TESTAMENTI VETERIS

BIBLIA SACR

sive

LIBRI CANONICI,

PRISCAE JUDAEORUM

ECCLESIAE A DEO TRADITI,

LATINI RECENS EX HEBRAEO
factis, brevibúsque Scholiis illustrati ab Immanuele
Tremellio & Francisco Junio.

ACCESSERUNT LIBRI QUI VULGO DI-
cuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam aucti
a FRANCISCO JUNIO.

MULTO OMNES QUAM ANTE EMENDA-
tiùs editi, numeris locisq; citatis omnibus capitum distinctioni
quam hæc editio sequitur exactiùs respondentibus:
quibus etiam adjunximus novi Testamenti
libros ex sermone Greco a Theodoro
Beza in Latinum
conversos.

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus,
impensis C.B.
M. D. LXXXI.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Domino nostro clementissimo, gratiam & pacem a Domino.

UM PRIMUM *ad hoc opus elaborandum venimus, Illustrissime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui sive aliorum admiratione traducti, sive nostri fastidio alióve præjudicato abrepti institutum hoc nostrum abjecturi sint. Sed quia bonam causam judiciis ejusmodi anteponendam novimus, & non adversantium animorum causâ aut perfidè aut ignaviter deserendam, inprimis verò spem facit verbo suo Dominus fore ut si qua bene dicta sunt, tandem aliquando sub horam undecimam forte aut desinentem diem bene accipiantur: freti Dei promissionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris nostri specimen in lucem edimus: quod faustum felixque sit Ecclesiæ Christi a deo Patre & Domino* JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum præjudicium faciunt hoc eodem argumento scripti cùm Patrum, tum nostrorum hominum libri, quorum nos ipsi officiosam fidem & diligentiam summopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum simplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquiescunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipsos Veteris & Novi Testamenti investigent & consulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam sui opinionem imbiberunt, aut malè de aliena fide studioque cogitantes quidlibet quamvis salutare futurum aversantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquiescere longè tutius judicamus, quàm si extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam præfidentius sibi assumpserint: quia tam multa piè, doctè, prudenter, ac modestè dicta sunt ab iis qui præcesserunt nobis, ut eorum nomine personas & scripta in pretio habeamus, vitia quæ occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum est) cum bonis quæ protulerunt illi comparata, officiosè contegamus. Quid enim tam iniquum esset quàm, omissis bonis enumerare mala, quibus*

scriptores invidiosè & nefariè obruantur? Isti suis laudibus ac meritissimis per nos fruantur licet: quorũ nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hisce ac fictilibus vasis placuit illa seligere & sãctificare ad gloriã ipsius tanto cũ fructu tantaq; laude promovendã. In altero autẽ illo genere paulò amplius desiderare cogimur. Cùm enim præclarè secum agi existimant, si de rivulo humanitus ducto sorbeant ubi fons præ foribus est, nihil mirum est si miseri justo Dei judicio tandem eò adducuntur, ut palustri ulva implicentur & sordibus inquinentur: quas etsi suo ipsi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Joannis ad libros sacræ scripturæ adhibendam fidem, ad sua scripta judiciũ afferri postularunt! viderunt illi hoc pacto esse imperitiæ multorum & simplicitati consulendum, nequando sibi suísve aut ullius hominis scriptis divinus honor tribueretur: quem nemo sibi sine atrocissima blasphemia arrogare potest, nemo alteri sine insania tribuere. Tertium verò genus ut ebriosum planè ac nauseans, seriò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Christum nobis adfuisse credat, infirmitatem nostram sublevasse, animósque nostros sua gloriosa luce ad illustrationem doctrinæ suæ perfudisse. Certè Deus Opt. Max. voluntates nostras (ut ita dicamus) ad hoc institutum animavit: & nos quoque coram illo Christianis omnibus sine cujusquam offensa breviter & perspicuè fidem officiúmq; nostrum [illegible]ga Deum, T.C. & totam Ecclesiam vicissim testari voluimus. Quod ut melius cogno[illegible]tur, paucis (si placet) de causa formáque hujus translationis, & de tota Lege apud T.C. differemus.

Causa hujus translationis est duplex, altera communis omnium, altera singularis. Communis causa quæ nos ad hoc opus suscipiendum adduxit, ea ipsa est qua Patres olim & homines nostri hac nostra [illegible]moria usi sunt. Illi enim cùm Ecclesiam bene & solidè institui cuperent, nihil tam ne[illegible]ssarium & utile ad vetus Testamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebræis fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una translatio cum Hebræo textu conformata in Ecclesia sua invalesceret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum distinebantur & propter ignorationẽ sermonis Hhebraici abstinuerint, alii ad interpretationem LXX. confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad scopum autoris aut ad præsentem usum videbant pertinere. Nam quòd ille ad sermones suos ferè quasque interpretationes obvias præsentis ædificationis causa rapiendo non satis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias sententias & interpretationes omisso scopo traduxerit) utut præposterum est, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Ecclesiastæ cuique potiùs tenuissimo e plebe ruditer, quàm doctis solidè operam dabant de-industria. Unus Hieronymus magis præmonstravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præstitit. Quapropter ipse quoque & Augustinus infinitis locis desiderium suum super hac re abundè exposuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes

laudent:

laudent: eò tandem recidunt Veteris instrumenti veritatem ex Hebræis exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam esse: ne multa, si populariter dicendum fuit, suas translationes vulgatas, sin limatè ac firmè, Hebræum textum adhibendum fuisse docent. Substituit quidem Augustinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quòd si quis hodie vulgatam Græcam hac autoritate donaverit, faciet na intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (si credimus) hominum animos tanto consensu incidisse credat quales singulis paginis offenduntur? tot corruptos locos? tot additos? tot amissos? quis denique eosdem esse cum antiquis exemplaribus putet, qui eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerũt cum libris nostris contulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti: in quibus quotusquisq; est locus cui bene cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non iidem aut certè omnium sint corruptissimi: optimè homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scripturæ, quibus utrumq; quoad ejus fieri posset legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris ad usum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam piè atque studiosè in hoc genus operis incumbentes toti Ecclesiæ bonum, nobis subsidium non mediocre attulerunt: quippe cùm ædificatio Ecclesiæ & institutio studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebúsque interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis oratos per nomen Jesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentiæ ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea imitãdi nobis intercludant viam. De nullius nomine scientes detrahimus: tantùm accessionem opellæ nostræ fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit a legentium animis morositas atque αὐθάδεια, confidimus in Domino fructum aliquem ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum optatis confirmata & hominum nostrorum exemplis: quæ tamen si vidissemus omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè labore isto supersedissemus. Huc verò altera causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehementer extimulat: Ea est bonorum de nobis expectatio & judicium nostri: quorum desiderium ut pro modulo nostro saltem ex parte expleamus, tutius tandem visum est Deo duce & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accusari diffidentia inertiæve nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laborémque nostrum certa cùm fiducia venturæ ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam temnentes

nentes

nentes, non aliorum beneficiis (quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicati quicquam afferentes, sed simplice animo sententiam nostram, prout cum verbo Dei convenientiorem esse sensimus, adducentes: etiámque in posterum eos qui piè & fraternè commodius aliquid dicent audituri, fraternoq; animo exosculaturi. Quid ergo? dixerit quispiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione dignum, aut Ecclesiæ utile suprà quàm quod a majoribus dictum est, aliquid profusuros arbitraremini? Uno verbo satis factum vellemus, si placidè acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione (ut ferè odio invidiaq; plena est) abhorrere, ac proinde malle ab ipsis judicari siquid bene & utiliter scripsimus, quàm ipsi in nos fœtidissimam hanc molestiam invidiosissimámque suscipire. Recepimus nos piè, breviter, dilucidè, ac modestè sententiã nostram allaturos. Illi se vicissim a nobis exorari sinant: unum petimus quod nemini bono molestum esse potest, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem nostrum conveniente honore, nos verò benevolentia (quam ipsis æquè ex animo exhibemus) & charitate prosequantur. Deniq; idẽ flagitamus quod olim bonus ille senex: Quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat nobiscũ: ubi pariter hæsitat, quærat nobiscũ: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad nos: ubi nostrũ, revocet nos: Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, Quærite faciem ejus semper.

Ne quis tamen hac ratione sibi minimè satisfactum putet, ad alterum caput nostra se convertet oratio: nam forma translationis quam secuti sumus, quæstionem totam explanabit. Constat apud omnes nihil æquè bono interpreti ex usu esse, quàm ut rem propositam intelligentia consequatur, & eam appositè reddat: Rei verò intelligentiam non tantùm ex serie & cõtinuatione argumentorum, sed etiam ex verborum natura petendam esse. Dolet nobis, quòd aliquid gravius ad excusationem nostram factiq; nostri probationem dicendum est: sed tamen levissimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in superiorum interpretum libris locis non paucis desiderari comperimus. Regula est γραμματικωτάτη, singularem vocum naturam, constructionem earum, & interpunctionem observandam esse. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formámque reddita, voces detortæ, res constructæ aliæ ab aliis distractæ, earum interpunctiones quasi quædam sententiarum sepes avulsæ, denique multa advecta incommoda: quæ si nostrâ operâ saltem aliqua ex parte amoveri possint omne punctum (quod ille ait) tulisse, nobis videbimur. Ut autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam nostram descendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam singularum vocum expendimus, constructionem ex similium locorum comparatione, quàm maximè fieri potuit, observavimus, interpunctiones Hebræas non ut otiosas, quod vulgus opinatur, sed plurimùm ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, deniq; sermonis & argumentorum seriem accuratè exploravimus, ut evidentior esset illorum cohærentia. In quibus omnibus aptè & accõmodatè reddendis, etiam Hebraici sermonis ordinem, ut per Latinam linguam licuit, servavimus nisi aliud evidentia loci postularet: Hebraismos singulares &

im-

ἐμφατικωτέρως, quàm ut mutari poſſent, Patrum exemplo religioſè retinuimus, alios Latinè quàm optimè per nos fieri potuit expreſſimus in cõtextu, Hebræarũ vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbariſmos fugimus: deniq; enixi ſumus ut Moſche Latinus Chriſtianum orbem perſonet, idq; eodem argumento, quo civium ſuorum & gentilium aures dum vixit perſonabat. Hæc voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rẽ tantam aptè & accõmodatè ad materiam & uſum illius ubiq; tractare poſſit?) ſed tamen qui Deo & hominibus piis (ſperamus) non improbabitur.

Supereſt tertium caput de quo nos apud T. C. acturos promiſimus. Indignum eſſe hoc opus judicant multi, in quo tranſferendo toties laboretur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obſoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quàm falluntur illi! quàm procul a vero abſunt qui veritatem abſque principiis veritatis commodè putant innoteſcere! utinam verò illius dicti quo Auguſtinus utitur meminiſſent: Eccleſiæ Chriſti, quæ mater noſtra eſt omnium, duo ubera eſſe, Vetus & Novum Teſtamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum ſugunt, educantur, & adoleſcunt in Chriſto. Nunquam committerent, ut ſingularis iſta divinæ beneficentiæ planaq; teſtificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus eſt nos ſingulas Veteris Teſtamenti laudes percurrere? autoritatem confirmare? uſum commonſtrare? ſtabilitatem minutim expendere? Quæ neque hujus loci eſt explicare, neque inſtituti noſtri. Ad Legem veniamus, de qua nobis ſermo primùm inſtitutus eſt. Legem vocamus, ex Chriſti ipſius Magiſtri noſtri autoritate doctorumq; hominum conſenſu, hos quinque libros quos conſcripſit Moſche. Quæ obſecro autoritas, quis uſus ad hujus autoritatem uſumq;, poſſet accedere? Autoritatem nobis ſatis erit duobus argumentis oſtendere: quæ illi quidem oppugnando minimè convellent, ſed potius omnino labefactabunt autoritatem illã, quam protervè ſibi ex Dei ipſius (ſi Deo placet) ſpoliis aucupantur. Primùm enim, unde melius poteſt cuiq; rei quàm ab ipſius autore, conciliari autoritas? At hujus Legis autor eſt Deus pater in filio per Spiritum ſanctum: ad cujus præſentiam cœlum exarſit, intremuit terra, Moſche exhorruit, Jiſraëlitæ perterrefacti ſunt, dejecta denique omnia quæ ſuas vires cum hujus viribus auſa unquam ſunt cõmittere. Deinde quo & quali inſtrumento uſus eſt Deus ad exponendã in Lege voluntatẽ ſuã? nónne Moſche ſacratiſſimo viro dei ac Propheta, cui non fuit ſimilis in populo Dei, quicum Deus facie ad faciem locutus eſt, & qui fuit ſervus fidelis in tota domo ejus? hæc teſtimonia qui tentat convellere ſua autoritate, aut cõvulſa eſſe exiſtimat, indignus certè eſt cui autoritas ulla tribuatur, aut habeatur fides. Nugæ, deliria, ſomnia, furores ſũt quæcunq; Manichæi & alii omnes ad autoritatẽ iſtã obruendã inſanè congeſſerũt. Quid ergo? nóne lex inveterata & abolita eſt? nónne fœdus Novũ in locũ Veteris ſuffectũ? mendaciine aut vanitatis ullius Apoſtolus ad Hebr. tenebitur? Abſit: nõ feremus Apoſtolo qui hanc orationẽ habuit ſuam veritatẽ adimi: ſed ea lege ut Chriſto quoq; ſua conſtet dicenti, non veni ut abolerẽ, ſed ut implerẽ

Legem: quos locos Barnardus alicubi optimè comparavit: Itaque ad ipsum Legis, id est, totius Pentateuchi statum veniamus, ut eo commodius quid abolitum quidve stabile sit intelligatur. Legem Moschis notum est ex duobus summis capitibus constare, factorum & juris. Ac historiam quidem factorum rerumq; gestarum sive a Deo in Ecclesia extraq; Ecclesiam, sive a rebus creatis in summa ortum Ecclesiæ, & prima illa vestigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expressa, in operibus demonstrata quis nisi insanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæstio est: de quibus quia propriè statuuntur leges, eæq; præcipuum locum in his libris & in Vetere Ecclesia summam autoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati sunt. Nunc ergo angustiore paulò significatione accipiamus Legem pro ea quæ (ut ait Tullius) scripto sancit quod vult jubendo aut vetando. Sanè utralibet significatione accipiamus, latiore illa, sive hac angustiore, certum est eam totam a singulari illa Lege profluxisse quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero summam rationem insitam in natura, &c. quasi dicat Legem scriptam Legis naturæ partum esse, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturā. Quod si ita est, quid obsecro nisi cum summa ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epistolam ad Galat. scribit) bipertita sunt, partim in sacramentis, partim in moribus posita: scitè omnino distinguendum est quid ex natura, quidve ad naturam in Lege accesserit. Ex lege naturæ sunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc est, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipsum fœdus, quod est Sacramentorum fundamentum) in accessionibus numerantur. Prioris generis membra quisquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione usque ad traditionem Legis imperatas atque observatas, viderit qua fronte Deo Legislatori adimat quod omnium civilium legum commune est. Legis virtus (inquit Modestinus) hæc est, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malùm) dementia est, sublato horum officiorū uno aut altero Legem Dei facere ἀνάρετον? Præterea Deus ipse, lex & veritas immutabilis legum, non tantùm verbo suo ita se adumbravit boni autorem & mali vindicem, sed etiam operibus: quis autem minus verbo quàm operibus inesse putet? quod sufficit ὡς ἰδιαίτατα ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula justi & injusti in Deo atque in lege ejus eadem est & semper immutabilis: justum autem peræquè est puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus est immutabile. Amplius dicemus, Quorum causæ æternæ sunt, eorum quoque jus est æternum & immutabile: Est ergo æternum & immutabile jus in singulis hisce capitibis. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, singulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moresq; pertinent, accuratè præcipiamus observari: Nequaquam: sed jus ipsum & substantiam legum omneis omnino servare Deus omni loco imperat, singulares verò formulas & cautiones quæ in personis, rebus, locis, aliisq; circumstantiis sunt positæ liberas reliquit, modò nihil de jure ipsius, de

sub-

substantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim ista formulæ accessiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. personarum, temporum, locorúmq; natura, forma & constitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita concessit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permissiones ponenda sunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Jisraëlitarum instituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrum a Lege naturæ discrepat, sed optimum est (si bene adhibebitur) ad eam conservandam vinculum atque sepimentum. In privatis judiciis capitales quidem causas planè definivit: aliis verò καθολικὰς quasdam regulas juris circumposuit, ut ii qui juri dicundo præsunt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa jurisdictione suppleant: itaque jus definivit, ut factorum singula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occasionibus circumstantiisq; judicari ad normam Legis. Ejusmodi sunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & aliæ quàm plurimæ. Postremò documentorum quæ in judicialibus illis Legibus tradita sunt; alia omnium temporum sunt, alia totius temporis quo in terra promissa versati sunt Jisraëlitæ, alia Monarchiæ consistentis, alia Oligarchiæ, alia deniq; ambulatoriæ illius Jisraëlitarum Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenahhanæam peterent: cujusmodi sunt castrorum ordines Numer. 2. & paxilli usus, Deut. 23. 9. Horum verò omnium substantiam & æquitatem inviolatā servandam esse res ipsa loquitur, & Apostolus convenienter postremis duobus locis omnia honestè & ex ordine fieri in Ecclesia jubet. Quòd si horum quæ Apostolus præcipit fontes ex lege sunt, multo magis justi & injusti ratio ex illa depromenda est. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Testamento adduci a Christo aut Apostolis ejus. Primùm enim ut omittam falsitatem istius cavilli quæ ex multis locis deprehendi potest, sciunt adeóque testis est ipsorum animus & conscientia Christum non fuisse aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciscundæ judicem datum aut vocatū a Deo: ipsum quoque, cujus nos imitatores esse oportet, justitiam omnem implevisse, ideóque tum ex ipsius ore tum ex Apostolorum scriptis, idem jus morale ad sanctificationem præstitui in novo Testamento ac jubebat Vetus: denique Christum non ita graviter aut sæpè de judiciorum statu contendisse, quia ne ipsi quidem Pharisæi de eo ambigebant, quod pervicacissima & contumacissima assentatorum turba ad delinienda Principum ora fere sibi arrogavit. Jam verò demus istis hominibus judiciales leges etiam in re hac corruisse: quò tandem res deventura est? Conferamus omnes rationes ad judicia bene constituenda, & summam illam rationem insitam in natura aliquando tandem investigemus. An illi ex unius hominis quamvis consultissimi, consilii, gentis, populi, temporis, denique omnium simul hominum rationibus eruent? Minimè verò, sed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. fenestram aperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum censebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam sitam agnoscimus, quantò melius iis regulis juris conquiescemus, quas ne illi quidem

a Deo profectas esse negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipites in sua illa volubili & lubrica hominum ratione, & populari auræ acclamēt plausibiliter: nobiscum optimè agetur, si vestigiis illis hærebimus quæ in his libris impressit certissima ac constantissima Dei sapientia, per quā Reges regnant, & principes decernunt justitiam. In sacramentis verò sive cæremoniis longè dissimilis ratio est. Primùm enim cæremoniæ non sunt naturæ, sed gratiæ & fœderis, quod etsi unicum est, varias tamen formas pro dispensatione Dei induit: deinde non sunt res bonæ ex se, sed signa rerum comprehensarū fœdere ex institutione Dei: neque ubique gentium, aut inde a creatione mūdi: sed loco definito certo tempore & in suum tempus erant constituta: postremò non propter se data, sed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præsentisq; beneficii recordationem, professionem officii nostri, & figurationem venturi corporis in Christo, in quo fœdus ictum est & omnia consummata. Ex quibus omnibus conficitur, jus quidem morum ac fœderis perpetuū esse, signa verò formas & cæremonias, etiam quæ legibus moralibus & judicialibus cōmixtæ sunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hîc verò admirabilis est adversariorum oscitantia. Nam Apostolū ad Hebræos uno loco de sacerdotio Christi agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma testificandi exhibendiq; fœderis res ipsa loquitur. Atqui non sumus, inquiunt, sub Lege, sed sub gratia. Mirum non videre illos, neq; animadvertere, ubicunque lex opponitur gratiæ, considerari legem nudam a gratia, id est, legem illam peccati nostri indicem inflammatricem & vindicē, nostrumq; omnium carnificem: gratiâ verò non justitiā Dei quam Lex commonstrat, sed peccatum nostrum aboleri in Christo, ut peccato mortui vivamus Deo in Lege Christi, hoc est, in sanctimonia, charitate, & pace per fidem ipsius: in summa non legem justi & injusti, sed vim Legis nos alioqui cum peccatis nostris pessundaturam averti. Christus profectò sibi ipse constat, neque idem implet Legem & abolet. Itaque formulas illas Legis in circumstantiis positas & cæremonias ex ipsius quoque Legis testimonio intercidisse concedimus: sed sacrosanctam illam doctrinam, magistram vitæ, speculum justitiæ Dei, indicem peccati nostri, prænuntiam & testem gratiæ cujus complementum est Christus, illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cùm ita sint, primùm oramus Deum sanctissimæ hujus doctrinæ fontem, ut veritatem suam Vetere Novóque Testamento explicatam suorum animis inscribat, & ab ingenii humani sordibus æterna Spiritus sui virtute vindicet in Christo: deinde verò Christianos omneis quibus pietas & salus est cordi, ne aut nos ad ostentum in opere tam necessario lusisse existiment, aut seipsos tempus in eo legendo inaniter consumpturos. Infiniti sunt thesauri, qui se ultrò piorum animis in hac scriptione versantibus offerunt. Nihil gravius de miseria nostra, nihil altius de misericordia Dei prædicari potest quàm quæ hîc breviter a Mosche dicta, a nobis quàm commodissimè & convenientissimè fieri potuit exposita sunt. Tuam verò C. Illustrissime Princeps, pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus scriptionum hujusmodi studiosissimam, scripti hujus nostri vindicem & assertorem

appella-

appellamus. Nam cui melius opus Moschis principis in populo Dei humanissimi & consultissimi tribuamus, quàm tibi? qui tuum illum pietatis æstum quo magis excitas, eò magis exultas, qui ad æqui & boni scientiam comparandam, justitiam colendam, augendam sanctificationem, pacem continendam, tuendam denique Dei autoritatem pro administratione quæ tibi commissa est animum advertis, cujus autoritas nos ad istud opus aggrediendum provocavit, & adjuvit beneficentia.

Quæsumus itaque a T. C. ut illo spectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius administram in dies magis exardescens, hoc divinum opus nostrâ operâ (nisi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; nostri erga T. C. studiosissimi: ut nos eò confidentiùs tua autoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta est, pergamus incumbere. Vale Princeps Illustrissime.

Dominus T. C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatissimè. Iterum vale.

T. C.

Servi addictissimi

Immanuel Tremellius.
Franciscus Junius.

Christiano Lectori S.

ULTA sunt Christiane Lector, quæ de hoc opere dici possent : sed quia hîc brevitati ut in toto opere studendum existimavimus, quatuor in universum capita hoc quidem loco monebimus. Primū est de translationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebræo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hæsimus : quamobrem non debet videri mirum si ab aliorum interpretatione & ordine interdum discessimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus consulatur. Secundum: Hebraismos, si quos propter emphasin servare necessarium visum est, servavimus : quos sine damno Latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expressimus : qui verò duriores futuri fuissent, in contextu Latinè redditos margini apposuimus. Tertium: Nomina propria (quorum distinctio singulare est historiæ lumen) ex Hebræorum formâ, ut maxime fieri potuit, scripsimus, ne quæ inter se confunderentur, quod plerumque factum est : ideóq; literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per sch, (ut Germani solent) expressimus. Literam verò Hhajin (quæ populis ab Occidente barbara & inaudita est) per duas aspirationes scripsimus, ut saltem distinctione literarum servata differentiam nominum affinium indicemus, cujusmodi sunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & similia. Duabus [illegible] aspirationibus junctis potius quàm per gn vel gh nove expressimus, quia duobus instrumentis aspirationis effertur, gutture & naribus: cùm a gutture incipiens illius enuntiatio in nares desinat. At gn nihil aspirati habet; gh verò Arabum & Maurorum est, qui duriorem illum (ut ipsis videtur) & asperiorem sonum usu palati emolliunt. Quartum: in tota hac translatione operam dedimus, ut textus planus esset: ideo neque longiores in eum annotationes addi necesse visum est, neque de singulis mutationibus causam reddere: maximè cùm hoc magis obscuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis fastidium doctis allaturū esset, totúmq; opus in immensum propè fuisset abiturum. Vale Christiane lector, & Deum pro nobis ora ut inoffenso pede in reliquo opere pergentes spiritu Christi regamur ad opus Dei promovendum in gloriam ipsius & Ecclesiæ bonum. Amen.

Ordo Canonicorum librorum veteris Testamenti.

I Partis.

II Partis.

III Partis.

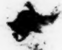

IIII Partis.

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI,
ex temporum serie dispositi.

PRIMUS LIBER MOSCHIS, SIVE Genesis.

PRIMUS *liber Pentateuchi, ortum mundi & Ecclesiæ Dei describit, ejusque doctrinam, religionem, progressus, & mirificam bis mille trecentorum sexaginta octo annorum gubernationem usque ad obitum Josephi pertexit.*

A condito Adamo ad Schethum, Ann.	130		
A nato	*Schetho ad Enoschum*	105	Ge. 5
	Enoscho ad Kenanem	90	
	Kenane ad Mahalalelem	70	
	Mahalalele ad Jeredum	65	
	Jeredo ad Chanocum	162	
	Chanoco ad Metuschelachum,	65	
	Metuschelacho ad Lemecum	187	
	Lemeco ad Noachum.	182	1056
	Noacho ad Schemum	502	Ge. 11.
	Schemo ad Arpacschadum	100	
	Arpacschado ad Schelachum	35	

A nato	*Schelacho ad Hheberum, Ann.*	30	Ge. 11
	Hhebero ad Pelegum	34	
	Pelego ad Rehhu	30	
	Rehhu ad Scherugum	32	
	Scherugo ad Nachorem	30	
	Nachore ad Terachum	29	
	Teracho ad Abramum	130	852. 2008
	Abramo ad Jitzchakum	100	Ge. 21
	Jitzchako ad Jahhakobum	60	Ge. 25
	Jahhakobo ad descens. in Ægyptū.	130	Ge. 47
In Ægypto vixit Jahhakob		17	
A morte Jahhakobi ad mortem Josephi		53	Ge. 50. 360.
			2368.

CAPUT PRIMUM.
Creatio totius mundi sex diebus absoluta.

1 IN principio creavit Deus cœlum & terram.
2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræq; *erant* in superficie abyssi: & ᵃSpiritus Dei ᵃincubabat superficiei aquarum.
3 Tum ᵃdixit Deus: Esto lux, & fuit lux.
4 ᵃViditq; Deus ᵃ lucem illam esse bonam: & distinctionem fecit Deus inter lucem & inter tenebras.
5 Tum Deus lucem illam ᵃvocavit diem, tenebras verò vocavit noctem: ᵃ & fuit vespera, & fuit mane, ᵃdies primus.
6 Deinde Dixit Deus: ᵃEsto expansum inter aquas, ut sit distinguens inter aquas & aquas.
7 ᵃFecit ergo Deus expansum, quod distinguit inter aquas quæ *sunt* sub expanso, & inter aquas quæ *sunt* supra expansum: & fuit ita.
8 Expansum autem Deus vocavit cœlum: & fuit vespera, & fuit mane, dies secundus.
9 Deinde dixit Deus: Congregentur aquæ *quæ sunt* infra cœlum ᵃ in locum unum, ut conspiciatur arida: & fuit ita.
10 Aridam autem ᵃvocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria: & ᵃvidit Deus *id* esse bonum.
11 Postea dixit Deus: Producat terra ᵃherbas teneras, herbas sementantes semen, arbores fructiferas edentes fructum ᵇ secundum species suas, in quibus suum *sit* semen, super terram: & fuit ita.
12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas sementantes semen secundum species suas, & arbores edentes fructū, in quibus semen suum *erat*, secundum species suas: & vidit Deus *id* esse bonum.
13 Et fuit vespera, & fuit mane, dies tertius.
14 Deinde dixit Deus: Sunto luminaria in expanso cœli ᵃad distinctionem faciendum inter diem & inter noctem: & sunto in signa, id est, ᵃ in stata tempora, & in dies & annos.
15 Sunto etiam in luminaria in expanso cœli, ad afferendum lucem super terram: & fuit ita.
16 Fecit itaq; Deus duo illa luminaria magna, luminare ᵃ majus ᵃ ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, atque stellas.
17 Et collocavit ea Deus in expanso cœli, ad afferendum lucem super terram,
18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad distinctionem faciendum inter lucem & inter tenebras: & vidit Deus *id* esse bonum.
19 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quartus.
20 Deinde Dixit Deus: ᶜ Abunde producant aquæ reptilia ᵈ animantia: ᵃ volatilia autem volent supra terram versus superficiem expansi cœlorum.
21 ᵃIta creavit Deus cetos maximos, & omnia animantia repentia, quæ abunde produxerunt aquæ secundum species suas, & omnia

ᵃ Heb. *lucem illam, quòd esset bona: trajectio, ut infrà sæpe.*

ᵇ *vel in species suas, & sic deinceps.*

ᶜ Heb *in morem reptiliū, id est, copiosissimè producant, ut ver. sequente*

ᵈ Heb. *animā vivētem: periphrasis animantis, ut infrà sæpe: qua significatur, non tantùm corpora reptiliū sed etiam animas ex aquis jussu Dei extitisse.*

volatilia

volatilia[e] alata secundum species suas: & vidit Deus *id* esse bonum.

22 [e]Et benedixit eis Deus, dicendo, [f]Fœtificate & augescite, & implete aquas per maria: volatilia autem [e]augescant in terra.

23 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quintus.

24 Deinde dixit Deus: Producat terra animantia secundum species suas, jumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas: & fuit ita.

25 Sic fecit Deus bestias terræ secundum species suas, & jumenta secundum specias suas, & [e]omnia reptilia terræ secundum species suas: & vidit Deus *id* esse bonum.

26 Posteà dixit Deus, [e]faciamus hominem in imagine nostra, [e]secundum similitudinem nostram: qui [e]dominentur in pisces maris, & in volatilia cœli, & in jumenta, & in universam terram, atque in omnia reptilia reptantia super teram.

27 Cùm itaque creasset Deus hominem in imagine sua, in imagine, *inquam*, Dei creasset eum, [e]marem & fœminam creasset eos:

28 [e]Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœtificate & augescite, ac implete terram, & [e]subjicite eam: & dominamini in pisces maris, & in volatilia cœli, & in omnes bestias reptantes super terram.

29 Præterea dixit Deus: [e] Ecce dedi vobis omnes herbas sementantes semen quę *sunt* in superficie totius terrę, omnesque arbores in quibus *est* fructus arboris, sementantes semen: vobis *ea* sint ad comedendum.

30 At omnibus bestiis terræ, & omnibus volatilibus cœli, omnibusque reptantibus super terram in quibus *est* anima vivens, *dedi* omnes [g]virides herbas ad comedendum: & fuit ita.

31 Cumque inspiceret Deus quicquid fecerat, ecce [e]bonum *erat* valde: & fuit vespera, & fuit mane, [e] dies ille sextus.

[e] Heb. *alæ: substantivũ constructum pro adjectivo suo, ut infrà 30.*

[f] Heb. *fructificate, ut infrà 28.*

[g] Heb. *viriditatem herbę: vide suprà versu 21.*

In perfectione corporis fuit adam qua fuerunt patres [illegible] nati 65 annos [illegible] in gen: 2 [illegible] 7.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Sensus est, Deus principio facturus cœlum & terram, creavit impolitum chaos, quod posteà suppeditavit cœlestibus terrestribúsque corporibus formandis materiam.* 2 Spiritus Dei] *non aër, aut ventus (quia nondum erant) sed ipse sanctus Dei Spiritus ea fovens.* Incubabat] *verbum ab avibus pullitiei suæ incubantibus mutuatum: quo significatur a spiritu materiam illam informem fuisse fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus.* 3 Dixit] *Deus pater, filius, & spiritus sanctus: sic deinceps in opere creationis.* 4 Viditque] *id est, visum probavit & stabilivit: humanitus dictum, ut sequentia ferè omnia Deo attributa.* 5 Vocavit] *id est, statuit ut dum lux obtineret, esset dies: reliquum temporis, nox.* Et fuit vespera &c.] *tenebras præponit luci, quia tempore fuerunt priores, & secundum sacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi secuti sunt) a nocte inchoatur dies naturalis. Est autem hîc Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte & die ponitur.* Dies primus] *id est, ex his tanquam partibus dies primus constitutus est, sicut & sequentes.* 6 Esto expansum] *ita vocatur quicquid supra nos est.* 7 Fecit ergo] *nimirum verbo suo potente, ut suprà versu 3. & sic deinceps. Heb. 1.2.* 9 In locum vnum] *id est, in assignatum sibi alveum singulæ. Syllepsis, ut docet vox, maria, infrà versu 10.* 10 Vocavit] *id est, stabilivit: vide suprà 5. annot.* Vidit Deus] *id est, opus secundo die cęptum approbavit: qua eâdem ratione approbatio operis expansi in quartum diem rejicitur, vers. 18. & res creatæ primo die hac approbatione carent.* 11 Herbas teneras, &c.] *ut semper in promptu esset viventibus quo vescerentur.* 14 Ad distinctionem faci.] *id est, ut lux & tenebræ illis, velut suis organis, deinceps hæreant.* In stata tempora] *Ver, æstatem, autumnum, hyemem, pluvias, serenitatem, & alia id genus.* 16 Majus] *utrumque magnum quidem dicitur: sed cùm inter se conferuntur, Sol majus luminare dicitur.* Ad dominiũ, &c.] *distinguendo, lucendo, & suas proprietates cum inferioribus communicando.* 20 Volatilia] *De volatilium origine tres sunt sententiæ: una, ex aqua solùm originem habere, eo quòd hîc cum reptilibus ex aqua productis conjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur bestiis e terra productis, infrà 2.19. tertia, ex terra & aqua originem duxisse. Nos ad postremam hanc probandam, ex utriusque loci inter se comparatione & Hæbreorum consensu magis adducimur.* 21 Ita creavit] *id est, ex materia prius creata magnificè effecit.* 22 Et benedixit] *id est, verbo vim fœcunditatis indidit: quod sequentibus exprimit Deus humanitus.* Augescant] *id est, fœtificent, augescant, & impleant terram, ut superiore membro: Synecdoche.* 25 Omnia] *hoc* ζευγματικῶς *omnibus membris est accommodandum: nominatim autem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem vilissimo genere ullam esse speciem, quæ Deum non habeat autorem.* 26 Faciamus] *non Angelos hîc alloquitur, aut elementa, nam creationis gloriam sibi soli servat: neque honoris causa sic de se loquitur, quia mos ille non ita est antiquus, aut in prima persona receptus: sed secum statuit Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus, unicus Deus, tres distinctæ personæ. Estque hîc non obscurum S. Triados testimonium.* Secundum similitudinem] *Epexegesis est imaginis: ideò infrà ver. 27. & 5.1. alterum tantùm ponitur. Quid autem sit, docet Apostolus Ephe. 4. 24. & Colos. 3.10.* Qui dominentur] *vir & uxor cum posteris: nam in totam speciem beneficium fuit.* 27 Marem & fœminam] *Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus est, tum quia benedictio propagationis, quę statim subjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet.* 28 Benedixit] *vide suprà 22. annot.* Subjicite] *prout dixerat suprà 26 qui dominentur, &c.* 29 Ecce dedi] *Demonstrandi adverbium, & præteritum verbum hîc adhibentur a Deo, ut homini ostendat se antè ei cibum, quàm creatus esset, præparasse.* 31 Bonum erat] *id est, non tantùm singula seorsim, sed omnia simul eâ erant* συμμετρίᾳ *& perfectione, ut perfectior excogitari non posset.* Dies ille sext.] *Pronomine hîc tantùm præfixo designatur hunc illum fuisse diem, quo Deus constituerat absoluto homine, cujus causa reliqua creaverat, creandi finem facere.*

CAPUT. II.

Dies septimus a Deo consecratur, opus creationis quiete diei septimi terminatum fusius enarratur, & prima sancti conjugii institutio describitur.

1 Itaque

1 Itaque perfecti sunt cœli & terra, & omnis [a] exercitus illorum.

2 Cùm autem perfecisset Deus die septimo opus suum quod fecerat, ipso die septimo [a] quievit ab omni opere suo quod fecerat.

3 Et benedixit Deus diei septimo, id est, [a] sanctificavit illum, quòd in eo quievisset ab omni [a] opere suo faciendo, quod creaverat Deus.

4 [a] ISTAE *sunt* [a] generationes cœli & terræ (quando creata sunt, quo tempore, *inquam*, Jehova Deus fecit terram & cœlum.)

5 [a] Et omnis stirpis agri *quæ* nondum fuerat in terra, omnisque herbæ agri *quæ* nondum orta fuerat: non enim pluviam demiserat Jehova Deus super terram, nec ullus homo *fuerat* ad colendum terram,

6 Aut vapor *ullus* ascenderat e terra, ut irrigaret universam superficiem terræ.

7 Finxerat autem Jehova Deus hominem pulverem ex terra, [a] sufflaveratque in nares ejus flatum vitæ: [a] sic fuit homo in animā viventem.

8 Et ornaverat plantis Jehova Deus hortum in [a] Hhedene [a] ab Oriente, ubi collocavit hominem illum quem finxerat:

9 Feceratque Jehova Deus ut germinaret e terra illa omnis arbor desyderabilis ad aspectum, & bona ad cibum, [a] arbor quoque vitæ in medio illius horti, & [a] arbor scientiæ boni & mali.

10 (Fluvius autem [a] exit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit se, ita ut sit in quatuor capita.

11 Nomen unius [a] Pischon: is *est* qui [b] alluit universam regionem [a] Chavilæ, ubi *est* aurū,

12 Et *quidem* aurum illius regionis præstans, ubi *est* [a] Bdellium, & lapis Sardonyx:

13 Nomen verò fluvii secundi, [a] Gichon, is *est* qui alluit universam [a] regionem Cuschi:

14 Et nomem fluvii tertii, [a] Chiddekel, is *est* qui labitur ad Orientem [c] Assyriæ: fluvius autem quartus est [d] Euphrates.)

15 Accipiens itaque Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, ad colendum eum, & [a] ad custodiendum eum.

16 Interdixitque Jehova Deus homini, dicendo, [e] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes:

17 Ex fructu verò arboris scientiæ boni & mali ne comedas, *nempe* ex isto: nam [a] quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.

18 [a] Dixerat autem Jehova Deus, non *est* bonum hominem esse solum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipsi.

19 (Nam cùm formavisset Jehova Deus e terra omnes bestias agri & omnia volatilia cœli, & [a] adduxisset ad Adamum [a] ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunque enim nomen indidit Adam cuique animanti, id *est* nomen ejus:

20 Indidissetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cœli, & omnibus bestiis agri: Adamo non invenerat auxilium accōmodum.)

21 Quapropter injecit Jehova Deus soporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & desumpta una e costis ejus, [a] inclusit carnē [i] pro illa.

22 Costam autem illam quam desumpserat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam [a] adduxit ad Adamum.

23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hæc est* os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur [a] virago, eoquòd ex viro desumpta est hæc.

24 [a] Idcirco [a] relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ: eruntque in carnem unam.

25 [a] Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neque erubescebant.

[a] Heb. *opere suo, quod creaverat Deus faciēdo. Verborū ἐμπλοκὴν, quam nos ut sensus planior esset, mutavimus.*

[b] Heb. *circuit, id est, longo viarum flexu per totam regionis longitudinē delabitur: sic infrà sæpe.*

[c] Heb. *Aschur.*

[d] Heb. *Perath.*

[e] Heb. *ex omni arbore: metonymia quę deinceps servatur. vide infrà 3.2.*

[f] Heb. *comedendo comedes: nam infinitivi suis verbis præpositi vim habēt adverbiorum significationem verbi intendētiū: sic verò proximè sequenti.*

[g] Heb. *moriendo morieris.*

[h] Heb. *quasi coram se ipse esset, id est, tale auxiliū quod sit veluti alter ipse.*

[i] *vel loco illius.*

ANNOTATIO.

1 Exercitus] *id est, quæcunque in cœlo, & a terræ centro usque ad cœli convexum ordinata extant, quibus cœlum & terra cohonestantur, sicut Imperatores suis exercitibus.* 2 Quievit ab opere] *creationis videlicet, ut sequens ver. ostendit, non autem gubernationis & conservationis, quo adhuc operatur Deus. Joan. 5.17.* 3 Sanctificavit] *vide 4. præceptum decalogi, Exodi 20. 8.* 4 Istæ] *quas hactenus recensuimus.* Generationes] *id est, ortus vel origines.* 5 Et omnis stirp.] *Stirpium præ reliquis meminit synecdochicè, cùm quia primæ fuerunt substantiæ e materia productæ, tum quia illustrissimum est in iis creandis potentiæ divinæ testimonium: non enim solent provenire, nisi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc disertè Mosche ante stirpium procreationem extitisse negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, sed nos cum rei veritate perspicuitatem conjunximus.* 7 Sufflaverat] *ut clarius appareret discrimen, quod est inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim animæ ex eâdem materia provenerunt, unde corpora habebant; illius verò anima spiritale quiddam est & divinū.* Sic fuit] *id est, hac ratione factum est, ut terrea illa statuta animata viveret.* 8 Hhedene] *parte Mesopotamiæ, ut ex sequentibus apparet, item ex Jeschahhjæ 37. & Jechezkelis 27.* Ab Oriente] *Moschi hæc scribenti, & Jisraëlitis quibus hæc scribebat, versantibus in deserto.* 9 Arbor quoque] *non erat in ea vita: sed Christi symbolum fuit, qui est vita nostra, dataque fuit, ut esset vitæ divinitus acceptæ & conservandæ sacramentum.* Arbor scientiæ] *metonymicè dicta ab effectu: quòd qui ea vescerentur (cùm prohibita esset a Domino) experturi erant quantum bonum amitterent, & in quantum inciderent malum.* 10 Exit] *alveorum ejus ratione, quà sursum & deorsum spectant: nam si aquarum cursum spectes, Tygris & Euphrates non inde exeunt, sed in regionem supernè influentes, ex ea infernè suis duobus alveis in sinū Persicum Moschis tempore deferebantur: etsi Euphratis alveus postea Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchænorū industria totus deinde præclusus est. Plinius 6. natur. hist. 27.* 11 Pischon] *Tygridis pars ab interamni regione ad sinum Persicum.* Chavilæ] *vide infrà 10. 7.* 12 Bdellium] *arbor quam Dioscorides lib. 1. propius ad vocem Hebræam accedens Bdolchon vocat. Hhebræi lapidem esse contendunt pretiosum durissimum, quem Arabes vocant Elmas, id est, Adamas: sed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non præponitur, & adamas alio nomine in bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.* 13 Gichon] *Euphratis inferior pars a Tygride desparata, usque dum influit in sinum Persicum.* Regionem Cuschi] *Arabiam desertam: nam Cusch generatim Arabias Æthiopiasque comprehendit. vide infrà 10,7.* 14 Chiddekel] *superior Tygridis pars, a loco ubi oritur usque ad confluentem: hinc nomen depravatum Diglito incolis re-*

ceptum, teſte Plinio 6.27. 15 Ad cuſtodiendum] *ne videlicet beſtiæ irrumperent, eumq́ deformarent.* 17 Quo die] *id eſt, cùm primùm meum præceptum tranſgredieris, mortis reus eris, infinitas corporis & animi ærumnas cruciatusq́ ſenties, certos ſecuturæ mortis prænuncios, denique jam in mortis veſtibulo eris.* 18 Dixerat] *die ſexto, quo arboris fructu utrique interdictum eſt, ut infrà 3.3. mulier teſtatur.* 19 Adduxiſſet] *tradens homini imperium, & mittens illum in poſſeſſionem eorum, ut ipſi ſolent ſubditi novo Principi inaugurando.* Ut videret] *Adam videlicet, quibus nominibus ſingulas animantium formas appellaret.* 21 Incluſit] *id eſt, vacuum locum carne replevit, & obducta cute occluſit.* 22 Adduxit] *ut eam jungeret illi uxorem: ita divinitus conjugium inſtitutum eſt.* 23 Virago] *hoc vocabulo utendum fuit (quamvis non omnino præſenti loco ſignificatione conveniat) ut conſpiceretur ex parte Hebræarum dictionum conjugatio, & planius intelligeretur inditi nominis cauſa: nam ut a viro deſumpta eſt, ita nomen obtinuit a viri nomine derivatum.* 24 Idcirco] *Verba Moſchis, quibus demonſtrat divini inſtituti finẽ, doctrinam proponens omnibus ætatibus duraturam. Rationalis autem particula duas cauſas complectitur: quia uxor pars viri eſt, ideoque ei natura conjuncta, & quia divino inſtituto in matrimonium tradita.* Relinquet] κατά τι, *non ſimpliciter, ſed per comparationem dictum: id eſt, illud potius faciat quàm ut uxorem deſerat.* 25 Erant] *ſenſus eſt, non erat ante lapſum inhoneſtum, quod poſteà propter peccatum factum eſt probroſum.*

CAPUT III.

Natura humana a ſerpente diabolo decepta deſciſcit a Deo, imaginemq́ ejus labefactat, cujus inſtauratio per Chriſtum mulieris ſemen promittitur.

1 ERAT autem ſerpens 'aſtutior quavis beſtia agri, quam fecerat Jehova Deus: 'is dixit ad mulierem, 'Etiam quia edixit Deus, ne comederetis 'ex omni[a] fructu arboris hujus horti.

2 Tum dixit mulier ad ſerpentẽ illũ, 'E fructu quidem arborum hujus horti comedemus:

3 At de fructu arboris iſtius quæ *eſt* in medio horti, dixit Deus, ne comedatis, *nempe* ex iſto, 'neque attingatis eum, 'ne moriamini.

4 Tum dixit ſerpens ille ad mulierem, [b]'non utique moriemini:

5 'Sed novit Deus, 'quo die comederîtis ex eo, aperturos ſe 'oculos veſtros, & vos fore ſicut dii, ſcientes boni & mali.

6 Cùm ergo 'videret mulier bonum eſſe arboris illius fructum in cibum, & [c] gratiſſimam *eſſe* illam oculis, deſyderabilemque eſſe arboris fructum ad afferendum intelligentiam, accepit tandem de fructu ejus, & comedit: deditque etiam viro ſuo *comedendum* ſecũ, qui comedit.

7 Tunc 'aperuerunt ſeſe oculi amborum, ut cognoſcerent ſe nudos eſſe: 'conſutiſque foliis ficus fecerunt ſibi ſubligacula.

8 Deinde cùm audirent vocem Jehovæ Dei itantem per ipſum hortum 'ad ventum illius diei, abſcondit ſe Adam & uxor ejus a facie Jehovæ Dei, inter arbores illius horti.

9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitque ei, 'ubi es?

10 Qui dixit, 'vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quòd nudus ſum: ideò abſcondi me.

11 Dixit verò *Deus*, quis indicavit tibi nudum eſſe te? 'an ex fructu illius arboris, de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo, comediſti?

12 Tum dixit Adam, mulier iſta quam collocaſti mecum, ipſa *eſt quæ* dedit mihi de fructu illius arboris, & comedi.

13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierẽ, 'quid hoc *eſt quod* feciſti? Dixit autem mulier, ſerpens ille ſeduxit me, & comedi.

14 Dixit ergo Jehova Deus ad ſerpentem illum, 'quia feciſti hoc, maledictus eſto præ omnibus jumentis & præ omnibus beſtiis agri: ſuper ventrem tuum ito, & pulverem comedito omnibus diebus vitæ tuæ.

15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc, ſimiliter inter ſemen tuum & inter ſemen ejus: ipſum 'conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.

16 Ad mulierem dixit, [d]admodum multiplico dolorem tuum, id eſt, '*dolorem* conceptus tui, in dolore paries liberos: 'quin erga virũ tuũ appetitus tuus eſto, & ipſe poteſtatẽ habeto in te.

17 Adamo verò dixit: Quia auſcultaſti voci uxoris tuæ, comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo, ne comedas ex iſto: 'maledicta *eſto* terra propter te, cũ moleſtia [e]comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.

18 Et 'ſpinam & carduum proferat tibi, & comedito herbam 'agri.

19 'In ſudore vultus tui veſcitor cibo, donec revertaris ad ipſã terrã, quia ex ea deſumptus fuiſti: pulvis enim es, & in pulverẽ revertêris.

20 'Vocaverat autem Adam nomen uxoris ſuę [f]Chavam, eoquòd ipſa *ſit* mater omnium *hominum* viventium.

21 Cumq; feciſſet Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus veſtiret eos:

22 Dixit Jehova Deus, 'ecce homo evaſit *ſcilicet* ſicut unus 'ex nobis, cognoſcendo bonũ & malum: nunc itaq; '*videndum* ne extenſa manu ſua accipiat etiam ex fructu arboris vitę, comedenſq; vivat in ſeculum.

23 Emittens itaq; eum Jehova Deus ex horto Hhedenis, ad colendum eam terram ex qua deſumptus fuerat,

24 Expulit ipſum hominem, ſtatuitq; 'a parte anteriore horti Hhedenis 'Cerubinos, & [g] mucronem gladii ſeſe vibrantis, ad cuſtodiendum viam ad arborem vitæ.

[a] Heb. *arbore, ut ſuprà 2.16. & ſic deinceps.*

[b] Heb. *non moriendo moriemini: vide ſuprà 2.17.*

[c] Heb. *deſyderium eſſe in oculis: ſed ex linguæ proprietate ſubſtantivũ (ut vocant) abſtractum pro adjectivo gradus ſuperlativi ponitur: ut infrà 11.34.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo: ſimile eſt ſuprà 4.*

[e] Heb. *comedito eam, id eſt, proventũ ejus: Metonymia.*

[f] *id eſt, viventem.*

[g] *hac voce* συνεκδοχικῶς *bonos Latinitatis autores ſecuti utimur, propter inopiam Latinæ linguæ: Græci* ὀβελίσκον *dicunt: vulgus laminam ſive folium.*

ANNOTATIO.

1 Aſtutior] *ac proinde diaboli technis accommodatior.* Is dixit] *diabolus videlicet in ſerpente: licet Moſche propter populi ruditatem mentionem diaboli omittat: ſicut antè ob eandem cauſam omiſit Angelorum creationem & diabolorum lapſum, de quibus poſteà Eccleſiæ jam adultæ multa in prophetis & Novo Teſtamento ſcribuntur.* Etiam quia] *Paralepſis, qua Moſche ex longiore diaboli ad mulierẽ ſermone id tantùm cõmemorat, quo obtinuit quod moliebatur. Videtur enim inter multas rationes (quibus perſuadere voluit non ita a Deo amari homines ut putabant, imò odiſſe eos & ipſorum bono invidere) hanc afferre, quòd eſu illius fructus prohibuiſſet a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni & mali.*

mali. Ex omni] *id est, quovis, q.d. libertatem ademit promiscuè vescendi quo velletis.* 2 E fructu quid.] *Responsio Chavæ hactenus eò tendit, ut partes Dei tueatur diabolo resistens: negat enim durum aut molestum esse, quod maximâ copiâ & varietate arborum concessâ unam duntaxat exceperit.* 3 Neque attingatis] *q.d. adeo sollicitè prohibuit illius esu, ut ne attingendus quidem nobis sit.* Ne moriamini] *hic videtur cœpisse mulier labascere, substituens voci certitudinis dubitandi particulam.* 4 Non utique] *Cavet Satanas ne apertius negando quod Deus dixerat, occasionem præbeat abrumpendi colloquij, & frustretur fine sibi proposito. Ideò verba Dei relinquens suo loco, ex dubitandi particula qua usa est Chava, infert non esse certum mortem secuturam, si de prohibito fructu vescatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id est, utique non moriemini (quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei suprà 2.17.) sed inverso vocum ordine, tantùm negat mortis certitudinem.* 5 Sed novit] *Aliam fuisse persuadet prohibitionis causam, non dubiam sed certam, quæ non hominem sed Deum attingeret, videlicet socios Dei fore boni & mali cognitione: hanc certam causam Deum reticuisse, & alteram incertam proposuisse, ut amplius suo periculo moverentur.* Quo die] *præsenti periculo quod Deus adduxerat dicens, quo die comederitis, &c. præsentem utilitatem opponit.* Oculos] *Metaphora, cujus sequitur explicatio, vos fore sicut Dii, &c.* 6 Videret] *id est, ex diaboli ratiocinatione, oculorumq; suorum fide statueret, &c.* 7 Aperuerunt sese] *id est, experientiâ & conscientiæ sensu, quorsum tetendisset serpentis colloquium, cognoverunt: nimirum ut toti corporis & animi bonis nudarentur.* Consutis q;] *ut nuditati corporis providerent: de animi nuditate consilium nullum.* 8 Ad ventum] *id est, vento illius diei, cùm subinde reflaret, eam in aures illorum reportante.* 9 Ubi es?] *hac interrogatione hominem expergefacit, & ad se revocat: sic infrà 4.9.* 10 Vocem] *timoris & occultationis suæ duas causas non veras attingit, veramq; recicet: nam etiam ante peccatum nudus erat, & Deum loquentem audiverat, nec timuerat tamen, aut se absconderat. Vera autē causa est peccatum, cujus ipsum sua conscientia accusabat, & judicii injiciebat metum.* 11 An ex fruct.] *q.d. conscientiam tuam appello, an illæ sint causæ quas attulisti, ac non potius hæc quam omisisti.* 13 Quid hoc] *quasi dicat, quod, quàm grave, & quantum flagitium commisisti?* 14 Quia fecisti] *Statim ad ferendam sententiam venit, quia nullus est in diabolo resipiscentiæ locus: idq; partim in diabolum autorem, partim in serpentem administrum peccati.* 15 Conteret] *id est, multo gravius accipies, quàm afferes damnum.* 16 Dolorem concep.] *id est, dolore erunt conjuncta conceptus, gestatio, partus, & educatio liberorum; ad quam functionem obeundam viro jungeris. 1. Tim. 2.15.* Quin erga] *id est, cùm lege naturæ, tum infirmitatis tuæ sensu dominium viri appetito.* 17 Maledicta] *quatenus ad tuos usus spectat.* 18 Spinam] *id est, etiam post multos labores tuos, nec copiâ nec qualitate proventus, tuæ expectationi & necessitati satisfaciet.* Agri] *non hujus horti fructus, sed reliquæ terræ, cujus proventibus etiam bestiæ vescuntur.* 19 In sudore] *quodcunque genus vitæ sequeris, laboriosa & ærumnosa esto vita tua: Synecdoche.* 20 Vocaverat] *cùm primùm a Deo adducta est ad eum, suprà 2.22.* 22 Ecce homo] *Ironica oratio, comparanda cum suasione serpentis suprà 5.* Ex nobis] *Deus hic quoque, ut suprà 1.26. sermonem ad se dirigit.* Videndum ne] *Ecliptica oratio; quales esse solent hominum qui aliquo affectu valde commoti sunt, ut Mosche Deum proponit ἀνθρωποπαθῶς: sic infrà 11.4. & 42.4. & Ijob. 1.5. & alibi frequenter.* 24 A parte anter.] *quâ patebat aditus in hortum Hhedenis.* Cerubinos] *angelos: nam ad captum populi sui se accommodat: cui Cerubini gloriæ in tabernaculo noti erant; invisibiles verò Angeli non item.*

CAPUT IIII.

Adami duo filii diversam vitam sectantes Deo offerunt: quorum unus admittitur, alter rejicitur: inde natâ invidiâ, rejectus interimit admissum, & parricidium severè à Deo vindicatur. Fratricidæ progenies cum studiis ejus: propagatio quoq; seminis benedicti in Schetho & Enoscho, initiùmque veri cultus Dei profanati describitur.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem suam: quæ ubi concepit & peperit [a] Kajinum dixit, Acquisivi virū ' a Jehova.

[a] *id est, acquisitum.*

2 Postea pergens parere *peperit* fratrem ejus, nempe Hebelem: fuitq; Hebel pastor gregis, Kajin verò fuit agricola.

3 Fuit autem [b] post dies *multos*, cùm offerret Kajin de fructu terræ munus Jehovæ:

[b] Heb. *post finem dierū.*

4 Et ipse quoque Hebel offerret de primogenitis gregis sui, '& de adipe eorum: ut 'respiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:

5 Ad Kajinum verò & ad munus ejus non respiceret: quapropter accensa est *ira* Kajini valde, &' concidit vultus ejus.

6 Tum dixit Jehova ad Kajinum: quare accensa est *ira* tua, & quare concidit vultus tuus?

7 'Nónne' si bene egeris, remissio: sin verò non bene egeris, ' peccatum excubans præ foribus *est*: tamen ' erga te *est* appetitus illius, & tu potestatem habes in illum.

8 Deinde' colloquebatur Kajin cum Hebele fratre suo: fuitq; cùm essent in agro, ut insurgens Kajin in Hebelem fratrem suum, occideret eum.

9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum: ubi est Hebel frater tuus? qui dixit: non novi, an custos fratris mei *sum* ego?

10 Dixit verò *Deus*: quid fecisti? *Ecce* vocem 'sanguinum fratris tui' clamantium ad me de terra.

11 Nunc itaq; 'maledictus esto: *etiam*' ab ipsa terra, quæ ' os suum aperuit ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua:

12 Cùm coles ipsam terram, ne amplius edito vim suam tibi: ' vagus & erro esto in terra.

13 Tum dixit Kajin ad Jehovam: major *est* [c] pœna mea, quàm ut sustinere possim.

[c] Heb. *iniquitas mea: noema.*

14 En, ' Expellis me hodie a superficie hujus terræ, & ' a facie tua abscondar: eróque vagus & erro in terra: unde futurum est ut ' cùm ullus invenerit me, occidat me.

15 Dixit verò ei Jehova: ' propterea quisquis occiderit Kajinum, ' septuplo vindicator: sic posuit Jehova in Kajino ' signum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.

 16

[d] *id est, erroris sive vagationis, a supplicio Kajini.* [e] Heb. *& pecoris: id est, fuit autor distribuendi pecora in greges, & cogendi ad suas caulas & armentaria.* [f] Heb. *prehendentis, pro apprehensu tractantis: ut Latinis tangere pro tangendo pulsare: Synecdoche.*

16 Egressus itaque Kajin a facie Jehovæ, habitavit in regione[d] Nodi, ad Orientem Hhedenis.
17 Et cognovit Kajin uxorem suam, quæ concepit & peperit Chanocum: ' erat autem ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filii sui Chanocum.
18 Deinde Chanoco natus est Hhirad: Hhirad verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaëi genuit Metuschaëlem: & Metuschaël genuit Lemecum.
19 'Lemec autem accepit sibi duas uxores: prioris nomen *fuit* Hhada, nomen verò secundæ Tzilla.
20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit ' autor degentium in tentoriis, [e] & pecuariæ.
21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis [f] tractantis ' citharam, & organon.
22 Tzilla verò ipsa quoque peperit Tubal-kajinũ, [g] qui erudivit omnem fabrum ærarium & ferrarium: sororémq; Tubal-kajini Nahhaman.
23 Tum dixit Lemec uxoribus suis: ô Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete sermoni meo: ' certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adolescentem propter livorem meum.
24 Si septuplo vindicabitur Kajin, utique Lemec septuagecuplo septuplo.
25 Adam autem denuò cognovit uxorem suam: quæ peperit filium, & vocavit nomen ejus [h] Schethum: nam, *inquit illa,* reposuit mihi Deus semen aliud pro Hebele: quia ipsum occidit Kajin.
26 Sed & ipsi Schetho editus est filius, cujus nomen vocavit Enoschum: ' tunc ' cœptum est profanari ' in invocando nomine Jehovæ.

[g] Heb. *qui acuit: translatum a metallis ad fabros.* [h] *id est, repositum.*

ANNOTATIO.

1 A Jehova] *eclipsis particulæ, ut infrà. 44.4.* 4 Et de adipe] *id est, iisque pinguissimis: hypallage.* Respiceret] *id est, approbaret favens, & acceptum haberet: humanitus dictum a principum consuetudine. Visibilem autem fuisse approbationem oportet: cùm quia eam animadvertit Kajin, tum quia dicit Apostolus Deum perhibuisse testimonium de donis Hebelis: Heb. 11.4.* 5 Concidit] *ut solet animus indicari vultu.* 7 Nonne] *interrogationum causam vide suprà 3.9.* Si bene] *id est, aut remissio resipiscenti, aut pertinaci supplicium imminet.* Peccatum] *id est, pœna peccati: noëma, quod indicat generum Enallage in Hebræo textu.* Erga te] *id est, & naturæ lege, quia junior est: & affectu, quia frater est, te colit.* 8 Colloquebatur] *dissimulans odium, ut inopinantem opprimeret.* 10 Sanguinum] *id est, sanguinis cæde fusi: nam plurale sanguinis nomen ferè pro cæde usurpatur.* Clamantium ad me] *hoc est, vindictam poscentium.* 11 Maledictus] *id est, exclusus a Deo & ecclesia: quò spectant Kajini verba ver. 14. a facie tua abscondar.* Ab ipsa terra] *ut sit vindicta quam tibi infligo ministra, quod sequens versus ostendit.* Os suum aperuit] *Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.* 12 Vagus & erro] *tertia pœna, exilium: idque tale, ut semper incerta sede futurus sit.* 14 Expellis me] *Secundum membrum sententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum secundo.* A facie] *id est, gratia tua destituar: vide in ver 11.* Cùm ullus in.] *id est, omnium hominum injuriis & violentiæ ero expositus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat.* 15 Propterea] *quia pœna homicidii Kajino propter ipsum & posteros inflicta fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo sanguine humano absterrerentur; Deus per aposiopesin cavet, ne quis facilè in cædem ejus prorumpat.* Septuplo vind.] *Kajini, q.d. supplicium de ejus interfectore multò gravius sumitor, quàm sit de eo sumptum. Numerus finitus pro infinito.* Signum] *id est, aliquam notam ei impressit. Alii per hypallagen vertunt; posuit Kajinum in signum, id est, in exemplum.* 17 Erat autem æd.] *hoc est, cœperat ædificare: sed vi maledictionis Dei subinde ad errandum impulsus, opus intermittebat.* 19 Lemec] *primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo suprà 2.24.* 20 Autor] *id est, inventor, qui eorum usum homines docuit.* 21 Citharam & org.] *his nominibus synecdochicè comprehendit omnia instrumenta musica ψελαφητὰ κὴ πνευματικὰ, quæ digitis ventóque moventur.* 23 Certè] *apud suas uxores jactat suorum inventis fretus, se ne minimam quidem ullam etiam a minimo injuriam passurum; sed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus sit.* 26 Tunc] *sub Enoschi tempora.* Cœptum est prof.] *id est, alii posteri Schethi, apud quos mansura erat Ecclesia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare se.* In invocando] *id est, in cultu Dei: species pro genere; synecdoche frequens: vide infrà 5.22. & 6. in principio.*

CAPUT V.

Interseritur historiæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum usque: ut promissionum Dei veritas de venturo semine mulieris, & certa temporum ætatúmque series usque ad diluvium ostendatur.

1 ' HAEC est enumeratio generationum Adami: ' quo die creaverat Deus hominem, in similitudine Dei fecerat eum.
2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaveratque nomen eorum hominem, quo die creati sunt.
3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret *filium* ' in imagine sua, secundum similitudinem suam: & vocaret nomen ejus Schethum:
4 Fueruntque dies Adami, postquam genuit Schethũ, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.
5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus est.
6 Vixerat autem Scheth [a] quinque & centum annos, cùm gigneret Enoschum.
7 Vixitque Scheth, postquam genuit Enoschum, octingentis septem annis: quibus genuit filios & filias.
8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus est.
9 Vixerat autem Enosch nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem,
10 Vixitque Enosch, postquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.

[a] Heb. *quinque annos & centum annos: Pleonasmus usitatus in numeris hoc cap. & alibi passim.*

11 Sic

21 Sic fuerunt omnes dies Enoschi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus eſt.
12 Vixerat autem Kenan ſeptuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.
13 Vixitque Kenan poſtquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis: quibus genuit filios & filias.
14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus eſt.
15 Vixerat autem Mahalalel ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.
16 Vixitque Mahalalel, poſtquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.
17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus eſt.
18 Vixerat autem Jered centum ſexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.
19 Vixitque Jered, poſtquam genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.
20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorũ ſexaginta duorum annorum, ac mortuus eſt.
21 Vixerat autem Chanoc ſexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuſchelachum.
22 [a]Ambulavit autem Chanoc cõtinenter cum Deo, poſtquam genuit Metuſchelachum, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.
23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum ſexagintà quinque annorum.
24 Cúmque ambulaſſet Chanoc continenter cum Deo, [a]non extitit *amplius*, quia [a] aſſumpſit eum Deus.
25 Vixerat autem Metuſchelach centum octoginta ſeptem annos, cùm gigneret Lemecum.
26 Vixitque Metuſchelach, poſtquam genuit Lemecum, ſeptingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.
27 Sic fuerunt omnes dies Metuſchelachi, nõgentorum ſexaginta novem annorum, ac mortuus eſt.
28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium.
29 Vocavitque nomen ejus[b] Noachum, dicendo, hic [c]recreabit nos ab opere noſtro, & a labore manuum noſtrarũ, [d] propterea quòd maledixit Jehova terræ.
30 Vixitque Lemec, poſtquam genuit Noachum, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.
31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, ſeptingentorum ſeptuaginta ſeptem annorum, ac mortuus eſt.
32 Poſtquam autem natus fuit Noach quingentos annos, [a] genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

[b] *id eſt, quietũ, vel quiete recreãtem & afferentẽ conſolationẽ.*
[c] Heb. *conſolabitur.*
[d] Heb. *propter terrã cui maledixit Jehova. Traiectio, & verborum ἐμπλοκή: quam nos ad evidentiam reſtituimus. Similem vide 1. Schemuel. 24.20.*

ANNOTATIO.

1 Quo die] *vide ſuprà* 1. & 2. 3 In imagine ſua] *non illâ quâ creatus a Deo fuerat, ſed hac deformata, quam ipſe ſibi & ſuis peccato comparaverat.* 22 Ambulavit] *id eſt, non ſecutus eſt malitiam ſui ſeculi, aut corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, ſed fide, cordis integritate, & vitæ innocentiâ Deum coluit ex ejus præſcripto, eúmque ducem ſecutus eſt. vide Hebr.* 11.5. *Eccleſiaſtici* 44.16. & *Sapient.* 4.11. 24 Non extitit] *id eſt, diſparuit ex hominum conſpectu, nec fuit inventus.* Aſſumpſit eum] *id eſt, ab hominum conſortio tranſtulit. Rara locutio, ſed tamen etiam in hiſtoria de raptu Elijæ* 2. *Reg.* 2.9. & *de morte uxoris Jechezkelis, Ezech.* 24.17. *legitur.* 32 Genuit] *hoc eſt, gignere cœpit, ut accipitur infrà* 11. 26. *nam omnes eodem anno natos non eſſe apparet ex cap.* 11.10. & *alibi infrà.*

CAPUT VI.

Deus Noacho mundum propter graſſationes & libidines, quibus filii Dei ex converſatione apoſtatarum contaminabantur, univerſali diluvio ſe deleturum prædicet, eumq́, arcam quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipſe cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conſeruentur.

1 [a]FUERAT autem, [a]cùm cœpiſſent homines multiplicari in ſuperficie terræ, filiæ quo editæ fuiſſent illis,
2 Ut videntes [a]filii Dei [a]filias hominum [a] bonâ *formâ* eſſe, acciperent ſibi mulieres ex omnibus [a] quas eligebant.
3 Quapropter dixit Jehova, [a]non diſceptabit Spiritus meus propter iſtos homines in ſeculum, eo quòd etiam ipſi [a] caro ſint: ſunto itaque dies [b] hominis, [a]centum viginti annorum.
4 [a]Nam defectores erant in ea terra temporibus illis, [a] ac etiam poſteà *fuerunt*, quando congreſſi ſunt filii Dei cum filiabus hominũ, quæ pepererunt illis *liberos:* [a]ii *ſunt* potentiſſimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeberrimi.
5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam hominis in terra, & omne figmentum, *id eſt*, cogitationes cordis ejus tantũmodò malum *eſſe* omni tempore.
6 [a]Pœnituit Jehovam quòd feciſſet hominem in terra, & [a]dolore affectus eſt [d] cũ animo ſuo.
7 Tandem dixit Jehova, delebo hominẽ quem creavi, e ſuperficie terræ, ab homine uſque [a]ad jumenta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fecerim ea.
8 Sed Noach [a] invenit gratiam in oculis Jehovæ.
9 Hæc *ſunt* [e] quæ acciderunt Noacho. Noach vir juſtus, integer erat [a] in ætatibus ſuis: cum Deo continenter [a]ambulabat Noach.
10 (Genuit autem Noach tres filios, Schemũ, Chamum, & Jephethum.)
11 Sed [a]terra corrupta erat [a]coram Deo, & impleta erat terra [a]violentiâ.
12 Cùm enim inſpiceret Deus terram, ecce corrupta erat: nam corruperat [a] omnis caro [a]viam ſuam ſuper terram.
13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis omnis carnis adventat coram me, eoquòd impleta ſit terra violentia [a]propter iſtos: quare ecce ego perditurus ſum ipſos cum reliqua terra.
14 Fac tibi [a]arcam e lignis [f]Gopher, *multarum* [f] manſionum facies ipſam arcã: & picabis eam intrinſecus & extrinſecus pice.
15 Hæc autem *eſt forma* qua facies eam: trecentorum cubitorũ longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo ejus, & triginta cubitorum altitudo ejus.
16 [g] Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h][a] ad cubiti magnitudinem cõſummato eam a ſuperiore par-

[a] Heb. *quòd bonæ* forma *eſſent: traiectio, ut ſuprà* 1.4.
[b] Heb. *ejus: relativum pro antecedente.*
[c] Heb. *a ſeculo, viri nominis.*
[d] Heb. *in corde ſuo.*
[e] Heb. *generationes Noachi: ſed quia titulus hic generatim ad totam hiſtoriã Noachi, quæ ſubjungitur, pertinet, ita vocẽ accepimus, ut infrà* 37.2.
[f] Heb. *nidorum: tranſlatio, ut Ijob.* 29.18. & *Hhobadjæ* 4.
[g] Heb. *ſplendorem facito, id eſt, feneſtras claram lucem quaſi in meridie prabẽtes.*
[h] Heb. *ad cubitum.*

re parte, ostium verò arcæ in latere ejus ponito: infimarum, secundanarum, & tertianarum *mansionum* perficito eam.

17 De me enim, ecce ego facturus sum ut veniat diluvium aquarum super terram, ad perdendum omnem carnem in qua *est* spiritus vitalis infra cœlum: quicquid in terra *est*, expirabit.

18 Sed stabilio ' fœdus meum tecum, ut ingrediaris in ipsam arcam, tu & filii tui, & uxor tua, uxoresque filiorum tuorum tecum:

19 Præterea' ex omnibus viventibus ex omni carne,'bina ex omnibus intromittas in arcam, ad conservandum ea in vita tecum: mas & fœmina erunt.

20 Ex volucribus secundum species suas, & ex jumentis secundum species suas, ex omnibus reptilibus terræ secundum species suas, bina ex omnibus 'venient ad te, ut in vita conserves ea.

21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui comeditur, & collige penes te, ut sit tibi & illis ad comedendum.

22 Quod fecit Noach: secundum omnia quæ præceperat ei Deus, sic fecit.

ANNOTATIO.

a Fuerat autem] *Regreditur ad historiam, quam interposito capite 5. abruperat: nam hæc viginti annis antequàm nascerentur filii Noacho gesta sunt, ut apparet ex versu 3.* Cùm cœpissent] *hoc est, inde a temporibus Enoschi suprà 4.26.* 2 Filii Dei] *id est, qui puræ religionis & pietatis sectatores videri volebant, eamque profitebantur.* Filias hominum] *ex antitheto filiorum Dei patet sic vocari filias eorum quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & posteri ejus.* Quas eligebant] *id est, modò forma placuisset, nulla fidei aut pietatis ratione habita, illas sibi adjungebant.* 3 Non disceptabit] *id est, non diu mecum disputabo quid istis hominibus sim facturus: stat enim sententia, nisi intra constitutum tempus resipiscant, me funditus eos deleturum, quia nihil nisi carnem sapiunt, etsi filii Dei haberi volunt.* Caro sunt] *hoc est, omnino depravati, ac proinde ad regnum Dei non magis pertinent, quàm Kajin cum posteris suis. vide infrà 12.* Centum viginti] *q. d. hoc spacium mundo tribuo, quo nisi resipuerint homines, diluvium immittam.* 4 Nam defectores] *sive apostatæ: hunc versum narrationi inserit Mosche, ut declaret planius quod prius attigerat, unde sit corruptio illa nata: videlidet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a suis abesse Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei se ingerentes, communiter cum illis iterum vixerunt. Sic enim accepimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi sive desciscendi verbo, ut accipitur 2. Reg. 25.11. & Jirmejæ 37.13. Nec obstat quod Num. 13.34. hæc vox paulo aliter accipitur: non enim rarum est, ut idem nomen diversas significationes admittat, præsertim cùm illis etiam inter se aliqua in re conveniat.* Ac etiam] *id est, homines nihilo meliores ista præmonitione facti sunt.* Ii sunt pot.] *nimirum defectores: ostendit enim eos cùm autoritate qua valebant & celebritate nominis se insinuasse, tum a filiis Dei, artium quas adinvenerant commoditate allectis, ultrò admissos esse.* 6 Pœnituit Jeh.] *ἀνθρωποπαθῶς: id est, delere statuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere est. vide 1. Schem. 15. 11. annot.* Dolore aff.] *hoc est, summopere displicuit, similiter ἀνθρωποπαθῶς.* 7 Ad jumenta] *propter jus hominis in illa, & ut exemplo sint.* 8 Invenit gratiam] *id est, solâ Dei misericordiâ servatus est.* 9 In ætatibus] *inter homines sui seculi, ante & post diluvium.* Ambulabat] *vide suprà 5.22. annot.* 11 Terra] *metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole. q. d. tanta fuit hominum corruptio, ut terram quoque ipsam infecerit.* Coram Deo] *id est, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur. ut infrà 10.9.* Violentia] *id est, justi & æqui oppressione.* 12 Omnis caro] *id est, homo: ut Levit. 13.18. Jeschahhjæ 40.5. & alibi passim.* Viam suam] *id est, vitam, studia, & mores.* 13 Propter istos] *filios Dei depravatos, quos modò vocavit carnem.* 14 Arcam] *hoc est, navigium tectum, a forma arcæ.* Gopher] *alibi non legitur: cedri species est cariem non sentiens, fortassis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13. nat. hist. cap. 15.* 16 Ad cubiti mag.] *id est, arcam ita extruito, ut supra triginta altitudinis cubitos ad unius tantùm cubiti altitudinem assurgat fastigium tecti, summaq; tabulatorum coaxatio securiclatâ formâ, suggrundæ verò, omni ex parte in dimidiatum cubitum projectæ, amplient uno cubito latitudinem depressi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad fenestram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ descriptio imperfecta esset.* 18 Fœdus meum] *quo confirmo te & tuos isto exitio minimè perituros.* 19 Ex omnibus vivent.] *extra aquam, ut ostenditur infrà 7.22.* Bina] *non definit hîc recipiendorum in arcam numerum, de quo infrà 7.2. & 3. sed conjuga esse oportere declarat ad conservandas species, ut finis versus explicat.* 20 Venient] *meo instinctu, & sua sponte: ut tibi non sit opus venatione, aucupiove laborare.*

CAPUT VII.

Diluvium universale describitur, reliquiarumq; ex hominibus & animantibus in arca conservatio: luculentissimum justitiæ, misericordiæ, ac providentiæ Dei testimonium.

1 ' POSTEA dixit Jehova Noacho, ingredere tu & universa familia tua in arcâ: etenim te perspexi justum' coram me' in ætate hac.

2 Ex 'omnibus jumentis 'mundis accipito tibi a ' septena, marem & fœminam ejus: ex jumentis verò quæ non *sunt* munda, bina, marem & fœminam ejus:

a Heb. *septem septem: hac repetitione Hebræi pro distributivis utuntur: sic posteà duo duo, id est, bina.*

3 Similiter ex volatilibus cœli,' septena, marem & fœminam ejus: ad conservandum in vita semen *eorum* in superficie totius terræ.

4 Nam ad dies adhuc septem, ego pluviam demissurus sum super terram quadraginta dies & quadraginta noctes: ut deleam omne corpus vivens quod feci, e superficie terræ.

5 Quod fecit Noach, secundum omnia quæ præceperat ei Jehova.

6 (Noach autem b natus *erat* sexcentos annos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt* super terram.)

b Heb. *filius sexcentorum annorum.*

7 Ingres-

7 Ingreſſus enim eſt Noach,& filii ejus & uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam, propter aquas diluvii:
8 Ex jumentis mundis, & ex jumentis quę non *ſunt* munda, & ex volatilibus, & omnibus quæ reptant ſuper terram,
9 Bina *quoque* ingreſſa ſunt ad Noachum in arcam, mas & fœmina: quemadmodum præceperat Deus Noacho.
10 Et fuit ſeptimo illo die, ut aquæ diluvii ᵉ eſſent ſuper terram.
11 ᶠ Anno ſexcenteſimo vitæ Noachi, menſe ſecundo, decimo ſeptimo die ejus menſis, hoc ipſo die ᵍ ruperunt ſeſe omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli ſe aperuerunt:
12 Ut eſſet pluvia illa ſuper terram quadraginta dies, & quadraginta noctes.
13 Eodem ipſo die cùm ingreſſus eſſet Noach & Schem & Cham & Jepheth filii Noachi, uxorq; Noachi & tres uxores filiorum ejus cum ipſis in arcam:
14 Ipſi cum omnibus beſtiis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus jumentis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus reptilibus quæ reptant ſuper terram ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus volatilibus ſecundum ſpecies ſuas, omnibus avibus ᵉ cujuſcunque alæ,
15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam, bina ex omni carne in qua erat ſpiratio vitæ,
16 Id eſt, quæ venerunt, mas & fœmina ex omni carne ingreſſa ſunt) ſicut præceperat ipſi *Noacho* Deus: ᵉ occluſit Jehova pro eo.
17 Cùm ergo eſſet diluvium hoc ᵉ quadraginta dies ſuper terram: primùm ita creverunt aquæ, ut ſuſtulerint arcā & elevaretur e terra,
18 Deinde invaleſcentibus aquis & creſcentibus admodum ſuper terram, ambularet arca in ſuperficie aquarum.
19 Denique invaleſcentibus aquis ᶜ quàm plurimùm ſuper terram, operti ſunt omnes montes excelſiſſimi, qui *ſunt* ſub univerſo cœlo:
20 Quindecim cubitis ſurſum verſus invaluerunt aquæ, poſtquā operti fuerunt illi mōtes.
21 ᵉ Expiravit itaque omnis caro quæ reptat ſuper terram, ex volatilibus & ex jumentis & ex beſtiis & ex omnibus reptilibus quæ repunt ſuper terram, & omnis homo.
22 Quicquid *erat* in cujus naribus *eſt* halitus ſpirationis vitæ, ex univerſis quæ *degunt* in ſicco, mortuum eſt.
23 Sic deletum eſt omne corpus vivens quod *degit* in ſuperficie terræ, ab homine uſque ad jumēta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli, deleta ſunt e terra: ſed ſuperſtes relictus eſt tantùmodò Noach, quæ & cum eo *erant* in arca.
24 Prævaluerunt autem aquæ illæ ſuper terram centum quinquaginta diebus.

ᶜ Heb. *valde valde.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *extructa arca, ſub finem 120. annorum, de quibus ſuprà 6.3.* Coram me] *id eſt, juſtitiâ ſyncerâ, quæ ſola coram Deo juſtitia cenſetur.* In ætate] *inter homines hujus ætatis. vide ſuprà 6. 9.* 2 Omnibus] *id eſt, ex quovis genere.* Mundis] *aptis ad ſacrificia: nam mundorum & immundorum diſcrimen divinitus fuerat Patribus revelatum.* Septena] *horum enim uſus futurus erat major ad cibum & ſacrificia: quod autem ad terna mundorum paria ſeptimum adjicit, pertinet ad ſubminiſtrationem ſacrificii mox a diluvio futuri, infrà 8.20.* 3 Septena] *mundorum: eclipſis enim eſt ſupplenda ex verſu 2.* 10 Eſſent] *id eſt, inciperent eſſe, ut ſuprà 5.32.* 11 Anno ſexcent.] *qui fuit mundi. 1656.* Ruperunt ſe] *ut fontes rupti & apertæ cataractæ aquis exundarent.* 14 Cujuſcunque alę] *id eſt, quicquid quocunque modo alatum eſt.* 16 Occluſit] *obſeravit & oblivit omnibus ingreſſis.* 17 Quadraginta dies] *cum noctibus, ut ſuprà verſu. 4.* 21 Expiravit] *ut prædixerat ſuprà 6.17. & verſu 4. hujus capitis.*

CAPUT. VIII.

Diluvio abeunte exiccatâque ad habitationem terra, Noach cum ſuis omnibus mandato Dei egreditur arca, oblatiſq; ſacrificiis Deum ſervatorem ſuum & mundi inſtauratorem celebrat: quam gratiarum actionem ſibi acceptam eſſe teſtatur Deus.

1 NAM cùm ᵉ recordaretur Deus Noachi, & omnium beſtiarum, omniumq; jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *erant* in arca, transmiſerat Deus ventum ſuper terram, ut ᵉ ſedarentur aquæ.
2 Sic occluſis ᵉ fontibus abyſſi & cataractis cœli, cohibitóque ᵉ imbre e cœlo,
3 Receſſerunt aquæ a ſuperficie terræ ᵃ continenter recedendo: & defecerunt aquæ ᵇ exactis centum quinquaginta diebus,
4 Adeò ut requieverit arca menſe ſeptimo, ᵉ decimo ſeptimo die ejus menſis, ſuper *uno* montium ᵉ Ararati.
5 Deinde ᶜ pergentibus aquis deficere uſq; ad menſem decimum, decimo *menſe*, primo die ejus menſis, conſpecti ſunt vertices montiū.
6 Fuit autem ſub finem quadrageſimi diei, ut aperiens Noach feneſtram arcæ quam fecerat,
7 Emitteret corvum: qui ᵈ continenter ibat & redibat, ᵉ uſque-dum exiccuerunt aquæ e ſuperficie terræ.
8 Quamobrem ᵉ emiſit columbam, ut videret num ᶠ levata eſſet aquis ſuperficies terræ.
9 Cumq; non inveniſſet columba illa quietis locum plantæ pedis ſui, reverſa eſt ad eum in arcam, eoquòd aquæ eſſent in ſuperficie terræ: qui extendens manum ſuam, accepit eam, & intromiſit eam ad ſe in arcam.
10 Expectavit itaq; adhuc ſeptem dies alios, & ᵍ iterum emiſit columbam illam ex arca,
11 Et venit ad eum columba illa ᵉ circa tempus veſpertinum, ecce autem folium olivæ decerptum in ore ejus: unde cognovit Noach levatam eſſe aquis ſuperficiem terræ.
12 Deinde expectavit adhuc ſeptem dies alios, & emiſit columbam illam, quæ ultrà non eſt ad eum reverſa ex eo tempore.
13 Fuit itaque ſexcenteſimo primo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis illius, cùm ᵉ ſiccatæ eſſent aquæ à ſuperficie terræ: ut removens Noach operculum arcæ circumſpiceret, ecce autem ſiccata erat ſuperficies terræ.
14 Menſe autem ſecundo, vigeſimo ſeptimo die ejus menſis, exaruerat terra.

ᵉ Heb. *abeundo & recedēdo: Infinitivus poſt verbum ſuū cōtinuationem notat: ſic infrà ver. 5 & 7. & 12.9 & 26.13. & 1. Schemu. 14. 19. & 17.42.*
ᵇ Heb. *a fine, ut ſuprà. 4.3*
ᶜ Heb. *erant eundo & deficiendo.*
ᵈ Heb. *ibat eundo.*
ᵉ Heb. *uſque ad exiccationem.*
ᶠ Heb. *leves factæ eſſent aquæ e ſuperficie: hypallage, ut infrà ver. 11.*
ᵍ Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà 12. item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, inf. 21.*

15 Tunc edixit Deus Noacho, dicendo,
16 Exito ex arca, tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum:
17 Omnes bestias quæ tecum *sunt* ex omni carne, tam volatilia quàm jumenta & omnia quæ repunt super terram, educito tecum: & abunde progignant in terra, fœtificentque & augescant super terram.
18 Exivit itaque Noach, & filii ejus, & uxor ejus, uxoresque filiorum ejus cum eo:
19 Omnes bestiæ, omnia reptilia, & omnia volatia, *denique* quicquid reptat super terram, [h] per genera sua exiverunt ex arca.

[h] Heb. *per familias suas, id est, non confusè.*

20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, accepit ex omnibus jumētis mundis & ex omnibus volatilibus mundis, quæ obtulit holocausta super illud altare.
21 'Odoratusque Jehova odorem illū [i] gratum, dixit Jehova [k] cum animo suo, ' Posthac non maledicam ultrà terræ propter hominem, quamvis figmentum cordis hominis malum *sit* ab adolescentia ejus, neque posthac percutiam ultrà omnia viventia, quemadmodum feci.
22 'Deinceps [l] quandiu erit terra, sementis & messis, frigusque & æstus, æstasque & hyems, diesque & nox non cessabunt.

[i] Heb. *quietis.*
[k] Heb. *in corde suo.*
[l] Heb. *omnibus diebus terræ.*

ANNOTATIO.

1 Recordaretur] *id est, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipsum suorum non oblivisci.* Sedarentur] *hoc est, ira. Dei aquis exundantibus furentibusque testata deferbuit, faciens ut aquæ quiescerent.* 2 Fontibus] *non omnibus, sed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.* Imbre] *ne deinceps descendens pluvia effluxum aquarum impediret.* 4 Decimo sept.] *id est, 151. die a cœpto diluvio.* Ararati] *Armeniæ majoris quæ imminet Assyriæ, Jeschahhiæ 37. 38. & Jirmejæ 51. 26. quam Chaldæi vocant Kardu: ibi collocat Ptolemaus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordæos appellat, paulùm deflexo nomine.* 8 Emisit] *die septimo ab emisso corvo, ut colligitur ex ver. 10.* 11 Circa temp.] *Nam quietis locum, non pabulum invenerat.* 13 Siccatæ essent] *ita ut terræ superficies conspiceretur, etsi adhuc mollior erat, quàm ut posset hominum aut graviorum animalium corpora sustinere, ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deus illum exire jubet.*
21 Odoratusque] ἀνθρωποπαθῶς, *pro sacrificium illud acceptum habuit. Dicitur autem quietis odor, quia prius iratum propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquiescat.* Posthac non mal.] *id est, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus suprà 3. & 4. nec tunc abstulit, nec adhuc ablatæ sunt, ut quotidiana experientia docet.* 22 Deinceps] *Rerum naturam diluvio corruptam instaurat.*

CAPUT. IX.

Deus superstites ex diluvio benedictione consolatur, penuriam eorum esu carnis concesso sublevat, terroremque a diluvio fœdere pacis sempiterno adimit dato iridis symbolo. Postremò Noach, occasione ex animadversis moribus filiorum capta, quæ singulis eventura sint, procul in futurum prænuntiat.

1 PRæterea ' benedixit Deus Noacho & filiis ejus, dicens eis, fœtificate, & augescite, ac replete terram.
2 Et timor vestri terrorque vestri esto super omnes bestias terræ, & super omnia volatilia cœli, in omnibus quæ calcant terram, & in omnibus piscibus maris: *ea omnia* in manum vestram tradita sunt.
3 Quodvis reptile, quicquid *est* vivum, vobis esto ad comedendum: ' tanquam viridem herbam dedi vobis ea omnia.
4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam sanguine ejus, ne comedite.
5 Quin etiam sanguinem vestrum [b] animarum vestrarum ' reposcam, [c] ' ab omni bestia reposcam illum: atque adeò a manu ipsius hominis, a manu ' cujusque fratris ejus reposcam animam hominis.
6 'Qui effundit sanguinem hominis, per hominem sanguis ejus effunditor: quoniam [d] in imagine sua fecit Deus hominem.
7 Vos autem fœtificate & augescite, abunde progignite in terra, & augescite in ea.
8 Locutus quoque est Deus ad Noachum & ad filios ejus cum eo, dicendo,
9 'De me autem, ecce ego stabilio fœdus meū vobiscum, & cum semine vestro post vos,
10 'Et cum omnibus [e] animantibus quæ vobiscum *sunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex omnibus bestiis terræ quæ *sūt* vobiscū, ab omnibus exeuntibus ex arca ad omnes bestias terræ.
11 Stabilio, inquam, fœdus meum vobiscū, quòd non excindetur omnis caro amplius ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium ad perdendum terram.

[a] Heb. *anima ejus sanguine ejus: hypallage.*
[b] Heb. qui est *ad animas vestras, i. inditum ad animandum vos.*
[c] Heb. *a manu omnis bestiæ: Catachresis.*
[d] Heb. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut serviat utrinq; sic infrà 12. 4. & 14. 1.*
[e] Heb. *animis viventibus: & sic deinceps.*

12 Deinde dixit Deus, hoc *est* signum fœderis, quod ego pono inter me & inter vos, atq; inter omnem animantem quæ *est* vobiscum, ætatibus [f] in seculum.
13 ' Arcum meum posui in nubibus, qui erit in signum fœderis inter me & inter ' terram.
14 Eritque cùm fecero ut sint nubes supra terram, & conspiciatur arcus ille in nubibus,
15 Ut ' recorder fœderis mei, quod *est* inter me & inter vos & inter omnem animantem ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ in diluvium ad perdendum terram.
16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aspiciam illū ad recordandum fœderis [g] perpetui inter Deum & inter omnem animantem, ex omni carne quæ *est* super terram.
17 Denique dixit Deus ad Noachum, ' hoc illud *est* signum fœderis, quod stabilio inter me & inter omnem carnem quæ *est* super terram.
18 Erant autem filii Noachi qui exiverunt ex arca, Schem, & Cham, & Jepheth: ' Cham autem is *est* pater Cenahhani.
19 Hi tres *sunt* filii Noachi, a quibus respersa est *incolis* universa terra.
20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ deditus, plantare vineam.
21 Bibensque de vino illius, inebriatus est, & retexit se in medio tentorii sui.
22 Cumque aspexisset Cham pater Cenahhani nuditatem patris sui, indicavit duobus fratribus suis foris.
23 Tum accipiens Schē cum Jephetho pallium ejus, imposuerunt suo amborum humero, &

[f] Heb. *seculi.*
[g] Heb. *seculi.*
[h] Heb. *vir terræ, ut plantaret. &c.*

& accedentes retrorsum texerunt nuditatẽ patris sui: facies autem suas *averterant* retrorsum ut nuditatem patris sui non respicerent.

24 Sed cùm evigilasset Noach e vino suo, & rescivisset id quod fecerat sibi filius suus minimus *natu*:

25 Dixit, Maledictus *erit* Cenahhan, servus servorum erit fratribus suis.

26 Deinde dixit, Benedictus *est* Jehova Deus Schemi, eritq; Cenahhan servus eis.

27 Alliciet Deus Jephethum, ut habitet in tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan servus illis.

28 Vixit autem Noach post diluvium, trecentos quinquaginta annos.

29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongentorum quinquaginta annorum, & mortuus est.

ANNOTATIO.

1 Benedixit] *id est, benedictionem ipsi & posteris confirmavit quam in creatione contulerat.* 3 Tanquam vir.] *ut ante diluvium viridem herbam concesseram vobis in cibum: suprà 1. 29.* 5 Reposcam] *persequar & puniam, ut Psalm. 9. 3.* Ab omni be.] *q. d. adeò mihi chara est humana vita, ut ne brutis quidem parci velim si hominem occiderint: Eandem legem renovat Exod. 21. 28.* Cujusque fr.] *omnes homines sine ulla exceptione ab homicidio absterret, subjunctâ æquissimâ & efficacissimâ causâ, quòd omnes inter se sint fratres, & nefas sit tam arcto vinculo inter se conjunctos mutuis cædibus se conficere.* 6 Qui effundit] *id est, sive homo sive bestia hominem interfecerit, occisorem volo per hominẽ autoritate Dei instructum interfici.* 9 De me autem] *q. d. quæ sint vestræ partes in hominum propagatione & conservatione audistis: iam quid ego propter eundem facturus sum exponam.* 10 Et cum] *id est, fœderis vobiscum initi etiam bestiæ percepturæ sunt commodum.* 13 Terram] *Metonymia, pro incolis, ut suprà 6. 11.* 15 Recorder] *vide suprà 8. 1.* 17 Hoc illud] *quasi digito signum fœderis commonstrans.* 18 Cham autem] *hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad sequentem historiam, tum ut confirmati hoc monito Jisraëlitæ, ad suscipiendam expeditionem in terram jam olim sibi destinatam alacriores redderentur.* 25 Maledictus] *hîc illa tantùm commemorat Mosche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui scribebat pertinebant: ideò omissis reliquis filiis Chami, singulariter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modò attigimus in versum 18.* Servus serv.] *id est, vilissima servituti addictus fratribus suis: nam Hebræis positivum in constructione geminatum superlativi naturam induit, ut sanctum sanctorum pro sanctissimo, Rex regum & dominus dominorum pro summo Rege dominoq; ponitur.* 26 Eis] *Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.* 27 Alliciet] *id est, erit tandem ut vi Spiritus Dei posteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum posteritate Schemi.*

CAPUT. X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illis omnium gentium origo describitur.

1 ISTÆ autem *sunt* generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, quibus nati sunt filii post diluvium.

2 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan, & Tubal, & Meschec, & Tiras.

3 Filii autẽ Gomeri, Aschcenaz, & [a] Riphath, & Togarma.

4 Filii verò Javanis, Elischa, & [b] Tarschisch, Cittim, & [c] Dodanim.

5 Ab his separatæ *sunt* posteà regiones Gentium per terras eorum, quæque *gens* secundũ linguam suam, secundum familias suas in gentes suas.

6 Filii autem Chami, Cusch, & Mitzrajim, & Put, & Cenahhan.

7 Et filii Cuschi, Seba, & Chavila, & Sabbeta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba, & Dedan.

8 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is cœpit esse potens in terra.

9 Ipse fuit potens venatione coram Jehova: propterea dici solet, tanquam Nimrod potens venatione coram Jehova.

10 Erat enim principium regni ejus Babel, & Erec, & Accad, & Calne in terra Schinhharis.

11 E terra illa processit in Assyriam, ubi ædificavit Nineven, & Rechoboth-hhirem, & Celachum,

12 Et Resenen inter Nineven & inter Celachum: [d] illa *Nineve est* civitas maxima.

13 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos,

14 Pattrusæos quoq;, & Casluchæos, & unde egressi sunt Pelischtæi, Caphtoræos.

15 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum suum, & Chethum,

16 Jebusæum quoque, & Emoræum, & Girgaschæum,

17 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Sinæum,

18 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chamathæum: & postea sparserunt se familiæ Cenahhanæi.

19 Fuit autem terminus Cenahhanæi a Tzidone quà venis Gerarum, usque Hhazzam: & *inde* quà venis Sedomum, Hhamoram, & Admam, & Tzebojima usque Leschahhum.

20 Hi *sunt* filii Chami secundum familias suas, secundum linguas suas, per terras suas in gentes suas.

21 Denique ipsi quoque Schemo *proles* edita est, patri omnium filiorum Hheberi, fratri Jephethi *natu* maximi.

22 Filii Schemi, Hhelam, & Aschur, & Arpacschad, & Lud, & Aram.

23 Filii autem Arami, Hhutz, & Chul, & Gether, & [e] Mesch.

24 Arpacschad verò genuit Schelachum, & Schelach genuit Hheberum.

25 Hhebero autem editi sunt duo filii: unius nomen est [f] Peleg, quia temporibus ejus divisa fuit terra, nomen verò fratris ejus Joktan.

26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,

27 Et Hadoramum, & Uzalem, & Diklam,

28 Et Hhobalem, & Abimaëlem, & Schebam,

29 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis.

[a] *Diphath* 1. *Chro.* 1. 6.
[b] *Tarschischa* 1. *Chro.* 1. 7.
[c] *Rodanim,* 1. *Chro.* 1. 7.
[d] *Relativum ad antecedẽs remotius pertinens: ut infrà 19. 13. & 1. Schem. 7. 17. & Ps. 99. 7.*
[e] *Meschec,* 1. *Chro.* 1. 7.
[f] *Id est, divisio.*

30 Fuit

30 Fuit autem habitatio eorum " a Mescha, quà venis 'Sepharam, ad montes Orientis usq;.
31 Isti *sunt* filii Schemi, secundùm familias suas, secundum linguas suas, per terras suas in gentes suas.
32 Hæ *sunt* familiæ filiorum Noachi secundū generationes suas in gentes suas: ex quibus diviserunt se gentes in terra post diluvium.

ANNOTATIO.

2 Gomer] *superiorem Asiæ minoris partem obtinens, ex Jechezkel. 38.6. & posterorum sedibus.* Magog] *Jechezkel. 38.2. & 39.6. Scytharum author.* Madai] *Medorum autor, 2. Reg. 17.6. Jeschahhjæ. 13.17. Jirmejæ. 25.25. Dan. 5.6. & 8.* Javan] *Jonum Græcorum autor, Dan. 8.21. Joël. 3.6.* Tubal & Meschec] *Albani cum Iberis, & Cappadoces, ubi est oppidum Mazaca Cæsarea postea dictum: Jechezkel. 27.13. & 32.26. & 38.3.* Tiras] *Thracum autor accolentium Pontū Euxinum atq; Propontidē.* 3 Aschcenaz] *incola Ponti & Bithyniæ, ubi lacus & fluvius est Ascanius ab hoc denominatus, Jir. 51.27.* Riphath] *Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi.* Togarma] *populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocata sunt, Jechezkel. 27. & 38.* 4 Elischa] *Æolum purpurâ celebratorum autor, Jechezkel. 27.* Tarschisch] *incola Ciliciæ, quà Syriæ jungitur, ubi sita est Tharsus.* Cittim] *Cetidis in Cilicia incolæ, Num. 24.24. Jeschahhjæ. 23.1. Jirmejæ. 2.10. & 1. Machab. 1.1. Hic autem postremus locus malè a plerisque intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex cittim exivisse ita accipiunt, quasi inde originem duxerit, itaque nomine Cetim Macedonas significari putant. Sensus enim est, Alexandrum in Darium expeditionem facturum, ex ea regione summo labore & molestia propter asperitatem ejus per angustias Amani montis prodiisse, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer. locus, quòd Romani ibi curatâ sua classe in Hebræos irruperunt.* Dodanim] *Rhodii, & Dores a quibus vi maris Rhodum separatam scribunt.* 5 Separatæ] *separatim habitatæ.* Per terras eorum] *autorum videlicet: id est, conjunctis inter se regionibus familiarum, quæ ab uno autore descenderant.* Secundum linguam] *anticipatio, nam linguarum diversitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita est.* Secundum famil.] *id est, cùm linguæ dividerentur, eadem mansit in una familia lingua: nam divisio linguarum separandi familias causa fuit, sicut conformitas linguæ in eadem familia, in causa fuit illis cur eodem commigrarent.* In gentes suas] *in quas plerǽque familiæ auctæ sunt.* 6 Filii autem Chami] *qui totum meridianum tractum a Babylone in Asia & Affrica obtinuerunt.* Cusch] *qui Arabibus, Æthiopibúsque nomen dedit: Jirm. 13.23. & 2. Reg. 19.9.* Mitzrajim] *autor Ægyptiorum.* Put] *Lybiæ, & ulteriorum regionum incola, ubi flumen est Phthuth. Jechezkel. 27.10. & 38.5.* 7 Seba] *Arabiam desertam incolentium autor, Psal. 27.10. & Jeschahhjæ. 43.3.* Chavila] *Susianes frons in Perside, & quam Plin. lib. 6. nat. hist. cap. 27. corrupto nomine Babytacen vocat.* Sabbeta] *imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha.* Rahhema] *autor populorum in Arabia felice, ad sinum Persicum ubi Ptolemæus Regamam ponit.* Sabteca] *Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ sunt sub sinu Persico.* Scheba] *Australis regionis auro thure aromatisq; abundantis incola in Æthiopia, Ieschah. 50.6. Matth. 12.42. & 1. Reg. 10. ubi Reginæ Kandak sive Candaces dicebantur Act. 8.27. Strabo & Plinius lib. 6. cap. 29.* Dedan] *superioris tractus in Arabia felice incola, ut aparet tum ex mercibus quarum meminit Jechezkel. 27.15. & 38.13. tum ex propinquitate Rahhemæ.* 8 Cœpit esse] *id est, in homines imperium exercere post linguarum divisionem: terra enim accipitur μετωνυμικῶς, ut suprà. 6.11. & alibi passim.* 9 Coram] *ut suprà. 6.11.* Dici solet] *id est, ejus tyrannis in proverbium abiit.* Potens venat.] *hoc quidem de ferarum venatione accipi potest, sed præcedentibus & sequentibus accommodatius est, cùm de imperio violento accipitur.* 10 Principium] *id est, primùm in Mesopotamia & Chaldæa regnabat.* Babel] *vide infrà. 11.* Erec] *Edessa vetus ad Euphratem.* Accad] *Nisibis in Accadene Mesopotamiæ parte, quam Geographi corruptè Acabenen vocant.* Calne] *Seleucia, Hhamos. 6.2.* In terra Schinhar.] *id est, inferiore parte Mesopotamiæ, quæ subjacet monti Singaræ.* 11 Pocessit] *tyrannidem ampliavit.* Rechoboth-hhirem] *Orobam ad Tygrin.* Celachum] *quæ regioni Calacinæ nomen dedit.* 12 Resenem] *oppidum in Adiabene, fortassis Bessaram, quod videtur indicare situs.* 13 Ludæos] *Gentilia, non propria sunt hæc nomina: Ludæi a Ludo, Hhanamæi a Hhanamo, &c. Sunt autem Ludæi Mareoticæ præfecturæ in Ægypto incolæ.* Hhanamæos] *Pentapolitas sive Cyrenæos.* Lehabæos] *Lybias.* Naphtuchæos] *Æthiopas Ægypto conterminos, quorum Metropolis Napatha sive Naphta.* 14 Pattrusæos] *Phaurusios Ptolemæo Pharusios Plinio, ab autore Pattroso, Jeschahhjæ. 11.11.* Casluchæos] *Cassiotidis in ingressu Ægypti incolas.* Et unde] *Hysterosis verborū, quā restituimus ex Deu. 2.23. Jirmejæ. 47.4. & Hhamos. 9.7.* Caphtoræos] *Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis.* 15 Tzidonem] *Sidonis conditorem.* Chethum] *a quo Chittæi ad orientem siti Euphratem versus. Jehoschu. 1.4.* 16 Jebusæum] *conditorem Jebusi, quæ posteà Jeruschalaima, Jehoschu. 18.28.* Emoræum] *Baschanis & Gilhhadis incolam. Deut. 2. & alibi.* Girgaschæum] *sive Gergesenum. Matth. 8.21.* 17 Chivvæum] *in agro Gibhhonitarum habitantem, Jehoschu. 9.19.* Hharkæum] *incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani.* Sinæum] *Caparorsæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuso collocat, Meridiem versus.* 18 Arvadæum] *incolentes Aradū & Antaradū.* Tzemaræum] *incolentes Tzemarajima, Jehoschu. 18.22. usque ad montē Tzemarajimorum. 2. Chro. 13.4.* Chamathæum] *incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam usque porrectæ.* 19 Fuit autem] *Quia Jisraëlitis scribebat Mosche, quibus regio Cenahhani destinata erat, singulari studio describit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hhazza maritimæ civitates angulos occidentales designant a septentrione ad Meridiem, Sedom verò cum reliquis civitatibus, & Leschahh sive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem.* 21 Ipsi quoq;] *similis prorsus locutio legitur suprà. 4.26.* Filiorum Hheberi] *id est, noster & Hebræorum omnium.* Fratri Jeph. &c.] *hæc rationem accentuum, & fidem historiæ secuti ita reddidimus: nam cùm Noach quingentesimo demum anno gignere cœperit, Schem verò biennio post diluvium centum annos dicatur natus infrà. 11.10. (fuit autem is*

anno

annus centesimus secundus vitæ Noachi) constat hunc natu maximum non esse. Cham autem disertè minimus natu dicitur suprà. 9.24. quare necessariò sic fuit de Jephetho accipiendum. Cur autem hic frater Jephethi appelletur, excluso Chamo, ex Noachi historia eruendum est suprà 9.23. & sequentibus. 22 Hhelam] *a quo Hhelamitæ in superiore Persidis parte.* Aschur] *qui Assyriæ nomen dedit.* Arpacschad] *a quo per aphæresin Caschdim, id est, Chaldæi dicti sunt.* Lud] *a quo Lydi.* Aram] *a quo Aramæi, id est, Syri.* 23 Hhutz] *populorum autor in Trachonitide, quam Ausanitida vocant.* Chul] *Palmyrenem ad Euphratem usque obtinens, ubi fuit oppidum Cholle, Ptolemæo.* Gether] *Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur.* Mesch] *incolens superiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Mesopotamiam, ad partem usque Amani montis, quam Masium vocant.* 25 Divisa fuit terra] *Metonymia, ut suprà 8. id est, tunc natus est cùm linguæ dividerentur.* 30 A Mescha] *id est, a monte Masio Amani parte.* Sepharam] *Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem sitam, qua conjungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis, ut Num. 23.11.*

CAPUT. XI.

Homines numero post diluvium aucti, & communi habitatione ac sermone utentes, cupiditate gloriæ & separationis metu conspirant, urbemq; & turrim monstrosam ædificare incipiunt: quorum consilium Deus immissa linguarum confusione, familiisque per orbem disjectis abrumpit. Deinde posteri Schemi ad Abrahamum usque recensentur: cujus demum migratio, ex vocatione promissionibusq; Dei, cum patris morte describitur.

1 FUERAT enim universa terra sermonis ejusdem: & verba eadem *erant*.

2 Sed fuerat cùm ab Oriente profecti essent, & inventa convalle in regione Schinhharis, habitarent ibi:

3 Ut dicerent [a] alter ad alterum, agedum, formemus lateres, & [b] excoquamus prorsus: fic erant eis lateres illi pro lapidibus, & bitumen illius erat eis pro intrito.

4 (Nam dixerant, agedum, extruamus nobis urbem & turrim, cujus fastigium *assurgat* in cœlum, ut [c] acquiramus nobis nomen: *videamus* ne dispargamur in superficiem terræ)

5 Descendens autem Jehova, ad videndum illam urbem & turrim quam extruebant filii hominis,

6 Dixerat Jehova, Ecce populus unus est & idem sermo omnib. istis, hoc verò est [d] quod isti cœperunt facere: jam autem [e] non averterentur isti ab omni eo quod cogitaverunt faciendo?

7 Agedum, descendamus & confundamus ibi sermonem eorum, ut non intelligant [f] alter sermonem alterius.

8 Sic disperserat eos Jehova inde in superficiem totius terræ, desierantq; extruere urbem illam.

9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem, quia ibi confuderat Jehova sermonem totius terræ, & inde disperserat eos Jehova in superficiem totius terræ.

10 Hæ *sunt* generationes Schemi. Schem natus centum annos, genuit Arpacschadum, biennio post diluvium.

11 Vixitque Schem, postquam genuit Arpacschadum, quingentis annis; quibus genuit filios & filias.

12 Arpacschad autem, cùm vixisset triginta quinque annos, Genuit Schelachum.

13 Vixitque Arpacschad, postquam genuit Schelachum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

14 Schelach autem cùm vixisset triginta annos, genuit Hheberum.

15 Vixitque Schelach, postquam genuit Hheberum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

16 Cùm autem vixisset Hheber triginta quatuor annos, genuit Pelegum.

17 Vixitque Hheber postquam genuit Pelegum, quadringentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

18 Cùm autem vixisset Peleg triginta annos, genuit Rehhu.

19 Vixitque Peleg postquam genuit Rehhu, ducentis novem annis: quibus genuit filios & filias.

20 Cùm autem vixisset Rehhu triginta duos annos, genuit Serugum.

21 Vixitque Rehhu, postquam genuit Serugum, ducentis septem annis: quibus genuit filios & filias.

22 Cùm autem vixisset Serug triginta annos, genuit Nachorem.

23 Vixitque Serug, postquam genuit Nachorem, ducentis annis, quibus genuit filios & filias.

24 Cùm autem vixisset Nachor viginti novem annos, genuit Terachum.

25 Vixitque Nachor, postquam genuit Terachum, centum novemdecim annis, quibus genuit filios & filias.

26 Cùm autem vixisset Terach septuaginta annos, genuit Abramum & Nachorem, & Haranem.

27 Hæ itaque sunt generationes Terachi: Terach genuit Abramum & Nachorem & Haranem, Haran verò genuit Lotum.

28 Mortuus autem est Haran in conspectu patris sui, [h] in solo natali suo, Ure Chaldæorum.

29 Abram quoque & Nachor acceperunt sibi uxores: nomen uxoris Abrami *est* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, Milca filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiscæ.

30 Erat autem Sarai sterilis, ideò non *erat* ei proles.

31 Assumens autem Terach Abramum filium suum, & Lotum filium Haranis nepotem suum, & Sarai nurum suam uxorem Abrami filii sui, egressi sunt unà Ure Chaldæorum ad proficiscendum in regionem Cenahhani: sed cùm pervenissent Charanem, manserunt ibi.

32 Erantque dies Terachi ducentorum quinque annorum, cùm mortuus est Terach Charane.

33 Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e terra tua, id est *solo* natali tuo & e domo patris tui, ad eam regionem quam ostendam tibi.

34 Et efficiam te *patrem* genti magnæ, ac benedicam

[a] Heb. *vir ad amicum suũ.*
[b] Heb. *conburamus in combustionẽ.*
[c] Heb. *faciamus: ut accipitur infrà 12.2. & Deu. 8.17. & 18.*
[d] Heb. *incipere ipsorum facere.*
[e] Heb. *non averteretur ab istis facere? Hypallage*
[f] Heb. *vir labium amici sui: ut sup. 2.*
[g] *id est, confusionem.*
[h] Heb. *in terra cognationis suæ, ut infrà. 33.*
[i] Heb. *vade tibi: Pleonasmus cũ verbis actionis ἀμεταβάτοις frequens.*

'benedicã tibi, & magnificabo nomẽ tuum: adeóque *jam* esto 'benedictio.

35 'Etiam benedicam benedicentibus tibi, qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & 'benedictæ erunt in te omnes familiæ terræ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Per hysterosin causam & initium historiæ, quæ superiore capite continetur, explicat: quod genus hysteroseon in causarum explicationibus est frequentissimum.* 2 Ab Oriente] *ex montibus Ararati, ubi substiterat arca, suprà 8.4.* 3 Bitumen illius] *convallis videlicet, id est, Babylonicum: hoc enim testatur Plinius lib. 35. nat. hist. cap. 15. adhibitum ferruminandis Babyloniæ muris, usum præbuisse calcis.* 4 Dixerant] *inter se deliberaverant.* In cœlum] *Hyperbole, qua maxima altitudo significatur, ut Deuter. 1.27.* 5 Descendens] *humanitus dictum, ut suprà 1.26. & infrà. 7.* 6 Ecce popu.] *q.d. duobus istis freti hoc opus machinati sunt, communitate habitationis & linguæ.* Hoc verò] *id est, huc usque opus suum perduxerunt: tempus est ut illorum conatus impediam.* 7 Confundamus] *itaque efficiamus ut opus intermittatur & homines dispergantur.* 10 Hæ sunt gen.] *variam posteritatem Schemi & habitationes ejus suprà dixit: hîc recensentur filii Dei, ad historiæ fidem, temporum seriem, Ecclesiæ continuationem, & Christi genus cognoscendum.* 26 Genuit] *gignere cœpit, ut suprà 5.32.* Abramum] *hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè sermo habendus est: etsi non propterea primogenitus existimandus est, sicut etiam de Schemo observatum est suprà 10.21. Abramus enim (ut ex 12.1. infrà patet) natus est cùm pater ageret annum. 130. siquidem pater anno 205. Charane mortuus est, infrà ver. 32. ac proinde Abram 60 annis primogenito Harane junior fuit.* Nachorem & Haranem] *inverso naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth. 1.1. Horùm autem meminit propter sequentem historiam, ut intelligatur qua ratione Lot ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Jitzchaki & Jahhakobi constet.* 28 In conspectu] *id est, vivo & præsente patre, ut Num. 3.4.* Ure] *historicis Orchoë.* 29 Milca] *avia Ribkæ uxoris Jitzchaki, infrà 22.23. pro avia Rachelis & Leæ, infrà 29.* Filia Haranis] *hinc colligimus Haranem fuisse natu maximum, eo quòd filia ejus apta fuisse legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.* 31 Assumens] *postquam Deus Abramum vocavit infrà. 33. & Act. 7. Sunt enim hæc per anticipationem dicta.* Egressi sunt] *id est, Terach Abramum Ure Chaldæorum eduxit, comitémque profectionis ei se adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret. Hinc autem incipiunt illi 430. anni, quibus exactis Jisraëlitæ ex Aegypto educti leguntur Exodi 12.41. & quos Paulus Galat. 3.17. intercessisse ait inter promissionem & legem.* Charanem] *Charras in Mesopotamia.* Manserunt ibi] *quasi 5. annos, qui inter vocationem Ure, & profectionem Charane intervenerunt. Dicitur enim infrà 12.1. Abram fuisse 75. annos natus, cùm inde exiret.* 32 Ducentorum quinque] *ex quibus si 75. annos Abrami Charane exeuntis detrahas, supererunt 130. anni: quot annos vixisse Terachum necesse est cùm Abramum gigneret, ut suprà 26. diximus.* 33 Dixerat en.] *Causa superioris profectionis exponitur per hysterosin, qualem suprà observavimus versu. 1. Quamobrem tres hosce versus cum superioribus conjunximus. vide infrà 15.7. & Act. 7.2. & 3.* 34 Patrem] *adjecimus ex 17. 3. & 4. infrà.* Benedicam] *rebus corporalibus & spiritualibus, Rom. 4.11 &c.* Benedictio] *id est, summè benedictus, ut suprà 3.6. Auxesis.* 35 Etiam bened.] *q.d. tanta commissa est tibi benedictio, ut propter eam sim communes tecum amicos & inimicos habiturus.* Benedictæ erunt] *id est, tibi per fidem insitæ participes fient harum promissionum benedictionúmque tecum: Galat. 3,8. Act. 3.25.*

CAPUT XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famem migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, bonisque propter eam cumulatus, fide publica incolumis inde deducitur.

1 'Cùm autem abiret Abram Charane, sicut dixerat ei Jehova, abivit quoque cum eo Lot (erat autem Abram natus septuaginta quinque annos, [a] cùm inde exiret)

2 Assumpsit enim Abram Sarai uxorem suam & Lotum filium fratris sui, cum universis facultatibus suis quas [b] comparaverant, & animis quas acquisierant Charane: qui profecti ut venirent in regionem Cenahhani, tandem pervenerunt [c] in eam.

3 Et transivit Abram per regionem ipsam usque ad locum 'Schecemi, usque ad planitiem 'Moræ: erat autem 'Cenahhanæus tum in ea regione.

4 Quamobrem apparens Jehova Abramo, dixit, Semini tuo dabo hanc ipsam regionem: tum extruxit ibi altare Jehovæ qui apparuerat ei.

5 Posteà refixit *tentorium* inde ad montem *profecturus*, versus Orientalem plagam 'Beth-elis, ubi tetendit tentorium suum, Beth-eli [d] ab Occidente, & Hhai ab Oriente: extructoque ibi quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] ejus.

6 Deinde profectus est Abram [f] continenter pergendo, ad 'Meridianum tractum *Cenahhanæ*.

7 Erat autem fames in ea regione: quapropter descendit Abram in Ægyptum, ut peregrinaretur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.

8 Fuitque cùm [g] venisset prope Ægyptum, ut diceret ad Sarai uxorem suam, Ecce, 'nunc novi mulierem pulchram esse te:

9 Erit itaque, cùm videntes te Ægyptii dixerint, hæc uxor ejus est, ut occidãt me & te vivam conservent.

10 Dic quæso 'sororẽ meam esse te, ut bene sit mihi propter te, & vivat anima mea tua causa.

11 Sic fuit ingresso Abramo in Ægyptum, cùm viderent Ægyptii mulierem illam pulchram esse valde,

[a] Heb. *cùm exiret Charane: intecedẽs pro relativo ad emphasin: ut infrà 2. & 5. & 16.16.*

[b] Heb. *fecerant.*

[c] Heb. *in regionem Cenahhani: ut suprà 1.*

[d] Heb. *ama* [illegible] *sic vocatur Occidẽs, propter mediterraneum mare, quod est ab Occidente Cenahhanæ.*

[e] Heb. *Jehovæ: ut suprà 1.*

[f] Heb. *eundo & proficiscendo: vide suprà 8.3.*

[g] Heb. *appropinquasset veniendo, vel ad veniendũ in Ægyptũ: verbum infinitivo junctum significationem adverbii obtinet.*

12 Viden-

12 Videntésq; eam Principes Parhhonis laudarét eam apud Parhhonem: vt sublata mulier illa perduceretur in domum Parhhonis.
13 Qui Abramo benefecit propter eam, adeò ut fuerint ei oves & boves & asini, servi quoque & ancillæ, asinæ quæ & cameli.
14 Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas magnas & domui ejus,[b] propter Sarai uxorem Abrami.
15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum, ac dixit, quid hoc *est quod* fecisti mihi? quare non indicaveras mihi uxorem tuam esse hanc?
16 Quare dixisti, soror mea est? ut acceperis fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.
17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho hominibus *certis*, qui dimiserunt eum, uxorémque ejus, & quicquid *erat* ei.

[b] Heb. *super re Sarai.*

ANNOTATIO.

3 Schecemi] *id est, ubi posteà fuit vrbs Schecem, de qua infrà* 33.18. Moræ] *idem Deut.*11.30. *Moré autem proprium nomen possessoris existimatur, sub hæc tempora.* Cenahhanæus] *hoc est, nihil minus in speciem videbat Abram, quam quod promissum erat, & tamen percipiebat fide.* 5 Beth-elis] *per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà* 28.19. 6 Meridianum tra.] *qui spectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.* 8 Nunc] *cùm Meridianas istas fœminas contemplor, & te cum illis comparo.* 10 Sororem] *ut quæ avum communem secum habuerit: vide infrà* 20.12. *non petit ab uxore ut mentiatur, falsum aiens aut negans verum, sed tantùm ut veri partem dicens, partémq; reticens, ipsum a periculo liberet.* 12 Principes Par.] *id est, aulici.* Perduceretur] *Metalepsis, quam supplevimus: nam verbum hoc superiore includitur, ut peregrina syntaxis confirmat.* 13 Benefecit] *nam his etiam mediis implet Deus promissiones suas, supra* 11.34. 14 Inflixit] *cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem suam explere non posset.* 15 Quid hoc] *Culpam omnem in Abramum rejiciens, se a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perspectus esse sordidas cogitationes suas, neque quàm tyrannicè sua potestate abusus sit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens.* 16 Quare dixisti] *ad hanc interrogationem non respondet Abram, ut infrà* 20. *quia Rex iratus uxorem restituendo abire cum jubet, nec responsum expetit: nam hæc increpantis, ac non sciscitantis aut interrogantis verba sunt.*

CAPUT. XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulsi fuerant: sed adeò auctis opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non sufficeret, separari alter ab altero coguntur. Posteà Abramo terræ & numerosæ posteritatis promissio plenius a Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Ægypto ipse cum uxore sua, & quicquid *erat* ei, Lot quoque cum eo ad Meridianum tractum *Cenahhanææ*,
2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore, argento, & auro)
3 Postea ivit itineribus suis a Meridiano tractu usque Beth-elem, ad locum usque illum ubi fuerat tentorium ipsius antè, inter Beth-elem & inter Hhai,
4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi prius: vbi invocavit Abram nomen Jehovæ.
5 Quin etiam Loto qui ibat cum Abramo, erant greges & armenta & tentoria.
6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habitarent simul: nam erant facultates eorum multæ, adeò ut non possent habitare simul,
7 Essetque contentio inter [a] pecuarios Abrami, & inter pecuarios Loti: Cenahhanæus enim & Perizzeus tunc habitabat in terra illa.
8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæso sit contentio inter me & inter te, aut inter pastores meos & inter pastores tuos: nam viri fratres sumus,
9 Nonne universa hæc terra [b] tibi exposita est? separa te quæso a me: si sinistram versus *discesseris*, tum dexteram petam, sin autem dexteram versus, sinistram petam.
10 Cùm itaq; Lot sublatis oculis suis animadverteret totam planitiem Jardenis, quà venis Tzohharem, totam esse irriguam, sicut hortus Jehovæ, sicut terra Ægypti, antequàm perderet Jehova Sedomum & Hhamoram:
11 Elegit sibi Lot totam planitiem Jardenis, & profectus est Lot Orientem versus: sic separaverunt se [c] alter ab altero.
12 Abram habitabat in regione Cenahhani: Lot verò habitabat in civitatibus illius planitiei, tentoria movens Sedomum usque,
13 Quamvis [d] Sedomitæ *essent* mali & peccatores coram Jehova valde.
14 Jehova autem edixit Abramo, postquam separavit se Lot ab eo: attolle nunc oculos tuos, & circumspice ab isto loco ubi es, ad Septentrionem, & ad Meridiem, & ad Orientem, & ad Occidentem.
15 Nam totam hanc regionem quam vides tibi dabo, id est, semini tuo usque in seculum.
16 Et reddam semen tuum *numerosum* sicut pulverem terræ: ut si possit quisquam numerare pulverem terræ, etiam semen tuum numerari possit.
17 Surge, perambula regionem hanc in longitudinem ejus & latitudinem ejus, nam tibi daturus sum eam.
18 Movit ergo tentoria Abram, veniensque habitavit in planitie Mamræ, quæ *est* ad Chebronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

[a] Heb. *pastores gregis Abrami, & inter pastores gregis Loti.*

[b] Heb. *coram te est: sic infrà* 20.15. & 34.10.

[c] Heb. *vir a fratre suo.*

[d] Heb. *homines Sedomi.*

ANNOTATIO.

3 Itineribus suis] *quibus in Aegyptum antè descenderat, ut quæ ipsi jam essent cognita.* Antè] *suprà* 12.5. 5 Tentoria] *id est, domestici multi: Synecdoche. Hæc autem dicuntur de Loto Abrami consanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promissionis Dei, qua dixerat se amicum fore amicis Abrami, suprà* 11.35. 7 Cenahhanæus] *hoc est, isti ut possessores regionis, meliorem pascuorum partē suo pecori retinebant: ex quo fiebat ut peregrini Abram & Lot pascuorū penuria laborarent, ac pecuarii inter se contenderent.* 10 Tzohharē] *per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà.*14.2. & 19.21.

Hortus

Hortus Jehovæ] *in Hhedene, suprà.2.* 12 In regione Cena.] *id est, missis Perizzæorum montanis, continuit se in campestribus quæ possidebat Cenahhan.* Sedomum vsque] *ubi sedem fixit, infra 14.12. & 19. 1.* 13 Coram Jehova] *vide supra 6.11.* 15 In seculum] *ex conditione quæ est Deut. 4.25. & 26. nam neque istud tempus, quo Abrami semen terram illam non possedit, huic promissioni opponi potest, neque 70. anni captivitatis, quibus ab Assyriis & Babyloniis possessa est.* 16 Sicut pulv.] *hyperbole, quam sequentia explicant.* 18 Planitie Mamræ] *diversa a planitie Moræ de qua supra 12.3 nam hac Schecemo, illa Chreboni juncta est: nomen autem habet a possessore, de quo infra. 14.13.*

CAPUT XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipse hac liberatione contentus nihil sibi ex præda quærit aut oblatum accipit: sed tantùm victoriæ autorem Deum oblatis decimis agnoscit, & sociis belli quod jus postulat relinqui curat.

1 FUIT autem, tẽporibus Amraphelis Regis ᵃSchinhharis, Arjoci regis Ellasaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhelami, & Tidhhalis Regis Gentium,

2 Ut gererent *isti* bellum contra Berahhum Regem Sedomi, & contra Birschahhum Regem Hhamoræ, Schinabum Regem Admæ, & Schemeberum Regem Tzebojimorum, Regemque Belahhi, ipsa *jam est* Tzohhar.

3 Omnes hi junxerunt *copias* ad ᵃvallem Siddimorum, quæ *jam est* mare salsum.

4 Duodecim annos servierant Cedor-lahhomero, tertiodecimo autem anno rebellarant.

5 Quapropter decimoquarto anno veniens Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum eo, percusserant ᵃRaphaæos ᵃHhaschterothis Karnajimorum, & Zuzæos Hami, & Emæos in planitie *ad* ᵃKirjathajima,

6 ᵃChoræos quoque in monte suo Sehhire, usque ad planitiem ᵃParanis quę *est* juxta desertum:

7 Deinde reversi venerant Hhen-mischpatũ, ipsum *jam est* Kadesch, & percusserant totum agrum *qui nunc est* ᵃHhamalekitarum, etiámque Emoræum illum qui habitabat ᵃChatzatzone thamaris:

8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hhamoræ, & Rex Admæ, & Rex Tzebojimorũ, & Rex Belahhi, ipsa *est* Tzohhar, instructi inierunt contra eos prælium in valle Siddimorum,

9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerum Regem Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium, & Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellasaris: quatuor hi Reges *erant* contra illos quinque:

10 (Vallis autem Siddimorum ᵃreferta erat puteis bituminis) sed fugientes Rex Sedomi & Hhamorę ceciderunt illuc, residui verò ad montana fugerunt.

11 Accipientes itaque illi omnes facultates Sedomi & Hhamoræ, omnemque commeatum earum, ut abirent:

12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt: nam ipse habitabat Sedomi.

13 Veniente autem quodam qui evaserat ut nunciaret Abramo ᵃHhebræo: habitanti in planitie Mamræ Emoræi fratris Eschcolis & fratris Hhaneri, qui erant fœderati Abrami:

14 Cùm audiisset Abram captivum esse agnatum suum, ᵇarmavit ᶜvernas suos ᵃinstructos trecentos octodecim, & persecutus est illos ᵃDanem usque.

15 Ubi ᵃdistribuens se contra illos noctu ipse & servi ejus, percussit illos: persecutusque est eos vsque ᵃChobam, quæ *est* a sinistra ᵃDamschekо.

16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lotum agnatum suum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoque ac populum.

17 Quare egressus est Rex Sedomi obviam ei, postquam rediit a cæde Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem ᵈSchavæ, ipsa *jam est* ᵃvallis Regis.

18 ᵃMalci-tzedek autem Rex Schalemi ᵃproferens panem & vinum (qui etiam ᵃerat sacerdos Deo forti excelso)

19 Benedixerat illi dicens: Benedictus Abram Deo forti excelso, possessori cœli & terræ:

20 Et benedictus Deus fortis excelsus, qui tradidit hostes tuos in manum tuam: dabátque ei *Abram* decimam ex omnibus.

21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abramum, da mihi ᵉanimas, facultates verò accipe tibi.

22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, ᵃExtuli manum meam ad Jehovam Deum fortem excelsum, possessorem cœli & terræ,

23 ᵃ*Dira mihi imprecans* si accepero ᵃa filo usque ad corrigiam calceamenti, ac proinde si *accepero* ex ulla re quæ tua sit: ut non dicas, Ego ditavi Abramum.

24 ᵃPenes me nihil, tantùm quod comederunt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti sunt mecum, *eorum esto:* Hhaner, Eschcol, & Mamre, ipsi accipiunto partem suam.

ᵃ Heb. *putei putei bitumi nis: cuiusmodi substantivorum anadiplosi Hebræi interdũ rei multitudinem exprimunt: ut Exo. 8.10. Judi. 5.30. Jirme. 2.13.*

ᵇ Heb. *fecit ut evaginarent instructi sui, id est, cõparavit ad pugnam capessendam.*

ᶜ Heb. *natos domi suæ: ut infrà. 15.3.*

ᵈ *id est, planam, æquam.*

ᵉ Heb. *animã: Enallage numeri, id est, homines mihi subditos, qui in tuã potestatem venerunt.*

ANNOTATIO.

1 Schinhharis] *De Schinhhare & Hhelamo, vide suprà 10.10. & 22.* 3 Vallem Sidd.] *ubi erant sitæ Sedom & reliquæ civitates: quibus eversis facta est mare salsum, quod etiam mare mortuum & lacus Asphaltites dicitur.* 5 Raphæos] *populos ex posteris Cenahhani, infrà 15.20.* Hhaschterothis] *sive Hhaschterothis simpliciter, Jehoschu. 13.31.* Kirjathajima] *de quibus Nu. 32.37. & Jehoschu. 13.19.* 6 Choræos] *incolas Sehhiris, antequã a posteris Hhesavi occuparetur: Deut. 2.22.* Paranis] *civitatis montisq; nomen, historicis Pharana: Nu. 13.1. & Deut. 33.2.* 7 Hhamalekitarũ] *anticipatio: vide infra 36. 12.* Chatzatzone] *sive Hhen-gedi, historicis Engadda, oppidum ad mare mortuum. 2. Chronic. 20.2.* 13 Hhebræo] *ex posteris Hheberi, suprà 10.21.* 14 Instructos] *cùm de jure hujus expeditionis, tum de religione informatos.* Danem] *locum ubi fons est, ad radices Libani in termino septentrionali terræ Jisraelitarum, sub quo posteà oppidum fuit, primùm Lajisch sive Leschem, deinde Dan, postremò Cæsarea Philippi appellatum: de quo Jehoschu. 19.47. & Judic. 18.* 15 Distribuens] *id est, suas & fœderatorum copias.*

copias. Chobam] *Opoton in Phœnicia.* Dammescheko] *Damasco, unde regio Damascena.* 17 Vallis] *non procul a Jeruschalajimis. 2. Schemu 18.18.* 18 Malci-tzedek] *regulus Cenahhanææ, sedem habens Schalemi, quæ posteà Jeruschalajima, Psal. 76.3.* Proferens] *id est, exiens Abramo obviam adduxerat commeatum: nusquam enim verbum Hebrœum legitur pro offerendi verbo.* Erat sacerdos] *causam ostendit humanitatis erga Abramum, benedictionis qua illum & Deum prosecutus est, ac postremò decimarum quas obtulit Abram.* 22 Extuli manum] *id est, cùm ad bellum profecturus Dei auxilium implorarem, juramento me obstrinxi: synecdoche signi & rei significatæ.* 23 Dira mihi] *Aposiopesis in juramentis usitatissima, ut infrà 21.23.* A filo &c.] *Proverbialis formula de rebus vilissimis & nullius pretii: a quibus qui se abstenturum dicit, confirmat multò magis a majoribus & pretiosioribus sibi temperaturum esse.* 24 Penes me] *sic infrà 41.16.*

Caput XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habente iniens fœdus adhibitis symbolis, superiores promissiones confirmat de sua protectione & posteritate numerosa, quam post definitum 400. annorum tempus se in promissæ terræ possessionem missurum pollicetur.

1 [a] HIS rebus transactis, fuit sermo Jehovæ ad Abramum per visionem, dicendo, ne timeas Abram: ego clypeus *sum* tibi, merces tua ampla *est* valde.

2 Cui dixit Abram, Domine Jehova, quid dares mihi, cùm ego incedam liberis carens, & [b] is cui relinquetur domus mea *sit* Dammaskenus Elihhezer?

3 Amplius dixit Abram, en mihi non dedisti semen: unde ecce [c] verna meus, is hæres meus futurus est.

4 Tum ecce sermo Jehovæ fuit ad eum, dicendo, iste non erit tuus hæres: sed qui exibit e visceribus tuis, is erit hæres tuus.

5 Quare postquam eduxerat eum foras, dixit, intuere nunc versus cœlum, & numera ipsas stellas, si poteris numerare eas: dixitque ei, sic futurum est semen tuum.

6 Tunc credidit Iehovæ, qui imputavit ei illud ad justitiam.

7 (Dixerat enim ad eum, Ego *sum* Jehova, qui eduxi te Ure Chaldæorũ, vt dem tibi regionem hanc ad possidendum eam hæreditariò.

8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quo cognoscam me hæreditariò possessurum eam?

9 Edixerat ei, sume mihi vitulam triennem, & capram triennem, & arietem triennem, turturemque & pullum columbarum.

10 Ideoq; Abram his omnibus sumptis ei & dissectis per medium, collocaverat dimidiatam cujusque partem e-regione suæ alterius, aves verò non dissecuerat.

11 Eas autem volucres quę descendebant super cadavera ista, dum abegisset Abram,

12 Fuerat sole inclinante, ut altus sopor invaderet Abramum: & ecce terror & tenebræ magnæ pervadentes eum)

13 Dixit, inquam, Jehova Abramo, [d] scito certò peregrinos fore posteros tuos in terra non sua, & ejus *incolis* servituros, qui affligent eos: idq; quadringentos annos:

14 Atque etiam gentem illam cui servierint, me judicaturum esse, & posteà egressuros illos cum facultatibus magnis:

15 Te verò venturum ad patres tuos cum pace, sepultum iri in canitie bona:

16 [e] Progeniem autem quartam huc reversuram, eo quòd non sit completa iniquitas Emoræi adhuc.

17 Fuitque condito jam Sole, cùm cæca nox esset, ut ecce furnus *appareret* fumans, & lampas ignis, quibus transibat inter segmenta illa.

18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abramo, dicendo, Semini tuo dedi regionem hanc, a flumine Ægypti usque ad flumẽ illud magnum, flumen Euphratis:

19 Kenæos, & Kenizzæos, & Kadmonæos,

20 Et Chittæos, & Perizzæos, & Raphæos,

21 Et Emoræos, & Cenahhanæos, & Girgaschæos, & Jebusæos.

[a] Heb. *post hæc res.*

[b] Heb. *filius derelictionis domus meæ, id est, hæres extraneus, ac (ut Jurecoss. loquuntur) non suus.*

[c] Heb. *filius domus meæ, ut suprà 14.14.*

[d] Heb. *sciendo scito quòd semen tuum, &c.*

[e] *vel ætatem quartam.*

ANNOTATIO.

1 Clypeus] *defensor tuus ab hostium impetu, odio, invidia, & violentia.* Merces] *q.d. etsi rei a te gestæ fructum neque tibi ipse servasti, neq; oblatum accepisti, contrà populi pro tuo erga se officio abutuntur ad ludificandum te: tamen apud me reposita est tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda esse ostendit Abrami responsio.* 2 Quid dares] *q.d. quorsum dares, & quid mihi proderit, si prole caream?* Incedam] *id est, vitam transigam ἄτεκνος ad mortem properans.* 4 E viscerib.] *id est, ex te nascetur: synecdoche.* 6 Ad justitiam] *sic reddimus ex Psal. 106.31. & Rom. 4.9. hoc est, eum quamvis justitia carentem pro justo habuit, numeravitq; in justitiæ loco, quòd promissiones firma fide amplexus est.* 7 Dixerat] *Hyperbaton usq; ad ver. 13. quare hæc quæ ante promissionem gesta sunt, parenthesi inclusimus.* Ego sum Jeh.] *Exordium in promissionibus frequens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex se est, & aliis dat esse.* 9 Mihi] *usurpaturo ista ad promissiones confirmandas. De hoc ritu Jirme. 34.18. & nonnihil apud profanos quoque autores legitur.* 13 Terra non] *Cenahhanæa, & Ægypto.* Servituros] *eorum imperio subditos fore.* Quadringentos] *hic numerus incipit a nato Jitzchako, ex quo Abram consecutus est promissionis semen: & præcisè impletur cùm Jisraëlitæ ex Aegypto educuntur.* 14 Judicaturum] *puniturum.* Egressuros] *a servitute quá ab Aegyptiis premebantur.* Cum facult.] *vide Exo. 3.21. & 12.36.* 15 Venturum ad patres] *periphrasis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos suos, ut infrà 25.8.* Cum pace] *non afflictus sub alieno imperio, ut posteri.* Canitie] *id est, diuturna senectute, & non morbosa.* 16 Progeniem] *id est, quartos ab ingredientibus in Ægyptum, prout factum est: Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Ægyptũ descenderat, & filii Moschis & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Kehatho, qui inter descendẽtes in Ægyptũ numeratur, infra 46.11.*

Emoræi] *id eſt, Cenahhanæorum quos in fine cap. enumerat: Synecdoche.* 17 Tranſibat] *videlicet Deus, ut moris erat iis qui promiſſa externis ſymbolis confirmabant, ut Jirme. 34.18. & 19.* 18 Dedi] *hoc eſt, inviolabili decreto adjudicavi, etſi executionem in quadringenteſimum annum diſſ. 10.* A flumine] *complementum ſub Davide & Schelomone. vide 2. Schemu. 8. & 2. Chron. 9.*

Caput XVI.

Sarai ſterilis deſyderio ſeminis benedicti ex Abramo ſuſcipiendi, ei ancillam ſuam jungit, quæ ex hero gravida heram ſpernit ſuperbè, ab eaq; repreſſa fugit: ſed ab angelo promiſſionibus adducta, ut ad heram rediens redigi ſe in ordinem cogat, reverſa hero parit Jiſchmahhelem.

1 CUMQVE Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipſi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce 'nunc, 'occluſit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortaſſis liberos conſequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam ſuam,[a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro ſuo, *ut eſſet* ei pro uxore.

4 Sic congreſſus eſt cum Hagara, quæ concepit: cumque videret ſe concepiſſe, levis habita eſt hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, '[b]injuria *quæ ſit* mihi, in te *recidat*: ego poſui ancillam meam in ſinum tuum, quæ cùm vidit ſe concepiſſe, levis habita ſum in oculis ejus: 'judicet Jehova inter me & inter te:

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipſius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deſerto, juxta fontem illum *qui eſt* in via *ad* 'Schurem,

8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, 'undénam advenis, & quónam itura es? quę dixit, a facie Sarai heræ meæ ego fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [c] abjice te ſub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [d] valde multiplicabo ſemen tuum: adeò ut non poſſit numerari præ multitudine.

11 Prætereà dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [e] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f] Jiſchmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipſe autem erit 'ferus homo, 'cujus manus *erit* cōtra omnes, & manus omniū contra eum: & 'coram omnibus fratribus ſuis habitabit.

13 Idcirco vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis ſe, tu *es* fortis *Deus* [g] viſionis: dicebat enim, nonne etiam 'jam video 'poſt videntem me?

14 Et vocat *quiſque* puteum illum, puteum '[h] Lachai, roi: ecce is *eſt* inter 'Kadeſchum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitque Abram nomen filii ſui quem peperit Hagar Jiſchmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta ſex annos, cùm pareret Hagar [i] ipſi Jiſchmahhelem.

[a] Heb. *a fine decem annorum.*

[b] Heb. *injuria mei ſuper te.*

[c] Heb. *affligete, id eſt, patere te affligi.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. cōpoſita paulò poſt futurum tempus ſignificat, hîc & Jud. 13.7*

[f] *id eſt, attendit* Deus *fortis.*

[g] *nomen eſſe, nō participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.*

[h] *id eſt, viventis, videntis me.*

[i] Heb. *Abramo. vide ſuprà. 12.1.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate ſum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluiſſe mihi ſterilitatem afferre.* Occluſit me] *id eſt, uterum meum, ut infrà 20.18. Synecdoche.* 5 Injuria] *Expoſtulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ inſolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret uter noſtrûm a culpa alienus ſit.* 7 Schurem] *verſus Aegiptum, unde oriunda erat: vide Exo. 15.22.* 8 Undenam] *vide ſuprà 3.9. annot.* 12 Ferus] *bellicoſus & formidabilis, de quo vide Gen. 21.20.* Cujus] *id eſt, poſteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello viciſſim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc eſt, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latiſſimam regionem ſit occupatura, & terminos ſuos ad omnium fratrum ſuorum fines productura: vide infrà 25.17.* 13 Jam video] *id eſt, lucem hanc aſpicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitæ pro tota vita, cui ſimilis eſt Exod. 24.11. & 1. Schem. 14.28. Miratur enim ſe poſt Dei viſionem vivere: quia a conſpectu Dei aut Angeli mortem ſecuturam putabant, ut infrà 32.30. & Judic. 13.23.* Poſt viden.] *id eſt, poſtquam Angelus, cui nota eram, mihi apparuit.* 14 Lachai, roi] *Separantur hæc duo diſtinctionis nota, licèt unius rei ſint nomina, quia diverſa reſpiciunt: nam puteum viventis vocat reſpectu ſui, quia viva remanſit poſt Angeli conſpectum, videntis verò reſpectu Angeli, propter beneficium ſibi in ea apparitione collatum.* Kadeſchum] *ſive Kadeſchum barnehhæ, unde exploratores miſſi: Numer. 32.8. & Deuter. 1.19.*

Caput XVII.

Deus cum Abramo ſempiternum fœdus in ſemine Jitzchaki ex Sarai naſcituri iniens, ſignum Circumciſionis inſtituit, utriuſque conjugis nomen ad promiſſionis monimentum mutat, & priori filio in gratiam patris ſe fauturum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, ſibi ſuiſque omnibus notam hujus fœderis ex Dei juſſu apponit.

1 CUM autem Abram natus eſſet nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *ſum Deus* 'fortis [a] omnipotens: continenter 'ambula coram me, & eſto integer.

2 Et [b] ſanciam fœdus meum inter me & inter te: & 'multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum 'procidente Abramo ſuper faciem ſuam, 'locutus eſt cum eo Deus, dicendo:

4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris 'in patrem, & *quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: ſed erit nomen tuum 'Abraham, quia patrem multitudinis gentium 'reddidi te:

6 Fœcundabo enim te quàm-plurimùm, reddens te 'in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.

7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te

[a] Heb. *Schaddai, id eſt, qui ſum ſufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id eſt, ponam.*

ter te

ter te ac inter semen tuum post te per ætates suas, in fœdus 'perpetuum: 'me esse tibi in Deum, & semini tuo post te.

8 'Daturumque tibi & semini tuo post te regionem 'peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in possessionem perpetuam: denique fore illis in Deum.

9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, 'tu autem fœdus meum servato, tu *inquam*, & semen tuum post te per ætates suas.

10 Hoc *est* 'fœdus meum 'inter me, & inter vos & inter semẽ tuum post te, quod servabitis, [c] ut circuncidatur vobis 'omnis mas.

c Heb. *circũcidi vobis omnem marem.*

11 Circuncidite igitur carnẽ præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me & inter vos.

12 Omnis, inquam, mas circunciditor vobis natus octo dies per ætates vestras, natus domi, & [d] emptus pecuniâ, ex quibuscunque alienigenis *sit*, id est, qui non *sit* ex semine tuo.

d Heb. *emptio pecuniæ.*

13 [e] Omnino circunciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: sic erit fœdus meum in carne vestra, in fœdus 'perpetuum.

e Heb. *circũcidendo circunciditor.*

14 Præputiatus enim, mas qui non 'circunciderit carnem præputii sui, utique 'excindetur anima illa e populis suis: *nam* fœdus meum irritum fecit.

15 Præterea dixit Deus ad Abrahamum, quod ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: sed 'Sara *esto* nomen ejus.

16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicã, inquam, ei, ut sit in gentes *multas*, Reges populorum ex ea sint.

17 Tum 'procidens Abraham super faciem suam risit, dixitque in [f] animo suo, 'an nato centum annos nasceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?

f Heb. *corde.*

18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jischmahhel 'vivat coram te.

19 Cui dixit Deus, 'imò Sara uxor tua paritura est tibi filium, cujus vocabis nomen [g] Jitzchakum: stabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum semini ejus post eum.

g *id est, risum a risu Abrahami, de quo supra.* 17.

20 De Jischmahhele autem, exaudivi te, ecce 'benedixi ei, ut fœcundem eum augeámque eum quàm plurimùm: 'duodecim principes generabit, reddámque illum in gentem magnam.

21 Fœdus verò meum stabiliam 'cum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.

22 Cumque absolvisset colloqui cum eo, 'ascendit Deus ab Abrahamo.

23 'Tunc accipiens Abraham Jischmahhelem filium suum, omnesque natos domi suæ, & quẽcunque emerat pecuniâ suâ, omnem marem inter [h] domesticos suos: circuncidit carnem præputii eorum eo ipso die: quemadmodũ locutus fuerat cum ipso Deus.

h Heb. *viros domus Abrahami: ut infrà* 27. *vide suprà.* 12. 1.

24 Erat autem Abrahã natus nonaginta novẽ annos, cùm circũcideretur carne præputii sui:

25 Jischmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circunciderecur carne præputii sui.

26 Eodem ipso die circuncisus est Abraham, & Jischmahhel filius ejus:

27 Omnes quoque domestici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circuncisi sunt cum eo.

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendis in fœdus stipulatur, principio proponit potentiam suam & sufficientiam, quibus promissa bona præstat, & depellit adversa mala.* Ambula] *id est, teipsum curæ meæ protectioniq; cõmitte, at statue actionum cogitationumq; tuarum omnium me esse arbitrum: sic infrà* 48.15. *&* Psal. 116.9. 2 Multiplicabo] *vide suprà* 11.34. 3 Procidēte] *ut qui divinæ majestatis præsentia perterrefieret, ut de Mosche legitur* Exo. 3.6 *& alibi passim in vetere & novo Testamēto.* Locutus] *postquã erexit eum, ut ex vers.* 17. *colligitur, ubi rursus procidisse legitur.* 4 In patrē] *ut suprà* 11.34. 5 Abraham] *priori nomini insita est aspiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem significans, veluti symbolum veritatem promissionis obsignans.* Reddidi] *id est, statui reddere inviolabili decreto, ut suprà* 15.18. 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jischmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ sunt, Regésque profluxerũt.* 7 Perpetuum] *hoc est, in Christo (sive ad Christũ sola fide, sive etiam carne pertineant) quod ad substantiam perpetuò continuandum, etsi mutabilibus symbolis.* Me esse Deum] *id est, efficere te mei, justitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœlestis vitæ participem.* 8 Daturum] *suprà* 13.15. *&* 15.18, *quam promissionem fœdere confirmat.* Peregrinationũ] *quò meo jussu venisti, & ex Aegypto repetiisti, cujus longitudinem & latitudinem perlustrasti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, restipulatio.* 10 Fœdus] *metonymicè pro fœderis symbolo, ut infrà* 13. *ut versus sequens explicat: nam inane symbolum non est, sed fœdus obsignat, & promissionem adjunctam habet.* Inter me] *id est, pignus mearum promissionum erga vos, & vestri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir est caput mulieris, a quo generatio pendet, eiq; tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami mansit fœdus, voluit Deus symbolum maribus tantùm insculpi, licet utriusque sexus fœdus esset: Cùm autẽ gentes quoque spirituali generatione adoptatæ sunt, sublato illo signo, substitutum est alterum expressius, & utriq; sexui commune.* 13 Perpetuum] *ut suprà* 7. 14 Circunciderit] *id est, præputiatus mas si adultus circuncisionẽ negliget, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id est, hic & in futuro seculo a sanctorũ consortio excludetur: quod ex similium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additâ eadem literâ quæ nomini Abrahami accessit, ut idem esset utrobique earundem promissionum symbolum: quod confirmatur.* 1. Petri. 3.6. 17 Procidens] *gratias agendo, ut risus non dubitationis vel incredulitatis, sed lætitiæ indiciũ est: non enim reprehenditur ut risus Saræ, infrà* 18.12. *& Onkelos verbum risit interpretatur gavisus est.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum sua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & suspicientis, ut docet Apostolus* Rom. 4.17. 18 Vivat] *id est, tuo præsidio servetur incolumis, & in promissa felicitate fratri conjungatur. hanc fuisse Abrahami mentem ex Dei responso patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidẽ utriq; præstabo, sed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus sum.* 20 Benedixi] *suprà* 16.10. Duodecim] *complementũ vide infrà* 25.11. *& seq.* 21 Cum Jitzchako] *spirituale, præter corporales benedictiones ei cũ Jischmahhele cõmunes.* 22 Ascendit] *id est, ascendens disparuit: nam apparuisse, id est, aspectabili forma visum fuisse legimus suprà* 1. 23 Tunc] *a tẽpore quo jussum Dei executus est, a personis in quibus id fecit, ab ipsius & filii ætate, & ab eo quòd aliorum ministerio abstinens, ipse mandatum Dei præstitit. fides & obedientia Abrahami commendatur.*

Caput XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad se invitat, & convivio excipit: qui promissione de nascituro Jitzchako in gratiam Saræ repetita, consilium Dei de urbium eversione ad divinæ gratiæ erga eum testificationem, & posterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis sedulò apud Deũ deprecatur.

1 APPARUIT porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipse sederet ad ostium tentorii sui [a] in æstu diei.

2 Cùm enim sublatis oculis suis aspexisset, ecce tres viri stabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex ostio tentorii, & incurvavit se in terram:

3 Et dixit, Domini mei: si nunc inveni gratiã in oculis tuis, ne quæso prætereas a servo tuo.

4 Sumatur jam parum aquæ, & lavate pedes vestros: atq; innitimini sub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* frustum panis, & reficite cor vestrum, postea progrediemini, [b] quandoquidem transitis præter servum vestrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

6 Itaque festinanter abiens Abraham in tẽtorium ad Saram, dixit, festina, tria sata, farinam similam *accipe*, depse, & fac subcineritias placentas.

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum subrumum tenerum & bonum: deditq; puero, qui festinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quẽ apparaverat, apposuit illa coram eis: qui ipso adstante sibi sub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, ubi est Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* ostio tentorii quod erat post eum.

11 (Abraham autem & Sara senes *erant*, vergentes [e] ætate: desierat esse Saræ [f] secundum consuetudinem mulierum.

12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud se, diceret, Post vetustatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus senex est:

13 Dixit Jehova ad Abrahamum, Quid ita risit Sara, dicendo an etiam verè parerem, postquam ego consenui?

14 An potest occultari à Jehova quicquam? hac tempestate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non risi, nam timebat: sed *Jehova* dixit, nequaquam, sed risisti.

16 Posteà surgentes inde viri illi prospectabant Sedomum versus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus sum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorsus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ sunt omnes gentes terræ?

19 Cùm noverim eum, *non revelarem*? ob hanc causam, ut præcipiat filiis suis & [i] domesticis suis post se, ut observent viam Jehovæ exercendo justitiam & judicium, & [k] ut præstet Jehova Abrahamo id quod [l] promisit ei.

20 Dixit ergo Jehova, clamor Sedomi & Hhamoræ cùm multus sit, & peccatum eorum cùm grave sit valde:

21 Descendam nunc, ut inspiciam num secundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *facta digna* consumptione: sin autem minus, cognoscam.

22 Cùm autem aversi inde virorum illorum *duo* abirent Sedomum versus, Abraham ipse adhuc stabat coram Jehova.

23 Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes justum cum improbo?

24 Fortassis sunt quinquaginta justi in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces isti loco propter illos quinquaginta justos qui fuerint in ea?

25 Absit tibi ut facias [n] tale quippiam, morti tradendo justum cum improbo, ut ita sit justo sicut improbo, absit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

26 Cui dixit Jehova, si invenero Sedomi quinquaginta justos in ipsa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum subjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametsi ego sim pulvis & cinis:

28 Fortassis quinquaginta illos justos deficient quinq;, an perdes propter hos quinque totam civitatem istam? dixit, non perdam, si invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortassis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Posteà dicenti, ne quæso accendatur *ira* Domini si loquar, fortassis invenientur ibi triginta: dixit, non faciã si invenero ibi triginta.

31 Rursus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad dominũ, fortassis invenientur ibi viginti: dixit, non perdam propter illos viginti.

32 Postremò dicenti, ne quæso accendatur ira Domini, si loquar tantùm hac vice, fortassis invenientur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, postquam desiisset alloqui Abrahamum: Abraham verò reversus est in locum suum.

[a] Heb. *cùm æstus diei esset, id est, sub meridiem.*

[b] Heb. *quòd propter hoc: hysteron proteron in his particulis hoc sensu receptũ, ut infrà. 19. 8. & 38. 26.*

[c] Heb. *filium bovis: periphrasis vituli subrumi.*

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

[e] Heb. *diebus.*

[f] Heb. *consuetudo secundum mulieres: Hypallage.*

[g] Heb. *intra se.*

[h] Heb. *existendo erit.*

[i] Heb. *domui suæ.*

[k] Heb. *ad faciendum ut eveniat.*

[l] Heb. *dixit de eo.*

[m] Heb. *opus consumptionis: verbalia enim sæpe conjugatis suis verbis includuntur: alioqui nullo argumento niteretur supplicatio Abrahami: infrà 23. & sequentibus.*

[n] Heb. *secundum rẽ hanc.*

[o] *Hic ne toties eadem repetendo personæ confunderentur, adhibitis participiis aliquãtulum a verbis Hebræis discessimus, ut planiorem sententiam evidentioremq́ redderemus.*

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hospitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod singulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, sed ut putabantur esse: nescius enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.* Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi solebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm simul appellat, deinde cùm eos invitat, singulos sigillatim rogat.* Inveni gra.] *si hac gratiã dignum me esse judicas.* 4 Jam] *quasi dicat, sine ulla mora quæ vobis iter facientibus sit molesta.* Lavate] *id est, pedes luto, sudore, ac pulvere inquinatos mundate, fessosq; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo sumptuosam mensã, sed frugaliter vos excipiam rustico more, quò vos præsentis arboris hoc æstu invitat commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ. Hebræã mensura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Est autem sententia* ἀσύνδετος *& concisa valde, significans sedulitatem Abrahami ad excipiendos hospites, sicut & munerum distributio.* Subcineritias] *quia citius parantur,*

&

& apponuntur recentes. 9 Ubi eſt Sara?] *ut fides Abrahami obſignetur, & Saræ augeatur, ſeipſos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim declarant ſibi notum eſſe eum & uxorem ejus.* 10 Cùm hoc tempus vig.] *hæc interpretatio confirmatur ver.* 14. *Vox enim viventis, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi ſtructuræ,* 1. *Chro.*11.9. *& lapidibus Nechem.*4.2. Poſt eum] *id eſt, a tergo ipſius Angeli.* 11 Vergentes] *tranſlatio a ſole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate.* Secundum conſ.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom.* 4.19. 13 Jehova] *jam hîc Jehovam vocat, quia ſe Dei Angelum eſſe demonſtraverat ſuprà* 9. An etiam] *non verba, ſed ſententiam refert.* 14 An poteſt oc.] *id eſt, non poteſt Sara riſum ſuum celare Deum, licèt tantùm internus eſſet.* 16 Proſpectabant] *iter eò facturi.* 17 Occultemne] *humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces ſunt a Moſche diſtinguentibus notis inſignitæ, ut totidem circumſtantiæ perſonarum & factorum expendantur: ut ipſe minutatim verſibus ſeq. explicat.* 19 Non revelarem] *ad evidentiam loci & cauſarum diſtinctionem hanc Eclipſin contrariorum ſupplevimus, confirmati ſimilibus exemplis, infrà* 33.10. *&* 15. *Proverb.*28.16. *Jirme.*18.15. *&* 1. *Tim.*4.3. Viam Jehovæ] *id eſt, vivendi rationem, quam homini præſcribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Juſtitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, ſive ad primam ſive ad ſecundam tabulam pertineat.* 20 Clamor] *& antecedentia ſcelera, clamoris cauſæ: Metalepſis in hac voce frequens, ut Jeſchahhjæ.*5.7. Sedomi] *& aliarum urbium planitiei: ſynecdoche.* 21 Deſcendam] *humanitus dictum, tertium autem exemplum eſt moderationis in ſummo judice, qui adhibet examen, antequam ad pœnas ſumendas veniat: ſicut in diluvio & linguarum diviſione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim eſt Jehova, coram quo Abraham ſtabat: quod oſtenditur infrà* 19.1. 23 Accedens] *id eſt, propius ſe admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT. XIX.

Sedomi vicinarumq́; civitatum everſio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ ſunt) deſcribitur.

1 PErvenientibus autem duobus illis Angelis Sedomum veſpere, Lot ſedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, ſurgens ivit eis obviam, & incurvavit ſe vultu demiſſo in terram.

2 Et dixit, ecce nunc domini mei, divertite quæſo in domum ſervi veſtri, ubi pernoctetis, & lavate pedes veſtros, deinde ſurgentes mane pergetis viam veſtram: qui dixerunt, ne *quæſumus*, nam in platea ipſa poſſumus pernoctare.

3 Sed cùm inſtitiſſet apud eos valde, divertentes ad eum ingreſſi ſunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & infermētatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubaverant, cùm viri civitatis illius, Sedomitæ obſederunt domum illam a puero uſque ad ſenem, univerſus populus ab extremo urbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi ſunt viri illi qui ingreſſi ſunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut [a] cognoſcamus eos.

6 Ad quos egreſſus Lot ad oſtium, januam clauſit poſt ſe:

7 Et dixit, ne quæſo, fratres mei, malefaciatis *iſtis*.

8 Ecce jam mihi ſunt duæ filiæ quæ non ſunt expertę virum, educā quæſo illas ad vos, & facite illis prout bonum *videbitur* in oculis veſtris: tantummodò hominibus iſtis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingreſſi ſunt ſub umbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, ſecede illuc: deinde dixerunt, hic unus venerit ad hoſpitandū, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq́; inſtitiſſent in virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem acceſſerunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum ſuam, introduxerunt Lotum ad ſe domum, januam autem occluſerunt.

11 Viros verò illos qui erant ad oſtium domus percuſſerunt [c] ſubito ſcotomate a minimo uſq; ad maximum, adeò ut defeſſi ſint *laborando* ad inveniendum oſtium.

[a] Heb. *tigni mei.*

[b] Heb. *judicando judicet.*

[c] *Vox Hebræa teſte Aben Hhezra, hîc, & 2. Regum.* 6.18. *non tātùm oculorū, ſed etiam mētis tenebras deſignat, ac proinde in plurali numero ſolùm reperitur.*

12 Edixeruntque viri illi Loto, quis prætereà hîc tibi eſt, *ſive* gener, ſive filii tui, ſive filiæ tuæ, denique quicunque tibi *juncti ſunt* in hac civitate, cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perdituri ſumus locum hunc, eo quòd magnus eſt clamor iſtorum in conſpectu Jehovæ, miſitque nos Jehova ad perdendum [e] iſtam *civitatem*.

14 Egreſſus itaque Lot allocutus eſt generos ſuos qui brevi fuerant ducturi filias ſuas, dicens, ſurgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus eſt Jehova hanc civitatem: ſed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum ſuorum.

15 Cùm autem aurora aſcenderet, urgebant Angeli ipſi Lotum, dicendo: ſurge, aſſume uxorem tuam & duas filias tuas præſentes, ne conſumaris in [f] pœna hujus civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manum uxoris ejus, manumq; duarum filiarū ejus, [g] eoquòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipſam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: ne intuere poſt te, neq; conſiſte tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripete, ne conſumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, ne quæſo, domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam ſervus tuus in oculis tuis, & amplificaſti benignitatem tuam quàm exercuiſti erga me, incolumē ſervando animam meam: ego autem non poſſum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne aſſequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas iſta propinqua ad fugiendum eò, & eſt *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæſo illuc (nónne res perexigua eſt?) & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo tui etiam in hac re: ut non ſubvertam civitatē iſtam quam dixiſti.

22 Feſtina, *fuga* te eripe illuc, non enim potero facere quicquam uſque-dum perveneris illuc:

[d] Heb. *perdentes: nam præſens paulò pòſt futuri ſignificationē habet, ut verſu.*14.

[e] *vide ſuprà* 10.12.

[f] Heb. *iniquitate, ut ſuprà* 4.13.

[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*

[h] *ſic ſuprà.*6.8. *&* 18.3.

[i] *Eclipſis, ut ſuprà.*3.22. *&* 11.3.

illuc: propterea *vocavit quisque nomen illius civitatis [k] Tzohharem.

23 * Sole oriente super terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demisit super Sedomum & super Hhamoram, pluviam sulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subvertitque *civitates ipsas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam * fœtum terræ.

26 Intuens autem uxor ejus * ulterius post eum, fuit *in* * statuam salis.

27 Cúmque Abraham mane surgens, *in* loco illo ubi * steterat coram Jehova,

28 Prospectaret versus Sedomum & Hhamoram, & versus universam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce ascendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates illius planitiei, ut * recordaretur Deus Abrahami: ideoque emitteret Lotum e medio illius subversionis, cùm subverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem ascendens Tzohhare, vt habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in spelunca quadam ipse cum duabus filiabus suis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noster senex est: neque quicquam *superest* in terra, qui congrediatur nobiscum, secundū consuetudinem totius terræ.

32 Agedum, demus bibendum patri nostro vinum, & cubemus cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

33 Cùm itaque dedissent bibendum patri suo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cum patre suo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

34 Fuit verò postridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo: demus ei bibendum vinū etiam hac nocte: deinde accedēs cuba cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

35 Cùm itaque dedissent bibendum etiam nocte illa patri suo vinum, surgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

36 Ita conceperūt duæ filiæ Loti ex patre suo.

37 Peperitque primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: * is *est* pater Moabitarum * usque in hunc diem.

38 Et ipsa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipse *est* pater Hhammonitarum usque in hunc diem.

[k] *id est, exiguam: alludit ad verba Loti, ver. 20.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox instet.* Ne quæs.] *ut hominum specie apparebant, sic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & se ad quietem componerent: vide suprà 18.6.* 5 Cognoscamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpissimum suum flagitiosissimumq; animum palam profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hospitalitatis reverentia, ut suorum hospitum incolumitatem suis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi potest quod hic Lot aut Judic. 19.24. Ephratæus ille facit, quia facienda non sunt mala ut eveniant bona.*
9 Secede] *tantisper-dum de eo quod proposuisti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore proposito pergunt, & graviora, nisi cesserit, interminantur.* Insticissent] *propositis minis, si hospitum copiam non faceret.* 17 Ne intuere] *q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Loto, sed etiam reliquis, ut docet ver. 26. unum est, ne retrospiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad consistendum figat.* 18 Ne quæso] *cogar continuo cursu ad montem illū remotiorem difficilemq; contendere.* 22 Non enim po.] *q.d. consilium Dei immutabile est de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepisse dicit.* Vocavit quisque] *ut suprà 16.14.* 23 Sole oriente] *id est, ab aurora ad ortum solis ejusdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem: quo emenso incendium secutum est, ut Angelus dixerat ver. 22.* 25 Civitates] *quæ nominantur Deut. 29.23. duæ verò quæ hîc reticentur Hosche 11.8.* Fœtum] *id est, quicquid oritur e terra.* 26 Ulterius post eum] *contra mandatum Angeli suprà ver. 17. Lot enim mulieres sequebatur, ut eas urgeret.* Statuam salis] *non tantùm in materiam salis, sed firmam & durabilem, quod utrunque indicatur voce salis: ut Num. 5.11. fœdus perpetuum fœdus salis dicitur, quia sal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *suprà 18.22.* 29 Recordaretur] *ut suprà 11.35. promiserat se fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot postremus non erat.* 37 Is est pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Jisraëlitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & historiæ scribendæ erant, ideò Mosche hæc de illis scribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ scribuntur de illis, intelligeretur.* Usque in hunc diem] *quasi dicat, nostro adhuc tempore manent impermixti, & sua nomina retinent.*

CAPUT. XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamq; reddere jussus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus restituit, cujus precibus ipse cum suis sanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem *inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeschum & Schurem, hospitatus est Gerari.

2 Vbi * cùm dixisset Abraham de Sara uxore sua, soror mea est, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in somnio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu * illico morieris propter hanc mulierem quam accepisti, cū sit [b] juncta marito.

4 Abimelec autem * non accesserat ad eum: quapropter dixit, domine, * an gentem etiam justam occides?

5 Nónne ipse dixit mihi, soror mea est? & illa ipsa quoque dixit, frater meus est? * cum integritate cordis mei & munditia manuū mearum feceram istud.

6 Tum dixit ad eum Deus in somnio, etiam ego sciebā cum integritate cordis tui te fecisse illud,

[a] Heb. *tu es mortuus: ut suprà 19.13.*

[b] Heb. *maritata marito.*

istud, atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non sivi te attingere eam.
7 Nunc itaque restitue uxorem illius viri, propheta enim est, cumq; oraverit pro te, vivito: quòd si non restitueris, scito te [c]omnino moriturum, te, *inquam*, & omnes qui tui *sunt*.
8 Cùm ergo surgens Abimelec mane vocasset omnes servos suos, & locutus esset omnia verba hæc [d]ipsis audientibus, timuerũt viri illi valde.
9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid fecisti nobis? & quid peccavi in te, quòd induxisti super me & super regnum meũ noxam magnam? opera quæ non sunt facienda fecisti adversum me.
10 Dixit præterea Abimelec ad Abrahamũ, quid spectabas, cùm faceres rem hanc?
11 Cui dixit Abraham, *feci* quia dicebam, duntaxat irreverentia Dei *est* in loco isto: quare occident me causâ uxoris meę.
12 Sed etiam verum *est*, soror mea filia patris mei *est*, sed non filia matris meæ: & fuit mihi [e]uxor.
13 Fuit autem cùm [f]faceret Deus ut errarẽ e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *sit* benignitas tua quam exerceas erga me: ad quemcunque locum pervenerimus, dicito de me, frater meus est.
14 Tunc accipiens Abimelec greges & armenta & servos & ancillas, dedit Abrahamo, & restituit ei Saram uxorem ejus.
15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea [g]tibi exposita est: in [h]*loco* tibi grato habita.
16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille *siclos* argenteos fratri tuo: ecce ipse tibi *est* operimẽtum oculorum apud omnes qui tecum *sunt*: *sit* etiam apud quoscunque, & *esto* erudita.
17 Cùm itaque orasset Abraham Deum, sanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.
18 Nam [i]firmiter occluserat Jehova omnem vulvam familiæ Abimeleci, causâ Saræ, uxoris Abrahami.

[c] Heb. *moriendo morituarum.*
[d] Heb. *in auribus eorum.*
[e] Heb. *in uxorem.*
[f] Heb. *errare facerent deus: ut 2. Schem. 7.23. plurale verbum cum Dei nomine ad indicandũ S. Triados mysterium.*
[g] Heb. *Coram te: ut suprà 13.9.*
[h] Heb. *in bono loco in oculis tuis.*
[i] Heb. *occludendo occluserat.*

ANNOTATIO.

1 Inde] *ex planitie Mamræ, ubi habitabat, suprà 18.1.* 2 Cùm dixisset] *quo consilio, hîc & cap. 12 ostenditur.* 3 Illico] *sub conditione, nisi mulierẽ hanc restituas, infrà 7. nam conditionalis est interminatio.* 4 Non accesserat] *divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præcessit, ut liquet ex fine cap.* An gentem] *nam etsi Deus Abimelecum alloquens populi non meminit, plagæ tamen, quibus populum cum Rege castigavit, efficiebant ut populo quoque suo metueret: ideoq; illum culpa primùm liberat, deinde seipsum excusat.* 5 Cum integritate] *id est, bona fide & conscientia. quasi dicat, nec animum habui malum, nec factum (quod synecdochicè manibus tribuitur) turpe existimavi, aut humanitus reprehendendum fore.* 7 Propheta] *mihi charus, quem si offendas, me offenderis: & quia propheta est, uxorem suam scit a te intactam esse, ac proinde eâ restitutâ acquiescet.* Vivito] *quasi dicat, sententiam mortis latam rescindens remitto te in possessionem vitæ, cum primùm hic mihi exposuerit te sibi satis fecisse.* 10 Quid spectabas] *quasi dicat, cùm nihil præcesserit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc consilium caperes?* 12 Sed etiam verum] *hinc confirmant Hhebræi Saram eandem esse quæ suprà. 11. 29. nominatur Jisca filia Haranis. Hharanem enim (ut qui annos 50. ante Abramum natus sit) ex altera matre natum esse dicunt, ideòque Abrahamum hîc vocare eam filiam patris sui, non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum est, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis, Exodi. 2. 17. & 20.* 14 Accipiens] *ut iratum sibi placaret, injuriámque illatam compensaret.* 16 Tibi est operimentum] *Periphrasis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in subjectionis signum velatur uxor, infrà 24. 65. & 1. Corinth. 11. Simile est expandere alam vestimenti, Ruth 3. 9. & Jeschahhjæ 4. 1.* Sit etiam] *id est, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoscitur, sic fac ut apud quoscunque agnoscatur: & erudiat te hoc periculum in quo modò fuisti, ut in posterum caveas, ne dissimules hunc esse maritum tuum.*

CAPUT. XXI.

Dominus promissi memor, constituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abraham octavo die circuncidit, Hagaram ancillam cum Jischmahhele filio instinctu Saræ deiq; jussu ablegat, a Rege Abimeleco ad meundum fœdus invitatus acquiescit, & ab eo puteum sibi per violentiam ademptum recuperat.

1 POSTEA Jehova visitavit Saram quẽadmodum dixerat, id est, fecit Jehova Saræ quemadmodum locutus fuerat.
2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in senectute ejus, eâ ipsâ tempestate quam dixerat Deus.
3 Vocavitque Abraham nomen filii sui qui natus erat ipsi, quem pepererat ei Sara, Jitzchakum:
4 Et circuncidit Abraham Jitzchakum filium suum, natum octo dies, sicut præceperat ei Deus.
5 Erat autem Abraham natus centum annos, cùm nasceretur ei Jitzchak filius ejus.
6 Dixitque Sara, risum fecit mihi Deus: quisquis audiet, arridebit mihi.
7 Dixit prętereа, quis dixisset Abrahamo, [a]*certò* lactabit filios Sara? attamen peperi filium in senectute ejus.
8 Crevit autem infans & a lacte depulsus est: fecitque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.
9 Cùmque videret Sara filium Hagaræ Ægyptiæ, quem pepererat Abrahamo, irridentẽ,
10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus: non enim futurus est hæres filius ancillæ istius cum filio meo, cum Jitzchako.
11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium suum.
12 Sed edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara, ausculta voci ejus: nam in Jitzchako vocabitur tibi semẽ.
13 Attamen etiam filium ancillę hujus in gentem redigam, quia semen tuum est.
14 Cùm ergo surrexisset Abraham mane, accipiens panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, *deditq;* cum puero ipso, ac demisit eam: itaque profecta vagabatur per desertum *quod jam dicitur* Beer-schebahhi.

[a] Heb. *lactavit.*

Kenorzi] *id est, Cenahhanæorum quos in fine cap. enumerat. Synecdoche.* 17 Transibat] *videlicet Deus, ut moris erat iis qui promissi externis symbolis confirmabant, ut Jerem. 34.18. & 19.* 18 Dedi] *hoc est, inviolabili decreto adjudicavi, etsi executionem in quadringentesimum annum distulero.* Ad flumen] *complementum sub Davide & Schelomone. vide 2. Schem. 8. & 2. Chron. 9.*

CAPUT XVI.

Sarai sterilis desiderio seminis benedicti ex Abramo suscipiendi, ei ancillam suam jungit, quæ ex hero gravida heram spernit superbè, ab eaq; repressa fugit: sed ab angelo promissionibus adlucta, ut ad heram rediens redigi se in ordinem cogat, reversa hero parit Jischmahhelem.

1 CUMQUE Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipsi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce [a]nunc, [a]occlusit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortassis liberos consequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam suam,[a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro suo, *ut esset* ei pro uxore.

4 Sic congressus est cum Hagara, quæ concepit: cumque videret se concepisse, levis habita est hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, [a][b]injuria *quæ fit* mihi, in te *recidat*: ego posui ancillam meam in sinum tuum, quæ cùm vidit se concepisse, levis habita sum in oculis ejus: [a]judicet Jehova inter me & inter te:

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipsius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deserto, juxta fontem illum *qui est* in via *ad* [a]Schurem,

8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, [a]undénam advenis, & quónam itura es? quę dixit, a facie Sarai heræ meæ ego fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [c]subjice te sub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [d]valde multiplicabo semen tuum: adeò ut non possit numerari præ multitudine.

11 Præterea dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [e]propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f]Jischmahhelem, eo quòd attendit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipse autem erit [a]ferus homo, [a]cujus manus *erit* cõtra omnes, & manus omniũ contra eum: & [a]coram omnibus fratribus suis habitabit.

13 Idcirco vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis se, tu *es* fortis [a]*Deus* [g]visionis: dicebat enim, nonne etiam [a]jam video [a]post videntem me?

14 Et vocat *quisque* puteum illum, puteum [a][h]Lachai, roi: ecce is *est* inter [a]Kadeschum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitque Abram nomen filii sui quem peperit Hagar Jischmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta sex annos, cùm pareret Hagar [i]ipsi Jischmahhelem.

[a] Heb. *a fine decem annorum.*

[b] Heb. *injuria mea super te.*

[c] Heb. *affligere te, id est, patere te affligi.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. cõposita paulò post futurum tempus significat, hîc & Jud. 13.7*

[f] *id est, attendit Deus fortis.*

[g] *nomen esse, nõ participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.*

[h] *id est, viventis, videntis me.*

[i] Heb. *Abramo: vide suprà 12.1.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate sum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluisse mihi sterilitatem afferre.* Occlusit me] *id est, uterum meum, ut infrà 20.18. Synecdoche.* 5 Injuria] *Expostulatio hæc nata ex eo videtur, quòd Abram ancillæ insolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret uter nostrûm a culpa alienus sit.* 7 Schurem] *versus Aegiptum, unde oriunda erat: vide Exo. 15.22.* 8 Undenam] *vide suprà 3.9. annot.* 12 Ferus] *bellicosus & formidabilis, de quo vide Gen. 21.20.* Cujus] *id est, posteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello vicissim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc est, tantus erit gentis numerus ac potentia, ut latissimam regionem sit occupatura, & terminos suos ad omnium fratrum suorum fines productura: vide infrà 25.17.* 13 Jam video] *id est, lucem hanc aspicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitæ pro tota vita, cui similis est Exod. 24.11. & 1. Schem. 14.28. Miratur enim se post Dei visionem vivere: quia a conspectu Dei aut Angeli mortem secuturam putabant, ut infrà 32.30. & Judic. 13.23.* Post viden.] *id est, postquam Angelus, cui nota eram, mihi apparuit.* 14 Lachai, roi] *Separantur hæc duo distinctionis nota, licèt unius rei sint nomina, quia diversa respiciunt: nam puteum viventis vocat respectu sui, quia viva remansit post Angeli conspectum, videntis verò respectu Angeli, propter beneficium sibi in ea apparitione collatum.* Kadeschum] *sive Kadeschum barnebhæ, unde exploratores missi: Numer. 32.8. & Deuter. 1.19.*

CAPUT XVII.

Deus cum Abramo sempiternum fœdus in semine Jitzchaki ex Sarai nascituri iniens, signum Circumcisionis instituit, utriusque conjugis nomen ad promissionis monimentum mutat, & priori filio in gratiam patris se facturum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, sibi suisque omnibus notam hujus fœderis ex Dei jussu apponit.

1 CUM autem Abram natus esset nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *sum Deus* [a]fortis [a]omnipotens: continenter [a]ambula coram me, & esto integer.

2 Et [b]sanciam fœdus meum inter me & inter te: & [a]multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum [a]procidente Abramo super faciem suam, [a]locutus est cum eo Deus, dicendo:

4 De me, ecce fœdus meum tecum: quòd eris [a]in patrem, & *quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: sed erit nomen tuum [a]Abraham, quia patrem multitudinis gentium [a]reddidi te:

6 Fœcundabo enim te quàm-plurimùm, reddens te [a]in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.

7 Stabilio autem fœdus meum inter me, & inter te

[a] Heb. *Schaddai, id est, qui sum sufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id est, ponam.*

ter te ac inter ſemen tuum poſt te per ætates ſuas, in fœdus *perpetuum: *me eſſe tibi in Deum, & ſemini tuo poſt te.

8 *Daturumque tibi & ſemini tuo poſt te regionem *peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in poſſeſſionem perpetuam: denique fore illis in Deum.

9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, *tu autem fœdus meum ſervato, tu *inquam*, & ſemen tuum poſt te per ætates ſuas.

10 Hoc *eſt* *fœdus meum *inter me, & inter vos & inter ſemẽ tuum poſt te, quod ſervabitis, [c]ut circuncidatur vobis *omnis mas.

[c] Heb. *circũcidi vobis omnem marem.*

11 Circuncidite igitur carnẽ præputii veſtri, ut ſit in ſignum fœderis inter me & inter vos.

12 Omnis, inquam, mas circunciditor vobis natus octo dies per ætates veſtras, natus domi, & [d]emptus pecuniâ, ex quibuſcunque alienigenis *ſit*, id eſt, qui non *ſit* ex ſemine tuo.

[d] Heb. *emptio pecuniæ.*

13 [e] Omnino circunciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: ſic erit fœdus meum in carne veſtra, in fœdus *perpetuum.

[e] Heb. *circũcidendo circunciditor.*

14 Præputiatus enim, mas qui non *circunciderit carnem præputii ſui, utique *excindetur anima illa e populis ſuis: *nam* fœdus meum irritum fecit.

15 Præterea dixit Deus ad Abrahamum, quod ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: ſed *Sara *eſto* nomen ejus.

16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicã, inquam, ei, ut ſit in gentes *multas*, Reges populorum ex ea ſint.

17 Tum *procidens Abraham ſuper faciem ſuam riſit, dixitque in [f]animo ſuo, *an nato centum annos naſceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?

[f] Heb. *corde.*

18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jiſchmahhel *vivat coram te.

19 Cui dixit Deus, *imò Sara uxor tua paritura eſt tibi filium, cujus vocabis nomen [g] Jitzchakum: ſtabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum ſemini ejus poſt eum.

[g] *id eſt, riſum: ar ſu Abrahami, de quo ſupra. 17.*

20 De Jiſchmahhele autem, exaudivi te, ecce *benedixi ei, ut fœcundem eum augeámque eum quàm plurimùm: *duodecim principes generabit, reddamque illum in gentem magnam.

21 Fœdus verò meum ſtabiliam *cum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.

22 Cumque abſolviſſet colloqui cum eo, *aſcendit Deus ab Abrahamo.

23 *Tunc accipiens Abraham Jiſchmahhelem filium ſuum, omneſque natos domi ſuæ, & quęcunque emerat pecuniâ ſuâ, omnem marem inter [h] domeſticos ſuos: circuncidit carnem præputii eorum eo ipſo die: quemadmodũ locutus fuerat cum ipſo Deus.

[h] Heb. *viros domus Abrahami: ut infrà 27. vide ſuprà. 12, 1.*

24 Erat autem Abrahã natus nonaginta novẽ annos, cùm circũcideretur carne præputii ſui:

25 Jiſchmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circunciderecur carne præputii ſui.

26 Eodem ipſo die circunciſus eſt Abraham, & Jiſchmahhel filius ejus:

27 Omnes quoque domeſtici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circunciſi ſunt cum eo.

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendis in fœdus ſtipulatur, principio proponit potentiam ſuam & ſufficientiam, quibus promiſſa bona præſtat, & depellit adverſa mala.* Ambula] *id eſt, teipſum curæ meæ protectioniq; cõmitte, at ſtatue actionum cogitationumq; tuarum omnium me eſſe arbitrum: ſic infrà 48.15. & Pſal. 116.9.* 2 Multiplicabo] *vide ſuprà 11.34.* 3 Procidẽte] *ut qui divinæ majeſtatis præſentia perterrefieret, ut de Moſche legitur Exo. 3.6 & alibi paſſim in vetere & novo Teſtamẽto.* Locutus] *poſtquã erexit eum, ut ex verſ. 17. colligitur, ubi rurſus procidiſſe legitur.* 4 In patrẽ] *ut ſuprà 11.34.* 5 Abraham] *priori nomini inſita eſt aſpiratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem ſignificans, veluti ſymbolum veritatem promiſſionis obſignans.* Reddidi] *id eſt, ſtatui reddere inviolabili decreto, ut ſuprà 15.18.* 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jiſchmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ ſunt, Regéſque profluxerũt.* 7 Perpetuum] *hoc eſt, in Chriſto (ſive ad Chriſtũ ſola fide, ſive etiam carne pertineant) quod ad ſubſtantiam perpetuò continuandum, etſi mutabilibus ſymbolis.* Me eſſe Deum] *id eſt, efficere te mei, juſtitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœleſtis vitæ participem.* 8 Daturum] *ſuprà 13.15. & 15.18. quam promiſſionem fœdere confirmat.* Peregrinationũ] *quò meo juſſu veniſti, & ex Aegypto repetiiſti, cujus longitudinem & latitudinem perluſtraſti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, reſtipulatio.* 10 Fœdus] *metonymicè pro fœderis ſymbolo, ut infrà 13. ut verſus ſequens explicat: nam inane ſymbolum non eſt, ſed fœdus obſignat, & promiſſionem adjunctam habet.* Inter me] *id eſt, pignus mearum promiſſionum erga vos, & veſtri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir eſt caput mulieris, a quo generatio pendet, eiq; tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami manſit fœdus, voluit Deus ſymbolum maribus tantùm inſculpi, licet utriuſque ſexus fœdus eſſet: Cùm autẽ gentes quoque ſpirituali generatione adoptatæ ſunt, ſublato illo ſigno, ſubſtitutum eſt alterum expreſſius, & utriq; ſexui commune.* 13 Perpetuum] *ut ſuprà 7.* 14 Circunciderit] *id eſt, præputiatus mas ſi adultus circunciſionẽ negliget, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id eſt, hic & in futuro ſeculo a ſanctorũ conſortio excludetur: quod ex ſimilium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additâ eadem literâ quæ nomini Abrahami acceſſit, ut idem eſſet utrobique earundem promiſſionum ſymbolum: quod confirmatur. 1. Petri. 3.6.* 17 Procidens] *gratias agendo, ut riſus non dubitationis vel incredulitatis, ſed lætitiæ indiciũ eſt: non enim reprehenditur ut riſus Saræ, infrà 18.12. & Onkelos verbum riſit interpretatur gaviſus eſt.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum ſua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & ſufficientis, ut docet Apoſtolus Rom. 4.17.* 18 Vivat] *id eſt, tuo præſidio ſervetur incolumis, & in promiſſa felicitate fratri conjungatur. hanc fuiſſe Abrahami mentem ex Dei reſponſo patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidẽ utriq; præſtabo, ſed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus ſum.* 20 Benedixi] *ſuprà 16.10.* Duodecim] *complementũ vide infrà 25.11. & ſeq.* 21 Cum Jitzchako] *ſpirituale, præter corporales benedictiones ei cũ Jiſchmahhele cõmunes.* 22 Aſcendit] *id eſt, aſcendens diſparuit: nam apparuiſſe, id eſt, aſpectabili forma viſum fuiſſe legimus ſuprà 1.* 23 Tunc] *a tẽpore quo juſſum Dei executus eſt, a perſonis in quibus id fecit, ab ipſius & filii ætate, & ab eo quòd aliorum miniſterio abſtinens, ipſe mandatum Dei præſtitit. fides & obedientia Abrahami commendatur.*

CAPUT. XVIII.

Abraham Angelos humanâ formâ iter facientes ad ſe invitat, & convivio excipit: qui promiſſione de naſcituro Jitzchako in gratiam Saræ repetita, conſilium Dei de urbium everſione ad divinæ gratiæ erga eum teſtificationem, & poſterorum utilitatem retegunt: Abraham verò pro illis ſedulo apud Deū deprecatur.

1 APPARUIT porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipſe ſederet ad oſtium tentorii ſui [a] in æſtu diei.

2 ¹ Cùm enim ſublatis oculis ſuis aſpexiſſet, ecce ³ tres viri ſtabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex oſtio tentorii, & ³ incurvavit ſe in terram:

3 Et dixit, ³ Domini mei: ſi nunc ³ inveni gratiā in oculis tuis, ne quęſo prætereas a ſervo tuo.

4 Sumatur ⁴ jam parum aquæ, & ⁴ lavate pedes veſtros: atq; ⁴ innitimini ſub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* fruſtum panis, & reficite cor veſtrum, poſtea progrediemini, [b] quandoquidem tranſitis prȩter ſervum veſtrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

6 Itaque feſtinanter abiens Abraham in tētorium ad Saram, dixit, feſtina, tria ⁶ ſata, farinam ſimilam *accipe*, depſe, & fac ⁶ ſubcinericias placentas.

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum ſubrumum tenerum & bonum: deditq; puero, qui feſtinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quē apparaverat, appoſuit illa coram eis: qui ipſo adſtante ſibi ſub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, ⁹ vbi eſt Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te ⁹ cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* oſtio tentorii quod erat ⁹ poſt eum.

11 (Abraham autem & Sara ſenes *erant*, ¹¹ vergentes [e] ætate: deſierat eſſe Saræ [f] ¹¹ ſecundum conſuetudinem mulierum.

12 Quapropter cùm ridens Sara [g] apud ſe, diceret, Poſt vetuſtatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus ſenex eſt:

13 Dixit ¹³ Jehova ad Abrahamum, Quid ita riſit Sara, dicendo ¹³ an etiam verè parerem, poſtquam ego conſenui?

14 ¹⁴ An poteſt occultari à Jehova quicquam? hac tempeſtate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non riſi, nam timebat: ſed *Jehova* dixit, nequaquam, ſed riſiſti.

16 Poſteà ſurgentes inde viri illi ¹⁶ proſpectabant Sedomum verſus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, ¹⁷ occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus ſum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorſus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ ſunt omnes gentes terræ?

19 Cùm noverim eum, ¹⁹ *non revelarem*? ob hanc cauſam, ut præcipiat filiis ſuis & [i] domeſticis ſuis poſt ſe, ut obſervent ¹⁹ viam Jehovæ exercendo ¹⁹ juſtitiam & judicium, & [k] ut præſtet Jehova Abrahamo ¹⁹ id quod [l] promiſit ei.

20 Dixit ergo Jehova, ²⁰ clamor ²⁰ Sedomi & Hhamoræ cùm multus ſit, & peccatum eorum cùm grave ſit valde:

21 ²¹ Deſcendam nunc, ut inſpiciam num ſecundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *facta digna* conſumptione: ſin autem minus, cognoſcam.

22 Cùm autem averſi inde ²² virorum illorum *duo* abirent Sedomum verſus, Abraham ipſe adhuc ſtabat coram Jehova.

23 ²³ Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes juſtum cum improbo?

24 Fortaſſis ſunt quinquaginta juſti in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces iſti loco propter illos quinquaginta juſtos qui fuerint in ea?

25 Abſit tibi ut facias [n] tale quippiam, morti tradendo juſtum cum improbo, ut ita ſit juſto ſicut improbo, abſit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

26 Cui dixit Jehova, ſi invenero Sedomi quinquaginta juſtos in ipſa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum ſubjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametſi ego ſim pulvis & cinis:

28 Fortaſſis quinquaginta illos juſtos deficient quinq; an perdes propter hos quinque totam civitatem iſtam? dixit, non perdam, ſi invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortaſſis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Poſteà dicenti, ne quæſo accendatur *ira* Domini ſi loquar, fortaſſis invenientur ibi triginta: dixit, non faciā ſi invenero ibi triginta.

31 Rurſus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad dominū, fortaſſis invenientur ibi viginti: dixit, not perdam propter illos viginti.

32 Poſtremò dicenti, nequæſo accendatur ira Domini, ſi loquar tantum hac vice, fortaſſis invenientur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, poſtquam deſiiſſet alloqui Abrahamum: Abraham verò reverſus eſt in locum ſuum.

[a] Heb. *cùm æſtus diei eſſet, id eſt, ſub meridiem.*

[b] Heb. *quòd propter hoc: hyſteron proteron in his particulis hoc ſenſu receptū, ut infrà. 19. 8. & 38. 26.*

[c] Heb. *filium bovis: periphraſis vituli ſubrumi.*

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

[e] Heb. *diebus.*

[f] Heb. *conſuetudo ſecundum mulieres: Hypallage.*

[g] Heb. *intra ſe.*

[h] Heb. *exiſtendo erit.*

[i] Heb. *domui ſuæ.*

[k] Heb. *ad faciendum ut eveniat.*

[l] Heb. *dixit de eo.*

[m] Heb. *opus conſumptionis: verbalia enim ſæpe conjugatis ſuis verbis includuntur: alioqui nullo argumento niteretur ſupplicatio Abrahami: infrà 23. & ſequentibus.*

[n] Heb. *ſecundum rē hanc.*

[o] *Hic ne toties eadem repetendo perſonæ confunderentur, adhibitis participiis aliquātulum a verbis Hebræis diſceſſimus ut planiorem ſententiam evidentioremq; redderemus.*

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hoſpitalitatis Abrahami præclarum exemplum, quod ſingulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, ſed ut putabantur eſſe: neſcius enim Angelos excepit: Hebr.* 13. 2. Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi ſolebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm ſimul appellat, deinde cùm eos invitat, ſingulos ſigillatim rogat.* Inveni gra.] *ſi hac gratiā dignum me eſſe judicas.* 4 Jam] *quaſi dicat, ſine ulla mora quæ vobis iter facientibus ſit moleſta.* Lavate] *id eſt, pedes luto, ſudore, ac pulvere inquinatos mundate, feſſosq; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo ſumptuoſam menſā, ſed frugaliter vos excipiam ruſtico more, quò vos præſentis arboris hoc æſtu invitat commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ. Hebræā menſura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Eſt autem ſententia* ἀσύνδετος *& conciſa valde, ſignificans ſedulitatem Abrahami ad excipiendos hoſpites, ſicut & munerum diſtributio.* Subcineritias] *quia citius parantur,*

&

& apponuntur recentes. 9 Ubi eſt Sara?] *ut fides Abrahami obſignetur, & Sara augeatur, ſeipſos patefaciunt nomen hujus exprimendo: ita enim declarant ſibi notum eſſe eum & uxorem ejus.* 10 Cùm hoc tempus vig.] *hac interpretatio confirmatur ver.14. Vox enim viventis, alioquin propria animalium, ita tempori tribuitur, ut alibi ſtructuræ, 1. Chro.11.9. & lapidibus Nechem.4.2.* Poſt eum] *id eſt, a tergo ipſius Angeli.* 11 Vergentes] *tranſlatio a ſole occumbente ad homines appropinquantes morti: ideò additur vox ætate.* Secundum conſ.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom.4.19.* 13 Jehova] *jam hìc Jehovam vocat, quia ſe Dei Angelum eſſe demonſtraverat ſuprà 9.* An etiam] *non verba, ſed ſententiam refert.* 14 An poteſt oc.] *id eſt, non poteſt Sara riſum ſuum celare Deum, licèt tantùm internus eſſet.* 16 Proſpectabant] *iter eò facturi.* 17 Occultemne] *humanitus dictum. Singulæ autem ferè voces ſunt a Moſche diſtinguentibus notis inſignitæ, ut totidem circumſtantiæ perſonarum & factorum expendantur: ut ipſe minutatim verſibus ſeq. explicat.* 19 Non revelarem] *ad evidentiam loci & cauſarum diſtinctionem hanc Eclipſin contrariorum ſupplevimus, confirmati ſimilibus exemplis, infrà 33.10. & 15. Proverb.28.16. Jirme.18.15. & 1.Tim.4.5.* Viam Jehovæ] *id eſt, vivendi rationem, quam homini præſcribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Juſtitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, ſive ad primam ſive ad ſecundam tabulam pertineat.* 20 Clamor] *& antecedentia ſcelera, clamoris cauſæ: Metalepſis in hac voce frequens, ut Jeſchahhjæ.5.7.* Sedomi] *& aliarum urbium planitiei: ſynecdoche.* 21 Deſcendam] *humanitus dictum, tertium autem exemplum eſt moderationis in ſummo judice, qui adhibet examen, antequam ad pœnas ſumendas veniat: ſicut in diluvio & linguarum diviſione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim eſt Jehova, coram quo Abraham ſtabat: quod oſtenditur infrà 19.1.* 23 Accedens] *id eſt, propius ſe admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT. XIX.

Sedomi vicinarumq́; civitatum everſio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ ſunt) deſcribitur.

1 PErvenientibus autem duobus illis Angelis Sedomum veſpere, Lot ſedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, ſurgens ivit eis obviam, & incurvavit ſe vultu demiſſo in terram.

2 Et dixit, ecce nunc domini mei, divertite quæſo in domum ſervi veſtri, ubi pernoctetis, & lavate pedes veſtros, deinde ſurgentes mane pergetis viam veſtram: qui dixerunt, ne *quæſumus*, nam in platea ipſa poſſumus pernoctare.

3 Sed cùm inſtitiſſet apud eos valde, divertentes ad eum ingreſſi ſunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & infermẽtatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubaverant, cùm viri civitatis illius, Sedomitæ obſederunt domum illam a puero uſque ad ſenem, univerſus populus ab extremo urbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi ſunt viri illi qui ingreſſi ſunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut [c] cognoſcamus eos.

6 Ad quos egreſſus Lot ad oſtium, januam clauſit poſt ſe:

7 Et dixit, ne quęſo, fratres mei, malefaciatis *iſtis*.

8 Ecce jam mihi ſunt duæ filiæ quæ non ſunt expertę virum, educã quæſo illas ad vos, & facite illis prout bonum *videbitur* in oculis veſtris: tantummodò hominibus iſtis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingreſſi ſunt ſub umbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, ſecede illuc: deinde dixerunt, hic unus venerit ad hoſpitandũ, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq; inſtitiſſent in virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem acceſſerunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum ſuam, introduxerunt Lotum ad ſe domum, januam autem occluſerunt.

11 Viros verò illos qui erant ad oſtium domus percuſſerunt [c] ſubito ſcotomate a minimo uſq; ad maximum, adeò ut defeſſi ſint *laborando* ad inveniendum oſtium.

12 Edixeruntque viri illi Loto, quis præterea hìc tibi eſt, *ſive* gener, ſive filii tui, ſive filiæ tuæ, denique quicunque tibi *juncti ſunt* in hac civitate, cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perdituri ſumus locum hunc, eo quòd magnus eſt clamor iſtorum in conſpectu Jehovæ, miſitque nos Jehova ad perdendum [e] iſtam *civitatem*.

14 Egreſſus itaque Lot allocutus eſt generos ſuos qui brevi fuerant ducturi filias ſuas, dicens, ſurgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus eſt Jehova hanc civitatem: ſed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum ſuorum.

15 Cùm autem aurora aſcenderet, urgebant Angeli ipſi Lotum, dicendo: ſurge, aſſume uxorem tuam & duas filias tuas præſentes, ne conſumaris in [f] pœna hujus civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manum uxoris ejus, manumq; duarum filiarũ ejus, [g] eoquòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipſam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: ne intuere poſt te, neq; conſiſte tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripete, ne conſumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, ne quæſo, domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam ſervus tuus in oculis tuis, & amplificaſti benignitatem tuam quam exercuiſti erga me, incolumẽ ſervando animam meam: ego autem non poſſum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne aſſequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas iſta propinqua ad fugiendum eò, & eſt *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæſo illuc (nónne res perexigua eſt?) & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo tui etiam in hac re: ut non ſubvertam civitatẽ iſtam quam dixiſti.

22 Feſtina, *fuga* te eripe illuc, non enim potero facere quicquam uſque-dum perveneris illuc:

[a] Heb. *tigni mei.*
[b] Heb. *judicando judicet.*
[c] *Vox Hebræa teſte Aben Hhezra, hìc, & 2. Regum. 6.18 non tãtùm oculorũ, ſed etiam mẽtis tenebras deſignat, ac proinde in plurali numero ſolùm reperitur.*
[d] Heb. *perdentes: nam præſens paulò pòſt futuri ſignificationẽ habet, ut verſu.14.*
[e] *vide ſuprà 10.12.*
[f] Heb. *iniquitate, ut ſuprà 4.13.*
[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*
[h] *ſic ſuprà.6.8. & 18.3.*
[i] *Eclipſis, ut ſuprà.3.22. & 11.3.*

illuc: propterea *vocavit quisque nomen illius civitatis [k] Tzohharem.

23 * Sole oriente super terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demisit super Sedomum & super Hhamoram, pluviam sulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subvertitque *civitates ipsas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam *fœtum terræ.

26 Intuens autem uxor ejus *ulterius post eum, fuit *in* *statuam salis.

27 Cúmque Abraham mane surgens, *in* loco illo ubi *steterat coram Jehova,

28 Prospectaret versus Sedomum & Hhamoram, & versus universam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce ascendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cum perderet Deus civitates illius planitiei, ut *recordaretur Deus Abrahami: ideoque emitteret Lotum e medio illius subversionis, cùm subverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem ascendens Tzohhare, vt habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in spelunca quadam ipse cum duabus filiabus suis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noster senex est: neque quisquam *superest* in terra, qui congrediatur nobiscum, secundū consuetudinem totius terræ.

32 Agedum, demus bibendum patri nostro vinum, & cubemus cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

33 Cùm itaque dedissent bibendum patri suo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cum patre suo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

34 Fuit verò postridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo: demus ei bibendum vinū etiam hac nocte: deinde accedēs cuba cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

35 Cùm itaque dedissent bibendum etiam nocte illa patri suo vinum, surgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

36 Ita conceperūt duæ filiæ Loti ex patre suo.

37 Peperitque primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: *is *est* pater Moabitarum *usque in hunc diem.

38 Et ipsa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipse *est* pater Hhammonitarum usque in hunc diem.

[k] id est, exiguam: alludit ad verba Loti, ver. 20.

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox instet.* Ne quæs.] *ut hominum specie apparebant, sic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & se ad quietem componerent: vide suprà 18.6.* 5 Cognoscamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpissimum suum flagitiosissimumq; animum palam profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hospitalitatis reverentia, ut suorum hospitum incolumitatem suis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi potest quod hic Lot aut Judic. 19.24. Ephratæus ille facit, quia facienda non sunt mala ut eveniant bona.*
9 Secede] *tantisper-dum de eo quod proposuisti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes ut ab inquilino leges acciperent, in priore proposito pergunt, & graviora, nisi cesserit, interminantur.* Institissent] *propositis minis, si hospitum copiam non faceret.* 17 Ne intuere] *q.d. celerrimè fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Loto, sed etiam reliquis, ut docet ver. 26. unum est, ne retrospiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad consistendum figat.* 18 Ne quæso] *cogar continuo cursu ad montem illū remotiorem difficilemq; contendere.* 22 Non enim po.] *q.d. consilium Dei immutabile est de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepisse dicit.* Vocavit quisque] *ut suprà 16.14.* 23 Sole oriente] *id est, ab aurora ad ortum solis ejusdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem: quo emenso incendium secutum est, ut Angelus dixerat ver. 22.* 25 Civitates] *quæ nominantur Deut. 29.23. duæ verò quæ hîc reticentur Hosche 11.8.* Fœtum] *id est, quicquid oritur e terra.* 26 Ulterius post eum] *contra mandatum Angeli suprà ver. 17. Lot enim mulieres sequebatur, ut eas urgeret.* Statuam salis] *non tantùm in materiam salis, sed firmam & durabilem, quod utrunque indicatur voce salis: ut Num. 5.11. fœdus perpetuum fœdus salis dicitur, quia sal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *suprà 18.22.* 29 Recordaretur] *ut suprà 11.35. promiserat se fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot postremus non erat.* 37 Is est pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Jisraëlitis futuri erant vicini, & de quibus certæ leges ferendæ, & historiæ scribendæ erant, ideò Mosche hæc de illis scribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ scribuntur de illis, intelligeretur.* Usque in hunc diem] *quasi dicat, nostro adhuc tempore manent impermixti, & sua nomina retinent.*

CAPUT. XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamq; reddere jussus, eam inviolatam marito cum amplis muneribus restituit, cujus precibus ipse cum suis sanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem *inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeschum & Schurem, hospitatus est Gerari.

2 Vbi *cùm dixisset Abraham de Sara uxore sua, soror mea est, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in somnio nocturno, dixit ei, Ecce [a] tu *illico morieris propter hanc mulierem quam accepisti, cū sit [b] juncta marito.

4 Abimelec autem *non accesserat ad eum: quapropter dixit, domine, *an gentem etiam justam occides?

5 Nónne ipse dixit mihi, soror mea est? & illa ipsa quoque dixit, frater meus est? *cum integritate cordis mei & munditia manuū mearum feceram istud.

6 Tum dixit ad eum Deus in somnio, etiam ego sciebā cum integritate cordis tui te fecisse istud,

[a] Heb. tu es mortuus: ut suprà 19.13.

[b] Heb. maritata marito.

istud, atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non sivi te attingere eam.
7 Nunc itaque restitue uxorem illius viri, [b]propheta enim est, cumq; oraverit pro te, [c]vivito: quòd si non restitueris, scito te [c]omnino moriturum, te, *inquam*, & omnes qui tui *sunt*.
8 Cùm ergo surgens Abimelec mane vocasset omnes servos suos, & locut[4] esset omnia verba hæc [d]ipsis audientibus, timuerũt viri illi valde.
9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid fecisti nobis? & quid peccavi in te, quòd induxisti super me & super regnum meũ noxam magnam? opera quæ non sunt facienda fecisti adversum me.
10 Dixit præterea Abimelec ad Abrahamũ, [a]quid spectabas, cùm faceres rem hanc?
11 Cui dixit Abraham, *feci* quia dicebam, duntaxat irreverentia Dei *est* in loco isto: quare occident me causâ uxoris meę.
12 [a]Sed etiam verum *est*, soror mea filia patris mei *est*, sed non filia matris meæ: & fuit mihi [e]uxor.
13 Fuit autem cùm [f]faceret Deus ut errarẽ e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc *sit* benignitas tua quam exerceas erga me: ad quemcunque locum pervenerimus, dicito de me, frater meus est.
14 Tunc[a]accipiens Abimelec greges & armenta & servos & ancillas, dedit Abrahamo, & restituit ei Saram uxorem ejus.
15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea [g]tibi exposita est: in [h]*loco* tibi grato habita.
16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille *siclos* argenteos fratri tuo: ecce ipse[a]tibi *est* operimẽtum oculorum apud omnes qui tecum *sunt*: [a]*sit* etiam apud quoscunque, & *esto* erudita.
17 Cùm itaque orasset Abraham Deum, sanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.
18 Nam [i]firmiter occluserat Jehova omnem vullam familiæ Abimeleci, causâ Saræ, uxoris Abrahami.

[c]Heb. *moriendo morituꝝ*.
[d]Heb. *in auribus eorum.*
[e]Heb. *in uxorem.*
[f]Heb. *errare facerent deus: ut 2. Schem. 7.23. plurale verbum cum Dei nomine ad indicandũ S. Triados mysterium.*
[g]Heb. *Coram te: ut suprà 13.9.*
[h]Heb. *in bono loco in oculis tuis.*
[i]Heb. *occludendo occluserat.*

ANNOTATIO.

1 Inde] *ex planitie Mamræ, ubi habitabat, suprà 18.1.* 2 Cùm dixisset] *quo consilio, hîc & cap. 12 ostenditur.* 3 Illico] *sub conditione, nisi mulierẽ hanc restituas, infrà 7. nam conditionalis est interminatio.* 4 Non accesserat] *divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præcessit, ut liquet ex fine cap.* An gentem] *nam etsi Deus Abimelecum alloquens populi non meminit, plagæ tamen, quibus populum cum Rege castigavit, efficiebant ut populo quoque suo metueret: ideoq; illum culpa primùm liberat, deinde seipsum excusat.* 5 Cum integritate] *id est, bona fide & conscientia. quasi dicat, nec animum habui malum, nec factum (quod synecdochicè manibus tribuitur) turpe existimavi, aut humanitus reprehendendum fore.* 7 Propheta] *mihi charus, quem si offendas, me offenderis: & quia propheta est, uxorem suam scit a te intactam esse, ac proinde eâ restitutâ acquiescet.* Vivito] *quasi dicat, sententiam mortis latam rescindens remitto te in possessionem vitæ, cum primùm hic mihi exposuerit te sibi satis fecisse.* 10 Quid spectabas] *quasi dicat, cùm nihil præcesserit a nobis quod te eò moveret, quid te movit ut hoc consilium caperes?* 12 Sed etiam verum] *hinc confirmant Hhebræi Saram eandem esse quæ suprà. 11. 29. nominatur Jisca filia Haranis. Hharanem enim (ut qui annos 50. ante Abramum natus sit) ex altera matre natum esse dicunt, ideóque Abrahamum hîc vocare eam filiam patris sui, non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum est, ut Jithronis filiæ dicuntur filiæ Rehhuelis, Exodi. 2. 17. & 20.* 14 Accipiens] *ut iratum sibi placaret, injuriámque illatam compensaret.* 16 Tibi est operimentum] *Periphrasis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in subjectionis signum velatur uxor, infrà 24. 65. & 1. Corinth. 11. Simile est expandere alam vestimenti, Ruth 3.9. & Jeschahhjæ 4.1.* Sit etiam] *id est, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoscitur, sic fac ut apud quoscunque agnoscatur: & erudiat te hoc periculum in quo modò fuisti, ut in posterum caveas, ne dissimules hunc esse maritum tuum.*

CAPUT. XXI.

Dominus promissi memor, constituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abraham octavo die circumcidit, Hagaram ancillam cum Jischmahhele filio instinctu Saræ deiq; jussu ablegat, a Rege Abimeleco ad ineundum fœdus invitatus acquiescit, & ab eo puteum sibi per violentiam ademptum recuperat.

1 [a]POSTEA Jehova [a]visitavit Saram quẽadmodum [a]dixerat, id est, fecit Jehova Saræ quemadmodum locutus fuerat.
2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in senectute ejus, eâ ipsâ tempestate quam dixerat Deus.
3 Vocavitque Abraham nomen filii sui qui natus erat ipsi, quem pepererat ei Sara, [a]Jitzchakum:
4 Et circuncidit Abraham Jitzchakum filium suum, natum octo dies, sicut[a]præceperat ei Deus.
5 Erat autem Abraham natus centum annos, cùm nasceretur ei Jitzchak filius ejus.
6 Dixitque Sara, [a]risum fecit mihi Deus: quisquis audiet, arridebit mihi.
7 Dixit prętérea, [a]quis dixisset Abrahamo, a *certò* lactabit [a]filios Sara? attamen peperi filium in senectute ejus.
8 Crevit autem infans & a lacte depulsus est: fecitque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.
9 Cúmque videret Sara filium Hagaræ Ægyptiæ, quem pepererat Abrahamo, [a]irridentẽ,
10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus: [a]non enim futurus est hæres filius ancillæ istius cum filio meo, cum Jitzchako.
11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium suum.
12 Sed [a]edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara, ausculta voci ejus: nam in Jitzchak o[a]vocabitur tibi semẽ.
13 Attamen etiam filium ancillę hujus in gentem redigam, quia semen tuum est.
14 Cùm ergo surrexisset Abraham mane, accipiens[a]panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, *deditq;* cum puero ipso, ac demisit eam: itaque profecta vagabatur per desertum *quod jam dicitur* Beer-schebahhi.

[a]Heb. *lactavit.*

15 Et deficientibus aquis ex utre, abjecit puerum ſuum* ſub unam arborum,
16 Abiénſque ſedit e-regione procul, * ut qui jaculantur arcu: dicebat enim, ne videam cùm morietur puer: ſic ſedens e-regione, ſublata voce ſua flebat.
17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri: quapropter inclamans Angelus Dei Hagaram e cœlo, dixit ei, quid tibi *eſt* Hagar? ne timeas: attendit enim Deus ad vocem ipſius pueri * in *loco* ubi eſt.
18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende manu tua eum: nam in gentem magnam redigam eum.
19 Tum* aperuit Deus oculos illius, ut videret puteum aquarum: abiens itaque implevit utrem illum aqua, & bibendum dedit puero.
20 Deinde* adfuit Deus ipſi puero ita ut creverit, (* habitabat autem in deſerto, eratque *jaculator arcitenens,
21 Habitabat, inquam, in deſerto Paranis) & accepit ei mater ejus uxorem, e terra Ægypti.
22 Fuit autem* illo tempore, ut alloqueretur Abimelec & Picol princeps militiæ ejus Abrahamum, dicendo, *Deus tecum eſt in omnibus quæ tu facis.
23 Nunc itaque jura mihi per Deum hîc,* *dira tibi imprecans*, ſi mentitus fueris mihi aut filio meo, aut nepoti meo, fore ut ſecundum benignitatem illam quam exercui erga te, exerceas erga me & erga regionem hanc in qua peregrinaris.
24 Dixit verò Abraham, *quod ad* me, jurabo.
25 (Poſtquam reprehendenti Abrahamo Abimelecum,* propter puteum aquarum, quem vi occupaverant ſervi Abimeleci,
26 Dixiſſet Abimelec, neſcio quis fecerit rem hanc: nam neque tu indicaſti mihi, neque etiam ego audivi præterquàm hodie)
27 Et accipiens Abraham greges & armenta *dedit Abimeleco: pepigerúntque ambo ipſi fœdus.
28 Statuerat autem Abraham ſeptem agnas gregis* ſeorſim.
29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abrahamum, quorſum ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtatuiſti ſeorſim?
30 Is dixit, ut has ſeptem agnas accipias e manu mea: *quo ſit mihi in teſtimonium me fodiſſe puteum hunc.
31 Idcircò vocavit *quiſque* locum illum[b] Beer-ſchebahhum, quia ibi juraverant ambo.
32 Sic cùm pepigiſſent fœdus Beer-ſchebahhi, ſurgens Abimelec & Pcoli princeps militiæ ejus, reverſi ſunt in regionem Peliſchtæorum.
33 *Plantavit verò Abrahã nemus Beer-ſchebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovę *Dei* fortis æterni.
34 Peregrinatus enim eſt Abraham in regione Peliſchtæorum diebus multis.

[b] *id eſt, puteum juramenti.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *quàm recuperata uxore eò pervenit quò volebat.* Dixerat] *ſuprà.18.10.& 14.* Viſitavit] *hinc ſumenda frequentiſſimæ hujus phraſeos explicatio: eſt enim viſitare exequi promiſſum bonum, vel denunciatum malum.* 3 Jitzchakum] *ex mandato Dei ſuprà.17.19.* 4 Præceperat] *ſuprà.17.11. hic primus octavo die circumciſus legitur.* 6 Riſum] *non amplius diffidentis, ut ſuprà 18.12. ſed prædicantis beneficium Dei.* 7 Quis dixiſſet] *q.d. contra omnium opinionem factum eſt, ut hac ætate mater nutrixque fierem: ideò dicitur Rom.4.18. Abrahamũ ſub ſpe contra ſpem credidiſſe.* Filios] *indefinitè dictum. vide infrà.46.7.* 9 Irridentem] *Certum eſt ex Galat.4.29. eam fuiſſe irriſionem, quæ cum Jitzchaki perſecutione conjuncta eſſet.* 10 Non enim] *Hæc cauſa oſtendit perſecutionem iſtam ab affectatione hæreditatis natã eſſe: cùmque Jiſchmahhel adhuc puer non ſuo inſtinctu, ſed a matre inſtructus id facere videretur, ideò petit Sara ut uterque ejiciatur.* 12 Edixit] *noctu, ut oſtendit ver. 14.* Vocabitur] *id eſt, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres, ad quem promiſſiones tibi factæ derivabuntur.* 14 Panem] *Synecdoche: commemorantur enim tantùm, quæ iter facientibus per deſerta loca ſunt neceſſaria.* 15 Sub unam arb.] *ne Solis ardore conficeretur, ſed quietius vitam in umbra finiret.* 16 Ut qui jacul.] *id eſt, quantum ſagittarii a ſcopo abeſſe ſolent.* 17 In loco ubi] *q.d. licèt a paterna domo exulans, in deſerto verſetur, rebus ad vitam neceſſariis deſtitutus, non tamen eum dereliqui, ſed ejus etiam hîc rationem habeo. Sic fidem hujus mulierculæ fulcit de promiſſione ſuprà.16.10. & factam Abrahamo præſtat ſuprà.17.20.* 19 Aperuit] *id eſt, effecit ut videret fontem vicinum, quem anteà, quamvis apertis eſſet oculis, non videbat: ſic Lucæ 24.31.* 20 Adfuit] *favore, quod ad externa proſecutus eſt, ut promiſſiones factas præſtaret.* Habitabat] *ut prædixerat Angelus ſuprà 16.12. ipſe erit ferus homo.* Jaculator] *id eſt, bellicoſus, ſynecdochicè, ut angelus ibidem prædixerat.* 22 Illo tempore] *cùm adhuc Abraham habitaret inter Kadeſchum & Schurem.* Deus tecum] *q.d. tibi in omnibus favet, quod nos monet, ut tuam amicitiam expetamus.* 23 Dira tibi] *apoſiopeſis, ut ſuprà.14.23.* 25 Propter puteum] *regio eſt ſiticuloſa, ut apparet ex hiſtoria Hagaræ, & Deut. 11.10. quamobrem non debet leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat.* 27 Dedit] *ut teſtaretur nihil amplius offenſionis animo ſuo hærere, ſe excuſationem accipere, & in traditione hac beneficia accepta grato animo agnoſcere.* 28 Seorſim] *nam negotium hoc de puteo, diverſum erat ab altero de ineundo fœdere.* 30 Quo ſit mihi] *id eſt, muneris hujus acceptio teſtetur te mihi ſine controverſia cedere hujus putei quem effodi uſu atque dominio.* 33 Plantavit verò] *ut qui ſtatuerat diu ibi commorari, quod ſequens verſus oſtendit.*

CAPUT XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet, divinitus prohibetur, & arietem ejus loco mactat: quo facto Deus obedientiam ejus probans, promiſſiones de hæreditate & de Chriſto ei & ſemini ejus juramento confirmat. Poſtremò nuncius Abrahamo affertur de familia fratris aucta, & nata Ribka, futura Jitzchaki uxore.

1 Fuit

1 FUIT autem ᵃhis ᵃ rebus tranſactis, ut Deus ipſe ᵃtentaret Abrahamum: cùm dicenti ad eum *ó* Abraham, is dixiſſet, ecce me.

2 Dixit enim *Deus*, ᵃtolle nunc filium tuum, ᵃunicum tuum, ᵃ quem diligis, Jitzchakum, ut abeas in regionem ᵃMorijæ: & offer eum ibi in holocauſtum, ſuper ᵃ uno illorum montium, quem dixero tibi.

3 Surgens itaque Abraham ipſo mane inſtravit ᵃ aſinum ſuum, & accepit duos pueros ſuos ſecum & Jitzchakum filium ſuum: & fiſſis lignis holocauſti ſurrexit ut abiret ad locum quem dixerat ei Deus.

4 Tertio die cùm extuliſſet Abraham oculos ſuos, vidit ipſum locum e-longinquo.

5 Quapropter edixit Abraham pueris ſuis, conſiſtite hîc cum aſino: ego verò & hic puer ibimus eo uſque, cúmque adoraverimus, ᵃ revertemur ad vos.

6 Et accipiens Abraham ligna holocauſti, impoſuit Jitzchako filio ſuo, accepit verò in manum ſuam ignem & cultrum: ſic abibant ambo ſimul.

7 ᵃAlloquens autem Jitzchak Abrahamum patrem ſuum dicebat, mi pater, qui dixit, ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak*, ecce ignem & ligna, at ubi *eſt* parva pecus ad holocauſtum?

8 Cui dixit Abraham, Deus proſpiciet ſibi de parva pecude ad holocauſtum, fili mi: cùm irent ambo ſimul.

9 Cúmque perveniſſent ad locũ illum quem dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham altari diſpoſuit ligna: poſteà colligans artubus Jitzchakum filium ſuum, impoſuit eum altari ſupra ipſa ligna.

10 Et extendens Abraham manum ſuam, accepit cultrum ad jugulandum filium ſuum.

11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ e cœlo, dixit, ᵃAbraham Abraham: qui dixit, ecce me.

12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum tuam in puerum hunc, nec facias ei quicquam: nunc enim ᵃexpertus ſum timentem Dei eſſe te, cùm non ſubtraxeris filium tuum, unicum tuum, a me.

13 Cùm autem ſublatis Abraham oculis ſuis videret, quòd ecce aries ᵃ retrò detinebatur in perplexitate *veprium* cornibus ſuis, abiens Abraham accepit arietem illum, obtulitque eum in holocauſtum loco filii ſui.

14 ᵃPropterea vocavit Abraham nomen loci illius, Jehova providebit: ex quo dici ſolet hodie, ᵃin monte Jehovæ providebitur.

15 Inclamavit porro Angelus Jehovæ Abrahamum ſecundò, e cœlo:

16 Ac dixit, Per meipſum juro, dictum Jehovæ: quandoquidem feciſti rem hanc, & non ſubtraxiſti filium tuum, unicum tuum:

17 ᵇ Me prolixè benedicturum tibi & cumulatiſſimè multiplicaturum ᵃ ſemen tuum, *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & ſicut arena quæ *eſt* in littore maris, & hæreditariò poſſeſſurum ſemen tuum ᵃportam inimicorum ſuorum,

18 Ita ut ᵃbenedictas ſe reputent in ſemine tuo omnes gentes terræ: quando quidem auſcultaſti voci meæ.

19 Deinde reverſo Abrahamo ad pueros ſuos, ſurgentes abierunt pariter Beer-ſchebahhum: habitabat enim Abraham Beer-ſchebahhi.

20 Fuit autem his rebus tranſactis, ut nunciaretur Abrahamo, dicendo, ecce peperit ipſa quoque Milca filios Nachori fratri tuo:

21 Hhutzum primogenitum ſuum, & Buzum fratrem ejus, & Kemuelem patrem Arami,

22 Ceſedumque, & Chazonẽ, & Pildaſchum, & Jidlaphum, etiamque Bethuelem:

23 Bethuel autem genuit ᵃ Ribkam: octo iſtos peperit Milca Nachori fratri Abrahami.

24 Quòd verò ad concubinam ejus, cujus nomen Rëuma, ipſa quoque peperit Tebachum, & Gachamum, & Tachaſchum, & Mahhacam.

ᵃ Heb. *poſt hæc, ut infrà verſ.20.*

ᵇ Heb. *quòd benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo.*

ANNOTATIO.

1 His rebus tranſ.] *q.d. poſtquam Abraham tot promiſſiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot benedictiones, ut earum fructus guſtaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promiſſionibus, quarum fundamentum erat Chriſtus ex Jitzchako naſciturus.* Tentaret] *examini eum ſubjecit, ut palàm fieret qua fide erga ſe præditus eſſet.* 2 Tolle nunc] *tot ſunt ferè diſtinctiones emphaticæ quot verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemquè Abrahami & obedientiam: vide ſuprà in* 18. 17. Unicum tuum] *poſt amandatum Jiſchmahhelem, eumq́; unum legitimè ex uxore natum.* Quem diligis] *præ altero.* Morijæ] *anticipatio, nam nominis cauſa ponitur infrà ver.*14. *Eſt autem hæc regio ubi ſita ſunt Jeruſchalajima. 2. Chron.* 3.1. Uno illorum] *nam montoſa eſt regio, Pſal* 125.2. 3 Aſinum] *ad ferenda ligna, ver.6.* 5 Revertemur] *fide reputabat Deum poſſe Jitzchakum a mortuis ſuſcitare, Heb.*11.19. *itaque neſciens formam rei futuræ, prophetavit.* 7 Alloquens] *hæc colloquii narratio plurimum ad oſtendendã Abrahami πληροφορίαν & conſtantiam facit.* 11 Abraham] *anadiploſis feſtinationem in vocante oſtendit, & declarat eum in ipſo articulo a filii cæde retractum eſſe, quo fuerat mactaturus.* 12 Expertus ſum] *humanitus dictum.* 13 Retrò] *videtur vox Angeli a tergo Abrahami inſonuiſſe, ad quam cùm ſe convertiſſet, aries ille oculis ejus oblatus eſt.* 14 Propterea] *comparans cum eventu reſponſionem ſuam ad filium ſuprà ver.* 8. In monte Jeh.] *q.d. ex eo quod ibi Abrahamo contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus, ad Dei providentiam recurritur, dicendo, in monte Jehovæ providebitur, hoc eſt, ſuo tempore & loco, ut olim factum eſt.* 17 Semen tuum] *illud de quo dictum eſt, in Jitzchako vocabitur tibi ſemen, ſuprà* 21. 12. Portam] *robur, potentiam, & imperium: nam munitiones & propugnacula in portis collocari ſolebant, & ibidem jus a magiſtratibus dici, ut paſſim in Scripturis apparet.* 18 Benedictas] *id eſt, fide ſe agnoſcant in ſemine tuo, quod eſt Chriſtus, eſſe benedictas.* 24 Ribkam] *cujus cauſâ hanc genealogiam ſuperioribus adjecit Moſche, ut viam ſibi muniret ad narrationem. cap.*24.

CAPUT XXIII.

Saræ ætas & mors cum Abrahami planctu deſcribitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem ſepelit.

1 FUIT

1 FUIT autem vita Sarę centum viginti septem annorum, *hi* anni vitæ Saræ.

2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, *ingressus est Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.

3 Posteà surgens Abraham a facie mortui sui, allocutus est filios Chethi, dicendo,

4 *Peregrinus & inquilinus sum apud vos: date mihi possessionem sepulchri apud vos, ut sepeliam mortuum meum *sublatum* e conspectu meo.

5 Respondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,

6 Audi nos domine mi, *princeps Dei, tu inter nos, in selecto sepulchrorum nostrorum sepeli mortuum tuum: nemo ex nobis sepulchrum suum occludet tibi, quo minus sepelias mortuum tuum.

7 Tum surgens Abraham incurvavit se coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:

8 Et locutus est cum eis, dicendo, si est in animo vobis ut sepeliam mortuũ meum *sublatum* à conspectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:

9 Ut det mihi speluncam *loci* *Macpelæ [a] sui, quæ *est* in extremitate agri ipsius, [b] justâ pecunia det eam mihi inter vos, in possessionem sepulchri.

10 (Hhephron autẽ * sedebat inter filios Chethi) respondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, [c] audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingrediẽtibus portã civitatis suæ, dicẽdo.

11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & speluncam quæ in eo *est* tibi do ipsam: [d] præsentibus popularibus meis do ipsam tibi, sepeli mortuum tuum.

12 Tunc incurvavit se Abraham coram populo regionis illius:

13 Et allocutus est Hhephronẽ audiente populo regionis illius, dicendo, *sed si tu *is es*, quæso audi me: * [e] oblatum pretium agri accipe a me: tum sepeliam mortuum meum ibi.

14 Respondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,

15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *siclorum* argenti, *inter me & inter te, *quid est? quare mortuum tuum sepeli.

16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos *siclos argenti *commeantis ad quemlibet mercatorem.

17 *Ita cessit ager Hhephronis qui *est* Macpelæ, quæ *est* e-regione Mamræ, ager cum spelunca ipsa quæ in eo *est*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaque,

18 Abrahamo in possessionem præsentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.

19 Post hæc demum sepelivit Abraham Saram uxorem suam in spelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (*ea jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.

20 Cùm cessisset ager ille & spelunca quæ *est* in eo, Abrahamo in possessionem sepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

[a] Heb. *qui est ipsius.*
[b] Heb. *pleno argento, ut 1. Chro. 21. 22. & 24. quod explicatur infra ver. 16.*
[c] Heb *in auribus filiorum ut infrà. 13. & 16.*
[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, sic infrà. 18.*
[e] Heb. *dedi argentum agri, id est, planè statui dare & jam offero.*

ANNOTATIO.

2 Ingressus est] *in tentorium Saræ: ita enim simul habitabant, ut sua tentoria separata haberent, sicut apparet ex fine cap. seq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam sibi conciliat, & necessitatem suæ petitionis ostendit.* 6 Princeps Dei] *id est, quem nos, licèt nihil inter nos possidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoscimus: sic Abimelec suprà 21. 22. Deus est tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium est loci, ut apparet ex Hebræa constructione, infrà 17. & 19.* 10 Sedebat] *id est, unus erat ex illo consessu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed si tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, sed neque de facie noverat, neque adesse putabat.* Oblatum] *ver. 9.* 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujusmodi sumus) æstimari solet.* Quid est?] *q. d. leviusculum est quàm ut propterea mortuum sepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege est duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & sacer, ad res sacras institutus lege, altero duplo major. Erat autem sacer 20. gerarum. Exod. 30. 13. & Jechezkel. 45. 12. gera, 16. granorum hordei. Continet ergo Communis siclus (de quo hîc Moschen agere verisimile est, cùm de emptione rei non sacræ ante legem facta quæritur) 10. geras, id est, 160. grana hordei. Efficiunt autem 160. grana scrupulos nostrates sex, & duos trientes, sive 2. drachmas & grana 16. Sic 400. sicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos scrupulos & duos trientes scrupuli.* Commeantis] *id est, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipsos mercatores (qui in expendendo numismatũ pretio sunt diligentissimi) translatitium & receptum esse posset.* 17 Ita cessit] *His versib. locum emptum, venditorem, testes, & alias circumstantias accuratè, & fusiore quàm solet stylo, proponit Mosche, idque verbis desumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri solent: ut perpetuum esset documentum posteris Abrahami de legitima illius loci possessione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham senex filio de uxore prospiciens, fidum famulum jurejurando obstrictum ad eam quærendam amandat: qui in Mesopotamiam Deo duce profectus, Ribkam Jitzchaki consanguineam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad se adductam uxorem accipit.

1 ABRAHAM autem erat *senex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.

2 Tunc edixit Abrahã servo suo seniori familiæ suæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, *pone nunc manum tuam sub femore meo:

3 Ut jurejurando obstringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terrę, te non accepturum uxorẽ filio meo ex filiabus *Cenahhanæi *populi*, [a] inter quem habito.

4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturũ, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.

5 Dicenti autem ad eum servo illi, fortassis nolet mulier illa [b] sequi me in terram hanc: an *omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egressus es?

6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

[a] Heb. *in cujus medio.*
[b] Heb. *ire post me, & sic deinceps.*
[c] Heb. *reducendo reducam.*

lium meum illuc.
7 Jehova Deus cœli,qui assumpsit me e domo patris mei & e regione cognationis meę, quique locutus est mihi,& qui juravit mihi dicendo,semini tuo dabo regionem hanc:ipse mittet Angelum suum ante te, ut accipias uxorē filio meo inde.
8 "Quòd si nolet mulier illa sequi te, tu insons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.
9 Ponens itaq; servus ille manum suam sub femore Abrahami domini sui, juravit ei super hac re.
10 Deinde accepit servus ille decem camelos e camelis domini sui,ut proficisceretur: (omnes enim opes domini sui *habebat* in manu sua)surgénsque profectus est in Syriam [d] interamnem 'ad civitatem Nachoris.
11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli extra civitatem ipsam, juxta puteum aquæ,tempore vespertino, quo tempore egredi solent haurientes *mulieres*,
12 Dixit,Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæso ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* 'erga dominum meum Abrahamum.
13 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)
14 'Ut puella illa quę mihi ad se dicenti, Inclina quæso hydriam tuam,ut bibam, responderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, sit ea quam destinaveris servo tuo Jitzchako:& hac re experiar te exercuisse benignitatem erga dominum meum.
15 [e] Evenit autem idipsum: nondum desierat loqui,cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcę uxoris Nachoris fratris Abrahami,habens hydriam suam super humerum suum.
16 (Puella autem ista erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque descendens ad fontem illum implevisset hydriam suam, atque ascenderet:
17 Accurrens servus ille obviam ei, dixit,sine me sorbere quæso parum aquæ ex hydria tua.
18 Quæ dixit,bibe,domine mi: [f] festinanterque demittens hydriam suam super manum suam, bibendum dedit ei.
19 Cumque desiisset dare ei bibendum,dixit, etiam camelis tuis hauriam,usque-dum absolverint bibere.
20 Et festinanter deplens hydriam suam in aqualiculum,cucurrit denuò ad puteum ut hauriret,hausitque omnibus camelis ejus.
21 Intereà vir ille 'stupebat super ea,tacitus *observans* ut cognosceret utrum secundasset Deus viam suam,néc ne.
22 Fuit autem postquam absolverunt cameli bibere,ut deprompturn *tradens* vir ille [g] monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati 'sicli, & duas armillas imponens manibus ejus,quarum pondus *erat* decem 'aureorum:
23 (Cum eo dicente,filia cujus es?indica nunc mihi: estne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?
24 Illa dixisset ad eum, filia sum Bethuelis filii Milcæ,quem peperit Nachori,
25 Dixisset quoque ad eum,tum stramen tum pabulum multum *est* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)
26 Verticem inclinaret vir ille,& incurvaret se Jehovæ,
27 Dicens,Benedictus *sit* Jehova Deus domini mei Abrahami,qui' non dereliquit benignitatem suam & fidem suam, [h] quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me,'hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.
28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris suę,ut res istæ *se* habebant.
29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:
30 (Fuit autem *hoc*,cùm vidisset monile illud & armillas super manus sororis suę, & cū audiisset verba Ribkæ sororis suæ dicentis, ita allocutus est me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adstabat camelis prope fontem.
31 Et dixit *Laban*, ingredere' benedicte Jehovæ:quare maneres foris?nam ego expedivi domum,& locum pro camelis istis.
32 Ingressus itaque vir ille domum ipsam,solvit camelos: deditque *Laban* stramen & pabulum camelis,& aquam ad lavandum pedes illius, pedésque virorum qui *erant* cum illo.
33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam usquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*,loquere.
34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *sum*.
35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaserit:dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, servosq; & ancillas, & camelos & asinos.
36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, [i] postquam senuit ipsa: qui dedit ei quicquid habet.
37 Jurejurando autem obstrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.
38 *Dira tibi imprecare*, nisi ad domum patris mei proficiscaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.
39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortassis non sequetur me mulier illa,
40 Dixit ad me,Jehova in cujus conspectu cōtinenter ambulavi, mittet Angelum suum tecū,& secundabit viam tuā,ut accipias uxorem filio meo e familia mea,& e domo patris mei.
41 Tunc insons eris ab execratione mea cum veneris ad familiam meam: etsi non dabunt tibi, tunc eris insons ab execratione mea.
42 Veniens ergo hodie ad fontē istum,dixi,Jehova Deus domini mei Abrahami, si tu nunc secundas viam meam per quam ego ambulo:
43 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarum) *fac* ut sit virgo illa mox egressura ad hauriendū ad quam dicenti,da mihi quæso bibendum parum aquæ ex hydria tua,
44 Responderit mihi,etiam tu bibe,etiámque camelis tuis hauriam,ea ipsa *sit* uxor,quam destinavit Jehova filio domini mei.
45 Ego nondū absolverā loqui cū animo meo, cū ecce Ribka egressa est *habens* hydriā suam super humerū suum,descendensq; ad fontē hausit:ad quā cū dixissem,da mihi bibendū quæso,
46 Festinanter demittens hydriam suam a se, dixit, bibe etiamque camelis tuis bibendum dabo:bibi itaque,& etiam camelis meis bibendum

dum

[d] Heb. *duorū fluviorum, id est,Mesopotamiam,quæ inter Tygrin & Euphratē sita est.*

[e] Heb. *fuit:ut infra 41.13. & 1. Schem. 4.1.*

[f] Heb. *festinavit ut demitteret: sic infrà 20. festinavit ut depleret: item ver.46.*

[g] *Sive spiram ut Plinius vocat, Græci* ἐνώτιον.

[h] Heb. *a domino meo. peregrina verbi constructio ostendit supplendum esse verbum cui conveniat.*

[i] Heb. *post senectutem suam.*

dum dedit.

47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus es? quæ cùm dixiſſet, filia Bethuelis filii Nachoris, quem peperit ei Milca, poſui monile illud ſupra naſum ejus, & armillas iſtas ſuper manus ejus:

48 Et inclinans verticem incurvanſq; me Jehovæ, benedixi Jehovæ Deo domini mei Abrahami, quòd duxiſſet me per viam[k] veram, ad accipiendum filiam fratris domini mei pro filio ejus.

[k] Heb. *veritatis.*

49 Nunc igitur ſi eſtis exerciturì ' benignitatem & fidem erga dominum meum, indicate mihi: ſin autem minus, indicate mihi, ut cõvertam me 'ad dexteram vel ad ſiniſtram.

50 Cui reſpondens 'Laban & Bethuel dixerunt, a Jehova profecta eſt hæc res: non poſſumus eloqui tibi malum aut bonum.

51 Ecce Ribka [l] tibi expoſita *eſt*, accipe & abi, ut ſit uxor filio domini tui, quemadmodum locutus eſt Jehova.

[l] Heb. *coram te.*

52 Fuit itaque ut audiens ſervus Abrahami verba eorum, incurvaret ſe ad terram uſque Jehovæ:

53 Et proferens ſervus ille ſupellectilia argentea & ſupellectilia aurea ac veſtes, daret ea Ribkæ, ſimiliter res pretioſas daret fratri ejus & matri ejus.

54 Deinde comederunt & biberunt ipſe & viri illi qui cum ipſo *erant*, ac pernoctaverunt: cumque mane ſurrexiſſent, dixit ſervus ille, remittite me ad dominum meum.

55 Dicente verò fratre ipſius *Ribkæ* & matre ipſius, Reſideat hæc puella nobiſcum *aliquot* dies ſaltem [m] decem, poſtea abito,

[m] Heb. *decadem* dierum,

56 Dixit ad eos, ne remoremini me, cùm Jehova ſecundaverit viam meam: remittite me ut abeam ad dominum meum.

57 Tunc dixerunt, vocemu s puellam ipſam, & interrogemus ' ex ore ejus.

58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam, [n] víſne proficiſci cum hoc ipſo? Dixit illa, proficiſcar.

[n] Heb. *eſne profectura.*

59 Dimittentes itaque Ribkam' ſororem ſuam & ' nutricem ejus, ſervumque Abrahami ac viros ejus:

60 Benedixerunt Ribkæ, dicentes ei, ô ſoror noſtra, tu evadas in mille myriadas, & hæreditariò poſſideat ſemen tuum ' portam inimicorum ſuorum.

61 Surgens verò Ribka & puellę ejus, inſidenteſq; camelis ſecutæ ſunt virum illum: acceptaque ſervus ille Ribka abiit.

62 Jitzchak autem veniebat ex deambulatione ad puteum 'Lachai roi: nam ipſe habitabat in regione meridiana *Cenahhanæ.*

63 (Egreſſus enim fuerat Jitzchak ad [o] meditandum in quodam agro, appetente veſpera) cumque ſublatis oculis ſuis aſpiceret, ecce cameli venientes.

[o] *vel, orandũ.*

64 Ribka quoque ſublatis oculis ſuis cùm videret Jitzchakum, [p] dejecit ſe de camelo.

[p] Heb. *decidit* ſponte.

65 (Dicenti enim *Ribkæ* ad ſervum illum, quis *eſt* vir iſte qui ambulat per agrum illũ obviam nobis? reſponderat ſervus ille, is *eſt* dominus meus) & accepto peplo ' operuit ſe.

66 Enarravit autem ſervus ille Jitzchako omnes res quas geſſerat.

67 Et introducens eam Jitzchak in tentorium illud *quod fuerat* Saræ matris ſuæ, accepit Ribkam ut eſſet ei uxor, & amavit eam: ſic cõſolatus eſt ſe Jitzchak ' poſt *obitum* matris ſuæ.

ANNOTATIO.

1 Senex] *natus* 140. *annos, ut colligitur ex* 25. 20. *ideò tempus videbat eſſe conſulendi filio.* 2 Pone] *ut fecit Jahhakob infrà* 47.9. *Ritus olim uſitatus in juramentis, quæ ſuperiores a domeſticis exigebant: eũ adhuc apud Æthiopas & Indos ſervari Abben Hhezra dicit.* 3 Cenahhanæi] *a Deo rejecti, a fœdere excluſi, & exitio deſtinati, ſuprà* 9.25. & 15.16. 8 Quòd ſi] *ipſe quidem erat certus de providentia Dei, ſed ut ſervo ſollicitè ne quid temerè juret caventi ſatisfaciat, ita reſpondet.* 10 Ad civitatem Nac.] *non Urem Chaldæorum, ubi natus erat, ſed Charanem Meſopotamiæ, in qua habitabat, ut ex* 28. *cap. liquet.* 11 Ut flecterent] *id eſt, quieſcerent pro Arabicorum camelorum natura.* 12 Erga dominum] *cujus res, non mea agitur.* 14 Ut puella] *Rei eventus declarat non ſuperſtitioſa divinatione, ſed divino inſtinctu motum fuiſſe ſervum, ut ſibi ſignum hoc proponeret ad fidem ſuam confirmandam. Simile eſt de Jonathane & armigero,* 1. *Schem.* 14.9. & 10. *Simile etiam quod de Gidhhone legitur Judic.* 7. 13. & *ſeq. niſi quod expreſſè Gidhhoni dicitur a Deo propoſitum, hîc non exprimitur.* 21 Stupebat] *ad divinæ providentiæ καὶ οἰκονομίας conſyderationem, cùm eventus omnino propoſito ſigno reſponderet.* 22 Sicli] *vide ſuprà* 23. 16. Aureorum] *ſupple ſiclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos plurali carent) numeralia nomina juncta leguntur, pro ſiclis ejuſdem metalli uſurpantur.* 27 Non dereliquit] *id eſt, continenter proſecutus eſt. Liptote.* Hac eadem via] *benignitatis & fides, ut ver.* 48. *quaſi dicat, tam benignè mecum egit atq; fideliter, quàm egiſſet cum domino meo ſi hoc iter ipſe ſuſcepiſſet.* 31 Benedicte Jehovæ] *vide infrà* 26.29. 36 Poſtquam ſenuit] *præter naturæ ordinem & expectationem omnium: ſummi favoris indicium, & ſpem certam faciens de felice filii ſucceſſu.* 49 Benignitatem & fi.] *poſtulatum concedendo, & bona fide præſtando officium quod debetis conſanguineo veſtro.* Ad dexteram vel] *id eſt, aliò deflectam opponuntur enim iſta rectæ viæ: proverbialis formula.* 50 Laban & Bethuel] *filius hîc in aſſenſu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortaſſis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in adminiſtratione rei familiaris, ut apparet ex cap.* 28. & *ſequentibus, in hiſtoria rerum cum Jahhakobo geſtarum: quare nulla deinceps fit patris mentio.* 57 Ex ore ejus] *id eſt, ejus conſenſum non de nuptiis, ſed de ſubita hac profectione, ut ſequens verſus docet.* 59 Sororem] *id eſt, ſanguine junctam: erat enim tantùm Labanis ſoror.* Nutricem] *Deboram, de qua infrà* 35.8. 60 Portam inim.] *vide ſuprà* 22.17. *annot.* 62 Lachai roi] *de quo ſuprà* 16.13. 65 Operuit ſe] *in pudoris & ſubjectionis ſignum: vide annot. ſuprà:* 20.16. 67 Poſt obitum] *ex quo tertius annus agebatur, necdum tamem dolorem ejus depoſuerat.*

CAPUT. XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos ſuſcipit, quos a Jitzchako (ut ſolus hæres ſit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus ſenioribus filiis ſepelitur. Jeſchmahhelis ætas, mors, gens, & termini illius deſcribuntur. Jitzchak geminos ſuſcipit, quorum prior poſteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 [a] Deinde

1[a] DEINDE verò Abraham accepit uxorem, cujus nomen Ketura.

[a] Heb. *& adjecit Abrahã & accepit.*

2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jokſchanem, & Medanem, & Midjanem, Jiſchbakum quoque, & Schuachum.

3 Jokſchan autem genuit Schebam & Dedanem: filii verò Dedanis fuerunt * Aſchurimus, & Letuſchimus, & Leummimus.

4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.

5 * Dederat autem Abraham quicquid *erat* ſibi, Jitzchako:

6 Filiis verò concubinarum uxorum quæ *fuerunt* [b] ſibi, dedit Abraham dona: ac dimiſit eos a Jitzchako filio ſuo, dum adhuc viveret, Orientem verſus, * in regionem Orientalem.

[b] Heb. *Abrahamo, ut ſuprà* 12.1.

7 [c] Hoc autem *eſt* tempus annorum vitæ Abrahami, quibus vixit: * centum ſeptuaginta quinque anni.

[c] Heb. *hi autem ſunt dies annorum.*

8 Et expirans mortuus eſt Abraham * in canitie bona, [d] ſenio ſatur: ſic * aggregatus eſt ad populos ſuos.

[d] Heb. *ſenex & ſatur.*

9 Sepelieruntque eum Jitzchak & Jiſchmahhel filii ejus in ſpelunca Macpelæ, in agro Hhephronis filii Tzocharis Chitæi, qui *eſt* e-regione Mamræ,

10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham a filiis Chethi: ibi ſepultus eſt Abraham cum Sara uxore ſua.

11 Fuitque poſt mortem Abrahami, ut * benediceret Deus Jitzchako filio ejus: habitabat autem Jitzchak juxta puteum * Lachai roi.

12 * Atque hæ *ſunt* generationes Jiſchmahhelis filii Abrahami, quem peperit Hagar Ægyptia ancilla Saræ, Abrahamo.

13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jiſchmahhelis, [e] quibus appellantur per generationes ſuas: primogenitus Jiſchmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam,

[e] Heb. *cũ nominibus ſuis.*

14 Et Miſchmahh, & Duma, & Maſſa,

15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Kedma.

16 Hi fuerunt filii Jiſchmahhelis, & hæc nomina eorum per villas eorum, & per caſtella eorum, duodecim principes per nationes ſuas.

17 (Hi autem *ſunt* anni vitæ Jiſchmahhelis, centum triginta ſeptem anni, deinde expirans mortuus eſt: ſic aggregatus eſt ad populos ſuos

18 Qui habitaverunt a Chavila uſque Schurem, quod *deſertum eſt* e-regione Ægypti, uſque quà venis in Aſſyriam: coram omnibus fratribus ſuis * longè lateque habitavit.

19 Hæc verò *ſunt* [f] quæ acciderunt Jitzchako filio Abrahami: Abraham genuit Jitzchakum.

[f] Heb. *generationes Jitzchaki, ut ſupra* 6.9.

20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta annos, cùm acciperet Ribkam filiam Bethuelis Syri, ex Padane Syriç, * ſororem Labanis Syri ſibi in uxorem.

21 Poſteà ſupplex oravit Jitzchak Jehovam * ob uxorem ſuam, eo quòd ſterilis *erat*. & exoratus eſt illi Jehova, ita ut conceperit Ribka uxor ejus.

22 Cúmque [g] inter ſe conquaſſarent filii ejus in ea, dixit, ſi ſic eſt, * quorſum ego? abiit igitur * ad conſulendum Jehovam.

[g] *vel irruerent alter in alterum.*

23 Cui dixit Jehova, * duæ gentes *ſunt* in ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ventre tuo ſeparabuntur: quarum [h] natio vna * robuſtior erit alterâ, & major ſerviet minori.

[h] Heb. *natio præ natione robuſta erit.*

24 Completis itaque diebus ejus ad pariendum, ecce gemini in ventre ejus.

25 Prodiit autem prior rufus, totus tanquã toga villoſa: ideò vocarunt nomen ejus [i] Hheſavum.

[i] *id eſt, perfectũ, nam perfectior quàm pueri ſolent, videlicet pilis inſtructus, prodiit.*

26 Poſteà verò prodiit frater ejus, cujus manus tenebat calcaneum Hheſavi: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus [k] Jahhakobum. Erat autem Jitzchak natus ſexaginta annos, cùm *illa* pareret eos.

[k] *id eſt, manu tenentem calcaneum: nam ex manu & calcaneo compoſitum nomen eſt. Sed paronomaſia in vertendo perit.*

27 Deinde cùm creviſſent iſti pueri, fuit Hheſav vir peritus venationis, vir agreſtis: Jahhakob verò vir integer, habitabat * in tentoriis.

28 Amabat itaque Jitzchak Hheſavum, quia venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò amabat Jahhakobum.

29 * Coquente autem Jahhakobo [l] juſculum, veniebat Hheſav ex agro, eratque feſſus:

[l] Heb. *coctionem.*

30 Quamobrem dixit Hheſav ad Jahhakobum, ſine me haurire de iſto edulio [m] admodũ rufo, nam feſſus ſum: idcircò vocavit *quiſque* nomen ejus [n] Edomum.

[m] Heb. *rufo rufo: anadiploſis loco ſuperlativi.*
[n] *id eſt, rufum.*

31 Reſpondenti verò Jahhakobo, vende jam hodie primogeniti jus tuum mihi:

32 Dixit Hheſav, ecce ego * propero ad mortem: quorſum ergo mihi jus primogeniti?

33 Cui dixit Jahhakob, jura mihi jam hodie, qui juravit ei: ſic vendidit jus ſuum primogeniti Jahhakobo.

34 Jahhakob verò dedit Hheſavo panem & juſculum lentium, qui * comedit ac bibit, deinde ſurgens abiit: ſic comtempſit Hheſav jus ipſum primogeniti.

ANNOTATIO.

3 Aſchurimus] *Hæc nomina etſi pluralia terminatione, numero tamen ſingularia & ſignificatione ſunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuſchim, infrà 46.21. & 23.* 5 Dederat] *nam unicus erat ex uxore, ſuprà 22. 2. & temporalium ſpiritualiumq́; promiſſionum divinitus, antequàm naſceretur, hæres inſtitutus, ſuprà 15. 4.* 6 In regionem orient.] *ubi eſt Arabia utraque.* 7 Centum] *ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15. annorum.* 8 In canitie] *ut promiſſum fuerat ſuprà 15.5.* Aggregatus eſt] *id eſt, reliquis ante ipſum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jiſchmahhele, infrà 17.* 11 Benediceret] *ei confirmaret benedictiones parenti factas, ſuprà 17 19.* Lachai roi] *ſuprà 16. 13. & 24. 62.* 12 Atque] *ſequentibus oſtendit fidem Dei in ſervandis iis quæ promiſerat ſuprà 16, 10. & 12.* 18 Longè lateque hab.] *nimirum coram omnibus fratribus ſuis, ut promiſerat ſuprà 16.12. nam verbum Hebræum hîc, ut Judic. 7.12. ſignificat longè latèq; diffundi.* 20 Sororem Labanis] *hic propter hiſtoriam Jahhakobi (cujus ſocer fuit) nominatur.* 21 Ob uxorem] *id eſt, ea præſente & unà cum illa.* 22 Quorſum ego] *tamdiu oravi ſupplex ut mihi concederetur proles? Apoſiopeſis in pathetico ſermone frequens.* Ad conſulendum] *per aliquem Prophetam, fortaſſe ſocerum, qui idem dicitur Propheta ſuprà 20 7.* 23 Duæ gentes] *duarum gentium autores inter ſe diſſidentes, quorum diſſidium in poſteris ipſorum continuabitur.* Robuſtior erit] *id eſt, ea quæ ex minore naſcetur victoriam obtinebit, conjunctiam fœderis continuatione: in quo præter Chriſtum & vitæ cæleſtis hæreditatem,*

huju

hujus quoque vitæ benedictiones comprehendebantur. Quamobrem rectè adducitur hic locus ab Apoſtolo Rom.9.12. & victoria hæc gratuitæ electioni Dei, unico promiſſionũ ejus fœderiſq; fundamento in Chriſto attribuitur. 27 In tentoriis] *pecuariã & rem domeſticam exercens: ideo tentoriis in plurali ſcribit.q.d. vel domi erat, vel apud greges: ut ſuprà* 4. 20 *Jubal degentium in tentoriis autor fuiſſe dicitur.* 29 Coquenæ] *hoc puerorum factum etſi videtur ridiculum, tamen non fruſtrà deſcribit Moſche: divinæ enim voluntati, qua major minori ſubjectus eſt, inſervit, ut etiam benedictio a patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum eſt ſub Davide 2.Schem 8.14.* 32 Propero ad] *q.d. feras venando pericula mortis quotidie ſubeo, ita non modo juris, ſed etiam vitæ præſentis (quam pluris facio) curam omnem abjicio quod ſi ab illis diſcerpar, quid proderit mihi jus primogeniti? Sic profanus Hheſav ſacrum Dei jus abjecit: vide Heb.12.16.* 34 Comedit] *hac congerie impœnitentia Hheſavi deſcribitur, qui neque vilitate pretii a tantæ rei venditione eſt deterritus, neque inter comedendum aut poſtquàm comediſſet, ulla ratione reſipuit.*

CAPUT. XXVI.

Jitzchak fame impulſus in Aegyptum cogitat: ſed monitus a Deo Gerari ſubſiſtit: ubi etſi de promiſſionibus patri factis confirmatus eſt, tamen metu mortis uxorem ſuam fingit ſororem eſſe: quo nomine a Rege objurgatus quidem, ſed publico edicto confirmatus eſt. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriã Peliſchtæorum gravius premeretur, Beerſchebahhum ſeceſſit, ubi Dei oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus aſcitus eſt.

1 FUIT autem famis in ea regione, præter famen illam priorem quæ fuerat ᵃtemporibus Abrahami: quapropter profectus eſt Jitzchak ad Abimelecum Regem Peliſchtæorum Gerarum.

2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, ᵃne deſcendas in Ægyptum, ſed habita in ea regione quam dixero tibi.

3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum ac benedicam tibi: nam tibi & ſemini tuo dabo omnes regiones iſtas, ut ſtabiliam ᵃjuramentum illud quod juravi Abrahamo patri tuo.

4 Multiplicabo enim ſemen tuum *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & dabo ſemini tuo omnes regiones iſtas: & benedictas ſe reputabunt in ſemine tuo omnes gentes terræ:

5 Propterea quòd auſcultavit Abraham voci meæ, & obſervavit ᵃobſervationem meam, præcepta mea, ſtatuta mea, & leges meas.

6 Conſedit itaque Jitzchak Gerari.

7 Interrogantibuſque viris loci illius de uxore ipſius, dicebat, ſoror mea eſt, nam metuebat dicere, uxor mea *eſt:* [a] *dicebat enim, cavendum* ne occidant me viri hujus loci propter Ribkam, eo quòd bonâ formâ ſit.

[a] *Eclipſis ſupplenda hic, ut infrà 9. vide ſuprà 3.22.*

8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egiſſet, ut proſpectaret Abimelec rex Peliſchtæorũ per feneſtram: & videret quòd ecce Jitzchak colludebat cum Ribka uxore ſua.

[b] Heb. *prorogati eſſent ei ibi dies.*

9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako dixit, Certè ecce uxor tua eſt: quomodo ergo dixiſti, ſoror mea eſt? ad quem dixit Jitzchak, quia dicebã, *cavendum* ne moriar propter eam.

10 Tũ dixit Abimelec, quid hoc *eſt quod* feciſti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit unus ex hoc populo cum uxore tua: ſic adduxiſſes ſuper nos ᵃreatum.

11 Præcepitque Abimelec toti populo ſuo, edicendo, qui tetigerit hunc virum aut uxorem ejus, [c] omnino morte plectetur.

[c] Heb. *moriendo morte plectetur.*

12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipiſcebatur anno quoque centuplas menſuras: adeò benedicebat ei Jehova.

13 Sic creſcebat vir ille, & [d] progrediebatur cõtinenter creſcendo, uſque-dũ creviſſet valde.

[d] Heb. *ibat eundo & creſcendo: ut ſuprà 8.3.*

14 Fuit enim ei poſſeſſio gregum, & poſſeſſio armentorum, & famulitium adeò magnum, ut inviderent ei Peliſchtæi:

15 Et omnes puteos quos foderãt ſervi patris ejus temporibus Abrahami patris ejus, occluderent Peliſchtæi, implentes eos pulvere:

16 Diceretque Abimelec ad Jitzchakũ, diſcede a nobis, nã multò potentior factus es nobis.

17 Itaq; diſceſſit inde Jitzchak, & caſtris poſitis in valle Gerari, conſedit in ea.

18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aquarum quos foderant temporibus Abrahami patris ſui, quoſq; occluſerãt Peliſchtæi poſt mortem Abrahami: & indiderat eis nomina, ſecundum nomina quæ indiderat eis pater ejus)

[e] Heb. *reverſus erat ut foderet.*

19 Fodienteſque ſervi Jitzchaki in ea valle, invenerunt ibi puteum aquarum ᵃ viventium.

20 Contenderunt autem paſtores Gerari cum paſtoribus Jitzchaki, dicendo, noſtræ *ſunt* hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen putei illius [f] Hheſekũ, quia ſponte litẽ moverant cum ipſo.

[f] *id eſt, litem.*

21 Deinde cùm fodiſſent puteum alterum, contenderunt etiam propter illum: quamobrẽ vocavit nomen ejus [g] Sitnam.

[g] *id eſt, odiũ, inimicitias, contradictionem.*

22 ᵃRefigens verò inde tentorium cùm effodiſſet puteum alium, non contenderũt propter eum. quapropter vocavit nomen ejus [h] Rechobothas, dicebat enim, *ſic vocandus eſt*, quia jam dilatavit Jehova nobis *terminos*, ut fructuoſi ſimus in hac regione.

[h] *id eſt, dilatationes.*

23 Poſteà aſcendit inde Beer-ſchebahhum.

24 Apparuitque ei Jehova ᵃilla ipſa nocte, dicens, Ego ſum Deus Abrahami patris tui: ne timeas, nam tecum ſum, benedicamque tibi, & multiplicabo ſemẽ tuum propter Abrahamum ſervum meum.

25 Extructo itaque ibi altari invocavit nomẽ Jehovæ, tetenditque ibi tentorium ſuum: & foderunt ibi ſervi Jitzchaki puteum.

26 ᵃAbimeleco autem veniente ad eum Geraro, cum Achuzatho amico ſuo, & Picole principe exercitus ſui:

27 Dixit Jitzchak ad eos, cur veniſtis ad me? cùm vos oderitis me, & dimiſeritis me a vobis?

28 Qui dixerũt, [i] certò perſpeximus ᵃeſſe Jehovam tecum, ideò diximus, ſit nunc ᵃ execratio inter nos, *hoc eſt*, inter nos & inter te: pangamus itaque fœdus tecum.

[i] Heb. *perſpiciendo perſpeximus. vide ſuprà 2.16. & 17.*

29 *Dira tibi imprecare* ᵃ ſi nos affeceris malo, ᵃquemadmodum ᵃnon tetigimus te, & quemadmodum te ᵃduntaxat beneficio affecimus, dimiſimúſque te ᵃcum pace: tu nunc *annue* ᵃbenedicte Jehovæ.

30 Cùm itaque feciſſet eis convivium, comediſſentque & bibiſſent,

31 Surgen-

31 Surgentes mane juraverũt [k] alter alteri: deduxitq; eos Jitzchak, & abierũt ab eo cũ pace.
32 Fuitque eo ipso die, ut venientes servi Jitzchaki nunciarent ei de 'puteo illo quem foderant, dicerentque ei, invenimus aquas.
33 Et vocavit illum [l] Schibhham: idcircò nomen civitatis illius est [m] Beer-fchebahh, ufque ad hunc diem.

[k] Heb. *vir fratri suo.*

[l] *id est, juramentum.*

[m] *id est, puteum juramenti: vide supra 21.31.*

ANNOTATIO.

1 Temporibus Abr.] *supra 12.7.* 2 Ne defcendas] *ut patris exemplo cogitabas.* 3 Juramentum illud] *quod te præsente in monte præstitum est ubi fueras immolandus supra 22.17.* 5 Obfervationem] *hoc generis nomen est, cujus tres voces quæ sequuntur sunt veluti species: qua congerie vocum, diligens & syncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.* 10 Reatum] *id est, conjecisses nos in peccatum, cujus pœna fuisset nobis subeunda: Hebræa enim vox significat reatum, & reatus pœnam.* 19 Viventiũ] *id est, perennium & perpetuò scaturientium.* 22 Rengens] *vide supra in 13.8.* 24 Illa ipfa] *qua eò pervenit: apparuit autem, ut tristem de injuriis acceptis consolaretur, & juberet subsistere.* 26 Abimeleco] *sic declarat Deus se eodem favore filium prosequi, quo Abrahamum fuerat prosecutus: ad quem similiter petendi fœderis causa venerat Abimelec, supra 21.* 28 Effe Jehovam] *vide supra 21.22.* Execratio] *id est, juramentum execratione conjunctũ, qua sibi malè precatur, jurans, si juramentum violet: Synecdoche.* 29 Si nos] *summa fœderis erat, ne alter noceret alteri.* Quemadmodum] *his verbis objectum odium diluunt, & petitionis suæ æquitatem ostendunt: quâ eadem ratione usi sunt supra 21.23.* Non tetigimus] *nam ita edicto caverat supra ver. 11.* Duntaxat beneficio] *hospitio excipientes, & ad participanda commoda regionis nostræ admittentes.* Cum pace] *id est, salvis personis, rebúsque tuis omnibus.* Benedicte Jehovæ] *honorifica appellatio illius temporis, quâ etiam Laban servum Abrahami appellavit supra 24.31.* 32 Puteo illo] *de quo supra ver. 25.*

Caput. XXVII.

Hhesav Cenahhanæas uxores parentibus invisas ducit: quem dum senex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei post allatam prædam, minor filius astu matris cum vestitu majoris domesticoq; edulio suppositus, benedictionem imprudente patre surripit: qua fraude retecta frater reversus benedictionem minimè recuperat, sed alteri nihilominus Deo autore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali prosequeretur, mater consilium de ablegando filio, callidè ipsi maritoq; proponit.

1 CUM autem esset Hhesav natus quadraginta annos, duxit uxorem Jehuditham filiam Beeri Chittæi, & Basinatham filiam Elonis Chittæi:
2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzchaki & Ribkæ.
3 Deinde fuit cùm senuisset Jitzchak, & caligarent oculi ejus ne videret, ut vocans Hhesavum filium suum majorem, diceret ad eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.
4 Tum dixit, ecce nunc senui, non novi diem mortis meæ.
5 Jam itaque sume quæso arma tua, pharetram tuam, & arcum tuum, exiensque in agrum venare mihi venationem:
6 Paratisque mihi cupediis quemadmodum diligo, afferto eas ad me ut comedam: & 'benedicet tibi anima mea priusquàm moriar.
7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur Jitzchak Hhesavum filium suum) abiit ergo Hhesav in agrum, ad venandum venationem quam afferret.
8 Ribka verò allocuta est Jahhakobum filium suum, dicendo: ecce, audivi patrem tuum alloquentem Hhesavum fratrem tuum, dicendo,
9 Affer mihi venationem, & para mihi cupedias, quas comedam, pòst benedicam tibi 'coram Jehova, priusquàm moriar.
10 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meæ, in eo quod ego præcipio tibi.
11 'Abiens nunc ad gregem, accipe mihi inde duos hœdos caprarum bonos, quos parem cupedias patri tuo, quemadmodum diligit,
12 Et afferente te ad patrem tuum comedat: ut benedicat tibi antequàm moriatur.
13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem suam, En Hhesav frater meus, vir pilosus est, ego verò *sum* vir [b] glaber:
14 Fortassis palpabit me pater meus, & ero in oculis ejus tanquam [c] planus: sic adducam super me maledictionem, non autem benedictionem.
15 Cui dixit mater ejus, 'super me *sit* maledictio tua, fili mi: tantùm ausculta voci meæ, & abiens accipe mihi.
16 Abiens ergo accepit & attulit matri suæ: paravitque mater ejus cupedias, quemadmodum diligebat pater ejus.
17 Deinde acceptis Ribka vestimentis Hhesavi filii sui majoris [d] desyderatissimis, quæ *erant* apud se domi, induens Jahhakobum filium suum minorem,
18 Pellibusque hœdorum e capris induens manus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:
19 Posuit cupedias illas quas paraverat, cum pane, in manu Jahhakobi filii sui.
20 Sic veniens ad patrem suum dixit, pater mi: quo dicente, ecce me, quis es tu, fili mi?
21 Dixit Jahhakob ad patrem suum, ego *sum* Hhesav primogenitus tuus, feci quemadmodum edixisti mihi: surgens nunc sede & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.
22 Dicenti autem Jitzchako ad filium suum, 'quàm jam [f] citò invenisti, fili mi? dixit, *certè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveniret mihi.
23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, accede nunc ut palpem te fili mi, an tu is *sis*, filius meus Hhesav nècne.
24 Accessit ergo Jahhakob ad Jitzchakum patrem

[a] Heb. *amaritudo spiritus Jitzchako & Ribkæ: vide infra ver. ultimo, & 28.8.*

[b] Heb. *lævis, id est, lævi cute:*

[c] *id est, alios seducens & in errorem impellens.*

[d] Heb. *desyderiorum, id est, omnino pretiosis.*

[e] Heb. *lævorem.*

[f] Heb. *festinasti inveniendo.*

patrem suum: qui palpando eum dixit, hæc vox vox est Jahhakobi, at hæ manus manus Hhesavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo quòd essent manus ejus, ut manus Hhesavi fratris eius, pilosæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is *es* filius meus Hhesav? respondisset Jahhakob, sum,

27 Ipsique dicenti, admove mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admovisset ut comederet, attulissetque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & osculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & osculante illum, cum odoraretur *Jitzchak* odorem vestimentorum ejus, benedixit ei: ac dixit, [g] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *est* sicut odor agri.

[g] *id est, consydera.*

30 Det itaque Deus ipse tibi de rore cœli, [h] variáque pinguedine terræ, & copiam frumenti ac musti.

[h] Heb. *pinguedinibusque.*

31 Serviant tibi populi, & incurvent se tibi nationes, esto herus fratribus tuis, & incurvent se tibi filii matris tuæ: maledicentium tibi quisque maledictus *esto*, & qui benedixerit tibi, esto benedictus.

32 Fuit autem cùm absolvisset Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egresso prorsus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris sui, Hhesav rediret a venatione sua.

[i] Heb. *tantū exeundo exiverat.*

33 Paratas itaque ipse quoque cupedias attulit patri suo: dixítque patri suo, surgat pater meus, & comedat de venatione filii sui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *sum* filius tuus, primogenitus tuus, Hhesav.

35 Tunc contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [k] quis ille *est* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & cui benedixi? etiam benedictus erit.

[k] Heb *quis modò is est qui, &c. Vocum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

36 Audiens autem Hhesav verba patris sui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri suo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus per fraudem, & abstulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen suum [l] Jahhakobum! supplantavit enim me jam secundò, primogeniti jus meum abstulerat, & ecce modò abstulit benedictionem meam: deinde dicenti, an non penes te reservasti mihi benedictionem?

[l] *id est, supplantatore m: nomē enim contumeliosè detorquet a vera significatione.*

39 Respondens Jitzchak dixit Hhesavo, en, herum constitui eum tibi, & omnes fratres ejus dedi ei in servos, frumento quoque ac musto fulcivi eum: tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hhesav ad patrem suum, an benedictio unica tibi est, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & sublata Hhesav voce sua flebat.

41 Respondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ *erit* habitatio tua, & ex rore cœli supernè.

42 Sed gladio tuo vives, & fratri tuo servies: erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excuties jugum ejus e collo tuo.

43 Quare intestino odio prosequens Hhesav Jahhakobum propter istam benedictionē qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hhesav [m] cum animo suo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

[m] Heb. *in corde suo.*

44 Cumque nunciatum esset Ribkæ *unumquodque* verborū Hhesavi filii sui majoris, mittens vocavit Jahhakobum filium suum minorem, dixitque ad eum, ecce Hhesav frater tuus se mox consolaturus esset de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, ausculta voci meç, & surgens fuga te eripe ad Labanem fratrem meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [n] paucissimos, usque-dum avertatur æstuans ira fratris tui:

[n] Heb. *unos.*

47 Dum aversa ira æstuante fratris tui a te, oblitus fuerit ejus quod fecisti ipsi, postea mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque vestrûm die uno?

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, tædet me vitæ meæ propter [o] Chittæas: si accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales istę *sunt*, de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

[o] Heb. *filias Chethi: nimirum uxores Hhesavi, de quibus suprà* 1. *&* 2.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos versus, quia ad sequentem historiam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id est, paternarum benedictionum promissionúmque hæreditatem in te ut primogenitum transmittam: sic naturalis ordinis privatique studii potius rationem habet quàm oraculi, de quo suprà* 25.23. 9 Coram Jehova] *q.d. quæ testamentaria benedictio rata futura est a Domino.* 11 Abiens nunc] *antequàm frater cum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audacter in se derivat, a qua filius metuebat.* 22 Quam jam] *duæ causæ explicantur, quæ senem moverunt ut fraudem subesse suspicaretur: una est citò allatus cibus, altera vocis dissimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quia plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita disponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpasset, & olfecisset vestimenta ejus, sublata est.* 29 Vide, odor] Ἐμπλοκὴ *verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. Sensus est: cùm filium osculans odorem vestimentorum Hhesavi (quæ non pædorem caulæ, sed agrorum odoramenta redolebant) sensit, omni dubitatione sublata eum existimavit esse Hhesavum, ac proinde ei benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi sui proferens, & prophetico Spiritu promissiones Dei denunciat: quare Hebræa verba utrunque continent, det vel dabit, & sic sequentia.* Variáque ping.] *confer cum Deut.*8.8. 31 Serviant] *hæc partim Jehoschuhhæ, partim Davidis sequentiúmque Regum temporibus effecta sunt.* Esto herus] *hîc jus primogeniti imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictiones paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus suprà* 12.3. 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ne benedictionem revocet, sed verbis sequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut se excuset fratrem*

fratrem accuſat non admodum prudenter. 38 Abſtulerat] *imò ipſe interpoſito juramento ſciens ac prudens vendiderat,ſuprà 25.33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat,ut cui primogeniti jure ceſſiſſet.* 39 Omnes fratres]*id eſt, totam poſteritatem tuam.* Fulcivi]*circumquaque munivi, eorumq; copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr.12.17.* 41 Erit habitatio] *hoc eſt,regionem habebis non prorſus ſterilem,ſed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam ages, & fines tuos armis tueri cogêris.* Erit ta.]*ut evenit ſub Joramo.2.Reg.8.* 44 Hheſav fr.]*prudenter Hheſavi conſilium reticet,tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quàm minimè fieri poſſit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *aſtuta ratione non tantùm copiam diſcedendi a patre impetrat filio, ſed etiam patri perſuadet ut eum a ſe ableget.*

CAPVT XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Meſopotamiam mittens ut ex ſua cognatione uxorem ducat,eum contra exilii moleſtias divina benedictione ſolatur: cujus animum ſibi prioribus nuptiis infenſum reconciliaturus Hheſav,filiam Jiſchmahhelis prioribus ſuperinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favoremq; ſuum in toto illo exilio promittit: ad cujus teſtimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat,ac grati animi votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum ut ^a benediceret ei,præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:

2 *Sed* ^a ſurge,abi Padanem Syriæ in domum Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.

3 *Deus* autem fortis ^a omnipotens benedicat tibi,fructuoſumq; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.

4 Detq; tibi benedictionem Abrahami,tibi *inquam* & ſemini tuo tecum, ut hereditariò poſſideas terram peregrinationum tuarum,quã Deus dedit Abrahamo.

5 Sic dimiſit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ,ad Labanem filium Bethuelis Syrum,fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hheſavi.

6 Videns autem Hheſav Jitzchakum benedixiſſe Jahhakobo, & dimiſiſſe eum Padanem Syriæ ad accipiendum ſibi inde uxorem,cumque ei benediceret,interdixiſſe ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,

7 Jahhakobum verò auſcultantem patri ſuo ac matri ſuæ,abiiſſe Padanem Syriæ:

8 Videns quoque Hheſav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris ſui:

9 Abiens Hheſav ad ^a Jiſchmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jiſchmahhelis filii Abrahami,ſororem ^a Nebajothi, præter *ſuperiores* uxores ſuas,ſibi in uxorem.

10 Verùm Jahhakob exiens Beer-ſchebahho, ut proficiſceretur Charanem,

11 Incidit in quendam locum,ubi pernoctavit ^a quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci diſpoſuit *ut eſſent* cervical ſuũ, cubavitq; in eo loco.

12 Eoq; ſomniante, ^a ecce ſcala conſtituta in terra,cujus ſummitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei aſcendebant deſcendebantq; per eam.

13 Ecce autem Jehova ſtans ſupra eam dicebat, ^a ego *ſum* Jehova Deus Abrahami patris tui,& Deus Jitzchaki: hanc ipſam terram in qua tu cubas,tibi dabo ^a & ſemini tuo.

14 Eritq; ſemen tuum *numeroſum,* ^a ſicut pulvis terræ,adeò ut erumpas in Occidentẽ, & in Orientem,& in Septentrionem,& in Meridiem: & ^a benedicentur in te omnes familiæ terræ,id eſt, in ſemine tuo.

15 Quamobrem ecce ego tecum ſum,ut cuſtodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipſam terram:non enim deſeram te ^a uſque dum perfecero id quod locutus ſum tibi.

16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a ſomno ſuo diceret,certè ^a *eſt* Jehova in hoc ipſo loco, attamen ego neſciveram:

17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *eſt* hic locus!non *eſt* hic *locus* niſi ^a domus Dei:etiam hic locus eſt porta cœli)

18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam ^b lapidum ſtruem quam diſpoſuerat *ut eſſet* cervical ſuum:diſpoſuitq; eam *in* ſtatuam, & effudit ^a oleum in ſummitatem ejus.

19 Vocavitq; nomen loci illius ^c Beth-elem: ſiquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.

20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: ^a Cùm fuerit Deus mecum, & cuſtodierit me in via iſta per quam ego profecturus ſum, dederitq; mihi panem ad comedendum, & veſtimentum ad induendum,

21 Reverſuſq; fuero in pace ad domum patris mei, ^a denique fuerit mihi Jehova in Deum:

22 Tum ^a hæc ſtrues lapidum quam diſpoſui in ſtatuam,erit domus Dei:& quicquid dederis mihi,ejus decimas omnino dabo tibi.

^a Heb. *Jiſchmahhelem: ſed is jam anteà mortuus erat ſuprà 25.17. Nomina autem propria pro gentilibus ſæpè uſurpãtur.*

^b Heb. *lapidẽ pro lapidum ſtrue hic & infrà ver. 22. ut oſtẽdit ver. 11. nam unus lapis qui ab uno moveri potuiſſet non fuiſſet ſatis ad ſtatuam erigerdam.*

^c *id eſt, domũ Dei fortis*

ANNOTATIO.

1 Benediceret]*id eſt, benedictiones quas prius deceptus contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, ſciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium eſt quin Jitzchak uxoris conſilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum,præſertim memoria tenens quam ſollicitè caviſſet pater ne in Meſopotamiam ipſe duceretur ſuprà 24.nam hoc benedictionibus promiſſionibuſq; Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt,eventuq; oſtenditur.* 3 Omnipotens]*vide ſuprà 17.1.* 9 Nebajothi]*primogeniti Jiſchmahhelis ſuprà 25.13.* 11 Quia occiderat]*ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro ſub dio cubare coactus eſt.* 12 Ecce] *viſioni huic convenit cum promiſſionibus Dei: nam ſcala, Jahhakobi iter deſignat, Angeli aſcendentes, abeuntis ſunt cuſtodes,ſicut deſcendentes,redeuntis.Deus ſummitatem ſcalæ obtinet,quia rem totam moderatur,cujus providentiá Jahhakob a parentibus abſtrahitur, in itinere ducitur,apud ſocerum conſervatur,atque reducitur.Hanc interpretationem affert Deus ipſe verſ. 15. Cùm enim ſe Jahhakobo adfuturum eumq; non deſerturum dicit,ſatis declarat quorſum in ſummitate ſcalæ ſit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego ſum] *hic confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki ſuprà facta ver. 3.& 4.*

3.&.4. Et semini tuo] *ut suprà* 13.15.*annot.* 14 Sicut pulvis] *ut suprà Abrahamo.* 13.14. & *sequent.* Benedicentur] *ut suprà* 11.35. 15 Usquedum] *id est, nunquam te derelinquam: sunt enim æternæ promissiones Dei in Christo.* 1.*Tim.*4.8. 16 Est Jehova] *hoc est, singulari quadam ratione Deus, qui alioqui ubique est, hîc se esse declarat signo.* 17 Domus Dei] *locus dignus qui consecretur precibus fundendis Deo: idem quoque sensus est verborum sequentium.* 18 Oleum] *veluti consecrationis signum, non ab eo excogitatum, sed a patre avoq; acceptum, & divinitus institutum. Hæc ceremonia deinde sub Lege in rerum personarumq; consecrationibus ex Dei mandato in usu fuit Exodi.* 29. *nam ita erat Ecclesiæ infantia & pueritia exercenda, donec ex liberetur Christus.* 20 Cùm fuerit] *non est particula conditionalis, sed temporis adverbium, ut infrà* 38.9. *nam de promissionibus sibi factis minimè ambigit, quas propè ad verbum repetit: & adverbium certitudinis quo utitur suprà* 16. *eum non dubitasse docet.* 21 Denique fuerit] *finis iste versiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò seorsim in sequente versu exprimitur. Similem locutionem vide suprà* 17.8. *unde Jahhakob hanc voti formulam sumpsit.* 22 Hæc strues] *id est, locus in quo statuam e lapidibus erexi: Metonymia.*

CAPUT XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus, ejusq; puellæ amore correptus septennii servitutem pro ea paciscitur: deinde in nuptiis per fraudem sorori Leâ suppositâ, alterum septennium paciscitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc sterilis divinitus, illa quatuor filiorum mater redditur.

1 DEINDE [a] sublatis Jahhakob pedibus suis, perrexit in [a] regionem [a] Orientalium.

2 Cumque circumspiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum, ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus super os illius putei.

3 (Congregari enim solebant illuc omnes greges, & devolventes pastores lapidem illum ab ore ipso putei adaquabant pecudes: posteà reponebant eundem lapidem super os illius putei in locum suum)

4 Dicenti itaque ad illos Jahhakobo, fratres mei, undenam estis? dixerunt, ex Charane sumus.

5 Dixitq; eis, nostisne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt, novimus.

6 Deinde dixit eis, [b] rectène habet? qui dixerunt, rectè & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.

7 Tum dixit, en adhuc dies [c] multus *est*, non *est* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes, & [d] abeuntes pascite.

8 Qui dixerunt, [a] non possumus, usque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint pastores istum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.

9 Ipso adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris sui: nam pecuaria erat.

10 Fuitq; cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [e] avunculi sui, & pecudes Labanis avunculi sui, ut accedens Jahhakob [a] devolveret lapidem illum ab ore illius putei, adaquaretq; pecudes Labanis avunculi sui.

11 Cùm enim [a] osculatus Jahhakob Rachelē, sublata voce sua [a] flevisset,

12 Deinde nunciasset Jahhakob Racheli se cognatum esse patris ipsius, id est, se esse Ribkæ filium, cucurrerat illa ut nunciaret patri suo.

13 Fuit itaque cùm audiret Laban [g] nuncium de Jahhakobo filio sororis suæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oscularetur eum, introduceretq; eum in domum suam: tunc narravit Labani [a] omnes res istas.

14 Cui dixit Laban, [a] profectò [a] os meum & caro mea es: sic mansit cum eo [h] spatium mensis.

15 Deinde dixit Laban Jahhakobo, an quia cognatus meus es, ideò servies mihi gratis? indica mihi: quid *vis* in mercedem tuam?

16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea, & nomen minoris Rachel.

17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, sed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aspectu:

18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelem) dixit ergo, Serviam tibi septem annos [a] pro Rachele filia tua minore.

19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi, quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.

20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele septem annos, qui fuerunt in oculis ejus tanquam dies [k] paucissimi, propterea quòd diligebat eam.

21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem, Cedò uxorem meam: quoniam [a] completi sunt dies mei, [a] ut congrediar cum ea.

22 Congregatisq; Laban [a] omnibus viris illius loci, fecerat convivium.

23 Fuit autem vespere, ut [a] accipiens Leam filiam suam, introduceret eam ad illum: qui congressus est cum ea.

24 Deditque illi Laban Zilpam ancillam suam, ut esset Leæ filiæ suæ ancilla.

25 Sed fuit mane cùm ecce ipsa *agnosceretur* Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem, quid hoc *est quod* fecisti mihi? nonne pro Rachele [l] servio apud te? quare igitur decepisti me?

26 Cui dixit Laban, [a] non ita fieri solet in loco nostro: ut detur minor *natu* ante primogenitam.

27 Comple septimanam [a] hujus: tum dabimus tibi etiam istam pro servitute qua servies apud me adhuc septem annos alteros.

28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit septimanam illius: deditq; Laban ei Rachelem filiam suam, *ut esset* ei uxor.

29 Dedit verò Laban Racheli filiæ suę Bilhā ancillam suam, *ut esset* ei ancilla.

30 Congressusq; Jahhakob etiam cum Rachele, amavit etiam Rachelem præ Lea, servivitq; apud illum, præterea septē annos alteros.

31 Videns autem Jehova [a] exosam esse Leam, aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* sterilis.

32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim, *sic vocandus est* eò quòd vidit Jehova afflictionem meam: nunc enim amabit me vir meus.

33 Posteà iterum concepit peperitq; filium: quapropter dixit, quia audivit Jehova me esse exosam, ideò dedit mihi etiā hunc: sic vocavit no-

[a] Heb. *filiorum Orientis*

[b] Heb. *est ne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne prosperitatis genus passim in Scripturis intelligitur.*

[c] Heb. *magnus.*

[d] Heb. *abite & pascite.*

[e] Heb. *fratris matris suæ, & sic deinceps.*

[f] Heb. *fratrem: ut suprà* 24.27. & *infrà* 51.

[g] Heb. *auditionem Jahhakobi.*

[h] Heb. *mensem dierum, id est, quot dies requiruntur ad constituendum mensem: Hypallage, pro dies mensis.*

[i] Heb. *debiles.*

[k] Heb. *uni, ut suprà* 27. 44.

[l] Heb. *servivi, id est, servitutem pactus sum.*

[m] *id est, videte filium: compositum nomen ex corruptis vocibus ut & sequentia.*

nomen ejus [n] Schimhhonem.

34 Deinde concipiens rursus peperit filium, dixitque, * nunc demum adjungetur mihi vir meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vocavit nomen ejus [o] Levin.

35 Deinde concepit denuò, pariensque filium dixit, hac vice celebrabo Jehovā: idcircò vocavit nomen ejus [p] Jehudam: tū destitit parere.

[n] *ab audiendi verbo.*

[o] *a verbo adjungendi.*

[p] *compositum ex Jehova & celebrandi verbo.*

ANNOTATIO.

1 Sublatis] *id est, non invitus ac pedes trahens, sed alacris reliquum iter confecit, divino oraculo confirmatus.* Regionem ori.] *Mesopotamiam, quæ Cenahhanææ est Orientalis.* 8 Non possumus] *propter lapidis magnitudinem vires nostras superantem.* 10 Devolveret] *suam operam in devolvendo lapide cum pastoribus conferret pro absente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem* 11 Osculatus] *pro temporis & loci consuetudine.* Flevisset] *præ gaudio, quòd tam commodè cognatam nactus esset.* 13 Omnes res] *id est, quid inter fratrem & ipsum accidisset, cur profectionem hanc suscepisset, & quomodo in itinere oraculo confirmatus esset. Hæc oportebat Labani innotescere, ne quid adversi de subito ejus adventu suspicaretur: præsertim cùm nudum ferè videret ac sine comitatu: qui anteà famulum avi camelis, hominibus, auro, & argento instructum exceperat, suprà 24.* 14 Profectò] *Exclamatione satis sibi factum affirmat.* Os meum] *id est, mihi consanguineus: necessitudinis periphrasis, ut Gene. 2. 23. & Judic. 9. 2.* 18 Pro Rachele] *id est, si des Rachelem: non enim ita servitutem paciscebatur, ut conjugium differretur usque ad exactum septennium.* 21 Completi sunt dies] *id est, uxori maturus sum plus satis: agebat enim annum quasi 76. cùm pro uxore pacisceretur: quod colligitur si ex 130. annis quos natus erat cùm sisteretur Parhhoni infrà 47. 9. quadraginta anni ætatis Josephi detrahantur, & quatuordecim anni servitutis Jahhakobi pro uxoribus, sub quorum finem Joseph natus est, infrà 30. 25.* Ut congrediar] *non ut abducat quia servitutem debet, sed ut dum servit, ea uxore utatur.* 22 Omnibus] *id est, quàm plurimis: sic enim alibi frequenter universalis particula restringitur, ut infrà 41. 58. & 2. Reg. 8. 9. & in novo Testamento sæpe.* 23 Acipiens Leam] *pro Rachele: nam sponsæ in mariti sui thalamum velatæ & sine lumine ducebantur, ut pudori earum consuleretur: ea fuit in prisca ætate integritas morum atque modestia.* 26 Non ita] *Loci consuetudinem post nuptias obducit, quæ in tractatu sponsalium fuerat exprimenda.* 27 Hujus] *Leæ videlicet, nam hanc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert. Sensus est, patere nuptiarum convivium septemdiale jam cœptum absolvi, Leam apud te retinendo, posteà optatam quoque habebis. Nuptialis autem convivii septem dierum exemplum est in Schimschone, Judic. 14. 15. & 17.* 31 Exosam] *id est, minus amatam, ut apparet ex præcedente versu.* 34 Nunc demum] *id est, conjunctior mihi posthac erit vir meus, & impensius me amabit quàm antehac, ternūm liberorū matrē.*

Caput. XXX.

Rachel & Lea æmulatione ancillas suas Jahhakobo tradunt suo loco parituras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonis adhuc liberis susceptis, dimissionem in patriam secundo servitutis septennio exacto petit: sed nova pactione soceri detentus, qua versicolor partus ipsi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & præstantem consequitur, ita ut pecoris efficiatur ditissimus.

1 Cùm autem videret Rachel se non parere Jahhakobo, æmulata est Rachel sororem suam: dixitque ad Jahhakobum, * cedò mihi liberos, sin minus, * mortua sum.

2 Tunc accensa est ira Jahhakobi in Rachelem: & dixit, * an loco Dei *sum* ego? qui prohibuit a te fructum ventris.

3 Quapropter dixit *Rachel*, * ecce ancillam meam Bilham, congredere cum ea: ut * pariat super genua mea, & liberos consequar ego quoque ex ea.

4 Deditque ei Bilham ancillam suam in uxorem: & congressus est cum ea Jahhakob.

5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo filium.

6 Tunc dixit Rachel, causam meam egit Deus, etiamque exaudivit vocem meam, quòd dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen ejus [a] Danem.

7 Cumque concipiens iterum, peperisset Bilha ancilla Rachelis filiū secundum Jahhakobo:

8 Dixit Rachel, * Luctationibus [b] maximis luctata sum cum sorore mea, etiamque prævalui: quapropter vocavit nomen ejus [c] Naphtalim.

9 Videns autem Lea se destitisse parere, similiter accepit Zilpam ancillam suam, & dedit eam Jahhakobo in uxorem.

10 Peperitque Zilpa ancilla Leę, Jahhakobo filium:

11 Ideoque dixit Lea, * venit turma: & vocavit nomen ejus [d] Gadem.

12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium secundum Jahhakobo:

13 Dixit Lea, * cum beatitate mea, nam beatam prædicabunt me [e] mulieres: idcircò vocavit nomen ejus [f] Ascherem.

14 * Cùm autem abiens Reuben temporibus messis triticeæ, invenisset * amabiles *flores* in quodam agro, eosq; attulisset ad Leam matrem suam: dixit Rachel ad Leam, da quæso mihi de amabilibus *floribus* filii tui.

15 Quæ dixit ei, an parum est te abstulisse virum meum ut auferas etiam amabiles *flores* filii mei? dixit verò Rachel, idcircò cubet ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus* filii tui.

16 Redeunte itaque Jahhakobo ex agro vespere, egrediens Lea obviam ei, dixit, congrederis mecum, nam [g] omnino mercede conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei: cubavit que cum ea nocte illa.

17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut conciperet & pareret Jahhakobo filium quintum:

18 Dixit Lea, * reddidit Deus mercedem meam, * postquam dedi ancillam meam viro meo: ideóque vocavit nomen ejus [h] Jissascarem.

19 Deinde concepit rursus Lea, peperitque filium sextum Jahhakobo:

20 Et dixit Lea, donavit me Deus, me *inquā* dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi vir meus, quia peperi ei sex filios: idcircò vocavit

[a] *id est, causam agentem, vel judicantem.*

[b] Heb. *Dei: ut Jonæ 3. 3. Psal. 36. 7. & alibi.*

[c] *id est, luctationem, vel lucta mea est.*

[d] *id est, turmam.*

[e] Heb. *filiæ.*

[f] *id est, beatam.*

[g] Heb *conducendo conduxi.*

[h] *id est, merces est, vel viri mercedem.*

[i] *id est, domû cohabitandi: compositum ex duob. verbis corruptis, sed affinibus pronuntiatione: cujusmodi est sequens nomen ver. 24.*

[k] *id est, addet vel addat auferenti probrum, nimirú filio huic alterum.*

vocavit nomen illius [i] Zebullunem.

21 Postremò verò peperit filiam, & vocavit nomen ejus *Dinam.

22 Recordatus autem est Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.

23 Cumq; concepisset & peperisset filium, dixit, abstulit Deus *opprobrium meum.

24 Vocavitq; nomen illius [k] Josephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.

25 Fuit autem cùm peperisset Rachel Josephum, *ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.

26 Da uxores meas pro quibus servivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim * nosti servitutem meam, qua servivi tibi.

27 Dixit verò ad eum Laban, *si nunc inveni gratiam in oculis tuis, *missa faciamus hæc*: *experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.

[l] Heb. *nominatim exprime mercedem tuã super me.*

28 Dixit etiam, [l] nominatim expressam mercedem tuam impone mihi, & dabo.

29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu novisti quomodo servierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.

30 Nam exiguum erat quod habebas * ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò * quando operabor ego similiter pro domo mea?

31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, *non dabis mihi quicquam: si voles facere mihi *rem hanc, revertar, pascam gregem tuum, custodiam.

32 Transeunte me per universum gregem tuum hodie, remove inde * omnem parvam pecudem punctulis respersam, & latis maculis interstinctam, omnémque parvam pecudem fuscam inter oves, similiter latis maculis interstinctam ac punctulis respersam inter capras: & *talium* sit merces mea.

[m] Heb. *eras: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche ut infrà 31.2.*

33 *Sic attestetur mihi justitia mea [m] posthac coram te, cùm accedes ad *inspiciendum* mercedem meam: *quicquid non punctulis respersum, & latis maculis interstinctũ, præterea fuscum inter oves fuerit apud me, furtivum esto.

34 Cui dixit Laban, *en: ô utinam, sit secundum verbum tuum.

35 Cùm itaque removisset eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interstinctos, omnesq; capras punctulis respersas, & latis maculis interstinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuscum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum suorum.

36 Interposuitq; iter trium dierum inter se & inter Jahhakobum: pascebatq; Jahhakob pecudes Labanis residuas.

[n] Heb. *denudatione alburni.*

[o] *vel aqualiculis.*

37 *Accepit autem sibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Castanea: & corticem *hîc illic* detrahens fecit in eis multa spaciola alba, [n] denudando alburnum quod *erat* in virgis illis.

38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [o] alveis aquarum e-regione pecudum, quæ pecudes veniebant ad bibendum: ut incalescerent cùm venirent ad bibendum.

39 Ita incalescebant pecudes ad virgas illas: pariebantque pecudes *partus* varios cruribus, punctulis respersos, & latis maculis interstinctos.

[p] Heb. *in pecudibus.*

40 Deinde *hos agnos separabat Jahhakob, obvertebatque ora pecudum, [p] pecudum *in quã* Labanis, ad varias crurib9 & ad omnes fuscas: sibi autẽ collocabat greges seorsim, *nec obvertebat eas versus pecudes Labanis.

41 Eratque *quandocunque incalescebant, *si erãt* pecudes cõpactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas * ante oculos istarum pecudum in canalibus, ut incalescerent ipsæ ad virgas illas:

42 Cùm autem serò coibant pecudes, non poneret: sic erant serotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.

43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quã plurimùm: fueruntque ei greges multi, ancillæque & servi, & cameli & asini.

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore excæcata, suæ sterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua sum] *id est, actum est de me, ut suprà 20.3.* 2 An loco] *quasi dicat, possémne ego mihi arrogare quod solius Dei est? ipse te sterilem reddidit, & solus potest fœcundare: sic infra 50.19.* 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, suprà 16.2.* Pariat sup.] *id est, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *quasi dicat, quædam luctæ species inter nos fuit, qua soror ne mater fierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: sed superior evasi tandem susceptis per ancillam liberis.* 11 Venit turma] *hoc est, qui alios quos prius peperi junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id est, quod sit faustum & felix. Sensus est, beatitudinis laudem inter mulieres consequar, jam sex filiorum mater facta.* 14 Cùm autem] *Hæc puerilis in speciem historia ostendit non minorem fuisse in Lea æmulationem propter amorem quo sibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occasione Lea, quæ aliquandiu destiterat parere, rursum concepit ac peperit, idq; ex sororis ipsius consensu.* Amabiles] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelseminum, alii violas, alii philtra sive amatoria: adeò incerta est significatio vocis, quæ tantùm hîc & Cantic. 7.13. legitur. Nos autem Reubenis pueritiam spectantes, (quam non virtute sed specie motam fuisse constat) & odorem gratum eis attributum Cantic. 7. (qui nihil ad mandragoras pertinet) postremò tempus præcox (quo neque gelseminum neque mandragoræ maturæ sunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eósque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id est, mercedem quam dederam Racheli, abunde compensavit.* Postquam dedi] *id est, etiam tum filium largitus, cùm de partu desperans, ancillam meam viro meo exposueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter historiam quæ scribitur infra 34.* 23 Opprobrium] *sterilitatis, quæ apud veteres probrosa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedictio Dei.* 25 Ut diceret] *finito videlicet altero servitutis septennio, cùm nihil amplius socero deberet.* 26 Nosti] *id est, scis pactæ servitutis annos exactos esse.* 27 Si nunc invi.] *concisa est oratio deprecantis, & Jahhakobum a discedendi proposito revocantis: suprà 18.3.* Experimento did.] *laudans præteritam Jahhakobi diligentiam, conatur eum diutius*

utius retinere. 30 Ante me] *id eſt, meum adventum ad te.* Quando operabor] *q.d. jam nonagenarius ſum, tempus eſt ut familiæ meæ proſpiciam.* 31 Non dabis] *id eſt, nullam mercedem quæ abs te pendeat, ſed quicquid divina providentia mihi conſtituerit mercedis loco. Mavult enim a liberalitate Dei, quàm ab avaro ſocero pendêre.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam] *tum mares & fœminas jam maturas, tum tenellos earum fœtus: ſynecdoche.* 33 Sic atteſtetur] *id eſt, appareat me non retinuiſſe mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *ſumma eſt, ego tibi verſicolores & fuſcas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm cuſtodiendas: poſtea quicquid ex his varii coloris aut fuſcum naſcetur, mea eſto merces, quicquid non fuerit ejuſmodi ſi invenietur penes me, id mihi ut furtum aſcribito.* 34 En, ô utinam, ſit] *tria ſunt membra inter ſe diſtincta: En, eſt hominis rem propoſitam expendentis, ut ad eam reſpondeat: ô utinam, apud ſeipſum probantis rem a genero propoſitam: ſit ſecundum verbum tuum, reſpondentis, planè conſentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc a Jahhakobo juſſu Dei facta, eumq; divinitus locupletatum eſſe oſtenditur infrà 31.9. & ſequentibus.* 40 Hos agnos] *verſicolores & fuſcos, ut antecederent, alii verò ſubſequentes, dum in progreſſu coibant, eorum intuitu ſimiles conciperent.* Nec obvertebat] *ne conſpectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id eſt, in priore admiſſura, qua robuſtiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robuſtioribus naſcebantur, ſua eſſent merces.*

Caput XXXI.

Jahhakob ex animadverſa Labanis & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus expoſita, clam ſocero ex conſenſu earum cum familia facultatibusq; diſcedit. Laban cum cognatis eum in itinere aſſequitur: & a violentia quidem Dei monitu abſtinet, ſed graviter tamen clandeſtino diſceſſu generi reprehenſo, furti eum inſimulat: tandem verò poſt multas ultrò citroq; expoſtulationes, & probatam defenſionem generi, fœdere pacis inito diſcedit.

1 CÙM autem audiiſſet Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris noſtri: & ex eo quod *erat* patris noſtri, comparavit omnem gloriam iſtam:

2 Aſpexiſſetq; Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum ſicut [a] anteà:

[a] Heb. *heri & nudius tertius: ſynecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto ſumitur: ſic infrà ver. 5.*

3 Denique edixiſſet Jehova Jahhakobo, revertere in regionem patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accerſivit Rachelem & Leam, in agrum, ad gregem ſuum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris veſtri non eſſe erga me ſicut anteà: deinde Deus patris mei fuit apud me.

6 Atqui vos noſtis, omni facultate mea me ſerviiſſe patri veſtro:

7 Contrà patrem veſtrum illuſiſſe mihi & mutaſſe mercedem meam [b] decies, quamvis nō permiſerit ei Deus ut damno afficeret me:

[b] Heb. *decadem vicium, id eſt, ſæpius, ut infra verſ. 41. & Num. 14. 22. & Ijob. 19. 3.*

8 Cùm ita diceret, punctulis reſperſa ſunto merces tua, tum peperiſſe pecudes omnes punctulis reſperſa: cùm verò ſic diceret, varia cruribus ſunto merces tua, tum peperiſſe omnes pecudes varia cruribus:

9 Ita eripuiſſe Deum pecus patris veſtri, & tradidiſſe mihi.

10 Fuit autem quo tèmpore incaleſcunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per ſomnium, quòd ecce iſti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me Angelo Dei ipſius per ſomniū, Jahhakob, cùm dixiſſem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aſpice, oēs hi hirci qui ineunt pecudes *ſunt* cruribus varii, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati: nam vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *ſum Deus* ille fortis, *Deus* Beth-elis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi votum: nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt ei, an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in domo patris noſtri?

15 Nónne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: præterea etiámne [c] exederit continenter pecuniam noſtram?

[c] Heb. *ederit edendo.*

16 Nam omnes hæ divitiæ quas eripuit Deus a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum noſtrorū: quare nūc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:

18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omneſque facultates ſuas quas comparaverat, pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitzchakum patrem ſuum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem abierat ad tondendum oves ſuas: cùm furata eſt Rachel imagines quæ *erant* patri ſuo,

20 Et [d] Jahhakob furtim, inſcio Labane Syro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indicavit ei: ipſe enim fugiebat.)

[d] Heb. *& furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Eclipſis, de qua ſupra 4. 1. nam verbū eſt actionis* ἀμεταβατικ: *alioqui activum hac conſecutione ſignificaret, devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15. 6.*

21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat, & ſurgens trajecit flumen ipſum: [e] obverſaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

[e] Heb. *poſuit vultum ſuum verſus montē.*

22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus eſt eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in ſomnio nocturno, dixerat ei, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] ſive bonum ſive malum)

[f] Heb. *a bono ad malum uſque, ut infrà 29.*

25 Aſſecutuſq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eo monte, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, quid feciſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, & abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio *acquiſitas*?

27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a me? neq; indicaſti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & citharas?

[g] Heb. *abſcōdiſti te fugiēdo, vel latuiſti.*

28 Neq; permiſiſti mihi ut oſcularer filios meos & filias meas? nunc *certè* [h] ſtultè feciſti.

[h] Heb. *ſtultè egiſti ſic faciendo*

29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos afficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive malum.

30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo deſy-

[i] Heb. *abeundo abieris, quia deſyderando deſyderabas.*

deſyderio tenebaris *eundi* in domum patris tui: quare furatus es Deos meos?

31 Reſpondens verò Jahhakob dixit Labani, *clam fugi*,' quia timui: dicebam enim, *videndum eſſe mihi*, ne vi raperes filias tuas a me.

32 'Apud quē inveneris Deos tuos, ne vivat, coram cognatis noſtris recognoſce, ſi quid de tuo *eſt* apud me, & recipe tibi: non enim ſciebat Jahhakob Rachelem furatam eſſe illos.

33 Ingreſſus itaque Laban in tentorium Jahhakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium duarum ancillarum, non invenit eos: egrediens autem e tentorio Leæ, venerat in tentorium Rachelis:

34 (Rachel verò acceptas imagines illas poſuerat in clitellis cameli alicujus, ſedebatque ſuper illas *imagines*) & contrectaverat Laban totum tentorium illud, neque invenerat.

35 Dixerat enim Rachel ad patrem ſuum, ne quæſo [l] diſpiceat in oculis domini mei, non enim poſſum [m] aſſurgere tibi, quia *ſecundum* conſuetudinem mulierum eſt mihi: cumq; perſcrutatus eſſet, non invenit imagines illas.

36 Tunc accenſa eſt *ira* Jahhakobi, adeò ut jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob & diceret Labani, quæ *eſt* prævaricatio mea? quòd peccatum meum, quòd inſectatus es me?

37 Quandoquidem contrectaſti omnia ſupellectilia mea, quod inveniſti ex omnibus ſupellectilibus domus tuę, pone hîc coram cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudicent inter utrumque noſtrum.

38 Hic *eſt* vigeſimus annus *ex quo* fui tecum, oves tuæ & capræ tuę non abortiverunt: & arietes gregis tui non comedi.

39 Diſcerptum non retuli ad te, ego illud luebā, de manu mea repoſcebas illud: *ſimiliter* 'furto ſublatum interdiu, & furto ſublatum noctu.

40 Fui cum interdiu abſumeret me æſtus, & gelu noctu, recederetq; ſomnus meus ab oculis meis.

41 Hic mihi *eſt* vigeſimus annus domi tuæ: ſervivi tibi quatuordecim annos pro duabus filiabus tuis, & ſex annos pro grege tuo: 'immutaſti autem mercedem meam decies.

42 Niſi Deus patris mei, Deus Abrahami & 'pavor Jitzchaki adfuiſſet mihi, haud dubiè nunc inanem dimitteres me: afflictionem meam & laborem manuum mearum reſpexit Deus, cùm 'reprehendit *te* heſterna nocte.

43 Reſpondens verò Laban dixit ad Jahhakobum, 'hæ filiæ filię meæ *ſunt*, & hi filii filii mei *ſunt*, & hoc pecus pecus meum *eſt*, denique quicquid vides meum eſt: filiabus autem meis iſtis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt?

44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego & tu: quod ſit in teſtimonium inter me & inter te.

45 Tunc' accepit Jahhakob [n] lapidem, quem erigeret ' in ſtatuam.

46 Deinde Jahhakobo dicente 'cognatis ſuis, colligite lapides: illi acceptis lapidibus fecerunt cumulum, ' ubi comederunt ſuper illum cumulum.

47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem ſahaduthæ, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.

48 Cùm enim dixiſſet Laban, hic cumulus *ſit* teſtis inter me & inter te hodie: idcircò vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhedem:

49 Etiamq; [p] Mitzpam: quia dixerat Laban, ſpeculetur Jehova inter me & inter te, cùm 'abſconditi erimus [q] alter ab altero.

50 Si afflixeris filias meas, & ſi duxeris uxores præter filias meas, 'nemo *eſto* [r] inter nos: vide, Deus teſtis, inter me *eſto* & inter te.

51 Præterea dixit Laban Jahhakobo, ecce cumulus iſte, & ecce ſtatua iſta, quæ ' jeci inter me & inter te.

52 Teſtis *eſt* cumulus iſte, & teſtis ſtatua iſta: ſive ego *prætergrediar*, me non prætergreſſurum ad te cumulum hunc, ſive tu *prætergrediaris*, te non prætergreſſurum ad me cumulum hunc & ſtatuam hanc, ad malum.

53 'Deus Abrahami & Dii Nachoris judicent inter nos,' Dii patris eorum: cui juravit Jahhakob 'per pavorem patris ſui Jitzchaki.

54 Tunc mactavit Jahhakob [ſ] animalia in monte illo, & invitavit cognatos ſuos ad comedendum cibum: qui ubi comederūt cibum, pernoctaverunt in eodem monte.

55 Deinde ſurrexit Laban mane, & oſculatus filios ſuos ac filias ſuas benedixit eis: abienſq; reverſus eſt Laban in locum ſuum.

[l] *ſic accipitur hæc locutio infrà 45.5. & 1 Schem.15.11.*
[m] Heb. *ſurgere a facie tua.*

[n] *id eſt, lapides: Enallage ſingularis pro plurali, ut ſuprà 28.18. quod confirmat ver. 51.*
[o] *id eſt, cumulum teſtimonii, quod etiam ſonat Galhhed: ſed hoc Hebraicū eſt, illud verò Syriacum.*
[p] *id eſt, ſpeculam ſic fœderis tranſgreſſorem voluit admonitum ultionis Dei, qui omnia quaſi e ſpecula cernit.*
[q] Heb. *vir a ſocio ſuo.*
[r] Heb. *nobiſcum.*
[ſ] Heb. *mactationem, id eſt, animalia ad cōvivium, ut 1.Schem.28.24. & 1.Reg.19.21. & alibi, nam abſurdum eſt (ſi hæc de ſacrificio accipiantur) Labanem a Jahhakobo ad ſacrum epulum admitti. Quòd ſi Moſche ſocerum ſuum admiſit, Exod.18. fecit quia ad Deum cōverſum eſſe ex ipſius ſermone intellexerat.*

ANNOTATIO.

3 Patrum tuorum] *qua donati ſunt divinitus.* Ero tecum] *id eſt, beneficus ero erga te, ut ipſe Jahhakob explicat infrà 32.9.* 4 In agrum] *ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.* 5 Fuit apud] *id eſt, apparuit mihi jubens me diſcedere, ut exprimitur infrà ver.13.* 7 Quamvis non] *q.d. etſi animus erat nocendi, & facta animo reſpondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.* 8 Cùm ita] *hæc ſuprà reticuit Moſche, quia hîc fuiſſent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo ſuprà.30.34. a Labane ſæpius mutatum eſſe, Jahhakobum verò pacis ſtudio mutationem illam pertuliſſe.* 9 Ita eripuiſſe] *id eſt, non mea fraude, ſed divinitus factum ut e grege patris veſtri diteſcerem.* 10 Fuit aut.] *id eſt, divinitus præmonebar in ipſa pecudum admiſſura, cujus coloris eſſent naſcituri fœtus, ut intelligerem me ditari beneficio Dei: hinc profectum, quòd Jahhakob in una admiſſura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.* 11 Angelo] *i. Deo ipſi, ut patet ex ver.13.* 12 Vidi] *id eſt, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea juſtitia, lucrum quod ſperat ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.* 13 Deus Beth-elis] *qui illic tibi perpetuum præſidium, redituméq; in patriam promiſi, ſup.28.15.* Votum] *gratiarum actionis & decimarum, ibidem.* Nunc] *ſine mora: hæc cauſa fuit ſubiti diſceſſus Jahhakobi.* 14 An adhuc] *i. nulla ſpes futuri commodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, ſed ſibi ex nobis emolumentū quærit, ut omnino demonſtravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens ſervitutē tuam.* 15 Etiámne] *q.d. cùm talem experti ſimus, an ſinemus pergere donec exederit quod habemus beneficio Dei?* 17 Surgens] *i. poſt uxorem conſenſiſſe ad diſceſſum expedivit, ut 1.Schem.17.48.* 19 Imagines] *id eſt, deos penates Labanis, ut ex ver.30 apparet.* 20 Furtim] *ſibi ab eo metuens, infr. ver.31.* 21 Flumen] *Euphratē, qui medius eſt inter Meſopotamiam & Cenahhanæam.* 22 Die tertio] *quot dierum Labanis greges a ſtatione Jahhakobi aberant.*

rant. 24 Cave tibi] *hinc intelligitur prohibitioni gravem comminationem fuisse junctam.* Sive bonum si.] *κατά τι respectu finis propter quem Laban persequebatur eum: quasi dicat, neque blanditiis neque asperitate & minis revocare eum nititor. ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionem facit, ab omni tamen colloquio non abstinet.* 26 Quid fecisti] *tripertita est expostulatio: primùm Jahhakolum mercenarium Labanis eo inscio aufugisse, deinde filias ejus & nepotes eo non præmonito abduxisse, tertiò Deos suos abstulisse.* 31 Quia timui] *sic paucis candidè ad duo priora expostulationis capita respondet.* 32 Apud quem] *ad tertium caput respondet, mortis sententiam in autorem furti pronuncians, & omnia pervestigandi copiam faciēs: ita neq; se neq; alium se conscio Deos Labanis abstulisse probat.* 39 Furto sublatum] *vide Exod.22.10.* 41 Immutasti] *de mercede suprà ver. 7. & 8. sic suam fidem cum Labanis perfidia comparat.* 42 Pavor Jitzchaki] *id est, Deus: alludit ad pavorem illum, quo quasi fræno cohibuit Jitzchakum, ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: suprà 27.33.* Reprehendit te] *suprà ver.24.* 43 Hæ filiæ] *hic Laban se cùm rationibus Jahhakobi tum domesticorum respectu frangi declarat, nec posse Jahhakobo damnum afferre profitetur, quin seipsum lædat: quare missis contentionibus, de ineundo amicitiæ fœdere loquitur.* 45 Accepit] *consentiens videlicet in fœdus: quod Mosche brevitatis causâ reticet, quia hoc facto satis ostenditur, ut fœderis consectario: paralepsis.* In statuam] *ut procul cerneretur fœderis ibi initi monumentum.* 46 Cognatis suis] *qui iidem sunt cognati Labanis suprà ver. 32. & 37.* Ubi comederunt] *cùm jam fœdus iniissent, infrà ver. 54.* 49 Absconditi er.] *id est, aberimus alter ab alterius conspectu.* 50 Nemo esto] *hoc est, non ab hominibus, sed a Deo cognoscitor transgressi fœderis culpa, & supplicium sumitor.* 51 Jeci] *id est, ex conjectu lapidibus erexi.* 53 Deus Abrahami] *verbosus est admodum Laban in urgenda fœderis observatione, quia generum suâ ulnâ metiebatur, conscientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum pressus.* Dii patris eor.] *quos non tantùm avus meus coluit Abrahami frater, sed etiam Terach pater utriusque: Sic superstitionem suam ab antiquitate commendat, & obliquè defectionem Abrahami perstringit.* Per pavorem] *ut suprà ver.42.*

Caput XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu suo certiorem facit, quem audiens sibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideoq; suis ad minuendum periculum in duas acies distributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit, fortiq; cum Angelo lucta & secundi nominis impositione a metu liberatus iterum de divino in posterum præsidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere suo, & obviam facti sunt ei Angeli Dei.

2 Dixitq; Jahhakob cùm videret eos, acies Dei hæc est: quapropter vocavit nomen loci illius [a] Machanajima.

3 Posteà Jahhakob misit nuncios ante se ad Hhesavum fratrem suum in regionem Sehhiris, agrum Edomæorum.

4 Mandavitque eis dicendo, sic dicetis Domino meo Hhesavo: sic dicit servus tuus Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, & moratus sum usque-adhuc.

5 Sūt autem mihi boves, & asini, greges, servíque, & ancillæ: quod misi nuntiatum *tibi* domino meo, ut invenirem gratiam in oculis tuis.

6 Sed cùm reversi nuncii illi ad Jahhakobum dicerent, venimus ad fratrem tuum ad Hhesavum, qui etiam procedit obviam tibi & quadringenti viri cum eo:

7 Timuit Jahhakob valde, & [b] fuit anxius, quamobrem distribuit populum illum qui erat secum, & greges, & armenta, & camelos in duas acies.

8 Dicebat enim, si venerit Hhesav ad aciem unam, & percusserit eam, erit saltem acies illa quæ relicta fuerit, [c] salva.

9 Præterea dixit Jahhakob, ô Deus patris mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzchaki, Jehova qui edixisti mihi, revertere in regionem tuam & ad cognationem tuam, nam beneficus ero erga te:

10 [d] Impar sum omnibus istis beneficiis, omnique isti fidei quam præstitisti servo tuo: etenim cum baculo meo *solo* transiveram Jardenem hunc, nunc autem evasi in duas acies.

11 Eripe me quæso e manu fratris mei, e manu Hhesavi: nam timeo eum, ne veniens percutiat me, & matrem cum liberis:

12 Tu autem dixisti, [e] omnino beneficus ero erga te, reddamq; semen tuum *numerosum* velut arenam maris, quæ numerari non potest præ multitudine.

13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo quod veniebat sibi ad manum, munus pro Hhesavo fratre suo:

14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves ducentas, & arietes viginti,

15 Camelos lactantes cum pullis earum triginta, vaccas quadraginta & juvencos decem, asinas viginti & asellos decem.

16 Cumque traderet in manum servorum suorum [f] quemq; gregem seorsim, edixit servis suis, transite ante me, & spatium interponite inter [g] greges alios ab aliis

17 Præcepitque primo, dicendo, cùm occurrerit tibi Hhesav frater meus, & interrogaverit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cujus *sūt* ista ante te?

18 Dicito, *sum* servi tui Jahhakobi, hoc *est* præmissum munus, pro domino meo, pro Hhesavo: atque ecce etiam ipse *Jahhakob* post nos.

19 Idem præcepit etiam secundo, etiam tertio, etiam omnibus qui procedebant post greges illos, dicens, [h] in hanc sententiam alloquimini Hhesavum, cùm inveneritis eum:

20 Tandem dicite, etiam ecce servus tuus Jahhakob post nos: dicebat enim *Jahhakob*, placabo vultum ejus hoc munere quod procedit ante me, ut posteà aspiciam vultum ejus, fortassis suscipiet vultum meum.

21 Sic transivit munus illud ante eum: ipse verò pernoctavit ea nocte in ipsa acie.

22 Deinde surgens ea ipsa nocte, accepit duas uxores suas, & duas ancillas suas, & undecim natos suos, & trajecit vadum Jabboki.

23 Iisque acceptis & transmissis trans torrentem illum, transmisit etiam quod habebat.

[a] *id est, duæ acies, vel bina castra: nam ibi ipsius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

[b] Heb. *angustia, vel anxietas fuit ei.*

[c] Heb. *in evasionem vel liberationem.*

[d] Heb. *minor sum.*

[e] Heb. *benefaciendo beneficiam tibi.*

[f] Heb. *grege gregem.*

[g] Heb *gregem & gregem.*

[h] Heb. *secundum verbum hoc.*

24 Sed cùm reliquus esset solus Jahhakob, luctatus est quidam cum eo, donec ascenderet aurora.

25 Qui cùm videret se nihil posse adversus ipsum *Jahhakobum*, tetigit vertebram marem femoris ejus: ita luxata pependit vertebra mas femoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.

26 Dicenti verò illi, dimitte me, [i] ascendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non *jam* dimittā te, sed cùm benedixeris mihi.

27 Quamobrem dixit ad eum, quod est nomen tuum? qui dixit, Jahhakob.

28 Tum dixit *Angelus*, non Jahhakob *solùm* dicitor ultrà nomen tuum, sed [k] Jisraël: nam ut Principem te gessisti cum Angelis & cum hominibus, & potentiâ vales.

29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæso nomen tuum, dixerat, quorsum interrogas de nomine meo? priusquam benediceret ei.

30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [l] Penielem: vidi enim, *inquit*, Angelos facie ad faciem, & erepta est anima mea.

31 Exoriebatur autem ei Sol, cùm transiret Penuelē: & ipse claudicabat super femur suū.

32 Idcircò non comedūt filii Jisraëlis [m] nervum defectus qui *est* supra vertebrā femoris, usque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

i vel cùm ascenderet aurora: ut sint verba Moschis, indicantis tempus quo hoc petiit Angelus.

k id est, princeps Dei *fortis, q.d. a forti Deo principalem potentiā consecutus, adeò ut cum Angelis & hominibus cōmitti possis: quod antè cum Labane, nunc in luctâ expertus, mox cum Hhesavo experturus es.*

l sive Penuelem vers. 31. id est, aspectum, vel faciem Dei *fortis.*

m i. primū e quatuor nervis in femur progredientibus, qui in externam femoris cutem per ramos disseminatus, absumitur in musculis illis qui exterius femoris latus occupant. Defectus autem dicitur, quia non ad genu (ut reliqui) protenditur, sed antequam eò perveniat, deficit.

ANNOTATIO.

1 Obviam facti] *ut illorum adventu de divino præsidio & protectione amplius confirmaretur.* 3 Ante se] *id est, ante adventum suum: vide infrà 36.6.* Sehhiris] *vide suprà 14.6. annot.* Agrum Edomææ.] *Edom enim, id est, Hhesav, jam eo migraverat, infrà 36.6. & agrum occupaverat, Deut. 2.21.*
4 Domino meo] *hac demissione collatum in se divinitus honorem dominiumq; non rejicit, sed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines se continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaulem facit David.* 5 Quod misi] *q.d. nolui te inscio pertransire, ne aliqua suspicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te servari studeo.* 9 O Deus] *ad consilium quod præsens metus suaserat, precationem subjungit his 4. versib.* Patris mei] *a quo promissionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detulisti.* Qui edixisti] *cujus singulari jussu & vocatione in hoc iter ingressus sum.* 10 Impar sum] *id est, fateor me indignum fuisse cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignum judicem quod petiturus sum.* 11 Matrem cum] *id est, ad internecionem, promiscuè, sine ullo sexus ætatisve discrimine: proverbialis locutio, ut Hosche. 10.14.* 13 Ad manum] *quia nox & antevertendi fratrem studium habere delectum non permittebant.* 16 Spatium] *ut occasione Hhesavo data muneris recognoscendi, servos interrogandi & Jahhakobi submissionē audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim consilium fuisse testatur Mosche infrà ver. 20.* 20 Vultum ejus] *id est, iram quæ proditur vultu: metonymia.* Suscipiet vultum] *id est, personam: synecdoche.* 24 Reliquus esset] *trans torrentem Jabboki, id est, cùm jam omnia præmisisset, & solus agmen clauderet.* Luctatus est] *quo preexercitamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris, & fidem ejus de præsidio divino confirmare, dum ei robur subministrat etiam cum Angelo luctandi.* Quidam] *Angelus, ut sequētia docent, & Hhosche. 12.5. formam autem humanam assumpsit ad luctandum.* 25 Luxata pependit] *Quod ita in luctâ constitit ut efficeretur claudus, eò spectabat, ut intelligeret se non sua, sed cœlesti virtute stetisse, ut non succumberet.* 26 Cum benedixeris] *hæc petitio demonstrat Jahhakobum jam tum intellexisse eum non hominem, ut formâ videbatur, sed Angelum esse, cùm ab eo tanquam majore sibi benedici petit.* 27 Quod est no.] *interrogat de nomine, non quòd ignoraret, sed quia benedictionis roborisq; suppeditati perpetuum documentum positurus erat mutato nomine.* 28 Non Jahhakob solùm] *Eclipsis in hujusmodi orationibus frequēs, quę κατα ἄρσιν καί θέσιν enunciantur: ut 1. Schem. 8.7. & alibi sæpe.* 29 Quorsum] *petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuisset consecuturus, tū ut dissimulato humano nomine Jahhakobi animum supra homines attolleret.* 30 Erepta est an.] *gratulatur sibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non sit mortuus: vide annot. suprà 16.13. Cujus rei causam vide suprà in 3.10. annot.*

CAPUT. XXXIII.

Hhesav Jahhakobo fratre ejusq; comitatu benigne excepto munera precibus victus accipit, se cum suis itineris comitem offert, eóque renuente discedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenahhanæam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

1 JAHHKOB autem sublatis oculis suis aspiciens quòd ecce Hhesav veniebat, & quadringenti viri cum eo, distribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas suas.

2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus posteriores, Rachelem verò & Josephum postremos.

3 Ipse autem transiens ante eos, cùm incurvaret se in terram [a] septies, donec appropinquaret usque ad fratrem suum,

4 Accurrens Hhesav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deosculatus est eum: ita fleverunt.

5 Deinde Hhesav sublatis oculis suis videns mulieres illas & natos illos, dixit, qui sunt isti tibi? cui respondit, hi sunt nati, quos largitus est Deus servo tuo.

6 Itaque appropinquantes ancillæ ipsę & nati earum, incurvaverunt se.

7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt se: postremò verò jussus appropinquare Joseph & Rachel incurvaverūt se.

8 Dixit autem *Hhesav*, quæ tibi *est* tota acies ista cui occuri? qui dixit, *obviā misi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.

9 Dicenti verò Hhesavo, est mihi satis, mi frater, esto tuum quod tuum *est*:

10 Dixit Jahhakob, ne quæso [b] *recuses*, si nūc inveni gratiam in oculis tuis: sed accipito e manu mea, [c] quandoquidem contemplatus sum faciem tuam, ac si contemplatus essem faciem Dei, & benignè excepisti me.

a Heb. septem vicibus.

b Eclipsis, ut suprà 18.19.

c Ut suprà. 18.5. & 19.8.

11 Ac-

11 Accipe quæso [d] donum meum quod adductum est ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus, cumque *sit* mihi ex omnibus: institit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.
12 Posteà dicente Hhesavo, proficiscamur & progrediamur, & ego præibo tibi:
13 Respondit ei, Dominus meus novit hos natos esse teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ si agendo plus æquo urserint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.
14 Transeat quæso Dominus meus ante servum suum: ego autem sensim pergam *itineribus* mihi *accommodis*, [e] gressui hujus rei quæ ante me *est*, & gressui horum natorum, usque dum veniam ad dominum meum Sehhirem.
15 Tum dixit Hhesav, constituam quæso tecū *aliquot* e populo hoc qui mecum *est*: qui dixit, quorsum hoc? invenia m gratiam in oculis domini mei.
16 Revertit itaq; eodem ipso die Hhesav, itinere suo, Sehhirem versus.
17 Jahhakob verò profectus est Succothas, ubi extruxit sibi domum: pecori autem suo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [f] Succothas.
18 Deinde venit Jahhakob incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *est* in regione Cenahhani, cùm veniret Padane Syriæ: & castra posuit ad aspectum ejus civitatis.
19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium suum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [g] nummis.
20 Et statuit ibi altare, quod appellavit *Dei fortis Dei Jisraelis.*

[d] Heb. *benedictionem, id est munus ex benevolentia profectum: ut* 1. Schem. 25. 27.

[e] Heb. *pedi hujus operis, sed pro re usurpatur, ut Exodi* 22.8. *&* 36.6. *metonymia.*

[f] *id est, tuguria.*

[g] Heb. *pecudibus, id est, nummis quibus pecudis imago impressa est: hîc tantùm & Jjobi ultimo legitur.*

ANNOTATIO.

3 Septies] *numerus certus pro incerto, ut innuunt sequentia, donec ap. &c.* 5 Qui sunt isti] *id est, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numerosam sobolem gratulatur fratri.* 6 Itaque] *cùm frater excepisset fratrem, & finito colloquio oculi Hhesavi in illas (quæ tunc substiterant) conversi essent.* 7 Jussus] *parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil nisi a matre jussus faciebat: & quia præcedebat matri, nominatur prior.* 8 Quæ tibi] *hoc quidem ex servis audiverat, sed ex Jahhakobi responsione munera coràm recusandi occasionem captat.* 9 Mi frater] *q. d. meus animus fraternus est erga te etiam sine muneribus.* 10 Contemplatus] *id est, conspectus tui placidi vultus mihi est certum divinæ gratiæ indicium, ac si ipsam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.* 14 Gressui] *id est, quantum poterit ferre incessus horum quæ sub mea cura habeo.* Usque dum ve.] *et si nusquam eò venisse legitur.* 15 Inveniam gratiam] *id est, annue petitioni meæ, videlicet ne quem transmittas: sic infra* 34.11. 18 Incolumis] *rebus integris, nullum in itinere passus incōmodū, ut posteà Schecemi accidit: quod consultò videtur addidisse Mosche, ut ostenderet completū esse quod Angelus post luctam Jahhakobo dixerat suprà* 32.28. Castra posuit] *i. tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic suprà.* 26.17. 20 Statuit] *i. prius ab Abramo extructum suprà* 12.6. *deinde verò ab incolis profanatum denuò consecravit.*

CAPUT. XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas spectatum à matre digressa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre severissimè ulciscuntur fraude: & ultionis causa graviter a patre reprehensi, acceptæ injuriæ exaggeratione factum suum excusant.

1 EGRESSA autem est Dina filia Leæ quā pepererat Jahhakobo, ut spectaret puellas ejus regionis.
2 Cumque vidisset eam Schecem filius Chamoris Chivvæi principis ejus regionis, rapuit eam, & concumbens cum ea, cōpressit eā.
3 Adhærebatque animus ejus ad Dinam filiam Jahhakobi, id est, deamabat puellam, & loquebatur [a] *quæ erant* cordi puellæ:
4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem patrem suum, dicendo: Accipe mihi natam hanc in uxorem.
5 Intereà Jahhakob *quidem* illum vitiasse Dinam filiam suam audierat, dum filii ejus *erant* cum pecore suo in agro: sed siluit Jahhakob donec venirent.
6 Quamvis exivisset Chamor pater Schecemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum eo.
7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro, dolore afficiebantur homines illi, accendebaturque ira illorum valde, cum audivissent flagitium commisisse in Jisraëlem, concumbendo cum filia Jahhakobi, cujusmodi non est faciendum.
8 Et loquente Chamore ac dicente eis, *Quòd ad* Schecemū filium meum, animus ejus amore propendet in filiam vestram, date quæso ipsam ei in uxorem,
9 Et affinitatem inite nobiscū: filias vestras date nobis, & filias nostras accipite vobis.
10 Sic nobiscum manete (nam hæc regio [b] exposita est vobis) inhabitate & negotiamini in ea, & possessores vos ipsos constituite in ea:
11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem illius & ad fratres illius, Inveniam gratiam in oculis vestris, & quod mihi indixeritis dabo,
12 [c] Magnam valde imponite mihi dotem & donum, & dabo prout indixeritis mihi, tantùm date mihi puellam ipsam in uxorem:
13 Respōdentes filii Jahhakobi Schecemo et Chamori patri ejus, locuti sunt fraudulenter, eo quòd vitiasset Dinam sororem ipsorum,
14 Dixeruntq; ad eos, non possumus facere rem istam, dare sororem nostram viro *cui est* præputium: nam ipsum *præputium* res *est* probrosa nobis.
15 Veruntamen [d] hac lege acquiescemus vobis: si eritis sicut nos, cùm circuncisus fuerit vobis omnis mas,
16 Tunc dabimus filias nostras vobis, & filias vestras accipiemus nobis, habitabimusq; vobiscum & erimus in populum unum:
17 Quòd si non auscultabitis nobis ut circumcidamini, recipientes puellam nostram abibimus.
18 Cùm itaq; bona *viderentur* verba eorum in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi filii Chamoris:
19 Non distulit ipse adolescens exequi hanc rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi *(erat* autem

[a] Heb. *ad cor puellæ, id est, sermonem suū animo puellæ, ut eam consolaretur & ad amorē ipsius pertraheret, accommodabat: sic Jeschaj.* 40.1. *& Hosch.* 2.13.

[b] Heb. *est coram vobis: ut infrà ver.* 21. *sic suprà* 13. 9. *&* 20.15.

[c] Heb. *amplificate super me dotem.*

[d] *vel in hac re, quā videlicet proposuistis nobis: sic infra* 22.

autem ipse honoratissimus omnium [e] domesticorum patris sui)

[e] Heb. *domus.*

20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius ejus 'ad portam civitatis suæ, allocuti sunt [f] cives suos, dicendo:

[f] Heb. *viros civitatis suæ.*

21 'Homines isti pacis studiosi, sunt apud nos, habitent ergo in hac regione, & negotientur in ea, & hæc regio ('ecce ampla spatiis est) exposita eis esto: filias eorum accipiemus nobis in uxores, & filias nostras dabimus eis.

22 Veruntamen hac *lege* acquiescent nobis homines isti ad habitandum nobiscum, ut simus in populum unum, si circuncisus fuerit nobis omnis mas, quemadmodum ipsi circuncisi sunt.

23 'Pecus eorum & possessio eorum, & omnia jumenta eorum nónne nostra sunt? tantum acquiescamus eis, ut habitent nobiscum.

24 Auscultantes itaque Chamori & Schecemo filio ejus omnes 'egredientes porta civitatis ejus, circuncisi sunt omnes mares, omnes egredientes porta civitatis ejus.

25 Fuit autem 'die tertio cùm essent [g] in dolore, ut accipientes duo filii Jahhakobi 'Schimhhon & Levi fratres Dinæ quisq; gladium suum, ingrederentur in urbem ipsam' securè, & occiderent omnem marem:

[g] Heb. *dolentes.*

26 Chamorem quoque & Schecemum occiderent acie gladii, & accepta Dina e domo Schecemi abirent.

27 *Deinde* filii Jahhakobi supervenientes 'cæsis deprædati sunt urbem ipsam, eo quòd vitiassent sororem ipsorum.

28 Greges eorum & armenta eorum asinosq; eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod *erat* in agro acceperunt:

29 Universas quoque opes eorum, & omnes parvulos eorum, uxoresque eorum captivas abduxerunt & deprædati sunt, deniq; quicquid *erat* in domo qualibet.

30 'Quamobrem dixit Jahhakob ad Schimhhonem & ad Levin,' perturbastis me faciendo ut 'fœteam apud incolas regionis hujus, apud Cenahhanæum & Perizzæum: cumque ego *sim* [h] hominibus paucis *instructus*, si congregentur adversum me ut percutiant me, excindar ego & familia mea.

[h] Heb. *homines numeri, id est, facilè numerabiles: Hypallage, pro numerus hominum. Sic 'Deut. 4.27. & 33.6. & alibi.*

31 Qui dixerunt, an tanquam cum scorto ageret *quisquam* cum sorore nostra?

ANNOTATIO.

5 Siluit] *id est, dolorem continuit, neque respondit, donec cum filiis revertentibus consilia communicasset.* 8 Quòd ad] *Ex oratione Chamoris Mosche id tantùm refert quod ad præsens institutum facit: ideò inducit statim ex abrupto amorem filii commendantem erga puellam, ejusq; nuptias petentem filio.* 11 Inveniam gr.] *vide suprà 33.15.* 14 Dixerunt] *responsum tripertitum est: primùm enim affinitatem contrahi posse negant cum præputiatis, eo quòd ipsis probrosum est præputium: deinde ostendunt hac ratione obstaculum tolli posse, si circuncidantur: tertiò quid sint facturi si propositam conditionem Schecemitæ non admittant.* 20 Ad portam] *quò solebant cives convenire, & ibi publica negotia transigere, ut nunc in curiis: vide suprà 23.10.* 21 Homines] *confer hæc cum ver. 9. & 10.* Ecce ampla] *id est, nobis est spatiosior quàm ut eam possimus colere soli.* 23 Pecus eorum] *ab utili duram circuncisionis conditionem leniunt.* 24 Egredientes porta] *periphrasis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis suæ, suprà 23.10.* 25 Die tertio] *qui vulneratis ex sententia medicorum est criticus.* Schimhhon & Levi] *fratres Dinæ ex utroque parente, & reliquis seniores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuisse minusq; sanguinarium docet historia Josephi infrà 37. nec verisimile est eos solos fuisse, sed soli ut facinoris autores nominantur, sicut infrà 49.7.* Securè] ἀμφίλογον: *nam & cives securè agebant nihil hostile a familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi securè ingressi sunt nihil sibi a graviter decũbentibus metuentes: sed illud magis probamus.* 27 Cæsis] *ex homicidis fiunt prædones, sicut David ex adultero homicida: sic usu venit illis qui frænum laxant affectibus.* 30 Quamobrem] *hinc apparet Jahhakobum neque consilii istius fuisse conscium, neque in executionem consensisse: quod planius testatur infrà 49.5. & sequent.* Perturbastis] *Metaphora: qua Jahhakob queritur se prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorũ scelere, cùm in animo tùm in rationibus suis perturbatum esse, & nova consilia inire coactum.* Fœteam] *i. æquè sim odiosus & invisus ac res fœtidæ hominibus: metaphora frequens ut Exod. 5.21.*

CAPUT. XXXV.

Jahhakob ex superiore cæde sollicitus, jussu Dei Beth-elem proficiscitur lustratâ familiâ: ubi votum persolvit, nutricem matris sepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profecto, Rachel in itinere ex Binjaminis partu moritur ac sepelitur, & uxor a filio Reubene stupratur: tandem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipse & frater Chebrone sepeliunt.

1 EDIXIT autem Deus Jahhakobo, surge ascende Beth-elem & conside ibi: & fac ibi altare *Deo* illi forti, qui apparuit tibi 'cùm fugeres [a] metu Hhesavi fratris tui.

[a] Heb. *a facie ut infrà. ver. 7.*

2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ suæ & omnibus qui erant secum, 'removete Deos alieni *populi* qui *sunt* inter vos, & mundate vos 'mutantes vestimenta vestra.

3 'Posteà surgentes ascendemus Beth-elem, ut faciam ibi 'altare *Deo* illi forti qui exaudit me in die angustiæ meæ, '& adfuit mihi in ipsa via quâ profectus sum.

4 Qui cùm dedissent Jahhakobo omnes Deos alieni *populi*, qui *erant* 'in manu sua, & 'inaureis quæ *erant* in auribus suis,' abscondit ea Jahhakob sub' illa quercu quæ *est* prope Schecemum.

5 Deinde profecti sunt ([b] invaserat autem 'terror Dei civitates illas quæ *erant* circa eos, ut non persequerentur [c] abeuntes filios Jahhakobi)

[b] Heb. *erat autem terror Dei super civitates.*

[c] Heb. *post filios, id est, vestigiis eorũ insisterent.*

6 Pervenitque Jahhakob' Luzum quod *est* in regione Cenahhani (illud *jam est* Beth-el) ipse & cunctus populus qui *erat* cum eo.

7 Et 'extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Bethelis, unde vocaverat locum illum: eo quòd ibi revelatus fuisset ipsi Deus, cùm fugeret metu fratis sui.

8 Mer-

8 Mortuaque eſt Debora'nutrix Ribkæ,ac ſepulta infra Beth-elem ſub quadam quercu, cujus vocavit nomen [d] Allon bacuth.

[d] *id eſt, quercum fletus, quia ibi ejus mortem defleverunt.*

9 ' Tum apparens Deus Jahhakobo rurſus in reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:

10 Dixitque ei Deus,nomen tuum *eſt* Jahhakob:non vocabitur ultrà nomen tuum *ſolùm* Jahhakob,ſed Jiſraël *quoque* erit nomen tuum:ſic vocavit nomen ejus Jiſraëlem.

11 Præterea dixit ei Deus,'Ego *ſum Deus* fortis [e] omnipotens, fructuoſus eſto & multiplicare, gens imo cœtus gentium eſto ex te:etiam reges e lumbis tuis prodeunto.

[e] Heb.*Schaddai,id eſt,ſufficiens: vide ſuprà.*17.1.

12 Quod autem ad regionem hanc quam dedi Abrahamo & Jitzchako,"tibi dabo eam,id eſt, ſemini tuo poſt te dabo hanc regionem.

13 Poſteà 'aſcendit ab illo Deus,in ipſo loco ubi locutus fuerat cum eo.

14 Statuerat verò Jahhakob ſtatuam in eodem loco ubi locutus eſt *Deus* cum eo,ſtatuam lapideam,'inſperſitque eam [f] liquore, & perfudit eam oleo.

[f] Heb.*reſperſionem, id eſt, liquorem qui ſpargitur.*

15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci, ubi locutus eſt cum ipſo Deus,Beth-elem.

16 Deinde cùm profecti eſſent Beth-ele(ſuperat autem adhuc' exiguum ſpatium [g] itineris *conficiendum* ut pervenirent Ephratham) pariẽs Rachel [h] difficiliore partu utebatur.

[g] Heb. *terræ.*
[h] Heb.*dura fuit in partu ſuo.*

17 Fuitq; cùm difficili amplius partu uteretur,ut diceret ei obſtetrix,ne timeas,"nam etiam hic tibi filius *eſt.*

18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (moriebatur enim)ut vocaret nomen ejus [i] Ben-oni: ſed pater ejus vocavit eum [k] Binjaminem,

[i] *id eſt, filium doloris mei, vel filium luctus mei.*
[k] *id eſt, filium dexteræ, hoc eſt, charum æquè & dilectum ut homini eſt dextera.*

19 Sic mortua Rachel ſepulta eſt in via *ſpectante* Ephratham,ea *jam eſt* Beth-lechem.

20 Statuitq; Jahhakob ſtatuam ſuper ſepulchrum ejus: ea *eſt* ſtatua ſepulchri Rachelis "uſque in hunc diem.

21 Deinde profectus Jiſraël,tetendit tentorium ſuum ultra turrim [l] Hhederis.

[l] *id eſt, gregis.*

22 Fuit autem cùm habitaret Jiſraël in regione illa,ut abiens Reuben cõcumberet cũ Bilha cõcubina uxore patris ſui,quod "audivit Jiſraël:'erant autem filii Jahhakobi duodecim.

23 Filii Leæ,"primogenitus Jahhakobi, Reuben: poſtea Schimhhon,& Levi, & Jehuda, & Jiſſaſcar,& Zebullun.

24 Filii Rachelis,Joſeph,& Binjamin.

25 Filii autem Bilhæ ancillæ Rachelis,Dan,& Naphtali.

26 Filii verò Zilpę ancillæ Leæ,Gad,& Aſcher: hi *ſunt* filii Jahhakobi, qui editi ſunt ei' Padane Syriæ.

27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzchakũ patrem ſuum Mamren, in urbem Arbahhi, ea *jam eſt* Chebron: ubi peregrinus fuerat Abraham & Jitzchak.

28 Fuerũt autem dies Jitzchaki,centum octoginta annorum.

29 Et"expirans Jitzchak mortuus eſt, aggregatúſque eſt' ad populos ſuos ſenex & ſatur diebus: ſepeliveruntq; eum Hheſav & Jahhakob filii ejus.

ANNOTATIO.

1 Cùm fugeres] *hoc eſt,non minus periclitareris.* 2 Removete] *bipertita eſt Jahhakobi concio: primùm enim quicquid deteſtabile eſt Deo, ac inprimis idololatriã,procul a ſuis amoveri jubet,deinde in fide inſtituens ad ſanctificationem præparat.* Mutantes] *id eſt,externa profeſſione abnegationem veſtri, internamq; mutationem & renovationem teſtantes.* 3 Poſtea ſurg.] *exhortationis ſuperioris cauſa.* Altare] *in quo euchariſticas victimas offeram Deo,infrà ver.*14.*& votum perſolvam.* Et adfuit] *deducendo, reducendo,frænumq; fratri,ſocero finitimiſq; Schecemi injiciendo,ne me ullo pacto læderent.* 4 In manu] *id eſt,quos penes ſe in ſua poteſtate habebant.* Inaureis] *tum ne poſthac eas ut ſuperſtitionis inſignia geſtarent,tum ne in poſterum ad novos Deos conflandos materia eſſent ac irritamentum.* Abſcondit] *tota familia locum ignorante,ut præſens malum tolleretur,& a futuro caveretur.* Illa quercu] *cujus mentio eſt Jehoſchu.*24.26. *& Judic.*9.6. 5 Terror Dei] *divinitus immiſſus & maximus: humanitus enim nequaquam fuiſſet timendum illis,qui numero potentia peritiaq; locorum & viarum longè erant ſuperiores.* 6 Luzum] *vide ſuprà* 28.19. 7 Extruxit] *ut mandaverat Deus ſuprà.*1. 8 Nutrix Ribkæ] *quæ ipſi adjuncta fuerat ſuprà* 24.59.*videtur autem poſtquam Ribkam deduxiſſet ad Jitzchakum, reverſa eſſe in Meſopotamiam, jam verò deſyderio reviſendi Ribkam, filium ejus proſecuta eſſe.* 9 Tum apparens] *hac viſione Deus obſequium Jahhakobi probat, & benedictiones novumq; nomen ab Angelo impoſitum confirmat,de quibus ſupra* 28.*&* 32. 11 Ego ſum] *hîc promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a ſe dimitteret ſuprà* 28.3.*&* 4.*ideò iiſdem ferè vocibus utitur.* 12 Tibi] *non Hheſavo:nam Jahhakob ſolus cum ſuis poſteris apertè paternarum avitarumq; promiſſionum hæres inſtituitur.* 13 Aſcendit] *ut ſuprà* 17.22. 14 Inſperſitque] *id eſt, votum ſuum, de quo ſuprà* 28.22.*ibi perſolvit & obtulit Deo,cujus causâ Deus altare extrui juſſerat ſuprà ver.*1.*Synecdoche, pars oblationis pro toto.* 16 Exiguum ſpatium] *ita exponendam eſſe vocem evincitur ex* 2.*Regum.*5.19. 17 Nam etiam] *q.d. a doloribus partus ita te conſolare,quòd alterum filium, quem a Deo optabas addi ſuprà* 30.24.*jam conſequeris.* 20 Uſque in hunc] *atque etiam in Schaulis tempus.*1.*Schemu.*10.2. 22 Audivit] *hoc diſertè additur,ut planius intelligantur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà* 49.*verſ.*2.3.*&*4.*& appareat quã juſtè primogeniti jure privatus ſit:ut meminit.*1.*Chro.*5.1. Erant] *nato jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recenſetur,quia duodecim tribuum(quarum poſteà frequens fit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus hiſtoriis ſuperioribus ſubjicitur, ut cauſæ intelligantur ex quibus primogeniti præeminentia,non Reubenis Schimhhonis aut Levi fuit,ſed ad Joſephum & Jehudã,ut primos præcipuarũ uxorum filios, tranſlata eſt: de quibus vide.*1.*Chron.*5.1.*&*.2. 23 Primogenitus] *a natura, etſi præſtantiam ſuo ſcelere amiſit.* 26 Padane] *etſi Binjamin in itinere eſt natus, majoris tamen partis ratione dicuntur Padane editi: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuiſſe dicendum eſt, aut addendum excepto Binjamine, quod genus ſynecdoches receptum eſt in planis narrationibus.* 29 Expirans] *etſi Jitzchaki mors ſtatim poſt Jahhakobi reditum deſcribitur, tamen diu poſteà contigit, cùm jam Joſeph fuiſſet a fratribus venditus, & ultra xij. annos captivus. Eſt itaq; hîc anticipatio.* Ad populos] *ut ſuprà.* 25.8.

CAPUT

Caput XXXVI.

Hhesavi conjugia & discessus a Cenahhanæa, genus Edomæorum & Choræorum ducum, Reges Choræorum qui ante Jisraëliticæ Reipub. exordiũ rerum potiti sunt, & duces Edomæi qui postea præfuerunt recensentur.

1 HÆ autem sunt generationes Hhesavi, is *est* 'Edom.
2 Hhesav acceperat uxores suas e filiabus Cenahhani, 'Hhadam filiam Elonis Chittæi, & 'Aholibamam filiam Hhanæ filiam 'Tzibhhonis Chivvæi:
3 Deinde 'Basematham filiam Jischmahhelis 'sororem Nebajothi.
4 Peperit autem Hhada Hhesavo Eliphazũ, Basematha verò peperit Rehhuelem:
5 Et Aholibama peperit Jehhuschum, Jahhlamum, & Korachum: *isti sunt* filii Hhesavi, qui editi sunt ei in regione Cenahhani.
6 Assumpserat autem Hhesav uxores suas & filios suos & filias suas, omnésque [a] domesticos suos, pecus quoque suum & omnia jumenta sua, denique omnem possessionem suam quã acquisiverat in regione Cenahhani, & abierat in regionem *Sehhiris* [b] ante adventum Jahhakobi fratris sui.
7 Erant enim 'eorum facultates ampliores quàm ut habitarent simul, neque poterat terra peregrinationum eorum ferre eos propter pecora eorum.
8 Habitabat ergo Hhesav in monte Sehhiris: Hhesav is *est* Edom.
9 Hæ autem *sunt* generationes Hhesavi, patris Edomæorum 'in monte Sehhiris.
10 Hæc *sunt* nomina filiorũ Hhesavi, Eliphaz filius Hhadæ uxoris Hhesavi, Rehhuel filius Basemathæ uxoris Hhesavi.
11 Filii autem Eliphazi *sunt*, Teman, Omar, [c] Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.
12 'Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eliphazi filii Hhesavi, quæ peperit Eliphazo 'Hhamalekum: hi *sunt* 'filii Hhadæ uxoris Hhesavi.
13 Hi verò *sunt* filii Rehhuelis, Nachath, & Zerach, Schamma, & Mizza: hi *sunt* filii Basemathæ uxoris Hhesavi.
14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzibhhonis, uxoris Hhesavi: peperit enim Hhesavo Jehhuschum, & Jahhlamum, & Korachum.
15 Hi *sunt* duces filiorum Hhesavi. Filii Eliphazi primogeniti Hhesavi, dux Teman, dux Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.
16 Dux 'Korach, dux Gahhtam, dux Hhamalek, hi *sunt* duces Eliphazi in regione Edomæa: hi *sunt* filii Hhadæ.
17 Hi autem filii Rehhuelis filii Hhesavi, dux Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux Mizza, hi duces Rehhuelis in regione Edomæa: hi *sunt* filii Basemathæ uxoris Hhesavi.
18 Hi deniq; filii Aholibamæ uxoris Hhesavi, dux Jehhusch, dux Jahhlã, dux Korach: hi duces Aholibamæ filiæ Hhanæ uxoris Hhesavi.
19 Isti *sunt* filii Hhesavi, & isti [d] duces ex eis: is *Hhesav est* Edom.

[a] Heb. *animas domus suæ.*

[b] Heb. *ante faciem: sic enim interdũ accipitur præpositio, ut Jeschahh. 43.12 faciem vero pro adventu legimus suprà 32.3. & infrà 46.28. Hanc autem profectionem Hhesavi ante adventum Jahhakobi contigisse ostenditur cap. 32 & 33. suprà.*

[c] *qui etiam Tzephi. 1. Chron. 1. 36*

[d] Heb. *duces eorum.*

20 'Hi *sunt* filii Sehhiris 'Choræi, incolentes eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana,
21 Et [e] Dischon, & Etzer, & Dischan: hi duces Choræi filii Sehhiris, in regione Edomæa.
22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & [f] Heman, sororque Lotanis 'Timnahh.
23 Hi verò filii Schobalis, [g] Hhalvan, & Manachath, & Hhebal, [h] Schepho, & Onam.
24 Et hi filii Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hhana: is *est* Hhana qui ' invenit mulos in deserto, cùm pasceret asinos Tzibhhoni patri suo.
25 Hi autem filii Hhanæ, Dischon, 'Aholibama quoque filia Hhanæ.
26 Et hi filii [i] Dischanis, [k] Chemdan, & Eschban, & Jitran, & Ceran.
27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, & [l] Hhakan.
28 Item hi filii Dischanis, Hhutz, & Aran.
29 Hi *sunt* duces Choræ*æ gentis*, dux Lotan, dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,
30 Dux Dischon, dux Etzer, dux Dischan, hi *sunt* duces Choræ*æ* gentis [m] in ducatibus eorũ, in regione Sehhiris.
31 'Hi autem *sunt* Reges qui regnaverunt in regione Edomæa, antequàm regnaret ' Rex in filiis Jisraëlis.
32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh filius Behhoris, 'cujus civitas nomine Dinhaba.
33 Mortuo autem Belahho, regnavit pro eo Jobab filius Zerachi ex Botzra.
34 Itẽ mortuo Jobabo, regnavit pro eo Chuschcham ex regione Temanæi *populi*.
35 Item mortuo Chuschamo regnavit pro eo Hadad filius Bedadi, qui percussit Midjanem in agro Moabitarum, cujus civitas nomine *erat* Hhavith.
36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo Sãla e Masreka.
37 Itẽ mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul ex Rechobothis fluminis.
38 Itẽ mortuo Schaule, regnavit pro eo Bahhal-chanan filius Hhacboris.
39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhacboris, regnavit pro eo [n] Hadar, cujus civitas nomine *erat* [o] Pahhu: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, filia Mezahabi.
40 Atque hæc *sunt* nomina ducum Hhesavi secundũ familias suas per loca sua, *nuncupata* illorum nominibus: dux 'Timnahh, dux Hhalva, dux Jeteth,
41 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
42 Dux Kenaz, dux Teman, Dux Mibtzar,
43 Dux Magdiel, dux Hhirã: hi *fuerũt* duces Edomæorũ secũdũ habitationes suas in regione possessionis suę: is *est* Hhesav autor Edomęorũ.

[e] *qui & Dischan, infrà ver. 26.*

[f] *qui & Homan. 1. Chro. 1.39.*

[g] *qui & Hhaljan. 1. Chro. 1.40.*

[h] *qui & Schephi, ibidem.*

[i] *qui & Dischon, suprà ver. 21.*

[k] *qui & Chamran, 1. Chro. 1.41.*

[l] *qui & Jahhakam. 1. Chro. 1.42.*

[m] Heb. *in ducibus eorum, vel secundum duces eorum.*

[n] *qui & Hadad 1. Chro. 1.50.*

[o] *quæ & Pahhi, ibidem*

ANNOTATIO.

1 Edom] *hujus cognominis causam vide suprà 25.29.* 2 Hhadam] *quæ etiam suprà 27.1. Basemath dicitur: binomia enim fuit.* Aholibamam] *hoc nomine non recensetur inter uxores Hhesavi, suprà 27.1. & 28.9. quare aut alia ab illis diversa est, aut eadem quæ suprà 27. Jehudith filia Beeri nominatur, ita ut ipsa æquè ac pater fuerit binomia. Nec obstat quod illic Chittæus, hic Chivvæus dicitur, qui populi diversi sunt, suprà 10.15. & Exo. 3.8. nã Chittæorũ amplissimi erãt fines, quibus Chivvæi cõtinebãtur.*

Tzib-

Tzibhhonis] *avi nomen ad difcretionem additur, ne alterius Hhanæ filia putaretur, qui Tzibhhonis frater fuit, ver.20.* 3 Bafematham] *hæc quoque binomia fuit, vocatur enim Machalath fupra 28.9.* Sororem Nebajothi] *id eft, ex eadem matre: de hoc fuprà 25.13.* 7 Eorum] *id eft, Jitzchaki patris & Hhefavi ipfius, qui ambo in regione Cenahhani peregrini erant.* 9 In monte Sehhiris] *id eft, nepotes, qui nati funt ei jam habitanti Sehhiris montem. Confer cum hoc catalogo 1.Chron.1.* 12 Timnahh] *foror Lotanis, infrà ver.22. ex hoc loco explicandus alter 1.Chron.1.36.* Hhamalek.] *illorum Hhamalekitarum autor qui Exodi 17.14. a Domino funt excidio deftinati: vide Deut.2.4. annot.* Filii Hhadæ] *id eft, nepotes.* 16 Korach] *hic in filiorum catalogo omiffus eft: fortaffis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: fed tamen diftinguendus a Koracho filio Aholibamæ, de quo verf.14. & 18.* 20 Hi funt filii] *horum recenfio fit propter affinitatem quam Hhefav & Eliphaz cum eis contraxerunt: qua occafione factum eft ut cum eis habitarent, & in imperio tandem eis fuccederent.* Choræi] *ut fuprà 14.6. hanc autem eandem gentem Chivvæam dici apparet ex collatione ver.2. & 21. hujus capitis.* 22 Timnahh] *vide fuprà in ver.12.* 24 Invenit mulos] *id eft, artem excogitavit, qua ex admiffura afini & equæ muli procrearentur.* 25 Aholibama] *non illa Hhefavi uxor: vide fuprà in ver.2.* 31 Hi autem] *q.d. ad hanc ufque ætatem noftram, cùm nondum Jifraëlitæ ab Aegyptiorum fervitute liberati proprium haberent gubernatorem adminiftrationémque liberam, quæ me gubernatore cœpit, octo ifti in Edomæa regnarunt.* Rex] *id eft, gubernator unicus & ordinarius, Mofche, ut Deut.33.5. Judic.17.6. & 1.Schemu 21.12.* 32 Cujus civitas] *hi omnes ex diverfis locis oriundi fuerunt: unde colligitur eos non jure fucceffionis, fed vel electione, vel tyrannide ad gubernationem perveniffe, quòd indicaverat Jitzchaki vaticinium, gladio tuo vives, fuprà 27.42.* 40 Timnahh] *& Aholibama ver.41. nomina virorum funt hîc, quæ fuprà eodem capite mulieribus funt attributa.*

Caput. XXXVII.

Jofeph adolefcens fratrum vitia patri retegens, ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ familiæ princeps futurus præmonftratur: fed fratrum odium invidiamq; tantam fufcipit, ut occafione oblata primùm in necem, deinde in venditionem ejus confpirent: qua ratione eò rem deducunt, ut in Aegyptum abductus Satrapæ Ægyptii mancipium fiat.

1 HABITABAT verò Jahhakob in regione' peregrinationum patris fui, in regione Cenahhani.

2 [a] Hæc *funt* quæ acciderunt Jahhakobo: Jofeph natus feptemdecim annos pafcebat cũ fratribus fuis gregem (*erat* autem' puer) cum filiis Bilhæ & cum filiis Zilpę uxorum patris fui: 'referebatque Jofeph famam eorum malam ad patrem ipforum.

[a] Heb. *generationes, ut fuprà 6.9.*

3 Jifraël autem diligebat Jofephum præ omnibus filiis fuis, quòd 'filius fenectutis effet fibi, feceratque ei tunicam verficolorem:

4 Videntes verò fratres ejus patrem fuum diligere eum præ omnibus fratribus ejus, oderant eum adeò ut non poffent alloqui eum [b] placidè.

[b] Heb. *ad pacem, id eft, placidis verbis.*

5 Prætereà cùm fomniaffet Jofeph fomniũ, narrabat *illud* fratribus fuis: quamobrem [c] magis adhuc oderant eum.

[c] Heb. *addiderunt adhuc odiffe eum: ut infrà ver.8.*

6 Dicebat enim ad eos, audite nunc fomnium hoc, quod fomniavi:

7 'Ecce nobis colligantibus fegetum fafces in medio cujufdam agri, ecce furgebat fafcis meus, & etiã ftabat erectus: ecce autem circuibant fafces veftri, & incurvabant fe fafci meo.

8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergóne [d] planè regnabis fuper nos, aut prorfus dominaberis nobis? quare magis adhuc oderunt eum propter fomnia ejus, & propter verba ejus.

[d] Heb. *regnando regnabis, &c. dominando dominaberis.*

9 Deinde cùm fomniaffet adhuc fomnium alterum, narravit illud fratribus fuis dicens, ecce fomniavi adhuc fomnium, quòd ecce ipfe Sol & Luna ftellæq; undecim incurvabant fe mihi.

10 Narravit quoque patri fuo, idque cum fratribus fuis: quamobrem 'increpavit eum pater ejus, ac dixit ei, quódnam *eft* hoc fomniũ quod fomniafti? an [e] omnino veniemus 'ego & mater tua & fratres tui, ut incurvemus nos tibi in terram?

[e] Heb. *veniendo veniemus.*

11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater verò ejus obfervabat rem ipfam.

12 Cùm autem abiiffent fratres ejus, ad pafcendũ gregem patris fui apud Schecemum,

13 Dixit Jifraël ad Jofephum, Nónne fratres tui pafcunt apud Schecemum? adefdum ut mittam te ad eos: qui dixit ei, ecce me.

14 Deinde dixit ei *Jahhakob*, i nunc, [f] cognofce de incolumitate fratrum tuorum, & de incolumitate gregis, & refer ad me aliquid: fic cùm dimififfet eum e valle Chebronis, abiit is Schecemum verfus.

[f] Heb. *vide pacem.*

15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret in quodam agro, interrogavit eum vir quidam, dicendo, quid quæris?

16 Qui dixit, fratres meos quæro: indica quęfo mihi, ubinam ipfi pafcunt.

17 Dixit verò vir ille, profecti funt hinc, nam audivi dicentes, abeamus Dothajina: infecutus igitur Jofeph fratres fuos invenit eos 'Dothanis.

18 Illi autem videntes eũ e-longinquo, cùm nondum acceffiffet ad ipfos, machinati fuerant contra eum de eo interficiendo.

19 Dixerant enim [g] alter ad alterum, ecce, 'dominus fomniorum ifte advenit.

[g] Heb. *vir ad fratrem fuũ.*

20 'Nunc igitur agite occidamus eum, & injiciamus eum in unam ex his cifternis, tum dicemus, beftia mala devoravit eum: & videbimus quid futura fint fomnia ejus.

21 Quod cùm audiret Reuben, ut 'eriperet eum e manibus illorum ('dicebat enim, non percutiemus eum [h] lethaliter)

[h] Heb. *animã, id eft, ne adimamus ei vitam.*

22 Dixit ad eos Reuben, 'ne effundite fanguinem, injicite eum in cifternam iftam, quæ *eft* in hoc deferto, fed manum ne immittite in eum: ut eriperet eum e manu illorum, eumque reduceret ad patrem fuum.

23 Fuit itaque cùm adveniffet Jofeph ad fratres fuos: ut exuentes Jofephum 'tunica fua, tunica illa verficolore [i] qua erat indutus,

[i] Heb. *quæ erat fuper eum.*

24 Affumerent eum injiceréntque eum in ipfam cifternam: cifterna autem illa vacua *erat*, non

non *erat* aqua in ea.

25 Deinde ſedebant ad comedendum cibũ, cùm ſublatis oculis ſuis viderunt quòd ecce cœtus commeantium *Jiſchmahhelitarum veniebat ex *Gilhhade, quorum cameli ferebant *myxaria, & opobalſamum, & ladanum, pergentes ut deportarent *ea* in Ægyptum:

26 Dixitque Jehuda ad fratres ſuos, *quod erit lucrum cùm interfecerimus fratrem noſtrum, & occultaverimus ſanguinem ejus?

27 Agite vendamus eũ Jiſchmahhelitis iſtis, & manus noſtra ne ſit in eum, quia frater noſter, *caro noſtra eſt: cui auſcultaverunt fratres ejus.

28 Itaque tranſeuntibus viris Midjanitis mercatoribus extrahentes ſuſtulerunt Joſephum ex ipſa ciſterna, vendiderunt que [k] eum Jiſchmahhelitis illis viginti *ſiclis* argenteis: qui deduxerunt eum in Ægyptum.

[k] Heb. *Joſephum: vide ſuprà* 12.2.

29 *Reverſus autem Reuben *ad ipſam ciſternam, cùm ecce non eſſet Joſeph in ea ciſterna, *laceravit veſtimenta ſua.

30 Quamobrem reverſus ad frates ſuos dixit, puer ille non adeſt: ego verò *quorſum ibo ego?

31 Tum acceperunt tunicam Joſephi, & jugulantes hircum caprarum, intinxerunt tunicam illam ſanguine ejus.

32 Et miſerunt qui deferrent tunicam illam verſicolorem ad patrem ſuum, ac dicerent, hãc invenimus: agnoſce nunc an tunica filii tui ſit, nec ne.

33 Qui agnoſcens eam dixit, tunica filii mei eſt, beſtia mala devoravit eum: [l] omnino diſcerptus eſt Joſeph.

[l] Heb. *diſcerpendo diſcerptus.*

34 Laceranſque Jahhakob veſtimenta ſua, & imponens *cilicium lumbis ſuis, luxit propter filium ſuum diebus multis.

35 Et quamvis ſurrexiſſent omnes filii ejus omnéſque *filiæ ejus ad conſolandum eum, renuit conſolationem admittere, dicebat enim, *quin deſcendam ad filium meum lugens in ſepulchrum: flevit etiam illum *pater ejus.

36 Medanæi autem vendiderunt illũ *abductum* in Ægyptum, Potiphari aulico Parhhonis præfecto *ſatellitum.

ANNOTATIO.

1 Peregrinationum] *ut ſuprà* 17.8. 2 Puer] *non tantùm ætate, ſed etiam miniſterio, cujus ratione Jehoſchuahh ætate maturus puer Moſchis. Ex.* 33.11. *& Gechazi puer Eliſchahhi* 2. *Reg.* 4.12 *dicitur. q.d. patri fratribusque miniſtrabat, & utriſque pro mediaſtino erat.* Referebatq;] *tres cauſæ fraterni in eum odii ex ordine recenſentur, delatio maleactæ vitæ apud patrem, patris amor ſingularis erga eum, & ſomnia ejus de principatu futuro.* 3 Filius ſenect.] *natus enim erat Jahhakobo jam* 91. *annum agenti.* 7 Ecce] *vide hujus ſomnii complementum infrà* 42.6. *ut ſequentis, cap.* 46. 10 Increpavit] *aſtutè coram fratribus, quorum animos ſciebat in Joſephum exacerbatos eſſe: nam revera ipſe rem obſervabat, verſ. ſeq.* Ego & mater] *in hac reprehenſione ſomnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento* ἐξ ἀδυνάτου καὶ ἀτόπου, *q.d. ergo reſurrectura eſſet mater tua: etſi hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Joſephi impletum eſt, infrà* 46. 17 Dothanis] *ſive Dothajinis, cujus loci mentio eſt* 2. *Reg.* 6.13. 19 Dominus ſomniorum] *id eſt, qui ſibi futuram in nos dominationem ſomniat.* 20 Nũc igitur] *tam citò de tanto ſcelere perpetrando concludunt, quia aliis aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.* 21 Eriperet] *id eſt, novo conſilio ejus cædem impediret.* Dicebat] *apud ſe, ut ſuprà* 11.3. 22 Ne effundite] *callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, etſi revera illius vitæ conſulebat.* 23 Tunica ſua] *de qua ſuprà ver.* 3. *cur exuerent vide infrà ver.* 31. *& ſeq. quomodo autem intereà Joſeph ſe erga fratres gereret, exponitur infrà* 42.22. 25 Jiſchmahhelitarum] *Jiſmahhelitæ hîc, Midjanitæ ver.* 28. *& Medanæi ver.* 36. *omnes Arabiam incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic.* 8.24. *& quia cœtus iſte mercatorum ex variis conſtabat, Moſche illum variis nominibus exprimit.* Gilhhade] *unde in Ægyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ* 8.22. *&* 22.6. *& alibi oſtenditur.* Myxaria] *hanc vocem & duas ſequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius viſum eſt, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teſte Ægineta, Aëtio, Pſello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Necoth accedente: opobalſamum cum R.D.K. interpretati ſumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas ſecuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.* 26 Quod erit] *Jehuda divina providentia ductus, fratribus ſuadet ſine cæde & cum lucro poſſe tria illa mala vitari quorum causâ Joſephum oderant, ſi mercatoribus vænum detur: ſic enîm fore ut a patre (apud quem ipſos accuſabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abſtrahatur, & ſervitutem ſubeat loco ſperati dominatus.* 27 Caro noſtra] *id eſt, perinde erit ſi eum morti tradamus, ac ſi nobis ipſis vim inferremus.* 28 Siclis argent.] *vide ſuprà* 23.16. 29 Reverſus] *aberat enim cùm acciperetur Jehudæ conſilium, & perficeretur.* Ad ipſam ciſt.] *ut Joſephum extractum reduceret, ſuprà ver.* 22. Laceravit] *ut veteribus erat in more, cùm triſte aliquid accidebat, ut infrà ver.* 34. *& alibi frequenter.* 30 Quorſum ibo] *id eſt, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuiſſe, tum quia illi ut ſeniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infenſiorem ſibi patrem redderet quem jam offenderat, ſuprà* 35.22. 34 Cilicium] *id eſt, veſtem vilem & ſine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teſte R.D.K. non tantùm ſaccum formatum, ſed ejus materiam & omne involucrum vile ſignificat.* 35 Filiæ] *id eſt, filia, nurus, neptes.* Quin deſcendam] *id eſt, tantus eſt hic luctus, ut me ad mortis uſque articulum proſecuturus ſit, & citò in ſepulchrum detruſurus.* Pater ejus] *Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Joſepho quaſi* 12. *annos vixit. vide ſuprà in* 35.29. 36 Satellitum] *Hebræa vox communis laniis, cocis & ſatellitibus, ſignificat mactatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò ſontes in ſupplicium mactabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic cuſtodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà* 40.3. *& Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis captis ac Rege abducto, ſuum mactatorum ſive ſatellitum præfectum eò miſit, ut capitalem ſuam ſententiam in reliquias populi ipſamq; civitatem exequeretur.* 2. *Regum ultimo. Hi Latinè quæſtores rerum capitalium dici poſſunt.*

Caput XXXVIII.

Jehudæ Christi progenitor, ex Cenahhanæa uxore ternos liberos suscipit, duobus senioribus eandem uxorem successivè conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promittens eam in paternam domum remittit: quod cùm suo tempore non præstitisset, nurus simulato habitu ex Jehuda concepit & parit.

1 FUIT autem illo tempore, cùm descendens Jehuda a fratribus suis divertisset ad quendam Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,

2 Vidissetq; ibi Jehuda filiam cujusdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam *in uxorem* congressus esset cùm ea,

3 Et illa concepisset peperissetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,

4 Deinde concipiens rursus peperisset filiū, cujus nomen vocavit Onanem,

5 Pòst rursus peperisset filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Jehuda Cezibi cùm illa pareret ipsum)

6 Ut acciperet Jehuda uxorem Hhero primogenito suo, cujus nomen Tamar.

7 Cùm autem esset Hher primogenitus Jehudæ malus in oculis Jehovæ, morti tradidit eum Jehova.

8 Ideoque dixit Jehuda Onani, congredere cum uxore fratris tui, & fratris nomine duc eā: ut exuscites semen fratri tuo.

9 Sciebat autem Onan non fore suum semen illud: ideò congressurus cum uxore fratris sui, perdebat *semen, effundens* in terram, ne suppeditaret semen fratri suo.

10 Cúmque malum videretur in oculis Jehovæ quod faciebat, morti tradidit etiam istum.

11 Quamobrem dixit Jehuda Tamaræ nurui suæ, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndū* ne moriatur ipse quoq; sicut fratres ejus) sic abiens Tamar manebat in domo patris sui.

12 Sed cùm plures essent dies, mortuā filiā Schuhhæ uxore Jehudæ, Jehuda se consolatus ascendit ad tonsores gregis sui, ipse cum Chira amico suo Hhadullamæo Timnam.

13 Quod cùm renunciatum esset Tamarę dicendo, ecce socer tuus ascendit Timnam ad tondendum gregem suum:

14 Deponens illa vestes viduitatis suæ a se operuit se peplo ac texit se, consedítq; in [a] bivio quod *est* juxta viam Timnam versus: videbat enim adolevisse Schelam, se verò non fuisse datam ei in uxorem.

15 Videns autem eam Jehuda existimavit eam esse scortum, operuerat enim faciem suam.

16 Divertens itaque ad eam in ipsa via, dixit, age quæso, congrediar tecum (non enim noverat nurum suam esse) quæ dixit, quid dabis mihi ut congrediaris mecum?

17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquiesco* si des pignus donec miseris.

18 Tū dixit ille, quódnam *est* pignus quod dem tibi? quæ dixit, sigillum tuum sudarium tuum & scipio tuus qui *est* in manu tua: his datis ei congressus est cum ea, & concepit ea ex illo.

19 Deinde surgens abiit deposuitq; peplū suum a se, ac induit vestes viduitatis suæ.

20 Misit autem Jehuda hœdū illum caprarum per amicum suum Hhadullamæum illum, ut reciperet pignus e manu istius mulieris, sed non invenit eam:

21 Cúmque interrogaret viros loci illius dicendo, ubinam *est* meretrix illa, *quæ* erat in isto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hic *ulla* meretrix.

22 Quamobrem reversus ad Jehudam dixit, non inveni eam: quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hic *ulla* meretrix.

23 Et dixit Jehuda, retineat sibi, ne simus contemptui: ecce misi eram hœdum istum, tu autem non invenisti eam.

24 Fuit verò cùm tertius mensis ageretur, ut nunciaretur Jehudæ dicendo, scortata est Tamar nurus tua, etiámque ecce gravida est ex scortatione: quare dicebat Jehuda, educite eam ut comburatur.

25 Sed cùm educeretur, misit ipsa ad socerum suum qui diceret, ex viro cujus hæc *sunt*, ego sum gravida: dicebátque, agnosce quæso cujus *sint* ista, sigillum hoc sudariúmque hoc, & hic scipio.

26 Quæ agnoscens Jehuda dixit, justior est me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: neque [b] amplius deinceps cognovit eam.

27 Fuitq; quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)

28 Fuit, inquā, cùm pareret, & illorū unus exereret manū: ut obstetrix acceptū coccinū alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.

29 Sed fuit cùm retraxisset manum suam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quā perrupisti! [c] tua *est* ruptura: ideò vocavit *quisque* nomen ejus [d] Peretzum.

30 Posteà verò exivit frater ejus, ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quisque nomen ejus Zerachum.

[a] Heb. *in porta oculorum: periphrasis bivii, quo oculus quodammodo aperitur janua, ut illorū intuitus huc illuc ferri possit.*

[b] Heb. *adjecit ultrà cognoscere.*

[c] Heb. *super te est ruptura.*

[d] *id est, rupturam.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus historiæ partem necesse est ante Josephi venditionem contigisse: cùm enim tantùm 22. anni inter venditionem Josephi & descensum Jahhakobi cum familia in Ægyptum numerentur, non potuit tam brevi spatio Jehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus successivè conjungere, tertii conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru suscipere, & illorum unus duos filios gignere ante descensum in Ægyptum. Contigit ergo ante venditionem Josephi saltem usque ad tempus quo Hher primus Jehudæ filius decimum annum agebat.* Illo tempore] *quo Jahhakob ad patrem suum Jitzhhakum redierat, Jehuda annum* 17. *agente, suprà.* 35.27. 3 Peperissétque] *eodem anno* 17. *Jehudæ.* 5 Cezibi] *quod aliàs dicitur Aczib. Jehosch.*19.28. *& Judic.*1.31. 8 Fratris nomine] *hic primùm legitur uxor fratris unius sine liberis mortui alteri tradita ad excitandum mortui semen: quam consuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut.* 25.5. Exuscites semen] *id est, procrees liberos,*

quorum

*quorum primus pro mortui filio habeatur: quam interpretationem docet Mosche Deut.*25.6. 9 Sciebat] *quia non erat jus â Jehuda recens invectum, sed mos jamdiu receptus, ac proinde juveni Onani cognitus.* 12 Cùm plures] *quibus videlicet creverat Schela (erat enim quasi* 16.*annorum) & ipsa diutius quàm anteà expectarat.* Timnam] *oppidum tribus Jehudæ, Jehosch.*15.57.*sicut Aczib & Hhadullam, nam vicina erant.* 14 Deponens illa] *duabus de causis Tamar fraudulentum hoc consilium init: prior est jus receptum, ut mortuo proximus semen excitet, proximoq; cessante ex ordine necessitudinis alius succedat, ut ex Ruth* 3.*constat: posterior, promissio soceri suo tempore non præstita.* Operuit se peplo] *pro capitis tegmine viduis usitato sumpsit matronale.* Texit se] *id est, faciem suam, ut sequente ver. Synecdoche.* 15 Existimavit] *eo quòd more impudicarum mulierum in bivio sederet, Proverb.* 7.12.*&* 9.14. *& Jechezkel.*16 24.*&* 25. Operuerat] *altera causa cur scortum esse putet, quia de facie cognosci non vult.* 16 Quid dabis] *mercedem specie, sed reipsa cautionem quærit, quasi ex eo concipiat, certu indicius id probare possit.* 18 Congressus est] *agens quasi* 34.*annum: nam in Æygptum venit* 50 *ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congressu filius pater duorum filiorum esset, infrà* 46.12. 19 Abiit] *non expectato hædo, quia seminis non mercedis causâ socerum admiserat.* 23 Ne simus] *id est, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam infamu erat scortatio etiam inter homines ignorantes Dei.* 24 Educite eam] *ad judices in portam.* Comburatur] *non decernit, quia judex non est, sed ex regionis consuetudine supplicium ejus urget, abs qua in filii persona se læsum arbitratur.* 26 Justior est me] *q.d. gravius peccavi, qui facta ei spe conjugii delusi eam, quàm ea quæ fraudantem circumvenit.* Neque ampl.] *quia incestus est.* 29 Tua est rup.] *hoc est, tibi convenit a ruptura nomen, quale est Peretz, quia fratrem antevertens prior erupisti.*

Caput. XXXIX.

Joseph in servitutem redactus tantam heri sui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omniũ rerum administrationem ei cõmittat: & licèt ab hera calumniosè traductus in summũ heri odiũ veniat, miserèq; in carcerem compingatur, tamen rursus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus saltem vinctiu præficitur.

1 JOSEPH igitur deductus fuerat in Ægyptum: emeratque eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus satellitum, vir Ægyptius, e manu Jischmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.

2 Adfuit autem Jehova Josepho, ut esset vir prosperè agens, dum fuit in domo domini sui Ægyptii.

3 Vidente itaque domino ejus Jehovam esse cum eo, & omnia quæ ipse faciebat Jehovam secundare in manu ejus:

4 Adeò invenit Joseph gratiam in oculis ejus ut ministraret ei, postremò præfecit eum domui suæ, & quicquid *erat* sibi, tradidit in manum ejus.

5 Fuitq; ex quo præfecerat eum domui suæ & omnibus quæ *erant* sibi, ut benediceret Jehova domui illius Ægyptii propter Josephum, essetq; benedictio Jehovæ in omnibus quæ *erant* ei domi & rure.

6 Quapropter relinquebat omnia quæ *erant* sibi in manu Josephi, adeò ut non cognosceret cum eo de re ulla præter cibum quo ipse vescebatur: erat autem Joseph pulcher forma & pulcher aspectu.

7 Fuit itaque [a] his rebus gestis, cùm sustulisset uxor domini ejus oculos suos in Josephũ, ut diceret, concumbe mecum.

8 Qui renuens dixit ad uxorem domini sui, en dominus meus non cognoscit mecũ quicquid *est* in hac domo, & quæcumque *sunt* ipsi tradidit in manum meam:

9 Nullus *est* ei in hac domo major me, neque subtraxit a me quicquam præter te, quatenus uxor ejus es: quomodo ergo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?

10 Fuit autem alloquente ea Josephum [b] quotidie, cùm non acquievisset ei ut cubaret juxta eam, *aut* ut esset cum ea,

11 Fuit, inquam, hujusmodi aliquo die, cùm venisset *Joseph* domum ad faciendum opus suum, neque esset quisquam ex [c] domesticis ibi in ea domo,

12 Ut illa prehenderet eum veste ejus, dicendo, concumbe mecum: sed is relicta veste sua in manu ejus, fugiens egressus est foras.

13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta veste sua in manu ipsius, fugisse foras,

14 Ut inclamaret domesticos suos, & loqueretur eis dicẽdo, videte, adduxit nobis virum Hebræũ ad illudendũ nobis: accessit ad me ut concũberet mecũ, sed inclamavi voce magna.

15 Fuitq; cùm audiret ille me sublata voce mea inclamantem, ut relicta veste sua juxta me, fugerit foras.

16 Ita deposuit vestem illius penes se, donec veniret dominus illius domum suam.

17 Tunc allocuta est eum hujusmodi verbis, dicendo, accessit ad me servus iste, Hebræus iste quem adduxisti nobis, ut illuderet mihi:

18 Sed fuit cùm sublata voce mea inclamarẽ, ut relinquens vestem suam penes me fugerit foras.

19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius verba uxoris suæ, quibus alloquebatur ipsum dicendo, [d] omnino hæc fecit mihi servus tuus: ut accenderetur ira ejus.

20 Quamobrem rapiens Dominus Josephi eũ, collocavit eum in [e] turri carceris, loco ubi vincti Regis conclusi erant: ut esset ibi Joseph in turri *carceris.*

21 Sed adfuit Jehova Josepho, & extendit ad eum usq; benignitatem, adeò ut [f] reddiderit eum gratiosum in oculis præfecti turri *carceris,*

22 Tradideritque præfectus turri carceris in manũ Josephi omnes vinctos qui *erant* in turri carceris: & quicquid facere solent ibi, id ipse faciebat.

23 Præfectus turri carceris nihil quicquã inspiciebat *quod esset* in manu ejus, eo quòd Jehova adesset ei: & quod ipse faciebat, Jehova secundabat.

[a] Heb. *post has res.*

[b] Heb. *die die.*

[c] Heb. *viris domus, ut infrà.* 14. *sic suprà* 17.23. *&* 27.

[d] Heb. *secundum verba hæc.*

[e] Heb. *in loco rotundi carceris: periphrasis turris: sic deinceps.*

[f] Heb. *dederit gratiam ejus: hypallage, pro dederit ei gratiam, id est, conciliaverit.*

ANNOTATIO.

1 Joseph] *Regressio ad historiam cap.*37. 4 Ministraret ei] *tres gradus describit Mosche servitutis Josephi: primo fuit conservus pari conditione cum cæteris, secundò cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus*

& omnibus

& omnibus facultatibus ejus domi & rure. 6 Quapropter] *id eſt, poſtquam adminiſtratio ejus hero probata eſt, immunem eum fecit a rationibus reddendis, adeò illius probitati confidebat.* Præter cibum] *id eſt, nihil erat ſollicitus, genio tantùm indulgebat: proverbiale dictum de eo qui res domeſticæ curam totam alteri committit.* 7 Suſtuliſſet] *præter decorum pudicæ fœminæ.* 9 Nullus eſt] *q d fidem meam, cui dominus meus omnia commiſit perfidè violarem, & in Deum conjugii autorem aſſertorémque peccarem.* 10 Eſſet cum ea] *aliquantiſper conſiſteret & colloqueretur.* 14 Inclamaret] *ut marito facilius perſuaderet, cùm apud eum Joſephum eſſet accuſatura.* Videte] *pallium oſtentans loquitur.* Adduxit] *indignationem adverſus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.* Nobis] *ita ſervorum animos in Joſephum inflammat.* Hebræum] *generis meminit ut Joſephum magis odioſum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Ægyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.* 20 Loco ubi vincti] *id eſt, carcere duriſſimo, quò detrudebantur ſontes qui Regem offenderant, ut evidentius declaratur Pſal. 105.18. quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15. & 41.14.* 21 Extendit] *id eſt, effecit ut ſua benignitas ad eum uſque carcere incluſum penetraret, Sapi. 10.13.* Præfecti turri] *hic Potipharis ſatellitum præfecti ſervus erat, fidei commiſſarius cuſtos: eſt autem veriſimile Joſephum huic rem totam ſicut habebat explicaſſe, quod apud dominum non licuerat, itaque factum eſſe, ut etiam Joſephi dominus de innocentia ejus perſuaſus, ei paulatim faveret: quod confirmatur infrà 40.4.*

CAPUT XL.

Joſeph in carcere Satrapis Regis a domino ſuo jam melius ipſi cupiente præficitur: quorum ſomnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam ſibi ad libertatē dignitatemq́ maximam eodem autore ſternit.

1 FUIT autem his rebus geſtis, cùm peccaviſſent pincerna Regis & piſtor in dominum ſuum, in regem Ægypti,

2 Efferveſcenſque Parhho contra duos aulicos ſuos, contra præfectum pincernarū, & contra præfectum piſtorum,

3 Tradidiſſet eos in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, in [a] turrim carceris locum ubi Joſeph vinctus erat,

4 Ut committeret præfectus ſatellitum Joſephum cum eis, qui miniſtraret eis: fueruntque diebus *multis* in cuſtodia.

5 Somniaverunt autem ſomniū uterque illorum, quiſque ſomniū ſuum nocte [b] eâdem, quiſque *ſecundum interpretationē ſomnii ſui, pincerna ille & ille piſtor qui *fuerant* Regis Ægypti, qui vincti *erant* in turri carceris.

6 Cùmque veniens ad eos Joſeph mane aſpexiſſet eos, quòd ecce *mœſti erant,

7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui ſecum *erant* in cuſtodia, in domo domini ſui, dicendo, quare vultus veſtri [c] afflicti *ſunt* hodie?

8 Qui dixerunt ad eum, quiſque ſomniū ſomniavimus, & *nemo *eſt* qui interpretetur illud: dixit verò ad eos Joſeph, *an non Deo *ſunt* interpretationes? narrate quæſo mihi illa.

9 Narravit ergo præfectus pincernarum ſomnium ſuum Joſepho, dicens ei: in ſomnio meo, cùm *ecce vitis coram me *eſſet*,

10 (*In qua vite tres erant palmites) ipſa quaſi germinaret, erumperet flos ejus, matureſcerent botri ejus, *mox eſſent* uvæ maturæ,

11 Et poculum Parhhonis *eſſet* in manu mea, accipiens illas maturas uvas exprimebam eas in poculum Parhhonis: dabámque poculum ipſum in manum Parhhonis.

12 Cui dixit Joſeph, hæc *eſt* interpretatio ejus: tres illi palmites tres dies *ſunt.

[a] Heb. *locum rotundi carceris, ut ſuprà 39.20.*

[b] Heb. *una, ut infrà 41.11.*

[c] Heb. *mali.*

13 [d] Intra dies tres *recenſebit Parhho caput tuum & reſtituet te in [e] ſtatum tuum: porrigeſque poculum Parhhonis in manum ejus, ſecundum munus priſtinum, cùm eſſes pincerna ejus.

14 Quòd ſi memor eris mei apud te cùm bene erit tibi, tunc exerceto quæſo erga me benignitatem: aut mentionem facito mei apud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac domo.

15 Etenim [f] omnino per plagium ſurreptus ſum e terra Hebræorum: atque adeò *hîc non feci quicquam cur conjicerent me in hanc foveam.

16 Cùm autem videret præfectus piſtorum eum [g] bonam interpretationem attuliſſe, dixit ad Joſephum: etiam ego in ſomnio meo, cùm ecce tria caniſtra [h] foraminatim texta ſuper caput meum eſſent,

17 In caniſtro autem ſupremo *eſſet* cibus Parhhonis, ex quovis opere piſtorio, volucres *comedebant ea e caniſtro illo ſupra caput meū.

18 Cui reſpondens Joſeph dixit, hæc *eſt* interpretatio ejus: tria caniſtra illa, tres dies ſunt.

19 [i] Intra dies tres recenſebit Parhho caput tuum, *n e ſit *deinceps recenſio* de te: ſuſpendet enim te de ligno, & comedent volucres carnem tuam ex te.

20 Fuit ergo ipſo die tertio, die quo editus fuerat Parhho, cùm faceret convivium omnibus ſervis ſuis, ut recenſeret caput præfecti pincernarum & caput præfecti piſtorum inter ſervos ſuos.

21 Et reſtitueret præfectum pincernarum in ſuum potus miniſtrandi munus, ut traderet poculum in manum Parhhonis,

22 Præfectum verò piſtorum ſuſpenderet: queadmodum interpretatus fuerat eis Joſeph.

23 Non eſt autem præfectus pincernarū recordatus Joſephi, ſed oblivioni tradidit eum.

[d] Heb. *cùm adhuc tres dies.*

[e] Heb. *baſin tuam, id eſt, locum vel ſedem: tranſlatio a vaſis domeſticis ad domeſtica hominum officia: ut infrà 41.13.*

[f] Heb. *furando furto ablatus ſum.*

[g] Heb. *bonum interpretatū eſſe.*

[h] Heb. *foraminis.*

[i] Heb. *cùm adhuc tres dies, ut ſuprà 13.*

ANNOTATIO.

5 Secundum interp.] *id eſt, ſomnium eventui reſpondens quem prædixit ſua interpretatione Joſeph inf. ver. 22. ſic infrà 41.11. & 12.* 6 Mœſti] *ut ſolent divinitus immiſſa ſomnia graviter eos afficere quibus immittuntur: ſic turbatus eſt Parhho infrà 41.8. & Rex Babyloniæ Daniel 2.* 8 Nemo eſt] *id eſt, neq; eſt hîc ariolus, neq; captivis nobis adeundi illos copia conceditur pro Aegyptiorum conſuetudine.* An non Deo] *ab ariolis animum eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationem, ut ſomniorū autore, comparat, poſtremò quia ſe dono interpretandi divinitus inſtructū eſſe ſentit, ſpem illis interpretationis facit.* 9 Ecce] *Hypotypoſis ſomniis ordinaria, quia ſomniātibus res de quibus ſomniant præſentes eſſe videntur.* 10 In qua vite] *ut quod ex naturæ ordine multis menſibus fit, ſomnianti uno momento objicitur, ita aſyndeta & compendioſa admodū oratione narrant.* 12 Sunt] *i. ſignificant: categoricè enunciat*

Joſeph ſententiam ſomnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur. 13 Recenſebit] *cùm familiam & ſervitia omnia luſtrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.* 15 Hic] *ex quo in Ægyptum adductus ſum.* 17 Comedebant] *roſtra foraminibus in caniſtrum immittentes.* 19 Ne ſit deinceps] *id eſt, jubebit nomen tuum e catalogo ſervorum ſuorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, ſed ſuſpenſus fuit.*

Caput. XLI.

Parhho ſomniorum de futuris rebus divinitus immiſſorum interpretationem a ſuis ſapientibus minimè conſecutus, Joſephum audita a præfecto pincernarum peritia ejus e carcere accerſit, interpretationemq́ & conſilium optimum contra famen venturam accipit: quo nomine Joſeph ex omnium procerum conſenſu regno præfectus, uxore ex clariſſima familia ducta duos filios ſuſcipit ante famis initium: & ſua induſtria tantum annonæ numerum colligit, ut famis tempore totam Ægyptum ſublevet, aliisq́ regionibus alimentum ſuppeditet.

1 Fuit autem [a] exacto [*] biennii tempore, ut Parhho ſomniaret quòd ecce ſtabat juxta [*] rivum quendam:

2 Cùm ecce ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pulchræ aſpectu & pingues carne, quæ paſcebant in ulva:

3 Item ecce ſeptem vaccę aliæ aſcendentes poſt eas ex illo rivo, [b] deformes aſpectu & tenues carne, quæ ſtabant juxta vaccas illas ad ripam ipſius rivi.

4 Poſteà devorarunt iſtæ vaccæ deformes aſpectu & tenues carne ſeptem illas vaccas pulchras aſpectu & pingues: tunc evigilavit Parhho.

5 Deinde redormiſcens ſomniavit ſecundò: ecce autem ſeptem ſpicę aſcendentes in culmo uno, pingues & bonæ.

6 Item ecce ſeptem ſpicæ tenues & aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

7 Poſteà deglutiverunt iſtæ ſpicę tenues ſeptem illas ſpicas pingues & plenas, tunc evigilavit Parhho: & [*] ecce ſomnium.

8 Quamobrē fuit ipſo mane, cùm [*] conſternatus eſſet animus ejus, ut mittens accerſeret omnes Magos Ægypti, & omnes ſapientes ejus: quibus cùm enarraſſet Parhho quæ ſomniaverat, non *erat* qui interpretaretur ea Parhhoni.

9 Tunc allocutus eſt præfectus pincernarum Parhhonem, dicendo, [*] peccata mea ego recordaturus ſum hodie.

10 [*] Parhho efferveſcens contra ſervos ſuos tradiderat me in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, me & præfectum piſtorum.

11 Somniavimus autem ſomnium nocte [c] eadem ego & ille, quiſque ſecundum interpretationem ſomnii ſui ſomniavimus.

12 Cumque ibi *eſſet* nobiſcum puer Hhebræus ſervus præfecti ſatellitum eique narraviſſemus, interpretatus eſt nobis ſomnia noſtra, cuique ſecundum ſomnium ſuum interpretationem attulit.

13 Fuit enim, ut ſicut interpretatus eſt nobis ita [d] eveniret: me reſtituit *Parhho* in [e] ſtatum meum, illum verò ſuſpendit.

14 Miſit itaque Parhho *homines* accerſitum Joſephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex illa fovea: ita abraſo *capite* & mutatis veſtibus ſuis venit ad Parhhonem.

15 Tunc dixit Parhho ad Joſephum, ſomnium ſomniavi, & nemo *eſt* qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentem, te *eſſe* intelligentem ſomnii ut interpreteris illud.

16 Reſpondit verò Joſeph Parhhoni dicendo, [*] non *eſt* penes me: Deus [g] reſpondendo enunciabit proſperitatem Parhhonis.

17 Dixit itaque Parhho ad Joſephum, in ſomnio meo, ecce me adſtante ripæ cujuſdam rivi,

18 Ecce inquam ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pingues carne & pulchræ forma, quæ paſcebant in ulva.

19 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas macilentæ, & [h] mala formâ admodum, & exhauſtæ carne: non vidi illis deformitate ſimiles in tota terra Ægypti.

20 Poſteà devorarunt hæ vaccæ exhauſtæ & malâ formâ ſeptem illas vaccas priores pingues.

21 Et quamvis perveniſſent in ventrem earum, non animadvertebatur illas veniſſe in ventrem earum: nam aſpectus earum *manebat* malus ſicut anteà, tum evigilavi.

22 Deinde videbam in ſomnio meo, & ecce ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno plenæ & bonæ:

23 Item ecce ſeptem ſpicæ graciles, tenues, aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

24 Poſtea deglutiverunt ſpicæ illæ tenues ſeptem illas ſpicas bonas: quod retuli ad Magos, ſed nemo *fuit* qui exponeret mihi.

25 Tunc dixit Joſeph ad Parhhonem, ſomnium Parhhonis [*] unum eſt: [*] id quod Deus ipſe facturus eſt exponit Parhhoni.

26 Septem illæ vaccæ bonę, ſeptem anni ſunt, & ſeptem illæ ſpicæ bonæ, ſeptē anni ſunt: ſomnium unum eſt.

27 Septem verò vaccæ exhauſtæ & malæ aſcendentes poſt illas, ſeptem anni erunt: & ſeptē ſpicæ exhauſtæ, aduſtæ Euro, erunt ſeptem anni famis.

28 Hoc *eſt* verbum quo alloquebar Parhhonem: quod Deus ipſe facturus eſt, oſtendit Parhhoni.

29 [*] Ecce ſeptem anni venturi ſunt, ſaturitatis magnæ in tota terra Ægypti.

30 Sed exurgent ſeptem anni famis poſt illos, quibus [*] oblivioni tradetur tota iſta ſaturitas in terra Ægypti: conſumet enim fames terram ipſam.

31 Neque animadvertetur ſaturitas illa in hac terra, propter ipſam famen poſteà, eo quòd gravis futura ſit valde.

32 [*] De iteratione autem ſomnii apud Parhhonem bis, *iteratum eſt*, quia ſtata eſt hæc res a Deo ipſo, & [i] feſtinanter facturus eſt illam ipſe Deus.

33 [*] Nunc ergo provideat Parhho *de* viro prudente & ſapiente, quem conſtituat ſuper terram Ægypti.

34 *Id* faciat Parhho: deinde præficiat præfectos huic terræ (ut accipiat quintam proventuum terræ Ægypti ſeptem illis annis ſaturitatis)

[a] Heb. *a fine duorum annorum dierũ: vide ſuprà in* 29.14.

[b] Heb. *malæ.*

[c] Heb. *una, ut ſuprà* 40.5.

[d] Heb. *eſſet, ut ſuprà* 24.15.

[e] Heb. *baſin, ut ſuprà* 40.13.

[f] Heb. *fecerunt ut curreret.*

[g] Heb. *reſpondebit pacem.*

[h] Heb. *malæ forma.*

[i] Heb. *feſtinat facere.*

35 Qui colligant omne esculentũ istorum annorum bonorum qui veniunt,& congerant cõmeatum *sub manum Parhhonis,& esculentum in quibusque civitatibus * servent:

36 Sitq; illud esculentum in depositum pro hac regione ad septem annos illos famis, qui futuri sunt in terra Ægypti,ut non excindatur *terra hæc fame illa.

37 Cùm autem bona *videretur* hæc res in oculis Parhhonis,& in oculis omnium servorum ejus:

38 Dixit Parhho ad servos suos,an invenire possemus huic similem, virum in quo * spiritus Deorum *sit*?

39 Deinde dixit Parhho ad Josephum,quandoquidem nota fecerunt Dii tibi * omnia hæc, nemo *est* prudens & sapiens sicut tu.

40 Tu præsto domui meę,&* os tuum osculator universus populus meus : tantummodò hoc solio major ero te.

41 Cùm autem diceret Parhho ad Josephum, *vide , constituo te super universam terram Ægypti:

42 Detrahens Parhho annulum suum e manu sua, indidit illum in manum Josephi : jussitque ipsum induere vestes xylinas, & apposuit torquem aureum collo ejus:

43 Et jussit eum insidere currui [k] secundo a suo,ut proclamarent *præcones* ante eum flectenda esse genua, constituisse enim eum super universam terram Ægypti.

[k] Heb. *secundo ab illo qui erat sibi.*

44 Dixitque Parhho ad Josephum, *ego *sum* Parhho : Attamen sine te * non attollet quisquam manum suam aut pedem suum in universa terra Ægypti.

45 Vocavit autem Parhho nomen Josephi [l] Tzophnath-pahhaneachum, deditque ei Asenatham filiam Potipherahhi *Præsidis *Helio-poleos in uxorem : ita egressus *ibat* Joseph per terram Ægypti.

[l] *id est, occulta revelantẽ: peregrinæ voces.*

46 (Erat autem Joseph natus triginta annos, cùm stetit coram Parhhone Rege Ægypti , egressusq; est Joseph a conspectu Parhhonis, ut obiret universam terram Ægypti)

47 Produxit verò terra septem illis annis saturitatis,* manipulatim.

48 Collegit itaque septem annis quævis esculenta quæ *erant* in terra Ægypti, reposuitq; esculenta per civitates : esculenta agrorum cujusque civitatis,quæ *erant* circa eam , reposuit in ea.

49 Sic congessit Joseph commeatum multum valde,ut arena maris, adeò ut desierit numerari, eoquòd non esset numerus .

50 Josepho autem nati sunt duo filii , antequàm adveniret ullus annus famis,quos peperit ei Asenath, filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos.

51 Vocavitque Joseph nomen primogeniti [m] Menaschem: nam fecit Deus,*inquit*,*ut obliviscerer omnis laboris mei, [n] & ejus *quidem* a tota familia patris mei.

52 Nomen autem secundi vocavit [o] Ephrajimum,quia me,*inquit*,fructuosum reddidit Deus in terra afflictionis meæ.

[m] *id est, qui affert oblivionem.*

[n] Heb. *& ejus, totius familię patris mei: sed affixa genitiva & genitivæ orationes (quæ eorum loco veniunt) activè æque ac passivè accipiuntur: ut diximus suprà 16.5.*

[o] *id est, fructuosum effectum.*

53 Absolutisq; septem illis annis saturitatis, quæ fuit in terra Ægypti,

54 Cùm cœpissent septem illi anni famis venire, quemadmodum prædixerat Joseph, fuit fames *in omnibus regionibus *finitimis*,in tota verò terra Ægypti erat cibus.

55 Ex fame tandem terrâ Ægypti totâ laborante,clamavit populus ad Parhhonem cibi causâ: sed dixit Parhho omnibus Ægyptiis,ite ad Josephum,quod edixerit vobis facite.

56 Cùm itaque fames fuit in universa superficie illius terræ,aperuit Joseph omnia *promptuaria* in quibus *cibus* erat: vendiditq; Ægyptiis, cùm invaluisset fames illa in terra Ægypti.

57 *Prætereà cujusque regionis *populi* venerunt in Ægyptum ad Josephum,ut emerent, eo quòd invaluisset fames in qualibet regione.

ANNOTATIO.

1 Biennii temp.] *ex quo somnia captivis interpretatus erat Joseph.* Rivum] *ex Nilo ductum, cui peculiare est hoc nomen.* 7 Ecce somnium] *id est, abeunte somno non evanuit somnium, ut naturalia evanescunt,sed adhuc illius animo præsens erat,adeò ut graviter eum consternaret.* 8 Consternatus] *vide suprà 40.6.* 9 Peccata mea] *insinuatio,qua ad Regis benevolentiam retinendam suam captivitatem justam pronuntiat,& beneficium Regis in sui liberatione prædicat.* 10 Parhho] *non personæ sed dignitatis nomen. q.d. Regia majestas: ideò illud in tertia persona usurpat.* 16 Non est penes] *modestè Regis animum in se defixum ad Deum attollit,cujus solius sapientiæ est præstare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula usus est Abram suprà 14.24.* 25 Unum est] *significatione, licet bis & sub diversis imaginibus oblatum sit.* Id quod] *q.d. hoc somnium est a Deo,qui res providet,earumq; est autor.* 29 Ecce septem] *planius interpretatur somnium,& ad regnum Ægypti accommodat.* 30 Oblivioni tradetur] *id est,nullum ejus vestigium apparebit,sed suâ inopiâ fertilium annorum recordationem adimet , ut ver.seq. hoc designabant in somnio vaccæ & spicæ tenues,quæ pinguibus absorptis nihilo pinguiores apparebant ver.21.* 32 De iteratione] *ex repetitione duo colligit,certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertium consultò apud regem infidelem omittit,ut torpentes excitet eorumq; stuporem excutiat , quod etiam pleriq; communi sermone facere solent.* 33 Nunc ergo] *Altera pars sermonis Josephi de usu somnii, in qua plus quàm Parhho expectaret præstat , non temeritate sed spiritu Dei ductus: qui hac occasione Josephum ad principatum evexit, & sua oracula implevit, suprà 37.7.& 9.* 35 Sub manum] *in apothecas Regis.* Servent] *id est, non antè distrahant quàm urgebit necessitas: ut infrà ver. 55. Joseph fecisse legitur.* 36 Terra] *populus hujus terræ metonymia.* 38 Spiritus Deorum] *id est, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, sicut & Laban suprà 31.53. & avia Belschatzaris, Dani. 5.11.* 39 Omnia hæc] *somniorum interpretationem,& consilium contra venturam famem.* 40 Os tuum] *id est,hoc subjectionis symbolo dominum te agnoscito atque profitetor: sic 1. Schemu. 10.1. Psalm. 2.12. & 1. Regum. 19.18. & Hosche. 13.2.* 41 Vide] *quia jam Josephum adhibitis externis signis in summam Ægypti præfecturam evehit, utitur verbo vide.* 44 Ego sum] *id est, mihi quidem reservo dignitatem regiam, tibi vero tantam autoritatẽ tribuo,ut te inconsulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo.* Non attol.] *proverbiale dictum, id est, nihil aggredietur sive tentabit quisquam.* 45 Præsidis] *Hebræam vocem fatemur sæpe significare sacerdotem,propria tamen sua significatione latius adhuc patet. significat enim primarium*

miniſtrum in miniſterio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur. 2.Schemu.9.4.quod exponitur. 1. Chron.18.17.Sacerdotibus autem deinde attributum eſt, quatenus Levitarum reſpectu fuerunt primarii miniſtri Dei. Quare nos latam vocis ſignificationem retinuimus, adducti Paraphraſtæ Chaldæi authoritate Joſephi ab idololatriæ comunione alieniſſimi pietate, & ejuſdem exemplo, cùm ipſe ut miniſter Regis, familiaq; paterna fuerit regiis ſumptibus educata, infrà 47.11. Heliopoleos] *Hebr. On: quod oppidum eſt Ægypti, præfecturæ Heliopolitanæ metropolis, Onii Ptolemæo.* 47 Manipulatim] *Hyperbole, ad maximum proventum ſignificandum. q.d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.* 51 Ut obliviſcerer] *hoc eſt, præſente felicitate ademit mihi moleſtam illorum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domeſticis patris mei tractatus ſum: ſic ſuprà ver.30.* 54 In omnibus reg.] *divina providentia videlicet, ut hac occaſione Jahhakob cum familia in Ægyptum deſcenderet, & complerentur cùm Joſephi ſomnia ſuprà 37. tum res Abramo prædictæ ſuprà 15.13.* 57 Præterea] *Proparaſceve eſt ad ſequentem hiſtoriam de filiis Jahhakobi.*

CAPUT XLII.

Joſephi fratres Benjamine excepto in Ægyptum pro annona a patre mittuntur: ubi a Joſepho ſe diſſimulante agniti, callidè explorationis inſimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obſide hærentem domi fratrem ſe ſtituros promittant: dimiſſi autem, unà cum annona illius pretium manticis ipſorum juſſu Joſephi inditum imprudentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris ſiſtendi neceſſitatem perſuadere fruſtrà conantur.

1 'VIDENS itaque Jahhakob eſſe annonam in Ægypto, cùm dixiſſet Jahhakob filiis ſuis, quare 'mutuò vos aſpicitis?

2 Dixit, ecce audivi eſſe annonam in Ægypto: deſcendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut 'vivamus ac non moriamur.

3 Deſcenderunt itaque fratres Joſephi decem ad comparandum commeatum & *apportandum* ex Ægypto.

4 (Binjaminem autem fratrem Joſephi non miſerat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, '*videndum* ne obveniat ei exitium)

5 Et abierunt filii Jiſraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.

6 Joſeph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terræ: cui advenientes fratres Joſephi 'incurvaverunt ſe vultu *demiſſo* in terram.

7 Cumque videret Joſeph fratres ſuos, agnovit eos: ſed alienum ſe fingens eis, locutus eſt cum eis '[a] duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad cõparandum eſculenta.

[a] Heb. *dura: ſic infrà ver. 30.*

8 Cumq; agnoſcente Joſepho fratres ſuos, ipſi non agnoſcerent eum:

9 Recordatus Joſeph illorum ſomniorum quæ ſomniaverat de eis, dixit, ' exploratores eſtis, ad obſervandum [b] nudas partes hujus terræ veniſtis.

[b] Heb. *nuditatem, id eſt, nuda a defẽſione & munitione loca, metaphora, ſic infrà ver. 12.*

10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò ſervi tui venerunt ad comparandum eſculenta.

11 'Nos omnes filii unius viri ſumus: probi ſumus, nunquam fuerũt ſervi tui exploratores.

12 Dixit verò ad eos, nequaquam, ſed ad obſervandum nudas partes hujus terræ veniſtis.

13 'Dicentibus autem illis, duodecim ſervi tui fratres fuimus, filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *eſt* cùm patre noſtro hodie, unus verò ' non ſupereſt:

14 Dixit ad eos Joſeph, ' hoc illud *eſt* quo allocutus ſum vos dicendo, exploratores eſtis.

15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut ' exibitis hinc niſi cùm advenerit frater veſter minimus huc.

16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem veſtrum, vos autem vincti eſtote, ut probétur verba veſtra an veritas *ſit* penes vos: ſin autem minus, ita vivat Parhho, *ut' probatum fuerit* vos exploratores eſſe.

17 Contraxit itaque eos in cuſtodiam tribus diebus.

18 Deinde dixit ad eos Joſeph die illorum tertio, hoc facite ' & vivite, ' Deum illum ego timeo.

19 Si probi eſtis, frater unus ex vobis vinciatur in loco cuſtodiæ veſtræ: vos autem abeuntes abducite annonam, [c] ea quorum fame tenentur familiæ veſtræ.

[c] Heb. *famẽ familiarum veſtrarum, id eſt quod & quantum familiis veſtris ad famem levandam opus eſt: ſic ver. 33*

20 Fratrem verò veſtrum minimum adducite ad me, ut probentur verba veſtra, & non moriamini: qui 'fecerunt ita.

21 Cumque' dicentibus altero ad alterum, 'profectò rei ſumus fratris noſtri cauſa, qui videbamus anguſtiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggreſſa eſt nos anguſtia hæc:

22 Reſponderet Reuben eis, dicendo, 'nónne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in iſtum adoleſcentem? ſed non auſcultaſtis: ideò etiam 'ſanguis ejus ecce repoſcitur.

23 (Ipſi autem neſciebant Joſephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)

24 'Divertens *Joſeph* ab illis, flevit: deinde reverſus ad eos allocutus eſt eos, & accipiens ex eis 'Schimhonem, vinxit eum ante oculos illorum.

25 Et præcepit Joſeph ut implerent *miniſtri* vaſa eorum commeatu, reſtituendo inſuper pecuniam eorum cuiq; in ſaccum ſuum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo egit cum illis.

26 [d] Imponentes itaque annonam ſuam aſinis ſuis, abierunt inde.

[d] Heb. *tollẽtes ſuper aſinos.*

27 Aperiens autem illorum unus ſaccũ ſuum ut daret pabulum aſino ſuo in quodam diverſorio, cùm videret pecuniam ſuam quæ ecce *erat* in ore manticæ ſuæ:

28 Dixit ad fratres ſuos, reſtituta eſt pecunia mea,' etiamque ecce in mantica mea, tum [e] defecit animus illorum, & exterriti ſunt, dicendo alter ad alterum,' quid hoc *eſt quod* fecit Deus nobis?

[e] Heb. *exivit cor ill.*

29 Deniq; venientes ad Jahhakobum patrem ſuum in regionem Cenahhani, 'enuntiaverunt ei omnia quæ acciderant ſibi, dicendo,

30 Locutus eſt vir ille, dominus ejus terræ nobiſcum duriter, & tradidit nos *in* cuſtodiam tanquam explorantes illam terram.

31 Dicentibus autem ad eum, probi ſumus, nunquam fuimus exploratores,

32 Duo-

32 Duodecim fratres fuimus filii patris nostri, quorum vnus non superest, & minimus hodie *est* cum patre nostro in regione Cenahhani:
33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac re cognoscam vos esse probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ vestræ acceptis abite.
34 Deinde adducite fratrem vestrũ minimum ad me, ut cognoscã vos non exploratores esse, sed vos esse probos: fratrem vestrũ reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.
35 Fuit autem ipsis evacuantibus saccos suos, cùm ecce cuique fasciculus pecuniæ suæ in sacco suo *esset*, ut videntes fasciculos pecuniæ suæ, ipsi & pater ipsorum *timuerint.
36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipsorum, *me orbatis, Joseph non superest, & Schimhhon non superest, & Binjaminẽ auferetis?* contra me sunt hæc omnia.
37 Locutus verò est Reuben ad patrem suum, dicendo, duos* e filiis meis morti tradito si non reduxero eum ad te: trade illum in manum meam, & ego restituam illum tibi.
38 Qui dixit, nõ descẽdet filius meus vobiscũ, nam* frater ejus *mortuus est, & ipse* solus relictus est: quòd si obveniret ei exitium in ea via per quam ituri estis, demitteretis *canitiem meam cum mœrore in sepulchrum.

ANNOTATIO.

1 Videns] *ex reportantibus Cenahhanæis atque narrantibus.* Mutuò vos asp.] *ut inopes consilii solent, cunctabundi, & qui rei alicujus curam in alios rejiciunt.* 2 Vivamus ac non] *id est, vitæ nostræ consulamus ne moriamur, ut infrà* 18. 4 Videndum] *ut suprà* 3.22. *Sollicitus autem est de Binjamine, tanquam de minimo, solo superstite ex charissima conjuge, & senectutis filio: ut ver.*38. 6 Incurvaverunt se] *ita cœperunt imprudentes implere, quod somniis Josephi prænunciabatur suprà* 37. 7 Duriter] *ut hac veluti quæstione extorqueat, quod ab illis cupit cognoscere.* 9 Exploratores] *hac simulata accusatione longioris cum fratribus colloquii occasionem captat, ut quod cupit expiscetur.* 11 Nos omnes] *q. d. cùm exploratio sit capitalis, non fuisset pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.* 13 Dicentibus] *hinc ab illis Joseph de superstite patre & fratre, & quid de se putent intelligit.* Non superest] *id est, mortuus est, ut eos intellexisse apparet ex verbis Reubenis infrà ver.*22. *& Jehudæ infrà* 44. 20. 14 Hoc illud] *q. d. confirmor in priore mea opinione de vobis, eo quòd prius vos decem esse dixistis ver.* 11. *nunc autem duorum aliorum mentionem facitis, itaque vobis in respondendo minimè constatis.* 15 Exhibitis] *sub. omnes, ut ex ver. proximè sequente apparet.* 16 Probatum fuerit] *id est, hoc indicio confirmatum: eclipsis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.* 18 Et vivite] *id est, vitæ vestræ consulite, ut ver.*2. Deum illum] *verum Deum timeo, ideoq́; nolo familias vestras insontes famem vestra causa diutius sustinere, aut vobis (si vos purgabitis) injuriam facere.* 20 Fecerunt] *abeuntes annonam abduxerunt.* 21 Dicentibus] *absente interprete, priusquam inde discederent: fortasse etiam cùm durissimam illam conditionem de novem retinendis proponens eos in custodiam intruderet, ut deinde ex eorum verbis animo ipsorum cognito Joseph lenior em multo conditionem proposuerit.* Profectò] *hæc angustia conscientiam sceleris admissi excitat, pœnitentiam & justi judicii Dei confessionem extorquet, & Josephum de fratrum erga se animo certiorem facit.* 22 Non ne all.] *suprà* 37.29. Sanguis] *mors immatura vestro crudeli facto accelerata: eum enim jam mortuum esse putabant.* 24 Divertens] *fratrum confessione, & Reubenis reprehensione motus.* Schimhhonem] *maximum natu ex iis qui in ipsius venditionem consenserant: ideò autem Reubenem excipit, quia abfuerat & improbabat factum, suprà* 37.29. *& hìc ver.*22. 28 Etiamq́;] *id est, præter viaticum.* Quid hoc] *non quærunt causam, sed mirantur factum, cujus Deum autorem agnoscunt, ut in rebus inspiratis ferè fit.* 29 Enuntiaverunt] *ut causam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipsorum moræ, necessitatemq́; mittendi Binjaminem.* 35 Timuerint] *ut suprà ver.*28. *verebantur enim ne ad priorem accusationem accusatio furti adderetur, ut infrà* 43. 18. 36 Me orbatis] *q. d. Binjamine me orbatum reputo, si illum abducetis, meq́; in hoc confirmat quod antè Josepho & jam Schimhhoni accidit: nam his verbis eum Josephi mortem & Schimhhonis absentiam non planè exprobrare filiis vel inde apparet, quòd filii nihil ei respondent.* Contra me sunt] *id est, me onerant mœrore, & mihi mortem accelerant ut ver.*38. 37 E filiis] *nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà* 46. 9. 38 Frater ejus] *ex eadem matre, id est, Joseph.* Mortuus est] *sic enim persuasum fuit, cùm vestem Josephi videret suprà* 37.32. Solus relictus est] *ex illa eâdem matre.* Canitiem meam] *id est, me jam canum dolore mori cogeretis: Hypallage, ut suprà* 4.4.

CAPUT XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribusq́; instructos, cum precibus ad Josephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, restitutoq́; obside excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingravescebat in terra.
2 Fuit ergo absolventibus ipsis comedere annonam illam quam attulerant ex Ægypto, cùm diceret ad eos pater eorum, redite, comparate nobis paulùm esculentorum:
3 Ut alloqueretur eum Jehuda dicendo, *a serio contestatus est nos vir ille dicendo, non estis visuri faciem meam nisi frater vester fuerit vobiscum.

a Heb. *contestando, contestatus.*

4 Si missurus es fratrem nostrum nobiscum, descendemus & comparabimus tibi esculenta:
5 Quòd si non missurus es, *non descendemus, nam vir ille dixit ad nos, non estis visuri faciẽ meam nisi frater vester fuerit vobiscum.
6 Tum dixit Jisraël, quare malo affecistis me, quòd indicastis viro illi an vobis adhuc esset frater?
7 Qui dixerunt, *b* diligenter percunctatus est vir ille de nobis & de cognatione nostra, dicendo, an adhuc pater vester vivit? an *est* vobis frater? ideò indicavimus ei *secundum verba ista: *c* poteramúsne ullo pacto cognoscere dicturum

b Heb. *percunctando percunctatur.*
c Heb. *an cognoscendo cogituri eramus.*

dicturum illum fuisse, facite ut descendat frater vester?

8 Preterea dixit Jehuda ad Jisraëlem patrem suum, mitte hunc puerū mecū, ut surgētes abeamus: sic vivemus ac non moriemur & nos & tu & parvuli nostri.

9 Ego spondeo pro eo, de manu mea reposcito eum: quòd si non reduxero eum ad te & stitero eum coram te, peccavero in te omnibus diebus.

10 Etenim nisi cunctati fuissemus, jam certè reversi fuissemus, jam bis.

11 Dixit ergo ad eos Jisraël pater eorum, cùm ita jam *sit faciendum*, id facite: accipite de[d] laudatissimis rebus hujus regionis in vasis vestris, & deferte ad virum illum munus, parum opobalsami & parum mellis, myxaria & ladanum, nuces terebinthinas & amygdalas.

[d] Heb. *de laude: abstractum pro concreto superlativi gradus: ut suprà 3.6.*

12 Pecuniam quoque duplam accipite in manu vestra, & pecuniam illam quæ restituta fuit in ore manticarum vestrarum recipite in manu vestra: fortassis error est.

13 Ita fratrem vestrum accipite, & surgentes redite ad virum illum.

14 *Deus* autem fortis omnipotens det vobis *consequi* misericordiam coram viro illo, ut dimittat vobis fratrem vestrum alium & Binjaminem: quòd ad me autem, cùm orbatus fuero orbatus sim.

15 Itaq; homines isti accepto munere illo, duplaque pecunia accepta in manu sua & Binjamine, surgentes descenderunt in Ægyptum, steteruntq; coram Josepho.

16 Et videns Joseph cum eis Binjaminem, dixit ei qui præerat domui suæ, introduc hos homines domum: & macta[e] animalia & præpara, nam mecum comedent homines isti meridie.

[e] Heb. *mactationē, id est, animalia quæ mactari solent ad convivium.*

17 Fecit ergo vir ille sicut edixerat Joseph: & introducebat vir ille istos homines in domum Josephi,

18 Cùm timentes homines isti eo quòd adducerentur in domum Josephi (dicebant enim, ob causam illius pecuniæ quæ rediit in manticas nostras prius, adducimur, ut devolvat se super nos, irruénsq; super nos accipiat nos in servos & asinos nostros)

19 Accesserunt ad virum illum qui præerat domui Josephi, & allocuti sunt eum in ostio domus,

20 Dixeruntque, [f] *attende* ad me domine mi: tantummodo descenderamus priùs ad comparandum esculenta.

[f] *Eclipsis verbi audiendi vel attendendi, ut 1. Schemu. 1.26. & alibi.*

21 Fuit autem cùm venissemus ad diversorium quoddam, ut aperientibus nobis manticas nostras, ecce pecunia cujusque *esset* in ore manticæ suæ, pecunia nostra secundum pondus suum: eam itaque retulimus in manibus nostris.

22 Prętereà pecuniam aliam descendentes attulimus in manibus nostris ad comparandum esculenta: nescimus quis reposuerit pecuniam nostram in manticis nostris.

23 Qui dixit, pax *sit* vobis, ne timeatis, Deus vester & Deus patris vestri dedit vobis thesaurum in mãticis vestris, pecunia vestra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schimhhonem.

24 Tandem introduxit vir ille istos homines in domum Josephi: deditque aquã ut lavarent pedes suos, dedit quoque pabulum asinis eorũ.

25 Intereà parabant munus suum, dum veniret Joseph in ipso meridie: nam audierant se ibi sumpturos esse cibum.

26 Cùm itaque advenisset Joseph domum, afferentes ei munus illud quod *habebant* in manu sua in domum illius, incurvaverunt se illi in terram usque.

27 Qui interrogavit eos de prosperitate, dicẽs, [g] prosperéne? pater vester senex ille quem dixistis, an adhuc vivit?

[g] Heb. *an pax? ut vers. seq.*

28 Qui dixerunt, prosperè, de servo tuo patre nostro, is adhuc vivit: & inclinantes verticem incurvaverunt se.

29 Tunc sublatis oculis suis contemplatus Binjaminem fratrem suum filium matris suæ, dixit, hiccine *est* frater ille vester minimus quẽ dixeratis ad me? & dixit, Deus gratiosus esto tibi fili mi.

30 Joseph autem quia æstuabant viscera ipsius erga fratrem suum, [h] festinanter quęsivit ubi fleret, & ingressus quoddam cubiculum flevit ibi.

[h] Heb. *festinavit ut quæreret. sic infrà 44.11.*

31 Posteà lota facie sua egressus, continebat se & dixit, apponite cibum.

32 Apposuerunt ergo ei, ei soli, & illis solis, & Ægyptiis comedentibus apud eum solis: non enim poterant Ægyptii comedere cũ Hebræis cibũ, quia abominationi id *est* Ægypto.

33 Sedebant autem coram eo, primogenitus secundum primogenita sua, & qui minor *erat* secundum [i] minorẽ ætatem suã, adeò ut [k] mirabundi *aspicerent* homines illi alter ad alterum.

[i] Heb. *parvitatem.*

[k] Heb. *mirarentur homines illi alter ad alterum: peregrina constructio index eclypseos, ut vers. sequente.*

34 Et accipiens fercula ex eo quod *erat* ante se *mittebat Joseph* ad eos, majusque fuit ferculum Binjaminis quàm fercula singulorũ quintuplo: sic [l] convivati sunt & affatim biberũt cum eo.

[l] Heb. *biberunt, synecdochicè pro convivari, sicut etiam comedendi verbũ frequenter: sic Ester. 3.15 & 7.1.*

ANNOTATIO.

3 Serio contest.] *id est, promissionem a nobis exegit non revertendi ad se nisi Binjaminem abducamus.* 5 Non descendemus] *id est, non possumus sine promissi violatione & periculo descendere: vide 44.26.* 7 Secundum verba] *id est, prout ejus interrogationes requirebant.* 8 Vivemus] *ut suprà 42.2.* 9 Peccavero] *id est, reus apud te sim fidei non præstitæ quandiu vixero.* 11 Opobalsami] *de his vide suprà 37.25.* Nuces terebinthinas] *fidem historiæ ex Theophrasto secuti, & Arabicam ejus appellationem sic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè est Boten, & viridem significat, qualis est terebinthus arbore & fructu.* 12 Duplam] *invaluerat enim fames, ver. 1. ideoq; annonæ pretium auctum erat.* Error est] *quo in manticis vestris relicta est.* 14 Cùm orbatus] *verba sunt viri se & rerum suarum eventum committentis voluntati Dei: similis phrasis est Ester. 4.16. cùm periero perierim.* 18 Timentes] *ne in vincula ducerentur, quasi furtim prioru annonæ pretium secum detulissent.* Devolvat se] *Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderosæ molis, quæ rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quo sunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cùm nullam legitimam occasionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat.* 19 Accesserunt] *prius se purgaturi quàm accusentur furti.* In ostio domus] *id est, antequàm introirent: sciebant enim suum fuisse carcerem, & ibi detineri fratrem.* 20 Dixeruntque] *per unum aliquem ex ipsis, ut mox sequentia ostendunt.* 21 Cùm venissemus] *quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant; nam unus in diversorio,*

reliqui

reliqui domi pecuniam restitutam invenerant, suprà 42.27.& 35. Retulimus] *ad testificandum innocentiam nostram.* 23 Pax sit] *id est, tranquillo sitis animo.* 26 Habebant] *quisque aliquam partem offerendam, ut inter se distribuerant.* 28 Inclinantes] *prout figuratum fuerat somnio manipulorum, suprà 37.7.* 31 Continebat se] *a lachrymis.* 32 Ei soli] *prout ejus dignitas postulabat.* Non enim] *hæc non fuit causa cur Josepho seorsim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum sumere honori habuissent) sed cur fratres Josephi communi cum Ægyptiis mensa non uterentur.* Abominationi] *hic causa non exprimitur, sed ex collatione cap.46.ver.34.& Exod.8.26. constat illos abhorruisse a vita pastoritia, & ab iis qui bubus aut aliis animantibus quæ pro diis colebant vescebantur, aut ea sacrificabant.* 33 Homines illi] *fratres Josephi, videntes sibi Josephi jussu pro ætate cujusque loca designari, ac si cum ipsis vixisset Joseph, ætatemq; ipsorum compertam haberet.*

CAPUT XLIIII.

Joseph per præfectum, poculum mandato suo in mantica Binjaminis clam fratribus abditum ut sublatum furto ab ipsis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anteactu diluentes & conscientia freti se inquisitioni submittunt, mortemq; in se & servitutem decernunt. Hi invento penes Binjaminem poculo ad Josephum reducti se in servitutem dedunt: quod recusante illo & solius deprehensi servitute contento, Jehuda se in illius vicem retineri sedulò ac supplex petit.

1 DEINDE præcepit *Joseph* ei qui præerat domui suæ dicendo, imple manticas hominum istorum esculentis, quantum poterunt ferre: & repone pecuniam cujusq; in ore manticæ suæ.

2 Scyphum verò meum, scyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit secundum verbum Josephi quod locutus fuerat.

3 Simulac mane illuxit, homines isti dimissi sunt, ipsi cum asinis suis.

4 Ipsi egressi e civitate illa non longè abscesserant, cùm Joseph dixit ei qui præerat domui suæ, surge, persequere homines istos: cumque assecutus fueris eos, dicito ad eos, quare rependistis malum pro bono?

5 Nonne hic est quo bibere solet dominus meus? at ipse hac re [a] certò experimento discet *quales sitis*: malè egistis quod fecistis.

6 Assecutus itaque est eos, & allocutus ejusmodi verbis.

7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur dominus meus talia verba? [b] absit servis tuis, ut faciant rem ejusmodi.

8 En pecuniam quam inveneramus in ore manticarum nostrarum retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati essemus e domo domini tui argentum aut aurum?

9 Apud quem ex servis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam nos simus domino meo pro servis.

10 Qui dixit, jam etiam secundum verba vestra, sic esto: apud quem reperietur, esto mihi servus, vos autem estote innoxii.

11 Itaq; [c] festinanter deponentes quisq; manticam suam in terram, aperuerunt quisq; manticam suam.

12 Sic scrutatus est, a maximo incipiens & in minimo desinens: inventus autem est scyphus ille in mantica Binjaminis.

13 Tunc lacerarunt vestimenta sua, cumque imposuisset onus quisque asino suo, reversi sunt in civitatem illam.

14 Venit itaque Jehuda cum fratribus suis in domum Josephi, qui adhuc erat ibi: & prociderunt ante faciem ejus in terram.

15 Dixit autem eis Joseph, quódnam est hoc factum quod fecistis? an ignorabatis virum cujusmodi ego *sum*, certò posse experimento discere?

16 Tum dicente Jehuda, quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? Deus ille deprehendit iniquitatem servorum tuorum: ecce nos servos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus est scyphus ille:

17 Dixit, absit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus est scyphus, is *esto* mihi servus, vos autem ascendite cum pace ad patrem vestrum.

18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [d] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæso servus tuus verbum [e] audiente domino meo, nec accendatur ira tua in servum tuum: nam [f] tu *es* perinde ac Parhho.

19 Dominus meus interrogaverat servos suos dicendo, éstne vobis pater aut frater?

20 Diximus verò ad dominum meum, est nobis pater senex & natus senectutis parvus: frater autem ejus mortuus est, & relictus est ipse solus ex matre sua, ideò pater ejus deamat eum.

21 Tum dicebas ad servos tuos, facite ut descendat ad me, & [g] oculis meis intuear illum.

22 Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrem suum: simul-ac reliquerit patrem suum, morietur pater:

23 Dixisti servis tuis, nisi descenderit frater vester minimus vobiscum, non [h] amplius deinceps videbitis faciem meam.

24 Fuitq; cùm ascendissemus ad servum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.

25 Posteà dicente patre nostro, revertimini, comparate nobis parum esculentorum,

26 Diximus, non possumus descendere, sed si fuerit frater noster minimus nobiscũ, descendemus: nam non possumus videre faciẽ illius viri, si frater noster minimus non fuerit nobiscum.

27 Dixit autem servus tuus pater meus ad nos, vos novistis duos peperisse mihi uxorem meam.

28 Digresso autem priore a me, dicebam, profectò [i] omnino discerptus est: nec vidi eum hactenus.

29 Quòd si abstuleritis hunc quoque a facie mea, & obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum tristitia in sepulchrum.

30 Nunc igitur cùm venero ad servum tuum patrem meum, si hic puer non fuerit nobiscum (quandoquidem anima illius animę hujus devincta est)

31 Erit cùm viderit non adesse hunc puerum, ut moriatur: sic deduxerint servi tui canitiem

[a] Heb. *experiendo experiens discet, sic ver.15.*

[b] Heb. *absit servis tuis a faciendo, pro absit a servis tuis facere: Hypallage ferè perpetua in hac locutione, sic infrà ver.17.*

[c] Heb. *festinaverunt ut demitterent.*

[d] *vide suprà 43.20.*

[e] Heb. *in auribus domini.*

[f] Heb. *sicut tu, sicut Parhho.*

[g] Heb. *ponã oculum meum super illum: nimirum ut ita vos probem suprà 42.15.*

[h] Heb. *addetis videre.*

[i] Heb. *discerpendo discerptus.*

ſervi tui patris noſtri cum mœrore in ſepulchrum.

32 *Sed quia ſervus tuus ſpoſpōdit pro puero hoc *abducendo* a patre meo, dicens, niſi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:

33 Ideò nunc maneat quæſo ſervus tuus loco hujus pueri ſervus domino meo: hic autem puer aſcendat cum fratribus ſuis.

34 Nam *quomodo aſcenderem ad patrem meum, cùm hic puer non erit mecum? *cavendū eſt mihi*, ne videam illud malum quod deprehenſurum eſt patrem meum.

ANNOTATIO.

5 Certo exper.] *id eſt, hoc demum facto innoteſcunt domino meo fraudes veſtræ quibus ei hactenus conati eſtis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Joſephum ſine cauſa magno crimine gravant, ac ſi donum cognoſcendi arcana a Deo acceptum obſcuraret: & gloriam in ſe transferret, quod ne coram Parhhone quidem cùm recens ex carcere venit fecerat, ſuprà 41.16. & vocibus vim faciunt cùm hîc tum ubi a Joſepho repetuntur infrà ver.15. vide ſuprà 30.27.* 7 Abſit ſervis] *q.d. ii ſumus quibus non debeat hujuſmodi crimen objici.* 8 En pecuniam] *q.d. factum noſtrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abundè purgat.* 9 Apud quem] *q.d. hæc tertia eſto probatio noſtri, quòd bona conſcientia freti ultrò nos inquiſitioni & ſupplicio ſubjicimus.* Nos ſimus] *ut furti ſi deprehendetur conſcii.* 10 Jam etiam] *ad ea quæ propoſuerant reſpondens, inquiſitionem quidem ipſorum etiam judicio rectam & æquam admittit, de ſupplicio verò mitius ſtatuit, ſola deprehenſi furis ſervitute contentus.* 13 Laceraiunt] *vide ſuprà 37.29.* 14 Qui adhuc] *præfecti reditum expectans.* Prociderunt] *nihil dum loquentes: animi enim conſternatio ex furto deprehenſo verba illis intercipiebat.* 15 Quodnam] *ita peccatum exaggerat, ut ſup. 3.13.* Certò poſſe] *id eſt, rationes excogitare, quibus certò cognoſcat quod cognitu erat difficile.* 16 Quid dicemus] *patheticum exordium ex abrupto.* Deus] *quaſi exerto in cœlos digito: ſenſus eſt, fatemur hac ratione Deum noſtra in ipſum peccata ulciſci: ubi videtur tacitè ſceleratam fratris venditionem innuere, ut ſuprà 42.21. & 22.* Ecce nos] *ut ſup. ver.9.* 17 Abſit] *q.d. mihi ſatis erit ſupplicium de ſonte ſumpſiſſe, ut ſuprà ver.10.* Cum pace] *ſine ullo damno.* 18 Nam tu es] *rationem reddit cur iram ejus deprecatur, quia autoritate eum agnoſcit Parhhoni parem.* 19 Dominus] *Narratio, cujus finis eſt, ut Joſephum ad miſericordiam de patre capiendum flectat: ideò copioſè Binjaminis hiſtoriam explicat.* 22 Dicentibus] *hæc antè cap.42. omiſerat Moſche, quia hîc fuiſſent repetenda.* 28 Profectò] *ſic intelligit Joſeph patrem de ſui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare.* 30 Nunc igitur] *Propoſitionis pars prior, narratio eventus hypothetica, quid fiet ſi detineatur Binjamin?* Anima illius] *propter impenſum amorem illius vita ab hujus vita pendet.* 31 Erit] *hoc eſt, paternæ mortis autores habebimur, & ſpectarores erimus.* 32 Sed quia] *Petitio altera pars propoſitionis, ſe apud patrem pro puero fide juſſiſſe, ac proinde vadimonium ſuum offerre, ut liberetur puer.* 34 Quomodo] *id eſt, qua fronte? Confutatio.* Cavendum eſt] *Concluſio, omnino conſtitutum eſſe quidvis potius ſubire, quàm ut ſine fratre rediens extremam patris calamitatem ſpectet.*

CAPUT XLV.

Joſeph oratione Jehudæ permotus, lachrymans ſe fratribus patefacit, eoſq; ſceleris in ſe recordatione conſternatos, propoſitâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regis juſſu eos curribus, commeatu, muneribuſq; inſtructos remittit ad patrem familiamq; totam celeriter adducendam: quibus reverſis & nuncium hunc referentibus, pater non niſi multis verbis & viſis curribus fidem habet.

1 QUare cùm non poſſet Joſeph ſe *cōtinere corā omnibus adſtātibus ſibi, exclamavit, *facite ut exeat quiſq; a me: ſic non remanſit quiſquam cum eo, quando ſe cognoſcendū præbuit Joſeph fratribus ſuis.

2 Deinde edidit vocem ſuam cum fletu, adeò ut audierint *Ægyptii, *audierit etiam familia Parhhonis: *

3 Et dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego *ſum* Joſeph, an adhuc pater meus vivit? ſed nō poterant fratres ejus reſpondere ei, quia perturbati erant *ex conſpectu ejus.

4 Quapropter dixit Joſeph ad fratres ſuos, *accedite quæſo ad me, qui acceſſerunt: tum dixit, ego *ſum* Joſeph frater veſter, quem vendidiſtis *deducendum* in Ægyptum.

5 *Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque [a] diſpliceat in oculis veſtris, quòd vendidiſtis me *adducendum* huc: nam *victus cauſa miſit me Deus ante vos.

6 Jam enim biennium fames *eſt* [b] in terra: *ſuperſunt* autem adhuc quinque anni, quibus nō erit aratio aut meſſis.

7 Miſit, inquam, me Deus ante vos, [c] ut efficiat vos ſuperſtites in hac terra, & ut in vita conſervet vos, *liberatione maxima.

8 Nunc itaq; nequaquam vos *eſtis, qui* miſiſtis me huc, ſed Deus ipſe: qui conſtituit me *patrē apud Parhhonem, & dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

9 [d] *Feſtinanter aſcendite ad patrem meum, & dicite ad eum, ita ait filius tuus Joſeph, conſtituit me Deus dominum toti Ægypto: deſcēde ad me, ne morator.

10 (Habitabis enim in terra *Goſchenis, & eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, gregeſq; tui & armenta tua & omnia quæ *ſunt* tibi:

11 Et ſuſtentabo te ibi, quia adhuc quinq, annos *futura eſt* fames) ne paupertate conſumaris tu & familia tua & omnia quæ *ſunt* tibi.

12 *Ecce autem *oculi veſtri vident, & oculi fratris mei Binjaminis, *os meum ipſum eſſe quod alloquitur vos.

13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam meam in Ægypto & quæcunque vidiſtis: ac feſtinantes deducite patrem meum huc.

14 Tum ruens in collum Binjaminis fratris ſui flebat: Binjamin quoq; flebat ad collum ejus.

15 Oſculatuſq; omnes fratres ſuos flebat ſuper eos:

[a] *vide ſuprā 31.35.*
[b] Heb. *in medio terræ.*
[c] Heb. *ad ponendum in vobis reſiduum. Hypallage, pro ad ponendum vos in reſiduum.*
[d] Heb. *feſtinate & aſcendite.*

eos:* poſteà demum locuti ſunt fratres ejus cum eo.
16 Cùm itaque rumor iſte auditus eſſet in domo Parhhonis dicendo, venerunt fratres Joſephi, bonum viſum eſt in oculis Parhhonis & in oculis ſervorum ejus.
17 Edixitque Parhho Joſepho, dic ad fratres tuos, hoc facite: onerate jumenta veſtra, & abeuntes redite in regionem Cenahhani.
18 Inde aſſumentes patrem veſtrum & familias veſtras, redite ad me: (daturus verò ſum vobis [e] præſtantiſſimum terræ Ægypti) & veſcimini [f] * pinguedine hujus terræ.
19 *Tu autem *Joſeph* mandato inſtructus es, hoc facite: *ſumite vobis e terra Ægypti plauſtra pro parvulis veſtris & pro uxoribus veſtris, & deportantes patrem veſtrum redite.
20 At [g] oculum veſtrum ne tædeat propter ſupellectilia veſtra: nam præſtantiſſimum totius terræ Ægypti veſtrum eſt.
21 Facientibus ergo ſic filiis Jiſraëlis, dedit eis Joſeph plauſtra ex mandato Parhhonis, dedit etiam eis viaticum ad illud iter.
22 Eis omnibus donavit viritim [h] mutandas veſtes, & Binjamini dedit trecentos *ſiclos* argenteos, & quinque veſtes mutandas:
23 Patri verò ſuo miſit hæc, decem aſinos portantes de rebus præſtantiſſimis Ægypti, & decem aſinas portantes commeatum, panis & obſonii patri ſuo ad iter.
24 Dimittenſque fratres ſuos ut abirent, edixit eis,* ne commoveamini in hoc itinere.
25 Sic aſcendentes ex Ægypto, venerunt in regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem ſuum.
26 Cui cùm renunciarent dicendo, adhuc Joſeph vivit, quin etiam ipſe dominatur in tota terra Ægypti: * defecit [i] animus ejus, non enim credebat eis.
27 Sed cùm elocuti eſſent omnia verba Joſephi quibus erat allocutus eos, vidiſſetq; plauſtra quæ miſerat Joſeph ad deportandum ipſum, * revixit ſpiritus Jahhakobi patris eorum.
28 Quamobrem dixit Jiſraël, * ſufficit, adhuc Joſeph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequam moriar.

[e] Heb. *præſtantiam, ut infrà 20. vide ſuprà 3.6.*
[f] Heb. *adipe.*
[g] Heb. *oculus veſter non parcat: id eſt, cùm oculos veſtros conjicietis in ſupellectilia veſtra, ne vos tædeat illa relinquere: Synecdoche.*
[h] Heb. *mutationes veſtiū, pro veſtibus mutationum: Hypallage.*
[i] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Continere] *quin ſe lachrymis & verbis fratribus declararet.* Facite ut ex.] *ne quid de ſui venditione reſciſceretur, fratrum honori conſulebat.* 2 Ægyptii] *juſſi exire, quum nondum abeſſent procul.* Audierit] *ex ſermone aliorum, ut infrà ver. 16.* 3 Ex conſpectu] *conſcientia ſceleris ſui, potentiaq; Joſephi eos conſternante facultatemq; loquendi eis adimente.* 4 Accedite] *ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu oſtenſurus, ut infrà ver. 14.* 5 Sed nunc ne] *q.d. ne tantopere afficimini peccati veſtri ſenſu, quin ad providentiam Dei reſpiciatis mihi & vobis hoc pacto conſulentis.* Victus cauſa] *id eſt, ut vobis a me in hac ſumma rerum difficultate de iis quæ ad victum ſūt proſpiceretur, ver. 6. & 7.* 7 Liberatione maxima] *a periculo maximo, idq; ratione mirabili.* 8 Patrem] *i., primarium principem & ſecundum a Rege: confer cum 41.40 ſuprà.* 9 Feſtinanter aſcendite] *ut patri ſollicitudo de vobis adimatur, læto de me nuncio exhilaretur, vobis omnibus proſpiciatur, meumq; deſyderium videndi patris expleatur.* 10 Goſchenis] *regione paſcua & fertiliſſima totius Ægypti, Cenahhaneæ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Joſephi domicilio diſſita. Suadet autem ut eò veniat, ab itineris brevitate, a ſoli quod habitaturus eſt fertilitate, a ſui vicinitate, ab alimenti commoditate, & a ſumma paupertate quæ ei totiq; familiæ alioquin erat eventura.* 12 Ecce autem] *Confirmatio, a præſente viſu & auditu.* Oculi] *q.d. non audita ſed viſa refer etis.* Os meum] *ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognoſci vellem.* 15 Poſteà dem.] *cùm recreati ſignis illis benevolentiæ ſumpſiſſent fiduciam.* 18 Pinguedine] *id eſt, ſelectiſſimis fructibus ejus, qui ſunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.* 19 Tu autem] *q.d. tanta a me autoritate inſtructus es, ut ſine ampliore mandato hæc facere poſſis.* Sumite] *hoc eſt, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo, ſed etiam volo liberales ſumptus ad iter communicare.* 24 Ne commoveamini] *dum ſe quiſque purgare volens crimen venditionis meæ in alios rejiciet.* 26 Defecit] *ad filii memoriam dolore renovato deliquium animi paſſus eſt.* 27 Revixit] *recreatus eſt & recepit vires, tanquam ex mortis anguſtiis in vitam rediens.* 28 Sufficit] *q.d. non quæro de gloria ejus, nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æſtimo, hunc nuncium reliquis omnibus antepono.*

CAPUT. XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatus, cum familia quæ ſigillatim enumeratur, omnibuſq; facultatibus in Ægyptum deſcendens, Jehudam ad Joſephum præmittit: Joſeph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribuſq; conſilium proponit, & inſtruit de prudente reſponſo ad interrogata Regis, ut optatam regionem conſequantur.

1 PROFECTUS itaque Jiſraël cum omnibus quæ *erant* ei, venit *Beer-ſchebahhum, ubi mactavit * victimas Deo patris ſui Jitzchaki.
2 Et alloquens Deus Jiſraëlem in viſionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me:
3 Dixit, ego *ſum Deus* ille fortis, Deus patris tui, * ne timeas a deſcenſu in Ægyptum: nam * in gentem magnam redigam te ibi.
4 Ego * deſcendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut * aſcendas, * ſimiliter aſcendendo tecū: & * Joſeph imponet manū ſuā oculis tuis.
5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-ſchebahho: deportaveruntque filii Jiſraëlis Jahhakobum patrem ſuum parvuloſq; ſuos & uxores ſuas plauſtris, quæ miſerat Parhho ad deportandum eum.
6 Aſſumpſerunt quoque pecora ſua, & facultates ſuas quas compar averant in regione Cenahhani, ut venirent in Egyptum: Jahhakob & univerſum ſemen ejus cum eo.
7 Filios ſuos & filios filiorum ſuorum ſecū, filias ſuas & filias filiorum ſuorum, denique totum ſemen ſuum deduxit ſecum in Ægyptum.

[a] Heb *filiorū Jisraëlis.*

8 Hæc autem *sunt* nomina [a] Jisraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorum ejus: *primogenitus Jahhakobi, Reuben.
9 Filii autem Reubenis, Chanoc, & Pallu, & Chetzron, & Carmi.

[b] *Nemuel, 1. Chro. 4.24.*
[c] *Jarib, ibidē*
[d] *Zerach, Num. 26.13. per μεταβολὴν καὶ μετάθεσιν.*

10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoque filius cujusdam* Cenahhanitidis.
11 Et filii Levi, [e] Gerschon, Kehath, & Merari.
12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onan in regione Cenahhani) erāt quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.

[e] *Gerschom, 1. Chro. 6.22.*
[f] *Pua, 1. Chr. 7.1.*
[g] *Jaschub, Num. 26.24*
[h] *Tzephon, Num. 26.15*
[i] *Ozni, Numer. 26.16.*
[k] *Arod, Nū. 26.17.*

13 Et filii Jissascaris, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.
14 Et filii Zebullunis, Sered, & Elon, & Jachlel.
15 Hi *sunt* *filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes *animæ, **ipse*, filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.
16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Hheri, & [k] Arodi, & Areli.
17 Et filii Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha, & Serach soror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.
18 Hi *sunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filię suę: illa peperit istos Jahhakobo, sexdecim animas.
19 Filii Rachelis* uxoris Jahhakobi, Joseph, & Binjamin.
20 Nati autem sunt Josepho in terra Ægypti (quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos) Menasche & Ephrajim.

[l] *Achiram, Num 26.38.*
[m] *Schephupham, Num. 26.39.*
[n] *Chupham, ibidem.*
[o] *Schucham, Num. 26.42. transpositis literis, & mutata vocali.*

21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aschbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Rosch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.
22 Hi *sunt* filii Rachelis qui editi sunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.
23 *Filii autem Danis, [o] Chuschim.
24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, Jezer, & Schillem.
25 Hi *sunt* filii Bilhę, quam dederat Laban Racheli filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, omnes animæ septem.
26 Omnes animæ quæ ingressæ sunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egressi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ* sexaginta sex *erant*.
27 Filii autem Josephi qui editi sunt ei in Ægypto, *sunt* animæ duæ: sic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *sunt* * septuaginta.
28 Jehudam autem miserat ante se ad Josephum, ut præmoneret *eum* [p] ante adventum suum in Goschenem: ut convenirent in terram Goschenis.

[p] Heb. *ante faciem suam: vide supra.* 36.6.

29 Jungens itaq; Joseph currrum suum ascendit obviam Jisraëli patri suo in Goschenem: cumq; Joseph* se aspiciendum obtulisset ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum ejus diu.
30 Et dixit Jisraël ad Josephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam,* cùm tu adhuc vivis.
31 Deinde dixit Joseph ad fratres suos & ad familiam patris sui, ascendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.
32 Sunt autem homines isti pastores gregis, nam homines pecuarii *semper* fuerunt: gregesque suos & armenta sua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.
33 Esto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *sunt** opera vestra?
34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt servi tui ab adolescentia nostra, tum nos tū majores nostri: ut habitetis in terra Goschenis, quia * abominationi *est* Ægypto omnis pastor gregis.

ANNOTATIO.

1 Beer-schebahhum] *suprà 21. 14. & 26. 23. quà iter erat Chebrone proficiscenti in Ægyptum.* Victimas] *tum gratias agens de invento Josepho filioq; restitutus, tum etiam Deum orans & consulens de profectione sua.* 3 Ne timeas] *regionem hanc in pignus cœlestis hæreditatis semini tuo promissam deserere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus est: ita efficit Deus ut vaticinium de quo suprà 15.13. impleatur.* In gentem] *quasi dicat, non impediet migratio hæc promissum incrementum suprà 35.11.* 4 Descendam] *id est, dux tuus ero, & te continuo favore prosequar: humanitus dictum.* Ascendas] *tu quidem mortuus, sed superstites posteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum est, & huc respexisse videtur, cùm Josephum juramento obstrinxit ut id faceret, infrà 47.29. & 30.* Similiter asc.] *id est, te reducendo, & solito favore prosequendo, ut promiserat suprà 15.13.* Et Joseph] *sic confirmatur Jahhakobo nuncius de Josepho superstite, & mors quieta Josepho adhuc vivente ac præsente promittitur.* 7 Filias suas] *καθόλȣ dictum, ut suprà 21.7. & infrà ver. 23. q.d. quotquot filias & nepotes habuit, secum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuisse legitur infrà ver. 16. & 17.* 8 Primogenitus] *ut suprà 35.23.* 10 Cenahhanitidis] *hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non esse natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver. 11. & suprà 38.* 15 Filii] *etiam nepotes: ac filii tantùm nati sunt Padane Syriæ, nepotes verò postquam inde discessissent.* Animæ] *id est, personæ, ut in sequentibus.* Ipse] *perspicuitatis causa addimus, quia numerus 33. non completur nisi adnumerato Jahhakobo.* 19 Uxoris Jahh.] *hæc enim ratione sancta atq; legitimà, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit, suprà 29.* 23 Filii] *ut suprà vers. 7.* 26 Sexaginta sex] *non comprehenso Jahhakobo, nam cum illo venisse dicuntur.* 27 Septuaginta] *Generalis summa Jahhakobum, Josephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act. 7.14. septuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipsa cum Jahhakobo descenderunt, sed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id est, quotquot hîc personę de nomine recensentur: ut doceat ad quantum in summa numerum familia Jahhakobi, antequam descenderet in Ægyptum pervenisset. Quare planior esset locus si hoc modo legeretur τὴν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε, nimirum συνισταμένην ἢ συγγεγραμμένην, constantem aut conscriptam ex animabus septuaginta quinque:*

quot

quot hîc disertè excepto Jahhakobo nominantur. 29 Se aspiciendum obt.] *tum ut pater senex oculis debilior propius se aspiceret, tum ut si quod adhuc de ipso dubium hærebat in animo ejus, eximeret.* 30 Cùm tu ad.] *q.d. jam impleri potest quod mihi promisit Deus, suprà ver. 4.* 33 Opera] *id est, vitæ genera quæ sequimini, & in quibus vos exercetis.* 34 Abominationi] *vide suprà 43. 32.*

CAPUT XLVII.

Joseph suorum adventu significato aliquot fratres & patrem in Regis conspectum adducit: qui sermone habito cum fratribus de genere vitæ, cum patre verò de ætate ejus, terram illis commodam in regione Goschenis concedit: ubi quietè a Josepho sustentantur, cùm intereà omnes Ægyptii exceptis Præsidibus tanta penuria laborarent, ut agros jumenta denique suam libertatem venderent, & a suis sedibus abducti se culturos agros Regis certis conditionib. reciperent. Postremò Jahhakob morti vicinus Josephum juramento obstringit fore ut ipsum inhumet in avito sepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joseph nunciavit Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres mei cum gregibus suis, & armentis suis, & omnibus quæ *sunt* ipsorum advenerunt ex regione Cenahhani: & ecce sunt in terra Goschenis.

2 Et partem fratrum suorum assumens, quinque *videlicet* homines, sistit eos coram Parhhone.

3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, ' quæ *sunt* opera vestra? qui dixerunt ad Parhhonem, pastor gregis *est quisque* servorum tuorum, tum nos tum 'majores nostri.

4 Dixerunt insuper ad Parhhonem, ad hospitandum in hac terra venimus, eo quòd non esset pascuum gregibus qui *sunt* servis tuis: gravis enim est hæc fames in regione Cenahhani: nunc itaque habitent quæso servi tui in terra Goschenis.

5 Quamobrem allocutus est Parhho Josephum dicendo, pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

6 Terra Ægypti[a] exposita est tibi: in optimo *loco* hujus terræ colloca patrē tuum & fratres tuos, habitent in terra Goschenis: si autem noveris, & sint inter eos homines strenui, eos constitue magistros pecuariæ super *illos* qui *sunt* mihi.

7 Adducens quoque Joseph Jahhakobum patrem suum, statuit eum coram Parhhone, ut 'benediceret Jahhakob Parhhoni.

8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot *sunt* dies annorum vitæ tuæ?

9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies annorum 'peregrinationum mearum *sunt* centum triginta annorum: ' pauci & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ, neq; attigerunt dies annorum vitæ patrum meorum, [b] quibus diebus illi peregrinati sunt.

10 Cùmque benedixisset Jahhakob Parhhoni, egressus est a conspectu Parhhonis.

11 Collocans itaque Joseph patrem suum & fratres suos, dedit eis possessionem in terra Ægypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione 'Rahhmesesi; quemadmodum præceperat Parhho.

12 Sustentavitque Joseph patrem suum & fratres suos & universam familiam patris sui' cibo, *quasi inserens* in os parvulorum.

13 Cùm autem cibus nō esset in tota terra eo-ꝗ gravis erat fames illa valde, 'furebat terra Ægypti & regio Cenahhani ꝓpter ipsā famem:

14 (Collegerat enim Joseph totam pecuniam quæ inveniebatur in terra Ægypti & in regione Cenahhani pro annona quam illi compararant: intuleratq; Joseph pecuniam illam in 'domum Parhhonis)

15 Absumptaq; pecunia suâ e terra Ægypti & e regione Cenahhani, conveniebant omnes Ægyptii ad Josephum, dicendo, dato nobis cibum, cur enim moreremur' coram te? *donato*, nam defecit pecunia.

16 Dixit verò Joseph, date pecora vestra, & dabo vobis cibum pro pecoribus vestris, si defecit pecunia.

17 Adducentibus itaque pecora sua ad Josephum, dedit eis Joseph cibum pro equis & pro [c] possesso grege & ꝓ possesso armento & pro asinis: ita fecit ut transigerēt cum cibo isto pro omnibus pecoribus suis annum illum.

18 Cumque absolutus esset annus ille, redeuntes ad eum anno[d] altero dixerunt ei, Celare non possumus dominum meum (cùm absumpta sit pecunia, & jumenta quæ possidebamus, *pervenerintq;* ad dominum meum) non reliquum esse [e] quod exponamus domino meo, præter [f] corpora nostra & agros nostros.

19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum nos tum agros nostros *exponimus*, eme nos & agros nostros pro cibo: & simus nos cum agris nostris servi Parhhoni, & dato semen, sic vivemus ac non moriemur, & agri ipsi non desolabuntur.

20 Emit itaque Joseph totum agrum Ægypti Parhhoni, cùm venderent Ægyptii quisque agrum suum, eo quòd invaluisset supra eos hæc fames: sic cessit terra ipsa Parhhoni.

21 Ipsum verò populum' transtulit 'in certas civitates, ab una extremitate limitis Ægypti usque ad alteram extremitatem ejus:

22 (Tantummodò agros 'Præsidum non emit, nam portio attributa erat Præsidibus a Parhhone, comedebantque portionem suam quam attribuerat ipsis Parhho:' idcircò non vendiderunt agros suos)

23 Edixitque Joseph populo, en, emi hodie vos & agros vestros pro Parhhone: 'ecce vobis sementis, ut seratis agros:

24 Sed esto de proventibus, ut detis quintam Parhhoni: quatuor autem partes sunto vestræ, ad sementem agri, & ad cibum vestrum, & eorum quæ *pertinent* ad familias vestras, & ad cibum parvulorum vestrorum.

25 Qui dixerunt, conservasti nobis vitam: 'inveniamus gratiam in oculis domini mei, ut simus servi Parhhoni.

26 Sancivit itaq; illud Joseph in statutum usque ad diem hunc de agris Ægypti, ut Parhhoni teneretur de quinta: tantummodò agri Præsidum [g] solum non cesserunt Parhhoni,

27 Habitabant verò Jisraëlitæ in terra Ægypti in regione Goschenis, & ' constituerunt se

[a] Heb. *coram te est: ut infrà vers. 18. sic suprà 13. 9. & 20. 15. & 34. 10.*

[b] Heb. *in diebus peregrinationum illorum.*

[c] Heb. *possessione gregis & possessione armenti, ut vers. 18. Hypallage Rhetorum.*

[d] Heb. *secundo, ab absūpta pecunia, & ex quo cœptū est pecora annona commutare.*

[e] Heb. *coram domino, suprà 9.*

[f] Heb. *corpus nostrum & terram nostram: Enallage.*

[g] Heb. *solorum.*

se possessores in ea, fœtificaruntq; & aucti sunt valde.

28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti septēdecim annos, ita ut fuerint dies annorū vitæ Jahhakobi, centū quadraginta septem annorū.

29 Cumque prope essent dies Jisraëlis ut moreretur, accersens filium suum Josephum dixit ei, si nunc inveni gratiam in oculis tuis, pone quæso manum tuam sub femore meo: & exerceto erga me *hanc* benignitatem & fidem, ne quæso sepelito me in Ægypto:

30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & sepelito me in sepulchro eorum: qui dixit, ego faciam secundū verbum tuum.

31 Dicente verò *Jisraële*, jura mihi, juravit ei: tunc incurvavit se Jisraël ad [b] cervical lecti sui.

[b] Heb. *caput.*

ANNOTATIO.

3 Quæ sunt opera] *quo consilio, apparet ex ver. 6.* Majores nostri] *quo consilio hæc addantur, ostendit suprà 46.34.* 7 Benediceret] *salutando eum, ut infrà 10. & 1. Schemu. 5.5.* 9 Peregrinationum] *id est, quibus annis mihi sæpe fuit peregrinandum, ut in fine versus: Est autem terrena hæc pereginatio alterius spiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Heb. 11.13.* Pauci & mali] *q. d. præpropera est canities mea, quia vires meæ curis, laboribus, molestiisq; exhaustæ sunt.* 11 Rahhmeseh] *metropoleos in terra Goschenis, ubi Jisraëlitæ habitarunt infrà 27.* 12 Cibo, quasi inf.] *id est, patremfam. agebat, nec magis erant illi solliciti de cibis quàm solent parvuli: nihil deerat illis, cùm Ægyptii premerentur fame.* 13 Furebat] *id est, Ægyptii tumultuabantur, mentem illis adimente fame.* 14 Domum] *id est, ærarium Regis.* 15 Coram te] *cùm sit in manu tua remedium; ut infrà 19.* 21 Transtulit] *ut jus proprietatis ab illis Parhhoni plenè acquireretur.* In certas civit.] *ut singulis pro Regis imperio assignabātur, non pro illorum voluntate sedes.* 22 Præsidum] *id est, officialium, eorum qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipsius Josephi exemplum ostendit regiis præfectis & familiis eorum ex Regis apoth. cis & promptuariis fuisse prospectum: alioqui non fuissent passi Ægyptii familiam Jahhakobi (quæ jam Josephi familia habebatur) Regis sumptibus sustentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes restringunt, fundamento & probatione caret: vide suprà 41.45.* Idcircò] *quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæstores suppeditabant.* 23 Ecce vobis] *nam hæc postremo anno famis contigerunt.* 25 Inveniamus gr.] *q. d. quod ad locationem agrorum quam proponis, oramus ut id nostrâ causâ efficias apud Parhhonē, quo ejus emphyteutæ, id est, perpetuarii coloni esse possimus.* 27 Cōstituerūt se pos.] *quod ad habitationem & pascua, ut petierant ver. 4.* 29 Pone quæso] *vide suprà 24.2.* Exerceto] *jam fidem dans mihi, & suo tempore præstans.* Ne quæso] *Hoc non sua sed suorum causâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non esse animum eorum Ægypto affigendum, sed intendendum ad promissam terram, ut cœlestis hæreditatis symbolum: & ut patrum sepulturam posteris allectamentum & certū possessionis pignus esse confirmaret. Eodem spectasse Josephum apparet infrà 50.21. & 25. & Act. 7.* 31 Incurvavit se] *baculi quē senex in manu habebat summitate nixus, Heb. 11.21. non ut Josepho honorem exhiberet de impetrata postulatione sua, sed ut gratias ageret Deo: qui intus Spiritu, foris juramento filii futurū confirmabat, ut impleretur id quod non tam suâ quàm suorum causa petierat, Heb. ibidem.*

CAPUT XLVIII.

Jahhakob ægrotus nepotes ex Josepho a patre adductos cooptans, hæredes promissionis divinæ ejusq; pignoris (Cenahhanææ terræ) instituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Josephum transferens: eisq; benedicit minorem majori divino instinctu præponens.

1 FUIT autem [a] his rebus gestis, cùm dixisset *quispiam* Josepho, ecce pater tuus ægrotat, ut assumptis duobus filiis suis secum, Menasche & Ephrajimo, *adveniret.*

[a] Heb. *post res istas.*

2 Quod cùm renunciasset *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joseph venit ad te, confirmavit se Jisraël ut sederet super lectum suum.

3 Et dixit Jahhakob ad Josephum, *Deus* fortis omnipotens apparens mihi Luzi in regione Cenahhani, benedixit mihi:

4 Dicens ad me, ecce ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc semini tuo post te, possessionem [b] perpetuam.

[b] Heb. *seculi.*

5 Nunc itaq; duo filii tui qui nati sunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, mei sunt: Ephrajim & Menasche, tanquam Reuben & Schimhhon sunto mei.

6 Progenies autem tua, *si quos genueris* post eos, tui sunto: de nomine fratrum suorum vocantor, in possessione ipsorum.

7 De me autem, cùm redirem Padane, mortua est apud me Rachel in regione Cenahhani in itinere, cùm adhuc *superesset* exiguum spatium terræ ad perveniendum Ephratham: & sepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam est* Beth-lechem.

8 Tum videns Jisraël filios Josephi, dixit, qui *sunt* isti?

9 Dicente verò Josepho ad patrem suū, filii mei sūt, quos dedit mihi deus hic: dixit, quæso, assumēs *admove* eos mihi, deinde benedicā eis.

10 (Oculi enim Jisraëlis graves erant præ senio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui osculat[us] est eos & amplexatus eos.

11 Tum dixit Jisraël ad Josephum, me visurum faciem tuam non judicaveram: sed ecce, fecit Deus ut viderem etiam semen tuum.

12 Deinde abducens illos Joseph a genibus ejus, cùm incurvasset se in conspectu ejus ad terram usque,

13 Assumptos *disposuit* Joseph illos ambos, Ephrajimum ad dexteram suam a sinistra Jisraëlis, Menaschen verò ad sinistrā suā a dextera Jisraëlis: sic *illos* admovit ei.

14 Sed extendens Jisraël dexteram suam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quāvis esset *natu* minor) & sinistram suam capiti Menaschis, cognoscebat *palpando* manibus suis Menaschen

esse

eſſe primogenitum:

15 Benedicebatq; *Joſepho dicens, Deus ille *ante cujus conſpectum continenter ambularunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui paſcit me ex quo *die* ſum uſq; in diem hunc,

16 *Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris iſtis, & *vocetur in eis nomen meum & nomen patrum eorum Abrahami & Jitzchaki: & [c] tanquam piſces multiplicentur in medio *hujus terræ.

[c] Heb *ſiant ut piſces in multitudine.*

17 Cùm autem videret Joſeph patrem ſuum impoſiturum eſſe manum dexteram ſuam capiti Ephrajimi, malum viſum eſt illud in oculis ejus: quare ſuſtinuit manū patris ſui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaſchis.

18 Dixitq; Joſeph ad patrem ſuum, non ita pater mi, nam iſte *eſt* primogenit⁹: impone dexteram tuam capiti iſtius.

19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iſte evadet in populum, etiamq; iſte magnus erit: veruntamen frater ejus *natu* minor *major erit eo, & ſemen illius erit magna [d] multitudo gentium.

[d] Heb. *plenitudo: ſic Jeſcha.* 31.4.

20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, *[e] te *propoſito* benedicent Jiſraëlitæ dicendo, conſtituat te Deus ſicut Ephrajimum & ſicut Menaſchen: ſic poſuit Ephrajimū ante Menaſchen.

[e] Heb. *in te.*

21 Deinde dixit Jiſraël ad Joſephum, *ecce ego [f] brevi moriturus ſum: eritq; Deus vobiſcū, & reducet vos in regionē patrum veſtrorum.

[f] Heb. *morior.*

22 Ego itaque do tibi partem unam ſupra fratres tuos, quam *accepi e manu Emoræi *gladio meo & arcu meo.

ANNOTATIO.

3 Deus fortis] *Propoſitio prima promiſſionis & vocationis Dei, qua Joſephum & filios ab Aegypto ad promiſſam hæreditatem avocat.* Luzi] *ſuprà* 28.19. & 35.6. Benedixit] *patris & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joſeph (cujus filios in promiſſionum participationem aſſumpturus eſt) eas penes Jahhakobum reſidere.* 4 Ego fœcundabo] *duo mihi promiſit Deus, poſteritatem numeroſam, & hæreditatem amplam, ac ita contulit ut penes me ſit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.* 5 Nunc itaque] *Altera propoſitio, duplex hæreditatis portio Joſepho attributa, ex ſuperiore jure.* Mei ſunt] *non ut nepotes ex filio, ſed ut mei ipſius filii.* Sunto mei] *in hæreditate herciſcunda uterq; cum reliquis filiis meis ex æquo partem accipito.* 6 Tui ſunto] *filii tui & nepotes mei cenſentor.* De nomine fra.] *Ephrajimi & Menaſchis, id eſt, horū alteri accenſentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Joſephum transfert, quod ad hæreditatē,* 1. *Chro.* 5.1. & 2. *cujus rei cauſam vide inf.* 49. 3. & 4. *Hinc apparet jus primogenitorum de duplice portione hæreditatis (de qua lex habetur Deut.* 21.17.) *ante latam Legem obtinuiſſe, ſicut ſabathum, circumciſio, ſeminiſq; fraterni ſuſcitatio.* 7 De me] *Propoſitio tertia, Joſephum ſimiliter animans ad repetendam Cenahhanæam cum poſteris, a religione ſepulchri, cùm majorum tum nominatim matris.* Mortua] *ſuprà* 35.19 In regione] *in ea promiſſa terra, ad quam te revocat Deus.* Cùm adhuc ſup.] *hæc dicit ut planè declarat quàm religioſè caverit ne commiſceretur cum idololatris, cùm nō longè ab oppido exiſtens, uxorem in via potius quàm in oppido cum infidelibus ſepeliverit, quia non poterat ad majorum ſepulchrum deportare: itaq; in ſeipſo ſtatuit exemplum Joſepho & filiis pietatis conſervandæ.* 8 Videns] *nam præſentes non perceperat, & de ipſis tanquam abſentibus loquebatur.* 12 Abducens] *ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo ſiſteret.* Ejus] *Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos ſubtraheret, alio ordine eos collocaturus: ſic deprecata eſt Abigajil Davidē,* 1. *Schem.* 25.24. 13 Ad dexteram ſuam] *videtur ex verbis Jahhakobi verſ.* 5. *ac fortaſſis: amplexibus animadvertiſſe Joſeph Jahhakobū magis ad Ephrajimum quàm ad Menaſchen inclinare, quod ex ignoratione fieri ratus, eos patri hoc ordine benedicendos offert.* 14 Sed extendens] *poſt habito naturæ ordine, neq; tam avi quàm miniſtri Dei perſonam ſuſtinens, qui dona ſua prout vult ſine reſpectu naturæ confert.* 15 Joſepho] *in his filiis ejus, ver.* 16. Ante cujus conſp.] *qui continenter duxit illos, & quem illi ſecuti ſunt: ſic Pſalm.* 116.9. 16 Angelus ille] *cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipſo petiit, eumq; pari honore dignetur, non poteſt Angelus ſimpliciter, id eſt, creatus ſpiritus eſſe: neq; ad alium accommodari quàm ad Chriſtum, qui dicitur Mal.* 3.1. *Angelus fœderis: quemadmodum Angelus Exod* 14.19 *idem dicitur Jehova Exod.* 13.21. & 14.24. *Chriſti autem mentionem hîc facit, quia illius fœderis cum patribus ad noſtram cum Deo reconciliationem icti, Chriſtus autor, mediator & conſervator eſt, ſolusq; bona in fœdere promiſſa confert, & mala contraria depellit.* Vocetur] *id eſt, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii.* Hujus terræ] *ſecundum promiſſionem ſuprà* 46.3. 19 Major erit] *q. d. divinum decretum in cauſâ eſt cur ita faciam.* 20 Te propoſito] *ſenſus eſt, adeò conſpicua erit Dei gratia in filiis tuis, ut bene precandi exempla Jiſraëlitæ ſint inde ſumpturi, illaq; benedictio in proverbium abitura: quales ſunt formulæ Ruth.* 4.11. & 12. 21 Ecce ego] *id eſt, ne putetis has promiſſiones vobis a me moribundo eſſe, ut ſunt hæreditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: ſed ſunt a Deo, qui vos in poſſeſſionem miſſurus eſt, in cujus fidei perpetuam proteſtationem meū corpus eò deferri moriturus juſſi, ſuprà* 47.29. 22 Accepi] *hoc eſt, nondum re ſed fide poſſidens, ac omnino de promiſſione Dei confirmatus, perinde de ea diſpono ac ſi jam poſſiderem.* Gladio meo] *proverbialis formula: qua deſignat fore ut poſteri ſui vi armata promiſſam terram acquirant, Deo ipſos armante & inimicos debilitante: ſic Pſal* 44.6.

CAPUT. XLIX.

Jahhakob moriturus, divini ſpiritus inſtinctu præterita filiorum flagitia caſtigat, ſingulis eventura prædicit, ac benedicit eis: denique de ſepultura ultimam ſuam voluntatem repetens moritur.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis ſuis dixit, colligimini, *ut prænuntiem vobis id quod eventurum eſt vobis [a] ſequentibus temporibus,

[a] Heb. *in conſequentia temporum, id eſt, venturis & conſequentibus diebus, uſque ad exhibitionem Chriſti.*

2 Con-

2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, attendite,inquam,ad Jisraëlem patrem vestrũ.
3 Reuben, primogenitus meus fuisti, vis mea, & principium potentiæ meæ, excellentia dignitatis & excellentia roboris:
4 Rapiditate, aquarum instar [b] *inde ruas*, ne excellas,quia ascendisti cubilia patris tui:tunc prophanasti ea, stratum meum ascendit.
5 Schimhhon & Levi, fratres: instrumenta violentiæ, conventiones eorum.
6 In arcanum eorum ne ingreditor anima mea, in cœtum eorum ne adunator gloria mea: quia pro ira sua occiderunt [c] viros,& pro arbitrio suo avulserunt boves.
7 Maledicta ira eorum,quia vehemens, & furor eorum, quia sævus fuit: dispertio eos per Jahhakobi,& dispergo eos per Jisraëlis *posteros*.
8 Jehuda,te, te *inquam* celebrabunt fratres tui, manus tua *tenebit* cervicem hostium tuorum: incurvabunt se tibi filii patris tui.
9 Catule leonis Jehuda,a præda fili mi ascendisti:*cùm* in crura se demiserit,cubuerit tanquam leo,& tanquam immanis leo,quis audeat illum suscitare?
10 Non desistet tribus a Jehuda,neque Legislator e medio pedum ejus,usquedum venerit [d] filius ejus, & sit ei obedientia populorum.
11 Ligans ad vitem asellum suum, & ad generosam vitem pullum asinæ suæ, lavat in vino vestimentum suum,& in [e] succo uvarum operimentum suum:
12 Rubicundus oculis ex vino,& albus dentibus ex lacte.
13 Zebullun ad portum marium habitabit, ipse *inquam* in portu navium,latúsque ejus versus Tzidonem *erit*.
14 Jissascar asinus [f] ossibus valens, cubans inter duas sarcinas:
15 Nam videns quietem *rem* bonam esse, & terram suam esse amœnam, inclinabit humerũ suum ad bajulandum,& fiet tributo serviens.
16 Dan judicabit populum suum,ut [g] quævis tribuum Jisraëlis.
17 Erit Dan *ut* serpens juxta viam, acontias juxta semitam:qui mordet calces equi,adeò ut cadat sessor ejus retrorsum.
18 In salutem tuam expecto Jehovam.
19 Gad, turma turmatim populabitur eum: sed ipse populabitur *alios* tandem.
20 De Aschero, pinguis *erit* cibus ejus,& ipse præbebit delitias [h] regias.
21 Naphtali, *est* cerva emissa: qui profert verba [i] elegantia.
22 Ramus fœcundus Joseph,Ramus fœcundus secus fontem: *imò duo* rami, procedit *uterque* ultra murum.
23 Quamvis amaritudine affecerint eum & jaculati sint in eum, quamvis intestino odio prosecuti sint eum sagittarii:
24 Tamen permansit in robore arcus ejus,roboratáque sunt brachia manuum ejus, a manibus robusti *Dei* Jahhakobi, unde *fuit* pastor & lapis Jisraëlis:
25 A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, & ab omnipotente, qui benedixit tibi benedictionibus cœlorũ supernè,benedictionib⁹ abyssi subjacentis,benedictionibus uberum & vulvę.
26 Benedictiones patris tui,(*quæ* validæ sunt plus quàm benedictiones progenitorum meorum) usque ad finem collium seculi, sunto in capite Josephi,& in vertice separati inter fratres suos.
27 Binjamin,lupus qui discerpit, mane comedit prædam, & ad vesperam dividit spoliũ.
28 Omnes istæ *sunt* tribus Jisraëlis,duodecim:& hoc *est* quod elocutus est eis pater earũ, cùm benediceret eis, & prout erat cujusq; benedictio,benediceret eis.
29 Deinde præcepit eis ac edixit eis,cùm ego aggregatus fuero ad populum meum,sepelite me cum patribus meis, in spelunca illa quæ *est* in agro Hhephronis Chittæi,
30 In ea spelunca quę *est* in agro Macpelæ, qui *est* e-regione Mamrę in terra Cenahhani, quam emit Abraham cum ipso agro ab Hhephrone Chittæo in possessionem sepulchri.
31 (Ibi sepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus,ibi sepelierũt Jitzchakum & Ribkã uxorem ejus,ibiq; sepelivi Leam)
32 In possessione agri illius,& speluncæ quæ *est* in eo,*empta* a filiis Chethi.
33 Cumque absolvisset Jahhakob præcipere filiis suis, recipiens pedes suos ad lectum suũ expiravit: sic aggregatus est ad populos suos.

[b] *Eclipsis cõtrarii, ut suprà 16.19.*

[c] Heb. *virum, bovem, per enallagen: Synecdoche, pro quibúsvis hominib. & jumentis, quorum illi Schecemi occisi, hæc vero ab urbe veluti avulsa & pro eorum libidine abducta sunt: suprà 34.25. & seq.*

[d] Heb. *secundæ ejus, hoc est, Christus, ut Chaldæa Paraphrasis utraq;, & Hebræi interpretes fere omnes consentiunt: Metonymia, rei continentis pro contenta.*

[e] Heb *sanguine.*

[f] Heb. *ossis.*

[g] Heb. *una.*

[h] Heb. *regiis.*

[i] Heb. *elegãtiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ut prænunciem] *Ex his verbis apparet eum filios convocasse non tam testamenti condendi causâ, quàm ut depositum apud se divinum oraculum eis exponeret: ideò assumit novum orationis genus, sancto spiritu linguam ejus agente, & in ipso ut in aliis Prophetis,loquente. Hinc frequentes sub diversis verbis anaphoræ,hinc sententiæ solito contractiores & obscuriores,hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Instruit autem suos primùm de singulari Dei erga ipsos providentia,ut qui ipsorum posteris, antequàm sint, hæreditatem & vitæ conditionem in qua sibi servituri sunt constituerit: deinde filium designat ex quo semen illud benedictum (quod anteà fuerat promissum) erat nasciturum, quod non modo ipsorum, sed omnium etiam gentium perfectæ felicitatis fons & origo futurum sit.* 3 Primogenitus] *naturæ ordine, ut suprà 35.23.* Vis mea]*id est,primus effectus naturalium virium mearum.* Excellentia dig.] *id est, excellentissimus dignitate & robore: Hypallage Rhetorum,de qua suprà.2.6. Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuissent futuræ, nisi se incestu commaculasset:una dignitatis, qua fratres sibi subjectos habuisset,posteà in Jehudam Christi progenitorem translata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam suprà cap.48. in Josephum transtulit.* 4 Aquarum instar] *hoc est,ut aquę in sublimi non consistunt,sed magna rapiditate ad inferiora feruntur & sponte diffluunt: sic tu ne in hac excellentia maneas, sed illico in communem cum reliquis filiis gradum descendas.* Ascendisti] *vide suprà.35.22. Sic declarat Jahhakob incestum Reubenis fuisse privationis causam.* Stratum me.] *hac apostrophe reliquis filiis justam esse ostendit privationis causam, & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis absterret.*
5 Fratres]*non tam germanitatem respicit & communes utriq; parentes, quàm simile in utroq; ingenium & communem in facinus contra Schecemitas conspirationem:de qua suprà 34.alioquin Reuben, Jehuda, Jissascar,& Zebullun æquè eorum fratres dicerentur.* Conventiones] *hoc est, pactionibus illis, quibus*
cum

cum Schecemitis convenerunt,tanquam instrumentis abuſi ſunt,ut iter ſibi ſternerent ad perpetrandam violentiam. 6 In arcanum]*id eſt,conſilium,quod quia ſecretò iniri ſolet,hoc nomine appellatur,ut Jirm. 15.17.& alibi.* Ne ingreditor]*q.d.hoc facere videreris,ſi illorum factum ſilentio & impunitũ præterires: ideoq; ut illud animo deteſtor,ita etiã reipſa puniã.* In cœtum]*Repetitio gradatim deteſtationẽ auget:nã cœtus plus eſt quàm arcanum,adunari quàm ingredi,& gloria eſt animæ pars præſtantiſſima,quo etiam modo accipitur Pſalmo 16.9.& 30.13.* 7 Maledicta]*Jam exemplum in eos ſtatuit,ipſis poſterisq; futurũ ſalutare: itaque ſapienter cavet,ne poſteri exemplum progenitorum ſecuti facilè in ſcelus aliquod conſpirare poſſent,eâdem ratione qua antè Deus mundo proſpexerat ſuprà 11.7.huc adde,quòd eorum noxiæ par pœna instituitur: nam quia conſilio & viribus in perpetrando ſcelere ſeſe conjunxerant,ita hac demum pœna ſeparantur, ut non tantùm hujus poſteri a poſteris alterius, ſed etiam unius poſteri alii ab aliis ſeparentur. Schimhhoni enim poſſeſſio non continua,ut reliquis fratribus,ſed poſſeſſione Jehudæ intermixta aſſignata eſt, Jehoſch.19.poſteris verò Levi habitatio per omnes tribus deſignata, Jehoſch.21.* 8 Jehuda]*Occaſione ipſius nominis de ejus dignitate vaticinatur,eumq; divino decreto mittit in poſſeſſionem prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat: de quo ſuprà ver.3.* Manus tua]*i.c.eſos fugatoſq; comprehendes, & plenam de eis victoriam conſequêris: quod primum quidem ex parte impletum legimus Judic.1.& ſub Davide.2.Schem.8 deinde verò in Chriſto perfectiſſimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus ſcabellum pedum ejus poſuerit,Pſal.110.1.* Incurvabunt]*hoc eſt,regia dignitas in populo Dei penes te erit,propter quã tibi reliquæ omnes tribus honorẽ delaturæ ſunt:ut Davidis & Schelomonis temporib.factum eſt.* 9 Catule leonis]*Quod prius dixit,jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit,& figuris illuſtrat,ut Jehudæ ſtatum quaſi oculis filiorum ſpectandum ſubjiciat: ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem,inimicos verò cũ præda.* 10 Non deſiſtet]*omiſſis quæ ab aliis in hujus verſus explicationẽ afferuntur,nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic eſſe videtur ſenſus:non prius Jehudæ genus confundetur & diſtinctæ tribus nomen amittet,neq; prius regnũ Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex ſe promiſſũ humani generis ſervatorem,qui lux eſt gentium,genuerit.nam cùm regnum decẽ tribuũ diu ante captivitatem Babylonicam(ut vaticinium Jeſcha.7.8.docet) planè diſſipatum fuerit & populus eſſe deſierit,tribus tamen Jehudæ divinâ providentiâ a reliquis diſtincta gente & religione manſit,etiamq; in ipſa Babylonica captivitate, reſtitutionis venturæ promiſſis ſuſtentata eſt,ſicut in reſtitutione ejus ex 1. Chron.3.itemque ex libris Hhezræ & Nechemjæ apertè liquet:denique poſt reditum a captivitate manſit impermixta ſemper uſque ad exhibitionem Chriſti. Eo autem exhibito,planè utrumque contigit: cùm enim ab ipſis rejectus eſt Chriſtus,procul dubio a Deo Legiſlatore ſuo defecerunt:quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus ſpoliata tribus per Romanos abducta eſt,atque ita diſſipata ut ne Judæi quidem ipſi poſſint eos qui ſunt tribus Jehudæ a reliquis diſcernere: jungunt enim ſine diſcrimine inter ſe connubia,& nulla eſt cura reſervandi generis ſui ſeriem diſtinctam, aut ratio eam diſtinguendi.* E medio pedum]*id eſt, eis qui ab eo generabuntur: ſimilis locutio eſt Deut.28.57.* Et ſit ei]*id eſt,ei obediant gentes,eum ſuũ principem & ſervatorem agnoſcentes.* 11 Ligans ad]*Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Senſus eſt,ejus regio futura eſt vitifera, adeò ut quemadmodum alibi ruſtici jumenta ſua ad vepres & arbuſta ligant, ſic poſteri Jehudæ præ copia & firmitate vitium etiam ad præſtantiſſimas ea ligaturi ſint.* Lavat in vi.]*hoc eſt,vini copiâ tantâ abundabit,ut eo poſſit uti ad veſtes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ ſunt locutiones.* 12 Rubicundus oculis]*ejus vini præſtantiam deſcribit ab effectu: ſolet enim præſtans vinum oculos bibentium rubicundos efficere,ut Proverb.23.29.cui eſt rubedo oculorum?* Albus dent.]*id eſt,abundabit quoque bonis paſcuis,ac proinde copia lactis affluet.* 13 Zebullun ad port.] *q.d.maritimam obtinebit regionem atque portuoſam:hujus rei complementum vide Jehoſchu 19.a ver.10. ad ver.15.* 14 Jiſſaſcar aſinus]*aſino eum comparat robuſtiſſimo quidem,ſed natura ſegni,adeò ut ſarcinas graves ſibi impoſitas ſegnitie quadam ferat,& non excutiat.* 15 Nam videns] *Similitudinis qua modo uſus eſt apodoſis vel accommodatio: Senſus eſt,quietis ſtudio & agri amœnitate captus, licèt robuſtiſſimus ſit,nihil præclari geret,ſed domi deſidens,ignaviter ſibi tributa indici patietur:idem quoque vaticinatus eſt Moſche Deut.33.18.cùm eũ in tentoriis ſuis oblectari dixit: vide Judic.5.16.* 16 Dan judicabit] *Alludit ad nomen ejus a judicando deſumptum,ut ſuprà 30.6.paulùm diverſa ratione. Senſus eſt, licet Dan filius ſit ancillæ,ac proinde ex jure & lege conditione ſua inferior illis quos modo recordatus ſum, principatum tamen aliquem nihilominus obtinebit inter fratres ſuos,divinitus ſublato diſcrimine inter filios herarum atque ancillarum. Quod autem hic nominatim Dani attribuitur, quia primus inter filios ancillarum a Jahhakobo recenſetur,æquè per analogiam de unoquoq; ancillarum filio eſt accipiendũ, quia omnes ſpiritu prophetico natalibus reſtitutos volebat Jahhakob: quæ verò peculiariter ad tribum Danis pertinent, ſtatim ſubjungit Jahhakob.* 17 Erit Dan]*Poſteros Danis cum ſerpente comparat,qui furtim,aſtu,& per inſidias hominibus nocet:eos enim his rationibus fuiſſe uſos teſtantur hiſtoriæ Sacræ,cùm aſtu Lajiſchum occuparunt, Judic.18.cùm Schimſchon aſtu,ac nunquam aperto Marte Peliſchtæis nocuit, Judic.14. uſque ad caput 17.* 18 In ſalutem tuam]*Senſus eſt,graviter opprimêris,adeoq; graviter ut non niſi divinitus ab oppreſſionibus ſervari poſſis: quod futurum certa ſpe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus inprimis ſalute opus habuit: primùm quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Emoræis eam tribum valde fuiſſe preſſam legimus Judic 1.34.eamq; poſtremam inter tribus ad hæreditatem ſuam ac potius habitationem magnis laboribus perveniſſe, Jehoſchu 19.47.& Judic 18.d inde quod ad religionẽ,quia hæc prima a puritate illius defeciſſe legitur,& idola publicè coluiſſe, Judicum ibidem.* 19 Turma turmatim]*hic quoque alludit ad nomen Gadis,ut ſuprà 30.11.Senſus eſt,principio hoſtes tibi erunt infeſti ſed tandem victor evades Dei protectione fretus,Deut.33.21.Hhammonitas autẽ videtur intelligere,quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infeſti,& quomodo tandem Gad evaſerit victor, apparet ex Judic.10.& 11.nam ad illam hiſtoriam alludere videtur Jahhakob.* 20 Pinguis erit]*hoc eſt,regio Aſcheritanæ tribus copiam rerum præſtantiſſimarum efferet & regibus dignarum: eodem quoque ſpectat Moſche Deut.33.24.cùm dicit eum pedem ſuum oleo intingere.Eventum autem vaticinio reſpondiſſe apparet ex Jehoſch.19 ubi regio Aſcheri attribuitur olei aliarumq; rerum optimarum feraciſſima* 21 Naphthali eſt cerva]*Videtur Jahhakob innuere id quod de hac tribu ſcribitur Judicum 4.cap.& tribus ſequentibus: q.d.*

tri-

erit hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod sibi Deus commiserit, comparāda cum cerva a venatoribus dimissa. Qui profert] *q.d. neque tamen hæc tribus temerè bella susceptura, sed pacis & concordiæ sermonibus erga oēs usura est sorte sua contenta: quo etiam Mosche spectavit in benedictione ejus, Deut. 33.23.* 22 Ramus fœcundus] *Josephum (ex cujus posteritate duas tribus constituit, ut suprà 48.5.) cum bifido ramo comparat, i. geminam ex se propaginem efferente, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato.* Procedit uterque] *Omnia hæc allegoricè: id est, adeò in latitudinem & altitudinem excrescet, ut murum superet juxta quem situs est. q.d. utraq; ejus tribus sese longè lateq; diffundet: cujus rei complementum vide Jehoschu. 16. & 17.* 23 Quamvis amaritudine] *Nunc primùm speciatim de Josepho agit sub metaphora jaculatorū & scopi: q.d. illi quidē Josepho adversantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Ægyptii) collimando ad eum velut scopum perdere eum conati sunt, ipse verò arcu similiter instructus conatibus eorum restitit, & invictus mansit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Josepho.* 24 A manibus rob.] *humanitus dictum.* Unde fuit pastor] *id est, a Deo ipso eodem evectus est eò usque, ut victum Ægyptiis & aliis gentibus suppeditaverit, fueritq; Jisraëlitis lapis perfugii.* 25 A forti Deo] *nunc docet quod suprà 48.4. attigerat, nimirum a Josepho in filios favorem illum Dei propagatum iri: eo quòd regionem sunt consecuturi fœcunditate soli, roris pluviæq; abundantia, & aëris clementia præstantem, ubi & terræ nascentia feliciter proventura, & jam viventia prosperè actura sint.* Abyssi] *id est, fontium, rivorum, & pinguedinis soli.* Uberum & vulvæ] *id est, liberorum & pecudum copia: Metonymiæ sunt.* 26 Validæ sunt plus quàm] *Quod ad substantiam quidem attinet, eædem sunt: validiores tamen dicuntur, primùm quia ex filiis Jahhakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Jischmahhel & nati ex Ketura, de filiis verò Jitzchaki Hhesav hoc promissionum genere exclusi sint: deinde quia multò clarius Jahhakolo revelatæ sunt, adeò ut potuerit singulis filiis singulas promissæ terræ portiones assignare, quales eæ futuræ essent discernere, & filium designare ex quo servator mundi Christus erat nasciturus: postremò quia non multò pòst quæ fuerunt procul ostensa patribus complementum suum erant habitura.* Usque ad finem] *id est, non temporales tantùm, sed æternæ: conjungit enim spirituales promissiones cum terrenis, quia hæ illarū erant figuræ, periphrasis est perpetuitatis, non dissimilis illi quæ habetur Psal. 72. ver. 5. 7. & 17. Psal. 89. 37. & 38. item Matthæi 5.18. & alibi passim.* Sunto in capite] *id est, perfunduntо Josephum, ut abundè fiat earū particeps.* 27 Binjamin lupus] *ingenium Binjaminitarum præmonstrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerāte, vorante, & suis catulis distribuente comparari possint: & historiæ quoq; quæ de Binjaminitis leguntur Judicum 19. usque ad finem, & 1. Schemuelis a cap. 9. usque ad 15. eos tales fuisse ostendunt.* Mane comedit prædam, & ad vesp.] *id est, totos dies: Synecdoche.* 28 Tribus Jisraelis] *tribuū mentionē facit Mosche, antequam Jisraëlitæ in tribus distincti essent, ut ostendat hæc Jahhakobi vaticinia non tam ad personas duodecim filiorū, quàm ad totas tribus ex illis orituras pertinere.* Prout erat cujusq;] *id est, nō ex paterno voto, aut singulari aliqua animi sui affectione, quæ singulis filiis optabat protulit, sed ex Spiritu Dei quæ singulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: namlicèt tres priores a ver. 3. ad ver. 7. nullam prorsus benedictionem a patre accepisse videantur, acceperunt tamen ipsi quoque: tum quia hæreditatem inter fratres suos & habitationem habuerūt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehensi.* 29 Aggregatus fuero] *vide suprà 25.8. annot.* 30 In ea spelunca] *vide suprà 23.9.* 31 Ibi sepelierunt] *hæc commemorat, ut efficacius illorum animos ab Ægypto, ubi erant, ad promissam terram revocet, ut Josepho nominatim fecerat suprà 48.7. De Ribkæ autem & Leæ morte atque sepultura, nihil usquam alibi legitur.* 33 Recipiens pedes] *hinc apparet eum, cùm Dei præconem benedicens filiis ageret, pedibus demissis in lecto consedisse, ut psaltem ea ratione, quia stare præ imbecillitate non poterat, honorē Dei verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus suprà 47.31. Sic legimus observatum infrà Num. 23.22. Judic. 3.20. & 2. Regum 23.2. & 2. Chro. 34.31. & Nechemjæ 8.6.*

CAPUT. L.

Jahhakob mortuus Josephi jussu aromatibus conditur, diu ab Ægyptiis defletur, & regis permissu a Josepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenabhanæam delatus sepelitur. Joseph fratres de commisso in se facinore sollicitos benignè consolatur, eisq; necessaria omnia promittit: postremò visis ex se abnepotibus, cùm de transferendis suis ossibus cognationi suæ præcepisset, moritur: ejusq; corpus aromatibus conditum asservatur.

1 TUNC ruens Joseph super faciē patris sui, flevit super eum, & osculatus est eū.

2 Cumq; præcepisset Joseph servis suis medicis ut aromatibus condirent patrem suū, aromatibus condierunt medici Jisraëlem.

3 Et impletis ei quadraginta diebus (nam ita impleri solent dies eorum qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii septuaginta diebus.

4 Cùm autem præteriissent dies fletus ejus, allocutus est Joseph familiam Parhhonis, dicendo, si nunc inveni gratiam in oculis vestris, loquimini quæso[a] apud Parhhonem, dicendo:

5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce ego [b] brevi moriturus sum, in sepulchro meo quod fodi mihi in regione Cenahhani, ibi sepelito me: nunc itaque ascendam quæso, & sepeliam patrem meum, deinde revertar.

[a] Heb *in aures Parhhonis.*
[b] Heb. *morior.*

6 Cui dixit Parhho, ascende & sepeli patrē tuum, quemadmodum adjuravit te.

7 Ascendit itaque Joseph ad sepeliendum patrem suum: ascenderuntque cum eo omnes servi Parhhonis, seniores familiæ ejus, & seniores omnes terræ Ægypti:

8 Prætereà tota familia Josephi & fratres ejus ac familia patris ejus: tantummodò parvulos suos & greges suos & armenta sua reliquerunt in terra Goschenis.

9 Denique ascenderunt cum eo tum currus tum equites, adeò ut esset exercitus ille[c] numerosus valde.

10 Cùm autem venissent usque ad areā quandam [d] septam cynosbatis, quæ est ad vadum Jardenis, planxerunt ibi planctu magno & gravi valde: [e] instituit enim patri suo luctum septem diebus.

[c] Heb. *gravis.*
[d] Heb. *cynosbati, ut infrà 11.*
[e] Heb. *fecit.*

11 Qua-

11 Quapropter videns Incola ejus regionis, populus Cenahhançus, luctum illum in ea area cynosbatis septa, dicebant, luctus gravis hic *est* Ægypto : idcircò vocavit nomen illius *area*, luctus Ægypti, quæ *est* ad vadum Jardenis.

12 Facientes ergo filii ejus ei, [f] præcisè quê-admodum præceperat eis,

[f] Heb. *sic, quē admodum.*

13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem Cenahhani, & sepeliverunt eum in spelunca agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum ipso agro in possessionem sepulchri ab Hhephrone Chittæo, e-regione Mamræ.

14 Deinde reversus est Joseph in Ægyptum, ipse & fratres ejus, & omnes qui ascenderant cum eo ad sepeliendum patrem ejus, postquam sepelivit patrem suum.

15 Videntes autem fratres Josephi mortuum esse patrem suum, dicebant, fortassis intestino odio prosequitur nos Joseph, & omnino repêdet nobis totum illud malum quod intulimus ei.

16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Josephum, qui dicerent, *pater tuus *præcepit ante mortem suam, dicendo,

17 Ita dicetis Josepho, obsecro, condona nunc defectionem* fratrum tuorum & peccatum eorum, quòd malum intulerunt tibi, nunc inquam condona quæso defectionem* servorum Dei patris tui: sed flebat Joseph* cùm illi alloquerentur se.

18 *Deinde adeuntes etiam fratres ejus procíderunt ante faciem ejus, ac dixerũt, ecce nos tibi in servos.

19 Dixit verò ad eos Joseph, ne timeatis: nam *an loco Dei *sum* ego?

20 Vos quidem cogitaveratis contra me malum, *sed* Deus cogitavit illud in bonum *convertere*, ut faceret sicut *est* die hoc, conservando in vita populum multum.

21 Nunc itaque* ne timeatis, ego sustentabo vos & parvulos vestros: ita consolatus est eos, & locutus [g] quæ *erant* eis cordi.

[g] Heb. *secũdum cor eorum: vide supra* 34.3.

22 Sic habitavit Joseph in Ægypto, ipse & familia patris ejus: vixitq; Joseph centum decem annos.

23 *Et vidit Joseph ab Ephrajimo *natos* abnepotes: etiã filii Maciris filii Menaschis nati sũt, *& educati** super genua Josephi.

24 Tum dixit Joseph ad fratres suos, ego [h] brevi moriturus sum: * Deus autem [i] omnino visitabit vos, & faciet ut ascendatis ex hac terra in regionem illam quam[k] juramento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

[h] Heb. *morior, ut suprà* 48.21.

[i] Heb. *visitando visitabit, ut* 25.

[k] Heb. *juravit, ut ver.* 25.

25 Adjuravitq; Joseph filios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, adjuro ut deportetis ossa mea hinc.

26 Deinde mortuus est Joseph natus centum decem annos, quem cùm *medici* condivissent aromatibus,* repositum in quadam arca *servaverunt Jisraëlitæ* in Ægypto.

ANNOTATIO.

2 Aromatibus condirent] *ex regionis more, ut & sequentia: vide Herodotum lib.2. & Plinium lib.* 11. *natur. hist. cap.* 27. *hunc autem morem Jisraëlitæ secum in promissam terram detulerunt, quo in Regũ illustriumq; virorum cadavera usi sunt: ut* 2. *Chron.* 16.14. *&* 21.16. *& in Evangelica historia de sepultura Christi.* 3 Quadraginta diebus] *videlicet ut conditura vis ad omnes cadaveris partes penetraret.* 4 Familiam Parhhonis] *non quòd e gratia Regis excidisset, sed quia pullatus erat & versabatur in luctu ipse cum tota cognatione sua: ideò Ægyptiis utitur intercessoribus. non enim solebant pullati apparere corã Rege, Ester.* 4.2. 5 Quod fodi] *frequenter in usu fuit, ut homines dum vivebant sibi sepulchra pararent, ut apparet ex* 2. *Chron.* 16.14. *Jeschahhja.* 22.16. *& Matth.* 27.60. *idem fecisse Jahhakobum hic commemorare voluit Joseph, ne Jahhakob odio regionis inductus de se transferendo statuisse Ægyptiis videretur.* 7 Omnes servi] *id est, aulicorum bona pars: synecdoche.* Seniores] *id est, primates, ut senatores, consiliarii, præfecti.* 16 Pater tuus] *quod a Josepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primũ est patris voluntas atq; precatio.* Præcepit] *nobis videlicet ut suis verbis tecũ ageremus.* 17 Fratrũ tuorũ] *secundum argumentum a fraterna sanguinis necessitudine.* Servorum Dei] *tertiũ argumentum a communi religione.* Cùm illi] *nam ut instructi argumentis venerant, ita haud dubiè præmeditatã habebant orationem, ut re & verbis Josephum permoverent, ut illud mittamus, quòd non poterat pius Josephi animus sola facti cõmemoratione non graviter affici.* 18 Deinde] *cùm videlicet intellexissent quid ab intercessoribus factum.* 19 An loco Dei] *vide suprà annot.* 30.2. *sensus est, non est meũ mutare divinũ decretum, & vobis nocere quibus Deus prodesse voluit: servi Dei estis ut suprà ver.* 17. *& ego sum: quapropter ejus consilium utrique spectemus.* 21 Ne timeatis] *a metu vindictæ eos liberat hac conclusione, & in certam spem continuandæ beneficentiæ erigit.* 23 Et vidit] *hic incipit apparere quod Jahhakob prædixerat suprà* 48.19. *Ephrajimum fore majorem fratre.* Super genua] *id est, excepti gremio Josephi, ut parvuli solēt.* 24 Deus autem] *respicit promissionem factam Abrahamo suprà* 15.14. *& renovatam Jahhakobo patri suo suprà* 46.5. 26 Repositum in] *ut a migrantibus deportaretur Schecemum: vide Jehoschu.* 24.32.

E.

SECUN-

SECUNDUS LIBER MOSCHIS,

SIVE

Exodus.

Secundus *liber Pentateuchi duram populi Dei servitutem, admirandam liberationem, divinę Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum spatio a morte Josephi usq; ad erectum tabernaculum gestas complectitur:*

A morte Josephi ad nativitatem Moschis.	ann. 60.	
A nato Mosche ad exitum ex Ægypto.	ann. 81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum.	ann. 1.	Exod.40.17.

1 + 2.
2509
2510

Caput I.

Ægyptii sibi a Jisraëlitis numero & viribus auctis metuũt, ne insurgant in se aut se deserant: ideoq; novi Regis consilum sequentes dura eos servitute premunt, eorumq; masculos infantes tum privatim tũ publicè tollendos esse e medio decernunt.

1* ATQUE hæc *quidem sunt* nomina filiorum Jisraëlis, qui venerant in Ægyptum (venerãt *autem* cum Jahhakobo quisq; cum familia sua)
2 Reuben, Schimhhõ, Levi, & Jehuda,
3 Jissascar, Zebullun, & Binjamin,
4 Dan, & Naphtali, Gad, & Ascher.
5 Erantq; omnes animæ, * egressi e femore Jahhakobi, septuaginta animæ, * cum Josepho *qui* erat in Ægypto.
6 Cùm autem mortuus esset Joseph, omnesque fratres ejus, & *tota ætas illa:
7 Ita filii Jisraëlis fœtificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quàmplurimùm, ut terra illa impleretur ipsis.
8 Quapropter existens Rex novus super Ægyptum, qui * non agnoscebat Josephum,
9 Dixit ad populum suum, ecce populus filiorum Jisraëlis numerosior & potentior *fit* nobis:
10 Agedum, sapienter nos geramus adversus illum, ne augescat, fitq; siquãdo inciderint [a]*occasiones* belli ut adjungens se ipse quoq; inimicis nostris pugnet contra nos, vel ascendat ex hac terra.
11 Constitutis itaque super eum * præfectis angariarum, qui *affligerẽt eum oneribus suis: ædificavit populus Jisraëlis urbes armamentariorum Parhhoni, * Pithomum & * Rahhamsesum.
12 Sed prout affligebant eum, ita augescebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut distæderet *Ægyptios* propter filios Jisraëlis:
13 Quamvis * cogerent Ægyptii filios Jisraëlis servire per sævitiam,
14 Et amaram efficerent vitam eorum per servitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni servitute rustica, [c] * præter omnem servitutem ipsorum quam exigebant ab iis per sævitiam.
15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti * illas quæ obstetricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,
16 Dixit, obstetricando mulieribus Hhebræis, cùm inspicietis in sellas parturientium: si filius fuerit, enecate illum, sin filia fuerit, ea vivito.
17 Sed timuerunt obstetrices illæ Deum ipsum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conservabant natos.
18 Vocante autem Rege Ægypti obstetrices illas, & dicente eis, quare fecistis rem hanc, quòd vivos conservastis natos?
19 *Dixerunt obstetrices illæ ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *sunt* sicut mulieres Ægyptiæ: sunt enim vividæ, *ideò* cùm nondum venit ad eas ulla obstetrix, iam pepererunt.
20 Idcircò benefecit Deus obstetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valdè.
21 Fuit verò, quia timuerant obstetrices illæ Deum, & * perficiebat ipsis *natus* familias:
22 *Ut præciperet Parhho toti populo suo, edicendo, omnem horum filium qui nascetur in rivum ipsum projicite, omnem verò horum filiam vivam conservate.

[a] *Eclipsis conjugati, ut Gen.* 18.21.

[b] *Eclipsis, Gene.* 30.29. *&* 43.

[c] Heb. *cum omni servitute, qua serviebant sibi per eos.*

ANNOTATIO.

1* Atque hæc] *quod prius scripserat Gen. 46. hîc repetit Mosche, primùm ut illustrius appareat complementum promissionis factæ Jahhakobo, ibidem: deinde ut intelligatur occasio, qua moti sunt Ægyptii ut contra*

contra Jisraëlitas consilia inirent, quæ post describuntur. 5 Egressi] *ut disertè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, sicut nominatim excepit Gen. 46.26.* Cum Josepho] *& natus ex eo: synecdoche.* 6 Tota ætas illa] *adnumeratur etiam Ægyptius.* 8 Non agnoscebat] *vel ignorans (natus videlicet & ad regnum evectus post mortem Josephi) vel de industria memoriam abjiciens.* 11 Præfectis angariarum] *qui non una, sed multis rationibus extraordinariis servilia ab ex officia extorquebant.* Affligerent] *ut vires eorum frangerent: sic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen. 15.13.* Pithomum] *id est, Tanin.* Rahhamsesum] *id est, Pelusium, diversum a Ramesseso, de quo Gen. 47.11.* 13 Cogerent] *declarat angarias quibus premebant eos.* 14 Præter omnem] *hoc est, præter servitutem eamq; rigidissimam, quam in privatis suis negotiis ab eis exigebant.* 15 Illas quæ obstetricabantur] *plures quidem fuisse in tanto populo verisimile est: sed hæ duæ reliquis videntur fuisse præfectæ: alioquin nihil potuisset Rex hoc mandato efficere.* 19 Dixerunt] *Certum est ex vers. 17. obstetrices infantibus vitam conservasse, quia timebant Deum: jam verò quod Regi respondent, si verum est (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia significatione certiores factæ antè pariebant quàm eas vocarent: sin autem falsum, callidè verum tegunt metu regis, & causam a se in matres infantum derivant, gravius malum minore redimentes.* 21 Perficiebat] *id est, ita illis aderat ut ad justam ætatem pervenirent, & familias ex se procrearent.* 22 Ut præciperet] *Sensus est, cùm neque labores & molestiæ procreationem liberorum minuerent, neque obstetrices clàm natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & immane de submergendis pueris decretum promulgavit.*

CAPUT. II.

Moschis nativitas, admirabilis in summo discrimine conservatio, educatio, exilium, & conjugium ejus describitur: deinde mors Parhhonis, Jisraëlitarum gemitus, Deiq; erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 Abiens autem quidam ex familia Levi, duxerat filiam Levi.

2 Concepitque mulier illa & peperit filium: quæ videns eum esse [a] bona *forma*, abscondit eum tribus mensibus.

[a] Heb. *bonum ut Gen. 6.2.*

3 Sed cùm non posset amplius abscondere eum, accipiens ei arcam scirpeā oblivit illam bitumine & pice: & impositum illi eum puerulum exposuit in alga juxta ripam cujusdam rivi:

4 Collocavitq; sororem ejus procul, ad cognoscendum quid fieret eo.

5 Descendens autem filia Parhhonis ut lavaret se ad rivū illum, cùm puellæ ejus deambularent secundum rivum illum, vidensque arcam illam inter algam illius, misit ancillam suam quę accepit eam,

6 Eaq; aperta videt ipsum puerulum (ecce autem puer flebat) & miserta illius dixit, ex natis Hhebræorum hic *est*.

7 Tunc dixit soror illius ad filiam Parhhonis, an ibo vocatum tibi mulierem nutricem ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc puerulum?

8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa adolescentula vocavit matrem ipsius puerul.

9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens puerulum hunc lactato eum mihi, & ego dabo mercedem tuam: sic accipiens mulier illa puerulum illum, lactavit eum.

10 Cùm autem crevisset ille puerulus, adduxit eum ad filiam Parhhonis, cui erat filii loco: vocavitq; nomen ejus [b] Moschen, quia dicebat, ex aquis enim extraxi eum.

[b] *id est, extractum: paronomasia.*

11 Erat autem diebus illis cùm creverat Mosche, ut exiret ad fratres suos & aspiceret onera eorum: cumq; videret virum Ægyptium percutientem virum Hhebræum e fratribus suis,

12 Et respiciens huc illuc videret neminem adesse, percussit Ægyptium illum, & abscondit eum in arena.

13 Deinde exiens die postero, cùm ecce duo viri Hhebræi contenderent, dixit iniquo, cur percutis proximum tuum?

14 Qui dixit, quis constituit te in virum principem & Judicem super nos? an occidere me [c] cogitas, sicut occidisti Ægyptium illum? idcirco timuit Mosche, quia dicebat, profectò innotuit res ista.

[c] Heb. *dicis, nimirum in corde.*

15 Audiens verò Parhho rem istam, quærebat ut interficeret Moschen: sed fugit Mosche metu Parhhonis ut habitaret in terra Midjanis, & sedit ad quendam puteum.

16 Præsidi autem Midjanitarum septem erant filiæ: quæ advenientes hauriebant *aquam* & implebant aqualiculos illius *putei*, ut adaquarent greges patris sui.

17 Supervenientibus verò pastoribus quibusdam & abigentibus eos, surgens Mosche defendit eas, & adaquavit greges eorum.

18 Cùm itaque rediissent ad Rehhuelem patrem suum, dixit, quare tam [d] citò rediistis hodie?

[d] Heb. *festinastis redire.*

19 Quæ dixerunt, quidam Ægyptius eripuit nos e manu quorundam pastorum: etiámque [e] abundè hausit nobis & adaquavit ipsos greges.

[e] Heb. *hauriendo hausit.*

20 Tum dixit ad filias suas, at ubi *est* ille? quāobrem reliquistis virum illum? vocate eum ut sumat cibum.

21 Acquievit tandem Mosche ut maneret cum hoc viro: qui dedit Tzipporam filiam suam Moschi *uxorem*.

22 Cùmque peperisset filium, vocavit *Mosche* nomen ejus [f] Gerschomum: dicebat enim, peregrinus sum, in terram alienam *pulsus*.

[f] *id est, peregrinum pulsum: composita voce ex peregrinatione & peregrinationis causa.*

23 Fuit autem diebus illis, qui multi *fuerunt*, cùm mortuus esset Rex Ægypti, ut suspirarent filii Jisraëlis præ servitute illa & vociferarentur: & eorum clamor præ servitute illa ascenderet ad Deum ipsum.

24 Quamobrem audiens Deus gemitum eorum, & recordatus Deus fœderis sui cum Abrahamo, cum Jitzchako, & cum Jahhakobo,

25 Respexit Deus filios Jisraëlis, & cognovit Deus.

ANNOTATIO.

1 Quidam] *cujus nomen est Hhamram, uxoris verò Jocebed, infrà.6.20.& Num. 26.59.* Filiam Levi] *ex ipso Levi genitam Num.26.58. ideò infrà 6.20. mariti amita dicitur. fuit enim Hhamram Kebathi filius, & uxor ejus Jocebed Kehathi soror, infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum est lege, Levit 18.12.* 2 Bona forma] *hoc est, divinitus venustus. Act.7.20.& Hebr.11.23. quod præter naturalem στοργὴν reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoque Parhhonis movit ut eum inventum curaret sibi educandum, & pro filio haberet.* 3 Cùm non posset] *tum propter diligentem inquisitionem a Rege institutã, tum propter vicinos Ægyptios: mixti enim habitabant, ut infrà 3.22.* Accipiens] *sperabat enim hac ratione sine parentũ periculo servatum iri: hoc enim consilium divinitus fuisse immissũ eventus ipse declarat.* In alga] *ne nimis undis & ventis agitaretur.* Juxta ripã] *ut eo facilius ab aliquo reciperetur.* 5 Descendens] *alio quidem consilio, sed tamen Deo impulsore, ut expositum infantulum reciperet.* 9 Sic accipiens] *ita divinitus filius matri curandus datur citra utriusque periculum.* 11 Exiret] *interna vocatione Dei, in dies recognoscens fratres suos, & ad futuram liberationem se comparans, Act.7.22.* Fratres suos] *Jisraëlitas, e quorum genere erat.* 12 Percussit] *id est, occidit jam quadragenarius, nec temerè, sed certò persuasus de vocatione sua, Act.7.25.* 13 Iniquo] *id est, ei qui causam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret, Act.7.26.* 15 Rem istam] *hujus exprobrationem de cæde a Mosche commissa, Act.7.29.* Sedit] *ex longiore fuga in tuto se recreans.* 16 Præsidi] *vide in Gen.41.45.* 17 Eorum] *id est, omnium, puellarum & pastorum.* 18 Patrem] *i. avum, ut apparet ex Num. 10. 29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, ita nomine patrum avi & majores continentur: sic neptes dicuntur filiæ, ver.20.* 21 Filiam] *neptem filii sui Jithronis filiam, infrà.3.1.* 23 Qui multi] *quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud socerum mansisse apparet ex collatione Act.7.23. cum Exod.7.9. quod disertè exprimitur Act.7.30.* Mortuus esset] *ac proinde liber esset Moschi in Ægyptum reditus, infrà 4.19.* Præ servitute] *quæ etiam illo Rege mortuo durabat.* Eorum clamor] *id est, maximè clamarent præ maxima servitute: gravis enim afflictio sensum peccatorum (quæ eis erant afflictionis causæ) in eis excitavit, & ad implorandam Dei misericordiam movit: vide Num. 20.16.* 24 Audiens] *humanitus dictum ex judiciorum formula.* Fœderis sui] *Gen.15.13.& 46.4.* 25 Respexit] *illos recognoscens ad fœdus suum pertinere, ut fœderatorum filios.* Cognovit Deus] *de causa, & statuit quod proximo capite explicat, & sequentibus exequitur.*

CAPUT III.

Mosche expressè a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud regem, tum apud Jisraëlitas agat instruitur: & de voluntate Dei contra adversantem Ægyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHE enim pascens gregem Jithronis soceri sui Præsidis Midjanitarum, cum abducto grege illo post quoddam desertum, venisset ad montem ipsum Dei [a] Chorebum:

[a] *id est, siccum, qui propriè Sinai, id est, rubi dicitur, ab hac visione, infrà 19.1.*

2 Apparuit Angelus Jehovæ ei in flamma ignis e medio cujusdam rubi: cumque aspiceret, ecce rubus ille ardebat igne, nec tamen rubus consumebatur.

3 Itaque dicebat Mosche, divertam nunc ut videam visionem istam magnam, quare non comburatur rubus iste.

4 Videns autem Jehova ipsum divertere ad aspiciendum, inclamavit eum Deus e medio illius rubi, dicens, Mosche Mosche, qui dixit, ecce me.

5 Tum dixit *Deus*, ne appropinques huc: extrahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam locus in quo stas, terra sancta est.

6 Deinde dixit, Ego *sum* Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi: quapropter abscondit Mosche faciem suam (nam timebat) ne intueretur deum ipsum.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem populi mei qui *est* in Ægypto, & clamorem eorum ab exactoribus ejus audivi: quin cognovi [c] dolores ei *allatos*.

[b] Heb. *videndo vidi.*

[c] Heb. *Dolores ejus.*

8 Ideò descendi ut liberem eum e manu Ægyptiorum, & educam eum e terra illa in regionem bonam & amplam: in regionem affluentem lacte & melle, in locum Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, & Chivvæi, & Jebusæi.

9 Nunc itaque, ecce clamor filiorum Jisraëlis pervenit ad me, atque etiam vidi oppressionem, qua Ægyptii opprimunt eos:

10 Nunc inquam adesdum, ut mittam te ad Parhhonem: deinde educito populum meum filios Jisraëlis ex Ægypto.

11 Dicenti verò Moschi ad Deum ipsum, quis *sum* ego, ut eam ad Parhhonem, & ut educam filios Jisraëlis ex Ægypto?

12 Dixit, *Fac*, nam ero tecum, & hoc ipsum esto tibi signum, quòd ego miserim te: cùm eduxeris populum illum ex Ægypto, servietis Deo juxta montem hunc.

13 Dixit autem Mosche ad Deum, ecce, me veniente ad filios Jisraëlis, cùm dixero eis, Deus patrum vestrorũ misit me ad vos: si dicerent mihi, quod *est* nomen ejus? quid dicerẽ illis?

14 Dixit itaque Jehova ad Moschen, [d] Eheje, quia ero: dixitq; ita dices filiis Jisraëlis, Eheje misit me ad vos.

[d] *id est ero, vel sum futurum enim pro continuo tẽpore ac præsente usurpatur.*

15 Edixitque iterum Deus Moschi, sic dicito filiis Jisraëlis, Jehova Deus patrum vestrorum, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi misit me ad vos: hoc *est* nomen meum in seculum, & hoc memoriale meũ [e] in omnem ætatem.

[e] Heb. *ætatẽ ætatis.*

16 I & congregatis senioribus Jisraëlis dicito ad eos, Jehova Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem habeo vestri, & ejus quod fit vobis in Ægypto.

[f] Heb. *visitãdo visitavi vos, & id quod, &c.*

17 Quapropter dico, deducã vos ex afflictione Ægypti in regionem Cenahhanæi & Chittæi & Emoræi & Perizzæi & Chivvæi & Jebusæi, in regionem affluentem lacte & melle.

18 Sic auscultabunt voci tuæ: deinde accedens tu & seniores Jisraëlis ad Regem Ægypti, dicetis,

dicetis ad eum, Jehova Deus Hebræorũ * obviam factus est nobis: nunc itaq; abire nobis liceat quæsumus *itinere trium dierum in illud desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro.

19 Ego autem *novi *fore* ut nolit permittere vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidẽ manu forti *pressus*:

20 Sed cùm extendens manum meam percussero Ægyptum omnibus *mirabilibus meis quę factururus sum in medio ejus, tum demum dimittet vos.

21 g Reddam verò gratiosum populum illũ in oculis Ægyptiorum: eritq; cùm abibitis, ut non abeatis vacui.

g Heb. *dabo verò gratiã hujus populi.*

22 *Petet enim unaquæque a vicina sua & ab hospita domus suæ supellectilia argẽtea & supellectilia aurea & vestimẽta, quæ imponetis filiis vestris & filiabus vestris: ita spoliabitis Ægyptũ.

ANNOTATIO.

1 Jithronis] *sive Chobabi Num.*10.29. *& Judic.*4.11. *filii Rehhuelis, ut suprà annotatum est,* 2.18. Montem Dei] *ita dictum, cùm propter visionem hanc, tum etiam quia in eum descendit Deus legem laturus populo, infrà* 19. 3 Comburatur] *id est, absumatur.* 4 Jehova] *Christus angelus Jehovæ, ver.*1. *vide in Genes.*48.16. 5 Extrahe calceam.] *idem mandatur Jehoschu.*6.3. *Simplicissima hujus ceremoniæ ratio videtur esse, ut pedum nuditas religionem animo incuteret.* Terra sancta] *ob præsentiam Dei sãctificantẽ, qua abeunte loci sanctitas tollebatur.* 6 Ego sũ Deus] *ita se a fictitiis diis discernit, fœderisq́; cum patribus initi memoriã renovat unde pendet populi, quæ hîc agitur, liberatio.* Nam timebat] *duæ sũt hujus timoris causæ, conscientiam mali nostri, exemplo Adami & Petri, Genes.*3.10. *& Lucæ* 5.8. *& majestatis Dei sublimitas, ad cujus præsentiam Angeli ipsi faciem obvelant, Jescha.*6.2. 8 Descendi] *i. jam adsum: humanitus dictũ, ut Genes.*11.7. Liberem] *secundũ promissionem, Gen.*15.14. *&* 46.4. Bonã] *ex promissione, Gen.*13.15. Affluentem] *id est, commendabilem copia præstantiaq́; proventuũ: hyperbole.* 9 Nunc itaque] *Finis præsentis visionis atque colloquii, ut Mosche denuò divinitus se jamjam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.* 11 Quis sum] *Prima objectio Moschis, qua provinciam detrectat a persona sua, & a negotii gravitate.* 12 Ero tecum] *unico responso utramque difficultatem tollit. q.d. sufficientia tua erit a me, cui nihil est nimis arduum.* Hoc ipsum] *id est, hæc ipsa visio rationem naturæ superans. alii aliter exponunt, sed hoc videtur simplicissimum.* Servietis Deo] *finem ostendit hujus liberationis quẽ spectat Deus, ut liberatos a servitute terrena devinciat ut sibi serviant: quod futurũ promittit designato & præfinito loco, ubi rationem declaraturus est qua sibi serviant.* 13 Quid dicerem] *Altera objectio, qua ne de nomine quidem mittentis posse Jisraëlitas a se confirmari queritur.* 14 Eheje] *hoc nomine se cognoscendum proponit ab æterna essentia sua, qua ab omnibus quæ sunt in cœlo terra & infra terram discernitur: quod explicatur Heb.*13.8. *& Apoc.*1.8. *qui est fuit & futurus est, heri & hodie & in perpetuum. Sic instruit Moschen, ut vocationis & missionis suæ fidem apud Jisraëlitas compararet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentia. Hebræum autem Eheje tanquam propriũ retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò post subjicitur.* 15 Jehova] *hoc quoque nomen essentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiendi ut sint quæcunque sunt: hoc autem subjungit præcedenti, quia usitatius & magis notum est.* Hoc est] *nimirum quòd me dixi esse Eheje, Jehovam, & Deum patrum vestrorum.* 16 I & congr.] *vocatum instruit qua ratione obiturus sit legationem.* Senioribus] *officio, ut passim in Scripturis accipitur, hoc est, iis qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præsunt. hi primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Mosche audienda, & ut Parhhonem nomine Dei totiúsque populi convenirent.* 18 Obviam factus] *Paralepsis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, supplendũ tamen ex petitione sequente, & infrà* 5.3. *q.d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noster obviam factus severè mandavit, ut hinc exiremus ei sacrificatum, cessantibusq; interminatus est pestem aut gladium.* Itinere trium] *nullum est in petitione mendacium: sed partem cõsilii sui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcusabilis, partim celat, quia liberrimus est, ut Deut.*2.28. *Sic Schemuelem instruit* 1. *Schemu.*16.2. *&* 3. *& loquitur Paulus Act.*23.6. 19 Novi] *hac prædictione præmunit eos, ne repulsam insperatò passi animum abjicerent.* 20 Mirabilibus] *decem plagis, quæ sequentibus cap. explicantur.* 22 Petet] *nec vitiosa fraus, nec furtum hîc intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate sua, rerum suarum usum quibus vult concedit, & in quos vult transfert: his autem convenit cum promissione facta Abrahamo Gen.*15.14.

Caput IIII.

Mosche rursus impositum sibi munus diversis subterfugiis detrectat, miraculis tandem, opis divinæ promissione, objurgatione, adjunctione fratris illud voluntati Dei acquiescens suscipit: deinde uxorem liberósq; reducens ad socerum, in itinere propter neglectam filii circumcisionem a Deo sistitur, nec nisi illo circumciso dimittitur: tum impetrata a socero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Jisraëlitas confirmatam feliciter obit.

1 * TUNC respõdens Mosche dixit, at ecce non crediturí sunt mihi, neq; auscultaturi voci meæ: sed dicent, non apparuit tibi Jehova.

2 Dixit autem ad eum Jehova, quidnam est in manu tua? quo dicente, baculus,

3 *Dixit, abjice eum in terram, cumq; abjecisset eum in terram, a conversus est in serpentem: fugiebatq; Mosche b metu ejus.

a Heb. *fuit in serpentem.*

b Heb. *a facie ejus.*

4 Sed *dixit Jehova ad Moschẽ, extẽdẽs manum tuam *apprehende caudam ejus: cumque extensa manu sua apprehẽdisset eum, conversus est in baculum in manu ejus.

5 *Ut credant, *inquit*, apparuisse tibi Jehovam Deum patrum suorum, Deum Abrahami, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.

6 Deinde rursus dicente Jehova ei, infer nunc manum tuam in sinum tuum: intulit manum suam in sinum suum, cumque eduxisset eam, ecce manus ejus leprosa, *alba* sicut nix.

7 Dicente verò, refer manum tuam in sinum tuum, retulit manum suam in sinum suum: cumq; eduxit eam e sinu suo, ecce *restituta est ut *reliqua* caro ejus.

8 [o]Hoc esto, inquit, si non crediderint tibi, neque auscultaverint voci & signo priori, ut credant voci & signo alteri.

9 Esto quoque, si non crediderint etiam duobus signis istis & nō auscultaverint voci tuæ, ut accipiens de aquis alicujus rivi effundas in aridam: tunc convertentur aquæ illæ quas acceperis e rivo, convertentur in sanguinem in ipsa arida.

10 Dixit verò Mosche ad Jehovam, [c] attende ad me domine, [e]non sum vir [d] facundus, neque [e] unquam antea fui, ne quidem ex quo locutus es cum servo tuo: sed[f] impedito ore & impedita lingua sum.

11 Tum dixit Jehova ad illum, [e]quis statuit os homini? aut quis statuere potest mutum aut surdum, aut[g] sensibus valentem aut cæcū? nónne ego *qui sum* Jehova?

12 Nunc itaque i, & ego adero ori tuo, & docebo te quæ loqui te convenit.

13 Dicente autem *illo, attende* ad me Domine: [e] mitte quæso [h] per eum *quem* mittere te convenit:

14 Accensus irâ Jehova contra Moschen, dixit, [e]annon Aharon Levites frater tuus est? scio illum [i] omnino valere eloquio: adeóque ecce ipse prodiens obviam tibi, [e] quando videbit te lætabitur[k] cum animo suo.

15 Itaque alloquitor eum & [e] inserito hæc verba ori ejus: de me autē, adero ori tuo & ori ejus, & docebo vos quæ facere vos cōveniet.

16 Nam alloquetur ipse pro te populum, eritq; ut ipse sit tibi [e]vice oris, tu verò sis ei [e]vice Dei.

17 Baculum autem istum accipito in manu tua, quo edas signa illa.

18 Abiens igitur Mosche reversus est ad [l] Jetherum socerum suum, dixitq; ei, eam quæso, & revertar ad fratres meos qui sunt in Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipsi: & dixit Jithro Mosch, abi cum pace.

19 Cumq; edixisset Jehova Moschi apud Midjanitas, i, revertere in Ægyptum, mortui enim sunt [e] omnes homines illi qui quærebant animam tuam:

20 Accipiens Mosche uxorem suam & filios suos, [e] imposuerat eos asino, ut reverteretur *ipse* in terram Ægypti: acceperatq; Mosche [e] baculum ipsum Dei in manu sua.

21 Dixerat quoq; Jehova ad Moschen, quandoquidem proficisceris ut revertaris in Ægyptum, [e]vide ut omnia illa prodigia quæ posuero in manu tua, facias coram Parhhone: sed ego [e] obfirmabo cor ejus, ut nolit dimittere populum illum.

22 [e] Tandem dices ad Parhhonē: sic dicit Jehova: [e]filius meus, [e]primogenit[u]s me[u]s *est* Jisraël.

23 Sed cùm edicerem tibi, dimitte filium meum ut serviat mihi, renuisti dimittere eum: ecce ego occisurus sum filium tuū, [e] primogenitum tuum.

24 (Fuit autem in [e] illo itinere, in diversorio quodam, ut [e] occurrens ipsi *Moschi* Jehova quæreret morte afficere eum.

25 Sed cùm accipiens Tzippora[m] *cultrum* acucutum, amputasset præputium filij sui, quod admovit pedibus [e] illius dicens, certè [e] sponsus sanguinum es mihi:

26 Destitit *Jehova* ab illo: [e] dixerat autem tunc sponsū sanguinū propter circūcisiones.)

27 [e]Edixerat item Jehova Aharoni: abi obviam Moschi in desertum: qui abiens occurrit ei juxta [e]montem ipsum Dei & osculatus est eum.

28 Tum retulit Mosche Aharoni omnia negotia Jehovæ ad quæ mittebat se, & omnia signa illa quæ præceperat sibi.

29 Abiens itaque Mosche & Aharon, congregaverunt omnes seniores filiorum Jisraëlis.

30 Proloquente autem Aharone omnia verba illa quæ elocutus fuerat Jehova Moschi, & edente signa illa ante oculos ipsius populi;

31 Credidit populus: cumque audirent Jehovam [e] visitasse filios Jisraëlis, & vidisse afflictionem ipsorum, verticem inclinantes incurvaverunt se.

[o] Heb. *vide Gen.*43.20.
[d] Heb. *verborum.*
[e] Heb. *etiam ab heri, etiam a nudius tertio.*
[f] Heb. *gravis ore & gravis lingua.*
[g] *Hebræa vox significat auditu valētē & visu, cui præcedens & sequens privativè opponuntur.*
[h] Heb. *per manum* illius quem, *manus commune multarum actionum instrumentum sæpe adhibetur ad instrumentum significandum, etiam ubi nihil opus est administratione manus: Synecdoche, ut infrà* 9.35
[i] Heb. *quod eloquendo eloquitur ipse.*
[k] Heb. *in corde suo.*
[l] *qui & Jithro dicitur frequentius, ut suprà* 3.1. *& infrà hoc ver.*

[m] *Qui lapide acutum exponunt, vocis ambiguitate fallūtur, quia sic accipitur Jechezkel.* 3. 9. *pro cultro verò acuto, Jehoschu.* 5. 2. *&* 3. *& Psalm.* 89. 44. *nam familiam, & quidem pastores, destitutos fuisse cultro tam necessario ad multa instrumento non est verisimile: quo instructos fuisset stultum uti lapide.*

ANNOTATIO.

1 Tunc respondens] *Tertia objectio, a personâ sua eorumq; ad quos mittitur, se non esse ita rationibus instructum, ut fidem apud eos conciliet vocationi suæ.* 3 Dixit] *quæ coram illis edenda erant ad illos de Moschis vocatione confirmandos, eadē hîc fieri jubet ad confirmandū Moschen.* 4 Dixit] *efficaciter, metu eum liberans, & a fuga revocans.* Apprehende] *nam eodem baculo alia signa erant edenda, ut ver.*17. 5 Ut credant] *finis istius miraculorum doni.* 6 Alba sicut] *species lepræ est omnium deterrima, quæ cutē aspergit albis maculis niveum referentibus: vide Num.*12.10. 7 Restituta] *in hoc positum est miraculū, quod subitò & affecta est manus, & curata morbo incurabili.* 8 Hoc esto] *hæc in subsidium prioris miraculi.* 10 Non sum vir] *Quarta objectio a persona sua se ineptum esse propter impeditum sermonem.* 11 Quis statuit] *Rationem Moschis confutat Deus a potentia sua, quæ donis ornat quos vult, & quos vult spoliat.* 13 Mitte quæso] *Quinta objectio, deprecatio muneris a tenuitate sua, Dei mittentis majestate, & negotii gravitate.* 14 Annon Aharon] *q.d. quorsum tot quæris subterfugia? quasi non sit tibi futurus ad manum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctissimus Aharon germanus frater.* Quando videbit] *id est, videns audiverit ex te commissam vobis legationem, lætabitur & hilariter tecum eam suscipiet: Synecdoche.* 15 Inserito] *id est, de mandatis quæ a me acceperis, & iis quæ dicenda erunt, eum instruito.* 16 Vice oris] *id est, interpres tuus apud populum & Regem.* Vice dei] *hoc est, personam meam apud illū geres, exponens ei voluntatem meam: vide infrà* 7.4. 19 Omnes homines] *tum Rex qui Moschen quærebat ut eum interficeret, suprà* 2.15. *tum vindices hominis occisi: vide suprà* 2.23. 20 Imposuerat] *& deductos ad socerum ibi reliquerat: Paralepsis, nam secum habebat eos cùm versaretur in deserto: posteà verò ad Moschen redeuntem ex Ægypto reduxit eos Jithro, infrà* 18.2. *& sequentibus.* Baculum ipsum] *de quo suprà ver.*4. *&* 17. 21 Vide ut] *præmonet, ut suprà.*3.19. Obfirmabo] *non tantùm permittēdo, sed etiam meo spiritu eum destituendo, consilia & actiones ejus in finem mihi propositum dirigendo, & quibuscunq; modis usurus sum ejus maliciam exacerbando. Sic Deus causa est obfirmationis, Parhho peccati.* 22 Tandem] *vide infrà.*11.1. *&* 12.29. Filius meus] *q.d. est mihi jus paternum in populum hunc, ut nō possis eum nisi tyrannicè detinere.* Promogenitus] *summè mihi dilectus.* 23 Primogenitum tuū] *omniū hominū & animantiū in Ægypto quæ ad te pertinēt, infrà* 12.29. 24 Illo itinere] *quo a deserto uxorem cum liberis ad socerum reducebat, accepturus ab eo discedendi veniam.* Occurrens] *id est, ejusmodi impetum*

petum in eum faciens, ut ipse & uxor ejus intelligerent causam iræ divinæ esse neglectā circumcisionem filii. 25 Illius] *Moschu, in quem irata invehitur, & ægrè ferens quòd sibi necesse fuerit mariti causa filiolo suæ manu vulnus infligere.* Sponsus sang.] *id est, te sponsum meum mihi sanguine filii cogor redimere.* 26 Dixerat] *verba Moschu, quibus declarat uxorem se sponsum sanguinum vocasse, quia filios circumcidi oportebat: quod Midjanitidi de voluntate Dei non satis instructæ ingratum erat.* 27 Edixerat] *antequàm Mosche in Ægyptum perveniret.* Montem ipsum Dei] *Chorebum, ut suprà 3.1. cùm Mosche relicta uxore & liberis profecturus in Ægyptum, eò pervenisset.* 31 Visitasse] *rationem eorum habuisse, & promissam Abramo liberationem Gen. 15.13. jam præstare statuisse.*

Caput V.

Mosche & Aharon legatione sua regi exposita, ut seditionis capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Jisraëlitis præter diurnum pensum imponuntur: cujus causa operum curatores cæsi cùm frustrà apud Parhhonem questi essent, exacerbatis animis hi cum Mosche & Aharone, tanquam suis mali autoribus, & Mosche cum Deo expostulant, a quo placidè exauditur & confirmatur Mosche.

1 POSTEA verò accedentes Mosche & Aharon dixerunt ad Parhhonem, ita ait Jehova Deus Jisraëlis, dimitte populum meum ut festum celebrent mihi in deserto illo.
2 Dicenti autem Parhhoni, quis est Jehova, cujus voci auscultem dimittendo Jisraëlem? non novi Jehovam, ideò etiam Jisraëlem non dimittam:
3 Dixerunt, Deus ipse Hhebræorum obviam factus est nobis: liceat quæsumus nobis abire itinere tridui in illud desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro, ne occurrens nos *vadat* peste aut gladio.
4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Mosche & Aharon, quare abstrahitis populum hunc ab operibus suis? abite ad onera vestra.
5 Dicebat eum Parhho, en multus nunc *est* populus hujus terræ: & cessare faceretis eos ab operibus suis?
6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui exactores agebant in populum, & moderatoribus ejus, dicendo,
7 Ne pergatis dare huic populo stramen ad faciendos lateres suos, sicut[a] anteà, ipsi eant & conquirant sibi stramen:
8 Summam verò laterum quam ipsi faciebāt anteà imponite eis, ne minuite ex ea: nā desides sunt, idcircò clamant ipsi dicendo,[b] liceat nobis ire sacrificatum Deo nostro.
9 Aggravetur hæc servitus super homines istos, & operentur in ea, ut non attendant verbis mendacii.
10 Egressi itaq; exactores ipsi populi & moderatores ejus allocuti sunt populum ipsum dicendo, ita ait Parhho: ego non sum daturus vobis stramen.
11 Vos ite, accipite vobis stramen, undecunq; inveneritis: etsi non diminuitur de servitute vestra quicquam
12 Ita dispersus est populus ipse per totam terram Ægypti, ad conquirendum stipulam pro stramine.
13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite opera vestra, pensum diei die suo, sicut cùm adesset stramen:
14 Et cædebantur moderatores filiorum Jisraëlis, quos illis præfecerāt exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfecistis demensum vestrum faciendo lateres sicut anteà, nec heri nec hodie?
15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Jisraëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita servis tuis?
16 Stramen non datur servis tuis, lateres autē, inquiunt nobis, perficite: & ecce servi tui cæduntur, cùm culpa *sit* populi tui.
17 Qui dixit: desides estis, desides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire sacrificatū Jehovæ.
18 Nunc itaq; abeuntes servite, stramen autem non dabitur vobis: summam tamen laterum datote.
19 Cùm autem moderatores filiorum Jisraëlis consyderarent eos alloquendum esse[c] iniquè, *videlicet* ne diminuite de lateribus vestris, demensum diei die suo *date*:
20 Incidētes in Moschen & Aharonē (qui stabāt e-regione ipsorū, cùm exirent a Parhhone)
21 Dixerunt ad illos,[d] Cognoscat Jehova de vobis & judicet: qui fecistis ut fœteat odor noster ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus, tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.
22 Reversus itaque Mosche ad Jehovam dixit, Domine, quare malo affecisti populum hunc? quamobrem misisti me?
23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus sum nomine tuo, malo affecit populum hunc: &[e] prorsus non liberasti populum tuum.
24 Dixit verò Jehova ad Moschen, nunc videbis quid facturus sim Parhhoni: nam per manum fortem dimittet eos, & per manū fortem expellet eos e terra sua.

a Heb. *heri & nudiustertius ut suprà 4.10. & infrà vers. 8. & 14.*
b Heb. *ibimus sacrificabimus: ut infrà ver. 17.*
c Heb. *in malo.*
d Heb. *videat*
e Heb. *liberando non liberasti, id est, nullum adhuc liberationis vestigium impressisti: vide de hac formula in Gen. 3.4.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm priore legationis parte apud Jisraëlitas functi sunt.* 2 Quis est] *ejusmodi responsum prædixerat Deus suprà. 3.19.* 3 Obviam] *vide suprà 3.18.* 9 Aggravetur] *ita auget tyrannidem ex obfirmatione cordis, de qua suprà 4.21* Verbis mendacii] *sic Rex impius insignit verbum Dei, ut Psal. 2.3.* 10 Non sum datu.] *id est, non sinam dari.* 14 Moderatores] *hinc apparet moderatores Jisraëlitas fuisse, ab exactoribus Ægyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operis ratio deposcebatur & in quos nisi præstitum esset animadvertebatur.* Nec heri nec] *q. d. neglecto bidui opere.* 16 Populi tui] *id est, Ægyptiorum, qui stramen non suppeditant, & pristinum tamen laterum numerum a nobis in diem exigunt.* 21 Fecistis ut fœteat] *hoc est, exosos nos reddidistis: vide Gen. 34.29.* Ante oculos] *hoc est, quàm longè nos vident, aversantur nos.* Tradendo gladium] *q. d. vos autores istius in nos odii armatis ipsi Ægyptios, & quasi nostri homicidæ estis.* 22 Reversus] *relicta multitudine secedens, ut privatim cum Deo expostulares* Malo affecisti] *graviore quàm tum fuit cùm non misisses me.* 24 Per

manum fort.] *id est, tam duram experietur & sentiet manum meam, ut non modò dimittere, sed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementum infrà* 12.33.

Caput VI.

Mosche cum amplioribus quàm anteà mandatis ad Jisraëlitas remissus duriore servitute pressos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire jussus metu ejusdem eventus detrectat. Deinde suum, fratrisq; sibi in collegam dati genus describit.

1 ALLOQVENS autem Deus Moschen, dixit ad eum, ego *sum* Jehova.

2 'Apparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine '*Dei* fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova 'non cognitus sum illis.

3 Atque etiam 'stabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipsorum, in qua peregrinabantur.

4 'Nunc etiam ego audio gemitum filiorum Jisraëlis quos Ægyptii servire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.

5 Idcircò dic filiis Jisraëlis, ego *sum* Jehova, itaque eximam vos [a] a subjectione onerum Ægyptiorum, & eripiam vos a servitute eorum: redimamque vos' brachio exerto & 'judiciis magnis.

6 'Et assumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: sic experiemini me esse Jehovam Deum vestrum eximentem vos a subjectione onerum Ægyptiorum.

7 Denique introducã vos in eam terram quam 'sublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis' in hæreditatem, 'ego *sum* Jehova.

8 Quod cùm ita eloqueretur Mosche filiis Jisraëlis, non attenderunt ad Moschen' prę angustia spiritus & præ servitute dura.

9 Alloquente itaq; Jehova Moschen, dicẽdo,

10 I, alloquere Parhhonem Regem Ægypti, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua:

11 Locutus est Mosche coram Jehova, dicendo: 'en filii Jisraëlis nõ attenderũt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui sum 'præputiatus labiis?

12 Tamen allocutus est Jehova Moschen & Aharonem: & 'mandata dedit eis ad filios Jisraëlis & ad Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios Jisraëlis e terra Ægypti.

13 'Hi *sunt* primarii familiarum paternarum ipsorum: filii Reubenis, primogeniti Jisraëlis, Chanoc, & Pallu, Chetzron, & Carmi: hæ *sunt* familiæ Reubenis.

14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzochar, & Schaul filius cujusdã Cenahhanitidis: hæ *sunt* familiæ Schimhhonis.

15 Hæc autem *sunt* nomina filiorum Levi per generationes suas, Gerschon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta septem.

16 Filii Gerschonis, Libni & Schimhhi per familias suas.

17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.

18 Filii verò Merari, Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes suas.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam 'amitam suam sibi in uxorem, quæ peperit ei Aharonem & Moschen: anni verò vitæ Hhamrami *fuerunt* centum triginta septem.

20 'Filii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg, & Zicri.

21 Et filii Hhuzzielis, Mischaël, & Eltzaphan, & Sithri.

22 Postea accepit Aharon Elischebahham filiam Hhamminadabi sororẽ Nachaschonis sibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarem.

23 Filii autem Korachi, Assir, & Elkana, & Abjasaph: hæ *sunt* familiæ *gentis* Korachææ.

24 Elhhazar quoque filius Aharonis accepit sibi unã de filiabus Putielis, [b] *ut esset* sibi uxor, quæ peperit ei Pinchasum: hi *sunt* primarii [c] paternarum familiarum Leviticarum per familias suas.

25 Hic ille Aharon & Mosche, quibus edixit Jehova, educite filios Jisraëlis e terra Ægypti 'per exercitus suos.

26 Ipsi iidem *sunt* qui allocuti sunt Parhhonem Regem Ægypti, ad educendũ filios Jisraëlis ex Ægypto: hic ille *est* Mosche & Aharon.

[a] Heb. *de sub oneribus, ut vers.* 6.

[b] Heb. *sibi in uxorem.*

[c] Heb. *patrũ Levitarum.*

ANNOTATIO.

2 Apparueram] *per comparationem hanc patefactionem qua se nunc filiis statuit patefacere, illi longè præfert qua se patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promissiones habuit, hæc promissorum exhibitionem erat habitura.* Dei fortis] *q.d. promissa amplexi sunt fide, freti majestatu mea omnipotentia & omnisufficientia.* Non cognitus] *hoc est, non præbui me eis cognoscendum: non quòd Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipse hoc nomine suas promissiones non obsignaverit (nam disertè se nominat Abramo & Jahhakobo Geneseos* 15.7. *&* 28.13. *& Jitzchak invocat nomen Jehovæ. Geneseos* 26.25.) *sed quia nondum faciebat ut promissa existerent, quod designatur nomine Jehova. Significat enim existentem per se, ex quo, in quo, per quem, & propter quem sunt quæcunque sunt, ut suprà.* 3.15. 3 Stabiliveram fœdus] *etiam definiens complementi tempus, Gen.* 15.13. 4 Nunc etiam] *q.d. tertia causa accedit præsens Jisraëlitarum miseria, quæ me movet ut eorum rationem habeam.* 5 Brachio exerto] *id est, potentissimè: humanitus dictum, quod proximè sequentia explicant.* Judiciis magnis] *plagis, quibus judicia mea in Ægyptios exercebo.* 6 Et assumens] *finis liberationis, ut suprà* 3.12. 7 Sublata manu] *ut Gen.* 14.22. In hæreditatem] *firma possessione, ut quæ hæreditario jure possidentur.* Ego sum Jeh.] *ut suprà ver.* 1. *&* 2. 8 Præ angustia] *graviore quam anteà, ut suprà* 5.9. *&* 23. *unde factum, ut Moschi ad eos remisso non attenderint: sed potius eo repulso servitutem Ægyptiam propositæ libertati prætulerint, infrà* 14.12. 11 En filii] *Rursus tergiversatur ab exemplo Jisraëlitarum argumentans per comparationem minoris. q.d. si Jisraëlitæ qui te Deum suum profitentur & quorum hîc salus agitur, me repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimissione maximum damnum acciperet?* Præputia-

putiatus labiis] *id est, balbus: balbis enim multæ superfluæ syllabæ excidunt, quæ velut præputium essent amputandæ ut purus efficeretur sermo.* 12 Mandata] *cap. seq.* 13 Hi sunt] *Digressio ad finem usque capitis, qua Mosche suum & fratris genus describens docet ex quo & quoto Jahhakobi filio sint nati, & quibus parentibus: quæ ad pleniorem cognitionem historiæ pertinent. Ordine autem a seniore Jahhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo descendit: illos autem leviter percurrit eos tantùm nominans qui cum Jahhakobo descenderant, Gen. 46. in suo verò genere non tantùm posteros Levi commemorat qui cum Jahhakobo descenderant, sed ulterius pergit, donec ad se & fratrem suum perveniat.* 19 Amitam] *id est, filiam Levi, ut suprà 2.1.* 20 Filii verò] *hic videretur fuisse Moschi subsistendum: sed tamen pergit recensere Leviticum genus, quia aliorū quoq; notitia ad sequentes historias erat necessaria: ut Korachi Num. 16. Michaëlis & Eltzaphanus Levit. 10.4. filiorum Korachi Num. 26.11. & in Psalmis passim, Nadabi & Abihu Levit. 10, Elhhazaris Numer. 20. Ithamaris. 2. Regum. 2. & Pinchasi Num. 25.* 25 Per exercitus] *id est, catervatim, pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejiciebantur: nondum enim constituta fuerat respub. & in tribus distincta.*

CAPUT VII.

Deus Moschen quamvis detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur, eum cum fratre contra obstinationem Regis præmunitum & signis instructum ad Parhhonem remittit: tum Rex præstigiis Magorum ad signum serpentis obstinatior factus, plaga aquarum in sanguinem versarum percutitur, nec tamen a pertinacia sua desistit Magorum fascino excæcatus.

1 FUIT ergo, qua die allocutus est Jehova Moschen in terra Ægypti,

2 Ut alloquente Jehova Moschen dicendo, ego *sum* Jehova: eloquere apud Parhhonem Regem Ægypti omnia quæ ego locuturus sum ad te:

3 Diceret Mosche coram Jehova, en, ego *sum* præputiatus labiis, quomodo ergo attenderet ad me Parhho?

4 Tum dixit Jehova ad Moschen, vide, constitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem verò fratrem tuum, ut esset [a] interpres tuus.

[a] Heb. *propheta.*

5 Tu loquitor quæcunque præcepero tibi: Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua.

6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, ut multiplicem signa mea & prodigia mea in terra Ægypti.

7 Sed cùm non auscultante vobis Parhhone apposuero manum meam ad Ægyptum, educam exercitus meos, populum meum, filios Jisraëlis e terra Ægypti judiciis magnis.

8 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm extendero manū meam adversus Ægyptū: sic educam filios Jisraëlis e medio ipsorum.

9 Quod fecit Mosche & Aharon: quemadmodum præceperat Jehova eis, sic fecerunt.

10 Mosche autem natus *erat* octoginta annos, & Aharon natus octoginta tres annos, cùm alloquerentur Parhhonem.

11 Allocutus enim est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

12 Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium, tum edicito Aharoni, accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in draconem.

13 Veniens itaque Mosche & Aharon ad Parhhonem, fecerūt ita ut præceperat Jehova: projecit enim Aharon baculum suum coram Parhhone & coram servis ejus, qui conversus est in draconem.

14 Tum vocavit etiam Parhho sapientes & præstigiatores: feceruntque ipsi quoque Magi Ægypti suis incantationibus similiter.

15 Projecerunt enim quisque baculum suum, qui conversi sunt in dracones: sed deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.

16 Attamen obsirmatum est cor Parhhonis, ita ut non auscultaret illis, quemadmodū prædixerat Jehova.

17 Deinde edixit Jehova Moschi, aggravatum est cor Parhhonis, renuit dimittere populum hunc:

18 I ad Parhhonem hoc mane, ecce egreditur ad aquam: & consistens e-regione ejus ad ripam ipsius rivi, baculum qui versus fuerat in serpentem accipe in manu tua:

19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hhebræorum miserat me ad te ut dicerē, dimitte populum meum ut serviant mihi in ipso deserto: sed ecce non auscultasti adhuc.

20 Ita ait Jehova, hac *re* experiêris me esse Jehovam, ecce ego percussurus sum baculo hoc qui *est* in manu mea superficiē aquæ quæ *est* in hoc rivo: sic convertetur in sanguinem:

21 Et pisces qui *sunt* in quovis rivo morientur, adeò ut fœteat rivus quisque: & defatiscentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam ex aliquo rivo.

22 Dixit ergo Jehova ad Moschen, edic Aharoni, accipe baculum tuum, & extende manum tuam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, in flumina earum, in rivos earum, & in stagna earum, denique in omnem congregationem aquarum illorū, ut convertantur in sanguinem: eritq; sanguis in tota terra Ægyptiorum, etiam in *vasis* ligneis & in lapideis.

23 Fecerunt itaq; sic Mosche & Aharō, ut præceperat Jehova: sublato enim baculo suo percussit aquam quæ *erat* in eo rivo ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus: & cōversæ sunt omnes aquæ quæ *erant* in unoquoq; rivo in sanguinem.

24 Et piscibus qui erant in unoquoque rivo mortuis fœtuit unusquisque rivus, adeò ut non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim sanguis ille per universam terram Ægyptiorum.

25 Sed fecerunt similiter Magi Ægypti incantationibus suis: quapropter obfirmatum est cor Parhhonis, adeò ut non auscultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

26 Avertens enim se Parhho rediit domum suam, nec [b] adjecit animum suum etiam ad istud.

[b] Heb. *apposuit cor.*

27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa rivum quemq; ad bibendum aquam: quia non poterant bibere ex aqua ullius rivi.

28 Ita completum est septiduum, postquam percussit Jehova rivum illum.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Fuit ergo] *hos tres versus historiæ series ostendit ad 7. caput pertinere. Hic enim Deus tergiversationi Moschis respondens, mandato repetito eum ad alteram muneris sui partem fungendam detrudit.* 2 Ego sum Jeh.] *Confutat objectionem Moschis a constantia & efficacitate sua. q.d consilium non muto, nam Jehova sum: repulsa verò Jisraëlitarum, Parhhonisve pertinacia liberationem populi non impediet aut remorabitur, nam facio ut etiam quæ non sunt existant.* 3 Præputiatus lab.] *ab insufficientia sua deprecatur: vide suprà 6.11.* 4 Vide] *q.d. jam huic incommodo remedium adhibui, supra 4.16.* 5 Loquitor] *Aharoni, ut supra 4.15.* 6 Ut multiplicem] *hanc conjunctionem sic accipiendam apparet ex 9.16. infra.* 7 Exercitus] *vide suprà in 6.25.* Judiciis] *vide suprà in 6.5.* 9 Quemadmodum] *vide Gen. 6.22. hæc autem per prolepsin continent quæcunque infrà usque ad cap. 12. describuntur.* 12 Cum alloquetur] *iisdem signis jubet probare Parhhoni vocationem suam, quibus populo probaverant: vide suprà cap. 4.* Draconem] *i. serpentem, ut ver. 18.* 14 Sapientes] *vide Gen 41.8.* Similiter] *in speciem, ac non reipsa, nam oculos Ægyptiorum mentesq; præstringebant.* 15 Quisque] *duos nominat Apostolus 2. Tim. 3.8. fortè præcipuos inter adversarios Moschis, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationibus cap. 9.* Deglutivit] *ut baculis amissis & præstigiis evanescentibus, Mosche & Aharon victores manerent, & Parhho fieret inexcusabilis.* 16 Prædixerat] *suprà ver. 6.* 17 Aggravatum] *id est, qui prius difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior effectus est, opere meo quasi pondere accedente, ut difficilius quàm antè moveatur.* 18 I ad Par.] *hoc enim vel nocte vel summo diluculo edixisse videtur. q.d. sine mora hoc ipso mane mandatum exequere.* 20 Me esse Jehovam] *quem ignorare dixisti, suprà. 5.2. Jam quia verbis & signis particularibus apud eum nihil præstabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima est. Ostendit autem se Jehovam esse non tantùm infligendo, sed etiam prænuntiando plagas, quas prænunciatas ne ipse quidem Parhho possit effugere.* 21 Defetiscentur] *similem vide phrasin Gen. 19.11. hinc autem collige Jisraëlitis non fuisse ademptum aquarum usum, ut fodere sicut Ægyptii cogerentur.* 22 Edic Aharoni] *nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula, supra ver. 4. & 13. itaque quod ver. 18. Moschi mandatum est ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur.* Operaturā] *non enim eum jubet percutere omnes aquas Ægypti, sed eam quæ præsens erat percutiendo, divinam maledictionem inde in omnes aquas diffusam intrepidè testatam facere percutionis signo: Synecdoche.* Flumina] *fluenta, brachia, & ostia Nili.* Rivos] *colliquias & aquæ ductus arte humana paratos.* Stagna] *aquas resides ad lina maceranda, aquationem, & alios usus humanos.* In vasis] *ut solent aquæ per domos asservari ad privatos usus.* 25 Fecerunt] *ut sup. ver. 14. Aquas autem sumpserunt e fossis quas cogebantur Ægyptii potus causâ fodere, de quibus ver. 27. nam alioqui solus Nilus Ægypto potum præbet, teste Plinio lib. 6. natu. hist. cap. 29.* 26 Etiam ad] *ut neque adjecerat animum ad baculum serpente commutatum ver. 14.*
28 Ita completum] *id est, postquàm ita percussæ sunt aquæ, mutatæ in sanguinem manserunt totum septiduum, quo duravit labor Ægyptiorum in effodundis aquis.* Percussit] *id est, Aharone percutiente in sanguinem convertit.*

CAPUT VIII.

Parhhoni populum Dei partinaciter detinenti secunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, ferociumq; animalium colluviei denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licèt verbis aliter præ se ferat, in pristina pertinacia persistit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem & dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.
2 Quòd si tu renues dimittere, ecce ego verberaturus sum totam oram tuam ranis.
3 Nam abundè producet rivus quisque ranas, quæ ascendentes ingredientur domum tuam & conclave cubilis tui, & in lectum tuum: in [a] domos quoque servorum tuorum & in *domos* populi tui, etiam in furnos tuos & in mactras tuas.
4 *Sic* contra te, & contra populum tuum, & contra omnes servos tuos ascendent hæ ranæ.
5 Dixitque Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende manum tuam cum baculo tuo *operaturā* in ipsa flumina, in rivos, & in stagna: ita fac ut ascendant ranæ super terram Ægyptiorum.
6 Itaque extendit Aharon manum suam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, & ascendentes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.
7 Sed fecerunt similiter Magi ipsi incantationibus suis, fecerunt enim ut ascenderent ranæ super terram Ægyptiorum.
8 Accersens autem Parhho Moschen & Aharonem, dixit, supplices orate Jehovam ut amoveat ranas istas a me & a populo meo: & dimittam hunc populum ut sacrificent Jehovæ.
9 Dixit verò Mosche Parhhoni gloriam assume supra me: [b] intra quod templus supplex orabo ipsum pro te, & pro servis tuis, & pro populo tuo, ut excindat ranas istas a te & a domibus tuis: tantū in unoquoq; rivo relinquantur.
10 Quo dicente, intra crastinum: dixit Mosche, secundum verbum tuum *fiet*, ut experiaris neminem esse parem Jehovæ Deo nostro.
11 Tunc recedent istæ ranæ a te & a domibus tuis & a servis tuis & a populo tuo, tantùm in unoquoque rivo relinquentur.
12 Sic exivit Mosche & Aharon a Parhhone: inclamavitq; Mosche Jehovam propter illas ranas quas imposuerat Parhhoni.
13 Fecit autem Jehova secundum sermonem Moschis, nam mortuæ sunt ranæ e domibus, & ex villis, & ex agris ipsis.
14 Quas colligebant Ægyptii [c] acervatim, adeò ut fœteret ipsa terra.
15 Sed cùm vidit Parhho aliquam esse respirationem, aggravans cor suum non auscultavit eis, quemadmodum prædixerat Jehova.
16 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende baculum tuum & percute pulverem terræ: ut convertatur in pediculos per totam terram Ægyptiorum.
17 Qui fecerunt ita: extendens enim Aharon ma-

[a] Heb. *domū.*

[b] Heb. *ad quando.*

[c] Heb. *acervos acervos, id est, permultos acervos: vide in Gen. 14.10.*

manum suam cum baculo suo percussit pulverem terræ, & extitit pediculorum copia in hominibus & in jumentis: *totus pulvis terræ erant pediculi in tota terra Ægyptiorum.

18 Laborantes verò similiter Magi incantationibus suis ut producerent pediculos, non potuerunt: sic fuit illa pediculorum multitudo in hominibus & in jumentis.

19 Et quamvis dicerent Magi ad Parhhonē, *digitus Dei hic *est*, obfirmatum tamen est cor Parhhonis ut non auscultaret illis, quemadmodum prædixerat Jehova.

20 Deinde edixit Jehova Moschi, maturè surge hoc mane, & te sistens coram Parhhone (ecce egreditur ad aquā) dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.

21 Nam nisi dimittas populum meum, ecce ego emissurus sum in te & in servos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas quandam *colluviem *animalium*: adeò ut impleantur domus Ægyptiorum illa colluvie *animalium*, atque etiam tellus ipsa super quam illa *animalia* erunt.

22 Sed excipiam in die illo terram Goschenis in qua populus meus moratur, ut nō sit ibi colluvies *animalium*: quo cognoscas* me Jehovam esse* in medio hujus terræ.

23 Sic ponam[d] redemptionis indicium inter populum meum & inter populum tuum: intra crastinum futurum est signum hoc.

[d] Heb. *redemptionem: sic Circumcisio fœdus & signum dicitur Ge. 17. parva pecus Pesach, infrà 12. arca fœderis Deus, Psal. 24. & alibi: Synecdoche.*

24 Fecitque Jehova sic: advenit enim colluvies *animalium* *gravis in domum Parhhonis & domum servorum ejus, adeò ut in tota regione Ægyptiorum corrumperetur terra ab ista colluvie *animalium*.

25 Tunc accersens Parhho Moschen & Aharonem, dixit, euntes sacrificate Deo vestro in hac terra.

26 Dixit verò Mosche, non cōvenit sic facere: nam quod abominationi est Ægyptiis* *fortassis* sacrificaturi sumus Jehovæ Deo nostro:* si sacrificaremus id ꝙ est abominationi Ægyptiis ante oculos eorū, nónne lapidaturi essent nos?

27 *Itinere tridui liceat nobis ire in ipsum desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro, quemadmodum edixerit nobis.

28 Dicenti autem Parhhoni, ego dimittam vos ut sacrificetis Jehovæ Deo vestro in ipso deserto, tantummodo[e] ullo pacto ne longius abeatis: supplices orate* pro me.

[e] Heb. *elongando ne elongetis vos eundo.*

29 Dixit Mosche, ecce ego mox egressus abs te supplex orabo Jehovam ut recedat hæc colluvies *animalium* a Parhhone, a servis ejus, & a populo ejus cras: tantummodò ne *pergat Parhho illudere, non dimittendo populum istū ad sacrificandum Jehovæ.

30 Egressus ergo Mosche a Parhhone, cùm supplex oraret Jehovam:

31 Fecit Jehova secundum verbum Moschis: nam recessit colluvies ista *animalium* a Parhhone, a servis ejus, & a populo ejus, ne unum quidem relictum est.

32 Attamen *aggravavit Parhho cor suum etiam hac vice, neque dimisit populum hunc.

ANNOTATIO.

4 Contra te] *contra Jisraëlitas verò minimè.* 5 Operaturam] *vide suprà 7.22.* 7 Similiter] *vide suprà 7.25.* 9 Gloriam assume] *q.d. etsi non debetur tibi hæc gloria, ut præscribas mihi tempus quo ranas a te auferri vis, per me tamen assumas licet: sic obiter pungit Parhhonem, qui frustra in suis Magis gloriatus erat, duob. prætereà locis hæc locutio (idq; hoc sensu) legitur Judic. 7.2. & Jescha. 10.14.* Intra quod] *q.d. præscribe tempus quantùmvis sit exiguum, ut illustrior sit divina virtus.* 10 Experiaris] *ac proinde fias inexcusabilis.* 11 Relinquentur] *ut ibi erant ante immissam plagam.* 15 Aggravans] *id est, seipsum in pertinacia confirmans statuit se præbere inexorabilem: vide suprà 7.17.* Prędixerat] *suprà 7.6.* 17 Totus pulvis] *id est, ubiq; in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole.* 19 Digitus Dei] *virtus Dei non humana industria facit hoc: sic horum confessione Parhho fit inexcusabilis, ut 1. Schem. 6.9.* 21 Colluviem animalium] *damnum afferentium: illis enim corrumpebatur terra, & Ægyptii absumebantur infrà ver. 24. & Psal. 78.45. alioqui non fuisset plaga.* 22 Me Jeho.] *ut suprà 5.2. & 7.20.* In medio] *id est, autorem plagarum quibus hæc terra afficitur.* 24 Gravis] *numerosa, ut Gen. 13.2. & 50.9.* 26 Fortassis sacrifi.] *verbum hoc dubitantis esse apparet ex eo quòd apertè dicit se ignorare quibus rebus futurum est ut serviant Jehovæ infrà ver. 27. & 10.26.* Si sacrificaremus] *Ratio: Ægyptii non tantùm a sacrificiis, verùmetiam a cæde istarum rerum abhorrent: idcóque gravissimum nobis periculum ab Ægyptiis immineret.* 27 Itinere tridui] *concludit a mandato Dei minimè discedendum, ut suprà 5.3.* 28 Pro me] *ut amoveatur hæc plaga, ut suprà ver. 8.* 29 Pergat Parhho] *ut cœpit in ranarum plaga, suprà ver. 15.* 32 Aggravavit] *ut suprà ver. 15.*

CAPUT. IX.

Parhhoni obfirmato tres aliæ graviores plagæ, pestis, ulcera, & grando, denunciatæ immittuntur, quarū tertia illi extorquetur quidem qualiscunq; sui peccati & suorum, ac justitiæ Dei confessio: sed tamen ad obstinatum suum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut serviant mihi.

2 Quòd si tu renues dimittere, & adhuc tu vi retinebis eos:

3 Ecce *manus Jehovæ futura est in pecus tuum quod *erit* in agro, in equos, in asinos, in camelos, in armenta, & in greges: pestis gravis valdè.

4 Discrimen autem ponet Jehova inter pecus Jisraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum: non enim morietur ex omnibus *quæ sunt* filiorum Jisraëlis quicquam.

5 Constituitque Jehova certum tempus, dicendo, cras facturus est Jehova rem istam in hac terra.

6 Fecit itaque Jehova rem illam postero die, adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorum: de pecore verò filiorum Jisraëlis ne unū quidem moriebatur.

7 Et quamvis mittens Parhho *observaret* quòd ecce non moriebatur e pecore Jisraëlitarum vel unum: tamen aggravatum est cor Parhho-

Parhhonis, neque dimisit populum.

8 . *Quapropter edixit Jehova Moschi & Aharoni, sumite vobis [a] plenos pugnos vestros favilla fornacis :quam spargat Mosche versus cœlum ante oculos Parhhonis:

9 Et erit in *pulvisculum *spargentem sese* per omnem terram Ægypti : eritque super homines & super jumenta in ulcus [b] *erumpens *multu* pustulis in tota terra Ægyptiorum.

10 Accepta itaque favilla cujusdam fornacis steterunt coram Parhhone, sparsitque illam Mosche versus cœlum: sic fuit ulcus, pustulæ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus & jumentis:

11 Adeò ut non possent ipsi Magi consistere coram Mosche propter illud ulcus : erat enim ulcus illud in ipsis Magis, ut in tota Ægypto.

12 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ut non auscultaret eis, quemadmodum *prædixerat Jehova Moschi.

13 Deinde edixit Jehova Moschi, maturè surgens hoc mane te siste coram Parhhone: ac dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hhebræorũ, dimitte populum meum ut serviant mihi.

14 Quoniam *hac vice ego immissurus sum *omnes plagas meas *in cor tuum, & in servos tuos, & in populum tuũ, ut experiaris non esse parem mihi in universa terra.

15 Modò enim cùm extendi manum meam, *percussissem etiam te & populum tuum peste illa: sic fuisses excisus de terra.

16 Veruntamen propterea feci ut restares, ut *ostendam in te virtutem meam : & ut *populus meus* enarret nomen meum in tota terra.

17 Adhuc tu teipsum extollis in populum meum, ut non dimittas eos?

18 Ecce ego demittam pluviam sub hoc tempus cras, & grandinem gravem valdè, cui par non fuit in Ægypto ex quo die fundata fuit usque adhuc.

19 Nunc itaq; [c] mitte *congregatum pecus tuum & quicquid *est* tibi in agro: quicunq; homo aut jumentum invenietur in agro, neq; receptus fuerit in domum, descendente super eos illa grandine, utique morientur.

20 Quisquis ex servis Parhhonis timuit verbum Jehovæ, fecit ut confugerent servi sui, & pecus suum in domos:

21 Quisquis verò non adjecit animum suum ad verbum Jehovæ , reliquit quoque servos suos, & pecus suum in agro.

22 Edixit ergo Jehova Moschi, extende manum tuam versus cœlum, ut sit grando in tota terra Ægyptiorum: super homines, & super jumenta, & super omnes herbas agri in terra Ægyptiorum.

23 Et extendente Mosche baculum suũ versus cœlum, Jehova edidit *sonos & grandinem, & obibat ignis per terram: ita demisit Jehova Deus pluviam cum grandine super terram Ægyptiorum.

24 (Erat autem grando & ignis [d] qui se accendebat in medio illius grandinis, gravis admodum: cui par non extitit in tota terra Ægypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)

25 Cæciditq; illa grando in tota terra Ægyptiorum quicquid *erat* in agro tam homines quàm jumenta: omnem quoque herbam agri læsit illa grando, & omnem arborem agri fregit.

26 Tantummodo in terra Goschenis, ubi *erant* filii Jisraëlis, non fuit grando.

27 Quapropter mittens Parhho qui accerseret Moschen & Aharonem, dixit ad eos, *peccavi hac vice: Jehova justissimus, ego verò & populus meus improbissimi *sumus*.

28 Supplices orate Jehovam (nam satis *est*) ne pergant esse soni Dei & grando: tum dimittam vos, & non [e] ultrà manebitis.

29 Dixit verò ad eum Mosche , cùm egressus hac civitate expandero manus meas ad Jehovam, soni illi cessabunt & grando non erit amplius, & experieris Jehovæ esse terram hanc.

30 De te autem & servis tuis, novi quòd *nõdum timebitis ob præsentiam Jehovę Dei.

31 Linum autem & hordeum læsum fuit: quia [f] hordeum in culmum *assurrexerat* . & linum in calamum:

32 Triticum verò & zea non erant læsa , eo quòd [g] latentia erant *sub terra*.

33 Itaque Mosche a Parhhone egressus urbe, expandit manus suas ad Jehovam : cessaveruntque soni illi & grando , & pluvia non est effusa in terram.

34 Parhho autem videns cessasse pluviam illam & grandinem & sonos , perrexit peccare: aggravavit enim cor suum, ipse & servi ejus,

35 *Adeò ut obfirmato corde Parhho non dimitteret filios Jisraëlis: quemadmodum *prædixerat Jehova [h] per Moschen.

[a] Heb. *plenitudinem pugnorum vestrorum.*

[b] Heb. *florens, vel pullulans: sic ver. 10.*

[c] Heb. *mitte, congrega.*

[d] Heb. *qui se accipiebat.*

[e] Heb. *addetis manere.*

[f] Heb. *hordeum erat culmus, & linũ calamus.*

[g] Heb. *obscura, id est, nondum prodierant.*

[h] Heb. *per manum Moschis: vide suprà 4.13.*

ANNOTATIO.

3 Manus Jehovæ] *id est, pestis a Deo irato immissa, ut finis versus explicat.* 8 Quapropter] *hæc plaga sicut & tertia supra 8.16. & nona infrà 10.21. sine denuntiatione immissa est.* 9 Pulvisculum] *id est, non subsidebit, sed velut flos tenuissimus pulveris huc illuc volitabit, & defundetur per totam Ægyptum.* Erumpens] *nondum maturum, quo tempore dolorem affert gravissimum.* Multis pustulis] *q.d. non unum in unoquoque, sed multa.* 12 Prædixerat] *suprà 4.21.* 14 Hac vice] *jam nunc, & in posterum.* Omnes plagas] *reliquas, quibus ad dimittendum populum cogendus es.* In cor] *id est, ita graviter & altè, ut tuum ipsius cor transverberent, non leviter pungant velut extremam cutem.* 15 Percussissem] *nam pecus tantùm percusserat ver. 3. & 6. Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percusserit.* 16 Ostendam in te] *ita intelligendum esse ostendit Mosche infrà 14.17. & 18 & Apostolus Rom.9.17. cujusmodi reperiuntur multa.* Populus meus] *ita vertendum docet Mosche infrà 10.2. Apostolus autem activum passive reddidit, evidentiæ & sensus rationem habens , quia duo illa sunt ἀπίσημα.* 19 Congregatum] *duabus de causis hoc indicit, tum ut eum evincat sua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplificet. q.d. si unquam rebus tuis in agro metuendum fuit, jam certè est.* 23 Sonos] *id est, tonitrua, ut infrà 19.16.* 27 Peccavi hac vice] *id est, nunc demum cogor fateri me peccasse, & Jehovæ justitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.* 30 Nondum timebitis] *ut confirmatur eventu ver. 35.* 35 Prædixerat] *utrumque, cessationem plagæ, & pertinaciam Parhhonis, suprà ver. 29. & 30.*

CAPUT

Caput X.

Mosche plenius a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus, unam ei plagam denuntiat, duas immittit, locustarum & tenebrarum: quarum priore in confessionem peccati, altera verò in gravissimas contra Moschen minas erumpit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem: quamvis ego aggravaverim cor ejus & cor servorum ejus, ut edam signa mea hæc in medio ejus,

2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio filii tui, quę præclarè gessero in Ægyptios, & signa mea quæ edidero in eis: ita cognoscatis me esse Jehovam.

3 Veniens itaq; Mosche & Aharon ad Parhhonem, dixerunt ad eum, sic ait Jehova Deus Hhebræorum, quousque renuis abjicere te ob præsentiam meam? dimitte populum meum, ut serviant mihi.

4 Quòd si tu renues dimittere populum meum, ecce ego inducturus sum cras locustas in oram tuam:

5 Quæ operient [b] aspectum terræ, ita ut non possit quisquam videre terram: absumentque residuum quod evasit, quod relictum est vobis a grandine, etiam absument omnem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:

6 Præterea implebunt domos tuas, domosque omnium servorum tuorum, deniq; domos omnium Ægyptiorum, qualem *plagam* non viderunt patres tui, aut patres patrum tuorum, a die quo extiterunt super terram usque in diem hunc: deinde avertens se exibat a Parhhone.

7 Sed cùm dixissent servi Parhhonis ad eum, quousque erit hic nobis in laqueum? dimitte hos homines ut serviant Jehovæ Deo suo: an nondum cognoscis periisse Ægyptum?

8 Reductus est Mosche & Aharon ad Parhhonem: qui dixit ad eos, [c] ite servitum Jehovę Deo vestro: [d] quinam *sunt* illi qui abituri sunt?

9 Dicente verò Mosche, cum pueris nostris & cum senibus nostris abeundum est nobis, cum filiis nostris & cum filiabus nostris, cum gregibus nostris & cum armentis nostris abeundum est nobis, quia festum Jehovæ nobis *inductũ est*.

10 Dixit ad eos, Ita sit Jehova vobiscum, ut sum dimissurus vos & parvulos vestros: consyderate, nam malum *est* ante faciem vestram.

11 Non ita *fiet*, ite nunc qui viri *estis* & servite Jehovæ, nam id vos postulabatis: sic expulit eos a facie Parhhonis.

12 Tunc edixit Jehova Moschi, extende manum tuam contra terram Ægyptiorum pro locustis, ut ascendant super universam terram Ægyptiorum: & absument omnem herbam ejus terræ, quicquid reliquerat grando illa.

13 Extendente ergo Mosche baculum suum contra terram Ægyptiorum, Jehova adduxit [e] Eurum in eam terram toto die illo & tota illa nocte: mane erat cùm Eurus ille apportasset locustas.

14 Et ascendentes locustæ illæ super universam terram Æpyptiorum, resederunt in tota terra Ægyptiorum [f] numerosæ valdè: ante eas non fuerunt sic locustæ ut hæ, & post eas non sunt futuræ sic.

15 Operiebant enim aspectum totius terræ illorum, ita ut obscuraretur terra, absumebantq; omnem herbam terræ illorum, & omnem fructum cujusvis arboris, quicquid residuum fecerat grando illa: neque residua facta est ulla viriditas in ulla arbore aut in herba agri per totam terram Ægyptiorum.

16 Quapropter Parhho [g] festinanter accersens Moschen & Aharonem, dixit, peccavi in Jehovam Deum vestrum & in vos.

17 Sed nunc, condona quæso peccatum meum tantùm hac vice: & supplices orate Jehovam Deum vestrum, ut amoveat a me tantummodò mortem hanc.

18 Quamobrem *ille* egressus a Parhhone, cùm supplex orasset Jehovam,

19 [h] Immisit ex adverso Jehova ventum [i] Occidentalem vehementem valdè, qui sublatas locustas illas defixit in mare algosum: non relicta est locusta una in tota terra Ægyptiorum.

20 Sed obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita ut non dimitteret filios Jisraelis.

21 Deinde edixit Jehova Moschi, extende manum tuam versus cœlum, ut sint tenebræ super terram Ægyptiorum, & *quivis* palpare possit tenebras.

22 Extendente itaque Mosche manum suam versus cœlum, extiterunt tenebrę caliginosæ in tota terra Ægyptiorum tribus diebus.

23 Non videbant [k] alter alterum, neq; surgebat ullus a loco suo tribus diebus: at omnibus filiis Jisraelis erat lux in habitationibus eorum.

24 Deinde accersivit Parhho Moschen, ac dixit, euntes servite Jehovę, tantùm greges vestri & armenta verstra sistuntor: etiam parvuli vestri abeunto vobiscum.

25 Sed dixit Mosche, etiam tu permissurus es in manu nostra victimas & holocausta, quæ faciamus Jehovæ Deo nostro.

26 Ideò etiam pecora nostra eant oportet nobiscum, non relinquetur *vel* ungula, quia ex eis accepturi sumus ut serviamus Jehovæ Deo nostro: nam nos ignoramus quo colere nos oportebit Jehovam, donec pervenerimus illuc.

27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis, adeo ut nollet dimittere eos.

28 Nam dixit ei Parhho, apage a me: cave tibi, [l] ne deinceps intuetor faciem meam, nam quo die intuitus fueris faciem meam, morieris.

29 Cui dixit Mosche, rectè locutus es: non amplius deinceps intuebor faciem tuam.

[a] Heb. *in auribus filii tui, &c.*

[b] Heb. *oculum, ut etiam infrà ver.* 15. *& Numer.* 11.7. *metonymia.*

[c] Heb. *ite servite, ut infrà ver.* 24.

[d] Heb. *quis & quis abituri.*

[e] Heb. *ventũ Orientalem.*

[f] Heb. *graves*

[g] Heb *festinavit accersere.*

[h] Heb. *convertit.*

[i] Heb. *maris, vide Gen.* 12. 5.

[k] Heb. *vir fratrem suũ.*

[l] Heb *ne addas intueri: sic ver.* 29.

ANNOTATIO.

2 Ita cognoscatis] *finis summus, quò duo præcedentes referuntur.* 3 Abjicere te] *id est, meis ferulis emendari, & te obsequio meo submittere.* 5 Residuum] *triticum & zeam, de quibus suprà* 9.32. *& reliqua a grandine relicta.* 7 In laqueum] *jam enim aliquoties a Mosche icti haud secus sibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.* Dimitte hos] *concedens quod petunt.* 8 Quinam sunt] *q. d. non omnibus sum concessurus, sed quibusdam tantùm, qui explicantur ver.* 11. *eosque nominatim volo cognoscere.* 9 Nobis] *subaudi omnibus, nam hec est superiorum ratio.* 10 Ita sit Jehova vob.] *id est, propitius vobis adsit. q. d. non dimittam ut petitis: sed dum se illis malè precari putat, imprudens bene precatur.* Malum est] *interminatur malum & præsens esse denuntiat, nisi porrò sibi molestiam afferre desinant.* 11 Id vos postul.] *q. d.*

vos

vos ab initio non amplius postulabatis. Expulit] *Parhho & aulicorum quisq;, quorum consensum ut exprimeret Mosche, singulari verbo usus est: sic enim fore prædixerat Deus suprà ver. 1.* 13 Eurum] *in illis regionibus vehementissimum, adeò ut maximas naves diffringat Psal. 48.8. quamobrem eo mare rubrum Jisraëlitis pervium reddidit Deus, infrà 14.21.* 14 Post eas] *id est, nunquam erunt usquam: nam ut taceamus multas simul fuisse species Psal. 78.46 & 105.34. tanta fuit earum copia, ut aspectum terræ adimeret. Quod autem describitur Joël. 1.2.3. & 4. alia ratione fuit incomparabile, tum quod aliæ species aliis successerunt, tum quia per aliquot annos flagellum duravit.* 16 Peccavi] *ex flagelli acerbitate, non detestatione peccati in hanc vocem erumpit: quare sublato flagello statim ad ingenium redit.* In vos] *deludendo vos sæpe, & a conspectu meo extrudendo.* 17 Tantùm hac] *q.d. nisi promissum constanter præstabo, ne deinceps parcas.* Mortem hanc] *id est, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia excedentem: metonymia.* 19 Defixit] *id est, magno impetu dejecit, ut ibi suffocarentur ac non emergerent.* Mare algosum] *id est, Erythræum sive rubrum: ita ipsum scripturæ vocant passim, quod in eo alga plus quàm in aliis nascatur: vide Plinium lib. 13. natur. hist. cap. ultimo.* 20 Obfirmavit] *ut Moschi prædixerat suprà ver. 1.* 21 Quivis palpare] *præ earum densitate: hyperbole, qua designantur solito longè densiores tenebræ, ut declarat ver. sequens.* 23 Non videbant] *densitas enim aëris tenebrosi etiam ignem impediebat ne lucem subministraret eis.* 24 Deinde] *post triduanas tenebras, inductus a consiliariis suis qui tunc adfuerunt, ut ostenditur infrà 11.8.* Sistuntor] *pignori, ut de vestro reditu certiores simus.* 26 Quo colere] *id est quibus generibus, & quo numero animalium.* 29 Rectè loc.] *non approbat quod Parhho dicit: sed ei insultat, & id ipsum quod dicebat Parhho eventurum quidem, at longè aliter quàm putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus est) ei prænunciat.*

Caput XI.

Mosche ad Parhhonem non amplius rediturus, postremam ipsi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denuntiat, & vehementi ira commotus discedit.

1 (DIXERAT enim Jehova ad Moschen, adhuc plagam unam inducam super Parhhonem & super Ægyptios, postmodùm dimittet vos hinc: cùm dimittet, ad unum [a] celeriter expellet vos hinc.

2 Loquere nunc [b] audiente hoc populo, ut petant quisq; ab amico suo, & quæq; ab amica sua, supellectilia argentea supellectiliaque aurea.

3 [c] Reddiderat que Jehova gratiosum populum illum ante oculos Ægyptiorum: etiam virum illum Moschen, magnum valde in terra Ægypti ante oculos servorum Parhhonis & ante oculos ipsius populi.)

4 Præterea dixit Mosche, ita ait Jehova, circiter medium hujus noctis ego egressurus sum per medium Ægypti:

5 Et morietur omnis primogenitus in terra Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronum ejus, usque ad primogenitum ancillæ quæ *est* post molas: etiam omne primogenitum jumenti.

6 Itaque erit clamor magnus in tota terra Ægyptiorũ, [d] cujusmodi non fuit editus, & cujusmodi non deinceps erit.

7 At apud omnes filios Jisraëlis non movebit canis linguam suam, contra ullum hominẽ aut jumentum: ut cognoscatis quantum discrimen ponat Jehova inter Ægyptios & inter Jisraëlitas.

8 Tunc descendentes omnes servi tui isti ad me incurvabunt se mihi, dicendo, exi tu & totus iste populus [e] qui tua vestigia sequitur, & posteà exibo: sic exivit a Parhhone, [f] accensus ira.

9 Quemadmodum dixerat Jehova ad Moschen, non auscultabit vobis Parhho, ut multiplicem prodigia mea in terra Ægypti:

10 Ita Mosche & Aharone edentibus illa ipsa prodigia omnia coram Parhhone, obduravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non dimiserit filios Jisraëlis e terra sua.

[a] Heb. *expellendo expellet.*
[b] Heb. *in auribus populi.*
[c] Heb. *dederat gratiam illius populi, ut suprà 3.21.*
[d] Heb. *est Enallage generis, quia Mosche conjunctim de flagelli gravitate, & clamoris ex eo magnitudine loquitur: quæ diversi sunt generis. Sic Gene. 4.7.*
[e] Heb. *qui est in pedibus tuis: pes pro vestigio μετωνυμικῶς, ut Judic. 4.10. & alibi*
[f] Heb. *cum accensione iræ, ut 1. Schemu. 20.34.*

ANNOTATIO.

1 Dixerat] *prædixerat quidem de plaga suprà 4.23. de missione & spoliis suprà 3.20. & sequent. sed eadem repetierat Deus antequam postremò ad Parhhonem rediret Mosche: quapropter dicit, adhuc plagam unam.* Celeriter expellet] *infrà 12.31. & sequent.* 2 Amico] *Ægyptio & Ægyptia, suprà 3.22.* 3 Etiam virum] *q.d. hinc factum est ut nihil contra ipsum Parhho tentaverit.* Ipsius populi] *Ægyptii.* 5 Primogenitum ancillæ] *id est, infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ servitutis: vide infrà 12.29.* Post molas] *trusatiles, quas qui circumagunt, non præcedunt sed sequuntur, brachiis & toto corpore obnixè trudentes.* 7 Non movebit] *q.d. tanta erit quies & tranquillitas, ut ne canis quidem (qui minimo alioqui strepitu excitari solet) sit oblatraturus: proverbiale dictum, ut Jehosch. 10.24.* 8 Servi tui] *consiliarii & ministri, ut annotavimus suprà 10.24.* Exibo] *ex Ægypto.* 9 Quemadmodum] *Conclusio superiorum quinque capitum, evenisse ut Deus prædixerat suprà 3.9. & sequentibus cap. Moschen verò & Aharonem sicut Deus præceperat fecisse.*

Caput XII.

Deus mox populum suum educturus, novam anni rationem, Paschalis victimæ sacramentum, & azymorum panum ritum instituit: Jisraëlitarum domos illius victimæ sanguine notatas prætersilit, Ægyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jisraëlitas cum suis facultatibus & ipsorum spoliis quàm citissimè dimittant: & Jisraëlitas eductos ad secundam stationem perducit.

1 ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moschen & Aharonem, in terra Ægypti, dicendo,

2 Hic mensis vobis principium mensium, primus esto vobis inter menses cujusque anni.

3 Alloquimini totam congregationem Jisraëlis dicendo, in ipso decimo *die* mensis hujus, ut accipiant sibi quisque parvam pecudem pro familia

familia

*familia paterna, parvam pecudem pro * quaq; familia.

4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm ut sit [a] par edendæ parvæ pecudi, accipiat ipse *paterfamiliâs* & vicinus ejus qui proximus *est* domui ejus *parvam pecudem* pro numero animarum: quisque * [b] pro ratione cibi sui numerabitis ad ipsam parvam pecudem *comedendam*.

5 Parva pecus integra, mascula, * annicula esto vobis: *eam* ex ovibus aut ex capris accipitote.

6 * Sitq; apud vos in custodia, usque ad decimum quartum diem hujus mensis: tum * jugulanto eam totus cœtus congregationis Jisraëlis inter *duas vesperas.

7 Deinde accipientes ex ipsius sanguine, *imponunto duobus postibus & superliminari, in domibus illis * in quibus esuri sunt ipsam.

8 Comedunto verò carnem illius ea ipsa nocte: comedunto eam assam igne, & azymos panes *cum *herbis* amaris.

9 Ne comedatis ex ea *crudum *quicquam*, aut coctile coctum in aqua, sed assum igne, * caput ejus cum cruribus ejus & cum intestinis ejus.

10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam* * usque mane: quod autem reliquum fuerit ex ea usque mane, * igne comburitote.

11 *Ita verò comedite e, lumbis vestris succinctis, calceamẽtis vestris ad pedes vestros, & baculo vestro in manu vestra: sed comedite eam cum festinatione, [c] Pascha est Jehovæ.

12 Transiturus enim sum per terrã Ægypti ea ipsa nocte, & percussurus omne primogenitum in terra Ægypti ab hominibus usque ad jumenta: & in *omnes Deos Ægyptiorum exerciturus judicia, ego Jehova.

13 Erit autem sanguis ille *pro vobis in signum super illas domos ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos: sic non erit in vobis plaga [d] exitialis, cùm cædam *primogenita* in terra Ægypti.

14 *Quamobrem esto dies iste vobis in *monimentum, ut celebretis ipsum, *diem* festum Jehovæ: per ætates vestras statuto * [e] perpetuo celebrate ipsum.

15 * Septem dies panes azymos comeditote, veruntamen ipso die primo [f] *jam* amoveritis vetus fermentum e domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum a die illorum primo usque ad septimum diem, utique *excindetur illa ipsa anima ex Jisraële.

16 In primo autem illorum die * convocatio sancta, similiter die illorũ septimo convocatio sancta esto vobis: nullum opus fiat in eis, veruntamen quod comedendum erit unicuique animæ, *illud solùm parabitur vobis.

17 Observatote igitur *diem* ipsum azymorum, quia eodem ipso die eduxero exercitus vestros e terra Ægypti: ideò observatote illum ipsum diem per ætates vestras statuto perpetuo.

18 Primo ipso *mense*, quarto decimo die ejus mensis * vespere comeditote azymos, usq; ad diem vigesimũ primũ ejusdem mensis vespere.

19 Septem dies vetus fermentum ne reperitor in *domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatũ, utique excindetur illa ipsa anima ex congregatione Jisraëlis, tam *peregrini, quã indigenæ ipsius regionis.

20 Nihil fermentati comeditote: in omnibus habitationib[9] vestris *comedite panes azymos.

21 Convocatis itaque Mosche omnibus senioribus Jisraëlis, edixit eis *extrahite, & accipite vobis parvam pecudem per familias vestras, deinde jugulate ipsum Pascha.

22 Tum acceptum fasciculum [g] musci intingite in sanguine ipsius qui *erit* in aliqua pelvi, & admovetote superliminari & duobus postibus de sanguine illo qui *erit* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus suæ usquè mane.

23 Procedens enim Jehova ad percutiendum Ægyptum, cùm viderit sanguinem illum in superliminari & in duobus postibus: transibit Jehova præter portam illã, nec sinet interfectorem ipsum ingredi domos vestras ad cædendũ.

24 Observatote autem *rem hanc, pro statuto & filiis tuis usque in seculum.

25 Esto itaque, * cùm veneritis in terram illam quam daturus est Jehova vobis quemadmodũ dixit, & observabitis hunc ipsum cultũ:

26 Esto inquam, * dicentibus ad vos filiis vestris, quid hic cultus vobis *designat*?

27 Ut dicatis, victima, pascha est Jehovæ, qui transiens præter domos filiorum Jisraëlis in Ægypto cùm cæderet Ægyptios, familias nostras eripuit: tunc verticem *inclinavit populus ipse & incurvaverunt se.

28 Quod abeuntes fecerunt filii Jisraëlis: quẽ admodum præceperat Jehova per Moschen & Aharonem, sic fecerunt.

29 Fuit autem *sub mediam noctem, ut Jehova cæderet omnẽ primogenitũ in terra Ægypti, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronum ejus, usq; ad primogenitũ *captivi qui *erat* in [h] ergastulo: & omne primogenitum jumentorum.

30 Quapropter surrexit Parhho nocte, ipse & omnes servi ejus, omnes denique Ægyptii: erat enim clamor magnus in Ægypto, eo quòd nulla *erat* domus, ubi non *esset* aliquis mortuus.

31 * Inclamabatq; Moschen & Aharonem noctu, dicens: surgentes exite e medio populi mei, tum vos tum filii Jisraëlis, & abeuntes servite Jehovæ, sicut locuti estis.

32 Greges quoq; vestros & armenta vestra accipite, *quemadmodum locuti estis, ac abite: sed * benedicite etiam mihi.

33 Etiam Ægyptii vehementer instabant apud populum, festinanter dimittendo eos e sua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri sumus.

34 Itaq; accepit ipse populus massam suam, nondum fermentatam, mactris suis super humerum suũ *quisque* circumligatis ad vestes suas

35 (Filii autem Jisraëlis fecerant secundum edictum Moschis: petierant enim ab Ægyptiis supellectilia argentea, & supellectilia aurea, & vestes:

36 Et Jehova [i] reddiderat gratiosum populũ hunc ante oculos Ægyptiorum, qui commodaverant eis: ita * spoliaverunt Ægyptum)

37 Profectiq; sunt filii Jisraëlis *Rahhmesese Succothas, *ad sexcẽta millia peditum, virorũ, præter parvulos.

38 Quinetiam * miscellanea turba multa ascendit cum eis, greges quoque & armenta, possessio gravis valde.

39 * Tunc coxerunt e massa illa, quam *extulerant ex Ægypto, placentas azymas cum nondum fermentata esset: nam * expulsi ab Ægyptiis,

[a] Heb. *superior parva pecude.*
[b] Heb. *secundum comedere suum.*
[c] Heb. *Pesach. i. est, transitus, & sic deinceps: pro pecude adhibita ad significandũ transitum.*
[d] Heb. *in exitium.*
[e] Heb. *seculi, sic infra vers. 17.*
[f] Heb. *feceritis ut cesset: ita autem accipiendum esse ostenditur infra 23. 18. & 34. 25.*
[g] *Latini ex vocis similitudine hyssopum, Hhebræi origanon, alii aliud intelligunt: sed muscum esse ostendit ejus ad cedrum altissimam & nobilissimam oppositio ut minutissimæ atq; vilissimæ, 1. Reg. 4. 32. quod parietinis adnascitur, quod præ cæteris recipiendo & aspergendo liquori aptus est. postremò quod penicilli usum præstare potuit ad sanguine inficiendum postes & superliminare.*
[h] Heb. *loco foveæ.*
[i] Heb. *dederat gratiam hujus populi, ut supra 3. 21.*

tiis, non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant sibi.

40 Incolatus autem 'Jisraëlitarum, quo cōmorati sunt' in Egypto, *fuit* ' quadringentorum triginta annorum.

41 Fuit verò exactis quadringentis triginta annis, fuit, inquam, eodem ipso die, ut egrederētur omnes exercitus Jehovæ e terra Ægypti.

42 Nox [k] plurimùm observanda est Jehovæ, qua eduxit eos e terra Ægypti: hæc est illa nox Jehovæ, plurimùm observanda omnibus Jisraëlitis per ætates suas.

[k] Heb. *observationum, ut paulo post hoc versu.*

43 Quamobrem edixit Jehova Moschi & Aharoni, hoc *esto* statutum ipsius Paschatis: nullus ' alienigena vescitor illo.

44 'Omnis verò servus cujusque, [l] emptus pecunia, cùm' circūcideris eum, tū vescitor illo.

[l] Heb. *emptio pecuniæ, ut Gene.* 17.21.

45 ' Inquilinus, aut mercenarius ne vescitor illo.

46 'In eadem domo editor, ne effertoex ulla domo de carne illius foras: & ' os ne confringatis in illo.

47 Tota congregatio Jisraëlis faciunto illū.

48 Quòd si peregrinabitur apud te peregrinus, qui [m] facere voluerit Pascha Jehovæ, circūciditor ei' omnis mas, tum demum accedito ad faciendum ipsum, & esto sicut ipse indigena terræ: at nullus præputiatus vescitor illo.

[m] Heb. *fecerit Pesach.*

49 ' Lex autem esto indigenæ ipsi, & peregrino qui peregrinatur inter vos.

50 Quod fecerunt omnes filii Jisraëlis: quemadmodum præceperat Jehova per Moschen & per Aharonem, sic fecerunt.

51 Fuit autem 'hoc, eodem ipso die, *quo* eduxit Jehova filios Jisraëlis e terra Ægypti per exercitus suos.

ANNOTATIO.

1 Allocutus] *ante triduanas tenebras, ut evincit ver.6. nam Pesach ex grege seligunt quatriduo antequàm mactetur: quod facere non potuissent, nisi inter hoc mandatum seponendi mactandiq; Pascha, & Paschatis tempus infrà ver.28. quatriduum intercessisset, triduum tenebrarum, & dies sequens, quo Mosche cum Parhhone postremò locutus, cædē primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit: suprà* 10. & 11. 2 Cujusque anni] *sacri videlicet, hoc est, ad redemptionem & rationem festorum pertinentis: nam respectu jubilæi, intermissionis terræ, atque proventuum, hoc est, civilis anni aliud erat initium, nimirum a septimo mense, ut apparet infrà.* 23.11. & 16 & 34.22. & *Levitici* 25.9. 3 Familia paterna] *id est, tota alicujus hominis cognatione, quæ in multas familias ferè distributa est.* Quaq; familia] *quæ sufficiet ad totam pecudem eadem nocte edendam.* 4 Proratione cibi] *id est, singuli patresfam. pro numero suorum domesticorum, & ratione victus eorum, ut infrà* 16.17. 5 Annicula] *quæ annum non excesserit, etiamsi precisè annum minimè complevisset: nam apta incipiebat esse inde ab octavo die: vide infrà* 23. 19. 6 Sitq; apud vos] *seponitor a reliquo grege penes vos.* Jugulanto] *quisque suam.* Duas vesperas] *id est, duas vespertini temporis extremitates, quarum prior ad finem diei inclinantis pertinet, ut apparet ex ver.* 18. *posterior ad principium noctis, quo sequens dies inire dicitur Gen.* 1.5. 7 Imponunto] *causam vide infrà ver.*13. *nam temporariū hoc mandatum fuit illius tantùm paschatis, quod ante redemptionem celebrarunt.* In quibus] *nam intra illas ea nocte se continere jubentur infrà ver.*22. 8 Cum herbis amaris] *in monimentum amaræ servitutis, qua ab Ægyptiis pressi fuerant, suprà.*1.14. 9 Crudum] *aut crudum, aut non satis coctum, nam utrumque vox Hhebræa significat.* Caput ejus cum] *id est, integrum assatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cùm assata erat, per partes foras efferri sinebat, infrà ver.*46. 10 Usque mane] *nam ad primam noctem illius festi hæc ceremonia pertinebat, infrà ver.*42. Igne comburitote] *ne ad alios usus præter institutum adhibeatur.* 11 Ita verò] *Quatuor hæc ad istud tantùm Pascha pertinent, quod in Ægypto celebrarunt: quaprópter in institutione anniversarii ritus Paschatis neque hæc repetuntur, neque sanguinis aspergendi mandatum, de quo suprà ver.*7. *neq; egrediendi interdictum, quod habetur infrà ver.*22. *ac proinde Christum in celebratione Paschatis discumbentem, & post esum ejus in hortum exeuntem (ut Evangelistæ tradunt) minimè contra Legem venisse constat.* 12 Omnes Deos] *judiciis meis declarando quàm vani sint, fallaces, & omni facultate opis ferendæ destituti.* 13 Pro vobis] *ut vos promissi mei admonitos in fide corroboret, & mihi testetur vos promissiones meas fide amplexos esse.* 14 Quamobrem] *hîc demum in futurum jubet anniversarium Pascha celebrari.* Monimentum] *redemptionis vestræ a Deo acceptæ, & grati erga ipsum animi vestri.* Perpetuo] *in Christo, qui legis est complementum, & harum umbrarum corpus, Rom.*10.4. *Hebr.*10.1 & *Collos.*2. 17. *in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis, perpetuitas ista non longius quàm usque ad Christum extenditur.* 15 Septem dies] *Hebræi uno ore tantundem spatii dicunt intercessisse inter profectionem Jisraëlitarum ex Ægypto, & Ægyptiorum submersionem, ideoq; mandatum fuisse, ut primus & ultimus dies præ cæteris celebraretur: quia dicitur infrà* 14.30. *Jehova eo die quo submersi sunt Ægyptii servasse Jisraëlitas e manu Ægyptiorum. atque hæc sententia verisimilis est, tum quia quemadmodum primo die in esu Paschatis fuit sancta convocatio, sic submersis Ægyptiis per convocationem sanctam cantico Moschis Deus celebratus est, tum quia itinerum rationi cum hac sententia optimè convenit: nam Succothas decimo quinto venerunt, Ethamum decimo septimo, ad fauces Chirotharum decimo octavo (ubi jussu Dei substiterunt expectantes adventum hostium) die vigesimo occurrit Parhhonis exercitus, nocte verò sequente Jisraëlitæ trajiciunt mare & isti submerguntur.* Excindetur] *vide Gen.*17.14. 16 Convocatio sancta] *id est, populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans conveniet, ut sacris incumbat.* Illud solum] *sicut etiam licebat diebus festis pentecostes, buccinarum & tabernaculorum: in sabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà* 16.5. & 23. & 29. & 35.3. 18 Vespere] *unde incipit dies, Gene.*1. *ideò festa omnia in Lege mandata a vespere incipiebant.* 19 Domibus vestris] *id est, toto termino tuo, infrà* 13.7. *Synecdoche.* Peregrini] *id est, ad confusionem vitandam, alienigenæ inter Jisraëlitas versantes, quod ad externam vivendi rationem, seipsos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantor; ideo nec Sabbatho operari, nec azymorum tempore eis permittebat fermentato vesci, & contra venientes excludi jussit.* 20 Comedite pan.] *causam vide Deut.*16.3. 21 Extrahite] *die videlicet decimo, id est, habito delectu a reliquis segregate pecudem qualis describitur suprà ver.*5. 24 Rem hanc] *non ceremonias illas Paschatis in Ægypto peculiares, de quibus suprà ver.*7.11. & 22. *sed reliquam institutionē anniversarii Paschatis*

atq;

atq; azymorum. 25 Cùm veneritis] *nam in deserto unum tantùm Pascha jussu Dei celebrasse legutur anno secundo ab exitu ex Ægypto, Num.9.* 26 Dicentibus] *Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap. 13. nam sine ea actio vana & inutilis esset.* 27 Inclinavit] *ita fidem & obedientiam suam testificatus est.* 29 Sub mediam no.] *prout denuntiaverat suprà 11.4.* Captivi] *id est, servi & ancillæ, ut suprà 11.5. nam ex captivis fiebant servi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimschone Judic.16.22.* 31 Inclamabat que] *ipse, & per omnes servos suos, etiam orando ut discederent, suprà 11.8.* 32 Quemadmodum locuti] *id est, sine exceptione, ut postulavistis, suprà 10.25.* Benedicite] *id est, impetrate mihi hujus plagæ finem.* 36 Spoliaverunt] *ut promiserat Deus Moschi suprà 3.23. & diu antè Abrahamo, Gen.15.14.* 37 Rahhmeseso] *de quo Gen.47.11.* Ad sexcenta mil.] *ut Jahhakobo promiserat Deus Gene.46.3. & narratur suprà 1.12.* 38 Miscellanea turba] *diversarum gentium, quæ miraculis territæ sese Jisraëlitis adjunxerant, de qua etiam Num.11.4.* 39 Tunc] *cùm pervenissent Succothas, ver.37.* Extulerant] *suprà ver.34.* Expulsi] *ut promiserat Deus suprà 6.1. & 11.1.* 40 Jisraëlitarum] *id est, non tantùm posterorum Jahhakobi, sed ipsius quoque Jahhakobi patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus est, tum enim cœpit incola esse Jisraël, & incolatus duravit usque ad exitum ex Ægypto: Synecdoche, ut Gen.15.13. tempus autem itineris ad terram promissam, itidem synecdochicè possessioni terræ annumeratur.* In Ægypto] *& aliis peregrinationum locis, in terra non sua: Synecdoche.* Quadringentorum trig.] *vide in Gen.11.35.* 43 Alienigena] *id est, qui neque ex liberatis ab Ægypto natus est, neque ad redemptionem futuram per Christum (cujus illa umbræ fuerunt) pertinet.* 44 Omnis verò] *exceptio superioris legis.* Circumcideris] *hoc est, ita institueris, ut fidei justitiam prehendat, & circumcisione (quæ sigillum ejus est) obsignari & in populum Dei referri voluerit: Synecdoche.* 45 Inquilinus] *tantùm, hoc est, fide non imbutus, ac proinde incircumcisus.* 46 In eadem domo] *populi, qui ante dispersus erat, collecti symbolum: idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrarium vetat.* Os ne conf.] *quia Pesach figura fuit Christi, cui hoc accommodatur, Joan.19.33. & 36.* 48 Omnis mas] *id est, ipse, & quicunque mas ad eum pertinet.* 49 Lex eadem] *id est, iisdem legibus tenentor, quibus præstitis, nullo discrimine ab Jisraëlitis genere discernuntor.* 51 Hoc] *id est, anniversarii Paschatis institutio a ver.43. ad finem usque.*

CAPUT XIII.

Mosche mandata Dei de annuo Paschatis ritu & primogenitorum consecratione capite superiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad posteros propagari jubet: deinde quà & quomodo ad tertiam stationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen, dicendo,

2 Consecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam in filiis Jisraëlis, ex hominibus & ex jumentis : [a] meum [a] *enim* est.

3 Edixit itaque Mosche populo, mementote diei hujus, quo egressi estis ex Ægypto e [a] domo servorum, nam [b] robusta manu eduxit Jehova vos illinc : ne ergo comeditor fermentatum.

4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in mense [c] Abib.

5 Esto autem, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Chivvæi, & Jebusæi, quam juravit majoribus tuis se daturum tibi, terram affluentem lacte & melle: ut obeatis cultum istum mense hoc.

6 Septem diebus comedito panes azymos: die quoque septimo festum *esto* Jehovæ.

7 Panes azymi comeduntor septem illis diebus: neque conspicitor apud te vetus fermentatum *quicquam*, neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo.

8 Et annuntiato filio tuo die illo, dicendo, [a] propter hoc, fecit *ista* Jehova mihi, cùm exirem ex Ægypto.

9 Sic [a] erit tibi in signum [a] ad manum tuam, & in monimentum inter oculos tuos, ut sit doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti eduxisse te Jehovam ex Ægypto.

10 Observato itaque statutum hoc, [a] constituto tempore suo, [d] quotannis.

11 ITEM esto, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, quemadmodum juravit tibi ac majoribus tuis, dederitq; eam tibi:

12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam, Jehovæ: nam quicunque aperuerit *vulvam*, fœtus jumentorum qui fuerit tibi, masculi ex iis, Jehovæ *erunt*.

13 Sed omnem [a] asinum aperientem *vulvam*, parva pecude redimito, quòd si non redimes, [a] decollato ipsum: omnem verò primogenitum humanum ex filiis tuis, [a] redimito.

14 Et esto, cùm interrogaverit te filius tuus [f] in posterum, dicendo, quid hoc *sibi vult* ? ut dicas ad eum, robusta manu eduxit nos Jehova ex Ægypto e domo servorum.

15 Fuit enim, cùm durum se præbuisset Parhho in dimittendis nobis, ut occideret Jehova omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominum ad primogenitum jumentorum: idcircò ego macto Jehovæ [a] ex omni aperiente vulvam ipsos masculos, omnem verò primogenitum filiorum meorum redimo.

16 Quod erit in signum ad manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos, manu robusta eduxisse nos Jehovam in Ægypto.

17 Fuit autem, cùm dimisisset Parhho populũ, ut non duceret eos Deus viâ regionis Pelischtæorum, quamvis propinqua esset (dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœniteat hunc populũ cùm viderint bellum, & revertantur in Ægyptum)

18 Sed circumduceret Deus populum viâ ipsâ [a] deserti, ad [a] mare algosum : [h] militari autem ordine ascendebant filii Jisraëlis e terra Ægypti.

19 (Acceperat autem Mosche [a] ossa Josephi secum: nam [a] jure jurando obstrinxerat filios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, *adjuro* ut tunc deportetis ossa mea hinc vobiscum.

20 Profecti itaque [a] Succothis, castrametati sunt [a] Ethami, in fine ipsius deserti.

21 [a] Jehova verò antecedens eos interdiu [a] in columna nubis, ad deducendũ eos [a] viâ illâ, & noctu in columna ignis, ad afferendum eis lucem,

[a] *Eclipsis, ut Gene.14.17. & 49.3.*
[b] Heb. *robore manus: sic infrà ver.14. & 16.*
[c] *id est, hordei cum spica: quia ibi hordeũ jam spicas extulerat: Levit.10.10 & 15.*
[d] Heb. *de anno in annum.*
[e] Heb. *facias ut transeat, nimirum a tua potestate, ut deinceps Domini sit.*
[f] Heb. *cras synecdoche.*
[g] *Eclipsis, vide Gen.3.22.*
[h] Heb. *quini, nam plerumque quini procedebant milites: Catachresis.*

cem, ut progrederentur interdiu ab noctu:

22 Non amovit columnam illam nubis interdiu, aut columnam illam ignis noctu, a conspectu ipsius populi.

ANNOTATIO.

2 Meum enim] *causam vide infrà ver.15.* 3 Domo servorum] *id est, ergastulo, sive loco foveæ, suprà 12.29. cui Ægyptus comparatur, quòd in ea Jisraëlitæ dura servitute exercebantur, ut servi in ergastulis solent, suprà 1.14.* 8 Propter hoc] *id est, in hunc finem omnia hæc beneficia præstitit, ut ipsum tam beneficum grato animo colam & prædicem.* 9 Erit tibi in sig.] *id est, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conserves, doctrinamq; ad posteritatem propages.* Ad manum tuam] *id est, quod in promptu habeas quasi manibus palpandum, oculis continenter spectandum, & ad omnes usus recolendum: hyperbole ex hominum more sumpta.* 10 Constituto temp.] *de quo suprà 12.6. hinc apparet, quàm temerè constitutum a Deo tempus post reditum a captivitate Babylonica Judæi mutaverint, ne Paschatis initium (ut ipsorum traditio docet) in diem Lunæ, Mercurii, aut Veneris incideret: quâ contemptâ Christus Pascha celebravit cum discipulis ex Legis præscripto, Marci 14.12. & alibi.* 13 Asinum] *quodvis jumentum ineptum sacrificiis per analogiam, hanc autem speciem nominat, quia major ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: synecdoche.* Decollato] *ne quod Domini est adhiberetur ad profanos usus.* Redimito] *quando & quanti, docetur Num.18.16. quod de Christo factum est Lucæ 2.22.* 15 Ex omni] *apto ad sacrificium: nam de ineptis dictum est ver 13.* 18 Deserti] *Ethami, ut nominatur. Num. 33.8.* Mare algosum] *de quo suprà 10 19. nam si rectà fuissent profecti, ad mare potius mediterraneum, quam ad rubrum declinassent.* 19 Ossa Josephi] *& reliquorum Patriarcharum, ut docet Stephanus Act. 7.16. horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obstricti fuerant.* Jurejurando obstr.] *Gen. 50.25.* 20 Succothis] *suprà 12.37.* Ethami] *qui locus nomen deserto dedit, quod eousque etiam protenditur qua Jisraëlitæ fecerunt iter a trajecto maris. Num. 33.8.* 21 Jehova] *Christus, qui & Angelus Dei vocatur, infrà 14.19. vide 1. Corrinth.10.* In columna] *utriusque columnæ commune erat, ut populo dux itineris esset: peculiare autem, columnæ quidem nubis, ut ab æstu & cœli injuria protegeret. Psal. 105.39. alterius verò quod hîc describitur.* Via illa] *quâ divertendum erat, suprà ver.18.*

CAPUT XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare submersurus suosq; prorsus liberaturus, Jisraëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad se stratagemate pelliciant: qui eventum oraculo prorsus respondentem videntes Deum amplius reverentur, & Moschi ministro fidem habent.

1 ALLOCUTUS autē est Jehova Moschen, dicendo,

2 Alloquere filios Jisraëlis, ut divertant, & castrametentur ante [a] fauces *montium* Chirotharum, inter Magdolum & inter mare: ante Bahhal-tzephonem, e-regione ejus castrametamini ad mare.

[a] Heb. *os ipsarum Chirotharum: sic deinceps.*

3 Dicit autem Parhho de filiis Jisraëlis, perplexi sunt in hac regione, conclusit eos desertū illud.

4 Et obfirmabo cor Parhhonis, ut persequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus, experianturq; Ægyptii me esse Jehovam: & fecerunt sic.

5 Nam cùm nunciatum esset Regi Ægypti fugere populum hunc, mutatoq; [b] animo Parhho & servi ejus erga populum hunc, dicerent, quid hoc *est quod* fecimus? quod dimisimus Jisraëlitas ne servirent nobis?

[b] Heb. *corde.*

6 Junxit currum suum, & populum suum assumpsit secum,

7 Assumpsit inquam, sexcentos currus delecti *militis*, & omnes currus Ægypti: quibus omnibus præerant duces.

8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti, ut persequeretur filios Jisraëlis: filii verò Jisraëlis procedebāt manu sublata)

9 Ita persequentes eos Ægyptii assecuti sunt eos castra habentes ad mare, omnes [c] equites ciliarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus, ad fauces *montium* Chirotharum, ante Bahhal-tzephonem,

[c] Heb. *equus currus, abstracta pro concretis sic infrà 23.*

10 Et admovit castra Parhho: sublatis verò filii Jisraëlis oculis suis, cùm ecce Ægyptius subsequeretur eos, timuerunt valdè, & clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam.

11 Dixeruntq; ad Moschen, an propterea quòd nulla prorsus sint sepulchra in Ægypto, abduxisti nos ut moreremur in hoc deserto? quid hoc *est quod* fecisti nobis, educendo nos ex Ægypto?

12 An nō hoc illud *est*, quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, desiste a nobis ut serviamus Ægyptiis? nam melius fuisset nobis servire Ægyptiis, quàm nos mori in hoc deserto.

13 Edixit autem Mosche ipsi populo, ne timeatis, consistite & spectate salutem Jehovæ, quam edet vobis hodie: nam quos vidistis Ægyptios hodie, non pergetis videre eos posthac usquè in seculum.

14 Jehova pugnabit pro vobis, vos ergo [d] quiescite.

[d] Heb. *silete.*

15 Edixit verò Jehova Moschi, quid clamas ad me? alloquere filios Jisraëlis, ut proficiscantur.

16 Sed tu attolle baculum tuum, & extensa manu tua versus ipsum mare finde ipsum, ut ingrediantur filii Jisraëlis per medium maris in ipsa arida.

17 De me autem, ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur post illos, & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

18 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone, in curribus ejus, & in equitibus ejus.

19 Tum profectus Angelus ipse Dei, qui antecedebat castra Jisraëlitarum, ivit a tergo eorum: (nam profecta columna illa nubis a conspectu eorum, stabat a tergo eorum.)

20 Procedensq; inter castra Ægyptiorum, & inter castra Jisraëlitarū: illis erat nubes & tenebræ, *his* autem illustrabat noctem ipsam, adeo ut non appropinquaverit alter ad alterum tota

illa

illa nocte.

21 Cúmq; extendisset Mosche manum suam versus illud mare, abegit Jehova mare ipsum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipsum in siccum, diffindente se aqua illa.

22 Sic procedebant filii Jisraëlis in medio maris per ipsam aridam, cùm aquæ essent eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.

23 Persequentes quoque Ægyptii procedebant post eos, totus equitatus Parhhonis, cisiarii ejus, & equites ejus, *in mediū illius maris.

24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm *prospectaret Jehova ad castra Ægyptii in columna ignis & nubis, ut funderet castra Ægyptii,

25 *Ablatisq; rotis curruum ejus duceret eum [e] tardè: quamvis diceret Ægyptius, fugiam a conspectu Jisraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Ægyptium.

[e] Heb. *cum gravitate.*

26 Tum dixit Jehova ad Moschen, extende manum tuam versus ipsum mare, ut revertātur aquæ ipsius super Ægyptium, super currus ejus, & super equites ejus.

27 Extendente itaque Mosche manum suam versus ipsum mare, reversum est mare ipsum appetente mane ad vim suam, Ægyptii autem fugiebant *obviam ipsi mari: Sic *excussit Jehova Ægyptium in medium maris.

28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui processerant post eos in ipsum mare, *non est relictus ex eis vel unus.

29 *Intereà filii Jisraëlis ibant per aridam in medio ipsius maris, & erant aquæ illæ eis murus a dextera eorum & a sinistra eorum.

30 Ita *servavit Jehova in die illo Jisraëlitas e manu Ægyptiorum, videruntque Jisraëlitæ Ægyptios morientes *in litore maris.

31 Cùm autem vidissent Jisraëlitæ [f] opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Ægyptios, timuerunt populus ipse Jehovam, crediderunt q; Jehovæ & Moschi servo ejus.

[f] Heb. *manū illam magnā: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Ut divertant] *causam ostendit suprà 13.17. hic autem prædicit quomodo hanc aberrationem accepturi sint Ægyptii, & quid inde eventurum sit.* Ante fauces] *q.d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac specie allecti Ægyptii Jisraëlitas aggrediantur, spe retrahendi eos ad pristinam servitutem.* 3 Desertum] *Ethami, de quo suprà 13.20. quasi dicat, deserti horriditate perterriti, huc illuc aberrando tandem montium angustiis se incluserunt.* 4 Obfirmabo] *vide suprà in 4.21.* 5 Fugere] *magnis itineribus die & nocte contendere, quod Ægyptii sui metu fieri existimabant.* Mutatóque an.] *ita ut de Jisraëlitis, quos prius a se dimiserant, retrahendis ad servitutem cogitarent.* 7 Omnes] *quos potuit in illa celeritate colligere.* 8 Manu sublata] *non ut fugitivi trepidè manibus remissis, sed securè, instructa acie, ut dimissi, suprà 13.18. sic Num.15.30.* 10 Clamaverunt] *animo & corpore anxii propter hostem propinquum ejularunt potius quàm invocarunt fide, quod ex sequentibus querimoniis apparet, quas contra Moschen miscent.* 12 An non] *vide suprà 6.8.* 13 Consistite] *ne commoveamini ac fluctuetis animo, sed spe firma opem domini expectate.* Salutem] *victoriam & liberationem, 1.Schem.14.46. & 19.5.* 15 Quid clamas] *non reprehendit simpliciter quòd orat, sed quòd non exequitur mandatum acceptum suprà ver.2. ideoq; illud rursus urget in fine versus: sic 1. Schemu.16.1. & Joan.20.17.* 19 Angelus] *vide suprà 13.21.* 23 In medium] *procul a litore illius sinus.* 24 Prospectaret] *immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infrà 15. & Psal.77.18. & 19.* 25 Ablatisque] *cùm remota siccitate terra fermentesceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut frustrà de fuga cogitarent, Judith.9.7. & 8.* 27 Obviam ipsi] *nam quocunque se convertebant, irruentes aquæ excipiebant eos.* Excussit] *dejiciens eum ex curribus & equis.* 28 Non est rel.] *ut Psal.106.11.* 29 Interea] *nam nondum omnes Jisraëlitæ transierant, cùm submergerentur Ægyptii.* 30 Servavit] *id est, prorsus liberavit: vide suprà in 12.15.* In litore] *id est, Jisraëlitæ trajecto mari e litore hostes suos morientes spectarunt.*

CAPUT XV.

Mosche cum Jisraëlitis Deum superioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemq; Maria & fœminæ tympanis adhibitis faciunt. Posteà relicto mari, per tridui iter aquæ penuriâ laborantes ad quintam stationem perveniunt: ubi murmuranti Deumq; tentanti populo amaræ aquæ a Mosche dulces redduntur, ligno injecto ex jussu Dei, & populus in futurum eruditur.

1 TUNC canens Mosche & filii Jisraëlis canticum istud Jehovæ, locuti sunt dicendo, *Cantabo Jehovæ, eo quòd [a]*admodum excelluit, equum & sessorem ejus dejecit in mare.

[a] Heb. *excellendo excelluit.*

2 *Robur meum & *carmen Jah, qui fuit mihi saluti: hic *est Deus* fortis meus *cum* quo habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.

3 Jehova *est* [b] bellicosissimus, nomen ejus *est* Jehova.

[b] Heb. *vir belli, id est, magnus bellator, ut Judic.* 9.14.

4 *Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit in mare, delectumq; præfectorum ejus: demersi sunt in mare algosum.

5 *Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profunda *velut lapis.

6 *Dexterâ tuâ, Jehova, magnificus *es*, ipsa virtute, dextera tua Jehova confringis hostem.

7 Et magnitudine excellentiæ tuæ subvertis insurgentes contra te: furorem tuum immittis, *consumit eos tanquam stipulam.

8 Et *flatu narium tuarum coacervatæ sunt aquæ, constiterunt velut cumulus fluida: *concreverunt abyssi [c] in intima parte maris.

[c] Heb. *in corde maris.*

9 *Dixerat hostis, persequar, assequar, dividam prædam: explebitur eis anima mea, exeram gladiū meū, asseret eos in hæreditatē man*mea.

10 Flavisti vento tuo, operuit eos mare: profunda petierunt tanqam plumbum, in [d] aquis validis

[d] *Periphrasis fluctuum, quæ explicatur Psal.93.4.*

11 Quis *est* sicut tu inter robustissimos, Jehova? quis *est* sicut tu, magnificus sanctitate, reverendus laudibus, mirificus?

12 Extendisti dexteram tuam, *deglutivit eos terra.

13 Deducis benignitate tua populum quem redemisti; commodè ducis robore tuo ad *habita-

taculum sanctitatis tuæ.
14 'Cùm audierint populi, commovebuntur: dolor corripiet incolas Pelischtææ.
15 Tunc turbabuntur duces Edomæorum, potentes Moabitarum, corripiet eos tremor: 'diffluent omnes incolæ Cenahhanææ.
16 Irruet super eos formido magna & pavor: magnitudine brachii tui ' conticescent tanquam lapis, donec pertransierit populus tuus Jehova, donec pertransierit populus quem acquisivisti.
17 Introduces eos, &' plantabis eos in' monte possessionis tuæ, loco *quem* ad habitationem tuam operatus es Jehova: sanctuario, ô Domine, *quod* stabiliverunt manus tuæ.
18 'Jehova regnabit [e] in omnia secula.
19 Cùm procederet equitatus Parhhonis in curribus ejus & equitibus ejus per ipsum mare, & reduceret Jehova super eos aquas illas maris, tunc filii Jisraëlis ibant in arida per medium ejusdem maris.
20 Accepit quoque Prophetissa Mirjam soror Aharonis tympanum quoddam in manu sua, & egressæ sunt omnes fœminæ post eā cum tympanis & cum fistulis.
21 'Quibus respondebat Mirjam, Cantate Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equum & sessorem ejus dejecit in mare.
22 Deinde proficisci jussit Mosche Jisraëlitas a mari algoso, & progressi sunt versus desertum Schuris: euntésq; triduo per ' illud desertum, non inveniebant aquam.
23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ essent: idcircò *quisque* vocat nomen ejus *loci* [f] Maram.
24 Quamobrem murmurante populo contra Moschen, dicendo, quid bibemus?
25 Cùm inclamasset *Mosche* Jehovam, ostendit Jehova ei lignum, quo injecto in aquas illas, 'dulces factæ sunt aquæ: ibi imposuit ei statutū & judicium, postquàm ibi 'tentavit eum *Deus*:
26 Dixit enim: si [g] sedulò attendens ad vocem Jehovæ Dei tui, quod rectum videtur in oculis ejus feceris, & si aurem accommodans ad præcepta ejus observaveris omnia statuta ejus, nullum morbum quem imposui Ægyptiis, imponā tibi, sed ego Jehova ero curator tuus.

[e] Heb. *in seculum & seculum.*

[f] *id est, amarum: amaros fontes vocat Plinius lib. 6. natur. histor. capit. 29.*

[g] Heb. *attēdendo attendens.*

ANNOTATIO.

1 Cantabo] *Exordium ab ipsa propositione rei quam cantaturus est.* Admodum excel.] *q.d. hac liberatione, illustri excellentiæ suæ documento, amplam nobis materiam se laudandi suppeditavit.* 2 Robur meū] *quo e tanti tyranni manibus ereptus sum.* Carmen] *subjectum argumentum carminis mei, metonymia: sic Psalmo. 118.14.* Cum quo habit.] *id est, perpetua servitute ei addictus, in ejus familia consistam.* 3 Jehova] *per se existens: vide suprà in 3.15. & 6.2.* 4 Currus] *Narratio superiori historiæ conjungenda, qua explicat Mosche quod ver. 1. per prolepsin dixit.* 5 Abyssi] *hoc est, duæ illæ aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserant, & tantisper constiterant dum omnes Ægyptii in mare descendissent.* Velut lapis] *q. d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera similitudine plumbi ostenditur vers. 10.* 6 Dextera tua] *Apostrophe ad Deum, narrationis ἐργασία usque ad ver. 14.* 7 Consumit] *iram Dei cum igne comparat, hostes cum stipula, quæ ignem facilè concipit & statim consumitur, ut Jescha. 5.24.* 8 Flatu narium] *Euro vehemente divinitus immisso, supra 14.21.* Concreverunt] *ut aquæ congelatæ, constiterunt.* 9 Dixerat] *Hypotiposis præsidentis hostium consilii victoriam sibi promittentium.* 12 Deglutivit] *alveum maris, quò descenderunt submersi Ægyptii, faucibus terræ comparat, ut Jona. 2.6.* 13 Habitaculum sancti.] *id est, terram promissam.* 14 Cùm audierint] *tertia pars cantici, propositio prophetica, ex argumento præsentis beneficii.* 15 Diffluent] *ut Jehoschu. 2.9. & sequentibus & 4.25. & 6.4.* 16 Conticescent] *Cenahhanæi: nam ita fuerunt consternati, ut Jisraëlitis Jardenem transituris non auderent sese objicere.* 17 Plantabis] *id est, firmam eis habitationem concedes, ut Psal. 44.3. & 80.9.* Monte pos.] *montosa Cenahhanæa, quam eis daturus, cum ipsis habitaturus, præsentiaq; tua sanctificaturus ac stabiliturus es.* 18 Jehova] *Conclusio cantici.* 21 Quibus] *viris, ita ut alternis canerent, mulieribus eundem versum, qui primus est cantici, ἀμοιβαίως repetentibus, tantùm mutata persona numeroq; verbi.* 22 Illud desertum] *Ethami, de quo suprà 13.20. ut probatur ex collatione Num. 33.8. cum hoc ver.* 25 Dulces factæ] *ad præsentem necessitatem populi, non quòd posteà dulces remanserint.* Tentavit] *id est, explorans ipsorum fidem & obedientiam, fecit ut ipsi proderent quales essent: sic infrà 16.5. & Deut. 8.2. & 16. & 13.4.*

CAPUT XVI.

Jisraëlitæ ad sextam stationem aquosam pervenientes castris positis recreantur: inde ad octavam per desertum progressi rursus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibusq; suis quòd ipsos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionū annos deinceps aluntur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim fontes aquarum & septuaginta palmæ, & castrametati sūt ibi propter aquas illas.
2 Profecti verò Elimis, venerunt tota congregatio filiorum Jisraëlis ' in desertum Sinis, quod *est* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo die mensis secūdi ab exitu eorū ex Ægypto.
3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum Jisraëlis contra Moschen & contra Aharonem, propter 'illud desertum:
4 Dixeruntq; ad eos filii Jisraëlis, [a] utinam mortui fuissemus 'manu Jehovæ in terra Ægypti, cùm assidentes ollæ carnis comederemus panem ad saturitatem: nam eduxistis nos in desertum istud, ut mortem afferretis toti huic cœtui fame ista.
5 Dixit verò Jehova ad Moschen, ecce, ego faciam ut pluat vobis panis ex ipso cœlo: quare egreditor hic populus, & colliguntο [b] demensū cujusque diei quotidie, ut 'tentem eum, utrum 'ambulaturus sit in lege mea, nec ne.
6 Esto autem singulo die sexto, ut 'parent quod intulerint: *hoc* verò esto duplum suprà quàm collegerint [c] quotidie.
7 Dixit ergo Mosche & Aharon ad omnes filios

[a] Heb. *quis concederet nos mortuos esse.*

[b] Heb. *rem diei die suo.*

[c] Heb. *die die: geminatum nomen pro adverbio.*

filios Jisraëlis, vespere utique cognoscetis 'Jehovam eduxisse vos e terra Ægypti.

8 Mane quoque, cùm ' videritis gloriam Jehovæ, quandoquidem audit murmurationes vestras contra Jehovam: nos enim quid *sumus*, ut murmuretis contra nos?

9 Dixitq; Mosche, *cognoscetis*, cùm dederit vobis Jehova hoc vespere carnem ad edendum, & panē ipso mane ut saturemini, quandoquidē audit Jehova murmurationes vestras, quibus murmuratis contra se: nos enim quid *sumus*? non *sunt*, contra nos murmurationes vestrę, sed contra Jehovam.

10 Deinde dixit Mosche ad Aharonem, edic toti congregationi filiorum Jisraëlis, appropinquate ' ante conspectum Jehovæ: nam audivit murmurationes vestras.

11 Fuitq; allocuto Aharone totam congregationem filiorum Jisraëlis, cùm se convertissent ad 'ipsum desertum, ut ecce gloria Jehovæ appareret in ipsa nube.

12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moschen, dicendo,

13 Audivi murmurationes filiorum Jisraëlis: alloquere eos dicendo, inter has 'duas vesperas comedetis carnem, & ipso mane saturabimini pane: ita cognoscetis me esse Jehovam Deum vestrum)

14 postea fuit eo vespere, ut ascendentes coturnices tegerent ipsa castra, mane verò, esset [d]stratus ros circa ipsa castra.

15 Cumq; se [e]elevasset stratus ille ros, ecce in superficie ipsius deserti tenue *quiddam* rotundum, tenue *inquam* sicut ipsa pruina super terrā.

16 Quod videntes filii Jisraëlis dicebant [f]alter ad alterum, [g]'Man est, non enim sciebant quid esset: dixit verò Mosche ad eos, is *est* panis ille quem dat vobis Jehova ad comedendū.

17 Hoc *est* verbum quod præcepit Jehova, colligite ex eo quisque pro ratione ' cibi sui 'mensuram Hhomer [h] in singula capita, pro numero animarum vestrarum: quisque pro iis qui sunt in tentorio suo accipite.

18 Et fecerunt sic filii Jisraëlis: collegerunt enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam* habebat.

19 Deinde 'metiebantur mensura Hhomer, ita ut non abundaret qui magnam habebat, & qui parvam, non laboraret penuria: quisque pro ratione cibi sui ' colligebant.

20 Sed quamvis Mosche edixisset eis, nemo reliquum faciat ex eo usque in crastinum,

21 ' Non auscultantes Moschi reliquum fecerunt [k]quidam ex eo in crastinum, quod cùm productis vermibus putruisset, efferbuit contra eos Mosche.

[d] Heb. *stratum roris, ut ver. 15.*
[e] *id est, dissolutus abiisset.*
[f] Heb. *vir ad fratrem suum.*
[g] *id est, cibus præparatus.*
[h] Heb. *in cranium: synecdoche,*
[i] Heb. *qui multus erat, & qui paucus, sub. familiâ.*
[k] Heb. *viri.*

22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane, quisq; pro ratione cibi sui, nam cùm incalesceret Sol, liquescebat.

23 Fuit autem ipso die sexto, quo colligebāt cibum duplum, binas mensuras Hhomer in unumquemque, ut venientes omnes duces congregationis renunciarent Moschi.

24 Qui dixit ad eos, illud *est* quod edixit Jehova, 'quies sabbathum sanctū *est* Jehovę cras: quod cocturi essetis, ' coquite *hodie*, & quod elixaturi essetis, elixate, quicquid autem ' abundat, deponite vobis [m] asservandum usq; in crastinum.

25 (Cùm enim deposuissent usque in crastinū, sicut præceperat Mosche, non putruit, nec *ullus* vermis in eo fuit)

26 Dixitque Mosche, comedite illud ' eo die, nam Sabbathum illius diei Jehovæ *est*: eo die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.

27 Sex diebus colligetis eum, die verò septimo, sabbatho non erit.

28 Fuit verò ipso die septimo, cùm exivisset *aliqui* de populo ad colligendum, & non invenissent:

29 Ut 'diceret Jehova ad Moschen, quousq; renuitis observare mandata mea, & leges meas?

30 'Consyderate, quia Jehova dedit vobis ipsum sabbathum, idcircò idem dat vobis quovis die sexto cibum bidui: manete quisq; in loco suo, ' ne exeat ullus e loco suo die ipso septimo.

31 Sic quiescebāt populus quovis die septimo.

32 Vocavit autem domus Jisraëlis nomen ejus Man: quod erat quasi semen coriandri, album, & ' ejus sapor velut crustuli [n]melliti.

33 'Dixit etiam Mosche, hoc *est* verbum quod præcepit Jehova, plena mensura Hhomer asservanda est ex eo per ętates vestras: ut videant panem illum, quo vos cibo in hoc deserto, postquàm eduxi vos e terra Ægypti.

34 Quare edixit Mosche Aharoni, accipe ' urnam unam, vbi ponas plenam mensuram Hhomer Man: & depone ipsam ' ante conspectum Jehovæ asservandam per ætates vestras.

35 Quemadmodū pręcepit Jehova Moschi, sic deposuit eam Aharon ' coram testimonio ipso asservandam.

36 Filii autem Jisraëlis vescebantur Man isto quadraginta annis, donec venirent in regionem habitabilem: hoc, *inquam*, Man vescebantur, ' donec pervenirent ad extremitatem regionis Cenahhanææ.

37 Hhomer autem, ' decima Ephæ est.

[l] Heb. *in mane ipso, in mane ipso: sic infra 36.3. & Jechezkel 46.14. & 16.*
[m] Heb. *ad asservationem: & sic deinceps*
[n] Heb. *in melle.*

ANNOTATIO.

2 In desertum Sinis] *stationem octavam: omittitur hîc septima ad mare algosum, ad sinum Ælaniticum, de qua Num. 33.10.* 3 Illud desertum] *per quod deducendi erant, & cujus asperitate terrebantur.* 4 Manu Jehovę] *qua Ægyptii cæsi sunt.* 5 Tentem] *vide suprà in 15.25.* Ambulaturus] *id est, vitam transacturus ex præscripto meo.* 6 Parent] *coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio suo, ad usum hujus & sequentis diei, ut explicatur infrà ver. 24.* 7 Jehovam] *non autem nos fuisse, quod exprobrastis suprà ver. 4.* 8 Videritis] *ut infrà factum est, ver. 11.* 10 Ante conspectum] *versus columnam populo præeuntem, pręsentiæ divinę symbolum, infrà ver. 11* 11 Ipsum desertum] *cui impendebat columna populum per ipsum deductura.* 13 Duas vesperas] *vide suprà in 12.6.* 16 Man] *cibus aptus ad comedendum, ut colligitur sine alio hominis labore: hoc autem generali nomine vocant, quia ejus speciem ignorabant: vide Sapientiæ 16.20* 17 Cibi sui] *familiæ suæ, ut suprà 12.4.* Mensuram Hhomer] *decimam Ephæ, infrà ver 37.* 19 Metiebantur] *ab omnibus collectum & in commune comportatū adhibita mensura distribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus esset darent 2. Cor. 8.15.* Colligebant] *demensum sibi recipiebant.* 21 Non ascult.] *vel ex curiositate, vel ex diffidentia demensi partem reservarunt.* 24 Quies] *hoc generale est festorum nomen, sequens verò, singulare diei*

Sabbathi. Coquite]*ut suprà ver.6.* Abundat]*die sexto, supra ordinarium demensum cujusq; diei, nimirum dimidiũ duplæ quam collegerant ver.6.* 26 Hodie]*Jam statuit quid sit faciendũ non tantùm postero die, sed singulis Sabbathis, quandiu durabit Man, & causas in fine ver. indicat.* 29 Diceret]*mandaret populo dicenda quæ sequuntur.* 30 Considerate]*Tres ponuntur sabbathi observandi causæ: prima, finis creationis ut Ge.2. altera, liberatio a servitute Ægypti, Deu.5.15. tertia, liberalitas Dei in sexto, & cessatio Man in septimo die quam hic commemorat Mosche, quamvis & alias duas intelligat verbo præterito, dedit, de quibus infrà 20.11.* Ne exeat]*ad Man colligendum, aut aliud opus faciendum: alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem sanctam, Levit 23.3.* 32 Ejus sapor]*crudi: quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diversos sapores acquireret, Sap.16.21.* 33 Dixit etiam]*hic & 2. sequentes ver. dicuntur per prolepsin: facta enim sunt jam erecto tabernaculo extructaq; arca, antequam asservabantur Man & virga Aharonis, de qua Num.17.10. hic enim voluit Mosche totam historiam de Man contexere, ut apparet infrà ver.36.* 34 Urnam]*auream, Heb.9.4. quicquid Hebræi dicant de materia ejus.* Ante conp.]*in sacrario. ubi supra arcam inter Cerubinos Dei Majestas erat.* 35 Coram testimonio]*arca & tabulis Legis. sic enim vocantur infrà 25.21. & alibi frequenter.* 36 Donec pervenirent]*Jehoschu.5.11.* 37 Decima Ephæ.]*Hhomer, aridorum mensura capit cotylas septem cum quinta parte, sive chœnices duos cum dimidio quintâ minus: unde colligitur quanta sit capacitas Ephæ.*

CAPUT XVII.

Jisraëlitæ ab octava ad undecimem stationem progressi, ibiq; sitis impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moschen effusi, cùm aquæ copiam, tùm victoriam contra Hhamalekitas consequuntur, mandatum ex scripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio filiorum Jisraëlis a deserto Sinis *itineribus suis [a] ex præstituto Jehovæ, castra metati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua quã populus biberet.

2 Quapropter contendens populus cum Mosche, dicebant, *date nobis aquam ut bibamus: quibus dixit Mosche, quid contenditis mecum? *quid tentatis Jehovam?

3 Sed cùm sitiens ibi populus aquam, & murmurans populus ipse contra Moschen, amplius diceret, quare fecisti ut ascenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi, filiis meis, & pecori meo hac siti?

4 Inclamavit Mosche Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? *adhuc paulisper, tum possent me lapidare.

5 Edixit verò Jehova Moschi, *transi ante populum hunc & accipe tecum de senioribus Jisraëlis: baculoq; tuo, quo percusseras rivum ipsum, accepto in manu tua, abi.

6 Ecce me stante coram te ibi super illam rupem in Chorebo, ubi percusseris rupem ipsam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic populus: *fecitq; sic Mosche ante oculos Seniorum Jisraëlis

7 (*Vocavit autem nomen illius loci [b] Massam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Jisraëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, éstne Jehova in medio nostri, an non?)

8 Sed *venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Jisraëlitas, *Rephidima,

9 Edixit mosche Jehoschuhhæ, delige nobis homines, & [c] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me consistente in vertice istius collis cum baculo ipso Dei in manu mea.

10 Faciens itaque Jehoschuhha quemadmodũ dixerat ei Mosche pugnavit contra Hhamalekitas: Mosche verò, Aharon, & Chur, ascenderunt verticem illius collis.

11 Eratq; attollente Mosche * manum suam ut prævalerent Jisraëlitæ, cùm verò quieti dabat manum suam, prævalerent Hhamalekitæ.

12 Quamobrem cùm * manus Moschis graves essent, acceptum lapidem supposuerunt ei, ut insideret illi: Aharon verò & Chur sustentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [d] firma usque ad occasum solis:

13 Donec fregisset Jehoschuhha Hhamalekũ, *id est* populum ejus acie gladii.

14 Itaq; edixit Jehova Moschi, inscribe hoc in monimentum * libro isto, & * insere ipsum in aures Jehoschuhhæ: me [e] omnino deleturum esse memoriam Hhamalekitarum * e terra sub cœlo.

15 Tunc extruxit Mosche altare, cujus vocavit nomen, * Jehovæ vexilli mei.

16 Dicebat enim, *sic vocandum est*, quia * manus super solium Jah, bellum *est* Jehovæ contra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

[a] Heb. *secũdũ os Jehovæ metonymia.*

[b] Heb. *id est, tentationem & contentionem.*

[c] Heb. *procede pugna.*

[d] Heb. *firmitas abstractũ pro concreto.*

[e] Heb. *delendo deleturum.*

ANNOTATIO.

1 Itineribus suis]*nam duas habuerunt stationes a deserto Sinis Rephidima, de quibus Num.33.12.& 13.* 2 Date]*tu & frater qui nos adduxistis.* Quid tentatis Jah]*quid vestra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ suæ præsentiæq; signa? sic explicatur infrà ver.7.* 4 Adhuc paulisper]*id est, si adhuc paulisper differas eis consulere, metuendum est ne vocer ab illis in discrimen vitæ.* 5 Transi ante]*id est, castra moveant Chorebum versus, & tu eis præcedas cum senioribus.* 6 Fecitq; sic]*etsi non omnia statim, nam intercessit prælium in Hhamalekitas, qui profectionis momento supervenerunt: sunt ergo hæc per prolepsin dicta.* 7 Vocavit]*Mosche.* 8 Venientibus]*cùm se Jisraëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.* Rephidima]*ut eos a tergo adorirentur, Deut.25.17.& 18.* 11 Manum suam]*cum baculo, ut solent vexilliferi.* 12 Manus Moschis]*quibus alternis baculum tenebat.* 14 Libro isto]*his tuis commentariis.* Insere]*id est, de eo instrue Jehoschuhham, qui tuus olim successor futurus est.* E terra sub cœlo]*ubivis terrarum fuerint, quàm latè patet cœlum.* 15 Jehovæ vexilli]*id est, qui per me populo suo in conflictu isto vexillum erexit, & in perpetuum erigit.* 16 Manus sup.]*id est, Deus in ipso solio majestatis sedens manum exertam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.*

CAPUT

CAPUT XVIII.

Jithro Moschis socer de successu legationis generi & Jisraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud se cum duobus liberis a genero relictam ad eum in castra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatus, suam in Deum fidem & pietatem verbis factisq; protestatur: Tunc a genero Senioribusq; populi humaniter exceptus, dato prudenti & salutari pro repub. consilio, domum revertitur.

1 AUDIENS autem Jithro Præses Midjanitarum socer Moschis quæcunque fecerat Deus Moschi & Jisraëli populo suo, eduxisse Jehovam Jisraëlem ex Ægypto:
2 Assumpsit Jithro socer Moschis Tzipporam uxorem Moschis, [a] quandoquidem dedux-erat eam,
3 Duosq; filios ejus: quorum unius nomen *erat* Gerschom, quia dixerat *Mosche*, peregrinus sû, in terram alienam *pulsus*.
4 Nomen verò alterius Elihhezer, *qui dixerat*, nam Deus patris mei[b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me e gladio Parhhonis:
5 Et veniens Jithro socer Moschis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moschen in desertum illud, ubi is castra habebat, ad montem ipsum Dei:
6 Dixit ad Moschen, ego socer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.
7 Tunc processit Mosche obviam socero suo, & incurvans se osculatus est eum, rogaruntque alter alterum [c] de prosperitate: posteà ingressi sunt in tentorium ipsius.
8 Ubi enarrante Mosche socero suo quæcũq; fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Jisraëlem, omnesq; molestias [d] quæ obvenerant ipsis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:
9 Lætatus Jithro super omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Jisraëlem, quòd eripuisset eum e manu Ægyptiorum,
10 Dixit Jithro, benedictus *sit* Jehova qui eripuit vos e manu Ægyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a subjectione manus Ægyptiorum.
11 Nunc agnosco magnum esse Jehovam præ omnibus diis: nam ea ipsa re [f] qua superbiunt, superior illis *est*.
12 Acceptumq; *obtulit* Jithro socer Moschis holocaustum & victimas Deo: & venit Aharon & omnes seniores Jisraëlis ad comedendum cibum cum socero Moschis coram Deo ipso.
13 Fuit autem postero die, sedente Mosche ad judicandum populum, cùm adstaret populus ipse Moschi, a mane illius *diei* usq; ad vesperam:
14 Ut aspiciens socer Moschis quicquid ipse faciebat populo: diceret, quid hoc *est quod* facis huic populo? cur sedes tu solus, & totus hic populus sistit se coram te a mane usque ad vesperam?
15 Tum dixit Mosche socero suo, nam venit ad me hic populus ad consulendum Deum.
16 Cùm est inter illos negotium, venit *quisque* ad me ut judicem inter [g] utrumq; : & nota facio statuta ipsa Dei & leges ejus.
17 Dixit verò socer Moschis ad eum, non *est* bona hæc res, qualem tu facis.
18 [h] Omnino decides, cùm tu, tùm populus hic qui *est* tecum: nam gravis *est* hæc res supra te, non poteris eam præstare solus.
19 Itaque attende voci meæ, consulam tibi, & erit Deus tecum: esto tu pro hoc populo erga Deum ipsum, ut tu referas eorum res ad Deum ipsum,
20 Et commonefaciens eos de statutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipsam per quam ambulaturi sunt, id est, opus ipsum quod sunt facturi.
21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris[i] strenuis, timentibus Dei, viris [k] veracibus, osoribus turpis lucri, quos constituas super eos præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:
22 Ut judicent populum hunc omni tempore, sitq; ut omnem rem quæ magna *erit* referant ad te, omnem verò rem quæ parva *erit* judicent ipsi: sic leva a te *onus* ut ferant tecum.
23 Cúmque feceris hanc rem & præceperit tibi Deus, poteris consistere, etiamq; totus populus hic ad locum suum redibit cum pace.
24 Auscultans itaque Mosche voci soceri sui, fecit quicquid dixerat.
25 Eligens enim Mosche viros strenuos ex toto Jisraële, constituit eos principes super ipsum populũ, præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:
26 Qui judicarent populum ipsum omni tempore, rem quæ difficilis *erat* referebant ad Moschen, rem verò quæ parva *erat* judicabant ipsi.
27 Posteà deduxit Mosche socerum suum, qui rediit in regionem suam.

[a] Heb. *post missiones ejus, sed hoc nomen plurale est tãtùm.*
[b] Heb. *in auxilio meo.*
[c] Heb. *de pace, ut Genes.* 43.27.
[d] Heb. *quæ invenerant eos.*
[e] Heb. *de sub manu, ut suprà* 6.5.
[f] *vel, qua superbiebant, supra eos fuit*
[g] Heb. *viri & proximum ejus.*
[h] Heb. *decidendo decides.*
[i] Heb. *roboris ut ver.* 25.
[k] Heb. *veritatis.*

ANNOTATIO.

2 Deduxerat] *vir ejus Mosche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Parhhonem & Jisraëlitas, suprà* 4.18. *& sequentibus.* 3 Gerschom] *Exod.* 2.22. 4 E gladio Par.] *suprà* 2.15. 5 Monte Dei] *Chorebum, suprà* 3.1. 6 Dixit] *per nuncios quos præmisit dicendum curavit.* 11 Qua superbiunt] *bifariam hæc exponi possunt: universè, Deum superiorem esse omnibus potestate præditis, & res ipsas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel speciatim de historia Ægypti accipi, ut ex hypothesi ipsa eruatur thesis.* 12 Coram Deo] *ut moris erat in sacrificiis eucharisticis, Deut.* 12.7. *&* 27.7. *nam epulum fuisse sacrum locutio ostendit: vide in Gen.* 31.54. 15 Consulendum Deum] *de rebus tum ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus: sic* 1. *Schemu.* 9.9. 16 Cùm est] *in rebus civilibus & privatis caussis: altera causa.* 17 Qualem] *non enim rem, sed rationem improbat qua utebatur Mosche, ut sequentia ostendunt.* 18 Gravis] *Ætiologia est ex parte ἀνανταπόδοτος, q.d. & tu gravitate oneris cõficieris, & populus expectando defetiscens damnum accipiet.* 19 Et erit Deus tecum] *bene erit tibi, Gen.* 39.2. 21 Strenuis] *fortibus & constantia animi præditis, qui solo Dei timore non variis affectibus ferantur.* Veracibus] *rationem tantùm veritatis habentibus, ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà* 23.8. *Deut.* 16.19. 23 Præceperit] *hoc meum consilium approbans.* Redibit] *non coactus expectare a mane usq; ad vesperam, ut suprà ver.* 14. Cum pace] *compositis litibus.* 27 Qui rediit] *vide in Num.* 10.29. *& sequent.*

CAPUT XIX.

Jisraëlitis castra in duodecima statione ex-adverso Sinai habentibus, Deus per Moschen significat recente redemptionis beneficio commemorato, se fœdus tum cis renovare, eosq; sibi legibus velle obstringere, observantesq; amore suo & beneficentia prosequi: Quibus annuentibus triduum ad se comparandos indicit, omnibusq; (excepto Mosche & Aharone) montis accessu interdicit: Postremò in montem cum majestate summa, cernentibus omnibus ac trepidantibus descendit.

1 IN novilunio *mensis* tertii ex quo exiverunt filii Jisraëlis e terra Ægypti, eo ipso die pervenerunt in desertum Sinai.

2 Cùm itaq; profecti Rephidimis venissent in desertum Sinai, & castra haberent in illo deserto (castra autem fecerant ibi Jisraëlitæ e-regione ipsius montis)

3 Mosche ascendit ad Deum ipsum: clamavitq; ad eum Jehova ex ipso monte, dicendo, sic dicito familiæ Jahhakobi, & annuntiato filiis Jisraëlis:

4 'Vos vidistis quæ fecerim Ægyptiis, ut sustulerim vos *quasi'* alis aquilarum, & adduxerim vos' ad me.

5 Nunc itaque, si [a] sedulò attendetis' voci meæ & servabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis (nam 'mea *est* tota ipsa terra)

6 Vosq; eritis mihi ' regnum [b] sacerdotale, & gens sancta: hæc *sunt* verba illa quibus alloquêris filios Jisraëlis.

7 Veniens itaque Mosche cum vocatis senioribus ipsis populi, proposuisset eis omnia hæc verba quæ præceperat ei Jehova:

8 'Respondentes totus ipse populus unà, dixerunt, quicquid dixerit Jehova, faciemus: retulitq; Mosche verba hæc populi ad Jehovam.

9 Tunc dixit Jehova ad Moschen, ecce ego vẽtur' sum ad te in [c] densa hac nube, ut audiat hic populus cùm alloquar te, etiamq; tibi fidãt in seculum: cùm renunciasset Mosche Jehovæ verba illa populi.

10 Sic edixit Jehova Moschi, ito ad ipsum populum, ut' sanctifices eos hodie & cras: & lavanto vestimenta sua,

11 Ut sint parati in diem ipsum tertiũ: nam ipso die tertio descẽsurus est Jehova ante oculos totius populi hujus, super montem Sinai.

12 Deinde' terminum ponito huic populo circumquaque, dicendo, cavete vobis ne ascendatis in hunc montem, attingatisve finem ejus: quicquid tetigerit hunc montem, [d] omnino morte afficitor.

13 'Ne attingito illud ulla manus, sed lapidibus obruitor, aut [e] jaculando conficitor, sive jumentum sive homo *fuerit*, ne vivito: cùm ' tractim sonabit cornu, ea ascendere poterunt in ipsum montem.

14 Descendit ergo Mosche ex monte illo ad populum: ' sanctificavitq; populum, qui lavarunt vestimenta sua,

15 Cùm edixisset populo, estote parati in diem ipsum tertium, ' ne accedite *ullus* ad uxorem.

16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpisset mane, ut essent soni & fulgura & nubes [g] densæ super illum montem, sonitúsque tubæ vehemens valde: adeò ut trepidaret totus ipse populus qui *erat* ' in castris.

17 Sed educente Mosche ' populum obviam Deo ipsi e castris suis, constiterunt' ad imum illius montis.

18 ' Mons autem Sinai fumabat totus, propterea quòd descendebat super eum Jehova in' ipso igne: emittensq; fumum suum' tanquam fumum fornacis, tremebat totus ille mons valde.

19 Cumque sonus ille tubæ pergeret & invalesceret valde, ' Mosche loquebatur, Deus verò ipse respondebat ei' voce.

20 Tum descendens Jehova super montem Sinai ad ipsũ verticẽ montis, vocavit Jehova Moschen ad ipsum verticem montis, & ascendit Mosche.

21 Edixitq; Jehova Moschi, descende, contestare hunc populum: ne [h] perrumpant *terminum, ascendendo* ad Jehovam videndi animo, ut *non* cadant ex eo multi:

22 Ne ipsi quidem 'sacrorum administri, qui ad Jehovam appropinquantes sanctificare se solent, ut non irrumpat in eos Jehova.

23 Dicenti verò Moschi ad Jehovam, ' non poterit *quisquam* hujus populi ascendere montem Sanai: quod tu contestatus es nos dicendo, terminum pone huic monti, & sanctifica illum?

24 [i] Respondit ei Jehova, ' abiens descende, ut ascendas tu & Aharon tecum: ipsi verò sacrorum administri & populus ne perrumpunto *terminum* ascendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos.

25 Descendens ergo Mosche ad ipsum populum, *hæc* retulit eis.

[a] Heb. *attendendo attendetis.*

[b] Heb. *sacerdotum.*

[c] Heb. *in densitate hujus nubis, vide infrà ver. 16.*

[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat.*

[e] Heb. *jaculando jaculator.*

[f] Heb. *esset, id est, cœpisset esse, ut Gen. 5.32.*

[g] Heb. *graves.*

[h] *Eclipsis supplenda ex ver. 24.*

[i] Heb. *dixit ad eum.*

ANNOTATIO.

4 Vos vidistis] *recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat.* Alis aquil.] *id est, brevissimo tempore vos a durissima servitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum summa fide paternoq; studio transtuli, ut aquila pullos: sic Deut. 32.11.* Ad me] *ut mihi servi sitis, meisq; legibus vivatis.* 5 Mea est tota terra] *id est, omnes populi terræ, metonymia. q. d. et si pro meo jure possum aliquem alium populum quem singulari ratione prosequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo.* 6 Regnum sacerd.] *vide 1. Petri. 2.5. & 9.* 8 Respondentes] *cùm Seniores eis proposuissent verba Dei accepta a Mosche.* 10 Sanctifices] *jubeas se sanctificare, lavando vestimenta sua, hoc ver. & abstinendo ab uxore ver. 15. quibus ceremoniis designatur purgatio ab internis sordibus præteritis, & studiũ absolutum informandi corpus & animum suum ad sanctè percipiendam Legem ut ver. 11.* 12 Terminum ponito] *primum ut rudus populus affectus sensu majestatis Dei Legislatoris amplius eum revereretur, studiosiusq; caveret ne ejus mandata transgrederetur, infrà 20.20. deinde ut infirmitati populi consuleretur, qui propius majestatem ejus ferre non potuisset, infrà. 20.19, & Heb. 12.20.* 13 Ne attingito] *i. quicquid attigerit montem adeo execrabile esto, ut nulla manus ipsum attingat, sed jaculis vel lapidibus interimitor*

mitor. Tractim ſon.] *id eſt, audietur continens unius toni ſonus: q.d. erit huic interdicto locus donec iſtud audiatur.* 14 Sanctificavitq;] *juſſit ſanctificari, ut ver.10.* 15 Ne accedite] *id eſt, omnino vacate vobis informandis, ideoq; ne ad uxores quidem veſtras accedite.* 16 In caſtris] *etſi procul a monte: caſtra enim metaverat ex adverſo montis, ſuprà ver.2.* 17 Populum] *prius confirmatum, ut infrà 20. 20.* Ad imum] *in ipſo termino ſibi præſcripto ver.12.* 18 Mons autem] *cùm perveniſſent illi ad imum montis.* Ipſo igne] *quo circundabatur Deus, & mons conflagrabat, Deut.4.11.* Tanquam fumum] *denſum & atrum: ideò Deut.4.11. vocatur tenebræ, nubes & caligo.* 19 Moſche loquebatur] *nuſquam in Vetere Teſtamento legitur quid ſit locutus: ſed Apoſtolus ad Hebræos. 12. 21. id exprimit dicens, adeò fuiſſe terribile viſum quod apparebat, ut Moſche diceret, expavefactus ſum & tremebundus.* Voce] *id eſt, placidis verbis timorem ei eximens, eum confirmavit.* 22 Sacrorum adminiſtri] *id eſt, primogeniti, quos ſibi Dominus conſecraverat ſuprà 13.2. Num.8.16. & ſeq. hi enim adminiſtrarunt ſacra, donec Levitæ in eorum locum aſſumerentur: vide infrà 24.5.* 23 Non poterit] *cùm purè interdixiſſet Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Moſche an ſe vel alium aliquem exceptum velit: cui reſpondens Deus ver.24. ipſum cum fratre ex interdicto excipit.* 24 Abiens deſc.] *interdictum populo denunciaturus.*

CAPUT XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: qua territi omnes procurant, ut non amplius per ſe Deus, ſed per Moſchen ipſos alloquatur: itaq; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus eſt Deus omnia hæc verba, dicendo,

2 Ego *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti, e domo ſervorum.

3 Ne eſto tibi *ullus* Deorum alienorum 'ante faciem meam.

4 Ne facito tibi' ſculptile, aut ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quæ in terra infrà, aut quæ in aquis infra terram:

5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: 'nam ego, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes *ſum*, 'viſitãs iniquitatẽ patrũ in filios, in [a]nepotes, & in abnepotes, in 'eos qui odio proſequũtur me,

6 Exercens verò benignitatem in milleſimos *a patribus* qui diligunt me & qui obſervant mãdata mea.

7 Ne aſſumito nomen Jehovæ Dei tui [b]'in vanum: nam [c]non relinquet impunem Jehova eum qui aſſumpſerit nomen ſuum in vanum.

8 Recordare diei ſabbathi, ut 'ſanctifices illum.

9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

10 Dies verò ſeptimus 'ſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo. ne facito 'ullum opus tu, aut filius tuus, aut filia tua, ſervus tuus, aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra 'portas tuas.

11 Nam ſex diebus perfecit Jehova cœlum ipſum & terram, mare & quicquid *eſt* in eis, quievit verò die illo ſeptimo: 'idcirco benedixit Jehova diei ſabbathi, & ſanctificavit illum.

12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut 'prolongent dies tuos ſuper terram illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

13 Ne occidito.

14 'Ne ſcortator.

15 Ne furator.

16 Ne proferto contra proximum tuum teſtimonium falſum.

17 'Ne concupiſcito domum proximi tui: ne concupiſcito uxorem proximi tui aut ſervum ejus, aut ancillam ejus, aut bovem ejus, aut aſinum ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.

18 Ipſe autem populus totus percipiebant illos ſonos, & fulgetra & ſonum tubæ, montemq; ipſum fumantem: percipienſq; populus, 'commoti ſunt *loco* & ſteterunt procul.

19 'Dixeruntque ad Moſchen, 'loquere tu nobiſcum, & audiemus: ſed ne loquatur nobiſcum Deus, ut non moriamur.

20 Edixit verò Moſche populo ipſi, ne timeatis, nam ut 'tentaret vos, venit Deus ipſe: & ut ſit timor ejus ante faciem veſtram, 'ne peccetis.

21 'Stabat ergo populus ipſe procul, Moſche verò acceſſit ad 'illam caliginẽ ubi *erat* ipſe Deus.

22 Tunc edixit Jehova Moſchi, ſic dicito filiis Jiſraëlis: vos vidiſtis, 'ex cœlis me locutum eſſe vobiſcum.

23 Ne facite *quicquam* 'mecum: 'Deos argenteos, aut Deos aureos ne facite vobis.

24 'Altare 'terreum facito mihi, ut ſacrifices ſuper ipſum holocauſta tua, euchariſteria tua, greges tuos & armenta tua: quocunque in loco jubebo celebrari memoriam nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.

25 Quòd ſi altare ex lapidibus facies mihi, ne extruito *ex* eis cæſis: nam cum-primùm cælum tuum extuleris ſuper ipſum *lapidem*, profanaveris eum.

26 'Neq; aſcendito per gradus ad altare meum, ut non detegantur pudenda tua ad illud.

[a] Heb. *tertianos & quartanos, nimirũ ab ipſis patribus generationis ordine.*
[b] Heb. *in ullum vanum.*
[c] Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id eſt, puniet, nam pœna eſt criminis conſectaria: Metalepſis.*

ANNOTATIO.

3 Ante faciem meam] *id eſt, mecum, ut ver.23. nam ſi facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus eſt, cui etiam intima cordium ſunt explicata.* 4 Sculptile] *ſive ad me, ſive ad falſos Deos repræſentandos.* 5 Nam ego] *Ætiologia mandati & interdicti ſuperioris a natura Dei: zelotes eſt ac potentiſſimus: ideoq; cùm ſeverè animadvertens in idololatras, tum in eos ſummè beneficus qui fidem ſervãt in ſpirituali illo conjugio, cujus contractus deſcribitur ſuprà 19.4. & ſequentibus.* Viſitans iniq.] *non quamvis iniquitatem ſed qua ſpirituale conjugium diſſolvitur, quam adeò ſeverè punit, ut non tantùm eum comprehendat qui illam commiſit, ſed etiam poſteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere excluſus eſt, excluſi quoque ſunt filii, ſicut eorum qui ſunt in fœdere, filii ad fœdus pertinent: vide Hoſche. 1. & 2. Jechezkel 16. & 23.* Eos qui odio pro.] *id eſt, qui ab amore mei deflectentes perfidè mecum agunt.* 7 In vanum] *id eſt, nulla cauſa, re, aut ratione vana, vel mendacē: quæ omnia formula Hebræa ſignificantur.* 8 Sanctifices] *celebres, habens pro ſancto & conſecrato cultui Dei.* 10 Sabbathum eſt Jehovæ] *totum conſumendum in cultu Dei tui.*

Ullum

Ullum opus] *servile & mechanicum, ne in messe quidem & vindemia, quale concessum est sex reliquis diebus, infrà 34.21. Levit. 23.3.* Portas tuas] *terminos jurisdictionis tuæ: metaphora a portis, quibus oppida terminantur.* 11 Idcirco] *his tribus de causis: ut diem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatiges, infrà 23.12. Deut. 5.14. & ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta causa Deut. 5.15. perpetua memoria liberationis a servitute Ægypti.* 12 Prolongent] *pater & mater honorem sibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo sensu alii alios servare dicuntur. 1. Tim. 4.16. Jacob. 5.20. & recipere in æterna tabernacula, Lucæ. 16.9. vide Ecclesiastici. 3. verbum enim hoc ubique transitivum est.* 14 Ne scortator] *qui vertunt, ne committas adulterium: præceptum nimis restringunt: significat enim vox omne scortationis genus, ut Ijob. 24.15. & Jirmejæ. 3.9 & summæ inter Hebræos doctores authoritatis Abben Hhezra ita interpretatur.* 17 Ne concupisc.] *hoc versu unicum præceptum est, etsi Deut. 5. in duos versus distinguitur: quamobrem ibi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc secundo loco ponitur: quòd si duo præcepta essent, incertum esset utrum alteri antecedat.* 18 Commoti sunt] *longius a monte retrocedendo: accesserant enim ad imum montis, suprà 19.17.* 19 Dixerúntque] *per tribunos & seniores suos, Deut. 5.23.* Loquere tu] *effectus ejus quod promiserat Deus suprà 19.9. Hujus autem figuræ veritatem & usum explicat Mosche Deut. 18.* 20 Tentaret] *ut suprà 15.25.* Ne peccetis] *sed humiliati ipsius legi vos subjiciatis.* 21 Stabat] *reversus ad sua tabernacula, Deut. 5.30.* Illam caliginem] *fumum densum & nubem, de quibus suprà 19.16. & 18.* 22 E cœlis] *nam etsi ignis, nubes, fumus, & sonus tubæ in monte percepta sunt, vox tamen Dei loquentis e cœlis edebatur, Deut. 4.36 & Nechemjæ 9.13.* 23 Mecum] *explicatio 1. mandati.* Deos argenteos] *explicatio 2. mandati: synecdoche, quia nobilissimis materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur.* 24 Altare] *q.d. his tantùm abjectis mediis in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum designavero: præceptum enim temporarium est ab initio profectionis per desertum usque ad structuram templi, ut illa indicant, quocunque in loco jub. &c. posteà verò altare sacrificiorum fuit æneum. 1. Reg. 8.64.* Terreum] *e terra vel lapidibus incultum fieri voluit, ut post temporarium ejus usum, aut laberetur per se, aut destrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conservatum posteris offensioni esset.* 26 Neque ascendito] *honestatis ratio in Ecclesia non est temporaria, sed etiam post designatum cultui locum duratura.*

CAPUT XXI.

Hebræorum in Hebræos dominium circumscribitur: & in homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnóque afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 HAEC autem *sunt* judicia illa, quæ propones eis.

2 CUM emeris 'servum Hebræum, sex annis serviet: illorum autem septimo, exito in libertatem gratis.

3 Si *solus* corpore suo venit, corpore suo exito. 'si maritus uxoris est, exito quoque uxor ejus cum eo.

4 Si dominus ejus dederit ei 'uxorem, pepereritque illi filios aut filias, uxor ipsa cum natis suis erit domini ipsius, ille verò exito *solus* corpore suo.

5 Quòd si [a] ingenuè dixerit ille servus, amo dominum meum, uxorem meam, & filios meos, [b] nolo exire liber:

6 Tum sistens eum dominus ejus 'coram magistratibus ipsis, sistito eum ad 'januam suam aut ad alterutrum postem: ubi perforato dominus ejus aurem ejus subula, sic servito ei 'in seculum.

7 CÙM autem vendiderit quis filiam suam in ancillam, ne exito 'ut hi servi exeunt.

8 Si mala videbitur in oculis domini sui ita ut non desponset eam sibi, tum finito eam redimi: *alicui* e populo extero ne jus habeto vendendi eam, quandoquidem 'perfidè egit cum ea.

9 Quòd si filio suo desponset eam, 'secundum jus ipsum puellarum facito ei.

10 Si alteram 'acceperit sibi, alimentum ejus, operimentum ejus, & [c] benevolentiam debitam ei ne diminuito.

11 Quòd si 'trium illorum *unum* non fecerit ei, tum exito gratis absque pecunia.

12 'QUI percutit quenquam ita ut moriatur, [d] omnino 'morte plectitor.

13 Tamen qui non quæsiverit, sed Deus ipse objecerit manui ejus, 'constituam tibi locum quô ille confugiat.

14 Cùm autem quis 'arrogaverit contra proximum suum occidere eum astu, *etiam* 'ab altari meo rapito eum ad mortem.

15 ITEM 'qui percutit patrem suum aut matrem suam, omnino morte plectitor.

16 ITEM plagiarius, sive vendiderit hominem, sive deprehensus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor.

17 ITEM qui maledicit patri suo aut matri suæ, omnino morte plectitor.

18 ITEM cùm altercantibus hominibus percusserit [e] unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus sit, sed [f] decumbat in lecto:

19 Si surgens ambulaverit foras nixus scipione suo, tum '[g] impunis esto percussor: tantummodò 'cessationem ejus reddito, & [h] plenam curationem ejus præstato.

20 ITEM cùm percusserit quispiam 'servum suum aut ancillam suam virga, ita ut moriatur 'sub manu ipsius, [i] omnino vindicator:

21 Sed si diem unum aut biduum superstes fuerit, ne vindicator, nam 'pecunia ejus est.

22 ITEM certantibus hominibus, si [k] percusserit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut [l] ejiciatur fœtus ejus, nec tamen sit 'exitium: [m] omnino 'mulctator prout imposuerit ei maritus ipse mulieris, & 'per judices dato.

23 Sin autem exitium sit, tum reddito '[n] vitam pro vita,

24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

25 Ustionem pro ustione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26 ITEM cùm percusserit quis oculum 'servi sui aut oculum ancillæ suæ, ita ut corruperit eum, in libertatē dimittito eum pro oculo ejus:

27 Et si dentem servi sui aut dentem ancillæ suæ [o] excusserit, in libertatem dimittito eum pro dente ejus.

[a] Heb. *dicendo dixerit.*
[b] Heb. *non exibo.*
[c] Heb. *tempus ejus, vel habitationem ejus, hoc est, consortium uxorium.*
[d] Heb. *moriendo ut moriatur fiat, & sic deinceps: quæ anti hoc ad·hibentur, ut juris exequendi necessitas inviolabilis ostendatur, veniæque dandæ in verdictum.*

Deut. 24.7.

[e] Heb. *vir proximum suum.*
[f] Heb. *cadat in cubile.*
[g] Heb. *innocens esto, hoc est, declarator, ut suprà 20.7.*
[h] Heb *curando bene curato.*
[i] Heb. *vindicando vindicator.*
[k] Heb. *percusserint.*
[l] Heb. *exeāt nati ejus.*
[m] Heb. *mulctando mulctator.*
[n] Heb. *animā pro anima, anima pro vita, ut infrà ver. 30. metonymia.*
[o] Heb. *fecerit ut cadat.*

28 ITEM cùm cornu ferierit bos aliquis virum aut mulierem, ita ut moriatur: [p] omnino lapidator bos ille, [*] neque comeditor caro ejus, dominus verò bovis illius [*] insons *esto.*

29 Quòd si bos petulcus fuerit [q] antea, & quãvis denunciatum fuerit testibus adhibitis domino ejus, non asservaverit eum, itaq; interfecerit virum aut mulierem: bos ille [*] lapidator, etiamque [*] dominus ejus morte plectitor.

30 [*] Si redemptionis pretiũ impositum fuerit ei, tum dato pretium redemptionis vitæ suæ, omnino prout impositum fuerit ei:

31 Sive filium cornu petierit, sive filiam cornu petierit, secundum hoc jus fiat eo.

32 Si [*] servum cornu petierit bos ille aut ancillam, [*] triginta argenteos siclos dato domino ejus, & bos ille lapidator.

33 ITEM cùm retexerit quis foveam, aut cùm foderit quis foveã, deinde non operuerit eam, itaq; ceciderit illuc bos aut asinus:

34 [*] Dominus ille foveæ rependito, [*] pecuniam restituito domino illius, quod autem mortuum fuerit, ejus esto.

35 ITEM si ferierit [r] bos unius bovem alterius ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit partiunto pecuniam pretii ejus, & similiter mortuum partiunto.

36 Aut *si* indicatum est bovem petulcum fuisse antea, nec tamen asservaverit eum dominus ejus: [s] omnino rependito bovem pro illo bove, qui autem mortuus fuerit, ejus esto.

[p] Heb *lapidando lapidator.*
[q] Heb *ab heri & nudiustertius, sic infrà ver.36.*
[r] Heb. *bos viri bovem proximi ejus.*
[s] Heb. *rependendo rependito.*

ANNOTATIO.

2 Servum Hebræum] *sive is paupertate pressus se aut liberos venderet, ut infrà ver.7. & Deut.* 15.12. *sive ab aliis furti nomine venderetur ex lege infrà* 22.3. 3 Si maritus] *aut si pater liberorum est quos nexu secum obliget, similiter exeunto: synecdoche, quam partim analogia juris, partim sequentes ver. ostendunt.* 4 Uxorem] *alienigenam videlicet, ut sibi pararet servos: nam ancillam Jisraëlitidem non poterat dominus dare nuptui jure dominii, ex lege infrà ver.7. hanc autem deseri facilè permittit Deus, quia connubium istud Deo fuit ingratum, qui genus sanctum cum profano nolebat commisceri, ut clarius apparet ex lege Deut.* 21.10. 6 Coram magistrat.] *ut publicè profiteatur se certo consilio suam libertatem sibi abjudicare.* Ianuam suam] *quidam ad publicam portam referunt, sed hoc verbis & significationi hujus ceremoniæ visum est accommodatius.* In seculum] *usque ad Jubilei annum, Levit.*25.39. 7 Ut hi servi] *de quibus superiore lege: finis est, ut puellarum honestati consulatur, & nunquam capite vacent: Summa, patri jus omne in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam transire, dominum teneri aut eam ducere aut eam collocare filio: si neutra ratione ei consultum velit, non posse alienigenæ eam vendere, sed agnatis faciendam esse potestatem ejus redimendæ.* 8 Perfidè egit] *legem Dei violavit, qua se obstrinxerat cùm puellam emeret.* 9 Secundum jus] *ut ingenua puella nuptui dator.* 10 Acceperit] *sive dominus, sive filius ejus.* 11 Trium illorum] *id est, nec sibi desponsaverit, nec filio, nec eam redimendi potestatem fecerit. Hactenus leges* συγχωρητικαὶ *de personarum jure: nolebat enim Deus suos quos a servitute vendicaverat, beneficium hoc prostituere & se rursus servituti dedere, sed tolerabat factum.* 12 Qui percutit] *datâ opera, ex antithesi ver. sequentis.* Morte] *hoc est, magistratus meam hanc legem exequitor, nec ullo studio aut affectu peccatis indulgeto.* 13 Constituam] *videtur in deserto fuisse tabernaculum perfugii locus ubi altare Dei erat, ex ver. sequente: sed post adventum in terram civitates constitutæ sunt, de quibus Num.* 35. *Deut.*19. *Jehoschu.*20. *idque duabus de causis: una, ut eò se reciperent qui longe a magistratu aberant donec de causa sua cognosceretur, ne a vindice opprimerentur: altera, ut ibi cognita causa usque ad mortem summi sacerdotis tuto habitarent.* 14 Arrogaverit] *aut occiderit, aut conatus sit occidere, Deut.*19.19. Ab altari meo] *id est, nullus ei esto perfugii locus: sic jussit Schelomoh* 1. *Reg.*2.25. *&* 28. *&* 2. *Reg.*11.15. 15 Qui percutit] *etiamsi non sequatur mors, aut grave corporis damnum.* 19 Impunis esto] *ne occiditor.* Cessationem] *damnum quod accepit cessando ab opere suo.* 20 Servum] *alienigenam, cum fratribus enim lenius agendum erat, Levit.*25.38. Sub manu] *id est, sub plagis dum cæditur, ex antithesi ver.*21. 21 Pecunia ejus] *emptus pecunia, metonymia. q.d. ipse satis grave de se supplicium sumpsit, pretium emptionis suæ perdendo.* 22 Exitium] *mulieris aut fœtus, personæ totius aut alicujus partis in ea corruptio.* Mulctator] *pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem sibi occurrentem concussit.* Per judices] *tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant, tum ut statum sit quod eorum interventu transactum fuerit.* 23 Vitam pro vita] *nam etsi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, consilii tamen & occasionis ratio habenda est: consilium autem fuit vitam proximi petere, qua occasione vita privavit istum. Est autem hîc talionis exemplum, de qua etiam Levit.* 24. 20. *& Deut.*19.19. *alia exempla habentur.* 26 Servi] *alienigenæ, ut suprà ver.*20. *nam Hebræi non erant cædendi, alioquin elatum eis damnum retaliabatur ex Levit.*24.19. 28 Neque comeditor] *a vobis, neque edenda exteris proponitor, ut alioqui morticina caro illis dari poterat in cibum, Deut.*14.21. *Sic commendatur vita hominis & res ei adversantes detestationi sunt, ut Gen.*9.5. Insons esto] *si vitium non præsciverat, ex versiculo sequente.* 29 Lapidator] *nec ejus caro comeditor, ex ver.*28. Dominus] *ut latæ culpæ reus, cùm non caverit ne per suum bovem hoc damnum afferretur.* 30 Si redemptionis] *si causa cognita judicabitur non esse in eo latam culpam, sed aliqua occasione leviorem esse videbitur, mulcta irrogabitur ultimi supplicii loco.* 32 Servum] *alienigenam, ut suprà ver.*20. *&* 26. Triginta siclos] *septem uncias argenti & quadrantem sive totidem dalleros: siclus enim communis quadrantem unciæ pendebat.* 34 Dominus ille foveæ] *qui aperuit, aut in causa fuit cur aperiretur apertáve relinqueretur, quamvis non sit possessor ejus: nam in eo residet occasio damni.* Pecuniam] *quanti æstimabitur damnum.*

CAPUT XXII.

Leges de furibus, de damno ex depastione aut incendio, de amisso deposito, rerum amotarum, conducti, commodati, de stupro virgini oblato, de sortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de usura, de pignore, de honore magistratui habendo, de primitiis, & de sanctimonia feruntur.

1 Si

1 SI quis furatus bovem aut parvam pecudem mactaverit aut vendiderit eam, quinque boves rependito pro uno bove, & quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.
2 Si in effossione deprehendatur fur, & percussus moriatur, [a] reus cædis ne esto *percussor.*
3 Si Sol ortus fuerit ei, cædis reus esto: *fur verò* [b] omnino rependito, si non *est* ei, venditor pro furto suo.
4 Sin autem [c] totum furtum deprehensum fuerit in manu ejus, sive bos, sive asinus, sive parva pecus, viventes, duplum rependito.
5 Si quis depascens agrum aut vineam immiserit pecus suũ quod pascat in agro alterius, optimo agri sui, & optimo vinæ suæ rependito.
6 Si egressus ignis invenerit spinas, absumaturq; meta frumenti aut ipsa seges, aut aliquis ager, omnino rependito is qui [d] fecit ut incendium esset.
7 Si quis dederit proximo pecuniam aut supellectilia ad servandum, & id furto ablatum fuerit e domo illius: si deprehendetur fur ipse, rependito duplum:
8 Si non deprehendetur fur ille, tunc sistitor dominus illius domus coram ipsis magistratibus, *jurejurando se purgaturus,* si non extendit manum suam in [e] rem proximi sui.
9 De omni negotio rerum amotarum, de bove, de asino, de parva pecude, de vestimento, de omni re amissa, cùm dixerit *ejus dominus* illum ipsum esse, usque ad ipsos magistratus venito negotium amborum: quem condemnabunt magistratus, rependito duplum proximo suo.
10 Si dederit quispiam proximo suo *ex conducto* asinum, aut bovem, aut parvam pecudem, aut ullum jumentum ad servandum, mortuum autem, vel fractum *aliquid,* vel vi abductum fuerit, nemine vidente:
11 Juramentum Jehovæ esto inter utrosque, *quo se purget redemptor* si non extendit manum suam in rem proximi: quod accipito dominus [f] rei, ille ne rependito.
12 Quòd si furto ablatum fuerit illi, rependito domino ejus.
13 Si [g] omnino discerptum est, afferto illius *aliquid, in* testimonium: quod discerptum est, ne rependito.
14 Item cùm quis quid petierit a proximo suo *commodato,* quod corrumpatur aut moriatur, *si* dominus ejus *rei* non adfuerit ei, omnino rependito.
15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito: Si mercede conductum est, *ne rependito,* venerat pro mercede sua.
16 Item si quis pellexerit virginem quæ non est desponsata, & cubaverit cum ea, [h] omnino constituens ei dotem *accipiat eam* in uxorem:
17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, prout *est* dos virginum.
18 Præstigiatricem ne sinito vivere.
19 Quisquis cubat cum jumento, [k] omnino morte plectitor.
20 Qui sacrificat aliis Diis præterquam Jehovę soli, ut anathema perditor.
21 Item peregrino vim ne facito, nec opprimito eum: nam peregrini fuistis in terra Ægypti.
22 Nullam viduam aut orphanum affligitote.
23 Si qua afflictione afflixeris eum (nam si [l] tantillum clamet ad me, [m] utique exaudire soleo clamorem ejus)
24 Tum accensa ira mea occidam vos gladio: sic erunt uxores vestræ viduæ, & liberi vestri orphani.
25 Si pecuniã mutuam dederis populo meo, pauperi ipsi qui *est* tecum, ne esto ei tanquam fœnerator, ne imponite ei [n] usuram.
26 Si [o] pignore acceperis vestem proximi tui, dum inclinat Sol, restituito illam ei.
27 Nam id solum operimentum ejus *est,* illud *est* vestimentum ejus ad cutem ejus *tegendam*: in quo cubaret? alioquin erit, cùm inclamabit me ut exaudiam, quia clemens sum.
28 Magistratus ne execrator, & principi in populo tuo ne maledicito.
29 [p] Frugum tuarum maturarum, & liquoris tui *primitias* ne differto *dare*: primogenitum filiorum tuorum dato mihi.
30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: septem dies esto cum matre sua, illorum autem die octavo dato illud mihi.
31 Item homines sancti estote mihi, & carnem in agro discerptam ne comeditote, cani projicite illam.

[a] Heb. *ne sit ei illi sanguines. sic ver.* 3.
[b] Heb. *rependendo rependito: sic deinceps.*
[c] Heb. *deprehendendo deprehensum fuerit.*
[d] Heb. *incendit incendium.*
[e] Heb. *opus, ut Genes.* 33. 14. *& infrà ver.* 11.
[f] Heb. *ejus: relativum ad antecedens remotum.*
[g] Heb. *discerpendo discerptum.*
[h] Heb. *dotando dotans.*
[i] Heb. *renuendo renuet.*
[k] Heb. *moriendo ut moriatur fiat: vide suprà.* 21. 12.
[l] Heb. *clamãdo clamet.*
[m] Heb. *exaudiendo exaudio.*
[n] Heb. *morsum. i. rodens lucrum.*
[o] Heb. *pignerando pigneraberis.*
[p] Heb. *plenitudinem tuã, & lachrymã tuam.*

ANNOTATIO.

1 Quinque boves] *nam in hoc damnum majus, fractura major, & audacia major est, in sequente verò minor: ideoq; inæquales pœnæ.* 2 Effossione] *nocturna ex antithesi ver.* 3. 3 Ei] *furi & percussori, hoc est, si deprehendatur in ipso furto post ortum Solis.* Reus esto] *percussor: ne liceto ei furem occidere.* 4 In manu ejus] *si non mactaverit aut vendiderit, sed servet apud se.* Duplum] *id est, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: sic ver.* 7. 8 Jurejurando] *sic accipiendum ex ver.* 11. Si non extendit] *ut ea tanquam sua utatur, aut suam faciat.* 9 Rerum amotarum] *quæ quocunq; pacto interversæ fuerint, & proprio domino perierint.* Illum ipsum] *rerum amotarum reum.* Quem condemnabunt] *sive depositarius evictus, sive depositor falsò accusans.* 10 Ex conducto] *hoc addidimus evidentię causâ, quia diversam esse hanc legem a præcedente ostendit pœna: & factum Jahhakobi Gen.* 31. 39. *Hebræorumq; autoritas ita accipiendam confirmant.* 11 Si non] *ut suprà ver.* 8. Accipito] *id est, juramento acquiescito.* 15 Venerat pro] *id est, ejus usum mercede conduxerat, cujus abusu præsens dominus poterat interdicere.* 17 Prout est dos] *videlicet* 50. *siclorum minimum, qui æstimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & semuncia: vide Deut.* 22. 29. 18 Præstigiatricem] *& præstigiatorem, & omnem artis nefariæ exercitorem, Levit.* 19. 26. *& Deut.* 18. 10. 19 Quisquis] *hîc quoque synecdoche est: omnes enim nefarię libidines per analogiam prohibentur: vide Levit.* 18. 22. *&* 20. 15. 28 Magistratus] *penes quos est administratio civilis vel ecclesiastica, teste Apostolo Act.* 23. 5.

CAPUT XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, judiciis, intermissione culturæ, sabbatho & festis anniversariis, Idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenahhanæis & eorum diis non ineundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 *Ne efferto rumorem mendacii, *ne apponito manum tuam cum improbo, [a] agêdo testem injurium.

2 Ne [b] insistito vestigiis potentiorum ad mala: neque loquitor de lite, declinãdo post potentiores ad pervertendum eum.

3 *Attamen pauperẽ ne honorato in lite ejus.

4 *Si offenderis bovem inimici tui, aut asinũ ejus errantem, [c] omnino reducito eum ad illum.

5 Si videris asinum osoris tui succumbentem oneri suo, tum *desinito ut non relinquas ei: [d] omnino relinquito *rem tuam*, adesto ei.

6 Ne pervertito judiciũ egeni tui, in lite ejus.

7 *A verbo mendacii procul abesto, & innocentem ac justum *ne occidito: quia non absolvam *improbum.

8 Et munus ne accipito: nã munus ipsum excęcat *oculatos, & pervertit verba justorum.

9 Et *peregrinum ne opprimito: vos enim experti estis affectum peregrini, cùm peregrini fuistis in terra Ægypti.

10 Item sex annis conseres terram tuam, & colliges proventum ejus:

11 *Septimo autem quoque intermittito ea, & relinquito eam incultam, ut comedant *egeni e populo tuo, residuum verò eorum comedant bestiæ agrestes, sic facito vineę tuæ & oliveto tuo.

12 Sex diebus facies opera tua: die autem ipso septimo cessato, ut quiescat bos tuus & asinus tuus, & [e] recreetur filius ancillæ tuæ & peregrinus.

13 Et in omnibus quæ edixero vobis [f] continetore vos: nomen autem deorum alienorum *ne recordemini, *neque auditor in ore tuo.

14 *Tribus vicibus feriator mihi quotannis.

15 Festum azymorum observato, septem dies comedito azymos, quemadmodum *prę cepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib, quia in eo egressus es ex Ægypto: & ne *ulli* comparento coram me *vacui:

16 Item *festum [g] anniversarium messis, primitiarum laborũ tuorum quas severis in agro tuo: festumque *collectionis in exitu cujusque anni, cùm collegeris labores tuos ex agro.

17 *Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus in conspectu domini Jehovæ

18 Ne mactando *fundito* sanguinem sacrificii mei *cum fermentato: neque pernoctato *adeps [h] sacrificii festi mei usque mane.

19 *Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: *ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

20 Ecce, ego mitto *Angelum ante te, ad servandum te in hac via, & ad introducendum te in locum illum quem præparavi.

21 Cave tibi a facie ejus, & *ausculta voci ejus, ne exacerbes eum: quia non feret defectionem vestram, quia nomen meum est [i] in eo.

22 Nam cùm sedulò auscultaveris voci ejus & feceris omnia quæ edicam, inimicabor inimicos tuos, & hostiliter agam cum hostibus tuis.

23 Cùm iverit angelus meus ante te, & introduxerit te in *terrã* Emoræi, & Chittæi, & Perizzæi, & Cenahhanæi, & Chivvæi, & Jebusæi, & excidero eum:

24 Ne te incurvato diis eorum, neque colito eos, neque facito secundum opera eorum: quin [k] omnino demolitor eos, & omnino perfringito statuas eorum.

25 Sed colitote Jehovam Deum vestrum, qui benedicet pani tuo & aquæ tuæ: & *amovebo *quẽvis* morbum e medio tui.

26 Non erit abortiens aut sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum complebo.

27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam, & fundam quemlibet populum in quos venies: & [l] omnium inimicorum tuorum exponam tibi cervicem.

28 Mittam enim **tanquam* crabronem ante te, qui expellet Chivvæum, Cenahhanæũ, & *Chittæum a conspectu tuo.

29 Non expellam eum a conspectu tuo anno uno, ne fit terra ipsa desolata, & potentior fit bestia agrestis te:

30 Sed [m] paulatim expellam eum a conspectu tuo, usquedum *fœtaveris, & possideas terram illam.

31 *Et ponam terminum tuum a mari algoso usque ad mare Pelischtæorum, & *a deserto usq; ad illud flumen *Euphratis*: nam dabo in manum vestram habitatores illius terræ, ut expellas eos a facie tua.

32 *Ne pangito cũ iis, & cum diis eorũ fœdus.

33 Ne habitanto in terra tua, vt non inducant te ad peccandum mihi: nam serviturus esses diis illorum, *nam *id* esset tibi in tendiculam.

[a] Heb. *existendo testis injuriæ.*
[b] Heb. *esto post potent.*
[c] Heb *reducendo reducito.*
[d] Heb. *relinquendo relinquito.*
[e] Heb. *respiret.*
[f] Heb. *custodite vos.*
[g] Heb. *quodque.*
[h] Heb. *festi mei: synecdoche, ut Psal. 118.27.*
[i] Heb. *in medio ejus, hoc est, Jehova est, ac non creatus Angelus.*
[k] Heb. *demoliendo demolitor, & perfringendo perfringito.*
[l] Heb. *dabo omnes inimicos tuos versus te cervice, id est, in fugã dabo.*
[m] Heb *parũ parum.*

ANNOTATIO.

1 Ne efferto] *ne falsi rumoris autor vel adjutor esto: sic Levit. 19.16.* Ne apponito ma.] *ne consociator aut conferto operam cum illo, consentiendo aut juvando eum ad malum, synecdoche.* 3 Attamen] *q.d. cavendum a duobus extremis injustitiæ, ne privatis aut potentioribus plus æquo tribuas, aut misericordiæ specie plus tenuibus faveas: sic Levit. 19.15.* 4 Si offenderis] *Deut. 22.1.* 5 Desinito] *ab occupatione tua, neq; ei soli asini sublevandi onus relinquito: sic Deut. 22.4.* 6 Ne pervertito] *De judiciis versus quatuor: vide Deut. 16.19.* 7 A verbo men.] *admittendo, vel pronunciando.* Ne occidito] *ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: synecdoche.* Improbum] *ne judicem quidem, qui improbè judicando litem suam fecerit.* 8 Oculatos] *sapientes metaphoricè, Deut. 16.19.* 9 Peregrinum] *hîc magistratibus feruntur leges, ut Deut. 24.19. privatis verò de eodem argumento suprà 22.21. & Levit. 19.33.* 11 Septimo] *idem Levit. 25.3. & pluribus ibidem ver 20. 21. 22.* Egeni] *subaudi tecum & cum tuis communi jure, Levit 25.6. & 7.* 13 Ne recordemini] *imò potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut. 12.3.* Neque auditor] *sive in juramentis, sive in sermone familiari: vide exemplum Psal. 16.4. & promissionem Hosche. 2.17.* 14 Tribus] *Deut. 16.16.* 15 Præcepi] *suprà 12.43. & 13.3.* Vacui] *sed pro eo quod habent afferunto, Deut. 16.17.* 16 Festum ann.] *Pentecostes, quo incipiebat segetum messis, Deut. 16.19.* Collectionis] *sive tabernaculorum, Deut. 16.13. ubi etiam vide quare collectionis dicatur.* 17 Tribus] *ut suprà ver. 14.* 18 Cum fermentato] *habens adhuc fermentum apud te, sed illud removeto ante Pascha: vide infrà 34.25* Adeps sacer.] *pars aliqua Paschalis sacrificii, vide ibidem.* 19 Prima quæque] *primitias personarum, animaliumq; suprà 13. & rerum omnium, ut sunt primi arborum fructus, Levit. 19.23.* Ne coquito] *ne sacrificii primitiarumve nomine afferto ullam pecudem cùm adhuc est lactea, id est, antequàm septiduum excesserit, quo apud matrem relinqui jubetur,*

betur, suprà 22.30.& Levit 22.28 sic infrà 34.26. nam etiam in cibis privatis, illius tanquam immaturi usus damnatur, Deut. 14.21. 20 Angelum] *non creatum, sed æternum sermonem Christum, quem suprà 13.21. nominavit Jehovam.* 21 Ausculta voci ejus] *nam etiam veteri populo Christus a Patre magister datus est, licèt illustrius Novo testamento patefactus, 1. Petri 1.11.* 25 Amovebo] *ut suprà 15.26.* 28 Tanquam crabronem] *quod superiore versu promisit illustrat similitudine: q.d. animi eorum immissis aculeis terroris fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur.* Chittæum] *cæterosq; memoratos suprà ver. 23.* 30 Fœtaveris] *id est, numero auctus fueris: synecdoche.* 31 Et ponam] *hujus promissionis complementum sub Davide & Schelomone vide 2. Schemu. 8. & 10. & 1. Reg. 4. 21. & 2. Chron. 9. 27.* A deserto] *Schurus, quod Ægyptum spectat.* 32 Ne pangito] *vide infrà 34.32. & Deut. 7. in principio.* 33 Nam id] *nimirum fœdus cum illis, affinitas, habitatio communis, & conversatio: sic autem explicatur hic locus Deut. 16.*

Caput XXIIII.

Mosche superiores leges populo propositurus ex mandato Dei descendit, quibus assentiente populo fœdus inter Deum populumq; pangit: tum omnibus constitutis quæ ad rempub. administrandā se absente pertinebant, cum certo comitatu revertens, solus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq; manet.

1 EDixit autem Moschi, ascende versus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & septuaginta e senioribus Jisraëlis: & incurvate vos e longinquo.

2 Deinde accedito Mosche solus ad Jehovam, isti verò ne accedunto: quod autem ad populum, ne ascendunto cum eo.

3 Veniens ergo Mosche cùm enarravisset populo omnia verba Jehovæ & omnia illa jura: respondissetq; populus una voce ac dixissent, omnia hæc verba quæ edixit Jehova faciemus:

4 Scripsit Mosche omnia verba Jehovæ: & surgens mane extruxit altare sub ipso monte, & duodecim statuas pro duodecim tribubus Jisraëlis.

5 Posteà misit pueros filiorum Jisraëlis, qui obtulerunt holocausta, & sacrificaverunt sacrificia eucharistica Jehovæ, juvencos.

6 Et accipiens Mosche dimidium sanguinis illorum, posuit in crateribus: dimidium verò ejusdem sanguinis sparsit super altare illud.

7 Cùmque acceptum librum illum fœderis legisset [a] audiente populo, & dixissent, quicquid edixerit Jehova, faciemus & auscultabimus:

8 Accipiens Mosche reliquum sanguinem, sparsit super ipsum populum ac dixit, ecce sanguis illius fœderis quod pepigit Jehova vobiscum, secundum omnia verba hæc.

9 Deinde ascendens Mosche & Aharon, Nadab & Abihu, & septuaginta e senioribus Jisraëlis,

10 Aspexerunt Deum Jisraëlis, & sub pedibus ejus velut opus [b] pavimentatum sapphiro, & velut corpus ipsum cœli nitore.

11 Tamen in selectos filiorum Jisraëlis non extendit manū suam: nam quamvis intuiti essent Deum ipsum, comederunt & biberunt.

12 Tum edixit Jehova Moschi, ascende ad me in hunc montem, & esto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id est, legem ac pręcepta quæ scripsero ad docendum eos.

13 Quare surgens Mosche & Jehoschuhha minister ejus, ut ascenderet Mosche ad montem ipsum Dei,

14 Senioribus illis edixit, [c] sedentes nos *expectate* hic, dum revertamur ad vos: ecce autem Aharon & Chur vobiscum, [d] qui habebit aliquid dicendum, accedat eos.

15 Et ascendit Mosche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,

16 Habitabatque gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa sex diebus: posteà inclamavit Moschen die illorum septimo e medio ipsius nubis.

17 Aspectus autem gloriæ Jehovæ *erat* tanquam ignis consumens in summitate illius mōtis, ante oculos filiorum Jisraëlis.

18 Ita ingressus Mosche in mediū ipsius nubis ascendit montē: fuitque Mosche in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

[a] Heb. *in auribus populi.*

[b] Heb. *structuræ lapideæ sapphiri.*

[c] Heb. *sedete nobis hic.*

[d] Heb. *qui dominus verborum erit.*

ANNOTATIO.

1 Ascende] *sub. postquàm superiora jura populo proposueris, & audito ejus consensu fœdus cum eis meo nomine pepigeris: quæ narrantur infrà a ver. 3. ad 9. tum demum ascende leges accepturus, ut infrà ver. 12.* Versus Jehovam] *nam illis deinde subsistendum erat, infrà ver. 14.* 2 Ne ascendunto] *in castris maneto.* 3 Illa jura] *comprehensa superioribus 4. capitibus.* 4 Altare sub ipso monte] *partium fœdus inter se ineuntium signa: sic Gen. 31.45.* 5 Pueros] *administros, primogenitos Jisraëlitarum, qui ante sacerdotium institutum fuerunt sacrorum administri: vide suprà in 19.22.* Holocausta] *prius expiatoria, deinde eucharistica.* 6 Altare illud] *quod Deum repræsentabat fœdus cum populo ineuntem.* 7 Librum fœderis] *in quo continebantur promissiones Dei, & stipulationes sive leges per quas populus officii sui erga Deum ex fœdere monebatur: de quo suprà ver. 4.* Reliquum sanguinem] *servatum in crateribus, ver. 6.* Super populum] *id est, duodecim illas statuas repræsentantes duodecim tribus Jisraëlis, de quibus suprà ver. 4. metonymia: nam singulos e populo sanguine aspergi nimis laboriosū fuisset Moschi, neq; sanguis ipse ad tantam multitudinem aspergendam potuisset sufficere: quanquam fortassis aliqua illius pars similiter aspersa fuit.* Sanguis fœderis] *signum veteris fœderis, adumbrans sanguinem Christi quo sancitum est novum. Lucæ 22.20. Marc. 14.24.* Omnia verba hæc] *conditiones a Deo propositas, & a populo acceptas.* 10 Deū Jisraëlis] *signa præsentiæ ejus, de quibus ver. 15. & 16. synecdoche.* 11 Selectos] *quos Deus seorsim adduci jusserat, suprà ver. 1. & 9.* Non extendit manum] *non affecit eos ullo malo, quia non temerè, sed Dei jussu accesserant.* Comederunt] *vivi & incolumes manserunt: quam incolumitatē his vitæ actionibus exprimit Mosche: simile vide Genes. 16.13.* 12 Esto ibi] *maneto, donec te propius vocem, infrà ver. 16.* 14 Nos exp.] *me & Jehoscubham.* Aliquid dicendum] *sive consilio, sive litis diremptione opus sit.* 16 Inclamavit Moschen] *ut solus veniret, suprà ver. 2. nam Jehoscubha posteà non aderat Moschi, cum Jehova alloqueretur eum, ut apparet infrà ex 32.17.* 17 Ante oculos filiorum] *qui in castris manserant*

ferant: non enim videbant illam speciem, quam visam fuisse legimus ab iis qui cum Mosche ascenderant, suprà ver. 10.

CAPUT XXV.

Deus Moschen jubet Jisraëlitis indicere materias certas sponte ab ipsis offerendas, ex quibus sibi tabernaculum extruatur, ut ibi visibili symbolo præsentiæ suæ habitet: & arcæ, mensæ, lychnuchi cum instrumentis suis materiam, mensuram, & formam describit.

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 Edic filiis Jisraëlis, ut accipientes [a] *offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus [b] animus sponte moverit eum, [c] accipite oblationem [c] mihi.

3 Hæc autem *est* oblatio illa, quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,

4 Et [d] hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive [e] linum xylinum, sive *lana* caprarum,

5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & [f] ligna Schittim,

6 Oleum ad [g] luminare, odoramenta ad [h] oleū unctionis, & ad [i] suffitum aromata quædam,

7 Lapides [k] sardonyches, lapides [l] insitivi pro [m] amiculo, & pro pectorali sacro,

8 Ut faciant mihi sacrarium, & habitem inter eos:

9 Omnino prout ostendo tibi structuram ipsius tabernaculi, & structuram omnium supellectilium ejus, sic autem facitote.

10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine sua duûm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine sua, similiter unius cubiti ac dimidiati altitudine sua.

11 Et obducito eam auro puro, intrinsecus & extrinsecus obducito eam: & facito super eam [e] limbum aureum circumquaque.

12 Fundensq; ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli sint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:

14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.

15 In annulis illius arcæ [f] sunto vectes illi, ne [f] amoventor inde.

16 Deinde collocato in ea arca [*] testimonio ipso, quod daturus sum tibi,

17 Facito [*] operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine sua, uniusq; cubiti & dimidiati latitudine sua.

18 Et facito duos [*] Cerubinos aureos, [*] continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipsius propitiatorii:

19 Facito, inquam, Cerubinum unum ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.

20 Et sunto Cerubini illi passis alis suis sursū versus, obtegentes alis suis operculum illud propitiatorium, & faciebus suis obversis unius ad alterum: [*] versus ipsum operculum propitiatorium sunto facies Cerubinorum.

21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipsi [*] supernè, [*] postquam in arca posueris testimonium illud quod daturus sum tibi

22 Ubi conveniam tecum, & [*] loquar tecum e superiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* super arcam illam testimonii, quæcunque præcepero tibi *referenda* filiis Jisraëlis.

23 ITEM facito mensam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine sua, & unius cubiti latitudine sua, cubitique & dimidiati altitudine sua.

24 Et obducito eam auro puro, facitoque ei limbum aureum circumquaque.

25 Facito quoque [*] ei fasciam palmarem circumquaque, & facito [*] limbum aureum ad fasciam ejus circumquaque.

26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.

27 [g] E regione illius fasciæ sunto ipsi annuli, ut sint sedes vectibus ad portandum ipsam arcam.

28 Facito verò vectes istos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc mensa.

29 Prætereà facito [*] scutulas ejus, & [*] acerras ejus, & [*] scutellas ejus, & [*] scopulas ejus, quibus [*] tegetur, ex auro puro facito illas.

30 [*] Imponitoq; huic mensæ panem [*] faciei, ante faciem meam jugiter.

31 ITEM facito lychnuchum ex auro puro: opere [*] continente fiat lychnuchus ille, scapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & [*] calyculi ejus ex eo sunto.

32 Sex autem rami egrediuntor e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.

33 Tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo *sunto* malū oblongū & calyculus, & tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongū & calyculus: sic *esto* sex illis ramis qui prodeunt e [*] lychnucho ipso.

34 In ipso verò lychnucho quatuor *sunto* lances, amygdalæ speciem referentibus malis oblongis [*] ejus & calyculis ejus.

35 Malum autem oblongum *esto* sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *nimirum* sub sex illis ramis qui prodeunt ex ipso lychnucho.

36 Mala oblonga [h] ramorum, & rami eorum ex eo sunto: totus *esto* continentis operis ejusdem, ex auro puro.

37 Et facito lucernas ejus septem, ut [*] accendat *sacerdos* lucernas ejus, ad lucem præbendum [i] ab omni parte ejus:

38 Et [*] forcipes ejus & [*] trullas ejus ex auro puro.

39 [*] Talento auri puri facito illum, cum omnibus instrumentis istis.

40 Videto autem ut facias juxta structurā eorum, [k] quæ tibi exhibita est videnda in hoc mōte.

[a] *Eclipsis verbi conjugati, quam peregrina cōstructio indicat: sic infrà 27. 20.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *meam.*
[d] Heb. *hyacinthi, & purpuræ, & vermis dibaphi: abstracta pro concretis.*
[e] *vel loricam auream.*
[f] Heb. *recedunto.*
[g] Heb. *pro domibus vectibus.*
[h] Heb. *eorū.*
[i] Heb. *ad trāsitum faciei ejus, id est, ultra citraque se.*
[k] Heb. *quam factum est ut tu videres, ut infrà 26. 30.*

ANNOTATIO.

2 Accipite] *tu & quos nominavi tibi suprà 24. 1.* 4 Linum xylinum] *vulgo byssum: sed alia est byssi* apud.

apud Hebræos appellatio: quamobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib. 18 *natu.hist.cap.* 1. 5 Ligna Schittim] *genus cedri, fortassis proprium illius regionis: nam nusquam alibi quàm in hac historia, & Deutero.* 10.3. *legitur* 6 Luminare] *lychnuchi, de quo infra versic.* 37. & 27.20. Oleum unctionis] *de quo infrà.* 30.23. Suffitum] *de quo infra.* 30.34. 7 Sardonyches] *vide Genes.* 2.12. Insitivi] *gemmæ insitivæ, de quibus infra* 28.17. Amiculo, & pro pect.] *Vestibus sacerdotalibus, de quibus infrà.* 28. 11 Limbum aureum] *ab exteriore parte, quo tegatur operculi propitiatorii cum arca comissura, ut apparet ex comparatione ver.* 17. 15 Sunto] *id est, manento, ut suprà* 24.12. 16 Testimonio] *tabulis lapideis cum decem præceptis, quę infrà* 31.18. & 32.15. *dicuntur tabulæ testimonii.* 17 Operculum propitiatorium] *Verbum primitivum duo significat, expiare & illinere sive linimento tegere: quare nos duas significationes unà conjunximus.* 18 Cerubinos] *absolutè humanas, sed alatas imagines: vide in Genes.* 3.24. *vestitos autem pingimus, ex lege suprà* 20.26. Continente] *non ex emptilibus mobilibúsve partibus, sed firmiter cohærentibus: sic infrà ver.* 31. & 36. 20 Versus ipsum op.] *i. vultu operculum versus demisso.* 21 Supernè] *non suprà elatum, sed inditum in os arcæ.* Postquam] *non enim posteà licebat eam aperire: ideoq; antequàm operculum fieri juberet, testimonium in arca poni jussit, suprà ver.* 16. 22 Loquar tecum] *vide Num.* 7.89. 25 Ei] *summitati pedum ejus, quo amota mensa pedes cohærerent.* Limbum] *sub mensa, ne vacillaret ea aut de trapezophoro depelleretur.* 27 E-regione] *proximè infra fasciam.* 29 Scutulas] *formandis panibus, ut essent magnitudine formaque similes, totidem numero quot panes: vide Levit.* 24.5. Acerras] *thuris conceptacula quæ Veteres accepthurarias dicebant, ut cum thure panibus singulis imponerentur, Levit.* 24.7 Scutellas] *scutularum tegmina quibus in coquendo circumcludebantur panes ut formâ eâdem essent: unde Num.* 4.7. *vocantur scutellæ tegminis: atque ita exponit R. Jehuda antiquissimus Hebræorum scriptor.* Scopulas] *repurgandæ mensæ instrumenta, ut docet etymon.* Tegetur] *i. insternetur mensa.* 30 Impositoq;] *quovis sabatho recentes, Levit.* 24.8. Faciei] *non quòd faciem haberent, sed quia ante faciem Dei erant, ut sequentia explicant.* 31 Continente] *ut suprà ver.* 18. Calyculi] *vox Hebræa communiter significat calathos, calyculos, & alabastros, sive flores apertos, semiapertos, vel clausos: sed ita reddimus, quia amygdalina specie fuisse dicuntur infrà ver.* 33. 33 Lychnucho] *lychnuchi scapo, ut sequent. ver. synecdoche.* 34 Ejus] *nimirum lychnuchi: q.d. ramorum & scapi summitas forma eadem esto.* 37 Accendat] *hæc propria est verbi significatio cùm de lumine agitur, ut Num.* 8.2. & 3. 38 Forcipes] *instrumenta ad emungendas lucernas.* Trullas] *instrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus sordibus.* 39 Talento auri] *sacro, quod duplo majus erat communi: continebat enim* 120. *libras, commune tantùm sexaginta. Libram autem auri si æstimes, ut ferè sit, coronatis aureis* 100. *erit summa lychnuchi & instrumentorum ejus,* 12000. *coronatorum.*

CAPUT XXVI.

Tabernaculi, tentorii, operimenti ejus, & tabulati ad ea sustentanda ratio præscribitur: mandaturq; Moschi, ut sacratiorem partem velo ante arcam appenso ab altera tabernaculi parte separet: in hac verò mensam ad septemtrionale latus, & lychnuchum ad Meridianum disponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito ' decem aulæorum e xylino nativo [a] internexo & hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere ' artificiosissimo facito ea.

[a] Heb. *contortuplicato, ut loquitur Plautus. i. duobus aut pluribus filis in modum chordæ contortis.*

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum, cujusq; aulæi: mensura eadem omnibus hiis aulæis *esto*.

3 Quinque aulæa sunto ' conjuncta unum ad alterum, & quinque aulęa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ' ad extremitatem in commissura: & similiter facito in ora cujusvis aulæi ulteriore in commissura secunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo promo, & quinquagena loramenta facito in extremitate cujusq; aulæi, quę *est* in commissura secunda: continentia hæc loramenta unum *aulæum* cum altero.

6 Facito quoque quinquaginta ansulas aureas: ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *inditis loramentis* in ansulas illorum, & ' sit ipsum tabernaculum unum.

7 DEINDE facito aulæa *e lana* caprina, *ut sint* pro tentorio super tabernaculum: undecim aulæa facito ista.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorũ, & latitudo quatuor cubitorum aulæi unius: mensura eadem *esto* undecim aulæis.

9 Et ' conjungito quinque horum aulæorum seorsim, & sex horum aulæorum seorsim: ' duplicatoque aulæum sextum e-regione [b] anterioris partis ipsius tentorii.

[b] Heb. *faciei.*

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda orę aulæi primi ' ulteriori in ipsa commissura: & quinquagena loramenta oræ cujusvis aulæi, commissuræ secundæ.

11 Facito quoque ' ansulas æreas quinquagenas, ut inseras ansulas in loramenta, conjungasq; ipsum tentorium, ut sit unum.

12 ' Redundans autem, quod superfluum *erit* in aulæis tentorii: dimidium illud ' aulæi quod superfluum erit, redundato versus posteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc, & cubitus unus inde, ex eo quod superfluum erit in longitudinem aulæorum ipsius tentorii, esto redundans ad latera ipsa tabernaculi hinc & inde, ' ad tegendum ipsum.

14 FACITO pręthereà ' tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium supernè.

15 ITEM facito asseres ipsi tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

16 Decem cubitorum esto longitudo cujusq; asseris, cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

17 Duo cardines sunto asseri unicuique, ' [c] scalari forma compositi, unus cum altero: sic facito omnibus asseribus istis tabernaculi.

[c] Heb. *denticulati infernè.*

18 Facito autẽ asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagam Australem dextrorsũ.

19 (Quadraginta verò stylobatas argenteos

facies

faciesſub viginti aſſeribus illis *ponendos*, duos ſtylobatas ſub aſſere uno ad duos cardines ejus, & duos ſtylobatas ſub aſſere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi ſecundo ad plagam Aquilonalem, viginti aſſeres,

21 Cum quadraginta ſtylobatis eorum argenteis, duobus ſtylobatis ſub aſſere uno, & duobus ſtylobatis ſub aſſere altero:

22 Angulis verò ipſis tabernaculi ad Occidentem, facito ſex aſſeres,

23 Et duos aſſeres facito in antas ipſas angulares tabernaculi, in utroque angulo:

24 Qui ſint gemelliparæ infernè, pariterque ſint gemelliparæ ad verticem ſuũ, inditi annulo uno: ſic eſto duobus illis, pro duabus antis angularibus ſunto.

25 Sic ſunto octo aſſeres cum ſtylobatis ſuis argenteis, ſexdecim ſtylobatis, duobus ſtylobatis ſub aſſere uno, & duobus ſtylobatis ſub aſſere altero.

26 Facito etiam tranſtilla e lignis Schittim: quinque ſunto pro aſſeribus unius lateris ipſius tabernaculi,

27 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris ipſius tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus lateris Occidentalis ipſius tabernaculi ad utrumque angulum *pertingentia*.

28 Tranſtillum autem medianum *eſto* in medio ipſo aſſerum, tranſcurrens ab uno extremo ad alterum.

29 Illos verò aſſeres obducito auro, annulosq; eorum facito ex auro, *ut ſint* ſedes tranſtillis ipſis: obducito quoque ipſa tranſtilla auro.

30 Sic erigito tabernaculum illud, ſecundum convenientiam ejus, [d] quæ tibi exhibita eſt videnda in hoc monte.

31 DEINDE facito velum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo facito illud Cerubinis *refertum*.

32 Et [e] appendito hoc ad quatuor columnas e Schittim obductas auro, uncis earum aureis, impoſitas quatuor ſtylobatis argenteis:

33 Et collocato hoc velo illarum anſularum loco, inferto illuc intra hoc velum arcam teſtimonii: ut diſtinctionem faciat vobis illud velum inter ſanctũ & inter ſanctum ſanctorum.

34 Indito autem operculum propitiatorium ipſi arcæ teſtimonii, in ſancto ſanctorum.

35 Ponito verò menſam extra illud velum, & lychnuchum e-regione ipſius menſæ ad latus unum tabernaculi verſus meridiem: menſam autem collocato ad latus Aquilonale.

36 FACITO quoque tegumentum portæ hujus tentorii ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano.

37 Et facito pro hoc tegumento quinque columnas e Schittim, quas obduces auro, uncis earum aureis: funditoq; illis quinque ſtylobatas æneos.

[d] *ut ſuprà 25.40.*

[e] *dato, id eſt, ponito.*

ANNOTATIO.

1 Decem aulæorum] *ut ex decem aulæis conſtet tabernaculum.* Artificioſiſſimo] *id eſt, Barbaricario, ut Imperatores vocant, utrinque eandem ſpeciem referente: quod colligitur ex mediano velo ſeparante ſanctum a ſancto ſanctorum, de quo ver. 31.* 3 Conjuncta] *loramentis & anſulis, de quibus ver. ſequent. in utraq; autem compage primum aulæum nullas habebat anſulas, aut poſtremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta, quorum priora priorem, poſteriora poſteriorem tabernaculi partem efficiebant: neque anſulis & loramentis hæ duæ partes inter ſe continebantur.* 4 Ad extrem.] *id eſt, in ora ſecunda aulæi, qua cum ſecundo erat committendum.* 6 Sit ipſum tabernaculum unum] *hoc eſt, ita poſterior aulæorum ordo priori admoveatur, ut nullum ſit inter duos ordines ſpatium: quod ſpeciem redderet duorum tabernaculorum.* 9 Conjungito] *loramentis & anſulis, ut ver. ſequentibus.* Conduplicatoq;] *hoc eſt, ita imponito tabernaculo hæc ſecundaria aulæa, ut dimidio ejus (id eſt, duobus cubitis) quod ſecundo ordine primum eſt, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi eſt ultimum, reliqua ejus latitudo contegat initium ſexti aulæi in latitudinem.* 10 Ulteriori] *citerior enim ſive prior qua tabernaculum terminabatur, nullo opus habebat loramento, quia cum nullo erat committenda: vide ſuprà in ver. 3.* 11 Anſulas] *collocandas in priore ora cujuſque aulæi, dempto primo, ut cum proximè antecedente conjungeretur.* 12 Redundans] *ſupra menſuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus: ſuperabantur enim aulęa tabernaculi ab aulæis tentorii quatuor cubitis ſua latitudine in longitudinem tabernaculi, & duobus cubitis ſua longitudine in latitudinem ejus.* Aulæi] *poſtremi omnium ad poſteriorem ſive occidentalem partem tabernaculi.* 13 Ad tegendum] *nam denſitas aſſerum, tranſtillorum annulorumq; prominentia, & ſtylobatæ poſtulabant ut tentorium quo tegebantur latius eſſet: quamobrem aulæa ejus aucta ſunt duobus cubitis in longitudinem.* 14 Tegmen] *ſive unum eſſet conſutum, ſive duo ſeparata, arietinum inferius, ſuperius verò e pellibus melium.* 17 Scalari forma] *æqualiter diſtantes, ut ſcalarum gradus æqualibus ſpaciis inter ſe diſtant.* 19 Ad duos cardines] *excipiendos: nam ſinguli ſtylobatæ ſingula habuerunt cava, in quæ cardines aſſerum immitterentur.* 24 Gemelliparę] *id eſt, quaſi matres tabulæ geminos ex ſe tabulatorum ordines conſocianto, nempe in longitudinem latitudinemq; tabernaculi: continebant enim aſſeres arrectarios tabernaculi utrinq;, ſummitate tranſtillorum in annulos ſuos tranſmiſſa, totumq; aulæorum pondus ſuſtinebant.* Pariter] *æqua & continente forma.* Inditi annulo uno] *uno infernè, & uno ſupernè in, quem inſertis ſuis denticulis tabulæ antariæ conſtringebantur.* 28 In medio ipſo] *Hebræi omnes quos legere licuit, hoc tranſtillum per mediam aſſerum denſitatem tranſmiſſum dicunt: nos contrà ex textu ipſo colligimus medium aſſerum non ratione denſitatis, ſed longitudinis eorum dici, ut ſit ſenſus, medianum tranſtillum annulis immittendum eſſe, qui præciſè in media longitudine aſſerum ſint collocati: alioqui aut ſpiſſos in infinitum aſſeres fuiſſe oportet (quod minimè credibile eſt cùm geſtatorium & ambulatorium hoc tabernaculum fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plauſtris vehebatur, Num. 3.36. & 7.8.) aut mirum in modum debilitatos, ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; iſtud tranſtillum opus fuiſſet inaurari, ut ver. 29. præcipitur.* 33 Illarum anſularum loco] *id eſt, ubi quinq; poſteriora aulæa (ſi cum prioribus fuiſſent conjungenda) anſulas fuiſſent habitura: ita apparet ſanctum ſanctorum cœpiſſe ubi deſinebat anterioris tabernaculi longitudo, quę erat viginti cubitorum.* 37 Quas obduces] *id eſt, epiſtylia & zonas earum, infrà 36.38. Synecdoche.*

Caput XXVII.

Altare ad sacrificia, atriumq; tabernaculi pars exterior, extruendum Moschi praescribitur: & de lucernis lychnuchi, quomodo fovendae, quando & a quibus aptandae accendendaeq; sint statuitur.

1 ITEM facito altare e lignis Schittim: quinq; cubitorum longitudine, & quinque cubitorum latitudine, ¹quadratum sit altare illud, & trium cubitorum altitudine sua.

2 Facito autem ᵃilli cornua super quatuor angulis ejus, ²ex ipso sunto cornua ejus: & ³ obducito illud ęre.

3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, & fuscinulas ejus, & forcipes ejus: omnia instrumenta ejus facito ex aere.

4 Et facito ei ⁴cribrum opere *aereo*, ⁴reticulū aereum: facitoque ⁴secundum illud reticulum quatuor annulos aereos, in quatuor extremitatibus istius altaris.

5 ⁵Ponitoq; illud, ⁵subjacente *ei* ambitu ipso altaris inferne, ita ut sit reticulum ad medium illius altaris.

6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e lignis Schittim, & obducito eos aere:

7 Et inducitor uterq; vectium istorum in annulos ejus: sic sunto vectes isti in duobus lateribus illius altaris, cùm portabitur.

8 ᵇ Cavum e tabulis facito illud: quemadmodum ostendit tibi *Dominus* in hoc monte, sic faciunto.

9 ITEM facito atrium istius tabernaculi: ad plagam meridianam dextrorsum, tapetes ⁹ocellatos atrii ⁹e xylino internexo, centum cubitorum longitudine, in latus unum,

10 Columnasq; ejus viginti, & stylobatas earum viginti aereos, uncos columnarum & ¹⁰zonas illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem in longitudinem, tapetes ocellatos centum cubitorum longitudine, columnasq; ejus viginti, & stylobatas earum viginti aereos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

12 Latitudinis verò ipsius atrii ad plagam occidentalem, tapetes quinquaginta cubitorum, columnas eorum decem, & stylobatas earum decem.

13 Similiter latitudo ejusdem atrii ad plagam anteriorem Orientem versus, *erit quidem* quinquaginta cubitorum:

14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocellati in uno latere *sunto*, columnae eorum tres, & stylobatae illarum tres:

15 Similiter in latere altero in quindecim cubitos tapetes ocellati *sunto*, columnae eorum tres, & stylobatae illarum tres.

16 Denique in porta ipsa atrii tegumentum *esto* viginti cubitorum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo opere Phrygiano: columnae eorum quatuor, & stylobatae illarum quatuor.

17 Omnes columnae istae atrii circumquaque redimitae zonis argenteis, unci earum argentei, & stylobatae illarum aenei.

18 Longitudo istius atrii centum cubitorū, & latitudo ᶜ quinquaginta ex omni parte, altitudo verò quinque cubitorum, ¹⁸e xylino internexo: stylobatae verò illarum aenei.

19 Omnia instrumenta ipsius tabernaculi ¹⁹ ad totum ministerium ejus, tum omnes paxilli ejus, tum omnes paxilli ipsius atrii ex aere *sunto*.

20 ITEM tu praecipito filiis Jisraëlis, ut accipientes *afferant* ad te oleum olivae purum, ²⁰tusum pro luminari, ad accendendum lucernas singulas ᵈ quotidie.

21 In tentorio conventus extra illud velum, quod *erit* versus ipsum testimonium, aptato quāque illarum Aharon aut filii ejus, *ut luceat* a vespera usq; mane coram Jehova: statutum perpetuum *esto* generationibus eorum, a filiis Jisraëlis ²¹ *observandum*.

ᵃ Heb. *cornua ejus: Enallage formae.*

ᵇ Heb. *cavum tabularum, id est tabulatū factura vacuum.*

ᶜ Heb. *quinquaginta in quinquaginta.*

ᵈ Heb. *jugiter; etsi tantum a vespere ad mane accensas mansisse constat ex 30.8. infrà, & Levit. 24. 3. & 1. Schemu 3.3. Catachresis.*

ANNOTATIO.

1 Quadratum] *superiore sua area, etsi altitudo aliis duabus mensuris non respondet.* 2 Ex ipso] *id est, ipsi solide haerento sursum versus, ut ostendit Jechezkel 43. 16. nam ad ea bestiae sacrificandae ligabantur, Psal. 118. 27.* 3 Obducito] *extrinsecus & intrinsecus, ut nihil lignorum cernatur.* 4 Cribrum] *e lamina aerea pertusa parvis foraminibus, quibus cinis & sacrificiorum sanguis ad imam altaris partem decideret: quòd si ampliora fuissent foramina, potuissent quoque ligna, carbones, aut carnes eò decidere.* Reticulum] *foraminosum ut rete: metonymia.* Secundum illud] *hoc est, ad illam altaris altitudinem annulos extrinsecus infigito, ad quam cribrum oportet consistere.* 5 Ponitoque] *in cavo altaris.* Subjacente] *hoc est, ambitus ille sive projectura arae cui cribrum imponitur, continuus esto ab imo altaris usque ad ipsum cribrum, sive justam medietatem altaris.* 9 Ocellatos] *utrinque pictura tentum.* E xylino] *eorum colorum de quibus infra ver. 16.* 10 Zonas] *quibus inter se columnę connectabantur velut redimita, iisq; tapetes alligabantur.* 18 E xylino] *si faciem exteriorem spectes, ubi continui tapetes apparebant: nam columnae intus erant, pondus tapetum sustinentes.* 19 Ad totum ministerium] *erigendi & deponendi, ut sunt clavi, mallei, forcipes, ligones.* 20 Tusum] *tudicula, ut sit purius, non praelo expressum.* 21 Observandum] *nimirum ut ab his accendatur, ab illis verò oleum subministretur: nam hoc (ut alia ministeria quae extra sanctum sanctorum obibantur) non solius Aharonis sed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè suprà 25.37. lucernas accendi jussit.*

Caput XXVIII.

Deus futurorum sacerdotum ornamenta praescribit: pro Aharone quidem, amiculum, pectorale continens Urim & Tummim, bracteam coronariam, & cidarin, pro filiis, tiaras, pro utrisque, tunicas, baltheos, & femoralia. quibus illos suo munere in sancto loco functuros indui semper jubet.

1 ITEM jubeto accedere ad te Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo, e medio filiorum Jisraëlis, ut sacerdotio fungantur mihi, Aharonem, Nadabum, & Abihu, Elhhazarem, & Ithamarem filios Aharonis:

2 Cùm feceris vestes sacras Aharoni fratri tuo,

tuo, ad gloriam & ad ornatum.

3 Quapropter tu edicito omnibus [a] industriis quorumcunque replevero animum spiritu sapientiæ, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum quò sacerdotio fungatur mihi.

4 Hæ autem *sunt* illæ vestes quas facturi sunt, pectorale sacrum, & amiculum, & pallium & tunica [b] tessellata, cidaris, & baltheus: faciunto ergo *has* vestes sacras Aharoni fratri tuo & filiis ejus, ut quisque eorum sacerdotio fungatur mihi.

5 Ideoque illi accipiunto aurum illud, & hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, & nativum illud xylinum.

6 PRIMÙM faciunto amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo.

7 Duo humeralia conjungentia sunto illi in duabus extremitatibus, ut conjungi possit.

8 Cingula verò amictus ejus quæ in eo est, prout opus ejus fuerit, ex ipso esto, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Tum accipiens duos lapides Sardonychas, insculpito eis nomina filiorum Jisraëlis:

10 Sex e nominibus eorum super istorum lapidum unum, & nomina illa sex quæ supererunt, super istorum lapidum alterum, [c] prout illi nati sunt.

11 Opere artificis lapidarii, sculpturis *tanquam* sigilli [d] insculpito duobus istis lapidibus nomina filiorum Jisraëlis: circumclusos fundis aureis aptato illos.

12 Et imponito duos istos lapides humeralibus illius amiculi, lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, ut portet Aharon nomina eorum coram Jehova super duos humeros suos in monimentum.

13 Facito itaque fundas ex auro:

14 Et duas catenas auri puri æquabiles faciens illis opere tortili, opponito illas catenas tortiles ad ipsas fundas.

15 ITEM facito sacrum pectorale juris, opere artificiosissimo: sicut opus amiculi facito illud: ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo facito illud.

16 Quadratum esto, duplicatum: spithamæ unius longitudine sua, & spithamæ unius latitudine sua.

17 Et inserito ei [e] insitivos lapides, lapides ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius, & Smaragdus, hic ordo primus esto.

18 Hic autem ordo esto secundus, Chrysoprasus, sapphirus, & adamas.

19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, & amethystus.

20 Hic denique quartus ordo, beryllus thalassius, & Sardius, & Jaspis: impacti fundis aureis sunto insitionibus suis.

21 Hi autem lapides sunto cum nominibus filiorum Jisraëlis duodecim secundum nomina eorum: sculpturis *tanquam* sigilli secundum cujusque nomen sunto pro duodecim tribubus.

22 Et aptato ad illud pectorale sacrum catenas [f] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.

23 Facitoque pro illo sacro pectorali duobus annulis aureis, ponito duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.

24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis, in extremitatibus pectoralis illius sacri:

25 Duas verò alias extremitates illarum duarum tortilium *catenarum* indens duabus illis fundis, opponito humeralibus ipsis amiculi, *pectorale* ante faciem ejus.

26 Factos quoque duos annulos aureos indito duabus extremitatibus illius sacri pectoralis, intrinsecus, in ora ejus quæ *est* ad latus ipsum amiculi.

27 Similiter factos duos annulos aureos indito duobus humeralibus ipsius amiculi infernè, ante faciem ejus e regione *alterius* commissuræ ejus: a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.

28 Ita attollunto pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illos amiculi vitta hyacinthina, ut incumbat ipsi cingulæ amiculi: neque separator pectorale hoc sacrum ab illo amiculo.

29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jisraëlis in sacro illo pectorali juris supra cor suum, cùm ingredietur in ipsum sanctum, in monimentum coram Jehova jugiter.

30 Deinde ponito in sacro illo pectorali juris Urim & Tummim, quæ sint supra cor Aharonis cùm ingredietur coram Jehova: sic portabit Aharon jus filiorum Jisraëlis supra cor suum coram Jehova jugiter.

31 ITEM facito pallium ipsius amiculi, totum hyacinthinum:

32 In cujus medio esto os *transmittendo* capiti ejus: limbus esto ori illius circumquaque opere [g] textili, velut os loricæ esto illi, ne laceretur.

33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, in fimbriis ejus circumquaque, & tintinnabula aurea inter illa circumquaque:

34 Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulũ aureum, deinde malogranatum, in fimbriis illius pallii circumquaque.

35 Hoc esto super Aharonem cùm ministrabit: ut audiatur sonus ejus, cùm ingredietur ipsum sanctum coram Jehova, & cùm egredietur, neque moriatur.

36 ITEM facito bracteam ex auro puro: & insculpito ei sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita ut sit super ipsam cidarin: e-regione anterioris partis ipsius cidaris esto.

38 Sic esto super frontem Aharonis, ut auferat Aharon iniquitatem rerum sacrarum quas consecraverint filii Jisraëlis, omnium donorum, rerum consecratarum ab illis: esto ergo super frontem illius jugiter, [h] ut sit benevolentia erga illos coram Jehova.

39 ITEM tessellatã facito tunicam illã e nativo xylino, facito quoque cidarin e nativo xylino: baltheum verò facito opere Phrygiano.

40 FILIIS autem Aharonis facito tunicas, & facito eis baltheos: tiaras quoque facito eis ad gloriam & ad ornatum.

41 Deinde induito illis Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos [i] consecrato ministerium eorum, ac sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegendum [k] carnem nudam: a lumbis usque ad *ima*

[a] Heb. *sapientibus corde, quorum replevero illud spiritu sap.*

[b] Heb. *tessellata.*

[c] Heb. *secundum nativitates illorum.*

[d] Heb. *insculpito duos lapides illos super nomina, &c. Hypallage.*

[e] Heb. *implementum lapidum.*

[f] Heb. *æquabilitatis.*

[g] Heb. *textoris.*

[h] Heb. *in benevolentiam.*

[i] Heb. *impleto manum eorum, pro consecrato, ut infrà 32.29.*

[k] Heb. *carnë nuditatis*

femina sunto.

43 Et sunto super Aharonem & super filios ejus, cùm ingredietur tentorium conventus, aut cùm accedent ipsum altare ad ministrandum in sancto, ne ferentes [l] iniquitatis pœnam moriantur: statuto perpetuo ei & semini ejus post eum.

[l] Heb. *iniquitatem, ut Genes.4.13.*

ANNOTATIO.

5 Illi] *industrii artifices, de quibus ver.3.* Aurum illud] *id est, de auro illo, ut hæc quoque sacerdotalia ornamenta ex eo, præter superiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbis ad summos humeros pertingens, summi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum superiores super humeros flexæ pectorale catenulis aureis sustinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiori pectoralis parti conjungebantur. Confer hæc cum cap. 39. infrà.* 7 Humeralia] *id est, superiores alæ sive cingulæ.* Duabus] *dextera & sinistra.* 8 Cingula] *superiores & inferiores alæ.* Quæ in eo] *discretionis causa, ne hæ singulæ pro baltheo accipiantur: erat enim baltheus separatus, istæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanquã sig.] *i. cujusmodi cælaturis signatorii annuli sculpi solent.* 15 Pectorale] *hæc veluti anterior pars amiculi, quæ sacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor suis angulis vitta hyacinthina aliis amiculi, (de quibus suprà) alligabatur.* Juris] *nam eo induebatur summus Sacerdos consulentibus Deũ de jure responsurus. Num.27.21. Hhezre 2.62. & Nechemjæ.7.65.* 25 Ejus] *summi sacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremit.] *nimirum inferioribus.* Intrinsecus] *in interiore pectoralis parte, ut cõmissura annulorum lateret sub angulis ejus, & pectorale insideret cingulis amiculi, quoties constringebantur: infrà ver.28.* 27 Humeralibus] *id est,* ὑπομασχαλίοις, *subaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humerales dicuntur: catachresis.* A superiore parte] *nam ita commodiùs sub interiore pectoralis parte vitta constringebatur, cùm extremitas cingulæ ei subjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non constat: Certum autem est non numerari inter ea quæ artificibus commissa sunt facienda, sed Moschi soli a Deo data ut ea sacro pectorali inderet: prout fecisse legimus Levit.8.8. ac propterea fortasse suprà ver.16. jussit Deus pectorale fieri duplicatum, ut Urim & Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio] *tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & posteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & sine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulsante ea crurum motu, nam eo usque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i. f.c.J. & cùm egredietur] *id est, cùm administrabit, & munere suo fungetur, ut Num.27.17. Deut.31.2. & 1. Chro.27.1. & 2. Chro.1.10. Act.1.21.* 38 Auferat] *non in persona sua, sed in summo Pontifice Christo, quem typicè referebat: notantur enim hic duo beneficia solius Christi, remissio peccatorum, & reconciliatio æternaq; benevolentia, quæ ver. eodem subjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in historiis sacris vocantur amicula, ut 1. Schem 2.18. & 28. & 14.3. & 22.18.*

CAPUT XXIX.

Deus legem de consecratione sacerdotum, & portione eis eroganda ex eucharisticis Jisraëlitarum oblationibus sancit. Jugia sacrificia matutina vespertinaq; instituit: promissionem de sua præsentia confirmat, eaq; se populum, locum, ministros, & cultum sanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *est* quod facies eis, sanctificando eos ut sacerdotio fugantur mihi: accipito juvencum [a] subrumum & arietes duos integros:

2 Et panes azymos, placentasq; azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e simila tritici facito ea.

3 Positisq; iis in canistro uno, admoveto ea in ipso canistro, similiter juvencum illum & duos arietes.

4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos aqua.

5 Deinde accipiens vestimenta illa, induito Aharonem tunica & pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali sacro, quæ accinges per cingulam amiculi.

6 Et imposita cidari capiti ejus, aptato coronamentum sanctum super illam cidarin:

7 Acceptumq; oleum unctionis fundito super caput ejus: sic unxeris eum.

8 Postea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:

9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato his tiaras, ut sit eis sacerdotium decreto perpetuo: sic [b] consecraveris ministerium Aharonis, & ministeriũ filiorum ejus.

10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci:

11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad ostium tentorii conventus.

12 Deinde accipiens de sanguine illius juvenci, imponito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris.

13 Accipiens quoque totum adipem qui operit intestina, & reticulum *quod est* super jecur, ambosq; renes ejus & adipem qui *erit* super illos, adoleto super illud altare.

14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus igne comburito extra castra: [c] oblatio est pro peccato.

15 Postea arietum illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus suis super caput istius arietis.

16 Jugulatoq; ariete isto, acceptum sanguinẽ ejus inspergito altari circumquaque:

17 Arietem verò ipsum dividito in membra sua, cumque laveris intestina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus:

18 Sic adoleto arietem istum totum in ipso altari, holocaustum est Jehovæ: odor [d] gratus, igne absumendum sacrificum Jehovæ est.

19 Accipito quoq; arietem illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:

20 Jugulatoq; ariete isto, acceptum sanguinẽ ejus imponito infimæ auriculæ Aharonis, & infimæ auriculæ filiorum ejus dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ pollicique pedis eorum dexteri: inspergito verò reliquum sanguinem altari ipsi circumquaque.

21 Tum accipiens de illo sanguine qui erit super

[a] Heb. *filium bovis, id est, nondum depulsum a lacte.*

[b] Heb. *impleveris manum, ut suprà 28. 41. quemadmodum aries impletionum dicitur infrà ver.22. sic deinceps.*

[c] Heb. *peccatum est: metonymia.*

[d] Heb. *quietis, id est, oblatio grata, ut Gen.8.21. sic deinceps.*

pes

per altare & de oleo illo unctionis, inspergito Aharonem & vestimenta ejus, filiosque ejus & vestimenta filiorum ejus cum eo: ita sanctus erit ipse vestimentaq; ejus, atque filii ejus & vestimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex isto ariete adipem cum cauda, adidem quoq; tegentem intestina, & reticulum jecoris, ambosq; renes, & adipem qui *erit* super eos, & armum dexterum (nam ᵉ aries ᵉ consecrationum est.)

ᵉ Heb. *impletionum: vide supra ver. 9. sic deinceps.*

23 ᵉ Tractam quoque panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumq; unum ex canistro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibusq; filiorum ejus, ᵉ & agitato illa agitatione coram Jehova,

25 Posteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipso altari super holocaustum, in odorem gratum coram Jehova, sacrificium igne absumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipsum ex ariete consecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova, ᵉ & cedito tibi in partem.

27 Sic sanctificato pectus illud agitationis armumque ᵉ elationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete consecrationum, ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 ᵉ Et cedito Aharoni & filiis ejus statuto perpetuo, *in sacrificiis oblatis* a filiis Jisraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Jisraëlis ex sacrificiis eucharisticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*:

29 Vestes autem sacræ quæ *fuerint* Aharonis, sunto filiorum ejus post eum, ᵉ ad ungendum indutos eis, & ad consecrandum in eis ministerium illorum.

30 Septem dies induito eas qui sacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingressurus erit in tentorium conventus ad ministrandum in sancto.

31 Arietem autem istum consecrationum accipiens, coquito carnem ejus ᵉ in loco sancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem istam arietis, & panem illum qui *erit* in canistro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, ista ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad consecrandum ministerium eorum, ad sanctificandum eos: ᵉ extraneus autem ne comedito, nam res sancta sunt.

34 Quòd si reliquum fiet de ista carne consecrationum aut de pane isto, usque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res sancta est.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus sic, secundum omnia quę præcepi tibi: septem diebus consecrato ministerium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die ad ᵉ expiationes, & ᵉ peccato inspergito altare expiationem faciens in eo, ᵉ postquam unxeris illud ad sanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato super illo altari, & sanctificato illud: sic esto illud altare res ᵉ sancta sanctarum, ᵉ quicquid tetigerit altare illud, sanctum esto.

38 Hoc quoque *est* quod ᶠ offeres in isto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter.

ᶠ Heb. *facies & sic deinceps*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto ᵉ inter duas vesperas.

40 Pręterea ᵉ decimam Ephæ similæ, mistæ quarta ᵉ hinis olei tusi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas vesperas, secundum oblationem matutinam, & secundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, sacrificium igne absumendum Jehovæ.

42 Holocaustum juge esto generationibus vestris, ᵉ intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiscum ᵉ alloquendo te ibi.

Num. 28. 3.

43 Conveniam autem illuc cum filiis Jisraëlis, ut ᵉ sanctificetur ᵉ gloriâ mea:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipsum, Aharonem etiam & filios ejus sanctificabo, ut sacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo ᵍ inter filios Jisraëlis, ac ero illis in Deum:

ᵍ Heb. *in medio, ut versu seq.*

46 Experienturq; me esse Jehovam Deum suum, qui eduxi ipsos e terra Ægypti, ut habitem inter ipsos: ego *sum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut suprà 12.5. Levit. 22.20.* 2 Panes] *placentas sine oleo, Levit. 8. 26.* 4 Aqua] *non quavis, sed ex labro sancto, infrà 30.18.* 5 Illa] *de quibus cap. 28. ut nominatim subjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide suprà in 28.31.* 6 Coronamentum] *bracteam auream, de qua suprà 28.36. ut explicat Mosche Levit. 8.9.* 7 Oleum unct.] *de quo infrà 30.22.* 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut suprà ver. 6. vide suprà 28.40.* 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra castra. Levit. 4.* 18 Holocaustum] *totum pro ritu adolendum Deo, Levit. 1.* 22 Aries consecr.] *& hic ritus requiritur in isto sacrificiorum genere, Levit. 7.18.* 23 Tractam] *sic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in sinistram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios consecrans summi sacerdotis munus obis.* 27 Elationis] *id est, sursum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula est in futurum de sacerdotum jure, ut Levit. 7.18. & 10.14.* 29 Ad ungendum indutos eis] *id est, ut cùm ungendi fuerint & consecrandi successores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: statuit enim perpetuam rationem consecrandi sacerdotes.* 31 In loco sancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver. 32. & Levit. 8.31.* 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non est.* 36 Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Peccato] *sanguine sacrificii pro peccato, Levit. 8.15. synecdoche.* Postquam unxeris] *ut mandatur infrà 30.28. & 40.10. vide Levit. 8.11.* 37 Sancta sanctarum] *sanctissima, vide Gen. 9.25. & infrà 30 32.* Quicquid tetigerit] *hoc est, adeò sanctum esto, ut quidvis contactu ejus sanctificetur: huc respicit Christus Pharisæos redarguens, Matth. 23.18.* 39 Inter duas vesp.] *vide suprà. 12.6.* 40 Decimam Ephæ] *hhomerem, de quo suprà 16.37.* Hinis] *mensurę liquidorum tantum capientis quantum 72 ovorum gallinaceorum testæ: est ergo quarta hinis quantum capiunt 18. ovorum testæ, id est, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda sacrificia: vide infrà 40.29.* Alloquendo te] *q.d. per te filios Jisraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Jisraël.*

Gloriâ

Gloria mea] *id est, per me, non per unctionem, aspersionem, aut quidvis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ sanctificationis symbola.*

Caput XXX.

Altare suffitus, usus & locus ejus describitur: semisicli argentei capitatio maribus vigesimum annum attingentibus superantibusq; ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti suffitusq; sacri confectura & usus præscribitur, & ne ad alios usus adhibeantur severè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, "thymiaterium suffitus, e lignis Schittim facito illud.
2 *Unius* cubiti longitudine sua, & cubiti latitudine sua, quadratum esto, & duorum cubitorum altitudine sua: "ex ipso cornua ejus *sunto.*
3 Et obducito illud auro puro, "tectum ejus & latera structuræ ejus circumquaq; & cornua ejus: facitoq; ei limbum aureum circumquaq;.
4 Deinde binos annulos aureos faciens ei, infra limbum ejus juxta binos angulos ejus aptato ad duo latera ejus, quod erit " in sedes vectibus, ad portandum illud eis.
5 Facito autem ipsos vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro.
6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante arcam testimonii, e-regione operculi propitiatorii illius quod *erit* supra testimonium, quò conventurus sum tecum:
7 Ut adoleat super illud Aharon suffitum aromatum, unoquoque mane, cùm aptaverit lucernas, adoleat illum,
8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus jugis coram Jehova per generationes vestras *esto.*
9 Ne imponite ei suffitum exterum, aut "holocaustum, aut oblationem: neque libamen libatote super illud.
10 Tantùm expiationem facito Aharon super cornua ejus semel "quotannis: e sanguine [a] sacrificii pro peccato *diei* expiationū semel quotannis expiationē facito in eo per generationes vestras: res sancta sanctarum est Jehovę.

[a] Heb. *peccati: metonymia*

11 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
12 "Cùm recensebis singula capita filiorum Jisraëlis per numerandos eorum, tum danto quisq; "redempturam [b] vitæ suæ Jehovæ, numerando eos, ut non fit in eis plaga cùm numerabis eos.

[b] Heb. *animæ suæ.*

13 Hoc danto, "quisquis transit in numeratos, dimidium sicli" prout est siclus sacer, ("viginti obolorum *est* hic siclus) dimidium sicli oblationem Jehovæ.
14 Quisquis transit in numeratos a nato viginti annos & suprà, dato oblationem Jehovæ.
15 Qui dives est, ne augeto, & qui tenuis est, ne diminuito de dimidio sicli, dando oblationē Jehovæ, ad expiandum animas vestras.
16 Accipiens autem pecuniam istam expiationum a filiis Jisraëlis, reponito eam " ad ministerium tentorii conventus: eritq; filiis Jisraëlis in monimentum coram Jehova, ad expiandum animas vestras.
17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
18 Facito etiam labrum æneum, & scapum ejus æneum ad lavandum: & ponito illud inter tentorium conventus & inter " ipsum altare, ac ponito ibi aquam:
19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, manus suas & pedes suos.
20 Cùm erunt ingressuri tentorium conventus, lavanto aqua ut non moriantur, aut cùm erunt accessuri ad ipsum altare, ut ministrent ut adoleant sacrificium igne absumendū Jehovæ:
21 Lavanto, inquam, manus suas & pedes suos ut non moriantur: hoc esto illis statutum perpetuum, ipsi *Aharoni* & semini ejus per generationes eorum.
22 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
23 Tu autem accipe tibi " aromatum præstātissimum, myrrhæ ingenuæ quingenta [c] *pondo,* & cinnamomi odorati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

[c] *Eclipsis, quā supplevimus ex Onkelo Chaldæo.*

24 Et casię quingenta, prout est pondus sacrum, & olei olivæ "hinem.
25 Et parato [d] ex illo oleum unctionis sacrę, unguentum "unguentariæ operæ "unguentarii: oleum unctionis sacræ esto.

[d] Heb. *illud, oleum: appositio, ut infrà ver. 35.*

26 Eoque ungito tentorium conventus, & arcam ipsam testimonii,
27 Mensamq; illam cum omnibus instrumentis ejus, & lychnuchum ac instrumenta ejus, & altare ipsum suffitus,
28 Altare quoq; holocausti & omnia instrumenta ejus, labrumq; & scapum ejus.
29 Ita sanctificato illa, ut sint res "sancta sanctarum: quicquid tetigerit illa, sanctum esto.
30 Aharonem quoque & filios ejus ungito: ita sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.
31 Filios verò Jisraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis sanctę esto hoc "mihi per generationes vestras.
32 Carnem hominis ne *quisquam eo* ungito, aut secundum confecturam ejus ne facitote simile ei: " res sancta est, res sancta esto vobis.
33 Quisquis conficiet simile ei, aut quisquis imponet ex eo rei exteræ, utique " excindetur e populis suis.
34 ITEM edixit Jehova Moschi, accipe tibi aromata, stacten & [e] onychem & galbanū [f] " nardi folia cum spicis & thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius esto.*

[e] *Vulgo blattam Byzantiam.*
[f] Heb. *aromata.*

35 Et parato ex eo suffitum, pigmentum opus pigmentarii, " salitum, purum, ac sanctum.
36 Contundensq; " ex eo minutim, ponito ex eo "corā ipso testimonio in tentorio conventus quò conventurus sum tecum: res sancta sanctarum esto vobis.
37 At secundum hujus suffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: " res sancta esto tibi, Jehovæ *est.*
38 Quisquis fecerit ei similem ad odorandum eam, utique excindetur e populis suis.

ANNOTATIO.

1 Thymiaterium] *a quotidiano usu ejus, etsi ibidem semel quotannis, & aliâs in certis peccatorum generibus*

bus aspersione sanguinis fieret expiatio, infrà ver. 10. *Levit.* 4.7. 2 Ex ipso] *vide suprà* 27.2. 3 Tectum] *aream, summam ejus partem.* 4 In sedes] *ut suprà* 25.27. 9 Holocaustum] *nam ad hæc fuit institutum altare suprà* 27.1. 10 Quotannis] *die expiationum, decimo mensis septimi, Levit.* 16.18. *&* 23.27. 12 Cùm recensebis] *Hebræi ferè omnes hoc mandatum non temporarium, sed perpetuum fuisse putant, ut ex collecta compararentur holocausta quotidiana, sacrificia in dies festos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: sed quia nusquam de anniversaria collecta legitur, verisimilius videtur mandatum fuisse Moschi ut semel tantùm fieret: primùm a fine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Ægypto educti imperata est: secundò a verbis exemploq; Moschis, qui neq; hoc statutum perpetuum vocat ut cætera omnia, neque deinceps repetiisse legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populum recensuit. Num* 1. *&* 26. *tertiò ab exemplo successorum omnium, qui nusquam leguntur hanc capitationem imperasse: (Legitur quidem Joasch* 2. *Chron.* 24. *exemplum Moschis adhibuisse, ut extraordinariæ necessitati extraordinariâ collectâ consuleret: sed quod ibi scribitur, de anno in annum, &c. non ad pensitationem, ut vulgò putatur, sed ad assiduam templi instaurationem pertinet, ut quæ non esset unius anni opus: ut illud taceamus quòd diversum fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quòd cunctabatur Jojada eam colligere, & quòd deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam sive cippum Ecclesiæ ab unoquoque pro arbitrio suo conjecta est) Postremò ab hujus collectæ usu: nam pecunia hæc in monimentum statuenda dicitur ver.* 16. *hoc est in ministerium tabernaculi quod manebat, non autem in res quę consumuntur (qualia sacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis studiosissimus observator Jisraëlitis postliminio reversis non legis autoritate sed ipsa æquitate fretus ad illum usum trientem sicli indixit Nechem.* 10.32. *quod minimè omnium facturus erat si hac lege caveri intellexisset.* Redempturam] *pecuniam, quam offerri ab iis necesse est, si vitam salvam esse volunt: ideò sequitur, ut non sit in eis plaga.* 13 Quisquis transit] *accessu numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a singulis transeuntibus dimidiatus siclus.* Prout est siclus sacer] *duplo major communi.* Viginti obolorum] *est autem obolus tantum argenti quantum pendunt* 16. *grana hordei: itaq; hic semisiclus pendebat* 160. *grana hordei.* 16 Ad ministerium ten.] *quod speciatim exprimitur infrà.* 38.25. 18 Ipsum altare] *holocausti, de quo suprà* 27.1. *nam thymiaterium de quo ver* 1. *intra tentorium conventus ante velum sanctuarii erat collocandum, ver.* 6. *quamobrem huic loco accommodari non potest.* 23 Aromatum præstantissimum] *vel speciem omnium præstantissimam, hoc est, balsamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belsamin, quasi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel uniuscujusque generis quod subjungitur, quicquid est præstantissimum: harum prior interpretatio magis placet.* 24 Hinem] *bicongium: vide suprà* 29.40. 25 Unguentariæ] *id est, artificiosissimè paratum.* Unguentarii] *non tyronis sed periti artificis.* 29 Sancta sanctarum] *sanctissima per se, & alias sanctificans: vide Gen.* 9. 25. 31 Mihi] *soli, ut ad nullos alios usus adhibeatur, aut fiat.* 32 Res sancta] *q.d. ut res sancta est mea institutione, ita vobis esto observatione.* 33 Excindetur] *vide Gen.* 17.14. 34 Nardi folia cum spicis] *tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, stacten & onychem & galbanum hæc aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, respicientes ad ea quæ nominata sunt in superiore confectura ver.* 23. *alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teste Plinio lib.* 12. *natur. hist. cap.* 12. *præcipuus est in unguentis odoratis, ideoq; generis nomen κατ' ἐξοχὴν obtinet. obtinet autem in plurali, quia non tantùm spica sua, sed etiam foliis celebratur gemina dote, ut idem loquitur.* 35 Salitum] *ex simplice vocis etymo: etsi alii exponunt commixtum, condensatum, fermentatum, metaphoricè.* 36 Ex eo] *ex pastillis unguentariis ejus, qui non toti friabantur & contundebantur, sed tantum quotidie quantum absumendum erat.* Coram ipso test.] *in altari suffitus, sive thymiaterio, de quo ver.* 1. 37 Res sancta] *vide suprà ver.* 30.

Caput XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii a se instructos designat: & ne sibi licere putent operi illi sacro etiam in sabbatho incumbere, præceptum de ejus observatione mortis excidiiq; pœna adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 *Vide, nominatim vocavi Betzaleelē filium Uri filii Churis e tribu Jehudæ:

3 Quem * implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamq; & omnem artem,

4 Excogitandi [a] res industriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære

5 Et artificio gemmario inserendi & artificio lignario, operandi qualibet arte

6 Præterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achisamaci e tribu Danis, & * animo cujusque [b] industrii indidi peritiam: ut faciant quecunque præcepi tibi.

7 Tentorium conventus, & arcam * pro testimonio ipso, & operculum propitiatorium quod *erit* super eam, & omnia instrumenta ipsa tentorii:

8 Mensamque cum instrumentis ejus, & lychnuchum * purū cum omnibus instrumentis ejus, & altare suffitus:

9 Et altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, labrumq; & scapum ejus:

10 Et * vestes ministerii, & vestes sacras Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus * ad fūgendum sacerdotio:

11 Denique oleum unctionis, & suffitum aromatum pro sanctuario: secundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.

12 Præterea edixit Jehova Moschi, dicendo,

13 Tu autē alloquere filios Jisraëlis dicendo, *veruntamen sabbatha mea servatote: nam *signum est inter me & inter vos per generationes vestras, ad cognoscendum me Jehovam esse qui sanctifico vos.

14 Observate ergo sabbathum, quia res sancta est vobis: profanantium illud *quisque* [c] omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique * excindetur anima illa e medio populorum suorum.

15 Sex diebus fiet opus, at die quovis septimo

[a] Heb. *cogitationes: metonymia.*

[b] Heb. *sapientis corde.*

[c] Heb. *moriendo morti traditor, ut infrà ver.* 15.

mo sabbathum [*] requies *est*, res sancta Jehovæ: quisquis fecerit opus die ullo sabbathi, omnino morti traditor.
16 Observanto itaque filii Jisraëlis sabbathũ ipsum, celebrando sabbathum per generationes suas, fœdere [d] perpetuo.
17 Inter me & inter filios Jisraëlis signum est in perpetuum: quia sex diebus fecit Jehova cœlum & terram, die autẽ septimo quievit & [e] recreavit se.
18 Tandem cùm absolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moschi duas illas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas [*] digito Dei.

[d] Heb. *seculi*

[e] Heb. *respiravit, ut suprà* 23.12.

ANNOTATIO.

2 Vide] *considera, ut scias cui erit hoc opus committendum.* 3 Implevi] *divinis donis quę sequuntur instruxi.* 6 Animo cujusque] *præter duos superiores, qui fuerunt præcipui curatores operis: vide infrà* 36. 1. 7 Pro testimonio] *continendo: vide suprà* 25.16. 8 Purum] *ex auro puro, suprà.* 25. 31. 10 Vestes ministerii] *stragulas, hoc est, aulea & vela tabernaculum vestientia suprà* 26. *& infrà* 36. *& involucra quibus tegebatur mensa, arca, altare, & reliqua instrumenta sacra, cùm deportanda erant. Num.* 4. *sic infrà* 35. 19. Ad fungendum] *quibus utentur cùm fungendum erit sacerdotio.* 13 Veruntamẽ] *q. d. tanti volo fieri sabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis sacrum, in eis fieri velim.* Signum] *documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & sanctificantis, vestri autem, ut qui creati estis & sanctificati: adeò subjungit, ad cognoscendum. q. d. observari jubeo, ut ejus observatione hæc cognoscatis.* 14 Excindetur] *vide Gene.* 17.14. 15 Requies] *suprà* 16.26. 17 Recreavit] *humanitus dictum.* 18 Digito Dei] *id est, non artificio humano, sed divinitus sculptas, ut* 32.16. *nam secundas de quibus infrà* 34. 1. *paravit Mosche.*

Caput XXXII.

Jisraëlitæ Mosche tardante vitulum sibi in Deum constantes, iram divinam gravissimè contra se provocant: qua demum mitigata revertens Mosche, eos verbis & factis severè castigat.

1 Cùm autem videret [*] populus admodum differre Moschen descendere ex ipso monte: congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ad eum, [a] age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Mosche, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum sit ignoramus.
2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quæ *sunt* in auribus uxorum vestrarum, filiorum vestrorum, filiarumq; vestrarum: & afferte ad me.
3 Rumpentes ergo detraxerunt sibi [*] totus ille populus inaures aureas, quæ *erant* in auribus suis, & attulerunt ad Aharonem.
4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud cerra formâ, fecitque [b] ex eo vitulum fusilem: tum dixerunt, hi *sunt* dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.
5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq; Aharon dicendo, festum Jehovę cras *esto*.
6 Surgentes itaq; postero mane obtulerunt holocausta & applicarunt eucharisteria: seditq; populus ad edendum & bibendum, deinde surrexerunt ad ludendum.
7 Edixit verò Jehova Moschi, [c] abiens descende, nam [*] corrupit se populus tuus quem eduxisti e terra Ægypti:
8 Recesserunt [*] celeriter ab ea via quam præcepi illis, fecerunt sibi vitulum fusilem: & incurvantes se sacrificaverunt [*] ei, ac dixerunt, hi *sunt* Dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.
9 Dixit etiam Jehova ad moschen, [*] vidi populũ istũ, quòd ecce populus [d] [*] dura cervice est.
10 Nunc igitur [*] sine me, ut accensa ira mea in eos consumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.
11 Quamobrem deprecans Mosche faciem iratam Jehovæ Dei sui, dixit, [*] quare Jehova accenderetur ira tua in populũ tuum, quẽ eduxisti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?
12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in istis montibus, & consumeret eos e superficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te istius mali quod proposuisti contra populum tuum.
13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jisraëlis servorum tuorum, quòd jurasti eis per te & promisisti eis, multiplicabo semen vestrum tanquam stellas cœli: & totã hanc terrã quam promisi dabo semini vestro, ut possideant in seculũ.
14 Tum [*] pœnituit Jehovam istius mali, quod facturum se dixerat populo suo:
15 Et Mosche revertens descendit de monte illo cum duabus tabulis testimonii in manu sua: tabulis scriptis a binis paginis suis, hinc & inde erant scriptæ.
16 Erantq; tabulæ istę [*] opus Dei, & scriptura scriptura Dei erat insculpta tabulis.
17 Audiens autem Jehoschuhha sonum ipsum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moschen, [*] sonus belli *est* in castris:
18 Qui dixit, non *est* sonus [e] quo strenui clamant, neque *est* sonus quo debiles clamant: sonum [*] cantantium ego audio.
19 Fuitque cùm appropinquans ad castra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moschis, & abjiciens e manibus suis tabulas frangeret eas sub ipso monte.
20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant [*] exussit igne, commoluitq; donec minutum esset: dispergensque in superficiem aquarum, jussit bibere filios Jisraëlis.
21 Dixitq; Mosche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iste, quòd induxeris super eum peccatum maximum?
22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu nosti populum hunc [f] in malo jacère:
23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Mosche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum sit ignoramus:
24 Dixi eis, cui *est* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iste.
25 Cùm ergo videret Mosche populum esse [*] nudatum, quòd [*] nudasset eum Aharon ad igno-

[a] Heb. *surge.*

[b] Heb. *illud, vitulum fusionis pro adjectivo conjugato, ut infrà ver.* 8.

[c] Heb. *abi descende.*

[d] Heb. *durus.*

[e] Heb. *clamandi strenuitatem, neque sonus clamandi debilitatem, sonum cantandi.*

[f] Heb. *quòd in malo est: simile* 1. *Joan* 5.19.

nominiam subeundam *ab *inimicis* qui resurrecturi fuissent in eos:

26 Subsistens Mosche *in porta castrorum, edixit, quisquis *est* Jehovæ, ad me *aggregator*: sic aggregati sunt ad eum* omnes filii Levi.

27 Dixitq; illis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, apponite quisque gladium suum femori suo: transite & redite per castra de porta in portam, ut occidatis quisque *fratrem suum, & quisque amicum suum, & quisque propinquum suum.

28 Quod facientibus filiis Levi secundum edictum Moschis, ceciderunt de populo illo, eo ipso die, ad tria millia virorum.

29 *Dixerat enim Mosche, g consecrate manum vestram hodie Jehovæ (nam *consecranda est* cuique contra *filium suum & fratrem suum) ut imponat vobis hodie benedictionem.

g Heb. *implete, ut suprà* 28.41. & 29.9.

30 Fuit autem *postridie, cùm dixisset Mosche ad populum, vos peccastis peccato maximo, nunc itaque ascendam ad Jehovam, *fortè expiationem faciam pro peccato vestro:

31 Ut reversus Mosche ad Jehovam * diceret, utique peccavit populus iste peccato maximo, cùm fecerunt sibi Deos aureos:

32 Attamen nunc an condonare vis peccatum eorum? nam si non *ita est*, *dele me nunc de libro tuo quem scripsisti.

33 Dixit verò Jehova ad Moschen, eum qui peccaret mihi, *delerem de libro meo:

34 Sed nunc abiens deduc populum istum *quò dixi tibi, ecce *angelus meus præibit tibi: & *quo die visitaturus sum, visitabo adversus eos peccatum ipsorum.

35 *Quare cùm percuteret Jehova populum istum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

ANNOTATIO.

1 Populus] *magna pars populi synecdoche: nam illi quos Mosche armavit contra idololatras ver.26. non sunt in idololatris numerandi, teste Apostolo* 1.*Cor.*10.7. 3 Totus ille po.] *de quo ver.*1. 7 Corrupit se] *idololatriâ suâ sibi exitium comparavit, effecitq; ut non amplius habeatur pro populo meo: sic Deut.* 32.5. 8 Celeriter] *post initum fœdus, & promulgatum decalogum.* Ei] *non mihi, licet verbo aliter præ se ferant, suprà ver.*5. 9 Vidi] *q.d. memoria repetens res ejus gestas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc comparans, indomitum esse statuo.* Dura cervice] *metaphora a juvencis refractariis.* 10 Sine me] *q.d. si me siveris neque precibus averteris iram meam, consumam eos: humanitus dictum.* 11 Quare Jehova] *tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum est a beneficiis antè collatis, quæ irrita essent si populus consumeretur: secundum a gloria Dei quam hostes obscurarent: tertium a promissionibus factis patribus, quarum fidem constare oporteat.* 14 Pœnituit] *ut Gen.*6.6. *id est, non consumpsit ut interminatus fuerat suprà ver.*10. *sed tribus millibus cæsis acquievit ver.*28. *pœnitentiaq; populo imperata infrà* 33. 4. *aspectabilem præsentiam suam a castris subduxit infrà* 33.7. & *sequentibus.* 16 Opus Dei] *vide suprà* 31. 18. 17 Sonus belli] *nesciebat enim quid in castris gereretur, quia in monte substiterat suprà* 24.13. 18 Cantantium] *post crapulam coram vitulo ludentium, ver.*6. 20 Exussit] *deformavit liquefaciens igne: omnia hæc ad detestationem idololatriæ.* 25 Nudatum] *gratia & præsidio Dei, quem adeò graviter offenderat.* Nudasset] *præstando quod petebant, eosq; in errore confirmando, ver.*4. & 5. *unde gravis in eum ira secuta est, Deut.*9.20. Ab inimicis] *ut posteà evenit ab Hhamalekitis, Num.*14.45. 26 In porta castr.] *cùm in tentorium extra castra se reciperet, infrà* 33.8. Omnes filii Levi] *non quidem omnes Levitæ, sed omnes qui aggregati sunt Levitæ erant, videlicet qui domi manentes se in idololatriâ non projecerant, hoc enim nomine commendantur Deut.*33.9. *alioquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone lapsi erant, ut apparet ex ver.*29. & *Deut.* 33. 27 Fratrem suum] *q.d. nemini parcite, sed obvium quemque sine exceptione occidite.* 29 Dixerat enim] *Ætiologia alacritatis Levitarum, quod a Mosche didicerant rem fore Deo gratissimam, sibiq; ac toti populo salutarem.* Filium] *ut suprà ver.*27. 30 Postridie] *quàm strages edita est, & Mosche sermonem cum Deo habuit, de quo infrà toto cap.*33. Fortè] *non dubitantis est, sed sollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati ostendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei expectatione erigentis, ut Jehoschu* 14.12. & 1.*Schemu.*14.7. *Act.*8.22. 31 Diceret] *illo* 40. *dierum statio, quo rursum jejunus in monte mansit, Deut.*9.18. *Est autem Paralepsis, qua reticens Mosche alias rationes quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloquii finem duntaxat exprimit quo ipse erupit, cùm nihil aliis præstitisset: vide infrà* 33. 32 Dele me] *ne habeas me in tuorum numero, quos ad salutem prædestinasti: metaphora.* 33 Delerem] *Concessione inhibet ardens Moschis studium erga idololatras: q.d. si ut dicis ullus mihi delendus esset pro summa mea justitia eum delerem qui peccavit.* 34 Quò dixi] *infrà* 33.2. & 3. *nam illa tempore præcesserunt.* Angelus] *de quo suprà* 23.20. Quo die visit.] *q.d. etsi nunc tua intercessione manum retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum castigabo, cùm me aliis peccatis irritaverint.* 35 Quare cùm] *id est, alio tempore quoties novi peccati occasione populum puniebat, punivit quoque hujus peccati nomine.*

CAPUT XXXIII.

Populus iræ divinæ sensu ad resipiscentiam permotus etiam externis signis eam declarat: eiq; precibus Moschis tandem venia impetratur.

1 *Dixerat autem Jehova Moschi, *a abiens ascende hinc tu & populus iste quem eduxisti e terra Ægypti, in terram quam juramento promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo illam:

a Heb. *abi, ascende.*

2 *(Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum)

3 In terram affluentem lacte & melle: sed *non ascendam in medio tui, quia populus *durus cervice es, *ne consumam te in hoc itinere.

4 Et audiens populus* verbum malum istud luctui se dederant, & *non imposuerant ullus ornamentum suum sibi:

5 (Quia edixerat Jehova Moschi, edic filiis Jisraëlis, vos *estis* populus durus cervice, uno momento, si ascendero in medio tui, consumpsero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te, *tunc cognoscam quid sim facturus te)

6 Sed spoliaverant se filii Jisraëlis quisque

ornamento suo,*procul a monte Chorebo.

7 Mosche verò* acceptum tentorium suum tetendit sibi extra castra procul recedendo a castris,*vocavitq; illud tentoriũ conventus: erat enim ut quisquis requirebat Jehovã,exiret versus tentorium conventus quod *erat* extra castra.

8 Fuit autem* cùm exiret Mosche in tentorium illud,*surgentesq; totus populus starent quisque ad ostium tentorii sui, ut intuerentur tergum Moschis donec ingrederetur in illud tentorium:

9 Fuit verò, cùm ingressus esset Mosche in tentorium illud,ut descendens columna illa nubis consisteret ad ostium illius tentorii, & loqueretur cum Mosche.

10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis consistentem ad ostium illius tentorii,surgebat totus populus ut incurvarent se ad ostium tentorii sui.

11 Alloquebatur autem Jehova Moschen,*facie ad faciem,quemadmodũ alloqui solet quis amicum suum:redeunte verò ad castra *Mosche* cum ministro suo Jehoschuhha filio Nunis* puero,*non recedebat e medio illius tentorii.

12 Tum dixit Mosche ad Jehovam, vide,*tu edicis mihi deduc populum hunc,interea tu* non indicasti mihi quę missurus eras mecum: tu tamen dixisti,*agnosco te nominatim,atque etiam invenisti gratiam in oculis meis.

13 Nunc ergo,si modò inveni gratiam in oculis tuis,*indica mihi quæso vias tuas,ut* agnoscam te eo quòd invenero gratiam in oculis tuis: considera etiam gentem hanc populum tuum esse.

14 Quo dicente, * facies mea præcederet ut quietem darem tibi?

15 Dixit Mosche ad eum,si facies tua non pręcedet,ne jubeto nos hinc discedere.

16 Nam quanam re cognoscetur invenisse gratiam in oculis tuis me & populum tuum? nónne cùm ibis nobiscum ? ita separabimur ego & populus tuus ab omni populo qui *est* in superficie terræ.

17 Dixit itaq; Jehova ad Moschen,etiam hanc rem quam dixisti faciam : quia gratiam invenisti in oculis meis,& agnosco te nominatim.

18 Amplius dicenti *Moschi*,* fac quæso videã *gloriam tuam:

19 Dixit,ego faciam ut transeat* tota bonitas mea ante faciem tuam,& inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam : attamen* gratiosus ero*cui fuero gratiosus,& miserebor cujus misertus fuero.

20 (*Dicebat enim, non posses videre faciem meam,quia non potest videre me ullus homo *dum vivit)

21 Et dixit Jehova, ecce locus apud me : ut consistas super istam rupem.

22 Erit autem cùm transibit gloria mea,ut ponam te in cavitate ipsa rupis , &*obtegam te manu mea donec transivero.

23 Sed cùm amovero manum meam , videbis *posteriora mea,*facies autem mea videri non potest.

ANNOTATIO.

1 Edixerat] *cùm ad primam illam precationem Moschis suprà 32.11. Deum pœnituißet ejus mali, quod ver.10. fuerat interminatus, vide suprà 32.14. nam totum hoc caput per hysteresin est superioris exegeticum* 2 Et mittam] *hæc disertè promisisse ullis patrum nusquam legitur, sed tamen reipsa promissionib. continentur, ut Gene.46.3. cùm enim se daturum posteris promisit terram istorum populorum, omnino promisit fore ut illos expelleret.* 3 Non ascendam] *id est, nolo post hac signo aspectabili eos ducere , aut inter eos visibiliter residere, ut feci.* Durus cerv.] *suprà 32.9.* Ne consumam te] *quia non possum peccatis connivere, suprà 23.21.* 4 Verbum malum istud] *Deum gravissimè indignatum de populi excidio cogitaße , aliquantulum precatione Moschis mittigatum pœnitentiam publicam imperasse, & suam præsentiam aspectabilem subtrahere.* Non imposuerant] *depositis pretiosis ornamentis , cilicio & cinere operti lugubri habitu incedebant.* 5 Tunc] *ratione habita resipiscentiæ tuæ certius aliquid statuam.* 6 Procul a monte] *quasi publicè profitentes se præsentia Dei indignos esse in Chorebo habitandis.* 7 Acceptum tentorium suum] *nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ne populo quidem imperatum. facit autem hoc Mosche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne si in populo maneat colloquio Dei privetur, & plenæ reconciliationis actio abrumpatur , quandoquidem se Deus a castris subduxerat, suprà ver.3.* Vocavitque] *promulgavit omnibus qui Deum consulerent eorsum esse veniendum, unde nomen consecutum est tentorii conventus.* 8 Cùm exiret] *oraturus pro populo Deum ut iram plagasq; suas cohiberet, de quibus suprà 32.25.& sequent.* Surgentesq;] *boni, qui Moschen pro ipsis intercessurum ita prosequebantur.* 11 Facie ad faciem] *id est, admodum familiariter, ut sequentia exprimunt,* Puero] *id est. famulo, ut Gen.37.2.& 41.12. erat enim tum quasi 53 annos natus.* Non recedebat] *Jehova scilicet, qui planè denunciaverat se non futurum in medio populi, suprà ver.3.* 12 Tu edicis] *suprà ver.1.* Non indicasti mihi quæ mis.] *id est, nihil dicis de columna ignis & nubis quibus hactenus duxeras nos, aut de tabernaculo ubi promiseras habitaturã gloriam tuam: sed quod interminatus es suprà ver.3. jam reipsa præstas, quod hîc consistens omnino a castris abstines, ver.11.* Agnosco te nom.] *approbo te, & habeo rationẽ tui.* 13 Indica mihi] *id est, ostende te fore ducem nostrũ.* Agnoscam] *id est, re ipsa experiar & sentiam te præsentẽ esse.* 14 Facies] *aspectabilis præsentia mea. q.d. visne ita fieri? statui enim tibi gratificari.* 18 Fac quæso] *i. promissionem tuã confirma hoc signo aspectabili.* Gloriam tuam] *ipsissimam majestatẽ tuam ab imaginibus nudam, ad majorẽ mei confirmationẽ.* 19 Tota bonitas] *id est, gloria, ut ver.18.& 22.* Gratiosus ero] *opere & communicatione mei.* Cui gratiosus fuero] *æterno decreto meo : & sic sequentia. q.d. neque omnino neq; omnibus hoc tribuo, sed quibus, quando, & quantum decretum est ab æterno: sic respondet Christus filiis Zebedæi. Matth.20.23. Hunc locum Apostolus Rom.9.15. a singulari causa ad universalem optimè accommodat.* 20 Dicebat enim] *altera recusationis causa, petentis personæ imbecillitas.* Dum vivit] *in hac mortali vita.* 22 Obtegam te manu] *humanitus dictum, id est, velabo tibi oculos, ne videas gloriam meam quam humanus aspectus non fert,* 23 Posteriora] *aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem: quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominẽ ex dorso, non autem de facie agnoscit: vide 1.Cor.13.9. ad finem usque.* Facies mea] *ipsissima majestas mea retecta, ut suprà ver.20.*

CAP.

CAPUT XXXIIII.

Deus populo infensus esse desinens novas tabulas lapideas dolari, & in montem ad se afferri jubet, quibus legem inscribat, & fœdus cum populo certis conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moschi, dola tibi duas tabulas lapideas *similes illis prioribus, ut inscribam istis tabulis eadem verba quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti.

2 Et *esto paratus in crastinum mane, ut ascendas ipso mane in montem Sinai, & sistaris mihi illic *in vertice istius montis.

3 Sed ne quisquam ascendito tecum, etiamque ne quisquam conspicitor in toto isto monte: etiam pecudes aut armenta ne pascunto e-regione istius montis.

4 Cùm igitur dolasset duas tabulas lapideas similes illis prioribus, surgens mosche ipso mane ascendit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova ei: acceptis in manu sua duabus tabulis lapideis.

5 Tum descendens *Jehova in ipsa nube constitit cum eo ibi, *inclamavitque nominatim, Jehova.

6 Transiens enim Jehova ante faciem ejus, inclamavit, *Jehova Jehova, *Deus* fortis misericors, & gratiosus, longanimis, & multus benignitate ac fide:

7 Custodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem & defectionem & peccatum: qui [a] ullo pacto non absolvit sontem, *visitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum, in nepotes & abnepotes.

8 Festinans autem Mosche, inclinato vertice in terram incurvavit se:

9 Et dixit, si nunc inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat quæso Dominus *in medio nostri: *nam populus durus cervice est, condonās autem iniquitatem nostram & peccatum nostrū comparasti nos in hæreditatem.

10 Qui dixit, ecce, ego *pango fœdus, coram toto populo tuo facturus sum *mirabilia, quæ non fuerunt patrata in tota terra & in omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic populus (in cujus medio es) opus Jehovæ terribile esse, quod ego facturus sum erga te.

11 [b] Observa id quod ego præcipio tibi hodie: ecce ego expulsurus sum a facie tua Emoræum, & Cenahhanæum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum.

12 *Cave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ ad quam venturus es, ut non sit *in laqueum in medio tui.

13 Sed altaria eorū demolimini, & statuas eorum frangitote, ac lucos eorum succiditote.

14 Nam non convenit te incurvare Deo alieno, Jehovæ enim nomen *est* *zelotes, *Deus* fortis zelotes est.

15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ: ne cùm scortabitur sectando Deos suos & sacrificabit diis suis, invitet te, & comedas de sacrificio ejus:

16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis, cúmq; scortentur filiæ ejus [c] sectando Deos suos, efficiant ut scortentur filii tui sectando Deos ipsarum.

17 *Deos [d] fusiles ne facito tibi.

18 *Festum azymorum observato, septem dies vescitor azymis, quemadmodum præcepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib; quia ipso mense Abib egressus es ex Ægypto.

19 *Omne *masculum* aperiens vulvam, meum *est*: quare totius pecoris tui masculum separator, aperiens vulvam bovis aut parvę pecudis.

20 [e] Asinæ autem aperientem vulvam redimito parva pecude, quòd si non redimes ipsum, decollato: omnem primogenitum filiorum tuorum redimito, neque comparento *ulli* coram me vacui.

21 Sex diebus operaberis, die autem septimo cessato: *in ipsa aratione & in messe cessato.

22 Etiam festum septimanarum [f] feriator tibi, *festum* primitiarum messis triticeæ: & festum collectionis *in* revolutione cujusque anni.

23 *Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus ante conspectum domini Jehovæ Dei Jisraëlis.

24 Nam ejiciam gentes a conspectu tuo, & dilatabo terminum tuum: neque concupiscet quisquam terram tuam, cùm ascendes compariturus ante conspectum Jehovæ Dei tui ternis vicibus quotannis.

25 Ne jugulando *fundito* cum fermentato sanguinem sacrificii mei: neque pernoctato usque mane sacrificium festi Paschatis.

26 Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

27 Tum edixit Jehova Moschi, scribe tibi verba hæc: quia [g] ex præstituto horum verborum pango tecum fœdus & cum Jisraële.

28 Itaque fuit ibi cum Jehova quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedit, & aquam non bibit: dum inscripsit tabulis verba fœderis hujus, decem illa verba.

29 Fuit verò descendente Mosche e monte Sinai (erant autem duæ illæ tabulæ testimonii in manu Moschis, cùm descenderet ex illo monte) *ut ignoraret Mosche splendidā esse factam cutem faciei suæ, cùm ille loqueretur secum.

30 Quamobrem videns Aharon & omnes filii Jisraëlis Moschen, quòd ecce splēdida facta erat cutis faciei ejus, timebant accedere ad eum.

31 Sed revocante eos Mosche, reversi sunt ad illum Aharon & omnes principes in eo cœtu: & allocutus est eos Mosche.

32 Posteà demum accesserunt omnes filii Jisraëlis, quibus præcepit omnia quæ locutus fuerat Jehova secum in monte Sinai.

33 Donec autem absolvisset Mosche loqui cū eis, *imposuit faciei suæ velamen.

34 Cumq; veniret Mosche in conspectum Jehovę ad loquendū cum eo, amovebat illud velamen donec exiret: egressus verò sic eloquebatur filiis Jisraëlis id quod mādatum erat sibi.

35 Aspicientes enim filii Jisraëlis faciem Moschis, *videbant* splendidam factam esse cutem faciei Moschis: quapropter reponebat Mosche velamen illud super faciem suam, donec rediret locutum cum eo.

[a] Heb. *absolvendo non absolvit, subaudi, non absolventium, q. d. ita misericors, ut maneat justus.*

[b] Heb. *observa tibi, id est, ut tibi bono sit.*

[c] Heb. *post deos: sic deinceps.*

[d] Heb. *fusuræ vel fusionis.*

[e] Heb. *asini, genere epicœno.*

[f] Heb. *facito.*

suprà 23.18.

[g] Heb. *secundum os, metonymia frequens.*

ANNOTATIO.

1 Similes illis] *forma & amplitudine.* 2 Esto paratus] *id est, hodie illas expedi, ut cras mane ascendas.*

das. In vertice] *in ea rupe, de qua suprà 33.21 & 22.* 5 Jehova] *nubes ipsa, aspectabile signum præsentiæ ejus.* Inclamavit] *ut promiserat suprà 33.25.* 6 Jehova Jehova] *hac anaphora Mosche magis præsentiâ divinæ majestatis afficitur, ut se statim ad reverentiam humilitatemq; componat, ut fecisse dicitur infrà ver. 8.* 7 Visitans] *ut suprà 20.5.* 9 In medio nostri] *ut suprà 29.43. & sequentibus.* Nam populus durus] *tres redduntur causæ hujus petitionis: prima, a conditione populi, cùm durus sit populus, tali moderatore eget: secunda, a natura Dei, qualem prædicaverat suprà ver. 6. & 7. tertia, a beneficiis præteritis, & fœdere quo populum in hæreditatem asciverat.* 10 Pango fœdus] *acquiesco petitioni tuæ, & fœdus redintegro ea lege quam mox exprimam.* Mirabilia] *comprehendit omnia, quæ in gratiam illius populi cùm toto illo itinere, tùm in possessione & conservatione terræ promissæ facturus erat: de quibus ver. 11 & 24.* 12 Cave tibi] *conditiones fœderis quæ a populo requiruntur.* In laqueum] *ut suprà 23 33. & ver. 15. & 16. hic.* 14 Zelotes] *ut suprà 20.5.* 17 Deos fusiles] *species pro genere, sumpta occasione a vitulo quem fuderat Aharon, suprà 32. synecdoche.* 18 Festum azymorum] *fœderis ceremoniæ & exercitia repetuntur de quibus suprà 23.* 19 Omne masc.] *ut suprà 13.2.12. & sequent.* 21 In ipsa aratione] *id est, tempora opportunissima, atque in rebus humanæ vitæ summè necessariis opus intermittito ut sabbathum serves, suprà 31.13.* 22 In revolutione] *respectu proventuum, Jubilei, & remissionis terræ: vide suprà in 12 2.* 23 Tribus vicibus] *de quibus suprà 23. & Deut. 16.16.* 29 U. ignoraret] *vide 2. Cor. 3.* 33 Imposuit] *hujus interpretationis autorem Apostolum secuti summus. 2. Cor. 3.7.*

CAPUT XXXV.

Mosche sabbathi observatione inculcata oblationem a Deo imperatam indicit: eâq; collata a populo, artifices divinitus vocatos nominat.

1 CUM ergo' congregasset Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, edixit eis, hæ *sunt* illæ res quas præcepit Jehova ut faciatis.

2 'Sex diebus fiet opus, die autem unoquoquè septimo, esto vobis *dies* sanctus sabbathum quietis Jehovæ: quisquis fecerit in eo opus, morte plectitor.

3 'Ne accenditote ignem in ullis habitationibus vestris, die ullo sabbathi.

4 Prætereà allocutus est Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, dicendo, hæc *est* illa res quam præcepit Jehova, dicendo:

5 'Accipientes ex *iis quæ* penes vos *sunt* oblationem Jehovæ, cujuscunque [a] animus sponte moverit eum, afferto eam oblationem Jehovæ: aurum, & argentum, & æs,

6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive xylinum, sive *lanam* caprarum:

7 Et pelles arietum rubefactas, pellesq; melium, & ligna Schittim,

8 Et oleum ad luminare, odoramentaq; ad oleum unctionis, & ad suffitum aromata illa:

9 Et lapides sardonychas, & lapides [b] insitivos, pro ipso amiculo, & pectorali sacro.

10 '[c]Industrius autem ex vobis quisque, veniunto ut faciant quicquid præcepit Jehova:

11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen ejus ansulas ejus, & asseres ejus, transtilla ejus, columnas ejus & stylobatas ejus:

12 Arcam ipsam, vectesq; ejus, cum operculo propitiatorio, & velum' tegumenti:

13 Mensam & vectes ejus & omnia instrumenta, & panis faciei *instrumenta*,

14 Lychnuchumque luminaris & instrumenta ejus, ac lucernas ejus, & oleum luminaris:

15 Item altare suffitus & vectes ejus, & oleum unctionis, & suffitum aromaticum: &' tegmentum portæ ad portam tabernaculi:

16 Altare holocausti & cribrum æneum quod illi *erit*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrum & scapum ejus:

17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, & stylobatas ejus, & 'tegmentum portæ atrii:

18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum funibus suis:

19 'Vestes ministerii ad ministrandum in sancto, vestes sanctas Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio.

20 Tum egressi toto cœtu filiorum Jisraëlis, a conspectu Moschis,

21 Reversi sunt quisque quem 'extulit animus ejus: & quemcunque spiritus ejus sponte movit, afferentes oblationem Jehovæ, ad opus tentorii conventus & ad totum 'ministerium ejus, & ad vestes sanctas.

22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quemcunque sponte movit animus, afferebant *hæ quidem* fibulas & monilia & annulos & cingula pēdula, omnia supellectilia aurea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat* oblationē auri Jehovæ.

23 Item unusquisque quicquid præstò *fuit* penes se hyacinthinum, aut purpureum, aut coccineum dibaphum, sive linum xylinum, sive *lanam* caprarum, pellésque arietum rubefactas, & pelles melium afferebant.

24 Quisquis offerebat, oblationem argenti aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ: & penes quoscunque præstò *erant* ligna Schittim, pro toto opere illius ministerii attulerunt.

25 Præterea singulæ mulieres industriæ neverunt manibus suis, attuleruntq; netum hyacinthinum & purpureum & coccineū dibaphum & nativum xylinum.

26 Omnes etiam mulieres quas extulit animus earum *ad nendum* industriè, neverunt *lanam* caprarum.

27 Principes verò attulerunt lapides sardonychas & lapides insitivos, pro amiculo & pectorali sacro:

28 Et odoramentum & oleum, pro luminari & pro oleo unctionis, & pro suffitu aromata.

29 Omnes viri & mulieres, quos sponte movit animus ipsorum ad afferendum pro toto illo opere quod præceperat Jehova fieri per Moschen, attulerunt filii Jisraëlis voluntariam oblationem Jehovæ.

30 Tum dixit Mosche ad filios Jisraëlis, videte, 'vocavit Jehova nominatim Betzaleelem filium Uri filii Churis, e tribu Jehudæ:

31 Quem implevit Spiritu Dei, *quod* ad peritiam, ad intelligentiam & ad notitiam & ad omnem artem,

32 Ut excogitet res industriè inventas, & operetur

[a] Heb. *cor, sic deinceps.*

[b] Heb. *impletionum, sic ver. 27.*

[c] Heb. *sapiens corde: sic deinceps.*

[d] Heb. *omnis voluntarius corde.*

[e] Heb. *agitabat, species pro genere, synecdoche, ut infrà 38.24. & 29. & Num. 8. 11.*

retur in auro & in argento,& in ære,

33 Et in artificio gemmario ad inserendum, & in artificio lignario, operando omni arte[f] ingeniosissima:

34 Et animo ejus indidit ut docere possit, ipsi & Aholiabo filio Achisamaci e tribu Danis.

35 Implevit eos industria animi, ad faciendũ omne opus fabri, & opificis artificiosissimi, phrygionisque, & textoris, in hyacinthinis & in purpureis & in coccineis dibaphis & in nativo xylino, facturos omne opus & excogitaturos res industriè inventas.

36 [a]Facito hęc Betzaleel & Aholiab, & omnis vir industrius, quibus indidit Jehova peritiam & intelligentiam ut sciant facere totum opus ministeriale sanctuarii, secũdum omnia quæ præcepit Jehova.

[f] Heb. *excogitationis.*

ANNOTATIO.

1 Congregasset] *suprà* 34.32. 2 Sex diebus] *Jisraëlitis oblationem & artificibus opus imperaturus, mandatum de sabbatho repetit, ea de causa quam attigimus suprà* 31.13. 3 Ne accenditote] *eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis necessarios parate: vide suprà* 16.24. 5 Accipientes] *confer cum mandato Dei suprà* 25.2. 10 Industrius] *vide suprà* 31.6. 12 Tegumenti] *quo obtegebatur ingressus in sanctuarium.* 15 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus tabernaculi.* 17 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus atrii, de quo suprà* 27.16. 19 Vestes ministerii] *vide suprà* 31.10. 21 Extulit] *id est, excitavit ut non coactè sed liberaliter id faceret, ut planius sequentibus explicatur.* Ministerium ejus] *id est, vasa & instrumenta sacra.* 30 Vocavit] *de his vide suprà* 31.2. *& sequentibus.* 36 Facito] *hunc versum ad præcedentia pertinere, atque ita interpretandũ esse, adeò grammaticum est ut nihil suprà.*

CAPUT XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum, operimenta, vela, asseres, columnas, stylobatasque faciunt: & quia antè oblata materia satis erat, cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Mosche Betzaleelem & Aholiabum, & omnem virum[a] industrium cujus[b] animo indiderat Jehova peritiam, quemcunque extulerat animus ejus, ut accederet ad opus illud ad faciendum illud.

2 Qui cùm accepissent a conspectu Moschis omnẽ illam oblationẽ quam attulerant filii Jisciraëlis pro opere ministeriali sanctuarii ad faciendũ illud, tamen adhuc afferebãt ad eum voluntariam oblationem[c] singulo quoque mane.

3 Quapropter venientes periti illi omnes qui faciebant totum opus sanctuarii, quisque ab opere suo quod ipsi faciebant:

4 Allocuti sunt Moschen dicendo, excedunt populus afferendo: plus satis *est* hujus administrationis pro illo opere quod præcepit Jehova faciendum.

5 Tum præcepit Mosche ut[d] proclamarent in castris, dicendo, ullus aut ulla ne faciunto deinceps opus ad oblationem sanctuarii: sic cohibitus est populus ne afferret.

6 Nam illius [e]rei erat satis illis pro toto hoc opere ad faciendum illud, [f]adeoq; supererat.

7 Fecerunt itaq; industrius quisq; inter facientes hoc opus, tabernaculum illud e decem aulæis, xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, Cerubinis *referta*, opere artificiosissimo fecit ea.

8 Longitudo aulæi uniuscujusq; viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum cujusque aulæi, mensura eadem fuit omnibus his aulæis.

9 Et conjunxit quinque aulæa unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.

10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commissura: similiter fecit in ora cujusvis aulæi ulteriore, in commissura secunda.

11 Quinquaginta loramẽta fecit in aulæo primo, & quinquagena loramẽta fecit in extremitate cujusque aulæi quæ *erat* in commissura secunda: continuerunt hæc loramenta aulæa ipsa unum cum altero.

12 Factisq; quinquagenis ansulis aureis, conjunxit ista aulæa alterum alteri *inditis loramentis* in ipsas ansulas, ut esset ipsum tabernaculum unum.

13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut essent tentorium super ipsum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.

14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum, & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuscujusque, mensura eadem *fuit* undecim aulæis.

15 Conjunxitq; horum aulæorum quinque seorsim, & sex horum aulæorum seorsim.

16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi ulteriori in commissura secunda, & quinquagena loramenta aptavit oræ aulæi cujusque commissura secunda.

17 Similiter fecit ansulas æreas quinquagenas, ad conjungendum ipsum tentoriũ ut esset unũ.

18 Præterea fecit tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium supernè.

19 Item fecit asseres huic tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

20 Denũm cubitorum longitudo asseris, cubiti verò & dimidii cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

21 Binos cardines asseri unicuiq; scalari forma compositos unum ad alterum: sic fecit omnibus asseribus ipsius tabernaculi.

22 Fecit autem asseres istos huic tabernaculo viginti asseres ad plagã Australem dextrorsũ:

23 Et quadraginta stylobatas argenteos fecit sub viginti illis asseribus, duos stylobatas sub assere uno ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus.

24 Similiter in latere tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, fecit viginti asseres:

25 Et quadraginta stylobatas eorum argenteos, duos stylobatas sub assere uno, & duos stylobatas sub assere altero.

26 Angulis autem ipsius tabernaculi ad occidentem, fecit sex asseres:

27 Duos præterea asseres fecit ad antas angulares ipsi tabernaculo, in utroque angulo:

[a] Heb. *sapientem corde, sic deinceps.*
[b] Heb. *cordi.*
[c] Heb. *mane mane.*
[d] Heb. *facerent ut transiret vox.*
[e] Heb. *operis, ut Genes.* 33.14.
[f] Heb. *& superesse.* *Confer hæc omnia cũ mãdato Dei, suprà.*26.

28 Qui erant gemelliparæ infernè, pariterq; erant gemelliparæ ad verticem suum inditi annulo uno: sic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.

29 Sic erant octo asseres, & stylobatæ eorum argentei, sexdecim stylobatæ: g bini stylobatæ sub assere unoquoque.

g Heb. *duo stylobatæ, duo stylobatæ.*

30 Fecit etiā transtilla e lignis Schittim: quinq; pro asseribus primi lateris ipsius tabernaculi,

31 Et quinq; transtilla pro asseribus secundi lateris tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem versus.

32 Fecit autem transtillum horum medianum, quod transcurreret in medio ipsorum asserum, ab uno extremo ad alterum.

33 Asseres verò ipsos obduxit auro, & annulos eorū fecit ex auro, *qui essent* sedes ipsis transtillis, obduxit quoque ipsa transtilla auro.

34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo fecit illud Cerubinis *refertum*.

35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditq; eis quatuor stylobatas argenteos.

36 Item fecit tegumentū portæ ipsi tentorii ex hyacinthino & pupureo & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano:

37 Et columnas ejus quinque & uncos earum (obduxit tamen earum h epistylia, horumq; zonas auro) & stybolatas earum quinque, ex ære.

h Heb. *capita, id est, capitella.*

CAPUT XXXVII.

Betzaleel arcam, mensam, lychnuchum, thymiaterium, cum instrumentis ipsorum, oleum quoque unctionis, & suffitum aromaticum conficit.

Confer hæc cum mandato Dei suprà 25

1 ITEM fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine sua.

2 Eáq; obducta auro puro intrinsecus & extrinsecus, fecit ei limbum aureū circumquaque.

3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *essent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:

5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.

6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duûm cubitorum & dimidiati longitudine sua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine sua.

7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus ipsius operculi propitiatorii:

8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos istos in duabus extremitatibus ejus.

9 Ita ut essent Cerubini illi passis alis sursū, obtegentes alis suis operculum ipsum propitiatorium, & facie sua *obversa* unius ad alterum, versus ipsum operculum propitiatorium facies Cerubinorum essent.

10 Item fecit mensam illam e lignis Schittim: duûm cubitorum longitudine sua, & *unius* cubiti latitudine sua, & cubiti unius ac dimidiati altitudine sua.

11 Et obduxit eam auro puro, fecitq; ei limbū aureum circumquaque.

12 Facta quoque ei fascia palmari circumquaque, fecit limbum aureum fasciæ ejus circumquaque.

13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, indiditque annulos ipsos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.

14 E regione ipsius fasciæ fuerunt illi annuli, sedes vectibus ad portandum mensam.

15 Fecitq; vectes ipsos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum mensam.

16 Fecit quoq; instrumenta illa quæ imponerentur mensæ, scutulas ejus & acerras ejus & scopulas ejus & scutellas quibus tegeretur, ex auro puro.

17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, scapus ejus & *quisque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipso erant.

18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero:

19 Tres lances, speciem amygdalę referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus, & tres lances, speciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum, & calyculus: similiter sex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.

20 In ipso verò lychnuchi *scapo* quatuor lances, amygdalæ speciem referētia mala oblonga ejus & calyculi ejus:

21 Et malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum sub duobus ramis ex eo *prodeuntibus, nimirum* sub sex illis ramis prodeuntibus ex ipso:

22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipso, totus ille continente opere uno *fuit* ex auro puro.

23 Et fecit lucernas ejus septem, & forcipes ejus, & trullas ejus ex auro puro.

24 Talento auri puri fecit illum, & omnia instrumenta illius.

25 Item fecit altare ipsum suffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine sua, & unius cubiti latitudine sua, quadratum, & duûm cubitorum altitudine sua, ex ipso erant cornua ejus.

Confer hæc cū mandato suprà 30.

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateráque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitq; ei limbum aureum circumquaque.

27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut essent sedes vectibus ad portandum illud eis.

28 Fecit autem vectes ipsos e lignis Schittim, quos obduxit auro.

29 Fecit quoque oleum ipsum unctionis sanctæ, & suffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

CAPUT.

Caput XXXVIII.

Betzaleel altare holocausti, labrum, atriumq; cum ipsorum instrumentis facit: deinde metallorum ad opus sacrum oblatorum summa recensetur, & quid ex unoquoq; factum sit ostenditur.

Confer cum mandato Dei suprà 27.1.

1 ITEM fecit altare holocausti e lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine sua, & quinque cubitorum latitudine sua, quadratum, & trium cubitorum altitudine sua.

2 Factisque cornibus ejus, super quatuor angulos ejus ex ipso fuerunt cornua ejus, & obduxit illud ære.

3 Fecit etiam omnia instrumenta ipsius altaris, lebetes & palas & crateras & fuscinulas & forcipes, omnia instrumenta ipsius fecit ex ære.

4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, sub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte usque ad medium illius.

5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ænei, *ut essent* sedes vectibus illius.

6 Fecitque vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.

7 Et induxit illos vectes in annulos ipsos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.

Confer cum 30.18. suprà.

8 Item fecit labrum illud chalybeum & scapum ejus chalybeum, e *speculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus.

Confer cum cap.27.9. suprà.

9 Item fecit illud atrium: ad plagam meridianam dextrorsum tapetes ocellato illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

10 Columnas eorum viginti, & stylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonasq; illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & stylobatas earum viginti æneos, uncos calumnarũ zonasque illarum argenteas:

12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & stylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

13 Et ad plagam anteriorem orientem versus, quinquaginta cubitorum,

14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres, & stylobatas illarum tres,

15 Et a latere altero, hinc & inde ad portam ipsius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres.

16 Omnes tapetes ocellatos ipsius atrii circũquaque, e xylino internexo,

17 Et stylobatas ad istas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitæ zonis argenteis.

18 Tegumentum autem portæ ipsius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorũ, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e-regione tapetium ocellatorum cujusq; atrii:

19 Et columnas eorum quatuor cum stylobatis earum quatuor æneis, uncos earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum cum zonis earum ex argento:

20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum & ad atrium circumquaq; æneos.

21 *Ista *sunt* numerata* ipsius tabernaculi, tabernaculi testimonii, quæ numerata sunt [a] ex præstituto Moschis *ad* ministerium* Levitarum, [b]opera Ithamaris filii Aharonis sacerdotis:

[a] Heb. *secundum os.*
[b] Heb *per manum.*

22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis e tribu Jehudæ, fecit omnia quæ præceperat Jehova Moschi,

23 Et cum eo Aholiab filius Achisamaci de tribu Danis, faber quisque & ingeniosus artifex, phrygioq; in hyacinthino & in purpureo & in coccineo dibapho & in nativo xylino.

24 Totum illud aurum quod factũ est ad istud opus in toto opere sanctuarii: fuit ergo aurum [c]oblationis, *viginti novem talenta, septingenti triginta sicli, prout *est* siclus sacer.

[c] Heb. *agitationis, ut infrà ver. 29. vide suprà 35.22.*

25 Item argentum numeratorum e cœtu, *centum talenta, cum mille septingentis septuaginta quinq; siclis, prout *est* siclus sacer.

26 Didrachma [d] in singula capita, dimidium sicli prout *est* siclus sacer, cujusq; transeuntis ad numeratos a nato viginti annos & deinceps, *vimirum** sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta.

[d] Heb. *in cranium.*

27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad fundendum stylobatas sanctuarii & stylobatas veli, centum stylobatæ centum talentorum, talentum in stylobatam:

28 Ex mille verò septingentis septuaginta quinque *siclis*, fecit uncos singulis columnis, & obduxit epistylia earum, redimivitq; eas zonis.

29 Item æs oblationis septuaginta talentorũ, & bis mille quadringentorũ siclorum *pondere*:

30 Ex quo fecit stylobatas portæ tentorii conventus, & altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, & omnia instrumenta illius altaris:

31 Stylobatas quoq; ipsos atrii circumquaque, & stylobatas portæ ipsius atrii: omnes præterea paxillos tabernaculi, & omnes paxillos atrii circumquaque.

ANNOTATIO.

8 Speculis mulierum] *oblatis a mulieribus, quæ studio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.* 21 Ista] *quæ numerare incipit ver.23.* Ipsius tabernaculi] *ad conficiendum tabernaculum & res ad ipsum pertinentes.* Levitarum] *totius gentis Leviticæ, quæ postea in Levitas & Sacerdotes distributa est.* 24 Viginti novem] *auri summa superat pretium quinquies centies sexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.* 25 Centum tal.] *argenti summa superat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta septem dallerorum cum dimidio: siquidem dimidiatus dallerus sacrum siclum efficit: vide justam rationem in Gen.23.* 26 Sexcentorum] *qui numerus fuisse ostenditur Num.1.46.*

Caput XXXIX.

Quæ e xilino, auro & gemmis facienda erant, nimirum amiculum, pectorale sacrum, pallium, tunica, cidaris, tiara, baltheus, femoralia, & bractea ad Moschen afferuntur, & ab ipso probata narrantur.

1 ITEM

Confer cum cap. 28. supra.

1 ITEM ex illis hyacinthinis & purpureis & coccineis dibaphis fecerunt vestes ministerii, ad ministrandum in sancto, fecerunt quoque vestes sacras quæ *essent* Aharonis, sicut præceperat Jehova Moschi.

2 Fecit itaque amiculum illud, ex auro, hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo.

3 Ductis enim bracteis illius auri, sciderat *artifex* filamenta [a] ad inserendum inter hyacinthina ipsa, & inter purpurea, & inter coccinea dibapha, & inter nativum illud xylinum, opere artificiosissimo.

[a] Heb. *ad faciendum in medio hyacinth. &c.*

4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut duabus extremitatibus ejus conjungeretur.

5 Et cingula amictus ejus quæ in eo *erat*, prout *erat* opus ejus ex ipso fuit, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, quemadmodū præceperat Jehova Moschi.

6 Cumque aptassent lapides illos sardonychas circunclusos fundis aureis, insculptos sculpturis *tanquam* sigilli, de nominibus filiorum Jisraëlis:

7 Imposuit illos humeralibus hujus amiculi, *ut essent* lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

8 Item fecit sacrum illud pectorale opere artificiosissimo sicut opus amiculi, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Quadratum fuit, duplicatum, *sic* fecerunt pectorale illud sacrum, spithamæ longitudine sua, & spithamæ latitudine sua, duplicatum.

10 Inseruerunt q; ei quatuor ordines lapidum: ordinē, pyropum, topazium, & smaragdum, hunc ordinem primum.

11 Et hunc ordinem secundum, Chrysoprasum, Sapphirum, & adamantem.

12 Hunc quoq; ordinem tertium, cyanum, achatem, & amethystum.

13 Hunc deniq; quartum ordinem, beryllum thalassium, Sardium, & jaspidem: circumclusos fundis aureis insitionibus suis.

14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorū Jisraëlis erant duodecim de nominibus eorum, sculpturæ *tanquā* sigilli, cuiq; de nomine illius, pro duodecim tribubus.

15 Et fecerunt in isto pectorali sacro, catenas æquabiles opere tortili ex auro puro.

16 Factisque duabus fundis aureis, & duobus annulis aureis, posuerunt duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.

17 Indideruntque duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis, in extremitatibus illius pectoralis sacri.

18 Duas verò *alias* extremitates istarum duarum tortilium catenarum apponentes duabus illis fundis, indiderunt humeralibus ipsius amiculi, *ut esset* ante faciem ejus.

19 Fecerunt quoque duos annulos aureos, quos apposuerunt duabus extremitatibus pectoralis illius sacri, intrinsecus in ora ejus, quæ *est* ad latus ipsius amiculi.

20 Similiter fecerunt duos annulos aureos, quos apposuerunt duobus humeralibus illius amiculi infernè ante faciem ejus, e regione *alterius* commissuræ ejus, a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.

21 Ita sustulerunt pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illius amiculi vitta hyacinthina, ut esset super cingulam ipsius amiculi, neque separaretur pectorale illud sacrum ab ipso amiculo: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

22 Item fecit pallium illud amiculi, opere textili, totum hyacinthinum.

23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os loricæ, limbum ori ejus circumquaque, ne laceraretur.

24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, filis internexis.

25 Factisq; tintinnabulis ex auro puro, posuerunt tintinnabula hæc inter malogranata, in fimbriis ipsius pallii circumquaque inter malogranata illa:

26 Tintinnabulum deinde malogranatū, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaq;, administrandū, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

27 Item fecerunt tunicas illas e nativo xylino, opere textili, Aharoni & filiis ejus:

28 Et cidarin illam e nativo xylino, & [b] tiaras illas ornamentorum e nativo xylino, & femoralia linea e nativo xylino internexo:

[b] Heb. *ornamenta tiararum: hypallage.*

29 Et baltheum illum e xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, opere Phrygiano: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

30 Item fecerunt bracteam coronamenti sancti ex auro puro, cui inscripserūt inscriptionē sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipsi supernè: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

32 Absoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus (quod facientes filii Jisraëlis, secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, sic fecerant)

33 Attulerūt tabernaculum illud ad Moschen, tentorium ipsum & omnia instrumenta ejus, ansulas ejus, asseres ejus, transtilla ejus, columnasque ejus, & stylobatas ejus:

34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium, & velum tegumenti:

35 Arcam ipsam testimonii & vectes ejus, & operculum illius propitiatorium:

36 Mensam cum omnibus instrumentis ejus, & panis faciei *instrumenta*,

37 Lychnuchum illum purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas, & omnia instrumenta ejus, & oleum luminaris:

[c] Heb. *aptationis.*

38 Et altare aureum & oleum unctionis & suffitum aromaticum, & tegumentum portæ ipsius tentorii:

39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrū & scapum ejus:

40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & stylobatas ejus, & tegumentum ad portam atrii, funes ejus & paxillos ejus, denique omnia instrumenta ministerialia ipsius tabernaculi, pro tentorio conventus:

41 Vestes ministerii ad ministrandum in sanctuario, vestes sacras pro Aharone sacerdote, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio:

42 Secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi,

Moschi, sic fecerant filii Jisraëlis totum illud opus.

43 Cumque videret Mosche totum illud opus quòd ecce fecerant illud, & quemadmodum præceperat Jehova sic fecerant, benedixit [a] eis Mosche.

ANNOTATIO.

37 Purum] *ex auro puro, ut suprà 31.8 synecdoche.* 41 Vestes ministerii] *vide suprà 31.10.* 43 Eis] *qui obtulerant, & qui ex rebus oblatis ea quæ mandaverat Deus perfecerant.*

CAPUT XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio, divina approbatio per aspectabilem descensum gloriæ Dei, & profectionum ratio describitur.

1 ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Tempore mensis primi, primo die ejus mensis, erigito tabernaculum, tentorium conventus.

3 Tum ponito ibi arcam ipsam testimonii, & obtegito eam arcam [a] illo velo.

4 Deinde inferto mensam illam [b] quam instruas, inferto quoque lychnuchum illum, & accendito lucernas ejus:

5 Et ponito altare illud aureum ad suffitum coram arca ipsa testimonii: tunc apponito [a] tegumentum portæ ipsi tabernaculo.

6 Posteà ponito altare holocausti ante portam tabernaculi, tentorii conventus.

7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus & inter hoc altare, ubi ponas aquam.

8 Postremò ponito atrium circumquaque, & apponito [a] tegumentum portæ ipsi atrii.

9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipsum & quicquid *erit* in eo, sic sanctificabis ipsum & omnia instrumenta ejus, ut sit res sancta:

10 Ungito quoque altare holocausti & omnia instrumenta ejus, sic sanctificabis ipsum altare, ut sit altare illud res sancta sanctarum:

11 Ungito etiam labrum ipsum & scapum ejus, sic sanctificabis ipsum.

12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:

13 Et induto Aharone vestibus sacris, ungens eum sanctificato eum ut sacerdotio fungatur mihi,

14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,

15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut sacerdotio fungantur mihi: sic fiet ut sit illis hæc unctio eorum [a] in sacerdotium perpetuum, per generationes eorum.

16 Quod fecit Mosche, secundum omnia quæ præceperat ei Jehova, sic fecit.

17 Fuit enim ipso mense primo, anno [a] secundo, primo die mensis, ut erigeretur tabernaculum.

18 Nam erexit Mosche tabernaculum: positisq; stylobatis ejus imposuit asseres ejus, & apposuit transtilla ejus, ac erexit columnas ejus.

19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipso, cui imposuit tegmen ipsius tentorii supernè, quemadmodū præceperat Jehova Moschi.

20 Acceptumq; ponens testimonium in arca illa, apposuit vectes arcæ, & imposuit operculum propitiatorium arcæ illi supernè:

21 Posteà intulit arcam in tabernaculum & apposuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipsam testimonii, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

22 Item posuit mensam in tentorio conventus, in latere tabernaculi Aquilonem versus extra velum illud:

23 Quam instruxit instructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

24 Similiter posuit lychnuchum in tentorio cōventus e-regione illius mensæ, in latere altero tabernaculi Meridiem versus:

25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

26 Posuit etiam altare aureum in tentorio cōventus, ante velum ipsum:

27 Et adolevit in eo suffitum aromaticum, quēadmodum præceperat Jehova Moschi.

28 Apposuitque tegumentum portæ, ipsi tabernaculo.

29 Item altare holocausti posuit ad portam tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit in eo holocaustum & munus, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

30 Et posuit labrum inter tentorium conventus & inter altare istud, ubi posuit aquam ad lavandum:

31 Laveruntq; ex eo [a] Mosche, [a] deinde Aharon & filii ejus, manus suas & pedes suos.

32 Cùm ingressuri erant in tentorium conventus, & cùm accessuri erant ad ipsum altare, lavabant, quemadmodū præceperat Jehova Moschi.

33 Deniq; erecto atrio ipso circa tabernaculū & altare illud, apposuit tegumentum portę ipsius atrii: sic absolvit Mosche opus illud.

34 Tunc operuit [a] nubes illa tentorium cōventus, & gloria Jehovæ [a] implevit tabernaculum:

35 Adeò ut non posset Mosche ingredi in tentoriū conventus, cùm incubuisset illi nubes: nā gloria Jehovæ implebat ipsum tabernaculum.

36 Cùm autem sustollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiscebantur filii Jisraëlis [a] in omnibus profectionibus suis:

37 Sin autem non sustollebatur nubes illa, neq; ipsi proficiscebantur, usque ad diem quo sustollebatur illa.

38 [a] Nubes enim Jehovæ erat super ipsum tabernaculum interdiu, ignis verò noctu ibidem, in oculis totius familiæ Jisraëlis, omnibus profectionibus eorum.

[a] Heb. *die, synecdoche.*

[b] Heb. *cujus dispones dispositionem, id est, res ex mandato disponendas suprà 25.29.*

ANNOTATIO.

3 Illo velo] *quo definitur sanctum sanctorum, intima pars tabernaculi.* 5 Tegumentum] *quo sanctum altera tabernaculi pars definitur.* 8 Tegumentum] *quo terminatur atrium altera pars ac velut sepes tabernaculi, quæ sine tecto erat.* 15 In sacerdotium perpetuum] *videlicet ut non esset opus unctionem repetere ad consecrandum eorum posteros in sacerdotes; ungebantur enim postea summi sacerdotes*

tantum, quamobrem hi soli dicuntur uncti Levit. 4.3. 17 Secundo] *ab exitu ex Ægypto.* 31 Mosche] *cùm ingrederetur sacerdotii munus obiturus, usque dum Aharonem & filios plenè consecravisset, & omnia sibi imparata in tabernaculo effecisset.* Deinde Aharon] *quoties illis sacerdotio fungendum erat.* 34 Illa nubes] *de qua suprà* 13.21. *& alibi sæpe.* Implevit] *singulari quadam ratione, & aspectabili symbolo, cum primùm eò descenderet.* 36 In omnibus] *id est, ubicunque essent, hoc signo intelligebant sibi proficiscendum esse.* 38 Nubes] *vide suprà* 13.21. *&* 22.

TERTIUS LIB. MOSCHIS,

SIVE

Leviticus.

TERTIUS *liber pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni secundi post exitum ex Aegypto, erecto jam tabernaculo, usque ad principium secundi mensis ejusdem anni: imprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.*

Caput I.

Lex de voluntario holocausto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu sit offerendum.

1 INCLAMAVIT autem Moschen: deinde allocutus est Jehova eum e tentorio cōventus, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quisque cùm offeret e vobis oblationem Jehovæ, ex jumentis, *hoc est* ex bobus aut ex [a] ovibus sive capris offertote oblationem vestram.

3 Si holocaustum erit oblatio ejus e bobus, [b] maris integri offerto illam: ad portam tentorii conventus offerto illam, pro voluntate sua coram Jehova.

4 Et nititor manu sua super caput holocausti sui, ut sit acceptum pro ipso ad expiandum ipsum.

5 Ac jugulato [c] subrumum illum *juvencum* coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis sacerdotes sanguinem, spargunto sanguinem illum circumquaque super illud altare quod *est* ad portam tentorii conventus.

6 Deinde nudato *pelle* illud holocaustum, & dividito illud in membra sua.

7 Tunc componentes filii Aharonis sacerdotes ignem, struunto ligna super ignem illum.

8 Postea disponunto filii Aharonis sacerdotes membra illa cum capite & adipe, super illa ligna quæ fuerint apposita igni, qui *est* super altare illud.

9 Cùm intestina ejus & crura ejus laverit aqua: sic adolebit sacerdos ea omnia in illo altari, holocaustum, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

10 QUÒD si e grege oblationem suam, ex ovibus aut ex capris *offeret* in holocaustum, maris integri offerto eam.

11 Jugulatoq; illam ad latus illius altaris versus Aquilonem coram Jehova: & sparguntо filii Aharonis sacerdotes sanguinem ejus super altare illud circumquaque.

12 Divisaque illa in membra sua cum capite ejus & adipe ejus, disponito ea sacerdos super illa ligna quæ fuerint apposita igni qui *est* super illud altare.

13 Cùm intestina cruráque laverit aqua: sic offerens sacerdos ea omnia adolebit in ipso altari, holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

14 SIN AUTEM ex aliqua volucri holocaustum oblationem suam *offerat* Jehovę, tum offerto e turturibus, aut e pullis columbæ oblationem suam.

15 Quam admovens sacerdos ad ipsum altare, ungue secabit caput ejus adolebitq; in illo altari, cùm expressus fuerit sanguis ejus ad parietē ipsum altaris.

16 Et amota ingluvie ejus cum sordibus ejus, projecerit eam juxta altare illud orientem versus ad locum cineris:

17 Fideritque ipsam continentibus alis ejus quas non separabit, sic adolebit eam sacerdos in ipso altari super ea ligna quę fuerint apposita igni: holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovę.

[a] *Hebræa vox unica utramque speciem complectitur, quas evidentiæ causa expressimus.*
[b] Heb. *marē integrum per appositionem, ut ver.* 10.
[c] Heb. *filium bovis.*

ANNOTATIO.

1 Inclamavit autem Moschen] *foris manentem, quia præ gloria Dei implente tabernaculum non potuit Mosche ingredi tentorium, Exod.* 40.34. *inclamavit autem, ut vocem suam e tabernaculo sonantem, & leges ferentem de sacrificiis attentè audiret.* 2 Oblationem] *voluntariam, ut ostendit finis versic.* 3. Ex bobus aut] *inter animalia terrestria hæ tres solæ species sacrificiis aptæ erant.* 4 Nititor] *vide*

vide in Exod.29.10. Sit acceptum] *offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum sacrificium: vide infrà 7.8.* 5 Jugulato] *videlicet is qui offert, ut in sequentibus sacrificiis omnibus accipiendum: quod ostenditur infrà 7.20.* 7 Ignem] *illum videlicet qui cœlitus demissus est cùm in eo primùm offerretur, infrà 9.24. & qui posteà ex Dei mandato semper alendus erat in eo altari ad res sacras, infrà 6.5.& 6.* 9 Cùm intestina] *nam hæc quoq; lota cum reliquis holocausti partibus erant igne consumenda: unde holocaustum & sacrificium igne absumptum dicitur Exod.29.18. & hîc passim.* Versus aquilonem] *quod etiam de priore ἀναλογικῶς intelligendum est suprà ver.5.* 11 Coram Jehova] *id est, ad portam tentorii conventus, suprà ver.3.* 14 E turturibus] *quæ duæ tantùm species volucrium aptæ erant communibus sacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leproso infrà 14.* 16 Sordibus] *visceribus, quæ transmissas ab ingluvie sordes excipiunt: synecdoche.* Orientem versus] *longissimè a sancto sanctorum, ad reverentiam majestatis Dei.* Ad locum cineris] *in quo is qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut posteà efferrentur extra castra: quod docetur infrà 4.12. & 6.3.& 4.* 17 Separabit] *a reliquo trunco.*

CAPUT II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torrefactarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiscendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo sale.

1 CUJUSVIS autem animæ, cùm offeret oblationem [a]muneris Jehovæ, e simila esto oblatio, cui superfundito oleum & apponito thus:

2 Sic afferto illud ad filios Aharonis sacerdotes, & accipito inde plenum pugillum suum e simila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum toto thure ejus: adoletoque sacerdos suffimentum ejus in ipso altari, munus igne absumptum odoris grati Jehovæ.

3 Quod autem remanserit ex isto munere, esto Aharonis & filiorum ejus: res sancta sanctarum est ex igne absumptis Jehovæ.

4 QUÒD si offeret oblationem muneris, coctum *aliquid* furno, sunto e simila placentæ azymæ mixtę oleo, aut lagana azyma uncta oleo.

5 QUÒD si munus ad sartaginem coctum sit oblatio tua, e simila azyma mixta oleo esto.

6 Secato illam in frusta, postquam effuderis super eam oleum: munus est.

7 SIN AUTEM munus [a]cacabi sit oblatio tua, e simila cum oleo conficitor.

8 Tum afferto munus ipsum quod fuerit cõfectum [a]ex istis Jehovæ: quo oblato sacerdoti, admoveto *sacerdos* illud ad altare:

9 Et tollens sacerdos de munere isto [a]suffimentum ejus, adoleto in altari illo, igne absumptum, munus odoris grati Jehovæ.

10 Quod autem remanserit ex isto munere, esto Aharonis & filiorum ejus: res sancta sanctarum ex igne absumptis Jehovę.

11 [a]NULLUM munus quod offeretis Jehovæ conficitor fermentatum: nam ex nullo fermento, & ex nullo [a]melle adolere poteritis igne absumendum munus Jehovæ.

12 In oblatione primitiarum offeretis ea *fermentata* Jehovæ: sed ad hoc altare ne offerunto in odorem gratum.

13 [a]Omnem autem oblationem muneris tui sale salito: [a]neque cessare finito salem fœderis Dei tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerto salem.

14 QUÒD si offeras munus primitiarum Jehovæ, aristas recentes tostas igne, [a]quod contusum fuerit e spicis virentibus, offerto munus primitiarum tuarum.

15 Cui addito oleum, & imponito ei thus: munus est.

16 Sic adolebit sacerdos suffimentum ejus ex [b]eo contuso, & ex oleo ejus cum toto thure ejus: munus igne absumptum est Jehovæ.

[a] Heb. *confusionem spicæ virentis, id est, ex aristis grana torrefacta & tusa: metonymia.*

[b] Heb. *contusione ejus, ut suprà ver.14.*

ANNOTATIO.

1 Muneris] *donum intellige ex rebus inanimatis ad oblationem aptis: in hoc autem cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis versibus de crudo munere.* 7 Cacabi] *profundi vasis, in quo res coquuntur liquore mersæ.* 8 Ex istis] *tostis, frixis, aut elixatis.* 9 Suffimentum] *partem illam quam pugillo a sacerdote accipi jussit, ut Deo igne absumatur, suprà ver.2.* 11 Nullum munus] *voluntarium: nam in eucharisticis sacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà 7.13. & in primitiarum oblatione duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà 23.20. & proximè sequente ver.* Melle] *nam mel quoque fermentandi vim habet, teste Abben Hhezra.* 13 Omnem autem] *mandatum est universale: ex quo admonet Christus Marc.9.49. ut ad æternam & incorruptam fœderis observationem sanctitatemq; comparemur, oblationum exemplo quæ sine sale ingratæ erant.* Neque cessare sin.] *id est, in te ipso semper habeto fœdus meum quo velut sale conditus sis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi sunt mihi.* *Translata locutio a sensibus ad animum.*

CAPUT III.

Lex de sacrificiis privatorum eucharisticis, ex tribus quadrupedum generibus.

1 QUÒD si sacrificium [a]eucharisticum oblatio ejus *erit*, cùm ex bobus offert sive marem sive fœminam, integram offerto eam coram Jehova.

2 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, mactato illam ad portam tentorii conventus: funduntoque filii Aharonis sacerdotes sanguinem illius super ipsum altare circumquaque.

3 Posteà offerto *sacerdos* de sacrificio hoc eucharistico igne absumendum Jehovæ, adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis.

4 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos [b]*pertinentem* usque ad ilia & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus au-

[a] Heb. *eucharistiarum.q.d.retributionum.*

[b] Heb. *qui usque ad ilia & sic deinceps*

ferto illud.

5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari, una cum holocausto quod *erit* super illa ligna quæ fuerint imposita igni: igne absumptum est, odoris grati Jehovæ.

6 QUÒD si e grege erit oblatio ejus in sacrificium eucharisticum Jehovæ, marem aut fœminam, integram offerto eam.

7 Si ovem offert oblationem suam, tum offerto illam coram Jehova:

8 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoq; filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.

9 Posteà offerto de sacrificio hoc eucharistico igne absumendum Jehovæ, adipem ejus, caudam ipsam integram, quam ad orthopygium auferet, & adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis.

10 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus auferto illud.

11 Quod adoleto sacerdos in eo altari: cibus *est* igne absumptus Jehovæ.

12 SIN AUTEM capra erit oblatio ejus, tum offerto illam coram Jehova:

13 Et nitens manu sua super caput ejus, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoque filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.

14 Posteà offerto de ea oblatione sua igne absumendum Jehovæ, adipem illū qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis.

15 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus auferto illud.

16 Quæ adoleto sacerdos in eo altari: cibus igne absumptus in odorem gratum, ″ omnis adeps Jehovę *esto*.

17 Statuto perpetuo per generationes vestras ″ in omnibus habitationibus vestris, nullū adipem, & nullum sanguinem comeditote.

ANNOTATIO.

16 Omnis adeps] *hoc quoque mandatum generale est, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec afferenti nec offerenti cedat, sed Deo sit sacer. Est autem adeps non quodvis pingue, sed musculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis est.* 17 In omnibus] *hoc est, non tantùm animalium mactatorum in publico ad sacrificia, sed etiam in vestris habitationibus ad privatos usus vestros, in universum esu adipis & sanguinis vobis interdico: vide 1. Schem. 14. 33.*

CAPUT IIII.

Lex de sacrificiis pro peccatis errore commissis a summo sacerdote, Ecclesia, Principe, & privato e vulgo.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [a] quisque cùm peccaverit per errorem præter omnia mandata Dei *peccatis* quæ non sunt facienda, & fecerit præter unum ex illis mandatis:

3 Si sacerdos ille qui ″ unctus est peccaverit ″ in reatum populi, tum offerto propter peccatum suum quo peccavit, juvencum [b] subrumum integrum Jehovę in ″ peccatum.

4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii conventus coram Jehova, nititor manu sua super caput ipsius juvenci, & jugulato juvencum illum coram Jehova:

5 Deinde accipiens ipse sacerdos unctus de sanguine illius juvenci, inferto eum in tentorium conventus,

6 Et intingens sacerdos ipse digitum suum sanguine illius, aspergito de sanguine illo septem vicibus coram Jehova, ante velum sanctuarii:

7 Ponito quoque sacerdos de sanguine illo super cornu altaris suffitus aromatici coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem juvenci effundito versus fundamentum altaris holocausti, quod *est* ad portam tentorii conventus:

8 Præterea totum adipem illius juvenci pro peccato auferto ab eo, adipē qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis,

9 Ambosq; renes & adipem qui *erit* super illos [c] *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur cum renibus auferto illud,

10 Sicut aufertur ex bove sacrificii [d] eucharistici: quæ adoleto sacerdos in altari holocausti.

11 Pellem verò juvenci illius & totam carnem ejus cum capite ejus & cum cruribus ejus, intestinaq; ejus, & fimum ejus,

12 Denique totum illum juvencum efferto extra castra ad locum mundum, ad locum [e] ubi effunditur cinis, & comburito eum super ligna igne: in loco ubi effunditur cinis comburitor.

13 QUÒD si totus cœtus filiorum Jisraëlis erraverint, & abdita sit res ab oculis ipsius Ecclesiæ, fecerintq; aliquid præter ullum pręceptorum Jehovæ, eorum quæ non sunt facienda, ita ut rei sint:

14 Cùm innotuerit peccatum quo peccaverint contra *mandatum* illud, tunc offerentes Ecclesia juvencum subrumum in peccatum adducunto eum ante tentorium conventus:

15 Nituntorq; seniores ipsi cœtus manibus suis super caput illius juvenci coram Jehova, & jugulanto juvencum illum coram Jehova:

16 Deinde inferto sacerdos ipse unctus de sanguine illius juvenci in tentorium conventus:

17 Et intingendo sacerdos ipse digitum suum *accipiens* de illo sanguine, aspergito septem vicibus coram Jehova ante velum ipsum:

18 De eodem quoque sanguine ponito super cornua illius altaris quod *est* coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti quod *est* ad portam tentorii conventus:

19 Præterea totum adipem illius auferens ex illo, adoleto in isto altari.

20 Deniq, facito juvenco illo quemadmodū facit juvenco pro peccato suo, sic facito eo: ita expiabit

[a] Heb. *animæ*.

[b] Heb. *filium bovis, & sic deinceps*.

[c] Heb. *qui usque ad ilia, ut suprà 3. 4.*

[d] Heb. *eucharistiarum, ut suprà 3. 1. & sic deinceps*.

[e] Heb. *effusionis cinerum*.

expiabit eos sacerdos ille & remittetur eis.

21 Efferto verò juvencum illum extra castra,& comburito illum quemadmodum comburit juvencum illum *priorem: peccatum Ecclesiæ est.

22 Cùm princeps peccaverit, & fecerit aliquid præter ullum mandatorū Jehovæ Dei sui, eorum quę non sunt facienda, per errorem ita ut reus sit,

23 Et notum factum fuerit peccatum ejus quo peccavit contra illud, tunc adducito oblationē suam, hircum caprarum marem integrum:

24 Et nititor manu sua super caput illius hirci, & jugulato illum in loco ubi jugulat *sacerdos* *holocaustū ipsum coram Jehova: peccatum est.

25 Deinde accipiens sacerdos ipse de sanguine istius peccati digito suo, ponito super cornua altaris holocausti: reliquum verò sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti.

26 Præterea totum adipem ejus adoleto in isto altari sicut adipem sacrificii *eucharistici: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus, & remittetur ei.

27 Quod si unus [f] quispiam peccaverit per errorem ex [g] vulgo, faciendo aliquid præter mandata Jehovæ, eorum quæ non sunt facienda, ita ut sit reus,

[f] Heb. *anima*
[g] Heb. *de populo terræ.*

28 Cùm notum factum fuerit ei peccatum ejus quo peccavit, tum adducito oblationem suam capram e capris integram fœminam pro peccato suo quo peccavit:

29 Et nititor manu sua super caput istius peccati, & jugulato peccatum illud in loco holocausti.

30 Deinde accipiens sacerdos de sanguine ejus digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum istius altaris.

31 Præterea totum ejus adipem auferens sicut aufertur e sacrificio eucharistico adeps, adoleto eum sacerdos in ipso altari, in odorem gratum Jehovæ: sic expiabit eum sacerdos, & remittetur ei.

32 Sin autem ovem adducet oblationem suam pro peccato, fœminam integram adducito eam:

33 Et nititor manu sua super caput illius peccati, & jugulato illam pro peccato in loco ubi jugulat sacerdos holocaustum ipsum.

34 Deinde accipiens sacerdos de sanguine illius peccati digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum illius altaris.

35 Præterea totum ejus adipem auferens sicut aufertur adeps ovis e sacrificio eucharistico adoleto *eos sacerdos in altari illo super *igne consumpta Jehovæ: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

ANNOTATIO.

3 Unctus] *id est, summus: nam is solus postea ungebatur: vide in Exo.* 40.15. In reatum] *id est, populum inducens in reatum, sive doctrina sive exemplo materiam ei prębens peccandi: similis locutio est* 1. *Chro.* 21. 3. Peccatum] *hostiam pro peccato, sic in sequentibus: metonymia.* 12 Ubi effunditur cinis] *deportatus e loco sacro: nam extra castra ultimam cinerariam esse oportebat a priore distinguendam, cujus meminit suprà* 1.16. 21 Priorem] *pro peccato suo, suprà ver.*12. 24 Holocaustum ipsum] *juge, de quo Exod.* 29.38. *sic vocatur* κατ' ἐξοχὴν *passim, ut infrà ver.* 33. 26 Eucharistici] *de quo suprà* 3.5. *& sequentibus.* 35 Eos] *adipes tam holocausti quàm sacrificii eucharistici.* Igne consumpta] *id est, holocausta quotidiana, & alia adventitia: nam unum altare omnibus istis sacrificiis erat commune quæ in atrio consumebantur.*

CAPUT V.

Leges de dissimulante blasphemiam proximi, de immundo ex immundorum contactu, de temerè jurante, de eo qui res sacras imminuit per errorem sive facti sive juris, & de eo qui de-industria mentitur proximo post illatum damnum.

1 ITem cùm peccaverit [a] quispiam, & audierit vocem blasphemiæ, cujus ipse *testis sit, sive viderit sive *cognoverit, si non *indicet, utique *feret iniquitatem ejus.

[a] Heb. *anima*

2 Aut cùm quispiam tetigerit rem ullam immundam, aut cadaver feræ immundæ aut cadaver jumenti immundi aut cadaver reptilis immundi: *etsi abditum fuit ab eo, ipse tamen immundus est & reus.

3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis, *secundum omnem immunditiam ejus qua fit immundus, sive abditum fuerit ab eo sive ipse noverit, reus tamen est.

4 Aut cùm quispiam juraverit *effutiendo labiis suis se malè aut benefacturum, secundum omnia quæ effutire solet homo juramento, & *abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit se reum esse unius ex istis:

5 Tum esto, quia reus est unius ex istis, ut id *confiteatur in quo peccavit:

6 Itaque adducito *reatū suum Jehovæ propter peccatum suum quo peccavit, fœminam e grege ovem aut capram e capris in reatum: ita expiabit eum sacerdos a peccato suo.

7 Quòd si non adipiscatur manus ejus [b] quod satis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc adferto reatum suum quo peccavit, duos turtures aut duos pullos columbæ Jehovę, unum in peccatum, & alterum in holocaustum.

[b] Heb. *sufficientiam parvæ pecudis: sic ver.* 11.

8 Quibus allatis ad sacerdotem, offerto eum qui *est* in peccatum prius, & ungue secato caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut non *separet.

9 Et aspergito de sanguine illius peccati super parietem altaris, quod verò remanserit de illo sanguine exprimitor versus fundamentum illius altaris, peccatum est.

10 Ex altero autem conficito holocaustum *pro more: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

11 Quòd si non assequatur manus ejus duos turtures aut duos pullos columbæ, tunc adferto oblationem suam qui peccavit, *decimam Ephæ similæ in peccatum: *ne addito ei oleum, neque imponito ei thus, quia peccatum est.

12 Qua allata ad sacerdotem, accipito ex ea sacerdos plenum pugillum suum *in* suffimentum ejus, & adoleto in ipso altari super igne absumpta Jehovæ: peccatum est.

13 Ita expiabit eum sacerdos a peccato suo quo

quo peccavit de aliquo ex iſtis, & remittetur ei: eſto autem *reliquum* ſacerdotis, "ſicut muneris *reliquum*.

14 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

15 Cum quiſpiam fefellerit falſitate aliqua & peccaverit per errorem *minuens* e rebus ſacris Jehovæ, tunc afferto reatum ſuum Jehovæ arietem integrum e grege, "cum æſtimatione tua, *id eſt*, [c] ſiclis argenteis prout eſt ſiclus ſacer, pro reatu.

[c] Heb. *argento ſiclorum: hypallage.*

16 Sic quod peccavit *minuens* e re ſacra rependito, & quintam partem ejus ſuperaddito ei & dato illud ſacerdoti: ita ſacerdos expiabit eum per arietem illum reatus, & remittetur ei.

17 QUÒD ſi quiſpiam quando peccavit, "ita fecit præter ullum mandatorum Jehovæ eorum quæ non ſunt facienda, ut neſciret *faciendum non eſſe* & reus fieret, nihilominus feret iniquitatem ſuam.

18 Quapropter adducito arietem integrum ex ovili cum æſtimatione tua pro reatu ad ſacerdotem: ita expiabit eum ſacerdos ab errore ſuo quo erravit cùm ipſa neſciret, & remittetur ei.

19 Reatus eſt, [d] omnino reum ſe fecit Jehovæ.

[d] Heb. *reum faciendo, reum ſe fecit.*

20 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

21 Cum quiſpiam peccaverit & fefellerit falſitate" contra Jehovam, mentitus contra proximum ſuum de depoſito aut de [e] ſocietate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit proximum ſuum:

22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa, aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex omnibus quas facere poteſt homo peccando in eis:

23 Tum eſto quia peccavit & reus eſt, ut reſtituit" rapinam ipſam quam rapuit aut ipſam [f] rem dolo interverſam, aut depoſitum ipſum quod apud ſe depoſitum fuerat, aut ipſam rem amiſſam quam invenit:

24 Aut de quocunque juraverit mendaciter, "rependito illud [g] quanti fuerit & quintam ejus ſuperaddito ei: ei cujus eſt dato illud" quo die [h] reus peractus eſt:

25 Deinde reatum ſuum afferto Jehovæ, arietem integrum ex ovili cum æſtimatione tua, in reatum ad ſacerdotem.

26 Ita expiabit eum ſacerdos coram Jehova, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus quæ fecerit, [i] reatum obeundo in eo.

[e] Heb. *compoſitionem manus, videlicet cujuſq; ſocietatem cum altero ineuntis: Synecdoche, dexteras jungendi ritus pro conſociatione, ut Galat. 2.9. quæquam poteſt latiùs accipi pro omni negotiorum geſtione, procuratione, & aliis bonæ fidei adminiſtrationibus, ubi quis manum apponit ad rē proximi.*

[f] Heb. *fraudē qua fraudavit.*

[g] Heb. *ſecundum caput ejus, id eſt, ſummam vel ſortem.*

[h] Heb. *reatus ſui.*

[i] Heb. *in reatu in eo.*

ANNOTATIO.

1 Teſtis] *Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui teſtimonium a ſe in judicio ſub religione jurisjurandi petitum ex veritate non præſtat: ſed quia adjunctæ leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communiſque omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blaſphemantem, ſed de induſtria vel imprudentia peccatum ejus diſſimulat. eſt itaque hîc lex de correctione proximi, ut infra* 19. 17. Cognoverit] *auditione.* Indicet] *et qui peccavit, fraternè eum admonendo.* Feret iniq.] *id eſt, illius peccati reus erit.* 2 Etſi abditum] *id eſt, etiam ignorans contactu horum polluitur.* 3 Secundum omnem imm.] *cujus genera explicantur infra* 11. 12. 13. 15. & 17. *capitibus.* 4 Effutiendo] *temerè proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem* 1. *Schemu.* 25. 22. Abditum] *ex animi perturbatione.* 5 Confiteatur] *coram Domino in loco ſacro.* 6 Reatum] *oblationem pro reatu, ut ver.* 7. & 15. *nam rerum nomina cum ſymbolis earum communicantur metonymicè. ſic etiam peccatum ver.* 7. & *ſuprà* 4. 3. 8 Separet] *caput a reliquo corpore, ut ſuprà* 1. 17. 10 Pro more] *de quo ſuprà* 1. 14. 11 Decimam Ephæ] *Hhomeram: vide Exod.* 16. 37. Ne addito ei] *oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id eſt, oleo & thure carebat.* 13 Sicut muneris] *de quo ſupra* 2. 3. 15 Cum æſtimatione tua] *id eſt, cum tanta pecunia quanti tu ſacerdos æſtimaveris damnum ſacris ab eo illatum, ut explicatur ver.* 16. 18. & 25. *vide plura de hac lege infrà* 22. 14. 17 Ita fecit] *id eſt, non minuit quidem ut in ſuperiore lege, ſed in rem ſacram alia ratione peccavit.* 21 Contra Jehovam] *nam etiam contra proximum prolatum, contra Jehovam eſt: ſic exaggeratur peccatum mendacii.* 23 Rapinam ipſam] *ſi extabit.* 24 Rependito illud] *ſi illud ipſum non poteſt redhiberi, quia non extat, aut deterius factum eſt* Quo die reus] *id eſt, reſtitutionem ne differto, ſed eodem tempore quo reconciliabitur Deo, proximo ſatisfacito. ſic Matth.* 5. 23.

CAPUT VI.

Ritus ſuperiorum ſacrificiorum fuſius explicatur, holocauſti, muneris omnium communis, muneris ſacerdotum cùm initiantur, ſacrificiiq; pro peccato & pro reatu.

1 "ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,

2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo, hæc *eſto* lex "ipſius holocauſti: "ipſum *eſt* quod aſcendit in aduſtionem *quæ fit* in altari ipſo tota nocte uſq; mane, quia ignis ipſe altaris [a] alendus eſt in eo.

[a] Heb. *fiet ut ardeat.*

3 Indutus ergo ſacerdos "veſtimento ſuo lineo, & femoralibus lineis ſuperinductis carni ſuæ, tollito cinerem ubi conſumpſerit ignis holocauſtum in iſto altari, & ponito illum" ſecus ipſum altare:

4 Deinde nudato ſe veſtibus "ſuis & induito veſtibus aliis, ac deferto cinerem ipſum extra caſtra "in locum mundum.

5 Ignis autem qui eſt ſuper altare alitor in eo, ne extinguitor, ſed facito ſacerdos ut ardeant ligna ſuper illum [b] quolibet mane: & diſponito ſuper illum unumquodq; holocauſtum, & adoleto ſuper eum adipes euchariſticorum.

[b] Heb. *mane mane.*

6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extinguitor.

7 HÆC autem *eſto* lex "ipſius muneris: offerto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram Jehova ante idem altare:

8 Et tollens ex eo pugillo ſuo, de ſimila illius muneris & de oleo ejus totumq; thus illud quod *erit* in eo munere, adoleto in altari, odor gratus *eſt* ſuffimentum ejus Jehovæ.

9 Quod autem remanſerit ex eo, comedent Aharon

Aharon & filii ejus: azymis *factis* comeditor in loco sancto, in atrio tentorii conventus comedanto illud.
10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut sit* pars eorum ex meis igne absumptis: res sancta sanctarum est sicut [a]peccatũ & sicut reatus ipse.
11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet illud, statuto perpetuo per generationes vestras de igne absumptis Jehovæ: quicquid tetigerit ea,[a] sacrum esto.
12 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,
13 Hæc *esto* oblatio Aharonis & filiorum ejus, quam offerent Jehovæ [a] semper quo tempore [c] consecrabitur eorum aliquis,[a] decima Ephæ similæ munus, dimidium ejus mane & dimidium ejus vespere.
14 In sartagine cum oleo parator,[a] bullatum afferto illud,[d] cocta muneris frusta, offerto odorem gratum Jehovæ.
15 Similiter sacerdos ille e filiis ejus qui unctus fuerit pro eo facito idem, statuto perpetuo, Jehovæ prorsus adoletor.
16 Sic prorsus esto omne munus sacerdotis, ne comeditor.
17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicendo, hæc *esto* lex peccati: in loco[a] ubi jugulari solet holocaustum jugulator peccatum coram Jehova, in atrio tentorii conventus.
19 Sacerdos ille qui [e] offert peccatum illud [a] comedet ipsum: in loco sacro comeditor, in atrio tentorii conventus.
20 Quicquid tetigerit carnem illius,[a] sanctum esto: & cùm quis asperserit de sanguine illius super ullum vestimentum, illud vestimentum super quod asperserit lavato[a] in loco sancto.
21 Et vas testaceum in quo coctum fuerit frangitor: quòd si in vase æneo coctum fuerit, tum defricator & immergitor in aquam.
22 Omnis mas in sacerdotibus comedere poterit illud: res sancta sanctarum est.
23 Sed omne peccatum[a] de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor, igne comburitor.
24 ITEM hæc *esto* lex ipsius[a] reatus, res sancta sanctarum est.
25 In loco in quo jugulare solent holocaustũ ipsum, jugulanto reatum: sanguinem autem ejus spargito super altare circumquaque.
26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo, caudam & adipem illum qui operit intestina:
27 Ambosque renes & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usque ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur cum renibus auferto illud.
28 Et adoleto illa sacerdos in ipso altari, igne absumendum Jehovæ, reatus est.
29 Omnis mas e sacerdotibus comedere potest illum: in loco sacro comeditor, res sancta sanctarum est.
30 Prorsus sicut peccato sic reatui lex eadem esto utrisque: sacerdotis ipsius qui eo expiationem fecerit, esto.
31 Sacerdotis autem qui offert holocaustum alicujus, pellis holocausti quod obtulerit illius sacerdotis esto.
32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in sartagine, sacerdotis qui offert illud illius esto.
33 Similiter omne[a] munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus esto, [a] [f] unius sicut alterius.

[c] Heb. *ungetur, proprium sacerdotis summi, suprà 4.3 sed alius tribuitur pro eorum cõsecratione & initiatione ad sacra: synecdoche.*
[d] Heb. *cocturas muneris frustorum: sensus est, massa illa prius in frusta dividitor, deinde coquitor.*
[e] Heb. *facit.*
[f] Heb. *viri sicut fratris sui.*

ANNOTATIO.

1 Item al.] *Plerique hoc caput incipientes a vers. 20. superioris cap. non viderunt ibi de privato quoque peccato agi, hic vero præcepta generalia de sacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tùm argumentum secuti aliter distinximus.* 2 Ipsius holoc.] *sive jugu Exod. 29.38. sive privati ac voluntarii suprà 1. sive lege imperati.* Ipsum est] *id est, totum consumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon ostendit Mosche.* 3 Vestimento] *tunica, de qua Exod. 28.39. & 40.* Secus altare] *orientem versus, suprà 1.16.* 4 Suis] *ministerialibus, de quibus ver. 3.* In locum mun.] *de quo suprà 4.12.* 7 Ipsius muneris] *de quo suprà 2.* 10 Peccatum & reatus] *sacrificium pro peccato & reatu, ut infra passim. vide suprà 5.6.* 11 Sacrum esto] *ne ad alios usus adhibetor, sed aut frangitor aut antè lavator, infra ver. 20. & 21.* 13 Semper quo temp.] *id est, quotiescunque illorum aliquis sacerdotali muneri initiabitur, sive summus qui ungendus est, sive alii consecrandi.* Decima Ephæ] *vide Exod. 16.37.* 14 Bullatum] *ita coctum ut in bullas tumuerit.* 18 Ubi jugulari] *suprà 1.3. & 5.* 19 Comedet ipsum] *quod licebit comedere, nam quædam comedere nefas erat infrà 23.* 20 Sanctum esto] *ut suprà in ver. 11.* In loco sancto] *ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad sacerdotes ministrantes pertinet.* 23 De cujus sang.] *hujusmodi sunt sacrificia pro errore summi Sacerdotis & Ecclesiæ, de quibus suprà 4. & anniversaria diei expiationum, infrà 16.* 24 Reatus] *de quo suprà 5 toto cap.* 33 Munus] *de quo suprà 2.* Unius sicut al.] *id est, omnium ex æquo.*

CAPUT VII.

Lex de eucharistico sacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & sanguine omni vitando, & de jure sacerdotum in omnes res quæ offerebantur.

1[a] ITEM hæc *esto* lex sacrificii eucharistici, quod quis offeret Jehovæ.
2 Si pro gratiarum actione offeret ipsum, tunc offerto cum ipso sacrificio gratiarum actionis placentas azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo: *sunto* autem placentæ illæ mistæ oleo, e simila bullatæ.
3 Præter placentas[a] panem fermentatum offerto in oblationem suam, cum sacrificio gratiarum actionis, eucharistico suo.
4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem: ejus sacerdotis qui sparget sanguinem eucharisticorum, esto.
5 Caro autem sacrificii gratiarum actionis, eucharistici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam usque mane.
6 SI verò votivum aut voluntarium erit sacrificium oblationis ejus, quo die offeret sacrificium suum, comeditor: & postero die similiter

liter quod remanserit ex eo comeditor.

7 Quod autem *diutius* remanebit e carne illius sacrificii, ipso die tertio igne comburitor:

8 Nam si [a] quicquam comedetur de carne sacrificii eucharistici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, 'non reputabitur, 'res abominabilis esto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem suam feret.

9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundam ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam,' quisquis mundus est comedere poterit [c] illam.

10 [d] Quisquis autem comederit carnem e sacrificio eucharistico' quod *est* Jehovæ,' cum immunditia sua in se, utiq; ' excindetur [e] homo ille e populis suis.

11 Cùm quis tetigerit ullam rem 'immundam, sive [f] immundum hominem, sive jumentum immundum, sive quicquid *est* abominatio immunda, deinde comederit de carne sacrificii eucharistici quod *est* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis suis.

12 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

13 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: nullum adipem ' bovis aut ovis aut capræ comeditote.

14 Adeps quidem cadaveris & adeps ' discerpti adhiberi poterit ad omne opus: sed omnino ne comeditote eum.

15 Nam quisquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne absumendum, utiq; excindetur homo ille qui comederit e populis suis.

16 Similiter nullum sanguinem comedite in ullis habitationibus vestris, ullius volucris aut ullius bestiæ.

17 Quisquis comederit ullum sanguinem, utique excindetur homo ille e populis suis.

18 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

19 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: qui offert sacrificium suum eucharisticum Jehovæ, ' afferto oblationem suam Jehovæ' de sacrificio suo eucharistico.

20 Manus ejus adferunto igne absumenda Jehovæ: ipsum adipem impositum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipsum agitatione coram Jehova.

21 Tum adoleto sacerdos adipem illum in ipso altari, pectus verò ipsum esto Aharonis & filiorum ejus.

22 Armum etiam dextrum date in elationem sacerdoti, ex vestris sacrificiis eucharisticis.

23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit sanguinem & adipem illum eucharisticorum, esto armus ipse dexter in partem.

24 Nam pectus ipsum agitationis armumque elationis excepi a filiis Jisraëlis e sacrificiis eucharisticis eorum: & dedi ea Aharoni sacerdoti & filiis ejus statuto perpetuo, a filiis Jisraëlis *accipienda in partem.*

25 Hæc *est pars* 'unctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne absumendis Jehovæ, ex qua ' die jussit eos accedere ad sacerdotio fungendum Jehovæ:

26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die ' unxit eos, a filiis Jisraëlis, statuto perpetuo per generationes eorum.

27 ' Hæc *est* lex de holocausto ipso, de munere, & de peccato, de reatu, item de consecrationibus, ac de sacrificio eucharistico:

28 Quam præcepit Jehova Moschi in monte Sinai, quo die præcepit ipse *Jehova* filiis Jisraëlis ut offerant sacrificia sua ipsi in deserto Sinai.

[a] Heb. *comedendo comed.*
[b] Heb. *anima quæ com.*
[c] Heb *carnē: antecedens pro relativo.*
[d] Heb. *anima quæ.*
[e] Heb. *anima illa: sic deinceps.*
[f] Heb. *immūditiam hominis, Hypallage.*
[g] Heb. *ad dandum eis.*

ANNOTATIO.

1 Item] *Hebræos secuti ita distinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærere ostendit versus 25.* 3 Panem ferm.] *vide suprà in 2.11.* 8 Non reputabitur] *tanquam sacrificium eucharisticum legitimè oblatum.* Res abominabilis] *vox Hebræa propriè significat carnem quæ vetustate sit deterior in odorem vel speciem.* 9 Quisquis mundus] *e sacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infrà 21. & 22.* 10 Quod est Jehovæ] *quod ex superioribus causis ingratum non est, sed acceptum Deo.* Cum immunditia sua] *priusquàm ab ea sit purgatus, ut imperatur infrà 21. & 22.* Excindetur] *vid. in Gen. 17. 14.* 11 Immundam] *de quo infrà a cap. 11. ad 15. & cap. 17.* 13 Bovis aut ovis] *eorum jumentorum quæ sacrificiis apta sunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infrà 11. & Deuter. 14. adipe non interdicebatur.* 14 Discerpti] *etiam e jumentorum genere apto sacrificiis.* 19 Afferto] *ipse, non per alium afferendum curato, quod declarat vers. sequens.* De sacrificio] *eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel sacerdotibus cessuræ.* 25 Unctionis Ahar.] *id est, sacerdotis uncti: hypallage.* Die] *a tempore septidui illius, quo sacerdotes uncti & consecrati fuerint.* 26 Unxit eos] *Mosche, vel Deus per Moschen.* 27 Hęc est lex] *Epilogus omnium superiorum a principio libri.*

CAPUT VIII.

Consecratio rerum & personarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 'Accipe Aharonem & filios ejus cum eo, vestesq; illas, & oleum ipsum unctionis, juvencum quoque ipsum peccati, ac duos arietes, canistrumq; illum azimorum:

3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.

4 Quæ fecit Mosche sicut præceperat Jehova ei, & congregatus est cœtus ipse ad portam tentorii conventus.

5 Tum dixit Mosche ad cœtum,' hæc *est* res illa, quam præcepit Jehova facere.

6 Jubens ergo Mosche accedere Aharonem & filios ejus, lavit eos aqua.

7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum baltheo, inductoque ei pallio imposuit amiculum: & accingens illud cingula amiculi, cùm amiciret illum eo,

8 Apposuit ei pectorale sacrum, indiditque pectorali sacro Urim & Tummim:

9 Postea imposita cidari capiti ejus, imposuit cidari e-regione faciei ejus bracteam auream, coronamentum sacrum, sicut pręceperat Jehova

Jehova Moschi.
10 Cumq; accipiens Mosche oleum unctionis unxisset tabernaculum ipsum & quicquid in eo erat, ut sanctificaret illa,
11 Et aspergens eo altare ipsum septem vicibus unxisset ipsum altare & omnia instrumenta ejus & labrum & scapum ejus, ad sanctificandum ea:
12 Effundens de illo oleo unctionis super caput Aharonis, unxit eum ad sanctificandũ eum.
13 Similiter jussit Mosche accedere filios Aharonis, & induens eos tunicis cinxit eos balteo, alligavitq; eis tiaras, sicut præceperat Jehova Moschi.
14 Deinde admovit juvencum illum peccati, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci peccati:
15 Quem cùm jugulasset, acceptum Mosche sanguinem illius posuit super cornua altaris circumquaque digito suo, & expiavit altare: reliquum verò sanguinem effudit versus fundamentum altaris, ad expiandum in eo:
16 Posteaaccipiens totum illum adipem qui *est* super intestina, & reticulum jecoris, ambosq; renes & adipem eorum, adolevit Mosche in ipso altari:
17 Reliquum verò juvencum, id est, pellem ejus & carnem ejus & fimum ejus combussit igne extra castra, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
18 Deinde admovit arietem holocausti, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
19 Quem cùm jugulasset, sparsit Mosche sanguinem ejus super altare circumquaque:
20 Et diviso ariete in membra sua, adolevit Mosche caput & membra & adipem,
21 Postquam intestina & crura ejus lavisset aqua: sic adolevit Mosche totum arietem hunc in eo altari, holocaustum fuit in odorem gratum, igne absumptum Jehovæ, quemadmodum præcepit Jehova Moschi.
22 Deinde admovit arietem illorum alterum, arietem consecrationum, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
23 Quem cùm jugulasset, accipiens Mosche de sanguine ejus imposuit [a] infimæ auriculæ Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus dexteræ & pollici pedis ejus dexteri:
24 Similiter jubens accedere filios Aharonis imposuit Mosche de illo sanguine infimæ auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ ac pollici pedis eorum dexteri, deinde sparsit Mosche reliquum sanguinem super illud altare circumquaque:
25 Cumq; accepisset illius adipem & caudam totumq; adipem qui *erat* super intestina & reticulum jecoris ambosq; renes & adipem eorum, armúmque dexterum,
26 De canistro verò illo azymorum quod *erat* coram Jehova, accepisset placentam unam azymam & placentam panis cum oleo unam & laganum unum, apposuit adipibus illis armoque dextero:
27 Et imponens hæc omnia manibus Aharonis & manibus filiorum ejus, agitavit illa agitatione coram Jehova:
28 Postea accepta Mosche illa e manibus eorum adolevit in illo altari super ipsum holocaustum: consecrationes fuerunt in odorem gratum, igne absumpta fuerunt Jehovæ.
29 Accepit autem Mosche pectus illius quod agitavit agitatione coram Jehova: ex illo ariete consecrationum Moschi cessit in partem, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
30 Tunc accipiens Mosche de illo oleo unctionis & de sanguine isto qui *erat* super altare, aspersit Aharonem vestes ejus & filios ejus & vestes filiorum ejus cum eo: sic sanctificavit Aharonem & vestes ejus, filiosq; ejus & vestes filiorum ejus cum eo.
31 Postea edixit Mosche Aharoni & filiis ejus, coquite istam carnem ad portam tentorii conventus, & ibi comedite eam panemq; istum qui *est* in canistro consecrationum: quemadmodum præcepi dicendo, Aharon & filii ejus comedunto illud:
32 Quòd autem reliquum fiet de ista carne aut de isto pane igne comburite.
33 Sed extra portam tentorii conventus ne exite septem diebus usque ad diem complementi, diebus consecrationum vestrarum: nam septem diebus [b] consecrabit Jehova ministerium vestrum.
34 Sicut facit die hoc, præceperat Jehova facere ad expiandum vos.
35 Quapropter ad portam tentorii convẽtus manete interdiu & noctu septem diebus, & observate observationem Jehovæ ut non moriamini: sic enim jussus sum.
36 Quod fecit Aharon & filii ejus, secundum omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per Moschen.

[a] Heb. *molli auriculæ.*

[b] Heb. *implebit Jehova manus vestras.*

[c] Heb. *per manum Moschis, id est, ministerium: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Accipe] *id est, jube tecum ad portam tentorii conventus illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.* 5 Hæc est res] *quam mox facturus sum, & vos spectaturi.* 31 Illud] *reliquum carnis & panis ex canistro.* 32 Reliquum fiet] *usque in posterum mane.* 34 Facit] *exequitur per me.* 35 Observationem] *id est, legem hanc quam a vobis observari jubet, mortem denuncians si transgrediamini.*

Caput IX.

Aharon primo die a consecratione filiis populoque præsente, primùm pro se, deinde pro toto populo sacrificia & munera offert: quibus igne e cœlo absumptis, ministerium sacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 Fuit autem die octavo, *quo* convocavit Mosche Aharonem & filios ejus, ac seniores Jisraëlis:
2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum [a] subrumum in peccatum, & arietem in holocaustum integros, & offer coram Jehova:
3 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo, accipite hircum caprarum in peccatum, vitulumq; & agnum [b] anniculos integros in holocaustum.
4 Et bovem & arietẽ in eucharistica ad sacrificandum coram Jehova, munusque mixtum oleo: nam hodie Jehova apparitur est vobis.
5 Accipientes ergo quæ præceperat Mosche

[a] Heb. *filium bovis.*

[b] Heb. *filios anni.*

che *adduxerunt* ante tentorium conventus, & accedentes totus cœtus steterunt [f] coram Jehova.
6 Tum dixit Mosche, hanc rem quam præcepit Jehova facitote, & apparebit vobis gloria Jehovæ.
7 Edixitq; Mosche Aharoni, accede ad hoc altare, primum para peccatum tuum & holocaustum tuum expiationem facturus pro te & pro populo hoc: deinde para oblationem ipsius populi & expiationem fac pro eis, quemadmodum præcepit Jehova.
8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugulavit illum vitulum qui *erat* pro se.
9 Et admoventibus filiis Aharonis sanguinem illius ad eum, intingens digitum suum in illo sanguine posuit super cornua illius altaris, reliquum verò sanguinem effudit versus fundamentum altaris.
10 Adipem autem & renes & reticulum [c] jecoris in peccato ipso adolevit in eo altari, quēadmodum præceperat Jehova Moschi:
11 [f]Carnem verò & pellem ejus, combussit igne extra castra.
12 Deinde jugulavit suum holocaustum, cui porrigentibus filiis Aharonis sanguinem illius, sparsit eum in illo altari circumquaque:
13 Similiter holocaustum porrigentibus ei per membra illius & caput illius, quæ adoleret in ipso altari,
14 Postquam lavit intestina & crura illius, adolevit ea cum reliquo holocausto in illo altari.
15 Postea obtulit oblationem populi: primùm accepit hircum peccati qui *erat* pro populo, quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu sui [f] prioris:
16 Deinde obtulit holocaustum ipsum, & paravit illud [f] pro ritu:
17 Obtulit quoque [f]munus illius, & implens manum suam illo, adolevit in eo altari: [f] præter holocaustum matutinum.
18 Cumq; jugulasset *quispiam* bovem & arietē in sacrificium eucharisticum quod *erat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aharonis sanguinem illorum, sparsit eum in ipso altari cicumquaque:
19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, & ex illo ariete caudam & *adipem* operientem *intestina* & renes & reticulum jecoris,
20 Imposuerunt illos adipes ad ipsa pectora: & adolevit adipes in ipso altari,
21 Pectora verò ipsa & armum illorum dexterum agitavit Aharon agitatione coram Jehova: quemadmodum præceperat Mosche.
22 Tum attollens Aharon manus suas versus populum [f]benedixit eis, ac descendit parato illo peccato, holocaustoq; & eucharistico.
23 Postea venit Mosche cum Aharone [f]in tentorium conventus, cumq; egrederentur [f]benedicturi populo, apparuit gloria Jehovæ toti populo.
24 Exiens enim ignis a conspectu Jehovæ, cōsumpsit in illo altari holocaustū ipsum & adipes: quod cùm videret totus populus, acclamātes procederunt super faciem suam.

[c] Heb. *e jecore.*

ANNOTATIO.

1 Die octavo] *proximè sequente septiduum consecrationis.* 4 Munusq;] *e simila, ut suprà 2.* 5 Coram Jehova] *in atrio tabernaculi.* 7 Pro populo] *id est, hac ratione fias idoneus ad faciendum pro illo expiationem.* 11 Carnem verò & pel.] *denique totum juvencum reliquum pro ritu istius sacrificii suprà 4.11. synecdoche.* 15 Prioris] *de quo suprà ver. 2. & 8.* 16 Pro ritu] *holocausti suprà 1.* 17 Munus illius] *omni holocausto conjunctum ex lege, supra 6. & 7.* Præter holocaustum] *juge cum munere suo, synecdochicè: nam hoc nulla ex causa intermittebatur, sed reliqua præcedebat, Exod. 29. 38.* 22 Benedixit eis] *ex formula præscripta Num. 6.* 23 In tentorium] *ut ibi Aharonem de reliquo ministerio exercendo institueret.* Benedicturi] *benedictione enunciata dimissuri eum peractis sacris.*

CAPUT X.

Filii Aharonis seniores duo munus suum transgressi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu interdicto, occasione neglecti ab aliis officii præcipitur ut a vino & inebriante potu abstineant: lex fertur de esu sacrorum, & Aharonis excusatio Moschis approbatur.

1 [f]SED accipientes filii Aharonis Nadab & Abihu quisque thuribulum suum, indito eis igni imposuerunt suffitum, obtuleruntque coram Jehova ignem alienum, [f]quod non præceperat eis.
2 Quapropter exiens ignis [f]a conspectu Jehovæ [a] exanimavit eos, ita mortui sunt coram Jehova.
3 Tum dixit Mosche Aharoni, illud *est* [f]quod locutus erat Jehova dicendo, [f]in propinquis meis [f]sanctificabor, & ante conspectum totius populi glorificabor: sed [f]conticuit Aharon.
4 Et vocans Mosche Mischaëlem & Eltzaphanem filios [f]Hhuzzielis patrui Aharonis, edixit eis, accedite, sublatos deportate fratres vestros a conspectu sanctuarii extra castra.
5 Qui accesserunt, sublatosque tunicis eorū deportaverunt eos extra castra, sicut edixerat Mosche.
6 Edixit verò Mosche Aharoni, & Elhhazari, & Ithamari filiis ejus, capita vestra [f]ne nudate, neque vestimenta vestra discindite, ut non moriamini & contra totum hunc cœtum effervescat: sed fratres vestri, tota familia Jisraëlis deflebunt hoc incendium quod incendit Jehova.
7 [f]Neque a porta tentorii conventus exite ne moriamini, [f]nam oleum unctionis Jehovæ super vos *est*: qui fecerunt secundùm verbum Moschis.
8 Et allocutus est Jehova Aharonem, dicendo,
9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito tu aut filii tui tecum, quando ingressuri estis tētorium conventus, ut non moriamini, statuto perpetuo per generationes vestras:
10 [f]Cùm ad discernendum inter sacrum & inter profanum: atque inter mundum & inter immundum,
11 Tum ad docendū filios Jisraëlis omnia illa statuta, quæ edixerit Jehova eis [b] per Moschen.
12 Edixit autem Mosche Aharoni, & Elhhazari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant, accipite

[a] Heb. *devoravit eos: sed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur, nam corpora & vestes integra manserunt, infrà ver. 4. & 5. synecdoche.*

[b] Heb. *per manū Moschis.*

cipite munus istud quod reliquum est ex igne absumptis Jehovæ, & comedite illud *cum* azymis propè hoc altare: quia res sancta sanctarum est.

13 Ideò comedetis illud in loco sacro, quia demensum tuum & demensum filiorum tuorum est ex igne absumendis Jehovæ: sic enim jussus sum.

14 Pectus autem agitationis & armum elationis comedetis in loco mundo, tu & filii tui & filiæ tuæ tecum: quia in demensum tuum & demensum filiorum tuorum data sũt ex sacrificiis eucharisticis filiorum Jisraëlis.

15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ* cum igne absumendis adipibus afferent ad agitandum agitatione coram Jehova, hoc esto tibi & filiis tuis tecum in demensum perpetuum, quemadmodum præcepit Jehova.

16 Cumque hircum illum peccati [c] accuratè perquisivisset Mosche, ecce exustus erat: quapropter efferbuit contra Elhhazerem & contra Ithamarem filios Aharonis qui reliqui erant, dicendo,

17 Quamobrem non comedistis peccatum hoc in loco sancto? nam res sancta sanctarum est: at illud dederat vobis ad ferendum iniquitatem hujus cœtus, expiationem faciendo pro eis coram Jehova.

18 En, non est illatus sanguis ejus in sanctuarium intrinsecus: [d] omnino comedere debueratis in *loco* sancto, sicut præceperam.

19 Tum dixit Aharon ad Moschen, ecce, hodie obtulerunt peccatum suum & holocaustum suum coram Jehova, acciderunt autẽ mihi qualia his: si comedero peccatum hodie, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?

20 Quod cùm audivit Mosche, bonum visum est in oculis ejus.

[c] Heb. *perquirendo perquisivisset.*

[d] Heb. *comedendo comedere.*

ANNOTATIO.

1 Sed accipientes] *q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad functionem suam non satis attenderunt, unde Moschi eos reprehendendi oblata est occasio infrà ver. 16.* Quod non preceperat] *id o fecerunt contra mandatum Dei, quòd igne extero usi sunt, (vide suprà in 1.7.) & quòd locum sacrum ingressi sunt, quod ne summo quidem sacerdoti licebat nisi semel in anno.* 2 A conspectu Jeh.] *vel è cœlo, ut suprà 9.24. vel ab altari holocausti, quod erat in conspectu Jehovæ.* Coram Jehova] *ibidem subita morte.* 3 Quod locutus erat] *suprà 8.35.* In propinquis] *sacerdotibus, quibus solis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.* Sanctificabor] *exercendo judicia mea coram populo in peccantes.* Conticuit] *hortatu Moschis divinæ voluntati acquievit.* 4 Huzzielis] *qui fuit frater Hhamrami patris Aharonis & Moschis, Exod. 6.18 Num. 3.19.* 6 Ne nudate] *luctui ne vacate, synecdoche: erat enim hoc signum commune luctus, ut infrà 13.45.* 7 Neque a porta] *hæ duæ leges repetuntur infrà 20. 10. & universè summis sacerdotibus accommodantur, non tantùm ministerii tempore aut recens unctis, ut hîc, sed toto vitæ curriculo observandæ.* Nam oleum unct.] *id est, a Deo consecrati estis, recèns adhuc est oleum unctionis in vobis, & in ipsa actione sacra versamini.* 10 Cùm ad disc.] *q.d. duabus de causis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare possent, & sibi in administratione sua constare, deinde ne turbata mente secus doceant quàm convenit.* 13 Sic enim] *suprà 2.3. & 6.3.* 14 In loco mundo] *in castris: quia non tantùm mares, sed etiam fœminæ ex iis comedebant, suprà 7. ver. 4 9. 21. & sequent.* 16 Exustus] *vide in ver. 1.* Efferbuit] *quia non attenderant ministerio suo.* 17 Ad ferendum iniq.] *ut a cœtu eam in vos transferatis & recipiatis expiandam sic infrà 16.21. & 22.* 18 Sicut præcep.] *suprà 6.23.* 19 Obtulerunt] *totus cœtus.* His] *filiis meis quos reprehendis. q.d. ejusdem negligentiæ & perturbationis reus sum.* Si comedero] *id est, gratùmne ei foret, si ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me transferrem?* 20 Bonum visum est] *approbavit judicium fratris, ad cujus quæstionem ex mandato Dei respondetur infrà cap. 16.*

CAPUT XI.

Leges de discernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, edicendo eis:

2 Alloquimini filios Jisraëlis dicendo: hæc *sunt* animalia quæ vos comedetis, ex omnibus bestiis quæ *sunt* super terram.

3 Quicquid habet ungulam scissam ita ut sit bifidatum fissura ungularum, revocans ruminis *cibum* ex quavis bestia, illud comedetis.

4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revocãtibus *cibum* ruminis aut ex habentibus scissam ungulam: camelum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed scissam ungulam non habet, immũdus esto vobis:

5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed ungulam scissam non habet, immundus esto vobis:

6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ruminis, sed ungulam scissam non habet, immũdus esto vobis:

7 Et suem, quia habet quidem scissam ungulam ita ut bifidata sit fissura ungulæ, sed ruminis *cibum* non ruminat, immunda esto vobis.

8 De carne istorum ne comedite, & cadaver eorum ne tangite, immunda *sunt* vobis.

9 Hoc comedetis ex omnibus quæ *sunt* in aquis: omne quod habet pinnas & squamas in aquis tum per maria tum in fluminibus, illa comedetis,

10 Quicquid verò non habet pinnas aut squamas tum per maria tum in fluminibus, ex omni reptili aquatico, denique ex omni anima vivente quæ *sit* in ipsis aquis, abominationi sunto vobis.

11 Ita abominationi sunto vobis, ut de carne eorum non comedatis, & cadaver eorum abominemini.

12 Quicquid non habet pinnas aut squamas in aquis, abominationi esto vobis.

13 ISTA autem abominamini ex volatilibus, ne comeduntor, abominationi sunto: aquilam, & ossifragam, & haliæetum,

14 Et milvum, & cornicem secundum speciem suam,

15 Omnem corvum secundum speciem suam,

16 Et [a] ululam, & hirundinem, & æsalonem, & accipitrem secundum speciem suam,

[a] Heb. *filiam ululæ.*

17 Et

17 Et bubonem,& mergum,& noctuam,
18 Et 'monedulam,&'plateam,&'meropem,
19 Et ciconiam, ardeam secundum speciem suam,& attagenem,& vespertilionem.
20 OMNE reptile volucre ambulans quatuor *pedibus*, abominationi esto vobis.
21 Veruntamen hoc comedetis ex omni reptili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*,'quod non habet crura supra pedes suos, quibus saliat super terram.
22 Ista *sunt* ex quibus comedetis, 'Arbem secundum speciem suam, & Solhamum secundum speciem suam,& Chargolum secundum speciē suam,& Chagabum secundum speciem suam.
23 Omne verò reptile volatile quatuor habēs pedes, abominationi esto vobis.
24 'HIS autem polluemini: quisquis tetigerit cadaver eorum, immundus esto usque ad vesperam.
25 Item quisquis portaverit de cadavere illorum, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam.
26 *Cadavera* omnis bestiæ quæ'scissam quidē habet ungulam, sed fissura non *est* bifidata, aut *cibum* ruminis non revocat, immunda sunt vobis, quicunque tetigerit ea, immundus erit.
27 Similiter omnis incedentis super [b] marculos suos ex omni animante [c] quadrupede, immunda sunt vobis: quisquis tetigerit cadaver eorum, immundus esto usque ad vesperam.
28 Quare qui portaverit cadavera eorum, lavato vestimenta sua,& immundus esto usq; ad vesperam: immunda sunt vobis.
29 Item hoc vobis immundum *est* ex reptilibus quæ reptant super terram: mustella,& mus, &'testudo secundum speciem suam,
30 Et hericius,& lacerta,& stellio, & chamæleon,& glis.
31 Ista *sunt* quæ'immunda sunt vobis ex omnibus reptilibus: quisquis tetigerit illa post mortem illorum, immundus esto usq; ad vesperam.
32 Et res omnis super quam *aliquod* eorum post mortem suam ceciderit, immunda esto: ex quocunque vase ligneo, aut vestimento, aut pelle, aut sacco, denique unumquodque vas eorum in quibus fit aliquod opus, in aquam infertor & immundum esto usq; ad vesperam, deinde mundum esto.
33 Omne autem vas testaceum intra quod'aliquid illorum ceciderit, (omne quod intra ipsum fuerit, immundum est) ipsum frangite.
34 Ex omni cibo qui comeditur cui supervenerit' aqua, immundus esto: & omnis potus qui bibi solet, in quocunq; vase, immūdus esto.
35 Similiter super quodcunque ceciderit de cadavere illorum, immundum esto: furnus & testus minuitor, immundi sunt, ideò immundi sunto vobis.
36 Veruntamen fons aut cisterna, congregatio aquarum'erit munda: sed quod tetigit cadaver eorum, immundum esto.
37 Quòd si ceciderit de cadavere eorum super aliquod semen sativum quod seminari solet, mundum erit.
38 Sed si impositā aquā semini, ceciderit de cadavere illorum super ipsum, immundum esto vobis.
39 Item si moriatur ex bestiis *aliqua* quæ vobis *est* cibo, qui tetigerit cadaver ejus immundus esto usque ad vesperam.
40 Qui autem comederit de cadavere ejus, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: similiter qui asportaverit cadaver ejus, lavato vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam.
41 ITEM omne reptile quod reptat super terram, abominationi esto, ne comeditor.
42 Quicquid'it super ventrem, & quicquid it quatuor *pedibus*,& quicquid numerosius *est* pedibus ex omni reptili quod reptat super terrram, ne comedite ea, sed abominationi sunto.
43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipsos ullo reptili quod reptat, neque polluitote vos illis,'effetis enim polluti illis.
44 Nam ego Jehova *sum* Deus vester, vos ergo sanctificate,& estote sancti, quia ego sanctus sū: neque polluite vos ipsos ullo reptili, quod reptat super terram.
45 Nam ego *sum* Jehova qui'educo vos e terra Ægypti, ut sim vobis in Deum: estote igitur sancti, quia sanctus ego sum.
46 'Hæc *est* lex de bestiis & volatilibus & omni anima vivente quæ repit in aquis, denique de omni anima quæ reptat super terram:
47 Ad discernendum inter immundum & mūdum, atque inter animal quod comeditur, & inter animal quod non comeditur.

[b] Heb. *manus, id est, pedes digitatos instar manuum*
[c] Heb. *incedente super quatuor pedes.*
[d] Heb. *animas vestras, ut ver.* 44.

ANNOTATIO.

3 Revocans] *q.d. quibus hæc duo insunt, bifidati pedes & ruminatio, legitimè comedentur.* 9 Pinnas & squamas] *conjunctim: ut suprà de ungula & ruminatione.* 10 Pinnas aut] *quod destituitur alterutro, aut utroque.* Ex omni anim.] *ut aquatilium multæ species sunt testaceæ, cartilagineæ, pedibus prædit æ, &c.* 13 Aquilam] *in his vertendis doctissimos Hebræorum interpretes secuti sumus: a quibus cùm discedimus, causam exponemus paucis.* Offifragam] *nomen habet a distribuendo, quod huic animanti sic tribuit Plinius lib.* 10. *natur. hist. cap.* 3. *ejectos ab aquilis cognatum genus assifragæ excipiunt & educant cum suis.* Haliæetum] *a firmitate, nam hæc avis adeò firma est oculorum acie, ut intueatur adversum Solem.* 14 Milvum] *a volatus forma.* Cornicem] *sic vertimus ex Ijob.* 28.7. *qui huic avi præstantissimam oculorum aciem proverbiali forma tribuit, ut Latini cornicum oculos celebrarunt.* 16 Hirundinem] *hoc & duo sequentia ex R. Jehuda.* 18 Monedulam] *ex R. Schelomone, & R.D.K.* Plateam] *a vomitu: vide Plin. Lib.* 10. *natur. hist. cap.* 40. Meropem] *ab amore: nam genitores suos reconditos pascit, Plin. lib.* 10. *cap.* 33. 21 Quod non habet crura sup.] *cujus crura sunt obversa & pedes varicati: huic enim generi pedes non subsunt cruribus.* 22 Arbem] *hæc insectorum genera neq; Hebræis neque historicis neque nobis sunt cognita, ideò Hebræas voces retinuimus: certum autem est in oriente cicadas & locustas fuisse cibo. Matth.* 3. *Marci* 1. *Plinius lib.* 11. *natur. hist. cap.* 26. & 29. 24 His autem] *hinc usque ad ver.* 41 *digressio est, qua explicatur non tam quid impurum sit, quàm quid impurum faciat. Est autem tripertita: docetur enim primùm ex cadaveris immundorum contactu, secundò ex reptilibus immundis sive viventibus sive mortuis, tertiò ex morticini etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari.* 26 Scissam] *tantùm ex una parte, superiore vel inferiore pedis.* 29 Testudo]

-studo] *Nomen huic animanti & plaustro tecto commune est, quia hoc animal putaminbus suis tectum repræsentat camerati plaustri.* 31 Immunda] *non tantùm esu & morticinę carnis contactu, ut superiora, sed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.* 33 Aliquid illorum] *etiam vivum.* 34 Aqua] *illa impurata.* 36 Erit munda] *id est, non erit minuenda, sed purganda aqua quæ impuritatem contraxit.* 42 It super ventrem] *serpit.* 43 Effetis] *non haberem vos pro mundis, si vos illis contaminaretis.* 45 Educo] *jam inde ab eductione ex Ægypto in cœpto erga vos beneficio pergo.* 46 Hæc] *Epilogus.*

CAPUT XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: Mulier cùm edito semine pepererit masculū, ut immunda esse solet septem dies, *secundum dies [a] quibus * separatur languore suo, immunda esto.

3 Die autem *octavo, circumciditor caro præputii ejus.

4 Deinde triginta tres dies maneto *in [b] sanguinis purgatione: nullam rem sacram tangito, & ad sanctuarium ne venito, donec completi fuerint dies purgationis suæ.

5 Quòd si fœminam pepererit, tunc impura esto duabus hebdomadibus, * secundum *impuritatem* separationis suæ: deinde sexaginta sex dies maneto in purgatione sanguinis:

6 Cùm autem impleti fuerint dies purgationis ejus a filio aut a filia, afferto agnum [c] anniculum in holocaustum, & pullum columbæ aut turturem in peccatum: ad portam tentorii conventus sacerdoti.

7 Qui offerens illum coram Jehova expiationem faciet pro ea, sic purgata erit a * profluvio sanguinis sui: hæc *esto* lex puerperæ a mare aut a fœmina.

8 Quòd si non [d] assequatur manus ejus quātum satis est pro parva pecude, tum accipito duos turtures aut duos pullos columbæ, unum in holocaustum & alterum in peccatum: & expiationem faciet pro ea sacerdos, sic munda erit.

[a] Heb. *separationis languoris ejus.*

[b] Heb. *sanguinibus purgationis: hypallage, & sic deinceps.*

[c] Heb. *filium anni sui.*

[d] Heb. *inveniat manus ejus sufficientiam parva pecudis: ut suprà 5.7.*

ANNOTATIO.

2 Secundum dies] *ut septiduum immunda est ex purgatione sua menstrua, infrà 15.19. ita a puerperio immunda esto.* Separatur] *a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem.* 3 Octavo] *etsi lex circumcisionis diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc consilio in diem octavum illam rejecisse, propter septiduum quo impura est mater, & impurat partum.* 4 In sanguinis purg.] *quo tempore non amplius ab hominum consortio, sed a rebus sacris abstinebat. sanguis enim μετωνυμικῶς pro impuritate ex eo accipitur.* 5 Secundum imp.] *id est, eadem impuritatis lege, ut suprà ver. 2.* 7 Profluvio] *impuritate, quam ex profluvio contraxerat.*

CAPUT XIII.

De signis ad lepram: de lepra hominum per se, aut ex ulcere, aut ex adustione: de porrigine, varo, & calvitio: de leprosi separatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pellicearum, atque ratione qua de his omnibus sacerdotes erant cognituri.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Homo cùm erit in cute carnis ejus tumor aut abscessus aut phlyzacium, quorum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens* ad plagam lepræ: omnino adducitor ad Aharonem sacerdotem, aut ad unum e filiis ejus sacerdotibus.

3 Cumq; inspexerit sacerdos ipse plagam illam in cute carnis ejus, si pilus in plaga illa mutatus fuerit in albū, & species illius plagæ profundior fuerit cute carnis ejus, plaga lepræ est: cùm ergo eam inspexerit sacerdos, [a] immundum illum pronuntiato:

4 Quòd si phlyzacium album erit in cute carnis illius, & profundior non erit species ejus ipsa cute, neque pilus ejus mutatus erit in album: tum recludito sacerdos plaga illa *affectum* septem diebus.

5 Postea inspicito idem sacerdos die septimo, si ecce plaga illa constiterit [b] judicio ejus, nec diffuderit se plaga illa in ipsam cutem: tunc recludito eum ipse sacerdos septem diebus secundò.

6 Deinde inspicito eam idem sacerdos die septimo secundò, si ecce contracta est plaga illa, neque diffudit se plaga illa in ipsam cutem: tum [c] mundum pronuntiato eum sacerdos, abscessus est, postquam laverit vestimenta sua, mundus esto.

7 Sin autem [d] omnino diffuderit se abscessus ille in cutem ejus, postquam ostensus fuerit sacerdoti ipsi ad purgationem sui, & ostensus fuerit secundò sacerdoti:

8 Cùm inspiciet ipse sacerdos, si ecce diffudit se abscessus ille in cutem ejus, tunc pronunciato illum immundum sacerdos ipse, lepra est.

9 PLAGA lepræ si erit in homine, adducitor ille ad aliquem sacerdotem:

10 Quem cùm inspexerit sacerdos ille, si ecce tumor albus est in cute & ipsa mutavit pilum in album, etiam si *aliqui* sanitas carnis vivæ *sit* in tumore illo:

11 Lepra inveterata est in cute carnis ejus, ideò immundum pronunciato eum sacerdos ille: ne recludito eum, immundus enim est.

12 Quòd si [e] omnino efflorescet illa lepra in cute ejus, tegetq; illa lepra totam cutem [f] plaga *affecti* a capite ejus usque ad pedes ejus, [g] quacunque inspicient oculi sacerdotis,

13 Postquam inspexerit sacerdos ipse, si ecce texit lepra illa totam carnem ejus, tum mundum declarato plaga illa *affectum*: cùm tota mutata est in album, mundus est.

14 Sed qua die apparebit *in ea caro viva, immunda

[a] Heb *impurato illum, & sic deinceps.*

[b] Heb. *in oculu ejus. nam pro specie cùm accipitur singulare est, ut infra ver. 55.*

[c] Heb. *mundato, & sic deinceps.*

[d] Heb. *diffūdendo diffuderit se.*

[e] Heb. *efflorescendo efflorescet.*

[f] Heb. *viri plagæ: sic ver. 13. & 17.*

[g] Heb. *ad omnem aspectū oculorum sacerdotis.*

munda erit.

15 Cùm itaque inspexerit ille sacerdos carnem istam vivam, immundum pronuntiato illum: caro illa viva immunda est, lepra est.

16 At cùm versa fuerit caro illa viva & mutata in albam, tum venito ad sacerdotem.

17 Cumq; inspiciet eum sacerdos ipse, si ecce versa fuerit plaga illa in albam, tum pronunciato mundum sacerdos illum plaga *affectum*, mundus est.

18 ITEM caro cùm fuerit in ipsa cute ejus ulcus, si sanata est,

19 Deinde oboritur in loco ipsius ulceris tumor albus, aut phlyzacium album subrubidum, tum ostenditor sacerdoti:

20 Cumq; inspiciet sacerdos ille, si ecce species ejus *est* depressior ipsa cute & pilus ejus mutatus in album, tum immundũ pronunciato eum sacerdos, plaga lepræ est, ulcere effloruit.

21 Quòd si cùm inspiciet eam sacerdos, ecce non *est* in ea pilus albus, neq; depressior est ipsa cute, sed est contracta, tunc recludito eum sacerdos septem diebus.

22 Postea si omninò diffuderit se per ipsam cutem, tum sacerdos pronunciato eum immundum, plaga est.

23 Sin autem in loco suo constiterit phlyzacium illud, nec se diffuderit, cicatrix illius ulceris est: ideò mundũ pronunciato eum sacerdos.

24 ITEM caro, cùm fuerit in cute ejus adustio ignis, si erit [h] pars sanata ab illa adustione, phlyzacium album subrubidum, aut album *tantùm*

25 Cùm inspiciet eam sacerdos, si ecce mutatus est pilus in album in ipso phlyzacio & species ejus est profundior ipsa cute, lepra est, adustione effloruit, quapropter immundum pronunciatio eum sacerdos, plaga lepræ est.

26 Quòd si cùm aspiciet eam sacerdos, ecce non erit in phlyzacio pilus albus, neque depressior erit ipsa cute, sed ipsa contracta erit, tunc recludito eum sacerdos septem diebus.

27 Deinde aspiciente eam sacerdote eodem die septimo, si omnimo se diffuderit per ipsam cutem, tum sacerdos pronunciato eum immundum, plaga lepræ est.

28 Sin autem in loco suo constiterit phlyzacium illud, nec diffuderit se per ipsam cutem, sed illud contractum fuerit, tumor illius adustionis est: quapropter mundum pronunciato eum sacerdos, nam cicatrix illius adustionis est.

29 ITEM cùm in viro aut muliere erit plaga, in capite vel in barba,

30 Inspiciente sacerdote plagam illam, si ecce species ejus profundior *est* ipsa cute, & in ea *est* pilus fulvus tenuis: tum immundum pronunciato eum sacerdos, porrigo est, lepra capitis aut barbę est.

31 Inspiciente verò sacerdote plagam illam porriginis, si ecce species ejus profundior non *erit* ipsa cute, & pilus nigricans non *erit* in ea: tum recludito sacerdos *affectum* plaga porriginis septem diebus.

32 Deinde inspiciente sacerdote plagam illam die septimo, *si ecce non diffudit se porrigo illa, neque factus est in ea pilus fulvus, neq; species ipsa porriginis profundior *est* ipsa cute,

33 Tum radito se, porriginem verò ipsam ne radito: & recludito sacerdos porrigine illa *affectum* septem diebus secundò.

34 Inspiciente autem sacerdote porriginem illam die septimo, si ecce non diffudit se porrigo illa per ipsam cutem, & species ejus non *est* profundior ipsa cute: tunc mundum pronunciato eum sacerdos, & cùm laverit vestimenta sua, mundus erit.

35 Sin omnino diffudit se porrigo illa per ipsam cutem, post mundationem ejus,

36 Tunc inspiciente eum sacerdote, si ecce diffudit se porrigo illa per ipsam cutem: ne inquirito sacerdos de pilo illo fulvo, immundus est.

37 Quòd si [i] judicio ejus constitit porrigo illa, & pilus nigricans effloruit in ea, sanata est porrigo illa, mundus est: quapropter mundum pronunciato sacerdos.

38 ITEM cùm erunt in cute carnis viri aut mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:

39 Tunc inspicito sacerdos, si ecce in cute carnis eorum phlyzacia erunt contracta alba: varus est qui effloruit in ipsa cute, mundus est.

40 ITEM cùm alicujus caput glabrum fiet, calvus est, mundus est.

41 Etsi *tantùm* ex parte faciei ejus glabrescet caput ejus, recalvaster est, mundus est.

42 Cùm autem erit in ipso loco calvo aut in recalvo plaga alba subrubida, lepra efflorescens est in loco calvo aut recalvo ejus.

43 Quare inspiciente eum sacerdote, si ecce tumor illius plagæ albus subrubidus *erit* in loco calvo aut recalvo ejus: secundum speciem lepræ cutis carnis,

44 Homo leprosus est, immundus est: [k] omnino immundum pronunciato eum sacerdos, in capite ejus est lepra ejus.

45 LEPROSI autem in quo plaga ista est, *vestimenta sunto scissa, & caput ejus esto retectum, & [l] mystacem obvelato, & immundus immundus clamato.

46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipso fuerit, immundus habetor, immundus est, solus habitato, extra castra habitatio ejus esto.

47 ITEM cùm erit in aliqua veste plaga lepræ, in veste lanea aut in veste linea,

48 Aut in trama aut in licio lineis laneísve, aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,

49 Eritq; plaga illa subviridis aut subrubida in aliqua veste, aut in pelle, aut in trama, aut in licio, aut in ullo instrumento pelliceo, plaga lepræ est: tum ostenditor sacerdoti.

50 Cúmq; inspexerit sacerdos plagam illam, recludito illud *affectum* plaga septem diebus.

51 Deinde inspiciente *eo* plagam illam die septimo, cùm diffuderit se plaga illa in ea veste, aut in trama, aut in licio, aut in pelle, ad quodcunque opus aptata sit pellis illa, lepra *dolorifica est plaga illa, res immunda est.

52 Quamobrem comburito vestem illam, aut tramam, aut licium e lana sive e lino, aut omne illud instrumentum pelliceum in quo erit plaga ista: nam lepra dolorifica est, igne comburitor.

53 Quòd si inspiciente sacerdote, ecce non diffudit se plaga illa in ea veste aut in trama, aut in licio, aut in ullo instrumento pelliceo.

54 Tunc præcipito sacerdos ut lavent id in quo *est* plaga illa, deinde recludito id septem diebus secundò.

55 Inspiciente autem sacerdote ubi ablutũ fuerit illud plaga *affectum*, si ecce non mutaverit plaga illa speciem suam, etiam si plaga illa non

[h] Heb. *sanitas illius adustionis.*

[i] Heb. *in oculis ejus, ut suprà ver. 5.*

[k] Heb. *impurando impurato.*

[l] *qui priscis Latinis ducebatur tittex.*

non diffudit se, res immunda est, igne comburito eam: res est diminuens,[m] exteriore aut interiore parte ejus.

56 Quòd si inspiciente sacerdote, ecce contracta est plaga illa postquam id lavatum est, tū rumpito illud ab ea veste, aut ab ea pelle, aut a trama, aut a licio.

57 Sin apparebit adhuc in ea veste, aut in trama, aut in licio, aut in quocunque instrumento pelliceo, reflorescens est *lepra*: igne comburito illud, in quocunque *est* plaga ista.

58 Illa autem vestis aut trama aut licium, aut quodcunque instrumentum pelliceum, cùm laveris, si recesserit ab eis plaga ista, tunc lavator secundò, & mundum erit.

59 Hæc *esto* lex plagæ lepræ, vestis laneæ aut lineæ aut tramæ aut licii aut cujuscunque instrumenti pellicei: ad[n] pronunciandum illud mundum aut immundum.

[m] Heb. *loco calvo & recalvo ejus: quod aliis ita accipi placet, sive res trita sit, sive nova.*

[n] Heb. *mundandū illud, aut impurādum illud.*

ANNOTATIO.

14 In ea] *id est, in plaga conspicietur viva caro intermixta illi carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum indicium est lepræ, ut contrà unus color sanitatis.* 41 Ex parte faciei] *a vertice ad frontem & tempora.* 45 Vestimenta sunto] *cùm videlicet immundus declaratus, a reliquorum consortio emittetur.* 51 Dolorifica] *dolore & damno eos affectura qui utentur ipsis.*

CAPUT XIIII.

De ritu observando cùm sanatus a lepra in cœtum est recipiendus: & de lepra ædium cognoscenda & purganda.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Hæc esto lex leprosi, die purgationis ejus: primùm adducitor, ad sacerdotem versus.

3 Exibit autem sacerdos ipse extra castra: cumque inspexerit sacerdos, si ecce sanata est plaga illa lepræ a leproso,

4 Præcipito sacerdos ut accipiat *quispiam* pro eo qui purgandus erit, duas aviculas vivas mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum.

5 Deinde præcipito sacerdos ut jugulans aviculam unam, *sanguinem ejus fundat* in vas testaceum super aquam vivam.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, lignúmque cedrinum, & dibaphum coccineum, & muscum: & intingito illa simul cum avicula viva in aviculæ jugulatæ sanguinem cum aqua viva.

7 Ita aspergito eum qui purgandus erit a lepra septem vicibus: & pronuncians eum mundum, dimittito aviculam vivam in superficiem agri.

8 Tum qui purgandus est, abluens vestimenta sua & radens totum pilum suum lavator aqua, sic mundus erit, & postea veniet in castra: sed emaneto extra tentorium suum septem dies.

9 Et esto die septimo ut radat totum pilum suum, caput suum & barbam suam superciliaq; oculorum suorum, denique totum pilum suum abradito: & ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua, sic mundus erit.

10 Die autem octavo accipito duos agnos integros, & agnam unam[a] anniculam integram, & tres decimas *Ephæ* similæ *in* munus mistæ oleo, & sextarium unum olei.

11 Sacerdos autem ille qui purgat, statuito virum istum qui purgatur, una cum istis, coram Jehova, ad ostium tentorii conventus.

12 Et acceptum sacerdos ille agnum unum offerto in reatum simul cum illo sextario olei, & agitato illa agitatione coram Jehova.

13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi jugulare solet peccatum & holocaustum, in loco sancto: nam sicut peccatum, sic reatus ipse *est* sacerdotis, res sancta sanctarum est.

14 Tum accipiens sacerdos de illo sanguine reatus, imponito sacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus, dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

15 Similiter accipiens sacerdos de sextario illo olei, infundito sacerdos manui[b] suæ sinistræ.

16 Et intincto sacerdos digito suo dextero, *accipiēs* de oleo illo *quod erit* in manu sua sinistra, aspergito de illo oleo digito suo septem vicibus coram Jehova.

17 De residuo autem illius olei quod erit in manu sua, imponito sacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri: super ipsum sanguinem reatus.

18 Quod autem remanserit de illo oleo quod *erit* super manum sacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur: sic expiationem faciet pro eo sacerdos coram Jehova.

19 Tum parans sacerdos peccatum expiationē facito pro eo qui purgatur ab immunditia sua, postremò autem jugulato holocaustum,

20 Et offerto sacerdos holocaustum illud & munus ejus in altari: sic cùm expiationem fecerit pro eo sacerdos, mundus erit.

21 Quòd si tenuis sit, neque assequatur *ista* manus ejus, tum accipito agnum unum in reatum ad agitationem, quo expiationem faciat *sacerdos* pro eo, & decimam *Ephæ* unam similæ mistæ oleo in munus, atque sextarium olei,

22 Et duos turtures aut duos pullos columbæ, quæ assequi poterit manus ejus, ut sit unum in peccatum, & alterum in holocaustum.

23 Quæ afferto die octavo purgationis suæ sacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens sacerdos agnum reatus & sextarium olei, agitato illa sacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens sacerdos de sanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito sacerdos super manum suam sinistram.

27 Et aspergito sacerdos digito suo dextero de illo oleo quod *erit* in manu sua sinistra, septem vicibus coram Jehova.

28 Postea imponito sacerdos de illo oleo quod *erit* in manu sua, infimæ auriculæ ejus qui pur-

[a] Heb. *filiam anni sui.*

[b] Heb. *sacerdotis: sic ver. 26.*

purgatur,& pollici manus ejus dexteræ,ac pollici pedis ejus dexteri,[b] in loco sanguinis ipsius reatus.

29 Quod autem remanserit ex illo, quod *erit* in manu sacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciendam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ, ex eis quę assequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ assecuta fuerit manus ejus, unū in peccatum & alterum in holocaustum, cum suo munere: sic expiationem faciet sacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 [b] Ista *esto* lex *ejus* in quo *erit* plaga lepræ, cujus manus assequi [b] *illa* non potuerit in purgatione sui.

33 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus sum vobis in possessionem, & indidero plagam lepræ alicui domui regionis [c] quam possidebitis,

35 Tunc veniens is cujus *est* domus illa, indicato alicui sacerdoti, dicendo, velut plaga apparet mihi in domo illa.

36 Et præcipito sacerdos ut expediant domum illam, antequàm veniat sacerdos ad aspiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *est* in ea domo: postmodùm verò advenito sacerdos ad aspiciendum domum illam.

37 Inspiciens autem plagam illam, si ecce plaga illa in parietibus illius domus *constat* fossulis subviridibus aut subrubidis, quarum species *sit* depressior ipso pariete:

38 Egreditor sacerdos illa domo ad januam ipsius domus, & recludito [d] eam septem diebus.

39 Posteà redito sacerdos die septimo: cumq; inspiciet, si ecce diffudit se plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito sacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga ista: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinsecus circumquaque: & effunduntο pulverem illum quem detraxerint, extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, similiter pulvere alio accepto ipsam domum inducito.

43 Quòd si rediens eadem plaga efflorescet in ista domo, postquam eruit lapides illius, & postquam detraxit *pulverem* ex ea domo, & postquā induxit:

44 Tunc adveniens sacerdos inspicito, si ecce diffuderit se plaga hæc per domum illam, lepra [b] dolorifica est in ea domo, immunda est.

45 Quapropter destruito domum illam, lapides ejus, & ligna ejus, omnémque pulverem illius domus, & educito extra ipsam civitatē in locum immundum.

46 Qui autem ingressus fuerit domum illam [e] ullo dierū *quibus* reclusit eam, immundus esto usque ad vesperam,

47 Et qui cubaverit in ea domo, lavato vestimenta sua: similiter qui comederit in ea domo, lavato vestimenta sua.

48 Sin autem [f] omnino ingresso sacerdote & aspiciente, ecce non diffudit se plaga illa per domum illam, postquam inducta est domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia sanata est plaga.

49 Itaq; accipito ad expurgandum domum illam duas aviculas, item lignum cedrinū, & dibaphum coccineum, & muscum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *sanguinem* infundens vasi fictili super aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, aviculamq; alteram vivam, & intingito in sanguine aviculæ jugulatæ, & in aqua viva: & aspergito domum illam septem vicibus.

52 Sic cùm mūdaverit domum illam sanguine illius aviculæ & aqua viva, avicula quoque altera viva, lignóque cedrino, & musco, & dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in superficiem agri: & expiatione facta pro illa domo, erit munda.

54 Ista *est* lex de omni plaga lepræ, & de porrigine,

55 De lepra quoque vestimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore, & de abscessu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus sit, & qua die quis sit mundus: ista *est* lex cujusque lepræ.

[c] Heb. *possessionis vestræ.*

[d] Heb. *domū ipsam.*

[e] Heb. *omnibus diebus.*

[f] Heb. *ingrediendo ingresso.*

ANNOTATIO.

2 Die purgationis] *quo tempore pronunciandus est purgatus.* Sacerdotem versus] *propius, ne sacerdos cogatur procul a castris discedere.* 4 Aviculas] *sive (ut Hebræi interpretantur) passeres: nomen enim generis & speciei commune est: nos generis significationem prætulimus.* 17 Super ipsum] *id est, in eadem parte, quæ prius sanguine reatus aspersa fuit: vide suprà ver.* 14. 21 Tenuis] *in re tenui, pauper.* Neq; assequatur] *sic infrà ver.* 22. 30. & 32. *vide suprà in* 5.11. 28 In loco sang.] *ut suprà* 17. 32 Ista] *quæ primo loco mandata sunt ad purgationem lepræ ver.* 10. 44 Dolorifica] *ut suprà* 13.51.

CAPUT XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis, de eo qui proprio semine se inficit, de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente, & de ratione purgationis illorum.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Alloquimini filios Jisraëlis, & edicite eis, [a] unusquisque cùm est gonorrhœa affectus a carne sua, profluvio suo immundus est.

3 Hęc autem est immunditia ejus in profluvio ejus: *si* salivaverit [b] caro ejus profluvium ejus, aut obstruxerit se caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus est.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus, immundum esto: & omne instrumentum cui insederit, immundum esto.

5 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.

6 Item qui insederit instrumento ulli cui insedit

[a] Heb. *vir vir.*

sedit gonorrhœa affectus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
7 Item qui tetigerit carnem gonorrhœa affecti, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
8 Item cùm despuerit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usq; ad vesperã.
9 Item omne sedile, cui insidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum esto.
10 Item quisquis tetigerit rem ullam quæ sub strata fuerit ei, immundus esto usque ad vesperam: & qui portaverit illa, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus suis non immersis in aquam, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
12 Item vas testaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.
13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio suo, primum numerato sibi septem dies ad purgationem sui, & abluito vestimenta sua, deinde lavato carnem suam aqua viva, ut sit mundus:
14 Denique die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos sacerdoti:
15 Quorum parato sacerdos unum in peccatum, alterum in holocaustũ: sic expiationem faciet ꝓ eo sacerdos corã Jehova a ꝓfluvio ejus.
16 Item quisque cùm exibit ex eo [b] concubitus semen, is lavato aqua totam carnem suã, & immundus esto usque ad vesperam.
17 Et super quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus semen, id abluitor aqua, & immundum esto usque ad vesperam.
18 Mulier etiam cum qua vir concubuit concubitus semine, ambo lavantor aqua, & immundi sunto usque ad vesperam.
19 Mulier autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, septem dies esto in separatione sua, & quisquis tetigerit eam, immundus esto usque ad vesperam.
20 Et super quodcunque cubaverit tempore separationis suæ, immundum esto: similiter cuicunque insederit, immundum esto.
21 Et quisquis tetigerit cubile ejus, ablutis vestimentis suis lavator aqua, ac immundus esto usque ad vesperam.
22 Quisquis etiam tanget ullum instrumentum cui illa insederit, ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
23 Etiamsi illud *quod quis tanget* erit super cubile aut super instrumentum illud, cui illa insidebat cùm is tangeret illud, immundus esto usque ad vesperam.
24 Quod si [c] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus causâ separatur ea sit super ipsum, is immundus esto septem diebus: similiter omne cubile in quo cubaverit, immũdũ esto.
25 Item mulier cùm profluet profluvio sanguinis diebus multis præter tempus separationis suæ, aut cùm profluet ultra separationem suam: omnib. diebus profluvii immunditiæ suæ, sicut dieb. separationis suæ esto, immũda est.
26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii sui, ut cubile separationis suæ esto ei: & omne instrumentum cui insederit immũdũ esto, secũdũ immũditiã separationis ejus.
27 Et quisquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam.
28 Cùm autem mundabitur a profluvio suo, numeratis sibi septem diebus postea mundator.
29 Itaque die octavo accipito sibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos sacerdoti ad portam tentorii conventus:
30 Quorum parato sacerdos unum in peccatũ & alterum in holocaustum, & expiationem facito pro ea sacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.
31 Sic curabitis ut se separent filii Jisraëlis ab immunditia sua, ut non moriantur in immunditia sua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *est* inter ipsos.
32 Ista *est* lex affecti gonorrhœa, ejusq; ex quo exit concubitus semen, quo fit immundus.
33 Item languentis *mulieris* in separatione sua, & cujusq; profluentis profluvio suo tam maris quàm fœminę: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

[b] Heb. *concubitus seminis: hypallage.*

[c] Heb. *concumbendo cõcumbet.*

[d] Heb. *separatio ejus sit sup. id est, cujus causâ separatur, aut id quod natura ejicit & seperat ab ea.*

ANNOTATIO.

3 Caro] *honesta pudendorum appellatio per synecdochen.* 19 Separatione sua] *id est, segregata a reliquis hominibus, ita ut neque concumbant, neque vescantur cum ea, neque illam attingant: ut sequentia explicant.* 25 Sicut diebus] *id est, eadem immunditiæ lege tenetor, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & sequentibus.*

Caput XVI.

Lex de ritu anniversariæ expiationis sanctuarii, tentorii, altaris, summi sacerdotis, ac totius populi: & de universali jejunio in die expiationis celebrando.

1 Quamobrem allocutus est Jehova Moschen, postquam mortui sunt duo filii Aharonis: (mortui autem sunt cum appropinquassẽt ante conspectũ Jehovæ)
2 Edixitq; Jehova Moschi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipsum sanctuarium intra velũ: ante illud operculum propitiatorium quod *est* super arcam, ut non moriatur: nam in nube appareo super operculum illud.
3 Cum hoc ingreditor Aharon ipsum sanctuarium, cum juvenco [a] subrumo in peccatum, & ariete in holocaustum.
4 Tunicam lineam sanctam induito, & femoralia linea sunto super carnem ejus, baltheoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: vestes sacræ sunt, ideo lavato aqua carnem suam cùm induet eas.
5 A cœtu verò filiorum Jisraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocaustum.
6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati qui

[a] Heb. *filio bovis.*

qui *fuerit* pro se, *&expiationem facito pro se & pro familia sua.

7 Deinde acceptos duos illos hircos, sistito illos corã Jehova ad portã tentorii convẽtus.

8 Et *imponito Aharon his duobus hircis sortes, sortem unam pro Jehova, sortem vero alteram pro [b] Hhazazele.

9 Tunc offerens Aharon hircũ super quẽ ascẽderit sors pro Jehova, *parato illũ in peccatũ.

10 *Hircus verò ille super quem ascenderit sors pro Hhazazele, sistitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem super eum: ut dimittant eum Hhazazeli in desertum.

11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro se, expiationem faciet pro se & familia sua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro se.

12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipso altari a conspectu Jehovæ, [d] plenósque pugillos suos suffitu aromatum *comminuto, inferto intra ipsum velum.

13 Et imponito suffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa suffitus ipsum operculum propitiatorium quod *est* super testimonium, & non moriatur.

14 Postea accipiens de sanguine illius juvenci inspergito digito suo superficiem ipsius operculi propitiatorii orientem versus: ante illud operculum propitiatorium inspergito septem vicibus de illo sanguine digito suo.

15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto sanguinem ejus intra ipsum velum: & facito sanguine ejus sicut fecit sanguine illius juvenci, id est, inspergito eo ipsum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 Sic expiatione facta *pro sanctuario ab immunditiis filiorum Jisraëlis & a defectionibus eorum ex quibusuis peccatis eorum, similiter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.

17 (Nullus autem homo esto in tentorio conventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco sancto, usque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro se & pro familia sua, & pro tota cõgregatione Jisraëlis.)

18 Et exito ad ipsum altare quod *est* coram Jehova, ut expiationem faciat pro eo, accipiénsque de sanguine illius iuvenci & de sanguine illius hirci, imponito cornibus ipsis altaris circumquaque.

19 Et inspergito ipsum ex illo sanguine digito suo septem vicibus: sic mundabit ipsum, & sanctificabit ipsum ab immũditiis filiorũ Jisraëlis.

20 Cùmq; finem fecerit expiandi sanctuarium & tentorium conventus atq; altare ipsum, admoveto hircum illum qui vivus erit.

21 Nitensque Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci qui vivus *erit*, cõfitetor super ipsum omnes iniquitates filiorum Jisraëlis, & omnes defectiones eorum ex quibusque peccatis eorum, & postquam imposuerit illa capiti istius hirci, emittito eum [e] per hominem commodum in aliquod desertum.

22 Nam portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilẽ: quãobrem is dimissurus est hircum illum in ipsum desertum.

23 Postea veniens Aharon in tentorium conventus exuito vestes lineas quas induerat cùm vẽtur* esset in locũ sanctũ: & relinquito eas ibi.

24 Deinde cùm laverit carnem suam aqua in loco sancto, & induerit vestimenta sua, exiens parato holocaustum suum & holocaustum populi: & expiationẽ facito pro se & pro populo.

25 Adipem verò cujusque peccati adoleto in ipso altari.

26 Qui autem dimiserit hircum illum pro Hhazazele, ablutis vestimẽtis suis lavato carnẽ suam aqua, & postea ingredi poterit in castra.

27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati, quorum sanguis illatus fuit ad expiationem faciendam in sancto, efferto extra castra: & comburunto igne pelles eorum, & carnem eorum, fimũmque eorum.

28 Qui autẽ combusserit ista, ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua: postea demũ ingredi poterit in castra.

29 Atque *hoc* esto vobis in statutum perpetuum: mense septimo, *die* decimo illius mensis affligitote *animas vestras, & nullum opus facitote, indigena aut peregrinus qui peregrinatur [g] inter vos.

30 Nam isto die expiationem faciet pro vobis, ad mundandum vos: ab omnibus peccatis vestris, coram Jehova mundabimini.

31 Cessatio, requies esto vobis, qua affligatis animas vestras, statuto perpetuo.

32 Expiato autem sacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [h] consecraverit ministerium ad fungẽdum sacerdotio loco patris sui, cùm induerit vestimenta linea, vestimenta sacra.

33 Expiato inquam sanctuarium sacrum, tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam sacerdotes ipsos, & totum populum hujus congregationis expiato.

34 Et esto hoc vobis in statutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jisraëlis ab omnibus peccatis eorum, semel quolibet anno: quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[b] *id est, capri profectione: loco in quem emissus caper profecturus erat: sic deinceps.*

[c] Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.*

[d] Heb. *plenitudinem pugillorum suorum.*

[e] Heb. *per manum hominis tempestivi vel opportuni*

[f] Heb. *decisam: quæ quia non habitatur, a parte habitabili velut decisa est.*

[g] Heb. *in medio vestri.*

[h] Heb. *impleverit manũ.*

ANNOTATIO.

1 Quamobrem] *Regressio est, qua respondet Deus ad quæstionem Moschi propositã, an infirmus & peccati conscius sacerdos peccatum populi possit comedere, suprà* 10.19. *quod verba contextus docent, postquam mortui sunt, &c.* Cùm appropinq.] *plus sibi arrogantes quàm sui erat muneris: suprà* 10.1. 2 In nube ap.] *id est, aspectabili specie resideo, & conspiciendam exhibeo majestatem meam.* 6 Expiationem fa.] *ut præscribitur ver.* 11. *& sequentibus.* 8 Imponito] *id est, cognoscito per sortem judicium Dei, utrum illorum sibi mactari, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.* 9 Parato] *ut præscribitur ver.* 15. *& sequentibus.* 10 Hircus verò] *de cujus r. tu infrà.* 20. *& sequentibus.* 12 Comminuto] *ex massa odoramentorum: vide suprà in Exod.* 30 34. 16 Pro sanctuario] *purgato eo ab immunditie, quæ a circunstantibus filiis Jisraëlis immundis inferebatur.* 29 Animas vestras] *vos ipsos, videlicet abstinendo ab omni cibo & potu, ac utendo aliis exercitamentis ad finem istum accommodis.*

CAPUT XVII.

Lex de loco omnium sacrificiorum Deo soli per sacerdotem ipsius offerendorum: interdictum universale edendi sanguinis, morticini, aut discerpti: cum pœnis adversus inobsequentes.

1 PRÆ-

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus omnesque filios Jisraëlis, & edicito eis, hoc illud *est* verbum quod præcepit Jehova, dicendo:

3 [a]Quicunque e familia Jisraëlis [ ]jugulaverit bovem aut agnum aut capram in castris, aut quisquis jugulaverit extra castra,

4 Ac non ad portam tentorii conventus adduxerit illam, [b]oblaturus oblationem Jehovæ, ante tabernaculum Jehovæ: [ ]sanguis imputator viro illi, sanguinem effudit, quapropter excinditor vir ille e medio populi sui.

5 Adducunto itaque filii Jisraëlis sacrificia sua, [ ]quæ sacrificant in superficie cujusvis agri, adducunto inquam illa Jehovę versus portam tentorii conventus ad sacerdotē, & sacrificanto sacrificia [c]ipsa eucharistica jehovæ.

6 Ut aspergat sacerdos ipse sanguinem illorū super altare Jehovæ ad portam tentorii conventus, adoleátque illorum adipem in odorem [c]gratum Jehovæ.

7 Neque sacrificanto deinceps sacrificia sua [d]dæmonibus, [e]quos sectantur isti scortando: statutum perpetuum hoc esto ei per generationes eorum.

8 Quapropter eis edicito, quicunq; e familia Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur [f]inter eos, offeret holocaustum aut aliud sacrificium,

9 Ac ad portam tentorii conventus non adducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino excinditor vir ille e populis suis.

10 Et quicunque e familia Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui habitat inter eos vescetur ullo sanguine, utique ponam faciem meam iratā contra [g]eum ipsum qui commederit ullum sanguinem, & excindam illum e medio populi mei.

11 [ ]Nam anima cujusq; carnis in sanguine est, ego verò destinavi eum pro vobis in altari ad expiationem faciendam pro animis vestris, nam sanguis is *est* qui pro anima expiationem facit.

12 Idcirco edico filiis Jisraëlis, nulla anima ex vobis comedito sanguinem: etiam peregrinus qui peregrinatur inter vos ne comedito sanguinem.

13 Et quicunque e filijs Jisraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur inter eos, [h]venando ceperit capturam bestię aut avis quæ comeditur, primùm effundito sanguinem ejus, & tegito eum pulvere.

14 Est enim anima cujusq; carnis, sanguis ejus pro anima ejus est, ideo edico filiis Jisraëlis, sanguine nullius carnis ne comeditote: nam cujusq; carnis anima sanguis ejus est, comedentium eum quisque excinditor.

15 [i]Quicunque autem comederit morticinum aut discreptum, sive indigena sive peregrinus, is ablutis vestimentis suis lavator aqua, & immundus esto usque ad vesperam, pòst mundus erit.

16 Quòd si non abluerit illa, & carnem suam non laverit, feret iniquitatem suam.

[a] Heb. *vir vir qui, & sic deinceps.*
[b] Heb. *ad offerendum.*
[c] Heb. *quietis.*
[d] Heb. *horrētibus, vel horrificis, quia horridi sunt, & horrorem iis incutiunt quibus apparent.*
[e] Heb. *post quos ipsi scortantur, videlicet Ægyptii & gentes.*
[f] Heb. *in medio eorum, sic deinceps.*
[g] Heb. *animam quæ.*
[h] Heb. *venatus fuerit venationem bestiæ.*
[i] Heb. *omnis autem anima quæ, &c.*

ANNOTATIO.

3 Jugulaverit] *oblaturus oblationem Jehovæ, ex ver.4.* 4 Sanguis] *perinde habetor ac si homicidium perpetraßet, hominisq; innoxii sanguinem effudißet: causam vide ver.11.* 5 Quæ sacrificant] *id est, hucusque consueverunt sacrificare ubivis locorum ante erectum tabernaculum.* Ipsa eucharistica] *ac multò magis reliqua sanctiora coram Deo: sic enim profitentur ipsi Jisraëlitæ Jehoschu.22.26.* 11 Nam anima] *interdicti causæ duæ: prior, quòd sanguis sedes sit animæ: posterior, quod eum sibi reservat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium, ac si anima pro anima dederetur noxæ. His rudimentis apud veterem populum Christus adumbratus est.*

CAPUT XVIII.

Interdicta ab omni incestu, digamia, adulterio, vaga portentosáque libidine, cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis, ego *sum* Jehova Deus vester.

3 Secundum opera terræ Ægypti in qua habitastis ne facite: similiter secundum opera terræ Cenahhanæi, in quam duco vos, ne facite, & in statutis eorum ne ambulate.

4 *Sed* judicia mea exercetote, & statuta mea observatote ambulando in eis: ego *sum* Jehova Deus vester.

5 Cùm observaveritis statuta mea & judicia mea, homo ille qui fecerit ea, utique vivet per ea: ego *sum* Jehova.

6 [a]NEMO homo ad ullum [ ]propinquū carnis suæ acceditote, ad retegendum nuditatem: ego *sum* Jehova.

7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris tuæ ne retegito: mater tua est, ne retegito nuditatem ejus.

8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nuditas patris tui *est*.

9 Nuditatem sororis tuæ, [ ]filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ, [ ]cognationis domesticæ aut exteræ cognationis, ne retegito nuditatē earū.

10 Nuditatem [ ]filiæ filii tui, aut filiæ filiæ tuæ, ne retegito nuditatē earum: nā nuditas tua sunt.

11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui, [ ]cognationis patris tui, [ ]soror tua est: ne retegito nuditatem ejus.

12 Nuditatem sororis patris tui ne retegito, propinqua patris tui est.

13 Nuditatem sororis matris tuæ ne retegito, nam propinqua matris tuæ est.

14 Nuditatem fratris patris tui ne retegito: ad uxorem ejus ne apropinquato, amita tua est.

15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito: uxor filii tui est, ne retegito nuditatem ejus.

16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito, nuditas fratris tui est.

17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne retegito: [ ]filiam filii ejus, aut filiam filiæ ejus ne accipito ad retegendam nuditatem ejus, proximæ ejus sunt, scelus est.

18 [ ]ITEM [b]mulierem *unam* adulteram ne assumito, angendo *hanc*, retegendo turpitudinem illius *ductæ* super hanc in vita ejus.

19 [ ]ITEM ad mulierem [ ]in separatione immunditiei suæ ne accedito, retegendo nuditatem ejus.

20 [ ]ITEM cùm uxore proximi tui ne cōmittito ut cōcumbas ad semen, polluendo *te* cū ea.

[a] Heb *homo homo.*
[b] Heb. *mulierem ad sororē suam: sed ita passim hæ voces accipiuntur, ut Gen. 26.31. Exod. 26.3.&c. Jechezkel.1. 9 & 23.& 3.13. Joel.2. 8. Nos verò hîc ita accipimus, primum, quia suprà ver.16. connubium cum sorore uxoris prohibetur ἀναλογικῶς: secundo quia hæ causæ aliter nisi coactè & obscurè accommodari non possunt, cùm tamen proprio nomine uxores digamorum angentes & æmulas scriptura vocet. 1. Schemu. 1. 6: tertiò nusquā in lege disertè interdiceretur digamia nisi Regi, Deut. 17.16. postremò fidelissimi sunt interpretes Christus Mat. 19.5.& 6. Apostolus 1. Cor.6.16. & 7.& Chaldæus Paraphrastes in Ruth.4.6.*

21 ITEM de semine tuo ne permittito traducendum [b] Moleco, ut non profanes nomen Dei tui: ego *sum* Jehova.

22 Cum mare ne concubito concubitu muliebri: abominatio est.

23 ITEM cum ulla bestia ne committito ut concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier quoq; ne consistito coram bestia ut incubet sibi, [c] confusio est.

24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus his pollutæ sunt gentes istæ quas ego ejicio a facie vestra:

25 Unde polluta est terra, & [d] iniquitatem ejus ego visito adversus eam, ita ut evomitura sit terra habitatores suos.

26 Sed vos observate statuta mea & judicia mea, neque facitote *ullam* ex omnibus istis abominationibus, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.

27 (Nam omnes abominationes istas fecerunt homines istius terræ, quæ [e] vobis exposita est, unde polluta est ipsa terra)

28 Ut non evomat eadem terra vos cùm pollueritis eam, quemadmodum evomuerit gentem illam quæ vobis est exposita.

29 Nam quisquis fecerit *aliquam* ex omnibus abominationibus istis, utique excindentur animæ quæ illud fecerint e medio populi sui.

30 Observate igitur observationem meam, ut non faciatis ex istis institutis abominandis quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis vos illis: ego *sum* Jehova Deus vester.

[e] Heb. *ante vos est, ut ver. 28. sic Gen. 20.15.*

ANNOTATIO.

6 Propinquum] *ex iis videlicet qui infrà aut speciatim nominantur usque ad ver.* 17. *aut ex illorum comparatione per analogiam intelliguntur.* 9 Filiæ patris] *sororis tuæ etiam ex altero parente tantùm.* Cognationis domest.] *domesticæ cognationis sunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patris familiam sequuntur.* 10 Filiæ fil.] *id est, neptis ex filio vel filia.* 11 Cognationis patr.] *id est, per matris suæ nuptias, patris tui cognata facta est: Ex variis hujus legis interpretationibus hæc videtur simplicitati, ordini, & verbis accommodatissima.* Soror tua] *ex affinitatis jure, ut ver.* 8. 14. 15. 16. 17 Filiam filii] *liberos privigni aut privignæ tuæ: tanta est vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales sanguinis, quarum gradus ponuntur duo, consanguinitas & affinitas.* 18 Item] *Lex naturalis matrimonii ad omnes personas pertinens, Gen.* 2. 24. 19 Item] *lex ceremonialis.* In separatione] *cùm immunditia laborans separata est, suprà* 15. 25. 20 Item] *lex de adulterio, deinde promiscuè de nefariis sceleribus.* 21 Moleco] *idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Milcom,* 1. *Reg.* 11. 5. & 11. *in hujus honorem parentes igne filios suos transmittebant, ut* 2. *Reg.* 23. 11. 23 Confusio] *divinæ ordinationis perturbatio, & facinus confusione dignum.* 25 Iniquitatem ejus] *id est, incolarum: metonymia.*

Propinqui ex consanguinitatis aut affinitatis jure.

Ascendentes

Cõsanguinei.	3 *Patruus, amita, ver.* 12. & 20. 19. 4 *agnatus vel agnata, ex analogia sequent.*	2 *Pater, mater, ver* 7.	3 *Avunculus, matertera, ver.* 13. 4 *cognatus, cognata.*
Affines.	4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver.* 14. & 20. 20.	3 *vitricus, noverca, ver.* 8. & 20. 11. 3 *socer, socrus, ver.* 15. & 20. 12.	4 *avunculi uxor, materteræ vir ex analogia patrui.*

Collate ⊙ *rales*

Cõsanguinei.	2 *frater, soror, ver.* 9. & 20. 17.	
Affines.	3 *levir, fratria, ver.* 16. & 20. 21.	3 *viri uxorisve frater aut soror, ver.* 16. & 20. 21. 4 *vitrici, novercæ filius filiàve ver.* 11.

Descendentes

Cõsanguinei.	2 *filius, filia, ver.* 7. *nepos, neptis, ver.* 10.	
Affines.	3 *gener, nurus, ver.* 15. & 20. 12.	3 *privignus, privigna, ver.* 8. & 17. & 20. 14. 4 *horum filius aut filia, ver.* 17.

Ex horum comparatione tres regulæ nascuntur:

1 *Collateralium inter se conjugia ad quartum usque gradum prohiberi: ascendentium verò* ὀρθογραμμως *vel descendentium ipso naturæ ordine impediri, ac proinde opus non fuisse ut prohiberentur.*

2 *Eosdem gradus ascendentium ac descendentium per annalogiam prohiberi.*

3 *Iisdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

CAPUT XIX.

Lex de sanctificatione nostri: cujus partes sunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, simplicitas & puritas nostra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum aversatio: quibus adjuncta sunt gratus animus erga Deum, abstinentia ab omni malo idololatrarum & a specie mali, scortationis præstigiarumq; detestatio, Dei, seniorumq; honor, charitas erga exteros, & in omnes justitia.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere totum cœtum filiorum Jisraëlis & edicito eis: sancti estote, quia sanctus *sum*, ego Jehova Deus vester.

3 Quisque matrē suam & patrem suum timete,

te,& sabbatha mea servate: ego *sum* Jehova Deus vester.

4 [a]Ne convertite vos ad[a] idola,&[a]Deos[a] fusiles ne facitote vobis : ego *sum* Jehova Deus vester.

5 Cùm autem sacrificabitis sacrificium eucharisticum Jehovę,[a]pro voluntate quidem vestra sacrificabitis illud:

6 *Sed* quo die sacrificabitis illud comeditor & postridie, quod autem remanserit usque ad diem tertium igne comburitor.

7 Quòd si ejus [b] quicquam comedetur die tertio,res abominanda est, non erit acceptum.

8 Ideo [c] comedentium *quisque* iniquitatem suam ferto,quia rem sanctam Jehovæ profanavit:utique excindetur anima illa e populis suis.

9 Item cùm metetis messem terræ vestræ, [d] ne prorsus demetito latus agri tui : spicilegium messis tuę ne[e] facito.

10 Similiter vineam tuam ne racemato, & deciduos acinos vineæ tuæ ne relegito : ipsi pauperi & peregrino relinquito ista, ego *sum* Jehova Deus vester.

11 Ne furamini,& ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum suum.

12 Item ne jurate per nomen meum ad fallaciam ullam: sic profanaveris nomen Dei tui, ego *sum* Jehova.

13 Ne fraudem facito proximo tuo, neque rapito : ne pernoctato[f] merces mercenarii apud te usque mane.

14 Ne maledicito surdo,& ante cęcum ne ponito offendiculum : sed timeto a Deo tuo, ego *sum* Jehova.

15 Ne exerceto perversitatem in ullo judicio: ne accipito[g] personam tenuis , neque honorem exhibeto personæ magni:[h] justè judicato proximum tuum.

16 Ne ambulato *cum* detractione per populos tuos,ne instato contra sanguinem proximi tui : ego *sum* Jehova.

17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: [i] liberè corripito proximum tuum,[a] neque ferto in eo peccatum.

18 Ne ulciscitor,neque *iram* asservato in populares tuos:sed diligito proximum tuum sicut te, ego *sum* Jehova.

19 Statuta mea observatote:[k]jumentorũ tuorum ne finito coire duo genera , in agro tuo ne serito duo seminum genera,& vestimentum duorum generum variè commixtũ ne[l]obtegito te.

20 Item cùm quis cubaverit cũ muliere seminis concubitu, quamvis illa sit ancilla despecta cuiq;,quæ[m] omnino non redimitur,aut libertas non datur ei:flagellatio [n] adhibetor, ne morte afficiuntor,quia non fuit[a]libertate donata.

21 Præterea afferto *vir* reatum suũ Jehovæ,ad portam tentorii conventus,arietem reatus.

22 Et expiationem facito pro eo sacerdos illo ariete reatus coram Jehova , pro peccato ejus quo peccavit,& condonabitur ei *liberando eum* a peccato ejus quo peccavit.

23 Item cùm veneritis in istam terram & plãtaveritis quamvis arborem esculenti *fructus*, [o] omnino putate præputium ejus *id est* fructum ejus,tribus annis sunto vobis præputiate, [p] nihil earum comeditor.

24 Anno verò quarto esto omnis fructus ejus, [a]sancta res laudationum Jehovæ:

25 (Anno demum quinto comedetis fructum ejus)ut augeat vobis proventum ejus : ego *sum* Jehova Deus vester.

26 Ne comeditote quicquam cum sanguine, ne utimini[a] cõjectationibus,[q] neque præstigiis.

27 Ne circumcidite *pilos ad* latus capitis vestri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.

28 Neque cæsuram pro ullo [r] mortuo inditote carni vestræ, & inscriptionem stigmatis ne imponitote vobis: ego *sum* Jehova.

29 Ne profanato filiam tuam [f]prostituendo eam: ut non scortetur[a] terra illa , & impleatur illa terra scelere.

30 Sabbatha mea observatote,& sanctuarium meum reveremini: ego *sum* Jehova.

31 [a]Ne vos convertite ad pythones & ariolos,ne consulitote polluendo vos eis : ego *sum* Jehova Deus vester.

32 Coram[a]canitie assurgito,& honorem habeto faciei senis: & timeto a Deo tuo,ego *sum* Jehova.

33 Item si peregrinatur apud te peregrinus in terra vestra,ne injuria afficite illum.

34 Tanquam indigena ex vobis , esto vobis quisq; peregrinus qui peregrinatur apud vos,& diligito eum sicut te: quia peregrini fuistis in terra Ægypti,ego *sum* Jehova Deus vester.

35 Ne exercetote perversitatem in ullo[t] munere,[a]in dimensione,in pondere,aut in[a]mensura.

36 Trutinæ[u] justæ,[x]pondera justa,Epha justũ, & hin justus sunto vobis:ego *sum* Jehova Deus vester,qui eduxi vos e terra Ægypti.

37 Observate itaque omnia statuta mea,omniaque judicia mea,& facite ea:ego *sum* Jehova.

[a] Heb. *fusure.*
[b] Heb. *comedendo comedetur.*
[c] Heb. *comedentes iniquitatem suam ferto : Syllepsis numeri.*
[d] Heb. *ne absolvito latus agri tui metere.*
[e] Heb. *legito*
[f] Heb. *opus: metonymia.*
[g] Heb. *vultũ: synecdoche,ut in sequentibus*
[h] Heb. *injustitia.*
[i] Heb. *corripiendo corripito.*
[k] Heb. *jumẽtum tuum ne finito coire duobus generibus:& sic sequentia.*
[l] Heb. *ascendito super te.*
[m] Heb. *redimendo non redimitur.*
[n] Heb. *esto.*
[o] Heb. *putãdo putate.*
[p] Heb. *ne comeditor.*
[q] Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis observationi plus æquò tribuite.*
[r] Heb. *anima, ut infrà 21.1 metonymia.*
[f] Heb. *faciendo ut ipsa scortetur.*
[t] Heb. *judicio,id est,officio ex lege præscripto.*
[u] Heb. *justitiæ, & sic deinceps.*
[x] Heb. *lapides: metonymia.*

ANNOTATIO.

4 Ne convertite] *id est, Deo relicto illa ne sectemini.* Idola] *a vanitate denominata Hhebræis , quia idolum nihil est,* 1.*Cor.*8. Deos fusiles] *vide Exodi* 34.17. 5 Pro voluntate] *nam conceptiva sunt, ac non imparata : vide suprà cap.*7. 17 Neque ferto] *ne dissimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.* 20 Libertate donata] *nam de libera lex est Exod.*22.16. 24 Sancta res laudationum] *id est, Deo offeruntor in signum grattiarum actionis.* 29 Terra illa] *populus illius exemplo tuo : metonymia.* 31 Ne vos con.] *ut suprà ver.*4. 32 Canitie] *cano homine,Synecdoche.* 35 Dimensione] *mensuris quibus dimetiuntur spatia.* Mensura] *qua res aridæ aut liquidæ capiuntur,& de quantitate earũ judicatur.*

CAPUT XX.

In trangressores legum quæ superioribus 2.cap.continentur,statuuntur pœnæ,& sanctificationis mandatũ renovatur.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen,dicendo:

2 Item filiis Jisraëlis edicito, quisquis e filiis Jisraëlis aut e peregrina gente qui peregrinatur in Jisraële, dediderit de semine suo Moleco,[a] omnino morte afficitor : populus ipse

suprà 18.21.

[a] Heb. *moriendo morte afficitor. sic deinceps.*

terræ obruunto eum lapidibus:

3 *Aut ego opponens iratã faciẽ meã viro illi *excindam illum e medio populi sui, quia de semine suo dedidit Moleco, ut *pollueret sãctuarium meũ, & ut profanaret nomen sanctũ meũ.

4 Quòd si [b] omnino occultaverint populus illius terræ a viro isto, cùm dedidit de semine suo Moleco, ut non afficerent eum morte:

5 Tunc opponam ego iratam faciem meam viro illi & *familiæ ejus, & excindam eum, omnesque qui [c] scortando sectantur ipsum ut scortentur sectantes Molecum, e medio populi sui.

6 De anima item quæ converterit se ad Pythones & ad ariolos ut scortando sectetur eos: utique opponens iratam faciem meam animæ illi, excindam illam e medio populi sui.

7 Itaq; sanctificate vos, & estote sancti, quia ego Jehova *sum* Deus vester.

8 Et observate statuta mea, & facite illa: ego Jehova *sum* sanctificator vester.

9 *Nam *quicunque maledixerit patri suo aut matri suæ, omnino morte afficitor: patri suo aut matri suæ maledixit [d] cædis suæ causa *est* in ipso.

10 Similiter vir qui adulterabit cum uxore alicujus, quia adultarevit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.

11 Item is qui cubaverit cum uxore patris sui, nuditatem patris sui retexerit, omnino morte afficiuntor ambo, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

12 Item is qui cubaverit cum nuru sua, omnino morte afficiuntor ambo: *confusionem fecerunt, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

13 Item is qui cubaverit cum mare concubitu muliebri, rem abominandam fecerunt ambo: omnino morte afficiuntor, cędis ipsorum causa *est* in ipsis.

14 Item is qui duxerit mulierem & matrem ejus, scelus est: igne comburunto eum* & eas, ut non sit scelus in medio vestri.

15 Item is qui sibi arrogaverit cubare cum jumento, omnino morte afficitor: jumentũ quoq; ipsum occiditote.

16 Item mulier cùm accesserit ad ullum jumentũ ut incubet sibi, occidito mulierem & jumentum ipsum: omnino morte afficiuntor, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

17 Item is qui accipiens sororem suam filiam patris sui aut filiam matris suæ viderit nuditatẽ ejus, vicissim illa viderit nuditatem ipsius, probrum est, quapropter excinduntor *in oculis [e] popularium suorum: nuditatem sororis suæ retexit, iniquitatem suam ferto.

18 Item is qui cubaverit cum muliere languente *e fluxu* & retegens nuditatem ejus profluviũ ejus nudaverit, ipsaquè retexerit profluvium sanguinis sui: quapropter excinduntor ambo e medio populi sui.

19 Item nuditatem sororis matris tuæ, aut sororis patris tui neretegito: quia proximum suũ nudaverit, iniquitatem suam ferunto.

20 Item quisquis cubaverit cum *amita sua, nuditatem patrui sui retexit: peccatum suam ferunto, sine liberis moriuntor.

21 Item quisquis acceperit uxorem fratris sui, [f] res exterminanda est: nuditatem fratris sui retexit, sine liberis sunto.

22 *Denique observate omnia statuta mea & omnia judicia mea, & facite illa, ut non evomat vos terra illa, ad quam ego deduco vos ut habitetis in ea.

23 Neque ambulate in statutis istius gentis quam ego ejecturus sum a facie vestra: quia omnia ista fecerunt, ideo tæduit me eorum:

24 Et dixi vobis, vos hæreditariò possidete terram eorum (nam ego daturus sum illam vobis ut hæreditariò possideatis eam) *terram affluentem lacte & melle: ego *sum* Jehova Deus vester, qui discrevi vos a reliquis populis.

25 Vos igitur discernite inter bestiam mundam & immundam, & inter avem immundam & mundã: neq; abominandas efficite animas vestras ulla bestia, aut ulla ave, aut ullo ꝙ premit terrã, quæ discrevi vobis ut immunda habeatis.

26 Et estote mihi sancti, quia sanctus ego *sum* Jehova: qui discrevi vos a reliquis populis ut sitis mei.

27 Sed viri aut mulieres, si erit ex eis *pytho aut ariolus, omnino morte afficiuntor: lapidib⁹ obruunto eos, cædis eorum causa *est* in eis.

[b] Heb. *occultando occultaverint*.
[c] Heb. *scortantur post ipsum: sic deinceps*.
suprà 19.31.
suprà 19.3.
[d] Heb. *sanguines ejus in eo: sic deinceps*.
suprà 18.20.
suprà 18.8.
suprà 18.15.
suprà 18.22.
suprà 18.17.
suprà 18.23.
suprà 18.9.
[e] Heb. *filiorũ populi sui*.
suprà 18.19.
suprà 18.12. & 13.
suprà 18.14.
suprà 18.16.
[f] Heb. *separatio est, id est, res separatione digna*.
suprà 18.26.

ANNOTATIO.

3 Aut ego] *si vobis non innotuit.* Excindam] *judicio aliquo singulari etiam in hac vita iram meam cõtra illum testabor.* Pollueret] *sua impuritate, ut suprà 16.16.* 4 Omnino occultaverint] *datã operã dissimulaverint.* 5 Familiæ] *populo illius terræ quid dissimulabit scelus: synecdochicè. sic accipitur familiæ nomen Jirmejæ 8.3. Micæ 2.3. quo etiã modo accipitur γένος Mar. 7.26. & πατριὰ Act. 3.25. & alibi passim.* 9 Nam] *id est, si enim non observabitis statuta mea, neque rationem habebitis sanctificationis qua sanctifico vos, sed ista scelera facietis quæ sequuntur, erunt quoque istæ pœnæ vobis subeundæ.* Quicunque maled.] *sensus est, quicunque vel dicto alterum parentum offenderit.* 12 Confusionem fece.] *vide suprà in 18.23.* 14 Et eas] *si consciæ sunt ambæ, vel alteram earum, videlicet quæ non connubio sed adulterio illi conjuncta est: synecdoche Hhebræis frequentissima.* 17 In oculis pop.] *publicè.* 20 Amita] *patrui uxore, ut sequentia ostendunt.* 22 Denique] *concludit ab exhortatione, ut suprà 18.26.* 24 Terram affl.] *ut Exod. 3.8. hyperbole.* 27 Pytho aut ar.] *qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & sui sanctificatione avocant: nam de iis qui avocantur, actum est suprà ver. 6.*

CAPUT XXI.

Leges de puritate sacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipsis habendo: & qui ex iis apti aut inepti sint ad ministerium.

PRAETEREA edixit Jehova Moschi, alloquere *sacerdotes filios Aharonis: & dicito eis, pro [a] mortuo ne polluito se *ullus vestrũm* in populis suis,

2 Sed pro proximo suo propinquo sibi, pro matre sua, aut pro patre suo, aut pro filio suo, aut pro filia sua, aut pro fratre suo,

3 Aut pro sorore sua virgine* propinqua sibi, quæ non est *juncta* viro, pro ea *polluet se.

4 Ne polluito se maritus *pro aliqua* *in populis suis, ita vt ipse profanet se.

5 *Ne capillos evellendo calvitium capiti suo

[a] Heb. *anima, ut suprà* 19.28.

suo inducunto, neque latus barbæ suæ radunto: neque carnem suam ulla cæsura cædunto.

6 Sancti sunto Deo suo, neque profananto nomen Dei sui, quia igne absumenda Jehovæ, cibũ Dei sui ipsi offerunt: ideoq; sunto [b] sancti.

7 Mulierem meretricem aut * profanatam ne accipiunto, & mulierem repudiatam a viro suo ne accipiunto: nam sanctus est eorum quisque Deo suo.

8 * Tu quoque *popule* sanctum habeto illum, qui cibum Dei tui ipse offert: sanctus esto tibi, quia sanctus *sum* ego Jehova sanctificator vester.

9 Filia autem alicujus sacerdotis cùm profanaverit se scortando, patrem suum profanat, igne comburitor.

10 Sacerdos autem ille qui maximus est fratrum suorum, cujus capiti infusum est oleum illud unctionis, & [c] consecravit ministerium suum ut induat vestes illas, * caput suum ne retegito, & vestimenta sua ne discindito:

11 Neque ad [d] ulla cadavera mortui venito: ne pro patre quidem suo aut pro matre sua se polluito:

12 Neque e sanctuario exito, ut non profanet sanctuarium Dei sui: nam coronamentum *&* oleum unctionis Dei sui super ipsum *est*, ego *sum* Jehova.

13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate ejus ducito.

14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, hujusmodi ne ducito: sed virginem * e populis suis ducito uxorem.

15 Neque profanato semen suum in populis suis, quia ego Jehova *sum* sanctificator ejus.

16 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

17 Alloquere Aharonem, dicendo: * in quocunque e semine tuo per generationes eorum fuerit corporis vitium, ne accedito ad offerendum cibum Dei sui.

18 Nam nullus vir in quo *est* corporis vitium, accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut curtus, aut prælongus membra,

19 Aut vir in quo est fractura pedis, vel fractura manus,

20 Aut gibbosus, aut gracilis, aut in cujus oculis *est* suffusio, aut *in quo est* psora, aut saniosa scabies, aut thlibias teste.

21 In quocunque fuerit aliquod corporis vitium e semine Aharonis sacerdotis, ne appropinquato ad offerendum igne absumenda Jehovæ: corporis vitium *est* in eo, cibum Dei sui ut offerat ne appropinquato.

22 Cibum quidem Dei sui e * rebus sanctis sanctarum, & e rebus sanctis comedet:

23 Veruntamen ad ipsum velum * ne venito, & ad altare ne appropinquato, quia corporis vitium *est* in eo, ut non profanet sanctuaria mea: nã ego Jehova *sum* sanctificator eorum.

24 Quæ retulit Mosche ad Aharonem filiósq; ejus, & ad omnes filios Jisraëlis.

b Heb. *sanctitas.*

c Heb. *implevit manum.*

d Heb. *ullas animas.*

ANNOTATIO.

1 Sacerdotes] *inferiores quidem usque ad ver.* 10. *summum verò sex sequentibus.* 3 Propinqua] *germana sorore: additum enim est ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extendatur, ut sæpe alibi evenit.* Polluet se] *intererit funeri ejus, ut ver.* 1. 4 In populis suis] *id est, quam duxit e populis suis, ut infrà ver.* 14. *Est autem hîc Eclipsis nominis relati.* 5 Ne capillos] *id est, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui resurrectionem expectant: idem mandatur populo suprà* 19. 8. 7 Profanatam] *cui stuprum est illatum vi aut alio modo.* 8 Tu quoque] *apostrophe ad populum.* 10 Caput suum ne ret.] *id est, nulli externo luctui vacato: vide suprà* 10. 6. 14 E populis suis] *non externam, sed e suo genere vel saltem ex aliqua tribu.* 17 In quocunque] *tam in summo quàm inferiore sacerdote.* 22 Rebus sanctis] *sive sanctioribus, ut erant panes faciei, reatus, peccatum, sive minus sanctius, ut erant eucharistica, primitiæ, decimæ.* 23 Ne venito] *ut eos venire necesse est qui sacra faciunt.*

CAPUT XXII.

Leges ne sacerdotes impuri res sacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat vesci sacris, subjuncta pœna in eos qui contrà venerint: qualia sacrificia & a quibus sacerdotes accepturi sint, qua ætate apta esse incipiant, quomodo mactanda, & quando comedenda sint.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut * separent se a rebus sanctis filiorum Jisraëlis, ut non profanent nomen sanctum meum: *rebus* quas illi sacrificant mihi, ego *sum* Jehova.

3 Edicito eis, quicunque e toto semine vestro per generationes vestras accesserit ad res illas sacras, quas sanctificaverint filii Jisraëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo est: utique excindetur [a] ille ipse a facie mea, ego *sum* Jehova.

4 Quisquis e semine Aharonis est leprosus aut gonorrhœa laborans, de rebus sacris ne cõedito usque-dum mundus fuerit: similiter qui tangit ullum [b] immundum a mortuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus semen.

5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo quis impuratur, aut hominem quo quis impuratur, secundum omnem immunditiam ejus.

6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quoque esto usque ad vesperam: neque comedito de illis rebus sacris, nisi laverit carnem suam aqua.

7 Postquam occubuerit Sol, mundus erit: & posteà comedere poterit de rebus illis sanctis, quia cibus ejus est.

8 Morticinum aut discerptum ne comedito ut impuretur eo: ego *sum* Jehova.

9 Sed observanto observationem meam, ut non importent in illam *rem sanctam* peccatum, ac moriantur in eo, quia profanaverint illam: ego *sum* Jehova * sanctificator earum.

10 Nullus quoque * alienus comedito rem sanctam: * inquilinus sacerdotis & mercenarius ne comedito rem sanctam.

11 Cùm autem sacerdos emerit quempiam emptione pecuniæ suæ, is comedet ea: similiter [d] verna ejus, isti comedent de cibo ejus.

12 Sed filia sacerdotis cùm fuerit nupta viro alieno, ipsa de oblatione illarum rerum sanctarum ne comedito.

13 Filia verò sacerdotis cùm erit vidua aut repudiata, si semen non sit ei, revertatur q; ad domum patris sui sicuti *erat* in adolescentia sua, de cibo patris sui comedet: at nullus alienus

a Heb. *anima illa.*

b Heb. *immundum animæ.*

c Heb. *concubitus seminis: hypallage.*

d Heb. *natus domi ejus.*

comedito de illo.
14 Quòd si quis comederit rem sanctam per errorem, is addito ei quintam ejus, redditoque sacerdoti rem sanctam:
15 Ut non profanent res sanctas filiorum Jisraëlis, quas obtulerunt Jehovæ:
16 Neque sinant eos ferre pœnam reatus, comedendo res sanctas ipsorum, quia ego Jehova *sum* sanctificator illarum.
17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
18 Alloquere Aharonem filiosque ejus & omnes filios Jisraëlis, ac edicito eis: quicunque e domo Jisraëlis aut ex peregrino *qui erit* in Jisraële obtulerit oblationem suam secundum omnia vota sua & secundū omnia voluntaria munera sua, quæ offerunt Jehovæ in holocaustum:
19 Pro voluntate vestra, integrum marem ex bobus ex agnis aut ex capris,
20 Nullum, in quo *sit* corporis vitium, offerte: non enim [e] acceptum esset pro vobis.
21 Etiam cùm quis ad offerendum sacrificium eucharisticum Jehovę, [f] segregabit votivum aut voluntarium munus ex bubili aut ex grege, integrum esto ut sit acceptum, nullum corporis vitium esto in eo.
22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut suffusione aut psora aut saniosa scabie *affectum*, ne offerte hujusmodi Jehovę: & igne absumendum ne imponite ex istis altari Jehovæ.
23 Sed bovem aut pecudem prælongam curtámve membra, in voluntarium quidem munus parabis eam, pro voto autem ne accipitor.
24 Compressum verò aut contusum aut avulsum aut excisum ne offerte Jehovæ: & in regione vestra ne facite *illa*.
25 Et e manu alienigenæ *acceptum* ne offerte cibum Dei vestri ex ullis hujusmodi: quia corruptio eorum *quæ est* in eis corporis vitium *censetur* in illis, ne sunto accepta vobis.
26 PRÆTEREA, allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
27 Bos aut agnus aut capra cum nata fuerit, esto deinde septem dies sub matre sua: a die autem octavo & deinceps accepta erit in oblationem igne absumendam Jehovę.
28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœtu suo, ne jugulate eodem die.
29 Cumque sacrificabitis sacrificium laudis Jehovæ, pro voluntate vestra sacrificate.
30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite ex eo *quicquam* usque mane, ego *sum* Jehova.
31 Observate itaque mandata mea & facite illa: ego *sum* Jehova.
32 Neque profanate nomen sanctum meum: sed sanctificer [g] inter filios Jisraëlis, ego Jehova *sum* sanctificator vester:
33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut sim vobis in Deum: ego *sum* Jehova.

[e] Heb. *ad benevolentiam. sic ver.* 21.
[f] Heb. *offeret ad segregandum: Hypallage.*
[g] Heb. *in medio fil.*
[h] *vel existendo vobis in Deum.*

ANNOTATIO.

2 Separent] *cùm ex aliqua impuritate sunt immundi, de qua ver. 4. & seq.* 9 Sanctificator earum] *eas a profanatione vendicans, quia oblatas mihi pro sanctis habeo.* 10 Alienus] *a genere sacerdotum, ut sunt Levitæ & Jisraëlitæ reliqui, ut infrà ver. 12.* Inquilinus] *sive advena, sive civis.* 16 Eos] *qui præter legem vescentur sacris.* 18 Qui erit in Jis.] *id est, proselytus. nam infidelium oblatio nulla grata est Deo.* 19 Agnis] *id est, ovibus: synecdoche, ut infrà ver. 27.* 24 In regione vestra] *id est, vobis nefas esto alibi offerre, quàm in loco destinato cultui meo, ut suprà 17.* 25 Alienigenæ] *qui genere & fide alienus est a vobis: nam ex peregrino proselyto oblationem licuit accipere, suprà ver. 18.* Cibum Dei] *oblationem igne consumendam, ut multis locis explicatur.* Ex ullis hujusmodi] *etiamsi per se apta sint ad sacrificium.* Corruptio eorum] *id est, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quasi vitiosæ reputentur & ingratæ sint: nam immundis omnia sunt immunda.* 27 Sub matre] *nam inepta sunt ad sacrificium.* 28 Ne jugulate] *sub. ad sacrificium.* 29 Pro voluntate] *quando & qua voletis ex aptis generibus.* 32 Sed sanctificer] *id est, studium a vobis adhibeatur ut sanctitas mea integra conservetur inter filios Jisraëlis: potest etiam verti, ita ut sanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide suprà 10. 3.*

CAPUT XXIII.

Leges de statis solennitatibus, Paschate, festo primitiarum, festo buccinarum, die expiationum, & festo tabernaculorum.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, solennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes sanctæ: hæ *inquam* sunto solennitates meæ.
3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis septimo sabbathum cessationis convocatio sancta esto: nullum opus facite, sabbathum est Jehovæ in omnibus habitationibus vestris.
4 Hæ *sunt* solennitates Jehovæ, convocationes sanctæ, quas indicetis statuto tempore suo.
5 Primo quoq; mense, *die* quartodecimo illius mensis, inter duas vesperas [a] Pascha est Jehovæ.
6 Quintodecimo enim die ejusdem mensis festum azymorum est Jehovæ: septem diebus panes azymos comeditote.
7 Die horum primo convocatio sancta esto vobis: nullum opus servile facitote.
8 Offerte autem igne absumenda Jehovæ septem diebus: die illorum septimo convocatio sancta *esto*, nullum opus servile facitote.
9 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo.
10 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis, cùm ingressi in terram illam quam ego daturus sum vobis messueritis messem ejus: tunc afferte manipulum frugum, primitias messis vestræ ad sacerdotem.
11 Qui agitabit manipulum istum frugum coram Jehova ad acceptionem vestri: postridie illius cessationis agitabit eum sacerdos.
12 Quo autem die agitabitis manipulum illum frugum: parate agnum [b] anniculum integrum in holocaustum Jehovæ.
13 Et munus ejus, duas decimas *Ephæ* similam mistam oleo, igne absumēda Jehovę in odorem gratū: libamen autem ejus, vini quartam hinis.
14 Panem autem tostáve aristas, aut spicas virentes

[a] *id est, transitus sacrificium eucharisticū, memoriale transitus Angeli percussoris parcentis familiis Jisraëlitarū cum primogenitos Ægypti occideret:* Exodi. 12.
[b] Heb. *filium anni sui, & sic deinceps.*

virentes ne comeditote usq; ad illum ipsum diem, usque dum attuleritis oblationẽ Dei vestri: statuto perpetuo per generationes vestras, in omnibus habitationibus vestris.

15 DEINDE numerate vobis 'a postero die istius cessationis, ex quo attuleritis manipulum istum frugum agitationis: septem septimanæ integræ sunto.

16 Usque ad posterum diem septimanę septimæ numeratæ quinquaginta dies, tunc offerte munus ' novum Jehovæ.

17 'Ex habitationibus vestris afferte 'panes agitationis duos, duarum decimarum *Ephæ* e simila sunto, fermentati coquuntor: primitiæ *sunt* Jehovæ.

18 Offerte autem cum illo pane septem agnos anniculos integros, & juvencum [c] subrumum, atque arietes duos: sunto holocaustum pro Jehova cum munere suo & libaminibus suis, igne absumenda odoris grati Jehovæ.

[c] Heb. *filium bovis.*

19 Parate quoque hircum caprarum unum in peccatum, & duos agnos anniculos in sacrificium eucharisticum.

20 Quæ agitabit sacerdos cum pane primitiarum agitatione coram Jehova cum duobus agnis: res sancta sunto Jehovæ pro sacerdote.

21 Et indicitote eo ipso die, convocatio sancta esto vobis, nullum opus servile facitote: statuto perpetuo in omnibus habitationibus vestris per generationes vestras.

22 Cùm autem metetis messem terræ vestræ, [d] ne prorsus demetito latus agri tui, & spicilegiũ messis tuę ne [e] facito: ipsi pauperi & peregino relinquito ista, *ego sum* Jehova Deus vester.

[d] Heb. *ne absolvito latus in metendo, ut suprà* 10. 9.

[e] Heb. *legito.*

23 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

24 Alloquere filios Jisraëlis dicendo, Mense quoque septimo primo *die* ejus mensis esto vobis cessatio, monimentum clangoris, convocatio sancta.

25 Nullum opus servile facitote, sed offerte igne absumenda Jehovæ.

26 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

27 Sed quoque die decimo mensis hujus septimi dies expiationum est, convocatio sancta esto vobis, ut' affligatis animas vestras: tum offerte igne absumenda Jehovæ.

28 Quare nullum opus servile facitote illo ipso die: quia dies expiationum est ad expiationem faciendam pro vobis coram Jehova Deo vestro.

29 Omnis enim anima quæ non fuerit afflicta eo ipso die, omnino excindetur e populis suis.

30 Et omnem animam quæ fecerit ullum opus eo ipso die, omnino perdam animam istam e medio populi sui.

31 Nullum opus facitote, statuto perpetuo per generationes vestras in omnibus habitationibus vestris.

32 Sabbathum cessationis esto vobis quo affligatis animas vestras, [f] cùm nonus dies ejus mensis fuerit vespere: a vespera usque ad vesperam [g] celebrate cessationem vestram.

[f] Heb. *in nono die.*

[g] Heb. *cessate cessatione.*

33 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

34 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: decimo quinto quoque die mensis hujus septimi festum 'tabernaculorum' septem diebus esto Jehovæ,

35 Die primo convocatio sancta *esto*, nullum opus servile facitote.

36 Septẽ diebus offerte igne absumenda Jehovæ: prætereà die octavo convocatio sancta esto vobis, & offerte igne absumenda Jehovæ, '*dies* interdicti est, nullum opus servile facitote.

37 Istę *sunt* solennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes sanctæ: ad offerendum igne absumenda Jehovæ, holocaustum & munus sacrificium & libamina, rem diei *cujusque* die suo.

38 Præter sabbatha Jehovæ, & præter dona vestra & pręter omnia vota vestra, & pręter omnes voluntarias oblationes vestras quas dabitis Jehovæ.

39 Veruntamen quolibet quintodecimo die hujus mensis septimi cùm collegeritis proventũ terræ, celebrabitis festum Jehovæ septem diebus: horum dierum primo cessatio esto, itemq; die octavo cessatio esto.

40 'Sumptitq; pro vobis ipso die primo 'termitibus arborum 'speciosarum, spathis palmarum, & ramis arborum densarum ' cum salicibus torrentis, lætamini coram Jehova Deo vestro septem diebus.

41 Et celebrate illud festum Jehovę septem dies quoque anno: statuto perpetuo per generationes vestras, quolibet mense septimo celebrate illud.

42 In illis tabernaculis manete septem diebus, quisquis indigena est in Jisraële, maneto in istis tabernaculis:

43 Ut cognoscant generationes vestræ me fecisse vt in tabernaculis habitarent filii Jisraëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

44 Ita edixit Mosche solennitates Jehovæ, filiis Jisraëlis.

ANNOTATIO.

3 Sabbathum cessationis] *ut Exod.* 35.2. 4 Hæ sunt solennitates] *anniversariæ præter sabbathum.* 5 Duas vesperas] *Exod.* 12.6. 15 A postero] *die decimosexto mensis primi, qui dies est a Paschate secundus.* 16 Novum] *id est, recentium fructuum.* 17 Ex habitationibus] *non ex frugibus exteris, sed e terra quam trado vobis possidendam.* Panes agitationis] *offerendos cum agitatione coram Jehova.* 14 Monimentum clang.] *tum ut præmoneretur populus inde incipiendum esse annum civilem emptionum, venditionum, servitutis, remissionis terræ, Jubilæi, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia superiore anno accepta, & abnegando peccata sua compararetur ad remissionem cõsequendam proximè venturo expiationis die.* 27 Affligatis] *ut suprà* 16.29. 34 Tabernaculorum] *potius tuguriorum: nam non erant ex tabulis, pannis, aut pellibus, sed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ causa fieri solent: vide sub finem* Nechemjæ, 8. Septem diebus] *nam octavus dies immunis erat ab ista ceremonia.* 36 Dies interdicti] *quo omni servili opere interdicebatur: sic vocatur ultimus dies Paschatis, Deut.* 16.8. *ex eadem ratione: quare sequentia hîc & aliis locis sunt exegetica.* 40 Sumptis] *quicquid hîc Hhebræi somnient de nova ceremonia, planè explicatio est mandatæ ceremoniæ tuguriorum: docetur enim ex qua materia paranda sint & quomodo vincienda, vide* Neche. 8. Termitibus] *vox Hhebræa communiter quidem significat fructus: sed tamen etiam* 2. *Reg.* 19. 31. *similiter accipitur pro*

omni re pullante & germinante, teste etiam Jonathane Chaldæo Paraphraste. Speciosarum] *ut sunt ferè omnes oleosæ: quapropter Nechem.8. pro termitibus ponuntur frondes olivarum, myrti, & oleosarum arborum.* Cum salicibus] *ex quibus vimina fiebant ad colligandos ramos.*

Caput XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas sacras, & de panibus faciei sabbatho renovandis: Lex contra blasphemos occasione blasphemi deprehensi lata, item contra homicidam, & damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 ᵃ Præcipe filiis Jisraëlis, ut accipientes *adferant* ad te oleum olivæ purum tusum pro luminari, ad accendendum lucernas ᵃ quotidie.

3 ᵃ Extra velum ipsum testimonii in tentorio conventus aptabit unamquamque illarum ᵃ Aharon, *ut luceant* a vespere usque mane coram Jehova quotidie: statuto perpetuo per generationes vestras.

4 Super ipsum lychnuchum *auri* puri aptabit lucernas illas coram Jehova quotidie.

5 ITEM accipiens similam coquito ex ea duodecim placentas, duarum decimarum *Epha* esto unaquæque placenta.

6 Quas disponito duobus ordinibus, senas in ordinem quemque, super mensam puram coram Jehova.

7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut sit ᵃ unicuique pani in suffimentum, igne absumendum Jehovæ.

8 ᵇ Quolibet die sabbathi aptato eum *sacerdos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis Jisraëlis fœdere perpetuo.

9 ᵃ Posteà esto Aharonis & filiorum ejus, qui comedent illum in loco sancto: quia res sancta sanctarum est pro eo, ᵃ præter igne absumpta Jehovæ, statuto perpetuo.

10 EGRESSUS autem est filius cujusdam Jisraëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, ᵃ inter filios Jisraëlis: concertantibusq; in castris filio hoc Jisraëlitidis, & ᵃ Jisraëlita quodam,

11 ᶜ Execrans filius ille Jisraëlitidis mulieris ᵃ nomen illud *Dei* blasphemavit, quapropter adduxerunt illũ ad Moschen (nomen autem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri de tribu Danis)

12 Posueruntque eum in custodia, ut exponeret eis *Mosche quid faciendum esset* ᵈ ex præstituto Jehovæ.

13 Allocutus itaque est Jehova Moschen, dicendo:

14 Educito blasphemum istũ extra castra, & nituntor quicunq; ᵃ audiverunt manibus suis super caput ejus: deinde lapidanto eum totus ipse cœtus.

15 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo: quisque cùm blasphemaverit Deum suum, omnino ferto peccatum suum.

16 Id est, qui execratur nomen Jehovæ, ᵉ omnino afficitor morte, omnino lapides conjiciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus quàm indigena, cùm execratus fuerit nomen *Dei*, morte afficitor.

17 Item ᵃ cùm quis ᵃ percusserit ullam animam hominis, omnino morte afficitor.

18 Qui autem percusserit animam jumenti, rependito illam: animam pro anima.

19 Quòd si quis intulerit corporis vitium proximo suo, quemadmodum fecit, sic fiat ei.

20 Fractura *esto* pro fractura, oculus pro oculo, dens pro dente: prout intulerit corporis vitium homini, ita infertor ei.

21 Deniq; qui occiderit jumentũ, rependito illud, & qui occiderit hominem, morte afficitor.

22 Jus idem esto vobis, ut peregrini, ita indigenæ *jus* esto: nam ego Jehova *sum* Deus vester.

23 Quæ referente Mosche filiis Jisraëlis, eduxerunt blasphemum illum extra castra, & obruerunt eum lapidibus: sic filii Jisraëlis fecerunt quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

ᵃ Heb. *jugiter, ut Exod.* 27.20.

ᵇ Heb *in die sabbathi, in die sabbathi.*

ᶜ Heb. *defigẽs vel transfigens: nam blasphemus eum quodam modo transfigit in quem pronunciat blasphemiam: metaphora.*

ᵈ Heb. *secundum os.*

ᵉ Heb. *moriendo morte afficitor, lapidando lapidanto, & sic deinceps.*

ANNOTATIO.

2 Præcipe] *ut Exod.27.20.* 3 Extra velum] *ubi Meridiem versus lychnuchus erat: Exod.26.35.* Aharon] *aut filii mandato ejus, Exod.27.21.* 7 Unicuique] *duodecim fuisse acerras a duodecim principibus tribuũ oblatas constat ex Num.7. & hîc ver. 5. totidem panes præcipitur duobus ordinibus in mensa disponi, ac illis imponi thus: quare nos non panes panibus impositos, ut plerique, intelligimus, quorum summo duæ tantùm acerræ fuissent imponendæ, sed singulas acerras singulis panibus.* 9 Posteà] *finita septimana, ablatis e mensa panibus, & recentibus substitutis.* Prӕter igne] *i. absumpto thure quod illis erat impositũ.* 10 Inter filios] *sive amplexus esset Jisraëlitarum fidem, ut plerique putant: sive inter illos peregrinaretur.* Jisraëlita] *ex utroque parente.* 11 Nomen illud] *proprium Dei, quod in vanum assumi disertè Decalogo prohibetur.* 14 Audiverunt] *blasphemantem: hoc autem supplicii genus etiam in aliis criminibus mandatur Deut 17.7.* 17 Cùm quis] *ab occasione repetit leges antè latas Exod.21.12. & sequent.* Percusserit ullam] *id est, vitam percutiendo ademerit, ut Gen.37.21.*

Caput XXV.

Leges de intermissione culturæ & ratione victus septimo quoque anno, de jubilæo quinquagesimo quoq; anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionisq; rerum & personarum pro ratione jubilæi.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in monte Sinai, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis: cùm ingressi fueritis in eam terram quam ego do vobis, omnino ᵃ quiescito terra, ᵃ sabbathum est Jehovæ.

3 Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam: & colliges proventum illius.

4 Anno verò septimo sabbathum cessationis esto ipsi terræ, sabbathum Jehovæ: agrum tuum ne seminato, & vineam tuam ne putato.

5 Sponte natum ex messe tua ne metito, & uvas ᵃ intermissæ tuæ *vineæ* ne vindemiato: annus cessationis esto ipsi terræ.

6 Sed esto *fructus* sabbathi ipsius terræ vobis ad comedendum: tibi, & servo tuo, & ancillæ tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino tuo

ᵃ Heb. *separatæ tuæ, id est, a qua te separas, intermittens cultum ejus ex lege mea: sic deinceps.*

tuo qui peregrinatur apud te.

7 Iumenti etiam tui & cujusque bestiæ quæ *est* in terra tua, esto totus proventus illius ad comedendum.

8 PRÆTEREA numerato tibi septem [b] septimanas annorum, septem annos septem vicibus, ita ut tempus septem septimanarum annorum sint tibi quadraginta novem anni.

9 Tunc [c] facito ut ubiq; personet clangor tubæ [*] mense septimo die decimo ejus mensis, die expiationum facitote ut personet tuba in tota terra vestra.

10 Ut sanctificetis annum quinquagesimum & promulgetis libertatem in ipsa terra omnibus habitatoribus ejus: Jubilæi *annus* ille esto vobis, ut revertamini quisque ad possessionem suã, & quisq; ad familiam suam revertamini.

11 Jubilæi est annus [d] quinquagesimus, jubilæi annus esto vobis: ne seminate, neque metite sponte nascentia ejus *anni*, neque vindemiate uvas intermissarum vinearum ejus.

12 Nam jubilæi est, sanctus esto vobis: [*] ex quovis agro comedetis proventum ejus.

13 Anno jubilæi isto quisque redibitis in possessionem suam.

14 Quare cùm rem venalem [e] vendideris proximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote [f] alter alteri.

15 Secundum numerum annorum a Jubilæo emito a proximo tuo: secundum numerum annorum proventum vendito ille tibi.

16 Pro multitudine annorum augebis pretium emptionis ejus, & pro paucitate annorum minues pretium emptionis ejus: nam numerum proventuum ille vendit tibi.

17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: sed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *sum* Deus vester.

18 Quòd si feceritis statuta mea, & judicia mea observantes feceritis ea, habitabitis in ea terra securè.

19 Et terra illa edet fructum suum, quem comedetis ad saturitatẽ: & habitabitis securè in ea.

20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo septimo si non sumus seminaturi neque collecturi proventum nostrum?

21 At amandabo benedictionem meam vobis anno quoque sexto, ita ut proferat proventum suum in tres annos.

22 Nam seminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum*, usque ad nonum annum, usque dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.

23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *est* illa terra: nam peregrini & inquilini vos estis apud me.

24 Itaq; in tota terra possessionis vestræ, redempturæ *legem* [i] relinquite ipsi terræ.

25 CÙM facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de possessione sua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *est* ei, redimet rem venditam a fratre suo:

26 Quòd si cui non erit vindex, sed consecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum satis est redempturæ suæ:

27 Tunc supputatis annis venditionis suæ restituito quod superest viro cui vendiderat: sic revertetur in possessionem suam.

28 Sin verò non invenit manus ejus quantũ satis erit ad restituendum ei, tunc erit res ejus

[b] Heb. *sabbatha, pro septimanis, synecdochice passim in vetere & novo testamento.*

[c] Heb. *facies ut transeat tuba clangoris: hypallage.*

[d] Heb. *quinquaginta annorum, id est, inter eos ultimus.*

[e] Heb. *vendideritis: syllepsis numeri frequens.*

[f] Heb. *vir fratri suo.*

[g] Heb. *vir proximo suo.*

[h] Heb. *in decisionem, id est, præcisa ratione redimendi aut recuperandi quod venditũ est.*

[i] Heb. *date vel permittite.*

vendita in manu illius qui emit ipsam usque ad annum jubilæi: deinde discedito emptor in ipso jubilæo, & revertitor *qui vendiderat* in possessionem suam.

29 ITEM cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta*, tum esto jus redempturæ ejus usque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno esto jus redẽpturæ ejus.

30 Quòd si non fuerit redempta interea dum completur ei annus integer, tunc cedito domus illa, quæ *est* in civitate muro *cincta*, in [l] mãcipium illi qui emit eam, per generationes illius: [*] non discedet in ipso jubilæo.

31 Domorum autem in villis quibus non *sunt* muri circumquaque [*] secundum agrum terræ fiat supputatio: redempturæ *jus* esto ipsi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* discedito.

32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum possessionis eorum, *jus* [m] perpetuum redempturæ esto Levitis.

33 Sed qui redimit *esto* ex Levitis, aut discedito *emptor* a vendita domo & civitate possessionis illius in jubilæo: nam domus civitatum Levitarum *sunt* possessio eorum [n] inter filios Jisraëlis:

34 Ager verò suburbanus civitatum illorũ ne venditor: quia possessio perpetua est eis.

35 ITEM cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te [*] vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut iniquilinum, ut vivat tecum.

36 Ne accipito ab eo usuram aut fœnus: sed timeto a Deo tuo, ut [o] vivat frater tuus tecum.

37 Pecuniam tuam a dato ei in usuram: nec in fœnus dato cibum tuum.

38 Ego *sum* Jehova Deus vester qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahhanæi, & sim vobis in Deum.

39 ITEM cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus se vendiderit tibi [p] ne exerceto eum servitute servili.

40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus est apud te, usque ad annum jubilæi serviet apud te.

41 Tunc egredietur a te ipse & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam suam, & in possessionem patrum suorum revertatur.

42 Quia servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione servili.

43 Ne dominium exerceto in eum per sævitiã, sed timeto a Deo tuo.

44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *sint* tui, ex illis gentibus quæ *sunt* circa vos ex illis acquiretis servum & ancillam.

45 E filiis quoque iniquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra vestra, cedentque vobis in possessionem.

46 Et constituetis vos possessores illorum, cũ filiis vestris post vos, obtinendo hereditario possessionem *eorum*, in perpetuum eorum servitute utemini: at in fratres vestros filios Jisraëlis, nemo in fratrem suum dominator per sævitiam.

47 Imò cùm assecuta facultates manu peregrini aut iniquilini apud te, iis attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit se peregrino habitanti apud te, aut [q] indigenæ familia peregrini.

[k] Heb. *dierũ sub anno: id est, tot diebus jus habet redẽpturæ quot requiruntur ad efficiendũ annum, ut ver. sequens explicat.*

[l] Heb. *decisionem, ut supra. ver. 23.*

[m] Heb. *secul: sic deinceps.*

[n] Heb. *in medio.*

[o] Heb. *ut vita fratris tui sit apud te.*

[p] Heb. *ne servito eo servitute servi.*

[q] Heb. *radicato: id est, qui etsi originem habet aliunde natus tamen est & quasi radices egit in populo Dei: metaphora.*

48 Post-

48 Postquam vendidit se, redempturæ *jus* esto ei, unus e fratribus ejus redimet eum,
49 Aut patruus ejus, aut filius patrui ejus redimet eum, aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut si assecuta erit *facultates* manus ejus, redimet sese.
50 Supputato autem cum emptore suo ab anno quo vendidit se ei usq; ad annum jubilæi, ut sit pecunia venditionis ejus pro numero annorum, *r* sit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.
51 Si adhuc multi supersunt ex istis annis *ante jubilæum*, [r] pro numero illorum restituito redempturam suam de pecunia emptionis sui:
52 Sin autem parum superest ex illis usque ad annum jubilæi, supputando cum eo, pro numero annorum ipsius *jubilæi* restituito redempturam suam.
53 Tanquam mercenarius [f] annuus esto apud eum, ne dominator in eum per sævitiam *emptor* ante oculos tuos.
54 Quòd si non redemptus fuerit *uno* ex his, attamen discedet anno jubilæi, ipse & filii ejus cum eo.
55 Nam mihi *sunt* filii Jisraëlis servi, servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti: ego *sum* Jehova Deus vester.

[r] Heb. *secundum illos: sic ver.* 52.

[f] Heb. *anni in annum.*

ANNOTATIO.

2 Quiescito] *ne exercetor cultura, ut reliquis annis.* Sabbathum] *cessatio culturæ terræ præcepta a Jehova.* 9 Mense septimo] *a quo mense & die civilis annus incipiebat, suprà* 23.24. 12 Ex quovis agro] *id est, ne quid inde asservandum deportator, sed cùm uti lubuerit, ad præsentem usum inde desumitor.* 30 Non discedet] *a jure quod habebat in domum emptam, sic ver.* 31. 31 Secundum agrum] *id est, ut de venditione agri mandatum est, ver.* 25. *& seq.* 35 Vacillabit manus] *id est, non magis rem suam poterit administrare quàm vir morbo confectus uti manu potest: metaphora.* 50 Sit inquam penes] *id est, in sui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus servivit habita, quantum mercenarius pro ejusdem temporis mercede lucrifecisset.*

CAPUT XXVI.

Interdicta idololatria, observationem sabbathi, & sanctuarii reverentiam imperat: amplas promissiones observantibus mandata Dei, comminationes verò transgredientibus denuntiat: postremò recipiscentibus certam veniæ spem facit.

1 NE facite vobis *a* idola, & sculptile aut statuam ne erigite vobis, neque lapidem [a] figuratum ponite in terra vestra ut incurvetis vos ante eum: nam ego Jehova *sum* Deus vester.
2 Sabbatha mea observatote, & sanctuarium meum reveremini: ego *sum* Jehova.
3 SI ambulaveritis in statutis meis, & mandata mea servantes feceritis ea,
4 Utique dabo pluvias vestras tempore suo: edetque terra proventum suum, & quælibet arbor agri edet fructum suum.
5 Et attinget vobis *a* tritura vindemiam, & vindemia attinget sementem: comedetisque cibum vestrum ad saturitatem, & habitabitis securè in terra vestra.
6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cubetis & non *sit* qui exterreat: & faciam ut cesset bestia mala ex ea terra, & gladius non transibit per terram vestram.
7 Quin potius persequemini inimicos vestros, qui cadent ante vos gladio:
8 Et quini ex vobis persequentur centenos, & centeni ex vobis persequentur myriadas, ita cadent inimici vestri ante vos gladio.
9 Respiciensq; ad vos faciam ut fœtificetis atque augebo vos, & stabiliam fœdus meũ vobiscum
10 Et comeditis vetus, [b] valdè vetus, & vetus propter novum deprometis.
11 Et *a* ponam tabernaculum meum inter vos, neque fastidiet anima mea vos.
12 Deniq; continenter ambulabo [c] inter vos ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus.
13 Ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægyptiorum ne essetis illis servi, & frangens lora jugi vestri feci ut ambuletis [d] erecti.
14 QUÒD si non auscultabitis mihi, neq; facietis omnia mandata ista.
15 Si inquam statuta mea spernetis, & si judicia mea fastidiet anima vestra, & non facietis omnia mandata mea, sed irritum facietis fœdus meum.
16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam inquam ut *a* dominetur in vos terror cum *a* tabe & cum æstuante morbo, *a* conficientes oculos & crucíantes animum: & seminetis frustra semen vestrum, comedent enim illud inimici vestri.
17 Et opponam faciem meam iratam vobis ut cædamini coram inimicis vestris, dominiumq; exerceant in vos osores vestri: & fugiatis etiam nemine persequente vos.
18 Quòd si [e] adhuc non auscultaveritis mihi, tunc addam castigando vos *a* septuplum propter peccata vestra.
19 Frangam enim *a* excellentiam roboris vestri, & reddam cœlum vestrum *a* tanquam ferrum, terramq; vestram sicut æs.
20 *a* Deficietq; frustra virtus vestra: non enim edet terra vestra proventum suum, & arbores ipsæ terræ non edent fructum suum.
21 Quòd si ambulaveritis mecum *a* temerè & non acquieveritis ut auscultetis mihi, tunc addam contra vos plagam septuplam secundum peccata vestra.
22 Et immittam in vos bestias agri, ut orbent vos excindentes jumenta vestra, & diminuentes vos, adeò ut desolatæ reddantur viæ vestræ.
23 Quòd si istis non erudiemini *ut rediatis* ad me, sed ambulabitis mecum temerè.
24 Utiquè ambulabo etiam ego vobiscum *a* temerè, & percutiam ego vos quoque septuplo propter peccata vestra.
25 Et inducam contra vos gladium ulciscentem ultionem *a* fœderis ita ut congregetis vos in

[a] Heb. *effigiei.*

[b] Heb. *inveteratum.*

[c] Heb. *in medio vestri.*

[d] Heb. *cum erectione, videlicet cervicum.*

[e] Heb. *usque ad hæc: sensus est, si mihi eousque in vobis flagellandis progresso nõ auscult. &c.*

in civitates vestras: tum immittam pestem inter vos,& trademini in manum inimici.

26 ᵉCùm fregero vobis scipionem panis, & coquentes ᵉdecem mulieres panem vestrum in furno uno retulerint panem vestrum *distribuendum* certo pondere: si comederitis, non tamen saturabimini.

27 Quòd si hoc non auscultaveritis mihi, sed ambulaveritis mecum temere.

28 Utique ambulabo vobiscum in æstuante ᵉira temeritatis, & castigabo vos ego quoque septuplo propter peccata vestra:

29 Nam comederitis carnem filiorum vestrorũ, & carnem filiarum vestrarum comedetis.

30 Et perdam excelsa vestra,& succidã[f] subdiales statuas vestras, ponamque cadavera vestra cum ᵉ cadaveribus stercoreorum deorum vestrorum: & fastidiet anima mea vos.

31 Et redigens civitates vestras in vastitatem desolabo sanctuaria vestra, neque odorabor odorem gratum [g] a vobis.

32 Desolabo inquam ego istam terram, adeò ut obstupescant de ea inimici vestri, quiᵉhabitabunt in ea.

33 Vos autem dispergam in gentes, [h] faciamque ut persequantur vos gladio stricto, ut fit terra vestra desolata, & civitates vestræ sint ipsa vastitas.

34 Tum exolvet terra sabbatha sua omnibus diebus quibus desolata manebit, cùm eritisᵉin terra inimicorum vestrorum, tum quiescens terra ipsa exolvet sabbatha sua.

35 Omnibus diebus quiescet quibus desolata manebit, quia non quieveritᵉseptimanis vestris, cùm habitaretis in ea.

36 Quòd autem ad eos qui remanserint e vobis, inducam mollitiem in animum eorum in regionibus inimicorum ipsorum, ita ut persequente eos ᵉ strepitu folii agitati fugiant fuga *tanquam* a gladio, cadantq; etiam nemine persequente.

37 Et impingent[i] alter in alterum tanquam a gladio, etiã nemine persequente: nec erit vobis consistendi facultas adversus inimicos vestros.

38 Sed peribitis in ipsis gentibus, & absumet vos terra inimicorum vestrorum.

39 Qui autem reliqui fuerint e vobis, tabescẽt propter iniquitatem suam in regionibus inimicorum vestrorum, etiamq; propter iniquitates patrum suorum cum ipsisᵉ tabescent.

40 Sɪɴ autem confitebuntur iniquitatem suam & iniquitatem patrum suorum cum prævaricatione sua qua prævaricati sunt in me, etiamque se ambulasse mecum temere.

41 Me quoque ambulantem cum ipsis temere, induxisse ipsos in terram inimicorum suorum: si tunc abjicietur istud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis suæ.

42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo, adeoq; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor, ac etiam ipsius terræ recordabor.

43 Terra quidem desolata ab illis exolvet sabbatha sua, quatenus desolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis suæ: [k] quia multis modis judicia mea spreverunt,& statuta mea fastidivit animus eorum.

44 Sed insuper hujus etiam *recordabor, quòd* cùm essent in ᵉ terra inimicorum suorum non sprevi eos, neque fastidivi eos, ut consumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *sum* Deus ipsorum.

45 Ideò recordabor propter illos fœderis priscorum, quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut essem eis in Deum, ego Jehova.

46 Ista *sunt* statuta illa judiciaq; & leges, quas dedit Jehova inter ipsum & inter filios Jisraëlis, in monte Sinai per Moschen.

[f] Heb. *sole affectos, id est, statuas quæ Soli expositæ colorem adustum habent: ut 2.Chro.14 4.*

[g] Heb. *vestrum.*

[h] Heb. *faciã ut educant post vos gladium.*

[i] Heb. *vir in fratrem suum*

[k] Heb. *quia & quia.*

ANNOTATIO.

1 Idola] *ut Levit.*19.4. 5 Tritura vind.] *q.d. tanta erit messis copia, ut non antè absolvatur segetum tritura quam vindemiæ tempus advenerit, & præ uvarum copia tempus vindemiæ usque ad sementem producatur: abundantiæ maximè promissio.* 11 Ponam] *id est, jam positum non auferam.* 16 Dominetur] *id est, occupet ac possideat vos.* Tabe] *id est, omnibus morbis qui homines graviter affligunt: synecdoche.* Conficientes &c.] *mala quidem exteriora oculos, interiora animum.* 18 Septuplum] *numerus finitus pro indefinito. sic deinceps.* 19 Excellentiam rob.] *id est, excellens robur, quo nunc excellitis: hypallage.* Tanquam fer.] *pluvias superne continebo, & fructus terræ infernè.* 20 Deficietq;] *id est, licet ad consumptionem usque virium laboretis, inanis tamen erit labor.* 21 Temerè] *sine discrimine, secuti studia vestra, non voluntatem meam: sic deinceps.* 24 Temerè] *sine ullo personarum discrimine, & non adhibita plagis moderatione, habenas iræ meæ in vos laxabo.* 25 Fœderis] *de rupto fœdere meo.* 26 Cùm fregero] *alendi facultatem pani ademero: metaphora.* Decem] *q.d. tanta erit panis penuria, ut familiæ multæ vix tantum habeant unde furnum unum panibus simul impleant: finitus numerus pro infinito, ut suprà ver.*18. 28 Ira temeritatis] *omnia promiscuè pervadente.* 30 Cadaveribus] *fragmentis: catachresis.* 32 Habitabunt in ea] *vobis ejectis.* 35 Septimanis] *sabbatho, septimo quoque anno, & quinquagesimo, ut mandavit Deus suprà* 23.& 25. 36 Strepitu folii] *id est, minima quaque re percellantur.* 39 Tabescent] *videlicet filii: q.d. continuabitur calamitas patrum in filiis.* 44 Terra inimic.] *Ægypto, ubi fœderis mei recordatus illos conservavi.*

Caput XXVII.

Leges de æstimatione personarum, bestiarum, ædium, & prædiorum voto consecratorum Domino: de redemptionibus eorum, & primogenitorum, atque decimarum.

1 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm quis [a] nuncupaverit votum: pro æstimatione ᵉ tua personæ *sunto* Jehovę.

3 Esto autem æstimatio tua maris, a nato viginti annos usque ad [b] sexagenarium, esto inquam æstimatio tua quinquaginta sicli argentei, prout *est* siclus sacer.

4 Quòd si fœmina erit, tunc esto tua æstimatio triginta sicli.

5 Sin autem a nato quinque annos usque ad natum

[a] Heb. *separaverit, i. separatim expressum dicaverit Deo.*

[b] Heb. *filium sexaginta annorum: & sic deinceps.*

natum viginti annos,tunc esto æstimatio tua in marem viginti sicli:in fœminã autem decẽ sicli.
6 Quòd si erit a nato uno mense usque ad natũ quinque annos,tunc esto æstimatio tua in marem quinque sicli argentei:in fœminam verò *esto* æstimatio tua tres sicli argentei.
7 Cùm autem a sexagenario & deinceps, si *erit* mas, tũc esto æstimatio tua quindecim sicli: in fœminam verò decem sicli.
8 Quòd si tenuior sit *facultatibus* quàm pro æstimatione tua,tunc sistito eum coram sacerdote, ut æstimet eum sacerdos prout assequetur manus illius qui vovit,æstimato eum sacerdos.
9 SED si bestiam *vovit* [c] ex cujus genere oblationem offerre solent Jehovæ , quicquid ex eo dederat Jehovæ,esto sanctum.

[c] Heb *ex qua sic ver.*11.

10 Ne ' aliam sufficito pro ea,neque' commutato illam,*substituens* bonum pro malo,aut malum pro bono : quòd si [d] ullo pacto commutet bestiam bestia,tunc esto illa & quæ subjecta est pro illa,esto inquam sancta.

[d] Heb. *commutando cõmutet: sic deinceps.*

11 Si autẽ ullam bestiam immundam *vovit*,ex cujus genere non possunt offerre oblationẽ Jehovæ,tunc sistito bestiam illã coram sacerdote:
12 Et æstimato sacerdos eam sive bonam sive malã: [e] prout æstimaverit tibi sacerdos,sic esto.
13 At si [f] planè volet redimere illam addito quintam ejus supra æstimationem tuam.

[e] Heb *secundum æstimationem tuam sacerdotis:*
[f] Heb.*redimendo redimet.ut ver.* 19. & 31.

14 CÙM autem quis sanctificaverit domum suam *ut sit* sancta Jehovæ,& æstimaverit eam sacerdos sive bonam sive malam:prout æstimabit eam sacerdos,sic statum esto.
15 Quòd si qui sanctificavit,redimere volet domum suam,similiter additã quintã pecuniæ æstimationis tuæ supra eam, erit illius.
16 SIN verò de agro possessionis suæ sanctificaverit quis Jehovæ,tunc esto æstimatio tua secundum semẽtem ejus:'Corus sementis hordeaceæ quinquaginta siclis argenteis.
17 Si ab anno jubilæi sanctificaverit agrũ suũ, secundum æstimationem tuam statum esto.
18 Sin post jubilæum sanctificavit agrum suum, tunc supputato ei sacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *sunt* usque ad annum jubilæi,& diminuitor de æstimatione tua.
19 At si planè volet redimere agrũ illum is qui sanctificavit eum,similiter additã quintã pecuniæ æstimationis tuæ suprà eam,erit illius.
20 Quòd si non redimet agrum illum, aut si vendet agrum illum viro alteri , ne redimitor amplius:
21 Sed esto ager ille postquam exiit *a jure ejus*, in jubilæo res sancta Jehovæ,sicut ager [g] devotus : penes sacerdotem esto possessio illius.
22 Si autem agrum [h] emptum sibi, qui non *est* ex agris possessionis suæ,sanctificauit Jehovæ:
23 Tunc supputato illi sacerdos summam ipsam æstimationis tuæ usque ad annum jubilæi, & dato illam æstimationem tuam eo die , rem sanctam, pro Jehova.

[g] Heb. *devotionis vel anathematis: vide infrà ver.*28.
[h] Heb.*emptionis suæ.*

24 Anno jubilæi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum,ad eum cujus *est* possessio ipsius [i] fundi.

[i] Heb. *terræ.*

25 Omnis autem æstimatio tua esto persiclum sacrum : viginti obolorum erit siclus.
26 VERUNTAMEN primogenitũ quod primum gignitur Jehovæ ex bestiis,ne quis sanctificato illud : sive bos sive parva pecus, ' Jehovæ est.
27 Sed si ex bestiis immundis *erit*, tunc redimito pro æstimatione tua addens quintam ejus supra eam:quòd si non redimetur,venditor pro æstimatione tua.
28 Ulla autem res devota quã devoverit quis Jehovæ, ex omnibus quæ *sunt* ei ex hominibus aut bestiis, aut ex agris possessionis suæ,ne venditor neque redimitor: omnis res devota' sancta sanctarum est Jehovæ.
29 Omnis *bestia* devota quæ devovetur ab homine, ne redimitor : [k] omnino morte afficitor.

[k] Heb. *moriendo morte afficitor.*

30 OMNES quoque decimæ illius terræ,ex semine terræ,ex fructu arborum, Jehovæ *sunt*,res sancta sunt Jehovæ.
31 Quòd si planè redimere volet quis de decimis suis , quintam illarum superaddito illis.
32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ transeunt ' sub virgam decimum quodque esto sanctum Jehovæ.
33 Ne disquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipsum. quòd si ullo pacto commutabit ipsum: tum esto illud & [l] quod suffectum est pro eo,res sancta,ne redimitor.

[l] Heb. *cõmutatio ejus.*

34 Ista *sunt* mãdata illa,quæ mandavit Jehova Moschi *referẽda* ad filios Jisraëlis in mõte Sinai.

ANNOTATIO.

2 Tua] *quam tu meo jussu mox illis propositurus es.* 10 Aliam] *ejusdem generis.* Commutato] *re ulla diversi generis.* 16 Corus] *decem Ephæ sive medimni,hoc est triginta modii: vide Jechezkel.*45.11. 26 Jehovæ est] *ex lege primogenitorum,Exod.*13.2. 28 Sancta sanctarum] *id est,sanctissima:q.d. nunquam ad illum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito,sed penes sacerdotes in perpetuum maneto.* 32 Sub virgam] *rationem explicat qua hæc tria animalium genera decimari debent : nimirum ut quo ordine ipsa ex stabulis sua sponte exeunt,decimum quodque baculo numerantis tangatur & segregetur Domino,ut sequens versus indicat.*

QUARTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continet res gestas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio mensis secundi anni secundi post exitum ex Aegypto usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi: id est, historiam annorum amplius triginta octo.

2510
39
2549

Caput I.

Deus jubet Moschen Jisrëlitarum omnium, exceptis Levitis, mares a vigesimo anno ad sexagesimum per suas tribus recensere, ut ordine ponantur castra: Levitas verò ministerio tabernaculi præficere & circa illud collocare, ut ipsum, cùm opus erit, deponant, portent & erigant.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen in deserto Sinai in tentorio conventus, primo die mensis secundi anno secundo ab egressu eorum e terra Ægypti, dicendo:

2 Recensete capita universi cœtus filiorum Jisraëlis per familias ipsorum secundum domos paternas eorum, per enumerationem nominum, omnem marem [a] in singula capita eorum.

3 A nato viginti annos & [b] deinceps, [c] omnes aptos ad egrediendum in militiam in Jisraële: recensebitis eos per exercitus ipsorum, tu & Aharon.

4 Sunto autem vobiscum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum suorum esto.

5 Hæc itaque *sunto* nomina virorum illorum qui adstabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedë-uris:

6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzurischaddai:

7 Ex Jehuda, Nachschon filius Hhamminadabi:

8 Ex Jissascare, Netan-el filius Tzuhharis:

9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis:

10 De filiis Josephi, ex Ephrajimo, Elischimahh filius Hhammihudis: Ex Menasche, Gamliel filius Pedah-tzuris:

11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni:

12 Ex Dane, Abihhezer filius Hhămischaddai:

13 Ex Aschere, Paghhiel filius Hhocranis:

14 Ex Gade, Eljasaph filius Dehhuelis:

15 Ex Naphtali, Achirahh filius Ehenanis.

16 Hi sunto, [d] convocati e cætu, principes tribuum paternarum suarum, primarii multorum milium Jisraëlis sunto.

17 Asumpsit itaque Mosche & Aharon viros istos, qui expressi nominatim fuerant:

18 Et totum ipsum cœtum congregaverunt primo die mensis secundi: qui professi sunt natales suos per familias suas secundum domum majorum suorum, per enumerationem nominũ a nato viginti annos & deinceps, in singula capita eorum.

19 Sicut præceperat Jehova Moschi, sic recẽsuit eos in deserto Sinai.

20 FUERUNT itaque filii Rëubenis primogeniti Jisraëlis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in emuneratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

21 Numerati eorum ex tribu Rëubenis, quadragies sexies mille quingenti.

22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorũ per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, numerati ejus in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.

24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.

26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

27 Numerati eorum ex tribu Jehudę, septuagies quater mille sexcenti.

28 Ex filiis Jissascaris, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

29 Numerati eorum e tribu Jissascaris, quinquagies quater mille quadringenti.

30 Ex filiis Zebulunis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorũ ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies septies mille quadringenti.

32 De filiis Josephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominũ a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.

34 Ex filiis Menaschis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipso-

[a] Heb. *calvitia: sic deinceps: synecdoche.*
[b] Heb. *suprà: sic deinceps.*
[c] Heb. *omnem egredientem, sic deinceps.*

ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

35 Numerati eorum ex tribu Menaschis, tricies bis mille ducenti.

36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.

38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

39 Numerati eorum ex tribu Danis, sexagies bis mille septingenti.

40 Ex filiis Ascheris, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis *erat* aptus ad egrediendum in militiam:

41 Numerati eorum ex tribu Ascheris, semel & quadragies mille quingenti.

42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.

44 Isti *sunt* numerati illi, quos recensuit Mosche & Aharon cum ducibus Jisraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum suorum erant.

45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Jisraëlis secundum domum majorum suorum, a nato viginti annos & deinceps quisquis in Jisraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

46 Fuerunt inquam omnes isti numerati, sexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

47 At Levitæ per tribum majorum suorum, non fuerunt recensiti inter illos.

48 Allocutus enim fuerat Jehova Moschen, dicendo:

49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenseto inter filios Jisraëlis:

50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo testimonii & omnibus instrumẽtis ejus, ac omnibus quæ *sunt* ejus, ipsi ferunto tabernaculum & omnia instrumenta ejus, & ipsi ministranto ei ac circa tabernaculum castra habento:

51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm castrametaturum erit tabernaculum, erigant ipsum Levitæ: sed quicunque [a] extraneus accesserit, afficietur morte.

52 Quare castra habento filii Jisraëlis quisque in castris suis, & quisque ad vexillum suum per exercitus suos:

53 Levitæ autem castra habento circa tabernaculum testimonii, ut non sit ira fervens contra cœtum filiorum Jisraëlis, & observanto Levitæ observationem tabernaculi testimonii.

54 Quod fecerunt filii Jisraëlis: secundũ omnia quæ præceperat Jehova Moschi, sic fecerũt.

ANNOTATIO.

16 Convocati e cœtu] *in deliberationibus capiendis, & repræsentanto singuli suas tribus, quarum sùt principes.* 51 Extraneus] *qui non est e genere Levitico, ut Levit. 22. aliquoties.*

Caput II.

Ordo servandus a tribubus in castris & profectionibus suis.

1 DEINDE allocutus est Jehova Moschen & Ahoronem, dicendo:

2 Filii Jisraëlis, quisque juxta vexillum suum cum signis secundum domum majorum suorum castra habento: e longinquo circa tentorium conventus castra habento.

3 Castra habentium autem ab anteriore parte Orientem versus, vexillum esto castrorum Jehudæ per exercitus suos, cum principe filiorum Jehudæ Nachschone filio Hhamminadabi,

4 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, septuagies quater mille sexcenti.

5 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Jissascaris, cum principe filiorum Jissascaris Netan-ele filio Tzuhharis,

6 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quinquagies quater mille quadringenti.

7 Et tribus Zebulunis, cum principe filiorum Zebulunis Eliabo filio Chelonis,

8 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quinquagies septies mille quadringenti.

9 Omnes numerati in castris Jehudæ centies octogies sexies mille quadringenti per exercitus suos: in prima *acie* proficiscuntor.

10 Vexillum castrorum Rëubenis *esto* Meridiem versus per exercitus suos, cum principe filiorũ Rëubenis Elitzure filio Schedeuris,

11 Cujus exercitus, id est, numerati ejus, quadragies sexies mille quingenti.

12 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum Schimhhonis Schelummiele filio Tzurischaddai,

13 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti:

14 Et tribus Gadis, cum principe filiorum Gadis Eljasapho filio [a] Rehhuëlis,

15 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.

16 Omnes numerati in castris Rëubenis, centies quinquagies semel mille quadringẽti quinquaginta per exercitus suos: hi secundani proficiscuntor.

17 Tum proficiscitor tentorium conventus cum castris Levitarum in medio reliquorum castrorum: sicut solent castrametari, sic proficiscuntor, quisque in loco suo ad vexilla sua.

18 Vexillum castrorum Ephrajimi per exercitus suos *esto* [b] Occidentem versus, cum principe filiorum Ephrajimi Elischamahho filio Hhammihudis:

19 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quadragies mille quingenti.

20 Et juxta eum tribus Menaschis, cum principe filiorum Menaschis Gamliele filio Pedahtzuris

[a] *qui etiam Dehhuel, suprà 1.14.*

[b] *Heb. mare versus.*

tæuris,
21 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies bis mille ducenti.
22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorũ Binjaminis Abidane filio Gibhhoni,
23 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.
24 Omnes numerati in castris Ephrajimi, cẽties octies mille centum per exercitus suos: hi tertiani proficiscuntor.
25 VEXILLUM castrorum Danis *esto* Aquilonem versus per exercitus suos, cum principe filiorũ Danis Achihhezere filio Hhamischaddei
26 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, sexagies bis mille septingenti.
27 Qui autem castra habebunt juxta eum, *sunto* tribus Ascheris, cum principe filiorum Ascheris Paghhiele filio Hhocranis,
28 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, semel & quadragies mille quingenti.
29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis,
30 Cujus exercitus, id est, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.
31 Omnes numerati in castris Danis, centies quinquagies septies mille sexcenti: in postrema *acie* proficiscuntor per vexilla sua.
32 Isti *sunt* numerati filiorum Jisraëlis secũdum domum majorum suorum: omnes numerati castrorum per exercitus suos, sexcenties ter mille quingenti quinquaginta.
33 Levitæ autem non sunt numerati [c] inter filios Jisraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
34 Quod fecerunt filii Jisraëlis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, ita castrametabãtur per vexilla sua, & ita proficiscebantur quique per familias suas secundũ domũ majorum suorum.

[c] Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, statio, officiaq; describuntur: qui loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo consecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi sunt, quini in singulos redemptionis sicli statuuntur.

1 HÆC autem *sunt* generationum Aharõnis & Moschis, ex quo die locutus est Jehova cum Mosche in monte Sinai.
2 Et hæc nomina filiorum Aharonis primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:
3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis sacerdotum qui uncti fuerant, quorum [a] consecraverat ministerium ad fungendũ sacerdotio.
4 Sed mortuus est Nadab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deserto Sinai, & filii non essent: quapropter sacerdotio functus est Elhhazar & Ithamar coram Aharone patre suo:
5 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:
6 Jube appropinquare tribum Levi, & sistito eam coram Aharone sacerdote, ut ministrent ei,
7 Observentq; observationem ejus, & observationem totius cætus coram tentorio conventus, exercendo ministerium tabernaculi,
8 Et custodiant omnia instrumenta tentorii conventus, *nempe* custodiam filiorum Jisraëlis, exercendo ministerium tabernaculi:
9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *sunt* ei e filiis Jisraëlis.
10 Aharonem autem & filios ejus præficito ut observent sacerdotium suum: nam quicunque extraneus accesserit, morte plectetur.
11 Itẽ allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
12 De me enim, ecce assumpsi Levitas e medio Jisraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvã ex filiis Jisraëlis: ideò sunto mei Levitæ:
13 Nam meum *est* omne primogenitum, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum in Jisraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea sunto, ego Jehova.
14 Præterea allocutus est Jehova Moschen in deserto Sinai, dicendo:
15 Recenseto filios Levi secundum domum majorum suorum per familias suas, omnes mares a nato uno mense & deinceps numerato.
16 Numeravit ergo eos Mosche [d] ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.
17 Erant autem hi filii Levi nominibus suis, Gerschon, & Kehath, & Merari.
18 Et hæc nomina filiorum Gerschonis per familias eorum, Libni & Schimhhi:
19 Filii verò Kohathi per familias ipsorum, Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel
20 Filii autem Merari per familias eorum, Machli & Muschi: hæ *sunt* familiæ Levitarum secundum domum majorum ipsorum.
21 Gerschoni *est* familia Libnitica & familia Schimhhitica: hæ familiæ Gerschonitarum.
22 Numerati eorum in enumeratione cujusq; maris a nato uno mense & deinceps, numerati inquam eorum, septies mille quingenti.
23 Familiæ Gerschonitarum post tabernaculum castrametabantur, occidentem versus:
24 Princeps autem paternæ domus Gerschonitarum, Eljasaph filius Laëlis.
25 Custodia verò filiorum Gerschonis in tẽtorio conventus *est* tabernaculi & ipsius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portæ tentorii conventus,
26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipsius atrii, qui *sunt* ante ipsum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto ministerio ejus.
27 Kehatho autem familia Hhamramæa, & familia Jitzharitis, & familia Chebronitis, & familia Hhuzzielitica: hæ *sunt* familiæ Kohathitarum.
28 In enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps, *erant* octies mille sexcẽti, custodientes custodiam sanctuarii.
29 Familiæ filiorum Kohathi castrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem versus:
30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kehathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.
31 Custodia verò horum *est* arcæ & mensæ & lychnuchi & altarium instrumentoriumq; sanctuarii, quibus ministrant, & ipsum tegumentũ totumq; ministerium ejus.
32 At princeps principum ordinis Levitici, Elhhaza-

[a] Heb. *impleverat manũ, ut Exod. 28. 41.*

[b] Heb. *donati donati.*

[c] Heb. *ab homine usque ad jumentũ.*

[d] Heb. *secundum os: sic ver. 39. 51.*

Elhhazar filius Aharonis sacerdotis: *hæc* præfectura custodientium custodiam sanctuarii.

33 Merari *est* familia Machlitica, & familia Muschitica: hæ familiæ Merari.

34 Et numerati eorum in enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps, *erant* sexies mille ducenti.

35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis: ad latus tabernaculi castrametabantur Aquilonem versus.

36 Perfectura verò custodiæ filiorum Merari *est* asserum ipsorū tabernaculi, & transtyllorum ejus, & columnarum ejus ac stylobatarum ejus & omnium instrumentorum ejus ac totius ministerii ejus:

37 Item columnarum ipsius atrii circumquaque & stylobatarum illarum, & paxillorum funiumq; illarum.

38 Qui autem castrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium cōventus Orientem versus, *erant* Mosche & Aharon cum filiis ejus custodientes custodiam sanctuarii pro custodia Jisraëlitarum: extraneus verò qui accessisset, morte plectendus erat.

39 Omnes numerati Levitarum, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per familias eorum, omnes mares a nato uno mense & deinceps, vicies bis mille.

40 DEINDE edixit Jehova Moschi, recenseto omnem primogenitum marem ex filiis Jisraëlis a nato uno mense & deinceps, & collige numerum nominum illorum:

41 Et accipito Levitas mihi (ego *sum* Jehova) loco omnis primogeniti in filiis Jisraëlis, & jumenta Levitarū loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Jisraëlis.

42 Recensente itaq; Mosche, quemadmodum præceperat ei Jehova, omnem primogenitum in filiis Jisraëlis,

43 Fuerunt omnes primogeniti maris in enumeratione nominum a nato uno mense & deinceps per numeratos illorum, vicies bis mille ducenti septuaginta tres.

44 Quapropter allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

45 Accipito Levitas istos loco omnium primogenitorum in filiis Jisraëlis, & jumenta Levitarum loco jumentorum illorum: sic sunto mei Levitæ, ego *sum* Jehova.

46 Quod autem ad [e] redimendos illos ducentos septuaginta tres, qui redundant supra Levitas ex primogenitis filiorum Jisraëlis,

47 Accipito [f] quinos siclos pro quoque capite: prout *est* siclus sacer accipito, viginti obolorum *est* siclus ille.

48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.

49 Acceptâ itaq; Mosche pecuniâ illâ redēptionis ab iis qui redundabāt, præter redemptos per Levitas,

50 A primogenitis filiorum Jisraëlis acceptâ hâc pecunia, mille trecentis sexaginta quinque siclis, prout *est* siclus sacer:

51 Dedit Mosche pecuniam redemptorum istorū Aharoni & filiis ejus ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[e] Heb. *redēptos ut infrà 6.9. catachresis.*
[f] Heb. *quinque quinque siclos, in calvitium.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *id est, quæ hoc & seq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas, ex quorum genere fuerunt Mosche & Aharon.* 4 Coram Aharone] *ipso vivente, ut Gen 11.28.* 7 Observentque] *cum observantia sacerdoti ministrent vices totius cœtus in ministerio illo subeuntes: nam totius cœtus erat ministrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ assumuntur.* 8 Custodiam filiorum Jis.] *quam alioqui filii Jisraëlis præstare tenerentur.* 10 Ut observent] *ut ministerii parte sacerdotes, quibus donati sunt, sublevent, observantes ne quid alienum fiat a sacerdotali munere.* 15 A nato uno mense] *tum enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomine, Levit. 12.4. sic infrà ver. 40.* 25 Filiorum Gersch.] *horum & reliquorum munus fusiùs explicatur cap. 4. quod hic per prolepsin dicitur.* 32 Princeps principum] *id est, ipsis Levitarum principibus præfectus.*

CAPUT IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur administrandum tabernaculo in statione & profectione a trigenariis ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione sua, eis munera & onera distribuuntur.

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Recenseto capita filiorum Kohathi inter filios Levi, secundum familias eorum per domum majorum ipsorum,

3 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, omnem aptum ad obeundum [a] hanc militiam, ad faciendum opus in tentorio conventus.

4 [b] Hoc *esto* ministerium filiorum Kohathi in tentorio conventus, res sanctę sanctarum.

5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm profectura sunt castra, & deponunto [c] velum tegmēti, quo obteguntο arcam testimonii.

6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus melium, postquam expanderint vestem totam hyacinthinam supernè, apponunto demum vectes ejus.

7 Similiter super [d] mensam *panum* faciei expandunto vestem hyacinthinam, impositis ei scutulis ejus & acerris scopulisque & scutellis tegmenti, & panis jugis super eam esto.

8 Deinde expandentes super hæc vestem coccineam dibapham, tegunto illam tegumento e pellibus melium: apponunto demum vectes ejus.

9 Accipientes quoque vestem hyacinthinā tegunto lychnuchum luminaris & lucernas ejus, & forcipes ejus, & trullas ejus, & omnia vasa olearia ejus quibus ministrare solent in eo:

10 Eoq; reposito & omnibus instrumentis ejus in tegmento e pellibus melium, imponunto eum palangæ.

11 Item super altare aureum expansa veste hyacinthina, tegunto illud tegumento e pellibus melium, deinde apponunto vectes ejus.

12 Accipiunto quoque omnia instrumenta ministerii quibus ministrare solent in sanctuario,

rio, positáque veste hyacinthina tegunto illa tegumento e pellib⁹ meliũ: sic imponũto palãgę.
13 Præterea exceptis cineribus ex altari, expandunto super illud vestem purpuream:
14 Et imponunto ei omnia instrumenta ejus quibus ministrare solent in eo, forcipes fuscinulas & palas & crateras, omnia instrumenta altaris: expansoq; super illud tegumento e pellibus melium, apponunto vectes ejus.
15 Denique cùm absolverit Aharon & filii ejus tegere sanctuarium & omnia instrumenta sanctuarii, cùm profectura erunt castra, postmodùm accedunto filii Kohathi ad deportandum ea: sed ne attingunto ullam rem sanctam ne moriantur: ista sunto onus filiorum Kohathi in tentorio conventus.
16 Præfecturæ autem Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis esto oleum luminaris, & suffitus aromaticus, & munus ipsum jugis sacrificii, oleumq; unctionis: *hæc* præfectura totius tabernaculi & omnium quæ *sunt* in eo, tum sanctuarii, tum instrumentorum ejus.
17 Allocutus verò est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut ulla* familiarum Kohathitarum e medio Levitarum:
19 Sed hoc facite eis ut vivant ac non moriantur cùm accedent ad res sanctas sanctarũ, Aharon & filii ejus advenientes collocanto eos, quemq; in ministerio suo & in onere suo:
20 Ut non [a] inspiciant veniendo cùm tegunt *sacerdotes* rem sanctam, & moriantur.
21 Allocutus quoq; est Jehova Mosché, dicendo:
22 Recense capita etiam ipsorum filiorum Gerschonis, per domum majorum ipsorum secundũ familias ipsorum.
23 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto illos: omnem aptum [b] ad obeundum militiam, ad exercendum ministeriũ in tentorio conventus.
24 Hoc *esto* ministerium familiarum Gerschonitarum, ministrandi, & onus *portandi*:
25 Ut portent aulea tabernaculi, & tentorium conventus, tegumentum ejus & tegumentũ melium quod imponitur ei supernè, & tegmen portæ tentorii conventus:
26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in janua portæ atrii quod *est* ante tabernaculum & ante altare circumquaque, & funes eorum, & omnia instrumenta ministerii eorum, & quęcunque fiunt ad illa ut subserviant *illis*.
27 [c] Ex præstituto Aharonis & filiorum ejus esto ministerium totum filiorum Gerschonitarũ in toto onere & in toto ministerio eorum: committetis autem eis in custodiam omnia onera ipsorum.
28 Hoc *est* ministerium familiarum filiorum Gerschonitarum in tentorio conventus: quorũ observatio *esto* in manu Jthamaris filii Aharonis sacerdotis.
29 Filios Merari secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum recenseto.
30 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto eos, quemque aptum ad obeundum hanc militiam, ad exercendum ministerium tentorii conventus.
31 Hæc autem *esto* observatio oneris eorum, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus, [d] *ut portent* asseres tabernaculi & transtilla ejus, columnasque & stylobatas ejus:
32 Columnas quoque atrii circumquaque & stylobatas earum, & paxillos earum, ac funes earum cum omnibus instrumentis illorum & cum omni ministerio eorum: nominatim autem recensete omnia instrumenta observationis oneris eorum.
33 Hoc ministerium familiarum filiorum Merari, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus: *esto* in manu Jthamaris filii Aharonis sacerdotis.
34 Recensuit itaque Mosche cum Aharone & principibus cœtus filios Kohathitarum, secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum,
35 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quemque ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus.
36 Fueruntque numerati eorum secundum familias eorum, bis mille septingenti quinquaginta.
37 Hi *sunt* numerati familiarum Kohathitarum, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche cum Aharone [e] ex præstituto Jehovæ per Moschen.
38 Numerati autem filiorum Gerschonis, secũdum familias suas per domum majorum suorum,
39 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisque aptus ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus:
40 Numerati inquam eorum secundum familias suas per domum majorum suorum fuerunt, bis mille sexcenti triginta.
41 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Gerschonis, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ.
42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, secundum familias suas per domum majorũ suorum,
43 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisq; aptus ad obeundum militiam illam, ad ministeriũ in tentorio conventus:
44 Numerati inquam eorum secundum familias suas, fuerunt, ter mille ducenti.
45 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per Moschen.
56 Levitæ omnes numerati, quos recensuit Mosche cum Aharone & principibus Jisraëlis, secundum familias suas & per domum majorum suorum,
47 A Nato triginta annos & deinceps usq; ad natum quinquaginta annos, quisquis aptus ad obeundum militiam *illam*, ad exercendum ministerium cultus & ministerium oneris in tentorio conventus:
48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.
49 Ex præstituto Jehovæ per Moschen recensuit eos, [f] unumquemque ad ministerium suum & ad onus suum: & numerati ab eo *fuerunt* quos præceperat Jehova Moschi.

[a] Heb. *veniant inspiciendo: hypallage i. ne prius veniant, quã tecta sint a sacerdotibus omnia, ut non moriantur si illa inspexerint.*
[b] Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*
[c] Heb. *secundum os, & sic deinceps.*
[d] *ex ver. 25.*
[e] Heb. *secundum os Jehovæ per manũ Moschis: sic infrà ver. 45.*
[f] Heb. *virum virum.*

ANNOTATIO.

3 Hanc militiam] *serviendi sacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiscendum est, ipsum deportandi: nam hæc duo erant ministerii genera apud ambulatorium tabernaculum.* 4 Ministerium] *id est, his rebus ministranto.* 5 Velum tegmenti] *vide Exo.* 35.12. 7 Mensam panum] *de qua Exod.* 25.39. 15 Ea] *etiam arcam ipsam, donec sacerdotes numero aucti eam deportare possent, Deut.* 31.9. *nam sacerdotum posteà fuisse omnia historiarum exempla docent, in libris Jehoschuhhæ, Judicum, Schemuelis, & Regum.* 28 Esto in manu] *id est, per Jthamarem habetor inspectio illorum, isq; curato ut exequantur ministeria sua: sic infrà ver.* 33. 32 Nominatim] *id est, quæcunque illis deportanda servandavè tradetu, ea sigillatim relata in indicem, descriptáque habetote.*

CAPUT V.

Deus e castris in quibus habitat, ne contaminentur, leprosos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus restitui cum quinta, aut si is non extabit, Jehovæ ut sacerdoti cedat: postremò a sacerdotibus de zelotypia justa aut injusta cognosci.

1 ALLOCUTUS quoq; est Jehova Moschen, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut ejiciant e castris omnem leprosum & omnem gonorrhœa laborantẽ, & omnẽ immundum[a] ex cadavere.
3 [b] Sive marem sive fœminam ejicite, extra castra ejicite eos, ut non polluant castra sua, in quorum medio ego habito.
4 Facientes ergo sic filii Jisraëlis, ejecerunt eos extra castra: quemadmodum edixerat Jehova Moschi, sic fecerunt filii Jisraëlis.
5 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
6 Edicito filiis Jisraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricãdo prævaricatione in Jehovam: ita ut rea sit anima illa:
7 Primùm confitentor quisque peccatum suum quod fecerunt, deinde restituens reatum suum [c] quanti est quintam ejus superaddito ei, ac dato illi in quem reus est.
8 Quòd si non eritisti viro vindex ad restituendum ei reatum, reatus qui restituitur Jehovæ, sacerdotis *esto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.
9 Similiter omnis oblatio omnium rerum sanctificatarum a filiis Jisraëlis quas attulerint ad aliquem sacerdotem, illius esto.
10 Et cujusque res sanctificatæ, illius sunto quod quis ulli sacerdoti dederit, illius esto.
11 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
12 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,
13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu seminis, absconditum sit ab oculis mariti ejus, eáq; dissimulauerit se cùm tamen immunda facta sit, & nemo testis fuerit contra eam, neque fuerit deprehensa.
14 Si invaserit eum[e] affectus zelotypiæ ita ut sit zelotypus uxoris suæ, quæ immunda facta sit, aut invaserit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus sit uxoris suæ, quamvis ipsa non sit facta immunda:
15 Tunc adducito vir ille vxorem suam ad sacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne superfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum est, munus monimẽti revocans in memoriam iniquitatem.
16 Quam jubeto accedere sacerdos, & sistito eam coram Jehova.
17 Et accipito sacerdos aquam sanctam in vase fictili, & de pulvere qui *erit* in solo tabernaculi accipiens sacerdos indito in aquam illam.
18 Sistensque sacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum est: in manu verò sacerdotis esto aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.
19 Et adjurans eam sacerdos dicito ad ipsam mulierem, si non concubuit ullus tecum, & si non declinasti *ad eum* immunditie loco mariti tui, insons esto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.
20 Sin autem tu *sic* declinasti loco mariti tui & immunda facta es, eò quòd indiderit in te aliquis *semen* concubitus sui præter maritum suũ:
21 Adjurans inquam sacerdos mulierem illam adjuratione dirarum, dicito sacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulã* dirarum & juramenti in medio populi tui, cùm reddiderit Jehova femur tuum cadivum, & ventrem tuum tumidum.
22 Ingreditor itaque hæc ipsa aqua maledictionem importatura in viscera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipsa, amen amen.
23 Deinde scribito diras istas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:
24 Curatoque ut bibat mulier illa aquam istã amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua ista quę maledictionem importat, ad amaritudinem.
25 Accipiens autem sacerdos e manu mulieris illius manus zelotypiarum, agitato munus illud coram Jehova, & offerto illud super altare.
26 Et pugillo acceptum sacerdos de munere illo suffimentum ejus adoleto in altari, & posteà curato ut mulier illa bibat aquam istam.
27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam istam: erit si immunda facta fuerit & prævaricata prævaricatione in virum suum, ut intrante in eam aqua illa quæ maledictionem importat in amaritudinem: intumescat venter ejus: & cadat femur ejus: sic erit mulier illa in dirarum *formã* in medio populi sui.
28 Quòd si non immunda facta fuerit mulier illa, sed fuerit munda, tum insons erit, & [e] consequetur semen.
29 Hæc *est* lex zelotypiarum, cùm declinaverit mulier *ad ullum* loco viri sui, ita ut immunda facta sit.
30 Aut cum invaserit aliquem affectus zelotypiæ ita ut zelotypus sit uxoris suæ, ut sistat mulie-

[a] Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit.* 21.1.
[b] Heb. *a mare usque ad fœminam.*
[c] Heb. *in capite ejus, ut Levit.* 5.24.
[d] Heb. *viri viri.*
[e] Heb. *spiritus: sic in sequent.*
[e] Heb. *seretur semine.*

mulierem ipsam coram Jehova, & exequatur erga eam sacerdos totam legem hanc.

31 Sic insons erit vir ille [a] ab iniquitate, mulier verò illa feret iniquitatem suam.

ANNOTATIO.

3 Polluant] *Jisraëlitæ reliqui, ferendo immundos in medio sui.* 7 Primùm confit.] *vide Levit.* 5. 21. *& sequent.* 17 Aquam sanctam] *haustam ex sancto labro, in quod ad sacros usus importabatur.* 18 Amaritudinis] *sic vocatur ab effectu, quia gravi acerboque supplicio afficiebat mulierem sontem, ut proximè sequentibus verbis explicatur.* 31 Ab iniquitate] *cujus planè reus esset, si contra legem Dei tantum vitiū in uxore dissimularet, aut suspitionem in animo aleret, qua conjunctioni conjugali adversatur.*

CAPUT. VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua sacerdotes erant populo benedicturi.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis: cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum, vovendo votū [b] Nazaræi, separaturum se Jehovæ.

3 A vino aut alio potu inebriante separato se, acetum vini & acetum ullius potus inebriantis ne bibito: & [c] nullum potum e maceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes aut siccas comedito.

4 Omnibus diebus [d] Nazaręatus sui, de nulla re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acinorū usque ad cutem, comedito.

5 Omnibus diebus voti Nazaręatus sui novacula ne transito super caput ejus, usque-dum compleantur dies illi quibus separaverit se Jehovæ: sanctus esto, finito crescere comam, capillos capitis sui.

6 Omnibus diebus quibus separaverit se Jehovæ, ad [e] cadaver mortui ne accedito.

7 Propter patrem suum aut propter matrem suam, propter fratrem suum aut propter sororem suam, ne se polluito propter illos cùm mortui sunt: quia Nazaræatum Dei sui *gerit* in capite suo.

8 Omnibus diebus Nazaræatus sui, sanctus est Jehovæ.

9 Quòd si is qui mortuus est mortuus fuerit juxta eum [f] repentino casu, itaque polluerit [g] Nazaręatum capitis ejus, tunc radito caput suum die purgationis suæ, die septimo radito illud:

10 Die autem octavo afferto duos turtures aut duos pullos columbæ sacerdoti, ad portam tentorii conventus:

11 Quorum parans sacerdos unum in peccatum & alterum in holocaustum, expiationem facito pro eo, ab eo quod peccavit circa illud cadaver, sic sanctificato caput illius eo die.

12 Deinde [*] separans Jehovæ dies Nazaræatus sui adducito agnum anniculum in reatum: dies autem illi priores [h] irriti sunto, quia pollutus fuit Nazaræatus ejus.

13 Hæc autem *esto* lex Nazaræi quo tempore complentur dies Nazaræatus ejus: afferto [*] istud ad portam tentorii conventus:

14 Nempe offerto oblationem suam Jehovæ, agnum [i] anniculum integrum unum in holocaustum, & agnam anniculam integram in peccatum, arietemque unum integrum in *sacrificium* eucharisticum:

15 Præterea canistrum azymorum, placentas e simila mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, cum munere eorum & libaminibus eorum.

16 Quæ offerens sacerdos coram Jehova, parato peccatum ejus & holocaustum ejus.

17 Arietem autem ipsum parato in sacrificium eucharisticum Jehovæ cum canistro azymorū: similiter parato munus ejus & libamen ejus.

18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii conventus Nazaræatum capitis sui, & acceptos capillos Nazaræatus sui imponito igni, qui subest sacrificio eucharistico.

19 Deinde accipiens sacerdos armum coctum ex illo ariete, & placentam azymam unam ex illo canistro cum lagano azymo uno, imponito ea manibus Nazaræi, postquam sibi raserit Nazaræatum suum.

20 Et agitato ea sacerdos agitatione coram Jehova, rès sancta est pro sacerdote præter pectus agitationis & armum elationis: & postmodùm bibet Nazaræus ille vinum.

21 Hęc *est* lex Nazaræi qui voverit, oblatio Jehovæ pro Nazaræatu suo, [*] præter id quod assequetur manus ejus: prout fuerit votum ejus quod vovit, sic facito, præter legem Nazaræatus sui.

22 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicendo: sic benedicitote filiis Jisraëlis, dicendo eis:

24 Benedicat tibi Jehova, & custodiat te.

25 Faciat Jehova ut luceat facies sua tibi, & gratiam faciat tibi,

26 Attollat Jehova faciem suam erga te, & apponat tibi pacem.

27 Et [*] [k] imponentes manus filiis Jisraëlis, invocabunt nomen meum, & ego benedicam eis.

[a] Heb. *separaverit, ut Levit.* 27. 2. *& sic deinceps.*
[b] *id est, separati.*
[c] Heb. *nullā macerationē uvarum.*
[d] *id est, separationis suæ, & sic in sequentibus.*
[e] Heb. *animā ut suprà.* 5. 2.
[f] Heb. *repentè subitò.*
[g] Heb. *caput Nazaræatus: hypallage, ut ver.* 18.
[h] Heb. *cadāt*
[i] Heb. *filium anni sui.*
[k] Heb. *imponent filiis Jisraëlis nomen meum.*

ANNOTATIO.

12 Separans] *id est, de integro incipiens se separare a superioribus rebus totidem dies quot separatum se fore voverat, redintegransque complementum voti, ac si tunc primùm votum nuncupasset.* 13 Istud] *quod sequen.* 2. *versibus exprimitur.* 21 Præter id] *id est, præter id quod sponte voverit, prout sunt facultates ipsius: Lex enim continet res tam a paupere quàm a divite necessario offerendas.* 27 Imponentes manus] *id est, duobus signis testatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea facturus sum, nominis mei invocatione, & manuum suarum impositione.*

CAPUT VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & consecrato altari, plaustra ad vehendum sacra, & sacrificia instrumentaque ad sacrum ministeriū pertinentia singuli singulis diebus offerunt, ex ordine instituto suprà 2.

Postremò ratio describitur qua Mosche ex eo tempore Deum consuluit & responsum ab eo accepit.

1 FUIT autem quo die absolvit Mosche erigere tabernaculum, & ungens illud sanctificavit illud cum omnibus instrumentis ejus, & altare cum omnibus instrumentis ejus, cùm inquam ungens illa sanctificasset illa.
2 Ut offerrent principes Jisraëlis primarii domus majorum suorum (hi *erant* principes tribuum, qui iidem præerant numeratis)
3 Offerrent inquam oblationem suam coram Jehova sex plaustra camerata & duodecim boves, plaustrum unum in binos principes, & bovem unum in unumquemque: & offerrent illa ante tabernaculum.
4 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:
5 Accipito *ista* ab illis, ut sint ad exercendũ ministerium tentorii conventus, & dato ea Levitis, ' cuique ' prout est ministerium ejus.
6 Accipiens itaque Mosche plaustra illa & boves, dedit ea Levitis.
7 Duo plaustra & quatuor boves dedit filiis Gerschonis, ' prout erat ministerium eorum.
8 Quatuor verò reliqua plaustra & octo boves dedit filiis Merari, ' prout erat ministerium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharonis sacerdotem.
9 Sed filiis Kehathi non dedit, quia ministerium rei sanctæ incumbebat illis, ' humero laturi erant.
10 Afferebant ergo principes illi cum dedicatione altaris, quo die illud ungebatur, afferebant inquam principes illi oblationem suam ante ipsum altare.
11 Edixit autem Jehova Moschi, [b] principes singuli in singulos dies oblationem suam afferunto in dedicatione altaris.
12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo oblationem suam, Nachschon filius Hhamminadabi ' pro tribu Jehudæ.
13 Oblatio autem ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
14 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
15 Juvencus unus [c] subrumus, aries unus, agnus unus [d] anniculus in holocaustum:
16 Hircus e capris unus in peccatum:
17 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque; agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Naschonis filii Hhamminadabi.
18 DIE secundo obtulit et Netan-el filius Tzuhharis, princeps Jissascaris.
19 Obtulit oblationem suam, scutulam argenteam unam centum triginta *siclorum* pondere, craterem unum argenteum septuaginta siclorũ prout est siclus sacer, ambos plenos simila mista oleo in manus:
20 Acerram unam decem *siclorum* aureorum plenam thure:
21 Juvencum vnum subrumum, arietem unum, agnum unum anniculum in holocaustum:
22 Hircum e capris unum in peccatum:
23 In sacrificium verò eucharisticum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio Netan-elis filii Tzuhharis.
24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis.
25 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
26 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
27 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
28 Hircus e capris unus in peccatum:
29 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliabi filii Chelonis.
30 DIE quarto princeps filiorum Reubenis, Elitzur filius Schede-uris.
31 Oblatio ejus, scutula argentea una centũ triginta *siclorum* pondere, crater unus agenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
32 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
33 Iuvencus unus subrumus, ' aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
34 Hircus e capris unus in peccatum:
35 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Elitzuris filii Schede-uris.
36 DIE quinto princeps filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzurischaddai.
37 Oblatio ejus, scutula una argentea centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
38 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
39 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
40 Hircus e capris unus in peccatum:
41 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelummielis filii Tzurischaddai.
42 DIE sexto princeps filiorum Gadis, Eljasaph filius Dehhuelis.
43 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
44 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
45 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
46 Hircus e capris unus in peccatum:
47 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinq;: hæc *fuit* oblatio Eljasaphi filii Dehhuelis.
48 DIE septimo princeps filiorum Ephrajimi, Elischamahh filius Hhammihudis.
49 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer,

[a] Heb. *per manum.*

[b] Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem.*

[c] Heb. *filius bovis sic deinceps.*

[d] Heb. *filius anni sui & sic deinceps.*

sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
50 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
51 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
52 Hircus e capris unus in peccatum:
53 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Elischamahhi filii Hhammihudis.
54 Die octavo princeps filiorum Menaschis, Gamliel filius Pedahtzuris.
55 Oblatio ejus, scutula argentea una centū triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
56 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
57 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in bolocaustum:
58 Hircus e capris unus in peccatum:
59 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.
60 Die nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.
61 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
62 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
63 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum:
64 Hircus e capris unus in peccatum:
65 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.
66 Die decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hammischaddai.
67 Oblatio ejus, scutula argentea una cētum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
68 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
69 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in stolocaustum:
70 Hircus e capris unus in peccatum:
71 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Achihhezeris filii Hhammischaddai.
72 [e] Die undecimo princeps filiorum Ascheris Paghhiel filius Hhocranis.

[e] Heb. *die undecim dierum, Numeralia cardinalia supra denarium ferè pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver.* 78.

73 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater unus argenteus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
74 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
75 Juvencus unus subrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocaustum:
76 Hircus e capris unus in peccatum:
77 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque : hæc *fuit* oblatio Paghhielis filii Hhocranis.
78 [f] Die duodecimo princeps filiorū Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

[f] Heb. *die duodecim dierum.*

79 Oblatio ejus, scutula argentea una centum triginta *siclorum* pondere, crater argenteus unus septuaginta siclorum prout est siclus sacer, ambo pleni simila mista oleo in munus:
80 Acerra una decem *siclorum* aureorum plena thure:
81 Juvencus unus subrumus aries unus, agnus anniculus vnus in holocaustum:
82 Hircus e capris unus in peccatum:
83 In sacrificium verò eucharisticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.
84 Hæc *est* oblatio dedicationis altaris post diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Jisraëlis: scutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerræ aureæ duodecim.
85 Centenûm tricenûm *siclorum* scutula argentea unaquæque, & septuagenûm crater unusquisque, totum argentum horum vasorum, bis mille quadringenti sicli prout est siclus sacer.
86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm siclorum unaquæque acerra prout est siclus sacer, totum aurum illarum acerrarum, centum viginti *sicli*.
87 Omnium boum in holocaustum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere suo: & hirci e capris duodecim in peccatum:
88 Omnium verò boum sacrificii eucharistici *numerus* viginti quatuor juvenci, arietes sexaginta, hirci sexaginta, agni anniculi sexaginta: hæc *fuit* oblatio dedicationis altaris, postquam illud unctum fuerat.
89 [g] Deinde cùm ingrederetur Mosche in tentorium conventus ut loqueretur cum *Deo* ipso, tunc audiebat quandam vocem sermocinantem secum e superiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* super arcā testimonii, e medio duorū Cerubinorum: sic alloquebatur eum.

ANNOTATIO.

5 Cuique] *genti Levitarum, ut sequentibus explicatur.* Prout est] *ut explicatur suprà cap.* 4. 7 Prout] *suprà* 4.25.*&* 26. 8 Prout] *suprà* 4.31.*&* 32. 9 Humero laturi] *suprà* 4.14. 12 Pro tribu Jehudæ] *quod hîc a principe Jehudæ publico suæ tribus nomine oblatum dicitur, de sequentibus quoque est intelligendum.* 89 Deinde] *consecrato tabernaculo, ut promiserat Exod.* 25.22. *nam ante consecrationem ejus aliter cum ipso loquebatur Deus.*

CAPUT VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ sunt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorum loco consecrari præscripta consecrationis formula: postremò tempus definit incipientis & desinentis illorum ministerii.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quãdo accendes lucernas, *e-regione faciei lychnuchi lucem præbento septem illæ lucernæ.
3 Fecitq; sic Aharon, e regione faciei lychnuchi *lucem præbituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens *ex auro usque ad scapum ejus, usq; ad calyculum ejus opus *erat* continens: secundum formã illam quam ostenderat Jehova Moschi, sic fecerat lychnuchum illum.
5 Allocutus etiam est Jehova Moschen, dicendo:
6 Assume Levitas e medio filiorum Jisraëlis, ut purifices eos.
7 Sic autem facito eis ad purificandum eos, spargito super eos aquam[a] expiationis: & novaculam ducentes super totã carnem suam lavanto vestimenta sua, & purificanto se.
8 Postea accipiunto juvencum[b] subrumum cũ munere ejus, simila mista oleo, & juvencum alterum subrumum accipiunto in peccatum.
9 Jubénsque Levitas accedere ante tentorium conventus, & congregari totum cœtum filiorum Jisraëlis,
10 Admoveto Levitas coram Jehova, & nituntor filii Jisraëlis manibus suis super ipsos Levitas:
11 Ita offerto Aharon Levitas[c] oblatione coram Jehova *oblatos* a filiis Jisraëlis, ut sint ad exercendum ministerium Jehovæ.
12 Ipsi autem Levitæ nituntor manibus suis super caput illorum juvencorum: quorum parato unum *in* peccatum, & alterum in holocaustum Jehovæ, ad expiationem faciendam pro ipsis Levitis.
13 Sic sistes Levitas coram Aharone & coram filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovæ:
14 Et separabis Levitas ipsos e medio filiorũ Jisraëlis, ut sint mei Levitæ.
15 Postmodùm verò veniunto Levitæ ad ministrandum tentorio conventus, cùm purgaveris eos & obtuleris eos oblatione:
16 Nam[d] omnino donati *sunt* mihi e medio filiorum Jisraëlis, pro[e] omni aperiente vulvam, primogenito cujusque e filiis Jisraëlis, assumpsi eos mihi:
17 Meum enim *est* omne primogenitum in filiis Jisraëlis ex homine & jumento quovis, quo die percussi omne primogenitum in terra Ægypti, sanctificavi illa mihi:
18 Assumpsi autem Levitas pro omni primogenito, in filiis Jisraëlis,
19 Et dedi Levitas ipsos[f] dono Aharoni & filiis ejus e medio filiorum Jisraëlis, *ut exerceant ministerium *filiorum Jisraëlis in tentorio conventus, & ut sint *pretium redemptionis pro filiis Jisraëlis: sic non erit in filiis Jisraëlis *plaga, cùm accedẽt filii Jisraëlis ad sanctuariũ.
20 Quod fecit Mosche & Aharon & totus cœtus filiorum Jisraëlis Levitis: secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi *fieri* Levitis, sic fecerunt eis filii Jisraëlis.
21 Purificantes enim se Levitæ cùm lavissent vestimenta sua, obtulit eos Aharon oblatione coram Jehova, & expiationem fecit pro eis Aharon ad purgandum eos.
22 Postea demum accesserunt Levitæ ad exercendum ministerium suum in tentorio conventus coram Aharone & filiis ejus: quemadmodũ præceperat Jehova Moschi *fieri* ipsis Levitis, sic fecerunt eis.
23 Allocutus quoq; est Jehova Moschen, dicendo:
24 Hoc *est* quod ad Levitas *pertinet*: *a nato vigintiquinq; annos & deinceps, venito *Levita* *ad militandum militiam in ministerio tentorii conventus:
25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta annos, *revertetur a militia hujus ministerii, ut nõ ministret amplius.
26 Attamen servito fratribus suis *obeuntibus militiam* in tentorio conventus, * observando observationem; ministerium verò non exercebunt: sic facito Levitis in* observationibus eorum.

[a] Heb. *peccati, quod adhiberetur ad expiandum peccatum: vide de ista aqua infrà 19*
[b] Heb. *filium bovis.*
[c] Heb. *agitatione, ut in sequent. synecdoche: vide Exod. 35.22.*
[d] Heb *donati donati: ut suprà 3.8.*
[e] Heb. *apertura omnis vulvæ.*
[f] Heb. *donatos.*

ANNOTATIO.

2 E regione] *ultrà, citrà, & ex omni parte quà lychnuchus videri potest, ut exprimitur Exod. 25.37.*
4 Ex auro] *Exo. 25.31.* 19 Filiorum Jisraëlis] *id est, quo ministraturi fuissent primogeniti filiorum Jisraëlis, ut faciebant ante assumptam tribum Leviticam ad ministeriũ Exod. 19.22. vide suprà 3.7. & 8.* Pretium re] *id est, suis personis & ministeriis Jisraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præstare.* Plaga] *quæ esset, si per se ipsi accederent, non per Levitas mihi postmodùm ministrarent, ut contigit Hhuzzijæ, 2. Chron. 26.16.* 24 A nato vigintiquinque] *ministerii Levitici diversum hîc initium statuitur, & suprà 4.3. & 47. ita ut quinque annorum discrimen intercedat quod spatium 5. annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliquis accensi ministrare tenerentur, sed anno demum trigesimo munus suum plenè exequi inciperent. Quamobrem suprà 4.3. dicit Mosche, omnem aptum ad obeundum, &c. hîc verò, venito &c.* Ad militandum] *id est, consistendum in statione cum reliquis, & observandam rationem ministerii.* 25 Revertetur] *licebit, si volet.* 26 Observando] *id est, inspectionem habendo in alios, ut quique fungantur ministerio suo, & alii sint* νομοφύλακες. Observationibus] *in singulorum ministeriis: quo sensu accipitur hæc vox suprà cap. 4.*

CAPUT IX.

Jisraëlitæ in deserto anno secundo ab exitu rursus jubentur celebrare Pascha: ex occasione lex fertur de Paschate celebrando mense secundo iis qui propter immunditiam peregrinationémve non potuerũt: postremò ratio profectionum Jisraëlitarum & stationum in deserto ostenditur.

1 ALLOCUTUS autem* fuerat Jehova Moschen in deserto Sinai, anno secundo ab exitu eorum e terra Ægypti, mense primo, dicendo,
2 Ut celebrarent filii Jisraëlis Pascha ipsum stato suo tempore:
3 Quarto decimo die, mense isto, inter duas vesperas, eum celebrate stato tempore suo, secun-

cundum omnia 'statuta ejus, & secundum omnes rationes ejus celebrate eum.

4 Edixit itaque Mosche filiis Jisraëlis, ut celebrarent Pascha:

5 Et celebrantes Pascha primo *mense*, quartodecimo die ejus mensis inter duas vesperas in deserto Sinai, secundum omnia quæ præceperat Jehova Moschi, sic fecerant filii Jisraëlis.

6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immundi essent ex [a] cadavere hominis, 'non poterant celebrare pascha die illo: quapropter appropinquarunt ante Moschen & ante Aharonem eo ipso die.

7 Dixeruntque homines illi ad eum, nos immundi *sumus* ex cadavere hominis: quare subtraheremur ne offeramus oblationem Jehovæ statuto tempore suo [b] inter filios Jisraëlis?

8 Ad quos dixit Mosche, consistite, dum audiam quid præcepturus sit Jehova vobis.

9 Allocutus autem est Jehova Moschen, dicendo:

10 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [c] si ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut *ullus* e vobis aut ex generationib' vestris in via remota fuerit: tamen celebrato Jehovæ Pascha.

11 Mense secundo, decimo quarto die inter duas vesperas 'celebranto illud, cum azymis & herbis amaris comedunto illud.

12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo usq; mane, & os ne frangunto in eo: secundum totum statutum Paschatis celebranto illud.

13 Sed vir ille qui *est* mundus aut in itinere non est, si desierit celebrare Pascha, omnino excinditor anima illa e populis suis: quia oblationem Jehovæ non obtulit stato tempore ejus, pœnam peccati sui ferto vir ille.

14 Et si habitet vobiscum peregrinus, similiter celebrato Pascha Jehovæ, secundum statutum ipsius Paschatis & secundum rationem ejus, sic celebrato: statutum idem esto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipsi regionis.

15 Quo autem die erectum est tabernaculum, operuit nubes ipsa tabernaculum, versus tentorium testimonii: vespere autem erat super tabernaculum quasi specie ignis usque mane.

16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, sed specie ignis noctu.

17 Prout autem deducebatur nubes illa a tentorio ipso, ita postmodùm proficiscebantur filii Jisraëlis: & in loco ubi residebat eadem nubes, ibi castrametabantur filii Jisraëlis.

18 [d] Ex præstituto Jehovæ proficiscebantur filii Jisraëlis, & ex præstituto Jehovæ castrametabantur: omnibus diebus quibus residebat illa nubes super tabernaculum, castra habebant:

19 Cumq; [e] continuabat nubes illa residere super tabernaculum diebus multis, tum 'observabant filii Jisraëlis observationem Jehovæ, & non proficiscebantur:

20 Sive accideret ut esset illa nubes diebus [f] paucis super tabernaculum, ex præstituto Jehovæ castra habebant, & ex præstituto Jehovæ proficiscebantur:

21 Sive accideret ut esset illa nubes a vespere usque mane, posteà deduceretur nubes illa mane, tum proficiscebantur: sive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiscebantur:

22 Sive biduo, sive mense, sive anno, prout cōtinuabat nubes illa residere super ipsum tabernaculum, castra habebant filii Jisraëlis, & non proficiscebantur: & prout deducebatur illa, proficiscebantur.

23 Ex præstituto Jehovæ castra habebant, & ex præstituto Jehovæ proficiscebantur: observationem Jehovæ observabant ex præstituto Jehovæ per Moschen.

[a] Heb. *anima ut Levi.* 21.1

[b] Heb. *in medio filiorum.*

[c] Heb. *vir vir cùm fuerit, &c.*

[d] Heb. *secundum os, & sic deinceps: etsi hæc non ore, sed signo nubis testata faciebat Deus: Catachresis.*

[e] Heb. *producebat sive prolongabat, ut ver.* 22.

[f] Heb. *numeri, supple exigui, ut Deut.* 33.6.

ANNOTATIO.

1 Fuerat] *ante Jisraëlitarum distributionem, quæ mense secundo illius anni contigit supra* 1. *Translata est autem hæc narratio hucusq; propter Pascha immundorum & iter facientium, dilatum in mensem secundū.* 3 Statuta ejus] *Exo.* 12. *&* 23. *& Levit.* 23. 6 Non poterant] *prohibitum enim fuerat ne immundus eucharistico vesceretur Levit.* 7.10. 11 Celebranto] *ut factum legimus temporibus Chizkijæ,* 2. *Chron.* 30.2. *&* 15. 19 Observabant] *id est, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.*

CAPUT X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, signa profectionum expeditionumq; dentur, & sacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Jisraëlitarum narratur a deserto Sinai in desertum Paranis proficiscentium Chobabo comite & arca duce: postremò formula precationis Moschis in profectionibus castrorumq; metationibus describitur.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut sint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem castrorum.

3 Cùm clangent 'illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:

4 Cùm autem unâ clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Jisraëlis:

5 Cùm autem ' clangetis fracto sono, tunc proficiscuntor castra illa quæ metantur versus Orientem:

6 Cumq; fracto sono clangetis secundò, tūc proficiscuntor castra quæ metantur meridiem versus: fracto sono clangunto in profectionibus 'eorum:

7 Cùm verò congregabitis congregationē, clangetis quidē, sed nō edetis fractū sonum.

8 Et filii Aharonis sacerdotes clangunto tubis illis: hæc sunto vobis in statutum perpetuū per generationes vestras.

9 Cùm autem procedetis ad bellum in regione vestra, contra oppugnatorem oppugnantem vos, similiter fracto sono clangite tubis illis: & fiet vestri memoria coram Jehova Deo vestro, ac servabimini ab hostibus vestris.

10 In die quoque lętitiæ vestrę, & in solennitatibus vestris, & in principiis mensium vestrorum similiter clangetis tubis illis ad holocausta vestra, & ad sacrificia eucharistica vestra: eruntq; vobis in monimentum coram Deo vestro, ego *sum* Jehova Deus vester.

11 FUIT autem anno secundo, mense secundo, vigesimo *die* mensis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo testimonii:
12 Et proficiscerentur filii Jisraëlis profectionibus suis a deserto Sinai, resedit q; nubes illa in deserto Paranis.
13 Sic profecti sunt primùm [a] ex præstituto Jehovæ per Moschen:
14 Nam profectum est vexillum castrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus suos: cujus exercitui præerat Nachschon filius Hhamminadabi:
15 Et exercitui tribui filiorum Jissascaris, Nethan-el filius Tzuhharis.
16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulonis, Eliab filius Chelonis.
17 Tum deposito tabernaculo, profecti sunt filii Gerschonis & filii Merari ferentes tabernaculum.
18 Posteà profectum est vexillum castrorum filiorum Reübenis per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elitzur filius Schedeüris.
19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis Schelummiel filius Tzurischaddai.
20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eljasaph filius Dehhuelis.
21 Tunc profecti sunt Kohathitæ ferentes sanctuarium: ut erigerent [*] *illi* tabernaculum dum [*] hi veniebant.
22 Posteà profectum est vexillum castrorum filiorum Ephrajimi per exercitus suos, cujus exercitui præerat Elischamahh filius Hhamihudis.
23 Et exercitui tribui filiorum Menaschis, Gamliel filius Pedah-tzuris.
24 Exercitui verò tribui filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhoni.
25 Postremò profectum est vexillum castrorũ filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorũ castrorum per exercitus suos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammischaddai.
26 Et exercitui tribui filiorum Ascheris, Paghhiel filius Hhocranis.
27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
28 Hæ *erant* [*] profectiones filiorum Jisraëlis per exercitus eorum, quando proficiscebantur.
29 [*] Dixerat autem Mosche Chobabo filio Rehhuelis Midjanitæ socero Moschis: profecturi sumus ad locum de quo dixerat Jehova, illum dabo vobis: veni nobiscum, & benefaciemus tibi, quia Jehova [c] promisit bona Jisraëli.
30 Qui dixit ad eum, non [*] *jam* ibo, [d] sed cùm ad terram meã & ad cognationem meam ivero.
31 Dixit verò Mosche, [*] ne quæso deseras nos, quandoquidem [*] novisti metationes nostras in hoc deserto, erisq; nobis oculorum loco.
32 Erit que, si iveris nobiscum, cùm fuerit bonum illud quo benefacturus est nobis Jehova, ut benefaciamus tibi.
33 Profecti itaque sunt a monte Jehovę itinere tridui (arca autem fœderis Jehovæ proficiscebatur ante illos, itinere tridui ad explorãdum sibi [e] locum quietis:
34 Et nubes Jehovę supra eos erat quotidie, cùm proficiscerentur ex castris.
35 Erat autem, cùm profectura esset arca, ut diceret Mosche, surge Jehova, & dispergantur inimici tui, fugiantque osores tui a facie tua:
36 Cùm verò consisteret illa, diceret, da quietem Jehova myriadibus millium Jisraëlis.

[a] Heb. *secundum os, i. eo ordine quem Deus præscripsit suprà 2.*

[b] Heb. *colligens omnia castra: sic dicitur ultima castrorum acies, quia recipit omnia impedimenta, quæ priora sua agmina sequi nõ possunt: sic Jehoschu 6.12. & 16.*

[c] Heb. *dixit bonũ de Jisraële: sic Gen. 18.19.*

[d] *sic Gen. 32. 26.*

[e] *ut Gen. 8.9.*

ANNOTATIO.

3 Illis] *ambabus, ut ex comparatione sequentis ver. apparet.* 5 Clangetis] *supple primùm, ut ex comparatione sequentis ver. intelligitur.* 6 Eorum] *tam horum quorum meminit, quam aliorum quos nondũ commemoravit: synecdoche.* 21 Illi] *Gerschonitæ & Meraritæ, qui cum primo agmine proficiscebantur suprà 17.* Hi] *Kehathitæ.* 28 Profectiones] *proficiscendi rationes, & proficiscentium ordines.* 29 Dixerat] *videlicet cùm primùm ad ipsum venisset, Exod. 18. nam ibi paucis hæc historia Jithronis (qui idem est Chobab) attingitur, quia hîc fusiùs fuerat describenda.* 30 Jam] *hoc addidimus, quia certum est ex Judic 1.16. & 4.11. & 1. Schemu 15.6. & 2. Reg. 10.15. & 1. Chro. 2.55. & Jirmejæ. 35. genus Jithronis fuisse Jisraëlitis conjunctum, & inter eos habitasse.* 31 Ne quæso] *id est, ne abeas e manendi consilio, sed antequam hinc proficiscamur revertere: sic eum dimisit Mosche a se, Exod. 18.27.* Novisti] *id est, versatus es in locis hujus deserti, & nôsti locorum oportunitatem.*

CAPUT XI.

Populus queritans adversus Deum, divino igne percussus, precibus Moschis liberatur: Rursus carnis desyderio & fastidio Man murmurans Deum provocat, & Moschen ita turbat ut excusationem a munere petat: quare Deus huic septuaginta adjungit, in illos verò subministratis eorum desyderiis, gravissima plaga animadvertit.

1 TUM populus, cùm queribundi essent, malus fuit [a] audiente Jehova: quapropter audiens Jehova accensus est ira, & exardescens in eos ira Jehovę consumebat *eos qui erant* in extremitate castrorum:
2 Sed clamante populo ad Moschen, supplicavit Mosche Jehovã, & compressus est ignis ille.
3 Idcirco vocavit *quisq;* nomẽ illius loci [b] Tabhheram, quia exarserat in eos ignis Jehovæ.
4 [c] Covenarum quoque turba quæ in medio ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare [e] rursus fleverunt etiam filii Jisraëlis dicentes, [f] ô si quis daret nobis comedendam carnem.
5 Recordamur piscium quos edebamus in Ægypto [*] gratis, cucumerum & peponum & porrorum & cæparum & alliorum.
6 Et nunc [*] anima nostra arida *est*, nihil quicquam *est*, [g] tantum Man ob oculos nostros.
7 (Man autem ut semen coriandri erat, & color ejus ut color [*] bdellii.
8 Itantes populus colligebant ac molebant molis, aut tundebant tudicula, coquebantque in cacabo, aut conficiebant ex eo placentas subcineritias: eratq; sapor ejus tanquam sapor [*] humoris præstantissimi ex oleo.
9 Et cùm discenderet ros quidam super castra noctu, discendebat Man cum eo.)
10 Audivit ergo Mosche populum ipsum flentem per familias suas, quemque ad portam tentorii [*] ipsius, quare accensa est ira Jehovæ valdè, & in oculis Moschis malum visum est.
11 Dixit itaque Mosche ad Jehovam, quare malo affecisti servum tuum? & quare non inveni gratiã in oculis tuis, quòd imposuisti onus hujus

[a] Heb. *in auribus: sic ver. 18.*

[b] *id est, exarsionem.*

[c] Heb. *colluvies.*

[d] Heb. *concupiverunt concupiscentia.*

[e] Heb. *redierunt ut flerent.*

[f] Heb. *quis faciet nos comedere carnem? sic infrà ver. 18.*

[g] Heb. *tantum ad man oculi nostri: hypallage:*

Exod. 16.32.

Exod. 16.14.

jus populi totius mihi?

12 An ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta eum in sinu tuo quemadmamodum portat nutricius lactentem, ad illam terram quam juramēto promisisti majoribus ejus.

13 Unde mihi *esset* caro quam dem toti populo huicinam flent adversum me dicendo, da nobis carnem ut comedamus.

14 Non possum ego solus ferre [h] *onus* totius populi hujus, nam[i] grave hoc *est* supra me.

15 Quòd si tu sic facturus es mihi, [k] omnino me jam occide, si inveni gratiam in oculis tuis: & ne *ultrà* experiar malum meum.

16 Dixit ergo Jehova ad Moschen, congrega mihi septuaginta viros e senioribus Jisraëlis, quos nôsti esse seniores populi & moderatores ejus: assumptos *adducito* eos ad tentorium conventus, ut sistant se ibi tecum.

17 Tum descendens loquar tecum ibi, & seponam de spiritu qui *est* in te ponāq; in eis: sic portabunt tecū onus populi, neq; portabis tu solus.

18 Populo autem edicito, parate vos in crastinum ut comedatis carnem, nam flevistis audiente Jehova dicendo, ô si quis daret nobis comedendā carnē, nā bene *erat* nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova carnē & comedetis.

19 Non uno die comedetis, neq; biduo, imò non quinque diebus, neque decem diebus, neq; viginti diebus:

20 Usque ad [l] plenum mensem comedetis, usque dum exeat e naso vestro, & sit vobis in ejectamentum: propterea quòd sprevistis Jehovā: qui *est* in medio vestri, & flevistis coram illo dicendo, quare exivimus ex Ægypto?

21 Dicente verò Mosche, sexcenties mille peditum *est* populus hic in cujus medio ego *sum*: & tu dicis, carnem daturus sum eis ut comedant, mensem plenum.

22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut [m] satis sit eis? an omnes pisces maris congregabuntur eis ut *satis* sit eis?

23 Dixit Jehova ad Moschen, an manus Jehovæ *curta esset? jam videbitis utrum eventurum sit tibi verbum meum, necne.

24 Egressus itaque Mosche elocutus est ad populum verba Jehovæ, & * congregavit septuaginta viros e senioribus populi, quos stitit circa tentorium *conventus*.

25 Tum descendens Jehova in nube illa allocutus est eum, & seponens de illo spiritu qui *erat* super eum, indidit septuaginta illis viris senioribus: fuitque cùm resideret super eos spiritus ille, [n] ut *tum* prophetarent, & non amplius.

26 Remanserant autem duo viri in castris, quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò alteri Medad, super quos resedit quoque spiritus ille, quia ipsi *erant* inter conscriptos, quāvis nō prodiissent ad tentoriū: sic prophetarunt in castris.

27 Quare cucurrit minister quidam & renunciavit Moschi, dicens, Eldad & Medad prophetant in castris.

28 Locutusque Jehoschuahh filius Nunis minister Moschis a juventute sua, dixit, domine mi Mosche, cohibe eos.

29 Cui dixit Mosche, an invides tu meā causa? atqui[o] utinam totus popul[us] Jehovæ *essent* prophetæ, indente Jehova spiritum suum illis.

30 Posteà recepit se Mosche ad castra, cum senioribus Jisraëlis.

31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas coturnices a mari dissevit ad castra, quasi itinere unius diei hinc, & quasi itinere unius diei illinc circa castra, idque ad duos cubitos in superficie terræ.

32 Surgensque populus toto die illo & tota nocte illa & toto die postero collegerūt coturnices: qui minimùm, decem acervos collegit, & [p] cōpositè expanderunt eas sibi circa castra.

33 Earum caro *erat adhuc inter dentes illorū, nondum excisa erat, cùm ira Jehovæ accensa est in populum, & percussit Jehova populum plaga magna valdè.

34 Quamobrem vocavit quisque nomen loci illius[p] Kibrothas taavç, quia ibi sepeliverunt populum, eos qui concupierant.

35 Kibrothis taavæ profecti sūt populus Chatzerothas, * & substiterunt Chatzerothis.

[h] *Eclipsis nominis conjugati, ut ver. 14.*
[i] *ut Exod. 18. 18.*
[k] Heb. *occide me jam occidendo.*
[l] Heb. *mensem dierum: sic infrà ver. 21.*
[m] *sic accipitur hoc verbum Jehoschu. 17. 16. & Judic. 21. 14. & 1. Re. 14. 13.*
[n] Heb. *ut prophetarent, & non adderent* prophetare.
[o] Heb. *quis det ut totus po.*
[p] Heb. *expanderunt eas expandendo.*
[q] *id est, sepulchra concupiscentiæ.*

ANNOTATIO.

5 Gratis] *id est, vili pretio: hyperbole.* 6 Anima nostra ar.] *exarescimus & contabescimus penuria rerū omnium.* 7 Bdellii] *gummi arboris bdellii, quod est translucidum simile ceræ, teste Plinio lib. 12. nat. hist. cap. 9.* 8 Humoris præstantissimi] *ejus qui supernatat in oleo, nam illud præstantissimum est, ut scribit Plutarchus lib. 7. συμποσιακῶν προβλημάτων cap. 3. Nec pugnat quod hic scribitur cum Exod. 16. 32. nam ita sapore suo referebat crustulum mellitum, ut simul etiam haberet suavitatem olei præstantissimi.* 10 Ipsius] *supple Moschis, ut ipse ostendit ver. 13.* 23 Curta] *id est, finita minutavè facultas, adeo ut non possit eousque pertingere.* 24 Congregavit] *id est, jussit convenire & se sistere, etiam si duo ex illis id nō fecerint, ver. 26.* 25 Tum prophetarent] *voluit enim Deus præsente signo populo toti vocationem eorum obsignare: ideo temporarium fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit 1. Schemu. 10. 13.* 32 Compositè expa.] *ut melius à putredine conservarentur.* 33 Erat adhuc] *completo mense, de quo suprà ver. 20.* 35 Substiterunt] *occasione sequentis historiæ.*

CAPUT XII.

Mirjam & Aharon murmurantes se æquant Moschi: sed divinitus represso utrique præfertur Mosche, & de Mirjamo septiduanæ lepræ pœna sumitur.

1 NAm oblocuta est *Mirjam cum Aharone contra Moschē, propter uxorem illam *Cuschidem quam duxerat, quòd uxorem Cuschidem duxisset:

2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moschen locutus est Jehova? nónne etiam per nos locutus est? quod audivit Jehova.

3 (Vir autem ille Mosche * mansuetus erat valdè, præ omnibus hominibus qui *erant* in superficie terræ)

4 Quapropter edixit Jehova repente Moschi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres ad tentorium conventus, & prodierunt ipsi tres.

5 Tum descendens Jehova in columna nubis,

bis,subsistit ad portā ipsius tentorii: cumq; vocasset Aharonem & Mirjamū, prodierunt ambo.
6 Quibus dixit, audite nunc verba mea, si *est* propheta ex vobis *propheta* Jehovæ, per aliquā visionem me ipsum notum facio ei, *aut* per somnium alloquor eum:
7 Non sic servus meus Mosche, qui *est* in tota domo mea fidelis:
8 [a] In os alloquor eum, & [*] ostendo, non *quidem* ænigmatibus, sed similitudinem Jehovæ intuetur: quare igitur non timuistis obloqui contra servum meum, contra Moschen?
9 Accensa itaq; est in eos ira Jehovæ, & abiit.
10 Nubes enim illa recessit a superiore parte tentorii, ecce autem Mirjam leprosa *erat, alba* sicut nix: cumq; respexisset Aharon ad Mirjamū, ecce leprosa *erat.*

[*] Heb. *ore ad os.*

11 Quamobrē dixit Aharō ad Moschen, *attende* ad me domine mi, ne quęso [*] imponas nobis peccati pœnā, quo stultè egimus & quo peccavimus
12 Me quæso sit *Mirjam* similis [*] mortuo, [b] cujus dimidia caro exesa est cùm egreditur ex utero matris suę.
13 Inclamante ergo Mosche Jehovam, dicendo, *Deus* fortis quæso sana nunc eam:
14 Edixit Jehova Moschi, [*] si pater ejus sputum inspuisset in faciem ejus, annon rubore suffusa esset septem dies? secluditor septem dies extra castra, & postmodum [*] aggregabitur.
15 Seclusa est itaque Mirjam extra castra septem dies, ideo populus non est profectus donec aggregaretur Mirjam.
16 Postea verò profecti populus Chatzerothis, castrametati sunt in deserto Paranis.

[b] Heb. *qui cùm egreditur ex utero matris suæ, jam exesum est dimidium carnis ejus.*

ANNOTATIO.

1 Mirjam] *prius nominatur quæ peccati autor fuit, ideo in illam animadversum est infrà vers.* 10. Cuschidem] *Tzipporam Midjanitidem: vocantur autem Midjanitæ Cuschitæ, non quòd ex Cuscho progeniti essent, sed quia obtinebant partem regionis Cuschi, Gen.* 10. 3 Mansuetus] *q. dicat, hanc injuriam ab illis modestè ferebat, ut erat injuriarum patientissimus.* 8 Ostendo] *quæ illum scire volo, aut meipsum.* 11 Imponas] *imponi sinas, sed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putrescenti in utero.* 14 Si pater] *id est, si pater terrenus aliquod gravis in eam iræ signum edidisset, puderet eam saltem septem dies redire in conspectum ejus: quanto igitur magis eam pudere debet in his castris versari hac plaga affectam, in quibus ego gravissimè ab ea offensus habito? secluditor igitur, &c.* Aggregabitur] *liberata a lepra in cœtum recipietur.*

CAPUT XIII.

Exploratores jussu Dei in promissam terram præmittuntur: quibus post quadragesimum diem reversis, major pars eorum rem ita refert, ut populum ab aditu illius absterreat.

1 [*] POSTEA allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
2 Mitte tibi viros qui explorent terrā Cenahhani, quam ego daturus sum filiis Jisraëlis, [a] virum unum pro una quaque tribu majorum suorum mittite, quemque principem inter eos.
3 Misit itaq; illos Mosche a deserto Paranis [b] ex præstituto Jehovæ: omnes viri illi, primarii filiorum Jisraëlis erant.
4 Hæc autem *sunt* nomina illorum: pro tribu Reubenis, Schammuahh filius Zacuris:
5 Pro tribu Schimhhonis, Scaphat filius Chori:
6 Pro tribu Jehudæ, Caleb filius Jephunæ:
7 Pro tribu Jissascaris, Jigeal, filius Josephi:
8 Pro tribu Ephrajimi, Hoscheuhh fili9 Nunis:
6 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:
10 Pro tribu Zebulunis, Gaddiel filius Sodi:
11 De tribu Josephi, pro tribu Menaschis, Gaddi filius Susi:
12 Pro tribu Danis, Hhammiel filius Gemalli:
13 Pro tribu Ascheris, Setur filius Micaëlis:
14 Pro tribu Naphtali, Nachbi filius Vophsi:
15 Pro tribu Gadis, Geüel filius Maci.
16 Hæc *sunt* nomina virorum illorum quos misit Mosche ad explorandum terram illam: appellabatq; Mosche Hoschehham filium Nunis, Jehoschuhham.
17 Mittens ergo eos Mosche ad explorandum terram Cenahhani, edixit eis, ascendite hac in meridiana plaga, & conscendite istum montem.
18 Tum considerabitis terram illam qualis sit: & populum qui habitat in ea, utrum fortis sit an debilis, utrum paucus sit an multus:
19 Et qualis sit ea terra in qua habitat, utrum bona sit an mala: & quales civitates illæ in quibus habitat, utrū [*] in castris an in munitis locis.

Deut. 21.

[a] Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*
[b] Heb. *secundum os.*

20 Rursus qualis sit ipsa terra, utrum pinguis sit an macilenta, utrum sint in ea arbores nécne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terrę: dies autem illi dies erant præcocium uvarum.
21 Ascendentes igitur exploraverunt terram illam, a deserto Sinis [*] Rechobum usq;, quà venis Chamatham.
22 [*] Ascendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem usque, ubi erant Achiman, Schesch ai, & Talmai nati ex [*] Hhanako: Chebron autem extructa fuerat septem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.
23 Deinde pervenerunt usque ad vallem Escholis, unde exciso uno palmite cum botro uvarum, deportaverunt eum palanga duobus *hominibus*: similiter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ*.
24 Locum illum vocavit *quisque* vallem [e] Escholis, propter botrum illum quem exciderunt inde filii Jisraëlis.
25 Reversi autem sunt ab exploratione illius terræ, [f] exactis quadraginta diebus:
26 Et abeuntes pervenerunt ad Moschen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jisraëlis versus desertum Paranis [*] Kadeschum: & relato illis ac toti cœtui negotio, ostenderunt eis fructum illius terræ.
27 Narrantes itaq; [*] ei dixerunt, pervenimus ad terram illam quò miseras nos: & certè affluens est lacte & melle, atq; hic est fructus ejus.
28 Nisi quòd robustus *est* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipsas munitas magnas valdè, etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.
29 Hhamalek habitat in regione australi, Chittæus verò & Jebusæus & Emoræus habitat in ipso monte, & Cenahhanæus habitat ad mare

[c] *aliâs urbem Arbahhi, Gen.* 23. 2.
[d] *Tanim, quæ Tanitico secundo Nili ostio nomen dedit.*
[e] *id est, botri.*
[f] Heb. *a fine quadraginta d.*

mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis* compesceret* Caleb populum *venientem* ad Moschen (dicebat enim, [g] imò ascendamus ut hęreditariò possideamus eam: nã [h] omnino prævalebimus adversus eam)

31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo dicebant, non prævalebimus ascendendo ad istum populum, nam fortior est nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jisraëlis, dicendo: terra illa per quam transivimus ad explorãdum eam, terra est* quæ consumit habitatores suos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines *sunt* [i] proceri.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, [k] qui superant reliquos gigantes, ita ut *videremur* in oculis nostris esse sicut locustæ, & sic essemus in oculis eorum.

[g] Heb. *ascendendo ascendamus.*
[h] Heb. *prævalendo prævalebimus.*
[i] Heb. *mensurarum: ut 1. Chro. 20. 6.*
[k] Heb. *præ aliis gigantibus.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm Kadeschum Barnebhæ pervenerunt, inter quod & Paranem multæ fuerunt stationes, de quibus infrà 33. vide in ver, 26. & infrà 32. 8. Præcedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.* 2 Tibi] *populo tuo petenti, Deut. 1. 22.* 19 In castris] *apertis locis, ut sunt castra, ac minime muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath civitates conterminæ erant promissæ terræ ad radices Libani. q. d. ingressi a parte meridiana penetrarunt usq; ad terminos Aquilonares.* 22 Ascendentes] *ut singuli vel bini singula loca, non omnes simul explorarent: quod manifestè ostendit Caleb Jehoschu. 14. 12. ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.* Hhanako] *nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.* 26 Kadeschum] *civitatem Edomæis finitimam infrà 20. 16. decimam octavam stationem ab ingressu Paranis, infrà 33. 36.* 27 Ei] *Moschi & Aharonis.* 30 Compesceret] *animadvertens populum jam seditionem moliri.* Caleb] *& Jehoschuahh, infrà 14. 6. synecdoche.* 32 Quæ consumit hab.] *id est, durissima, ita ut in ea colenda hominum vires consumantur.*

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mortem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum exitium minatus, de precatione Moschis flectitur, ita tamen ut eis ab ingressu promissæ terræ exclusis mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in desertum retrocedere: Hi autem pertinaces dum contra Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus cæduntur.

1 QUA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem suam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moschen & contra Aharonẽ omnes filii Jisraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui essemus in terra Ægypti, aut in deserto hoc utinam moreremur.

3 Nam quorsum Jehova adducit nos in terram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxores nostræ & parvuli nostri sint prædæ? an non melius esset nobis redire in Ægyptum?

4 Dicebantque [a] alter ad alterum, constituamus [b] ducem, & revertamur in Ægyptum.

5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super faciem suam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jisraëlis.

6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt vestimenta suã:

7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jisraëlis dicendo, terra per quam transivimus ad explorandum eam, terra *est* [c] perquàm optima.

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram istam & dabit eam nobis, terram quę *est* affluens lacte & melle.

9 Tantummodò contra Jehovam* ne rebellate, præterea vos ne timete populum istius terræ, nam* cibus noster sunt: recessit [d] * umbraculum eorum ab eis, & Jehova *est* nobiscum, ne timete eos.

10 Tunc [e] deliberabãt totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jisraëlis:

11 Dixitque Jehova ad Moschen, quousque provocabunt me populus hic? & quousque non credent mihi ad omnia illa signa quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te autem efficiam ingentem, magnam & robustiorem hac.

13 Dixit verò Mosche ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio fecisti virtute tua ut ascenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ (audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio populi hujus, quia tu Jehova [f] oculo conspiciendus appares, quòd nubes tua residet super illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis noctu)

15 Si inquam morte afficeres populum hunc, [g] omnes ad unum, loquerentur gentes istæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

16 [h] Propterea quòd non poterat Jehova introducere populum hunc in terram illam, quam juramento promiserat eis, ideò* jugulavit eos in hoc deserto.

17 Nunc igitur* magnificetur quæso virtus Domini, quemadmodum pronunciasti dicendo,

18 Jehova *est* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorsus non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

19 Condona quæso iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout cõdonasti populo huic ab Ægypto hucusque.

20 Cui dixit Jehova, condono secundum verbum tuum:

21 Verumtamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes isti homines qui viderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Ægypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam [i] decies & non auscultarunt voci meæ)

23 Si viderint, terram illam quam juramento promisi patribus eorum: nulli inquam qui provocarerunt me videbunt eam.

24 At servum meum Calebum, quia fuit* spiritus alius cum eo & [k] plenè secutus est me, ideò inducam

[a] Heb. *vir ad fratrem suum*
[b] Heb. *caput.*
[c] Heb. *bona valdè valdè.*
[d] Heb. *umbra, effectus pro causa: metonymicè.*
[e] Heb. *dicebant.*
[f] Heb. *oculo ad oculũ appares, id est, non eminus, aut obscurè.*
[g] Heb. *tanquam virum unum.*
[h] Heb. *ex non posse.*
Exod. 34 6.
[i] Heb. *decem vicibus: numerus finitus pro infinito.*
[k] Heb. *implevit ire post me.*

inducam ipsum in terram [k] in quam venerat, & semen ejus hereditariò possidebit eam.
25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus consistit in [k] ista valle: cras revertimini & [l] [k] vestro bono proficiscimini in desertum, via *ad* mare algosum.
26 Deinde allocutus est Jehova Moschen & Ahharonem, dicendo,
27 Quousque auscultavero cœtui huic malo qui *sunt* murmuratores adversum me ? quousque murmura filiorum Jisraëlis qui *sunt* murmurantes contra me, audivero ?
28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Jehovæ, nisi quemadmodum [k] locuti estis [m] audiente me, ita fecero vobis.
29 *Nisi* in deserto hoc ceciderint cadavera vestra & omnes [k] numerati vestri in toto numero vestro, a nato viginti annos & deinceps, qui murmurastis adversum me:
30 Si vos ingressuri estis in terram, in qua *juravi* tollens manum meam me collocaturum vos, præter Calebum filium Jephunnæ, & Jehoschuhham filium Nunis.
31 Parvulos autem vestros, de quibus [k] dixistis, prædæ erunt, utique introducam ipsos ut [n] fruantur ea terra quam sprevistis.
32 Cadavera ergo vestra, *quod ad* vos, cadent in hoc deserto:
33 Filii verò vestri [k] pascentes in deserto quadraginta annos, [k] ferent pœnam scortationum vestrarum, donec deficiant cadavera vestra in deserto.
34 Pro numero dierum quibus explorastis terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque die in annum *verso*, feretis pœnam iniquitatum vestrarum quadraginta annos : sic experiemini [p] pœnam abruptionis a me.
35 Ego Jehova locutus sum, *mentiar* nisi hoc fecero toti cœtui malo huic qui congregati fuerunt contra me : in deserto isto deficient, & ibidem morientur.
36 Quamobrem viri illi quos miserat Mosche ad explorandum terram (propterea quòd reversi, ad murmurandum incitarunt contra eum totum cœtum, inducendo famam malam de terra illa)
37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de terra illa malam, mortui sunt [k] plaga illa coram Jehova.
38 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ vivi remanserunt ex viris illis, qui iverant ad explorandum terram illam.
39 Elocuto autem Mosche omnia verba illa apud omnes filios Jisraëlis, luxerunt populus valdè.
40 Deinde cùm manè surrexissent ut ascenderent verticem illius montis, dicendo, [q] præstò sumus ut ascendamus in locum illum de quo dixerat Jehova, nam [k] peccavimus:
41 Dixit Mosche, quare transgredimini vos [r] præstitutum Jehovæ? atqui hoc non succedet.
42 Ne ascenditote, nam non *erit* Jehova in medio vestri, ut non afficiamini plaga coram hostibus vestris.
43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus [k] ibi *est* ante vos, cujus gladio caderetis : quandoquidē aversi estis [s] a sequendo Jehova, neque futurus est Jehova vobiscum.
44 Nihilominus contenderunt in altum ut ascenderent verticem illius montis : sed arca fœderis Jehovæ & Mosche non discesserunt e medio castrorum.
45 Quapropter descendit Hhamalekita & Cenahhanæus qui consistebat in monte illo, & percutientes eos contuderunt eos Chormam usque.

[l] Heb. *vobis.*
[m] Heb. *in auribus meis.*
[n] Heb. *cognoscent.*
[o] Heb. *die in annum, die in annum.*
[p] Heb. *fractionem vel abruptionem meam: metonymia usitata. hanc autē esse significationem ostendit conjugatum verbum infrà 32.7. & 9.*
[q] Heb. *ecce nos.*
[r] Heb. *os.*
[s] Heb. *a post.*

ANNOTATIO.

9 Ne rebellate] *constituendo ducem, & in Ægyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut.* 17.17. Cibus noster] *id est, tam facilè illos absumemus quàm facilè consumitur cibus.* Umbraculum] *id est, omni præsidio nudati sunt & externæ injuriæ expositi.* 16 Jugulavit] *violenta morte e medio sustulit: synecdoche.* 17 Magnificetur] *appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negotio explicetur.* 24 Spiritus] *id est, alio animo fuit quam illi præditus, ita ut plenè voluntatem meam sequeretur.* In quam] *in Chebronis agrum, supra* 13.22. *& Jehoschu.* 14.9. 25 Ista valle] *ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Jisraëlitas invadant, ideoq; jubet eos retrocedere.* Vestro bono] *ut eventus docuit infrà ver.*45. 28 Locuti] *suprà ver.*2. 29 Numerati] *de quibus suprà cap.*1. *&* 2. 31 Dixistis] *suprà ver.*3. 33 Pascentes] *incertis sedibus vagantes, ut grex pascui causâ vagatur per desertum.* Ferent pœnam] *dum ista quadraginta annorum morâ exhibitio terræ promissæ differetur.* 37 Plaga illa] *peste, quam interminatus fuerat supra ver.*12. 40 Peccavimus] *agnoscimus nos peccavisse ut* 2. *Schem.* 24.10. *cùm videlicet noluimus ascendere, sed reditum in Ægyptum cogitavimus, suprà ver.*3. *&* 4. 43 Ibi est ante vos] *id est, jam summum montem ante vos occupavit.*

CAPUT XV.

Ingressuris promissam terram renovat mandata de muneribus ad sacrificia adjungendis, peregrinum in eis æquans indigenæ, primitias massæ quoties pinsitur offerri jubet: rationem expiandi cœtus aut privati a peccato per errorem commisso statuit, illiusq; puniendi qui protervè transgreditur, ut factum est eo qui violavit sabbathum: postremò peniculamenta oræ vestimenti apponi jubet, ut perpetua monimenta observandæ Legis.

1 POSTEA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram habitationum vestrarum, quam ego daturus sum vobis,
3 Si facietis igne absumendum Jehovæ holocaustum aut sacrificium, nuncupando votum, aut in voluntaria oblatione aut in solennitatibus vestris, parando odorem gratum Jehovæ ex armento aut ex grege:
4 Tunc qui offert oblationem suam, afferto Jehovæ, *in* munus [a] decimam *Ephæ* similæ commistam olei quarta hinis,
5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in holocausto aut in sacrificio pro unoquoq; agno
6 Aut pro ariete parato munus similæ duas decimas, mistæ olei tertia hinis,
7 Et vini in libamen tertiā hinis, offerto odorem

[a] Heb. *decimæ similam, sic deinceps.*

rem gratum Jehovæ.
8 Quòd si parabis juvencum [b] subrumum *in* holocaustum aut sacrificium, nuncupando votum aut eucharisticum Jehovæ,
9 Tunc offerto cum juvenco subrumo munus, tres decimas *Ephæ* similæ mistæ olei dimidio hine:
10 Et vini offerto in libamen dimidium hine: igne absumendum odoris grati Jehovę.
11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in arietem unumquemque, aut in parvam pecudem ex ovibus aut ex capris.
12 Pro numero quem parabitis, sic facitote in unumquemque pro numero eorum.
13 Omnis indigena sic parato ista, offerendo igne absumendum odoris grati Jehovæ.
14 Similiter si peregrinetur apud vos peregrinus aut [c] inquilinus in generationibus vestris, cùm parabit igne absumendum odoris grati Jehovæ, quemadmodum facturi estis, ita facito.
15 Huic congregationi, vobis & peregrino qui peregrinatur *apud vos*, statutum idem *esto*: statuto perpetuo per generationes vestras," ut vos ita peregrinus erit coram Jehova.
16 Lex eadem & ratio eadem esto vobis, & peregrino qui peregrinatur apud vos.
17 Item allocutus est Jehova Moschen dicendo:
18 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram illam, quò ego sum adducturus vos:
19 Tum esto comedentibus vobis de pane illius terræ, ut offeratis oblationem Jehovæ.
20 [d] Primitias cujusque massæ vestrę placentam offerte *in* oblationem : " sicut oblationem [e] *ex* area, sic offerte illam.
21 Ex primitiis cujusq; massæ vestrę date oblationem Jehovæ, per generationes vestras.
22 Cùm autem errabitis non facientes "omnia mandata ista, quæ elocutus est Jehova Moschi,
23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jehova [f] per Moschen, "ex quo die præcepit *illa* Jehova & deinceps per generationes vestras:
24 Tum esto, si [g] non animadvertente ipso cœtu commissum est *illud* per errorem, ut parent totus ille cœtus Juvencum subrumum unum in holocaustum, in odorem gratum Jehovæ, & munus libamenq; ejus pro ratione ejus: præterea hircum e capris unum in peccatum.
25 Et expiationem facito sacerdos pro quoque cœtu filiorum Jisraëlis ut condonetur eis: quia error est, & ipsi oblationem suam igne absumendum Jehovæ, peccatumq; suum adduxerunt coram Jehova pro errore suo:
26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum Jisraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos, quia toti illi populo accidit per errorem.
27 Quòd si anima una peccaverit per errorem, ea offerto capram [h] anniculam in peccatum.
28 Et expiationem facito sacerdos pro anima quæ erravit peccato per errorem, coram Jehova, expiando pro ea sic condonabitur ei:
29 Indigenæ ex filiis Jisraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos: lex eadem esto vobis, committenti *peccatum* per errorem.
30 Anima verò illa quæ commiserit " elata manu, sive ex indigenis sive ex peregrinis, Jehovam afficit probro: omnino excinditor anima illa e medio populi sui.
31 Quia verbum Jehovæ sprevit, & mandatum ejus irritum fecit, [i] omnino excinditor anima illa, iniquitas ejus in ea *est*.
32 Cùm autem essent filii Jisraëlis in deserto illo, invenerunt quendam colligentem ligna in die sabbathi:
33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum colligentem ligna, ad Moschen & ad Aharonem & ad totum cœtum:
34 Posuerunt eum in custodia, quia non fuerat declaratum quid faciendum esset eo.
35 Edixit autem Jehova Moschi, [k] omnino morte afficitor vir ille, obruito eum lapidibus totus cœtus extra castra.
36 Educentes itaq; totus cœtus illum extra castra, obruerunt illum lapidibus ita ut moreretur, quemadmodum pręceperat Jehova Moschi.
37 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
38 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, ut faciant sibi "peniculamentũ in oris vestimentorum suorũ per generationes suas, & adhibeant peniculamento ipsius oræ filum hyacinthinum.
39 Hoc esto vobis peniculamentum, ut videntes illud recordemini omnium mandatorum Jehovæ & faciatis ea, ac [l] non attentâ observatione sequamini animum vestrum & oculos vestros quæ vos sequentes scortamini.
40 *Ut inquam* recordemini & faciatis omnia mandata mea, & sitis sancti Deo vestro.
41 " Ego Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægypti ut sim vobis in Deum, sum Jehova Deus vester.

[b] Heb. *filium bovis sic ver.* 24.
[c] Heb. *qui est in medio vestri: periphrasis inquilini.*
[d] Heb. *principium massarum vestrarum: sic ver.* 21.
[e] Heb. *area: de qua Levi.* 2.14.
[f] Heb. *per manũ Moschis.*
[g] Heb *longè ab oculis cœtus.*
[h] Heb. *filiam anni sui.*
[i] Heb. *excindendo excinditor.*
[k] Heb. *moriendo morte afficitor.*
[l] Heb. *non ex ploretis post cor vestrum & post oculos vestros, post quæ scortamini.*

ANNOTATIO.

" 15 Ut vos] *id est, eodem loco apud me quo vos habebitur, qui genere estis Jisraëlitæ: de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus est.* 20 Sicut oblationem] *id est, pro quantitate massæ tuæ, ut fit in segetibus, Levit.* 2. 22 Omnia mandata ista] *ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap. loquitur: nam hac ratione lex hæc distinguitur ab ea quæ habetur Levit.* 4. *de errore totius cœtus Jisraëlitarum.* 23 Ex quo] *inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.* 30 Elata manu] *i. protervè neq; Deum neq; homines metuens aut curans, non clàm aut recondita manu, sed apertè exertaq; manu contra venerit.* 38 Peniculamentum] *sic vocant Ennius & Lucilius genus segmenti carminati quasi in penicillos sectis filis abiens, quod vulgus frangiam nominat, Germani* franzen: *& ita ab Onkelo & Hebræorum doctissimis accipitur.* 41 Ego Jehova] *q. d. etiamsi patres vestros a promissa terra exclusi, non tamen idcò sum vobis infensus, sed Deus vester maneo.*

CAPUT XVI.

Korach Levita sacerdotii ambitu seditionem movens contra Moschen & Aharonem, divinitus cum suis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terræ intercidentibus perit.

1 ASSUMPSIT autem *homines* Korach filius Jitzharis filii Kohathi filii Levi, similiter Dathan & Abiram filii Eliabi, & On filius Pelethi filii Reubenis:

2 Ut insurgentes sisterent se coram Mosche, *Korach* & homines ex filiis Jisraëlis ducenti quinquaginta, principes cœtus, convocati e cœtu, homines [a] celebres.

[a] Heb. *nominum, ut Gen.* 6.4.

3 Et congregantes se adversus Moschen & adversus Aharonem dixerunt ad eos, plus satis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi omnes sunt sancti, & inter eos *est* Jehova: quare ergo effertis vos super congregationem Jehovæ?

4 Quo audito Mosche, procidit in faciem suam

5 Deinde allocutus est Korachū & totū cœtū ejus dicendo: manè cùm illuxerit, planè notum faciet Jehova eum qui ipsius *est*, & qui sanctus *est*, & quem admovit ad se: nam eum quem elegerit, admovebit ad se.

6 Hoc facite, sumite vobis thuribula, Korach cum toto cœtu suo:

7 Inditoq; eis igne imponite eis thus coram Jehova cras, eritq; is quem elegerit Jehova, ille ipse sanctus: plus satis *arrogatis* vobis filii Levi.

8 Cùm dixisset Mosche ad Korachum, audite nunc filii Levi:

9 An parva res *est* præ vobis, quòd separavit Deus Jisraëlis vos a cœtu Jisraëlis admovendo vos ad se, ut exerceatis ministerium tabernaculi Jehovæ, stantes coram hoc cœtu pro ministerio eorum?

10 Admovit enim te & omnes fratres tuos filios Levi tecum: & quæratis etiam sacerdotiū?

11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii estis* qui congregatis vos adversus Jehovam: Aharon verò quid *est* ut murmuretis contra eum?

12 Mittente autem Mosche vocatum Dathanem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt, non ascendemus:

13 An parum est quòd fecisti ut ascenderemus e terra affluente lacte & melle, ad morte afficiendum nos in isto deserto, quòd [b] etiam continenter imperium tibi assumis in nos?

[b] Heb. *facis te principem super nos etiam te principem faciendo.*

14 Etiam non introduxisti nos in terram affluentem lacte & melle, nec dedisti nobis possessionem agri aut vineæ: an oculos istorum hominum fodies? non ascendemus.

15 Tùm accensus ira Mosche valdè, dixit ad Jehovam, ne respicito ad munus eorum: ne asinū quidem unum ab eis usurpavi, neq; malo affeci ullum ex eis.

16 Cùm ergo edixisset Mosche Koracho, tu & totus cœtus tuus estote coram Jehova, tu *inquā*, & illi cum Aharone cras:

17 Et accipientes quisque thuribulum suum, indito illis thure admovetote coram Jehova quisque thuribulum suum, ducenta quinquaginta thuribula, tu quoque & Aharon quisq; thuribulum suum:

18 Acceperunt quisque thuribulum suum, & indito eis igne imposuerunt eis thus: stantibus ad portam tentorii conventus tùm Mosche tùm Aharone.

19 Congregavitq; contra eos Korach totum cœtum suum ad portam tentorii conventus, ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.

20 Et allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

21 Separate vos e medio cœtus hujus, ut consumam eos [c] momento.

[c] Heb. *quasi momento, id est, tempore admodum exiguo.*

22 Qui procidentes in faciem suam dixerunt, *Deus* fortis, Deus spiritum, *Deus* omnis carnis: hic vir unus peccaverit, & contra totum hunc cœtum effervesces?

23 Iterum allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

24 Alloquere cœtū dicendo, recedite a circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis & Abirami.

25 Surgens itaque Mosche ivit Dathanem & Abiramum versus, [d] sequentibus eum senioribus Jisraëlis:

[d] Heb. *& ibant post eū.*

26 Et allocutus est cœtum, dicendo, recedite nunc a tentoriis istorum improborum hominū, & ne attingite quicquam quod illorum sit: ne consumamini in omnibus [e] pœnis eorum.

[e] Heb. *peccatis, noema consequentis ex antecedente.*

27 Itaque recesserunt a tabernaculo Korachi, Dathanis, & Abirami circumquaque, Dathan verò & Abiram [f] egressi stabant quisque in ostio tentorii sui cum uxoribus suis, filiisque suis, & parvulis suis.

[f] Heb. *egressi erant stantes hypallage.*

28 Quibus dixit Mosche, hac *re* cognoscetis Jehovam misisse me ad faciendum omnia opera ista, non autem [g] ex me *venisse ad faciendum ea.*

[g] Heb. *ex corde meo.*

29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines morientur isti, & [h] animadversione omnium reliquorum hominum animadvertetur in eos: ne Jehova miserit me.

[h] Heb. *visitatione omnium hominum visitabitur super eos.*

30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova, & aperiens humus os suum absorbebit eos cum omnibus quæ eorum *sunt*, descendentque vivi in sepulchrum, tunc cognoscitote homines istos provocasse Jehovam.

[i] Heb. *creationem creaverit.*

31 Fuit ergo cùm absolveret eloqui omnia verba hæc, ut finderetur humus quę suberat illis,

32 Et aperiens terra os suum absorberet eos & domos eorum, omnes etiam homines qui *erant* Korachi, & omnes facultates ejus.

33 Ita descenderunt illi cum omnibus quę ipsorum *erant*, vivi in sepulchrum: & operiente eos terra perierunt e medio congregationis.

34 Omnes verò Jisraëlitæ qui *erant* circa illos, fugerunt ad vocem illorum: dicebant enim, fugiamus, ne absorbeat nos terra.

35 Prętereà ignis egressus est a Jehova, & absumpsit ducentos quinquaginta illos viros, qui admoverant thus.

ANNOTATIO.

2 Convocati e] *vide suprà in* 1.16. 5 Qui sanctus est] *qui sanctificatus est ut sacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè sequentia verba.* 9 An parva res] *an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?* Pro ministerio] *quo ipsis fuerat ministrandum Deo: vide suprà* 3.7. 14 Etiam non introd.] *cùm ad ejus fines pervenissemus, fecisti ut retrocederemus, suprà* 14. Possessionem] *cujus causâ nos tibi devinctos teneas.* Oculos] *an nobiscum tanquam cum cæcis te acturum arbitraris, ut tuas fraudes non videamus?* 15 Ne respicito] *ne acceptum sit tibi, ut Gen.* 4.4. 32 Omnes etiam homines] *exceptis filiis ejus, ut habetur infrà* 26.11.

CAPUT XVII.

Deus seditiosorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Jisraëlitis: Populo toto ex superiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immissa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis confirmatur: ita murmurandi causâ præcisâ, populus perculsus remediū quærit

1 Tum

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Edicito Elhhazari filio Aharonis sacerdotis, ut tollat thuribula ista e medio incendii, ignẽ verò eorũ disperge illuc, (sancta enim sũt)
3 Thuribula istorum qui peccatores *fuerunt* in animas suas, e quibus faciunto [a] ductiles laminas obducendas altari, nam admoverunt illa coram Jehova, ideò sancta sunt: & sunto in signum Jisraëlitis.
4 Assumpsit itaque Elhhazar sacerdos thuribula illa ærea quæ admoverant ii qui fuerunt exusti, diduxeruntq; ea [b] obducenda altari.
5 (In monimentum filiis Jisraëlis, ne accedat quisquã extraneus qui ex semine Aharonis non *est*, ad adolendum suffitũ coram Jehova: ut non sit sicut Korach, & sicut cætus ejus) quemadmodnm edixerat Jehova ipsi per moschen.
6 Sed murmurarunt totus cœtus filiorum Jisraëlis postridie contra Moschen & contra Aharonem, dicendo: vos morte affecistis populũ Jehovę.
7 Fuitque congregato cœtu contra Moschen & contra Aharonem, ac respicientibus ad tentorium conventus, ut ecce operiret illud nubes ipsa: apparebat enim gloria Jehovæ.
8 Venit ergo Mosche & Aharon ante tentorium conventus.
9 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
10 [c] Recedite e medio hujus cœtus, ut absumam eos [d] momento: qui prociderunt in faciem suam.
11 Edixitq; Mosche Aharoni, accipe thuribulum, inditoque ei igne ex altari & imposito thure, citò propera ad cœtum, & expiationem facito pro eis: exivit enim fervens ira a facie Jehovę, iam incepit ipsa plaga.
12 Quo accepto Aharon, quemadmodum edixerat Mosche, cùm accurreret in medium cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in populo) indito thure expiationem fecit pro populo.
13 Cumque staret inter mortuos & inter vivos, cohibita est plaga illa.
14 Fuerunt autem qui mortui sunt ista plaga quaterdecies mille septingenti, præter mortuos ob negotium Korachi.
15 Deinde reverso Aharone ad Moschen versus portam tentorii conventus, cùm plaga jam cohibita esset,
16 Allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
17 Alloquere filios Jisraëlis, & accipe ab eis [e] singulas virgas pro paterna familia, ab omnibus ducibus eorum secundum paternam familiam suam duodecim virgas, cujusq; nomen inscribito virgæ ejus.
18 Nomen verò Aharonis inscribito virgę Levi: nam virga una *est* in quenque [f] primarium familiæ paternæ suæ.
19 Et relinquito illas in tentorio conventus, coram testimonio ubi convenire soleo vos.
20 Eritque ut ejus quem elegero, virga floreat: sic sedando *avertam* a me murmura filiorum Jisraëlis, quibus murmurant contra vos.
21 Quæ cùm elocutus esset Mosche filiis Jisraëlis, dederunt ei omnes duces eorum [g] virgas singulas in duces singulos domus paternæ suæ, duodecim virgas: *erat*q; virga Aharonis inter virgas illorum.
22 Reliquit autem Mosche virgas illas coram Jehova, in tentorio testimonii.
23 Et fuit postridie, ingresso Mosche in tentorium testimonii, ut ecce floruisset virga Aharonis pro familia Levi, producens enim germẽ emiserat florem, & educabat amygdala.
24 Protulitque Mosche omnes virgas illas a cõspectu Jehovæ ad omnes filios Jisraëlis, quas cùm aspexissent, receperunt quisq; virgam suã.
25 Edixit autem Jehova Moschi, refer virgã Aharonis ante testimonium, [h] observandam in signum contra deditos rebellioni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac non moriantur.
26 Quod fecit Mosche, quemadmodum præceperat ipsi Jehova, sic fecit.
27 Tunc allocuti sunt filii Jisraëlis Moschen, dicẽdo, en expiramus, perimus, omnes perim*us*.
28 Quicunque [k] propè accedit ad tabernaculum Jehovę, moriturus est: nunquid conficiemur expirando?

[a] Heb. *ductiones laminarũ, obductionem pro altari.*
[b] Heb. *obductionem pro altari, ut ver. 3.*
[c] Heb. *efferte vos.*
[d] Heb. *quasi momento, ut suprà 15.21.*
[e] Heb. *virgã virgam.*
[f] Heb. *caput.*
[g] Heb. *virgã in ducem unum, virgam in ducem unum.*
[h] Heb. *ad observationem in signum filiis rebellionis.*
[i] Heb. *absumas.*
[k] Heb. *accedit accedit.*

ANNOTATIO.

2 Illuc] *procul a sanctuario, quò res immunda abjiciebantur extra castra.* 3 In animas] *qui sibi ipsis causa exitii peccatis suis fuerunt.* 4. Diduxeruntq;] *bractearis.* 10 Qui prociderunt] *orantes & deprecantes supplicium a populo.* 13 Cumq; staret] *ut plagæ ulterius serpenti sese objiceret.* 18 Nam virga] *q.d. etiamsi tribum Levi in duas partes distinxi, sacerdotum & Levitarum, in hac tamen ut in reliquis virgam unam esse volo, & Aharonem totius generis principem.* 19 Testimonio] *arca testimonii, in loco sacratiore ubi arca est.* 27 En] *sensus est, superiora exempla evincunt Deum nobis infensum esse: cuperemus autem ad ejus tabernaculum, ut cum eo reconciliemur, accedere: atqui mors proposita est propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut desinamus interire?*

CAPUT XVIII.

Deus Aharonem & filios officii sui admonet, Levitas verò eis in ministerio sacro subjicit, certa illis ministeria designans: utrisq; prospicit de alimentis a populo subministrandis ex oblationibus & decimis.

1 QUAPROPTER dixit Jehova ad Aharonem, tu & filii tui & familia patris tui tecum portabitis iniquitatem sanctuarii: nam tu & filii tui tecum portabitis iniquitatem sacerdotii vestri,
2 Atq; etiam fratres tuos tribum Levi tribũ paternam tuam admovebis tecum, ut adjuncti tibi ministrent tibi (tu autem & filii tui tecum ministrabitis ante tentorium testimonii)
3 Et ut observent observationem tui & observationem totius tentorii; sed ad vasa sanctuarii & ad altare ne accedunto, ut non moriantur tum ipsi tum vos.
4 Adjunguntor verò tibi & observanto observationem tentorii conventus in toto ministerio tentorii: & nullus extraneus accedito vobiscum.
5 Vos autem observabitis observationem sanctuarii & observationem altaris: sic non erit deinceps fervens ira contra filios Jisraëlis.
6 Etenim ego, ecce, desumpsi fratres vestros Levitas e medio filiorum Jisraëlis: vobis dono

dantur pro Jehova, ad ministrandum ministerium tentorii conventus.

7 Tu ergo & filii tui tecum observate sacerdotium vestrum in omni negotio altaris quod *erit* intra ipsum velum ut ministretis: [a] dativo ministerio dono sacerdotiũ vestrũ, ideo extraneus qui propè accesserit, morte plectetur.

8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem, ecce insuper ego do tibi ad observationem oblationes meas: ex omnibus rebus sanctis filiorum Jisraëlis tibi do eas propter [*] unctionem, & filiis tuis in statutum perpetuum.

9 Hoc esto tuum, e rebus sanctis sanctarum *servatis* [*] ab igne: omnis oblatio eorum ex omni [*] munere eorum, & ex omni peccato eorum, & ex omni reatu eorum quæ restituent mihi, res sancta sanctarũ tua esto, & filiorum tuorũ.

10 [b] In sanctiore loco comedito illud: omnis mas comedet illud, res sancta esto tibi.

11 Hoc quoque tuum *esto*, elatio doni eorum cum omnibus [c] *donis* filiorum Jisraëlis quæ agitantur, tibi do illa & filiis tuis filiabusq; tuis tecum statuto perpetuo: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet illud.

12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opimum musti ac frumenti, primitias eorum quas dederint Jehovæ, do tibi.

13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra illorum, quas attulerint Jehovæ, sunto tuæ: quisquis mundus *erit* in familia tua, comedet ex eis.

14 Omne devotum in Jisraële, tuum est.

15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne quã oblaturi sunt Jehovæ tam ex homine quàm ex jumentis tuum esto: sed [e] omnino redimi jubeto primogenitum hominis, primogenitum quoq; jumenti immundi redimi jubeto.

16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno mense redimi jubeto secundum æstimationem tuam, argenti quinq; siclis prout est siclus sanctuarii: viginti obolorum est:

17 Primogenitum verò bovis, aut primogenitum ovis, aut primogenitum capræ ne finito redimi, res sancta sunt: sanguinem eorum spargito super altare, & adipem illorum adoleto, *ut sit* igne absumptus in odorem gratum Jehovæ.

18 Et caro eorum tua esto, [*] sicut pectus agitationis, & sicut armus dexter, tua esto.

19 Omnes oblationes rerum sanctarum quas offerent filii Jisraëlis Jehovæ, do tibi & filiis tuis ac filiabus tuis tecum in statutum [g] perpetuum: [*] fœdus salis, perpetuum est coram Jehova pro te & pro semine tuo tecum.

20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illorum ne habeto possessionem, & pars ne esto tibi inter eos: ego *sum* pars tua & possessio tua [h] inter filios Jisraëlis.

21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas ex Jisraële in possessionem, pro ministerio ipsorum quo ipsi ministrant, ministerio tentorii conventus:

22 Ut non accedant deinceps filii Jisraëlis ad tentorium conventus, portantes peccatum ad moriendum,

23 Sed ministrent Levitę ipsi ministeriũ tentorii conventus, & ipsi ferant iniquitatem suã: statutum perpetuum per generationes vestras *esto*, ut inter filios Jisraëlis non possideant possessionem.

24 Nam decimas filiorum Jisraëlis quas afferent Jehovæ in oblationem, do Levitis in possessionem: idcirco edico de illis, inter filios Jisraëlis ne possidento possessionem.

25 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo:

26 Levitas alloquere & edicito eis, cùm acceperitis a filiis Jisraëlis decimas quas do vobis ab illis pro possessione vestra: tunc offerte ex eis oblationem Jehovæ, decimas ex illis decimis.

27 (Ut [*] imputetur vobis oblatio vestra) [*] sicut frumentum ex area, & sicut [i] maturũ liquorem ex torcularis lacu.

28 Sic offerte vos quoque oblationem Jehovæ de omnibus decimis vestris quas acceperitis a filiis Jisraëlis: & date [k] ex illis singulis oblationem Jehovæ, Aharoni sacerdoti.

29 Ex [l] singulis quæ dabuntur vobis offerte omnem oblationem Jehovæ, ex singulorum opimo, ex eo *offerte* sacram partem ejus.

30 Dicito etiam ad eos, cùm offeretis ex eo opimum ejus, tum imputabitur Levitis tanquàm proventus ex area, & tanquam proventus e lacu torcularis.

31 Tum comedetis ipsas *decimas* in quovis loco vos & familię vestræ: nam merces est vobis pro ministerio vestro in tentorio conventus.

32 Sic non portabitis illarũ nomine peccatũ, offerentes ex eis opimũ earũ, & res sacras filiorũ Jisraëlis non profanabitis, neq; moriemini.

[a] Heb. *ministerio doni: sic dativos tutores & curatores jurecons. vocant.*
[b] Heb. *in sancto sanctorũ: hoc est, non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quę summo tantũ sacerdoti & semel quotannis patebat, sed ad portam tentorii, quæ non respectu tabernaculi, sed atrii sanctior dicitur, ut ostenditur Levit. 6. 9. & 29. & 8. 31.*
[c] Heb. *agitationibus fil.*
[d] Heb. *adipẽ olei: sic ver. 29. & 30. & 32*
[e] Heb. *redimendo redimito.*
[f] Heb. *redẽptos ut suprà 3. 46.*
[g] Heb. *seculi.*
[h] Heb. *in medio: sic deinceps.*
[i] Heb *plenitudinem, ut Exod. 22. 29.*
[k] Heb. *ex eo.*
[l] Heb. *omnibus donis vestris.*

ANNOTATIO.

1 Quapropter] *quia Deus Jisraëlitas metu quo premebantur suprà 17. 27. voluit liberare, ideò sui adeundi rationem docet, & per quos quibusq; administris reconciliatio facienda.* Familia patris] *tribus Levi ex sacerdotibus & Levitis constans.* Portabitis iniq.] *dabitis pœnas, si quid in ministerium sacrum committetis.* 2 Ante tentorium] *procurabitis quicquid administerium sacrum pertinet, ab altari usq; ad intimam partem sanctuarii ubi est arca.* 3 Observent obs.] *præstò sint ad omnia mandata tua.* Tum vos] *si hoc illis permittetis.* 4 Extraneus] *a genere Levitico, ut ver. 7.* 8 Unctionem] *sacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum est: Synecdoche signi & rei significatæ.* 9 Ab igne] *id est, quæ neque holocausta sunt, neque destinatæ ut igne comburantur Deo.* Munere] *oblationum genera recenset de quibus Levit. 2. & 4. sequentibus.* 14 Devotum] *vide Levit. 27. 28.* 18 Sicut pectus] *Levit. 7. 21. & 22.* 16 Fœdus salis] *id est, ab omni corruptione tutum, perpetuum: metaphora.* 27 Imputetur] *id est, accepta feratur vobis, non illis a quibus decimas acceperitis.* Sicut frumentum] *id est, antequam illis utamini, sicut alii tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum, antequam illis utantur.*

CAPUT XIX.

Deus rationem præscribit conficiendæ aquæ ab immunditia purgantis.

ITEM

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo,

2 Hoc *est* statutum legale quod præcepit Jehova dicendo, edicito filiis Jisraëlis, ut accipientes *adducant* ad te junicem rufam, integram, in qua non *sit* vitium, [a] cui jugum nondùm impositum sit.

3 Et dabitis eam Elhhazari sacerdoti, qui jubebit eam educi extra castra, ut jugulet eam *quis* coram ipso.

4 Tum accipiens Elhhazar de sanguine ejus digito suo, aspergito versus anteriorem partem tentorii conventus de sanguine ejus [b] septies.

5 Et [c] jubeto comburi junicem illam ante oculos suos, pellem ejus & carnem ejus & sanguinem ejus cum fimo ejus jubeto comburi.

6 Assumensq; sacerdos lignum cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, projicito ea [d] intra rogum illius junicis.

7 Deinde lotis vestimentis suis sacerdos, abluito carnem suam aqua, postmodum veniet in castra, & immundus erit sacerdos usque ad vesperam.

8 Similiter qui combusserit eam, lavato vestimenta sua aqua, & abluito carnē suam aqua: & immundus erit usque ad vesperam.

9 Tum colligito quispiam mundus cinerem istius junicis, & relinquito extra castra in loco mundo, ut cœtui filiorum Jisraëlis [e] asservetur in [f] aquam separationis, *aqua* peccata est.

10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius junicis vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: hoc esto filiis Jisraëlis & peregrino peregrinãti inter eos in statutũ perpetuũ.

11 Qui tetigerit mortuum, quodcunq; cadaver hominis, is *esto* immundus septem dies.

12 Et purgato se *aqua* illa die tertio & die septimo, mundus erit: quòd si non purgabit se die tertio & die septimo, non erit mundus.

13 Quisquis tacto mortuo, cadavere hominis qui mortuus est, non purgaverit se, tabernaculum Jehovæ polluit, ideo excinditor anima illa e Jisraële: quia aqua separationis non fuerit aspersa super eum, immundus esto, deinceps immunditia ejus in eo *est*.

14 Hæc *esto* lex cum homo mortuus fuerit in tentorio: quisquis accedit ad tentorium ipsum, & quisquis *est* in ipso tentorio, immundus esto septem dies.

15 Etiam omne vas apertum [g] super quo non fuerit pannus circumtortus, immundum est.

16 Et quicunque tetigerit in superficie agri confossum gladio, aut [h] mortuum, aut os hominis, aut sepulchrum, immundus esto septem dies.

17 Accipiunto itaque pro illo immundo de pulvere istius exustæ *junicis* peccati, cui imponito aquam vivam in vase:

18 Et acceptum muscum intingens aqua illa vir mundus, aspergito eo tentorium illud & omnia illa vasa, & animas quæ ibi fuerint: similiter eum qui tetigerit aliquod os, aut confossum, aut mortuum, aut sepulchrum ullum:

19 Aspergito inquam mundus ille immundum istum die tertio & die septimo: cùmque purgaverit eum die septimo, lotis vestimentis suis abluito se aqua: sic mundus erit vespere.

20 Quisquis autem immundus fuerit & non purgaverit se, omnino excindito, anima illa e medio hujus congregationis: nam sanctuarium Jehovæ polluit, aqua separationis non fuit inspersa illi, immundus est.

21 Hoc esto illis in statutum perpetuum: tum qui spargit aquam separationis lavato vestimenta sua, tum qui tangit aquam separationis, immundus erit usque ad vesperam.

22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *est*, immundum esto: & anima quæ tetigerit *illud* imunda esto usque ad vesperam.

[a] Heb. *super quam non ascenderit jugũ, id est, injugẽ, ut olim in sacrificiis dicebatur.*
[b] Heb. *septem vicibus.*
[c] Heb. *comburito, nempe per alium, ut ostenditur infrà ver.* 8.
[d] Heb. *in medium combustionis.*
[e] Heb. *sit in asservationẽ.*

ANNOTATIO.

9 Aquam separationis] *adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant separati, ut ea purgati rursus in cœtum reciperentur: eâdem ratione aqua peccati nominatur: sic deinceps.* 15 Super quo nõ] *quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto ori ejus non fuerit obthuratum.* 16 Mortuum] *non violẽta morte.*

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriâ in duces suos insurgit, quibus cùm mandasset Deus ut eo præsente petram alloquentes aquam ex ea elicerent, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequuntur, ideóq; a promissa terra excluduntur: per Edomæos transitus petitur: eo denegato ad montem Horem divertitur, ubi Aharon moritur, & Elhhazar ei in summo sacerdotio succedit.

1 PERVENIENTIBUS autem filiis Jisraëlis, toto cœtu illorum in desertum Tzinis [a] mense primo, consedit populus [b] Kadeschi: ubi mortua est Mirjã, & sepulta ibi.

2 Cùmque non esset aqua illi cœtui, congregati sunt adversus Moschen & adversus Aharonem:

3 Et contendens populus cum Mosche, loquebantur dicendo, at utinam expirassemus, cùm expirarent fratres nostri coram Jehova.

4 Nam cur adduxistis congregationem Jehovæ in desertum istud? ut moriamur ibi nos & [a] jumenta nostra?

5 Et quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto? ad adducendum nos in locum malum istum? non *est* locus sementis, aut ficuum, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne aqua *quidem* adest ad bibendum.

6 Veniens itaque Mosche & Aharon [b] metu illius congregationis ad portam tentorii cõventus, prociderunt in faciem suam: & apparuit eis gloria Jehovæ.

7 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

8 Accipe [c] virgam hanc, congregatoque isto cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini petram istam ante oculos eorum, ut edat aquam suam: ita proferens eis aquam ex ista petra, dabis bibendum isti cœtui & jumentis eorum.

9 Cùm itaque accepisset Mosche virgam illam a conspectu Jehovæ, quemadmodum præ-

[a] Heb *bruta nostra: sic infrà ver.* 8. *&* 11.
[b] Heb. *a facie*

ceperat ei:

10 Congregaverunt Mosche & Aharon congregationem istam versus petram illam, * dixitq; * eis, * audite nunc ô rebelles, * an ex petra hac proferremus vobis aquam?

11 Deinde Mosche attollens manum suam percussit petram illam virga sua * bis: tunc prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille & jumenta illorum.

12 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen & ad Aharonem, quia non credidistis mihi, ut * sanctificaretis me ante oculos filiorum Jisraëlis, idcircò non introducetis congregationem istam in terram quam ego do eis.

13 (Illa *est* aqua contentionis, ubi contenderunt filii Jisraëlis contra Jehovam) ita sanctificatus est * in illis.

14 Tum misit Mosche nuntios Kadescho ad Regem Edomæorum, *qui dicerent*, sic ait frater tuus Jisraël, tu nosti [c] omnes molestias quæ obvenerunt nobis:

15 Ut descéderunt patres nostri in Ægyptũ, mansimusq; in Ægypto temporibus multis, ac malo affecerũt nos Ægyptii sicut patres nostros

16 Cumq; clamavissemus ad Jehovam, ut exaudivit Jehova vocem nostram, misitq; angelũ qui eduxit nos ex Ægypto: & ecce jam sumus Kadeschi *in* civitate ad finem termini tui.

17 Transeamus quæsumus per terram tuam, non transibimus per agrum aut per vineam *ullius*, neque bibemus aquam ullius putei: viâ regiâ ibimus, non declinabimus ad dexteram aut sinistram usq; dum transiverimus terminũ tuũ.

18 Cui respondit Edomæus, ne transito [d] per regionem meam, ut non prodeam * cum gladio obviam tibi.

19 Rursus dicentibus ad eum filiis Jisraëlis, tritâ viâ ascendamus, & si aquam tuam bibemus ego & pecora mea, simul dabo [e] pretium venditionis ejus: [f] nihil est *quod petimus*, tantùm pedibus meis transeam.

20 Respondit, non transibis, prodiitq; Edomæus obviam ei cum populo [g] numeroso & manu forti.

21 Renuente itaque Edomæo permittere Jisraëli ut transiret per terminum suum, deflexit Jisraël ab eo.

22 Profecti enim Kadescho, venerunt filii Jisraëlis totus cœtus illorum in Horem montem.

23 Tum allocutus est Jehova Moschen & Aharonem in ipso monte Hore, juxta terminum terræ Edomæorum, dicendo,

24 Aggregandus est Aharon ad populos suos, non enim ingredietur in terram quam do filiis Jisraëlis: eò quòd rebellastis contra [h] præstitutum meum ad aquam contentionis.

25 Assume Aharonem & Elhhazarem filium ejus, quos jubeto ascendere in montem ipsum Horem.

26 Ubi exuito Aharonem vestibus suis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deinde Aharon aggregabitur & morietur ibi.

27 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova, cum ascendiscent in montem Horem ante oculos totius cœtus:

28 Exuens enim Mosche Aharonem vestibus ipsius induit eis Elhhazarem filium ipsius, & mortuus est Aharon ibi in vertice mõtis: postea descédit Mosche cum Elhhazare de monte illo.

29 Cumq; viderent totus ille cœtus expirasse Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Jisraëlis.

[c] Heb. *omnem molestiam quæ invenit nos, ut Exod.* 18.8.

[d] Heb. *per me: synecdoche, ut Deu.* 2.29.

[e] Heb. *venditionem: metonymia.*

[f] Heb. *tantũ non est quicquam, pedibus meis transeam: Hysterosis*

[g] Heb. *gravi.*

Num. 33.38. *& 39.*

[h] Heb. *os.*

ANNOTATIO.

1 Mense primo] *anni quadragesimi ab exitu ex Ægypto, ut ostenditur infrà* 33.38. *& Deut.* 2.14. Kadeschi] *in deserto Tzinis ad fines Edomæorum, infrà ver.* 16. 8 Virgam hanc] *quam suprà* 17.25. *ante testimonium jussit asservari in signum contra rebellioni deditos: ideò Mosche eam a conspectu Jehovæ accepisse dicitur infrà ver* 9. 10 Dixitq;] *Mosche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.* Eis] *contra quàm jussi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.* Audite] *impatientiæ voces.* An ex petra] *incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiserat ver.* 8. *id isti in dubium vocãt.* 11 Bis] *inobsequens factum, nam a mandato discedunt, cùm petram alloqui jussi suprà ver.* 8. *eam percutiunt, & quidem iteratò, irato & impatiente perturbatoq; animo.* 12 Sanctificaretis me] *certò confirmando Jisraëlitas de eventu, & securè imperando petræ.* 13 In illis] *in Mosche & Aharone: similem locutionem vide Levit.* 10.3. 18 Cum gladio] *id est, armis: synecdoche.*

CAPUT. XXI.

Jisraëlitæ in pugna adversus Regem Cenahhanææ damno primùm accepto, votum nuncupantes victoriam consequuntur: postea murmurando efficiunt ut serpentes in se mittantur, a quibus precibus Moschis & serpentis ærei intuitu liberantur: post certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræus regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autẽ audivisset Cenahhanæus Rex Hharadi inhabitans * Australem partem adventare Jisraëlitas via ipsa exploratorum, pugnavit contra Jisraëlem, & captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.

2 Quapropter vovens Jisraël votum Jehovæ, dixit, cùm [a] omnino tradideris populum istum in manum meam, tunc * devotas efficiam civitates eorum.

3 Auscultans ergo Jehova voci Jisraëlis tradidit Cenahhanæam *illi*, qui devotos efficit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit nomen illius loci [b] Chormam.

4 Deinde profecti ex illo monte Hore viâ ad mare algosum, ut circumirent terram Edomæorum, cùm imminutus esset animus populi propter viam illam:

5 Dicebat populus contra Deum & contra Moschen, quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto, ad moriendum in hoc deserto? nam non adest panis, nec adest aqua, & animam nostram tædet hujus panis vilissimi.

6 Tum immisit Jehova in populum illum serpentes [c] presteres qui morderent populum: ita moriebatur populus multus ex Jisraële.

7 Veniens itaque populus ad Moschen dixerunt, peccavimus quòd locuti sumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut amoveat a nobis hos serpentes: oravitque Mosche pro populo.

[a] Heb. *tradẽdo tradideris.*

[b] *id est, devotionem sive anathema.*

[c] Heb. *adurentes.*

8 Edixit verò Jehova Moschi, fac tibi presterem & impone eum perticæ, eritque ut quisquis morsus fuerit, cùm aspexerit eum [d] sanitatem recipiat.

[d] Heb. *vivat, sic ver. seq.*

9 Et faciens Mosche serpentem æneum imposuit eum cuidam perticæ: eratque cùm momordisset serpens aliquem, ut intuens in serpentem illum æneum sanitatem reciperet.

10 Cumq; filii Jisraëlis *profecti essent, castrametati sunt Obothis.

11 Deinde profecti Obothis, castrametati sunt ad *cumulos *montium* Hhabarimorum in illo deserto quod *est* ante conspectum Moabitarum ab ortu Solis.

12 *Inde profecti, castrametati sunt in [e] valle Zeredis.

[e] *vel torrẽte.*

13 Inde profecti castrametati sunt ad vadum Arnonis, quod *est* in ipso deserto procedens a termino Emoræi: *nam Arnon terminus Moabitarum inter Moabitas & inter Emoræos *est*.

14 Idcircò dici solet in recensione *bellorum Jehovæ, contra *Vahebum turbine [f] *pugnavit*, & contra *flumina, *nempe* Arnonem.

[f] *Eclipsis conjugati: ut Hhebræis familiare est cõjugata nomina ex verbis, & verba ex nominibus intelligere.*

15 *Decursus enim istorum fluminum qui divertit ad situm Hharæ, is nititur termino Moabitarum.

16 Et inde *profecti sunt* [g] *Beerum: is *est* ille puteus de quo edixerat Jehova Moschi, congrega populum ut dem eis aquam.

[g] *id est, in puteum.*

17 (Tunc cecinit Jisraël canticum hoc, *ascende putee, acclamate ei:

18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legislatore scipionibus suis) a deserto verò Mattanã *sunt pfecti*:

19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele Bamothas:

20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *est* in agro Moabitarum ad initium collium, & respicit versus *ipsam solitudinem.

21 Tum misit Jisraël nuncios ad Sichonem Regem Emoræorum, qui dicerent,

22 Transeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neq; bibemus aquam *ullius* putei: viâ regiâ ibimus usque dum transiverimus terminum tuum.

23 Non permisit autem Sichon Jisraëli transire per terminum suum, sed congregato Sichon toto populo suo procedens obviam Jisraëli in ipsum desertum, venit Jahhetzam ubi pugnavit contra Jisraëlem.

24 Percussit verò eum Jisraël acie gladii: & hæreditariò acquisivit terram ejus ab Arnone Jabbokum usq;, usque ad Hhammonitas (*nam munitus erat terminus Hhammonitarum)

25 Occupavit ergo Jisraël omnes civitates illas: ideo habitat Jisraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheschbone & in omnibus [h] oppidis ejus.

[h] Heb. *filiabus: sic deinceps.*

26 Cheschbon enim civitas erat Sichonis Regis Emoræi, qui pugnans contra *Regem Moabitarum* priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem usque.

27 *Idcirco dicere solent qui proverbiis utuntur, adite Cheschbonem, ædificetur & firmetur civitas Sichonis.

28 *Cum ignis egressus est Cheschbone, flamma ex civitate Sichonis, absumpsit* Hharam Moabitarum, incolas *excelsorum Arnonis.

29 Væ tibi Moab, periisti popule *Cemoschi: *tradidit filios ejus qui evadebant & filias ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.

30 Sed jaculati sumus in eos, pereũte Cheschbone, Dibonem usque, & desolavimus Nophachum usque, *desolatione* [i] pertingente Medebam usque.

[i] Heb. *quæ est usque Med.*

31 Itaque habitavit Jisraël in terra Emoræi.

32 Deinde misit Mosche ad explorandum Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: sic expulit Emoræum qui erat illic.

33 Postea conversi cùm ascenderent via *ad* Baschanem, processit Hhog Rex Baschanis obviã eis, ipse cũ toto populo suo in præliũ Edrehhin.

34 Edixit autem Jehova Moschi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum totumquê populum ejus ac regionem ejus: sed facito ei quemadmodum fecisti Sichoni Regi Emoræorum qui habitabat Cheschbone.

35 Percusserunt itaq; eũ filiosq; ejus & totum populũ ejus, adeò ut nõ relinquerent ei superstitẽ: sic hæreditariò consecuti sunt terram ejus.

ANNOTATIO.

1 Australem partem] *Cenahhanææ, qua missi fuerant exploratores suprà* 13.18. 2 Devotas efficiam] *non reservabo ad usus nostros, sed tibi consecratas perdam.* 10 Profecti] *duabus stationibus Tzalmone & Punone, infrà.* 33.41.*&* 42. 11 Cumulos] *primos colliculos quà incipiunt Hhabarimi montes.* 12 Inde profecti] *his novem versibus non stationes Jisraëlitarum, sed loca compendio enumerantur per quę transiverunt antequàm Mosche legatos ad Emoreum mitteret.* 13 Nam Arnon] *fuerat quidem antè ditionis Moabitarum, sed Sichon Emoræus bello ipsum cum ulteriore agro subegerat, itaq; Jisraëlitæ nihil quod tum Moabitarum esset occuparunt.* 14 Bellorum Jehovæ] *quæ Jehovæ providentia & ductu contra Moabitas ab Emoræo gesta sunt, ut Moabitæ castigarentur, Sichon elatus Jisraëlitas audacius in bellum provocaret, & Jisraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic.*11. Vahebum] *Regem a Sichone devictum, de quo infrà ver.*26. Flumina] *Arnonem, qui in diversos rivos ac fluenta dividitur.* 15 Decursus enim] *id est, hoc bello factum est, ut Moabitarum ditio eo rivo terminaretur qui vergit ad Hharam: Nam Sichon sibi ulteriores rivos vendicavit.* 16 Beerum] *relicto Arnone: unde factum est ut aquarum penuria laborantibus Deus puteo dato succurreret.* 17 Ascende pu.] *canticum est per prosopopœiam & hypotyposin factum: primùm enim celeustarum more seipsos ad opus urgent clamore, deinde operas velut oculis subjicit, nimirùm principes & ingenuos cum Mosche scipionibus fodientes.* 20 Ipsam solitudinem] *Kedemothas, unde nuncios ad Emoræum misit, Deut.*2.25. 24 Nam munitus] *proinde non poterat, sicut Moabitarum terminus, a Sichone occupari.* 26 Regem Moab.] *Vahebum, de quo suprà ver.*14. Priorem] *aut Balaki respectu de quò infrà* 22. *aut situs, quia ex variis Moabitarum regibus hic erat illi proximus.* 27 Idcircò dicere] *Confirmatio a communi dicto ejus temporis.* 28 Cùm ignis] *altera confirmatio, cujus sensus est: Sichon post occupatam Cheschbonem copiis inde ductis in vicinos Moabitas, tanquam igne consumpsit eos.* Hharam] *nomen agri Moabitarum, ut Deut.*2.8. Excelsorum] *locorum munitorum, destinatorumq; idololatriæ.* 29 Cemoschi] *idoli Moabitarum,* 1.*Reg.*11.7.*& alibi.* Tradidit] *id est, sivit abduci, nec potuit defendere.*

CAPUT XXII.

Bilhham a Moabitis accersitus ut Jisraëli maledicat, primùm recusat de voluntate Dei admonitus, iterum vocatus, veniam abeundi extorquet: quare offensus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipso velit disertè repetit.

1 POSTEA profecti sunt filii Jisraëlis, & castra posuerunt in cāpestribus Moabitarū procul a vado Jerichuntino Jardenis.

2 Quod videns Balak filius Tzipporis, cum omnibus quæ fecerat Jisraël Emoræo ipsi:

3 Timuit Moabita [a] a præsentia istius populi valde, eò quòd multus esset, tæduitq; Moabitam ob præsentiam filiorum Jisraëlis.

4 Quapropter dixit Moabita ad [a] seniores Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *sunt*, sicut delingit bos viridem herbam agri: erat autem Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum tempore illo.

5 Et misit nuncios ad Bilhhamum filium Behhoris [a] Petoram, quæ *est* imposita ipsi [a] flumini, in regionem [b] [a] popularium ejus, accersitum eum: dicendo, ecce populus egressus ex Ægypto, ecce [a] operit aspectum hujus terræ, & ipse considet e-regione mei.

6 Nunc itaque veni quæso, [a] maledic meâ causâ populo huic, quia robustior est me, fortasse prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.

7 Iverunt ergo seniores Moabitarum & seniores Midjanitarum [c] cum divinationum honorariis in manibus suis: cumq; pervenissent ad Bilhhamum, retulerunt ei verba Balaki.

8 Qui dixit ad eos, pernoctate hîc nocte ista, & reddam vobis [d] responsum quemadmodum edixerit Jehova mihi: sic manserunt principes Moabitarum cum Bilhhamo.

9 Venit autem Deus ad Bilhhamum, & dixit, qui *sunt* viri isti apud te?

10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum misit *eos* ad me,

11 *Dicens*, ecce populus egressus ex Ægypto jam tegit aspectum hujus terræ: nunc veni, [e] execrare meâ causâ illum, fortasse prævalebo pugnando adversus eum, aut expellam eum.

12 Sed dixit Deus Bilhhamo, ne ito cum illis: ne maledicito populo illi, nam benedictus est.

13 Quare surgens Bilhham eo mane dixit ad principes Balaki, redite in terram vestram, quia renuit permittere Jehova ut eam vobiscum.

14 Et surgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixeruntq; *ei*, renuit Bilhham venire nobiscum.

15 Sed perrexit ulterius Balak, mittendo principes plures & honoratiores istis:

16 Qui cùm venissent ad Bilhhamum, dixerunt ei, sic ait Balak filius Tzipporis, ne quæso [f] excuses te interdicto, quò minùs venias ad me:

17 Nam [g] valde cumulabo te honore, & quicquid edixeris mihi efficiam: quare veni quæso, execrare populum hunc meâ causâ.

18 Respondens autem Bilhham dixit ad servos Balaki, si daret mihi Balak [h] domū suam plenam argento & auro, non possem transgredi [i] præstitutum Jehovæ Dei mei, faciendo aliquid parvum aut magnum.

19 Nunc tamen manete quæso hic vos quoq; hac nocte, ut cognoscam quid perrecturus sit Jehova loqui mecum.

[a] Heb. *a facie, sic deinceps.*

[b] Heb. *filiorū populi ejus, id est, Mesopotamiensium.*

[c] Heb. *& divinationes in.*

[d] Heb. *verbū.*

[e] Heb. *defige, id est, tuis artibus mihi illum confode: sic infrà ver. 18. & Levitici. 24. 11.*

[f] Heb. *prohibearis.*

[g] Heb. *honorando honorabo te honore.*

[h] Heb. *plenitudinem domus suæ.*

[i] Heb. *os.*

20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum noctu dixit ei, [a] quandoquidem accersitum te veniunt viri isti, surge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam [a] facies.

21 Surgens itaque Bilhham ipso mane stravit asinam suā, abiitq; cum principibus Moabitarū.

22 Sed accensâ irâ Dei [a] quòd ipse abiret, opposuit se Angelus Jehovæ in ea via ut esset adversarius ei: is autem insidebat asinæ suę habens duos pueros suos secum.

23 Cùmq; videns asina illa Angelum Jehovæ stantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinasset asina ab illa via ut iret in agrum, percussit eam Bilhham ut cogeret eam reflectere ad viam illam.

24 Tum stetit Angelus Jehovæ in tramite quodam vinearum, [k] maceriam utrinque habente.

25 Cumque videns asina Angelum Jehovæ *stantem* comprimeret se ad alteram maceriem, compressit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percussit eam.

26 Postea Angelus Jehovæ perrexit transire: stetitque in loco angusto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorsum aut sinistrorsum.

27 Cùmque videns asina Angelum Jehovę succubuisset sub Bilhhamo, accensus ira Bilhhā percutiebat asinam baculo suo.

28 Aperuit autem Jehova os asinæ, quę dixit Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percussisti me jam [l] ter?

29 Dicente verò Bilhhamo asinæ, quia ludificata es me: utinam esset gladius in manu mea, jam enim occiderem te.

30 Dixit asina ad Bilhhamum, nonne asina tua sum, qua vehi soles [m] ex quo tua fui usque in diem hunc? an [n] solita fui unquam tibi ita facere? qui dixit, non.

31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami, vidit Angelū Jehovæ consistentem in ipsa via & gladium ejus eductum in manu ejus: quare inclinans verticem incurvavit se in faciem suam.

32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem percussisti asinam tuam jam ter? ecce ego egressus sum ut sim adversarius, quia [a] declinat hæc via in conspectu meo.

33 Cùm vidit me asina, tum divertit a conspectu meo jam ter: nisi divertisset a conspectu meo, jam certè etiam te occidissem & illam vivam conservassem.

34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ, peccavi, quia nesciebam te cōsistere obviam mihi in hac via: quare nunc si malum videtur in oculis tuis, [o] revertar.

35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi cum istis viris, sed tantùm verbum quod edixero tibi illud loquitor: ivitque Bilhham cum principibus Balaki.

36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum, processit obviam ei ad urbem Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis, qui *est* in extremitate ipsius termini:

37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] sedulò miseram ad te ad accersendum te? quare non veniebas ad me? an verò non possum honore afficere te?

[k] Heb. *maceria hinc & maceria illinc.*

[l] Heb. *tribus vicibus, sic infrà ver. 32. & 33.*

[m] Heb. *ex quo tibi sum: pronomen affixū pro separato.*

[n] Heb. *solendo soleo tibi ita facere.*

[o] Heb. *revertar mihi.*

[p] Heb. *mittendo miserā.*

ANNOTATIO.

4 Seniores] *senatores quos socios in hoc consilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur missi infra ver. 7.* 5 Petoram] *Pacoriam Ptolemaeo.* Flumini] *Euphrati.* Popularium] *erat enim Mesopotamiensis, ut ipse testatur infrà 23.11.* Operit] *prae multitudine: hyperbole.* 6 Maledic] *tuis artibus fascina eum ut malè pereat: sic pugnasse dicitur contra Jisraëlem Jehoschu.24.9.* 20 Quandoquidem] *q.d. cùm illi te, & tu me adeò importunè sollicites, age abi, &c.* Facies] *quamvis invitus & aliud cupiens.* 22 Quod ipse abiret] *animo exequendi voluntatem Balaki, Deut.23.5.* 32 Declinat hæc via] *id est, alium tuæ hujus profectionis finem tibi proposuisti a meo: viam enim pro instituto accipit, ut Judic. 4.9.*

CAPUT. XXIII.

Bilhham praemissis sacrificiis bis conatur Jisraëlitis maledicere morem Balako gerens: sed divinitus animo linguâque illius mutata, benedicit eis, & divinam erga eos benevolentiam praedicat.

1 DIXIT verò Bilhham ad Balakum, ecce veni ad te, jam [a]possémne ullo pacto aliquid loqui? illud ipsum verbum quod indiderit Jehova ori meo, eloquar.

2 Ivitque Bilhham cum Balako, & venerunt Kirjath-chutzothas.

3 Ubi mactans Balak boves & pecudes, misit ad Bilhhamum & ad principes qui cum eo *erant*.

4 Fuit autem ipso mane, ut assumens Balak Bilhhamum deduceret eum ad excelsa Bahhalis: unde videbat extremam partem populi.

5 Tum dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc septem altaria, & praepara hîc mihi septem juvencos & septem arietes:

6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat Bilhham, obtulitque Balak cum Bilhhamo juvencum & arietem in unoquoque altari.

7 Dixit autem Bilhham Balako, consiste juxta holocaustum tuum dum abeo, fortasse [b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quâcunque rem ostēderit mihi indicabo tibi: & abiit *in* clivum.

8 Cùmq; obviam factus esset Deus Bilhhamo, dixit ad eum Bilhham, septem altaria ista disposui, & obtuli juvencum atque arietem in unoquoque altari.

9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami, dixit, revertere ad Balakum, & sic loquere.

10 Qui reversus ad illum (cùm ecce consisteret juxta holocaustum suū, ipse & omnes principes Moabitarum)

11 Protulit sententiam suam dicens, e Syria jussit me adduci Balak Rex Moabitarum, e montibus orientalibus, *dicendo*, veni maledic meâ causâ Jahhakobo, veni [d] detestare Jisraëlē.

12 Quid execrarer quod non execratur *Deus* fortis? aut quid detestarer quod non detestatur Jehova?

13 Cùm e summitate rupium illum aspicio, & e collibus contemplor illum, en populus *qui* solus habitat, & aliis gentibus seipsum non annumerat.

14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? & *quis* numerum? *quis* quartam partē Jisraëlis? [e] moriar ego morte justorum, & sit finis meus sicut illius.

15 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis mihi? ad execrandum inimicos meos assumpsi te, ecce autem [f] continenter benedicis.

16 Qui respondens dixit, annon quod indidit Jehova ori meo, ipsum [g] observanter eloquerer?

17 Deinde dixit ad eum Balak, veni quæso mecum ad locum alterum ex quo videas eum (tantùm extremitatem ejus videbis, eum verò totum non videbis) & execrare eum meâ causâ inde.

18 Sic assumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim ad verticem cujusdam collis, ubi extructis septem altaribus obtulit juvencum & arietem in unoquoque altari.

19 Dixitque ad Balakum, consiste hîc juxta holocaustum tuum, ego verò obvius fiam illic *Jehovæ*.

20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere ad Balakum & sic loquere.

21 Cui venienti ad se (cùm ecce consisteret juxta holocaustum suum & principes Moabitarū cum eo) dixit Balak, quid locutus est Jehova?

22 Tum protulit sententiam suam dicens, surge Balak & audi, aures attende ad me fili Tzipporis.

23 *Deus* fortis non *est* homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipse dixerit & non faciet? an locutus fuerit, & non præstabit illud?

24 Ecce *in me* recepi benedicere: benedixit enim, nec revocabo illud.

25 Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo, nec aspicit perversitatem in Jisraële: Jehova Deus ejus cum eo *est*, & clangor regius *est* in eo.

26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, *est* ei ut vires monocerotis.

27 Nam non est incantatio contra Jahhakobum, neque divinatio contra Jisraëlem: jam hoc tempore dicendum est de Jahhakobo & de Jisraële, quid operetur *Deus* fortis.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo assurget, & tanquam leo seipsum attollet: non cubabit donec comederit prędam, & sanguinē cæsorum biberit.

29 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, ne execratione execrator eum, nec benedictione benedicito ei.

30 Respondens verò Bilhham dixit ad Balakum, annon allocutus eram te dicendo, quicquid locutus fuerit Jehova, illud faciam?

31 Deinde dixit Balak ad Bilhhamum, age quæso, assumens te *ducam* in locum alium: fortasse rectum videbitur in oculis Dei illius, ut istum inde meâ causâ execreris.

32 Et assumens Balak Bilhhamum *duxit* in verticem Pehhoris, qui respicit ad solitudinem.

33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc septem altaria, & præpara hîc mihi septem juvencos & septem arietes:

34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bilhham, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari.

[a] Heb. *posse possem.*
[b] Heb. *obvius fiet Jehova obviam mihi.*
[c] Heb. *rem ejus quod &c.*
[d] Heb. *indignare, id est, in indignationē adduc: sic ver. 12.*
[e] Heb. *anima mea moriatur.*
[f] Heb. *benedicendo benedicis.*
[g] Heb. *observarem loquēdo.*
[h] *id est, speculatorum.*

ANNOTATIO.

3 Misit] *ut cum principibus convivaretur quos ei honoris causâ adjunxerat.* 11 E Syria] *Mesopotamia Syriæ parte, Deut.* 23.4. Montibus orient.] *vide Gen.* 11.26. 13 Solus] *religione, legibus, & institutis vitæ ab omnibus aliis separatus Deo.* 14 Moriar] *id est, utinam post hujus vitæ exitum felicitatem consequar his rectis repositam.* 22 Surge] *honorē verbo Dei exhibiturus: sic Gen.* 49.33. *& Judic.* 3.20. 24 Benedixit] *Jehova, qui mihi occurrit.* Nec revocabo] *non possum irritam facere benedictionem ejus.* 25 Non intuetur] *nō imputat illis, sed tegit remittit & purgat peccata.* Cum eo est] *illis favet, sua præsentia sanctificans eos, & verbo suo (quod in eis veluti buccina personat) regit eos.* 26 Est ei ut vires] *q. d qui eos a servitute invitis Ægyptiis vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos ut est munitus monoceros. nec plus valent adversus eum artes diabolicæ, quàm venena contra monocerotem.* 27 Nam non] *Confirmatio a re præsente, eò quòd ipse suis fascinis & incantationibus nihil illis nocere possit.* Jam hoc tempore] *id est, his omnibus fascinis missis, opus Dei erga Jisraëlem mihi est prædicandum.* 28 Assurget] *prosperabitur & contra hostes prævalebit ut leo.* Non cubabit] *non desinet prosperari.*

CAPUT XXIIII.

Bilhham spiritu Dei adactus Jisraëlitis benedicit, & felicia eis, infelicia verò eorum hostibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen perniciosum dat consilium ante profectionem suam.

1 VIDENS autem Bilhham bonum videri in oculis Jehovæ ut benediceret Jisraëli,[a] hac vice ut antea nō ivit ad captandas incantationes, sed [b] convertit faciem suam versus desertum.

2 Cumq; sublatis oculis suis videret Bilhhā Jisraëlem commorantem per tribus suas, adfuit ei spiritus Jehovæ:

3 Quo protulit sententiam suam dicens, dictum Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti [c] oculis:

4 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, qui visionem omnipotentis videt, excidens, sed retectus oculis.

5 Quàm sunt bona tentoria tua ô Jahhakob, tabernacula tua ô Jisraël.

6 Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut santali *quos* plantavit Jehova, ut cedri juxta aquas.

7 Fundet aquam e situlis suis, ut semen ejus sit in aquis multis: sic assurget supra Agagum Rex ejus, & attollet se regnum ejus.

8 *Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vires monocerotis *erit ei*: consumet gentes inimicas sibi & ossa eorum [d] detrahet, aut sagittis suis franget.

9 Ubi incurvaverit se, ubi jacuerit tanquam leo & tanquam immanis leo, quis excitet eum? benedicentium tibi *quisque est* benedictus, & maledicentium maledictus.

10 Tunc accensus ira Balak adversus Bilhhamum complosit manibus suis: dixitq; Balak ad Bilhhamum, ad [e] execrandum inimicos meos vocaveram te, & ecce benedixisti [f] continenter tribus jam vicibus.

11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixerā, [g] honore cumulabo te, sed ecce [h] avertit te Jehova ab honore.

12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nònne etiam nuncios tuos quos miseras ad me allocutus eram dicendo,

[a] Heb. *vice ut vice in occursum incantationum: sic Judic.* 16.20

[b] Heb. *posuit.*

[c] Heb. *oculo, ut infrà ver.* 15.

[d] Heb. *exossabit, id est, tractabit eos ut feræ prædam.*

[e] *ut suprà.* 22.11.

[f] Heb. *benedicendo.*

[g] Heb. *honorando honorabo te.*

[h] Heb. *prohibuit te Jehova ab honore: hypallage, pro prohibuit honorem a te.*

13 Si daret mihi Balak [i] plenam domum suam argento & auro, non possem transgredi [k] præstitutum Jehovæ, faciendo rem bonam aut malā [l] ex me: quod loquitur Jehova, illud eloquar.

14 (Attamen nunc ecce me eunte ad populum meum, age consulam tibi) quæ facturus est hic populus populo tuo [m] extremis temporibus.

15 Et proferens sententiam suam dixit, dictū Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti oculis:

16 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, & noscentis notionem excelsi, *qui* visionem omnipotentis videt, excidens sed retectus oculis.

17 Video illud, non tamen nunc: contemplor illud, sed non propinquum: procedit stella ex Jahhakobo, & exurget sceptrum ex Jisraële, quod franget latera Moabitarum, & destruet omnes filios Schethi:

18 Et erit Edom possessio, erit inquam Sehhir possessio hostibus suis: nam Jisraël faciet [n] strenuè:

19 Dominiumq; obtinebit ex Jahhakobo *natus*, qui perdet superstitem e civitate *quaque*.

20 Cumq; aspiceret Hhamalekum, proferens sententiam suam dixit: ut principium gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus in perpetuum perit.

21 Cùm verò aspiceret Kenæum, proferens sententiam suam dixit: forte est habitaculum tuum, & ponere in petra nidum tuum:

22 Attamen erit [o] cùm *aliqui* depascent Kajinum: quousque *erit in petra nidus tuus*? Assyria captivum abducet te.

23 Deniq; proferens sententiam suam dixit, eheu, quis vivet cū disposuerit hoc *Deus* fortis?

24 Ut naves a litore Cittæorum *solventes* affligant Assyrios & affligant Hhebræos: sed etiam *populus* ille in perpetuum peribit.

25 Postea surgens Bilhham abiit ut reverteretur in locum suum: atque etiam Balak abiit itinere suo.

[i] Heb. *plenitudinem domus.*

[k] Heb. *os.*

[l] Heb. *ex corde meo: ut supra* 16.28.

[m] Heb. *in extremitate dierum.*

[n] Heb. *virtutem nomen pro adverbio.*

[o] Heb. *ad depascendum Kajinum.*

ANNOTATIO.

2 Per tribus] *in stationes suas distinctum ex lege suprà* 2. 3 Aperti oculis] *donati luce spiritus divini.* 4 Excidens] *extra se raptus excidentibus sensuum facultatibus, quæ ratio est videndi visiones Dei, ut* 1. *Schemuel.* 19.24. 6 Ut valles] *his metaphoris prædicit felicitatem populi, q.d. amplitudine cum vallibus, felicitatis incremento cum hortis perrenni fluvio irriguis, suavitate cum santalis odoratissimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.* Plantavit] *q.d. quarum tanta est præstantia, ut non humanitus satæ sed divinitus datæ dicendæ sint.* 7 Fundet] *ita benedicet Deus ut copiosam sobolem habeat atque fructiferam.* Agagum] *Hhamalekitarum regum eo tempore florentissimum, per synecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Ægyptiorum Parhhones: sic* 1. *Schemu.* 15.8. 8 Deus fortis] *vide suprà* 23.26. 9 Ubi incurvaverit] *ut Gen.* 49.9. Benedicentium] *ex promissione facta Abrahamo.*

Gene.

Genes.11.35. 14 Attamen] *Insinuatio, qua Balaki animum comparat ut res(quamvis animo ipsius ingratas) patienter audiat. Consilium autē hoc quale fuerit, indicat historia ca.25. nam ex consilio Bilhhami eam evenisse confirmatur infrà 31.16.& Apoc.2.14.* 15 Proferens] *sic suprà versu.3.& 4.* 17 Video illud] *quod mox dicturus sum: sic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.* Stella] *stellæ & sceptri nomine regnum populi Dei intelligit, ceptum in Davide, completum in Christo: inter quos tempus interjectum fuit progressus quidam stellæ, sive temporale regnum spectes, quod in primis spectabat Bilhham, sive spirituale, quod continenter adimpletur in Christo.* Franget] *Moabitas sibi subjiciet quasi perfodiens eorum latera: vide 2.Sche.8.2.* Filios Schethi] *homines ex Schetho Adami filio prognatos: nam Kajini aliorumq; genus diluvio periit.* 18 Hostibus sui,] *Jisraëlitis: vide 2.Schemu,8.14.* 19 Superstitem] *hostem.* 20 Ut principium] *id est, ut copiis ejus infeliciter successit, cùm primùm Jisraëlitas aggressi sunt Exod.17. ita succedet semper donec deleti sint: nam irrevocabili Dei decreto Hhamalekitæ traditi sunt Jisraëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimis.* 21 Kenæum] *gentē Jithronis e Midjanitis: unde Kenæus vocatur Judic.1.16.& posteri ejus Kenæi Judic.4.& 1.Schemu.15.6.* 22 Kajinum] *Kenæum transpositis literis, fortasse autoris gentis istius nomen est.* 24 Cittæorum] *Cilicum: vide Gen.10.4. intelligit autem Græcorum Romanorumq; copias quibus Hhebræi & Assyrii domiti sunt.* Peribit] *quod Daniel.2.34.& 45. figurâ statuæ a lapide, qui sine manibus excisus fuerat, comminutæ prædicitur.*

CAPUT. XXV.

Jisraëlitæ astuto Bilhami consilio in idololatriam & scortationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in se provocant, ut duces maleficorum suspendi, reliquos interfici jubeat, donec strenuo Pinchasi facto ira ejus deferbuit. Quo nomine sacerdotium perpetuum ei posteriq; ejus adjudicatur, & in Midjanitas sceleris autores bellum imperatur.

1 TUM manebat Jisraël Schittimis, ubi cœpit populus scortari cū filiabus Moabitarum.

2 Quibus invitantibus populum ad sacrificia deorum suorum, comedebat populus, ac incurvabat se diis illarum,

3 Sic copulato Jisraële cum idolo Pehhoris, accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem.

4 Et edixit Jehova Moschi, sume omnes primarios *istius populi, & *suspende eos Jehovæ *coram isto Sole: ut avertatur furor iræ Jehovę ab Jisraële.

5 Deinde edixit Mosche judicibus Jisraëlis, occidite quisque *homines suos qui copularunt se idolo Pehhoris.

6 Ecce autem quidam e filiis *Jisraëlis* veniens *adduxit versus fratres suos Midjanitidem quandam, ante oculos Moschis & ante oculos totius cœtus filiorum Jisraëlis, ipsis flentibus ad portam tentorii conventus.

7 Quod cum videret Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis, surgens e medio illius cœtus arripuit spiculum manu sua.

8 Quod penetravit [a] a dorso viri Jisraëlitæ ad [b] ventrem ejus, transfixitque ipsos ambos, virum Jisraëlitam & mulierem illam per ventrem illius: tum coërcita est plaga illa ne *pergeret* in filios Jisraëlis.

9 (Fuerunt autem qui mortui sunt plaga illa, vicies quater mille)

10 Allocutus enim est Jehova Moschen, dicendo,

11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis avertit æstuantem iram meam a filiis Jisraëlis cùm [c] ageret zelotypiâ mei inter eos, ita ut non cōsumpserim filios Jisraëlis zelotypiâ meâ.

12 Idcircò dicito, ecce do ei *cum fœdere meo pacem.

13 Erit enim ei ac semini ejus post eū fœdere sacerdotiū perpetuum, eò quòd zelotypus fuit pro Deo suo, & expiationē fecit pro filiis Jisraëlis.

14 Nomen autem viri Jisraëlitæ illius percussi, qui percussus *fuit* cum illa Midjanitide, *erat* Zimri filius Sallu, princeps paternæ familiæ [d] ex Schimhhonitis:

15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis percussæ, Cozbi filia Tzuris, *qui* primarius nationum paternę familiæ inter Midjanitas erat.

16 Deinde allocutus est Jehova Moschē, dicēdo,

17 Hostiliter agite cum Midjanitis istis, ac percutite eos.

18 Nam ipsi hostiliter agunt cōtra vos machinationibus suis, quas machinati sunt contra vos in negotio Pehhoris, & in negotio Cozbi filiæ principis Midjanitarū [e] gētilis suæ, quæ percussa fuit in die ipso plagæ ob negotiū Pehhoris.

[a] Heb. *post virum Jisraëlitam.* [b] *ut vox affinis Deut. 18.3. quod enim vulgò interpretantur, ad ipsum tentorium, sine exemplo est.*

[c] Heb. *Zelaret zelotypiā meam.*

[d] Heb. *Schimhhonitæ.*

[e] Heb. *sororis.*

ANNOTATIO.

4 Istius populi] *multitudinis eorum qui ad idololatriam & scortationem se contulerunt.* Suspende eos Jeh.] *ut 2.Schemu.21.6.* Coram isto Sole] *hoc ipso die antequàm occidat Sol: nam uno die durasse plagam illam legimus infrà ver.18.& 1.Cor.10.8.* 5 Homines suos] *suæ curæ commissos secundum ordinem institutum, Exod.18.25.* 6 Adduxit] *ipsum malum in media castra intulit: adeo non satis illi fuit ad exteras mulieres vocantes exivisse cum reliquis.* 12 Cum fœdere meo] *id est, præter fœdus meum quo illi sacerdotium adjudico, illum dono reconciliatione mea cum populo: vide sacerdotii seriem 1.Chro.6.4.& sequentibus ver.*

CAPUT. XXVI.

Mosche cum summo sacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati suprà 1. jubetur iterum Jisraëlitas eadem ratione qua prius recensere, & distributionis terræ promissæ mandatum accipit.

1 FUIT autem *post illam plagam, ut diceret Jehova Moschi & Elhhazari filio Aharonis sacerdoti, dicendo:

2 Recensete capita totius cœtus filiorum Jisraëlis a nato viginti annos & deinceps, per familias paternas eorum, omnem [a] aptum ad egre-

[a] Heb. *egredientem.*

egrediendum in militiam inter Jisraëlitas.
3 Itaq; allocutus est eos Mosche & Elhhazar sacerdos in campestribus Moabitarum, ex adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo,
4 *Recensete* a nato viginti annos & deinceps: quemadmodum praeceperat Jehova Moschi & filiis Jisraëlis, qui egressi fuerant e terra Ægypti.
5 REUBEN, primogenitus *fuerat* Jisraëlis: filiorum Reubenis, Chanoci familia [b] Chanocaea, Pallu familia Palluitis,
6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi familia Carmitis.
7 Hi *sunt* e familiis Reubenitarum, quorum fuerunt numerati quadragies ter mille septingenti triginta.
8 Nati autem Pallu, Eliab,
9 Et filii Eliabi, Nemuel & Dathan & Abiram: hi *sunt* Dathan & Abiram * convocati e coetu, qui moverunt rixas contra Moschen & contra Aharonem cum coetu Korachi, quando moverunt rixas contra Jehovam.
10 Quare aperiens terra os suum absorpsit eos & * *quae erant* Korachi, cùm moreretur coetus ille: cum absumpsit ignis ducentos quinquaginta viros, itaq; fuerunt * in signum:
11 Filii verò Korachi non sunt mortui.
12 FILIORUM Schimhhonis per familias suas, [c] Nemuelis familia Nemuelitica, Jaminis familia Jaminitica: Jacinis familia Jacinitica,
13 [d] Zerachi familia Zerachaea, Schaulis familia Schaulitica.
14 Hi *sunt* e familiis Schimhhonitarum, vicies bis mille ducenti.
15 FILIORUM Gadis per familias suas, [e] Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi familia Chaggitica: Schuni familia Schunitica,
16 [f] Ozni familia Oznitica, Hheri familia Hheritica,
17 Arodis familia Aroditica, Areeli familia Areelitis.
18 Hi *sunt* e familiis filiorum Gadis per numeratos eorum, quadragies mille quingenti.
19 FILII Jehudae *fuerant* Hher & Onan: sed mortuus est Hher & Onan in terra Cenahhani.
20 Fuerunt autem filiorum Jehudae per familias suas, Schelae familia Schelanitis, Peretzi familia Peretzaea: Zerachi familia Zerachaea.
21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis familia Chetzronitis, Chamulis familia Chamulitis.
22 Hi *sunt* e familiis Jehudae per numeratos eorum, septuagies sexies mille quingenti.
23 FILIORUM Jissascaris per familias suas, Tolahhi familia Tolahhaea: [g] Puvae familia Puvaea,
24 [h] Jaschubi familia Jaschubaea, Schimronis familia Schimronitis:
25 Hi *sunt* e familiis Jissascaris per numeratos eorum, septuagies sexies mille quingenti.
26 FILIORUM Zebulunis per familias suas, Seredi familia Seredaea, Elonis familia Elonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.
27 Hi *sunt* e familiis Zebulunitarum per numeratos eorum, sexagies mille quingenti.
28 FILII Josephi per familias suas, Menasche & Ephrajim.
29 Filiorum Menaschis, Maciris familia Maciritis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gilhhadis familia Gilhhaditis.
30 Horum filiorum Gilhhadis, [i] Ihhezeris familia Ihhezeritis: Cheleki familia Chelekaea,
31 Et Aschrielis familia Aschrielitis, & Schecemi familia Schecemaea,
32 Et Schemidahhi familia Schemidahhaea, & Chepheris familia Chepheritis.
33 Tzelophchado autem ipsi filio Chepheris non fuerunt filii, sed filiae: & nomen filiarum Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.
34 Hi *sunt* e familiis Menaschis, quorum numerati quinquagies bis mille septingenti.
35 Hi *sunt* filii Ephrajimi per familias suas, Schutelachi familia Schutelachaea, [k] Beceri familia Beceraea: Tachanis familia Tachanitis:
36 Atque hi *sunt* filii Schutelachi, Hheranis familia Hheranitis.
37 Hi *sunt* e familiis filiorum Ephrajimi per numeratos eorum, tricies bis mille quingenti: hi *sunt* filii Josephi per familias suas.
38 FILIORUM Binjaminis per familias suas, Belahhi familia Belahhaea, Aschbelis familia Aschbelitis: [l] Achirami familia Achiramaea,
39 [m] Schuphami familia Schuphamaea, Chuphami familia Chuphamaea.
40 Fueruntq; filiis Belahhi [n] Ardi & Nahhamani, *illi* familia Arditis, Nahhamani familia Nahhamitis.
41 Hi *sunt* filii Binjaminis per familias suas, quorum numerati quadragies quinquies mille sexcenti.
42 Hi *sunt* filii Danis per familias suas, [o] Schuchami familia Schuchamaea: * hi *sunt* e familiis Danis per familias suas.
43 Omnes familiae Schuchamaeorum per numeratos eorum, sexagies quater mille quadringenti.
44 FILIORUM Ascheris per familias suas, Jimnae familia Jimnaea, Jischvi familia Jischvitis: Berihhae familia Berihhaea:
45 Filiorum Berihhae, Cheberi familia Cheberaea: Malcielis familia Malcielitis:
46 Nomen verò filiae Ascheris, Serach.
47 Hi *sunt* e familiis filiorum Ascheris per numeratos eorum, quinquagies ter mille quadringenti.
48 FILIORUM Naphtali per familias suas, [p] Jachtzeelis familia Jachtzeelitis: Guni familia Gunitis,
49 Jetzeris familia Jetzeritis, [q] Schillemi familia Schillemaea.
50 Hi *sunt* e familiis Naphtalitarum per familias eorum, quorum numerati quadragies quinquies mille quadringenti.
51 Hi *sunt* numerati filiorum Jisraëlis, sexcenties mille cum mille septingentis triginta.
52 TUM allocutus est Jehova Moschen dicendo,
53 Istis dividitor terra in possessionem, * pro numero nominum.
54 Ei qui multus est multiplicato possessionem suam, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem: cuique secundum numeratos suos attribuitor possessio sua.
55 Veruntamen sorte dividitor terra: pro nominibus tribuū paternarum suarum possidento.
56 Per sortem dividitor possessio ejus inter multum

[b] Heb. *Chanocaei, & sic deinceps.*
supra 16.
[c] *qui & Jemuel Genes. 46.10.*
[d] *qui & Tzochar, ibidem.*
[e] *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro. 5.*
[f] *qui etiam Etzbon 1. Chro. 5.*
[g] *qui & Pua 1. Chro. 7.1.*
[h] *qui & Job dicitur per syncopen: Gen. 46.*
[i] *qui idē Abihezer Jehoschu. 17.2. & passim.*
[k] *qui idem Bered. 1. Chro. 7 20.*
[l] *qui idem Echi Gen. 46 & Achrach. 1. Chro. 8.1.*
[m] *qui idem Muppim Genes. 46.21.*
[n] *qui idem Adar per metathesin. 1. Chro. 8.2.*
[o] *qui & Chuschim, Gen. 46.23.*
[p] *qui idem Jachtziel, 1. Chro. 7.13.*
[q] *qui & Schallum, ibidem.*

multum & paucum.

57 HI autem *sunt* numerati Levitarum per familias suas, [r] Gerschonis familia Gerschunnitis, Kehathi familia Kohathæa, Merari familia Meraritis.

[r] qui & Gerschun. 1. Chr. 6.1.

58 Hæ *sunt* familiæ Levi, familia *Libnitis, familia *Chebronitis, familia *Machlitis, familia Muschitis, familia *Korachæa: Kehath autem genuit Hhamramum.

59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto: pepe-ritque Hhamramo Aharonem & Moschen atq; Mirjam sororem eorum.

60 Natus autem est Aharoni, Nadab & Abihu Elhhazar & Ithamar,

61 Sed mortuus est Nadab & Abihu, cùm admoverunt ignem extraneum coram Jehova.

62 Fueruntq; numerati illorum viciester mille, omnis mas a nato uno mense & deinceps: *nō enim recensentur inter filios Jisraëlis, quia non dabatur illis possessio inter filios Jisraëlis.

63 Hi *sunt* numerati [f] a Mosche & Elhhazare sacerdote, qui numerarunt filios Jisraëlis in campestribus Moabitarum ex adverso Jardenis Jerichuntini.

[f] Heb. *Moschis & Elhhazaris: sic ver.* 64.

64 In istis autem non erat quisquam ex numeratis a Mosche & Aharone sacerdote, cùm numerarent filios Jisraëlis in deserto Sinai,

65 (Dixerat enim Jehova de illis, [t] omnino morientur in isto deserto) neque reliquus erat ex illis quisquam nisi tantùm Caleb filius Jephunnæ, & Jehoschuahh filius Nunis.

[t] Heb. *moriendo morientur.*

ANNOTATIO.

1 Post illam plagam] *qua cæteri omnes qui suprà 14. morti fuerant a Deo adjudicati, absumpti sunt.* 4 Præceperat] *suprà 1.2. & 3.* 10 Quæ erant Korachi] *sic accipiendum esse docet suprà 16.32. Korach enim ipse cum illis ducentis quinquaginta erat quos ignis cœlestis consumpsit, suprà 16.25.* In signū] *exemplum omnium oculis propositum, ut est erectum signum.* 42 Hi sunt e fam.] *id est, ex hoc uno Danis filio diversæ familiæ ortæ sunt.* 53 Pro numero] *habita ratione frequentiæ vel paucitatis in unaquaque familia.* 58 Libnitis] *e Gerschone orta suprà 3.18.* Chebronitis] *e Kohatho suprà 3.19.* Machlitis] *& Muschitis e Merari suprà 3.20.* Korachæa] *e Kohatho suprà 16.1.* 62 Non enim] *hoc est, Jisraëlitarum numeratio dividundæ possessionis causâ fuit instituta: quæ causa cùm ad Levitas nihil pertinuerit, diversa eos numerandi ratio servata, & seorsim a Mosche descripta est.*

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure successionum fertur: deinde Moschi propinqua mors denuntiatur, & successor in gubernatione populi divinitus Jehoschuahh nominatur, quem instruendi & instituendi mandatum accipit atque exequitur.

1 ACCEDENTES etiam filiæ Tzelophchadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Machiris filii Menaschis, * ad familias Menaschis filii Josephi, cujus filiarum hęc *sunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza;

2 Steterunt coram Mosche & coram Elhhazare sacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noster mortuus est in deserto, ipse tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: sed * propter peccatum suum mortuus est cùm filii non essent ei.

4 Quare subtraheretur nomen patris nostri e medio familiæ suæ, eò quòd non *sit* ei filius? da nobis jus possessionis inter fratres patris nostri.

5 Protulit itaque Mosche * causam earum coram Jehova:

6 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus possessionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto possessionem patris earum in eas.

[a] Heb. *dando dato.*

8 Ad filios autem Jisraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, si filius nō erit ei, tunc trāsferte possessionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd si filia non erit ei, tunc tradite possessionem ejus *fratribus ejus.

10 Quòd si non erunt ei fratres, tunc tradite possessionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autē non supererunt fratres patris ejus, tunc tradite possessionem ejus necessario ejus, propinquiori ei ex familia * ejus, ut hæreditariò possideat eam: hoc erit filiis Jisraëlis in statutū judiciale, queādmodum præcepit Jehova Moschi.

12 DEINDE edixit Jehova Moschi, ascende istum montem Hhabarimorum, & aspice terram quam do filiis Jisraëlis:

13 Ut cùm aspexeris eam, aggregeris ad populos tuos tu quoque, quemadmodum aggregatus est Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellastis in deserto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præstitutum meum, *quod erat* ut sanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: istæ sunt aquæ * contentionis Kadeschi in deserto Tzinis.

[b] Heb. *ori meo: sic ver.* 21.

15 Allocutus autem est Mosche Jehovam, dicendo,

16 Præficiat Jehova Deus spirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui * procedat ante eos & qui veniat ante eos, quique educat eos & qui reducat eos: ut non sit cœtus Jehovæ sicut pecudes quibus non *est* pastor.

18 Edixit verò Jehova Moschi, sume tecum Jehoschuhham filium Nunis, virum in quo *est* spiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Sistensque illum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu, mandatis instruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertire illi de gloria tua, ut auscultent totus cœtus filiorum Jisraëlis.

21 Is coram Elhhazare sacerdote stato, cùmque consulito de * judicio * Urim corā Jehova: ad * cujus præstitutum exeunto, & ad ejus præstitutum redeunto ipse & omnes filii Jisraëlis

cum

cum eo, denique totus cœtus.
22 Fecit ergo Mosche quemadmodum præceperat Jehova ipsi: assumens enim Jehoschuhham stitit eum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu.
23 Et imponens manus suas illi mandatis instruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moschen.

ANNOTATIO.

1 Ad familias] *id est, comparentes inter familias suæ tribus, quæ coram Mosche lustrabantur, ut paternam hæreditatem peterent.* 3 Propter peccatum suum] *videntur ita ratiocinari: si pater noster aut in cœtu Korachi fuisset, aut ejusmodi peccatum commisisset, non tantum hæreditate sed etiam vita privandæ fuissemus, ut tum integræ familiæ quæ conspiraverant perierunt. Atqui peccatū, propter quod mortuus est, personam ejus non transiit: quare æquum est nobis tradi hæreditatem ejus, ut vita nobis a Deo relicta est, præsertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra exclusi sunt liberis hæreditas attributa sit suprà 14.31. Deut. 1.39.* 5 Causam] *nam adhuc incertum erat, utrum fœminæ deficiente sobole mascula hæredes essent, an verò sola dos ad illas perveniret.* 9 Fratribus] *si pater superstes non erit, ut in hoc exemplo: sic quoque accipiendus finis ver. 10.* 11 Ejus] *patris, ex quo filii denominantur.* 14 Contentionis Kadeschi] *nam altera antè contigerat Rephidimis, ubi Deus a neutro horum offensus fuerat, Exod. 17.7.* 17 Procedat] *domi & foris pace & bello rempub. administret.* 21 Judicio Urim] *oracula Dei in rebus obscuris & incognitis. De Urim vide Exod. 28.31. & Levit. 8.8.* Cujus] *Jehovæ, quod proximè præcessit.*

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocausto cum munere & libamine suo repetitur: deinde quid sibi singulis sabbathis, noviluniis, diebusq; Paschatis & Pentecostes, & quo diei tempore offerri velit, præscribit Deus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Præcipito filiis Jsraëlis & edicito eis: oblationem meam cibi mei, in igne absumenda mihi odorem gratum meum, [a] observanter offertote mihi, stato tempore suo.
3 Itaque dicito illis, hoc *est* igne absumendum quod offeretis Jehovæ: agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocaustum jugiter.
4 Agnum illorum unum parato mane, agnumq; alterum parato inter duas vesperas:
5 Et decimam Ephæ similæ in munus, mistæ olei contusi quartâ hinis.
6 Holocaustum juge, [*] quod paratum fuit in monte Sinai, in odorem gratum, igne absumendum Jehovæ:
7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco sancto libato libamen [c] generosi vini Jehovæ.
8 Agnum verò alterū parato inter duas vesperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne absumendū, odorem gratū Jehovæ.
9 DIE autem sabbathi bini agni anniculi integri, & binæ decimæ similæ in munus mistæ oleo cum libamine suo,
10 Holocaustum sabbathi esto sabbatho suo, prǽter ipsum holocaustū juge cū libamine suo.
11 ITEM in initiis mensium vestrorum offerte holocaustum Jehovæ, juvencos [d] subrumos binos & arietem unum, agnos anniculos septenos integros:
12 Et ternas decimas similæ in munus mistæ oleo in juvencum unumquemq;, binásque decimas similæ in munus mistæ oleo, in arietem unumquemque,
13 [e] Singulas verò decimas similæ in munus mistæ oleo in arietem unumquemque: holocaustum, odorem gratū, igne absumendum Jehovæ.
14 De libaminibus autem eorum, dimidium hinis esto in quemque juvencum, tertiáq; hinis in quemq; arietē, & quarta hinis vini in quēq; agnum: hoc holocaustum mensis ineuntis, *esto* in initio suo, per singulos menses anni.
15 Præterea hircus e capris unus in peccatum, prǽter holocaustum juge, Jehovæ parator cum libamine suo.
16 ITEM mense primo, decimoquarto die illius mensis, [f] Pascha *esto* Jehovæ.
17 Quintodecimo autem die ejus mensis, festum: septem diebus azyma comeduntor.
18 Horum dierum primo convocatio sancta *esto*: nullum opus servile facitote.
19 Et offerte igne absumendum holocaustum Jehovæ, juvencos subrumos binos & arietem unum: præterea septenos agnos anniculos, integri sunto vobis.
20 Munus verò illorum, similam mistam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem paratote:
21 Singulas decimas parato in unumquemq; agnum, ex septem illis agnis:
22 Prǽterea hircum peccati unum, ad expiationem faciendam pro vobis:
23 Præter holocaustū illud matutinum quod *est* pro holocausto jugi, paratote ista.
24 Qualia hæc *sunt* parate in quemque diem septem diebus, *in* cibum igne absumendum odoris grati Jehovæ: præter holocaustum juge parator cum libamine suo.
25 At die horum septimo convocatio sancta *esto* vobis: opus servile nullum facitote.
26 ITEM die primitiarum, cùm offeretis munus novum Jehovæ [*] post septimanas vestras, convocatio sancta esto vobis, nullum servile opus facitote.
27 Et offerte holocaustum odorem gratum Jehovæ juvencos subrumos binos, arietem unum, septenos agnos anniculos:
28 Et munus illorum, similam mistam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem quemque,
29 Singulas decimas in agnum unumquemque, ex septem illis agnis:
30 Hircum e capris unum, ad expiationem faciendam pro vobis:
31 Præter holocaustum juge & munus ejus facitote *ista*, integra sunto vobis cum libaminibus suis.

[a] Heb. *observatote ad offerendum mihi.*
[b] Heb. *filii unius anni: & sic deinceps.*
[c] Heb. *potus inebriantis.*
[d] Heb. *filios bovis: & sic deinceps.*
[e] Heb. *decimam decimā.*
[f] *id est, transitus.*

ANNOTATIO.

6 Quod paratum fuit] *primum quidem oblatum Exod. 29.38. sed postea triginta novem annis, quibus Jisraëlitæ*

*Jisraëlitæ in deserto vagati sunt, intermissum: vide in Deut.*12.8. 26 Post septimanas] *exactis septem illis septimanis de quibus cautum est Levit.*23.15.& 16.

CAPUT XXIX.

Præscribit offerenda sibi præter ordinarias oblationes in festis septimi mensis, die buccinarum, expiationũ, singulis diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè subsequente.

1 MENSE verò septimo, primo *die* mẽsis, convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: ᵃdies clangoris esto vobis:

2 Quo parate holocaustum in odorem gratum Jehovæ, juvencumᵃ subrumum unum, arietem unũ, agnosᵇ anniculos septenos integros:

3 Munus verò eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem,

4 Et decimam unam in agnum unumquemq; ex septem illis agnis:

5 Præterea hircum e capris unum *in* peccatum, ad faciendum expiationem pro vobis:

6 Præter holocaustum mẽsis illius ineuntis cum munere suo, & holocaustũ juge cum munere suo & libaminibus suis pro ratione eorũ, in odorem gratum igne absumendum Jehovæ.

7 ITEM decimo *die* mensis hujus septimi convocatio sancta esto vobis, ᵃut affligatis animas vestras: nullum opus facitote.

8 Et offerte holocaustum Jehovæ *in* odorẽ gratum, juvencum subrumum unum, arietem unum, agnos anniculos septenos, integri sunto vobis:

9 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemq; juvencum, binas decimas in arietem unumquemque,

10 ᶜSingulas decimas in agnum unumquemque, ex septem illis agnis:

11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præter peccatum expiationum, & holocaustum juge cum munere suo ac libaminibus suis.

12 ITEM decimoquinto die hujus mensis septimi convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: sed celebrate festum Jehovæ septem diebus.

13 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ, juvencos subrumos ternos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos: integri sunto:

14 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in juvencum unumquemque ex tredecim juvencis, binas decimas in arietem unũquemque ex duobus illis arietibus,

15 Et singulas decimas in agnum unumquemque, ex quatuordecim agnis:

16 Præterea hircum e capris unum, peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamẽ ejus.

17 DEINDE die illorum secundo juvencos subrumos duodenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

18 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione,

19 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge & munus ejus, ac libamina eorum.

20 DIE autem illorum tertio juvencos undenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

21 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos in arietes & in agnos quosq; ex numero eorum, pro eadem ratione,

22 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

23 DIE autem illorum quarto juvencos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

24 Munus eorum ac libamina eorum in juvẽcos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum pro eadem ratione,

25 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamen ejus.

26 DIE autem illorum quinto juvencos novenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

27 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione,

28 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

29 DIE autem illorum sexto juvencos octonos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

30 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quosque ex numero eorum, pro eadem ratione,

31 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum ejus, munus ejus, ac libamen ejus.

32 DIE autem illorum septimo juvencos septenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

33 Et munus eorum ac libamina eorum in juvẽcos, in arietes, & in agnos quosq; ex numero eorum pro ratione eorum,

34 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge, munus ejus ac libamẽ ejus.

35 DIE ipso octavo, ᵃinterdicti *dies* esto vobis: opus nullum servile facitote.

36 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ juvencum unum, arietem unum, agnos anniculos septenos integros,

37 Munus eorum cum libaminibus eorum in juvencum, in arietem, & in agnos quosque, ex numero eorum pro eadem ratione,

38 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge, & munus ejus ac libamen ejus.

39 Hæc paratote Jehovæ in solennitatibᵘˢ vestris: præter votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, cum holocaustis vestris, & cum muneribus vestris, & cum libaminibus vestris, & cum eucharisteriis vestris.

40 Quę retulit Mosche ad filios Jisraëlis, secũdum omnia quę præceperat Jehova Moschi.

ᵃ Heb. *filium bovis: sic deinceps.*
ᵇ Heb. *filios unius anni: sic deinceps.*
ᶜ Heb. *decimã decimam, ut ver.*15.

ANNOTATIO.

1 Dies clangoris] *vide in Levit.*23.24. 7 Ut affligatis] *ut Levit.*16.29.& 23.27. 35 Interdicti] *ut Levit.*23.36.

CAP.

CAPUT. XXX.

Lex de votivis promissis, de maris & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de votis viduæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda sint.

1 ITEM allocutus est Mosche primarios tribuum, ut filiis Jisraëlis dicerent, hoc *est* verbum quod præcepit Jehova.

2 Vir cùm voverit votum Jehovæ, aut juraverit juramento, obligatione obligando [a] seipsum, ne profanato verbo suo: secundum omne verbû quod prodierit ex ore suo facito.

3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ, aut obligavit se obligatione domi patris sui in adolescentia sua:

4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut obligationem qua obligavit seipsã, tacebit apud eam pater ejus, tunc stata sunto omnia vota ejus, & omnis obligatio qua obligavit seipsam stata esto.

5 Sin autem efficiet pater ejus ut ea infringat *illud* quo die audiverit, nullum ex votis ejus aut obligationibus ejus quibus obligavit seipsam, statum esto: & Jehova condonabit ei, quia pater ejus effecit ut ea infringeret illud.

6 Sed si [b] omnio nubet viro votis ei incumbentibus, aut pronunciato labiorum suorum quo obligavit seipsam,

7 Audiensque maritus ejus quo die audiverit illud, tacebit apud eam: tum stata sunto vota ejus, & obligationes ejus quibus obligavit seipsam, statæ sunto.

8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus quod incumbebat ei, aut pronunciatum labiorum ejus quo obligaverat seipsam: similiter Jehova condonabit illi.

9 Quod autem ad votum viduæ aut repudiatæ, quicquid *erit* quo obligaverit seipsam, statum incumbito ei.

10 Sed si in domo viri sui vovit, aut obligavit obligatione seipsam per juramentum,

11 Audiensque maritus ejus tacuerit apud eam, nec fecerit ut ea infringeret *illud*: tunc stata sunto omnia vota ejus, omnisque obligatio, qua obligavit seipsam, stata esto.

12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir ejus quo die audiverit, nihil prolatum labiis ejus, ex votis ejus aut ex obligatione sui ipsius, statum esto: vir ejus irrita fecit illa, quapropter Jehova condonabit illi.

13 Omne votum, & omnem [d] obligationem juramento confirmatam [e] de se ipsa affligenda, vir ejus stabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.

14 Quòd si [f] omnino taceat apud eam vir ejus de die in diem, tunc stabilierit omnia vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ incumbunt ei: stabilierit, *inquam*, ea, cùm tacuerit apud eam quo die audivit illud.

15 Sin omnino irrita fecit illa postquàm audiverit, tunc ipse portabit iniquitatem ejus.

16 Hæc *sunt* statuta quæ præcepit Jehova Moschi inter virum & uxorem ejus *servanda*, inter patrem & filiam ejus in adolescentia ipsius, dum *est* in domo patris sui.

[a] Heb. *animã suam, sic deinceps.*

[b] Heb. *fiet viri: sic infrà* 36.3.

[c] Heb. *irrita faciendo irrita fecit ea: sic* ver. 15.

[d] Heb. *juramentum obligationis: hypallage.*

[e] Heb. *ad affligendum animam* suam.

[f] Heb. *tacendo tacebit.*

ANNOTATIO.

2 Voverit votum] *se aliquid præstiturum voto obstrinxerit.* Obligatione] *juramento se ab aliqua re aut facto abstenturum receperit: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volebant occidere, Act.* 23.14. Ne profanato] *nomen Dei quod promittẽdo interposuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.* Omne verbum] *non pugnans cum lege Domini, ut fuit insidiantium vitæ Pauli.* 13 Vir ejus stabilito] *ne differto de die in diem, sed alterutrũ facito, ut ver. sequens ostendit.* 16 In domo patris] *sub patria potestate.*

CAPUT XXXI.

Bello jussu Dei contra Midjanitas gesto, virgines tantùm ex hominibus servantur, & cum rebus Midjanitarum prædæ nomine inter milites qui confluxerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorũ pro sacerdotibus, ex hujus præda pro Levitis portionem assumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monimentum asservatæ sunt.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Sume ultionem Jisraëlitarum de Midjanitis istis, postmodùm aggregaberis ad populos tuos.

3 Allocutus itaque est Mosche populum dicendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc militiam: ut sint contra Midjanitas, ad edendum ultionem Jehovæ contra Midjanitas.

4 [c] Millenos in singulas tribus, ex omnibus tribubus Jisraëlis mitte ad hanc militiam.

5 Traditis itaque millenis e millibus Jisraëlis in singulas tribus, duodecies mille expeditis ad militiam:

6 Misit Mosche hos millenos in singulas tribus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, & Pinchasum filiũ Elhhazaris sacerdotis in hanc militiam, cum vasis sacris tubisq; clangoris in manu ejus.

7 Qui militantes contra Midjanitas, quemadmodum præceperat Jehova Moschi, occiderunt omnes mares.

8 Reges quoque Midjanitarum occiderunt præter cæsas *copias* eorum, Evim & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, quinq; Reges Midjanitarum: etiam Bilhhamum filium Behhoris occiderunt gladio.

9 Et captivas fecerunt filii Jisraëlis mulieres Midjanitarum ac parvulos eorum, omnia etiam jumenta eorum & omnia pecora eorum omnesque facultates eorum prædati sunt:

10 Omnes verò civitates eorum per habitationes eorum, & omnes arces eorum combusserunt igne.

11 Deinde acceptis omnibus illis spoliis & omni captura, tam hominum quàm jumentorum:

12 Adducebant ad Moschen & ad Elhhazarem sacerdotem & ad cœtum Jisraëlitarũ captivos

[a] Heb. *ulciscere ultionẽ.*

[b] Heb. *expedite vos ex vobis: pleonasmus.*

[c] Heb. *mille in quamque tribum mille in quamque tribum.*

tivos & reliquam capturam spoliaque ad castra, in campestria Moabitarum, quæ *sunt* ex-adverso Jardenis Jerichuntini.
13 Sed egressi sunt Mosche & Elhhazar sacerdos omnesque principes cœtus obviam eis extra castra.
14 Effervescensque Mosche contra præfectos illarum copiarum, principes millenorũ & principes centenorum, qui redibant ab illo militari prælio:
15 Dixit ad eos Mosche, an conservastis vivas omnes fœminas?
16 En ipsę fuerunt filiis Jisraëlis ex sermone Bilhhami, [d] quæ suppeditarunt prævaricationẽ contra Jehovam in negotio Pehhoris: unde fuit plaga * illa in cœtu Jehovæ.

[d] Heb. *suppeditando, vel ad suppeditandum.*

17 Nunc itaque occidite omnes mares ex parvulis, omnem quoque mulierem quæ cognovit virum concubitu maris occidite:
18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non cognoverunt concubitum maris, vivos conservate vobis.
19 Vos autem castrametamini extra hæc castra septem dies: *etiam* quisquis occidit *horum* aliquem & quisquis tetigit cæsum, purgate vos die illorum tertio & die septimo, vos *inquam* & captivos vestros:
20 Cum omni vestimento & omni instrumento pelliceo omnique opere *e pilis* caprarum, & omni instrumento ligneo, purgabitis vos.
21 Edixit quoque Elhhazar sacerdos omnibus viris illis militaribus qui iverant in illud prælium, * hoc *est* illud statutum legale quod præcepit Jehova Moschi.
22 Tantummodo aurum & argentum, æs, ferrum, stannum & plumbum:
23 [e] Quicquid fert ignem, transmittite per ignem ut mundum fit, veruntamen * aquâ separationis purgator: quicquid autem non fert ignem, transmittite per aquam.

[e] Heb. *omnem rem quæ venit in ignem sub. ita ut eo minimè consumatur.*

24 Et lavate vestimenta vestra die horum septimo, ut mundi sitis, ac postmodùm venietis in castra.
25 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
26 Recense capita capturæ captivorum tam hominum quàm jumentorum, tu & Elhhazar sacerdos, & primarii paternarũ *familiarum* cœtus:
27 Et divide capturam ipsam inter gestores hujus prælii qui egressi sunt in militiam, & inter totum cœtum.
28 Et ablatam portionem pro Jehova ab istis prçliatoribus qui egressi sunt in hanc militiam, animam unam e quingentenis, ex hominibus, & ex bobus, & ex asinis, & ex gregibus,
29 E media parte ad istos *pertinente* accipientes, dato Elhhazari sacerdoti oblationem Jehovę.
30 At e media parte ad filios Jisraëlis *pertinente*, accipe unum * captum e quinquagenis, ex hominibus, ex bobus, ex asinis, & ex gregibus, ex quibuscunq; jumẽtis, & * dato Levitis observantibus observationem tabernaculi Jehovæ.
31 Quod fecit Mosche & Elhhazar sacerdos, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
32 Fuit autem captura illa, * residuum prædæ quam prædati erant populus ille militaris, pecudum sexcenta septuaginta quinq; millia,
33 Item boum septuaginta duo millia,
34 Item asinorum unum & sexaginta millia,
35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non cognoverant concubitum maris, universæ animæ trigesies bis mille.
36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum qui prodierant in hanc militiam, numerus pecudũ, ter centies tricies septies mille quingentæ,
37 Fuitq; portio pro Jehova ex pecudibus, sexcentæ septuaginta quinque:
38 Item boum trigesies sexies mille, portio eorum pro Jehova septuaginta duo:
39 Item asinorum tricies mille quingentorum, portio eorum pro Jehova sexaginta unus:
40 Item animarum humanarum sexdecies mille, portio earũ pro Jehova triginta duę animæ.
41 Quam dedit Mosche portionem oblationis Jehovæ, Elhhazari sacerdoti: sicut præceperat Jehova Moschi.
42 De dimidio autem ad filios Jisraëlis *pertinente*, quod partitus Mosche *receperat* ab hominibus illis qui militaverant.
43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens* ex pecudibus, tercenties tricies septies mille quingentæ,
44 Et ex bobus tricies sexies mille.
45 Et ex asinis tricies mille quingenti,
46 Et ex animis humanis sexdecies mille)
47 Sumens, inquam, Mosche de dimidio ad filios Jisraëlis *pertinente* unum captum ex quinquagenis quibusq;, ex hominibus & ex jumentis, dedit ea Levitis observantibus observationem tabernaculi Jehovæ, sicut præceperat Jehova Moschi.
48 Tum accedentes ad Moschen ii qui præfecti *erant* millibus illius militiæ, principes millenorum & principes centenorum,
49 Dixerunt ad Moschen, servi tui recensuerũt capita virorum hujus prælii qui fuerunt * in manu nostra: & non deest ex nobis quisquam.
50 Quapropter offerimus oblationem Jehovę quisque quod nactus est, instrumentum aureum, periscelidem, aut armillam, annulum, inaurem, aut cingulum pendulum, * expiationem faciendo pro animis nostris coram Jehova.
51 Accepit ergo Mosche & Elhhazar sacerdos aurum ab illis, [f] totum in instrumentis affabre factis,

[f] Heb. *totum instrumentũ operu, id est, operosum.*

52 (Erat autem totum illud aurum oblationis quod obtulerunt Jehovæ, sedecies mille septingentorum quinquaginta siclorum) a principibus millenorum & a principibus centenorum.
53 Quod ad viros militares, * prędam habuerunt quisque sibi.
54 Cumq; accepisset Mosche & Elhhazar sacerdos aurum illud a principibus millenorum & centenorum, intulerunt illud in tentorium conventus, monimentum pro filiis Jisraëlis coram Jehova.

ANNOTATIO.

2 Ultionem] *ejus rei, de qua suprà 25.18. & infrà ver. 16.* 6 Vasis sacris] *arca fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.* Tubisque] *de quibus suprà 10.* 8 Reges] *beneficiarios sive vassallos (ut vocant) Sichonis, ut apparet Jehoschu. 13. 21. quamvis cæso Sichone mero imperio ut reges αὐτοκράτορες usi sint.* Bilhhamum] *in itinere, dum rediret in Mesopotamiam.* 16 Illa] *de qua suprà 25.9.* 21 Hoc est] *quod*

quod habetur suprà ver.17.& sequent.sic enim jussit Deus suprà 25.17. 23 Aqua separationis] *de qua suprà* 19. 30 Captum e[x] *id est, quinquagesimum quemque, ut quingentesimum quodque suprà* 28. Dato] *sic eadem proportio servatur quæ in decimarum distributione, nimirum ut decimum ejus quod Levitarum est ad Sacerdotes perveniat.* 32 Residuum] *nam pars ad alimentum exercitus consumpta est in itinere, & in septiduana statione extra castra, suprà ver.*19. 49 In manu nostra] *sive potestate, id est, qui nobis commissi fuerunt.* 50 Expiationem faciendo] *nam ex Moschis irati verbis suprà ver.* 14. *intelligebant se peccasse: ideóq; duo oblationum genera offerunt, expiatorium & eucharisticum.* 53 Prædam habuerunt] *q.d. etsi liberaliter admodum obtulerunt Deo, tamen tantum tanta fuit præda ut quisque sibi multum reservaverit.*

CAPUT XXXII.

Rëubenitæ & Gaditæ regionis cis Jordanem commoditate adducti, eam sibi in possessionem dari petunt: qui primùm graviter a Mosche objurgati, deinde communes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem polliciti postulatum obtinent. Dimidiatæ verò tribui Menaschis, pars Gilhhadis quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 ERAT autē filiis Rëubenis & filiis Gadis pecus multū, numerosum admodū: ecce autem videbant terrā Jahhzeris & terrā Gilhhadis, locum illum esse locum pecuariæ.
2 Quapropter accesserunt filii Gadis & filii Rëubenis, & allocuti sunt Moschē Elhhazarēque sacerdotē ac principes cœtus, dicendo:
3 [a]Hhatarothæ, & Dibon, & Jahhzer, & [a] Nimra, & Cheschbon, & Elhhale, cum [b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone,
4 Horum regio quam percussit Jehova coram cœtu Jisraëlis, regio pecuariæ est: & servis tuis *sunt* pecora.
5 Dixerunt ergo, si invenimus gratiam in oculis tuis, detur regio ista servis tuis in possessionem: ne nos ducas trans Jardenem.
6 Sed dixit Mosche filiis Gadis & filiis Rëubenis, [*]an fratres vestri procederent in bellum, & vos consisteretis hic?
7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Jisraëlis, ne transeant in terrā illam quam dat eis Jehova?
8 Sic fecerunt patres vestri, cùm misissem eos Kadescho Barnehhæ ad consyderandum illam terram:
9 Nam cùm ascendissent ad vallem Eschcolis consyderantes illam terram, ruperunt animum filiorum Jisraëlis, ne venirent in eam terram quam dabat eis Jehova.
10 Idcircò accensus irā Jehova die illo, juravit dicendo,
11 *Ne vivam*, si viderint homines isti qui ascenderunt ex Ægypto a nato viginti annos & deinceps, terram illam quam juramento promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, eò quòd [e] non sunt plenè secuti me:
12 Præter Calebum filium Jephunnę [*]Kenizzæum, & Jehoschuhham filium Nunis, quia plenè secuti sunt Jehovam.
13 Et accensus irā Jehova in Jisraëlem, agitavit eos per hoc desertum [*] quadraginta annos, donec consumeretur tota illa ætas quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.
14 Ecce autē surrexistis loco patrum vestrorū turba, homines [f] peccatis dediti, ut addatis adhuc ad æstum iræ Jehovæ contra Jisraëlem.
15 Si [g] vos avertetis ab obsequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deserto: sic perdetis totum populum hunc.
16 Accedentes autem rursus ad eum dixerunt, septa gregum struemus hìc pro pecore nostro: & civitates pro parvulis nostris *erunt*.
17 [*]Nos autem expediti erimus, celeres *ad procedendum* ante filios Jisraëlis, usquedum introduxerimus eos in locum suum: interea maneant parvuli nostri in civitatibus istis munitis, [h] metu habitatorum istius terræ.
18 Nō redibimus in domos nostras, donec [i] adierint filii Jisraëlis quisq; possessionem suam.
19 Quin non erimus possessores cum illis [k] trans vadū Jardenis, eo quòd obvenerit possessio nostra nobis cis vadum Jardenis Orientem versus.
20 Tum dixit ad eos Mosche, si feceritis rem hanc, si expediti eritis ante Jehovā ad bellum:
21 Si transibit quisque expeditus e vobis Jardenem istum coram Jehova, donec expulerit inimicos suos a facie sua,
22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova, posteà demū revertemini eritisq; insontes apud Jehovam & apud Jisraëlem: sic cedet terra hæc vobis in possessionem coram Jehova.
23 Quòd si non sic facietis, ecce peccaveritis Jehovæ: ac scitote [*]peccatum vestrum obventurum vobis.
24 Ædificate vobis civitates pro parvulis vestris & septa pro gregibus vestris: sed quòd prodiit ex ore vestro facitote.
25 Tum allocuta est *tribus* filiorū Gadis & filiorū Rëubenis Moschen, dicendo, servi tui facient, quemadmodū dominus meus præcipit.
26 Parvuli nostri, uxores nostræ, pecus nostrum, & omnia jumenta nostra ibi erunt in civitatibus Gilhhadis:
27 Servi autem tui transibunt quisque expeditus ad militiam coram Jehova in bellum, quemadmodum dominus meus loquitur.
28 Quapropter præcipiens Mosche de eis Elhhazari sacerdoti & Jehoschuhhæ filio Nunis, primariis etiam paternarum familiarum in filiis Jisraëlis,
29 Edixit Mosche illis, si transierint filii Gadis & filii Rëubenis vobiscum Jardenem, quisque expeditus ad bellum coram Jehova, & domita fuerit terra illa coram vobis: tum date illis hanc terram Gilhhadis in possessionem:
30 Sin autem non transierint expediti vobiscum, tunc possessores fiant inter vos in terra Cenahhani.
31 Responderuntq; filii Gadis & filii Rëubenis dicendo, quod edixt Jehova servis tuis, sic faciemus:
32 Nos transibimus expediti coram Jehova in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus possessionis nostræ cis Jardenem.
33 Dedit itaq; eis Mosche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac [*]dimidiatæ tribui Menaschis filii Josephi, regnum Sichonis Regis Emoræorum & reg-

[a] *quæ etiam Beth nimra, infrà, ver.*36.
[b] *quæ etiam Schibma, infrà ver.*38.
[c] *Contractum pro Bahhal mehhone, infrà ver.*38.
[d] Heb. *cor, ut ver.*9.
[e] Heb. *non impleverunt ire post me, ut suprà* 14. 24. *sic deinceps.*
[f] Heb. *peccatores.*
[g] Heb. *revertemini ab eundo post eum.*
[h] Heb. *a facie.*
[i] Heb. *constituerint se possessores filii Jisraëlis quisq. possessionis suæ.*
[k] Heb. *a vado Jardenis & ultrà.*

& regnum Hhogi Regis Baschanis : regionem ipsam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terræ circumquaque.
34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,
35 Item Hhatrothas Schophanis, & Jahhzerem, & Jogbeham,
36 Et Beth-nimram, & Beth-haranem, civitates munitas cum septis gregum.
37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheschbonem & Elhhalen, & Kirjathajima,
38 Itē Nebuntem & Bahhal-mehhonem [l] mutatis nominibus, atque Sibmam: quibus indiderunt nomina, nomina * hæc civitatum quas ædificarunt.
39 Profecti autem filii Maciris filii Menaschis in * Gilhadem cùm cepissent illum, [m] expulissentq; Emoræos qui habitabant in eo:
40 Dedit Mosche Gilhhadem Maciri filio Menaschis, qui inhabitavit eum.
41 Jair enim filius Menaschis profectus ceperat villas ipsorum *Gilhhaditarum*, quas vocavit villas Jairis:
42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus, quam vocavit Nobachum de nomine suo.

[l] Heb. *mutatas nomine.*

[m] Heb. *expulisset, sub. Maciru genus.*

ANNOTATIO.

3 Hhatarothæ] *binæ erant eodem nomine infrà* 34. *&* 35. *6* An fratres] *hac reprehensione non recusat Mosche Jisraëlitis terram attribuere, cujus mandatum se accepisse narrat Deut.* 2.23. *sed petentes increpat ignaviæ, & sui erga fratres officii contemptum exprobrat: idque eo vehementius, quòd distractis copiis fore videbat ut Jisraëlitarum animi frangerentur.* 12 Kenizzæum] *nepotem Kenazi e tribu Jehudæ*, 1. *Chron.* 4.13. 13 Quadraginta] *annumeratis duobus annis ab exitu ex Ægypto ad missionem exploratorum: synecdoche.* 17 Nos autē] *id est, is numerus ex nobis quem judicabitis fratribus juvandis sufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardenem cum fratribus trajecisse apparet ex Jehoschu.* 4.17. *synecdoche.* 23 Peccatum vestrum] *pœnam peccati: metonymia.* 33 Dimidiatæ tribui] *causam cur hanc tribum illis conjungit vide infrà ver.* 39. *& sequent.* 38 Hæc] *quæ jam obtinent ex quo ab illis ædificatæ sunt.* 39 Gilhhadem] *partem Gilhhadis quę Rëubenitis & Gadetis minimè cesserat: synecdoche: vide Deut.* 3.12.

CAPUT XXXIII.

Jisraëlitarum ab Ægypto ad Cenahhanæā usq; profectiones omnes & stationes recensentur : eisq; mandatur ut Cenahhanæos ejiciant, idola eorum perdant, terram sorte inter se dividant, subjuncta gravi comminatione, si quos ex Cenahhanæis idololatris in ea tollerent.

1 HÆ *sunt* profectiones filiorum Jisraëlis, cùm egressi sunt e terra Ægypti per exercitus suos, [a] ministerio Moschis & Aharonis.
2 (Scripsit autem Mosche progressus eorum in profectiones eorum ex [b] præstituto Jehovæ) hæ inquam sunt profectiones eorum in progressibus eorum.
3 Primùm proficiscentes Rahhmeseso, mense primo, decimo quinto die mensis ipsius primi, postridie ipso Paschatis egressi sunt Jisraëlitæ manu sublata ante oculos omnium Ægyptiorum:
4 Ægyptiis sepelientibus omnes primogenitos, quos percusserat Jehova in eis : cùm in deos etiam illorū exercuisset Jehova judicia.
5 Profecti autem filii Jisraëlis Rahhmeseso, castra posuerunt Succothis.
6 Deinde profecti Succothis, castrametati sunt Ethami quod *est* in extremitate deserti.
7 Deinde profecti Ethamo reversi sunt ad fauces Chirotharum quę *sunt* ante Bahhal-tzephonem, & castrametati sunt ante Migdolum:
8 Deinde profecti ex-adverso Chirotharum transiverunt per medium ipsius maris in desertum : pergentesq; itinere tridui per desertum Ethami, castrametati sunt Maræ.
9 Deinde profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & septuaginta palmæ) & castrametati sunt ibi.
10 Deinde profecti Elimis, castrametati sunt ad mare algosum.
11 Deinde profecti a mari algoso, castrametati sunt in deserto Sinis.
12 Deinde profecti a deserto Sinis, castrametati sunt Dophkæ.
13 Deinde profecti Dophka, castrametati sunt Aluschi.
14 Deinde profecti Aluscho, castrametati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet.
15 Deinde profecti Rephidimis, castrametati sunt in deserto Sinai.
16 Deinde profecti a deserto Sinai, castrametati sunt Kibrothis-taavæ.
17 Deinde profecti Kibrothis-taavæ, castrametati sunt Chatzerothis.
18 Deinde profecti Chatzerothis, castrametati sunt Rithmæ.
19 Deinde profecti Rithma, castrametati sunt Rimmone-peretzi.
20 Deinde profecti Rimmone-peretzi, castrametati sunt Libnæ.
21 Deinde profecti Libna, castrametati sunt Rissæ.
22 Deinde profecti Rissa, castrametati sunt ad Kehelam.
23 Deinde profecti a Kehela, castrametati sunt ad montem Schepheris.
24 Deinde profecti a monte Schepheris, castrametati sunt Charadæ.
25 Deinde profecti Charada , castrametati sunt Makehelothis.
26 Deinde profecti Makehelothis, castrametati sunt Tachathi.
27 Deinde profecti Tachatho , castrametati sunt Terachi.
28 Deinde profecti Teracho, castrametati sunt Mithkæ.
29 Deinde profecti Mithka, castrametati sunt Chaschmonę.
30 Deinde profecti Chaschmona, castrametati sunt Moserothis.
31 Deinde profecti Moserothis, castrametati sunt apud filios Jahhakanis.
32 Deinde profecti a filiis Jahhakanis, castrametati sunt Chore-gidgadis.
33 Deinde profecti Chore-gidgadis, castrametati

[a] Heb. *manu.*
[b] Heb. *ore, ut infrà ver.* 38.
Exod. 12.37.
Exod. 12.12.
Exod. 13.2.
Exod. 14.2.
Exod. 15.22. *&* 23.
Exod. 16.1.
Exod. 16.2.
Exod. 17.1.
Exod. 19.1.
suprà 11.34.
suprà 11.35.

metati sunt ad Jotbatham.

34 Deinde profecti a Jotbatha, castrametati sunt Hhabronæ.

35 Deinde profecti Hhabrona, castrametati sunt Hhetzione-geberi.

suprà.20.1. 36 Deinde profecti Hhetzione-geberi, castrametati sunt in deserto Tzinis, quod *est* Kadesch.

suprà.20.22 37 Deinde profecti Kadescho, castrametati sunt ad Horem montem juxta fines terræ Edomæorum.

38 (Ascéditq; Aharon sacerdos Horem montē ex præstituto Jehovæ, & mortuus est ibi, anno quadragesimo ab exitu Jisraëlitarum e terra Ægypti, mense quinto, primo die illius mensis.

39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres annos, cùm moreretur in Hore monte)

suprà.21.1. 40 Quod audivit Cenahhanæus Rex Hharadi, qui inhabitabat Australē partem in regione Cenahhani, cùm adventarent filii Jisraëlis.

41 Deinde profecti ab Hore monte, castrametati sunt *Tzalmonæ.

42 Deinde profecti Tzalmona, castrametati sunt Punone.

suprà.21.10. 43 Deinde profecti Punone, castrametati sunt Obothis.

ibidem.11. 44 Deinde profecti Obothis, castrametati sūt ad cumulos Hhabarimorum *montium* ad terminum Moabitarum.

45 Deinde profecti e cumulis, castrametati sunt Dibone-Gadis.

46 Deinde profecti Dibone-Gadis, castrametati sunt Hhalmone ad Diblathajima.

47 Deinde profecti Hhalmone ad Diblathajima, castrametati sunt ad montes Hhabarimorum ante Nebuntem.

suprà.22.1. 48 Deinde profecti a montibus Hhabarimorum, castrametati sunt in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardanis Jerichuntini:

49 Et castra habuerunt secundum Jardenem a Beth-jeschimothis usque *Abel-schittimos, in campestribus Moabitarum.

50 Allocutus autem est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini dicendo:

51 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vos *mox* transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:

52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus terræ a facie vestra, & perdite omnes effigies eorum, & omnes imagines [c] fusas eorum perdite, omniaque excelsa eorum destruite.

53 Cumq; expulsis *eis* [d] *e* terra illa habitabitis in ea (nam vobis trado terram illam ut hæreditariò possideatis eam)

54 Tunc adite possessionem illius terræ sorte per familias vestras, ei qui multus est multiplicatote possessionem ejus, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem ejus, in quēcunque locum exierit cuiq; sors sua, is illius esto: per tribus paternas vestras possessiones aditote.

55 Quòd si non expuleritis habitatores istius terræ a facie vestra, utiq; erit quicquid reliquū feceritis ex eis in spinas in oculis vestris & in aculeos in lateribus vestris: & hostiliter agent vobiscum in illa terra in qua habitaturi estis.

56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.

[c] Heb. *fusurarum.*
[d] *Eclipsis præpositionis, ut Gen.4.1.& 16.3.*

ANNOTATIO.

41 Tzalmonæ] *qui locus fortasse denominatus est ab imagine serpentis ibi erecti jussu Dei, suprà 21.6.& sequentib.* 49 Abel Schittimos] *Schittimos locum esse, ubi Jisraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet suprà 25.1. Abelis autem nomen quod luctum significat, videtur sumpsisse a luctu quem extorsit populo gravis plaga Dei, ibidem ver.6.*

CAPUT XXXIIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in possessionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam distribuendam singulos e singulis tribubus summo sacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRAETEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis & edicito eis, quādoquidem vos mox adituri estis terram Cenahhani: hæc *esto* terra quæ accidet vobis in possessionem, terra Cenahhani per terminos suos.

3 Primùm esto vobis plaga Australis a deserto Tzinis [a] secundum *sedes Edomæorum: similiter esto vobis terminus Australis, extremitas *maris salsi ad Orientem.

4 Et divertens vobis terminus hic ab Austro ad ascensum *Hhakrabbimorum pertransito Tzinem, & sunto exitus ejus ab Australi plaga per Kadeschum-barnehhæ: inde procedito *Chatzar-Adarem, & transito Hhatzmonem.

5 Posteà divertito hic terminus Hhatzmone ad *torrentem Ægypti, ubi sunt ejus exitus ad ipsum [b] Occidentem.

6 Terminus verò Occidentalis, ut est vobis ipsum mare magnum ita terminus *esto*: hic esto vobis terminus Occidentalis.

7 Hic verò esto vobis terminus Aquiloanlis: a mari magno definitote vobis *Horē montem.

8 Ab Hore monte definitote quà itur Chamatham, & sunto exitus illius termini Tzedadi.

9 Et procedente eodem termino Ziphronem sunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic esto vobis terminus Aquilonalis.

10 Item definite vobis in terminum Orientalem, a Chatzer-hhenane [c] Schephamum.

11 Et descendens hic terminus Schephamo Riblam versus ab Oriente Hhajini, descendere pergito terminus, donec attingat litus maris *Cinnereth Orientem versus.

12 Et descendente termino ad ipsum Jardenem, sunto exitus ejus ad mare salsum: ista esto vobis terra per terminos suos circumquaque.

13 Quæ præcepit Mosche filiis Jisraëlis, dicendo: hæc *esto* terra, cujus possessionem adibitis per sortem, quemadmodum præcepit Jehova dari novem tribubus & dimidiatæ tribui.

14 Nam acceperant tribus filiorum Reubenitarū per familias paternas suas, & tribus filiorū Gaditarū per familias paternas suas, dimidiataque tribus Menaschis acceperant possessionem suam.

15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acceperant possessionē suam cis vadum Jardenis Jerichuntinum ab anteriore parte orientem versus.

16 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

[a] Heb. *per manus sive spatia, id est, latera: metonymia.*
[b] Heb. *mare: sic deinceps.*
[c] *Schiphmothæ idem locus dicitur 1. Schemu.30.28.*

17 Hæc

17 Hæc *sunt* nomina virorum qui possidendam vobis distribuent istam terram, Elhhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis.

18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu adhibetote ad distribuendam possessionem illius terræ.

[d] Heb. *principem unum, principem unum e tribu.*

19 Hæc autem nomina horum virorum *sunt:* tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ.

20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemuel filius Hhammihudis.

21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Cislonis.

22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki filius Jogli.

23 E filiis Josephi, tribus filiorum Menaschis princeps, Channiel filius Ephodis.

24 Et tribus filiorum Ephrajimi princeps, Kemuel filius Schiphtanis.

25 Et tribus filiorum Zebulunis princeps, Elitzaphan filius Parnaci.

26 Et tribus filiorum Jissascaris princeps, Paltiel filius Hhazzanis.

27 Et tribus filiorum Ascheris princeps, Achihud filius Schelomi.

28 Deniq; tribus filiorum Naphtali Princeps Pedaheel filius Hhammihudis.

29 Hi *sunt* quibus præcepit Jehova, ut possessionem distribuerent filiis Jisraëlis in terra Cenahhani.

ANNOTATIO.

3 Sedes] *id est, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoschu.* 15.1. Maris salsi] *mortui, sive Asphaltitis lacus: vide in Gen.* 14.3. 4 Hhacrabbimorum] *vel scorpionum, si cui placet appellativè accipere.* Chatzar Adarem] *id est, Chetzronem & Adarem conjuncta oppida situ, etsi discreta muro: quapropter seorsim nominantur Jehosch.* 15.3. 5 Torrentem Egy.] *Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Ægypti propterea dicitur, quòd Ægyptum ab Judæa disterminat.* 7 Horem] *id est, Chermonem, ut Jehoschu.* 13.15. *nam huic monti plura sunt nomina, Schirjon & Schenir. Deut.* 3.9. *itemq; Sion Deu.* 4.48. 11 Cinnereth] *qui posteà dictus est lacus Genezareth.*

CAPUT XXXV.

Jisraëlitæ jubentur quadraginta octo civitates suburbanaq; prædia Levitis assignare habitanda: e quibus sex in asyla constituuntur, quo se recipiant homicidæ donec de causa sua cognoscatur, & ubi in tuto maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & reis cædis redemptio omnis præciditur.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo:

2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut dent Levitis de possessione juris sui civitates ad habitandum: suburbanum quoque prædium in singulas civitates circa ipsas datote Levitis:

3 Ut sint illis civitates ad habitandum, suburbana verò prædia illarum sint pro jumentis eorum & pro facultatibus eorum & pro omnibus animalibus eorum.

4 Suburbana autem prædia illarum civitatũ quæ daturi estis Levitis, sunto a muro civitatis cujusque extrinsecus mille cubitorum circumquaque.

5 Ideoq; metimini extra civitatem quamq; ad plagam Orientalem *bis mille cubitos, & ad plagam Australem bis mille cubitos, & ad plagam Occidentalẽ bis mille cubitos, & ad plagã Aquilonalem bis mille cubitos, ita ut quæque civitas sit in medio eorum, hæc esto illis *mensura* prædiorum suburbanorum singularum civitatum.

6 Civitates autem quas dabitis Levitis sunto sex civitates receptus, quas dabitis ut confugiat illuc qui *hominem* occidit: & additote illis quadraginta duas civitates.

7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, sunto quadraginta octo civitates, ipsæ cum prædiis suburbanis suis.

8 Istas autẽ civitates quas dabitis de possessione filiorũ Jisraëlis, de ejus *possessione* qui multus est [a] multas datote, de ejus verò *possessione* qui paucus est datote pauciores: quisq; prout erit possessio sua, dato de suis civitatibus Levitis.

[a] Heb *multiplicatote dare. sic posteà minuite dare.*

9 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo,

10 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vox mox transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:

11 *Idcircò curate vobis ut obviæ sint civitates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut confugiat illuc occisor qui [b] aliquem percussit per errorem.

[b] Heb. *animam, sic deinceps.*

12 Et sunto vobis civitates istæ in receptũ *a vindice *occisi*, ut non moriatur qui occidit tantisper dum *stat coram cœtu in judicium.

13 Civitates autem illæ quas dabitis, sex civitates receptus sunto vobis.

14 Tres harum civitatum datote cis Jardenem, & tres reliquas civitates datote in terra Cenahhani: civitates receptus sunto.

15 Filiis Jisraëlis peregrinoq; & inquilino inter eos sunto sex civitates istæ in receptũ, ut fugiat illuc quisquis percussit aliquẽ per errorem.

16 Sed si instrumento ferreo *percussit eum ita ut mortuus sit, occisor est, [c] omnino morti traditor occisor ille:

[c] Heb. *moriendo morti traditor: & sic deinceps.*

17 Similiter si lapide manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille:

18 Aut *si* ligneo instrumento manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille.

19 Vindex ipse illius sanguinis morti *tradet occisorem illum: cùm incidet in eum, ipse morti tradet eum.

20 Quòd si ex simultate depulerit eum, aut projecerit *aliquid* in eum de-industria ita ut mortuus sit,

21 Aut *per inimicitiam percusserit eum manu sua ita ut mortuus sit, omnino morti traditor percussor ille, occisor est: vindex ipse sanguinis morti tradet occisorem illũ cùm incidet in eũ.

22 Quòd si de-repente sine inimicitia depulit eum, aut projecit in eum ullum instrumentum non de industria,

23 Aut *percussit eum* inconsyderatè ullo lapide quo *quis* mori potest, faciens ut decidat in eum ita ut moriatur, cùm ipse non *sit* inimicus ei, nec quærat malum ejus:

24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipsum percussorem & inter vindicem illius sanguinis, secundum judicia ista.

25 Sic eripientes cœtus occisorē istum e manu vindicis illius sanguinis, remittunto eum cœtus ad civitatem receptus sui quò confugerat: in qua maneto usque ad mortem sacerdotis maximi, quem unxit *Deus* oleo sacro.

26 Quòd si [d] ullo pacto exibit occisor iste termino civitatis receptus sui, quò confugerat,

27 Et inveniet eum vindex ille sanguinis extra terminum civitatis receptus ejus: cùm occiderit vindex ille sanguinis occisorem istum, [e] non est reus sanguinis.

28 Nam in civitate receptus sui manere debet usque ad mortem sacerdotis maximi: post mortem verò sacerdotis maximi revertetur occisor in terram possessionis suæ.

29 Sunto autem hæc vobis in statutum judiciale per generationes vestras, in omnibus habitationibus vestris.

30 *Quicunque percussurus est aliquem, ex sermone testium occidet occisorem: sed testis unus non poterit testari contra aliquē, ut moriatur.

31 At ne accipitote redemptionis pretium pro ullo occisore qui sons sit dignus morte: sed omnino morti traditor.

32 Ne quidem accipitote pretium redemptionis ab eo qui effugit in civitatem receptus sui, ut revertatur ad habitandum in suam terram, donec mortuus fuerit sacerdos ille:

33 Ut non contaminetis terram ipsam in qua eritis, quia sanguis iste contaminaturus esset hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri non posset expiatio a sanguine qui effusus esset in eâ, nisi per sanguinem effundentis eum.

34 Neque polluito terram ipsam in qua residebitis, in cujus medio habitaturus sum: nam ego Jehova habito in medio filiorum Jisraëlis.

[d] Heb. *exeundò exibit.*

[e] Heb. *non est ei sanguis.*

ANNOTATIO.

5 Bis mille cub.] *quidam hunc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ servirent, hi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bis mille cubitos accipiunt ab una extremitate suburbani prædii ad oppositam ei extremitatem: quo pacto media versûs pars redundaret. Nobis videtur hic versus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricis sacris, qui (ut sicli) duplo majores erant communibus. vide 1. Reg. 7. 15.* 8 Qui multus] *Noëma, quo subauditur, ac proinde ampliorem accepit hæreditatem, sic etiam in proximè sequente verbo: quod intelligitur ex 33. 54. suprà.* 11 Idcircò curate] *id est, destinentur civitates opportuno regionis loco, & viæ ad eas undequaque reddãtur expeditæ, ut imperatur Deuter. 19.* 12 A vindice] *nam ex lege Dei permittebatur consanguineo cædem necessarii persequi infrà ver. 21.* Stat coram cœtu] *suo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure, infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuisse ut ii ad civitatem receptus confugerent qui in civitate hominem occiderant, aut in alio loco unde commodiùs poterant se sistere purgandos magistratui suo.* 16 Percussit eum] *sciens & prudens Deut. 19. 5. sic duobus ver. sequent.* 19 Tradet] *id est, licebit ei tradere.* 21 Per inimicitiam] *apertâ hostilitate, non infenso tantùm animo.* 30 Quicunque] *sive judex, sive vindex ille sit.*

Caput XXXVI.

Occasione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia hæres intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hæreditas de tribu in tribum demigret.

1 *Tunc accedentes primores patrum ex familiis filiorū Josephi cum familia filiorum Gilhhadis filii Maciris filii Menaschis, locuti sunt coram Mosche & coram principibus primoribus patrū inter filios Jisraëlis.

2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jehova ut det istam terram in possessionem sorte filiis Jisraëlis: & Dominus meus præceptum habet a Jehova ut det possessionem Tzelophchadi fratris nostri filiabus ejus.

3 Si [a] nubent alicui e [b] tribulibus filiorum Jisraëlis, detrahetur possessio earum de possessione paterna nostra, & adjicietur ad possessionem tribus eorum quibus nupserint: utique de sorte possessionis nostræ detrahetur.

4 Etiam cùm erit *jubilæus filiis Jisraëlis, tamen adjecta manebit possessio earum ad possessionem tribus illorum quibus nupturæ sunt, ita ut de possessione tribus paternæ nostræ detracta maneat possessio earum.

5 Præcepit itaque Mosche filiis Jisraëlis ex [c] præstituto Jehovę, dicendo, rectè tribules filiorum Josephi loquuntur.

6 Hoc est verbum quod præcipit Jehova de filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bonum videbitur in oculis suis nubent: veruntamen in familia tribus paternæ suę nubunto.

7 Nam non avertenda est possessio in filiis Jisraëlis a tribu in tribum: sed filii Jisraëlis adhærento quisq; possessioni tribus paternæ suæ.

8 Quapropter quæcunque filia e tribubus filiorum Jisraëlis hæres est possessionis, alicui e familia tribus paternæ suæ nubito, ut filii Jisraëlis hæreditariò possideant quisque possessionē paternam suam.

9 Neq; avertitor possessio a tribu *una* in tribum alteram: sed quisque possessioni suę adhęrento [d] tribulium filiorum Jisraëlis.

10 Quemadmodum præceperat Jehova Moschi, sic fecerunt filiæ Tzelophchadi:

11 Nupserunt enim Machla, Tirtza, & Chogla, & Milca, & Nohha filiæ Tzelophchadi *filiis patruorum suorum.

12 *Viris* e familiis filiorum Menaschis filii Josephi nupserunt: fuitque possessio earum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ earum.

13 Hæc sunt illa præcepta & judicia quæ præcepit Jehova per Moschen filiis Jisraëlis, in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardenis Jerichuntini.

suprà 26.

suprà 27.

[a] Heb. *erunt in uxores: sic suprà 30. 6. & deinceps.*
[b] Heb. *filiis tribuum filiorum Jisr. sic infrà.*

* Heb. *ore.*

[d] Heb. *tribuum.*

ANNOTATIO.

1 Tunc accendentes] *Trajectio est in Hebræo contextu quam indicat ver. 5. nam reliquæ familiæ filiorū Josephi se adjunxerunt familiæ Gilhhadis, ut ei apud Moschen & principes Jisraëlis patrocinarentur.* 4 Jubilæus] *quo alioquin possessiones distractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit. 25.* 11 Filiis] *posteris: nihil enim contra jus & honestatem præcepit Deus, aut Mosche fieri passus est: & hanc vocem latè accipi est notissimum.*

QUIN-

QUINTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Deuteronomium.

HOC libro Mosche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorsus, populum hortatur ad legis obsequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi mensis anni quadragesimi usq; ad septimum diem mensis duodecimi ejusdem anni ab exitu ex Aegypto.

CAPUT I.

Breviter repetitis actis a statione in Chorebo usque Kadeschum barnehha, historiam de missis exploratoribus, & decretum Dei contra infideles fusiùs quam antè Nume. 14. commemorat & exponit Mosche.

1 ISTA *sunt* verba quæ elocutus est Mosche universo Jisraëli cis Jardenem, in deserto, in campestribus, e-regione *maris* algosi, inter Paranem & inter Tophelé & Labanū & Chatzerothas, ac Di-zahabum:

2 In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, usque Kadeschum barnehhæ, *quod est* iter undecim dierum.

3 Fuit autem quadragesimo anno, undecimo mense, primo *die* mensis, ut alloqueretur Mosche filios Jisraëlis secundū omnia quæ præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.

4 Postquam percussit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheschbone, & Hhogum Regē Baschanis qui habitabat Hhaschterothis, *percussit* Edrehhi:

Num.21.

5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moschi declarare legem istam, dicendo:

6 Jehova Deus noster allocutus erat nos in Chorebo, dicendo, [a] satis habitastis in monte isto.

[a] Heb. *multū fuit vobis habitare, ut infrà. 2.2.*

7 Convertite vos, & proficiscentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia vicina ejus, in campestria, in montana, & in humilia loca, & in Australem plagam, & in portus maris: *in* terrā Cenahhanæi & Libanum, usque ad flumen maximum, flumen Euphratis,

8 Vide, [b] expono vobis terram illam: ingredimini & hæreditariò possidete illam terram, quā juramento promisit Jehova majoribus vestris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo daturum se illis, id est, semini eorum post eos.

[b] Heb. *pono coram vobis, ut infrà. 21.*

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non possem solus ferre [c] onus vestri.

[c] Heb. *vos, ut Num. 11. 14.*

10 Jehova Deus vester auxit vos, adeò ut ecce vos hodie sicut stellæ cœli multitudine.

11 Jehova Deus majorum vestrorum [d] augeat vos suprà quàm estis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.

[d] Heb. *addat vobis ut vos estis mille vicibus.*

12 Quomodo ferrem ego solus, [e] molestias a vobis, onera a vobis, & contentiones vestras?

[e] Heb. *molestiam vestrā, onus vestrum.*

13 [f] Exhibete homines sapientes & prudentes & cognitos per tribus vestras, ut constituam illos in primores vestros.

[f] Heb. *date vobis. Exod. 18.*

14 Qui respondistis mihi, dicentes [g] bonum est eam rem de qua dixisti facere.

[g] Heb. *bona* est *res quam dixisti factu.*

15 Accipiens itaque primores tribuum vestrarum homines sapientes & cognitos, constitui istos primores vobis, præfectos millenis, & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & præfectos denis, & moderatores per tribus vestras:

16 Et præcepi judicibus vestris tempore illo, dicendo, ubi audiveritis causas inter fratres vestros, judicate [h] justè inter virum & inter fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.

[h] Heb. *justitiâ.*

17 Ne [i] suscipite personam in ullo judicio, æquè parvum atque magnum auditote, ne metuitote [k] a quoquam, nam judicium ipsum Dei est: rem autem quæ difficilis *erit* præ vobis, [l] referte ad me ut audiam eam.

[i] Heb. *agnoscite faciem.*

[k] Heb. *a facie cujusquam.*

[l] Heb. *admovete.*

18 Præcepi etiam vobis illo tempore, res illas omnes quas facturi estis.

Num. 10. 11.

19 Deinde cùm profecti Chorebo obiissemus totum illud desertum magnum & formidabile quod vidistis, viâ ad montem Emoræorum, quēadmodum præceperat Jehova Deus noster nobis, & venissemus Kadeschum-barnehhæ usque:

20 Edixi vobis, venistis usque ad montem Emoræorem quem Jehova Deus noster dat nobis:

21 Vide, exponit Jehova Deus tuus istam terram tibi: ascendens hæreditariò possidē, quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeto, neque consternator.

Num. 13.

22 Accedentes verò ad me vos omnes, dixistis, mittamus homines ante nos qui nobis pervestigēt illam terram: & referant nobis aliquid de via per quam ascensuri sumus, & civitatibus in quas perventuri sumus.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis meis, accepi e vobis duodecim homines, hominē unum in quamque tribum.

24 Qui convertentes se & ascendentes montē istum, venerunt usque ad vallem [m] Escholis: ita exploraverunt illam,

[m] *id est, botri.*

25 Et accipientes in manu sua de fructu illius terræ [n] deportarunt ad nos: retuleruntque nobis aliquid, dicentes, bona *est* illa terra quam Jehova Deus noster dat nobis.

[n] Heb. *fecerūt descendere.*

Num. 14.

26 Noluistis tamen ascendere, sed [o] occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ Dei vestri.

[o] Heb. *mutare fecistis os Jehovæ, id est, fecistis ut Deus aliud consiliū vobis proponeret quam quod habetur suprà ver. 8 sic infrà ver. 43.*

27 Mussitastis enim in tentoriis vestris, dicentes, [p] eò quòd Jehova odio prosequitur nos, eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in manum Emoræorum ad perdendum nos.

[p] Heb. *propter odium Jehovæ quo odit nos: Eclypsis conjugati ut Gen. 19. 16.*

28 Quò ascenderemus? fratres nostri [q] dissolverunt animum nostrum dicendo, populus *est* major

[q] Heb. *liquefecerunt cor nostrum.*

 major

major & excelsior nobis, civitates magnæ & munitæ *assurgentes* in cœlum usque: quinetiam filios * Hhanakitarum vidimus illic.
29 Me autem dicente vobis, ne expavescite, neque timete ab illis:
30 Jehova Deus vester qui anteit vos, is pugnaturus est pro vobis, secundum omnia quæ exercuit erga vos contra Ægyptios ante oculos vestros,
31 Et quæ vidisti in deserto, * Jehovam Deum tuum portasse te quemadmodũ portat quis filium suum, in tota via per quam ivistis donec perveniretis ad locum hunc:
32 Non tamen propter hunc sermonem, credidistis Jehovæ Deo vestro,
33 Qui anteit vobis in hac via ad explorandum vobis locum pro castrorum metatione vestra, igne noctu, quo monstret vobis viam per quam ituri estis, & nube interdiu.
34 Quamobrem cùm audisset Jehova vocem sermonũ vestrorũ, effervescens juravit, dicẽdo:
35 *Ne vivam*, si quis ex hominibus istis, *si* generatio prava ista visura est, terram illam optimam, quam juramento promisi me daturum patribus vestris:
36 Præter Calebum filium Jephunnæ, ipse videbit eam, & ei tradam illam terram quam calcavit ac filiis ejus, eò quòd [r] plenè secutus est Jehovam.
37 (* Etiam contra me irâ percitus est Jehova occasione vestri, dicendo, neque tu ingredieris illuc)
38 *Et* Jehoschuhham filium Nunis qui adstat in conspectu tuo, ipse ingredietur illuc: eum confirma, quia ipse possidendam dividet eam Jisraëlitis.
39 Parvuli autem vestri de quibus dixistis, prædæ erunt, & filii vestri qui non cognoscunt hodie bonum aut malum, ipsi ingredientur illuc: nam eis tradam eam & ipsi hæreditariò possidebunt eam.
40 Vos igitur revertimini, & proficiscimini in desertum ipsum, viâ *ad* mare algosum.
41 Tum respondentes dixistis ad me, peccavimus Jehovæ, nos ascendemus & pugnabimus secundum omnia quæ præceperat nobis Jehova Deus noster: & accingentes vos quisque armis bellicis suis, obtulistis vos ad ascendendum montem illum.
42 Quamvis edixisset Jehova mihi, dicito eis, ne ascenditote neque pugnatote, quia non sum in medio vestri, ut non afficiamini plaga coram inimicis vestris,
43 Et edixissem vobis, tamen non auscultastis: sed occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ, cùm [f] arroganter ascenderetis ipsum montem.
44 Egressi enim Emoræi qui inhabitant montem illum, obviam vobis, persecuti sunt vos ut facere solent * apes: & contriverunt vos in Sehhire Chormam usque.
45 Qui licèt reversi fleveritis coram Jehova, non tamen auscultavit Jehova voci vestræ, nec aurem præbuit vobis:
46 * Quamvis consedissetis Kadeschi dies multos, ut *sunt* dies quibus consedistis ibi.
47 Deinde convertimus nos & profecti sumus in ipsum desertum viâ *ad* mare algosum, quemadmodum edixerat Jehova mihi: & circumivimus montem Sehhiris * diebus multis.

[r] Heb. *implevit ire post Jehovam.* *Num.* 20.12

[f] Heb. *arrogaretis vobis ut ascenderetis.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *quæ hactenus recensuimus: Epilogus præcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum priorum versuum cum ver.* 3 *comparatio.* Deserto] *Sinai, ubi Choreb erat, Exod.* 18. & 19. Campestribus] *Moabitarum, Num.* 21. & *sequentibus.* Maris algosi] *quo redire jussi sunt, Num* 14. 25. & *infrà* 40. Paranem] *de Parane & Chatzerothis. Num.* 11. & 12. *Tria reliqua loca alibi non commemorantur, quia stationem in illis non habuerunt Jisraëlitæ.* 2 In itinire] *hysterosin Hhebraicam consultò ad evidentiam declinavimus.* Quod iter] *tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante trigesimum octavum annum absolvere, infrà* 2. 13. 3 Quadragesimo] *ab exitu ex Ægypto.* Undecimo mense] *paulò ante mortem suam: nam cum mortuum esse quasi septimo die mensis duodecimi colligitur ex Deut.* 34. & *Jehoschu,* 1. & 4. 4 Edrehhi] *nam illuc duxisse exercitum contra Jisraëlitas dicitur Num.* 21. 33. & *infrà* 3. 1. 6 Satis habitastis] *nam fermè annum ibi habitasse docet comparatio Exod.* 19. 1. *cum Num.* 10. 11. 7 In Australem] *hic describit terminos promissæ terræ suo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente.* 18 Res illas] *totam legem ad mores, judiciaq; & ceremonias pertinentẽ.* 22 Accedentes] *hoc cum Num.* 13. *conjungendum est: primùm enim populus hoc a Mosche petiit, ut hîc dicitur: deinde Mosche ad Deum petitionem referente, Deus id sibi placere per Moschen declaravit Num.* 13. 2. 28 Hhariakirarum] *vide in Num.* 13. 22. 37 Etiam contra me] *Hanc historiam inserit Mosche duabus de causis: una, ut ostendat eos in causa fuisse cur non tantùm ipsi, sed etiam Mosche terra exclusus est dum ipsorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoschuhham ab ista exclusione nominatim exceptum, (prout cum Calebo exceptus fuerat Num.* 14. 30.) *successorem sibi eadem opera nominaret.* 44 Apes] *ut a quo sunt offensæ, omni ex parte aggredientes.* 46 Quamvis consedissetis] *ut flentes supplicium exclusionis a terra deprecaremini suprà ver.* 45. 47 Diebus multis] *annis triginta octo, ut suprà in ver.* 2.

CAPUT II.

Res gestæ apud Edumæos, Moabitas, & Hhammonitas, bellumq; contra Sichonem exponuntur.

1 TANDEM allocutus est me Jehova, dicendo:
2 [a] Satis circumiistis montem istum: convertite vos * Aquilonem versus.
3 * Item populo præcipe dicendo, vos mox pertransituri estis terminum fratrum vestrorum filiorum Hhesavi inhabitantium Sehhirem: quanquam metuent a vobis, tamen cavete vobis valde.
4 Ne bellum miscete * cum illis, non enim daturus sum vobis de terra eorum, [b] vel vestigium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi Hhesavo montem Sehhiris.
5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem comedatis, & similiter aquam emitote ab eis pecuniâ quam bibatis.

[a] Heb. *multũ fuit vobis circumire, ut suprà* 1. 6.

[b] Heb. *usque ad vestigium.*

6 Nam

6 Nam Jehova Deus tuus [a] benedixit tibi in omni opere manus tuæ, agnovit iter tuum in deserto maximo isto: jam quadraginta annos Jehova Deus tuus tecum *fuit*, non eguisti *ulla* re.
7 Prætergressi itaque fratres nostros filios Hhesavi inhabitantes Sehhirem a via campestrium *quæ sunt* ab Elatha & a Hhetzjone-geberi, convertimus nos ut transiremus via deserti Moabitarum.
8 Tum edixit Jehova mihi, ne hostiliter age cum Moabitis, neq; misceto cum eis bellum: quia non sum daturus tibi de terra ejus hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem *in* hæreditatem.
9 ([c] Emimi antea inhabitabant eam, populus magnus multusque & excelsus ut Hhanakita:
10 Gigantes reputabantur etiam illi sicut Hhanakitæ, sed Moabitæ vocabant eos Emimos.
11 Sehhirem inhabitabant quoque Choræi antea, in quorum hæreditatem filii Hhesavi successerunt cùm perdidissent eos a facie sua, & inhabitant loco eorum: quemadmodum faciunt Jisraëlitæ terræ hæreditatis suæ quam dedit Jehova eis)
12 Nunc surgentes transite vallem Zeredis: quare transivimus vallem Zeredis.
13 Dies autem quibus iter fecimus Kadeschobarnehhæ usque-dum transivimus vallem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum: donec confecta esset tota ætas illa, [d] viri illi militares e medio castrorũ, sicut juraverat Jehova de eis.
14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quassandum eos e medio castrorum, donec conficerentur.
15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares moriendo confecti essent e medio populi,
16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo:
17 Tu transiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,
18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hostiliter agito adversus eos, neq; bellum misceto cum eis: quia non sum daturus tibi de terra Hammonitarum hæreditatem, nam filiis Loti dedi eam in hæreditatem.
19 (Terra gigantum reputatur ipsa quoq;: Gigantes inhabitabant eam antea, quos Hhammonitæ vocabant [e] Zamzummimos,
20 Populus magnus multusq; & excelsus sicut Hhanakitæ: sed perdidit eos Jehova a facie istorum, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *isti* loco eorum:
21 Quemadmodum fecit filiis Hhesavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Choræos, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum usque in hunc diem:
22 [a] Hhavvæos quoq; qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam usque, [e] Caphtoræi qui prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)
23 Surgentes proficiscimini & transite flumen Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheschbonis Emoræum & terram ejus, [f] incipe adire hæreditatem: & misceto cum eo bellum.
24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui & timorem tui [g] populis sub universo cœlo: qui audierint famam tuam, ii trepidabunt & languescent a facie tua.
25 Itaque misi nuncios e deserto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheschbonis, ad dicendum verbis pacis:
26 Transeam per terram tuam, [h] continenter procedam eâdem viâ, non recedam dextrorsum aut sinistrorsum.
27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm transibo pedibus meis)
28 [a] Quemadmodum fecerunt mihi filii Hhesavi inhabitantes Sehhirem, aut [a] *saltem* Moabitæ inhabitantes Hharem, usque-dum transeam Jardenem, [a] in eam terram quam Jehova Deus noster dat nobis.
29 Sed noluit Sichon Rex Cheschbonis sinere ut transiremus, [i] per agrum suum: quia obduravit Jehova Deus tuus spiritum ejus, & [k] obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam, sicut *est* hoc tempore.
30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi [l] exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hæreditariò possideas terram ejus.)
31 Quin egressus est Sichon obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Jahetzam.
32 Quem exponente Jehova Deo nostro nobis, percussimus eum & filios ejus & totum populum ejus:
33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimusque internecioni [m] homines cujusque civitatis, etiam fœminas & parvulos, non reliquum fecimus superstitem:
34 Tantummodò jumenta prædati sumus nobis, & spolia civitatum illarum quas cepimus.
35 A Hharohhere quæ *est* in ripa fluminis Arnonis, & civitate ipsa quæ *est* in flumine usque ad Gilhhade, nulla fuit urbs quæ superior esset nobis: omnia hæc exposuit Jehova Deus noster nobis:
36 Cæterùm ad terram Hhammonitarum non accessisti, totum tractum torrentis Jabboki, & civitates ipsius montis, denique omnia quibus interdixerat Jehova Deus noster.

[c] *id est, formidabiles.*
[d] Heb. *viri belli, id est, apti ad belliũ a nato viginti annos & deinceps, contra quos exclusionis sententia lata est. Num.* 14. 23.
[e] *id est, quàm sceleratissimos: abutebãtur enim robore & potentia sua.*
[f] Heb. *incipe adi: sic infrà ver.* 30.
[g] Heb. *faciei populorum.*
[h] Heb. *eadem via, eadẽ via.*
[i] Heb. *per se ut Num.* 20. 18.
[k] Heb. *roboravit cor.*
[l] Heb. *ponere coram te: sic deinceps.*
[m] Heb *omnẽ civitatem hominum: hypallage, ut infra* 3. 6.

ANNOTATIO.

2 Aquilonem] *relicto Meridiano tractu respectu Cenabhanææ, secundum Moabitarum agrum iter facite.* 3 Item] *ordinem rei gestæ non servat: sed quia de Moabitis & Hammonitis mox locuturus est, quorum regiones erant pertranseundæ, mandatum conjungit de non molestandis Edomæis: quorum regionem hic dicuntur circumivisse, unde jubentur discedere.* 4 Cùm illis] *reliquis per quos transituri estis: nam Hhamalekitas (quamvis Edomæi essent) nominatim ex hac lege exclusit Deus Exo.* 17. 14. & *infra* 25. 17. 6 Benedixit] *Confirmatio in futurum ab experientia gratiæ Dei quadraginta annos in horrendo illo itinere eis consulentis.* Agnovit] *curam habuit tui in toto illo itinere.* 22 Hhavvæos] *priscos Palestinæ incolas: vide Jehoschu* 13. 3. Capthtoræi] *Pelischtæi a Caphtoreis orti, Gen.* 10. 14. 23 Incipe] *vide in Num.* 32. 6. 25 Verbis pacis] *nam pax priùs offerenda erat infrà* 20. 10. *qua repudiata, non solùm coram Deo sed etiam coram hominibus justè bellum susceptum est.* 28 Quemadmodum] *nam Edomæi transi-*

transitum quidem per regionem suam Jisraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num. 20.20. *terminos verò suos attingere eis permiserant, cibumq́; & potum pecunia concesserant: ut ex hoc loco colligitur.* Saltem] *nam a terminis attingendis non repulerunt, sed cibum & potum recusarunt, ut docetur infrà* 23.3. In eam terram] *vide in Exod.* 3.18. 33 Fœminas] *ut præcipitur infrà* 20.16.

Caput III.

Victoria contra Hhogum, distributio acquisitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, institutio Jehoschuhhæ in successorem, deprecatio Moschis ne priùs moriatur quàm sit ingressus terram, & repulsa quam passus est a Deo, exponuntur.

1 INDE nos covertentes ascendebamus viâ ad Baschanem: cumq́; egrederetur Hhog Rex Baschanis obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Edrehhin,

2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum cum toto populo ejus ac terra ejus: sed facito eo, quemadmodum fecisti Sichone Rege Emoræorum qui habitabat Cheschbone.

3 Tradidit itaq; Jehova Deus noster in manum nostram Hhogum quoque regem Baschanis cum toto populo eius, quem percussimus adeò ut non fecerimus ei reliquum superstitem.

4 Et cepimus omnes civitates tempore eodē, nulla *est* vrbs quam non ceperimus ab eis, sexaginta civitates, totum tractum Argobi, regnum Hhogi in Baschane:

5 Omnes istas civitates munitas muro alto, portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodum,

6 Devovimusque internecioni eos, quemadmodum feceramus Sichone Rege Cheschbonis, devovendo internecioni [a] cujusque civitatis homines, fœminas, & parvulos:

7 Omnia verò jumenta & spolia singularum civitatum prædati sumus nobis.

8 Ita cepimus tempore illo terram e manu duorum Regum Emoræorum, quæ *est* cis Jardenem a flumine Arnonis usq; ad montem Chermonis:

9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonem, Emoræi verò illum vocant Schenirem)

10 Omnes civitates planitiei, totumq; Gilhhadem & totum Baschanem, Salcam & Edrehhin usque, civitates regni Hhogi in Baschane.

11 Nam *tantùm Hhog Rex Baschanis se reliquum servarat ex residuo Gigantum, ecce sponda ejus sponda ferrea, nonne est Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *est* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.

12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò consecuti essemus tempore illo: a Hharohhere quæ *est* ad flumen Arnonis & dimidium montis Gilhhadis cum civitatibus ejus, dedi Rëubenitis & Gaditis:

13 Residuum autem Gilhhadis cum toto Baschane, regnum Hhogi dedi dimidiatæ tribui Menaschis: totus tractus Argobi per totum Baschanem, is ipse vocari solebat terra Gigantum.

14 Jair filius Menaschis ceperat totum tractum Argobi usq; ad terminum Geschuritarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit eas *nempe* Baschanem de nomine suo villas Jairis, usque in diem hunc.

15 Maciri autem dedi *reliquum* illud Gilhhadis.

16 Sed Rëubinitis & Gaditis dedi a Gilhhade usque ad fluvium Arnonis, inter amnem *agrum* cum termino, Jabbokum torrentem usque, qui terminus *est* Hammonitarum:

17 Præterea campestria hæc & Jardenem cum termino, a Cinnereth usq; ad mare campestriū mare salsum, sub *decursibus ipsius collis versus orientem.

18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo, dicendo, Jehova Deus vester dat vobis terram hanc quam hæreditariò possideatis: expediti transite ante fratres vestros filios Jisraëlis, [b] viri militares omnes.

19 (Sed fœminæ vestræ parvuliq; vestri & pecora vestra (novi pecora multa esse vobis) manento in civitatibus vestris quas dedi vobis)

20 Usq; dum quietem largiatur Jehova fratribus vestris ut vobis, & possideant hęreditariò ipsi quoque terram illam quam Jehova Deus vester dat eis trans Jardenem: tunc revertemini quisq; ad hæreditatem suam quam dedi vobis.

21 Jehoschuhhæ autem præcepi tempore illo, dicendo: oculi tui *sunt*, qui vident omnia quæ fecit Jehova Deus vester duobus regibus istis, sic facturus est Jehova omnibus regnis quò tu transiturus es.

22 Ne timete illos: nam Jehova Deus vester, is est qui pugnabit pro vobis.

23 Cumque deprecarer Jehovam tempore illo, dicendo,

24 Domine Jehova, tu cæpisti ostendere servo tuo magnitudinem tuam & manum tuam robustissimam, quâ quis *est* deus fortis in cœlo aut in terra, qui faciat secundum opera tua & secundum virtutes tuas?

25 Transeam quæso ut videam terram istam optimam, quæ *est* trans Jardenem, *montem istū optimum, & Labanum:

26 Ut excanduerat Jehova contra me propter vos, sic non auscultavit mihi, sed edixit Jehova mihi, satis esto tibi [c] ne ultrà deinceps alloquitor me de hac re.

27 Ascende verticem istius collis, & attollens oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Austrum, & Orientem versus prospice oculis tuis: quia non es transiturus Jardenem hunc.

28 Mandatis verò instruens Jehoschuhham confirma eum atque corrobora eum: is enim transiturus est ante populum hūc, & idem possidendam distributurus est eis terram, quam prospexeris.

29 Sic consedimus in hac valle e-regione Beth-pehhoris.

[a] Heb. *omnē civitatem hominum, ut suprà.* 2.35.

Num. 32.20.
[b] Heb. *filii roboris.*

Num. 27.

[c] Heb. *Ne adde alloqui me deinceps.*

ANNOTATIO.

11 Tantùm Hhog] *id est, hic solus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & se suis viribus in possessione regni continuerat: sic amplificatur virtus Dei in tradenda suis contra eum victoria.*
15 Reliquum] *cujus meminit suprà ver.* 13. 17 Cinnereth] *vide Num.* 34.11. Decursibus] *sic vocat*

vocat declivem illius collis partem in quam e diversis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a situ dictam Jehoschu. 13.21. 25 Montem istum opt.] *uberrimos colles, quibus montosa Cenahhanæa referta est.*

CAPUT. IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem subjicit, ut Deum solum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo servent, exempla iræ Dei in transgressores & gratiæ in morigeros recordentur, felicitatem & existimationem suam sciant conjunctam esse Dei obedientiæ, ideoq; in ea pergant ipsi & filios suos instituant: deinde civitates receptus cis Jardenem designat Mosche.

1 NUNC ergo Jisraël, attende ad statuta judiciaq; illa quæ ego doceo vos facere, ut vivatis & ingressi hæreditariò possideatis terram istam quam Jehova Deus majorum vestrorum dat vobis.

2 Ne addite ad verbum illud quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo, ut servetis præcepta Jehovæ Dei vestri quæ ego præcipio vobis.

3 Oculi vestri *sunt*, qui viderunt quæ fecit Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem virum qui [a] secutus est Bahhal-pehhorem perdidit Jehova Deus tuus e medio tui.

Num. 25.

[a] Heb. *ivit post.*

4 Vos autem qui adhæsistis Jehovæ Deo vestro, vivitis omnes hodie.

5 Vide docui vos statuta & judicia, quemadmodum præcepit mihi Jehova Deus meus, ut sic faciatis in medio illius terræ quo mox ingressuri estis ad hæreditariò possidendum eam.

6 Observate ergo & facite, nam hæc *est* sapientia vestra & prudentia vestra ante oculos populorum: qui audientes omnia statuta ista dicent, tantùm gens ista maxima populus sapiens est & prudens.

7 Nam quæ *est* gens maxima? cui *est* Deus propinquus ei, sicut Jehova Deus noster *est* [b] quotiescunque invocamus eum.

[b] Heb. *in omni invocare nos eum.*

8 Rursus quæ *est* genus maxima? cui *sunt* statuta & judicia justa, sicut *est* tota hæc lex quam ego propono vobis hodie.

9 Sed cave tibi, & serva [c] teipsum valde, ne obliviscaris rerum illarum quas viderunt oculi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ullo dierum vitæ tuæ, ut notas eas facias filiis tuis & [e] nepotibus tuis:

[c] Heb. *animã tuam, sic deinceps.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *filiis filiorũ tuorũ, sic ver. 25.*

10 Die *nimirum* quo stetisti coram Jehova Deo tuo in Chorebo, cum edixisset Jehova mihi, congrega mihi istum populum, ut audienda proponam eis verba mea, quibus discant timere me quibuscunque diebus victuri sunt super terram, & filios suos doceant:

11 Quò accedentes stabatis sub illo monte, cùm mons ille arderet igne usque ad [f] summum cœlum, cum tenebris nube & caligine:

[f] Heb. *cor cœli.*

12 Tunc allocutum esse vos Jehovam e medio illius ignis: vocem verborum vos audivisse, at similitudinem nullam vos animadvertisse, præter vocem:

13 Et ipsum indicasse vobis fœdus suum, quo præcipiebat vos [g] observare decem illa verba, & inscripsisse ea duabus tabulis lapideis.

[g] Heb. *facere.*

14 Me autem præcepit Jehova tempore illo docere vos statuta & judicia, ut exerceatis ea in ista terra, quo mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam.

15 Quamobrem cavetote vobis ipsis valde (nam non animadvertistis ullam similitudinem quo die allocutus est Jehova vos in Chorebo e medio illius ignis)

16 Ut non corrumpatis *quicquam*, & faciatis vobis sculptile similitudinem ullius simulachri, formam maris aut fœminæ,

17 Formam ullius animalis quod *sit* in terra, formã ullius avis alatæ quæ volat versus cœlũ,

18 Formam ullius repentis in terra, formam ullius piscis qui *sit* in aqua sub terra:

19 Etiam ut non sublatis oculis tuis versus cœlum, cùm aspexeris Solem aut Lunam aut stellas, ullam rem exercitus cœlestis, tum impellaris & incurvans te eis colas ea, quæ impertitus est Jehova Deus tuus reliquis omnibus populis sub universo cœlo.

20 Vos enim assumpsit Jehova, & eduxit vos e catino ferri ex Ægypto, ut essetis ei in populum hæreditarium, sicut *estis* hodierno die.

21 Quamvis Jehova percitus sit ira contra me propter verba vestra, & juraverit me nõ transiturum Jardenem, nec ingressurum terram illam optimam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem:

22 (Nam moriturus sum in hac terra, non sum transiturus Jardenem) vos tamen estis transituri, & hæreditariò possessuri terram illam optimam.

23 Cavete vobis ne obliviscamini fœderis Jehovæ Dei vestri, quòd pepigit vobiscum, aut faciatis vobis sculptile, similitudinem ullius rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:

24 Nam Jehova Deus tuus ignis consumens est, *Deus* fortis zelotis.

25 Cùm genueris filios & nepotes, & [h] habitatores veteres facti fueritis in ea terra, si corrumpetis *quicquam*, & facietis sculptile similitudinem ullius rei, vel feceris aliquod malum in oculis Jehovæ Dei tui provocando eum:

[h] Heb. *inveterati fueritis.*

26 Contestor contra vos hodie cœlum & terram, [i] fore ut omnino pereatis quam celerrimè e terra illa quò transituri estis Jardenem ad possidendum eam: non prolongabitis dies in ea, sed [k] omnino perdemini:

[i] Heb. *quòd pereundo peribitis.*
[k] Heb. *perdendo perdemini.*

27 Aut disperget Jehova vos in alios populos, & reliqui fietis homines [l] pauci in gentibus, quò Jehova vos abduxerit:

[l] Heb. *numeri, id est, faciles numeratu, ut Gen. 34. 30.*

28 Et servietis illic Deis, operi manuum hominis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq; audiunt, neque comedunt, neque odorantur.

29 Quòd si requiretis inde *quisque* Jehovam Deum tuum, invenies, cùm quæsiveris eum ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

30 Cùm angustia fuerit tibi, & obvenerint tibi omnes res istæ in extremitate dierum, si cõversus usque ad Jehovam Deum tuum auscultaveris voci ejus:

31 Quandoquidem Jehova Deus tuus *est Deus* fortis, misericors, non deserit te, neque perdet te: nam non obliviscetur fœderis majorum tuorum, quod juramento sancivit illis.

32 Nam interroga nunc, a temporibus priscis quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo creavit Deus hominem super terram, ab una extremitate

tate cœli usque ad alteram extremitatem cœli: num facta fuerit: [m] res cujusmodi hæc maxima, aut num audita fuerit similis ei:

33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei loquentis e medio ignis ut tu audisti & vixerit:

34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens assumere sibi gentem aliquam e medio alterius gentis, [n] probationib⁹, signis ac prodigiis, bello; & manu forti & brachio extento, deniq; terroribus maximis: qualia *sunt* omnia quæ fecit pro vobis Jehova Deus vester in Ægypto ante oculos tuos.

35 [o] Tibi exhibita sunt videnda, ut cognoscas Jehovam esse Deum ipsum, nullum amplius *esse* præter eum.

36 E cœlis audiendam proposuit tibi vocem suam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi videndum ignem suum maximum, nam verba ejus audisti e medio ignis.

37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita ut elegerit semen *cujusq;* eorum post eum, ideò eduxit te presentiâ suâ virtute suâ maxima ex Ægypto:

38 Ut expellat gentes majores & robustiores te a conspectu tuo, ut introducat te, ut det tibi terram eorum in possessionem, sicut *est* hodie.

39 Scito ergo hodie & revocato in [p] animum tuum, Jehovam Deum ipsum esse in cœlis supernè, & in terra infernè, nullum amplius *esse*:

40 Et observato [q] cunctis diebus statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, quibus bene sit tibi & filiis tuis post te: ut prolonges dies super terram illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

41 TUNC selegit Mosche tres civitates cis Jardenem, ad ortum Solis:

42 Ut confugerit illuc occisor qui occidisset proximum suum per imprudentiam, cùm ipse non odisset eum [r] antea, & fugiens in unam ex illis civitatibus viveret:

43 Betzerem in ipso deserto in terra [s] plana Reubenitarum, & Ramothas in Gilhhade Gaditarum, atque Golanem in Baschane Menaschitarum.

[m] Heb. *fuit dum sicut hæc maxima.*

[n] Heb. *tentationibus.*

[o] Heb. *tu factus es videre, ut Exo. 25. 40.*

[p] Heb. *cor.*

[q] *Hyperbaton in Hebræo contextu ad eri lentiam restituimus: simile est Gen. 10. 12. & infrà 5. 10. & 12.*

[r] Heb. *ab heri & nudius tertio: vide in Gen. 31. 2.*

[s] Heb. *planitiei.*

ANNOTATIO.

16 Quicquam] *aut majestatem Dei, effingendo eam similitudine cùm nullam habeat, aut fœdus & legem ejus, addendo vel detrahendo de ea, aut deniq; vos ipsos, aliter vivendo quàm ex præscripto ejus.* 19 Impertitus est] *duobus argumentis a cultu cœlestium corporum dehortatur: uno, quod non homines illis, sed illa hominibus data sunt ut eis ministrent: altero, quòd non uni alicui populo, sed omnibus sub universo cœlo data sunt utenda: facit enim Deus ut Sol suus oriatur super bonos & malos.* 20 Ferri] *labro sive vase in quo liquatur ferrum, ut 1. Reg. 8. 51.* 34 Probationibus] *signis quæ legationem Moschis divinam esse confirmarunt Exod. 4.* Belloq;] *conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoso, cujus ratione Mosche Deū virū belli vocat Exo. 15. 3.* Terroribus] *tam Ægyptiorum quàm reliquorum populorum, qui ad famam illius territi nihil contra eos moliri ausi sunt, ut promiserat Deus Exod. 23. 27.* 41 Tunc selegit] *prout præceperat Deus. Num. 35. 14.*

CAPUT V.

Mosche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, sed ad filios propriè pertinere: se a Deo ipsis petentibus doctorem constitutum esse, ipsos verò obedientiam promisisse: ideoq; hortatur ut promissum servent.

1 HÆC autem illa *est* lex, quam proposuit Mosche filiis Jisraëlis:

2 Hæ testificationes illæ, statutaque, & judicia, quæ elocutus est Mosche apud filios Jisraëlis, cum exivissent ex Ægypto:

3 Cis Jardenem in ipsa valle e-regione Bethpehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræorum habitantis Cheschbone, quem percusserat Mosche & filii Jisraëlis cùm exivissent ex Ægypto:

4 Cùm jam hæreditariò possiderent terrā ejus & terrā Hhogi Regis Baschanis amborum Regū Emoræorū, quæ *est* cis Jardenem, ab ortu Solis,

5 A Hharohhere quæ *est* ad ripam fluminis Arnonis, usq; ad montē Sionis qui *est* Chermō:

6 Et omnia ipsa campestria cis Jardenē orientem versus usq; ad mare campestrium, sub ipsis decursibus collis.

7 Nam Mosche advocatis omnibus Jisraëlitis, edixit eis, audi Jisraël statuta & judicia illa quæ ego locuturus sum hodie [a] vobis audientibus: ut discatis illa & [b] observanter faciatis illa.

8 Jehova Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Chorebo.

9 Non cum patribus nostris pepigit Jehova fœdus istud, sed nobiscum, nos ii *sumus qui* hic *sumus* hodie, nos omnes qui vivimus.

10 [c] Faciē ad faciem locutus est Jehova vobiscum in monte illo e medio ignis,

11 (Ego stabam inter Jehovam & inter vos tempore illo, ad referendū vobis sermonem Jehovæ: timebatis enim propter ignem illum, neque ascendistis illum montem) [c] dicendo:

12 EGO *sum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti e domo servorum.

13 ne sit tibi ullus Deorum alienorum ante faciem meam.

14 Ne facies tibi sculptile, ullam imaginem *eorum* quæ *sunt* in cœlis suprà, aut quę *sunt* in terra infrà, aut quę *sunt* in aquis infrà terram:

15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam ego Jehova Deus tuus sum *Deus* fortis zelotes, visitans iniquitatē patrū in filios in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio prosequuntur me:

16 Exercens verò benignitatē in millesimos *a patribus* qui diligunt me, id est, qui observant mandata ejus.

17 Ne assumas nomen Jehovę Dei tui in vanum: nam nō relinquet impunem Jehova eum, qui assumpserit nomen ejus in vanum.

18 Observa diem sabbathi ut sanctifices illū, quemadmodū præcepit tibi Jehova Deus tuus.

19 Sex dieb⁹ operaberis, & facies omne op⁹ tuū:

20 Dies verò septimus sabbathum *est* Jehovæ Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, ut filius tuus, aut filia tua, aut servus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut asinus tuus, aut ullum jumentum tuū, aut peregrinus tuus qui *est* intra portas tuas, ut quiescat servus tu⁹ & ancilla tua sicut tu:

21 Et memineris te servum fuisse in terra Ægypti, Jehovā verò Deū tuū eduxisse te inde manu forti & brachio extento: idcircò pręcipit tibi Jehova Deus tu⁹ [d] ut observes diē ipsū sabbathi.

22 Honora patrem tuū & matrem tuam, quēadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus, ut

[a] Heb *in auribus vestris.*

[b] Heb. *observetus faciendo, & sic deinceps.*

Exod. 19.

[c] *Hyperbaton ut suprà 4. 40.*

Exod. 20.

[d] Heb. *facere id est, celebrare.*

ut prolongent dies tuos, & bene sit tibi super illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.
23 Ne occidas.
24 Neque scorteris.
25 Neque fureris.
26 Neque proferas contra proximum tuum testimonium falsum.
27 Neque concupiscas uxorem proximi tui, neque expetas domum proximi tui, agrum ejus, aut servum ejus, aut ancillam ejus, bovem ejus, aut asinum ejus, denique quicquid *est* proximi tui.
28 Hæc verba edixit Jehova toti congregationi vestræ in ipso monte, e medio ignis nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ulterius perrexit: sed inscripsit illa duabus tabulis lapideis quas dedit mihi.

[e] Heb. *addidit, sub. alloqui totam cōgregationem.*

29 Fuit enim cùm audiissetis vocem illam e medio tenebrarum illarum & montis ardentis igne, ut accedentibus ad me omnibus primoribus tribuum vestrarum & senioribus vestris,
30 Diceretis, en, ostendit nobis Jehova Deus noster gloriam suam & magnitudinem suam, & vocem ejus audivimus e medio ignis: hodierno die vidimus *ista*: si pergeret Deus loqui cū homine, an viveret?
31 Nunc itaque quare moreremur? nam absumeret nos ignis ille maximus: si pergeremus deinceps audire vocē Dei nostri, utiq; moreremur
32 [1] Nam quæ *est* ulla caro, quæ audità voce Dei viventis loquentis e medio ignis sicut nos, possit deinde vivere?
33 Accede tu & audi quæcunque dicturus est Jehova Deus noster: deinde tu eloquitor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus noster tibi, ut postquàm audiverimus faciamus.
34 Itaque audiens Jehova vocem verborum vestrorum cùm alloqueremini me, dixit Jehova mihi, audivi vocem verborum populi hujus quibus allocuti sunt te, [f] quæcunq; locuti sunt, bene sunt locuti.
35 [g] O si esset hic eorum animus illis ad timendum me & observandum omnia præcepta mea omnibus diebus, ut bene esset eis & filiis, eorum in seculum.
36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria vestra.
37 Tu autem hic consiste apud me, & edicam tibi omnia præcepta statutaque & judicia illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea terra quam ego do eis possidendam hæreditariò.
38 Observanter igitur facitote quemadmodum præcepit Jehova Deus vester vobis: ne recedite dextrorsum aut sinistrorsum.
39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus vester vobis itote, ut vivatis, & bene sit vobis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæreditariò possessuri estis.

[f] Heb. *benefecerunt quicquid locuti sunt.*
[g] Heb. *quis det ut sit cor eorum.*
[h] Heb. *revertimini vobis.* *Exod.* 20.19.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Exordium sive propositio sequentium: quamobrem nos sex istos versus ad principium capitis* 5. *retulimus.* 6 Mare campestrium] *mortuum, sive salsum, id est, Asphaltiten lacum: vide suprà* 3.17. 9 Non cum patribus] *iis qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui sunt: nam Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata est. Fuit quidem fœdus substantiâ idem initum cum Abrahamo, renovatum in deserto, & planè in Christo exhibitum: sed formâ pro temporum personarumq; ratione diversum dicitur. vide ad Hebræos.* 8. 10 Facie ad faciem] *id est, admodum familiariter.* 16 Id est] *hæc veluti Moschis verba exegeticè posita sunt: ut etiam adduntur quædam supra ea quæ in Exodo dicitur pronunciasse Deus, infrà ver.* 18.20.21.22. 32 Nam quæ est] *q. d. miraculum est quod jam vivimus: sed idem periculum subire metuimus.*

CAPUT. VI.

Mosche doctoris officium præstans Decalogum antè propositum hîc incipit explicare: duo priora ejus præcepta exponit, & bonum ex eorum observatione eventurum monstrat.

1 HOc autem *est* præceptum, statuta, judiciaq; illa, quæ præcepit Jehova Deus vester ut doceam vos, ut exerceatis *ea* in terra, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam:
2 Ut timeas Jehovam Deum tuum observando omnia statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut prolongent dies tuos.
3 Audi igitur Jisraël, & observanter facito, quo bene erit tibi, & quo augescetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle.
4 Audi Jisraël: Jehova Deus noster, Jehova unus *est*.
5 Itaque diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex [a] totis viribus tuis.
6 Et sunto verba ista quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo:
7 Eaq; [b] acutè ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis cùm sedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm surgis:
8 Etiam alligato ea in signum manui tuæ, & sunto pro frontalibus inter oculos tuos:

[a] Heb. *Toto valde tuo.*
[b] Heb. *exacuito filiis: metaphora a bellatoribus, qui arma acuunt ut facilius in hostes penetrent: sic jubet proponere parentes liberis suis doctrinā Dei quàm accōmodatissimè.*

9 Deniq; inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis.
10 Et esto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promisit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo te daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificasti,
11 Et *in* domos plenas omni bono quas non implevisti, & *ad* cisternas effossas quas non effodisti, *ad* vineas & oleveta quæ non plantasti, & comedens saturatus fueris:
12 Ut caveas tibi ne obliviscaris Jehovę, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.
13 Jehovam Deum tuum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato.
14 [c] Ne sequimini Deos alienos, e diis populorum qui circumstant vos:
15 (Nam *Deus* fortis zelotes Jehova Deus tuus *est* in medio tui) ne accensus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e superficie terræ.
16 Ne tentatote Jehovam Deum vestrum, quemadmodum tentastis Massæ.
17 [d] Diligenter observatote precepta Jehovę Dei vestri, & testimonia ejus statutaq; ejus quæ præ-

[c] Heb. *ne ambulate post.*
Exod. 17.7.
[d] Heb. *observando observate.*

præcepit tibi.

18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene sit tibi, & ingressus hæreditariò possideas illam terram quã juramento promisit Jehova majoribus tuis).

Num. 33. 52

19 Expellendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus est Jehova.

20 Cumq; interrogaverit te filius tuus[e] posthac, dicendo, quid *sibi volunt* testimonia statutaq; & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noster vobis?

[e] Heb. *cras: synecdoche.*

21 Dicito filio tuo, servi eramus Parhhoni in Ægypto: sed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,

22 Cùm edidisset Jehova signa prodigiaque maxima & pessima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos nostros.

23 Eduxit autem nos inde, ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc, quam juramento promiserat majoribus nostris:

24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia statuta ista, timendo Jehovam Deum nostrum, [f] ut bene sit nobis omnibus diebus, ut nos conservet in vita sicut hodie.

25 Et[g] justitia erit nobis, si observanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo nostro, quemadmodum præcepit nobis.

[f] Heb. *in bonum nobis.*

ANNOTATIO.

2 Prolongent] *timor Dei & mandatorum observatio sint tibi causa diuturnæ vitæ.* 7 Cùm sedes &c.] *id est, nunquam intermittas inculcare ea: periphrasis a situ hominis.* 8 Alligato] *vide Exodi.* 13. 9. 25 Justitia] *conditionalis, si observanter fecerimus, &c. vide Rom.* 10. 5.

CAPUT VII.

Dehortatur ab idololatria & a personis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquiescentibus exhortationi suæ, & graves pœnas renitentibus.

1 Cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram, quò tu mox ingressurus es ad possidendum eam, & dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaschæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzæam & Chivvæam & Jebusæam, septem gentes majores & robustiores te.

2 [a] Exposueritq; eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas: [b] omnino internecioni devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus, neque gratiam facito eis,

[a] Heb. *dederit eas ante faciem tuam: sic ver.* 23.
[b] Heb. *devovendo devoveto.*

3 Neque conjungito te affinitate cum eis, filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:

4 (Abduceret enim filium tuum [c] a sequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accensus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)

[c] Heb. *a post me.*

5 Quin potius sic facitote eis, altaria earum diruitote, & statuas earum frangitote, etiam lucos earum succidite, & sculptilia earum comburite igne.

6 Nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: te selegit Jehova Deus tuus, ut sis ei in populũ peculiarem præ omnibus populis qui *sunt* sub universo cœlo.

7 Non[d] eò quòd plures essetis omnibus reliquis populis, amore propendit Jehova in vos ac selegit vos: vos enim eratis paucissimus omnium reliquorum populorum:

8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd servat juramentum illud quod juraverat majoribus vestris, eduxit vos Jehova manu forti, ac redemit te e domo servorum, e manu Parhhonis Regis Ægypti.

[d] Heb. *propter multitudinem vestram præ omnibus populis.*
[e] Heb. *propter dilectionem Jehovæ qua dilexit vos: Eclypsis conjugati.*

9 Agnoscito igitur Jehovam Deum tuum esse Deum ipsum, *Deum* fortissimum, fidelissimum, observantem fœderis sui & benignitatis suæ erga diligentes se & observantes mandata sua in mille ætates,

10 Et rependentem odio habentibus se cuiq; in faciem ejus perdendo eum: non dilaturus est odio habenti se, in faciem ejus rependet ei.

11 Observato igitur mandatum statutaque & judicia illa, quę ego præcipio tibi hodie ut facias ea.

12 Eritq; propterea quòd audiẽtes judicia ista observaveritis ac feceritis ea, ut observet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem, quam juramento promiserat majoribus tuis.

13 Diliget enim te & benedicet tibi atque augebit te, benedicet inquã fructui ventris tui & fructui terræ tuæ, frumento tuo mustoq; tuo & oleo tuo, fœtui boum tuarum & gregibus pecudum tuarum in ea terra quam juramento promiserat majoribus tuis se daturum tibi.

14 Benedictus eris præ omnibus populis: non erit in te [f] ullus ullàve sterilis, etiam in jumentis tuis.

[f] Heb. *infœcundus aut infœcunda.*

15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum: & nullos languores Ægyptiorũ pessimos quos nosti, imponet tibi, sed indet eos omnibus odio habentibus te.

16 Absumito, inquam, omnes illos populos quos Jehova Deus tuus dat tibi, ne parcito oculus tuus illis: neque colito Deos eorum, quia tendicula id esset tibi.

17 Si dicas in [g] animo tuo, majores *sunt* istæ gentes me, quomodo possem expellere eas?

18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare eorum quę fecit Jehova Deus tuus contra Parhhonem & totam Ægyptum,

[g] Heb. *corde.*
[h] Heb. *recordando recordare.*

19 [i] Probationum illarum maximarum quas viderunt oculi tui, & signorum prodigiorumq; manusq; illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus: sic facturus est Jehova Deus tuus omnibus illis populis a quorũ facie times.

[i] Heb. *tentationũ: vide suprà in* 4. 34.

20 Sed etiam tanquam crabronem immittet Jehova Deus tuus in eos, donec pereant qui reliqui fuerint, quiq; absconderint se a facie tua.

21 Ne consternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *est*, *Deus* fortis magnus & formidabilis.

22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus gentes illas a facie tua [k] paulatim, non poteris consumere eas celeriter, ne [l] numero superent te bestiæ agri:

23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,

[k] Heb. *paulisper paulisper.*
[l] Heb. *multiplicentur suprà te.*

24 Et

24 Et tradet reges earum in manum tuam, ut perdas nomen eorum sub cœlis: non consistet quisquam coram te donec perdideris eos.
25 [m]Sculptiles deos earum comburite igne: ne concupiscas argentum vel aurum *quod sit* in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo, nam abominationi est Jehovæ Deo tuo:
26 Ut ne inferens rem abominabilem domũ tuam sis anathema, sicut ea *est*: [n] omnino detestare eam, & prorsus abominare eam, quia anathema est.

m Heb. *sculptilia deorum.*

n Heb. *detestando detestare, & abominando abominare.*

ANNOTATIO.

2 Devoveto eas] *sub. perstantes in idololatria, ut ostendit ver. 4. sic in conservatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplis contra hoc mandatum Jisraëlitæ non venerunt.* 16 Absumito] *Regressio ad mandatum quod intermissum fuerat inde a ver. 6.* 20 Tanquam crabronem] *vide in Exod. 23. 28.*

CAPUT. VIII.

Omnium mandatorum Dei observationem inculcat, inde pendēre vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promissi commoditate.

1 UNUMQUODQUE præceptum quod ego præcipio tibi hodie [a] observanter facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingressi possideatis hæreditariò terram illam quã juramento promisit Jehova majoribus vestris.
2 Et recordare totius istius viæ, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipsum desertum, ut affligeret te tentando te [*] ad cognoscendum id quod *erat* in [b] animo tuo, utrum observares præcepta ejus nécne.
3 Afflixit enim te & fecit ut esurires, sed cibavit te man, quod non cognoveras neq; cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non solo [c] pane vivere hominem, sed omni [*] eo quod prodit ex ore Jehovæ vivere hominem.
4 Vestimentum tuum non veteravit[d] quin tegumento sit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.
5 Agnosce ergo cum animo tuo, ut erudit quis filiũ suum, Jehovam Deum tuũ erudire te.
6 Et observa præcepta Jehovæ Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.
7 QUANDOQUIDEM Jehova Deus tuus mox introducturus est te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum, fontibus & voraginibus prodeuntibus in convalle & in monte quoque.
8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis & ficus & malogranati, terram *feracem* oleæ [f] oleosæ & mellis,
9 Terram in qua non comedes cum penuria panem, neque egebis quoquam in ea, terrã e cujus lapidibus ferrum, & e cujus montibus excides æs:
10 Cùm comederis & saturatus fueris, benedicito quoq; Jehovæ Deo tuo in illa terra optima quam dederit tibi.
11 Caveto tibi ne obliviscaris Jehovæ Dei tui, non observando præcepta ejus judiciaque ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie:
12 Ne, cùm comedens saturatus fueris, & domos bonas extruxeris ac inhabitaveris,
13 Armentaq; tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctũ fuerit tibi, deniq; quicquid *est* tibi auctum fuerit,
14 Efferat se animus tuus, & obliviscaris Jehovę Dei tui, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum:
15 Qui duxit te per desertum illud maximum & formidabile, *abundans* anguibus presteribus & scorpionibus, ac siticulosum ubi non *sunt* aquæ, qui produxit tibi aquã e rupe, *ex* ipso saxo:
16 Qui in eo deserto cibavit te Man, quod non noverant majores tui, ut affligeret te, & ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad extremum:
17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea & robur manus meæ paravit mihi opulentiam hanc.
18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipse *est* qui dat tibi virtutem ad comparandum opulentiam, ut præstet fœdus suum quod juramento sanciverat majoribus tuis, sicut *est* hodie.
19 Erit enim si [h] omnino oblitus Jehovæ Dei tui [i] secutus fueris deos alienos, & colens eos incurvaveris te eis (contestor contra vos diem hunc *istud fore*) ut [k] omnino pereatis:
20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a facie vestra, ita pereatis, propterea quòd non auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

a Heb. *observato te faciendo.*
b Heb. *corde: sic deinceps.*
c *vel cibo: synecdoche.*
d Heb. *ne sit super te: q.d. divinitus factum est ut tamdiu vestimentis tuis commodè utereris.*
e Heb. *fermẽtatus est, id est, intumuit, ut massa fermẽtata solet: vel non pinsuit, id est, pressit terram nudus, ut solet pes pistoris massam subigere.*
f Heb. *olei.*
g Heb. *in extremitate tua, id est tandem.*
h Heb. *obliviscendo oblitus.*
i Heb. *iveris post.*
k Heb. *pereundo pereatis.*

ANNOTATIO.

2 Ad cognoscendum] *id est, ut tu cognoscas: nam Mosche hic verum legis usum explicat de quo Apostolus Galat. 3.* 3 Eo quod prodit] *id est, omni re cui Deus verbo suo alendi nos facultatem indit, quasi imperans ei ut hoc faciat & verbo suo præstans.* 15 E rupe, ex] *ingeminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deserto præstita, Exod. 17. & Num. 20.*

CAPUT. IX.

Mosche Jisraëlitas propriæ justitiæ opinione omnino spolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati accepta ferenda docet: quod confirmat rebellionum superiorum commemoratione.

1 AUDI Jisraël, tu transiturus es die hac Jardenem, ut ingressus hæreditariò possideas [*] gentes majores & robustiores te, civitates magnas & munitas *assurgentes* in cœlum usque.
2 Populum magnum & excelsum, filios Hhanakitarum, quos tu novisti, & *de quibus* tu audivisti, quis consisteret coram filiis Hhanaki?
3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipsum qui transit ante te ignem *esse* consumentem, ipsum perditurũ eos, & ipsum prostraturũ eos ante te, ut expellas eos & perdas eos celeriter

Num. 13. 22. & 33.

riter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

4 Ne loquitor cum [a] animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo, propter justitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò possidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium istarum Jehova expellit eas a facie tua.

5 Nequaquam propter justitiam tuam aut propter [b] rectum animum tuum ingressurus es ad possidendum hæreditariò terram earum: sed propter improbitatem gentium istarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præstet verbum quod juramento promisit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

6 Ut *autem* cognoscas non propter justitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram istam optimam ad hæreditariò possedendum eam, sed populum durum cervice *esse* te:

7 Recordare, ne obliviscitor eorum quib. effecisti ut ira effervesceret Jehova Deus tuus in ipso deserto, inde ab ipso die quo exivisti e terra Ægypti usque-dum venistis in hunc locum [c] perversi fuistis contra Jehovam.

8 *Etiam in Chorebo fecistis ut effervesceret ira Jehôva: nam percitus fuit ira Jehova côtra vos ad perdendum vos:

9 Cùm ascendissem montem ipsum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis quod pepigerat Jehova vobiscum, & consedissem in ipso monte quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedissem, nec aquam bibissem,

10 Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas scriptas digito Dei, quibus inerat secundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiscum in eo monte e medio ignis die congregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipsas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, surge descende celeriter hinc, nã corrupit *se* populus tuus quẽ eduxisti ex Ægypto, recesserunt citò ab ea via quam præstitui ipsis, fecerunt sibi [d] fusile.

13 Præterea allocutus est Jehova me dicendo, consyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice est:

14 Desiste a me, ut perdem eos & deleam nomen eorum sub cœlis, efficiam autem te in gentem robustiorem & majorem ea.

15 Quamobrem convertens me descendi ex ipso monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipsis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cùmque inspicerem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo vestro, facientes vobis vitulum fusilem, recesseratis celeriter ab ea via quã præstituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante occulos vestros.

18 Deinde prorui coram Jehova sicut priùs, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata vestra quibus peccaveritis, faciendo quod malum *videtur* in occulis Jehovæ, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æstuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auscultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus est Jehova valde ad perdendum eum: sed supplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem vestrum, ipsum quem feceratis vitulum accipiens combussi igne, & côtrivi eum molendo optimè donec comminutus esset in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui descendit ex illo monte.

22 Etiam Tabhheræ, & Massæ, & Kibrothistaavæ fecistis ut Jehova effervesceret irâ.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeschobarnehhæ, dicendo, ascendite & hæreditariò possidete terram istam quam traditurus sum vobis: rursus [e] occasionem dedistis mutandi præstitutum Jehovæ Dei vestri, cùm non crederetis ei, neque auscultaretis voci ejus.

24 Perversi fuistis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem proruerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus [f] dixi me proruisse, eò quòd dixerat Jehova se perditurum vos:

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* possessionis tuæ: quem redemisti magnitudine tua, quem eduxisti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare servorum tuorum Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, ne respice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus & ad peccatum ejus:

28 Ut non dicant *incolæ* illius terræ unde eduxisti nos, [g] propterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiserat eis: & [h] quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deserto illo.

29 Attamen sunt populus tuus, & *quidem* possessionis tuæ, quem eduxisti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

Marginalia: [a] Heb. *corde*. — [b] Heb. *recti cordis*. — [c] Heb. *pervertentes, vel mutationis causam afferentes, ut infrà ver. 24. vide suprà in 1.26. Exo. 32.* — *Exod. 20.* — [d] Heb. *fusuram, ut ver. 16.* — *Num. 11.3. Exod. 17.7. Num. 11.34 Num. 13.* — [e] Heb. *fecistis ut mutaretur, ut suprà ver. 7.* — [f] Heb. *prorui, vel feci me proruere: suprà ver. 18.* — [g] Heb. *propter non posse Jehovam. Num. 14. 16.* — [h] Heb. *ex odio ipsius quo oderat illos.*

ANNOTATIO.

1 Gentes] *id est, regionem gentium: metonymia. Nam gentes delendæ erant.* 8 Etiam in Chorebo] *ubi liberationis recentis recordatio, præsentis Dei respectus, & fœdus recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.*

CAPUT X.

Mosche instaurationem fœderis a Deo, novarum tabularum traditione, Levitarum institutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione testatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

Exod. 34.

1 *TEMPORE illo edixerat Jehova mihi, dola tibi duas tabulas lapideas sicut illę priores *erant*, & ascende ad me in montem, facitoq; tibi arcam ligneam:

2 Ut inscribam istis tabulis eadem verba, quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti, deinde ponas eas in arca illa.

3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dolavi duas tabulas lapideas sicut illæ priores fuerant, & ascendi montẽ cum duabus illis tabulis in

in manu mea.

4 Inscripsit ergo tabulis illis secundum scripturam priorem eadē decem verba, quæ edixerat vobis Jehova in monte, e medio ignis, die congregationis: & dedit eas Jehova mihi.

5 Tunc convertens me descendi e monte, & posui tabulas illas in arca quam feceram: quæ fuerunt ibi, quemadmodum præceperat mihi Jehova.

Num.33.30 & sequent.

6 Quod autem filiis Jisraëlis progressis e puteis filiorum Jahhakanis, *& Mosera,* ibi mortuus est Aharon & sepultus ibidem, functusque est sacedotio Elhhazar filius ejus loco ejus,

7 Cùm inde Gudgodam, & Gudgoda per Jotbatham progederentur terram *versus irriguam* fluminibus aquarum:

Num.8.14.

8 *Tempore illo separaverat Jehova tribum Leviticam ad portandum arcam fœderis Jehovæ, ad standum coram Jehova ut ministraret ipsi & ad benedicendum in nomine ipsius, usq; in diem hunc.

Num.18.20, 23.& 24.

9 Idcircò non *est* Levitæ pars aut possessio cum fratribus suis: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodū locutus est Jehova Deus tuus ei.

10 Sic cùm ego stetissem in illo monte sicut diebus prioribus, quadraginta dies & quadraginta noctes, exaudivit me Jehova etiam vice illa, noluit Jehova perdere te:

[a] Heb. *i in profectionem.*

11 Sed edixit Jehova mihi, surge, [a] suscipe profectionem ante populum hunc, ut ingressi possideant hæreditariò terram, quam juramētō promisi majoribus eorum me daturum eis.

12 Nunc itaq; Jisraël, quid Jehova Deus tuus petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum tuum, ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum, & colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo:

13 Observando præcepta Jehovæ & statuta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene sit tibi?

[b] Heb. *in bonum tibi, ut suprà 6.24.*

14 En Jehovę Dei tui *sunt* cœli & *cœli cœlorum, terra & quicquid *est* in ea:

15 *Attamen* tantùm in majores tuos propensus fuit amore Jehova diligēdo eos, unde selegit semen eorum post eos, vos *inquam* præ omnibus populis, sicut *est* hodie.

16 *Circumcidite ergo præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne obdurate amplius.

17 Nam Jehova Deus vester, is *est* *Deus Deorū & dominus dominorū, *Deus* fortissimus, maximus, potentissimus, summeq; formidabilis, qui non [c] accipit personam, neque recipit munus:

[c] Heb. *recipit faciem.*

18 Agit causam pupilli & viduæ, & amat peregrinum dando ei cibum & vestimentum.

19 Itaq; amate peregrinum, quia peregrini fuistis in terra Ægypti.

20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito, & ei adhæreto, ac per nomen ejus jurato.

21 Ipse *est* laus tua, idemq; Deus tuus, qui fecit apud te res maximas & formidabiles istas, quas viderunt oculi tui.

22 Ad septuaginta animas descenderunt patres tui in Ægyptū: nunc autē disposuit te Jehova Deus tu*, ut sis sicut stellę cœli multitudine.

ANNOTATIO.

1 Tempore] *illo cùm meis precibus ira ejus conquievisset.* Arcam ligneam] *temporariam, ubi hæ tabulæ tantisper conservarentur dum arca fœderis fabricata esset, in quâ deinde erant collocandæ, Exod.25.21.* 6 Et Mosera] *hysterosis, ut apparet ex Num.33.31.* Ibi] *in eo progressu de quo ver.7. Relativum est præpositum suo antecedenti: confer cum Num.20.22.& 33.38.* 7 Terram versus irr.] *fines Moabitarum in quibus sunt decursus Arnonis: vide Num.21.14.& 15.* 8 Tempore illo] *de quo suprà ver.1.* 14 Cœli cœlorum] *id est, summi cœli ut 1.Reg.8.27.* 16 Circumcidete] *id est, tollite ex animo vestro quod divinæ voluntati repugnat, nimirum carnem peccato obnoxiam Colos.2.11: Metaphora a corpore ad animum, ut altera sequens de cervice.* 17 Deus Deorum] *id est, supremus omnium, qui munus aliquod divinum gerunt, ut sunt Angeli & homines, & verissimus Deus: vide in Gen 9.25.*

CAPUT. XI.

Mosche primum præceptum inculcans, commendat observationem ejus a beneficiis ante acceptis & præstantia terræ promissæ: ideoq; hæc diligenter memorari & filios doceri jubet: deinde post ingressum in terram monimentum publicum benedictionis & maledictionis quæ mandatis Dei conjunctæ sunt, instītui præcipit.

1 ITAQUE diligito Jehovam Deum tuum, & observato observationem ejus & statuta ejus judiciaque ejus & præcepta ejus omnibus diebus:

2 Et agnoscite hodie non penes filios vestros (qui non noverunt neq; sunt experti) *fuisse* eruditionem Jehovæ Dei vestri, magnitudinē ejus, manum ejus fortem & brachium ejus extentū,

3 Nimirum signa ejus & facta ejus quæ fecit in medio Ægypti, adversus Parhhonem Regem Ægypti & adversus totam terram ejus,

4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis ejus & curribus ejus, quòd fecit ut aquæ maris algosi inundarent super faciem eorū cùm persequerentur vos, ita ut perdiderit eos Jehova usque in diem hunc,

5 Et quæ fecit in deserto, donec perveniretis ad locum hunc,

6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis Eliabi filii Reubenis, cùm aperiens terra os suum absorbuit eos & domos eorum & tentoria eorum, & omnia corpora viventia quę [a] sequebantur eos in medio totius Jisraëlis:

[a] Heb. *quæ erant in pedibus eorum, ut Exod.11.8*

7 *Sed oculos vestros *fuisse*, qui viderunt quodque opus Jehovæ maximum quod fecit.

8 Observatote igitur quodque pręceptum quod ego præcipio tibi hodie, ut roboremini, & ingressi hæreditariò possideatis terram, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendū eam:

9 Et ut prolongetis dies super illam terram, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, id est, semini eorum: terram affluentem lacte & melle.

10 Terra enim quò mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, non est ut terra Ægypti unde exivistis, ut semines semen tuum, deinde irriges [b] *labore* pedis tui sicut hortum olitorium:

[b] Heb. *pede tuo, videlicet deferendo aquam, & rivos ducendo.*

11 Sed terra illa quò mox transituri estis ad hære-

hæreditariò possidendum eam, terra montium & convallium est, ad pluviam cœli imbibit aquam:

12 Est terra quam Jehova Deus tuus curat, jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti sunt* in eam a principio anni usque ad finem [c] ejus.

13 Erit itaque si [d] seriò auscultaveritis præceptis meis quæ ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum vestrum & colendo eum ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,

14 Ut dem pluviam terræ vestræ tẽpore suo, *tempestivam & serotinam, sic colligas frumentum tuum & mustum tuum & oleum tuum:

15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis, ut comedas & satureris.

16 Cavete vobis ne seducatur [e] animus vester, ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:

17 Unde accensus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non sit pluvia, & terra non edat proventum suum: sic periatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus est vobis:

18 Sed reponite hæc verba mea in corde vestro & in animo vestro, & alligate ea in signum manui vestræ, suntoq; pro frontalibus inter oculos vestros:

19 Præterea docete ea filios vestros loquendo de eis, [f] cùm sedes domi tuæ & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm surgis:

20 Etiam inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis:

21 Ut multiplicentur dies vestri & dies filiorum vestrorum super terram illam, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, ut *multi sunt* dies cœli super terram.

22 Nam si [g] diligenter observaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum, diligendo Jehovã Deum vestrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærendo ei:

23 Utique expellet Jehova omnes gentes istas a facie vestra, & hæreditariò possidebitis gentes majores & robustiores vobis.

24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis vestri, vester erit: a deserto ad Libanum usque, ab ipso flumine, flumine Euphratis, usq; ad mare *posterum erit terminus vester.

25 Non consistet quisquam ante faciem vestram: pavorem vestri timoremque vestri indet Jehova Deus vester super faciem totius terræ quam calcabitis, sicut locutus est vobis.

26 Vide ego propono vobis hodie, benedictionem aut maledictionem:

27 Benedictionẽ, si auscultabitis præceptis Jehovę Dei vestri quę ego prępicio vobis hodie:

28 Maledictionem verò, si non auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri, sed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, sequendo Deos alienos quos non nostis.

29 Esto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram istam, quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, ut *edas benedictionem hanc in monte Gerizzimorum, & maledictionem istam in monte Hhebalis.

30 Nónne sunt trans Jardenem procul viâ ad occasum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campestria, e-regione Gilgalis juxta *planitiem Moræ?

31 Nam vos transituri estis Jardenẽ, ut ingredientes hæreditariò possideatis terram quam Jehova Deus vester dat vobis: & hæreditariò possessuri estis eam, ac habitaturi in ea.

32 Itaque [h] observanter facite omnia hæc statuta & judicia, quæ ego propono vobis hodie.

[c] Heb. *anni, antecedens pro relativo.*
[d] Heb. *auscultando auscultaveritis.*
[e] Heb. *cor.*
[f] *vide suprà in* 6.7.
[g] Heb. *observando obser.*
Exod. 23.27.
[h] Heb. *observate faciendo.*

ANNOTATIO.

8 Sed oculos] *id est, singulare in vos beneficium esse, quòd hæc omnia opera vestra ætate vobis spectantibus fruentibusq; edita sunt: similem comparationem cum patribus vide suprà* 5.3. 14 Tempestivam & serot.] *quæ sequitur culturam, & quæ antecedit collectionem proventuum.* 24 Posterum] *id est, Occidentalem: nam ut oriens pars anterior, sic occidens posterior pars dicitur Ijob* 23.8. 29 Edas] *audiente populo pronuncies, ut infrà.* 13.1. *Describitur autem benedictio & maledictio hæc Deut.* 27. & 28. *quæ a Jehoschuhha executioni mandatur Jehoschu.* 8. 30 Planitiem Moræ] *vide Gen.* 13.18.

CAPUT XII.

Idolorum sedes in Cenahhanæa destrui, Deo non quidvis aut ubiq; exemplo gentium, sed tantùm in loco quem ipse elegerit res a Deo institutas & ratione præscripta offerri, etiamq; in domestico carnium esu a sanguine abstineri jubet: postremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, instaurari vetat.

1 Hæc *sunt* illa statuta & judicia, quæ [a] observanter facturi estis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò possideas eam, *omnibus diebus quibus victuri estis super terram.

2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò possessuri estis coluerunt Deos suos, in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quaque arbore virente.

3 Diruite igitur altaria earum, & confringite statuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] sculptiles Deos illarum succidite: sic perdite nomen eorum loco illo.

4 Ne facite sic Jehovæ Deo vestro:

5 Sed in loco quem elegerit Jehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris, ad collocandum nomen suum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:

6 Et adducitote illuc holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimasq; vestras, & oblationem manus vestræ, item votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, & primogenita armenti vestri ac gregis vestri:

7 *Ut comedatis ibi coram Jehova Deo vestro, & lætemini vos & familiæ vestræ, in omni [d] re ad quam jus vobis est admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

8 Non facietis secundum omnia quę nos hîc facimus hodie, quisque * quicquid rectum videtur in oculis ejus:

9 Non enim adhuc ingressi estis ad locum illum quietis & ad possessionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus vester possidendam dat vobis, & quietem dederit vobis ab omnibus

[a] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver.* 32.
[b] Heb. *perdendo perdite.*
[c] Heb. *sculptilia Deorum, hypallage.*
Levit. 17.
[d] Heb. *extensione manus vestræ: sic infrà ver.* 18.

bus inimicis vestris circumquaq; ita ut habitetis securè.

11 Esto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus vester ad collocandum nomen suum ibi, adducatis quæcunq; ego præcipio vobis, holocausta vestra & sacrificia vestra, decimas vestras, & oblationẽ manus vestræ, & [e] selectum quodque votum vestrum quod voveritis Jehovæ:

12 Ut lætemini coram Jehova Deo vestro vos & filii vestri filiæq; vestræ, & servi vestri ancillæq; vestræ, Levita etiam qui intra portas vestras erit, quia non *est* ei pars aut possessio vobiscum.

13 Cave tibi ne offeras holocausta tua in omni loco, [f] qui videbitur tibi:

14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in aliqua tribuum tuarum, ibi offerto holocausta tua & ibi facito quæcunque ego præcipio tibi.

15 Veruntamen [g] omnino prout desyderat animus tuus, mactare poteris & comedere carnem in omnibus portis tuis, secundum benedictionem Jehovæ Dei tui quam largitus fuerit tibi: immundus & mundus comedere poterit ex ea, [*] ut capreæ & ut cervi *carne*.

16 Tantum horum sanguinem ne comedite, super terram effundito illum sicut aquam.

17 Non poteris comedere intra portas tuas decimas frumenti tui aut musti tui aut olei tui, vel primogenita armenti tui aut gregis tui, neque ulla votiva tua quæ voveris aut voluntarias oblationes tuas, denique *ullam* oblationem manus tuæ:

18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito illam in loco quem elegerit Jehova Deus tuus, tu & filius tuus filiaq; tua & servus tuus ancillaq; tua, & Levita qui *est* intra portas tuas: sic lætator coram Jehova Deo tuo in omni re ad quam jus est tibi admovendi manum.

19 Cave tibi ne deseras Levitam ullo dierum tuorum in terra tua.

20 Cùm dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum promisit tibi, si dixeris comedam carnem, eò quòd desyderet animus tuus comedere carnem, omnino prout desyderabit animus tuus, comedes carnem.

21 Si procul aberit abs te locus ille, quem electurus est Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum illic, & mactabis de armento tuo aut de grege tuo quę dederit Jehova tibi, [*] quemadmodum præcepi tibi: tum comedes intra portas tuas omnino prout desyderabit anim[9] tuus.

22 Verum quemadmodum comeditur aliqua caprea aut cervus, sic comedes eam: mundus simul & immundus comedent eam.

23 Tantummodò [h] persta ut non comedas ullum sanguinem, quia sanguis cujusque est ejus anima: ideò ne comedito ullius animam cum ipsius carne.

24 Ne comedito illum, super terram effundito illum sicut aquam.

25 Ne comedito illum, ut bene sit tibi & filiis tuis post te, cùm feceris quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

26 Sed res sacras tuas quæ tuæ *erunt* & votiva tua sumens, venito ad locum quem elegerit Jehova:

27 Et parato holocausta tua, carnem & sanguinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, sacrificiorum verò tuorum *aliorum* sanguis effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & carnem [*] comedito.

28 Observa & ausculta omnibus verbis istis quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te usq; in seculũ, cùm feceris quod bonum & rectum videtur in oculis Jehovæ Dei tui.

29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie tua gentes illas quò mox ingressurus es ad possidendum eas hæreditariò, & hęreditariò possidens eas habitabis in terra earum:

30 Cave tibi ne [i] sequendo eas illaqueeris postquam perditæ fuerint a facie tua, & ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes istæ deos suos, & sic faciam ego quoque.

31 Ne facito sic Jehovæ Deo tuo: nam quicquid abominationi est Jehovæ, quicquid odit fecerunt diis suis, nam etiam filios suos & filias suas comburunt igne *offerentes* diis suis.

32 Unamquamque rem quam ego præcipio vobis, eam observanter facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea.

[e] Heb. *omnẽ electionem votorum vestrorum, id est, vota vestra quæ ex selectissimis in unoquoque genere nuncupanda sunt Deo.*

[f] Heb. *quem videbis.*

[g] Heb. *secundum omne desyderium animi tui: sic infra 20. & 21.*

[h] Heb. *fortis esto.*

[i] Heb. *post eas.*

ANNOTATIO.

1 Omnibus diebus] *Hyperbaton: nam hæc ad prius sententiæ membrum pertinent.* 7 Ut comedatis] *de iis quibus offerentes jure vesci poterant.* 8 Quicquid rectum] *quod ad oblationes attinet: nam etsi oblationum lex una semper fuit ab initio præscripta a Deo, non potuit tamen usque adeò in ambulatoriis Jisraëlitarum castris observari, aut summo jure ab illis exigi: prout ostendit antithesis ver. 11. vide Num. 28.6* 15 Ut capreæ] *quæ animalia ad sacrificia quidem sunt inepta, sed in privatos usus munda: vide infrà ver. 22.* 21 Quemadmodum præcepi] *effundens sanguinem ejus, ut ver. 16.* 27 Comedito] *sacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt sacrificiorum leges.*

CAPUT. XIII.

Deus præcepit, ne ulli autori defectionis a se quamvis conjuncto & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & supplicii genus in eos statuit.

1 Cùm surgens in medio tui [*] Propheta aut somnians somnium, [*] ediderit tibi signum aut prodigium,

2 (Quamvis eveniat signum illud aut prodigium quod prædixerat tibi) dicendo, [a] sequamur deos alienos quos non noveras, & colamus eos:

3 Ne auscultato verbis Prophetæ istius, aut isti somnianti somnium, quia tentat Jehova Deus vester vos, [*] ad cognoscendum an sitis amãtes Dei vestri ex toto corde vestro & ex toto animo vestro.

4 Jehovam Deum vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata ejus observate, ac voci ejus auscultate, eumq; colite, & adhærete ei.

5 Propheta autem iste aut somnians somniũ iste plectitor morte, [*] quia suasit apostasiam cõtra Jehovam Deum vestrum, qui eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit vos e domo servorum, depellendo te a via quam præstituit tibi Jehova Deus tuus ut ambules in ea: sic tollito illud malum e medio tui.

6 Si clã incitet te frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor [b] charissima

[a] Heb. *eamus post deos, ut infrà ver. 4. & 6.*

[b] Heb. *sinus tui.*

ma tibi, aut amicus tuus qui *est* sicut tu ipse, dicendo, eamus & colamus Deos alienos quos non noveras tu aut majores tui,

7 E diis populorum qui sunt circa vos propinquorum tibi aut longinquorum abs te, ab una extremitate terræ usq; ad alteram extremitatem [c] ejus:

[c] Heb. *terræ*.

8 Ne acquiescito illi, neque auscultato illi, neq; parcito oculus tuus illi, neq; clementia utitor, neq; celato illum.

9 Sed [d] omnino occidito illum, * manus tua primum esto contra illum ut morte afficias illum, posteà verò manus totius populi:

[d] Heb. *occidendo occidito*.

10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur, quia quæsivit te depellere a Jehova Deo tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.

11 Ut audiant omnes Jisraëlitæ & timeant, nec pergant *illi* facere secundum rem malam hanc in medio tui.

12 Si audiveris de aliqua civitatum tuarum, quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum illic, dicentes,

13 Egressi homines [e] nequissimi e medio tui * depulerunt habitatores civitatis suæ, dicendo, eamus & colamus deos alienos quos non noveratis:

[e] Heb. *filii Belijahhadis*.

14 Ubi inquisiveris & pervestigaveris ac percunctatus fueris bene, si ecce [f] vera certaque erit res illa, *si* commissa fuerit abominatio hæc in medio tui,

[f] Heb. *veritas*.

15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis illius acie gladii: internecioni devoveto eã, & omnes qui erũt in ea jumẽtaq; ejus acie gladii:

[g] Heb. *percutiendo percutito*.

16 Omnem verò prædam ejus comportato in medium plateæ ejus, & comburito igne civitatem ipsam omnemque prædam ejus prorsus Jehovæ Deo tuo: estóque tumulus [h] perpetuus, ne ædificator deinceps.

[h] Heb. *seculi*.

17 Neque adhærescito manui tuæ quicquam de ullo anathemate: ut convertat se Jehova, ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat tibi misericordiam & misereatur tui atque augeat te, sicut *se facturum* juramento promisit majoribus tuis:

18 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui observando omnia præcepta quæ ego præcipio tibi hodie, faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei tui.

ANNOTATIO.

1 Propheta] *qui alteram ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num.* 12.6 *falsò sibi arrogaverit.* Ediderit] *verbo id est, prænunciaverit, ut explicat ver.* 2. *sic suprà* 11.29. *&* 1. *Reg.* 13.6. 3 Ad cognoscendum] *vide supra in* 8.2. 5 Quia suasit] *prior nota dignoscendi pseudoprophetas, a doctrina: posteriorem per concessionem ostendit supra ver.* 2. *& explicat infrà* 18.21. *&* 22. 9 Manus tua] *qui detuleris eum ex lege quæ habetur infra* 17.7. *quam rationem servarunt Pharisæi in falso judicio contra Stephanum Act.* 7.58. 13 Depulerunt] *a recta via, ut ver.* 5.

CAPUT. XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum de discrimine ciborum, & de tribus decimarum generibus, ordinario in Levitas, anniversario ad sacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemosynam & charitatis officia.

1 * FILII estis Jehovæ Dei vestri: * ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos vestros propter mortuum:

Levit. 19.27 & 21.5.

2 Quia populus sanctus es Jehovæ Deo tuo, & te elegit Jehova ut sis ei in populum peculiarem, præ omnibus populis qui *sunt* in superficie terræ.

3 Ne comedito ullam rem abominandam.

Levit. 11.

4 Hæ *sunt* bestiæ quas comedetis, boves, [a] ex pecudibus oves & capræ:

[a] Heb. *pecudes ovium, & pecudes caprarum*.

5 Cervos & capreas & * damas, & rubicapras & * strepsicerotas & bubalos & camelopardalidas,

6 Et omnem bestiam habentum ungulam scissam & bifidatam fissura in binas ungulas, revocantem ruminis *cibum* inter bestias, ipsam comedetis.

7 Veruntamen hæc ne comeditote ex revocantibus ruminis *cibum* & ex habentibus ungulam scissam bifidatam: camelos & lepores & cuniculos, quia revocant *quidem cibum* ruminis isti, sed ungulam scissam non habent, immunda sunto vobis.

8 Similiter suem, quia ungulam *quidem* scissam habet, sed non *revocat cibum* ruminis, immunda esto vobis: de carne eorum ne comeditote, & cadaver eorum ne tangite.

9 Hæc comedetis ex omnibus quæ *sunt* in aquis: quæcunque habẽt pinnas & squamas comedetis.

10 Quæcunque verò non habent pinnas aut squamas, ne comeditote: immũda sunto vobis.

11 OMNEM avem mundam comedetis.

12 Hæc autem *sunt* ex quibus non comedetis, aquilæ, & ossifragæ, & haliæeti.

13 Et perspicaces nimirum cornices, & milvi secundum speciem suam,

14 Et omnes corvi secundum speciem suam.

15 Et ululæ, & hirundines, & æsalones, & accipitres secundum speciem suam,

16 Et bubones, & noctuæ, & monedulæ,

17 Et plateę, & meropes, & mergi,

18 Et ciconiæ, & ardeæ secũdum speciem suam, & attagenes, & vespertiliones.

19 At omne reptile volucre, immundum esto vobis, ne comeduntor.

20 Omne volucre mundum comedetis.

21 Ne comeditote ullum cadaver (peregrino qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut comedat illud; aut vendes alieno) nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

Exod. 23.19.

22 [b] Fideliter decimato omnem proventum sementis tuæ, qui provenit in agro, [c] quotannis.

[b] Heb. *decimando decimato*.

[c] Heb. *anno anno*.

23 * Et comedes coram Jehova Deo tuo, in loco quem elegerit ad collocandum nomen suum ibi, decimas frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primogenita armenti tui gregisque tui: ut discas timere Jehovam Deum tuum omnibus diebus.

24 Quòd si magnum sit [d] præter facultatem tuam iter ipsum, ut nõ possis ferre illas *decimas*, si distet præter facultatem tuam locus quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi: eò quòd benedixit tibi Jehova Deus tuus:

[d] Heb. *præ te, bu hoc vers.*

25 Tum [e] commutato pecuniâ, & colligatam pecuniam *habens* in manu tua, ito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus:

[e] Heb. *ponito eas in pecuniam.*

26 Expensâque pecunia illa in omnia quæ desyderaverit animus tuus, in boves aut in pecudes, & in vinum aut in alium potum inebriantem, denique in omnia quæ expetierit abs te animus tuus, comedes ibi coram Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia tua.

27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne derelinquito, non enim *est* ei pars aut possessio tecum.

28 *A fine trium annorum depromito omnes decimas proventus tui *provententus* illo anno, & relinquito intra portas tuas:

infrà 26.12.

29 Quem venientes Levitę (quibus non *est* pars aut possessio tecum) & peregrini pupillique & viduæ qui *sunt* intra portas tuas, comedant & saturentur, ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ quod facies.

ANNOTATIO.

1 Filii] *promissionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non est vobis lugendum ut qui spem non habent,* 1. *Thess.* 4.13. Ne incidite] *hoc enim aut desperantium est, aut cum infidelibus communicantium, a quibus vos segregavit Deus.* 5 Damas] *ex R. Jehuda Hhebræorum antiquissimo scriptore & authoritatis summæ.* Strepsicerotas] *sic enim Afri vocant Aldassen, teste Plinio lib.* 11. *natur. hist. cap.* 37. *etsi corruptè legimus Addacem, appellatione ex nomine Hhebræo & articulo eorum depravata.* 23 Et comedes] *nam his secundis decimis prospiciebatur de commeatu iis qui ex lege statis feriis in locum electum a Deo conveniebant.*

CAPUT XV.

Leges feruntur ut anno intermissionis intermittatur exactio nominum nisi ab exteris, etiamq; eo anno instante liberalitas in fratres egentes exerceatur. Jus servitutis Hhebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

1 A Fine septem annorum facito intermissionem.

2 Hoc autē *esto* jus intermissionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu sua, id quod *vendicaturus esset a proximo suo: ne exigito a proximo suo & a fratre suo, quia [b] Jehova indixit intermissionem sibi.

3 Ab alienigena exiges, sed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuum intermittito manum tuam:

4 *Tantùm quia per te non debet esse egenus, cùm [c] omnino benedicturus sit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ut hæreditariò possideas eam:

5 Si tamen [d] diligenter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] observantei faciendo totum prçceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.

6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quēadmodum locutus fuerat tibi: adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neque in te dominaturæ sunt.

7 Si fuerit apud te egens [f] quispiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neque occludito manum tuam adversus fratrem tuum qui egens sit:

8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum satis est indigentiæ ejus, id cujus indiget.

9 Cave tibi ne sit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille septimus, annus remissionis, & *malignus sit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *est* ita ut non des ei: idcircò inclamet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

10 [k] Liberaliter dato ei, neq; malignus esto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei caussa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam:

11 Quia non desinet egens e medio hujus terræ: idcircò ego præcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga *pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua.

[a] Heb. *dominus debiti vendicans manu sua, id est, qui posset rem suam manus injectione recipere.*
[b] Heb. *indixit intermissionem Jehovæ, antecedēs pro relativo.*
[c] Heb. *benedicendo benedicet.*
[d] Heb. *auscultando auscult.*
[e] Heb. *observando facere.*
[f] Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*
[g] Heb. *cor, ut ver.* 9. & 10.
[h] Heb. *aperiendo aperito, ut infrà ver.* 11.
[i] Heb. *mutuando mutuato.*
[k] Heb. *dando dato.*
[l] Heb. *extensione manus tuæ ut suprà* 12.7.

Exo. 21.2.

12 Si vendatur tibi frater tuus Hhebræus aut Hhebræa, is serviet tibi sex annis: anno verò illo septimo dimittito eum liberum abs te.

13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum:

14 [m] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei:

[m] Heb. *imponendo collo imponito ei.*

15 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti, ac redemisse te Jehovam Deum tuum: idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.

16 Sed esto si dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene *est* ei apud te:

17 Ut acceptam subulam indas auri ejus & ipsi januæ, sic erit tibi servus [n] in seculum: & etiam ancillæ tuæ facito similiter.

[n] Heb. *seculi, id est, usque ad annum jubilæi ut Exo.* 21.6.

18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *sic* dimittes eum liberum abs te (nam *duplum *est* mercedis mercenarii quo servivit tibi sex annis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.

19 OMNE primogenitum quod nascetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* sanctificato Jehovæ Deo tuo: ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui.

Exod. 13.

20 Coram Jehova Deo tuo *comedito illud [o] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.

[o] Heb. *anno in annum.*

21 Sin autem erit in eo vitium, si *erit* claudum aut cæcum, ullum *si erit ex* [a] vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.

22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tāquam capream & tanquam cervum.

23 Tantummodò sanguinem ejus ne comedito: super terram effundito eum sicut aquam.

ANNOTATIO.

2 Vendicaturus esset] *nisi lex intermissionis obstaret.* 4 Tantùm] *duæ causæ legis istius, prior charitatis, posterior benedictionis divinæ ex promissione, quæ obedientiæ conditione conjuncta est.* 9 Malignus] *id est, immisericors, qui eum non libenter aspicit ut succurrat ei, sic Matth.* 20.15. 11 Pauperem tuum] *quem tibi Deus offert ut ei succurras.* 18 Duplum est] *id est, ut servus addictus necessaria servitute servivit,*

vivit, quæ multò gravior est quàm mercenaria, ac proinde dupla mercede digna. 20 Comedito illud] *Apostrophe ad sacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num.18.17.* 21 Vitiis malis] *quod sit ex illis vitiis quæ recensentur Levit.22.23.24.& 25.sic infrà 17.1.*

CAPUT XVI.

Repetit mandatum de tribus festis anniversariis, jubet singulis locis constitui, qui jus populo rectè administrent: lucos aut statuas haberi vetat, cùm Dei altare sit satis.

Exod.12.& 13.
[a] *id est, transitum.*

1 OBSERVATO mensem Abib, ut celebres [a] Pascha Jehovæ Deo tuo: quia in mense ipso Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.

2 Tum mactato Pascha, * pecudes & boves Jehovæ Deo tuo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen suum ibi.

3 Ne comedito cum illo fermentum, septem diebus comedito cum illo azyma * panem paupertatis (* cum festinatione enim exivisti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.

Exo.34.25.

4 Neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo septem dies: neque pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris vespere die primo, usque mane.

5 Non poteris mactare Pascha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:

6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen suum *profectus* ibi mactato Pascha vespere, cùm occidit Sol, * stato tempore exitus tui ex Ægypto.

7 Et coquito comeditoq; illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens mane ibis ad tentoria tua.

8 Sex diebus comedito azyma: similiter die septimo, *qui dies est* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.

9 SEPTEM septimanas numerato tibi, ex quo cœperit * falx *immitti* in segetem, incipito numerare septem septimanas.

10 Tum celebrato * festum septem septimanarum Jehovæ Deo tuo, * tributo *&* voluntaria oblatione manus tuæ quam dabis, prout benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & filius tuus & filia tua servúsque tuus & ancilla tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas, peregrinus quoque & pupillus & vidua qui *erunt* in medio tui, in loco quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.

12 Ita recordaberis te servum fuisse in Ægypto, cùm observabis & facies statuta ista.

[b] *Heb. facito tibi.*

13 FESTUM tabernaculorũ [b] celebrato septem diebus, cùm collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.

14 Et lætator celebrando festum, tu & filius tuus & filia tua servusque tuus & ancilla tua, Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; & vidua, qui *erunt* intra portas tuas.

15 Septem diebus festum celebrato Jehovæ Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto proventu tuo & in omni opere manuum tuarum: erisq; tantummodo lætus.

16 Tribus vicibus compareto quotannis omnis mas tuus ante conspectum Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit, in festo azymorum, & in festo septimanarum, & in festo tabernaculorum: sed ne compareto ante conspectum Jehovæ vacuus.

[c] *Heb. secũdum donum manus ipsius, id est, donum Dei manui ipsius collatũ. Exo.23.6.*
[d] *Heb. agnoscito faciem.*
[e] *Heb. justitiam justitiæ.*

17 Quisque [c] prout donatũ est manui suæ, pro benedictione Jehovę Dei tui, qua donavit te.

18 JUDICES & moderatores constituito tibi in singulis portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, per tribus tuas, qui judicent populum judicio justo.

19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito personã: neq; suscipito munus, quia munus excæcat oculos sapientũ, & pervertit verba justorũ.

20 [e] Justissimam justitiam sectare, ut vivas & hæreditario possideas terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

21 Ne conserito tibi lucum ullis arboribus, *ne sunto* unà altare Jehovæ Dei tui, *&* quod feceris tibi.

22 Neque erigito tibi statuam: quæ odit Jehova Deus tuus.

ANNOTATIO.

2. Pecudes & boves] *sacrificia imperata in dies illos, de quibus Num 28.16.* 3 Panem paupertatis] *id est, quali ferè vescuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur massa.* Cum festinatione] *Exo.12.39.* 6 Stato tempore] *decimoquarto die mensis Abib, Exo.13.3.& 4.* 9 Falx immitti] *ad manipulum segetum offerendum de quo Levit.23.10.* 10 Festum septem sept.] *quod etiam primitiarum dicitur, Num.28.26.* Tributo] *de quo infrà 26 primis undecim versibus.*

CAPUT XVII.

Leges de integritate sacrificiorum, de interficiendis idololatris, de consulendis in causa religionis sacerdotibus, in civili judicibus summis, statuta in contravenientes pœna, de Regis eligendi ratione, & de illius electi officio.

Levit.21.& 22 & 24. Num.19.

1 NE mactato Jehovæ Deo tuo bovẽ aut pecudem in qua *sit* vitium, quicquam * *quod sit* res mala: nam abominationi Jehovæ Deo tuo est.

2 * Si inveniatur in medio tui in aliqua e portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ullus ullave qui fecerit quod malum videtur in oculis Jehovæ Dei tui transgrediendo fœdus ejus:

[a] *Heb. vir aut mulier.*

3 Et abiens coluerit Deos alienos & se incurvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli exercitus cœlorum, quod non præcepi,

[b] *Heb. veritas.*

4 Renunciaturq; fuerit tibi atque audiveris: tum inquirito bene, si ecce [b] vera certaq; res illa *erit*, si commissa fuerit abominatio ista in Jisraële:

5 Omnino producito virum illum aut mulierem illã qui commiserint rem pessimã hanc, * ad portas tuas, virũ *inquam* illum aut mulierem illam, ut obruas eos lapidibus ac moriantur.

Num.35.30. & infrà 19.15.
[c] *Heb. ore, bis hoc versu. supra 13.9.*

6 Ex [c] sermone duorum testium aut trium testium morte afficitor is qui moritur: ne afficitor morte ex sermone testis unius.

7 Manus testium primum esto contra eum ut

morte

morte afficiant eum, postea verò manus totius populi: sic tollito illud malum e medio tui.

8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo* inter [d] cædem & cædem, inter litem & litem, aut inter plagam & plagam, e rebus [e] controversis intra portas tuas: tunc surgens ascendito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus,

9 Et adito Sacerdotes Leviticos, [a] vel summum judicem qui erit diebus illis: quos ubi cōsulueris, indicabunt tibi [f] statum illius judicii.

10 Tum facito [g] ex præstituto illius sentētiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a loco illo quem elegerit Jehova: & observa ut facias secundum omnia quæ docuerint te.

11 Ex præstituto legis quam docuerint te, & secundū judicium illud quod dixerint tibi facito: ne recedito ab ea sententia quam indicaverint tibi, dextrorsum aut sinistrorsum.

12 Vir autem ille qui commiserit [h] superbè, ut nō auscultet Sacerdoti [i] constanter ministranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut summo judici, omnino moritor vir ille, & tollito malum illud e Jisraële.

13 Ut omnis populus audiant & timeant, neque superbiant deinceps.

14 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò possideas illam, & habitabis in illa, si dixeris, statuam super me Regem sicut omnes gentes quæ *sunt* circa me:

15 [k] Tantùm statuito super te Regem quem elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrum tuorum statuito super te Regem, non poteris tibi præficere virum extraneum qui non frater tuus sit.

16 Veruntamen ne multiplicato sibi equos, neque facito ut hic populus revertatur in Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redeatis per viam hanc amplius.

17 Neque multiplicato sibi uxores, ut non recedat [m] animus ejus a me: argentum quoque & aurum ne multiplicato sibi admodum.

18 Sed esto cùm insidebit solio regni sui, ut describat sibi exemplum hujus Legis in libro, ex *eo qui erit* in conspectu Sacerdotū Leviticorum:

19 Estoque penes eum, & legito in eo omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jehovam Deum suum, observare omnia verba hujus Legis, & statuta ista faciendo ea.

20 Ne efferatur animus ejus prę fratribus suis, & ne recedat ab hoc præcepto dextrorsum aut sinistrorsum: ut prolonget dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Jisraëlis.

[d] Heb. *sanguinem & sanguinem.*
[e] Heb. *controversiarum.*
[f] Heb. *rem.*
[g] Heb. *secūdum os legis illius, ut ver. 11.*
[h] Heb. *per superbiam.*
[i] Heb. *perstanti ministrando: sic infrà 18.5.*
[k] Heb. *statuendo statuito.*
[l] Heb. *addatis redire.* *Num. 4.9.*
[m] Heb. *cor, ut ver. 20.*

ANNOTATIO.

1 Quod sit res] *vide suprà in 15.21.* 2 Si inveniatur] *supplementum est cap.13. suprà: quo docetur quid faciendum sit eo qui alios quidem non seduxit, sed ipse seductus idololatriam committit.* 5 Ad portas] *conventuum publicorum loca: nam haberi solebant in portis.* 8 Cędem & Cędem] *Cædes politicæ sunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum discrimen ad cognitionem sacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ ecclesiasticæ, cujusmodi sunt quæ aut propter conscientiam magis institutæ sunt, ut zelotypiæ & consimiles, aut civili judicum cognitione pervestigari non possunt.* 9 Vel summum] *conjunctionem disjunctivam esse apparet ex ver.12. ut re ipsa munera esse disparata constat.*

CAPUT XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de sacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falsi prophetæ dignoscendi sunt.

Num.18.

1 NE esto sacerdotibus Leviticis toti tribui Leviticæ pars & possessio cum *reliquo* Jisraële: *ex* igne absumendis Jehovæ & *de* possessione ejus comeduntо.

2 Quamobrem ne esto possessio ipsi [a] inter fratres suos: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodum dixit ei.

3 Hoc autem esto jus sacerdotum a populo, a sacrificantibus aliquod sacrificium sive bovē sive pecudem ut det sacerdoti armum, & ambas maxillas & omasum.

4 Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primitias velleris ovium tuarum dato ei:

5 Quia eum selegit Jehova Deus tuus ex omnibus tribubus tuis, ut [b] constanter ministret in nomine Jehovæ ipse & filii ejus omnibus diebus.

6 Item si adveniat Levita quispiam ab aliqua e portis tuis ex universo Jisraële, ubi habitabat, adveniat [c] omnino prout desyderabit animus ejus ad locum quem elegerit Jehova.

7 Is ministrato in nomine Jehovæ Dei tui, sicut omnes ejus fratres Levitæ qui stant ibi coram Jehova.

8 [d] Partem ex æquo comedent (praeter [e] prætium rerum quas quisque eorum vendiderit) secundum [f] paternas familias.

9 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne discito facere secundum abominationem gentium istarum:

10 Ne invenitor in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem, [g] utens divinationibus, planetarius, aut conjector, aut præstigiator,

11 Item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.

12 Nam abominationi *est* Jehovæ quisquis facit ista: & propter abominationes istas Jehova Deus tuus expellit istas *gentes* a facie tua.

13 Integer esto cum Jehova Deo tuo.

14 Nam gentes istæ quarum tu hæres futurus es, planetariis & divinis auscultant: de te autem non sic permittit tibi Jehova Deus tuus.

15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, sicut ego *sum*, suscitabit tibi Jehova Deus tuus, ei auscultate:

16 Secundum omnia quę petiisti a Jehova Deo tuo in Chorebo, die congregationis, dicendo: ne [i] pergam audire vocem Jehovæ Dei, & ignem maximum istum ne videam amplius, ut non moriar.

17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene locuti sunt quod locuti sunt.

18 Prophetam suscitabo eis e medio fratrum ipsorum sicut tu es: & indam verba mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præcepero ipsi.

19 Erit autem, ut quisquis non auscultaverit verbis meis quæ locuturus est in nomine meo, ego

[a] Heb. *in medio fratrum.*
[b] Heb. *ad perstandum ministrando.*
[c] Heb. *pro omni desiderio animi.*
[d] Heb. *partē sicut partem.*
[e] Heb. *venditiones ejus: metonymia.*
[f] Heb. *patres* *Levit.18.21.*
[g] Heb. *divinans divinationes.* *Levit.19.26* *Exo.22.17.* *Levit.20.27*
[h] Heb. *consulens mortuos.*
Exod.20.
[i] Heb. *addā audire.*
[k] Heb. *benefecerunt quod locuti sunt.*

ego reposcam ab illo.
20 Veruntamen propheta ille, qui sibi arrogarit eloqui aliquid in nomine meo quod nō præcepero ei eloqui, aut qui eloquetur in nomine Deorū alienorū, omnino moritor propheta ille.
21 Quòd si dicas cum[l] animo tuo, quomodo cognoscemus verbum illud quod non elocutus fuerit Jehova?
22 Quod fuerit locut[us] ille propheta in nomine Jehovę, si nō erit illud verbū, neq; evenerit, hoc illud *est* uerbū quod nō elocutus est Jehova: superbè elocut[us] est propheta ille, ne timeto ab eo.

[l] Heb. *corde*.

ANNOTATIO.

8 Partem ex æquo] *id est, æquè ad functionis Leviticæ & commodi ex ea partem admittitor cum fratribus, ut Num. 18. 31.* Præter pretium] *q. d. ne excluditor a parte commodi, eò quòd habet pretium rei alicujus aut possessionis venditæ unde se possit alere. Ratio est, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non posset si absumeretur pretium: vide Levit. 25. 32.* Secundum paternas fam.] *id est, suo adventu ne perturbet distributa ministeria inter Levitas: sed accedit o Gerschonita Gerschonitas, Kehathita Kehathitas, & sic de reliquis. Distributionem autem ministerii vide Num. 3. & 4.* 22 Neque evenerit] *altera pseudo prophetæ nota ab eventu: priorem quæ est a doctrina vide suprà 13.*

CAPUT XIX.

De tribus civitatibus receptus ultra Jardenem, & quibus liceat in eas securitatis causâ se recipere: de non movendo termino, de jure testium, & de pœna falsis testibus irroganda.

1 Cùm exciderit Jehova Deus tuus gentes istas, quarum terram Jehova Deus tuus dat tibi, ita ut hęres sis earum, habitesq; in civitatibus earū & in domibus earum:
2 Tres civitates separato tibi, in medio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò possidendum eam.
3 Parato tibi viam [a] ad eas, cùm tripertitus fueris terminum terrę tuæ quam possidendam tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] suntóque ut fugiat illuc omnis occisor.
4 (Hoc autem esto jus occisoris qui fugerit illuc, ut vivat: qui percusserit proximum suum [c] imprudēter, cùm ipse non oderit eū[d] antea,
5 Ut qui iverit cum proximo suo in sylvam ad cædendum ligna, si vibrante se manu ejus cū securi ad cædendum lignum dejecerit ferrum e [e] manubrio ejus, quod offendat proximum ejus ita ut moriatur: is fugiens ad unam harum civitatum fugito.)
6 Ne persequens vindex illius sanguinis occisorem cùm incaluit animus ipsius, assequatur eum si major erit [f] via ad eas, & percutiat eum [g] lethaliter: cùm non sit in eum judicium mortis, quia non oderat illum antea.
7 Idcircò ego pręcipio tibi dicendo, tres civitates separato tibi.
8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum juramēto promisit majoribus tuis, & dederit tibi totam illā terram quam promisit se daturū majoribus tuis,
9 (Si quidem observes totum præceptum hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi hodie, diligendo Jehovam Deum tuum & ambulando per vias ejus omnibus diebus) adjicito tibi amplius tres civitates ad tres istas:
10 Ut non effundatur sanguis innoxii, in medio terræ tuę quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem, neve sit in te [h] culpa cædis.
11 At si fuerit quispiam odio habens proximum suum, qui insidiatus fuerit ei, & insurgens in eum percusserit eum lethaliter ita ut moriatur, deinde fugerit in aliquā harum civitatum:
12 Tunc mittentes seniores civitatis [*] illius accipiunto eum inde, & tradunto eum in manū vindicis illius sanguinis ut moriatur.
13 Ne parcito oculus tuus ei: sed tollito reatū sanguinis innoxii ex Jisraële, ut bene sit tibi.
14 Ne moveto terminum proximi tui quem determinarunt prisci, in possessione tua quam possidebis, in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò possidendum eam.
15 Ne surgito testis unicus in quemquam, pro ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex omnibus peccatis quibus quis peccat: ex [i] sermone duorum testium, aut ex sermone trium testium stato res esto.
16 Si surrexerit testis injurius in aliquem, ad testificandum in eum apostasiam:
17 Tum sistunto se duo viri quorum *fuerit* controversia ista coram Jehova, ante [*] sacerdotes aut [*] judices qui erunt in diebus illis.
18 Cumq; inquisiverint judices illi bene, si ecce testis falsus *est* testis ille, falsum testatus est contra fratrem suum:
19 Omnino facite ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri suo: ut tollas malum e medio tui:
20 Et qui reliqui sunt audientes timeant, [*] neque pergant deinceps facere simile quicquam huic rei malæ in medio tui:
21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede *esto*.

Num. 35. 11.
[a] Heb. *earū*.
[b] Heb. *estoq; sub una quaque illarum: syllepsis.*
[c] Heb. *absq; scientia.*
[d] Heb. *ab heri nudius tertio: synecdoche, ut infrà ver. 6.*
[e] Heb. *ligno metonymia.*
[f] He. *via illa.*
[g] Heb. *anima vel anima, ut infra ver. 11. & Gen. 37. 21.*
[h] Heb. *sanguines: metonymia.*
[i] Heb. *ore ut suprà. 17. 6.*

ANNOTATIO.

3 Cùm tripertitus] *ut possis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco statuere.* 12 Illius] *qui reus est cædis.* 16 Testis] *etsi in omnibus aliis causis minimum duo testes ex Lege requiruntur: tamen in religionis negotio unus testis ad quæstionem habendam sufficit: adeò vult Deus magistratibus conservationem doctrinæ commendatam esse. Est autem appendix legis quæ habetur suprà 17. 2.* 17 Sacerdotes] *si res nullis humanis testimoniis cognosci potest: vide supra in 17. 8.* Judices] *tentaturos si quid civili examine cognosci poterit.* 20 Neque pergant] *id est, ne indulgentia vestra inducantur ad sequendum exemplum illius qui impunitus sit dimissus.*

CAPUT. XX.

Leges militares de præparatione militum ad hortamenta sacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugnis, & de obsidionibus.

1 Cùm

1 Cùm prodiens in prælium contra hostem tuum videbis equos & currus, populum majorem te, ne timeto ab eis: nam Jehova Deus tuus tecum *est*, qui fecit ut ascenderes e terra Ægypti.

2 Esto autem cùm procedetis in prælium, ut accedens sacerdos alloquatur populum:

3 Et dicat ad eos, audi Jisraël, vos proceditis hodie in prælium contra hostes vestros: ne mollescat cor vestrum, ne timete, neque trepidate, neque expavescite [a] metu eorum:

4 Nam Jehova Deus vester is *est* qui pergit vobiscum, præliando pro vobis contra hostes vestros ad servandum vos.

5 Deinde alloquuntor qui moderatores sunt populum dicendo, quis *est* ille vir qui ædificavit domum novam & nondum [b] cœpit uti ea? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius incipiat uti ea.

6 Item quis *est* ille vir qui plantavit vineam nec dum [c] ea sacris jam solutâ usus est? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius illâ sacris solutâ utatur.

7 Item quis *est* ille vir qui dispensavit uxorem, nec dum duxit eam? abiens revertitor domum suam, ne moriatur in hoc prælio, vir alius ducat eam:

8 Et pergunto moderatores illi alloqui populum, dicentes, quis *est* ille vir, qui timidus & mollis corde est? abiens revertitor domum suam, ut non liquescat cor fratrum ejus, sicut cor ejus.

9 Tum esto desinentibus moderatoribus alloqui populum, ut præficiant principes ordinum militarium in [d] principiis populi.

10 Cùm accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primùm [e] invitato eam ad pacem.

11 Esto autem si [f] pacem tuam responso probet, aperiátque tibi: esto inquam ut populus totus qui inventus fuerit in ea, sint tibi [g] tributarii, & serviant tibi.

12 Quòd si non ineat pacem tecum, sed gerat contra te bellum, tum obsideto eam.

13 Cúmque tradiderit eam Jehova Deus tuus in manum tuam, percutito omnem marem ejus [h] acie gladii:

14 Fœminas verò parvulósque & jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia spolia ejus diripies tibi: [i] fruerísque præda hostium tuorum quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

15 * Sic facito omnibus civitatibus longinquis a te valde, quæ e civitatibus gentium istarum non sunt:

16 Sed e civitatibus populorum istorum quas Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ne sinito vivere * ullam animam.

17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos, Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, & Perizzæum, Chivvæum, & Jebusæum: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus:

18 Ut non doceant vos facere secundum omnes abominationes suas quas exercuerunt erga deos suos, neque peccetis Jehovæ Deo vestro.

19 Cùm obsidebis aliquam civitatem diebus multis, oppugnando eam ut capias eam, ne perdito arbores ejus vibrando in eas securim, si ex eis comedere potes, eas ne excindito (quamvis * cujusque hominis sint arbores agri) * ut procedant ante te in propugnaculum.

20 Veruntamen arbores quas nosti non esse esculenti *fructus* arbores, eas perdes & excindes, ut ædifices propugnaculum contra civitatem quæ gerit in te bellum, donec [l] corruat.

[a] Heb. *a facie.*
[b] Heb. *initiavit eam: sic hoc versu.*
[c] Heb. *profanavit eam, id est, fructus ejus adhibuit ad usus non sacros: vide legem Levi. 19.23. & sequent.*
[d] Heb. *capite.*
[e] Heb. *proclamato ad eam pro pace.*
[f] Heb. *pacem respondeat tibi.*
[g] Heb. *in tributum.*
[h] Heb. *ore.*
[i] Heb. *comedes: synecdoche.*
[k] Heb. *devovendo devoveto.*
[l] Heb. *descendat.*

ANNOTATIO.

15 Sic facito] *captivos & spolia servato, ut ver. 14.* 16 Ullam animam] *sub si pacem repudiaverit sanctis conditionibus oblatam: vide suprà 2,34. & 3.6.* 19 Cujusque hominis] *id est, quamvis omnes imperio hominis subjectæ sint, ac proinde struendis turribus & propugnaculis accommodari possint.* Ut procedant] *ut propugnacula ex illis extructa hostibus opponas & te præmunias.*

CAPUT XXI.

De expiatione cædis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata causa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure suspendii.

1 Si quis inveniatur confossus in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò possideas eam, [a] jacens in agro, nec notum sit quis percusserit eum:

2 Tunc egressi Seniores tui & judices tui, metiuntor *spatium inde* usque ad civitates quæ *sunt* circa confossum illum.

3 Estoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit* isti confosso, accipiant civitatis Seniores vitulam de armento quæ non sit ad usum adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:

4 Et deducentes Seniores illius civitatis vitulam illam in vallem [c] horridam, in qua nihil colitur neque seminatur, decollanto ibi vitulam in illa valle.

5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi (eos enim elegit Jehova Deus tuus ad ministrãdum sibi, & benedicendum in nomine Jehovæ: & ex eorum [d] præstituto agetur omnis controversia & omnis plaga)

6 Omnes quoq; Seniores civitatis illius qui sunt proximi ad confossum istum, lavanto manus suas super vitulam decollatam in ea valle:

7 Et protestantor dicentes, manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, & oculi nostri *effundentem* non viderunt.

8 Expia populum tuum Jisraëlem, quem redemisti Jehova, & ne impone [e] reatum sanguinis innoxii in medio populi tui Jisraëlis: sic expiabitur illis reatus illius sanguinis.

9 Tu ergo tollito reatum sanguinis innoxii e medio tui, si factures es quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

10 * Cùm egressus fueris in prælium contra hostes tuos: si dante [f] eos Jehova Deo tuo in manum tuam captivam feceris ex eis captivorũ multitudinem.

11 Et videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram formâ, amore propenderis in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:

12 Ideoq; introduxeris eam [g] domũ tuã: priùs radito caput suum, & [h] alito ungues suos.

13 Depositoq; vestimento captivitatis suæ a se, sedeto domi tuæ, & deflecto patrem suum & matrem suam [i] mense pleno: postea verò congrediens cum ea maritus eris ejus, eritque illa

[a] Heb. *cadês.*
[b] Heb. *qua non sit servitum.*
[c] Heb. *fortè vel asperam.*
[d] Heb. *ore eorũ omnis &c.*
[e] Heb. *sanguinem, sic hoc versu.*
[f] Heb. *eum: syllepsis.*
[g] Heb. *in medium domus.*
[h] Heb. *facito.*
[i] Heb. *luna dierum, id est, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*

tibi in uxorem.

14 Esto tamen si non delectaberis ea, ut dimittas eam arbitrio suo: at nequaquam [k] pecuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæstum, [l] quandoquidem compressisti eam.

15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta & altera exosa, pepererintque ei filios dilecta & exosa: fuerit autem filius primogenitus ejus quæ exosa est:

16 Tum esto ut quo die possessores instituet filios suos eorum quæ *siat* ipsi, non possit primogenitum efficere filium dilectæ in conspectu filii exosæ qui primogenitus est.

17 Sed eum qui primogenitus *est* filium exosæ agnoscito, dando ei portionē duorū ex omnibus [m] quæ præstò sunt ei: nam is *est* principium potentiæ ejus, ipsius *est* jus primogenitorum.

18 Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non ausculat voci patris sui & voci matris suæ, quamvis castigaverint eum, tamen non ausculat illis:

19 Tandem prehendentes eum pater ejus & mater ejus, producunto eum ad Seniores civitatis suæ & ad portam loci sui,

20 Ac dicunto ad Seniores civitatis suæ, filius noster iste contumax & rebellis non ausculat voci nostræ, comessator & ebriosus est.

21 Tunc obruunto eū omnes [n] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, & tollito malū illud e medio tui, ut omnes Jisraëlitæ audiant & timeant.

22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] adjudicandum morti, & tradetur morti, si suspenderis eum de ligno:

23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipso ligno, sed [p] omnino sepelito eum eodem die, nam suspensus [q] execrationi est Deo: ne ergo polluito terram tuam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

[k] Heb. *vendendo vendito.*
[l] Heb. *pro eo quod.*
[m] Heb. *quæ inveniuntur ei.*
[n] Heb. *viri civitatis.*
[o] Heb. *judicii mortis.*
[p] Heb. *sepeliendo sepelito.*
[q] Heb. *execratio Dei.*

ANNOTATIO.

10 Cùm egressus] *concessio est facti, non lex: quamobrem duo Lege statuuntur, quæ evincunt rem Deo per se ingratam esse: unum, ceremoniæ ante matrimonium imperatæ, eo spectantes ut mulier deformetur, & vir ab amore suo refrigescat: alterum, dimissio longè facilior quàm in justis & legitimis matrimoniis.* 16 In conspectu] *ipso superstite, ut Gene.* 11.28. 17 Principium potentiæ] *vide in Gene.* 49.3.

CAPUT. XXII.

Leges de charitate in proximum, de non confundendis sexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de simplicitate servanda, & honestate in vestitu: & de pœnis in maritum falsò insimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorum impudicitiæ evictam, & in adulterii, stupri, & incestus reos.

1 [a] Videns bovem fratris tui aut pecudē ejus devios, ne te occultato ab illis: *sed* [b] omnino reducito eos ad fratrem tuum.

2 Quòd si frater tuus non erit propinquus tibi, aut non nosces eum: tum recipito illum intra domum tuam, ut sit apud te donec quærat frater tuus illum, & illum restituas ei.

3 Et sic facito de asino ejus, sic etiam de vestimēto ejus, & sic facito de omni re amissa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris illam: non poteris te ipsum occultare.

4 Videns asinum fratris tui aut bovem ejus jacentes in aliqua via, ne te occultato ab eis: [c] omnino erigito cum illo.

5 Ne esto instrumentum virile super fœminam: neque induito vir vestem fœminæ: nam abominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista.

6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut ovorum, ubi mater incubet pullis aut ovis: ne accipito matrem cum [d] pullis.

7 [e] Prorsus dimittito matrē, pullos verò accipies tibi, ut bene sit tibi, & prolonges dies.

8 Cùm ædificas domum novam, tum facito loricā ad tectum tuum, ut non imponas reatum sanguinis domui tuæ, si decidat [f] aliquis ex eo.

9 Ne conserito vineam tuam duobus generibus, ne sanctus sit illius [g] fructus maturus, *nimirum* semen ipsum quod severis & proventus vineæ.

10 Ne arato bove & asino simul.

11 Ne induito vestimentum duorum generū, variè commixtum, lana & lino pariter.

12 Institas facito tibi, in quatuor oris tegumenti quo tegis te.

13 Cùm duxerit quis uxorem: si postquam congressus est cum ea, odit eam,

14 Ideòque [h] dedit occasiones *habendorū* sermonum de ea, proferens de ea famam malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram, sed cōgressus cum ea non inveni in ea virginitatem.

15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus *eam*, & proferunto signa virginitatis puellæ apud Seniores civitatis suæ ad portam.

16 Cùmq; dixerit pater puellæ Senioribus, filiam hanc meam dederam viro huic in uxorem, qui odit eam,

17 Unde ecce ipse dedit occasiones *habendorum* sermonum dicendo, non inveni in filia tua virginitatem, cùm hæc sint signa virginitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus coram Senioribus civitatis.

18 Tum accipientes Seniores civitatis illius virum ejus, castiganto eum.

19 Et mulctanto eum centum *siclis* argenteis, quos dabunt patri puellæ, eo quòd protulit famam malam contra virginem Jisraëlis: & esto ei in uxorem, neq; potesto dimittere eam omnibus diebus suis.

20 Sed si vera fuerit res ista, *si* non inventa fuerit virginitas in puella,

21 Tunc educunto puellam ad portam patris ejus, & obruunto eam [i] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, eò quòd commisit flagitiū in Jisraële scortando domi patris sui: sic tollito malum e medio tui.

22 Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntor pariter ambo, vir qui cubavit cùm muliere, & mulier ipsa: sic tollito malum e medio tui.

23 Si puella virgo desponsata est viro, quā inveniens quis in civitate concubuerit cum ea:

24 Omnino productis eis ambobus ad portam ipsam civitatis obruitote eos lapidibus ita ut moriantur, puellam propterea quòd non clamavit in civitate, virum autem, propterea quòd cōpressit [n] uxorem proximi sui: sic tollito malum e medio tui.

25 Sed si in agro invenerit vir ille puellam de-

[a] Heb. *ne videndo depulsos & occultato te: sic infrà ver. 4.*
[b] Heb. *reducendo reducito.*
[c] Heb. *erigēdo erigito.*
[d] Heb. *filiis, ut inf. ver. 7.*
[e] Heb. *dimittendo dimittito.*
[f] Heb. *cadens*
[g] Heb. *plenitudo, ut Exo.* 22.29.
[h] Heb. *imposuit ei occasiones sermonū: sic infrà ver. 17.*
[i] Heb. *homines civitatis ejus.*

desponsatam, & vim faciens ei vir ille concubuerit cum ea, tunc moritor vir ille qui concubuerit cum ea, solus:

26 Puellæ autem ne facito quicquam, non *est* in puella peccatum [k] capitale: nam quemadmodum surgit quis in proximum suum & [l] occidens adimit ei vitam, sic *se habet* hæc res:

27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit puella desponsata, nec fuerit qui servaret eam.

28 Si inveniat quis puellam virginem quæ non est desponsata, & prehendens eam concubuerit cum ea, & [m] manifesta fiant:

29 Tunc dato vir ille qui concubuit cum ea, patri puellæ quinquaginta *siclos* argenteos: & esto ei in uxorem quòd compressit eam, ne potesto dimittere eam omnibus diebus suis.

30 Ne ducito quisquam uxorem patris sui, neque retegito oram *vestimenti* patris sui.

[k] Heb. *mortis.*
[l] Heb. *occidit eum animâ.*
[m] Heb. *inveniantur, nimirum, committere vel commisisse, ut supra ver. 20. & 22. Levit. 18.8.*

ANNOTATIO.

9 Ne sanctus] *id est, ne tibi & cuivis qui non est sacri ordinis, usu ejus interdicatur, tanquam rerum sacrarum usu.* 24 Uxorem] *licet desponsatam tantùm: jam enim uxor ejus est jure.*

CAPUT XXIII.

De ineptis ad gerenda officia publica in populo Dei: de munditia in castris: de non prodendo servo alterius: de nullo scorto ferendo: de usura vitanda: de votis solvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEC *vulneratus teste, neq; exectus virilitate,* venito in congregatione Jehovæ.

2 *Spurius ne venito in congregatione Jehovæ: etiam *decima ejus generatio, ne venito in congregatione Jehovæ.

3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in congregatione Jehovæ, etiam decima generatio illorum, ne venito in congregatione Jehovæ usque in seculum.

4 Propterea quòd non occurrerunt vobis cum pane & aqua in ista via, cùm exiretis ex Ægypto, & quia *mercede conduxit contra te Bilhhamum filium Behhoris e Petore [a] Mesopotamiæ, ad maledicendum tibi:

5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus auscultare Bilhhamo, sed convertit tibi Jehova Deus tuus maledictionem illam in benedictionem: eò quòd diligeret te Jehova Deus tuus)

6 Ne quærito *pacem illorum & bonum illorum, ullis diebus tuis unquam.

7 Ne abominare [b] Edomæum, nam frater tuus est: ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuisti in terra ejus.

8 Filiorum, qui nascentur ex illis, generatio tertia, venito ex illis in congregatione Jehovæ.

9 Cùm exibit exercitus contra hostes tuos, tum caveto tibi ab omni *re mala.

10 Si fuerit in te quispiam qui non erit mundus *casu nocturno, is exito extra castra, ne ingreditor intra castra.

11 Sed esto appetente vespera ut lavet se aqua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra castra.

12 Item spatium esto tibi extra castra, ut *egrediaris illuc foras:

13 Et paxillus esto tibi præter armatua: estoque cum sessurus eris foris, ut eo fodias, & [c] rursus tegas excrementum tuum:

14 Nam Jehova Deus tuus continentur ambulat in medio castrorum tuorum ad eripiendum te, & ad [d] exponendum inimicos tuos tibi, ideò sunto sancta castra tua: ut nō videat in te [e] turpitudinē ullius rei, quamobrem avertat se [f] a te.

15 Ne tradito servum domino suo, qui *confugient* ad te eripuerit se domino suo.

16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bonum videbitur ei: ne opprimito eum.

17 Ne esto meretrix e filiabus Jisraëlis: neq; esto meritorius e filiis Jisraëlis.

18 Ne inferto mercedem scorti, aut pretium *canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo sunt pariter ambo.

19 Ne dato in usuram fratri tuo, usuram pecuniæ, usuram cibi, usuram ullius rei quæ in usuram datur.

20 *Extraneo isti dabis in usuram, fratri autem tuo ne dato in usuram: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni [g] re ad quam admoveris manum tuam super terram quo tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam.

21 Si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto solvere illud: nā [h] omnino reposceret illud Jehova Deus tuus abs te, & esset in te peccatum.

22 Quod si [i] abstinueris a vovendo, non erit in te peccatum.

23 Quod prodiit e labiis tuis observato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.

24 Si ingrediaris vineam proximi tui comedes quidem uvas pro desyderio tuo ad saturitatem tuam: at instrumento tuo ne imponito.

25 Si ingrediaris segetem proximi tui, decerpes quidem spicas manu tua: at falcem ne agitato in segetem proximi tui.

[a] Heb. *Syriæ duorum fluminū, id est, interamnis.*
[b] Heb. *Adomæum.*
[c] Heb. *revertaris ut tegas.*
[d] Heb. *dandū inimicos tuos coram te.*
[e] Heb. *nuditatem.*
[f] Heb. *de post te.*
[g] Heb. *extensione manus tuæ.*
[h] Heb. *reposcendo reposceret.*
[i] Heb. *desieris vovere. Eccles. 5. 3. & 4.*

ANNOTATIO.

1 Vulneratus] *nam hi ferè ignavi & fracto animo esse solent: contra quàm mandatur suprà 1. 17.* Venito] *id est, administrato q.d. munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quominus de interdicto a sacris accipiantur impediunt leges Exo. 12.48. Levit. 22.18. Num. 9. 14. & aliæ multæ: de interdicto quoque matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplum ostendit: quæ Moabitis cùm esset, interveniente magistratus authoritate totiusq; populi acclamatione Bohhazo Jisraëlitæ nupsit.* 2 Spurius] *propter infamiam.* Decima ejus] *id est, nullus descendentium ex eo: nam spurius est.* 4 Propterea quòd] *vide suprà 2.28. est autem hæc ratio sequentis interdicti.* Mercede conduxit] *Moabita Num. 22.* 6 Pacem illorum] *id est, cum illis ne ambias fœdus: quod bono esset illis & tibi damno.* 9 Re mala] *quæ cum æquitate & honestate pugnat.* 10 Casu nocturno] *de quo Levit. 15.* 12 Egrediaris illuc] *ad purgandū alvum, ex sequenti versu.* 18 Canis] *id est, meritorii, quem ad detestationem canem vocat: etsi de cane accipere quibusdam placet.* 20 Extraneo isti] *reliquiis istis Cenahhanæorum, infrà 28. 12. illas enim Deus exitio destinaverat, & paulatim consumi volebat, suprà 7.22.*

Caput XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupsit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum necessariis pignori non accipiendis: de plagiariis: de jure lepræ observando: de pigneratione: de mercede mercenario exhibenda: de non transferendo supplicio sontium in insontes: & de publicis privatisq́; officiis in afflictos.

1 Cùm ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fueritq; si non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquã) ut scribens ei libellum [b] repudii tradensq; in manũ ejus, dimiserit eam e domo sua:

2 Itaq; egressa e domo ejus abierit, & [c] nupserit alteri viro:

3 Deinde odio habens eam hic vir posterior, scriptumq; ei libellum repudii tradens in manũ ejus dimiserit eã e domo sua, aut si moriatur vir ille posterior, qui acceperat eam sibi in uxorem:

4 Ne potesto maritus ejus prior qui dimiserat eum [d] rursus ducere eam, ut sibi sit in uxorem, posteaquàm *per eum* factum est ut pollueretur, nam res obominanda est coram Jehova: ne itaq; permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

5 Cùm acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neq; [e] imponitor ei *onus* ullius rei: immunis esto domi suæ annum unum, ut exhilaret uxorem suam quam duxit.

6 Ne pignore accipito quisquam metam aut catillum: nam is vitam acceperet.

7 Si inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus suis e filiis Jisraëlis, & ad quæstum abusus fuerit eo aut vendiderit eum: omnino moritor plagiarius ille, sic tollito illud malum e medio tui.

8 Cave tibi in plaga lepræ ut observes valde, & ut facias secundum omnia quę docuerint vos sacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, observate faciendo.

9 Recordare eorũ quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjame, in itinere cùm exiretis ex Ægypto.

10 Cùm mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingreditor domum ejus ad pignorandum pignus ejus.

11 Foris subsistito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus suum foras.

12 Quòd si vir pauper est, ne cubato [g] habens pignus ejus:

13 [h] Omnino restituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in ueste sua benedicat tibi: quod [*] tibi erit justitiæ coram Jehova Deo tuo.

14 Ne fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut e [i] peregrinis apud te, qui *est* in terra tua intra portas tuas.

15 Die suo dato mercedem ejus, neq; occumbito super eam Sol, nam pauper est, quare [*] ad eam ipse attollit animum suum: ut non invocet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

16 Ne morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quisq; propter peccatum suum afficiuntor morte.

17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito vestem viduæ:

18 Sed recordare te servum fuisse in Ægypto, redemisse autem te Jehovam Deum tuum indè: idcirco ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

19 Cùm metes messem tuam in agro tuo, si oblitus eris manipuli in agro ipso, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ esto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos sigillatim recognoscito [k] postquam excusseris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

21 Cùm vindimiabis vineam tuam, ne racemato postquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

22 Et recordare te servũ fuisse in terra Ægypti: idcirco ego prçcepi tibi ut facias rem hanc.

[a] Heb. *nuditatem rei: hypallage.* [b] Heb. *abscissionis, ut ver. 3.* [c] Heb. *fuerit alterius viri.* [d] Heb. *redire ad ducendum eam.* [e] Heb. *transito super eum ex ulla re.* [f] Heb. *fur animæ.* Num. 12. [g] Heb. *cum pignore ejus.* [h] Heb. *restituendo restituito.* [i] Heb. *peregrino tibi.* [k] Heb. *post te: sic in seq.*

Annotatio.

13 Tibi erit justitiæ] *i. imputabitur tibi a Deo pro eleemosyna, quæ passim in scripturis justitia dicitur.*

15 Ad eam ipse] *id est, eo spectat & animum erigit, sperans se illa præsenti inopiæ consulturum.*

Caput XXV.

De judiciis ex bono & æquo pronunciandis: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de suscitando semine fratris mortui, & ceremoniali pœna recusantis: de pœna mulieris pudoris oblitæ: de justis ponderibus & mensuris habendis: de memoria Hhamalekitarum delenda.

1 Si fuerit controversia inter aliquos, ideoq; accesserint ad judicium ut judicent eos: tum justũ pronunciato eum qui justus est, & improbato eum qui improbus est.

2 Esto autem, si [a] dignus est quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendum curet eum judex & cædendum coram se, pro improbitate ejus certo numero.

3 [*] Quadragenis *plagis* cędendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagã numerosiore his cædere eum, [*] cum sit vilis factus frater tuus in oculis tuis.

4 [*] Ne capistrato bovem [d] triturantem.

5 Si habitantibus fratribus [*] pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *sit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo: [*] levir ejus congreditor cum ea, & ducens eam sibi [*] in uxorem, leviri officium pręstato ei.

6 Estoq; ut primogenitus quem pariet, [f] succedat in nomen mortui fratris illius: ut non deleatur nomen ejus ex Jisraële.

7 Quòd si non placuerit viro illi ducere glorem suam: tum ascendens glos ejus portam ad seniores dicito, renuit levir meus [*] excitare fratri suo nomen in Jisraële, noluit leviri officium pręstare mihi.

8 Cumq; accersentes eum Seniores civitatis ejus *id* elocuti fuerint ei, si persistens dixerit, non placet mihi ducere eam:

9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos Seniorum, [*] exuito calceum ejus e pede ejus, [*] spuitoq; ante faciem ejus: & protestans dicito, sic fieri debet viro illo, qui non volet [*] extruere domum fratris sui:

10 Et vocatur nomen *familiæ* ejus in Jisraële, familia exuti calceo.

11 Si concertantibus hominibus inter se, viro cum fratre suo, accedat uxor viri unius illorum ad eripiendum maritum suum e manu percutientis ipsum, & extendens manum suam apprehenderit

[a] Heb. *filius cædendi.* [b] Heb. *faciat cadere & percutiat eum.* [c] Heb. *addat cædere.* [d] Heb. *in tritura ejus.* [e] Heb. *esto.* [f] Heb. *exurgat.*

prehendat pudenda ejus:
12 Tunc amputato manum illius, ne parcito oculus tuus.
13 Ne esto tibi in loculo tuo g diversum pondus magnum & parvum.
14 Ne esto tibi domi tui h diversum Epha, magnum & parvum.
15 Pondus integrum & justum esto tibi, Epha integrum & justum esto tibi: ut prolongent dies tuos in ea terra quã Jehova Deus tuus dat tibi.
16 Nam abhominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista, quisquis facit iniquitatem.
17 Recordare eorum quæ fecit tibi Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Ægypto:
18 Qui occurrens tibi eo itinere, i in postremo agmine tuo cæcidit omnes qui debilitate affecti k sequebantur te, cùm tu esses lassus & fatigatus: nec reveritus est Deum.
19 Ideò esto cùm quietem dederit Jehova Deus tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circũquaque in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem ad hæreditariò possidendum eam, ut deleas memoriam Hhamaleki sub cœlis: ne obliviscitor.

g Heb. *lapis & lapis: metonymia materiæ pro re effecta.*
h Heb. *Epha & Epha, synecdoche, species pro genere*
Exo. 17.
i Heb. *truncavit te caudã in omnibus*
k Heb. *ibant post te.*

ANNOTATIO.

2 Quadragenis] *id est, numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis transgressione caveretur, statuerunt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus se quinquies affectum fuisse scribit Apostolus 2.Cor.11.24.* Cùm vilis] *q.d. satis esto tibi adversarium tuum temporariis plagis affectũ in perpetua ignominia versari.* 4 Ne capistrato] *vide 1.Cor.9.9.* 5 Pariter] *id est, hæreditatem communem habentibus in eadem paternâ familia.* Levir ejus] *ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus versus apparet legem esse non remotioribus modò consanguineis, sed ipsis fratribus latam eorum qui sine liberis moriebantur, ideoq; illius exceptionem esse quæ habetur Levit.18.16. deinde verò ex ordine naturæ adagnatos pertinentem.* In uxorem] *si ab uxore liber est: nam ne quidem hoc nomine duabus simul uxoribus licebat uti, Levit.18.18.* 7 Excitare nomen] *id est, generando filium pro eo efficere ut ejus nomen, quod alioquin interiturum esset conservetur.* 9 Exuito calceum] *id est publico hoc signo translationem juris & possessionis ab eo testator: nam calceus possessionis signum erat, detractio verò & traditio alienatæ possessionis & translatæ. Hujus legis affine exemplum vide Ruth.4.7.* Extruere domum] *id est, gignere prolem ejus nomine, in qua conservetur nomen & familia ejus.*

CAPUT XXVI.

Mosche repetit leges de primitiis & tertianis decimis solenniter offerendis, cum formulis orationum quibus utebantur offerentes: postremò fœderis Dei cum populo substantiam & usum explicat.

1 Esto autem cùm ingressus fueris in terram, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem, & hæres factus ejus habitabis in ea:
2 Ut accipiens *de primitiis omnium fructuum illius terræ, quæ oblaturus es de terra tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, imponas corbi, eásque ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.
3 Et accedens ad Sacerdotẽ qui erit diebus illis, dicito ad eũ, profiteor hodie Jehovæ Deo tuo me ingressũ esse terrã, quã juramento promiserat Jehova majoribus nostris se daturũ nobis.
4 Tunc accipiens sacerdos corbem e manu tua, statuito eum ante altare Jehovæ Dei tui.
5 Deinde protestare dicens coram Jehova Deo tuo, *Syrus a miser *erat* pater meus, qui descendit in Ægyptum hominibus paucis ut peregrinaretur illic: evasit autem illic in gentem magnam, robustam, & amplam.
6 Cumq; malo nos afficientes Ægyptii & affligentes nos, imponerent nobis servitutẽ durã,
7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum nostrorum: exaudiensq; Jehova vocem nostram respexit afflictionem nostrã, molestiamq; nostrã, & oppressionem nostram.
8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto manu forti & brachio extento & terrore magno, signis etiam & prodigiis,
9 Introduxit nos in locũ hunc, deditq; nobis terram hanc, terram affluentem lacte & melle.
10 Nunc itaq; ecce attuli primitias fructuum terræ, quam dedisti mihi Jehova: sic relinquito illos coram Jehova Deo tuo, & incurvato te coram Jehova Deo tuo.
11 Postea lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ, tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio tui.
12 Cùm absolveris b dare omnes decimas proventus tui *anno tertio, qui annus decimarum est, & dederis Levitæ, peregrino, pupillo, ac viduæ, ut comedãt in portis tuis & saturẽtur:
13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, sustuli quod sanctum est *e mea domo, etiamq; illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, & viduæ, omnino secundum præceptum quod præcepisti mihi: non sum digressus a mandatis tuis, neque oblitus sum *eorum:*
14 Non comedi *in luctu meo ex illo, neque sustuli ex eo *ad rem immundam, neque dedi ex illo *in mortuum: auscultavi voci Jehovæ Dei mei, feci secundũ omnia quæ præcepisti mihi.
15 Prospice ex habitaculo sanctitatis tuæ e cœlis, & benedic populo tuo Jisraëli & terræ illi quam dedisti nobis, quemadmodum juramento promiseras majoribus nostris, terræ affluenti lacti & melle.
16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit tibi, ut facias statuta hæc & judicia hæc: observato igitur & facito ea ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.
17 c A Jehova stipulatus es sponsionem hodie, fore tibi in Deum, idque ambulando in viis ejus & auscultando voci ejus:
18 Jehova verò stipulatus est sponsionem a te hodie, ut sis ei in populum peculiarem, quemadmodum edixit tibi, & ut observes omnia præcepta ejus:
19 Nempe ut efficiat te sublimem supra omnes gentes quas fecit, laude & nomine & gloria, & ut sis populus sanctus Jehovæ Deo tuo, quemadmodum locutus est.

a Heb. *periẽs.*
supra 14.28.
b Heb. *decimare decimas*
c Heb *fecisti ut Jehova dicat, i. spondeat ac promittat tibi: sic ver 18. Jehova fecit ut tu dicas.*

ANNOTATIO.

2 De primitiis] *quas sibi in festo Pentecostes offerri voluit tributi nomine: vide suprà 16.10.* 5 Syrus]

de Jahhakobo loquitur, qui viginti annorum servitutem apud socerum in Syria servivit. 12 Anno tertio] *quo separabantur decimæ comedendæ singulis locis promissæ terræ, & lex illa decimarum complebatur, de qua supra 14.* 13 E mea domo] *ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domesticas.* 14 In luctu meo] *id est, hilariter feci: quod mihi reliquum factum est non comedi tristis propter alienatas decimas, sive de illis comederim sive abstinuerim ex lege.* Ad rem immundam] *id est, ad alium usum quam qui præscriptus est a te.* In mortuum] *id est, ne in religiosis quidem sumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, sed me continui intra terminos a te præscriptos.*

CAPUT XXVII.

Mosche præcipit ut trajecto Jardene lapides obliti calce inscripto Decalogo erigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Jisraëlitis maledictiones Legis in transgressores pronuncient.

1 PRÆCEPIT autem Mosche cum Senioribus Jisraëlis populo, dicendo, observate unumquodque præceptum quod ego præcipio vobis hodie:
2 Estoque qua die transiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:
3 Et inscribas eis omnia verba Legis hujus, cùm transieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus est Jehova Deus majorum tuorum tibi.
4 Esto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides istos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eos calce.
5 Ut extruas ibi altare Jehovæ Deo tuo: altare e lapidibus, *ne agitato super illos ferrum.
6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovæ Dei tui, ut offeras in eo holocausta Jehovæ Deo tuo.
7 Mactabis etiam eucharistica quæ comedas ibi: & lætaberis coram Jehova Deo tuo.
8 Inscribito autem istis lapidibus omnia verba hujus legis bene perspicuè.
9 Tum allocutus est Mosche & sacerdotes Levitici totum Jisraëlem, dicendo, attende & audi Jisraël, hodierno die effectus es populus Jehovæ Deo tuo.
10 Auscultato igitur voci Jehovæ Dei tui, & facito præcepta ejus ac statuta ejus, quę ego præcipio tibi hodie.
11 Pręcepitq; Mosche in die illo populo, dicendo,
12 Hi stanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm transiveritis Jardenē, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissascar, & Joseph, & Binjamin:
13 Hi verò stanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Rëuben, Gad, & Ascher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.
14 Protestantesq; Levitæ dicunto ad unumquemque Jisraëlitam, voce alta:
15 Maledictus *est* vir ille qui fecerit sculptile aut fusile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum artificis, quamvis posuerit in abdito: & respondentes totus populus dicunto, Amen.
16 Maledictus qui vilipendit patrem suū aut matrem suam: & dicito totus populus, Amen.
17 Maledictus qui movet terminum proximi sui, & dicito totus populus, Amen.
18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in via, & dicito totus populus, Amen.
19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.
20 Maledictus qui cubat cum uxore patris sui, quia retexit oram *vestimenti* patris sui: & dicito totus populus, Amen.
21 Maledictus qui cubat cum ulla bestia: & dicito tuus populus, Amen.
22 Maledictus qui cubat cum sorore sua, filia patris sui aut filia matris suæ: & dicito totus populus, Amen.
23 Maledictus qui cubat cum socru sua: & dicito tuus populus, Amen.
24 Maledictus qui cædit proximum suum clam: & dicito totus populus, Amen.
25 Maledictus *qui accipit munus ad percutiendum ᵃquemquam cæde innocentis: & dicito totus populus, Amen.
26 Maledictus qui non præstiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

a Heb. *animã* *Galat.* 3, 10.

ANNOTATIO.

5 Ne agitato] *id est, ne cæduntor, néve cælantor ferro, ut Exod.* 20. 25. 25 Qui accipit] *sive judex sit, sive testis, sive sicarius & redemptor cædis.*

CAPUT. XXVIII.

Mosche propositis præmiis ad Legis Dei observationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione absterret.

1 ERIT autem si ᵃ fideliter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, ᵇ observanter faciendo omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus sublimem supra omnes gentes terræ:
2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones istæ assequantur te, cùm auscultabis voci Jehovę Dei tui.
3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.
4 Benedictus *erit* fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & fructus jumentorum tuorum. fœtus boum tuorum, & greges pecudū tuarū.
5 Benedictus* corbis tuus & mactra tua,
6 Benedictus eris* in ingressu tuo, & benedictus eris in egressu tuo.
7 ᶜ Exponet Jehova tibi inimicos tuos cæsos qui insurgent adversum te: cùm viā unā processerint contra te, septē viis fugiēt corā te.
8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in ᵈ quodcunque admovebis manum tuam: benedicetque tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi.
9 Stabiliet te Jehova sibi in populum sanctum, quemadmodum juramento promisit tibi: cùm observabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.
10 Unde videntes omnes populi terræ nomen Jeho-

a Heb. *auscultando auscultaveris.*
b Heb. *observando ad faciendum: sic infrà ver.* 15 *&* 58.
c Heb. *dabit Jehova corã te.*
d Heb. *omnẽ extensionem manus tuæ: sic ver.* 20.

Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.

11 Et faciet Jehova ut excellas bonis in fructu ventris tui, & in [e] fœtu jumentorum tuorum, & in fructu terræ tuæ, super terram quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis se daturum tibi.

[e] Heb *fructu, ut infrà* 18. & 51.

12 Aperiet tibi Jehova thesaurum suum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuę tempore suo, & benedicendo cuique operi manus tuæ: ita ut mutuare possis gentibus multis, tu autem opus non habeas mutuari.

13 Statuetq; te Jehova[a] in caput, non autem in caudam, ut sis tantummodò superior, non autẽ sis inferior: cùm auscultabis præceptis Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut observes & facias,

14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorsum aut sinistrorsum, [f] sequendo Deos alienos ad colendum eos.

[f] Heb. *eundo post.*

15 Sed erit si non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observanter faciendo omnia præcepta ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones istæ assequantur te.

16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.

17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.

18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.

19 Maledictus eris in ingressu tuo, & maledictus eris in egressu tuo.

20 Immittet in te Jehova ipsam maledictionẽ vexationem & exitium, in omnem rem ad quam admovebis manum tuam, quam facies: donec excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionũ tuarum, quia deserueris me.

21 Faciet Jehova ut adhærescat tibi pestis, donec consumpserit te ex ea terra quò tu venturus es ad hęreditariò possidendum eam.

22 Percutiet te Jehova tabe, calidaq; & æstuante ac adurente febre, & siccitate & uredine, & morbo regio, quæ persequentur te donec pereas

23 Præterea erunt[a] cœli tui qui *sunt* supra caput tuum, ænei, & terra quæ subest tibi, ferrea.

24 [g] Efficiet Jehova [a] ut pluvia terræ tuę sit pulvisculus aut pulvis, e cœlis discendet super te donec excindaris.

[g] Heb. *dabit Jehova pluviam terræ tuæ pulvisculum.*

25 [h] Faciet Jehova ut cedaris coram hostibus tuis, via unâ procedes [i] contra exercitum eorũ, at septem viis fugies a facie ejus; erisq;[a] in commotionem omnibus regnis terræ.

[h] Heb. *dabit Jehova te cæsum.*

[i] Heb. *contra eum sub. inimicum.*

26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus volatilibus cœli & jumentis terræ: nec erit qui deterreat.

27 Percutiet te Jehova ulcere Ægypti & hęmorrhoidibus & scabie & prurigine, quibus nõ poteris sanari.

28 Percutiet te Jehova amentiâ & cæcitate & stupore cordis:

29 Adeò ut palpes in meridie, quemadmodũ palpat cęcus in caligine, neq; prosperaberis viis tuis: & sis tantummodò infestus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque sit qui servet.

30 Uxorem desponsabis, sed vir alius cubabit cum ea, domum ædificabis, sed non inhabitabis eam: vineam conseres, sed [k] eâ sacris soluta non uteris.

[k] Heb. *non profanabis eam, ut suprà.* 20.6.

31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec tamen comedes ex eo, asinus tuus abripietur a conspectu tuo, nec redibit ad te. pecudes tuę tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui servet.

32 Filii tui filięq; tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aspicientibus & deficientibus *attentione* ad eos tota die, tamen non erit in potestate manus tuæ.

33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum absumet populus, quem non novisti, erisque tantummodò infestus fraudi & quassationi omnibus diebus.

34 Et fies amens propter visum oculorum tuorum, quod videbis.

35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris sanari, a planta pedis tui usque ad verticem tuum.

36 Abducet Jehova te & regem tuum quem prǫfeceris tibi ad gentem quam non novisti tu aut majores tui, colesq; ibi deos alienos ligna aut lapides.

37 Erisq; in stuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.

38 Semen multum deferes rus, sed parum colliges, quia absumet illud locusta.

39 Vineas conseres & coles, sed vinũ non bibes neque comportabis, quia absumẽt illas vermes.

40 Oleæ erunt tibi in toto termino tuo: sed oleo non unges te, quia dejiciet *oleas* oliva tua.

41 Filios filiasq; gignes, non tamen erunt tui, sed abibunt in captivitatem.

42 Omnes arbores tuas & fructus terrę tuæ, hęreditariò obtinebit eruca.

43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, ascendet supra te [l] perquam supremè, tu autem descendes [m] perquam infimè.

[l] Heb. *suprà suprà.*

[m] Heb. *infrà infrà.*

44 Ipse mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipse evadet in caput, tu verò evades in caudam.

45 Venientes autem super te omnes maledictiones istæ persequentur te & assequentur te donec excindaris, cum non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observando præcepta ejus & statuta ejus quę præcepit tibi.

46 Eruntq; in te pro signo & pro prodigio, atque in semine tuo usque in seculum.

47 Propterea quòd non servieris Jehovæ Deo tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia *rerum* omnium:

48 Propterea servies inimico tuo, quem mittet Jehova contra te, in fame & in siti & in nuditate & in inopia *rerum* omnium, imponetq;[a] jugum ferreum collo tuo, donec exciderit te.

49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terræ, *involantem* quemadmodum volare solet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:

50 Gentem impudentẽ, quæ ne *quidẽ* senis personam suscipiet, neq; puero gratiam faciet:

51 Quæ absumet fœtum jumenti tui & fructũ terræ tuæ donec excindaris: quæ non reliquum faciet tibi frumentum mustum aut oleum, fœtũ boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.

52 Quę premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altissima & munitissima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorũ filiarumq; tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppressione

&

& in Angustia qua anget te inimicus tuus.

54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fuerat* delicatus valde, malignus erit oculus in fratrē suum,& in uxorem [m] sibi charissimā,atq; in residuum filiorū suorū quos reliquos fecerit:

55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filiorum suorum quam comedet, adeò ut non reliquum faciat illi quicquam in oppressione & angustia,qua anget te inimicus tuus in omnibus portis tuis.

56 Mollis in te & delicatæ, quæ non tentarat plantam pedis sui figere super terram præ deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit in virum charissimum ipsi,& in filium ipsius,ac in filiam ipsius,

57 Etiam in secundas ipsius quæ prodeunt inter pedes ejus,& in filios ipsius quos pariet,nam comedet eos clam præ inopia *rerum* omnium: in oppressione & in angustia, qua anget te inimicus tuus in portis tuis.

58 NISI observanter feceris omnia verba Legis hujus,quæ scripta sunt in libro hoc,timendo nomen gloriosissimum & summè reverendum istud,nempe Jehovam Deum tuum:

59 Omnino * mirabiles efficiet Jehova plagas tuas & plagas seminis tui, plagas magnas & constantes,morbosq; malignos & constantes:

60 Et revocabit in te omnes languores Ægyptiorum,a quibus metuebas,ut adhæreant tibi:

61 Omnem etiam morbum,& omnem plagam quæ scripta non est in libro Legis hujus,inducet Jehova in te,donec excindaris.

62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, pro eo quòd fuistis sicut stellæ cœli multitudine, eò quòd non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui.

63 Eritq; ut quemadmodū lætabatur Jehova de vobis, benefaciendo vobis & augendo vos, sic lætetur Jehova de vobis, perdendo vos & excindendo vos: cùm convellemini e terra,quò tu ingressurus es ad hæreditariò possidēdū eam.

64 Nam disperget te Jehova in omnes populos ab extremitate terræ *una* usque ad *alterā* extremitatem [n] ejus:ubi servies diis alienis quos non noveras tu aut majores tui,lignis & lapidibus.

65 In gentibus verò illis non requiesces,neq; erit quies plantæ pedis tui,sed dabit Jehova tibi illic cor trepidum,& hebitationem oculorum & mœrorem animi:

66 Eritq; vita tua suspensa tibi e-regione, pavebisq; noctu & interdiu,nec eris certus de vita tua.

67 Unoquoque mane dices, ô si esset vespera, & unaquaque vespera dices,ô si esset mane:præ pavore cordis tui quo pavebis,& præ viso oculorum tuorum quod videbis.

68 Et reducet te Jehova in Ægyptum * navibus, via ad eam *terram* " de qua dixeram tibi, [o] non deinceps amplius videbis eam: exponetisq; vos ibi venales inimicis tuis in servos & in ancillas, sed non erit ullus emptor.

[m] Heb. *filius suis,ut infra ver.56.sic supra.13.6.*

[n] Heb. *terræ antecedens pro relativo.*

[o] Heb. *non adde amplius videre eam.*

ANNOTATIO.

5 Corbis] *id est, panis tuus pro quovis cibo synecdochicè: est autem metonymia continentis pro contento ut infrà ver.17.* 6 In ingressu] *id est,omni administratione tua domi & foris: vide in Num.27.17.* 13 In caput] *translatio a membris animalium,ut ver.44.* 23 Cœli tui] *vide in Levit.26.19.* 24 Ut pluvia] *id est non magis fermentabit terram pluvia, quàm si pulvis esset.* 25 In commotionem] *id est,ut semper commovearis ab externa potentia.* 48 Jugum ferreum] *durissimum & validissimum.* 59 Mirabiles efficiet] *adeò aggravabit & amplificabit eas, ut sint omnes in admirationem tracducturæ.* 68 Navibus] *per mare mediterraneum.* De qua dixeram] *q.d. ei te rursus subjiciam,abs qua perpetuam liberationem promiseram Exodi 14.13.*

CAPUT XXIX.

Moschi jussu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Jisraëlitis Jardenem mox trajecturis renovat, cum posteris eorum continuari jubet,a fœderis oblivione deterret gravissimi judicii interminatione, & prærogativam populo Dei attributam commendat.

1 HÆC *sunt* verba fœderis quod præcepit Jehova Moschi,ut pangeret cū filiis Jisraëlis,in terra Moabitarū, * præter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo.

2 Convocans enim Mosche omnes Jisraëlitas, dixit ad eos, vos vidistis omnia quæ fecit Jehova ante oculos vestros in terra Ægypti,Parhhoni,& omnibus servis ejus,totiq; regioni ejus:

3 [a] Probationes illas maximas quas viderūt oculi tui,signa & prodigia illa maxima.

4 Sed * nondum dederat vobis Jehova [b] mentem ad cognoscendum & oculos ad * videndum, & aures ad audiendum, usque in diem hunc.

5 Deduxi autem vos quadraginta annos per desertum:non inveteraverūt vestimenta vestra, [c] quin tegumento essent vobis, neq; calceus tuus inveteravit,quin tegumento esset pedi tuo.

6 Panem non comedebatis, nec vinum aut potum inebriantem bibebatis,ut cognosceretis me Jehovam esse Deum vestrum.

7 Tandem pervenientibus vobis ad locum hunc, processit Sichon Rex Cheschbonis, & Hhog Rex Baschanis obviam nobis in prælium, & percussimus eos:

8 Occupataq; terra eorum, dedimus eam in possessionem Rëubeniticę,Gaditicęq;,& dimidiatę tribui Menaschæę.

9 Quapropter observate verba fœderis hujus & facite ea,ut secundetis quicquid facturi estis.

10 Vos statis hodie omnes coram Jehova Deo vestro,primores vestri tribuum vestrarum,Seniores vestri, & moderatores vestri, omnes viri Jisraëlitæ:

11 Parvuli vestri, fœminæ vestræ, & peregrinus qui *est* in medio castrorum tuorum,a cedente ligna usq; ad haurientem aquam tuam:

12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovæ Dei tui cum adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus pangit tecum hodie:

13 Ut statuat te hodie sibi in populum, & ipse sit tibi in Deum, quemadmodum dixit tibi, & quemadmodum juramento promisit majoribus tuis, Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo.

14 Neq; vobiscum solis ego pango fœdus meū hoc,cum adjuratione hac,

15 Sed cum eo qui adstat hîc nobiscum hodie coram Jehova Deo nostro, & cum eo qui non *est* hîc nobiscum hodie.

16 Quādoquidē vos novistis quomodo nos habitaverimus in terra Ægypti,& quomodo transive-

[a] Heb. *tentationes,ut supra 4.34.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *desuper vos, ut mox desuper pedem tuum.*

[d] Heb. *transeundum in fœdus.*

fiverim:[e] per iſtas gentes, quas pertranſiviſtis,
17 Et vidiſtis [f] abhominandos & ſtercoreos Deos illorum, ligna & lapides argentum & aurum, quæ *ſunt* apud eos:
18 (*Cavete* ne ſit in vobis vir aut mulier aut familia aut tribus, cujus [g] animus avertat ſe hodie a Jehova Deo noſtro, ut eat ad colendum Deos gentium iſtarum: *cavete* ne ſit in vobis radix [*] proferens cicutam aut abſynthium:
19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurationis hujus, ut benedicat ſibi [h] cum animo ſuo, dicendo, pax erit mihi cùm [i] ex ſententia animi mei ambulabo: [*] quò addat ebria ſitientem.
20 Non acquieſcet Jehova ut condonet ei: ſed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus contra virum illum, [*] incumbet ei omnis adjuratio quæ ſcripta eſt in libro hoc: delebitque Jehova nomen ejus [k] ſub cœlis.
21 Et ſeparabit eum Jehova ad malum, ex omnibus tribubus Jiſraëlis: ſecundum omnes adjurationes fœderis, quod ſcriptum eſt in libro hoc legis:
22 Adeò ut dicat generatio [l] ſequẽs, filii veſtri qui exurgent poſt vos, & extraneus qui adveniet e terra longinqua (cùm videbunt plagas iſtius terræ & morbos ejus, quib⁹ affecerit Jehova eã:
23 Sulphure & ſale exuſtam totam terram ejus, non ſeri, neque pullulare, neque provenire in ea ullam herbam: cujuſmodi fuit ſubverſio Sedomi & Hhamoræ Admæ & Tzebojimorum, quas ſubvertit Jehova ira ſua & æſtu ſuo)
24 Denique dicant omnes gentes, quamobrem affecit Jehova ſic terram iſtam? quanta *eſt* excandeſcentia, ira maxima iſta?
25 Deinde dicant, quia deſeruerũt fœdus Jehovæ Dei majorum ſuorum: quod pepigerat cum ipſis, quando educebat eos e terra Ægypti:
26 Abeuntes enim coluerunt Deos alienos, & incurvaverunt ſe eis: Deos quos non noverant, neque impertitus fuerat [*] eis *Deus.*
27 Ideo accenſa eſt ira Jehovæ in terram illam: ut inferret in eam totam maledictionem iſtam, quæ ſcripta eſt in libro hoc:
28 Extirpavitq; eos Jehova e terra ipſorum ira & æſtu ac fervore magno: & disjecit eos in terram aliam, ſicut *eſt* hodie.
29 Quæ occulta ſunt, penes Jehovam Deum noſtrum *ſunto*: at quæ revelata, nobis & filiis noſtris uſq; in ſeculũ *revelata ſunt*, ut faciamus omnia verba hujus Legis.

[e] Heb. *per medium iſtarũ gentium.*
[f] Heb. *abominationes & ſtercora.*
[g] Heb. *cor.*
[h] Heb. *in corde ſuo.*
[i] Heb. *in aſpectu cordis mei ambulabo, hoc eſt, ut ſequar quod ſpectabit animus meus.*
[k] Heb. *de ſub.*
[l] Heb. *poſterior, ut Gen. 49.1.*

ANNOTATIO.

1 Præter illud fœ.] *id eſt, præterquàm id fœdus quod jam antè pepigerat: trajectio, ut Gen. 5.29. nam idem fuit fœdus ſubſtantia, ſed ratione perſonarum & loci ubi inſtauratum eſt, diverſum erat.* 4 Nondũ dederat] *eratis enim adhuc parvuli.* Videndum] *cum fructu, id eſt, res viſas & auditas obſervandum.* 18 Proferens] *id eſt, ne animus veſter ſit ullius idololatriæ perditæ ve vitæ ſeminarium: Metaphora.* 19 Quò addat ebria ſit.] *id eſt, ut nunquam peccandi finem faciat, aut ſuum ad peccandum deſyderium expleat, ſed ut ſolent ebrii ſitim provocare atque accendere, ſic peccatorum fomites, & irritamenta accerſat, & in peccatis occalleſcat.* 20 Incumbet] *id eſt, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.* 26 Eis] *ſcil: vide ſuprà in 4.19.*

CAPUT. XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo reſipiſcentibus: & divinam voluntatem populo ita fuiſſe patefactam docet, ut nullus ſit futurus in poſterum prætextui ignorationis locus.

1 ERIT tamen cùm obvenerint tibi omnes res iſtæ, benedictio & maledictio hæc quam propoſui tibi: ſi revocabis *ea* in animum tuum apud omnes gentes quò depulerit te Jehova Deus tuus:
2 Et converſus uſque ad Jehovam Deum tuum auſcultabis voci ejus ſecundum omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filii tui, ex toto corde tuo & ex toto animo tuo:
3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinem captivorum tuorum miſertus tui, & reducens colligat te ex omnibus populis quò diſperſerat te Jehova Deus tuus.
4 Etiamſi [a] quis ex tuis depulſus eſſet ad extremitatem cœli, inde colliget te Jehova Deus tuus & inde reſumet te:
5 Reducetque te Jehova Deus tuus in eam terram quam hæreditariò poſſederant majores tui, ut hæreditariò poſſideas eam: & benefaciet tibi, & augebit te ſuprà quàm majores tuos.
6 Et [*] circumcidet Jehova Deus tuus [b] animum tuum & animum ſeminis tui, ad diligendum Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua, [c] ut vivas.
7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes [*] adjurationes iſtas inimicis tuis & oſoribus tuis, qui perſecuti fuerint te.
8 Tu verò converſus cùm auſcultabis voci Jehovæ Dei tui, & facies omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie,
9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ, in fructu ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum, ac in fructu terræ tuæ: nam [d] rurſus Jehova lætabitur de te benefaciendo *tibi*, quemadmodum lætatus fuerat de majoribus tuis:
10 Si auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui obſervando præcepta ejus & ſtatuta ejus, quicquid ſcriptum eſt in libro hoc legis, ſi converſus fueris ad Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo.
11 Nam præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie, occultũ non *eſt* a te, neq; longinquũ.
12 Non *eſt* in cœlis, ut dicas, quis aſcendet nobis in cœlum, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud, ut faciamus illud?
13 Neque eſt ultra mare, ut dicas, quis tranſibit nobis trans mare, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud ut faciamus illud?
14 Sed propinquum *eſt* tibi verbum hoc valde, in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum illud.
15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonum, item mortem ac malum)
16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas Jehovam Deum tuum ambulando in viis ejus, & obſervando præcepta ejus ſtatutaque ejus & judicia ejus, ut vivas & augearis, ac benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra, quò tu venturus es ad hæreditariò poſſidendum eam.
17 Quòd ſi avertente ſe animo tuo non auſcultabis, ſed impulſus incurvabis te diis alienis & coles eos:

Nechemjæ. 1.9.
[a] Heb. *depulſus tuus eſſet.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *propter vitã tuã.*
[d] Heb. *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonũ.*
Rom. 10.6

18 Denuncio vobis hodie [e] vos omnino perituros: non prolongabitis dies super terram, quò ut venias ad hæreditariò possidendum eam tu transiturus es Jardenem.

19 Contestor hodie contra vos cœlum & terram, me vitam ac mortem proposuisse tibi, benedictionem ac maledictionem: quare elige vitam, ut vivas tu cum semine tuo,

20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auscultando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipse *est* vita tua & longitudo dierum tuorum) ut habites super terram, quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo se daturum eis.

[e] Heb. *quòd pereundo peribitis.*

ANNOTATIO.

6 Circumcidet] *id est, repurgabit vos vi sui spiritus, & ad suum obsequium reformabit: metaphora, de qua suprà* 10.15. 7 Adjurationes] *id est, omnia mala in fœdere cũ gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.*

CAPUT. XXXI.

Mosche Jisraëli exponit sibi cis Jardenem moriendum, Jehoschuhham sibi a Deo suffectum præficiens promissionibus confirmat, Legem descriptam Sacerdotibus & Magistratibus tradit, ac septimo quoque anno publicè relegi jubet: postremò jussu Dei canticum describit publicè legendum, a singulis verò discendum & decantandum, ut Jisraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipsorum animum testatum faceret.

1 DEINDE cùm veniens Mosche elocutus esset *verba ista apud omnes Jisraëlitas,

2 Dixit ad eos, natus sum hodie centũ viginti annos, non possum deinceps * procedere & venire: præterea Jehova dixit ad me, non es transiturus Jardenem hunc.

3 Jehova Deus tuus, is qui transit ante te, ipse excindet gentes istas a conspectu tuo ut hæreditariò possideas eas: Jehoschuahh is transiturus est ante te, quemadmodum dixit Jehova.

4 Facietq; Jehova illis, quemadmodum fecit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, terræque illorum, qui excidit eos.

5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut faciatis eis secundum * quodque præceptum quod præcepi vobis.

6 Confirmamini & fortes estote, ne timete neque expavescite [b] metu eorum: nam Jehova Deus tuus is qui ambulat tecum, nõ deseret te, neque derelinquet te.

7 Postea evocans Mosche Jehoschuhham, edixit ei ante oculos omnium Jisraëlitarum, confirmare & fortis esto, nam tu ingressurus es cum populo hoc in terram quã juramento promiserat Jehova majoribus eorum se daturum eis: & tu eam possidendam divides eis.

8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipse erit tecum, non deseret te, neq; derelinquet te: ne timeto, neque consternator.

9 Cumque Mosche scripta hac Lege, dedisset eam Sacerdotibus filiis Levi qui portant arcam fœderis Jehovę, & omnibus Seniorib⁹ Jisraëlis:

10 Præcepit eis Mosche dicendo, a fine septem annorum, stato tempore, anno intermissionis, in festo tabernaculorum,

11 Cùm veniens totus Jisraël comparebit ante faciem Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto Jisraële, [c] illis audientibus:

12 Congregando populum, viros fœminasq; & parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in portis tuis: ut audiant, & ut discant timeantq; Jehovam Deum vestrum, & [d] observanter faciant omnia verba Legis hujus.

13 Filii quoque ipsorum qui experti non fuerint, audientes discant timere Jehovam Deum vestrum: quibuscunque diebus vivetis in terra, quo, ut hæreditariò possideatis eam, mox transituri estis Jardenem.

14 Edixerat namque Jehova Moschi, en prope sunt dies tui, cùm moriendum est, voca Jehoschuhham & sistite vos ad tentorium cõventus, ut mandatis instruam eum: qua propteriens Mosche & Jehoschuahh stiterant se ad tentorium conventus.

15 Apparueratque Jehova in tentorio per columnam nubis, stante columna nubis super portam ipsam tentorii.

16 DIXIT quoque Jehova ad Moschen, ecce tu cubaturus es cum majoribus tuis: surgens verò populus iste scortabitur [e] sequendo deos alienigenarum illius terræ [f] in quam venturus est, & derelinquet me, irritumq; faciet fœdus meum quod pepegi cum eo.

17 Quamobrem accensa irâ mea contra eum die illa derelinquam eos, & abscondam faciem meam ab eis, ut fit esui, & obveniant ei mala multa atque angustiæ: adeò ut dicant die illa, nonne eò quòd Deus meus non *est* in medio mei obvenerunt mihi mala hæc?

18 Ego verò [g] prorsus absconderо faciam meam die illa, propter omne malum quod commiserit, cùm avertit se ad Deos alienos:

19 Nunc itaque scribite vobis canticum istud, quod doceas filios Jisraëlis * indendo illud ori ipsorum, ut sit mihi hoc ipsum canticum loco testis contra filios Jisraëlis.

20 Nam introducam eum in terram quam juramento promiseram majoribus ejus, affluentem lacte & melle, ubi comedens saturabitur ac saginabitur: sed avertent se ad deos alienos, & colent eos, me autem irritabunt, idque irritum faciendo fœdus meum.

21 Esto igitur, cùm obvenerint ei mala multa atque angustiæ, ut testetur canticum hoc in faciem ejus loco testis (non enim oblivioni tradendum est *excindendo* ex ore seminis ejus) nam cognovi * figmentum ejus, quid is sit facturus jam hodie, antequàm introducam eum in terrã quam juramento promisi.

22 Scripsit igitur Mosche canticum istud die illo, quod docuit filios Jisraëlis.

23 Et mandatis instruxit Jehoschuhham filium Nunis, dicens, confirmator & fortis esto, nam tu introduces filios Jisraëlis in terram quã juramento promisi eis: & ego ero tecum.

24 Fuit autẽ cùm absolvisset Mosche scribere verba legis hujus in libro, usq; ad finẽ illorum,

25 Ut præciperet Mosche Levitis portantibus arcam fœderis Jehovæ, dicendo:

26 Accipientes librum hunc Legis, ponite cũ *a latere arcę fœderis Jehovæ Dei vestri, ut sit ibi *contra te loco testis.

27 Nam ego novi rebellionem tuam & cervicem

[a] Heb. *dabit eas coram vobis.*

[b] Heb. *a facie*

[c] Heb. *in auribus illorum.*

[d] Heb. *observent faciendo.*

[e] Heb. *post Deos.*

[f] Heb. *in cujus medium.*

[g] Heb. *abscondendo abscondero.*

cem tuam durissimam : en, dum adhuc ego vivo vobiscum hodie, rebelles fuistis contra Jehovam, quanto igitur magis post mortem meam?
28 Congregate ad me omnes Seniores tribuum vestrarum, & moderatores vestros: ut eloquar audientibus ipsis verba hæc, & contester contra eos cœlos & terram.
29 Novi enim fore post mortē meam, ut [h] omnino corrumpatis & recedatis ab hac via quam præstitui vobis: unde obveniet vobis hoc malum extremis temporibus, cùm feceritis quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum opere manum vestrarum.
30 Elocutus itaque est Mosche [i] audiente tota congregatione Jisraëlis verba cantici hujus, usque ad finem eorum.

[h] Heb. *corrūpendo corrūpatis.*

[i] Heb. *in auribus totius congregationis.*

ANNOTATIO.

Verba ista] *quæ habentur suprà 29. & 30.* 2 Procedere &] *id est, consueto munere fungi: vide Nū. 27.17.* 5 Quodque præc.] *suprà 7. & 20.* 19 Indendo illud] *id est, sæpius inculcando eis, ut ipsi quoq; illud sæpius recantent.* 21 Figmentum] *id est, cogitationes ejus Gen. 6.5.* 29 A latere arcæ] *extra arcam in sanctuario: atque hic liber est quem sacerdos invenit Joschijæ temporibus. 2. Reg. 22.* Contra te] *apostrphe ad populum.*

CAPUT. XXXII.

Mosche proponit & commendat populo canticum Dei: constans ex Procemio, Narratione laudativa præteritorum & præsentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Jisraëlitarum animi, Propositionem gravissimæ comminationis divinæ, & consolationis ex restitutione populi inimicorumq; dejectione, & Conclusionē laudativam ad utrorumque reliquias. Deinde jubetur Mosche e proximo monte terram prospicere & vitam finere.

1 PRÆBETE aures cœli, & eloquar: & audito terra sermones oris mei.
2 *Stillet tanquā pluvia disciplina mea, fluat tanquam ros sermo meus, ut tenues pluviæ super tenerem herbam, & sicut imbres super adultam herbam.
3 Quandoquidem nomen Jehovæ prædicaturus sum, *tribuite magnitudinem Deo nostro:
4 *Rupi illi cujus opus *est* perfectum, omnes enim viæ ejus *sunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, & experti iniquitatis, *qui* justus & rectus est.
5 *Corrupit se generatio perversa & contorta, vitio suo, **quod* non est filiorum ipsius.
6 Jehovæ ne rependere debebatis istud, popule stulte & insipiens? nonne ipse *est* pater tuus [b] redemptor tuus? *nonne* ipse [c] magnificavit te, & confirmavit te?
7 Recordare dierum seculi, animadvertite annos [d] cujusque ætatis: interroga patrem tuū, ut annunciet tibi, seniores tuos, ut dicant tibi,
8 Cùm possessionē distribueret excelsus gentibus, cùm dispararet filios Adami, *statuit terminos populorum pro numero filiorum Jisraëlis:
9 Quia pars Jehovę est populus ejus, *Jahhakob* funiculus possessionis ejus.
10 Invenit eum in terra deserti, ac in inanitatis *&* [e] ejulatus solitudine: circumdedit eum, erudivit eum, custodivit eum tanquam pupillam oculi sui.
11 Ut aquila excitat nidum suum, pullis suis incubat, pandat alas suas, assumit eum, portat eum super alas suas:
12 *Sic* Jehova solus duxit eum, nec fuit cum eo Deus alienigena.
13 Vexit eum super* excelsa terræ, adeò ut comedat reditus agrorum: datq; ei fugendum mel *etiam* e petra, & oleum e saxo rupis.
14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baschanæorum, & hircorum, cum *adipe renum tritici: etiam sanguinem uvarum bibisti merum.
15 Sed saginatus *Jeschurun recalcitravit: saginatus es, obesatus es, adipem obduxisti: deseruit enim Deum qui magnificaverat ipsum, & vilipendit rupem salutis suę.
16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter* extraneos, propter abominationes provocarunt eum.
17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis quos non noverant, novis qui e propinquo advenerant, quorum metu non horruerant majores nostri.
18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni tradidisti *Deum* fortem formatorem tuum.
19 Quod cùm videret Jehova: præ indignatione [g] a filiis suis & filiabus suis, sprevit eos;
20 Et dixit, obscondam faciem meam ab illis, videam quis *erit* finis illorum: sunt enim generatio [h] perversitatibus dedita, filii in quibus non *est* fides.
21 Ipsi commoverunt me ad zelotypiam per ea quæ non *sunt Deus* fortis, provocaverunt me vanitatibus suis: ego quoque ad zelotypiam commovebo eos per eum *qui non *est* populus, pergentem stultam provocabo eos.
22 Nam ignis accensus *est* ira mea, qui ardebit *usque ad imum sepulchrum: absumetque terram & proventum ejus, & inflammabit fundamenta montium.
23 Impendam in eos mala, sagittas meas *consumam in eos:
24 In exhaustos fame & exesos anthrace ac lue amarissima: dentes etiam bestiarum immittam, cum veneno serpentum [i] terrestrium.
25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus terror: tam adolescentulumquàm virginem, lactentem cum viro cano.
26 Dixissem, *angulatim profligem eos: faciam ut cesset e mortalibus memoria eorum:
27 Nisi indignationem ab inimico metuissem ne ignorent hostes illorum: ne dicant, excelsa manus nostra fuit, nec Jehova operatus est omnia hęc.
28 Nam gens [k] inops consiliorum sunt, & non est in eis intelligentia.
29 Utinam saperent, intelligerent ista: animadverterent ad finem usque suum.
30 Quomodo prosequeretur unus mille, & duo fugarent myriadem? si non: fieri quia rupes eorum [l] dedidit eos, & Jehova tradidit eos.

[a] Heb. *fidei, cui non est iniquitas.*

[b] Heb. *possessor vel emptor: sed quia de singulari possessione Dei sit sermo, ad assertionē ex Ægypto verbis accommodavimus.*

[c] Heb. *fecit, ut infrà ver. 15. & 1. Schemu. 12.6.*

[d] Heb. *ætatis & ætatis.*

[e] Heb. *ejulalatus solitudinis: hypallage. Jechezkel. 16 Exo. 19.4.*

[f] Heb. *natorū Baschanis, quę regio erat pascuosissima, Num. 32.4.*

[g] Heb. *filiorum & filiarum, passive, ut infra ver. 27. filios autem hic respectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios suprà ver. 5.*

[h] Heb *perversitatis.*

[i] Heb. *pulveris.*

[k] Heb. *periens consilius.*

O 31 *Non

31 (*Non enim ut rupes nostra rupes illorum est, ac inimici nostri *sunt* judices)
32 Nam [m] superat vitem Sedomi vitis eorum, & superat vites Hhamorę: uvę eorum *sunt* uvæ venenosæ, botri amari sunt eis.
33 Venenum draconum vinum eorum *est*, ac venenum aspidum sævum.
34 Nónne illud reconditum est penes me? obsignatum in thesauris meis?
35 *Mea *est* ultio & retributio, tempore *suo* vacillabit pes eorū: nam propinqua *est* dies calamitatum eorū, & festina *dies* eventurorum illis.
36 Cùm judicaverit Jehova populum suum: tunc propter servos suos * pœnitebit ipsum, cùm videbit abiisse [n] * vires & * conclusum cum derelicto nihil *esse*:
37 Et dicet, ubi *sunt* dii eorum? rupes cui cōmittebant se?
38 Quorum victimarum adipę vescebantur, & quorum bibebant vinum libaminis? surgant & opitulentur vobis, sit vobis latebra *rupes illa*.
39 Videte nunc, me, me ipsum *esse*, & nullum *esse* Deum mecum: me morte afficere & vitæ restituere, frangere me & sanare, nec *esse* qui e manu mea eripiat.
40 Nam *attollo ad cœlos manum meam, & dico, vivo ego in seculum:
41 Cùm acuero [o] coruscantem gladium meum & arripuerit manus mea judicium, reddam ultionem hostibus meis, & osoribus meis rependam.
42 Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus absumet carne, sanguine [p] confossorum & captivorum, *inde a principio *erunt* ultiones inimici.

[l] Heb. *vendidit, id est, subjecit aliis dominis. Jechezkel 16.46.*
[m] Heb. *præ vite Sedomi est vitis eorū.*
[n] Heb. *manū, ut Num. 11. 23.*
[o] Heb. *coruscationē gladii.*
[p] Heb. *confossi & captivitatis.*

43 Cantate gentes [q] & populus ejus: nam sanguinem servorum suorum ulciscitur, & ultionem reddit hostibus suis, ac terram suam populumque suum expiat.
44 Venit itaq; Mosche ut eloqueretur omnia verba cantici hujus [r] audiente populo, ipse & Hoschehah filius Nunis.
45 Cùmque absolvisset Mosche eloqui omnia verba omnibus Jisraëlitis:
46 Edixit eis, [s] adjicite animum vestrum ad omnia hæc verba quæ ego testificor contra vos hodie: quæ præcipitote filiis vestris, [t] ut observanter faciant omnia verba Legis huius.
47 Nam non est res [u] inanior quàm ut suscipiatis illam, sed est vita vestra: & hac re prolōgabitis dies super terram, quò ut hæreditariò possideatis eam transituri estis Jardenem.
48 POSTEA allocutus est Jehova Moschen eo ipso die, dicendo,
49 Ascende montem hunc Hhabarimorum, montem Nebuntis, qui *est* in terra Moabitarū, qui *est* in conspectu Jerichūtis: & prospice terram Cenahhani, quam ego do filiis Jisraëlis in jus possessionis.
50 Deinde morere in eo monte quò tu ascensurus es, & aggregare ad populos tuos: quemadmodum mortuus est Aharon frater tuus in Hore monte, & aggregatus est ad populos suos:
51 Eò quòd prævaricati estis contra me In medio filiorum Jisraëlis ad aquas contentionis Kadeschi in deserto Tzinis: eò quòd non sanctificastis me in medio filiorum Jisraëlis.
52 Nam ex aduerso prospicere poteris terrā illam: at illuc non es venturus, in terram illam quam ego do filiis Jisraëlis.

[q] *vel cum populo ejus, ut Rom.15. 10.*
[r] Heb. *in auribus populi.*
[s] Heb. *ponite cor.*
[t] Heb. *ad observandum faciendo.*
[u] Heb. *inanis præ vobis.*
Num.20.

ANNOTATIO.

2 Stillet] *id est, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluvia & ros in terra.* 3 Tribuite] *percipiendo verba ejus, & observando.* 4 Rupi] *epitheton Dei, ut qui perfugium firmum est fide ad ipsum recurrentibus.* 5 Corrupit] *hysterosin ad evidentiam mutavimus: vide Exod.32.7.* Quod non est] *id est, vitiositas illorum aliena est a filiis Dei, qui justus & rectus est: ver.4.* 8 Statuit] *designavit illis possessionem nondum existentibus.* 9 Funiculus] *possessio peculiaris, nam possessiones funiculo dividebantur: metonymia.* 13 Excelsa terra] *id est, fecit ut penetrarent civitates munitissimas.* 14 Adipe renum] *id est, optimo crasso tritico, cujus genicula extuberant formā renibus persimili: Metaphora ab animantibus sic Num.18.12. adipis nomen oleo & musto accommodatur.* Sanguinem] *expressum succum.* 15 Jeschurun] *Jisraël sic vocatur hîc & infrà 33.5.& 26. a rectitudine quo vocatus est, etsi quam longissimè ab ea discessit.* 16 Extraneos] *deos quos coluerunt.* 21 Qui non est populus] *peculiaris, Rom.10.19.* 22 Usq; ad imum sep.] *q.d. suprà & infrà conflagrabit, ut præsentibus futuruq; fructibus priventur: sequentia epexegeticè addita sunt.* 23 Consumam] *omnes ad unam ejaculabor.* 30 Si non] *Eclipsis. si unus Jisraëlita non persequitur mille, &c. sed contra funduntur ad hostibus, fit quia, &c.* 31 Non enim] *Apostrophe Moschis, qua causā deditionis in servitutē explicat, quod Deus opē ferat suis, adversetur desertoribus: quorum neutrum fictitiis Deus ascribi debet.* Judices sunt] *experientiâ testari possunt.* 32 Superat] *fructum deteriorem edit: metaphoricè vitam malè actam describit.* 34 Illud] *q.d. jamjam compertum habeo qualis fueris hactenus, atque futurus sis.* 35 Mea est ultio] *non evadent judicium, etiamsi differatur, sed suo tempore incipient labare.* 36 Pœnitebit] *vide in Gen.6.6.* Vires] *Jisraëlitarum, quibus nimium confiderant.* Conclusum cum der.] *id est, & captivum & eum qui evaserat hostium manu nihil posse.* 38 Surgant] *Sarcasmus: similem vide Judic.10.14.* 40 Attollo manum] *id est, juro, Gen.14.22. humanitus dictum.* 42 Inde a principio] *id est, cùm ultionem sumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiserunt.*

CAPUT XXXIII.

Mosche paulo pòst moriturus singulis tribubus propheticè benedicit: exorsus & concludens orationem a singulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 HÆc autem benedictio *est*, qua benedixit Mosche vir Dei filiis Jisraëlis ante mortem suam.
2 Cum diceret, Jehova e Sinai prodeunte ut oriretur e Sehhire * istis, * illucesceret e monte Paranis: simul venit *turba* e myriadibus [a] sanctorum: a cujus dextera *ignis [b] legalis ipsis lucebat.
3 Valde diligis *populos, omnes sancti* istius *sunt* in manu tua: vicissim ipsi * medii inserantur pedibus tuis, suscipiat *quisque* e verbis tuis,

[a] Heb. *sanctitatis.*
[b] Heb. *edicti.*

4 Lege.

4 Lege, *quam* præcepit nobis Mosche, *hæreditaria congregationi Jahhakobi.
5 (Erat enim in Jeschrune *Rex) cùm se congregarēt primores populi, simul trib⁹ Jisraelis.
6 VIVAT Reüben, & non moriatur, *imo *non* sit hominibus ejus numerus:
7 IDEM quoque *Jehudæ *precatus*, amplius dixit, exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad populum suum *reduc eum: manibus ejus satis *sit* ei, & auxilium ab hostibus ejus sis.
8 DE Levi autem dixit, *Tummim tui & Urim tui *penes virum tuum quem beneficio prosequeris, quem probasti *probatione, cum quo contendisti ad aquas Meribæ:
9 Dicentem de patre suo & de matre sua, *non respicio eum, qui fratres suos non agnoscit, & filios suos non recognoscit: sed observant sermonem tuum, & fœdus tuum custodiunt:
10 *Docent judicia tua Jahhakobum, & Legem tuam Jisraëlem, *apponunt suffitum ad [c] faciem tuam, & prorsus consumendum ad altare tuum.
11 Benedic Jehova *copiis ejus, & opus manuum ejus grato animo suscipe: frange lumbos insurgentibus in eum & osoribus ejus, ex quo insurrexerint.
12 DE Binjamine dixit, *dilectus *est* Jehovę, habitet securè *cum eo: protegente eum quotidie, & inter humeros ejus habitante.
13 ET de Josepho dixit, benedicta Jehovæ *sit* terra ejus: a rebus pretiosis cœli, a rore & ab abysso subjacente:
14 Item a rebus pretiosis, proventibus Solis, & a rebus pretiosis, [d] quas quæq: Luna protrudit:
15 Item a [e] præstantissimis rebus montium antiquissimorum, & a prætiosis rebus collium [f] æternorum:
16 Denique a pretiosis rebus terræ cum plenitudine ejus, & *beneplaciti *Dei* *inhabitantis rubum: veniant abunde ad caput Josephi, & ad verticem separati [g] e fratribus suis.
17 *Primogeniti, bovis illius decor *est* ei, & *velut* cornua monocerotis duo cornua ejus *sunt*, quibus populos feriet pariter, *populos* finium terrę: *sunt* autem hęc, myriades Ephrajimi, & sunt *multa* millia Menaschis.
18 DE Zebulune autem dixit, lætare Zebulun *de exitu tuo: & Jissascar *de tentoriis tuis.
19 *Populos ad *montem *invitent, ibi sacrificent sacrificia [h] justa: quia affluentiam marium sugent, & occulta, id est, thesauros *arenæ.
20 DE Gade autem dixit, benedictus *est* qui *dilatat Gadem: *tanquam leo habitat ut rapiat brachium & verticem:
21 Qui prospexit *de principiis ei, quia ibi *in portione Legislatoris *protectus est: ideò veniens cum primoribus populi, justitiam Jehovæ faciat, & *judicia ejus cum *reliquo* Jisraële.
22 DE Dane autem dixit, Dan *ut* catulus leonis *sit*: qui exilit ex Baschane.
23 DE Naphtali quoq; dixit, ô Naphtali fruitur beneplacito & plene benedictione Jehovæ: ad Occidentem & meridiem hæreditatem obtine.
24 DENIQUE de Aschere dixit, benedictus a *reliquis* *filiis Ascher: sit acceptus fratribus suis: *intingat in pinguedine pedem suum.
25 Ferrum & æs *sub calceo tuo: & [i] quandiu durabunt eies tui, *sermones *habeantur* de te.
26 NULLUS *est* similis huic *Deo* forti, ô Jeschurun: qui cœlis insidet in auxilium tuum, & magnificentiâ suâ superioribus nubibus.
27 Protectio *sit* Deus [k] sempiternus, & infernè *brachia æterna, qui expellat a facie tua inimicum, *aut dicat perde:
28 Ut habitet Jisraël securè solus, *fons Jahhakobi, in terra frumenti & musti *ferace*: etiam *cœli ejus stillent rorem.
29 [l] Beatus es Jisraël, quis *est* sicut tu, populus servatus per Jehovam clypeum auxiliarem tuū & cujus gladius *est* excellentia tua? Sic [m] reddantur abjecti inimici tui tibi, tu autem *excelsa eorum conculces.

Exod.19. — *Num.20. suprà 32.51.* — [c] Heb. *nasum* — *Gen.49.25.* [d] Heb. *pro trusione Lunarum.* [e] Heb. *capite montium antiquitatis: sic accipitur caput pro re præstante Exod. 30.23.* [f] Heb. *seculi.* [g] Heb. *fratrum suorum: vide Gen. 49 25.* — [h] Heb. *justitiæ, id est, eucharistica ut jus requirit.* — [i] Heb. *ut dies tui sermones tui.* — [k] Heb. *antiquitatis.* [l] Heb. *beatitates tuæ.* [m] Heb. *mendaces fiant, id est, priventur facultate exequendi quod magnificè sibi pollicebātur: vel emacientur, id est, robore priventur.*

ANNOTATIO.

1 Vir Dei] *Propheta: nam prophetico spiritu, non simpliciter benedicit, & res eventuras precatur.* 2 E Sinai] *Metaphora perpetua est a Sole sumpta, qui initio lucem præmittit, posteà oritur ipse, tandem terras illustrat: sic gradatim Deus præsentiam suam in populo declaravit quacunque iter fecerunt. q. d. inde a termino proximo Ægypti, usquedum perventum est ad Edomæos finitimos terræ promissæ.* Istis] *Jisraëlitis.* Illucesceret] *pergeret favere istis, etiam post defectionem a reditu exploratorum. Num.13.14.* Sanctorum] *Angelorum, quorum catervis stipatus est. vide Chabakuk 3.3. Act.7.53. Galat.3.19.* Ignis legalis] *ex quo singula ipsis facienda omittendave edicebat.* 3 Populos] *tribus Jisraëlis, ut Judic.5.14.* Istius] *Jisraëlis.* In manu tua] *sub cura tua, ut suprà 32.11.* Medii inserantur] *efficiantur tui discipuli, tibique morigeri reddantur, ut sunt discipuli præceptoribus, quorum pedibus assident, ut de Paulo dicitur Act.22.3.* 4 Hæreditaria] *id est, observanda præsentibus & futuris Jahhakobi posteris suprà 29.29.* 5 Rex] *regis munus obiens populum gubernabat: ideò Legem eis tulit: vide in Gen. 36. 31.* 6 Imò non] *particula, non, ἀπὸ κοινοῦ repetenda est, Psal. 9. 19. cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc versus partem Schimhhoni accommodarent, quia nulla hic sit ejus diserta mentio.* 7 Jehudæ] *& Schimhoni: synecdoche: nam Schimhhon accensitus est Jehudæ, & possessio ejus per tribum Jehudæ diffusa, Jehoschu.19.1. & 1.Chro.4.24. unde factum est ut expeditiones inter has tribus communes essent, Judic.1.3.* Reduc eum] *quia ejus est præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur ut victor domum reducatur.* 8 Tummim] *de quibus Exod.28.30. id est, totum ministerium Sacerdotale. synecdoche: est autem hic apostrophe ad Deum.* Penes virum] *Aharonem, penes quem depositum est Sacerdotale munus continuandum in posteris.* Probatione] *vulgò in Massa, ut alludatur ad historiam Exod. 17.7. sed quia nihil ibi de singulari aliqua Aharonis probatione scribitur, simplicius visum est appellativè accipere.* 9 Non respicio] *q.d. neque personis, neque rebus humanis studiosius heret, sed in hoc unum incumbit, ut Deum colat & alios retineat in cultu ejus: quod ostenderunt Levitæ gladium stringendo in idololatras ad mandatum Moschis, non habita propinquitatis ratione, ut Deo manus suas consecrarent, Exod. 32. abstinendo a propinquorum luctu, Levitic.10.3. & 21. hæreditatiq; terrenæ renuntiando, Numerorum 18. 20.* 10 Docent] *omnes e genere Levitico, ideò dispersi habitabant in Jisraële.* Apponunt] *sacerdotes.* 11 Copiis ejus] *militiæ sacræ, diversis q; ministeriis eorum, Num.4.3.* 12 Dilectus est Jeh.

Jeh.] *ut patri singulariter fuit, Gen.44.20.* Cum eo] *ut olim cum patre.* Inter humeros] *id est, Jeruschalaimis in metropoli possessionis ejus: Metaphora, qua tota possessio Binjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris imposito: sic Jeschahhjæ 8.8.* 16 Beneplaciti] *id est, quas profert terra ex beneplacito Dei.* Inhabitantis rubum] *qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo. Exod.3.2.* 17 Primogeniti, bo.] *id est, duabus dignitatibus excellit, quòd est primogenitus, & bos Dei: nam translatum est, quod ad possessionem attinet, primogenitorum jus a Reubene in Josephum. 1 Chron.5.1. deinde bovis officio (de quo proverb.14.4.) functus est, cùm familiam paternam in Ægypto sustentavit.* 18 De exitu] *id est, negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam, Gen.49.13.* Detentoriis] *id est, terra tua contentus esto, Gen.49.14.& 15.* 19 Populos] *tam exteros, quàm Jisraëlitas reliquos.* Montem] *Tziionem, ubi colendus erat Deus.* Invitent] *exemplo suo: qui licèt remotissimi ab eo loco essent studiosè tamen ex Lege, ac minimè vacui eò confluebant.* Arenæ] *id est, maris: metonymia.* 20 Dilatat] *ab angustia liberat, efficitq; ut commodè habitet: vide in Gen.49.19.* Tanquam leo] *q.d. jam possessio ei attributa est, ex qua tanquam leo commodè potest in hostium prædam irruere: vide 1. Chro. 5.* 21 De principiis] *q.d. Deus tribuens ei possessionem ante reliquos, jussit eum in prima acie contra Cenahhanæos procedere, Num.32.16.* In portione Legis.] *quæ ei per Moschen divino jussu attributa est.* Protectus] *loco firmo ac munito situs.* Judicia ejus] *in excindendis & exterminandis Cenahhanæis.* 22 Ut catulus] *robore & felice successu.* 24 Filiis] *Jisraëlis, fratribus suis, ut mox nominat: quibus e terra sua res opimas suppeditaturus est.* Intingat] *præ copia rerum pinguium: hyperbole, ut Gen.49.11.* 25 Sub calceo] *id est, terra quam calcabis, abundet fodinis ferri & æris.* Sermones] *id est, laus soli tui commendet nomen tuum in perpetuum.* 27 Brachia æterna] *id est, omnipotentia sempiterna ejus. q.d. suprà & infrà eum habeas protectorem.* Aut dicat] *instruat te mandato & viribus ad perdendum eum.* 28 Fons Jahhakobi] *id est, ii qui manarunt ex Jahhakobo.* Cœli ejus] *ei impendentes, ut suprà 28.23.* 29 Excelsa] *ut suprà 32.13.*

CAPUT. XXXIIII.

Mosche defunctus munere suo, & divino mandato obsequens montem conscendit, terram circumquaque prospicit, moritur, a Deo sepelitur, a Jisraëlitis lugetur, succeditq; ei Jehoschuahh.

1 POSTEA ascendit Mosche e campestribus Moabitarum in montem Nebuntis, in verticem illius collis qui *est* in conspectu Jerichuntis: ubi ostendit ei Jehova totam terram cum Gilhhade Danem usque:

2 Nempe totam *terram* Naptali, terramq; Ephrajimi & Menaschis, & totam terram Jehudæ, usque ad mare posterum:

3 Meridianam quoque, & planitiem ipsam, convallem Jerichuntis civitatis palmiferæ usque Tzohharem.

4 Dixitq; Jehova ad eum, hæc *est* illa terra, quam juramento promiseram Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo eam: ostendo eam tibi, videndam oculis tuis, sed eò non es transiturus.

5 Mortuus itaque est ibi Mosche servus Jehovæ, in terra Moabitarum [a] ex præstituto Jehovæ:

[a] Heb. *secundùm os, suprà 32.48.*

6 Qui sepelivit eum in eadem valle in terra Moabitarum, e-regione Beth-pehhoris: neque novit quisquã sepulchrũ ejus usq; in diem hũc.

7 (Erat autem Mosche natus centum viginti annos, cùm moreretur: non caligaverat oculus ejus, neque fugerat viriditas ejus)

8 Et defleverunt filii Jisraëlis Moschen in campestribus Moabitarum triginta diebus: quibus absoluti sunt dies fletus, *id est*, luctus Moschis.

9 Erat autem Jehoschuahh filius Nunis plenus spiritu Sapientiæ, cùm [b] imposuisset Mosche manus suas ei: quapropter auscultantes ei filii Jisraëlis, fecerunt quemadmodum præceperat Jehova per Moschen.

[b] Heb. *nixus fuisset Mosche manibus suis super eū.*

10 Sed non surrexit Propheta præterea in Jisraële similis Moschi, *ut* quem cognoverit Jehova facie ad faciem:

11 In omnibus signis & prodigiis ad quæ miserat eum Jehova facienda in terra Ægypti, cõtra Parhhonem & contra omnes servos ejus, totamq; terram ejus:

12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis, & in omnibus *operibus* [c] terribilibus maximis, quæ fecit Mosche ante oculos totius Jisraëlis.

[c] Heb. *terroris maximi.*

ANNOTATIO.

2 Mare posterum] *vide suprà in 11.24.* 3 Palmiferæ] *ut Judic.1.16.& 2.Chron.28.15. nam palmetis tota fuit consita, teste Plinio lib.5. natur. hist. cap.15.* 6 Neque novit] *causam, quare incognitam tam esse voluerit Deus sepulturam Moschis, vide in Epistola Apostoli Judæ ver.9.* 9 Cum imposuisset] *ex mandato Dei: vide historiam totam Num.27.18.& sequentibus.*

Primæ partis Bibliorum finis.

Πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS SECUNDA,

id est

Libri Historiarum Latini recens ex *Hebræo facti, brevibúsque Scho-*liis illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Junio.

Librorum Index sequente pagina continetur.

LONDINI,

Typis Henrici Middletoni.

M. D. LXXXI.

Jehoſchuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Eſteræ	liber unus.

Auguſtinus lib. 18. de civitate dei cap. 40.

Cui narranti melius præterita credimus quàm qui etiam futura prædixerit quæ præſentia jam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potius credere debeamus, qui divinæ quam tenemus non repugnant hiſtoriæ. Paulo poſt: Nos in noſtræ religionis hiſtoria, fulti authoritate divina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſſimum, quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis: quæ ſeu vera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferunt quò rectè beateq; vivamus.

JEHO-

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVVRIæ DUCI, &c. SACRI ROM. IMPERII ELECTORI PRIMARIO, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

VEMADMODVM in ductionibus aquarũ, Illustrissime princeps, alìud præstant aquileges, alìud castellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ conceptacula alìud operę huc illuc aquætubulis canalibusq; derivantes: ita multiplicibus variisq; operibus utendũ esse commonstrat omnium ætatum experientia, ut perẽnis hæc & salutaris aqua accommodè ad suos usus adhiberi possit. Nam ut illud taceamus: a Deo munificentissimò authore potus istius saluberrimi, non plenitudinem Spiritus, sed exiguas tantùm scintillas & particulas communicari nobiscum pro tenuitate nostra: amplius etiã agnoscim⁹. sive fontis ipsius (cuius petra manalis est Christus) id est, contextus sacri curationẽ puritatemq; spectabimus: sive scripturæ locos, in quibus ut in castellis aquę, summa doctrinę cœlestis capita continentur: sive uberes illos concionum rivos & exundantẽ latius in Christianos omnes explicationem veritatis: nullam omnino partem esse quę non superet omnibus numeris facultates nostras, nullasq; humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem sapientię Dei perfecte posse accedere. Et quamvis omnia hæc pertineant ad ædificationem corporis Christi: verbi gratia, Scripturæ loci ad scholas plurimùm, fluenta & rivi ad Ecclesiasticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Christianos omnes universè: nunquam tamen eò adducti sumus ut totam simul componendorum istorum omnium procurationem nobis assumamus: sive conscii tenuitatis nostræ coram Deo, sive rerum amplitudine perterriti, sive Dei ipsius authorite exemploq; moti, & documentis Ecclesiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus: si ad Scripturam, mysteriorum amplitudine & profunditate absorbemur: sin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad scribendum ut dona Dei quantulacunque sunt in nobis fideliter expendamus, sed ἀπὸ τῆς πολυγραφίας καὶ πολυῤῥαφίας in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos brevesq; libellos, hoc est, Biblia aut βιβλαρίδια ista commendavit Ecclesiæ, in thesaurum illius importanda? cur rerum tantarum tanta fecit compendia, nisi ut exemplo ipsius discamus luxuriantem istam orationis sylvam (quę vanitatis fere est aut mendaciorum comes) sophistis rhetoribusq; missam facere, & breviloquenti ã simplicitatemq; consectari? Aut cur Pastoribus Doctoribusq; suas in Ecclesia & schola functiones disparavit, nisi ad singulos suis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, scriptaq; (hæ enim formæ utendorum piè donorum Dei pro administratione & operatione ad quam quisque vocatus est in Ecclesia) suis terminis constringenda? Quamobrẽ non possumus satis mirari pręposterа illorũ iudicia: qui ita in his mysteriis versantur ipsi, quasi omnia quæ ad loc ũunum adduci possunt, factis hinc inde coacervationibus multis teneantur possintve profundere: aut hoc ipsum ab aliis perinde exigunt, ac si omnis opera, nisi suffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in voculæ unius argumento: in versu unico, si placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velitentur, aut in brevi aquula quasi in Oceano navigent ingenii sui fertilitate & exuberantia styli. denique maiores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm sunt duo Cæsaris Anticatones. Nos verò commodiùs prospici stomacho esurienti posse sacra hac digta cogitamus, quam levari copiâ nauseantem, aut deonerari saturum: & quod in ędificiorum structuris dicitur, opus istud Dei firmius sine illa immani fractura compingi & coalescere. Præterea quàm multa piè a multis ante nos dicta sunt! quæ omnia si nobis inculcanda essent: nullam apud omneis gratiam, sed invidiam summam iniremus: saltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illustrissime PRINCEPS, instituti nostri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliæ, & salebres e

sacro

sacro fonte rivuli per sanctissimum agrum Christi concionalibus, ut ita dicamus, sulcis derivantur: non locorum compositiones & demonstrationes Dialectica subtilitate & brevitate indicantur, certáque velut castella conficiuntur iucundissimum hunc potum immissariis suis eructantia: Hæc in lectionibus, illa in concionibus Ecclesiasticis Theologi corrivantur: Verùm omnibus æquè Pastoribus & ovibus, Doctoribus discipulisque, magnis & parvis, firmis & infirmis alteram sanctissimi illius fontis partem labore nostro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione nostra propterea dicimus, quòd accessiuncula ista partim contextui (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamvis brevibus, locos difficiliores explanabit: quęstiones enim multę, quę antea miris modis exagitatæ sunt, ipso contextu diluuntur, & multi nodi solvuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium brevitatem facilè condonaturi sunt, quicunque hac viâ prǽcaveri putaverint aut ab ingenii humani nausea aut a gravitate sumptuum. Atque hęc quidem de opera nostra apud T. C. plus satis. De rebus autem quæ his libris continentur, de historiis sacris quid multis opus est dicere? Prima lex historiæ (inquiunt veteres) nequid falsi dicere audiat, deinde nequid veri non audeat: ne qua suspicio gratię sit in scribendo, nequa simultatis. Certè quisquis sine animi perturbatione hos libros legerit, omnia supra quàm dici potest in brevitate hac, vera, certa simpliciaq; recognoscet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem suam, fidem veritatemq; ostendit, & sempiterno suo Spiritu obsignat in animis credentium cui adhęrentes fide, authoritatem non addimus sed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Utinam verò Christiani omnes tum veram istarum rerum notitiam, tum legitimum earum usum a Deo opt. max. consequantur. Nos quidem in tradenda simplice veraq; horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam consumpsimus: quæ desyderabuntur (prout minimè dubitamus semper ad hominum scripta vel accuratissima aliquid amplius adiungi, detrahi, aut mutari posse) sive in posterum nostrâ, sive aliorum peritiorum operâ in dies subministrabit Deus. Usum verò huius historiæ sanctæ legitimum licèt prę-stantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ nostrâ piè sapienterq; scriptis consignaverint: non posse tamen incidi in hominum mentes sine eodem Spiritu Prophetæ & Apostoli sexcentis locis demonstrarunt. Quòd si historiam humana arte industriâque elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimisq; animi pertubationibus implicatã, & prout ipse Herodianus scribit συγκεχαρισμένην δόξῃ τῆς ἀληθείας μείζονι, tamen temporum testem, lucem veritatis, viam memoriæ, magistram vitæ, nuntiam vetustatis vocavit Tulius: quantam obsecro opinionem & reverentiam erga libros istos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illæ historię nihil ad nostram hanc: quam per prophetas dictavit, per Ecclesiam tradidit, per Spiritum æternum suum obsignavit Deus. Ferinum itaq; fuerit, ac non tantùm Christiano ullo, sed homine planè indignissimum, eosdem usus ab hisce historiis abiudicare: quas Deus commendat suis, sanctitatis, veritatis, utilitatisq; nomine. Temporum testificationem requirimus? quorum partem inde a creatione usque ad obitum suum exposuit Mosche: ecce hîc evolutam rationem temporum inde a Mosche, usque ad finem regni Persici: hoc autem Alexander Macedo occupavit: cùm Iadduahh sacerdotio fungeretur, cuius Nechemja mentionem facit. Lucémne veritatis? at hæc prælucens dictavit veritas, & seipsam quodammodo literarum monumentis expressam in Ecclesia utendam fruendam dedit. An memoriæ vitam? hîc memorābilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum administratione ac singulari Ecclesię ductu, hîc de memoria sempiternæ vitæ documenta omnibus fidē amplectentibus aperta exhibentur: in quæ simulac introspicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magisterium vitę? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm sanctè, quam efficaciter nostris cogitationibus, sermonib⁹, factis, toti deniq; vitæ præstituūtur statæ perpetuæq; regulæ in his libris! quā doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò per vulgata duo testimoniorum genera adduxerîmus ex Testamento Novo. Unum est: Scripturæ huius doctrinam testimoniis Christi Evangelistarum & Apostolorum confirmatam esse, qui illam tam sæpe quàm Moschen aut Prophetas alios sermoni suo adhibent, & autoritatem sibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq; Paulus Romanis, Quæ antè scripta sunt, inquit, ad doctrinā nostram scripta sunt, ut per patientiam & consolationem Scripturarum spem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quę didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens a quo didiceris: Teq; a puero sacras literas novisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute per fidem in Christo Iesu. Tota scriptura divinitus est inspirata, utilis, &c. Alterum est, rationem usus percipiendi ex hoc scripturarum genere ipsis locis singulis commonstrari, ubi adducitur. Nam ut missa faciamu

ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm simplicissimè & accommodatissimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magisteria vitæ & fidei, ac virìs factorumq́ typos summis infimis, doctis indoctis, adeoq; omnibus imitanda fugiendáve propositos: proinde sive legamus promissiones, minas, præcepta, interdicta, beneficia iudiciáve Dei, sive hominum officia rationem fidei aut vitæ spectantia, sive rerum creatarum quæ in cœlo aut terra degunt obsequia: omnia universè & sigillatim ad ingenerandam fidem pertinere, informanda studia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promissiones a Deo? adhibetor fides. Audiuntur minæ? castus affertor metus. Audiuntur præcepta vel interdicta? obsequendi studium accedito. Beneficia iudiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certissimus & constantissimus illorum autor est, eò advertuntor. Quæcunque hominum officia in exemplum subjiciuntur, imitationi sunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam & studiosissimam cautionem ab iis induunto animis nostris: prompta cœlestium terrestrium aquaticorumq́ obsequia admirationem omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatisq́ divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiam, spem consolationemq́ pariunto, & accedunto Zelum: ne per nos fiat, ut quo majorum a Deo benefactorum sumus conscii cum animis nostris, eo maioris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hîc & in seculo venturo condemnemur. Hæc ita se habere cùm multis locis docent Apostoli, qui hæc rerum antegestarum & in sacrarium Ecclesiæ relatarum exempla propter nos fuisse scripta & facta testantur, δείγματα, ἐνδείγματα, ὑποδείγματα, ὑπογράμματα, καὶ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aureis ostendit: habemus firmiorem (videlicet quàm sint σεσοφισμένοι μῦθοι, quorum antè meminerat) sermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucernæ splendenti in obscuro loco, usquedum dies illucescat & lucifer exoriatur in cordibus vestris: Hoc inprimis scientes nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata est olim prophetia: sed acti a spiritu sancto loquuti sunt sancti homines illi Dei. Cùm itaq; hi nostri historiarum libri impressa quadam a Deo maiestate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi sint omnibus illis quos humana industria exaravit, & peculiares sint thesauri olim Ecclesiæ commissi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem nostram: prout illos Deus sua Ecclesia dignos iudicavit, ita nos hanc rei cognitionem nostrā, quantacunque est, nomine T.C. Ecclesiæ Christi offerimus. Dignissimum donum exhibet Deus Ecclesiæ suæ, dignum Christiano principe, dignū omnibus hominibus, dignum seculis: etsi nos imparem rebus, personis, expectationiq́ operam exhibemus, sed pro demenso donationis Christi. Octavium Augustum narrat Tranquillus in evolvendis utriusque linguæ autoribus nihil æquè sectatum esse quàm præcepta & exempla publicè vel privatim salubria, eaque ad verbum excepta aut ad domesticos, aut ad exercituum provinciarumq́ rectores, aut ad urbis magistratus plerunq; misisse, prout quique monitione indigerent: etiam libros totos & senatui recitasse, & populo notos per edictum sæpe fecisse, quo magis persuaderet rem non a se primo animadversam, sed antiquis pariter fuiße curæ. Egregium profectò studium, & conveniens humano principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac sua lenitate universæ posteritati παρεδειγμάτισεν. Verùm quanto dignius Christiano Principe exempla hæc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta factaq́ ad normam eorum exigi! Hæc sunt proculdubio, hæc illa sunt studia, quæ Christianam iuventutem alunt, senectutem confirmant, domi oblectant, foris conversantur, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, & ubivis locorum secundis adversisq́ rebus sanctorum animos ad cœlestes cogitationes evehunt, faciuntq́ ut iam unà cum Christo sedeant ἐν ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illustrissime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, nostrique erga T.C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo optimo Maximo de clariore ista veritatis explicatione (si quam Deus, ut speramus, operâ nostra contulerit) immortales gratiæ in Ecclesia habeantur, deinde etiam T.C. cuius monitis atque subsidiis opus istud cœptum & hucusque a nobis perductum est: postremò verò nobis piorum vota faveant, studiumq́ nostrum in hoc opere consummando sanctis precibus sublevent coram Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo: cui Regi æterno, immortali, invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in sempiterna secula. Amen.

Dominus T.C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatissimè.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius.
Franciscus Iunius.

JEHOSCHUHHÆ.
Liber unus.

LIBER Iehoſchuhhæ res memorabiles, inde a morte Moſchis uſq; ad mortem Jehoſchuhhæ ſucceſſoris, a Deo pro Jiſraëlitis geſtas continet: ut fidem ſuam in ſuis promiſſionibus confirmaret, & promiſſa impleret. Eſtq; hiſtoria annorum amplius ſeptendecim.

-349
17
2306

CAPUT. PRIMUM.

Jehoſchuahh divinitus jubetur ſuſcipere populi adminiſtrationem, cum divini favoris promiſſione: vocatione ſuſcepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum ſe parent, illis autem, quibus cis Jardenem poſſeſſio erat attributa, ut promiſſi memores, in expeditionem cum aliis proficiſcantur, qui omnes fidem dant Jehoſchuhhæ.

1 UIT autem poſt mortem Moſchis ſervi Jehovæ: ut ediceret Jehova Jehoſchuhhæ filio Nunis miniſterio Moſchis, dicendo.

2 Moſche ſervus meus mortuus eſt: jam itaq; ſurge, tranſi Jardenem hunc tu & totus populus hic, in terram quam ego do ipſis filiis Jiſraëlis.

3 Omnem locum quem calcaverit planta pedis veſtri [a] daturus ſum: quemadmodum allocutus ſum Moſchen.

4 ' A deſerto illo & ' Libano iſto uſque ad flumen ' maximum, flumen Euphratis, totam terram ' Chittæorum uſque ad ' mare magnum, ad occaſum ſolis: erit terminus veſter.

5 Non poterit conſiſtere quiſquam ante faciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemadmodū fui cum Moſche, ero tecum, non deſeram te, neque derelinquam te.

6 Confirmare & fortis eſto: tu enim poſſidendam trades populo huic terram illam quam juramento promiſeram majoribus eorum, me daturum eis.

7 Tantummodo confirmare & fortis eſto valde, ut [b] obſervanter facias prorſus ſecundum legem illam, quam ' præcepit tibi Moſche ſervus meus, ne recede ab ' eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut ſecunderis quocunque iveris.

8 Ne diſcedito ' liber iſte legis ex ore tuo, ſed meditare de eo interdiu & noctu, ut obſervanter facias omnino prout ſcriptum eſt in eo: tunc enim proſperabiris in viis tuis, & tunc ſecundaberis.

9 ' Nónne præcepi tibi? confirmare & fortis eſto, ne expaveſcito neq; conſternator: quia tecum *eſt* Jehova Deus tuus quocunque iveris.

10 Præcepit itaque Jehoſchuahh moderatoribus populi, dicendo:

11 Tranſite per [c] caſtra, & præcipite populo, dicendo, parate vobis ' viaticum: nam intra tres dies vos trajecturi eſtis Jardenem hunc, ut ingrediamini ad poſſidendum terram, quam Jehova Deus veſter dat vobis hæreditariò poſſidendam.

12 Rëubeniticæ autem & Gaditicæ ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ: edixit Jehoſchuahh, dicendo:

13 Recordamini rei illius quam præcepit vobis Moſche, ſervus Jehovæ, dicendo: Jehova Deus veſter quietem largitur vobis, quòd dedit vobis terram hanc.

14 Fœminę veſtræ, parvuli veſtri, & pecora veſtra manebunt in hac terra, quam dedit vobis Moſche cis Jardenem: at vos tranſite [d] militari ordine ante fratres veſtros, quotquot *eſtis* valentes robore, & adjuvate eos.

15 Uſque dum quietem largitus ſit Jehova fratribus veſtris, ut vobis, & hæreditariò poſſideant etiam ipſi terram, quam Jehova Deus veſter dat eis: tunc revertemini in terram hæreditatis veſtræ quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ cis Jardenem ad ortum ſolis, & hæreditariò poſſidebitis eam.

16 Qui ' reſponderunt Jehoſchuhhæ dicendo, quicquid præcepiſti nobis faciemus, & quocunque miſeris nos ibimus.

17 Omnino ſecundum ea quibus auſcultavimus Moſchi, ſic auſcultabimus tibi: ' tantummodo ſit Jehova Deus tuus tecum, quemadmodum fuit cum Moſche.

18 Quiſquis occaſionem dederit ' mutandi pręſtitutum tuum, & non auſcultaverit verbis tuis in omnibus quę præceperis ei, morte plectetur: tantummodo confirmare & fortis eſto.

[a] Heb. *dedi, præteritum pro futuro. Deut.* 1.28. *Deut.* 11. 24.

[b] Heb. *ad obſervandum faciendo: hypallage; ſic ver.* 8.

[c] Heb. *per medium caſtrorum: vel in medio.*

Num. 32.

[d] Heb. *quinti ut Exo.* 13. 18. *& infrà* 4.12.

ANNOTATIO.

4 A deſerto] *deſertum Sinis intelligit, quo terminabitur ad meridiem promiſſa terra.* Libano] *Aquilonali termino.* Maximum] *termino ab oriente, Gen.* 15.18. Chittæorum] *tractum orientalem incolentium.* Mare magnum] *terminum ab accidente.* 7 Quam præcepit] *Num.* 27. *ver. ultimo. Deu.* 31. 7. *& ſeqentibus.* Ab eo] *ſub. quod præcepit Moſche.* 8 Liber iſte] *de quo Deut.* 31.9. 9 Nonne] *confirmat cum a vocatione divina.* 11 Viaticum] *ſi quid vobis præter cibum ad iter eſt neceſſarium, illud jam parate. Man enim nondum ceſſarat.* 16 Reſponderunt] *omnes tribus ad ſuperiora mandata.* 17 Tantummodo] *id eſt, videto, ut tibi Deus adſit, ſicut Moſchi: & tu ab eo non recedas, ſicut Moſche non receſſit ab eo. Reſtipulatio.* 18 Mutandi præſtitutum] *id eſt, defectionis a te.*

CAPUT II.

Jehoſchuahh præmittit exploratores, qui divertunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis ſtatu informati, jurejurando promiſſa ei & toti cognationi ejus vita, ad Jehoſchuhham revertuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 MISERA

1 ʼMISERAT autem *priùs* Jehoschuahh filius Nunis ʼSchittimis duos viros exploratores [a] clam dicendo, ite, inspicite terram istam, adeoque Jerichuntem: qui abeuntes venerant in domum cujusdam meretricis cauponæ, cujus nomen erat Rachab, ut cubarent ibi.

2 Sed cùm renunciatum fuisset Regi Jerichuntis, dicendo: ecce quidem veniunt huc per noctem e filiis Jisraëlis ad pervestigandum hanc terram:

3 Misit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui edicerent: produc viros illos venientes ad te, qui ingressi sunt domum tuam, nam ad pervestigandum totam hanc terram venerunt.

4 (Assumens autem mulier illa duos viros illos, absconderat utrumq;) quæ respondit ita, venerant ad me quidem viri, nec sciebam unde essent.

5 Sed cùm claudenda esset porta, in ipsis tenebris, viri illi exierunt: non novi quò abiverint viri illi: persequimini eos celeriter, nam assequimini eos.

6 (Illa autem jusserat ipsos conscendere tectum suum: & absconderat eos in [b] stipulis lini, quæ erant ei dispositæ super tectum.)

7 Quam ob rem ʼvirorum illorum *alii* persecuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada singula, *alii* autem ʼ portam clauserant postea cùm egressi essent, qui persequebantur istos.

8 ʼIlli autem nondum cubaverant cùm ipsa ascendit ad eos super tectum.

9 Dixitq; ad viros istos, novi Jehovam dedisse vobis terram hanc: cùm quia irruit terror vestri super nos: tùm quia diffluxerunt omnes habitatores istius terræ [c] metu vestri.

10 Audivimus enim quo modo arefecit Jehova aquas maris algosi, propter vos, cùm exiretis ex Ægypto: & quæ fecistis duobus regibus Emoræorum, qui *erant* trans Jardenem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni devovistis.

11 Quod audientibus nobis liquefactum est corʼ nostrum, neque [d] constat animo quisquam amplius metu vestri: nam Jehova Deus vester, est Deus in cœlis suprà, & in terra infra.

12 Nunc itaq; jurate mihi, quæso, per Jehovam, quia exercui benignitatem erga vos sic exerciturors vos quoque erga familiam paternã meam benignitatẽ, & date mihi signũ [e] certum.

13 Ut vivos conservetis patrem meum, & matrem meam, & fratres meos, & sorores meas, & quicquid illorum est: eripiatisq; animas nostras a morte.

14 Responderuntque ei viri isti, ʼanimam nostram loco vestri ad moriendum *damus*, si non enunciaveritis sermonem nostrum hunc: utique erit cùm dederit nobis Jehova terram hanc, ut exerceamus erga te benignitatem & fidem.

15 (Tunc illa demisit eos fune per fenestram: nam [f] paries domus ejus erat in mœnibus, ita ut in ipsis mœnibus habitaret illa:

16 Dicens ipsis, ad istum montem ite, ne occurrant vobis qui persequuntur: & latitate illic tribus diebus, donec revertantur persequentes, deinde ibitis viâ vestrâ.)

17 Dixerunt inquam viri isti, ʼinsontes erimus ab adjuratione tua hac, qua adjurasti nos.

18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram: hunc funiculum fili dibaphi ligato in hac fenistra, per quam nos demisisti, & patrem tuum cum matre tua ac fratribus tuis, deniq; totam familiam patris tui jubeto convenire ad te in hanc domum.

19 Erit enim ut cujusque, qui egressus fuerit e foribus domus tuæ, [g] cædis causam caput ejus *recidat*, & nos simus insontes: cujusque verò qui erit tecum in hac domo, cædis causa *recidat* in caput nostrũ, si manus fuerit in eum *injecta*.

20 Sed si enunciaveris sermonem nostrum hunc: tunc erimus insontes ab adjuratione tua, qua adjurasti nos.

21 Qua dicente, secundum verba vestra sic esto, & dimittente eos abiverunt: ʼposteà alligavit *illa* funiculum dibaphum ei fenestræ:

22 Abeuntes ergo venerunt in montem illũ, ac manserũt ibi tribus diebus, donec rediissent, qui persequebantur *eos*: quæsierant enim eos qui persequebantur totâ illâ viâ, sed non invenerant.

23 Deinde revertentes duo viri isti, cùm descendissent e monte, trajecerunt *Jardenem* & pervenerunt ad Jehoschuhham filium Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obvenerant sibi.

24 Dixeruntq; ad Jehoschuham, *eamus*, nam tradit Jehova in manũ nostram totam terram istam: atque etiam diffluunt omnes habitatores istius terræ metu nostri.

[a] Heb. *silenter, id est, non communicato cum populo consilio: ut factum fuerat. Num. 13.*

[b] Heb. *in linis stipulæ: hypallage.*

[c] Heb. *a facie: sic deinceps.*

[d] Heb. *neque constat amplius spiritus in quoquam a facie vestra.*

[e] Heb. *veritatis.*

[f] Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœniorũ: hypallage.*

[g] Heb. *sanguis ejus in capite ejus: sic paulo infra.*

ANNOTATIO.

1 Miserat autem] *Hyperbaton est perpetuum toto hoc cap. cujusmodi annotavimus, Gen. 11. 1. quæ enim hoc capite narrantur gesta sunt a Jehoschuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret: Atque voluntate divina gesta fuisse eventus ostendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationem Jisraëlitis, ad eos confirmandos, innotescere populi præsentem constitutionem, ut Judic. 7. per somnii narrationem Gidhhonis animus confirmatus dicitur: & Jonathanis per evocationem ludicram. 1. Schemu. 14.* Schittimis] *de quo Num. 25. & 33. 49.* 7 Virorum illorum] *civium Jerichuntis.* Portam] *urbis videlicet, ne si in urbe essent exploratores, elaberentur.* 8 Illi] *cives, qui nondum a murmure planè cessarant.* 11 Nostrum] *id est populi nostri.* 14 Animam nostram] *vide in Deut. 7. 2.* 17 Insontes erimus] *id est, esse volumus his duabus conditionibus quæ sequuntur, ne quis sit extra domum, & ne quid reveles.* 21 Posteà] *cùm commodum & necessarium visum est.*

CAPUT III.

Jehoschuahh a reditu exploratorum ad Jardenem, cum populo trajecturus, accedit, quo pridie ad sanctificationem comparato, sacerdotes cum arca præmittit: ad quorum ingressum Jarden divisus, transituris cedit: quo signo Jisraëlitæ confirmati, omnes ad unum trajiciunt.

1 ITAQUE cùm surrexisset Jehoschuahh ʼmanè, profecti Schittimis pervenerunt usq; ad Jardenem, ipse & omnes filii Jesraëlis, pernoctaruntq; ibi, nondũ trajecerunt.

2 Fuitq; [a] ʼtertio pòst die: ut transirent moderatores per [b] castra.

3 Et præciperent populo dicendo, cùm videbitis arcam fœderis Jehovæ Dei vestri, & sacerdos

[a] Heb. *a fine trium dierũ.*

[b] Heb. *medium castrorum.*

cerdotes Leviticos portantes eam: vos quoque proficiscimini e loco vestro & [c] sequemini eam.

4 (Veruntamen loginquum *spatium* esto inter vos & inter eam, quasi bis mille cubitorum [*] notæ mensuræ: ne *proprius* accedite ad eam) ut cognoscatis viam per quam ituri estis, non enim transivistis per eam viam [d] antea.

5 Edixerat enim Jehoschuahh populo, sanctificate vos: nam cras facturus est Jehova in medio vestri mirabilia.

6 Deinde edixit Jehoschuahh sacerdotibus dicendo, portantes arcam fœderis, transite ante populum: qui portantes arcam fœderis, iverunt ante populum.

7 Dixerat enim Jehova ad Jehoschuhham, isto die incipiam magnificare te ante oculos totius Jisraëlis: ut cognoscant, quemadmodũ fui cum Mosche, me futurum tecum.

8 Tu autem præcipito sacerdotibus portantibus arcam fœderis, dicendo: cùm perveneritis usque ad [*] extremitatem aquarum Jardenis, in ipso Jardene consistite.

9 Edixit itaq; Jehoschuahh filiis Jisraëlis: accedite huc, & audite verba Jehovæ Dei vestri.

10 Deinde dixit Jehoschuahh, [*] hac *re* cognoscetis Deum fortem, vivum esse in medio vestri & omniuo expulsurum a facie vestra Cenahhanæum, & Chittæum, & Chivvæum, & Perizzæum, & Girgaschæum, & Emoræum, & Jebusæum.

11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius terræ, transit ante vos per Jardenem.

12 Nunc itaq; sumite vobis duodecim viros e tribubus Jisraëlis [e] virum unum in quamque tribum)

13 Erit enim, cùm primum quiescent plantæ pedum sacerdotum portantium arcam Jehovæ, domini totius terræ in aquis Jardenis, ut aquæ Jardenis discindantur, aquę, inquam, descendentes, ab *iis quæ sunt* supernè: [*] quæ consistent acervo uno.

14 Fuitq; cùm proficisceretur populus e tentoriis suis, ad trajiciendum Jardenem: & sacerdotes portantes arcam fœderis ante populum:

15 Dum pervenerunt portantes arcam usque ad Jardenem, & pedes sacerdotum portantium arcam cœperunt intingi in extremitate aquarum ejus: [*] (est autem Jarden plenus, superans omnes ripas suas omnibus diebus messis.)

16 Ut consistentes aquæ, quę descendebant supernè, consurgerent in acervum unum, procul valdè ab 4 Adamo civitate quæ est a latere [*] Tzartanis, quæ autem descendebant ad mare campestrium, [*] mare salsum, [f] prorsus [*] excinderentur: populus autem transirent e regione Jerichuntis.

17 Stabant autem sacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ in ipso sicco in [g] alveo Jardenis firmi: dum omnes Jisraëlitæ transirent per siccum, usque dum absolvissent tota gens illa trajicere Jardenem.

[c] Heb. *ite post eam.*

[d] Heb. *ab heri, nudius tertius. synecdoche usitata.*

[e] Heb. *virum unum, virum unum, &c.*

4. *quæ & Adama, infra 19.36.*

[f] Heb. *deficerent, excinderentur.*

[g] Heb. *in medio, id est, intra alveum.*

ANNOTATIO.

1 Manè] *noni diei mensis primi: trajicerunt enim die decimo ejusdem mensis, ut apparet infrà 4.19.* 2 Tertio pòst die] *a mandato, de parendo viatico suprà 1.11.* 4 Notæ mensuræ] *q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num. 35.5.* 8 Ad extremitatem] *id est, in alveum citerioris ripæ.* 10 Hac re] *quam exprimit ver. 13.* 13 Quæ consistent] *videlicet aquæ superiores ut ex ver. 16. apparet.* 15 Est autem Jarden] *non tantùm id tunc contigit ut plerique arbitrantur, sed quotannis fit ex fluminis natura: ut apparet ex 1. Chronic. 12.16. & Ecclesiastici. 24.36.* 16 Tzartanis] *ager in tribu Ephrajami de quo 1. Reg. 4.12 & 7.46. Idem etiam dicitur Tzerera Judic 7.22. & Tzereda mutata litera 1. Reg. 11 26.* Mare salsum] *Gene. 14.3.* Excinderentur] *id est, effluerent, & in lacu Asphaltite deperirent.*

CAPUT IIII.

Transmisso universo populo, sacerdotes cum arca, jussu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem statum. Cujus beneficii monimenta utrinq; populo Dei eriguntur.

1 Fuit autem cum absolvissent tota gens hæc trajicere Jardenem ([*] qui edixerat Jehova Jehoschuhhæ dicendo:

2 Sumite vobis e populo duodecim viros: [a] virum unum ex unaquaque tribu.

3 Et præcipite eis dicendo: tollite vobis hinc ex medio Jardene, ex [b] ipso loco ubi stant sacerdotum pedes firmi, duodecim lapides: & transportantes eos vobiscum, collocate eos in [c] statione in qua pernoctaturi estis hac nocte.)

4 Ut vocaret Jehoschuahh duodecim illos viros, quos statuerat e filiis Jisraëlis: virum unum e quaque tribu.

5 Quibus edixit Jehoschuahh, transite in conspectu arcæ Jehovæ Dei vestri in medio Jardene: & tollentes vobis quisque lapidem unum *imponito* humero suo: pro numero tribuum filiorum Jisraëlis.

6 Ut sit hoc signum in medio vestri: ut cùm interrogabunt filii vestri [d] posthac, dicendo, quid lapides isti vobis *designant*?

7 Dicatis eis, discissas fuisse aquas Jardenis a præsentia arcæ fœderis Jehovæ, cùm transiret per Jardenem discissas mansisse aquas Jardenis: ideoq; sunt lapides isti monimento filiis Jisraëlis usque in seculum.

8 Itaque facientes sic filii Jisraëlis, quemadmodum præceperet Jehoschuahh, sustulerunt duodecim lapides e medio Jardene, quemadmodum edixerat Jehova Jehoschuhhæ, pro numero tribuum filiorum Jisraëlis: quos transportarunt secum ad illam stationem, & collocarunt eos ibi.

9 [*] Præterea duodecim lapides erexit Jehoschuahh in medio Jardene, *eorum* loco ubi stabant pedes sacerdotum portantium arcam fœderis: fueruntq; ibi [*] usque in diem hunc.

10 Interea sacerdotes portantes arcam stabant in medio Jardene, donec absolutum esset id totũ quod præceperat Jehova Jehoschuhhæ ut ediceret populo, secundum omnia [*] quæ præceperat Mosche Jehoschuhhæ: dum populus festinantes trajicerent.

11 Fuitq; cùm absolvisset totus populus trajicere: Ut trajiceret arca Jehovæ, & sacerdotes in conspectu populi:

12 (Trajicerant autem Rëubenitæ & Gaditæ, & dimidiata tribus Menaschis [e] militari ordine

[a] Heb. *virum unum virum unum ex tribu, sic ver. 4.*
[b] Heb. *ex statione pedum sacerdotum.*
[c] Heb. *in diversorio: sic ver. 8.*

[d] Heb *cras synecdoche usitata, ut infrà ver. 21.*

[e] Heb. *quini, ut supra. 1. 14. Num. 32*

ne ante filios Jiſraëlis: quemadmodũ edixerat eis Moſche.
13 Quaſi quadragies mille expediti ad militiã trajecerant ante Jehovam in bellum, in campeſtria Jerichuntis.
14 Die iſto magnificavit Jehova Jehoſchuhhã ante oculos omnium Jiſraëlitarum, ut revererentur eum, quemadmodum erant reveriti Moſchen omnibus diebus vitæ ejus.)
15 Edixerat nãq; Jehova Jehoſchuhhę, dicẽdo:
16 Præcipe ſacerdotibus portantibus arcam teſtimonii: ut aſcendant e Jardene.
17 Ideo præceperat Jehoſchuah ſacerdotibus dicendo: aſcendite e Jardene.
18 Fuit autem cum aſcenderent ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ e medio Jardene in ſiccũ, *tantùm* avellebantur plantæ pedũ ſacerdotũ: ut reverſæ aquæ Jardenis in locũ ſuũ, irent [f] ut antea, ſuprà omnes ripas ejus.
19 Populus itaq; aſcenderunt e Jardene duodecimo die menſis primi: & caſtra poſuerunt Gilgale, in extremitate, ad orientẽ Jerichũtis.
20 Illos autem duodecim lapides quos acceperant e Jardene, erexit Jehoſchuahh Gilgale.
21 Edixitq; filiis Jiſraëlis dicendo: cum interrogabunt poſthac filii veſtri patres ſuos dicendo, quid ſibi volunt lapides iſti?
22 Tunc inſtruite filios veſtros dicendo: per aridam trajecit Jiſraël Jardenem iſtum.
23 Nam arefecit Jehova Deus veſter aquas Jardenis propter vos, donec trãſiſſetis: quemadmodum fecerat Jehova Deus veſter mari algoſo, quod arefecit propter nos donec tranſiſſemus.
24 Ut cognoſcant omnes populi terræ manũ Jehovæ [g] robuſtam eſſe: ut timeatis Jehovam Deum veſtrum omnibus diebus.
25 Sic fuit cùm audirent omnes reges Emoræorum, quierant in latere Jardenis verſus occidentem, & omnes reges Cenahhanæorum, qui accolebant mare, arefeciſſe Jehovam aquas Jardenis propter filios Jiſraëlis: donec trajeciſſent: ut liquefieret cor illorum, nec ceſſet amplius in iis animus metu filiorum Jiſraëlis.

[f] Heb. *heri nudiuſtertius: ſynecdoche uſitata.*

[g] Heb. *quòd robuſta eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quia edixerat] *hyperbaton eſt, ut infrà 12. ver. quod huic libro admodum eſt familiare.* 9 Præterea] *ut monumento eſſent cis Jardenẽ habitantibus.* Uſq; in diem hunc] *id eſt, immutabili & perpetuo ſtatuto.* 10 Quę præceperat Moſche] *quorũ ſumma continetur, Num. 27. 21.* 13 Ante Jehovã] *id eſt, ante arcam Jehovæ ut oſtenditur infrà 6. 12.* 19 Gilgale] *per anticipationem locum ita vocat, qui poſtea ita vocatus fuit infrà 5. 9.* 25 Sic fuit] *quia hic verſus a præcedentibus pendet, & ad ſequentia non pertinet, ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT V.

Jehoſchuahh interruptum circumciſionis uſum, Dei mandato, inſtaurat Gilgale, ubi præſtituto tempore Paſcha celebratur, & Man ceſſat.

1 TEMPORE illo edixit Jehova Jehoſchuhhæ, para tibi gladios acutos: & [a] ſecũdò repetens circũcide filios Jiſraëlis.
2 Paravit itaque Jehoſchuahh ſibi gladios acutos: quibus circuncidit filios Jiſraëlis ad collẽ præputiorum.
3 Hæc autem eſt ratio cur circuncidit Jehoſchuahh: *quia* totus populus ille qui exierant ex Ægypto, mares omnes viri [b] ad bellũ apti *qui* mortui erant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquã exiviſſent ex Ægypto:
4 Quia *inquam* circuncisi fuerant totus populus qui exierant: at totum populum, qui nati fuerant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquam exiviſſent ex Ægypto, non circunciderant.
5 (Quadraginta enim annis iverant filii Jiſraëlis per deſertum, donec conſumeretur tota gens illa, viri apti ad bellum egreſſi ex Ægypto, qui non auſcultaverant voci Jehovæ: eò quòd juraſſet Jehova eis ſe non permiſſurum eis ut viderent terram, quam juramento promiſerat Jehova majoribus eorum ſe daturum nobis, terram affluentem lacte & melle.)
6 Et *quia* horũ filios ſtatuerat loco eorũ, ipſos circuncidit Jehoſchuahh: quia præputiati erãt, non enim circunciderant eos in ipſo itinere.
7 Fuitq; cùm [c] omnino tota hęc gens circunciſa eſſet, ut conſiderent loco ſuo in caſtris donec [d] ſanitatem recepiſſent.
8 Tum dixit Jehova ad Jehoſchuhham, hodie devolvi opprobriũ Ægypti a vobis: vocavitq; nomen loci illius [e] Gilgalem uſq; in diem hunc.
9 Cùmq; filii Jiſraëlis caſtra haberẽt Gilgale: celebrarunt Paſcha quartodecimo die illius menſis veſpere, in campeſtribus Jerichuntis.
10 Comederuntque ex annona ipſius terræ poſtridie Paſchatis, azymos panes, & toſtum igne: eo ipſo die.
11 Quam ob rem ceſſavit Man poſtridiè, cùm comederent de annona illius terræ: neque fuit deinceps filiis Jiſraëlis Man: ſed comederunt de proventu terræ Cenahhani anno illo.

[a] Heb. *& redi, circuncide filios Jiſraëlis ſecundo.*

[b] Heb. *viri belli: ſic infrà. ver. 5.*

[c] Heb. *cùm abſolviſſent tota illa gens circuncidi.*

[d] Heb. *reviviſcerent ut Num. 20. 8.*

[e] *id eſt, devolutio, propter devolutum ibi ab Jiſraëlitis probrum.*

ANNOTATIO.

1 Secundò repetens] *id eſt, rem ſemel ab Abrahamo obſervatam: ac deinde in deſerto a reditu exploratorum neglectam, rurſus in uſum revocans.* 2 Collem præputiorum] *nomen accepit ex præſenti facto, quòd præputia circumciſorum ſint ibi relicta.* 3 Quia totus] *hic hyperbaton eſt valdè obſcurum. quod ut illuſtraremus, præſumſimus particulam rationalem, quæ eſt in principio verſus ſequentis.* 4 Non circunciderant] *patres, quaſi fœdus Dei a ſe & poſteris ſuis abjicientes.* 8 Opprobrium Ægypti] *id eſt, ex Ægypto hauſtum, Ægyptiis non Jiſraëlitis dignum. nam etſi non datum eſt illis quod cupiebant ut redirent in Ægyptum, Num. 14. 4. animo nihilominus Ægyptũ ſpirabãt, quod vel ex circunciſionis neglectu declaratũt.*

CAPUT. VI.

Jehoſchuahh divinitus viſione præmonetur de felici ſucceſſu contra hoſtes, Deo duce, inſtruiturq; de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecioni devovere.

1 FUIT autem cùm eſſet Jehoſchuahh ad Jerichuntē, & attollens oculos ſuos videret quòd, ecce vir quidam ſtaret ex adverſo ejus cum gladio ſuo ſtricto in manu ſua: ut iret Jehoſchuahh ad eum, ac diceret ei, utrum noſter es an hoſtium noſtrorum?

2 Qui dixit, non, ſed ego ſum princeps militiæ Jehovæ, modò veni: quamobrem procidens Jehoſchuahh ſuper faciem ſuam in terram incurvavit ſe, dixitque ei: quid dominus meus edicit ſervo ſuo?

3 Tum edixit princeps militiæ Jehovæ Jehoſchuhhæ, extrahe calceamentum tuum a pedibus tuis, nam locus in quo ſtas ſanctus eſt: fecitque ſic Jehoſchuahh.

4 ([a]Cives autē Jerichuntis occluſerant eā, & occluſam continebant metu filiorum Jiſraëlis: non erat qui exiret, nec erat qui intraret.)

5 Dixit deinde Jehova ad Jehoſchuhhā, vide trado in manum tuam Jerichuntem & regem ejus, valentes robore.

6 Circuite itaque civitatem ipſam, omnes viri[b] apti ad bellum, circundando civitatem [c] ſemel: ſic facite ſex diebus.

7 Et ſeptem ſacerdotes portanto ſeptē buccinas arietinas ante arcam: die verò ſeptimo circuitote civitatem [d] ſepties: ſacerdotes verò clangunto buccinis illis.

8 Eſtoq; cùm tractim ſonabitur cornu arietino, cùm primùm audietis vocem buccinæ, ut vociferentur totus populus vociferatione magna: ſic concidet murus civitatis in loco ſuo, ut aſcendant populus quiſque ex adverſo ſui.

9 Vocavit itaq; Jehoſchuahh filius Nunis ſacerdotes, & edixit eis, portate arcam fœderis: ac ſeptem ſacerdotes portanto ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę.

10 Populo autem edixerunt, tranſite & circuite civitatem iſtam: & expeditus quiſque tranſito ante arcam Jehovæ.

11 Fuit ergo, cùm hoc edixiſſet Jehoſchuahh populo, ut ſeptem ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante Jehovam, tranſirent & clāgerent buccinis illis: arca verò fœderis Jehovę [e]ſequeretur eos:

12 (Expeditus autem quiſque iret ante ſacerdotes illos clangentes buccinis) denique [f] extrema acies ſequeretur arcam, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

13 Nam populo præceperat Jehoſchuahh dicendo, ne vociferemini, neque facite ut audiatur vox veſtra, nec prodeat ex ore veſtro ullum verbum: uſq; in diem, quo edicam vobis vociferamini, tunc vociferabimini.

14 Sic, cùm circūduxiſſet arcam Jehovæ, circa civitatem ipſam circumeundo ſemel, reverſi in caſtra, pernoctarunt in caſtris.

15 Deinde cùm ſurrexiſſet Jehoſchuahh manè: rurſus portaverunt ſacerdotes arcam Jehovæ.

16 Et ſeptem alii ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę, ire pergebant & clangebant buccinis illis: (expeditus autem quiſque ibat ante eos) & extrema acies ſequebatur arcam Jehovæ, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

17 Sic circuierunt civitatem die ſecundo ſemel, ac reverſi ſūt in caſtra: ita fecerūt ſex dieb[us].

18 Fuit autem die ſeptimo, ut ſurgerent cùm aurora aſcenderet, & circuirent civitatem hac eadem ratione ſepties: tantùm die illo circuiverunt civitatem illam ſepties.

19 Fuit verò vice ſeptima, buccinaturis ſacerdotibus: ut ediſceret Jehoſchuahh populo, vociferamini, nam dedit Jehova vobis iſtam civitatem.

20 Eſto autem civitas iſta anathema, ipſa & quicquid eſt in ea Jehovæ: tantùm Rachab meretrix caupona vivat ipſa, & quicquid eſt cum ea domi ejus, quia fideliter abſcondit legatos illos quos miſeramus.

21 Veruntamen vos, ſervate *vos* ab anathemate, ne efficiatis *vos* anathema, accipientes de iſto anathemate: & ſubjicientes caſtra Jiſraëlis anathemati perturbetis ea.

22 Sed totum argentum & aurum, & inſtrumenta ærea aut ferrea res ſancta ſunto Jehovæ: in theſaurum Jehovæ venito.

23 Vociferatus itaque eſt populus cùm illi clangerent buccinis: fuitque cum populus audiret ſonū buccinæ, & vociferaretur populus voce magna, ut corrueret murus loco ſuo, ita ut aſcenderet populus in civitatem, quiſq; ex adverſo ſui: ſic ceperunt civitatem illam.

24 Devoveruntque internecioni quicquid erat in ea civitate [g] tam fœminas, quàm viros, tàm pueros quàm ſenes: & boves & pecudes aſinosque acie gladii.

25 Duobus autem viris illis, qui exploraverant illam terram, edixit Jehoſchuahh, ite in domum mulieris illius meretricis cauponæ, & educite inde ipſam mulierem & quicquid ejus *eſt*, quemadmodum juramento promiſiſtis ei.

26 Cùm itaque ingreſſi pueri illi exploratores eduxiſſent Rachabam, & patrem ejus, ac matrem ejus atque fratres ejus, & quicquid *erat* ei, etiam omnes familias ejus eduxiſſent, collocarunt eos extra caſtra Jiſraëlis.

27 Ipſam autem civitatem combuſſerunt igne, & quicquid erat in ea: tantummodo argentum & aurum, inſtrumentaque ærea & ferrea, poſuerunt *in* theſauro domus Jehovæ.

28 Sed Rachabam meretricem cauponam, & familiam paternam ejus, cum omnibus quæ erant ei, vivam conſervavit Jehoſchuahh, quæ habitavit inter Jiſraëlitas uſque in diem hūc: eò quòd aſcondiſſet legatos illos, quos miſerat Jehoſchuahh ad explorandum Jerichuntem.

29 Prętere adjuratione execratus eſt Jehoſchuahh tempore illo, dicendo: maledictus eſto vir ille coram Jehova, qui ſurget ut ædificet civitatem hanc Jerichuntem, [h]pretio primogeniti ſui fundet eam: & pretio minimi ſui ſtatuat fores ejus.

30 Erat aatem Jehova cum Jehoſchuhha, adeò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

[a] Heb. *Jericho autem claudens. & clauſa erat: metonymia.*

[b] Heb. *viri belli.*

[c] Heb. *vice una.*

[d] Heb. *ſeptem vicibus. ſic ſæpius.*

[e] Heb. *poſt eos: ſic frequenter.*

[f] Heb. *colligens. ut Num. 10.25. vide annotata ibi. ſic infrà 16. ver.*

[g] Heb. *a viro uſque ad fœminam a puero uſque ad ſenem, & uſque &c.*

[h] Heb. *per primogenitum & per minimum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *hunc verſum cum duobus ſequentibus imperitè a proximè ſequenti hiſtoria divulſum, ei conjunximus, hinc caput ſextum incipientes.* Vir] *Jehova ſorma viri.* 2 Non] *id eſt, neque ex Jiſraëlitis, neque ex hoſtibus.* Princeps militiæ] *id eſt, tam angelorum quàm populi Dei. Chriſtus autem eſt, ad quem ſolùm hic principatus pertinet.* Quamob rem procidens] *hunc honorem exhibet ei, quia non angelum, ſed Jehovam eſſe intelligit. Angeli enim cum ſibi deferri nolunt, Apoc. 19.10. & 22.8.* 3 Extrahe] *ſic Deus præ-*

præcepit Moschi Exodi 3.5. vide annotata ibi. 5 Jehova] quem 1.ver. virum, & 2.ver. principem militiæ Jehovæ vocarat. 20 Anathema] id est, exitio devota. Miseramus] ego cum primoribus clam populo, sup. 2.1. 21 Efficiatis vos anathema] id est, eidem exitio vos obnoxios reddatis: sic Deut. 7.26. 22 Thesaurum] id est, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midjanitarum Jehovæ asservabantur Num. 31. in fine. 26 Extra castra] tantisper dum initiarentur & reciperentur in populum Dei, ut Num. 31.19. vide ver. 28. 28 Usque in diem hunc] id est, in perpetuum, ut suprà 4.9. Augustinus lib. 6. locutionis de Josua. Habitavit] & Schalmoni filio Nachschonnis in tribu Jehudæ nupsit: Matthæi 1.5. 29 Coram Jehova] id est, ex decreto Jehovæ. Surget] id est, operam dabit ut ædificet. Prætio primogeniti] hujus exerationis effectum vide 1. Reg. 16.34. 36

CAPUT VII.

Jisraëlitæ propter scelus Hhacanis, ope Dei destituti cæduntur: cujus causa Jehoschuhhæ Deum consulenti explicatur. quapropter inquisitione deprehēso sceleris autore, & supplicio affecto populus Deo recōciliatur.

1 SED prævaricati sunt Jisraëlitæ prævaricatione in anathemate: accepit enim [a]Hhacan filius Carmi, filii [b] Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ de illo anathemate, quapropter accensa est ira Jehovæ in filios Jisraëlis.

2 Cùm enim mittens Jehoschuahh quosdam Jerichunte Hhajum, quod erat propè Beth-Avenem eb oriente Beth-Elis, edixisset eis dicendo, ascendite & explorate terram istam: ascendentesque homines illi explorassent Hhajum:

3 Ac reversi ad Jehoschuhham dixissent ad eum, ne ascendat totus hic populus, quasi bis mille viri, aut quasi ter mille viri ascendant ut percutiant Hhajum: ne fatiges ducendo illuc totum populum hunc, cum pauci sint isti:

4 Ideoq; ascendissent de populo illuc quasi ter mille viri: fugerunt a facie virorum Hhaji.

5 Cecideruntq; ex eis viri Hhaji ad triginta sex viros, persequentes inquam, eos *a loco qui* erat ante portam usque ad *Schebarimos, ceciderunt eos in illius declivi: quam ob rem liquefactum est cor populi adeò ut [c] *velut* in aquam abiret.

6 Jehoschuahh autem lacerans vestimenta sua, procidit super faciem suam in terram, ante arcam Jehovæ, usqua ad vesperam, ipse & seniores Jisraëlis: imposueruntque pulverem quisque capiti suo.

7 Dicebatq; Jehoschuahh, Aha domine Jehova, quare [d] unquam traduxisti populum hunc trans Jardenem? ut dedas nos in manum Emoræi ad perdendum nos? at utinam voluissemus [e] morari trans Jardenem.

8 *Attende* ad me domine: quod dicam postquam obvertit Jisrael cervicē ante hostes suos?

9 Nam audientes Cenahhanæi & omnes habitatores istius terræ, circumvenient nos, & excindent nomen nostrum ex hac terra. Et quid facies nomini tuo maximo?

10 Dixit autē Jehova ad Jehoschuhham [f]surge, quorsum hoc? [g] te manere dejectum in faciem tuam?

11 Peccavit Jisrael, atq; etiam transgressi sunt *fœdus meum quod præceperam eis: nam etiam acceperunt *de anathemate, ac *etiam furati sunt, etiamq; *mentiti sunt, deniq; reposuerunt etiam illud inter *instrumenta sua.

12 Ideo non poterunt consistere filii Jisraëlis ante hostes suos, cervicem vertent ante hostes suos, quia sunt [h] rei anathematis: non pergam esse vobiscum, nisi perdatis *hoc anathema e medio vestri.

13 Surge, sanctifica populum hunc, dicens, sanctificate vos in crastinum: sic enim ait Jehova Deus Jisraëlis, anathema est in medio tui Jisraël, non poteris consistere ante hostes tuos, donec amoveritis anathema istud e medio vestri.

14 Appropinquate ergo manè per tribus vestras: estoque ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per familias suas, & familia illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per domos suas, & domus, quam prehenderit Jehova, appropinquet per viros suos.

15 Tum esto, ut deprehensus cum hoc anathemate *comburator igni, ipse & quicquid *est* ei: quia transgressus est fœdus Jehovæ, & quia cōmisit flagitium in Jisraële.

16 Cum itaque surgens Jehoschuahh manè, jussisset Jisraëlem appropinquare per tribus suas: prehensa est tribus Jehudæ.

17 Deinde cùm jussisset appropinquare quanque familiam Jehudæ, prehendit familiam Zerachæam: postea jussit appropinquare familiam Zerachæā per viros suos, & prehensus est Zabdi.

18 Denique jussit appropinquare familiam ejus per viros ejus, & prehensus est Hhacan filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ.

19 Tum dixit Jehoschuahh ad Ahacanem, fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Jisraëlis, & ede ei confessionem: & enunciato nunc mihi quid feceris, ne celes me.

20 Respondit itaque Hhacan Jehoschuhhæ dicens: verum est, ego peccavi Jehovæ Deo Jisraëlis, & [i] hoc & illud commisi.

21 Cùm enim viderem inter illa spolia togam [k] Babilonicam unam præstantem, & ducentos siclos argenti, & lingulam auream unam quinquaginta siclorum pondere, cōcupiscens accepi ea, ecce autē sunt abscondita in terra, in medio isti tentorii mei, argentū autē *est* sub ipsa *toga*.

22 Tunc misit Jehoschuahh legatos, qui cucurrerunt in illud tentorium & ecce ea *toga* abscondita erat in tentorio ejus, & argentum illud sub ea.

23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii attulerunt ea ad Jehoschuhham & ad omnes filios Jisraëlis: statueruntq; ea coram Jehova.

24 Tunc Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo, assumpto Hhacane filio Zerachi, & argento & toga & lingula aurea, & filiis ejus ac filiabus, ejus & bobus ejus: asinisq; ejus, & gregibus ejus, & tentorio ejus, deniq; quicquid erat ei: deduxerunt ea in convallem Hhacoris.

25 Ubi dixit Jehoschuahh, quàm perturbasti nos? perturbabit te Jehova hoc die: obrueruntque eum totus Jisraël lapidibus, & combusserunt eos igni, *cùm obruisset eos lapidibus.

26 Postremò erexerunt super eum acervum lapidum magnum usq; in hunc diem, sic aversus est Jehova a furore iræ suæ, idcircò vocavit *quisque* nomen loci illius convallem Hhacoris usque in hunc diem.

[a] qui & Hhacar 1. Chro. 2.7. & Hhacor infrà ver. 24.
[b] Zimri, 1. Chron. 2.6.
[c] Heb. ut esset in aquam, id est, ut difflueret quasi aqua.
[d] Heb. traduxisti traducendo.
[e] Heb. & mansissemus.
[f] Heb. surge tibi.
[g] Heb. tu decidens in faciem tuam.
[h] Heb. sunt in anathemate.
[i] Heb. & secundum hoc & secundum illud commisi.
[k] Heb. Schinhharis id est, Babylonicæ regionis, vide Gen. 10.10.

ANNOTATIO.

1 In anathemate] *de quo capite præcedenti ver.20.21.22.* 5 Schebarimos] *i. fractionum locum: sic enim sonat Hhebræa vox. videtur nomen accepisse inde, quod acies Jisraëlitarum ibi fractæ sint.* 6 Imposueruntque pulverem] *lugentium more, de malo accepto, ut 1. Schemu. 4.12. & alibi passim.* 11 Fœdus meum] *id est, obedientiam, quam promiserant in fœdero, non præstiterunt: Exodi 19.8. & 24.7. synecdoche.* De anathemate] *id est, de rebus comburendis, ex ver. 24. cap. 6.* Etiam furati] *de rebus servandis Jehovæ, de quibus ibid. 22. ver.* Mentiti sunt] *non afferendo in thesaurum Jehovæ, quod a singulis afferendum erat, ver. 27. ibid.* Instrumenta] *id est, tam perdendas res, quàm Deo destinatas, rebus propriis commiscuerunt, in peccato persistentes. quare se & sua eodem anathemate obligarunt.* 12 Hoc anathema] *id est, tum res anathemati devotas prius, tum eas, quæ contagionem ejusdem criminis hauserunt, nempe familiam cum Hhacanis rebus.* 15 Comburatur] *id est, postquam supplicium subierit, quod ex lege in blasphemum, & divini mandati contemptorem constitutum est: Levit. 24.14. & sequentibus: & Num. 15.30. & 35. absumitor eadem ratione, qua perdendæ res & anathemati devotæ, tollendæ sunt, id est, incendio, ex lege Deut. 13.16. quam Jisraëlitæ executi sunt, infrà ver. 25 & 26.* 20 Hoc & illud] *id est, singula illa commisi, quæ Deus commissa esse in Jisraële queritur suprà 11.* 25 Cùm obruissent] *vide annot. ver. 15.*

CAPUT. VIII.

Deus Jisraëlitis reconciliatus jubet Jehoschuhham Hhajum aggredi stratagemate, & victoriam promittit, spoliaq; populo concedit, reliquas igni & gladio consumendas. Deinde Jehoschuahh partâ victoriâ altare ex legis præscripto erigit ad sacrificandũ, Decalogũ lapidibus insculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoschuhham, ne timeto neque consternator, sume tecum totum populum [a] aptum ad bellum, & surgens ascende versus Hhajum: vide trado in manum tuam regem Hhaji & populum ejus, civitatémq; ejus, & terram ejus.

2 Ut facias Hhajo & regi ejus, sicut fecisti Jerichunti & regi ejus: tantùm spolia ejus & jumenta ejus diripietis vobis: dispone tibi insidias contra civitatem istam a posteriore parte ejus.

3 Surgens itaque Jehoschuahh & totus populus aptus ad bellũ, ut ascenderet versus Hhajum: delegit Jehoschuahh triginta millia virorũ valentium robore, ut præmitteret eos noctu.

4 Præcepitq; eis dicendo, videte vos qui insidiaturi estis huic civitati a posteriore parte ipsius civitatis, ne procul collocetis vos ab ipsa civitate valde: sed estote vos omnes parati.

5 Ego autem totusq; hic populus qui mecum *erit*, appropinquabimus ad istam civitatem: eritque cùm procedent obviam nobis, quemadmodum prius, & fugiemus ante eos:

6 Ut exeant post nos, donec avellerimus eos ab ipsa civitate, (dicent enim, fugiunt ante nos quemadmodum prius:) fugiendo ante eos.

7 Tum vos surgitote ex insidiis, ut expellatis [b] reliquias ipsius civitatis: tradet enim Jehova Deus vester eam in manum vestram.

8 Esto autem, cùm occupabitis ipsam civitatem, ut incendatis ipsam civitatem igni, secundũ verbum Jehovæ facitote: videte, præcepi vobis.

9 Sic præmisit eos Jehoschuahh, qui abeuntes ad locũ insidiarum, consederunt inter Beth-Elem & inter Hhajum ab occasu Hhajo: pernoctavit autem Jehoschuahh nocte illa in medio populi.

10 Deinde surgens Jehoschuahh manè, recensuit populum: ascendebatq; ipse cum senioribus Jisraëlis ante populum versus Hhajum.

11 Totus quoq; populus, [c] acies quæ erat cum eo, ascendentes appropinquarunt donec venirent e regione ipsius civitatis: posueruntq; castra ab Aquilone Hhajo: vallis autem quædam erat inter eos & inter Hhajum.

12 Præterea sumpsit quasi quinquies mille viros: quos disposuit in insidiis inter Beth-Elem & inter Hhajum, ab occasu civitatis Hhaji.

13 Admovente autem populo tota castra, quæ erant ab Aquilone civitati illi, & extremam partem eorum ab occasu ipsius civitatis: perrexit Jehoschuahh ea nocte in medium illius convallis.

14 Vnde fuit, cùm *id* vidisset Rex Hhaji, ut manè [d] festinanter surgentes procederent viri illius civitatis obviam Jisraëli in prælium, ipse cum toto populo suo, eo ipso tempore ante planitiem illam: nesciebat autem ille sibi insidias esse a parte posteriore civitatis.

15 Tunc finxerunt se plaga affici Jehoschuahh & totus Jisraël ante eos: fugeruntque viâ ad desertum.

16 Quapropter conclamati sunt totus populus qui remanserat in civitate Hhaji ad persequendos eos: qui persecuti sunt Jehoschuhham, ita ut avellerentur a civitate sua.

17 Neq; remanserat quisquam Hhaji aut Beth-Ele qui non exiret ad persequendum Jisraëlẽ: reliqueruntque civitatem suam apertam dum persequebantur Jisraëlem.

18 Postea cùm edixisset Jehova Jehoschuhhæ, extende [e] vexillum istud, quod est in manu tua versus Hhajum, quia in manum tuam tradam ipsum: extendit Jehoschuahh vexillum illud quod erat in manu sua versus ipsam civitatem.

19 Tunc illæ insidiæ surgentes citò e loco suo, accurrentesq; cùm extendisset manum suam, & ingressæ civitatem ipsam ceperunt eam: & festinanter incenderunt civitatem igni.

20 Cumq; respicientes viri Hhaji post se, viderent quòd, ecce, ascenderet fumus ipsius civitatis versus cœlum, non erant in eis [f] vires fugiendo huc & illuc: nam populus qui fugiebat ad desertum, convertit se contra eum qui persequutus fuerat.

21 Etenim Jehoschuahh & totus Jisraël videntes suas insidias cepisse civitatem, & ascendere fumum ipsius civitatis: reversi percusserunt viros Hhaji.

22 Ipsæ verò *insidiæ* exierunt ex ipsa civitate obviam illis, ita ut essent jisraëlitis in medio, istis hinc, & illis inde: percusserunt verò illos adeò, ut non relinquerent illis superstitem aut effugientem.

[a] Heb. *belli. sic deinceps.*

[b] Heb. *ipsam civitatem metonymia & synecdoche, sic infrà ver. 24.*

[c] Heb. *bellum*

[d] Heb. *ut festinarent & manè surgerent.*

[e] Heb. *hastam vexillarem quæ &c. sic infrà.*

[f] Heb. *manus synecdoche.*

23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem obtulerunt Jehoschuhhæ.

24 Fuit autem cùm absolvissent Jisraëlitæ occidere omnes habitatores Hhaji in ejus agro, in eo deserto ubi persequuti fuerant ipsos, & cecidissent omnes illi acie gladii, donec consumerentur: ut reversi omnes Jisraëlitæ Hhajum, percuterent reliquias ejus acie gladii.

25 (Fueruntque omnes qui ceciderunt die illo, a cùm viri tum fœminæ, duodecies millia: omnes viri Hhaji.)

a Heb. *a viro usque ad fœminam.*

26 Nā Jehochuahh non retraxit manum suā, quā extenderat cum vexillo: usque dū internecioni devovisset omnes habitatores Hhaji.

27 Tantùm jumenta & spolia civitatis illius diripuerunt sibi Jisraëlitæ: secundum verbum Jehovæ, quod præceperat per Jehoschuhham.

28 Deinde combussit Jehoschuahh Hhajum: & disposuit ipsum in tumulum b perpetuum, in solitudinem usque in diem hunc.

b Heb. *seculi.*

29 Denique regem Hhaji suspendit e ligno usque ad tempus vespertinum: cùm autem occideret sol, præcepit Jehoschuahh ut cadaver ejus demitterent e ligno, quod projecerūt ad ostiū portæ civitatis ipsius, & statuerunt super ipsū acervum lapidum magnum usq; in diem hūc.

30 TUNC extruxit Jehoschuahh altare Jehovæ Deo Jisraëlis: in monte Hhebalis:

31 (Quemadmodum præceperat Mosche servus Jehovæ filiis Jisraëlis, sicut scriptum est in libro legis Moschis,) altare e lapidibus integris, super quos non agitaverat ferrum: in quo obtulerunt holocausta Jehovæ, & sacrificaverunt eucharistica.

Deut. 27.

32 Præterea inscripsit ibi aliis lapidibus exemplum legis Moschis, quam præscripserat filis Jisraëlis.

33 Cumq; totus Jisraël & saniores ejus, moderatoresque & judices ejus adstarent arcæ i utrinque, coram sacerdotibus Leviticis portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus æquè ac indigena, dimidium ejus e regione montis Gerizzimorum, alterum verò dimidium ejus e regione montis Hhebalis: (quemadmodum prius præceperat Mosche servus Jehovę populo ipsi Jisraëli.)

i Heb. *hinc & inde.*

34 Postmodum pronunciavit omnia verba ipsius legis, benedictionem ac maledictionem, prorsus ut scriptum erat in ipso libro legis.

35 Nullum fuit verbum ex omnibus quę præceperat Mosche, quod non pronuntiaverit Jehoschuahh coram tota congregatione Jisraëlis & fœminis & parvulis, peregrino etiam, qui ibat inter eos.

ANNOTATIO.

3 Surgens] *ut Gen. 31.17.* 7 Tum] *signo dato de quo infrà 18. ver.* 13 Illius convallis] *quæ videlicèt media erat inter Hhajam & Jisraëlitarum exercitum: de qua suprà ver. 11.* 14 Cùm id vidisset] *Jisraëlitas iniquo loco castra collocasse, nempe in depressa valle, hac opportunitate allectus est ad irrumpendum.* Eo ipso tempore] *sine dilatione aut deliberatione.* Planitiem illam] *quæ civitati ad orientem adjacebat: ut ita Jisraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præciderent.* 15 Ad desertum] *quà reditur Jerichuntem.* 18 Extende vexillum] *ut hac explicatione, vexilli signum daretum insidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hostes convertendi.* 26 Retraxit] *quod fuisset signum receptus.* 29 Tempus vespertinum] *vide legem Deut. 21, 22. sic infrà 10.26.* 31 Agitaverat] *vide prohibitionem Exodi. 20.25.*

CAPUT IX.

Fama successus Jisraëlitarum commoti reliqui Cenahhanæi reges in eos conspirant: Gibhhonitæ contrà astu vitam ab eis fœdere obtinent, sed cum perpetua servitute junctam.

1 FUITQUE cùm *ista* audivissent omnes reges illi, qui erant cis Jardenē, in montanis & in planitie, & in omnibus portubus maris magni, a usque ad *regionem* subjectā Libano: Chittæus & Emoræus, Cenahhanæus, Perizzæus, Chivvæus & Jebusæus:

a Heb. *contra Libanum.*

2 Ut congregarent se pariter ad pugnandum contra Jehoschuhham & contra Jisraëlem b animo uno.

b Heb. *ore uno: synecdoche. sic 2. Chro. 18.12.*

3 Habitatores autem Cibhhonis cùm audivissent quæ fecerat Jehoschuahh Jerichunti & Hhajo,

4 Fecerunt ipsi quoque astu, ut abeuntes fingerent se legatos venisse *e longinquo*: sumētes enim saccos tritos *imposuerunt* asinis suis, & utres vini tritos, ruptosque & colligatos.

5 Et calceamenta trita & resarta pedibus suis, ac vestimenta trita sibi induta: omnisque panis viatici eorum aruerat, c abierat in micas.

c Heb *erat mica. sic infrà 12. ver.*

6 Qui adeuntes Jehoschuhham in castra Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores* viros Jisraëlis: e terra longinqua advenimus, nunc ergo pangite nobiscum fœdus.

7 Dixerunt autem *primores* viri Jisraëlis ad Chivvæum: fortassis in medio mei habitas: & quo modo pangerem tecum fœdus?

8 Qui dixerunt ad Jehoschuhham servi tui sumus: dixitque ad eos Jehoschuahh, qui estis? & unde venitis?

9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua valde venerunt servi tui ad nomen Jehovæ Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia quæ fecit in Ægypto.

10 Omnia etiam quæ fecit duobus regibus Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni regi Cheschbonis, & Hhogo regi Baschanis, qui erat Hhaschtarothis.

11 Quapropter edixerunt nobis seniores nostri & omnes habitatores terræ nostræ dicēdo, sumite in manu vestra viaticum ad ipsum iter, & abite obviam eis, dicetis autem ad eos, servi vestri sumus, nunc ergo plagite nobiscū fœdus.

12 Hic panis noster est, calidum in viaticum accepimus illum e domibus nostris, quo die exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem ecce aruit & abiit in micas.

13 Et hi sunt utres vini, quos impleveramus novos, jam ecce, rupti sunt: similiter hæc vestimenta nostra & calceamēta nostra detrita sunt, d quia magnum est iter hoc valde.

d Heb. *præ multitudine itineris valde.*

14 Quæ cùm accepissent viri illi *primores* ex viatico eorum: & os Jehovæ non consuluissēt:

15 Fecit cum eis Jehoschuahh pacē, pepigitq; cum eis fœdus de illis in vita servandis: quod juramen-

juramento promiſerunt eis principes cœtus.

16 Fuit autem [o] tertio pòſt die quàm pepigiſſent cum eis fœdus: ut audientes eos propinquos eſſe ſibi, & in medio ſui eos habitare:

[o] Heb. *a fine trium dierum*

17 Profecti filii Jiſraëlis venirent ad civitates eorum tertio die: erant autem civitates eorum Gibhhon, & Cephira, & Beerothæ, & Kiriath-Jehharim.

18 Sed non percuſſerunt eos filii Jiſraëlis, eò quòd juramento promiſiſſent eis duces cœtus per Jehovam Deum Jiſraëlis: quamvis murmurarent totus cœtus contra ipſos duces.

19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum, nos juramento promiſimus eis per Jehovam Deum Jiſraëlis: ideo nunc* non poſſumus* tangere eos.

20 Hoc faciamus eis, ut ſervemus in vita eos: ne ſit ſuper nos* indignatio, propter illud juramentum quo juravimus eis.

21 Cùm ergo dixiſſent ad eos duces illi, ſinuntor vivere: fuerunt putatores lignorum, & haurientes aquam* pro toto cœtu, quemadmodum dixerant ipſis duces.

22 Vocavit enim eos Jehoſchuahh, & allocutus eſt dicendo: quare decipiſtis nos dicendo: longinqui ſumus a vobis valde, cùm vos in medio noſtri habitetis?

23 Nunc ergo* maledicti eſtis: neque [f] deficiet ex vobis ſervus, & qui putet ligna, ac hauriant aquam pro domo Dei mei.

[f] Heb. *excindetur.*

24 Qui reſpondentes Jehoſchuhhæ dixerunt: *fecimus*, quia [g] certò nunciatum fuerat ſervis tuis, id quod præcepit Jehova Deus tuus Moſchi ſervo ſuo, ut daret vobis totam hanc terram, & ut perderet omnes habitatores hujus terræ a facie veſtrâ: quare metuimus valdè [h] vitę noſtræ a vobis, & fecimus rem hanc.

[g] Heb. *nunciando nunciatum.*

[h] Heb. *animis noſtris.*

25 Nunc autem, ecce, nos in manu tua, ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis tuis facere nobis, fac.

26 Fecit ergo eis ſic: & eripuit eos e manu filiorum Jiſraëlis, ut non occiderent eos.

27 Conſtituitque eos Jehoſchuahh in die illo putatores lignorum, & haurientes aquam pro cœtu: idque pro altari Jehovæ uſque in diem hunc, in eo loco quem electurus eſſet.

ANNOTATIO.

4 Ipſi quoq;] *id eſt, ut reliqui omnes Cenabhanæi vitæ ſuæ conſulebant conſpiratione, ſic ipſi hac aſtutia.* 7 Chivvæum] *id eſt, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.* Medio mei] *ac ideo regio quam tenes jure divino ad me pertinet.* Et quo modo] *id eſt, quale fœdus velles me tecum inire.* 8 Servi tui] *id eſt, ad quævis imperata facienda parati.* 14 Quæ cum] *id eſt, quos ſermones cùm admiſiſſent & probaſſent, adducti ſpecie rerum quas in viaticum ſumpſerant.* 15 In vita ſervandis] *nulla addita conditione ad perſonas, bona, vel regionem pertinente, prout cum exteris licebat, qui Cenabhanæi non erant: vide Deut. 20.10.2. Schem. 2.12. & 21.2.* 19 Non poſſumus] *quia fidem legitimè dedimus, nondum enim ad eorum urbes acceſſeramus, cùm illi ſe nobis dederent, & vitam a nobis peterent. Eſt autem mandatum Deut. 20.10. & ſequentibus, ne poſtquam acceſſerimus ad expugnanda loca a Deo nobis deſtinata ullos vivere ſinamus: ſed cùm hi vitam prius petierint, quàm eos aggrederemur, non habemus cur illos, contra juramentum noſtrum, internecioni devovere debeamus. Eadem ratione vita conceſſa eſt Rachabæ & toti familiæ paternæ ejus, ſuprà 4. Et eadem ratione reliquias Cenabhanæorum ultro ſe dedentes Schelomo tributarias fecit 1. Reg. 9.20. Contrà verò, propter violatum a Schaule juramentum hoc, divinitus fames immittitur, nec ira Dei prius ſedatur quàm de familia Schaulis ultio ſumpta ſit, 2. Schem. 21.* Tangere eos] *ut vitam adimamus.* 20 Indignatio] *quæ eſſet ſi legitimè præſtitum juramentum violaremus.* 21 Pro toto cœtu] *id eſt, ſervi publici, nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei, infrà 23. ver. Et Hhezræ 8.20. quare etiã Netinæi id eſt, dedititij vocantur in Hhezra & Nechemja frequenter.* 23 Maledicti] *id eſt, miſeræ conditioni & laborioſæ addicti.*

CAPUT. X.

Reges qui ad pugnandum contra Jehoſchuhham ſe congregarant, audita defectione Gibhhonitarum vires in eos convertunt, ſed Jehoſchuhhæ auxilio liberantur illi & reges divinitus cæduntur, quam victoriam Jehoſchuahh perſecutus regionem totam occupat & Gilgalem revertitur.

1 FUIT ergo, cùm audiviſſet Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum cepiſſe Jehoſchuhham Hhajum & exitio devoviſſe ipſum, quemadmodum fecerat Jerichunte & rege ejus ſic feciſſe Hhajo & rege ejus: præterea pacem feciſſe habitatores Gibhhonis cum Jiſraëlitis, & * *Jiſraëlitas* eſſe in medio eorum:

2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas magna eſſet Gibhhen, ſicut una ex civitatibus regiis: imo quòd etiam major eſſet Hhajo, & omnes cives ejus eſſent ſtrenui.)

3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum, ad Hohamum regem Chebronis, & ad Piramum regem Jarmuthi, & ad Japhihham regem Laciſchi, & ad Debirum Regem Hheglonis, qui dicerent:

4 Aſcendite ad me & auxiliamini mihi, ut percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit cum Jehoſchuhha & cum filiis Jiſraëlis.

5 Congregati itaque aſcenderunt quinque reges Emoræorum, rex Jeruſchalaimorum, rex Chebronis, rex Jarmuthi, rex Lachiſchi, rex Hheglonis, ipſi cum omnibus copiis ſuis, & caſtra ponentes contra Gibhhonem, bellum gerebant adverſus eam.

6 Sed miſerunt cives Gibhhonis ad Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, qui dicerent, ne remitte manus tuas a ſervis tuis: aſcende ad nos celeriter, & ſerva nos auxilians nobis, nam congregantur contra nos omnes reges Emoręorum habitantes in montanis.

7 Aſcendit itaq; Jehoſchuahh Gilgale, ipſe & totus populus aptus ad bellum cum ipſo: & quidem omnes valentes robore:

8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi eos: non conſiſtet ex eis quiſquam in conſpectu tuo.)

9 Pervenitque ad illos Jehoſchuahh repentè: tota ipſa nocte aſcenderat Gilgale.

10 *Fudit itaque illos Jehova coram Jiſraële,

raële, qui percussit eos cæde magna apud Gibhhonem: deinde persecutus eos via [a] qua ascenditur Beth-choronem, percussit eos Hhazekā & Makkedam usque.

11 Fuit autem cùm fugerent a facie Jisraëlis, ipsis *versantibus* in declivi Bethchoronis, & Jehova dejiciente in eos lapides magnos e Cœlis Hhazekam usque, quibus moriebantur: (plures erant qui moriebantur lapidibus illis grandinis, quàm quos occiderunt filii Jisraëlis gladio.)

12 Ut tunc 'alloqueretur Jehoschuahh Jehovam die quo [b] exposuit Jehova hunc Emoræum filiis Jisraëlis: & diceret ante oculos Jisraëlis, Sol in Gibhhone [c] subsiste, & Luna 'in convalle Ajalonis.

13 Subsistit ergo Sol, & Luna stetit donec vindicata esset gens *Jisraëlitica* ab hostibus suis: nonne hoc scriptum est in 'libro recti? stabat autem sol in medio cœlo, neq; festinabat ad occasum quasi diem integrum.

14 Nec fuit similis diei illi ante eum, vel post eum, auscultante Jehova voci cujusquam: nam Jehova pugnabat pro Jisraële.

15 'Tandem reversus est Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

16 Cùm autem fugientes quinque reges illi, abscondissent se in quadam spelunca Makkedæ:

17 Nuntiatumq; fuisset Jehoschuhhe dicendo: inventi sunt quinq; illi reges absconditi in quadam spelunca Makkedæ.

18 Dixit Jehoschuahh, obvolvite lapides magnos ori illius speluncæ: & præficite ei viros ad custodiendum illos.

19 Vos autem ne consistite, persequimini hostes vestros, & [d] postremos quosque eorum cædite, ne permittite eos ingredi in civitates suas: quandoquidem tradidit eos Jehova Deus vester in manum vestram.

20 Fuitq; cùm obsolvissent Jehoschuahh & filii Jisraëlis percutere eos cæde magna valde, donec' consumerentur: superstites verò qui superant ex eis ingressi essent in civitates munitas:

21 Ut reverterentur totus populus ' in castra ad Jehoschuhham Makkedam [e] incolumes: ' nō moverat contra filios Jisraëlis quisquam linguam suam.

22 Diceretque Jehoschuahh, aperite os illius speluncæ, & producite ad me quinq; reges istos ex ipsa spelunca.

23 Qui facientes sic, produxerunt quinque reges istos ad eum ex ipsa spelunca, regem Jeruschalaimorum, regem Chebronis, regem Jarmuthi, regem Lacischi, regem Hheglonis.

24 Deinde fuit cùm produxissent reges istos ad Jehoschuhham, ut vocaret Jehoschuahh omnes viros Jisraëlis, & ediceret ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipso, appropinquate, imponite pedes vestros [f] cervicibus istorum regum: qui appropinquantes imposuerunt pedes suos cervicibus eorum.

25 Tunc dixit ad eos Jehoschuahh, ne timete, neque consternamini, confirmamini & fortes estote, nam sic facturus est Jehova omnibus hostibus vestris, quibuscum vos pugnaturi estis.

26 Percussitq; eos Jehoschuahh postea & morte affecit eos, suspendens eos e quinque lignis: qui manserunt suspensi e lignis illis usq; ad vesperam.

[a] Heb. *ascensum.*
[b] Heb. *posuit coram filiis Jisraëlis.*
[c] Heb. *sile: sic accipitur. 1. Schem. 14. 10*
[d] Heb. *truncate illos cauda.*
[e] Heb. *cum pace, id est, incolumitate.*
[f] Heb. *collis: sic in fine versus. synecdoche.*

27 Fuit enim tempore occasus solis, ut præcipiente Jehoschuahh, demitterēt eos ex ipsis lignis, ac projicerent eos in speluncam illam ubi absconderant se: & imposuerunt lapides magnos ori illius speluncæ usq; in hunc ipsum diem.

28 MAKKEDAM autem cepit Jehoschuahh eodem die, [g] cujus *incolas* percussit acie gladii, & cum rege ejus internecioni devovit, ipsos, id est, ' omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit superstitē: sed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.

29 DEINDE progressus Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.

30 Cumq; tradidisset ipsam quoque Jehova in manum Jisraëlis & regem ejus, percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, non reliquum fecit in ea superstitem: sed fecit rege ejus quemadmodū fecerat rege Jerichūtis.

31 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Libna Lacischum: & castris positis obsidens eam oppugnavit eam.

32 Tradiditque Jehova Lacischum in manum Jisraëlis, qui cepit eam ' die secundo, & percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, secundum omnia quæ fecerat Libnæ.

33 TUNC ascēdit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Lacischo, sed percussit eum Jehoschuahh & populum ejus, adeò ut non faceret ei reliquum superstitem.

34 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Lacischo Hheglonē: & castris positis obsidentes eam, oppugnaverūt eam.

35 Quam ceperunt ' eodem die, & percusserūt eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit; secundū omnia quæ fecerat Lacischo.

36 'DEINDE ascendit Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Hheglone Chebronem, & oppugnaverunt eam.

37 Quam capientes percusserunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id est, omnem animam, quæ erat in [h] unaquaque earum, nō reliquum fecit superstitem, secūdum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id est, omnem animam quæ erat in ea.

38 DEINDE ' revertens Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.

39 Cumq; cepissent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percusserunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaque earum, non reliquum fecit superstitem: quemamodum fecerat Chebroni, sic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnæ & regi ejus.

40 DENIQUE percussit Jehoschuahh totam regionem, [i] montanam & australem, & planam, & de cursibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit superstitem: sed omnem animam humanam internecioni devovit, quemadmodum præceperat Jehova Deus Jisraëlis.

41 Sic percussit eos Jehoschuahh inde a Kadescho-Barnehhæ Hhazzam usque: totam etiam terram ' Goschenis Gibhhonem usque.

42 Omnes autem istos reges & terram eorum cepit Jehoschuahh [k] una expeditione: nam Jehova Deus Jisraëlis pugnabat pro Jisraële.

43 Tum demum reversus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

[g] Heb. *& percusserat eam.*
[h] Heb. *in ea: sic in fine ver. & ver. 39.*
[i] Heb. *montis & austri, & planitiei, & decursuum.*
Deut. 20. 16 & 17.
[k] Heb. *vice una.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Jisraëlitas esse in medio] *Sic enim legitur cap.9.16.* 10 Fudit] *lapidibus, ut versus sequens explicat.* 12 Alloqueretur] *precibus interpellaret eum.* In convalle Ajalonis] *ad tribum Zebulunis pertinente versus alterum terminum promissæ terræ ad Aquilonem, vide Judicum 12. Est enim altera ab ea quæ commemoratur infra 19.42. Sensus autem verborum est: sol ne occidas nobis in Gibhhone pugnantibus, & Luna ne nobis afferas noctem.* 13 Libro recti] *forensium annalium sive actorum publicorum qui intercidit, ut alii multi forenses, quorum scriptura meminit.* 15 Tandem] *ab hoc versu ad ultimum usque hyperbaton continuum est: nam antequam Gilgalem rediret cum exercitu, omnia, quæ subjungit, gesta sunt, ideo eundem versum in fine capitis repetit.* 20 Consumerentur] *qui per agros oppressi sunt.* 21 In castra] *militaria. nam stativa erant Gilgale ut apparet ver.15. & ultimo.* Non moverat] *id est ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant.* 28 Omnem animam] *humanam: nam cætera prædæ erant: Deut.20.16. & 17. & infrà ver.40. hoc sensu sequentia omnia accipienda sunt.* 32 Die secundo] *ab obsidione: nam uno die non potuisset civitates tam remotas expugnare.* 35 Eodem die] *quo obsederunt.* 36 Deinde] *vide ampliorem hujus historiæ explicationem infra 14. & 15.* 38 Revertens] *meridiana parte relicta, Gilgalem versus tendens.* 41 Goschenis] *non Ægypti, sed eam de qua infra 15.51.*

CAPUT XI.

Devictis quinque regibus, omnes reliqui conjunctis copiis Jisraëlitas statuunt invadere, sed inopinantes oppressi cæduntur, & tota eorum regio occupatur distribuenda tribubus Jisraëlis, ac ita finis bellis imponitur.

1 FUITQUE cùm audivisset *ista* Jabin rex Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum regem Madonis, & ad regem Schimronis, & ad regem Acschaphi:

2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone *regionis*, in montanis & in campestribus, in [a] australibus partibus Cinnerothanis & in planitie, & in tractibus Dori versus mare:

3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occidente, & Emoræum, & Chittæum, Perizzæumque & Jebusæum in montanis: Chivvæum etiam subjacentem Chermoni, in regione Mitzpæ.

4 Qui prodierunt ipsi, & omnes copiæ eorum cum eis, populus multus, sicut arena quæ *est* in littore maris, multitudine: & equi ac currus multi admodum.

5 Et ex condicto convenerunt omnes reges isti: deinde venientes castra posuerunt simul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra Jisraëlem.

6 Dixit autem Jehova ad Jehoschuhham, ne time a facie eorum, nam cras hoc eodem tempore traditurus sum omnes illos confossos coram Jisraële: equis eorum suffragines succidito, & currus eorum comburito igni.

7 Venit itaque Jehoschuahh & totus populus militaris cum eo contra illos ad aquas Meromi repentè, & irruerunt in eos.

8 Quos tradidit Jehova in manum Jisraëlis, ita ut percuterent eos, persequutique sunt eos usque ad magnam Tzidonem, & usque ad [b] salinas, ac usque ad convallem Mitzpæ versus orientem: percusserunt autem eos adeò, ut non reliquum facerent eis superstitem.

9 Fecitq; Jehoschuahh quemadmodum ipsi edixerat Jehova: equis eorum suffragines succidit, & currus eorum combussit igni.

10 Reversus deinde Jehoschuahh, tempore illo cepit Chatzorem, cujus regem percussit gladio: Chatzor enim antea erat caput omnium regnorum istorum.

11 Percusserunt autem omnem animam, quæ erat in ea, acie gladii internecioni devoventes, non reliqua fuit ulla anima humana: Chatzorem verò combussit igni.

12 Similiter omnes civitates regum istorum, & omnes reges earum cepit Jehoschuahh, percussitq; eos acie gladii internecioni devovendo eos: quemadmodum præceperat Mosche servus Jehovæ.

13 Veruntamen nullam earum civitatum quæ [d] manserunt cum aggere suo combussit Jisraël: præter Chatzorem solam, *quam* combussit Jehoschuahh.

14 Omnia autem spolia istarum civitatum & jumenta diripuerunt sibi filii Jisraëlis: tantùm omnes homines percusserunt acie gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt reliquam ullam animam humanam.

15 Quemadmodũ præceperat Jehova Moschi servo suo, sic præceperat Mosche Jehoschuhhæ, & sic fecit Jehoschuahh, nihil detraxit ex omnibus quæ præceperat Jehova Moschi.

16 Cepit ergo Jehoschuahh totam regionem istam montanam, & totam australem, & totam terram Goschenis, & planitiem atq; campestria, id est, montana Jisraëlis & planitiem ejus.

17 A monte [d] glabro [c] quo ascenditur Sehhirem usque Bahhal-Gadem in convalle Libani, sub monte Chermonis, quorum omnes reges cepit, & percutiens morti tradidit eos.

18 [d] Diebus multis gessit Jehoschuahh contra omnes reges istos bellum.

19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum filiis Jisraëlis, præter Chivvæos habitatores Gibhhonis: omnia ista ceperunt bello.

20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor suum, ad occurrendum bello Jisraëli, ut internecioni devoveret illas, nec fieret illis gratia: sed ut perderent eas, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

21 TEMPORE autem illo veniens Jehoschuahh excidit [d] Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus [d] montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jisraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoschuahh.

22 Nullus Hhanakæorum reliquus factus est in terra filiorum Jisraëlis: tantùm Hhazzæ, Gathi & Aschdodi superfuerunt.

23 Sic cepit Jehoschuahh totam illam terram quemadmodum edixerat Jehova Moschi: deinde dedit eam Jehoschuahh in possessionem Jisraëlitis, [d] secundum partitiones eorum per tribus eorum: cum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *in austro Cinnerotharum, id est, regionum sitarum in utraq; ripa Genezareth cis & trans Jardenem.*

[b] Heb *ad combustiones aquarum, id est, loca ubi aquæ coburũtur in salem, ut infra 13.6*

Deut.20.16. & 17.

[c] Heb. *ascendente Sehhirem, metonymia.*

ANNO-

ANNOTATIO.

3 Mitzpæ] *id eſt, ſpeculæ: nam regio eſt ſita in ingreſſu Libani ſuprà Jardenem, in qua ſpeculatores collocati erant ut eorum cuſtodia, ſecura ſervaretur regio. Non eſt autem illa Mitzpa quæ ad tribum Jehudæ pertinet, infrà 15.38. neque Binjaminis infrà 18.26 neque illa Mitzpa Moabitarum de qua 1. Schemu. 22. 3. ſed ea quæ eſt Gilhhadi juncta, de qua Gen. 31.49. & Jud. 1.1.* 13 Manſerunt cum aggere] *id eſt, quæ obſidionem quidem expectarunt, ſed antequam aggeres vi dejicerentur ſe dediderunt: Ex lege Deut. 20. 10.* 17 Glabro] *id eſt, qui totus eſt glabretum ſine arboribus.* 18 Diebus multis] *ſex annis & paulo plus. quod colligitur ex ætate Calebi, cum peteret poſſeſſionem a Jehoſchuhha infrà 14.6. & ſequentibus.* 21 Hhanakæos] *vide annotata Num. 13.22.* Montanis Jehudæ] *hinc colligitur librum hunc compoſitum fuiſſe poſt diviſionem populi in duo regna, & Schaulis mortem quod confirmatur frequenti illa formula quæ facta a Jehoſchuhha dicuntur duraſſe in diem hunc. ſuprà 4.9. & ſæpius.* 23 Secundum partitiones] *de quibus infrà 15. & ſequentibus.*

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Jiſraëlitarum ſub Moſche & Jehoſchuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſerunt filii Jiſraëlis & hæreditariò poſſederunt terram eorum, trans Jardenem ad ortum ſolis: a flumine Arnonis uſque ad montem Chermonis, & omnia campeſtria ad orientem.

2 Sichon rex Emoræorum qui habitabat Cheſchbone: qui dominabatur a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & [a] interamni ipſius fluminis, ac dimidio Gilhhadis uſque ad Jabbokum torrentem, terminum Hhammonitarum.

3 Et a campeſtribus uſque ad mare [b] Cinnereth ab oriente, & uſque ad mare campeſtrium, mare ſalſum ad orientem, *ubi eſt* via [c] Beth-Jeſchimothas: & ab Auſtro ſub ipſis [d] decurſibus collis.

4 Et conterminus Hhog rex Baſchanis e reliquiis Raphæorum: qui habitaverat Hhaſchtarothis & Edrehhi.

5 Dominabaturque in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baſchane, uſque ad terminum Geſchuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilhhadis, contermino Sichoni regi Cheſchbonis.

6 Moſche ſervus Jehovæ & filii Jiſraëlis percuſſerunt eos: deditque illam Moſche ſervus Jehovæ hæreditariam poſſeſſionem Rëubeniticæ & Gaditicę, ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

7 Hi verò ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſit Jehoſchuahh cum filiis Jiſraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani uſque ad montem glabrum, quà aſcenditur Sehhirem: deditque eam Jehoſchuahh tribubus Jiſraëlis hæreditariam poſſeſſionem ſecundum partitiones eorum.

8 In montanis ac in planitie & in campeſtribus, & in decurſibus, & in deſerto, ac in auſtrali plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebuſæi.

9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaii, quæ a latere erat Bethelis unus.

10 Rex Jeruſchalajimorum unus: rex Chebronis unus.

11 Rex Jarmuthi unus: rex Laciſchi unus.

12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.

13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.

14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.

15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.

16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.

17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.

18 Rex Apheki unus: rex [e] Scharonæ unus.

19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.

20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achſchaphi unus.

21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.

22 Sex Kedeſchi unus: rex Joknehhami cum Carmelo unus.

23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.

24 Rex Thirtzæ unus: omnes reges triginta unus.

Num. 21.

[a] Heb. *& medio ipſius fluminis.*

[b] Heb. *Cinnerotharum. vide Num. 34.11.*

[e] *Aſcalonæa ab Aſcalone.*

[f] *Akaronæa ab Accarone.*

[g] Heb. *Mehhara: ſed uſitatum eſt literam hebraicā Hhajin in g mutari. eſt autem fluvius in ora Libano ſubjecta inter Tzidonem & Berytum, vide Plin. li. 5. cap. 20.*

[h] *a Gabale, promontorio ſuprà Tzidonem, ſic dicta Plin. ibidem.*

[i] Heb. *combuſtiones aquarum: vide annotata ſuprà 11.8.*

ANNOTATIO.

2 Interamni] *Deut. 2.35. item 3.16.* 3 Beth Jeſchimothas] *quæ eſt in termino Moabitarum: vide Ezech. 25.9.* Decurſibus collis] *de quibus Deut. 3.17.* 18 In Scharone] *vide 1. Chron. 27.29.*

CAPUT XIII.

Jehoſchuhhæ jam ſeni Deus præcipit, ut totam promiſſam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio diſtribuat, quæ diſtributio antequam explicetur, repetit diſtributionem factam a Moſche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

1 JEHOSCHUAHH autem [a] ſenex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eū, tu ſenuiſti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hæreditariò poſſidēda.

2 Hæc terra eſt quæ relinquitur, omnes limites Peliſchtæorum & tota Geſchuræa.

3 A [a] Schichore, qui eſt ante Ægyptum uſque ad terminum [b] Hhekronis verſus Aquilonem, Cenahhanęis [a] accenſetur: *regio* quinque Satrapiarum Peliſchtæorum, [c] Hhazzathææ & [d] Aſchdodææ, & [e] Eſchkeloniticæ, Gathææ, & [f] Hhekroniticæ, [a] quæ Hhavæorum *fuit.*

4 Ab Auſtro tota terra Cenahhanæi & [g] Magora, [a] quod eſt Tzidoniorum uſque Aphekum: uſque ad terminum Emoræi.

5 Terra etiam [h] Giblæa & totus Libanus ad ortum ſolis, a Bahhal-Gade ſub monte Chermonis: uſque ad ingreſſum Chamathæ.

6 Omnes habitatores illius montis a Libano uſque ad [i] ſalinas omnes, Tzidonios ego expellam

[a] Heb. *vergens diebus. ſic infrà bis.*

[b] *vel Accaronis, ut hiſtorici nominant.*

[c] *vel Gazæa a Gaza.*

[d] *vel Azotæa ab Azoto.*

pellam a conspectu filiorum Jisraëlis: tantum fac ut *sortitione* accidat Jisraëli in possessionem, quemadmodum præcepi tibi.

7 ' Nunc itaque divide terram istam in possessionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaschiticæ.

8 ' [k] Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt possessionem suam quam dederat eis Mosche trans Jardenem ad orientem, ' quemadmodum dedit eis Mosche servus Jehovæ:

[k] Heb. *cum eo: synecdoche.*

9 (A Hharohhere quod est ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *est* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem usque.

10 Id est, omnes civitates Sichonis regis Emoræi, qui regnabat Cheschbone; usque ad terminum Hhammonitarum.

11 Tum Gilhhadem & terminum Geschuræū & Mahhacathæum, totumq; montem Chermonem ac totum Baschanem Salcam usque.

12 Totum regnum Hhogi in Baschane, qui regnabat Hhaschtharothis & Edrehhi: hic residuus erat e reliquiis ' Raphaçorum,) cùm percussisset eos Mosche & expulisset eos.

13 Quamvis non expulerint filii Jisraëlis Geschuræum & Mahhacathæum, sed inhabitaverit Geschurçus & Mahhacathæus in medio Jisraëlitarum, usque in diem hunc.

14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit possessionem: ' igni consumenda Jehovæ Dei Jisraëlis sunt possessio ejus, quemadmodum dixit ei.

15 Dederat autem Mosche tribui filiorū Rëubenis per familias eorum *in possessionem.*

16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod est ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quę est interamnis, tum tota planities usque Medebam.

17 ' Cheschbonem cum omnibus civitatibus ejus, quæ sunt in illa planitie: Beth-Bahhal ' Dibonem & Bamoth-Bahhalem, [l] Mehhonem.

[l] *Bahhalmehhon & Bethon. Num. 32.3. & 38. & Bethmethon. Jirmejæ.48.23.*

18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.

19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.

20 Item Beth-Pehhorem, & ' Aschdothas-Pisgæ & ' Beth-Jeschimothas.

21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheschbone: cùm percussisset Mosche eum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhū, ' Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.

22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Jisraëlis gladio ad cæsas copias eorum.

23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jarden cum termino *ejus*: hæc *est* possessio filiorum Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.

24 Item dederat Mosche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,

25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, & ' dimidiata terra Hhammonitarum: usque Hharohherem, quæ est ante conspectum Rabbæ.

26 Item a Cheschbone usque [m] Ramatham Mitzpę, & Betonimos: & a Machanajimis usque ad terminum [n] Debiri.

27 In convalle autem [o] Beth-Haramum & [p] Beth-Nimram & Succhothas & Tzaphonem, residuū regni Sichonis regis Cheschbonis, Jardenem cum termino *ejus*: usque ad extremitatē maris Cinnerethę, trans Jardenem ad orientem.

[m] *Ramothas Gilhhadis, infrà 20.8.*
[n] *Kirjath-Sepheri, infrà 15.15.*
[o] *Beth-haranem, Num. 32.36.*
[p] *Nimram, Num. 32.3.*

28 Hæc est possessio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.

29 Denique dederat Mosche dimidiatę tribui Menaschis: fuitque dimidiatæ tribus filiorum Menaschis per familias eorum;

30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baschan, totum regnum Hhogi regis Baschanis, & omnes villę Jairis, quæ erant in Baschane sexaginta civitates.

31 Item dimidium Gilhhadis cum [q] Haschtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baschane: hæc dederat filiis Maciris filii Menaschis ' pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.

[q] *Behheschtera infrà, 21.27.*

32 Ista sunt, quæ possidenda tradiderat Mosche in campestribus Moabitarum trans Jardenem Jerichuntis orientem versus.

33 Tribui autem Leviticæ non dederat Mosche possessionem: Jehova Deus Jisraëlis est possessio eorum, quemadmodum dixit eis.

ANNOTATIO.

1 Senex] *de ætate ejus vide cap. sequenti ver.* 10. 3 Aschichore] *amnis est, qui Petram Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem influit, & Ægyptum a terra promissa disterminat.* Accensetur] *non enim erant Philistæi justi possessores ejus, sed ut Hhavvæos expulerant Deut.* 2.22. *ideo finem versiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.* 7 Nunc itaque] *cùm senio confectus sis. sup. ver.* 1. 8 Cum altera] *præcedentia mandatum continent, sequentia referunt distributionem priùs factam a Mosche Num.* 32. *&* 34. *ut appareat cur novem tribubus tantùm cum dimidiata jubetur possessionem distribuere.* Quemadmodum] *id est, præstita conditione quam præscripserat Mosche.* 12 Raphæorum] *vide Gen.* 14.5. 14 Igni consumenda] *synecdoche est. simul & metonymia: nam species pro omni oblationum genere, & igni consumenda pro parte eorum asservata ponuntur. Num.* 18. 17 Cheschbonem] *eam habuerunt communem Rëubenitæ cum Gaditis: unde factum est ut infrà* 21. 39. *a Gaditis dicatur Levitis data.* Dibonem] *non est ea quæ Num.* 33. 45. *DibonGadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdum Dibon simpliciter dicatur, ut Numerorum* 32.3. 20 Aschdothas-Pesgæ] *vide Deut.* 3.17. Beth-Jeschimothas] *de qua Num* 33.49. *& Ezech.* 25.9. 21 Toparchas] *vide annotata Num.* 31.8. 25 Et dimidiata terra Hhammonitarum] *quam ademerat eis Sichon Num.* 21.26. *nam attingere quicquam eorum quæ adhuc possidebant Hhammonitæ expressè prohibuerat Deus, Deut.* 2.16. *& sequentibus. unde Jiphtach Judic.* 11.17. *negat Jisraëlitas quicquam occupasse, quod ad Hhammonitas pertineret.* 31 Pro dimidiata] *sex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà* 17.2.

CAPUT. XIIII.

Generalis propositio partitionis terræ quinque prioribus versibus continetur: inde verò usque ad finem capitis narratur singulari prilegio, antequam divideretur terra, Calebo possessionem attributam esse, ut promiserat Deus Num. 14.

1 *ISTA verò sunt quæ possidenda acceperunt filii Jisraëlis in terra Cenahhani: quæ possidenda tradiderunt Elhhazar sacerdos & Jehoschuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per singulas tribus filiis Jisraëlis.
2 Sortitione possessionis suæ: (quemadmodum præceperat Jehova per Moschen) novem tribubus & dimidiatæ tribui.
3 Cùm dedisset Mosche possessionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem: Levitis autem non dedisset possessionem inter eos.
4 *Erant enim filiorum Josephi duę tribus, Menasche & Ephrajim, *quare nō dederunt partem Levitis in ipsa terra, sed civitates ad habitandum, & suburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facultatibus eorum.
5 Quemadmodum præceperat Jehova Moschi sic fecerunt filii Jisraëlis: & partiti sunt terram.
6 Accesserant enim *filii Jehudæ ad Jehoschuhham Gilgalem, & dixerat ad eum Caleb filius Jephunnę Kenizzeus: tu novisti verbū quod edixit Jehova Moschi viro illi Dei, mei causâ, & tui causâ Kadeschi-Bernehhæ.
7 Quadraginta annos natum fuisse me cùm mitteret Mosche servus Jehovæ Kadescho-Barnehæ ad explorandum hanc terram: & retulisse ei responsum, quemadmodum erat in [a] animo meo.
8 Fratres quidem meos, qui ascenderant mecum, liquefecisse [b] animū populi: me verò [c] plenè secutum esse Jehovam Deum meum.
9 Ideoq; jurasse Moschen die illo dicendo: *mentiar* nisi terra illa per quam incessit pes tuus tibi cedat in possessionem filiisque tuis usque in seculum: eò quòd plenè secutus es Jehovam Deum meum.
10 Nunc autem, ecce, vivum conservavit Jehova me quemadmodum dixerat: jam *quadragesimus quintus annus est, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moschi, *cùm rediret Jisraël in desertum: nunc ergo, ecce ego hodie natus sum octoginta quinque annos.
11 Adhuc hodie robustus sum, ut quo die misit me Mosche, ut vires meæ tunc *fuerunt*, sic etiam vires meæ nunc *sunt* ad bellum, & ad *procedendum atque veniendum.
12 Quapropter nunc da mihi montem istum, id quod edixerat Jehova die illo: quamvis tu audieris illo die Hhanakæos esse ibi, & civitates esse maximas *&* munitissimas, *fortassis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prædixit Jehova.
13 *Benedixit ergo ei Jehoschuahh: deditque Chebronem Calebo filio Jephunnæ in possessionem.
14 Idcircò cessit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ *in possessionem, usq; in diem hunc: propterea quòd plenè secutus esset Jehovam Deum Jisraëlis.
15 (Nomen autē Chebronis antea fuerat [d] urbs *Arbahhi, is est homo ille maximus inter Hhanakęos) *tum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *cum corde meo.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *implevisse post Jehovam ire, ut infrà aliquoties.*
[d] Heb. *Kirjath-Arbahhi.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *quæ hoc & sequentibus quinque capitibus comprehenduntur.* 4 Erant enim] *hoc versu docet quomodo exceptis Levitis & illis qui possessionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia superfuerint.* Quare non dederunt] *tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a possessione terræ, tum etiam quia Moschis exemplum exceptionem confirmabat.* 6 Filii Jehudæ] *ut contribuli suo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem gesta fuisse ante expugnatam Chebronem, ostendit comparatio hujus loci cum vers. 36. & 37. capitis 10.* 10 Quadragesimus quintus] *id est, 7. ab ingressu in terram: unde colligitur septem annos Jehoschuhham impendisse in debellandis Cenahhanæis.* Cum rediret] *Dei sententia jussus retrocedere. Num. 14. 25.* 11 Procedendum] *vide Num. 27. 17.* 12 Fortassis] *offert se propriis viribus montis incolas aggressurum confisus promissione divina. vide Exod. 32. 30. Dubitandi verò particulam adjicit, cùm ad notandam humanitus rei difficultatem, tùm ad comparandos & confirmandos in eadem spe animos audientium, ut 1. Schem. 14. 7.* 13 Benedixit] *id est, approbavit petitionem ejus & concessit ei Chebronem, quamvis non promiserit ut propriis viribus aggrederetur Caleb, sed ipse cum toto Jisraële eam oppugnavit, & captam dedit Calebo. vide suprà 10. 37.* 14 In possessionem] *vide infrà 21. 11. & sequentibus.* 15 Arbahhi] *viri nomen est, a quo civitas denominabatur.* Tum terra] *idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum ὑστέρωσις cognoscatur.*

CAPUT XV

Termini possessionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehensis rencensentur.

1 FUIT autem sors pro tribu filiorum Jehudę per familias eorum: ad terminum Edomæorum, desertum Tzinis meridiem versus *erat* extremitas australis.
2 Fuitq; eis terminus meridianus, extremitas maris salsi: ab [a] eo sinu qui spectat meridiem versus.
3 Unde procedens adversus meridiem ad ascensum Hhakrabimorum pertransit Tzinem, ascenditq; a meridie Kadeschum-Barnehhæ: ac transiens Chetzrone, ascendit Adarem, & divertit Karkahhum.
4 Inde transiens Hhatzmonem, procedit ad *flumen Ægypti, cujus termini exitus sunt in mare: hic est vobis terminus meridianus.
5 Terminus autem orientem versus, est *mare ipsum salsum, usq; ad extremitatem Jardenis: terminus verò ad latus Aquilonare, a sinu istius maris, *pars Jardenis.
6 Unde ascendens hic terminus Beth-Choglam, transit ab Aquilone Beth-Hharabæ, deinde ascendit idem terminus ad lapidem Bohanis [b] *Rëubenitæ.
7 Unde ascendit idem terminus Debirum a convalle Hhacoris, & Aquilonem versus spectat [c] Gilgalem, qui est e regione ascensus Adummimorum, qui est ipsi valli a meridie: tum transit terminus ipse ad aquas Hhen-Schemeschi, suntque progressus ejus ad fontem Rogelis.
8 Inde ascendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebusæorum a meridie, ipsa est Jeruschalajima: unde ascendit

[a] Heb. *abea lingua.*
[b] Heb. *filii Rëubenis.*
[c] *infrà 18. 17 Gelilothas.*

dit idem terminus ad verticem montis qui *est* in conspectu [d] vallis Hinnomi versus occidentem: quiq; est in extremitate convallis Raphaæorum versus Aquilonem.

9 Post definit terminum istum mons a [e] vertice suo ad fontem aquarum Nephtoachi, & procedit ad civitates montis Hhephronis : definit etiam terminum istum Bahhala, ista est Kiriath-Jehharim.

10 Deinde divertens terminus ipse a Bahhala occidentem versus, ad montem Sehhiris, transit ad latus montis Jehharimorum ab Aquilone, *hoc jam est* Cesalon: tum descendens Beth-Schemeschum transit Timnam.

11 Postea procedit iste terminus ad latus Hhekronis Aquilonem versus, & definit ipsum terminum ad Schicceronem, & transiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem, & sunt exitus istius termini in mare.

12 Denique terminus occidentalis est, quod est ad mare magnum & terminum *ipsius*: hic est terminus filiorum Jehudæ circumquaque per familias eorum.

13 Calebo autem filio Jephunnæ, dederat partem inter filios Jehudæ [f] ex præstituto Jehovæ ad Jehoschuhham: urbem Arbahhi, *qui fuit* pater Hhanakitarum: ea est Chebron.

14 Expuleratq; inde Caleb tres Hhanakitas : Scheschaium & Achimanem & Talmium, [g] Hhanakitas.

15 Postea ascendens inde ad habitores Debiri : (nomen autem Debiri ante fuerat urbs Sepheri,)

16 Dixerat Caleb, qui percusserit urbem Sepheri & ceperit eam : vicissim dabo ei Hhachsam filiam meam in uxorem.

17 Cumq; cepisset eam Hothniel filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachsam filiam suam in uxorem.

18 Fuitq; cùm conventura esset, ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro : quare ea desiliit de asino: cui dixit Caleb, quid tibi est?

19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidum terrâ [h] siccam dedisti mihi, des mihi quoque scaturigines aquarum : dedit itaq; ei scaturigines superiores & scaturigines inferiores.

20 Hæc est possessio tribus filiorum Jehudę per familias eorum.

21 Suntq; civitates istæ extremitatis *pertinentes* ad tribum filiorum Jehudæ conterminæ Edomæis ad meridiem: [i] Kabtzeel, & Hheder, & Jagur.

22 Et Kina, & [k] Dimona, & Hhadhhada,

23 Et Kedesch, & Chatzor, & Jithnan,

24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,

25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothæ, (Chetzron ea *est* Chatzor.)

26 Amam, & [l] Schemahh, & Molada,

27 Et [m] Chatzar-Gadda, & Cheschman, & Beth-pelet,

[d] Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepsit Gehennæ nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Molecho, 2. Reg. 23.10. & Jer. 7.31. & 19.*

[e] Heb. *a vertice montis.*

[f] Heb. *secundum os.*

[g] Heb. *natos Hhanako, ut paulò antè in versu, filios Hhanaki.*

[h] Heb *siccitatis.*

[i] *Jekabezeel Nechemjæ. 11.25.*

[k] *Dibon ibid.*

[l] *Schebahh infrà 19.2. & Jeschuahh Nechem 11. 26.*

[m] *forte Chatzar-Susa, de qua infrà 19. 5. & 6. Chatzar Susim. 1. Chro. 4. 31.*

28 Et Chazzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh, & Bizjothia.

29 [n] Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.

30 Et [o] Eltolad, & [p] Cecil, & Chorma.

31 Et Tziklag & [q] Madmanna, & Sansanna,

32 Et [r] Lebaothæ, & [s] Schilchima, & [t] Hhajim, & Rimmon: omnes civitates [*] viginti novem, & villæ earum.

33 In humili loco, Eschtaol, & Tzorhha, & Aschna.

34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,

35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,

36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, & Gedera sive Gederothajima: civitates quatuordecim & villæ earum.

37 Tzenan, & Chadascha, & [*] Migdal-Gadis.

38 Et Dilhan, & Mitzpæ, & [*] Jokteel,

39 Lacisch, & Botskath, & Hheglon,

40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithlisch.

41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama, & Makkeda, civitates sexdecim & villæ earum.

42 Libna, & [t] Hhether, & Hhaschan.

43 Et Jiphtach, & Aschna, & Netzib.

44 Et Kehhila, & [u] Aczib, & Marescha : civitates novem & villæ earum.

45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.

46 Ab Hhekrone usque ad mare, omnes *civitates* quæ sunt juxta Aschdodum & villę earum.

47 Aschdod, pagi ejus, & villæ ejus : Hhazza, pagi ejus, & villæ ejus usque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus.*

48 In mõtanis autẽ: Schamir, & Jattir, & Socho

49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *est* Debir.

50 Et Hhanab, & [x] Eschtemo, & Hhanime.

51 Et Goschen, & [y] Cholon, & Gilo : civitates undecim & villæ earum.

52 Arab, & Duma, & Escheham,

53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,

54 Et Chumpta, & urbs Arbahhi, ea *est* Chebron, & Tzihhor : civitates novem & villæ earum.

55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & [z] Juta,

56 Et Jizrehell, & Jokdehham, & Zanoach,

57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem & villæ earum.

58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,

59 Et Mahharath, & Beth-Hhanotæ, & Eltekon: civitates sex & villæ earum.

60 [a] Kirjath-Bahhal, ea *est* Kirjath-Jehharima, & Rabba : civitates duæ & villæ earum.

61 In deserto, Beth-Hharabę, Middin, & Secaca,

62 Et Nibschan, & civitas salis, & Hhen-Gedi: civitates sex & villæ earum.

63 Jebusæos autem inhabitantes Jeruschalajima non potuerunt filij Jehudæ expellere: [*] sed habitabat Jebusęus cum filiis Jehudæ Jeruschalajimis usque in diem hunc.

[n] *Bala infrà 19.3. & Bilha 1. Chro. 4. 29.*

[o] *Tholad 1. Chro. 4. 29.*

[p] *Bethul infrà 19.4. & Betuel 1. Chro. 4. 30.*

[q] *Mecona Nechem. 11. 28.*

[r] *Beth-Lebaothæ infrà 19.6.*

[s] *Scharuchem infrà 19.6. & Schahharajima. 1. Chro. 4. 31.*

[t] *Hhetan. 1. Chro. 4. 32.*

[u] *quæ & Cezib. Gen. 38. 5. & Cozeba 1. Chro. 4. 22.*

[x] *Eschtemoahh infrà 21. 14.*

[y] *Chulen 1. Chro. 6. 58.*

[z] *Jutta infrà 21. 16.*

[a] *quæ & Bahhala 1. Chro. 13.6. & Bahhal s-Jehudæ. 2. Schem. 6.2.*

ANNOTATIO.

4 Flumen Ægypti] *Schichorem intelligit, de quo suprà 13.3. & infrà ver. 47.* 5 Mare ipsum] *totum, ab australi sinu usq; ad orientalem, quo Jarden in ipsum mare influit.* Pars Jardenis] *id est, ab extremitate Jardenis partem ejus usq; ad locum Genezareth Juda maximam possedit, etiamsi quarundam tribuum fines in ipsum Jardenem inciderent, hac ratione fiebat ut fines Naphtali ad Jardenem essent Judæ contermini, ut habetur infrà 19.34.* 6 Reubenitæ] *nihil habuit ea tribus cis Jardenem: sed locus videtur ab hoc Bohanę Reubenita denominatus propter rem aliquam gestam ibi, quæ ipsum attingat, sicut infrà ver. 37. Migdal-Gadus dicitur.* 15 Ascendens inde] *videtur Calebo attribui expeditio in eam civitatem, quæ tamen suprà 10.38. Jehoschuhhæ & toti Jisraëli attribuitur: quod fit quia pro ipso Calebo*

suscipi-

ſuſcipitur: ideo ipſe præmium proponit primo occupanti. 17 Filius Kenazi] *id eſt, deſcendens a Kenaze, ſive nepos, ſive abnepos.* 1. *Chron.* 4. 18 Ut perſuaderet] *id eſt, veniam obtinuit a ſponſo, a patre ſuo petendi.* 25 Ea eſt Chatzor] *cujus meminit in principio verſus.* 32 Hajim & Rimmon] *ſic ſeparatim leguntur infra* 19.7. *&* 1. *Chro.* 4.32. *unde appareat duas civitates fuiſſe, quia autem Nechemjæ* 11.29. *conjunctæ ſunt Hhen-Rimmon, videntur ita vicinæ fuiſſe, ut unam quaſi civitatem conſtituerent.* Viginti novem] *plures quidem recenſuit, ſed quia illarum partem Schimhhonitis ceſſiſſe apparet infra* 19.9. *ideo hic tantùm* 29. *numerat quæ remanſerunt penes tribum Jehudæ, & quarum etiam aliquot Schimhhonis & Jehudæ communes fuerunt.* 37 Migdal Gadis] *vide annotata ſuprà* 6. *ver.* 38 Jokteel] *id eſt, Petram Arabiæ vide* 2. *Reg.* 14.7. 63 Sed habitabat Jebuſæus] *detinebant enim arcem, & alteram civitatis partem ad Jehudam pertinentem: a Davide enim primùm ſunt devicti* 2. *Schem.* 5.6. *& ſequent. vide Judic.* 1.8.

CAPUT XVI.

Termini filiorum Joſephi in genere; deinde Ephrajimi ſpeciatim recenſentur.

1 DEINDE prodiit ſors pro filiis Joſephi, a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis Jerichuntis ad orientem: deſertum illud, quod aſcendit Jerichunte per montana Beth-Elem.

2 Inde progreditur Beth-Ele *Luzum: & tranſit ad terminum *Arcæi *Hhatarothas.

3 Poſtea deſcendit occidentem verſus per terminum Japhletæi uſque ad terminum Beth-Choronis inferioris & Gezerum uſque: ſuntque exitus ejus in mare.

4 Itaq; poſſeſſionem acceperunt filii Joſephi, Menaſche & Ephrajim.

5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi per familias eorum, fuit, inquam, terminus poſſeſſionis eorum orientem verſus Hhatarothæ-Adaris uſq; Beth-Choronem ſuperiorem.

6 Et procedit terminus occidentem verſus Michmetatam ab Aquilone, tum divertit terminus orientem verſus Taanatam-Schiluntis, quam pertranſit ab oriente ad Janoachum.

7 Tum deſcendit a Janoacho Hhatarothas & [a] Nahharam: & incurrens in Jerichuntem exit ad Jardenem.

8 A Tappuacho procedit terminus verſus occidentem ad flumen Kanæ: ſuntque exitus ejus in ipſum mare: hæc *eſt* poſſeſſio tribus filiorum Ephrajimi per familias eorum.

9 Præter civitates illas, quæ diſtinctæ erant pro filiis Ephrajimi in medio poſſeſſionis Menaſchitarum: omnes *inquam* civitates illas cum villis earum.

10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui habitabat Gezere: quapropter habitavit Cenahhanæus inter Ephrajimitas uſque in diem iſtum: fuit tamen tributo ſerviens.

[a] *quæ & Nahbaran.* 1. *Chro.* 7.28.

ANNOTATIO.

2 Luzum] *Non eſt ea, quæ ex Jahhakobi viſione Gen.* 28.19. *vocata fuit Beth-El: ſed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic.* 1.26. Arcæi Hhatarothas] *falluntur qui utroque hoc nomine unum locum deſignari putant: quod evincit Hhebræi textus diſtinctio. Eſt autem hic locus Erech. ex quo Cuſchai ille conſiliarius Davidis, qui infregit conſilium Achitophelis, denominatus eſt Arcæus.* 2. *Sam.* 16. *ſive Erecæus Latinâ formâ.* Hhatarothas] *Agrum ſitum in termino Ephrajimi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus diſtinctus eſt: infrà ver.* 5. *&* 7. *&* 1. *Chron.* 2.54.

CAPUT XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaſchis, hæreditas a Jehoſchuhha datur Ephrajimo conjuncta: & utriſque de anguſtia finium querentibus, ratio illos dilatandi oſtenditur.

1 FUIT verò ſors tribui Menaſchis, (*quia ipſe primogenitus erat Joſephi): Maciri quidem primogenito Menaſchis, principi Gilhhaditidos, eò quòd ipſe *erat* vir bellicoſus, ideo fuit ejus Gilhhaditis & *Baſchan.

2 Fuit verò filiis Menaſchis *reliquis per familias ſuas, filiis [a] Abihhezeris, & filiis Cheleki, & filiis Aſrielis, & filiis Schecemi, & filiis [b] Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam* hi ſunt filii Menaſchis, filii Joſephi, mares per familias ſuas.)

3 Tzelophchado autem filio Chepheris, filii Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaſchis, non fuerat filii ſed filiæ: hæc autem ſunt nomina filiarum ejus, Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.

4 Quæ acceſſerunt coram Elhhazare ſacerdote, & coram Jehoſchuhha filio Nunis, & coram principibus, dicendo, Jehova præcepit Moſchi dari nobis poſſeſſionem inter fratres noſtros: quapropter dedit eis *Jehoſchuahh* ad [c] præſtitutum Jehovæ poſſeſſionem inter fratres patris earum.)

5 Acciderunt inquam [d] partes Menaſchis *decem: præter terram Gilhhaditicam & Baſchanem quæ ſunt trans Jardenem.

6 Nam filiæ Menaſchis poſſederunt poſſeſſionem inter filios ejus: terra autem Gilhhaditica fuit filiorum Menaſchis reliquorum.

7 Fuit verò terminus Menaſchis verſus Aſcherem Micmetatha, quæ eſt in conſpectu Schecemi: proceditq; terminus verſus dexteram ad habitatores Hhen-Tappuachi.

8 (Menaſchis *quidem eſt* regio Tappuachi: ſed Tappuach in termino Menaſchis, *eſt* filiorum Ephrajimi)

9 Unde deſcendit terminus ad flumen Kanæ ad meridiem ipſius fluminis, civitates iſtæ Ephrajimi ſunt inter civitates Menaſchis: terminus autem Menaſchis eſt ab Aquilone ipſius fluminis, ſuntque exitus ejus in mare.

10 Quæ ad Auſtrum, Ephrajimi *ſunt*, ad Aquilonem verò, Menaſchis, eſtque mare *terminus ejus: & in Aſcherem incidunt ab Aquilone, in Jiſſaſcharem verò ab oriente.

11 Eſt enim Menaſchis in Jiſſaſchare & in Aſchere,

Num. 32.

[a] *Ihhezer.* *Num.* 26.30.
[b] *Chuppim* 1. *Chro.* 7.15.

Num. 27.

Num 32.

[c] *Heb. os.*

[d] *Heb. funiculi: metonymia, quia funiculis hæreditas in partes dividebatur ut infrà,* 14.

[e] *Beth Sham. 1. Schem.31. 12.* [f] *Bilhham 1.Chron.6. 70. & Gath. Rimmon infra 21.25.* [g] Heb. *expellendo non expulit eum* posteritas Josephi.

chere,[e] Beth-Scheän cum pagis ejus,&[f] Jiblehham cum pagis ejus, & habitatores Dori cum pagis ejus, & habitatores Hhendori cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci cum pagis ejus, & habitatores Megidduntis cum pagis ejus:tres illi tractus.

12 Sed * non potuerunt filii Menaschis expellere a civitatibus istis : & voluit habitare Cenahhanæus in terra ista.

13 (* Fuit quidem cùm fortes evasissent filii Jisraëlis,ut redderent Cenahhanæum tributarium: sed [g] omnino non expulerunt eum.).

14 Quapropter allocuti sunt * filii Josephi Jehoschuhham dicendo:quare dedisti mihi in possessionem sortem * unicam, & partem unicam, cùm ego sim populus multus,adeò ut * huc usque benedixerit mihi Jehova.

15 Sed dixit ad eos Jehoschuahh, quandoquidem populus multus es,ascende in istam sylvam, & * præcide tibi illic, & in terram Perizzæi & Raphæorum: siquidem angustus est tibi * mons Ephrajimi.

16 Dixerunt autem filii Josephi,non esset satis nobis iste mons,prætereà currus * ferrati sunt apud omnes Cenahhanæos, qui habitant in terra convallis illius, apud eos qui sunt Beth-Scheane,& in pagis ejus, & apud eos qui sunt in convalle Jizrehhelis.

17 Rursus allocutus est Jehoschuahh domum Josephi Ephrajimum & Menachem dicendo : populus multus es,& robur magnum est tibi, ne sit tibi sors vnica.

18 Quin mons esto tuus, si sylva est, at præcidito eam, ut sint tui exitus ejus : nam * expelles Cenahhanæum, quamvis currus ferrati sint ei, quamvis robustus sit.

ANNOTATIO.

1 Quia ipse est primogenitus] *rationem addit cur duæ partes sint Menaschi attributæ, quia primogenitus esset:vide legem Deut.*21.17.*Nam quod legitur Gen.*48.18.*& sequentibus prælatum Ephrajimū Menaschi,a Jahhakobo,hoc non ad translationem primogenituræ referendum est,sed ad propheticam benedictionem sobolis.* Baschan]*ex parte:synecdoche,vide suprà* 13. 2 Reliquis] *qui non acceperant possessionem trans Jardenem.* 5 Decem] *id est,sex in eos qui nominantur ver.*2. *quarum sextain quinq; filias divisa est.* 10 Terminus ejus]*utriusq; Ephrajimi & Menaschis.* 12 Non potuerunt]*statim in principio: nā ita Deus prædixerat fore.Exo.*23.29.*&* 30. 13 Fuit quidem]*vide Judic.*1.28. 14 Filii Josephi] *utraq; tribus, ut apparet ex ver.*15.16.17. Unicam] *id est,cui possidendæ una tribus satis esset : nam bona pars hæreditatis illis assignatæ a Cenahhanæis detinebatur.* Hucusque]*id est,ad tantum numerum me excrescere voluerit: erant enim utriusq; tribus virorum amplius* 87 *millia.* 15 Præcide tibi] *id est. locum habitabilem effice tibi succisâ sylvâ.* Mons Ephrajimi] *in quo sylva ista est.* 16 Ferrati] *id est,falcibus instructi: metonymia.* 18 Expelles] *securè pronunciat fore ut expellant ex promissione Dei,suprà* 13.6.

CAPUT. XVIII.

Jisraëlitæ omnes convenientes,tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem,& jussi Jehoschuhhæ dant e singulis tribubus geodetas, ut ex eorum descriptione reliqua terra septem tribubus,quæ supererant,sorte distribuatur:& sors prima quæ Binjamini accidit,recensetur.

[a] Heb. *ad progrediendum.* [b] Heb. *pro vobis,ut infrà ver.* 8. & 10.*mittendos aliquot ter ac si tribus allocutus esset, quæ mittebāt eos:syllepsis.* [c] Heb *in medio vestri.* [d] Heb. *sacerdotium:synecdoche.* [e] Heb. *pro illis.*

1 CONGREGATI autem sunt totus cœtus filiorum Jisraëlis Schiluntem, collocaveruntq; ibi tentorium conventus:postquam terra domita fuit coram eis.

2 Cùmq; reliquæ essent e filiis Jisraëlis septem tribus,quarum possessionem non diviserat,

3 Dixit Jehoschuahh ad filios Jisraëlis: quousque vos remisse agetis, [a] quo minus progrediamini ad hæreditariò possidendam terram, quam dedit vobis Jehova Deus majorum vestrorum.

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tribu : ut mittam eos & surgentes obambulent terram, ac describant eam, secundum possessionem * suam,deinde redeant ad me.

5 Sic partientur se in ea in septē partes: Jehuda manebit in termino suo ab Austro, & domus Josephi manebunt in termino suo ab Aquilone.

6 Vos autem cùm descripseritis terram septem partibus, adferetis ad me huc : ut jaciam pro [b] tribubus vestris sortem,hic coram Jehova Deo nostro.

7 Nam non est pars Levitis [c] inter vos, quia [d] ministerium Jehovæ est possessio ejus:Gad verò & Rëuben ac dimidiata tribus Menaschis acceperunt possessionem suam trans Jardenem ab oriente,quam dedit eis Mosche servus Jehovæ.

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent:præcepitque Jehoschuahh abituris, ut describerent ipsam terram, dicendo, ite & obambulate istam terram, ac describite eam, deinde revertimini ad me,ut hic jaciam pro tribubus vestris sortem coram Jehova Schilunte.

9 Abeuntesq; viri isti transiverunt per ipsam terram, & descripserunt eam oppidatim in septem partes in libro : deinde venerunt ad Jehoschuhham in castra Schiluntem.

10 Jecitq; pro [e] tribubus illorum Jehoschuahh sortem Schilunte coram Jehova:sic partitus est ibi Jehoschuahh terram istam filiis Jisraëlis, secundum partitiones illorum,

11 * ASCENDIT enim sors tribus filiorum Binjaminis per familias eorum : deinde prodiit terminus sortis illorum inter filios Jehudæ & inter filios Josephi.

12 Fuit autem illis terminus * in angulo versus Aquilonem a Jardene : & ascendit terminus ipse ad latus Jerichuntis ab Aquilone, deindè ascendit per montem,occidentem versus,suntq; exitus ejus in desertum * Beth-Avenis.

13 Unde transit terminus Luzum,ad latus Luzi versus meridiem, * illa est Beth-El: posteà descendit terminus Hhatarothas-Adaris secūdum mōtē,qui est ab Austro Beth-Choroni inferiori,

14 Unde definiens terminus ille, divertit in angulo occidentali meridiem versus, a monte qui est in conspectu Beth-Choronis ad meridiem,& sunt exitus ejus ad Kirjath-Bahhalem, (ea est Kirjath-Jehharima,) civitatem filiorum Jehudæ:hoc est latus occidentale.

15 Latus autem versus meridiem ab extremitate

tate Kirjath-Jehharimorum: hoc exiens a termino occidentali progreditur ad fontem aquarum Nephtoachi.

16 Tum deſcendit idem terminus ad extremitatem montis qui eſt in conſpectu vallis filii Hinnomi, quiq; eſt in convalle Raphæorum in aquilonali parte *ejus*: deſcenditq; per vallem Hinnomi ad latus Jebuſæi meridiem verſus, deſcendit inquam ad fontem Rogelis.

17 Et definiens verſus Aquilonem procedit Hhen-Schemeſchum, inde procedit [f] Gelilothas, quę ſunt e regione aſcenſus Adummimorum: ac deſcendit ad lapidem Bohanis Reübenitę.

18 Inde tranſiens ad latus *quod eſt* e regione Hharabæ aquilonem verſus, deſcendit Hharabam.

19 Poſtea tranſit terminus ad latus Beth-Choglæ verſus Aquilonem: ſuntq; exitus ipſius termini in ſinum maris ſalſi Aquilonarem, in extremitatem Jardenis meridianam: hic eſt terminus meridianus.

20 Denique Jarden terminat ipſum in latere orientem verſus: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per terminos ejus circumquaque, pro familiis eorum.

21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum Binjaminis, per familias eorum: Jericho, & Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz,

22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, & Beth-El,

23 Et Hhavvim, & para, & Hhophra,

24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, & Gebahh: civitates duodecim & villæ earum.

25 Gibhhon, & Rama, & Beerothæ,

26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza,

27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tareala,

28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebuſæi *civitas*, (*ea eſt* Jeruſchalaima,) Gibhhath, *&* Kirjath, civitates quatuordecim & villæ earum: hęc *eſt* poſſeſſio filiorum Binjaminis per familias eorum.

[f] Heb. *alio nomine Gilgal ſuprà* 15. 7.

ANNOTATIO.

4 Suam] *id eſt, ſuarum tribuum quæ ipſis eventura eſt.* 11 Aſcendit & prodiit] *ex urnis, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.* 12 In angulo verſus Aquilonem] *id eſt, in diverticulo Jardenis, quo magis adhuc ad orientem divertit.* Beth-Avenis] *ea eſt Beth-aven, cujus meminit ſuprà* 7.2. 13 Illa eſt Beth-El] *vide Gen.* 28.19. *nam Luz altera, retinuit Luz nomen. de qua Judic.* 1.26.

CAPUT XIX.

Reliquæ ſex tribus ſimiliter ſorte ſuam hæreditatem conſequuntur, & omnes communi conſenſu Jehoſchuhham civitate, quam petiit, munerantur.

1 DEINDE prodiit ſors ſecunda Schimhhoni: pro tribu Schimhhonitarum per familias eorum: fuitq; poſſeſſio eorum intra poſſeſſionem filiorum Jehudæ.

2 Fuit enim eis in poſſeſſione illorum, Beer-Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,

3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, & Hhetzem,

4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

5 Et Tziglag, & Beth-Marcabothæ, & [c] Chatzar-Suſa,

6 Et [d] Beth Lebaothæ, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.

7 [e] Hhajim, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaſchan: civitates quatuor & villæ earum,

8 Omnes, inquam, villæ quę erant circa civitates iſtas uſque ad [g] Bahhalath Beerem, ſive Ramatham meridianam: hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Schimhhonis per familias ſuas.

9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, eſt poſſeſſio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo poſſeſſionem acceperunt filii Schimhhonis intra poſſeſſionem eorum.

10 POSTEA aſcendit ſors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: eſtq; terminus poſſeſſionis eorum 'Saridum uſque.

11 Unde aſcendit terminus eorum ſecundum mare, etiam Marhalam, & incurrit Dabbeſchetam: poſtea incurrit etiam in torrentem, qui *eſt* in conſpectu 'Joknehhami.

12 'Convertitur autem Sarido antrorſum, verſus ortum ſolis ad terminum [k] Ciſloth-Taboris: & procedit Dabratham ac aſcendit Japhihham.

13 Indeque tranſit antrorſum orientem verſus Githam-Chepheris, *aliàs* Hhitta-Katzinis: proceditque [l] Rimmonem Methoarum *aliàs* Nehham.

14 Unde divertit terminus ille aquilonem verſus Channathonem: ſuntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.

15 Cum [m] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jideala, & Beth-Lechemo: civitates ſunt duodecim & villæ earum.

16 Hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Zebulunis per familias eorum: *nimirum* civitates iſtæ & villæ earum.

17 JISSASCARI prodiit ſors quarta pro filiis Jiſſaſcaris per familias eorum.

18 Eſtque 'termini eorum: 'ad Jizrehhelem & Ceſullothæ, & Schunem,

19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.

20 'Præterea Rabbith, & [o] Kiſchion, & Ebetz,

21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & [r] Hhen-Chadda, & Beth-Patzetz.

22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachatzima, & Beth-Schemeſchum: ſuntq; exitus termini eorum in Jardenem: civitates ſexdecim & villæ earum.

23 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorũ Jiſſaſcaris per familias eorũ: hæ civitates & villæ earum.

24 TUM prodiit ſors quinta pro tribu filiorum Aſcheris per familias eorum.

25 'Eſtq; termini eorum [ſ] Chelkath & Choli, & Beten, & Acſchaph,

26 Et Alamelech, & Hhamhad, & [t] Miſcheal: incurritq; in Carmelum in occidente, & in 'Schichorem ad 'Libnatham.

27 Inde convertitur verſus orientem ſolis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunem, & in valle Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: proceditque ad 'Cabulem, 'ſiniſtrorſum.

[a] *ſuprà* 15. *Schemahh. & ea eſſe videtur quæ* 1. *Chro.* 4 32. *Tocen vocatur: nam omnia utrobiq; conveniunt, hac excepta, quæ ibi alioquin omitteretur.*
[b] *vide* 15. *ſuprà in margine de hoc & ſequentibus nominibus civitatum.*
[c] *ſuprà* 15. *Chatzar-Gadda, conveniunt enim nomina ſignificatione. nam Gadda turmam & Suſa equitatum ſignificat.*
[d] *& Beth-Birgi* 1. *Chro.* 4.31.
[e] *quæ & Hhaſchan.* 1. *Chr.* 6.59.
[f] *Hhetam* 1. *Chron.* 4.32.
[g] *Bahhala* 1. *Chron.* 4.33. *ſive Ramothas meridianas.* 1. *Chem.* 30.27.
[h] Heb. *ex funiculo: metonymia, ut ſuprà* 17.5.
[i] Heb. *magna præ illis.*
[k] *Tabor* 1. *Chro.* 6.77. *& Kartha infra* 21. 34.
[l] *Dimna infrà* 21.35. *& Rimmono* 1. *Chro.* 6.77.
[m] *Kitrone Judic.* 1. 30.
[n] *Nahalole Judic.* 1. 30.
[o] *Kedeſch.* 1 *Chro* 6.72.
[p] *Jarmuth, infrà* 21.29. *& Ramoth* 1. *Chro.* 6. 73.
[q] *Hhanem ibid.*
[r] *Daberath infrà* 21. 28.
[ſ] *Chukkoth.* 1. *Chro.* 6.75.
[t] *Maſchal.* 1. *Chro.* 6.74.

28 Item [u] Hhebron,& Rechob, & Chammon, & Kana: usque ad Tzidonem magnam.
29 Unde convertitur terminus Ramam,usque ad civitatem munitam [a] Tzor: convertitur quoque terminus Chosam,suntq; exitus ejus in mare a tractu Aczibæ.
30 Præterea Hhumma,& [b] Aphek,& Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.
31 Hæc est possessio tribus filiorum Ascheris per familias eorum: civitates istę & villæ earũ.
32 FILIIS Naphtali prodiit sors sexta: pro filiis Naphtali per familias eorum.
33 Estque termini eorum a Chelepo, & ab querceto in Tzahhanannimis, & ab Adamæi fossa,& Jabneele, usque Lakkumum: suntque exitus ejus in Jardenem.
34 Unde convertitur terminus versus occidentem Aznothas-Taboris, & procedit inde Chukkokum versus: incurritq; in Zebulunem a meridie, in Ascherem verò incurrit ab occidente,& in Jehudam ad Jardenẽ ab ortu Solis.
35 Urbes autem munitæ sunt: Tziddim-Tzer, & [c] Chamath,[d] Rakkath,& Cinnereth,
36 Et Adama,& Rama,& Chatzor,
37 Et [e] Kedesch,& Edrehhi,& Hhen-Chatzor,
38 Et Jireon,& Migdal-El,Chorem, & Beth-Hhanath,ac Beth-Schemesch: civitates novendecim & villæ earum.
39 Ista *est* possessio tribus filiorum Naphtali per familias eorum: hę civitates & villę earum.
40 PRO tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit sors septima.
41 Estq; terminus possessionis eorum: Tzorhha & Eschtaol,& [f] Hhir-Schemesch,
42 Et [g] Schahhalabin,& Ajalon,& Jitla,
43 Et Elon,& Timnatha,& Hhekron,
44 Et Elteke,& Gibbeton,& Bahhalath,
45 Et Jehud, & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,
46 Et Me-Jarkon, & Rakkon: cum termino suo e regione [h] Japhuntis.
47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis sufficeret: quapropter ascendentes filii Danis pugnaverunt contra Leschemum,& capientes eam percusserũt eam acie gladii,& hęreditariò possidentes eam,habitaverunt in ea, vocaveruntq; Leschemum,Danem,de nomine Danis patris sui.
48 Ista est possessio tribus filiorum Danis per familias eorum: hæ ipsæ civitates & villæ earũ.
49 Cumq; absolvissent possessionem accipere ipsius terræ per terminos ejus: dederunt filii Jisraëlis possessionem Jehoschuhhæ filio Nunis in medio sui:
50 Ex præstituto Jehovæ dederunt ei civitatem, quam petierat [k] Timnath-Serachum in monte Ephrajimi: extruxit deinde ipsam civitatem & habitavit in ea.
51 Istæ sunt possessiones quas possidendas dederunt Elhhazar sacerdos,& Jehoschuahh filius Nunis,ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Jisraëlis per sortęm, Schilunte, coram Jehova, ad portam tentorii conventus: sic absolverunt partiri terram.

[u] *Hhabdon infrà 21.30. & 1.Chro. 6. 74.*
[a] *Tyrum.*
[b] *Aphik Judic.1.31.*
[c] *Chamath Dor infrà 21 32.& Chammon 1.Chro.6.76.*
[d] *fortassis ea est, quæ Kajta infrà 21. 32 & Kirjathajim 1. Par.6.76. dicitur.*
[e] *Kedesch in Galilæa.1. Chro.6.76. ad differentiã illius quod est in Jissascare.*
[f] *Beth-Schemesch.1. Reg. 4.9.&c. Har-Cheres, Jud.1.35. nam significatione conveniunt.*
[g] *Schahhalbim ibidem.*
[h] *vulgò Joppe.*
[i] Heb. *ab eis, id est, infra eos.*
[k] *Timnath Cheres Judic.2.9. litteris inversis.*

ANNOTATIO.

10 Saridum] *ultima est in angulo meridiano, termino occidentali.* 11 Joknehhami] *Angulum septentrionalem in eodem termino.* 12 Convertitur Sarido] *describit meridianum terminum ascendendo ab occidente orientem versus.* 18 Termini eorum] *australis nimirum ab occidente versus orientem.* Ad Jizrehhelem] *quæ erat filiorum Josephi suprà 17.16.* 20 Prætereà] *in occidentali termino, in angulo meridiano ad Aquilonem.* 21 Hhen-Chidda] *hinc terminum aquilonarem incipit describere ab occidente in orientem.* 25 Estq; termini] *occidentalis ab aquilone ad meridiem.* 26 In Schichorem] *rivus est alius ab eo cujus suprà.13.3. est enim rivus quem Plin.lib.5.cap.19.vocat Pagidam sive Belum.* Libnatham] *id est, promontorium album, Plin. ibidem suprà Hhacuntẽ: ideo Hhacuntu hic non meminit, quia inclusa est his terminis: meminit autem ejus Judic.1.31.* 27 Cabulem] *vide de ea.1.Reg.9.13.* Sinistrorsum] *id est, ab ea parte quæ maximè septentrionalis est.* 33 Est termini] *orientalis ab Aquilone ad meridiem.* 34 Et in Jehudam] *vide annotata suprà.15.5.* 35 Cinnereth] *unde nomen accepit lacus, quem accolebant Naphtalitæ, postea dictus Genezareth.* 47 Ascendentes] *vide hæc fusiùs Judic.18. ex cujus loci collatione constat, quæ hic leguntur, longo tempore post Jehoschuhhæ mortem gesta esse.*

CAPUT XX.

Jisraëlitæ a Deo per Jehoschuhham admoniti civitates receptus designant.

1 DEINDE allocutus est Jehova Jehoschuhham dicendo.
2 Alloquere filios Jisraëlis dicendo: date ex vobis civitates illas receptus, de quibus edixi vobis per Moschen.
3 Vt confugiat illuc occisor,qui percusserit quempiam errore,per imprudentiam: ut sint vobis receptui a vindice sanguinis illius.
4 Qui,ubi confugiens ad unam ex civitatibus istis,steterit ad ostium portę civitatis, & [a] exposuerit,audientibus senioribus illius civitatis,rationes suas: tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad se,& danto ei locum,ut habitet cum ipsis.
5 Ut cùm persequetur illum vindex illius sanguinis, tum non tradant occisorem in manũ ejus:(nam per imprudentiã percussit proximum suum,cùm non odisset hic illum [c] anteà):
6 Sed maneat in civitate illa, donec stet coram cœtu ad judicium suum; ac deinde usq; ad mortem sacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occisor ille veniet in civitatem suam & in domum suam, *etiam* in civitatẽ unde fugerat.
7 Quapropter sanctificaverunt Kadeschum in Galilæa,in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & Arbem Arbahhi, ea est Chebron,in monte Jehudæ.
8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem versus dederunt Betzerum in deserto,in planitie e tribu Reubenis, & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baschane e tribu Menaschis.
9 Hæ sunt civitates conventus omnibus filiis

Num.35.9. Deut.19.1.
[a] Heb. *elocutus fuerit in auribus seniorum &c. verba sua.*
[b] Heb. *colligunto.*
[c] Heb. *ab heri nudiustertio: synecdoche.*

filiis Jisraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quisquis percusserit quempiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius sanguinis, donec *steterit corū cœtu.

ANNOTATIO.

6 Ac deinde] *sub. si causa cognita, imprudens fecisse judicabitur. Num. 35.25.* 7 Sanctificaverunt] *id est, in asylum consecraverunt.* 9 Conventus] *id est, ad quas conveniebant occisores.* Steterit &c] *id est, causam in judicio dixerit.*

CAPUT XXI.

Civitates sacerdotibus & Levitis cum suis suburbanis, a singulis tribubus sorte attributæ recensentur

Confer cum 1.Chro.6.54

1 TUM accesserunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem sacerdotem, & ad Jehoschuhham filium Nunis: & ad primores paternarū *familiarum* tribuum e filiis Jisraëlis.

Num.35.

2 Allocutique sunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova præceperat per Moschen dari nobis civitates ad habitandum, & prędia suburbana earum pro jumentis nostris.

3 *Dederunt itaque filii Jisraëlis Levitis de possessione sua [a] ex præstituto Jehovæ: civitates istas & suburbana prædia earum.

[a] Heb. *secundum os.*

4 Cùm enim prodiret sors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis sacerdotis e Levitis a tribu Jehudæ, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis sorte, *civitates tredecim.

5 Filiis autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaschis, sorte *civitates decem.

6 Filiis autem Gerschonis ex familiis tribus Jissascaris, & ex tribu Ascheris, & ex tribu Naphtali, ac ex *dimidiata tribu Manaschis in Baschane, sorte civitates* tredecim.

7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Rëubenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates * duodecim.

8 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis Levitis civitates istas, & suburbana prædia earum (quemadmodum præceperat Jehova per Moschen) sorte.

9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates istas, quas legere poterit *lector* nominatim.

10 Ut essent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit sors primùm.

11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahhi patris [b] Hhanokitarum, ea est Chebron in monte Jehudę: & suburbana prædia ejus circa eam,

[b] *antea ubiq; Hhanakitæ, & pater Hhanak.*

12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnæ, in possessionem ejus.

13 Filiis ergo Aharonis sacerdotis dederunt civitatem receptus occisoris Chebronem cum suburbanis prædiis ejus: & Libnam cum suburbanis ejus.

14 Et Jattirem cum suburbanis ejus: & Eschtemoahhum cum suburbanis ejus.

15 Et Cholonem cum suburbanis ejus: & Debirum cum suburbanis ejus.

16 Et Hhajinem cum suburbanis ejus: & Juttam cum suburbanis ejus: Beth-Schemeschum cum suburbanis ejus: civitates novē ex duabus tribubus istis.

17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum suburbanis ejus: Gebahhum cum suburbanis ejus.

18 Hhanatothas cum suburbanis ejus, & Hhalmonem cum suburbanis ejus, civitates quatuor.

19 Omnes civitates filiorum Aharonis sacerdotum, tredecim civitates cum suburbanis earū.

20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt quoque civitates sortis eorum ex tribu Ephrajimi.

21 Qui dederunt eis civitatem receptus occisoris, Schecemum cum suburbanis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum cum suburbanis ejus.

22 Item [c] Kibtzaima cum suburbanis ejus, & Beth-Chorone, cū suburbanis ejus, civitates quatuor.

[c] *Jokmehhamum. 1. Chro. 6.68.*

23 Ex tribu autem Danis Elteken cum suburbanis ejus: Gibbetonem cum suburbanis ejus.

24 Ajalonem cum suburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

25 A dimidiata autem tribu Menaschis Tahhnacum cum suburbanis ejus, & [d] Gath-Rimmonem cum suburbanis ejus: civitates duas.

[d] *vide suprà 17.11.*

26 Omnes civitates decem cum suburbanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 AT FILIIS Gerschonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaschis civitatem receptus occisoris, Golanem in Baschane cum suburbanis ejus, & Behheschteram cum suburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Jissascaris Kischionem cum suburbanis ejus: Daberatham cum suburbanis ejus:

29 Jarmuthum cum suburbanis ejus, Hhen-Gannima cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Ascheris Mischealem cum suburbanis ejus: Hhabdonem cum suburbanis ejus.

31 Chelkatham cum suburbanis ejus, & Rechobum cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occisoris Kedeschum in Galilæa cum suburbanis ejus, & Chammothas-Dori cum suburbanis ejus, & Kartanem cum suburbanis ejus, civitates tres.

33 Omnes civitates Gerschunnitarum per familias eorum: tredecim civitates cum suburbanis earum.

34 DENIQUE familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Jokmehhamum cum suburbanis ejus, Kartham cum suburbanis ejus.

35 Dimnam cum suburbanis ejus: Nahalalem cum suburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Betzerum cum suburbanis ejus: & Jahhatzam cum suburbanis ejus.
37 Kedemothas cum suburbanis ejus: Mephahhatham cum suburbanis ejus: civitates quatuor.
38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occisoris Ramothas in Gilhhade cum suburbanis ejus, & Machanajima cum suburbanis ejus.
39 Cheschbonem cum suburbanis ejus: Jahhezerem cum suburbanis ejus: omnes civitates quatuor.
40 Omnes civitates istas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fueruntq; sortis eorum civitates duodecim.
41 Omnes civitates Levitarum intra possessionem filiorum Jisraëlis, civitates quadraginta octo cum suburbanis earum.
42 Sunt civitates istæ, [d] unaquæque cum suburbanis suis circa ipsam: sic de singulis civitatibus istis.

[d] Heb. *civitas civitas.*

ANNOTATIO.

3 Dederunt] *in usum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus sorte obvenerant, ut exemplum Chebronis docet infrà ver. 11. & 12.* 4 Civitates tredecim] *de quibus infrà ver. 11. & seq.* 5 Civitates decem] *de quibus infrà ver. 20. & sequentibus.* 6 Tredecim] *de quibus infrà ver. 27. &c.* 7 Duodecim] *de quibus infrà ver. 34. &c.*

CAPUT XXII.

Rëubenitæ cum Gaditis & Menaschitarum parte a Jehoschuhha, parta jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis symbolum extruentes, Jisraëlitis omnibus occasionem præbent belli contra eos suscipiendi, Sed missis legatis, & audita illorū defensione, belli consilium deponunt.

1 Cùm autem [1] dedisset Jehova Jisraëlitis totam terram, quam Juramento promiserat se daturū majoribus eorum, & hæreditariò possidentes eam, habitarent in ea:
2 Et quietem largitus esset Jehova illis circumquaque, secundum omnia quæ juramento promiserat majoribus eorum: neque consisteret quisquam ante faciem eorum, [2] ex omnibus hostibus eorum, omnes hostes eorum tradidisset Jehova in manum eorum.
3 Non excidisset quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *se præstaturū* domui Jisraëlis, cuncta evenissent:
4 Tunc Jehoschuahh convocavit Rëubeniticam & Gaditicam ac dimidiatam tribum Menaschis.
5 Dixitque ad eos, vos observastis omnia quæ præcepit vobis Mosche servus Jehovæ: & auscultastis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.
6 Non deservistis fratres vestros jam [3] diebus multis, usque in diem hunc: & observastis observationem & præceptum Jehovæ Dei vestri.
7 Nunc autem, cùm quietem largitus sit Jehova Deus vester fratribus vestris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam conversi [a] abite in tentoria vestra, in terram possessionis vestræ, quam dedit vobis Mosche servus Jehovæ trans Jardenem.
8 Tantùm [b] observanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Mosche servus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum vestrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & observantes præcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde vestro, & ex toto animo vestro.
9 Benedixitq; Jehoschuahh eis: ac dimisit [c] eos ut abirent in tentoria sua.
10 [4] (Nam dimidiatæ tribui Menaschiticæ dederat Mosche *possessionem* in Baschane: alteri verò dimidiatæ ejus dedit Jehoschuahh [5] cum fratribus eorum cis Jardenem ad occidentem:) insuper etiam cum dimitteret eos Jehoschuahh in tentoria eorum, simul [c] muneratus est eos.
11 Et allocutus est eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria vestra, nimirum cum pecore numeroso admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & vestimentis multis admodum: participes estote prędæ hostium vestrorum cum fratribus vestris.
12 Revertentes itaque abiverunt Rëubenitæ & Gaditæ & dimidiata tribus Menaschitica a *filiis* Jisraëlis Schilunte, quæ *est* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram possessionis suæ, in qua constituti fuerant possessores [d] ex præstituto Jehovæ per Moschen.
13 Cùmque pervenissent ad limites Jardenis, qui sunt in terra Cenahhani: extruxerunt Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aspectum.
14 Quare audientes filii Jisraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Rëubenitę cum Gaditis & dimidiata tribu Menaschitica altare illud e regione terræ Cenahhani, in limitibus Jardenis, in [e] latere filiorum Jisraëlis:
15 Audientes, inquam, filii Jisraëlis, congregati sunt totus cœtus filiorum Jisraëlis Schilunte, ut ascenderent contra eos in militiam.
16 Interim miserunt filii Jisraëlis ad Rëubenitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tribum Menaschis in terram Gilhhadis, Pinchasum filium Elhhazaris sacerdotis:
17 Ac decem principes cum eo, [f] principem unum ex quaque domo paterna, ex singulis tribubus Jisraëlis: (erat autem eorum quisque primarius domus paternæ suæ in millibus Jisraëlis.)
18 Qui venerunt ad Rëubenitas & ad Gaditas & ad dimidiatam tribum Menaschis in terram Gilhhadis: & allocuti sunt eos, dicendo.
19 Sic dicunt totus cœtus Jehovę: quæ est prævaricatio hæc, qua prævaricati estis in Deum Jisraëlis avertendo vos hodie [g] a Jehova, cum extruxistis vobis altare, ut rebelletis hodie contra Jehovam?
20 [h] An parum est nobis, quòd nondū purificavimus nos ipsos ab iniquitate Pehhoris usq; in diem hunc: unde fuit illa plaga in cœtu Jehovæ:
21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: unde futurum est vobis rebellantibus hodie contra

[a] Heb. *abite vobis.*

[b] Heb. *observate faciendo admodum.*

[c] Heb. *benedixit eis: benedicendi enim verbum non solum bene precari, sed etiam beneficium conferre significat.*

[d] Heb. *secundum os, per manum Moschis.*

[e] Heb. *in transitu.*

[f] Heb. *principem unum principem unum in domum paternam, in omnes, &c.*

[g] Heb. *ab eundo post Jehovam: sic infrà aliquoties.*

[h] Heb. *an parum est nobis ab iniquitate Pehhoris, quòd non purificavimus nos ab ea trajectio. Num. 25.*

tra Jehovam, ut cras adversus totum cœtum Jisraëlis effervescat.

22 Quòd si fortè immunda *videtur* terra possessionis vestræ, transite in terram possessionis Jehovæ, in qua habitat tabernaculum Jehovæ, & possessores constituimini inter nos: modò contra Jehovam ne rebelletis, & contra nos ne sitis rebelles, extruentes vobis altare præter altare Jehovæ Dei nostri.

23 An non Hhacan filius Zerachi prævaricatus est prævaricatione causâ illius anathematis, unde in totum cœtum filiorum Jisraëlis fuit ira fervens? quamvis ipse vir unus *prævaricatus sit*, non expiravit propter iniquitatem suam *solus*.

24 Respondentes autem Rëubenitę cum Gaditis, & dimidiata tribu Menaschitica: sic allocuti sunt primores millium Jisraëlis.

25 *Deus* fortis, Deus Jehova, Deus fortis, Deus Jehova ipse scit, & Jisraël ipse sciat: si rebellione, sive prevaricatione in Jehovam, ne servet nos hodierno die.

26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus nos a Jehova: sive ut offeremus in eo holocaustum cũ munere, sive ut pararemus in eo sacrificia eucharistica, Jehova ipse requirat.

27 Imò si non ex solicitudine de hac re fecim^9 istud, dicentes: in [i] posterũ allocuturi essent filii vestri filios nostros dicendo: quid vobis [k] cũ Jehova Deo Jisraëlis?

[i] Heb. *cras: & sic sæpius infrà.*
[k] Heb. *& Jehovæ.*

28 Quandoquidem terminum posuit Jehova inter nos & inter vos Rëubenitæ & Gaditæ, Jardenem hunc, nõ est vobis portio in Jehova: & effecturi essent filii vestri, ut filii nostri cessarent, quo minus timerent Jehovam.

29 Quapropter diximus, extruentes faciamus jam nobis altare, non ad holocaustum, neque ad sacrificium.

30 Sed testis sit inter nos & inter vos, & inter generationes nostras post nos: de exercẽdo cultu Jehovæ coram eo, holocaustis nostris & sacrificiis nostris, eucharisticisq; nostris: ut non dicant filii vestri in posterum filiis nostris, non est vobis portio in Jehova.

31 Diximus enim, sic erit cùm alloquentur nos aut generationes nostras in posterum ut dicamus, Respicite similitudinem altaris Jehovæ, quam fecerunt patres nostri, non ad holocaustum, neque ad sacrificium, sed *ut* testimonium sit inter nos & inter vos.

32 Absit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova ædificando altare ad holocaustum, ad munus, aut ad sacrificium: excepto altari Jehovæ Dei nostri, quod est ante tabernaculum ejus.

[l] Heb. *absit nobis ab illo: hypallage.*

33 Cùmque audivisset Pinchas sacerdos & principes cœtus, id est, primores millium Jisraëlis, qui *erant* cum eo, verba ista, quæ locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis & Menaschitis, visum est bonum in oculis eorum.

34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhazaris sacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas & ad Menaschitas: hodie novimus in medio nostri esse Jehovam, ut qui non sitis prævaricati contra Jehovam prevaricatione ista: tunc eripuistis filios Jisraëlis e manu Jehovæ.

35 Reversus itaque est Pinchas filius Elhhazaris sacerdotis cum ipsis principibus a Rëubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in terrã Cenahhani ad filios Jisraëlis: & retulerunt eis rẽ.

36 Cumq; bona videretur res illa in oculis filiorum Jisraëlis, benedixerunt Deo filii Jisraëlis: nec amplius locuti sunt ut ascenderent contra illos in militiam, ad perdendum terram illã, in qua Rëubenitæ & Gaditæ habitabant.

37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ altari isti nomen: *dicentes*, sed testis est inter nos, Jehovam esse Deum.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *solent tres hi versus præcedente capite includi, sed series historiæ requirit, ut sequentibus conjungantur, ideo ab hoc versu capitis initium fecimus: ostenditur enim istis, quando defuncti sunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moschen ipsis imposito Num.* 32. Dedisset] *licèt Jisraëlitæ, sua negligentiâ, partem ejus aliquam intermitterent.* 2 Ex omnibus hostibus] *quos Jisraëlitæ aggressi essent ab eis hostiliter lacessiti.* 6 Diebus multis] *septem continuis annis, quibus duravit bellum contra Cenahhanæos: vide annotata suprà* 14. 10. 10 Nam &c.] *rationem reddit cur suprà ver.* 4. *Rëubenitis & Gaditis, Menaschitarum partem conjunxerit.* Cum fratribus] *cum reliquis novem tribubus, ut ver.* 11. 21 Cras] *id est, mox: Synecdoche.* 25 Si rebellione] *pathetica est oratio, ideo membris constat concisis.* 34 Tunc] *cùm extrueretis altare in alium finem, quàm ad sacrificandum in eo, liberastis vos & nos ab ira Dei.* 37 Nomen] *suprà ver.* 30.

CAPUT. XXIII.

Jehoschuahh distributa jam terra, morti vicinus, omnes Jisraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promissionum divinarum, atque etiam pœnis propositis sui officii admonet & confirmat.

1 FUIT autem exactis [a] diebus multis, postquàm dedit Jehova quietem Jisraëlitis ab omnibus hostibus eorum circumquaque cùm Jehoschuahh senex esset [a] vergens ætate.

[a] Heb. *dieb. sic infrà* 2.

2 Ut vocaret Jehoschuahh totum Jisraëlem, seniores ejus & primores ejus, judicesque ejus ac moderatores ejus: diceretque ad eos, ego senui, vergo ætate.

3 Vos autem vidistis quæcunq; fecit Jehova Deus vester omnibus istis gentibus propter vos: Jehova enim Deus vester is est, qui pugnat pro vobis,

4 Videte [b] jactis sortibus, attribui vobis gentes istas reliquas in possessionem per tribus vestras: a Jardene, cùm omnes gentes quas excidi tum *gentes* maris magni ad occasum Solis.

[b] Heb. *feci ut caderent vobis gentes istæ in hæreditatem. &c.*

5 Nam Jehova Deus vester ipse dispellet eas a facie vestra omnino expellet eas a facie vestra: ut hæreditario possideatis terram earum, quemadmodum locutus est Jehova Deus vester vobis.

6 Confirmamini igitur valde, ut observetis & faciatis quicquid scriptum est in libro legis Moschis: ne recedatis ab eo dextrorsum aut sinistrorsum.

7 Ne

Exo.23.13. 7 Ne conveniatis cum gentibus istis, istis, inquam, quæ reliquæ sunt vobiscum: & nomen Deorum earum ne recordemini, [a]neq; adjuretis, neque colatis eos, neq; incurvetis vos eis.

Deut.13.4. 8 Sed Jehovæ Deo vestro adhærescite: quemadmodum fecistis in hunc usque diem.

9 Ut expulit a facie vestra Jehova gentes magnas & robustas: (nam quod ad vos, non cõstitit quisquam in conspectu vestro usque in diem hunc:)

Levit.26.7. 10 *Ita* vir ex vobis persequetur mille, quia Jehova Deus vester is est qui pugnat pro vobis: quemadmodum locutus est vobis.

[c] Heb. *conservate vos valde.*

11 [c] Attendite igitur valde animis vestris: ut ametis Jehovam Deum vestrum.

[d] Heb. *avertendo, &c.*

12 Nam si [d] omnino averteritis vos, & adhæseritis residuo gentium istarum, istarũ *inquam*, quæ reliquæ sunt vobiscum, & affinitatem contrahentes cum eis, conveneritis cum eis, eæque vobiscum:

[e] Heb. *sciendo scitote.* Exod.23.33 item 34.12. Num.33. in fine.

13 [e] Certò scitote non perrecturũ Jehovam Deum vestrum expellere omnes gentes istas a facie vestra, sed eas fore vobis in laqueum & in tendiculam, & in [a]flagellum lateribus vestris, ac in spinas in oculis vestris, donec pereatis e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus vester.

[f] Heb. *hodie: synecdoche.*

14 Ecce autem ego decessurus sum [f]brevi pro consuetudine totius terræ: quapropter cognoscite ex toto corde vestro, & ex toto animo vestro non excidisse rem ullam, ex omnibus rebus bonis, quas promiserat Jehova Deus vester vobis, omnia evenisse vobis, non excidisse ex eis rem ullam.

supra 22.3.

15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vobis unaquæq; res bona, quam promiserat Jehova Deus vester vobis: sic inducat contra vos Jehova unamquamq; rem malam, donec perdiderit vos e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus vester.

16 (Quandoquidem transgressi fueritis fœdus Jehovæ Dei vestri quod præcepit vobis, & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:) cumque primùm accensa fuerit ira Jehovæ in vos, perituros vos esse celeriter a terra hac optima, quam dedit vobis.

ANNOTATIO.

1 Diebus multis] *non tantùm septem annis bellorum, sed etiam toto tempore, quod expendit in distributionem terræ, ut probat versus quartus.* 5 Omnino expellet] *sic enim promisit Num.*33.52. *Deut.*6.19. 7 Neque adjuretis] *efficientes ut ipsæ ea commemorent, Exod.*23.13. *& Deut.*12.3. 13 Flagellum lateribus] *mos erat antiquus cædendi latera. Ecclesiast.*30.12. *Item* 42.6.

CAPUT. XXIIII.

Jehoschuahh rursus omnes tribus Jisraëlis cum earum moderatoribus Schecemum convocat, easq; commemoratis beneficiis divinis præteritis, ad perseverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Jisraëlitas renovat. Postremò mors Jehoschuhhæ, & sepultura ejus, ossium Josephi & Elhhazaris sacerdotis describitur.

1 DEINDE congregavit Jehoschuahh omnes tribus Jisraëlis [a]in agrum Schecemitanum: postquàm convocasset seniores Jisraëlis & primores ejus, & judices ejus, & moderatores ejus, qui stiterunt se[a] coram Deo.

[a] Heb. *a seculo.*

2 Tum dixit Jehoschuahh ad totum populũ, sic dicit Jehova Deus Jisraëlis: ultra flumen *Euphratem* habitabant majores vestri [a] olim, *utpote* Terach pater Abrahami & pater Nachoris: colebantque Deos alienos.

3 Sed assumpsi patrem vestrum Abrahamum, e *regione* quæ est trans illud flumen, & deduxi eum per totam terram Cenahani: auxique semen ejus, cùm dedissem ei Jitzchakum.

4 Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, & Hhesavum: dedi autem Hhesavo montem Sehhiris ut hæreditariò possideret eum sed Jahhakob & filii ejus descenderunt in Ægyptum.

5 Quò mittens Moschen & Aharonem, plagis affeci Ægyptum, prout feci in medio ejus: & posteà eduxi vos.

6 Deducente autem me patres vestros ex Ægypto, donec advenissetis ad mare, persecuti sunt Ægyptii patres vestros curribus & equitibus ad mare algosum,

Exod.14.19. & 20.

7 Cùmque calamarent ad Jehovam, posuit caliginem inter vos & inter Ægyptios, deinde induxit super eos mare illud, quod operuit eos, videruntque oculi vestri, id quod feci contra Ægyptios: postea mansistis in ipso deserto diebus multis.

8 Tandem adduxi vos in [a]terram Emoræorũ habitantium trans Jardenem, qui pugnaverunt contra vos: tradidi autem eos in manum vestram, ita ut hæreditariò possideatis terram eorum, & perdidi eos a facie vestra.

9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum ut certaret contra Jisraëlem: ideoque mittens vocaverat Bilhhamum filium Behhoris, ut malediceret vobis.

Num.22.11. [b] Heb. *benedixit benedicendo vobis, vide Gen.*8.3.

10 Sed nolui auscultare Bilhhamo: unde [b]continenter benedixit vobis, sic eripui vos e manu ejus.

[c] Heb. *domini Jerichuntis.* Exo.23.28. *est promissio.*

11 Cumque trajecissetis Jardenem & venissetis ad Jerichuntem, [c]pugnaverunt contra vos [c] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi & Cenahhanæi & Chittæi & Girgaschæi, Chivvæi, & Jebusæi: quos tradidi in manum vestram.

12 Mittebam enim ante vos crabronem, qui expellebat eos a facie vestra, *ut* duos reges Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *expulisti eos.*

13 Dedi itaque vobis terram in qua non laboraveratis, & civitates quas non extruxeratis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis, quæ non plantaveratis fruimini.

[e] Heb. *in integritate & in fide.*

14 Quare nunc timete Jehovam & colite eũ [e] integrè & fideliter: & amovete Deos, quos coluerunt majores vestri, in *regione* trans flumen illud & in Ægypto, & colite Jehovam.

15 Quòd si malum *videatur* in oculis vestris colere Jehovam, [e]eligite vobis hodie quos colatis, sive deos quos coluerunt majores vestri, qui habitabant trans flumen illud, sive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego vero & familia mea colemus Jehovam.

[d] Heb. *absit nobis a relinquendo: hypallage usitata.*

16 Cui respondens populus dixit: [d] absit a nobis

bis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.

17 Nam Jehova Deus noster, is est qui eduxit nos & patres nostros e terra Ægypti e domo servorũ: & qui edidit ante oculos nostros signa maxima ista, conservavitque nos totâ illâ viâ, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium transivimus.

18 Expulit etiam Jehova omnes populos istos & Emoræum inhabitantẽ illam terram a facie nostra: nos quoque colemus Jehovam, quia est Deus noster.

19 Dixit autem Jehoschuahh ad populũ: [a]nõ potestis colere Jehovam, quia Deus [e] sanctissimus est: Deus fortis Zelotes est,[a] non feret defectionem vestram & peccata vestra.

[e] Heb. *quia Deus sancti est, adjectivũ plurale pro singulari in gradu superlativo.*

20 Cùm deseritis Jehovam & coletis Deos alienigenarum, sed conversus malo afficiet uos, & consumet vos, postquam benefecerit vobis.

21 Tum dixit populus ad Jehoschuhham:[a] nequaquam, sed Jehovam colemus.

22 Dixit itaq; Jehoschuahh ad populum, testes estis ipsi de vobis, vos elegisse vobis Jehovam ad colendum eum: qui dixerunt, testes sumus.

23 Nunc igitur *inquit* amovete deos alienigenarum qui sunt in medio vestri, & inclinate animum vestrum ad Jehovam Deum Jisraëlis.

24 Tum dixerunt populus ad Jehoschuhham Jehovam Deum nostrum colemus, & voci ejus ausculabimus.

25 Sic pepigit Jehoschuahh fœdus cum populo die illo: proposuitque ei statuta & judicia in Schecemo.

26 Deinde scripsit Jehoschuahh verba ista in [a]libro legis Dei: qui est in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, [a]sub[a]quercu illa.

27 Dixitque Jehoschuahh ad totum populũ: ecce lapis iste esto inter nos testimonium: quia ipse [f]interfuit contestando omnes sermones Jehovæ quibus locutus est nobiscum: estoque inter vos in testimonium, ne mentiamini in Deum vestrum.

[f] Heb. *audivit: translata locutio a testibus vivis, præsentibus audientibus, ad lapidem.*

28 Tum dimisit Jehoschuahh populum quẽque in possessionem suam.

29 Fuit autem post res istas, ut moreretur Jehoschuahh filius Nunis servus Jehovæ, natus centum decem annos.

30 Sepeliveruntq; eum in termino possessionis ejus Tinnath-Serachi, quæ est in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhascho.

Judicum. 2.8

31 Coluit autem Jisraël Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus [a]seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, quiq;[a] experti erant omne opus Jehovæ, quod fecit Jisraëli.

32 Tum ossa Jesephi, quę[a]deportaverant filii Jisraëlis ex Ægypto, sepeliverunt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centum numis: ita fuerunt apud filios Josephi in possessione *eorum.*

Gen. 33.19.

33 Elhhazar quoq; filius Ahharonis mortuus est, quem sepeliverunt in colle Pinchasi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

ANNOTATIO.

1 In agrum schecemitanum]*Schiluntem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Est enim Schilo in agro Schecemitano. nec novum est, opidi nomen pro agro poni, ut infrà ver. penultimo oßa Josephi Schecemi sepulta dicuntur, & statim subjicitur, sepulta fuisse in portione agri quem emerat Jahhakob, &c. agrũ autem illum non fuisse in opido, apparat ex Gene.* 33.18. *& sequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur suprà* 14.14. *cùm tamen non ipsa civitas, sed ejus ager datus sit ei: sup.* 21.12. Coram Deo]*id est, in loco tabernaculi.* 10 Continenter]*nam non semel tantùm id fecit, sed quoties tentavit maledicere eis, toties divinitus coactus est eis benedicere.* 11 Pugnaverunt]*hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.* 15 Eligite]*non solvit eos vinculo colendi Deum, quo priùs obstricti erant, sed hæc proponendo animos illorum explorat, & exemplo patrum ac Emoræorum eos ab idololatria absterret: suo verò & familiæ exemplo ad perseverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth.* 1.15. 19 Non potestis]*subaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiscendo: quod colligitur ex ver.* 23. Non feret]*impunitam: sic Exodi* 23.21. 21 Nequaquam]*Jehovam deseremus, &c.* 26 In libro legis Dei]*id est, jussit ut sacerdotes referrent in librum legis Dei, Deut.* 31.26. *quem penes se habebant, & in sanctuario aßervabant.* Sub quercu]*de qua vide Gen.* 35.4. *& Judic.* 9.6. 31 Seniorum]*eos tantùm intelligit, qui simul cum Jehoschuhha Rempub. administrarant, & ei supervixerant.* Quique sunt experti omne opus]*id est, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Ægypto, & observaße poterant, quæ Deus fecerat Jisraëli.* 32 Deportaverant]*prout juramento promiserant Josepho. Gen.* 50.25.

JUDICUM

Liber unus.

LIBER *Judicum statum Reipub. Iisraëlitarum inde a temporibus Iehoschuhhæ usque ad Hhelin sacerdotem peccata eorum in genere, revocamenta Dei partim monitis partim judiciis, postremò singularia exempla duo impudentißima Iisraëlitarum describit: ut ex illis corruptißimæ in religione & moribus Reipub. imago conspiciatur. Estque historia annorum a morte Iehoschuhhę ducentorum nonaginta novem.*

Ad mortem	Hhothnielis	40	Judicum cap. 3.	ver. 11.
	Ehudis & Schamgaris	80		ver. 30
	Deboræ	40	Judicum cap. 5.	ver. 31.
	Gidhhonis	40	Judicum cap. 8.	ver. 28.
	Abimeleci	3	Judicum cap 9.	ver. 22
	Tolahhi	23	Judicum cap. 10	ver. 2.
	Jairis	22		ver. 3.
	Jiphtachis	6	Judicum cap. 12.	ver. 7.
	Ibtzani	7		ver. 9.
	Elonis	10		uer. 11.
	Hhabdonis	8		ver. 14.
	Schimchonis	20	Judicum cap. 16.	ver. 31.

CAPUT I.

Jisraëlitæ Jehoschuhha mortuo, hostes invasuri de ordine suo militari Deum consulunt & fœliciter pugnant: Res a Jehuda & Josepho strenuè gestæ narrantur. Postremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 FUIT autem post mortem Jehoschuhhę, ut consulerent filii Jisraëlis Jehovā dicendo: quis ascendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio, ad pugandum contra eum?

2 Quibus dixit Jehova, Jehuda ascendito: ecce tradidi [a] istam terram in manum ejus.

3 (dixerat autem Jehuda Schimhhoni fratri suo, ascende mecum in sortem meam, ut pugnemus contra Cenahhanæum istum: vicissim ibo ego quoque tecum in sortem tuam: ibatq; cum eo Scimhhon.)

4 Sic ascendit Jehuda, tradiditq; Jehova Cenahhanæum & Perizzæum illum in manum eorum: qui percusserunt eorum in Bezeco decies mille viros.

5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko, pugnaverunt conrra eum: & percusseruut Cehhanæum & Perrizzæum illum.

6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, persecuti sunt [a] eum: & præhendentes eum, amputarunt pollices manuum ejus, ac pedum ejus.

7 Tum dixit Adoni-Bezek, septuaginta reges pollicibus manuum suarum & pedum suorum amputatis, colligebant sub mensa mea, quemadmodum feci, sic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Jehuschulajima, ubi mortuus est.

8 Expugnaverant enim filii Jehudæ Jeruschalajima, & capientes eum percusserant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitate verò ipsi immiserant ignem.

9 Deinde autem descenderant filii Jehudæ ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem montana, & australem plagam, & humilem regionem.

10 Processerant enim Jehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem: (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi:) percusserantque Scheschaium, & Achimanem, & Talmaium.

11 Ac inde processerat adversus incolas Debiri: (nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)

12 Ubi cùm dixisset Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam: utiq; dabo ei Hhacsam filiam meam in uxorem,

13 Cepit eam Hohthniel filius Kenazi agnatus Calebi minimus ex illo: quamobrem dedit ei Hhacsam filiam suam in uxorem.

14 (Fuit autem cùm conventura esset, ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro quodam, quare *ea* desiljit de asino: cui dixit Celeb, quid tibi est?

15 Tum dixit ei illa, cædo mihi munus, quandoquidem terram siccam dedisti mihi, des mihi quoque scaturigines aquarum: dedit itaque ei scaturigines superioris & scaturigines inferioris *tractus*)

16 Filii quoque Kenæi soceri Moschis ascenderant e civitate palmarum, cum filiis Jehudæ in desertum Jehudæ, quod est ad Australem plagam Hharadi: profectus enim fuerat ut habitaret cum ipso populo.

17 Vicissim procedete Jehuda cum Schimhhone fratre suo, percusserant Cenahhanæū inhabitantem Tzephatham: quod cū devovissent, vocavit *Schimhhon* nomen civitatis illius [c] Chormā.

18 Deinde cepit Jehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aschkelonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termiuo ejus.

19 Aderat enim Jehova Jehudæ, ita ur expelleret montanæ regionis *incolas*: sed non *perrexit* ad expellendum habitatores ipsius convallis, eò quòd currus ferrati essent illis.

20 Dederunt autem Calebo Chebronem, quemadmodum edixerat Mosche: qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.

21 Jebusæum quoque habitantem Jeruschalajimis non expulerunt filii Binjaminis: sed inhabitabat Jebusæus cum filiis Binjaminis Jeruschalajima usque in diem hunc.

22 Ascenderant etiam familia Josephi ipsi quoque Beth-Elem: & Jehova *fuerat* cum eis.

23 Curaverant enim familia Josephi explorari Beth-elem: (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)

24 Videntes autem observatores illi quendam exeuntem e civitate illa: dixerant ei, ostende nobis, quæso, ingressum istius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.

25 Sic cùm ostendisset ipsis ingressum ipsius civitatis, percusserant civitatem ipsam acie gladii: virum autem illum cum tota familia ejus dimiserant,

26 Abiitq; vir ille in terram Chittæorum ubi ædicavit civitatem & vocavit nomen ejus Luzum, id *est* nomen ejus usq; in diem hunc.

27 Sed non expulerat Menasche incolas Beth

[a] Heb. *post eum.*

Jehosch. 15. [b] Heb. *civitatem miserant in ignē, hypallage.*

Jehosch. 10. 36, & 11. 21 & 15. 13.

Ibid. ver. 38. & *ca.* 15. 15.

[c] *id est, anathemati devotam.*

Gen. 28. 19.

Beth Scheanis, & pagorum ejus, & Tahhanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jeblehhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque ejus: 'placebat enim Cenahhanæo habitare in terra ista.

28 Fuit autem cùm fortis evaderet Jisraël,'ut redderet Cenahhanæum tributarium: sed [d] omnino non expulit eum.

[d] Heb. *expellendo non expulit.*

29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.

30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.

31 Ascher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Aczibi, & Chelbæ, & Aphiki, & Rechobi.

32 Habitabat enim Ascherita in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: quia non expellebat eum.

33 Naphtali non expulit habitatores Beth-Schemeschi, & habitatores Beth-Hanathæ: sed habitabat in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: & habitatores Beth-Schemeschi & Beth-Hhanathæ erant eis tributarii.

34 Comprimebant autem Emoræi filios Danis intra montana: nam non permittebant ei descendere in ipsam convallem.

35 Placebat enim Emoræo habitare Har-Cheresi, Ajalone, & Schahhalbimis: sed cùm ingravesceret manus' familiæ Josephi facti sunt tributarii.

36 (Terminus itaque Emoræi *erat* ab ascensu Hhakrabbimorum: ab ipsa 'petra & quod suprà *est.*)

ANNOTATIO.

1 Ut consulerent] *Imperatore destituti, (cujus nutu omnia gesserant) & in suas quasi Respub: distributi, per sacerdotem Deum consulunt ex lege Numerorum 27.21.* 2 Istam terram] *id est, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehudæ priùs sorte attributum.* 3 Dixerat autem] *id est, peculiare fœdus cum Schimhone inerat, ut ostendit historia Chormæ, infrà versic 17. quæ temporibus Jehoschuhhæ gesta fuit: Jehosch. 12.14.* 8 Jeruschalaima] *id est, partem illam quæ ei soli obtigerat Jehosch. 15.8. & 63. Duplex enim erat civitas præter arcem (unde etiam nomen habet dualis formæ) quarum altera in sorte Jehudæ erat, altera Binjaminis cum Jehuda communis, arx verò solius Binjaminis. Hæc autem & sequentia temporibus Jehoschuhhæ gesta hìc commemorantur* ἀποσπασμάτικως *ut appareat qua occasione Deus Jehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mandato divino diligentior: Nam in scripturis sæpe, non tam temporum quàm causarum series observatur.* 9 Montana] *ubi erat Chebron ver. 10.* Australem plagam] *ubi erat Debir ver. 11. & Kenæus, & Chorma, ver. 16.17.* Humilem regionem] *quam occupare non perrexit ut ver. 19. Totus enim hic versus prolepticus est.* 10 Sheschaium] *de quibus Num. 13.22.* 13 Filius] *id est, ex posteris Kenazi, a quo dictus est Caleb Kenizzæus Num. 32.12.* Ex illo] *id est, omnium qui ex Kenazo geniti superstites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commendationem fidei Calebi, & strenuitatis illius.* 16 Ascenderant] *id est, in illa expeditione Jehudæ se conjunxerant. Dicitur autem Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.* Civitatate palmarum] *Jerichunte Deut. ultimo, 3. ver sic infrà cap. 3.13.* Profectus enim] *vide Numerorum 10.29.* 18 Deinde cepit] *post terræ distributionem, ut apparet ex Jehosch. 13.3. etsi non diu potitus est istis civitatibus, ut ex cap. 3.3. ver. apparet.* 19 Sed non perrexit] *hic incipit seminarium indicare calamitatum Jisraëlitarum, quæ in sequentibus describentur, nimirum quòd gentes inimicas contra mandatum Dei in medio sui tolerarunt singulæ tribus.* Currus ferrati] *obliti mandatorum & promissionum Dei, Jehosch. 13.6. & 17.18.* 20 Chebronem] *confer cum Jehosch. 21. ver. 11.12.* 21 Jeruschalajimis] *ex altera Jeruschalajima & arce, suprà 8.* 26 Luzum] *vide Jehosch. 16.2.* 27 Non expulerat] *vide Jehosch. 17.12.13.* Placebat] *id est, potius acquiescebat duris conditionibus quàm ut excederet.* 28 Ut redderet] *id est, pacem cum Cenahhanæo iniit nulla alia conditione quàm tributi, neglecto Dei cultu, & expresso mandato Exod. 23.32. & 34.12.15. & Deut 7.2.* 35 Familiæ Josephi] *quæ possessionem habebat Dani & istis Emoræis [illegible]nam.* 36 Ab ipsa petra] *id est, a primo aditu ascensus Hhakrabbimorum.*

CAPUT II.

Rationes quibus Jisraëlitæ ad Cenahhanæos depellendos sollicitati sunt, describuntur: Frequens Jisraëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio summatim declaratur.

1' QUAMVIS ascendisset'nuntius Jehovæ'Gilgale'Bocimos: ac dixisset, feci ut vos ascenderetis ex Ægypto, & introduxi vos in hanc terram, quā juramento promiseram majoribus vestris, ac dixi, nō irritū faciā fœdus meum vobiscum in seculum:

2 Vicissim vos ne pangitote fœdus cum habitatoribus terræ hujus, altaria eorum demolimini: attamen non auscultastis voci meæ, quid est hoc *quod* fecistis?

Exo. 23. 32. & 34.12. Deut. 7.2.

3 Quam ob rem etiam dico, non expellam eos a facie vestra: sunto itaque vobis ad latera, sed Dii eorum erunt vobis in tendiculam.

4 Fueràtq; cùm eloqueretur nuntius Jehovæ verba hæc apud omnes filios Jisraëlis: ut attollentes populus vocem suam, flerent.

5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Bocimos): & sacrificarunt ibi Jehovæ.

[a] *id est, flentes.*

6 'Dimiserat etiam Jehoschuahh populum: & abierant filii Jisraëlis quisque in possessionem suam, ad hæreditariò possidendum ipsorū terram.

7 Coluerunt quidem populus Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, qui viderant totum opus Jehovæ maximum quod fecerat Jisraëli.

8 'Sed cùm mortuus esset Jehoschuahh filius

us Nunis servus Jehovæ: natus centum decem annos:

9 Et sepelivissent eum in termino possessionis suæ[b] Timnath-Cheresi, in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhascho:

10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati essent ad majores suos: & surrexisset ætas altera post illos qui non agnoscebeant Jehovam, nec etiam opus illud quod fecerat Jisraëli:

11 Fecerunt filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę: coluerunt enim[c] Bahhalimos.

12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti,[d] secuti sunt Deos alios e diis populorum, qui erant circa ipsos, incurvaveruntque se illis: sic provocaverunt Jehovam.

13 Quapropter cùm dereliquissent Jehovam: & servivissent Bahhali & Hhaschtarothis.

14 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem, ut traderet eos in manum diripientium, qui diripuerunt eos: dediditque eos in manū inimicorū eorum circumquaque: cùm non possent amplius consistere ante inimicos suos.

15 Quocunque egrediebantur, manus Jehovæ erat contra eos in malum, quemadmodum locutus fuerat Jehova, & quemadmodum juraverat Jehova illis: & angustiis afficiebat eos valde.

16 Posteà excitabat *quidam* vindices, qui servabant eos e manu diripientium eos.

17 Sed neque vindicibus suis auscultabant, (scortabantur enim sequentes deos alienos, & incurvabant se illis) recedebant celeriter ab ea via, qua ambularant majores eorum, auscultando preceptis Jehovæ, non sic faciebant.

18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindices, fuerat quidem Jehova cum unoquoque vindice, & servabat eos e manu inimicorum eorum, omnibus diebus cujusque vindicis: pœnitebat enim Jehovam propter genitum eorum, ab opprimentibus eos, & depellentibus eos.

19 Sed erat mortuo vindice, ut reversi corrumperent se supra patres suos, sequendo deos alienos ad colendum eos & incurvandum se illis: non[e] remitterent de actionibus illorum, & de via eorum obdurata *quicquam*.

20 Quapropter accensa est ira Jehovę in Jisraëlem: & dixit, propterea quòd transgressi sūt gens ista fœdus meum quod præceperam majoribus eorum, neque auscultarunt voci meæ:

21 Etiam ego non pergam expellere quenquā a facie eorum, ex gentibus quas reliquit Jehoschuahh, cùm moreretur.

22 Ad probandum per eas Jisraëlem: an observaturi sint viam *mandatorum* Jehovæ, ambulando in eis, quemadmodum observarant majores eorum, nécne.

23 Fecerat autem Jehova ut manerent gentes istæ, quia non expulerant eas celeriter: ideo non tradiderat eas in manum Jehoschuhhæ.

b *Timnath-Serach, Jehoschu. 24. 30.*

c *id est, tutelares deos.*

d *Heb. iverūt post sic ver. 17.*

Levit. 26. Deut. 28.

e *Heb. adjicerent: id est, cum detestatione de ponerent.*

ANNOTATIO.

1 Quamvis] *his sex primis versibus injustitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; singularibus monitis paruissent, sed aversi a fœdere, cum Cenahhanæis, exitio divinitus destinatis pacem colerent, quare præcedentibus potiùs quàm sequentibus hi versus conjungendi viderentur, nisi commodius fuisset hujus libri summam in hoc caput contrahere.* Nuntius Jehovæ] *sive fuerit propheta extra ordinem vocatus, sive sacerdos Pinchas, Hominem non angelum fuisse apparet, quod locus unde venerit exprimitur, neq; disparuisse legitur ut de aliis angelis narratur. Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai 1.13.* Gilgale] *i. cùm populus inde arcam Schiluntem transferret: de quo Jehosch. 18. in principio.* Bocimos] *per anticipationem, ut apparet ex versu quinto. Videtur autem locus fuisse Schilunti conjunctus, quia ibi sacrificasse dicuntur, ver. 5.* 6 Dimiserat] *Hoc fuit alterum monitum singulare, de quo Jehosch. 18. 3.* 8 Sed cùm mortuus] *ab hoc versu usque ad 7. versum sequentis capitis summatim explicantur causæ judiciorum Dei in Jisraëlitas, quæ deinde singularibus aliquot exemplis explicantur planiùs infrà a 17. cap. usque ad finē.* 13 Hhaschtarothis] *id est, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorum, 1. Reg. 11. 5. & 33. & 2. Reg. 23. 14. & Pelischtæorum 1 Schem. 31. 10.* 18 Penitebat] *vide Gen. 6. 6.* 23 Non expulerant] *nimirum Jisraëlitæ, ut mandatum fuerat illis, Deut. 9. 3.*

CAPUT III.

Recensentur populi in terra relicti ad Jisraëlitas erudiendos: Et ex triplici Jisraëlitarum defectione, tria oppressionis tempora, cum liberatione ab illis attributa resipiscentibus, ministerio Hhothnielis, Ehudis & Schamgaris.

1 ISTÆ autem sunt gentes, quæ ut manerent fecit Jehova, ad probandum per eas Jisraëlitas: eos omnes qui non experti fuerant ulla bella Cenahhanæa:

2 Tantummodo ut cognoscerent ætates filiorum Jisraëlis, docente eos bello: ea tantùm quæ priùs non noverant.

3 Nempe, quinque Satrapæ Pelischtæorum, & totus Cenahhanæus, Tzidoniúsq; & Chivvæus inhabitans montem Libanum: a monte Bahhal-Chermone usque ad ingressum Chamathæ,

4 Fuerúntque ad probandum per ipsas Jisraëlem: ad cognoscendum an auscultaturi essent præceptis Jehovæ, quæ præceperat majoribus eorum per Moschen.

5 Filii autem Jisraëlis habitabant in medio Cenahhanæi, Chittæi & Emorę̄i ac Perizzæi, Chivvæiq; ac Jebusæi.

6 Et accipiebant filias eorum sibi in uxores, & filias suas dabant filiis eorum: deniq; colebant deos eorum.

7 Cùm itaque facerent filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę obliti Jehovæ Dei sui: colerentq; Bahhalimos, & *idola* lucorum:

8 Accensa est ira Jehovæ in Jisraëlitas, & dedidit eos in manum Cuschanis Rischehhathajimorum regis Syriæ interamnis: servieruntq; filii Jisraëlis Cuschani Rischehhathajimorum octo annis.

9 Deinde clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam: quare excitavit Jehova servatorem filiis Jisraëlis, ut servaret eos: Hhothnielem filium

lium Kenazi, agnatũ Calebi, minimum ex illo.

10 [a] Cui cùm insideret spiritus Jehovæ [b] vindicavit Jisraëlem, nam egressus est ad bellum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cuschanem Rischehhathajimorum regem Syriæ: id est, robusta fuit manus ejus supra Cuschanem Rischehhathajimorum.

11 Sic quievit terra. *hæc gesta* quadraginta annorum: cùm mortuus est Hhothniel filius Kenazi.

12 Deinde [c] denuo filii Jisraëlis fecerunt quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & fortiorem reddidit Jehova Hheglonem regem Moabitarum supra Jisraëlitas, eò quòd facerent quod malum *videretur* in oculis Jehovæ.

13 Congregavit enim ad se Hhammonitas & Hhamalekitas: quibuscum abiens percussit Jisraëlem, & possederunt civitatem palmarum.

14 Servierunt autẽ filii Jisraëlis Hhegloni regi Moabitarum octodecim annis.

15 Deinde clamantibus filiis Jisraëlis ad Jehovam, excitavit eis Jehova servatorem Ehudem filium Geræ Binjaminitam, virum præclusum manu dextera sua, cùm misissent filii Jisraëlis per eum munus Hhegloni regi Moabitarũ.

16 (Paraverat autem sibi Ehud gladium [d] bipennem cubitalem longitudine sua: quo accinxerat se sub vestibus suis ad femur dexterum suum)

17 Obtulit itaq; ipsum munus Hhegloni regi Moabitarum: qui Hheglon homo erat pinguis valde:

18 Fuitq; cùm absolvisset offerre munus illud: ut deduceret populum illum qui attulerant munus.

19 Ipse verò reversus e lapicidinis, quæ *sunt* prope Gilgalem diceret: aliquid arcani habeo ad te, ô Rex, qui cùm dixisset, sile, & exiissent ab eo quicunque adstabant ei.

20 Ehud accessit ad eum (is autem sedebat in cœnaculo [e] æstivo suo solus) dixitq; Ehud, aliquid divini habeo ad te: quapropter surrexit e suo solio.

21 Extendens autem Ehud manum sinistram suam, accepit gladium illum a femore suo dextero: & infixit eum ventri illius.

22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipse post mucronem suum, & occluderet adeps mucronem ipsum, (non enim extraxit gladium suum e ventre ejus) & exiret ad podicem ejus.

23 Postea exivit Ehud ad ipsum procœtonẽ: cum occlusisset fores cœnaculi circa illum, & pessulo obserasset.

24 Ipso autem exeunte servi illius venerunt & aspexerunt quòd ecce fores ipsius cęnaculi essent obseratę: quare dixerunt, [f] purgat alvum in conclavi æstivi *cœnaculi*.

25 Cúmq; expectassent [g] dudum, & ecce non aperiret fores ipsius cœnaculi: accepta clave aperuerunt, ecce autem dominus eorum ceciderat in terram mortuus.

26 Interea Ehud sese recipiebat, dum cunctarentur illi: & ipse prætergrediens lapicidinas illas sese recepit Sehhiram.

27 Fuitque cum adveniens clanxisset buccina in monte Ephrajimi: ut descenderent cum eo filii Jisraëlis ex eo monte, [h] ipso præeunte eis.

28 Dixerat enim ad eos, sequimini me, nam tradidit Jehova inimicos vestros Moabitas in manum vestram: quapropter descenderunt post eum, & præoccupantes vada Jardenis Moabitis, non siverunt quemquam transire.

29 Sed percusserunt Moabitarum tempore illo quasi decies mille viros, quemque [i] opulentum, & quemque virum strenuum: neque recepit se quisquam,

30 Sic depressi sunt Moabitæ die illo sub manu Jisraëlitarũ & quievit terra. *hæc gesta* octoginta annorum.

31 Quibus post eum fuit Schamgar filius Hhanathi, qui percussit Pelischtæos sexcentos viros stimulo bovis: servavitq; ipse quoq; Jisraëlem.

[a] Heb. *& fuit super eum spiritus Jehovæ, id est, divina vi impulsus fuit.*

[b] Heb. *judicavit vel causam egit.*

[c] Heb. *addiderunt facere*

[d] Heb. *cui erant duæ acies.*

[e] Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*

[f] Heb. *tegit ipse pedes suos sic 1. Schem. 24.4. periphrasis honesta purgantis alvum.*

[g] Heb. *usque ad tarditatẽ, id est, amplius distulisset aperire, quàm solebat.*

[h] Heb. *& ipse descendebat ante eos.*

[i] Heb. *pinguem: translatum a corpore ad opes.*

ANNOTATIO.

1 Cenahhanæa] *id est, a populo Dei contra Cenahhanæos gesta Mosche & Jehoschuhha ducibus: Nam historias bellorum illorum ex parte tenebant, sed Dei in illis singularia judicia non animadvertebant: quod sequens versus fusiùs explicat.* 2 Docente eos bello] *id est, bellorum eventis eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quæ alioquin ipsi non attendebant.* 9 Hhothnielem] *de quo suprà 1.13.* 10 Vindicavit] *id est, manu armata Jisraëlitarum causam contra hostes suscepit, & superior fuit.* 11 Hæc gesta] *id est, quæcunque a morte Jehoschuhhæ usque ad mortem Hhothniëlis facta narrantur, comprehensa etiam servitute sub Syris, de qua ver. 8. gesta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum* ἀπὸ κοινοῦ *ad totam historiam est referendum: & sic accipiendum esse hunc locum & sequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6.1. Simile vide Gen. 15.13.* 18 Ut deduceret] *ut a periculo, si quod eventurum erat, liberi essent.* 19 Sile] *donec isti abierint, qui me circumstant.* 20 Surrexit] *vide Num. 23. 22. in annotatione.* 26 Sehhiram] *locus est ad montana Ephrajimitarum, ut ostendit versus sequens.* 30 Res gestæ] *a morte Hhothnielis ad hujus mortem, ut suprà ver. 11.* 31 Schamgar] *de quo infrà 5. ver. 6.*

CAPUT. IIII.

Nova Jisraëlitarum a Deo defectio, cum severa Dei castigatione: Resipiscentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recensentur.

1 DEINDE cùm [a] rursus filii Jisraëlis facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: Ehude mortuo:

2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis regis Cenahhanæi, qui regnabat in Chatzore: (cujus militiæ princeps erat Sisera,) & habitabat Charoschethæ gentium.

3 Quapropter clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam: cùm enim nongenti currus ferrati essent ei, ipse oppresserat filios Jisraëlis violentia, viginti annis.

4 Debora autem fœmina prophetissa [b] Lappidothana: judicabat Jisraëlem tempore illo.

5 (Quæ habitabat sub palma Deboræ inter Ramam & inter Beth-Elem in monte Ephrajimi): nam ascendebant ad eam filii Jisraëlis

[a] Heb. *cùm adderent filii Jisraëlis facere.*

[b] Heb. *fœmina Lappidotharum.*

raëlis in judicium.

6 Mittens itaque advocavit Barakum filium Abinohhami Kedescho Naphtalitarum: dixitque ad eum, nonne præcepit Jehova Deus Jisraëlis? I & [c] convocatos in montem Taboris assumito tecum decies mille viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulunis.

7 Nam [d] convocabo adversum te ad torrentem Kischonis Siseram principem militiæ Jabinis, currusq; ejus & multitudinem ejus: quem tradam in manum tuam.

8 Dixit verò ad eam Barak, si iveris mecum utique iturus sum: sin autem non iveris mecum non ibo.

9 Quæ dixit: [e] omnino itura sũ tecũ, nisi quòd non erit gloria tua, * secundum hanc viam qua tu ambulas: in manum enim mulieris dedit Jehova Siseram: sic surgens Debora ivit cum Barako Kedeschum.

10 Cùm itaque accersivisset Barak Zebulunitas & Naphtalitas Kedeschum, deduxit [f] ad vestigia sua decem millia virorum: ibatque cum eo Debora.

11 (Cheber autem Kenæus * separaverat se à [g] Kenæa gente, de filiis Chobabi soceri Moschis: tetenderatq; tentorium suum usque ad quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod *est* prope Kedeschum.)

12 Cúmque renunciassent Siseræ ascendisse Barakum filium Abinohhami montem Taboris,

13 Accersivit Sisera omnes currus suos, nongentos currus ferratos, & totum illum populum qui *fuerat* cum eo: Charoschetha gentium ad torrentem Kischonis.

14 Tum edixit Debora Barako: surge, nam hic ille dies est, quo tradit Jehova Siseram in manum tuam, nonne Jehova precedit ante te? quare descendit Barak e monte Taboris & decies mille viri post eum.

15 * Fuditque Jehova Siseram, & omnes illos currus, totumque illum exercitum *sternendum* acie gladii ante Barakum: ita ut descendens Sisera de suo curru fugeret pedibus suis.

16 Barak verò cùm persequeretur currus illos, & exercitum illum usque Charoschetham gẽtium: & caderet totus exercitus Siseræ acie gladii, non relictus esset ne unus quidem.

17 Sisera fugit pedibus suis ad tentorium Jahhelis uxoris Cheberi Kenæi: erat enim * pax inter Jabinem regem Chatzoris & inter familiã Cheberi Kenæi.

18 Prodiens autem Jahhel obviam Siseræ, dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad me ne timeto: sic divertit ad eam in tentorium: quæ texit eum stragula amphitapa.

19 Dixerat autẽ ad eam, da mihi, quęso, bibendum parum aquæ, nam sitio: & illa apperiens utrem lactis, dederat ipsi bibendum, antequàm tegeret eum.

20 Dixit autem ad eam, sta in porta tentorii: & esto, si quis adveniens interroget te & dicat, estné istic aliquis? ut dicas nemo est.

21 Deinde Jahhel: uxor Cheberi accipiens paxillum ipsius tentorii, & apponens [i] manum suam ad malleum quendam, accessit ad eum sensim, ac infixit paxillum illum in tempora ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam ipse fessus somno sopitus erat, sic mortuus est.

22 Ecce autem Barako persequente Siseram, prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni ut ostendam tibi virum illum quem tu quæris: qui ingressus est ad eam: & ecce Sisera prostratus mortuus, cum paxillo in temporibus suis.

23 Sic cùm depressisset Deus die illo Jabinem regem Cenahhanæum ante filios Jisraëlis,

24 [l] Perrexit manus filiorum Jisraëlis continenter durior esse contra Jabinem regem Cenahhanæum: usquedum excidisset Jabinem regem Cenahhanæum.

[c] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & assumito &c. nimirum accersendo, ut docet ver.* 10.

[d] Heb. *attraham sub. divino meo instinctu.*

[e] Heb. *eundo ibo.*

[f] Heb. *ad pedes suos.*

[g] Heb. *a Kajino sic Nũ.* 24 22.

[h] *qui Tzahhananim vocantur. Jehos* 19. 33.

[i] Heb. *malleum ad manũ suam: hypallage.*

[k] Heb. *desiliret in terram, id est, cum impetu erumpens ex altero temporum infigeretur in terram.*

[l] Heb. *ivit manus filiorũ Jisraëlis eundo & dura essendo.*

ANNOTATIO.

2 In Chatzore] *id est, in agro Chatzoritano: nam Chatzorem Jehoschuahh combusserat: Jehoschuahh* 11. *ver.* 11. *&* 13. *ideo subjungitur ipsum resedisse Charoschethæ.* Charoschethæ] *id est, in loco sylvatico: Sic fuit locus a situ dictus. Gentium autem vocatur quòd eò tanquam in locum munitum & tutum se contulissent reliquiæ Cenahhanæorum.* 4 Judicabat] *id est, consulentibus de jure ex revelatione divina respondebat, ut versu sequens explicat.* 9 Secundum hanc viam] *hac ratione quam tu sequeris partæ victoriæ laus non ad te, sed ad mulierem perventura est: mulierem autẽ hic indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam ascribi. Viam autem sic accepit Mosche Num.* 22. 32. 11 Separaverat se] *id est, relictis suis gentilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.* 15 Fudit] *ut Jehoschuahh* 10. 10. 17 Erat pax] *id est, non erant simultates aut bella inter illos, sed pacem familia illa Kenæa æquè cum Jabine atquè cum Jisraëlitis colebat, ut quæ nullum jus sibi in ea regione vendicaret: sic* 1. *Schemu.* 7. 13.

CAPUT. V.

Carmen epinicium quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a superiore Dei ductu, & liberatione e proximis populi calamitatibus e peccato ipsorum natis, & a commodis victoriæ. Deinde vocationem suam prædicans, se, Barakum, & singulas tribus ad persequẽdam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quæ hanc victoriam comparaverant, a singularibus testimoniis divini favoris, & a judiciis Dei severis in hostes & desides, & clementibus in adjutores. Postremò ludificatur hostium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak filius Abinohhami: die illo dicendo.

2 [a] Quandoquidem sumit ultiones per Jisraëlem, sponte se offerente * populo: benedicite Jehovę.

3 Audite reges, aurem præbete dominatores, ego, ego Jehovæ canam, psallam Jehovæ Deo Jisraëlis.

4 Jehova cùm * procederes a Sehhire, cùm graderereris ab agro Edomæorum, * terra mota est, etiam Cœli stillaverunt: etiam densæ nubes stillaverunt aquas.

5 Montes diffluxerunt a præsentia Jehovæ: * ipse Sinai a præsentia Jehovæ Dei Jisraëlis.

6 * Diebus * Schamgaris filii Hhanathi, diebus * Jahhe-

[a] Heb. *in ulciscendo ultiones.*

'Jahhelis diſierant cœtus commeantium : & euntes itineribus cœtus commeantes, ibant *itineribus* tortuoſis.

7 Deſierant [b] pagani in Jiſraële, deſierant: uſquedum ſurrexi Debora, dum ſurrexi 'mater in Jiſraële.

[b] Heb. *deſierant pagi, ſupple viri, vel paganus* quiſque.

8 'Elegerat deos novos, tunc debellator *erat in* portis :' clypeus an conſpiciebatur ? aut ſpiculum in quadraginta millibus, in Jiſraële ?

9 [c] 'Animus meus *propenſus eſt* erga ' mandata habentes Jiſraëlitarum, *erga* ' ſe ſponte offerentes in populo: benedicite Jehovæ.

[c] Heb. *cor meum.*

10 'Equitantes aſinas nitidas, ' reſidentes in provincia, & ' qui proficiſcimini per viam confabulamini.

11 ' A ſtrepitu ſagittariorum inter hauſtra, ibi confabulentur de [d] juſtis operibus Jehovæ, juſtis operibus ' erga paganos ſuos in Jiſraële : tunc 'cùm deſcendent ad portas, populus Jehovæ *confabulentur.*

[d] Heb. *juſtitias Jehovæ, juſtitias pagani ejus.*

12 Expergiſcere, expergiſcere Debora, expergiſcere, expergiſcere, eloquere canticum : ſurge Barak, & captivam fac multitudinem captivorum tuorum fili Abinohhami.

13 ' Tunc dominium ' reſidui populi tradidit ' magnificis : Jehova ' dominium tradidit mihi in fortiſſimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex* iis ' *quorum* radix ad Hhamalekitas *protenditur :* [e] ' *ex* ſequentibus te Binjaminitis inter populos tuos : e Macire 'legiſlatores: & e Zubulune ' convocantes deſcendunt ' ad ſtylum ſcribæ.

[e] Heb. *ex poſt te* ſequentibus.

15 Etiam principes in Jiſſaſcare ' cum Debora: ut Jiſſaſcar, ' ſic Barak, ad cujus [f] veſtigia miſſus eſt *exercitus* in ipſam convallem : ' magni inſtitutis [g] animi ' in [h] partibus Rëubenis.

[f] Heb. *ad cujus pedes: ſic Exod.*11.*ver.* 8.& *ſup.*4. *ver.*10.

[g] Heb. *cordis ſic ver.*16.

[h] Heb. *diviſionibus.*

16 (' Cur deſideres inter duas illas ſarcinas 'audiendo ſibila acierum?) ' magni [i] profundis cogitationibus animi ' ad partes Rëubenis.

[i] Heb. *profunditatibus cordis.*

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan quare degeret ' apud naves ? Aſcher *quare* deſideret ad portum marium, & in ' præruptis ſuis habitaret ?

18 'Zebulun & Naphtali populus eſt *qui* abjecit [k] ſe ipſum ad moriendū, in 'editis locis agri.

[k] Heb. *animam ſuam.*

19 Venerunt 'reges, pugnaverunt : tunc pugnaverunt reges Cenahhanæi ' Tahhanaci ad aquas Megidduntis: ne ' fruſtulum *quidem* argenti acceperunt.

20 ' E Cœlis pugnarunt : ' ſydera ipſa ' e ſuis aggeribus pugnaverunt contra Siſeram.

21 ' Torrens Kiſchonis ' evertit eos, torrens ' occurſuum torrens Kiſchonis: 'proculca anima mea robur.

22 Tunc fortes eorum obtuderunt calces equorum : [l] præcitatis curſibus ſuis.

[l] Heb. *plauſibus, plauſibus: ſupple equorum, qui currendo plaudunt terram.*

23 ' Maledicite Merozo, ' inquit angelus Jehovæ, [m] continenter maledicite habitatoribus ejus, quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ, ad auxilium Jehovæ inter fortes.

[m] Heb. *maledicite maledicendo.*

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor ' Cheberi Kenæi : præ fœminis ' in tentorio degentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipſa* dedit : ' in patera magnificorum obtulit [n] lac pingue.

[n] Heb. *butyri. ſubaudi lac: id eſt, recens & non preſſum.*

26 Manus ſiniſtra ejus ad paxillum, dextera autem ejus ad tuditem laborantium ſeſe extenderunt : & tudit Siſeram, abraſit caput ejus, & fregit ac tranſverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit ſe, cecidit, jacuit: inter pedes ipſius incurvavit ſe, cedidit, ubi incurvavit ſe ibidem cecidit *vita* ſpoliatus.

28 ' Per feneſtram proſpectabat & garriebat mater Siſeræ, per feneſtellam: cur tardat currus ejus redire? cur differunt inceſſus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus reſpondebant: etiam ipſa referebat ſermones ſuos ſibi ipſi.

30 An non aſſecuti ſunt? partiuntur prædam? puellam unam, *imo* duas [o] in perſonam quamq; ? præda verſiculorium *eſt* Siſeræ, præda verſiculorium phrygionicum opus : verſicolor operis phrygionici utrinq; ad [p] colla prędantium.

[o] Heb. *in caput viri, id eſt cujuſq.*

[p] Heb. *ad colla* virorū *prædæ.*

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at diligentes eum *roborentur*, ut cum procedit Sol in robore ſuo : ſic quievit terra. *hæc geſta* quadraginta annorum.

ANNOTATIO.

2 Populo] *id eſt, non toto Jiſraële, ſed iis qui Barakum ſecuti Siſeram fuderant, de quibus ſuprà 4. ver. 10. & infrà ver. 18. nam eo nomine dicuntur ſponte ſe obtuliſſe, quod Barakum priùs in ſe nullum imperium habentem, ſecuti ſunt. Eſt autem his duobus verſibus exordium, in quo Jiſraëlitas ad laudationem Dei : exteros verò ad attentionem hortatur.* 4 Cùm procederes] *populum inde in terram promiſſam deducendo, Numero. 20. ver. 21. & 21. capite cum ſequentibus. Narrationis pars prima, in qua recenſet anteactam beneficentiam Dei erga Jiſraëlem in debellandis Cenahhanæis.* Terra mota eſt] *id eſt, omnia tua præſentia perculſa ſunt : hyperbolicæ locutiones.* 5 Ipſe Sinai] *quaſi dicat, non tantùm illi, in quos procedebas, ſed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Sinai.* 6 Diebus Schamgaris] *ſecunda narrationis pars, in qua afflictus Jiſraëlitarum ſtatus, proximè ante victoriam hanc partam, deſcribitur.* Schamgaris] *de quo ſuprà tertii capitis ultimo verſiculo.* Jahhelis] *de qua ſuprà cap. 4. 17. verſiculo & ſequentibus : & infrà in hoc cantico. Senſus autem eſt, a morte Ehudis uſque ad hunc conflictum adeo premebatur hic populus ab hoſtibus, ut commercia ceſſerant, & quibus iter faciendum erat, hoſtium metu, diverticula quærenda eſſent, neque tuta eſſet ullius pagi habitatio.* 7 Mater] *tum quia ſpiritu prophetico Jiſraëlitis ut mater filiis, & propheta diſcipulis (quos prophetarum filios ſcriptura vocat) conſulebat, tum quia hoc bello malum ab Jiſraëlitis, ut pia mater, depulit.* 8 Elegerat] *afflictionum, in quas populus inciderat, cauſam exponit idololatriam, ſuprà 2. ver. 10 & ſequentibus. & 4. ver. 1.* Clypæus an &c.] *id eſt, Deus illis animum ademit, ut ſe contra hoſtes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26. 36. Deuteronom. 28. 65.* 9 Animus meus] *tertia pars cantici propoſitio qua malitiæ duces laudat, & omnes ſecum ad laudationes Dei accendit, poſtremò vocationem ſuam a Deo ſingulis tribubus nominatim commendat : & claſſicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur : quod factum eſſe oſtendit ver. ultimus cap. 4.* Mandata habentes] *id eſt, duces qui huic militiæ præfuerunt.* Sponte ſe offerentes] *id eſt, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut ſuprà ver. 2* 10 Equitantes aſinas] *id eſt, qui animi cauſa aliquò convenitis.* Reſidentes in provincia] *id eſt, qui manetis domi.* Qui proficiſcimini

per viam] *id est, commeantes mercatores.* 11 A strepitu] *id est, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam discrimen vitæ subibant, ab hostium sagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem prædicet.* Erga paganos] *quibus deinceps Dei beneficio, suos pagos tuto inhabitare licet.* Cum descendent ad portas] *convenient ad curiam & forum.* 13 Tunc] *cùm Barak captivos fecit Cenahhanæos.* Residui populi] *Cenahhanæi, qui reliquus factus fuerat supra 3.* Magnificis] *Jisraëlitis.* Dominium tradidit mihi] *id est, Jisraëlitis me præfecit, ut suprà 7. quos sigillatim quinque sequentibus versibus enumerat.* 14 Quorum radix] *id est, ex tribu Jehudæ & Schimhhonis, quarum hæreditas extendebatur ad Hhamalekitas usque, ut ostendit comparatio 16. ver. cap. 1. suprà cum 1. Sam. cap. 15. vers. 6. Locutio autem est metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Austrum radix appellatur.* Ex sequentibus te] *apostrophe ad Deum, qua Binjaminis reliquias servatas ab excidio Binjaminiticæ tribus (cujus mentio habetur infrà 19. & sequentibus capitibus) paucitate sua non impeditas fuisse docet, quò minus in populis Dei numerarentur, id est, tribum unam efficerent, quia secutæ erant Deum : nam historiam illam huic tempore præcessisse ostendemus suo loco.* Legislatores] *id est, primarii, qui jus populo dicunt.* Convocantes]*i. quorum authoritate conventus habentur.* Ad stylum scribæ] *id est, unis litteris a me transmissis obsequuntur.* 15 Cum Debora] *id est, consentiunt cum ea, & jussi se sistunt.* Sic Barak] *vocatus cum sua tribu Naphtalitica accessit, supra 4. ver. 6 & imperata fecit ibidem. ver 10.* Magni institutis animi] *id est, magnates industrii : periphrasis gubernatorum in ea tribu.* In partibus] *id est, in regione trans Jardenem.* 16 Cur desideres] *Apostrophe ad Jissascarem, qua asininam ejus segnitiem excitat : vide de eo Gen. 49. 14.* Audiendo &c.] *id est, non admovendo manum, sed quiescendo interea dum fratres tui cum inimicis ad fines tuos dimicant.* Ad partes Rëubenis] *Gaditas intelligit, qui Rëubenitis adjacebant.* Magni] *id est, magnates consulti.* 17 Apud naves] *possessionem enim habuit magna ex parte maritimam, Jehosch. 19. ver. 40 sicut & Ascher ibidem ver. 24. & sequentibus.* Præruptis suis] *supple, rupibus.* 18 Zebulun & Naphthali] *quarta pars confirmatio ab exemplo superioris victoriæ.* In editis locis agri] *in monte Taboris, de quo suprà 4. 14.* 19 Reges] *Jabin & fœderati ejus, ut res amissas recuperarent.* Tahhanaci, &c.] *regiones sunt in dimidiata tribu Menaschis non procul a Tabore, Jehosch. 17. 11. & suprà 1. 27.* Ne frustulum] *id est, nihil acquisiverunt illo bello.* 20 E Cœlis] *id est, res cœlestes, pluviæ, venti, grandines, procellæ.* Sydera ipsa] *quæ sunt harum rerum instrumenta.* E suis aggregibus] *e superioribus regionibus aëris : translata locutio a militibus ex edito loco pugnantibus.* 21 Torrens Kischonis] *qui labitur ad radices Carmeli, tractum Tahhanacæum & Megidduntem præterfluens.* Evertit eos] *auctus imbribus sua rapiditate hostium corpora abstulit.* Occursuum] *ad quem utrique exercitus concurrentes manu conseruerunt.* Proculca anima] *id est, quicquid validum fuit, sive torrentem, qui paulo antè hostes abripuit, sive hostes ipsos robori suo præfidentes.* 23 Maledicite Merozo] *secundus confirmationis locus ab ira Dei in desides, ut fuerunt Merozitæ, & favore Dei in adjutores, ut fuit Jahhel.* Inquit angelus] *id est, quicunque spiritu Dei afflati sunt, mecum semper pronunciabunt Merozitas maledictos esse & Jahhelem benedictam.* 24 Cheberi Kenæi] *vide suprà 4. 17. & sequentibus.* In tentorio] *quas decet domi se continere, non viros, ut Merozitæ fecerant.* 25 In patera magnificorum] *id est, ampla, ut ad satietatem biberet.* 28 Per fenestram] *postrema pars cantici, Conclusio bimembris: primùm enim per hypotyposin mulierum hostilium jactationes cum Sarcasmo traducit: deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquis hostium, Jisraëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur.*

CAPUT VI.

Deus Jisraëlitas rursus a se deficientes per Midjanitas castigat, per prophetam increpat : & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm facerēt filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ : tradidit eos Jehova in Manum Midjanitarum septem annis.

2 Roborata itaq; manu Midjanitarum super Jisraëlem : metu Midjanitarum faciebant sibi filii Jisraëlis specus illas quæ *sunt* in montibus, & speluncas ac munitiones.

3 Erat enim cùm severat Jisraël, ut ascendente Midjane, Hhamalek quoque & orientales similiter ascenderent adversus illum.

4 * Et castra ponentes contra eos perderent proventum terræ, usq; quà venis Hhazzam: neq; reliquum facerent victum in Jisraële, aut parvā pecudem, aut bovem aut asinum.

5 Nam ipsi & pecora eorum ascendebant cum tentoriis suis : veniebant autem quasi locustæ multitudine, ipsisq; & camelis eorum non erat numerus : veniebantque in eam terram ad perdendum eam.

6 Cum ergo depauperatus esset valde Jisraël ob præsentiam Midjanitarum : clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam.

7 Porro; cum clamarent filii Jisraëlis ad Jehovam, propter Midjanitas :

8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad filios Jisraëlis: qui dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ego feceram ut vos ascenderetis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo servorum,

9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum & e manu omnium opprimentium vos : expuleramq; eos a facie vestra, & dederam vobis terram eorum,

10 Denique dixeram vobis, ego sum Jehova Deus vester : ne timete deos Emoræorū, in quorum terra habitatis : at non auscultastis voci meæ.

11 Posteà veniens * angelus Jehovæ, consedit sub quercu illa quæ est Hhophræ, pertinente ad Joaschum Abi-Hhezeritam cujus filius Gidhhon decuciebat triticum in quadam [a] areola, [b] ut fugiens deportaret a conspectu Midjanitarum.

12 Cumq; appareret ei angelus Jehovæ : dixit ad eum, Jehova *est* tecum, valentissime robore.

13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domine, si est Jehova nobiscum, at quare obvenit nobis totum hoc? & ubi sunt omnia mirabilia ejus

[a] Heb. *torcularī, id est, parva area quantum torculari capiendo satis est: quo sensu accipitur hic a R. Jehuda scriptorum Hhebræorum antiquissimo.*
[b] Heb. *ad faciendum fugere.*

ejus, quæ enarrabant nobis patres nostri dicẽdo, nónne fecit ut ex Ægypto ascenderemus Jehova, cùm nunc deseruerit nos Jehova, ac tradiderit nos in manum Midjanitarum?

14 Tum respiciens ad eum Jehova dixit, i virtute tua hac, & servabis Jisraëlem e manu Midjanitarum: nónne mitto te?

15 Cui ille dixit, *attende* ad me Domine, quanam reservabo Jisraëlem? ecce dux meus pauperrimus est inter Menaschitas, & ego minimus in domo patris mei.

16 Tum dixit ad eum Jehova, sed ero tecum: ideo percuties Midjanitas tanquam virum unum.

17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum, si nunc inveni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi signum te illum esse qui loqueris mecum)

18 Ne, quæso, moveas te hinc, donec redeam ad te, & prolatum munus meum collocem ante te: qui dixit, ego considebo donec revertaris.

19 Deinde Gidhhon rediit: cùm parasset hœdum e capris, & ex Epha farinę azymos panes, carne posita in canistro, & jure posito in cacabo: protulitque ad eum sub quercum illam, & applicavit.

20 Nam edixerat ei angelus ille Dei, accipe istam carnem, & azymos panes, & colloca in petra illa, jus autem effunde: qui fecit sic.

21 Tum extendens angelus Jehovæ extremitatem scipionis illius, qui *erat* in manu ejus, tetigit illam carnem & illos azymos panes: ascenditq; ignis e rupe illa, qui absumpsit carnem & azymos panes illos: sic angelus Jehovæ abiit a conspectu ejus.

22 Quapropter animadvertens Gidhhon angelum Jehovæ eum esse: dixit Gidhhon: Aha, domine Jehova, quandoquidem vidi angelum Jehovæ facie ad faciem.

23 Dixit verò ei Jehova, pax *est* tibi: ne time: non morieris.

24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jehovæ, quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: usque in diem hunc adhuc extat Hhophræ Abi-Hhezeritarum.

25 (Nam fuerat ea ipsa nocte ut diceret ei Jehova: accipe juvencum[c] adultiorem, qui est patris tui, nempe juvencum illum secundũ septennem: & postquam destruxeris altare illud Bahhalis, quod *est* patri tuo, & lucũ qui *est* juxta illud succideris,

26 Extruito altare Jehovæ Deo tuo in summitate illius ipsius arcis, cum ipsa strue: tunc accipiens juvencum illum secundum offerto holocaustum in lignis illius luci quem excideris.)

27 Itaque Gidhhon accipiens decem viros e servis suis, fecit quemadmodum edixerat ei Jehova: fuit autem quia timebat familiam patris sui & homines civitatis illius,[d] si fecisset interdiu, ut faceret noctu.

28 Cùm autem surrexissent homines illius civitatis manè, & ecce dirutum erat altare Bahhalis, & lucus qui *fuerat* juxta illud, excisus: juvencus autem secundus ille oblatus in holocaustum *erat* super illud altare extructum:

29 Dixerunt alter ad alterum, quis fecit rem hanc? cumque inquisivissent & percunctati essent, dixerunt: Gidhhon filius Joaschi fecit rem hanc.

30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad Joaschum, produc filium tuum, ut moriatur: quia diruit altare Bahhalis, & quia succidit lucum qui *erat* juxta illud.

31 Dixit verò Joasch omnibus qui instabant apud ipsum, vosne contendetis pro Bahhale? an vos servabitis eum? qui contenderit pro eo,[e] hoc ipso mane morti tradetur: si Deus est, cõtendet pro se, quia diruit altare ipsius.

32 Vocavit itaq; illũ die illo[f] Jerubbahhalẽ:[g] eò quòd dixisset, condendet contra eum ipse Bahhal, quia diruit altare ejus.

33 Omnes autem Midjanitę & Hhamalekitę ac orientales congregati simul, trajecto *Jardene* castrametati erant in convalle Jizrehhelis.

34 Sed spiritus Jehovæ induit Gidhhonem: qui cùm clanxisset buccina,[h] convocati Abi-Hhezeritæ eum secuti sunt.

35 Præterea nuntios misit per totum Menaschen, qui convocatus ipse quoque secutus est eum: nuntios etiam misit ad Ascherem & ad Zebulunem & ad Naphtalin, qui ascenderunt obviam istis.

36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum: si tu servaturus es manu mea Jisraëlem, quemadmodum locutus es:

37 Ecce ego statuo[i] vellus lanæ in hac area: si ros fuerit in ipso vellere solo, & in tota terra siccitas, sic novero te servaturum manu mea Jisraëlem, quemadmodum locutus es.

38 Et fuit ita, nam surgens postero mane, quo aspexerat *Jehova* vellus: expressit rorem ex illo vellere, plenam pateram aquæ.

39 Rursus dixit Gidhhon ad Deum, ne accendatur ira tua in me, & loquar tantùm hac vice: probem, quæso, solummodo hac vice hoc vellere: fit, quæso, siccitas in hoc vellere solo, & super totam terram fit ros.

40 Fecit itaque Deus sic nocte illa: erat enim siccitas in illo vellere solo, at in tota terra erat ros.

[c] Heb. *bovis.*

[d] Heb. *a faciendo interdiu.*

[e] Heb. *dum* est *hoc mane.*

[f] *id est, contendet contra eum Bahhal.*

[g] Heb. *dicendo.*

[h] Heb. *& convocatus est Abihhezer post eum: sic deinceps. in ver. proximè sequente.*

[i] Heb. *tonsuram lanæ, sic deinceps.*

ANNOTATIO.

4 Castra ponentes] *singulis annis, ut & septimo anno facere inceperant. infrà* 33.*ver.* 11 Angelus Jehovæ] *Christus sermo æternus patris, qui infrà ver.*14. *Jehova, &* 15. *dominus vocatur.* 14 Virtute tua hac] *qua te valentissimum robore vocans, donavi, & me tecum futurum promisi.* 15 Quanam re] *non diffidentis, sed consulentis verba sunt, quasi dicat, non dubito futurum quod promittitur, sed modum quæro illius efficiendi.* Ecce dux meus] *duplici ratione ostendit sibi facultatem deesse. prior, quia præfecturæ in qua est, tenues sint vires: posterior, quia in præfecturæ illa ipse minimum locum obtinet.* 16 Sed ero tecum] *ut suprà ver.*12. Tanquam virum unum] *id est, facillimè, ac si tibi cum uno negotium esset.* 19 Applicavit] *offerendo, ut Exodi* 32.6. *Maleaci* 2.12. *& cap.*3.*ver.*3. 22 Aha] *interjectio est exitium sibi metuentis ex conspectu Jehovæ. vide Gen.*16.13.*annot.* Facie ad faciem] *vide Exodi* 33.11. 23 Dixit verò ei] *hanc vocem abiens protulit.* 25 Illum secundum] *id est, qui in bubili ordine secundus est.* Septennem] *Ac ideò eodem natum anno, quo Midjanitarum cœperat tyrannis.* 26 Arcis] *quã suprà ver.*20.*petram &* 21.*ver. rupem vocavit, hic vocat arcem quòd cala-*

mitoso

mitoso illo tempore in ejusmodi loca tanquam in arces Jisraëlitæ se recipiebant, ut suprà ver. 2. 30 Alter ad alterum] *tàm ex civibus, quam ex domesticis.* 31 Vósne] *Ut de voluntate Dei instructus respondet tribus argumentis: primum ab audacia eorum, qui præter vocationem vindices Babhalis esse volebant, & contra voluntatem Dei veniebant: secundo a metu supplicii divini, quem illis injicit: tertiò ab officio ipsius Babhalis per concessionem ironicam, si Deus est, &c.* 32 Vocavit &c.] *pater filium Gidhhonem, non convitii sed monimenti causa quemadmodum etiam Jerubboschesh 2. Schem. 11. 21.* 33 Congregati erant] *anno septimo ejus calamitatis.* Castrametati] *finem indicavimus suprà ver 4. & infra 7. 12. idem repetitur.* Jizrehhel] *vide Jehoschu 17. 16.* 34 Induit] *instruxit eum voluntate & facultate ad hanc expeditionem pertinente.* 35 Illis] *Abihhezeritis & Menaschitis.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi, Dei jussu dimittit, & residui trecentos divinitus designatos retinet, quibuscum noctu, Dei jussu & adversarii somnio confirmatus, mirabili stratagemate hostes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal, is est Gidhhon, totusq; populus qui erat cum eo, castrametati sunt ad fontem Charodi: castra autem Midjanitarum *erant* ei ab Aquilone, cis collem Moræ in ipsa convalle.

2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numerosior *est* hic populus qui *est* tecum, quàm ut tradam Midjanitas in manum eorum: ne gloriam assumat sibi Jisraël supra me, decendo, manus mea salutem attulit mihi.

3 Nunc itaque proclama jam[a] audiente hoc populo dicendo, is qui timidus est & trepidus, revertens evolato versus montem Gilhhadis: sic reversa sunt ex eo populo viginti duo millia, decies autem mille remanserunt.

4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni, populus iste adhuc est numerosior, deducito eos ad istas aquas, &[b] disparabo tibi eum illic: estóque ut de quocunque edixero tibi, hic ito tecū, is eat tecum: de quocunque autem edixero tibi, hic ne ito tecum, is ne eat.

5 Deducto itaque populo ad istas aquas: edixit Jehova Gidhhoni, quicunque lambet lingua sua ex ista aqua, quemadmodum lambere solet canis, statuito eum seorsum: similiter quicunque incurvabit se in genua sua ad bibendum.

6 Fuitque numerus eorum qui lābuerant sua manu ad os suum *admota*, trecentorum virorum: totum autem reliquum illius populi incurvaverunt se in genua sua ad bibendum aquam.

7 Tum edixit Jehova Gidhhoni, trecentis istis viris lambentibus servabo vos, & tradam Midjanitas in manum tuam: quam ob rem totus iste populus abeunto quisque in locum suum.

8 Cum itaque accepissent hic populus commeatum in manu sua, & buccinas illorum, & omnes viros Jisraëlitas illos dimisisset quemq; in tentoria sua, trecentos istos viros retinuit: castra verò Midjanitarum infra eum *erant* in illa convalle.

9 Fuit autem illa ipsa nocte ut ediceret ei Jehova, surge, descende contra ista castra: nam tradidi ea in manum tuam.

10 Quòd si times descendere: descende tu & Pura puer tuus ad ipsa castra:

11 Et audito quid loquantur, ut posteà confirmentur manus tuæ, ac descendas contra ista castra: descendit itaq; ipse & Pura puer ejus ad extremitatem[c] militarium ordinum, qui *erant* in castris.

12 Midjanitæ autem & Hhamalekitæ cū omnibus orientalibus diffusi erant in ea convalle tanquam locustæ multitudine: camelisque eorū non erat numerus, *erant* sicut arena quæ *est* in littore maris multitudine.

13 Cumque advenisset Gidhhon, ecce quidā narrabat proximo suo somnium: & dicebat, ecce somnium somniavi, quòd ecce[d] tostus panis hordeaceus obvertebat se in castris Midjanitarum, & perveniens in quodque tentorium, concutiebat ipsum ita ut caderet, subvertebat que ipsum: sic jacebat tentorium quodque.

14 Respondens autem proximus ejus dicebat, non est hoc *aliud* nisi gladius Gidhhonis filii Joaschi viri Jiraëlitæ: tradidit Deus in manū ejus Midjanitas & tota hæc castra.

15 Fuit ergo cùm audisset Gidhhon narrationem illius somnii &[e] explicationem ejus ut incurvaret sese: & reversus ad castra Jisraëlitarum diceret, surgite, tradit enim Jehova in manum vestram castra Midjanitarum.

16 Tum distribuit trecentos illos viros in tria[f] agmina: tradiditq; buccinas in manū cujusq; eorum, & hydrias vacuas, erantq; faces in medio illarum hydriarum.

17 Et edixit eis, me versus respicitote, & sic facitote: cùm ecce ego veniam ad extremitatem istorum castrorum, esto ut quemadmodum faciā sic faciatis.

18 Clangam enim buccina ego & quicunque *erunt* mecum: quare clangitote vos buccinis quoque circum tota ista castra, & dicite, Jehovæ & Gidhhonis *gladius*.

19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri qui *erant* cum ipso ad extremitatem illorum castrorum principio vigiliæ mediæ, (tantummodo[g] demum statuebant custodes): clanxerūt buccinis simul comminuendo hydrias, quæ *erant* in manu ipsorum.

20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis, & fregerunt hydrias: sic tenebant manu sinistra sua faces, manu verò dextera sua buccinas ad clangendum: deinde clamarunt, gladius Jehovæ & Gidhhonis.

21 Subsistebant autem quisque in loco suo circum castra ipsa: discurrenti verò tota illa castra vociferabantur & fugiebant.

22 Rursus clanxerunt trecentis illis buccinis, &[h] obvertit Jehova gladium[i] unius in alterum, idque per tota illa castra: adeò ut fugerit exercitus ille usq; Beth-Schittam per Tzererā usque ad ripam Abel-Mecholæam supra Tabbatham.

23 Quapropter convocati sunt viri Jisraëlitæ e Naphtali & ex Aschere, atque ex toto Menasche, qui persecuti sunt Midjanitas.

[a] Heb. *in auribus hujus populi.*

[b] Heb. *desecabo, translatum a metallis ad homines.*

[c] Heb. *quinorum, sic Exod. 13. 18.*

[d] Heb. *tostū panis hordeorum.*

[e] Heb. *fracturam ejus, translatum verbum a nucibus vel nucleis: quasi dicat, enucleationem.*

[f] Heb. *tria capita: sic infra 20. & 9. 34.*

[g] Heb. *statuendo statuebāt.*

[h] Heb. *posuit.*

[i] Heb. *viri in proximum suum.*

24 Prætetea nuncios misit Gidhhon per totum montem Ephrajimi qui edicerent, descendite obviam Midjanitis, & præoccupate illis aquas [k]Beth-Baram usque, nempe Jardenem: itaq; cōvocati omnes viri Ephrajimi præ occupaverunt aquas illas Beth-Baram usque, id est, Jardenem.

25 Ceperuntq; duos principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt Hhorebū in rupe Hhorebi, Zeebum verò occiderunt in torculari Zeebi cùm persequerentur Midjanitas: caput autem Hhorebi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem *trans Jardenem.

[k] *quæ apud Johannem cap.1.28. Bethabara dicitur.*

ANNOTATIO.

1 Fontem Charodi] *is fons esse videtur, cujus meminit 1.Schem.29.1. quia in Jizrehhele situs erat, & fortaßè Charod (quòd sonat trepidum) dictus est, vel a trepidatione 22. millium, qui Gidhhonem deseruerunt infra 3.ver. vel a trepidatione Midjanitarum fusorum per Gidhhonem ibi castra habentem, vel denique a trepidatione Schaulis ibidem, de qua 1.Schemu.28.5.* Collem moræ] *id est, jaculatoris vel indicis. hoc quoque nomen collis ille consecutus videtur a sagittariis qui Schaulem fugientem assecuti sunt. 1.Schemu. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbohhæ.* 2 Ne gloriam assumat] *vide Exodi 8.9.* 3 Versus montem Gilhhadis] *id est, retrorsum, ne animos Jisraëlitarum qui vicini erant hostibus, minuerent, hostium verò animos confirmarent.* 8 Illorum] *omnium qui prius abierant, ver.3. & tunc abibant.* 12 Diffusi erant] *vide Gen.25.18.* Tanquam locustæ] *erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8.cap.ver.10.* 22 Per Tzereram] *id est, agrum Tzartanis, ut colligitur ex 1.Reg.4.12. vide Jehoschu.3.16.* Abel Mecolæam] *id est, ripam Jardenis ex adverso Abel-Mecholæ: Locus est unde oriundus erat Elischahh. 1.Reg.19.16. in tribu Ephrajimi 1.Reg.4.12.* 25 Trans Jardenem] *nam Jardenem trajecerant, ut ostendit ver.4. capit sequentis.*

CAPUT VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra se contentione prudenter & modestè sedata, hostes fugientes persecuturus a Succhothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem suam feliciter persequitur, & reversus illos plectit: Oblatum dominium repudiat, & victoriæ monimentum in urbe sua statuit, quo post mortem ejus Jisraëlitæ ad idololatriam abusi sunt.

1 SED dixerūt ad eum viri Ephrajimitæ, quæ est hæc res *quam* fecisti nobis, non vocando nos cùm proficiscereris ad pugnam contra Midjanitas? *contenderuntque cum eo validè.

2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujusmodi vos? *nónne meliores sunt racemationes Ephrajimitarum, vindemia Abihhezeritarum?

3 In manum vestram tradidit Deus principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid ergo potui facere cujusmodi vos? tunc destitit [a]iratus illorum animus ab eo, cùm locutus esset verbum hoc.

4 Cùm autem venisset Gidhhon ad Jardenem: trajiciens ipse cum trecentis viris qui erant cum eo fessi, persequentes tamen:

5 Dixit viris Succothanis, date, quæso, *tractas panis huic populo [b] qui sequitur vestigia mea: fessi enim sunt, & ego persequor Zebachum & Tzalmunahhum Reges Midjanitarum.

6 Dixit verò principum Succothanorum *ordo*: * an [c] manus Zebachi & Tzalmunahhi nunc est in manu tua, ut tradamus exercitui tuo panem?

7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tradiderit Jehova Zebachum & Tzalmunahhum in manum meam: utiq; [d] triturando cædam carnem vestram, spinis istius deserti & sentibus.

8 Et ascendens inde Penuelem allocutus est eos [e] in eandem sententiam: sed responderunt ei viri Penuelitæ, quemadmodum responderant viri Succothani.

9 Quare etiam allocutus est viros Penuelitas dicendo: cùm revertar [f]incolumis, destruam turrim istam.

10 Zebach autem & Tzalmunahh erant Karkoræ, & exercitus eorum cum ipsis quasi quindecim millium, quicunque residui *erant* e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ceciderant, centum viginti millia virorum erant stringentium gladium.

11 Ascendit itaque Gidhhon viâ *degentium in tentoriis ab oriente *Nobacho & *Jogbehæ: percussitque exercitum illum: nam exercitus ille degebat securè.

12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmunahhum persecutus est: cepitque duos reges Midjanitarum Zebachum & Tzalmunahhum, & totum exercitum illum perculit.

13 Quapropter revertens Gidhhon filius Joaschi ab illo prælio ante *ascensum solis.

14 Cepit puerum e viris Succothanis & percunctatus est eum: qui descripsit ei principes Succothanos & seniores ejus, septuaginta septem viros.

15 Cumque ingressus esset ad viros Succothanos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de quibus exprobrastis mihi dicendo: an manus Zebachi & Tzalmunahhi est nunc in manu tua, ut tradamus viris tuis fessis panem?

16 Et assumptis senioribus civitatis illius, spinisque deserti & sentibus: *documentum in eis dedit viris Succothanis.

17 Deinde turrim Penuelis destruxit, ac interfecit* viros illius civitatis.

18 Postea dixit ad Zebachū & ad Tzalmunahhum: quales erāt viri quos interfecistis Tabore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*, idem *erāt* formâ quali filii regis.

19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meæ erant: *ita ut* vivit Jehova, si vivos servavissetis eos, *non occiderem vos.

20 Itaque dixit Jethero primogenito suo, surgens occide illos: sed non strinxit puer gladium suum, eò quòd timeret, nam adhuc puer erat.

21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: surge tu & incurre in nos: nam qualis est vir, tale *est* robur ejus: quapropter surgens Gidhhon interfecit Zebachum & Tzalmunahham: accepitque *lunulas illas, quæ *erant* ad colla camelorum ipsorum.

22 Posteà dixerunt Jisraëlitæ ad Gidhhonem: dominium habe in nos, tum tu, tum filius tuus, tum [h] nepos tuus: quia servasti nos e manu

[a] Heb. *spiritus.*
[b] Heb. *qui est ad pedes meos.*
[c] Heb. *vola.*
[d] Heb. *triturabo, id est, repetitis ictibus: ut solent qui triturant, ad necem usq; cædam.*
[e] Heb. *sicut hoc.*
[f] Heb. *cum pace.*
[g] Heb. *filiorū orientis.*
[h] Heb. *filius filii tui.*

Midjanitarum.

23 Sed dixit ad eos Gidhhon, non habebo ego dominium in vos neque filius meus habebit dominium in vos: Jehova habiturus est dominium in vos.

24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a vobis petitionem ut detis mihi quisque monile prædæ suæ: (monilia enim aurea fuerant illis, quia Jischmahhelitæ erant).

25 Qui dixerunt [i] lubentissimè dabimus: explicantesque pannum quendam conjecerunt illuc quisque monile prædæ suæ.

26 Fuit autem pondus monilium aureorum quæ petierat, * mille septingentorum *Siclorum* auri: præter lunulas & myrothecidia & vestes purpureas, quibus induti erant reges Midjanitarum, & præter torques, qui erant ad colla camelorum illorum.

27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in amiculum, * statuitque ipsum in sua civitate Hhophræ: * quod scortantes secuti sunt omnes Jisraëlitæ ibi: fuitque Gidhhoni, id est, familiæ ejus in tendiculam.

28 Tum depressi Midjanitæ ante filios Jisraëlis, non perrexerunt attollere caput suum: sic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc gesta* quadraginta annorum.

29 Et abiens Jerubahhal filius Joaschi, mansit domi suæ.

30 (Fuerunt autem Gidhhoni septuaginta filii, egressi e femore ejus: nam uxores multę erāt ei.

31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi, peperit ei ipsa quoque filium, cui nomen indidit Abimeleco).

32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaschi in canitie bona, sepultus esset, in sepulchro Joaschi patris sui Abihhezeritæ Hhophræ:

33 Fuit mortuo Gidhhone, ut [k] denuò filii Jisraëlis scortantes sequerentur Bahhalimos: proponerentq; sibi * Bahhal-Berithum in Deum.

34 Ita non recordarentur filii Jisraëlis Jehovæ Dei sui, qui eripuerat ipsos e manu omnium inimicorum ipsorum circumquaque.

35 * Neq; exercerent benignitatē erga familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: secundum omne illud bonum quo affecerat Jisraëlem.

[i] Heb. *dando dabimus.*

[k] Heb. *reverterentur filii Jisraëlis ut scortarentur.*

ANNOTATIO.

1 Contenderunt validè] *ex cæsis duobus regibus Midjanitarum sibi præsidentes.* 2 Nonne meliores sunt] *Pugnam cum vindemia, fugientium verò persecutionem cum racematione comparat, quasi dicat, nos Abihhezeritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephrajimitæ a nobis fugatos persequendo, consecuti sumus.* 5 Tractas panis] *id est, quam celerrimè paratas & coctas, ne nostrum iter abrumpatur.* 6 An manus] *quasi dicant, longissimè abes ab expectatione tua, cùm tu fessus & parvo comitatu, expeditos, numerosiores & a labore recreatos persequeris: ita ejus consilium rident.* 11 Degentium in tentoriis] *Arabum scenetarum.* Nabacho] *de quo Num. 22. ver. ult.* Jogbehæ] *in tribu Gadis de quo Num. 32.35.* 13 Ante ascensum] *sub ipsum ortum.* 16 Documentum in eis] *id est, eos cædendo Succothanos informavit ut in posterum saperent.* 17 Viros illius] *qui illi civitati præerant, ut ex superiore exemplo constat.* 19 Non occiderem] *sed illos vita vestra redimerem.* 21 Lunulas illas] *id est, ornamenta lunari forma, & bullatas phaleras.* 24 Jischmahhelitæ erant] *vide Gen. 37.25.* 26 Mille septingentorum] *id est, 3750 dalerorum.* 27 Statuitq;] *in monimentum victoriæ.* Quod scortantes] *i. demum mortuo Gidhhone abusi sunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.* 33 Bahhal-berithum] *idolum Schecemitarum, de quo cap. sequente.* 35 Neque exercerent] *Transitio est ad historiam sequentem.*

CAPUT IX.

Abimelec Schecemitarum imperium consecutus, omnes fratres uno excepto occidit, qui ipsi & Schecemitis exitium denunciat. Deus verò illius prædictionem mutuis Abimeleci & Schecemitarum odiis, grassationibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 Cùm enim abiens Abimelec filius Jerubbahhalis Schecemum ad cognatos matris suæ, allocutus esset eos, & totam familiam paternæ domus matris suæ, dicendo:

2 Eloquimini, quæso, [a] audientibus omnibus Schecemitis, utrum melius est vobis, an ut dominium habeant in vos septuaginta viri, omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut dominium habeat in vos vir unus? * recordemini autem me esse os vestrum & carnem vestram.

3 Elocuti sunt cognati matris ejus pro eo, audientibus omnibus Schecemitis, omnia verba ista, inclinavitq; [b] animus eorum ad sequendum Abimelecum, eò quòd dicerent, cognatus noster est.

4 Quapropter dederunt ei septuaginta *siclos* argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus conduxit Abimelec viros vanos & instabiles, qui secuti sunt ipsum.

5 Ita venit in domum patris sui Hhophram, & interfecit fratres suos filios Jerubbahhalis, *qui erant* septuaginta viri, super lapidem unum: sed superstes relictus est Jotham filius Jerubbahhalis minimus: absconderat enim sese.

6 Tum congregarunt se omnes Schecemitæ, & [c] omnes incolæ munitionis, abeuntesq; constituerunt Abimelecum in regem, in * planitie statuæ, quæ *est* in *agro* Schecemitano.

7 Quod cùm nunciassent Jothamo, abiens constitit in vertice montis Gerizzimorum, & sublata voce clamavit: dicens illis, audite me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.

8 [d] * Aliquando iverunt arbores ut crearent sibi regem: dixeruntque olivæ, regna super nos.

9 Sed dixit eis oliva, cogerérne desistere cum pinguedine mea ego, per quam * honorant Deum & homines: & irem * vagatum propter alias arbores?

10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, regna super nos.

11 Sed dixit eis ficus, cogerérne desistere cum dulcedine mea, & cum reditu meo optimo, & irem vagatum propter alias arbores?

12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna super nos.

13 Sed dixit eis vitis: cogerérne desistere cum musto meo, quod * lætificat Deum & homines: & irem vagatum propter alias arbores?

14 Denique dixerunt omnes arbores ad Cynosbatum: veni tu, regna super nos.

[a] Heb. *in auribus omnium dominorum Schecemi: sic ver. 3. & sic deinceps.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *& tota domus munitionis.*

[d] Heb. *eundo iverunt ad ungendum.*

15 Tum

15 Tum dixit Cynosbatus ad arbores: si [e] seriò vos creatis me in regem super vos, venite, obtegite vos umbra mea: sin minus, exeat ignis ex Cynosbato, & absumat cedros ipsas Libani.

16 Similiter nunc, si seriò & integrè fecistis quòd Regem constituistis Abimelecum, & si bonum exercuistis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus, & si secundum beneficium manuum ejus affecistis eum:

17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: & abjiciens animam suam procul, eripuit vos e manu Midjanitarum:

18 Vos autem insurrexistis contra familiam patris mei [g] hoc tempore & interfecistis filios ejus, *qui erant* septuaginta viri super lapidē unū: regemq; constituistis Abimelecum filium ancillæ ejus super Schecemitas: eò quòd cognatus vester est)

19 Si, inquam, seriò & integrè fecistis erga Jerubbahhalem & erga familiam ejus hoc tempore: lætamini de Abimeleco, & lætetur ipse etiam de vobis:

20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco, & absumat Schecemitas & incolas munitionis: & exeat ignis ex Schecemitis & incolis munitionis qui absumat Abimelecum.

21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit *Beerum: mansitq; ibi metu Abimeleci fratris sui.

22 Tenuit ergo Abimelec principatum super Jisraëlem tribus annis.

23 Immisit autem Deus [h] affectū malum inter Abimelecū & inter Schecemitas, adeò ut prævaricarentur Schecemitæ contra Abimelecum.

24 Ut reversa injuria septuaginta filiis Jerubbahhalis *illata*, id est, cædes eorum reponeretur Abimeleco fratri eorum, qui interfecerat eos, & Schecemitis qui confirmaverunt manus ejus, ut interficeret fratres suos.

25 Ponentes enim adversus eum Schecemitæ insidiatores in verticibus illorum montium, rapiebāt quicquid transibat juxta illos per eam viam: quod *renunciatum est Abimeleco.

26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus, cùm pervenissent Schecemum: confisi sunt ei Schecemitæ.

27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent vineas suas, & calcarent *uvas*, facerentq; *laudativa carmina: deinde ingressi ædem Dei sui comederent & biberent ac maledicerent Abimeleco.

28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præsente Zebule præfecto Schecemi, * quis est Abimelec, & quæ Schechē ut serviamus isti? nonne filius *est* Jerubbahhalis? servite * cum civibus Chamoris [i] principis Schecemi, cur enim serviremus isti nos?

29 [k] * At utinam populus hic esset in manu mea, ut tollerem Abimelecū: dixitque de Abimelcho, *multiplica exercitū tuū & prodi.

30 Audiens itaque Zebul præfectus ipsius civitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: quibus accensa est ira ejus,

31 Misit nuncios ad Abimelecum * Tormam, qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus ingressi sunt Schecemum, qui ecce cum civitate oppugnaturi sunt te.

32 Nunc igitur surge noctu tu & populus qui *est* tecum: & insidiare in agro.

33 Et esto ipso mane cùm orietur Sol, ut surgas irruiturus in civitatē, nam ecce ipse & populus qui *est* cum eo exituri sunt ad te, sic facies ei prout obvenerit manui tuæ.

34 Surrexit itaque Abimelec & totus populus qui *erat* cum eo noctu: insidiatiq; sunt in Schecemitas * quatuor [l] agminibus.

35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exivisset, substitit in foribus portæ civitatis: surgebat enim Abimelec & populus qui *erat* cum eo ex insidiis.

36 Vidensq; Gahhal populum illum, dicebat ad Zebulem, ecce populus descendens e verticibus istorum montium: sed respondit ei Zebul, umbram ipsorum montiū vides quasi homines.

37 [m] Deinde iterum locutus Gahhal, amplius dixit, ecce populus descendentes ex [n] editiore loco terræ: nam agmen unum veniebat a via planitiei [o] Mehhonenimorum.

38 Cui dixit Zebul, ubi nunc est * os tuum: quo dicebas, quis est Abimelec ut serviamus ei? an non iste est populus ille quem sprevistis? egredere, quæso, nunc, & pugna contra eum.

39 Sic egressus Gahhal ante Schecemitas pugnavit contra Abimelecum.

40 Sed persecutus est eum Abimelec fugientem a facie sua: cecideruntq; confossi multi, usq; ad fores ipsius portæ.

41 Residebat autem Abimelec Arumæ: expulitq; Zebul Gahhalem cum fratribus ejus, ne habitarent Schecemi.

42 Fuit etiam postridie * cum exiret populus in agrum, ut renunciarent Abimeleco.

43 Qui assumens populum suum, partitus est eos in tria agmina, & insidiatus est in agro: cumque videret quòd ecce populus exibat, e civitate, insurgens in eos percussit eos.

44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod *erat* cum ipso irruentes instabant ad fores portæ ipsius civitatis: duo verò reliqua agmina irruentia in omnes qui erant in agro percusserunt eos.

45 Itaque Abimelec oppugnans ipsam civitatem toto illo die cepit civitatem, & populum qui *erat* in ea interfecit: destructaque civitate *consevit eam sale.

46 Quę cum audirent omnes [p] cives arcis Schecemitanæ: ingressi sunt propugnaculum, ædem Dei Berithi.

47 Cumq; nunciatum esset Abimeleco se congregasse omnes cives arcis Schecemitanæ:

48 Ascendit Abimelec montem Tzalmonis ipse & totus populus qui erat cum eo, ubi accipiens Abimelec securim bipennem in manu sua, amputavit ramos arborum, quos sublatos imposuit humero suo: edixitq; populo qui *erat* secum, quod vidistis me facere, [q] festinanter facite sicut ego.

49 Quapropter amputarunt totus quoq; populus quisque ramos suos, & secuti Abimelecum circumposuerunt propugnaculo, & incenderunt illis propugnaculum igni: sic mortui sunt etiam omnes cives arcis Schecemitanæ, quasi mille viri & mulieres,

50 Deinde profectus Abimelec Tebetzum: castra posuit contra Tebetzum, & cepit illud.

51 Arx autem munita erat intra civitatem illam, quò confugientes omnes viri & mulieres, id est, omnes cives illius civitatis, occluserant circa se: & ascenderant ad tectum arcis.

52 Sed veniens Abimelec usque ad arcem ut pugnaret contra eam: cùm accederet usque ad portam arcis, ad comburendum eam igni,

[e] Heb. *in veritate, ut ver. 16. & 19.*
† Heb. *ungitis ut suprà ver. 8.*
[g] Heb *hodie: synecdoche.*
[h] Heb. *spiritum.*
[i] *patris.*
[k] Heb. *quis det?*
[l] Heb. *capitibus, ut supra 7.16. sic deinceps.*
[m] Heb. *& adjecit amplius Gahhal loqui, ac dixit.*
[n] Heb. *umbilico terræ.*
[o] *id est, planetariorum.*
[p] Heb *domini turris Schecemi, sic deinceps.*
[q] Heb. *festinate, facite.*

53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ super caput Abimeleci: & confregit cranium ejus.
54 Quare inclamans celeriter puerum armigerum suum edixit ei, stringe gladium tuum, & morti trade me, ne dicant de me, mulier interfecit eum: tum confodit eum puer ejus, ita ut mortuus sit.
55 Videntes autem Jisraëlitæ mortuum esse Abimelecum, abiverunt quisque in locum suum.
56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abimeleci, quo affecerat patrem suum, interficiendo fratres suos, *qui erant* septuaginta,
57 Et totum maleficium Schecemitarum fecit Deus ut rediret in caput illorum: evenitq; illis maledictio Jothami filii Jerubbahhalis.

ANNOTATIO.

2 Recordemini autem] *oratio est ecliptica: quasi dicat, Quod si constitueritis virum unum habendum esse, præferte me aliis, qui vobis sanguine conjunctus sum.* 6 Planitie] *in campo illo prope Schecemum ubi Jehoschuahh magnum lapidem erexisse legitur sub quercu: Jehosch. ultimo, ver. 26. vide annotata ibi.* 8 Aliquando iverunt] *apologus ut 2. Reg. 14. 9.* 9 Honorant Deum & homines] *adhibetur enim oleum ad sacrificia, ad unctionem regum, sacerdotum, ac prophetarum, denique ad corpora humana delibuenda.* Vagatum] *id est, circumcursatum ad regium munus exequendum.* 13 Lætificat Deum & homines] *quia ad oblationes legales adhibetur, & cor hominis exhilarat: Psal. 104. 15.* 21 Beerum] *fortè is locus est, qui Jehosch. 19. 8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonis.* 25 Quod nuntiatum] *oratio ecliptica, quæ suppletur ex oratione sequenti: quasi dicat, qui ex relatione, in Schecemitas infensus in agro Schecemitano grassabatur. simile est Gen. 35. 22.* 27 Laudativa carmina] *id est, cantu suo & laudibus Gahhalis declararunt se omni metu Abimeleci solutos esse, & hoc beneficium Gahhali adscribere.* 28 Quis est Abimelec?] *indignitatem servitutis comparatione personarum Abimeleci & Schecemitarum ostendit: Jerubbahhalis filius est, qui nomen consecutus est a dejecto altari & luco Dei Bahhalis, quique ut privatus vixit, neque imperium in quemquam habuit: Schecemitæ autem liberam Rempub. jam olim constitutam habuerunt.* Cum civibus Chamoris] *id est, si serviendum est, ne patiamini vos servitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives sub Chamore, qui Schecemitis erat veluti pater.* 29 At utinam] *init consilium cum civibus de occidendo postridie Abimeleco Tormæ.* Multiplica exercitum] *absentem exagitat ironicè & arroganter.* 31 Tormam] *idem locus est, qui infra 41. ver. Aruma vocatur.* 33 Civitatem] *cæso Gahhale cum civibus, ut statim subjicit.* 34 Quatuor agminibus] *ut illos circumveniret.* 38 Os tuum] *quasi dicat, ut heri ore ita nunc manu te virum præsta.* 42 Cùm exiret] *ut prius consilium exequerentur, etsi priore duce destituti, tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus rusticis accipiunt non considerant vindemiam jam factam fuisse, & ejus nomine epulum meditrinaliorum (ut Latini vocarunt) celebratum suprà ver. 27. aratio autem non statim vindemiam subsequitur.* 45 Consevit sale] *in perpetuæ detestationis symbolum.*

CAPUT X.

Jisraëlitæ aliquandiu sub Tolahho & Jaire pace & libertate usi, postquàm in idololatriam relapsi sunt, divinitus deduntur hostibus suis: quapropter Deum inclamantes, primùm quidem graviter increpantur, deinde verò seriò resipiscentes gratiam impetrant.

1 SURREXIT autem post Abimelecum ad conservandum Jisraëlem Tolahh filius Puæ filii Dodonis [a] Jissascarita: qui residebat Schamire in monte Ephrajimi.
2 Is judicavit Jisraëlem viginti tribus annis: & moriens sepultus est Schamire.
3 Deinde surrexit post eum Jair Gilhhadita: qui judicavit Jisraëlem viginti duobus annis.
4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta [b] asellos: ac triginta civitates erant eis, quas vocarant villas Jairis usq; in diem istum, quæ *erant* in terra Gilhhadis.
5 Deinde mortuus Jair, sepultus est Kamone.
6 Tum [c] rursus faciebant filii Jisraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: colebant enim Bahhalimos & Hhaschtarothas, id est, deos Syriç & deos Tzidonis & deos Moabitarum, deosq; Hhammonitarum & deos Pelischtæorum: ac proinde dereliquerant Jehovam nec colebant eum.
7 Quapropter accensa est ira Jehovæ contra Jisraëlitas: adeò ut dederet eos in manum Pelischtæorum & in manum Hhammonitarum.
8 Hi autem confringebant & conquassabant Jisraëlitas usque ad annum illum: *nimirum* decimum octavum annum, omnes *inquam* Jisraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra Emoræi, quæ *est* in Gilhhade.
9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem ad pugnandum etiam contra Jehudam, & contra Binjaminem & contra familiam Ephrajimi: adeò ut angustia esset Jisraëlitis valde.
10 Clamaverunt itaque Jisraëlitæ ad Jehovam dicendo: peccavimus tibi, tum quia dereliquimus Deum nostrum, tum *quia* coluimus Bahhalimos.
11 Sed dixit Jehova ad Jisraëlitas: an non ex Ægyptiis & ex Emoræis, & ex Hhammonitis & ex Pelischteis.
12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis, & [d] indigenis opprimentibus vos: cùm clamaretis ad me, omnino servavi vos e manu eorum?
13 Attamen derelinquentes me coluisti Deos alienos: idcirco non pergam servare vos.
14 Abite, & inclamate Deos istos, quos elegistis: ipsi servent vos tempore angustiæ vestrç.
15 Dixerunt autem Jisraëlitç ad Jehovam, peccavimus, fac tu nobis [e] omnino prout bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera nos, quæsumus, [f] hoc tempore.
16 Et removentes Deos alienigenarum e medio sui coluerunt Jehovam: ita imminutus est animus ille ejus propter laborem Jisraëlitarum.

[a] Heb. *vir Jissascarius.*
[b] Heb. *pullos, ut infra 12. 14.*
[c] Heb. *addiderunt facere.*
[d] Heb. *habitaculi viris, id est, gentibus illius terræ quam habitatis, reliquiis Cenahhanæorum.*
[e] Heb. *secundum omne bonum in oculis tuis.*
[f] Heb. *hoc ipso die.*

ANNOTATIO.

1 Ad conservandum] *continendum Jisraëlem in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate*

Schamire]

Schamire] *oppido Jissascaris contermino Ephrajimitis, aliud enim est a Schamire Jehudæ, de quo Jehosch, 15.48.* 4 Villas Jairis] *de nomine prioris Jairis, de quo Num 32.41.* 7 Pelischtæorum] *A quibus adhuc Jiphtachi tempore Jisraëlitarum pars, quæ ad occidentem sita est, premebatur: nam in historia Jiphtachi tantùm de Hhammonitis scribitur: de Pelischtæis vero demum in historia Schimschonis.* 8 Annum illum] *vide infrà 11.6.* 13 Idcirco] *quia coluistis & adhuc colitis.* 16 Animus] *indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam servare vos, suprà ver. 13.* Proter laborem Jisraëlis] *tum quo ab hostibus premebatur, tum quo studebat in gratiam redire cum Deo.*

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum suscepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem suum profugum, promisso regionis principatu, in belli ducem accersunt, qui tentatis sæpe Hammonitarum animis per legatos, rationibusq; suis frustra propositis, bello confligens eos devincit. Deinde ab expeditione rediens filiam suam e domesticis primam nactus, ut procedens in hostes voverat, conjungio privans, Deo sanctificat.

1 NAM cùm convocati Hhammonitæ castra haberent in Gilhhade: congregati sunt quoque Jisraëlitæ & castra metati sunt in Mitzpa.

2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis [a] alter ad alterum: quis ille vir erit, qui incipiet pugnare contra Hhammonitas? is esto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.

[a] Heb. *vir ad proximum suum.*

3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens robore, eratq; filius mulieris meretricis: ex qua genuerat Gilhad Jiphtachum.

4 Pepererat etiam uxor Gilhhadis ei filios: & cùm adolevissent filii ipsius uxoris, expulerunt Jiphtachum: dicebant enim ei, non es habiturus possessionem in domo patris nostri, quia filius mulieris exteræ es.

5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum suorum, considebat in terra Tobi: collegerant enim se ad Jiphtachum homines vani, & exierant cum illo.)

6 Fuit autem post annos *illos*: ut bellum gererent Hhammonitæ contra Jisraëlitas.

7 Fuitque cùm pugnaturi essent Hhammonitæ contra Jisraëlitas: ut abirent seniores Gilhhadis ad assumendũ Jiphtachum e terra Tobi:

8 Et dicerent Jiphtacho, veni & esto nobis ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.

9 Dixit verò Jiphtach senioribus Gilhhadis, nónne vos odistis me, & expulistis me e domo patris mei? cur ergo venitis ad me nunc, cum angustia est vobis?

10 Dixerunt verò seniores Gilhhadis ad Jiphtachum, idcirco nunc reversi sumus ad te, ut veniens nobiscum pugnes contra Hhammonitas: imò sis nobis primarius, omnibus habitatoribus Gilhhadis.

11 Dixit ergo Jiphtach ad seniores Gilhhadis, quandoquidem reducitis me ad pugnandum contra Hhammonitas: cũ exposuerit eos Jehova mihi, ego futurus sum vobis primarius.

12 Tum dixerunt seniores Gilhhadis ad Jiphtachum: Jehova [b] cognoscet inter nos, nisi secundum verbum tuum sic fecerimus.

[b] Heb. *erit, audiens.*

13 Ita profectus est Jiphtach cum senioribus Gilhhadis, constitueruntque populus ipsum super se primarium & ductorem: postquam elocutus esset Jiphtach omnia verba sua coram Jehova in Mitzpa.

14 Deinde misit Jiphtach nuntios ad regem Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi [c] tecũ, quòd venisti ad me, ut pugnes in terra mea?

[c] Heb. *& tibi.*

15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios Jiphtachi, quia cepit Jisraël terram meam, cùm ascenderet ex Ægypto ab Arnone usq; ad Jabbokum, & ad Jardenem usque: nunc ergo restitue illa *loca* cum pace.

16 Quapropter pergexit rursus Jiphtach: misitque nuntios ad regem Hhammonitarum.

17 Et dixit ei, sic ait Jiphtach: non cepit Jisraël terram Moabitarum, aut terram Hhammonitarum.

18 Sed ascendentibus illis ex Ægypto: cùm perrexisset Jisraël per desertum usque ad mare algosum, tandem pervenit Kadeschum.

19 Vnde misit Jisraël nuntios ad regem Edomæorum dicendo: transeam, quæso, per terram tuam: sed non auscultavit rex Edomæorum: etiamque ad regem Moabitarum misit, qui non acquievit: sic consedit Jisraël Kadeschi.

20 Posteà pergens per desertum illud circuivit terram Edomæorum & terram Moabitarum, veniens versus ortum solis terræ Moabitarum, castraque metati sunt trans Arnonem: sed non ingressi sunt terminum Moabitarum. Arnon enim terminus Moabitarum erat.

21 Inde misit Jisraël nuntios ad Sichonem regem Emoræum, regem Cheschbonis, dixitq; ei Jisraël: liceat nobis, quæso, transire per terram tuam usque ad locum meum.

22 Sed non fidens Sichon Jisraëli ut transiret per terminum suum: congregavit Sichon totum populum suum, & castrametati sunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jisraëlem.

23 Tradidit autem Jehova Deus Jisraëlis Sichonem & totum populum ejus in manum Jisraëlitarum, qui percusserunt eos: sic hæreditariò possedit Jisraël totam terram Emoræi habitatoris terræ illius.

24 Hæreditariò, inquam, possederunt totũ terminum Emoræorum ab Arnone usque ad Jabbokum, & a deserto usque ad Jardenem.

25 Nunc autem Jehova Deus Jisraëlis ejecit Emoræum a facie populi sui Jisraëlis: & tu hæres illius esses?

26 Nonne cujus hæredem instituerit te Cemosch Deus tuus illius hæres esses? sic quemcunque expulit Jehova Deus noster a facie nostra, illius hæreditatem obtinebimus.

27 Jam verò an [d] ullo pacto melior es Balako filio Tzipporis rege Moabitarum? an unquàm contendit cum Jisraële? num pugnavit unquam contra nos?

[d] Heb. *an bonus, bonus es tu præ Balako? an contẽdendo contendit? an pugnando pugnavit?*

28 Dum habitavit Jisraël Cheschbone & in villis ejus, & [e] Hharhhore & in villis ejus, etq; in omnibus civitatibus quæ sunt [f] secundum Arnonem trecentos annos: & quare non eripuistis *eas* tempore illo?

[e] *id est, Hharohere infrà ver. 35.*

[f] Heb. *quæ sunt ad spatia Arnonis.*

29 Quamobrem ego non peccavi in te, sed tu

tu afficis me malo pugnando contra me: Jehova qui judex est, judicet hoc tempore inter Jisraëlitas & inter Hhammonitas.
30 Attamen non auscultavit rex Hhammonitarum verbis Jiphtachi, cum misisset ad eum.
31 Itaque adfuit spiritus Jehovæ Jiphtacho, ut* pertransiret Gilhhadem & Menaschem: *pertransivit enim Mitzpen Gilhhadis, & Mitzpa Gilhhadis transivit ad Hhammonitas.
32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovæ dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hhammonitas in manum meam.
33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredietur foribus domus meæ obviam mihi, quando revertar cum pace ab Hhammonitis: * erit, inquam, Jehovæ, ut offeram illud holocaustum)
34 Cumque transivisset *Jiphtach ad Hhammonitas ut pugnaret contra eos: tradidit eos Jehova in manum illius.
35 Percussit enim eorum a *Hharohhere, usq; quà venis * Minnithan viginti civitates, & usq; ad Abelum vinearum, plaga magna admodû: sic depressi sunt Hhammonitæ a faciȩ Jisraëlitarum.
36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in domum suam, ecce filia ejus exibat obviam ei cum tympanis & cum choris: & tantùm ipsa unica erat: non erat illi ex se *alius* filius aut filia.
37 Quam ob rem fuit cum videret eam ut lacerans vestes suas diceret: Ah, ah filia mea [k] omnino* depressisti me, quia es inter turbatores meos: ego enim pandi os meum Jehovæ ita ut non possim [l] repetere.
38 Quæ dixit ad eum: pater mi, pandisti os tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum exivit ex ore tuo: postquàm præstitit tibi Jehova ultiones de hostibus tuis, de Hhammonitis.
39 Deinde dixit ad patrem suum, fiat mihi hæc res: desiste a me duobus mensibus, ut abeam descendens in istos montes, & defleam virginitatem meam, ego cum puellis amicis meis.
40 Qui dicens, abi, dimisit eam duobus mensibus: sic abiens illa cum puellis amicis suis: deflevit virginitatem suam super illos montes.
41 Deinde fuit [m] exactis duobus mensibus cùm reversa esset ad patrem suum, ut* exequeretur in ea votum suum quod voverat: nam ipsa non novit virum: *fuitque ritus in Jisraële.
42 De anno in annum ibant filiæ Jisraëlitarû ad confabulandum cum filia Jiphtachi Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannis.

[g] Heb. *tradendo tradideris.*
[h] Heb. *illud egrediens quod egredietur.*
[i] *id est, luctû, fortassis a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen accepit.*
[k] Heb. *deprimendo depressisti.*
[l] Heb. *revertî: subaudi ad pandendum, id est, votum hoc altero commutare.*
[m] Heb. *a fine duorum mensium.*

ANNOTATIO.

1 Nam cum convocati] *hunc & sequentem versiculum ad undecimum caput pertinere res ipsa loquitur.* Mitzpa] *vide Jehos. 11. 3.* 3 Genuerat Gilhhad] *alius a Gilhhade Maciris filio, tamen ex posteris ejus.* 4 Exteræ] *non domesticæ, quasi dicat, vulgò quæsitas.* 5 Terra Tobi] *Tob tractus est ad regionem Gilhhadis non procul a Hhammonitis in ingressu Arabiæ desertæ: vide 2. Schemu. 10. 6. & 8. ver.* Exierant] *e Gilhhade, ut cum Jiphtacho sedes novas quærerent.* 6 Post annos illos] *id est, ultimo annorum illorum octodecim, de quibus capitis decimi versiculo octavo.* 9 Vos odistis] *sive fratres Jiphtachi fuerunt sive ex magistratu, qui hereditatem Jiphtacho abjudicaverit, sive utrique simul.* 10 Idcirco] *quasi dicant, missa faciamus ista, & audi causam ob quam jam ad te venimus: nam propterea venimus ut &c.* Imò sis] *id est, non tantùm in hoc negotio, sed postea in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut suprà versiculo secundo.* 12 Cognoscet] *id est, paciscemur tecum præsente Jehova, ut cognoscat de pacto nostro, & violatores ejus puniat.* 13 Verba sua] *quæ priùs cum legatis habuerat.* 15 Terram meum] *falsò suam fuisse ducet regionem quæ prius Moabitarû fuerat, deinde Sichonis, postremò Jisraëlitarum, Numerorum vigesimo primo, cap. versiculo 26.* 17 Non cæpit Jisraël] *primus locus defensionis Jiphtachi est inficiatio, cujus confirmatio tribus sequentibus versibus continetur, a narratione rerum gestarû Numerorû capitis vigesimi versiculo vigesimo primo, & Deuteronomii secundo, qua ostendit nihil rei fuisse Jisraëlitis cum Hhammonitis, sed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuteronomii capitis secundi versiculo vigesimo octavo.* 21 Inde misit] *altera pars defensionis, assertio juris sui a legitimo bello contra Sichonem, qui tunc eam regionem possidebat.* 24 Totum terminum Emoræorum] *regionem quam Hhammonitæ suprà ver. 15. juris sui esse falsò affirmabant: ut ostendit limitû circumscriptio.* Deserto] *Arabia deserta.* 25 Nunc autem] *tertia pars defensionis, confirmatio juris a victoria divinitus data, quam amplificat per concessionem juris gentium, argumento a minore ad majus: si quod putatis a diis vestris vobis attribuum esse, juste vos illud possidere arbitramini: multò justius nos possidemus, quod Jehova nobis tradidit.* 27 Jam verò] *quartus defensionis locus confutatio duobus argumentis, a silentio Moabitarum, qui prius regionem possederant, atque ideo eorum magis interfuisset: & a longi temporis præscriptione, quæ continetur versu sequente.* An unquam contendit] *hujus regionis causa.* 28 Trecentos annos] *ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis suæ initium fecerat suprà versiculo decimo octavo: præcisè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque brevitatis causa. Eclipsis, ut infrà vigesimo, ver. quadragesimo sexto.* 29 Quamobrem] *Conclusio bimembris: qua primùm injustam Hhammonitarum expeditionem, justamq; sui defensionem probat: deinde Deum inter utrosq; judicem invocat.* 31 Pertransiret] *cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.* 33 Erit Jehovæ] *subaudi, consecratum illi, & si fuerit aptum ad sacrificium, fiet ex eo holocaustû, conjunctio enim disjunctiva est hoc loco, ut alibi frequenter, Exodi capitis 1. ver. 10. & 21. ver. 15.* 35 Minnitham] *id est, imam Armeniæ minoris partem Amana junctam: dicitur enim Armenia quasi Aram-minnith, id est, Syria Minæa, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis est Abel vinearum verò Australis.* 37 Depressisti me] *quasi dicat, qui me antehac turbare conati sunt, operam luserunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, at tu hoc facto prorsus me dejicis: nam quod promisi, revocare non possum.* 41 Exequeretur in ea votum] *id est, illam non redemit æstimatione pecuniæ, secundum legem quæ habetur Levitici ultimo ver. 4. sed reliquit consecratam Domino: idio non passus est illam nubere, ne alterius quam Jehovæ esse videretur: quod ex legis ignoratione (ut corrupta erant tempora) profectum est. dicit enim supra ver. 37. se non posse repetere, & puella patri fidem habens, virginitatem suam defiet.* Fuitq; ritus] *id est, abiit in consuetudinê, quod versu sequente explicatur.*

CAPUT

CAPUT. XII.

Ephrajimitæ levi de causa Jiphtacho interminantes excidium, maxima clade ab eo afficiuntur, & in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judices tres mortuo Jiphtacho ordine succedunt, Ibtzan, Elon & Hhabdon.

1 Cùm itaque * convocati Ephrajimitæ transivissent versus aquilonem: dixerunt Jiphtacho, quare transivisti ad pugnandum contra Hhammonitas nobis non vocatis, ut iremus tecum? domum tuam comburemus tecum igni.

2 Dixit autem Jiphtach ad eos, [a] in controversia eram ego & populus meus contra Hhammonitas gravi: cumq; inclamarem vos, non servabatis me e manu eorum.

3 Itaque videns te non servare, * exposui [b] vitam meam in manu mea, transivique ad Hhammonitas, quos tradidit Jehova in manum meam: & quare ascenditis ad me hoc tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum contrahens Jiphtach omnes Gilhhaditas, pugnavit contra Ephrajimitas: * deinde percusserunt viri Gilhhaditæ Ephrajimitas: dicebant enim [c] Gilhhaditę medii inter Ephrajimitas & Menaschen, perfugæ Ephrajimitarum estis.

5 Occupaverant namq; Gilhhaditæ vada Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm dicerent perfugæ Ephrajimitarum, transeam, ut dicerent illorum cuiq; Gilhhaditæ, esne [c] Ephrathæus? quo dicente, non:

6 Dicebant ei, dic jam [d] schibboleth: qui dicebat [e] sibboleth, * nec comparabat se ad loquendũ rectè: quam ob rem apprehensum eum jugulabant ad vada Jardenis: sic ceciderunt tempore illo ex Ephrajimitis quadraginta duo millia.

7 Judicavit autem Jiphtach Jisraëlem sex annis: deinde mortuus Jiphtach Gilhadita, sepultus est in *aliqua* civitatum Gilhhaditarum.

8 Post eum vero judicavit Jisraëlem Ibtzan e Beth-Lechemo.

9 Erantq; ei triginta filii, & triginta filias [f] locavit foras, & triginta filias introduxit pro filiis suis foris: judicavitque Jisraëlem septem annis.

10 Deinde mortuus Ibtzan sepultus est Beth-Lechemi.

11 Et post hunc judicavit Jisraëlẽ Elon Zebulonita: judicavit autem Jisraëlem decẽ annis.

12 Postea mortuus Elon Zebulonita, sepultus est Ajalone in terra Zebulonitarum.

13 Et post eum judicavit Jisraëlem Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites.

14 Erantque ei quadraginta filii & triginta nepotes equitantes septuaginta [g] asellos: judicavitque Jisraëlem octo annis.

15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites: sepultus est Pirhhathone in terra Ephrajimitarum in monte * Hhamalekitarum.

[a] Heb. *vir controversiæ eram ego & populus meus & Hhammonitæ valde.*
[b] Heb. *animã meam.*
[c] *id est, Ephrajimita.*
[d] *id est, fluxus fluminis, ut accipitur Ps. 69. 3. & Jeschahiæ. 27. 14.*
[e] *vox corrupta ex blæsa Ephrajimitarum pronuntiatione, nihil per se significans.*
[f] Heb. *emisit.*
[g] Heb. *pullos ut supra 10. 4.*

ANNOTATIO.

1 Convocati] *sive a Jiphtacho advocati, ut versu sequenti testatur Jiphtach, tardiùs advenerint, sive certo consilio Jiphtachum aggressuri ultro convenerint.* 3 Exposui] *in vitæ periculum me conjeci: sic 1. Schem. 19. 5. & 28. 21.* 4 Deinde] *post conflictum dum persequebantur fugientes: nam hic versus prolepticus est, complectiturq; historiam quæ planius duobus versibus sequentibus describitur.* Gilhhaditæ] *id est, milites Jiphtachi, qui inter regionem suam & Ephrajimitarum se collocarant ad obsidenda itinera & occupanda vada Jardenis quò præcluderent Ephrajimitis reditum.* 6 Nec comparabat] *quia statim & incogitatè efferre jubebatur.* 15 Hhamalekitarum] *quem Hhamalekitæ incolebant adhuc ex parte, unde a Schaule demum ejecti sunt 1. Schem. 15. id est, in orientali Ephrajimitarum tractu.*

CAPUT XIII.

Jisraëlitis adhuc Pelischtæorum dominatu propter peccata sua pressis, Schimschon divinitus parentibus promittitur in Jisraëlitarum vindicem: legibusq; de eo latis promissio signo confirmatur, & suo tempore præstatur.

1 Cùm autem [a] rursus filiis Jisraëlis facientibus quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidisset eos Jehova in manum Pelischtæorum * quadraginta annis:

2 Fuerat vir quidam e * Tzorhha, e familia aliqua Danitarum nomine suo Manoach: cujus uxor sterilis erat, vt quæ non peperisset.

3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri illi: dixitq; ad eam: ecce nunc sterilis es ut quæ non pepereris: sed conceptura es & paritura filium.

4 Jam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vinum aut potum inebriantem: neque comedito * quicquam immundi.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura es filium, ad cujus caput nemo [b] admoveto novaculam: nam Nazaræus Dei erit ipse puer inde ab utero: & ipse * incipiet servare Jisraëlem e manu Pelischtæorum.

6 Tunc veniens mulier illa allocuta est virum suum dicendo, vir quidam Dei venit ad me cujus aspectus erat veluti aspectus Angeli Dei reverendus valde: sed non interrogavi eum unde nam esset, & nomen suum non indicavit mihi.

7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies & brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito vinum aut potum inebriantem, neque comedito quicquam immunditiæ: nam Nazaræus Dei erit ipse puer inde ab utero, usque ad tempus mortis suæ.

8 Quapropter supplex orans Manoach Jehovam dixit: attende ad me Domine, vir ille Dei quem miseras, veniat quæso rursus ad nos, doceatq; nos quid faciamus puero illi qui natus fuerit.

9 Et auscultavit Deus voci Manoachi, venit enim ille angelus Dei rursus ad ipsam mulierẽ, cùm ipsa sederet in quodam agro, & Manoach vir ejus non esset cum ea.

10 Quare festinans mulier illa cucurrit ut indicaret viro suo: dixitq; ad eum, ecce apparuit

[a] Heb. *cùm addidissent filii Jisraëlis facere, &c.*
[b] Heb. *ascendere faciat.*

ruit mihi vir idem qui venerat die illo ad me.

11 Quapropter surgens Manoach secutus est uxorem suam: cumque venisset ad virum illum dixit ei: tune vir ille es, qui allocutus fueras istam mulierem? qui dixit, sum.

12 Tum dixit Manoach, ' nunc evenit unumquodque verborum tuorum: quæ [c] ratio erga puerum illum, & opera *præstanda* erit ei?

13 Edixit autē angelus Jehovæ Manoacho: ab omni re quam indicavi mulieri huic caveto sibi.

14 De nulla re quæ exit e vite vinifera comedito *illa*, & vinum aut potum inebriantem ne bibito, neque immunditię quicquam comedito: quicquid præcepi ei observato.

15 Postea dixit Manoach ad angelum Jehovæ: detineamus, quæso, te ut [d] parantes *apponamus* tibi hœdum e capris.

16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachum, si detineres me, 'non comederem de cibo tuo, sin autem parare vis holocaustum, Jehovæ offeres illud: ' non enim sciebat Manoach eum esse angelum Jehovæ.

17 Rursus dixit Manoach ad angelum Jehovæ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit quodq; verborum tuorum ' honore afficiamus te?

18 Cui cùm dixisset angelus Jehovæ, ecquid interrogas de nomine meo? fuit mirificus.

19 Nam cùm Manoach assumens hœdum e capris: & ejus munus, offerret in rupe quadam Jehovæ: is [e] mirabiliter egit, Manoacho & uxore ejus videntibus.

20 Fuit enim cùm ascenderet flamma quædam ab altari versus cœlum, ut ascenderet angelus Jehovæ in flamma illa altaris: quod Manoach & uxor ejus videntes, prociderunt super faciem suam in terram.

21 Neque [f] deinceps amplius angelus Jehovæ apparebat Manoacho & uxori ejus: tunc novit Manoach eum 'angelum Jehovæ esse:

22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem suam, [g] omnino morituri sumus: nam Deum, vidimus.

23 Sed dixit ei uxor ejus, si delectaretur Jehova morte afficiendo nos, non accepisset e manu nostra holocaustum cum munere, neq; ostendisset nobis omnia hęc: quin etiam hoc tempore non fecisset ut audiremus hujusmodi.

24 Peperit itaq; mulier illa filium, cujus nomen vocavit Schimschonem: adolevitq; puer ille & 'benedixit ei Jehova.

[c] Heb. *quæ ratio pueri illius, & opera ejus. &c.*

[d] Heb. *ut paremus ante te, metalepsis.*

[e] Heb. *is mirificavit agendo.*

[f] Heb. *neque addebat amplius angelus apparere.*

[g] Heb. *moriendo morituri sumus.*

ANNOTATIO.

1 Quadraginta annis] *qui incipiunt a decimo quarto anno gubernationis Jairis, de quo cap.*10.3. *& desinunt in nuptiis Schimschonis, ubi primùm occasione capta Pelischtæos cædit, ut ex eorum spoliis socios, prout promiserat, muneraret, infrà* 14.20. *nam quæ hoc capite narrantur, temporibus præcedentium judicum contigerunt.* 2 Tzorhha] *quæ Jehosch.*15.33. *&* 19.41. *inter Jehudæ & Danis terminales civitates numeratur: Est autem hìc nomen civitatis pro agro ejus: nam ruri habitabant Schimschonis parentes in castris Danis, de quibus infrà* 14.1. 4 Quicquam immundi] *id est, non tantùm cujus esus vulgo ex lege Levitici.*11. *sed etiam Nazaræis ex lege, Num.*6.3. *&* 4. *prohibitus est.* 5 Incipiet] *nam nihil a Jairis temporibus in Pelischtæos gestum est, & ipse Schimschon non prorsus Jisraëlitas a Pelischtęis liberavit, ut apparet ex* 1. *Schem.*7.13. 12 Nunc eveniet] *verba sunt declarantis se fide certa promissionem Dei amplexum esse.* 16 Non comederem] *duplex est proponendi cibi finis, ut comedatur humanitus, vel ut Deo acceptus absumatur: prima ratione mihi offerre opus non est, altera, si offeras scito te Jehovæ oblaturum.* Non enim sciebat] *sed tantùm virum Dei esse putabat.* 17 Honore afficiamus] *id est, honorarium aliquod munus tibi in gratitudinis signum offeramus.* 18 Fuit mirificus] *id est, factis maluit Manoacho se declarare quàm verbis, & promissionem superiorem confirmare.* 21 Angelum Jehovę] *sermonem æternum, quem versu sequente ipse vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam. ver.*23. 24 Benedixit] *donavit eum heroico animo, & prodigiosis viribus corporis.*

CAPUT XIIII.

Schimschon Pelischtæam puellam ducturus, cùm ad sponsalia contrahenda proficiscitur, leonem in itinere inermis necat: posteà ad nuptias rediens e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus: quod in nuptiali convivio invitatis ænigmaticè proponit, sponsione utrinque facta, cujus mente a sponsa retecta, irâ accensus discedit, Pelischtæos cædit, e quorum exuviis promissioni satisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 'Cœpit autem spiritus Jehovæ 'agere eum in ' castris Danis inter Tzorhham & inter Eschtaolem.

2 Cùm enim descendisset Schimschon Timnatham: & vidisset fœminam Timnathæ e filiabus Pelischtæorum.

3 Ascendens indicavit patri suo & matri suæ, ac dixit, fœminam vidi Timnathæ filiabus Pelischtæorum: nunc itaq; accipite eam mihi in uxorem.

4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an non est inter filias agnatorum tuorum aut in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad accipiendum uxorem e Pelischtæis istis præputiatis? responderat Schimschon patri suo, istam accipe mihi: ' ea enim recta videtur in oculis meis.

5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a Jehova id esse, occasionē ' ipsum quærere a Pelischtæis: nam tempore illo Pelischtæi dominiū habebant in Jisraëlitas).

6 Cùm ergo descenderet Schimschon cum patre & matre sua Timnatham: pervenientibus usq; advenias Timnathæ, ecce [a] adultus leo rugiens occurrebat ei.

7 Tum incessit eū spiritus Jehovæ, adeò ut discinderet illum, ac si discidisset aliquem hœdum quamvis nihil esset in manu ejus: ' non autem indicavit patri aut matri suæ id quod fecerat,

8 Deinde descendit & allocutus est fœminam illam, quæ recta visa est in oculis Schimschonis.

9 Revertens autem post aliquot dies, ut duceret eam, secessit ad videndum cadaver illius leonis: & ecce examen apum in corpore illius leonis *erat* cum melle.

10 Quod cum eduxisset in manus suas, [b] pergebat ire comedendo, & perveniens ad patrem suum & matrem suam, dedit eis, qui comederunt: sed non indicavit eis, se e corpore leonis eduxisse mel illud.

[a] Heb. *adultus leonum, id est, integra ætate, firmissimisq; viribus, & ferocia maxima.*

[b] Heb. *ibat eundo & comedendo.*

11 Postea

11 Postea descendit pater ejus ad illam fœminam: fecitq; ibi Schimschon convivium, sic enim solebant facere juvenes.

12 Fuit autem cùm [a] viderent eum illi triginta sodales quos [a] assumpserant, ut essent cum eo,

13 Ut diceret eis Schimschon, [c] proponā vobis nunc ænigma: quod si [d] planè explicaveritis mihi intra septem dies hujus convivii & inveneritis, utique dabo vobis triginta sindones, & triginta [e] mutandas vestes.

14 Sed si non potueritis explicare mihi, vicissim vos dabitis mihi triginta syndones & triginta mutandas vestes: qui dixerunt ei, propone ænigma tuum, ut audiamus illud.

15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium, & ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt explicare ænigma illud [a] tribus diebus.

16 Fuit autem dierum illorum septimo. ([a] dixerant enim uxori Schimschonis, pellice virum tuum, [a] ut explicet nobis hoc ænigma, ne comburamus te & familiam patris tui igne: an ad hæreditatem nostram consequendam invitastis nos necne?

17 Quam ob rem flebat uxor Schimschonis apud eum, & dicebat, tantùm odisti me ac non amas me: istud ænigma proposuisti popularibus meis, & mihi non explicasti: qui dicebat ei, ecce patri aut matri meæ non explicavi, & tibi explicarem?

18 Sic flebat apud eum [a] septem illis diebus, quibus fuit illis convivium) : fuit, inquam, die illorum septimo ut explicaret ei, quia premebat eum, & illa explicaret ænigma ipsum popularibus suis.

19 Dixerunt ergo ei [f] cives illius civitatis die septimo cùm nondum occumberet sol, quid dulcius est melle, & quid acrius leone? qui dixit eis, [a] nisi arassetis vitula mea, non invenissetis ænigma meum.

20 Tum incesset eum spiritus Jehovæ, ut descendens ad Aschkelonitas, percuteret ex eis triginta viros, & acceptis exuviis eorum daret illas [a] mutandas *vestes* eis qui explicaverant illud ænigma: & [a] accensa ira suâ [a] ascenderet in domum patris sui.

21 Quapropter [g] nupsit uxor Schimschonis [a] sodali ejus, quem sibi in sodalem ascive-rat.

[c] Heb. *ænigmaticè proferam nunc vobis ænigma: sic ver. 14. 17.*
[d] Heb. *indicando indicaveritis.*
[e] Heb. *mutationes vestium: hypallage pro vestes mutationum, id est, ad mutandum sic ver. seq. & 20. ut Gen. 45. 22.*
[f] Heb. *homines illius civitatu, hoc est, triginta sodales invitati.*
[g] Heb. *fuit uxor Schimschonis, &c. Num. ult. ver. 3.*

ANNOTATIO.

1 Cœpit agere] *hic versus sequentibus potius quàm precedentibus cohæret: continet enim generalem propositionem eorum quæ gessit Schimschon divini spiritus instinctu.* Agere] *id est, bruto adolescentiæ Schimschonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quę ei contendendi cum Pelischtæis occasionē darent: ut mala voluntate fratrum Josephi usus est ad implendum ea, quæ per somnium prædixerat: Gene. 37. & 50. ver.* 20 Castris Danis] *Locus est vicinus urbi Jabbarimorum, id est, Chebroni, qui nomen accepit ab expeditione Danitarum, de qua infra 18. 12. quasi dicat, spiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet ver. 31. cap. 16.* 4 Ea enim] *quasi dicat, neque nostrorum sanctitatis, neque illorū impuritatis & præputii rationem habeo, sed oculos meos sequor: hic brutus Schimschonis impetus apparet.* 5 Ipsum] *Jehovam, qui volebat a Pelischtæis Schimschoni justā inimicitiarū occasionem dari.* 7 Non autē indicavit] *nā illi vel ad leonis rugitū fugâ sibi consuluerant, vel Schimschon a parentibus in itinere digrediebatur, ita ut ipsis ab sentibus leonem laceraverit: non autē indicavit, ne ab iis increparetur temeritatis nomine. Tota autem hęc de leone historia eò pertinet, ut Schimschon præpararetur ad suscipiendas Pelischtæorum inimicitias, viribus sibi a Deo subministratis fretus, & ut argumentum suppeditaretur ænigmatis, cujus nomine Pelischtæi Schimschonem provocarunt.* 12 Cùm viderent eum] *id est, cùm post multos sermones invitati in sponsum oculos defixos haberent.* Quos assumpserant] *id est, sponsus cum parentibus invitarant, ut apparet ex ver. 16.* 15 Tribus diebus] *quibus se ipsos in invenienda suo marte ænigmatis explicatione fatigarant.* 16 Dixerant enim] *post triduum illud: hæc autem quia hyperbatica sunt, parenthesi inclusimus.* Ut explicet nobis] *id est, tibi, ut ex te intelligamus, sic ver. 18.* 18 Septem illis diebus] *id est, illorum septē reliquis, de quibus suprà ver. 13. synecdoche.* 19 Nisi arassetis] *id est, nisi ut rustici juvencæ opera arando quæ sub terra latebant retegunt, vos sponsæ meæ opera quæ in animo meo latebant scrutati fuissetis, non invenissetis &c. allegoria, qua perstringit sponsæ perfidiam & illorum fraudem.* 20 Mutandas vestes] *cum syndonibus, synecdoche.* Accensa ira sua] *in sponsam.* Ascenderet] *non deducta secum sponsa.* 21 Sodali] *ex illis triginta numeratis.*

CAPUT XV.

Schimschon denegatā sibi uxore occasionem arripit Pelischteorum agros incendendi & Pelischtæos contra se armatos cædendi, qua propter grassantibus in Jehudam Pelischtæis, fidei popularium suorum se committit, ut vinctus ad illos deducatur, ibi divinitus solutis vinculis, maxilla asini rursus eos cædit. Denique a labore sitiens, precibus novum fontem a Deo impetrans, recreatur.

1 FUIT autem post *aliquot* dies [a] tempore missis triticeæ, ut visitaturus Schimschon uxorem suam cum hœdo e capris, diceret, ingrediar ad uxorem meam in ipsum conclave: sed non permisit ei pater illius ingredi.

2 Dixit enim pater illius, [b] planè cogitavi te prorsus odisse eam: ideò tradidi eam sodali tuo: nonne soror ejus minor [c] elegantior est ea? nubat nunc tibi loco ejus.

3 Quamobrem dixit de eis Schimschon, [a] insons fuero hac vice a Pelischtæis, cùm ego affecero eos malo.

4 Et abiens Schimschon cepit trecentas vulpes: acceptisque facibus obvertit [d] caudam unam ad alteram, & posuit facem unamquam que mediam inter binas caudas.

5 Sic accendens ignem in facibus immisit eas in segetes Pelischtæorum: qui succendit cùm metas tùm segetes, vineasque & oliveta.

6 Interrogantibus autem Pelischtæis, quis fecit istud? cùm dixissent, Schimschon gener illius Timnæi, eò quòd acceptam uxorem ejus dederit sodali ejus: ascenderunt Pelischtæi, & eam cum patre ejus combusserunt igni.

7 Sed dixit eis Schimschon, [a] siccine facturi estis? at cum ultionem sumpsero de vobis, pòstmodum desistam.

8 Percussitque eos [a] crus *vibrans* in femora *eorum* plaga magna: deinde descendens consedit in scopulo petræ [a] Hhetami,

9 Quamobrem ascendentes Pelischtæi castra

[a] Heb. *diebus, ut ver. 20.*
[b] Heb. *dicendo dicebam, quòd odio odisti eam: sic dicere pro cogitare, Exod. 2. ver. 14. & infrà ver. 3.*
[c] Heb. *melior supple forma, ut Gen 6. 2.*
[d] Heb. *caudam ad caudam.*

ſtra poſuerunt ᵈ contra Jehudam, ſuderuntque ſe in loco ᵉ Lechi.

10 Dixerunt autem viri Jehudæ, cur aſcendiſtis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum Schimſchonem aſcendimus, ut faciamus ei, quemadmodum fecit nobis.

11 Tum deſcendentes ter mille viri ex Jehuda ad ſcopulū petræ Hhetami, dixerunt Schimſchoni, an neſciebas Peliſchtæos dominium habere in nos? quid ergo eſt, quod feciſti nobis? qui dixit eis, quemadmodum fecerant mihi, ita feci eis.

12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* deſcendimus, ut tradamus te in manum Peliſchetæorum: quibus dixit Schimſchon, jurate mihi, ᶠ *nam timeo* ne incurratis vos in me.

13 Tum allocuti ſunt eum dicendo, nequaquam *incurremus*, ſed ᵍ bene vinciemus te, ut tradamus te in manum eorum, ac nullo modo morte afficiemus te: vinxerunt autem eum duobus funibus novis, & deduxerunt eum ab illa petra.

14 Ipſe pervenerat uſq; ad locum Lechi, & Peliſchtæi vociferabantur præ gaudio ad occurſum ejus: cùm inceſſit eum ſpiritus Jehovæ quo fuerunt funes illi ⁱqui erant ad brachia ejus, tanquam ʰ fila linea, quæ arſerunt igni, & diſſoluta ſunt vincula ejus e manibus ejus.

15 Cumq; inveniſſet maxillam aſini humentem, extenſa manu ſua accepit eam, qua percuſſit mille viros.

16 Quapropter dicebat Schimſchon, iſta maxilla aſini acervum unum, ᵈ *imò* duos acervos, iſta maxilla aſini percuſſi mille viros.

17 Unde fuit cùm abſolviſſet loqui & projeciſſet maxillā e manu ſua, ut vocaret locum illum ⁱ Ramath-Lechi.

18 Deinde ſitiens valde invocavit Jehovam ac dixit, tu ᵏ effeciſti per manum ſervi tui ſalutem hanc maximam: nunc autem morerer *ne* ſiti, aut inciderem in manum iſtorum præputiatorum?

19 Quapropter ᵈ fidit Deus ˡ cavum quoddam, quod eſt in loco illo Lechi, ita ut prodirent ex eo aquæ, de quibus bibit, ſic reſtituto ᵐ animo ejus revixit: idcirco vocavit nomen ejus *fontis*, fontem invocantis, qui eſt in illo Lechi, uſque in hunc diem.

20 Vindicavit autem Jiſraëlem ᵈ temporibus Peliſchtæorum viginti annis.

ᵉ *id eſt, maxillæ quod ibi maxillâ cæſi erant Peliſchtæi.*

ᶠ *Ecclipſis, de qua Gen.3. 22. in annotatione.*

ᵍ *Heb. vinciendo vinciemus te: at morte tradendo non trademus te.*

ʰ *Heb. tanquam lina: ſubſtantivū pro adjectivo, & materia pro re effecta: metonymicè.*

ⁱ *id eſt, abjectionem maxillæ.*

ᵏ *Heb. dediſti*

ˡ *Heb. mortarium, a ſimilitudine ejus propter cavitatem.*

ᵐ *Heb. ſpiritu.*

ANNOTATIO.

3 Inſons fuero] *Datâ mihi hoc facto juſtâ vindictæ occaſione, ut ipſe explicat ver.11.* 7 Siccine facturi eſtis?] *quaſi dicat, ex hoc initio intelligo, quid me facturi eſſetis, ſi in veſtras manus venirem: atqui non idcirco prius deſiſtā ab inceptis, quam de vobis ultus fuero.* 8 Crus vibrans] *id eſt, non aliis armis eos petens, quam pede.* Hhetami] *qui ad tribum Schimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat. 1. Chron. 4. 32.* 9 Contra Jehudam] *comprehenſo Schimhhone ex ea ratione, quæ dicta eſt ſuprà cap.1. ſic in ſequentibus.* 16 Imo acervos] *Correctio eſt: nam cùm maxilla hoſtes utrinq; prementes cæderet, facti ſunt ex eis duo acervi.* 19 Fidit] *hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire inciperent.* 20 Temporibus Peliſchtæorum] *quaſi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, ſed tamen non abſtulit eorum dominatum.*

CAPUT XVI.

Peliſchtæi non jam armis ſed artibus Schimſchonis mortem quærentes de primo conſilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: ſed poſtea Sorekæ Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Peliſchtæis venditur, a quibus excæcatus in piſtrinum truditur, donec recuperatis viribus ad Peliſchtæorum hilaria per ludibrium traductus, ædem dejecit moriens, & Peliſchtæos oppreſſit.

1 VENIT enim Schimſchon Hhazzam: ubi cùm videret quandam meretricem, congreſſus eſt cum ea.

2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimſchō huc: ᵈ circumeuntes inſidiati ſunt ei tota illa nocte in porta civitatis ſuæ: conticeſcebantq; tota illa nocte, cùm dixiſſent *conticeſcamus* uſq; ad lucem matutinam, tum interficiemus eum.

3 Sed cum cubaſſet Schimſchon uſque ad medium noctis, ſurgens ipſo medio noctis arripuit fores portæ civitatis, una cum duobus poſtibus earum, profectuſque eſt cum eis, *conjunctis* vecte imponens humeris ſuis: ac deportavit in verticem montis illius, qui *eſt* in conſpectu Chebronis.

4 QUAPROPTER fuit poſtea cùm adamaret mulierem in valle Sorekæ: cujus nomen Delila.

5 Ut aſcenderent ad eam Satrapæ Peliſchtæorum, dicerentque ad eam, pellice eum & ᵃ cognoſce in quo *conſiſtat* vis ejus ᵈ magna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vinciamus eum ad ᵈ affligendum eum: nos autem dabimus tibi quiſque millenos centenos *ſiclos* argenti.

6 Dixit ergo Delila ad Shimſchonem, indica mihi quæſo in quo *conſiſtat* vis tua magna, & quo pacto vinciri poſſes ad affligendum te.

7 Ad quam dixit Schimſchon, ſi vincirent me ſeptem reſtibus virentibus quænondum exſiccatæ fuerint, tum infirmarer, & eſſem ſicut unus aliquis homo.

8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Peliſchtæorum ſeptem reſtes virentes, quæ nondum fuerant exſiccatæ, quibus illa vincivit eum.

9 (Inſidiæ autem manebant apud eam in aliquo conclavi,) & dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui diſrupit reſtes illas quemadmodum diſrumpitur filum ſtupeum, cùm ᵇ ſentit ignem: ſic non eſt ᵈ agnita vis ejus.

10 Poſtea dixit Delila ad Schimſchonem, ecce deluſiſti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæſo quo pacto vinciri poſſis.

11 Qui dixit ad eam, ſi ᶜ validè vincirent me funibus recentibus, quibuſcum nullum opus eſſet factum: tum infirmarer & eſſem ſicut unus aliquis homo.

12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes vinxiſſet eum illis, dixiſſetque ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: (manebant autem inſidiæ in quodam conclavi) diſrupit illos

ᵃ *Heb. vide, metaphora.*

ᵇ *Heb. olfacit: metaphora.*

ᶜ *Heb. vinciendo vincirent.*

los a brachiis suis tanquam filum.

13 Quapropter dixit Delila ad Schimschonē, hactenus delusisti me, & elocutus es mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri posses: qui dixit ad eam, si attexueris septem * cincinnos capitis mei ad jugum textoris.

14 * Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Pelischtæi invadunt te, Schimschon: qui expergefactus a somno suo, profectus est cum paxillo ipso texturæ & cum ipso jugo.

15 Deinde dixit ad eum, quomodo dicis amo te, cùm [d] animus tuus non sit penes me? jam tribus vicibus illusisti mihi, dum non indicasti mihi in quo *consistat* vis tua magna.

16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis suis omnibus diebus & urgeret eum: denique * imminueretur animus ejus, ac si [e] moriturus esset,

17 Ut indicaret ei totum animum suum & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei sum inde ab utero matris meæ: quòd si raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac essem ut quivis homo.

18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicasse sibi totum animum suum, mittens accersivit Satrapas Pelischtæorum dicendo: ascendite hac vice: nam indicavit mihi totum animum suum: sic ascenderunt ad eam Satrapæ Pelischtæorum afferentes ipsam pecuniam in manu sua.

19 Illa autem cùm somnum ei induxisset super genua sua, accersivit quendam, curavitque ut abraderet * septem cincinnos capitis ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm recessisset vis ejus ab eo.

20 Dixit enim, Pelischtæi invadunt te Schimschon: qui expergefactus a somno suo dicebat, [g] hac vice ut anteà exibo, cùm excussero me: nam ipse ignorabat * Jehovam recessisse a se.

21 Itaque apprehendentes eum Pelischtæi effoderunt oculos ejus: & eum deductum Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybeis, ubi erat molens in domo vinctorum.

22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflorescere, * ut cùm abraderetur.

23 Quando Satrapæ Pelischtæorum congregati sunt ad [h] celebrandum sacrificium magnū * Dagoni deo suo, & * ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noster in manus nostras Schimschonem inimicum nostrum.

24 Videntes eum quoque populus laudabant Deum suū. dicebant enim, tradidit Deus noster in manus nostras inimicum nostrum & vastatorem terræ nostræ, quiq; [i] multos e nobis cōfodit.

25 Fuitque cùm [k] hilaris esset animus illorum, ut dicerent, vocate Schimschonem & ludat coram nobis: qui evocantes Schimschonem e domo vinctorum ut luderet coram ipsis, statuerunt eum inter columnas.

26 Dixerat enim Schimschon puero illi qui tenebat manum ejus, colloca me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus sustentatur: & * innitar illis.

27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Pelischtæorum: super tectum autem quasi tria millia virorum ac mulierum qui spectabant quando luderet Schimschon.)

28 Invocans verò Schimschon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obsecro, & confirma me obsecro tantùm hac vice, ô Deus, * ut sumam de Pelischtæis ultionem *vicis* unius propter ambos oculos meos.

29 Tum cōplexus Schimschon duas columnas medianas quibus domus illa sustentabatur, nixus est eis: uni dexterâ suâ, alteri verò sinistrâ suâ.

30 Deinde dicens Schimschon, [l] moriar ego cum Pelischtæis, * inclinavit se vi, deciditque domus illa super ipsos Satrapas & super totum populum qui erat in ea: ita fuerunt mortui illi, quos morti tradidit cùm moreretur, plures quā nos morti tradiderat in vita sua.

31 Posteà descendentes cognati ejus, & tota familia paterna ejus, deportaverunt eum, & ascendentes sepeliverūt eum inter Tzorhham & inter Eschtaolem, in sepulchro Manoachi patris ejus: vindicaverat autem Jisraëlem viginti annis.

[d] Heb. *cor tuum: sic deinceps.*
[e] Heb. *ad moriendum.*
[f] Heb. *ascendit.*
[g] Heb. *vice ut vice: sic Num. 24.1.*
[h] Heb. *ad sacrificandum.*
[i] Heb. *multiplicavit confossos nostros.*
[k] Heb. *cùm bene esset cordi illorum, ut infrà 18 20.*
[l] Heb. *moriatur anima mea, ut Num. 23.14.*

ANNOTATIO.

2 Circumeuntes] *id est, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati essent in matutinum tempus ad occidendum Schimschonem.* 5 Magna] *qua reliquos superat.* Ad affligendum eum] *ad magnam ejus vim cohibendā, ut communem cum aliis hominibus sortem experiatur: sic in sequentibus, quod ipse Schimschon explicat ver. 7.* 9 Agnita vis ejus] *id est, non est cognitum a Pelischtæis in quo vis ejus consisteret: noëma.* 13 Septem cincinnos] *id est, capillamentum omne, in septem cincinnos quasi licia distributum.* 14 Quæ impacto paxillo] *subaudi, postquam egisset, quæ ex verbis Schimschonis agēda esse didicerat: noëma. quasi dicat, his factis impegit paxillum in scapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi posset.* 16 Imminueretur] *maxime frangeretur: sic Num. 21.4.* 19 Septem cincinnos] *id est, totum capillamentum ejus, ut indicat ver. 17. numerus finitus pro infinito.* 20 Jehovam recessisse] *vim illam, quàm priùs contulerat, ei adimendo.* 22 Ut cùm abraderetur] *id est, in pristinam suam magnitudinem recrescebant.* 23 Dagoni] *id est, Tritoni maritimarum gentium, quales erant Pelischtææ, idolo. nomen habet ab Hebraica piscis appellatione, eò quòd inferiore parte sua piscis esset 1. Schem. 5.4.* Ad lætitiam] *ad celebranda hilaria.* 26 Et innitar illis] *quasi esset ex labore pistrini & adventus sui acceleratione fessus.* 28 Ut sumam ultionem] *quasi dicat, quando nunc in hanc Pelischtæorum frequentiam veni, quos deinceps oculis captus quærere non possum, ac proinde virium, quas de integro tu in me instauras explicandarum commoditas tanta oblata est: fac ut injuriam hanc mihi effossione oculorum illatam & damnum irreparabile quo me affecerunt ad ultiones tuas impediendas, semel nunc demum præstent.* 30 Inclinavit] *manibus secum depellens columnas.*

CAPUT XVII.

Mulier pecuniam sibi a filio priùs ablatam, deinde sibi restitutam, idololatriæ destinat: ex qua mater statuam, filius ornamenta, imagines, & sacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 * FUERAT autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.

2 Qui cùm dixisset matri suæ, argentum illud mille centum *siclorum* quod captum fuerat tibi, * quia tu execrata es, sicut etiam dixisti me audiente, ecce argentum illud penes me est, ego ceperam illud: dixit mater ejus, * benedictus sit filius meus Jehovæ.

3 Deinde restituenti argentum illud mille centum *siclorum* matri suę, dixit mater ejus: [a] omnino sanctificavi istud argentum Jehovæ *dimissura* e manu mea filio meo ad faciendum sculptile & fusile: quapropter "jam restituerem tibi.

4 Restituit tamen argentum illud matri suæ: unde accipiens mater ejus ducentos *siclos* argenti dedit illud fusori, qui fecit ex eo sculptile & fusile: fuitq; in domo Micajehu.

5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum: qui "facto "amiculo & imaginibus [b] consecravit ministerium" unius e filiis suis, ut esset ipsi in sacerdotem.

6 (Temporibus illis non erat "rex in Jisraële: quisq; quod rectum *videbatur* in oculis suis faciebant.)

7 Fuit autem ut "puer *discedens* Beth-Lechemo Jehudæ: (qui cùm esset Levita "peregrinatus erat illic).

8 Discedens, inquam, vir ille ab ea civitate Beth Lechemo Jehudæ ad peragrinandum ubicunq; inveniret *commodum*: perveniret in montem Ephrajimi, usque ad domum Micæ conficiendo iter suum.

9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eum Levita sum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ: ego autem vado ad peregrinandum ubicunq; *commodum* invenero.

10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & esto mihi in patrem & in sacerdotem, & dabo tibi denos siclos argenti quotannis, & "synthesin vestium & victum tuum: sic ivit Levita.

11 Et dum placuit Levitæ isti manere apud virũ illum: fuit iste puer ei quasi unus e filiis ejus.

12 Consecravit enim Mica ministerium istius Levitæ, ut esset sibi puer ipse in sacerdotem: sic erat in domo Micæ.

13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam benefacturum esse mihi: eò quòd est mihi "hic Levita in sacerdotem.

[a] Heb. *sanctificando sanctificavi.*

[b] Heb. *implevit manũ Exo.* 28.41. *& infrà ver.* 12.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Quæcunque ab hoc capite usque ad finem libri narrantur ad ea pertinent quæ scribuntur suprà 2. ver. 11. & sequentibus, ut non multo post mortem Jehoschubhæ ea gesta fuisse appareat: primùm quod ad historiam hujus & sequentis capitis attinet, eò quòd verisimile non est tribum Danis, quæ numerosa erat, diu potuisse propria possessione carere, ut caruisse dicitur infrà 18.1. & confirmatur Jehos. 19. 47. Deinde eò quòd is quem in sacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenis & pronepos Moschis ex Menasche erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc historiam antè sequentem de Binjaminitis gestam, esse ostendit infrà 20.1. Similiter quod ad sequentem historiam attinet cap. 19. & sequentibus, sub idem tempus contigisse probatur, primùm ex Pinchaso, qui tum temporis sacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28. deinde ex eò quòd Jeruschalajimorum (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Binjaminem spectabat adhuc a Jebusæis tenebatur, ut docetur infrà cap. 19.11. vide suprà cap. 1. ver. 8. & 21. postremò ex verbis Deboræ Judicum 5.14. Est ergo hujus & sequentium capitum status, Jisraëlitarum Rempub. tam in religione quàm in moribus fuisse corruptissimam: quia ex parvis initiis brevi tempore totæ tribus in idololatriam & aperta scelera ruerunt, quod satis fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmasse. Finis autem est, ut judiciorum Dei, quæ suprà a capite 3. hucusque commemorata sunt, justitia elucescat.* 2 Quia tu execrata es] *quasi dicat, ego execratione tua audita perculsus agnosco culpam.* Benedictus sit] *hac mea execratione liber esto.* 3 Jam restituerem] *quasi dicat, quid opus est ut illud a me referas, cùm si haberem tibi reditura essem?* 5 Qui facto amiculo] *ex reliqua pecunia, quam sibi mater reliquerat.* Amiculo] *sacerdotalibus vestibus: synecdoche.* Unius e filiis] *ad tempus, donec sibi de aliquo Levita provideretur.* 6 Rex] *gubernator & ordinarius judex: sic accipitur Gen. 36.31. & Deut. 33.5.* 7 Puer] *ratione ministerii Exodi 33.11. Est autem hic Jehonathan de quo infra 18.30.* Peregrinatus erat illic] *ubi tamen Levitis nulla erat assignata habitatio, sed ibi servitutem serviebat, ut erant jam tum omnia perturbata.* 10 Synthesin vestium] *tam ad usum proprium, quàm ad ministerium.* 13 Hic Levita] *quasi dicat, non amplius ex alieno genere ad functionem sacerdotalem aliquem assumo.*

CAPUT. XVIII.

Danitæ sedem ampliorem sibi quærentes, Lajischum statu ejus per exploratores cognito stratagemate occupant, & idololatriam ex una familia in totam suam tribum, partim superstitione partim oraculi eventu adducti, derivant.

1 TEMPORIBUS illis non erat "rex in Jisraële: cùm temporibus iisdem tribus Danitica quæreret sibi possessionem ad habitationem, "hæc enim ei nondum acciderat usque in diem illum inter tribus Jisraëlis in possione *ejus*.

2 Quapropter miserunt filii Danis ex familia sua, quinque viros e finibus suis [a] homines strenuos Tzorhha & Eschtaole, ad explorandum terram quandam & ad pervestigandum eam, dicentes ad eos, ite, pervestigate illam terram: qui pervenientes in montem Ephrajimi usque ad domum Micæ, pernoctarunt "ibi.

3 Cumque ipsi essent apud domum Micæ, agnoverunt vocem illius pueri Levitæ: quapropter divertentes illuc dixerunt ei, quis adduxit te huc? & quid tu agis hic? quidve tibi hic est?

4 Qui dixit ad eos, [b] hæc & talia fecit mihi Mica, & mercede conduxit me ut sim ei in sacerdotem.

5 Tum dixerunt ei, consule Deum quæsumus: ut sciamus an secundum erit iter nostrum, cujus causa imus.

6 Quibus dixit sacerdos ille, ite cum pace: [c] coram Jehova est iter vestrum, quò ituri estis.

7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervenerunt Lajischum: ubi animadverterunt populum qui *erat* in ea, (*ut erat* sita in tuto) "secundum rationem Tzidoniorum quietum & securum esse, "nec esse quicquam quod pudorem afferret in ea terra, *neq;* [d] "hæredẽ imperii: præterea eos remotos esse "a Tzidonis," & rem nõ esse eis cũ quoq.

7 Redeuntibus itaq; ipsis ad fratres suos Tzorhham & Eschtaolem, dixerunt fratres ipsorum, quid vos?

9 Qui dixerunt, surgite ut ascendamus contra illos: nam consideravimus terram illã quòd ecce bona sit valde, & vos siletis; ne pigramini properare

[a] Heb. *filios strenuitatis.*

[b] Heb *sicut hoc & sicut hunc.*

[c] Heb. *e regione Jehovæ.*

[d] Heb. *hæredem interdicti aut prohibitionis.*

properare eundo ad possidendum istam terram.
10 Cùm advenietis, advenietis ad populum securũ & in terrã quæ *est* ampla spatiis, nam tradidit Deus eam in manum vestram: locus *est* ubi nulla *est* penuria, nulla rei quæ *sit* in terra.
11 Itaque profecti inde ex familia Danitica Tzorhha & Eschtaole: sexcenti viri accincti ar armis bellicis,
12 Ascendentes castra fecerunt ad urbem Jahharimorum ad Jehudam: (idcircò vocarunt locum illum, *Castra Danis usque in hunc diem, ecce est *post urbem Jehharimorum).
13 Deinde transeuntes illinc ad montem Ephrajimi: pervenerunt usque ad domum Micæ.
14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant ad explorandum Lajischum cum terra ejus, dixerunt ad fratras suos, nostisne in domibus istis esse amiculum & imagines, & sculptile & fusile? nunc igitur *cognoscite quid facturi sitis.
15 Qui divertentes illuc venerunt in domum illius pueri Levitæ domum Micæ: & *interrogaverunt illum de [e] prosperitate.
16 Sexcenti autem viri accincti armis bellicis suis, qui erant e filiis Danis, substiterant ad fores portæ.
17 *Interea ascendentes quinque viri illi, qui iverant ad explorandum illam terram, ingressi illuc, acceperunt sculptile & amiculum & imagines & fusile ipsum: dum ipse sacerdos subsisteret ad fores portæ cum sexcentis viris illis, qui accincti erant armis bellicis.
18 Cumq; isti qui ingressi fuerant domum Micæ accipientes *afferrent* sculptile, amiculum & imagines ac ipsum fusile: dixit ad eos sacerdos ille, quid facitis?
19 Qui dixerunt ei, sile: impone manum tuam ori tuo, & veniens nobiscum esto nobis in patrẽ & in sacerdotem: utrum melius est te esse sacerdotem domui unius viri, an te esse sacerdotem tribui & familiæ in Jisraële?
20 Tum [f] lętatus est animus ipsius sacerdotis, & recepit amiculũ ipsum & imagines & sculptile: sic proficiscebatur in medio illius populi.
21 Ita conversi abibant, positis parvulis & pecoribus & impedimentis ante se.
22 Ipsi procul aberant a domo Micę, cùm viri illi qui inhabitabant domos, quæ erant junctæ domui Micæ cõvocati assecuti sunt filios Danis
23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut cõverterent faciem suam: qui dixerunt Micæ, quid tibi *est*, quòd [g] convocatis comitatus es?
24 Qui dixit, deos meos, quos feceram accepistis & sacerdotem ipsum, & abitis: & quid mihi amplius *est*? quid igitur *est* hoc quod dicitis ad me, quid tibi *est*?
25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut audiatur vox tua apud nos, ne si incurrant in vos viri amarulenti animo, [h] perdas vitam tuam & vitam familię tuæ.
26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere suo: Mica verò cùm videret eos fortiores esse se, conversus rediit domum suam.
27 Sic isti acceptis quæ fecerat Mica, & sacerdote qui fuerat ei, supervenerunt Lajischo populo quieto & securo, quos percusserunt acie gladii: *postquam civitatem ipsam combusserunt igni.
28 Nemo autem fuit qui eriperet, *quia remota erat a Tzidone, & res non erat illis cum quoquam: (ea autem est in convalle illa quæ adjacet *regioni Rechobi): posteà extruentes ipsam civitatem habitarunt in ea.
29 Vocarunt autem nomen illius civitatis Danẽ de nomine Danis patris sui, qui natus fuerat Jisraëli: siquidem *Lajisch nomen erat civitatis illius primò.
30 *Tum statuerunt sibi filii Danis illud sculptile: *Jehonathan verò filius Gerschomi, filii Menaschis, ipse & filii ejus fuerunt sacerdotes tribui Daniticæ usque ad tempus quo *migravit e terra.
31 Et constitutum habuerunt sibi [i] sculptile quod fecerat Mica omnibus diebus quibus fuit domus Dei Schilunte.

[e] Heb. *de pace sic Gen.* 43.27.
[f] Heb. *bene habuit cor, ut suprà* 16.25.
[g] Heb. *quòd convocatus es.*
[h] Heb. *colligas animam tuam & animam &c.*
[i] Heb. *sculptile Micæ, quod fecerat: trajectio, sic* 2.*Reg.* 24.5.

ANNOTATIO.

1 Rex] *vide cap.*17.6. Hæc enim] *confer hunc locum cum Jehoschu.*19.47.*& suprà* 1.34. 2 Ibi] *i. in loco ubi Mica domum habebat.* 6 Coram Jehova] *id est, Deus sibi ob oculos proposuit iter & institutum vestrũ, ut illud secundet: sic impiè nomine Jehovæ abutitur.* 7 Secundum rationem Tzidoniorum] *id est, eisdem institutis & legibus utentem.* nec esse quicquam] *omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia esse.* Hæredem] *id est, Rempub. non rege, sed alternante magistratu regi.* A Tzidoniis] *qui auxilio illis esse potuissent si abfuissent propius.* Et rem] *id est, singulare fœdus: ita enim sibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.* 12 Castra Danis] *vide suprà* 14.*ver.*1. Post urbem] *id est, ab occidente ejus. vide annotata Deut.*11.24. 14 Cognoscite quid facturi] *id est, ut nos fecimus suprà ver.*5.*deos hos de expeditione vestra consulite.* 15 Interrogaverunt illum de pace] *id est, amicè salutatum foras ad sexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver.*17.*Metalepsis.* 17 Intereà] *dum eum sexcenti apud se colloquio detinent.* 27 Postquam civitatem] *id est, ignem diversis partibus civitatis subjecerunt, ut qua pauciores erant, commodius hostes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.* 28 Quia remota] *suprà ver.*7. Regioni Rechobi] *Parti Syriæ Trachonitidis, de qua* 2.*Schem.*10.6.*&* 8 *ver.*29. Lajisch.] *sive Leschem, Jehosch.*19.47.*posteà Cęsarea Paneadis.* 30 Tum statuerunt] *videntes omnia successisse, prout sacerdos prædixerat: tanta fuit erroris efficacitas, ut totam tribum in idololatria & sacerdotem cum posteritate tota in sacerdotio confirmaret.* Jehonathan] *de quo suprà in vers.*1.*capitis* 17. Migravit] *nimirum domus Dei Schilunte, quod ex versu sequente* ζευγματικῶς *præsumendum est, vide* 1.*Schem.*4.*& Ps.*78.60.

CAPUT. XIX.

Levita quidam exteram concubinam a se profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hæret, cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibhham divertit: ubi a peregrino exceptus a civibus obsidetur, & eis concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes divisam per singulas tribus Jisraëlis membratim ad jus postulandum mittit.

1 FUIT quoque temporibus illis, cùm 'rex non esset in Jisraele: fuit inquam ut quidã Levita peregrinatus per latera montis Ephrajimi acciperet sibi mulierem concubinam e Beth-Lechemo Jehudæ.

2 Quę concubina ejus' scortata cum eo, tandẽ discessit ab eo in domũ patris sui Beth-Lechemũ Jehudæ: ubi fuit [a] plenis quatuor mensibus.

3 Quapropter surgens vir ejus abiit post eam ad loquendum [b] quæ illi essent cordi, ut reduceret eam, cum puero suo & pari asinorum quæ introduxit eum in domum patris sui: & ipse pater puellæ videns eum, lætatus est de occursu ejus.

4 Nam retinente eum socero ejus patre ipsius puellæ mansit apud eum tribus diebus: ubi comedebant & bibebant ac pernoctabant.

5 Fuit autem die quarto ut surgentibus illis mane consurgeret ad proficiscendum: sed dixit pater ipsius puellæ ad generum suum, fulci [c] animum tuum frustulo cibi, deinde abibitis.

6 Itaque sedentes comederunt ambo unà & biberunt: dicebatq; pater puellę ad ipsum virũ, acquiesce & pernocta, ut bene sit animo tuo.

7 Sed surrexit vir ille ad proficiscendum: insistente verò apud eum socero ejus, [d] rursus pernoctavit ibi.

8 Posteà surrexit mane die quinto ut abiret: dicente autem patre puellæ, fulci quæso animum tuum: cunctati sunt donec declinaret dies, nam comedebant ambo.

9 Tandem surrexit vir ille ad proficiscendum ipse & concubina ejus & puer ejus: cumque diceret ei socer ejus pater puellæ, ecce nunc remissus est dies adeò ut ad vesperascat, pernoctate quæso, 'ecce hospitium hodiernum, pernocta hic ut bene sit animo tuo, deinde surgentibus vobis cras ad iter vestrum, perges ad tentorium tuum,

10 Noluit vir ille pernoctare, sed surgens abivit & pervenit [e] ex adverso Jebusi, id est, Jeruschalajimo: & cum eo par asinorum instratorum, concubina quoque ejus cum eo *erat*.

11 Ipsi *erant* prope Jebusum, cùm dies declinasset valdè: quapropter dicebat puer ad dominum suum, propera quæso ut divertamus in istã civitatem Jebusæi & pernoctemus in ea.

12 Ad quem dixit dominus ejus, non divertemus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis quæ non sunt filiorum Jisraëlis: sed transibimus Gibhham usque.

13 Præterea dixit puero suo, perge ut appropinquemus ad alterum istorum locorum: & pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.

14 Prætereuntes igitur properabant: sed occubuit illis sol prope Gibhham quæ est Binjaminis.

15 Quapropter diverterunt illuc, ingredientes ad pernoctandum Gibhhæ, & ingressus consedit in platea civitatis: quia non fuit quisquam qui reciperet eos in domum suam ad pernoctandum.

16 Ecce autem vir senex veniens ab opere suo ex agro vespere, (erat autem vir ille e monte Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ: viri autem loci illius Binjaminitæ.)

17 Qui cùm sublatis oculis suis videret virum illum viatorem in platea civitatis: dixit vir ipse senex, quò abis & unde venis?

18 Qui dixit ad eum, transimus Beth-Lechemo Jehudæ usq; ad latera montis Ephrajimi unde sum, iveram enim usq; Beth-Lechemum Jehudæ: ad' domum autem Jehovę abeo, & non est quisquam qui recipiat me in domum suam.

19 Quamvis tum stramen tum pabulum sit penes servos tuos pro asinis nostris, tum etiam panis & vinum sit pro me & pro ancilla tua & hoc puero: nullus rei sit penuria.

20 Sed cum dixisset vir ille senex, 'pax esto tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm mihi: tantummodo in hac platea ne pernoctato,

21 Introducens in domum suam, pabulum dedit asinis: deinde lotis pedibus suis comederunt & biberunt.

22 Ipsi exhilarabant animos suos, cùm ecce viri civitatis illius, viri [f] nequam circumsteterunt domum illam, pulsantes ad ejus januam: & allocuti sunt virum illum dominum ejus domus, senem illum dicendo, produc virum illum, qui ingressus est domum tuam ut cognoscamus eum.

23 Ad quos egressus vir ille dominus domus illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne malefacite quæso: quandoquidem ingressus est vir iste domum meam, ne facite flagitium istud.

24 Ecce filiam meam quæ virgo *est*, & concubinam illius, producam nunc eas, & comprimite eas, aut facite eis quod bonum *videtur* in oculis vestris: viro autem isti ne facite quicquam hujus flagitii.

25 Sed nolentibus viris illis auscultare ei, prehendens ipse vir concubinam suam produxit ad eos foras: qui cognoscentes eam cum [g] indesinenter abusi essent ea tota nocte usq; mane, dimiserunt eam cùm ascenderet aurora.

26 Tum rediit mulier illa appetente mane: & collapsa jacebat ad portam domus illius viri, ubi dominus ipsius erat usq; ad ipsam lucem.

27 Cùm autem surgens Dominus ejus mane, apertis januis domus exiret ad pergendum itinere suo: ecce mulier illa concubina ejus jacens ad portam domus ' cum manibus suis in limine.

28 Qui cùm dixisset ad eam, surge ut abeamus nec esset qui responderet: acceptam eam *imposuit* asino, sic surgens vir ille abiit in locum suũ.

29 Deinde ingressus domum suam, accipiens gladium prehendit concubinam suam, quam divisit per ossa ejus in duodecim membra: misitq; eam per totum terminum Jisraëlis.

30 Eratque ut quisquis videbat diceret, non fuit factum neque fuit visum, hujusmodi inde a tempore *quo* ascenderunt filii Jisraëlis e terra Ægypti usq; in diem hunc: [h] adhibete vos ad istud, consilium inite & colloquimini,

[a] Heb. *dierũ quatuor mẽsibus: Num. 11.20. & 21 ver.*

[b] Heb. *super cor ejus: sic Gen. 34.3.*

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

[d] Heb. *reversus est & pernoctavit.*

[e] Heb. *usque contra Jebusum.*

[f] Heb. *viri filiorum Beli Jahhal.*

[g] Heb. *factitaßunt in ea.*

[h] Heb. *apponite.*

ANNOTATIO.

1 Rex] *ut suprà 17.6.* 2 Scortata cum eo] *non enim justa uxor erat, donec parentum consensu confirmatum est matrimonium, Exod. 22.16. quo confirmato pater illius dicitur Levitæ socer, infrà ver. 4. sic passim accipitur hęc locutio Jechezkelis 16. cap. & 23.* 9 Ecce hospitium] *id est, aliò tibi non est eundum, sed hîc hodie hospitandum.* 18 Domum Jehovæ] *Schiluntem, ubi tabernaculum erat.* 20 Pax esto tibi] *nihil esto sollicitus.* 27 Cum manibus] *quasi indormivisset, manibus capiti subjectis in limine.*

CAPUT

CAPUT XX.

Jisraëlitæ conventu indicto Binjaminitas citant, accusationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recusantes bellum decernunt: bis a Binjaminitis cæsi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas stratagemate vincunt, eosq; perdunt funditus, exceptis 600.

1 ITAQUE exiverunt omnes Jisraëlitæ, congregatusque est totus cœtus [a] unanimis a *Dane *Beerschebahhum & *terram Gillhhadis usque: ad Jehovam *Mitzpam.

[a] Heb. *quasi vir unus: & sic deinceps.*

2 Ubi constiterunt [b] *usque ab* extremitatibus totius populi omnes tribus Jisraëlis, in congregatione populi Dei: quadringenta millia viroru peditum stringentium gladium.

[b] Heb. *anguli totius populi.*

3 Audiverunt autem Binjaminitæ ascendere Jisraëlitas Mitzpam: * dicebant enim Jisraëlitæ, eloquimini quo modo factum est malum istud?

4 *Tum protestatus vir ille Levita, vir mulieris illius occisæ, dixit: cùm Gibhham illam quę *est* Binjaminis venissem ego & concubina mea ad pernoctandum,

5 Insurrexerunt in me [c] Gibhhani & circundederunt contra me ipsam domum noctu: [d] sibi proposuerant me occidere, & concubinam meam ita compresserunt ut mortua sit.

[c] Heb. *domini Gibhhæ.*
[d] Heb. *imaginati erant.*

6 Quapropter prehendens concubinam meam membratim divisi eam, ac misi eam per totum agrum possessionis Jisraëlitarum, eò quòd fecissent scelus & flagitium in Jisraële.

7 *Ecce vos omnes Jisraëlitæ *estis*, [e] communicate inter vos sermonem & consilium hic.

[e] Heb *date vobis sermonem.*

8 Surrexit ergo totus populus unanimis dicendo: non sumus ituri ullus in tentorium suum, neque secessuri in domum suam.

9 Sed nunc esto hæc res quam facturi sumus contra Gibhham: [f] oppugnabimus eam *sorte.

[f] Heb. *contra eam sorte ibimus.*

10 Accipiemus enim denos viros e centenis per omnes tribus Jisraëlis, & centenos e millenis, ac millenos e decies millenis ad [g] comparandum commeatum pro hoc populo, ut invadendo [h] Gibhham Binjaminitarum faciant [i] omnino prout meritum est flagitium illud quod fecit in Jisraële.

[g] Heb. *accipiendum.*
[h] *Gebahh: sic infrà ver.* 33.
[i] Heb. *secundum totum illud flagitium quod fecit in Jisraële.*

11 Sic congregati sunt omnes Jisraëlitæ *venturi* contra illam civitatem unanimes conjuncti.

12 Tum miserunt tribus Jisraëlis viros ad omnes tribus Binjaminis qui dicerent: quod est malum istud, quod factum est in vobis?

13 Nunc igitur date istos viros [k] nequam, qui *sunt* istic Gibhhæ, ut morti tradamus eos & tollamus malum ab Jisraële: sed noluerunt auscultare Binjaminitæ voci fratrum suorum Jisraëlitarum.

[k] Heb. *viri filii Belijahhal.*

14 Congregaverunt enim se Binjaminitæ e suis civitatibus Gibhham: ut prodirent in prælium contra Jisraëlitas.

15 *Numeraveruntq; se Binjaminitæ tempore illo e suis civitatibus viginti sex millia virorum stringentium gladium: præter habitatores Gibhhæ *qui* numeraverunt se septingentos viros lectissimos.

16 *E toto populo isto erant septingenti viri lectissimi * præcludentes manum dexteram suam: istorum quisque funda mittens lapidem ad *capillum, [l] sine erratione mittebat.

[l] Heb. *non faceret peccare, id est, aberrare e lapidem.*

17 Jisraëlitæ quoque numeraverunt se præter Binjaminitas quadringenta millia virorum stringentium gladium: quorum quisque vir *erat* bellicosus.

18 Deinde surgentes ascenderunt in *domum Dei fortis, ut consulerent Deum, dixeruntq; Jisraëlitæ, * quis ex nobis primùm ascendet ad hanc pugnam contra Binjaminitas? quibus dixit Jehova, Jehuda primùm.

19 Surgentes itaque Jisraëlitæ manè: castra posuerunt contra Gibhham.

20 Et exeuntes Jisraëlitæ in prælium contra Binjaminitas: instruxerunt contra eos Jisraëlitæ aciem apud Gibhham.

21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: prostraverunt ex Jisraëlitis die illo viginti duo millia virorum humi.

22 Confirmavit tamen se populus, Jisraëlitæ: ita ut [m] iterum instruerent aciem in eodem loco ubi instruxerant die illo priore:

[m] Heb. *adderent instruere.*

23 Cùm ascendentes Jisraëlitæ flevissent corā Jehova usque ad vesperam, consuluissentq; Jehovam dicendo, an [n] iterum accedam in prælium contra filios Binjaminis *fratris mei? dixissetq; Jehova ascendite contra illum.

[n] Heb. *addā accedere.*

24 Appropinquaverunt itaque Jisraëlitę ad Binjaminitas die isto secundo.

25 Exeuntes quoque Binjaminitæ obviam eis Gibhha eo ipso secundo die, prostraverunt ex Jisraëlitis iterum octodecim millia virorum humi: omnes hos stringentes gladium.

26 Quapropter ascendentes omnes Jisraëlitæ, totus, inquam, populus ille venerunt ad domum Dei fortis, & *flentes consederunt ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo usque ad vesperam: obtuleruntq; holocausta & eucharistica coram Jehova.

27 Cùm consuluissent Jisraëlitæ Jehovam: (nam ibi erat arca fœderis Dei temporibus illis)

28 *Ipsi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis * qui stabat coram eo temporibus illis dicendo, utrum pergam adhuc exire in prælium contra filios Binjaminis fratris mei, an desinā? quibus dixit Jehova, ascendite: cras enim traditurus sum eum in manum tuam.

29 Disposuit autem Jisraël insidias apud Gibhham circumquaque.

30 Deinde ascendentes Jisraëlitæ contra Binjaminitas die tertio, instruxerunt *aciem* apud Gibhham sicut [o] anteà.

[o] Heb. *vice ut vice. Nū.* 24.1. *& infrà ver.* 31.

31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviā isti populo avellebantur ab ipsa civitate: cœperant enim [p] percutiendo confodere ex isto populo ut anteà per vias illas tritas, quarum altera ascendit ad domum Dei fortis, altera verò Gibhham, in agro quasi triginta viros ex Jisraële.

[p] Heb. *percutere ex isto populo confossos, ut infrà ver.* 39.

32 Quapropter dicebant Binjaminitæ, cędunturisti ante nos ut prius: at Jisraëlitæ dixerant fugiemus, ut avellamus eum a sua civitate ad istas vias tritas.

33 Tunc omnes Jisraëlitæ surgentes quisque e loco suo instruxerunt aciem Bahhal-Tamare: insidiæ quoque Jisraëlitarum eruperunt e loco suo post *denudationem Gibhhæ.

34 Veneruntq; Gibhhæ *ex adverso decies mille viri lectissimi ex toto Jisraële cùm prælium ingravesceret: illi autem ignorabant se pertingere malum illud.

35 Afficit enim Jehova Binjaminem [p] plaga coram Jisraële, adeò ut prosternerent Jisraëlitæ e Binjamine die illo vicies quinquies mille centum viros: hos omnes stringentes gladium.
36 Nam videntes Binjaminitæ se plaga affici: ([p] cessarant enim Jisraëlitæ loco Binjaminitis, quia confidebant insidiis quas posuerant contra Gibhham.
37 Insidiæ verò illæ festinantes irruerant in Gibhham: & signo [q] dato insidiæ percusserant totam civitatem illam acie gladii.
38 Cumque constitutum fuisset tempus Jisraëlitis cum insidiis istis: ut [r] excitantibus istis multam elationem fumi e civitate illa,
39 Converterent se Jisraëlitæ ad prælium: Binjaminitæ verò incepissent percutiendo confodere quasi triginta viros: eò quòd dicerent, utique plaga [s] omnino afficitur coram nobis, sicut bello priore.
40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœperat ascendere e civitate: adeò ut respicientes Binjaminitę retrorsum, *viderent* quòd ecce ascenderet incendium civitatis in cœlum)
41 Et Jisraëlitas se obvertere, turbati sunt Binjaminitæ: videbant enim pertingere se malum illud.
42 Averterunt itaque se ante Jisraëlitas in viam ad desertum: sed [t] prælïatores assecuti sunt eos, & unumquemq; e civitatibus aliis prosternebant [x] in medio cujusque.
43 Cinxerunt Binjaminitas, persequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque [u] quietum, usque [x] ex adverso Gibhhæ ab ortu solis.
44 Nam [x] ceciderunt e Binjaminitis octo decies mille viri: hi omnes viri strenui.
45 Deinde eorum qui aversi fugiebant versus desertum ad petram Rimmonis [x] racemarunt quemque per tritas illas vias, quinquies mille viros: posteà assecuti eos a tergo Gidhhomum usque, percusserunt ex eis bis mille viros.
46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt [x] e Binjaminitis [x] vicies quinquies mille viri stringentes gladium eodem die: omnes isti viri strenui.
47 Eorum autem qui aversi erant, effugerunt versus desertum ad petram Rimmonis sexcenti viri: qui consederunt in petra Rimmonis quatuor mensibus.
48 Quibus Jisraëlitæ reversi ad Binjaminitas percusserunt eos acie gladii, [a] tam homines civitatis cujusque quam jumenta, denique quicquid inventum est: etiam omnibus civitatibus illis, quę supererant immiserunt ignem.

[q] Heb. *tractim clanxerant insidiæ.*
[r] Heb. *ad faciendum eos ut multùm ascenderet elatio fumi.*
[s] Heb. *afficiendo afficitur.*
[t] Heb. *prælii assecutum est metonymia.*
[u] Heb. *quietis* virum, *id est, qui in ea expeditione arma non sumpserat.*
[a] Heb. *a civitate hominis hypallage.*

ANNOTATIO.

1 A Dane] *oppido quod prius Lajisch sive Leschem dicebatur suprà 18.29. terminus septentrionalis Jisraëlitarum.* Beerschebahhum] *civitas Jehudæ versus Pelischtæos, terminus meridianus, Gen. 21.33.* Terram Gilhhadis] *terminum ab oriente.* Mitzpam] *locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum res agebatur in isto conventu, quasi in media longitudine regionis situs, ac proinde conventibus habendis destinatus. vide Jehosch. 11.3.* 3 Dicebant] *legatis missis Binjaminem convocabant & suum negotium explicare jusserant.* 4 Tum] *Binjaminitis non comparentibus.* 7 Ecce vos omnes] *quasi dicat, hæc injuria non me solum, sed totam Jisraëlitarum Remp. attingit.* 9 Sorte] *id est, sortiemur qui annonæ curatores & qui bellatores sint futuri.* 15 Numeraverunt que se] *id est, e toto suo numero conscripserunt viginti sex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhani septingentos, reliquis ad locorum custodiam relictis.* 16 E toto populo] *id est, e toto Binjaminitarum exercitu hi erant velites ad Jisraëlitas lacessendos missi.* Præcludentes] *id est, ita præfidentes viribus & militari peritiæ suæ ut vel manu sinistra cum hoste dimicare auderent.* Capillum] *hyperbole, qua tanta eorum peritia in mittendis lapidibus fuisse dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.* 18 In domum Dei] *id est, Schiluntem, ut confirmatur cap. 21.12.* Quis ascendet] *quasi dicant, statutum est bellum inire ad puniendos sceleratos & contumaces, vires autem nostræ tantæ sunt, & adeo justa causa, ut de victoria securi simus, sed non convenit inter nos quis primus ordine inter nos procedat.* 23 Fratris mei] *quasi dicant, an ideo ingratum est bellum, quia contra fratres suscipitur? sic nondum pugnaverunt fide.* 26 Flentes] *tandem videntes se ipsos Deo ingratos fuisse, resipuerunt, quam resipiscentiam a signis externis describit.* 28 Qui stabat] *ut sacerdos summus sic Deut. 10.17.* 33 Post denudationem] *id est, postquam Gibhhani cum totis copiis exeuntes in Jisraëlitas fugientes civitatem præsidio nudaverant.* 34 Ex adverso Gibhhæ] *id est, collocaverunt se medios inter Gibhham & Gibhhanos, ne se in civitatem reciperent.* 35 Affecit plaga] *prolepsis: qua in genere proponit historiam, quam deinde sigillatim persequitur.* 36 Cessarant] *hyperbaton, quod nos ad evidentiam parenthesi inclusimus.* 42 In medio cujusque] *id est singulos cives in suis civitatibus prostraverunt.* 43 Ex adverso] *id est, usque ad fines Binjaminis versus Jeruschalaima.* 44 Ceciderunt] *in ipso conflictu.* 45 Racemarunt] *id est palantes occiderunt: metaphora ut suprà 8.2.* 49 E Binjaminitis] *ex acie Binjaminitarum.* Vicies quinquies mille] *centenario numero prætermisso brevitatis causa: quia paulo antè præcessit 35. versu: sic suprà 11.28, eclipsis.*

CAPUT XXI.

Jisraëlitæ bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo consilium servandæ in reliquiis tribus exorant. Jabeschitas delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt: reliquis autem consilio prospiciunt de uxoribus Schelunte rapiendis, & raptarum parentibus prout promiserant reconciliatis, domum quisque revertuntur.

1 Jisraëlitae autem juramento se obstrinxerant [x] Mitzpæ dicendo: quisquam nostrum non dabit filiam suam Binjaminitę in uxorem.
2 Quam ob rem populus ingressi domum Dei fortis consederunt ibi usq; ad vesperam coram Deo: & sublata voce sua fleverunt fletu magno.
3 Ac dixerunt, [x] quare ô Jehova Deus Jisraëlis fieret istud in Jisraële: ut desideraretur hodie ex Jisraële tribus una?
4 [x] Fuitque postridie, cùm manè surgentes populus [x] extruxissent illic altare: ut offerrent holocausta & eucharistica:
5 Et dicerent Jisraëlitæ, quis *est* qui non ascendit

cendit cum hac congregatione ex omnibus tribubus Jisraëlis ad Jehovam? (nam juramentum maximum [a] intercesserat contra eum qui non ascenderet Mitzpam ad Jehovã dicendo, [b] omnino morti tradetur.

[a] Heb. *fuerat.*
[b] Heb. *moriendo morti tradatur.*

6 *Cum enim pœniteret Jisraëlitas de Binjamine fratre suo dixerant, excinderemús*ne* hodie tribum unam ex Jisraële?

7 Quid facturi sumus istis, reliquis istis quod ad uxores? nos enim juramento obstrinximus per Jehovam, ut non daremus illis de filiabus nostris in uxores)

8 *Cùm autem dixissent, quis ullus est e tribubus Jisraëlis qui non ascendit Mitzpam ad Jehovam? ecce non venerat quisquam in castra, Jabescho Gilhhadis ad congregationem.

9 Numeravit enim se populus: & ecce non erat ibi quisquam ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis.

10 Quapropter miserunt illuc cœtus duodedecies mille viros e [c] strenuissimis, & mandatis instruxerunt eos dicendo: ite ut percutiatis habitatores Jabeschi Gilhhadis acie gladii, etiam mulieres & parvulos.

[c] Heb. *filiis roboris.*

11 Hoc enim illud *est* quod facturi estis: omnem marem & omnem fœminam expertam concubitum maris internecioni devovebitis.

12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeschi Gilhhadis quadringentas puellas virgines, quæ non fuerant expertæ virùm concubitu maris: *adduxeruntq; eas Schiluntem ad castra,* quæ *manserant* in terra Cenahhani.

13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra Rimmonis, promulgaverunt illis pacem.

14 Sic reversi sunt Binjaminitę tempore illo, quibus dederunt fœminas illas, quas vivas conservarant e fœminis Jabeschi Gilhhadis: sed sic *non fuerunt satis illis.

15 Cumque *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eo quòd fecisset Jehova rupturam in tribubus Jisraëlis,

16 Dixerunt seniores cœtus ipsius, quid faciemus reliquis istis quod ad mulieres: cùm perditæ sint e Binjamine fœminæ?

17 Amplius dixerunt, [d] possessio Binjaminitarũ hæreditaria est horum qui evaserunt: non enim delenda est tribus ex Jisraële.

[d] Heb. *possessio hæreditaria evasionis Binjaminis.*

18 Nos autem non possumus dare eis uxores e filiabus nostris: (obstrinxerant enim se juramento Jisraëlitæ dicendo: maledictus sit qui dederit vxorem Binjaminitis).

19 Tandem dixerunt: ecce festum Jehovæ est Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis, versus ortum solis ad tritam viam, quę ascendit a domo Dei fortis Schecemum: & a meridie Lebonæ.

20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo: ite ut insidiemini in vineis.

21 Et animadvertite, ut ecce cùm exibunt puellæ Schiluntinæ ad saltandum choreis: statim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quisque uxorem suam e puellis Schiluntinis: deinde abite in terram Binjaminitarum.

22 Erit autem cùm venient parentes earum aut agnati earum ad litigandum apud nos, ut dicamus a deos *gratificamini nobis illas, ut qui non cepimus pro quoque uxorem suam *in isto bello: nam vos non dederitis illis, *neque* jam rei eritis.

23 Facientes itaque sic Binjaminitæ perduxerunt uxores pro numero suo e saltantibus illis quas rapuerant: abeuntesque reversi sunt ad possessionem suam, & instauraverunt civitates suas in quibus habitarunt.

24 Receperunt quoque se inde Jisraëlitæ tempore illo quisq; ad tribum suam, & ad familiam suam: unde *exiverunt quisq; in possessionem suam.

25 Temporibus illis non erat rex in Jisraële: quisque quod rectum *videbatur* in oculis suis faciebat.

ANNOTATIO.

1 Mitzpæ] *cùm de bello contra Binjaminitas suscipiendo deliberaturi illuc convenissent suprà* 20.1. 3 Quare &c.] *Petunt ut Deus sibi rationem conservandi tribum explicet.* 4 Fuitq; postridie] *cùm jam impetrassent consilium quod petierant, ut in sequentibus explicatur.* Extruxissent altare] *præter ordinarium, propter multitudinem sacrificiorum quæ offerenda erant, ut factum est Schelomonis tempore.* 1. *Reg.* 8.64. *nam quòd unum tantùm altare lege imperabatur, ad ambulatoriam Rempub. restringendum est cùm altare huc illuc deferendum erat, ut ostendit Mosche Exodi* 20,24. 6 Cùm enim pœniteret] *nimirum pridie: explicatur enim narratio versus secundi & tertii.* 8 Cùm autem dixissent] *nimirum postridie, divinitus ostensa ratione consulendi reliquiis Binjaminitarum & contumaces castigandi.* 12 Adduxeruntq;] *reliquis omnibus interfectis, ut mandatum illis fuerat ver.* 10. Quæ manserant in terra Cenahhani] *quæ non trajecerant Jardenem, ut Jabeschitas oppugnarent.* 14 Non fuerunt &c.] *sic accipitur idem verbum Num.* 11.22. 22 Gratificamini nobis] *quasi dicant, non illis, sed nobis date reputantor.* In isto bello] *contra Jabeschitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ sunt.* Neque jam rei] *quasi dicant, non est cur metuatis ne non præstetis fidem vestram, non dedistis, ceperunt ipsi: & si qua culpa est, eam in nos recipimus.* 24 Unde exiverunt] *id est, cùm gregatim primùm unaquæq; tribus ad sortem suam pervenissent, singuli postea in possessionem suam discesserunt.*

RUTH
Liber unus.

RUTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupserat) defuncti recordatione & pietatis studio, socrum in patriam revertentem secuta: Bohhazo secundis nuptiis, jure propinquitatis conjungitur: cui parit Hhobedum Davidis avum: unde Christus, secundum carnem, genus suum ducit. Matth. primo.

CAPUT. I.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulsus, apud Moabitas consedit: ubi ipso primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame sedata unà cum Rutha altera nuru decennio pòst revertitur.

1 UIT autem [a] quo tempore judicabant judices, cùm esset fames in ipsa terra: ut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandum in agrum Moabitarum, ipse cum uxore sua & duobus filiis suis.

2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon * Ephratæi e Beth-Lechemo Jehudæ, pervenientesque in agrum Moabitarum [b] substiterunt ibi.

3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, superstes relicta est ipsa cum duobus filiis suis.

4 Qui duxerunt sibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomen alterius Ruth: consederuntq; ibi quasi decem annos.

5 Deinde mortuis quoque utrisque Machlone & Ciljone, superstes relicta mulier illa a duobus natis suis & a viro suo,

6 Surrexit ipsa cum nuribus suis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim in agro Moabitarum Jehovam * visitasse populum suum dando eis panem.)

7 Et egressa est e loco illo ubi substiterat, & duæ nurus ejus cum ea: ingressæque sunt iter ad revertendum in terram Jehudę.

8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus suis, abeuntes revertimini quæq; in domum matris suæ: exerceat erga vos Jehova benignitatem, quemadmodum exercuistis * erga mortuos & erga me.

9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem quęque in domo viri sui: cumque osculuretur eas, sublata sua voce flebant.

10 Dicebantque ei: quin tecum * revertemur ad populum tuum.

11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ meæ: cur veniretis mecum? num adhuc * sunt mihi filii in visceribus meis, qui vobis viri futuri sint?

12 Revertimini filiæ meæ, abite: nam senior sum quàm [c] ut nubam: si dicerem est mihi spes: essem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:

13 An propter hæc expectaretis, usque dum adolescerent? an * propter hæc differretis ita ut non nuberetis cuiquam? nequaquam filiæ meæ: nam mihi multò * amarius est quàm vobis: sed * exeruit se contra me manus Jehovæ.

14 Tum sublata voce sua fleverunt iterum: & Hhorpa * osculata socrum suam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

15 Quamobrem dixit *socrus*: ecce reversa est fratria tua ad populum suum & ad Deos suos, * revertere post fratriam tuam.

16 Sed Dixit Ruth, ne [d] adversa esto mihi ut derelinquam te recedendo a te: nam quocunque iveris ibo, & ubicunque diversata fueris diversabor, populus tuus populus meus: & Deus tuus Deus meus est.

17 Ubicunq; morieris, moriar & ibidem sepeliar: * sic faciat Jehova mihi, & sic pergat, nam sola mors separatura est inter me & inter te.

18 Itaque videns illam fortiter instare, ut pergeret secum: destitit *sic* alloqui eam.

19 Ita profectæ sunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum: fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemū, ut [e] fusæ omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, hęccine est Nahhomi?

20 Quę dicebat ad eas, ne vocate me [f] Nahhomin, vocate me [g] Maram: eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.

21 Ego plena abieram, at vacuam reducit me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova testificatus sit contra me, & omnipotens malis affecerit me?

22 Sic cùm reversa esset Nahhomi habens Rutham Moabitidem nurum suam secum * redeuntem ex agro Moabitarum: ingressæ sunt Beth-Lechemum in principio messis hordeaceæ.

[a] Heb. *in diebus.*
[b] Heb. *fuerūt ibi.*
[c] Heb. *sum viro, ut Nū. 1 ultimo, sic infrà ver. 13.*
[d] Heb. *ne occurras mihi: metaphora.*
[e] Heb. *confundaretur tota civitas ad eas, vel perstreperet tota civitas de eis.*
[f] *id est, amœnam.*
[g] *id est, amaram: translatum autem est ab uno sensu ad aliū, ut significet horrentem.*

ANNOTATIO.

1 Quo tempore] *Ex collatione primi capitis, Matth. vers. 5 cum fine hujus historiæ colligitur hæc contigisse temporibus Deborę. Primùm quod ad Bohhazum attinet e Rachaba natum, fieri potest ut ea ipsum pepererit quinquaginta quinque annos nata, si ei tribuantur quindecim cùm exploratores excipit Jehos. 2. ita ut vigesimo tertio Hhothnielis Bohhazum pariat: unde ad initium Deboræ sunt anni nonaginta septem, quibus si addideris viginti priores annos Deboræ, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha suscipit Hhobedum: Hhobedum quoque & Jischaium, ut historiæ Davidis tempus cum hoc conveniat, necesse est centenarios genuisse.* 2 Ephratæi] *e Beth-Lechemo Jehudæ ut sequentia verba testantur: Ephrata enim Gen. 35. 19. est Beth-Lechem.* 6 Visitasse populum] *vide annotata Gen. 21. 1. vers.* 8 Erga mortuos] *filios meos, maritos vestros, cùm viverent.* 10 Revertemur ad populum] *i. revertentem prosequemur ut*

ut infrà ver. 22. quasi dicant, adeo grata fuit nostra cum filiis tuis conversatio, ut illorum recordatio nos ad totum populum amandum incitet. 11 Sunt mihi filii] *per quos suscitetur mortuis semen ex lege Deut. 25.5.* 13 Propter hæc] *has conditiones, quas commemoravit versu præcedenti.* Amarius est] *id est, etsi grave est quod deseritis me, mihi adhuc molestius est vobis privari.* Exeruit se] *id est, non per me factum est ut vos desererem: sed divina voluntate, qua ego filiis, vos viris orbatæ sumus.* 14 Osculata socrum] *quia non religione, sed humanitate fuerat mota ad sequendam socrum: ut ostendunt verba Nahhomi proximè sequentia.* 15 Revertere post fratriam] *ut fidem ejus exploret, fratriæ exemplum proponit.* 17 Sic faciat Jehova] *Imprecandi forma, qua malum aliquod sibi infligi & continuari veteres postulabant, si secus quàm dixerant facerent: est autem ubique aposiopesis mali: quod vel ipsi intelligebant, vel Dei judicio committebant.* 22 Redeuntem] *id est, cum redeunte venientem, ut supra 10. & infra 2.6. & 1. Schemu. 15.25. Catachresis.*

CAPUT II.

Ruth dum spicilegium in agro Bohhazi facit, innotescit ei, a quo humanissimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad socrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a] affinis a marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.

2 Cum ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad Nahhomin, eam quæso in aliquem agrum ut legam spicas post eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixisset illa, abi filia mea:

3 Et abiens venisset ut legeret in aliquo agro post messores, [b] accidit casu ei possessio agri *pertinentis* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci.

4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit messoribus, Jehova sit vobiscum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.

5 Tum dixit Bohhaz puero suo, [c] qui præerat illis messoribus: cujus est puella hæc?

6 Cui respondens puer, qui præerat illis messoribus dixit, puella Moabitis est, quæ rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.

7 Dixit autem, legam quæso & colligam inter manipulos post messores: sic accedens perstitit ex quo fuit mane usque adhuc, modò sedit paulisper domi suę.

8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam discedito hinc: sed hic hęreto cum puellis meis.

9 Oculi tui *intenti sunto* in agrum illum quē metent ut sequaris eas: an non præcepi pueris istis ne attingant te? cùm autem sities, ito ad ista vasa, & bibito ex eo quod hauserint pueri isti.

10 Quare procidens in faciem suam, incurvavit se in terram ac dixit ad eum, quare inveni gratiam in oculis tuis, ut agnoscas me, cum sim alienigna?

11 Sed respondens Bohhaz dixit ei, [d] planè indicatum est mihi quicquid egisti cum socru tua: post mortem viri tui: ut deseruisti patrem tuum & matrem tuam & [e] solum natale tuum, & venisti ad populum quem non cognoveras [f] antea.

12 Rependet Jehova opus tuum, & [*] erit merces tua perfecta a Jehova Deo Jisraëlis, quòd [*] sub ejus alas venisti ut te obtegeres.

13 Quæ dixit, [*] invenio gratiam in oculis tuis domine mi, quòd consolatus es me, & quòd locutus es quę sunt [g] cordi ancillæ tuæ: at ego non sum futura ut una ancillarum tuarum.

14 Dixit verò ei Bohhaz [*] tempore cibi, accede huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas bucceam tuam in acetum istud: & sedenti ei a latere messorum porrexit *aristas* tostas, adeò ut comedens saturaretur, & reliquum faceret.

15 Deinde surrexit ad legendum *spicas*: præcepit autem Bohhaz pueris suis dicendo, etiam inter [*] manipulos legentē ipsam ne pudefacite.

16 Atque etiam de [h] industria omittite ei ex fasciculis manualibus, & sinite *eos* ut legat: nec increpate eam.

17 Legit itaque in eo agro usque ad vesperam: adeò ut cùm excussisset quod legerat, esset quasi [*] Epha hordei.

18 Cumque deferens ipsa venisset in civitatem, & vidisset socrus ejus quod legerat: præterea proferens dedisset ei quod reliquum fecerat [*] ex quo saturata fuerat:

19 Dixit ei socrus ejus, ubi legisti hodie, & ubi fecisti *opus*? sit qui agnovit te benedictus: indicavitque socrui suæ apud quem *opus* fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem *opus* feci hodie *est* Bohhaz.

20 Tum dixit Nahhomi nurui suæ, benedictus sit a Jehova: qui non destitit exercere benignitatem suam erga [*] vivos & erga mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propinquus noster vir ille, ex [*] vindicibus nostris est.

21 Tum dixit Ruth Moabitis: etiam quia edixit mihi, cum istis pueris qui mei sunt hæreto, donec absolverint totā messem quę mea *est*.

22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham nurum suam: bonum est filia mea ut exeas cum puellis ejus: ac non adversi sint tibi *metentes* in agro altero.

23 Itaque hærebat cum puellis Bohhazi legendo, donec absoluta esset messis hordei & messis tritici: deinde mansit apud socrum suam.

[a] Heb. *notus*.
[b] Heb. *accidit casus ejus. Enallage.*
[c] Heb. *qui constitutus erat super messores.*
[d] Heb. *indicando indicatum est mihi.*
[e] Heb. *terrā nativitatis tuæ.*
[f] Heb. *heri nudius tertius: synecdoche*
[g] Heb. *quæ sunt super cor: sic Gen. 34.3.*
[h] Heb. *omittendo omittite ei.*

ANNOTATIO.

3 Casu] *id est, ipsa hac de re nihil cogitante sed Deo pro ipsa.* 6 Quę rediit] *ut suprà in versum ultimum capitis primi.* 12 Erit merces tua] *id est, planè fidem tuam, qua ad ipsum confugisti, munerabitur Deus.* Sub ejus alas &c.] *metaphora a pullis avium.* 13 Invenio gratiam] *quasi dicat, satis gratiæ inivi apud te, dum me humaniter consolatus es, & verbis tuis confirmasti, indignum esset me accipere abs te beneficium etiam illud quod domesticorum tuorum proprium est, suprà versiculo nono.* 14 Tempore cibi] *cum ipse unà cum operariis cibum sumpturus esset.* 15 Inter manipulos] *fasces manipulorum.* 17 Epha] *vide Exodi capitis decimi sexti versiculo ultimo.* 18 Ex quo saturata] *vide suprà versi-*

versiculo decimo quarto. 20 Erga vivos] *id est, erga nos, & mortuorum nostrorum recordationem in nobis.* Vindicibus] *ex eis ad quos pertinent vindiciæ sive jus redimendi hæreditates nostras & semen suscitandi, Levit.* 25.25. *Deut.* 25.5.

CAPUT III.

Ruth a socru instructa, jacentem Bohhazum noctu accedit, eumq; de jure propinquitatis sibi ex lege exhibendo verecundè submonet, a quo promisso confirmata, ad socrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi socrus ejus: filia mea, [a] an non quærerem tibi requiem qua bene sit tibi?

2 Jam verò annon Bohhaz affinis noster, cũ cujus puellis fuisti, ecce ipse ventilaturus est hordeum in area nocte hac?

3 [a] Lavans itaque te [a] ungito te, & impositis tibi vestibus tuis descendito in ipsam aream: ne innotescito ipsi viro donec absolverit comedere & bibere.

4 Sed esto cum cubabit, ut cognoscas locum ubi cubaturus est, deinde accedens retegas pedes ejus & cubes: & ipse indicabit tibi quid sis factura.

5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi faciam.

6 Descendit itaq; in aream, & fecit omnino prout præceperat ei socrus ejus.

7 Cùm enim comedisset Bohhaz ac bibisset, & [a] hilaris animo ivisset cubitum in extremam partem cujusdam acervi: venit illa clam, & retectis pedibus ejus cubavit.

[a] Heb. *bonus corde, aut bonum esset cor ejus.*

8 Fuit autem ipsa media nocte, [a] ut contremisceret vir ille, & huc illuc se verteret, cùm ecce mulier cubaret ad pedes ejus.

9 Cui dixit, quæ es tu? quæ dixit, sum Ruth ancilla tua, ut [a] expandas alam tuam super ancillam tuam, quia [a] vindex es.

10 Qui dixit, benedicta esto, filia mea, Jehovę, meliorem præstas benignitatem tuam hanc [a] posteriorem illa priore, non sequendo ullum juvenum, sive pauperem sive divitem.

11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, [a] quicquid dicis efficiam tibi: novit enim [b] quisque intra portas populi mei, te fœminam esse [c] strenuam.

[b] Heb. *tota porta populi mei: synecdoche, pro tota civitate.*

[c] Heb. *strenuatis.*

12 Nunc inquam, quia verum est, etsi vindex ego sum: tamen præterea *est* vindex propinquior me,

13 Pernocta hac nocte, eritque mane, si vendicabit te, bene vendicet, sin autem noluerit vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit Jehova: cuba usque mane.

14 Itaque cubavit ad pedes ejus usque mane, deinde surrexit cùm nondum agnosceret [d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne innotescat ingressam esse ullam mulierem in hanc aream.

[d] Heb. *vir proximum suum.*

15 Cumque dixisset, cedo ventrale [e] quo tegeris, & tene illud: quæ tenuit illud: tunc demẽsus sex *mensuras* hordei imposuit ei, deinde [a] ingressus est civitatem.

[e] Heb. *quod est super te.*

16 Illa verò venit ad socrum suam, quæ dicebat, [a] quę es filia mea? indicavitq; ei quicquid fecerat sibi vir ille.

17 Dixit etiam, sex *mensuras* hordei istas dedit mihi: dicebat enim ad me, ne venito vacua ad socrum tuam.

18 Tunc dixit *illa*, confide filia mea usque dũ rescìscas quomodo casura sit res: non enim quieturus est vir ille, nisi absolverit hàc rem hodie.

ANNOTATIO

1 An non quærerem] *quasi dicat, an non sollicita essem ut tibi de fausto connubio prospiceretur? confer cum* 1.11. *suprà.* 3 Lavans te] *Consilium est re legitimum, specie inhonestum: sed fidens pietati utriusq; & Bohhazi senio, illud nurui proponit, ita ut offensionem proximi circumstantiis temporis & loci vitet.* Ungito te] *ut erat usus in regionibus orientalibus: psal* 104. *Math.* 6. 17. 8 Ut contremisceret] *rei novitate perterritus.* 9 Expandas alam] *id est, me ducens in uxorem protectionem meam suscipias: vide suprà* 2.12. *& annotata in Gen.* 20.16. Vindex] *vide suprà* 2.20. 10 Posteriorem] *quòd socrum tuam mariti recordatione secuta es, magnum quidem est: sed majus adhuc quòd posthabita ætatis & formæ meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formosis præfers.* 11 Quicquid dicis] *id est, connubium quod expetis cum vindice procurabo.* 15 Ingressus est civitatem] *ad conficiendum quod Ruthæ promiserat, ut sequens caput ostendit.* 16 Quæ es filia mea] *nam ipso diluculo venerat, ita ut socrus eam de facie agnoscere non posset, supra ver.* 14.

CAPUT. IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hæreditate Elimeleci a propinquiore in judicio concessam, sibi in uxorem accipit: ex qua suscipit Hhobedum Davidis avum.

1 BOHHAZ autem ascẽdens ad portam condebat ibi, cùm ecce vindex ille transiret [a] de quo locutus fuerat Bohhaz: cui dixit, [a] adesdum, sede hic, [b] heus tu, N. qui accedens sedit.

[a] Heb. *accede.*

[b] Heb. *peloni almoni, hoc est, si grecè reddas ὁ δεῖνα. sic loquuntur Hhebræi cum certum hominem significare volunt, neque tamen nominare: sic* 1. *Sam.* 21.3. *&* 2. *Reg.* 6. 8.

2 Tum assumens Bohhaz decem viros e senioribus civitatis dixit: sedete hic: qui sederunt.

3 Posteà dixit vindici illi: partem agri, qui fuerat cognati nostri Elimeleci: [c] [a] alienavit Nahhomi, quæ reversa est ex agro Moabitarum.

[c] Heb. *vendidit.*

4 Quam ob rem ego [d] statui revelare, te audiente, dicendo: compara coram his assidentibus, & coram senioribus populi mei: si [a] vendicaturus es vendica: quòd non vendicaturus es indica mihi ut [a] cognoscam: nam nullus est præter te qui vendicet, & ego *secundus* sum a te: qui dixit, ego vendicaturus sum.

[d] Heb. *dixi revelabo auritua dicendo.*

5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis agrum illum *alienatum* a manu Nahhomi omnino a Rutha Moabitide uxore demortui comparaveris, [a] excitando nomen demortui in possessionem

sessionem ejus.

6 Tum dixit vindex ille: non possum vendicare mihi, [a]ne perdam possessionem meam: vendica tu tibi[e] id cujus meæ erant vindiciæ: nam non possum vendicare.

7 (Hoc autem antiquitus in Jisraële *obtinebat* in vindiciis & in[a] permutatione ad stabiliendam unamquamque rem: detrahebat[a] vir *ille* calceum suum, & dabat[a] proximo suo: & hoc erat ejus *rei* testimonium in Jisraële)

8 Cùm ergo dixisset vindex ille Bohhazo: compara tibi: [a]extraxit calceum suum.

9 Tum dixit Bohhaz senioribus illis & toti populo, testes estis hodie me comparare quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunque fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a manu Nahhomi:

10 Præterea etiam Rutham Moabitidem uxorem Machlonis, comparo mihi in uxorem ad excitandum nomen demortui in possessione ejus, ut non excindatur nomen demortui a fratribus suis, & a[a] porta loci sui: testes estis hodie.

11 Cui dixerunt totus populus qui erat in porta & seniores, testes *sumus*: reddat Jehova hanc mulierem quæ ventura est domum tuã, similem Racheli &[a] Leæ, quæ extruxerunt ambæ domum Jisraëlis, & compara opes[a] Ephratæ, [f] & fac[a] prædicetur nomen Beth-Lechemi.

12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem peperit Tamar Jehudæ: ex illo semine quod daturus est tibi Jehova de puella hac.

13 Accepit itaque Bohhaz Rutham[g] nubentem sibi, & congressus est cum ea: deditque ei Jehova ut[h] conciperet & pareret filium.

14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin, benedictus *sit* Jehova, qui non destituit te vindice hodie: & celebretur nomen illius in Jisraële.

15 Hic erit tibi ut instaurator [i] vitæ, idq; sustentando canitiem tuam: quia nurus tua quæ diligit te, peperit eum, quæq; est melior tibi septem filiis.

16 Accipiensq; Nahhomi natum illum, apposuit eum sinui suo: fuitq; ei vice nutricis.

17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicentes, natus est filius Nahhomi: vocaverunt enim nomen ejus[a] Hhobedum, is *est* pater Jischi, patris Davidis.

18 Atq; hæ *sunt* generationes Peretzi: Peretz genuit Chetzronem.

19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram genuit Hhamminadabum.

20 Hhamminadab autem genuit Nachschonem: & Nachschon genuit Salmon.

21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Bohhaz genuit Hhobedum.

22 Hhobed autem genuit Jischajum: & Jischai genuit Davidem.

[e] Heb. *redẽpturam meã vel vindictas meas.*

[f] Heb. *prædica.*

[g] Heb. *cùm fieret ei in uxorem.*

[h] Heb. *conceptum.*

[i] Heb. *anima.*

ANNOTATIO.

1 De quo locutus] *cum Rutha suprà* 3.12. 3 Alienavit] *id est, in filium Machlonem transtulit, quo mortuo ad Rutham uxorem devoluta est.* 4 Vendicaturus es &c.] *apostrophe ad seniores primum, deinde ad vindicem, qua non observata, locus videtur obscurior.* Ut cognoscam] *statuam quid mihi faciendum sit: sic Gen.* 18.21. 5 Excitando] *secundum legem Deut.* 25.5. *vide annotata ibi.* 6 Ne perdam] *quasi dicat, ne si unam tantùm prolem suscipiam, non mihi, sed mortuo suscipiam: ideoq; hæreditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii suam: eadem ratio fuit Onanis Gen.* 38.8. 7 Et in permutatione] *id est, in omni publico alienationis genere: synecdoche, nam permutatio antiquissimum est alienationis genus: teste Aristotele Ethicorum ad Nicomachum lib.* 5. *ca.* 5. Vir ille] *qui rem a se alienabat nam calcei traditione, juris sui cessionem, & rei alienationem significabat.* Proximo suo] *in quem jus suum transfundebat.* 8 Extraxit] *passus est secundum legem ab ea cujus connubium recusabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in cessionis signum traderet.* 10 A porta] *id est, a civibus: metonymia.* Compara opes] *q.d. precamur, ut qui in hoc matrimonio non spectasti, opulentus ex eo fias.* Ephratæ] *Beth-Lechemi ut supra* 1.2. Prædicetur nomen] *tam demortui quàm tuum ipsius, susceptis pluribus liberis.* 17 Hhobedum] *id est, servientem: ab officio quod anteà dicebant eum vetulæ præstiturum.*

SCHEMUELIS
Liber primus.

PRIMUS liber Schemuelis res gestas sub judicibus Hheli & Schemuele ac sub rege Schaule describit. Estq; historia octoginta annorum.

Sub	Hheli	40. cap. 4. 18.	Vers.
	Schemuele & Schaule	40. Act. 13. 21.	

CAPUT I.

Channa Elkanæ Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu sterilis esset, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilunte flens supplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulsa, deinde, postquam se purgavit, ejus sermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti consensu voverat, in perpetuum Nazaræum adducit.

1 ERAT autem vir quidam[a] e duplici Rama[a] Tzophæorum in monte[a] Ephrajimi: cujus nomen Elkana filius Jerochami, filii[a] Elihu, filii[b] Tochu, filii[c] Tzuphi,[a] Ephratæus.

[a] *Eliab.* 1. *Chro.* 6.27. *& Eliel ibi. ver.* 34.
[b] *Nachath ib. ver.* 26. *& Toach ibid.* 34. *ver.*
[c] *Tzophai ibid. ver.* 26.

2 Et erant ei duę uxores, nomen unius Channa, nomen verò alterius Peninna: erantq́, Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.

3 Ascendebat autē vir ille e civitate sua de anno in annum, ad incurvandum se & ad sacrificandum Jehovæ exercituum, 'Schiluntem: ubi duo filii Hheli, Chophni & Pinchas, sacerdotio fungebantur Jehovæ:

4 Eratque quo die sacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori suæ, & omnibus filiis ejus ac filiabus ejus partes:

5 Channæ verò daret partem unam [d] tristis valdeteò quòd Channam diligeret, & Jehova occlusisset vulvam ejus.

6 Et ipsam quoque [e] valde provocabat ' æmula ejus, ut commoveret eam: quia occluserat Jehova vulvam ejus.

7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa ascenderet in domum Jehovę ita *æmula* provocabat eam: ut fleret & non comederet.

8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus, Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè se habet [f] animus tuus? an non melior sū tibi quàm decem filii?

9 Surrexit itaque Channa, postquam comedisset ille Schiluntę & postquam bibisset: cùm Hheli sacerdos sederet in solio ad postem templi Jehovę.

10 Cumque illa esset [g] amaro animo: supplicavit Jehovam & [h] vehementer flevit.

11 'Vovitque votum dicens, Jehova exercituum, [i] si omnino respiciens ad afflictionem ancillæ tuæ recordaberis mei, & non oblivisceris ancillæ tuæ, sed dabis ancillæ tuæ semen [k] masculum: utique dabo ipsum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & 'novacula non [l] admovebitur capiti ejus.

12 Erat autem cùm illa [m] multis supplicaret coram Jehova: ut Hheli observaret os ejus.

13 Nam Channa loquebatur cum animo suo, tantùm labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur, quapropter reputabat eā Hheli ebriam.

14 Et dixit ad eam Hheli, quoúsque ages ebriam? amove vinum tuum a te.

15 Sed respōdens Channa dixit: nequaquam domine mi: mulier [n] ægra animo sum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: sed effundo *desiderium* animi mei coram Jehova.

[d] Heb. *irarū* vir.

[e] Heb. *& provocabat eam æmula ejus etiam provocatione*

[f] Heb. *cor tuum, ut infrà ver. 13.*

[g] Heb. *amara animo.*

[h] Heb. *flendo flevit.*

[i] Heb. *respiciendo respexeris.*

[k] Heb. *virorum.*

[l] Heb. *ascendet.*

[m] Heb. *multiplicaret supplicando.*

[n] Heb. *dura spiritu.*

16 [o] Ne compares ancillam tuam cum ulla fœmina nequam: nam prę magnitudine meditationis meę & indignationis meæ *sic* locuta sum hactenus.

17 Tum respondens Hheli dixit, ' abi cum pace: Deus autem Jisraëlis præstet petitionem tuam quam petiisti ab eo.

18 Quæ dixit, 'inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis: sic abiens mulier illa itinere suo ' comedit, & irata [p] facies non erat amplius ei.

19 Cumque surgentes manè incurvavissent se coram Jehova, & revertentes pervenissent domum suam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorem suam: & Jehova recordatus est ejus.

20 Fuit enim ' post revolutiones [q] temporis ex quo concepit Channa, ut pareret filium: vocavitque nomen ejus [r] Schemuelem. nam, *inquit*, a Jehova petivi illum.

21 Deinde ascendente ipso viro Elkana cum tota familia sua ad sacrificandum Jehovæ sacrificium illud anniversarium, & 'votum suum *persolvendum*:

22 Channa non ascendit: dicebat enim viro suo, *differendum* donec ' educatus fuerit puer iste: tunc adducam eum ut comparens in conspectu Jehovæ, 'maneat ibi usque in seculum.

23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonū *videtur* in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodò præstet Jehova verbum suum: Sic mansit mulier illa ut lactaret filium suum, donec educasset eum.

24 Deinde abduxit eum secum, postquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha uno farinæ, & utre vini: introduxitque eum in domum Jehovæ Schiluntæ: puer autem erat *admodum* puer.

25 Mactaveruntque juvencum, cùm adducerent puerum ad Hhelin.

26 Cui dixit *Channa, attende* ad me domine mi, 'ut vivit anima tua domine mi, sum mulier quæ stabat tecum hîc supplicando Jehovam.

27 Pro puero isto supplicabam: præstititque mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.

28 Quam ob rem ego quoque commodatum restituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit, 'ipse commodatus est Jehovæ: incurvavitquè se *Schemuel* ibi Jehovæ.

[o] Heb. *ne des ancillam tuā coram filia Beli-Jahhal, id est, nequitiæ.*

[p] Heb. *facies ejus non erat* ut fuerat prius.

[q] Heb. *dierū.*

[r] *id est, petitum a Deo forti, nomine ex duob. corruptu & ex integro composito.*

ANNOTATIO.

1 E duplici Rama] *id est, ex ea quæ in duas civitates divisa erat.* Tzophæorum] *incolarum regionis Tzuphi de qua infrà 9.5.* Ephrajimi] *ut a Rama Binjaminis & Naphtali distinguatur.* Ephratæus] *id est, ex agro Ephrajimitarum.* 3 Schiluntem] *ubi tabernaculum constiterat inde a septimo anno Jehoschubhæ. vide Jehoschubhæ 18.1.* 6 Æmula ejus] *Peninna altera uxor: nam ita vocantur uxores digamorum Levitici 18.18.* 11 Vovitquè] *sive sub conditione, si maritus comprobaret, sive consensum illius antè audiverit: vide legem Num. 30.* Novacula non admovebitur] *id est, Nazaræus erit ex voto Num. 6.* 17 Abi cum pace] *id est, hac sollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquiescat. sic 2. Reg. 5.19.* 18 Inveniat] *id est, ut jam pro me oras, ita precor ut porrò facias.* Comedit] *cùm responsum & precationem sacerdotis pro oraculo accepißet.* 20 Post revolutiones] *exacto ordinario graviditatis tempore.* 21 Votum suum] *commune ipsius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.* 22 Educutus fuerit] *id est: eousq́, provectus ut ministrare possit: nam hoc verbum non tantùm est a mamma disjungere, sed educare, Num. 17.23. 1. Reg. 11.20.* Maneat ibi] *id est, ne sit mihi necesse eum educandum reducere, sed maneat a me emancipatus perpetuo: nam alioquin postea Schemuelis domicilium fuit Ramæ, cum legitima sua administratione functus eßet, infrà 7.16.* 26 Ut vivit] *quasi dicat. per tuam vitam obsecro, ut attendas ad me.* 28 Ipse commodatus] *id est, ab eo mihi datus jam restitutus esto ei.*

CAPUT. II.

Channæ gratitudinis cantico Deum celebrat: Filii Hheli sacerdotali munere ad sua scelera abutuntur, & Jis-

& Jisraëlitas a sacris ceremoniis alienant, nec tamen a patre debita severitate castigantur: quare Deus iratus calamitatem & exitium ipsi Hheli & ejus posteritati per Prophetam denunciat.

1 TUNC orans Channa dixit, 'exultat [a] animus meus in Jehova, elevatur' cornu meum in Jehova: dilatatur os meum 'contra hostes meos, nam lætor de salute tua.

2 'Nullus est sanctus ut Jehova, imò nullus *est* præter te: & nulla *est* rupes ut Deus noster.

3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne prodeat [c] superbum *quicquam* ex ore vestro: 'nā Deus fortis omni notitia præditus est Jehova, & non disponuntur actiones.

4 [e] Arcu valentes conteruntur: & collapsi accinguntur robore.

5 Saturi ob panem operam suam locant: famelici autem ' desinunt: adeò ut sterilis 'septem pariat: & [f] abundans filiis elanguescat.

6 Jehova morte afficit & in vitam restituit: dimittit in sepulchrum & educit.

7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, etiam extollit.

8 Erigit e pulvere tenuem, e sterquilinio extollit egenum, collocando cum ingenuis, & faciendo ut solium gloriæ possideant: nam Jehovæ sunt cardines terræ, quibus imposuit orbem habitabilem.

9 ' Pedes eorum quos benignè accepit conservabit, improbi verò in tenebris ' conticescent: quia viribus *suis* 'non obtinebit quisquā.

10 *Singuli* contendentes in Jehovam contententur, contra quemque in cœlis intonabit, Jehova judicabit fines terræ: 'nam dabit fortitudinem regi suo, & extollet cornu uncti sui.

11 Deinde abiit Elkana Romam in domum suam: puer autem ministrabat Jehovæ in conspectu Hheli sacerdotis.

12 Quamvis filii Hheli [g] nequam essent: 'nec agnoscerent Jehovam.

13 'Ratio enim sacerdotum istorum cum populo *hæc* erat: cum ullus quispiam sacrificabat sacrificium, veniebat puer sacerdotis dum coqueret carnes, habens fuscinam tridentem in manu sua.

14 Incutiensq; in labrum aut in lebetem, aut in ahenum, aut in cacabum, quicquid depromebat fuscina illa, accipiebat sacerdos ex eo: sic faciebant Schilunte, omnibus Jisraëlis venientibus illic.

15 Etiam cùm nondum adolevissent illius adipem, veniens puer sacerdotis dicebat viro qui sacrificabat, da carnem assandam pro sacerdote: non enim accepturus est abs te carnem coctam, sed crudam.

16 Quòd si dicebat ad eum vir ille, [h] potius jam adoleant ipsum adipem, tum accipe, tibi prout desiderabit animus tuus: dicebat hic illi, imò jam nunc dabis, sin autem minus, accepturus sum vi.

17 Sic erat peccatum istorum puerorum magnum valde in conspectu Jehovæ: quia ' spernebant homines munus Jehovæ.

18 At Schemuel ministrabat in conspectu Jehovæ: puer cinctus ' amiculo lineo.

19 Pallium autem parvum faciebat ei mater ejus, quod adferebat ei de anno in annum: cùm ascenderet cum viro suo ad sacrificandum sacrificium anniversarium.

20 Benedixerat autem Hheli Elkanæ & uxori ejus dicendo, reponat tibi Jehova semen ex muliere hac, pro restitutione ejus quem petierat à Jehova: cùm abirent in locum suum.

21 Cumque visitaret Jehova Channam, concipiens peperit tres filios & duas filias: dum puer Schemuel cresceret apud Jehovam.

22 Hheli autem senex erat valde: qui audiens quæcunque faciebant filii sui toti Jisraëli, & ut concumbebant cum mulieribus quæ ' turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus:

23 Dicebat eis, quare facitis res hujusmodi? ut ego audiam sermones hos malos de vobis ab ipso toto populo.

24 ' Nequaquam filii mei: non enim bona est ista fama quam ego audio, vos avertere populum Jehovæ.

25 ' Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit eum 'magistratus: sed si in Jehovam ullus peccat, quis oret illum? non tamen auscultarunt voci patris sui: quia 'volebat Jehova morte afficere eos.

26 Interea puer Schemuel [k] pergebat crescere & gratus esse, tum apud Jehovam, tum etiam apud homines.

27 Venit autem ' vir Dei ad Hhelin: dixitque ad eum, sic ait Jehova: an *non* [l] planè me ipsum revelavi domui 'patris tui, cùm essent in Ægypto *subditi* domui Parhhonis?

28 Deinde eligendo illum ex omnibus tribubus Jisraëlis mihi in sacerdotem, ' ad offerendum super altare meum, ad adolendum suffitum, ad gestandum amiculum coram me: dedi familiæ patris tui ' *reliquias* omnium igne absumendorum a filiis Jisraëlis?

29 Cur 'recalcitratis in sacrificium meum & in munus meum, quòd præcepi, habitaculi *hujus*: & honorasti filios tuos supra me, ut saginaretis vos e primario cujusque muneris Jisraëlis, populi mei?

30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, [m] 'dixeram quidem, domus tua ut domus patris tui continenter ibunt coram me usque in seculum: at nunc, dictum Jehovæ, 'absit mihi: nam honorantes me honorabo, contemptores autem mei 'leves *fient*.

31 Ecce dies venturi sunt, cùm ' amputabo brachium tuum, & brachium domus patris tui: ne sit senex e domo tua.

32 'Nam intueberis angustiam habitaculi pro omni eo quo 'benefacturus fuisset *Deus* Jisraëli: adeò ut non sit futurus senex in familia tua omnibus diebus his.

33 'Is autem *quem* non excindam tibi ab altari meo, *erit* ad consumendum 'oculos tuos & ad cruciandum animum tuum: nam tota soboles domus tuæ *reliqua* morientur virili ætate.

34 Atque hoc 'tibi esto signum quod eventurum est duobus filiis tuis Chophni & Pinchaso: die una morientur ambo.

35 'Statuam verò mihi sacerdotem firmum, *qui* quemadmodum est in corde meo & in animo meo faciet: & ædificabo ei ' domum firmā, ut continenter ambulet coram uncto meo omnibus temporibus.

36 Eritque ut quicunq; reliquus fuerit in familia

[a] Heb. *cor meum.*
[b] Heb. *ne multiplicetis, loquamini altum altum.*
[c] Heb. *durum densum.*
[d] Heb. *notitiarum.*
[e] Heb. *arcus valentium, hypallage.*
[f] Heb. *multa filiis.*
[g] Heb. *filii Beli Jahhal.*
[h] Heb. *adolendo adoleant.*
[i] Heb. *vir in virum.*
[k] Heb. *ibat & crescens & bonus.*
[l] Heb. *revelando revelavi.*
[m] Heb. *dicendo dixeram.*

milia tua * veniat incurvatum se illi pro nummulo argento & segmento panis: ac dicat, copta me quæso in unam e functionibus sacerdotalibus ut comedam frustum panis.

ANNOTATIO.

1 Exultat] Propositio est, quasi dicat, ex salutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui prius tristis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occlusum dilatetur. Est enim totum hoc canticum metaphoris, asyndetis, & apostrophis refertum. Cornu] pro capite: sic ver. 10. Contra hostes] sive Peninnam æmulam, sive alios qui mihi sterilitatis opprobrium objiciebant: nam est indifinitè dictum. 2 Nullus est sanctus] Confirmatio propositionis tribus argumentis: primum a natura Dei sanctissimi, & qui solus a creaturis sanctificandus est. Secundum a singulari ejus fide, beneficentia, & protectione erga suos. Non est rupes &c. Tertium ad universali ejus providentia & dipositione rerum omnium: qui poctremus locus exemplis aliquot antitheticis confirmatur. 3 Nam Deus fortis] duobus argumentis dehortatur a malo: primo quia Deo omnia consilia perspecta sunt: altero, quia omnia pro voluntate sua moderatur & disponit. 5 Desinunt] nimirum famelici esse. Septem] id est, multos, finitus numerus pro indefinito. 9 Pedes eorum] Conclusio prophetica, qua divinam protectionem & salutem iis quos benignè accepit in Christo promittit, contrà verò iram & exitium ejus adversariis denunciat. Conticescent] confusione & metu, ut piorum os contrà dilatatur suprà vers. 1. Non obtinebit] ut suprà in fine versus tertii. 10 Nam dabit] Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Christum: quasi dicat, suos servabit & adversarios perdet per regem suum Christum, cui omnem potestatem daturus est in Cœlo & in terra. 12 Nec agnoscerent] videlicet factis, ut ad Titum. 1. 16. 13 Ratio enim] id est, forma quam servabant non lege, sed nefaria usurpatione & præsidentia authoritatis suæ: sic 1. Schem. 8. 9. 17 Spernebant homines] Jisraëlitæ tam effræni ministrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia illius abstrahebantur. infra vers. 24. 18 Amiculo] vide in Exod. 28. 40. 22 Quæ turmatim] vide Exodi. 38. 8. in annotatione. 25 Nequaquam] videlicet hujusmodi facite. 25 Si peccaverit] quasi dicat, si homo hominem offendit, est cognitio civilis aut Ecclesiastica qua res componi possunt, sed si in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum est pro peccatis sacrificium, neque quisquam pro eo apud Deum intercessurus est. Num. 15. 30. infrà 3. 14. Jirmeje 7. 16. & 11. 14. & 14. 11. Heb. 10. 26. & 1 Joh. 5. 16. Magistratus] vide Exodi. 22. 28. Quia volebat] id est, stabat sententia. 27 Vir Dei] id est, Schemuel, cujus vocatio per ὑςέρωσιν explicatur capite seq. Patris tui] Aharonis. 28 Ad offerendum] quæ communia erant omnibus sacerdotibus tam ex Elbhazare quàm ex Ithamare descendentibus. Reliquias] ut Num. 18. est lex. 29 Recalcitratis] contemnitis & quasi pedibus teritis 30 Dixeram] in prima sacerdotii institutione Exodi. 28. 43. & 29. 9. Absit mihi] ut domum tuam totam ea lege stabiliam. Leves fient] prout Mosche meo nomine pronunciavit: Levitici 10. 3. 31 Amputabo brachium] id est, totam familiam tuam excindam, adeò, ut tantùm juvenes aliquot supersint. quòd factum esse apparet, cum uno die Hheli cum duobus filiis caderet infrà cap. 4. superstites enim remanserunt Achitub & Icabod, de quibus infrà 14. 3. 32 Nam intueberis] te vivo accidet, ut habitaculum angustia prematur arcâ amissâ, infrà 4. 11. & seq. Benefacturus fuisset] Si tu & tui cultum Dei conservassetis. 33 Is autem] id est, præter calamitatem quam tuo tempore immittam, non est sobolis tuæ melior futura conditio: nam illa quoque tota violenta morte tolletur, infrà 22. 17. Ebjatharem autem quem non tollam violenta morte in illa clade, reservabo ad subeundas magnas calamitates. 1. Reg. 2. vers. 26 Oculos tuos] in nepote tuo. 34 Tibi esto signum] id est, initium tuæ calamitatis erit a morte filiorum ex quo argumentum sumes reliquarum calamitatum tibi denunciatarum. 35 Statuam verò] quasi dicat, etsi de te & de tuis facturus sum ut denunciavi, constanter tamen præstiturus sum promissionem meam, de qua suprà vers. 30. Domum firmam] id est, faciam ut non intercidat ejus posteritas & munus illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fideliter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni hæsit, ac proinde in summum sacerdotem unctus est: 1. Paralip. 29. 22. & sacerdotium in posteris ejus semper continuatum: sic infrà 25. 28. 36 Veniat incurvatum] hoc impletum est postquam Ebjathar sacerdotio a Schelomone abdicatus, & Hhanathothas ablegatus est 1. Reg. 2. 26. nam non poterat sine cibario Dei ex suo agello ipse cum familia sua victitare: postremò autem publico judicio definitum a Joschija 2. Reg. 23. 9. & divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadragesimi quarti versiculo decimo & sequentibus.

CAPUT. III.

Deus Schemueli se primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipsum sacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuele communicare famam ei & autoritatem apud totum Jisraëlem conciliat.

1 * DUM enim puer Schemuel ministrabat Jehovæ * coram Hheli: sermo Jehovæ fuerat [a] rarus temporibus illis, nec fuerat visio [b] * aperta.

2 Sed fuit * die illa, Hheli cubante in * loco suo: (oculi autem ejus cœperant caligare, * non poterat videre.)

3 Schemuele quoq; cubantem: * cùm nondũ lucerna Dei extingueretur in templo Jehovæ ubi erat arca Dei:

4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dixit, ecce me:

5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vocasti enim me: sed dixit, non vocavi, revertere [c] cubitum: qui abiens cubavit.

6 [d] Iterum autem Jehova amplius vocavit Schemuelem: quare surgens Schemuel abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: qui dixit, non vocavi fili mi, revertere cubitum,

7 At Schemuel nondum expertus fuerat Jehovam: id est, nondum revelatus fuerat ei sermo Jehovæ.

a Heb. pretiosus.
b Heb. perrupta.
c Heb. revertere, cuba, sic deinceps.
d Heb. & addidit Jehova adhuc &c. sic ver. 8

8 De-

8 Deinde Jehova vocavit amplius Schemuelem tertiò: qui surgens abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocasti me: tum intellexit Hheli Jehovam vocasse puerum ipsum.
9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi cubitum: esto autem si vocaverit te, ut dicas, loquere Jehova, quia audit servus tuus: sic abiens Schemuel cubavit *in loco suo.
10 Veniens autem Jehova substitit, cùm vocasset ut anteà, Schemuel Schemuel: dixissetq; Schemuel, loquere quia audit servus tuus.
11 Ac dixit Jehova ad Schemuelem: ecce ego facturus sum rem *in Jisraëlem: quam quisquis audiverit, *tinnient ambæ aures ejus.
12 Die illa præstabo Hheli * quicquid loquor contra familiã ejus, *incipiendo & perficiendo.
13 Indico enim ei me vindicaturum esse familiam ejus usque in seculum: propter iniquitatem quam * novit, quia maledictionem inferentibus sibi filiis suis, *non tamẽ repressit eos.
14 Ideòque juro familiæ Hheli, *ne vivam*, * si expiabitur iniquitas familiæ Hheli ullo sacrificio & munere usque in seculum.
15 Cùm itaque cubuisset Schemuel usque mane, aperiebat *valvas domus Jehovæ: Schemuel enim timebat indicare Hheli istam visionem.
16 Sed vocavit Hheli Schemuelẽ dicens, Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.
17 Et dixit quis est sermo ille quo allocutus est te? ne quæso celes me: *ita faciat tibi Deus & ita pergat, si celaveris me quicquam ex toto sermone illo quo allocutus est te.
18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos sermones nec celavit eum: qui dixit, Jehova est, quod bonum *videtur* in oculis suis faciat.
19 *Cùm autem crevisset Schemuel, Jehova erat cum eo, adeò ut non fineret decidere ullum ex omnibus sermonibus ejus *in terram.
20 Unde cognovit totus Jisraël *a Dane usq; Beerschebahhum Schemuelem fidelem esse prophetam Jehovæ.
21 Nam pergebat Jehova apparere Schilunte: *postquam revelasset se Jehova Schemueli Schilunte * per sermonem Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Dum enim] *vide annotata suprà 2.27.* Coram Hheli] *id est, institutore.* Aperta] *id est, fuerunt quidem singulares & privatæ visiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic. 13. sed publicè Prophetarum omne officium jacebat.* 2 Die illa] *cùm Deus virum suum mitteret ad Hhelin, declaratum ea de quibus suprà 2.27.* In loco suo] *in atrii parte tabernaculo proxima, ubi erant sacerdotum cellæ.* Non poterat] *videlicet clarè: nam tantùm cœperant caligare oculi.* 3 Cùm nondum] *id est, ante tempus matutinum, quousque ardebant lucernæ Exodi 27.20. & 21. & 2. Chron. 13.11.* 9 In loco suo] *id est, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.* 11 In Jisraëlem] *Non tantùm in domum Hheli, sed etiam in populum, qui sacerdotum offensione spernebant cultum Jehovæ. suprà 2.17: cladem autem intelligit de qua infrà 4.2. & 10. vers.* Tinnient] *id est, adeò audiens percelletur, ut præ horrore sensus ejus heberentur.* 12 Quicquid loquor] *quod quia capite superiore continetur, brevitatis causâ est omissum.* Incipiendo] *id est, totum id a principio ad finem, quod 6 ultimis versibus 2. cap. denunciatur.* 13 Novit] *id est, cujus est reus ratione quæ subjungitur.* Non tamen] *ea severitate & modis quibus debuit pro authoritate patris, sacerdotis, & judicis, ac scelerum magnitudine Vide lenitatem ejus suprà 2. ver. 23. & sequentibus.* 14 Si expiabitur] *vide annotata suprà 2. ver. 25.* 15 Valvas domus] *id est, atrii, ut Jisraëlitis adoraturis paterent.* 17 Ita faciat] *Imprecatio, de qua vide Ruth. 1.17.* 19 Cum autem] *explicat fusius quod suprà 2.26. attigerat: sunt autem hæc parasceuastica ad sequentia.* In terram] *ita ut effectum suum non sortiretur: metaphora a semine, cui sato benedicit Deus.* 20 A Dane] *vide Judic. 20. 1. in annotatione.* 21 Postquam revelasset] *id est, cœpisset revelare, suprà ver. 7.* Per sermonem] *de quo in superioribus.*

CAPUT IIII.

Jisraëlitæ priore prælio contra Pelischtæos fusi arcam Dei a filiis Hheli in castra adduci jubent ut ea duce rursus cum hostibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam sacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus suprà capite 2. & 3.

1 [a] EVENIT autem sermo Schemuëlis * toti Jisraëli: cùm egressi Jisraëlitæ obviam Pelischtæis in bellum castra-metarentur ad illum *locum* qui *dicitur* * Eben-Hhezer, & Pelischtæi castra haberent *Apheki.

[a] Heb. *fuit: sic Gen. 24. 15.*

2 Nam cùm acie instructa Pelischtæi irent obviam Jisraëli & [b] confereretur prœliũ, plaga affect⁹ est Jisraël coram Pelischtæis: ita ut percuterent ipso conflictu in eodem agro quasi quatuor millia virorum.

[b] Heb. *extenderetur, vel explicaretur.*

3 Quam ob rem cùm venisset populus in castra, dixerunt seniores Jisraëlis: quare plaga affecit nos hodie Jehova coram Pelischtæis? assumamus ad nos Schilunte arcam fœderis Jehovæ, ut procedens in medio nostri servet nos e manu inimicorum nostrorum.
4 Misit itaque populus Schiluntem, ut deportarent inde arcam fœderis Jehovę exercituum *insidentis Cerubinis: erant autem ibi cum arca fœderis Dei duo filii Hheli, Chophni & Pinchas.
5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Jehovę in castra, ut vociferarentur omnes Jisraëlitæ vociferatione magna adeò ut perstreperet terra.
6 Audientes autem Pelischtæi sonum illius vociferationis dicebant, quid sibi vult sonus vociferationis maximæ istius in castris Hhebræorum? & intellexerũt arcam Jehovæ venisse in castra eorum.
7 Quapropter timentes Pelischtæi cùm [c] diceretur Deus venisse in castra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam [d] antehac.

[c] Heb. *dicerent venit Deus, &c.*
[d] Heb. *heri nudiustertius*

8 Væ nobis, quis nos eripiet e manu * istorũ deorum magnificentissimorum? hi sunt illi dii qui percusserunt Ægyptios, * præter singulas plagas, in *deserto.
9 Confirmate vos, & estote viri ô Pelischtæi, ne serviatis Hhebræis quemadmodum servierunt vobis: estote igitur viri & pugnate.
10 Pugnantibus itaque Pelischtæis, iterum plaga

plaga affecti Jisraëlitæ fugerunt quisque ad tentoria sua, fuitque plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Jisraële triginta millia peditum.

11 Et arca Dei capta est: duoque filii Hheli mortui sunt, Chophni & Pinchas.

12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipsa acie, venit Schiluntem eodem die: vestibus suis laceris, & & [e] terra capiti suo inspersa.

13 Quo ingrediente ecce Hheli [e] sedebat in solio, latus viæ observans: erat enim [e] animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingressus esset nuntiando per civitatem, exclamavit tota civitas.

14 Audiens verò Hheli sonum istius clamoris, dixit, quid sibi vult sonus ipsius multitudinis? tum vir ille festinans venit ut nunciaret Hheli.

15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non posset videre)

16 Dixitq; vir ille ad Hhelin, ego *sũ* qui venio ab ipsa acie, nam ego ex ipsa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?

17 Tum respondens nuntius ille dixit, fugit Jisraël coram Pelischtæis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui sunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta est.

18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e solio retrorsum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis suæ compage moreretur: senex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Jisraëlem quadraginta annis.

19 Præterea nurus ejus uxor Pinchasi prægnās [f] proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo socero suo ac viro suo: incurvavit se ut pareret, quia [g] irruerant in eam dolores ejus.

20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerēt quæ adstabant ei, ne timeto: nam filium peperisti non tamen respondit neque apposuit animum suum.

21 Indiderat autem nomen puero ipsi [h] I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Jisraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo socero suo ac viro suo.

22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Jisraële: [*] propterea quòd capta esset arca Dei.

[e] Heb. *cor. & c. sic ver.* 20.

[f] Heb. *ad pariendum.*

[g] Heb. *vertebant se in eam dolores ejus.*

[h] *i. non est gloria.*

ANNOTATIO.

1 Toti Jisraëli] *Nam mala denunciarat non tantùm domui Hheli: sed etiam Jisraëli suprà* 3.11, *& sequentibus: ex quorum prædictione & eventu ei respondente apud Jisraëlem autoritas comparata est. suprà* 3.19. *&* 20. *ver.* Eben Hhezer] *per anticipationem: nam nomen hoc consecutus est ex victoria de qua infrà* 7.11. Apheki] *civitas est Jehudæ, Jehosc.* 15.53. 4 Insidentis Cerubinis] *e quorum medio responsa dabat, Num.* 7.89. 8 Istorum Deorum] *de unico vero Deo impiè, ut deorum multorum cultores, loquuntur.* Præter plagas] *de illis loquitur, quibus affecti Ægyptii Jisraëlitas dimittere coacti sunt, de quibus in Exodo usque ad* 12. *cap.* In deserto] *ubi Ægyptii Jisraëlitas persequentes in mari algoso submersi sunt quod deserto Ethami conjunctum erat Exodi.* 13.20. *vide annotata Exodi* 15.22. 12 Et terra capiti] *vide annotata Jehosch.* 7.6. 13 Sedebat in solio] *quod erat ad limen templi Jehovæ, suprà* 1.9. 22 Propterea quòd] *quasi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domesticam calamitatem publicæ postponebat.*

CAPUT V.

Deus in Pelischtæos propter abductam arcam suam animadvertens, Deum eorum comminuit, eosq; & regionem eorum gravi plaga afficit: adeo ut consilium de remittenda arca inire cogantur.

1 PELISCHTÆI autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aschdodum.

2 Ubi Pelischtæi acceptam arcam Dei induxerunt in [*] ædem Dagonis: collocaveruntq; eam prope Dagonem.

3 Sed cùm surrexissent Aschdodæi postridie, ecce Dagon collapsus jacebat facie sua in terram corā arca Jehovæ: & accipientes Dagonē, restituerunt eum in locum suum.

4 Surgentibus verò mane postridie, rursus ecce Gagon collapsus jacebat facie sua in terram coram arca Jehovæ: caput autem Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abscissæ *erant* in ipso lumino infero, tantùm [a] quod referebat piscem remanserat in eo.

5 Idcirco non calcant sacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferū Dagonis Aschdodi: usque in hunc diem.

6 Preterea ingravenscens manus Jehovæ contra Aschdodæos: [*] desolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhodib.) Aschdodum & terminos ejus.

7 Videntes autem Aschdodæi sic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Jisraëlis apud nos: nam dura est manus ejus contra nos & contra Dagonem deum nostrum.

8 Mittentes itaque congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum ad se, quibus dixerunt, quid facturi sumus arca Dei Jisraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Jisraëlis, quò circunduxerūt arcam Dei Jisraëlis.

9 Sed fuit postquàm circumduxissent eam, ut esset manus Jehovæ contra civitatem illam vexatione magna valde, qua percussit cives illius civitatis a minimo usque ad maximum: [*] nam occultabant se inter eos hæmorrhoides.

10 Quapropter miserunt arcam Dei Hhekronem: fuitque cùm intraret arca Dei Hhekronē: ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circumduxerunt ad me arcam Dei Jisraëlis ad morte afficiendum me & populum meum.

11 Proinde mittentes congregaverunt omnes satrapas Pelischtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Jisraëlis, ut revertatur in locum suum, neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.

12 Homines enim [b] qui supervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut ascenderet exclamatio civitatis in cœlum.

[a] Heb. *Dagon remanserat.*

[b] Heb. *non moriebantur.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 In ædem Dagonis] *vide de eo annotata Judicum 16.23.* 6 Desolabat enim eos] *homines hæmorrhoidibus: & regionem muribus infestando. de quibus infrà 6.5.* 9 Nam occultabant] *sistebatur enim sanguis, qui interranea erodebat: quod est secundum genus hæmorrhoidis, & multò gravius.*

CAPUT VI.

Pelischtæi suorum sacerdotum consilio arcam post septem mensium captivitatem cum muneribus plaustro impositam dimittunt, quam Beth-Schemeschitæ ad suos fines venientem irreverentius aspicientes divinitus castigantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 FUERAT autem arca Jehovę in agro Pelischtæorum septem menses.

2 Cùm vocantes Pelischtæi suos sacerdotes & divinos dicerent eis, quid facturi essemus arca Jehovæ? instruite nos qua ratione remittamus eam in locum suum.

3 Qui dixerunt, si remissuri estis arcam Dei Jisraëlis, ne remittite eam[a] donis vacantem, sed [b] omnino reddite ei reatum, tunc sanabimini, aut innotescet vobis quare non recedat a vobis manus ejus.

4 Dicentibus autem *Pelischtæis*, quis est ille reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* numero Satraparum Pelischtæorum quinque hæmorrhoides aureę, & quinque mures aurei: quia plaga eadem est omnibus istis & satrapis vestris.

5 Nam cùm feceritis imagines hæmorrhoidum vestrarum & imagines murium vestrorum qui corrumpunt hanc terram, & dederitis Deo Jisraëlis gloriam: fortassis allevabit manum suam a vobis & a Diis vestris & a terra vestra.

6 Et quare aggravaretis cor vestrum, quemadmodum aggravarunt Ægyptii & Parhho cor suum? nónne postquam præclara gessit in eos, tandem demiserunt istos ita ut abierint?

7 Nunc itaq; [c] facite unum plaustrum novũ & accipite duas vaccas fœtas, [d] quibus nunquam est impositum jugum: & jungite eas vaccas illi plaustro, pullos verò earum reducite domum [e] ne eas sequantur.

8 Tum accipientes arcam Jehova imponite eã plaustro, & instrumẽta ista aurea, quæ reddideritis ei *in* reatum ponetis in capsula a latere illius: sic dimittetis eam ut abeat.

9 Considerabitis autem, si via *ferente ad* terminum ejus, ascenderit Beth-Schemeschum, ipse affecerit nos hoc malo maximo: sin autem minus, utique cognoscemus nequaquam manum ejus attigisse nos, casum esse *qui* accidit nobis.

10 Fecerunt itaque viri illi sic, nam accipientes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi plaustro: cùm pullos earum reclusissent domi.

11 Imposueruntquè arcam Jehovæ plaustro illi: & capsulam suam unà cum muribus aureis, & cum imaginibus mariscarum suarum.

12 Ita rectà contendentes vaccæ per viã illã, per viam Beth-Schemeschi, strata viâ unicâ [f] ibant continenter mugientes, neque declinabant ad dexteram vel sinistram: satrapæ verò Pelischtæorum [g] sequebantur eas usque ad terminum Beth-Schemeschi.

13 Beth-schemeschitæ autem metebant messem triticeam in sua convalle: qui cùm sublatis oculis suis viderent ipsam arcam, gavisi sunt inspiciendo.

14 Cumque perveniens plaustrum in agrum Jehoschuhhæ Beth-Schemeschitæ substitisset ibi, ubi erat lapis magnus: fiderunt ligna plaustri, & ipsas vaccas obtulerunt halocaustum Jehovæ.

15 Levitę enim deposuerunt arcam Jehovæ & capsulam illam quæ *erat* prope eam, in qua *erant* instrumenta aurea, & imposuerunt lapidi illi magno: Beth-Schemeschitæ autem offerebant holocausta, & sacrificabant sacrificia die illo Jehovæ.

16 Quod quinque satrapæ Pelischtæorum cùm vidissent; reversi sunt Hhekronem eodem die.

17 Hæ autem sunt mariscæ aureæ quas reddiderunt Pelischtæi Jehovæ in reatum: pro Aschdodo una: pro Hazza una: pro Aschkelone una: pro Gatho una: pro Hhekrone una:

18 Et mures aurei *de* numero omnium civitatum Pelischtæorum per quinq; satrapias illas, [h] nomine tam civitatum munitarum quàm vicorum paganorum: usque [i] ad lapidem illum magnum, super quem collocarant arcam Jehovæ, *is est* usque in diem hunc in agro Jehoschuhhæ Beth-Shemeschitæ.

19 Percussit autem ex Beth-Schemeschitis qui inspexerant arcam Jehovę, ut percusserat ex illis quinquagies mille septuaginta homines: qua propter lugentes populus eò quod percussisset Jehova populum plaga magna,

20 Dicebant Beth-Schemeschitæ, quis posset consistere coram Jehova Deo sanctissimo isto? & ad quem ascendet a nobis?

21 Miserunt ergo nuntios ad habitatores urbis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt Pelischtæi arcam Jehovæ, descendite, abducite eam ad vos.

22 Venerunt itaque cives urbis Jehharimorũ & abducentes arcam Jehovæ, intulerunt eam in domum Abinadabi in ipso colle? Elhhazarem autem filium ejus sanctificaverunt ad observandum arcam Jehovæ.

[a] Heb. *vacuę*
[b] Heb. *reddendo reddite*
[c] Heb. *accipite & facite: verborum* ἐμπλοκή.
[d] Heb. *super quas non ascendit jugũ.*
[e] Heb. *de post eas.*
[f] Heb. *ibant eundo & mugiendo.*
[g] Heb. *ibant post eas.*
[h] Heb. *a civitate munita usq; ad vicum paganum: supple subministrati mures.*
[i] Heb. *luctũ: nam sic denominatus fuit lapis affini nomine a luctu populi, de quo ver. 19. nam aben lapidem, abel luctum significat, quæ una tantum litera discrepant.*

ANNOTATIO.

3 Reatum] *oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & passim, quasi dicant, peccatum non videmus: sed fieri potuit ut propter omissum aliquem eritibus eius, rei sitis.* Quare non recedat] *id est, ipsum non esse in causa cur non recedat: sed casum esse, ut infrà vers. 9.* 5 Imagines hemorrhoidum] *id est, sedes cum hemorrhoidibus, vel mariscis, ut infrà vers. 11. & 17.* 12 Strata via unica] *id est, nunquam deflectentes, ut sequentia epexegeticῶς ostendunt.* 13 Inspiciendo] *retectam contra legem: Num. 4.5. & 20. ver. sive a Pelischtæis retecta missa esset, sive ab ipsis.* 14 Fiderunt] *nimirum sacerdotes Levitici ordinis, de quibus vers. 15. erat enim Beth-Schemesch urbs sacerdotum: Jehosch. 21.16.* 15 Levitæ enim] *e sacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat: vide Num. 4.5. & sequentibus versibus.* Offerebant] *id est*

id est, suppeditabant animalia sacerdotibus ad holocausta & sacrificia. 19 Percussit ex Beth-Schemeschitis] *eos qui propius ad inspiciendum arcam irreverentur accesserant suprà 13. vers.* Ut percusserat] *hoc est, hæmorrhoidibus, quibus Pelischtæos percusserat suprà 5.6. & seq.* Ex illis] *id est, Pelischtæis quorum anteà meminit. Ita scriptum invenimus in vetere codice Hebræo manuscripto ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini. Quod autem de Beth-Schemeschitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeschitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat, Num. 4. Secundò, quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeschi non potuit, nedum ipsum oppidū continere. Tertiò, quia si tanta fuissent affecti plaga: non potuissent celare fratres suos cives urbis Jahharimorū: ad quos nuntios mittunt, ut ad se arcam recipiant. Hanc autem horū sententiā fluxisse suspicamur ex affinitate vocum Bahem, in eis, & Bahham, in populo, una tantùm litera discrepantium.* 22 Venerunt] *hunc versum ad superiora pertinere res ipsa docet: quare cum superioribus conjunximus.*

CAPUT VII.

Jisraëlitæ Schemuelis opera ad veram resipiscentiam, reconciliationem cum Deo, & legum instauratione adducti, vigesimo post anno divinitus ab invadentibus Pelischtæis servantur, & prius amissas civitates recuperant. Postremò forma quietæ gubernationis sub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem, ex quo tempore resedit arca in urbe Jahharimorum, multis diebus elapsis, cùm jam esset vigesimus annus: quando lamentantes tota familia Jisraëlis [a] sequebantur Jehovam.

2 [c] Edixerat enim Schemuel toti familiæ Jisraëlis dicendo, Si ex toto [b] animo vestro vos convertimini ad Jehovā, auferte deos alienigenæ *gentis* e medio vestri & Hhaschtarotas: & comparantes animum vestrum ad Jehovam, colite eum solum, & eripiet vos e manu Pelischtæorum.

[a] Heb. [illegible] post Jehovam.
[b] Heb. corde: sic deinceps.

3 Et amoverant filii Jisraëlis Bahhalimos & Hhaschtarotas: & colebant Jehovam solum.

4 Deinde edixerat Schemuel, congregate totum Jisraëlem Mitzpam, ut supplicem pro vobis Jehovam.

5 Congregaverantque se Mitzpam, *ubi haurientes aquam effuderant coram Jehova, jejunantesque illo die, dixerant illic, peccavimus Jehovæ. ita *judicaverat Schemuel filios Jisraëlis Mitzpæ).

6 Fuit inquam ut audientes Pelischtæi Jisraëlitas congregare se Mizpam, ascenderent Satrapæ Pelischtæorum versus Jisraëlem: quod cùm audirent Jisraëlitæ timuerunt ab [c] adventu Pelischtæorum.

[c] Heb. a facie: Gen. 36.6. facies pro adventu.

7 Quapropter dicebant Jisraëlitæ ad Schemuelem, ne sileto pro nobis, quin inclames Jehovam Deum nostrum: ut servet nos e manu Pelischtæorum.

8 Et accipiens Schemuel agnum [d] lactentem unum obtulit eum holocaustum totum Jehovæ: inclamavitque Schemuel Jehovam pro Jisraële, & exaudivit eum Jehova.

[d] Heb. lactis.

9 Fuit enim Schemuele offerente holocaustum, cùm Pelischtæi appropinquassent ad prælium contra Jisraëlem: ut intonaret Jehova sono magno eodem die contra Pelischtæos & funderet eos, ita ut plaga afficerentur coram Jisraële.

10 Egressi autem Jisraëlitæ Mitzpa persecuti sunt Pelischtæos: quos percusserunt usque ad *locum* subjacentem *Beth-Cari.

11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quendam collocavit eum inter Mitzpam & inter scopulum illum cujus nomen vocavit [e] Eben-Hhezerum: dicebat enim, usque huc adjuvit nos Jehova.

[e] id est, lapidē adjumenti, de quo suprà 4.1.

12 Sic depressi sunt Pelischtæi, *neque perrexerunt deinceps invadere terminum Jisraëlitarum: *erat enim manus Jehovæ contra Pelischtæos omnibus diebus Schemuelis.

13 Et [f] reductæ sunt civitates illæ ad Jisraëlem, quas ceperant Pelischtæi ab Jisraële, inde a Hhekrone Gathum usque, & terminum earum eripuit Jisraël e manu Pelischtæorum: *eratque pax inter Jisraëlitas & inter Emoræos.

[f] reversæ sunt.

14 Judicavit autem Schemuel Jisraëlem * omnibus diebus vitæ suæ.

15 Profectusq; de anno in annum obibat * domum Dei fortis & * Gilgalem & Mitzpam: ut judicaret Jisraëlem in omnibus locis istis.

26 (Quamvis regressio ejus esset * Ramā, quia ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Jisraëlem): & extruxit *illic altare Jehovæ.

ANNOTATIO.

2 Edixerat enim] *his quatuor versibus tota ratio administrationis qua Schemuel Jisraëlitas gubernavit inde a morte Hheli, exponitur: quod hyperbaton ut planius esset parenthesi inclusimus.* 5 Ubi haurientes] *hyperbolica descriptio ingentis lamentationis. quasi dicat eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis haustos, oculis coram domino profudisse: quo hyperbolico genere pleni sunt inter alios psalmi.* Judicaverat] *i. populo resipiscenti & cum Deo reconciliato jus dixit, & corruptum Jisraëliticæ Reipub. & Ecclesiæ 1. Chro. 9. 22. statum correxit.* 10 Beth-Cari] *nomen scopuli illius de quo versu 11.* 12 Neq; perrexerunt &c.] *Justo videlicet exercitu, ut dilatarent regionem suam: sed contenti erant stationario milite tueri, quæ acquisiverant: nam est proleptica narratio omnium quæ tempore Schemuelis contra Pelischtæos contigerunt, vide infrà 10.5 & 13.3.* Erat enim] *ut paulatim res acquisitas amitterent, quod versus proximus indicat, & historia sequens docet.* 13 Erat pax] *id est, inter eos nullum gerebatur bellum: sic Judic. 4. 17.* 14 Omnibus diebus] *etiam comprehenso Schaulis regno, ut apparet infrà 13.15. & 16. capitibus. Hinc factum ut Actorum 13. 21. Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.* 15 Domum Dei fortis] *i. urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium quia coram ea ex lege festis anniversariis maximi conventus habebantur: Exod. 23. 17.* Gilgalem & Mitzpam] *quæ duo loca in media longitudine ita sita erant, ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientē attingerent: quare videbantur habendis conventibus commodissima.* 16 Ramam] *vide suprà 1.1.* Illic] *nimirum in urbe Jehharimorum, ubi arca erat: sic enim frequenter relativa ad remotiora antecedentia referun-*

feruntur: ut Gen.10.12. & infrà 27.8. & 2.Schem.21.13. & Psalmo 99.7. Cujusmodi multa in Novo Testamento extant.

CAPUT VIII.

Schemuel jam senex filios suos in administrationem populi cooptat, quia patris vestigiis longè discedentes, Jisraëlitis regem a Schemuele petendi occasionem præbent. Quare Schemuel Deo consulto eos a proposito frustra deterrere conatus, propter damna quæ accepturi erant inde, annuens illorum petitioni eos admittit.

1 SED fuit cùm senuisset Schemuel, & præposuisset filios suos judices Jisraëli,

2 (Erat autem nomen primogeniti filii ejus [a] Joel, & nomen secundi ab eo Abija): Judices *inquam* usque ad Beer-Schebahhum:

3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, sed [b] sectarentur lucrum: & accipientes munus pervertrent judicium:

4 Ut congregantes se omnes seniores Jisraëlis venirent ad Schemuelem Ramam,

5 Et dicerent ad eum, ecce tu senuisti & filii tui non ambulant viis tuis: nunc præpone nobis regem, ad vindicandum nos, ut *habent* omnes istæ gentes.

6 'Malum autem visum est istud verbum in oculis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis regem ad vindicandum nos: quapropter 'supplicavit Schemuel Jehovam.

7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, 'ausculta voci populi hujus in omnibus quæ indicunt tibi: non enim te spreverunt '*solum*, sed me spreverunt, ne regnem super ipsos.

8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a die quo deduxi eos ex Ægypto usque in hunc diem, quibus dereliquerunt me & coluerunt Deos alienos: sic ipsi faciunt etiam tibi.

9 Nunc itaque ausculta voci illorum: veruntamen cùm [c] sedulo contestatus fueris contra eos, & indicaveris eis 'rationem istam regis qui regnaturus est super eos.

10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Jehovæ populo, petentibus a se regem.

11 Ac dixit, hæc erit ratio ipsa regis qui regnabit super vos, filios vestros accipiet ut sibi disponat in curribus suis & in equitibus suis, & currant ante currum suum.

12 Et ad disponendum sibi præfectos millenis, & præfectos quinquagenis: & ad arandum [d] arva sua & ad metendum messem suam, & ad faciendum instrumenta bellica sua, & instrumẽta curruum suorum.

13 Similiter filias vestras accipiet in vnguentarias, in coquas & in pistrices.

14 Etiam agros vestros, & vineas vestras ac oliveta vestra optima accipiet, & dabit servis suis.

15 Semina quoque vestra & vineas vestras decimabit: & dabit aulicis suis & servis suis.

16 Servosq; vestros & ancillas, vestras ac juvenes vestros præstantissimos & asinos vestros accipiet: quod faciet ad opus suum.

17 Greges vestros decimabit: deniq; vos eritis ei in servos.

18 Adeo ut clamaturi sitis die illa propter regem vestrum, quem elegeritis vobis: sed non exaudiet vos Jehova die illa.

19 Renuerunt tamen populus ausculture voci Schemuelis: & dixerunt, 'nequaquam: sed rex præerit nobis.

20 Ut simus nos quoque sicut omnes istæ gentes, & vindicet nos rex noster, & procedens ante nos gerat bella nostra.

21 Audiens itaque Schemuel omnia verba populi, elocutus est ea [e] apud Jehovam.

22 Et edixit Jehova Schemueli, ausculta voci eorum, ut præficias eis regem: quapropter edixit Schemuel Jisraëlitis, 'ite quisque in civitatem suam.

[a] *Idem qui 1.Chro.6.28 Vaschni vocatur.*
[b] Heb. *declinarent post.*
[c] Heb. *contestando contestatus fueris.*
[d] Heb. *arationem suam.*
[e] Heb. *in auribus Jehovæ.*

ANNOTATIO.

2 Usque ad Beer-Schebahhum] *synecdoche, qua sub una extremitate alteram ei oppositam nempe Danis simul intelligit.* 6 Malum visum est] *& meritò: nam Dei gubernationem sperni videbat: ut ipse Deus versu 7. testatur, quod confirmatur infrà 12.17. & 19.* Supplicavit] *consulens Deum quid sibi faciendum esset ad petitionem populi, & orans pro populo.* 7 Ausculta voci] *verba sunt irati, ut testatur Hosche.13.11.* Solum] *eclipsis, qualis Gen.32.28. ut ostendit finis versus sequentis: sic faciunt etiam tibi &c.* 9 Rationem istam] *ut suprà 2.13. vide annotata ibi.* 9 Nequaquam] *subaudi, hæc tua contestatio nos a nostro proposito deterrebit.* 22 Ite quisque] *eclipsis est assentientis & totam rei procurationem in se recipientis.*

CAPUT IX.

Schaul ad Schemuelem occasione amissarum asinarum cum de illis consulturus adveniens, de regia dignitate sibi delata præmonetur, convivio honorificè excipitur, & a Schemuele præmisso puero deducitur.

1 ERAT autem quidem e Binjamine, cujus nomen Kisch, filius [a] Abielis, filii Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphiachi, filii 'viri Binjaminitæ: valens robore.

2 Huic verò erat filius nomine suo Schaul juvenis & [b] elegans, adeo ut nemo esset e filiis Jisraëlis elegantior eo: ab humero suo sursum versus altior erat toto populo.

3 Cumq; amissæ essent asinæ quędam Kischo patri Schaulis: edixit Kisch Schauli filio suo, accipe nunc tecum unum ex istis pueris, & surgens abi quæsitum istas asinas.

4 Itaque transivit in montem Ephrajimi, cum pertransivisset terram 'Schalischæ neque invenissent: pertransivissent etiam terram 'Schahhalimorum, neque *illic* essent, denique pertransivissent terram [c] Binjaminitarum, neque invenissent.

5 Ipsis venientibus in terram 'Tzuphi, Schaul dicebat puero suo qui cum ipso erat, agedum revertamur: ne cessans pater meus de asinis istis sollicitus sit de nobis.

6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei est in civitate ista, & quidem vir honoratissimus, quicquid prædicit [d] omnino evenit: eamus nunc illuc, fortè indicabit nobis 'viam nostram ad id

[a] *qui Ner dicitur, 1.Chro. 8.33. & 9.39.*
[b] Heb. *bonus forma: ut Gen.6.2.*
[c] He. *Jeminitarum.*
[d] Heb. *evenniendo evenit.*

id cujus causâ profecti sumus.

7 Dixit verò Schaul puero suo, ecce ergo eamus sed * quid adferemus viro isti ? nam panis * defecit ex instrumentis nostris, & donarium nullum est quod adferamus ad virum hunc Dei: quid *est* penes nos ?

*Heb. *abiit.*

8 Tum pergens puer ille respondere Schauli dixit, ecce præsentem in manu mea quadrantem sicli argentei: hunc dabo viro isti Dei, ut indicet nobis viam nostram.

9 * Antiquitus in Jisraële sic dicebat quisq; , cùm profecturus esset ad consulendum Deum, agite eamus usque ad Videntem: nam qui propheta hodie, antiquitus vocabatur * Videns.

10 Cùm itaque dixisset Schaul puero suo, bonus est sermo tuus, agedum eamus: & irent versus illam civitatem, ubi erat vir ille Dei,

11 Ipsi ascendebant per clivum civitatis, cùm invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam: & dixerunt illis, êstne illic Videns ?

12 Quæ respodentes eis dixerunt, est, ecce ante te: festina jam, nam hodie venit in civitatem, quia [f] convivium *est* huic populo in isto excelso.

[f] Heb. *mactatio, ut Gen. 21.54. vide annotata. sic deinceps.*

13 Simulac ingressi eritis civitatem, invenietis eum, cùm nondum ascenderit excelsum istud * ad comedendū, nam non comedet populus usq; dum advenerit, cùm ipse * benedixerit convivio, postmodum, comedent invitati: nunc ergo ascêdite, nam hoc ipso [g] tempore inventuri estis eū.

[g] Heb. *die, synecdoche, ut infrà 16.*

14 Cúmq; ascendissent in civitatem ipsis pervenientibus in mediam civitatem: ecce Schemuel prodibat obviam illis, ut deduceret ad excelsum illud.

15 (* Jehova enim revelarat *in* aurem Schemuelis die uno antequam adveniret Schaul dicendo:

16 Hoc ipso tempore cras * missurus sum ad te quendam e terra Binjaminis ut ungas eum in * antecessorem super populum meum Jisraëlem, & servet populum meum e manu Pelischtæorum: * nam respexi populum meum ; quia pervenit clamor ejus ad me.)

17 Cúmq; Schemuel videret Schaulem: Jehova dixit ei, ecce hic *est* vir, quem dixeram tibi, hic imperium obtinebit in populo meo.

18 Quapropter Schauli accedenti ad Schemuelem intra portam: & dicenti, indica quæso mihi ubinam sit domus Videntis ?

19 Respondit Schemuel Schauli dicens, ego *sum* ille Videns, ascende ante me in istud excelsum ut comedatis mecum hodie: & dimittam te manè, * quicquid autem est in [h] animo tuo *jam* indico tibi.

[h] Heb. *in corde: sic 20. ver.*

20 Nempe quod ad asinas, quæ amissæ erant tibi [i] abhinc tertio die, ne apponito animum tuum ad illa: nam inventæ sunt: * erga quem autem est totum desiderium Jisraëlis ? nónne erga te, & erga totam familiam patris tui?

[i] Heb. *hodie est tertius dierum illorū.*

21 Respondens autem Schaul dixit: * an non Binjaminita sum [k] minimus e tribubus Jisraëlis, & familia mea infima est omnium familiarum in tribubus Binjaminis ? & quam ob rem allocutus es me sermone hujusmodi?

[k] Heb. *e minimus tribuũ hypallage.*

22 Assumpsit tamen Schemuel Schaulem & puerum ejus, quos introduxit in cœnaculum: * deditque eis locum in [l] summo invitatorum qui, *erant* quasi triginta viri.

[l] Heb *in capite.*

23 Tum dixit Schemuel coquo, cedo partem illam quam dederam tibi: de qua dixeram tibi, repone eam apud te.

24 Cumq; deprompsisset coquus armum quendam & quæ hærebant ei, apposuit *Schemuel* ante Schaulem dicens, ecce quod reliquum *erat* ponens ante te, comede: nam in hoc tempus reservatum fuit tibi, * *ex quo* dixi, populum invitavi: sic comedit Schaul cum Schemuele illo die.

25 Posteà descenderunt ex illo excelso in civitatem: ubi locutus est *Schemuel* cum Schaule * versus suum tectum.

26 Illis autem manè surgentibus fuit cùm ascenderet aurora, ut vocaret Schemuel Schaulem versus tectum suum * dicens, surge ut dimittam te: cúmq; surrexisset Schaul: egressi sunt ambo, ipse & Schemuel foras.

27 Ipsi descendebant ad extremum civitatis, cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic puero ut transeat ante nos: (transivit itaq;): tu autem * sta jam, & [m] enunciabo tibi sermonem Dei.

[m] Heb. *facizi ut audias.*

ANNOTATIO.

1 Viri Binjaminitæ] *id est, patris Gibhhonitarum Jehhielis 1. Chro.9.35.* 4 Schalischæ] *ea regio plana est in Binjamine. 2 Reg.4.42.* Schahhalimorum] *cujus oppidum Iohan.3.23. Salim corrupta voce dicitur, non procul a Gilgale ad Jardenem.* 5 Tzuphi] *de quo suprà 1.1.* 6 Viam nostram] *qua via nobis eundum est, ut asinas istas inveniamus.* 7 Quid adferemus] *quasi dicat, incivile esset sine honorario eum accedere, antea ignotum.* 8 Viam nostram] *suprà ver.6.* 9 Antiquitus] *quasi dicat, priscis illis temporibus tanta erat inter Jisraëlitas pietas, ut in rebus obscuris Deum consulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplum habemus in Ribka Gen.25.22.* Videns] *Quia visionibus se & res occultas patefaciebat illis Deus, ut Num.12.6.* 13 Ad comedendum] *non autem ad sacrificandum: quod contra legem fuisset, jubentem ut coram Deo tantùm sacrificetur: Levitici 17.3. & sequentibus. Deut.12.5. & sequent.* Benedixerit convivio] *ex lege Deut.8.10.* 15 Jehova enim] *Instituti convivii causa indicatur, & simul ostenditur cur Schemuel obviam eis prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum asservari jusserat, infrà ver.23.* 16 Missurus sum] *secreto ductu spiritus, ipso aliud cogitante.* Antecessorem] *id est ut ita dicamus, prætorem, qui tempori belli ante exercitum procedit.* Nam respexi] *id est, prospicere illis statui.* 19 Quicquid autem est in animo] *quicquid cogitas ex me sciscitari, quod sequens versus explicat.* 20 Erga quem] *quasi dicat, nosti omnium Jisraëlitarum desiderium esse ut sibi præficiatur rex, prout seniores mihi exposuerunt, suprà 8.5. jam verò cui defert Deus hanc dignitatem nisi tibi, ac proinde familiæ patris tui?* 21 An non Binjaminita] *modestè tribus rationibus gradatim regnum recusat. a tribu omnium infirmissima ex historia Judic.20. a persona suæ & a familiæ totius tenuitate.* 22 Deditque eis locum] *hac collatione & armi appositione cœpit dignitatem Schaulis invitatis adumbrare.* 24 Ex quo dixi] *ex quo indixi coquo, ut convivium invitatis pararet.* 25 Versus suum tectum] *utpote locum secretiorem, ac proinde commodiorem sermonibus habendis & precibus, Danielis 6.11. Act.10.9.* 26 Dicens surge] *Paralepsis cujusmodi est Gen.3.1. vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.* 27 Sta jam] *ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen.46.33. & Num.23.22.*

CAPUT

CAPUT X.

Schemuel Dei jussu Schaulem in regem ungit privatim, & de vocatione ipsius signorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicis conventibus, primùm Dei nomine cum populo expostulat, & sortitione designatum a Deo regem populo sistit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TUM accepta Schemuel phiala olei perfundens caput ejus' osculatus est eum: & dixit, nonne *sic faciendum* est, quia unxit te Jehova in antecessorem super possessionem suam?

2 'Cùm abieris hodie a me invenies duos viros apud'sepulchrum Rachelis, in termino Binjaminis' Tzeltzachi: qui dicent ad te, inventæ sunt asinæ quas quæsitum abieras, & ecce omissis pater tuus rebus istis asinarum, sollicitus est de vobis dicendo, quid faciam filio meo?

3 Et inde progressus ulterius, cùm veneris usque ad planitiem Taboris, invenient te illic tres viri ascendentes ad Deum in' domum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, & alter ferens tres tractas panis, & alius ferens utrem vini.

4 Qui interrogabũt te de[a] prosperitate: dabuntque tibi duas *tractas* panis, quas accipies e manu eorum.

5 Postmodum pervenies ad ' collem ipsum Dei, ubi sunt ' stationarii milites Pelischtæorum: eritque ibi cùm ingressus fueris civitatem, ut occurras ' turbæ Prophetarum descendentium de illo excelso,'cùm nablio & cũ tympano & tibia & cithara ante se, qui prophetabunt:

6 Irruetq; super te spiritus Jehovæ, ut prophetes cum eis:&'mutaberis in virum alium.

7 Quòd cum erit, cùm evenerint signa ista tibi:fac'quod obvenerit manui tuæ, quia Deus ipse tecum erit.

8 'Posteà descendens ante me Gilgalem, quò ecce ego descendam ad te,' ad offerendum holocausta, & ad sacrificandum sacrificia eucharistica:'septem diebus expectato usquedum venero ad te, & notum faciam tibi id quod facturus es.

9 Itaque fuit cùm avertisset humerum suum abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus cor in aliud:& evenerint omnia ista signa die eodẽ.

10 Cùm autem venissent illuc ad collem illum, ubi ecce turba prophetarum obviam facta esset ei: irruente super eum spiritu Dei prophetabat inter eos.

11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum[b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis propheraret: ut diceret populus [c] alter ad alterum, quid hoc *est quod*[d] accidit filio Kischi? an etiam Schaul *est* inter prophetas?

12 Respondens autem quidam ' ex eo loco dixit, at quis *est*'pater eorum? idcirco [e] abiit' in proverbium, an etiam Schaul *est* inter prophetas?

13 Cùm autem absolvisset prophetare, ingressus est ipsum'excelsum.

14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum & ad puerum ejus'quò abieratis? qui dixit, ad quærendum asinas, cùm autem videremus nusquam esse, venimus ad Schemuelem.

15 Dicente verò patruo Schaulis: indica quæso mihi quid dixerit vobis Schemuel.

16 Dixit Schaul ad patruum suum,[f] certò indicavit nobis inventas esse asinas: sed negotium regni non indicavit ei'quod edixerat Schemuel.

17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam ad'Jehovam,

18 Dixit ad filios Jisraëlis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ego deduxi Jisraëlem ex Ægypto & eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu omnium regnorum, *ab* opprimentibus vos.

19 Vos verò hodie sprevistis Deum vestrum, qui ipse servat vos ab omnibus malis vestris & angustiis vestris: cùm' dixistis ei: imò regem præpones nobis: nunc ergo sistite vos coram Jehova per tribus vestras, &' per duces vestros.

20 Cumque faceret Schemuel' ut accederent omnes tribus Jisraëlis, deprehensa est tribus Binjaminis.

21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis accederet per familias suas: deprehensa est familia Matreæ *gentis*, denique deprehensus est Schaul filius Kischi, quem cùm quærerent non inveniebatur.

22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam,'an adhuc adventaturus est huc ille? dixit Jehova, ecce ipse latitat ad impedimenta.

23 Tum accurrentes assumpserunt eum inde, qui stitit se in medio populi: erat autem altior toto populo ab humero suo sursum-versus.

24 Tum dixit Schemuel ad totum populum, videtisne quem elegit Jehova, non esse ei similem in toto populo? tunc vociferantes totus populus dixerunt, vivat Rex.

25 Cumque elocutus esset Schemuel apud populum jus regni, & descripsisset in quodã libro, quem collocavit coram Jehova: dimisit Schemuel totum populum, quemque domum suam.

26 Et etiam Schaul abiit domum suum Gibham' comitantibus eum copiis, [g] quorum tetigerat Deus animos.

27 At [h] homines nequam dicebant, quid servaret nos iste? contemnentes eum, ut ne afferrent quidem ei munus, tamen [i] ' planè conticuit.

[a] Heb. *de pace.*

[b] Heb. *ab heri nudiustertio.*

[c] Heb. *vir ad proximum suum.*

[d] Heb *fuit.*

[e] Heb. *fuit.*

[f] Heb. *indicando indicavit.*

[g] Heb. *quos Deus tetigerat in corde ipsorum.*

[h] Heb. *filii Belijahhal, id est, homines nequitiæ dediti.*

[i] Heb. *fuit ut obmutescens.*

ANNOTATIO.

1 Osculatus est eum] *in subjectionis signum: vide Gen.*41.40. *in annotatione.* 2 Cùm abieris] *a signis mox eventuris Schaulem confirmat.* Sepulchrum Rachelis] *prope Beth-Lechemum Gen.* 35.19.20. Tzeltzachi] *nomen est loci, quem superioribus verbis circumscribit.* 3 In domum Dei] *id est, in urbem Jehharimorum ubi arca residebat.* 5 Ad collem] *ad editiorem partem Gibhhæ, ubi est excelsum sive synagoga, locus cœtui sacro destinatus: ideo vocatur collis Dei.* Stationarii milites] *vide annotata supra* 7.12. *& infrà* 13.3. Turbæ Prophetarum] *studiosorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id est, discipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ simpliciter.* Cum Nablio] *his instrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex* 2. *Regum* 3.15.

6 Mutaberis in virum alium] *id est, animus tuus eo spiritus dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.* 7 Quod obvenerit] *prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà 11.7. & 13.2. & 3.* 8 Posteà descendens] *cùm ea gesseris quæ obvenerint manus tuę contra Hhammonitas & Pelischtæos.* Ad offerendum] *eò arcâ adductâ, ut apparet infrà 12.2. & 13.9.* Septem diebus] *de quibus infrà 13.8.* 12 Quidem ex eo loco] *fortassis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.* Pater eorum] *institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eò quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potius quòd divinitus prophetandi donum habuerunt?* In Proverbium] *de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà 19.24.* 13 Excelsum] *ædem in colle Dei. de quo suprà ver. 5.* 14 Quo abieratis] *intelligens Schaulem prophetasse, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mensione Schemuelis.* 16 Quod edixerat] *subaudi, ne cuiquã indicaret. quapropter etiã puerũ Schaulis præmiserat, cùm Schaulẽ uncturus esset suprà 9. versu. ultimo.* 17 Ad Jehovam] *quò arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà 22. vide infrà in capitis duodecimi versum secundum.* 19 Dixistis ei] *Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà 8.7.* Per duces] *subaudi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus. Eandem rationem servat quam Jehoschuahh ex præscripto domini, Jehosch.1.7.14. & sequentibus.* 20 Ut accederent] *coram arca, ubi urnę erant: unde sortes emittebantur. nam præmissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem præcessisse indicat ver. 22. ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act.1.24.* 22 An adhuc] *id est, an quia abest vocandus est, ut sistatur coram populo?* 26 Comitantibus eum copiis] *id est, cum prætorianis cohortibus, & comitatensibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000. infrà 13.2.* 27 Planè conticuit] *id est, modestè se continuit, vide infrà 11.12.*

CAPUT XI.

Hhammonitæ Jisraëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias paciscantur: sed intereà Schaulus diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulis vocatio confirmatur.

1[1] NAM ascendens Nachasch Hhammonita castra habebat contra Jabeschũ Gilhhadis. tandem dicentibus omnibus civibus Jabeschi ad Nachaschum, pange nobiscum fœdus ut serviamus tibi:

2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita, hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vobis oculum dexterum cujusque: ut imponam hoc ipsum probrum toti Jisraëli.

3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi, desiste a nobis septem dies, ut mittamus nuntios per totum terminum Jisraëlis: quòd si nemo fuerit qui servet nos tum exibimus ad te.

4 Cùm itaque venissent isti nuntii[4] Gibhham Schaulis & elocuti essent verba illa audiente populo: totus populus sublata voce sua flebant.

5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum suum ex agro, dixitque Schaul, quid *est* huic populo quòd flent? qui narrarunt ei verba civium Jabeschi.

6 Tum irruente spiritu Dei super Schaulem dum audiret verba ista:[6] accensa est ira ejus valde.

7 Et acceptum par boum membratim divisit illud, & transmisit in totum terminum Jisraëlis [a][7]per eosdem nuntios dicendo, quisquis non exibit post Schaulem[7] & post Schemuelem, sic fiet armento ejus. Unde incidit pavor Jehovæ in populum ita ut exirent[b] unanimes.

8 Quos cùm recenseret[8] in Bezeko, fuerunt [8]Jisraelitarum trecenta millia:[8] virorum autem Jehudæ triginta millia.

9 [9]Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant, sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras aderit vobis salus cum incalescet sol: quod redeuntes nuntii illi cum indicassent civibus Jabeschi, illi læti sunt.

10 Itaq; dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis*, cras exibim[us][10] ad vos[10] ut faciatis nobis omnino prout bonum *videbitur* in oculis vestris.

11 Fuit autem[11] postridie, ut disposito Schaul populo tribus [c] agminibus pervaderent media castra in vigilia matutina: percuterẽtq; Hhammonitas usque ad æstum diei: fuitque ut qui residui erant dispergerentur neque relinquerentur ex eis duo simul.

12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis *est* qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super nos? date hujusmodi homines ut morti tradamus eos.

13 Sed dixit Schaul, non tradetur morti quisquam die hoc: quandoquidem hodie effecit Jehova, salutem in Jisraële.

[a] Heb. *per manum eorũdem nuntiorum.*

[b] Heb. *tanquam vir unus: sic Judicum 20.1.*

[c] Heb *capitibus: sic Judic.7.16. & 20.*

ANNOTATIO.

1 Nam] *occasionem explicat petiti ab Jisraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite hucusque narrantur: quod etiam planiùs confirmat ver.14. capitis 12.* 4 Gibhham Schaulis] *quæ prius Binjaminis dicebatur.* 6 Accensa est ira] *in Hhammonitatas, propter illorum invasionem & superbissimas conditiones.* 7 Per eosdem nuntios] *ut magis permoverent de suis rebus agentes.* Et post Schemuelem] *nam huic expeditioni Schemuelem interfuisse docet versus 12. & principium capitis sequentis.* 8 In Bezeko] *in Bezekano agro Judic.1.4.* Jisraëlitarum] *ex aliis tribubus.* Virorum Jehudæ] *comprehenso etiam Schimhhone, ut Judic.1.3 quorum sedes erat Pelischtæis contermina ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri quam reliquæ tribus.* 9 Qui dixerunt] *Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.* 10 Ut faciatis] *subaudi, nisi suppetiæ advenerint: reticent autem adventum eorum, ut repentantur imparati.* 11 Postridie] *id est, die primo a pacte septiduo.* 13 Salutem in Jisraële] *vocationis meæ testem, quam isti prius in dubium vocabant. Noëma, quo rationis tantum prior pars explicatur: sic 2. Schem.19.23.*

CAPUT

CAPUT XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & resipiscentes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 TUM dixit Schemuel ad populum: agite eamus Gilgalem: ut renovemus ibi regnum hoc.

2 Abierunt itaque totus ille populus Gilgalem ut regem constituerent ibi Schaulem coram Jehova, Gilgale, & sacrificarent ibi sacrificia eucharistica coram Jehova: quam ob rem lætatus est ibi Schaul & omnes Jisraëlitæ pervalde.

3 Præterea dixit Schemuel ad totum Jisraëlem: ecce auscultavi voci vestræ in omnibus quæ dixeratis mihi: & constitui super vos regem.

4 Nunc autem ecce regem ipsum pergentem ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii mei ecce sunt inter vos: ego verò continenter ambulavi coram vobis a pueritia mea in diem hunc.

5 Ecce me, testificamini contra me coram Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem acceperim: aut cujus asinũ acceperim: aut quẽ fraudaverim: aut quem concusserim, aut e cujus manu acceperim redemptionis pretium, ut abderem oculos meos propter illud: & reddam vobis.

6 Qui dixerunt, non fraudasti nos, neque concussisti nos, neq; accepisti quicq̃ e manu ullius.

7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra vos, & testis *est* unctus ejus hodie, vos non invenisse in manu mea quicquam; dixitque *populus*, testis *est*.

8 Dixitq; Schemuel ad populum: Jehova *testis est*, qui [a] magnificavit Moschen & Aharonem, & qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.

9 Nunc itaque sistite vos, & contendam vobiscum coram Jehova: de omnibus [b] justis factis Jehovę quæ fecit vobiscum & cum majoribus vestris.

10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum: clamantibus majoribus vestris ad Jehovam, misit Jehova Moschen & Aharonem, qui eduxerunt majores vestros ex Ægypto & collocaverunt eos in loco isto.

11 Deinde cùm obliviscerentur Jehovæ Dei sui: dedidit eos in manum Siseræ principis militiæ Chatzoris, & in manum Pelischtæorum, & in manum Regis Moabitarum, qui oppugnaverunt eos.

12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes, peccavimus quòd deserentes Jehovam colui mus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at nunc eripe nos e manu hostium nostrorum, ut serviamus tibi:

13 Misit Jehova Jerubbahhalem & Bedanem & Jiphtachum & Schemuelem: eripuitque vos e manu hostium vestrorum circumquaque, ita ut habitaretis securè.

14 Deniq; videntes Nachaschum regem Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mihi, nequaquam, sed rex regnaturus est super nos: cùm Jehova Deus vester, sit rex vester.

15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegistis, quem petiistis, ecce inquam [d] præfecit vobis Jehova regem.

16 Si timentes Jehovam colueritis eum, & auscultaveritis voci ejus, neque [e] occasionem dederitis mutandi præstitutum Jehovæ: utiq; [f] permanebitis tum vos tum etiam rex ipse qui regnat super vos, [g] sequentes Jehovam Deum vestrum.

17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovę, quin mutaveritis præstitutum Jehovę, utique erit manus Jehovæ contra vos, ut contra patres vestros.

18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc rem maximam: quam facturus est Jehova ante oculos vestros.

19 Nónne *dies* messis triticeæ est hodie? ubi invocavero Jehovam, edet sonos & pluviam: itaque agnoscite & videte malum vestrum quod fecistis, magnum esse in oculis Jehovæ, petendo vobis regem.

20 Cumque clamaret Schemuel ad Jehovam, edidit Jehova sonos & pluviam eodem die: timuitque totus populus valde Jehovam & Schemuelem.

21 Quam ob rem dixerunt totus populus ad Schemuelem, supplica pro servis tuis apud Jehovam Deum tuum & ne moriamur: adjecimus enim ad omnia peccata nostra malum, petendo nobis regem.

22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne timete, vos fecistis totum malum hoc: veruntamen ne recedite [h] aversi a Jehova, sed colite Jehovam ex toto [i] animo vestro.

23 Ne inquam recedite: nam sequeremini ipsam inanitatem: quæ non prosunt, neque eripiunt, quia sunt inanitas.

24 Non enim deseret Jehova populum suum propter nomen suum maximum: quia placuit Jehovæ vos sibi efficere populum.

25 Etiam quod ad me, absit mihi [k] ut peccem Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis: imò instituam vos in via optima & rectissima.

26 Veruntamen timete Jehovam & colite eum verè, ex toto animo vestro: nam considerate [l] res magnas quas fecit erga vos.

27 Quòd si [m] ultro malefeceritis: tum vos, tum rex vester consumemini.

Marginalia: [a] Heb. *fecit ut Deu.* 32.6 — [b] Heb. *justitiis.* — *Judicum* 4. *Judicũ* 10.7 *Judicum* 3. — *Judic.* 6. *Judic.* 10. *Judic.* 11. — [d] Heb. *dedit super vos.* — [e] Heb. *feceritis mutare os Jehovæ: sic infrà ver.* 17. *& Deut.* 1. 26. — [f] Heb. *eritis.* — [g] Heb. *post Jehovam: sic infrà* 23. — [h] Heb. *de post Jehovam.* — [i] Heb. *corde: sic deinceps.* — [k] Heb. *a peccando, a desinendo.* — [l] Heb. *quod magnificavit vobiscum.* — [m] Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

ANNOTATIO.

1 Tum] *Hos duos versus, quia ad orationem Schemelis in castris habitam pertinent, illi conjunximus.* Dixit] *cùm adhuc essent ad Jabeschum in castris, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat, suprà* 10. 8. *& infrà* 13. 8. *&* 10. Renovemus] *planè ex omnium consensu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in posterum occasio rebellionis præcidatur.*
2 Coram Jehova] *præsente arca ejus: in conventus enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capit.* 14. 19. 3 Præterea dixit] *ibidem in castris ante profectionem Gilgalem.*
4 Nunc autem] *quasi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Reipub. vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excuser, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro*

ſiſto,ut adminiſtra: æ ab ineunte ætate a me Reipub.rationem reddam. 5 Ut abderem] *id eſt, ab injuria cognoſcenda muneribus corruptus averterem me.* 9 Juſtis factis] *tam beneficiis,ex promiſſione: quàm ſuppliciis,ex ipſorum meritis: ut ſequens narratio indicat.* 10 In loco iſto] *Nam duce Moſche duo regna Emoræorum occupata ſunt,in quibus erat Jabeſch.Num.20.& 21.* 13 Bedanem] *id eſt, Jairem Menaſchitam,de quo Judicum 10.3.nam hoc cùm ordini vocum congruit,quo utitur Schemuel : tum loco qui eſt 1.Chron.7.17.* 14 Nequaquam] *vide ſuprà 8.19.* Cùm Jehova] *atque ideo gubernatione ejus contenti eſſe debuiſſetis : ſuprà 8.7.* 19 Dies meſſis triticeæ] *id eſt, cœlum ſudum, quale ad meſſem tempeſtivum eſt.* 22 Veruntamen ne recedite] *quaſi dicat,etiamſi graviter a vobis peccatum ſit: miſericordiâ ſuâ vos reſpicit,modò ne vos ab eo amplius avertatis.*

CAPUT XIII.

Præſidium Peliſchtæorum apud Gibhham, dum Schaul in expeditione eſt contra Hhammonitas, a Jonathane funditur : quam ob rem Peliſchtæi magno exercitu regionem ingreſſi in Micmaſcho ex adverſo Gibhhæ caſtra ponunt : Schaul verò hoc audito Jiſraëlitas ad arma excitat,& Gilgale non expectato Schemuele ſacrificat, ideo graviter a Schemuele increpatus & de inſtabilitate regni ſui monitus, cùm Jiſraëlitæ diffugerent,ipſe Gibhham cum paucis reliquiis inermibus proficiſcitur, cujus adverſam regionem hoſtes tribus agminibus emiſſis occupabant.

1 [a] AGENS primum annum Schaul in regno ſuo: ([a]duobus autem annis regnavit ſuper Jiſraëlem).

2 [a] Elegerat ſibi Schaul tria millia ex Jiſraëlitis, ut eſſent cum Schaule bis mille [a] in [b] Micmaſcho,& [a] in monte Beth-Elis : mille autem eſſent cũ Jonathane Gibhhæ Binjaminis : reliquũ autem populi dimiſerat, quemq; in tentoria ſua.

3 [a] Intereà percuſſit Jonathan ſtationarios milites Peliſchtæorum qui erant Gebahhi,quod cùm audiviſſent Peliſchtæi : Schaul quidem clanxit buccina per totam eam terram dicendo, audiant Hhebræi :

4 Omnes inquam Jiſraëlitæ audiant dicentes, percuſſit Schaul ſtationarios milites Peliſchtæorum, unde etiam fœtidus factus eſt Jiſraël inter Peliſchtæos : & convocentur populus [c] ad ſequendum Schaulem Gilgalem.

5 Peliſchtæi verò congregaverunt ſe ut bellarent contra Jiſraëlem triginta millibus curruum,& ſex millibus equitum,ac populo in multitudinem ſicut arena quæ *eſt* in littore maris:& aſcendentes caſtrametati ſunt in Micmaſcho ad orientem [a] Beth-Avenis.

6 Itaque Jiſraëlitæ videntes anguſtiam eſſe ſibi,eò quòd coarctaretur populus : [a] abſcondebant ſeſe populus *alii* in ſpeluncis, & in ſpinetis, & in petris,& in arcibus,& in ciſternis.

7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem in terram Gadis & Gilhhadis : Schaule autem hærente adhuc Gilgale,[a] totus hic populus [a] trepidi accurrebant poſt eum.

8 Cúmque expectaſſet ſeptem dies,ſecundum illud [a] tempus , quo *expectaturus erat* Schemuel, neque veniret Schemuel Gilgalem, diſpergebatur populus ab eo.

9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi iſtud holocauſtum & euchariſtica : & [a] obtulit holocauſtum.

10 Sed fuit cùm abſolveret offerre holocauſtum illud,ut ecce Schemuel adveniret:& exivit Schaul obviam ei ad [a] benedicendum ei.

11 Cui dixit Schemuel , quid feciſti ? Dixit autem Schaul, cùm viderem diſpergi populum a me, & te non veniſſe conſtituto tempore dierum, Peliſchtæos verò congregatos eſſe in Micmaſcho:

12 Dicebam, jam deſcendent Peliſchtæi contra me Gilgalem , cùm faciem Jehovæ nondum deprecatus fuero : cúmq; continuiſſem me,tandem obtuli holocauſtum.

13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, ſtultè geſſiſti te : non obſervaſti mandatum Jehovæ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè ſtabiliviſſet Jehova [a] regnum tuum apud Jiſraëlitas uſque [a] in ſeculum.

14 Nunc autem regnum tuum non ſtabit:quæſivit ſibi Jehova [a] virum ſecundum animum ſuum, quem mandavit Jehova eſſe anteceſſorem in populo ſuo,quia non obſervaſti id quod præceperat tibi Jehova.

15 Deinde ſurgens Schemuel aſcendit Gilgale Gibhham Binjaminitarum : ubi recenſuit Schaul populum, qui præſtò erant ſecum, quaſi ſexcentos viros.

16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus & populo qui præſtò aderat eis , conſidentibus Gebahhi Binjaminitarum : Peliſchtæis verò caſtra habentibus in Micmaſcho :

17 Egreſſus eſt miles [d] populator e caſtris Peliſchtæorum tribus [e] agminibus : agmen unum vertens ſe ad viam *verſus* [a] Hhophram, in terram Schuhhalis :

18 Et agmen unum obvertens ſe viâ [a] Beth-Choronem *ſpectante* : & agmen unum obvertens ſe viâ ejus termini qui ſpectat verſus vallem [a] Tzebohhimorum in deſertum.

19 [a] Faber autem non inveniebatur in tota terra Jiſraëlitarum : dixerant enim Peliſchtæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladium aut haſtã.

20 Adeò ut deſcenderent omnes Jiſraëlitæ ad Peliſchtæos : ad poliendum quiſque vomerem ſuum,aut ligonem ſuum,aut ſecurim ſuam,& rutrum ſuum.

21 [a] Alioquin [f] adhibebatur lima pro rutris & pro ligonibus, & pro tridente,& pro ſecuribus : etiam ad [a] aptandum ſtimulum.

22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur gladius aut haſta [h] penes totum populum qui erat cùm Schaule & Jonathane: [a] tantum inveniebatur penes Schaulem & Jonathanem filium ejus.

[a] Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare ſuo.*
[b] Heb. *Micmaſo, ut Hhezra.2.27.*
[c] Heb. *poſt Schaulem.*
[d] Heb. *corruptor.*
[e] Heb. *capitibus:ſic deinceps.*
[f] Heb. *erat.*
[g] Heb. *die.*
[h] Heb. *in manu totius populi.*

ANNOTATIO.

1 Agens primum] *id eſt, cùm recens regnum ſuum iniret, ſtatim in ingreſſu prioris anni regni ſui geſta ſunt,tam quæ geſta narrantur duobus ſuperioribus capitibus,quàm quæ deſcribuntur hoc & ſequente.* Duobis autem annis regnavit] *Subaudi legitimè, nondum planè rejectus a Deo & ſpiritu ejus deſtitutus, de quo infrà 16. 15. rejectus enim fuit tum demum, cùm in expeditione contra Hhamalekitas Deo*

non

non obtemperavit, infrà 15. & spiritu destitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap. 14.48. ubi regnum cepisse dicitur, id est, tyrannicè occupasse: deinde etiam ex multis bellis ejus de quibus ibidem scribitur: tertiò ex longis persecutionibus in Davidem atque numerosis: postremò ex tempore quo David exul Tziklagi cum suis hæsit, infrà 27.ver.6. 2 Elegerat] *hi sunt illi de quibus suprà 10.26. quos Schaul profecturus contra Hhammonitas, sub cura Jonathanis reliquit contra præsidia Pelischtæorum.* In Micmascho] *nomen non oppidi sed tractus est, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elis.* In monte Beth Elis] *nam ibi erat peropportunus transitus, ut meminit principium capitis sequentis & Jeschahhjæ 10.28.* 3 Intereà] *dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas.* 5 Beth-Avenis] *oppido & deserto Beth-Avenis, de quo Jehos. 18.12.* 6 Abscondebant sese populus] *tum ex universo regno, tum etiam ex tribus illis millibus præsidiariorum, de quibus suprà ver. 2.* 7 Totus hic populus] *sexcenti illi, qui infrà ver. 15. commemorantur: & alii qui deinde dilapsi sunt ut versu sequenti commemoratur.* Trepidi] *adeò ut arma in præsidiis suis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint: est autem relativum hîc ante suum antecedens positum, quod frequenter fieri solet.* 8 Tempus, quo &c.] *id est, adventum suum dilaturus ut dixerat suprà 10.8.* 9 Obtulit] *per sacerdotem, non expectato adventu Schemuëlis, ut jussus fuerat suprà 10.8.* 10 Benedicendum] *salutandum eum, ut Gene. 47.7.* 13 Regnum tuum] *id est, personæ tuæ electione commissum.* In seculum] *perpetuò, tota vita tua, ut suprà 1.22.* 14 Virum] *Davidem, de quo infrà 16. nam eo consecrato Schaul desiit legitimè regnare, ut suprà dictum est in versum primum.* 17 Hhophram] *oppidum Binjamitarum, de quo Jehos. 18.23. id est septentrionem versus, ratione loci ubi Pelischtæi castra habebant.* 18 Beth-Choronem] *in tribu Ephrajimi occidentem versus, in confinio Binjaminis Jehos. 16.3. & 18.13.* Tzebohhimorum] *in tribu Binjaminis versus desertum Jardenis: de eodem legitur Nechemjæ 11.34.* 19 Faber] *de fabris ferrariis intelligit: quasi dicat, ex quo tempore Pelischtæi dominatum in Jisraëlitas obtinuerant, studiosè caverant suis artibus, ne Jisraëlitis arma aut armorum habendorum facultas esset.* 21 Alioquin] *si nolebant aut non poterant Pelischtæos adire.* Aptandum] *tam partem illam quæ veruto infigitur: quàm alteram qua stimulantur jumenta.* 22 Tantùm inveniebatur] *causam vide suprà in annotatione in ver. 7.*

CAPUT. XIIII.

Jonathan cessante & inscio patre atque exercitu, divino spiritu & signo incitatus, cum solo armigero hostes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu fusos persequens, intempestivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: sed ab ea per milites liberatur: Postremò reliqua bella a Schaule feliciter gesta summatim, ejusq; genus ac progenies recensetur.

1 PROGRESSA autem statione Pelischtæorum ad [a] angustias Micmaschi:

2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan filius Schaulis puero armigero suo: agedum transeamus ad stationem Pelischtæorum, quæ est a [b] latere illo: quamvis patri suo non indicavisset.

3 Schaul verò considebat in extremitate collis sub malo punica quæ *est* in *Migrone: & populus qui aderat ei quasi sexcenti viri.

4 Et Achija filius Achitubi fratris *Icabodis filii Pinchasi, filii Hheli sacerdotis Jehovæ Schilunte gestans amiculum: *qui populus ignorabat abiisse Jonathanem.

5 (Inter angustias autem illas quibus quærebat Jonatham transire ad stationem Pelischtæorum, [c] scopulus erat ab uno latere hinc, similiter scopulus ab altero latere inde: nomenque unius Botzetz, & nomen alterius Sene.

6 Scopulus illorum unus erat situs ab Aquilone contra Micmaschum: alter verò a meridie contra Gebahhum.)

7 Cùm ergo diceret Jonathani ad puerum armigerum suum, agedum transeamus ad stationem præputiatorum istorum, *fortè faciet Jehova pro nobis: non enim *est* Jehovæ impedimentum quin servet multis aut paucis:

8 Diceret ipsi armiger ejus, fac quicquid est in [d] animo tuo: applica te ex *sententia* animi tui, ecce me tecum:

9 Dixit Jonathan, ecce nos transituri sumus ad viros istos: & retegemus nos eis.

10 *Si dicent ita ad nos, [e] subsistite donec pervenerimus ad vos: tum stabimus in loco nostro & non ascendemus ad eos.

11 Sin autem ita dicent, ascendite ad nos, utiq; ascendemus: nam tradiderit eos Jehova in manum nostram: hoc igitur esto nobis signum.

12 Itaq; retegentibus se ambobus stationi Pelischtæorum: dicebant Pelischtæi, ecce Hhebræi prodeunt e foraminibus ubi sese absconderant.

13 Deinde alloquentes *homines istius stationis Jonathanem & armigerum ejus, dixerunt: ascendite ad nos, ut notam faciamus vobis rem: quamobrem dixit Jonathan ad armigerum suum, ascende post me, nam tradidit eos Jehova in manum Jisraëlis.

14 Cùm itaq; ascendisset Jonathan nixus manibus & pedibus suis, & armiger ejus post eum: *cadebant ante Jonathanem, armiger quoq; ejus *morte afficiebat post eum.

15 Fuitq; plaga illa prior qua percussit Jonathã & armiger ejus quasi viginti viros, fermè in dimidiato jugero, *id est, boum* [f] jugatorum actu.

16 Quapropter fuit trepidatio in illis castris, in eo agro & in toto illo populo, stationarii & populatores milites trepidaverunt ipsi quoq; adeò ut commoveret se ipsa terra, & evaderet in trepidationem [g] maximam.

17 Videntes autem speculatores ubi *retulerunt* ad Schaulem Gibhham Binjamitarum: quòd ecce multitudo illa colliquesceret & [h] pergeret continenter tundere se:

18 Dixit Schaul populo qui erat secum, recensete jam & videte quis abiit a nobis: qui cùm recensuissent, ecce non aderat Jonathan & armiger ejus.

19 Dixit ergo Schaul Achijæ, admove arcam Dei: (*nam erat arca Dei illa die cum filiis Jisraëlis.)

20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule sacerdotem illum, cùm multitudo illa quæ *erat* in castris Pelischtæorum [i] pergeret continenter confligeri: ut diceret Schaul ad ipsum sacerdotem, *recipe manum tuam.

[a] Heb. *transitũ sic ver. 5.*

[b] Heb. *transitu illo: sic infrà 5. & 41. ver.*

[c] Heb. *dens petra.*

[d] Heb. *corde: sic deinceps.*

[e] Heb. *silete: sic Jehos. 10. 12.13.*

[f] Heb. *pari jugo.*

[g] Heb. *Dei: sic Gen. 30. 8.*

[h] Heb *& iret eundo & contundendo se.*

[i] Heb. *iret eundo & confligendo.*

21 Et congregati Schaul totusque populus ille qui *erat* cum eo, venerunt usque ad pugnam illam: ubi ecce erat gladio cujusq; *stricto* in alterum, strepitus magnus valde.

22 'Hebræi autem quidam *erant* istis Pelischtæis, ut [k] anteà qui ascenderant cum ipsis ad ea castra circumquaq; : isti etiam fuerunt [l] ab Jisraëlitis, qui erant cum Schaule & Jonathane.

23 Præterea omnes Jisraëlitæ qui ' absconderant sese in monte Ephrajimitarum audientes fugere Pelischtæos: assecuti sunt ipsi quoque eos a tergo in eo prælio.

24 Sic servavit Jehova die illo Jisraëlem: & [m] ' exercitus transivit Beth-Avenem.

25 Ubi Jisraëlitæ pressi sunt eodem die: ' quia execratione obstrinxit Schaul populum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum usq; ad vesperam: ut ultionem sumã de inimicis meis, neq; gustavit totus ille populus cibum.

26 Quamvis [n] totius regionis populus venissent in ' quandam sylvam, ubi erat mel in superficie agri:

27 Tamen advenientis populi ad eam sylvam, ubi ecce fluxus mellis erat: nemo fuit qui admoveret manum suam ad os suum: timebat enim populus illam adjurationem.

28 Sed Jonathan qui ' non audiverat cùm adjuraret pater suus populum, extendens extremitatem baculi, qui *erat* in manu ipsius, intinxit eã in illum favum mellis: & cùm advertisset manũ suam ad os suum, ' lumen receperunt oculi ejus.

29 ' Respondenti autem cuidam de populo & dicenti, [o] omnino adjuravit pater tuus populum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum hodie: ' ita fatigatus est populus:

30 Dixit Jonathan, ' turbavit pater meus terram, videte quæso ut illuminati sunt oculi mei, cùm gustavi parum mellis hujus:

31 Etiam quia (utinam liberè comedisset hodie populus de præda hostium suorum quod suffecisset:) quia *inquam* jam non multa *est* plaga in Pelischtæos.

32 Percusserunt itaque die illo Pelischtæos a Micmascho ' Ajalonem usq; : ubi fatigatus erat populus valde.

33 Quamobrem contendens populus ad prędam, accipiebant quidem pecudes & boves & [p] *juvencos* subrumos, quos jugulantes *fundebant sanguinem* humi: sed comedebat populus ' cum ipso sanguine.

34 Quod cùm nunciassent Schauli dicendo: ecce hic populus peccant Jehovæ comedendo cum sanguine: dixit perfidè egistis: ' devolvite ad me hodie lapidem magnum.

35 Deinde dixit Schaul, [q] discurrentes per populum edicite eis, admovete ad me quisque bovem suum, & quisque parvam pecudem suam, & jugulate hic, ut comedatis & non peccetis Jehovæ comedendo *quicquam* cum sanguine': admoventes ergo totus populus quisque bovẽ suum, *qui erat* in manu sua, illa nocte, ' jugulaverunt ibi.

36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ: [r] hoc primum extruxit altare Jehovæ.

37 Posteà dixit Schaul, descendentes persequamur Pelischtæos noctu, & deprædemur eos usque ad lucem matutinam, ut non reliquum faciamus ex eis quenquam: qui dixerunt, quicquid bonum *videtur* in oculis tuis fac: sed dixit sacerdos, accedamus hîc ad Deum.

38 Consulente itaque Schaule Deum, an descendẽs persequar Pelischtæos? an traditurus es eos in manũ Jisraëlis? non respondit ei die illo.

39 Quapropter dixit Schaul: accedite huc, [s] usq; ab omnibus extremitatibus populi: & cognoscite ac videte [t] qua re fuerit peccatum hoc die.

40 Nam ut vivit Jehova qui servat Jisraëlem, etiamsi illud fuerit in Jonathane filio meo, [u] omnino morietur: nec erat qui responderet ei ex toto populo.

41 Tum edixit toti Jisraëli: vos estote a latere uno, ego autem & Jonathan filius meus erimus a latere altero: dixeruntque populus ad Schaulem: quod bonum *videtur* in oculis tuis fac.

42 Cùm itaque dixisset Schaul ad Jehovam Deum Jisraëlis, ' cedo integrum: & deprehensus esset Jonathan cum Schaule: populus autem [x] absoluti essent:

43 Dixit Schaul, [y] fortimini inter me & inter Jonathanem filium meum: ' deprehensusque est Jonathan.

44 Quare dixit Schaul Jonathani, indica mihi quid fecisti? quod indicans ei Jonathan, dixit: tantummodò gustavi extremitate baculi, qui *est* in manu mea parum mellis: ecce me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, ' ita facit *mihi* Deus & ita pergat: ut omnino moriturus es, Jonathan.

46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jonathã moreretur, qui [z] comparavit salutem hanc maximam in Jisraële? absit: ' ut vivit Jehova, an cadere debet ullus e capillis capitis ejus: quandoquidem [a] Deo duce operatus est hoc hodie: sic ' redemerunt populus Jonathanem ut non moreretur.

47 Deinde ascendit Schaul a persequendis Pelischtæis: Pelischtæi verò abierunt in locum suum.

48 Schaul autem ' acceptum obtinuit regnum super Jisraëlem: & bellavit circumquaque contra omnes inimicos suos: contra Moabitas: & contra Hhammonitas, & ' contra Edomæos: & contra ' reges Tzobæ, & contra Pelischtæos, & in quoscunque se vertebat inquietabat *eos*.

49 Comparavit etiam copias quibus ' percussit Hhamalekum: denique eripuit Jisraëlem e manu diripientium eum.

50 ' Erant autem filii Schaulis Jonathan & [b] Jischvi & Malcischuahh: nomina verò duarũ filiarum ejus, nomen *quidem* primogenitæ Merab, nomenque minoris Mical.

51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham filia Achimahhatzi: nomen verò principis exercitus ejus Abner filius Neri patrui Schaulis.

52 Nam Kischpater Schaulis, & Ner pater Abneri ' filius erat Abi-Elis.

53 Sed quia erat validum bellum contra Pelischtæos omnibus diebus Schaulis: prospiciebat *sibi* Schaul de omni viro forti, & omni [c] strenuo, quem recipiebat ad se.

[k] Heb. *ut heri nudiustertius.*
[l] Heb. *cum*
[m] Heb. *bellũ, metonymicè.*
[n] Heb. *tota terra: ut Gen. 41.57. sic infrà ver. 30.*
[o] Heb. *adjurando adjuravit, &c.*
[p] Heb. *filios bovis.*
[q] Heb. *spargimini per populum & dicetis.*
[r] Heb. *hoc incepit extruere, &c.*
[s] Heb. *omnes anguli populi sic Judic. 20.2.*
[t] Heb. *in quo.*
[u] Heb. *morte morietur: sic infrà ver. 45.*
[x] Heb. *exivissent, id est, forte exempti fuissent.*
[y] Heb. *conjicite, subaudi sortes.*
[z] Heb. *fecit: sic Gen. 12.2. & infrà 49. ver.*
[a] Heb. *cum Deo.*
[b] *qui & Abinadab. infrà 31.2. & 1. Chr. 8. & 9*
[c] Heb. *filio roboris.*

ANNOTATIO.

1 Progressa] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Angustias] *quibus occupatis patebat eis in Binjaminitarum campos aditus: de illis infrà ver. 5. Et Jeschahh. 10.29.* 3 Migrone] *agri nomen ab altera angustiarum parte Gibhham versus Jeschahh 10.29.* 4 Icabodis] *de quo suprà 4.21.* Qui populus]

ius] *tam sacerdos quàm Schaul cum comitatu suo.* Fortè faciet] *vide Jehos.14.12.* 10 Si ita dicent] *vide annotata Gen.24.14.* 13 Homines istius stationis] *id est, primi excubitores sive procubitores exercitus.* 14 Cadebant] *ab eo videlicèt cæsi.* Morte afficiebat] *sumptis armis ab aliquo ex interfectis.* 19 Nam erat] *vide annotata suprà 12.2.* 20 Recipe manum] *quasi dicat, non amplius hic in consulendo Deo hærendum est: sed propius ad Pelischtæos accedendum: hîc incipit prodere suum animum a spiritu Dei alienum.* 22 Hhebræi autem] *multi Pelischtæi multa mancipia Hhebræorum inter impedimenta castrorum suorum habebant, qui arrepta hac occasione ad suos Jisraëlitas transfugerunt.* 23 Absconderant sese] *ut suprà 13.6.* 24 Transivit exercitus] *præsequens Pelischtæos cùm pervenisset Beth-Avenem non procul a Macmascho, ut apparet ex 13.5. ubi volebat sumere cibum: sed adjuratione Schaulis ad persequendam victoriam super modum pressus est.* 25 Quia execratione] *finem bonum sumendæ de hostibus ultionis duobus malis mediis desinit: nimirum interdicto necessarii cibi, & execratione, secundum argumentum distituti Schaulis spiritu Dei.* 26 In quandam sylvam] *inter Beth-Avenem & Ajalonem Danis.* 28 Non audierat] *nondum enim ex quo Pelischtæos invasit, ad exercitum redierat.* Lumen receperunt] *id est, vires recepit, unde singuli sensus recreati sunt: synecdoche, ut Gene.16.13.* 29 Respondenti] *ad hortamenta Jonathanis obvios Jisraëlitas incitantis ad strenuè prosequendum hostes.* Ita fatigatus] *quasi dicat, vires nos ita deficiunt, ut longius prosequi non possimus.* 30 Turbavit] *Improbat consilium patris primùm ab effectu, quòd populus viribus destituitur: quem locum probat exemplo suo, Secundo ab eventu, quia non adeò cædebantur Pelischtæi, uc cæsi fuissent, si Jisraëlitæ cibo vires suas confirmassent. Tertiò correctione ex abrupto, qua pium suum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & prædæ a Deo oblatæ usum intercludens populum in necessitatem conjecit.* 32 Ajalonem] *Danis videlicèt Jehos.19.42.* 33 Comedebat cum sanguine] *præ festinatione, non planè depurato & expresso sanguine, quamobrem cavendum putarent ne veniretur contra legem, Levit.3.17.* 34 Devolvite ad me] *ad extruendum altare, de quo infrà ver. 36. ut coram Deo & se spectante animalia jugularent.* 35 jugulaverunt ibi] *in agro qui altare circumstat.* 42 Cedo integrum] *id est, declara quis sit innoxius: pro eo quod est declara nocentem, sed euphemismo utitur, ut solent hypocritæ: sic 1.Reg.21.10.* 43 Deprehensus] *qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præstat, quod Schaul hypocrita κατ' εὐφημισμὸν dixerat.45.* 45 Ita faciat] *eò quòd tam facilè prorumpit in juramentum, videtur assiduus fuisse jurator: & rationem majorem habet juramenti quàm juris, ut qui integer est a morte servetur: ita in se ipsum sententiam fert, quam Deus in ipsum suo tempore executus est. De hac formula juramenti vide Ruth 1.17. in annotatione.* 46 Ut vivit Jehova] *adjurat populus Schaulem, & appellat ipsius conscientiam coram vivente Deo, ut posthabita juramenti ratione, juris habeat rationem, quasi dicat, an ex jure esset, ut vel minimum damnum acciperet a populo Dei vir, qui Deum secutus tantam populo salutem comparavit? proverbiale dictum ut 2. Schemu.14.12. & 1.Reg.1.penult.* Redemerunt] *id est, se interponentes Schaulem impediverunt ne eum morti traderet.* 48 Acceptum obtinuit] *vide annotata suprà 13.1.* Reges Tzobæ] *Tzobæorum populorum, qui corrupto nomine a Plinio lib.6.cap.28. Nubei dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphratem: de quibus vide 2. Schem.8.* 49 Percussit Hhamalekum] *quæ expeditio explicatur capite sequenti.* 50 Erant autem] *Eos tantùm nominat qui in bello patrem sequebantur, & in eo tandem ceciderunt, infrà 31.2.* 52 Filius abielis] *suprà 9.1.*

CAPUT. XV.

Schaul divinitus jussus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quam pro mandato cum eis agit. Deinde reversus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum post aliquot reprehensiones & cavilationes, rejectionis sententia audita, & occiso Agago domum revertitur.

1 CUM autem dixisset Schemuel ad Schaulem, me miserat Jehova ad ungendum te in regem super populum suum, *nempe* super Jisraëlem: idcirco nunc ausculta voci, verbisque Jehovæ.

2 Sic ait Jehova exercituum, visitavi id quod fecit Hhamalek Jisraëli: cui opposuit in itinere cùm ascenderet ex Ægypto, *aciem*.

3 Nunc abi ut percutias Hhamalekum, & anathemati devoveatis quicquid est ei, neque clementia utaris erga eum: sed occidito [a] cùm virum tum mulierem, cùm puerum tum lactentem, cùm bovem tum parvam pecudem, cùm camelum tum asinum quemque.

4 Hoc promulgato Schaul apud populum, recensuit eos in Telajimis, ducenta millia pedi-ditum, & decem millia virorum Jehudæ.

5 Cumque Schaul pervenisset usque ad civitates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo* in valle ejus:

6 Edixit Schaul Kenæis, abite, recedite, descendite e medio Hhamalekitæ, ne tollam te cum eo: tu enim exercuisti benignitatem erga omnes Jisraëlitas cùm ascenderent ex Ægypto: recessit *itaque* Kenæus e medio Hhamaleki.

7 Et percussit Schaul Hhamalekum: *habitantem* inde a Chavila *usque* quà venis Schurem, qui est e regione Ægypti.

8 Sed cepit Agagum regem Hhamaleki vivum: cùm totum ejus populum internecioni devovisset acie gladii.

9 Itaque clementia usus Schaul cum populo erga Agagum, & erga opimos gregum & armentorum, etiam secundarios, & erga ovium duces & erga quicquid bonum erat, noluerunt internecioni devovere ea: tantùm omnem rem contemptibilem & [b] tabescentem, eam internecioni devoverunt.

10 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Schemuelem, dicendo:

11 Pœnitet me constituisse Schaulem in regem, quia [c] aversus est a sequendo me, & verba mea non præstitit: quod [d] displicuit Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovam tota illa nocte:

12 Deinde surgente Schemuele *ut iret* obviam

Exodi.17.a ver.8.usque ad finem & & Deut.25.17.& sequentibus.

[a] Heb. *a viro usque ad mulierem &c.*

[b] Heb. *liquescentem.*

[c] Heb. *a post me.*

[d] *sic accipitur Gen.31.35.*

am Schauli mane: nunciatum est Schemueli dicendo, venerat Schaul [e] Carmelum, ubi ecce [e] constituerat sibi[e] stationem: sed deflectens trāsivit ac descendit Gilgalem.

[e] Heb. *spatiū sive locum.*

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem: [*] dixit ei Schaul, benedictus esto Jehova, præstiti verbum Jehovæ.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *sibi vult* vox pecudum istarum [f] *personans* aures meas? & vox ista armentorum quam ego audio?

[f] Heb. *in auribus meis.*

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis adduxerunt ea populus, qui clementia usus est erga opimos gregis & armenti, ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo: residuum autem interceoni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, desine, ut renunciem tibi quod elocutus est mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nónne [*] cùm pervulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum Jisraëlis fuisti: & unxit te Jehova in regem super Jisraëlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores istos Hhamalekum, & oppugnato eum, usque adeò ut *tui* isti consumant eos?

19 Quare ergo non auscultasti voci Jehovæ, sed contendens ad prædam, fecisti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auscultavi voci Jehovæ: & ambulavi in iter quò misit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hhamaleki: sed Hhamalekum internecioni devovi,

21 Accepit verò populus de præda illorum greges & armenta, præstantissimum illius anathematis: ad sacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, an delectatur Iehova holocaustis & sacrificiis, ut cùm auscultatur voci Jehovæ? ecce auscultare *est* melius sacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *sicut* peccatum divinationis *est* rebellio: & *sicut* superstitio & idola *est* repugnantia: quia sprevisti verbum Jehovæ, sprevit similiter te ne sis Rex.

24 Tum dixit Shaul ad Schemuelem, peccavi quòd transgressus sum [g] præstitum Jehovæ & verba tua: sed timui populum: ideo auscultavi voci eorum.

[g] Heb. *os.*

25 Nunc autem, condona, quæso, peccatum meum: & [*] revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecum: nam sprevisti verbum Jehovæ: ideo sprevit te Jehova, ne sis rex super Jisraëlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret: quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut laceraretur.

28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Jehova regnum Jisraëlis a te hodie: ut det ipsum proximo tuo, qui melior *est* te.

29 Quin etiam [*] qui *est* æternitas Jisraëlis non committet mendaciter, neque pœnitebit eum: non enim homo *est* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæso me coram senioribus populi mei & coram Jisraële: & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reversus Schemuel [h] secutus est Schaulem, & incurvavit se Schaul Jehovæ.

[h] Heb. *post Schaulem.*

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum Agag [i] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, [*] certè recessit amaritudo mortis.

[i] Heb. *in deliciis.*

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus: sic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam: Schaul verò ascendit in domum suam Gibhham Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Visitavi] *id est, recognovi, & visitare statui: vide annotata Gen.* 21.1. 4 Telajimis] *in agro Telemi oppidi tribus Jehudæ, de quo Jehos.* 15.24. Virorum Jehudæ] *causam exigui istius numeri vide suprà* 11.8. *in annotatione.* 6 Kenæis] *qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarum habitabant Jithronis gentiles: Judic.* 1.16. Abite] *congeries asyndetos celeritatis index: vide Gen.* 18.6. Benignitatem] *quæ Exodi* 18. *describitur & Num.* 10.29. *& sequentibus.* 7 Habitantem] *non describit terminum quem depopulatus est Schaul: sed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitæ: sed isti tantùm cæsi sunt: ut apparet infrà* 30. Chavila] *regione Arabiæ.* Schurem] *terminum Arabiæ versus Ægyptum, de quo Gen.* 16.7. *&* 25.18. 8 Agagum] *vide annotata Num.* 24.7. 9 Secundarios] *id est, minus præstantes: sed non macilentos & contemptibiles: hanc genuinam esse Hhebraicæ vocis significationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium notæ.* Ovium duces] *ut commodius greges suis ducibus assuefactos, abducere possent, ita autem accipiendum esse Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut* 2. *Reg* 11.4. *&* 19. *Jechezkel.* 39.18. 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen.* 6.6. *quod ostendit infrà vir.* 29. *&* 16.1. 12 Carmelum] *opidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Jehos.* 15.55. Constituerat sibi stationem] *id est, cum exercitu constiterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectus ut eum acciperet: ut apparet ex ver.* 25. *& sequentibus.* 17 Cum parvulus] *vide suprà.* 9.21. 25 Et revertere] *vide Ruth.* 1.22. *in annotatione: & sic sequentia.* 29 Qui est æternitas] *periphrasis Dei ad sermonem suam accomodata: quasi dicat, Deus qui naturâ æternus est, æternum se populo suo usquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejicit & Davidem evehit.* 32 Certè recessit] *id est, periculum mortis evasi, quandoquidem ab armato rege ad senem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omisso Schaule, Beth-Lechemum specie convivii ad Jischajum proficiscitur, &

& Davidem ejus filium in regem consecrat: quem Deus regali spiritu instruit: Schaulem verò malo spiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 POSTEA non perrexxit Schemuel [1]invisere Schaulem [2]usque ad diem mortis suæ [3]cùm luxisset Schemuel de Schaule: & Jehova pœnituisset regem constituisse Schaulem super Jisraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quousque lugeres de Schaule, cùm ego spreverim eum ne regnet super Jisraëlem? imple cornu tuum oleo, & abi quò mitto te ad Jischajum Beth-Lechemitam, nam prospexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, [3]ad celebrandum convivium Jehovæ veni.

4 Et invitato Jischajum ad illud convivium: ego autem ostendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cùm itaque Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt seniores civitatis obviam ei, & dicebat *quisque*, [a] prosperé*ne* advenis?

6 Qui dixit, prosperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut veniatis mecum ad illud convivium: similiter [6]jussit comparare se Jischajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, [7]utique coram Jehova *est* unctus ejus.

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne respicito ad speciem ejus, aut altitudinem staturæ ejus, nam respui eum: non enim *specto* quod spectare solet homo, nam homo spectat *quod est* ob oculos, sed Jehova spectat *quod est* in animo.

9 Deinde vocans Jischai Aminadabum, jussit eum transire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.

10 Tunc jussit Jischai transire [c] Schammam: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

11 Sic jussit Jischai transire septem filios suos coram Schemuele: sed dicebat Schemuel ad Jischajum, non elegit Jehova istos.

12 Denique dicenti Schemueli ad Jischajum, [12]an absolverunt *transire* pueri? dixit, adhuc reliquus *est* minimus qui ecce pascit gregem: edixit ergo Jischajo, mitte & assume eum, non enim [12]deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aspectu:) & dixit Jehova, surgens unge eum, quia hic ille est.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, [14]unxisset eum in medio fratrum ejus, [14]irruens spiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: [14]Posteà surgens Schemuel abiit Ramam.

15 Nam spiritus Jehovæ recesserat a Schaule: perturbabatq; eum spiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus servis Schaulis ad eum: ecce jam spiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæsumus dominus noster servis tuis [d] adstantibus tibi, *ut* perquirant aliquem scientem pulsantem citharam: eritq; cùm inerit tibi spiritus Dei malus, ut eo pulsante manu sua, bene sit tibi.

18 Edixit Schaul servis suis, prospicite mihi jam de aliquo [e] bene pulsante quem adducatis ad me:

19 Tum respondens unus ex ejus pueris dixit, ecce prospexi, filius est Jischai Beth-Lechemitæ sciens pulsare, & [19]valens robore, & vir bellicosus, rerumq; intelligens ac vir formosus: deniq; Jehova *est* cum eo.

20 Quapropter Schaul missis nuntiis ad Jischajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *est* cum grege.

21 Accipiens verò Jischai asinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: misit per Davidem filium suum ad Schaulem.

22 Cumque venisset David ad Schaulem [22]stabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut esset ei armiger.

23 Mitteretque Schaul ad Jischajum, qui diceret: stet, quæso, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm inesset spiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulsaret manu sua: unde [g] respirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo [24]spiritu illo malo.

[a] Heb. *pax advenire tuum: sic infrà ver.6.*

[b] *Qui & Elihu 1.Chro.27.18.*

[c] *Qui idem Schimhha. 1.Chro.2.13. & 2.Schem.13.3.*

[d] Heb. *coram te.*

[e] Heb. *benefaciente pulsando.*

[f] Heb. *asinum panis.*

[g] Heb. *respiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Posteà &c.] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Invisere] *ut anteà solitus erat, regis instruendi causa. Sic accipitur idem verbum 2.Reg.8, ver. ultimo.* Usque ad diem mortis] *id est, nunquam. vide Gen.49.26.* Cùm luxisset] *id est, pro facto, quod sibi displicebat, apud Deum intercessisset supra 15.11. nam fieri non potest, ut audita Dei irrevocabili sententia, & ea ipsius nomine Schauli pronunciata supra 15.29. precibus contenderit ut rescinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *sic eadem vox pro convivio accipitur supra 9.12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad sacrificia referendum non esse vel inde apparet, quòd intra domesticos Jischai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata sacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo designato: vel temporibus corruptis alibi quàm in excelsis offerri possent: sed ideò additur Jehovæ, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam esse institutum.* 6 Jussit comparare] *Declarando ei consilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod ostendit finis versiculi 9.10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id est, probatus est Jehovæ in regem, ut Judic.18.6. imprudenter dictum quod sequentia corrigunt: quale est Nathanis. 2. Schem.7.3.* 12 An absolverunt] *similis est locutio, Matth.10.23,* Deflectemus] *ad convivium: eodem sensu accipitur idem verbum, Gen.42.24.* 14 Unxisset] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2.Schem.5.2.* Irruens spiritus Jehovæ] *de quo supra 10.6. qui a Schaule recessisse dicitur proximo versu.* Posteà] *uncto Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Pelischtæum interfecisse, unde apparuit ipsum esse bellicosum, & Deum adesse ei.* 22 Stabat coram eo] *id est ministrabat ei: ut explicatur Deut.10.8. sic versu 23.* 24 Spiritu illo] *id est, lymphationibus, quæ ab illo spiritu malo proficiscebantur, tunc temporis cessantib: metonymia.*

CAPUT.

CAPUT. XVII.

Schaule castra habente ex adverso Pelischtæorum, qui armati irruperant: monstrosæ magnitudinis Goljath armis munitissimus per quadraginta dies in medium prodit, sese offerens ad decernendum de victoria, singulari certamine: sed tandem ab adolescente inermi Davide, fide munito, victus occiditur, & Pelischtæorum copiæ funduntur.

1 CUM enim congregantibus Pelischtæis crastra sua ad bellum, congregata fuissent *Socuntem, quæ est Jehudæ: & metata inter Socuntem, & Hhazekam, in [a] Ephes-Dammimis.

2 Schaul verò & Jisraëlitæ congregati castris positis ad convallem querceti: instruxissent aciem contra Pelischtæos:

3 Consistentibus Pelischtæis in monte hinc, Jisraëlitis verò consistentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:

4 Egressus erat quidam [b] duellatore castris Pelischtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat sex cubitorum cum spithama.

5 Galea autem chalybea super caput ejus, & lorica squamata erat indutus: (cujus loricæ põdus *erat* quinquies mille siclorum), e chalybe.

6 Et tibialia chalybea *erant* super pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.

7 Hastile autem hastæ ejus simile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus hastæ ejus sexcentorum siclorum erat: & qui scutum ferebat antecedebat eum.

8 Qui subsistens clamabat ad acies Jisraëlitarum & dicebat eis, quare prodiretis instruendo aciem? an non ego sum Pelischtæus unus? vos ergo servi Schaulis seligite vobis virum qui *descendat ad me.

9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, utiq; simus vobis servi: sin autem ego prævaluero ei, ita ut percutiã eum, vicissim estote nobis servi, *omnino servietis nobis.

10 *Dicebat prætereà Pelischtæus ille, egóne probro effecero acies Jisraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus simul.

11 Cùmque audisset Schaul & totus Jisraël verba illa Pelischtæi: consternati timebant valde.

12 *David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomen Jischai, erantq; ei *octo filii: & vir ille temporibus Schaulis senuerat, provectus inter homines *senes*.

13 Abeuntesque tres filii Jischai maximi sequebantur Schaulem in isto bello: nomenque trium filiorum ejus qui iverant in istud bellum *erat* Eliab primogeniti, secundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schammah).

14 David, inquam, ille *minimus: cùm tres maximi sequerentur Schaulem,

15 David, inquam, ibat & redibat [d] a *comitatu Schaulis: ad pascendum gregem patris sui, Beth-Lechemum.

16 Appropinquaverat autem Pelischtæus ille [e] mane & vespere: & stiterat se quadraginta diebus.

17 Cùm dixit Jischai Davidi filio suo, accipe nunc pro fratribus tuis epham hanc aristarum tostarum, & decem hos panes: & [f] celeriter deportato in castra ad fratres tuos.

18 Decem verò caseos istos lacteos deserto ad præfectum Chiliadi *eorum*: & fratres tuos visitans *cognoscito* de [g] prosperitate *eorum*: * & arrham ad eis accipito.

19 Schaul autem cum ipsis, & omnes Jisraëlitæ in convalle querceti *erant*: bellantes contra Pelischtæos.

20 Itaque surgens David mane deserto grege penes custodem, assumpsit *ea* & abiit, quemadmodum præceperat ei Jischai: pervenitque * ad plaustrorum ambitum cùm exercitus prodiret in aciem, & vociferarentur ad prælium.

21 Nam instruxerat se Jisraëlitarum & Pelischtæorum acies [h] altera adversus alteram.

22 Quapropter David deserens * impedimenta a se in manu custodis impedimentorum, cucurrit in ipsam aciem: & adveniens interrogavit fratres suos de prosperitate.

23 Ipso autem loquente cum eis, ecce vir ille duellator ascendebat, Goljath Pelischthæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus Pelischtæorum, & loquebatur * hujusmodi verba: quæ audivit David.

24 Singuli autem Jisraëlitæ cùm viderent istum virum: fugiebant a facie ejus, adeò metuebant valde.

25 Et dicebat quisque Jisraëlita, nónne vidistis hunc virum qui ascendit, ad probro afficiendum Jisraëlem ascendere? erit tamen *ut* virum illum qui percusserit eum, ditet rex divitiis magnis, & filiam suam det ei, & domum paternam ejus efficiat immunem in Jisraële.

26 Tunc allocutus est David homines qui adstabant sibi dicendo: * quid fieret viro qui percuteret Pelischtæum illum, & auferret opprobriũ ab Jisraële? quis enim *est* Pelischtæus *præputiatus iste, quòd probro afficit acies Dei viventis?

27 Cui locutus est populus ille in eandem sententiam dicendo: *ita fiet viro illi qui percusserit eum.

28 Audiebat autem Eliab frater ejus maximus, cùm alloqueretur viros illos: quare Eliab accensus ira in Davidem dixit, quorsum descẽdisti, aut penes quam deseruisti pauculas illas pecudes in deserto? ego novi arrogantiam tuam & nequitiam animi tui, te ad inspiciendum hoc bellum descendisse.

29 Dixit verò David, *quid feci nunc? nónne *negotium fuit?

30 Deinde deflectens [i] ab eo versus alium, locutus est in eandem sententiam: responderuntque populus in sententiam priorem.

31 Cumq; auditi fuissent sermones quos loquebatur David: indicatis illis præsente Schaule assumpsit eum.

32 Dicente verò Davide ad Schaulem, ne cõcidat [k] animus ullius propter istum: servus tuus iturus est & pugnaturus contra Pelischtæũ istum.

33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævaleres eundo ad Pelischtæum istum, ut pugnes cõtra eum: puer enim es, ipse verò vir bellicosus a pueritia sua.

34 Tum dixit David ad Schaulem, pascente servo tuo patri suo gregem: cùm accedens leo aut

[a] Idem Pas. Dammima. 1. Chro. 11. 13.

[b] Heb. *vir qui inter duos: supple, pugnam singularem decerni postulabat infrà 8. 9. & 10. ver. alii inter duo: subaudi castra: sic infrà 23. ver.*

[c] Heb. *lamina: vide Ge. 3. 24.*

[d] Heb. *de cũ Schaule.*

[e] Heb. *infinitivi verborum sunt positi pro adverbiis.*

[f] Heb. *fac currere.*

[g] Heb. *pace ut infrà 22.*

[h] Heb. *acies adversus aciem.*

[i] Heb. *a prope eum.*

[k] Heb. *cor hominis.*

aut ursus, auferret *parvam pecudem e grege,
35 Egressus persequebar illum, ut percuterem eum, aut eriperem ex ore ejus, insurgentẽ verò in me prehendebam eum barba, & percutiens morte afficiebam eum.
36 Tum leonem tum ursum percussit servus tuus: & esset Pelischtæus præputiatus iste ut unus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei viventis?
37 Dicebatque David, Jehova qui eripuit me l a leone, & ab urso, idem eripiet me e manu Pelischtæi istius: tum dixit Schaul ad Davidem, abi & Jehova *sit* tecum.
38 Jusserat autem Schaul Davidem indui *armis suis, & imposuerat galeam chalybeam capiti ejus: jusseratque eum indui lorica.
39 Cum itaque David accinctus gladio suo super arma sua vellet incedere, cùm non expertus esset: dixit David ad Schaulem, non possũ incedere cum istis, quia non sum expertus, amovitq; ea David a se.
40 Et accepto baculo suo in manu sua, elegit sibi quinq; leves lapides ex m valle, quos imposuit instrumento pastorali quod habebat, id est, perę, funda autem ejus erat in manu ejus: sic appropinquabat ad Pelischtæum.
41 Similiter Pelischtæus n continenter pergebat appropinquare ad Davidem: viro illo, qui ferebat scutum, præcedente eum.
42 Cúmque intuitus Pelischtæus videret Davidem, spernebat eum: eò quòd esset puer & rufus cum pulchritudine aspectus.
43 Quam ob rem dicebat Pelischtæus ille ad Davidem, an canis sum quòd venis contra me *cum baculis? maledicebatq; Pelischtæus ille Davidi per Deos suos.
44 Deinde cùm dixisset Pelischtæus ad Davidem: accede ad me, ut tradam carnem tuam volatilibus Cœli & bestiis agri:
45 Dixit David ad illum Pelischtæum, tu venis ad me cum gladio & cum hasta & cum *humerali: ego verò venio ad te in nomine Jehovæ exercituum, Dei acierum Jisraëlitarum, quẽ probo affecisti.
46 Hoc ipso die dedit te Jehova in manum meam, ut percutiens te amoveam caput tuum a te, & tradam cadavera exercitus Pelischtæorum hoc ipso die volatilibus cœli & bestiis terræ: ita cognoscent *incolæ* totius terræ Deum esse pro Jisraële.
47 Et cognoscent tota congregatio hæc, non gladio aut hasta Jehovam servare: nam *Jehovæ *est* hoc bellum, ideo tradet vos in manus nostras.
48 Fuit autem cùm *surgens Pelischtæus pergeret appropinquare obviam Davidi: & festinans David procurreret in aciem obviam Pelischtæo,
49 Ut extendens David manum suam ad suum instrumentum, acceptum inde lapidem intorqueret funda, & percuteret Pelischtæum in fronte ejus: it *a ut immerso lapide in frontem ejus caderet o pronus in terram.
50 Cùm itaq; robustior fuisset David Pelischtæo funda & lapide, & percutiens Pelischtęum *morti tradidisset eum: quàvis gladius non esset, in manu Davidis:
51 Accurrens David stetit super Pelischtæum, deinde arrepto gladio ejus, quem eduxit e vagina sua ut morte planè afficeret eum, amputavit illo caput ejus: quapropter videntes Pelischtæi mortuum esse fortissimũ suum, aufugerunt.
52 Surgentes verò viri Jisraëlis & Jehudæ, vociferantes persecuti sunt Pelischtæos * usq; quà is per vallem, & usque ad portas Hhekronis: cecideruntque confossi Pelischtæorum per viam *ad* *Schahharajima Gathum & Hhekronem usque.
53 Deinde reversi Jisraëlitæ ab insectando Pelischtæos: diripuerunt castra eorum.
54 *Posteà accipiens David caput Pelischtæi, detulit ipsum Jeruschalaima: arma verò ejus deposuit in * tentorio suo.
55 Cùm autem videret Schaul Davidem obviam procedentem Pelischtæo illi, dicebat ad Abnerem principem militiæ, cujus filius est iste puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut* vivit anima tua, Rex, non novi.
56 Dicebat verò Rex: interroga tu, cujus filius sit iste adolescens.
57 Quapropter cùm reverteretur David a cæde Pelischtæi, assumens eum Abner adduxit eum in aspectum Schaulis: caput Pelischtæi habentem in manu sua.
58 Ad quem dicente Schaule, cujus filius es ô puer? dixit David, filius servi tui Jischai Beth-Lechemitæ.
59 *Fuitque cùm absolveret alloqui Schaulẽ, ut anima Jonathanis devinciretur cum anima Davidis: adeò ut amaret eum Jonathan tanquã p se ipsum.

l Heb. *e manu leonis, & e manu ursi, ut Gen. 9.5.*

m *vel torrente.*

n Heb. *similiter ibat Pelischtæus iens & appropinquans Davidem.*

o Heb. *super faciem suam.*

p Heb. *animam suam.*

ANNOTATIO.

1 Socuntem &c.] *oppida tribus Jehudæ Jehos.* 15. 35. *Est autem toto hoc capite digressio ad confirmandum verba, quibus Schaulis servi Davidem ei commendabant, suprà* 16·19. 8 Descendat ad me] *ad singulare certamen.* 9 Omnino servietis] *Verba sunt victoriam sibi præfidenter pollicentis.* 10 Dicebat prætereà] *cùm videret niminem prodire ad singulare certamen quo provocaverat, ut sequens versus ostendit.* 12 David autem ille] *cujus mentionem fecerant servi Schaulis, suprà* 16, 19. Octo] *Propriè filii septem tantùm erant, qui nominantur* 1. *Chron.* 2. 13. 14. 15, *hîc autem octo ponuntur: quia nepos unus ex aliquo filiorum jam tum ei natus erat: fortassis Jonadab Schammæ filius de quo* 2. *Schem.* 13. 3. *nepotes autem in scripturis passim filii dicuntur.* 14 Minimus] *eorum qui proprii erant, suprà* 16. 12. 15 A comitatu Schaulis] *hoc est, sæpius a patre ad fratres, qui in isto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.* 18 Et arrham ab eis accipito] *id est, symbolum aliquod ab eis, quod me de prosperitate eorum certiorum reddat, tecum deportato.* 20 Ad plaustrorum ambitum &c.] *id est, ad locum impedimentorum quibus castra circumvallata erant ut infrà* 26. 5. *synecdoche: plaustra pro omni impedimentorum genere.* 22 impedimenta] *id est, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.* 23 Hujusmodi verba] *qualia commemorata sunt versu* 8. 26 Quid fieret] *q. d. quod tantis præmiis opus est ad fortem Jisraëlitam incitandum? etiam sine præmio ineundum est certamen duabus de causis: prior a persona hostis injurii & alieni a Deo ac fœdere ejus posterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in*

se

se recipit Deus. 27 Ita fiet] *q. d. utut etiam sine præmio certandum sit: nihilo minus tamen certum est præmium propositum.* 29 Quid feci] *subaudi, cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.* Negotium fuit] *cujus conficiendi causâ huc me misit pater.* 34 Parvam pecudem] *Ita reddidimus, Chaldæum paraphrasten & duos codices manu scriptos secuti: altoquin pro hac voce in vulgatis exemplaribus legitur: & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ litera, proclivi lapsu.* 38 Armis suis] *id est, Davidi datis a Schaule & ipsius corpori accommodatis: nam tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipsius, Davidi convenire non potuerint.* 43 Cum baculis] *Indefinitè dictum: plurale pro singulari, ut Gen. 21.7. & alibi frequenter.* 45 Humerali] *armis ad corpus tegendum pertinentibus: synecdoche.* 47 Jehovæ est] *Vos Jehovæ bellum infertis: nos pro eo gerimus.* 48 Surgens] *se expediens & ad conflictum comparans, ut Gen. 31.17.* 49 Immerso] *id est altius infixo, ea facilitate qua fuisset in aquas immersus.* 50 Morti tradidisset] *id est, lethale vulnus inflixisset ei.* 52 Usque quâ is] *id est, per iter totius vallis, cujus meminit suprà ver. 3.* Schahharajima] *oppidū in finibus Jehudæ. de quo Jehos. 15.36.* 54 Posteà] *non videtur hoc statim a victoria factum: sed diu posteà: tum fortassis cùm arca Dei ipso jam rege constituto Jeruschalaima translata est, & ei ibi tentorium erectum 2. Schemu. 6.17. prolepsis est, ut Exodi. 16.33.* Tentorio suo] *id est, quod arcæ Dei ipse tetenderat, ibidem & 1. Chron. 15.1. & seq. versibus.* 59 Fuitque] *hunc versum cum superioribus conjungendum esse ipsius initium docet.*

CAPUT XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathan fœderatus satellitio regis præficitur: & ita se gerit ut ipsius administratio omnibus probata a puellis publico cantico administrationi Schaulis præferatur, Unde in Davidem Schaul odio tanto exarsit: ut ejus mortem apertè primùm, deinde insidiosis consiliis, deferendo honores & affinitatem promittendo periculosis conditionibus quæsiverit. quæ omnia pericula singulari Dei providentia superavit.

1 ITAQUE assumpsit eum Schaul die illa: nec permittebat ei redire domum patris sui.

2 Deinde pepigit Jehonathan cum Davide fœdus: eò quòd amaret eum tanquam [a] se ipsum.

3 Et exuens se Jehonathan pallio, quo erat indutus, tradidit illud Davidi: & vestes suas, & tum gladium suum, tum arcum suum, tum deniq; baltheum suum.

4 Cumque prodiens David ad quæcunque mittebat eum Schaul, secundaretur, proposuit eum Schaul viris militaribus: bonusque videbatur in oculis totius populi, ac etiam in oculis servorum Schaulis.

5 Sed fuit redeuntibus illis, cùm reverteretur David a cæde [b] Pelischtæorum, ut prodirent fœminæ ex omnibus civitatibus Jisraëlis ad cantandum, & earum choreæ obviam Schauli Regi cum tympanis præ lætitia & cū panduris.

6 Respondebant autem fœminæ ludentes & dicebant: percussit Schaul millia sua, at David myriadas suas.

7 Quapropter accensa est *ira* Schauli valde, mala enim videbatur in oculis ejus hæc res ac dicebat, tribuerunt Davidi myriadas, mihi verò tribuerunt milia, & quid *tribuant* amplius ei? utique ipsum regnum.

8 Et configebat Schaul oculos in Davidem, ab eo die & deinceps.

9 Fuit enim postridie cùm irruente spiritu Dei malo in Schaulem prophetico more agere domi suæ, & David pulsaret manu sua eo die ut anteà: (erat autem hasta in manu Schaulis)

10 Ut jacularetur Schaul hastam dicebat enim percutiam Davidem usque ad parietem: sed deflexit David metu illius bis.

11 Deinde metuens Schaul propter Davidem eò quòd esset Jehova cum illo & a Schaule recessisset,

12 Amovit eum Schaul a se, constituitq; eum sibi præfectum Chiliadi ut procederet & veniret ante populum.

13 David autem in omnibus viis suis secundabatur: quia Jehova *erat* cum eo.

14 Cumq; videret Schaul eum secundari valde: formidebat ab eo.

15 Totus verò Jisraël & Jehuda amabat Davidem: quia ipse procedebat & veniebat ante eos.

16 Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce filia mea major Merab, ipsam daturus sum tibi in uxorē, tantùm esto mihi [c] strenuus & gere bella Jehovæ: (Schaul enim dicebat, ne sit manus mea contra eum, sed sit contra eum manus Pelischtæorum)

17 Dixit verò David ad Schaulem quis *sum* ego? aut quis *author* vitæ meæ? aut *familia* patris mei in Jisraële, aut sim gener regi?

18 Fuit autem quo tempore daturus erat Merabam filiam Schaulis Davidi: ut ipsa daretur Hhadrieli Micholathæo in uxorem.

19 Sed amabat Mical filia Schaulis Davidem: quod cùm nuntiarent Schauli, rectum visum est in oculis ejus.

20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut sit ei in tendiculam, & sit contra eum manus Pelischæorum:) dixitque Schaul ad Davidem, per [d] alteram te affinitate conjunge mecum ista die.

21 Præceperat autem Schaul servis suis, alloquimini Davidem clam dicendo, ecce delectatur te rex, & omnes servi ejus amant te: nunc ergo junge te affinitate cum rege.

22 Et eloquentibus servis Schaulis in aures Davidis sermones istos: dixerat David: an *videtur* leve in oculis vestris affinitate jungi cum rege: cùm ego sim vir pauper & vilis?

23 Quod cum renunciassent servi Schaulis ei dicendo: hujusmodi sermonibus locutus est David:

24 Edixerat Schaul, sic dicitote Davidi: non delectatur rex dote, nisi centum præputiis Pelischtæorum, ut ultio sumatur de inimicis regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut David caderet manu Pelischtæorum).

25 Renunciantibus igitur servis ejus Davidi sermones istos, recta *visa* est res in oculis Davidis, ut affinitate conjungeret se regi: nec dum impleti erant dies illi,

[a] Heb. *animam suam suprà 17.59*

[b] Heb. *Pelischtæi. Enallage numeri frequētissima, ut Gen. 25. 19. & sequentibus: sic infrà 19.5.*

[c] Heb. *in filium roboris.*

[d] Heb. *per duas, id est, secundam: numerale pro ordinali: sic 2. Reg. 15. 32. & alibi.*

26 Cùm

26 Cùm surgens David abiit ipse cum viris suis & percussit e pelschtæos ducentos viros: quorum præputia attulit David, pleneque exhibuerunt ea regi, quo affinitate se jungeret Regi; quapropter dedit ei Schaul Micalem suam filiam in uxorem.

27 Videns autem Schaul & experientia cognoscens Jehovam esse cum Davide: & Micalem filiam Schaulis amare illum:

28 Perrexit Schaul metuere a Davide amplius: sic fuit Schaul infestus Davidi omnibus diebus suis.

29 Prodeuntibus enim præfectis pelischtæorum: erat quotiescunque prodibant, ut secundaretur David præ omnibus servis Schaulis: & in pretio esset nomen ejus valde.

ANNOTATIO.

1 Die illa] *qua missis legatis ad Jischajum, petiit ut apud se David relinqueretur: est enim regressio ad historiam intermissam in fine capitis 16.* 2 Deinde] *id est, postquam eum Schaul assumpsisset in aulam, amorem (quo inde a cæso Pelischtæo eum prosequebatur) fœdere confirmavit.* 5 Redeuntibus illis] *Schaule, populo, & servis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Pelischtæos.* 6 Respondebant] *id est, hunc amœbæum versum, nempe percussit Schaul, &c alternis canebant, ut Exodi 15. 21.* Percussit Schaul] *laude dignus est Schaul: sed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.* 8 Configebat] *id est, limis intuebatur, & observabat ut ei noceret.* 9 Prophetico more ageret] *id est, extra se esset, & spiritu malo actus, ita sermones & actus suos componeret, ut boni Prophetæ solent acti spiritu bono.* 10 Dicebat] *id est, cogitabat apud se: sic infrà sæpe.* 12 Præfectum chiliadi] *non ut eum eveheret: sed ut eum hostibus interficiendum objiceret: vide infrà 16. & 24. ver.* Procederet & veniret] *vide Num. 27. 17.* 16 Itaq; dixit] *i. cùm permanente odio necem Davidis quæreret: populi verò amore in Davidem ipse deterreretur a perpetranda cæde: fraudulentum hoc consilium suscepit.* 17 Quis sum] *a persona sua, patris & familiæ inæqualitatem suam ostendit.* 18 Hhadrieli] *filio Berzillai Ephrajimitæ. 2. Schemu. 21. 8.* Mecholathæo] *vide Judic. 7. 22.* 20 In tendiculam] *ut explicatur infra ver. 24.* Ista die] *i. intra certum & præfinitum tempus, ut apparet ex ver. 25.* 21 Clam] *id est, tanquam ex vobis, ne intelligat consilium ex me profectum esse.* 22 Pauper] *quasi dicat, non esset penes me eam dotem tribuere quæ convenit filiæ regis: non enim accipiebant: sed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exodi. 22. 16. & 17.* 24 Centum præputiis] *Loco dotis, quæ minimùm erat quinquaginta siclorum: vide annota. Exodi. 22. 17.* 25 Dies illi] *id est, nondum præfinitum a rege tempus elapsum erat: de quo suprà. 20. versu.*

CAPUT XIX.

Schaulis consilium de interficiendo Davide a Jonathane Davidi retegitur, & eo monitore David Schauli reconciliatur: sed iterum bello a Davide feliciter gesto, Schaul mortem illius quærit, cujus furori cedens David domum se recepit, in qua circumventus, Micalis astu & operâ eripitur: Schemuelem adit & Prophetarum collegium: ibique a violentia legatorum & ipsius etiam Schaulis, ipsis divinitus repressis, conservatur.

1 ITAQUE allocutus est Schaul Jonathanem filium suum & omnes servos suos de morte afficiendo Davide: sed Jonathan filius Schaulis delectabatur Davide valde.

2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi dicendo, quærit Schaul pater meus morte afficere te: nunc ergo cave tibi, quæso, mane, & confidens in occulto absconde te.

3 Ego autem exiens consistam ad latus patris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipse alloquar de te patrem meum, & ubi percepero aliquid, nuntiabo tibi.

4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis* verbis Schaulem patrem suum: dicebat ad eum: ne peccet rex in servum suum in Davidem, quia non peccavit in te, quinimò facta ejus bono sunt tibi valde.

5 Nam cùm exponens vitam suam in manu sua percussit [a] Pelischtæos, & comparavit Jehova salutem magnam toti Jisraëli, vidisti & lætatus es: & quare peccares contra sanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem immeritò?

6 Tunc auscultavit Schaul voci Jonathanis: ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non afficietur morte.

7 Quapropter vocans Jonathan Davidem, indicavit ei Jonathan omnia verba ista: & reduxit Jonathan Davidem ad Schaulem, ut esset coram eo [b] sicut antea.

8 Fuitq; cùm [c] redintegraretur bellum: ut prodiens David ad pugnandum contra Pelischtæos, Percuteret eos plaga magna, & fugerent a facie ejus.

9 Deinde cùm inesset spiritus Jehovæ malus Schauli; (erat autem domi suæ desinens, tenens hastam suam manu sua): pulsante Davide manu,

10 Quæsivit Schaul percutere hasta Davidem, [d] *usque* ad ad parietem: quo abscedente a facie Schaulis percussit hasta parietem: sic David aufugiens eripuit se nocte illa.

11 Misit autem Schaul legatos versus domum Davidis ad observandum eum, ut morte afficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi Mical uxor ejus dicendo: si non eripis [e] te ipsum hac nocte, cras morte afficieris.

12 Cumq; demisisset Mical Davidem per quandam fenestram: abiens aufugit & eripuit se.

13 Mical verò assumptam quandam imaginem imposuit lecto, & pulvinar caprinum cervicali ejus: quam texit veste *stragula*.

14 Mittente verò Schaule legatos ad capiendum Davidem: dicebat illa, ægrotus est.

15 Tunc remisit Schaul legatos illos ad invisendum Davidem, dicens: adducite eum in lecto ad me ut morte afficiam eum.

16 Sed cùm ingressi essent legati, & ecce quædam imago erat in lecto: & pulvinar caprinum in cervicali ejus:

17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita decepisti me & demisisti inimicum meum, ut eriperet

[a] Heb. *Pelischtæum*: *vide sup. 18. 5. in margine.*

[b] Heb. *sicut heri nudiustertius, ut Gen. 31. 2.*

[c] Heb. *cùm adjiceret bellum esse.*

[d] Heb. *Davidem & parietem.*

[e] Heb. *animam tuam.*

ret se? dixit Mical ad Schemuelem, ipse dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem morte afficerem te?

18 David ergo fuga eripiens se venit ad Schemuelem Ramam, indicavitque ei quicquid fecisset sibi Schaul: abiitq; ipse cum Schemuele, ut considerent Najothis.

19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce David est Najothis in Rama:

20 Misit Schaul legatos ad capiendum Davidem: quorum vidit *quisque* congregationem prophetarum prophetantium, & Schemuelem stantem, qui præerat illis: quapropter invasit legatos Schaulis spiritus Dei, ut more prophetico agerent ipsi quoque.

21 Quod cum nuntiassent Schauli, misit legatos alteros qui more prophetico egerunt ipsi quoq;: ideò remisit Schaul legatos tertios qui more prophetico egerunt ipsi quoq;.

22 Tandem abiens etiam ipse Ramam cùm pervenissent usq; ad cisternam magnam quæ est in Schecu interrogabat dicens, ubi est Schemuel & David? cui dixit *quispiam*, ecce Najothis in Rama.

23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: sed invasit eum quoq; ipsum spiritus Dei: ita ut [f] continenter pergens prophetico more ageret, usquedum perveniret Najothas in Ramma.

24 Ubi exuens etiam ipse vestes suas prophetico more agebat ipse quoque coram Schemuele: ita excidit nudatus toto die illo & tota nocte: ideo dicere solent, an etiam Schaul *est* inter prophetas?

[f] Heb. *ut iret eundo & prophetico more ageret.*

ANNOTATIO.

2 Mane] *id est, antequam a satellitibus patris mei opprimaris, ut infrà ver. 11.* 13 Pulvinar caprinũ] *ut capillamenti humani specie deciperentur a Schaule missi.* 18 Abiitque] *ut in prophetarum collegio & Schemuelis consortio Davidis animus confirmaretur, & mirificam Dei administrationem, cui ipse fidebat, experiretur, qua ipse ereptus, inimici aversi sunt: fortassis etiam ut in collegio illo velut in asylo tutus a Schaule esset, quod apud omnes gentes etiam receptum fuisse historiæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, suprà 10.10. ubi ne Pelischtæi quidem hostes Jisraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibhhæ stationis eorum loco, infestarunt.* 20 More prophetico] *vide suprà 18. ver. 9. sic deinceps, apparet autem eos deposuisse habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo versu hujus capitis.* 24 Exuens] *id est, deponens militarem habitum, sicut fecerant prius ab ipso missi, ut se in speciem prophetæ componeret.* Excidit] *id est, extra se raptus est: vide Num. 24.4.* Nudatus] *supple militari habitu quo se exuerat.* An etiam Schaul] *Proverbium est, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præstando conatu suo: quod confirmat exemplum Bilhhami. Num. 23. & 24. & Pauli Acto 9. Est autem hoc proverbium anceps de iis qui aut spiritu Dei impelluntur ad aliquid agendũ ut sup. 10. 12. aut de iis a præstando avertuntur.*

CAPUT XX.

David turgens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: qua Jonathan audita, cum Davide constituit tempus, locum & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando veri amici officium perpetuum ei promittit & ab eo restipulatur: Quod posthabita paternæ indignationis & periculi sui ratione fideliter præstans, Davidem liberat, consolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in Rama: venit ac dixit coram Jonathane quid feci? quæ *est* iniquitas mea? & quod *est* peccatum meum coram patre tuo, quòd quærit [a] vitam meam?

2 Qui dixit ei: absit, non morieris: ecce non solet pater meus facere quicquam magnum aut quicquam parvum quin revelet mihi in aurem: cur ergo celaret me pater meus rem hanc? non *est* hoc.

3 Deinde verò juravit David, (cùm dixisset, [b] certò novit pater tuus me invenisse gratiam in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoscat hoc Jonathan, ut non afficiatur dolore:) at certè ut vivit Jehova & vivit anima tua, quasi passus inter me & inter mortem *est*.

4 Dixit verò Jonathan ad Davidem: eloquere quod sit [c] desiderium tuum & efficiam tibi.

5 Tum dixit David ad Jonathanem, ecce novilunium est cras, quo ego [d] omnino sedere soleo cum rege ad comedendum: dimittito ergo me ut abscondam me in isto agro dum erit vespera tertiana.

6 Si recensendo desideraverit me pater tuus: tum dicito, [e] obnixè excusavit se apud me David ut percurreret Beth-Lechemum in civitatem suam, nam convivium ibi est anniversarium toti ejus familiæ.

7 Si ita dixerit, Bene, pax erit servo tuo: sin autem [f] planè accendetur ei *ira*, scito [g] definitum esse malum hoc ab eo.

8 Hanc exerceto benignitatem erga servum tuum, quandoquidem in fœdus Jehovę induxisti servum tuum, tecum: quòd si est in me iniquitas, tu me afficito morte nam usque ad patrem tuum quare adduceres me?

9 Cui dixit Jonathan, absit tibi nam si planè novero definitum esse hoc malum a patre meo ut obveniat tibi, an non illud indicarē tibi?

10 Dixit autem David ad Jonathanem, quis indicabit mihi: si quid responderit tibi pater tuus duri?

11 Dixit verò Jonathan ad Davidem, age exeamus in istum agrum: egressique sunt ambo in agrum illum.

12 Tum dixit Jonathan ad Davidem, ô Jehova Deus Jisraëlis, cum pervestigavero a patre meo secundum hoc tempus cras *aut* postridie, si ecce bonus fuerit erga Davidem: an non tunc mitterem ad te, & revelarem tibi in aurem?

13 Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat, si bonum videbitur patri meo hoc malum inferre tibi, ut revelaturus sum tibi in aurem, & dimi-

[a] Heb. *animã & sic deinceps.*

[b] Heb. *noscẽdo novit ut infrà 9. ver.*

[c] Heb. *quis sit animus tuus: sic animus pro desiderio Psa. 27.12. & alibi frequenter.*

[d] *sedendo sedere soleo.*

[e] Heb. *exorando exoravit se a me: sic infra ver. 28.*

[f] Heb. *accendendo accendetur.*

[g] Heb. *absolutum: sic 9. ver. & ver. 33.*

dimissurus sum te cum pace,ʼquò sit Jehova tecum,sicut fuit cum patre meo.

14 ʼNonne ergo *id facerem* tantisper dum vixero? ʼnonne vicissim exerciturus es erga me benignitatem Jehovæ *hanc*,quòd ʼ non moriturus sum?

15 Neque præcisurus es benignitatem tuam a familia mea usque in seculum:ne tunc quidem cùm excindet Jehova inimicos Davidis quéq; a superficie terræ.

16 ʼEt requiret Jehova de manu inimicorum Davidis : sic pepigit Jonatham cum familia Davidis [h] *fœdus*.

17 Similiter [i] de-integro adjuravit Jonathã Davidem præ amore suo erga eum: nam amore [k] sui ipsius amabat eum.

18 Posteà dixit ei Jonathan, cras est novilunium : & desideraberis , cùm vacabit sedes tua.

19 Cùmque ad [l] triduum abfueris, descendito [m] diligenter, & venito ad locum illum ubi absconderas te,[n] quo dieʼistud negotium *gestũ fuerat*:& consideto juxta lapidem istum qui *dictus est* [o] Ezel.

20 Ego autem tres sagittas ad latus ejus jaculabor:[p]emittendo ad scopum.

21 Ecce autem mittens puerum quẽdam *dicendo* , abi inveni sagittas:si [q] planè dixero puero ecce sagittæ sunt præter te citeriùs , assumito eum & venito:nam pax tibi erit:nec eritʼ quicquam ut vivit Jehova.

22 Sed si ita dixero adolescenti: ecce sagittæ sunt præter te ulterius : abi, quia ʼ dimiserit te Jehova.

23 Hoc autem verbum quod locuti sumus ego & tu: (ecce Jehova *est* inter me & inter te), *esto* usque in seculum.

24 Itaqueʼabscondit se David in illo agro: fuitque in novilunio : quo sessurus erat Rex ad cibum ut comederet,

25 Ut sessuro rege in sede sua sicut [r] anteà, in sede ad parietem,ʼassurgeret Jonathan : sederetq; Abner a latere Schaulis : & vacaret locus Davidis.

26 Attamen non est locutus quicquã Schaul illo die: dicebat enim,ʼcasus est , non est mundus : quia non est mundusʼ *non venit*.

27 Sed fuit [s] postridie a novilunio,cùm vacaret locus Davidis , ut diceret Schaul ad Jonathanem filium suum:quare non venit filius Jischai tum heri tum hodie ad cibum?

28 Respondit autem Jonathan Schauli:obnixè excusavit se David apud me ut percurreret Beth-Lechemum usque.

29 Et dixit dimitte me,quæso: quia convivium familiæ nobis *est* in ea civitate , & ipse frater meus præcepit mihi, nunc itaque si inveni gratiam in oculis tuis,proripiam, quæso,me & invisamʼfratres meos:idcirco non venit ad mẽsam regis.

[h] *Eclipsis,ut infrà 22.8. & 1. Reg. 8. 9.*
[i] Heb. *addidit Jonathan adjurare.*
[k] Heb. *anima suæ.*
[l] Heb. *tertiaveris.*
[m] Heb. *valde.*
[n] Heb. *in die istius facti.*
[o] *Id est,aditus vel aditionis, eò quod ad eum aditurus erat Jonathan Davidem, ut ei negotium indicaret.*
[p] Heb. *emittendo mihi: pleonasmus.*
[q] Heb. *dicendo dixero.*
[r] Heb. *ut vicem vice: sic Num.24.1.*
[s] Heb. *a crastino novilunii secundo.*

30 Tum accensa est ira Schaulis in Jonathanem adeò ut diceret ei,ʼfili perversissime [t] contumacissime,nónne novi te eligere filium Jischai ad pudorem tuum & ad pudorem nuditatis matris tuæ?

31 Nam quibuscunque diebus filius Jischai vixerit super terram,non stabilieris tu & regnũ tuum: quare nunc mitte & captum *adduc* eum ad me:quia [u] reus mortis est.

32 Respondens verò Jonathan Schauli patri suo: dixit ad eum,quare morte afficeretur? quid fecit?

33 Tum jaculatus est Schaul hastam suam in eum,ut percuteret eum : unde cognovit Jonathan definitum hoc esse a patre suo ut morte afficeret Davidem.

34 Quapropter surrexit Jonathan a mensa, [x] accensus ira : neque comedit in die novilunii secundo cibum,dolore enim afficiebatur,propter Davidem: *&* quia ignomia affecerat ipsum pater ipsius.

35 Fuitque ipso mane, ut exiens Jonathan in agrum illum ad tempus constitutũ Davidi cum puero parvo secum:

36 Diceret puero suo,curre,inveni jam sagittas,quas ego jaculaturus sum : itaque currente puero ipse [y] jaculando sagittam ulterius transmisit.

37 Cùm autem venisset puer usque ad [z] scopum,ad quem jaculabatur Jonathan : inclamavit Jonathan post puerum dicens, nónne sagitta præter te vlterius est?

38 Prætereà inclamavit Jonathan post puerum citò festina,ne consistito : quare collectis puer Jonathanis sagittis , rediit ad dominum suum.

39 (Ipseʼautem puer nesciebat quicquam : tantum Jonathan & David conscii erant hujus rei).

40 Et dedit Jonathan arma sua puero illi, qui erat secum: dixitque ei,abi,refer in civitatem.

41 Puer ille abibat cùm David surgensʼe latere meridiano,procidit[a]pronus in terram,incurvans se tribus vicibus:& osculati sunt [b] alter alterum,fleveruntque alter cum altero , donec Davidem[c]ʼerexisset.

42 Cùm diceret Jonathan Davidi , abi cum pace:*ratum esto* quod juravimus nos ambo in nomine Jehovæ dicendo : Jehova *esto* inter me & inter te,atq; inter semen meum & inter semen tuum,usque in seculum.

[t] Heb. *fili ipsius contumaciæ.*
[u] Heb. *filius mortis.*
[x] Heb. *in accensione iræ: ut Exo.11.9.*
[y] Heb. *jaculatus est sagittam transmittendo eam*
[z] Heb. *locum sagittæ: periphrasis scopi.*
[a] Heb. *super faciem suam.*
[b] Heb. *vir proximum suum.*
[c] Heb. *magnificasset vel sustulisset : ut Ps.41.10.*

ANNOTATIO.

1 Intereà] *dum Schaul divinitus correptus diem & noctẽ Najothis hærebat.* 3 Quasi passus] *præsentissimum est periculum meum in quo versor.* 5 Novilunium est cras] *atq; ideo dies solennis epuli.* Dimittito ergo] *quandoquidem patris vices eo absente geris, ut ostenditur infrà ver.25.nam intereà Schaul Najothis hærebat, sup.19.23.* Dum erit vespera] *id est , nocte illa qua incipit tertius dies mensis, me abscondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.* 6 Obnixè excusavit] *vide infrà ver.28.29.* 8 In fœdus induxisti] *suprà 18.2.* 12 ô Jehova] *Exclamantis cum admiratione,quasi dicat. Deus bone fieri ne posset ut ego qui adeò te amo,officium istud non præstarem?* 13 Ita faciat] *aposiopesis contrarii per Euphemismum: quasi dicat , ita benedicat ut revelabo,aut maledicat ut non revelabo,* Quò sit] *ut divinæ voluntati inserviam,quæ tibi regnum,prius patri meo collatum, adjudicavit.* 14 Nónne ergo] *quasi dicat,cùm te amem : tibi juraverim coram Deo. & ejus consilio servire studeam,nónne totam vitam meam eò conferrem?* Nónne vicissim] *Restipulatio, qua idem officium in se & in posteros suos a Davide postulat.* Non moriturus sum] *id est non afficiar morte , cujus pater meus to-*

 tam

tam familiam suam ream peregit. 16 Et requiret] *hysterosis verborum, quam ad perspicuitatem mutavimus.* 19 Illud negotium] *liberationis tuæ a manu patris me intercedente. suprà 19.2. & sequentibus.* 21 Quicquam] *subaudi periculi.* 22 Dimiserit te Jehova] *hoc signo a me dato te abire jusserit: sic docet qua ratione sit præstiturus quod suprà ver. 13. juravit.* 24 Abscondit] *ad constitutum diem suprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ describuntur undecim versibus sequentibus.* 25 Assurgeret] *qui patris vices gesserat eo absente, jam reverso cederet.* 26 Casus est] *aliquis ex iis casibus quibus homines fordidantur: vide Levitic. 11. & sequentibus.* Non venit] *subaudi, ad epulum sacrum eucharisticum, quod in novilunio celebrabatur Num. 10. 10. ex quo immundis comedere nefas erat Levitic. 7.9.* 29 Præcepit mihi] *ex mandato patris.* Fratres] *id est, cognationem meam, ut alibi passim.* 30 Fili perversissime] *ut impurissimus loquitur in filium adeoque in illius matrem suam uxorem convitia ingerens turpissima.* 41 E latere meridiano] *lapidis & agri.* Erexisset] *consternatum animo confirmasset, ut sequens versus ostendit: prout etiam postea fecit cap. 23.17.*

CAPUT XXI.

David discedens a Jonathane ad Achimelecum sacerdotem venit: panes sacros & Gladium Goljathi ab eo obtinet prospectante Doëgo: Inde Gathum profectus a Pelischtæis agnoscitur, & ad regẽ adductus amentiæ simulatione evadit.

1 ITAQUE surgens abiit: cùm Jonathan rediret in civitatem.

2 Adveniente autem Davide[a] Nobum ad Achimelecum sacerdotem: trepidus accurrens Achimelec obviam Davidi, dicebat ei, quare tu solus es? & an nemo est tecum?

3 Dixit verò David Achimeleco sacerdoti: rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi, ne quis sciat quicquam de hac re ad quam mitto te, & quam præcipio tibi: ipsis autem pueris condixi locum cujusdam[a] N.

4 Nunc igitur quid est[b] penes te? quinque panes tradito in manum meam: aut quod præstò est.

5 Respondit verò sacerdos Davidi dicens: non adest panis[c] communis penes me: sed panis sacer adest: si caverint sibi pueri ipsi,[a] utiq; a muliere.

6 Tum respondens David sacerdoti dixit ei, imò verò mulier[a] intercepta est nobis, ut heri nudiustertius: cùm egrederer jam erant[a] instrumenta ipsa puerorum sancta: est enim[d a] ratione communis *penes sacerdotes*: [a] tum etiam eo die cùm sanctificandus est *alius* in eodem vase.

7 Itaque dedit ei sacerdos sanctum: eò quòd non esset ibi panis, nisi panes faciei qui amovebantur a conspectu Jehovæ, ad apponẽdum panem calidum, quo die ille tollebatur.

8 (Erat autem ibi quidam e servis Schaulis eo die[a] detentus coram Jehova, nomine Doeg[a] Adomæus: amplissimus pastorum qui erant Schauli.)

9 Præterea dixit David Achimeleco: annon est hic penes te hasta aut gladius? nam nec gladium meum, nec arma mea accepi in manum meam: quia *erat* verbum regis urgens.

10 Cui dixit sacerdos[e a] postquam applicuisset amiculum, gladius Goljathi Pelischtæi, quem percussisti in convalle querceti, ecce is est involutus panno: si illum accepturus es tibi, accipe: nam non *est* alius præter ipsum hic, cui dixit David, non *est* ei similis: da eum mihi.

11 Itaque surgens David aufugit die illo[f] metu Schaulis & venit ad[a] Acischum Regem Gathi.

12 Dicentibus autem servis Acischi ad eum, nonne hic *est* David[a] Rex istius terræ? an non de hoc respondebant in choreis dicendo: percussit Schaul millia sua: David autem suas myriadas?

13 Reposuit David verba ista in[g] animo suo: timebatque valde ab Acischo rege Gathi.

14 Quapropter mutavit sibi[h a] speciem suam in oculis eorum, & agebat insanum[a] in manu eorum: & signabat valvas portæ, demittebatq; salivam suam in barbam suam.

15 Et dixit Acisch ad servos suos: ecce cùm videritis hominem amentem, quare adduxistis eum ad me?

16 Carcóne amentibus ego, quòd adduxistis hunc ut amentem agat apud me? hiccine ingrederetur domum meam?

[a] Heb. *Peloni almoni: vide annota. ta Ruth.* 4.1

[b] Heb. *sub manu tua: sic deinceps.*

[c] Heb. *prophani usus.*

[d] Heb. *via prophani.*

[e] Heb. *post ipsum amiculum. Suprà* 17.2.

[f] Heb. *a facie. Suprà* 18.6.

[g] Heb. *in corde suo.*

[h] Heb. *gustũ suum.*

ANNOTATIO.

2 Nobum] *ubi tum tabernaculum Dei erat, atque ideò multi sacerdotes ministrandi causâ ibidem residebant: eratque in tribu Binjaminis prope Hhanathothas, ubi assignata erat habitatio & ager familiæ isti, Nechemjæ 11.32. & 1. Reg. 2.26.* 5 Utique a muliere] *id est, sui sanctificationi studuerint, adeò ut ne ad uxores suas quidem accesserint. Quæstio est quam sumit sacerdos ex analogia mandati de quo Exodi. 19. 15. & ex oraculo Dei de quo infrà ver. 10. & ca. sequente ver. 10. quasi dicat: qui rebus sanctis sanctarii, quales sunt hi panes, usuri sunt, hac puritate præditi esse debent, quam Deus a populo ad se accessuro exegerat & nunc quoq; mandato exigit.* 6 Intercepta] *id est, tanta est celeritas hujus itineris nostri, ut cum uxoribus esse non licuerit nobis à discessu nostro: a quo hic tertius dies agitur.* Instrumenta] *id est, quibuscunque ad iter hoc conficiendum instructi sunt.* Est enim ratione] *id est, æquè atque alio pane sacerdotes eo vesci possunt: hæc verba sunt autoris ex Levit. 24.9.* Tum etiam] *id est, inde ab ipso die sabbathi ineunte, quo reponendi sunt in suis scutellis recentes, ibidem ver. 8. infrà ver. sequent.* 8 Detentus] *aut religione sabbathi, aut voto.* Adomæus] *id est vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Jehoschu 3.16. & 19.36. vel potius ex Edomæa oriundus, sed Jisraëlitarum religionem profitens, ut Chittæus infrà 26.6. & similia.* 10 Postquam applicuisset] *q.d. de his postulatis Davidis indutus amiculo Deum consuluisset: ita accipienda esse hæc verba docent historia sequentis cap. 10.13. & 15. Jonathan Chaldæus paraphrastes, & Jeschahhja Hhebræus interpres. Similem locutionem vide Deut. 24.20. & 21.* 11 Ad Acischum] *quẽ Psalm. 34.1. Abimelecum vocat communi Pelischtæorum Regum appellatione.* 12 Rex] *id est, gubernator,*

tor,ut Gen. 36. 31. 14 Speciem] *id est, gestus, verba, & quicquid cadere potest in hominum sensum trãslatum nomen a sensu gustus ad visum & auditum, & si qui sunt alii quibus homo hominem explorare potest.* In manu] *dum erat in eorum potestate, & captus ad regem adducebatur: vide initium Psalmi.* 56.

CAPUT XXII.

David a Pelischtæis dimissus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiscitur, sed a propheta monitus Judæam cum suo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione sibi metuens, suos objurgat, absentem filium accusat, & delatum Achimelecum & familiam coram se a delatore occidi, totamq; civitatem eorum excindi jubet: e quibus solus Ebjathar evadens ad Davidem proficiscitur.

1 ITAQUE abiens David inde, proripuit se ad speluncam ᵃ Hhadullami: quo audito, fratres ejus & tota familia patris ejus descenderunt ad illum illuc.

2 Congregaverunt quoq; se ad eum quilibet pressus angustia, & cuicũq; erat exactor, & quisquis amaro erat animo, ut esset ipsis præfectus: ita fuerunt cum ipso quasi quadringenti viri.

3 Posteà abiens David inde ᵃ Mitzpam Moabitarum: dixit ad ᵃregem Moabitarum, egressi, quæso, *maneant* pater meus & mater mea vobiscum, tantisper dum cognoscam quid facturus sit me Deus.

4 Quos deduxit in conspectum regis Moabitarum: manseruntque apud eum omnibus diebus quibus fuit David ᵃ in eo propugnaculo.

5 Edixit autem propheta ᵃ Gad Davidi, ne maneto in isto propugnaculo: abito & redito in terram Jehudæ: abiens itaque David, venit in sylvam Cherethæ.

6 Tum audiens Schaul recognitum esse Davidem & homines qui erant cum eo: Schaul, inquam, considens Gibhhę sub nemore in excelso, ᵃ cum hasta sua in manu sua, omnibus servis ejus adstantibus ei:

7 Dixit Schaul servis suis qui adstabant sibi, audite jam Binjaminitæ, etiam *ne* vobis omnibus daturus est filius Jischai agros & vineas? omnes *ne* vos dispositurus est præfectos millenis & præfectos centenis?

8 Quòd conjurastis vos omnes contra me, neque est qui revelaverit mihi in aurem, cùm pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jischai, neque est e vobis qui ægrè tulerit meâ causâ, & revelaverit mihi in aurem: ᵃ quòd excitaverit filius meus servum meum contra me insidiatorem, sicut *est* hodie?

Suprà 18. 2.

9 Respondit autem Dojeg Adomæus, qui adstabat cum servis Schaulis dicens, vidi filium Jischai venientem Nobum ad Achimelecum filium Achitubi.

10 ᵃQui consuluit pro eo Jehovam, & viaticum dedit ei: etiam gladium Goljathi Pelischtæi dedit ei.

11 Tum misit Rex vocatum Achimelecum filium ᵃ Achitubi sacerdotem, & totam familiam paternam ejus, sacerdotes qui *erant* Nobi: veneruntque omnes ad Regem.

12 Et dixit Schaul audi jam fili Achitubi quo dicente me, domine mi:

13 Dixit ad eum Schaul, quare conjurastis contra me tu & filius Jischai: cùm dederis ei panem & gladium, & consulueris pro eo Deum, ut insurgeret contra me insidiator, sicut *est* hodie?

14 Respondens verò Achimelec regi dixit, at quis *est* inter omnes servos tuos sicut David fidus, & gener regis, & incedens in tui obedientia, ac honorabilis in domo tua?

15 *An* eo die cœpi consulere pro illo Deum? ᵃ absit mihi: ne imponat Rex servo suo quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam non fuit conscius servus tuus in toto hoc negotio rei parvæ aut magnæ.

16 Attamen dixit Rex: ᵃ omnino moriturus es Achimelec: tu & tota familia patris tui.

ᵃ Heb. *moriendo morieris.*

17 Dixitq; Rex ᵃ cursoribus qui adstabant sibi divertite & morte afficite sacerdotes Jehovæ: quia etiam manus eorum ᵃadjuncta est Davidi: & quia scientes eum fugere, non revelarunt mihi in aurem: sed noluerunt servi regis extendendo manum suam irruere in sacerdotes Jehovæ.

18 Quapropter dixit rex Dojego, diverte tu & irrue in sacerdotes istos: ᵃ divertens ergo Dojeg Adomæus irruit ipse in sacerdotes, & morte affecit eodem die octoginta quinque viros, gestantes ᵃamiculum lineum.

19 Nobum quoque civitatem istorum sacerdotum percussit acie gladii tam viros quã fœminas: tam pueros quàm lactentes: etiam boves & asinos ac parvas pecudes acie gladii.

20 Tamen proripuit se filius unus Achimeleci filii Achitubi nomine Ebjathar: & ᵃ fugit post Davidem.

21 ᵃ Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schaulem occidisse sacerdotes Jehovæ:

22 Dixit David Ebjathari: sciebam eo die, cùm ibi esset Dojeg Adomæus, ᵇ omnino indicaturum esse Schauli: ego in causa fui, *cur* sæviretur in ᶜ omnes personas familiæ patris tui.

23 Mane mecum: ne time: nam qui quærit vitam meam quærit vitam tuam: sed *in* custodia tu es apud me.

ᵇ Heb. *indicando indicaturum esse.*
ᶜ Heb. *in omnem animam: sic Gen.* 14. 21.

ANNOTATIO.

1 Hhadullami] *oppidum est in tribu Jehudæ: de quo Jehosch.* 15.35. *hujus autem speluncę meminit etiam* 2. *Schem.* 23.13. *&* 1. *Chronic.* 11.15. 3 Mitzpam] *id est, speluncam,* φρȣρὰν *clausuram vel clusuram, ut Jureconsulti vocant. Jehos.* 11.3. Regem Moabitarum] *unum ex hostibus Schaulis, ut apparet* 1. *Schem.* 14.48. *quo nomine verisimile est regem Davidi & copiis ejus, quas persequebatur Schaul, locum apud se dedisse, ut fecerunt Pelischtæi, infrà* 27. *cap.* 4 In eo propugnaculo] *in Mitzpæ.* 5 Gad] *cujus fit mentio secundi Schem.* 24. *&* 1. *Chron.* 21. *&* 2. *Chron.* 29. 6 Cum hasta] *quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehenso.* 8 Quòd excitaverit] *audiens Davidem cum copiis reversum esse in regnum: & videns Jonathanem abesse ex quo in eum hastam vibraverat suprà* 20. 33. *suspicatur conjura-*

jurationem factam, & sibi insidias parari. 10 Qui consuluit] *ut cognosceret, an sacros panes tantùm sacerdotibus concessos, & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset.* 11 Achitubi] *cujus meminit suprà 14.4.* 15 Absit mihi] *ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver. 13.* 17 Cursoribus] *id est, viatoribus sive apparitoribus.* Adjuncta est Davidi] *id est, consociati sunt ei: vide in Levitici 5.21.* 18 Divertens ergo] *hujus historiæ accommodationem ad divinam comminationem vide suprà 2.33. in annotatione.* Amiculum lineum gestantes] *functionem sacram obeuntes: ad quam amiculo lineo solebant tegi, quam lex tunicam appellat Exodi.28.40 & 41.* 20 Fugit] *quem assecutus est Kehhilæ infrà 23.6.* 21 Tum nunciante] *hæc ex occasione per prolepsin dicuntur: tum enim demum gesta sunt cùm Ebjathar Kehhilam venit, infrà ibidem.*

CAPUT. XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kehhilæos a Pelischtæorum obsidione liberat, Ebjatharem cum ornamentis sacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulis contra se consilio factus Deo consulto, per deserta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus fœdus cum eo renovat. Deinde a Ziphæis proditus, & a Schaule circumventus divinitus allato nuntio de irruptione Pelischtæorum, liberatur.

1 Cùm autem indicassent Davidi, dicendo: ecce Pelischtæi bellum gerunt contra Kehhilam, & ipsi diripiunt areas *illius*:

2 'Consuluit David Jehovam dicendo, an iturus sum & percussurus Pelischtæos illos? & dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens Pelischtæos illos servato Kehhilam.

3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad eum, ecce nos hic in Jehuda ' timemus: ' quanto igitur magis euntes Kehhilam in acies Pelischtæorum?

4 [a] ' Amplius iterum consuluit David Jehovam, responditque ei Jehova: dicens, surge, descende Kehhilam quia ego ' illico traditurus sum Pelischtæos in manum tuam.

[a] Heb. *adjecit adhuc David consulere Jehovam.*

5 Itaque abiens David cum viris suis Kehhilam, debellavit Pelischtæos & abegit pecora eorum, cum percussisset eos plaga magna: sic servavit David habitatores Kehhilæ.

6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* descenderet *cum* amiculo in manu sua.

7 Tum nunciatum est Schauli Davidem venisse Kehhilam: quare dicens Schaul, conclusit eum Deus in manu mea: quandoquidem [b] venit inclusum se in civitate *munita* foribus & vecte.

[b] Heb. *inclusit se veniendo: hypallage.*

8 Promulgavit Schaul toti populo bellum: ut descendendo Kehhilam, obsideret Davidem & homines ejus.

9 Sed rescíscens David Schaulem fabricari contra se hoc malum: edixit Ebjathari sacerdoti, ' applica amiculum.

10 Dixitque David, ô Jehova Deus Jisraëlis, [c] certò audivit servus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendum civitatem meâ causâ.

[c] Heb. *audiendo audivit.*

11 ' An dedituri essent me [d] Kehhilæi in manum ejus? an descensurus esset Schaul, quemadmodum audivit servus tuus? ô Jehova Deus Jisraëlitis indica quæso servo tuo: cui dixit Jehova, descensurus esset.

[d] Heb. *domini Kehhilæ: sic ver. 12. & Judic. 9.2.*

12 Deinde dixit David, an dedituri essent Kehhilæi me & homines meos manum Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri essent.

13 Quapropter surgens David cum hominibus suis quasi sexcentis viris egressi sunt Kehhila, ut continenter itarent, quò itare possent: quòd cùm nuntiatum est Schauli Davidem se proripuisse Kehhila, destitit procedere.

14 Considebat autem David per desertum in propugnaculis, tandem consedit in monte, in deserto Ziphi: & quamvis quæreret eum Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eum Deus in manum illius.

15 'Percipiebat enim David cùm Schaul procederet ad quærendum vitam suam: David ergo erat in deserto Ziphi, Chorescha.

16 Cùm surgens Jonathan filius Schaulis, adivit Davidem Chorescham: & 'confirmavit manum ejus in Deo.

17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non est inventura te manus Schaulis patris mei: sed ' tu regnaturus es super Jisraëlem, & ego futurus sum [e] secundus a te: quin etiam Schaul pater meus 'novit ita fore.

[e] Heb. *tibi in secundum.*

18 Pepigeruntque ambo fœdus ' coram Jehova: & considente Davide Chorescha, Jonathan abiit domum suam.

19 Tum ascenderunt Ziphæi ad Schaulem Gibhham ejus, dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Chorescha, in colle Chacilæ, qui est a [f] meridie solitudinis?

[f] Heb. *dextera: sic inf. 24*

20 Nunc ergo [g] prout desiderat omnino animus tuus descendere, descende: nostrum autem esto, dedere eum in manum regis.

[g] Heb. *ad omne desiderium animæ tuæ descendendi descende.*

21 Quibus dixit Schaul, benedicti estote Jehovæ: quòd clementia utimini erga me.

22 Ite jam, informate *vos* certiùs adhuc, & cognoscite ac dispicite locum ejus: ubi erit pes ejus: quis viderit eum ibi: 'nam dicebat mihi ipse, se astu admodum solere uti.

23 Dispicite ergo & recognoscite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiscum: eritque si ipse fuerit in hac terra, ut perscruter eum in omnibus millibus Jehudæ.

24 Itaque surgentes redierunt Ziphum ante Schaulem: cùm David & homines ejus essent in deserto Mahhonis, in campestribus, ad meridiem illius solitudinis.

25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad quærendum: cùm indicassent Davidi, descendit ' e petra illa & consedit in deserto Mahhonis: quod audiens Schaul persecutus est Davidem *in* deserto Mahhonis.

26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autem cum hominibus suis a latere montis inde: sed fuit Davide accelerante abitum metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus circumcluderent Davidem & homines ejus ad prehendendum eos.

27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, festina & abi: quia irruerunt Pelischtæi in hanc terram.

28 Quapropter revertens Schaul a persequẽdo Davide abiit obviã Pelischtæis: idcircò vocaverunt locum illum, ' Petram diremptionum.

AN-

ANNOTATIO.

2 Consuluit] *Per Prophetam Gadem, qui erat in comitatu Davidis, suprà 22.5. nam nondum apud se habebat sacerdotem cum amiculo, per quem Deum consulere posset.* 3 Timemus] *ab uno hoste Schaule.* Quanto igitur magis] *subaudi, timendum erit si Pelischtæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?* 4 Amplius iterum] *non sua: sed suorum causâ.* Illicò] *antequam Schaul te adoriri possit.* 9 Applica amiculum] *id est, accede indutus amiculo, ut consulas pro me Deum ratione præscripta Num.27.21.* 11 An dedituri essent me] *subaudi, si hic consisterem, ut docet vers.14.* 15 Percipiebat] *per exploratores quos emittebat, & per indices qui erant in regno.* 16 Confirmavit manum ejus] *id est, ipsum anxium divinis promissionibus confirmavit, ut docet versus sequens: synecdoche.* 17 Tu regnaturus es] *ex promissione Dei suprà 16.* Futurus sum &c.] *ex tua promissione, & fœdere inter nos inito.* Novit ita fore] *ex Schemuele suprà 15.28. ex continuo successu Davidis, atque etiam aliorum sermone: ut ipse Schaul ostendit suprà 20.30.31. & 22.8.* 18 Coram Jehova] *id est, solenne, præsente sacerdote Dei.* 22 Nam dicebat ipse mihi] *id est, David cùm familiariter mecum versaretur, rogatus qua ratione tam facilè hostibus potiretur, dicebat &c.* 25 E petra illa] *id est, e colle Chacilæ de quo suprà ver.19.* 28 Petram diremptionum] *Ex eo quòd nuntio allato de Pelischtæis diremptæ sunt copiæ Schauli a copiis Davidis quas circumvenerant.*

CAPUT XXIIII.

Davide agente in deserto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intercipiendum proficiscitur: sed cum in itinere alvum purgaturus solus speluncam ingreditur, imprudens in Davidem incidit: qui suorum hortamento propemodùm adductus, ut manus Schauli inferret, inhibet se & suos: Schaulemq; egressum reverenter alloquens, & partem laciniæ quam absciderat, ostendens: evincit Schaulem injustitiæ, suam innocentiam probat, & ab injuria sibi facienda dehortatur. Postremò fide petenti Schauli data de non delenda ejus posteritate, abit.

1 POSTEA ascendens David inde: considebat in propugnaculis ad ' Hhen-Gedin.

2 Fuit autem cùm reverso Schaule a persequendis Pelischtæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deserto Hhen-Gedi:

3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum delectorum e toto Jisraele: iret ad quærendum Davidem & homines ejus versus rupes' rupicaprarum.

4 Cúmque perveniens ad caulas ovium prope viam, ubi erat spelunca, ingrederetur Schaul ad[a] purgandum alvum: Davide & hominibus ejus considentibus ad latera illius speluncæ:

5 Dicebant homines Davidis ad eum: ecce hic dies *est* quo dicit Jehova ad te: ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam, ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis: quare surgens David abscidit alam pallii quod *erat* Schauli, clam.

6 Sed fuit postmodùm, ut[b] afficeret animus Davidis ipsum: eò quòd abscidisset alam *pallii* quod *erat* Schauli.

7 Quam ob rem dixit hominibus suis: absit mihi a Jehova, an facerem rem hanc Domino meo, ' uncto Jehovæ, extendendo manum meam contra eum? *non faciam*: quia unctus Jehovæ est.

8 Et[c] dispescuit homines suos David verbis, nec sivit eos insurgere in Schaulem: sic Schaul surgens ex ea spelunca, ibat itinere suo.

9 Postea demum David surgens, egressus est e spelunca, & clamavit post Schaulem dicẽdo: domine mi Rex: cumque intueretur Schaul post se, verticem inclinans David facie in terram *demissa*, incurvavit se.

10 Dixitque David Schauli: quare auscultas verbis cujusquam dicentis: ecce David quærit malum tuum?

11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam tradidisse te in manum meam in ista spelunca:) Dicit quidem, *quærit* occidere te: atqui pepercit *oculus meus* tibi: dixi enim non extendam manum meam in dominum meum, nam unctus Jehovæ est.

12 Imò, pater mi,[d] etiam atque etiam vide alam pallii tui in manu mea: ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te, agnosce & vide' non esse in manu mea malum aut defectionem, neque peccasse me in te: quamvis tu venêris[e] vitam meam, ut intercipias eam.

13 Judicabit Jehova inter me & inter te, & ulciscetur me Jehova de te: at manus mea non erit contra te.

14 Quemadmodum[f] dicitur sententiâ illâ antiquorum: ab improbis prodeat improbitas: at manus mea non erit contra te.

15 Post quem processit rex Jisraëlis? quem tu persequeris? persequeris canem mortuum, persequeris pulicem unum.

16 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me, & inter te: cognoscet, inquã, agetque causam meam, & vendicabit me e manu tua.

17 Fuit autem cùm absolvisset David alloqui verbis istis Schaulem: ut diceret Schaul, an vox tua hęc *est*, fili mi David? & sublata Schaul voce sua fleret:

18 Dicens ad Davidem, justior es me: nam tu rependis mihi bonum, cùm ego afficerim te malo.

19 Tu enim indicasti hodie, te afficere me bono: quamvis dederet me Jehova in manum tuam: attamen te non occidisse me.

20 Cùm autem quis invenit inimicum suum, an dimittit eum[g] cum beneficio? itaque Jehova rependat tibi beneficium,[h] pro eo quod fecisti mihi hodie.

21 Sed nunc, ecce novi te[i] omnino regnaturũ: & stabile fore in manu tua regnum Jisraëlis,

22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, '*dira tibi imprecans* si exciderís semen meum post me: & si perdideris nomen meum e familia patris mei.

23 Quod juravit David Schauli: tum abiit Schaul domum suam: David verò & homines ejus ascenderunt ad propugnaculum quoddã.

[a] Heb. *ad tegendum pedes suos: vide Judic.3.24.*

[b] Heb. *ut percuteret cor Davidis ipsum: sic 2. Schem.24:10.*

[c] Heb. *fidit, vel diffidit.*

[d] Heb. *vide etiam vide.*

[e] Heb. *animã meam.*

[f] Heb. *dicit quisque sententiam illã antiqui.*

[g] Heb. *in via boni.*

[h] Heb. *pro hodierno die quod fecisti mihi: trajecto, ut Gen.5.29.*

[i] Heb. *regnãdo regnaturũ.*

ANNOTATIO.

1 Hhen-Gedin] *vide annotata Gen.17.7.* 3 Rupicaprarum] *id est editissimas, qualibus illud genus animalium delectatur.* 7 Uncto Jehovæ] *a Deo ad regnum assumpto ac proinde sancto & munito ab omni injuria.* 8 Dispescuit] *id est, jam ex utraque parte speluncæ, ubi latebant, exurgentes, ut in Schaulem irruerent, utrinque repressit.* 12 Non esse in manu] *id est me non versare malum synecdoche: sic infrà 25.18.* 15 Persequeris canem] *quasi dicat, facis quod est tanto rege indignum, dum me tenuissimum, infimum & infimissimum tanto comitatu persequeris: hyperbolæ sunt sunt per comparationem dictæ.* 22 Dira tibi imprecans] *Eclipsis, de qua Gen.14.23.*

CAPUT XXV.

Schemuele mortuo, David cum suis ad fines Jehudæ meridianos secedit: ubi cum pastoribus Nabalis aliquandiu versatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios mittit, qui donum aliquod sibi ab eo impetrarent: sed duriter excepti, & vacui contumeliosè dimissi ad Davidem revertuntur: qui ultionis studio inflammatus, & cum bona copiarum parte adversus Nabalem proficiscens, Abigajilæ occurrit: quæ deprecatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reversa marito periculum explicat: ex quo adeò cõsternatur, ut decimo post die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajilam uxorem ducit.

1 TUM *Mortuo Schemuele, cùm se congregarent omnes Jisraëlitæ, ut* plangerent eum & sepelirent eum in domo ejus Ramæ: surgens David descendit versus *desertum Paranis.

2 Quidam autem *Mahhone agens, cujus opus erat Carmele, & quidem vir magnus valde (nam erant ei ovium tria millia & mille capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves suæ Carmeli.)

3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus nomen Abigajil mulier quidem ipsa [a] præstastante mente & pulchrâ formâ: sed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratque Calebita.

4 Audiens ergo David in deserto illo, Nabalem tondere oves suas:

5 Misit David decem pueros: edixitque David pueris illis, ascendite Carmelum, & ingressi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] prosperitate.

6 Ac dicite ipsi, *ita [c] agenti: & tu pace, & domus tua pace, & quicquid est tibi pace *fruitor.*

7 Nunc autem audivi tibi esse ovium tonsores: jam (pastores tuos cùm essent nobiscum non affecimus injuria, neque desideratum est illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:

8 Interroga pueros tuos qui indicabunt tibi, ut inveniant *pueri isti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem *die [d] læto venimus: da quæso quod obvenerit manui tuæ *servis tuis, & filio tuo Davidi.

9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocuti sunt Nabalem omnibus verbis istis nomine Davidis: & quietè se *continuerunt.

10 Cùm respondens Nabal servis Davidis diceret, quis *est* David? aut quis *est* filius Jischai? multi sunt servi qui *erũpentes deficiunt quisque a domino suo.

11 Scilicet acciperem panem meum & aquas meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonsoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undénam sint.

12 *Et converterunt se pueri Davidis in viam suam: reversique venerunt & nuntiaverunt ei secundum omnia verba ista.

13 Quapropter dixit David hominibus suis, accingite quisque gladium suum, quibus accingentibus singulis gladium suum, accinxit quoque David gladium suum: ita ascenderunt post Davidem quasi quadringenti viri, ducenti verò consederunt ad impedimenta.

14 Intereà Abigajilæ uxori Nabalis indicaverat puer unus e suis pueris dicendo, ecce misit David nuntios a deserto* ad benedicendum domino nostro, & abegit eos.

15 Cùm tamen homines illi boni fuerint erga nos valde: neque fuerimus injuria affecti, nec desideraverimus quicquam quibuscunque diebus itavimus cum eis, dum essemus in agro.

16 [f] Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum interdiu: quibuscunque diebus fuimus cum eis pascentes gregem.

17 Nunc ergo cognosce & dispice quid factura sis, nam * definitum est malum contra dominum nostrum & contra totam familiam ejus: ipse autem [g] nequior est, quàm ut alloquar eum.

18 Ideo festinans Abigajil accepit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque pecudes paratas, & quinque sata aristæ tostæ, & centum uvas passas, & ducentas palathas ficuum: quæ imposuit asinis.

19 Dixitq; pueris suis, transite ante me: ecce post vos ventura sum: viro autem suo Nabali non indicaverat.

20 Fuit verò ea insidente asino, & descendente per abditum montis, ut ecce David & homines ejus descenderent obviam illi: & illa occurreret eis.

21 (Dixerat enim David, utiq; frustra conservavero quicquid *erat* isti in deserto, ita ut non desideretur ex omnibus quæ sunt ei quicquam: reddidit enim mihi malum pro bono.

22 *Ita faciat Deus hostibus Davidis & ita pergat: *ut* non reliquum faciam ex omnibus quæ *sunt* ei usque ad lucem crastinam, * mingentem ad parietem.)

23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, festinans descendit de asino: & *procidens ante Davidem in faciem suam, incurvavit se terram *versus.*

24 Cùmque procidisset ad pedes ejus dixit, *in me, me inquam, domine mi, *sit* hæc iniquitas: sed loquatur, quæso, ancilla tua ad aures tuas, & audi verba ancillæ tuæ.

25 *Ne, quæso, apponat dominus meus [h] animum suum ad virum istũ *nequissimũ, ad Nabalem, nam prout *est* nomen ejus, ita est, [i] Nabal est

[a] Heb. *bona intelligentiâ.*

[b] Heb. *de pace.*

[c] Heb. *viventi.*

[d] Heb. *bono.*

[e] Heb. *mactationem meam quam mactavi.*

[f] Heb. *murus fuerunt circa nos.*

[g] Heb. *filius nequam.*

[h] Heb. *cor suum.*

[i] *id est, stultus.*

est nomen ejus, & penes eum est stultitia: ego verò ancilla tua non videram pueros domini mei quos miseras.

26 ' Nunc ergo domine mi, per viventem Jehovam,& per [k] vitam tuam," quandoquidem cohibet te Jehova ne ineas cædes,'& vindicet manus tua te, ' nunc inquam, ' sint sicut Nabal inimici tui, id est, qui quærunt malum contra dominum meum.

27 'Jam verò ' hoc donum illud est, quod adduxit ancilla tua domino meo ut detur pueris istis qui itant ad [l] vestigia domini mei.

28 Condona quæso, defectionem ancillæ tuę: ' nam [m] planè parabit Jehova domino meo ' domum firmam, si ' bella Jehovæ dominus meus gerat, & malum non inveniatur in te in diebus tuis.

29 ' Ut ut surgat homo ad persequendum te, & ad quærendum vitam tuam: erit tamen vita domini mei ' ligata in fasciculo viventium apud Jehovam Deum tuum, at vitam inimicorum tuorum ' ejaculabit e medio [n] cavo fundæ.

30 ' Sed esto, cùm fecerit Jehova domino meo bonum illud, [o] secundum omnia quæ promisit tibi: & mandato instituerit te antecessorem super Jisraëlem:

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi, aut offensioni [p] animi domino meo, [q] si effundat sanguinem immeritò, aut vindicet dominus meus se): cùm *inquam* benefecerit Jehova domino meo, ut recorderis ancillæ tuę.

32 Tum dixit David Abigajilę: benedictus *sit* Jehova Deus Jisraëlis, qui misit te hoc ipso die obviam mihi:

33 Et benedictum consilium tuum, benedictaque tu ipsa: quæ continuisti me hoc ipso die ' ne inirem cædes,& vindicaret me manus mea.

34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Jisraëlis, qui cohibuit me ne malo afficerem ' te: nisi festinans venisses obviam mihi: certè non relictus fuisset Nabali usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35 Ita accipiens David e manu ejus id quod adduxerat ibi: ei dixit, ascende cum pace domum tuam: vide auscultavi voci tuæ, & ' suscipio vultum tuum.

36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalem, ecce ei convivium erat domi suæ, quasi convivium regium: [r] in quo animus Nabalis lætus erat, adò ut per-valde ebrius esset: quam ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi aut magni usque ad lucem matutinam.

37 Sed fuit mane cùm abiisset [s] crapula a Nabale, & indicaret ei uxor ejus res istas: ut [t] obstupuerit animus ejus in eo,& ipse fuerit ' veluti lapis.

38 Cùmque fuissent quasi decem dies: quibus plaga affecerat Jehova Nabalem, mortuus est.

39 Audiens autem David Nabalem esse mortuum dixit, benedictus Jehova, qui egit causam opprobrii mei a [u] Nabale, & servum suum subtraxit a re mala, malum autem Nabalis convertit Jehova in caput ejus: misitque David per quos alloqueretur Abigajilam ad ducendum eam sibi uxorem.

40 Venientes itaque servi Davidis ad Abigajilam Carmelũ, allocuti sunt eã dicendo: David misit nos ad te, ut ducat te sibi in uxorem.

41 Tum surgens illa incurvavit se facie *demissa* ad terrã: & dixit: ecce ancilla tua in famulã ad lavandũ pedes servorũ domini mei.

42 Deinde [a] festinanter surgens Abigajil insedit asino, & quinque puellæ ejus, quæ ibant ad vestigia ejus: & secuta legatos Davidis, fuit ei uxor,

43 Quamvis Achinohhamam duxisset David ' e Jizrehhele: fueruntque etiam hæ ambæ ei uxores.

44 Nam Schaul dederat Micalem filiam suam uxorem Davidis: [b] Palti filio Lajischi, qui erat ' e Gallimis.

[k] Heb. *vitã animæ tuæ.*

[l] Heb. *ad pedes: ut Exod.* 11.8. *sic infrà* 42. *ver.*

[m] Heb. *faciendo faciet.*

[n] Heb. *volæ.*

[o] Heb. *secundum omne, quod locutus est bonum illud de te, trajectio antecedentis post relativum.*

[p] Heb. *cordis.*

[q] Heb. *effundendo,&c. vindicando, &c.*

[r] Heb. *cor Nabalis bonũ erat in eo.*

[s] Heb. *vinũ: metonymia.*

[t] Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*

[u] Heb. *a manu Nabalis.*

[a] Heb. *festinans ut surgeret.*

[b] *qui & Paltiel* 2. *Schem.* 3.15.

ANNOTATIO.

1 Mortuo Schemuele] *cujus consilio subsidióque fretus, commodius in regno versabatur.* Ut plangerent & sepelirent] *Quo tempore ad fines regni se recepit, & a Schaulis persecutione aliquantisper respiravit.* Desertum Paranis] *ad meridianos terminos regni & tribus Jehudæ.* 2 Mahhone] *vide de hoc & de Carmelo Jehos* 15.55. 6 Ita agenti] *pace jam & prosperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.* 8 Isti pueri] *id est, nos nuntii Davidis.* Die læto] *quo proventus tuos e gregibus recipis, & æquum est ex lege Deuter.* 15.7. *ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egentibus communices.* Servis tuis] *qui ut sumus ex animo: ita etiam factis servorum officium præstitimus apud servos tuos, & David officium filii.* 9 Continuerunt] *patienter Nabalem invehentem in se & in Davidem, ad finem usque audiverunt.* 10 Erumpentes deficiunt] *id est, qui perrumpunt officii sui fines: sumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.* 12 Et converterunt] *modestè & quietè ut suprà ver.*9. 14 Ad benedicendum] *ut Gen.*47.7. 17 Definitum malum] *de quo infrà ver.*22. 22 Ita faciat] *vide Ruth.*1.17. Mingentem] *id est, ne canem quidem: sic infrà* 34. 23 Procidens] *hoc signo abjectissimè & humillimè supplicans,* 2.*Reg.*4.27. 24 In me] *exordium ex abrupto, quo transfert crimen in se, & audientiam facit.* 25 Ne quæso] *Propositio deprecationem continens, primùm culpæ, a viri sui conditione & sua ignoratione.* Nequissimum] *ut Deuterono.* 15.9. *quò verbis his spectare videtur.* 26 Nunc ergo] *altera pars propositionis, deprecatio pœnæ per adjurationem.* Quandoquidem] *a providentia Dei ipsius occursum disponentis.* Et vindicet] *ab officio Davidis, ne sibi sui ipsius ultionem sumat.* Nunc inquam] *ab æquitate per comparationem facti Nabalis, cum alieno: quasi dicat, non de illis qui delinquunt in suo officio, ut Nabal, ultio sumenda est: sed de illis qui studio contra suum officium veniunt,* Sint sicut Nabal] *id est, sicut Nabal futurus esset, si in tuo consilio pergeres.* 27 Jam verò] *secunda propositio, qua primùm oblato munere crimen quod in se transtulerat suprà versiculo vigesimo quarto deprecatur.* Hoc donum illud] *quod per legatos tuos petieras, suprà* 8. *ver.* 28 Nam planè parabit] *Confirmatio propositionis suæ a promissione Dei cum officio Davidis conjuncta, quo argumento usa est suprà* 26. *pro Nabale.* Domum firmam] *id est, regnum firmius quàm fuerit Schaulis: vide suprà* 2.30. Bella Jehovæ] *non autem privatas ultiones tuas.* 29 Ut ut surgat] *altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo potest infirmare.* Ligata &c.] *id est, firmissima & secura, ut avelli ei a quoquam non possit: metaphora.* Ejaculabit] *id est, violenter illius eripiet, quam*

quàm longissimè abjiciet, ut lapidem emissum funda: metaphora a re praesenti: id est, ab armis Davidis & sociorum ejus. 30 Sed esto] *Conclusio petitoria, per hypothesin promissionum Dei, & officii Davidis: qui fuerunt suprà duo summi suasionis loci.* 33 Ne inirem caedes] *id est, ne officium meum transgrederer ultionis studio execatus.* 34 Te] *familiam tuam, ut sequentia exponunt.* 35 Suscipio vultum] *vide annotata Gen.32.20.* 37 Veluti lapis] *praeclusis sensibus regebat, horrore pericul perterrefactus.* 43 E Jizrehhele] *oppido Jehudae: Jehoschu.15.56.* 44 E Gallimis] *Loco Binjaminitarum non procul a Gibhha Schaulis: Jeschahhjae.10.29.&.30.*

CAPUT XXVI.

Ziphaei rursus Davidem Schauli produnt: qui copias ducens in eum, ita divinitus sopitur noctu cum toto exercitu, ut David uno comitatus ad Schaulem usque penetret, eiusq; hastam & phialam auferens, tutò se in montem recipiat: unde inclamatis castris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quae sibi fiebat, cum eo expostulat, jure secum agi petit, & ad Deum justum judicem provocat.

1 CUM ' rursus venissent Ziphaei ad Schaulem Gibhham dicendo: nonne David latitat in eodem colle Chacilae ex-adverso solitudinis?

2 Surgens Schaul descendit versus desertum Ziphi, & cum eo te mille viri delecti Jisraëlitę: ad quaerendum Davidem in deserto Ziphi.

3 Itaque castra posuit Schaul in colle ipso Chacilae, qui est ex adverso solitudinis prope viam: David autem considens in deserto, animadvertit venire Schaulem post se in desertum.

4 Miserat enim David exploratores: per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare surgens David venit in locum ubi castra habebat Schaul, ut inspiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiae ejus: Schaul autem cubabat in ' ambitu plaustrorum: populus verò castra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus est ' Achimelecum Chittaeum, & Abischajum ' filium Tzerujae fratrem Joabi dicendo: quis descensurus est mecum ad Schaulem in ipsius castra? cui dixit Abischai, ego descendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abischajo ad populum illum nocte: ecce Schaul cubabat dormiens in plaustrorum ambitu, & hasta ejus infixa erat humi *versus* cervical ejus: Abner verò & populus cubabant circa eum.

8 Tum dixit Abischai ad Davidem: dedit hodie Deus inimicum tuum in manum tuam: quare nunc percutiam quaeso eum hasta usque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abischajum: ne perimito eum: quis enim immissa manu sua in unctum Jehovę insons esset?

10 Praetereà dixit David, ut vivit Jehova *non sinam*: sed Jehova ' plaga afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur: aut in bellum descendet ut consumatur.

11 Absit mihi a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovae: sed nunc, quaeso, accipe hastam quae *est* versus cervical ejus, & phialam istam aquae: deinde abeamus.

12 Accepit itaque David hastam & phialam illam aquę a cervicali Schaulis, & abiverunt: nec fuit qui videret: neque qui nosset, neque qui evigilaret: omnes enim dormiebant, quia ' altus sopor Jehovae irruerat super eos.

13 Cumq; transivisset David ' ipsorum aditum, substitit in vertice cujusdam montis e longinquo: *interjecto* amplo spatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non respondes Abner: tandem respondens Abner dixit, quis es *qui* ' inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius es? & quis *est* tibi similis in Jisraële? quare ergo non observasti *adstans* domino tuo regi? nam ' veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non est bona haec res quam fecisti, ut vivit Jehova [a] ' rei mortis estis, qui non observastis circa dominum vestrum, circa unctum Jehovę: nunc enim aspice, ubi *est* hasta regis & phiala aquae quae *erat* ad cervical ejus?

17 Tum agnoscens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua haec *est*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *est*, domine mi rex.

18 Ad haec dixit, quam ob rem persequitur dominus meus servum suum? quid enim feci? & quid mali *est* in ' manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quęso, dominus meus rex verba servi sui: si Jehova incitavit te contra me, ' odoretur munus: sin autem [b] homines, maledicti sint coram Jehova: ' quia expellunt me hodie ne cooptatus haeream possessioni Jehovae, dicentes abi, cole Deos alienos.

20 At nunc, ne cadat sanguis meus in terram ' procul a conspectu Jehovae: ' nam procedit rex Jisraelis ad quaerendum ' pulicem unum, ac si persequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul: peccavi, revertere, fili mi David: non enim malefaciam tibi amplius, propterea quòd pretiosa visa est vita mea in oculis tuis hoc ipso die: ecce stultè egi & erravi quamplurimum.

22 Cui respondens David dixit: ecce hastam regis: transeat jam unus ex istis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique ' justitiam suam & ' fidem suam: quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum: sed nolui immittere manum meam in unctum Jehovae.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis: ita magni erit vita mea in oculis Jehovae, & eripiet me ab omni angustia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidē, benedictus es, fili mi David, ' etiam [c] porrò facito, nam etiam omnino praevalebis: sic abeunte Davide itinere suo, Schaul reversus est in locum suum.

[a] Heb. *filii mortis.*

[b] Heb. *filii hominis.*

[c] Heb. *conficiendo conficies, & praevalendo praevalebis.*

ANNOTATIO.

1 Rursus] *de prima eorum proditione vide suprà 23. 20.* 5 Ambitu plaustrorum] *vide suprà 17.20*

6 Achimo-

6 Achimelecum Chittæum] *id est, ex ea gente ortum, religione tamen Jisraëlitam.* Filium Tzerujæ] *sororis Davidis: vide 1. Chron. 2.16.* 10 Plaga afficiet] *id est, committo cum Deo, ut quocunque pacto voluerit eum e medio tollat.* 12 Altus sopor Jehovæ] *maximus & divinitus immissus: vide Gen. 35.5.* 13 Ipsorum aditum] *castrorum ingressum, ubi excubiæ collocantur.* 14 Inclamas regem] *id est, ita inclamas ut regem excites.* 15 Nam veniret] *id est, venire posset.* 16 Rei mortis] *nam hoc, ex jure gentium capitale est.* 18 In manu] *vide suprà 24.12.* 19 Odoretur munus] *id est, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum sit sacrificium mei per mortem, ad quam ultro me offero: ut est acceptum munus ritè oblatum: Munus pro oblatione tota. synecdoche metaphorica.* Quia expellunt] *Non sinunt me versari in cœtu fidelium: sed cogunt me vivere inter infideles: ac proinde ad defectionem a Deo provocant.* 20 Procul a conspectu] *id est, ne prius morte afficiar, quàm legitimè de causa mea sit cognitum, & sistar magistratui: qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præsidet.* Nam procedit Rex] *pro sua libidine, sine ulla juris forma, ut aucupes.* Pulicem] *id est, me et longè inferiorem, ut suprà 24.15.* 23 Justitiam] *id est, æquitatem causæ suæ, vel iniquitatem.* Fidem] *id est, constantiam in officio aut instabilitatem.* 25 Etiam porrò facito] *id est, in justitia & fide, quam anteà exercuisti erga me, persevera, & causâ superior eris.*

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rursus cum suis recurrit: apud quem aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi sui hostes sæpe irrumpens hominibus occisis, copiosam prædam abducebat, fingens apud regem se e Judæa abduxisse.

1 TANDEM dixit David cum [a] animo suo, jam, consumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius est, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Pelischtæorum: ut [c] spem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Jisraëlis, cùm eripuero me e manu ejus.

2 Itaque surgens David, [d] transfugit ipse & sexcenti viri qui *erant* cum eo: ad *Acischum filium Mahhoci, regem Gathi.

3 Manebatque David cum Acischo Gathi, ipse & viri ejus, quisq; cum familia sua: David cum duabus uxoribus suis Achinohhama Jizrehhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum esset Schauli Davidem fugisse Gathum: non perrexit amplius quærere eum.

5 Dixit autem David ad Acischum: quæso, si inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus in aliqua civitatum *hujus agri & resideam ibi: nam cur resideret servus tuus in civitate regia tecum?

6 Quam ob rem dedit ei Acisch die illa Tziklagum: [f] *hoc pacto fuit Tziklag regum Jehudæ usque in hunc diem.

7 Fuit autem numerus dierum quibus mansit David in agro Pelischtæorum: anni *unius* & *quatuor mensium.

8 Et ascendebat David & viri ejus irruentes in *Geschuræum & [g] Girzæum & Hhammalekitam: (*illæ enim *sunt* gentes quæ [h] olim habituverant *ipsam terram,) quà venis *Schurem usque ad terram Ægypti.

9 Vt percutiens David regionem, non conservabat vivum marem aut fœminam: sed acceptis gregibus & armentis, & asinis & camelis & vestibus revertebatur & veniebat ad Acischum.

10 Cumque diceret Acisch, in quem irruistis hoc tempore? dicebat David, in meridianum tractum Jehudæ, aut in meridianum tractum *Jerachmeelis, aut in meridianum tractum *Kenæi.

11 Marem autem vel fœminã non conservabat vivum David, quę adduceret Gathũ dicens: *cavendum* ne indicent nos dicendo: sic fecit David: & ita erat ratio ejus omnibus diebus quibus mansit in agro Pelischtæorum.

12 Credensq; Acisch Davidi dicebat: [i] planè fœtidum se reddidit populo suo Jisraëli, ideò erit mihi servus perpetuus.

[a] Heb. *apud cor suum.*
[b] Heb. *proripiendo proripiam me.*
[c] Heb. *desperet de me Schaul.*
[d] Heb. *transivit.*
[e] Heb. *dent mihi locum.*
[f] *sic accipitur eadem vox infrà 28.2.*
[g] *pro Gezeræo, transpositu literis ut notant Masforitæ.*
[h] Heb. *a seculo: ut Gen. 6.4.*
[i] Heb. *fœtidè reddendo, fœtidum se reddidit: vide Gen. 34.30.*

ANNOTATIO.

2 Acischum] *de quo suprà 21.11. sed prius accepta fide publica, non ut anteà clancidum.* 5 Hujus agri] *id est civitate regni tui altera.* 6 Hoc pacto] *fuerat quidem assignata Jehudæ per Jehoschuham 15.31. sed tamen obtinebatur a Pelischtæis, donec hac occasione ad Jehudam transferretur.* 7 Quatuor mensium] *usque ad Schaulis mortem, post cujus casum Chebronem transivit: de quo 2. Schemu. 2.1.* 8 Geschuræum & Girzæum] *reliquias Cenahhanæorum: qui ad adventum Jisraëlitarum Geschurem in Gilhhade, de quo Jehos. 12.5. & Gezerum in Ephrajimo, de quo Jehos. 16.3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas se reciperent.* Illæ enim] *duæ priores: vide suprà 7.16.* Ipsam terram] *Judæam cis & trans Jardenem.* Schurem] *de quo Gen. 16.7. & Exodi 15.22.* 10 Jerachmeelis] *regionem Judeæ, quam possident posteri Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, de quo 1. Chron. 2. vers. 9.25. & sequentibus.* Kenæi] *vide Judic. 1.16.*

CAPUT. XXVIII.

David Acischo in bellum cum reliquis Pelischtæis profecturo operam suam pollicetur. Schaul verò Pelischtæorum adventu consternatus, cùm nullum responsum a Deo impetraret, Pythonissam adit: cujus opera, a spectro Schemuelis mortis denuntiationem & regni ablationem audit, quo nuntio exterritus & inedia confectus concidit: deinde cibo confirmatus ad sua castra abit.

1 FUIT autem diebus illis cùm congregarent Pelischtæi castra sua ad militiam, ad bellandum contra Jisraëlem: ut ediceret Acisch Davidi, [a] omnino scito te mecum prodi-turum in castra, te cum hominibus tuis.

2 Dicente verò Davide ad Acischum, [b] hoc pacto tu experieris id quod facturus sit servus tuus: dixit Acisch ad Davidem: * propterea

[a] Heb. *sciendo scito.*
[b] *ut suprà 27.6.*

tereà custodem capitis mei ponam te omnibus diebus.

3 (Schemuel autem mortuus erat, & planxerant eum omnes Jisraëlitæ, cùm sepelivissent eum Ramæ, id est, in civitate sua: & Schaul amoverat Pythones & ariolos e terra sua.)

4 Cùm ergo congregantes se Pelischtæi venissent & castra haberent Schunemi: & congregasset Schaul omnes Jisraëlitas ut castra haberent Gilbohhæ,

5 Vidensque Schaul castra Pelischtæorum, timeret ac trepidaret [c] animus ejus valde:

6 Consuluit Schaul Jehovam: sed non respondebat ei Jehova: nec per somnia, nec per Urimos, nec per Prophetas.

7 Quare dixit Schaul servis suis: quærite mihi mulierem præditam Pythone, ut adeam eam, consulturus per eam: ad quem servi ejus dixerunt, ecce mulier prædita Pythone est Hhen-Dori.

8 Cùm itaque se dissimulasset Schaul indutus vestibus aliis, ivit ipse & duo viri cum eo, & venerunt ad istam mulierem noctu: cui dixit, divina, quæso, mihi per Pythonem, [d] evoca mihi eum quem dixero tibi.

9 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu nosti quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones & ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in tendiculam vitæ meę ad morte afficiendum me?

10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut vivit Jehova non obveniet tibi [e] pœna propter hanc rem.

11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui dixit, Schemuelem evoca mihi.

12 Cùm autem videret mulier Schemuelem, clamavit voce magna: & allocuta est mulier Schaulem dicendo: quare decepisti me, cùm tu sis Schaul?

13 Dixit verò ei Rex, ne timeto: sed quid vidisti? & dixit mulier ad Schaulem: deos vidi ascendentes e terra.

14 Quo dicente ei, quæ *est* forma hujus? dixit illi, vir senex ascendit, qui *est* amictus pallio; tunc agnoscens Schaul Schemuelem esse, verticem inclinavit facie *demissa* in terram, & incurvavit se.

15 Dixit autem Schemuel ad Schaulem: quare commovisti me evocando me, cui dixit Schaul, angustia est mihi valde: nam Pelischtæi bellum gerunt contra me: Deus autem recessit a me, nec exaudit me amplius sive per prophetas, sive per somnia: quapropter inclamavi te, ut doceas me quid sim facturus.

16 Cui dixit Schemuel, quare ergo consulis me: cùm Jehova recesserit a te, & sit inimicus tuus?

17 Fecit enim Jehova sibi quemadmodum locutus est per me: laceravit enim Jehova regnum istud e manu tua, ut tradat illud proximo tuo Davidi.

18 Quum non auscultaveris voci Jehovæ, neque executus sis [f] iram ejus accensam in Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi Jehova hoc die.

19 Præterea traditurus est Jehova Jisraëlem quoque tecum in manum Pelischtæorum, ita ut cras, tu & filii tui futuri sitis mecum: etiam castra Jisraëlitarum traditurus est Jehova in manum Pelischteorum.

20 Tum Schaul [g] confestim cecidit [h] totâ staturâ suâ in terram, adeò timebat valde a verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei, quia non comederat cibum toto die & tota nocte illa.

21 Quapropter accedens mulier illa ad Schaulem, cùm videret eum turbatum esse valde: dixit ad eum: ecce auscultavit ancilla tua voci tuæ, & exposui vitam meam in manu mea, ut auscultarem verbis tuis, quæ edixisti mihi.

22 Nunc itaque ausculta tu quoque voci ancillæ tuæ, & cùm apposuero tibi frustum panis, comede: ut insit tibi vis, cùm proficisceris in viam.

23 Renuente verò ac dicente eo, non comedam, institerunt apud eum servi ejus, etiamque mulier ita ut auscultaret voci eorum: & surgens e terra: [i] recubuit in lecto.

24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] saginatus domi, quem [l] festinanter mactavit: & accipiens farinam depsit & [m] ex ea coxit azymos panes.

25 Deinde admovit ad Schaulem & ad servos ejus, qui comederunt: & surgentes abiverunt nocte illa.

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *fac ascendere mihi: sic deinceps.*

[e] Heb. *iniquitas; metonymia, Gen. 4.13.*

[f] Heb. *accensionem iræ ejus.*

[g] Heb. *festinavit & cecidit.*

[h] Heb. *plenitudine staturæ suæ.*

[i] Heb. *sederet.*

[k] Heb. *saginarii.*

[l] Heb. *festinavit & mactavit.*

[m] Heb. *eam, ut Gen. 3.17*

ANNOTATIO.

2 Propterea] *quòd te virum præstiteris.* 3 Schaul amoverat] *vide annotata. 2. Schem. 21.1.* 4 Schunemi] *oppidum est in termino Jissascaris Jehos. 19.18.* Gilbohhæ] *montes sunt non procul a convalle Jizrehhelis: nam ibi prælium consertum est.* 6 Urimos] *de quibus Num. 27. 21. Illi enim non penes Schaulem: sed penes Davidem erant, suprà 23.6. & 9* Per Prophetas] *Num. 12.6. id est, neque ordinariè, neque extra ordinem.* 7 Hhen-Dori] *oppidum est Menaschitarum cis Jarrenem: Jehos. 17.11.* 12 Schemuelem] *spectrum diabolicum specie Schemuelis.* Cùm tu sis Schaul] *quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.* 13 Deos] *id est, divinas quasdam imagines, quibus Diabolus ante suas illusiones præludere solet.* Vidi] *ac proinde disparuerant cùm Schemueli apparituro præcessissent: Noëma.* 14 Hujus] *quem adhuc vides.* 15 Quare commovisti] *ut specie Schemuelem, ita verbis mentiebatur: sic in toto capite.* 17 Fecit sibi] *id est, disposuit sua consilia ad eum finem ut exequatur id quod locutus est per Schemuelem.* Laceravit] *vide supra 15.27. & 28. vers. cujus rei executio docetur 2. Schem. 2.* 19 Futuri sitis mecum] *id est, mortui, ut Schemuel.* 21 Exposui vitam] *ut Judic. 12.3.*

CAPUT XXIX.

Pelischtæi lustrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Acischumq; excusantem ita increpant, ut Davidem cum ipsius hominibus remittat.

1 CùM itaque congregassent Pelischtæi omnes copias suas Aphekum: Jisraëlitis castra habentibus ad fontem qui est Jizrehhele:

2 Satrapæ Pelischtæorum transibant cum centenis & millenis: David verò & homines ejus transibant in extrema *acie* cum Acischo.

3 Quam ob rem dixerunt principes Pelischteorum,

tæorum, quid *sibi velunt* Hhebræi isti? dixit verò Acisch ad principes Pelischtæorum: annon hic *est* David servus Schaulis regis Jisraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot diebus, imò jam ² aliquot annis, neque deprehendi in eo quicq̃, [a] ex quo die defecit usque in hunc diem?

[a] Heb. *a die deficere sui.*

4 Sed efferbuerunt contra eum principes Pelischtæorum, dixeruntq; ei principes Pelischtæorum, remitte virum istum, ut revertatur in locum suum, ubi præfecisti eum, ut non descendat nobiscum in hoc prælium: neq; sit nobis adversarius in hoc prælio: qua enim re benevolentiam sibi conciliabit apud dominum suum? an non capitibus ⁴ horum hominum?

5 An non hic *est* David de quo respondebant in choreis dicendo: percussit Schaul millia sua: David verò myriadas suas?

Suprà 18.6.

6 Quapropter Acisch advocans Davidem edixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bonus *videtur* in oculis meis ⁶ egressus tuus & ingressus tuus mecum in castra: quia non deprehendi in te malum ex *quo* die venisti ad me usque in diem hunc: sed in oculis istorum satraparum non *videris* bonus.

7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut non facias *quod videtur* malum in oculis satraparum Pelischtæorum.

8 Dixit verò David ad Acischum: at quid feci, quidve deprehendisti in servo tuo ex quo die fui coram te usque in diem hunc: quòd non iturus sim ut pugnem contra hostes domini mei regis?

9 Respondens verò Acisch dixit ad Davidem: scio, certè bonus *videris* in oculis meis, sicut angelus Dei: veruntamen principes Pelischtæorum dixerunt: non est ascensurus nobiscum in hoc prælium.

10 Quare nunc manè surge cum servis domini tui, qui advenerunt tecum: cumq; surrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.

11 Itaque surrexit David ipse cum hominibus suis, abiturus manè, ut reverteretur in terram Pelischtæorum: cùm Pelischtæi ascenderent Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Aphekum] *Aphek oppidum in tribu Ascheris Jehos.19.30.* Fontem] *de quo vide Judic.7.1. in annotatione.* 2 Transibant] *lustrantes copias suas.* 3 Aliquot annis] *id est, jam altero anno: indefinitè dictum, vide suprà 27.7.* 4 Horum hominum] *id est, nostris & nostrorum.* 6 Egressus] *id est, conversatio & administratio tua: sic Num.27.17.*

CAPUT XXX.

David a Pelischtæis Tziklagum remissus, oppidum invenit spoliatum & exustum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoscens, eos assequitur & fundit: & prædam omnem tam sibi, quam finitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminis Jisraëlis mittit.

1 ERAT verò quando venit David cum hominibus suis Tziklagum, ¹ tertius dies: Hhamalekitæ autem irruentes in meridianum *tractum* & in Tziklagum, percusserant Tziklagum & combusserant illud igne.

2 Et captis fœminis quæ erant in eo, neminem a minimo ad maximum morte affecerant: sed abducebant abeuntes itinere suo.

3 Itaque veniente Davide cum hominibus suis in civitatem, cùm ecce combusta esset igne: & uxores eorum, filiique eorum ac filiæ eorum capti essent:

4 Sustulit David & populus qui erat cum eo vocem suam & fleverunt; usquedum non superesset ipsis vis flendi.

5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ essent: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

6 Et angustia esset Davidi valde: quòd loquerentur populus de ipso lapidando (erat enim amarus animus totius populi, cujusque propter filios suos vel propter filias suas) tamen ⁶ confirmavit se David in Jehova Deo suo.

7 Edixitque David Ebjathari sacerdoti filio Achimeleci, applica, quæso, meâ causâ amiculum: applicavitque Ebjathar amiculum Davidis causâ.

8 Tum consulente Davide Jehovam dicendo, persequar turmam hanc? assequárne eam? dixit ei, persequere: nam [a] omnino assequuturus es, & omnino erepturus es.

[a] Heb. *assequendo assequuturus es & eripiendo erepturus.*

9 Quapropter abiens David ipse & sexcenti viri qui *erant* cum ipso, venerunt usq; ad torrentem Besoris: ubi reliqui ⁹ isti substiterunt.

10 Inde persecutus est David ipse cum quadringentis viris: cùm subsisterent ducenti viri, qui ita [b] defecti erant viribus, ut non possent trajicere torrentem Besoris.

[b] Heb. *qui defecti erant a transeundo.*

11 Illi inventum virum Ægyptium in agro capientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dedissent ei panem ut comederet, & bibendam dedissent ei aquam:

12 Dedissentque ei fragmen palathæ, & duas uvas passas ut comederet: itaque restitutus esset ei animus: (non enim comederat cibum, neque biberat aquam tribus diebus & trib⁹ noctibus.)

13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenam es? qui dixit, puer Ægyptius sum, servus viri Hhamalekitæ: dereliquit autẽ me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c] *abhinc* die tertio.

[c] Heb. *hic tertius dies est.*

14 Nos irrueramus ad meridianum tractum ¹⁴Ceretæi, & in *eum* qui *est* Jehudæ, & in meridianum ¹⁴ Calebi: denique Tziklagum combussimus igne.

15 Quam ob rem dicenti ad eum Davidi, possesne deducere me ad turmam istam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manum domini mei: & deducam te ad turmam istam.

16 Cumq; deduxisset eum, (ecce autem diffusi erant in tota superficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Pelischtæorum, & e terra Jehudæ:)

17 Percussit eos David a crepusculo usque ad vesperam [d] postridie *expeditionis in eos*: nec proripuit se ex eis quisquam, nisi quadringenti homines pueri, qui insidentes Camelis aufugerũt.

[d] Heb. *postridie eorum.*

18 Sic eripuit David quicquid ceperãt Hhamalekitæ: etiam duas uxores suas eripuit David.

19 Neque defuit eis [e] quicquam parvum aut Magnum, tam e filiis aut filiabus, tum e præda: deni-

[e] Heb. *a parvo usque ad magnum, & usque ad filios, &c.*

deniq; quicquam quod accepissent eis: hæc omnia reduxit David.
20 Præterea cepit David * totum reliquum gregem & armentum: *quod* abducentes ante * pecora sua dicebant, hæc *est* præda Davidis.
21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non poterant sequi Davidem, quósq; jusserat residere ad torrentem Besoris: egressi sunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens David ad illum populum, interrogabat eos de [g] prosperitate.
22 Deinde * respondens quisq; pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non sunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: sed cuique uxorem suam & filios suos, ut abducentes abeant.
23 Dixit verò David, ne facitote sic fratres mei: [h] * præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, servans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum nostram:
24 Præterea quis auscultet vobis in re hac? * nam prout *est* pars descendentis in prælium: ita etiam *est* pars residentis ad impedimenta: pariter partiuntor.
25 * Quod fuit a die illo & deinceps: nam imposuit illud statutum & judicium Jisraëli usque in hunc diem.
26 Deinde cùm venisset David Tziklagum, misit de ea præda senioribus Jehudæ amicis suis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hostium Jehovæ.
27 Nempe iis qui *erant* * in domo Dei: & iis qui *erant* * Ramothis meridianis, & iis qui *erant* * Jattire,
28 E iis qui *erant* * Hharohhere, & iis qui *erant* * Siphmothis, & iis qui *erant* * Eschtemohhæ,
29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus * Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus * Kenæi.
30 Item iis qui *erant* * Chormæ, & iis qui *erant* * Cor-Hhaschane, & iis qui *erant* Hhataci.
31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò * itaverat David, ipse cum hominibus suis.

[f] *vel: supra 10. ver.*

[g] Heb. *de pace.*

[h] Heb. *cum eo quod tradidit.*

[i] Heb. *benedictio: sic Gen. 33.11.*

ANNOTATIO.

1 Tertius dies] *ex quo David discessit a castris Pelischtæorum: nam tantum itineris inter castrorum locum intercessisse docet initium sequentis libri ver. 2.* 6 Confirmavit] *vide supra* 23. 16. *in annotatione.* 9 Isti] *ducenti, de quibus ver. sequente.* 14 Ceretæi] *id est, Pelischtæi, ut ostenditur infra ver. 16. & Tzephanjæ. 2. 5. & Jechezkelis 25. 16.* Calebi] *id est, quem possidet posteritas Calebi.* 20 Totum reliquum gregem] *quæ hostes aliunde compilaverant.* Pecora sua] *quæ sibi fuerant erepta versu proximo.* 22 Respondens] *cùm sermo cœpisset agi de dividenda præda.* 23 Præterquam quòd] *prius argumentum est a genere victoriæ, quòd non ipsorum viribus: sed divina beneficentia sit parta.* 24 Nam prout] *alterum argumentum a jure militari: ex æquo censentur militare, stationarii castrorum & qui in aciem prodeunt.* 25 Quod fuit] *id est, obtinuit lex illa.* 27 In domo Dei] *id est, in urbe Jehharimorum, quò arca restituta a Pelischtæis, translata resedit 1. Schem. 6. 22.* Ramothis] *de quibus Jehos. 19. 8.* Jattire] *Jehos. 15. 48. 28.* Hharohhere] *Jehos. 13. 16.* Siphmothis] *quæ Num. 34. 10. Schephbam dicitur.* Eschtemohhæ] *quæ Eschtemo Jehos. 15. 50. vocatur.* 29. Jerachmeelitæ] *de quo supra 27. 10.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.* 30 Chormæ] *Judic. 1. 17.* Cor-Haschane] *fortè oppidum est Schimhhonis quod simpliciter Hhaschan, Jehos. 19. 7. dicitur.* 31 Itaverat] *ad quos frequenter se receperat David, cùm fugeret a Schaule.*

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commisso fugiens Pelischtæos, cæsis filiis, sibi mortem consciscit, Pelischtæi fugientium Jisraëlitarum loca occupant, & inter confossos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium præ mœnibus affigentes, diis ac populo suo gratulantur: Jabeschitæ verò noctu abrepta corpora Jabeschi exurunt, & ossa sepeliunt.

1 * PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Jisraëlem: fugerunt Jisraëlitæ metu Pelischtæorum, ceciderúntque confossi in monte Gilbohhæ.
2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulem cum filiis ejus: percusserunt Pelischtæi * Jonathanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.
3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuítque valde ab ipsis jaculatoribus.
4 Quapropter cùm dixisset Schaul armigero suo, stringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati isti transfodiant me, & illudant mihi, & noluisset armiger ejus (verebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.
5 Tum videns armiger ejus mortuum esse Schaulem: irruit ipse quoque in gladium suum, ut moreretur cum ipso.
6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis suis & armigero suo, & etiam omnibus hominibus suis eo die pariter:
7 Videntes Jisraëlitæ qui *habitabant* * citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem fugisse Jisraëlitas & mortuos esse Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt: & venientes Pelischtæi habitarunt in eis.
8 Fuit autem * postridie, cùm venissent Pelischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus prostratos in monte Gilbohhæ.
9 Cujus caput cùm abscidissent, & detraxissent arma ejus: miserunt in terram Pelischtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde * terriculorum suorum, & populo.
10 Et deposuerunt arma ejus in æde * Hhaschtarotharum: corpus verò ejus affixerunt * prope murum * Beth-Schanis.
11 Sed audientes de eo * habitatores Jabeschi Gilhhadis: quod fecerant Pelischtæi Schauli:
12 Surgentes omnes viri strenui, abierunt tota nocte: & assumpserunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeuntesq; Jabeschum * combusserunt ea ibi.
13 Deinde accipientes ossa eorum sepeliverunt sub nemore ad Jabeschum: & jejunaverunt septem diebus.

1. Chro. 10.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Pelischtæis] *regreditur ad historiam cap.29. dimissione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interruptam.* 2 Jonathanem &c.] *vide suprà 14.50.* 4 Illudant mihi] *id est, aliquo mortis genere indigno me afficiant.* 7 Citra convallem &c.] *id est, ab utraque parte loci, in quo prælium fuerat commissum.* 8 Postridie] *conflictus.* 9 Terriculorum] *idolorum, quibus terrentur animi superstitiosorum: non instituuntur. Confer cum 1.Chron. 10.cap.* 10 Hhaschtarotharum] *vide annotata Judicum 2 13.* Prope murum] *id est, in platea muro juncta, infrà 2.Schem.21.12.* Beth Schanis] *quod & Beth-Schean dicitur Judic.1.27 & alibi. Hoc in sorte Menaschis erat, sed nondum ereptum Pelischtæis, ibidem: ut de Kehhila dictum est suprà 27.6.* 11 Habitatores] *memores beneficii a Schaule accepti, sup.cap.11.* 12 Combusserunt ea] *id est, carnem eorum: tum quia jamdudum soli & aëri exposita computruerant: tum etiam quia hac ratione prospiciebatur, ne rursus corpora illa ludibrio exponerentur.*

SCHEMUELIS
Liber secundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res gestas a morte Schaulis, usque ad finem regni Davidis describit. Estq; historia quadraginta annorum. 2.Schem.5.5.

CAPUT. I.

David morte Schaulis per eum nuntiata, qui se illius interfectorem fuisse profitetur, supplicium de eo sumit: & carmine deplorat Schaulis & Jonathanis mortem.

1 FUIT autem post mortem Schaulis, cùm David reversus esset [a] a cæde Hhamalekitarũ: & consedisset David Tziklagi duobus dieb⁹

[a] Heb. *a cædendo Hhamalekum.*

2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e castris a Schaule, vestibus laceris & ' terra imposita capiti suo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvasset se:

3 Ut diceret ei David, vndenam venis? qui dixit ad eũ, e castris Jisraëlitarum proripui me.

4 Dixit verò ad eum David, quid fuit rei? indica quæso, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a prælio: [b] ubi cum multi e populo ceciderunt & mortui sunt, tum etiam Schaul & Jonathan filius ejus mortui sunt.

[b] Heb. *& etiam multum e populo cecidit.*

5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei: qui scis mortuum esse Schaulem & Jonathanem filium ejus?

6 Dixit puer qui nunciabat ei, [c] casu incidi in montem Gilbohhę, cùm ecce Schaul [d] incumberet hastæ suæ: ecce autem currus & 'magistri equitum assequebantur eum,

[c] Heb. *incidendo incidi.*
[d] Heb. *nitetur hasta sua.*

7 Cumque respiciens a tergo suo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.

8 Eo autem dicente mihi quis es? cùm dixissem ad eum, Hhamalekita sum,

9 Dixit ad me, insta, quæso in me & morte affice me, quia ' detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota [e] vita mea in me *est*.

[e] Heb. *anima*

10 Instans itaque in eum morte affeci eum: quia sciebam eum non victurum, postquam cecidisset: & accepi coronamentum quod *erat* in capite ejus & armillam: quæ erat in brachio ejus, ut afferrem ea ad dominum meum huc.

11 Tum David corripiens vestimenta sua laceravit ea: similiter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.

12 Et plangentes fleverunt, jejunaveruntque usque ad vesperam, propter Schaulem, & propter Jonathanem filium ejus, & propter populum Jehovæ, deniq; propter familiam Jisraëlis quòd cecidissent gladio.

13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, unde nam es? quo dicente, filius cujusdam 'peregrini Hhamalekitæ sum,

14 Dixit ad eum David: quo modo non timuisti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?

15 Vocansque David unum e pueris suis dixit, accede, incurre in eum: qui percussit eum ita ut moreretur.

16 Cùm dixisset ad eum David, [f] cædis tuæ *causa est* super caput tuum: nam os tuum testatum est contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.

[f] Heb. *sanguis tuus: sic Jos.2.19. & Judic.9.24.*

17 Lamentatus autem est David lamentatione hac de Schaule & de Jonathane filio ejus.

18 'Quam protulit ad docendum filios Jehudę *tractare* arcum: ' ecce scripta est in libro recti.

19 'O decus Jisraëlis, in' excelsis tuis confossi: quo modo ceciderunt robusti,

20 'Ne indicetis 'Gathi, neque annuncietis in plateis Aschkelonis: ut non 'lætentur filię Pelischtęorum, ut non exultent filiæ præputiatorũ.

21 O montes Gilbohhæ, ne ros nève pluvia *decidat* super vos, ò agri [g] editi: quia illic 'fastidio fuit Clypeus robustorum, clypeus Schaulis, deest ' unctus oleo.

[g] Heb. *elationum: substantivum pro adjectivo.*

22 ' A sanguine confossorum, ab adipe fortium arcus Jonathanis non retrocedebat; & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.

23 ' Schaul & Jonathan amantissimi & jucundissimi in vita sua: in morte quoque sua non separati sunt: 'aquilis leviores, leonibus robustiores erant.

24 'Filiæ Jisraëlis de Schaule flete, qui vestiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea super vestimenta vestra.

25 'Quo modo ceciderunt robusti in isto prælio!

lio! Jonathan in excelsis tuis confossus!

26 * Angustia est mihi propter te, frater mi, Jonathan: jucundus fuisti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarum.

27 * Quomodo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica!

ANNOTATIO.

1 A cæde] *de qua 1. Schem 30.* 2 Et terra imposita] *vide Jehos. 7.6.* 6 Magistri equitum] *synecdoche, id est, ipsi cum suis turmis.* 9 Detinuit me] *impedivit hastam ne in corpus meum altiùs penetraret.* 13 Peregrini] *id est, peregrinantis in Jisraële, quod quibus conditionibus permissum fuerit, vide Deut. 20.10. & 23.3 & sequentibus.* 18 Quam protulit] *ut ea enuntiata per contribules suos, quasi hortamento excitaret eos ad peritiam jaculandi exercitatione comparandam.* Ecce scripta est, &c.] *vide Jehos. 10.13. in annotatione.* 19 O decus] *Periphrasis Dei: exordium patheticum cladis propositionem continens. Est autem genus lamentationis cycloides.* In excelsis] *id est, in montibus terræ tuæ, ut infra 21. & 25. ver.* 20 Ne indicetis] *Propositio secunda eventuum ex superiore clade quos perturbatio fingit. Eorum priorem deprecatur ne istius cladis rumor unquam ad Pelischtæos perferatur: & finem habet honorem Dei, ut Mice 1.10. posteriorem imprecatur in cladis locum.* Gathi] *id est, in ullis partibus Pelischtæorum, ne in propinquioribus quidem.* Lætentur] *Deum blasphemantes & populo ejus insultantes, ut de Schimschone Judic. 16.23. & sequentibus.* 21 Fastidio fuit] *i. abjectus est clypeus nostrorum cum animo.* Unctus oleo] *id est rex Schaul ibi amissus est.* 22 A sanguine] *amplificatio cadis, a præstantia personarum Schaulis & Jehonathanis. Est autem hic primus commendationis locus a rebus gestis: quasi dicat, nunquam frustra hostibus arma intulerunt, quin ea in ima hostium quamvis fortissimorum, viscera penetrarent.* 23 Schaul & Jonathan] *secundus locus a constante fide & amore mutuo usque ad mortem.* Aquilis] *tertius locus ab eorum agilitate & robore.* 24 Filiæ Jisraëlis] *quartus locus ab effectis, quòd subditos bonis cumulabant.* 25 Quomodo] *versus amœbæus, idem cum primo & ultimo versu lamentationis, quo transitur ad quintum locum lamentationis.* 26 Angustia est mihi] *quintus locus a privato suo damno & dolore propter summum mutuum amorem: suum enim fraterno amori comparat, & Jonathanus erga se, muliebri.* 21 Quomodo] *Conclusio per versum amœbæum.*

CAPUT. II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a posteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeschitis per legatos de officio præstito Schauli gratulans, id Deo acceptum testatur, & suis operam suam pollicetur. Ischboscheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Jisraëli præficitur: & bello inter utrunque biennio pòst orto, Abner cum suis funditur.

1 FUIT autem post hæc, cùm consulente Davide Jehovam dicendo, sumne ascensurus in aliquam civitatum Jehudæ? edixisset Jehova ei ascende: Et dicenti Davidi, quò ascensurus sum? dixisset, Chebronem:

2 Ut ascenderet illuc David, etiamq; duæ uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

3 Homines quoque suos, qui secum *erant* deduceret David, quemque cum familia sua: & habitarent * in civitatibus Chebronis.

4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxerunt ibi Davidem in regem super familiam Jehudæ, & * indicaverunt Davidi dicendo, homines Jabeschi Gilhhadis sunt qui sepelierunt Schaulem.

5 Quamobrem David missis legatis ad homines Jabeschi Gilhhadis: dixit ad eos, benedicti estis Jehovę, qui exercuistis benignitatem hanc erga dominum vestrum, erga Schaulem, quòd sepelivistis eum.

6 Propterea nunc exerciturus est Jehova erga vos benignitatem & fidem: & ego quoque [a] reponam vobis beneficium hoc, qui fecistis rem hanc.

7 nunc itaque confirmentur manus vestræ, & estote [b] strenui, cùm mortuus est dominus vester Schaul: * nam similiter unxerunt me domus Jehudæ in regem super se.

8 Abner autem filius Neri princeps militiæ, quæ *fuerat* Schaulis: assumptum [c] Ischboschethum filium Schaulis, traduxit * Machanajima.

9 Constituitque eum regem super * Gilhhadem, super [d] * Ascheræos, & * Jizrehhelem, & Ephrajimum, & Binjaminem, denique super Jisraëlem totum.

10 Quadraginta annos natus erat Ischboscheth filius Schaulis, cùm [e] regnare cœpit super Jisraëlem, & duobus annis regnaverat: (tantùm domus Jehudæ erant [f] qui sequebantur Davidem.

11 Fuitq; numerus dierum, quibus erat David rex Chebrone super domum Jehudæ: septem annorum & sex mensium)

12 Cùm egressus est Abner filius Neri, & servi Ischboschethi filii Schaulis Machanajimis Gibhhonem.

13 Joab quoque filius Tzerujæ & servi Davidis egressi occurrerunt eis apud piscinam Gibhhonis simul: consederuntque hi secundum piscinam hinc: illi verò secundum piscinam inde.

14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: surgant jam pueri isti ut * ludant coram nobis: dixit Joab, surgant.

15 Surgentes itaque transiverunt *pari* numero: duodecim a Binjamine, id est, ab Ischboschetho filio Schaulis, & duodecim a servis Davidis.

16 Quorum quisq; apprehenso capite proximi sui, glabium suũ *infixit* lateri proximi sui: sic ceciderunt simul: quapropter vocat *quisq.* locũ illum, * portionem fortium quæ est Gibhhone.

17 Deinde fuit prælium durum admodum die illo: & plagâ affectus est Abner & homines Jisraëlis ante servos Davidis.

18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab & Abischai & Hhasa-El: eratq; Hhasa-El celer pedibus suis, ut capreארũ aliqua quę *degit* in agro)

19 Quapropter persequebatur Hhasa-El Abnerum: nec declinabat eundo ad dexteram aut ad sinistram, a persequendo Abnero.

20 Respiciens verò post se Abner dixit, esne tu Hhasa-El? qui dixit, sum.

21 Dicente verò ei Abnero, declina tu ad dexteram tuam, aut ad sinistram tuam, & prehendens

[a] Heb. *faciam*

[b] Heb. *filii roboris.*

[c] *qui & Eschbahhal 1. Chro. 8.33. & 9.39.*

[d] Heb. *Aschuræum.*

[e] Heb. *regnavit: sic Gen. 5.32.*

[f] Heb. *erant post.*

dens tibi unum ex istis pueris, accipe tibi exuvias ejus: noluit Hhasa El divertere [g] ab eo persequendo.

[g] Heb. *a post eum: sic deinceps.*

22 Quare rursus adhuc dixit Abner ad Hhasa-Elem, diverte tu a me persequendo: quare percutiens *sternerem* te in terram?* & quomodo sublaturus essem faciem meam apud Joabum fratrem tuum?

23 Cùm itaque renueret divertere, percussit eum Abner stylo posteriore hastę ad quintam costam, ita ut exeunte hasta a tergo ejus, caderet ibi & moreretur in loco suo: eratq; *ut* quisquis veniebat ad locum illum ubi cadens Hhasa-El mortuus fuerat, subsisterent.

24 Sed persecuti sunt Joab & Abischai Abnerum: qui cùm sol occumberet venerunt ad collem Ammæ, qui *est* in conspectu Giachi, via ad desertum Gibhhonis.

25 Et congregaverunt se Binjaminitæ [h] sequentes Abnerum, ita ut essent cuneus unus: substiteruntq; in vertice collis unius.

[h] Heb. *post.*

26 Unde inclamans Abner Joabum dixit,* an in æternum consumet gladius? an non scis amaritudinem fore in fine? quousq; ergo non edices populo isti, ut avertantur a persequendo fratres suos?

27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipse, nisi* locutus fuisses, *nihil fecissemus*: sed inde a matutino tempore abductus fuisset populus, quisq; a persequendo fratrem suum.

28 Tum clangente Joabo buccina ut subsisterent totus populus, neq; amplius persequerentur Jisraëlitas: non perrexerunt amplius bellum gerere.

29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per campestria tota nocte illa: & trajecto Jardene obeuntes [i] totum tractum separatum *Jardene* pervenerunt Machanajima.

[i] Heb. *totam separationem: sic cantic. 2. ver. ultimo. montes separationis, id est, ultra Jardenem.*

30 Joab verò reversus a persequendo Abnerũ congregavit totum populum: desideratiq; sunt e servis Davidis novemdecim viri & Hhasa-El.

31 Servi autem Davidis percusserant e Binjaminitis, id est, ex hominibus Abneri *multos*: trecenti sexaginta viri mortui sunt.

32 Tollentes autem Hhasa-Elem sepeliverunt eum in sepulchro patris sui, quod *erat* Beth-Lechemi: cùm pergentibus tota nocte Joabo & hominibus ejus, illuxisset ipsis Chebrone.

ANNOTATIO.

3 In civitatibus Chebronis] *id est, quæ sitæ sunt in montano tractu Chebronis: vide Jehos. 21.11. & 12.* 4 Indicarunt] *sciscitanti de corpore mortui regis, ut ipsum honorificè sepeliret.* 7 Nam similiter] *q. dicat si Schaule defensore destituti estis, me paratum habebitis jam constitutum regem Jehudæ.* 8 Machanajima] *vide Gen. 32.2. nominis rationem: est autem ultra Jardenem in tribu Gadis.* 9 Gilhhadē] *regionem trans Jardenem: synecdoche, ut in sequentibus.* Aschereos] *id est, regionem summam a septentrione: nam synecdochicôs hac & sequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.* Jizrehhelem] *id est, regionem mediam Zebulunis, Jissascaris & Naphthali.* 14 Ludant] *id est, spectaculi causa pugnent.* 16 Portionem fortium] *id est, partem agri, ut Gen. 33.19.* 22 Et quo modo] *id est, qua fronte essem coram fratre tuo compariturus?* 26 An in æternum] *Tribus argumentis deterret Joabum a persequenda victoria: Primum est ab humanitatis officio: Secundum ab eventu, qui non potest etiam victoribus non esse luctuosus in ejusmodi victoriis: postremum a naturali necessitudine & religionis jure.* 27 Locutus fuisses] *id est, nisi prior sermone provocasses, suprà ver. 14.*

CAPUT. III.

Bello inter Davidem & Ischboschethum durante, decressit hic: ille verò in dies augescit, numerosa prole: restitutione Micalis uxoris: confœderatione Jisraëlitarum deficientium ab Ischboschetho operâ Abneri: quem rege inscio, Joab & Abischai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbis & opere se purgans, Abnerum honorificè sepeliendum curat, & apud suos se excusat quòd Joabi supplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum [a] diutinum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: sed Davidis pergens in valescebat: domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.

[a] Heb. *longũ.*

2 Nati enim sunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnõ ex Achinohhama Jizrehhelitide.

3 Et secundus ab eo [b] Cileab ex Abigajila uxore Nabalis Carmelitæ: & tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai* regis Geschuris.

[b] *qui dicitur Daniel 1. Chro. 3.1.*

4 Et quartus Adonija filius Chaggithæ: & quintus Schephatja filius Abitaliæ.

5 Deniq; sextus Jitrehham ex Hegla, *quaque* uxore Davidis: hi nati sunt Davidi Chebrone.

6 Fuit etiam cùm esset bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: & Abner *sese confirmasset in domo Schaulis:

7 (Fuerat autem Schauli concubina *nomine Ritzpa filia Ajæ)* ut diceret *Ischboscheth* ad Abnerum: quare congressus es cum concubina patris mei?

8 Tum accensus *irâ* Abner valde propter verba Ischboschethi dixit:* an persona canina sum? *qui fuerim Jehudæ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui: erga cognatos ejus, & erga proximos ejus, quòd nõn exhibuerim te in manum Davidis: ut imputes mihi *iniquitatem istius mulieris?

9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei: ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* sic facturus sum ei,

10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & stabiliendo solium Davidis super Jisraëlem & super Jehudam,* a Dane usq; Beerschebahhum.

11 Qui non potuit amplius respondere Abnero quicquam, [c] præ timore quo timebat eum.

[c] Heb. *præ timore ejus.*

12 Itaque misit Abner legatos ad Davidem *propter hoc, qui dicerent:* cujus *est* regio? & dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce* manus mea affutura est tibi, ad avertendum ad te totum Jisraëlem.

13 Qui dixit, bene *est*: ego pacturus sum tecum fœdus: veruntamen rem unam ego peto abs te dicendo: non visurus es faciem meam, nisi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndum faciem meam.

14 Misitque David nuntios ad Ischboschethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem

meam Michalem quam despondi mihi [c] centum præputiis Pelischtæorum.

15 Itaq; mittens Ischboscheth assumpsit eam a viro, a [d] Paltiele filio Lajischi.

16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo post eam [f] Bachurima usq; edixit ei Abner: abi, revertere: qui reversus est.

17 Sermo autem Abnero fuerat cum senioribus Jisraëlis dicendo: [f] anteà planè quærebatis Davidem in regem super vos:

18 Nunc ergo efficite: nam Jehova locutus est de Davide dicendo: per Davidem servum meum servaturus sum populum meum Jisraëlem e manu Pelischtæorum, & e manu omnium hostium ipsorum.

19 Prætereà locutus erat similiter Abner audientibus Binjaminitis: cùm abiit etiam abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jisraëlitarum: & in oculis [o] totius familiæ Binjaminis.

20 Cum autem venisset Abner ad Davidē Chebronem [g] comitatus viginti hominibus: fecit David Abnero & hominibus qui *erant* cum eo convivium.

21 Deinde dicente Abnero ad Davidē: surgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jisraëlitas: qui pangant tecum fœdus. & regnes prorsus prout desiderat animus tuus: dimisit David Abnerum: qui abibat cum pace.

22 Ecce autem servi Davidis cum Joabo, venientes a *persequenda* aliqua turma, prædam magnam secum abducebant: sed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone, eò quòd dimisisset eum ut abiret cum pace.

23 Joabo itaq; & toto exercitu qui *erat* cum eo ingressis: postquam nuntiaverunt Joabo dicendo: venit Abner filius Neri ad regem, qui dimisit eum ut abiret cum pace:

24 Veniens Joab ad regem dixit: quid fecisti? ecce venerat Abner ad te: quare dimisisti eum ut [o] abeat [h] continenter?

25 Nostine Abnerum filium Neri? certè ad pelliciendum te venit: aut ad cognoscendū [o] egressum tuum & regressum tuum: deniq; ad cognoscendum quæcunque facis.

26 Tum egressus Joab a Davide, misit legatos post Abnerum: qui revocaverunt eum a cisterna Siræ: sed David non erat conscius.

27 Reversoq; Abnero Chebronem, seorsim duxit eum Joab intra portam, ut loqueretur cum eo, [i] imprudentē: percussitq; eum ibi quintā costa, adeò ut moreretur: [o] propter sanguinē Hhasaëlis fratris sui.

28 Quod cùm posteà audisset David, dixit: insons ego *sum* & regnū meum apud Jehovā usq; in seculum [o] a sanguinibus Abneri filii Neri.

29 Maneant super caput Joabi. & super *caput* totius domus paternæ ejus: [o] neq; [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens: aut leprosus: aut qui [o] nitatur scipione: aut cadens gladio: aut carens cibo.

30 [o] Joab enim & Abischai frater ejus occiderant Abnerum: eò quòd morte affecisset Hhasaëlem fratrem ipsorum [o] Gibhhone in illo prælio.

31 Postea edixit David Joabo & toti populo qui *erat* cum eo: [o] lacerate vestimenta vestra & accingite vos ciliciis, ac plangite ante Abnerum: & rex ipse David sequebatur feretrum illius.

32 Ipsis autem sepelientib [o] Abnerum Chebrone: rex sublata voce sua flebat ad sepulchrum Abneri, flebantq; totus populus.

33 Et lamentatus rex Abnerum dixit: ergóne [o] ut moritur stultus, mortuus fuerit Abner?

34 Manus tuæ [o] non fuissent ligatæ, & pedes tui æreis compedibus non fuissent admoti: ut cadit quis ante [l] iniquissimos, cecidisti: pergebantq; totus populus deflere eum.

35 Veniente autem toto populo ut reficeret Davidem cibo, cùm adhuc erat dies: juravit David dicendo, ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occasum solis gustaturus sum panē aut prorsus quicquam.

36 Quod cum totus populus cognovisset, bonum *visum* est in oculis eorum: omnino prout fecerat rex, *videbatur* in oculis totius populi bonum.

37 Agnoscebant enim totus populus ejus, & totus Jisraël die illo, non *profectum* fuisse a rege, ut *quis* morte afficeret Abnerum filium Neri.

38 Nam dixerat rex ad servos suos: [o] an nescitis principem & quidem magnum cecidisse die hoc in Jisraële?

39 Ego autem hoc tempore [m] infirmus sum, [o] utpote unctus rex: homines verò isti filii Tzerujæ [n] [o] firmiores sunt me: [o] rependet Jehova ei qui fecit hoc malum secundum maleficium ejus.

[d] *qui Palti dicitur 1. Schem. 25. vers. ultimo.*
[e] Heb. *eundo & flendo.*
[f] Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius: synecdoche.*
[g] Heb. *& cū eo viginti homines.*
[h] Heb. *eundo.*
[i] Heb. *per errorem.*
[k] Heb. *excindatur.*
[l] Heb. *filios iniquitatis i. dolo & proditione interfectus es.*
[m] Heb. *tener.*
[n] Heb. *duriores.*

ANNOTATIO.

3 Regis Geschuris] *pars est Syriæ, contermina Gilbhadi in Trachonitide: Deuteron. 3.14.* 6 Sese confirmasset] *id est, autoritatem & opes sibi comparasset.* 7 Nomine Ritzpa] *de qua vide plura infrà cap. 21.* Ut diceret] *falsa suspitione vel delatione motus: nam nihil tale commisisse legitur.* 8 An persona canina] *id est, vilis, abjecta, & scortationi dedita, nam utroq; spectat appellatio canis. Deut. 23.18. & 1. Schem. 24.15.* Qui fuerim &c.] *i. quia te defecerim cum tribu Jehuda suprà 2.4. Exprobrat beneficium suum erga Ischboschethum, & sequentibus amplificat.* Iniquitatem istius mulieris] *id est, velut commissam cum hac muliere: ita inficiatur objectum sibi crimen.* 10 A Dane] *vide Judic. 20.1.* 12 Propter hoc] *id est, hac offensione motus.* Cujus est regio] *supple, nisi tua, cui Deus imperium detulit.* Manus mea adfutura est] *i. operam meam tibi navabo: vide Levitic. 5.21.* 14 Centum præputiis] *ex Schaulis pacto mihi proposito 1. Schem. 18. 24.* 16 Bachurima] *oppidum in tribu Binjaminis, ut apparet infrà cap. 19.17.* 19 Totius familiæ &c.] *i. maximæ partis: synecdoche. vide 1. Chr. 12.29.* 24 Abeat continenter] *id est, conficiat iter suum sine impedimento.* 25 Egressum tuum] *vide Num. 27.17.* 27 Propter sanguinem] *propter cædem, de qua suprà 2.23.* 28 A sanguinibus] *ut versu præcedenti: vide Gen. 4.10.* 29 Neq; deficiat] *id est, tantisper dum durabit ejus familia, obnoxia sit istis malis.* Nitatur scip.] *id est, sit valetudinarius, podagricus, tabidus &c. synecdochicè dicta.* 30 Joab enim & Abischai] *rationem reddit imprecationis Davidis in totam paternam familiam ejus: quia ambo fratres, qui supererant in necem Abneri conspira verant.* Gibhhone] *sup. 2.24.* 31 Lacerate vestimenta] *vide Jehos. 7.6.* 33 Ut moritur stultus] *Hoc est, an tam indignè virum adeò strenuum obire oportuit? ut versu sequente explicatur.* 34 Non fuissent ligatæ] *id est, si justo certamine conflixissent tecum, apparuisset quàm expeditus fueris manibus & pedibus.* 38 An nescitis] *quasi dicat, occisores tanti viri agnoscite.*

agnoscitis maximo supplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine personæ occisæ: sed infirmus rerum mearum status, non patitur ut nunc supplicium sumã de eis, qui plus quàm ego apud populum possunt. 39 Utpote unctus rex] *id est, designatus quidem totius Jisraëlis rex, sed nondum plenè regnum consecutus.* Firmiores] *militaribus hominibus acceptiores quàm ego sim, ut apparet infrà cap. 19. Est autem utriusque membri antithesis metaphorica a plantis desumpta.* Rependet] *id est, sumet ipse de eo supplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate instruet, ut ipsius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progressum 1. Reg. 2.5. & 6. executionem autem plenam ibidem vers. 34. & 35.*

CAPUT. IIII.

Morte abneri Ischboschethus fractus: Jisraëlitis consternatis, latronibus impunè grassantibus, tandem ab illorum ducibus simulato habitu, domum illius ingressis, dormiens occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipsorum, ignominiosæ mortis sententia a Davide pronuntiatur, & executioni mandatur: caput verò Ischboschethi honorificè sepelitur.

1 AUDIENTE verò filio Schaulis mortuum esse Abnerum Chebrone, ' remissæ sunt manus ejus: omnes verò Jisraëlitæ ' conturbati sunt.

2 Duo autem homines principes ' turmarum ' erant filio Schaulis, nomen unius Bahhana: nomẽ verò alterius Rechab filii Rimmonis Beerothæi e Binjaminitis: nam Beerothæ quoque ' annumerabantur Binjamini.

3 Fugerantque Beerothitæ isti ' Gitajima: fuerantq; peregrini ibi usque ' in istum diem.

4 ' Cùmque e Jonathane filio Schaulis filius esset affectus pedibus: (natus quinque annos erat, cùm pervenit fama de Schaule & de Jonathane e ' Jizrehhele: quo assumpto cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea accelerante fugam, ut cadens claudus redderetur:) cujus nomen erat [a] Mephiboscheth:

5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab & Bahhana intraveruntque [b] æstu diei in domum Ischboschethi: ipso cubante cubatu meridiano.

6 Cumque illuc pervenissent usq; ad intimũ domus, bajulantes triticum, percusserunt eum quinta costã: deinde Rechab & Bahhana frater ejus proripuerunt se.

7 Itaque ingressi domum illam, ipso cubante in lecto suo, [c] in cubiculo suo, cùm percutientes morte affecissent eum, & amovissent caput ejus: assumpto capite ejus abiverunt ' viã campestrium tota illa nocte.

8 Et afferentes caput Ischboschethi ad Davidem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce caput Ischboschethi filii Schaulis inimici tui, qui quærebat [d] vitam tuam: sic edidit Jehova pro domino meo rege ultiones hodie de Schaule & de semine ejus.

9 Sed respondens David Rechabo & Bahhanæ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothæi, dixit eis: ' vivit Jehova, qui redimit [e] me ab omni angustia.

10 ' Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo: ecce mortuus est Schaul, qui tamen [f] *videbatur* in oculis suis quasi læta nuntians, apprehensum occiderim Tziklagi: ' quod [g] *opportebat* me ei præstare pro nuntio.

11 Quanto magis *oportet* hominibus improbis, *qui* occiderunt virum ' justum, domi ejus, in cubili ejus: jam ergo an non reposcerem sanguinem ejus e manu vestra, & tollerem vos e terra?

12 Præcepit itaq; David pueris suis ut occiderent eos, qui amputarunt manus eorum & pedes eorum, & suspenderunt ad piscinam Chebrone: caput verò Ischboschethi assumentes, sepeliverunt in sepulchro Abneri Chebrone.

[a] *qui & Merib-Bahhal & Meri-Bahhal.* 1. Chro. 8.34. & 9. 40.
[b] Heb. *cùm æstus diei esset, sic Gen.* 18.1.
[c] Heb. *in conclavi cubatus sui.*
[d] Heb. *animam tuam.*
[e] Heb. *animam meam.*
[f] Heb. *erat in oculis suis.*
[g] Heb. *quod mihi erat ei præstandum, nuntium.*

ANNOTATIO

1 Remissæ sunt manus] *id est, fractus animo destitit bellum gerere.* Conturbati sunt] *rei novitate consternati, quasi præcisã suorum consiliorum viã de quibus suprà 3.17.* 2 Turmarum] *latronum grassatorum: ut Hosche. 6.9. & 7.1.* Erant filio Schaulis] *e subditis ejus, quia Binjaminitæ erant.* Annumerabantur Binjamini] *Jehos. 18.25. quasi dicat, etiamsi Beerothæ a Pelischtæis post Schaulis cædem occupatæ adhuc detinerentur. 1. Schem. 31.7.* 3 Gitajama] *Nechemjæ 11.33. Binjaminitarum oppidum.* In istum diem] *quo facinus perpetrarunt, infrà ver. 7.* 4 Cùmq; e Jonathane] *Quasi dicat, cùm latrones isti viderent neminem fere designatæ a se cædis aut regni vindicem, præter Mephiboschethum puerum adhuc & claudum, spe impunitatis in factum audacius proruperunt.* Jizrehhele] *ubi cæsi & fugati sunt. 1. Schem. 31.* 7 Via campestrium] *id est, trajecto Jardene per solitudinem Jirechuntinam: nam cædes Machanajimis perpetrata est.* 9 Vivit Jehova] *quasi dicat, Deus idem est in sempiternum, qui promissionem suam de me servando, non maleficorum opera (ut vestra est) sed sanctè hactenus præstitit, & in posterum præstiturus est. Prius argumentum damnationis illorum, a fide promissionum Dei.* 10 Cùm eum] *secundum argumentum a prejudicio, per comparationem minoris.* Quod oportebat] *quasi dicat, quæ merces illi jure a me debebatur.* 11 Justum] *id est, qui ipsos nulla injuria affecerat, ut contra illi improbi, id est injurii dici solent, ut Exod. 2.13. & alibi passim.*

CAPUT V.

David a toto Jisraële rex confirmatus Tzijonem occupat & instaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Pelischtæos bis fundit: sic in dies magis augescit.

1 TUNC venientes omnes tribus Jisraëlis ad Davidem Chebronem: loquutæ sunt dicendo, ecce nos, ' os tuum & caro tua sumus.

2 [a] Item planè antehac cum Schaul nobis præesset rex, ' tu eras qui educebas & reducebas Jisraëlem, deniq; ' dixit Jehova tibi, tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es antecessor Jisraëli.

3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronem, quibuscum pepigit rex David fœdus Chebrone ' coram Jehova: &

[a] Heb. *etiam heri, etiam nudius tertius*

unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem.

4 Natus triginta annos David cum [b]regnare cœpit: quadraginta annis regnavit.

5 Chebrone regnavit super Jehudam septem annis & sex mensibus: Jeruschalaimis verò regnavit [a]triginta tribus annis per totum Jisraële & Jehudam.

6 [a]Profectò autem rege cum hominibus suis Jeruschalaima contra Jebusæum inhabitantem eam terram: allocutus est *ille* Davidem dicendo: ne venito huc, sed amoveto te, [a]cæcis ipsis & claudis dicentibus, non est venturus David huc.

7 Attamen cepit David propugnaculum Tzijonis: ea *jam est* civitas Davidis.

8 (Dixerat enim David die illo, quisquis pertingens ad illud emissarium, cœperit percutere Jebusæum & istos cæcos & claudos exosos animo Davidis, [a]*primarius & princeps futurus est*: eò quòd dixissent cęcus & claudus, non ingressus est [c]huc)

9 Et habitans David in eo propugnaculo vocavit illud, civitatem Davidis: qui ædificavit David circumquaque a munitione ipsa [a]introrsum.

10 Sic pergebat David [d] continenter crescere: quia Jehova Deus exercituum *erat* cum eo.

11 [a]Misit enim Chiram rex Tyri legatos ad Davidem, lignaq; cedrina, & fabros lignarios & [e]latomos: qui extruxerunt domum Davidis:

12 Cùm expertus esset David Jehovam stabilivisse se in regem super Jisraëlem, & extollere regnum suum propter populum ipsius Jisraële.

13 Accepit autem David adhuc concubinas & uxores e Jeruschalaimis postquam venit Chebrone: natiq; sunt Davidi filii & filiæ.

14 Atq; hæc sunt nomina eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: [f]Schammuahh, & Schobab, & Nathan & Schelomo.

15 Item Jibchar & [g]Elischuahh, & Nepheg & Japhiahh.

16 Et Elischamahh, [h]& Eljadahh, & Eliphelet.

17 Audientes autem Pelischtæi *Jisraëlitas* unxisse Davidem in Regem super se: ascenderunt omnes Pelischtæi, ad quærendum Davidem, versus propugnaculum: quod audiens David [a] descendit.

18 Cum enim Pelischtæi venissent: & diffiti essent per convallem [a]Raphaçorum:

19 Consuluerat David Jehovam dicendo, an ascensurus sum contra Pelischtæos? an traditurus es eos in manum meam? & dixerat Jehova Davidi, ascende, nam [i] omnino traditurus sum Pelischæos istos in manum tuam.

20 Veniens itaq; David Bahhal-Peratzima, percussit eos ibi David ac dixit, rupit Jehova inimicos meos coram me, ut *est* eruptio aquarum: idcirco vocavit *quisque* nomen loci illius [k]Bahhal-Peratzima.

21 Nam [a]dereliquerunt ibi [a] terricula sua: quæ [a]sustulit David & viri ejus.

22 [l]Iterum autem adhuc Pelischtæi ascendētes: diffiti erant in convalle Raphaæorum.

23 Cùm consulenti Davidi Jehovam dixit, ne ascendito: [m] diverte a persequendis eis, postea aggredere eos ex adverso mororum.

24 Et esto cùm audieris sonum incessus in cacuminibus mororum, ut tunc [a]moveas te: tunc enim prodierit Jehova ante te ad percutiendum castra Pelischtæorum.

25 Cumq; David sic faceret quemadmodum præceperat ei Jehova: percussit Pelischtæos a [a] Gebahho usq; qua venis Gezerum.

[b] Heb. *regnavit, uti s. à ver. 6. sic Ge. 5.32.*

[c] Heb. *in hāc domum.*

[d] Heb. *eundo & crescendo.*

[e] Heb. *fabros lapidum muri*

[f] *qui & Schimhha 1. Chro. 3. 5.*

[g] *qui & Elischamahh, ibid. ver. 6.*

[h] *qui & Beeljadahh 1. Chro. 14.7.*

[i] Heb. *tradendo traditurus sum.*

[k] *id est, plenitiem ruptu rarum a rupturis exercitus Pelischtæorum.*

[l] Heb. *addiderunt adhuc Pelischtæi ascendere.*

[m] Heb *diverte a post eos.*

ANNOTATIO.

1 Os tuum &c.] *ut Gen. 29. 14.* 2 Tu eras] *vide 1. Schem. 18. 4. & 5. versibus.* Dixit Jehova] *cum per Schemuelem eum ungi jussit 1. Schem. 16. 13. Signum enim non fuit sine verbo: sed brevitatis causâ ibi reticetur.* 3 Coram Jehova] *i. publico jurejurando, Jehova advocato teste.* 5 Triginta tribus] *Id est, triginta duobus cum dimidio: synecdoche.* 6 Profectò] *Confer quæ hic dicuntur cum 1. Chro. 11. 4. & 5.* Cæcis ipsis] *freti munitione loci, ipsi imprimis Davidem ludificati sunt, & præcipui autores fuerunt ut Davidi minimè cederetur: gloriantes vel se solos Davidem propulsaturos.* 8 Primarius & princeps &c.] *eclipsis consequentis sive oratio anantapodotos, quæ impletur, 1. Chro. 11. 6.* 9 Introrsum] *nam Joab reliquam civitatem instauravit 1. Chro. 11. 8.* 11 Misit enim] *confer hos duos versus cum initio 1. Chro. 14.* 17 Descendit] *ex arce sua processurus contra Pelischtæos, ut explicatur ibidem ver. 8.* 18 Raphaæorum] *in tribu Jehudæ, Jehos. 15. 8.* 21 Nam dereliquerunt] *quasi diceat, tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne deos quidem suos recipere vacaverit.* Terricula] *vide annotata 1. Schem. 31. 9.* Sustulit] *comburendo ea, ut 1. Chro. 14, 12.* 24 Moveas] *procedas in prælium.* 25 Gebahho] *Gibhhone in tribu Binjaminis Jehosch. 18, 25.*

CAPUT VI.

David Jisraëlitis convocat, ut secum arcam Dei ex urbe Jehharimorum in civitatem suam deducant: in cujus deportatione peccatur, tum a sacerdotibus dum arcam plaustro devehendam curant: tum a Hhuzza, qui ad eam temere manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde consternatus David, arcā in itinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus prosperitate consilium repetit, & eam ad se magno comitatu & lætitia adducit. Postremò a Michale derisus eam ipse graviter increpat, Deus verò sterilitate punit.

1 POSTEA congregavit [a] iterū David quisque delectos ex Jisraële, triginta millia.

2 Surgente autem Davide & toto illo populo qui erat cum eo, ut abiret [a]Bahhalibus Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei, ad quā [a]invocabatur nomen, nomen *inquam* Jehovæ exercituum [a]insidentis Cerubinis:

3 [a]Imposuerunt arcam Dei plaustro novo, ut deportarent eam e domo Abinadabi, quæ *erat* in ipso colle: Hhuzza & Achjo filius Abinadabi ducentibus plaustrum illud novum.

4 Deportaverunt itaque eam e domo Abinadabi quæ *erat* in ipso colle Dei *euntes* cum arca Dei: Achjo autem ibat ante arcam.

5 David verò & tota domus Jisraëlis gestiebant [a]*præ lætitia* coram Jehova, cum quovis *instrumento* e lignis abiegnis: nempe cum citharis & cum nabliis & cum tympanis, & cum tubis

[a] Heb. *ludebant, id est, ludentium more gestiebant, ut infrà ver. 16.*

tubis & cum cymbalis.

6 Sed cum venissent usq; ad aream [b] Naconis: Huzza extensa ad arcam Dei *manu*, prehendit eam: quia dimoverant eam boves.

7 Quamobrem accensus irâ Jehova in Hhuzzam: percussit ibi Deus eum propter [c] hoc * imprudens factum: ita ut moreretur ibi, prope arcam Dei.

8 * Displicuit autem Davidi, eò quòd irrupisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat *quisq;* locum illum rupturam Hhuzzæ, usque in diem hunc.

9 Et timens David Jehovam die illo: dixit, * quomodo intraret ad me arca Jehovæ?

10 Noluitque abducere David ad se arcam Jehovæ in civitatem Davidis: sed curavit David ut ea diverteret in domum * Hhobed-Edomi * Gittæi.

11 Confidente autem arca Jehovæ in domo Hhobed-Edomi Gittæi tres menses: cùm benediceret Jehova Hhobed-Edomo & toti domui ejus:

12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: benedixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & omnibus quæ ei *sunt* propter arcam Dei: * abiens David deduxit arcam Dei e domo Hhobed-Edomi in civitatem Davidis cum lætitia.

13 Erat autem cùm grogressi essent portantes arcam Jehovæ sex gressibus: * ut sacrificaret boves & pinguia *sacrificia*.

14 David verò saltabat omnibus viribus coram Jehova: eratque David accinctus amiculo lineo.

15 Ita David & tota domus Jisraëlis adduxerunt arcam Jehovæ cum clangore & cum sono tubæ.

16 Fuit autem arca Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis prospectans per quandam fenestram, videret regem Davidem [d] contentissimè saltantem coram Jehova, ut sperneret eum [e] cum animo suo.

17 Cumq; introducta arca Jehovæ statuissent eam in loco suo, intra tentorium * quod tetenderat ei David: obtulit David holocausta coram Jehova & Eucharistica.

18 Deinde cùm absolvisset David offerre holocaustum & Eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ exercituum.

19 Et impertitus est toti illi populo, toti multitudini Jisraëlitarū, tam viris quam mulieribus, cuiq; tractam panis unam, & frustrum unum carnis, & lagenam *vini* unam: posteà abiit totus populus ille quisque domum suam.

20 Tum revertente Davide ab benedicendum domui suæ: egressa Mical filia Schaulis obviam Davidi dixit: quàm gloriosus fuit hodiè rex Jisraëlis, qui retexit se hodie ante oculos ancillarum servorum suorum, [f] prorsus ut * retegit se unusquispiam e vanissimis *hominibus*!

21 Dixit verò David ad Micalem: coram Jehova, qui elegit me prę patre tuo & præ tota familia ejus: præcepto instituendo me antecessorem super populum Jehovæ, super Jisraëlem: * *præ lætitia gestivi*: & gestiam coram Jehova.

22 * Quo [g] abjecero me adhuc amplius, & fuero humilior ante oculos meos: eo apud istas ancillas, de quibus locuta es, *&* apud illos gloriosior ero.

23 * Itaque Micali filiæ Schaulis ipsi non fuit proles: in diem usq; mortis suę.

[b] *qui & Cidon 1. Chro. 13.9.*

[c] Heb. *hanc imprudentiā.*

[d] Heb *contendentem & saltantem.*

[e] Heb. *in corde.*

[f] Heb. *ut retegendo retegit se &c.*

[g] Heb. *leviorem habuero me.*

ANNOTATIO.

1 Iterum] *id est, secundò, nam bis eam ob causam Davidem congregasse Jisraëlitas docet* 1. *Chron.* 13. 2 Bahhalibus] *i. urbe Jehharimorum Jehos.* 15. 60. Invocabatur] *id est, colebatur: synecdoche usitata, ut Gen.* 4. 26. Insidentis] *vide* 1. *Schem.* 4. 4. 3 Imposuerunt] *obliti legis quæ habetur Num.* 7. 9. *& Pelischtæorum exemplum secuti* 1. *Sche.* 6. 7 Imprudens factum] *quo præter munus ex lege familiæ suæ commissum gestandi arcam humeris, eam plaustro imposuit: quod peccatum sacerdotum & Levitarum omnium commune fuit: & nunc contra legem Num.* 4. 15. *rem sanctam attingit: quod peculiare est illius: ideo peculiariter in eum animadvertet Deus.* 8 Displicuit] *sic idem verbum accipitur Gen.* 31. 35. 9 Quomodo intraret] *subaudi, cùm hoc facto declaret, non esse hanc suam voluntatem.* 10 Hhobed-Edomi] *Levitæ ex janitoribus & cantoribus* 1 *Chron.* 15. 18. *&* 21. Gittæi] *ex opido Gath-Rimmane, quod a Menaschitu & Danitis communiter fuit attributum Kehathitis, Jehos.* 21. 24. *&* 25. 12 Abiens David] *Confer cum* 1. *Chro.* 15. 13 Sacrificaret] *in altari tumultuariè aggesto ex lege Exod.* 20. 24. 17 Quod tetenderat ei David] *antequam adduceretur arca, ut docet initium cap.* 15. 1. *Chro. confer hæc cum* 1 *Chro.* 16. 20 Retegit, &c. *id est, scurriliter vel histrionicè, deposita omni honestate & gravitate.* 21 Præ lætitia] *eclipsis antecedentis sive hypozeugma, quod indicat copula.* 22 Quo abjecero] *juxta sententiam ipsius Dei* 1. *Schem.* 2. 30. 23 Itaq;] *propter hunc suum in Deum & in maritum ac regem contemptum, sterilitatis perpetuæ probro affecta est.*

CAPUT VII.

Nathan Davidis consilium de ædificando templo primùm ex proprio sensu approbat: sed posteà Dei jussu Davidi declarat, id ex vocatione non esse: filium autem ei promittit, qui consilium illud fideliter exequetur: ejusq; regno plurima, typicè in Schelomone & posteris: perfectè verò in Christo implenda revelat. Pro quibus David indignitatem suam agnoscens, & æterno Dei verbo omnia ascribens, gratitudinem suam amplissimis verbis exponit.

1 * FUIT autem cùm desideret rex domi suæ: & Jehova dedisset ei quietem circumquaque ab omnibus inimicis ejus:

2 Ut diceret rex ad Nathanem prophetam: vide quæso, ego habito in domo cedrina: dum arca ipsa Dei habitat * inter aulea.

3 * Dixit verò Nathan ad regem: quicquid *est* in [a] animo tuo abi fac; nam Jehova tecum *est*.

4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum Jehovæ ad Nathanem, dicendo:

5 Abi ut dicas ad servum meum Davidem, ita ait Jehova: * túne ædificares mihi domum quam inhabitem?

6 * Cùm non habitarem in ęde *ulla*, inde a tempore, quo deduxi filios Jisraëlis ex Ægypto usque in diem hunc: sed itarem cum tentorio & cum tabernaculo:

[a] Heb. *in corde.*

[b] Heb. *esset.*

7 Quocunque itabam cum filiis Jisraëlis, locutusne sum quicquam ulli [e] moderatorum Jisraëlis, quibus præceperam ut pascerent populum meum Jisraëlem, dicendo: quare non ædificastis mihi domum cedrinam?

8 Nunc ergo, sic Dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: * ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege: ut antecessor præesses populo meo Jisraëli.

9 Et fui tecum quocunque ivisti, excidiq; *omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen magnum, par nomini maximorum qui *sunt* in terra.

10 Dispositurus etiam sum locum populo meo Jisraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco suo, & non commoveatur amplius: neq; pergant [d] iniquitati dediti affligere eum, quemadmodū prius.

11 Nimirum ex quo die mandatis instruxi judices super populum meum Jisraëlem: * usquedum quietē dedi tibi ab omnibus inimicis tuis. Denique indicat tibi Jehova: * domum paraturum esse tibi Jehovam:

12 *Quando completis diebus tuis, occubueris cum patribus tuis: excitabo semen tuum post te, quod prodierit e visceribus tuis: & stabiliam regnum ejus.

13 Ipse ædificabit domum nomini meo: & stabiliam solium regni ejus usque in seculum.

14 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: qui cùm perversè egerit, corripiam eum * virga hominum, id est, plagis humanis:

15 At benignitas mea *non amovebitur ab eo: quemadmodum amovi a Schaule, quem amovi a facie tua.

16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum usque in seculum, [e]* tibi erit expositum: solium tuum erit stabile usque in seculum.

17 Secundum omnia verba hæc, & secundum totam visionem hanc: sic allocutus est Nathan Davidem.

18 Itaq; ingressus Rex David, [f] restitit coram Jehova: ac dixit, quis *sum* ego, domine Jehova? & quæ *est* familia mea quòd * deducis me eo usque?

19 Et parum adhuc visum est hoc in oculis tuis domine Jehova: adeo ut locutus sis etiam de familia servi tui in longinquum: [g]* idque secundum rationem humanam, domine Jehova.

20 Sed quid perget adhuc David loqui apud te: cùm tu cognoscas servū tuum, domine Jehova?

21 * Propter * VERBUM tuum, & secundum animum tuum, præstas [h] has omnes res maximas: notas faciendo servo tuo.

22 (Propterea * magnus es Jehova Deus: quin non *est* par tibi, imò non *est* Deus præter te:) *omnino prout audivimus auribus nostris.

23 Quæ ergo *est* sicut populus tuus, sicut Jisraël gens ulla in terra? ad quam redimendam sibi in populum [i] iverit Deus, & ad [k] comparandum sibi nomen, & ad præstandum * vobis has res maximas & [l] reverenter suspiciendas terræ tuæ, *expellendo* a facie populi tui, quem redimisti tibi ex Ægypto, gentes & deos earum.

24 Nam stabilivisti tibi, populum tuum Jisraëlem, ut tibi *sit* populus: usque in seculum: & tu Jehova es eis in Deum.

25 Nunc ergo Jehova Deus, verbum illud quod promisisti servo tuo & familiæ ejus præsta in seculum: & fac quemadmodum dixisti.

26 Ut magnificetur nomen tuum usque in seculum dicendo: Jehova exercituum Deus *est* super Jisraëlem: & domus servi tui Davidis stabilis sit coram te.

27 Tu enim Jehova exercituum Deus Jisraëlis * revelasti in aurem servi tui dicendo: domum ædificaturus sum tibi: idcirco [m] judicavit servus tuus cum animo suo orandum te esse oratione hac.

28 *Quapropter nunc, domine Jehova, tu ipse *es* Deus & verba tua *sunt* veritas: promisistique servo tuo bonum istud.

29 Nunc inquam, [n] placeat tibi benedicere domui servi tui, ut sit in seculum coram te: quia tu domine Jehova dixisti, benedictione ergo tua benedicatur domus servi tui in seculum.

[e] Heb. *sceptrorum, synecdoche.*

[d] Heb. *filii iniquitatis.*

[e] Heb. *coram te. sic Gen. 13.9.*

[f] Heb. *consedit: catachresis.*

[g] Heb. *& hæc est ratio hominis.*

[h] Heb. *totam hanc ipsam magnitudinē, ut infrà ver. 23.*

[i] Heb. *iverint dii, ut Gen. 20.13.*

[k] Heb. *ponendum.*

[l] Heb. *reverenda.*

[m] Heb. *invenit servus tuus cum corde suo.*

[n] Heb. *velis & benedic.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *confer totum hoc caput cum 1. Chron. 17.* 2 Inter aulea] *in tabernaculo, quod ei in civitate sua retenderat, suprà 6.17.* 3 Dixit verò Nathan] *ut suprà 1. Schem. 16.7.* 5 Tune ædificares] *hoc est, putásne tantum tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare possis? quasi dicat, falleris: nam bella adhuc multa gesturus es. vide cap. 8. Atque hæc est ratio, quam Schelomoni adfert 1. Chron. 22.11. & Schelomo proponit 1. Reg. 5.3. Avertit Davidem a suo instituto hac prima ratione.* 6 Cùm non habitarem] *Secunda ratio ab exemplo antecessorum qui nihil tale susceperunt: scientes Dei vocationem expectandam esse.* 8 Ego assumpsi te] *accommodat secundam rationem ad personam Davidis: quasi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te assumpsi, & in quo opem meam expertus es.* 9 Omnes inimicos] *id est, Schaulem & quicunque opposuerant se Davidi ne regnaret.* 11 Usquedum] *id est, usque ad hoc tempus, ut suprà ver. 1.* Domum paraturum] *ideoq; hanc tuam esse vocationem, ut huic promissioni inservias, & regnum stabilias perventurum ad successorem tuum.* 12 Quando] *Postrema pars, promissio hæredis, regni & domus, in Schelomone & posteris typica, in Christo absoluta: ut ostendit illud,* Usque in seculum: *confer eum 1. Chronic. 22.8. & sequentibus.* 14 Virga hominum] *id est, modum adhibebo castigationibus, ut patres cùm castigant filios.* 15 Non amovebitur] *ita ut convellam regnum ejus, transferamq; in aliam familiam.* 16 Tibi expositum] *ut a tua posteritate possideatur.* 18 Deducis eousque] *id est, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordium a comparatione personæ suæ & suorum, cum beneficiis Dei sive acceptis sive promissis.*

19 Idque secundum rationem] *id est, familiariter mecum agis, ut solet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei a forma ut in superioribus a reipsa.* 21 Propter] *Propositio, causam continens beneficiorum Dei erga populum & erga se.* VERBUM] *id est, propter Christum servum tuum. vide 1. Chron 17.19.* 22. Magnus es] *id est, magnus agnosceris.* Omnino prout] *quæ majoribus nostris fuerant promissa, jam re ipsa consignas mihi servo tuo.* 23 Vobis] *Apostrophe ad populum Dei.* 27. Revelasti] *suprà ver. 11.* 28 Quapropter] *Conclusio postulatoria a natura: libera voluntate: promissionibus: & fide Dei.*

CAP-

CAPUT VIII.

David contra Pelischtæos, Moabitas, Tzobæos, Damascenos, Edomæos adeò prosperè pugnat, ut eis cæsis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regi verò Chamathæ per filium muneribus instructum, amicitiam petenti assentitur, muneraq́; cum spoliis Deo consecrat.

1 FUIT enim post hæc, ut David percutiens Pelischtæos deprimeret eos, & acciperet David frænum [a] Amgaris e manu Pelischtęorum.

2 Pecussit etiam Moabitas, cúmque metiretur eos funiculo dejicendo eos in terram: metiebatur duobus funiculis quos morte afficeret, integro autem funiculo quos in vita conservaret: fuerunt que Moabitæ Davidi servi afferentes munus.

3 Percussit quoque David [b] Hadad Hhezerem filium Rechobi regem Tzobæ: cùm proficisceretur *David* ad repellendam manum ejus, versus flumen Euphratem.

4 Cepitque David ex eis mille *currus*, & septingentos equites, & viginti millia virorum peditũ & succisis David suffraginibus omnium [c] currulium equorum, reliquum fecit ex eis *ad* centum currus.

5 Venerant autem Syri [d] Damasceni ad juvandum Hadad Hhezerem regem Tzobę: quapropter percussit David e Syris viginti duo millia virorum:

6 Imposuitque David stationarios Syriæ Damascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi adferentes munus: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes servos Hhadad Hhezeris: attulit Jeruchalaima.

8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitatibus Hadad Hhezeris: accepit rex David ęris quamplurimùm.

9 Cumque audiret Tohhi rex Chamathæ: Davidem percussisse totas copias Hadad Hhezeris.

10 Misit Tohhi [g] Joramum filium suum ad regem Davidem ad rogandum eum de prosperitate, & ad benedicendnm ei: eò quòd præliatus contra Hadad Hhezerem, percussisset eum. (nam Hhadad Hhezer [h] bella gerebat contra Tohhin) erantque in manu illius instrumenta argentea, & instrumenta aurea, & instrumenta ænea.

11 Hæc quoque consecravit rex David Jehovæ: cum argento & auro quod consecraverat *ablatum* ab omnibus gentibus quas subegerat.

12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis, & a Pelischtæis, & ab Hhamalekitis: etiam de præda Hadad Hhezeris filii Rechobi regis Tzobæ.

13 Comparavit etiam David nomen, cùm reverteretur a cæde Syrorum, in valle salis: & percutiens octodecim millia.

14 Adeò ut disponens in Edomæum stationarios, in tota Edomęa poneret statiorios, & essent omnes Edomæi servi Davidis: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

[a] Heb. *Ammæ: proprium nomen montis Pelischtæorũ, ex quo & appellativo Har conflatum est nomen Amgaris: de quo Plin. lib. 5. cap. 13. natur. hist.*
[b] *qui & Hadar Hhezer. 1. Chro. 18. dicitur.*
[c] Heb. *omnium curruum: metonymia.*
[d] *in Chronicis. Darmaskeni: & sic deinceps.*
[e] *quæ in Chronicis Tibchath transpositis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo.*
[f] *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.*
[g] *Hadoramũ 1. Chr. 18. 10*
[h] Heb. *vir bellorũ Tohhi erat Hadad-Hhezer.*

ANNOTATIO.

1 Fuit enim] *ætiologia sive confirmatio causæ. cur noluerit Deus templum a Davide sibi ædificari est hîc & capite 10. nam utrobiq́; summa bellorum, quæ supererant Davidi gerenda, recensetur.* Frænum Amgaris] *id est, Gathum potentissimum illius montis oppidum, cujus clausura totus Pelischtæorum tractus mõtanus, ab hostibus defendebatur: vide 1. Chron 18. 1.* 2 Eos] *regionem eorum, metonymia.* Eos in] *civitates eorum æquando solo.* Metiebatur] *sensus est regionem in tres partes mensus est adhibito funiculo, ex quibus unam conservavit iis occisis qui erant in aliis duabus.* Afferentes munus] *i. tributarii, ut infrà ver. 6.* 3 Regem Tzobæ] *1. Schem. 14, 48. belli hujus occasio attingitur hîc, quòd Chamatham invasurus exercitum per terminos Davidis duceret cùm dicitur, ad repellendam manum ejus, i. propulsandas copias ejus a suis finibus.* Versus flumen] *finis hujus belli, ut fines regni sui eò produceret, hac occasione, secundũ promissionem Gen. 15. 18. quod innuit 1. Chro. 18. 3.* 4 Septingentos] *i. decurias equitum septingentas, quæ efficiunt septem millia equitum: ibid. ver. 4. sic infrà 10. 17.* 10 Illius] *Jorami filii Tohhi.* Instrumenta] *quæ patris nomine dedit Davidi.* 11 Consecravit] *ad futuri templi ornatum: vide 1. Chron. 18. 11. & 26. 26.* 13 Valle salis] *in Edomæa 2. Reg. 14. 7. & Psalm. 60.* Percutiens] *duce Abischajo, ut commemorat. 1. Chron. 18* 14 Stationarios] *quibus præerat prorex usque ad Jehoschaphati tempus 1. Reg. 22. 48.*

CAPUT. IX.

David Jisraëlitis jus dicens, curatores Reipub. & ecclesiæ ordinat: & fœderis sui cum Jonathane memor, domesticum exemplum pietatis & fidei in Mephiboschethum Jonathanis filium edit.

1 REGNABAT itaque David super totum Jisraëlem: eratq́; David exercens judicium & justitiam in toto populo.

2 Joab autem filius Tzeruję pręerat militię: & Jehoschaphat filius Achiludis [a] a memoria erat.

3 Et Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech filius Ebjatharis sacerdotes: Scheraja autem scriba.

4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis præsides erant.

5 Dixit verò David an certè superesset adhuc qui relictus sit de familia Schaulis: ut exerceam erga eum benignitatem propter Jonathanẽ?

6 Erat autem servus familiæ Schaulis nomine Tziba, quem vocarunt ad Davidem: ad quẽ dicente rege: Túne es Tziba? dixit: *sum*, servus tuus.

7 Dicente verò rege, an nullus amplius superest familiæ Schaulis erga quem exerceã benignitatem Dei? dixit Tziba ad regem: *superest* adhuc filius Jonathanis, affectus pedibus.

8 Tunc dixit ei rex: ubinam est? dixit Tziba ad regem: ecce est in domo Maciris, filii Hhammielis Lodebari.

[a] Heb. *monitor.*
[b] Heb. *cum Cerethæo & Pelethæo.*

9 Mittens ergo David assumpsit eum e domo Maciris filii Hhammielis Lodebaro.
10 Cumque ingressus esset Mephiboscheth filius Jonathanis filii Schaulis ad Davidem, procidens in faciem suam incurvavit se: & dicenti Davidi, Mephiboscheth, dixit, ecce servum tuũ.
11 Tum dixit ei David: ne timeto: nam[c] omnino exerciturus sum erga te benignitatem, propter Jonathanem patrem tuum: & restituam tibi totum agrum Schaulis parris tui: tu verò sumpturus es cibum in mensa mea semper.
12 Qui incurvans se dixit: quid *est* servus tuus: ut respexeris ad canem mortuum,[d] qualis *sum* ego?
13 Quum ergo vocasset rex Tzibam puerum Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli & toti familiæ ejus, do filio domini tui.
14 Quapropter colito ei terram, tu, & filii tui, & servi tui: deinde afferto, ut sit filio domini tui cibus quem comedat: sed Mephiboscheth filius domini tui, sumpturus est semper cibum in mensa mea: (Tzibæ autem quindecim *erant* filii & viginti servi).
15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout præceperit dominus meus rex servo suo: sic facturus est servus tuus: quanquam Mephiboscheth comedens in mensa mea *foret* ut unus e filiis regiis.
16 *Erat* autem Mephibosche bo filius parvus, nomine Mica: & quotquot habitabant domi Tzibæ, servi erant Mephiboschetho.
17 Ita Mephiboscheth residebat Jeruschalaimis, quia in mensa regis semper comedebat: quamvis esset claudus [e] utroque pede.

[c] Heb. *exercendo exercitu us sum.*

[d] Heb. *qui sicut ego.*

[e] Heb. *duobus pedib. suis.*

ANNOTATIO.

1 Regnabat] *hos quatuor versus, quia non ad bella cum exteris: sed ad domesticam gubernationem pertinent, sequentibus conjunximus, quia eodem spectant.* 2 Præerat militiæ] *ex eo quod gessisse legitur suprà* 5.8. 4 Tzadok] *e genere Elhhazaris.* 1 *Chron.* 6.8. Ebjatharis] *filii Achimeleci occisi a Schaule* 1. *Schem.* 22. *e genere Ithamaris.* 1. *Chron.* 24.3. 3 Cerethæis] *id est, Jisraelitis, quorum colonias devictis Pelischtæis, qui Cerethæi dicuntur.* 1. *Schem* 30.14. *in illorum agrum transmiserat: sive ibi commorarentur, sive inde in prætorianam cohortem cooptarentur, ut exercitatissimi.* Pelethæis] *id est, militibus e tribu Jehudæ: natis Peletho Jerachmeelis filio, de quo* 1. *Chron.* 2.33. *nam hi quoque, ut Pelischtæis contermini, in bellis erant exercitatissimi: vide* 1. *Schem.* 27.10. & 30.29. Præsides] *id est, primarii administri ad latera regis, ut* 1. *Chron* 18.17. *De hac voce vide Gene.* 41.45. 7 Benignitatem Dei] *id est, fœdere & jurejurando coram Deo promissam.* 1. *Schem.* 20.15. Affectus pedibus] *supra* 4.4. 8 Lodebari] *Locus trans Jardenem, ut apparet, infra.* 17.27. 11 Ne timeto] *a me, quamvis Ischboschethi partes secutus sis: infra* 19.29. Restituam tibi] *quasi dicat. tantisper dum latuisti, avitam hæreditatem bonæ fidei possessores obtinebant: nunc autem te inventum in eorum possessionem remittam, ex lege Num.* 27.8. & 9 Patris tui] *id est, avi tui, ut Exodi.* 2.18. 12 Canem mortuum] *vide* 1. *Schem.* 24.15. *in annotatione.* 13 Do filio] *hæreditatis jure.* 14 Afferto] *videlicet, proventus ejus: nam eum colonum partiarium instituit David: vide infrà* 19.30. Filium domini] *id est, Micæ filio Mephiboschethi, qui jam est dominus tuus.* 15 In mensa] *quam ego ei paraturus essem.* Ut unus] *ut filium Regis decet.*

CAPUT X.

David a Hhammonitis injuria in legatos suos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abischajum feliciter pugnat. Deinde eosdem novis auxiliis instructos rursus cædens, pacem petere & & servitutem pacisci cogit

1 FUIT quoque posteà, cùm mortuo rege Hhammonitarum, regnaret Chanun filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David: exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, quemadmodum exercuit pater ejus erga me benignitatem: & mitteret David consolatum eum per servos suos de patre ejus: venirentq; servi Davidis in regionem Hhammonitarum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum ad Chanunem dominum suum: Davidne honore afficere patrem tuum in oculis tuis *videtur*, quia misit tibi consolatores? an nõ ut perscrutetur hanc civitatem, & ad explorandum eam, denique ad evertendum eam misit David servos ad te?
4 Accipiens Chanum servos Davidis, abrasit dimidium barbæ eorum, & precidit vestes eorum per medium, usque ad nates eorum: sic remisit eos.
5 Quod cum indicassent Davidi, misit obviam eis: (erant enim homines illi robore suffusi valde:) edixitque rex, considete Jerichunte donec reflorescat barba vestra, ut revertamini.
6 Videntes itaque Hhammonitæ se fœtidos factos Davidi: miserunt Hhammonitæ qui mercede conducerent e Syris [a] Rechobæis & e Syris Tzobæis viginti millia peditum: & a rege Mahhacæ mille viros, & viros Tobi, duodecim millia virorum.
7 Quod audiens David: misit Joabum cum toto exercitu suo robustissimos quosque.
8 Egressi itaque Hhammanitæ instruxerunt aciem ad ostium portæ: Syri verò Tzobæ & Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] seorsim *erant* in agro.
9 Quam ob rem videns Joab, obversam esse contra se aciem [c] a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis Jisraëlis, instruxit adversus Syros.
10 Residuum autem populi tradidit in manum Abischai fratris sui: quod instrueret adversus Hhammonitas.
11 Ac dixit: si Syri robustiores fuerint me, tum esto mihi [d] auxilio: quòd si Hhammonitæ robustiores fuerint te: vicissim ibo, ut auxilio sim tibi.
12 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem faciet quod bonum *videbitur* in oculis suis.
13 Tum accedente Joabo & populo qui erat

cum

[a] Heb. *domus Rechobi.*

[b] Heb. *soli, ut Gen.* 43.32.

[c] Heb. *ab ante & a retro.*

[d] Heb. *saluti: sic deinceps.*

cum eo,in prælium contra Syros: fugerunt a facie ejus: Hammonitæ verò videntes fugisse Syros, fugerunt a facie Abischai, & ingressi sunt civitatem suam: deinde revertens Joab a Hhammonitis ingressus est Jeruschalaima.

14 Sed videntes Syri se plaga effectos fuisse coram Jisraële: rursus congregaverūt se simul.

15 Et mittens Hadarhhezer, eduxit Syros qui degunt trans flumen, veneruntque *Chelamum * Schobaco principe militiæ Hhadarhhezeris præeunte illis.

16 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jisraële, trajecit Jardenem venitq; Chelamum: ubi Syri instruentes aciem adversus Davidem præliati sunt contra eum.

17 Sed fugerunt Syri a facie Jisraëlis: & occidit David e Syris * septingentorum curruum equites, & quadraginta *peditum* millia: Schobacum quoque principem militiæ illius percussit: ita ut moriretur ibi.

18 Quam ob rem videntes omnes reges * servi Hhadarhhezeris, se plaga affectos esse ante Jisraëlitas, pacem ineuntes cum Jisraëlitis servierunt eis: metuebant enim Syri amplius auxilio esse Hhammonitis.

e qui & Schophac 1. Chro. 19.16.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *confer hoc caput cum 1. Chron. 19.* Rege Hhammonitarum] *id est, Nachascho, de quo 1. Schē. 11* 2 Quemadmodum exercuit] *nihil plane reperitur Nachaschum beneficiis præstitiße Davidi: sed verisimile est, illum in Schaulis odium, a quo magnam cladem acceperat 1. Schem. 11. Davidi fugienti gratificatum eße.* 6 Mercede] *id est, mille talentis argenti, ut 1. Chro. 19.6.* Rechobæis & Tzobæis] *subditis Hadarhhezeris.* Mahhacæ] *finitima Gilhhadis in Trachonitide: vide Deut. 3.14.* Viros Tobi] *vide Judic. 11.5. hic autem non enumerantur currus, de quibus 1. Chron. 19.7.* 8 Ostium portæ] *civitatis Medebæ in fine Hhammonitarum: Num. 21.30. 1. Chron. 19.7.* 15 Chelamum] *fortè oppidum illud est, quod Ptolomæus Alamtham vocat, apud Trachonitas Arabas.* 17 Septingentorum curruum] *id est, septingentarum decuriarum equites, ut suprà 8.4. Ideo 1. Chron. 19.18. septem millia equitum fuiße dicuntur.* 18 Servi] *id est, conducti ab eo, ut ipsi in eo bello operam suam locarent.*

CAPUT XI.

David redintegrato contra Hhāmonitas bello, cùm domi desideret Urijæ *uxorem formosam lavantem videns accersit, & a se compreßam remittit: quam ex se concepisse audiens, maritum e castris revocat, ut partus illius haberetur. Quod quia non succedit, remissum in castra* Urijam *cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hostibus objicat: quo effecto viduam ejus ducit, & filium ex ea suscipit.*

1 SED fuit * vertente anno, quo tempore prodeunt reges: cùm misisset David Joabum & servos suos cum eo, ac totum Jisraëlem qui perderent Hhammonitas & obsiderent *Rabbam: Davide desidente Jeruschalaimis:

2 Fuit, inquam, tempore * vespertino, cùm surrexisset David a cubili suo, & obambulans in tecto domus regiæ, mulierem * lavantem se vidisset ex ipso tecto: quæ quidem mulier pulchra aspectu erat valde:

3 Ut mitteret David sciscitatus de ipsa muliere (cùm dixisset *quispiam*, an non *est* [a] Bath-Schebahh filia Elihhami uxor Urijæ * Chittæi?)

4 Mitteret, inquam, David nuntios ut assumeret eam: qua ingressa ad ipsum cubavit cum ea, cùm ipsa [b] purgasset se ab immunditia sua: posteà reversa est domum suam.

5 Concepit autem mulier: quapropter mittens indicavit Davidi dicens: gravida sum.

6 Tunc mittens David *edixit* Joabo: mitte ad me Urijam Chittæum: misitque Joab Urijam ad Davidem.

7 Ingressum autem Urijam ad se: interrogavit David de [c] prosperitate Joabi, & de prosperitate populi & * de prosperitate belli.

8 Deinde dixit David Urijæ: descende domū tuam & lava pedes tuos: sic egresso Urija e domo regia, * egrediebatur post eum ferculum regium.

9 Sed cubavit Urija ad ostium domus regiæ, cum omnibus servis domini sui: neque descendit domum suam.

10 Quod cùm nuntiassent Davidi dicendo: non descendit Urija domum suam: dixit David ad Urijam: nónne ex itinere advenis? quare non descendisti domum tuam?

11 Dixit verò Urija ad Davidem: * arca ipsa, & Jisraël ac Jehuda manent in tuguriis: & Joab * dominus meus, ac servi domini mei in superficie agri castra habent: & ego ingrederer domum meam ad comedendum & ad bibendum & ad cubandum cum uxore mea? [d] ut vivis & ut vivit anima tua, non sum facturus rem hanc.

12 Tum edixit David Urijæ: subside hic etiā hodie, & cras dimittam te: sic subsedit Urija Jeruschalaimis die illo & postridie.

13 Quo accersivit eum David, ut comederet ante se & biberet, & * inebriaret eum: attamen egressus est vespere ad cubandum in cubili suo cum servis domini sui: neque domum suam descendit.

14 Fuit itaq; mane ut David scriptam epistolam ad Joabum: mitteret [e] per Urijam.

15 Scribebat autem in ea epistola, dicendo: adhibete Urijam ex adverso [f] præliatorum fortissimorum: deinde avertite vos [g] ab eo, ut percussus moriatur.

16 Fuit ergo Joabo observante civitatem: ut poneret Urijam versus locum illum: ubi sciebat esse viros strenuos.

17 Egressisque viris civitatis, & pugnantibus contra Jehudam, caderent e populo, e servis Davidis, & moreretur etiam Urija Chittæus.

18 Quare mittens Joab, qui indicaret Davidi singulas res hujus prælii:

19 Præcepit nuntio dicendo: cùm absolveris singulas res hujus prælii eloqui apud regem:

20 Tum esto, si [h] invehatur æstuās ira regis, ita ut dicat tibi: quare accessistis ad civitatem expugnaturi? an non sciebatis quàm ejaculentur e muro?

21 Quis percussit Abimelecum filium * Jerubbeschethi? an non mulier dejecit super eum fragmen molæ e muro, ita ut mortuus sit Tebetzi? quare

a quæ & Bath-Schuahh & pater ejus. Hhammiel transpositis syllabis, 1. Chro. 3.5.
b Heb. sanctificaßet se.
c Heb. pace.
d Heb. vita tua & vita animæ tuæ.
e Heb. per manū Urijæ.
f Heb. belli fortissimi. metonymia.
g Heb. a post eum.
h Heb. si ascendat.

quare accessistis ad murum? *esto inquam* ut dicas, etiam servus tuus Urija Chittæus mortuus est.

22 Sic abivit nuntius ille: qui veniens indicavit Davidi omnia *ad* quæ miserat eum Joab.

23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cum fortiter se gerentes contra nos homines, illi, prodirent ad nos in agrum: & instaremus illis usq; ad ostium portæ:

24 Jaculati sunt jaculatores contra servos tuos e muro, & mortui sunt e servis regis: ac etiam servus tuus Urija Chittæus mortuus est.

25 Edixit verò David nuntio: sic dicito ad Joabum: ne mala videatur in oculis tuis hæc res: nam[i] hujusmodi *ratione* & hujusmodi *homines* consumere solet gladius: confirma militiam tuam contra istam civitatem, ut destruas eam, & confirma ipsum *militem*.

[i] Heb. *sicut hanc & sicut hunc absumit gladius.*

26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum esse Urijam virum suum: planxit de marito suo.

27 Sed cùm transisset luctus, & mittens David recepisset eam in domum suam: fuit ei uxor, & peperit ei filium: mala autem visa est* hæc res, quam fecit David, in oculis Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Vertente anno] *id est, redeunte æstate, qua solent bella geri.* Rabbam] *metropolim Hhammonitarum Philadelphiam dictam.* 2 Vespertino] *id est, pomeridiano, quo solent homines meridiari.* Lavantem se] *id est, purgantem se ab immunditia, ut exprimit versus 4. ex lege Levitici 11.* 3 Chittæi] *vide annotata 1. Schem. 26. 6.* 8 Lava pedes] *id est, recrea te a labore itineris: synecdoche.* Egrediebatur] *id est, mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ signum.* 11 Arca ipsa] *solebat enim in gravibus bellis arca deferri in castra: ut apparet ex 1. Schem. 4. 4. & 14. 19.* Dominus meus Joab] *regis vicarius, & totius exercitus imperator: sic infrà 20. 6.* 13 Et imbriaret] *ut ebrium remitteret domum, quod a sobrio non obtinuerat.* 21 Jerubbeschethi] *Gidhhonis, qui Jerubbahhal dicitur: Judic. 6. 32, nam idem est Jerubbescheth: vide hanc historiam Judicum 9. 50. &c.* 27 Hæc res] *totum hoc Davidis factum: est enim hic parasceve ad sequens caput, quo reprehenditur David.*

CAPUT XII.

Nathan a Deo missus, proposita Davidi parabola quid juris esset expiscatus: eum ad facti sui conscientiam revocat, & resipiscenti veniam pronuntiat, sed castigationibus conjunctam: de quarum una, nimirum infantis morte, David sperans Deum exorari posse, fletu, jejunio, precibusq; eum sollicitat: donec audita infantis morte voluntati ejus acquiescit. Posteà Schelomonem ex Bath-Schebahha suscipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis, injuriæ legatis factæ nomine, supplicia gravia sumit.

1 QUAPROPTER misit Jehova Nathanem ad Davidem: qui ingressus ad eum dixit ei:* duo homines erant in civitate quadam, unus dives, alter verò pauper.

2 Diviti erant greges & armenta multa admodum.

3 Pauperi autem nihil quicquam: nisi agna una parva quam emerat, quam alebat, ut educaretur secum, & cum filiis suis pariter: de frusto *panis* ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, & in sinu ejus cubabat: denique erat ei tanquam filia.

4 Sed adveniente viatore ad virum illum divitem, pepercit accipere de grege suo, aut de armento suo, quod pararet viatori qui venerat ad se: accipiens verò agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro, qui venerat ad se.

5 Tunc David accensus ira in virum illum valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova,[a] reus mortis *est* vir ille qui fecit hoc.

[a] Heb. *filius mortis.*

6 Agnam quoq; ipsam rependito* quadruplam: *eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd* non pepercit.

7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille es: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ego unxi te in regem super Jisraëlem, & ego te eripui e manu Schaulis.

8 Præterea tradidi tibi domum dominorum tuorum,* etiam uxores dominorum tuorum[b] ad animum tuum, denique tradidi tibi domum Jisraëlis & Jehudæ: & si parum est, additurus fui tibi[c] hæc & talia.

[b] Heb. *in sinu tuo metonymia: sic Psal. 89. 51.*

[c] Heb *sicut hæc & sicut hæc.*

9 Quare sprevisti verbum Jehovæ faciendo quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam Chittæum percussisti gladio, ut uxorem ejus assumeres tibi in uxorem: occidisti autem eum gladio Hhammonitarum.

10 Nunc itaq; non amovebitur gladius a domo tua,* usque in seculum: eò quòd sprevisti me, ut acciperes uxorem Urijæ Chittæi, quæ esset tibi uxor.

11 Sic ait Jehova: ecce ego suscitaturus sum contra te* malum e domo tua, & accipiens uxores tuas* ante oculos tuos tradā proximo tuo: *qui cubabit cum uxoribus tuis:[d]* coram isto Sole.

[d] Heb. *ante oculos Solis.*

12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus sum rem hanc coram toto Jisraële, & coram Sole.

13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova transtulit* peccatum tuum: non es moriturus.

14 Tantummodo quia [e] planè irritasti Jehovam *per inimicos ejus in hac re: similiter iste filius, qui natus est tibi, [f] omnino moriturus est.

[e] Heb. *irritādo irritasti per inimicos Jehovæ. Nomen fungens officio antecedentis & relativi, ut Gen. 9. 6.*

[f] Heb. *moriendo morituris.*

15 Deinde abiit Nathan domum suam: & Jehova plaga affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.

16 Quam ob rem requisivit David Deum propter puerum: & [g] utens David jejunio* cùm rediisset, pernoctavit & cubavit humi.

[g] Heb. *jejunans jejunio.*

17 Et quamvis seniores domus ejus instarent apud eum, ut erigerent eum a terra: noluit tamen: neque refecit se cum eis cibo.

18 Fuit autem *die septimo, cùm mortuus esset infans: ut timerent servi Davidis nunciare ei mortuum esse infantem. dicebant enim; ecce cùm esset infans vivus alloquebamur eum: sed non auscultabat voci nostræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus est infans, id afficiet *eum* malo?

19 Sed videns David servos suos inter se mussitantes, intellexit David mortuum esse infantē: dix-

dixitque David ad servos suos: mortuúsne est infans? qui dixerunt, mortuus est.

20 Tum surgens David e terra lavit se, ac unxit se, & mutatis vestimentis suis, ingressus domum Jehovæ incurvavit se: posteà rediens domum suam, petiit ut apponerent ipsi cibum, & comedit.

21 Dicebant autem servi ejus ad eum: quę *est* hæc res quam fecisti? propter istum infantem viventem jejunans flebas: postquam verò mortuus est infans, surgens comedisti cibum.

22 Qui dixit: dum infans viveret, jejunans flebam: quia dicebam quis scit? gratiam potest facere mihi Jehova, ut vivat infans.

23 At nunc mortuus est: quorsum ego jejunarem? possémne revocare eum denuo? ego sum abiturus ad ipsum: at ipse non est reversurus ad me.

24 Itaque David consolatus Bath-Schebahham uxorem suam, & accedens ad eam cubavit cum ea: peperitque filium, cujus nomen vocavit *David* Schelomonem: & Jehova dilexit eũ.

25 Ideoque mittens per Nathanem Prophetam, vocavit etiam nomen ejus [h] Jedidjah: propter Jehovam.

[h] *id est, amatum Deo.*

26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipsam civitatem regiam.

27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem: dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi [i] civitatis partem *ubi est* aqua:

[i] Heb. *civitatem aquæ.*

28 Quare nunc congrega residuum populi & castra metare contra hanc civitatem ut capias eam: ne si cepero civitatem, prædicetur nomen meum de ea.

29 Itaque David congregato toto populo, profectus est Rabbam: quam expugnavit & cepit.

30 Et assumpsit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat talenti auri cum lapidibus pretiosis: quæ imposita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

31 Populum verò, qui erat in ea, eductum [k] subjecit serrę, & tribulis ferreis, ac securibus ferreis: traduxitque eos in laterariam: & sic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reversus est David cum toto populo Ieruscahalaima.

[k] Heb. *quos posuit in serra.*

ANNOTATIO.

1 Duo homines] *Allegoria sive parabola, qua prophet[a e]undem adigit ad ferendum contra se sententiam.* 6 Quadruplam] *Ex lege Exod 22.1. Sic accip[iend]am esse vocem, non autem pro bis quadrupla, apparet ex usu similis vocis, Jeschahh. 30.26.* Eò quòd] *ætiologia suis duabus partibus, duobus condemnationis membris respondens: ita ut prior pars ad posterius condemnationis membrum pertineat velut propinquius, ex Hhebræorum usu.* Non pepercit] *id est, fecit contra id quod præcipitur Deut, 15. ac proinde reus mortis est.* 8 Etiam uxores] *quasi dicat, res & personas etiam intimas atque charissimas, eorum qui prius tui erant domini, subjeci tibi.* Domum] *id est, regnum totius populi.* 10 Usque in seculum] *quandiu vives: vide 1. Schem 1.22.* 11 Malum e domo] *Abschalomum Davidis filium, infrà 15.16 & 17.* Ante oculos tuos] *id est, te vivo: synecdoche.* Qui cubabit] *infrà 16.21. & 22.* Coram isto sole] *id est, palàm & interdiu.* 13 Peccatum tuum] *id est, personam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronuntiaveras suprà ver. 5.* 14 Per inimicos] *id est, Hammonitas, quorum opera es usus ad occidendum Urijam innoxium.* 16 Cum rediisset] *a domo Dei, ubi eum requisiverat.* 18 Die septimo] *ab ejus nativitate.* 20 Lavit] *ut se ex jejunio recrearet & luctum deponeret: vide infrà 14.3.* 22 Quis scit] *quasi dicat, quis possit affirmare comminationem illam irrevocabilem esse?* 24 Vocavit David] *ex Dei jussu 1. Chron. 22.9.* 25 Propter Jehovam] *quia amabatur ab eo.* 26 Civitatam regiam] *id est, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad historiam intermissam in principio capitis 11.* 28 Prędicetur] *id est, ascribatur mihi victoria.* 30 Talenti] *id est, sexaginta librarum: vide Exod. 25. 39.* 31 Subjecit serræ] *id est, his suppliciorum generibus eos affecit, ferro & igne.*

CAPUT XIII.

Amnon sororis amore languens, consilio Jonadabi agnati, a patre astu obtinet ut ipsam ad se mittat: invitam comprimit: posteà mutato animo turpiter expellit: ea in itinere lugens ad Abschalomum fratrem suum se recipit: qui post dissimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem post hæc, cùm Abschalomo filio Davidis soror pulchra *esset* nomine Tamar: ut deamaret eam Amnon filius Davidis.

2 Adeò ut [a] præ angustia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram sororem suam: quia virgo erat: unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei quicquam.

[a] Heb. *angeretur Amnon conficiendo se morbo*

3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis: eratq; Jonadab uir [b] astutus valde.

[b] Heb. *sapiens.*

4 Qui dixit ei: quare sic attenuatus es fili regis, [c] singulo quoque manè an non indicares mihi? cui dixit Amnon: Tamaram sororem Abschalomi fratris mei ego deamo.

[c] Heb. *mane mane.*

5 Dixit verò ei Jonadab: cuba in cubili tuo, & age ægrotum: ut veniente patre tuo ad invisendum te, dicas ad eum: veniens, quæso, Tamar soror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipsum: quem cùm videro comedam e manu ejus.

6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum: cumque venisset rex ad invisendum eum, dixit Amnon ad regem: veniat, quæso, Tamar soror mea, ut paret ante oculos meos duo crustula, & reficiar de manu ejus.

7 Quapropter misit David ad Tamaram in domum ejus, qui diceret: ito jam in domum Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.

8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis fratris sui, ipso decumbente: assumptam massam quam depsuerat, paravit eam in crustula ante oculos illius, & coxit crustula ipsa.

9 Posteà accipiens sartaginem effudit coram eo, quod renuit comedere: (dixerat autem Amnon: facite ut exeat quisque a me, & exiverant quisque ab eo.

10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, afferto ci-

to cibum istum in conclave, ut reficiar e manu tua:& accipiens Tamar crustula illa quę paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem suum in ipsum conclave).

11 Sed eam admoventem sibi ut comederet: prehendens dixit ei: accede, cuba mecum soror mea.

12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito me. nam non est ità faciendum in Jisraële: ne committito flagitium hoc.

13 Ego enim, quò [d] derivarem approbrium meum? tu autem esses ut unus e flagitiosissimis in Jisraële: nunc itaque, 'alloquere, quęso, regem ut non [e] interdicat me tibi.

14 Qui renuit auscultare voci ejus: & cùm robustior esset ea, compressit eam cubando cum ea.

15 Deinde odit eam Amnon odio magno valde: majus enim *erat* odium quo odit eam: quam amor quo deamaret eam: dixitque ei Amnon, surge abi.

16 Illa verò dicente ei, occasione mali maximi hujus, majoris altero quo affecisti me, quòd pellis me: noluit auscultare ei.

17 Sed inclamans puerum ministrum suum, dixit: emitte jam istam a me foras, & obde pessulum foribus post eam.

18 (Erat autem induta tunica versicolore: sic enim vestiebantur filiæ regis virgines pallis): itaque emisit eam minister illius foras, & pessulum obdidit foribus post eam.

19 Tum Tamer assumptum cinerem imposuit capiti suo: tunicamq; versicolorem, qua erat induta, laceravit: & imposita manu sua capiti suo [f] abiens continenter vociferabatur.

20 Ad quam dixit Abschalom frater ejus: an Amnon frater tuus fuit apud te? sed nunc soror mea, tace, 'frater tuus est: ne apponas [g] animum tuum ad hanc rem: itaque consedit Tamar, idque desolata in domo Abschalomi fratris sui.

21 Rex quoq; David audivit omnes res istas: & ' displicuit ei valde.

22 Sed 'non loquebatur Abschalom cum Amnone sive malum, sive bonum, quamvis odisset Abschalom Amnonem: propterea quòd compresserat Tamaram sororem suam.

23 Deinde fuit post biennium [h] integrum, cùm essent tonsores *ovium* Abschalomo in planitie 'Chatzoris, quæ est contermina Ephraiimo: 'ut invitaret Abschalom omnes filios regis.

24 Nam ingressus Abschalom ad regem dixerat: ecce jam sunt tonsores *ovium* servo tuo: veniat quæso, rex & servi ejus cum servo tuo.

[d] Heb. *faceret ut abiret.*
[e] Heb. *non prohibeat me abs te.*
[f] Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*
[g] Heb. *cor: sic ver. 33.*
[h] Heb. *dierū: vide Gen. 29 14. in annotatione.*

25 Dixit autem rex ad Abschalomum: ne fili mi: ne nunc veniamus omnes, ut non prægravemus te: & quamvis urgente eo, noluit tamen ire: sed 'benedixit ei.

26 Cui dixit Abschalom: [i] saltem veniat quæso, nobiscum Amnon frater meus: dixit verò ei rex: quorsum iret tecum?

27 Sed urgente ipsum Abschalomo: misit cum eo Amnonem & omnes filios regis.

28 Pręceperat autem Abschalom pueris suis dicendo: videte quæso, cùm [k] lætus fuerit animus Amnonis vino, & edixero vobis, percutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne timetote: 'nónne quia ego præcepero vobis? confirmamini & [l] strenui estote.

29 Itaque fecerunt pueri Abschalomi Amnoni, quemadmodum præceperat Abschalom: quapropter surrexerunt omnes filii regis, & insidentes quisque mulo suo aufugerunt.

30 Fuit autem dum adhuc essent in via, ut rumor quidam perveniret ad Davidem dicendo: percussit Abschalom omnes filios regis, neque relictus est ex eis unus.

31 Quapropter surgens rex, laceravit vestimenta sua, & cubabat humi: cum omnibus servis suis, adstantibus laceratis vestibus.

32 Cui locutus Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus, omnes pueros filios regis affecerunt morte, cùm Amnon solus mortuus sit: Nam [m] ex præstituto Abschalomi factum est [n] id quod proposuerat ex quo die compressit ille Tamaram sororem ipsius.

33 Nunc ergo ne statuat dominus meus rex apud animum suum quicquam dicendo, omnes filios regis mortuos esse: sed Amnonem solum mortuum esse.

34 Intereà fugiebat Abschalom: puero autem speculatore sublatis oculis suis, ' vidente quòd ecce populus multus veniebant ' a via [o] ad illum, *viâ* a latere montis,

35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis veniunt: secundum verbum servi tui sic factum est.

36 Fuitque cùm absolvisset eloqui, ut ecce filii regis advenerent, & sublata voce sua flerent: tum rex quoq; & omnes servi ejus fleverunt fletu magno valde.

37 Abschalomo fugiente & proficiscente ad 'Talmaium filium Hhammichuris regem Geschuris: luxitq; de filio suo omnibus diebus illis,

38 Quibus Abschalom fugiens venerat Geschurem: fuit autem ibi tribus annis.

[i] Heb. *si non, subaudi, tu venis.*
[k] Heb. *bonū cor.*
[l] Heb. *filii roboris.*
[m] Heb. *secūdū os: sic Nū. 3.16.*
[n] Heb. *propositum.*
[o] Heb. *post illum.*

ANNOTATIO.

1 Soror] *ex eadem matre Mahhaka, de qua suprà 3.3.* 2 Quia virgo] *atque ideo pro more virginū arctiùs servabatur.* 9]Effudit] *e sartagine in discum.* 13 Alloquere quæso] *ut præsens periculū evitet non planè recusat: sed ut a rege id petat consulit, dilationem quærens.* 16 Occasione mali] *oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus discessū abrumpitur: videtur autem voluisse Amnoni ostendere graviora adhuc subsecutura mala ex hac sui ejectione: eò quòd statim futurū erat, ut res omnib. innotesceret, sicut eventus declaravit.* 19 Imposita manu sua] *more exprimit fœminarū gravissimè lugentiū: de quo etiam Jirmejæ 2. ver. 37.* 20 Frater tuus est] *quasi dicat: etsi ipse fraterni juris oblitus est, te tamē decet illius rationem habere, & cavere ne ejus infamia in te & nos omnes qui fratres sumus, promulgata redundet: postremò cogitandū tibi est, regē non tui tantùm, sed etiā illius rationē habiturū, qui similiter filius est, & quidē primogenitus: ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.* 21 Displicuit] *sic Ge. 31.35.* 22 Non loquebatur] *id est, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit, sive improbando sive approbādo: sic Gen. 31.24.* 23 Chatzoris] *de qua Jehos. 15.25.* Ut invitaret] *solebant enim tunc domini ipsi interesse & convivia agitare: vide Gen. 38. & 1. Schem. 25.* 25 Benedixit ei] *sermone, & fortassis etiam munere.* 28 Nónne] *subaudi, feceritis: quasi dicat, si quis eo nomine voluerit vobis esse molestus, ego præstabo.* 34 Vidente] *& referente: paralepsis.* Viâ ad illum] *id est, qua ibatur ad domum Abschalomi, ubi tondebantur oves.* 37 Talmajum] *avum suum maternum, suprà 3.3. Eo autem potius quàm*

ad ullam civitatum receptus recipit: quia subito regis & populi sui ori cedendum putavit, & avi patrocinium sibi profuturum confisus est.

CAPUT XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Abschalomum impensum esse, mulierem submittit: quæ primum tentato per parabolam regis animo, posteà inde Abschalomi caussam agens, efficit, ut rex eum per Joabum hujus consilii autorem, revocet: sed Abschalom biennio a regis congressu exclusus Joabum tandem ad patrem detrudit, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

1 CUm autem [a] consumeret Davidem regem *desiderium* exeundi ad Abschalomum (consolationem enim ceperat de Amnone, *quia mortuus esset)
2 Cognoscens Joab filius Tzerujæ: [b] animũ regis hærere Abschalomo:
3 Misit Joab *Tekohham, & assumpsit inde mulierem [c] astutam: dixitque ad eam, age, quæso, lugentem, & indue te jam vestibus lugubribus, *neque ungitor oleo: sed esto sicut mulier jam dies multos lugens de mortuo.
4 Ita veniens ad regem alloquere eum [d] in hanc sententiam: [e] Indiditq; Joab ipsa verba ori ejus.
5 Itaque dixit mulier illa Tekohhæa ad regem, cum procidens super faciem suam in terram incurvasset se: dixit, inquam, serva ô Rex.
6 Cui dicente rege: quid tibi est? dixit illa: equidem mulier vidua sum, & mortuus est vir meus.
7 Ancillę autem tuę duo erant filii qui dum rixarentur ambo in agro, nec esset dirimens inter eos, cùm percussisset alter hunc, qui unicus est: hic morte affecit illum.
8 Tum ecce surgens *tota familia contra ancillam tuam, dixerunt: da percussorem fratris sui, ut morte afficiamus eum pro vita fratris sui quẽ interfecit, & perdamus etiam ipsum hæredem ita extinxerint *prunam meam quæ remansit, non [f] relinquendo viro meo nominis superstitem in superficie terræ.
9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi domum tuam: & ego mandabo de te.
10 Sed dixit mulier illa Tekohhæ ad regem: in me, domine mi Rex, *esto hæc iniqnitas & in familiam patris mei, nam rex cum solio suo* erit innoxius.
11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te, adducito ad me: ut non pergat amplius attingere té.
12 Iterum dicente: *recordetur, quæso, rex Jehovæ Dei tui, ne [g] plus vindex sanguinis perimat neq; perdant filium meum: dixit *rex*: ut vivit Jehova, *non cadet e capillis filii tui in terram.
13 Tum dixit mulier illa: *eloquatur quæso ancilla tua apud dominum meum regẽ aliquid: quo dicente, eloquere:
14 Dixit mulier: &* quare cogitasti rem hujusmodi contra populum Dei? & *quare* secum loquitur Rex hanc rem ipsam *quasi *de* reo? dum non revocat rex depulsum *illius?
15 *Nam [h] omnino morituri sumus, & *futuri* veluti aquæ diffluentes in terram quæ non recipiuntur: & non susciperet Deus desiderium *illius* & [i] iniret cogitationes, ut non maneat depulsus *ab illo* is qui depulsus est?
16 Nunc autem quòd veni allocutum dominum meum regem de hac re, *veni* *quia metum mihi incusserunt populus: quapropter *dixit ancilla tua: alloquar jam regem, fortassis facturus est rex verbum ancillæ suæ.
17 Si auscultaverit rex eripiendo ancillam suam e manu viri: *perdituri me & filium meum pariter a possessione Dei:
18 Dixit, inquam, ancilla tua: *jam erit verbum Domini mei regis ad quietem: (*nam ut angelus Dei, ita *est* dominus me* rex cùm audit bonum aut malũ:) *& Jehova Deus tuus erit tecũ.
19 Respondens verò Rex, dixit ad mulierẽ illam: ne, quæso, celato me rem, de qua interrogaturus sum te: cui dixit mulier illa, loquatur jam dominus meus rex.
20 Itaq; dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit tibi in tota hac re? respondens mulier, dixit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non est flectendum ad dexteram vel ad sinistram ab omnibus quæ locutus est dominus meus rex: nam ipse servus tuus Joab præcepit mihi, & ipse indidit ori ancillæ tuæ omnia verba hæc.
21 *Ut circumduceret speciem hujus sermonis, fecit servus tuus Joab rem hanc: dominus autem meus *sapiens est, quasi sapientia angeli Dei, ad cognoscendum quicquid fit in hac terra.
22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce fecisti jam rem hanc: abi ergo, reduc puerum illũ, Abschalomum.
23 Tum procidens Joab in faciem suam versus terram, incurvavit se, & benedixit regi: dixitq; Joab: hodie experitur servus tuus, me invenisse gratiam in oculis tuis, domine mi rex: quòd effecit rex verbum servi sui.
24 Deinde surgens Joab abiit Geschurem: reduxitque Abschalomum Jeruschalaima.
25 Dicente verò rege: divertito domum suam, & faciem meam ne videto: divertit Abschalom domum suam, & faciem regis non vidit.
26 Non erat autem vir pulcher ut Abschalom in toto Jisraële [l] laudabilis valde: a planta pedis ejus, usq; ad verticẽ ejus, nõ erat in eo vitiũ.
27 Et cùm tondebat [m] *capillos* capitis sui: (*iebat autem exactis [n] singulis annis ut tonderet: quia prægravabant eum, tonderet eos;) ut penderet capillos capitis sui ducentis siclis pondere *regio.
28 Et nati sunt Abschalomo tres filii & filia una nomine Tamar: hæc erat fœmina pulchra aspectu.
29 Itaq; mansit Abschalõ Jeruschalaimis biennium [o] integrum: cùm faciem regis nondũ vidisset.
30 Quapropter mittente Abschalomo ad Joabum, ut mitteret eum ad regem: cùm nollet venire ad ipsum: & mittente adhuc secũndò, iterum nollet venire:
31 Edixit servis suis, videte possessionem Joabi [p] adjacentem meæ, ubi ei *est* hordeum: ite & succendite eam igni: succenderũtq; servi Abschalomi possessionem illam igne.
32 Tum surgens Joab venit ad Abschalomũ in domũ ejus: dixitq; ad eum: quare succederunt servi tui possessionem istam, quæ mea *est*, igne?

33 Dixit

[a] Heb. *consumeret Davidem exire: infinitiva oratio pro nominat. verbi transitivi.*
[b] Heb. *cor regis esse super Abschalomũ*
[c] Heb. *sapientem, ut suprà 13.3.*
[d] Heb. *secundum verbum hoc.*
[e] Heb. *posuit in ossic infra 20. ver.*
[f] Heb. *non ponendo viro meo nomen & residuum: Hypallage Rhetorum.*
[g] Heb. *ne multiplicet perimere vindex sanguinis.*
[h] Heb. *moriendo moriemur.*
[i] Heb. *cogitaret, &c.*
[k] Heb. *an manus Joabi tecum? metonymia.*
[l] Heb. *ad laudandum.*
[m] Heb. *caput suum: synecdoche.*
[n] Heb. *a fine anni in annũ.*
[o] Heb. *dierũ.*
[p] Heb. *ad latus meæ.*

33 Dixit Abschalom ad Joabum : ecce miseram ad te dicens: veni huc & mittam te ad regem,[a] ut dicas, quare veni Geschure ? melius esset mihi me adhuc ibi esse, quam ob rem nunc videam faciem regis :[b] quòd si est in me iniquitas, morte me afficiat.

34 Veniens itaq; Joab ad regem indicavit ei: qui vocavit Abschalomum : isque veniens ad regem incurvavit se super faciem suā in terram coram rege : & osculatus est rex Abschalomū.

ANNOTATIO.

1 Quia mortuus *quia factum infectum esse non poterat. hunc autem versum sequentibus cohærere facile ex textu apparet.* 2 Animum regis hærere &c.] *quia maximus natu esset, omnium pulcherrimus, atque ideo populo charus.* 3 Tekohham] *oppidum Jehudæ, 2. Chron. 11. 6.* Neque ungitor] *vide supra :2 20.* 8 Tota familia] *Ad quam ex lege vindictæ pertinent.* Prunam meam] *aptissima metaphora: quasi dicat, cùm unicus supersit, potius ferendus quam extinguendus est.* 10 Esto iniquitas] *quasi dicat, ego ita sum persuasa de filii superstitis innocentia, ut culpam in me recipere non dubitem.* Erit innoxius] *præstando quod peto.* 12 Recordetur] *quasi dicat, meminerit legis a Deo datæ, qua occisoribus impudentibus vel invitis cavetur: Num. 35.* Non cadet] *vide supra 1. Schem. 14. 46 in annotatione.* 14 Quin e cogitasti] *quasi dicat : cùm improbes postulatum familiæ: cur tu eadem ratione Abschalomum persequeris: ad quem totius populi conversi sunt oculi, tanquam ad prunam suam, successorem tuum? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis sequentis, Cileabum sive Danielem secundum Davidis filium jam tum mortuum fuisse: quapropter regnum ad Abschalomum redibat.* Quasi de reo] *id est, quasi Abschalom reus esset propter vindicatam injuriam, quam alter sorori intulerat: & quidem vindicatam post triennium, quo David præcipuus vindex injuriam dissimulaverat.* Illius] *i. populi, qui ejus exilium triennium tulit.* 15 Nam] *id est, ita afficimur ejus absentia: ut sine illo vita nobis ingrata: & regni status diffluxurus videatur, ita ut redintegrari deinceps non possit.* Illius] *populi desideriū de restituendo Abschalomo.* Ab illo] *populo.* Is] *Abschalom. Sensus est : putarésne hoc studiū tantum humanū esse: & non potius Deū illud excitare in populo, ut ex ratione revocetur Abschalom ab exilio?* 16 Quia metū incussit] *quasi dicat, videbam perclitaturū esse populum, nisi ei restitutione Abschalomi succurreretur.* Dixit] *i. cogitavit apud se.* 17 Perdituri] *i. qui fuisset perditurus me, nisi tua autoritas intercederet: Se autem dicit, quia extincto filio suo de vita sua desperabat.* 18 Jam erit] *quasi dicat, Ita cogitabam, si in causa hac privata, rex ratione mei habita, filio meo consulendum judicabit : multo magis in publica causa, filio suo ad publicam tranquillitatem consulturus est.* Nam ut Angelus] *id est, in simili causa, idem judicum constanter laturus est, positus humanis affectibus.* Et Jehova] *id est, cùm hoc feceris, Deus benedictione sua tibi aderit.* 21 Ut circumduceret] *id est, ut versando hunc sermonem de filio meo, illum tandem devolveret ad causam Abschalomi.* Sapiens] *ut sagacissimus, optimè es assecutus consilium nostrum.* 23 Benedixit] *gratias agendo.* 27 Regio] *id est, civili non sacro.* 33 Ut dicas] *meis verbis.* Quòd si est iniquitas] *quasi dicat, cognoscatur de causa mea. vide annotata suprà ver. 14.*

CAPUT XV.

Abschalom plenè a patre restitutus, subditorum animos artibus ita ab eo ad se allicit, ut secū contra Davidem conspirent : David vero ut sibi consulat & populo parcat, urbe cum suis exiens fugit quidem: sed in ipsa fuga constituit, quæ ad Abschalomi consilia evertenda pertinebant.

1 FUIT autem [a] aliquanto pòst, ut pararet sibi Abschalom currum cum equis : & [b] quinquaginta viros præcurrentes sibi.

[a] Heb. *de post sic.*

2 Prætereà mane surgens Abschalom, stabat secundum viam ipsius[c] portæ: eratq; ut cuicunque esset lis venienti ad regem in jus, inclamans Abschalom eum diceret : ex quanam civitate es? quo dicente, ex aliqua tribuum Jisraëlis *sum* servus tuus:

3 Diceret ad eum Abschalom:[a] considera rationes tuas, bonæ sunt & rectæ : sed qui audiat nemo *est* tibi a rege.

4 Et dicebat Abschalom:[b] utinam poneret me judicem in hac terra: ut ad me veniret cuicunque est lis aut causa, & justum pronuntiarē istum.

[b] Heb. *quis ponet me: formula optantis.*

5 Erat etiam cùm quis appropinquaret incurvaturus se ei: ut extensa manu sua, eum apprehensum deoscularetur.

6 Cumq; faceret Abschalom omnibus Jisraëlitis hac ratione, qui veniebant in jus ad regem:[a] suffurabatur Abschalom animum Jisraëlitarum.

7 Tandem fuit ante finem[a] quadraginta annorum, ut diceret Abschalom ad regem: abeam, quæso, ut persolvam votum meum quod vovi Jehovæ, Chebronem.

8 Nam[a] votum vovit servus tuus, cùm residerem[a] Geschure in Syria dicendo: si [c] omnino reduxerit me Jehova Jeruschalaima, ut colam Jehovam.

[c] Heb. *reducendo reduxeris.*

9 Cui dicente rege: abi cum pace: surgens abiit Chebronem.

10 Miserat autem Abschalom [a] exploratores per omnes tribus Jisraëlis, qui dicerent : cùm audietis sonum buccinæ Chebrone, tum dicite: regnat Abschalom.

11 Cum Abschalomo verò abierant ducenti viri Jeruschalaimis: Vocati *quidem*, sed euntes [d] integro animo: non enim conscii erant ullius rei.

[d] Heb. *in integritate sua.*

12 Miserat etiam Abschalom *accersitum* Achithophelem Giluntinum, consiliarium Davidis, a civitate ejus Gilunte, cum mactaturus esset [e] animalia: fuitq; conjuratio firma, [f] populo continenter augescente cum Abschalomo.

[e] Heb. *mactationes, ut Gen. 31. 54.*
[f] Heb. *populo pergente & augescente.*

13 Tum venit index quidam ad Davidē dicēs: [g] animus Jisraëlitarum sectatur Abschalomum.

[g] Heb. *cor Jisraëlitarū est post Abschalomum.*

14 Quam ob rem dixit David omnibus servis suis, qui cum ipso erant Jeruschalaimis: surgite & fugiamus ante adventum Abschalomi: alioquin non esset nobis effugium: festinanter properate, ne festinans assequatur nos,[a] aut impellens in nos istud malum, percutiat hanc civitatem acie gladii.

15 Dicentibus ergo servis regis ad regem: omnino[a] prout elegerit dominus meus Rex, ecce servos tuos:

16 Egressus

16 Egressus est rex cum tota familia sua [h] sequente vestigia ipsius: tantum reliquit rex decem feminas concubinas, ad custodiendum domum suam.

[h] Heb. in pedibus ipsius sic deinceps.

17 Egressus autem rex & totus populus sequens vestigia ejus: substiterunt in [i] quodam loco remoto.

[i] Heb. in domo quadam remotionis.

18 Cumque omnes servi ejus transirent ad latus ejus, cum omnibus Cerethæis & omnibus Pelethæis: omnes quoque Gittæi sexcenti viri, qui Gatho ad vestigia ipsius Ittai venerant, transirent ante faciem regis:

19 Dixit rex ad Ittai Gittæum: quare ires tu quoque nobiscum? revertere & mane cum rege: nam extraneus es, & etiam remigraturus es in locum tuum.

20 [k] Nuperrime venisti, & hodie [l] abducerem te ad vagandum nobiscum: cùm ego abeam, [m] quò me ire contigerit? revertere, & redde fratribus tuis tecum benignitatem & fidem.

[k] Heb. heri.

[l] Heb. movere tem te nobiscum veniendo.

[m] Heb. quò ego abeo.

21 Respondens verò Ittai regi dixit: ut vivit Jehova, & vivit dominus meus Rex, tantummodò in loco ubi erit dominus meus rex, sive ad mortẽ sive ad vitam, ibi futurus est servus tuus.

22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & transi: transivit Ittai Gittæus cum omnibus viris suis, & omnibus parvulis qui erant secum.

23 Et [n] omnes incolæ terræ flebant voce magna dum populus totus transirent: rex itaque pertransivit torrentem Kidronem, totusque populus transibant versus viam ad desertum.

[n] Heb. tota terra: metonymia: sic Gen.41. 57.

24 Cùm autem ecce Tzadok quoque, & omnes Levitæ cum eo, ferentes arcam fœderis Dei, collocassent arcam Dei, ascendente etiam Ebjathare: donec absolveret totus populus ille transire e civitate:

25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in civitatem: si invenero gratiam in oculis Jehovæ: utique reducet me, & faciet vt revisam se & habitaculum suum.

26 Quòd si ita dixerit: non delector te: ecce me: faciat mihi prout bonum videtur in oculis suis.

27 Prætereà dixit Rex ad Tzadokum sacerdotem, ipse es videns, revertere in civitatem cum pace: & Achimahhatz filius tuus, & Jonathan filius Ebjatharis, duo filii vestri vobiscum.

28 Videte ego cunctaturus sum in campestribus istius deserti: donec venerit [o] a vobis qui annuntiet mihi aliquid.

[o] Heb. donec veniat aliquid a vobis, qui annuntiet mihi, [illegible]

29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare arcam Dei Jeruschalaimam: & consederunt ibi.

30 David autem ascendebat per clivum montis olivarum [p] continenter flens, opertus capite suo, & pergens discalceatus: similiter totius populi qui erant cum eo, operuerant quisque caput suum, & ascendebant [q] continenter flendo.

[p] Heb. ascendens & flens.

[q] Heb. ascendendo & flendo.

31 Cumq; Davidi nuntiaret dicendo: Achithophel est inter conjuratos cum Abschalomo: dixit David: stultum redde, quaeso, consilium Achithophelis, ô Jehova.

32 Deinde fuit cum David pervenisset usque ad illius verticem, ubi incurvaturus erat se Deo ut ecce Chuschai Arcæus obviam veniret ei lacerata tunica sua, & terra imposita capiti suo.

33 Cui dixit David: si transieris mecum, utiq; eris mihi oneri:

34 Sin autem in civitatem reversus, dixeris Abschalomo: servus tuus, ô Rex, futurus sum, servus equidem patris tui fui [r] jamdiu: nunc autem similiter sum servus tuus: utique irritum facies mea causa consilium Achithophelis.

[r] Heb. ex tunc.

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Ebjathar sacerdotes? esto igitur, ut quamcunque rem audiveris e domo regis, indices Tzadoko & Ebjathari sacerdotibus.

36 Ecce ibi cum eis *sunt* duo filii eorum: Achimahhatz Tzadoki, Jonathan autem Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indicetis* quamcumque rem audiveritis.

37 Itaque venit Chuschai amicus Davidis in civitatem: cùm Abschalom venturus esset Jeruschalaima.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta viros] *id est, satellitium regium: quia interfecto Amnone & Cileabo extincto, ipse heres futurus erat.* 2 Porta] *palatii regii.* 3 Considera] *quasi dicat, etsi causa tua bona est, prudenter tamen tibi agendum, ut eam bene tractes: nam omnia negligenter geruntur a regio: sic reddendum esse versum Hebraicæ distinctiones docent.* 4 Istum] *cujus rationes bonæ sunt & rectæ, de quo suprà ver.3.* 6 Suffurabatur] *vide Gen.31.20. in annotatione.* 7 Quadraginta annorum] *regni Davidis, de quo suprà 5.5.* 8 Votum vovit] *proficiscendi Chebronem, ubi natus sum: ut apud tribules meos, & seniores Jisraëlis prædicem beneficium acceptum.* Geschure] *exul, suprà 13.38.* 10 Exploratores] *qui nuntiorum speciem præ se ferebant: re tamen ipsa explorabant animos præcipuorum in singulis tribubus, & in partes Abschalomi adductos, Chebronem: indicato conventus fine, invitabant infra 17.4.* 14 Aut impellens] *id est, oppugnans nos in civitate inclusos.* 15 Prout] *quasi dicant, e duabus rationibus utram voles sequemur.* 16 Sequente vestigia] *id est, ordinario suo comitatu.* 17 Remoto] *ab urbe.* 18 Cerethæis] *vide suprà 9.4.* 19 Ittai Gittæum] *præfectum præsidiariorum Gathi, antè a Davide occupati.* Extraneus es] *i. non es e domesticis meis, ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.* Remigraturus] *id est, rediturus Gathum in stationem tuam.* 20 Redde] *id est, gratiam habeto tibi & socius a me.* 23 Kidronem] *inter urbem & montem olivarum situm.* Ad desertum] *quod vergit ad campestria Jardenis. vide infrà 28.* 24 Tzadok] *qui ea hebdomade in ministerio erat: prout ordines sacri ministerii a Schemuele & Davide constituti fuerant. 1.Chro 9.22. & 2.Chro. 23.8* Cum eo] *id est, qui ordinariè sub eo ad arcam ministrabant.* Ebjathere] *etsi ea hebdomade non ministrabat.* 27 Ipse es videns] *sic habetur in duobus manu scriptis exemplaribus Hebraicis & Chaldeo paraphraste. Sensus est, munus tuum non est, me privata conditione fugientem sequi: sed Reipub. in rebus sacris inservire, & in statione tua residere.* Vobiscum] *subaudi, civitatem versus redeant: nam civitatem non sunt ingressi, infrà 17.17.* 30 Opertus] *pro lugentium more obvolutus: vide infrà 19.5. & Ester.6.12.* 31 Nuntiaret] *Tzadok & Ebjathar.* Consilium Achithophelis] *quod tunc maximi fiebat: vide infrà 16. ver ultimo.* 32. Incurvaturus se] *inde versus arcam Dei se convertendo.* Arcæus] *vide annotata Jehos 16.2.* 36 Ecce ibi] *sic putabat David, ignorans eos parentum jussu substitisse ad fontem Rogelis infrà 17.17.*

CAPUT XVI.

David in fuga a famulo Mephiboschethi verbis & munere deceptus, herilia bona ei adjudicat: & a Schimhhi Binjaminita contumeliosis verbis & saxis provocatus, conscientia judicii divini a vindicta abstinet, & suos impedit, ne quid adversus eum faciant. Abschalomum Jeruschalaima ingressum Chuschai Davidis amicus ambigua oratione demulcens, in ejus consilium se insinuat: Achitophel vero Davidis infensus Abschalomo autor est, ut palam cum concubinis patris congrediens, præcisa Jisraëlitis omni reconciliationis spe, sibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem transierat paululum præter verticem *a* *montis*, cùm ecce * Tziba puer Mephiboschethi venit obviam ei: & par asinorum instratorum, quibus impositi erant ducenti panes, & centum uvæ passæ centumq; *a* poma & uter vini.

2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *sibi volunt* hæc tua? cui dixit Tziba: hi asini pro familia regis, ad insidendum: hi verò panes & poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bibant qui fessus fuerit in deserto.

3 Tum dicente rege, at ubi *est* filius domini tui? dixit Tziba ad regem, ecce residet Jeruschalaimis, dicit enim, hodie redditurì sunt mihi domus Jisraëlis regnum patris mei.

4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum esto quicquid erat Mephiboschethi: cui dixit Tziba,* incurvo me:* inveniam gratiam in oculis tuis, domine mi Rex.

5 Deinde progrediebatur rex David Bachurima versus: ecce autem inde quidam prodiens e familia domestica Schaulis, nomine Schimhhi filius * Geræ procedebat *b* continenter maledicens.

6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes servos regis Davidis: quamvis totus populus & robustissimi quique, a dextera ejus, & a sinistra ejus *essent*.

7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicendo ei: exi, exi *c* vir sanguinarie, & vir nequissime.

8 Convertit in te Jehova omnes cædes familiæ Schaulis, cujus loco regnasti: traditq; Jehova regnum ipsum in manû Abschalomi filii tui: jam ecce te* in malo tuo, quia vir sanguinarius es.

9 Tum dicenti Abischajo filio Tzerujæ ad regem: quare malediceret * canis iste mortuus domino meo regi? transeam, quæso, ut auferam caput ejus.

10 Dixit rex, *d* quid mihi vobiscum filii Tzerujæ? si maledicit, quia Jehova edixit ei, maledic Davidi: ecquis dicat, quare sic facis?

11 Deinde dixit David ad Abischajum & ad omnes servos suos: ecce filius meus, qui prodiit *e* e visceribus meis, quærit *f* vitam meam: quanto igitur magis nunc Binjaminita iste? finite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.

a Heb. *æstatis id est, æstivi fructus.*

b Heb. *exibat exeundo & maledicens.*

c Heb. *vir sanguinis, & vir Beljahhal.*

d Heb. *quid mihi & vobis.*

e *in manu scripto exemplari, ex me.*

f Heb. *animam.*

12 Fortasse respiciet Jehova ad afflictionem meam: & reddet Jehova mihi bonum loco maledictionis ejus, hodierno die.

13 Itaque progrediebatur David cum hominibus suis, itinere suo: quamvis Schimhhi *g* pergens in latere montis exadverso ejus continenter malediceret, & appetteret lapidibus ex adverso ejus, & *h* injiceret pulverem.

14 Sic advenit rex & totus populus qui erat cum eo fessi: & recreavit se * ibi.

15 Abschalom verò & totus populus ejus Jisraëlitæ, ingressi sunt Jeruschalaima: & Achithophel cum eo.

16 Fuit autem cùm venisset * Chuschai Arcæus amicus Davidis ad Abschalomum: & dixisset Chuschai ad Abschalomû: * vivat rex, vivat rex:

17 Ut diceret Abschalom ad Chuschajum: hæccine *est* benignitas tua erga amicum tuum? quare non ivisti cum amico tuo?

18 Dixit verò Chuschai ad Abschalomum: nequaquam, quem enim elegit Jehova & populus hic, ac omnes Jisraëlitæ: non essem *ejus*, ac cum eo manerem?

19 Secundò, cui ego serviero? nonne coram filio ejus? quemadmodum servivi coram patre tuo, sic futurus sum coram te.

20 Dixit autem Abschalom * ad Achitophelem: *i* da consilium quid facturi simus.

21 Dixit verò Achithophel ad Abschalomum: congredere cum concubinis patris tui, quas reliquit ad servandum domum suam: ut audiente toto Jisraële * fœtidum te redditum esse patri tuo: * confirmentur manus omnium qui tecum sunt.

22 Quapropter cum tetendissent Abschalomo tentorium super tectum * illius: congressus est Abschalom cum concubinis patris sui, * ante oculos totius Jisraëlis.

23 * Consilium enim Achithophelis, quod consulebat diebus illis, *erat* ac si quis petiisset verbum ipsum Dei: ita erat quodque consilium Achithopelis tum Davidi tum Abschalomo.

g Heb. *pergens pergendo, &c. & malediceret.*

h Heb. *pulveraret pulvere.*

i Heb. *date vobis: Pleonasmus.*

ANNOTATIO.

1 Montis] *videlicet olivarum: de quo sup.* 15.30. Tziba] *de quo sup.* 9.6. 4 Incurvo me] *i. declaro me gratum: synecdoche.* Inveniam] *quasi dicat, oro te, ita mihi sis gratiosus in posterum ut nunc es.* 5 Geræ] *filii Echudis, filii Binjaminis, de quo* 1. *Chron.* 8.6. 8 In malo] *id est, in pœna maleficiorum tuorum: Noëma.* 9 Canis mortuus] *vide.* 1. *Schem.* 24.15. *in annotatione.* 14 Ibi] *id est, Bachurimis: vide ver.* 5. 16 Chuschai] *sup.* 15.32. Vivat rex] *hic Chuschai toto suo sermone cum Abschalomo ex ambiguo ludificatur ei.* 20 Ad Achithophelem] *id est, totum consilium suum: synecdoche.* 21 Fœtidum te] *id est, prorsus exosam, & ab omni reconciliationis spe exclusum ut Genes.* 34.30. Confirmentur manus] *id est, eò constantius agant: synecdoche.* 22 Illius] *nimirum regiæ, cujus concubinæ custodes erant: de quo ver.* 21. Ante oculos] *ex prædicto suprà* 12 11. 23 Consilium enim] *id est, etsi facinus, omnium judicio per se horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achithophelis autoritas, ut rem Abschalomo & factiosis Jisraëlitis probaverit.*

CAPUT XVII.

Achithophel sponte Abschalomo consilium dat de opprimendo Davide, & se ducem offert sed a Chuschajo, ad Abschalomum vocato, multis rationibus hoc consilium infringitur, & astu alterum suggeritur Davidi salutare. Cujus rei David certior factus ab eo, Jardenem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Persequente vero Davidê Abschalomo, Achithophel indignabundus de rejecto consilio suo laqueo seipsû suspendit.

CAPUT

1 DIXIT præterea Achithophel ad Abſchalomum : deligam quæſo, duodecim millia virorum, ut ſurgens perſequar Davidem hac nocte.

2 Et invadens eum, dum eſt laſſus & [a] remiſſis manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat totus populus qui cum eo eſt : ſic percutiam regẽ ipſum ſolum.

3 Tum reducam totum illum populum ad te: quaſi reſtitutio rerum omnium ' *eſt* is quem tu quæris: toti populo erit pax.

4 Et recta videbatur res illa in oculis Abſchalomi : & in oculis omnium ſeniorum Jiſraëlis.

5 Sed dixit Abſchalom: voca jam etiam Chuſchaium Arcæum : ut audiamus quid ſit in ore etiam ipſi.

6 Cùm ergo veniſſet Chuſchai ad Abſchalomum, allocutus eſt eum Abſchalom dicendo : in hanc ſententiam locutus eſt Achithophel, an facturi ſumus verbum ejus ? ſi non *facturi ſumus*, tu loquere.

7 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: non *eſt* bonum conſilium iſtud quod conſuluit Achithophel hac vice.

8 Deinde dixit Chuſchai : tu noviſti patrem tuum & homines ejus eſſe robuſtos : præterea amaro animo ſunt, tanquam urſus orbatus per agrum: cumq; pater tuus bellicoſus ſit, non pernoctabit cum populo.

9 Ecce nunc ipſe delitеſcit in aliqua e foſſis, aut in aliquo e ' locis *ſuis* : erit autem cùm ceciderint ' ex iſtis in principio, ut audiens quiſque dicat, fuit plaga in populo qui ſequitur Abſchalomum :

10 Et ipſi etiam [b] ſtrenui, quorum [c] animus *eſt* ut animus leonis omnino colliqueſcent : novit enim totus Jiſraël robuſtum eſſe patrem tuum, & ſtrenuos qui ſunt cum eo.

11 Sed conſulo, ut [d] prorſus congregato ad te toto Jiſraële a Dane Beerſchebahhum uſq; , ſicut arena quæ *eſt* ad mare in multitudinem : & [e] perſona tua procedente in hanc expeditionem:

12 Aggrediamur eum [f] ubicunque locorum reperietur, & [g] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros ſuper terram : ſic non relinquetur ex eo, id eſt, ex hominibus qui ſunt cum eo vel unus.

13 Quòd ſi in civitatem ſe receperit, curabunt omnes Jiſraëlitæ attolli in civitatem illam ' funes : & ' trahemus illam uſque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.

14 Tum dixit Abſchalom & omnes Jiſraëlitę : ' melius *eſt* conſilium Cchuſchai Arcæi conſilio Achithophelis: Jehova autem præſtituerat irritum facere cõſilium Achithophelis, quod melius fuiſſet : ut induceret Jehova iu Abſchalomũ malum ſuum.

15 Deinde dixit Chuſchai ad Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes : [h] iſta & talia conſuluit Achithophel Abſchalomo & ſenioribus Jiſraëlis: hæc verò & talia conſului ego.

16 Nunc itaque mittite feſtinanter, & indicate Davidi dicendo : ne pernoctato hac nocte in campeſtribus iſtius deſerti : quin imò [i] omnino trajicito: ne ' abſorbeatur rex & totus populus qui cum eo *eſt*.

17 Jonathan autem & Achimahhatz conſtiterant ' ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam ancilla, indicavit eis : ut ipſi euntes indicarent regi Davidi : ' non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abſchalomo: quapropter abeuntes ambo feſtinanter venerunt in domum cujuſdam ' Bachurima, cui puteus erat in atrio ipſius, quò deſcenderunt.

19 Cùmq; accipiens mulier ipſa explicaſſet tegumentum in ſuperficie illius putei, & expandiſſet ſuper illud ' molam : non innotuit res.

20 Venientibus enim ſervis Abſchalomi ad eam milierem domum ejus & dicentibus : ubi eſt Achimahhatz & Jonathan? dixit eis ipſa mulier : traſiverunt rivulum iſtum aquæ: quare cùm quęſiviſſent nec inveniſſent, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

21 Fuit autem poſtquam abiiſſent illi, ut hi aſcendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi : dixeruntq; ad Davidem : ſurgite & trãſite feſtinanter hanc aquam : ſic enim conſuluit contra vos Achithophel.

22 Quam ob rem ſurgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem : ' dum illuceſceret mane, ne unus quidem deerat, qui non tranſiiſſet Jardenem.

23 Achithophel autem videns non fieri conſilium ſuum : inſtrato aſino ſurgens abiit domum ſuam : & præceptis datis in familiam ſuam, ſtrangulavit ſe : ſic mortuus eſt & ſepultus in ſepulchro patris ſui.

24 David verò venerat ' Machanajima : cùm Abſchalom trajiceret Jardenem : ipſe & omnes Jiſraëlitæ cum eo.

25 Tunc Hhamaſam poſuit Abſchalom loco Joabi qui præeſſet militiæ : (Hhamaſa autem filius erat cujuſdam, nomine [k] Jitræ ' Jiſraëlitæ, qui congreſſus fuerat cum [l] Abigale filia ' Nachaſchæ ſorore Tzerujæ matris Joabi.)

26 Et caſtra poſuit Jiſraël cum Abſchalomo ' in terra Gilhhadis.

27 Fuit autem cùm veniret David Machanajima: ut Schobi filius Nachaſchi ' e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e ' Lodebaro, ac ' Barzillai Gilhhadita e Rogelimis,

28 Cubilia, & pelves, & vaſa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, ' etiam e ſpica toſta, & fabas, & lentes, & ſpicas toſtas,

29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caſeos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent : dicebant enim : populus iſte famelicus, & laſſus, & ſitibundus *eſt* in hoc deſerto.

[a] Heb. *remiſſis manibus: ſynecdoche.*

[b] Heb. *filii roboris: ſic infrà.*

[c] Heb. *cor colliqueſcendo colliqueſcet.*

[d] Heb. *congregando cõgregetur.*

[e] Heb. *facie tua.*

[f] Heb. *in uno locorum ubi reperietur.*

[g] Heb. *quieſcamus ſuper eum, ſicut cadit ros.*

[h] Heb. *ſicut hoc & ſicut illud: ſic infrà*

[i] Heb. *trajiciendo trajicito.*

[k] *qui 1. Chro. 2.17. Jether.*

[l] *ibidem Abigajil.*

ANNOTATIO.

3 Eſt is] *id eſt, David quo ſi potieris, omnium potiere.* 9 Locis ſuis] *id eſt, ipſi, jam inde a perſecutione Schaulis cognitis & exploratis.* Ex iſtis] *ſubaudi, militibus tuis.* 13 Funes] *id eſt, machinas bellicas funibus ductiles, ſive ſcanſorias, ſive demolitorias : metonymia.* Trahemus] *hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.* 14 Melius] *id eſt, accommodatius ad conſequendum deſiderium Abchalomi.* 15 Abſorbeatur] *ſubito circumventus obruatur: metaphora.* 17 Ad fontem Rogelis] *in terminis Jehudæ & Binjaminus: Jehoſ. 15.7. & 18.16.* Non poterant] *ex condicto parentum: ut inde ad Davidem commodiùs excurrere poſſent.* 18 Bachurima] *vide ſupra 3.16.* 19 Molam] *id eſt, grana cuſa & commolita.* 22 Dum illuceſceret] *id eſt, mane, luſtrato exercitu, invenit neminem deſiderari.*

24 Machanajima] *vide Gen.* 32.2. 25 Jisraëlitæ] *religione & instituto vitæ : genere verò Ischmahhelitæ* 1.*Chron*.2.17. Nachaschæ] *uxoris Jischai.* 26 In terra Gilhhadis] *præter Machanajima, ut Davidem circumcluderent.* 27 E Rabba] *expugnata jam antè a Davide, suprà* 12.26.*& sequentibus.* Lodebaro] *vide suprà* 9.8. Barzillai] *vide infrà* 19.32. 28 Etiam e spica] *qualis est farina avenacea, quæ non nisi torrefacta molitur.*

CAPUT XVIII.

David instructum exercitum Abschalomo cum maximis copiis appropinquanti, obviam mittit : ipse Machanajimis ex voluntate populi consistit. Prælio commisso Abschalom cum suis fusus in sylvam fugit, & capillis quercui suspensus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occiditur. Postremò istius victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem paucis nuntiant.

CÙM autem David lustrato populo qui erat secum : præposuisset eis præfectos millenis & præfectos centenis :

2 Et commisisset David populum, tertiam manui Joabi, & tertiam manui Abischai filii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam manui Ittai Gittæi: dicebat rex ad populum : [a] omnino processurus sum ego quoque vobiscum.

3 Sed dixit populus, non es processurus. nam sive [b] planè fugeremus, non apponerent ad nos [c] animum : sive morerentur dimidium nostri, nō apponerent ad nos animum, ' etiamsi jam ut sumus, decies mille *essemus* : quare nunc melius erit, si fueris nostrâ causâ 'pervigil ad ferendū opem.

4 Dicens itaque ad eos rex : quod bonum visum fuerit in oculis vestris faciam : substitit rex ' in spatio ipsius portæ, dum totus iste populus procederent per centenos & millenos.

5 Præcepit autem rex Joabo, & Abischajo & Ittajo, dicendo : [d] leniter propter me erga puerum istum, erga Abschalomum : & totus populus audiverant, cùm præciperet rex omnibus præfectis [e] de Abschalomo.

6 Egresso itaq; populo in agrum obviam Jisraëli: fuit prælium 'ad sylvam Ephrajimitarum.

7 Ubi cæsi sunt populus Jisraëlis ante servos Davidis : adeò ut esset ibi plaga magna in die illo, viginti millium.

8 Nam cùm esset ibi sparsum prælium in superficiem totius terræ: [f] ' plures consumpsit sylva illa de populo, quàm consumpserit gladius die illo.

9 Obviam autem facto Abschalomo servis Davidis : & Abschalomo insidente mulo, venit mulus subter [g] perplexam quercum magnam : [h] cui quercui ita hæsit caput ejus, ut [i] penderet inter cœlum & inter terram, & mulus qui sub eo erat prætergrederetur.

10 Quod videns quidem nuntiavit Joabo, ac dixit : ecce vidi Abschalomum suspensum de quercu.

11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat sibi: cùm ecce videris, quare ergo non percussisti eum ibi *dejiciens* in terram ? nam penes me erat dare tibi decem *siclos* argenteos & cingulum unum.

12 Sed dixit vir ille ad Joabum : etiamsi ego 'appenderē manibus meis mille *siclos* argenteos, non extenderem manum meam in filium regis : nam [k] nobis audientibus, præcepit rex tibi, & Abischajo, & Ittajo dicendo: observate quicunque *estis* de puero isto, de Abschalomo.

13 Aut *si* commisissem [l] ex me ipso falsitatem : cùm nulla res celari possit a rege : ' an tu sisteres te ex adverso ?

14 Dixit verò Joab : non ita ' morabor coram te : & assumens tria tela in manum suam, infixit ea in [m] medium Abschalomi adhuc viventis, per mediam quercum.

15 Deinde circumdantes decem pueri armigeri Joabi : percusserunt Abschalomum ita ut morte afficerent eum.

16 Tum clangente Joabo buccina, reversus est populus ejus a persequendis Jisraëlitis : quia subtraxit Joab populum.

17 Assumpseruntque Abschalomum, & projicientes eum in ea sylva in quandam fossam magnam, statuerunt super eum cumulum lapidum magnum valde: omnes verò Jisraëlitę fugerunt quisque ad tentoria sua.

18 Abschalom autem assumptam statuerat sibi in vita sua statuam ' in convalle regis : dicebat enim, ' non est mihi filius: ut monimentum statuam nominis mei : quapropter vocavit statuam illam de nomine suo : quę vocatur, locus Abschalomi usque in diem hunc.

19 Cumque Achimahhatz filius Tzadoki diceret : excurram, quæso, & nuntiem regi : Jehovam vindicasse eum e manu hostium ejus :

20 Dixit ei Joab: tu non [n] is es, qui *perferas* nuntium hoc die, sed nuntiabis ' die alio : hodie autem non es nuntiaturus, quandoquidem filius regis ' mortuus est.

21 Dixit verò Joab cuidam ' Æthiopi : abi, nuntia regi quod vidisti : qui Æthiops incurvans se Joabo, cucurrit.

22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius Tzadoki, dicebat ad Joabum : quicquid tandem sit, excurram ego quoq; post ipsum Æthiopē : ut ut diceret Joab : quam ob rem tu cursurus esses, fili mi ? cùm tibi non sit nuntius [o] conveniens?

23 Quicquid sit, inquit, excurram : cui dixit, excurre : excurrens itaque Achimahhatz via planitiei, prætergressus est Æthiopem illum.

24 Consederat autē David inter duas portas, & iverat speculator in tectum portæ ad ipsum murum : qui sublatis oculis suis vidit, quòd ecce quidam accurrebat solus.

25 Quamobrem inclamante speculatore & indicante regi: dixit rex, si solus est, nuntius est in ore ejus: ita [p] veniendo continenter appropinquabat.

26 Deinde vidit speculator quendam alium accurrentem, & inclamans speculator janitorē dixit: ecce quidam accurrit solus: tum dixit rex, nuntium allaturus est etiam hic.

27 Dicente verò speculatore, ego video cursum prioris quasi cursum Achimahhatzi filii Tzadoki : dixit rex, vir bonus est, & propter 'nuntium bonum venit.

28 Tandem exclamans Achimahhatz ad regē dixit, Pax: cùmq; incurvasset se regi facie sua versus terram: dixit : benedictus Jehova Deus tuus qui dedidit homines illos, qui extulerant manū suam contra dominum meum regem.

29 Dicenti autem regi : pax *ne est* puero Abschalomo ? dixit Achimahhatz : vidi multitudinem

[a] Heb. *procedendo processurus.*
[b] Heb. *fugiendo fugeremus.*
[c] Heb. *cor: sic infrà.*
[d] Heb. *sensim.*
[e] Heb. *de re Abschalomi.*
[f] Heb. *multiplicavit sylva consumere.*
[g] Heb. *perplexitatem, &c.*
[h] Heb. *prehensum est caput ejus ad quercum.*
[i] Heb. *poneretur.*
[k] Heb. *in auribus nostris.*
[l] Heb. *in animo meo.*
[m] Heb. *in corde, in cor quercus: hic.*
[n] Heb. *vir nuntii hoc die.*
[o] Heb. *sufficiens: ut Num.* 11.22.
[p] Heb. *veniebat veniendo & appropinquando.*

dinem aliquam magnam, cùm mitteret Ioab *servum regis, & me servum tuum: sed non novi quid esset.

30 Cui dixit rex: diverte, consiste isthic: qui divertens stetit.

31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixitque Æthiops: nuntium accipiat dominus meus rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e manu omnium insurgentium contra te.

32 Dixit itaque rex ad Æthiopem: an pax *est* puero Abschalomo? cui dixit Æthiops: sint sicut puer iste inimici domini mei regis, & quicunque insurgunt contra te ad malum.

ANNOTATIO.

3 Etiamsi jam] *id est, etiamsi decuplo plures & instructiores essemus, non tanti facerent victoriam, quàm si te unum opprimere possent.* Parvigil] *i. attentus, & accuratissimè hìc observans ut nobis succurras si opus fuerit: hæc interpretatio videtur simplicior & consecutioni vocum accommodatissima: ut confirmatur ver.* 24. 4 In spatio] *i. inter duas portas, ut infrà ver.* 24. 6 Ad sylvam Ephrajimitarum] *id est, ubi olim a Jiphtacho Ephrajimitæ sunt cæsi Judic.* 12. *unde sylva illa nomen accepit, licèt esset in tribu Menaschu trans Jardenem.* 8 Plures consumpsit] *sive insipites impingerent, sive in arbores illiderent, deniq; in scrobes & præcipitia caderent &c.* 12 Appenderem] *i. si præsentem tantam pecuniam numeraret mihi quispiam, non facerem.* 13 An tu] *i. regi me damnanti repugnaturus esses ad defensionem mei?* 14 Morabor] *prateriens occasionem hostem occidendi.* 18 Inconvalle] *vide annotata Gen.* 14.17. Non est mihi] *nam mortui erant tres ejus filii: de quibus suprà* 14.28. 20 Die alio] *cùm alia occasio dabitur læta nuntiandi: confer cum versic.* 22. Mortuus] *ideò nuntius est lugubris regi.* 21 Æthiopi] *servo regis, ut infrà ver.* 29. 27 Nuntium bonum] *i. mihi utilem.* 29 Servum regis] *Æthiopem, ut observatum est in ver.* 21.

CAPUT. XIX.

Davide Abschalomoni mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehensione & minis adductus, deposito luctu, populo se exhibet. Auditis Jisraëlitarum studiis de se reducendo, suam tribum ita sollicitat, ut reliquos in eo negotio antevertat: excepto Schimhhi, qui culpam deprecaturus cum eis advenit. Mephiboscheth restituitur, & Cimehham in familiam regis adsciscitur: Jisraëlitæ autem prærep- tam sibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 TUM commotus rex, ascendens in cœnaculum illius portæ flebat: & ita dicebat eundo: fili mi Abschalom, fili mi, fili mi Abschalom: *utinam mortuus essem ego, *utinam* essem loco tuo, Abschalom fili mi, fili mi.

2 Cùm autem nuntiatum esset Joabo: ecce rex flet ac luget de Abschalomo:

3 Fuit illa salus eo die *conversa* in luctum toti populo: cùm audiret populus eo die dicentes: dolore afficitur rex de filio suo.

4 Et [b] furtim populus ille eo die veniebat in civitatem: quemadmodum furtim se surrepturus fuisset populus rubore suffusus si fugissent in prælio.

5 Rex vero obvolverat* faciem suam, & clamabat rex, voce magna: fili mi Abschalom, Abschalom fili mi, fili mi.

6 Cum veniens Joab ad regem intrò dixit, *pudefecisti hodie vultum omnium servorum tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, & vitam *filiorum tuorum filiarumq; tuarum & vitam uxorum tuarum, & vitam concubinarum tuarum.

7 Amando osores tuos, & odio prosequendo amantes tui: ut qui indicasti hodie* non esse tibi principes aut servos, experior enim hodie si Abschalom viveret, & nos omnes hodie mortui essemus, tunc rectum *fore* in occulis tuis.

8 Nunc ergo surge, exi & loquere [c] quę sint cordi servis tuis: nam per Jehovam juro, si non exieris, non pernoctaturum quenquam apud te hac nocte: & pejus tibi futurum hoc, omni malo quod obvenit tibi ab adolescentia tua usq; nūc.

9 Surgens itaque rex consedit in porta: quod cùm toti populo nuntiassent dicendo: ecce rex considet in porta, venit totus populus ante regem, *Jisraëlitæ verò fugerant quisque in tentoria sua.

10 Erat autem totus populus iste disceptans apud se in omnibus tribubus Jisraelis dicendo: *hic Rex eripuerat nos e manu omnium inimicorum, nostrorum, & idem liberaverat nos e manu Pelischtæorum: modo autem fugit ex hac terra ab Abschalomo.

11 Abschalom verò quem unxeramus mortuus est in hoc prælio: nunc ergo quare [d] quiescitis a revocando rege?

12 Quapropter Rex David misit ad Tzadokum & ad Ebjatharem sacerdotes qui dicerent: alloquimini seniores Jehudæ dicendo: quare essetis postremi ad reducendum regem domum suam: cùm sermo totius Jisraëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* domum suam?

13 Fratres mei estis, os meum & caro mea estis: quare ergo postremi essetis ad reducendum regem?

14 *Hhammasæ quoque dicitote: an non *os meum & caro mea es? ita faciat mihi Deus & ita pergat, si non princeps militiæ futurus es coram me omnibus diebus *loco Joabi.

15 Sic cum inflexisset [e] animum omnium virorum Jehudæ *quasi viri unius: miserunt ad regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes servi tui.

16 Revertens igitur rex venit usque ad Jardenem: Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret obviam regi, ad traducendum regem cis Jardenem.

17 Cùm festinans Schimhhi filius Geræ Binjaminita qui erat e Bachurimis: descendit cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi:

18 Et mille viri cum eo e Binjamini: Tziba quoque minister familiæ Schaulis, & quindecim filii ejus, & viginti servi ejus cum eo: qui transmiserunt Jardenem *ante regem.

19 Cùm ergo transivisset *ponto ille ad transvehendum familiam regis, & ad faciendum quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schimhhi filius Geræ procidit coram rege, quando trajecturus erat per Jardenem.

20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neque recorderis quæ iniquè egit servus tuus, quo die egressus est dominus meus rex Jeruschalaimus: ut rex * re- ponat

[a] Heb. *quis det mori me.*

[b] Heb. *furabatur se veniendo.*

[c] Heb. *super cor servorum tuorum: sic Gen.* 34.3.

[d] Heb *siletis: ut Exo.* 14. 14.

[e] Heb. *cor: sic ver.* 20.

ponat in animo suo.

21 Agnoscit enim servus tuus:egoenim peccavi:sed ecce veni hodie ᵉ prior tota domo Josephi,ut descenderem obviam domino meo regi.

22 Respondente verò Abischaio filio Tzerujæ ac dicente:an propterea morte non afficeretur Schimhhi: cùm maledixerit uncto Jehovæ?

23 Dixit David, [f] quid mihi vobiscum filii Tzerujæ, quòd estis mihi hodie [g] adversarii? ᵉ hodiéne afficeretur morte quisquam in Jisraële? nam nonne agnosco hodie me esse regem super Jisraëlem?

[f] Heb. *mihi & vobis, ut suprà* 16. 10.
[g] Heb. *in adversarium.*

24 Dixitque rex ad Schimhhin, ᵉ non es moriturus,& juravit ei rex.

25 Mephiboscheth quoque [h] nepos Schaulis descenderat obviam regi: (non curaverat autem pedes suos,neque curaverat mystacem suum & vestes suas non laverat ex quo die abierat rex,usque ad diem quo venit cum pace.)

[h] Heb. *filius.*

26 Fuitque obvius regi cùm rediret *rex* Jeruschalaima: cui dixit rex: quare non proficiscebaris mecum Mephiboscheth?

27 Qui dixit,domine mi rex,servus meus decepit me: nam ᵉ dixerat servus tuus, insternam mihi asinam ut insidens ei abeam cum rege:quia claudus *est* servus tuus.

28 Et traduxit servum tuum apud dominum meum regem:dominus autem meus rex,*est* sicut angelus Dei: quare fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.

29 Nam non [i] erant omnes e familia patris mei nisi ᵉ rei mortis apud dominum meum regem: cùm posuisti servum tuum inter comedentes *cibum* mensæ tuæ: & quid *est* mihi amplius ᵉ juris *postulandum*, aut expostulandum amplius apud regem?

[i] Heb. *non erat tota domus patris mei, nisi hominum mortis.*

30 Cui dixit rex: ᵉ quare eloquereris ultrà verba tua? ᵉ edixeram ut tu & Tziba parti amini ᵉ agrum.

31 Dixit verò Mephiboscheth ad regem, vel omnia accipiat: postquam venit dominus meus rex cum pace domum suam.

32 Barzillai quoque Gilhhadita descenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, persequendo eum per Jardenem.

33 (Erat autem Barzillai senex valde natus octoginta annos, qui sustentaverat regem dum resedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde).

Sup. 17. 27.

34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & sustentabo te apud me Jeruschalaimis.

35 Sed dixit Barzillai ad regem: [k] quantum *est* tempus annorum vitæ meę, ut ascendam cum rege Jeruschalaima?

[k] Heb. *quot sunt dies annorum vitæ meæ: sic Gen.* 23. 1.

36 Natus sum octoginta annos hodie: an dignoscere possim inter bonum & malum? num gustare poterit servus tuus quod comedam & quod bibam?num audire potero amplius vocem cantorum & cantatricum? & quare esset servus tuus amplius oneri domino meo regi?

37 ᵉ Perparùm transierit servus tuus Jardenem cum rege:quare ergo tribuerat mihi rex retributionem hanc?

38 Revertatur,quæso servus tuus, ut moriar in civitate mea apud sepulchrum patris mei & matris meæ: Sed ecce servus tuus [l] Cimeham transiturus est cum domino meo rege: cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.

[l] *vel Cimhan.ver.* 41.

39 Quamob rem dixit rex: mecum transeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis: prætereà quicquid optaveris a me efficiam tibi.

40 cumque trajecisset totus populus Jardenem,& rex quoque trajecisset: osculatus rex Barzillaium, benedixit ei: qui reversus est in locum suum.

41 Deinde progresso rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo: cùm totus populus Jehudæ [m] prosequerentur regem, ac etiã ᵉ pars populi Jisraëlis:

[m] Heb. *progredi facerent regem.*

42 Ecce omnes Jisraëlitæ venientes ad regem: dixerunt ad regem: quare ᵉ furtim abduxerunt te fratres nostri viri Jehudæ,traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem? (ᵉ omnes autem homines Davidis cum eo erant.)

43 Responderunt autem omnes viri Jehudæ contra viros Jisraëlis: quoniam rex ᵉ propinquus est mihi, & cur accensa est *ira* tibi de hac re? an [n] quicquam comedimus a rege? an donativum donavit nobis?

[n] Heb. *comedendo comedimus.*

44 Respondentes verò viri Jisraëlis viris Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *sunt* ᵉ in rege,atque adeò pro Davide potior sum te, quare ergo vilipendisti me? an non fuit sermo meus ᵉ prior apud me de reducendo rege meo? sed ᵉ durior fuit sermo virorum Jehudę sermone virorum Jisraëlis.

ANNOTATIO.

5 Faciem suam] *caput suum: synecdoche, vide suprà* 15. 30. 6 Pudefecisti] *id est, hoc tuo facto effecisti, ut tuum exercitum victorem, facti sui pudeat, perinde ac si victus esset, & ingratum te præbuisti.* Filiorũ tuorum &c.] *hoc est, ita rebellem filium defles, ut si vitam illius toti familiæ tuæ anteponeres, quod familiæ contumeliosum est & turpe.* 7 Non esse tibi] *videlicet curæ.* 6 Jisraelitæ] *qui steterant ab Abschalomo.* 10 Hic rex eripuerat] *Tribus argumentis ad revocandum Davidem se excitant. Primùm a beneficiis Davidis, qui eos liberaverat & defenderat. Deinde a facinoris indignitate filii in patrem. Tertio a morte Abschalomi, quem ipsi stultè ad regiam dignitatem evexerant, & justè a Deo in eo prælio prostratum noscunt.* 14 Hhamasæ] *quem Abschalom principem militiæ suæ constituerat, sup.* 17. 25. Os meum] *i. consanguineus meus, ut Gen.* 29. 14. *nam filius erat sororis Davidis, sup.* 17. 25. Loco Joabi] *qui licet dignitatem illam sua strenuitate in expugnatione Jebus.* 1 *Chron.* 11. 6. *sibi comparasset: jam tamen Abschalomi cæde & protervo isto in regem sermone, & arrogato imperio justè abdicabatur.* 15 Quasi viri unius] *id est, unanimi consensu, ut judic.* 20. 1. 18 Ante regem] *id est, antequam rex ad Jardenem veniret.* 16 Ponto ille] *quem præmiserat tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum suo comitatu ad deprecandam iram regis sequebatur.* 20 Reponat in animo] *ultionem aliquando sumpturus.* 21 Prior tota domo] *q. d. studio redeundi in gratiam tuam tantâ diligentiâ ad te properavi, ut anteverterim omnes posteros Josephi, quorum ager tibi secundum Jardenem Machanajimis huc ad vadum venienti est vicinior: nam Binjaminitarum ager remotior erat: Jehos.* 18. 11. 23 Hodiene] *eodem argumento utitur quo Schem.* 1. *Schem.* 11. 13. 24 Non es moriturus] *per me, q. d. etsi facti tui ratio minimè est prætereunda, tamen quod me attingit tibi condono, & facti judicium aliis relinquo: vide* 1. *Reg.* 2. 8. 37. *& sequentibus.*

tibus. 25 Non curaverat] *in signum luctus ob fugam regis: vide supra 12.20.* 27 Dixerat servus] *id est, exposueram Tzibæ servo meo consilium meum & mandaveram ut insterneret &c.* 28 Sicut angelus] *vide sup.14.21.* 29 Rei mortis] *omnes enim partes, Ischboschethi sequebamur supra 2. habitaverat enim trans Jardenem ubi regnaverat Ischboscheth supra 9.* Juris postulandum] *propter bona adempta, detractum honorem, & injuriam factam a servo.* 30 Quare eloquereris] *quasi dicat, accipio excusationem, pluribus opus non est.* Edixeram] *quasi dicat, posteriorem sententiam revoco, qua prædia tua Tzibæ adjudicavi, cùm apud me defectionis te accusasset supra 16.3. & priorem supra 9. redintegro.* Agrum] *id est, proventum: synecdoche.* 37 Perparum] *quasi dicat, pro tantillo officio tanta retributione opus non est.* 38 Cimeham] *filius vel proximus.* 41 Pars populi] *qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimhhi supra 17.ver.* 42 Furtim abduxerunt] *non expectatis nobis (qui constitueramus te ut regem decet, reducere) honorem præripuerunt.* Omnes homines] *& tribules Jehudæ, & qui pro Davide militarant: quibus copiis freti audaciores erant in sua responsione.* 34 Propinquus] *id est, contribulis meus.* 44 In rege] *id est, in regno, ut Hosche.10.15.* Prior] *supra ver.10. & 12.* Durior fuit] *id est, refellendo Jisraëlitarum rationes & ludificando eos, insolentiùs adhuc locuti sunt quàm Jisraëlitæ.*

CAPUT XX.

Authore Schebahho, Jisraëlitæ a Davide deficiunt, & a sola tribu Jehudæ rex Jeruschalaima reducitur: ubi vitiatas a filio concubinas perpetuæ custodiæ committit. Hhamasæ ut celeriter defectionis autorem persequatur jubet: eo tardante Abischajum submittit. In cujus comitatu Joab Hhamasæ obviam factus proditoriè eum interficit. Deinde cum fratre Schebahhum persequitur, obsidet, & cives defectoris capite tradito, obsidione liberans, Jeruschalama revertitur, dignitatemque suam recipit.

1 IBI AUTEM casu aderat quidam [a] nequam, nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita: qui clangens buccina dicebat: non *est* nobis pars cum Davide, neque *est* nobis possessio cum filio Jischai: quisque ad tentoria sua, ô Jisraëlitæ.

2 Sic ascendit [c] a Davide quisque Jisraëlita post Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudæ adhæserunt regi suo a Jardene usque Jeruschalaima.

3 Ingressus autem David domum suam Jeruschalaimis, assumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad custodiendum domum suam: tradidit eas in [d] custodiam, ubi sustentabat eas, & cum eis non congrediebatur: sed fuerunt vinctæ usque ad diem mortis ipsarum [e] viduitate in vitam.

4 Edixit autem rex Hhamasæ: convoca mihi viros Jehudæ in diem tertiũ, & tu hîc te sistē.

5 Itaq; abiit Hhamasa ad convocandum Jehudam: sed tardavit ultra tempus illud quod constitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abischajum: nunc magis nobis nociturus esset Schebahh filius Bicri quàm Abschalom: tu assume servos domini tui, & persequere eum: ne inveniat sibi civitates munitas, & eripiat *se ex* oculis nostris.

7 Itaque prodeuntes post eum, homines Joabi, & Cerethçi ac Pelethæi & robustissimi quique: prodierunt Jeruschalaimis ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipsis *agentibus* apud lapidem illum magnũ, qui *est* in Gibhhone, Hhamasa obvenit eis: Joab autem erat accinctus chlamyde sua vestimēti sui, super quam *erat* [f] zona cum gladio, copulato lumbis ejus in vagina sua, ut ipso eunte caderet *gladius*.

9 Tum dixit Joab Hhamasæ: [g] túne prosperè agis frater mi? apprehenditque manus dextera Joabi barbam Hhamasæ, ut oscularetur eum.

10 Cumq; Hhamasa non caveret sibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percussit eum illo in quinta costa, & effudit viscera ejus in terram: adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur: deinde Joab cum Abischajo fratre suo persecutus est Schebahhum filium Bicri.

11 Quidam autem stabat juxta illum e pueris Joabi: qui dicebat, quisquis est bene affectus erga Joabum, & quisquis est pro Davide sequatur Joabum.

12 Intereà Hhamasa volutabat se in suo sanguine in medio tritæ viæ: quam ob rem videns vir ille subsistere totum populum, avertit Hhamasam ab ipsa trita via in agrum, & conjecit super eum pannum, cùm vidisset quemvis venientem ad illum consistere.

13 Cùm amotus esset a trita via, progrediabatur unusquisque post Joabum ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

14 (Is progrediebatur per omnes tribus Jisraëlis, Abelum nimirum Beth-Mahacæ cum omnibus Beræis: qui congregantes se etiam sequebantur eum).

15 Venientes igitur illi, obsederunt eum Abeli-Beth-Mahhacę, & diffuderunt [h] missilia catapultaria in civitatem quæ resistebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant dejicientes istum murum.

16 Tum inclamavit mulier sapiens de civitate: audite, audite: dicite, quæso, ad Joabum: appropinqua huc usque ut alloquar te.

17 Cumq; appropinquasset ad eam, dixit mulier: túne es Joab? qui dixit, sum: & ea dicente audi verba ancillæ tuæ: dixit ego audio.

18 Itaque locuta est dicendo: [i] omnino loquebantur principio, dicendo: [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita absolverint.

19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Jisraëlis *sum*: tu quæris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Jisraële: quare absorberes possessionem Jehovæ?

20 Respondit verò Joab dicens: Absit, absit mihi ut absorbeam, & ut perdam.

21 Non ita se habet res: sed quidam e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine suo, extulit manum suam contra regem Davidem: tradite eum solum, & abibo [n] ab obsidione hujus civitatis: quapropter dixit mulier illa ad Joabum: ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.

22 Et ita incessit mulier illa apud populum sapientia sua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxisset buccina, dispersi sunt ab obsidione civitatis quisque in tentoria sua: Joab verò reversus est Jeruschalaima ad regem.

[a] Heb. *vir Belijahhal.*
[b] Heb. *vir Jeminita.*
[c] Heb. *a post Davidem.*
[d] Heb. *domũ custodiæ.*
[e] Heb. *viduitate vitæ.*
[f] Heb. *zona gladii.*
[g] Heb. *an tu pax &c.*
[h] Heb. *catapultam: metonymia.*
[i] Heb. *loquendo loquebātur*
[k] Heb. *interrogãdo interrogabunt.*
[l] Heb. *ego pacem colentiũ fidelium Jisraëlis sum.*
[m] Heb. *civitatem & matrem: metonymia.*
[n] Heb. *a contra hanc civitatem sic ver. 22.*

23 Sic Joab * præerat toti militiæ in Jisraële: Benaja autem filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis.
24 Et Adoram præerat tributo: & Jehoschaphat filius Achiludis erat ° a memoria.
25 P Scheja autem scriba: Tzadok verò & Ebjathar sacerdotes.
26 Et etiam Hhira Jairites erat * præses pro Davide.

° Heb. *memorator.*
P *qui suprà 9. 3. Scheraja.*

ANNOTATIO.

1 Non est nobis pars] *id est, nihil habemus commune cum Davide: sic 1. Reg. 12. 16.* 3 Viduitate in vitam] *id est, perpetua, destitutæ marito quamdiu vixerunt.* 4 Hhamasæ] *ut quem constituerat principem militiæ suæ, sup. 19. 14.* Siste] *subaudi, eodem die.* 6 Domini tui] *Hhamasæ, sub quo tum militas: sic Urija Joabum vocat dominum suum, suprà 11. 11.* 7 Post eum] *id est, Abischajum cum copiis ejus.* Homines Joabi] *quorum nominatim duxerat.* Cerethæi] *quorum duxerat Benaja suprà 9. 4.* 8 Copulato] *id est, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus allidens incedenti impedimento esset: ut pedites Germani solent.* Ut ipso eunte] *nam sic certo consilio aptaverat, ut sibi non caveret Hhamasa: infrà 10. ver.* 12 Volutabat] *moriens.* 14 Abelum] *oppidum Menaschitarū tribui Naphthali conterminum, quod alio nomine Abel Majim dicitur, 2. Chro. 16. 4. Vocatur autem Abel-Mahbaca ad differentiam aliorum oppidorum ejusdem nominis: fuit hoc Mahbacæ uxoris Macirи: 1. Chron. 7. 16.* Beræis] *id est, civibus Beerotharum, oppidi Binjaminitarum, Jehoschuhhæ 18. 25. contribulibus & fortassis civibus suis.* 15 Istum murum] *interiorem videlicet.* 18 Omnino &c.] *id est, cives mei omnino sibi principio persuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam, & omnia, priusquam armis experireris: quod si factum fuisset, jam absolutum & confectum esset negotium. Sic modestè Joabo mandatum Dei objicit, Deut. 20. 10. de conditionibus pacis offerendis: civium suorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiendam & præstandam rem justam.* 21 E monte Ephrajimi] *id est, ex oppido sito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehos. 18. 25. & suprà 4. 2.* 23 Præerat] *nam imperium jure sibi ademptum improbè recuperavit: cætera vide suprà 9.* 26 Præses] *sic suprà 9. 4.*

CAPUT XXI.

Fame per triennium Jisraëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæsos a Schaule contra jusjurandum, Gibhhonitas, immissam esse: petentibus in piaculum Gibhhonitis, septem e posteris Schaulis suspendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur, Ritzpæ quidem in custodiendis suspensis: Davidis verò, in eis cum Schaule sepeliendis. Posteà quatuor recensentur prælia contra Pelischtæos feliciter gesta, in quorum singulis singuli gigantes occubuerunt.

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis a tribus annis continuis: * deinde * requisivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum b illius * sanguinariam, eò quòd * morte affecit Gibhhonitas.
2 Itaq; rex accersitis Gibhhonitis allocutus est eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Jisraëlis erant: sed e residuo Emoræi, quibus etsi filii Jisraëlis juramento caverant: tamen quæsiverat Schaul percutere eos, * affectus zelo pro filiis Jisraëlis & Jehudæ).
3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quânam re expiabo, * ut benedicatis possessioni Jehovæ?
4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Jisraële: quibus dixit: id quod vos dicetis facturus sum vobis.
5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui absumpsit nos, & qui cogitavit cōtra nos: *per quem* exterminati sumus ne consisteremus in ullo termino Jisraëlis:
6 Ex illius filiis dentur nobis septem homines quos * suspendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus sum.
7 Sed clementiâ usus rex erga Mephiboschethum filium Jonathanis filii Schaulis: propter * juramentum Jehovæ quod *fuerat* inter ipsos, inter Davidem, & inter Jonathanem filium Schaulis:
8 Accepit rex duos filios * Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepererat Schauli, Armonin & Mephiboschethum: & quinque filios * sororis Micalæ filiæ Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:
9 Tradiditq; eos in manum Gibhhonitarum, qui suspenderunt eos in * monte coram Jehova: sic ceciderunt hi septem simul: sunt autem affecti morte * ipsis primis diebus messis, in principio messis hordeaceæ.
10 * Accepit autem Ritzpa filia Ajæ quoddam cilicium, quod tenderet sibi ad rupem illam a principio messis: * donec effunderetur aqua super eos e cœlis: * ut nō sineret volatilia cœli quiescere super eos interdiu, aut bestias agri noctu.
11 Et renunciatum est Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.
12 Et abiens David accepit ossa Schaulis, & ossa Jonathanis filii ejus a civibus Jabeschi Gilhhadis: qui suffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi suspenderant eos Pelischtæi, quo tempore percusserant Pelischtæi Schaulem in Gilbohha.
13 Cumque deportasset inde ossa Schaulis & ossa Jonathanis filii ejus: * collegerunt ossa *eorum* qui suspensi fuerant:
14 Sepeliveruntq; cum ossibus Schaulis & Jonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum * Tzelahhi, in sepulchro Kischi patris illius, feceruntque omnino prout præceperat rex: sic exoratus est Deus ipsi * terræ * post illud.
15 Cùm autem adhuc esset bellum Pelischtæis contra Jisraëlitas: descendens David & servi ejus cum eò, pugnaverunt contra Pelischtæos, ita ut defessus esset David.
16 Tum Jischbi Benob, qui erat e natis cujusdam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat* trecentorū siclorum pondus, ex chalybe, eratq; accinct9 novo *gladio:* c cogitabat percutere Davidē

a Heb. *anno post annum.*
b Heb. *domū illam sanguinum.*
1 *Schem. 31 10. & sequentibus.*
c Heb. *dicebas.*

17 Sed

17 Sed opem tulit ei Abischai filius Tzerujæ, & percutiens Pelischtæum morte affecit eum: tunc jurarunt homines Davidis ei dicendo: non es proditurus ultrà nobiscum in prælium,ut nõ [a]extinguas lucernam Jisraëlis.
18 Fuit quoque posteà cùm adhuc esset prælium [a]Gobi contra Pelischtæos: ut tunc percuteret Sibcai Chuschathæus [d] Saphum, qui erat e natis ejusdem gigantis.
19 Item fuit adhuc prælium Gobi cum Pelischtæis: ubi percussit Elchanan filius [e] Jahhare-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Gitthæi [a]*fratrem*,cujus hastile erat ut jugum textorum.
20 Fuit item adhuc bellum ad Gathum: eratque [f] quidam procerus,[g] cujus manuum & pedum digiti erant seni,viginti quatuor numero: & ipse quoque natus erat eidem giganti.
21 Quem,cùm probro afficeret Jisraëlem,percussit Jonathan filius [h] Schimhhai fratris Davidis.
22 Quatuor isti editi sunt eidem [a]Giganti Gathi: [a]qui ceciderunt manu Davidis, & manu servorum ejus.

[d] *Sippajum. 1.Chro.*20.4.
[e] *Jahhiris.* 1. *Chro.*20.5.
[f] Heb. *vir mensuræ.*
[g] Heb.*cujus digiti manuum & digiti pedum sex & sex.*
[h] *Schimhhe 1.Chro.* 20.1.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *id est,anno quarto,ut ostenditur infrà 24.c.* Requisivit] *ordinaria ratione,de qua Num.27. 21.* Sanguinariam] *qua Schauli adhærebat,sanguinem & cædes spiranti: & post Schaulem Ischboschetho contra institutum Dei: vide suprà 19.29.* Morte affecit] *contra juramentum illis præstitum Jehosch. 9. hæc historia alibi non legitur: nam ad eadem sacerdotum & excidium civitatis Nobi de quo 1.Schem.22. referri non placet,quia sacerdotum quoque hoc loco mentionem fecisset, & quia in eo facto zelo non ducebatur pro Jisraëlitis, quod sequente vers.dicitur: sed ultionis affectu, verisimilius vero est, hoc ab eo factum esse,cùm Pythones & ariolos exterminaret e terra 1.Schem.28.3.& 9.ver. Quia istius zeli commune fuit gentes & gentium studia e medio Jisraëlis tollere.* 2 Affectus zelo] *mandato Dei sibi proposito de quo Exodi 23.in fine & Deut.7.& 20.sed sine scientia.* 3 Ut benedicatis] *id est, reconsiliationem vestram testatam facientes, iram ejus ab Jisraële avertatis: sic de Abimeleco & Abrahamo Gen. 20.7.* 6 Suspendamus] *ad eum vobis reconciliandum jura ejus exequendo in familiam istam, ut Num. 25.4.* 7 Juramentum Jehovæ] *de quo 1.Schem.20.15.& 42.& 23.18.* 8 Ritzpæ] *de qua supra. 3.7.* Sororis Micalæ] *eclipsis qualis legitur infrà 19.ver. nam uxorem Hhadrielis alteram Schauli filiam fuisse apparet 1.Schem.18.18.* 9 Monte] *Gibhha Schaulis.* Ipsis primis] *sub tempus Paschatis,quo primum falx in segetem ex lege mittebatur: Deut.16.9.* 10 Accepit] *intelligens ex oraculo hac ratione Deum populo reconciliatum iri,& missa pluvia reconciliationem suam significaturum,accepit &c.* Donec effunderetur] *incerta enim erat,quo tempore pluvia casura esset.* Ut non fineret] *si fortè Deus nondum planè reconciliatus fuisset ac proinde pluviam mittere distulisset: nam hæc ad pietatis officia se ita comparaverat,ut divinæ voluntati satisfaceret,& non manerent insepulta quocunq; temporis momento sibi satisfactum esse testificaturus esset Deus pluviam demittendo in terminos Jisraëlis: vide legem Deut.21.23.* 13 Collegerunt] *duo postquam sepulti fuissent.* 14 Tzelahhi] *de quo Jehos.18.28.* Terræ] *demittendo pluviam.* Post illud] *postquam suspensi sunt.relativum ad remotius refertur.vide sup.1.Sche.7.16.* 17 Extinguas lucernam] *id est, morte tua felicem nostrarum rerum cursum & regiæ majestatis lumen intervertas.* 18 Gobi] *in loco adjacente Gezeri: ideò 1.Chron.20.hoc bellum dicitur gestum ad Gezerem.* 19 Fratrem] *sic enim expressè scribitur.1. Chron.20. 5. sic supr.ver.8.* 22 Giganti eidem] *qui pater erat Goljathi.* Qui ceciderunt] *comprehenso Goljatho: synecdoche.*

CAPUT. XXII.

[a] *Davidis carmen laudativum, editum ab eo sub finem vitæ:quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum,& in posterum se laudaturum profitetur.*

*Confer hoc caput cum psal.*18.& 144.

1 ELOCUTUS autem est David Jehovæ verba cantici hujus: qua die eripuerat eum Jehova e manu inimicorum ipsius, ut e manu Schaulis.
2 Et dixit: [a]Jehova petra mea, & propugnaculum meum,& liberator meus,a me *est*.
3 Deus rupis meæ,in quem me recipiam:clypeus meus & [a]cornu salutis meæ: editus locus meus, & perfugium meum: servator meus,a violentia servas me.
4 [a]Laudatum invoco Jehovam:& ab inimicis meis servor.
5 [a]Cùm circundant me irrumpentes fluctus mortis: torrentes *hominum* nequam perterrent me.
6 Dolores [a]sepulchri circumeunt me:occurrunt mihi [a]tendiculæ mortis.
7 In ipsa angustia mea invoco Jehovã,& Deũ meum inclamo: [a]qui exaudit e templo suo vocẽ meam: & clamorem meum auribus suis.
8 Et concutitur ac movetur terra: [a]fundamenta cœlorum commoventur: concutiuntur autem cùm ira accenditur ei.
9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus,& ignis ex ore ejus consumit: prunæ ardent ab eo.
10 Et demittens Cœlum descendit: cum caligine sub pedibus suis.
11 Et insidet Cerubinis & volat: ac conspicuus est super alas venti.
12 Et circumponit sibi tenebrarum tuguria: atrorem aquarum,densitates superiorũ nubium.
13 Splendore qui *est* ante eum,ardent prunæ igneæ.
14 Tonat e Cœlis Jehova:& excelsus edit vocem suam.
15 Et emittit sagittas, *quibus* dispersit illos: fulgur quo fundit illos.
16 Conspiciuntur etiam imi alvei maris: revelantur fundamenta orbis habitabilis: increpatione Jehovæ,a flatu spiritus nasi ejus.
17 [a]Mittens ex edito assumit me: extrahit me ex aquis multis.
18 Eripit me ab inimico meo valentiore:ab osoribus meis,cùm robustiores sunt me.
19 *Cùm* occurrunt mihi in tempore calamitatis meæ: tum est Jehova scipio mihi.
20 Et educit in latum me: liberat me [a]quia delectatur me.
21 Tribuit mihi Jehova secundum [a] justitiam meam: secundum puritatem manuum mearum restituit

restituit mihi.
22 Cùm observo vias Jehovæ: neque improbè averto me a Deo meo:
23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt: & ab ullo statutorum ejus non recedo:
24 Deniq; cùm sum integer illi: & caveo mihi [a] ne iniquè agam:
25 Restituit mihi Jehova secundum justitiam meam: secundum puritatem meam coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes: cum viro integro integrum te exhibes.
27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso* eluctaris.
28 Populum autem afflictum servas: & oculos tuos contra elatos* dejicis.
29 *Quin imò tu es* lucerna mea ô Jehova: & Jehova* illustrat tenebras meas.
30 Per te enim transcurro* turmam: per Deum meum transilio* murum.
31 *Hujus Dei fortis integra est via: sermo Jehovæ purgatissimus est: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus fortis præter Jehovam? & quis rupes præter Deum nostrum?
33 Hic Deus fortis robur *est* meum, & *mearum* copiarum: &* expeditam reddit integrè viam meam.
34 Disponit pedes meos, ut cervarum: * ut in excelsis meis statuat me.
35 Docens manus meas prælium: adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam* das mihi clypeum salutis tuæ: & *mansuetudo tua adauget me.
37 *Dilatas gressui meo locum meum: neque *vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, ut perimam eos: neque revertor donec consumam eos.
39 Et consumo eos ac frango eos, adeò ut non exurgant: sed cadant sub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: prosternis sub me insurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; odio habentium me, ut excindam eos.
42 Circumspectant: sed non est qui servet: ad Jehovam: sed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem terræ: ut lutum platearum comminuo eos, dispando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populorũ: conservas me in caput gentium: populus *quem* non noveram serviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter se dedunt mihi: *ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ* decidunt: & horrescunt e *conclavibus suis.
47 *Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus rupis [b] salutaris meæ.
48 Deus ille fortis, qui [c] præstat ultiones mihi & deturbat populos subter me.
49 Qui exitum dedisti mihi ab inimicis meis: & supra insurgentes in me exaltasti me: a viro [d] violentissimo eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus: & nomini tuo psallam.
51 *Dicens ipsum esse* turrim, [e] omnimodam salutem regis sui: & exercere benignitatem erga unctum suum, Davidem & semen ejus usque in seculum.

[a] Heb. *ab iniquitate mea.*
[b] Heb. *salutis.*
[c] Heb. *dat.*
[d] Heb. *violentiarum.*
[e] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

2 Jehova] *propositio, contenta tribus versibus: per congeriem metaphoricarum similitudinum.* 3 Cornu salutis] *id est, quo me defendo, ut bestiæ cornibus.* 4 Laudatum] *id est, cùm eum invoco, non possum non erumpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.* 5 Cum circundant] *Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica cujus duæ sunt partes, liberationis ex adversis ab hoc versu ad 29. & gloriosæ victoriæ inde ad 47.* 6 Sepulchri] *id est lethales.* Tendiculæ mortis] *id est, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.* 7 Qui exaudit] *primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.* 8 Concutitur &c.] *secundus, præsentiæ suæ testificatio multiplex, ad confirmandos suos & hostes perterrefaciendos usque ad versum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione: a repercussu nubium: a vi majore, & impressionibus: a ventorum concertatione: a nubium condensatione: a coruscatione: a tonitruis: a fulguribus: & a maris terræq; hiatu.* Fundamenta cœlorum] *id est, altissimi montes, quibus videtur quasi cœlum incumbere.* 17 Mittens] *tertius gradus, opus liberationis, sub similitudine ejus qui aliquem e profundis aquis eripit, propositum.* 20 Quia delectatur] *unica causa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.* 21 Justitiam] *causæ nimirum, quam contra hostes sustineo: sive facti mei, cum illorum comparati.* 27 Eluctaris] *id est ita certas, ut eum sua ipsius perversitate corruentem vincas.* 28 Dejicis] *id est, e sublimiore loco eos observas puniendos.* 29 Quin] *altera pars narrationis, ut observatum est suprà ver. 5.* Lucerna] *id est, author felicitatis meæ: metaphora.* Illustrat] *id est, dissipat adversa prosperis allatis.* 30 Turmam murum] *hostium.* 31 Hujus Dei] *Epiphonema: percurrens laudes Dei ab operibus: sermone: & essentia ejus his duobus versibus.* 33 Expeditam] *id est sublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.* 34 Ut in excelsis] *id est, in munitionibus, quas tanta velocitate comparavi, stabilit me: sic Deut. 32.13. & 33.29.* 36 Das mihi] *id est, armas me salute.* Mansuetudo tua] *qua ad benefaciendum tuus te demittis.* 37 Dilatas] *id est. facis ut liberè incedam sublatis adversariis.* Vacillant] *ut solent trepidi.* 45 Ad auditionem] *i. quamprimùm audiunt mandatum, obtemperant, etsi mendaci animo.* 46 Decidunt] *ut folia arborum marcida.* E conclavibus] *id est, etiam in abstrusissimis locis, quò se ad securitatem recipere solent, metu percelluntur.* 47 Vivit Jehova] *Conclusio cujus duæ sunt partes, præsentis laudationis ab anteactu beneficiis: & publicæ professionis in futurum.*

CAPUT XXIII.

David moriturus vocationem suam, mandatum Dei & promissiones repetit, & suam indignitatem confessus, fidem suam in fœdus Dei protestatur: ex quo suo regno prospera: alienis adversa denuntiat. Catalogus describitur ducum exercitus Davidis: e quibus summi tribuni rebus strenuè gestis commendantur.

1 DENI-

1 DENIQUE hæc sunt verba Davidis *postrema: Dictum Davidis filii Jischai: dictum inquam, viri qui constitutus est *excelsus: unctus Dei Jahhakobi: & *amœnus psalmis Jisraëlitarum.
2 *Spiritus Jehovæ locutus est in me: & sermo ejus per linguam meam.
3 *Dixit Deus Jsraëlis, mihi locuta est *rupes Jisraëlis: qui dominatur *hominibus istis justus esto, dominans *in* timore Dei.
4 *Erunt* *ut cum lucente mane oritur sol: *ut* mane non nubilo, herba tenera e terra *exstit* splendore post pluviam.
5 Quamvis non sit ita *domus mea erga Deum fortem: quando quidem fœdus [a] *perpetuum disposuit mihi, *ordinatum *manet* prorsus & servatum, quia tota salus mea & totum *desiderium *est*: quamvis non faciat ut pullulet.
6 At *homines* nequam ut spinæ remotæ erunt omnes: quæ manu non capiuntur.
7 Sed qui attrectaturus est eas [b] munitur ferro & hastili: ut igne [c] prorsus comburantur in *sede eadem.
8 ISTA sunt nomina robustissimorum qui erant Davidi: [d] Joscheb Baschebeth Tachcemonita *primarius ducum: [e] huic gratum fuit hastato una vice invadere octingentos [f] *confodiendos.
9 Post hunc Elhhazar filius Dodonis *Achochæi inter hos tres robustissimos [g] comites Davidis, cùm *abjicerent se contra Pelischtæos: *quibus* congregatus illuc ad bellum, *abierant Jisraëlitæ.
10 Is surgens percussit Pelischtæos, usquedũ defatigata essent manus ipsius, & *adhæreret manus ipsius gladio suo: præstante Jehova salutem magnam illo die: post quem reversus est populus tantùm ad spoliandum.
11 *Post hunc autem Schamma filius Agæ Hararites: cùm congregarentur Pelischtæi in catervam: ubi erat portio agri plena lentibus: & populus fugeret a facie Pelischtæorum.
12 Stitit se in medio illius portionis ut liberaret eam, percussitque Pelischtæos: ita præstitit Jehova salutem magnam.
13 Præterea descendentes *tres isti supra triginta primarii convenerunt in messe ad Davidem, ad speluncam *Hhadullami: cùm caterva Pelischtæorum castra haberent in convalle *Raphaæorum.
14 (Nam David tunc agebat *in suo propugnaculo: & statio Pelischtæorum tunc *erat *ad* Beth-Lechemum)
15 Et desiderio motus dixit David: [g] ô si quis bibendam daret mihi aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad portam.
16 Quapropter perruperunt tres isti potentissimi per castra Pelischtæorum: & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad portam, deportantes attulerunt ad Davidem: qui noluit bibere eam: sed effudit eam Jehovæ.
17 Dicebat enim: absit mihi a Jehova ut faciã hoc, an sanguinẽ istorum hominum, qui [h] inivérunt periculum vitæ suæ biberem? sic noluit bibere illam: hæc fecerunt tres illi potentissimi.
18 Deinde Abischai frater Joabi filius Tzerujæ erat primarius *horum trium: qui vibravit hastam suam in trecentos, quos confodit: erat que [i] nominatissimus inter hos tres.
19 Horum trium, nonne quia honoratissimus erat, fuit illis princeps? attamen usque ad illos tres non pervenit.
20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri strenui, magnus rebus gestis, e *Kabtzeeleris percussit duos [k] valentissimos Moabitas, & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternæ *tempore nivis.
21 Idem quoque percussit quendã Ægyptium [l] spectabilem *magnitudine*: cùm esset in manu Ægypti hasta, descendit ad eũ baculo: & accipiens hastã e manu Ægyptii, interfecit eũ hasta ipsius.
22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres potentes.
23 Honoratus supra triginta: quamvis ad tres illos non pervenerit: quam ob rem pręposuit eũ David [m] satellitio suo.
24 Hhasael frater Joabi *supra triginta istos: Elchananem filium Dodonis Beth-Lechemitã.
25 [n] Schammã *Charoditam: Elikã Charoditã.
26 Cheletzum [o] Paltitam: Hhiram filium Hhikeschi Tekohhæum.
27 Abihhezerem Hhanathotanum: [p] Mebunnaium *Chuschatæum.
28 [q] Tzalmonem Achochæum: Maharaium *Netophathæum.
29 [r] Chelebũ filium Bahhanæ Netophathæum: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binjamitarum.
30 Benajam *Pirhhathonæum: [s] Hiddaium ex una vallium *Gahhaschi.
31 [t] Abi Hhalbonem Hharbathæum: Hhazmavethum [u] Barchumæum.
32 Eljachbam *Schahhalbonæum: e filiis [a] Jaschenis Jonathanem.
33 Schammam *Hhararitam: Achiamum filiũ [b] Schararis Hararitam.
34 [c] Eliphelethũ filiũ Achasbi *Mahhachathęi: [d] Elihhamũ filium Achithophelis *Giluntinum.
35 [e] Chetzravũ *Carmelitam: [f] Pahhariũ *Arbæũ.
36 [g] Jigalem filium Nathanis e Tzoba: Barnin Gaditam.
37 Tzelekum Hhammonitam: Nacharaium *Beerothitam armigerum Joabi filii Tzerujæ.
38 Hhiram *Jitræum: Garebum Jitręum.
39 Urijam Chittęũ: omnes sunt *triginta septẽ.

[a] Heb *seculi*
[b] Heb. *impletur ferro.*
[c] Heb. *comburendo comburantur. Confer cum 1. Chro. 11. a ver. 11.*
[d] *ibi Jaschob Hham filius Chachmonæi.*
[e] Heb. *hoc gratum fuit ei lignato.*
[f] Heb. *confossos: sic infrà 18. ver.*
[g] Heb. *cum Davide.*
[g] Heb. *quis bibendam dabit mihi.*
[h] Heb. *qui abiverunt pro animis suis.*
[i] Heb. *nomen erat ei in tribus istis.*
[k] Heb. *ariel, id est, duos leones fortissimos.*
[l] Heb. *virum aspectus.*
[m] Heb. *auscultationi sua: id est, militibus stipatoribus suis, qui semper præsto erant ad imperium ipsius 2. Sam. 9. 4. & 20. 23.*
[n] *Schammothum Harorıtam. 1. Chro. 11.*
[o] *Pelonitam.*
[p] *Sibcaium.*
[q] *Hhilajam.*
[r] *Cheledum, & Cheldai. 1. Chro. 27. 15.*
[s] *Churajum.*
[t] *Abielem.*
[u] *Bacharumæum, id est ex Bachurimis Binjaminitarum.*
[a] *Haschemi.*
[b] *Sacharis.*
[c] *Eliphalem filium Vris.*
[d] *Achijam Pelonitam.*
[e] *Chetzronẽ.*
[f] *Naa-Hharajum.*
[g] *Joelem fratrem Nathanis.*

ANNOTATIO.

1 Postrema] *i. habita ab eo postquam mandata dedit filio Schelomoni, de quibus 1. Reg. 2. eumq; precibus Deo commendavit Psal. 72. cùm jamjam esset moriturus. Hoc enim facto Jahhakobum Gen. 49. & Moschen Deut. 32. & 33. imitatus est.* Excelsus] *i. evectus ad fastigium regni, ut proximè sequentia verba indicant.* Amœnus psalmis] *i. propheta, qui suaves psalmos Jisraëlitis ad laudandum Deum conscripsit.*
2 Spiritus Jehovæ] *i. Deus pater per filium in spiritu animum & linguam meam moderatus est ad prophetias exarandas confirmatio posterioris sui epitheti.* 3 Dixit] *confirmatio prioris sui epitheti a vocatione & mandato Dei.* Rupes] *vide Deut. 32. 4.* Hominibus istis] *Jisraëlitis.* 4 Ut cum lucente] *i. omni luce prosperitatis & gloriæ circumfulgebunt, altera pars sermonis Dei: promissio regi, & populo colenti justitiam & timorem Dei.* Ut mane] *i. virescent perpetuo: ut herbæ, quibus pluvia & calores tempestivè adveniunt.* 5 Domus mea, &c.] *i. ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præstemus, ac proinde rei simus non servati fœderis cum Deo &c.* Perpetuum] *quia Deus immutabilis est, & ita promisit sup. 7. 15. 16.* Ordinatum &c.] *i. penes ipsum est ordinatio & conservatio, quam se effecturũ recepit, ibidem.*

Desiderium est] *Deus & fœdus ejus.* Quamvis non faciat ut pullulet] *i. propter indignitatē nostram parparum præstet illius promissæ felicitatis. Sic anticipat objectiones: unam quòd non pareāt mandato Dei: alteram quod Deus promissa nondum præstet. Statuit enim inobedientiâ suâ fidem Dei inanē reddi non posse: ut Roman.* 3. 3. 6 Homines nequam] *qui mandata Dei non amplectuntur, neque promissionum sunt participes, id est, reprobi. est autem antithesis ex comparatione cum superioribus.* 7 In eadem sæde] *i. in ea loco ubi succisæ fuerint.* 8 Primarius ducum] *i. dux summus primi agminis, ut quinq; sequentes suorum agminum suo ordine.* Confodiendos] *ex quibus trecentos eum confodisse ostendit* 1. *Chron.* 11. 11. 9 Achochęi] *e posteris Achoachi Binjaminitæ, de quo* 1. *Chron.* 8. 4. *sic infra versic.* 28. Abjicerent se] *i. abjecta vitæ cura, periculo se exponerent: sic, Judic.* 5. 18. Abierant] *i. fugientes loco cesserant.* 1. *Chro.* 11. *ver* 13. *& hîc ver.* 11. 10 Adhæreret] *ex distensione nervorum præ magno labore.* 11 Post hunc] *ab Elhhazare secundus restitit Pelischtæis, alteram catervam ab altera agri parte invadens, nam Elhhazar ab ea parte Pelischtæos aggressus est, ubi erat hordeum: Schamma verò qua lentes erant* 1. *Chron.* 11. 13.
13 Tres isti] *supra nominati.* Hhadullami] 1. *Schem.* 22. 1. Raphaæorum] *sup.* 5. 18. 14 In suo propugnaculo] *Jebusi in civitate sua, paulo antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum versus, Pelischtæos aggressurus.* Erat ad Beth-Lechemum] *itinera obsidens.* 18 Horum trium] *qui sequuntur.* 19 Illos tres] *antè numeratos.* 20 Kabtzeele] *Jehos.* 15. 21. *in tribu Jehudæ.* Tempore nivis] *quo feræ ferociores sunt penuria victus.* 24 Supra triginta] *postremus quidem secundi ordinis: sed præstantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam sex isti quinis Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium: sunt enim hę duæ voces ἀπὸ κοινοῦ sex illis accommodandæ quorum nomina & res gestæ modò explicatæ sunt.* 25 Charoditam] *Judic.* 7. 1. 27 Chuschathæum] *e tribu Jehudæ.* 1. *Chron.* 4. 4. 28 Netophathæum] *in tribu Jehudæ.* 1. *Chron.* 2. 54. 30 Pirhhathonæum] *oppidum in tribu Ephrajami, Judic.* 12. 15. Gahaschi] *mons in tribu Ephrajimi. Jehosc.* 24. 3. *& Judic.* 2. 9. 32 Schahhalbonæum] *e Schahhalabinis in tribu Danis Jehosch.* 19. 42. 33 Hhararitam] *montanum, e montibus Ephrajami.* 34 Mahhachathæi] *trans Jardenem ex oppido Menaschitarum Ios.* 13. 11. Giluntinum] *Jehos.* 15. 51. 35 Carmelitam] *ex oppido Jehudę Jehos.* 15. 55. Arbæum] *ex Arabo oppido Jehudæ ibidem.* 52. 37 Beerothitam] *Jehos.* 18. 25. 38 Jitręum] *e Jattire oppido Jehudę: Jehosch.* 15. 48. 39 Triginta septem] *comprehenso Joabo imperatore summo, & secundo a rege.*

CAPUT XXIIII.

David Satanæ instinctu populum numerari jubens, Dei iram in se & in populum concitat. Quam obrem Deus ei trium pœnarum optione data, triduana peste, ut David elegerat, in populum sævit. Deinde populi & Davidis resipiscentis misertus, altare sibi extrui & sacrificia in eo offerri destinato loco quem demonstrat, jubet.

1 'PERREXIT autem ira Iehove accendi in Jisraelitas : cùm incitasset ' *adversarius* Davidem in eos 'dicendo: I, numera Jisraëlem & Jehudam.

2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum [a] suarum, discurre jam per omnes tribus Jisraëlis ' a Dane Beerschebahhum usque: & recensete ' populum: ' ut sciam numerum populi.

3 Et quamvis diceret Joab regem: at adjiciat Jehova Deus tuus ad populum [b] quotquot sunt centuplum, idque oculis domini mei regis videntibus: dominus autem meus rex quare delectaretur re hac?

4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joabum, & apud præfectos copiarum: quapropter egressus est Joab, & præfecti copiarum a conspectu regis ad recensendum populum Jisraëlē.

5 Et trajicientes Jardenem castra posuerunt ad 'Hharohherem, a dextera civitatis, ' quæ est in medio ' torrentis Gaditarū Jahhzerem usq;.

6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram inferiorem ' recens comparatam: posteà venerunt ' Dau-Jahhanum, & 'circa Tzidonem.

7 Et venientes ad 'urbem munitam Tyri, & omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanęi: processerunt ad meridianum tractum Jehudæ Beerschebahhum.

8 Deniq; cùm discurrissent per totam terram, venerunt, [c] exactis novem mensibus & viginti diebus, Jeruschalaima.

9 Ubi dedit Joab numerum census populi regi: ' erant autem Jisraëlitarum octingenta millia virorum [d] strenuorū stringentium gladium: virorum autem Jehudæ ' quingenta millia

10 Tum [e] animus Davidis affecit eum, postquam numerasset populum : quapropter dixit David ad Jehovam: peccavi valde *in* eo quod feci: sed nunc Jehova, transfer, quæso, iniquitatem servi tui, ' nam stultè egi valde.

11 Cumq; surrexisset David manè : verbum Jehovæ fuit ad Gadem prophetam ' Videntem Davidis dicendo.

12 Abiens alloquitor Davidem : ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige unum ex his quod faciam tibi.

13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntiavit ei : dixit enim ei : an eveniet tibi 'septem annorum fames in terra tua? an potius ut fugias tribus mensibus, a facie opprimentium te, 'ita ipse persequetur te? an deniq; ut sit tribus diebus pestis in terra tua? nunc cognosce, & vide quid rei responsurus sim ei qui misit me.

14 Dixit verò David ad Gadem : angustia est mihi valde: incidamus, quæso ' in manum Jehovæ, nam magnę sunt miserationes ęjus; in manum autem hominis ne cadam.

15 Itaque posuit Jehova pestē in Jisraële ab eo mane usque ad ' tempus constitutum : qua mortui sunt de populo a Dane usq; Beerschebahhum septuaginta millia virorum.

16 Extenderatq; manum suam angelus contra Jeruschalaima ad perdendum ea : sed pœnitens Jehova istius mali, edixit angelo qui perdebat de populo : satis *est*, jam remitte manum tuam: angelus autem Jehovæ erat juxta aream [f] Arannæ Jebusęi.

17 Cum allocutus David Jehovam, videndo angelum qui percutiebat populum dixisset: ecce ego peccavi, & ego iniquè feci : hi autem, hæ oves quid fecerunt? sit, quæso manus tua contra me & ' contra domum paternam meam.

18 Deinde ' rediit Gad ad Davidem die illo: &

[a] Heb. *quæ erant apud se*

[b] Heb. *ut sunt & ut sunt centum vicibus.*

[c] Heb. *a fine novem mensium.*

[d] Heb. *virorum roboris.*

[e] Heb. *percussit cor Davidis ipsum: sic* 1. *Schem.* 24. 6.

[f] *qui & Aranja ver.* 18 *& Ornam in Chronicis.*

& dixit ei: ascende, statue Jehovæ altare in area Aranjæ Jebusæi.

19 Et ascendente Davide secundum verbum Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:

20 Cùm prospectans Aravna videret regem & servos ejus transeuntes ad se: egressus Aravna incurvavit se regi facie sua *demissa* in terram.

21 Dixitq; Aravna: quare venit dominus meus rex ad servum suum? cui dicente Davide: emptum a te istam aream, ad ædificandū altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga a populo:

22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ejus: vide hos boves pro holocausto, & has tribulas & instrumenta boum in ligna.

23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi: dicebatq; Aravna ad regem: Jehova Deus tuus acceptum te habeat.

24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam: sed [g] omnino emam abs te pretio: neque offeram Jehovæ Deo meo holocausta gratis: quapropter emit David aream illam & illos boves argenti siclis quinquaginta.

25 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ: obtulit holocausta & eucharistica: sic exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga hæc ab Jisraële.

g Heb. *emendo emam.*

ANNOTATIO.

1 Perrexit] *id est, cùm toto triennio antè Jisraëlitis infensus, famem immisisset ob factum Schaulis suprà, 21. hac Davidis offensa rursus in eos ira accensus est: nam utraque hac historia per* ὑστέρωσιν *temporum ultimo loco ponitur.* Adversarius] *ex 1. Chron. 21. 1. Nam nomina conjugata verbis suis: ut contrà verba nominibus inclusa latent, ex linguæ proprietate, ut Gen. 18. 21.* Dicendo] *sine ulla legitima causa: sive Ecclesiastica, ut fuit illa tempore Moschis, Exod. 30. sive politica, ut est temporibus belli, sed contra promissiones Dei, contra fidem suam priorem, & contra publicam quietem veniens: vide 1. Chron. 23. 23.* 2 A Dane Beerschebahhum] *vide Judicum 20. 1.* Populum] *aptum ad militiam obeundam. i. a nato viginti annos & deinceps 1. Chron. 23. 26. & 27. 23. prout ostenditur infrà. 1. ver. 9.* Ut sciam] *mera curiositate movetur, & nullam rationem adfert aliam: quàm voluntatem: quapropter Joab conans eum a proposito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?* 5 Hharohherem] *vide Num. 32. 34.* Quæ est in medio] *vide Deu. 2. 35.* Torrentis] *Arnonis.* 6 Recens comparatam] *temporibus Schaulis: 1. Chron. 5. 10.* Dan Jahhanum] *Quod Dan simpliciter dicitur Jehos. 19. 47.* Circa Tzidonem] *nam agrum tenebant: quamvis Cenahhanæi urbem: quemadmodū de Tyro in sequenti versu dicendum est.* 7 Urbem munitam] *Jehosch. 19. 29.* 9 Erant autem] *quorum numerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruschalaima venit, nondum numerato Binjamine neq; Levi: studio enim Joab omiserat eos, quia rem improbabat, ut apparet 1. Chron. 21. 6. Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide 1. Chron. 27. 24.* Quingenta millia] *annumeratis triginta millibus, quorum milleni singuli Chiliarchis parebant, de quibus suprà 23. 8. ver. & sequent. quam ob rem his omissis in Chronicis quadringenta septuaginta millia tantùm numerantur.* 10 Nam stultè] *i. agnosco me stultè egisse, ut Num. 14. 40.* 11 Videntem] *vide 1. Schem. 9. 9. & de ejus officio 2. Chron. 29. 25.* 13 Septem annorum] *quasi dicat: jam tres anni famis propter Gibbhonitas elapsi sunt: hic quartus est, quo datâ pluviâ testatus quidem est Deus se reconciliatum esse: sed hoc tuo peccato offensus denuo proponit tibi alterum triennium, cujus mentio est 1. Chron. 21. 12. nam hoc triennium superioribus annis conjunctū septē efficit.* Ita ipse] *i. Deus tibi infensus ipsorū contra te conatus secundet & efficiat ut assequantur te: vide 1. Chron. 21. 18.* 14 In manum Jehovæ] *solius, ut finis versus explicat.* 15 Tempus constitutū] *tridui, suprà ver. 13.* 17 Contra domū] *i. contra familiares meos, ut consiliorū participes,* 18 Rediit] *ex jussu Dei 1. Chr. 21. 18. & infr. 19. ver.* 22 Hos boves *quibus utebatur in trituratione.* 24 Aream] *eam cum toto loco emit sexcentis siclis aureis 1. Chron. 21. 25. qui efficiunt paulo amplius mille quingentos dalleros.* Siclis quinquaginta] *videlicet boves: hoc est, dalleris paulò amplius duodecim: synecdoche.*

REGUM

LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res gestas quinque regum Iehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ Asæ, Jehoschaphati: & octo regum Jisraëlis Jarobhhami, Nadabi, Bahhaschæ, Elæ, Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Estq; historia cētum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri nimirum septuaginta-octo reliquorum regnantium in Iehuda & in Jisraële

Schelomonis 40. 1. Reg. 11. 42.

	Jehudæ			Jisraëlis		
Anni	Rechabhhami	17.	1. Reg. 14. 21.	Jarobhhami	21	1. Reg. 14. 20.
	Abijami	3.	1. Reg. 15. 2.	Nadabi	1.	1. Reg. 15. 25.
	Asæ	41.	1. Reg. 15. 10.	Bahhaschæ	23.	1. Reg. 16. 1.
	Jehoschaphati solius	17.	1. Reg. 22. 52	Elæ	1.	1. Reg. 16. 10.
				Zimri dies	7.	1. Reg. 16. 17.
				Tibni cum Hhomri		
				Hhomri	11.	1. Reg. 16. 25.
				Achabi	21.	1. Reg. 16. 31.

In regibus Jisraëlis observandum, nos ex numero, qui in istis singulis scripturæ locis habetur, ultimum cujusque annum detrahere: quia idem est successoris primus.

CAPUT.

CAPUT I.

Davide rigente præ senio, Adonija maximus natu filius apud populum gratiosus, cum Joabo & Ebjathare conspirat, ut regnum paternum occupet: sed Nathanis operâ, dissipato eorum consilio, a Davide Schelomo rex instituitur: a sacerdote ungitur: a populo accipitur, & spectante Davide in solio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapso comitatu, ad altare domini securitatis causâ se confert: donec fide data ad Schelomonem ductus, domum cum venia remittitur.

1 Ex autem David [a] senuerat, vergebat [a] ætate: & quamvis opperiret eum pannis: non tamen [b] calefiebat.

2 Quapropter dixerunt ei servi ejus: [c] quæratur domino meo regi puella virgo, quæ stet coram rege, & sit ei adjutrix: ut cubante ea in sinu tuo, calefiat dominus meus Rex.

3 Quærentes itaque puellam pulchram in toto termino Jisraëlitarum: invenerunt Abischagam Schunamitidem, quam adduxerunt ad regem.

4 Erat autem puella hæc pulchra admodum: eratque regi adjutrix, & ministrabat ei: rex verò non cognovit eam.

5 Adonija porrò filius Chaggithæ efferens se dicendo: ego regnaturus sum: paraverat sibi currum, & equites, & quinquaginta viros præcurrentes sibi.

6 Quem pater ejus [d] nunquam dolore afficiebat dicendo: quare ita facis? & ipse quoque bonâ formâ erat valde, pepereratq; eum *Chaggitha* post Abschalomum *natum*.

7 Tandem fuerunt ei sermones cum Joabo filio Tzerujæ, & cum Ebjathare sacerdote: ut [e] Adonijam secuti adjuvarent.

8 Tzadok verò sacerdos, & Benaja filius Jehojadahhi & Nathan propheta, & Schimhhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant Davidi, non aderant Adonijæ.

9 Cumque Adonija mactatis pecudibus ac bobus iisque pinguib. apud lapidē Zocheleth, qui est juxta fontem Rogelis: invitasset omnes fratres suos filios regis, & omnes homines Jehudæ servos regis:

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam, & reliquos potentes, ac Schelomonem fratrem suum non invitasset:

11 Allocutus est Nathan Bath-Schebahham matrem Schelomonis dicendo: an non audivisti regnare Adonijam filium Chaggithæ: domino nostro Davide ignorante?

12 Nunc ergo age, [f] daturus jam sum tibi consilium: quo libera vitam tuam, & vitam filii tui Schelomonis.

13 Abi & ingressa ad regem Davidem dicito ad eum: nónne tu domine mi rex, jurasti ancillæ tuæ dicens: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est super solium meum: cur ergo regnat Adonija?

14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego quoque ingrediar post te, & [g] cōfirmabo verba tua.

15 Itaq; ingressa est Bath-Schebahh ad regem in cōclave, (rex enim erat senex valde): ubi Abischag Schunamitis ministrabat regi.

16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incurvavit se regi: & dicente rege: quid tibi est?

17 Dixit ei: domine mi, tu jurasti per Jehovam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo.

18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: [h] te, domine mi rex, ignorante.

19 Mactatis enim bobus, iisque pinguibus & [i] pecudibus multis, invitavit omnes filios regis etiam Ebjatharem sacerdotem, & Joabum principem militiæ: Schelomonem verò servum tuum non invitavit.

20 At [k] jam, domine mi rex, oculi omnium Jisraëlitarum in te conversi sunt, ut indices eis, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.

21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus meus rex cum patribus suis: ut sim ego & filius meus Schelomo peccatores.

22 Ecce autem ipsa adhuc loquebatur cum rege: quando Nathan propheta venit.

23 Cumq; nuntiassent regi dicendo: ecce Nathan propheta: ingressus in conspectum regis, incurvavit se regi [l] facie sua *demissa* versus terram.

24 Dixitq; Nathan, domine mi Rex, *tune* dixisti, Adonija regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo?

25 Nam descendit hodie, & mactatis bobus iisq; pinguibus & pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, & principes militiæ, & Ebjatharem sacerdotem, qui ecce comedunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat rex Adonija.

26 Me verò: me servum tuum, & Tzadokum sacerdotem & Benajam filium Jehojadahhi, ac Schelomonem servum tuum non invitavit.

27 An a domino meo rege facta est hæc res? quòd non notum fecisti servo tuo, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.

28 Cui cùm respondisset rex David: dixit, vocate mihi Bath-Schebahham: quæ ingressa in conspectum regis, stabat coram rege.

29 Juravítque rex dicens: ut vivit Jehova, qui redemit animam meam de omni angustia:

30 [m] Quemadmodum juraveram tibi per Jehovam Deum Jisraëlis dicendo: Schelomonem filium tuum regnaturum post me: eúmque sessurum in solio meo pro me, ita facturus sum hoc die.

31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh, facie *demissa* in terrā, incurvavit se regi: ac dixit, vivat dominus meus rex David in seculū.

32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tzadokum sacerdotem & Nathanem prophetam, & Benajam filium Jehojadahhi: venerúntque in conspectum regis.

33 Quibus dixit rex: sumite vobiscum servos domini vestri & facite ut Schelomo filius meus insideat mulæ meæ: ita deducite eum ad Gichonem.

34 Ubi ungito eum Tzadok sacerdos, & Nathan propheta in regem super Jisraëlem, & clangentes buccina, dicitote: vivat rex Schelomo.

35 Deinde ascendite post eum, & ingressus sedeat

[a] Heb. *diebus ut Gen 18. ver. 11.*
[b] Heb. *non calescebat ei sic infrà ver. 2.*
[c] Heb. *quærant.*
[d] Heb. *a diebus suis.*
[e] Heb. *adjuvarent post Adonijam.*
[f] Heb. *consulturus.*
[g] Heb. *muniam vel supplebo.*
[h] *in aliis exemplaribus, & nunc domine mi rex ignoras.*
[i] Heb. *in multitudinem sic infrà ver. 25*
[k] *& tu domine mi rex: ut habent quædam exemplaria.*
[l] Heb. *super faciem suam in terram.*
[m] Heb. *quòd quemadmodū &c. quod ita facturus sum, pleonasmus particulæ ad evidentiam.*

deat in solio meo, & ipse regnet pro me: nam præcepi eum esse antecessorem in Jisraële & in Jehuda.

36 Tum * respondens Benaja filius Jehojadahhi, regi dixit: * Amen: ita dixerit Jehova Deus Domini mei regis.

37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino meo rege: ita sit cum Schelomone: amplificetque solium ejus, supra solium domini mei, regis Davidis.

38 Descendens ergo Tzadok sacerdos & Nathan propheta & Benaja filius Jehojadahhi *Cerethæusque & Pelethæus, cum fecissent ut insideret Schelomo mulæ regis Davidis, deduxerunt eum ad Gichonem.

39 Ubi Tzadok sacerdos accepto cornu olei *e tentorio unxit Schelomonem: & clangentes buccina dicebant totus populus: vivat rex Schelomo.

40 Ascendebant autem totus populus post eum, & ipse populus canebant tibiis, lætabanturque lætitia magna: adeo ut *finderetur terra præ voce eorum:

41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui erant cum eo, cum ipsi absolverent comedere: audiensque Joab sonum buccinæ diceret: quare vox ista urbis perstrepentis *editur*?

42 Cùm adhuc ipse loqueretur, ecce Jonathan filius Ebjatharis sacerdotis advenit: cui dicente Adonija, accede, vir enim [n] strenuus es, & * bonum nuntium affers:

43 Respondens Jonathan dixit Adonijæ: at dominus noster rex David regem constituit Schelomonem.

44 Misit enim cum eo rex Tzadokum sacerdotem & Nathanem prophetam ac Benajam filium Jehojadahhi, Cerethæumque & Pelethæum: qui fecerunt ut ipse insideret mulæ regis.

45 Et unxerũt eũ Tzadok sacerdos & Nathan propheta regem apud Gichonem, & ascenderunt inde læti, adeó ut perstreperet urbs: hæc illa est vox quam audivistis.

46 Quin-etiam insidet Schelomo ipsi solio regni.

47 Et etiam ingressi sunt servi regis ad benedicendum cum domino nostro rege Davide dicendo: præstantius reddat Deus tuus nomen Schelomonis nomine tuo, & amplificet solium ejus supra solium tuum: ac incurvavit se rex *in suo cubili.

48 Atque adeò ita dixit rex: benedictus Jehova Deus Jisraëlis qui dedit hodie sedentem in solio meo, idque oculis meis videntibus.

46 Quare trepidantes surrexerunt omnes illi invitati, qui aderant Adonijæ: & abiverunt quisque itinere suo.

50 Adonija verò metuebat a Schelomone: quare surgens abiit, & * prehendit cornua altaris.

51 Cùmque nuntiaretur Schelomoni dicendo, ecce Adonija timet regem Schelomonem: ideoque ecce prehendit cornua altaris dicendo: juret mihi rex Schelomo se non affecturũ morte servum suum gladio:

52 Dixit Schelomo: si futurus est [o] strenuus, non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: sed si malum deprehendetur in eo, utique morietur.

53 Itaq; misit rex Schelomo qui deducerent eum ab altari: unde veniens incurvavit se regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi domum tuam.

[n] Heb. *roboris.*

[o] Heb. *in filium roboris.*

ANNOTATIO.

1 Senuerat] *nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5. 4.* 3 Schunamitidem] *e Schunemo oppido Jissascaris. Jehosch. 19. 18.* 5 Ego regnaturus] *quasi dicat, meum est regnare jure naturæ: qui primus sum, senioribus fratribus extinctis: infrà ver. 6 & 2. Schem. 3. 4.* Paraverat] *Exemplo Abschalomi 2. Schem. 15.* 6 Quoque] *ut Abschalom: qua ratione erat gratiosus apud populum.* 7 Fuerunt ei sermones] *id est, communi consilio cum illis conspiravit.* 8 Schimhhi] *fortassis est ille de quo infrà 4. 17.* 9 Rogelis] *Jehos. 15. 7. & 2. Schem. 17. 17.* 21 Peccatores] *id est, agetur nobiscum ut cum sontibus, & de vita nostra periclitabimur.* 23 Ingressus] *egressa Bath-Schebahha: ut apparet ex ver. 28.* 28 Quæ ingressa] *egresso Nathane ut docet ver. 32.* 31 In seculum] *id est, quã diutissimè: quasi dicat, mihi satis est de jure confirmari, non peto ut te regno spolies.* 33 Domini vestri] *id est, meos, in cujus obedientia perstatis.* Gichonem] *id est, in locum istum per gradus civitatis Davidis prosequimini, qui cis Gichonem est, quasi medius inter civitatem Davidis & altera Jeruschalaima, ut aditus obtineat ex adverso fontis Rogelis: nam Gichon rivus erat alluens civitatem Davidis & Jeruschalaima 2. Chro. 32. 30. & 33. 14.* 36 Respondens Benaja] *suo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.* Amen] *id est, firmum & statum esto a Deo.* 38 Cerethæusq;] *vide 2. Schem 9. 4.* 39 E tentorio] *quod tetenderat David arcæ in civitate sua 2. Schem, 6. 17.* 40 Finderetur] *hyperbole.* 42 Bonum nuntium] *vide simile. 2. Schem. 18. 27.* 47 In suo cubili] *adoraturus, ut Jahhakob. Gen. 47. 31. & cum illis bene precaturus filio.* 50 Prehendit cornua] *non ut tutus esset donec de causa cognosceretur: sed ut misericordiam imploraret ob numinis reverentiam: sicut Joab, infrà. 2. 28.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad justitiam: nominatim verò beneficium posteris Barzillai rependi, & supplicium de Joabo Schimhhi sumi jubet: Quod Schelomo datis occasionibus justis, non tantùm in eos: sed etiam in Adonijam & Ebjatharem præstat.

1 * Cùmque propè essent dies Davidis ut moreretur: præcepit Schelomoni filio suo, dicendo:

2 Ego [a] decessurus sum brevi pro consuetudine totius terræ: sed confirmare & esto [b] vir.

3 Et observato observationem Jehovæ Dei tui, ambulando in viis ejus, servando statuta ejus & præcepta ejus, judiciaq; ejus, & testimonia ejus, sicut scriptum est in lege Moschis: * ut secundes quicquid feceris, & quocunq; te verteris.

4 Ut præstet Jehova verbum suum quod promisit mihi dicendo: si observabunt filii tui viam suam, ambulando coram me in fide: ex

[a] Heb. *abeo per viam totius terræ.*

[b] Heb. *in virum: id est, præsta te virum, quamvis ætate adolescens: 1. Chro. 22. 5.*

toto corde suo, & ex toto animo suo: dicendo *inquã*: non excindetur tibi vir a solio Jisraëlis.

5 Ad hæc tu nosti quid fecerit mihi Joab filius Tzerujæ: quid fecerit duobus principibus exercituum Jisraëlis, Abnero filio Neri, & Hhamasæ filio Jetheri, quos occidit, [c] designans cædem bellicam in pace: ut reposuit [d] sanguinem bellicæ *cædis* in zona sua, quę adhærebat lumbis ipsius, & in calceamento suo quod habebat ad pedes suos.

[c] Heb. *ponens sanguines belli in pace.*
[d] Heb. *sanguines belli.*

6 Quam ob rem facito pro sapientia tua: neque finito descendere canitiem ejus cum pace in sepulchrum.

7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ exerceto benignitatem, & sunto inter comedentes *cibum* mensæ tuæ: quia similiter appropinquaru nt ad me cùm fugerem propter Abschalomum fratrem tuum.

8 Denique ecce apud te *esto* Schimhhi filius Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui quidem maledixit mihi maledictione acerrima, quo die ibam Machanajima: quo descendente obviam mihi ad Jardenem juravi ei per Jehovam dicẽdo, morte non afficiam te gladio.

2. Schem. 16. 5.

9 Nunc autem eum sontem ne absolvito, cùm vir sapiens sis: sed cognoscito quid sis facturus eo, ut deducas canitiem ejus cum sanguine in sepulchrum.

10 Posteà occubuit David cum patribus suis: & sepultus est in civitate Davidis.

11 Dies autem quibus regnavit David super Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnavit septem annos, Jeruschalaimis verò regnavit triginta tres annos.

12 Cùm itaque Schelomo sederet in solio Davidis patris sui: & confirmaretur regnum ejus valde.

13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-Schebahham matrem Schelomonis: qua dicente, [e] an cum pace advenis? dixit, cum pace.

14 Et dixit, [f] aliquid mihi est *dicendum* tibi: qua dicente, loquere.

[e] Heb. *an pacis* est *ad venire tuum?*
[f] Heb. *verbũ mihi* est *ad te.*

15 Dixit, tu nosti meum fuisse hoc regnum, & in me convertisse omnes Jisraëlitas faciem suam ut regnarem: sed devolutum esse ipsum regnũ ut esset fratris mei, eò quòd a Jehova ejus sit.

16 Nunc autem ego petitionem unam peto abs te: ne avertito faciem meam: quæ dixit ad eum, loquere.

17 Dic quæso Schelomoni regi, (non enim aversurus est faciem tuam): ut det mihi Abischagam Schunamitidem in uxorem.

18 Cui dixit Bath-schebahh: bene: ego pro te alloquar regem.

19 Itaque cum venisset Bath-schebahh ad regem Schelomonem ut loqueretur ei pro Adonija: assurgens rex obviam ei, incurvavit se ei, & sedens in solio suo, opponi jussit solium matri regis, quæ sedit ad dexteram ejus.

20 Et dixit, petionem unam parvam ego peto abs te: ne avertito faciem meam: cui dicente rege, pete mater mea: non enim avertam faciem tuam:

21 Dixit illa: detur Abischag Schunamitis Adonijæ fratri tuo in uxorem.

22 Respondens verò rex Schelomo dixit matri suæ: & quare tu petis Abischagam Schunamitidem pro Adonija? imò pete pro eo regnum ipsum, cum ipse sit frater meus major me: at illius & Ebjatharis sacerdotis, ac Joabi filii Tzerujæ *petitio est.*

23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam dicendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut contra vitam suam locutus est Adonija verbum istud.

24 Quapropter nunc ut vivit Jehova qui stabilivit me, & collocavit me in solio Davidis patris mei, quiq; paravit mihi domum, quemadmodum locutus est: hodie morte afficietur Adonija.

2. Schem. 7. 12.

25 Mittens igitur rex Schelomo *jussit eũ occidi* per Benajam filiũ Jehojadahhi, qui irruit in ipsum ita ut moriretur.

26 Ebjathari autem sacerdoti edixit rex: Hhanathothas abi ad agrum tuum, nam [g] reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te mortẽ quia portasti arcam domini Jehovæ, coram Davide patre meo: & quia afflixisti te in omnibus quibus afflictus est pater meus.

[g] Heb. *vir mortis.*

2. Schem. 15. 24.

27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne esset sacerdos Jehovæ: ut impleret verbum Jehovæ, quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte.

1. Schem. 2. 20.

28 Rumore autem hoc proveniente usq; ad Joabum (Joab enim declinabat post Adonijam, quamvis post Abschalomum non declinasset:) fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, præhendit cornua altaris.

29 Cùmque nuntiaretur regi Schelomoni: fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *est* prope altare:

30 Misit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi, dicens: abi irrue in eum.

31 Nam cùm venienti Benajæ ad tentorium Jehovæ, & edicenti ei, sic edicit rex: egredere, dixisset, nequaquam: sed hic moriar: & retulisset Benaja regi rem dicens, ita locutus est Joab & ita respondit mihi:

32 Dixit ei rex, fac quemadmodum locutus est, & irrue in eum, deinde sepeli eum: ut amoveas [h] culpam sanguinis immeriti, quem effudit Joab, a me, & a domo patris mei.

33 Et [i] retorqueat Jehova sanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines justiores & meliores se, & occidit eos gladio, patre meo Davide ignorante: Abnerũ filium Neri principem militiæ Jisraëlis, & Hhamasam filium Jetheri principem militiæ Jehudæ.

[h] Heb. *sanguines sine causa: metonymia.*
[i] Heb. *redire faciat: sic infrà ver. 45.*

34 Sic reversis cędibus eorum in caput Joabi, & in caput seminis ejus in seculum: Davidi, id est, semini ejus & domui ejus ac solio ejus sit pax usq; in seculum a Jehova.

35 Itaque ascendens Benaja filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde sepultus est domi suæ in deserto.

36 Tum præposuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verô posuit rex loco Ebjatharis.

37 Deinde mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruschalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc.

38 Erit enim quo die egressus transieris torrentem Kidronem ([k] certò scito te omnino moriturum:) ut [l] causa cædis tuæ sit in capite tuo.

39 Dixit autem Schimhhi regi, bona *est* res ista: quemadmodum locutus est dominus meus rex, ita facturus est servus tuus: & consedit Schimhhi Jeruschalaimis diebus multis.

40 Fuit autem [m] exactis tribus annis, cùm fugissent

[k] Heb. *sciendo scito, quòd moriendo morieru: sic ver. 43.*
[l] Heb. *sanguis tuus &c.*
[m] Heb. *a fine trium annorum.*

gissent duo servi Schimhhi ad Acischum filium Mahhacæ regem Gathi: & indicassent Schimhhi *quidam* dicendo: ecce servi tui sunt Gathi.

41 Ut surgens Schimhhi strato asino suo abiret, Gathum ad Acischum quæsitum servos suos: rediensq; Schimhhi reduceret servos suos Gatho.

42 Cùm itaq; nuntiatum esset Schelomoni: abivisse Schimhhin Jeruschalaimis Gathum, & reversum esse:

43 Mittens rex accersivit Schimhhin, & dixit ad eum: nónne juramento astrinxi te per Jehovam, & contestatus sum te dicendò: quo die exiens abieris huc aut illuc, certò scito te omnino moriturum: dixerasq; ad me, bona *est* hæc res quam audio.

44 Quare ergo non observasti juramentum Jehovæ, & præceptum quod præceperam tibi?

45 Deinde dixit rex ad Schimhhin, tu nosti totum illud malum, cujus conscius est animus tuus, quo affecisti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuũ.

46 Rex verò Schelomo benedictus, & solium Davidis erit stabile coram Jehova usque in seculum.

47 Tum præcipiente Rege Benajæ filio Jehojadahhi, egressus irruit in eũ, ita ut moreretur: sic regnum *stabilitũ est in manu Schelomonis.

ANNOTATIO.

1 Cumq;] *vide annotata 2.Schem.23.1.* 3 Ut secundes] *eodem sensu dictum quo Exodi 20.12 ut prolongent dies tuos &c.* 4 Non excindetur] *i. semper erit aliquis tibi successor, per* μείωσιν *dictum.* 5 Fecerit mihi] κατάτι *per consequentiam, dum per fidè interfecit illos, quos ego in fidẽ meam receperã.* Designans cædem] *id est, patrans ejusmodi cædem pacis tempore, quæ tantùm temporibus belli convenit.* Ut reposuit] *id est, cruentatum ensem in vaginam reposuit & cruentatis pedibus ambulavit, neque eo nomine magis affectus est, quàm si nihil commisisset.* 6 Pro sapientia tua] *tempus & rationem faciendi sapienter observans: quasi dicat, homo est novarum rerum cupidus: non diu quiescet, quin tibi justam occasionem in se animadvertendi præbeat.* Neque sinito] *id est, ne sinito eum naturali morte interire: sic 9.vers.* 7 Appropinquarunt ad me] *id est, appropinquãtes idem officium exhibuerunt mihi: 2.Schem.17.27.* 8 Apud te esto] *i. Ne sinito illum vagari: sed certum ei locum circumscribito quo se contineat, ne quid cum suis Binjaminitis moliatur: apud quos gratia & autoritate valet, ut apparet 2.Schem.19.17.& sequentibus.* 15 Eò quòd a Jehova] *1.Chron.22.12.& 28.5.* 16 Ne avertito] *id est, ne recuses: synecdoche: sic deinceps.* 22 Imò pete] *si Abischagam petis: eadem opera regnum transfer: nam hic scopus ejus est. eodem Achithophelis consilium spectabat, cùm Abschalomum induxit, ut rem haberet cum concubinis patris. 2.Schem.16.21.* At illius] *i. hoc non est ipse solus commentus, sed Ebjatharis & Joabi conjuratorum usus est consilio.* 26 Hhanathothas] *vide Jehoschu.21.18.& annotata 1.Schem.21.2.* Afflixisti te] *ex quo excisa est domus paterna tua a Schaule 1.Schem.22.20.* 27 Ut impleret] *id est, ut Jehova impleret verbum suum: nomen pro se & pro suo relativo: sic Gen.9.6. vide 1.Schem.2.33.& 36.* 29 Fugit Joab] *quasi ad asylum, ut Adonija suprà.1.51. vide annotata Exodi 21.13.* 32 Fac quemadmodum] *ex lege Exodi 21.14.* 33 Sanguinem ejus] *id est, quem ipse effudit.* 34 Seminis ejus] *vide 2.Schem.3.29.* 38 Kidronem] *vide 2.Schem.15.23.* 39 Dixit Schimhhi] *adhibito juramento ut apparet ex vers.43.* 47 Stabilitum] *sublatis rerum innovatoribus.*

CAPUT III.

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit: Deum singularibus sacrificiis Gibhhone colit: ubi optione a Deo in somnis data petendi quod vellet, prout petit, sapientia divinitus donatur, etiam aliis donis suprà quàm petierat cumulata: quæ, in judicio litigantium inter se mulierum apparere incipiens, autoritatem ei & reverentiam magnam apud subditos conciliat.

1 JUNXIT autem se affinitate Schelomo cum Parhhone rege Ægypti: & *accipiens filiam Parhhonis duxit eam* in civitatem Davidis: *donec absolvisset ædificare* domum suam, & *domum Jehovæ, ac* murum Jeruschalaimorum circumquaque.

2 Tantummodò populus sacrificabant in *istis excelsis: cùm nondum ædificata fuisset domus nomini Jehovæ, tantisperdum fuerunt dies isti.

3 *Amabat enim Schelomo Jehovam, ambulando in statutis Davidis patris sui: tantummodò in istis excelsis ipse sacrificabat & adolebat.

4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad sacrificandum ibi: eò quòd esset * excelsum magnum: mille holocausta obtulisset Schelomo in altari illo:

2.Chro.1.6.

5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per somnium *eadem nocte: dixitque Deus: pete, quid daturus sum tibi?

6 Cui dixit Schelomo: tu exercuisti erga servum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam: cùm ambularet coram te [a] fideliter ac justè & recto corde erga te: servastiq; ei benignitatem hanc maximam, quòd dederis ei filium sedentem in solio ejus, ut *est* hodierno die.

[a] Heb. *in fide & in justitia & in rectitudine cordis.*

7 Nunc enim, Jehova Deus mi, tu constituisti *me* servum tuum regem loco Davidis patris mei: quamvis ego puer parvus nesciam *procedere & redire:

8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui quem elegisti: populi multi, qui neque numerari neque supputari potest præ multitudine.

9 Da igitur servo tuo [b] animum intelligentem ad judicandum populum tuum, discernendo inter bonum & malum: quis enim posset judicare hunc populum tuum [c] numerosissimum?

[b] Heb. *cor sic deinceps.*

[c] Heb. *gravẽ: ut Num. 20.20.*

10 Qui sermo cùm bonus videretur in oculis [d] Jehovæ: quòd petiisset Schelomo rem hanc:

[d] *vel domini ut in quibusdam exemplaribus.*

11 Dixit Deus ad illum: eò quòd petiisti rem istam: & non petiisti tibi dies multos: neque petiisti tibi divitias: neque petiisti [e] vitam inimicorum tuorum: sed petiisti

[e] Heb. *animam.*

petiisti tibi discretionem ad intelligendum judicium:

12 Ecce facio secundum sermonem tuum: ecce do tibi [f] animam sapientem & intelligentem: adeò ut [f] par non fuerit tibi ante te, & post te non surrecturus sit par tibi.

13 Insuper etiam, quod non petiisti do tibi, tum divitias tum gloriam: adeò ut non sit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.

14 Quòd si ambulaveris per vias meas, observando statuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus; etiam prolongabo dies tuos.

15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce' *adesset* somnium: venit Jeruschalaima, ubi stans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocausta, & fecit eucharistica, deinde fecit convivium omnibus servis suis.

16 Tum venientes duæ mulieres' cauponæ ad regem: steterunt coram eo.

17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi: ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.

18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperisset etiam mulier hæc: & essemus unà, nullus extraneus esset nobiscum in eadem domo: præterquam nos duæ in eadem domo.

19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuisset ei.

20 Quapropter surgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eũ in sinu suo: filium autẽ suum mortuum collocavit in sinu meo.

[f] Heb. *sicut tu: sic deinceps.*

[g] Heb. *a prope me.*

21 Cumque surgerem mane ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat: sed animadverti de eo mane, quòd ecce non esset filius meus quem pepereram.

22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam: sed filius meus *est*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus est: illa verò dicebat, quin-imò filius *est* tuus, qui mortuus est, & filius meus qui vivit: sic loquebantur coram rege.

23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *est* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus est: sed illa dicit, quin imò *est* filius tuus qui mortuus est, filius autem meus qui vivit.

24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte*: qui attulerunt gladium ante regem.

25 Quibus dixit rex: scindite natum istum qui vivit in duas partes: & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.

26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vivebat, allocuta est regem (æstuabant enim viscera ejus erga filium suum) ac dixit, *attende* ad me domine mi: date huic natum istum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi sit: scindite.

27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum istum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus est.

28 Cumque audirent omnes Jisraëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim sapientiam Dei in [i] eo esse ad exercendum judicium.

[h] Heb. *morti afficiendo ne afficite eum morte: sic ver. 27.*

[i] Heb. *in medio ejus: ut Exod. 23. 21.*

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *priùs populo Dei professione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut. 7. 3. Nam hæc a Schelomone gesta esse in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, versus 3. ostendit: & Psal. 45. & libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam suam habebat: sed angustiorem quam ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec absolvisset] *ut infrà cap. 7. 8.* Domum suam] *de qua infrà 7. 2. & sequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua 6.* Murum] *infrà 9. 15. & 19.* 2 Istis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibhhone ubi erat tabernaculum 2. Chron. 1. 3. & Jeruschalaimis ubi erat arca 2. Schem. 6. versic. 17.* 3 Amabat enim] *Ideo neque ipse alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelsum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & altare jugis holocausti 2. Chronic. 1. 5.* 5 Eadem nocte] *quæ proximè sacrificium Schelomonis subsecuta est. 2 Chronic. 1. 7.* 7 Procedere & redire] *id est, obire functionem meam: vide Num. 27. 17.* 12 Animum sapientem] *ad intelligenda & præstanda quæ sunt officii tui.* 15 Adesset somnium] *id est, abeunte somno sentiret illud somnium non fuisse somnium evanidum: sed ornatum se esse donis, quæ in somnio promissa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ simul cauponariam exercebant: nam meretrices fuisse credibile non esset: cum quia regnum inde a temporibus Davidis bene constitutum erat, tum quia non fuissent ausæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærente Legi ad agendum causam suam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Jisraëli imperans regnum ordinat, de administratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: ita ut sui tranquillè agerent: vicini ei obtemperarent, & longinqui ejus sapientiæ fama ad eum confluerent.

1 Erat autem rex Schelomo, rex super totum Jisraëlem.

2 Et hi sunt principes qui erãt ei: Hhazaria' filii Tzadoki præses.

3 Elichoreph & Achija filii Schischę scribæ: Jehoschaphath filius Achiludis [a] a memoria.

4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar' sacerdotes.

5 Et Hazaria filius Nathanis præfectus, [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis' pręses, amicus regis.

[a] Heb. *memorator, ut 2. Schem. 9. 2.*

[b] Heb. *præfectis, de quibus ver. 7 & sequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*

6 Et Achischar' præfectus domui: & [c] Adoniram filius' Ahabdæ præfectus' delectui.

7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi super totum Jisraëlem, qui sustentabant regem & familiam ejus: mensem quotannis erat unicuique sustentare *eam*.

8 Quorum hæc sunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.

9 Filius Dekeri in' Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethschemescho: Elone quoque Bethchanane.

10 Filius Chesedi in' Arubbothis: ipsius erat 'Soco

[c] *infrà 12, 18 Adoram.*

[d] *quæ Jehos. 19. 41. Hhir Schemesch dicitur*

* Soco & tota *terra Chepheri.

11 Filii Abinadabi totus tractus *Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.

12 Bahhanæ filii Achiludis *Tahhanac & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ est prope *Tzartanem infra Jizrehhelē, a Beth-Scheane usq; *Abel-Mecholam, usque ultra *Jokmehhamum.

13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant *villæ Jairis filii Menaschis quæ sunt in Gilhhade, ejus erant tractus *Argobi, qui *est* in Baschane sexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & vecte chalybeo.

14 Achinadab filius Hhiddonis erat in *Machanajimis.

15 Achimahhatz in Naphtali: ipse quoque acceperat Bosemathham filiam Schelomonis in uxorem.

16 Bahhana filius Chuschai in Aschere & *in superiorib* *partibus*: Jehoschaphat filius Paruachi in Jissascare.

17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine:

18 Geber filius Uri *in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baschanis: hic Sitarchus unus qui præerat *illi terræ.

19 Jehuda & Jisraël multi, ut arena quæ est ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.

20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipso *flumine *ad* terram Pelischtæorū, & usque ad terminum Ægyptiorum: offerebāt munus & serviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.

21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum *triceni Chori similæ, & sexageni Cori farinæ.

22 Deni boves pingues, & viceni boves pascuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique *lectissima quæque [e] altilia.

e Heb. *præsepiata, ut ita liceat loqui.*

23 Nam ipse dominabatur in tota citeriore parte fluminis a *Tiphsacho ad [f] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipsum flumen: & pax erat ei ab omnibus [g] lateribus suis circumquaque.

f *quæ Gaza vocatur.*

g Heb. *transitibus.*

24 Adeò ut consideret Jehuda & Jisraël securè quisque *sub vite sua & sub ficu sua, *a Dane Beerschebahhum usque: omnibus diebus Schelomonis.

25 Erantq; Schelomoni *quadraginta millia præsepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.

26 Sustentabantque Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad mensam regis Schelomonis, quisq; mense suo: non sinebant desiderari quicquam.

27 Hurdeum autem & stramen in equos, & in *angarios: afferebant ad locum ubi erant: quisq; pro ratione sua.

28 Prætereà indidit Deus sapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, secundum *amplitudinem* arenæ, quæ *est* in littore maris.

29 Erat enim sapientia Schelomonis major, *quàm sapientia omnium orientalium: & quàm omnis sapientia Ægyptiorum.

30 Sapientior etiam fuit omnibus *suis hominibus: *Ethane *Ezrachæo, & Hemane, & Calcole, & [h] Dardahho filiis Macholis: [i] pervasitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque:

h *Darahho*: 1. *Chro.* 2.6.

i Heb. *fuit.*

31 Et elocutus est *ter mille sententias: fueruntque cantica ejus quinque supra mille.

32 Elocutus etiam est de plantis a cedro quæ *est* in Libano usque ad *muscum, qui prodit e pariete: denique elocutus est de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piscibus.

33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendam sapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de sapientia ejus.

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non sacerdotis: sed alterius ejusdem nominis.* 4 Sacerdotes] *id est, primarii in ordinibus sacerdotum constitutis a Davide.* 1. *Chron.* 24. 5 Præses] *regii consilii.* 6 Præfectus domui] *id est, magister aulæ magnus.* Delectui] *de quo infra* 5.14. 9 Makatzo] *id est, in tractu, qui obtigerat tribus Danis, Pelischtæis contermino: unde nomen habet quod sonat finem, quasi dicat, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Jehos.* 15.35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ possessus a Chephero filio Aschuris.* 1. *Chronic.* 4.6. 11 Dori] *in Menasche cis Jardenem, Jehos.* 17.11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Jehos.* 3.16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7.22. Iokmahhamum] *in termino Zebulunis: Jehos.* 19.11. & 21.22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32.41. Argobi] *Deu.* 3.4. 14 Machanajimis] *Jehos.* 13.26. *vide annotata Gen.* 32.2. 16 In superioribus] *id est, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Ascherem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquisita.* 2. *Chron.* 8.15. & 16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam sup.* 13. *versic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate: sic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id est, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id est medimnos atticos continet sive triginta seas, id est, modios Romanos.* 22 Lectissima altilia] *omissis omnibus interpretum somniis vocis etymon secuti sumus.* 23 Tiphsacho] *Tapsacho ad Euphratem, ut vocant historici, quod deinde vocatum est Amphipolis Plin. libr. natur. hist.* 5. *cap.* 24. 24 Sub vite] *id est, in prædiis suis: synecdoch.* A Dane] *Judic.* 20,1. 25 Quadraginta millia] *id est, status ordinarius a Schelomone constitutus est, de alimento pręstando huic equorum numero ad omnem necessitatem: e quibus sexdecim millia quatuor millibus curruum aptabantur, de quibus* 2. *Chron* 9.25. *reliqui, id est, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quisque habebat binos, ut fit in ordinariis principum copiis. Ita conciliandus est hic locus cum* 2. *Chron.* 9.25. 27 Angarios] *id est, celeres equos, qui vulgò dicuntur postæ, in stationibus regis dispositos: vide Ester* 8.10. & 14. 29 Quam sapientia omnium] *id est, superabat omnes exteros cognitione liberalium artium & scientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Jisraëlitis.* Ethane &c.] *de quibus.* 1. *Chron.* 2.6. Ezracheo] *qui Zeracho progenitus est, quem Juda suscepit e Tamare ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Ecclesiæ thesaurū importata sunt, quæ Proverbiorū, Ecclesiastis,*

sias is, & Canticorum libris continentur: reliqua de quibus etiam versu sequenti, fidei hominum commissa intercideruns, vide infrà 11, 41. in annotatione. 33 Muscum] *vide Exodi 12. 22. id est, a maxima ad minimam.*

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios salutatus, juvari ab ipso petit ad materiam pro structura templi parandam quod Chiram certis conditionibus mercedis accipiens, cum Schelomone paciscitur & praestat. Schelomo autem operarios suppeditat adjunctis praefectis & curatoribus.

1 MISERAT autem Chiram rex Tyri servos ad Schelomonem: cùm audiret *Jisraëlitas* unxisse eum in regē loco patris ejus: ^a amicus enim fuerat Chiram Davidi omnibus diebus ejus.

2 Quapropter misit Schelomo ad Chiramum qui dicerent:

3 Tu novisti Davidem patrem meum non potuisse ędificare domum nomini Jehovæ Dei sui, ^3 ^a propter bellatores qui circumdabant eum: donec poneret Jehova illos sub plantis pedum ejus.

4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus mihi circumquaque: non *est* adversarius, neque *est* ^4 occursus mali.

5 Quam ob rem ecce ^b cogito ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmodum prædixit Jehova Davidi patri meo, dicendo, filius tuus quem ponam pro te in solio tuo, ipse ædificaturus est istam domum nomini meo.

6 Nunc ergo pręcipe ut succidant mihi cedros e Libano & servi mei erunt cum servis tuis: mercedem autem servorum tuorum daturus sum tibi prorsus prout dixeris: tu enim nosti non esse inter nos quenquam peritum ad cædēdum ligna ut sunt Tzidonii.

7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba Schelomonis: lætaretur valde: ut diceret: benedictus Jehova hoc tempore, qui præfecit pro Davide filium sapientem populo multo isti.

8 Et misit Chiram ad Schelomonem qui dicerent: audivi quorum causâ misisti ad me: ego effecturus sum omnem voluntatem tuam, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna abiegna.

9 Servi mei deducent a Libano ad mare, & ego disponens ea ratibus, per mare *mittam* usque ad locum quem miseris *significatum* mihi, ut ibi disparem ea & tu auferas: tu vicissim facito voluntatem meam dando cibum familię meæ.

10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna cedrina & ligna abiegna ^c prorsus ut volebat.

11 Schelomo autem dabat Chirā ^11 vicies millenos coros tritici in cibum pro familia ęjus & vicies coros olei tusi: ita dabat Schelomo Chiramo de anno in annum.

12 Cùm ergo dedisset Jehova sapientiā Schelomoni, quemadmodum promiserat ei: & esset pax inter Chiramum & inter Schelomonem, ita ut paciscerentur fœdus ambo ipsi:

13 ^d Indixit rex Schelomo delectum in toto Jisraële: fuitque delectus triginta millium virorum.

14 Quorum mittebat ad Libanum decies millenos in mensem ^e alternis: mensē erant in Libano: duos autem menses *quisque* domi suæ: Adoniram autem præerat isti delectui.

15 Erant quoque Schelomoni ^15 septuagies mille bajuli: & octuagies mille putatores in illo monte.

16 ^16 Præter principes curatorum Schelomonis, qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

17 Et præcipiente rege devexerunt lapides magnos, lapides ^f ^17 pretiosos: ad fundandum domum illam, lapides cæsos.

18 Dolabantque structores Schelomonis, & structores Chirami, atq; ^18 Giblæi: sic præparabant ligna & lapides ad ædificandum domum.

^a 2. Chro. 2.

^a Heb. *propter bellis viros.*

^b Heb. *dico subaudi apud me: sic Exo. 2 14.2. Schem. 7.13.*

^c Heb. *totam voluntatem ejus.*

^d Heb. *imposuit tributum personale: sic deinceps in capite.*

^e Heb. *mutationibus.*

^f *Vel raros, ut 1. Schem. 3. 1 & infrà 7.9. & 10.*

ANNOTATIO.

1 Amicus enim] *quam cum Davide contraxerat amicitiam 2. Schemu. 5. 11. & 1. Chron. 14. 1. nunquam interrupit.* 3 Propter bellatores] *vide 2. Schem. 7. 5.* 4 Occursus mali] *quod sit mihi impedimēto.* 11 Vicies millenos coros &c.] *& totidem hordei ac vini 2. Chron. 2. 10. synecdoche: de coro vide suprà 4. 21.* 15 Septuagies mille] *hi omnes peregrini erant ut apparet 2. Chron. 2. in fine.* 16 Præter principes curatorum] *id est, præter peregrinos illos ter mille, de quibus 2. Chron. 2. secundo & ultimo versu, quos curatores illi Jisraëlitæ, de quibus versu 13, præfecerant centum quinquaginta millibus operariorum: ita ut essent e tribus millibus singuli quinquagenis operariis præfecti: sexcenti verò reliqui alternis ab his tribus millibus rationem exigerent, singuli ab eorum denis. Ideò hic trecenti tantùm tribus millibus adduntur: in Chronicis autem sexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præstabant.* 17 Pretiosos] *non quidem gemmas, sed tamen in genere suo forma & magnitudine præstantes.* 18 Giblæi] *vicini Tzidoniis.*

CAPUT VI.

Schelomo templum Deo sumptuosissimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum describitur, absolvit septem annorum spatio.

1 DEINDE fuit ^a quadringentesimo octuagesimo anno ab egressu Jisraëlitarum e terra Ægypti, anno quarto, mense ^1 Zivo (is mensis *est* ^1 secundus) regni Schelomonis super Jisraëlem: ut ^a ædificare inciperet domum Jehovæ.

2 Domus autem quam ædificavit rex Schelomo Jehovæ, *fuit* longitudine sua sexaginta ^2 cubitorum, & viginti latitudine sua: triginta verò cubitorum altitudine sua.

3 ^3 Et porticus erat ante templum domus viginti cubitorum longitudine sua secundum frōtem latitudinis domus: decem cubitorum latitudine sua ante domum.

^a Heb. *ædificavit: sic Gen 5. 32. & infrà ver. 37. prout exponitur 2. Chro. 3. 1.*

4 Et

4 Et fecit domui fenestras [b] * prospectui accommodas * clausas.

5 Et ædificavit ad murum domus * substructionem circumquaque : * ad muros ipsius domus circumquaque templo & adyto : fecitque *alas circumquaque.

6 Substructio ima *erat* quinque cubitorum latitudine sua, & mediana sex cubitorum latitudine sua, tertiana verò septem cubitorum latitudine sua, nam * contracturas indiderat domui circumquaque extrinsecus , * ne hærerent muris domus.

7 Domus autem cùm ædificabatur, [c] * lapide integro ut fuerat advectus ædificabatur : * neque mallei aut securis, *aut* ullum instrumentum ferreum auditum est in illa domo cùm ædificaretur.

8 Porta ad * alæ medianum erat in latere domus * dextero : quâ per cochleas ascendebant ad medianum, & a mediano * ad tertiana *cubicula*.

9 Ædificata itaque domo illa atque absoluta: * obtexit domum ipsam [d] cantheriis & coaxationibus cedrinis.

10 Ædificavit autem substructionem quamq; circa totam domum quinis cubitis altitudine sua: * quam adjecit domui lignis cedrinis.

11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomonem, dicendo.

12 Hæc, quam tu ædificas , * domus illa est : si ambulaveris in statutis meis,& judicia mea exercueris, ac observaveris omnia præcepta mea ambulando in eis : utique præstabo verbum meum erga te, quod * elocutus sum Davidi patri tuo.

13 Et habitabo inter Jisraëlitas : neque derelinquam populum meum Jisraëlem.

14 Cùm itaque ædificasset Schelomo domum istam,& absolvisset eam,

15 [e] Contabulavit muros ipsius domus intrinsecus [f] tabulis cedrinis : a solo domus usque ad [g] tegmen murorum obduxit ligno intrinsecus : obduxit etiam solum ipsum * domus tabulis abiegnis.

16 Contabulavit verò viginti cubitos ad latera ipsius domus tabulis cedrinis, * a solo usque ad ipsos muros : contabulavit,inquam, * ipsi intra adytum in sancto sanctorum.

17 Quadraginta autem cubitorum erat domus illa : illud templum anterius.

18 Et [h] ad cedros domus intrinsecus erant [i] incisæ colocynthides & aperti flores: omnia erant cedrina,nullus lapis conspiciebatur.

19 Adytum quoque intra domum intrinsecus paravit : ad collocandum ibi arcam fœderis Jehovç.

20 Quod autem ad interiorem partem adyti, viginti cubitorum erat longitudo,& viginti cubitorum latitudo, ac viginti cubitorum altitudo ejus,quam obduxit auro [k] * asservato: obduxit etiam * altare cedrinum.

21 Cumq; obduxisset Schelomo hanc domum intrinsecus auro asservato : [l] fecit interjectum *parietem* præter * funes aureos ante adytum,quem similiter obduxit auro.

22 Ita totam domum ipsam obduxit auro, donec absolveretur tota domus : similiter totum altare illud quod erat * ad adytum obduxit auro.

23 Fecit autem in ipso adyto duos Cerubinos e lignis [m] oleosis : decem cubitorum altitudo [n] utriusque *eorum*.

24 Et quinque cubitorum erat ala Cerubini una : similiter quinque cubitorum ala Cerubini altera : decem cubiti *erant* ab extremitate alæ cujusque, usq; ad extremitatem alæ suç *alterius*.

25 Sic decem cubitorum Cerubinus alter erat: mensura eadem & proportio eadem ambobus Cerubinis.

26 Altitudo Cerubini unius decem cubitorum,& similiter Cerubini alterius.

27 Disposuit autem istos Cerubinos intra * domum intimam ita ut expassis alis Cerubinorum attingeret ala unius murum hunc,& ala Cerubini alterius attingeret murum alterum : alæ verò eorum versus medium domus attingerent [o] alteram alteram.

28 Et obduxit istos Cerubinos auro.

29 Omnes autem muros istius domus [p] circuitu inciso , sculpturis incisurarum Cerubinorum & palmarum,& apertorum florum intrinsecus & * extrinsecus.

30 Solum quoque domus obduxit auro * intus & extrà.

31 Et *in* porta adyti fecit fores e lignis oleosis : superliminare *cum* postibus * quinta *parietis*.

32 In his autem binis foribus e lignis oleosis incidit cæsuras Cerubinorum, & palmarum, & apertos flores,quos obduxit auro:diduxit etiam super Cerubinos & super palmas aurum.

33 Et similiter fecit portç templi postes e lignis oleosis : * e quarta *parietis*.

34 Et binas fores e lignis abiegnis:duç [q] valvæ foribus unis versatiles, ac duæ valvæ incisæ foribus alteris versatiles.

35 Incidit enim Cerubinos & palmas ac apertos flores : quæ abduxit auro, [r] adaptato ad earum scalpturam.

36 Posteà ædificavit * atrium interius tribus ordinibus *lapidum* cæsorum : & ordine sectarum cedrorum.

37 Anno quarto [s] cœpta est fundari domus Jehovæ mense Zivo.

38 Anno verò undecimo mense * Bule(is mensis *est* * octavus) absolvit domum hanc cum omnibus rebus ejus, & secundum omnes rationes ejus: ita ædificavit eam septem annis.

[b] Heb. *fenestras prospectuum clausorum.*

[c] Heb. *adventionis* lapide.

[d] Heb. *dorsis & ordinationibus.*

[e] Heb. *ædificavit: sic ver.* 16.

[f] Heb. *lateribus: sic deinceps.*

[g] Heb. *muros tegminis* i. *ad muri summã partem,cui incumbit tegmen.*

[h] Heb. *& cedros ad domũ.*

[i] Heb. *incisura colocynthidum vel fungorum, & aperturæ florum: sic infrà ver.* 29. *&* 32.

[k] Heb. *reclusa: sic ver.* 21.

[l] Heb. *transmisit.*

[m] Heb. *olei.*

[n] Heb. *ejus.*

[o] Heb. *alæ, alam.*

[p] Heb. *circuitu incisura.*

[q] Heb. *latera*

[r] Heb. *directo ad ipsum scalptum.*

[s] Heb. *fundata est.*

ANNOTATIO.

1 Quadringentesimo] *hos annos ita colliges in deserto* 40. *Deut.* 1. 3. *sub Jehoschuahh* 17. *Judicibus* 299. *Hheli, Schemuele & Schaule* 80. *Davide* 40. *quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.* Zivo] *qui respondet majori ex parte Aprili.* Secundus] *ex Dei instituto,* Exodi 12.2. 2 Cubitorum] *sacrorum & Geometricorum in metiendis corporibus solidis receptorum: nam ideò dicuntur primarii* 2.*Chron.*3.3.*vide infrà* 7.2.*&* 15.*& Numer.*35.5. 3 Et porticus] *duæ tantùm dimensiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis : altitudinis verò describitur* 2.*Chron.*3.4. 4 Prospectui accommodas] *id est, e lato contractas utrinque usque ad mediam crassitiem muri : ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur.* Clausas] *vitro, ad arcendas cœli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda scriptor antiquissimus,cujus sententiam ex vocum etymo reliquis omnibus præferimus.* 5 Substructionem] *id est, solum cujusq; contignationis : vide ver.*6. Ad muros] *a parte exteriore.* Alas] *i.*

extantes

extantes muros alarum instar, ad alteram partem substructionis sustinendam. 6 Contracturas indiderat] *i. quinto quoque cubito assurgentis muri crassitiem ejus diminuerat cubito uno extrinsecus, ut projectura illæ muri essent cubilia substructionis trabibus.* Ne hærerent] *i. ut exemptiles essent sine damno templi, & tantùm projecturis incumberent.* 7 Lapide integro] *i. prorsus affabre facto antequàm adveheretur, ut sequentia explicant.* Neque mallei] *i. instrumenta illa quæ ad tundendos, dolandos, & cælandos lapides adhiberi solent.* 8 Alæ medianum] *i qua ascendebatur ad medianam contignationem.* Dextero] *i. meridiano.* Ad tertiena &c.] *hinc ex parte apparet singulas contignationes distinctas fuisse in diversas cellas: clariùs verò adhuc ex 2. Reg. 11.2. & 1. Chronic. 28. 12.* 9 Obtexit] *intrinsecus tectum extruxit.* 10 Quam adjecit] *i. imposuit projecturis muri domus: vide suprà 6. ver.* 12 Domus illa] *quam patri tuo fore promisi ut tu ædificares 2. Schem. 7. 13.* Elocutus sum] *ibidem.* 15 Domus] *non adyti, sed prioris partis: synecdoche, ut apparet ex vers. 17. vide 2. Chronic. 3. 5.* 16 A solo usque ad muros] *id est, solum totum a muro uno ad alterum.* Ipsi] *Deo.* 20 Asservatò] *a Davide in hunc finem 1. Chronic. 28. 14. vide 2. Chron. 3. 6.* Altare] *suffitus, de quo ver. 22.* 21 Funes aureos] *quibus pendebat velum ante parietem & portam ad sanctum sanctorum: synecdoche.* 22 Ac adytum] *id est, e regione portæ.* 27 Domum intimam] *id est, adytum.* 29 Extrinsecus] *parietem illum quo distringuebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.* 30 Intus & extrà] *tam in adyto quàm in templo.* 31 Quinta parietis] *id est, altitudine & latitudine sua quatuor continebat cubitos, qui efficiunt quincuncem parietis.* 33 E quarta parietis] *id est, quinque cubitis latam & totidem altam: nam hic est triens parietis.* 36 Atrium interius] *propinquius templo pro sacerdotibus 2. Chron. 4. 9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo, ibidem.* 38 Bule] *qui respondet majore ex parte nostro octobri.* Octavus] *ex Dei instituto ut suprà in ver. 1.*

CAPUT VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde religiosum opificium Columnarum, Lacus, Basium cum labris, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res aureæ ad Dei cultum & honorem comparatæ describuntur.

1 POSTEA domum suam ædificavit Schelomo tredecim annis: ' quibus absolvit totam ' domum suam.

2 ' Deinde ædificavit domum ' saltus Libani ' centum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine: ' super quatuor ordines columnarum cedrinarum, ' & trabes cedrinas impositas columnis.

3 Et tectum cedrinum supernè supra [a] ' contabulationes, quod *erat* supra columnas, quadraginta quinque: quindenas ordine.

4 Et prospectuum ' tres ordines, ' quorum aspectus ad aspectum *dirigebatur*, [b] ' triplici serie.

5 Et omnes portas cum postibus quadratas [c] jugumento: & ' directuram aspectus ad aspectum triplici serie.

6 Præterea ' porticum columnarum fecit, ' quinquaginta cubitorum longitudine, & triginta cubitorum latitudine: ita ut porticus esset secundum aspectum illarum, id est, columnæ & columen secundum aspectum ' illarum.

7 ITEM ' porticum tribunalis ubi judicabat, porticum, *inquam*, judicii fecit: quod obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad alteram.

8 Posteà domui suæ ubi habitabat, atrium ' alterum ' interius ista porticu, opere huic simile erat: ' domum quoq; filiæ Parhhonis fecit quam duxerat Schelomo, similem porticui isti.

9 ' Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis, ' secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis, sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idque a fundamento usq; ad [f] ' præcinctiones, etiam extrinsecus: *omnia, inquam*, usque ad atrium ' magnum.

10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretiosis, lapidibus magnis: lapidibus denûm cubitorum, & lapidibus octonûm cubitorum.

11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, secundum demensiones *unius* lapidis cæsi, & cedro.

12 Denique atrio magno circumquaque, tres erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ ' interiori, & porticui ejusdem domus.

13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret [g] Chiramum e Tyro:

14 (Is erat filius mulieris viduæ, ' e tribu Naphtali, cujus pater vir ' Tyrius fuerat faber ærarius): eò quòd plenus esset, peritia & intelligentia ac notitia ad faciendum omne opus ' ex ære: qui veniens ad regem Schelomonem fecit totum opus ejus.

15 Formavit enim duas columnas æreas. ' octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius, ' quam filum duodecim cubitorum cingebat: etiam columnam secundam.

16 Et ' duo coronamenta fecit ad imponendum summitatibus columnarum e fuso ære: ' quinque cubitorum altitudo coronamenti unius, & quinque cubitorum altitudo coronamenti alterius.

17 [h] ' Encarpi opere implexo, fasciæ opere catenato ipsis coronamentis, quæ erant in summitate columnarum: ' septem coronamento uni, & septem coronamento alteri.

18 Quæ aptavit ad ipsas columnas: ' deinde duos ordines circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas, quæ imponendæ erant summitati ' malogranatorum (ut etiam fecit coronæ alteri).

19 ' Ita ut coronæ, quæ *erant* super capitulum columnarum opere liliaceo, *collocandarum* in porticu: quatuor cubitorum *essent*.

20 ' Coronæ autem impositæ duabus ipsis columnis etiam sursum-versus, *sitæ erant* e regione [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encarpi: & malogranata ducentena *binis* ordinibus circumquaque, *etiam* ad coronamentum alterum.

21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu templi: erectamque columnam dexteram vocavit nomine ejus [k] ' Jacin: posteà erectam columnam sinistram vocavit nomine ejus [l] ' Bohhaz.

22 Cum itaque impositum esset capitulo columnarum ' opus liliaceum: absolutum est opificium columnarum.

23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem cubitorum erat [n] a labri parte una ad alteram, rotun-

[a] Heb. *latera ut sup. 6. 15.*
[b] Heb. *tribus vicibus: sic ver. 5.*
[c] Heb. *unius aspectus.*
[d] Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli extremitatem.*
[e] *vel raris: sic deinceps: ut sup. 5. 17. & infrà 10. & 11. ver.*
[f] Heb. *palmas: quia ferè palmares sunt projecturæ.*
[g] *qui & Churam 2. Chro. 4. 11.*
2. Chro. 3. 15.
[h] Heb. *perplexitates opere perplexo.*
[i] Heb. *ventris.*
[k] *i. stabilit vel stabiliet.*
[l] *i. in ipso est robur.*
[m] Heb. *mare: sic deinceps. 2. Chro. 4. 2.*
[n] Heb. *a labro ejus usque ad labrum ejus.*

rotundum circumquaque, cujus altitudo quinque *erat* cubitorum, & filum triginta cubitorũ cingebat eum circumquaque.

24 °Colocynthides autem subter labium ejus circumquaq; cingebant ipsum, ' denæ in cubitum ambiebant lacum circumquaq;: duobus ordinibus colocynthides fusæ in fusura ejus.

° *vel fungi.*

25 Stabat impositus duodecim bobus, tribus respicientibus ad aquilonem, & tribus respicientibus ad occidentem, & tribus respicientibus ad meridiem, ac tribus respicientibus ad orientem: quibus lacus *erat* impositum supernè: ita eorum omnium posteriora intus *latebant.*

26 Crassitudo autem ejus palmaris erat, & labium ejus 'simile operi labii calicis, *aut* floribus lilii: bis 'mille bathos 'continebat.

27 Item fecit ' bases decem æreas: quaternûm cubitorum longitudo basis uniuscujusq;, & quaternûm cubitorum latitudo ejus, ternorumq; cubitorum altitudo ejus.

28 Erat autem hujusmodi opus cujusq; basis: p zophori erant eis: erantq; zophori inter q denticulatos toros.

29 Ipsis autem zophoris qui *erant* inter denticulatos toros, inerant leones, boves, & Cerubini: & super denticulatos toros 'fulcrum supernè: infra leones verò & 'boves 'adjectiones opere ducto.

30 Erantq; quaternæ rotæ ęneæ basi unicuiq;, & 'tabulæ ęreę, quibus erant 'scapulę in quaternis impagibus suis: subter labrum quodq;, scapulæ illæ erant fusæ e regione 'adjectionum cujusque *labri.*

p Heb. *clausuræ. i. latę fasciæ, quibus insculptæ essent imagines: de quibus in versu sequente.*
q Heb. *scalas: sic deinceps.*
r Heb. *corona.*

31 Deinde illius ' *labri* os ab interiore parte r 'ambitus coronarii sursumversus *extabat* ' uno cubito, cujus '*ambitus* os rotundum *erat* ' opere fulcri, 'unius cubiti & dimidiati cubiti: ' circa cujus os similiter inerant cæsuræ, & ' zophori earum quadrati non rotundi.

32 Quaternæ autem rotæ illæ subter zophoros illos, & axes rotarum *affixi erant* basi: & altitudo rotæ uniuscujusque erat cubiti unius & dimidiati cubiti.

33 Eratque opus rotarum istarum simile operi rotæ currus: axes earum, & modioli earum, & canthi earum, & radii earum: omnia fusa.

34 Similiter quaternæ scapulæ ad quaternos angulos basis uniuscujusque: ex ipsa basi erant scapulæ ejus.

35 Ita ut in summo ipsius basis, dimidiati cubiti 'altitudo rotunda *extaret* circumquaq;: nam in summo basis 'manus illius, ut zophori illius, ex ipsa erant.

36 Insculpsit autem 'tabulis illius, ' manibus illius, & ' zophoris illius Cerubinos, leones & palmas: prout s cælaturis cujusque & adjectionibus circumquaque *conveniebat.*

s Heb. *secundum effossuram cujusque.*

37 t In hanc *formam* fecit decem bases: fusura eadem, mensura eadem, proportio eadem *erat* ipsis omnibus.

t Heb. *secundum hanc.*

38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos 'bathos continebat labrum unumquoque: quaternûm cubitorum *erat* labrum unumquodq;: labrum unum impositum basi suæ uni, in decem bases.

39 Et disposuit harum basium quinque ad latus ipsius domus dextrorsum, & quinque ad latus domus sinistrorsum: lacum verò posuit versus latus domus dexterum, 'ad orientem e 'regione meridiei.

40 Cùm itaque Chiram fecisset labra & hamas ac crateras eorum: absolvit Chiram facere totum opus, quod fecit regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ.

41 Columnas duas, & 'orbes coronarios qui erant impositi capitulo collumnarum duos & encarpos duos, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* impositi capitulo columnarum.

42 Et malogranata quadringenta pro duobus encarpis: duobus ordinibus malogranata pro encarpo unoquoque, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* in superficie columnarum.

43 Item bases decem, & labra decem imposita basibus.

44 Item lacum unum, & boves duodecim sub ipso lacu.

45 Item ollas, & hamas, & crateras: denique omnia vasa illa quæ fecit Chiram regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære purgato.

46 In planite Jardenis fudit ea rex in a terra argillosa: inter ' Succothas, & inter ' Tzartanem.

a Heb. *in denso terræ.*

47 Et omisit Schelomo *pendere* omnia vasa ista præ multitudine: b quàmplurima erant: non pervestigatum est æris eorum pondus.

b Heb. *valde valde.*

48 Fecit verò Schelomo omnia instrumenta ista, quæ *erant* domui Jehovæ: nempe 'altare aureum, & mensam, super quam erant panes faciei, auream.

49 Item lychnuchos, quinque a dextera, & quinq; a sinistra ante ipsum adytum ex auro asservato: ' flores etiam & lucernas & forcipes aureos.

50 Item pelves & instrumenta musica, & crateras & acerras, & trullas ex auro asservato: etiam 'cardines fœminas cum foribus domus interioris sanctorum, *&* cum foribus domus templi ipsius, aureas.

51 Perfecto demum toto opere illo, quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo 'res consecratas a Davide patre suo, argentum & aurum, & vasa posuit in thesauris domus Jehovæ.

2. *Chro.* 5.

ANNOTATIO.

1 Quibus absolvit] *non mirum videri debet, si plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei, supra 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.* Domum suam] *de qua ver.* 8. 2 Deinde] *post viginti annos, de quibus infra* 9.10, *capta jam Chamatha civitate regia Libani:* 2. *Chron.* 8.13. Saltus Libani] *in ipso saltu ædificatam.* Centum cubitorum] *communium, quales adhibebantur in rebus non sacris. alioqui major fuisset domus ista domo Dei: vide supra* 6. 2 Super quatuor] *hæc infima est domus contignatio.* Et trabes cedrinas] *hoc est, solum medianæ contignationis, cui impositæ quadraginta quinque columnæ, de quibus ver.* 3. *efficiebant medianam contignationem.* 3 Tectum cedrinum] *tertia & summa contignatio.* Contabulationes] *quibus mediana contigatio circumsepta erat.* 4 Tres ordines] *in singulis contignationibus singuli fenestrarum ordines ad prospiciendum.* Quorum aspectus] *id est, inter se parallelogrammæ, & convenienter in singulis* con-

contignationibus superiores inferioribus ad perpendiculum respondebant. Triplici serie] id est, æquè in longitudinis latera duo atque in altitudinem fenestræ habebant convenientem responsum. 5 Directuram aspectus] id est, ita ut duorum laterum fenestræ ex diametro singulæ ad singulas dirigerentur in singulis contignationibus. 6 Porticum columnarum] id est, constantem ex multis columnis, & tecto illis imposito. Quinquaginta] ut ejus longitudo protenderetur in latitudinem domus. Illarum] sub. portarum, de quibus versu 5. 7 Porticum tribunalis] nimirum Jeruschalaimis ante domum suam, ubi forum constituit. Erat autem cõjunctum huic foro atrium exterius pro populo ad forum accedente, ut colligitur ex versu sequente. 8 Alterum] ab exteriori illo atrio, quod 2. Reg. 20.4. appellatur medianum. Interius] id est, inter ipsam porticum & domum regiam. Domum quoque] vicinam quidem: sed extra arcem Davidis, vide suprà 3.1. indicatur autem causa 2. Chron. 8.23. 9 Omnia hæc] quæ hoc & superiore capite commemorantur ædificia. Secundum dimensiones] id est, structura isodomo. Præcinctiones] i. summi muri projecturas sive loricationes, quibus incumbit tectum. Magnum] ubi populus conveniebat. 12 Interiori] id est, sacerdotum: vide supra 6.36. 14 E tribu Naphtali] etiamsi mater e tribu Danis erat: 2. Chron 2.14. Tyrius] i. incola Tyri: genere tamen Judæus. Ex ære] synecdoche: ibidem. 15 Octodecim cibitarum] sacrorum id est, triginta sex communium: quam ob rem in Chronicis trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi sermo est: excipitur autem basis, quæ unius cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigesimum sextum cubitum. Quam filum &c.] ita ut diameter ejus esset quaternûm cubitorum. 16 Duo coronamenta] id est, epistilia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona. Quinque cubitorum] si tres istas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium. ideò infrà versic. 19. coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur: at 2. Reg. 25.20. coronæ soli tres cubiti. 17 Encarpi &c.] Id est, totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incursantium constabat, quaternis ordinibus qui ternis fasciis redemiti erant. Septem] comprehensis encarporum ac fasciarum ordinibus. 18 Deinde duos ordines] i. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum. Malogranatorum] id est, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant. 16 Ita ut coronæ] cum suis abacis: vide suprà 15: 20 Coronæ autem] id est, coronarum scapi ab ima parte sua, usque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum respondebãt parti illi encarpi quæ maximè prominebat. 21 Iacin & Bohaaz] hæc duo nomina colũnis propheticè indita fuerunt, ut prædicaret Sãhelome columen & robur plusquam ahaneum in regno Dei, id est, in ecclesia esse. 22 Opus liliaceum] ut suprà 19. ver. 23 A labri parte] id est, ex diametro. 24 Denæ in cubitum] id est, trecentæ in ambitum. 26 Simile operi &c.] id est, repandum, ut sunt calices & lilia, periphrasis. Mille bathos] mensura liquidorum ejusdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi 16.35. amphora attica. Continebat] q.d. hic bathorum numerus ordinariè inferebatur: nam alioquin totum usque ad summitatem labri poterat capere ter mille bathos 2. Chron. 4.5. 27 Bases] trusatiles sive ambulatorias, sedes labrorum, de quibus infrà 38. ver. 29 Fulcrum] id est, area sive superficies statuminata, qua fultum nitebatur labrum. Boves] sub. & cerubinos, synecdoche. Adjectiones] id est, fascias e venusto opere implexo & continente appositas. 30 Tabulæ æreæ] quæ instratæ erant axibus, ut sibi impositas bases sustinerent. Scapulæ] id est, extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis assurgentes, ne inter trudendum vacillaret labrum. Adjectionum cujusque labri] id est, ornamentorum quæ erant ad collum labri sub projecturis ejus, dimidio cubito infrà summitatem labri: vide infrà ver. 35, 31 Labri os] id est, æquabilis cavitas sub projectura. Ambitus coronarii] id est, circuli in quem indebatur ex labro cubitus unus cum dimidiato. Uno cubito] ab area ambitus coronarii usque ad summas scapulas. Ambitus os] id est, æquabilis cavitas sub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo. Opere fulcri] id est, justo & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut fulcimento esset ei undequaque. Unius cubiti] pro mensura imi labri, quod recipiebat. Circa cujus os] id est, in area illa quadrata baseos, cujus medium ambitus coronarius occupabat. Zophori earum] id est, eas circumcludentes ab extremis area quadratæ partibus. 35 Ita ut in summo] id est, suprà basim & scapulas ejus, Altitudo] summi labri videlicet, ut dictum est suprà ver. 30. Manus illius] id est, scapularum summitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum. 36 Tabulis] efficientibus summam aream. Manibus] id est, ex tanti scapularum parti: synecdoche. Zophoris illius] nimirum areæ, de quibus suprà 31. 38 Bathos] vide suprà ver. 26. 39 Ad orientem] id est, ad ingressum domus. E regione meridiei] id est, in latere dextero domus: exegeticum est. 41 Orbes coronarios] id est, coronas, suprà ver. 19. & 20. 46 Succothas] in tribu Gadis trans Jardenem: vide Gen. 33.17. & Jehoschu. 13.27. Tzartanem] in Tribu Ephrajmi cis Jardenem, Jehos. 3.16. & suprà 4.12. 48 Altare aureum] Thymeaterium cedrinum obductum auro: de quo suprà 6.20 & 22. 49 Flores] id est, lychnuchorum ornamenta & instrumenta. 50 Cardines fœminas] id est, metas cavas sive ferramenta januis affixa, quæ circum cardines volvuntur. 51 Res consecratas] partim factas, partim infectas, quæ ex opere superfuerant.

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & sacerdotibus, deducit arcam Tzijone in adytum, tabernaculum ac vasa sacra Gibbone in thesaurum domus Dei: in qua cum Deus præsentiæ suæ signum aspectabile edidisset, Schelomo cum populo benedicit Deo, & conceptis precibus sacrificat: domum Dei consecrat: festum tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari jussit Schelomo seniores Jisraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum familiarum cum Jisraëlitis ad regem Schelomonem Jeruschalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.

2 Congregatis itaque ad regem Schelomonẽ omnibus Jisraëlitis mense [a] horridorum *agrorũ*, in ipso festo: is est mensis septimus:

3 Et convenientibus omnibus senioribus Jisraëlis: deportarunt sacerdotes arcam.

4 Et deduxerunt arcam Jehovæ & tentori-

a Heb. *fortiũ vel asperorũ.*

tum

um conventus, & omnia vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt, inquam, ea ' sacerdotes & Levitæ.

5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Jisraëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipso *euntes* coram arca: sacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur præ multitudine.

6 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.

7 Nam Cerubini pandebant alas super locum arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut conspicerentur summitates vectium ' e sancto ' versus partem anteriorem ipsius adyti: non autem conspiciebantur foris: fueruntq; ibi usque in diem hunc.

Exo.40.20.

9 ' Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Mosche in Chorebo: quando ' pepigit *fœdus* Jehova cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis e terra Ægypti.

10 Fuit autem cùm exirent sacerdotes e sancto ipso: ut nubes impleret domum Jehovæ.

11 Adeò ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandum propter ipsam nubem: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

2.Chro.6.

12 Tum dixit Schelomo: ' Jehova dixit se habitare in caligine.

13 [b] Planè ædificavi tibi domum habitaculi: stationem [c] in qua resideas in secula.

[b] Heb. *ædificando ædificavi.*
[c] Heb. *adresidentiam suam.*

14 Posteà rex conversa facie sua ' benedixit cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante.

15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meum, prout manu sua implevit, dicendo:

16 Ex quo die eduxi populum meum Jisraëlem ex Ægypto: non ' elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis: ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: sed elegi Davidem ut præesset populo meo Jisraëli.

2.Schem.7. 6.& 7.

17 Quam ob rem cùm esset in [d] animo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:

[d] Heb. *corde: sic deinceps.*

18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene fecisti [e] quòd fuisti eo animo.

[e] Heb. *quòd fuit cum corde tuo.*

19 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.

20 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & sedens in solio Jisraëlis quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ dei Jisraëlis.

21 Ubi disposui locum pro arca, in qua *est* ' fœdus Jehovę, quod pepigit cum patribus nostris, cùm educeret eos e terra Ægypti.

22 Deinde substitit Schelomo ' ante altare Jehovę, coram tota congregatione Jisraëlis, & expandit manus suas versus cœlum:

23 Ac dixit: ' Jehova deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi deus, in cœlis supernè, aut in terra infernè: servans fœdus & benignitatē servis tuis, qui ambulant coram te, ex toto animo suo.

24 Qui servasti Davidi patri meo servo tuo id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua implevisti, sicut *est* hoc die.

25 ' Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis serva Davidi servo tuo patri meo, id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam ambulando ' coram me, quemadmodum ambulasti coram me,

26 Nunc etiam Deus Jisraëlis: confirmetur, quæso, verbum tuum quod elocutus es servo tuo Davidi patri meo:

27 (' Quamvis an revera habitaret Deus in terra? ecce cœli ipsi, & ' cœli cœlorum non capiunt te: quanto minus domus hęc quam ædificavi).

28 Ut respicias ad orationem servi tui, & ad deprecationem ejus Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te hodie.

29 Ut sint ' oculi tui aperti erga domum hanc noctu & interdiu, erga locum illum de quo dixisti: futurum est nomen meum ibi: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

30 ' Auscultato igitur deprecationi servi tui, & populi tui Jisraëlis, qua orabunt ' versus locum hunc: tu, inquam, auscultato in loco habitationis tuę in cœlis, & auscultans condonato.

31 ' Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum, (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc):

32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos, improbando improbum, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste: eò quòd peccaverint in te: si conversi ad te ' celebrabunt nomen tuum, & orabunt ac deprecabuntur te versus domum hanc:

34 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc, quam tradidisti majoribus eorum.

35 Cùm clausum fuerit Cœlum ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, ' quia testatus fueris contra eos:

36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam quam dedisti populo tuo in possessionem.

37 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo, rubigo, locusta, bruchus cùm erit: cùm anget eum inimicus ejus in terra [f] ditionis ejus: quęcunque plaga, quæcunque ægritudo:

[f] Heb. *portarum.*

38 Omnem orationem, omnem deprecationē quæ erit a quocunque homine, *aut* a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam animi sui, ' expandet manus suas versus domum hanc,

39 Tum tu exaudito e cœlis, statione habitationis tuæ, & condonans facito aut dato unicuique secundum omnes vias ejus, quas agnosces apud animum ejus: tu enim nosti solus animum omnium filiorum hominis.

40 Ut ' revereantur te omnibus diebus, quibus sunt victuri in superficie hujus terræ quam dedi-

dedisti majoribus nostris.

41 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële *fuerit* : sed venerit e terra longinqua propter nomen tuum.

42 (Audient enim de nomine tuo magno, & manu tua robusta ac brachio tuo extento) : cùm adveniens orabit versus domum hanc:

43 Tu auscultato e Cœlis, statione habitationis tuæ, & facito [g] omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse : ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum, ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël, & ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ædificavi.

[g] Heb *secundum omne quod.*

44 Cùm procedet populus tuus in bellum contra inimicum suum, ' via qua mittes eos : si orabunt Jehovam ' via civitatis hujus quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo :

45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas causam eorum.

46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos [h] exposueris eos inimico : ita ut captivos abduxerint eos *illi* a quibus capti sunt in terram inimici, longinquam aut propinquam.

[h] Heb. *dederis eos coram inimico: ut Gen.13.9. & Deut.7.2.*

47 Si reducent in animum suum in ea terra ubi captivi detinebuntur : ut conversi deprecentur te, in terra eorum quorum sunt captivi, dicendo : peccavimus & perversè egimus, improbè fecimus:

48 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra inimicorum suorum, qui captivos detinebunt eos : & orabunt te via terræ suæ, quam dedisti majoribus ipsorum, hujus civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

49 Tum exaudito e cœlis, statione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas causam eorum.

50 Et condonato populo tuo quæ peccaverint contra te, & omnes defectiones eorum quibus defecerint a te : & [i] conciliato eis misericordiam coram captivos detinentibus eos, ut misereantur eorum.

[i] Heb. *dato eos misericordiæ,*

51 'Populus enim tuus & possessio tua sunt: quos eduxisti ex Ægypto, e medio ' catino ferri.

52 Oculis tuis apertis existentibus ad deprecationem servi tui, & ad deprecationem populi tui Jisraëlis : auscultando eis [k] quandocunque invocabunt te.

[k] Heb. *in omni invocare eos te. Exod.19.5.*

53 Tu enim distinxisti eos tibi in possessionem ab omnibus populis terræ : quemadmodum locutus es per Moschen servum tuũ, cum educeres majores nostros ex Ægypto, Domine Jehova.

54 Deinde fuit cùm absolvisset Schelomo orare Jehovam tota oratione & deprecatione ista : ut surgens ab anteriore parte altaris Jehovæ, ab inflectione sua in genua, manibusque suis passis versus Cœlum,

55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota congregatione Jisraëlis, voce magna dicendo :

56 Benedictus Jehova qui dedit quietem populo suo Jisraëli, prorsus ut locutus fuerat: 'non excidit res ulla ex omnibus rebus bonis ejus, quas locutus fuerat per Moschen servum suum.

Deut.12.10.

57 ' Sit Jehova Deus noster nobiscum quemadmodum fuit cum majoribus nostris : ne derelinquat nos neque deserat nos.

58 Ad inclinandum animum nostrum ad se : ut ambulemus in omnibus viis ejus : ut observemus præcepta ejus, & statuta ejus, ac judicia ejus quæ præcepit majoribus nostris :

59 Et sint verba mea ista, quibus deprecatus sum coram Jehova, propinqua Deo nostro interdiu & noctu : ut peragat causam ' servi sui & causam populi sui Jisraëlis, [l] cujusque temporis tempore suo.

[l] Heb. *rem diei, die suo.*

60 Ut cognoscant omnes populi terræ Jehovam esse Deum ipsum : neminem *esse* amplius.

61 Esto igitur cor vestrum integrum erga Jehovam Deum nostrum : ambulando in statutis ejus, & observando præcepta ejus, sicut hodierno die.

62 Deinde rex & omnes Jisraëlitæ cum eo: sacrificarunt sacrificia coram Jehova.

63 Sacrificavit enim ' Schelomo *in* sacrificium eucharisticum quod sacrificavit Jehovæ, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille : cùm dedicarent domum Jehovæ rex & omnes filii Jisraëlis.

64 Eo ipso die consecravit rex [m] ' internam partem atrii quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & munera ac adipes eucharisticorum : ' nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocausta & munera ac adipes eucharisticorum.

[m] Heb. *medium atrii.*

65 Celebravit etiam Schelomo tempore illo illud ' festum, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna, inde ab ' ingressu Chamathæ usque ad ' torrentem Ægypti, coram Jehova Deo nostro ' septem diebus, ' deinde septem diebus: hoc est, quatuordecim diebus.

66 'Die octavo dimisit populum, cùm benedixissent regi : ita abierunt ad tentoria sua, læti & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova ' Davidem servum suum, & Jisraëlem populum suum.

ANNOTATIO.

1 E civitate Davidis] *vide 2.Schem.5.9.* 2 Horridorum agrorum] *id est, septembri, quo collectis totius anni proventibus, agri inculti horrescunt : sic Deut 21, 4.* Festo] *Tabernaculorum, ut colligitur ex 65 versu.* Septimus] *Ex divina institutione, Exod.12.2.* 3 Sacerdotes] *Levitici ordinis. ideò Levitæ dicuntur 2.Chron.5.4.* 4 Arcam Jehovæ] *e civitate Davidis, sup.ver.1.* Tentorium conventus] *Gibhhone, 2.Chron.1.3. & 4 ver.* Sacerdotes & Levitæ] *quique pro munere & functione sua Num.4. nam etsi eo loco nihil de sacerdotibus legitur : tamen certum est aucto sacerdotum numero, portandi arcam munus illis impositum fuisse, Deut 31.9.* 8 E sancto] *id est, ex arca sancta, 2.Chron.5.7.* Versus partem anteriorum] *ut veluti repagula essent sacerdoti adytum ingredienti : & ita semper manserunt etiam consistente arca, ut mandatum fuerat Exod.25.15.9.* Nihil erat in arca] *id est, intra arcam sub operculo: nam urna in qua erat Man, & virga Aharonis coram testimonio quidem : sed extrà arcam fuisse leguntur Exod 16.35. & Num 17.19. Nec pugnat quod ad Hebræos 9.ver.4. legitur : nam relativum, ἐν ᾗ, non ad arcæ nomen proximum : sed ad nomen σκηνῆς id est, tabernaculi referrendum est, etiamsi remotius*

tius sit. Pepigit fœdus] *vide similem ecclipsim* 1.*Schem*.20.16.*&* 22.8. 21 Jehova dixit] *quasi dicat, hoc signo testatur se præsentem esse, ut Moschis dixit, Levitici*.16.2. 14 Benedixit] *sub Deo, laudibus ejus & precibus: nam benedicendi verbo utrunque continetur, ut Matt*.14.19.*&* 26.26. 16 Elegeram] *id est, electionem meam patefeceram: humanitus dictum.* 21 Fœdus] *id est, tabulæ fœderis: Metonymia.* 22 Ante altare] *sub holocausti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hæc protulisse e suggestu legitur* 2.*Chron*.6.12.*&* 13. 23 Jehova Deus] *exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta sunt, natura Dei & gratia, posita partim in promissionibus, partim in effectu earum.* 25 Nunc ergo] *propositio, secunda orationis pars, cujus membra sunt duo: unum, ut stabiliatur regnum in familia Davidis: alterum, ut Deus præsentia sua in domo sibi consecrata, regnum & regem sanctificet & regat.* Coram me] *id est, in lege mea*, 2.*Chron*.6.16. 27 Quamvis &c.] *correctio petitionis de præsentia Dei in domo, argumento a majore: quasi dicat, si neque tota terra: neque omnes cœli te capere possunt, quid dicerem ut continearis in hac domo? Act*.7.47. Cœli cœlorum] *id est, summi cœli,* 39 Oculi tui] *humanitus dictum.* 30 Auscultato] *tertius locus propositionis: quo petit Schelomo, ut in posterum ad omnes occasiones Deus re ipsa præsentiam suam petenti cuique, sive ex populo ejus sive ex alienigenis utilem & salutarem ostendat.* Versus locum] *id est, horsum conversus, quasi respiciens ad promissionem tuæ præsentiæ in hoc loco. Exemplum in Daniele cap*.6.11. 31 Cùm peccaverit] *synecdoche: quasi dicat: in causis omnibus dubiis quæ hominis inquisitione pervestigari non possunt: ut eæ sunt, in quibus lex ad jurisjurandi religionē remittit Exo*.22.8.*&* 11.*Num*.5.15.*& alibi: tu qui omnia nosti justum judicem te declara.* 33 Celebrabunt nomen tuum] *sibi reatum: tibi verò justitiam ac gloriam tribuentes.* 35 Quia testatus &c.] *immissa siccitate, ut factum est* 2 *Schem*.21. 38 Expandet manus] *id est, precabitur: synecdoche a signo.* 40 Revereantur] *ambulando in viis tuis*, 2.*Chron*.6.31. 44 Viâ qua mittes] *id est, expeditione justa & a te imperata.* Viâ civitatis] *id est, versus civitatem hanc: sic ver*.48. 51 Populus tuus] *Confirmatio petitionum superiorum: tertia orationis pars.* Catino ferri] *vide Deut*.4.20. 56 Non excidit] *vide Jehos*.22.3. 57 Sit Jehova] *Precatio est Schelomonis cœtum dimittentis.* 59 Servi sui] *id est, regis.* 63 Schelomo] *cum populo, ut explicat finis versus.* 64 Internam partem] *id est, atrium interius sive sacerdotum: hypallage.* Nam altare æreum] *quod fecerat Schelomo*, 2.*Chron*.7.7. *de cujus forma*, 2 *Chron*.4.1. 65 Festum] *nempe tabernaculorum.* Ingressu Chamathæ] *vide Num*.13.21.*&* 34.8. Torrentem Ægypti] *Num*.34.5.*in annotatione.* Septem diebus] *tamdiu enim duravit dedicatio.* Deinde septem diebus] *festum tabernaculorum.* 66 Die octavo] *id est, sub finem dies octavi: nam dies interdicti fuit dies octavus, Levitic*.23.36.*&* 2.*Chron*.7.9: *ut postridie proficiscerentur, qui fuit vigesimus tertius mensis, ut indicat ibidem ver*.10. Davidem] *& Schelomonem*, 2.*Chron*.7.10. *senecdoche.*

CAPUT. IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promissionibus, domo sua ædificata, Chiramo regionem nuper acquisitam offert in compensationem officiorum, quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat: gentes populo intermixtas deditione recipit & servituti addicit: Cultum Dei e legis præscripto observandum curat: & classe procul transmissa, auri peregrini vim magnam comparat.

2.Chro.8.

1 FUIT autem cùm absolvisset Schelomo ædificare domum Jehovæ & domum regis: idq; pro toto desiderio Schelomonis quo delectatus fuerat faciendo:

2 (ᵃApparuerat enim Jehova Schelomoni secundò:ᵃ quēadmodum apparuerat ei Gibhhone,

3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orationem tuam, & deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: consecravi domum istam quam ædificasti: ut collocem nomen meum ibi usq; in seculum: & sint oculi mei & [a] animus meus ibi omnibus diebus.

4 Tu autem, si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, [b] integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: statuta mea & judicia mea observaveris,

5 Utiq; stabiliam solium regni tui super Jisraëlem in seculum: quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir a solio Jisraëlis.

6 Si [c] omnino aversi fueritis vos & filii vestri a [d] sequendo me, & non observaveritis præcepta mea & statuta mea, quæ præposui vobis: sed abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

7 Utiq; excindam Jisraëlem a superficie hujus terræ quam dederam eis: & istam domum quam consecravi nomini meo dimittam a facie mea: eritq; Jisraël ᵃ in parabolam & dicterium inter omnes populos.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *integritatis cordis & rectitudine.* *Suprà* 2.4.

[c] Heb. *avertendo aversi fueritis.*

[d] Heb. *a post me.*

8 Et domus ista *ut ut* fuerit excelsa, quisquis transibit juxta eam ᵃobstupescet aut ᵃ sibilabit: dicent enim: quomobrem fecit Jehova ita terræ isti, & domui isti?

9 Ac dicent: eò quòd derelinquerunt Jehovā Deum suum, qui eduxerat majores ipsorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos: & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum istud).

10 Fuit inquam, exactis ᵃ viginti annis, quibus ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:

11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelomonem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac ᵃauro, pro toto desiderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad [e] ᵃregionis limitem.

12 Itaq; egressus Chiram Tyro ad visendum civitates illas quas dabat ipsi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:

13 ᵃDixit, quid *sunt* civitates istę, quas das mihi, frater mi? ideò vocat eas *quisque* ᵃterræ Cabul *civitates* usque in diem hunc.

14 Miserat enim Chiram regi, ᵃcentum viginti talenta auri.

15 Hęc porrò causa est ᵃ delectus, quem indixerat rex Schelomo ut ædificaret domum Jehovę, & domum suam, & ᵃ munitionem ipsam murumq; Jeruschalaimorum: item ᵃChatzorem & ᵃ Megiddantem & ᵃ Gezerum.

[e] Heb. *in regione limitis.*

16 (Parhho rex Ægypti ascendens ceperat Gezerum,& combusserat eam igne : Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat : dederatque eam in munus filiæ suæ uxori Schelomonis.
17 Ædificavit autem Schelomo Gezerum): & 'Bethchoronem inferiorem.
18 Item 'Bahhalatham & ' Tadmorem in deserto,'in illa terra.
19 Omnes quoq; civitates armamentariorum, quæ *erant* Schelomoni,& civitates curruum, & civitates equitum,denique pro desiderio Schelomonis *id* quod desideraverat ædificare Jeruschalaimis,&'in Libano,& in tota terra dominatus sui.
20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emoræo,Chittæo,Perizzæo , Chivvæo & Jebusæo, qui non *erant* e filiis Jisraëlis:
21 'Horum filios qui relicti fuerant post eos in ipsa terra, quos 'non potuerant Jisraëlitæ internecioni devovere, f' adegit eos Schelomo in 'tributum servile 'usq; in hodiernum diem.

f Heb. *ascendere fecit in tributum servitutis.*

22 Ex Jisraëlitis verò neminē reddidit Schelomo servum:sed erant viri militares, & servi ejus,& principes ejus,& duces ejus, & præfecti curruum ac equitum ejus.
23 Ex his erant principes curatorum,qui præfecti erant operi pro Schelomone ' quingenti ' quinquaginta : qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

Sup.7.8.

24 Veruntamen filia Parhhonis ascenderat e civitate Davidis ad domum suam quam ædificaverat ei *Schelomo* : tunc ædificavit ' munitionem ipsam.
25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocausta & eucharistica super altare quod extruxerat Jehovæ*:* & suffitum adoleri curabat ' in eo quod erat coram Jehova : cùm perfecisset domum.
26 Præterea classem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi , quę *est* prope ' Elothas ad littus maris algosi in terra Edomæorum.
27 Misit vero Chiram in ea classe servos suos, g nautas , peritos maris: cum servis Schelomonis.

g Heb. *homines navium.*

28 Qui profecti ' Ophirum , acceperunt inde auri ' quadringenta viginti talenta, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

2 Apparuerat] *hyperbaton est usque ad ver.10.quo ostendit qua re fretus ædificaverit sibi quoque domos, & templum Dei,atque basilicas tam accuratè ornaverit.nimirum promissione præsentiæ divinę in templo, & stabilitatis regni in posterū.* Quemadmodum] *id est,proxima nocte a dedicatione , ut anteà proxima nocte a sacrificiis,suprà 3.5.* 7 In parabolam] *ut Deut.28.37.* 8 Obstupescet] *admiratione, ut sequentia in versu explicant.* Sibilabit] *ludibrio & derisione,ut apparet ex versu sequente.* 10 Viginti annis] *septem extructi templi sup.6.38.& tredecim extructæ domus suæ,sup.7.1. id est , vigesimo quarto regni ejus.* 11 Auro] *cujus numerus explicatur infrà ver.14.* Regionis limitem] *id est. Ascheri conterminam versus septentrionem: sed extra possessionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris possidendum dare:nam Cabulem minimè ad Ascherem pertinuisse, cùm ex hoc loco ostenditur:tum ex ipso civitatum Ascheris numero,qui habetur Jehosch.19.a versiculo 24.usque ad 30. denique ex 2.Chronic.8.14.ubi Schelomo Jisraëlitarum colonias eò deduxisse legitur.* 13 Dixit] *reddendo eas amicè,ut testatur 2.Chronic.8.14.* Terræ Cabul] *id est,displicentis,ex Phœnicum lingua, ut testatur Josephus Antiquitatum libr.8.cap.2.* 14 Centum viginti] *id est,septingenta viginti millia aureorum.* 15 Delectus] *de quo suprà 5.13.* Munitionem ipsam] *videlicet Tzijonis.* Chatzorem] *Jehos.19.36. Naphtalitarum.* Megidduntem] *Menaschitarum: Jehos. 17.11.* Gezerum] *Ephrajimitarum: Jehoschu.21.21.* 17 Beth-Choronem inferiorem] *synecdoche pro superiore & inferiore: vide 2.Chronic.8.17. Ephrajimitarum, Jehoschu.21.22.* 18 Bahhalatham] *Danitarum Jehoschu.19.44.* Tadmorem] *si ea civitas est,quam Ptolemæus vocat* θαμόρων *: in deserto Judæ est, non procul ab Hhen-Gedi:si verò est Palmira , ut Josephus putat Antiquit. Jud.lib.8.cap.2. in solitudine Syriæ sita est·sed posterior sententia magis placet.* In illa terra] *hoc est,quæ omnia oppida in ipso Schelomonis regno & intra fines a Deo designatos erant.* 19 In Libano] *vide suprà 7.2. & sequentibus.* 21 Horum filios] *vide annotata Jehoschu.9.19.* Non potuerant] *justo Dei judicio: quia cum mandatum haberent & possent,neglexerant, Judic.2.* Adegit] *dedititios: sive ultrò se offerrent:sive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron.20.10.* In tributum servile] *id est , præter pecuniarum tributum,servitutem etiam ab eis exigebat* Usque in hodiernum] *id est, in perpetuum : nam etiam post captivitatem, nomen retinuerunt servorum Schelomonis , Hhezræ 2. 55. & Nehemjæ 7. 60.* 22 Servi ejus] *ingenua servitute & liberalibus officiis.* 23 Quingenti] *quorum ducenti quinquaginta,de quibus 2.Chronic.8.22. alternis curatione sua fungebantur.* Quinquaginta] *alternis decurionum officium agentes,ab illis opus exigentes, vide suprà 5.16. annotata.* 24 Munitionem] *suprà versu 15.* 25 In eo quod erat &c.] *id est, in Thymiaterio, est autem synecdoche,pro eo quod est, cultum Dei exercebat ex lege,ut in Chronicis explicatur.* 26 Elothas] *vide de utroque loco Deuteron. 2.7.* 28 Ophirum] *id est,ad auream Chersonesum,ut explicat Josephus .* Quadringenta] *id est,vicies, quinquies centena,viginti millia aureorum. At in 2.Chronic.8. versu ultimo est accessio 30. talentorum, quæ non ad regem afferebantur: sed non in usum classis insumebantur.*

CAPUT X.

Regina Schebæ auditâ famâ de Schelomone,eum invisit:sapientiam ejus probat: gloriam perlustrat, & muneribus datis & acceptis domum revertitur. Cujus historiæ occasione,istius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in ascensu : clypeis · solio : poculis,& reliquis instrumentis:denique proventibus ex classe,pensitationibus exterorum,& vectigalibus.

1 AUDIENS autem regina 'Schebæ famam Schelomonis a & nominis Jehovæ : venit ad probandum eum ænigmatibus.

a Heb. *ad nomen.*

2 Et ingressa Jeruschalaima cum *exercitu [b] numeroso admodum, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretiosos: accessit ad Schelomonem, & elocuta est ei quicquid *erat* in [c] animo suo.

3 *Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit absconditū quicquā regi, quin indicaverit ei.

4 Quapropter cum videret regina Schebæ omnem sapientiam Schelomonis: & quamq; domum quam ædificaverat.

5 Cibum etiam mensæ ejus, & *consessum servorum ejus, & statum ministrorum ejus & vestitum eorum: similiter pincernas ejus, *& ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: *non *erat* amplius in ea spiritus.

6 Tandem dixit ad regem: verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua.

7 Tamen non credidi verbis illis usquedum venirem, & viderent oculi mei, sed ecce non indicatum fuerat mihi ejus dimidium: [d] superas sapientiā & bonitate famam illam quam audiveram.

8 Beati homines tui, beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, qui audiunt sapientiam tuam:

9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus est te, ut collocaret te in solio Jisraëlis, eò quòd diligit Jehova Jisraëlem in seculum, ideò imposuit te regem, ut exerceres judicium & justitiam.

10 Et dedit regi *centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretiosos: [e] non sunt advecta hujusmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebę regi Schelomoni.

11 (*Nam etiam classis Chirami quæ afferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro ligna *thyina multa admodum & lapides pretiosos:

12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis *[f] repagulum ad domum Jehovę & ad domum regis: & citharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque visa usque in diem illum.)

13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desiderio ejus quicquid petivit, præter id quod [g] rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quæ revertens abiit in terram suam, ipsa cum servis suis.

14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibit anno: *sexcentorum sexaginta sex talentorum auri:

15 Præter *id quod obveniebat* a [h] *publicanis negotiatorum & mercaturæ aromatariorum: & omnibus *regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.

16 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentos *aureos [i] imponebat clypeo unicuique.

17 Item trecenta scuta ex auro malleato, *tria pondo auri imponebat scuto unicuique: quæ posuit rex in domo saltus Libani.

18 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratissimo.

19 Sex gradus erāt huic solio, & fastigium rotundum ipsi solio a posteriore parte ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: ac duo leones stantes juxta ipsa fulcra manuaria.

20 Duodecim quoque leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factum tale in ullis regnis.

21 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vasa domus saltus Libani ex auro [k] asservato: nihil inerat argenti: non æstimabatur temporibus Schelomonis *ullius *pretii*.

22 Nam *classis Oceani pro rege, cum classe Chirami *erat*: semel ternis annis veniebat classis ex Oceano afferens aurum & argentum, ebora, & simias, & pavones.

23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.

24 Et totius terræ *regis* quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quā indiderat Deus animo eius.

25 Isti quoq; afferebant quisque munus suum, instrumenta argentea & instrumenta aurea, & vestimenta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis.

26 Ita ut congregaret Schelomo currus & equites: essentque ei *mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos *abduci jussit in civitates curruum, & ad regem Jeruschalaima.

27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis *ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros quæ *crescunt* in loco depresso, multitudine.

28 Et *vectigal *equorum ex Ægypto, quod *erat Schelomoni, id est, *neti *mercatores regis accipiebant netum pro pretio.

29 Nam ascendens ex Ægypto *exibat currus sexcētenis: siclis argenti, & equ[?] centenis quinquagenis & ita pro omnib. regibus *Chittæorū, & pro regibus *Syriæ *in manu sua educebant.

Marginal notes:

[b] Heb. *gravi.*

[c] Heb. *cum corde: sic infrà 24. ver.*

[d] Heb. *addidisti sapientiam & bonitatem ad famam &c.*

[e] Heb. *non venit sicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.*

[f] Heb *fulcrū.*

[g] Heb. *reddidit: quo sensu accipitur idē verbum 2. Chron. 8. 14. nam apud Hebræos simplicia verba habent significationem compositorum quibus illi carent.*

[h] Heb. *hominulus exploratorum: solet enim illud genus hominum in speculis esse, ut occasionem aucupetur comparandarum aut distrahēdarum mercium.*

[i] Heb. *ascendere faciebat.*

[k] Heb. *clauso.*

2. *Chro.* 1. 14.

ANNOTATIO.

1 Schebæ] *vide Gen.* 10, 7. 2 Exercitu] *id est, comitatu & satellitio regio.* 3 Cui indicavit] *id est respondit ad omnes quæstiones ejus.* 5 Consessum servorum] *id est, multitudinē procerum qui sub eo erant suis ordinibus.* Et ascensum ejus] *de quo infrà ver.* 12. Non erat in ea &c.] *præ stupore quo penè exanimabatur: hyperbole.* 10 Centum] *ut suprà* 9 14. 11 Nam] *reddit rationem cur obstupuerit regina ad aspectum tantæ gloriæ: nominatim verò illius ascensus de quo suprà ver.* 5. Chirami] *& Schelomonis: synecdoche: vide suprà* 9. 26. *&* 27. Thyina] *ligna præstantissima, ut apparet ex apocal.* 18. 12. *vide Plin. lib.* 13. *natural hist. cap.* 15. *&* 16. *nam quod coralium Hebræi interpretantur, alienum est ab istis operibus ad quæ adhibebatur: neque fuisset tam procul advehendum, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè crescat.* 12 Repagulum] *synecdoche. pro ascensu repagulis utrinque munito, quo a domo regis ad domum Dei ibatur: sic enim accipiendum esse ostenditur* 1. *Chr.* 26. 16. *&* 18. *&* 2. *Chr.* 9. 11. 14 Sexcentorū, &c.] *hoc est, tricies centies mille, non genties nonagies sexies mille aureorum.* 15 Publicanis negotiorum] *id est, iis qui publica regis vectigalia exteris mercatoribus imperata redimebant.* Regibus Arabiæ] *finitimis tam ab oriente quàm meridie.* 16 Itaque *cùm ita abundaret auro.* Aureos] *sub. siclos communes, qui efficiunt aureos nummos paulo minus mille.* 17 Tria pondo] *continenta siclos centenos,*

2. *Chro*

2.*Chron.*9.16. 21 Ullius pretii] *hyperbole: ut infrà ver.*27. 22 Classis Oceani] *comparata ad navigationem Africani Oceani.* 26 Mille quadringenti] *alternis in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus curruum tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide sup.*4. 25.& 2.*Chron.*9.25. Abduci jussit] *id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.* 27 Ut lapides] *hyperbole.* 28 Vectigal] *nam ex Ægypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias trāseundum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomo.* Equorum] *i. mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia.* Erat Schelomoni] *quia per ipsius regionem transibatur.* Neti] *id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quæ ibi parabantur: de quibus vide proverb.*7.16.& *Jechezkel.*27.7. Mercatores] *id est, publicani sive vectigalium redemptores.* 29 Exibat] *e finibus Jehudææ, & Schelomonis regni.* Currus] *oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat.* Chittæorum] *ab oriente: ut Jehos.*1.4. Syriæ] *ab Aquilone.* In manu sua] *id est, secum abducebant quæcunque volebant, pensitatis vectigalibus.*

CAPUT XI.

Schelomo multarum exterarum fœminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in se ita provocat, ut ei interminetur lacerationem regni: duos hostes excitet: & Jarobhhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificet. Qua occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas,* idque præter filiam Parhhonis: Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias, & Chittæas:

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec ipsi conveniunto vobiscum: profectò inclinarent [a] animum vestrum post deos suos: iisdem adhæsit rex Schelomo amore:

3 Adeò ut essent ei fœminæ principes septingentæ, & concubinæ trecentæ: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus animū ejus post deos alienos: cum non esset animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, sicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] sequeretur Schelomo * Hhaschtoretham [c] deum Tzidoniorum, & * Milcomum abominationem Hhammonitarum.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] planè sequeretur Jehovam sicut David pater ejus.

7 Tunc ædificavit Schelomo excelsum* Cemoscho abominationi Moabitarum, * in eo monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum. & Moleco abominationi Hhammonitarum.)

8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis: adolentibus & sacrificantibus diis suis.

9 Itaque ira percitus est Jehova in Schelomonem: eò quòd declinasset animus ejus a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat ei* bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur deos alienos: nec tamen observasset id quod præceperat Jehova.

11 Et* dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te, quòd non observasti fœdus meum & statuta mea quæ præcepi tibi: [e] omnino lacerabo hoc regnum a te, & tradam servo tuo.

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc *propter Davidem patrem tuum: e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem servū meū, &*propter Jeruschalaima quæ elegi.

14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni Hadadum Edomæum: is *erat* e semine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos ascendente Joabo principe militiæ ad sepeliendum confossos: postquam percussisset omnes mares in Edomæa.

16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum toto Jisraële: donec excidisset omnes mares in Edomæa)

17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cúmque surgentes e Midjane venissent Paranem: assumpserunt secum homines Parane & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regem Ægypti, qui dedit ei Domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [f] permagnam: adeò ut daret ei uxorem sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ [g] Augustæ.

20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem * educavit Tachpenes intra domum Parhhonis: ita ut esset Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis.

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse Davidem cum patribus ejus & mortuum esse Joabum principem militiæ: dixit Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parrhhone: at quid deficit te apud me, quòd ecce quæris abire in terram tuam? dixit, non: sed [h] omnino dimitte me.

23 Suscitavit prætereà Deus illi adversarium *Rezonem filium Eljadahhi:* qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino suo.

24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps turmæ, cùm occideret David illos: deinde euntes Damascum habitarunt in ea, &* regnarunt Damasci.

25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & *tædebat eum Jisraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephratæum e* Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ) servum Schelomonis: ita ut * attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quâ sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat* rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat

Deut.7.3.& sequent.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *iret post sic ver.* 10.

[c] Heb. *Deos: sic ver.* 33.

[d] Heb. *impleret ire post.*

[e] Heb. *lacerando lacerabo.*

2.*Sche.*8.14.

[f] Heb. *valde.*

[g] Heb. *dominæ.*

[h] Heb. *dimittēdo dimitte.*

erat robore: quare videns Schelomo ʰpuerum ipsum ⁱnegotio esse intentum: præfecit eum toti oneri familiæ Josephi.

i Heb. facientem opus.

29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo egresso Jeruschalaimis: ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induisset vestimentum novum, & essent ambo soli in agro.

30 Ubi prehendens Achija vestimentum novum quo ᵏtegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.

k Heb. quod erat super eum.

31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego laceraturus sum regnum hoc e manu Schelomonis,& daturus tibi decem tribus.

32 ʼ Tribus autem una erat ejus propter servum meum Davidem, & propter Jeruschalaima civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis:

33 Eo quòd dereliquerũt me,& incurvarunt se Hhaschtorethę deæ Tzidoniorum,& Cemoscho deo Moabitarum,ac Milcomo deo Hhammonitarum: neque ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis, videlicet statuta mea & judicia mea, sicut David pater hujus.

34 Non tamen auferam quicquam istius regni de manu hujus:sed principem dispono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem servum meum quem elegi, qui observavit precepta mea & statuta mea.

35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi ˡ ex illo decem tribus.

l Heb. illud: synecdoche.

36 Filio verò ejus dabo tribum unam: ʼ ut sit lucerna Davidi servo meo omnibus diebus coram me Jeruschalaimis, in civitate quam delegi mihi ad ponendum nomen meum ibi.

37 Te itaque assumam ut regnes secundum omnia que desiderabit animus tuus, & eris rex super Jisraëlem.

38 Erit autem si auscultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectũ *videtur* in oculis meis, observando statuta mea &præcepta mea,quemadmodum fecit David servus meus:ut adsim tibi & ædificem tibi ʼ domum firmam, quemadmodum ædificavi Davidi,ac tradam tibi Jisraëlem.

39 Affligam quidem semen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.

40 Quam obrem quærebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum: sed surgens Jarobhham fugit in Ægyptum ad Schischakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus esset Schelomo.

41 ᵐ Reliquę autem res Schelomonis,& quicquid fecit ac sapientia ejus nonne sunt scripta ʼin libro rerum Schelomonis?

m Heb. reliquum rerum.

42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jeruschalaimis super totum Jisraëlē fuerunt quadraginta annorum.

43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus suis,& sepultus est in civitate Davidis patris sui: regnavitq; Rechabhham filius ejus,loco ejus.

ANNOTATIO.

1 Idque præter filiam] *quam legitimè duxerat q.d. uxori huic suæ legitimæ alias multas superinducens: vide suprà 3.1. sic accipiuntur hæ particulæ ver.25.& 2.Chron.11.18.* 5 Hhaschtoretham] *Astartem vocant historici.* Milcom] *vide annotata Levitici 18.21.* 7 Cemoscho] *ut Num. 21.29.* In eo monte] *olivarum, de quo vide 2.Schem.15.30.* 9 Bis] *Gibhhone, suprà 3.5. deinde Jeruschalaimis, sup. 9.2.* 11 Dixit Jehova] *i. interminatus est, neque minas suas revocavit, ex resipiscentia Schelomonis. vide annotata 2.Chron.11.17.* 12 Propter Davidem] *i. propter promissionem factam Davidi 2. Schem. 7.14 &c.& 1.Chro.28.9.* 13 Propter Jeruschalaima] *i. propter promissionem præsentiæ meæ regni Davidis stabilitate conjunctam suprà 8.16.& 2.Chron.6.6.* 20 Educavit] *sic 1.Schem.1.22.* 23 Rezonem] *vide infrà 15.18.* Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i. regnum statuerunt pro ipso & posteris.* 25 Tædebat] *ac ideò indies infestabat.* 26 Tzereda] *vide Jehos.3.16.* Attolleret manum] *i. deficeret a Schelomone ut exprimitur ver.40.* 27 Rupturam] *quam David fecerat expugnando Jebusæum 2.Schem.5.6.& seq.* 28 Puerum] *i. ministrum: sic Exo.33.11.* 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum mansit.* 36 Ut sit lucerna] *i. regius splendor vide 2.Schem.21.17.* 38 Domum firmam] *ut 1.Schem.2.35. & 2.Schem 7.16.* 41 In libro] *i. in actis publicis, sive in commentariis rerum gestarum Schelomonis: quasi dicat, nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & institutionem Ecclesiæ sunt satis : ita enim his scriptis temperavit spiritus Dei, consulens tenuitati nostræ. sic Joan.20.30.& 21.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo post intervallo ab Hhezra conscripti sunt, ridiculum esset accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duro responso decem ferè tribus a se alienat: quæ Jarobhhamum novum regem sibi præficiunt, Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Jisraëlitas bellum adornat: sed Dei jussu ab eo abstinet. Jarobhham verò metu Rechabhhami se munit,& ne sui deficerent, nova religionis specie avertit eos a Jeruschalaimis adeundis,& eos in regno suo, statutâ idololatria, continet.

2.Chro.10.

1 TUM abiit Rechabhhã Schecemum: nam Schecemum ʼ conveniebat totus Jisraël ad constituendum eum regem.

Sup.11.40.

2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, *ex* quo fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat enim Jarobhham in Ægypto)

3 Ut mitterent accersitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Jisraëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum, dicendo:

a Heb. induravit jugum nostrum.

4 Pater tuus ᵃ ʼ durum imposuit jugum nobis: tu ergo nunc leva *nos* servitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos: abite usque ad diem tertium, tum revertimini ad me: sic abiverunt populus.

6 Intereà iniit consilium rex Rechabhham, cum senioribus, ʼ qui steterant ante Schelomonem patrem ipsius ᵇ cùm esset in vivis, dicendo: quo modo vos consilium initis ad respondendum populo huic aliquid?

b Heb. cùm esset vivus.

7 Qui

7 Qui allocuti sunt eum dicendo: si hodie fueris servus populo huic, & servieris eis, id est, respondens eis allocutus fueris eos * verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.

8 Sed reliquit consilium seniorū quo consuluerant ei: & iniit consilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant secū, *&* qui stabant coram ipso.

[c] Heb. *cum natis illis qui &c. sic ver. 10. trajectio.*

9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium inretis ut responderemus aliquid populo huic, qui allocuti sunt me dicendo: leva nos jugo illo quod imposuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti sunt eum isti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo: sic dices populo isti qui alloquuti sunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum nostrum, tu ergo leva *illud* nobis: sic alloqueris eos: * minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo: revertimini ad me die tertio:

13 Respondit rex populo duriter, derelicto consilio seniorum quo consulerant ei.

14 Allocutus est enim eos ex consilio puerorū suorum dicendo: pater meus grave reddidit jugum vestrum; ego autem supperaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

15 Cùm itaq; non auscultasset rex populo: (erat enim * causa a Jehova: ut præstaret verbum suū, quo allocutus fuerat Jehova per Achijam Schilonitem Jarobhhamum filium Nebati)

Sup. 11.20. & sequentibus

16 Videns totus Jisraël regem non auscultasse sibi: retulerunt populus regi responsum dicendo: quæ nobis * portio *esset* cum Davide? utique non *est nobis* possessio cum filio Jischaji: ad tentoria tua Jisraël: jam * prospice domui tuæ David: sic abiit Jisraël ad tentoria sua.

17 Tantùm * super filios Jisraëlis qui habitabāt inter civitates Jehudæ: regnavit Rechabhham.

18 Cumq; misisset rex Rechabhham [d] Adoramum qui præerat tributo, & obruissent omnes Jisraëlitæ eum lapidibus ita ut moreretur: Rex Rechabhham [e] totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaima.

[d] *qui Adoniram dicitur sup. 4.6.*

[e] Heb. *roboravit se ascēdendo currum ad fugiendū.*

19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

20 Fuitq; cùm audissent omnes Jisraëlitæ reversum esse Jarobhhamum, (quem mittentes accersiverant ad cœtum) ut constituerent eū regem super totum Jisraëlem: nemo [f] secutus est domum Davidis, præter * tribum Jehudæ * solam.

[f] Heb. *fuit post.*

21 Cùm autem Rechabhham venisset Jeruschalaima, congregavit ex tota domo Jehudæ & tribu Binjaminis centum octoginta milia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra domum Jisraëlis: ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum filium Schelomonis.

2. Chro. 11.

22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam virum Dei dicendo:

23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ, & toti domui Jehudæ & Binjamini: & residuo populi, dicendo.

24 Sic ait Jehova: ne ascendite, néve pugnate contra fratres vestros filios Jisraëlis: revertimini quisque domum suam: * nam a me facta est res ista: qui auscultarunt verbo Jehovæ & reversi abiverunt, secundum verbum Jehovæ.

25 Posteà * ædificavit Jarobhham Schecemum in monte Ephrajimi, & habitavit in eo: & procedens inde ædificavit * Penuelem.

26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo suo: mox reversurum esset regnum hoc ad domum Davidis:

[g] Heb. *in corde suo: sic ver. 27.*

27 Si ascenderet populus iste ad parandum sacrificia in domum Jehovę Jeruschalaima, & rediret animus populi istius ad dominum suum, ad Rechabhhamum regem Jehudæ: utique occiderent me, sic reverterentur ad Rechabhhamū regem Jehudæ.

28 Quapropter inito consilio rex fecit duos vitulos aureos: & edixit [h] Jisraëlitis, satis *sint* vobis, ut non ascendatis Jeruschalaima: ecce Dii tui ô Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

[h] Heb. *illis: relativum præpositum antecedenti.*

29 Quorum unum posuit * Beth-Ele: alterum verò collocavit Dane.

30 Sic fuit res ista in *causa* peccati, cur irent populus * coram [i] hoc Danem usque.

[i] Heb. *uno.*

31 Paravit enim domum excelsorum: & fecit sacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis Levi:

[k] Heb. *e partibus.*

32 Et constituit Jarobhham festum mense octavo quintodecimo die ejus mensis, simile * festo quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offerebat in altari: similiter fecit Beth-Ele sacrificando vitulis quos fecerat: etiam Beth-Ele constituit sacerdotes excelsorum quæ fecerat.

ANNOTATIO.

1 Conveniebant] *quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam erat in meditullio regni.* 4 Durum jugum] *id est, onera gravia, qualia describuntur suprà cap. 4. a versu 7. usq; ad 27. quanquam de illis conquerebatur populus, non habita commodorum ratione quæ ad ipsum Schelomonis regno pervenerant.* 6 Steterant ante] *id est qui ministraverant & a consiliis fuerant: sic ver. 8.* 7 Verbis bonis] *acquiescens petitioni illorum, 2. Chron. 10.7.* 10 Minimus digitus] *proverbiale dictum: quasi dicat, nulla est pars mei tam infirma, quæ non sit valentior robore patris mei.* 15 Causa a Jehova] *id est, hæc media disposuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, suprà 11. ver. 31.* 16 Portio cum Davide] *vide annotata 2. Schem. 20.1.* Prospice] *id est, curam habe rerum tuarum, & a nostris abstine.* 17 Super filios Jisraëlis] *id est, super tribum Schimhhonis & partem Binjaminis: quorum hi sortem conjunctam, illi commixtam habebant & super convenas aliarum tribuum, ut ostenditur infrà ver. 23. & 2. Chron. 11.13. & sequent.* 20 Tribum] *id est, sortem unam tribuum duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut. 33.7.* Solam] *subaudi integram.* 24 Nam a me] *vide suprà 15. ver.* 25 Ædificavit] *id est, munivit.* Penuelem] *trans Jardenem in tribu Gadis: vide Gen. 32.30.* 29 Bethele & Dane] *in finibus regni tui: priore meridiano, posteriore septentrionali: Hæc autem per prolepsin dicuntur, quæ tribus proximè sequent. versib. explicatur.* 30 Coram hoc] *qui erat Dane: nam ad posterius prolepseos membrum & propinquius pertinent relativæ voces ex Hhebræorum usu.* 32 Festo] *tabernaculorum.*

CAP-

CAPUT XIII.

Jarobhham Bethele sacrificans a viro Dei obliquè reprehenditur: futurum olim Dei judicium in altare & ejus sacerdotes denuntiante, & præsentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a propheta quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offensus Deus, eum apud Bethelitam objurgat, deinde in itinere morte quam denuntiaverat afficit. quo cognito Bethelita honorificè eum sepelit, & filios de vaticinii illius fide informat: Jarobhhamo nihilominus in sua defectione pergente.

1 CUM autem offerret in altari quod fecerat Beth-Ele, quintodecimo die, mense octavo, mense illo, quod commentus fuerat [a] animo suo: & celebrans festum cum filiis Jisraëlis, offerret in altari illo adolendo:

2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo Jehovæ Beth-Elem: Jarobhhamo astante altari ad adolendum,

3 Clamavit contra altare illud per verbũ Jehovæ, dicens: altare, altare, sic ait Jehova: ecce filius nascitur us est domui Davidis nomine Joschija, qui mactabit super te sacerdotes excelsorum, adolentes super te, & ossa hominum comburent super te.

4 Et edidit illo ipso die prodigium dicendo: hoc *est* prodigium ejus quod dixit Jehova: ecce altare hoc finditur, & effundetur cinis, qui *est* super ipsum.

5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei, quo clamabat contra altare Beth-Ele, extendisset Jarobhham manum suam ab altari dicendo: prehendite eum: ut exaresceret manus ejus quam extenderat contra illum: ita ut non posset retrahere eam ad se.

6 Altare autem fissum est, & effusus cinis ab altari: secundum prodigium, quod ediderat vir Dei ex verbo Jehovæ.

7 Tunc locutus rex dixit ad virum illum Dei: deprecare, quæso, iratam faciem Jehovæ Dei tui, & ora pro me, ut redeat *restituta* manus mea ad me: cumque deprecatus esset vir ille Dei iratam faciem Jehovæ, *restituta* manus regis rediit ad ipsum, & fuit sicut anteà.

8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei: veni mecum domum: & [b] refice te: deinde dabo tibi donum.

9 Dixit verò vir ille Dei ad regem: si dares mihi dimidiam domum tuam non irem tecum: neque comederem panem, neque biberem aquam in hoc loco.

10 Sic enim præcepit mihi [c] verbo suo Jehova dicendo: ne comedito panem neq; bibito aquam: neq; revertitor per eam viam qua iveris.

11 Itaque abiit viâ aliâ: ac non est reversus viâ illâ qua venerat Beth-Elem.

12 Propheta autem quidam senex habitabat Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus fuerat regem, quæ enarraverunt [d] *filii* patri suo.

13 Ad quos dicente patre eorum quanam viâ abiit? consideraruntfilii ejus viam qua ibat vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.

14 Deinde edixit filiis suis: insternite mihi asinum: qui instraverunt ei asinum & insedit ei.

15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum sedentem sub quadam quercu: & dixit ad eum: ésne vir ille dei qui veneras e Jehuda? qui dixit, sum.

16 Tum dixit ad eum: veni mecum domum & comede panem.

17 Qui dixit: non possum reverti tecum, aut ingredi tecum: neq; comedam panem, neque bibam tecum aquam in isto loco.

18 Verbum enim æditum est mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panem, neque bibito ibi aquam: neque [e] redito via qua iveris.

19 Sed eo dicente illi: etiam ego propheta *sum* ut tu, & angelus allocutus est me ex verbo Jehovæ dicendo: reduc eum tecum domum tuam, ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)

20 Reversus est cum eo, & comedit panem domi ejus, & bibit aquam.

21 Fuit verò illis assidentibus mensæ: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum quem reduxerat.

22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e Jehuda dicendo: sic ait Jehova: propterea quòd rebellasti contra [f] præstitutum Jehovæ, neque observasti præceptum illud, quod præceperat tibi Jehova Deus tuus:

23 Sed reversus es & comedisti panem, & bibisti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne comedito panem, neque bibito aquam: non est venturum cadaver tuum in sepulchrum majorum tuorum.

24 Fuitq; postquam comedisset panem & postquam bibisset: instravisset q; ei asinum, *nimirum* ei prophetæ quem reduxerat:

25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, & morte afficeret eum: sic erat cadaver ejus abjectum in via: & adstabat asinus juxta ipsum: leo quoq; adstabat juxta cadaver ipsum.

26 Cum ecce quidam transeuntes viderunt cadaver illud abjectum in via, & leonem adstantem juxta cadaver: qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille senex habitabat.

27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eum de via dixit: vir ille Dei *est*, qui rebellavit contra præstitutum Jehovæ: ideò tradidit Jehova eum leoni isti, ut frangens eum morte afficeret eum, secundum verbum Jehovæ quo locutus fuerat ei.

28 Deinde edixit filiis suis dicendo, insternite mihi asinum: qui instraverunt.

29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & asinum ac leonem adstantes juxta cadaver: non comederat leo cadaver, neque fregerat asinum.

30 Sustulit itaque hic propheta cadaver viri Dei, & impositum asino reduxit illud: & ingressus est civitatem propheta ille senex ad plangendum & sepiliendum illud.

31 Et eo collocante cadaver illius in sepulchro suo: plangebant super eum, eheu frater mi.

32 Fuitque postquam sepelivisset eum, ut diceret filiis suis dicendo, cùm mortuus fuero, similiter sepelite me in hoc sepulchro, in quo vir ille Dei sepultus est, juxta ossa ejus collocate ossa mea.

33 Nam [g] omnino futura est res quam prædica-

[a] Heb. *ex corde suo.*

[b] Heb. *fulcite.*

[c] Heb. *verbo Jehovæ: antecedens vim suam & relativi obtinens, ut Gen. 9. 6.*

[d] *Eclipsis correlativi, ut Levitici. 21. 4.*

[e] Heb. *revertere eundo.*

[f] Heb. *os sic Num. 20. 24. & infrà ver. 27.*

[g] Heb. *essendo erit.*

dicavit ex verbo Jehovæ: contra altare quod *est* Beth-Ele, & contra omnes domos excelsorū quæ *sunt* in civitatibus [h] Schomronis.
34 [i] Hoc facto non est reversus Jarobhham a via sua mala, sed [k] rursus fecit e populo sacerdotes excelsorum, ejus qui volebat [l] consecrabat ministerium ut essent sacerdotes excelsorū.
35 *Fuitq; hac re domus Jarobhhami in *causa* peccati: & ut excinderet ac perderet *eam Deus* a superficie terræ.

[h] *vulgo Samariæ.* [i] Heb. *post rem hanc.* [k] Heb. *reversus est & fecit e partibus populi ut supra* 12.31. [l] Heb. *implebat manum. ut Exo.* 28.41.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem offerret] *versum hunc ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 3 Nasciturus] *post annos circiter.* 330. Qui mactabit] *vide* 2. *Reg.* 23.15.*& sequentibus.* 4 Edidit prodigium] *per quod fides de vaticinio suo confirmaretur, secundum institutionem Domini: Deu.*13. 6 Ediderat] *id est, verbo pronuntiaverat, ut Deut.*13.2. 12 Propheta autem] *hoc facto mendax, ut docetur ver.*19.*etsi alioquin certa sunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quòd a sacris Jarobhhami abstinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum sit prosecutus: quòd sepulturam cum eo communem habere voluerit: quòd denique filios suos in expectatione vaticinii confirmaverit.* 21 Quem reduxerat] *sic interpretandum esse dicet epexegesis quæ statim subsequitur: ut etiam* 24. *ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelitæ in fine ver.*27. 35 Fuitque hac re] *vide supra* 12.30.

CAPUT XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem consulens, non tantùm de eo responsum accipit: sed etiam de propinquo excidio familiæ suæ: de regni Jisraëlitici continua agitatione & excidio præmonetur. & morienti Nadab succedit. Rechabhham quoque & Jehuda peccatu Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & spoliantur: & Rechabhhamo mortuo succedit Abijam.

1 TEMPORE illo ægrotabat Abija filius Jarobhhami:
2 Quapropter dixit Jarobhham uxori suæ: surge jam & [a] dissimula te, ut non agnoscant te esse uxorem Jarobhami: ac ito Schiluntem: ecce ibi *est* Achija propheta: qui [b] promiserat mihi me fore regem super populū hunc.
3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito eum: is indicabit tibi quid futurum sit isto puero.
4 Et faciens ita uxor Jarobhhami surrexit, & abiens Schiluntem ingressa est domum Achijæ: Achija autem non poterat videre: nam oculi ejus caligaverant præ [c] senio ejus.
5 Sed Jehova indixerat Achijæ: ecce uxor Jarobhhami ventura est, ut requirat aliquid abs te de filio suo, quia ægrotus est: [d] his & talibus alloquitor eam: futurum autem est cùm ingredietur, ut ipsa agat extraneam.
6 Fuit itaque cùm audiret Achija strepitum pedum ejus ingredientis januam, ut diceret: ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis extraneam? ego verò missus sum ad te *ad indicandum* durum.
7 I, dic Jarobhhamo: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & imposui te antecessorem populo meo Jisraëli,
8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neque fuisti sicut servus meus David, qui observavit præcepta mea, & qui [e] secutus est me ex toto animo suo, faciendo tantumodò quod rectum *videtur* in oculis meis:
9 Sed [f] pejus egesti omnibus qui fuerunt ante te: & abiens fecisti tibi *deos alienos, etiam fusiles ad provocandum me: denique abjecisti me post tergum tuum:
10 Idcirco ecce ego inducturus sum malum in domum Jarobhhami, & excisurus sum Jarobhhamo* mingentem ad parietem, * conclusumque & derelictum in Jisraële: & tollam [g] asseclas domus Jarobhhami, quemadmodum tollit quis stercus, donec defecerit.
11 *Morientem Jarobhhamo in civitate, comedent canes: morientem verò in agro, comedent volatilia cæli: nam Jehova locutus est.
12 Tu autem surge, abi domum tuam: cùm intrabunt pedes tui civitatem illico morietur infans:
13 Quem plangent omnes Jisraëlitæ sepelientes *eum*, is enim solus * perveniet Jarobhhamo in sepulchrum: eò quòd [h] * est de eo *solo* e domo Jarobhhami sententia bona apud Jehovam Deum Jisraëlis.
14 Itaq; suscitabit sibi Jehova * regem super Jisraëlem, qui excidet domum Jarobhhami *eadem die: * quid autem? etiam nunc *suscitavit*.
15 Præterea * percutiet Jehova Jisraëlem *agitans* *quemadmodum agitatur arundo in aqua: & * convellans Jisraëlem a terra hac optima quam dederat majoribus eorum, disperget eos procul ultra ipsum *flumen: eò quòd fecerunt lucos suos provocantes Jehovam.
16 Denique exponet Jisraëlem: propter peccata Jerobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.
17 Tum surgens uxor Jarobhhami abiit, & pervenit * Tirtzam: qua veniente ad limen domus suæ, puer mortuus est.
18 Et sepelientes eum planxerunt eum omnes Jisraëlitæ: * secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [i] per servum suum Achijam prophetam.
19 [k] reliquæ autem res Jarobhham, ut bellavit & ut regnavit: ecce scriptæ sunt in [l] libro *Chronicorum regum Jisraëlis.
20 Dies autem quibus regnavit Jorobhham fuerunt * virginti duorum annorum: qui postquam occubuit cum patribus suis, regnavit Nadab filius ejus pro eo.
21 Rechabhham verò filius Schelomonis regnavit in Jehuda: natus vnum & quadriginta annos Rechabhham cúm iniret regnum, septemdecim annos regnavit Jeruschalaimis, in civitate quam elegerat Jehova ad ponendum nomen suum ibi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisrëlis, * & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.
22 *Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur* in occulis Jehovę: & ad zelotypiam moverunt eum peccatis suis, quibus peccarunt supra quam omnia quæ fecerant majores eorum.

[a] Heb *muta te ipsam.* [b] Heb. *locutus fuerat de me in regem.* [c] Heb. *canitie: synecdoche.* [d] Heb. *secundum hoc & secundū hoc.* [e] Heb. *ambulavit post me ex toto corde.* [f] Heb. *malè egisti faciendo.* [g] Heb. *post domum Jarobhhami euntes: sic infrà* 16.5. [h] Heb. *inventa est de eo: vide Num.* 11.22. [i] Heb. *per manum servi.* [k] Heb. *reliquum rerum.* [l] Heb. *rerum dierum. i. in actis publicis: sic deinceps.*

23 Nam extruxerunt etiam sibi excelsa, & statuas ac lucos: super omnem collem altum, & sub omni arbore virente.
24 Insuper etiam meritorii erant in terra ipsa: faciebant secundum abominationes gentium, quas ejecerat Jehova a facie Jisraëlitarum.
25 Quapropter fuit anno quinto regis Rechabhhami: ut ascendens * Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima,

2.Chro.12

26 Acciperet thesauros domus Jehovæ, & thesauros domus regis: illa, inquam, omnia acciperet: acciperet etiam omnia * scuta aurea quæ fecerat Schelomo.
27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham scuta ærea: quæ deposuit in manum præfectorũ * cursoribus, qui observabant portam domus regis.
28 Eratque ex quo veniebat rex in domum Jehovæ, ut afferrent ea cursores: postea referrent ea ad procœtonem cursorum.
29 Reliquę autem res Rechabhhami, & omnia quæ fecit: nonne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhhamum & inter Jarobhhamum omnibus diebus eorum.
31 Cumque occubuisset Rechabhham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: cujus matri nomen Nahhama Hammonitis: regnavit [m] Abijam filius ejus pro eo.

[m] *qui Abija. 2.Chro.12. 16.*

ANNOTATIO.

9 Deos alienos] *vide 2.Chronic.11.15.* 10 Mingentem] *vide 1.Schem.25.22.* Conclusumque] *vide Deut.32.36.* 11 Morientem Jarobhhamo] *vide executionem infra 15.29.& sequentibus.* 13 Perveniet Jarobhhamo] *id est, ex posteris ejus.* Est de eo &c.] *id est, placuit Deo hunc solum e posteris Jarobhhami sepulturæ honore afficere.* 14 Regem] *Babhascham, vide infra 15. 27.* Eadem die] *id est, eodem tempore quo regnum invadet.* Quid autem] *correctio, quasi dicat: quid dico suscitabit? imò jam constitutus est, & in regno versatur.* 15 Percutiet] *Infelicem & calamitosum statum regni Jisraëlitici a Jarobhhamo usque ad finem prophetat.* Quemadmodum agitatur] *id est, perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni historia docet.* Convellens] *sub Hoschebha filio Elæ per Salmanassarem, 2.Reg.17.* Flumen] *Euphratem in Assyriam, Mesopotamiam, & Mediam 2. Reg.17.6.* 17 Tirtzam] *urbem regiam ante extructam Samariam, ad Euphratem sitam non procul Tiphsacho. vide 2.Reg. 15.16.* 18 Secundum verbum] *supra versic.13.* 19 Chronicorum] *vide supra 11.41. sic infra 29.* 20 Viginti duorum annorum] *quorum ultimus in regno filii primus numerandus est.* 22 Et nomen matris] *hic & in fine capitis meminit matris, quod idololatriæ ipsius author post regni triennium fuerit: vide 2.Chron.11.17.* 22 Fecit etiam] *anno quarto regni ipsius, ut apparet ex 2. Chron.11.17. & infra versic.25.* 25 Schischak] *ad quem Jarobhham fugisse legitur 1.Reg. 11.40. Idem Sasokis Diodoro Siculo, & Susakis Justino dicitur.* 26 Scuta aurea] *de quibus supra 10.16.& 17.* 27 Cursoribus] *id est, regis stipatoribus ad officia expeditis.*

CAPUT XV.

Abijam improbus triennio regnat. Asa verò filius bonus & instaurandi cultus Dei studiosus uno & quadraginta: Sed Babhaschæ conatu mala ratione impedito iram Dei in se provocat. In regno verò Jisraëlitico Nadab Jarobhhamo succedit sceleratus patris exemplo quem Babhascha altero ipsius regni anno per conjurationem occidit, & tota Jarobhhami stirpe deleta regno potitur.

1 ANNO autem decimo octavo regis Jarobhhami filii Nebati: regnavit [a] Abijam super Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen [b] Mahhaca filia * Abischalomi.
3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris sui, quæ fecerat coram ipso: nec fuit [c] animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, ut animus Davidis patris sui.
4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus illius, illi * lucernam Jeruschalaimis, suscitando filium ejus post eum & stabiliendo Jeruschalaima:
5 Eò quòd fecit David quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: * neque recessisset ab omnibus quæ præceperat ei, omnibus diebus vitæ suæ: præterquam in re Urijæ Chittæi.
6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamũ & Jarobhhamum omnibus diebus vitæ ejus.
7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ fecit nonne sunt scripta in libro * Chronicorum regum Jehudæ, tum bellum [d] confectum inter Abijamum & Jarobhhamum?
8 Postea occubuit Abijam cum patribus suis, quem sepeliverunt in civitate Davidis: & regnavit Asa filius pro eo.
9 Anno itaque vigesimo * *completo* Jarobhhami regis Jisraëlis: regnavit Asa super Jehudam.

2.Chro.13.
[a] *in Chron. Abija.*
[b] *Micaja filia Urielis. 2.Chro.13. 2 binomii enim fuerunt ipsa & pater.*
[c] *Heb. cor, sic deinceps.*
[d] *Heb. fuit Sed ita hoc loco interpretandum esse verbum docet 2.Chro.13.3. & sequentibus. 2. Chron. 14.*

10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus [e] aviæ nomen Mahhaca filia Abischalomi.
11 Et fecit Asa quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sicut David pater ipsius.
12 Nam abstulit * meritorios e terra: & amovit omnes deos stercoreos quos fecerunt majores sui.
13 Quinetiam ipsam Mahhacam aviam suam * amovit ne esset [f] augusta: eò quòd fecerat horrendam statuam cum luco: & * succisam Asa horrendam statuam ejus, combussit ad torrentem Kidronem.
14 Excelsa quidem non amota sunt: sed animus Asæ fuit integer * erga Jehovam omnibus diebus ejus.
15 Et retulit res consecratas patris sui, & res consecratas *a se* in domum Jehovæ: argentum & aurum & instrumenta.
16 * Quam ob rem bellum fuit inter Asam & inter Bahhascham regem Jisraëlis omnibus diebus eorum.
17 Nam ascendens Bahhascha rex Jisraëlis contra Jehudam, ædificabat Ramam: * ne fineret ad Asam regem Jehudæ egredi aut regredi *quemquam*.
18 Sed accipiens Asa totum argentum & aurum * quę reliqua erat in thesauris Jehovæ: etiam thesauros domus regiæ, tradidit in manum

[e] *Heb. matri: vide supra 2. ver. & infra 13. ver.*
[f] *Heb. dominaret supra 11.19.*
2.Chron.16.

num servorum suorum: quos misit rex Asa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis filii * Chezjonis regem Syriæ, qui habitabat Damasci ut dicerent:

19 Fœdus *est* inter me & inter te, *inter patrem tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad te munus argenteum & aureum: age fac irritum fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis, ut abscedat a me.

20 Et auscultans Ben-Hadad regi Asæ, misit principes copiarum g suarum contra civitates Jisraëlis, & percussit * Hijonem, & Danem & h Abelum Beth-Mahhacæ, & i totum tractum Cinnereth & totam terrā Naphtali.

21 Unde fuit audiente Bahhascha, ut desisteret ab ædificanda Rama, & resideret Tirtzæ.

22 Tunc rege Asa promulgante in tota Jehuda, (nemo erat immunis,) deportarunt lapides Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat Bahhascha, & ædificavit ex illis rex Asa Gebahhum Binjaminitarum & Mitzpam.

23 Reliquæ autē omnes res Asæ, & omnis fortitudo ejus, & quæcunq; fecit, & civitates quas ædificavit, nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ? veruntamen * tempore senectutis suæ ægrotavit ex pedibus suis.

24 Posteà cùm occubuisset Asa cum patribus suis, sepultus est cum patribus suis in civitate Davidis patris sui: & regnavit Jehoschaphat filius ejus pro eo.

g Heb. *quæ erant ei.*
h 2. *Chro.* 16. 4. *dicitur Abel-Majim: vide* 2. *Schē.* 20. 14.
i Heb. *totas Cinnerothas: vide Jehos.* 11. 2.

25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare cœpit super Jisraëlem anno secundo Asæ regis Jehudæ: ac regnavit super Jisraëlem * biennio.

26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via patris sui, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxit Jisraëlē.

27 Quapropter conspirationem fecit contra eum Bahhascha filius Achijæ e domo Jissascaris, & percussit eum Bahhascha ad * Gibbetonem, qui Pelischtæorum erat: cùm Nadab & omnes Jisraëlitæ obsiderent Gibbetonem.

28 Itaque morte afficiens eum Bahhascha anno tertio Asæ regis Jehudæ, regnavit pro eo.

29 Fuitque cùm cœpit regnare, ut percuteret totam domum Jarobhhami, donec perdidisset eam: non reliquam faceret ullam animam Jarobhhamo: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat per servum suum Achijam Schilonitem.

30 Propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: propter indignationem ejus, qua provocavit Jehovam Deum Jisraëlis.

31 Reliquæ autem res Nadabi & omnia quæ fecit nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

32 Itaque * bellum erat inter Asam & inter Bahhascham regem Jisraelis omnibus diebus illorum.

Sup. 14. 10. *& sequentibus.*

ANNOTATIO.

2 Abischalomi] *non filii Davidis (nam ejus liberi non supervixerunt, 2. Schem.* 18. 18.) *sed alterius Gibhhani e Binjamine, 2. Chron.* 13. 2. 4 Lucernam] *vide suprà* 11. 36. *Sequentia autem per epexegesin ostēdunt in quo consistat ista lucerna, nimirum in regno & in religione.* 5 Neq; recessisset] *id est, neq; omnia pietatis & justitiæ officia lege imperata deposuisset: præterquam &c. Nam Urijæ facto in totam legem peccavit, sed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totus effusus est ad peccandum in Spiritum sanctum.* 7 Chronicorum] *ut suprà* 11. 41. 9 Completo] *Nam Nadab Jarobhhamo successisse scribitur anno secundo Asæ, infrà ver.* 25. 12 Meritorios] *de quibus suprà* 14. 24. *vide infrà* 22. 47. 13 Amovit] *id est, dignitate & potestate eam privavit. hæc autem omnia summatim sine temporum distinctione de administratione Asæ referuntur, quæ planiùs in sua tempora distribuuntur 2. Chron.* 24. 15. *&* 16. *cap.* Succisam] *& comminutam. synecdoche: 2. Chro.* 15. 16. 14 Erga Jehovam] *i. erga cultum ejus, quamvis vitā reliquam huic studio non conformaverit.* 16 Quam ob rem] *cùm Bahhascha videret Asam religionem instaurasse, & multos in suo regno ad Asam defecisse, ut in fœdus Dei convenirent: vide 2. Chron.* 15. 8. *& sequentibus.* 17 Ne sineret &c.] *ut suorum defectionem impediret, & iter ad sollicitandos suos præcluderet.* 18 Quæ reliqua erant] *a temporibus Rechabhhami: vide suprà* 14. 26. Chezjonis] *fortè is est, qui suprà* 11. 23. *Rezon dicitur.* 19 Inter patrem tuum] *nam adversarium fuisse legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: suprà* 11. 25. *posteà ante diviso regno utriusque fœderatus fuit.* 20 Hhijonem & Danem &c.] *id est, percurrens superiorem tractum Ascheris, Danis & Naphtali usque ad fines Menaschis stragem edidit Nam Hhijon Ascheris, Dan Danitarum, Abel Mahhacæ Menaschitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.* 23 Temporis senectutis] *tribus ultimis annis suis: quare nihil fortiter gessit.* 25 Biennio] *imperfecto, ut ostendit ver.* 28. *& cap. sequen. ver.* 1. 27 Gibbetonem] *oppidum attributum Dani, quod Pelischtæi tenebant: Jehosch.* 19. 44. 32 Bellum erat] *ut suprà ver.* 16.

CAPUT XVI.

Regni Jisraëlitarum status temporibus Asæ describitur: ut Bahhaschæ Jarobhhamo in peccatis simili, similis pœna denuntiatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit. Ut Zimri post septiduum se ipsum comburit: Ut regnum Jisraëlitarum inter Hhomrin & Tibnin dividitur: Ut Hhomri solus regno potitus Samariam ædificat: & malitia antecessores superat: Ut Achab ei succedens omnes impietate superat: Denique ut contra execrationem Jehoschuhhæ Jerichunte instaurata, autor instaurationis pœnas luit.

1 ANNO tertio Asæ regis Jehudæ: regnavit Bahhascha filius Achijæ super totū Jisraëlem Tirtzæ, * viginti quatuor annis.

2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarobhhami, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxerat Jisraëlem.

3 Fuit verbum Jehovæ ad Jehu filium Chanani contra Bahhascham, ut diceret.

4 Quia cum exaltavi te ex ipso pulvere, & posui te antecessorem in populo meo Jisraëlem: ambulasti in via Jarobhhami, & ad peccandum induxisti populum meum Jisraëlem, ut provocarent

carent me peccatis suis:

5 Ecce ego mox sublaturus sum [a] assectas Bahhascha & assectas domus ejus: & redditurus domum tuam sicut domum Jarobhhami filii Nebati.

6 Morientem Bahhasche in civitate comedent canes: & morientem ei in agro comedent volatilia Cœli.

7 Reliquæ autem res Bahhaschæ, & quæ fecit, fortitudóque ejus, nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

8 (Posteà occumbens Bahhascha cum patribus suis, sepultus est Tirtzę: & regnavit Ela filius ejus pro eo.)

9 Ut etiam per Jehu filium Chanani prophetam verbum Jehovæ fuerat contra Bahhascham & contra domum ejus: idq; propter totum malum illud, quod fecerat in oculis Jehovæ, quòd provocasset eum operibus manuum suarum, quòd esset similis domui Jarobhhami: & eò quod percussisset eum.

10 Anno vigesimo sexto Asæ regis Jehudæ *completo*: regnabat Ela filius Bahhaschæ super Jisraëlem Tirtzæ secundo anno,

11 Cum facta conspiratione in eum servus ejus Zimri princeps dimidiatæ partis curruum, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrieatem, in domo Artzæ, qui præ erat domui ipsius Tirtzæ:

12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte affecit eum anno vigesimo septimo Asæ regis Jehudæ: ac regnavit pro eo.

13 Fuit autem cùm primū iste regnaret, dum insedit solio suo, ut percuteret totam familiam Bahhaschæ, non reliquum faceret ei mingentem ad parietem: etiam vindices ejus & amicos ejus.

14 Itaque perdidit Zimri totam familiam Bahhaschæ: secundum verbū Jehovæ quod locutus est contra Bahhascham, per [c] Jehu prophetam:

15 Propter omnia peccata Bahhaschæ & peccata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt, & quibus ad peccandum induxerunt Jisraëlem, provocando Jehovam Deum Jisraelis vanitatibus suis.

16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunq; fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regū Jisraëlis?

17 Anno vigesimo septimo Asæ regis Jehudę regnavit Zimri septem diebus Tirtzæ: cùm populus castra haberent contra Gibbetonem qui *erat* Pelischtæorum.

18 Sed qui castra habebant, populus ille audiēs dicentes: conspiravit Zimri, & etiam percussit regem: constituerunt omnes Jisraëlitæ regem Hhomrin principem militiæ super Jisraëlem eodem die, in ipsis castris.

19 Posteà ascendens Hhomri, & omnes Jisraëlitæ cum eo Gibbetone: obsederunt Tirtzam.

20 Fuit autem cùm videret Zimri captam esse civitatem, ut ingrederetur palatium domus regiæ: & combusta secum domo regis igne, moreretur:

21 Propter peccata sua quibus peccaverat faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulando in via Jarobhhami, & in peccato ejus quod fecerat inducendo Jisraëlem ad peccandum.

22 Reliquæ autem res Zimri, & conspiratio ejus qua conspiravit, nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

23 Tunc divisus est populus ille, Jisraël in partes: pars una populi sequebatur Tibnin filium Ginathi ut constitueret eum regem: pars vero altera sequebatur Hhomrin.

24 Cúmque firmior esset populus qui sequebatur Hhomrin populo qui sequabatur Tibnin filium Ganathi: mortuo Tibni regnavit Hhomri

25 Anno trigesimo primo *completo* Asæ regis Jehudæ, (regnavit Hhomri super Jisraëlē duodecim annis): Tirtzæ regnabat sexto anno,

26 Cùm emit montem [c] Schomronis a Schemero duobus talentis argenti: & ornato ædificiis monte, vocavit nomen civitatis illius quā ædificavit de nomine Schemeri domini illius montis, Schomronem.

27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui fuerit ante eum:

28 Nam ambulavit in tota via Jarobhhamī filii Nebati, & in singulis peccatis ejus, quibus ad peccandum induxerat Jisraëlem: ut provocaret Jehovam Deum Jisraëlis vanitatibus illorum.

29 Reliquæ autem res Hhomri, & omnia quæ fecit, & fortitudo ejus quā fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

30 Posteà occubuit Hhomri cum patribus suis & sepultus est Schomrone: regnavitq; Achab filius ejus pro eo.

31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit super Jisraëlem anno trigesimo octavo, Asæ regis Jehudæ: regnavitque Achab filius Hhomri super Jisraëlem Schomrone viginti duobus annis.

32 Fecitq; Achab filius Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm omnes qui fuerant ante ipsum.

33 Fuit enim (nónne leve habebatur ei ambulare in peccatis Jarobhhami filii Nebati?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiens coleret [d] Bahhalem illorum ac incurvaret se ei:

34 Et statueret altare Bahhali isti in æde illa Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.

35 Præterea [e] consereret Achab lucum: deniq; [f] amplius Achab faceret ad provocandum Jehovam Deum Jisraëlis, quàm omnes reges Jisraëlis qui *fuerant* ante ipsum.

36 Diebus ejus ædificavit Chiel Beth-Elita Jerichuntem: [g] pretio Abirami primogeniti sui fundavit eam, & pretio Schegubi natu minimi sui statuit fores ejus: secundum verbum Jehovæ quod locutus erat per Jehoschuhhā filiū Nunis.

[a] Heb. *post Bahhascham & post domū ejus* euntes. *ut sup.* 14.10

[b] Heb. *ebrius.*

[c] Heb. *per manum Jehu.*

[c] *vulgo Samariæ: sic deinceps.*

Infrà 21.25.

[d] *i. tutelarē deum: vide Judic.* 2.11.

[e] Heb. *faceret.*

[f] Heb. *adderet facere.*

[g] Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo. Jehos.* 6.29.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *hos duos versus ad sequentia pertinere res ipsa ostendit.* Viginti quatuor annis] *quorum primus & ultimus imperfecti sunt: nam primus etiam Nadabo antecessori, & ultimus Elæ filio communis est.* 7 Chronicorum] *vide supra* 11.41. *& sic de seq.* 9 Ut etiam] *accommodatio exitus istius regis ac totius familiæ Bahhaschæ ad superiorem prophetiam Jehu. ver.* 4. *&* 5. 10 Anno vigesimo sexto] *quo mortuus erat Bahhascha, & regnare cœperat Ela.* Secundo anno] *Elæ, qui fuit* 27. *Asæ, ut infrà*

infrà 12.ver.quasi dicat:vix dum elapsus erat ei annus primus cùm ad conspirationem ventū est. 13 Dum insedit] *i. septiduo illo quo regnavit.* Mingentem] *vide 1.Schem.25.22.* Etiam vindices] *i.omnes qui erant ejusdem cognationis.* 17 Contra Gibbetonem] *vide supra 15.27.in annot.* 24 Mortuo Tibni] *quarto demum anno post sublatum Zimrin: vide in 2.Chro.22.2.* Regnavit] *anno 5. & sequen. regnum totius Jisraëlis obtinuit.* 25 Duodecim annis] *comprehensis annis 4.quib.æmulum habuit Tibnim.* 26 Duob.talentis] *i.paulo minus bis mille daleris.* 28 Nam ambulavit] *duo notantur hîc mala quibus superavit antecessores: unum,quod regum & populi peccata minutatim perscrutatus est ut illis hæreret: alterum,quòd consultò & de-industria Deum provocavit, cùm superiores non ita destinato consilio & desperata malitia id fecissent:nam decretis obstrinxit populum,& ad idololatriam tyrannicè coegit.quod testatur Mica propheta 6.16.* 29 Et omnia] *sic habent nostra vetusta manu scripta exemplaria.* 31 Viginti duob.annis] *imperfectis:nam primus cum patre,ultimus cum filio communis fuit.* 33 Nónne leve] *epiphonema: quasi dicat,quàm parvi fecit iste peccata priorum,qui novis illa cumulavit.* Eth-Bahhalis] *quem Diodorus Siculus vocat Itobalum.*

CAPUT XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum siccitatem denuntiat : jussusq; certo loco delitescere,per annum corvorum ministerio divinitus cibatus : inde propter aquæ penuriam Dei jussu Zarphatham profectus, a tenui vidua, quam promissione Dei confirmat, ultra biennium sustentatur : cui mortuum filium precibus suscitat.

1 DIXIT autem Elija Tischbites ex inquilinis Gilhhadis ad Achabum : ut vivit Jehova Deus Jisraëlis ante quem adsto,non est futurus annis istis ros aut pluvia: nisi ex verbo meo.

2 Posteà fuit ad eum verbum Jehovæ, dicendo:

3 Abi hinc, & convertens te orientem versus, absconde te ad torrentem Cerithi, qui *est* e regione Jardenis.

4 Eritque ut ex illo torrente bibas: corvis autem præcepi,ut te sustentent ibi.

5 Qui abiens fecit secundum verbum Jehovæ:veniens enim consedit ad torrentem Cerithi,qui *est* e regione Jardenis:

6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem quolibet mane,similiter panem & carnē quolibet vespere: & e torrente bibebat.

7 Sed fuit exacto anno,cùm exsiccatus esset torrens ille:quia non fuerat pluvia in illa terra.

8 Ut esset verbum Jehovæ ad eum,dicendo:

9 Surge,abi Tzarphatham quæ *est* Tzidonis, & consideto ibi:ecce præcepi ibi mulieri viduæ ut sustentet te.

10 Qui surgens abiit Tzarphatham, cumque pervenisset ad portam civitatis,ubi ecce mulier vidua colligebat ligna: advocavit eam & dixit: [a]accipiens da,quæso, mihi paululum aquæ in hoc vase ut bibam.

11 Euntem verò ut acceptam daret: rursus advocans eam dixit: accipiens da quæso mihi frustum panis *prout est* in manu tua.

12 Quæ dixit,ut vivit Jehova Deus tuus non *est* mihi placenta:sed plena vola farinæ in cado, & paululum olei in phiala : & ecce colligo duo ligna,ut veniens parem illam mihi & filio meo, ut comedamus illud: deinde moriemur.

13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto,abi,para secundum verbum tuum : veruntamen fac mihi de ea placentam parvam priùs, quam afferas mihi: tibi verò & filio tuo facito posteà.

14 Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis : [b]cadi istius farina non consumetur,& phialæ istius oleum non deficiet: usq; ad diem quo datur est Jehova pluviam in superficie terræ.

15 Abiens ergo illa fecit secundum verbum Elijæ:ita comedit ipsa & ipse, idque domi ejus per annum.

16 Cadi farina illa non consumebatur,& phialæ illius oleum non deficiebat:secundū verbū Jehovæ quod locutus fuerat per Elijam.

17 Fuit autem [c]his rebus gestis ut ægrotaret filius mulieris illius,dominæ domus : cùmq; esset ægritudo ejus valida admodum, adeò ut nō reliqua esset in eo respiratio,

18 Dixit illa ad Elijam: quid [d]mihi tecum vir Dei? veneris ad me ad recordandum iniquitatem meam, & afficiendum morte filium meum?

19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: & acceptum eum e sinu ejus,detulit eum in cœnaculum,ubi ipse habitabat, deposuitq; eum super lectum suum.

20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jehova Deus mi: etiamne viduam hanc apud quam ego hospitor malo affeceris,mortem afferendo filio ejus?

21 Et admensus se super puero ter, inclamavit Jehovam dicens : Jehova Deus mi, revertatur quæso anima pueri hujus in medium ejus.

22 Quapropter auscultavit Jehova voci Elijæ,ita ut reversa anima pueri in medium ejus, is revixerit.

23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e suo cœnaculo domum, & reddidit eum matri ejus: dixitq; Elija: vide, vivit filius tuus.

24 Dixit verò mulier ad Elijam : jam hoc experior virum Dei te esse:& verbum Jehovæ in ore tuo verum.

[a] Heb. *accipe quæso mihi: vide Exo.25.3.sic deinceps.*

[b] Heb. *cadus istius farinæ, & phiala olei: hypallage.*

[c] Heb. *post res has.*

[d] Heb. *mihi & tibi:sic 2. Schem.16.10 & 19.23.*

ANNOTATIO.

1 Tischbites] *id est, incola partis illius Gilhhadis, quæ ad orientem spectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teschcb dicta est: vel eo quòd veteres incolæ ad centum millia captivi abducti sunt: vel quòd ex Jisraëlitis trans Jardenem coloniæ eò transmissæ sunt,ut eam inhabitarent: vide 1.Chro.5.21.* Inquilinis] *id est,colonis e Gilhhade transmissis.* Adsto] *id est,ministro,ut exponitur Deut.10.8.* Annis] *tribus & sex mensibus Luc,4.25.& Jacobi.5.17.vide infrà 18.1 sic enim appertè colligitur ex mandato & promissione Dei infrà 14.* 4 Corvis præcepi] *hæc avis lege immunda erat cibo: non autem contactu, nisi mortua : Levit.11.15.* 9 Tzarphatham] *quam scriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzido-*

Tzidonem.sitam ad mare. 11 In manu tua] *id est,penes te.* 12 Placenta] *id est ne minimus quidem panis factus.*Deinde moriemur] *quasi dicat,nulla est deinceps vitæ sustentandæ ratio.* 14 Diem quo] *id est,usquedum anni duo cum dimidio effluxerint.* 17 His rebus gestis] *id est tertio anno,quem apud viduam agebat:sive exacto biennio siccitatis : nam annum educatus est corvorum ministerio,suprà ver. 7. & alterum apud viduam, de quo ver.15.* Non reliqua esset] *id est, expirasset.* 18 Quid mihi tecũ] *subaudi,fuerit. Id est,quorsum spectaverint promissiones tuæ, si moriendum sit illis quibus facta sunt?* Veneris ad me] *quasi dicat, cùm me primum allocutus es, me & filium de vita in remissione peccatorum confirmasti ver.14. quod jam ampliùs annum experta sum : nunc verò èstne aliquid cujus nomine tam graviter sim castiganda contrà quàm initio spem feceras?* 20 Etiamne] *quasi dicat, ut alios multos qui fame & siccitate pereunt, sed minimè confirmatos de vita : ut hæc vidua per me confirmata est.* 21 Admensus se] *tum ut visu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur : tum ut incubationis medio caro pueri foveretur,confer cum facto Elischabhi 2. Reg.4.34.* Ter] *alternis incubans & orans.*

CAPUT XVIII.

Elija ab Achabo diu quæsitus, jussu Dei se illi exhibet : increpantem regem reprehendit, & Jisraëlem cum falsis prophetis in montem Carmeli convocari jubet : ubi populo similiter reprehenso, miraculo cum prophetis Bahhalis spondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat,& abeuntem Jizrehhelem prosequitur.

1 POSTEA diebus multis post annum tertium hunc, fuit ut verbum Jehovæ esset ad Elijam dicendo : I,* ostende te Achabo,& dabo pluviam in superficie terræ.

2 Itaque abiit Elija ut ostenderet se Achabo: erat autem fames valida in *Schomrone:

3 Quapropter advocaverat Achab Hhobadjam qui præerat domui ipsius : (erat autem Hhobadja timens Jehovæ valde.

4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophetas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum prophetas absconderet eos,quinquagenos viros in una spelunca,& sustentaret eos pane & aqua).

5 Et edixerat Achab Hhobadjæ: perambula hanc terram ad fontes aquarum, & ad omnes torrentes: si fortè inveniamus fœnum, ut vivos conservemus equos & mulos, & non [a]sinamus excindi nobis jumenta.

6 Itaque partiti terram inter se quam obirent: Achab profectus est unâ viâ ipse [b] seorsim, & Hhobadja profectus est viâ alterâ seorsim.

7 Fuit autem Hhobadja *versante* in itinere, cùm ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoscens eum procideret in faciem suam ac diceret: túne ille *es* dominus meus Elija?

8 Qui dixit ei, sum: i, dic domino tuo, ecce Elijam.

9 Dixit verò *Hhobadja*: quid peccavi : quòd tradis servum tuum in manum Achabi ut morte afficiat me?

10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *est* gentis aut regni *locus* quò non miserit dominus meus ad quærendum te: qui dixerunt non *adest*:etiam adjuravit regnum & gentem: quia non potest invenire te.

11 Et nunc tu dicis : i, dic domino tuo ecce Elijam.

12 Atqui erit me abeunte abs te , ut spiritus Jehovæ deferat te nescio quò : cùmque venero indicatum Achabo , si non inveniat te occidet me: tamen servus tuus timet Jehovam ab adolescentia mea.

13 Nónne indicatum est domino meo quid fecerim cùm occideret Izebel prophetas Jehovæ?ut occultavi e prophetis Jehovæ centum viros,[c] quinquagenos viros in una spelunca, & sustentavi eos pane & aqua?

14 Nunc autem tu dicis : I, dic domino tuo, ecce Elijam: atqui occideret me.

15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exercituum coram quo *adsto : hodie ostendam me ei.

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo indicavit ei:quapropter ivit Achab obviã Elijæ.

17 Fuitque cùm videret Achab Elijam : ut diceret Achab ad eum: túne ille es * perturbator Jisraëlis?

18 Qui dixit,non perturbo Jisraëlem: sed tu & domus patris tui: dum derelinquitis præcepta Jehovæ & sequeris Bahhalimos.

19 Sed nunc mitte,congrega ad me totum Jisraëlem in montem Carmelum : & prophetas Bahhalis quadringentos quinquaginta,prophetas quoque * luci illius quadringentos comedentes e mensa Jzebelæ.

20 Itaque mittens Achab ad omnes Jisraëlitas congregavit prophetas illos in montem Carmeli.

21 Tum accedens Elija ad totum populum illum,dixit: *quousque claudicaturi estis in duabus istis cogitationibus? si Jehova est Deus ipse, sequimini eum: sin autem istorum Bahhal, sequimini eum : sed * non responderunt ei populus ille quicquam.

22 Præterea dixit Elija ad populum illum:ego relictus sum propheta Jehovæ solus:* prophetæ autem isti Bahhalis quadringenti quaquaginta viri.

23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eligentes sibi juvencum unum,in membra dividãt eum ac imponant lignis :sed ignem ne apponunto: ego qnoque parabo juvencum alterum, quem imponam lignis : sed ignem non apponam.

24 Tum* invocatote nomen deorum vestrorum:ego verò invocabo nomen Jehovæ: eritque Deus ille qui testabitur igne, ipse Deus:cui respondens totus populus ille dixerunt : bona *est* hæc res.

25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis : eligite vobis juvencum unum, & parate primũ, nam *estis* plures: & invocate nomen deorum vestrorum:sed ignem ne apponite:

26 Acceperunt juvencum * quem concesserat eis: quo parato cùm invocassent nomen Bahhalis a mane usq; ad meridiem dicendo, ô Bahhal exaudi nos , & nulla *esset* vox & nullus exaudiens:*insultarũt in altare quod fecerat *Elija*.

27 Fuit enim ipso meridie ut ludificans eos Elija diceret:clamate voce magna quandoquidem Deus est.nam colloquium : aut,nam * insectatio *est* ei: aut, nam iter *est faciendum ei*:fortassis dormit,ut evigilet.

28 Qui clamabant voce magna, & * incidebant sese pro ratione ipsorum gladiis & spiculis

[a] Heb. *& non excindamus nos a jumentis: hypallage.*
[b] Heb. *solus: ut Gen.43. 32.*
[c] Heb. *quinquaginta quinquaginta viros.*
[d] Heb. *dent nobis duos.*

lis: usque adeo ut perfunderent se sanguine.
29 Fuit verò cùm præteriisset meridies, ut [e]prophetas agerent usquedum [*] offertur munus: sed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nullaq; attentio.
30 Elija autem edicente toti populo illi, accedite ad me, accessit totus populus ad eum: tum curavit altare Jehovæ [*] quod dirutum erat.
31 Nam accepit Elija [*] duodecim lapides pro numero tribuum filiorum Jahhakobi: ad quem fuerat verbum Jehovæ dicendo, Jisraël esto nomen tuum.
32 Cumq; extruxisset lapidibus istis altare in nomine Jehovæ: paravit aquæductum *capientem* quasi [e] duo sata sementis circa illud altare.
33 Deinde disposuit ligna: & divisum in membra juvencum imposuit lignis.
34 Tum edixit: implete quatuor Cados [*] aqua, & effundunto super ipsum holocaustum & super ligna: iterum edicente, secundò facite, secundò fecerunt: rursus edicente tertiò facite, tertiò fecerunt.
35 Adeò ut [f] fluerent aquæ circa altare: atq; etiam aquæ ductum impleret aqua.
36 Fuit autem cùm [*] offertur munus, ut accedens Elija propheta diceret: ô Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis, hodie innotescat te Deū esse in Jisraële, & me servum tuū: qui ex verbo tuo feci omnes res istas.
37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnoscant populus hic te Jehovam Deum illum esse: cùm tu averteris animum eorum [*] retrorsum.
38 Tunc ignis Jehovæ decidens, consumpsit holocaustum & ligna & lapides & pulverem ipsū, etiam aquā quæ *erat* in aquæ ductu delinxit.
39 Quod cum videret totus ille populus, prociderunt in faciem suam: & dixerunt, Jehova ipse Deus est, Jehova ipse Deus est.
40 Deinde dicente Elija eis: prehendite prophetas istos Bahhalis, nemo se proripiat ex eis: prehenderunt eos: quos deducens Elija ad torrentem [*] Kischonis, jugulavit ibi.
41 Et dixit Elija Achabo: ascende, comede & bibe: nam *ecce* strepitus multitudinis pluviæ.
42 Sic ascendit Achab ad comedendum & bibendum: Elija autem ascendit in verticem Carmeli, & pronum se abjecit in terram: deinde posuit faciem suam inter genua sua.
43 Edixerat autem puero suo, ascende jam, intuere viā maris: qui ascendens intuitus est ac dixit, non *est* quicquam: & septies edixit revertere.
44 Fuitq; septima *vice* ut diceret: ecce nubes parva sicut vola hominis ascendit a mari: tum dixit: ascende, dic Achabo, junge equos & descende ne intercludat te pluvia.
45 Itaque fuit [g] intereà cum Cœli obscurarentur nubibus & vento, vnde fuit pluvia magna: ut equitans Achab abiret Jizrehhelem.
46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut [*] confirmaret lumbos ejus: ita præcurrit Achabo usquedum venias Jizrehhelem.

Gen. 32. 28. & 35.10.

[e] Heb. *quasi locum duorū satorū sementis.*

[f] Heb. *irent.*

[g] Heb. *dum sic & dum sic* est.

ANNOTATIO.

1 Posteà diebus multis] *id est, elapsis sex mensibus, Luc.* 4.25. & *Jacob.* 5.17. *vide suprà in* 17.1. Ostende] *ea dicturus & facturus quę in sequentibus narrantur, ut ipse docet ver.* 36. 2 Schomrone] *id est, regno Jisraëlis: synecdoche.* 15 Adsto] *ut suprà* 17.1. 17 Perturbator] *qui tantam siccitatē & famem in Jisraëlem immittis.* 19 Luci illius] *de quo suprà* 16.35. 21 Quousque claudicaturi estis] *id est, quousque in dubio erunt conscientiæ vestræ, quem cultum sequamini? nam neque cultui vitulorum, quem vos Jehovæ exhibere putatis ex institutione Jarobhhami: neque Bahhalimo, quos recens instituit Achab, planè acquiescitis: denique nescitis utrum veterem novo, an novum veteri præferre debeatis: hæc autem quæ sequuntur per concessionem dicuntur.* Non responderunt] *quia dubitabant uter Dei cultus esset, aut hærebant donec miraculo Elijæ confirmati sunt.* 22 Prophetæ isti] *non comprehensis prophetis luci, de quibus suprà ver.* 19. 24 Invocate] *Apostrophe ad Prophetas Bahhalis.* 26 Quem concesserat] *id est, cujus optionem dederat.* Insultarunt] *post meridiem, furorem propheticum simulantes ut ipsum everterent ver.* 30. *provocati sarcasmis Elijæ: nam prolepticus hic versus* 3. *sequentibus exponitur.* 27 Insectatio] *vel hostium vel ferarum.* 28 Incedebant] *ex more gentium, de quo Deut.* 14.1. 29 Prophetas agerent] *vide* 1. *Schem.* 18.9. Offertur munus] *id est, usque ad tempus vespertinum, quo munus offerebatur, Exod.* 29. 41. *sic infrà* 36. *simile vide* 2. *Reg.* 3.20. 30 Quod dirutum &c.] *ab insultantibus prophetis suprà* 26. 31 Duodecim lapides] *ut hac altaris structura doceret Jisraëlitas, omnes tribus simul in unum corpus Deo sacrum debere coalescere, & a vitæ dignitatis memores ab omni idolorum servitute abstinere.* 32 Cumque extruxisset] *speciali mandato Dei: hoc facto extra ordinem Jisraëlitas revocantis: ac proinde contra legem non venit quæ est Levit.* 17. & *Deut.* 12. 34 Aqua] *nam Carmelus imminet mari, unde aquam petebant.* 36 Offertur munus] *suprà ver.* 29. 34 Retrorsum] *ab idololatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.* 40 Kischonis] *vide Judic.* 5. 21. 46 Confirmaret lumbos] *id est, vires suppeditaret ut expeditè pedes iter facerent.*

CAPUT XIX

Izebel audita cæde prophetarum suorum, Elijæ per nuntium mortem in crastinum minatur. Quare Elija in desertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in speluncam se abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jisraëlitarum, per Elischabham sibi in munere prophetico successurum, instituendos mittitur.

1 INDICAVIT autem Achab Izebelæ quicquid fecerat Elija: & eum occidisse prorsus omnes prophetas ejus gladio.
2 Quapropter misit Izebel nuntium ad Elijam qui diceret: sic faciant dii & sic pergant, ut hoc ipso tempore cras [a] reddditura sum vitam tuam ut est vita uniuscujusque illorum.
3 Quod cùm [b] intelligeret, surgens abiit, [c] consulens vitæ suę, pervenitq; Beer-Schebahhum quod *est* Jehudæ: ubi reliquit puerum suū.
4 Ipse verò perrexit in illud desertum itinere unius diei, & veniens consedit sub junipero quadam: ubi expetebat [d] apud se mori, ac dicebat: satis *est*, nunc Jehova accipe animam meam, non enim sum [*] melior maioribus meis.
5 Ita recumbens obdormivit sub junipero quadam: cùm ecce quidam angelus tangens eum, dixit ei: surge, comede.

[a] Heb *positura sum*
[b] Heb. *videret.*
[c] Heb. *pro vita sua.*

[d] Heb. *cum animo suo.*

6 Eo

6 Eo intuente, ecce ad locum capitis ejus placenta carbonibus *tosta*, & phiala aquæ: unde comedit ac bibit, posteà *rursus recubuit.

7 Reversus autem angelus Jehovæ secundò, tetigit eum dicens: surge comede: nam † majus esset hoc iter quàm conficeres.

8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde progressus est vi cibi illius quadraginta dies & quadraginta noctes *sustentante eum*, usque ad montem Dei Chorebum.

9 Ubi cum ingressus quandam speluncam pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad eum, quo dixit ei: quid tibi *rei* hic est, Elija?

10 Quo dicente, g plane zelo affectus sum pro Jehova Deo exercituum: eò quòd dereliquerūt fœdus tuum Jisraëlitæ: *altaria tua destruxerunt: & prophetas tuos occiderunt gladio: cumque ego relictus sim solus, etiam quærunt h vitam meam ut auferant eam:

11 Edixit Deus: exi & consiste in isto monte coram Jehova: ecce autem Jehova trāsibat, & *ventus magnus ac vehemēs perfringens montes ac perrumpens petras ante Jehovam: non *erat* in eo vento Jehova: post ventum autem illum concussio, non *erat* in concussione illa Jehova:

12 Et post concussionem illam, ignis: non erat in eo igne Jehova: denique post ignem illū, vox *silentio tenuis.

13 Fuitq; ut audiens Elija *obvolveret faciem suam toga sua: & exiens consisteret in porta ipsius speluncæ: cùm ecce ad eum *fuit* vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hic est Elija?

14 Cui dixerat *illi*, planè zelo affectus sū pro Jehova Deo exercituum, eò quòd dereliquerunt Jisraëlitæ fœdus tuum, altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio: cumq; ego relictus sim solus, etiam quærūt vitam meam ut auferant eam.

15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere itinere tuo versus desertum Damasci, & *veniens ungito Chazaëlem in regem super Syriam:

16 Jehu autem filium Nimschi ungito in regem super Jisraëlem: denique Elischahhum filium Schaphati *Abel-Mecholanum ungito in prophetam *loco tuo.

17 Erit enim ut eū qui proripuerit se a gladio *Chazaëlis *morte afficiat Jehu: cum verò qui proripuerit se a gladio Jehu, morte * curabit affici Elischahh.

18 *Reliquos autem feci ex Jisraële septies mille: quorum omnium genua * non curvaverūt se Bahhali, & quorum omnium os non osculatum est illum.

19 Itaque abiens inde cùm invenisset Elischahhum filium Schaphati qui arabat duodecim jugis antecedentibus eum, & ipse *erat* cum duodecimo: transiens Elija ad eum, *injecit togam suam illi.

20 Tum relictis bobus accurrens post Elijam dixit: *osculer quæso patrem meum & matrem meum ut sequar te: cui dixit: *abi, revertere: nā *quid feci tibi?

21 Itaque divertit ab eo, & acceptum par boum mactavit, & instrumento boum coxit i illorum carnem: *quam dedit populo suo, & comederunt: posteà surgens secutus est Elijam, & ministrabat ei.

*Heb. *reversus est ut recumberet.*
† Heb. *multū esset pro te hoc iter.*
g Heb. *zelando zelavi: sic infrà ver.* 14 *Suprà* 18.13.
h Heb. *animam: sic infrà* 14.
i Heb. *coxit eos, carnem.*

ANNOTATIO.

4 Melior majoribus meis] *ut diutius mihi vivendum sit quàm illi vixerint.* 10 Planè zelo] *quasi dicat, abjectio tui fœderis: cultus tui destructio: prophetarum tuorum cædes, & mei persecutio faciunt ut mortem expetam: suprà ver.* 4. Altaria] *id est, cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruschalaimus.* 11 Ventus magnus] *hujus apparitionis duo sunt fines: unus ut de divina præsentia certior reddatur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mandata Dei comparetur.* 12 Silentio] *id est, cùm ventus, concussio & ignis conquievissent.* 13 Obvolveret faciem] *vide Exo.* 3.6. 15 Veniens ungito] *id est, instituito per alium: vide executionem* 2. *Reg* 8. *sic etiam de Jehu accipienda sunt verba sequentia* 2. *Reg.* 9. 16 Abel-Mecholanum] *Judicum* 7.22. Loco tuo] *id est, qui hæc tibi mandata exequatur.* 17 Chazaëlis] *in bello contra Joramum de quo* 2. *Reg.* 8.28. Morte afficiat] 2. *Reg.* 9.19. Morte curabit affici] *per Chazaëlem: vide* 2. *Reg.* 8.12. *& executionem ibidem cap.* 10.32. *& cap.* 13.3. 18 Reliquos autem feci] *respondet ad illud quod dixerat: Relictus sum solus &c. suprà ver.* 10. Non curvaverunt] *id est, coluerunt: synecdoche. vide Gen.* 41.40. 19 Injecit togam] *id est, hoc signo vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarum assumptum esse declaravit: quorum habitus ille erat.* 20 Osculer] *id est, valedicam parentibus & amicis meis: synecdoche.* Abi revertere] *id est, hac conditione abi ut quàm primùm revertaris.* Quid feci tibi] *quasi dicat: sis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum: Mat.* 8.22. *& Luca.* 9.62. 21 Quam dedit, &c.] *convivio valedicturus eis.*

CAPUT XX.

Rex Syriæ regnum Jisraëlis invadens ab Achabo fidem subjectionis cum obsidibus & thesauris petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde instante Syro & tempus designante, Achab ex consilio suorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prælius fundit: quorum posteriore Syrum dedentem se honorifice accipit, & fœdere icto a se dimittit: Quam ob rem a propheta reprehenditur denuntiata a Deo ipsi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congregatis omnibus copiis suis, & triginta regulis secum, cum equis & curribus: ascendens obsedit Schomronem ut oppugnaret eam.

2 Et misit nuntios ad Achabum regem Jisraëlis in civitatem:

3 Per quos dixit ei, sic ait Benhadad: argentum tuum & aurum tuum meum esto: etiam fœminę tuæ & filii tui præstantissimi * mei sunto.

4 Respondens autem rex Jisraëlis dixit: secundum verbum tuum domine mi Rex: * tuus sum & quæcunq; *sunt* mihi.

5 Rursus autem redeuntes nuntii dixerunt: sic ait Ben-hadad dicens: quia miseram ad te qui dicerent, argentum tuum & aurum tuum & fœminas tuas & filios tuos mihi *dato.

6 'Sed hoc ipso tempore cras mittam servos meos ad te, ut' scrutentur domũ tuam,& domos servorum tuorum: eritq;ut quicquid desiderabile *erit* oculis tuis,positum in manu sua accipiant.

7 Itaque rex Jisraëlis vocatis omnibus senioribus regionis dixit: agnoscite quæso & videte istum quærere malum: miserat enim ad me pro fœminis meis & pro filiis meis, & pro argento meo ac pro auro meo:'neque denegaveram ei.

8 Dixerunt verò ad eum oẽs illi seniores & totus populus :ne auscultato neq; acquiescito.

9 Dixit ergo nuntiis Benhadadi, dicite domino meo regi : quicquid mandabas servo tuo primùm,facturus sum : rem verò hanc non possum facere : sic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.

10 Quapropter mittens ad eum Benhadab dixit: sic faciant mihi dii & sic pergant: 'non sufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a]sequitur vestigia mea.

11 Sed respondes rex Jisraëlis dixit, eloquimini :'ne jactet se qui ascingit se ut qui discingit.

12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipse & reges illi in tuguriis : ut ediceret servis suis,' admovete : qui admoverunt contra civitatem.

13 Tum ecce propheta quidam accedens ad Achabum regem Jisraëlis,dixit,sic ait Jehova: vidésne totam multitudinem maximam istam? ecce ego traditurus sum eam in manum tuam hodie,ut cognoscas me esse Jehovam.

14 Dicenti verò Achabo,per quos?dixit, sic ait Jehova: 'per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti,quis componet[b] aciem?dixit,tu.

15 Itaque recensuit pueros præfectorum provinciis,qui *erant* ducenti triginta duo, & post hos recensuit totum populum, omnes Jisraëlitas septies mille.

16 Et egressi sunt ipso meridie : cùm Ben-hadad[c]biberet ad ebritatem in tuguriis ipse cum regulis illis triginta duobus auxiliaribus ejus.

17 Egressis autem pueris præfectorum provinciis primũ:misit Ben-hadad cùm renuntiassét ei dicendo,homines egressi sũt Schomrone:

18 Ac dixit,sive ad pacem egressi sint,prehendite eos vivos:sive ad bellum egressi sint,vivos prehendite eos.

19 Isti autem egressi e civitate:pueri præfectorum provinciis,& copiæ quæ sequebãtur eos:

20 Percusserunt quisq; virum suum, adeò ut fugientes Syros persequerentur Jisraëlitæ:proripuit autem se Ben-hadad rex Syriæ in equo cum equitibus.

21 Tum egressus rex Jisraëlitarum percussit equos & currus : denique percussit Syros plaga magna.

22 Accedens autem propheta ille ad regem Jisraëlis dixit ei:abi, confirma te,& cognosce ac vide quid sis facturus : nam[d]revertente anno rex Syriæ ascensurus est contra te.

23 Servi verò regis Syriç dicebant ad eum: dii montium sunt dii eorũ,idcirco firmiores fuerunt nobis : at certè pugnemus contra eos in ipsa planitie:si non firmiores erimus eis,

24 Itaque rem hanc facito : 'amove regulos istos,quemque a loco suo,& substitue'proceres loco eorum.

25 Tu tamen numerato tibi copias [e]'ex tuis, prout erant copiæ illæ quæ ceciderunt,& equos prout erant illi equi,& currus prout illi currus erant: sic pugnemus contra illos in ipsa planitie : si non firmiores erimus eis : qui auscultans voci eorum sic fecit.

26 Fuit enim revertente anno,cùm recensuisset Syros Ben-hadad : ut ascenderet' Aphekum in bellum contra Jisraëlitas.

27 Jisraëlitæ quoque recensiti & commeatu instructi processerunt obviam eis: & castra habentes Jisraëlitæ e regione eorum, similes *erant* 'duob.parvis gregibus caprarum : Syri autem replebant illam terram.

28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus est regem Jisraëlis ac dixit:sic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium Jehovam ac non Deum convallium esse: ideò traditurus sum totam multitudinem maximam istam in manum tuam, ut cognoscatis me esse Jehovam.

29 Itaque castra habebant hi ex adverso illorum septem dies: fuit verò die septimo, ut appropinquante acie,percuterent Jisraëlitæ e Syris centum millia peditum uno die.

30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in ipsam civitatem, corruit ejus murus super viginti septem millia virorum qui reliqui erant: sed Ben-hadad fugiens ingressus est civitatem in [f] intimum conclave.

31 Ubi dixerunt ad eum servi ejus : ecce jam audivimus reges domus Jisraëlis, reges[g] benignos esse: 'imponamus quæso cilicia lumbis nostris, & funes indamus capitibus nostris, & exeamus ad regem Jisraëlis, fortassis [h] vitam tuam servabit.

32 Itaque accingentes ciliciis lumbos suos & funes indentes capitibus suis, venerunt ad regem Jisraëlis dicentes : servus tuus Ben-hadad dicit,vivat quæso anima mea: qui dixit,estne adhuc vivus?'frater meus est.

33 (Homines autem isti[i] experimento discere festinabant & přecisè cognoscere an ex ipso esset), dixerunt itaque,frater tuus *ergo est* Ben-hadad:qui dixit, redite assumpto eo:egressum itaque ad se Ben-hadadum, jussit ascendere in currum suum.

34 Ad quem dicente Ben-hadado', civitates illas' quas acceperat pater meus a 'patre tuo, restituam, &'limitanea constitues tibi in Damasco, quemadmodum constituerat pater meus' in Schomrone : '*dixit*, & ego cum hoc fœdere dimittam te : sic pacto cum eo fœdere dimisit eum.

35 Vir autem quidam e filiis prophetarum dixit ad proximum suum ex verbo Jehovæ:percute me quæso : sed renuit vir ille percutere eum.

36 Ideoq; dixit ei,propterea quòd non auscultasti voci Jehovæ , ecce abeuntem te a me percussurus est leo ; cumq; abiisset ab eo,inveniens eum leo percussit eum.

37 Iterum invento viro alteri dixit : percute me quæso: quem percutiebat vir ille[k]continenter ac vulnerabat.

38 Tum abiens propheta ille stetit coram rege in via:dissimulaverat autem se cinere insperso oculis suis.

39 Fuitq; rege transeunte, ut ipse clamans ad regem

[a] Heb. *qui est in pedibus meis: ut Exo. 11.8.*

[b] Heb. *ligabit.*

[c] Heb. *bibens ebrius.*

[d] Heb. *in reversione anni: sic infrà ver.26.*

[e] Heb. *ex tecum.*

[f] Heb. *conclave in conclavi.*

[g] Heb. *benignitatis.*

[h] Heb. *vivificabit animã tuam.*

[i] Heb. *experimento discebant & festinabant & præcidebant ex eo.*

[k] Heb. *percutiendo & vulnerando.*

regem diceret: servus tuus processerat in medium prælii cùm ecce quidam accedens adduceret ad me virum & diceret, serva virum hunc: si [l]ullo pacto desiderabitur, utique erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

[l] Heb. *desiderando desiderabitur.*

40 Fuit autem servo tuo agente hic & illic, ut ille *non adesset: tum dixit ad eum rex Jisraëlis: rectè judicium tuum tu decidisti.

41 Tum festinans amovit cinerem ab oculis suis: ut agnosceret ipsum rex Jisraëlis e prophetis esse:

42 Et dixit ad illum, sic ait Jehova: eò quòd virum [m] a me anathemate devotum dimisisti e manu: ideò erit vita tua pro vita ejus, & populus tuus pro populo ejus.

[m] Heb. *anathematis mei.*

43 Quam ob rem abiens rex Jisraëlis domum suam fastidiosus & indignabundus: ingressus est Schomronem.

ANNOTATIO.

3 Mei sunto] *id est, planè dedito meo arbitatui personas & facultates tuas.* 4 Tuus sum] *beneficiarius, quem vasallum vocant.* 5 Dato] *videlicet jamjam tu ipse, non expectans donec per meos involem.* 6 Sed] *q.d. quandoquidem non dedisti &c.* 7 Neque denegaveram] *quo-minus fidei & clientelæ ejus subjicerentur.* 10 Non sufficeret] *comparatio est a majore: sed hyperbolica atque Thrasonica: quasi dicat, tota terra vestra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines vestri, similis hyperbole 2. Schem. 17. 13.* 11 Ne jactet] *id est, qui induit arma pugnaturus ne ita glorietur ac si victoriâ partâ, illa deponeret, hoc est, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriam.* 12 Admovete] *machinas.* 14 Per pueros præfectorum] *id est, ministros domesticos.* 24 Amove] *id est, ne adhibeto ut anteà.* Proceres] *e subditis, qui pareant fidelius.* 25 Ex tuis] *id est, non auxiliario milite qui lucrum & mercedem tantùm spectat.* 26 Aphekum] *in sorte Ascheris: Jehos. 19. 30. quod occupavit rex Syriæ in hoc bello.* 27 Duobus gregibus] *erant enim distributi in duas acies, sed parvas respectu Syrorum.* 31 Imponamus cilicia] *id est, liceat nobis servis tuis lugubri sontium habitu misericordiam implorantium, regem Jisraëlis adire, ut pro salute tua intercedamus.* 32 Frater meus est] *id est, fraterno studio & officiis prosequar eum.* 33 Experimento discere festinabant] *id est, sagaciter & studiosè intenti erant ut animum Achabi explorarent gestu & sermone qui erga Benhadadum esset.* 34 Quas acceperat pater meus] *suprà 15. 20.* Patre tuo] *id est, antecessore tuo, nempe Bahhascha.* Limitanea] *id est, clausuras sive aditus in regnum Damascenum* In Schomrone] *id est, regno Samariæ: synecdoche.* Dixit & ego] *eclipsis insolens verbi etiam in diverso membro ὡς ἀπὸ κοινοῦ repetendi: ut 2. Reg. 9. 27. & 10. 15.* 40 Non adesset] *id est, fuga se eripuisset.*

CAPUT XXI.

Achab recusata sibi a Nabotho vinea æger decumbit, donec ab Izebela erigitur spe certa consequendæ vineæ. Quod ut ei præstet Nabothum falsis testibus oppressum lapidari curat, & Achabum in vineæ possessionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam missus, ipsi cum tota ejus posteritate & ipsi etiam Izebelæ excidium a Deo denuntiat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus resipiscit, & sententiæ executionem prorogat.

1 FUIT autem [a]his rebus gestis, cùm vinea Nabotho Jizrehhelitæ agenti Jizrehhele, esset juxta palatium Achabi regis Schomronis:

[a] Heb. *post res istas.*

2 Ut alloqueretur Achab Nabothum dicens: cedo mihi veneam tuam, ut sit mihi in hortum olitorium, quam propinqua est juxta domum meam, & dabo tibi pro ea veneam meliorem ea: sin melius *videtur* in oculis tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.

3 Dixit verò Naboth ad Achabum: *absit mihi a Jehova, ut cedam possessione majorum meorum tibi.

4 Quam ob rem venit Achab domum suam fastidiosus & indignabundus, propter verbum quo allocutus fuerat ipsum Naboth Jizrehhelita dicens, non cedam tibi possessione majorum meorum: & jacens in lecto suo, avertebat faciem suam ne comederet cibum.

5 Sed veniente ad ipsum Izebela uxore ipsius, & dicente ad ipsum: quid spiritus tuus fastidiosus est, adeò ut non comedas cibum?

6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vineam tuam pecunia, aut si mavis dabo tibi vineam pro ea: sed dixit, non sum daturus tibi vineam meam.

7 Tum dixit ad eum Izebel uxor ejus, *tune nunc exerceres regnum super Jisraëlem? surge, comede cibū, & bono animo esto: ego dabo tibi vineam Nabothi Jizrehhelitæ.

8 Itaque scribens illa literas nomine Achabi, obsignavit sigillo ejus: & misit literas ad seniores & ad [a] clarissimos qui *erant* in civitate illius, [b] cives cum Nabotho.

9 Scripserat autem in illis literis edicens: *indicite jejunium & *collocate Nabothum in [c] principiis populi.

10 Et collocate duos homines [d] *nequam ex adverso ejus, qui testificentur contra eum dicendo: [e] maledixisti deo & regi: deinde educentes eum lapidatote eum, ita *ut moriatur.

11 Feceruntq; homines civitatis illius ipsi seniores & clarissimi, qui iidem cives *erant* in civitate illius, quemadmodum mandaverat eis Izebel: quemadmodum scriptum erat in literis quas miserat ad eos.

12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in principiis populi.

13 Tum venientes duo illi homines nequam, consederunt ex adverso ejus: testatiq; sunt contra eum homines isti nequam, cōtra Nabothum, coram populo dicentes, maledixit Naboth Deo ac regi: sic eduxerunt eum extra civitatem suam, & lapidibus obruerūt eum ita ut moreretur.

14 Deinde miserunt ad Izebelam qui dicerent: lapidatus est Naboth, & mortuus.

15 Fuit autem cùm audivisset Izebel lapidatum Nabothum ac mortuum esse, ut diceret Izebel ad Achabum: surge, *hæreditariò posside vineam Nabothi Jizrehhelitæ, quam renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus est Naboth, *sed mortuus.

16 Sic fuit audiente Achabo mortuum esse Nabothum: ut surgeret Achab descensurus ad vineam

[a] Heb. *candidos, id est, spectatos & illustres: sic ver. 11.*
[b] Heb. *qui habitabant cum Nabotho.*
[c] Heb. *in capite: sic ver. 12.*
[d] Heb. *filios Belijahhal.*
[e] Heb. *benedixisti, per antiphrasin: vide 1. Schē. 14. 42 sic infrà ver. 13.*

vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæreditariò possideret eam.

17 Fuit autem verbum Jehovæ ad Elijam Tischbitem, dicendo:

18 Surge, descende obviam Achabo regi Jisraëlitarum habitanti Schomrone: ecce in vinea Nabothi *est*, quò descendit ut hæreditariò possideat eam.

19 Et alloquitor eum dicens, sic ait Jehova: an occideris, ac etiam hæreditariò possideas? alloquitor ergo eum dicendo, sic ait Jehova, [f] pro eo quod linxerunt canes sanguinem Nabothi, lincturi sunt canes tuum sanguinem etiam tibi.

[f] Heb. *in loco ejus quod &c.*

20 Dixit verò Achab ad Elijam: tene invenire me, inimice mi? qui dixit, [g] invenire oportuit, eò quòd dedidisti te ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

[g] Heb. *inveni.*

21 Ecce inducturus sum in te malum, & tollam posteros tuos: & excisurus sum Achabo mingentem ad parietem, & conclusum ac derelictum in Jisraële.

22 Et reddam domum tuam sicut domum Jarobhhami filii Nebati, & sicut domum Bahhaschę filii Achiję: propter indignationem qua provocasti *me* quod ad peccandum induxisti Jisraëlem.

Sup. 15.27. & 16.13.

23 Atque etiam contra Izebelam locutus est Jehova dicendo: canes comedent Izabelam ad præmunitionem Jizrehhelis.

24 Morientem Achabo in civitate comedent canes, & morientem in agro comedent volatilia Cœli.

25 Enimverò non fuit similis Achabo, qui dediderit se ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

Sup. 16.32.

26 Nam commisit res valde abominandas [h] sequendo stercoreos deos: prorsus ut fecerant Emoræi quos expulit Jehova a facie Jisraëlitarum.

[h] Heb. *eundo post.*

27 Fuit verò cùm audisset Achab verba ista, ut laceratis vestibus suis, & imposito cilicio carni suæ jejunaret: cubaret etiam cum cilicio & ambularet lentè.

28 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Elijam Tischbitem, dicendo:

29 Videsne Achabum se abjecisse ante faciem meam? eò quòd abjecit se ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus: diebus filii ejus inducam malum illud super domum ejus.

ANNOTATIO.

3 Absit mihi a Jehova] *lege enim prohibetur possessionem terræ illius alienari lege mancipii, Levit. 25.23. & Num. 36.7. & sequentibus.* 7 Tunc exerceres] *reprehendit in marito animi abjectionem & consilii inopiam, tanquam rege indignam.* 9 Indicite jejunium] *i. cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more publico conventu de maleficiis inquisitio habeatur. Nam jejuniorum dies insumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.* Collocate in principiis] *hoc est, jubete ut e media turba procedens sistat se coram magistratu.* 10 Nequam] *verba sunt autoris exegeticè describentis testes ab Izebela submissos.* Ut moriatur] *tanquam reus minutæ maiestatis divinæ: & humanæ: vide legem Levitici 24.15. & sequentibus, & Exodi 22.28.* 15 Hæreditario posside] *ut cujus bona fisco tuo annotata sint, omnibus hæredibus ejus cum ipso de votis anathemate: ita obtendebat religionis speciem: perinde ac si judicio divino in Dathanem & Abiramū Numerorum 16. & in Hhacanem Jehoschu. 7. sese confirmaret vide 2. Reg. 9.26.* Sed mortuus] *ipse cum hæredibus.* 19 Sic ait Jehova] *vide executionem infrà 22.38.* 20 Tene invenire] *quasi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conspectu abstinere?* 21 Ecce inducturus] *interruptum ab Achabo sermonem repetit.* Mingentem] *vide 1. Schem. 25.22.* Conclusum] *Deut. 32.36.* 23 Canes comedent] *vide 2. Reg. 9.33.* 27 Ut laceratis] *resipiscentia temporaria, ut ex historia sequente infrà 22.8. constat.* 29 Eò quòd] *quasi dicat, hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compensabo.*

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoschaphato Ramothas Gilhhadis oppugnatum profectus, & dissimulato habitu pugnans occiditur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoschaphati vita & res gestæ summatim describuntur.

2. Chro. 18.

1 Cùm autem mansissent tres annos: sine bello inter Syriam & inter Jisraëlem.

2 Fuit anno tertio *completo*, ut ascenderet Jehoschaphat rex Jehudæ ad regem Jisraëlis.

3 Dixerat verò rex Jisraëlis ad servos suos: novistisne nostras esse Ramothas Gilhhadis? & nos [a] quiescimus a recipiendis illis e manu regis Syriæ?

[a] Heb. *silemus: translatio.*

4 Dicente itaque ad Jehoschaphatum, iturúsne es mecum in istud bellum Ramothas Gilhhadis? dixit Jehoschaphat ad regem Jisraëlis, sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus, sicut equi mei, sic equi tui *sint.*

5 Dixit prætereà Jehoschaphat ad regem Jisraëlis: consule quæso hoc ipso die verbum Jehovę.

6 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis suis quasi quadringentis viris, dixit ad eos: utrū iturus sum contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an destiturus? qui dicebant, ascende, tradīturus enim est dominus in manum regis.

7 Dicente verò Jehoschaphato: an non est hic propheta Jehovæ amplius, ut consulamus ex eo?

8 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, amplius vir quidam *est* ex quo consulas Jehovam: sed ego odi eum: quia non prophetat de me bonum, sed malum, Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoschaphat: ne loquatur rex ita.

9 Itaque advocato rex Jisraëlis aulico uno: edixit, [b] festinanter adduc Micajehu filiū Jimlæ.

[b] Heb. *festina.*

10 (Interea rex Jisraëlis & Jehoschaphat rex Jehudæ sedebant quisque in solio suo, induti vestibus *regiis* in area ad ostium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanę cornua ferrea, & dicebat: sic ait Jehova: his feries Syros, adeò ut consumas eos.

12 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant similiter, dicendo: ascende Ramothas Gilhhadis & prosperare, traditurus enim est Jehova

hova in manum regis).
13 Nuntius autem ille qui iverat vocatum Micajehu alloquebatur eum,dicendo: ecce nunc verba istorum prophetarum uno ore bonum *prophetant* regi:sit quæso verbum tuum ut verbum unius illorum,& eloquitor bonum.
14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit mihi Jehova id eloquar.
15 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum:Micajehu utrùm ituri sumus in bellum contra Ramothas Gilhhadis, an destituri? qui dixit ad eum,ascende & prosperare:scilicet tradet Jehova in manum regis.
16 Dicenti verò ad eum regi,[c] quoties tandem ego adjuraturus sum te: ut non eloquaris mihi, nisi veritatem in nomine Jehovæ?
17 Dixit,video omnes Jisraëlitas dispersum iri per illos montes,ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus illis, revertantur quisque domum suam cum pace.
18 Tum dicente rege Jisraëlis ad Jehoschaphatum: nonne dixeram ad te:fore ut non prophetaret de me bonum:sed malum?
19 Dixit, propterea audi verbum Jehovæ:vidi Jehovā insidentem solio suo, & totum exercitum cœli adstantem ei, a dextera ejus & a sinistra ejus.
20 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo,& ille dicit illo modo.
21 Tandem prodiit quidam spiritus,qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pacto?
22 Dixit,egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit,pellicies, etiamq; prævalebis,exi & fac ita.
23 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum mendacii ori omnium prophetarum tuorum:interea locutus est Jehova contra te malum.
24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam:dicens,quanam transivit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
25 Cui dixit Micajehu,ecce tu videris illo ipso die:cùm ingredieris [f] intimum conclave ad abscondendum te.
26 Dixit verò rex Jisraëlis, prehende Micajehu,& reduc ad Ammonem præfectum civitatis:& ad Joaschum filium regis.
27 Quibus dicito,sic edicit rex: ponite istum in [g] carcere, & alite eum pane [h] angustè,& aqua angustè,donec rediero cum pace.
28 Dixit verò Micajehu,si planè reversus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: dixitq;, audite populi quotquot sunt.
29 Itaq; ascendit rex Jisraëlis cum Jehoschaphato Rege Jehudæ *contra* Ramothas Gilhhadis.
30 Ubi dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, [k] cùm dissimularet se processurus in prælium: at tu induere vestimentis tuis: sic dissimulans se rex Jisraëlis processit in prælium.
31 Rex autem Syriæ præceperat suis curruum præfectis triginta duobus, dicendo:ne pugnatote contra parvum aut contra magnum: sed contra regem Jisraëlis solum.
32 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoschaphatum ipsi dicerent,utique rex Jisraëlis est: ut accederent contra eum ad pugnandum:& exclamaret Jehoschaphat.
33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti curruum regem Jisraëlis non esse: ut revertebantur a [l] persequendo eo.
34 Sed quidam jaculatus arcu [m] simplici animo,percussit regem Jisraëlis inter commissuras,id est,inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo, deflecte manu tua,& educ me ex castris: quia ægrotus factus sum.
35 Quoniam autem [n] invalescebat prælium eo die, rex distinebatur propter currus suos contra Syros: quare mortuus est vespere, cùm effluxisset sanguis e plaga ejus in [o] capsum currus.
36 Quapropter transivit [p] præco per castra occumbente sole,dicens: quisque in civitatem suam & quisque in regionem suam *redito*.
37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & sepeliverunt *Jisraëlitæ* regem Schomrone.
38 Cumq; immergeret *auriga* illius currum in piscina Schomronis,lingebant canes sanguinem ejus:sic cùm ipsius arma lavarunt: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.
39 Reliquæ autem res Achabi, & omnia quæ fecit,domusque eburnea quam ædificavit, omnes item civitates quas ædificavit: nónne sunt scripta in libro Chronicorū regum Jisraëlis?
40 Deinde cùm occubuisset Achab cum patribus suis,regnavit Achazja filius ejus pro eo.
41 Jehoschaphat porrò filius Asæ regnare cœpit super Jehudam: anno quarto Achabi regis Jisraëlis.
42 Jehoschaphat natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, viginti quinque annis regnavit Jeruschalaimis:cujus matri nomen erat Hhazuba filia Schilchi.
43 Et ambulavit prorsus in via Asæ patris sui: non recessit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.
44 Veruntamen excelsa non desistebant: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.
45 Et pacem inierat Jehoschaphat cum rege Jisraëlis.
46 Reliquæ autem res Jehoschaphati & fortitudo ejus quā fecit, & quā pugnavit: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?
47 Is reliquos meritorios qui relicti fuerant temporibus Asæ patris sui: sustulit e sua terra.
48 In Edomæa tunc non erat rex: *sed* prorex.
49 Jehoschaphat paravit [q] classem Oceani quæ proficisceretur Ophirum auri causâ: sed non ivit: quia fracta est classis Hhetzjone Ceberi.
50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoschaphatum, eant servi mei cum servis tuis in ista classe: sed non acquieverat Jehoschaphat.
51 Postea cùm occubuisset Jehoschaphat cum patribus suis, & sepultus esset cum majoribus suis in civitate Davidis patris sui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
52 Achazja filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone anno decimo septimo Jehoschaphati regis Jehudæ *completo*: & regnavit super Jisraëlem biennio.
53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ:

[c] Heb. *usque ad quot vices.*
[d] Heb. *hic in sic & ille in sic.*
[e] Heb. *in quo*
[f] Heb. *conclave, in conclave sup. 20. 30.*
[g] Heb. *in domo coërcitionis.*
[h] Heb. *oppressionis:nomen pro adverbio.*
[i] Heb. *revertendo reversus.*
[k] *Eclipsis particulæ Beth progerundio: dissimulando se & veniendo in prælium.*
[l] Heb. *a post eum.*
[m] Heb. *in simplicitate sua nihil minus cogitās quàm Achabum percutere.*
[n] Heb. *ascendebat.*
[o] Heb. *in sinum.*
[p] Heb. *clamoris vir: quam eclipsin ostendit genus verbi: sic Gen. 4. 7.*
Suprà 21. 19
2. *Chro.* 20.
Sup. 15. 12.
[q] Heb. *naves: sic deinceps.*

Jehovæ:

Jehovæ:nam ambulavit in via patris sui & in via matris suæ ac in via Jarobhhami filii Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem.

54 Et colens Bahhalem incurvabat se ei:sic provocavit Jehovam Deum Jisraëlis, prorsus prout fecerat pater ejus.

ANNOTATIO.

2 Ut descenderet] *instituto prorege Jehoramo filio:nam pacem inter se inierant, ver.45.* 3 Nostras] *tum ex prima distributione terræ, tum ex fœdere cum Benhadado:suprà 20.34.* 4 Dixit] *id est, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret, 2.Chronic.18.2.& sequentibus.* 8 Ne loquatur] *hoc est, neque personam oderis, neque verbum Dei ratione personæ spernas.* 15 Ascende] *ironicè pseudoprophetas fingit.* 17 Dispersum iri] *si in istam expeditionem proficiscentur.* Montes] *Gilbhadis ubi sitæ erant Ramothæ.* Cum pace] *id est, omissa belli cogitatione.* 19 Propterea] *id est, quia nunc ludificaris consilium Dei, & incredulitatem palàm testatam facis: jam tibi certam Dei sententiam denuntio: sic 2.Chronic.25.16.* 22 Prævalebis] *id est, habebis efficacitatem ad decipiendum.* 26 Reduc] *in civitatem.* 28 Dixit] *Micajehu contestans quotquot aderant.* 31 Pugnatote] *id est, pugnando contendite.* 32 Accederent] *ab aliis divertentes in eum contenderent: 2.Chronic.18.31.* Exclamaret] *ad Jehovam, ejus opem implorans, ibidem.* 34 Inter commissuras] *id est, ad latus ubi est commissura anterioris cum posteriore parte.* 35 Distinebatur] *id est, occupatus erat, ut suos fugam molientes sisteret, 2.Chron.18.34.* 39 Chronicorum] *ut infrà 46. vide suprà 11.41.* 42 Viginti quinque annis] *comprehensis filii Jehorami gubernatione, & quatuor primis annis regni illius: quamobrem hic liber a decimoseptimo anno Jehoschaphati desinit, unde cœpit Jehorami gubernatio: vide 2.Reg.1.17.& 8.16.* 45 Et pacem inierat] *cum Achabo & filio ejus 2.Reg.3.7. quod similiter reprehensione dignum fuit: unde 2.Chron.19.2. a propheta reprehenditur.* 48 Non erat rex] *inde a temporibus Davidis: 2.Schem.8.14.* 50 Non acquieverat] *primùm: sed tandem persuasus est, & male cessit. 2.Chron.20.52* Biennio] *supple imperfecto. nam prior fuit cum Achabo, posterior cum Jehoramo communis.*

REGUM
LIB. II.

SECUNDUS liber regum continet res gestas sedecim Regum Jehudæ, & duodecim regum Jisraëlis. Estque historia 320. annorum.

Jehudæ			Jisraëlis			
Jehoram prorex & rex	12. ex	2.Reg.8,16	Achazja	1	Capite	1.Reg.22.52
Achazja		2.Reg.8.26	Jehoram	11		2.Reg.8.25
Hhathalia	6	2.Reg.11.3.	Jehu	28		2.Reg.10.36
Joasch	39	2.Reg.12.2.	Jehoachaz	15		2.Reg.13.1.
Amaztja	17	2.Reg.14.2.	Joasch	16		2.Reg.13.10.
Hhuzzija	52	2.Reg.15.2.	Jarobhham	41		2.Reg.14.23
Jotham	15	2.Reg.15.33	Zecarja			2.Reg.15.8.
Achaz	14	2.Reg.16.2.	Schallum			2.Reg.15.13
Chizkija	29	2.Reg.18.2.	Menachem	10		2.Reg.15.17
Menasche	55	2.Reg.21.1.	Pekachja	2		2.Reg.15.23
Amon	2	2.Reg.21.19	Pekach	20		2.Reg.15.27
Joschija	31	2.Reg.22.1.	Hoscheahh	17		2.Reg.15.30
Joachaz		2.Reg.23.31				
Jehojakim	11	2.Reg.24.1.				
Jehojacin		2.Reg.24.10				
Tzidkija	11	2.Reg.25.1.				
Inde usque ad Jehojacinem evectum.	26. anni.	2.Reg.25.30				

CAPUT. I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehorami fratris successio.

1 DEFECIT autem Moab ab Jisraële post mortem Achabi.

2 Cumque cecidisset Achazja per quendam clathrum in cœnaculo suo quod *erat* Schomrone, ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios edixit eis: ite, consulite Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis, an [a] sanitatem recepturus sim ex morbo hoc.

3 Intereà angelus Jehovæ allocutus est Elijam Tischbitem: surge, ascende obviam nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis: an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële, vos itis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis?

[a] Heb. *victurus: sic Num. 21.8.*

4 At

4 At propterea sic ait Jehova, ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed [b] omnino moriturus: deinde* abiit Elija.
5 Reversis itaque nuntiis istis ad illum: dixit ad eos: quid revertimini?
6 Qui dixerunt ad eum, quidam ascendit obviam nobis, qui edixit nobis: abite, revertimini ad regem qui misit vos, & eloquimini ei: sic ait Jehova: an propterea quòd non est Deus in Jisraële tu mittis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis? propterea ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed omnino moriturus.
7 Rursus dixit ad eos: quis habitus *est* viri illius qui ascendit obviam vobis, & elocutus est vobis verba ista?
8 Quibus dicentibus ad eum, vir est [c] pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos: dixit, Elija Tischbites est.
9 Tum misit ad eum præfectum quinquaginta *cum quinquaginta suis: qui ascendens ad eum (ecce enim considebat in vertice cujusdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex edixit, descende.
10 Respondens verò Elija allocutus est illum præfectum quinquaginta: quòd si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te & quinquaginta tuos: illicò descendens ignis e Cœlo consumpsit eum cum quinquaginta ejus.
11 [d] Rursus itaq; rex misit ad eum præfectum quinquaginta alterum cum quinquaginta suis: qui clamans edicebat ei: ô vir Dei, sic edixit rex, citò descende.
12 Respondens verò Elija elocutus est eis: si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te cum quinquaginta tuis: illicò descendens ignis Dei e Cœlo consumpsit illum cum suis quinquaginta.
13 Itaque rex rursus misit præfectum quinquaginta tertianis cum suis quinquaginta: ascendensque venit præfectus quinquaginta iste tertius, & procidens in genua sua coram Elija deprecabatur eum ac dicebat ad eum: ô vir Dei pretiosa habeatur quæso [e] vita mea & vita servorum tuorum quinquaginta horum in oculis tuis.
14 Ecce descendens ignis è Cœlo consumpsit duos præfectos quinquagenis priores cum quinquagenis eorum: sed nunc pretiosa habeatur vita mea in oculis tuis.
15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ: descende cum isto, ne timeto a facie ejus: quapropter surgens descendit cum eo ad regem.
16 Dixitque ad eum: sic ait Jehova, eò quod misisti nuntios consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis: (an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële ad consulendum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quò ascendisti non es descensurus: sed omnino moriturus.
17 Mortuus itaque est secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit *Jehoram pro eo, * anno secundo Jehorami filii Jehoschaphati regis Jehudæ: quia non *erat* illi filius.
18 Reliquæ autem res Achazjæ quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro * Chronicorum regum Jisraëlis?

[b] Heb. *moriendo moriturus: sic deinceps.*
[c] Heb. *dominus pili.*
[d] Heb. *reversus est ut mitteret: sic ver. 13.*
[e] Heb. *anima: sic infra ver. sequente.*

ANNOTATIO.

1 Moab] *quem domuerat David 2.Schem.8.2.* 2 Ægrotabat] *ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.* 4 Abiit Elija] *post executionem mandati accepti, abiit in verticem montis.* 9 Cùm quinquaginta] *ut vel invitum ad se traherent, tanquam ministri injustitiæ regis: quamobrem non priùs ad regem descendit quàm tertia legatione audita sit ab Angelo confirmatus, infra ver. 15.* 17 Jehoram] *frater ejus, filius Achabi, infra 3.1.* Anno secundo] *ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex, qui fuit annus decimus octavus Jehoschaphati.* 18 Chronicorum] *vide. 1.Reg.11.41.*

CAPUT II.

Elija cum Elischahho in via colloquens, Jardene per siccum traiecto in cœlum assumitur: Elischahho successore relicto donis cœlitus instructo: qui fisso similiter Jardene reversus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat: & Beth-Elis pueris sibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 DEINDE fuit cum sublaturus esset Jehova Elijam turbine in Cœlum: & proficisceretur Elija cum Elischahho Gilgale:
2 Ut diceret Elija ad Elischahhum, conside quæso hic, quia Jehova mittit me Beth-Elem usq; cui dixit Elischahh, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita descenderunt Beth-Elem.
3 Tunc agressi filii prophetarum qui *agebant* Beth-Ele ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a [a] te? qui dixit, etiam ego novi: silete.
4 Rursus dicente ei Elija: conside quæso hic Elischahh, nam Jehova mittit me Jerichuntem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: ita venerunt Jerichuntem.
5 Accedentes autem filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte ad Elischahhum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a te? qui dixit, etiam ego novi: silete.
6 Amplius dicente ei Elija: conside quæso hic, nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita abibant ambo.
7 Quinquaginta quoq; viri e filiis prophetarum, euntes *constiterunt e regione procul: istis ambobus consistentibus ad Jardenem:
8 Cùm Elija assumpta toga sua & convoluta percuteret aquas illas, & divisæ *céderent* huc & illuc: ita transiverunt ipsi ambo per siccum.
9 Fuit tandem ipsis transeuntibus, ut Elija diceret ad Elischahhum: pete, quid faciam tibi, cùm *nondū assumor abs te? cui dixit Elischahh, sit ergo, quæso, *portio dupla de tuo spiritu penes me.
10 Cui dixit, [b] rem difficilem petiisti. *si videris me assumi a te, futurum est tibi sic: sin verò minus, non est futurum.
11 Fuit itaq; ipsis pergentibus ambulando colloqui, ut ecce currus igneus & equi ignei separationem facerent inter utrosque: sic ascenderet Elija turbine in cœlum.
12 Quod Elischahh videns ipse clamabat: pater mi, pater mi, *currus Jisraëlis & equites ejus: donec

[a] Heb. *de cũ capite tuo: synecdoche: sic deinceps.*
[b] Heb. *difficultatem fecisti petendo.*

donec non videret eum amplius: poſteà accipiens veſtes ſuas *laceravit eas in duo fragmenta.
14 Sublataq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo: reverſus conſtitit ad ripam Jardenis.
15 Ubi cùm accipiens togā Elijæ quæ ceciderat ab eo, percuſſiſſet aquas illas, dicens, *ubi es Jehova Deus Elijæ? etiam iſte cùm percuſſiſſet aquas, diviſæ ceſſerunt huc & illuc, ſic tranſivit Eliſchahh.
16 Quod ex adverſo videntes *filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt: quievit ſpiritus Elijæ ſuper Eliſchahhum: quare venientes obviam ei, incurvaverunt ſe ei in terrā uſq;.
17 Et dixerunt ad eum, ecce jam *ſunt* cum ſervis tuis quinquaginta homines ſtrenui: eant queſo ut quærant dominum tuum: [c] *videndum* ne fortè ſuſtulerit eum ſpiritus Jehovæ, & conjecerit eum in aliquem montium, aut in aliquam vallium: qui dixit, non eſtis miſſuri.

[c] *Eclipſis, qualis eſt Gen. 3. 22.*

18 Tandem inſtantibus apud eum, dum differebat: dixit, *mittite: miſerunt itaq; quinquaginta viros: qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.
19 Itaque reverſis ad eum, cùm ipſe conſideret Jerichunte: dixit ad eos: nónne edixeram vobis: ne eatis?
20 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Eliſchahhum: ecce jam habitatio hujus civitatis bona *eſſet*, quemadmodum dominus meus videt: ſed aquæ malæ ſunt, quapropter *regio facit abortum:
21 Dixit, ſumite mihi phialam novam, & ponite ibi ſalem: qui ſumptam *attulerunt* ei.
22 Tum egreſſus ad ſcaturiginem illius aquæ, injecit illuc ſalem: ac dixit, ſic ait Jehova, ſano aquam hanc, ut non ſit inde deinceps mors aut abortus.
23 Sic ſanata eſt illa aqua uſque in hodiernum diem: ſecundum verbum Eliſchahhi quod locutus fuerat.
24 Poſteà aſcendebat inde Beth-Elem: ipſo autem aſcendente via illa, pueri parvi egreſſi e civitate illa *illudebant ei dicentes ei, aſcende calve, aſcende calve.
25 Qui cùm retroſpiciens videret eos, maledixit eis *in nomine Jehovæ: quapropter egreſſæ duæ urſæ & ſylva illius, diſciderunt ex eis quadraginta duos pueros.
26 Unde abiit ad montem Carmeli: & inde reverſus eſt Schomronem.

ANNOTATIO.

7 Conſtiterunt] *ut obſervarent quid eo fieret.* 9 Nondum aſſumor] *dum adhuc verſor in extremo actu adminiſtrationis propheticæ, in qua tu mihi ex Dei mandato ſucceſſurus es, 1. Reg. 19. 16.* Portio dupla] *id eſt, donorum ſpiritualium prærogativa inter prophetas, prout ad functionem novam mihi neceſſaria futura eſt. tranſlata locutio, a jure corporali primogenitorum Deut. 21. 17. ad dona ſpiritus.* 10 Rem difficilem] *id eſt, quę non humanitus datur: ſed divinitus: & rarò contingit.* Si videris] *quaſi dicat, ne expectato a me: ſed ab eo qui me aſſumpturus eſt: ac proinde ſignum ejus attentè obſervato, ut de donis ad vocationem tuam confirmeris.* 12 Currus Jiſraëlis] *id eſt, vis & robur Jiſraëlis: metaphora.* Laceravit] *lugens magiſtrum.* 15 Ubi es Jehova] *id eſt, qui adfuiſti Elijæ in ſimili actione, ſuprà ver. 8.* 16 Filii prophetarum] *de quibus ſuprà ver. 7.* 18 Mittite] *per conceſſionem, importunitate ipſorū victus.* 20 Regio facit abortum] *hoc eſt, neque hominum & animantium fœtus, neque terræ fructus ad juſtam maturitatem pervenire ſinit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Joſephum de bello Judaico lib. 5.* 24 Illudebant ei] *non tantùm in contemptum perſonæ: ſed etiam functionis propheticæ, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipſis incunabulis imbibiſſent.* 25 In nomine Jehovæ] *cui ipſi illudebant in propheta.*

CAPUT III.

Jehoram Jiſraëlita contra rebelles Moabitas proficiſcens cum Jehoſchaphato & rege Edomæorum, ſiti in itinere valde premitur: Sed Eliſchahhi miniſterio aqua ſubminiſtratur & victoria promittitur. Severum anathematis judicium in Moabitas decernitur quòd victores exequuntur poſtridie: donec cognita Moabitarum obſtinatione de expugnando oppido deſperantes, domum revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit ſuper Jiſraëlem Schomrone, anno *decimo octavo Jehoſchaphati regis Jehudæ: regnavitq; *duodecim annis.
2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ſed non ſicut pater ipſius & ſicut mater ipſius: nam abſtulit ſtatuam Bahhalis quam fecerat pater ipſius.
3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nabati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem, adhæſit: non receſſit [a] ab ullo eorum.

[a] Heb. *ab eo: Ellepſis.*

4 Meſchahh autem rex Moabitarum erat pecuarius: penderatque regi Jiſraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.
5 Sed fuerat cùm moreretur Achab: ut deficeret rex Moabitarum a rege Jiſraëlis.

Sup. 1. 1.

6 Quapropter egreſſus rex Jehoram die illa Schomrone recenſuit totum Jiſraëlem.
7 Et abiens miſit ad Jehoſchaphatum regem Jehudæ qui dicerent: Rex Moabitarum defecit a me: profecturúſne es mecum contra Moabitas in prœlium? qui dixit aſcendam: ſicut ego, ſic tu: ſicut populus meus, ſic populus tuus: ſicut equi mei, ſic equi tui *ſint*.

Sic 1. Reg. 22. 4.

8 Dicenti verò, quanam via aſcenſuri ſumus? dixit, *via deſerti Edomæorum.
9 Profecto itaque rege Jiſraëlis cum rege Jehudæ & rege *Edomæorum, circumiverunt itinere ſeptidui: deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] ſequebantur veſtigia eorum.

[b] Heb. *quæ erant in pedibus eorum: ut Exo. 11. 8.*

10 Quapropter dixit rex Jiſraëlis: eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.
11 Dixit verò Jehoſchaphat: an non *eſt* hîc propheta Jehovæ ut conſulamus Jehovam ex eo? cui reſpondens unus ex ſervis regis Jiſraëlis dixit: eſt hîc Eliſchahh filius Schaphati qui *infundebat aquam manibus Elijæ.
12 Dicente verò Jehoſchaphato: *eſt apud eum verbum Jehovæ: deſcenderunt ad eum rex Jiſraëlis & Jehoſchaphat ac rex Edomæorum.
13 Sed dixit Eliſchahh ad regem Jiſraëlis,

quid

quid mihi [c] tecum *est*: abi ad * prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ:cui dixit rex Jisraëlis: ne *ista dicite*, quandoquidem vocavit Jehova * tres reges hos,ut tradat eos in manum Moabitarum.

14 Tum dixit Elischabh, ut vivit Jehova exercituum antequem adsto, nisi [d] personam Jehoschaphati regis Jehudæ susciperem: non intuerer te neque aspicerem te.

15 Sed nunc assumentes *adducite* mihi * fidicinem: sic fuit cùm pulsaret fidicen, ut adesset ei * manus Jehovæ:

16 Et diceret sic ait Jehova : [e] faciendæ *sunt* in valle hac multæ fossæ.

17 Nam sic ait Jehova,non [f] sensuri estis ventum,neque visuri estis pluviam : tamen vallis ista implebitur aqua: unde bibatis vos,pecoraque vestra & jumenta vestra.

18 Et leve hoc *visum est* in oculis Jehovæ: nam traditurus est Moabitas in manum vestram.

19 * Quorum percutite omnem civitatem munitam,& omnem civitatem lectam, omnemque arborem bonam dejicite,& omnes fontes aquæ obthurate:omnem deniq; possessionem bonam afficitote lapidibus.

20 Fuit autem mane,cùm * tempus esset offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via Edomææ: & impletur terra illa aquâ.

21 Moabitæ vero omnes audierant ascendere istos reges ad pugnandum contra se : quapropter convocati fuerant ab omni * accingente se *primum* cingulo & deinceps, stabantque in termino suo.

[c] Heb. *mihi & tibi:ut 2. Schem.*16.10

[d] Heb. *faciē: synecdoche.*

[e] Heb *facere in hac valle fossas,fossas.*

[f] Heb. *visuri: synecdoche.*

22 Itaq; surgentes mane, sole jam orto super aquam illam:cum viderent Moabitæ ex adverso illam aquam rubentem ut sanguinem:

23 Dixerunt,sanguis est: [g] omnino desolaverunt se reges isti,& percusserunt [h] Iter alterum: quapropter nunc ad prædam,ô Moabitæ.

24 Cumq; pervenissent ad castra Jisraëlis, surgentes Jisraëlitæ percusserunt Moabitas, ita ut fugerint a facie ipsorum:& [i] perrexerunt percutere Moabitas etiam in ipsa *regione eorum.*

25 Nam civitates eorum destruxerunt,& quāque possessionem bonam injectis quisque lapidibus suis impleverunt,& quemque aquæ fontem obthurarunt,ac quamque arborem bonam dejecerunt, * donec Kir-Charesetæ reliquos facerent *Moabitæ* * lapides ejus: quapropter divertentes funditores quatiebant eam.

26 Videns autem rex Moabitarum prævalere sibi [k] hos bellatores.(nam acceperat secum septingentos viros stringentes gladium,ut perrumperent per regem Edomæorum: sed non potuerant).

27 Accepit filium suum primogenitum qui regnaturus erat pro ipso,& obtulit eum in holocaustum super murum ipsum: adeò erat fervor magnus contra Jisraëlitas : * quare profecti ab eo reversi sunt in regionem suam.

[g] Heb. *desolando desolarunt se.*

[h] Heb. *vir ad proximum suum.*

[i] Heb. *& percusserunt in ea, etiam percutiendo Moabitas.*

[k] Heb. *hujus belli* milites.

* *Corrigendū*, ejus, *id est*, *regis Edomæorum. vide Hhamos.* 1. 16. *in Annotat.*

ANNOTATIO.

1 Decimo octavo] *qui idem posterior fuit Achazjæ.* Duodecim annis] *imperfectis.* 8 Via deserti] *non recta,ut illos a tergo adoriamur.* 9 Rege Edomæorum] *i. prorege beneficiario Jehoschaphati, infrà* 8.20. 11 Infundebat aquam] *i. ministrabat: synecdoche.* 12 Est apud eum] *i. proculdubio habebit quod nomine Dei exponat.* 13 Prophetas patris &c.] *i. prophetas Bahhalis & luci,* 1.*Reg.* 18,19. Hos tres reges] *quasi dicat,non tantùm de me agitur: sed etiam de his duclus,quos magni facis.* 15 Fidicinem] *cujus opera perturbatus ipsius animus ex præsentia impii regis Jisraëlitarum sedaretur , & spirituali carmine compararetur ad cœlestia prædicenda, sicut aliorum ad ea percipienda.* Manus Jehovæ] *i. vis prophetica,sive donum prophetandi: metonymia.* 19 Quorum percutite omnem civitatem] *quasi dicat,omnia anathemati devovete ut qui non tantùm a regno: sed etiam a religione defecerunt: vide Deu.*13 12. 20 Tempus offerendi munus] *vide* 1.*Reg.*18.29. 21 Accingente se primum] *novitio tyrocinium armorum exercente.* 25 Donec Kircharesetæ] *id est reliquiæ Moabitarū eò se recipientes impedirent,ne sicut cæteræ destrueretur.* Lapides ejus] *i. muros: metonymia: ab illis enim vim Jisraëlitarū propulsabant.* 27 Quare profecti] *i. cùm viderent tantam obstinationem in Moabitis: ac proinde de potiunda urbe desperarent, ab imperato anathemate perficiendo destiterunt diffidentia.*

CAPUT IIII.

Elischabhi miracula: aucti olei apud viduam prophetæ. exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hospitæ suæ: & pultis ex amara dulcis factæ, denique panum viginti in multorum alimentum subministratorum, describuntur.

1 MULIER autem quædam ex uxoribus filiorum prophetarū clamabat ad Elischahhum dicens, servus tuus vir meus mortuus est : tu verò nosti, servum tuum timuisse Jehovam: creditor autem venit ad rapiendū duos natos meos sibi in servos.

2 Ad quam dixit Elischahh : quid facturus sum tibi? indica mihi:quid *est* tibi domi: quæ dixit,non *est* ancillæ tuæ quicquam domi, nisi lecythus olei.

3 Qui dixit,abi,pete tibi vasa foris ab omnibus vicinis tuis : vasa vacua,* ne pauca petito.

4 Tum ingressa occludito fores tibi & filiis tuis,deinde infundito in omnia vasa illa, & quod plenum fuerit * amoveri jubeto.

5 Itaq; abiens ab eo,cùm occlusisset fores sibi & filiis suis: ipsis admoventibus ad illam,infundebat illa.

6 Fuitq; cùm plena essent vasa illa:& edicente ea filio suo admove mihi adhuc vas : dixisset ad eam nullum præterea *est* vas ; ut * consisteret oleum.

7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei : qui dixit,abi,vende istud oleum & rependе creditori tuo: tu verò cum filiis tuis vivito e reliquo.

8 Præterea fuit quodam die,cùm pertransiret Elischahh * Schunemum, ut ibi * mulier *quædam* magna prehenderet eum ad sumendum cibum: unde fuit quoties transibat, *ut* diverteret eodem ad sumendum cibum.

9 Dixit enim illa ad virum suum: ecce quæso novi virum Dei sanctum hunc esse: qui transit per nos jugiter.

10 Faciamus,quæso,cœnaculum parvum muro,

ro, ubi ponamus illi lectum & mensam, sellam quoque & lucernam: estoq; cùm venerit ad nos *ut* divertat eò.

11 Fuit deinde quodam die, quo venerat illuc: cùm divertens ad cœnaculum illud cubasset ibi:

12 Ut ediceret Gechazi puero suo, voca Schunamitidem istam: quam ille vocavit, ut sisteret se coram illo.

13 (Edixerat enim illi, dic jam ad eam: ecce [a] sollicita fuisti erga nos tota sollicitudine ista, quid faciendum est tuâ causâ? éstne loquendum tuâ causâ ad regem, aut ad præfectum militiæ? quæ dixerat, in medio populi mei ego habito.

14 Dicenti verò Elischahho, quid ergo faciendum est ejus causâ? dixerat Gechazi, utiq; filius non *est* ei, & vir ejus *est* senex).

15 Dicente ergo advoca eam, cum vocasset eam, stitit illa se ad portam illius.

16 Et dixit ille, hac ipsa tempestate, cùm hoc tempus vigebit, tu amplexatura est filium: quæ dixit, ne, domine mi vir Dei, ne mentiaris ancillæ tuæ.

17 Itaque concepit mulier illa, ac peperit filium ea ipsa tempestate: cùm vigeret illud tempus quo allocutus fuerat eam Elischahh.

18 Deinde crevit infans ille: fuitq; quodam die, cùm egressus esset ad patrem suum apud messores,

19 Ut diceret ad patrem suum, caput meum, caput meum: qui edixit puero, refer illum ad matrem suam.

20 Is referens eum, adduxit ad matrem ejus: super cujus genua cum sedisset usque ad meridiem, mortuus est.

21 Tunc sursum deportans illa, collocavit eum super lectum viri Dei: & includens eum, egressa est.

22 Deinde accersivit virum suum dicens, mitte mihi quæso unum e pueris, & unam asinarum: ut excurram usque ad virum Dei: deinde revertar.

23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie, cùm non sit novilunium neq; sabbathum? quæ dixit, [b] quieto animo *esto*.

24 Deinde instrata asina edixit puero suo, duc & abi: equitando ne inhibeto meâ causâ, nisi edixero tibi.

25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in montem Carmeli: fuit autem cùm videret eam vir Dei procul, ut ediceret Gechazi puero suo, ecce Schunamitis illa.

26 Nunc currens quæso obviam ei, dic ei: *éstne* pax tibi? *éstne* pax, viro tuo? *éstne* pax nato? quæ dixit, quieto animo *esto*.

27 Cumque pervenisset ad virum Dei in montem, prehendit pedes ejus: accedenti autem Gechazi ad depellendum eam, edixit vir Dei, sine eam, nam animus ejus amaritudine affectus est in ea: quod Jehova celavit me, neque indicavit mihi.

28 Dicente verò illa, an petieram filium a domino meo? an non dixeram: ne fallas me?

29 Edixit Elischahh Gechazi, accinge lumbos tuos, & sumpto scipione meo in manum tuam abi: si quem inveneris, ne [c] salutato eum: & si quis te salutaverit, ne respondeto ei: & ponito scipionem meum super faciem pueri.

30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: quare surgens secutus est eam.

31 Gehazi autem antecesserat eos, & posito scipione super faciem pueri, nulla *erat* vox neque ulla attentio: quapropter revertens obviam illi, indicavit illi dicens: non evigilavit puer.

32 Tum ingressus est Elischahh domum illius: ecce autem puer mortuus, collocatus erat super lectum ipsius.

33 Quò ingressus occlusit fores post utrunq;: & supplicavit Jehovam.

34 Deinde conscendens *lectum* incubuit puero, & imponens os suum ori ejus, & oculos suos oculis ejus, & volas suas volis ejus, extendit se super eum: ut incalesceret caro pueri.

35 Postea rursus ibat per domum [d] modò huc modò illuc, & conscendens extendebat se super illum: tandem sternutavit puer usq; septies, & aperuit puer oculos suos.

36 Tum inclamans Gechazin edixit, advoca Schunamitidem istam: qui cùm advocasset eam, venit ad illum: & dixit *Elischahh*, defer filium tuum.

37 Itaque ingressa est, & procidens ad pedes ejus incurvavit se versus terram: deinde deferens filium suum exivit.

38 Elischahho autem reverso Gilgalem, cùm fames esset in ea terra, & filii prophetarum sederent coram eo: edixit puero suo, dispone ollam istam magnam, & coque pultem pro filiis prophetarum.

39 Egressus verò quidam in agrum ad colligendum olera, invenit vitem agrestem, collegitq; ex ea collocynthidum agrestium plenam vestem suam: & veniens concissas posuit in olla pultis: non enim noverant.

40 Postea infuderunt hominibus ut comederent: sed fuit comedentibus illis ex ea pulte, ut clamantes ipsi dicerent, mors *est* in olla ista, vir Dei: & non possent comedere.

41 Qui dixit, at sumentes *afferte* farinam, projecitq; in ollam: postea dixit, infunde huic populo & comedant: nec fuit quicquam mali in olla.

42 Intereà quidam veniens e planitie Schalischæ attulit ad virum Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos, & spicas recentes cum gluma sua: itaque edixit, appone huic populo ut comedant.

43 Dixit verò minister ejus, quid apponerem hoc centum viris? rursus edixit, appone huic populo, ut comedant (sic enim edixit Jehova) [e] abundè & reliquum faciant.

44 Quo apponente eis: comederunt, & reliquum fecerunt secundum verbum Jehovæ.

[a] Heb. *trepidasti ad nos tota trepidatione ista.*

[b] Heb. *pax: sic ver. 26.*

[c] Heb. *ne benedicito, & si quis tibi benedixerit.*

[d] Heb. *semel huc & semel illuc.*

[e] Heb. *comedendo & reliquum faciendo.*

ANNOTATIO.

3 Ne pauca petito] *id est, sive a te, sive ab aliis: cura ut vasorum copiâ instructa sis.* 4 Amoveri jubeto] *id est, per filios seponito.* 6 Consisteret] *id est, augeri desineret.* 8 Schunemum] *vide Jehos. 19.18.* Mulier magna] *genere & facultatibus, ut sequentia ostendunt.* 12 Coram illo] *id est, Elischahho.* 13 Edixerat illi] *id est, ministro suo.* In medio populi mei habito] *id est, amicè cum omnibus popularibus meis vivo: adeò ut illorum causa nihil habeam quod apud istos conquerar.* 16 Hac ipse tempestate] *vidè Gen. 18.10. & 14.* Ne domine mi] *verba sunt deprecantis: quasi dicat, faxit Deus ut quod dixisti*

dixisti irritum non fiat. 23 Cum non sit novilunium] *qui dies ordinarii sunt ad consulendum Deum & verbum ejus audiendum : nam in regno Jisraëlis, ubi religio corrupta erat, pii huc illuc ad consulendum prophetas discurrebant.* 24 Ne inhibeto] *id est, continenter pergito.* 27 Prehendit pedes &c.] *vide 1.Schem.25.23.* 28 An petieram] *quasi dicat, priore conditione mea contenta non petebam filium : sed ultrò a te promissum, mihi divinitus dari & conservari petieram: nunc autem quia recepisti te præstiturum petitionem meam sup.ver.13.& sequentibus: in eadem petitione persto.* 29 Accinge lumbos tuos] *expeditè iter facturus.* Ne salutato] *synecdoche: id est, ne colloquitor cum eo, quòd sit tibi in mora : sic Luc.10.4.* Ponito scipionem] *quo signo Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipsi affutura ad preces Elischahhi, cujus erat scipio.* 31 Nulla erat vox] *id est, nullum apparuit in puero restitutæ vitæ signum: non quod Elischahh falsus fuerit opinione sua, cùm baculum tradidit ministro: sed quia ad importunum mulieris juramentum consilium mutare est coactus.* 34 Incubuit puero] *vide 1.Reg.17.21.* 37 Procidens] *cum submissione gratias agens.* 38 Gilgalem] *unde cum Elija profectus fuerat, sup.2.1.* 39 Vitem agrestem] *id est, colocynthidem, quam Hhebræi a forma sic vocabant.* Non noverant] *quâ naturâ essent.* 42 Schalischæ] *vide 1.Schem.9.4.*

CAPUT. V.

Nahhaman Syrus per Elischahhum mundatus lepra ad Deum convertitur: & Gechazi propter interversam Nahhamani clam Elischahho pecuniam, divinitus ipse cum posteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus militiæ regis Syriæ erat vir magnus apud dominum suum, & [a] persona accepta : quia per eum ediderat Jehova ' salutem Syriæ: sed vir iste valens robore erat leprosus.

2 Cumq; Syri turmales, egressi captivam abduxissent e terra Jisraëlis puellam parvam: [b] quæ fuit administra uxori Nahhamanis:

3 Dixit illa ad heram suam: utinam dominus meus esset coram propheta illo qui *habitat* in Schomrone: tum [c] restitueret eum a lepra ejus.

4 Itaque veniens indicavit domino suo, dicendo: [d] hæc & talia locuta est puella ista, quæ *est* e terra Jisraëlis.

5 Cui dicente rege Syriæ : age, abi, & mittam literas ad Regem Jisraëlis: abiens accepit in manu sua 'decem talenta argenti, & sex millia aureorum, ac decem mutandas vestes.

6 Et attulit literas ad regem Jisraëlis, quibus dicebat: 'nunc ergo, cùm pervenirent hæ literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhamanem servum meum, ut restituas eum a lepra ejus.

7 Fuit verò, cùm legisset rex Jisraëlis illas literas, ut lacerans vestimenta sua, diceret: an Deus sum ad morte afficiendum, & ad restituendum vitæ, quod iste mittit ad me ut restituam virum a lepra sua? at profectò cognoscite, quæso, ac videte, istum fabricari sibi occasionem contra me.

8 Sed fuit cùm audivisset Elischahh vir Dei Regem Jisraëlis lacerasse vestimenta sua, ut mitteret indictum regi: quare lacerasti vestimenta tua? veniat jam ad me, & experietur prophetā esse in Jisraële.

9 Venit itaq; Nahhaman cum equis suis & cum curru suo, ac substitit ad portam domus causâ Elischahhi.

10 'Sed misit ad eum Elischahh nuntium, dicentem: abi & lavato te [e] septies in Jardene : sic [f] restituetur caro tua tibi, & mundus eris.

11 Tum effervescens Nahhaman abibat: dicebat enim, ecce dicebam, [g] procul dubio exiturus est ad me, & consistens invocaturus nomen Jehovæ Dei sui, & agitaturus manum suam in ipso loco: ut restituat leprosum.

12 An non melior *est* [h] Abana & [i] Pharphar flumina Damasci omnibus aquis Jisraëlis? an non possem lavare me illis ut mundus essem? sic conversus abibat cum æstuante ira.

13 Accedentes verò servi ejus allocuti sunt eum ac dixerunt : [k] domine mi, *si* rem magnam iste propheta edixisset tibi, an non facturus fuisses? quanto igitur magis cùm edicit tibi, lava te ut mundus sis?

14 Itaq; descendens immersit se in Jardenem septies, secundum verbum viri Dei : & restituta est caro ejus, ut caro pueri parvi, & mundus factus est.

15 Tum reversus ad virum Dei, ipse cum [l] omnibus copiis suis, venit & stitit se coram eo, dicens: ecce jam novi nullum esse Deum in tota terra 'nisi in Jisraële: quare nunc accipe quæso [m] munus a servo tuo.

16 Dixit verò *Elischahh*, ut vivit Jehova ante quem sto, non sum accepturus : & quamvis instaret apud eum ut acciperet, renuit.

17 Cui dixit Nahhaman, [n] saltem 'detur quæso servo tuo duorum mulorum onus e terra : non enim est facturus amplius servus tuus holocaustum aut sacrificium diis alienis: sed Jehovæ.

18 Hac in re condonet Jehova servo tuo: cùm ingreditur dominus meus ædes Rimmonis ut incurvet se ibi, quia is nititur manu mea, similiter incurvo me in æde Rimmonis : hoc incurvare meum in æde Rimmonis condonet quæso Jehova servo tuo, in hac re.

19 Sed dixit ei Elischahh, abi cum pace: ita abierat ab eo ' exiguum spatium terræ:

20 Cùm ' diceret Gechazi minister Elischahhi viri Dei: ecce cohibuit se dominus meus apud Nahhamanem Syrum istum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat : sed ut vivit Jehova, curram post eum ut accipiam ab eo aliquid.

21 Itaque persecutus est Gechazi Nahhamanem: quem videns Nahhaman accurrentem post se, desiliit e curru suo obviam ei, ac dixit: [o] prosperéne?

22 Qui dixit: prosperè, dominus meus mittit me ad dicendum: ecce jam modò venerunt ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis prophetarum: da quęso pro eis talentum argenti & duas mutandas vestes.

23 Cui dixit Nahhaman: acquiesce, cape duo talenta: instititq; apud eum, ut ligaret duo talenta argenti in duobus loculis, & duas mutandas vestes : quæ tradidit duobus pueris suis, ut ferrent ante illum.

24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens e manu eorum deposuit in quadam domo : postquam dimisisset homines illos & abivissent.

25 Deinde ipse ingressus cùm sisteret se Domino

[a] Heb. *acceptus facie.*
[b] Heb. *quæ erat coram uxore: synecdoche.*
[c] Heb. *colligeret, id est, reciperet in hominum consortium: sic ver.6.7. & 11.*
[d] Heb. *sicut hoc & sicut hoc.*
[e] Heb. *septem vicibus: sic ver.14.*
[f] Heb. *redibit: sic ver.14*
[g] Heb. *exeundo exiturus est.*
[h] *quod & Amana, historicis Alonis vel Adonius dicitur.*
[i] *historicis Orontes.*
[k] Heb. *pater mi.*
[l] Heb. *cum totis castris suis.*
[m] Heb. *benedictionem.*
[n] Heb. *si non accepturus es: sic 2.Schē.13.26.*
[o] Heb. *an est pax : sic ver.22.*

no suo, dixit ad eum Elischahh: undénam Gechazi? qui dixit, non ivit servus tuus huc aut illuc.

26 Dixit verò ad eum *Elischahh*: non abierat [p] animus meus, cùm converteret se vir a curru suo obviam tibi: an tempus erat accipiendi argentum, aut accipiendi vestes, aut oleas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut servos, aut ancillas?

27 Idcirco lepra Nahhamanis adhæreto tibi & semini tuo in seculum: sic egressus est a conspectu ejus affectus lepra *alba* sicut nix.

[p] Heb. *cor meum. Sup. ver.* 21.

ANNOTATIO.

1 Salutem Syriæ] *id est, regnum ab hostibus conservavit.* 5 Decem talenta] *paulo minus decem millibus dalerorum.* Sex millia aureorum] *siclorum, id est, quindecies mille daleros.* 6 Nunc ergo] *paralepsis: nam tantùm ea literarum pars recitatur, quæ petitionis summam continet, ut Gen.* 3.1.

15 Nisi in Jisraële] *i. nisi eum qui ab Jisraëlitis colitur.* 17 Detur quæso] *hic Nahhamā de vero Deo persuasus, duo postulat ex zelo Dei profecta, sed non secundū scientiam: nam zelus Dei est, quo dicit: nō est facturus servus tuus &c. a scientia vero alienū primùm quod petit ut sibi terra deportare liceat, super qua sacrificet: nam neq; terræ per se hærebat sanctitas: neq; alibi quàm Jeruschalaimus sacrificare fas erat. Deinde quod petit ut Deus condonet officiosam, ut ipse existimabat, servitutem corā rege.* 19 Abi cum pace] *quasi dicat, quieto animo esto: & ne sis sollicitus de istis rebus, quæ nihil ad pacem conscientiæ tuæ faciunt: sed potius illum turbaturæ essent, & Deum in te provocaturæ. Sic* 1. *Schem.* 1.17. & *suprà* 4.23. & 26. Exiguum spatium] *vide Gen.* 35.16. 20 Diceret] *cum animo suo, ut suprà ver.* 11. 26 Non abierat] *id est, aderat præsens.* Accipiendi argentum] *id est, quicquam: synecdochicos omnia dona intelligit.* 27 Lepra Nahhamanis] *id est, eodem genere lepræ corripitor quo ille laboravit. Est autem prophetica denuntiatio divini judicii in eum & posteros ejus ad detestationem sceleris: mentiebatur enim Spiritui Sancto, ut Ananias & Sapphira Actorum* 5.

CAPUT. VI.

Elischahhi tria miracula: revocatæ securis e flumine: retectarum insidiarum quas struebant Syri: & delusi ac capti ab eo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, describuntur: Deinde ex obsidione Schomronis fames, cum prædictione subitæ & maximæ abundantiæ.

1 DIXERUNT autem filii prophetarum ad Elischahhum: ecce jam hic locus, ubi nos considemus coram te, [a] angustior est, quàm ut nobis sit satis.

2 Abeamus quæso usque ad Jardenem, ut accipientes inde quisque tignum unum, paremus nobis illic locum ubi habitemus: qui dixit, abite.

3 Dicente verò uno illorum: acquiesce quæso & i cum servis tuis: dixit, ego iturus sum.

4 Itaque ivit cum eis: & cùm venissent ad Jardenem, cædebant ligna.

5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquam: quapropter exclamabat dicens Eheu domine mi: est enim [b] commodatum.

6 Cui dixit vir Dei, quò cecidit? cumq; ostendisset ei locum, præcidens lignum injecit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.

7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens manum suam recepit illud.

8 PRAETEREA cùm rex Syriæ gereret bellum contra Jisraëlitas, & consilium iniret cum servis suis dicendo, apud locum cujusdam N. erit metatio mea:

9 Mittebat vir Dei ad regem Jisraëlis dicendo: cave tibi ne transeas per locum illum: nam ibi Syri insidiantur.

10 Quare mittebat rex Jisraëlis ad locum de quo dixerat ipsi vir Dei, & monuerat ipsum ut caveret sibi illic: [c] non semel neque bis.

11 Perturbato itaque animo regis Syriæ super re hac: inclamans servos suos dixit ad eos: annon indicaretis mihi, quis ex nostris ad regem Jisraëlis *retulit*?

12 Cui dixit unus e servis ejus, non domine mi rex: sed Elischahh propheta ille, qui *est* in Jisraële, indicat regi Jisraëlis verba ipsa quæ loqueris in conclavi cubilis tui.

13 Tum dixit: ite & videte ubi nam est, ut mittens capiam eum: nuntiatumque est ei, dicendo: ecce est Dothane.

14 Misit itaque illuc equos & currus, ac copias [d] numerosas: quæ venientes noctu, cinxerunt obsidione civitatem illam.

15 [e] Mane autem minister viri Dei surgens, cùm exiret, & ecce copiæ circumdabant civitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?

16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *sunt* qui nobiscum quàm qui cum illis *sunt*.

17 Et orans Elischahh dixit: ô Jehova aperi quæso oculos ejus ut videat: & aperiens Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce mons ille plenus *erat* equis & curribus igneis circa Elischahhum.

18 Cumque descenderant ad eum, oravit Elischahh Jehovam ac dixit: percute quæso gentem istam subito scotomate: qui percussit eos subito scotomate secundum verbum Elischahhi.

19 Tum dixit ad eos Elischahh. non *est* hæc via, neq; hæc est civitas illa: sequimini me & ducam vos ad virum illum quem quæritis. sic duxit eos Schomronem.

20 Fuit autem cum ingressi essent Schomronem, dicente Elischahho: ô Jehova aperi oculos istorum, ut videant: ut aperiret Jehova oculos eorum, & viderent quòd ecce essent in medio Schomronis.

21 Dicebat verò rex Jisraëlis ad Elischahhum cùm videret eos: percutiámne? percutiam pater mi?

22 Qui dixit: ne percutito: an quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percuteres? propone panem & aquam illis, ut comedent & bibant: deinde abeant ad dominum suum.

23 Itaque apparavit eis apparatum magnum: qui cùm comedissent & bibissent, ac dimisisset eos, abierunt ad dominum suum: neq; perrexerunt deinceps turmæ Syrorum invadere terram

[a] Heb. *angustus est præ nobis.*

[b] Heb. *petitum commodato.*

[c] Heb. *nō una nec duab. vicibus: i. persæpe. liptote.*

[d] Heb. *graves*

[e] Heb. *matutinus agebat minister viri Dei surgendo.*

ram Jisraëlis.

24 Sed fuit posteà, ut congregans Ben hadad rex Syriæ totum exercitum suum: ascenderet & obsideret Schomronem.

25 Ideoque esset fames magna Schomrone, dum ecce obsidebant eam: adeò ut esset caput asini * octogenûm *siclorum* argenti, & * quarta pars, * venter ipse *qui est* in cavo columbarum * quinûm *siclorum* argenti.

26 Fuitque rege Jisraëlis transeunte secundum murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum, dicens: serva, domine mi rex.

27 Qui dixit, * ne servet te Jehova: unde servarem te? an ex area? aut ex torculari?

28 Dixit prætereà ei rex: quid tibi *est*? quæ dixit, mulier isthæc dixerat ad me: da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meum comedemus cras.

29 Coximus itaque filium meum, & comedimus eum: sed cùm dicerem ad eam die alio, da filium tuum ut comedamus eum, abscondit filium suum.

30 Fuit verò cùm audisset rex verba mulieris illius, ut laceraret vestimenta sua, dum transiret secundum murum: quod cùm vidisset [f] populus intra civitatem: ecce * cilicium imposuit carni suæ.

31 * Quapropter dixit rex: ita faciat mihi Deus & ita pergat, si manserit caput Elischahhi filii Schaphati in eo hodie:

32 (Elischahh autem sedebat domi suæ, & seniores sedebant cum eo:) & misit * quendã [g] ex adstantibus sibi: cùm nondum venisset nuntius iste ad ipsum, ipse jam dixerat ad seniores, pervidetisne ut mittit filius * occisoris iste qui auferat caput meum? videte cùm ingredietur nũtius iste, occludite fores & * comprimite eum in ipsis foribus: * an non strepitus pedum domini ejus sequitur eum?

33 Adhuc ipso loquente cum illis, ecce nuntius ille descendit versus eum: & * dixit, ecce * hoc malum *sit* a Jehova, quod confiderem Jehovæ amplius?

34 * Dixit verò Elischahh: audite verbum Jehovæ: sic ait Jehova, [h] hoc tempore cras, satum simile siclo, & bina sata hordei *venient* siclo, in porta Schomronis.

35 Respondit autem viro Dei dux ille, cujus manu rex nitebatur, ac dixit: si Jehova faceret * cataractas in cœlis, an posset esse res ista? cui dixit *Elischahh*: ecce tu id visurus es oculis tuis, sed ex eo non es esurus.

[f] *in Hebræo ὑστέρωσις est verborum, quam sustulimus ad evidentiam.*

[g] Heb. *ex ante se.*

[h] Heb. *secundum hoc tempus.*

ANNOTATIO.

8 Cujusdam N.] *vide Ruth. 4. 1.* 9 Insidiantur] *de Syris loquens, voce Syra utitur, significante se ad insidiandum dimittere.* 12 Non] *id est, non ita se habet res, ut suspicaris.* 13 Dothane] *locus est non procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Menaschis, Gen. 37. 17.* 17 Aperi] *id est, illustra.* 18 Sobito scotomate] *vide Gen. 19. 11.* 19 Non est hæc via] *quasi dicat, neque hac neq; illac est vobis eun dum ut assequamini eum quem quæritis.* 22 An quos] *argumentum est a majori: quasi dicat, ne eos quidem occideres quos mancipii jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas erit occidere.* 23 Neque perrexerunt] *id est, non amplius Syri turmatis insidiantibus Jisraëlitas aggredi ausi sunt, sed justis & numerosis castris.* 25 Octogenûm siclorum] *id est, vicenum dalerorum.* Quarta pars] *supple columbarum.* Venter] *id est, ingluvies cum interaneis: quod sequentia per appositionem explicant: metonymia continentis pro contento.* Quinûm siclorum] *id est, unius daleri cum quadrante.* 27 Ne servet te] *Impatientis & indignabundi atque infideli verba, videntis se juvandi facultate destitutum.* 30 Cilicium imposuit] *ut se cum rege luctu communicare testaretur.* 31 Quapropter] *fretus turba assentantis populi, irascitur autem contra Elischahhum: tum quia verbo ejus Syris resistebatur, ac proinde se ab illo delusum fuisse cogitabat: tum quia putabat negligentia Elischahhi fieri ut fames indies ingravesceret.* 32 Quendam] *qui exprimitur ver. 35.* Occisoris] *Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occisi sunt. 1. Reg. 18. & 21.* Comprimite] *id est, sistite eum extra septa, ne ingressus irruat in me: ut commodè possim denuntiare verbum Domini.* Annon strepitus] *i. vestigiis ipsius insistit Rex, & proximè eum sequitur.* 33 Dixit] *cum sisteretur a senioribus ostendentibus tantam famen non fortuitò, sed divinitus immissam esse.* Hoc malum] *fames, & parvulorum cædes ex fame consecuta.* 34 Dixit Elischahh] *ad seniores, nuntium, & regem adventantem, ut ostenditur infrà 7. 16. hos autem duos versus cum superioribus cohærere res ipsa ostendit.* 35 Cataractas] *ad profundendum frumentum.*

CAPUT VII.

Deus excitato strepitu Syros in fugam vertit: ex quorum castris in manum Jisraëlitarum, ad leprosorum indicium, traditis, eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: implens quod per Elischahhum superiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines leprosi ad januam * portæ *Schomronis*: qui dicebant [a] alter ad alterum: quid desidemus hîc donec moriamur?

2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fames *est* in civitate, ideo moriemur ibi: sive desideamus hîc, itidem moriemur: nunc itaque agite, deficiamus ad castra Syrorum: si nos vivere sinent, vivemus: sin verò morte affecerint nos, etiam moriemur.

3 Quare surgentes ipso crepusculo ut venirent in castra Syrorum: venerunt usq; ad finem castrorum Syrorum: ubi ecce nemo *erat*.

4 Nam dominus effecerat ut audirent castra Syrorum strepitum curruum & strepitum equorum, strepitum copiarum magnarum: adeò ut dicerent [b] alter ad alterum: ecce mercede conduxit rex Iisraëlis contra nos reges * Chittæorum & reges Ægypti, ut invadant nos.

5 Itaq; surgentes aufugerant ipso crepusculo, & dereliquerãt tentoria sua, & equos suos & asinos suos, ipsa castra * quemadmodum erant: deniq; [c] fuga consuluerant vitæ suæ.

6 Cùm ergo venientes leprosi isti usq; ad finem castrorum, & ingressi in tentorium unum comedissent & bibissent, deportarunt inde argentum aurumque & vestes, quæ abeuntes absconderunt: [d] rursus venientes in tentorium aliud

[a] Heb. *vir ad proximum suum: sic ver. 7.*

[b] Heb. *vir ad fratrem suũ.*

[c] Heb. *fugerant pro anima sua sic Gen. 19. 17.*

[d] Heb *reversi & venientes.*

liud

liud, similiter deportarunt inde, & abeuntes absconderunt.
7 Tum dixerunt alter ad alterum, non rectè facimus: dies iste dies boni nuntii *est*, & nos taceremus? si expectaverimus usq; ad lucem matutinam, utiq; obventura est nobis culpa: quare nunc agite, & euntes indicemus domui regis.
8 Venientes itaque inclamaverunt janitorem civitatis, & indicaverunt *illis dicendo: ingressi sumus castra Syrorum, ubi ecce nemo *est*, ne vox quidē hominis: sed equi ligati, & asini ligati, & tentoria, quemadmodum erant.
9 Quo inclamante reliquos janitores: ii indicarunt domui regis intus.
10 Surgens itaq; rex noctu dicebat ad servos suos: indicabo jam vobis id quod faciant nobis Syri: sciunt famelicos nos esse: ideò exiverunt ex castris, ut absconderent sese in agro dicentes: cùm egressi fuerint e civitate, capiemus eos vivos, & civitatem invademus.
11 Respondens autem unus e servis ejus dixit: sed accipiant quæso quinq; ex equis reliquis qui relicti sunt in ea (ecce sūt* sicut tota multitudo Jisraëlitarum qui reliqui sunt in ea: ecce sunt sicut tota multitudo Jisraëlitarum, qui deficiunt) & mittentes videamus.
12 Itaque acceperunt duos [c] equos vectarios: quos misit rex post castra Syrorum dicendo, ite & videte.
13 Ita persecuti sunt eos usq; ad Jardenem: ecce autem tota illa via plena erat vestibus, & instrumentis, quæ projecerant Syri inter festinandum: quod reversi nuntii indicarunt regi.
14 Quare egressus populus diripuerunt castra Syrorum: fuitque satum similæ *venale* siclo, & bina sata hordei siclo secundū verbum Jehovæ.
15 Rex autem præfecerat portæ ducem illū, cujus manu nitebatur: quem proculcaverunt populus in porta ita ut moreretur: quemadmodum locutus fuerat vir Dei, cùm loqueretur descendente rege ad ipsum.
16 Fuerat enim cùm alloqueretur vir Dei regem dicendo: bina sata hordei siclo, & satum similæ siclo *venale* erit hoc tempore cras in porta Schomronis:
17 Ut respoderet iste dux viro Dei, dicens: etiamsi faceret Jehova cataractas in cælis, an esse posset secundum verbum hoc? diceretque *Elischahh*, tu id visurus es oculis tuis: sed ex eo non esurus.
18 Fuit ergo illi sic: nam proculcarunt eum populus in porta ita ut moreretur.

[c] Heb. *vecturas equorum: hypallage.*

Suprà 6. 34.

ANNOTATIO.

1 Portæ Schomronis] *exclusi a consortio civium ex lege, Levit. 13. 14. vicini autem portæ erant propter prementem hostem.* 5 Quemadmodum erant] *id est, ut cùm in illis versarentur Syri: sic ver. 8.*
8 Illis] *janitori cum excubitoribus.* 11 Sicut tota multitudo] *id est, propè est ut fame pereant, sicut homines nostri, ac proinde non est quòd multum simus solliciti de eorum conservatione.*

CAPUT VIII.

Elischahh Schunamitidi famem septennii prædicens, autor est ei ut aliò cum familia migret: Mortem Benhadadi & regnum Chazaëlis prenuntiat: Jehoram Jehoschaphato patri succedit, quo regnante Edomæi & Libnæi deficiunt, eiq; mortuo succedit Achazia, qui Joramum Achabi filium ex vulneribus in prælio contra Syros acceptis, laborantem invisit, Jizrehhelem.

Sup. 4. 35.

1 Elischahh autem edixerat mulieri illi cujus filium vitæ restituerat, dicendo: surge & abi tu cum familia tua, & peregrinare ubicunque peregrinari poteris: nā proclamavit Jehova famem, quæ etiam advenit in hanc terram ad septennium.
2 Surgens itaque mulier illa fecerat secundū verbum viri Dei: abierat enim ipsa cum familia sua, & peregrinata fuerat in terra Pelischtæorum septem annos.
3 Fuit verò exactis septem annis, cùm reversa esset mulier e terra Pelischtæorum: ut prodiret ad implorandum regem *pro domo sua, & pro agro suo.
4 Intereà rex alloquebatur Gechazin puerum viri Dei, dicens: narra, quæso, mihi omnes res magnas quas fecit Elischahh.
5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo vitæ restituisset mortuum: ut ecce mulier illa, cujus filium restituerat vitæ, imploraret regem pro domo sua & pro agro suo: quapropter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc illa *est* mulier, & hic filius ejus, quem vitæ restituit Elischahh.
6 Interrogante autem rege mulierem illam, cùm enarrasset ipsi: dedit illi rex aulicum unū dicens, cura restitui quicquid *est* illius, etiam omnes provētus agri, ex *quo* die dereliquit hanc terram [a] ad hoc usq; tempus.
7 Posteà venit Elischahh Damascum, cùm Ben-hadad rex Syriæ ægrotaret: indicatumque est ei dicendo, venit vir Dei huc usque.

[a] Heb. *& usque nunc.*

8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in manu tua munus, & i obviam viro Dei, ut consulas Jehovam ex eo, dicens: an revalescere possum ex morbo hoc?
9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit munus in manu sua, & [b] ex quavis re præstante Damasci, onus quadraginta Camelorum: & veniens substitit coram eo, ac dixit: *filius tuus Ben-hadad rex Syriæ misit me ad te, dicendo: an revalescere possum ex morbo hoc?
10 Ad quem dixit Elischahh: abi, dic ei: [c] omnino* revalescere posses: sed ostendit mihi Jehova eum [d] omnino moriturum.
11 Et quamvis contineret vultum suū ac componeret [e] dudum: tandem flevit vir Dei.
12 Cui dicente Chazaële, quare dominus meus flet? dixit, quia novi illud malum quo affecturus es filios Jisraëlis: munitiones eorum committes igni, & juvenes eorum gladio occides, & infantes illorum allides, ac prægnantes eorum diffindes.
13 Dixit verò Chazaël: at quid *est* servus tuus hic *canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui dixit Elischahh, ostendit mihi Jehova te *fore* regem super Syriam.
14 Tum abiens ab Elischahho venit ad dominum suum, qui dixit ei, quid dixit Elischahh? dixit mihi, inquit, omnino revalescere potes.
15 Sed fuit postridie cùm acceptam stragulam intingens in aquam extenderet super faciem illius, ut moreretur: sic regnavit Chazaël

[b] Heb. *& omne bonū Damasci, id est, quodvis.*
[c] Heb. *vivēdo vivere potes: sic deinceps.*
[d] Heb. *moriendo morietur.*
[e] Heb. *usque ad tarditatē: ut Judic. 3. 25.*

pro

pro illo.
16 * Anno autem quinto Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, cum Jehoschaphat esset rex Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Jehoschaphati, rex Jehudæ.
17 Natus triginta duos annos erat cùm regnare inciperet, & * octo annis regnavit Jeruschalaimis.
18 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodum faciebant domus Achabi: nam * filia Achabi erat ei uxor: ita fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.
19 Tamen noluit Jehova perdere Jehudam, propter Davidem servum suum: quemadmodum dixerat de eo, se daturum illi lucernam, & filiis ejus omnibus diebus.

1.Reg.11.36

20 Diebus hujus defecit Edom [f] ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se * regem.
21 Quapropter profectus est Joram [g] Tzahhirem, & omnes currus cum eo: fuitq; ipso surgente nocte, ut percuteret Edomæos circumjacentes sibi, & præfectos curruum, fugeretq; populus iste ad tentoria sua.
22 Attamen perstitit in defectione Edom ne subjectus esset Jehudæ in hunc usq; diem: tunc defecit * Libna eodem tempore.
23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

f Heb. *de manu Jehudæ: sic ver. 22. 2.Chro. 21.8.*
g *Ptolemæo Tzaaram.*

24 Cumque occubuisset Joram cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit [h] Achazja filius ejus pro eo.
25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, regnare cœpit [i] Achazja filius Jehorami, rex Jehudæ.
26 Natus * viginti duos annos Achazja cùm regnare inciperet, * anno uno regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Hhathalja [k] nata Hhomri rege Jisraëlis.
29 Et ambulavit in via domus Achabi, fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ sicut domus Achabi: quia gener domus Achabi erat.
28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ Ramothas Gilhhadis: ubi percusserunt Syri Joramum.
29 Et reversus est Joram rex, ut curaret se Jzrehhele, a percussoribus: dum percusso eo Syri * Ramæ inter præliandum * *consisterent* cum Chazaële rege Syriæ: Achazja verò filius Jehorami rex Jehudæ descendit ad invisendum Joramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus esset.

h *qui & Hhazarja 2.Chro. 22.6.*
i *qui & Joachaz 2. Chro. 21.17.*
k Heb. *filia.*

ANNOTATIO.

3 Pro domo &c.] *recuperandu: in quorum possessionem ipsa absente, alii missi fuerant.* 9 Filius tuus] *qui te ut patrem veneratur.* 10 Revalescere potes] *ex morbo qui lethalis non est.* 13 Canis] *id est, vilis & abjectus, 2.Schem. 3.8.* 16 Anno quinto] *qui erat vigesimus secundus regni Jehoschaphati. confer cum cap. 3.1. regnat enim simul cum patre quatuor annis: quam ob rem 1.Chron. 21.3. legitur ipsum Jehoschaphatum regnum tradidisse Jehoramo: quia primogenitus erat.* 17 Octo annis] *solus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.* 18 Filia Achabi] *Hhathalja, ver. 26.* 20 Regem] *nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehudæ, 1.Reg. 22.48. : Est autem hic complementum vaticinii Jitzchaki Gen. 27.42.* 22 Libna] *sacerdotum urbs in Jehuda Jehosch 21.13. ita defectione impeditus, victoriam persequi non potuit.* 26 Viginti duos annos] *cùm ageretur annus 42. ex quo domus Hhomri regnare cœpit. 2.Chron. 22.2.* Anno uno] *imperfecto: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.* 29 Ramæ] *id est, Ramothis Gilhhadis.* Consisterent] *id est, non persequerentur victoriam.*

CAPUT IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jisraëlitarum unctus, de ipsius voluntate instructus, & in castris confirmatus in Joramum conspirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus solus Achazja sepeliendus relinquitur.

1 ELISCHAHH autem propheta, vocato uno e filiis prophetarum: edixit ei, * accinge lumbos tuos, & accipiens phialam olei hanc in manu tua, abi Ramothas Gilhhadis.
2 Et ubi pervenieris illuc, dispiciens *quære* illuc Jehu filium Jehoschaphati filii Nimschi: ad quem cùm veneris, facito ut surgat e medio * fratrum suorum, & introducito eum in [a] intimum conclave.
3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in regem, super Jisraëlem: deinde aperiens fores fugito, neque differto.
4 Itaque abiit puer ille, * puer propheta ille Ramothas Gilhhadis.
5 Quo ingresso ecce principes copiarum considebant: dixit autem: verbum mihi *est* ad te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex omnibus nobis? dixit, ad te, ô princeps.
6 Cùm ergo surgens ingressus esset intrò, infudit oleum capiti ejus: ac dixit ei, ita ait Jehova Deus Jisraëlis: ungo te in regem super populum Jehovæ, super Jisraëlem.

a Heb. *conclave in conclavi: sic 1. Reg. 20.30.*

7 Ut percutias domum Achabi domini tui: sic ulciscar [b] cædem servorum meorum prophetarum, & cædem omnium servorum Jehovæ a manu Izebelæ:
8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excindam Achabo * mingentem ad parietem, conclusumq; & derelictum in Jisraële.
9 Et reddam domum Achabi sicut domum Jarobhhami filii Nebati, & sicut domum Bahhaschæ filii Achijæ.
10 Etiam Izebelam comedent canes, * in portione Jizrehhelitana: nec erit qui sepeliat: deinde aperiens fores aufugit.
11 Jehu verò regresso ad servos domini sui, dicebat *quisque* [c] prosperéne? quare venit demens iste ad te? ad quos dixit, vos * novistis hominem & sermonem ejus.
12 Tandem dicentibus falsum est, indica quæso nobis: dixit, [d] his & talibus allocutus est me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in regem super Jisraëlem.
13 Tunc [e] festinanter accipientes quisque vestem suam, supposuerunt ei * in fastigio graduū: & clangentes buccina dicebant, regnat Jehu.

b Heb. *sanguines: sic deinceps.*
1.Reg.15.27. & 16.13.
c Heb. *cum pace: sic deinceps.*
d Heb. *secundū hoc & secundū illud.*
e Heb. *festinarunt & acceperunt.*

14 Deinde conjuravit Jehu filius Jehoschaphati filii Nimschi contra Joramum cum Joram *qui* servabat Ramothas Gilhhadis ipse cum toto Jisraële, adversus Chazaëlem regem Syriæ,

Sup.8.29.

15 Reversus esset Jehoram rex, ut curaretur Jizrehhele, a percussoribus quando percusserunt eum Syri, cùm pugnaret contra Chazaëlem regem Syriæ: & dixit Jehu: si [f] est vobis in animo, ne exito *quisquam* prorip iens se ex hac civitate, ut abeat renuntiatum Jizrehhelem.

[f] Heb. *si est cum animo vestro: sic Gen.23.8.*

16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelem: quia Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex Jehudæ descenderat ad invisendum Jaramum.

17 Speculator autem stans in turri Jizrehhele, cùm videret agmen Jehu inter veniendum dixit: alicujus agmen video: tum dixit Jehoram, accipe equitem, & mitte illis obviam, qui dicat, prosperène?

18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita ait rex: prosperène? cui dixit Jehu, [g] quid tua de prosperitate? diverte [h] ad asseclas meos: quam ob rem indicavit speculator dicendo: pervenit nuntius ille usque ad eos: sed non revertitur.

[g] Heb. *quid tibi & paci? sic deinceps.*
[h] Heb. *ad post me: sic ver.19*

19 Et misit equitem alterum: qui veniens ad eos dixit, ita ait rex, prosperène? cui dixit Jehu, quid tua de prosperitate? diverte ad asseclas meos:

20 Quod indicavit speculator, dicendo: pervenit usque ad eos: sed non revertitur: & ductus iste, *est* quasi ductus Jehu filii Nimschi. nam [i] præcipitanter ducere solebat.

[i] Heb. *in dementia.*

21 Tum dicente Jehoramo, junge, junxit *auriga* currum ejus: sic egressus Jehoram rex Jisraëlis & Achazja rex Jehudæ quisque in curru suo, processerunt obviam Jehu: quem invenerunt in portione Nabothi Jizrehhelitæ.

22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac diceret, prosperène Jehu? ut is diceret, quid istud prosperè, dum scortationes Izebelę matris tuæ, & præstigiæ ejus quàm plurimæ durant?

23 Itaq; avertens Jehoram manus * illius, fugiebat: cùm dixisset ad Achazjam, dolus *est* Achazja.

24 Sed Jehu [k] vehementissimè adducto manu sua arcu percussit Jehoramum [l] interscapilio ejus, ita ut exiret sagitta ex corde ejus: sic corruit in curru suo.

[k] Heb. *implevit manum suam arcu: hypallage, pro implevit, id est, plenè tetendit manu sua arcum.*
[l] Heb. *inter brachia ejus.*

25 Deinde edixit Bidkari duci suo: tolle, projice eum in portione agri Nabothi Jizrehhelitę: nam recordare, me & te pariter equitantibus binis post Achabum patrem istius, Jehovam protulisse adversus eum * onus hoc.

26 *Nempe, ne vivam* si non cædem Nabothi, & cædem filiorum ejus, quam vidi hesterna vespera, dictum Jehovæ, rependero tibi in hac ipsa portione, dictum Jehovæ: quare nunc tolle, projice eum in hac portione, secundum verbum Jehovæ.

1.Reg.21.17. &c.

27 Quod Achazja rex Jehudæ videns, aufugit via domus hortensis: sed persecutus eum Jehu, edixit, etiam ipsum percutite in suo curru: * *sic percusserunt eum* in ascensu Guris, qui *est* ad * Jiblehhamum: unde fugit * Megiddunté, ubi mortuus est.

28 Postea currui imponentes eum servi ejus, *abduxerunt* Jeruschalaima: sepeliveruntq; eum in sepulchro ejus cum patribus ejus in civitate Davidis.

29 Anno autem undecimo * *completo* Ioramo filio Achabi, regnare cœperat Achazja super Jehudam.

30 Prętereà adveniente Iehu Iizrehhelem, cùm id audivisset Izebel [m] apposito fuco oculis suis, & aptato capite suo: prospiciebat per fenestram.

[m] Heb *posuit ad fucum oculos suos: hypallage, ut sup.24.ver.*

31 Cumq; Jehu ingrederetur portam, dixit illa: prosperène * ô Zimri, occisor domini sui?

32 Ille verò sublata facie sua ad fenestram illam, dixit: * quis *facit* mecum? quis? & respicientibus ad eum duobus *vel* tribus * aulicis:

33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam: & aspersa est pars sanguinis ejus parieti & equis, & conculcavit eam *Jehu.*

34 Deinde ingressus postquam comedit & bibit: edixit: revisite jam maledictam istam & sepelite eam: nam filia regis est.

35 Abierunt ergo ad sepeliendum eam: sed non invenerunt ex ea nisi calvariam, & pedes ac volas manuum.

36 Quod cùm reversi indicavissent ei, dixit: verbum Jehovæ est, quod locutus fuerat per servum suum Elijam Tischbitem dicendo: in portione Iizrehhelitica comedent canes ipsi carnem Izebelæ.

1.Reg.21.23

37 * Itaq; sit cadaver Izebelæ tanquam stercus in superficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc *est* Izebel.

ANNOTATIO.

1 Accinge lumbos] *ut suprà 4.29.* 2 Fratrum suorum] *i. collegarum: vide ver.5.* 4 Puer propheta] *i. propheta administer, Exod.33.11.* 8 Mingentem &c.] *vide 1. Schem.25.22 & Deut.32.36.* 10 In Portione &c.] *i. portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide 1. Reg.21.* 11 Novistis hominem] *q.d. scitis quid prophetæ loqui soleant: ex ejus persona conjicite quæ sint ipsius verba.* 13 In fastigio graduum] *i. in suggestu regio.* 23 Illius] *aurigæ jubens ut deflecteret.* 25 Onus] *id est, comminationem hanc propheticam: ut ferè in prophetis accipitur.* 27 Sic percusserunt] *Eclipsis: de hoc genere eclipseos vide 1. Reg.20.34.* Jiblehhamum] *oppidum Menaschis Jehosch.17.11.* Megidduntem] *ibidem.* 29 Completo] *nam ineunte duodecimo regnasse scribitur, sup.8.25.* 31 ô Zimri] *à alter Zimri 1. Reg.16.17: cujus conspirationis ultio fuit per Hhomrin socerum Izebelæ.* 32 Quis facit] *quasi dicat, an nemo est ca meis partibus futurus est?* Aulicis] *ex comitatu Izebelæ.* 37 Itaque] *quasi dicat, rescindo priorem sententiam meam de ea sepelienda.*

CAPUT X.

Jehu pergens divinam sententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum suum populo ex Elijæ prophetia probat: Achazjæ agnationem tollit. Bahhalis cultum & sacerdotes abolet: sed peccatu Jarobhhami insistit. quo nomine a Deo primùm verbis: deinde operâ Chazaëlis severè castigatur, & mortuo succedit filius Jehoachaz.

1 Cùmque Achabo essent septuaginta filii Schomrone: scripsit Jehu literas, quas misit Schomronem ad * principes Jizrehhelis, * seniores & * nutritios Achabi, edicendo.

2 * Nunc

2 ᵃNunc ergo, cùm pervenerint literæ istæ ad vos: quandoquidem apud vos sunt filii domini vestri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:

3 Dispicite optimum & rectissimum e filiis domini vestri quem collocetis in solio patris sui: & pugnatote pro domo domini vestri.

4 Qui timentes [a] vehementissimè dicebant: ecce duo isti reges non substiterunt coram eo: & quo modo subsisteremus nos?

5 Quapropter misit [b] præfectus domui & præfectus civitatis, seniores etiam & nutritii ad Jehu dicendo: servi tui sumus, ideoq; quicquid edixeris nobis faciemus: non præficiemus ullum regem: quod bonum *videtur* in oculis tuis facito.

6 Qui scripsit ad eos literas secundo, dicens: si mei estis, & voci meæ auscultatis, assumptis capitibus [c] singulorum filiorum domini vestri: venite ad me hoc ipso tempore cras Jizrehhelē: filii autem regis, septuaginta viri erant apud magnates illius civitatis, qui educabant eos.

7 Fuit itaque, cùm pervenissent istæ literæ ad eos, ut accipientes filios regis jugularent septuaginta viros: & imponentes capita eorum sportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.

8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo, attulerunt capita filiorum regis: qui dixit, componite illa duobus acervis ad januam portæ usque mane.

9 Fuit deinde mane cùm egressus substitisset, ut diceret ad totum populum justi estis: ecce ego conspiravi contra dominum meum & occidi eum: & quis percussisset omnes istos?

10 Agnoscite jam non oportere ut excidat *quicquam* in terram de verbo Jehovæ, quod locutus est Jehova contra domum Achabi: sed Jehovam efficere quod locutus erat per servum suum Elijam.

11 Deinde percussit Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & necessarios ejus, & sacerdotes ejus: donec non relinqueret ei superstitem.

12 Nam cùm surgens abiret profecturus Schomronem: & *jam* esset Beth-Hhekedi pastorum in itinere:

13 Jehu inventis [d] agnatis Achazjæ regis Jehudæ dixit: qui estis? qui dixerunt, agnati Achazjæ sumus: & descendimus ad [e] salutandum filios regis & filios Augustæ.

14 Quam ob rem edixit *Jehu*, prehendite illos vivos: qui prehenderunt eos vivos: & jugularunt eos apud cisternā Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.

15 Posteà abiens inde cùm invenisset Jehonadabum filium Rechabi, occurrentem sibi & [f] bene precantem sibi, dixit ad illum: an inest [g] animo tuo rectum *erga me*, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, est: si est *inquit*, cedo manū tuam: quem cùm dedisset manum suam, jussit concendere ad se in currum.

16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum pro Jehova: sic imposuerunt eum currui illius.

17 Cumque venisset Schomronem, percussit omnes qui relicti fuerant Achabo Schomrone, donec perderet eum: secundum verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.

18 Posteà Jehu congregato toto populo dixit ad eos: Achab coluit Bahhalem parùm: Jehu colet eum multùm.

19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis, omnes servos ejus, & omnes sacerdotes ejus vocate ad me: ullus ne desyderator, nam sacrificium magnum mihi *sacrificandum est* Bahhali: quisquis desiderabitur ne vivito: Jehu autem faciebat fraude, ut perderet servos Bahhalis.

20 Et dixit Jehu: sanctificate diem interdicti Bahhali, quem proclamaverunt.

21 Misit enim Jehu per totum Jisraëlem, ut venirent omnes servi Bahhalis: neque relinqueretur quisquam qui non veniret: quibus ingressis in ædem Bahhalis, plena erat ædes Bahhalis [h] confertim.

22 Tum edixit ei qui præerat vestiario, prome vestimentum in quosque servos Bahhalis: qui prompsit eis vestimentum.

23 Et ingressus Jehu cum Jehonadabo filio Rechabi in ędem Bahhalis, edixit servis Bahhalis, pervestigate & videte ne sit hic vobiscum e servis Jehovæ *quisquam*: sed servi Bahhalis soli.

24 Cùm itaque venissent ad faciendum sacrificia & holocausta: Jehu dispositis sibi foris octoginta viris dixit: ejus viri anima *a* quo proripuerit se *quis* ex hominibus istis, quos ego [i] cōmitto manibus vestris, erit pro anima illius.

25 Deinde fuit cùm obsolverit *sacerdos* facere holocaustum, ut ediceret Jehu cursoribus, & ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exito quisquam: qui percusserunt eos acie gladii: quos abjecerunt cursores & duces: deinde perrexerunt in ædē Bahhalis *per* quamq; civitatem.

26 Et educentes statuas ędis Bahhalis, comburebant eam.

27 Destruebantque statuam Bahhalis: & destructa æde Bahhalis disponebant eam in latrinas usque in hodiernum diem.

28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jisraële.

29 Veruntamen a [k] sequendis peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem non recessit Jehu: *a* vitulis aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.

30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò quòd bene fecisti agendo quod rectum *videtur* in oculis meis: omnino quod *erat* in animo meo fecisti domui Achabi: [l] abnepotes tui sedebunt in solio Jisraëlis.

31 Sed Jehu non observavit ut ambularet in lege Jehovæ Dei Jisraëlis ex toto animo suo: nō recessit a peccatis Jarobhhami quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare Jisraëlem: percutiente eos Chazaële in toto termino Jisraëlis.

33 A Jardene ad ortum solis, tota terra Gilhhadis, Gaditarum, & Rëubenitarum & Menaschitarum a Hharohhere quæ *est* ad torrentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Baschanem.

34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit, & tota fortitudo ejus: an non sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

35 Denique cùm occubuisset Jehu cum patribus suis & sepelivissent eum Schomrone: regnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.

36 Dies autem quibus regnavit Jehu super Jisraëlem Schomrone, fuerunt vigintiocto anni.

[a] Heb. *valde valde.*

[b] Heb. *qui erat super domum &c.*

[c] Heb. *hominum.*

[d] Heb. *fratribus.i.filius fratrum 2.Chro. 22.8. sic Gen. 13.8.*

[e] Heb. *ad pacem filiorum regis.*

[f] Heb. *benedicentem.*

[g] Heb. *cordi tuo: sic deinceps.*

[h] Heb. *ore ad os, id est, adeo densi, ut ora hominum ferè sese contingerent: ut infrà 21.16.*

[i] Heb. *venire facio ad manus vestras.*

[k] Heb. *a post ipsa peccata.*

[l] Heb. *filii quartanorum ordinum. i. quartani.*

ANNOTATIO.

1 Principes Jizrehhelis] *i.pręcipuos aulicos missos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam.* Seniores] *ac ideò minùs aptos ad expeditionem bellicam: aptissimos autem ad Rempub.consilio, juventutem authoritate regendam.* Nutritios Achabi] *i.quibus filii Achabi commissi erant, quique magnates Samariæ erant.* 2 Nunc ergo] *paralepsis, qualis suprà* 5.6. 3 Pro domo domini] *cui bellum indixi, concessio autem est ironica.* 8 Ad januam portæ] *i.ad curiam, & forum judiciale.* 9 Justi estis] *quasi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non est quod putetis me quicquam moliri in salutem vestram.* Et quis percussisset] *quasi dicat, quis tantùm facinus ausus fuisset committere nisi me duce ac potius authore Deo.* 10 Agnoscite jam] *quasi dicat, non meo instinctu: sed Dei impulsu factum, ut exequeretur quod comminatus fuerat* 1.*Reg.*21.21. *& sequentibus.* 12 Beth-Hhekedi] *pagi nomen: significans locum ligaminis: vel quod ibi tondendas oves ligarent: vel quòd hi è regio sanguine, qui pastores populi dicuntur, ibi ligati & jugulati sunt.* 15 Rechabi] *viri celebris Kinæi e genere Jithronis. vide* 1.*Chron.*2.25.*& Jirmejæ* 35. An inest &c.] *quasi dicat, an æque mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?* Inquit] *eclipsis: ut* 1.*Reg.*20.34. 17 Perderet eum] *i. totum genus Achabi: syllepsis.* 20 Diem interdicti] *vide Levitici* 23.36. 39 Abnepotes tui] *vide complementum infrà* 15.8.*& sequentibus.* 32 Percutiente eos] *ex prophetia Elischabbi, suprà* 8.12. 34 Chronicorum] *vide* 1.*Reg.*11.41.

CAPUT XI.

Hhathalja filio mortuo, regnum invadit: & e cęde stirpis regiæ in quam illa grassatur, Joasch anniculus eripitur: A sacerdote occultatur & instituitur usque ad annum septimum: quo conspiratione facta populo ipsum producit: regem instituit: Hhathaljam occidit, & collapsum cultum instaurat.

1 HHATHALJA autem 'mater Acharjæ, cùm videret mortuum esse filium suum: surgens perdidit totum semen[a] regium.

2 Sed accipiens [b] Jehoschebahha filia regis Jorami soror Acharjæ, Joaschum filium Achazjæ, furtim surreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipsum & nutricem ejus *abdidit* in conclave lectorum: deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans sex annos: quibus Hhathalja regnavit super eam terram.

4 Anno autem septimo mittens [c] Jehojadahh assumpsit centuriones, primores, & cursores, ac ingredi jussit eos ad se in domum Jehovæ: quibuscum' pepigit fœdus, ac jure jurando obstringens eos in domo Jehovę, ostendit eis filium regis.

5 Præcepitq; eis dicendo: hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrum 'ingredientium sabbatho & observantiū observationem, adesto domui regis.

6 Et tertia altera 'in porta Suris: reliqua verò tertia 'in porta post cursores: ut observetis observationem domus hujus '*ab* irruptione.

7 Ex vobis verò omnibus ' exituris sabbatho binæ [d] laterales custodię: cùm observaverint observationem domus Jehovæ, 'adsunto regi.

8 Et cingite regem circumquaque, quisque cum armis suis in manu sua, ut qui invaserit hos ordines morte afficiatur: & estote cum rege cùm exibit & cùm ingredietur.

9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos, assumpserūt etiam quisq, homines suos ingredientes sabbatho ' cum egredientibus sabbatho: venientes ad Jehojadahhum sacerdotem.

10 Deditque sacerdos centurionibus hastas & umbones qui fuerant regis Davidis, & erant in domo Jehovæ.

11 Cumque adstarent cursores quisque cum armis suis in manu sua, a latere domus 'dextero usque ad 'latus domus sinistrum' versus altare, & ' versus domum: apud regem circumquaque:

12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & imposito ei coronamento, idque 'cum testimonio, cōstituerunt eum regem ungentes eum: & complodentes volis dicebant: vivat rex.

13 Cum autem audiret Hhathalja strepitum concursantium, populi: ingressa est ad populum in domum Jehovæ.

14 Ubi videns quod ecce rex stabat ' in columna sua pro more, & principes & tubæ aderant regi, totusque populus terrę lætus clangebat tubis: laceravit Hhathalja vestimenta sua clamans, conjuratio, conjuratio.

15 Præcepit autem Jehojadahh sacerdos centurioribus illis pręfectis copiarum, & edixit eis: finite istam exire' intra ordines: etiam eum qui sequetur istam morte afficientes gladio: dicebat enim sacerdos: ne morte afficiatur in domo Jehovę.

16 Cum itaque disponerent ei [e] custodias laterales, abiit via ' aditus equorum versus domū regis: ubi morte affecta est.

17 Tunc pepigit Jehojadahh 'fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipsos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.

18 Postea ingressus est totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti sunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt benè: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria: & ' reposuit sacerdos præfectura in domo Jehovæ.

19 Cùmque assumpsisset centuriores, & primores, cursoresque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingressique sunt via portæ cursorum in domum regis: ubi sedit *Joasch* super solium regum.

20 Et lętatus est totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam morti tradidissent gladio, in domo regis.

2.*Chr.*22.10
[a] Heb.*regni illius.*
[b] *quæ & Jehoschabbhat* 2.*Chr.*22.11
[c] *Qui & Jochanan*, 1.*Chro.*6.9. 2.*Chro.*23.
[d] Heb.*manus sive latera. i. laterones, metonymia: sic ver.*16.
2.*Schem* 8. 7.*&* 11.
[e] *vide suprà ver.*7.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Mater Achazjæ] *suprà.8.26.* 4 Pepigit fœdus] *de tollenda Hhathalja: instituendo Joascho: tollenda idololatria, & restituendo cultu Dei quo tempore Jisraëlitæ mares conveniebant ex lege ad colendum Deum, Exodi 23.* 5 Ingredientium sabbatho] *id est, vice sua ministerium in templo obeuntium a sabbatho ad sabbathum. vide 2. Schem. 15. 24.* Domus] *id est, in aquilonari parte atrii, ubi rex a sexennio latuerat.* 6 In porta Suris] *quæ & Jesod, id est, fundamenti dicitur, 2. Chron. 23. 5. erat autem maxima atrii porta ab oriente : quam ob rem etiam porta suprema a structura dicitur, infrà 15. 35.* In porta post cursores] *quæ 2. Chronic. 23. 4. porta Sippim, id est, postium dicitur : meridiana porta atrii sacerdotum.* Ab irruptione] *i. ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco sancto inferret.* 7 Exituris sabbatho] *i. qui jam functi ministerio hebdomadario, ad proprias habitationes ex seiis concessuri.* Adsunto regi] *i. regem utrinque stipantes in atrium magnum deducunto, populo exhibendum.* 9 Cum egredientibus] *nam hos non dimisit, suprà ver. 7.* 11 Dextero] *versus portam meridianam, ubi stabant cursores suprà ver. 6.* Latus sinistrum] *aquilonare, qua parte rex latebat.* Versus altare] *id est, ad portam orientalem in fronte atrii.* Versus domum] *id est, ad occidentem templi.* 12 Cum testimonio] *i. tradito ei libro legis, ut mandatur Deut. 17. 18. & sequentibus.* 14 In columna sua] *id est, in columna regia, imposita labro sive basi quam Schelomo parasse legitur. 2. Chron. 6. 13. Idem de Joschija legitur infrà 23. 3.* 15 Intra ordines] *i. copias armatorum extra atrium dispositas.* 16 Aditus equorum] *i. portæ civitatis Davidis ita vocatæ, ad aquilonem: qua ad portam Ephrajimi ibatur, infrà 14. 13.* 17 Fœdus] *duplex: prius ecclesiasticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.* 18 Reposuit] *id est, instauravit cultum & ordinem, temporum injuriâ corruptissimum.*

CAPUT XII.

Jehoasch vivo Jehojadahho rectè se gerens templum Dei instaurari jubet : postea illo mortuo degenerans, a Chazaële Syriæ rege infestatur : & tandem a servis conjuratis occiditur: cui filius Amatzja succedit.

1 NATUS annos septem Joasch cùm regnare inciperet:

2 Anno septimo Jehu regnare cœpit Jehoasch, & quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.

3 Fecitque Jehoasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi sacerdotis: 'qui docebat eum.

4 'Veruntamen excelsa non amota sunt: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

5 Edixit autem Jehoasch sacerdotibus : omnem pecuniam sacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, 'pecuniam transeuntis, [a] pecuniam æstimationis animarum cujusque : omnem pecuniam quam [b] venerit in animum cujusque offerendi Jehovæ.

6 Sumunto apud se sacerdotes quisque a noto sibi: & ipsi [c] curanto labem ipsius domus, ubicunque inventa fuerit labes.

7 Deinde fuit anno vigesimo tertio regis Jehoaschi: nondum curantibus sacerdotibus labem domus,

8 Ut rex Jehoasch vocato Jehojadahho sacerdote, & reliquis sacerdotibus diceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergo ne accipitote pecuniam a notis vobis: sed ad labem domus *curandam* 'redditote illam.

9 Cui acquieverunt sacerdotes : ne acciperent pecuniam a populo, neque curarent labem domus.

10 Quare 'accipiens Jehojadahh sacerdos arcam 'alicujus, excavato foramine in [d] operculo ejus : posuit eam 'juxta altare dextrorsum, qua ingreditur quisque domum Jehovæ : & collocarunt ibi sacerdotes, observantes 'limen, & totam pecuniam quæ inferebatur in domum Jehovæ.

11 Eratq; videntibus illis multum esse pecuniæ in arca: ut ascenderet scriba regis & sacerdotis maximi, & 'ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.

12 Postea tradebant pecuniam istam certâ sũmâ compositam in manus curatorũ illius operis, præfectorum *operis* domus Jehovæ : qui expendebant illam in fabros lignarios, & in structores, reficientes domum Jehovæ:

13 Nempe in cœmentarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ insumenda erant in domum ad curandam eam.

14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, instrumenta musica, crateres, tubæ, ullum instrumentum aureum aut instrumentum argenteum : ex ista pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,

15 'Cùm curatoribus operis tradebant illã: ut curarent eâ domum Jehovæ.

16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: 'nam fidè illi agebant.

17 'Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum Jehovæ : sacerdotibus cedebant.

18 'TUNC ascendens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud: & [e] convertebat Chazaël faciem suam, ut ascenderet 'contra Jeruschalaima.

19 Sed Jehoasch rex Jehudę accipiens omnia illa sacra quę consecraverant Jehoschaphat, & Jehoram & Achazja majores ipsius, reges Jehudæ, & sacra sua totumque aurum quod inveniebatur in thesauris domus Jehovę & domus regis: misit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruschalaimis.

20 Reliquæ autem res Joaschi, & omnia quæ fecit nonne sunt scripta in libro 'Chronicorum regum Jehudæ?

21 'Tandem insurgentes servi ejus cùm [f] fecissent conspirationem : percusserunt Joaschum in loco munitionis qui [g] vergit 'sillam versus.

[a] Heb. *viri, pecuniam animarum æstimationis ejus.*
[b] Heb. *ascendit in cor viri.*
[c] Heb. *confirmanto rupturam. sic deinceps.*
[d] Heb. *janua ejus.*
[e] Heb. *componebat.*
[f] Heb. *conspirassent conspiratione.*
[g] Heb. *descendit.*

versus.

versus.

22 [h] Jozachar, inquam, filius Schimhhatæ, & Jehozabad filius [i] Schomræ servi ejus, percusserunt eum ita ut moreretur: & sepeliverunt eum *cum majoribus suis in civitate Davidis: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

[h] qui & Zabad 2. Chron. 24.26.
[i] Schimrithæ, ib. dem.

ANNOTATIO.

3 Qui docebat, &c.] *nam post Jehojadahhi mortem Joasch descivit a cultu Dei: vide 2.Chron.24.18.* 4 Veruntamen excelsa] *sensus est, Deum quidem colebant tantùm: sed alibi quàm in loco quem elegerat.* 5 Pecuniam transeuntis &c.] *id est, collectam vel capitationem, quæ virtim a singulis ex ordine transeuntibus domesticatim colligebatur, prout quisq; sua æstimabat, & ultrò offerebat.* 8 Redditote illam] *quam videlicet hactenus accepistis.* 10 Accipiens] *jussu regis: vide 2.Chron.24.8.* Alicujus] *sacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes se habebant ex capitatione, retulerant ex mandato regis ver.8.* Juxta altare] *id est, ad dexterum postem portæ atrii sacerdotum, ubi altare erat extrinsecus in fine atrii magni, quousq; pervenire licebat totis Jisraëli: vide 2.Chron.24.8.* Limen] *portæ atrii sacerdotum ex præscripto Dei, Num.18.4.* 11 Ligarent] *loculis impositam.* 15 Cum curatoribus] *sed reparata domo residuum pecuniæ in illa impensum est, 2.Chron.24.14.* 16 Nam fide] *id est, pecunia fidei illorum committebatur, & ipsi bona fide administrabant.* 17 Pecunia pro delicto] *de qua Levitici 5.15. & sequentibus. nam quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, synecdochicè ad similia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.* 18 Tunc ascendens &c.] *ex prophetia Elischahhi, suprà 8.12.* Tunc] *mortuo Jehojadahho, & Joascho corrupto, 2.Chron.24.17.& sequentibus.* Contra Jeruschalaima] *cùm jam popularetur regnum ibidem ver.23.* 20 Chronicorum] *vide 1.Reg.11.41.* 21 Sillam] *id est, aggestum iter. videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggesta terra, ascensum fecit a domo sua ad Domum Dei: 1.Chron.26.11.& 2 Chro.9.11. Nam magis probamus Hhebræam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex istorum locorum comparatione.* 22 Cum majoribus] *i. sicut majores sed non in sepulchro regum, 2.Chron.24.25.*

CAPUT XIII.

Jehoachazo in Jisraële regnante, regnum a Syris valde atteritur: donec Joasch a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Elischahhum confirmatus, ter Syros vincens res amissas recuperaret.

1 AB anno vigesimo tertio Joaschi filii Achazjæ regis Jehudæ: regnavit Jehoachaz filius Jehu super Jisraëlem, Schomrone *septemdecim annis.

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: [a] secutus enim est peccata Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: non recessit [b] ab ullo eorum.

3 Quapropter accensus ira Jehova in Jisraëlem *tradebat eos in manum Chazaëlis regis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Chazaëlis omnibus illis diebus.

4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faciem Jehovæ: auscultavit ei Jehova, cùm videret oppressionem* Jisraëlitarum, quòd opprimeret eos rex Syriæ.

5 Itaq; dedit Jehova Jisraëlitis *servatorem, ut [c] exirent e manu Syrorum, & considerent filii Jisraëlis in tentoriis suis [d] sicut anteà.

6 Veruntamen non recesserunt a peccatis domus Jarobhhami, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, in unoquoque eorum ambulavit: quin etiam *lucus ipse manebat Schomrone.

7 Quamvis non reliquum fecisset Jehoachazo populum: nisi quinquaginta equites, & decẽ currus, ac decies mille pedites: perdiderat enim illos rex Syriæ, & redegerat eos tanquam pulverem, *triturando.

8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

9 Posteà cùm occubuisset Jehoachaz cum majoribus suis & sepelivissent eum Schomrone: regnavit Joasch filius ejus pro eo.

10 *Anno trigesimoseptimo Joaschi regis Jehudæ *completo*: regnavit Joasch filius Jehoachazi super Jisraëlẽ, Schomrone sex decim annis.

11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: in unoquoque eorum ambulavit.

12 Reliquæ autem res Joaschi, & quicquid fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit *contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

13 Posteà occubuit Joasch cum majoribus suis, & Jarobhham sedit in solio ejus: sepultus que est Joasch Schomrone cum regibus Jisraëlis.

14 *Cùm enim Elischahh ægrotaret morbo suo, quo mortuus est: *descendit ad eum Joasch rex Jisraëlis: & flens ante faciem ejus dicebat: *pater mi, pater mi: currus Jisraëlis & equites ejus.

15 Cui dicente Elischahho: sume arcum & sagittas: sumens *attulit* ad eum arcum & sagittas.

16 Tum dixit regi Jisraëlis: appone manum tuam ad arcum: qui apposuit manum suam: imposuit verò Elischahh manus suas manibus regis.

17 Ac dixit, aperi fenestram istam antrorsum, quam aperuit: cumque dicente Elischahho: jaculare: jaculatus esset: dixit Elischahh: *sagitta salutis *erit* Jehovæ, sagitta, inquam, salutis contra Syros: quare percutito Syros [e] fortiter usq; ad consumptionem.

18 Deinde edicente, *accipe reliquas sagittas, accepit *Joasch*: iterum edicente regi Jisraëlis, percutiendo impete *illis* terram: cùm percussisset [f] ter, *destitit.

19 Quam ob rem effervescens contra eum vir Dei, dixit: percutiendum fuisset* quinquies aut sexies, *tunc percussisses Syros usque ad consumptionem: nunc verò *tantùm* ter percussurus es Syros.

20 Posteà cùm mortuum Elischahhum sepelivissent: turmæ Moabitarum invaserunt illam terram

[a] Heb. *ivit post.*
[b] Heb. *ab eo: sic ver.6. & 11.*
[c] Heb. *de sub manu Syrorum.*
[d] Heb. *ut heri nudiustertius: sic Gen. 31.2.*
[e] Heb. *in vehemente.*
[f] Heb. *tribus vicibus: sic ver.19.*

terram ineunte anno.

21 Fuit verò ipsis sepelientibus quendam, cùm ecce videntes turmam illorum, projecissent virum illum in sepulchrum Elischahhi : ut iniens attingeret vir ille ossa Elischahhi,& revivisceus *staret erectus in pedes suos.

22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Jisraëlitas omnibus * diebus Jehoachazi.

23 Sed gratiam faciens eis Jehova,& misertus eorum, respexit ad eos : propter fœdus suum cum Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo : neq; voluit perdere eos, neque abjecit eos a facie sua hactenus.

24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ:& regnante Benhadado filio ejus pro eo :

25 g Recepit Jehoasch filius Jehoachazi civitates illas e manu Benhadadi filii Chazaëlis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi patris ipsius,bello : ter percussit eum Joasch,cùm restitueret civitates Jisraëlis.

g Heb.*reversus est ut caperet:*

ANNOTATIO.

1 Septemdecim annis] *quorum duo postremi fuerunt cum filio communes,ut infrà ver.* 10 *&* 22. 3 Tradebat] *id est,faciebat ut a Syris cæderentur,& aliquid ex regno amitteretur. Prolepsis qua generatim attinguntur historiæ,quæ infrà ordine exprimuntur.* 4 Jisraelitarum] *quorum cum majoribus pepigerat fœdus.infrà versi.*23. 5 Servatorem] *Joaschum,infrà ver.*25. 6 Lucus] *quem plantaverat Achab,de quo* 1.*Reg.*16.35. 7 Triturando] *i.bello & depopulationibus affligendo valde comminuerat.* 10 Anno trigesimo septimo] *nondum mortuo patre,in regni administrationem cooptatus: septemdecim enim anni regni Jehoachazi usq; ad trigesimum nonum regis Jehudæ extenduntur.* 12 Contra Amatzjam] *capite proximè sequente.* 14 Cum enim] *ætiologia est illius quod dixerat suprà* 5. *ver. Deum dedisse servatorem:& fortitudinis ejus,cujus meminit ver.*1 2. Descendit rex Joasch] *patre adhuc vivente : quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ suprà versic.*4. Pater mi] *ut suprà* 2.12. 17 Sagitta salutis] *metonymia, signi pro re significata.* Erit Jehovæ] *i. jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc signo.* 18 Accipe sagittas] *ut cognosceret ex hoc, quæ & quanta futura esset victoria.* Destitit] *non omnibus sagittis emissis.* 19 Quinquies &c.] *prout sunt in pharetra.* Tunc percussisses] *id est,cognovisses te percussurum.* 21 Staret] *id est,resurgeret.* 22 Diebus Jehoachazi] *quandiu,videlicet solus non assumpto filio,regnavit.*

CAPUT XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexus,insignem contra Edomæos consequitur victoriam: qua elatus, ab Jisraëlitis, quos provocabat,funditur,capitur & gravi mulcta afficitur. Posteà a subditis conjuratis pellitur : Hhazarja filius substituitur : Jarobhham autem secundus regnum Jisraëlis amplificat,& morienti succedit Zecarja.

1 * AB anno secundo Joaschi filii Joachazi regis Jisraëlis : regnavit Amatzja filius Joaschi,rex Jehudæ.

2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet , * vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis : cujus matri nomen Jehohhaddan e Jeruschalaimis.

3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę:*sed non sicut David pater ejus:prorsus ut fecerat Joasch pater ejus, fecit.

4 Veruntamen excelsa non sunt remota : adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

Sup.12.21.

5 Fuit autem cùm confirmatum esset regnum in manu ejus:ut percuteret servos suos,qui percusserant regem patrem suum.

6 Filios verò percussorum non affecit morte: sicut scriptum est in libro legis Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne afficiuntor morte patres pro filiis, & filii ne afficiuntor morte pro patribus : sed quisque propter peccatum suum morte afficitor.

Deut. 24.16.

7 Is percussit Edomæorum in * valle salis decem millia, & occupavit * Petram in eo bello : cujus nomen vocat quisque * Jokteelem usque in diem hunc,

8 Tunc * misit Amatzja nuntios ad Jehoaschum filium Jehoaschazi filii Jehu regem Jisraëlis qui dicerent : age * videamus a alter faciem alterius.

a Heb.*videamus nos invicem facie: sic.ver.*11.

9 Misit verò Jehoasch rex Jisraëlis ad Amatzjam regem Jehudæ qui dicerent :*. quædam spina quæ in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum : da filiam tuam filio meo in uxorem : interea prętericns bestia agrestis, quę in Libano *erat*, conculcavit spinam illam.

10 b Egregiè percussisti Edomæos : ideo extulit te animus tuus : fruere gloria & conside domi tuæ:nam quare misceres bellum malo *tuo?* ut cadas tu & Jehuda tecum ?

b Heb.*percutiendo percussisti.*

11 Sed non auscultante Amatzja,* ascendit Jehoasch rex Jisraëlis, & viderunt alter alterius faciem,ipse & Amatzja rex Jehudæ : apud* Beth-Schemeschum quod *est* * Jehudæ.

12 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jisraële : ita ut fugerent quisque ad tentoria sua.

13 Amatzjam verò regem Jehudę filium Jehoaschi * filii Achazjæ, præhendit Jehoasch rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum:deinde veniens Jeruschalaima perrupit in muro Jeruschalaimorum,*a porta Ephrajimi usque ad * portam anguli, quadringentos cubitos.

14 Denique assumpto toto auro & argento, omnibusq; vasis quę inventa sunt in domo Jehovæ, & in thesauris domus regis, etiam c obsidibus,reversus est Schomronem.

c Heb. *filiis sponsionum vel fidejussionum.*

15 Reliquæ autem res Jehoaschi quas fecit, fortitudoque ejus, utque pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ : nonne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jisraëlis ?

16 Cumque occubuisset Jehoasch cum patribus suis, & sepultus esset Schomrone cum regibus Jisraëlis : regnavit Jarobhham filius ejus pro eo.

17 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudæ post mortem Jehoaschi filii Jehoachazi regis Jisraëlis : quindecim annis.

18 Reliquæ autem res Amatzjæ nonne sunt scriptę in libro Chronicorum regum Jehudæ ?

19 * Tandem cùm d fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis,* fugit * Lacischum: quam

d Heb *conspirassent conspiratione.*

quam ob rem miserunt post eum Lacischum ubi morte affecerunt eum.

20 Unde deportaverunt eum equis: sepultusque est Jeruschalaimis cum patribus suis in civitate Davidis.

21 ' Tum assumentes totus populus Jehudæ [f]Hhazarjam, qui erat natus sexdecim annos: constituerūt eum regē pro patre ejus Amatzja.

22 Is se ædificavit 'Elatham, quam recuperaverat Jehudæ: postquam occubuisset rex cum patribus suis.

23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Joaschi regis Jehudæ: regnavit Jarobhham filius Joaschi rex Jisraëlis Schomrone, uno & quadraginta annis.

24 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati: quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

25 Hic recuperavit terminum Jisraëlis, ab aditu ' Chamathę usque ad ' mare campestrium: secundum verbum Jehovæ Dei Jisraëlis, quo locutus fuerat per servum suum 'Jonam filium Amittai, prophetam, qui erat e 'Gatho-Chepheris.

26 Nam viderat Jehova afflictionem Jisraëlis jactati valde: &'nihil esse 'conclusum, nihilq; esse derelictum: denique neminem esse adjutorem Jisraëli.

27 Et nondum dixerat Jehova se deleturum nomen Jisraëlitarum [g] sub cœlo: servavit itaq; eos per Jarobhhamum filium Joaschi.

28 Reliquæ autem res Jarobhhami & quicquid fecit, fortitudoq; ejus qua pugnavit, utq; recuperavit ' Damascum & Chamatham Jehudæ pro Jisraële: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

29 Posteà occumbente Jarobhhamo cum patribus suis cum regibus Jisraëlis: regnavit Zecarja filius ejus pro eo.

[f] *Qui & Hhuzzija, infra 15.30.*

[g] Heb. *de sub cœlo.*

ANNOTATIO.

1 Ab anno secundo] *ex quo cœpit vivente Jehoachaz patre regnare Joasch Jisraëlita, qui idem quadragesimus est Joaschi regis Jehudæ, & Amatzjæ primus.* 2 Viginti novem] *ex quibus septemdecim annos regnavit: reliquis vero duodecim propter conspirationem vitam transegit exul: synecdoche.* 3 Sed non sicut] *i. non integro animo. 2. Chro. 25.2.* 7 Valle salis] *2. Schem. 8.13.* Petram] *metropolim Arabiæ Petreæ, a qua denominatur.* Jokteelem] *vide Jehos. 15.38.* 8 Misit Amatzja] *partim recordatione cædis majorum a Jehu factæ suprà 9: partim vero motus recenti injuria, de qua 2. Chro. 25.10. & 13.* Videamus &c.] *i. coram dimicemus alter contra alterum.* 9 Quædam spina] *Apologus, ut Judic. 9.8. in quo rex Jisraëlis regem Jehudæ, spinæ: se, cedro Libani: populatores, bestiæ agri: damnum illatum, conculcationi comparat: quasi dicat: Tu ipse te infirmiorem esse sentiens, quàm ut Edomæos solus expugnares, ultro ambivisti conjunctionem mecum, ut cum multo potentiore: petens a me auxiliares copias: quòd si inspirata dimissione efferati quidam ex meis, me inscio, in agrum tuum irruerunt, non sum in culpa. Jam tu ista victoria insolescens æquas spinam cedro, lacessens me bello, & tibi populoq; tuo malum arcessis. Confer ista cum historia 2. Chron. 25.6. & sequentibus, unde hæc interpretatio sumpta est.* 11 Ascendit] *non expectans donec rex Jehudæ fines suos invaderet.* Beth-Schemeschum] *Jehos. 15.10.* Jehudæ] *ad differentiam ejus quod in tribu Naphtali est, Jehos. 19.38.* 13 Filii Achazjæ] *quem avus ipsius interfecerat: sic ad contemptum proponit genus, sup. 9.* A porta Ephrajimi] *ab aquilone versus orientem ascendendo: vide sup. 11. 16.* Portam anguli] *sive angulorum Zecarjæ 14.10. & porta angularis sive prospiciens, 2. Chron. 25.23.* 19 Tandem] *nimirum anno quarto a morte Joaschi, cùm Jarobhham ageret annum quartum.* Fugit Lacischum] *ubi privatam vitam egit undecim reliquis annis ex illis quindecim quorum meminit sup. ver. 17.* Lacischum] *in tribu Jehudæ ad fines Pelischtæorum.* 21 Tum] *cùm conspirarent in eum, & fugeret Amatzja Ex quo fit ut undecim anni sequentes, non tantùm Amatzjæ: sed etiam Hhazarjæ qui idem Hhuzzija dictus est, communi jure tribuantur.* 22 Elatham] *vide Deut. 2.7.* 25 Chamathæ] *terminis Jisraëlitarum, de quo Num. 13.21. & 34.8.* Mare campestrium] *vide Deut. 3.17.* Jonam] *qui inter duodecim prophetas minores quintus est ordine.* Gatho-Chepheris] *oppido Zebulunis: Jehos. 19.13.* 26 Nihil esse] *id est, nullius facultatis nullarumq; virium ad salutem comparandam.* Conclusum &c.] *Deut. 32.36.* 28 Damascum & Chamatham Jehudæ] *quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant. 2. Schem. 8.6. & 1. Chron. 18.3.*

CAPUT XV.

Hhazarja sacrum sacerdotium invadens, percutitur lepra: ideò hominum consortio excluditur, filio intereà regnum administrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja excinditur. Schallum, Menachem, Pekachja, Pekach & Hoscheahh regnum Jisraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat: & morienti succedit Achaz filius.

1 ANNO ' vigesimo septimo Jarobhhami regis Jisraëlis: regnabat Hhazarja filius Amatzjæ, rex Jehudæ.

2 (Natus fuerat annos sexdecim cùm regnare inciperet, & quinquaginta duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruschalaimis.

3 Feceratque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

4 Sed excelsa non amota fuerant: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.)

5 Cùm ' plaga affecit Jehova regem, qua fuit leprosus usque ad diem mortis suæ: ideoque habitabat in domo [a] semota: Jotham verò filius regis præerat domui, jus dicēs populo regionis.

6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia quę fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

7 Posteà cùm occubuisset Hhazarja 'cum patribus suis, sepelivissentque eum cum patribus ejus in civitate Davidis: regnavit Jotham filius ejus pro eo.

8 Anno 'trigesimo octavo Hhazarję regis Jehudę: regnavit Zecarja filius Jarobhhami super Jisraëlem Schomrone, sex mensibus.

9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovę, quemadmodum fecerant majores ejus: non

[a] Heb. *libera, id est, reliquis non conjuncta, ex lege de leprosis Levitici 13.46.*

non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.
10 Contra hunc conspirans Schallum filius Jabeschi, & percutiens eum coram populo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.
11 Reliquæ autem res Zacarjæ: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis.
12 Illud est verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Jehu dicendo, [b] abnepotes tui sessuri sunt super solium Jisraëlis: & ita accidit.
13 Schallum filius Jabeschi regnavit anno trigesimo nono Hhuzzijæ regis Jehudæ: regnavit autem mensem[c] integrum, Schomrone.
14 Ascendens enim Menachem filius Gadi, e *Tirtza: & ingressus Schomronem, percussit Schallumum filium Jabeschi, Schomrone: & eo morte affecto regnavit pro eo.
15 Reliquæ autem res Schallumi, & conspiratio ejus qua conspiravit: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis.
16 Tunc percussit Menachem * Tiphsachum, id est, quicquid in ea erat, & omnes terminos ejus a Tirtza. quia * non aperuerat, ideò percussit: ipsas omnes prægnantes ejus diffidit.
17 Ab anno trigesimo nono Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi super Jisraëlem decem annis, Schomrone.
18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, omnibus diebus suis.
19 Invadente autem Pule rege Assyriæ regionem illam, dedit Menachem Puli * mille talenta argenti: ut[d] * esset adjumento sibi ad confirmandum regnum in manu ipsius.
20 Exegit verò Menachem istam pecuniam a Jisraële ab omnibus qui valebant facultatibus: ut daret regi Assyriorum * quinquagenos siclos argenti in virum unumquenque: deinde reversus est rex Assyriorum: nec substitit ibi in ea regione.
21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæcunq; fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?
22 Posteà occubuit Menachem cum majoribus suis: & regnavit Pekachja filius ejus pro eo.
23 Ab anno quinquagesimo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekachja filius Menachemi super Jisraëlem Schomrone, biennio.
24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlẽ.
25 Conspirans autem contra eum Pekach filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum eo qui *dicebatur* Leo, percussit eum Schomrone in palatio domus regiæ, habens secũ quinquaginta viros[e] e Gilhhaditis: cumq; morte affecisset eum, regnavit pro eo.
26 Reliquæ autem res Pekachjæ & quæcunq; fecit: ecce sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis.
27 Ab anno quinquagesimo secundo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Remaljæ super Jisraëlem Schomrone, viginti annis.
28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandũ induxit Jisraëlem.
29 Diebus Pekachi regis Jisraëlis invadens [f] Tiglath-Pileser rex Assyriorum cepit * Hijonẽ, & Abelum, domus Mahhacæ, & * Janoachum, & * Kedeschum & Chatzorem & * Gilhhadem, denique Galilæam ipsam, totam terram Naphtali: ac harum *incolas* deportavit in Assyriam.
30 [g] Facta autem conspiratione contra Pekachum filium Remaljæ, Hoscheahh filius Elæ ita percussit eum ut morte afficeret eum, anno vigesimo * *a regno cœpto* Jothami filii Hhuzzijæ: deinde * regnavit pro eo.
31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcunque fecit: ecce sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis.
32 Ab anno secundo Pekachi filii Remaljæ regis Jisraëlis: regnare cœpit Jotham filius Hhuzzijæ, rex Jehudæ.
33 Natus viginti quinque annos erat * cum regnare inciperet, & * sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.
34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pater ejus, fecit.
35 Veruntamen excelsa non sunt amota, adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis: hic ædificavit * portam domus Jehovæ supremam.
36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcunque fecit: nónne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jehudæ?
37 * Diebus istis cœpit Jehova immittere in Jehudam Retzinem regem Syriæ, & Pekachum filium Remaljæ.
38 Cumq; occubuisset Jotham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis, in civitate Davidis patris sui: regnavit Achazus filius ejus pro eo.

b Heb. *filii quartani sup.10.30.*

c Heb. *dierũ: sic Gen.29.14.*

d Heb. *ut essent manus ejus secum: metonymia: 1.Chro.5.26*

e Heb. *filiis Gilhhaditarum.*

f *qui & Tiglath-Pilneeser, 1.Chro.5.26.*

g Heb. *conspirata conspiratione.*

2.Chro.27.

ANNOTATIO.

1 Vigesimoseptimo] *qui vigesimus quartus erat Hhuzzijæ.* 5 Plaga affecit] *vide causam 2.Chro.26.16 & sequentibus.* 7 Cum patribus] *non quidem in eodem sepulchro, sed in agro religioso sepulturæ regum, 2.Chron.26.23.* 8 Trigesimo octavo] *qui idem ultimus est Jarobhhami.* 14 Tirtza] *vide 1.Reg.14.17.* 16 Tiphsachum] *vide 1.Reg.4.23.* Non aperuerat] *et proficiscenti Tirtza contra Schallumum.* 19 Mille talenta &c.] *quasi decies centies mille daleros.* Esset adjumento] *id est, pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.* 20 Quinquagenos siclos] *id est, duodecim daleros cum dimidio cuique Assyrio.* 29 Hhijonem] *vide 1 Reg.15.20. & sequentes.* Janoachum] *Jehosch.16 6. Ephrajimitarum.* Kedeschum, Chatzorem] *Naphtalitarum Jehosch.19.36. & 37.* Gilhhadem] *id est, totam regionem trans Jardenem quam Reubenitæ, Gaditæ & pars Menaschitarum obtinebant.* 30 A regno cœpto] *i. anno quarto Achazi: sed quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus describit a superiore rege.* Regnavit pro] *mero quidem imperio, octo annis, tributario verò novem infrà 17.1. & 6.* 33 Cum regnare inciperet] *id est, cùm regni administrationem iniit, propter lepram patris, suprà ver.5.* Sexdecim] *a morte patris.* 35 Portam supremam] *vide suprà 11.6.* 37 Diebus istis] *id est, sub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ consecutæ sunt regnante Achazo.*

CAPUT.

CAPUT XVI.

Achaz impius a regibus Syriæ & Jiſraëlis preſſus ad Aſſyrium recurrit: a quo occupata Syria & rege occiſo, Achaz afflictus, in graviorem idolatriam quàm anteà delabitur: cui mortuo ſuccedit filius Chizkija.

1 ANNO' decimo ſeptimo Pekachi filii Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius Jothami, rex Jehudæ.

2 Natus viginti annos erat Achaz cùm' ille regnare inciperet, & ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculus Jehovæ Dei ſui, ſicut David pater ejus.

Levit 20.23

3 Ambulavit enim in via regum Jiſraëlis: atque etiam filium ſuum tranſmiſit per ignem ſecundum abominationes gentium, quas expulerat Jehova a facie Jiſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudioſè, adolebátque' in excelſis, & in collibus: & ſub omni arbore virente.

Jeſchahbjæ 7.1.

5 Tunc aſcendit Retzin rex Syriæ, & Pekach filius Remaljæ rex Jiſraëlis Jeruſchalaima in bellum: qui obſiderunt Achazum: ſed non potuerunt debellare.

6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ, 'Elatham ad Syros, & excuſſerat Jehudæos ex 'Elothis: Syri verò venientes Elatham habitaverunt ibi uſq; in diem hunc).

7 Miſit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Peleſerum regem Aſſyriæ dicendo: ſervus tuus & filius tuus ſim: aſcende & ſerva me e manu regis Syriæ, & e manu regis Jiſraëlis, qui inſurrexerunt contra me.

8 Et accipiens Achaz aurum & argentum quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in theſauris domus regiæ: miſit ad regem Aſſyriæ munus.

9 Cui auſcultavit rex Aſſyriæ, & aſcendens rex Aſſyriæ Damaſcum cepit eam, & deportavit *incolas* ejus' in Kirum: Retzinem verò morte affecit.

10 'Profectus autem rex Achaz obviam Tiglath-Peleſero regi Aſſyriæ Damaſcum: 'cùm vidiſſet altare quod *erat* Damaſci: miſit rex ad Urijam ſacerdotem ſimilitudinem illius altaris, & ſtructuram ejus ſecundum totum artificium ejus.

11 Et extruxit Urija ſacerdos altare: omnino prout miſerat rex Achaz Damaſco: ita fecit Urija ſacerdos, dum rediret rex Achaz Damaſco.

12 Deinde cùm rediiſſet rex Damaſco, & vidiſſet rex illud altare: accedens rex ad ipſum altare, obtulit in eo.

13 Et adolevit holocauſtum ſuum, munusque ſuum, & libavit libamen ſuum: inſperſitq; ſanguinem euchariſticorum ſuorum altari.

14 Altare verò æneum quod fuerat coram Jehova, longiùs: amovit ab anteriore parte ipſius domus, ne eſſet inter ſuum altare, & inter domum Jehovæ: poſuítq; illud ad latus ſui altaris aquilonem verſus.

15 Præcepítque rex Achaz Urijæ ſacerdoti dicendo: in hoc altari magno adole holocauſtū matutinum, & munus veſpertinum, holocauſtúque regis & munus ejus, etiam holocauſtum totius populi terræ, munúſque eorum, & libamina eorum, ac ſanguinem holocauſti, omnémque ſanguinem ſacrificii ei inſpergito: altare verò æneum erit penes me 'inquirere.

16 Quod fecit Urija ſacerdos: omnino prout præceperat rex Achaz.

17 Præterea truncavit rex Achaz' Zophoros & baſes, & amovit ab illis labrum quodque, lacum quoque depoſuit a bobus [a] æreis, qui ſuberant ei: ac impoſuit illum pavimento lapideo.

[a] Heb. *deſuper bobus ære,*

18 'Tegmen quoque ſabbathi, quod ædificaverant in ipſa domo, &' acceſſum regis extimum, amovit a domo Jehovæ: 'metu regis Aſſyriæ.

19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regū Jehudæ.

20 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, ſepultúſque eſſet cum patribus ſuis 'in civitate Davidis: regnavit Chizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Decimoſeptimo] *qui idem fuit Jothami decimusſextus.* 2 Ille] *Jotham nimirum, de quo ver. 1. ita accipiendum eſſe oſtendit ætas Chizkijæ, qua ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà 18. 2. ſimile vide 2. Chro. 36. 9.* 4 In excelſis] *contra legem Deut. 12. 2.* 6 Elatham] *de qua ſuprà. 14 22.* Elothis] *id eſt, a tota ditione Elathæ.* 9 In Kirum] *id eſt, eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia eſt dicta: appellatur autem Kir id eſt murus, quòd monte Zagro veluti muro circumquaque cingatur. De Cyrene accipere alienum eſt, cùm nunquam ad regnum Aſſyriorum pertinuerit, & ab agro eorum ſit remotiſſima. Media autem regibus Aſſyriæ parebat, ut apparet infrà cap. 17. 6.* 10 Profectus obviam] *ad gratulandum ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxilium, quo recuperaret quæ ademerant ei Peliſchtæi, 2. Chron. 28. 18.* Cùm vidiſſet] *confer cum 2. Chron. 28. 23.* 15 Inquirere] *id eſt, Deum in eo conſulere, ſi quando placebit.* 17 Zophoros] *1. Reg. 7. 28. & ſequentibus.* 18 Tegmen ſabbathi] *id eſt, paratum pro cuſtodibus templi, qui ſingulis ſabbathis functiones ſuas obibant per vices: de quibus ſuprà 11. 5. Eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, occluſit fores templi Jehovæ 2. Chron. 28. 24.* Acceſſum regis] *de quo 1. Reg. 10. 5. & 12.* Metu regis] *id eſt, a vi regis Aſſyriorum ſibi metuens, ne fortè per illum acceſſum in regiam irrumperet.* 20 In civitate Davidis] *at non in ſepulchris regum. vide 2. Chron. 28. 27.*

CAPUT XVII.

Hoſcheahh regis Aſſyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conſpirat, & tributum recuſat Aſſyrio. quam ob rem Aſſyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intromittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quàm Jiſraëlitæ ad retinendum & reſtituendum illis calamitatibus.

1 Anno

1 ANNO duodecimo Achazi regis Jehudæ: cùm regnaret Hoschealh filius Elæ Schomrone, super Jisraëlem nono anno:
2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut reges Jisraëlis qui fuerant ante eum:
3 Contra eum ascendit Schalmaneser rex Assyriæ: factusque est illi Hoscheahh servus,& pendebat ei munus.
4 Posteà * invenit rex Assyriæ in Hoschehha conspirationem: eum misisse nuntios ad Soum regem Ægypti, & non obtulisse munus regi Assyriæ [a] ut quotannis: quare coercuit eum rex Assyriæ,& * vincivit eum in carcere.
5 Nam pervasit rex Assyriæ totam ejus regionem: & ascendens Schomronem obsedit eam * tribus annis.
6 Anno nono * Hoschehhæ cepit rex Assyriæ Schomronem, & deportavit Jisraëlem in Assyriam: collocavitq; eos in * Chalacho,& in * Chabore, * fluvio Gozanis,& in civitatibus Mediæ.
7 * Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Jisraëlis contra Jehovam Deum suum, qui eduxerat eos e terra Ægypti: [b] ne subessent manui Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fuerant deos alienos.
8 Ambulaverantq; in statutis gentium, quas expulerat Jehova a facie filiorum Jisraëlis: & quæ fecerant reges Jisraëlis.
9 Et mussantes filii Jisraëlis res quæ rectę non sunt, contra Jehovam Deum suum: ædificaverant sibi excelsa in omnibus civitatibus suis: * a turri custodum usq; ad civitatem munitam:
10 Statuerantq; sibi statuas ac lucos: in omni colle excelso,& sub omni arbore virente.
11 Et adoleverant ibi in omnibus excelsis, sicut gentes quas deportaverat Jehova a facie eorum: fecerantque res malas provocando Jehovam.
12 Et coluerant stercoreos deos: de quibus edixerat Jehova eis: ne facitote rem istam.
13 Cumq; contestaretur Jehova in Jisraëlem & in Jehudam per [c] omnes prophetas * cujuscunque visionis, dicendo: revertimini a viis vestris pessimis: & observate præcepta mea & statuta mea, omnino secundum legem illam quam pręcepi majoribus vestris: quæque commisi vobis per servos meos prophetas:
14 Non auscultaverant: sed obduraverant cervices suas, ut [d] majores cervices suas: qui non crediderant Jehovę Deo suo.
15 Et spernentes statuta ejus, ac fœdus ejus, quod pepigerat cum majoribus ipsorũ, & testimonia ejus, quibus contestatus est eos: sectati fuerant ipsam vanitatem, adeò ut vani effecti fuerint, & *sectati* fuerint gentes circumstantes ipsis: de quibus præceperat Jehova eis: ne facerent sicut illæ.
16 Et derelictis omnibus præceptis Jehovæ Dei sui, fecerant sibi fusile, duos vitulos: fecerant etiam lucum,& incurvaverant se toti exercitui Cœlorum: coluerant quoque Bahhalem.
17 Pręterea transmiserant filios suos & filias suas per ignem, & [e] usi erant divinationibus, & conjectores fuerant: denique se ipsos dediderant ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum:
18 *Fuit, inquam,* ut irâ percitus Jehova valde in Jisraëlem, amoverit eos a facie sua: non relicta fuit nisi tribus Jehudæ * sola.
19 * Etiam Jehuda non observabat præcepta Jehovę Dei sui: sed ambulabant in statutis Jisraëlitarum, quæ fecerant.
20 Ideò spernens Jehova totum * semen Jisraëlis,& affligens eos, tradiderat eos in manum diripientium: donec abjiceret eos a facie sua.
21 (Postquam * laceravit Jisraëlitas a domo Davidis: cùm regem constituissent Jarobhhamum filium Nebati: depulit enim Jarobhham Jisraëlitas a [f] sequendo Jehovam,& induxit eos ad peccandum peccato magno.
22 Et ambularunt filii Jisraëlis in omnibus peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non recesserunt [g] ab ullo eorum).
23 Donec amoveret Jehova Jisraëlem a facie sua: quemadmodum locutus fuerat per omnes servos suos prophetas: ita demigravit Jisraël a terra sua in Assyriam usque in hunc diem.
24 Deinde adduxit * rex Assyriæ e Babele & * e Cutha,& e * Hava,& e * Chamatha,& * Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in civitatibus Schomronis loco Jisraëlitarum: & hæreditariò possidentes Schomronem habitabant in civitatibus ejus.
25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi * non revererentur Jehovam: ut immitteret Jehova in illos leones, qui interficiebant eos.
26 Itaque allocuti sunt regem Assyriæ dicendo: gentes istæ quas deportans collocasti in civitatibus Schomronis, ignorant ritum Dei regionis istius: ideò immisit in eos leones, qui ecce morte afficiunt eos, quandoquidem ignorant ritum Dei illius regionis.
27 Præcepit verò rex Assyrię dicendo: ducite illuc unum ex istis sacerdotibus, quos deportastis inde: & abeuntes * residento ibi: ut doceat eos ritum Dei illius regionis.
28 Veniens itaque unus ex illis sacerdotibus quos deportaverant e Schomrone, cõsedit Bethele: & docebat eos quo modo * reverituri essent Jehovam.
29 Attamen faciebant [h] quæque gens deos suos: quos collocabant in æde excelsorum, quę fecerant * Schomronitæ: quæque gens in civitatibus suis ubi habitabant.
30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nergalem: homines verò Camethæ fecerunt Aschimam.
31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem & Tartakum: & Sepharvęi comburebant filios suos igne Adrammeleco & Hhanammeleco diis Sepharvajimorum.
32 Sic reverebantur Jehovam: & faciebant sibi e [i] numero suo sacerdotes excelsorum: qui *sacra* faciebant eis in æde excelsorum.
33 Jehovam reverebantur: & deos suos colebant, ex * ritu gentium quas deportaverant inde.
34 Usq; in hunc ipsum diem * isti faciunt ex ritibus priscis: non reverentur Jehovam, neq; faciunt secundum statuta ipsorum, & secundum ritum ipsorum: id est, secundum legem & secundum præceptum quod præceperat Jehova filiis Jahhakobi, * cui imposuit nomen Jisraëlis.
35 Et quibuscum pepigerat Jehova fœdus, præceperatque eis dicendo: ne reveremini deos alienos: neque incurvate vos eis, neque colite eos, neque sacrificate eis:
36 Sed Jehovã, qui eduxit vos e terra Ægypti virtute magna & brachio extento, ipsum reveremini,

[a] Heb. *de anno in annum.*

[b] Heb. *de sub manu.*

[c] Heb. *per manum omnium: sic deinceps.*

[d] Heb. *ut cervices majorũ suorum: hypallage.*

[e] Heb. *divinaverant divinationibus, & conjectaverant.*

[f] Heb. *a post:* 1.*Reg.*12.28.

[g] Heb. *ab eo.*

[h] Heb. *gens gens: sic infrà.*

[i] Heb. *e partibus suis: ut* 1.*Reg.*12.31

remini, eique incurvate vos, ac sacrificate ei:
37 Et statuta ac judicia, legemque & praeceptum, quae scripsit vobis,[k] observanter facite omnibus diebus: ac ne reveremini deos alienos:
38 Et foederis quod pepigi vobiscum ne obliviscamini: ut non revereamini deos alienos.
39 Sed Jehovam Deum vestrum revereamini: & ipse eripiet vos e manu omnium inimicorum vestrorum.
40 Non tamen auscultarunt: sed secundum priscum ritum suum faciunt:
41 Quamvis gentes istae reveritae sint Jehovā, & cum idolis suis coluerint: etiam filii eorum & nepotes eorum: sicut fecerant majores eorum, faciant usque in diem hunc.

[k] Heb. *observate faciendo*

ANNOTATIO.

4 Invenit] *nimirum quinto aut sexto anno, postquam tributarius factus esset: vide infrà 18.9.* Vincivit] *nono anno ex quo tributarius factus fuerat, ut sequentia explicant.* 5 Tribus] *nimirum septimo, octavo & nono anno.* 6 Hoschehhae] *tributarii, qui fuit 17. annus & ultimus regni ipsius.* Chalacho] *id est, in Chalcitide Mesopotamiae.* Chabore] *Chaboras fluvius & oppidum dicitur Ptolomaeo Geographicorum lib. 5. cap. 18. in Acrabene Mesopotamiae.* Fluvio Gozanis] *id est, in Gausanitide, quam fluvius Chaboras ab Acrabene disterminat.* 7 Sic fuit] *Aetiologia judiciorum Dei qua explicatur quibus sceleribus provocatus Deus Jisraëlis regnum pessundederit: usque ad finem capitis.* 9 A turri &c.] *id est, ubique: aequè in solitariis atque in frequentibus locis: proverbiale dictum.* 13 Cujuscunque visionis] *id est, quacunque ratione vel forma illis cernendam proponebat voluntatem suam: vide Num 12.6.* 18 Sola] *cum adhaerentibus Levitis & Binjaminitarum reliquiis: synecdoche.* 19 Etiam Jehuda] *altera causa judicii in Jisraëlitas, contagium regni Jehudae, in eandem labem prolabentis vicini regni exemplo, Oseae. 4. 15.* 20 Semen Jisraëlis] *id est, regni decem tribuum: synecdoche.* 21 Laceravit] *subaudi. Jarobhham.* 24 Rex Assyriae] *Esar-Chaddon filius Sancheribi: Hhezrae. 4.2.* Cutha] *e Cossea, regione Susianes.* Hhava] *regione Arabiae desertae, in quam Havvaei pulsi a Pelischtaeis se receperant: Deut. 2. 22. quae & Hhivva dicitur infrà 18, 34.* Chamatha] *Syriae, in finibus, Cenahhanaeae.* Sepharvajimis] *id est, ex agro Sephare urbis ad Ephratem in Mesopotamia.* 25 Non reverenter] *id est, non colerent eum externo cultu.* 27 Residento] *Legati qui expostulatum venerant cum sacerdote.* 28 Reverituri essent] *id est, colerent vitulum, cujus specie putabant Deum repraesentari.* 29 Schomronitae] *id est, decem tribus, incolae regni Schomronis.* 33 Ritu gentium] *id est, decem tribuum.* 34 Isti] *id est, decem tribus quas proximè commemoravit: nam ex comparatione istarum coloniarum, quas rex Assyriae transtulerat, contumacia Jisraëlitarum ostenditur: qui toties castigati graviter, & nunc demum tam dura servitute pressi, ne minimum quidem resipiscentiae signum dederunt.* Cui imposuit] *exaggeratio, ut 1. Reg. 18.31.*

CAPUT XVIII.

Instaurato per Chizkijam Dei cultu in regno Jehudae: & occupato Schomronis regno ab Assyriis: regnum Jehudae invaditur propter defectionem Chizkijae: quamobrem Chizkija paciscitur pretio cum rege Assyriae: qui nihilominus per legatos Chizkijam multis contumeliis afficit, & populum ad defectionem, Deum protervè blasphemando sollicitat.

1 FUIT autem * anno tertio Hoschehhae filii Elę regis Jisraëlis: ut regnaret Chizkija filius Achazi, rex Jehudae.
2 Natus viginti quinque annos erat cùm regnare inciperet, & viginti novem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen [a] Abi filia Zacarjae.
3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovae: omnino prout fecerat David pater ejus.
4 Ipse amovit excelsa, fregitque statuas, & excidit lucum: contudit etiam serpentem aeneum quem fecerat Mosche: eò quòd usque ad dies illos Jisraëlitae adolerent ei, quem vocavit [b] Nechuschtanem.
5 In Jehova Deo Jisraëlis fiduciam habuit: & non fuit ei similis inter omnes reges Jehudae qui post eum, aut qui ante eum *fuerunt*.
6 Adhaesit enim Jehovae: non recessit [c] ab eo sequendo: sed observavit praecepta ejus, quae praeceperat Jehova Moschi.
7 Et aderat Jehova ei: quocunque prodibat, secundabatur: * rebellavitq; in regem Assyriae ut non serviret ei.
8 Ipse percussit * Pelischtaeos usque Hhazzam, & terminos ejus: * a turri custodum usque ad civitatem munitam.
9 Fuit autem anno quarto regis Chizkijae, is *est* annus septimus * Hoschehhę filii Elę regis Jisraëlis: ut ascendens Schalmaneser rex Assyriae contra Schomronem, obsideret eam.
10 Deinde cepit eam sub finem * tertii anni, anno sexto Chizkijae: is annus *erat* nonus Hoschehhae regis Jisraëlis, *quo* capta fuit Schōron.
11 Et deportavit rex Assyriae Jisraëlitas * in Assyriam: quos collocavit in Chalacho, & ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediae.
12 Propterea quòd non auscultaverant voci Jehovae Dei sui, & transgressi fuerant foedus ejus, quicquid pręceperat Mosche servus Jehovae: neque auscultaverant, neque fecerant.
13 Deinde decimo quarto anno regis Chizkijae ascendit Sancherib rex Assyriae contra omnes civitates Jehudae munitas, & * occupavit eas.
14 Quam ob rem misit Chizkija rex Jehudae ad regem Assyrię * Lacischum qui dicerent, peccavi: diverte a me: id quod imposueris mihi feram: imposuit autem rex Assyriae Chizkijae regi Jehudae * trecenta talenta argenti, & triginta talenta auri.
15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija, quae est inventa in domo Jehovae: & in thesauris domus regiae.
16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovae, & * antas quas * obduxerat Chizkija rex Jehudae: tradiditq; eas regi Assyriae.
17 * Sed misit rex Assyrię Tartanem & Rabsarisum & Rabschakem Lacischo ad regem Chizkijam, cum copiis [d] numerosis * Jeruschalaima: qui ascendentes cùm proficiscerentur Jeruschalaima, ascendentes venerunt & substiterunt ad aquae ductum piscinae superioris, qui *est* in aggere agri fullonis.

18 Cumq;

[a] *quae & Abija. 2. Chro. 29.1.*

2. Chro. 29. 30. & 31. capitibus.

[b] *id est, aereū: a materia.*

[c] Heb. *a post eum.*

Sup. 17.6.

Jeschah. 36.

[d] Heb. *gravibus.*

18 Cumque inclamassent regem, egressus est ad eos Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui: & Schebna scriba, & Joach filius Asaphi [e] a memoria.

e Heb. *memorator: sic infra ver.* 37.

19 * Ad quos dixit Rabschake, dicite jam ad Chizkijam: * sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ *est* fiducia ista, qua confidis?

20 * Dixeris, (veruntamen verba [f] futilia,) *adesse* consilium & fortitudinem ad bellum: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

f Heb. *labiorum.*

21 Nunc, ecce fiduciam tuam habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægyptio: quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.

22 Quòd si dixeritis ad me: in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruschalaimis: coram altari hoc incurvate vos Jeruschalaimis?

23 * Sed nunc [g] misceto bellum cum domino meo rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.

g Heb. *miscete* bello.

24 Quo modo ergo * averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.

25 At nunc, an absque Jehova ascendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova * edixit mihi: ascende contra regionem istam & perde eam.

26 * Dixit verò Eljakim filius Chilkijæ, & Schebna ac Joach ad Rabschakem: alloquere quæso servos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, [h] audiente populo hoc qui *est* super murum.

h Heb. *in auribus.*

27 Ad quos dixit Rabschake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui sedent super murum, * ut comedant excrementa sua, ut bibant lotium suum vobiscum.

28 Itaque subsistens Rabscake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus est dicens: audite verbum regis maximi, regis Assyriæ.

29 Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere manu ejus.

30 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova dicendo, [i] certo eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas hæc in manum regis Assyriæ.

i Heb. *eripiendo eripiet.*

31 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ: transigite mecum munere & prodite ad me: sic comedite quisque *fructum* vitis suę, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ suæ.

32 Usquedum veniens assumam vos, *deducendos* in terram similem terræ vestræ, terram frumenti & musti *feracem*: terram pane & vineis *abundantem*, terrā olivæ oleosæ & mellis: & vivite ac nō moriamini: neque auscultate Chizkiję, quia seducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.

33 An [k] ullo modo eripuerunt dii gentium quisq; terram suam e manu regis Assyriæ?

k Heb. *eripiendo eripuerunt.*

34 Ubi sunt dii Chamathæ & * Arpadi? ubi sunt dii * Sepharvajimorū, * Henahhi & * Hivvæ? quin * eripuerunt*ne* Shomronem e manu mea?

35 Qui *sunt* inter omnes Deos istarum regionū, qui eripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruschalaima e manu mea?

36 Obticuerunt autem populus, neque respōderunt ei quicquam: præceptum enim regis fuerat edicentis: ne respondete ei.

37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, & Schebna Scriba, ac Joach filius Asaphi a memoria ad Chizkijam [l] laceris vestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

l Heb. *lacerati vestes.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *ex quo tributarius regis Assyriæ erat: qui fuit regni ejus undecimus.* 7 Rebellavit] *elatus rebus secundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, suprà* 16.7. 8 Pelischtæos] *qui patri Achazo multa ademerant,* 2. *Chro.* 28.18. A turri] *ut suprà* 17.9. 9 Hoschehhæ] *ex quo tributarius &c.* 10 Tertii anni] *obsidionis.* 11 In Assyriam] *i. in ditionem suam.* 13 Occupavit] *aliquas nimirum: synecdoche.* 14 Lacischum] *civitatem tribus Jehudæ, quam Assyrius tunc oppugnabat, Jehos.* 15.39. Trecenta argenti, & triginta auri talenta] *id est, quasi sexcenta millia dalerorum.* 16 Antas] *id est, postes & limina.* Obduxerat] *laminis aureis, cùm rursus aperiret domum Jehovæ primo mense anni primi* 2. *Chro.* 29.3. 17 Sed misit] *non stans promissis accepta pecunia.* Jeruschalaima] *ut ea suis præsidiis firmarent, & tyrannidis regiæ essent administri, contra quam transactum fuerat.* 19 Ad quos] *recusantes præsidia ista intromittere.* Sic ait rex] *increpatio est dilemmatica: quasi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis est: sin alienis, cujus obsecro? an Ægyptii? at societas illius exitialis est: an verò Dei? at illius cultum minuisti: nam blasphemè vitio vertit quod imperaverat Deus, Deuteron.* 12.5. 20 Dixeris] *id est, tecum cogitaveris, & populo persuaseris nihil tibi deesse quod ad propulsandum regem opus sit.* 23 Sed nunc] *sarcasmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter tenuitatem ejus.* 24 Averteres faciem] *id est, propulsares.* 25 Edixit mihi] *i. testatur mihi in animo, fore me vindicem injuriarum, quibus affecisti eum: ver.* 22. 26 Dixit Eljakim &c.] *id est, unus eorum de sententia omniū.* 27 Ut comedant] *id est, quibus nisi maturè ab hac pertinacia discedant, eventuræ sunt calamitates istæ, & rerum summa difficultas.* 34 Arapadi] *in regione Arrapachitide, aut melius Arpaditide, summa Assyriæ parte.* Sepharvajimorum] *vide suprà* 17.22. Henahhi] *Ingines, regionis in Mesopotamia: nam literam Hhajin ferè per literam g exprimunt historici.* Hhivvæ] *vide suprà* 17.24. Eripuerunt] *dii Schomronis videlicet* ἀπὸ κοινοῦ.

CAPUT XIX.

Deus per Jeschahhjam nuntiis Chizkijæ ipsum consulentibus, promittit irritum fore Assyrii consilium de expugnandis Judæis. Iterum autem comminante & blasphemante Assyrio eandem promissionem repetit & signo confirmat, quam statim effectu implet, strage Assyriorum per angelum & Sanchēribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkija, ut laceraret vestimenta sua: & tegens se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:

2 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum tectos ciliciis ad Jeschahhjam prophetam fili-

um Amotzi.

3 Qui dixerunt ad eum: sic ait Chizkija,ᵃ dies angustiæ & increpationis & irritationis dies hic: ᵃ cùm venerint filii usque ad os matricis, & vis non adsit ad partum.

4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia verba Rabschakis, quem misit rex Assyriæ dominus ejus, ad afficiendum probro Deum viventem: & arguat verba ista quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem tuam pro ᵃ hoc residuo quod præsens est.

5 Cum itaque venissent servi regis Chizkiję ad Jeschahhjam:

6 Dixit eis Jeschahhja, sic dicite domino vestro: sic ait Jehova, ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt ᵃ pueri regis Assyriæ me.

7 Ecce ego ᵃ indam ei spiritum, ut audito ᵃ rumore revertatur ᵃ in terram suam: ᵃ tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.

8 Itaque reversus Rabschake invenit regem Assyriæ oppugnantem ᵃ Libnam: audierat enim eum profectum esse Lacischo.

9 Audiens autem de Tirhakarege ᵃ Cuschi dicentes: ecce procedit ut pugnet contra te? ᵃ rursus misit nuntios ad Chizkijam, edicendo.

10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehudæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in quo tu fiduciam habes dicendo: non tradentur Jeruschalaima in manum regis Assyriæ.

11 Ecce tu audivisti id quod fecerunt reges Assyriæ omnibus aliis regionibus internecioni devovendo *incolas* earum: & tu eriperetis?

12 An dii gentium quas perdiderunt majores mei eripuerunt eas? ᵃ Gozanem & ᵃ Charanem, & ᵃ Retzephum & ᵃ Hhedenitas qui sunt ᵃ Telasari?

13 Ubi *est* rex ᵃ Chamathæ, & rex Arpadi, & rex civitatis illius Sepharvajimorum, Henahhi & Hhivvæ?

14 Cumque accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset eas: ascendens in domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija coram Jehova.

15 Et precatus est Chizkija coram Jehova, dicens: Jehova Deus tuus Jisraëlis, ᵃ insidens Cerubinis, tu es Deus solus omnibus regnis terræ: tu fecisti Cœlum & terram.

16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: aperi Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam, verba Sancheribi, illius quem misit ad probro afficiendum Deum viventem,

17 Verum est Jehova: vastaverunt reges Assyriæ gentes illas & regionem earum.

18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii non erant: sed opus manuum hominis, lignum aut lapis: ideò perdiderunt eos.

19 Itaque nunc Jehova Deus noster serva nos, quæso, e manu illius: ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam Deum esse solum.

20 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: quæ precatus es me contra Sancheribum regem Assyriæ exaudivi.

21 Hoc est verbum quo ᵇ edicit Jehova *respondens* ei: ᵃ contemnit te, subsannat te Virgo, filia Tzijonis: post te ᵃ caput movet filia Jeruschalaimorum.

22 Quem probro affecisti ac blasphemasti, & contra quem extulisti vocem? utique attollis in sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.

23 Per nuntios tuos probro affecisti dominum, cùm diceres: multitudine curruum meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam ᶜ proceras cedros ejus: lectissimas abietes ejus: ᵃ ingrediar etiam ᵈ extremum diversorium ejus: sylvas, arva ejus.

24 Ego effodio ut bibam aquas ᵃ exteras: ᵃ nam exsicco planta pedum meorum omnes rivos locorum ᵉ obsessorum.

25 An non audivisti inde a longo *tempore* ᵃ me id facere, & a diebus priscis formare illud? ᵃ nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.

26 ᵃ Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba agri, ut ᶠ oleracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & *ager* tactus uredine, ᵍ antequam in culmum assurgat.

27 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi: etiam furorem tuum contra me.

28 Quoniam tu furis contra me, & tumultatio tua ascendit ad aures meas: ideo ponam ᵃ hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te via illâ per quam venisti.

29 ᵃ Illud autem esto tibi, hujus *rei* signum: comedere vos anno uno sponte natum: & anno altero sponte renatum: anno demum tertio ᵃ serite & metite ac plantate vineas, & comedite fructum earum.

30 ʰ Nam residuum domus Jehovæ quod relictum fuerit, rursus ᵃ radicabitur infernè, & fructum proferet supernè:

31 Cùm Jeruscalaimis ᵃ prodibit reliquum & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovę exercituum facturus est istud.

32 ᵃ Propterea sic ait Jehova de rege Assyriæ: non est ᵃ ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam: neque oppositurus ei scutum, neq; diffundet contra eam ⁱ missilia catapultaria.

33 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictū Jehovę.

34 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam: propter me & ᵃ propter Davidem servum meum.

35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens angelus Jehovæ percuteret in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: qui cùm surrexissent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

36 Quare profectus abivit & reversus est Sancherib rex Assyrię: conseditq; Nineves.

37 Ubi fuit ipso se incurvante in æde Nisrochi Dei sui, ut Adrammelec, & Scharetzer filii ejus percuterent eum gladio: ipsi verò proripuerunt se in terram ᵃ Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

ᵃ Heb. *reversus est & misit.*

ᵇ Heb. *edicit Jehova ad eum.*

ᶜ Heb. *proceritatem cedrorū, & delectum abietum ejus &c.*

ᵈ Heb. *diversoriorum extremitatis.*

ᵉ Heb. *rivos obsidionis.*

ᶠ Heb. *viriditas herbæ teneræ.*

ᵍ Heb. *ante culmum.*

ʰ Heb. *addet residuum, &c. radicem infernè.*

ⁱ Heb. *catapultam metonymia.*

ANNOTATIO.

3 Dies angustiæ] *id est, dies calamitosus, quo increpamur de facto nostro, & Dei nomen contumeliosè proscinditur.* Cum venerint] *allegoria, qua se parturienti, & populum suum fœtui: præsentis verò periculi magnitudinem, gravissimæ pariendi difficultati comparat, q. d. tantæ sunt angustiæ, ut neque fœtus se ipsum juvare*

juvare: neque ego ipsum ex angustia liberare possim. 4 Hoc residuo] *reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant, suprà 17. & regni Judaici pars jam ab Assyrio obtinebatur suprà 18.13.* 6 Pueri] *id est, ministri: sic Exod. 33.11.* 7 Indam spiritum] *id est, afficiam animum ejus hac voluntate.* Rumore] *de adventu Tirhakæ, ver. 9.* In terram suam] *ut hostem invadentem depellat: sic experiemini periculum non ita præsens esse ut putatis.* Tandem] *iis gestis quæ prædicuntur ver. 28. & complecta narrantur ver. 37.* 8 Libnam] *vide Jehos. 15.42 & 21.13.* 6 Cuschi] *vide Gen. 10.6.* 12 Gozanem] *vide suprà 17.6.* Charanem] *id est, Charras Mesopotamiæ, Gen. 11.31.* Rezephum] *Rezipha Ptolomæo, Mesopotamiæ.* Hhedenitas] *vide Gen. 2.10.* Telasari] *quæ postea Seleucia dicta est, Hhedenis metropolis.* 13 Chamathæ] *vide supra 18.34.* 15 Insidens Cerubinis] *ut 1.Schem. 4,4.* Solus] *contra quàm dixerat Assyrius suprà 18.35. & hic versu 12.* 21 Contemnit te] *id est, non curat: sed ludificatur te, ut ut imbecilla & infirma est.* Caput movet] *id est, amarulenter ridet: synecdoche, ut Psal. 22.8.* 23 Ingrediar] *id est, nihil non pervadam.* 24 Exteras] *id est, novas, antè incognitas.* Nam exsicco] *Thrasonica hyperbole.* 25 Me id facere] *quod tu tibi arrogas, suprà ver. 23. & 24.* Nunc] *id est, in tuis victoriis quas jactas q.d. ego ipse sum autor, & tuo ministerio utor ad deturbandum, &c.* 26 Ideò] *id est, ut tibi animum adjeci, ita illis abstuli, ut nullo negotio vincerentur.* 28 Hamum meum] *metaphora sumpta a piscatoribus & agasonibus.* 29 Illud autem] *Apostrophe ad Chizkijam, altera prophetiæ pars.* Illud autem tibi esto] *id est, hæc rerum copia sine cultura, qua ex Dei liberalitate jam biennio quamvis grassantibus hostibus fruimini, confirmet in vobis certitudinem liberationis promissæ, & venturæ tranquillitatis.* Serite & metite] *id est, metu ab hostibus abjecto agros audenter colite.* 30 Radicabitur infernè] *id est, ex omni parte prosperabitur: metaphora a plantis.* 31 Prodibit reliquum] *id est, reliquiæ populi, quæ intra muros Jeruschalaimorum propter hostes se continebant, prodibunt liberæ ab obsidione.* 32 Propterea] *ut promissionis suæ veritatem ostendat.* Ingressurus &c.] *id est, non instituet obsidionem in secundo suo adventu.* 34 Propter Davidem] *id est, promissionem illi factam: 1.Reg. 11.12.* 37 Ararati] *vide Gen. 8.4.*

CAPUT XX.

Chizkija ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & sanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & signo de promissione Dei confirmatur. Deinde a legatis Babylonii salutatus, superbè illis suos thesauros ostentat: quam ob rem per Jeschahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, suorumq; captivitate præmonetur: cui succedit Menasche.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija [a] lethaliter: & veniens ad eum Jeschahhja filius Amotzi propheta, dixit ad eum, sic ait Jehova: da præcepta familiæ tuæ: nam tu [b] brevi morieris: ac non vives.

2 Quapropter advertens faciem suam ad parietem: oravit Jehovam, dicendo:

3 Obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & [c] animo integro, & quod bonum *videtur* in oculis tuis fecisse: flevitq; Chizkija fletu magno.

[a] Heb. *ad moriendum.*

[b] Heb. *tu es mortuus: ut Gen. 20. 3.*

[c] Heb. *corde.*

4 Tum fuit Jeschahhja nondum egresso ex atrio mediano: ut verbum Jehovæ esset ad eum, edicendo:

5 Revertere & dicito ad Chizkijam antecessorem populi mei, sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam: vidi lachrymas tuas: ecce sano te, die tertio ascensurus es in domum Jehovæ.

6 Et addam diebus tuis quindecim annos, & e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc: protegamq; civitatem hanc propter me, & propter Davidem servum meum.

7 Tum edixit Jeschahhja: sumite palatham ficuum: quam sumentes imposuerunt ulceri illius: ita revaluit.

8 Dicente verò Chizkija ad Jeschahhjam: quod *est* signum Jehovam sanaturum esse me, & me ascensurum die tertio in domum Jehovæ?

9 Dixit Jeschahhja: hoc ipsum tibi *esto* signũ a Jehova, facturum esse Jehovam rem quam locutus est: abeátne ista umbra decem gradibus: an retrocedat decem gradibus?

10 Cui dixit Chizkija: levius *est* ut umbram declinare decem gradibus: non: sed retrocedat umbra ista decem gradibus.

11 Quapropter cùm inclamasset Jeschahhja propheta Jehovam: reduxit umbram illam iisdem gradibus, quibus descenderat in solario Achazi decem gradibus.

12 Tempore illo misit [d] Berodach Baladan filius Baladanis, rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam: audierat enim ægrotasse Chizkijam.

[d] *qui & Merodach Jescha. 39.1.*

13 Ad quos intentus Chizkija, ostendit eis totum gazophylacium suum: argentum, & aurum, & aromata ac oleum præstantissimum, & domum vasorum suorum: deniq; quicquid inveniebatur in thesauris suis: non fuit quicquam quod non ostenderet eis Chizkija in domo sua & in tota ditione sua.

14 Quapropter ingressus Jeschahhja propheta ad regem Chizkijam: dixit ad eum: quid dixerunt homines illi, & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt, Babylone.

15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija quicquid *est* domi meæ viderunt: non fuit quicquam quod non ostenderim eis in thesauris meis.

16 Tum dixit Jeschahhja ad Chizkijam: audi verbum Jehovæ.

17 Ecce dies venturi sunt, quibus deportabitur quicquid *est* domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui usque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te, quos genuturus es, assument: ut sint aulici in palatio regis Babyloniæ.

19 Dixit verò Chizkija ad Jeschahhjam: bonum *est* verbum Jehovæ quod locutus es: prætereà dixit: nónne? quandoquidem pax & stabilitas futura est diebus meis.

20 Reliquæ autem res Chizkijæ & tota fortitudo ejus: utque fecit piscinam, & aquæ ductum,

ctum, quo induxit aquam * in civitatem: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem cùm occubuisset Chizkija cum patribus suis: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Diebus illis] *id est, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventu Tirhakæ Assyrius avocaretur a Judæa. quod evincit versiculus 6.* Non vives] *i. non potes vivere ex tanto morbo ullo naturæ remedio: sed hæc omnia & subsunt & pronuntiantur sub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.* 3 Continenter ambulasse] *q.d. me pro virili mea conditione adhæsisse quam proposueras 1. Reg. 8.25. peto igitur ut memor promissi tui ibidem, non patiaris vitâ excedere me sine successore filio: nam triennio post Menasche ei natus est infra 21.1.* 4 Atrio mediano] *interius ipsa porticu, quod 1. Reg. 7.8. atrium alterum vocatur.* 6 Propter Davidem] *sup. 19.34.* 7 Ita revaluit] *non ex facultate ficuum, cùm morbi natura esset indomita a mediis naturalibus: sed ex Dei verbo.* 8 Quod est signum] *q.d. modo dixisti actum esse de vita mea: jam verò sanitatem promittis: vellem signo confirmari hoc promissum.* 9 A Jehova] *q.d. non ex me profectū sed a Jehova.* Ista umbra] *pariter retrocedente sole: synecdoche, ut apparet ex Jeschahhjæ 38.8.* 10 Declinare] *id est, uno momento in decimum gradum abripi.* 11 Reduxit] *ita dies qui duodenas horas continebat vigintiduarum effectus est.* 12 Misit] *ad inquirendum prodigium prout observatum fuerat a Chaldæis 2. Chron. 32.31.* Rex Babyloniæ] *priùs fiduciarius Assyrii: tandem verò Assyriorum & Babyloniorum monarcha effectus.* 18 Sint aulici] *quod completum esse legimus infrà cap. 24. & 25.* 19 Nónne] *id est, omnino bonum & justum. affirmandi ratio apud Hebræos usitata: sic 1. Schem. 19.1.* 20 In civitatem] *ut illam hostibus interciperet, 2. Chron. 32.3.4. & 30. vers. de hac piscina vide Nechemjæ 3.16.*

CAPUT XXI.

Menasche omnium pessimè se in regno gerente, Deus per prophetas suos, illius demui & regno excidium denuntiat: cui mortuo succedit Amon filius, patri in malo similis, quo per conspirationem sublato ad regnum assumitur filius Joschija.

1 NATUS duodecim annos Menasche cùm regnare inciperet, * quinquaginta quinq; annis regnavit Jeruschalaimis; cujus matri nomen Chephtzi-Ba.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium quas expulerat Jehova [a] conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [b] rursus ædificavit excelsa quæ * perdiderat Chizkija pater ipsius: erexitq; altaria Bahhali, ac fecit lucum quemadmodum fecerat * Achab rex Jisraëlis, & incurvans se toti exercitui cœlorum, coluit ea.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis collocabo * nomen meum.

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in * duobus atriis domus Jehovæ.

6 Prætereà traduxit filium suum per ignem: præstigiisq; & conjectationibus usus est: & instituit pythonem & ariolos: [c] plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit cum sculptili locum quem paraverat: in domo de qua dixerat Jehova ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruschalaimis quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomen meum in seculum.

8 Neque deinceps [d] faciam ut erret pes Jisraëlitarum ab hac terra quam tradidi majoribus eorū: si modò [e] observanter fecerint omnino prout præcepero eis: & secundum totam legem quam præcepit eis servus meus Mosche.

9 At non auscultarunt: nam fecit Menasche ut aberrarent, faciendo quod malū est amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

10 Quamvis loqueretur Jehova per servos suos prophetas, dicendo:

11 Propterea quòd fecit Menasche rex Jehudæ abominationes istas: pejora egit omnibus quæ fecerunt Emoræi qui antecesserant eum: & ad peccandum induxit etiam Jehudam in stercoreis diis suis:

12 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego inducturus sum malum super Jeruschalaima & Jehudam: quod quisquis audierit, * tinnient ambæ aures ejus.

13 Extensurus enim sum super Jeruschalaima * regulam Schomronis, & perpendiculum * domus Achabi: & * absterfurus sum Jeruschalaima, ut qui abstergere solet gabatam: abstergit, deinde subvertit [f] eam in os.

14 Et deserens residuum possessionis meæ, tradam eos in manum hostium eorum: ut sint prædæ & conculcationi omnibus hostibus suis.

15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & provocarunt me: inde a die quo egressi sunt majores eorum ex Ægypto usque in diem hunc.

16 Insuper etiam sanguinem innoxium fudit Menasche quamplurimum: usq; adeò ut impleret Jeruschalaima [g] confertim: præter peccatum suum quo ad peccandum induxit Jehudam, ut faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

17 Reliquæ autem res Menaschis & * quicquid fecit, peccatumque ejus quo peccavit: nonne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

18 Tandem cùm occumbens Menasche cum patribus suis, sepeliretur in horto domus suæ, in horto Hhuzzæ: regnavit Amon filius ejus pro eo.

19 Natus viginti duos annos Amon cum regnare inciperet, duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Meschullemeth filia Charutzi e * Jotba.

20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: quemadmodum fecerat Menasche pater ejus.

21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat pater ejus: & colens stercoreos deos quos coluerat pater ipsius, incurvavit se eis.

22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum suorum

[a] Heb. *a facie filiorum Jisraëlis.*
[b] Heb. *reversus est & ædificavit.*
[c] Heb. *multiplicavit facere.* *Psal. 132.*
[d] Heb. *addā facere ut erret.*
[e] Heb. *observent faciendo.*
[f] Heb. *in faciem ejus.*
[g] Heb. *ore ad os: ut sup. 10.21.*

suorum: non ambulavit in via Jehovæ.

23 Conspiraverunt autē servi Amonis contra eum: & morte affecerunt regē suū in domo ejus.

24 Percussit verò populus regionis omnes qui conspiraverunt contra regem Amonem: & regem constituerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

25 Reliquæ autem res Amonis quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro * Chronicorum regum Jehudæ?

26 Quem sepelivit in sepulchro ejus, in horto Hhuzzæ: & regnavit Joschija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta quinque] *comprehensis iis quibus fuit captivus in Babylonia, 2.Chro.33.11.* 3 Perdiderat] *suprà 18.4.* Achab] *1.Reg.16.33.34.35.* 4 Nomen meum] *subaudi, solum 1.Reg.8.26.& 9.3.* 5 Duobus atriis] *populi & sacerdotum.* 12 Tinnient] *vide 2.Schem 3.11.* 13 Regulam Schomronis] *id est, eodem modo Jeruschalaima tractabo, quo tractavi Schomronem: metaphora sumpta ab architectis.* Domus Achabi] *id est, sicut Achabi gens deleta est, ita horum familiam prorsus deleturus sum: quod executus est, partim in Tzidkija & filiis, infrà 25.10. partim in Jischmahhele, ibidem versic.28. Nam Zerubbabel & successores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes: sed per Nathanem a Davide descendunt, ut apparet Luc.3.* Abstersurus] *cives regni Judaici, ut sordes patinæ profundioris, abstergendo, & præsens regnum subvertendo. vide complementum Jirmejæ 39.* 17 Quicquid fecit] *post captivitatem suam, de quibus vide 2.Chron.33. a versu 11.* 19 Jotba] *fortassis illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num.33.33.& Deut.10.7.* 25 Chronicorum] *ut 1.Reg.11.41.*

CAPUT XXII.

Joschija domus Dei instaurationem urgente, summus sacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit: cujus lectione perculsus Deum consulit: a quo sententiam de regni excidio accipit: etsi executio ejus propter abjectionem regis, post mortem illius rejicitur.

1 NATUS octo annos Joschija cùm regnare inciperet, uno & triginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jedida filia Hhadajæ * Botzkatæa.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans omnino in via Davidis patris sui, neq; recedens dextrorsum aut sinistrorsum. (2.Chro.34.)

3 Fuit autem anno decimo octavo * regis Joschijæ: ut mitteret rex Schaphanem filium Atzaljæ filii Meschullami scribam, in domum Jehovæ, dicens:

4 Ascende ad Chilkijam sacerdotem summum, ut * absolvat *aptare* pecuniam inferendam in domum Jehovæ: quam collegerunt * custodes liminis ejus, a populo.

5 Et tradant eam in manum curatorum operis, qui præfecti sunt in domo Jehovæ: ut tradant eam opificibus qui *sunt* in domo Jehovæ, ad curandum labem domus.

6 Fabris & structoribus & cœmentariis: item ad comparandum ligna, & lapides cęduos, ad curandum domum.

7 Veruntamen non subducebatur * cum illis ratio pecuniç traditæ in manum illorum: nam fidè illi agebant.

8 * Tum dixit Chilkija sacerdos summus ad Schaphanem scribam: * librum legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija librum ipsum Schaphani, qui legit illum.

9 Cúmq; veniens Schaphan scriba ad regem, retulisset regi rem: ac dixisset, conflaverunt servi tui pecuniam illam quç inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manum curatorum operis, qui præfecti sunt in domo Jehovæ:

10 Indicavit Schaphan scriba regi dicendo: librum tradidit mihi Chilkija sacerdos: legitq; eum Schaphan coram rege.

11 Fuit autem cum audiret rex verba libri legis: ut laceraret vestimenta sua.

12 Et præciperet rex Chilkijæ sacerdoti, & Achikamo filio Schaphanis, & [a] Hhacbori filio Micajæ, & Schaphani scribæ, ac Hhasajæ servo regis, dicendo:

[a] *qui Hhabdon filius Micæ 2.Chro.34.20.*

13 Ite, consulite Jehovam pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus æstus *est* irç Jehovæ, quç accensa est in nos: eò quòd non auscultarunt patres nostri verbis legis hujus, ut facerent omnino pro ut præscriptum est nobis.

14 Itaque abiit Chilkija sacerdos, & Achikam & Hhacbor & Schaphan, & Hhasaja ad Chuldā prophetissam uxorem Schallumi filii [b] Tikvæ filii Charchasi vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte * secunda ab eo: & allocuti sunt eam.

[b] *qui & Tokehat filius Chasræ: ibi ver.22.*

15 Ad quos dixit, sic ait Jehova Deus Jisraëlis: dicite viro qui misit vos ad me:

16 Sic ait Jehova, ecce inducturus sum malum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnia verba istius libri, quem legit rex Jehudæ:

17 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, ut irritarent me omni opere manuum suarum: ideò accensa manebit æstuans ira mea in locū hunc, & non extinguetur.

18 De rege verò Jehudæ, qui misit vos ad consulendū Jehovam, sic dicitote ad eum: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista,

19 Quia mollitus est [c] animus tuus, & demisisti te a facie Jehovæ, cum audivisses ea quç locutus sum contra locum hunc: & contra habitatores ejus, fore in desolationem & in maledictionem: & lacerans vestimenta tua flevisti corā me: ideo etiā ego exaudivi: dictum Jehovç.

[c] *Heb. cor.*

20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua * in pace: ut non videant oculi tui totum istud malum quod ego inducturus sum contra locum hunc: qui retulerunt regi rem.

ANNOTATIO.

1 Botzkatæa] *Botzka oppidum Jehudæ, Jehos.15.39.* 3 Regis] *id est, regni ejus: vide omnia copiosius 2.Chron.34.* 4 Absolvat &c.] *id est, res oblatas aut argentum infectum pecunia commutare, ut accommodari ad usum suum statim possit: confer cum 12 cap. suprà.* Custodes liminis] *Levitici ordinis, ibidem ver.10.* 7 Cum illis] *curatoribus operis Levitis, ut ostenditur 2 Chron.34.12.* 8 Tum dixit]

cùm executioni mandaßet quod rex imperaverat. Librum legis] *authenticum Moschis autographum, jussu Dei in sacrario repositum. Deut. 31.24. & sequentibus.* 14 Secunda ab eo] *id est, in parte civitatis, regiæ proxima: sic redditur ratio, cur ad hanc potius quam ad alios rex hos miserit.* 20 In pace] *id est, incolumi regno & nondum effusa ira, quam interminatus sum: nam alioquin Joschija telo extinctus est infrà 23,29. & 2. Chron. 35.23.*

CAPUT XXIII.

Joschija cum toto populo fœdus cum Deo renovat: Templum & regnum ab idololatria repurgat: idololatriæ autores castigat: prædicta Jarobhhamo Jisraëliterum regi primo, complet: Dei cultum fidelissimè restituit: tandem in bello contra Ægiptium temerè suscepto occiditur: cui Joachaz filius improbus succedens ab eodem Ægyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ei substituto, & tributario facto.

1 Cùm itaque misisset rex, qui congregarent ad se omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

2 Ascendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ, omnesque habitatores Jeruschalaimorum cum eo: cùm sacerdotes, tùm prophetæ ac totus populus a minimo usque ad maximum: & legit [a] ipsis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

[a] Heb. *in auribus eorum.*

3 Deinde stans rex ad * columnam suam pepigit fœdus coram Jehova, se secutores Jehovam, & observaturos præcepta ejus & testimonia ejus ac statuta ejus ex toto corde & ex toto animo: præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo: cui * adsistebat totus populus in ipso fœdere.

4 Tunc præcepit rex Chilkijæ sacerdoti summo & sacerdotibus secundanis ac custodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa instrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco, totique exercitui cœlorum: quę combussit extra Jeruschalaima, in agris Kidrônis, quorum pulverem deportari curavit * Beth-Elem.

5 Prætereà abolevit * atratos, quos constituerant reges Jehudę: ut eorum quisque adoleret in excelsis per civitates Jehudæ, & ambitum Jeruschalaimorum: similiter eos qui adolebant Bahhali, Soli & Lunæ ac [b] planetis, denique toti exercitui cœlorum.

[b] vel, *signis cœlestibus.*

6 Exportavit etiam * lucum e domo Jehovæ extra Jeruschalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrentem Kidronem comminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus super sepulchrum * illorum popularium.

7 Et destruxit, lupanaria quæ *erant* in domo Jehovæ: ubi mulieres texebant * ædiculas ad lucum.

[c] Heb. *domos meritoriorũ.*

8 Insuper adductis omnibus sacerdotibus * e civitatibus Jehudæ, polluit excelsa ubi adoleverant sacerdotes isti * a Gebahho * Beerschebahhum usque: & destruxit etiam excelsa portarum, * *etiam* quod erat ad ostium portæ Jehoschuhhæ pręfecti urbis, quod erat ad sinistram cujusque *intrantis* portam civitatis.

9 Veruntamen * non offerunt * sacerdotes illi excelsorum in altari Jehovæ Jeruschalaimis: * sed comedunt azymos panes inter fratres suos.

10 * Polluit etiam Tophethum quod est * in valle filii Hinnomi: ne traduceret quisquam filium suum aut filiam suam per ignem Molecho.

11 * Abolevit quoq; equos illos quos posuerant reges Jehudæ Soli ab ingressu in domum Jehovæ, in [d] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipsis * suburbiis: * currus autem Solis combussit igni.

[d] Heb. *cubiculum: synecdoche.*

12 Et altaria quę *erant* * super tectum cœnaculi Achazi quæ fecerant reges Jehudæ: etiam altaria quæ fecerat Menasche in duobus atriis domus Jehovæ destruxit rex: quibus obruptis inde, projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

Sup. 21.5.

13 Item excelsa quæ *erant* in conspectu Jeruschalaimorum, quę *erant* * ad dexteram * montis corrumpentis, quę ædificaverat Schelomo rex Jisraëlis, Hhaschtorethæ abominationi Tzidoniorum, & Cemoscho abominationi Moabitarum, & Milcomo abominationi Hhammonitarum: polluit rex.

1. Reg. 11.5.

14 Et confractis statuis ac succisis lucis earum: implevit loca earum ossibus hominum.

15 Quin-etiam altare illud quod *erat* Beth-Ele, excelsum illud quod fecerat Jarobhham filius Nebati quo ad peccandum induxit Jisraëlem, etiam altare illud, & excelsum illud destruxit: & comburẽs excelsum comminuit in pulverem, & combussit lucum.

1. Reg. 12.

16 Cùm aspiciens Joschija, vidisset sepulchra illa quæ ibi erant in monte, & mittens accepisset ossa ex ipsis sepulchris, & comburens in illo altari polluisset ipsum: secundum verbum Jehovæ quod proclamaverat vir ille Dei, qui prædixerat res istas.

Ibid. 13.2.

17 Dicente autem, quid sibi vult monumentum hoc quod ego video? dixerunt ad eum homines illius civitatis: hoc sepulchrum *est* illius viri Dei qui veniens e Jehuda prædixerat res istas, quas fecisti contra hoc altare Beth-Ele.

18 Qui dixit sinite illud: ne quis commoveto ossa ejus: sic eripuerunt ossa ejus, cum ossibus illius prophetæ, * qui venerat e Schomrone.

19 Atq; adeò omnes domos excelsorum, quæ *erant* in civitatibus Schomronis, quas fecerant reges Jisraëlis irritando *Jehovam* amovit Joschija: ac fecit illis secundum omnia facta quæ fecerat Beth-Ele.

20 Et mactavit * omnes sacerdotes excelsorum, qui *erant* ibi, super ipsa altaria, combussitq; ossa hominum in eis: deinde reversus est Jeruschalaima.

21 Tum præcepit rex toti populo dicendo: celebrate Pascha Jehovæ Deo vestro: prout scriptum est in libro fœderis hujus.

22 Quamvis non celebratum fuerit simile Paschati huic * a diebus judicum qui judicarunt Jisraëlem: & ullis diebus regum Jisraëlis aut regum Jehudæ,

23 Ut decimo octavo anno regis Joschijæ celebratũ est Pascha istud Jehovæ Jeruschalaimis.

24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagines ac stercoreos deos, & omnes abominationes quæ conspiciebantur in terra Jehudæ & Jeruschalaimis sustulisset Joschija: ut præstaret verba legis scripta in libro quem invenerat Chilkija sacerdos in domo Jehovæ:

25 Et

25 Et similis ei non fuisset ante ipsum rex,qui reverteretur ad Jehovam ex toto corde suo, & ex toto animo suo,totisq; viribus suis, omnino secundum legem Moschis:nec post eum extiterit similis ei:
26 Attamen non est reversus Jehova a furore iræ suæ maximo, quo accensa erat ira ejus in Jehudam:propter omnia irritamenta quibus irritaverat eum menasche.
27 Sed dixit Jehova:etiam Jehudam amovebo a facie mea:quemadmodum amovi Jisraëlem: & spernam civitatem hanc quam elegeram,Jeruschalaima: etiam domum hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.
28 Reliquę autem res Joschijæ & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
29 Diebus ejus ascendebat Parhho-Neco rex Ægypti contra regem Assyriæ ad flumen Euphratis: cumque processisset rex Joschija [a] obviam illi,morte affecit eum [a] Megiddunte, [a] cùm vidisset ipsum.
30 Quem mortuum imponentes currui servi ejus Megiddunte abduxerunt eum Jeruschalaima,& sepeliverunt eum in sepulchro ipsius: [a] accipiensque populus terræ [b] Jehoachazum filium Joschijæ, [a] unxerunt eum,constituentes eum regem loco patris sui.
31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnare inciperet tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.
32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ejus.
33 Quem [a] vinciri jussit Parhho-Neco [a] Riblæ in regione Chamatæ ne regnaret Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus [a] centenûm talentorum argenti,& talenti auri.
34 Et regem constituit Porhho-Neco Eljakimum filium Joschiję pro Joschija patre ejus,immutans nomen ejus in Jehojakimum:Jehoachazo verò assumpto abiit in Ægyptum: ubi mortuus est.
35 Deinde illud argentum & aurum dabat Jehojakim Parhhoni:sed taxabat habitatores terræ,ut daret pecuniam illam [f] ex præstituto Parhhonis: ab unoquoque pro ęstimatione sua exigebat argentum illud & aurum: a populo *itaquam* terræ,ut daret Parhhoni-Neconi.

[b] *qui & Jochanan*, 1. *Chro*.3.15. *& Schallum*. *Jirmejæ* 22. 11.

[f] Heb. *secundum os*.

ANNOTATIO.

3 Columnam suam] *vide suprà* 11.14. Adsistebat] *præsentia videlicet & opere, ut sequentia docent.* 4 Beth-Elem] *ut comportatis undique sordibus locum illum quem Jisraëlitæ sacrum habuerant, religione spoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ*,2.*Chron*.13.19. 5 Atratos] *id est,sacrificulos pullis vestibus indutos, ex superstitioso ritu.* 6 Lucum] *a Menasche constitutum, sup*.21.7. Illorum popularium] *videlicet idololatrarum: in detestationem idololatriæ cui adhæserant,& contaminationem sepulchrorum in exemplum vivis.* 7 Ædiculas] *id est,sacella textilia.* 8 E civitatibus] *id est,ex excelsis quæ in singulis civitatibus erant,ut ab idololatria desisterent & Deum colerent.* A Gebahho] *qui tunc temporis erat terminus regni Judaici septentrionalis in Binjamine: vide* 1.*Regum* 15.22. Beerschebahhum] *terminus meridianus, Judic*.20.1. Etiam quod] *q.d.sine discrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abstulit.* 9 Non offerunt] *id est,abdicati sunt ipsi, & tota ipsorum posteritas a sacro ministerio: vide Jechezkel* 44.10. *& sequentibus.* Illi sacerdotes] *qui e genere Aharonis sunt: sed peregrino cultu se contaminaverunt.* Sed comedunt] *id est, sunt eodem jure post recipiscentiam,quo qui corporis vitio laborabant, Levitici* 21.17. *& sequentibus. summa est, Joschijam leniore judicio erga sacerdotes usum esse, tum ut generi Levitico parceret, in quo Deus frequentia & manifesta suæ misericordiæ signa ediderat: ut in Aharonis persona Deut*.9.20: *posteris Korachi, Num*.26.11: *& Ebjathare*,1.*Reg*.2.26: *tum ut nihil gravius in resipiscentes ex publica corruptione statueret.* 10 Polluit] *id est, religione idololatriæ exuit:catachresis, sic deinceps.* In valle] *vide Jehos*.15.8. 11 Abolevit] *i. interfeci jussit.* Suburbiis] *civitatis Davidis.* Currus solis] *i. ipsi dicatos.* 12 Super tectum] *ex ritu colentium exercitum cœlorum, Jirmejæ* 19.13: *& Tzephanjæ* 1.5. 13 Ad dexteram] *i.meridiem versus.* Montis corrumpentis] *i. olivarum,qui a fructu mons Mischchæ i.unctionis dicebatur: hîc verò per antonomasiam mons Maschchith i.corrumpentis propter idololatriam vocatur, ut apud Hoschebhham Beth-Aven pro Beth-El* 4.15. 18 Qui venerat] *& se cum eo sepeliri jusserat*,1.*Reg*.13.32. 20 Omnes sacerdotes] *non divinitus vocatos: sed ex institutione Jarobhhami factos*,1.*Reg*.12.31. 22 A diebus judicum] *sed illis non annumeratis: ideò in* 2.*Chro*.35.18.*Schem.tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur:q.d.a constituto regno nullus fuit qui tanta sedulitate populum sacerdotes,& se ipsum præparaverit ad celebrandum Pascha, impuritatem omnem amovendo, & fœdus Dei renovando,deniq; Ecclesiæ disciplinam severissimè exigendo.* 29 Obviam illi] *ut depelleret eum.* Megiddunte] *in tribu Menaschis Judic*.1.27. Cùm vidisset ipsum] *vide suprà* 14.8. 30 Accipiensque populus] *ne rex Ægypti regnum rege vacuum occuparet.* Unxerunt eum] *ut hoc signo declararent regnum armis Ægyptiorum turbatum,tanquam de integro se huic tradere contra vim hostis defendendum: alioquin unctione opus non erat, cùm esset legitimus successor.* 33 Vinciri jussit] *tantisper dum reverteretur ab expeditione in Carcemischum* 2.*Chro*.35.20.*& Jir*.46.2. Riblę] *Apamiæ,ut Paraphrastes Jerosolymitanus docet in Num*. 34.11. Centenûm talentorum] *quasi centenûm denûm millium dalerorum in summa.* 34 Mortuus est] *ex vaticinio Jirmejæ* 22.11.*&* 12.

CAPUT XXIIII.

Jehojakimo perseverante in peccatis: Babylonius a Deo immittitur, qui eum sibi tributarium reddit: & deinde rebellantem perdit. Cui mortuo Jehojacin filius succedens æquè pravus ad deditionem a Babylonio cogitur: qui ipsum cum pretiosissimis spoliis, & captivorum numero in Babyloniam abducit: Tzidkija rege suffecto.

1 [a] NATUS viginti quinque annos Jehojakim [a] cùm regnare inciperet, [a] undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Zebudda filia Pedajæ e Ruma.

2 Cùm autem fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ipsius:

3 [1] Diebus ejus [1] ascendit Nebucadnetzar rex Babyloniæ: cui cùm fuisset Jehojakim servus [1] tribus annis, postea aversus rebellavit contra eum.

4 Quam ob rem immisit Jehova contra eum [1] turmas Chaldæorum, & turmas Syrorum, turmasq; Moabitarum, ac turmas Hhammonitarũ: immisit inquam, eas contra Jehudam ad perdendum eum: secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [1] per servos suos prophetas.

5 Enimverò [a] ex præstituto Jehovæ *id* fiebat contra Jehudam, ut amoveret *eum* a facie sua: [b] propter peccata similia omnino iis [1] quę fecerat Menasche.

6 Nam etiam sanguinem innoxium effundebat, adeò ut impleret Jeruschalaima sanguine innoxio: ideo noluit Jehova condonare.

7 Reliquæ autem res Jehojakimi & omnia quæ fecit: nonne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

8 Tandè occumbente Jehojakimo cum patribus suis: regnavit [c] Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Posteà [1] non perrexit ultrà rex Ægypti procedere e regione sua: cùm cœpisset rex Babyloniæ a flumine Ægypti, usq; ad fluvium Ephratis quicquid fuerat regis Ægypti.

10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm regnaret, [1] tribus mensibus regnaret Jeruschalaimis (cujus matri nomen Nechuschta filia Elnathanis e Jeruschalaimis.)

11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:

12 Quo tempore ascenderunt servi Nebucadnetzari regis Babyloniæ Jeruschalaima: ut veniret civitas in obsidionem.

13 Cumque venisset Nebucadnetzar rex Babyloniæ ad ipsam civitatem: servis ejus obsidentibus eam:

14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem Babyloniç, ipse cum matre sua, servi quoque ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus: quem cepit rex Babyloniæ anno octavo regni sui.

15 Et depromptis inde omnibus thesauris domus Jehovæ, & thesauris domus regis: [d] decerpsit omnia instrumenta aurea quę fecerat Schelomo rex Jisraëlis pro templo Jehovæ: quemadmodum [1] prædixerat Jehova.

16 Et deportavit rex [1] e totis Jeruschalaimis cùm omnes præfectos, tum omnes valentes robore, [1] decies mille captivos, omnesq; fabros lignarios & fabros ferrarios: nihil relictum est præter tenuem populum terræ.

17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylonem: & matrem regis & fœminas regis, & aulicos ejus, & [1] potentiores regionis: [e] relegavit Jeruschalaimis in Babyloniam:

18 Omnes quoq; viros strenuos septies mille, & fabros lignarios ac ferrarios mille: omnes robustos bellatores: deduxit rex Babyloniæ captivos in Babyloniam.

19 Constituitque rex Babyloniæ Mathanjam [1] patruum illius regem loco illius: cujus nomen immutavit in Tzidkijam.

[a] Heb. *secundum os.*
[b] Heb. *propter peccata Menaschis similia omnibus quæ fecit: trajectio. ut Gen. 5.29 & Judicum 18. 31.*
[c] *qui & Jeconja. 1. Chro. 3.16. & Conja Jirm. 22. 28.*
[d] Heb. *truncavit.*
[e] Heb. *duxit captivitatem.*

ANNOTATIO.

1 Regnare inciperet] *subaudi solus post fratris captivi mortem: nam dum captivus viveret, putabatur ad eum jus regni pertinere: ideo hic ejus velut pro-rex erat: licet Jirmeja 22.11. de illo planè prophetasset fore ut in regnum non reverteretur.* Undecim annis] *cùm pro-rex, tum rex post fratris mortem.* 3 Diebus ejus] *id est, post annum quartum regni ejus: nam is fuit Nebucadnetzari primus, Jirmejæ 25.1.* Ascendit] *postquam fudisset Ægyptum, Jirmejæ 46.2.* Tribus] *nimirum quinto, sexto & septimo regni sui.* 4 Turmas &c.] *id est, castra Nebucadnetzari constantia his gentibus.* Per suos prophetas] *per Moschen Deut. 31 & 32. per alios supra 2.10. per Chuldam suprà 22.15: & per Jirmejam cap. 14. & 15. cum sequentibus.* 5 Quæ fecerat] *suprà 21.16. vide Jir. 22.17.* 9 Non perrexit] *usque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obsiderentur Jeruschalaima a Chaldæis, Jir. 37.5.* 10 Tribus mensibus] *& decem diebus: synecdoche, 2. Chron. 36.9.* 15 Prædixerat Jehova] *suprà 20.17.* 16 E totis Jeruschalaimis] *i. e toto regno: synecdoche.* Decies mille] *in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres, Jir. 52.28. Est autem prolepsis, quæ duobus sequentibus versibus speciatim explicatur.* 17 Potentiores regionis] *quorum omnium numerus erat bis millium.* 19 Patruum illius] *vide 1. Chron. 3.16. & 17.*

CAPUT. XXV.

Tzidkija improbe contra Babylonium rebellante, Jeruschalaima a Chaldæis obsidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur: cujus filii eo præsente jugulantur: ipse vero excæcatus & vinctus in Babyloniam abducitur. Templum, regia & omnia magnifica ædificia igne absumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur: pars tenuior ad colendum terram Gedaljæ committitur: thesauri & res prætiosa sacræ auferuntur: primores occiduntur: reliquiæ occiso Gedalja Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. captivitatis suæ a successore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.

Jirmejæ 52.

1 [1] NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat [1] Jehojakim.

3 Cumque secundum iram Jehovę fieret Jeruschalaimis, & in Jehuda: adeò ut abjiceret eos a facie sua: & rebellaret Tzidkija contra [1] regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo, die decimo mensis: ut adveniens Nebucadnetzar rex Babyloniæ, ipse cum omnibus copiis suis contra Jeruschalaima, castra facerent juxta ea: extruentes cõtra ea propugnacula circũquaq;.

5 Sic venit civitas in obsidionem: usque ad undecimum annum regis Tzidkiję.

6 Cujus nono *die* [a] *quarti* mensis, cùm invaluisset fames in civitate: adeo ut non esset panis populo regionis:

7 Et [1] perrupta esset civitas, [1] omnibus bellatoribus *abeuntibus* nocte illa, viâ [1] portæ inter duplicem murum, quę *erat* juxta hortum regis: Chaldæis contra obsidentibus civitatem circumqua-

[a] *Eclipsis qui suppletur ex Jirmejæ 52, 6.*

cumquaque: abiit etiam rex viâ campestrium.
8 Sed persecutæ copiæ Chaldæorum regem, assecutæ sunt eum in campestribus Jerichuntis: cum omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo.
9 Et prehendentes regem deduxerunt eum ad regem Babyloniæ *Riblam: ubi [b] tulerunt de eo sententiam.
10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante oculos ejus: deinde oculos Tzidkiję excæcavit, & vinctum numellis chalybeis deduxerunt in Babyloniam.
11 Deinde mense quinto septimo *die* mensis, ipso decimonono anno regis Nebucadnetzari regis Babyloniæ: ingressus Nebuzar-Adan præfectus satellitum servus regis Babyloniæ Jeruschalaima:
12 Combussit domum Jehovæ & domum regis: etiam omnes domos Jeruschalaimorum: id est omnes domos magnatum combussit igne.
13 Et muros Jeruschalaimorum circumquaq; destruxerunt omnes copiæ Chaldæorum, quæ *erant* cum præfecto satellitum.
14 Reliquum autem populum, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad regem Babyloniæ, & reliquum vulgi: deportavit Nebuzar-Adan præfectus satellitũ.
15 Tantùm e tenui *populo* terræ reliquos fecit præfectus satellitum: ut essent [c] vinitores & agricolæ.
16 Præterea columnas æreas quæ *erant* in domo Jehovæ, & bases, & lacum æreum qui *erat* in domo Jehovæ, fregerunt Chaldæi: deferentes æs eorum in Babyloniam.
17 *Item ollas & hamas & instrumenta musica, acerras, & omnia instrumenta ærea quibus ministraverant, acceperunt.
17 Item trullas & crateras, [d] quæcunq; auræa & quæcunque argentea: accepit præfectus satellitum:
19 Columnas duas, lacum unum, & bases quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri omnium vasorum istorum.
20 Octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius: cui imposita *erat* * corona ærea: & altitudo ipsius coronæ *erat* trium cubitorum, & encarpus ac malogranata ad coronam circumquaq;, omnia ex ære: & his similia erant columnæ alteri cum encarpo.
21 Item cepit præfectus satellitum * Serajam sacerdotem primarium, & Tzephanjam sacerdotem secundanum: ac tres custodes liminis.

[b] Heb. *locuti sunt cum eo judicium.*

[c] Heb. *in vinitores.*

[d] Heb *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

22 E civitate verò cepit aulicum unum qui erat præfectus bellatoribus: & quinq; homines ex [e] intimis regis, qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus, qui exercitum conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.
23 Hos captos Nebuzar-Adan præfectus satellitum deduxit ad regem Babyloniæ Riblam.
24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda e terra sua.
25 Populo autem illi qui relictus fuerat in terra Jehudę, quem reliquerat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: illi præfecit Gedaljam filium Achikama filii Schaphanis.
26 Cumque audivissent omnes * præfecti copiarum ipsi & homines ipsorum, regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam, venerunt ad Gedaljam Mitzpam: nempe Jischmahhel filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi & Seraja filius Tanchumethi* Netophathitæ, & [f] Joazanjæ filius, Mahhachathitæ ipsi cum hominibus suis.
27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eorum, dixit eis: ne timete [g] ut sitis servi Chaldæorum: residete in hac terra, & servite regi Babyloniorum: sic bene erit vobis.
28 Fuit verò mense septimo, ut accedens Jischmahhel filius Netanjæ, filii Elischamahhi e semine [h] regio, & decem homines cum eo, percuterent Gedaljã ita ut moreretur: una cum Jehudæis & Chaldęis qui *erant* cum eo Mitzpę.
29 Tum surgentes totus populus a minimo usque ad maximum, etiam pręfecti copiarum, abiverunt in Ægyptum: metuebant enim a [i] Chaldæis.
30 Posteà fuit trigesimoseptimo anno a deportatione Jehojacinis regis Jehudę, duodecimo mense, *vigesimoseptimo die mensis: ut efferret * Evil-Merodach rex Babyloniæ, quo anno regnare cœpit, caput Jehojacinis regis Jehudæ, e carcere.
32 Cum quo locutus est bonis *verbis*: & posuit solium ejus supra solium reliquorum regum qui *erant* secum in Babylonia.
32 Et mutatis vestimentis carceris sui: comedebat cibum jugiter coram illo: omnibus diebus vitæ suæ.
33 Nam cibarium ejus, cibarium juge dispositum fuit ei a rege, [k] demensum diei cujusque in diem quemque: omnibus diebus vitæ ejus.

[e] Heb. *videntibus faciem regis, id est, ordinarius ministris regis: sic Ester* 1.14

Jirmejæ 40. 7.

[f] *qui & Jezanja, Jirmejæ* 40.8.

[g] Heb. *ab esse servos Chaldæorum: sic interpretandum ex Jirmeja.*

Jirmejæ 41.

[h] Heb. *regni.*

[i] Heb. *a facie Chaldæorum: Jer.*43.

[k] Heb. *res diei die suo. ut Exo.*16.5.

ANNOTATIO.

1 Natus &c.] *res ipsa docet hunc & duos sequentes versus cum sequentibus conjungendos esse.* 2 Jehojakim] *frater ejus ex utroq; parente.* 3 Regem Babyloniæ] *a quo rex fuerat institutus suprà* 24.19. 7 Perrupta] *ab obsidentibus, portam medianam occupantibus, Jirm.* 39.3. Omnibus bellatoribus] *Tzidkijæ.* Portæ inter duplicem murum] *i. pseudothyron* 9 Riblam] *vide suprà* 23.33. 17 Item ollas] *vide* 1.*Reg.*6.*&* 7. 20 Corona trium] *vide* 1.*Reg.*7.16. 21 Serajam] *de quo* 1.*Chron* 6. 14. 26 Præfecti copiarum] *Tzidkijæ, palantes per agros, qui dispersi fuerant suprà ver.*7. Netophathitæ] *id est, filii Hhephat. Jirmejæ* 40.8. 30 Vigesimo septimo] *consilio jam ante inito & rebus cõparatu inde a die vigesimo quinto ejusdem mensis, de quo Jirmejæ* 52.31. *etsi hoc demum die plenè effectum est.* Evil-Merodach] *successor Nebucadnetzari.*

Chro-

CHRONICORUM
liber prior.

PRIORE libro Chronicorum procurrit Hhezra ortum & propagationem gentis Jsraëliticæ usq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab historia Davidis regnum redorsus constitutionem Reipub. & ecclesiæ ab eo factam accuratissimè describit, usque ad regnum Schelomonis, id est, annum ab orbe condito 2985.

Genesis Chronicorum est	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1.Schemuelis	80
Reliquorum Moschis	39.	2.Schemuelis	40
Jehoschuhhæ	17.		

Summa 2985.

CAPUT I.

Majores Noachi inde ab Adamo: & posteri ejus usque ad Abrahamum: Abrahami quoq; posteri usq; ad Jahhakobum copiosius propter historiam sacram recensentur: Et reges ac duces nominatim commemorantur, qui Edomæorum agro præfuerunt, usque ad Moschis tempora.

1 ADAM, Scheth, Enosch, *Gen.5.*
2 Kenan, Mahalaleel, Jered,
3 Chanoc, Methuschelach Lemec,
4 Noach, Schem, Cham, & Jepheth. *Gen.10.*
5 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan & Tubal, & Meschec, & Tiras.
6 Filii autem Gomeri: Aschcenaz & Diphath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Elischa, & Tarschischa: Cittim, & Rodanim.
8 Filii Chami: Cusch & Mitzrajim, Put, & Cenahhan,
9 Et filii Cuschi, Seba, & Chavila, & Sabta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba & Dedan.
10 Præterea Cusch genuit Nimrodum: is cœpit esse potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattrusæos quoque & Cassluchæos, & unde egressi sunt Pelischtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum suum, & Chethum,
14 Jebusæum quoque, & Emoræum, & Girgaschæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Sinæum,
16 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chamathæum.
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aschur, & Arpacschad, & Lud, & Aram. hujus *filii*, Hhutz, & Chul, & Gether, & Meschec.
18 At Arpacschad genuit Schelachum: Schelach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi sunt duo filii: quorum unius nomen Peleg: quia temporibus ejus divisa fuit terra: nomen verò fratris ejus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
21 Et Hhadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Clavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt Filii Joktanis.
24 SCHEM, Arpacschad, Schelach, *Gen.11.10.*
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, is *est* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Jischmahhel.
29 Hæ *sunt* generationes eorum: primogenitus Jischmahelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibsam, *Gen.25.12.*
30 Mischmahh, & Duma, Massa, Chadad, & Thema,
41 Jetur, Naphisch, & Kedma: hi *sunt* filii, Jischmahhelis.
32 Filii autem Keturæ concubinæ uxoris Abrahami: ea peperit Zimranem, & Jokschanē, & Medanem, & Midjanem, & Jischbakum, & Schuachum: filii autem Jokschanis, Scheba, & Dedan. *Gen.25.2.*
34 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.
34 Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii verò Jitzchaki, Hhesav, & Jisraël. *Gen.25.21.*
35 Filii Hhesavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jehhusch, & Jahhlam, & Korach. *Gen.36.10.*
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi & Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhæ *filius* nempe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Schamma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana: & Dischon, & Etzer, & Dischan.

TABU-

TABULA I.

Adam.-Scheth.-Enosch.-Kenan.-Mahalaleel.-Jered.-Chanoc.-Metuschelah.-Lemec.-Noach.

Schem. Cham. Jepheth.

- **Schem.**: Hhelam, Aschur, Arpacschad, Lud, & Aram.
  - Arpacschad: Schelach. Hheber.
    - Hheber: Peleg. Joktan.
      - Peleg, Rehhu. Serug. Nachor. Terach. Abraham.tab.2.
      - Joktan: Almodad, Scheleph, Chatzar-maveth, Hadoram, Uzal, Dikla, Hhebal, Abimaël, Scheba, Ophir, Chavila, & Jobab.
  - Aram: Hhutz, Chul, Gether, & Meschec.
- **Cham.**: Cusch. Mitzrajim, Put, & Cenahhan.
  - Cusch.: Nimrod, Seba, Chavila, Sabbeta, Sabteca, & Rahhæma.
    - Rahhæma: Scheba, & Denan.
  - Mitzrajim: Ludæi, Hhanamæi, Lehabæi, Naphtuchæi, Pattrusæi, Casluchęi, & Caphtoræi. Pelischtæi.
  - Cenahhan.: Tzidon, Cheth, Jebusæus, Emoræus, Girgaschæus, Chivvæus, Hharkæus, Sinæ" Arvadæus, Tzemaræus, & Chamathæus.
- **Jepheth.**: Gomer, Magog, Madai, Javan, Tubal, Meschec, & Tiras.
  - Gomer: Aschenaz, Diphath, & Togarma.
  - Javan: Elischa, Tarschischa, Cittim, & Rodanim,

TABULA II.

Abraham e

- Sara vxore Jitzchak.
  - Hhesav sive Edom, Jahhakob. cap. 2.
    - Hhesav: Eliphaz. Rehhuel, Jehhusch, Jahhlam, & Korach.
      - Eliphaz: Teman, Omar, Tzephi, Gahhtam, Kenaz, & e Timnahh Hhamalek.
      - Rehhuel: Nachath, Zerahh, Schamma, & Mizza.
- Hagara ancilla Jischmahhel
  - Nebajoth, Kedar, Adbeel, Mibsam, Mischmahh, Duma, Massa, Chadad, Tema, Jetur, Naphisch, & Kedma.
- Ketura concubina.
  - Zimran, Jockschan, Medan, Midjan, Jischbak & Schuach.
    - Jockschan: Seba, & Dedan.
    - Midjan: Hhepha, Hhepher, Chanoc, Abidah, & Eldahha.

TABULA III.

Choræorum.

- gentis author Sihhir
  - Lotan, soror Timnahh.: Chori, Homam.
  - Schobal,: Hhaljan, Manachath, Hhebal, Tzephi, & Onam.
  - Tzibhhon,: Aja, Hhana.
  - Hhana, Dischon.
  - Dischon,: Chamran, Esch-ban, Jitran, & Ceran.
  - Etzer,: Bilhan, Zahhavan, & Jahhakan.
  - Dischan.: Hhutz, Aran.
- status, sub
  - Regibus Choræis: Belahho, Jobabo, Chuschamo, Hhadado 1, Samla, Schaule, Bahhal-Chanane, Hadado 2
  - ducibus Edomæis, occupato regno: Timnahho, Hhalja, Jethetho, Aholibama, Ela, Pinone, Kenazo, Temane, Mibtzare, Magdiele, Hhiramo.

39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: soror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, Hhaljan & Manachath, & Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzibhhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Dischon: & filii Dischonis Chamran, & Eschban, & Itran, & Ceran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahhakan: filii Dischanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem sunt reges qui regnaverunt in Edomæa, antequàm regnaret rex e filiis Jisraëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas nomine erat Dinhaba.
44 Cúmque mortuus esset Belahh: regnavit loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cúmq; mortuus esset Jobab: regnavit loco ejus Chuscham, e regione Temanæi.
46 Cumq; mortuus esset Chuscham: regnavit loco ejus Hadar filius Bedadis, qui percussit Midjanem in agro Moabitarum: cujus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cúmq; mortuus esset Hadad: regnavit loco ejus Samla e Masreka.
48 Cúmq; mortuus esset Samla: regnavit loco ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cúmq; mortuus esset Schaul: regnavit loco ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cúmq; mortuus esset Bahhal-Chanan: regnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomine Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cúmque mortuus esset Hadad: fuerunt duces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja, dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar:
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum.

CAPUT II.

Numeratis Jisraëlis filiis, recensio posterorum Jehudæ instituitur hoc capite & duobus sequentibus. In hoc verò nominatim percursa tantùm Zerachi gente, in recensenda Chetzronis posteritate insistit. Primum Rami usque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in senectute suscepit: tertio Jerachmeelis: postremo primi & secundi Calebi.

1 HI *sunt* filii Jisraëlis: Reûben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Jissascar & Zebulun,
2 Dan, Joseph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Ascher.
3 Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [a] tres editi sunt ei a filia Schuhhæ Cenahhanitide: cumq; *visus* esset Hher primogenitus Jehudæ, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.
4 Tamar verò nurus illius peperit illi Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.
5 Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [b] Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [c] Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos* [d] Hhacar turbator Jisraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi sunt ei: Jerachmeel, & [e] Ram, & [f] Celubai.
10 RAM verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachschonem principẽ filiorum Jehudæ.
11 Nachschon autem genuit Salmam, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jischaium.
13 Jischai autem genuit primogenitum suum Eliabum: & Abinadabũ secundum, & [g] Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaium quintum,
15 Otzemum sextum, Davidem septimum.
16 Et sorores eorum Tzerujam & Abigajilã: filii autem Tzerujæ fuerunt Abschai, & Joab & Hhasa-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamasam: pater autem Hhamasæ fuit [h] Jether Jischmahhelita.
18 CALEB autem filius Chetzronis genuerat ex Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jescher & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò Hhazuba: accepit sibi Caleb Ephratham, quæ peperit ei Churem.
20 Et Chur genuit Urin, & Uri genuit Betzaleelem.
21 Postmodùm congressus est Chetzron cum filia Maciris patris Gilhhadis, quã ipse duxit cum esset natus sexaginta annos: quę peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem: cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhadis.
23 Nam accepit ab ipsis [i] Geschuræis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus sexaginta civitates: Hæc omnia *ceperunt* filii Maciris patris Gilhhadis.)
24 Etiam post mortem Chetzronis cùm [k] duxisset Caleb Ephratham: similiter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aschschurem patrem Tekohhæorum.
25 FUERUNT autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem *ex* Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *est* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abischur.
29 Nomen verò uxoris Abischuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: sed mortuus est Seled sine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jischehhi: & filii Jischehhi Scheschan, & [l] filia Scheschanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: sed mortuus est Jether sine liberis.

Gen. 35. 23.

[a] Heb. *trias edita est ei.* Gen. 38.

Gen. 46. 12.

[b] *qui & Zabdi Jehos.* 7. 1.

[c] *qui & Dardahh.* 1. Reg. 4 30.

[d] *qui & Hhacan: sed hîc alludit ad turbatoris nomen.*

[e] *qui & Arã, Mat.* 1. 3.

[f] *qui & Caleb. infrà* 18. *ver.* Ruth. 4. 19.

[g] *qui & Schamma:* 1. *Schem.* 16. 20.

[h] *qui & Jithra Jisraëlita,* 2. *Sche.* 17. 25.

Exo. 31. 2.

[i] Heb. *accepit Geschuro & Syro villas Jairis ab eis.* ὑστέρωσις Num. 32. 41.

[k] Heb. *cum Caleb ad Ephratham accessisset.*

[l] Heb. *filii: synecdochicè dictum, q. d. quicquid habuit liberorũ, unica fuit filia Achlai, vide infra ver.* 35.

33 Fili verò Jonathanis, Peleth & Zaza: isti fuerunt filii Jerachmeelis.

34 Non fuerunt autem Scheschani filii: sed [m] filiæ: eratque Scheschani servus Ægyptius nomine Jarchahh.

[m] *synecdochicè dictum ut Gen. 21.7.*

35 Quam ob rem dedit Schechahh [*] filiam suam Jarchahho servo suo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaium.

36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit [*] Zabadum.

37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.

38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.

39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Cheletz genuit Elhhasam.

40 Elhhasa autem genuit Sismaium, & Sismai genuit Schallumum.

41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekamja genuit Elischamahhum.

42 ITEM filii [*] Calebi fratris Jerachmeelis, Meschahh [*] primogenitus ejus: ipse pater fuit Zipheorum: & posteri Mareschæ patris Chebronis.

43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, Schemahh.

44 Schemahh verò genuit Rachamum patrem Jorkehhami: & Rekem genuit Schammaium.

45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth-Tzuritarum.

46 Hhepha quoq; uxor concubina Calebi peperit Charanem & motzam & Gazezum: Charan enim genuit Gazezum.

47 Fili verò *Motzæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geschan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.

48 Ex [n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.

[n] Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca, genuit &c. ut Gen. 9.6.*

49 Peperit autem *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevam patrem Macbenæorum, & patrem Gibhhæorum: denique filia Calebi [*] Hhacsa.

50 ISTI fuerunt filii [*] Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ: Schobal pater Kirjath-Jehharimanorum.

51 Salma [*] pater Beth-Lechemitarum, [o] Chareph pater familiæ Gaderitarum.

[o] *qui & Penuel: infra 4. 4.*

52 Fueruntque filii Schobali patri Kirjath-Jehharimanorum: [p] Haroe pater incolarum partis [*] Menuchotarum.

[p] *qui & Reaja infra 4. 2.*

53 Et familiæ Kirjath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatæorum, & Mischrahhæorum: ex his prodierunt [*] Tzarhhathæi, & Eschtaolitæ.

54 Filij Salmæ, Beth-Lechemitę & Netophatæi, [*] Hhatarothani e familia Joabi: & [q] Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharum.

[q] Heb. *& pars Manachathani Tzarhhæus.*

55 Et [*] familiæ [*] scribarum incolentium Jahhbetzum, Thirhhatæorum, Schimhhatæorum, Suchatæorum: hi sunt [*] Kinæi advenæ, orti [*] Chamatho, patre familiæ [*] Rechabi.

ANNOTATIO.

3 Filii Jehudæ] *a quo in præcipuam juris primogeniti partem divinitus assumpto, incipit generis patriarcharum recensio, propter regiam successionẽ, & Christi originem: vide Gene. 49.8. &c.* 4 Peretzum] *qui Hhero in jus primogenitorum successit, velut a patre excitatum semen.* 6 Zimri] *propriè filius, sequentes autem in posteris fuerunt, etsi non proximi ab eo nati: fuerunt enim filii Macholis 1. Reg. 4.30.* 18 Caleb autem] *Hic non instituitur ex professo recensio generis Calebi primi: nam habetur infra versiculo. 42 sed tantùm ostenditur quam efficax erat Dei benedictio ad vegetandum in Ægypto senectutem Chetzronis, ac proinde Jisraëlitas multiplicandos.* Hhazuba] *cujus posteri recensentur infrà ver. 42. & sequentibus.* 21 Filia Maciris] *ex qua Jair filius quoque Menaschis dictus est, Num. 32.41. & ratione hæreditatis inter Menaschitas accensus.* 23 Geschuræis] *erat enim Gilhhad pars Geschuris, atque adeo Syriæ.* 35 Filiam suam] *Achlajam versic. 31.* 36 Zabadum] *de quo infrà. 11.41.* 42 Calebi] *primi de quo versu 18. hic autem brevitatis causa reticentur filii qui nominati fuerunt, suprà versic. 18.* Primogenitus] *primæ uxoris Hhazubæ filius suprà versic. 18.* 49 Hhacsa] *prima, primi Calebi filia.* 50 Calebi] *secundi, qui fuit primi nepos ex Chure de quo versic. 19.* 51 Pater Beth-Lechemitarum] *ex parte: nam alius est a Salma Bohhazi Beth-Lechemitæ patre, de quo versic. 11.* 52 Menuchotarum] *id est, regionis Manachatæ in fine Jehudæ, Binjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tum infrà 8.6.* 53 Tzarhhathæi] *id est, incolæ Tzorhhæ & Eschtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit. Jehosch. 15.43.* 54 Hhatarothani] *vide annotata Jehosch. 16.2.* 55 Familiæ scribarum] *hic versus parergôs adjectus est: quia etsi hæ familiæ tribum Jehudæ non attigerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deserto Jehudæ, ubi Jahhbetz sita erat. Judic. 1.16.* Scribarum] *id est, in scripturis & actis publicis exercendis vitam transigentium ut Reipub. & sibi utiles essent: quibus aloquin nulla erat attributa hæreditas sed tantùm cum quibus vellent concessa habitatio.* Kinæi] *id est, posteri Jitronis, a gente sic dicti, Judic. 1. 16.* Chamatho] *principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt: hoc enim discretionis causa additur, quia Cheber cum suis ab istis separans se ad Menaschitas migrasse legitur: Judic. 4.11.* Rechabi] *de qua Jirmeja. 35.*

TABU-

TABULA I.

Jahhakob ſive Jiſraël

Reuben, cap.5. Schimhhon, cap.4. Levi, cap.6. Jehuda, cap.2.3.4. Jiſſaſcar, cap.7. Zubulun, Dan, Joſeph, Binjamin, cap.7.8. Naphtali, cap.7. Gad, cap.5. Aſchar, cap.7. Dina.

Joſeph: Ephrajim, cap.7. Menaſche cap.5.7.

TABULA II.

Jehuda

ex filia Schuahhi: Hher, Onan, & Schela. cap.4.

ex Tamara nuru: Peretz, Zerach

Peretz: Chetzron, ex; Chamul

Zerach: Zimri, Carmi. Hhakar. Etan, Hhazarja Machol

Machol: Hheman, Calcol, & Darahh, vel Dardahh.

Chetzron, ex uxore prima: Jerachmeel, ex; Ram; Celubai. tab. 3.

Chetzron, ex filia Maciris: Segub. Jair; Abija: Aſchchur. Tekohhæi.

Ram: Hhamminadab. Naſchchon. Salma. Bohhaz Hhobed. Jiſchai, cujus

Jerachmeel, ex: Achija, Hharata Onam

Achija: Ram, Buna, Oren, Otzem.

Onam: Schammai, Jadahh.

Ram: Mahhatz Jamin, & Hheker.

Schammai: Nadab, Abiſchur.

Jadahh: Jether, Jonathan.

Nadab: Seled, Appajim,

Appajim: Jiſchehhi. Schef-chā. Achlai, nupſit Jarchachho Hhattai. Nathan. Zadab. Ephal. Hhodeb. Jehu. Hhazarja. Cheletz. Elhhaſſa. Siſmai. Schallum. Jekamja. Eliſchamahh.

Abiſchur: Achban, Molid. (Ægyptio. Zaza)

Jonathan: Peleth. Zaza

Jiſchai, cujus filii: Eliab, Abinadab, Schimhha, Netan-el, Raddai, Otzem. & David. de quo cap. 3.

Jiſchai, cujus filiæ: Tzeruja, Abigajil.

Tzeruja: Abſchi, Joab, & Hhaſaël.

Abigajil: Hhamaſ-ſa.

TABULA III.

Celubai, vel Caleb primus vel Carmi.

ex uxoribus: Hhazuba, Jerihhotha, Ephratha, Chur

Hhazuba, Jerihhotha: Meſchahh, Mereſcha. Ziph. Chebron. Jetzerr, Schobab, Ardon.

Chebron: Korach. Tappuach, Rekem, Schemahh, Schammai, Racham, Mahhon, Jorkehham. Beth-tzuritç.

Chur: Caleb. 2. Uri Betzacel.

Concubinis: Hhacſa filia Hhepha, Mahhaca

Hhacſa: Charan, Motza, Gazez, Johedai.

Johedai: Regem, Jotham, Geſchan, Pelet, Hhepha, & Schahhaph.

Mahhaca: Scheber, Tirchana, Schahhaph, Scheva, Madmānæi, (Macbenæi, & Gibhhæ.

CAPUT III.

Davidis filii, regnū, successores in regno ex Schelomone primùm, deinde ex Nathane duces & primores recensentur.

1 HI autem sunt filii Davidis qui editi sūt ei Chebrone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: secundus [a] Daniel Abigajilæ Carmelitidis:

2 Tertius Abschalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geschuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:

3 Quintus Schephatja Abitalæ: sextus Jitrehham Hheglæ, *cujusq;* uxoris ejus.

4 Sex editi sunt ei Chebrone, ubi regnavit septem annos & sex menses: triginta verò tribus regnavit Jeruschalaimis.

5 [b] Hi autem editi sunt ei Jeruschalaimis: [b] Schimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor [c] Bathschuahhæ filiæ Hhammielis.

6 Item Jibschar, & [d] Elischamahh, & Eliphelet,

7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

8 Et Elischamahh, & [e] Eljadahh, & Eliphelet: novem.

9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & Tamaram sororem illorum.

10 Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filius ejus, Asa filius ejus, Jehoschaphat filius ejus,

11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joasch filius ejus,

12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,

13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menasche filius ejus,

14 Amon filius ejus, Joschija filius ejus.

15 Filii autem Joschijæ, primogenitus [f] Jochanan, secundus [g] Jehojakim: tertius Tzidkija, quartus Schallum.

16 Filii verò Jehojakimi, Jeconja filius ejus. Tzidkija filius ejus.

17 Filii autem Jeconjæ vincti, Schealtiel filius ejus.

18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoschamahh, & Nedabja.

19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meschullam, & Chananja, & Schelomith soror eorum.

20 *Illius* verò Chaschuba, & Ohel, & Berecja, & Chasadja, Juschab-Chesed, quinque.

21 Filius verò Chananjæ Pelatja, & Jeschahhjæ filii Rephajæ, filii Arnanis, filii Hhobadjæ filii Schecanjæ.

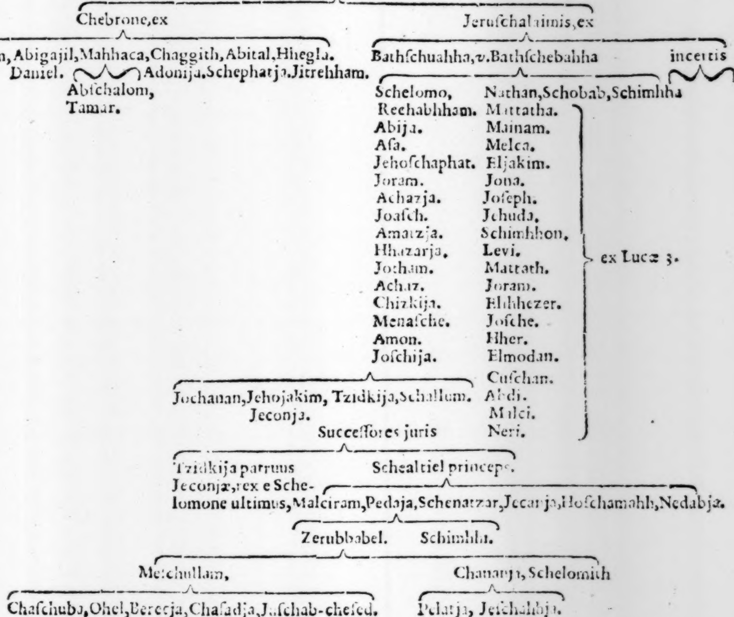
22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattusch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, sex.

23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam tres.

24 Denique filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaschib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, septem.

Margin notes: 1: 2. Schem. 3. 2. — [a] qui & Cileab ibid. in. ver. 3. — [b] qui & Schammuahh 2. Schem. 3. 14. — [c] Bathschebahh filia Elihhami 2. Schem. 11. 3. — [d] qui & Elischuahh 2. Schem. 5. ver. 15. — [e] qui & Behheljadahh infra 14. 7. — [f] qui & Jehoachaz 2. Reg. 23. 30. & Schallum Jirm. 22. 11. — [g] qui & Eljakim, 2. Reg. 23. 34.

TABULA I.

TA-

TABULA II.

Viri e stirpe regia, posteri Nathanis aut fratrum.

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Schecanja, Schemahhja.

Chattusch, Jigeal, Bariach, Nehharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hodavja, Eliaschib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

ANNOTATIO.

5 Hi autem] *hîc seorsim ac non promiscuè, ut sequentes Davidis filii ex Bathschuahha recensentur: propter prærogativam regni divinitus attributam Schelomoni, infrà 28.5. ac proinde ex jure & naturæ ordine & proximum fratrem perventurum, intercidente ejus posteritate.* In verso autem ordine enumerantur, *quia mox de Schelomone & ejus posteris sermo habendus est: Schelomo enim natura primus fuit: 2. Schem. 12. 24. Nathan secundus, & sic deinceps.* 9 Tamaram] *de qua 2. Schem 13.* 10 Filius Schelomonis] *successio regum e stirpe Schelomonis.* 16 Tzidkija filius ejus] *non natura: erat enim ejus patruus 2. Reg. 24.17. sed successione regni, ut versu sequente.* 17 Filii autem Jeconjæ] *non natura: nam sine liberis ex Dei decreto extinctus est, & in eo Schelomonis semen. Jir. 22.30. sed successionis jure, quæ ad Nathanis posteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius Neri ex posteritate Nathanis, Luc. 3.27.* Vincti] *id est captivi, & in Babyloniam deportati: 2. Reg. 24.17.* 20 Illius verò] *id est, Meschullami: quod colligitur ex collatione hujus versiculi cum sequente.* 21 Filii Rephajæ] συναθροισμὸς *sive congeries, quæ in genere nominantur familiæ, quæ ad stirpem regiam pertinebant.*

CAPUT IIII.

Reliquorum posterorum Jehudæ, Calebi secundi, Aschuris, Celubi, & Schelæ catalogus. Item Schimhhonis gens & possessio, partim a Jehoschuhha eis attributa, partim armis multò post comparata exponitur.

1 FILII Jehudæ: Peretz, Chetzron, & [a] Carmi, & Chur, & 'Schobal.

2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit Jachathum, & Jachath genuit Achumaium, & Lahadum: horum *sunt* familiæ' Tzorhhatęorum.

3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel & Jischma, & Jidbasch: quorum sorori nomen Hatzelelponi.

4 Et [c] penuel' pater Gedoręorum & Hhezer pater [d] Chuschæ: hi *sunt* filii Churis Primogeniti Ephrathæ patris Beth-Lechemitarum.

5 'ASCHCHURI verò patri Tekohhæorũ fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.

6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamũ, & Chepherum, & Temenin, & Hhaachaschtarin: hi *sunt* filii Nahharæ.

7 Filii autem Chelex, Tzereth, Jetzochar, & Etnan' *& Kotz.*

8 Kotz autem genuit Hhanubum, & Hatzobebam: & familias Acharchelis filii Harumi.

9 Sed fuit ' Jahhbetz honoratior fratribus suis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus est.*

10 Nam invocavit Jahhbetz Deũ Jisraëlis dicendo: 'si [f] planè benedicens mihi ampliaveris terminũ meũ, & aderit manus tua mihi, deniq; feceris [g] ut malum non afficiat me dolore: fecitq; Deus ut eveniret quod petierat.

11 CELUB autem frater [h] Schuchę genuit Mechirum (is fuit pater Eschtonis.

12 Et Eschton genuit familiam Raphę, & Paseachi, & Techinnæ patris Hhir-Nachaschi: hi fuerunt homines Recæ).

13 Item posteros Kenazi, Hhothnielem, & Serajam) filii autem Hhothnielis Chathath, *& Mehhonathai.*

14 Mehhonothai verò genuit Hhophram: & Seraja genuit Joabum patrem *degentium in* valle fabrorum, nam fabri erant).

15 Et filios Calebi filii 'Jephunnæ, Hiru, Elam, & Nahhamum: (filii autem Elæ, [i] secundus Kenaz).

16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Zipham, Tirjam, & Asarelem:

17 Et [k] filios Hhezræ, & Jetherum, & Meredũ, Hhepherúmq; & Jalonem (concipiens autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum, & Schammaium, & Jischbachum patrem Eschtemohhæorum.

18 Uxor verò ejus Jehudæa peperit Jeredum patrem Gedoræorum, & Cheberum patrẽ Socũtinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum: illi quidem filii erant Bithjæ filiæ *Par*hhonis, quam duxerat Mered.

19 Hi verò filii uxoris [l] Judææ sororis Nachami Garmæi patris Kehhilæorum: & Eschtemohhæ Mahhachathitæ).

20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rimnam, Ben-chananem, & Tilonem: filios quoque Jischehhi, Zochethum & Ben-zochetum.

21 FILII Schelæ filii Jehudæ, Hher pater Lecanorum, & Lahhda pater Mareschanorum, & familiæ [m] gentis artificis in bysso, gentis Aschbehhæ.

22 Item Jokim & homines [n] Cozebæ, & Joasch, & Saraph,' qui dominium habuerunt in Moabitas, & Jaschubi-Lechẽ:' sed res istæ *sunt* obsoletæ.

23 Isti sunt figuli illi, desidentes ad plantas & macerias: cum rege in opere ejus manserũt 'illic.

24 FILII Schimhhonis: Nemuel, & Jamin, Jarib, Zerach, Schaul.

25 Schullum filius ejus, Mibsam filius ejus, Mischmahh filius ejus:

26 Et filii Mischmahhi: Chammuel filius ejus, Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.

27 Fuerunt autem Schimhhi filii sexdecim, & filiæ sex, cùm fratribus ejus non essent filii multi: itaque tota familia sua [o] non fuerunt tã multi, ut filii Jehudæ.

28 Ha-

[a] *qui & Celubai sup. 2.9 & Caleb primus ibid. ver. 18.*
[b] *qui & Haroe. sup 2.52.*
[c] *Chareph: suprà 2.51.*
[d] *qui & Schucha, infrà ver. 11.*
[e] *id est, dolorificus: corrupto nomine per metathesin literarum.*
[f] Heb. *benedicendo benedixeris.*
[g] Heb. *& feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen 5.29.*
[h] *qui & Chuscha supra ver. 4.*
[i] Heb. *etiam Kenaz.*
[k] Heb. *filium: enallage.*
[l] Heb. *Hodija: aphæresis.*
[m] Heb. *gentis opificis byssini.*
[n] *quæ & Cezib. Gen. 38.5 ubi natus erat Schela: & Aczib: Jehosch. 15. 44.*
Gen. 46.10.
[o] Heb. *non multiplicati sunt usque ad filios Jehudæ. Jehosch. 19.*

28 Habitaveruntque Beer-schebahhi,& Moladæ,& Chatzar Schuhhale,
29 Et Bilhæ,& Hheitzemi,& Toladi,
30 Et Betuele,& Chormæ,& Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis,& Chatzar-Susimis, & Beth-Birei,& Schahharajimis: hę *fuerunt* civitates eorum,'quandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin, Rimmon, & Tocen, & Hhaschan: civitates quinque.
33 Præterea omnes pagi eorum qui *erant* circa civitates illas Bahhalem usque: hæ habitationes eorum *fuerunt*, prout per gentes se distri buendo adierunt illas.
34 Meschobab autem & Jamlec & Joscha filius Amatzję:
35 Et Joel: & Jehu filius Joschibjæ, filii Serajæ, filii Hhasielis:
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeschochaja, & Hhasaja, & Hhadiel, & Jesimiel, & Benaja:
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii Jedajæ, filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi p quorum adducta sunt nomina, principes in familiis suis: cùm paternæ familiæ eorũ erupissent in multitudinem:
39 Abiverunt in aditum' Gedoris, usque ad orientalem tractum ipsius' vallis: ad quærendum pascuum gregi suo.
40 Cumque invenissent pascuum pingue & bonum,& terram amplam spaciis, & quietam ac tranquillam:' quia Chamo orti erant, qui habitabant ibi anteà,
41 Venientes isti scripti de nominibus, temporibus Jechizkijæ regis Jehudæ, percusserunt tentoria eorum, & habitacula quæ inventa sunt ibi,& internecioni devoverunt eos usque 'in diem illum, habitaveruntq; loco eorum: eò quòd pascuum esset gregi suo ibi.
42 Præterea ex illis, *nempe* e filiis Schimhhonis profecti ad montem Sehhiris homines quingẽti: Pelatja, & Nahharja, & Rephaja, & Hhuzziele filiis Jischehhi q præeuntibus eis:
43 Percusserunt residuũ'quod evaserat Hhamalekitarum: ubi habitaverunt usque in diem illum.

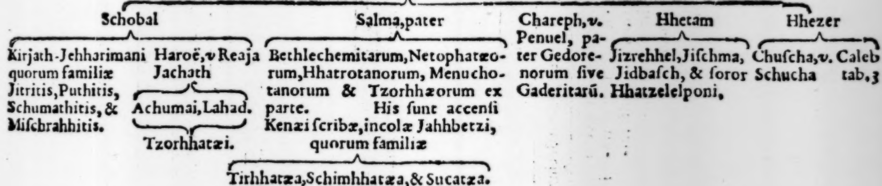
p Heb. *hi qui veniunt per nomina.*

q Heb. *in capite eorum.*

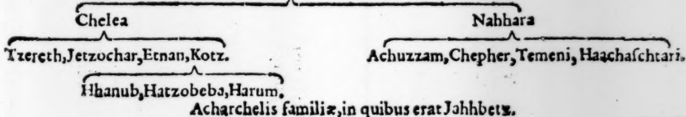
ANNOTATIO.

1 Schobal] *filium Calebi filii Churis: qui Caleb brevitatis causa omittitur: sup. 2.50.* 2 Tzorhhatæorum] *ex parte, ut sup. 2.53.* 4 Pater Gedorçorum] *ex parte: confer cum ver. 18.* 5 Aschchuri] *Posthumo Chetzronis, de quo sup. 2.24.* 7 Et Kotz.] *eclipsis frequens in hoc scriptorum genere, ut infrà ver. 13.* 9 Jahhbetz.] *autor unius e numeratis familiis Acharchelis.* 10 Si planè &c.] *Aposiopesis voti, juramentorum propria, quibus votum affine est.* 14 In valle fabrorum] *sita in finibus Jehudæ & Binjaminis: ac proinde mixti imperii: Nechem. 11.35.* 15 Jephunnæ] *filii Kenazi: unde Caleb Kenizzæus dictus est. Num. 32.12.* 22 Qui dominium habuerunt] *i. pro rege in agro Moabitarum imperaverunt.* Sed res istæ] *quasi dicat, supervacaneum esset plura de istorum gente, possessione & dignitate referre, cum jam hæc omnia posterorum ignavia sepeliat: qui figlinam, agricolationem, & rusticam structuram, deniq, miseram apud Babylonium servitutem suæ libertati prætulerint, ut apparet ex versu sequente.*
23 Illic] *in Babilonia.* 31 Quandiu regnavit] *i. usque ad captivitatem Babylonicam.* 39 Gedoris] *i. Geder a sive Gederothajimorũ Jehosch. 15.36.* Vallis] *quæ protenditur ab Ephes-Dammimis Hhebronem usque: vide 1. Schem. 17.* 40 Quia Chamo] *ætiologia est sequentium, nimirum quo jure illos profligaverint.* 41 In diem illum] *quo desiit regnum Davidicum, sup. ver. 31. & infrà ver. 43.* 43 Quod evaserat] *sub Schaule, 1. Schem. 14.49. & sub Davide. 2. Schem. 8.12.*

TABULA I.
Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi, v. Celubai v. Celeb primus.
Chur
Caleb secundus.

TABULA II.
Aschchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus.

TABULA III.

Celub

Meſchir Eſchton
Rapha, Paſeach, Techinna. Hhir-nachaſch.
viri Recæ.

Kenaz primus
Hhothniel
Chatath, Mehhonothai. Hhophra.
Seraja Joab incolæ vallis fa.
Jephunne Caleb 3.
Hhiru, Ela, Nahham. Kenaz ſecundus.

Jehalleleel
Ziph, Zipha, Tireja, Aſareel.

Hhezra
Jether, Mered, Hhepher, Jalon,
e Bitheja Ægyptia
Mirjam, Schāmai, Jiſchbach. Eſchtemohhæi.
e Jehudæa
Jered Gedoræi. Cheber Socuntini. Jekuthiel. Zanoachæi.

Schimon.
Amnon, Rinna, Benchanan, Tilon, Jiſchehhi.
Zocheth, Benzocheth.

TABULA IIII.

Schela

Hher, Lecæi. Lahhda, Mareſchani. Aſchbeahh, opifices ex byſſo. Jokim, Cozebani, Joaſch, Saraph, Jaſchubi-lechem, & alii, quorum exoleta ſunt nomina, quia in Babylonia manſerunt Regis figlinam, agriculturam, & materiariam exercentes.

TABULA V.

SCHIMHHONIS

Poſteri
Nemuel Jamin Jarib Jacim Zerach Schaul.
Schallum.
Mibſam.
Miſchmahh.
Chammuel.
Zaccur.
Schimhhi.
filii.16. filiæ.6.

Poſſeſſio
per Jehudam
oppida
Beer-ſchebahh
Molada
Chatzar-ſchuhhal
Bileha, v. Bahhala, v. Bala.
Hhetzem
Tolad, v Eltolad.
Betuel, v Betul, v Ceſil.
Chorma
Tziklag.
Beth-marcabothæ
Chatzar-ſuſima, v Chatzar-ſuſa, v Chatzar-gadda.
Beth-birei, v Beth-lebaothæ, v. Lebaothę.
Schahharajim, v. Scheruchen.
Schemahh, v. Schebahh, v. Jeſchuahh.
pagi
Hhetam, v Hhether.
Hhajin
Rimmon
Tocen
Hhaſchan.

temporibus Jechizkijæ
ager qui eſt in acceſſu Gedoris, uſq; ad tractum Orientalē vallis, ereptus filiis Chami.
Hhamalekitarum ager in montanis Edomææ.

CAPUT V.

Rëubenitarum, Gaditarum: & partis Menaschitarum trans Jardenem, familiæ, duces, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio describitur.

Gen. 35.22. & 49.3.

1 FILII autem Rëubenis primogeniti Jisraëlis, (erat enim primogenitus: sed cùm prophanasset strata patris sui, tradita sunt primogenita ejus filiis Josephi filii Jisraëlis: non autem ut sibi *soli* attribueret primogenita.

2 Nam Jehuda * prævaluit fratribus suis, & antecessor *est* ex eo: * reliqua verò primogenita *fuerunt* Josephi).

Gen. 46.9.

3 Filii *inquam* Rëubenis primogeniti Jisraëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Carmi.

4 Filii * Joëlis: Schemahhja filius ejus, Gog filius ejus, Schimhhi filius ejus.

5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal filius ejus:

6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-Pilneeser rex Assyriæ: is princeps erat Rëubenitarum.

7 Fratrum autem * illius per familias suas quisque cùm distribuerent se per generationes suas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja.

8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi filii Joëlis: * hic habitabat a Hharohhere Nebuntem, & Bahhal-Mehhonem usque.

9 * Deinde orientem habitavit usque ad aditum * in desertum inde a flumine Euphrate: nam pecora eorum multiplicata erant in terra Gilhhadis.

10 Quapropter temporibus Schaulis bellum gesserunt contra * Hagarenos, qui ceciderunt manu ipsorum: ita habitaverunt in tentoriis eorum, [a] in toto tractu anteriore *qui est* ad orientem Gilhhadi.

[a] Heb. *supra omnem faciem orientalem Gilhhadi.*

11 FILII verò Gadis ex adverso eorum habitabant, in terra Baschanis Salcam usque.

12 Joël eorum primarius, & Schaphan secundus ab eo: deinde Jahhnai, & Schaphat in Baschane * *manserunt*.

13 Fratres verò eorum per paternas familias suas, Micaël, & Meschullam, & Schebahh, & Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber: * septem,

14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi, filii Jareachi, filii Gilhhadis, filii Micaelis, filii Jeschischai, filii Jachdonis, filii Buzi.)

15 Achi filio Hhabdielis filii Guni * primario per paternas familias eorum,

16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baschane, & in villis ejus: & in omnibus municipiis * Scharonis, secundum [b] fines suos.

[b] Heb. *exitus*

17 Hi omnes per genera distribuendo se, * temporibus Jothami regis Jehudæ: & temporibus * Jarobhhami regis Jisraëlis:

18 E filiis Rëubenis, & Gaditis & dimidiata tribu Menaschis, strenui homines ferentes scutum & gladium, & tendentes arcum ac periti belli, quadragies quater mille, septingenti sexaginta prodeuntes in militiam,

19 Gesserunt bellum contra Hagarenos: nimirum * Jeturem & Naphischum, & Nodabum.

20 Cumque adjuvarentur contra illos, traditi sunt in manum eorum, ipsi Hagareni & quæcunque *erant* penes illos: nam ad Deum clamaverant in prælio: & exoratus fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in eo.

21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos eorum quinquagies mille, & pecudum ducenta quinquaginta millia, ac asinorum duo millia: animarum autem humanarum centum millia:

22 Postquam confossi multi cecidissent, nam a Deo ipso *confectum est* hoc prælium: ita habitaverunt loco illorum usque ad * deportationẽ suam.

23 * FILII enim dimidiatæ tribus Menaschis habitantes in ea terra: a Baschane Bahhal-Chermonem & Senirem, id est, montem Chermonem usque, ipsi *quoque* aucti fuerant.

24 Quorum primores paternarum familiarum hi *sunt*: Hhepher & Jischehhi, & Eliel, & Hhazriel, & Jirmeja, & Hodanja, & Jachdiel, viri valentes robore, [c] viri nominati, primores per paternas familias suas.

[c] Heb. *viri nominum.*

25 Sed cùm * prævaricati essent in Deum majorum suorum: & scortati essent sectando Deos populorum ejus regionis, quos perdiderat Deus a facie eorum:

26 Suscitavit Deus Jisraëlis [d] * animum Pulis regis Assyriæ, & animum * Tilgath-Pilneseris regis Assyriæ, ut deportaret ipsos Rëubenitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Menaschis: itaque abduxit eos in Chelachum, & Chaborem, & * Haram, & ad flumen Gozanis, usque in diem hunc.

[d] Heb. *spiritum: sic paulo post.*

ANNOTATIO.

2 Prævaluit] *id est, dignitate principali supra fratres divinitus per patrem donatus est, Gen. 49. 8.* Reliqua primogenita] *id est, duplum hæreditatis præ cæteris fratribus, quod alterum est primogenituræ jus: Gen. 48. 5. & 49. 22.* 4 Joëlis] *orti, ut credibile est, Chanoco, eò quòd tribus princeps fuerit, ver. 6.* 7 Illius] *nimirum Chanoci, id est, trium aliarum familiarum principes.* 8 Hic habitabat &c.] *id est, hæc tribus Rëubenitica, de qua agitur.* 9 Deinde] *temporibus Schaulis ut versu sequente.* In desertum] *ad Jardenem: hoc est, possedit ab Euphrate usque ad Jardenem.* 10 Hagarenos] *Jischmahhelitas Agara matre natos, Arabiam desertam incolentes.* 12 Manserunt] *ad tuendos proprios fines, fratribus foris bellum gerentibus.* 13 Septem] *pro numero familiarum Gadis, Num. 26. 15.* 15 Primario] *i. summum imperatorem agente in exercitu, de quo ver. 18.* 16 Scharonis] *Agri pascuosissimi, de quo infrà 27. 29.* 17 Temporibus Jothami] *pro regem agentis, cùm pater leprosus esset, 2. Reg. 15. 5.* Jarobhhami] *secundi, qui ipsis imperabat, ibidem. Cap. 14. ver. 16.* 19 Jeturem &c.] *de quibus Gen. 25. 15. hoc est Ituræos, Nubæos & Jischmahhelitas alios, in Arabia deserta Syriæ finitimos: nam Rëubenitæ sup. ver. 10. inferiorem Arabiæ partem suæ regioni finitimam occuparant: hi verò superiorem Gaditis & Menaschitis conterminam.* 20 Adjuvarentur] *a Deo: ut finis hujus versus, & versus 22. explicat.* 22 Deportationem] *de qua 2. Reg. 17.* 23 Filii enim] *ætiologia est cur Menaschitæ sese reliquis adjunxerint in ista expeditione.* 25 Prævaricati essent] *ut copiosè ostenditur 2. Reg. 17. 7. & sequentibus.* 26 Animum Pulis] *de quo 2. Reg. 15. 19.* Tilgath-Pilneseris] *de quo 2. Reg. 15. 29.* Haram] *id est, montosam regionem superioris tractus Mediæ, de cæteris vide in 2. Reg. 17. 6.*

TABULA I.

Reuben

Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja, Bahhal, Beera.
Pallu — Eliab — Jehhiel
Chetzron — Zecarja
Carmi. Joël, Schemahh. Hhazaz, Belahh.

Horum possessio

Jehoschuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem Bahhal-Mehhonem usq;
Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deserto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi, Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.

Imperator Achi

Hhabdiel, Achi, Buz, Jachdo, Jesisai, Micaël, Gilhhad, Jaroach, Churi, Abichajil, cujus filii præfecti copiis temporibus Jarobhhami

Micaël, Meschullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.

Horum possessio

Jehoschuhhę temporibus, Gilhhad, Baschan usque Salcam
Jarobhhami ager Hagarenorum — Jetur, Naphisch, Nodab.

TABULA III.

Dimidiatæ tribus Menaschis principes

Hhepher, Jischehi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hhodarja, Jachdiel.

Horum possessio a Baschane ad Bahhal-Chermonem.

Præfecti Reipublicæ

2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum gentes, functiones, & designatæ habitationes recensentur.

1 FILII Levi: [a] Gerschon, Kehath, & Merari.

2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b] Jizhar, & Chebron, & Hhuzziel.

3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Mosche, & Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abihu, Elhhazar & Ithamar.

4 Elhhazar genuit Pinchasum: Pinchas genuit Abischuhham.

5 Abischuahh autem genuit Bukkin: & Bukki genuit Hhuzzin.

6 Et Huzzi genuit Zarachjam: & Zarachja genuit Merajothum.

7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

8 Et Achitub genuit Tzadokum: & Tzodok genuit Achimahhatzum.

9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: & Hhazarja genuit [c] Jochananem.

10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *est* [d] qui egit sacerdotem in domo illa, quam ædificaverat Schelomo Jeruschalaimis.

11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok genuit [d] Schallumum,

13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija genuit Hhazarjam.

14 Et Hhazarja genuit [e] Serajam, & Seraja genuit Jehotzadakum.

15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jehova ut deportarentur Jehudæi & Jerosolymitani per [e] Nebucad-Netzarem.

16 [e] FILII Levi: Gerschom, Kehath, & Merari.

17 Hęc autem *sunt* nomina filiorum Gerschomi, Libni & Schimhhi.

18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitzehar & Chebron & Hhuzziel.

19 Filiorum Merari, Machli & Muschi: atque hæ familię Levitarum per majores suos.

20 Gerschomo, Libni filius ejus, Jachath filius ejus, [e] Zimma filius ejus:

21 [f] Joach filius ejus, [g] Hhiddo filius ejus, Zerach filius ejus, [h] Jehaterai filius ejus.

22 Filii Kehathi: Hamminadab filius ejus, Korach filius ejus, Assir filius ejus.

23 Elkana filius ejusdem, & Ebjasaph filius ejusdem, Assir filius hujus.

24 Tachath filius ejus, [i] Uriel filius ejus, [k] Hhuzzija filius ejus, & [l] Schaul filius ejus, *& Elkana filius ejus.*

25 Et filii Elkanæ, Hhamasai, & Achimoth.

26 Filius Hhamasai [m] Elkana: filius hujus, Elkana, [n] Tzophai filius ejus, & [o] Nachath filius ejus.

27 [p] Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus, *Schemuel filius ejus.*

[a] *qui & Gerschom, ver.* 16 *Gen.* 46.11. *Exod* 6.15.
[b] *qui & Hhamminadab. ver.* 22.
2. *Schem* 9.3.
2. *Schem.* 15.27.
[c] *qui & Jebojadahh.*
2. *Reg.* 11.4.
[d] *qui & Meschullam.*
1. *Chro.* 9.11.
2 *Reg.* 22.4.
Ibid. 25.21.
[e] Heb. *per manum.*
[f] *qui & Ethan infra* 42. *ver.*
[g] *qui & Hhadaja.* 41. *ver.*
[h] *qui & Etni* 41. *ver. Exod.* 6.23.
[i] *Tzephanja ver.* 36.
[k] *Hhazarja ibid.*
[l] *Joël, ibid.*
[m] *qui & Machath infrà* 35. *vers.*
[n] *Tzuph, ibi.*
[o] *Toach* 34 *vers.*
[p] *Eliel, Ibid.*

28 Filii verò Schemuelis primogenitus [q] Vaſchni,deinde Abija,

[q] *Joël, ver.* 33.

29 Filii Merari , Machli : Libni filius ejus, Schimhhi filius ejus,Hhuzza filius ejus.

30 Schimhha filius ejus,Chaggija filius ejus, Hhaſaja filius ejus.

31 HI AUTEM *ſunt* quos conſtituit David ad[r] miniſterium muſicum in domo Jehovæ ex quo[s] quievit arca:

[r] Heb. *manibus muſicæ i.muſicis: ſynecdoche: ut* 2.*Chro.*29. 27.

32 Ut eſſent adminiſtri coram tabernaculo tentorii conventus muſicâ: donec ædificaret Schelomo domum Jehovæ Jeruſchalaimis: ubi perſtiterunt pro munere ſuo in miniſterio ſuo,

33 Hi,inquam,qui peſtiterunt cum filiis ſuis: e Kehathitarum poſteris Heman muſicus filius Joëlis,filii Schemuelis,

34[*] Filii Elkanæ,filii Jerochami,filii Elielis, filii Toachi,

35 filii Tzuphi,filii Elkanæ,filii Machathi,filii Hhamaſai,

36 Filii Elkanæ:filii Joëlis,filii Hhazarjæ, filii Tzephanjæ,

37 Filii Tachathi,filii Aſſiris,filii Ebjaſaphi, filii Korachi,

38 Filii Jitzeharis,filii Kehathi,filii Levi, filii Jiſraëlis.

39 Et cognatus ejus Aſaph,qui ſtabat ad dexterâ ejus:Aſaph filius Berecjæ,filii Schimhhæ.

40 Filii Micaëlis,filii Bahhaſejæ, filii Malcijæ,

41 Filii Etni,filii Zerachi,filii Hhadajæ

42 Filii Ethanis,filii Zimmæ, filii Schimhhi,

43 Filii Jachathi,filii Gerſchomi,filii Levi.

44 Filii verò Merari cognati eorum ad finiſtram illius:[a]Ethan filius [b]Kiſchi, filii Hhabdi, filii Malluci,

[a] *qui & Jeduthun infrà* 9.16. *& paſſim.*
[b] *qui Kuſchaja infrà.* 15.17.

45 Filii Chaſchabjæ,filii Amatzjæ,filii Chilkijæ,

46 Filii Amtzi,filii Bani,filii Schemeris,

47 Filii Machli, filii Muſchi , filii Merari, filii Levi.

48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ : inſtituti ad totum miniſterium tabernaculi domus Dei.

49 Aharon verò & filii ejus adolebant in altari holocauſti & in altari ſuffitus : præter omne opus ſancti ſanctorum : idq; ad expiationem faciendam pro Jiſraële , omnino prout præceperat Moſche ſervus Dei.

*Num.*3.& 4.

50 Atque[*] hi ſunt filii Aharonis : Elhhazar filius ejus,Pinchas filius ejus, Abiſchuahh filius ejus,

51 Bukki filius ejus,Hhuzzi filius ejus,Zerachja filius ejus,

52 Merajoth filius ejus , Amarja filius ejus, Achitub filius ejus,

53 Tzadok filius ejus , Achimahhatz filius ejus.

54 Hæ autem *ſunt* habitationes eorum, per caſtella eorum,in termino eorũ : filii Aharonis e familia Kehathitarum: quia illorum *erat* hæc ſors,

*Jehoſch.*21.

55 Ideò dederunt illis Chebronem in terra Jehudæ:& ſuburbana prædia ejus circa eam:

56 Agrum verò civitatis & pagos ejus : dederunt Calebo filio Jephunnæ.

57 Filiis ego Aharonis dederunt civitates Jehudæ,*civitatem* receptus[c] Chebronem:præterea Libnam & ſuburbana prædia ejus , & Jattirum cum Eſchtemohha & ſuburbana ejus.

[c] *quæ & Kirjath-Arbahh.*

58 Item[d] Chuienem & ſuburbana ejus , Debirem & ſuburbana ejus,

[d] *Cholon: Jehoſch.*21.15.

59 Et[e]Hhaſchanem ac ſuburbana ejus,& Beth-Schemeſchum ac ſuburbana ejus.

[e] *Hhajin,ibidem* 16.

60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum & ſuburbana ejus,&[f] Hhalemetham ac ſuburbana ejus:& Hhanathothas ac ſuburbana earum : horum omnes civitates[*] tredecim per familias eorum.

[f] *Hhalmon ibid.*18.

61 Item filiis Kehathi reliquis a[*]familia unius tribus,& a dimidiata tribu,dimidio Menaſchis, ſorte civitates decem.

62 Et filiis Gerſchomi per familias eorum, a tribu Jiſſaſcaris,& a tribu Aſcheris, & a tribu Naphtali,& a tribu Menaſchis in Baſchane civitates tredecim.

63 Filiis merari per familias eorum a tribu Rëubenis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebulunis ſorte civitates duodecim.

64 Dederunt,inquam,filii Jiſraëlis ipſis Levitis : iſtas civitates & ſuburbana Prædia earum.

65 ([*]Cùm dediſſent ſorte a tribu filiorum Jehudæ,& a tribu Schimhhonitarum ac a tribu Binjaminitarum) : civitates iſtas quas lecturi ſunt nominatim *lectores.*

66 Primùm,reliquis e familiis Kehathitarum, quorum termini civitates a tribu Ephrajimi.

67 Dederunt,inquam , ipſis e civitatibus receptus , Schecemum cum ſuburbanis prædiis ejus in monte Ephrajimi : & Gezerum ac ſuburbana ejus:

68 Et[g]Jokmehhamum ac ſuburbana ejus , & Bethchoronem & ſuburbana ejus:

[g] *Kibtzaima: Jehoſ.* 21.22

69 [*]Similiter Ajalonem ac ſuburbana ejus, & Gath-rimmonem ac ſuburbana ejus.

70 Item a dimidiata tribu Menaſchis,[a]Hhanerem ac ſuburbana ejus , [b] Bilhhamúmque ac ſuburbana ejus: familiæ Kehathitarum reliquorum.

[a] *quæ & Tahhanac ibid. ver.*25.
[b] *Gath-Rimmon ibid. & Jiblehham Jehoſ.*17.11.

71 Filiis Gerſchomi , a familia dimidiatæ tribus Menaſchis, [c] Golanem in Baſchane & ſuburbana ejus : [d] Hhaſchtarothas ac ſuburbana ejus.

[c] *Gaulon Jehoſ.*21.27.
[d] *Behheſchtera,ibid.*

72 Item a tribu Jiſſaſcaris [e] Kedeſchum ac ſuburbana ejus : Dobratham ac ſuburbana ejus:

[e] *Kiſchjon, ibid.*28.*ver.*

73 Et[f]Ramothas ac ſuburbana earũ,&[g] Hhanemum ac ſuburbana ejus.

[f] *Jarmuth, ibid.ver.*29.
[g] *Hhen-Ganim per craſin.ibidem.*

74 Item a tribu Aſcheris [h] Maſchalum ac ſuburbana ejus : & Hhabdonem ac ſuburbana ejus:

[h] *Miſcheal, ibid. ver.* 30.

75 Et[i] Chukkokum ac ſuburbana ejus,& Rechobum ac ſuburbana ejus.

[i] *Chelkath. ver.*31.

76 Item a tribu Naphtali,Kedeſchum in Galilæa ac ſuburbana ejus , & [k] Chammonem ac ſuburbana ejus, & [l]Kirjathajima ac ſuburbana eorum.

[k] *Chammothæ-Dora ibid.*32.
[l] *Kartan, ibi.*

77 Filiis Merari qui reliqui erant,[*]a tribu Zebulunis,[m] Rimmononem ac ſuburbana ejus, [n] Taborem ac ſuburbana ejus.

[m] *Dimna,ibidem* 35.*ver.*
[n] *Nahalal, ibidem.*

78 Trans Jardenem autem Jerechuntis ab oriente Jardenis a tribu Rëubenis, Betzêrum in deſerto ac ſuburbana ejus : & Jahetzam ac ſuburbana ejus:

79 Et Kedemothas ac ſuburbana earum , & Mephahhatham ac ſuburbana ejus.

80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac ſuburbana earum:& Machanajima ac ſuburbana eorum:

81 Et Cheſchbonem ac ſuburbana ejus,& Jahhazerum ac ſuburbana ejus.

ANNOTATIO.

20 Qui egit sacerdotem] *i. adeò strenuè perfunctus est sacerdotio contra Hhuzzijam, ut illud a labe vindicaret. 2. Chro. 26. 17. & sequentibus: hæc communis est interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre: quasi dicat, Jochanan is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaljæ tyrannide oppressis dei cultum & Rempub. restituit 2. Reg. 11. & 2. Chro. 23. vide 2. Chr. 24. 16.* 14 Serajam] *a quo natus Hhezra, Hhezræ 7. 1.* 16 Filii Levi] *transitio ad recensionem generis Levitarum præter sacerdotes, repetito principio capitis.* 20 Zimma filius ejus] *i. nepos. filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver. 42.* 31 Quievit] *i. translata est in domum Davidis: prius enim huc illuc deportabatur.* 50 Hi sunt filii Aharonis] *usque ad Davidem ex ver. 31.* 60 Tredecim] *nempe undecim quæ hic numerantur: & præter eas Jutta & Gibhhon, Jehosch. 21. 16. 17.* 61 Familia unius] *Ephrajimi infrà ver. 66. & Danis, Jehosch. 21. 23.* 65 Cum dedissent] *subaudi, sacerdotibus civitates: de quibus supra ver. 60.* 69 Similiter Ajalonem] *a tribu Danis, ex qua omittuntur duo civitatum nomina ad Kehathitas pertinentia: Jehosch. 21. 23.* 77 A tribu Zebulunis] *quatuor civitates: de quibus hic duæ omittuntur, Jehosch. 21. 34 expressæ.*

TABULA I.

Levi

Gerschom, Gerschon.

- Libni Schimhhi
- Jachath
- Schimhhi
- Zimma
- Joach, Ethan.
- Hhiddo, Hhadaja
- Zerach
- Jeatrai, Ethni.
- Malcija
- Bahhasseja
- Micaël
- Schimhha
- Berecja
- Asaph

Kehath

Hhamram, Jitzehar, Chebron, Hhuzziel.

Hhamram → Aharon, Mosche, Mirjam. → Aharon → Nadab, Abihu, Elhazar, Ithamar.

- Pinchas,
- Abischuahh,
- Bukki,
- Hhuzzi,
- Zerachja,
- Merajoth,
- Amarja,
- Achitub,
- Tzadok,
- Achimahhatz,
- Hhazarja,
- Jochanan, Jojadahh,
- Hhazarja,
- Amarja,
- Achitub,
- Tzadok,
- Schallum,
- Chilkija,
- Hhazarja,
- Seraja
- Jehotzadak.

Jitzehar → v. Hhamminadab, Korach → Assir, Elkana, Ebjasaph.

- Assir,
- Tachath.
- Uriel, Tzephanja.
- Hhuzzija, Hhazarja.
- Schaul, Joël.
- Elkana.

Elkana → Hhamassai, Achimoth.

- Elkana, Machath.
- Elkana.
- Tzophai, Tzuph.
- Nachath, Toach.
- Eliab, Eliel.
- Jerocham,
- Elkana,
- Schemuel.

Schemuel → Vaschni, Joel Abija.

- Heman.

Merari

Machli	Muschi.
Libni	Machli
Schimhhi	Schemer
Hhuzza	Bani
Schimhha	Amtzi
Chaggija	Chilkija
Hhassaja	Amatzja
	Chaschabja
	Malluc
	Hhabdi
	Kischi, Kuschaja
	Ethan.

TABULA II.

Possessiones, & oppida.

1. Aharonitarum in tribu

Jehudæ, & Schimhhonis 9.	Binjaminis 4.
Chebron, Kirjath-arbahh.	Gebahh,
Libna,	Hhallemeth,
Jattir,	Gibhhon,
Eschtemoahh,	Hhanathoth.
Chilen, Cholon,	
Debir	
Hhaschan, Hhajin,	
Beth-schemesch	
Jutta	

2. Kehathitarum in tribu

Ephrajimi 4.	1 Menaschis 2	Danis 4
Schecem,	2 Hhaner, v	Elteke,
Gezer	Tahhanac	Gibbeton,
Jokmehham, v	Bilhham, v	Ajalon,
Kibtzajim	Jiblehham, v	Gath-rimmon.
Beth-Choron.	Gath-rimmon.	

3. Gerschonitarum in tribu

½ Menaschis 2	Jissacaris 4	Ascheris 4	Naphtali 3
Golan, v Gaulon	Kedesch, v Kischjon.	Maschal, v	Kedesch Galilææ.
Hhaschtaroth, v	Dobrath,	Mischeal.	Chammō, Chammoth dor.
Behheschtra.	Ramoth, v Jarmuth	Hhabdon.	Kirjathajim, v
	Hhanem, v	Chukkok, v	Kartan.
	Hhen-gannim.	Chelkath.	
		Rechob.	

4. Meraritarum in tribu

Zebulunis, 4	Rëubenis 4	Gadis 4
Rimmono, Dimna.	Betzer.	Ramoth Gilhhadis.
Tabor, Nahalal.	Jahhetza.	Machanajim,
Joknehham.	Kedemoth.	Cheschbon.
Kartha.	Mephahhath.	Jahhzer.

CAPUT VII.

Jissascaris, Binjaminis, Naphtali, Menaschis, Ephrajimi, & Ascheris familiæ recensentur.

Gen. 46. 13. & Num. 26 23.

1 ET filii Jissascaris, Tolahh, & Pua, & Jaschub, & Shimrom, quatuor.

2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibsam, & Schemuel, primores paternę familię suæ Tolahhitidis, valentes robore per generationes suas: quorum numerus * temporibus Davidis, viginti duorum millium sexcentorum.

3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachjæ Micaële & Hhobadja, & Joële Jischija, quinque primores omnes:

4 Quibuscum per generationes suas, per paternas familias suas, turmarii militię bellicæ tricies mille: nam [a] multas habuerunt uxores atque liberos.

5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Jissascaris valentissimi robore, octuagies septies mille, [b] censu omnium ipsorum.

6 BINIAMINIS Belah, & Beker, & [c] Jedihhaël, * tres.

7 Ac filii Belahhi Etzbon, & Hhuzzi, & Hhuzziel & Jeremoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentissimi robore: quorum census viginti duorum millium triginta quatuor.

8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhasch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.

9 Quorum census per generationes eorum, per primores paternæ familiæ suæ, valentium robore, vicies mille ducentorum.

10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhan, & filii Bilhanis Jehusch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarschisch, & Achischachar.

11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentissimi robore decies septies mille, ducenti, [d] apti ad procedendum in militiam bellicam.

12 * Præter Schuppæos & Chuppæos [e] cives urbis, & Chuschæos * natos in agro extero.

13 Filii Naphthali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, * cum natis Bilhæ.

14 * FILII Menaschis *Gilhhad*, Asriel quem peperit *uxor Gilhhadis* (concubina uxor * illius Syra pepererat Macirem patrem Gilhhadis.

15 Macir autem [f] acceperat uxorem nomine Mahhacam sororem * Chuppimi & Schuppimi) & * nomen secundi Tzelophchad, fueruntque Tzelophchado filiæ.

16 Peperit autem Mahhaca uxor Maciris filium, quæ vocavit eum nomine Pereschum, fratrem verò ejus nomine Schereschum: cujus filii Ulam & Reken.

17 Et filii Ulami, * Bedan: * hi *sunt* in filiis Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis.

18 * Soror autem ejus Hammoleceth: peperit Jischhodum, & [g] Abihhezerem, & Machlam, & *Schemidahhum*.

19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & [h] Likchi & Anihham.

20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus,

21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: * quos occiderunt homines Gathi indigenæ illius terræ, * cùm descendissent ut caperent pecora illorum.

22 Quapropter luctu affixit se Ephrajim pater illorum diebus multis: sed venerunt fratres ejus ad consolandum eum.

23 Tum congressus est cum uxore sua, quæ concipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus [i] Berihha, quòd in afflictione fuisset propter familiam suam:

24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & superiorem: & Uzen-Scheeram.

25 Item Rephachum filium ejus, & Reschephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.

26 * Illius filio [k] Hhadani, Hhammihud filius ejus, Elischamahh filius ejus,

27 [l] Non filius ejus, Jehoschuahh filius ejus.

28 * Horum autem possessio & habitationes *sunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente [m] Nahharan, ab occasu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, usque ad Hhazzam & villas ejus.

29 In locis verò Menaschitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villę ejus, Megiddo & villæ ejus, Dor & villæ ejus: in istis habitabant filii Josephi filii Jisraëlis.

30 FILII Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha ac Serach soror horum.

31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithæ.

32 Et Cheber genuit Japhletum, & Schomerum, & Chothamum: & Schuhham sororem horum.

33 Filii autem Japhleti, Pasasch & Bimhal, & Hhasvath: hi fuerunt filii Japhleti.

34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jecubba, & Aram, & *Helem*.

35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Schelesch, & Hhamal.

36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhall, & Beri, & Jimra:

37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilscha, & Jitran & Beera.

38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Pispa, & Ara, & *Hhulla*.

39 Filii denique Hhullæ: Arach, & Channiel, & Ritzja.

40 Omnes hi filii Ascheris, primores familiarum paternarum lectissimi, valentissimi robore, primores principum: quorum census ad militiam bellicam, numerus virorum istorum vicies sexies mille.

[a] Heb. *multiplicaverunt uxores & liberos.*
[b] Heb. *censi horum per omnes: sic deinceps.*
[c] *qui & Aschbel, Gē. 46. 21.*
[d] Heb. *egredientes in militiam ad bellum.*
[e] Heb. *filios civitatis.* Gen. 46. 24.
[f] *maxima est verborum ὑπερβατὸν sive trajectio quam nos perspicuitatis causa ex versu sequente restituimus.*
[g] *qui & Ihhezer, Num. 26. 30*
[h] *qui & Chelek, ibidem per metathesin literarum.*
[i] *id est, in afflictione.*
[k] *qui & Hheram, Num. 26. 36.*
[l] *qui & Num. 13. 16.*
[m] *quæ & Nahhara Jehosch. 16. 7.*
[n] *qui & Jether versu sequente.*

ANNOTATIO.

2 Temporibus Davidis] *id est, cùm ejus jussu per Joabum recensitus est Jisraël 2. Schem. 24.* 6 Tres] *quorum posteri a Joabo fuerunt annumerati.* 12 Præter] *id est, exceptis horum familiis quæ non venerunt in Joabi censum: recensuit enim Joab eos tantùm e Bejaminitarum tribu in quos ex oportunitate itineris incidit: Quam ob rem neque eos qui Jeruschalaimis habitabant, neque foris natos & commorantes numeravit.* Natos in agro] *id est, Moabitarum agro, de quibus infrà* 8.8. 13 Cum natis Bilhæ]. *id est, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Consulto autem hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ suæ principem Chuschimum. Gen.* 46.23 14 Filii Menaschis] *id est, posteri, nam Asriel pronepos fuit ex Gilhhade filio Macris, filii Menaschis: Tzelophchad vero abnepos ex Chephero filio Gilhhadis Num.* 27.1. Illius] *nimirum Menaschis.* 15 Chuppimi & Schuppimi] *id est, ex tribu Binjaminis, supra ver.* 12. Nomen secundi] *nepotis Gilhhadis ex Chephero fratre Asriëlis juniore, Num.* 26.33. 17 Bedan] *de quo* 1. *Schem.* 12.13. *in annotatione.* Hi sunt in filiis] *id est, possessionem habuerunt inter Gilhhaditas.* 18 Soror autem ejus] *id est, Gilhhadis, filia Macris.* 21 Quos occiderunt] *id est, quorum partem: synecdoche.* Cùm descendissent] *id est, Gathæi fines Ægypti populaturi: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum causa Jisraëlitæ in Ægypto a Pelischtæis sibi metuebant. huc spectabat consilium Dei, de quo Exodi* 13.17. 26 Illius] *nempe Schutelachi, filii Ephrajimi, Num.* 26.36. 28 Horum] *Ephrajimitarum.*

TABULA I.

Jissascar

Tolahh Pua, *v* Jaschub, *v* Schimron.
Puva Job

(Tolahh:) Hhuzzi, Rephaja, Jeriel, Jachmai, Jibsam, & Schemuel.

(Hhuzzi:) Jizrachja

(Jizrachja:) Micaël, Hhobadja, Joël, & Jischija,

TABULA II.

Binjaminis principes temporibus Davidis.

e Belahho: Etzon, Hhuzzi, Hhuzziel, Jerimoth, & Hhiri.

e Becero: Zemira, Johhasch, Elihhezer, Eljohhenai, Hhomri, Jeremoth, Abija, Hhanathoth, Hhalemeth.

e Jedihhaële: Bilhan

(Bilhan:) Jehusch, Binjamin, Ehud, Cenahhana, Zetã, Tarschisch, Achischachar.

natos: Jeruschalaimis, peregre Cuschæos

(Cuschæos:) Schuppæos & Chuppæos.

TABULA III.

Naphtali

Jachtziel, Guni, Jetzer, Schallum.
Jachtzeel. Schillem.

TABULA IIII.

Menasche

Macir

ex uxore: Gilhhad, Hammoleceth.

(Gilhhad:) Asriel, Chepher.

(Chepher:) Tzelophchad, cui filiæ.

(Hammoleceth:) Ischehod, Abihhezer, Machla, Schemidah.

(Schemidah:) Achjan, Schecem, Likchi, Amihham.
Chelek

ex Mahhaca Binjaminitide: Peresch, Scheresch

(Scheresch:) Ulam, Rekem

(Ulam:) Bedan.

TABUIA V.

Ephrajim

Scutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Rescheph, Telach, (Tachan.

Hhadan, *v* Hheran
Hhammihud
Elischamahh
Non, *v* Nun.
Jehoschuahh

(Scheera:) mater

Bethchoronitarum, Uzzen-scheeranorum.

(Bethchoronitarum:) superiorum inferiorum.

TABULA VI.

Ascher

Jimna. Jischva, Jischvi, Berihha, Serach soror.

(Berihha:) Cheber Malciel
Birzavith

(Cheber:) Japhlet Schomer, *v* Schemer

(Japhlet:) Pasac, Bimhal, Hhasvath.

(Schomer:) Rohega, Achi, Jechubba, Aram, Hhelem.

(Hhelem:) Tzophach, Jimnahh, Schelesch, Hhamal.

(Tzophach:) Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilscha, Jitran, *v* Jether, Beera.

(Jether:) Jephunne, Pispa, Ara, Hhulla.

(Hhulla:) Arach, Channiel, Ritzja.

CAPUT

CAPUT. XVIII.

Binjaminitarum familia & sedes earum recensentur, & postremo Schaulis & Jonathanis genus.

1 [*] BINJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum suum: [a] Aschbelem [*] secundum, & [b] Achrachum tertium:
2 [c] Nocham quartum, ad [d] Rapham quintū,
3 (Fueruntq; filii Belahho: [e] Addar & Gera & Abihud,
4 Et Abischuah & Nahheman & Achoach),
5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.
6 [*] Atque hi filii Echudis: hi *sunt* primores paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt illos migrare in [*] Manachatam.
7 Nam [*] Nahhamanem & [i] Achijam & Geram migrare [*] jussit: cùm genuisset Hhuzzam & Achichudem, *& Schacharajimum.*
8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabitarum ex *quo* is dimisit illos: ex Chuschima & [k] Bahhara uxoribus suis.
9 Genuit inquam, ex Chodeschа uxore sua: Jobabum & Tzibjam, & Mescham & Malcamum,
10 Et Jehutzum, & Socjam & Mirmam: hi filii ejus, primores paternarum *familiarum* erant.
11 Ex Chuschima autem genuit Abitubum & Elpahhalem.
12 [*] Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Mischehham, & Schemed: is ædificavit [*] Onuntem, & Lodum ac villas ejus.
13 ITEM Berihha & Schemahh fuerunt primores paternarum *familiarum* habitatoribus [*] Ajalonis: hi fugaverunt habitatores Gathi.
14 [*] Achjo autem, Schaschak & Jeremoth:
15 Et Zebadja, & Hharad, & Hheder:
16 Et Micael, & Jischpa, & Jocha filii Berihhæ:
17 Item Zebadja, & Meschullam, & Chizki & Cheber:
18 Et Jismerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpahhalis:
19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:
20 Et Elihhenai, & Tziltai [*] & Eliel,
21 Et Hhadaja, & Beraja, & Schimrath filii [l] Schimhhi:
22 Item Jischpan, & Hheber, & Eliel:
23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:
24 Et Chananja, & Hhelam, & Hhantothija:
25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaschaki:
26 Et Schamscherai, & Schecharja, & Hhatalja:
27 Et Jahhareschja, & Elija, & Zicri filii Jerochami:
28 Hi primores paternarum *familiarum* per generationes suas primores: hi inquam habitabant Jeruschalaimis.
29 GIBHHONE autem habitant: [*] pater Gibhhonis, cujus uxoris nomen Mahhaca:
30 Et filius ejus primogenitus Hhabdon, deinde Tzur, & Kisch, & Bahhal, & Nadab,
31 Et Gedor & Achjo & [m] Zeker,
32 Et Mikloth, *qui* genuit [n] Schimeam: hi etiam [*] ex adverso fratrum suorum, habitarunt Jeruschalaimis [*] cum fratribus suis.
33 [o] Ner autem genuerat Kischum, & Kisch genuit Schaulem, & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum, & [p] Eschbahhalem.
34 Filius autem Jonathanis, [q] Merib-Bahhal, & Merib-Bahhal genuit [r] Micam.
35 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & [s] Taareahh & Achaz.
36 Achaz autem genuit [t] Jehohhaddam, & Jehohhadda genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri verò genuit Motzam.
37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius [u] Rapha, cujus filius El-Hhasa, cujus filius Atzel.
38 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel, & Schehharja, & Hhobadja & Chanan: omnes hi filii Atzelis.
39 Filii verò Hhescheki fratris ejus, Ulam primogenitus ipsius, Jehhusch secundus, & Eliphelet tertius.
40 Erant autem filii Ulami, viri valentes robore, tendentes arcum, & abundantes filiis & nepotibus, centum quinquaginta: omnes hi ex filii Binjaminis.

[a] *Idem qui & Jedihhaël sup. 7. 6.*
[b] *Echi, Gen. 46.21. & Achiram, Num. 26.38.*
[c] *qui Becer Gen. 46.21.*
[d] *qui Rosch ibidem.*
[e] *qui & Ard. ibidem.*
[f] *qui & Muppim, ibidem & Schephupham. Num. 26. 39.*
[g] *qui & Chuppim ibidem Gen. & Chupham Numeror.*
[h] *Etiam Gibhha Schaulis. 1. Schem. 11. 4. sive Binjaminis dicitur.*
[i] *qui Achrach sup. ver. 4*
[k] *quæ & Chodesch, ver. sequente.*
[l] *qui & Schemahh sup. ver. 13.*
[m] *qui & Zecarja infrà 9. 37.*
[n] *qui & Schimeam infrà 9. 38.*
[o] *qui & Abiel 1. Schem. 9. 1.*
[p] *qui Ischboscheth, 2. Schem. 2. 8.*
[q] *qui & Mephiboscheth 2. Schem. 9. 10. & Meribahhal capite sequente 40. vers.*
[r] *de quo 2. Schem. 9. 16.*
[s] *qui & Tachreahh infrà 9. 41.*
[t] *qui & Jahhra ibidē 42. ver.*
[u] *qui & Rephaja ibid. 43.*

ANNOTATIO.

1 Binjamin] *Etsi hujus tribus recensio aliqua in superiore capite facta est: duæ tamen sunt causæ, cur rursus eandem & copiosius recenseat: Prior, ut hoc caput sit ad sequentem historiam κατασκευαστικόν. Altera, ut Binjaminitarum qui erant pars regni Jehudæ, recensio integra post captivitatem haberetur.* Secundum] *ordine naturæ: Nam quod Mosche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriem: ut ex eo evincitur, quòd etiam nepotes in filiorum numero promiscuè recenset.* 6 Atque] *Hinc incipit de Binjaminitarū locis & possessionibus agere non habita ratione autorū primorū a quibus familiæ propagatæ sunt. In causa esse videtur Binjaminitarum illa strages quæ Judicum 20 describitur.* Manachatam] *Numero jam ita aucti ut commodè simul habitare non possent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarum erat: vide sup. 2. ver. 52.* 7 Nahhamanem &c.] *i. horum posteros agnatos suos.* Jussit] *nempe Echud paterfamilias.* 12 Filii Elpahhalis] *præter eos, qui Jeruschalaima inhabitarunt, de quibus infrà ver. 17.* Onuntem &c.] *de quibus Hhezræ 2. versic. 33. Nechem 7. 37. & 11. 35.* 13 Ajalonis] *i. agri circumjacentis Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Jehosch. 19. 42.* 14 Achjo autem] *Catalogus principum e singulis familiis Binjaminis, qui Jeruschalaimis habitabant.* 29 Pater Gibhhonis] *i. Jehhiel, infrà cap. 9. 35.* 32 Ex adverso fratrum] *i. Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem spectat.* Cum fratribus] *i. reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruschalaima.*

TABULA I.
Binjamin.

Belahh — Addar, Gera, Abihud, Abischuahh, Nahhaman, & Achoach.
Aschbel, v. Jedihhael
Achrach, v. Echi, v. Achi-Beceram.
Nocha, v.
Rapha, v. Rosch
Gera,
Schephuphan, v. Schephupham.
Churam, v. Chuppim, v. Chupham.

Quorum principes
Gebabhi, Ajalone, Jeruschalaimis, Gibhhone.

TABULA II.
Echud, pater Gebahhæorum cujus posteri fuerunt.

Gebahhi — Hhuzza, Achichud, Schachmajim, qui genuit in agro Moab
e Chuschima Bahhara, v Chodesch
Abitub, Elpahhal. — Hheber, Mischehham, Schemed.
Jobab, Tzibja, Mescha, Malcam, Jehhutz, Socja, & Mirma.

in Manachata. — Nahhaman, Achija, Gera.

TABULA III
Ajalone.

Berihha — Achjo, Scaschak, Jeremoth, Zebadja, Hharad, Hheder, Micaël, Jischpa, Jocha, & Elpahhal
Zebadja, Meschullam, Chizki, Cheber, Jischmerai, Jizlija, & Jobab.

Schemahh, v. Schimhhi — Jakim, Zicri, Zabdi, Elibhenai, Tzilthai, Eliel, Hhadaja, Beraja, & Schimrath.

TABULA IIII.
Jeruschalaimis.

Schaschak — Jischpan, Hheber, Eliel, Hhabdon, Zicri, Chanan, Chananja, Hhelam, Hhātothija, Jiphdeja, & Penuel.
Jerocham — Schamscherai, Schecharja, Hhatalja, Jahhareschja, Elija, & Zicri.

TABULA V.
Gibhhone.
Jehhiel, pater Gibhhonitarum, cujus uxor Mahhaca.

Hhabdō, Tzur, Kisch, Bahhal, Ner, Nadab, Gedor, Achjo, Zecer, Mikloth
Mikloth — Schimea — incolæ Jeruschalaimorum

Ner
Kisch
Schaul

Jonathan, Meribahhal. Mica
Malcischuahh, v. Achiscuahh
Abinadab,
Eschbahhal. v. Ischboscheth

Mica — Pithon, Melec, Taereahh, Achaz.
Achaz — Tachreahh, Jehohhadda, Jahhra,
Hhalemeth, Hhazmaveth, Zimri.
Motza.
Binhha.
Rapha.
Elhhaſsa.

Atzel — Hhazricam, Bocru, Jischmahhel, Schehharja, Hhobadja, & Chanan.
Hheschek. — Ulam, Jehhusch, & Eliphelet.

CAPUT IX.

Facto epilogo præcedentium, status civilis & Ecclesiasticus Jeruschalaimorum recensetur a deportatione: Et ad Binjaminitarum Schaulisq; genus reditur.

1 ᵃ AT omnes quidem Jisraëlitæ, recensiti sunt, ut ecce scripti erant in libro regum Jisraëlis: Jehudæi verò *ut cum* deportati sunt in Babyloniam, propter prævaricationem suam.

2 Habitatores autem primi, *qui inhabitant* possessionem suam, per civitates suas, Jisraëlitæ, sacerdotes, Levitæ, & ᵃ Nethinæi,

3 Jeruschalaimis, inquam habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & ᵃ e filiis Ephrajimi ac Menaschis.

4 ᵃ Hhuttai filius Hhamihhudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.

5 Et ex *familia* Schelanæa ᵇ Hhasaja primogenitus & filii ejus;

ᵃ *qui Hhathajæ filius Hhuzzijæ filii Zecarjæ filii Amarjæ filii Schephatjæ filii Mahalaleelis: nam binomines erant: Nechem.* 11.4.

ᵇ *qui Mahhasseja, Nechemjæ.* 11.5.

6 Et

6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati sexcenti nonaginta.

7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meschullami filii [c] Hodaujæ filii Hassenuæ.

8 Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meschullam filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.

c qui & Jobhed Neche. 11.7. & Jehuda, Ibi.9. vers.

9 Quorum agnati per generationes suas [2] nongenti quinquaginta sex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas suas.

10 Item ex sacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jacin:

11 Et [d] Hhazarja filius [*] Chilkijæ filii Meschullami, filii Tzadoki, filii Merajothi filii Achitubi, antecessor in domo Dei.

d Seraja. Nechem.11.11.

12 Et Hhadja filius Jerochami, [*] filii Paschchuris, filii Malcijæ: & Mahhasai, filius Hhadielis, filii Jachzere filii Meschullami, filii [f] Meschillemithi filii Immeris.

e qui Hhamaschesai, filius Hhazarelis filii Achsai: Nechem.11.13.

f qui Meschillemoth. Ibi.

13 Quorum agnati primores familiarum paternarum suarum, mille septingenti, sexaginta: valentes robore ad opus ministerii domus Dei.

14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaschubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ e filiis Merari:

15 Et [g] Bakbakar, Gheresch, & Galal: & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri Asaphi.

16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filii Jeduthunis: & Berecja filius Asæ, filii Elkanæ qui habitabat in villis [*] Netophatheorum.

g qui & Bakbukija, Ibid. ver.17.

h qui & Zabdi, Ibid.

i qui Hhabda filius Schammuhhæ, Ibid.

17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmon, & Achiman: in quorum agnatis Schallum primarius *erat*.

18 [*] (Is hactenus in porta regis versus orientem *stationem habet*:) [*] illi sunt [*] Janitores secundum castra Levitarum.

19 Schaullum verò filius Koræ filii Ebjasaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere ministerii, observant [*] limina ad tentorium: ut [*] patres eorum juxta [*] castra Jehovæ observaverant aditum,

20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris antecessor præesset olim eis, [*] cui Jehova adfuerat.

21 Zecarja filius Meschelemjæ [*] janitor est ostii, ad tentorium conventus.

22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, istos per villas suas recensitos, istos *ordines inquam* statuerat [*] David & [*] Schemuel [*] videns, in stato munere ipsorum:

23 Ut ipsi & filii eorum adstantes portis [*] ad domum Jehovę, ad domum tentorii per custodias,

24 In quatuor [k] plagas essent janitores orientem, occidentem, aquilonem, & austrum:

k Heb. ventos.

25 Et agnati eorum per villas suas *habitantes* venirent [l] septimo quoq; die in sua tempora [*] cũ illis.

l Heb. in septenum dierũ, de tempore ad tempus.

26 Nam in stato munere sunt, quatuor potentissimi janitorum illi Levitæ, & præsunt cubiculis ac thesauris Domus Dei:

27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis incumbit custodia: & præsunt aperturæ, & quidem [m] singulo quôque mane.

m Heb. & in mane, & in mane.

28 Ex his quoque præsunt [*] instrumentis ministerii: nam certo numero inferunt ea, ut *certo* numero depromunt ea.

29 Nam ex illis *alii* constituti sunt super instrumenta illa, etiam super omnia instrumenta sacra: alii super similam, & vinum, & oleum, & thus & aromata.

30 (Quamvis ex filiis sacerdotum sint [n] artifices unguenti ex ipsis aromatibus),

n Heb. unguentarii unguenti.

31 Et Mattitja ex Levitis: is *est* primogenitus [*] Schaullumi Korachæi: ex stato munere præest operi rerum ex cacabo.

32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipsorum præsunt pani dispositionis, adaptando [*] unoquoque [o] sabbatho.

o Heb. sabbatho, sabbatho.

33 [*] Horum quoque ipsi sunt musici, primores paternarum *familiarum* inter Levitas in cubiculis degentes immunes: quia interdiu & noctu illorum est versari in suo opere.

34 Isti primores paternarum *familiarum* inter Levitas, per generationes suas primores: isti *inquam* habitant Jeruschalaimis.

35 [*] GIBHHONE ergo habitaverant pater Gibhhonitarum Jehhiel, [*] cujus uxori nomen Mahhaca:

Suprà 8.25.

36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: deinde Tzur, & Kisch, & Bahhal & [*] Ner, & Nadab.

37 At Gedor, & Achjo, & Zecarija, & Mikloth.

38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) hi etiam ipsi ex adverso fratrum suorum habitarunt Jeruschalaimis cum fratribus suis.

39 Ner autem genuerat Kischum, & Kisch genuit Schaulem: & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuahham, & Abinadabem, & Eschbahhalem.

40 Filius autem Jonathanis Meri-Bahhal: & Meri-Bahhal genuit Micam.

41 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & Tachreahh & Achaz.

42 Achaz autem genuit Jahhram, & Jahhra genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri autem genuit Motzam:

43 Et Motza genuit Binhham: cujus filius Rephaja, cujus filius Elhhasa, cujus filius Atzel.

44 Atzeli autem fuerunt sex filii, quorum hæc nomina: Hhazrikam, Bocru, & Jischmahhel, & Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi filii Atzelis.

ANNOTATIO.

1 At omnes quidem] *Epilogus superiorum, quo docetur unde istæ recensiones sint desumptæ.* 2 Nethinæi] *vide Jehos.9.21. Summa est ut priscorum Jehudæorum quatuor erant classes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Dedititia, quæ erat ex exteris in religionem cooptatis: sic postliminio reversis Jehudæis est observatũ.* 3 E filiis Ephrajmi & Menaschis] *id est, ex aliis tribubus ad quas Jeruschalaima non pertinebant: synecdoche. nam eos intelligit, qui studio religionis, ad Jehudam convenerunt.* 9 Nongenti] *qui superiori numero, de quo ver.6. adjuncti, efficiunt mille sexcentos quadraginta sex principes familiarum.* 11 Chilkijæ] *qui librũ legis invenit sub Joschija 2.Reg.22.8.12.* [illegible] Paschchuris] *[illegible] Nechẽ 11.12. sic passim.* 16 Netophathæorum] *in tribu Jehudæ [illegible] 2.54. Nam etsi possessiones in tribu Jehudæ & Binjaminis attributæ erãt sacerdotibus. tamẽ cũ Levitis pro necessitate communicata fuit [illegible] habitatio,*

ex quo regnum

regnum divisum est. 18 Is] *id est, qui primarius janitorum est.* Illi] *nempe quatuor qui modo in præcedente versu nominati sunt.* Janitores] *id est, Janitorum Levitarum, per vices custodias suas obeuntiū primarii, infra 22. & sequentibus.* 19 Lumina ad tentorium] *id est, interiora atque adeo sanctiora.* Patres eorum] *id est, Kehathitæ Num. 4. 4.* Castra] *id est, Sacerdotes circum arcam castra habentes.* 20 Cui Jehova] *id est, qui charus fuit Deo, Num. 25. 11. & sequentibus versibus.* 21 Janitor] *id est, primarius janitorum sive custodum interiorum.* 22 David] *vide infra 16. & 23.* Schemuel] *vide 1. Schem. 7. 5.* Videns] *vide 1. Schem. 9. 9.* 23 Ad domum Jehovæ &c] *id est, ad exteriorem & interiorem custodiam, de quibus ver. 17. & sequentibus.* 25 Cum illis] *id est, primoribus, de quibus suprà versic. 17. & 21.* 28 Instrumentis ministerii] *prolepsis sive propositio universalis, quam sequentes versus sigillatim explicant* 31 Schalumi] *vide sup. 17. & 19.* 32 Unoquoque] *Levitic. 24. 5.* 33 Horum] *id est, ex hoc ordine Levitico.* 35 Gibhhone] *Regressio ad gentem & historiam Schaulis, de qua capite præcedenti a versu 29. ut sit κατασκευὴ ad historiam sequentem.* Cujus uxori] *sic invenimus in antiquo manu scripto, & in vetustioribus exemplaribus excusis: quæ sequi maluimus, propter convenientiam hujus loci cum superiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hhebraicis hoc modo legatur: cujus sorori nomen Mahhaca.* 36 Ner] *diversus ab Abneri patre qui Kischi non pater, sed frater fuit 1. Schem. 14. 52.*

CAPUT X.

Ultimum Schaulis cum Pelischtæis prælium, cum ipsius ac filiorum morte: Jabeschitarúmque in eos officio describitur: & causa mortis illius, ac regni ad Davidem translati ostenditur.

1. *Schem. 31.*
a Heb. *a facie*

1 PELISCHTÆIS autem præliantibus cōtra Jisraëlem: fugerunt Jsraëlitæ [a] metu Pelischtęorum, cecideruntque confossi in monte Gilbohhę.

2 Ubi assecuti Pelischtæi Schaulem & filios ejus: percusserunt Pelischtæi Jonathanem & Abinadabū & Malcischuhham filios Schaulis.

3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum jaculantes arcu: timuitq; a jaculatoribus.

4 Quapropter cùm edixisset Schaul armigero suo stringe gladium tuum, & transfode me illo: ne venientes præputiati isti illudant mihi, & noluisset armiger ejus: reverebatur enim valde *eum*: arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mori Schaulē: irruit ipse quoq; in suum gladium ut moreretur.

6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus & omnibus domesticis ejus pariter mortuis:

7 Videntes omnes Jisraëlitæ qui *habitabant* citra convallem illam, fugisse *Jisraëlitas*, & mortuos esse Schaulē ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt, & venientes Pelischtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem postridie cùm venissent Pelischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulē & filios ejus, prostratos in monte Gilbohhæ.

9 Quem cùm spoliassent, deportarunt caput ejus & arma ejus: miseruntq; in terram Pelischtæorum circumquaque: ad nuntiandum apud terricula sua &, apud populum.

10 Et deposuerunt arma ejus *in* æde deorum suorum [b] caput verò ejus affixerunt *in* æde Dagonis.

b Heb. *cranium: synecdoche.*

11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeschi Gilhhadis quicquid fecerāt Pelischtæi Schauli:

12 Surrexerunt omnes viri strenui, & assumptum corpus Schaulis, & corpora filiorum ejus, intulerunt Jabeschum: & sepelientes ossa eorū sub quadam quercu Jabeschi, jejunarunt septem diebus.

13 Itaque mortuus est Schaul propter prævaricationem suam, qua prævaricatus est contra Jehovam, [c] eò quòd non observasset verbum Jehovæ: atque etiam quòd consulere Pythonem quæsivisset.

c Heb. *propter verbum Jehovæ quod non observasset: ut Gen. v. 29. trajectio.*

14 Ac non requisivisset Jehovā: ideò morte affecit eum: & avertit regnum ipsum ad Davidem filium Jischai.

ANNOTATIO.

13 Propter prævaricationem] *Prolepsis, sive propositio generalis peccatorum Schaulis: quorum tres gradus subjiciuntur: quod inobsequens fuit verbo Dei: quod Diabolum consuluit: & quod impœnitens fuit. Sunt autem hi duo versus parasceuastici ad historiam Davidis, quæ in sequentibus toto hoc libro explicatur.*

CAPUT. XI.

David Chebrone maximo Jisraëlitarum conventu rex totius Jisraëlis instituitur: Jebusum occupat & munit. Ejus duces recensentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum stationarii.

a *Schem. 5. 1.*

1 NAM congregati sunt omnes Jisraëlitæ ad Davidem Chebronem: ut dicerent: ecce os tuum & caro tua sumus.

a Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius etiam &c.*

2 [a] Planè ante hac, etiam cum esset Schaul rex, tu erās qui educebas & reducebas Jisraëlem: denique dixit Jehova Deus tuus tibi: tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es antecessor populo meo Jisraëli,

1. *Schem. 16.*

3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronem: quibuscum pepigit David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem: secundum verbum Jehovæ per Schemuēlem.

4 Profectò autem Davide cum toto Jsraële Jeruschalaima, ea *erant* Jebus (nam ibi Jebusæi *erat ex* habitatoribus terræ),

5 Dixerunt habitatores Jebusi Davidi: non es venturus huc: sed cepit David arcem Tzijonis: ea *est* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quisquis percusserit Jebusæum primùm, futurus est primarius & princeps: quare cùm ascendisset primùm Joab filius Tzerujæ factus est primarius.)

7 Po-

7 Poſtea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.

8 Nam extruxit civitatem ipſam circunquaque, [b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò [c] inſtauravit reliquum civitatis.

9 Sic [d] pergebat David continenter creſcere: quia Jehova exercituum erat cum eo.

10 Hi autem *ſunt* primores robuſtiſſimorum qui [*] fuerunt Davidi, qui fortiter ſe geſſerunt cum eo, pro regno ejus, *&* [*] cum toto Jiſraële ad efficiendum ut regnaret: ſecundum verbnm Jehovæ, [*] ſuper Jiſraëlem.

11 Et *ex* his [*] numerus robuſtiſſimorum qui erant Davidi: Jaſchchobhham filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit haſtam ſuã in trecentos [e] quos confodit, vice una.

12 Poſt hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos [*] tres robuſtiſſimos.

13 [*] Ipſe erat cum Davide [f] Paſ-Dammimis, cùm Peliſchtæis congregatis illuc ad bellum: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Peliſchtæorum.

[b] Heb. *ab ipſa munitione uſque ad circuitum ejus.*
[c] Heb. *vivificavit vel ſanavit: ut 2. Chro. 24.13.*
[d] Heb. *ibat David eundo & creſcendo. 2. Schem. 23. 8.*
[e] Heb. *confoſſos: ſic deinceps.*
[f] *quæ & Epheſ. Dammima, 1. Schẽ 17.1.*

14 [*] Stiterunt autẽ ſe in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percuſſerunt Peliſchtæos: ſic ſervavit Jehova conſervatione magna.

15 Prçtereà deſcenderunt tres iſti ſupra triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad ſpeluncam Hhaddullami: cum caſtra Peliſchtæorum metarentur in convalle Raphaæorum.

16 (Nam David tunc *agebat* in ſuo propugnaculo: ſtatio autẽ Peliſchtæorum tunc ad Beth-Lechemum).

17 Cumq; deſiderio motus David diceret: ô ſi quis bibendam daret mihi aquam, e ciſterna Beth-Lechemi: quç *eſt* ad portam:

18 Perruperunt tres iſti per caſtra Peliſchtæorum, & hauſtam aquam e ciſterna Beth-Lechemi quæ *eſt* in porta, deportantes attulerunt ad Davidem: quam noluit bibere: ſed effudit eam Jehovæ.

19 Dicebat enim: abſit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an ſanguinem virorum iſtorum biberem, [g] ineuntium periculum vitæ ſuæ? nam periculo vitæ ſuæ attulerunt eam: ideò noluit bibere illam: hçc fecerunt tres illi potentiſſimi.

[g] Heb. *ſuper animus ſuis: nam ſuper animus ſuis, &c.*

20 Deinde Abſchai frater Joabi ipſe erat primarius horum trium: hic quoque vibravit haſtam ſuam contra trecentos quos confodit: eratq; nominatiſſimus inter hos tres.

21 Horum trium ſupra alios duos honoratiſſimus: ideò fuit illis princeps: atuſque ad illos tres non pervenit.

22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri ſtrenui, magnus rebus geſtis e Kabtzeele: hic percuſſit duos valentiſſimos Moabitas: & idem deſcendens percuſſit quendam leonem in medio ciſternæ, tempore nivis.

23 Idem quoq; percuſſit virum quendam Ægyptium, virum [h] procerum quinque cubitorum: cùm in manu ipſius Ægyptii *eſſet* haſta, par jugo textorum, deſcendit ad eum baculo: & arripiens haſtam e manu Ægyptii, interfecit eum haſta ipſius.

[h] Heb. *menſuræ.*

24 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robuſtiſſimos.

25 Supra triginta ecce honoratus erat: quamvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem præpoſuit eum David ſatellitio ſuo.

26 Item e robuſtiſſimis copiarum Hhaſaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,

27 Schammoth Harorita, Cheletz Pelonæus,

28 Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus, Abihhezer Hhanathothæus,

29 Sibcai Chuſchathæus, Hhilai Achochæus,

30 Maharai Netophathæus, Cheled filius Bahhanæ Netophathæus,

31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjamitarum: Benaja Pirhhathonites,

32 Churai ex *una* vallium Gahhaſchi, Abiel Hharbathæus,

33 Hhazmavet Bachurimanus, Eljachbah Schahhalbonites,

34 E filiis Haſchemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,

35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,

36 Chepher Mecerathæus, Achaja Pelonæus,

37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,

38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,

39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,

40 Hhira Jitræus, Gareb Jitrçus,

41 Urija Chittæus, [*] Zabad filius Achlai,

42 [*] Hhadina filius Schizæ Reûbenita, primarius Reûbenitarum: attamen ſuperiores eo triginta.

43 Chanan filius Mahhacæ, & Joſchaphat Mithnæus,

44 Hhuzzija Hhaſcterathæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Hharohheritæ,

45 Jedihhaël filius Schimri, & Jocha frater ejus Titzeus,

46 Eliel Hammachavim, & Jeribai, & Joſchavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita,

47 Eliel, & Hhobeb, & Jahhaſiel Metzobajani.

ANNOTATIO.

1 Nam] *ætiologia, qua explicatur quo ordine & quibus mediis Deus a Schaule ad Davidem regnum tranſtulit.* Omnes Jiſraëlitæ] *id eſt, delecti ex ſingulis tribubus: de quibus infrà 12.23. & ſequentibus ver.* 4 Cum toto Jiſraële] *id eſt, cum bellatoribus e ſingulis tribubus: de quibus infr. 12.23. & ſequentibus.* Habitatoribus] *priſcis, quos Deus exterminari juſſerat, Exod. 23.33.* 10 Fuerant Davidi] *in expeditione contra Jebuſum, de quibus infr. 12.23. &c.* Cum toto Jiſraële] *ut ſup. verſic. 4.* Super Jiſraëlem] *totum videlicet.* 11. Numerus robuſtiſſimorum] *ex quibus ſelectus eſt numerus ducum, qui deinde ordinariis cohortibus ſub Davide præfuerunt.* 12 Tres] *quorum tertius hic reticetur: exprimitur autem 2. Schem. 23.13.* Ipſe erat] *de hoc bello vide 2. Schem. 5.17. & ſequentibus & 23. c. ver. 11.* 14 Stiterunt ſe] *Elhhazar & Schamma.* 41 Zabad] *vide ſuprà 2.36. Hic autem unus, præter recenſionem quæ eſt 2. Schem. 23. additur: fortaſſe quia Elika, de quo ibi ver. 25. occumbente, hic in locum ejus ſuffectus eſt.* 42 Hhanina filius] *altera pars recenſionis, qua exponitur qui duces ſtationarii in finibus regni ultra Jardenem præfuerint, & regionibus recens acquiſitis: de quibus ſuprà 5.10.*

CAP.

CAPUT XII.

Copiæ quæ se Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerunt: Et postremò quæ ex singulis tribubus ad maximum conventum regi Jisraëlitis præficiendo convenerunt, recensentur.

1 HI verò sunt qui venerant Tziklagum ad Davidem, adhuc exclusum metu Schaulis filii Kischi: qui cum illis robustissimis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.

2 Armati arcu, a dextrorsum & sinistrorsum *petentes* lapidibus, sagittis *jaculantes* arcu: ex agnatis Schaulis e Binjaminitis,

3 Primarius Achihhezer, deinde Joasch, filii Schemahhæ Gibhani, & Jeziel & Pelet filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hhanathothanus:

4 (Jischmahhja verò Gibhhonita robustissimus inter hos triginta erat: ideoq; præerat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, & Jochanan & Jozabad Gederanus:

5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Schemarja, & Schephatja Charuphæus:

6 Elkana, & Jischija, Hhazareel, & Johhezer, & Jaschobhham Korachæi:

7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e Gedore.

8 Etiam e Gaditis b secesserunt ad Davidem ad propugnaculum illud in desertum, valentes robore, viri militares ad bella ejus, instructi clypeo & scuto: quorum facies ut facies leonis *erant*, & similes erant capreis in montibus c pernicitate.

9 Hhezer primus, Hhobadja secundus, Eliab tertius,

10 Mischmanna quartus, Jirmeja quintus,

11 Hhattai sextus, Eliel septimus,

12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,

13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:

14 Hi e Gaditis primores militiæ: unusquisque in centenos qui minimus, & qui maximus in millenos:

15 Hi *inquam* sunt qui trajecerunt Jardenem mense primo, quamvis d exundaret supra omnes ripas suas: & fugaverunt omnes *incolas* convallium ad orientem & ad occidentem.

16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis & Jehudæ usque ad istam munitionem ad Davidem:

17 Egressus est David obviam eis, & locutus dixit eis: si e pacis animo venitis ad me ut juvetis me, erit mihi vobiscum f animus adunatus: sed si ad decipiendum me *prodituri* hostibus meis, cùm non sit injuria in manibus meis: respiciat Deus majorum nostrorum & reprehendat.

18 Tunc spiritus induit Hhamasajum primarium horum ducum: *ut diceret*: tibi David, & comitibus tuis filii Jischai *sit* pax, pax tibi & pax adjuvantibus te: adjuvat enim te Deus tuus. sic suscepit eos David, & constituit eos inter primores turmarios.

19 E Menaschitis autem defecerunt ad Davidem, quando venit cum pelischtæis contra Schaulem ad prœlium: sed non juverunt illos: (nam de consilio dimiserant eum Satrapæ Pelischtæorum dicendo: g periculo capitū nostrorum deficeret ad dominum suum Schaulem).

20 Cùm rediisset Tziglagum, defecerunt ad eum e Menaschitis Hhadnach, & Jozabad, & Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Elihu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud Menaschitas.

21 Hi quoq; fuerunt adjumento Davidi adjuncti turmæ ejus: nam valentes robore erant omnes: quapropter fuerunt præfecti in ejus militia.

22 Quin etiam h opportuno quoq; die veniebant ad Davidem ut juvarent eum: donec exercitus redderetur magnus ut exercitus Dei.

23 HI VERÒ numeri primariorum inter expeditos ad militiam venerunt ad Davidem Chebronem: ut averterent regnū Schaulis ad eum, secundum i præstitutum Jehovæ.

24 Filii Jehudæ ferentes clypæum & spiculum, sexies mille octingenti, expediti ad militiam.

25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad militiam: septies mille centum.

26 E Levitis, quater mille sexcenti:

27 Et Jehojadahh qui antecessor erat Aharonitis: & cum eo ter mille septingenti:

28 Et Tzadok adolescens valens robore: & familiæ paternæ ejus principes vigintiduo.

29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter mille: nam adhuc multi illorum observabant observationem domus Schaulis.

30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octigenti; valentes robore, viri k nominati per familias paternas suas.

31 Et e dimidiata tribu Menaschis, octodecies mille qui expressi erant nominibus, ut venirent ad constituendum regem Davidem.

32 Et e Jissascaritis l noscentes scitè tempora, ut m noscerent Jisraëlitæ quid *sibi* faciendum esset: primores illorum ducenti, quorum omnium fratres ex præstituto eorum *agebant*.

33 E Zebulunitis prodeuntes in militiam, instructi ad bellum omnibus armis bellicis quinquagies mille: etiam ordinibus servandis *exerciti* n integro animo.

34 Et e Naphtalitis præfecti mille: quibuscum clypeati & hastati tricies septies mille.

35 Et e Danitis instructi ad bellum, vicies octies mille sexcenti.

36 Et ex Ascheritis prodeuntes in militiā, ordinem servando bellicum, quadragies mille.

37 Et ex trans jardenanis, ex Reūbenitis & Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaschis cū omnibus armis militiæ bellicæ, centies vicies mille.

38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei servantes, animo integro venerunt Chebronem ad regem præficiendum Davidem toti Jisraëli: quin etiam totius residui Jisraëlitarum o animus unus erat ad regem constituendum Davidem.

39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus, comedentes & bibentes: quia præparaverant eis fratres eorum.

40 Atq; etiam propinqui illorum usque ab Jissascare, & Zebulune, & Naphtali advehebant panes asinis, & camelis, & mulis, & bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas passas, vinumq; & oleum, boves, pecudesq; p copiosè: quia lætitia erat in Jisraële.

a Heb. *dexteram petentes & sinistram petentes lapidibus. ut Gen.* 13. 9.

b Heb. *separaverunt se.*

c Heb. *festinando.*

d Heb. *impleret supra omnes ripas suas.*

e Heb. *ad pacem.*

f Heb. *cor ad simul.*

1. *Schem.* 29.

g Heb. *super capita nostra.*

h Heb. *tempore diei in diem hypallage.*

i Heb. *os: sic ver.* 32.

k Heb. *nominum.*

l Heb. *noscentes intelligentiam in tempora.*

m Heb. *ut nosceret quid facturus esset Jisraël: trajectio.*

n Heb. *absque corde & corde, id est, non duplici animo.*

o Heb. *cor.*

p Heb. *in multitudinem.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Exclusum] *id est, extra regni fines agentem,* 1.*Schem.*27.1. Robustissimis] *de quibus capite praecedente.* 4 Hos triginta] *qui hic recensentur.* 8 Propugnaculum] *i.Tziklagi, sup. ver.* 1. *quod situm erat in deserto Jehudae.* 15 Exundaret] *vide Jehos.* 3.15. 18 Spiritus induit] *ut Judic.*6.34. 19 Juverunt illos] *Pelischtaeos Davidis copiae* 20 Rediisset] *caesis jam Hhamalekitis* 1.*Schem.*30.*quo tempore Gaditae & Binjaminitae Davidi sese adjunxerunt.* 23 Ut averterent] *vide sup. in fine capitis decimi, & in principio undecimi.* 27 Antecessor] *id est, eorum sacerdotum ductor, qui hic commemorantur ad Davidem recens venisse: nam sacerdotum qui antea in regno Chebronitico penes Davidem erant: summus erat Ebjathar.*1.*Schem.*23.6. 29 Observabant observationem] *id est, studebant conservare regnum penes familiam Schaulis.* 31 Dimidiata tribu] *cis Jardenem commixta Ephrajimitis.* 32 Noscentes scitè tempora] *id est, periti prudentiaq; instructi, qua explorarunt quid quando agendum esset, & omnibus Jisraëlitis in hoc facto praeiverunt: sic Ester* 1.13 Integro animo] *venerunt, ut infra ver.*38. 39 Fratres eorum] *id est, contribules.* 40 propinqui] *id est, parentes & agnati singulorum, peculiarem curam singuli suorum habentes.*

CAPUT XIII.

David de consilio omnium ordinum arcam Dei Kirjath-Jehharimis abducit, ut Jebusum deportet. sed divinitus perempto in itinere Hhuzza, consilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1 [a]DEINDE iniit consilium David cum Chiliarchis & centurionibus, omnibusque antecessoribus:

2 Et dixit David toti congregationi Jisraëlis: si vobis bonum, & a Jehova Deo nostro *videtur esse,* [a] passim dimittamus ad fratres nostros qui reliqui sunt per omnes regiones Jisraëlitarum, & cum eis *ad* sacerdotes & Levitas [b] per civitates & subburbana eorum: ut congregentur ad nos.

3 Ita divertamus arcam Dei nostri ad nos: nam [*]non requisivimus eam diebus Schaulis.

4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum esse ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.

5 Congregavit ergo David ex toto Jisraële a [*]Schichore Ægypti, usque quà venis Chamatham, ad deducendum arcam Dei e [*]Kirjath-Jehharimis.

6 Cumque ascendisset David cum toto Jisraële Bahhalam *sive* Kirjath-Jehharima quae *sunt* Jehudae: ad deducendum inde arcam Dei Jehovae insidentis Cerubinis, [*] cujus invocatur nomen:

7 Imposuerunt arcam Dei plaustro novo *deportandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plaustrum.

8 David autem & omnes Jisraëlitae prae laetitia gestiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm citharis, & nabliis & tympanis & cymbalis atque tubis.

9 Sed cùm venissent usque ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum suam ad prehendendum arcam, quia dimoverant *eam* boves.

10 Quam ob rem accensus ira Jehova in Hhuzzam, percussit eum, eò quòd extenderet manum suam ad arcam: ita ut moreretur ibi coram Deo.

11 Displicuit autem Davidi, quòd irrupisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quisque locum illum, rupturam Hhuzzae usque in hunc diem.

12 Et timuit *sibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?

13 Neque abduxit David arcam ad se in civitatem Davidis: sed curavit ut ea diverteret in domum Hhobed-Edomi Gittaei.

14 Considente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menses: benedixit Jehova familiae Hhobed-Edomi, & omnibus quae *erant* ei.

[a] Heb. *erumpamus, dimittamus, id est, cursores celerrimè huc illuc amandemus: metaphora ab exundantibus aquis.*
[b] Heb. *civitates suburbanorum eorum.*
2.*Schem.*6.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *cùm rex totius populi creatus Jebusum occupasset, & Pelischtaeos cecidisset,* 2.*Schem.*5. 3 Non requisivimus] *id est, externum ex lege cultum apud eum non exercuimus. nam pars illa regni frequentibus Pelischtaeorum incursionibus infestabatur, sed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.* 5 Schichore] *vide Jehosch.*13.3. *Id est, a termino meridiano ad septentrionalem.* Kirjath-Jehharimis] *quò delata fuerat temporibus Schemuelis.*1.*Schem.*6.22. 6 Cujus invocatur] *q.d. Hhezza cujus cultus etiamnum manet: etiamsi arca a temporibus deportationis desideretur.*

CAPUT. XIIII.

Tyriorum rex muneribus & officiis Davidem prosequitur: qui filiorum numero augetur & Pelischtaeos bis fundit.

1 MISIT autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: lignaque cedrina & [a] latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipsi domum:

2 Cùm expertus esset David [b] a Jehova stabiliri se in regem super Jisraëlem: quia sursum extollebatur regnum ejus propter populum ipsius Jisraëlem.

3 Accepit deinde David adhuc uxores Jeruschalaimis: genuitque David adhuc filios & filias.

4 Atq; haec *sunt* nomina [c] eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: Schemmuahh, & Schobab, Nathan, & Schelomo:

5 Item Jibschar, & Elischuahh, & Elpelet,

6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

7 Et Elischamahh, & Behheljadahh, & Eliphelet.

8 Audientes autem Pelischtaei, unctum esse Davidem in regem super totum Jisraëlem: ascēderunt omnes Pelischtaei ad quaerendum Davidem, quod audiens David processit ante eos.

2.*Schem.*5.11 *& seq.*
[a] Heb. *fabros muri.*
[b] Heb. *quòd stabilivisset se Jehova, &c. sed hoc amphibolum est.*
Suprà 13.5.
[c] Heb. *natorum qui fuerant ei &c. trajectio.*

9 Cum

9 Cùm enim Pelischtæi venissent & diffusi essent per convallem Raphaæorum:
10 Consuluerat David Deum dicendo: an ascensurus sum contra Pelischtæos, & traditurus es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: ascende, nam traditurus sum eos in manum tuam.
11 Ascendentibus itaque illi Bahhal-Peratzima, percussit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.
12 Nam dereliquerant ibi deos suos: qui edicente Davide, exusti sunt igne.
13 Pergentes autem iterum Pelischtæi, diffusi erant in ea convalle:
14 Cùm consulenti iterum Davidi Deum, edixit ei Deus: ne ascendito post eos: diverte ab eis, posteà aggredieris eos ex adverso mororum.
15 Et esto, cum audieris sonum quendam incessus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum castra Pelischtæorum.
16 Cumq; faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percusserunt castra Pelischtæorum inde a Gibhhone Gezerum usque.
17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate sua, per Levitas ex legis præscripto, eam e domo Hhobed-Edomi eo deportari curat, prosequentibus Jisraëlitarum ordinibus.

1 CÙM autem [a] fecisset sibi David domos in civitate sua: & parato loco arcæ Dei, tetendissent tentorium:

[a] Heb. *cùm fecisset sibi domos in civitate Davidis: antecedens suo & relativi loco: ut Gen. 9. 6. Num. 4.*

2 Tum Dixit David, non sunt laturi arcam Dei nisi Levitæ: quia ipsos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & ministrandum ei usque in seculum.
3 Itaque congregans David omnes Jisraëlitas Jeruschalaima ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei,
4 Collegit David filios Aharonis & Levitas istos.
5 E filiis Kehathi: Urielem principem, & agnatos ejus centum viginti.

Sup. 6.

6 E filiis Merari: Hhasajam principem, & agnatos ejus ducentos viginti.
7 E filiis Gerschomi: Joëlem principem, & agnatos ejus centum triginta.
8 E filiis Elitzaphanis, Schemahhjam principem, & agnatos ejus ducentos.
9 E filiis Chebronis: Elielem principem & agnatos ejus octoginta.
10 E filiis Hhuzzielis: Hhamminidabum principem & agnatos ejus centum duodecim.
11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem sacerdotes: ac Levitas istos Urielem, Hhasajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Elielem, & Hhamminadabum.
12 Et edixit eis: vos primarii paternarum familiarum inter Levitas: sanctificate vos ipsos & agnatos vestros: ut deportetis arcam Jehovę Dei Jisraëlis in *locum quem* præparavi ei.
13 Quia principio vos non *fecistis hæc*: irrupit Jehova Deus noster in nos: cùm non requireremus eum [b] ritè

Sup 13. 7.
[b] Heb *secundum ritum suum. Num. 4*

14 Itaque sanctificaverunt se sacerdotes ac Levitæ: ad deportandum arcam Jehovæ Dei Jisraëlis.
15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum pręceperat Mosche ex verbo Jehovæ: humero suo vectibus sibi impositam.
16 Edixit quoq; David principibus Levitarum, ut instituerent agnatos ipsorum musicos cum instrumentis musicis nabliis, citharisq; ac cymbalis, resonaturos extollendo vocem cum lętitia.
17 Instituerunt ergo Levitæ illi Hemanem [c] filium Joëlis & ex cognatis ejus [d] Asaphum filium Berecjæ: & e Meraritis cognatis suis [e] Ethanem filium Kuschajæ.

[c] *suprà 6. 33*
[d] *Ibid. 39 ver*
[e] *ibi. ver. 44.*

18 Et cum ipsis cognatos ipsorum secundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabum & Benajam, & Mahhasejam & Mattitjā, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.
19 Ac musici quidem isti, Heman, Asaph & Ethan: cymbalis chalybeis resonabant.
20 Et Zecarja, & [f] Hhazziel, & Schemiramoth & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaseja, & Benaja, cum nabliis [g] acutæ symphoniæ.
21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hhobed-Edom, & Jehhiel & Hhazazja cum citharis [h] gravi symphoniæ præerant.
22 At Cenanja princeps Levitarum [i] quibus *incumbebat* munus portandi: erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.

[f] *qui Jahhaziel ver. 18.*
[g] Heb. *virgineis: ut παρθένια genus Musices vocarunt Dores.*
[h] Heb. *octavæ i. quam musici vocant diapasôn.*
[i] Heb. *qui erant in onere.*

23 Berecja autem, & Elkana janitores adstantes arcæ:
24 Et Schebanja, & Joschaphat, & Netaneel, & Hhamasai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer sacerdotes clangentes tubis: anteibant arcæ Dei: posteà Hhobed-Edom, & Jechija janitores *sequebantur* arcam.
25 Deinde erat David cum senioribus Jisraëlis & Chiliarchis: procedentibus ad deducendū arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.
26 Erat autem cum [k] levaret Deus Levitas gestantes arcam fœderis Jehovæ: ut sacrificarent septenos juvencos & septenos arietes.

[k] Heb. *adjuvaret.*

27 Ita David paludatus pallio byssino, & omnes Levitæ gestantes arcam, & musici, atq; Cenanja qui princeps erat muneris portandi, musicam exercentes: (Davidi autem impositum *erat* amiculum lineum)
28 Denique omnes Jisraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & sono buccinę, tubisque ac cymbalis: resonantes nabliis & citharis.
29 Fuit autem arca fœderis Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cum Mical filia Schaulis prospectans per quandam fenestram, videret regem Davidem saltantem & gestientem, ut sperneret eum cum animo suo.

ANNO-

ANNOTATIO.

17 Filium Joëlis] *filii Schemuelis Kehathitæ.* 19 Resonabant] *i. exercebant musicam diatonum.* 20 Acutæ symphoniæ] *i. ut vulgus musicorum dicit, alto & superiore: sive ut veteres vocabant, sonu symmenus, diazeugmenus & hyperboleus: qui soni optimè vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plerunq; in Chromate posita, secundo genere musices.* 21 Gravi symphoniæ] *i. ut vulgus musicorum vocat basso & Tenore, sive ut veteres, hypatis & Mesis. i. imis & mediis sonis: quod genus cantionum fere in harmonia, tertio genere musices, positum est.* 22 Erudiebat] *i. imperabat modum & tempus gestandi, interquiescendi, & bajulos commutandi.* 26 Levare] *i. cùm jussu Cenanjæ consisteret arca, Levitæ interquiescerent, & alii aliis succederent, erat autem hoc spatium senûm gressuum. 2. Schem. 6, 13.* 27 Paludatus pallio] *i. paludamento regio.* Amiculum lineum] *superindutum paludamento regio, quasi dignitatem regiam coram Deo abjiciens, & reliquis Dei ministris se æquans.*

CAPUT XVI

David allata arca Dei, ministros apud eam constituit: canticum describitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotumq; & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo distribuit.

1 CUM itaq; intulissent arcam Dei, & statuissent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David: *obtulerunt holocausta & eucharistica coram Deo.

2 Deinde cum absolvisset David offerre holocaustum & eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ.

3 Et impertitus est unicuique Jisraëlitæ [a] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & frustum carnis & lagenam *vini.*

4 Tunc disposuit coram arca Jehovæ e Levitis ministros: tam ad [b] prędicandum quam ad celebrandum & laudandum Jehovā Deum Jisraëlis.

5 Asaphum primarium, & secundum ab eo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum, & Jechielem, & Mattitjam, & Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum instrumentis nabliorum & cum citharis (Asaph autem cimbalis resonabat)

6 Benajam verò & Jachazielem sacerdotes: cum tubis jugiter coram arca fœderis Dei.

7 Tunc eodem die tradidit David [c] primùm *hunc psalmum* ad celebrandum Jehovam, in manum Asaphi & cognatorum ejus.

8 *CELEBRATE Jehovam, proclamate nomē ejus: notas facite in populis actiones ejus.

9 Canite ei, psallite ei, confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

10 Laudibus vos efferte in nomine [d] sancto ejus: lætetur [e] animus quærentium Jehovam.

11 Requirite Jehovam & *robur ejus: quærite faciem ejus jugiter.

12 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus.

13 O semen Jisraëlis servi ejus: filii Jahhakobi electi ejus.

14 Hic *est* Jehova Deus noster: in tota terra judicia ejus *sunt.*

15 Recordamini in seculum *fœderis ejus: in mille ætates verbi *quod* pręcepit:

16 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti ejus *cum* Jitzchako:

17 Quod præstitit etiam Jahhakobo, in statutum, Jisraëli in fœdus perpetuum:

18 Dicens, tibi daturus sum terram Cenahhani, *funiculum possessionis vestræ.

19 Quamvis sitis homines [f] pauci, planè pauci, & inquilini in ea.

20 *Nam itabant a gente in gentem, & a regno in populum alium.

21 Non permisit cuiquam opprimere eos: etiam reprehendit propter eos reges, dicens:

22 Ne attingitote *unctos meos, & *prophetas meos ne afficitote malo.

23 *CANITE Jehovæ *tota hæc terra: annuntiate de die in diem salutem ejus:

24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde, & reverendus *est*, supra omnes deos.

26 Quia omnes dii populorum sunt *idola: Jehova verò *cœlos fecit:

27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudium *in loco ejus.

28 *Cedite Jehovæ familiæ populorum: cedite Jehovæ gloriam & robur:

29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: afferte munus & venite in conspectum ejus: incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis.

30 *Formidate a conspectu ejus tota terra. Etiam stabilietur orbis habitabilis ne dimoveatur.

31 *Lætabuntur cæli & exultabit terra: ac dicent in gentibus, Jehova regnat.

32 Perstrepit mare & quod ipsum implet, exultabit ager & quicquid in eo est.

33 Tunc cantabunt arbores sylvæ: ob præsentiam Jehovæ, cùm advenerit ad judicandum terram.

34 *Celebrate Jehovam, quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus.

35 Et dicite, serva nos Deus salutis nostræ, & *congrega nos & libera a gentibus: ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

36 *Benedictus Jehova Deus Jisraëlis a seculo usque in seculum: tum dixerunt totus populus: Amen: & [g] laudem Jehovæ.

37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœderis Jehovæ Asaphum & cognatos ejus, ad ministrandum coram arca jugiter, [h] prout opus erat in diem quotidie.

38 Et Hhobed-Edomum & *Chosam* cum fratribus ipsorum sexaginta octo: Hhobed-Edomum, inquam, filium Jedithunis & Chosam in janitores:

39 Tzadokum verò sacerdotem, & cognatos ejus sacerdotes coram tabernaculo Jehovæ: in excelso quod erat *Gibhhone:

40 Ad offerendum holocausta Jehovę in altare holocausti jugiter quolibet mane & vespere: & ad *præstandum* quicquid scriptum *est* in lege Jehovę quod imperavit Jisraëli:

---

2. Schem. 6. 17.

[a] Heb. *a viro & usque ad mulierem.*

[b] Heb. *commemorandū.*

[c] Heb. *in principio.* Psal. 105.

[d] Heb. *sanctitatis.*

[e] Heb. *cor.*

Gen. 26. 3. Gen. 28. 13. & 35. 11.

[f] Heb. *numeri: ut Gen. 34. 30.*

Gen. cap. 12. & 20. Exod. a 7. capite usque ad 12. Psal. 96.

[g] Heb. *laudare: infinitivus pro nomine.*

[h] Heb. *in rem diei die suo.*

41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem, & reliquos selectos qui expressi sūt nominibus: ad celebrandum Jehovam, quoniam in seculum *est* benignitas ejus.
42 Penes ipsos autem Hemanem & Jeduthunem tubas & cimbala pro resonantibus, & instrumēta musica Dei: filios verò Jeduthunis ad januam.
43 Denique abierunt totus populus quisque domum suam: reversus autem est David ad benedicendum domui suæ.

ANNOTATIO.

1 Obtulerunt holocausta] *extra ordinem: vide plura infrà ver. 36. & 1. Schem. 6. 13.* 8 Celebrate] *Propositio laudativa sive hortativa ad laudes Dei. Sunt autem hujus cantici partes quatuor in quibus sunt tres propositiones & conclusio: harum propositionum singulæ duo continent capita, hortationem ad laudes, & laudum argumenta. In hac prima Jisraëlitæ ad laudes Dei provocantur, a gratuito fœdere Dei, & beneficiis collatis ex fœdere, usque ad ver. 23.* 11 Robur ejus] *id est, arcam præsentiæ Dei robustissimi symbolum: sic 2. Chron 6. 41. & Psalm. 78. 61.* 15 Fœderis &c.] *id est, eorum quæ vobis promisit, & quæ a vobis stipulatus est: vide Gene. 17. 9.* 18 Funiculum possessionis] *vide Deut. 32. 9.* 20 Nam itabant] *summa peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gene. ab 11. cap. usque ad finem libri.* 22 Unctos] *id est, electos & consecratos mihi per Christum: metonymia signi pro re significata.* Prophetas] *quasi dicat, quos ego familiariter alloquor, & qui alios meis verbis alloquuntur. Gene. 20. 7.* 23 Canite] *propositio secunda, qua Jisraëlitæ provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas: A salutaribus & gloriosis miraculis ejus: & a natura ejus: quæ duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illustrantur.* Tota hæc terra] *id est, Jisraëlitæ omnes: metonymia.* 26 Idola] *vide Levitici 19. 4.* Cœlos] *synecdoche.* 27 In loco ejus] *id est, penes eum: quasi dicat, totus est in se, & solus aliis autor roboris & gaudii.* 28 Cedite Johovæ] *propositio tertia: qua gentes, quasi jam cognitione Dei imbutæ, ad ipsum laudandum & colendum provocantur a superioribus argumentis, & benedictionibus ad eos perventuris ex regno Christi.* 30 Formidate] *quasi dicat, si tantùm timore Dei agimini, circumfluetis benedictionibus, quæ quatuor versibus subjiciuntur.* 31 Letabuntur cœli] *elegantissimæ hyperbolæ ad amplitudinem beneficiorum Dei figurandam.* 34 Celebrate Jehovam] *Conclusio bimembris ex hortatione & laude constans: hortationis duæ sunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad finem & auxilium ejus implorandum.* 35 Congrega] *id est, congregatos contine, ne dissipemur: nam antea fuerat regnum divisum, & Binjaminitæ inprimis a Davide alienati, supra 12. 29.* 39 Gibhhone] *quo translatum fuit post cædem sacerdotum perpetratam Nobi, 1. Schem. 22. vide infrà 2. Chron. 1. 3.*

CAPUT. XVII.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 7.

2. Schem. 7.

1 FUIT autem, cùm desideret David domi suæ: ut diceret David ad Nathanem prophetam: ecce ego habito in domo cedrina dum arca fœderis *habitat* sub aulæis.
2 Dixit verò Nathan ad Davidem: quicquid *est* in animo tuo fac, nam Deus ipse tecum *est*.
3 Sed fuit nocte illa: ut ederetur verbum Dei ad Nathanem dicendo:
4 Abi ut dicas ad Davidem servum meum: ita ait Jehova: tu non ædificaturus es mihi domum illam quam inhabitem.
5 Cum non habitarem in æde ulla, inde a tempore quo adduxi Jisraëlem usque in diē hunc: sed essem de tentorio in tentorium *itans*, etiam extra tabernaculum:
6 Quocunque itabam in toto Jisraële: an quicquā locutus sum ulli judicum Jisraëlis, quibus præceperam ut pascerent populum meum dicendo: quare non ædificatis mihi domum cedrinam?
7 Nunc ergo sic dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege, ut præesses antecessor populo meo Jisraëli.
8 Et fui tecū quocunque ivisti, excidiq; omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen par nomini maximorum qui *sunt* in terra.
9 Dispositurus etiam sum locum populo meo Jisraëli & plantaturus eum, ut habitet in loco suo, ac non commoveatur amplius: neq; pergant iniquitati diditi terere eum quemadmodum prius:
10 Nimirum ex quo tempore mandatis instruxi Judices super populum meū Jisraëlem: usquedum depressi omnes inimicos tuos: denique indico tibi, domū ædificaturum tibi Jehovam.
11 Erit enim completis diebus tuis, ad abeundū cum patribus tuis: ut excitem semen tuum post te, quod erit e filiis tuis: & stabiliam regnū ejus.
12 Ipse ædificabit mihi domum: & stabiliam solium ejus usque in seculum.
13 Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium: benignitatem verò meam non amovebo ab illo, quemadmodum amovi ab *eo* qui fuit ante te.
14 Sed constituam eum in domo mea & in regno meo usque in seculum: & solium ejus erit stabile usque in seculum.
15 Secundum omnia verba hæc, & secundum totam visionem hanc: sic allocutus est Nathan Davidem.
16 Itaque ingressus rex David restitit coram Jehova, ac dixit, quis *sum* ego Jehova Deus, & quæ est familia mea, quòd deducis me eò usque?
17 Et parum visum est hoc in oculis tuis, Deus: adeo ut locutus sis de familia servi tui in longinquum: & prospexeris mihi secundum rationem humanam de hac excellentia, Jehova Deus.
18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo* honoras servum tuum: cùm tu servum tuum cognoscas?
19 Jehova propter SERVUM tuum, & secundum animum tuum præstas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res istas maxi-

maximas.
20 (Jehova non *est* par tibi, imò non *est* Deus præter te:) omnino prout audiveramus auribus nostris.
21 Quę ergo *est*, sicut populus tuus Jisraël, gens ulla in terra: ad quam redimendam sibi in populum iverit Deus: ad comparandum nomē tibi rerum maximarū, & reverenter suspiciendarum, expellendo a facie populi tui, quem redemisti ex Ægypto, gentes?
22 Nam reddidisti populum tuum Jisraëlem tibi populum usque in seculum: & tu Jehova *es* illis in Deum.
23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promisisti servo tuo & familiæ ejus, statum sit usque in seculum: & fac quemadmodum dixisti:
24 Ut cùm statum erit magnificetur nomen tuum usque in seculum, dicendo: Jehova exercituum Deus Jisraëlis *est* Deus Jisraëli: & domus Davidis servi tui stabilis *sit* coram te.
25 Tu enim, Deus mi, revelasti in aurem servi tui, te edificaturum ipsi domum: idcirco judicavit servus tuus orandum esse coram te.
26 Quapropter nunc Jehova tu ipse *es* Deus: & promisisti servo tuo bonum istud.
27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui servi tui, ut sit in seculum coram te: quia tu Jehova benedixisti: *sit* igitur benedicta in seculum.

CAPUT XVIII.

Eodem argumento cum 2. Schem. 8. & principio 9.

2. *Schem.* 8.

1 FUIT autem post hæc, ut percutiens David Pelischtæos deprimeret eos: & acciperet Gathū & villas ejus e manu Pelischtæorum.
2 Percussit etiam Moabitas: fueruntque Moabitæ Davidi servi, afferentes munus.
3 Percussit quoque David Hadar-Hhezerem regē Tzobæ in Chamatha: cùm proficisceretur *David* ad injiciendam manū suam versus flumē Euphratem.
4 Cepitq; David ab eo mille currus, septies mille equites, & vicies mille viros pedites: & succisis David suffraginibus omniū curruliū equorū, reliquum fecit ex eis ad centū currus.
5 Venerant autem Syri Darmasceni ad juvādum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percussit David e Syris viginti duo millia virorum.
6 Imposuitque David *stationarios* Syrię Darmascenæ: & fuerunt Syri Davidi servi, afferentes munus: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
7 David autē acceptos umbones aureos, qui *erant* penes servos Hadar-Hhezeris: attulit, Jeruschalaima.
8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimum: ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum instrumentis æneis.
9 Cumque audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percussisse totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:
10 Misit Hadoramum filium suum ad regem Davidem, ad rogandum eum de prosperitate, & ad benedicendum ei: eò quod præliatus cōtra Hadar-Hhezerem, percussisset eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuslibet instrumentis aureis argenteisq; ac æreis.
11 Etiam hæc consecravit rex David Jehovæ: cū argento & auro quod abstulerat ab omnibus gentibus istis: ab Edomæis & a Moabitis, & a Hhammonitis, & a Pelischtæis, & a Hhamalekitis.
12 Abschai etiam filius Tzerujæ percussit Edomæorum, in valle Salis, octodecim millia.
13 Adeò ut disponeret in Edomæa stationarios, & essent omnes Edomæi servi Davidi: servabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
14 Regnabat itaque David super totum Jisraëlem: eratq; exercens judicium & justitiam in toto populo suo.

2. *Schem.* 9.

15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoschaphat filius Achiludis a memoria:
16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis sacerdotes: Schauscha autem scriba:
17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis primarii ad manum regis.

CAPUT XIX.

Idem ferè cum 2. Schem. 10.

2. *Schem.* 10.

1 FUIT quoque posteà, mortuo Nachascho rege Hhammonitarum: cum regnaret filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, quia exercuit pater ejus erga me benignitatem, & mitteret David legatos ad consolandum eum de patre ejus: venirentque servi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut consolarentur eum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni: an honore afficere *videtur* David patrem tuum in oculis tuis, quia misit tibi consolatores? an non ad perscrutandum, & ad evertendum & ad explorandum terram hanc venerunt servi illius ad te?
4 Accipiens Chanun servos Davidis, rasit eos, & præcidit vestes eorum per medium usq; ad summas coxendices: sic remisit eos.
5 Quòd cùm abeuntes *quidam*, indicassent Davidi de hominibus istis, misit obviam eis: erant enim homines illi rubore suffusi valde: edixitque rex considete Jerichunte, donec reflorescat barba vestra ut revertamini.
6 Videntibus itaque Hhammonitis ipsos se fœtidos reddidisse apud Davidem: misit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendum sibi e Syria interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.
7 Itaque mercede conduxerunt sibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo suo: qui venientes castra metati sunt in conspectu Medebæ: Hhammonitæ

quoq; congregati e civitatibus suis, venerunt in bellum.
8 Quod audiens David misit Joabum cum toto exercitu, robustissimos quosque.
9 Egressi autem Hhammonitæ instruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant seorsim in agro.
10 Quam ob rem videns Joab obversam esse contra se aciem a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis in Jisraële instruxit adversus Syros:
11 Residuum verò populi tradidit in manum Abschai fratris sui: quod instruxerunt adversus Hhammonitas:
12 Ac dixit, si robustiores erunt me Syri, tum esto mihi auxilio: quòd si Hhammonitæ robustiores erunt te, vicissim auxilio ero tibi.
13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis suis faciet.
14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.
15 Hhammonitæ verò videntes fugisse Syros, fugerunt ipsi quoque a facie Abschai fratris illius, & ingressi sunt civitatem suam: deinde venit Joab Jeruschalaima.
16 Sed videntes Syri se plaga affectos fuisse coram Jisraële: missis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.
17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Jisraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut instrueret contra eos *aciem*, cumque instruxisset David contra Syros aciem, præliati sunt contra eum.
18 Sed fugerunt Syri a facie Jisraëlis, & occidit David e Syris septies mille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacū quoq; principem militiæ illius affecit morte.
19 Quapropter videntes servi Hadar-Hhezeris se plaga affectos esse ante Jisraëlitas, pacem ineuntes cum Davide servivuerunt ei: neque voluerunt Syri auxilio esse Hhammonitis amplius.

CAPUT XX.

David suo imperio Hhammonitas subjicit: & tria prælia cum Pelischtæis, cæsis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

2. Schē. 11. 1.

1 DEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obsideret Rabbam, Davide desidente Jeruschalaimis: *tandem percutiente Joabo Rabbam & destruente eam:

2. Schem. 12. 26. &c.

2 Assumpsit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit esse pondere talenti aurei, & lapides pretiosos in ea, quæ imposita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.
3 Populum verò qui in ea *erat* eductum dissecuit serra & tribulis ferreis ac securibus, & sic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reversus est David cum toto populo Jeruschalaima.
4 Fuit quoque posteà *cùm perstaret prælium ad Gezerem contra Pelischtæos: *ut* tunc percuteret Sibbecai Chuschathæus Sippaium e natis cujusdam gigantis, ita depressi sunt.

2. Schem. 21. 18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Pelischtæos: ubi percussit Elchanan filius Jahhiris Lachnim fratrem Goljathi Gittæi, cujus hastile erat par jugo textorum.
6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti seni erant, viginti quatuor: & ipse quoque natus erat eidem giganti.
7 Quem, cùm probro afficeret Jisraëlem: percussit Jonathan filius Schimhhæ fratris Davidis.
8 Isti editi sunt giganti eidem Gathi: qui ceciderūt manu Davidis, & manu servorum ejus.

CAPUT XXI.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 24.

Confer cum 2. Schem. 24.

1 INSTANS autem adversarius contra Jisraëlem: incitavit Davidem ad numerādum Jisraëlem.
2 Quam ob rem edixit David Joabo & præfectis populi: ite, numerate Jisraëlitas a Beerschebahho Danem usque: deinde afferte ad me ut cognoscam numerum eorum.
3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo suo quotquot sunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *sunt* domino meo servi: cur quærit et istud dominus meus? cur esset ad dandum reatum Jisraëli?
4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egressus Joab, obivit totum Jisraëlem: deinde venit Jeruschalaima.
5 Ubi dedit Joab numerum census populi Davidi. (erant autem omnium Jisraëlitarū undecies centies mille viri stringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties septuagies mille viri stringentes gladium)
6 Licet Levin & Binjaminem non numerasset inter illos: quod abominandum videretur verbum regis Joabo.
7 Quam ob causam cum videretur malum in oculis Dei, percussit Jisraëlem.
8 Et dixit David ad Deum: peccavi valde quod feci rem istam: sed nunc aufer quæso iniquitatem servi tui, nam stultè egi valde.
9 Allocutus autem est Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:
10 Abiens alloquitor Davidem dicendo: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige tibi unum ex eis quod faciam tibi.
11 Veniens ergo Gad ad Davidem: dixit ei, sic ait Jehova, accipe tibi,
12 Aut triennii famem: aut trimestre, quo consumaris ob præsentiam hostium tuorum, gladio inimicorum assequente: aut triduum quo gladius Jehovæ, ac pestis in terra hac & angelus Jehovæ perdat in toto termino Jisraëlis: nunc itaque vide quid rei sim responsurus ei qui misit me.

13 Dixit

13 Dixit verò David ad Gadem, angustia *est* mihi valde, incidam quæso in manum Jehovæ, nam magnæ *sunt* miserationes ejus valde: in manum autem hominis ne incidam.

14 Itaque posuit Jehova pestem in Jisraële: qua ceciderunt ex Jisraëlitis septuagies mille viri.

15 Miserat autem Deus angelum Jeruschalaima ad perdendum ea: sed cùm eo perdente respiceret Jehova, & pœniteret eum istius mali: edixit angelo perdenti, satis *est*: jam remitte manum tuam: angelus verò Jehovæ stabat apud aream Ornanis Jebusæi.

16 Cùm David sublatis oculis suis vidit angelum Jehovę stantem inter terrā & inter cœlū, cum gladio suo stricto in manu sua, extenso cōtra Jeruschalaima: ideoque procidit David, & seniores tecti ciliciis in faciem suam.

17 Et dixit David ad Deum, an non edixi numerari populum, & ego is sum qui peccavi & [a] omnino malè feci: hæ autem oves quid fecerunt? Jehova Deus mi, sit quæso manus tua contra me, & contra domum paternam meam: at contra populum tuum ne *sit* ad *afficiendum* plaga.

[a] Heb. *male-faciendo malefeci.*

18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicendum Davidi: ut ascenderet David ad statuendum altare Jehovæ in area Ornanis Jebusæi.

19 Ascendit itaque David secundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovę.

20 Cùmque aversus Ornan, viso angelo, & quatuor filii ejus cum eo se continerent abditos: (Ornan autem triturabat triticum.)

21 Veniebat David usque ad Ornanem: sed intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egressus ex area sua incurvavit se Davidi facie in terram *demissa*.

22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi locum hujus areæ, ut extruam in eo altare Jehovæ: pecunia justa da illum mihi, ut cohibeatur plaga hæc a populo.

23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe tibi, faciat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis suis: vide, dono hos boves ad holocausta, & has tribulas ad ligna, & triticum hoc ad munus, hoc totum dono:

24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: sed omnino empturus sum justa pecunia: nam non offeram quod tuum *est* Jehovæ, aut offeram holocaustum gratis.

25 Appendit itaque David Ornani pro loco illo: siclos aureos sexcentos.

26 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ, obtulit holocausta & eucharistica: & invocato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *dimisso* super altare holocausti.

27 Edixitque Jehova angelo: qui reposuit gladium suum in vaginam ejus.

CAPUT XXII

David ex occasione superioris historiæ cognoscens locum quem elegerat Jehova: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem instruit de promissionibus Dei & officio ædificandi templi: Postremò principibus præcipit ut filio sint adjumento.

1 TEMPORE illo videns David, Jehovam exaudivisse ipsum in area Ornanis Jebusæi: cùm sacrificasset ibi:

2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fecerat Mosche in deserto, & altare holocausti tempore illo: *erat* in excelso Gibhhone:

3 Neque potuerat David ire ante ipsum ad requirendum Deum: eò quòd territus esset metu gladii angeli Jehovæ.)

4 Dixit David, hic *est* locus Jehovæ Dei, & hic *locus* altaris ad holocaustum pro Jisraële.

5 Quapropter edixit David, ut congregarent peregrinos qui *erant* in terra Jisraëlis: quos cōstituit latomos, ut cæderent lapides cæduos, ad ædificandum domum Dei.

6 Ferrum quoque [a] copiosè, in clavos, in valvas portarum, in catenationes paravit David: atque æs copiosè *adeò ut* non *esset* pondus:

[a] Heb. *in multitudinē: sic deinceps.*

7 Denique ligna cedrina adeò ut non *esset* numerus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii ligna cedrina copiosè ad Davidem.

8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus puer *est* ac tener: domus verò illa, ædificanda Jehovæ, & magna facienda est [b] summè: ad nomen & quidem ornatissimū *obtinendum* apud omnes terras: comparem jam ei: comparavit itaque David copiosè *illa* ante mortem suam.

[b] Heb. *sursum, ad nomen & ornatum &c.* ἐνδεῖα ἐνδοξον *sive ut vulgo dicitur, Endyadis.*

9 Deinde vocavit filium suum Schelomonē, ut præciperet ei de ędificanda domo Jehovæ Deo Jisraëlis.

10 Dixitque David Schelomoni: filii mi: quod ad me, [c] erat mihi in animo ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei:

[c] Heb. *erat cum corde suo.*

11 Sed editum est mihi verbum Jehovæ, dicendo: sanguinem copiosum effundis & bella magna geris: non es ædificaturus domum nomini meo, quia sanguinem multum effundis in terram coram me.

12 Ecce filius editus tibi, is futurus est [d] quietus cùm quietem dedero ei ab omnibus inimicis ejus circumquaque: nam [e] Schelomo erit nomen ejus: etiam pacem & tranquillitatē disponam in Jisraële diebus ejus.

[d] Heb. *vir quietis.* 2. *Schem.* 7. 12.

[e] *Id est, Pacificus.*

13 Is ædificaturus est domum nomini meo, idemq; mihi futurus in filium, & ego ei in patrem: & firmabo solium regni ejus super Jisraëlem usque in seculum.

14 Nunc fili mi, futurus est Jehova tecum: quandoquidem prosperaberis, ædificato domū Jehovæ Dei tui, quemadmodum locutus est de te.

15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum & prudentiam, cùm mandatis instruet te super Jisraëlem: & ut observes legem Jehovæ Dei tui.

16 Tunc prosperaberis, si [f] observanter facies statuta & judicia quæ præcepit Jehova Moschi de Jisraële: confirmare & fortis esto, ne timeto neque consternator.

[f] Heb. *observaveris faciendo.*

17 Ecce autem in afflictione mea paravi ad domum Jehovæ auri talenta centies mille, & argenti decies centies mille talenta: æri autem & ferro non *est* pondus, quia copiosum est: ligna etiam & lapides paravi, supra quæ adjecturus es.

18 Penes te verò sunt copiosè opifices, cæsores & artifices ex lapide & ligno: & quidem omnes periti in unaquaque arte.

19 Auro, argento & æri ac ferro non *est* numerus: agedum fac, nam futurus est Jehova tecum.

20 Deinde præcepit David omnibus principibus Jisraëlis, ut juvarent Schelomonem filium suum, *dicens*,

21 An non Jehova Deus vester vobiscum *est*, qui dedit vobis quietem circumquaque: nam tradidit in manum meam habitatores hujus terræ, & subjecimus ipsam terram * coram Jehova, & coram populo ejus.

22 Nunc adhibete cor vestrum & animum vestrum ad requirendum Jehovam Deum vestrum: ideoque agite ædificate sanctuarium Jehovæ Dei: ad inreferendum arcam fœderis Jehovæ, & instrumenta sacra Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini Jehovæ.

23 *Nam cum David senuisset, & satur esset dierum: constituit regem Schelomonem filium suum super Jisraëlem.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *hos versus ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 2 Gibhhone] *ut suprà 16. 39.* 3 Ante ipsum] *tabernaculum Gibhhone.* Eò quòd territus] *id est, tantopere consternatus, ut ne consistere quidem posset, propter gravitatem præsentis mali: suprà.21.15. Ita impeditum est Davidis consilium: Dei autem impletum est, qui hac occasione populo suo locum, quem elegit ad collocandum nomen suum, palam demonstravit, Deut. 12. 5.&c.* 4 Hic est locus] *q.d. nunc demum video hunc locum statum esse & destinatum a Deo, ut ipse in eo maneat, & nos ipsi ordinarium cultum exhibeamus.* 8 Puer] *vide infrà 29.1.* 11 Sanguinem copiosum] *id est, bellis nimis occupatus es: vide in 2.Schem.7.5.* 17 In afflictione] *id est, in molestiis diuturnis & bellis quibus agitatus sum, sup. 11. versic.* Talenta auri centies &c] *est est, quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.* 21 Coram Jehova] *id est, ut illius cultui, & populi usui sit exposita.* 23 Nam cùm David] *hunc versum ad præcedentia pertinere manifestum est, tum ex 28. & 29. cap. ubi hæc historia fusiùs recensetur: tum ex eo quòd sequens constitutio totius regni tam ecclesiastica quàm politica longo intervallo ante mortem Davidis facta est, ut suis locis ostendetur. Hic enim continetur superioris exhortationis & mandati causa.*

CAPUT. XXIII.

Levitarum recensio: & distributio per gentes & familias ad sua officia describitur.

1 Cùm autem congregasset David omnes principes Jisraëlitarum, & sacerdotes ac Levitas:

2 Numerati sunt Levitæ * a nato triginta annos & deinceps: quorum fuit numerus per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.

3 Ex his qui præessent operi domus Jehovæ vicies quater mille erant: & moderatores ac judicies sexies mille.

4 Et quater mille janitores, ac * quater mille laudantes Jehovam, instrumentisque feci *inquit* ad laudandum.

5 *Distribuit autem eos David distributionibus: secundum filios Levi, in Gerschonitas, Kehathitas & Meraritas.

6 E Gerschonitis erant [b] Lahhdan & Schimhhi.

7 *Posterorum Lahhdanis quisque primarius Jechiel & Zetham & Joël tres:

8 *Et* posterorum * Schimhhi, Schelomith & Chaziel & Haran tres: hi erant primores paternarum familiarum Lahhdanis.

9 Posteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, & Jehhusch ac Berihha: hi quatuor *erant* posteri Schimhhi.

10 Erat verò Jachad primarius & Ziza secundanus: ac Jehhusch & Berihha, quia non multos habebant liberos, fuerunt in familia paterna recensionis unius.

11 FILII Kehathi, Hhamram, Jitzehar Chebron & Huzziel, quatuor.

12 Filii Hhamrami, Aharon & Mosche: separatus autem fuit Aharon ad sanctificandum ipsum in rem sanctam sanctarum ipse & filii ejus usque in seculum: ad adolendum coram Jehova ad ministrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus usque in seculum.

13 Ipsius vero Moschis viri Dei, filii [d] accensentur tribui Leviticæ.

14 Filii Moschis, Gerschom & Elihhezer.

15 Filiorum Gerschomi Schebuel primarius.

16 Fuerunt autem posteri Elihhezeris *sub* Rechabja primario: neq, erant Elihhezeri, filii alii: sed posteri Rechabjæ multiplicari sunt [e] summè.

17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.

18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja secundanus, Jechaziel tertianus, & Jekamhham quartanus.

19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, & Jischija secundanus.

20 Filii Merari, Machli & Muschi: posteri Machli, Elhhazar & Kisch.

21 Cùm autem morienti Elhhazari non essent filii, sed filiæ: duxerunt eas filii Kischi cognati earum.

22 Filiorum Muschi, Machli & Hheder, ac Jeremoth tres *primarii.*

23 (*Hi ipsi Levitæ per familias paternas suas, primarii paternarum familiarium cum numeratis ipsorum, pro numero nominum viritim, * exercentes opus in ministerio domus Jehovæ: *numerati sunt* * a nato viginti annos & deinceps.

24 *Quamvis dixisset David: quietem dedit Jehova Deus Jisraëlis populo suo: & habitabat Jeruschalaimis usque in seculum:

25 Atque etiam Levitis: non est portandum tabernaculum & ulla instrumenta ejus ad ministerium ejus.

26 Nam in * actis Davidis posterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato viginti annos & deinceps.)

27 *Constitutio enim eorum erat, ut *essent* ad manum filiorum Aharonis in ministerio domus Jehovæ, perfecti atriis & apothecis, & purgationi cujusque rei sanctæ: ac operi ministerii domus Dei:

28 Id est, pani dispositionis, & similæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ fiunt cacabo, & in bullata: item cuique * mensuræ &

Marginalia:

* Heb. *crania sic infrà ver. 23.*

[b] *qui Libni sup.6.20.*

[c] *qui & Ziza ver.10.*

Exod.28.

[d] Heb. *vocantur de tribu.*

[e] Heb. *sursum ut sup.22.8.*

&c dimensioni.

29 Item ut starent[f] unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: & similiter vespere.

[f] Heb. *mane, mane.*

30 Item omni oblationi holocaustorum Jehovæ, in singula sabbatha, in novilunia & in stata tempora: numero *certo* prout ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.

31 Deniq; observarent observationē tentorii conventus & observationem rei sanctæ, observationemq; filiorum Aharonis cognatorū suorum: in ministerio domus Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 A nato triginta annos] *ex lege Num.4. vide in Num.8.24.* 4 Quater mille laudantes] *annumeratis discipulis, cum doctoribus ducentis octoginta octo: infrà 25.7.* 5 Distribuit] *ex mandato Dei per Gadum & Nathanem. 2.Chron.29.25. vide 2.Chron.8.26.* 7 Posterorum Lahhdanis] *qui temporibus Davidis venerunt in censum: sic deinceps.* 8 Schimhhi] *filii Lahhdanis, nam Lahhdanis genus in duas summas familias divisum est, Lahhdaniticam & Schimhhiticam.* 23 Hi ipsi Levitæ] *Digressio qua ostendit Hhezra se in hoc & tribus sequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, postquam adducta fuit arca suprà 16.37. ad stabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hic multis nominibus damnat: de hac vide 2.Schem.24. & sup.21. & infrà 27.* 24. Exercentes] *primum argumentum, quo improbatur altera recensio: quia a ministerio illorum ad tractanda arma hoc pacto Levitas & Sacerdotes avocabat.* A nato viginti] *secundum argumentum, quòd Levitas eadem ratione qua reliquos Jisraëlitas numeravit Numer.1.3. & infrà 27.23: Ac non ex præstituto legis, Num.4.3.* 24 Quamvis] *tertium argumentum, quòd in hoc facto promissionum Dei: fideique suæ in promissiones, quam priore recensione erat professus, ita oblitus est, ut Levitas cum Jisraëlitis a fide & quiete publica abduceret.* 26 Actis posterioribus] *id est, posteriore ista recensione per Joabū facta.* 27 Constitutio] *id est, ordinata & præscripta functio erat triplex: ministrantium, musicorum, atque janitorum, ut ostenditur tribus cap. sequentibus.* 28 Mensuræ] *id est, quantitati rerum aridarum aut liquidarum, quæ ad res sacras adhibebantur.* Dimensioni] *id est, spatiis, in quæ personæ, sacrificia, &c. recipiebantur: vide Levit.19.35.*

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recensio fit per suas gentes, officia & ordines: ac postremò Kehathitarum & Meraritarum Sacerdotibus ministrantium.

Levit.10.

1 FILIORUM verò Aharonis distributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Ithamar:

2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipsorum, cùm filii non essent ipsis: sacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)

3 Quibus distribuit eos David, & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam suam ad ministerium suum.

4 Et inventi sunt posteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm posteri Ithamaris, cùm distribuerent eos: posteris Elhhazaris primores in paternas familias erant sexdecim: posteris verò Ithamaris in familias paternas ipsorum octo.

5 Distribuerunt autem eos sortibus[a] alios cum aliis:[a] quamvis essent principes sacrorum, & principes Dei e posteris Elhazaris, etiam in filios Ithamaris.

6 Quos descripsit Schemahhja filius Netanelis scriba e Levitis, coram rege & principibus ipsis & Tzadoko sacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primoribusq; paternarum *familiarum* inter sacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam *quamque*[a] captam ex Elhhazare &[a] similiter captam quamque ex Ithamare.

[a] Heb. *& captam captam.*

7 Nam prodiit sors prima Jehojaribo, Jedahhjæ secunda:

8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:

9 Malcijæ quinta, Mijamini sexta:

10 Kotzo septima, Abijæ octava:

11 Jeschuhhæ nona, Schecanjæ decima:

12 Eljaschibo undecima, Jakimo duodecima:

13 Chuppæ decimatertia, Jeschebeabo decimaquarta:

14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimasexta:

15 Cheziri decimaseptima, Pitzetzo decimaoctava:

16 Petachjæ decimanona, Jechezkeli vigesima:

17 Jacini vigesimaprima, Gamuli vigesimasecunda:

18 Delajæ vigesimatertia, Mahhazjæ vigesimaquarta:

19 Horum *fuit* præfectura illorum in ministerio suo, ut ingrederentur in domum Jehovæ, secundum officium illorum, sub manu Aharonis patris illorum: quemadmodum præceperat ei Jehova Deus Jisraëlis.

20 Quod autem ad filios Levi reliquos: e filiis Hamrami [b] Schubaël: filiorum Schubaëlis Jechdeja.

[b] *qui & Schebuel, suprà 23.15.*

21 De Rechabja *verò*: filiorum Rechabję primarius Jischija.

22 E Jitzeharitis Schelomoth: filiorum Schelomothi Jachath.

Vide sup. 23.15. & seq.

23 E *Chebronitis Jerija*: & filii Jerijæ: Amarja secundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhham quartanus.

24 Filiorum Hhuzziëlis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:

25 *Et* frater Micæ Jischija, e filiis Jischijæ Zecarja.

26 FILII Merari, Machli & Muschi: filii Jahhaziję filii illius, *primarii erant.*

27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri,

28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.

29 Ex Kischo, filiorum Kischi Jerachmeel.

30 Filiorum verò Muschi, Machli, & Hheder & Jerimoth: hi Levitæ *primores* per domos paternas ipsorum.

31 Quos conjecerunt etiam sortibus ex adverso fratrum suorum Aharonicarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achimeleco

loco, & primoribus paternarum familiarum ex sacerdotibus & Levitis: paternarum familiarum primarium quemque *cum* cognatis suis minoribus ex adverso *illorum*.

ANNOTATIO.

5 Alios cum aliis] *id est, promiscuè, discrimen ordinum Deo sortitione relinquentes.* Quamvis] *Occupatio, qua respondetur objectioni huic: non posse æqui juris esse, si summum sacerdotium penes Elhazaris posteros sit ex jure naturæ & institutione Dei Num. 25.13.* 6 Captam] *id est, a Deo sorte obvenientem.* 19 Horum fuit præfectura] *id est, hu eadem cura commissa est sub summo sacerdote, quæ Elhazari & Ithamari sub Aharone sacerdote, ut passim in lege habetur.* Illorum] *Aharonu & filiorum ejus.* 20 Reliquos] *hoc est, qui nondum planè & sigillatim enumerati fuerunt: Gerschonitarum autem primarios sigillatim enumeravit sup 23.6. &c. & sacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm supersunt reliqui Kehathitæ & Meraritæ recensendi: omissi autem fuerunt, quia horum ordines sacerdotibus ministrabant: ideo fuerunt hic cum illis conjungendi.* 31 Ex adverso fratrum] *id est, pari ordinum numero, & respondentibus inter utrosque ordines officiis: nam hæc fuit prima Levitarum functio: duæ aliæ, duobus proximè sequentibus capitibus exponuntur.*

CAPUT XXV.

Musici sacri in viginti quatuor ordines distributi, & functiones eorum recensentur.

1 DISTINXIT quoque David cum principibus militiæ, ad ministerium in filios Asaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui prophetabant citharis nabliis & cymbalis: fueruntq; de numero illorum viri [a] functionis *hujus* ad ministerium suum.

2 In filios Asaphi, Zaccur & Joseph, & Nethanja & [b] Ascharela filii Asaphi: ad manum Asaphi qui prophetabat [c] ex præscripto regis.

3 In Jeduthunem filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jescahhja, Chaschabja & Mattithja & *Schimhhi* sex ad manus patris sui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat de celebrando & laudando Jehova.

4 In Hemanem: filii Hemanis Bukkija, Mattanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jeremoth, Chananja, & Chanani, [g] Eljatha, Giddalti, & Romamti-Hhezer, Joschbekascha, Mullothi, Hothir, Machazioth.

5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & & filias tres.)

6 Omnes isti ad manus patris ipsorum incumbebant musicæ *in* domo Jehovæ, cum cymbalis, & nabliis & citharis ad ministerium domus Dei: ex præscripto regis, Asapho & Jeduthuni & Hemani.

7 Fueruntq; numero illi cum cognatis suis edoctis musicam *canendam* Jehovæ: omnes doctores ducenti octoginta octo.

8 Quorum conjecerunt sortes *ad* observationē ex adverso illorū [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum discipulis.

9 Et prodiit sors prima in Asphū Josepho: Gedaljæ secunda, qui cum cognatis suis & filiis suis erant duodeni.

10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

Quarta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

12 Quinta Netanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

13 Sexta bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

14 Septima, Jescharelæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

15 Octava Jeschahhjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

19 Duodecima Chaschabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

20 In decimatertia Schubaël, filii ejus & cognati ejus duodecim.

21 In decimaquarta Mattitja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

23 In desimasexta, Chananja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

24 In decimaseptima, Joschbekascha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus & cognati ejus duodecim.

26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.

27 In vigesima Elijatha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

28 In vigesimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.

29 In vigesimasecunda Gidalti, filii ejus, & cognati ejus duodecim.

30 In vigesimatertia Machazioth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

31 In vigesimaquarta Romamti-Hhezer, filii ejus & cognati ejus duodecim.

[a] Heb. *operis vel operæ.*
[b] *qui Jescharela infrà ver. 14.*
[c] Heb. *secundum manus regis.*
[d] *qui & Jitzri inf. ver. 11*
[e] *qui & Hhazareel infrà ver. 18.*
[f] *Schubaël ver. 20.*
[g] *Elijatha ver. 27.*
[h] Heb *sicut parvus sicut magnus, doctor cum discipulo.*

ANNOTATIO.

1 Prophetabant] *id est, sacras cantiones canebant. sic deinceps.* 2 Ad manum Asaphi] *id est, sub Asapho summo suarum familiarum præfecto, in prima musicorum classe.* Ex præscripto &c.] *id est, hymnos decantabant propheticos & didascalicos conscriptos a Davide, & in Ecclesiam receptos: ex comparatione illorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. versu: & inscriptionibus Psalmorum in quibus nominatur Asaph.* 3 Et Schimhhi] *ex versu 17.* De celebrando] *sive commemoratione liberationum præteritarum, ut Psal. 39. & 77: sive ad Dei laudem universè prædicandam.* 5 Verbis Dei &c.] *id est hymnis sacris pertinentibus ad regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in sacris libris exprimuntur.*

CAPUT

CAPUT XXVI.

Distributio Janitorum templi ex Levitis : & constitutiones munerum ordinariæ atque extraordinariæ recensentur.

1 QUOD ad distributiones in Janitores: ex Korachęis, ᵃ Meschelemja filius Koræ ex filiis ᵇ Asaphi.

2 Meschelemję autem filii *erant:* Zecarja primogenitus, Jedihhaël secundus, Zebadja tertius, Jatniel quartus :

3 Hhelam quintus, Jehochanan sextus, Eljehohhenai septimus.

4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii : Schemahhja primogenitus , Jehozabad secundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus :

5 Hhammiel sextus, Jissascar septimus, Pehhulletai octavus: nam ᵃ benedixerat ei Deus.

6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant filii , qui dominatum habebant in familia paterna ipsorum : eò quòd valentes robore essent.

7 Filii Schemahhjæ Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipsius ᶜ strenuis : Elihu & Schemahhja.

8 Isti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipsi cum filiis suis ac fratribus suis ᵈ quisque strenuus pro sua facultate ad ministerium : erant sexaginta duo Hhobed-Edomo.

9 (Meschelemjæ verò filii ac cognati strenui erant octodecim).

10 Item Chosæ ᵃ e Meraritis filii: Schimri horum primarius, quamvis nō esset primogenitus : tamen constituit eum pater ejus ᵃ primarium :

11 Chilkija secundus, Tebalja tertius, Zecarja quartus : omnes filii & cognati Chosæ tredecim.

12 In hos *factæ sunt* distributiones janitorum per primarios viros : *ad* custodias ᵃ ex adverso fratrum ipsorum ad ministrandum in domo Jehovę.

13 Nam conjecerunt sortes ᵉ æquè parvi atq; magni, in domos paternas ipsorum, ad ᶠ unamquamque portam.

14 Accidit autem sors ᵃ versus orientem Schelemjæ : Zecarjæ verò filii ejus ᵍ consiliarii prudentis, cùm jacerent sortes, prodiit sors ad ᵃ septentrionem:

15 Hhobed-Edomo ad ᵃ meridiem : filiis verò ejus ᵃ obvenit ʰ ærarium.

16 Schuppimo & Chosę ad ᵃ occidentem, cum ᵃ porta injectus in ⁱ aggesto ascensu: ᵃ custodia ex adverso custodiæ *agente.*

17 Ad orientem Levitæ erant seni : ad septentrionem in diem quaterni : ad meridiem in diem quaterni : & ad ærarium ᵏ ᵃ bis bini.

ᵃ *qui Schelemja infrà ver.14.*
ᵇ *Ebjasaph supra 9.19.*
ᶜ Heb. *filiis roboris: ut ver.9.*
ᵈ Heb. *vir roboris.*
ᵉ Heb. *sicut parvi sicut magni: ut supra 25.8.*
ᶠ Heb. *ad portā & portā.*
ᵍ Heb. *consulentis cum prudentia.*
ʰ Heb. *domus congregatorū.*
ⁱ Heb. *in aggere ascendente.*
ᵏ Heb. *duo duo.*

18 In ˡ parte exteriore & ad occidentem : quaterni ad ᵃ aggerem : bini ad partem exteriorem.

19 Hæ distributiones janitarum in Korachęos & Meraritas.

20 Hi quoque Levitæ : ᵃ Achija præerat thesauris domus Dei, thesauris, inquam, ᵃ rerum sacrarum.

21 In Lahhdanitas & ᵃ in Gerschonitas, e Lahhdane (ᵃ primores paternarum familiarum *erant* e Lahhdane Gerschonita) ᵐ Jechieli.

22 Filii Jechieli : Zetham & Joël frater ejus, præerant thesauris domus Jehovæ.

23 In Hhamramitas, in Jizecharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,

24 Similiter Schebuel filius Gerschomi filii Moschis, antecessor prçerat thesauris ᵃ eorum.

25 Cognati autem eorum ex Elihhezere : Rechabja filius ejus, cujus filius Jeschahhja, cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.

26 Hic Schelomith cum fratribus suis prçerat omnibus thesauris rerum sacrarum : quas consecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurioribus ac præfectis militiæ :

27 Ex bellis & ex præda consecrarunt: ad ⁿ curandum domum Jehovę.

28 Item omnibus quę consecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kischi, ac Abner filius Neri, & Joab filius Tzerujæ : quisquis consecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.

29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus ᵃ operi externo *præerant* ᵃ apud Jisraëlitas, moderatores & judices.

30 E Chebronitis, Chaschabja & cognati ejus strenui, mille septingenti in prçfectura Jisraëlitarum, ᵒ secundum Jardenem ᵃ occidentem versus, omni operi Jehovæ & ministerio ᵃ *imperato* a rege.

31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Chebronitarum generationibus in paternas *familias:* (ᵃ anno quadragesimo regni Davidis quęsiti sunt : ita inventi in eis, valentes robore in Jahhzere Gilhhaditarum).

32 Et cognati ejus strenui, bis mille septingenti primores paternarum familiarum : quos præfecit David rex apud Rëubenitas & Gaditas & dimidiatam tribum Menaschitarum, omni negotio Dei, & ᵃ negotio regio.

ˡ Heb *ad parbar: quæ vox Chaldæa est, & composita, q.d. partem exteriorem vel in agrum spectantem.*
ᵐ *qui Jechiel, sup.23.7.*
ⁿ Heb. *confirmandum: ut 2.Reg.12.6.*
ᵒ Heb. *a trāsitu Jardenis.*

ANNOTATIO.

5 Benedixerat] *ut Gen.1.22.& 28.ver.* 10 E Meraritis] *hoc de Hhobed Edomo & Chosa zeugmaticè intelligendum est : nam Hhobed-Edom Jeduthunis Meraritæ filius erat, suprà 16.38. quamobrem superiorem versum parenthesi inclusimus.* Primarium] *non in jure primogeniti : sed in functione custodiæ.* 12 Ex adverso] *ut suprà 24.31.& 25.1.* 14 Versus orientem] *id est, ab anteriore templi parte.* Septentrionem] *sinistram templi partem.* 15 Meridiem] *dexteram templi partem.* Obvenit ærarium] *locus in quo collectæ reservabantur : ita accipiendum esse ostendit locus secundi Chron.25.24.* 16 Occidentem] *id est, posteriorem templi partem.* Porta injectus] *id est, quam versus terra injecta & accumulata est ad parandum iter regis : de quo 1.Reg.10.5. & 12.* Custodia ex adverso &c.] *id est, simul obeuntibus suum munus ordinibus janitorum, & simul abeuntibus, cùm alii succederent.* 17 Bis bini] *quorum bini portam vestibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii observabant.* 18 Aggerem] *de quo suprà 16.ver.* 20 Achija] *Merarita & Meraritarum quæstor, ut ex sequentium comparatione apparet : incipit autem hic ab eo, quia superior versus desinit in Meraritas, & Hhebræorum usu.* Rerum sacrarum]

id est, ad ministerium sacrum Meraritarum, & ad ipsos Meraritas pertinentium. 21 In Gerschonitas] *id est, posteros Schimhhi Gerschonitae, de quo supra 23.6.* Primores paternarum] *causam ostendit, cur e Labhi tantùm quaestores Gerschonitarum constituti sint.* 24 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias suas nominavit, superiore versu.* 29 Operi externo] *id est, erant curatores earum rerum, quae foris parandae erant, ad futuram templi aedificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemjae 11.16.* Apud Jisraëlitas] *id est, in eo regni tractu, qui secundum mare Mediterraneum est. nam tota regio cis Jardenem in duos tractus divisa est hujus curationis ratione: nimirum secundum mare & secundum Jardenem infrà versu sequente: synecdoche.* 30 Occidentē] *i. in citeriore praefectura.* Imperato a rege] *sup. 22.5.* 31 Anno quadragesimo] *quo David maximum conventum Jisraëlitarum habuit, & Schelomonem filium sibi successorem pronuntians, omnibus cultum Dei & structuram templi: nominatim verò filio functionum ecclesiasticarum distributiones commendavit infrà 28. & 29.* 32 Negotio regio] *id est, imperato a rege, ut versu 30.*

CAPUT XXVII.

Legiones ordinariae cum suis ducibus, tribuni populi, & regis officiales recensentur.

1 FILIORUM autem Jisraëlis secundum numerum ipsorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchosq; & centuriones & moderatores eorum, ministrantes regi in omni negotio suarum distributionum (quarū quaeq; [a] 'procedebat & redibat de mense in mensem omnibus mensibus anni): distributio unaquaeque *erat* vicenûm quaternûm millium.

2 Distributioni primae in mensem primum, praeerat [b] Jaschobhham filius Zabdielis: (in cujus distributione erant viginti quatuor millia).

3 E filiis Peretzi primarius omnibus praefectis exercituum in mensem primum.

4 In distributione autem mensis secundi erat [c] Dodai Achochaeus, & distributio ejus, 'deinde Mikloth antecessor: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

5 Praefectus militiae tertius in mensem tertium Benaja filius Jehojadahhi sacerdotis primarius: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, praeerat etiam 'ipsis triginta: '& distributioni ejus Hhāmizadab filius ejus.

7 Quartus in mensem quartum Hhasaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus post eum: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in mensem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachaeus: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

9 Sextus in mensem sextum Hhira filius Hhikeschi Tekohhaeus: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in mensem septimum Cheletz e Pelonita e posteris Ephrajimi: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

11 Octavus in mensem octavum Sibcai Chuschathaeus e Zerachaeis: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in mensem nonum Abihhezer Hhanathothanus e Binjaminitis: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

13 Decimus in mensem decimum Maharai Netophathita e Zerachaeis: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimum mensem Benaja Pirhhathonita e posteris Ephrajimi: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimū mensem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothnïele: in cujus distributione erant vigintiquatuor millia.

16 IN tribubus autem Jisraëlis, Reübenitica antecessor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacae:

17 Levitica Chaschabja filius Kemuelis: Aharonis Tzadok:

18 Jehudae [g] Elihu e fratribus Davidis: Jissascaris Hhomri filius Micaëlis:

19 Zebulunis Jismahhja filius Hhobadjae: Naphtali Jerimoth filius Hhazriëlis:

20 Filiis Ephrajimi Hhoscheahh filius Hhazazjae: dimidiatae tribui Menaschis, Joël filius Pedajae:

21 Dimidio Menaschis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjae: Binjamini Jahhasiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant 'principes tribuum Jisraëlis.

23 'Non recensuit autem David numerum eorum infra [h] natum viginti annos: eò quòd dixisset Jehova se multiplicaturum Jisraëlitas tanquam stellas coeli.

24 Joab filius Tzeruję 'coeperat numerare: sed non absolverat. quòd esset ob hanc causam ira fervens contra Jisraëlem: 'neque [i] relatus est istorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

25 'Thesauris verò regis praeerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & thesauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jonathan filius Hhuzzijae.

26 Item exercentibus opus rusticum in agricultura Hhezri filius Celubi.

27 Item [k] vinitoribus Schimhhi Ramathaeus: sed [l] proventui vinearum, thesauris vini, Zabdi Schiphmaeus.

28 Item cultoribus olearum, sycomororum quę erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: thesauris autem olei, Johhasch.

29 Item armentis pascentibus in 'Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *pascentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.

30 Item camelis Obil Jischmahhelita: & asinis, Jechdeja Meronothaeus.

31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: omnes hi praefecti facultatum quae erant regi Davidi.

32 Jonathan verò patruus Davidis, consiliarius, vir prudens, & [m] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonaei erat eum filiis regis.

33 Achithophel quoque consiliarius erat regi: & Chuschai Arcita amicus regis.

34 Post Achithophelem verò Jehojadahh filius Benaję & Ebjathar, denique princeps militię regis erat Joab.

[a] Heb. *quae ingrediebatur & egrediebatur.*
[b] *qui & Joschebhaschebeth, 2. Sche. 23.8.*
[c] *qui & Dodo Ibid. 9.*
[d] *qui & Schammoth sup. 11.27. & Schamma, 2. Schem. 23.10.*
[e] *qui & Paltita 2. Schem. 23.26.*
[f] *qui & Cheleb. 2. Schem. 23.29. & Cheled sup. 11.30.*
[g] *qui & Eliab, 1. Schem. 16.7.*
[h] Heb. *a nato viginti annos & infrà Gen. 15.5.*
[i] Heb. *ascendit.*
[k] Heb. *exercentibus opus vineaṛū.*
[l] Heb. *ei quod ex vineis.*
[m] Heb. *scriba.*

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id est, obibat munus suum, ut Num* 27.17. 4 Deinde] *Dodaio extincto: ut de Hhasaële infrà ver.* 7. 6 Ipsis triginta] *de quibus* 2.*Schem.*23.*& suprà cap.*11. Et distributioni &c.] *quia idem Benaja præerat etiam ordinarius stipatoribus regis, & prætorianis cohortibus* 2.*Schem.*9 4. 22 Principes tribuum] *excepto Aschere, de quo synecdochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recensuit] *id est, cavit ne recenserentur: ne videretur inquirere in fidem promissionum Dei, idq; tam priore quàm posteriore recensione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Jisraëlitas supra annum vigesimum* 2. *Schem.* 24. Neque relatus est] *id est, hi duodecim ordines constantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter singulares singulorum principum chiliadas, (quæ omnia simul efficiunt trecenta millia) non sunt relati in* 2. *Schem.* 24.9. *qui liber est ecclesiasticus Chronicorum Regis Davidis: sic reddit rationem Hhezra cur ipse numerum trecentorum millium adscripserit suprà* 21.5. *ad eam summam quæ habetur* 2.*Schem.*24. 25 Thesauris Regis] *id est, fisco Jerosolymitano: ut ostendit sequentis membri comparatio.* 29 Scharone] *quicquid alii dicant, certum est Scharonem campestrem regionem esse Libano subjectam inde a Baschane, ex cap.*5.16. *suprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem esse: omnes ad cultum Dei, & structuram templi a Deo præscriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Jisraëlis, præfectos tribubus, & præfectos distributionibus ministrantes regi, & Chiliarchos cẽturionesque, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque suos cum aulicis & robustissimis, denique quemque valentem robore, Jeruschalaima.

2 Et surgens David rex in pedes suos dixit: audite mei fratres mei & populi mi: ego, *cùm esset* [a] mihi in animo ædificare locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & pro scabello pedum Dei nostri, comparaveram quibus ædificarem.

2.*Schem.*7.5
[a] Heb. *cum corde meo.*

3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] vir bellis *occupatus* sanguinem fundis.

[b] Heb. *vir bellorum.*

4 Elegit autem Jehova Deus Jisraëlis me ex tota familia paterna mea, ut essem rex super Jisraëlem in seculum: nam Jehudam elegerat in antecessorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me voluit: quem constitueret regem super totum Jisraelem.

*Gen.*49.8.
1.*Schē.*16.2.

5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut insideret solio regni Jehovæ, super Jisraëlem.

6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipse ædificaturus est domum meam & atria mea: nam elegi ipsum mihi in filium: & ego futurus sum ei in patrem:

7 Et stabiliturus sum regnum ejus usque in seculum: si firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, sicut hoc tempore.

8 Nunc ergo ante oculos totius Jisraëlis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo nostro, observate & exquirite omnia præcepta Jehovæ Dei vestri: ut hæreditariò possideatis terram hanc optimam, & possidendam tradatis filiis vestris post vos usque in seculum.

[c] Heb. *in auribus Dei nostri.*

9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnosce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo studioso: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodque figmentum cogitationum intelligit: si exquisiveris eum, invenietur abs te: sed si dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.

10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro sanctuario: confirmare & fac.

11 Tunc tradidit David Schelomoni filio suo structuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii:

12 Deniq; structuram omnium quæ *erant* penes eum *informata* per spiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro thesauris domus Dei, & pro thesauris rerum sacrarum.

13 Item pro distributionibus sacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad ministerium domus Jehovæ, ac pro omnibus instrumentis ad ministerium domus Jehovę *pertinentibus.*

14 Aurum certo pondere ad aurea ad singula instrumenta [d] cujusq; ministerii: *argentum* ad omnia instrumenta argentea *certo* pondere, ad singula instrumenta cujusque ministerii.

[d] Heb. *ministerii & ministerii: sic deinceps.*

15 Id est, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujusque lychnuchi & lucernam ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, secundum ministerium cujusque lychnuchi:

[e] Heb. *lychnuchi & lychnuchi: sic deinceps.*

16 Et aurum pondere pro mensis dispositionis in [f] quamque mensam: similiter argentum pro mensis argenteis.

[f] Heb. *in mensam & mensam.*

17 Item pro fuscinulis & crateribus, & scutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentum *certo* pondere in quamque pelvim.

[g] Heb. *in pelvim & pelvim: sic deinceps.*

18 Item pro altari suffitus aurum purgatissimum *certo* pondere: & ad structuram sed illis, *id est,* cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hęc omnia de scripto, *sunt* a manu Jehovæ, *inquit, qui* instruxit me. Omnia opera hujus structuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio suo, confirmare estoq; fortis & fac: ne timeto neque consternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deseret te neque derelinquet te) donec absolveris totum opus ac ministerium domus Jehovæ.

21 Ecce autem distributiones sacerdotum & Levitarum ad unumquodque ministerium domus Dei: & penes te sunt ad omne opus omnes voluntarii *instructi* peritia ad omne ministerium: denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

ANNOTATIO.

1 Congregavit] *regressio ad historiam, quam cœperat narrare suprà a capite 22.* 2 Surgens] *a lecto, in quo præ senectute jacere solebat, honorem exhibens verbo Dei quod propositurus erat: sic Gen. 49.33.* 3 Vir bellis] *vide 2.Schem.7.5. in annotatione.* 12 Per spiritum] *id est, autore spiritu Sancto.* 14 Cujusq; ministerii] *tam in sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quam in atrio ubi argentea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi.* 18 Sedilis] *ita vocat Cerubinos, quia illis deus insidere dicitur. vide 1.Schem.4.4.* Tegerent] *1.Reg.6.23.& seq.*

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Jisraëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in structuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratiis Deo actis a populo, sacrificiisq; oblatis, rex novus & sacerdos summus omnium consensu confirmantur.

1 PRAETEREA dixit David rex toti illi congregationi: Schelomonem filium meum ' unum eleget Deus ' puerum & tenellum: opus autem hoc magnum *est*: non enim homini istud palatium: sed Jehovæ Deo *paratur*.

2 Atque omnibus *quidem* viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea & argentum ad argentea, & æs ad ærea, ferrum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides sardonychas & [a] insitivos, [b] lapides ad ornatū, & ad opus phrygium, denique quosvis lapides pretiosos, & lapides marmoreos, [c] copiosè.

3 Et amplius, quandoquidem propendeo voluntate erga domum Dei mei, est mihi peculium, aurum, & argentum: trado pro domo Dei mei, suprà quàm omnia quæ præparavi in domum sanctam:

4 ' Ter mille talenta auri ex auro ' Ophiris, & ' septies mille talenta argenti purgatissimi ad obducendum parietes ' domorum:

5 Aurum pro aureis, & argentum pro argenteis, & pro omni opificio manu artificum: quis ergo sponte se offert, [d] ut consecret ministerium suum hodie Jehovæ?

6 Itaque sponte se obtulerunt principes paternarum *familiarum* & principes tribuum Jisraëlis, & Chiliarchi, centurionesq;, & præfecti operi regis.

7 Dederuntq; ad opus domus Dei auri talenta ' quinquies mille, & ' drachmarum myriadem, & argenti talenta ' decies mille, ærisque octodecies mille talenta, & ferri centies mille talenta:

8 Denique lapidum quicquid inveniebatur penes unumquemq; dederunt in thesaurum domus Jehovæ: in manum ' Jechielis Gerschonitæ.

9 Et lætabatur populus cum sponte offerrent nam [e] animo integro offerebant Jehovæ: etiamque David rex lætabatur lętitia magna.

10 Quamobrem benedixit David Jehovæ ante oculos totius congregationis: & dixit David ' Benedictus es Jehova Deus Jisraëlis patris nostri a seculo usque in seculum.

11 Tua *est*, ô Jehova, magnitudo & potentia & gloria & æternitas ac majestas: imò omnia in cœlo & in terra: tuum *est* Jehova regnum, ut qui te extollis supra omnia in caput.

12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *sunt*, & tu dominium habes in omnia, & in manu tua vis & potentia: in manu, inquam, tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet.

13 Itaque nunc Deus noster, celebramus te: & laudamus nomen tuum [f] gloriosum.

14 Etenim quis sum ego, aut quis populus meus ut obtineamus vim sponte offerendi hujusmodi? nam ex te sunt omnia, & a manu tua *acceptum* reddimus tibi.

15 Peregrini enim sumus coram te, & inquilini, sicut omnes majores nostri: velut umbra *sunt* dies nostri super terram quæ non [g] consistit.

16 Jehova Deus noster, tota hęc rerum multitudo quam paravimus ad ædificandum tibi domum pro nomine sancto tuo: e manu tua *est*, & tua *sunt* hęc omnia.

17 Sed novi, Deus mi, te esse scrutatorem cordis, & quæ recta sunt velle: ego [h] recto corde meo sponte obtuli omnia ista: nunc quoque populum tuum qui præsentes sunt hic, vidi cum lætitia sponte offerentem tibi.

18 ' Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis majorum nostrorum, serva hoc in seculum, nempe ' figmentum cogitationum cordis populi tui: & constitue animum eorum erga te.

19 Schelomoni quoque filio meo da animum integrum ad observandum pręcepta tua, testimonia tua & statuta tua: tum facendo omnia illa, tum ædificando palatium istud ' quod præparavi.

20 Deinde edixit David toti congregationi, benedicite nunc Jehovæ Deo vestro: sic benedixerunt tota illa congregatio Jehovæ Deo majorum suorum, & inclinato vertice incurvaverunt se Jehovæ ac ' regi.

21 Ac sacrificaverunt Jehovæ sacrificia, obtuleruntque Jehovę holocausta postridie diei illius, juvencos mille, arietes mille, agnos mille & libamina eorum: & sacrificia copiosè pro toto Jisraële.

22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova die illo cum lætitia magna: regemque ' secundò instituerunt Schelomonem filium Davidis, quem unxerunt Jehovæ in antecessorem, & ' Tzadokum in sacerdotem.

23 Insidens autem Schelomo solio Jehovæ in regem pro Davide patre suo, prosperabatur: nam auscultabant ei omnes Jisraëlitæ.

24 Omnesq; principes & robusti, ac etiam omnes filii regis Davidis: ' dederunt manum se fore subditos regi Schelomoni.

25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem [k] summè ante oculos totius Jisraëlis: indens ei majestatem regiam, qualis non fuerat in ullo rege ante ipsum, super Jisraëlem.

26 David autem filius Jischai cùm regnasset super totum Jisraëlem:

27 (Dies verò quibus regnavit super Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnaverat septem annis, deinde Jeruschalaimis regnavit triginta tribus).

28 Mortuus est in canitie bona, satur dierum, divitiarum & glorię: & regnavit Schelomo filius

[a] Heb. *implementorum.*
[b] Heb. *lapides fuci sive ornamenti, & operis phrygiani.*
[c] Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*
[d] Heb. *ut impleat manum suam: sic Exo. 28.41.*
[e] Heb. *corde sic deinceps.*
[f] Heb. *gloriæ tuæ.*
[g] Heb. *non est expectatio, vel consistentia.*
[h] Heb. *in rectitudine cordis mei.*
[k] Heb. *sursum.*

lius ejus pro eo.

29 Res autem Davidis regis *priores & posteriores: ecce sunt scriptę in verbis Schemuelis videntis, & in verbis Nathanis prophetæ, & *in verbis Gadis videntis:

30 Cum tota [l] regni ejus gubernatione & potentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt ei & Jisraëli, ac omnibus regnis *finitimarum* regionum.

[l] Heb. *cum toto regno: metonymia.*

ANNOTATIO.

1 Unum] *quasi dicat, monarcham eum ita instituit, ut regnum per filios meos divisum esse nolit: vide infrà ver.23.* Puerum] *id est, ætate non ita provectum, & multis fratribus natu minorem: nam alioquin jam tum uxorem duxerat, ut ostendit ætas Rechabhhami, 2. Chron.12.13.* 4 Ter mille] *id est, decies octies centena millia coronatorum pro æstimatione talenti communis: vide Exodi 25.39.* Ophiris] *vide 1.Reg. 9.28.* Septies mille talenta argenti] *id est, septuagies octies centies mille quadraginta millia dalelorum.* Domorum] *id est, aurum quidem ad templum Dei, argentum verò ad ædificia templo adjuncta.* 7 Quinquies mille] *id est, tricies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriadem] *id est, dextantem talenti: nam talentum duodecies mille drachmas continet, id est, quater mille octingentos coronatos.* Decies mille] *id est, nonagies decies sexcenties mille daleros.* 8 Jechielis] *de quo suprà 26.21.* 10 Benedictus] *Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentium, & studioso ipsorum animo.* 18 Jehova Deus Abrahami] *proposito εὐχὴν apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.* Figmentum] *id est, studium quod in hac re declararunt, porrò fove in eis.* 19 Quod] *id est, cujus materiam: synecdoche.* 20 Regi] *Schelomoni.* 22 Secundò] *id est, regem in regno confirmarunt, quem priùs tumultuariè pater propter seditionem Adonijæ regem proclamari jusserat, 1. Reg. 1. 33.* Tzadokum in sacerdotem] *summum abrogato Ebjathare, propter conspirationem cum Adonija factam 1. Reg.1.7.* 24 Dederunt manum] *id est, fidem porrecta manu: synecdoche.* 29 Res priores] *id est, ante peccatum cum Bath-schebabha commissum & post peccatum quo multas calamitates sibi & toti regno accersivit. vide 2. Chron.17.3.* In verbis] *id est, in duobus libris Schemuelis, quorum partes hi qui nominantur, conscripserunt.*

CHRONICORUM
Liber secundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progressum & finem regni Iehudæ, usque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Estq; historia annorum quadringentorum septuagintaduorum: ultimus verò annus cum historia Hhezrę communis est.

A Schelomone ad deportationem Jeconjæ anni	401.
Anni captivitatis	70.
Cyri regis Persidis.	1.

CAPUT I.

Schelomo rex Deum Gibhhone colit: ubi divinitus sapientia donatur, & divitiis ac honoribus instruitur.

1 CUM autem se confirmasset Schelomo filius Davidis in regno suo: & Jehova Deus ejus adsistens ei magnificaret eum [a] summè:

[a] Heb. *sursum, ut suprà 1.Chro.22.8.*

2 Indixit Schelomo toti Jisraëli & chiliarchis, & centurionibus judicibusque, & unicuique duci in toto Jisraële, primoribus paternarum familiarum:

3 Abieruntq; Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelsum quod *erat* Gibhhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Mosche servus Jehovę in deserto.

4 (Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendisset ei tentorium Jeruschalaimis)

2.Schem.6.

5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requisivit eum Schelomo & ipsa congregatio.

6 Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocausta mille.

1.Reg.3.4.

7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitq; ei: pete: quid daturus sum tibi?

8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuisti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.

9 Nunc Jehova Deus, statum erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem super populum multum, ut pulvis terræ.

10 Nunc, inquam, sapientiam & notitiam da mihi: qua *procedam ante populum hunc & redeam: quis enim posset judicare populum tuum hunc maximum?

11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc in [b] animo tibi, & non petiisti divitias, opes, aut honorem, aut [c] vitam osorum tuorum, etiamque dies multos non petiisti: sed petiisti tibi sapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:

[b] Heb. *cum corde tuo.*
[c] Heb. *animā*

12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias insuper ac opes, honoremq; daturus sum tibi: cujusmodi non fuit regibus qui fuerunt ante te, & cujusmodi post te non erit.

13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruschalaima, a *profectione* ad excelsum quod *erat* Gibhhone, a conspectu tentorii conventus: *sic regnabat super Jisraëlem.

14 *Con-

1.Reg.10.26

14 * Congregavit etiam Schelomo currus & equites : erantque ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites : quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruschalaimis.

15 Et reddidit rex, Jeruschalaimis argentum & aurum ut lapides : cedros autem reddidit ut sycomoros, quæ in depresso loco *crescunt*, multitudine.

16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni: id est, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.

17 Nam * deducebant & exportabant ex Ægypto curruũ sex centenis *siclis* argenti, equum verò centenis quinquagenis : & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu sua educebant.

ANNOTATIO.

10 Procedam ante &c.] *vide Num.27.17.* 13 Sic] *id est, ea sapientia & notitia quam promiserat Deus : de qua copiosiùs 1.Reg.3.* 14 Congregavit etiam] *confirmatio alterius partis promissionum Dei de opibus, honore, &c. suprà 12. ver.* 17 Deducebant] *mercatores exteri.*

CAPUT II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia prospicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

1 CUm autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam suam:

2 Numeravit Schelomo septuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores * in illo monte : & qui præessent illis ter mille sexcentos.

3 Cùm misisset Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo : quemadmodum fecisti cum Davide patre meo, cui misisti cedros ad ædificandum sibi domum in qua habitaret.

4 Ecce ego ædificaturus sum domum nomini Jehovæ Dei mei : ad sanctificandum eum, ad adolendum coram eo suffitum aromatum, ad dispositionem *panum* jugem, holocaustaq; in matutinum quodq; & vespertinum tempus, in quæque sabbatha & novilunia, & in stata tempora Jehovæ Dei nostri: in seculum hoc incumbit Jisraëli.

5 Domus autem illa quam ædificaturus sum, magna erit : nam major *est* Deus noster omnibus diis.

6 Sed quis obtineat vim ædifidandi ei domum : cùm cœli ipsi & cœli cœlorum non capiant eum? & quis *sum* ego ut ædificem ei domum: nisi ut adoleatur coram eo?

7 *Ita nunc mitte mihi virum peritum operandi: ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpurio, & ex coccineo, & ex hyacinthino, & scientem sculpere sculpturas : cum peritis qui penes me *sunt* in Jehuda & Jeruschalaimis : quos comparavit David pater meus.

8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & * thyina e Libano : novi enim servos tuos scientes esse cædendi arbores Libani : ecce autem servi mei erunt cum servis tuis :

9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàm-plurima : nam domus illa quam ædificaturus sum, magna *futura est*, & quidem mirificè.

10 Vicissem ecce, putatoribus illis, cæsoribus arborum do tritici [d] excussi servis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille : & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.

11 Dixit verò Churam rex Tyri scripto, quod misit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga populum suum, constituit te super eos regem.

12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui fecit cœlum & terram : quòd dedit Davidi regi filium sapientem, scientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus est Domum Jehovæ, & domum regiam suam.

13 Nunc itaque mitto virum peritum, scientem & intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:

14 Filium mulieris [f] e posteris Danis, * & patrem ejus virum Tyrium, scientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byssino, & ex coccineo : & sculpere quamlibet sculpturam, & excogitare [g] quodvis industriè inventum: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.

15 Vicissim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat servis suis.

16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem necessitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruschalaima.

17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erãt* in terra Jisraëlis, post numerationem qua numeraverat eos David pater ipsius : inventiq; sunt centies quinquagies ter mille sexcenti.

18 E quibus effecit septuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille sexcentos ut præessent [i] adigendo huic populo.

[a] Heb. *diceret, ut* 1. Reg. 5.5.
[b] Heb. *regni suo: sic infrà ver.* 12.
1.Reg. 5.13. *&c.*
[c] Heb. *in multitudine.*
[d] Heb. *percussionem tritici.*
[e] Heb. *scientem prudentiæ & intelligentiæ: sic ver.* 13.
1.Reg.7.13.
[f] Heb. *e filiabus Dani.*
[g] Heb. *omne excogitationem: ut Exodi* 31.4.
[h] *quæ Joppe: Jehosch.*19.46.
[i] Heb. *ad faciendum ut transiret hic populus.*

ANNOTATIO.

2 In illo monte] *id est, Libano, ut exprimitur ver.* 8. *κατ' ἐξοχὴν.* 7 Ita nunc] *apodosis primi illius membri quod cœptum fuerat ver.* 3. *quemadmodum fecisti &c. est enim interjectum hyperbaton.* 8 Thyina] *vide* 1.*Reg.*10.11. 14 Patrem ejus] *qui similiter Churam nomine vocabatur infrà* 4.16.

CAPUT III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma describuntur.

1 DEINDE incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruschalaimis * in monte Morijæ, ubi apparuerat *Jehova* Davidi patri ipsius : in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebusæi.

2 Incepit autem ædificare mense secundo, *die* secundo, anno quarto regni sui.

3 Atque * harum *dimensionum erat* [a] fundatio Sche-

1.Reg.6.
2 Schem. 24. & 1.Chro. 21
[a] Heb. *fundari: infinitivus pro nomine.*

Schelomonis in ædificanda domo Dei: longitudo cubitorum ex mensura primaria cubitorum sexaginta, & latitudo cubitorum viginti.

4 Porticus autem quæ *erat* ante longitudinem, secundum [b] frontem latitudinis ipsius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti: quam obduxit intrinsecus auro puro.

5 Domum quoque magnam obtexit lignis abiegnis, deinde obtexit eam auro præstante, ubi fecerat ut eminerent in ea palmę & catenæ.

6 Et obduxit ipsam domum lapidibus pretiosis ad ornatum: aurum autem ipsum *erat* aurum parvajimorum.

7 Obtexit verò domus trabes, postes, & parietes ejus & valvas ejus auro: cùm insculpsisset Cerubinos parietibus.

8 Fecit etiam domum sancti sanctorum, longitudine secundum latitudinem domus cubitorũ viginti, & latitudine cubitorum viginti: quam obtexit auro præstante ad talentorum sexcentorum *pondus*.

9 Pondus verò in clavos siclorum quinquaginta auri: denique cœnacula obtexit auro.

10 Fecit quoque in domo sancti sanctorũ Cerubinos duos opere [c] exemptili: quos obduxerunt auro.

[b] Heb. *faciem.*

[c] Heb. *exemptionem.*

11 Quorum Cerubinorum alæ longitudine sua in cubitos viginti *protendebantur*: ala una cujusque in cubitos quinos pertingens parietem domus, ala similiter altera cubitorum quinq; pertingens alam Cerubini alterius.

12 Sic ala Cerubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus: & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ cerubini alterius.

13 Alæ Cerubinorum istorum expandebant se in cubitos viginti: ipsi autem stabant pedibus suis, facie sua introrsum *versa*.

14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byssinum: in quo expressit Cerubinos.

15 Item fecit ante domum ipsam columnas duas cubitorum tricenûm quinûm longitudine: & coronamentum quod *erat* in summitate cujusque, cubitorum, quinûm.

16 Ut fecerat catenas in adito, ita posuit in summitate columnarum: fecitque malogranata centena, quæ interposuit catenis illis.

17 Deinde erexit columnas ante templum, unam a dextera, & alteram a sinistra ejus: vocavitq; nomen dexteræ Jacin, & nomen sinistræ Bohhaz.

1.Reg.7.15.

ANNOTATIO.

1 In monte Morijæ] *de quo Gen.22.2.* 3 Harum dimensionum] *quæ hoc & sequente versu explicantur.* Ex mensura primaria] *vide 1.Reg.6.2.* 5 Domum magnum] *id est, templum anterius, quod sanctum dicebatur, 1.Reg.6.17.* Abiegnis] *solum videlicet, ut constat ex 1.Reg.6.15. & descriptione parietum infrà ver.7.* Ubi fecerat] *id est, in prominentia palmarum & catenarum.* 6 ipsam domum] *id est, reliquam partem soli, quæ vacua erat, implevit opere musivo atque emblemate ex diversis lapillorum generibus.* Aurum parvajimorum] *id est, ex Chavila, ubi præstantissimum aurum fuisse testatur Mosche, Gen.2.11. est enim in ea sive Caracenorum regno Parbacia oppidum corrupto nomine dictum pro Parvajimu Plinio natur. histo. lib.6. cap.28: quod aurum David, ex devictis regibus regioni illi finitimis consecutus, ad hos usus asservarat 1.Reg.6.20.* 8 Talentorum sexcentorum] *id est, tricies sexcenties mille coronatorum.* 9 Cœnacula] *id est, domicilia quæ porticui incumbebant, de quibus 1.Chr.28.11. & 12.* 10 Exemptili] *id est, ex multis partibus, quæ divelli inter se poterant: quod necessarium fuit propter eorum magnitudinem & gravitatem.* 15 Tricenûm qninûm &c.] *vide annotat. 1.Reg.7.15.* 16 Catenas] *id est, funes aureos, de quibus 1.Reg.6.21.* Ita posuit] *fascias opere catenato, 1.Reg.7.17.* Centena] *in quolibet ordine.*

CAPUT. IIII.

Ornamenta templi intestina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & mensæ: item atria & minutiora instrumenta describuntur.

1 FECIT præterea altare æreum, viginti cubitorum longitudine, & viginti cubitorum latitudine: decem autem cubitorum altitudine.

2 Item fecit lacum fusum: decem cubitorum [a] a labii parte una ad alteram, rotundum circumquaque, & quinque cubitorum altitudine, quem filum triginta cubitorum cingebat circumquaque.

3 (Similitudo autem boum sub eo undequaque circunstantium eum in decem cubitos, cingentium lacum ipsum circumquaque *erat*: qui boves *pertingebant* duos ordines *colocynthidum* fusarum in fusura ejus)

4 Stantem super duodecim boves, tres respicientes ad aquilonem, & tres respicientes ad occasum, & tres respicientes ad meridiem, & tres respicientes ad orientem: ita lacus eis impositus erat superné: quorum omnium posteriora intus *latebant*.

5 Crassitudo verò ejus palmaris *erat*, & labium ejus simile operi labii calicis, *aut* floris lilii: quod capax erat bathorum, ter mille continebat.

1.Reg.7.23.
[a] Heb. *a labio ejus ad labium ejus.*

6 Item fecit labra decem: quorum disposuit quinq; a dextera, & quinque a sinistra ad lavandum ex eis, opus holocausti abluebant ex eis: sed lacus *erat* sacerdotibus ad lavandum se ex eo.

7 Item fecit lychnuchos aureos decẽ [b] eadem ratione inter se: posuitque in templo quinque a dextera & quinque a sinistra.

8 Item fecit mensas decem quas collocavit in templo, quinque a dextera & quinque a sinistra: fecitque crateras aureos centum.

9 Item fecit atrium sacerdotum & atrium maximum: & valvas atrio cuique, quorum valvas obduxit ære.

10 Lacum verò posuit versus latus dexterum ad orientem e regione meridiei.

11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & crateras: ita absolvit Churam facere opus istud, quod faciebat regi Schelomoni pro domo Dei:

12 Columnas duas, & orbes cum coronis in summitate columnarum duos: & encarpos duos ad tegendum duos orbes coronarios qui

1.Reg.7.38.

Ibid 49. ver.
[b] Heb. *secundum rationẽ eorum.*

1.Reg.7.39.

erant

erant in summitate columnarum:

13 Et malogranata quadraginta ad duos encarpos: binis ordinibus malogranata in encarpo unoquoque: ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant* in superficie columnarum.

14 Bases quoque fecit, & labra fecit imposita basibus:

15 Lacum unum: & duodecim boves sub eo.

16 Item ollas, & hamas, & fuscinas, ac omnia instrumenta illorum fecit *cum* Churamo patre suo, regi Schelomoni pro domo Jehovæ: ex ære terso.

17 In planitie Jardenis fudit ea rex in [c] terra argillosa: inter Succothas & inter Tzeredanum *agrum.*

18 Itaq; fecit Schelomo omnia ista instrumenta [d] numerosa valde: non enim pervestigatum est pondus æris eorum.

19 Fecit enim Schelomo omnia instrumenta illa quæ erant Domus Dei: & altare aureum & mensas, quibus imponebatur panis faciei:

20 Et lychnuchos cum lucernis eorum, ut arderent pro ritu suo ante adytum, ex auro asservato:

21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex auro: quod erat [e] perfectissimum aurum:

22 Instrumentaq; musica, & crateras, & acerras, & trullas *ex* auro asservato: & portæ domus valvas interiores sancti sanctorum, valvasq; domus, *valvas* templi [f] ex auro.

[c] Heb. *in densitatibus terræ.*
[d] Heb. *in multitudine valde.*
[e] Heb. *perfectionum aurum.*

ANNOTATIO.

3 Similitudo autem boum] *i. boves ærei formâ suâ: hypallage.* 7 Eadem ratione] *i. ad exemplum ejus quem paraverat Mosche in deserto.* 9 Atrium sacerdotum] *i. quod sacerdotibus erat proprium, templo conjunctum, ubi erant eorum cellæ ab utraq; templi parte: 1. Reg. 6.5. de quo 1. Reg. 6.36.* Maximum] *ist est, maxime capacitatis in ambitu templi & atrii sacerdotum, pro populo.* 12 Orbes] *id est, imas coronarum partes annulis similes.* 16 Churamo patre] *vide suprà 2.14.* 22 Ex auro] *i. deauratas.*

CAPUT V.

Schelomo convocatis sacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijone in adytum: tabernaculum & vasa sacra Gibhbone deportat in thesaurum domus Dei, ubi Deus signum aspectabile suæ præsentiæ edit.

1 PERFECTO autem toto opere quod fecit Schelomo pro domo Jehovæ: inferens Schelomo res consecratas a Davide patre suo, & argentum, & aurum, & omnia instrumenta posuit in thesauris domus Dei.

2 Tunc congregari jussit Schelomo seniores Jisraëlis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum *familiarum* cum Jisraëlitis Jeruschalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ, e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.

3 Congregatis itaq; ad regem omnibus Jisraëlitis in ipso festo: hoc *festum est* mensis septimi:

4 Et convenientibus omnibus senioribus Jisraëlis: deportarunt [*] Levitæ arcam:

5 Et deduxerunt arcam & tentorium conventus, omniaq; vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt *inquam* ea sacerdotes & Levitæ.

6 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jisraëlitarũ qui convenerant ad eum præeuntes arcæ: sacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur præ multitudine.

7 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovę in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.

8 Erant enim Cerubini pandentes alas super locum arcę: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

9 Deinde protenderunt vectes ejus, ita ut cõspicerentur summitates vectium ex arca *productorum* versus partem anteriorem ipsius adyti: non autem conspiciebantur foris: quod fuit ibi usque in [*] diem istum.

10 Nihil *erat* in ea arca, præter duas illas tabulas quas collocaverat Mosche in Chorebo: quando pepegit Jehova *fœdus* cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis ex Ægypto.

11 Fuit autem cùm exirent sacerdotes [*] e sancto ipso: ([*] nam omnes sacerdotes qui aderant sanctificaverant se, non fuerant observandæ distributiones:

12 Similiter Levitæ musici omnes ex Asapho, ex Hemane, ex Jeduthune, tam filii eorum quàm cognati eorum, induti bysso, cum cymbalis, & cum nabliis ac citharis adstabant ad orientem altari: & cum illis sacerdotes ad centum viginti, clangentes tubis:

13 Erat enim [a] pariter clangentium tubis & musicorum, [b] edere concentum unum ad laudandum & celebrandum Jehovam:) & cùm efferrent concentum tubis & cymbalis ac instrumentis musicis, cumque laudarent Jehovam [*] quia bonus *est*, quia in seculum benignitas ejus: ut domum illam, domum Jehovę impleret nubes:

14 Adeò ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandum propter illam nubem: cùm implevisset gloria Jehovę domum Dei.

1. Reg. 7.51.
1. Reg. 8.1.
[a] Heb. *sicut unus.*
[b] Heb. *audire facere sonum.*

ANNOTATIO.

4 Levitæ] *i. sacerdotes Levitici generis: vide Num. 4.15.* 9 Diem istum] *deportationis, de qua in fine 2. Reg. vide 1. Chron. 4.41.* 11 E sancto] *ex adyto & templo.* Nam] *ætiologia est, cur eo die sacerdotes in templum & adytum liberè & sine offensa ingressi sint, non servatis distributionibus: de quibus 1. Chron. 23. & sequentibus.* 13 Quia bonus] *i. Psalmum. 136.*

CAPUT VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit, & preces concipit.

1 TUM dixit Schelomo: Jehova dixit se habitare in caligine.

2 Utique ego ædificavi domum habitaculi tibi: & stationem [a] in qua resideas in secula.

3 Posteà rex conversa facie sua benedixit cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante.

1. Reg. 8.12.
[a] Heb. *ad residentiam tuam.*

4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ori suo Davidem patrem meû: prout manibus suis implevit, dicendo:
5 Ex quo die eduxi populum meum e terra Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis, ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: neque elegeram virum qui præfuturus esset antecessor populo meo Jisraëli.
6 Sed elegi Jeruschalaima ut sit nomen meum illic: & elegi Davidem ut præsit populo meo Jisraëli.
7 Quam ob rem cùm esset in animo Davidis patris mei: ędificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:
8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificare domû nomini meo: benèfecisti quòd fuisti eo animo.
9 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.
10 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & insidens solio Jisraëlis, quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi hanc domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis.
11 Ubi disposui arcam in qua *est* fœdus Jehovæ: quod pepigit cum filiis Jisraëlis.
12 Deinde substitit *Schelomo* ante altare Jehovæ coram tota congregatione Jisraëlis: & expandit manus suas.
13 (Nam fecerat Schelomo [b] suggestum æreum, posueratque ipsum in medio [a] atrii: quinque cubitorum longitudine & quinq; cubitorum latitudine, triumq; cubitorum altitudine:) substitit inquam in eo, & [c] flexus in genua sua coram tota congregatione Jisraëlis expandit manus suas versus cœlum:

[b] Heb. *labrû dictum a forma: catachresis.*
[c] Heb *ingeniculans.*

14 Ac dixit Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi Deus in cœlo aut in terra; servans fœdus & benignitatem illam servis tuis, qui ambulant coram te ex toto animo suo:
15 Qui servasti servo tuo Davidi patri meo, id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo: ita manu tua implevisti, sicut *est* hodie.
16 Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis, serva servo tuo Davidi patri meo id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam, ambulando in lege mea, quemadmodum ambulasti coram me.
17 Nunc etiam Jehova Deus Jisraëlis, confirmetur verbum tuum, quod elocutus es servo tuo Davidi.
18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorum ipsi non capiunt te, quanto minus domus hęc quam ædificavi?)
19 Ut respicias ad orationem servi tui & ad deprecationem ejus, Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te.
20 Ut sint oculi tui aperti erga domum hanc interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te* dixisti positurum nomen tuum: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.
21 Auscultato igitur deprecationibus servi tui, & populi tui Jisraëlis, quibus orabunt versus locum hunc: tu inquam auscultato e loco habitationis tuæ e cœlis, & auscultans condonato.
22 Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum: (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc.)
23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judica servos tuos: rependendo improbo, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.
24 Item cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste, eò quòd peccaverint in te: si conversi celebrabunt nomen tuum, orabuntque & deprecabuntur contra te versus domum hanc:
25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc quam tradidisti eis, ut majoribus eorum.
26 Cum clausum fuerit cœlum, ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, quia testatus fueris cõtra eos:
27 Tunc tu exaudiens e cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam, quam dedisti populo tuo in possessionem.
28 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo aut rubigo: locusta aut bruchus cùm erit: cùm auget eum inimicorum ejus *quisque* in terra ditionis ejus, quæcunq; plaga aut quæcunq; ægritudo:
29 Omnem orationem, omnem deprecationem quæ erit a quocunq; homine, aut a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam suam & dolorem suum expandet manus suas versus domum hanc:
30 Tunc tu exaudiens e cœlis, statione habitationis tuę condonato: & dato unicuiq; secundum vias ejus, quod agnosces apud animû ejus (tu enim solus nosti animum filiorum hominis.)
31 Ut revereantur te ambulando in viis tuis, omnibus diebus quibus victuri sunt in superficie hujus terræ: quam dedisti majoribus nostris.
32 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële fuerit: sed venerit e terra longinqua propter nomen tuû magnû, manúmq; tuam robustam, & brachium tuum extentum: cum advenientes orabunt versus domum hanc:
33 Etiam tu auscultato e cœlis, & statione habitationis tuæ, & facito omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum: tum ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël: tum ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ædificavi.
34 Cum procedet populus tuus in bellum cõtra inimicos suos, viâ qua mittes eos: si orabunt viâ civitatis hujus quam elegisti & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum, & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.
36 Cum peccaverint in te, (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos exposueris eos inimicis: ita ut captivos abduxerint eos illi a quibus captivi sunt, in terram longinquam aut propinquam:
37 Si reducent in animum suum in ea terra ubi detinebuntur captivi: ut conversi deprecentur

tur te in terra captivitatis suę, dicendo: peccavimus, perversè egimus, & improbi fuimus:

38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra captivitatis suæ, ubi captivos detinebunt eos: & orabunt via terræ suæ quam dedisti majoribus ipsorum, hujusque civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

39 Tum exaudito e cœlis, e statione habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationes eorum: ut peragas causam eorum: & condonato populo tuo quæ peccaverint contra te.

40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ ad [d] orationem, *qua orabitur versus* locum hunc.

41 Nunc, inquam, surge Jehova Deus ad * requiem tuam, tu & arca * roboris tui: sacerdotes tui, Jehova Deus, * induantur salute, & * quos benignè accipis lætentur de eodem bono.

42 Jehova Deus, ne avertas faciem * uncti tui: recordare * benignitatum *erga* Davidem servum tuum.

d Heb. *orationem loci hujus: sic infrà* 8.5.
Psal. 132.8.

ANNOTATIO.

13 Atrii] *publici de quo suprà* 4.9. 41 Requiem tuam] *id est, locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius stare cum tentorio & tabernaculo: vide* 2.*Schem*.7.6. Roboris tui] *vide* 1.*Chron*.16.11. Induantur salute] *id est, circumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschahhjæ* 62.1. Quos benignè] *id est, electi & sancti*. 42 Uncti tui] *id est, meam in Christo, unctorum tuorum capite*. Benignitatum] *id est, promissionum factarum & inceptorum beneficiorum erga domum ejus*.

CAPUT VII.

Schelomo sacrificans, domum Dei consecrat: & festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1.*Reg* 8.54.

1 Cum que absolvisset Schelomo orare: illico ignis descendens e cœlis absumpsit holocaustum & sacrificia: * gloria Jehovæ implente domum illam:

2 Adeò ut non possent sacerdotes ingredi domum Jehovę: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

3 Omnes autem Jisraëlitæ videntes cùm descenderet ignis ille, & gloria Jehovę in domum: inflexerunt se facie in terram, versus pavimentum, & incurvaverunt se celebrando Jehovam, quoniam bonus *est*, quoniam in seculum benignitas ejus.

1.*Reg*.8.62.

4 Rex verò & totus populus sacrificarunt sacrificia coram Jehova.

5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium boum vicies bis mille, & pecudum centies vicies mille: cùm dedicarent domum Dei rex & totus populus.

6 (Interea sacerdotes in observationibus suis consistebant, & Levitæ cum instrumentis musicis Jehovæ, quæ fecerat David rex, celebrando Jehovam, quoniam in seculum benignitas ejus, per * hymnum Davidis *traditum* in manum ipsorum: sacerdotes verò * alii clangebant tubis e regione eorum, omnibus Jisraëlitis adstantibus.)

7 Consecravit enim Schelomo internam partem atrii, quę *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & adipes eucharisticorũ: nam altare æreum quod fecerat Schelomo non poterat capere holocausta illa, muneraq; & adipes illorum.

8 Celebravit etiam Schelomo festum illud tempore illo septem diebus, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna valde: inde ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem Ægypti.

9 Celebraruntque die octavo interdictum: cùm dedicationem altaris celebrassent septem diebus, & festum illud septem diebus.

10 Die autem vigesimo tertio mensis septimi, dimisit populum in tentoria ipsorum: lætos & hilares animo de illo bono, quo affecerat Jehova Davidem, Schelomonemque, ac Jisraëlem populum suum.

ANNOTATIO.

1 Gloria Jehovæ] *id est, nube: vide suprà* 5.13.& 14. 6 Hymnum Davidis] *id est, Psalmum* 136. Alii] *centum viginti, de quibus suprà* 5.12.

CAPUT VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1.*Reg*.9.

1.*Reg*.9.

1 * Cùm autem absolvisset Schelomo domum Jehovę & domum regiam: & quicquid venerat in animum Schelomoni facere in domo Jehovæ & in domo sua, *in eo* prosperatus esset.

2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni nocte illa, & dixerat ei: exaudivi orationem tuam, & elegi locum hunc mihi pro domo sacrificiorum.

3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut si pręcepero locustæ ut exedat terram: aut si immisero pestem in populum meum:

4 Et deprimentes se populus meus super quos invocatur nomen meum, oraverint & requisiverint faciem meam, revertentes a viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœlis condonabo peccatum eorum, & curabo terram eorum.

5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & aures meæ intentæ ad [a] orationem *qua orabitur versus* locum hunc.

6 Jam enim elegi & consecravi domum istam, ut sit nomen meum ibi usque in seculum: sintq; oculi mei & animus meus ibi omnibus diebus.

7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, idque faciendo omnino prout præcepi tibi: statutaque mea & judicia observaveris:

8 Utiq; stabiliam solium regni tui: quemadmodum pactus sum Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir dominans in Jisraële.

9 Sin autem aversi fueritis vos & dereliqueritis

a Heb. *orationem loci hujus: ut suprà* 6.40.

ritis statuta mea, & præcepta mea quæ proposui vobis: & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

10 Utique extirpabo istos e terra mea quam dederam eis, & istam domum quam consecravi nomini meo projiciam a facie mea: & [b] efficiã eum in parabolam & in dicterium inter omnes popelos.

vel ponam.

11 Et de domo ista quæ fuerit excelsa, omni transeunti juxta eam stupor obveniet: dicet enim: quam ob rem fecit Jehova sic terræ isti, domuique isti?

12 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovam Deum majorum suorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, præhenderuntque deos alienos, & incurvantes se eis coluerunt eos: idcirco induxit in eos totum malum istud.)

13 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo domum Jehovæ & domum suam:

14 Ut civitates illas quas [c] reddiderat Churam Schelomoni, ædificaret Schelomo: & habitatores collocaret ibi Jisraëlitas.

c vide 1. Reg. 9.13. de significatione hujus vocis.

15 Pergens quoque Schelomo in Chamatham Tzobæ: cùm fortior fuisset ea,

16 Ædificaret Tadmorem in deserto: & omnes civitates armamentariorum, quas ædificavit in Chamatha.

17 Ædificaret etiam Beth-Choronem superiorem, & Beth-Choronem inferiorem: civitates munitas, *instructas* muris, portis & vectibus:

18 Item Bahhalatham & omnes civitates armamentariorum quæ *erant* Schelomoni, & omnes civitates curruum, ac civitates equitum: denique pro toto desiderio Schelomonis *id* quod desideraverat ædificare Jeruschalaimis, & in Libano & in tota terra dominatus sui.

19 Totius populi qui relictus fuerat ex Chittæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque & Jebusæo, qui non *erant* e Jisraële:

20 Ex horum filiis, eos qui relicti erant post hos in ipsa terra, quos non consumpserant filii Jisraëlis: eos adegit Schelomo in tributum, usque in diem istum.

21 Ex Jisraëlitis autem quos non reddidit Schelomo servos in opus suum: (nam erant viri militares, & principes ducum ejus, præfectique curruum & equitum ejus.)

12 *Ex* illis, inquam, *erant* principes curatorum, qui pro rege Schelomone *curabant* ducenteni quinquageni: qui dominabantur illi populo.

23 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelomo e civitate Davidis' in illam domum quam ædificaverat ei: dixerat enim,' non posset habitare uxor mecum in domo Davidis regis Jisraëlis, nam sancta sunt' ista, cùm venerit ad ea arca Jehovę.

24 Tunc offerebat Schelomo holocausta Jehovæ: super altare Jehovæ quod extruxerat ante porticum.

25 Idq; rem diei quotidie offerendo secundum præceptum Moschis, quibusque sabbathis & noviluniis, statisque temporibus, [d] ter quotannis: in festo azymorum, & in festo septimanarum, ac in festo tabernaculorum.

d Heb. *tribus vicibus*.

26 Et constituit secundum rationem Davidis patris sui, distributiones sacerdotum in ministerio eorum, & Levitarum in custodiis ipsorum ad laudandum & ministrandum coram sacerdotibus, [e] ad *quodq;* officium diurnum die suo: janitores quoque per distributiones eorum in [f] unamquamque portam: nam sic præceptum fuerat Davidis' viri Dei.

e Heb. *ad rem diei die suo.*
f Heb. *portam & portam.*

27 Neque recesserunt a præcepto regis imposito sacerdotibus & Levitis, in omni [g] officio & thesauris *administrandis*.

g Heb. *re: ut sup. ver. 26.*

28 Cùm autem comparatum esset totum opus Schelomonis usque in istum diem, *inde a* fundatione domus Jehovæ usquedum absolvisset eam: perfecta domo Jehovæ.

29 Tunc profectus est Schelomo Hhetzjonem-Geberis & prope Elothas ad littus maris, in terram Edomæorum.

30 Misit verò ei Churam per servos suos naves, & servos peritos maris: qui abeuntes cum servis Schelomonis Ophirum, acceperunt inde quadringenta quinquaginta talenta auri, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

6 Cùm autem] *hęc ita distinguenda esse constat ex collatione ejusdem historiæ,* 1 *Reg.* 9. 23 In illam domum] *de qua* 1. *Reg.* 7. 8. Non posset] *id est, angustior est, quàm ut comitatum utrumq; capiat, ut observatum est* 1. *Reg.* 3. 1. Ista] *id est, loca domus Davidis adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura servari debent.* 26 Viri dei] *Prophetæ, & quidem adhibito sacrorum Prophetarum consilio ordines Ecclesiæ disponentis: ut* 2. *Chron.* 29. 25.

CAPUT. IX.

Ejusdem est argumenti cum 1. *Reg.* 10.

1 REGINA autem Schebæ audiens famam Schelomonis, venit ad probandũ Schelomonem ænigmatibus, Jeruschalaima cum exercitu numeroso admodum, & camelis ferentibus aromata, aurumq; [a] plurimũ & lapides pretiosos: & accedens ad Schelomonẽ, elocuta est apud eum quicquid erat in animo suo.

1. Reg. 10.

a Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: neque fuit absconditum quicquam Schelomoni, quin indicaret ei.

3 Quapropter cùm videret regina Schebæ sapientiam Schelomonis: & quamq; domũ quã ædificaverat:

4 Cibum etiam mensæ ejus, & consessum servorum ejus, statũmq; ministrorum ejus, & vestimenta eorum: similiter pincernas ejus cum vestimentis eorum, & ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: non erat in ea amplius spiritus.

5 Tandem dixit ad regem, verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua:

6 Tamen non credidi verbis illorum usquedũ venirem, & viderent oculi mei: sed ecce non indicatum fuerat mihi dimidium amplitudinis sapientiæ tuæ: superas famam illam quam audiveram.

7 Beati homines tui, & beati servi tui isti: qui

qui stant coram te jugiter, & audiunt sapientiam tuam.
8 Sic Jehova Deus tuus benedictus: qui delectatus est te, ut collocaret te in solio suo regẽ pro Jehova Deo tuo: eò quòd diligit Deus tuus Jisraëlem quem statuat in seculum: ideò imposuit te illis regem, ut exerceres judicium & justitiam.
6 Et dedit regi centũ viginti talenta auri, aromataque multa valde, & lapides pretiosos: nam non sunt advecta amplius aromata hujusmodi, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.
10 (Nam etiam servi Churami, & servi Schelomonis qui attulerant aurum ex Ophiro: advexerant ligna thyina, & lapides pretiosos:
11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis [b] aggestam viam in domum Jehovæ, & in domum regis, citharasque & nablia pro cantoribus: non fuerant visa talia antè in terra Jehudæ.)
12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desiderio ejus quod petivit: præter *compensationem eorum* quæ attulerat ad regem: tum revertens abiit in terram suam ipsa cum servis suis.
13 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni anno unoquoque: sexcentorum sexaginta sex talentorum auri.
14 Præter *id quod* publicani negotiatorum & mercatorum afferebant: etiam omnes reges Arabiæ, & proceres ejus regionis afferebant aurum & argentum Schelomoni.
15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: sexcentorũ *siclorum* aurum malleatum, imponebat clypeo unicuique.
16 Item trecenta scuta ex auro malleato, trecentos *siclos* aureos imponebat scuto unicuiq;: quæ posuit rex in domo saltus Libani.
17 Fecerat præterea rex solium eburneũ magnum: & obduxerat illud auro puro.
18 Sex autem gradus erant huic solio* cum clivulo ex auro, huic solio continentes, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: & duo leones stantes juxta fulcra hæc manuaria.

[b] Heb. *aggeres.*

19 Duodecim quoq; leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: fuit factum tale in ullo regno.
20 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomoni: *erant* aurea, & omnia vasa domus saltus Libani ex auro asservato: nihil *inerat* argenti: æstimabatur temporibus Schelomonis nullius pretii.
21 Nam naves regis obibant Oceanum cum servis Churami: semel ternis annis veniebant naves Oceani afferentes aurum & argentũ, ebora, & simias, & pavones.
22 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.
23 Et omnes reges terræ quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quã indiderat Deus animo ejus.
24 Isti quoque afferebant quisq; munus suum: instrumenta argentea, & instrumenta aurea, vestimentaque, arma & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis.
25 Ita ut essent Schelomoni* quater mille præsepia equorum, & currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruschalaimis.
26 Eratque dominium habens in omnes alios reges: inde a flumine *Euphrate* usque ad terram Pelischtæorum, & usque in terminum Ægypti.
27 Et reddidit rex argentum Jeruschalaimis ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros, quæ in loco depresso *crescunt*, multitudine.
28 Pendebant enim vectigal equorum ex Ægypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus alis regionibus.
29 Reliquæ autem res Schelomonis* priores & posteriores: nónne sunt scriptæ* in verbis Nathanis Prophetæ, & in prophetia Achijæ Schiluntini, & in visione [c] Jehhdonis videntis de Jarobhhamo filio Nebati?
30 Regnavit verò Schelomo Jeruschalaimis super totum Jisraëlem quadraginta annis,
31 Cumq; occubuisset Schelomo cum patribus suis, & sepelivissent eũ in civitate Davidis patris ejus: regnavit Rechabhham filius ejus pro eo.

1. *Reg.* 4.20.

[c] *qui & Hhiddo infrà* 12.15. *& Hhoded infrà* 15.1.

ANNOTATIO.

18 Cum clivulo] *id est, molli ascensu in circuitu solii preterquam ab anteriore parte, tibi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus singulos quasi observantes.* 25 Quater mille] *id est, præsepia equorum ad quater mille currus: vide annotata* 1. *Reg.* 4.25. 29 Priores & posteriores] *id est, ante & post ipsum ejus: de quo* 1. *Reg.* 11. *ut confirmatur infrà* 17.3. In verbis Nathanis] *id est, principio primi libri regum, quod hi tres conscripserunt, qui hic nominantur.*

CAPUT X.

Eodem est argumento cum 1. *Reg.* 12.

1 TUNC abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum conveniebant omnes Jisraëlitæ ad constituendum eum regem.
2 Fuerat autem cùm audivisset Jarobhham filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quò fugerat metu Schelomonis regis: ut reverteretur Jarobhham ex Ægypto.
3 Nam miserant accersitum eum, venitque Jarobhham & totus Jisraël: & allocuti sunt Rechabhhamum dicendo:
4 Pater tuus durum imposuit jugum nobis: tu ergo leva *nos* servitute ista patris tui dura, & jugo ejus gravi quod imposuit nobis, & serviemus tibi.
5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*, tum revertimini ad me: sic abiit populus.
6 Interea iniit consilium rex Rechabhham cum senioribus qui steterant ante Schelomonẽ patrem ipsius, dum esset in [a] vivis, dicendo: quomodo vos consilium iniretis ad respondendum populo huic aliquid?
8 Qui allocuti sunt eum, dicendo: si fueris [b] facilis populo huic gratificando eis, & allocutus fueris eos verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.
8 Sed reliquit consilium seniorum quo consuluerant ei: & iniit consilium cum iis, qui a pueris

1. *Reg.* 12.

[a] Heb. *vivis.*

[b] Heb. *in bonum.*

eris educati fuerant secū,stantibus coram ipso:
9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium iniretis, ut responderemus aliquid populo huic: qui allocuti sunt me dicendo: leva *nos* jugo isto quod imposuit pater tuus nobis?
10 Tum allocuti sunt eum isti, qui a pueris educati fuerant cum eo dicendo: sic dices populo isti, qui allocuti sunt te dicendo, pater tuus grave effecit jugum nostrum: tu ergo leva *illud* a nobis: sic alloqueris eos: minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.
11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis, ego autem flagellis aculeatis.
12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo, revertimini ad me die tertio:
13 Respondit eis rex duriter: nam dereliquerat rex Rechabhham consilium seniorum:
14 Et allocutus est eos ex consilio puerorum suorum dicendo: pater meus grave effecit jugum vestrum: ego autem superaddam illi: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem flagellis aculeatis.
15 Cùm itaque non auscultasset rex populo: (erat enim causa a Deo: ut præstaret Jehova verbum suū quo allocutus fuerat per Achijam Schiluntinum Jarobhhamum filium Nebati).
16 * Omnes Jisraëlitæ quia non auscultaverat rex ipsis, responderunt populus regi dicendo, quæ nobis portio esset eum Davide? utiq; non *est nobis* possessio cum filio Jischaji, quisque ad tentoria tua, ô Jisrael: jam prospice domui tuæ, David: sic abiit totus Jisraël in tentoria sua.
17 (Tantùm super filios Jisraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ regnavit Rechabhham).
18 Cumque misisset rex Rechabhham Hadoramum qui præerat tributo, obruerunt eum Jisraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam ob rem rex Rechabhham totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaima.
19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

ANNOTATIO.

16 Omnes Jisraëlitæ quia &c.] *in quibusdam exemplaribus additur, videntes, quod fortè irrepsit ex comparatione cum* 1.*Reg*.12.16: *sed probatiora nostra exemplaria eo carent.*

CAPUT XI.

Rechabhham à bello in Jisraëlitas Dei jussu abstinet: regnum munitionibus, commeatu, armis, personisq; confirmat. Sacerdotes Levitas & Jisraëlitas profugos recipit: filiosq; provinciis præficit.

1.*Reg*.12.21 1 CÙM autem venisset Rechabhham Jeruschalaima: congregavit ex domo Jehudę & Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra Jisraëlem, ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum.
2 Sed fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam virum Dei, dicendo:
3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ: & omnibus Jisraëlitis in Jehuda & Binjamine dicendo:
4 Sic ait Jehova: ne ascendite, neque pugnate contra fratres vestros, revertimini quisque domum suam: nam a me facta est res ista: qui auscultantes verbis Jehovæ, reversi sunt a profectione contra Jarobhhamum.
5 Jtaque resedit Rechabhham Jeruschalaimis: & ædificavit civitates ad munitionem in * Jehuda:
6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, & Hhetamum, & Tekohham:
7 Item Beth-Tzurem, & Socuntem, & Hhadullamum:
8 Gathum quoque, & Marescham, & Tziphum:
9 Et Adorajima, & Lacischum, & Hhazekam:
10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebronē quæ *sunt* in Jehuda & in Binjamine: civitates munitionum.
11 Confirmavitque has munitiones: disponens in eis * antecessores, & apothecas cibi, & olei, & vini:
12 Et in [a] unaquaque civitate * clypæos & spicula: denique confirmavit eas [b] quamplurimum: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.
13 Sacerdotes quoque & Levitę, qui *erant* in toto Jisraële, stiterunt se ei e toto termino suo.
14 Nam derelinquentes Levitæ prædia suburbana sua & possessionem suam, abiverunt ad Jehudam & Jeruschalaima: cùm rejiceret eos Jarobhham, & * filii ejus, * ne sacerdotio fungerentur Jehovæ:
15 Statueretque sibi sacerdotes pro excelsis, & pro dæmonibus, & pro vitulis quos fecerat.
16 Et secuti illos ex omnibus tribubus Jisraëlis, qui dedebant [c] animum suum ad requirendum Jehovam Deum Jisraëlis: venerunt Jeruschalaima ad sacrificandum Jehovæ Deo majorum suorum.
17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & fortificarunt Rechabhhamum filium Schelomonis, ad triennium: nam ambulaverunt in via Davidis & * Schelomonis triennio.
18 Acceperat autem sibi Rechabhham uxorem præter Machalatam filiam Jerimothi filii Davidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Jischaii:
19 Quæ peperit ei filios: Jehhuschum, & Schemarjam, & Zahamum.
20 Post hanc verò duxit [d] Mahhacam filiam Abschalomi: quæ peperit ei Abijam & Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.
21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam filiam Abschalomi prę omnibus uxoribus suis, & concubinis suis: nam uxores octodecim duxerat, & concubinas sexaginta: unde genuit viginti octo filios & sexaginta filias.
22 Ideoque Rechabhham constituit primarium Abijam filium Mahhacæ antecessorem inter fratres ipsius: quia erat constiturus eum regem.
23 Et * prudentiam adhibens, dispersit de omnibus filiis suis per singulas regiones Jehudæ & Binjaminis, in omnes civitates munitionum, quibus indebat commeatum [e] copiosum: & [f] procuravit *eis* multitudinem uxorum.

[a] Heb. *in omni civitate & civitate.*
[b] Heb. *ad multū valde.*
[c] Heb. *cor.*
[d] *quæ & Micaja filia Urielis e Gibhha, inf.*13.2.
[e] Heb. *in multitudinem.*
[f] Heb. *petiit.*

ANNOTATIO.

5 In Jehuda] id est, in regno Jehudæ, ut ostendit comparatio versus 10. synecdochicè. 11 Antecessores] filios suos, infra 23. ver. 12 Clypeos] id est, omnia genera armorum tàm ad defensionem quàm ad offensionem synecdoche. 14 Filii ejus] sive ad consilium adhibuerit: sive opera illorum usus sit in præsidiis constituendis exemplo Rechabhhami. Ne sacerdotio &c.] id est, ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent, ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium suum facerent.
17 Schelomonis] nam videtur ex hoc loco ut ex toto Ecclesiaste Schelomo post lapsum resipuisse: etsi non potuit idololatriam planè evertere, & cultum Dei redintegrare: ut temporibus Menaschis infra 33.17.
23 Prudentiam adhibens] exemplo Abrahami Gen. 25. sic de Jehoschaphato infra 21.3.

CAPUT XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes a rege Ægypti affliguntur & spoliantur. Resipiscentes Dei verbo eriguntur & restituuntur: postremo Rechabhhamo succedit Abija.

1.Reg.14.22

1 FUIT autem cùm stabilivisset Rechabhham regnum, cumque confirmatus esset, *ut* relinqueret legem Jehovæ: & totus Jisraël cum eo.

2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhhami, ut ascendens Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima, (quia prævaricati erant contra Jehovam)

3 Cum mille ducentis curribus, & cum sexaginta millibus equitum: [a]innumeroq; populo qui veniebant cum ipso ex Ægypto, Lubæis, Succæis, & Æthiopibus:

[a] Heb. *& nō erat numerus populo.*

4 Caperet civitates ipsas munitionum quæ *erant* Jehudæ: & veniret Jeruschalaima usque.

5 Schemahhja verò propheta ille, veniens ad Rechabhhamum ac principes Jehudæ, qui congregati erant Jeruschalaimis [b]metu Schischaki: dixit eis, sic ait Jehova; vos dereliquistis me, ideò ego quoque derelinquo vos *tradendos* in manum Schischaki.

[b] Heb. *a facie.*

6 Tum deprimentes se principes Jisraëlis & rex: dixerunt, justus est Jehova.

7 Quos cùm videret Jehova seipsos depressisse, fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam dicendo, depresserunt se ipsos: non perdam eos: sed præstabo eis mox [c]liberationem, neque effundetur æstuans ira mea super Jeruschalaima per [d]Schischakum:

[c] Heb. *effugium.*
[d] Heb. *per manū Schischaki.*

8 Sed erunt ei servi: ut experiantur servitutem mei, & servitutem regnorum reliquarum regionum.

9 Ascendens itaque Schischak rex Ægypti contra Jeruschalaima accepit thesauros domus Jehovæ, & thesauros domus regis, omnia, inquam, illa accepit: accepit etiam scuta aurea quæ fecerat Schelomo.

10 Pro quibus fecit rex Rechabhham scuta ærea: quæ deposuit in manum præfectorum cursoribus, qui observabant portam domus regis.

11 Eratq; ex quo veniebat rex in domum Jehovæ: ut venientes cursores afferrent ea: deinde referrent ea ad procœtonem cursorum.

12 Cùm itaque se depressisset, aversa est ab eo ira Jehovæ, ut non perderet [e]omnino: prout etiam erga Jehudam usus fuerat verbis bonis.

[e] Heb. *in totum vel in consumptionem.*

13 Confirmavit ergo se rex Rechabhham Jeruschalaimis & regnavit: nam natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm regnare inciperet, septendecim annis regnavit Jeruschalaimis: civitate quam elegerat Jehova ad collocandum nomen suum ibi, ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis, & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

14 Fecit autem malum: nam non comparavit animum suum ad quærendum Jehovam.

15 Res verò Rechabhhami priores & posteriores an non sunt scriptæ in verbis Schemahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis in genealogiis: etiam bella Rechabhhami contra Jarobhhamum omnibus eorum diebus?

16 Deniq; cùm occubuisset Rechabhham cum patribus suis, & sepultus esset in civitate Davidis: regnavit Abija [f]filius ejus pro eo.

[f] *qui & Abijam* 1. Reg. 14.31. & *passim in libro regum.*

ANNOTATIO.

1 Relinqueret] *post illud triennium, de quo suprà* 11.17. 3 Lubæis] *hi sunt Libyes Mareothæ contermini Ægypto: quare potius dicendi fuißent Lubies sive Lybies ex vero etymo.* Succæis] *id est, Troglodytis: ita vocatis quod in tabernaculis degant, quæ hebraicè Succoth dicuntur: quam ob rem regionem illorum Troglodyticen priscis Succoën dictam esse testatur Plin. libro. 6. natur. hist. cap. 29. etsi Miccoën legitur proclivi lapsu, mutato Samec in Mem.* Æthiopibus] *sub Ægypto.* 5 Ille] *de quo suprà* 11.2. 8 Erunt ei servi] *id est, cogentur pacis conditiones ab eo accipere, & se redimere.* 9 Accepit] *datos a rege & populo pro sui redemptione.* 12 prout etiam] *vide* 1. Reg. 11.13 *&* 36. *& suprà versu* 7. 15 Priores] *ut suprà* 9.29. In genealogiis] *id est, in libro, in quo regum genealogias describit: qui etiam dicitur Midrasch, id est, commentarius: infra* 13.22.

CAPUT XIII.

Abija Deo confisus, felicissimè contra Jarobhhamum pugnat.

1.Reg.15.

1 ANNO decimooctavo regis Jarobhhami: regnare cœpit Abija super Jehudam.

2 Tribus annis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri nomen Micaja filia Urielis e Gibhha: bellumque fuit inter Abijam & inter Jarobhhamum.

3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore valentes bellatores, quadringenties mille viros delectos: Jarobhham verò instruxit contra eum aciem cum octingentis mille viris delectis valentibus robore.

4 Tum surgens Abija e summo monte Tzemarajimorum, qui *est* in montanis Ephrajimi: dixit, audite me Jarobhham, & totus Jisraël.

5 An non vestrum erat agnoscere Jehovam Deum Jisraëlis tradidisse regnum Davidi super

per Jisraëlem[*] in seculum: ipsi & filiis ejus[*] fœdere salis?

6 Attamen surrexit Jarobhham filius Nebati servus Schelomonis filii Davidis: & rebellavit contra dominum suum.

7 Deinde congregati sunt ad eum homines vani,[a] nequissimi, qui fortificarunt se contra Rechabhhamum filium Schelomonis: cùm Rechabhham esset puer ac [b] mollis animo: neque confirmaret se adversus illos.

8 Et nunc vos [c] cogitatis confirmare vos adversus regnum Jehovæ, *quod est* in manu filiorum Davidis: quamvis sitis multitudo magna: tamen penes vos vituli aurei *sunt*, quos fecit vobis Jarobhham in deos.

9 An non depulistis sacerdotes Jehovæ filios Aharonis & Levitas? & fecistis vobis sacerdotes, ut populi reliquarum regionum: quemlibet venientem [d] ad consecrandum ministerium suum[*] juvenco subrumo & arietibus septem, estq; sacerdos iis qui non *sunt* dii?

10 Nos autem *habemus* Jehovam Deum nostrũ, quem non dereliquimus: sacerdotes autem ministrantes Jehovæ sunt filii Aharonis, & Levitæ *sunt* in opere suo:

11 Et adolent Jehovę holocausta[e] quolibet mane & quolibet vespere, suffitum quoque aromatum & dispositionem panum super mensam mundam, & lychnuchum aureum cum lucernis ejus *curant* accendẽdo quolibet vespere: observamus enim observationem Jehovæ Dei nostri: vos autem dereliquistis eum.

12 Quare ecce nobiscum *est* in [f] principiis Deus ipse: & sacerdotes ejus cum tubis clangoris ad clangendum contra vos: filii Jisraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum majorum vestrorum: non enim secundaremini.

13 Intereà Jarobhham jusserat divertere insidias, ut [g] invaderent eos a tergo: ita erant *Jisraëlitæ* a fronte Jehudæis, insidiæ verò a tergo eorum.

14 Aspicientes autem Jehudæi quòd ecce sibi instabat bellum [h] a fronte & a tergo, inclamarunt Jehovam: sacerdotes verò clangebant tubis.

15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuitque cùm clangerent viri Jehudæ, ut Deus plaga afficeret Jarobhhamum, & totum Jisraëlem coram Abija & Jehuda.

16 Quam ob rem fugerunt Jisraëlitæ metu Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum horum.

17 Percusserunt enim eos Abija & populus ejus percussione magna: ita ut caderent confossi ex Jisraëlitis quingenties mille viri delecti.

18 Ita depressi sunt Jisraëlitę tempore illo: & fortificati filii Jehudæ: quia nitebantur Jehova Deo majorum suorum.

19 Nam persecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, [*]Beth-Elem cum villis ejus: & Jeschanam cum villis ejus: [*]Hhephravin quoque cum villis ejus.

20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diebus Abijæ: sed cùm plaga affecisset eum Jehova, mortuus est.

21 Confirmatus ergo est Abija: qui[*] duxerat sibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & sexdecim filias.

22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: scripta sunt in[*] commentario prophetæ Hhiddonis.

1.Reg.11.26

[a] Heb. *filii Beli-jahhal.* [b] Heb. *tener corde.*

[c] Heb. *dicitis ut Exo.2.14.*

Sup.11.13. & 14.

[d] Heb. *ad implendũ manũ suam: ut Exo. 28.41.*

[e] Heb. *mane mane, & vespere vespere sic deinceps.*

[f] Heb. *in capite: ut Deut. 20.9.*

[g] Heb. *ut venirent a post eos: sic deinceps.*

[h] Heb. *facie & dorso.*

ANNOTATIO.

4 Tzemarajimorum] *in finibus Binjaminis: vide Gene. 10.18.* 5 In seculum] *2. Schem. 7. 13.* Fœdere salis] *id est, perpetuo, Num. 18.19.* 9 Iuvenco subrumo] *id est, novo hoc ritu a vobis confecto.* 19 Beth-Elem] *Binjaminiticæ tribus, ubi vitulorum alter erat 1. Reg. 12.29.* Hhephravin] *Hhophra Binjaminitarum, Jehosch. 18.23.* 21 Duxerat] *non tantùm in regno: sed vivo etiam patre.* 22 Commentario] *vide supra 12.15.*

CAPUT XIIII.

Asa rex publicam idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæsos fusosq; spoliat.

1 Cùm autem occubuisset Abija cum patribus suis, & sepelivissent eum in civitate Davidis, regnavit Asa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.

2 Et fecit Asa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei sui.

3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelsa: & confregit statuas eorum, succiditq; lucos eorum:

4 Et edixit[*] Jehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipsorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:

5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelsa & [*]subdiales statuas: cùm quiesceret regnum coram eo.

6 Ædificavit quoque civitates munitionis in Jehuda: cùm quiesceret ea terra, & nullum gereretur secum bellum annis illis: nam quietem dederat Jehova ei.

7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circumdemus muro, & turribus, valvis & vectibus, [a] tantisper dum hæc terra nobis exposita est, quandoquidem requisivimus Jehovam Deum nostrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaque: quapropter ædificarunt & prosperati sunt.

8 Fuerunt autem Asæ copiæ ferentes[*] clypeum & spiculum: e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium scutum & tendentium arcum ducentorum octoginta millium: omnes hi valentes robore:

9 Cùm prodiisset contra eos Zerach Æthiops cum copiis [b] decies centies millium, & curribus [*]ter centies: venissetque[*] Mereschăm usque.

10 Quò procedens Asa adversus eum: instructis aciebus in valle Tzephathę ad Mareschăm:

11 Invocavit Asa Jehovam Deum suum, dicens: ó Jehova, nihili *est* apud te, opem ferre desti-

1.Reg.15.8.

[a] Heb. *adhuc hoc* existente ut *hæc terra coram nobis* sit.

[b] Heb. *mille millium.*

destituto viribus. [c] * intercedendo abundanti *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noster: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem istam: ô Jehova, Deus noster *es*, ne obtineat *vires* contra te mortalis.
12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Asa & coram Jehuda: fugeruntque Æthiopes.
13 Quos persecutus est Asa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum usque, cecideruntque ex Æthiopibus *tot* ut non esset illis [d] * instauratio: quia fracti erant coram Jehova & coram exercitu ejus: ita deportarunt isti prædam multam valde.
14 Percusserunt etiam omnes civitatum * *incolas* circa Gerarum: nam invaserat eos * metus Jehovæ: spoliaruntque omnes civitates illas, in quibus spolia multa erant.
15 Atque etiam * habitatores tentoriorum pecuariorum percusserũt: & captivos abducendo greges quàm plurimos & camelos, reversi sunt Jeruschalaima.

[c] Heb. *inter abundantem.*
[d] Heb. *vivificatio.*

ANNOTATIO.

4 Jehudæis] *id est, omnibus pertinentibus ad regnum Jehudæ.* 5 Subdiales statuas] *vide Levitici 26.30. in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultus Dei instauratione sunt accipienda: nam anno demum decimoquinto sigillatim quæstione habita, etiam privatæ idololatriæ sunt abolitæ, & fœdus cum Deo instauratum, infrà 15.8. &c.* 8 Clypeum] *vide annotata suprà 11.12.* 9 Ter centies] *supple* ἀπὸ κοινοῦ *mille, ut patet infrà 16.8.* Mareſcham] *in finibus Jehudæ, Jehoschubha 15.44.* 11 Intercedendo] *id est, opponendo te illi, ut vulgus loquitur.* 13 Instauratio] *id est, ulla suas copias instaurandi ratio: sic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur 1. Chronicorum 11.8. ut observatum est Gen. 18.10.* 14 Incolas] *qui Pelischtæi erant, ac proinde Jehudæorum perpetui hostes: & fortè etiam Æthiopibus juncti.* Metus Jehovæ] *vide simile Gen 35.5. & infrà 17.10.* 15 Habitatores tentoriorum] *id est, Scenitas Arabas Pelischtææ & Edomææ finitimos, quâ fugientibus Æthiopibus iter erat: ut 1. Chron. 4.41.*

CAPUT XV.

Asa a propheta monitus inceptam regni reformationem, & veri cultus instaurationem persequitur: fœdusque cum Deo renovat.

1 TUM Hhazarjam filium [a] Hhodedi incessit spiritus Dei:
2 Qui procedens ante Asam, dixit ei: audite me Asa totusque Jehuda & Binjamin: *Jehova fuit vobiscum dum fuistis cum eo: & si requiretis eum, præstò erit vobis: sin derelinquetis eum, derelinquet vos.
3 *Dies enim multi aguntur Jisraëlitis sine Deo vero, & sine sacerdote docente, ac sine lege.
4 Quod si conversus fuisset, cùm angustia esset sibi, ad Jehovam Deum Jisraëlis: requirentibus eum præstò fuisset illis,
5 Sed * temporibus istis non *est* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ super omnes habitatores regionum illarum:
6 Adeò ut * contundantur gens gente & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni angustia.
7 * Vos ergo confirmamini, neque sint * remissæ manus vestræ: est enim merces operi vestro.
8 Quare cùm audiret Asa verba ista, & * prophetiam illam *scriptam a* Hhodedo propheta: confirmans se abstulit * reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis * civitatibus quas ceperat de montanis Ephrajimi: renovavitque * altare Jehovæ, quod erat * ante porticum Jehovæ.
9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menasche, * etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Jisraëlitis [b] plurimi, cùm vidissent Jehovam Deum ejus esse cum eo.
10 Itaque congregati Jeruschalaima * mense tertio: anno quinto decimo regni Asæ,
11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *quæ* de præda attulerant: boves septingentos, & pecudum septem millia:
12 Iniveruntque fœdus de requirendo Jehova deo majorum suorum: ex toto corde suo, & ex toto animo suo:
13 Adeò ut quisquis non requisiturus esset Jehovam Deum Jisraëlis, morte afficiendus esset: [c] sive parvus sive magnus: sive vir sive fœmina.
14 Et jurarunt Jehovæ cum sono magno & clangore: tubisque ac buccinis.
15 Lætabantur enim omnes Jehudæi de isto juramento: nam ex toto [d] animo suo jurabant, quòd cùm toto studio suo * requisivissent eum, præstò fuisset eis: dederat enim Jehova quietẽ eis circumquaque.
16 Quinetiam Mahhacam aviam Asæ regis amovit ne esset augusta, eò quòd fecerat cũ luco horrendam statuam: & succisam Asa horrendam statuam ejus comminuit, ac combussit ad torrentem Kidronem.
17 Excelsa quidem non amota sunt ex Jisraële: sed animus Asæ fuit integer omnibus diebus ejus.
18 Et retulit res consecratas a patre suo & res consecratas a se in domum Dei: argentum & aurum & instrumenta.
19 Bellum enim non fuerat: usque ad annum *trigesimumquintum [e] * regni Asæ.

[a] *qui Hhiddo sup. 12.15. & Jehhdo, sup. 9.29.*
[b] Heb. *in multitudinem.*
[c] Heb. *inde a parvo ad magnum, &c.*
[d] Heb. *corde.*
1. *Reg.* 15.13.
[e] *vel regno Asæ.*

ANNOTATIO.

2 Jehova vobiscum] *propositio hortatoria ad pietatem, ab ope Dei, quam expertum erat regnum Jehudæ.* 3 Dies enim multi] *altera confirmatio ab exemplo regni Jisraëlitici.* 5 Temporibus istis] *ab initio defectionis huc usque.* 6 Contundantur] *vide comminationem 1. Reg. 14.10. & sequentibus, & complementum 1. Reg. 15.17.* 7 Vos ergo] *conclusio hortatoria, ut quod bene cœperant promovere, & cultum Dei planè redintegrare pergant.* Remissæ manus] *vide 2. Schem. 4.1.* 8 Prophetiam

phetiam illam] *Achijæ quam Hhoded in acta retulit,1. Reg.14.7. & sequentibus: nam Hhodedum sive Hhiddonem partem illam historiæ regum scripsisse ostendimus suprà 13.22.* Reliquos] *quæstione domesticatim habita regnum ab idololatria repurgavit.* Civitatibus] *de quibus suprà 13.19.* Altare] *& totum atrium de integro curavit: quam ob rem atrium novum dicitur infrà 20.5. synecdoche.* Ante porticum] *suprà 8.24.* 9 Etiam e Schimhhone] *hinc apparet Schimhhonitas aliquos Jisraëlitis aliis finitimos a regno Jehudæ defecisse, cùm laceraretur regnum: etsi de cætero corpus tribus Schimhhoniticæ Jehudæ adhæsit, dum domus Davidis regnavit.1.Chron.4.31. & sequentibus.* 10 Mense tertio] *in quem festum septimanarum incidit, mandatum a Deo Exod.23.16.* 15 Requisivissent] *suprà 14.11.* 19 Trigesimum quintum] *inclusivè, ut ostenditur infrà 16.1.* Regni Asæ] *i. regni Jehudæ a diviso populo quod tunc obtinebat Asa: nam regna modò a populis denominantur, modò a personis regnantibus. Est autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Asa: Nam Rechabhham septendecim annos regnavit, Abija tres: quibus si hos quindecim addas erunt triginta-quinque a lacerato regno: sic versu proximo sequente.*

CAPUT XVI.

Asa de Syrorum ope ad impediendum Bahhascham adhibitâ, a propheta reprehensus, eum in carcerē trudit: populum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1.Reg.15.16.

1 ANNO trigesimosexto regni Asæ, ascendēs Bahhascha rex Jisraëlis cōtra Jehudam, ædificabat Ramam: ne sineret egredi aut regredi *quenquam* ad Asam regem Jehudæ.

2 Sed depromens Asa argentum & aurum ex thesauris domus Jehovæ & domus regis: misit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui habitabat Darmasci, dicendo.

3 Fœdus *est* inter me & inter te, ut inter patrem meum & inter patrem tuum: ecce mitto ad te argentum & aurum, age irritum fac fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis: ut abscedat a me.

4 Et auscultans Ben-Hadad regi Asæ misit principes copiarum suarum contra civitates Jisraëlis, quæ percusserunt Hhijonem, & Danē, & Abel-Majima: [a] omnes que civitates armamētariorum Naphtali.

5 Unde fuit audiente Bahhascha, ut desisteret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Syrus* ut cessaret ab opere suo.

6 Tunc Asa rege assumente totum Jehudam deportarunt lapides Ramę & ligna ejus, quibus ædificabat Bahhascha: & ædificavit ex illis Gebahhum & Mitzpam.

7 Quam ob rem illo tempore veniens 'Chanani Videns ad Asam regem Jehudæ: dixit ad eum: quandoquidem innixus es rege Syriæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: idcirco' proripiunt se copiæ regis Syriæ, [b] ne sint ad manum tibi.

8 An non [c] Æthiopum illorum & Libyum erant copiæ numerosæ curribus & equitibus [d] quamplurimùm? tamen cùm innitereris Jehovæ, tradidit eas in manum tuam.

9 Cùm Jehovæ oculi discurrant per totam terram, ut' firmum se exhibeat erga eos *quorum* [e] animus integer *est* erga ipsum: stultè egisti in hac re: nam [f] porrò futura sunt contra te bella.

10 Tunc indignatus Asa contra videntem illum, tradidit eum in [g] ' carcerem Cippi, quia [h] indignatione percitus erat contra eum de hac re: & conquassabat Asa ex populo: tempore illo.

11 Sed ecce res Asæ'priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.

12 Ægrotavit autem Asa anno trigesimonono regni sui, ex pedibus suis, [i] usq; eò ut morbus ejus summè *invalesceret*: tamen ne in morbo quidem suo requisivit Jehovam: sed hæsit medicis.

13 Denique occumbens Asa cum patribus suis: mortuus est anno quadragesimo primo ex quo regnare cœpit.

14 Quem sepeliverunt in sepulchris ejus, quæ foderat sibi in civitate Davidis, deponentes eum in cubili quod impleverat [k] aromaticis speciebus paratis unguentario opere: &' cōbusserunt ei ustionem *odorum* perquàm maximam.

[a] Heb. *omnia armamentaria civitatum Naphtali.*
[b] Heb. *a manu tua.*
[c] Heb. *Æthiopes & Libyes erant in copiis, Sup.14*
[d] Heb. *multū valde.*
[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *ex nunc.*
[g] Heb. *in domum eversionis: sic dicitur Cippus ab evertendo & contorquendo sontium corpore.*
[h] Heb. *in indignatione erat contra eum.*
[i] Heb. *usque sursum morbus ejus.*
[k] Heb. *aromatibus & speciebus Endiads.*

ANNOTATIO.

1 Trigesimosexto] *i. decimosexto de quo sup.15.10. vide annotata ibidem in versum ultimum.* 7 Chanani] *pater prophetæ Jehu, de quo 1.Reg.16.3. infrà 19.2.* Proripiunt se] *q. d. nihil egisti Syros advocando: nam illis abeuntibus redintegrabit hostis tuus bellum, quo continenter infestaberis: infrà 9. vers. vide 1. Reg.15.19.* 9 Firmum] *non autem varium, & suorum partes temerè deserentem, ut Syri.* 10 Carcerem Cippi] *id est, carcerem sonticum, ubi sontes constringuntur Cippis: nam cum propheta agebat ut cum reo minutæ majestatis: sic Jirmejæ 20. & 37.* 11 Priores & posteriores] *vid sup.9.29.* 14 Combusserunt ei] *i. sepulchrum ejus lustrarunt in ustrina suffitu facto, regum more, vide infrà 21. sub finem.*

CAPUT XVII.

Jehoschaphat regno confirmato, Ecclesias purgari & institui curat, dum Deus hostium alios cohibet, alios ei subjicit, postremò descriptio status copiarum ejus.

1 REGNAVIT itaque Jehoschaphat filius ejus pro eo: & confirmavit se super Jisraëlem.

2 Nam disposuit copias per omnes civitates Jehudæ quæ munitæ erant: & disposuit stationarios per regionem Jehudæ, & per civitates Ephrajimi quas ceperat Asa pater ejus.

3 Eratque Jehova cum Jehoschaphato: quia ambulabat in viis Davidis patris sui ' prioribus'& non requirebat'Bahhalimos:

4 Quia Deum patris sui requirebat, & in præceptis ejus ambulabat: ac non [a] imitabatur factum Jisraëlitarum.

5 Ideò confirmavit Jehova istud regnum in manu ejus, ita ut darent omnes Jehudæi 'munus

[a] Heb. *secundum factum &c.*

nus Jehoschaphato: sic fuerunt ei divitiæ, & gloria [b] copiosè.

[b] Heb. *in multitudine.*

6 'Elato itaque animo suo ad vias Jehovæ: amplius adhuc amovit' excelsa & lucos ex Jehuda.

7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit, misit ' cum præfectis suis, cum Ben-Chajile & cum Hhobadja & cum Zecarja & cum Netaneële, & cum Micaja: ad docendum per civitates Jehudæ:

8 Cum illis, inquam, hos Levitas, Schemahhjam & Netanjam, & Zebadjam & Hhasaëlem, & Schemiramothum, & Jonathanem, & Adonijam, & Tobijā, & Tob-Adonijam Levitas: quibuscum *erant* Elischamahh & Jehoram sacerdotes.

9 Qui docuerunt in Jehuda, habentes secum librum legis Jehovæ: & obiverunt omnes civitates Jehudæ docentes populum.

10 Pervaserat autem metus Jehovæ omnia regna regionum quæ *erant* circa Jehudam: ut non gererent bellum contra Jehoschaphatum.

11 Quin-imò a Pelischtæis adferebant ad Jehoschaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes septies millenos septingentenos, & hircos septies millenos septingentenos.

[c] Heb. *oneris.*

12 Ita Jehoschaphat [d] pergebat crescere usque ad summum: & ædificavit in Jehuda arces & civitates armamentariorum.

13 Et [e] 'res multæ erant ei per civitates Jehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruschalaimis.

14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Jehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia.

15 Et [g] secundum hunc Jehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:

16 Et secundum hunc Hhamasja filius Zicri, sponte se offerens' Jehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:

17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut scuto ducenties mille:

18 Et secundū hunc Jehozabad: quicum erant centū octoginta millia expeditorū ad militiam:

19 Hi erant qui ministrabant regi: præter eos quos disposuerat rex per civitates munitas in toto Jehuda.

[d] Heb. *erat iens & crescens.*
[e] Heb. *opus multum: ut Gen. 33.14.*
[f] Heb. *belli.*
[g] Heb. *ad manum hujus: sic deinceps.*

ANNOTATIO.

3 Prioribus] *vide* 1. *Chron.* 29.29. Bahhalimos] *id est ulla idola: synecdoche.* 5 Munus &c.] *id est, cum suum esse regem hoc symbolo omnes profiterentur: ut* 1. *Schem.* 10.27. 6 Elato] *id est, cum audentior factus esset ad promovendum verum Dei cultum, quàm fuisset Asa pater ipsius.* Excelsa &c.] *quæ vel relicta fuerant vel rursus invecta.* 7 Cum præfectis] *i. hos selegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos statum ecclesiarum recognosceret, & populum in verbo Dei institueret, ac autoritate sua in officio confirmaret.* 13 Res multæ] *ad munitionem & commeatum pertinentes: ut suprà* 11.11. 16 Jehovæ] *id est, alacerrimo & promptissimo animo ad gerenda bella ejus.* 19 Præter eos] *de quibus suprà ver.* 2.

CAPUT XVIII.

Argumentum idem est cum 1. *Reg.* 22.

1 Cùm autem essent Jehoschaphato divitiç & gloria [a] copiosè: 'affinitate se junxit Achabo.

[a] Heb. *in multitudine: sic ver.* 2.
[b] Heb. *ad finem annorū.* 1. *Reg.* 22.

2 Deinde descendit [b] exactis *aliquot* 'annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copiosè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut ascenderet contra Ramothas Gilhhadis.

3 Dixit enim Achab rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum regem Jehudæ, iturusnè es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, sicut ego, sic tu: & sicut populus tuus, populus meus: ut tecum simus in isto bello.

4 Dixit prætereà Jehoschaphat ad regem Jisraëlis: consule, quæso, hoc ipso die verbum Jehovæ.

5 Tunc congregatis rex Jisraëlis prophetis suis quadringentis viris: dixit ad eos, utrùm ituri sumus contra Ramothas Gilhhadis in bellum istud: an destiturus sum? qui dicebant, ascende: traditurus enim est Deus in manum regis.

6 Dicente verò Jehoschaphato: annōn est hic propheta Jehovæ amplius, ut consulamus ex eo?

7 Dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatū, amplius vir quidam *est* ex quo consulas Jehovam: at ego odi eum, quia non prophetat de me bonum, sed omnibus diebus suis malum: is est Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoschaphat, ne loquatur rex ita.

8 Itaque advocans rex Jisraëlis aulicum unum edixit: festinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.

9 Intereà rex Jisraëlis & Jehoschaphat rex Jehudæ sedentes: quisque in solio suo, induti vestibus *regiis* considebant in area ad ostium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

10 Fecerat enim sibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, sic ait Jehova: his feries Syros adeò ut consumas eos.

11 Omnes quoque prophetæ illi prophetabāt similiter dicendo: ascende Ramothas Gilhhadis & prosperare: traditurus enim est Jehova in manum regis.

12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatū Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum istorum ore uno bonum prophetant regi: sit, quæso, verbum tuum ut unius illorum, & eloquitor bonum.

13 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.

14 Cùm ergo ingressus esset ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri sumus contra Ramothas Gilhadis in bellum, an distiturus sum? qui dixit: ascendite & prosperamini, scilicet tradentur in manum vestram.

15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus sum te, ut non eloquaris mihi nisi veritatem in nomine Jehovæ?

16 Dixit, video omnes Jisraëlitas dispersum iri per montes illos, ut oves quibus non *est* pastor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus istis: revertantur quisque domum suam cum pace.
17 Tum dicente rege Jisraëlis ad Jehoschaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: sed malum?
18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam sedentem in solio suo, & totum exercitum cœlorum adstantes a dextera ejus & sinistra ejus.
19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Jisraëlis, ut ascendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? præterea dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:
20 Tandem prodiit quidam spiritus qui consistens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?
21 Dixit, egressus ero spiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; prævalebis: exi & fac ita.
22 Quare nunc ecce indidit Jehova spiritum mendacii ori tuorum prophetarum istorum: intereà Jehova locutus est contra te malum.
23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percussit Micajehu in maxillam: & dixit, quânam viâ transivit spiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo ipso die: quo ingredieris intimum conclave ad abscondendum te.
25 Dixit verò rex Jisraëlis, prehendite Micajehu, & reducite eum ad Ammonem præfectum civitati: & ad Joaschum filium regis.
26 Quibus dicite: sic edicit rex, ponite istum in carcere: & alite eum pane angustè, & aqua angustè, donec rediero cum pace.
27 Dixit verò Micajehu, si planè reversus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: præterea dixit, audite populi quotquot sunt.
28 Itaque ascendit rex Jisraëlis cum Jehoschaphato rege Jehudæ contra Ramothas Gilhhadis.
29 Ubi dixit rex Jisraëlis ad Jehoschaphatum, cùm dissimularet se processurus in prælium: at tu induere vestimentis tuis: sic dissimulante se rege Jisraëlis processerunt in prælium.
30 Rex autem Syriæ præceperat præfectis curruum suorum dicendo: ne pugnatote contra parvum *aut* contra magnum: sed contra regem Jisraëlis solum.
31 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoschaphatum, ipsi quoque dicerent, rex Jisraëlis est, ut diverterent contra eum ad pugnandum: sed exclamanti Jehoschaphato Jehova auxiliatus est, & [c] avertit illos Deus ab eo.
32 Nam fuit cùm viderent præfecti curruum, eum non esse regem Jisraëlis: ut reverterentur a persequendo eum.
33 Sed quidam jaculatus arcu simplice animo, percussit regem Jisraëlis inter commissuras, id est, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ suo, deflecte manu tua, & educ me e castris: quia ægrotus factus sum.
34 Quoniam autem invalescebat prælium eo die, rex Jisraëlis distinebat currus [*] suos adversus Syros usque ad vesperam: quam ob rem mortuus est *quo* tempore occidit sol.

[c] Heb. *incitavit illos ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Affinitate se junxit] *accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehoramo filio suo: 2. Reg. 8. 18.* 2 Annis] *anno decimoseptimo regni sui, ut annotatum est, 1. Reg. 22. 42.* 34 Suos] *id est, sui exercitus in fugam inclinantis.*

CAPUT XIX.

Jehoschaphat prophetæ reprehensione resipiscens, suos ad Deum revocat: Et ordinem ecclesiasticum atque politicum in regno toto recognoscit.

1 REVERTENTE autem Jehoschaphato rege Jehudæ domum suam, cum pace Jeruschalaima.
2 Prodiens in conspectum ejus Jehu [*] filius Chanani videns, dixit ad regem Jehoschaphatum: an [*] improbo auxiliari & osores Jehovæ diligere te? at propter hæc tibi incumbit fervens ira a Jehova.
3 Veruntamen res bonæ inventæ sunt apud te: quòd [*] removisti lucos e terra, & constituisti animum tuum ad quærendum Deum.
4 Deinde [*] resedit Jehoschaphat Jeruschalaimis: postquam [*] conversus obivisset per populum, [*] a Beerschebahho usque ad montana Ephajimi, & revocasset eos ad Jehovam Deum majorum ipsorum:
5 Constituissetq; judices in ea regione per omnes civitates Jehudæ munitas, [a] cuiq; civitati:
6 Edicens judicibus, videte quid sitis facturi: nõ enim [*] pro homine judicaturi estis, sed pro Jehova: qui vobiscũ futurus est in reb[us] judiciariis.
7 Quare nunc insit pavor Jehovæ vobis: observate ut faciatis: non enim *est* apud Jehovam Deum nostrum iniquitas, aut acceptio [b] personarum, aut sumptio muneris.
8 Atque etiam Jeruschalaimis constituit Jehoschaphat e Levitis & sacerdotibus, & ex primoribus paternarum familiarum Jisraëlis, ad [*] judicia Jehovæ, & ad lites: cum [*] reverterentur *illi* Jeruschalaima.
9 Et præcepit eis dicendo: sic facitote cum timore Jehovæ, cum fide, & cum [c] animo integro.
10 Ut quæcunque lis pervenerit ad vos, a fratribus vestris residentibus in civitatibus suis, *de discrimine* inter cædem & cædem, inter legem & præceptum, statuta & judicia, admoneatis eos, ne rei fiant Jehovæ, & incũbat fervens ira vobis & fratribus vestris: sic facitote ut non sitis rei.
11 Ecce autem Amarja sacerdos primarius inter vos, in omni [*] negotio Jehovæ: Zebadja verò filius Jischmahhelis antecessor [*] in domo Jehudæ in omni negotio [*] regio, cum moderatoribus & Levitis [d] [*] expositi sunt vobis: confirmate vos & facite, & Jehova aderit [e] [*] æquo.

[a] Heb. *civitati & civitati.*

[b] Heb. *faciei.*

[c] Heb. *cordc.*

[d] Heb. *coram vobis: ut Gen. 13. 9.*

[e] Heb. *bono.*

ANNOTATIO.

2 Filius Chanani] *de quo supra 16. 7.* Improbo] *Achabo & Jisraëlitis, suprà 18.* 3 Removisti lucos] *suprà 17. 4. & 6.* 4 Resedit] *i. quievit, habenis regni Joramo commissis, & ecclesiastico ac po-*

ac politico ordine constitutis,ut sequitur. Conversus] *id est,resipiscens ad propheta monitum.* A Beer-Schebahho] *id est,ab una regni extremitate ad alteram.* 6 Pro homine]*id est,non tam mei aut ullius hominis,quàm Dei vices in judicando geritis.* 8 Judicia Jehovæ] *id est,causas sacras,quarum cognitio ad sacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut.17.8.& sequentibus.* Lites] *civiles.* Reverterentur Jeruschalaima] *cùm alii judices propter obscuritatem aut difficultatem causarum, vos consulturi venient, aut partes inter se dissidentes ad vos remittent,ex lege Deut.17.* 11 Negotio Jehovæ]*vide suprà 8.ver.* In domo Jehudæ]*id est,in regno.* Regio]*id est,regni,sive politico.* Expositi sunt]*id est,semper erant præstò,ut consulentibus de jure respondeant.* Æquo]*id est,rebus & personis æquitate conjunctis.*

CAPUT XX.

Jehoschaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios implorans, & promissionem Dei fide amplexus, victoriam divinitus obtinet:postremò societatem init contra voluntatē Dei cum Achazja: quæ reprehenditur & infelicem successum habet.

1 FUIT autem posteà, venientibus Moabitis & Hhammonitis, & * aliis qui trans Hhammonitas *habitabant*, cum eis, contra Jehoschaphatum in bellum:

2 Venerunt qui indicarent Jehoschaphato, dicendo: invadit te multitudo magna e * transmarina *regione*, ex Syria: qui ecce sunt ad * Chatzatzonem Tamaris,ea *est* Hhen-Gedi.

3 Timens verò composuit Jehoschaphat faciem suam ad quærendum Jehovam: & indixit jejunium toti * Jehudæ.

4 Itaque congregati sunt Jehudæi ad requirendum *opem* a Jehova: etiam ex omnibus civitatibus Jehudę convenerunt ad requirendum Jehovam.

5 Tunc stans Jehoschaphat in congregatione Jehudæ & Jeruschalaimorum, apud domum Jehovæ ante atrium * novum:

6 Dixit: Jehova Deus majorum nostrorum, nonne tu *es* Deus in Cœlis, & tu dominaris in omnia regna gentium: ita ut in manu tua sit vis & potentia,ac [a] nemo tibi possit obsistere?

7 Nonne tu Deus noster expulisti habitatores terræ hujus a conspectu populi tui Jisraëlis, & tradidisti eam semini Abrahami dilecti te, in seculum?

8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea sanctuarium pro nomine tuo,dicendo:

9 * Si obvenerit nobis malum, puta gladius, judicium,aut pestis,sive fames, consistemus ante domum hanc & coram te: nam nomen tuum est in domo hac: quare inclamantes te ex angustia nostra,exaudi & serva.

10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moabitæ,& * montana Sehhiris,in quæ * non permisisti Jisraëlitis ingredi cùm venerent e terra Ægypti: quamvis recesserint ab illis, & non perdiderint illos:

11 Tamen ecce ipsi * rependunt nobis: adveniendo ut expellant nos ab hęreditate tua,quam hęreditariò possidendam tradidisti nobis.

12 Deus noster, an non judicia exerciturus es in eos? nam non *est* in nobis vis [b] obsistendi multitudini magnæ isti invadenti nos: & nos nescimus quid facturi simus: sed in te *defixi sunt* oculi nostri.

13 Intereà * omnes Jehudęi stabant coram Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eorum & filii eorum.

14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, filii Benajæ,filii Jehhielis filii Mattanjæ,Levitam e posteris Asaphi: incessit spiritus Jehovę in medio ipsius congregationis:

15 Quo dixit, attendite omnes Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum, & rex Jehoschaphat: sic ait Jehova vobis, vos ne timetote,neq; consternamini metu multitudinis magnæ istius: nam non vestrum erit hoc prælium: sed Dei.

16 Cras descendite versus eos, ecce ascensuri sunt per * clivum [c] Tzitzi: & invenietis eos in extremitate vallis,in fronte deserti Jeruelis.

17 Non *erit* vestrum pugnare in hoc *prælio*: sistite vos,consistite & videte salutem Jehovæ erga vos,Jehudæi & Jeruschalaimani: ne timetote, neque consternamini, cras exite ante eos: nam Jehova aderit vobis.

18 Tunc inclinavit Jehoschaphat verticem faciei *demissa* in terram: omnes quoque Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum prociderunt coram Jehova, incurvando se Jehovæ:

19 Et surrexerunt Levitæ e posteris Kehathitarum & e posteris Korachæorum: ad laudaudum Jehovam Deum Jisraëlis voce magna summè.

20 Deinde surgentes mane, exiverunt in desertum Tekohhæ: quibus exeuntibus,consistens Jehoschaphat dixit, audite me Jehudæi & habitatores Jeruschalaimorum,firmè credite Jehovę Deo vestro, & confirmabimini: firmè credite prophetis ejus: & prosperabimini.

21 Ita consilio habito cum populo, constituit musicos Jehovæ,& laudante * decorum sanctitatis: qui procedendo ante expeditum *exercitum* dicerent: celebrate Jehovam: quoniam in seculum benignitas ejus *est*.

22 Quando autem inceperunt cantum & laudē, disposuit Jehova insidiatores contra Hhammonitas, Moabitas, & montanos Sehhiris,qui invaserant Jehudam,ita ut afficerentur plagis.

23 Nam institerunt Hhammonitæ & Moabitæ contra habitatores montis Sehhiris ad internecioni devovendum & perdendum *eos*: & cùm absolvissent contra habitatores Sehhiris, juverunt *inter se* ut [d] alter esset alteri perditor.

24 Intereà Jehuda veniebat ad ipsam * speculam versus * desertum illud: quibus respicientibus ad multitudinem illam, ecce erant cadavera prostrata humi, nec *erat* [e] superstes.

25 Quapropter advenit Jehoschaphat cum populo suo ad diripiendam prædam eorum, inveneruntq; in eis copiosè tum facultates, tum instrumenta desiderabilia cum cadaveribus: quæ spoliaverunt sibi, [f] adeò ut non essent ferendo: fueruntque per triduum diripientes prædam illam: magna enim erat.

26 Die autem quarto congregaverunt se in convalle benedictionis, ubi benedixerunt Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius, convallem benedictionis usque in hunc diem.

27 Posteà reversi omnes viri Jehudæ & Jeruschalaimorum cum Jehoschaphato in principiis ipsorum, ut reverterentur Jeruschalaima cum lætitia: nam lætitia affecerat eos Jehova ab

[a] Heb. *nemo est contra te sistendo se.*

[b] Heb. *vis ante multitudinem &c.*

[c] *vel floris, id est, floridum.*

[d] Heb. *vir in proximum suum, ut esset perditor.*

[e] Heb. vir *liberationis.*

[f] Heb. *ad nō esse deportationem.*

ab hostibus eorum:

28 venerunt Jeruschalaima cum nabliis & cum citharis,& tubis: ad domum Jehovæ.

29 Et incessit pavor Dei omnia regna illarum regionum: cùm audirent 'pugnasse Jehovam contra hostes Jisraëlis.

30 Ita quievit regnum Jehoschaphati: quietem largiente illi, Deo ejus circumquaque.

31 Cùm autem regnaret Jehoschaphat super Jehudam:(natus triginta qninque annos cùm regnare inciperet, vigintiquinque annis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri nomen Hhazuba filia Schilchi.)

32 Ambulavit in via patris sui Asæ, neque recessit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.

33 Veruntamen excelsa non amota sunt: nam adhuc populus' non comparaverant animũ suũ erga Deum majorum suorum.

34 Reliquæ autem res Jehoschaphati' priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in verbis 'Jehu filii Chanani, qui "jussus est referre in librum 'regum Jisraëlis.

35 'Nam postmodum consociavit se Jehoschaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jisraëlis: is *autem* [g] improbissimè agebat.

36 Tamen consociavit eum sibi, faciendo naves ad obeundum Oceanum: feceruntquè naves Hhetzjone-Geberis.

37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius Dodavæ Mareschanus contra Jehoschaphatum dicendo: quandoquidem consociasti te cum Achazja: dirumpit Jehova opera tua, & confractæ sunt naves, neque obtinuerunt *vim* obeundi Oceanum.

[g] Heb. *improbè egit faciendo.*

ANNOTATIO.

1 Aliis] *id est, Syris, de quibus versic.* 2. *& Edomæus versic.* 10. 2 Transmarina] *id est, trans mare salis sive mortuum, quod lacus Asphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes istæ convenerant ad invadendum Jehudam.* Chatzatzonem] *de qua Gen.* 14.7. 3 Jehudæ] *id est, toti regno suo.* 5 Novum] *vide suprà* 15.8. 9 Si obvenerit] *summa orationis a Schelomone habitæ, supra* 6.14. 10 Montana Sehhiris] *id est, incolas: metonymia.* Non permisisti] *Deut.* 2.3.8. *&* 18. *ver.* 11 Rependunt] *id est, compensant nostrum beneficium hoc maleficio.* 13 Omnes] *id est, ex singulis familiis omnes: simile est Jonæ.* 3.6. 16 Clivum Tzitzi] *qui situs erat inter desertum Tekohhæ & desertum Jeruelis, de quo in hoc versu.* 21 Decorum sanctitatis] *periphrasis Dei.* 24 Speculam] *quæ est in summo colle Tzitzi, de quo ver.* 16. Desertum illud] *Jeruelis.* 33 Non comparaverant] *quamvis Jehoschaphat sedulo eos revocasset suprà* 19.4. 34 Priores & posteriores] *id est, ante peccatum & post peccatum, quod sequentibus versibus explicatur & 1.Chron.* 29.29. Jehu] *de quo sup.* 19.2. Jussus est] *autoritate Dei & Ecclesiæ: ita ipse quoque fuit unus ex scriptoribus historiæ regum.* Regum] *tam Jehudæ quam Jisraëlis, ut habetur a* 1.*Reg.* 16. *usque ad finem libri, & in principio secundi.* 35 Nam postmodum] *ætiologia explicans res posteriores Jehoschaphati.*

CAPUT XXI.

Jehoram fratres suos regni sui stabiliendi causa interficit: & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ, bello Pelischtæorum & Arabum, domesticorum cæde & bonorum direptione castigatur: postremò incurabili morbo divinitus extinguitur.

1 Cùm autem occubuisset Jehoschaphat cum patribus suis, sepultusq; esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.

2 Huic *erant* fratres filii Jehoschaphati, Hhazarja,& Jechiel,& Zecarja,& Hhazarja, & Micaël,& Schephatja: omnes hi filii Jehoschaphati regis 'Jisraëlis:

3 'Quibus dederat pater eorum dona multa argenti & auri & rerum pretiosarum cum civitatibus munitis in Jehuda: regnum verò dedit Jehoramo, quia erat primogenitus.

4 Surgens autem Jehoram ut cõfirmaret se in regno patris sui, interfecit omnes fratres suos gladio: etiamq; *aliquos* e principibus Jisraëlis.

5 Natus triginta duos annos Jehoram cùm regnare inciperet, octo annos regnavit Jeruschalaimis.

2.*Reg.* 8.17.

6 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodum faciebant familia Achabi: nam 'filia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovę.

7 Noluit tamen Jehova perdere domum Davidis propter illud fœdus quod pepigerat cum Davide: & quemadmodum dixerat se daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus diebus.

8 Temporibus hujus defecit Edom, ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se regem.

9 Quapropter profectus est Jehoram cum præfectis suis & omnibus curribus suis secum: fuitque ipso surgente nocte, ut percuteret Edomæum circumjacentem sibi, & præfectos curuum ejus.

10 Attamen perstitit Edom in defectione, ne [a] subjectus esset Jehudæ usque in' diem istum: tunc defecit Libna eodem tempore ne subjecta esset ei: nam dereliquerat Jehovam Deum majorum suorum.

11 Etiam ipse fecit excelsa in montibus Jehudæ: effecitque ut scortarentur ' habitatores Jeruschalaimorum, imò impulit ' cum Jehuda.

12 Quam ob rem pervenit ad eum scriptum 'ab Elija propheta, dicente: sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: propterea quòd non ambulasti in viis Jehoschaphati patris tui, & in viis Asæ regis Jehudæ:

13 Sed ambulasti in via regum Jisraëlis, & effecisti ut scortarentur Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum, sicut effecit domus Achabi ut scortaretur *Jisraël*: insuper etiam fratres tuos domesticos patris tui meliores te interfecisti:

14 Ecce Jehova afficit *te* plaga magna in populo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis, atque in omnibus facultatibus tuis.

15 Tu quoque [a] agitaberis morbis magnis, morbo intestinorum tuorum: [b] per duos annos

[a] Heb. *de sub manu ejus.*

[a] Heb. *eris in morbis.*
[b] Heb. *anno super annũ.*

nos continuos, donec exeant inteſtina tua præ morbo illo.

16 Excitavit itaque Jehova contra Jehoramum [d] animum Peliſchtæorum & Arabum, [e] qui *ſunt* [f] finitimi Æthiopum:

17 Qui aſcendentes contra Jehudam, irruperunt *in regionem* ejus, & abduxerunt captivas omneis facultates quę inventę ſunt in domo regis, etiamq́, filios ejus, & uxores ejus: ita ut non reliqueretur ei filius niſi [f] Jehoachaz minimus filiorum ejus.

18 Deinde poſt omnia hæc: affecit eum Jehova in inteſtinis ejus morbo illo, adeò ut nulla *eſſet* medicina.

19 Perrexit enim de anno in annum, adeò ut quo tempore exibat terminus ille, completis annis duobus, exirēt inteſtina ejus, cum morbo ejus, & moreretur morbis [g] graviſſimis: neque fecerunt ei populus ejus uſtionem *odorum* ſimilem uſtioni majorum ſuorum.

20 Natus triginta duos *annos* erat cùm regnare inciperet, & octo annis regnavit Jeruſchalaimis: quos cum tranſegiſſet ſine voluptate: ſepelierunt eum in civitate Davidis: ſed non in ſepulchris Regum.

[d] Heb. *ſpiritum.*
[e] Heb. *a latere.*
[f] *qui Achazja infrà capitibus ſequentibus paſſim, & Hhazarja infra 22.6.*
[g] Heb. *peſſimis.*

ANNOTATIO.

2 Jiſraëlis] *i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jiſraëlitis: ſynecdoche.* 3 Quibus dederat] *vide ſuprà 11.23.* 6 Filia Achabi] *Hhathalja de qua infrà 22.1.2.10. & ſequentibus.* 10 Diem iſtum] *deportationis: vide 1. Chro. 4.41.* 11 Habitatores Jeruſchal.] *id eſt, in ipſo loco ubi Deus ſacrarium ſuum habebat, idololatriam ſtatuit, & invitis etiam obtruſit.* Cum Jehuda] *i. æquè Jeroſolymitanos ac Jehudæos reliquos.* 12 Ab Elija] *i. quod Elija, antequam aſſumeretur, ſcripſerat de futuro regno Jehorami: ut Jeſchahhja de futuro regno Cyri: Jeſchahh. 44. & 45. & Achija de regno Joſchijæ. 1. Reg. 13. 3. ſic oportuit impium Regem ab abſentibus reprehendi qui præſentes non fuiſſet paſſus: nam Elijam temporibus Jehoſchaphati raptum fuiſſe ante hujus regnum docetur 2. Reg. 3.11.* 16 Qui ſunt finitimi] *id eſt, ex Petræa & felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam.* 19 Terminus ille] *quem præſtituerat Elija ſuprà ver. 15.* Uſtionem] *vide ſuprà 16.14.* 20 Sine voluptate]. *i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.*

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obſecutus, unà cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hhathalja occupato, ſolus Joaſch ex cruentu illius manibus eripitur.

1 CONSTITUERUNT autem habitatores Jeruſchalaimorum regem Achazjam filium ejus minimum pro eo: nam omnes priores interfecerat turma quædam quę venerat cum Arabibus in caſtra: ita regnavit Achazja filius Jehorami rex Jehudæ.

2 Cujus matri nomen Hhathalja nata Hhomri [a] agentis quadrageſimum ſecundum annum cùm [b] Achazja regnaret, qui anno uno regnavit Jeruſchalaimis.

3 Hic etiam ambulavit in viis domus Achabi: nam mater ejus erat conſiliaria ejus ad improbè agendum.

4 Itaque fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi: ipſi enim erant ei conſiliarii poſt mortē patris ejus, [c] adeò ut perdiderint eum.

5 Etiam in conſilio eorum ambulavit: profectus cum Jehoramo filio Achabi rege Jiſraëlis in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.

6 Cumq; reverteretur ut curaret ſe Jizrehhele: nam percuſſores qui percuſſerant eum apud Ramam cùm præliaretur, *conſtiterunt* cum Chazaële rege Syriæ: Hhazarja filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Jehoramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus eſſet.

7 Sed a Deo fuit proculcatio Achazjæ veniendo ad Joramum: nam proceſſit cum Jehoramo ad Jehu filium Nimſchi venientem, quem unxerat Jehova ad excindendum domum Achabi.

8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu contra domum Achabi: ut inveniens principes Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ miniſtrātes Achazjæ, interficeret eos.

9 Deinde cùm quæſiviſſet Achazjam, ceperunt eum (is autem ſe abſconderat in Schomrone) & adductum eum ad Jehu morte affecerunt eum ac ſepeliverunt eum: dicebant enim, filius eſt Jehoſchaphati, qui quæſivit Jehovam ex [d] toto animo ſuo: ita non *erat* domui Achazjæ, qui obtineret vires ad [e] regnandum.

10 Quapropter Hhathalja mater Achazjæ, cùm videret mortuum eſſe filium ſuum, ſurgens perdidit totum ſemen regium domus Jehudæ.

11 Sed accipiens Jehoſchabhhat filia regis Joaſchum filium Achazjæ, furtim ſurreptum eum e medio filiorum regis, qui afficiebantur morte, abdidit ipſum & nutricem ejus in conclave lectorum: abſcondit autem eum Jehoſchabhhat filia regis Jehorami uxor Jehojadahhi ſacerdotis: quia ipſa erat ſoror Achazjæ, metu Hhathalję, ut ea non afficeret eum morte.

12 Ita fuit cum ipſis in domo Dei latitans ſex annis: dum Hhathalja regnaret ſuper terram.

1. Reg. 8.24.
[a] Heb. *filii quadraginta duorum annorum: ſic 1. Schem. 13.1.*
[b] Heb. *Achazja cùm regnaret ipſe: pleonaſmus.*
[c] Heb. *ut eſſet perditor eis.*
2. Reg. 9.21. *& ſequentibus.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *regnū.*
2. Reg. 11.

ANNOTATIO.

1 Interfecerat] *ſup. 21.17.* 2 Cujus matri] *in Hhebræo textu trajectio eſt obſcurior, cujuſmodi eſt 1. Schemu. 20 16. & Hhezræ 10. 17. & Nechemjæ 12.22. qua non obſervata hic locus fuit variis quæſtionibus & interpretationibus involutus.* Nata Hhomri] *nam filia erat Achabi filii Hhomri:*

ri: cujus nomen hic ad totam familiam pertinet, in qua ipse primus regnavit. 1. *Reg.* 16. 25. Quadragesimum secundum] *nam tot anni numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum usque ad regnum Achazjæ. Hhomri enim regnavit octo annis solus, Achab cum Achazja filio viginti duobus, & Joram a Jehu sublatus duodecim.* 6 Constiterunt] *id est, non persecuti sunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.* 7 Proculcatio] *id est, Deus hac occasione effecit, ut quasi pedibus Jehu, ipse quoque Achazja tereretur: hoc est, cum reliqua familia Hhomri perderetur.* 9 In Schomrone] *id est, in regno Jisraëlis, a metropoli synecdochicè denominato.* Sepeliverunt] *id est, eum sepeliendum tradiderunt Jehudæi, patris rationem habentes.*

CAPUT XXIII.

Idem est argumentum cum 2.*Reg.*11.

1 ANNO autem septimo confirmans se Jehojadahh assumpsit centuriones, Hhazarjam filium Jerochami, & Jischmahhelem filium Jehochananis, & Hhazarjam filium Hhobedi, & Mahhasejam filium Hhadajæ, ac Elischaphatum filium Zicri secum in fœdus: (2.*Reg.*11.4.)

2 Qui circumeuntes per Jehudam congregaverunt Levitas ex omnibus civitatibus Jehudæ, & primarios paternarum *familiarum* Jisraëlis: qui venerunt Jeruschalaima.

3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus in domo Dei cum rege: cum dixisset eis *Jehojadahh*, ecce filius regis regnaturus est, quemadmodum promisit Jehova posteris Davidis. (2.*Schem.*7. 13.)

4 Hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrum ingredientium sabbatho ex sacerdotibus & Levitis, *sunto* janitores liminum.

5 Et tertia altera adesto domui regis: reliqua verò tertia in portâ [a] præcipua: totus autem populus in atriis domus Jehovæ. ([a] Heb. *fundamenti.*)

6 Sed ne ingreditor domum Jehovæ: nisi sacerdotes & qui ministrant ex Levitis, ipsi ingressuri sunt: quia [b] sancti sunt: ac totus populus observanto observationem Jehovæ. ([b] Heb. *sanctitas.*)

7 Et cingunto Levitæ regem circumquaque, quisque cum armis suis in manu sua, ut quisquis venturus est in domum illam, morte afficiatur: & adsunto regi cùm ingredietur & cùm egredietur.

8 Itaque fecerunt Levitæ & totus Jehuda, omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos: assumpserunt etiam quisque homines suos ingredientes sabbatho cum egredientibus sabbatho: non enim exemerat Jehojadahh sacerdos ullas distributiones.

9 Deditque Jehojadahh sacerdos centurionibus hastas, & scuta, & umbones, qui *fuerant* regis Davidis: qui erant in domo Dei.

10 Cumque constituisset totum populum cum missili cujusque in manu ipsius a latere domus dextero, usque ad latus domus sinistrum, versus altare & versus domum: apud regem circumquaque:

11 Produxerunt filium regis, & imposito ei coronamento idque cum testimonio, constituerunt eum regem: ungentes eum Jehojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.

12 Cùm autem Hhathalja audieret strepitum populi concursantium & [c] faventium regi: ingressa est ad populum in domum Jehovæ. ([c] Heb. *laudantium.*)

13 Ubi videns quòd ecce rex stabat in sua columna in ingressu, & principes ac tubæ aderant regi, totusque populus terræ lætus clangebat tubis, & musici instrumentis musicis, qui [d] exemplo præibant ad favendum *regi*: laceravit Hhathalja vestimenta sua, dicens: conjuratio, conjuratio. ([d] Heb. *notum faciebant ad laudandum.*)

14 Jussit autem Jehojadahh sacerdos exire centuriones, præfectos aliquos copiarum edicens eis, sinite istam exire intra ordines, & qui sequetur istam, morti traditor gladio: dicebat enim sacerdos, ne afficitote eam morte in domo Jehovæ.

15 Cùm itaque disponerent ei custodias laterales, abiit per aditum portæ equorum versus domum regis: ubi morte affecerunt eam.

16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter illum & inter totum populum, ac inter regem: ipsos fore populum Jehovæ.

17 Posteà ingressi totus populus ædem Bahhalis demoliti sunt eam, & altaria ejus, imaginesque ejus perfregerunt: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria.

18 Et reposuit Jehojadahh præfecturas in domo Jehovæ [e] commissas sacerdotibus Levitis quos distribuerat David in domo Jehovæ: ad offerendum holocausta Jehovæ, sicut scriptum est in lege Moschis cum lætitia & cum musica: secundum [f] dispositionem Davidis. ([e] Heb. *in manu sacerdotũ Leviticorũ.* [f] Heb. *manus.*)

19 Restituit quoque janitores in portis domus Jehovæ: ut non ingrederetur immundus ulla re.

20 Cumque assumpsisset centuriones & magnificos, dominantesque in populo, ac totum populum terræ: deduxit regem e domo Jehovæ, ingressique sunt per portam summam domum regis: & collocarunt regem in solio regni.

21 Et lætati sunt totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam morti tradiderunt gladio.

ANNOTATIO.

5 Porta præcipua] *id est, maxima & ima atrii, unde fundamenti porta appellatur: nam atrium magnum m declivi erat.* 8 Non exemerat] *id est, jusserat omnes eo die se sistere, quo producturus erat regem: sine ulla excusatione perfuncti muneris.* 16 Illum] *id est, Jehovam, de quo ver.* 14. 20 Portam summam] *sive cursorum, id est, maximam regiæ, quam cursores & satellites regis solebant observare.*

CAPUT

CAPUT XXIIII.

Idem argumentum est cum 2. Reg. 12.

2. Reg. 12.

1 NATUS septem annos Joasch cum regnare inciperet, quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibja e Beer-Schebahho.

2 Fecitque Joasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnibus diebus Jehojadahhi sacerdotis.

3 Cùm autem accepisset ei Jehojadahh uxores duas: genuit filios & filias,

4 Fuitque posteà: [a] cùm esset Joascho in animo instaurare domum Jehovæ:

[a] Heb. *esset cum corde Joaschi renovare.*

5 Ut congregatis sacerdotibus ac Levitis ediceret eis: exite per civitates Jehudæ, & congregate a toto Jisraële pecuniam ad curandum domum Dei vestri de anno in annum: vos itaq; festinate in hoc negotio: sed non festinarunt Levitæ.

6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium: dixit ei, quare non habuisti quæstionem de Levitis ut afferrent a Jehuda & Jeruschalaimis collectam Moschis servi Dei & congregationis Jisraëlis: ad tentorium conventus?

7 Hhathalja enim impobissimè se gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamque omnes res consecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.

8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam alicujus: posueruntq; eam in porta domus Jehovæ, foris.

9 [b] Promulgaveruntque in Jehuda & Jeruschalaimis ut afferrent Jehovę collectam Moschis servi Dei, imperatam Jisraëli in deserto.

[b] Heb. *ediderunt vocem.*

10 Tunc lętantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec absolvissent *instaurare.*

11 Eratque quo tempore deferebat arcam ad delegatos regis per Levitas. (nam cùm viderent multam esse pecuniam, conveniebat scriba regis cum delegato sacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, posteà deportantes reponerent eam in loco suo: sic facientes de die in diem, colligebant pecuniam [c] copiosè.

[c] Heb. *in multitudinem.*

12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis ministerii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad instaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & ærarios ad curandum domum Jehovæ.

13 Sic facientibus curatoribus operis, [d] assurrexit in justam constitutionem opus illud per manum eorum: ita ut restituerunt domum Dei in formam ipsius, confirmantes eam.

[d] Heb. *ascendit sanitas isti operi: metaphora ut 1. Chro. 11. 8. & Nechem. 4. 7.*

14 Cumque absolvissent, attulerunt coram rege & Jehojadahho reliquum pecunię: unde fecit instrumenta ad domum Jehovæ, instrumenta ministrandi & offerendi cum acerris, & quidem instrumenta aurea & argentea: sic fuerunt offerentes holocausta in domo Jehovæ jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.

15 Senio autem confectus Jehojadahh & satur dierum mortuus est: natus centum triginta annos cùm moreretur.

16 Quem sepeliverunt in civitate Davidis cum regibus: eò quòd exercuisset bonum in Jisraële, tum erga Deum, tum erga domum illius.

17 Post mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudæ incurvaverunt se regi: tunc auscultavit rex eis.

18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum suorum, coluerunt lucos & idola: fuitq; fervens ira contra Jehudam & Jeruschalaima propter reatum illorum hunc:

19 Cùm misisset ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam: iisq; contestantibus contra eos non prębuissent aurem.

20 Quin imò cùm spiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi sacerdotis ipsius, constitisset [e] ex editiori loco in populo: dixissetq; eis, sic ait Deus, quare transgredimini pręcepta Jehovę? at non prosperabimini: quia dereliquistis Jehovam, vicissim derelinquet vos:

[e] Heb. *de super populo.*

21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis: in atrio domus Jehovę.

22 (Non enim recordabatur Joasch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga se, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.

23 Fuit ergo vertente anno, ascendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruschalaima perderent omnes populi principes de populo: & omnem prędam eorum mitterent ad regem Darmasci.

24 Quamvis [f] paucis hominibus venissent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias [g] numerosas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum suorum: ita in Joaschum exercuerunt judicia.

[f] Heb. *in paucitate hominum.*
[g] Heb. *in multitudine.*

25 Cùm autem discessissent ab eo (nam reliquerant eum in morbis gravissimis *versantem*): conjurarunt inter se contra eum servi ejus, propter cædes filiorum Jehojadahhi sacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipsius: ita mortuus est: sepeliveruntq; cum in civitate Davidis: sed non sepeliverunt eum in sepulchris regum.

26 Atq; hi *sunt* qui conjurarunt *inter* se contra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhammonitidis, & Jehozabad filius Schimritæ Moabitidis.

27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impositi ei, & fundatio domus Dei, ecce sunt scripta in commentario libri regum: regnavitque Amatzja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

5 Anno in annum] *vide annotata Exod. 30. 12.* 6 Moschis] *id est, quali est usus Mosche: sic peccata Menaschus 2. Reg. 24. 5. & iniquitas patrum Exo. 34. 7. & signum Jonæ Matth. 12. 39. contradictio Core & error Balaam in epist. Judæ, aliaq; plurima τροπικῶς quasi eadem essent eodem modo appellantur.* Tentorium conventus] *quasi dicat, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad structuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi instaurationem opus sunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.* 9 Collectam Moschis] *id est, qualis fuit collecta Moschis, ut sup. ver. 6. nam diversam fuisse vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certa summa imperatur: hic verò libera cujusque oblatio in*

arcam

arcam conjicitur: atque ideò magis comparanda esset cum illa Moschis, de qua Exod 25. 11 Deferebat] *Levita, cui hoc committebatur.* Scriba Regis &c.] *nam his ambobus commissa erat a Rege & summo sacerdote quæstura istius ærarii.* 14 Offerentes &c.] *id est, cultum Dei in domo ejus exercuerunt: synecdoche.* 16 Erga Deum] *instaurando cultum ejus.* Domum illius] *Davidis, recuperando illi regnum.* 17 Incurvaverunt] *id est, blanditiis ita eum demulserunt, ut animum illius divini cultus alioquin studiosum frangerent, & regiæ autoritatis specie omnia pro libidine administrarent, etiam in causis religionis.* 20 Constitisset] *id est, ex editiore loco orationem habuisset.* 24 Judicia] *Dei, de quibus 2. Reg. 12. 19. & infrà ver. 27.* 25 Filiorum] *id est filii, indefinitè dictum: ut Gen. 46. 7.* 27 In commentario] *id est, in 2. Reg. 12. ubi tributum Joascho a Chazaële impositum describitur.*

CAPUT. XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conductas Jisraëlitarum copias dimittit, & insignem contra Edomæos victoriam consequitur: qua elatus a Deo deficit, & ab Jisraëlitis, quos provocabat funditur, capitur, mulctaq; gravi afficitur. Posteà a subditis conjuratis pellitur, & morte afficitur.

1 NATUS vigintiquinq; annos regnare cœpit Amatzja, & vigintinovem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jehohhadan e Jeruschalaimis.

2. Reg. 14.

2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non [a] animo integro.

[a] Heb. *corde.*

3 Fuit autem cùm confirmatum esset regnum penes ipsum: ut interficeret servos suos, qui percusserant regem patrem suum:

4 Filios verò eorum non affecit morte: sed *fecit* sicut scriptum est in lege, in libro Moschis, præcepisse Jehovam dicendo: ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus: sed quisque propter peccatũ suum moriuntor.

5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, constituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine: & recensens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiã prehendentium *spiculum aut clypeum.

6 Insuper mercede conduxit ex Jisraëlitis, centies mille valentes robore, centum talentis argenti.

7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo: ô rex, ne venito tecum exercitus Jisraëlitarum, nõ enim *est* Jehova cum Jisraëlitis, ullo Ephrajimitarum.

8 Sed procede tu, age, confirma te ad hoc bellum: facturus esset Deus ut impingas coram hoste: nam *est* vis in Deo ad auxiliandum, & ad faciendum ut impingas.

9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo faciendum centum talentis, quæ dedi turmæ Jisraëlitarum? dixit vir Dei: est Jehovæ dare tibi amplius eo.

10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe turmam illam quę venerat ad ipsum ex Ephrajimo, ut abirent in locum suum: quapropter accensa ira ipsorum valde contra Jehudam, revertebantur in locum suum [b] accensi ira.

[b] Heb. *in accensione iræ: ut Exo. 11. 8.*

11 Intereà Amatzja confirmans se deduxit populum suum, & abiit in vallem salis: ubi percussit filiorum Sehhiris decem millia.

12 Et decem millia vivorum captivos abducentes Jehudæi, duxerunt ad fastigium *Petræ: & dejecerunt eos e fastigio Petræ, ita ut omnes disrumperentur.

13 [c] Turmarii verò illi quos remiseret Amatzja ne procederent secum in bellum, omnino irruerunt in civitates Jehudæ * a Schomrone Beth-Choronem usque: & percutientes ex eis tria millia, diripuerunt direptione magna.

[c] Heb. *filii turmæ.*

14 Fuit autem postquam rediisset Amatzja a percutiendo Edomæos, ut adducens Deos filiorum Sehhiris, constitueret illos sibi Deos: & coram illis incurvaret se, atque adoleret illis.

15 Quam ob rem accensus ira Jehova in Amatzjam: misit ad eum prophetam qui diceret ad eum: cur quæris Deos istius populi, qui non eripuerunt populum suum e manu tua?

16 Fuit autem cùm alloqueretur ipsum, ut diceret illi *rex*, an consiliarium regi tradiderunt te? [d] desiste, quare *percuterent te? itaque destitit propheta, cùm dixisset: * agnosco Deum iniisse consilium de perdendo te, quandoquidẽ facis hoc: ac non auscultas consilio meo.

[d] Heb. *desiste tibi: pleonasmus usitatus: vide Gen. 11. 33.*

17 Tunc inito consilio Amatzja rex Jehudæ, misit ad Joaschum filium Jehoachazi filii Jehu regem Jisraëlis, qui dicerent: age videamus alter faciem alterius.

18 Misit verò Joasch rex Jisraëlis ad Amatzjã regem Jehudæ, qui dicerent: quædam spina quę in Libano *erat*, misit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: intereà præteriens bestia agrestis quæ in Libano *erat*, conculcavit spinam illam.

19 [e] Cogitasti, ecce percussisti Edomæos, ideò extulit te animus tuus ad venandum gloriam: nunc conside domi tuæ: quare misceres bellum malo tuo, ut cadas tu & Jehuda tecum?

[e] Heb. *dixisti: ut Exod. 2. 14.*

20 Sed non auscultavit Amatzja: quia a Deo id erat, ut traderet eos in manũ *horum*: eò quòd quęsivissent Deos Edomæorum.

21 Et ascendente Joascho rege Jisraëlis, viderunt alter faciem alterius, ipse & Amatzja rex Jehudæ: apud Beth-Schemeschum quod *est* Jehudę.

22 Plaga autem affectus est Jehuda coram Jisraële: ita ut fugerent quisq; in tentoria sua.

23 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Joaschi, filii Jehoachazi prehendit Joasch rex Jisraëlis apud Beth-Schemeschum: deinde adducens eum Jeruschalaima, perrupit in muro Jeruschalaimorum a porta Ephrajimi usque ad portam angularem quadringentos cubitos.

24 Denique toto auro & argento omnibusque vasis quæ inventa sunt in Domo Dei penes *Hhobed-Edomum, & Thesauris domus regiæ obsidibusq; *acceptis*: reversus est Schomronem.

25 Vixit verò Amatzja filius Joaschi rex Jehudæ, post mortem Joaschi filii Jehoachazi regis Jisraëlis: quindecim annis.

26 Reliquæ autem res Amatzjæ *priores & posteriores: nõnne ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis?

27 Nam ex quo tempore recesset Amatzja [g] a sequendo Jehova, cùm fecissent contra eum conspirationem Jeruschalaimis, fugit Lacischum

[g] Heb. *de post Jehovã conspirarunt conspiratione*

schum quam ob rem miserunt post eum Lacischum, ubi morte afficerunt eum.

28 Inde deportaverunt eum equis: & sepeliverunt eũ cum patribus ejus in civitate Jehudæ.

ANNOTATIO.

5 Spiculum &c.] *vide suprà* 11.12. 12 Petræ] *id est, ad saxum civitatis primariæ in Arabia Petrea, quæ ab eo Petra dicitur: quam occupasse in hac expeditione legitur* 2. *Reg.* 14 7. 13 A Schomrone] *id est, per totam latitudinem regionis Jehudæ, Jisraëlitarum regno conterminam.* 16 Percuterent] *id est, ne committas nimis loquendo, ut irruant in te.* Agnosco] *vide simile* 1. *Reg.* 22.19. 24 Hhobed-Edomum] *id est, posteros Hhobed-Edomi, janitores & thesaurorum sacrorum custodes,* 1. *Chr.* 26.15. 26 Priores &c.] *vide* 1. *Chro.* 29.29. 28 Civitate Jehudæ] *id est, metropoli regni.*

CAPUT XXVI.

Hhuzzija dum pietati studet divino præsidio secundatur, vicinos hostes subjicit, & regnum confirmat: deinde sacrum sacerdotium invadens lepra percutitur, ideoq; hominum consortio excluditur, filio intereà regnũ administrante.

2. *Reg.* 14.21

1 TUM assumentes totus populus Jehudæ Hhuzzijam, qui erat natus sexdecim annos: constituerunt eum regem pro patre ejus Amatzja.

2 Ipse ædificavit Elotham, quam recuperaverat Jehudæ: postquam occubuisset rex cum patribus suis.

3 Natus sexdecim annos Hhuzzija, cùm regnare inciperet: quinquaginta duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruschalaimis.

4 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

5 Fuit enim intentus quærendo Deo diebus Zecarjæ, informantis [a] in rebus pertinentibus ad timorem Dei: & quibus diebus quæsivit Jehovam, secundavit eum Deus.

2. *Reg.* 15.2.
[a] Heb. *in timoribus Dei: sic enim habetur in antiquo manuscripto exemplari emendatissimo Bibliothecæ illustrissimi Principis Electoris Palatini. & sic legit Rabbi Schelomo antiquissimus, in suis commentariis.*

6 Nam procedens cùm oppugnaret Pelischtæos, perrupit murum Gathi, & murum Jabnes, & murum Aschdodi: ædificavitque civitates in Aschdodæa, & in Pelischtæorum *regione:*

7 Et auxiliatus est ei Deus contra Pelischtæos, & contra Arabas qui habitabant in Guris planitie, & indigenas.

8 Dederunt quoque Hhammonitæ munus Hhuzzijæ: adeò ut abiret nomen ejus usque ad ingressum Ægypti, quia confirmabat se [b] summè.

9 Nam ædificavit Huzzija turres Jeruschalaimis ad portam anguli & ad portam vallis & ad Miktzohham: & firmavit eas.

10 Ædificavit etiam turres in deserto, & fodit cisternas multas tam in depresso loco quàm in planitie, eò quòd pecoris multum esset ipsi: & agricolæ ac vinitores in montibus, & in arvis, nam amator [c] agriculturæ erat.

[b] Heb. *usque sursum.*
[c] Heb. *terræ.*

11 Erant autem Hhuzzijæ copiæ gerentium bellum, aptorum ad prodeundum in militiam turmatim pro numero recensionis eorum, *factæ* [d] per Jehhielem scribam & Mahhaseja moderatorem: commissæ manui Chananjæ ex principibus regis.

[d] Heb. *per manum.*

12 Totus numerus primorum paternarum *familiarum* inter valentes robore, bis mille sexcentorum.

13 Quorum manui commissi copiarum militarium ter centies septies mille quingenti, gerentes bellum virtute militari: ad auxiliandũ regi contra hostem.

14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exercitu scuta & spicula, galeasque & loricas & arcus: usque ad lapides fundarum.

15 Fecit præterea Jeruschalaimis [e] machinas ingeniosissimè excogitatas, ut essent super turres & super angulos, ad jaculandum sagittis & lapidibus magnis: exivitque nomen ejus usq; in longinquum: quia [f] mirificè adjuvabatur, usquedum confirmatus esset.

[e] Heb. *excogitata excogitatione excogitantis.*
[f] Heb. *mirificabat adjuvari.*

16 Sed ubi confirmatus est, extulit se animus ejus usq; adeò ut se corrumperet, & prævaricaretur contra Jehovam Deum suum: ingressus enim est in templum Jehovæ, ut adoleret super altare suffitus.

17 Ingressus verò post eum Hhazarja sacerdos: ut cum eo sacerdotes Jehovæ octoginta robusti:

18 Obstiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei, non *est* tuũ, ô Hhuzzija, adolere Jehovæ: sed sacerdotum filiorũ Aharonis qui consecrati sunt ad adolendum: exi e sanctuario, nam prævaricatus es: neq; futurum est tibi gloriæ a Jehova Deo.

19 Tum indignatus est Hhuzzija, habens in manu sua suffimentum ad adolendum: cúmque indignaretur contra sacerdotes, lepra exorta est in fronte ejus coram ipsis sacerdotibus in domo Jehovæ [g] ab altari suffitus.

[g] Heb. *de super altare.*

20 Respiciens itaque ad eum Hhazarja sacerdos primarius cum omnibus reliquis sacerdotibus, quòd ecce esset leprosus in fronte sua, deturbaverunt eum inde: etiámque ipse impellebatur ad exeundum, quia plaga afficiebat eum Jehova.

21 Sic fuit Hhuzzija rex leprosus usq; ad diem mortis suæ, habitans in domo [h] semota leprosus, cùm abscissus esset a domo Jehovæ: intereà Jotham filius ejus præerat domui regis, judicans populum terræ.

[h] Heb. *libera, ut* 2. *Reg.* 15.5.

22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores & posteriores: scripsit Jeschahhja filius Amotzi propheta.

23 Tandem occumbente Hhuzzija cum patribus suis, sepelierunt eum cum patribus ejus in agro sepulchrali qui erat regum: dicebant enim leprosus est: & regnavit Jotham filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Omnino prout] *id est, non animo integro, ut ille: supra* 25.2. 7 Contra Plischtæos] *id est, omnes finitimos, e quibus Pelischtæi regno Jehudæ ab occidente erant: Arabes a meridie: Hhammonitæ ab oriente: Indigenæ vero ubique sparsi, de quibus Judicum* 10.12. 9 Miktzohham] *vide Nechem.* 3.19 Firmavit eas] *præsidiis & munitionibus.* 10 Deserto] *Arabiæ; quod pascuosum erat.* 15 Mirificè adju-

adjuvabatur] *a Deo,ut docet ver.7.* 18 Non est tuum] *vide Exod.30.7.& seq.* 19 Ab altari] *id est, a Deo præsentiam suam in altari testante,& ex eo lepram aspectabili signo ejaculante: synecdoche.* 22 Scripsit Jeschahhja] *tum in libro secundo Regum,tum in libro prophetiæ suæ.* 23 In agro] *id est, in eodem agro: sed seorsim a cadaveribus aliorum regum.*

CAPUT XXVII.

Jotham regnum bene & feliciter administrat,& Hhammonitas reddit tributarios.

1 Natus vigintiquinq; annos Jothā cùm regnare inciperet, sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.

2,Reg.15.33.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Huzzija pater ipsius: (tantummodò non est ingressus templum Jehovæ:) sed adhuc populus corrumpebant se.

3 Hic ædificavit portam domus Jehovæ supremam:& in 'muro clivi ædificavit[a] plurimùm.

[a] Heb. *in multitudinē*

4 Civitates etiam ædificavit in montanis Jehudæ: & in saltibus ædificavit palatia & turres.

5 Hic etiam pugnans contra regem Hhammonitarum prævaluit eis.ita ut darent ei Hhammonitæ anno illo centum talenta argenti,& decies mille 'coros tritici,similiter hordei decies mille: hoc rependerunt ei Hhammonitæ etiam anno secundo & tertio.

6 Itaq; confirmavit se Jotham: quia comparaverat 'vias suas coram Jehova Deo suo.

7 Reliquæ autem res Jothami,& omnia 'bella ejus,viæq; ejus: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

8 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet: sexdecim annis regnaverat Jeruschalaimis:

9 Cùm accumberet Jotham cum patribus suis, & sepelirent eum in civitate Davidis: ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Muro clivi] *id est, editioris partis Jeruschalaimorum post templum ad occidentem siti, inter Gichonem torrentem & portam piscium,de quo infrà 33.14.& Nechem.3.26.& 27. Item 11.21.* 5 Coros] *vide 1.Reg.4.21.* 6 Vias suas] *id est,consilia,actiones vitamq; suam.* 7 Bella ejus] *ei illata a rege Syriæ & Jisraëlitarum de quibus 2.Reg.15.37.*

CAPUT. XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Jisraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæis & Pelischtæis pressus ad Assyrium recurrit: a quo afflictus Achaz in graviorem idololatriam quàm anteà delabitur: & mortuo, Jechizkija filius succedit.

1 Natus viginti annos Achaz cùm ille regnare inciperet,sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: sed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, sicut David pater ipsius.

2.Reg.16.2.

2 Ambulavit enim in viis regum Jisraëlis: atque etiam [a] fusiles *imagines* fecit Bahhalimis.

[a] Heb. *fusiones.*

3 Prætereà ipse adolevit in 'valle filii Hinnomi: & arsit filios suos igne, secundum 'abominationes gentium quas expulerat Jehova a facie Jisraëlitarum.

4 Et sacrificabat studiosè, adolebatque in excelsis,& in collibus: & sub omni arbore virente.

5 Quam ob rem tradidit eum Jehova Deus ejus in manum regis Syrorum: qui percutientes eum captivam abduxerunt ab eo multitudinem magnam,quam deduxerunt in Darmascum: etiāq; in manum regis Jisraëlitarum traditus est, ita ut percuteret eum percussione magna.

6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex Jehudæis centies vicies mille die uno, omnes [b] robustos: eò quòd dereliquissent Jehovam Deum majorum suorum.

[b] Heb. *filios roboris.*

7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimita Mahhasejam filium regis, & Hhazrikamum antecessorem domus ejus, atque Elkanam secundum a rege.

8 Itaque captivos ducebant Jisraëlitæ e cognatis suis ducenta millia mulierum puerorum & puellarum, ac etiam prędam multam diripuerant ex eis: deducebantque ista spolia in Schòronem:

9 Cùm ibi existens propheta Jehovę Hhoded nomine: prodiit ante exercitum illum qui veniebat in Schomronem,ac dixit eis: ecce propter iram Jehovæ Dei majorum vestrorum æstuantē contra Jehudæos, tradidit eos in manum vestram: ita ut interficeretis ex eis 'cum indignatione: 'usque ad cœlos pertingit istud.

10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruschalaimorum cogitatis subjicere ut sint servi & ancillę vobis? 'annon penes vos,vos *inquam sunt* duntaxat reatus contra Jehovam Deum vestrum?

11 Quare nunc auscultate mihi:& restituite hāc captivorum multitudinem,quam abducitis captivam a fratribus vestris: nam ęstus iræ Jehovæ *exundaret* in vos.

12 Tunc surgentes homines e primoribus Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehochananis, Berecja filius Meschillemothi & Jechizkija filius Schallumi & Hhamasa filius Chadlai: adversus venientes ab illa militia:

13 Dixerunt eis: non estis adducturi hanc captivorum multitudinem huc: quia in[c] reatum gravissimum cederet nobis '*quod* vos dicitis, superaddendo peccatis nostris & reatui nostro: quia magnus reatus incumbit nobis,& æstus irę contra Jisraëlem.

[c] Heb. *reatum Jehovę i. maximum: solet enim quicquid gravissimum & maximum est exprimi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen.30.8. & Jirm.2.30.*

14 Ita dereliquit expeditus quisque multitudinem illam captivam & prædam suam, ante istos principes & totam congregationem.

15 Tunc surgentes homines quidam qui expressi fuerant [d] nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam,& omnes nudos eorum induerunt ex ipsa præda: cumque induissent & calceassent, cibumque & potum dedissent atque unxissent eos, deduxerunt asinis quemque labentem eorum, adduxeruntque eos Jerichuntem *in* civitatem palmarum juxta fratres

[d] Heb. *nominibus.*

tres eorum: deinde reversi sunt in Schomronem.
16 Tempore illo misit rex Achaz ad reges Assyriæ: ut auxiliarentur sibi.
17 Nam adhuc Edomæi venientes: percusserant Jehudam, & abduxerant captivos.
18 Pelischtæi quoque irruerant in civitates depressi agri & meridianas Jehudæ: ceperantq; Beth-Schemeschum, & Ajalonem, & Gederothas, & Socuntem ac villas ejus, Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem ac villas ejus: ubi habitabant.
19 Deprimebat enim Jehova Jehudam propter Achazum regem Jisraëlis: quia abstraxerat Jehudam, ut [e] omnino prævaricaretur contra Jehovam.
20 Veniens itaque ad eum Tilgath Pilneeser rex Assyriæ, angustia affecit eum: non autem confirmavit eum.
21 Quamvis [f] accipiens Achaz partem ex domo Jehovæ & domo regis ac principum: dedisset regi Assyriæ: tamen non fuit auxilio ei.
22 Quocunque autem tempore angustia afficiebat ipsum Jehova, pergebat prævaricari contra Jehovam: idem erat rex Achaz.
23 Sacrificavit enim diis Darmascenorum *percutientium ipsum: dicens, quia dii regum Syriæ sunt auxilio eis, illis sacrificaturus sum ut auxilientur mihi: at illi fuerunt *obices* [g] in quos impingeret, ipsi & toti Jisraëli.
24 *Adeò ut congregans Achaz instrumenta domus Dei, truncaret instrumenta domus Dei, & occluderet fores domus Jehovę: faceretq; sibi altaria in unoquoque angulo Jeruschalaimis:
25 Etiam in singulis civitatibus Jehudæ faceret excelsa ad adolendum diis alienis: ita provocavit Jehovam Deum majorum suorum.
26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus *priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.
27 Denique cùm occubuisset Achaz cum patribus suis, & sepelivissent ipsum in ipsa civitate, Jeruschalaimis (non enim intulerunt eum in *sepulchra regum Jisraëlis): regnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

[e] Heb. *prævaricando prævaricaretur.*

[f] Heb. *pertitus esset.*

[g] Heb. *ad impingere faciendum eum.*

ANNOTATIO.

3 Valle filii Hhinnomi] *vide Jehosch.* 15.8. Abominationes gentium] *Levitici* 18. 21. & 20.2. 9 Cum indignatione] *id est, veterum simultatum & bellorum inde a divisione regni gestorum nomine exacerbati.* Usque ad Cœlos] *id est, summa est hæc sævitia quam exercetis, & animus infensissimus, hyperbole, ut Genes.* 11.4. 10 An non penes] *quasi dicat, nonne conscii vobis estis, vos aliis peccatis vestris reos jam peractos esse coram Deo, quòd illa hoc novo scelere cumulatis?* 13 Quod dicitis] *id est, cogitatis de fratribus vestris in servitutem trahendis.* 23 Percutientium ipsum] *id est, cum a Retzine superatus esset, supra vers.* 5. & 2. *Reg.* 16. 5. & 6. 24 Adeò ut] *postquam rex Assyriæ eum invasisset,* 2. *Reg.* 16.10. 26 Priores & posteriores] *id est, ante immissas a Deo calamitates & post.* 27 Sepulchra regum] *quæ erant in arce Davidis.*

CAPUT XXIX.

Jechizkija rex constitutus, illico Dei cultum restituit: sacerdotibus imperat ipsorum sanctificationem templiq; purgationem: in quo deinde ipse cum populo per sacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

2. Reg. 18. 2.

1 JECHIZKIJA regnare cœpit natus viginti quinque annos, & viginti novem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Abija filia Zecarjæ.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovę: omnino prout fecerat David pater ejus.
3 Hic ipso anno primo regni sui mense primo aperuit fores *domus Jehovæ, & cōfirmavit ipsos *sacerdotes*:
4 Jussit enim convenire sacerdotes & Levitas, & congregavit eos in *plateam orientalem:
5 Ac dixit eis, auscultate mihi, ô Levitæ: jam sanctificate vos, & sanctificate domum Jehovæ Dei majorum vestrorum, & efferte [a] *quod separandum est e sancto.
6 Nam prævaricati sunt patres nostri, & facientes quod malum *videtur* in oculis Dei nostri, dereliquerunt eum: & avertentes faciem suam a tabernaculo Jehovæ opposuerunt cervicem.
7 Etiam occluserunt fores porticus, extinxeruntque lucernas & suffitum non adoleverunt: denique holocaustum non obtulerunt in sancto, Deo Jisraëlis.
8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ contra Jehudam & Jeruschalaima: adeò ut tradiderit eos commotioni, desolationi & sibilo: *quemadmodum videtis oculis vestris.
9 Nam ecce *ceciderunt patres nostri gladio: & filii nostri filięque nostræ ac uxores nostræ in captivitate *fuerunt* propter illud.
10 Nunc est [b] mihi in animo pangere fœdus cum Jehova Deo Jisraëlis: ut avertat se a nobis æstus iræ ejus.
11 Filii mei, nunc *ne erretis, vos enim elegit Jehova, ut stantes coram ipso ministretis ipsi, & & ut sitis ipsi ministrantes & adolentes.
12 Tum surgentes hi Levitæ, Machath filius Hhamasai, & Joël filius Hhazarjæ e posteris Kehathitarū: ex Meraritis verò Kisch filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis: atque e Gerschonitis Joach filius Zimmæ, & Hheden filius Joachi:
13 Et e filiis *Elitzaphanis, Schimri & Jehhiel: ac e filiis Asaphi, Zecarja, & Matanja:
14 E filiis quoque Hemanis, Jechiel & Schimhhi: & e filiis Jeduthunis, Schemahhja & Hhuzziel:
15 Congregarunt cognatos suos & *sanctificaverunt se, veneruntque ex præcepto regis ad res Jehovæ: ad purgandum domum Jehovæ.
16 Nam ingressi sacerdotes in interiorem partem domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt omnem immunditiem, quam invenerant in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovæ: recipiebant verò Levitæ exportandam in torrentem Kidronis foras.
17 Cœperant autem *primo *die* mensis primi sanctificare: & die octavo ejusdem mensis ingressi porticum Jehovæ, sanctificaverunt domū Jehovæ diebus octo: ita ut die sextodecimo mensis primi absolverint.

[a] Heb. *separationem: metonymia.*

[b] Heb. *cum corde meo.*

18 Tum

18 Tum venientes [a] intrò ad Jechizkijam regem, dixerunt: purgavimus totam domum Jehovæ, & altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, & mensam dispositionis cum omnibus instrumentis ejus.
19 Denique omnia instrumenta illa quæ abjecerat rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione sua: comparavimus & sanctificavimus, quæ ecce sunt ante altare Jehovæ.
20 Itaque mane surgens Jechizkija rex, congregavit præfectos civitati: & ascendit in domum Jehovę.
21 [a]Cumque adduxissent juvencos [a] septem & arietes septem, agnosque septem, & hircos e capris septem in peccatum pro regno & [a]pro sanctuario, ac pro Jehuda: edixit filiis Aharonis sacerdotibus, ut offerrent in altari Jehovæ.
22 Tum jugularunt boves, & accipientes sacerdotes illorum sanguinem [a] insperserunt in ipsum altare: similiter jugulantes arietes insperserunt illorum sanguinem in altare, & jugulantes agnos insperserunt illorum sanguinē in altare.
23 Postremò admoverunt hircos peccati ante regem & congregationem: qui manibus suis nixi sunt eis.
24 Jugulantesque eos sacerdotes expiaverunt sanguine eorum in altari ad expiationem faciendam pro toto Jisraële: quia toti Jisraëli indixerat rex holocaustum & peccatum illud.
25 Restituerat autem Levitas in domo Jehovæ cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis ex præcepto Davidis, & Gadi videntis regii, & Nathanis prophetæ: nam a Jehova præceptum illud erat per prophetas ejus.

1.Chro.23. & 25.]

26 Itaq; adstantibus Levitis cum instrumentis Davidis: sacerdotibus verò [a]cum tubis:
27 Edixit Chizkija ut offerrent holocaustum in altari: & quo tempore cœpit holocaustum, cœpit musica Jehovæ cum ipsis tubis, idque cum [c] canticis traditis & instrumentis Davidis regis Jisraëlis.
28 Intereà tota congregatio incurvabant sese, cùm musici canerent & tubicines tubis clangerent: omnia hæc usquedum absolutum esset holocaustum.
29 Cùm autem absolvissent offerre: procidentes rex, & omnes qui præsentes erant cum eo, incurvaverunt se:
30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis, ut laudarent Jehovam verbis Davidis & Asaphi videntis: qui cùm laudassent, dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt se.
31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] consecrastis ministerium vestrum Jehovæ, [a]accedite & adducite sacrificia & eucharistica in domum Jehovæ: adduxerunt itaque congregatio illa sacrificia & eucharistica, & omnis voluntarius [e] animo holocausta:
32 Adeò ut esset numerus holocaustorum, quæ adduxerunt congregatio, boum septuaginta, arietum centum, agnorum ducentorum: ad holocaustum Jehovæ erant omnia hæc:
33 [a]Aliorum autem consecratorum, boum sexcentorum, & pecudum ter mille.
34 Veruntamen sacerdotes erant pauciores, neque poterant [a] nudare *pelle* omnia illa holocausta: quare [a]confirmarunt eos cognati eorum Levitæ, donec absolutum esset illud opus, & donec sanctificassent se reliqui sacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant animo ad sanctificandum se sacerdotibus.
35 Nam etiam imponendum erat copiosè de adipibus eucharisticorum & de libaminibus [a]præter illa holocausta: ita constitutus est cultus domus Jehovæ.
36 Lætatusque est Jechizkija totusque populus, de eo quod restituerat Deus populo: [a] nam repentè fuerat hæc res.

[c] Heb. *cum manibus: synecdoche, ut suprà* 1.*Chro.* 6. 31. & *Hhezræ*. 3. 10.

[d] Heb. *implevistis manum vestram: ut Exo.*28.41.

[e] Heb. *cordet sic ver.*34.

ANNOTATIO.

3 Domus Jehovæ] *id est, porticus & totius domus, quas occluserat pater, suprà* 28.24. *& infrà vers.*7. 4 Plateam orientalem] *id est, ante præcipuam atrii portam.* 5 Quod separandum est] *id est, quæ sunt impura, aut ad prophanum cultum invecta.* 8 Quemadmodum videtis] *vos jam aliquot annis a Syris, Jisraëlitis, Edomæis, Pelischtæis & Assyriis opprimi.* 9 Ceciderunt &c.] *suprà* 28. 6. *& seq.* 11 Ne erretis] *id est, ne perstetis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi estis, omisistis.* 13 Elitzaphanis] *qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num.*3.30. 17 Die primo] *id est, eodem die quo rex constitutus est.* 18 Intro] *id est, in regiam.* 21 Cumque adduxissent] *id est, omnes quadrupedum species sacrificio aptas, ad consecrationem loci & personarum, ad holocaustum, pro peccatis, & ad eucharistica.* Septem] *ad significandam universitatem, sive totum regni corpus.* Pro sanctuario] *ut denuo consecraretur.* 22 Insperserunt &c.] *ex ritu Levit.*8.15. *& seq.* 26 Cum tubis] *ex mandato Dei Num.* 10.10. 31 Accedite] *Apostrophe ad populum.* 33 Aliorum &c.] *id est, sacrificiorum tam votivorum quàm voluntariorum, quæ in eucharisticis numerantur: atque etiam munerum, de quibus Levit.* 2. 34 Nudare pelle] *quia occupati erant in oblationibus offerendis.* Confirmarunt] *id est, partem muneris istorum in se receperunt, quod alioquin sacerdotum erat: Levit.*1.6. 35 Præter illa holocausta] *id est, multa igne absumenda accedebant ad sacrificia: nam omnis adeps Jehovæ erat Levit.*3.16. *ut & suffitus ex libamine.* 36 Nam repentè] *quasi dicat, factum hoc inspiratum lætitiam piorum auxit, uno momento ex illis tenebris, quas offuderat Achaz, emergentium.*

CAPUT XXX.

Jechizkija inito consilio Jehudæis & Jisraëlitis indicit Pascha in mensem secundum: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliationem suam testatus est. Deinde feriæ conceptivæ habentur, ad professionem grati erga Deum animi.

1 DEINDE misit Jechizkija per totum Jisraëlem & Jehudam, & etiam fasciculos literarum scripsit ad Ephrajimitas & Menaschitas, ut venirent in domum Jehovæ Jeruschalaima: ad celebrandum Pascha Jehovæ Deo Jisraëlis.
2 Nam inierat consilium rex & principes ejus cum tota congregatione Jeruschalaimis: de celebrando Paschate [a]mense secundo.
3 Non enim potuerant celebrare illud tempore

pore eodem: cùm sacerdotes non sanctificassent se ad sufficientem numerum,& populus nō congregassent se Jeruschalaima.

4 Cùmq; recta videretur hæc res in oculis regis:& in oculis totius congregationis illius:

5 Constituerant rem *hanc* ut [a] promulgarent per totum Jisraëlem a Beer-Schebahho Danem usque, ut venirent celebratum Pascha Jehovæ Deo Jisraëlis,Jeruschalaima:nam [b] jam diu nō celebraverant [c] ex præscripto.

6 Abiverunt itaque cursores cum fasciculis literarum [d] ac rege a principibus per totū Jisraëlem & Jehudam, & ex præcepto regis dicebant filii Jisraëlis, convertimini ad Jehovam Deum Abrahami,Jitzchaki & Jisraëlis,ut convertat se ad [e] reliquias,quæ reliquę factæ sunt vobis e manu regum Assyriæ.

7 Neque estote ut patres vestri, & ut fratres vestri,qui prævaricati sunt contra Jehovā Deum majorum suorum:quos tradidit desolationi quemadmodum videtis.

8 Nunc ne obdurate cervices vestras, ut patres vestri: cedite manum Jehovæ, & ingressi sanctuarium ejus,quod sanctificavit in seculum, colite Jehovam Deum vestrum: ut avertat se a vobis æstus iræ ejus.

9 Nam conversis vobis ad Jehovam, fratres vestri & filii vestri [f] consequentur misericordiā coram illis,qui captivos detinent ipsos,adeò ut revertantur in terram hāc:nam gratiosus & misericors *est* Jehova Deus vester: neque avertet faciem a vobis,si convertamini ad ipsum.

10 Cùm autem cursores illi transirent de civitate in civitatem per regionem Ephrajimi & Menaschis,ac Zebulunē usque: deridebant eos ac subsannabant eos.

11 Veruntamen quidam ex Aschere, & Menasche,& e Zebulune deprimentes se,venerunt Jeruschalaima.

12 Etiam in Jehudęis erat manus Dei: indens eis [g] animum unum,ad faciendum præceptum regis ac principum ex verbo Jehovæ.

13 Et congregati sunt Jeruschalaima populus multus ad celebrandum festum azymorū mense secundo: congregatio [h] quàmplurima.

14 Qui surgentes amoverunt altaria quę erāt Jeruschalaimis: & omnes aras thurarias amoventes,projecerunt in torrentem Kidronis.

15 Deinde jugularunt Pascha quartodecimo *die* mensis secundi:cùm reliqui sacerdotes & Levitę rubore suffusi sanctificassent se, & obtulerunt holocausta in domo Jehovæ.

[a] Heb. *transmitterent vocem.*
[b] Heb. *non per multum temporis.*
[c] Heb. *sicut scriptum est: sic infrà 18.*
[d] Heb. *a manu regis &c.*
[e] Heb. *evasionem quæ relicta est vobis.*
[f] Heb. *erunt in misericordiam.*
[g] Heb. *cor: sic ver.19.*
[h] Heb. *in multitudinem valde.*

16 Ita steterunt in statione sua secundum officium suum ex lege Moschis viri Dei: sacerdotes spargentes sanguinem *acceptum* e manu Levitarum.

17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non sanctificaverant se: ideo Levitæ incumbebant jugulationi Paschatum pro omni immundo,ad sanctificandum *ea* Jehovæ.

18 Nam magna pars illius populi, multitudo ex Ephrajimo,& Menasche, Jissascare & Zebulune non mundaverant se cùm comederent Pascha,secus quàm præscriptum est:sed oravit Jechizkija pro eis dicendo:Jehova optimus expiationem faciat pro *eo:*

19 Quisquis animum suum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorum suorum:quamvis non *sit* prout mundities [i] sacra *postulat.*

20 Et auscultans Jehova Jechizkijæ, curavit populum.

21 Itaq; celebrarunt Jisraëlitæ qui præsentes erant Jeruschalaimis, festum azymorum septē diebus cum lætitia magna: laudabantq; Jehovam de die in diem Levitæ ac sacerdotes instrumentis *concinnentibus* robur Jehovæ.

22 Locutus enim fuerat Jechizkija,quæ [k] erant cordi omnibus Levitis, informantibus in intelligentia ejus quod *videtur* bonū Jehovæ: ideò comederunt stato illo tempore septē diebus,sacrificantes sacrificia eucharistica,& confitentes Jehovæ Deo majorum suorum.

23 Cumq; consilium inivissent tota congregatio illa de celebrandis septem diebus aliis: celebrarunt septem dies *cum* lætitia.

24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit congregationi mille juvencos,& septies mille pecudes: & principes obtulerunt congregationi juvencos mille,pecudésque decies mille: se verò sanctificaverant sacerdotes [l] copiosè.

25 Ita lætati sunt tota congregatio Jehudæ & sacerdotes ac Levitæ, totaque congregatio eorum qui venerant ex Jisraële : tam peregrini qui venerant e terra Jisraëlis, quàm habitantes in Jehuda.

26 Fuitque lætitia magna Jeruschalaimis: quia inde a diebus Schelomonis filii Davidis regis Jisraëlis,hujusmodi non fuerat Jeruschalaimis.

27 Deniq; surgentes sacerdotes Levitici benedixerunt populo, & exaudita est vox eorum: pervenit enim oratio eorum in habitaculum sanctum illius,in cœlum.

Levitici 1. & sequentibus cap.
[i] Heb. *sanctitatis.*
[k] Heb. *ad vel super cor: vide Gen. 34.3*
[l] Heb. *in multitudinem.*

ANNOTATIO.

2 Mense secundo] *ex lege Num.9.* 3 Eodem] *quo conventus fuerat habitus & purgatio instituta:nam illud fuisset tempus proprium Paschatus,Exodi* 12. Sufficientem numerum] *ut superioris conventus sacrificia offerrent:nedum maximi hujus, quo totus populus Jisraëliticus ad celebrandum Pascha fuisset conventurus, suprà 29.34.* 6 Regum Assyriæ] *Pulus 2.Regum 15.19.& 1.Chronicorum 5.26.& Tilgath-Pilneeseris 2.Reg.15.29.& suprà 28.20.* 8 Cedite manum] *id est,prostrati, Dei opem & auxilium implorate,ut vos misericordia sua erigat: ut Lamentationum 5.6.* 12 Manus Dei] *id est,virtus & efficacia: metonymia.* 15 Rubore suffusi] *quòd tam diu distulissent sui sanctificationem.* 17 Jugulationi] *quæ alioquin ad offerentes pertinebat, ut observatum est Levitici 1.5.* 18 Præscriptum est] *Levi.7.10.* Expiationem faciat] *id est, præstet spiritu suo, quod isti temporis importunitate prætermiserunt: sic ostendit Chizkija quid fuerit juris de eis,qui sine fide mala, etiam secundo mense impurati erant.* 19 Quisquis &c.] *quasi dicat,modo qui accedent ad Pascha, animos suos comparaverint: cætera ne imputet Deus.* 20 Curavit] *id est, virtute spiritus sui purificavit.* 21 Concinnentibus] *i.quibus canebant Psalmos robur Jehovæ prædicantes.* 22 Locutus enim] *antequam hæc fierent,videns Chizkija magnum populi numerum imperatum, undequaque ad celebrandum Pascha confluere:consilium cum sacerdotibus,& Levitis legis peritis habuerat:in quo constitutum est,ut res precibus Deo committeretur,Levitæ animos sumerent ad officium populo præstandum,& populum de re tota instituerent ex verbo Dei.* 24 Copiosè] *id est,tanto numero,ut abundè sacerdotum esset : non autem ut*

suprà

suprà ver.3. 26 A diebus Schelomonis] *exclusivè ut vocant, id est, a diviso regno non fuit celebrata tanta festivitas, junctis cum Jehuda Jisraëlitis.* 27 Benedixerunt] *ex lege Num.6,23.*

CAPUT XXXI.

Populus idololatriam convellit, & Jechizkija sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituens, de cibario eorum prospicit, revocata primitiarum decimarumq; lege.

1 Cùm autem absolvissent omnia ista, egressi omnes Jisraëlitæ: qui præsentes fuerant, per civitates Jehudæ fregerunt statuas, & succiderunt lucos, destruxeruntque excelsa ac altaria e toto Jehuda & Binjamine, etiam [a]*per* Ephrajimum & Menaschem, usque dum absolvissent: deinde reversi sunt omnes Jisraëlitę quisque in possessionem suam per civitates suas.

2 Restituit verò Jechizkija distributiones sacerdotum ac Levitarum per distributiones eorum, quemq; secundum ministerium ipsius, sacerdotes & Levitas, in holocausta & in eucharistica: ad ministrandum & ad celebrandum, atq; ad laudandum' in portis castrorum Jehovæ.

3 Portionem quoque regis e facultatibus suis ad quæque holocausta, ad holocausta matutina & vespertina, & holocausta pro sabbathis ac pro noviluniis, & pro solennitatibus: ut præscriptum est lege Jehovæ. (Num.28.)

4 Similiter edixit populo, habitatoribus Jeruschalaimorum, ut darent portionem sacerdotum & Levitarum: ' ut confirmarent se in lege Jehovæ *exequenda.*

5 Tum simulac erupit hoc verbum, [a]plurimas contulerunt Jisraëlitæ primitias frumenti, musti, oleique ac ' palmæ, denique omnis proventus agri: decimas quoque omnium [b] copiosè attulerunt.

6 Filii quoque Jisraëlis & Jehudæ qui habitabant in civitatibus Jehudæ, ipsi etiam decimas armenti & gregis, & decimas [c] sacras, id est, sacratas Jehovæ Deo ipsorum: afferentes deposuerunt [d] acervatim.

7 ' Mense tertio cœperunt acervorum illorum fundamenta ponere: mense verò 'septimo absolverunt.

8 Cumq; venientes Jechizkija & principes, vidissent acervos illos: benedixerunt Jehovæ & populo ejus Jisraëli.

9 Percunctatusq; est Jechizkija sacerdotes & Levitas de illis acervis:

10 Alloquens verò eum [e] Hhazarja sacerdos primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo cœptum est istam oblationem afferre in domum Jehovæ, comedimus & saturati sumus, ac superest [f] quamplurimum: quia Jehova benedixit populo suo, ita ut quod superest sit multitudo hæc,

11 Quapropter edicente Jechizkija, ut compararent cellas in domo Jehovæ: compararunt.

12 Quò inferebant oblationem illam, & decimas, & res consecratas constanter: ' præerantq; illis antecessor Conanja Levita, & Schimhhi frater ejus secundus ab eo:

13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, & Hhasaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel, & Jismachja, & Machath, ac Benaja: ' præfecti erant sub manu Conanjæ & Schimhhi fratris ejus, institutione Jechizkijæ, regis, & Hhazarjæ ' antecessoris domus Dei.

14 Kore verò filius Jimnæ Levitæ janitor versus orientem, præerat voluntariis oblationibus Dei: ut distribueret oblationem Jehovæ, & res sanctas sanctarum.

15 ' Ad manum autem ejus, Hheden, & Minjamin, & Jeschuahh, ac Schemahhja, Amarja, & Schecanja per civitates sacerdotum in stato munere: dando cognatis suis per distributiones 'tam magno quàm parvo:

16 (Præter generis ipsorum mares, a nato tres annos & deinceps) omni ingredienti domum Jehovæ ad [g] officium diurnum: pro ministerio eorum, in observationibus eorum, secundum distributiones eorum.

17 Et cum recensione generis sacerdotum per familias paternas eorum, etiam Levitis a nato viginti annos & deinceps: in observationibus eorum, per distributiones eorum.

18 Etiam generi ipsorum in omnes parvulos eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac filias eorum, toti congregationi: ' cùm in stato munere suo rerum sanctarum sanctificassent se.

19 Tum posteris Aharonis sacerdotibus per agros suburbanos civitatum eorum, in [h] unaquaque civitate *præerant* homines, qui expressi sunt ' nominibus: ad dandum portiones cuique mari inter sacerdotes, similiter singulis recensitis genere inter Levitas.

20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Jehuda: fecitque quod bonum, & rectum, [i] statumq; *videtur* cum Jehova Deo suo.

21 In omni verò opere quod cœperat in ministerio domus Dei, & in lege ac in præcepto, quærendo Deum suum: ex toto [k] animo suo exercuit se, & secundatus est.

[a] Heb. *multiplicaverunt primitias.*
[b] Heb. *in multitudinem.*
[c] Heb. *decimas sanctitatum.*
[d] Heb. *acervos acervos.*
[e] Heb. *qui & Tzadok. 1. Chron. 6. 12.*
[f] Heb. *usq; in multitudinem*
[g] Heb. *rem dici die suo.*
[h] Heb. *civitate & civitate.*
[i] Heb. *stabilitatis.*
[k] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Per Ephrajimum] *id est, partem illam quæ regi Jehudæ parebat, sive occupatam a superioribus regibus ut suprà 13.19. & 15.8. sive ipse aliqua ex causa ad Jehudam defecisset, ut tunc Jisraëlis regnum fluctuabat, & multis motibus agitabatur: sic infrà 34.6.* 2 In portis castrorum] *id est, templi, quò conveniebat populus Dei, & Dei ministri quasi castrensi modo erant collocati.* 4 Portionem sacerdotum, &c.] *ut describitur Num.18.* Ut confirmarent] *id est, illi rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causa.* 5 Palmæ] *id est, dactylorum sive fructuum e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno consensu: nam primitiarum mellis nusquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus: denique vox ipsa Hhebræa utrunque significat.* 7 Mense tertio] *sub festum Pentecostes.* Septimo] *quo collecta fructuum totius anni absolvitur: unde festum tabernaculorum collectionis dicitur, Exod.23.16.* 12 Præerantq; &c.] *id est, summi quæstores sacri erant, sive ut Jureconsulti vocant, cimeliarchæ.* 13 Præfecti] *id est, curatores rationes accepti & expensi cimeliarchis reddentes.* Antecessoris] *id est, summi sacerdotis.* 15 Ad manum] *id est, conjuncti administri, ut foris extra Jeruschalaima istas oblationes reciperent.* Tam magno]

gno] *ex lege Deut.18.8.* 18 Cùm in ftato] *id eft,cùm primùm ad hanc functionem initiati funt, ut continenter de cibariis facerdotum & Levitarum pro ætate ac fexu eorum,providerent.* 19 Nominibus] *fuprà verf.15.*

CAPUT XXXII.

Jechizkija adverfus Sancheribum munit Jerufchalaima,populum confirmat:contra blafphemias legatorum orans,divinitus cæfis hoftibus exauditur.Poftea gravi morbo liberatus & erectus a Deo:beneficiis ejus per fuperbiam abutitur:refipifcentia & precibus iram Dei amolitur:Cui mortuo fuccedit Menafchi.

2.Reg.18.13

1 POST res iftas & firmam conftitutionem earum, venit Sancherib rex Affyriæ: & invadens Jehudam caftra ponebat contra civitates ejus munitas, [a] cogitans illas difcindendo fibi adjungere.

2 Videns autem Jechizkija advenifle Sancheribum : & faciem ejus *obverfam effe* [b] ad oppugnandum Jerufchalaima :

3 Iniit confilium cum principibus fuis & dynaftis fuis,de obthurandis aquis fontium qui erant extra civitatem:& auxilio fuerunt ei.

4 Nam congregantes fe populus multus obthurarunt omnes illos fontes,& * torrentem inundantem per medium regionis, dicendo: cur venientes reges Affyriæ invenirent aquas multas?

5 Præterea confirmans fe, extruxit totum murum illum * perruptum quem perduxit ufque ad * turres: foris verò * murum alterum, & confirmavit munitionem civitatem Davidis: paravitq; miffilia [c] copiosè & fcuta.

6 Et impofuit præfectos militares populo: congregatifque eis ad fe in plateam portæ civitatis, locutus eft, [d] quæ erant eis cordi, dicendo:

7 Confirmamini & fortes eftote, ne timetote neque conſternamini metu regis Affyriæ, & metu totius multitudinis quæ *eft* cum eo : nam nobifcum major *eft*,quàm cum eo.

8 Cum eo *eft* brachium carneum : nobifcum verò Jehova Deus nofter ad auxiliandum nobis & ad [e] gerendum bella noftra:fic innixi funt populus verbis Jechizkijæ regis Jehudæ.

9 Poſteà mifit Sancherib rex Affyriæ fervos fuos Jerufchalaima,dum ipfe obfideret Lacifchû & totus dominatus ejus cum ipfo: ad Jechizkijam regem Jehudę, & ad omnes Jehudæos qui erant Jerufchalaimis, ut dicerent:

10 Sic ait Sancherib rex Affyriæ : cui rei confiditis, quòd defidetis in munitione, Jerufchalaimis?

11 An non Jechizkija incitat vos, [f] ut exponat vos morti per famem & per fitim, dicendo: Jehova Deus nofter eripiet nos e manu regis Affyriæ?

12 An non ipfe Jechizkija abftulit excelfa ejus & altaria ejus:edixitq; Jehudę & Jerufchalaimis dicendo: coram altari unico incurvatote vos,& in eo adoletote?

13 An nefcitis quid fecerim ego & majores mei omnibus populis terrarum? an [g] ullo modo potuerunt dii gentium terrarum eripere terram fuam e manu mea?

14 Quis fuit inter omnes deos gentium illarum quas internecioni devoverunt majores mei, qui potuerit eripere populum fuum e manu mea: ut poffit Deus vefter eripere vos e manu mea?

15 Nunc itaque ne feducat vos Chizkija, neq; incitet vos *incitatione* hujufmodi, neque credite ei : nam non poteft ullus Deus ullius gentis aut regni eripere populum fuum e manu mea, ut e manu majorum meorum: [h] quanto minus dii veftri eripient vos e manu mea?

16 Amplius etiam locuti funt fervi illius contra Jehovam Deum ipfum : & contra Jechizkijam fervum ejus.

17 Etiam literas fcripferat ad probro afficiendum Jehovam Deũ Jifraëlis : & ad obloquendũ ei dicendo,ficut dii gentium terrarum, qui non eripuerunt populum fuum e manu mea : fic non eft erepturus Deus Jechizkijæ populum fuum e manu mea.

18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè populo Jerufchalaimorum qui *erat* fuper murum,ad metum incutiendum eis,& ad * turbandum eos:ut caperent civitatem.

19 Ita locuti funt de Deo Jerufchalaimorum: ut de diis populorum terræ, opere manuum hominis.

20 Oravit verò Jechizkija rex, & Jefchahhja filius Amotzi propheta propter ifta:& clamaverunt cœlum verfus.

21 Quapropter mittens Jehova angelum, excidit omnem valentem robore & antecefforem ac principem in caftris regis Affyriæ: qui reverfus eft cum pudore vultus in terram fuam: ubi ingreffum ædem Dei fui,prodeũntium e vifceribus ejus *quidam*, proftraverunt eum gladio.

22 Ita fervavit Jehova Jechizkijam & habitatores Jerufchalaimorum e manu Sancheribi regis Affyriæ,& e manu omnium: * ducebatq; eos liberatos undequaque:

23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Jerufchalaima,& res pretiofas Jechizkiję regi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos omnium gentium poftea.

24 Diebus illis ægrotavit Jechizkija [i] lethaliter: quapropter oravit Jehovam : qui alloquens eum,prodigium edidit ei.

25 At non pro beneficio erga fe rependit Jechizkija : nam extulit fe [k] animus ejus : quapropter fuit contra eum feruens ira, & contra Jehudam ac Jerufchalaima.

26 Sed cùm fe depreffiffet Jechizkija pro elatione animi fui,ipfe & habitatores Jerufchalaimorum:non obvenit eis fervens ira Jehovæ diebus Jechizkiję.

27 * Erat enim Jechizkijæ divitiarum & honoris [l] quamplurimum:thefaurosq; comparaverat fibi ad argentum & ad aurum, & ad lapides pretiofos,& ad aromata,& ad fcuta,ac ad omnia inftrumenta defiderabilia:

28 Apothecas quoque ad proventum frumenti,& mufti ac olei:& [m] ftabula ad omnia jumenta,& greges per ftabula.

29 Civitates etiam curaverat fibi,& poffeffionem gregum ac armentorum copiosè : dederat enim ei Deus facultates multas valde.

30 Et ipfe Jechizkija obthuraverat [n] alveum aquæ Gichonis fuperiorem, quam rectà deduxerat infernè ad occidentem civitati Davidis:

[a] Heb. *dicens difcindere eas ad fe.*
[b] Heb. *ad bellum contra Jerufchalaima.*
[c] Heb. *in multitudinem.*
[d] Heb. *fuper cor illorum.*
[e] Heb. *ad bellandum.*
[f] Heb. *ad moriendum.*
[g] Heb. *poffendo potuerunt.*
[h] Heb. *quanto magis dii veftri non &c.*
2.Reg.19.
2.Reg.20.
[i] Heb. *ufque ad moriendum.*
[k] Heb. *cor:fic deinceps.*
[l] Heb. *multũ valde.*
[m] Heb. *præfepia ad omne jumentum & jumentum:fynecdoche.*
[n] Heb. *exitũ: metonymia.*

dis: denique fecundatus fuerat Jechizkija in toto opere suo.

31 Itaque *agentem* cum oratoribus principum Babyloniæ, qui miserant ad eum, ut inquirerent de prodigio illo quod fuerat in terra, ' dereliquit eum Deus : tentando eum: ut' experiretur quicquid erat ei in animo.

32 Reliquæ autem res Jechizkijæ & benignitates ejus: ecce sunt scriptæ' in visione Jeschahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter librum regum Jehudę & Jisraëlis.

33 Tandem cùm occubuisset Jechizkija cum patribus suis, & sepelientes eum in superiore parte sepulchrorum posterorum Davidis, honore affecissent eum in morte ejus totus Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Torrentem inundantem] *Gichonem, de quo infrà ver.* 30. 5 Perruptum] *sub Amatzja a Joascho rege Jisraëlis, sup.* 25.23. Turres] *portæ Ephrajimi, & portæ angularis, de quibus ibidem.* Murum alterum] *de quo infrà* 33.14. 18 Turbandum] *id est, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut deditione, aut faciliore compendio caperentur Jeruschalaima.* 22 Ducebat] *id est, agebat & moderabatur: translatum ab exemplo pastoris & gregis.* 27 Erat enim] *his sex versibus explicantur quæ per prolepsin duobus præcedentibus dicta sunt: causa, & forma elationis.* 31 Dereliquit] *id est, sivit eum agere ex affectu suo.* Experiretur] *vide Deut.* 8.2. 32 In visione Jeschahhjæ] *a capite* 36. *usque ad* 40.

CAPUT XXXIII.

Menasche pessimè in regno se gerens, prophetarum monitis & temporaria captivitate castigatur, qua demum resipiscens in regnum restituitur: in quo cultum Dei ex parte instaurat: & morienti succedit impius Amon: deinde huic conspiratione sublato, Joschija.

2.*Reg.*21.

1 NATUS duodecim annos Menasche, cùm regnare inciperet: quinquaginta quinque annis regnavit Jeruschalaimis.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium, quas expulerat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [a] rursus ædificavit excelsa quæ demolitus fuerat Jechizkija pater ejus: & erexit altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & incurvans se toti exercitui cœlorum coluit eos.

[a] Heb. *reversus est ut ædificaret.*

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis erit nomen meum in seculum:

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in duobus atriis domus Jehovæ.

6 Prætereà idem traduxit filios suos per ignem in valle filii Hinnomi: & divinationibus, & conjectationibus & præstigiis usus est, instituitque Pythonem & ariolos: plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit sculptile, simulachrum quod paraverat in domo Dei, de qua dixerat Deus ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruschalaimis, quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomē meum in seculum:

8 Neq; deinceps amovebo pedem Jisraëlitarum ab hac terra, quam constitui majoribus vestris: si modò [b] observanter fecerint quęcunq; præcepero eis, secundum totam legem, & statuta ac judicia *edita* per [c] Moschen.

[b] Heb. *observaverint facere.*

[c] Heb. *per manum Moschu.*

9 Itaque fecit Menasche ut aberrarent Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum: faciendo malum amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menaschē & populum ejus: non tamen attenderunt.

11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos principes exercitus qui *erat* regi Assyriæ, & ceperunt Menaschem' in spinis quibusdam: quem vincientes chalybeis vinculis deduxerunt Babylonem.

12 Ubi cum angustia afficeret eum, deprecatus est faciem Jehovæ Dei sui: depressitque se valde coram Deo majorum suorum.

13 Cumque orasset eum, exoratus ei exaudivit deprecationem ejus, reduxitquè eum Jeruschalaima, in regnum ipsius: ita agnovit Menasche Jehovam esse Deum.

14 Posteà autem ędificavit' murum exteriorem civitati Davidis ad occidentem Gichonis, ab ipso torrente usque ad ingressum per' portam piscium, quem circunduxit' clivo, extollens eum valde: ac præposuit præfectos copiarum omnibus civitatibus munitis in Jehuda.

15 Et amovens deos alienigenarum, &' simulachrum illud a domo Jehovæ, omniaque altaria quæ extruxerat in monte domus Jehovę & Jeruschalaimis: projecit extra civitatem.

16 Comparavit verò altare Jehovæ, sacrificans in eo sacrificia eucharistica & laudis: ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovam Deum Jisraëlis.

17 Sed adhuc populus sacrificabant in excelsis: veruntamen Jehovæ Deo suo.

18 Reliquæ autem res Menaschis, usque ad orationem ejus ad Deum suum, verbaque videntium qui allocuti sunt eum in nomine Jehovæ Dei Jisraëlis: ecce sunt' inter verba regum Jisraëlis.

'19 Oratio autem ejus, cùm exoratus est illi Deus, & totum peccatum ejus ac prævaricatio ejus, & loca in quibus extruxit excelsa, ac constituit lucos & sculptilia, antequàm se deprimeret: ecce sunt scripta inter' verba Chozai.

20 Tandem cùm occūbentem Menaschem cum patribus suis, sepelivissent in domo ejus: regnavit Amon filius ejus pro eo.

21 Natus viginti duos annos Amon, cùm regnare inciperet: duobus annis regnavit Jeruschalaimis.

22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerat Menasche pater ejus: nam omnibus sculptilibus quæ fecerat Menasche pater ejus, sacrificabat Amon & colebat ea.

23 Sed non depressit se coram Jehova, sicut depresserat se Menasche pater ipsius: quin ipse Amon auxit reatum.

24 Conspiraverunt autem contra eum servi ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.

25 Percusserunt verò populus regionis, omnes qui conspiraverant contra regem Amonem: & regem constuerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

ANNOTATIO.

11 In spinis] *id est inter vepres in quibus latitabat, ut 1. Schem. 13. 6.* 14 Murum exteriorem] *id est, præmunitionem cœptam a Chizkija suprà 32. 5. absolvit, aut labefactatam ab Assyriis instauravit.* Portam piscium] *vide Nechemjæ 3. 3.* Clivo] *vide suprà 27. 3.* 15 Simulachrum] *de quo sup. ver. 7.* 18 Inter verba] *i. in 2. Reg. 21.* 19 Verba Chozai] *liber est qui non extat: vide 1. Reg. 11. 41 annotata.*

CAPUT. XXXIIII.

Eodem argumento est cum 2. Reg. 22. & initio. 23.

2. Reg. 22.

1 NATUS octo annos Joschija, cùm regnare inciperet: uno & triginta annis regnavit Jeruschalaimis.

2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in viis Davidis patris sui: neq; recedens dextrorsum aut sinistrorsum.

3 Nam octavo anno regni sui, cùm esset adhuc puer, cœpit quærere Deum Davidis patris sui: duodecimo autem anno cœpit mundare Jehudā & Jeruschalaima ab excelsis & lucis, sculptilibusq; ac fusilibus.

4 Destruebant enim coram eo altaria Bahhalimorum, & subdiales statuas, quæ [a] impositæ erant eis succidit: & lucos sculptiliaque ac fusilia perfringens & comminuens, sparsit in superficiem sepulchrorum *hominum* qui sacrificaverāt in eis.

[a] Heb. *quæ suprà ab eis.*

5 Ossa verò sacerdotum combussit super altaria illorum: sic mundavit Jehudam & Jeruschalaima.

6 Etiam in civitatibus Menaschis & Ephrajimi ac Schimhhonis usq; ad Naphtalin: rutris ipsorum circumquaque:

7 Cumq; demolitus esset altaria illa, & lucos sculptiliaque contudisset comminuendo, omnesque subdiales statuas succidisset per totam terram Jisraëlis: reversus est Jeruschalaima.

8 Anno autem decimo octavo, quo regnabat, purgando regionem & domum: misit Schaphanem filium Atzaljæ & Mahhasejam præfectum civitati, & Joachum filium Joachazi a memoria, ad confirmandum domum Jehovæ Dei sui.

9 Qui cùm venissent ad Chilkijam sacerdotem summum, pecuniam inferendam in domum Dei, quam collegerant e manu Menaschitarum & Ephrajimitarum, & a toto residuo Jisraëlis, atque a toto Jehuda & Binjamine, tradiderunt Levitæ custodes liminis: reversi Jeruschalaima.

10 Tradebant autem in manum curatorum operis, qui præpositi erant in domo Jehovæ: hi verò tradebant illam opificibus qui operabantur in domo Jehovę ad curandum labem, & ad confirmandum domum.

11 Tradebant enim fabris & structoribus ad comparandum lapides cæduos, & ligna ad catenationes: etiam ad contabulandum domos quas perdiderant reges Jehudæ.

12 Homines verò isti agebant fidè in illo opere, nēpe præpositi illis *opificibus* Jachath & Hhobadja Levitæ ex Mereritis, & Zecarja ac Meschullam e posteris Kehathitarum dum præessēt; quorum Levitarum quisque doctor erat in instrumentorum musicorum *tractatione.*

13 At bajulis: (nam præerant *Levitæ* omnibus opificibus [b] utriq; ministerio:) ex Levitis quoque iisq; janitoribus præerant scribę & moderatores.

[b] Heb. *ministerio & ministerio.*

14 Cumque proferrent pecuniam illam illatam in domum Jehovæ: invenit Chilkija sacerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per [c] Moschen.

[c] Heb. *manū Moschis.*

15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem scribam, librum hunc legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija ipsum librū Schaphani.

16 Itaque afferens Schaphan librum illum ad regem: cùm adhuc referret regi verbum, dicendo, quicquid traditum est in manum servorum tuorum faciunt:

17 Nam conflantes pecuniam inventam in domo Jehovæ: tradiderunt eam in manum præpositorum, & in manum opificum:

18 Indicavit Schaphan scriba regi, dicendo: librum dedit mihi Chilkija sacerdos: legitq; ex eo Schaphan coram rege.

19 Quam ob rem fuit audiente rege verba illa legis: ut laceraret vestimenta sua:

20 Præcepitque rex Chilkijæ, & Achikamo filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ, & Schaphani scribę, atque Hhasajæ servo regis, dicendo:

21 Ite, consulite Jehovam pro me, & pro reliquo in Jisraële & Jehuda super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus est æstus iræ Jehovæ, quæ effusa est in nos: eò quòd non observarunt patres nostri verbum Jehovæ, ut facerent omnino prout præscriptum est in libro hoc.

22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad Chuldam prophetissam uxorem Schallumi filii Tokehathi filii Chasræ vestiarii: ea enim habitabat Jeruschalaimis in parte secunda *ab eo:* & allocuti sunt eam *verbis* ejusmodi.

23 Quæ dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, dicite viro illi qui misit vos ad me:

24 Sic ait Jehova: ecce inducturus sum malū contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnes execrationes scriptas in libro illo quem legerunt coram rege Jehudæ:

25 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis: ut irritarent me omnibus operibus manuum suarum: ideò effusa manebit æstuans ira mea in locum hūc, & non extinguetur.

26 De rege verò Jehudæ qui misit vos ad con-

consulendum Jehovam, sic dicitote ad eum: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: *tu* qui audivisti verba ista:

27 Quia mollitus est animus tuus, & depressisti te a facie Dei, cùm audivisses verba ejus contra locum hunc & contra habitatores ejus, & deprimens te coràm me, lacerasti vestimenta tua, ac flevisti coram me: ideò etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.

28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad sepulchra tua in pace: ut non videant oculi tui totum istud malum, quod ego inducturus sum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: qui retulerunt regi rem.

2.Reg.29.

29 Cùm itaque misisset rex, & congregasset omnes seniores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

30 Ascendit rex in domum Jehovæ, omnesque viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum, cùm sacerdotes & Levitæ, tùm totus populus a maximo usque ad minimum: & legit ipsis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

31 Deinde stans rex in statione sua, pepigit fœdus ipsum coram Jehova, se secuturum Jehovã, & observaturum præcepta ejus testimoniaque ejus & statuta ejus ex toto corde suo, & ex toto animo suo: præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo.

32 Stiterat autem quemq; qui inventus est Jeruschalaimis, & in Binjamine: ut facerent habitatores Jeruschalaimorum secundum fœdus Dei, Dei majorum suorum.

33 Tunc amovit Joschija omnes abominationes ex omnibus regionibus, quæ *erant* Jisraëlitarum: &' addixit quemque inventum in Jisraële, ad colendum Jehovam Deum ipsorum: omnibus diebus ejus non recesserunt a sequendo Jehova Deo majorum suorum.

ANNOTATIO.

3 Octavo anno regni] *i simul atque ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos sexdecim natus: a paternis corruptionibus animum ad pietatem adjecit: & in privato illius studio sese exercuit.* Duodecimo autem] *quo merum in regni administratione imperium habuit.* 4 Coram eo] *i. eo jubente & præsente.* 5 Mundavit] *ab externis sordibus: quantumvis invitis & obnitentibus Jehudæis: quorum iniquitas & contumacia inde ab hoc anno redargui palam & damnari cœpit, Jechezkel. 4. 6.* 6 Civitatibus Menaschis, &c.] *de illis loquitur quæ regno Jehudæ se adjunxerant, & Jisraëlitarum erant: ut sup. 31. 1. Sic enim explicatur versibus 7. & 33.* 8 Anno decimo octavo] *ex quo regnum inierat, & a cœpta purgatione sexto: sic accipiendum esse ostendunt permulti apud Jechezkelem loci.* Ad confirmandum] *id est, denuntiandum ex mandato regis sacerdoti summo, ut collectas colligeret, & ex eis domum Dei instauraret: versu sequente.* 9 Pecuniam inferendam] ὑστέρωσιν *sive trajectionem verborum alioquin obscuram perspicuitatis causa sustulimus.* 10 Tradebant autem] *quatuor hi versus hyperbaticè inseruntur historiæ, ad quam regressio est versu 14.* Curatorum operis] *i. illorum quatuor Levitarum, quorum meminit versu 12.* 11 Ad catenationes] *i. tigna sive transversaria sive arrectaria, quibus catenatis inter se, vel ut vulgus dicit, incastratis, ligneæ cellæ sacerdotum aut Levitarum cohærebant.* Domos] *sive sacerdotum quæ templo appendebant: sive Levitarum, quę atrio.* 12 Doctor] *i. primarius quisque sui ordinis in distributionibus musicorum. de quibus 1. Chro. 25.* 13 Utrique ministerio] *i. structuram conficiendi de quo ver. 10. & materiam comportandi, de quo hic. Simile est Hhezræ 3. 9.* 33 Addixit quemque] *i. regia sua autoritate obstrinxit: & quamvis propensos Jehudæorum animos compescuit, ne ipso vivo ab externo Dei cultu deficerent, tantam adhibuit severitatem disciplinæ.*

CAPUT XXXV.

Joschija Dei cultum fidelissimè restituit, Pascha ex Dei instituto celebrat: & tandem in bello contra Ægyptium temerè suscepto occiditur.

2.Reg.23.21

1 CELEBRAVIT autem Joschija Jeruschalaimis Pascha Jehovæ: jugulaveruntque Pascha quartodecimò *die* mẽsis primi.

2 Et constituens sacerdotes in custodiis suis: confirmavit eos in ministerio domus Jehovæ.

3 Edixit verò Levitis' præparantibus pro toto Jisraële res sanctas Jehovæ:' ponite *eas* coram arca sancta in ista domo, quam ædificavit Schelomo filius Davidis rex Jisraëlis: ' non incumbit vobis onus deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & populo ejus Jisraëli:

4 Et præparate per familias paternas vestras, secundum distributiones vestras: ex præscripto Davidis regis Jisraëlis, & ex scripto Schelomonis filii ejus.

1.Chron. 26.

5 Et assistite in sancto ' classibus familiarum paternarum, fratribus vestris [a] popularibus: id est, particio *cujusque* familiæ paternę Levitarum.

[a] Heb. *filiis populi: sic deinceps.*

6 Ita jugulate Pascha: cumq; sanctificaveritis vos,' præparate pro fratribus vestris facientes secundum verbum Jehovæ per [b] Moschen.

[b] Heb. *manu Moschis.*

7 Obtulit autem Joschija popularibus ex grege agnorum & [c] hœdorũ quolq; in sacrificia paschalia: secundum omnia quæ præstò erant, ad numerum tricies mille, &' armentalia ter mille: hæc de facultatibus regis.

[c] Heb. *filiorũ caprarum.*

8 Similiter principes ejus pro liberalitate, populo suo, sacerdotibus & Levitis obtulerunt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechiel antecessores domus Dei, sacerdotibus dederunt in sacrificia paschalia bis mille sexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netanele fratribus suis, Chaschabja quoq; & Jehhiel ac Jozabad principes Levitarum, obtulerunt Levitis in sacrificia paschalia, quinquies mille *pecudes* & armentalia quingenta.

10 Itaq; præparato hoc cultu: steterunt sacerdotes in statione sua & Levitæ per distributiones suas, secundum præceptum regis.

11 Jugulabant autem' illi suum Pascha: sacerdotes

dotes verò spargebant *sanguinem effusum* manu illorum: & Levitæ *nudabant *pelle*.

12 Et amovebant quod absumendum erat offerendum Jehovæ, ut redderent illa classibus familię paternæ *cujusque*, popularibus suis: sicut præscriptum est in libro Moschis: similiter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Pascha igne* pro ritu: *reliqua verò sacra coquebant in ollis, & in lebetibus, & in gabatis, cùm celeriter *transmisissent ad omnes populares.

14 Postmodum præparaverunt sibi & sacerdotibus: cùm sacerdotes posteri Aharonis incumberent offerendo ei quod absumendum erat, nempe adipibus, usque ad noctem: ideò Levitæ parabant sibi & sacerdotibus posteris Aharonis.

15 Similiter musici *posteri Asaphi in statione sua *erant* secundum præceptum Davidis, tum Asapho, tum Hemani, & Jeduthuni videnti regis *datum*: janitores quoq; ad [d] unamquamq; portam: non erat illis recedendum a ministerio suo: sed cognati eorum reliqui Levitę parabant eis.

d Heb. *portam & portam.*

16 Ita constitutus est totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Pascha, & offerendo igne absumenda in altari Jehovæ: secundum præceptum regis Joschijæ.

17 Celebraruntque filii Jisraëlis qui præsentes erant, pascha tempore illo: & festum azimorum, septem diebus.

18 Neque celebratum fuit pascha simile huic in Jisraële a diebus Schemuëlis prophetæ: nec ulli regum Jisraëlis celebrarant pascha simile ei quod celebravit Joschija cum sacerdotibus & Levitis, totoq; Jehuda & Jisraële præsente & habitatoribus Jeruschalaimorum.

19 Decimo octavo anno, [e] regnante Joschija: celebratum fuit Pascha istud.

e Heb. *in regno Joschijæ.*

20 Post omnia hæc, cùm constituisset Joschija *domum, ascendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum *Carcemischum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joschija.

21 Et Quamvis mitteret ad ipsum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *heus* tu, hac die: sed contra * domum belligerantem adversum me, quò Deus edixit accelerare me: abstine te a Deo qui mihi adest, & ne perdat te:

f Heb. *mihi & tibi.*

22 Tamen non avertit Joschija faciem suam ab illo: sed ut pugnaret contra eum, dissimulavit se, neque auscultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in cōvallem *Megidduntis.

g Heb. *ore.*

23 Ubi cum jaculati essent jaculatores in regem Joschijam: edixit rex servis suis: devehite me, quia ægrotus factus sum valde.

24 Devehentes itaque eum servi ejus, a curru ejus *demissum* imposuerunt currui secundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruschalaima, ubi mortuus est, & sepultus in sepulchris majorum suorum: toto Jehuda & Jeruschalaimis lugentibus propter Joschijam.

25 Lamentatus est etiam Jirmeja propter Joschijam: dixeruntque omnes musici & musicæ in lamentationibus suis de Joschija *dicta*, *usq; in hunc diem, quæ dederunt pro statuto in Jisraële: & ecce scripta sunt * in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joschijæ. & benignitates ejus: sicut scriptum est in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus * priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *sic enim legitur in emendatissimo manuscripto exemplari ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini: & sequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eas] *id est, ne amplius foris, aut per domos jugulate paschata: ut cùm propter superiorum regum tyrannidem templum clausum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter necessitatem cultum illum intra privatos parietes a piis observatum quasi in Ægypto fuissent pii, clementer tulit.* Non incumbit] *i. quemadmodum non alibi quàm ante arcā offerendū est Jehovæ: ita etiā nefas est alibi quàm hîc ad templū offerre, ubi perpetua arcæ sedes a Deo est constituta: ideoq; necesse est, non ut arcā huc illuc circūferatis, prout olim Num.7.9. usq; ad Schelomonis tempora: sed ut undecunq; huc oblationes conferantur. Deut.12.5. & seq.* 5 Classibus] *i. in paschate singulis societatibus Jisraëlitarum convenientibus ad idem pascha comedendum, ex lege Exod.12.4. ministrate: sic accipiendum infrà vers.12.* 6 Præparate] *ut fecisse leguntur ver.11. & seq.* 7 Armentalia] *tam in sacrificia festi azymorum: quàm in holocausta & eucharistica.* 11 Illi] *id est, singuli offerentes, ut in reliquis sacrificiis. vide annotata Levit.1.5.* Nudabant pelle] *vide suprà.29.34.* 13 Pro ritu] *Exod.12.8.* Reliqua sacra] *id est, partes eucharisticorum cedentes offerentibus.* Transmisissent] *Levitę separatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Posteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc pascha celebratum est.* 20 Domum] *& cultum, synecdoche.* Carsemischum] *fortè Zeugma oppidum Cyrrhesticæ, infimus transitus Euphratis.* 21 Domum belli gerantem] *id est, Assyriam, ex 2.Reg.23.29.* 22 Megidduntis] *in Menasche, Jehosch.17.11.* 25 Usque in hunc diem] *id est, adhuc extantia.* In Lamentationibus] *quas conscripsit Jirmeja.* 27 Priores & posteriores] *id est, ante & post inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojacinis & Tzidkijæ impiorum, & regni ipsorum infelix exitus, templiq; & urbis ruina, & deportationis tempus describitur.

2.Reg.23.30

1 ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joschijæ: constituerunt eum regem loco patris ipsius Jeruschalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus mensibus regnavit Jeruschalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti *Jeruschalaimis: & imposuit mulctam regioni ejus, centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

4 Constituitq; regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus super Jehudam & Jeruschalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus assumens Neco deduxit

duxit in Ægyptum.

2.Reg.24.1. 5 Natus vigintiquinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui:

6 Aſcendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis, ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex inſtrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo ſuo in babilone.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod deprehenſum eſt in eo: ecce ſunt ſcripta in libro regũ Jiſraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm ille regnare inciperet, tribus menſibus & decem diebus poſteà regnavit Jeruſchalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaque vertente anno, mittens rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum inſtrumentis deſyderabilib. domus Jehovæ: cõſtituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima.

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui: non depreſſit ſe a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

13 Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipſũ per Deum: & obdurans cervicem ſuam, obfirmavit [c] animum ſuum, ne converteretur ad Jehovam Deum Jiſraëlis.

14 Etiam omnes principes ſacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati ſunt prævaricatione, ſecundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam ſanctificaverat Jeruſchalaimis.

[a] Heb. *fratrẽ id eſt, patruũ: vide* 1.*Chron.* 3.16. 2.*Reg.*25.

[b] Heb. *ore*

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *multiplicaverunt prævaricari prævaricatione.*

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipſorum ad ipſos per nuntios, [e] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer amplecteretur populum ſuum & habitaculum ſuum:

16 Subſannabant nuntios Dei, & ſpernentes verba ejus, dicebant ſe circumduci per prophetas ejus: donec accenſus eſt æſtus iræ Jehovæ in populum ſuum: adeò ut non eſſet curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco ſanctuarii eorum, neque clementia uſus eſt erga juvenem aut virginem, ſenem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia inſtrumenta domus Dei, majora & minora, theſaurosq; domus Jehovæ, & theſauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combuſſerunt domum Dei, ac demoliti ſunt murum Jeruſchalaimorum: quorum omnia palatia [f] comburentes igne, omnia inſtrumenta deſiderabilia perdiderunt.

20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi & filiis illius ſervi, uſquedum [g] obtineret Monarchia Perſidis:

21 Ad implendum verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ, donec exſolviſſet terra ſabbatha ſua: omnibus diebus deſolationis quievit, complendo ſeptuaginta annos.

22 Anno autem primo [h] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis, ut [i] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

23 Sic ait Cyrus rex Perſidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus eſt *ædificaturus*? Jehova Deus ejus ſit cum eo, & aſcendito.

Jirmejæ 25

[e] Heb. *diluculo ſurgendo & mittendo*

[f] Heb. *combuſſerunt ad perdendum.*

[g] Heb. *regnaret regnum Perſidis. ſed ad vitandam amphibologiam nomẽ mutavimus.*

Jirme. 25. & 29.10.

Hhezræ 1. 1.

[h] Heb. *Coreſch: ſic dein.*

[i] Heb. *tranſmitteret vocem.*

ANNOTATIO.

3 Jeruſchalaimis] *captivum abducens eum Riblam*, 2.*Reg*.23.33. 6 Ut abduceret] *non autem eouſque deductus eſt, ſed in itinere mortuus. vide Jirmejæ* 22,18.19 8 Deprehenſum] *rebellionis crimen*: 2.*Reg*.24.3. 9 Ille] *id eſt pater hujus: nam ipſe cum regnare cœpit, octodecim annorum erat*, 2. *Reg*.24.10: *vide ſimilem locutionem* 2.*Reg*.16.2. 13 Contrà etiam] *Jirmejæ* 27.6.*& ſeq.* 20 Filius illius] *id eſt, filio & nepoti uſque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmejæ* 27.7.*& Daniël* 6.1. 21 Sabbatha ſua] *vide Levit*.26.43. Septuaginta an.] *a deportatione Jehojacinis ſive Jeconjæ, uſque ad regnum Darii Medi & Cyri: nam illud eſſe principium deportationis nominatim docet Jechezkel*.40.1. 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo ſocero, qui Cyro ſponte adminiſtrationem Babyloniæ conceſſit, & ſimiliter populo Dei benefecit, ut apparet ex libro Danielis. ſic Hhezræ* 6.14.*&* 22.

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER *Hhezræ continet hiſtoriam Jehudæorum reducũ inde ab edicto Cyri uſque ad decimũ nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Eſtque hiſtoria ſeptem ſeptimanarum annorũ, de quibus Daniëlis* 9.35. *id eſt, annorum quadraginta novem.*

Cyri cum Cambiſe	9
Magorum	1
Darii Hyſtaſpis	20
Longimani	19

CAPUT.

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum instituit: pauperiores imperatis subsidiis juvantur: Et princeps Jehudæ sacra instrumenta ad domum Dei pertinentia, a Cyro recipit.

2. Chron. 36. 22. & 23.
[a] Heb. Coreschi: sic ubiq;
[b] Heb. transmitteret vocem.

1 NNO autem primo [a] Cyri regis Persidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova spiritū Cyri regis Persidis: ut [b] promulgaret per totum regnum suum, idq; etiam scripto, dicendo:

2 Sic ait Cyrus rex Persidis: omnia regna terrę tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ipse commisit mihi ut ædificem sibi domum Jeruschalaimis quæ *sunt* in Jehuda.

3 Quis inter vos de populo ejus *est ædificaturus*? sit Deus ejus cum eo, & ascendito Jeruschalaima quæ *sunt* in Jehuda: & ædificato domum Jehovę Dei Jisraëlis, illius Dei qui* *habitat* Jeruschalaimis.

4 Et quisquis* residuus fuerit ex omnibus locis ubi peregrinatur: sublevanto eum homines loci ipsius argento, & auro, & facultatibus, atq; jumentis: [c] pręter voluntariam oblationem ad domū Dei qui *habitat* Jeruschalaimis.

[c] Heb. cum voluntaria, &c.

5 Tunc surrexerunt primores paternarum familiarum Jehudæ & Binjaminis, sacerdotū quoque & Levitarum: &* cujuscunque excitavit Deus spiritum, ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovę qui *habitat* Jeruschalaimis.

6 Quos omnes [d] vicini eorū confirmarūt manibus suis, instrumentis argenteis, auro, facultatibus, jumentisq; ac rebus pretiosis: [e] præter id omne quod voluntariè offerebatur.

7 Etiam ipse rex Cyrus produxit instrumenta domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucadnetzar Jeruschalaimis, indiderátq; domui deorum suorum.

8 Et producta ea Cyrus rex Persidis per [f] Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheschbatzari* principi Jehudæorum.

9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti-novem:

10 Crateres aurei triginta, crateres argentei *secundarii quadringenti decem: instrumenta alia* *per* millia.

11 Omnia instrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringēta: omnia ista deportavit Scheschbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruschalaima.

[d] Heb. circuitus eorum: metonymia.
[e] Heb. seorsim præter. pleonasmus.
2. Reg. 24. 15 & 25. 16. & seq.
2. Chro. 36. 7.
[f] Heb. per manum.

ANNOTATIO.

3 Habitat] *id est, fixit habitationem*, 2. *Schem.* 7. 13. 4 Residuus fuerit] *id est, non potuerit proficisci præ inopia rerum ad tantum iter necessariarum.* 5 Primores paternarum &c.] *quorum recensio est cap.* 2. Cujuscunque] *etiam ex aliis tribubus, ut apparet ex* 1. *Chron* 9. 3. 8 Principi Jehudęorum] *id est, legato regis, qui Jehudæis reducibus fuerat præfectus, ut eos mitteret in possessionem terræ ex autoritate regis: vide infra* 5. 14. 10 Secundarii] *ab aureis, quorum usus erat in secunda parte templi, in atrio.* Per millia] *id est, non pro ratione formæ: sed promiscuè per numerum millenarium tradebantur minora utensilia: quorum omnium summa generalis sequente versu exponitur.*

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum suis ducibus & impedimentis post Cyri edictum reversus est: & oblatio ab ejus primoribus ad templi instaurationem facta, recensetur.

1 ATQUE* hi *sunt* homines* illius provinciæ ascendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam.

2 Qui profecti sunt* cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, [a] Seraja, [b] Rehhelaja, Mordecaio, Bilschane, [c] Mispare, Bigvaio, [d] Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.

[a] qui Hhazarja, Nechem. 7. 7.
[b] Rahhamja, ibid.
[c] Mispheretho, ibid.
[d] Nechumo, ibid.

3 Posteri Parhhoschi, bis mille, centum septuaginta duo.

4 Posteri Schephatjæ, trecenti septuaginta duo.

5 Posteri Arachi,* septingenti septuaginta quinque.

6 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhę & Joabi: bis mille octingenti* duodecim.

7 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

8 Posteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.

9 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.

10 Posteri [e] Bani, sexcenti quadragintaduo.

11 Posteri Bebai, sexcenti viginti tres.

[e] qui Binnui, ibid. ver. 15.

12 Posteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.

13 Posteri Adonikami, sexcenti sexagintasex.

14 Posteri Bigvai, bis mille quinquagintasex.

15 Posteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.

16 Posteri Ateris ex Jechizkija: nonagintaocto.

17 Posteri Betzai, trecenti vigintitres.

18 Posteri [f] Joræ, centum duodecim.

19 Posteri Chaschumi, ducenti vigintitres.

20 Posteri* Gibbaris, nonagintaquinque.

21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.

22 Netophatæi, quinquaginta sex.

23 Hhanathothani, centum vigintiocto.

24 Hhalmavethani, quadragintaduo.

25 Kirjath [g] Hharimani, Cephirani, & Beerothani: septingenti quadragintatres.

26 Ramani, & Gebahhæi: sexcenti vigintiunus.

27 Micmasæi, centum vigintiduo.

28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres.

29 *Nebuntini, quinquagintaduo.

30 Posteri [h] Magbischi, centum quinquagintasex.

[f] Chariph: ver. 24.
[g] Jehharimani. ver. 29. ibidem.
[h] qui Magpihhasch: Nechem. 10. 21.

31 Posteri

31 Posteri Hhelami [r] alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.
32 Posteri Charimi, trecenti viginti.
33 'Lodæi, Charidæi, & Onuntini: septingenti viginti quinque.
34 Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque.
35 Senaani, ter mille sexcenti triginta.
36 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuagintatres:
37 Posteri Immeris, mille quinquaginta duo:
38 Posteri Paschchuris, mille ducenti quadraginta septem:
39 Posteri Charimi, mille septem decim.
40 Levitæ: posteri Jeschuhhæ & Kadmielis e filiis [i] Hodavjæ, septuaginta quatuor.
41 Musici posteri Asaphi, centum vigintiocto.
42 Posteri janitorum: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chattitæ, posteri Schobai: hi omnes cẽtum trigintanovem.
43 'Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhothi:
44 Posteri Kerosi, posteri [k] Sihhahæ, posteri Padonis:
45 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Hhakkubi:
46 Posteri Chagabi, posteri [l] Schamlai, posteri Chananis:
47 Posteri Giddeli, posteri Gacharis, posteri Reajæ:
48 Posteri Retzinis, posteri Nekodæ, posteri Gazami:
49 Posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Besai:
50 Posteri Asnæ, posteri Mehhunimi, posteri [m] Nephusimi:
51 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charschuris:
52 Posteri [n] Batzluthi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ:
53 Posteri Barkosi, posteri Sisrę, posteri Tamachi:
54 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
55 Posteri 'servorum Schelomonis: posteri Setai, posteri Sopherethi, posteri [o] peruдæ:

[i] *Hodevæ: Nechem 7. 43, & Jehudæ infrà 3.9.*
[k] *Sihhæ, Nechem. 7.47.*
[l] *Schalmai, ver. 48. ibid.*
[m] *Nephischesimi, ver. 52. ibid.*
[n] *Batzlithi, ver. 54. ibid.*
[o] *Peridæ. ver. 57. ibid.*

56 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli:
57 Posteri Schephatjæ, posteri Chattilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri [p] Ami:
58 Omnes Nethinæi & posteri servorum Schelomonis: trecenti nonaginta duo.
59 Hi quoque fuerunt ex ascendentibus a 'Telmelacho, 'Tel-Charcha: 'Cerub, [q] Addan, & Immer: sed ' non potuerunt indicare familiam majorum suorum, & semen eorum, utrum ex Jisraëlitis essent:
60 'Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quinquagintaduo:
61 E posteris verò sacerdotum: posteri Chabajæ, posteri Kotzi: posteri 'Barzillai, qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.
62 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam qui suum genus prædicabant: sed non inventæ sunt: quapropter ut [r] polluti abstenti sunt a sacerdotio.
63 'Edixit enim 'legatus regis eis: ne comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos 'cum Urimis & Tummimis.
64 Tota hæc congregatio universè: 'quadragies bis mille, trecentorum sexaginta:
65 Præter servos eorum & ancillas eorum ' istos: septies mille, trecentos trigintaseptem: in quibus erant 'cantores & cantatrices ducentæ:
66 Equi eorum septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
67 Cameli eorum quadringenti trigintaquinque: asini sexies mille, septingenti viginti.
68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm pervenissent ad domum Jehovæ qui *habitat* Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domum Dei statuendam in sede ipsius:
69 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri 'drachmas [s] semel & sexagies mille: & ' argenti pondo quinquies mille, & tunicas sacerdotum centum.
70 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ, ex quorum populo tum cantores tum janitores *erant*, & Nethinæi in civitatibus suis: similiter omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis.

[p] *Amonis. ver. 59. ibid.*
[q] *qui & Addon, ver. 62. ibid.*
[r] Heb. *polluti sunt a sacerdotio.*
[s] Heb. *sex myriadas & mille.*

ANNOTATIO.

1 Hi sunt] *id est, hæc est recensio illorum qui nomina sua dederunt in Babylonia, cùm institueretur profectio in Jehudæam.* Illius provinciæ] *Babylonicæ: sic enim ab habitatione dicuntur: ut Ittai, Gittæus ab habitatione dicitur, 2. Schem. 15.19.* 2 Cum Zerubbabele &c.] *id est, istis ducibus.* 5 Septingenti] *qui nomina dederunt in Babylonia: pervenerunt autem in Jehudæam, sexcenti quinquaginta duo. Nechemjæ 7.10: reliqui vel consilio mutato remanserunt, vel in itinere mortui sunt. idem dicendum de diversitate numerorum in seq.* 6 Duodecim] *quibus sex accesserant, cùm recensio in Jehudæa fieret: sic deinceps, ubi numeri accessio occurrit apud Nechemjam.* 20 Gibbaris] *Gibbhonitæ e Binjamine, ut apparet ex Nechem. 7.25.* 29 Nebuntini] *id est, nõ ex Nebunte Reübenitarum quæ trans Jardenem erat, & ad regnum Jehudæ non pertinebat: sed ex altera Nebunte, quæ passim in scripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideò a Nechemja Nebo altera vocatur.* 31 Alterius &c.] *ab eo de quo ver. 7: etiamsi numeri utrobique conveniant.* 33 Lodæi, &c.] *e Binjamine, 1. Chron. 18.12.* 43 Nethinæi] *vide Jehos. 9.21.* 55 Servorum Schelomonis] *de quibus vide annotata 1. Reg. 9.21.* 59 Tel-Melacho, &c.] *nomina locorum sunt in Babylonia & Mesopotamia. videtur autem Tel-Melach esse oppidum quod Ptolemæus Telme vocat: significat enim cumulum salsum sive sterilem, ut erant agri sub Ure Chaldæorum in quos rivi Euphratis ducti sunt: teste Plinio natur. histo. lib. 6. 27.* Tel-Charscha] *ad orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat: fortassis quę Ptolemæo Talatha ad Tigrim.* Cerub, Addan, &c.] *cum suis familiis.* Non potuerunt indicare] *ac proinde certam aliquam possessionem in Jehudæa obtinere.* 60 Posteri delajæ] *qui se Levitas profitebatur: ut colligitur ex comparatione hujus versiculi cum præcedente & sequente.* 61 Barzillai] *de quo 2. Schem. 17.27.* 63 Edixit] *ex Jehudæorum consilio, ad quos res ista pertinebat.* Legatus regis] *quem vulgò commissarium vocant: ita enim Persica voce dicebantur. Is autem fuit Scheschbatzar, suprà 1.8.* Cum Urimis] *quibus consuleretur Deus, ex lege Num. 27.21.* 64 Quadragies bis mille] *Comprehensis illis qui sua natalia non potuerunt profiteri,*

tem

tam ex Jisraëlitis quàm ex Levitis & sacerdotibus. 65 Istos] *id est, isto numero.* Cantores, &c.] *quos Levitæ ad revocandum in usum musicam sacram (quam septuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) instituta profectione pecunia compararant.* 69 Drachmas] *id est, quasi semel & sexagies mille ducatos: nã drachma quadrantem sicli pendebat.* Argenti pondo] *id est, amplius centies vicies quinquies mille daleros. vide 1. Reg. 10.17.*

CAPUT. III.

Jisraëlitæ reduces altare extruunt: sacrificiorum usum revocant: tabernaculorum festum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

1 CUM autem advenisset mensis septimus, Jisraëlitis *versantibus* in civitatibus suis: convenerunt populus[a] unanimiter Jeruschalaima.

2 Ubi surgens[b] Jeschuahh filius Jotzadaki cum cognatis suis sacerdotibus, ac Zerubbabel filius Schealthielis cum cognatis suis, extruxerunt altare Dei Jisraëlis: ad offerendum in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moschis viri Dei.

3 Cúmque statuissent altare[c] in sede sua, quamvis[d] incuteretur ipsis terror a populis aliarum gentium: obtulerunt in eo holocausta Jehovæ, holocausta unoquoque mane & vespere:

4 Et celebrarunt festum tabernaculorum, sicut præscriptum est cum holocausto[e] suo in diem quemq; pro numero, secũdum ritũ officii diurni die suo:

5 Et postmodùm holocaustum juge, & in noviluniis, ac in omnibus statis feriis Jehovæ, *&* res sacras: denique omnis offerentis voluntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.

6 A die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ: cum templi Jehovæ non esset jactum fundamentum.

7 Dederuntq; pecuniam putatoribus ac fabris, cibumq; & potum ac oleum Tzidoniis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina ex Libano in mare Japhontis, secundum facultatem[f] a Cyro rege Persidis ipsis datam.

8 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima mense secundo: cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, cæteriq; cognati eorum sacerdotes ac Levitæ, & omnes qui venerant e captivitate Jeruschalaima, constituerúntque Levitas a nato viginti annos & deinceps: ut præessent operi domus Jehovæ.

9 Assistens itaque Jeschuahh, filii ejus & cognati ejus, Kadmiel & filii ejus posteri[g] Jehudæ simul, præfuerunt opificibus in domo Dei: *&* posteri Chenadadi filii eorum & cognati eorum Levitæ.

10 Itaque fundantibus structoribus templum Jehovæ: constituerunt sacerdotes indutos cum tubis, & Levitas Posteros Asaphi cum cymbalis ad laudandum Jehovam, cum[h] *canticis* traditis a Davide rege Jisraëlis.

11 Qui exclamabant laudando & celebrando Jehovam: quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus erga Jisraëlem: totus verò populus vociferabantur vociferatione magna laudando Jehovam: eò quòd fundaretur domus Jehovæ.

12 Multi autem ex sacerdotibus & Levitis primoribúsque peternarum *familiarum*, senes qui viderant domum priorem in fundatione sua, hac domo *versante* ante oculos eorum, flebant voce magna: multi quoque vociferatione ex lætitia efferebant vocem.

13 Ita ut populus non internoscerent sonum vociferationis ex lætitia, a voce fletus populi: quia populus vociferabantur vociferatione magna: & vox illa audiretur inde usque a longinquo.

[a] Heb. *sicut vir unus: ut Judic. 20.1.*
[b] *qui & Jehoschuahh, Chaggai 1.1. Deut. 12.5. & seq.*
[c] Heb. *in suis sedibus.*
[d] Heb. *cum terrore super eos a populis &c.*
[e] Heb. *holocausto diei: nomen pro suo relativo.*
[f] Heb. *Cyri regis Persidis erga eos.*
[g] *qui & Hodavja sup. 2. 40.*
[h] Heb. *cum manibus: vide simile 2. Chro. 29.27.*

ANNOTATIO.

1 Mensis septimus] *id est, in Autumno: quia primum anniversarium festum a Deo præscriptum, post eorum reditum in mensem istum incidit.* 2 Jeschuahh] *princeps Levetici ordinis.* Zerubbabel] *princeps populi.* Filius] *id est, nepos, 1. Chron. 3. 19.* 3 In sede sua] *id est, eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.* Quamvis incuteretur] *id est, quamvis finitimi eis minitarentur: non tamen propterea destiterunt a restituendo quàm primùm Dei cultu: freti promissione Dei, Exod. 34.24.* 4 Pro numero &c.] *qui definitur in singulos dies. Num. 29.12. & seq.* 5 Res sacras] *id est, quælibet alia sacrificia, de quibus in Levitico.* 9 Jeschuahh &c.] *de quibus suprà 2.40.* Opificibus in domo &c.] *id est, structoribus ipsis: ut posteri Chenadadi qui sequuntur præerant rebus importandis & deportandis 2. Chro. 34.12. & 13. est enim membrum ἀναπταπόδοτον.* 12 In sua fundatione] *id est, dum adhuc existeret: fuerat enim domus eversa tantùm ante sexaginta annos, id est, captivitatis undecimo, 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jechezkel. 40.1.* Hac domo] *id est, ejus fundamento: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Hostes Judæorum frustra astu conati structuram templi Dei impedire: Toparcharum & summi senatus operâ duos reges Cambysem & Darium Hystaspis contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

1 AUDIENTES autem hostes Jehudæ, & Binjaminis:[a] istos deportatos ædificare templum Jehovæ Deo Jisraëlis:

2 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum *familiarum*, & dixerunt eis: ædificemus vobiscum, nam sicut vos requisituri sumus Deum vestrum: & eidem sacrificamus inde a diebus Esar-Chaddonis regis Assyriæ, qui deduxit nos huc.

3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeschuahh cum reliquis primoribus paternarum *familiarum* Jisraëlis: non *est*[b] vestrum nobiscum ædificare domum Deo nostro: sed nos *qui* una *sumus* ædificabimus Jehovæ Deo Jisraëlis, sicut præcepit

[a] Heb. *filios istius deportationis.*
[b] Heb. *vobis & nobis.*

cepit nobis rex Cyrus rex Persidis.

4 Attamen populus illius regionis debilitabant manus populi Jehudæ: & turbabant eos ne ædificarent:

5 Prætereà mercede conducebant consiliarios contra eos ad dissolvendum consilium eorũ: omnibus diebus Cyri regis Persidis usque ad regnum [c] 'Darii regis Persidis.

6 Nam in regno [d] 'Assueri, in principio regni ejus: scripserunt accusationem contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum:

7 Ut diebus 'Artaxerxis scripserat 'Bischlam, Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ ejus ad Artaxerxem regem Persidis: cum exemplari 'decreti 'scripto Syrè, & exposito Syrè.

8 'Rechum præses consilii & Schimschai legis-peritus scripserunt literas unas contra Jeruschalaima: Artaxerxi regi in eandem sententiam.

9 Tunc Rechum præses consilii & Schimschai legis-peritus, & reliqui e collegio eorum: 'Dinæi, & Aparsatcæi, Tarpelæi, Aperſæi, Arcevæi, Babylonii, Schuschancæi, Dehavæi, Hhelamęi:

10 Et reliquæ nationes, quas deduxit 'Osnapar magnus & gloriosus, ac collocavit in urbe Samariæ: & reliqua regione transfluviali, & quidem 'eodem tempore.

11 Hoc *est* exemplum literarum quas miserunt ad ipsum ad Artaxerxem regem: servi tui, homines transfluviales, 'tali tempore.

12 Notum sit regi, Jehudæos qui ascenderunt abs te, ad nos venisse Jeruschalaima: urbem ipsam rebellem & malam ædificare, murosq; perficere, ac fundamenta ipsa conjungere.

13 Jam verò notum sit regi: si urbs ista exædificetur, & muri perficiantur: [e] canonem veterem & vectigal non daturos: ita thesauro regum dãnum attuleris.

14 Jam propterea quòd ruinæ templi [f] fategimus: quia spoliationem regis non convenit nobis videre: idcirco mittimus ut notum faciamus regi.

15 (Nam inquirat aliquis in libro commentariorum majorum tuorum: & inventurus es in libro commentariorum, & cogniturus urbem istam urbem fuisse rebellem & damnosam regibus provinciisque, ac conspirationem facere in medio sui inde a diebus seculi propterea urbem istam devastatam fuisse)

16 Notũ facimus regi, si urbs ista exædificabitur, & muri perficientur: propterea partem in transfluviali regione non amplius fore tuam.

17 Responsum misit rex Rechumo præsidi consilii, & Schimschaio legis-perito, ac reliquis e collegio eorum qui habitabant in Samaria, & in reliqua regione transfluviali: Pax, & tali tempore.

18 Decretum quod misistis ad nos: explicatè lectum est coram me.

19 Et a me constituto consilio, inquisiverunt & invenerunt urbem istam inde a diebus seculi contra reges sese extulisse: rebellionemque & conspirationem factam fuisse in ea.

20 Etiam reges potentes præfuisse Jeruschalaimis: & dominatos fuisse in tota regione trãsfluviali: quibus canon vetus & vectigal dabatur.

21 Jam constituite consilium ad impediendum viros istos: ut urbs ista non ædificetur, donec a me consilium constitutum fuerit.

22 Et cavete errorem committere hac in re: ne crescat ruina in damnum regum.

23 Tunc ex quo exemplum decreti Artaxerxis regis lectum est coram Rechumo & Schimschaio legis-perito ac collegio eorum: profecti sunt [g] celeriter Jeruschalaima contra Jehudæos, quos impediverunt 'brachio & vi.

24 Tunc impeditum est opus domus Dei qui habitat Jeruschalaimis: & 'mansit impeditum usque ad annum secundum regni 'Darii regis Persidis.

[c] Heb. *Darjavesch: sic deinceps.*
[d] Heb. *Achasch verò-sch: sic ubiq.*
[e] Chal. *demẽsum vetustatis: sic ver. 20.*
[f] Chal. *quia demolitionem templi demolimur, & nuditatem &c.*
[g] Chal. *cum celeritate.*

ANNOTATIO.

2 Dixerunt eis] *hoc consilio ut illis intermixti personas inter se committerent, & ita opus interverterẽt.* Eidem sacrificamus &c.] *vide 2. Reg. 17. 26.* Esar-Chaddonis] *filii Sancheribi, de quo 2. Reg. 19. 37.* 5 Darii] *Longimani: qui quartus fuit a Cyro. nam quod historici Xerxem in regibus Persidis numerant, factum est quia bella patris Darii in Græcia administravit per annos amplius septem, deinde ab Artabano præfecto cùm se turpiter ex Græcia reciperet, occisus est Dario sene adhuc superstite. Quamobrem jure a Metasthene omissus est.* 6 Assueri] *qui & Darius Hystaspis filius & etiam Assuerus Artaxerxes propter ejus antecessorem ab historicis vocatur. hîc autem more scripturæ præpostero temporum ordine narratio incipit, quia versus proximus a Dario Longimano finitus est, ut ea ratione redeatur eò unde cœperat oratio.* 7 Artaxerxis] *i. Cambysis filii Cyri, qui vivente patre & foris in expeditione agente, ex Persarum usu, regnum administravit.* Bischlam &c.] *Toparchæ regionum trans Euphratem.* Decreti] *i. diplomatis, quod a rege sanciri, & ad se remitti postulabant.* Scripto Syrè, &c.] *i. tam literis, quàm sermone Syro: ut obsignatum eò commodiùs promulgari posset, Judæis lingua Babylonica (quæ Syra dicebatur) communiter utentibus.* 8 Rechum præses &c.] *id est, summus Senatus transfluvialis, per synecdochen: nam hi duo præsides erant, partim corrupti pecunia, supra ver. 6. partim autoritate Toparcharum abducti, & odio in Jehudæos inflammati.* 9 Dinæi &c.] *id est, ut geographi nominant Dennani, Parætaceni, Tapyri, Persæ, Araceni, Babylonii, Susani, Daritæ qui etiam Zapavorteni, & Medorum pars: ex quibus omnibus colonias eò miserant reges Assyriæ, & Senatum composuerant.* 10 Osnapar] *qui suprà 2. ver. Esar-Chaddon vocatur.* Eodem tempore] *i. quo tempore Toparchæ miserunt decretum, isti literis ad regem missis illud commendarunt.* 11 Tali tempore] *i. die, mense, & anno. N. nam temporis notatio literis præfigebatur, ut mercatores & pragmatici forenses solent. sic infrà ver 17.* 23 Brachio & vi] *i. armata manu & violenter.* 24 Mansit impeditum] *id est, quandiu Cambyses & Darius Hystaspis regnarunt. supra ver. 6. 7. & 8.* Darii regis] *Artaxerxis Longimani, qui ex Esthera Darii Hystaspis filius erat.*

CAPUT V.

Jehudæi de divina voluntate per prophetas moniti, diu intermissum opus resumunt, & vicinis illud impedire conantibus facti sui rationem reddunt: Qua audita illi Darium regem consulunt.

1 QUO *anno* prophetavit *Chaggai propheta & Zecarja filius Hhiddonis prophetæ, *mandantes* Jehudæis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis: nomine inquam Dei Jisraëlis *mandantes* eis.

2 Tunc surgentes Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, redorsi sunt ædificare domum Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: & cum ipsis prophetæ Dei * juvantes eos.

3 Eo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schethar-Bozenai cum collegio suo: qui sic dixerunt eis, *quis [a]contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murũ hunc perficiendi?

[a] Chal. *posuit vel disposuit: sic deinceps.*

4 Tunc hujusmodi respondimus eis: *&* quæ essent nomina virorum qui hoc ædificium ædificarent.

5 Oculus autem Dei eorum aderat reducibus Jehudæis, ita ut non impediverint eos dum caussa ad Darium perveniret: cujus tunc retulerũt *decretum super hac re.

6 Exemplum literarum quas misit Tatnai princeps trans flumen, cum Schethar-Bozenaio & collegio suo, Persici qui erant trans flumen ad Darium regem.

7 Narrationem miserunt ad eum, [b] in qua sic scriptum erat: Dario regi pax omnis.

[b] Chal. *in cujus medio.*

8 Notum sit regi nos profectos esse in Jehudæum provinciam, ad domum Dei magni quæ ædificatur lapidibus [c] maximis, & *ligna apponuntur parietibus: denique opus istud celeriter fit, & prosperatur in manibus eorum.

[c] Chal. *devolutionis. i. tãtæ magnitudinis ut ferri non possint: sed devolvantur: sic infrà 6.4.*

9 Tunc interrogavimus reduces istos, hujusmodi dicentes eis: quis contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murum ejus perficiendi?

10 Atque etiam nomina eorum petivimus ab eis, ut nota faceremus tibi: quò scriberemus nomen virorum qui sunt inter primarios eorum.

11 Qui hujusmodi sermone responderũt nobis, dicendo: nos sumus servi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Jisraëlis magnus ædificaverat & perfecerat.

12 Sed ex quo provocarunt majores nostri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi: qui domum hanc destruxit, & populum deportavit in Babyloniam.

13 Verùm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei istam ædificandi:

14 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis, & abduxerat in templum Babylonicum: deprompsit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditáque sunt *cuidam* Scheschbatzari nomine, quẽ principem constituerat:

Sup. 1.8.

15 Edicens ei: instrumenta hęc suscipe, abiens deduc ea in templum quod *est* Jeruschalaimis; domusque Dei ædificator in loco suo.

16 Tunc Scheschbatzar ille veniens posuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruschalaimis: atque ex eo tempore hucusque ædificatur, necdum est absoluta.

17 Nunc itaque si regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *est* in Babylonia: num ita sit, quod a Cyro rege collatum sit jus ædificandi domum Dei istam Jeruschalaimis: deinde voluntatem regis super hoc mittat ad nos.

[d] Chal. *in loco gazarum: sic vocãt omne repositorium.*

ANNOTATIO.

1 Chaggai &c.] *Chaggai 1.1. & Zecarjæ 1.1.* 2 Juvantes eos] *verbo & opere.* 3 Quis contulit &c.] *hoc & sequente versu oratio est anantapodota: nam petitionis duo sunt capita, quorum posterius reticetur: responsionis item duo, quorum reticetur prius: vide infrà ver. 9. cum duobus sequent.* 5 Decretum] *quod habetur capite sequente.* 8 Ligna apponuntur &c.] *id est, parietes tabulis vestiuntur.*

CAPUT VI.

Darius Longimanus Cyri edictum secutus, ministris suis vetat, ne Jehudæos deinceps in structura templi impediant: pecuniam, materiam, sacrificia petentibus sine mora subministrari imperat: & contrà venientibus ultimum supplicium decernit. Quod præstantibus ejus ministris templum absolvitur, & consecratur. restitutisq; in eo sacerdotum ac Levitarum ordinibus, Pascha a toto populo celebratur.

1 TUNC Darius rex constituit *legem: cùm perquisivissent in [a] chartophylacio, ubi tabulæ repositę fuerant de *Babylonia:

[a] Chal. *in loco scriptorum.*

2 Et inventum esset * Achmetæ in regia quæ *est* in provincia Mediæ volumen quoddam: in quo sic scriptum erat *Memoriale.

3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex constituit legem. domus Dei Jeruschalaimis *intus ædificator, ut sit locus ubi sacrificent sacrificia, & fundamenta ejus attolluntor: *etiamsi esset altitudo ejus cubitorum sexaginta, amplitudo ejus cubitorum sexaginta:

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impensę e domo regia traduntor.

5 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea, quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis & deduxerat in Babyloniam: restituunto ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erit* Jeruschalaimis in locum suum, & collocetur in domo Dei.

6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Bozenai cum collegio suo, Persici qui estis trans flumen: remoti estote inde.

7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum, & reduces Jehudæorum, domũ Dei hujus ædificanto in loco suo.

8 Prꝫterea a me constituitur lex de eo quod facturi estis erga reduces Jehudæorum illos, in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impensa tradatur viris illis: ne * impediatur.

9 Etiam quæ opus sunt, ut juvenci subrumi, & arietes, & agni ad holocausta pro Deo cœli, triticum, sal, vinum & oleum, prout edixerint sacerdotes qui *sunt* Jeruschalaimis tradendum esse sibi [b] quotidie: error ne committitor.

[b] Chal. *diem in diem.*

10 Ut

10 Ut offerant res odoris grati Deo cœli: & orent pro vita regis & filiorum ejus.
11 Præterea a me constituitur lex: ut quisquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus,quo erecto aboleatur in eo: domusque ejus sterquilinium fiat hanc ob causam.
12 Deus verò cujus nomen habitat illic, dejiciet omnem regem & populum qui extenderit manum suam [a]ad mutandum, quò destruat domum Dei hujus,quæ *est* Jeruschalaimis: ego Darius constitui legem,illicò efficitor.
13 Tunc Tatnai princeps transflumen, Schethar-Bozenai, & collegium eorum: propterea quòd mandaverat Darius rex hujusmodi, illicò effecerunt.
14 Reduces verò Jehudæorum ædificantes prosperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ,& Zecarijæ filii Hhiddonis: donec ædificantes perfecissent de sententia Dei Jisraëlis,& de sententia [a] Cyri cum Dario & [a] Artaxerxis regis Persidis.
15 Finita autē domo ista ad diem tertium mensis [a] Adar: cum esset annus sextus Darii regis:
16 Celebrarunt Jisraëlitæ, sacerdotes ac Levitæ & reliqui [c] reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.

[c] Chal. *filii deportationis: sic ver.*19.

17 Obtuleruntq; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos:& hircos e capris in peccata pro toto Jisraële duodecim, pro numero tribuum Jisraëlis.
18 Ubi constituissent sacerdotes ex partitione eorum,& Levitas ex distributione eorum,in ministerio Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: secundum præscriptum libri Moschis.

Num.3.& 4.

19 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha: *die* quartodecimo mensis primi.
20 Nam mundaverant se sacerdotes ac Levitæ pariter, omnes mundi erant: ideò [a] jugularunt pascha pro omnibus reducibus deportationis,& pro cognatis suis sacerdotibus,ac pro se ipsis.
21 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione & quisquis separatus ab immunditia gentium regionis [a] adjunxerat se illis: quærendo Jehovam Deum Jisraëlis.
22 Denique celebrarunt festum azymorum septem diebus cum lætitia: quoniam exhilaverat eos Jehova, & converterat animum [a] regis Assyriç erga eos: ad confirmandum manus eorum in opere domus Dei,Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Legem] *cujus verba habentur infrà ver.6.& sequentibus.* Babylonia] *id est, regno Babylonico.* 2 Achmetæ] *i. Ecbatanu, ut autores vocant, ubi regia erat Mediæ: fortassis ita dicta, quòd reges æstivam stationem illic haberent, ut hybernam Seleuciç ad Tigrim: Strabo lib.11. Est enim Achmeta Chaldaicè, quasi locus æstivus.* Memoriale] *Inscriptio voluminis.* 3 Intus] *id est, intra mœnia urbis.* Etiamsi esset] *hanc partem non per mandatum: sed per concessionem interpretamur: quia certum est ex Chaggai Cap. secundi versu tertio, multis nominibus excellentius fuisse Schelomonis ædificium: cùm hoc secundum pauciore hominum numero,& breviore tempore, & avocantibus in dies inimicis ædificatum sit.* 8 Impadiatur] *ædificium istud, de quo ver.7.* 12 Ad mutandum] *legem meam hanc, ut ver.11.* 14 Cyri cum Dario] *vide 2.Chron.36.23. in annotatione.* Artaxerxis] *sive Darii Longimani, qui idem Artaxerxes communi Regibus Persarum appellatione dicebatur: sic deinceps.* 15 Adar] *qui duodecimus est,& maxima ex parte Februario nostro respondet.* 18 Partitione &c.] *quæ habentur 1.Chroni. 24.25.& 26.* 20 Jugularunt] *id est, a populo jugulata, pelle nudarunt: & pro se ac sacerdotibus jugularunt & nudarunt: synecdoche.* 21 Adjunxerat se illis] *ex lege Exodi 12.48. & Num.9.14.* 22 Regis Assyriæ] *id est, Darii Medi, qui primus gratiam & autoritatem Jehudæis conciliavit, Danielis 6. nam ex quo Arbactus præfectus Mediæ, sublato Sardanapalo, regnum Assyriorum obtinuit: promiscuè nominatum est regnum Assyriæ ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Justinum lib.1. & Diodorum Siculum lib.3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Persidis nominatur Rex Babyloniæ synecdochicè Nechemjæ 13.6.*

CAPUT VII.

Hhezra Jeruschalaima ad Ecclesiam ibi reformandam profecturus, regia autoritate munitur: qua fretus magnum Jisraëlitarum comitatum abducit,& Deo benedicit.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe rege Persidis: Hhezra filius [a]Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,
2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,
3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, [a]filii Merajothi,
4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,
5 Filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis sacerdotis primarii:
6 Hic *inquam* Hhezra ascendit e Babylonia: (erat autem legis peritus promptus in lege Moschis, quam dederat Jehova Deus Jisraëlis) cùm dedisset ei rex, prout manus Jehovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitionem ejus.
7 Ascenderuntq; ex Jisraëlitis, & e sacerdotibus ac Levitis, tam musicis quàm janitoribus Nethinæisque Jeruschalaima: anno [a] septimo Artaxerxis regis.
8 Pervenit verò mense illius quinto: qui annus septimus erat regi.
9 Siquidem primo die mensis primi ipse *fuit* [a]autor ascendendi e Babylonia: primo autem die mensis quinti pervenit Jeruschalaima, prout manus Dei ejus optima adfuerat ei.
10 Nam Hhezra comparaverat [b] animum suum ad [a] quærendum legem Jehovæ & ad præstandum eam: & ad docendum Jisraëlem statuta ac judicia.

a Chal. *fundamentum ascensus.*
b Chal. *cor: sic deinceps.*

11 Hoc autem *est* exemplum decreti quod dedit rex Artaxerxes Hhezræ sacerdoti legis perito, perito rerum [c] quas præcipit Jehova,& statutorum ejus in Jisraële.
12 Artaxerxes rex regum: Hhezræ sacerdoti perito legis Dei cœlestis, [d] incolumitatem: & [a] tali tempore.
13 A me constituitur lex, ut quicunque sponte se obtulerit in regno meo e populo Jisraëlis,

c Chal. *præceptorum Jehovæ.*
d Chal. *perfectionem.*

lis, sacerdotibusq; ejus ac Levitis ad proficiscendum Jeruschalaima tecum, proficiscatur.

14 Quandoquidem a rege & ' septem consiliariis ejus mitteris ad 'quæstionem habendam in Jehudea & Jeruschalaimis: de lege Dei tui, quæ *est* tibi ad manum:

15 Et ad deferendum argentum & aurum: & quod rex & consiliarii ejus sponte offerunt Deo Jisraëlis, cujus Jeruschalaimis *est* habitaculum:

16 Cum toto argento & auro quod inveneris in tota provincia Babyloniæ: cum voluntaria oblatione populi & sacerdotum sponte offerentium pro domo Dei sui, quæ *est* Jeruschalaimis,

17 Ut illico emas pecunia ista, juvencos, arietes, agnos cum munere eorum & libaminibus eorum: & offeras ea in altari domus Dei vestri, quę *est* Jeruschalaimis.

18 Quod autem tibi & ' cognatis tuis bonum videbitur reliquo argento & auro facere: pro voluntate Dei vestri facitote.

19 Et instrumenta quæ traduntur tibi ad ministerium domus Dei tui: reddito coram Deo Jeruschalaimis.

20 Reliqua verò necessaria domui Dei tui, quæ acciderint tibi tradenda: tradito ex ærario regis.

21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, constituitur lex omnibus quæstoribus qui *estis* trans flumen: ut quicquid postulaverit a vobis Hhezra sacerdos peritus legis Dei cœlestis illico efficiatur:

22 Usque ad argenti ' talenta centum, & ad tritici ' coros centum, & ad vini ' bathos centum, ac usque ad bathos olei centum: salis verò quantum non potest præscribi.

23 Quicquid est ex sententia Dei cœli perficitor diligenter in domo Dei cœli: ut non sit fervens ira contra regnum regis, aut filios ejus.

24 Item notum vobis facimus ullis sacerdotibus aut Levitis, musicis, janitoribus, Nethinæis & ministris domus Dei illius: ' canonem veterem aut vestigal non licere imponere.

25 Tu autem Hhezra, pro sapientia Dei tui quæ tibi ad manum *est*, constitue judices & causarum cognitores, qui causas cognoscant in toto populo qui *est* transflumen, ex omnibus scientibus legis Dei tui: & qui nesciverit eum docetote.

26 Quicunque verò non fecerit legem Dei tui, & legem regis, illico judicatum fiat de eo: sive morti, sive [c] exilio, sive mulctæ facultatum, sive vinculis *adjudicetur*.

[c] Chal. *eradicationi: nam natale solum plantario, & exilium extirpationi comparatur: vide Levit. 25.47.*

27 Benedictus *sit* Jehova Deus majorum nostrorum: qui indidit rem talem animo regis, ad ornandum domum Jehovę quæ *est* Jeruschalaimis.

28 Et erga me advertit benignitatem coram rege consiliariisque ejus, ac omnibus principibus regis potentibus: ego itaque confirmans me, prout manus Jehovæ Dei mei aderat mihi, congregavi ex Jisraële primarios qui ascenderent mecum.

ANNOTATIO.

1 Serajæ] *de quo 2. Reg. 25.21. vide 1. Chron. 6.3. & sequentibus.* 3 Filii Merajothi] *hîc sex brevitatis causa omittuntur, de quibus 1. Chron. 6.* 7 Septimo] *id est secundo ab ędificato templo: vide suprà 6.15.* 10 Quærendum legem] *id est, ad cognoscendam de observatione legis & legitima constitutione Ecclesię: quam ideo studiosius in libris duobus Chronicorum propositit ad imitationem* 12 Tali tempore] *vide suprà 4.10.* 14 Septem consiliariis] *id est, summis Satrapis, qui inde a retecta Magorum fraude septem regibus Persiæ adfuerunt, & soli eorum conspectu liberè usi sunt, Ester 1.10. & 14.* Quæstionem habendam] *id est, ad cognoscendum utrum ibi res sint divinæ legi conformatæ.* 18 Cognatis tuis] *id est, reliquo consilio sacerdotum.* 22 Talenta &c.] *vide Exodi 38.25. & Nechemja 11.23.* Coros &c.] *vide 1. Reg. 4.21.* Bathos] *1. Reg. 7.26.* 24 Canonem veterem] *suprà 4.13.*

CAPUT VIII.

Hhezræ comites recensentur: celebrato jejunio, & traditis in manum sacerdotum ac Levitarum oblationibus, profectio instituitur & absolvitur: posteà Jeruschalaimis res consecratæ in thesaurum reponuntur, & sacrificia offeruntur Deo, regisq; decreta executioni mandantur.

1 HI autem *sunt* primores paternarum *familiarum* & genus eorum: qui ascenderunt mecum regnante Artaxerxe rege, ex Babylonia.

2 E posteris Pinchasi, Gerschom: e posteris Ithamaris, Danijel: e posteris Davidis, Chattusch.

3 E posteris Schecanjæ, ' e natis Parhhoschi, Zecarja: qui cum generis recensione per mares centum quinquaginta *erant*.

4 E posteris Pachath-Moabi, Eljehohhenai filius Zerachjæ: & cum eo ducenti mares.

5 E posteris Schecanjæ filii Jachazielis: cum quo tricenti mares.

6 Et e posteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis: & cum eo quinquaginta mares.

7 Item e posteris Hhelami, Jeschahhja filius Hhathaljæ: & cum eo septuaginta mares.

8 Item e posteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis: & cum eo octoginta mares.

9 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis: & cum eo ducenti octodecim mares.

10 Item e posteris Schelomithi, filius Josiphjæ: & cum eo centum sexaginta mares.

11 Item e posteris Bebai, Zecarja filius Bebai: & cum eo viginti octo mares.

12 Item e posteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis: & cum eo centum decem mares.

13 Item e posteris Adonikami ' posterioribus, quorum hæc *sunt* nomina, Elipheleṭ, Jehhiel, & Schemahhja: & cum eis sexaginta mares.

14 Deniq; e posteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud: & cum eis septuaginta mares.

15 Cum autem congregassem eos ad ' flumen quod alluit Ahavam, & castra haberemus ibi diebus tribus: animum adverti ad populum & ad sacerdotes: at e Levitis neminem inveni ibi.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Ariëlem, Schemahhjam, cum Elnathane, & Jaribo, ac Elnathane, atque Nathane, & Jecarjam ac Meschullamum primores: Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;

17 Cùm mandata dediſſem eis, ad Iddonē primarium in ' Caſiphja loco, indens ori eorum verba quibus alloquerentur Iddonem, Achivū & Nethinæos in Caſiphja loco: ut adducerent ad nos miniſtros pro domo Dei noſtri.
18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei noſtri optima aderat nobis, virum intelligentē e poſteris Machli, filii Levi, filii Jiſraëlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim.
19 Item Chaſchabjam, & cum eo Jeſchahhjam e poſteris Merari: cognatos illius & filios eorum viginti.
20 Ex Nethinæis autem, quos 'dediderat David ac principes miniſterio Levitarum, Nethinæos ducentos viginti: omnes exprimebantur nominibus.
21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavæ ad flumen: quo affligeremus nos coram Deo noſtro: quærentes ab eo viam rectam pro nobis ac parvulis noſtris, omnibúsque facultatibus noſtris.
22 Nam puduerat me petere a rege copias aut equites, ut auxilio eſſent nobis ab hoſte in hoc itinere: quia allocuti fueramus regem, dicendo: manus Dei noſtri adeſt omnibus quærentibus ipſum, in bonum: robur verò & quidem iræ ejus contra omnes derelinquentes eum.
23 Cùm itaque jejunantes quæſiviſſemus a Deo noſtro hanc rem; exoratus eſt nobis.
24 Tunc diſparavi e principibus ſacerdotum duodecim: cum 'Scherebja, Chaſchabja, & cum eis, ex cognatis eorum decem:
25 Quibus appendi argentum iſtud & aurum & inſtrumenta: oblationem domus Dei noſtri quam obtulerant rex & conſiliarii ejus ac principes ejus, & omnes Jiſraëlitæ qui præſtò fuerant:
26 Appendi, inquam, ad manum eorum argenti talenta ſexcenta quinquaginta, & inſtrumenta argentea centum talentorum: auri centum talenta.
27 Item crateres aureos viginti drachmarum millenûm: & inſtrumenta ex [a] ' orichalco præſtante duo, pretioſa ut aurum:
28 Dixíque ad illos, vos eſtis ſancti Jehovæ, hæc quoque inſtrumenta ſunt ſancta: argentum etiam ac aurum ſunt voluntaria oblatio Jehovæ Deo majorum veſtrorum.
29 [b] Sedulò obſervate donec ea appendatis coram principibus ſacerdotum ac Levitarum, principibúſque paternarum *familiarum* Jiſraëlis Jeruſchalaimis: in cellis in domo Jehovæ *reponenda*.
30 Ita receperunt ſacerdotes ac Levitæ pondus illud argenti & auri ac inſtrumentorum: deferendum Jeruſchalaima in domum Dei noſtri.
31 Tunc profecti ſumus a flumine Ahavæ duodecimo *die* menſis primi ad eundum Jeruſchalaima: & manus Dei noſtri adfuit nobis, qua liberavit nos e manu hoſtis, & inſidiantis in hoc itinere.
32 Denique poſtquam pervenimus Jeruſchalaima: & conſedimus ibi diebus tribus:
33 Die quarto expenſum eſt illud argentum & aurum ac inſtrumenta in domo Dei noſtri, ad manum Meremothi filii Urijæ ſacerdotis, & [c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pinchaſi: quibuſcum erat Jozabad filius Jeſchuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitę:
34 Ex numero, ex pondere cuíque *attributo*: 'inſcriptúmque eſt totum illud pondus tempore eodem.
35 Qui venerant a captivitate [d] reduces deportationis obtulerunt holocauſta Deo Jiſraëlis, juvencos duodecim 'pro toto Jiſraële, arietes nonaginta ſex, agnos ſeptuaginta ſeptem, hircos peccati duodecim: hęc omnia in holocauſtum Jehovæ.
36 Poſteà tradiderunt edicta regis, ſatrapis regiis, & principibus trans flumen: qui 'ſublevarunt populum & domum Dei.

[a] Heb. *æris fulgentis.*
[b] Heb. *ſedulò eſte & obſervate.*
[c] Heb. *& cum eo.*
[d] Heb. *filii.*

ANNOTATIO.

3 E natis Parhhoſchi] *ad diſcrimen alterius Schecanjæ de quo verſu* 5. 13 Poſterioribus] *eorum reſpectu qui primùm cum Zerubbabele profecti ſunt, ſup.* 2.13. 15 Flumen] *Maarſerem Ptolemæo, ſive Nebarſarin. i. fluvium principalem dictum, qui in unum e lacubus Chaldaicis funditur, ubi eſt oppidum Betava.* 17 In Caſiphja] *i. in regione Caſpiorum in finibus Aſſyriæ ſupra Meſopotamiam conterminorum Armeniæ. Nam etſi hæ regiones procul diſſitæ fuerunt, tamen non dubium eſt, quin brevi ſpatio totum illud iter confecerint, freti diplomate regis, & commoditate Angariarum, ut vocabant Perſæ. i. ſtationum, in quibus equi celeres paſſim diſpoſiti erant juſſu regis.* 20 Dediderat David] *cùm Levitas in ordines diſtribueret, 1. Chron. 25. & 26. vide Jehoſch. 9.21. & 1. Chron. 9.2.* 24 Scherebja &c.] *Levitis, ſup. 18. & 19. ver: qui ex officio ſacerdotibus miniſtrabant, ut infrà ver. 30.* 27 Orichalco] *i. electri præſtantiſſimo genere, quod Feſtus vocat aurichalcum.* 34 Inſcriptum] *i. in acta publica relatum, ut publico inſtrumento liberata eſſet illorum fides.* 35 Pro toto Jiſraële] *ut ſuprà 6.17.* 36 Sublevarunt] *ut ſuprà 1.4.*

CAPUT IX.

Hhezra de affinitate Jiſraëlitarum cum exteris certior factus, luget, jejunat, & Dei iram ſedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 HIS autem completis, acceſſerunt ad me principes, dicendo: non ſeperaverunt ſe hic populus, Jiſraëlitæ & ſacerdotes ac Levitæ a populis aliarum regionum: ſecundū abominationes illorum Cenahhanæorum, Chittæorum, Perizzęorum, Jebuſæorum, Hhammonitarum, Moabitarum, Ægyptiorum & Emoræorum *fecerunt*.
2 Nam aſſumpſerunt de ' filiabus illorum, ſibi & filiis ſuis, ita ut commiſcuerint ſe ' ſemen ſanctum cum populis illarum regionum: etiam manus ipſorum principum & antiſtitum 'prima fuit in prævaricatione iſta.
3 Itaque audiens rem hanc ' laceravi veſtem meam & pallium meum: & ' vellens de capillis capitis mei, & barbæ meæ ſedebam deſolatus.
4 Tunc ad me congregaverunt ſe quiſquis trepidabat ad verba Dei Jiſraëlis, propter prævaricationem [a] deportatæ multitudinis: dum

[a] Heb. *deportationis.*

ego sedebam desolatus, usque ad *tempus* muneris vespertini.

5 *Tempore* autem muneris vespertini surrexi ab afflictione mei, idque laceratam habens vestem meam & pallium meum: & flectens in genua mea expandi manus meas ad Jehovam Deum meum:

6 'Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubesco attollere, Deus mi, faciem meam ad te: 'nam iniquitates nostræ creverunt supra caput, & reatus noster magnus est in cœlum usque.

7 Inde a diebus majorum nostrorum sumus in reatu magno usq; in diem hunc: adeò ut propter iniquitates nostras traditi fuerimus nos, reges nostri & sacerdotes nostri in manum regum istarũ regionũ gladio, captivitati, & prædæ ac pudori vultus, sicut est 'hodierno die.

8 At nunc cùm 'ex minimo momento 'facta est gratia a Jehova Deo nostro, relinquendo nobis residuum, & ponendo nobis 'clavum in loco sancto ejus: cùm 'illustrans oculos nostros Deus noster, dedit nobis restitutionem aliquantulam in servitute nostra:

9 Quamvis servi simus: tamen in servitute nostra non dereliquit nos Deus noster: sed 'advertit erga nos benignitatem coram regibus Persidis, dando nobis restitutionem: ut 'extollamus domum Dei nostri, & restituamus vastitates ejus: denique 'dando nobis maceriam in Jehuda & Jeruschalaimis:

10 Nunc, inquam, quid dicemus, Deus noster, 'post hoc: cùm dereliquerimus præcepta tua?

11 'Quæ præcepisti per servos tuos prophetas, dicendo: terra illa quam ingressuri estis ad hæreditariò possidendum eam, terra impura est ab impuritate populorum regionum ejus: propter abominationes eorum, quibus impleverunt eam [b] confertim & passim immunditia sua.

12 Nunc ergo filias vestras ne traditote filiis illorum, & filias illorum ne assumitote filiis vestris, nec quæritote pacem illorum, & bonum eorum usque in seculum: ut confirmemini & comedatis præstantiam terræ illius, & hæreditariò possidendam tradatis filiis vestris usque in seculum.

13 Etiam post totum id quod evenit nobis propter facta nostra pessima & propter reatum nostrum maximum: quòd tu Deus noster cohibuisti 'infra peccata nostra: & dedisti nobis residuum hujusmodi:

14 An [c] rursus irrita faceremus præcepta tua, & quidem affinitatem jungentes cum populis [d] abominandis istis? an non percelleres ira contra nos, donec consumeres, ut non esset superstes aut residuum?

15 'Jehova Deus Jisraëlis justus es: sed facti sumus residui sicut *est* hodierno die: ecce 'coram te sumus in reatibus nostris: quamvis nõ sit consistendum coram te cum hoc.

Levitici 18. 25. *&* 27.
[b] Heb. *ab ore ad os. i. ab una extremitate ad alteram.*
Deut. 7. 3. *&* 23. 6.
[c] Heb. *reverteremur ad irrita facienda.*
[d] Heb. *abominationum.*

ANNOTATIO.

2 Filiabus illorum] *manentibus in superstitione gentis suæ, atque ideò alienis a fœdere Dei: nam hæc ex autoritate tum Dei tum Ecclesiæ matrimonia non sunt: vide Deut.* 7. 2. Semen sanctum] *id est, vocatum ad sanctitatem, & Dei gratia ab aliis separatum.* Prima fuit] *infrà* 10. *ver.* 17. *& sequentibus.* 3 Laceravi &c.] *lugentium more, Gen.* 37. 34. Vellens] *non religiosæ superstitionis ergò, Levit.* 19. 27. 21. *&* 5. *& Deut.* 14. *sed præ gravitate mœroris.* 6 Ac dixi &c.] *insinuatio, ut in causa turpissima.* Nam iniquitates] *propositionis pars prima: confessio peccati prioris ante captivitatem, & posterioris a tẽpore liberationis.* 7 Hodierno die] *in plurima parte nostrũm.* 8 Ex minimo momento] *id est, a paucis annis: hyperbole ad exaggerationem peccati.* Gratia facta est] *alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.* Clavum] *id est, veluti trabali clavo statum hunc nostrum sancto loco affigendo: sic Jeschahh.* 22. 23. Illustrans oculos] *ex gravitate calamitatum defectos: vide* 1. *Schem* 14. 28. 9 Advertit benignitatem] *ut suprà* 7. 28. Extollamus domum] *id est, collapsam erigamus, & cultum in ea restituamus: Tertius exaggerationis locus.* Dando maceriam] *id est, nos circumquaque muniendo: metaphora.* 10 Post hoc] *tantum in nos collatum beneficium.* 11 Quæ præcepisti] *quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quòd plus satis præcaverat Deus, ne ignorantiam pro excusatione adferrent.* 13 Infra peccata] *id est, mitiùs esse voluisti: quàm meriti essemus peccatis nostris.* 15 Jehova Deus &c,] *Conclusio, qua justitiam Deo tribuit: sibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur 'ab incepto redemptionis beneficio.* Coram te] *id est, exponimus nos tibi, agnoscentes reatum & indignitatem nostram.*

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis sibi ex singulis ordinibus, populum Dei a consuetudine alienigenarum repurgat: illis illarumq; liberis a populo Dei ablegatis.

1 CÙM autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac se prosternens ante domum Dei: & congregati ad eum ex Jisraële congregatione multa valde: viri mulieresque & pueri, cùm flerent populus ille permulto fletu:

2 Locutus Schecanja filius Jechielis e posteris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prævaricati sumus in Deum nostrum: quòd [a] consociavimus domo uxores alienigenas e populis terræ: sed nunc est [b] quod Jisraël speret hac in re.

3 'Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo nostro, 'ejiciendo omnes uxores & natos ex eis, ex consilio domini & eorum 'qui trepidant ad præceptum Dei nostri: denique secundum legem efficitor.

4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos aderimus tibi: confirmare & effice.

5 Itaque surgens Hhezra adjuravit principes sacerdotum, Levitas & totum Jisraëlem, ut facerent secundum rem hanc: qui jurarunt.

6 Posteà surrexit Hhezra ab 'anteriore parte domus Dei, 'ut abiret in cellam Jehochananis filii Eljaschibi: & abivit illuc: cibum nondum comederat, nec aquam biberat, quia lugebat propter prævaricationem deportatæ multitudinis.

7 Ita [c] promulgarunt per Jehudam & Jeruschalaima, omnibus [d] reducibus deportationis: ut congregarent se Jeruschalaima:

[a] Heb. *fecimus ut residerent domi sic deinceps.*
[b] Heb. *est spes Jisraëli super hoc.*
[c] Heb. *transmiserunt vocem.*
[d] Heb. *filiis deportationis sic vers.* 16.

8 Et

8 Et quisquis non venturus esset intra triduum ex consilio principum ac seniorum, ᵈanathema fore omnes facultates ejus: ipsum verò ᵉseparatum iri a congregatione deportatæ multitudinis.

9 Quam ob rem congregati omnes homines Jehudæ & Binjaminis Jeruschalaima tertio die ipsius ᵃmensis noni, *die* vigesimo mensis: considebant totus ille populus ᵃin platea domus Dei, trementes propter hanc rem, & ex pluviis.

10 Tunc surgens Hhezra sacerdos dixit ad eos: vos prævaricati estis quòd consociastis domo uxores alienigenas: superaddentes reatui Jisraëlis.

11 Nunc ergo edite confessionem Jehovæ Deo majorum vestrorum, facientes voluntatem ejus: & separate vos a populis istis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12 Cui respondentes tota illa congregatio, dixerunt voce magna: secundum verbum tuum, sic nostrum est facere.

13 Verùm populus multus *est*, & tempus hoc ᵉpluviosum *est*, nec *est* vis consistendi foris: hoc autem opus non *est* diei unius neque duorum, quia ᶠplurimi defecimus in hac re.

14 Consistant, quæsumus, principes nostri totius hujus congregationis, & quisquis est in civitatibus nostris qui cōsociaverit domo uxores alienigenas, veniet temporibus designatis, & ᵃcum ipsis seniores ᵍ cujusque civitatis ac judices ejus: usquedum avertamus æstuantem iram Dei nostri, usquedum hæc res *confecta sit*.

15 ᵃTantùm Jonathan filius Hhasaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ constiterunt ad istud: Meschullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt eos.

16 Facientibus itaq; sic reducibus ex deportatione, separati sunt Hhezra sacerdos, homines primarii paternarum *familiarum* pro familiis paternis suis, & hi omnes nominibus expressi: sederuntque a die primo mensis decimi, ad quæstionem habendam ejus rei:

17 ᵃUsque ad diem primum mensis primi: quo perfecerunt cum omnibus illis hominibus qui consociaverant domo uxores alienigenas.

18 Deprehensi autem sunt e filiis sacerdotum, qui consociaverant domo uxores alienigenas: e filiis Jeschuhhæ filii Jotzadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja:

19 Qui adhibuerunt manum suam ad ejiciendum uxores suas: & reatum confitentes, ᵃarietem ex grege pro reatu suo *obtulerunt*.

20 Item e posteris Immeris, Chanani, & Zebadja.

21 Item e posteris Charimi: Mahhaseja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija.

22 Item e posteris Paschuris: Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.

23 ᵃEx Levitis autem: Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja, idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer.

24 Item e musicis, Eljaschib: & ex janitoribus, Schallum, & Telem, & Uri.

25 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar & Malcija, & Benaja.

26 Item e posteris Hhelami: Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija.

27 Item e posteris Zattu: Eljohhenai, Eljaschib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza.

28 Item e posteris Bebai: Jehochanan, Chananja, Zabbai, Hhathlai.

29 Item e posteris Bani: Meschullam, Malluc & Hhadaja, Jaschub, Scheal, & Ramoth.

30 Item e posteris Pachath-Moabi, *ex* Hhadna & Celale: Benaja, Mahhaseja, Mattanja, Betzaleel, & Binnui, ac Menasche.

31 Item e posteris Charimi: Elihhezer, Jischija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon,

32 Binjamin, Malluc, Schemarja.

33 E posteris Chaschumi: Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche, Schimhhi.

34 E posteris Bani: Mahhadai, Hhamram, & Uël:

35 Benaja, Bedeja, Celuhu:

36 Vanja, Meremoth, Eljaschib:

37 Mattanja, Mattenai, & Jahhasau:

38 Et Bani, & Binnui, Schimhhi:

39 Et Schelemja, & Nathan, & Hhadaja:

40 Mabnadbai, Schaschai, Scharai:

41 Hhazareel, & Schelemja, Schemarja:

42 Schallum, Amarja, Joseph.

43 E Nebuntinis: Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddau, & Joël, Benaja.

44 Omnes isti duxerant uxores alienigenas: ᵃ& erant *quibusdam* ex istis uxores unde ʰ susceperant liberos.

ᵉ Heb. *pluviarum.*
ᶠ Heb. *multiplicavimus deficere.*
ᵍ Heb. *civitatis & civitatis.*
ʰ Heb. *posuerant.*

ANNOTATIO.

3 Nunc ergo] *remedium proponit, spei de qua dixerat: rationem ostendens: nimirum ut fœdus cum Deo, alienigenarum consortio abruptum redintegretur.* Ejiciendo] *id est, postquam ejecerimus mulieres & partus, quorum consortio (quia legi impuri sunt) fœdantur viri, & ipsa Ecclesia fœdaretur, si eos toleraret.* Qui trepidant] *id est, qui inculpate hac in re ipsi vixerunt, & in familia sua non tolerarunt.* 6 Anteriore parte, &c.] *id est, a loco atrii populi.* Ut abiret] *ubi consilium hac de re haberetur: cujus executio sequentibus versibus describitur.* 8 Anathema] *vide Levitici.27.28.* Separatum] *id est, excommunicatum.* 9 Mensis noni] *ratione anni legalis, de quo vide annotata Exodi 12. Est autem is quem vocant Cisleu, respondens ex parte nostrò Novembri.* In platea] *id est, in loco atrii nondum cincto muris, ut apparet ex Nechemjæ, 2.8.* 14 Cum ipsis seniores] *id est, quos magistratus cujusque loci Jeruschalaimis apud consilium illud maximum sistent: testificantes se cives suos lustrasse, eosq; quos adduxerint reos deprehendisse.* 15 Tantùm Jonathan] *ex sacerdotibus: quod ex antithesi sequentis membri colligitur: causam vide suprà ver.3. quam ob rem ne summus quidem sacerdos huic consilio interfuit: vide infrà, ver.18.* 17 Usque ad diem, &c.] ὑστέρωσιν *verborum mutavimus ad perspicuitatem: cujusmodi est 1.Schem.20.16 & 2.Chron.22.2.* 19 Arietem ex grege] *quod per analogiam de singulis sequentibus accipiendum est: Simile vide Gen.49.16.* 23 Ex Levitis] *qui sacerdotibus ministrabant, ut ex antithesi sequentium colligitur: cujusmodi fuit suprà ver.15.* 44 Et erant] *q.d. illas sive solæ essent, sive cum liberis abdicarunt.*

NECHEMJÆ
Liber unus.

LIBER Nechemjæ instaurationem Jeruschalaimorum, correctionemq́, reducis populi & labentis cultus Dei describit. Estq́, historia quasi septuaginta annorum a vigesimo anno Longimani usque ad Regnum Darii ultimi.

A vigesimo Longimani ad finem usque	Anni	18
Darii Nothi		18
Artaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arsanis		3

Cui successit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum, successori ejus communem fuisse ratio temporis ostendit: & sic deinceps usque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Nechemja accepto nuncio de adversis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoscat, & suis consiliis faveat.

1 VERBA Nechemjæ filii Chacaljæ : ᵃFuit autem mense ᵃCislevo anno ᵃvigesimo, cùm essem ᵃSchuschane in regia:

2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipso cum viris quibusdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de residuo illorũ qui relicti fuerant ex captivitate, & de Jeruschalaimis.

3 Qui dixerunt mihi : reliqui illorum qui relicti fuerant ex captivitate ibi in ea provincia, in malo magno & in opprobrio sunt : & murus Jeruschalaimorum diruptus, & portæ eorum ᵃmanent succensæ igne.

4 Fuit verò cùm audirem verba ista, ut sedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo Cœli:

5 Ac dixi: ᵃobsecro, Jehova Deus Cœli, Deus fortissime, maxime, & summè reverende: observans fœdus & benignitatem diligentibus se, & observantibus præcepta sua:

6 ᵃSit, quæso, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auscultandum orationi servi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Jisraëlitis servis tuis: & confiteor peccata Jisraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.

7 Corruptione corrupimus tibi : ac non observavimus præcepta, statutaque ac judicia illa quæ præcepisti per Moschen servum tuum.

8 ᵃRecordare, quæso, verbi quod præcepisti Moschi servo tuo, ut diceret: vos prævaricaturi estis: ego dispergam vos in populos. *Deut. 30.4.*

9 Cùm autem conversi ad me observabitis præcepta mea, & facietis ea: si fuerint depulsi ex vobis ad extremitatem Cœli, inde colligam eos, & reducam eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi.

10 At hi *sunt* servi tui & populus tuus : quem redemisti virtute tua maxima, & manu tua validissima.

11 ᵃObsecro domine, sit jam auris tua intenta in orationem servi tui, & in orationem servorũ tuorum, qui student revereri nomen tuum: & secunda, quæso, servum tuum hodie, dans ei misericordiam *consequi* coram ᵃ viro isto : ego enim eram pincerna regi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *ita incipit Nechemja librum suum, quia eum Hhezræ conjungit.* Cislevo] *qui plurimùm respondet Novembri, suprà Hezræ 10.9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione mensis tertius, quam rationem hîc Nechemja sequitur.* Vigesimo] *Darii Artaxerxis Longimani, ut ostenditur infrà. 2.1.* Schuschane] *Susis Susianes metropoli quam a Dario Hystaspis ædificatam fuisse historici scribunt. Plin. lib. 6. cap. 27. natural. hist.* 3 Manent &c.] *ut cùm ruina illata est a Nebucadnetzare, 2. Chro. 36.19.* 5 Obsecro Jehova] *Exordium a natura & fœdere Dei.* 6 Sit quæso] *Propositio: cujus partes sunt confessio peccati, & deprecatio.* 8 Recordare &c.] *Deprecatio primùm a promissis Dei his duobus versibus: deinde a conditione populi, & anteactis erga ipsum Dei beneficiis, ver. 10.* 11 Obsecro] *Conclusio petitoria, ut Ecclesiæ precibus & suo instituto faveat.* Viro isto] *Artaxerxe rege.*

CAPUT. II.

Nechemja a rege obtinet dimissionem in Jehudæam, & facultatem urbis instaurandæ. Quare literis & comitatu instructus Jeruschalaima venit, opus aggreditur, & vicinis contrà nitentibus respondet.

1 FUIT verò mense ᵃNisane, anno vigesimo Artaxerxis regis cùm *afferendum esset* vinum in conspectum ejus: ut ᵃafferens vinum porrigerem regi, & non essem ᵃ ingratus in conspectu ejus.

ᵃ Heb. *malus: sic deinceps.*

2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus est cùm non sis ægrotus ? non est hæc nisi afflictio ᵇ animi: ᵃnam timebam quamplurimùm.

ᵇ Heb. *cordis.*

3 Itaque dixi regi, rex in seculum vivat : quare non esset afflictus vultus meus, cùm ᵃ civitas ipsa, locus sepulchrorum majorum meorum

rum vastata, & portæ ejus maneant consumptæ igne?

4 Tum dicente mihi rege: quid illud *est* super quo requiris? 'Oravi Deum cœli.

5 Et dixi regi: si regi bonum videtur, & si gratus *est* servus tuus coram te: ut mittas me in Jehudæam, in civitatem sepulchorum majorum meorum & ædificem eam.

6 Dixit verò mihi rex, & conjux assidens ei: quousque esset *duratura* profectio tua, & quando reverteréris? itaque bonũ visum est coram rege ut dimitteret me, cùm exposuissem ei 'tempus.

7 Deinde dixi regi: si regi bonum videtur, literas' tradant mihi ad principes trans flumen: ut transmittant me usque dum venero in Jehudæam.

8 Literas quoque ad Asaphum custodem [a] saltus qui *est* regi, ut det mihi ligna ad contignãdum portas 'castri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad ' domum quam ingressurus sum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.

9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miserat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.

10 Quod cùm audiret Sanballat' Choronites & Tobija ' servus Hhammonites, displicuit eis [d] maximè: advenisse hominem ad procurandũ bonum Jisraëlitis.

11 Denique perveni Jeruschalaima: ubi cùm fuissem diebus tribus:

12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecũ: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruschalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui insidebam.

13 Et egressus sum per ' portam vallis noctu, ' tum versus ' fontem [e] serpentis, tum ad' portam sterquiliniorum: ubi' effringebam de muris Jeruschalaimorum qui fuerant perrupti, & portæ eorum absumptæ igne.

14 Inde transivi ad' portam fontis, & ad' piscinam regis: sed' non erat locus jumento quod suberat mihi ut transiret.

15 Quam ob rem ascendi secundum torrentẽ noctu, cùm effregissem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reversus sum.

16 Antistites verò nesciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut sacerdotibus, aut clarissimis aut antistitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.

17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo versamur, Jeruschalaima vastata esse, & portas eorum succensas igne: agite ædificemus murũ Jeruschalaimorum: ut non simus ampliùs opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *est* optima, adfuisse mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, surgamus & ędificemus: confirmaruntque manus suas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija servus Hhammonites & Geschem ' Arabs, subsannabant nos & spernebant nos: dicentes, quæ *est* res ista quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus respondi' rem ac, dixi: Deus cœli secundabit nos, & nos servi ejus surgentes ædificabimus: vobis verò non est' pars, aut jus, aut monimentum Jeruschalaimis.

[a] Heb. *Paradisi: sic vocãt regionem a Libano ad Antilibanũ propter ejus amœnitatem, in cujus summa extremitate fuit oppidum nomine Paradisi, de quo Ptolemæus, & Plinius.*

[d] Heb. *malum visum est illis malum magnum.*

[e] Heb. *draconis: vide Exodi 7.12.*

ANNOTATIO.

1 Nisane] *id est, septimo ex ratione Chaldæorum, qui primus erat Hhebræis, apud' quos dicitur Abib, Exod. 12.* Afferens vinum] *quia vices ministrandi regi ad ipsum redierant ex aulicorum usu: alioquin si priùs data fuisset opportunitas priùs fuisset petiturus.* 2 Nam timebam] *id est, partim meorum studio sollicitabar: partim magnitudine regis & postulati deterrebar.* 3 Civitas ipsa] *id est, Jeruschalaima, utitur autem ista periphrasi ad excusandum studium suum, & probandum regi.* 4 Oravi] *tacitè cum animo meo.* 6 Tempus] *quod exprimitur infrà 5.14. & 13.6.* 7 Tradant] *illi quibus hoc a rege demandabitur.* 8 Castra] *id est, atrii, quod domum Dei ita cingebat, ut castellum circundatur castro: sermonem accommodat ad prophani regis captum.* Domum] *id est, prætorianam.* 10 Choronites] *Toparcha Moabitarum a Choronajimis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeschahhjæ 16.5. & Jirmejæ 48.3.5. & 34. vers.* Servus] *id est, Toparcha Hhammonitarum, beneficiarius, quem vulgò vasallum vocant, regis Persidis, quod etiam ἀπὸ κοινοῦ de Sanballato est intelligendum.* 13 Portam vallis] *id est, per locum in quo porta vallis anteà fuerat, & posteà ipsius opera redintegrata est. Dicitur autem porta vallis, quòd in valle ad radicem montis esset, ubi superior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà 3.13.* Tum versus] *prolepsis, quæ explicatur duobus versibus sequentibus.* Fontem serpentis] *id est, fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & serpente fluxu: vide Jeschahhjæ 8.6.* Portam sterquiliniorum] *quæ ferè terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam sordes urbis in Kidronem efferebantur, ut quàm remotissimæ essent a templo.* Effringebam] *id est, parietinas explorabã.* 14 Portam fontis] *qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.* Piscinam regis] *quam cap. 3.15. vocat Piscinam Schelachi, quam Schiloachi rivus efficiebat.* Non erat locus] *id est, vadum, in Kidronis torrentis ex oppido effluentis alveo.* 19 Arabs] *Toparcha Arabiæ, ut supra ver. 10.* 20 Rem] *id est, rem sicut gesta erat a me apud regem explicavi.* Non est pars] *id est, neque possessio, neque jus, aut aliquod vestigium sive spectes, & prætextus juris.*

CAPUT III.

Structuræ communes triplicis civitatis Jeruschalaimorum: deinde singulares, aliæ, ad regiam, aliæ ad Levitarum sedem pertinentes, describuntur.

1 SURGENS enim Eljaschib sacerdos summus, & cognati ejus sacerdotes, ædificarunt a' porta gregis (quam ipsi ' sanctificaverunt, & statuerunt valvas ejus, inde usque ad ' turrim centenariam sanctificaverunt eam) usque ad ' turrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 'Portam autem piscium ædificarunt Senaani: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi, & ad horum latus instauravit Meschullam filius Berecjæ filii Meschezabeelis: & ad horum latus instauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horum instaurarunt Tekohhæi: sed magnifici eorum non submiserunt collum suum ad opus'domini ipsorum.

6 Portam autem' veterem instaurarunt Jojodahh filius Paseachi, & Meschullam filius Besodejæ: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, & seras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum instauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronothanus, Gibhhonitæ, & Mitzpani: usque ad' solium principis 'cis flumen.

8 Ad cujus latus instauravit Hhuzziel filius Charchaja 'cum aurifabris, & ad latus ejus instauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: 'reliquerunt autem Jeruschalaima, quaqua versum murus latus *erat*.

9 Posteà ad latus horum instauravi Rephaja filius Churis, ' præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum.

10 Et ad latus horum instauravit Jedaja filius Charumaphi, atque e regione domus suæ: ad cujus latus instauravit Chattusch filius Chaschabnejæ.

11 'Mensura altera instauravit Malcija filius Charimi, & Chaschub filius Pachath-Moabi: unà cum'turri furnorum.

12 Et ad hujus latus instauravit Schallum filius Locheschi' præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum: ipse & filiæ ejus.

13 'Portam vallis instauravit Channun cum habitatoribus Zanoachi: ipsi ædificaverunt eã, statueruntq; valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro usque ad' portam sterquiliniorum.

14 Portam verò sterquiliniorum instauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Ceremi: ipse ædificavit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

15 Item' portam fontis instauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui 'Mitzpæ: ipse ædificavit eam & contexit eam, statuitque valvas ejus, 'seras ejus & vectes ejus: murum quoque piscinæ' Schelachi inde ab horto regis usque' ad gradus descendentes e civitate Davidis.

16 Post eũ instauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: usque ex adverso sepulchrorum ' Davidis, & usque ad piscinam'factam, & ad 'locum potentiorum usque.

17 Post eum instauraverunt ' Levitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus instauravit Chaschabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum 'tractu suo.

18 Post eum instaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Instauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeschuhhę præfectus Mitzpæ mensuram alteram: e regione ascensus ad ' armamentarium Miktzohhum.

20 Post eum[a] flagrante animo instauravit Baruc filius Zabbai mensuram alteram: inde a Miktzohho usque ad portam domus Eljaschibi sacerdotis summi.

[a] Heb. *accendit sc. instauravit.*

21 Post eum instauravit Meremoth filius Urijæ filii Kotzi mensuram alteram: inde a porta domus Eljaschibi usque ad finem domus Eljaschibi.

22 Post hunc instauraverunt sacerdotes ' viri planitiei.

23 Post hoc instauravit Binjamin & Chaschub e regione domus suæ: post quem instauravit Hhazarja filius Mahhasejæ filii Hhananjæ juxta domum suam.

24 Post hunc instauravit Binnui filius Chenadadi mensuram alteram: inde a domo Hhazarję usque ad Miktzohhum &'angulum usq;.

25 Palal filius Uzai *instauravit* e regione Miktzohhi & turris prominentis, a domo regis superiore quę adjacet'atrio custodię: post hunc Pedaja filius Parhhoschi.

26 Nethinæi autem qui habitabant in'clivo: instaurarunt usque ex adverso' portæ aquarum ad orientem & turris prominentis.

27 Post hoc instaurarunt Tekohhani mensuram alteram, ex adverso turris magnæ prominẽtis usque ad murum clivi.

28 Supra ' portam equorum instaurarunt sacerdotes, quisq; e regione domus suæ.

29 Post illud instauravit Tzadok filius Immeris e regione domus suæ: post quem instauravit Schemahhja filius Schecanjæ custos' portæ orientalis.

30 Post quem instauravit Chananja filius Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi sextus mensuram alteram: post eum instauravit Meschullam filius Berecjæ e-regione cubiculi sui.

31 Post eum instauravit Malcija filius alicujus aurifabri usque ad locum Nethinæorum & aromatariorum, e regione'portę mandati, usque ad ascensum'anguli.

32 Inter ascensum autem anguli & portam gregis, instaurarunt aurifabri & aromatarii.

ANNOTATIO.

1 Porta gregis] *hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea vallis parte quæ frontem civitatis Davidis & templi spectabat. ita autẽ vocata fuisse videtur Hhebræis, & Græcis* προβατική: *quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium, & piscina illa quinque porticubus constans nomine Beth-Chesda, de qua Johan. 5. 2. Confer cum vers. 32. & infrà 12. 39.* Sanctificaverunt] *id est, precibus Deo commendarunt, & spacium ab ea usque ad turrim centenariam rebus ad usum templi pertinentibus consecrarunt: quam ob rem in ambituerant aurifabri & aromatarii infrà vers. 32: in platea verò forum pecuarium & piscina: quàm verisimile est, inde ab hoc tempore, in signum approbatæ hujus instaurationis fuisse ornatam cœlesti illo miraculo, de quo Johan. 5. 4.* Turrim centenariam] *sitam inter portam gregis & turrim Chananeelis fortè sic dicta est, quod centenis cubitis ab utroque loco distaret.* Turrim Chananeelis] *qua a porta gregis itur occidentem versus: de hac Jirmejæ 31. 38. Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde usque ad septentrionem: & sic deinceps usque ad ver. 13. totum urbis ambitum describit, donec in eandem portam recidat.* 3 Portam piscium] *in civitate Davidis ad occasum sita est:*

sic

sic dicta, quòd mare spectabat, & pisces a mari per eam afferebantur : de ea vide 2. Chron. 33.14. Tzephanjæ 1.10. & infrà 12.39. 5 Domini ipsorum] *id est, Dei, ex cujus beneficio & mandato suscepta erat instauratio. ita notat eos ingrati animi : ut Debora Merozitas, Judicum 5.23: & Hhezra posteros Schelæ, 1. Chron. 4.22.* 6 Veterem] *quia muri prioris fuerat : ut refert Josephus lib. 6. de bello Judaico, cap. 6. a qua initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruschalaimorum parte dividens.* 7 Solium principis] *id est prætorium, synecdochicè : de quo suprà 2.8.* Cis flumen] *id est, Judææ quæ est cis Euphratem.* 8 Cum aurifabris &c.] *in hac quoque parte septentrionali ex adverso portæ gregis erat aurificum & pigmentariorum vicus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbis templum adibant.* Reliquerunt &c.] *id est, non fuerunt solliciti de instaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ supra portam Ephrajimi erat, usque ad portam veterem protendebatur : ut superiora & inferiora Jeruschalaima, civitatemq; Davidis inter se divideret : de partibus urbis vide Judicum 1.8.* 9 Præfectus dimidio tractui] *id est, illi urbis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.* 11 Mensura altera] *id est, tanta quanta instauraverat Chattusch : sic infrà sæpius.* Turri furnorum] *sita inter portam sterquiliniorum, & murum latum, Nechemjæ 12.38.* 12 Præfectus] *pro Binjaminitis : illorum enim erat septentrionalis tractus urbis.* 13 Portam vallis] *de qua suprà 2.13 : nam hic demum Nechemja a parte orientali ad meridianam transilit : quia reliquus murus ab oriente ad septentrionem non ita labefactatus fuerat.* Portam sterquiliniorum] *extremum terminum Jeruschalaimorum ab oriente : vide suprà 2.13 & infrà 12.31.* 15 Portam fontis] *de qua suprà 2.14 : hic autem incipit Nechemja de singularibus illis operibus agere, quæ vel ad regiam, vel ad domum Dei pertinebant.* Mitzpæ] *in Binjamine : vide Judicum 20.1.* Schelachi] *id est Schiloachi, de qua Johan. 9.7.* Ad gradus] *quibus descendebatur ad altera Jeruschalaima, Nechem. 12.37.* 16 Davidis] *id est, quæ pro familia sua curavit David.* Factum] *a rege Chizkija: vide 2. Reg. 18.17. & 20.20.* Locum potentiorum] *ubi præsidiarii civitatis Davidis stationem habebant.* 17 Levitæ] *id est, genus Leviticum, quod etiam sacerdotes complectitur: ut apparet ex sequent.* Tractu suo] *id est, hominibus tractus sui: metonymia.* 19 Armamentarum] *turrim sive munitionem in editissimo loco civitatis Davidis : a prærupto situ suo, appellatam Miktzoahh. 2. Chron. 26.9.* 22 Viri planitiei] *de quibus infrà 12.28.* 24 Angulum usque] *id est, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.* 25 Atrio custodiæ] *de quo Jirmejæ 32.2. & seq.* 26 Clivo] *de quo 2. Chron. 27.3.* Portæ aquarum] *sita ad orientem in civitate Davidis versus ingressum templi, de qua infrà 8.2. & 12.37.* 28 Portam equorum] *portam Aquilonarem civitatis Davidis, quà ibatur ad portam Ephrajimi: vide 2. Reg. 11 16.* 29 Portæ orientalis] *id est templi, spectantis ad orientem.* 31 Portæ mandati] *Videtur ita dicta, quòd ibi synedrium haberetur: & de Ecclesiæ legibus ibi responderetur consulentibus.* Anguli] *de quo suprà ver. 24.*

CAPUT IIII.

Jehudæorum hostes cœptam urbis instaurationem primùm ludificantur: deinde cùm succedere eam intelligunt, conspirant: Nechemja verò conspiratione audita Deum precatur, & disciplinam militarem instituit: ita divinitus hostium conatus irriti fiunt, & instaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audivisset Sanballat nos ædificare murum istum; ut accensus ira indignaretur plurimùm: & subsannaret Jehudæos.

2 ᵃDicebat enim coram cognatis suis & copiis Samariæ: dicebat, inquam: quid isti Jehudæi languidi facturi essent? an sinerent eos? an sacrificaturi essent? an absolverent hoc tempore? an ᵃ redivivos statuerent lapides, e ruderibus, postquam exusti sunt?

3 Tobija verò Hhammonita assistens ei : dixit: etiam ut ædificent, si ascendat vulpes, utiq; perrumpet murum lapideum eorum.

4 Audi, ô Deus noster, nos esse contemptui, & converte probrum eorum in caput eorum: & expone eos prædæ in terra captivitatis:

5 Neque obtegas iniquitatem eorum, & peccatum eorum a facie tua ne deleatur: quia irritaverunt te respectu ædificantium.

6 Ita ædificavimus murum istum, adeò ut ᵇ constructus fuerit totus murus usque ad dimidium ipsius: nã populo erat ᶜ animus ad agendũ.

7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija Arabesq;, & Hhammonitæ, atque Aschdodæi ᵈ assurrexisse ad justam constitutionem muros Jeruschalaimorum, & cœpisse loca perrupta occludi : accensa est *ira* eorum valde.

8 Quare conspiraverunt omnes simul, ut venientes oppugnarent Jeruschalaima : aut facerent ei ᵉ impedimentum.

9 (Quapropter oravimus Deum nostrum: & constituimus custodiam adversus eos interdiu & noctu metu eorum.

10 Dicebant enim Jehudæi, debilitata est vis bajulorum, & pulveris multum superest : nos autem non prævalituri essemus ædificando murum.)

11 Et dixerant hostes nostri, ne animadvertant, neque videant donec pervadentes medium eorum interficiamus eos : aut ᶠ cessationem afferamus isti operi.

12 Fuit verò cùm advenissent Jehudæi habitantes apud illos: & dixissent nobis decies, *cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redire potestis ad nos:

13 Ut constituerem ab imis partibus cujusq; loci *aliquos* a posterioribus partibus muri, in locis arduis: constitui etiam populum per familias cum gladiis suis, spiculis suis, & arcubus suis.

14 Cumq; lustrassẽ surgens, dixi ad clarissimos & ad antistites & ad residuum populi: ne timetote ab ᵍ istis: dominum maximum & summè reverendum recordamini, & pugnatote pro fratribus vestris, filiis vestris, & filiabus vestris, uxoribus vestris, & domibus vestris.

15 Deinde fuit cùm audivissent inimici nostri innotuisse nobis, & irritum fecisset Deus consilium eorum: ut reverteremur omnes ad murum, quisque ad opus suum.

16 Erat tamen inde ab eo die pars pueroruum meorum agens in opere, pars verò eorum tenens cum spiculis scuta & arcus & loricas: principes autem sequebantur quamque familiam Jehudæorum.

ᵃ Heb. *vivificaturi essent lapides ex acervis pulveris, &c. vide Gen. 18.10.*

ᵇ Heb. *colligatus fuerit.*

ᶜ Heb. *cor.*

ᵈ Heb. *ascendisse sanitatẽ muris: sic 2. Chro. 24.13.*

ᵉ Heb. *aberrationem.*

ᶠ Heb. *faciamus ut esset istud opus.*

ᵍ Heb. *a facie istorum.*

17 Eorum qui ædificabant murum, & qui ferebant onus *cum* onerantibus: una manu sua *quisque* agebat in opere: altera tenente missile.
18 Structores autem isti, quisque gladio suo accincti erant ad lumbos suos, cùm ædificarent: tubicen verò erat apud me:
19 Dixi enim clarissimis & antistitibus residuoq; populi opus hoc multum & amplum *est*: ideoq; nos disparati in muro, longinqui sumus [h] alter ab altero.
20 In locum ubi audietis sonum tubæ, illuc congregamini ad nos: Deus noster pugnaturus est pro nobis.
21 Sic faciebamus opus: quorum pars tenebant spicula ab ascensu auroræ, usque ad [i] exortum stellarum.
22 Etiam tempore illo edixi populo: quisque cum puero suo pernoctanto intra Jeruschalaima: ut sint nobis noctu ad custodiam, & interdiu ad opus.
23 Ne ego quidem & cognati mei & pueri mei, deniq; [k] custodes qui sequuntur me exuturi sumus vestes nostras: *cuique gladius suus *&* aqua *esto*.

[h] Heb. *vir a fratre suo.*

[i] Heb. *exitū.*

[k] Heb. *viri custodiæ.*

ANNOTATIO.

2 Dicebat enim] *hæc indignantis sunt verba, quasi coram milite arma conclamaret.* An finerent eos] *id est, an nostri homines eos amplius ferrent?* An sacrificaturi essent &c.] *id est, an per nos licere ipsis operam dare sacrificiis suis, & munitionem cœptam absolvere?* 3 Dixit &c.] *hæc verba subsannantis sunt hyperbolica, quibus indignatio superior tollitur: Sic Deus consulit suis, ut sine impedimento pergant.* 4 Audi ô Deus] *oratio Nechemjæ: quam habuit cùm sermones hostium ad eum perferrentur.* 5 Irritarunt te] *q.d. hæc non propter nos: sed propter gloriam tuam effice: quam isti indignissimè proculcarunt, dum in nos tuo jussu ædificantes invecti sunt.* 10 Debilitata est vis] *id est, bajuli viribus fracti non essent pares sustinendæ & propulsandæ impressioni hostium.* Pulveris multum &c.] *q.d. necesse est illos in posterum multum bajulare.* Non prævalituri essemus] *sub. contra hostem, si omnium operæ in labore structuræ consumerentur.* 12 Cavete vobis] *id est, certis custodiis & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos isti adortiri possent. Est autem hic eclipsis verbi conjugati cum custodiæ nomine, de quo suprà ver. 9. unde illud supplevimus.* 16 Puerorum] *id est, custodum, quorum dux eram: alternis enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.* Sequebantur] *id est, ad opus deducebant & reducebant.* 23 Exuturi sumus] *cùm in excubiis erimus.* Cuique gladius] *id est, singuli armis & cibario instructi comparento: synecdoche.*

CAPUT V.

Nechemja expostulantem populum, servitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberari curat: & ipso exemplo suo præsens de suo remittit, populum publicis oneribus sublevat, & sua cum ipsis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxoribus suis magnus: contra cognatos suos Jehudæos.
2 Nam erant qui dicerent: filios nostros & filias nostras nostrum multi *oppigneramus*, ut accipiamus frumentum & comedentes vivamus.
3 Alii erant qui dicerent, agros nostros, vineasque nostras & domos nostras oppigneramus: ut accipiamus frumentum in ipsa fame.
4 Denique erant qui dicerent: mutuamur pecuniam *pro canone regis: oppigneratis agris nostris & vineis nostris.
5 Jam verò *ut caro cognatorum nostrorum, caro nostra est: sicut filii eorum, filii nostri *sunt*: ecce autem nos subjicimus filios nostros & filias nostras in servos, suntque de filiabus nostris *quædam* subjectæ, quarum *redemptio* *nō *est* in facultate manuum nostrarum, cùm agri nostri & vineæ nostræ penes alios sint.
6 Itaque displicuit mihi valde: cùm audirem clamorem eorum & verba ista.
7 Cumque consilium iniisset [a] animus meus apud me: contendi cum clarissimis & antistitibus, dixique eis: onus [b] uniuscujusque impositum alteri *vos exigitis: & indixi *illorum causa congregationem magnam.
8 Ubi dixi eis, nos *comparamus fratres nostros Jehudæos, qui venditi sunt gentibus, prout est in nobis: & etiam vos venderetis fratres vestros, aut venderentur nobis? qui siluerunt, nec invenerunt quod responderent.
9 Tum dixi: non *est* bona hæc res quam facitis: an non in timore Dei nostri ambulaturi estis: potius quàm *in* *probro istarum gentium inimicarum nobis?
10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei *exacturi essemus ab eis pecuniam aut frumentum: remittamus, quæso, onus istud.
11 Restuite, quæso, eis hoc ipso die agros eorum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos eorum: præterea centesimam pecuniæ, aut frumenti, mustique, aut olei, quam exacturi essetis ab eis.
12 Qui dixerunt, restituimus, & ab eis non repetemus: sic facturi sumus quemadmodum dicis: tum convocavi sacerdotes, *per quos* adjuravi illos ut facerent secundum verbum istud.
13 *Etiam lacertum meum excussi, dicens: sic excutiat Deus omnem virum qui non præstiterit verbum hoc, a domo ejus, & *a labore ejus: & ita fit excussus ac vacuus: dixeruntque tota congregatio, Amen, laudantes Jehovam: fecitque populus secundum verbum istud.
14 Etiam ex quo tempore *præceperat mihi ut essem princeps in terra Jehudæ: ab anno vigesimo usque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego cùm cognatis meis cibarium principis non comedi.
15 Nam principes priores qui antecesserant me, prægravabant populum accipientes ab eis de pane & vino, [c] *præter argenti siclos quadragenos: etiam pueri eorum dominabantur in populo: ego verò non feci ita propter reverentiam Dei.
16 Etiamq; in opere muri istius instauravi, & agrum non comparavimus: omnesq; pueri mei congregati erant ibi ad opus.
17 Quin ipsi Jehudæi & antistites centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos ex gentibus

[a] Heb. *cor meum.*

[b] Heb. *viri in fratrem suū.*

[c] Heb. *post.*

gentibus quæ *erant* circa nos: mensæ meæ assidebant:

18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos unus, pecudes senæ selectæ cum avibus pararẽtur mihi: & [d] intra diem denum ex quovis vino plurimum: [e] nihilo-minus tamen cibarium principis non petebam, eò quòd gravis fuisset servitus illa imposita ipsi populo.

19 Recordare mei, Deus mi, in bonum: quicquid fecerim erga populum istum.

[d] Heb. *inter decadem dierum.*

[e] Heb. *tamen cum hoc.*

ANNOTATIO.

2 Oppigneramus] *id est, alii jam antè oppigneravimus, & alii in dies oppignerare cogimur: est enim in tribus his versibus mesozeugma. Occasionem verò dedit his querimoniis assiduus eorum in instaurando muro labor, quo impediebantur a privatis suis & domesticis occupationibus.* 4 Pro canone regis] *de quo Hhezræ 4.13. nam ab hoc canone tantùm immunes erant sacerdotes, Levitæ & ministri domus Dei, Hhezræ.7.24* 5 Ut caro] *id est, tantidem sumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut.15.7.* Non est in facultate nostra] *id est, non habemus unde redimamus.* 7 Vos exigitis] *id est, rei istarum exactionum estis: sive debitores compellatis, aut vestro aut aliorum creditorum nomine: sive alios sinatis exigere.* Illorum] *expostulantium.* 8 Comparamus] *id est, tenemur comparare ex lege Levit.25.47. & sequentibus.* 9 Probro] *id est, factis probrosis.* 10 Exacturi essemus] *si cum illis, exemplo vestro, summo jure experiremur.* 13 Etiam lacertum] *Publicæ execrationis formula: id est, excusso pallio lacertum eduxi: synecdoche.* A labore] *id est, a facultatibus, ut omnis ipsius labor sit irritus.* 14 Præceperat mihi] *Deus per regem: sup.2.6. & 8. ver.* 15 Præter argenti] *id est, amplius denos daleros in diem.* 18 Intra diem denum] *id est, certum demensum vini decimo quoque die in singulas horum familias erogabatur.* 19 Recordare, &c.] *q.d. nihil mihi apud homines hac narratione arrogo, cujus testis est Deus: & multo minus apud Deum, cujus fidem & misericordiam imploro: fretus non meis factis: sed ejus bonitate: utcunq; mihi bene sim conscius: sic infrà 13.22.*

CAPUT VI.

Impedimenta Nechemjæ oblata a vicinis hostibus, a Pseudoprophetis, & falsis fratribus, ædificationis & totius administrationis tempore describuntur.

1 FUIT autem cum auditum esset Sanballato, & Tobijæ, Geschemóque Arabi, residuoque inimicorum nostrorum, me exædificasse murum, neq; esse residuam in eo rupturam: etiam ad hoc usque tempus valvas me non statuisse in portis:

2 Ut mitteret Sanballat cũ Geschemo ad me, dicendo: age, ineamus consilium pariter in *aliquo* vicorum in valle Onuntis: illi autem cogitabant afficere me malo.

3 Sed misi ad eos nuntios qui dicerent: opus magnum facio: ideoque non possum descendere: quam ob rem cessaret hoc opus, cùm desisterem *ab* eo descendens ad vos?

4 Et remittentibus ad me [a] in eandem sententiam quater: respondi eis in eandem sententiam.

5 Tandem misit ad me Sanballat in hanc sententiam [b] quintò per puerum suum: & literis e manu ejus apertis,

6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut [c] Gaschmu ait, te & Jehudæos [d] cogitare rebellionem: idcirco te ædificare istum murum: teq; fore illis regem, cùm res istæ fuerint.

7 Insuper etiam prophetas te constituisse, qui prædicent de te Jeruschalaimis, dicendo: rex est in Jehuda, adeò ut mox fama perferenda sit ad regem hujusmodi rerum: quare nunc age, ineamus consilium pariter.

8 Tum misi ad eum dicendo, non *est* factum hujusmodi rerum *quicquam* quas tu dicis: sed ex [e] animo tuo comminisceris eas.

9 Nam omnes isti timorem studebant injicere nobis, dicendo: remissæ erunt manus eorum ab isto opere, ita ut non perficiatur: nunc itaq; *ó Deus* confirma manus meas.

10 Prætereà cùm ego venissem in domum Schemahhjæ orti Delaja filio Mehetabeelis, qui detentus erat: dixit, conveniamus, in domum Dei [f] intra ipsum templum, & occludamus valvas templi: venturi enim sunt ad interficiendum te: noctu, inquã, venturi sunt ad interficiendum te.

11 Cui dixi, an vir qualis *sum* ego fugeret? aut quis *est* qualis ego, qui ingrediatur in templum ut vivat? non ingrediar.

12 Tunc agnovi quòd ecce nequaquam miserat eum Deus: sed istam prophetiam indixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mercede conduxerant eum:

13 Ut conductitius esset: ut timens & ita faciens peccarẽ: quod fuisset illis [g] argumentũ infamiæ, ut probro exponerent me.

14 Recordare Deus mi, Tobijæ & Sanballati secundum opera ejus ista: atque etiam Nohhadjæ prophetissæ & residui illorum prophetarum, qui timorem studebant injicere mihi.

15 Tandem perfectus est murus vigesimo quinto *die* Elulis: ad quinquagesimum secundũ diem.

16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici nostri, & viderent omnes gentes quæ *erant* circa nos oculis suis, ut conciderent valde: quia agnoscebant a Deo nostro confectum fuisse opus istud.

17 Etiam diebus illis frequentarunt clarissimi Jehudæ literas suas [h] missas ad Tobijam: ut quæ *erant* Tobijæ, [i] afferebantur ad ipsos.

18 (Nam multi in Jehuda [k] conjurati erant ei: quia gener erat Schecanjæ filio Arachi: & Jehochanan filius ejus duxerat filiam Meschullami filii Berecjæ.)

19 Etiam benefacta ejus prædicant coram me, & res meas prodebant ei: literas *verò* mittebat Tobija ad injiciendum mihi timorem.

[a] Heb. *secundum verbum hoc quatuor vicibus.*
[b] Heb. *vice quinta.*
[c] *qui sup. vers 1. Geschem.*
[d] Heb. *rebellare.*
[e] Heb. *corde.*
[f] Heb. *in medium templi.*
[g] Heb. *ad nomen malum.*
[h] Heb. *euntes.*
[i] Heb. *venientes.*
[k] Heb. *domini juramenti.*

ANNOTATIO.

2 Valle Onuntis] *tribus Binjaminiticæ infrà 11.35.* Afficere me malo] *id est, occidere,* εὐφημία. 6 Cùm res istæ] *id est, istis omnibus confectis & constitutis.* 7 Ineamus consilium] *q.d. ut malo*

quod

quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis eveniat aliquid mali propter vicinum malum. 9 Dicendo] *id est, cogitando cum animo suo: ut Exod.* 2.14. Nunc itaque] *vide simile sup.* 4.4. 10 Delaja] *sacerdote primario vicis vigesimæ tertiæ, de quo* 1. *Chron.* 24.18. Detentus &c.] *id est, qui se voto vel religione detineri simulabat pro salute Nechemjæ: de cujus periculo se divinitus monitum fingebat.* In domum Dei] *q.d. non est tutum in urbe esse, cùm portæ valvis nondum instructæ sint, suprà ver.* 1. 11 Qualis sum &c.] *q.d. hoc non esset mihi honorificum: qui Deo confido, & huic populo præsum.* Aut quis est] *id est, facerem contra testimonium conscientiæ meæ, quæ novit ex lege mihi extero non licere vel vitæ tuendæ causa in templum Dei me recipere, Num.* 3.38. 12 Agnovi] *ex eo videlicet quod contrà suaderet quàm lex imperat: vide Deut.* 13. 13 Conductitius] *id est, stipendiarius, quem vulgò pensionarium vocant, ut continua pensitatione obstrictus, omnibus modis Nechemjam ad peccatum sollicitaret.* 15 Perfectus est murus] *id est, valvis, seris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.* Elulis] *id est, ultimi mēsis plurimùm Augusto respondentis.* Quinquagesimum secundum diem] *ex quo murus lapideus fuerat ædificatus.* 17 Diebus illis] *quibuscunque ædificatum est, & Nechemja Jeruschalaimis mansit, id est, spatio duodecim annorum.* Literas suas] *quarum argumentum est versu ultimo.*

CAPUT. VII.

Nechemja officia domus Dei recognoscit: urbi præsides instituit, custodiasq; ordinat: & conventu habito Jisraëlitas reduces recenset, ad urbem incolis muniendam: qui omnes pro suis facultatibus Deo offerunt.

DEINDE fuit, cùm exædificato muro instituissem valvas ejus: & recensiti essent janitores musiciq; & reliqui Levitæ:
2 Ut mandatis instruerem Chananin fratrem meum, & Chananjam præfectum castro super Jeruschalaima: nam erat vir planè [a] fidus, & timebat Deum præ multis.

[a] Heb. *fidei vel veritatis.*

3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jeruschalaimorum usquedum incalescat sol, & dum ˈipsi adstantes occludent valvas, etiamˈ tractate: idque constitutis custodiis habitantium Jeruschalaimis, unoquoque in custodia sua, & unoquoqueˈ ex adverso loci sui.
4 Urbs autem ipsa ampla erat spatiis & magna: populus verò paucus intra eam: nec erant domus ædificatæ.
5 ˈQuapropter indente Deo meo in [b] animū meum,ˈ congregavi clarissimos antistitesque & populum: ut fieret ˈgeneris recensio, & inveni libellum recensionis eorum qui ˈ ascenderant primùm, in quo inveni scriptum.

[b] Heb. *cor.*

6 Hi *sunt* homines illius provinciæ, qui ascēderunt e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: qui reversi sunt Jeruschalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam,

Vide Hhezra. 2.

7 Qui venerunt cū Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Mispeteretho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jisraëlis.
8 Posteri Parhhoschi, bis mille centum septuaginta duo.
9 Posteri Schephatjæ, trecenti septuagintaduo.
10 Posteri Arachi, sexcenti quinquagintaduo.
11 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhæ & Joabi: bis mille octingenti octodecim.
12 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.
13 Posteri Zattu, octingenti quadragintaquinque.
14 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.
15 Posteri Binnui, sexcenti quadragintaocto.
16 Posteri Bebai, sexcenti vigintiocto.
17 Posteri Hhazgadis, bis mille trecenti vigintiduo.
18 Posteri Adonikami, sexcenti sexagintaseptem.
19 Posteri Bigvai, bis mille sexagintaseptem.
20 Posteri Hhaddinis, sexcenti quinquagintaquinque.
21 Posteri Ateris, ex Chizkija nonagintaocto.
22 Posteri Chaschumi, trecenti vigintiocto.
23 Posteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.
24 Posteri Chariphi, centum duodecim.
25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.
26 Beth-Lechemitæ & Netophathæi centum octogintaocto.
27 Hhanathothani centum vigintiocto.
28 [c] Hhazmavethani quadragintaduo.

[c] Heb. *viri loci Hhazmavethi.*

29 Kirjath-Jehharimani, Cephirani, & Beerothani septingenti quadragintatres.
30 Ramani & Gebahhæi sexcenti vigintiunus.
31 Michmasæi centum vigintiduo.
32 Bethelitæ & Hhajani centum vigintitres.
33 Nebuntini alteri quinquagintaduo.
34 Posteri Hhelami alterius mille ducenti quinquagintaquatuor.
35 Posteri Charimi trecenti viginti.
36 Jerechuntini trecenti quadragintaquinque.
37 Lodæi, Chadidæi & Onuntini septingenti vigintiunus.
38 Senaani ter mille nongentini trigenta.
39 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ nongenti septuagintatres.
40 Posteri Immeris mille quinquagintaduo.
41 Posteri Paschchuris mille ducenti quadragintaseptem.
42 Posteri Charimi mille septendecim.
43 Levitæ: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ septuagintaquatuor.
44 Musici: posteri Asaphi, centum quadragintaocto.
45 Janitores: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitæ, posteri Schobai: centum trigintaocto.
46 Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahothi,
47 Posteri Kerosi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,
48 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Schalmai,
49 Posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Ga-

Gachadis,
50 Posteri Reajæ, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,
51 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi,
52 Posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi,
53 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,
54 Posteri Batzelithi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ,
55 Posteri Barkosi, posteri Siseræ, posteri Temachi,
56 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
57 Posteri servorum Schelomonis: posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ,
58 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli,
59 Posteri Schephatjæ, posteri Chatilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri Amonis:
60 Omnes Nethinæi & posteri servorum Schelomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui ascenderunt e Tel-Melacho & Tel-Charscha: Cerub, Addon & Immer: sed sed non potuerunt indicare familiã majorum suorum, & semen eorum: utrum ex Jisraëlitis essent.
62 Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quadragintaduo.
63 E sacerdotibus verò, posteri Chabajæ, posteri Cotzi: posteri Barzillai: qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.
64 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam, qui suum genus prædicabant: sed non inventa est: quapropter ut polluti abstenti sunt a sacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadragies bis mille trecentorum sexaginta:
67 Præter servos eorum & ancillas eorũ istos: septies mille trecentos triginta septẽ: quibuscum erant cantores & cantatrices: ducentæ quadraginta quinque.
68 Equi eorum, septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti trigintaquinq;: asini, sexies mille septingenti viginti.
70 ᶜTUM pars primorum paternarum *familiarum* contulerunt ad ᶜipsum opus: ᶜregis legato conferente in thesaurum, auri ᶜdrachmas mille, crateras quinquaginta, tunicas sacerdotum quingentas triginta:
71 E primoribus, inquam, paternam *familiarum* contulerunt in thesaurum ipsius operis, auri drachmas [d] vicies mille, & ᶜargenti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum populi: fuit auri drachmæ vicies mille, & argenti pondo bis mille: ac tunicæ sacerdotũ sexaginta septẽ.

[d] Heb. *duas myriadas: sic ver. 72.*

ANNOTATIO.

3 Ipsi adstantes &c.] *id est, custodes: quibus portarum cura mandata fuerit.* Tractate] *id est, admotis manibus observate an bene sint clausæ.* Ex adverso loci] *.i. in portu & propugnaculis, quæ fuerint in ea urbis regione quam quisque inhabitat.* 5 Quapropter &c.] *id est, cùm istam incolarum paucitatem animadverterem Jeruschalaimis.* Congregavi] *id est, convenire jussi in diem primum mensis septimi: ut audita lectione legis compararentur ad ea facienda, quæ Dei cultui, conservationi urbis & populi convenire judicarentur. Prolepsis quinque capitum sequentium.* Generis recensio] *ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: inventis iis qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam altius, si opus esset, ascitis.* Ascenderant primùm] *id est, qui in Jehudæam duce Zerubbabele pervenerant: nam hæc recensio prima est in Jehudæa facta cum primùm in eam appulissent: sed tamen secunda ab ea quæ prius fuerat habita in Babylonia, cùm institueretur profectio, Hhezræ 2. Hinc varietas numerorũ orta.* 70 Tum] *cùm Nechemjæ mandato congregati sunt sup. ver. 5: quemadmodum primo adventu contulerant, Hhezræ 2. 68.* Ipsum opus] *id est, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.* Regis legato] *Nechemja, ut nominatim exprimitur infra* 8.10. *&* 10.2. Drachmas mille] *.i. quasi mille ducatos.* 71 Argenti pondo] *.i. amplius quinquagies mille quinquaginta daleros: vide* 1. *Reg.* 10.17.

CAPUT VIII.

Jisraëlitarum conventui verbum Dei proponitur, consternati eriguntur, tabernaculorum festum indicitur: quod summo studio & religione celebratur, habitis quotidie sacris concionibus.

1 ᶜNAM habitaverant sacerdotes & Levitæ, janitoresque & musici & populares ac Nethinæi, deniq; omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis: adveniente autem ᶜmense septimo, dum Jisraëlitæ *inhabitarent* civitates suas:
2 Congregati sunt totus populus [a] unanimis in plateam quæ *est* ante ᶜportam aquarum: dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret librum legis Moschis, quam præperat Jehova Jisraëli.
3 Adferens itaq; Hhezra sacerdos legem coram congregatione tam virorum quàm mulierum, & [b] omnium aptorum ad intelligenter audiendum, die primo mensis septimi:
4 Legit in illo ante plateam illam quæ *est* ante portam aquarum a luce usq; ad meridiem, coram viris mulieribusq; ac intelligentibus: auribus totius populi *attentis* ad librum legis.
5 Strabat autem Hhezra legis peritus in suggestu ligneo quem fecerant ad hanc rem: adstante eiᶜMattitja, & Schemahho, & Hhanaja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaseja ad dexteram ejus: a sinistra verò ejus Pedaja, & Mischaële, & Malcija, & Chaschumo, & Chaschabaddana, Zecarja, Meschullamo:
6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos totius populi (nam superior toto populo erat:) quem dum ᶜapertum habuit, consistebant totus populus.
7 Deinde benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo: cui respondentes totus populus Amen, Amen, cum elatione manuum suarum, verticem inclinarunt & incurvarunt se Jehovæ facie *demissa* terram versus.
8 Similiter Jeschuahh, & Bani, & Scherebja, Jamin,

[a] Heb. *quasi vir unus.*

[b] Heb. *omnis intelligentis ad audiendũ.*

min,Hhakkub,Schabbetai, Hodija, Mahhaseja, Kelita,Hhazarja,Jozabad, Chanan,Pelaja,& alii Levitæ docebant populum legem: *populo manente in statione sua.

9 Legebant enim librum illum, legem Dei explanatè: & exponendo sensum, dabant intelligentiam per scripturam ipsam.

10 Deinde dixit Nechemja,is *est* legatus regis, & Hhezra sacerdos legis peritus, ac Levitæ docentes populum,toti populo: hic dies sanctus *est* Jehovæ Deo vestro, *ne lugete neque flete: flebant enim totus populus cùm audirent verba legis.)

11 Sed,inquit eis, abite,*comedite pinguia,& bibite dulcia,ac*mittite portiones cuicunq; nihil *est* paratum : nam sanctus *est* hic dies domino nostro, & ne dolore afficiamini:sed*gaudium Jehovæ sit robori vobis.

12 Cùm itaque Levitæ [c] repressissent totum populum,dicendo: silete, quia hic dies sanctus est:& ne dolore afficiamini:

13 Abiverunt totus populus ad comedendum & ad bibendum & mittendum portiones, & ad agitandum lætitiam magnam:quòd intellexissēt verba illa,quæ nota fecerant ipsis.

14 Postridie verò congregati sunt primores paternarum *familiarum* totius populi,sacerdotes ac Levitæ ad Hhezram legis peritum: idque ad intellectum*habendum in verbis legis.

15 Cumq; invenissent scriptum in lege: præcepisse Jehovam per Moschen, ut considerent Jisraëlitæ in tabernaculis,in festo eorum mense septimo:

16 Et*ut promulgarent ac [d] proclamarent in omnibus civitatibus suis & Jeruschalimis, dicendo,exite in montana, & afferte ramos olivarum,& ramos arborum oleosarum, ramosque myrti,& spathas palmarum,cum ramis arborum densarum: ad faciendum tabernacula, *prout scriptum est:

17 Egressi populus attulerunt, & fecerunt sibi tabernacula quisq; in tecto suo aut in atriis suis, ac in atriis domus Dei: etiam in platea*portæ aquarum,& in platea portæ Ephrajimi.

18 Sic cùm fecissent tota congregatio illa, reduces a captivitate tabernacula, & considerent in ipsis tabernaculis: (*etsi non fecerant inde a temporibus Jeschuhhæ filii Nunis,ita filii Jisraelis usque in diem istum) essetque lætitia magna valde:

19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei [e] quotidie, inde a die primo usque ad diem ultimum: celebraruntque festum septem diebus, die verò octavo diem interdicti pro ritu.

[c] Heb. *jussissent conticescere.*

Levit. 23.& Deut.16.

[d] Heb. *transmitterent vocem.*

[e] Heb. *de die in diem. Levi.* 23.36.

ANNOTATIO.

1 Nam habitarunt] *causa indictæ illius congregationis,de qua sup.7.5. nimirum ut habitarentur Jeruschalaima,quæ priùs inopia muri ædificiorumq; quasi deserta relinquebantur. hinc autem incipiendum esse caput res ipsa indicat.* Mense septimo] *ex ratione legis Exo.12. nam hic de rebus legalibus agitur: alioquin ratione politica diceretur primus: vide annotata Exod.12.2.* 2 Portam aquarum] *vide suprà 3.26.* 5 Mattitja &c.] *qui seniores erant e genere Levitico omnes.* 6 Apertum habuit] *id est,legit & concionem habuit: synecdoche.* 8 Populo manente] *id est,singulis e populo in suis sedibus se continentibus:erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & conciones instituta ibidem,& eodem tempore.* 10 Ne lugete &c.] *ex lege Num.10.10.* 11 Comedite pinguia] *id est,bono cibo & potu vos recreate.* Mittite portionem] *ex lege Deut.16.14.* Gaudium Jehovæ] *id est,ista Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet: cùm vobis terram promissam,urbem,templum,cultum,doctrinamq; restituerit.* 14 Habendum] *id est,ad cognoscendum si quid sibi & populo suo legi imperabatur.* 16 Ut promulgarent] *sicut imperatum est in omnibus congregationibus sanctis: Levitici 23.4.& Num.10.10.* Prout scriptum est] *vide Levit.23.40.* 17 Portæ aquarum,&c.] *id est,ab una parte oppidi ad alteram: synecdoche.* 18 Etsi non fecerant &c.] *id est,etsi nunquam habuerunt Jisraëlitæ in festo tabernaculorum convocationem sanctam,& conciones quotidianas.(lege enim tantùm die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit.23.35.& 36.) tamen præ studio pietatis & lætitiæ, singulis diebus convocationes sanctas habuerunt.*

CAPUT IX.

Publica Jisraëlitarum reducum resipiscentia lectione legis addita exponitur: Et oratio subjungitur: qua Deum laudantes se ipsos accusant,iramq; ejus & graviora suplicia deprecantur.

1 *POSTEA die vigesimoquarto mensis ejusdem, congregatis Jisraëlitis in jejunio & ciliciis, & *terra ipsis imposita:

2 *Disparati sunt [a] nati Jisraële ab omnibus alienigenis:& consistentes confessi sunt peccata sua,& iniquitates majorum suorum.

3 Nam*illis erectis in statione sua legebant *Levitæ* in libro legis Jehovæ Dei sui per quadrantem diei: quo quadrante confitebantur & incurvabant se Jehovæ Deo suo,

4 *Conscensoq; *suggestu Levitarum,Jeschuahh,& Bani,Kadmiel,Schebanja,[b]Bunnai,Scherebja,[c]Bani,[d] Cenani: inclamaverunt voce magna Jehovam Deum suum.

5 Cùm dixissent iidem Levitæ Jeschuahh, & Kadmiel,Bani,Chaschabnej a,Scherebja,Hodija, Schebanja,Petachja,Surgite,benedicite Jehovæ Deo vestro a *seculo usq; in seculum: & benedicunto *nomini glorioso tuo, atq; *exaltato supra omnem benedictionem ac laudem.

6 *Tu ille Jehova solus es: tu fecisti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid *est* in ea,maria & quicquid *est* in eis, & tu conservas hæc omnia: *etiam exercitus cœlorum tibi se incurvant.

7 *Tu es Jehova Deus, qui eligens Abramum eduxisti eum Ure Chaldæorum: & imposuisti ei nomen Abraham.

8 Et inveniens animum ejus *fidelem coram te:etiam pepigisti cum eo fœdus, te daturum terram Cenahhanæi,Chittæi,Emoræi,Perizzæique,ac Jebusæi,& Girgaschæi,daturum,*inquam*, semini ejus: & præstitisti verba tua, quia justus es.

9 *Nam aspiciens afflictionem majorum nostrorum in Ægypto: & clamorem eorum exaudiens ad mare algosum:

10 Edidisti signa & prodigia contra Parhhonem

[a] Heb *semen Jisraëlis.*

[b] *qui Chaschabneja.*
[c] *qui Hodija.*
[d] *qui Petachja,vers.seq.*

Gen.1.

Gen.11.31.
Gen.17.5.

Gen.15.6.

Exod.3.7.

nem & contra omnes servos ejus, & contra totum populum terræ ejus: noveras enim nos superbivisse in illos: & comparasti tibi nomen sicut *est* hodierno die.

Exodi 7. & quinque sequentibus.

Exodi 18.11.

11 Et mare diffidisti coram illis, ita ut [e] penetraverint mare per aridam: persequentes verò eos projecisti in profunda, tanquam lapidem in aquas valentes.

[e] Heb. *transirent per medium maris.*

Exodi.14.15.

Exodi.13.21

12 Prætereà columna nubis duxisti eos interdiu: & columna ignis noctu, illustrando eis viam quà ituri erant.

Exodi 19. & 20. ac sequentibus.

13 Deinde super montem Sinai ita descendisti ut alloquereris eos e cœlis: & dedisti eis judicia recta & leges veras, statuta ac præcepta bona.

14 Sabbathum quoque sanctum tuum notum fecisti eis: cùm præcepta statutáque & legem præciperes eis per Moschen servum tuum.

Exod.16.& 17.

Num.20.

Deut.1.8.

15 Item panem e cœlo dedisti eis ad famem eorũ, & aquam e petra eduxisti eis ad sitim eorum: & edixisti eis ut venirent ad hæreditariò possidendum terram, quam sublata manu tua *juraveras* te daturum eis.

16 *Ipsi verò & patres nostri superbè egerunt: & obdurantes cervicem suam, non auscultaverunt præceptis tuis:

17 Renuerunt, inquam, auscultare: immemores mirabilium tuorum, quæ exercueras erga ipsos: & obdurata cervice sua constituebant ducem, ut redirent ad servitutem suam rebellione sua: *attamen tu Deus condonationum es, gratiosus & misericors, longanimis & multus benignitate, qui non dereliqueris eos.

Num.14.4.

Exod.32.

18 Etiam cùm fecissent sibi vitulum fusilem, & dicerent: hic *est* Deus tuus, qui eduxit te ex Ægypto: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

19 Tamen tu miserationibus tuis maximis non dereliquisti eos in ipso deserto: columna nubis non recessit ab eis interdiu, ut deduceret eos per viam: aut columna ignis noctu, ut illustraret eos & viam per quam ituri erant.

Num.11.

Jehosch.5.12.

20 Spiritum etiam tuum optimum dedisti ad intelligentiam tribuendum eis: & Man tuum nõ cohibuisti ab ore eorum, & aquas dedisti eis ad sitim eorum.

Deut.2.6.

21 Ita quadraginta annis sustentasti eos in deserto, non eguerunt: vestimenta eorum non veterarunt, & pedes eorum non intumuerunt.

Deut.8.4.

Num.21.

22 Et dedisti eis regna & populos, quos *dispertitus es angulatim: nam hæreditariò possederunt regionem * Sichonis cum regione regis * Cheschbonis, & regionem Hhogi regis Baschanis.

23 Cúmque * filios eorum multiplicasses sicut stellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hæreditariò possidendum eam:

Vide Jehoschuhhæ librum.

24 Ingressi illorum filii hæreditariò possederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipsius terræ, Cenahhanæos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate sua.

25 Itaque ceperunt civitates munitas & solum pingue, possederuntque hæreditariò domos plenas omni bono, cisternas effossas, vineas, & oliveta, & arbores [f] esculenti fructus plurimas: quibus comedentes saturati & saginati sunt, oblectaruntque se bonitate tua maxima.

[f] Heb. *escæ in multitudine.*

26 Cùm verò mutantes se rebellarunt contra te * rejicientes legem tuam post [g] tergum suum, & prophetas tuos interficientes, qui contestabantur ipsos, ut reducerent ipsos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

[g] Heb. *corpus: sic 1. Reg.14. 9.*

27 Tradebas eos in manum hostium ipsorum, qui angerent eos: cùm autem tempore angustiæ suæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro *miserationibus tuis maximis dabas eis servatores, qui servabant eos e manu hostium ipsorum.

Judicium 2, & 3.

28 Sed simulac quies erat eis, [h] rursus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque conversi inclamarent te, tu e cœlis auscultans eripiebas eos pro miserationibus tuis, multis temporibus.

[h] Heb. *revertebantur ad faciendum.*

29 Contestabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: sed ipsi superbè agebant, neque auscultabant præceptis tuis, & in ipsa judicia tua peccabant: in quibus, si ea faceret homo, victurus esset: exhibebant *armum refractarium, cervicémque suam obdurabant, neque auscultabant.

Levitic. 18.5

30 Cúmque protrahens erga eos * annos multos, contestatus esses eos spiritu tuo per prophetas tuos: neque præbuissent aurem: tandem tradidisti eos in manum populorum regionum.

2. Reg.17. & 2. Chron. 36.15. & sequentibus.

31 Sed propter miserationes tuas magnas non fecisti eorum consumptionem, neque dereliquisti eos: quia Deus fortis, gratiosus & misericors es.

32 *Nunc ergo Deus noster, Deus fortis, maxime, potentissime & summè reverende, servans fœdus & benignitatem: ne parùm esto coram te obvenisse nobis totam hanc molestiam, regibus nostris, principibusq; nostris, & sacerdotibus nostris, prophetisque nostris ac majoribus nostris, totique populo tuo: inde a diebus regum Assyriæ usque in diem hunc.

33 *Quamvis tu justus sis in omnibus quæ obveniunt nobis: nam veritatem exercuisti, quia improbè egimus:

34 Et cum regibus nostris principes nostri ac majores nostri non fecerunt legem tuam: neq; attenderunt ad præcepta tua & ad testimonia tua, quibus contestatus es eos.

35 Nam ipsi in regno suo, & in beneficio tuo plurimo quod contuleras eis, & in regione amplissima & pinguissima [i] quam exposueras eis, non coluerunt te: neque reversi sunt a factis suis pessimis.

[i] Heb. *posueras ante faciem eorum.*

36 *Ecce nos hodie servos: & in terra hac ipsa quam tradideras majoribus nostris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos servos *in* ea.

37 *Ecce* ut proventum suum efferat regibus, quos præposuisti nobis propter peccata nostra: etiam in corpora nostra dominentur & in jumenta nostra pro voluntate sua: adeò ut in angustia magna simus.

ANNOTATIO.

1 Posteà] *id est, cùm audita lege agnoscerent quàm procul abessent ab illa sanctitate, quam ipsa imperat, &c.* Terra ipsis &c.] *vide Jehoschuhhæ 7.6.* 2 Disparati sunt &c.] *ut sublata ista consuetudine impura cum exteris, sanctè deprecarentur culpam, hoc capite, & fœdus cum Deo renovarent, capite 10.* 3 Illis] *id est, popularibus.* 4 Conscensoque] *post totius legis lectionem.* Suggestu Levitarum] *id est, in suo suggestu Levita quisque; nam propter frequentiam actionæ conciones erant, in quibus lex legebatur, & fiebat peccatorum confessio.* 5 A seculo in seculum] *id est, benedictione sempiterna.* Nomini tuo] *Apostrophe ad Deum.* Exaltato supra &c.] *id est, omnem benedictionem & laudem sua amplitudine superanti. hæc autem sunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei & confessionem peccati sui excitantium.* 6 Tu ille] *Exordium laudativum a natura Dei ab opere creationis, & conservationis.* Etiam exercitus] *id est, omnes res creatæ etiam altissimæ & præstantissimæ tibi obsequuntur.* 7 Tu es &c.] *ab electione, fœdere & promissionibus. Narratio cujus partes sunt duæ: beneficiorum Dei, & perversitatis Jisraëlitarum.* 8 Fidelem] *id est, certa fide amplectentem promissiones tuas.* 9 Nam aspiciens] *Prolepsis, quæ in sequentibus explicatur.* 16 Ipsi vero] *Narrationis secunda pars.* 17 Attamen] *narrationis ἐργασία, per antithesin sive comparationem superiorum partium inter se: qua ostenditur quàm sollicitè, diu, variè & prolixè Deus beneficiis & signis cum ingrato Jisraëlitarum animo certaverit.* 22 Dispertitus es angulatim] *i. reliquos superstites eorum huc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti.* Sichonis] *i. Emoræorum, quibus propriè imperabat Sichon.* Cheschbonis] *i. partis agri Moabitarum, quam antè occupaverat Sichon, Num. 21.26.* 23 Filios eorum] *qui dixerant, constituamus nobis ducem: vide Num. 14.21. & seq.* 26 Rejicientes &c.] *i. abjicientes ejus memoriam.* 29 Armum refractarium] *metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.* 30 Annos multos] *quamdiu duraverunt regna Jehudæ & Jisraëlis.* 32 Nunc ergo Deus] *Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas subierunt omnes tamdiu, rationem habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.* 33 Quamvis] *alterum conclusionis membrum. confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.* 36 Ecce nos] *Tertius conclusionis locus, πάθος ad conciliandum Dei misericordiam.*

CAPUT X.

Omnes Jisraëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 PRO hoc autem toto, cùm pangeremus Constitutionem *fœderis* & scriberemus: idq; cum horum obsignatione, principū nostrorum, Levitarum nostrorum, sacerdotum nostrorum:

2 (*Itaque fuerunt in istis obsignationibus: Nechemja legatus regis filius Chacaljæ, & Tzidkija,

3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,

4 Paschchur, Amarja, Malcija,

5 Chattusch, Schebanja, Malluc,

6 Charim, Meremoth, Hhobadja,

7 Danijel, Ginnethon, Baruc,

8 Meschullam, Abija, Mijamin,

9 Mahhazja, Bilgai, Schemahhja: isti sacerdotes:

10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ, Binnui e posteris Chenadadi, Kidmiel:

11 Et cognati eorum, Schebanja, Hhodija, Kelita, Pelaja, Chanan,

12 Micai, Rechob, Chaschabja,

13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,

14 Hodija, Bani, Beninu:

15 Primores populi, Parhhosch, Pachath-Moab, Helam, Zattu, Bani,

16 Bunni, Hhazgad, Bebai,

17 Adonja, Bigvai, Hhadin,

18 Ater, Chizkija, Hhazzur,

19 Hodija, Chaschum, Betzai,

20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,

21 Magphihhasch, Meschullam, Chezir,

22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,

23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,

24 Hoschehhh, Chananja, Chaschub,

25 Lochesch, Pilcha, Schobek,

26 Rechum, Chaschabna, Mahhaseja:

27 Item Achija, Chanan, Hhanan,

28 Malluc, Charim, Bahhana.)

29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Musici, Nethinæi, & quisquis disparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eorum: quisque [a] notitia præditus & intelligentia:

30 Firmè adjungentes se fratribus suis, magnificis eorum, & ineuntes *execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum Dei: id est, observaturos & facturos omnia præcepta Jehovę domini nostri, judiciaque ejus & statuta ejus:

31 Et non daturos filias nostras populis regionis: & filias eorum non assumpturos pro filiis nostris:

32 Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die sabbathi ad vēdendum, nos non accepturos ullo sabbatho aut die sacro: & nos deserturos *culturam* anni septimi, & omne jus vendicandi manu.

33 *Instituimus nobis præcepta, imponentes nobis *trientem sicli quotannis: ad cultum domus Dei nostri:

34 Ad panes dispositionis, munusq; juge, & holocaustum juge sabbathorum, noviluniorum, ad solennitates & ad res sacras atque ad peccata, ut expietur Jisraël: denique *ad* totum opus domus Dei nostri.

35 Item sortes *conjecimus Sacerdotum, Levitarum & *populi pro [b] lignis oblationum: *ut afferrentur in domum Dei pro familiis paternis nostris, temporibus condictis de anno in annū ad accendendum super altare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in lege.

36 Item *instituimus* nos allaturos primitias terræ

[a] Heb. *cognoscens, intelligens.*

Deut. 7. Exodi 20. Deut. 5. Exodi 23. Exod. 23.11. Deut. 15.1.

[b] Heb. *pro oblatione lignorum, hypallage. sic infra 13.31.* Num. 3.7. Levitici 6.1 Num. 28.6 29.

Exo.23.19. Levit.19.23

terræ nostræ,& primitias omnis fructus cujusque arboris de anno in annum : ad domum Jehovæ.

Exodi 13. Levitici.27.

37 *Primogenita quoque filiorum nostrorum & jumentorum nostrorum, sicut scriptum est in lege:& *primogenita boum nostrorum,& pecudum nostrarum allatutos in domum Dei nostri ad sacerdotes, ministrantes in domo Dei nostri:

Num.15.20

38 Primitias cujusque massæ nostræ, & oblationes nostras, & fructum cujusque arboris,mustum & oleum nos allaturos sacerdotibus in cubicula domus Dei nostri: decimas verò terræ nostræ daturos Levitis: qui ipsi Levitæ decimaturi sint in quibuscunque civitatibus fuerit cultura nostra:

Num.18.21 & sequentibus.

39 Et postquam adfuerit sacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipsos Levitas abducturos decimas suarum decimarum ad domum Dei nostri, in cubicula, in c thesaurum ejus.

c Heb. in locum thesauri.

40 Nam ad illa cubicula afferre debent * Jisraëlitæ & * Levitæ oblationem frumenti, musti & olei: ubi sunt instrumenta sanctuarii,& sacerdotes & ministri, janitoresque & musici : * ut non derelinquamus domum Dei nostri.

ANNOTATIO.

1 Pro hoc toto] *id est,ad testandam seriam nostram abdicationem mali, & studium consequendæ misericordiæ: quæ superiore oratione exposueramus Deo.* 2 Itaque fuerunt] *hyperbaton usq; ad ver.29.* 30 Execrationem & juramentum] *ad confirmationem fœderis,de quo ver.1.* 33 Instituimus nobis] *i. ordinavimus,ita exigente necessitate cultus Dei: etiamsi lege non fuisset disertè imperatus hic ordo:sed res ipsa Num.28.29. quam ob rem hæc non tantùm a vulgo: sed a Davide rege & Chizkija pro facultatibus suis subministrata leguntur.1.Chron.26.29.& 2.Chron.31.3.* Trientem sicli] *vide annotata Exod.30.12.* 35 Conjecimus &c.] *hoc est,quia sortium a Davide.1.Chron.24.& 25.ac 26. institutarum numerus integer non aderat: nova sortitione usi sumus.* Populi] *i. Nethinæorum sive dedititiorum addictorum ministerio domus Dei, Jehosch.9.21.* Ut afferrent] *i. toto legitimo ministerio defungerentur: synecdoche.* 37 Primogenita] *i. pretia primogenitorum quæ sacrificiis inepta erant.* Primogenita boum] *i. ipsa corpora: quia sacrificiis apta.* 40 Jisraëlitæ] *quibus de alimento in statas ferias cautum fuerat Lege,Deut. 14 23.* Levitæ] *omnes ordinis Levitici:tam sacerdotes,quàm eorum administri.* Ut non derelinquamus] *id est,ne per nos fiat his rebus omissis, ut derelinquatur cultus Dei.*

CAPUT XI.

Jeruschalaimis incolæ sorte ordinantur: reliquis in suas possessiones,commigrantibus.

1 CONSEDERUNT autem principes isti populi Jeruschalaimis : cùm reliquus populus conjecissent sortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jeruschalaima , civitatem sanctam: novem autem reliquæ partes civitates suas,

2 (*Quamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui sponte se oblaturi essent ad inhabitandum Jeruschalaima)

3 Isti,inquam,sunt primarii *provinciæ qui inhabitarunt Jeruschalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus quibusque in possessione sua per civitates suas,Jisraëlitis, sacerdotibus, & Levitis,Nethinæisque,ac posteris *servorum Schelomonis,

4 Jeruschalaima itaque *inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis:e Jehudæis, Hhataja filius Hhuzzijæ,filii Zecarjæ, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis , e posteris Peretzi:

5 Item Mahhaseja filius Baruci , filii Col-Choze,filii Chazajæ,filii Hhadajæ,filii Jojaribi, filii Zecarjæ,filii Schiloni:

6 Omnes posteri Peretzi inhabitantes Jeruschalaima : quadringenti sexagintaocto viri a strenui.

a Heb.roboris

7 Hi verò posteri Binjaminis : Sallu filius Meschullami,filii Johhedi, filii Pelaja, filii Kolajæ, filii Mahhasajæ, filii Ithielis, filii Jeschahhjæ:

8 Et post eum Gabbai, Sallai : nongenti viginti octo.

9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ secundarius in civitate.

10 E sacerdotibus : Jedahhja filius Jojaribi, Jacin,

11 Seraja filius Chilkijæ,filii Meschullami, filii Tzadoki,filii Merajothi,filii Achitubi, antecessor in domo Dei:

12 Et cognati eorum facientes opus in ipsa domo,octingenti vigintiduo:cum Hhadaja filio Jerochami,filii Pelaljæ,filii Amtzi , filii Zecarjæ,filii Paschchuris,filii Malcijæ.

13 Item fratres istius primores in paternis familiis,ducenti quadraginta-duo:cum Hhamaschsajo filio Hhazareelis,filii Achzai,nepotis Meschillemothi,filii Immeris:

14 Et cognati eorum valentes robore, centum vigintiocto : quibus præfectus Zabdiel filius Gedolimi.

15 E Levitis quoque:Schemahhja filius Chaschubi,filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ, filii Bunni.

16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti *operi externo pro domo Dei e primoribus Levitarum.

17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi,filii Asaphi primarius,b primùm celebrabat in ipsa oratione,aut Bakbukija secundarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis,filii Jeduthunis:

b Heb. principium.

18 Omnes Levitæ in civitate sancta, ducenti octogintaquatuor.

19 Janitores verò,Hhakkub, Talmon, & cognati eorum observantes in portis : centum septuagintaduo.

20 Reliquum autem Jisraëlitarum,Sacerdotũ, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quisque possessionem suam:

21 Nethinæi verò inhabitabant * clivum: & Tzicha ac Gischpa præerant Nethinæis.

22 Præfectus autem Levitarum Jeruschalaimis,Hhuzzi filius Bani, filii Chaschabjæ, filii Mattanjæ,filii Micæ: e posteris Asaphi musicis, *e regione operis domus Dei.

23 Nam præceptum regis *datum fuerat* de eis: & constitutio pro musicis, demensum cujusque diei quotidie.
24 Petachja verò filius Meschezabeelis e posteris Zerachi filii Jehudæ, erat [c] administrator regis in omni negotio erga populum.
25 In villis autem cum agris earum: e posteris Jehudæ inhabitabant *Kirjath-Arbahhum cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus, & Jekabtzeelem cum villis ejus:
26 Item Jeschuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:
27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerschebahhum cum pagis ejus:
28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:
29 Et Hhen-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:
30 Zanoachum, Hhadullamum cum villis eorum, Lacischum cum agris ejus, Hhazekam cum pagis ejus: ita [d] commorabantur a Beer-schebahho ad vallem Hinnomi usque.
31 Posteri verò Binjaminis, a Gebahho: Michmaschum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus.
32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:
33 Chatzorem, Ramam Gittajima:
34 Chadidum, Tzebohhima, Neballatum:
35 Lodum, & Onuntem cum valle fabrorum.
36 De Levitis autem, *distributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant*.

[c] Heb. *pro manu regis*.

[d] Heb. *castra habebant*. i. *in formam castrorum se disponebant, civitatibus non dum instauratis*.

ANNOTATIO.

2 Quamvis benedicerent] *id est, non modò non impedirent: sed etiam faverent ac bene precarentur iis, qui voluntariè inhabitaturi essent Jeruschalaima: in quibus fuerunt aliqui ex Ephrajimitis & Menaschitis, 1. Chron. 9. 3.* 3 Provinciæ] *Jehudææ, quæ regni Persici provincia erat.* Servorum Schelomonis] *vide 1. Reg. 9. 21.* 4 Inhabitarunt] *forte: nam hîc ii tantùm commemorantur quibus forte obvenit Jeruschalaimorum inhabitatio: At 1. Chron. 9. non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur de quibus suprà ver. 2. Quamobrem illic Ephrajimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumq́ ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.* 16 Operi externo] *id est, curatores erant earum rerum, quæ foris parabantur ad cultum Dei: quorum causa conferebatur triens sicli viritim de quo suprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.* 21 Clivum] *de quo 2. Chron. 27. 3. & suprà 3. 26.* 22 E regione operis] *id est, qui musici instituti erant, ut assisterent toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris suprà ver. 16.* 23 Præceptum] *vide Hhezræ. 7. 22. quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuam pensionem de suo ærario erogari jussit.* 25 Kirjath-Arbahhum] *hæc omnia loca usque ad 31. vers. erant Jehudæ & Schimhhonis: vide Jehosch. 15. & 19.* 36 Distributiones] *id est, loca ab istis tribubus sibi attributa.*

CAPUT XII.

Primores sacerdotum & Levitarum, & successio summorum sacerdotum usque ad tempora Alexandri magni recensentur: & murorum totius urbis dedicatio, functionumq́ in templo confirmatio describitur.

1 *ATQUE isti *sunt* primores sacerdotum & Levitarum, qui *ascenderant cum Zerubbabele filio Schealthielis & Jeschuhha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:
2 Amarja, [a] Malluc, Chattusch:
3 [b] Schecanja, [c] Rechum, [d] Meremoth:
4 Hiddo, [e] Ginnetoi, Abija:
5 [f] Mijamin, Mahhadja, Bilga:
6 Schemahhja, Jojarib, Jedahhja:
7 [g] Sallu, Hhamok, Ghilkija, Jedahhja: hi primores sacerdotum & cognatorum suorum temporibus Jeschuhhæ.
8 *LEVITÆ verò: Jeschuahh, Binnui, Kadmiel, Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus, ipse cum cognatis suis:
9 Deinde Bakbukja, & Hhunni cognati illorũ, e regione illorum per *observationes.
10 *Jeschuahh autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaschibum, & Eljaschib genuit Jojadahhum.
11 Jojadahh verò genuit [h] Jonathanem, & Jonathan genuit Jadduhham.
12 Temporibus autem Jojakimi erant sacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja, Chananja:
13 Ex Hhezra, Meschullam: ex Amarja, Jehochanan:
14 Ex Melicu, Jonathan: ex Schebanja, Joseph:
15 Ex Charimo, Hhadna: ex Merajotho, Chelkai:
16 Ex Hhiddone, Zecarja: ex Ginnetone, Meschullam:
17 Ex Abija, Zicri: ex Minjamine ex Mohhadja, Piltai:
18 Ex Bilga, Schamuahh: ex Schemahhja, Jonathan:
19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:
20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Hheber:
21 Ex Chilkija, Chaschabja: ex Jedahhja, Nethaneel:
22 *Atque hi quidem sacerdotes usque ad regnum *Darii Persæ: LEVITARUM, temporibus Eljaschibi, Jojadahhi, Jochananisque & Jadduhhæ, conscripti sunt primores paternarum *familiarum*.
23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum*, conscripti in libro Chronicorum: similiter usque ad *tempora Jochananis nepotis Eljaschibi:
24 Primores, inquam, Levitarum *sunt* Chaschabja, Scherebja, & Jeschuahh filius Kadmiëlis, & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ad celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei: *observatio ex adverso observationis:
25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meschullam, Talmon, Hhakkub: custodientes janitorum custodiam, in *ærariis portarum.
26 Isti *jam erant* temporibus *Jojakimi filii Jeschuhhæ, filii Jotzadaki: temporibus quoq; Nechemjæ principis, ac Hhezræ sacerdotis legis periti.
27 Ad dedicationem autem muri Jeruschalaimorum [i] *requisiti sunt Levitæ ex omnibus lo-

[a] qui Melicu infrà ver. 14. [b] Schebanja, Ibidem. [c] Charim, vers. 15. [d] Merajoth ibid. [e] Ginneton, vers. 16. [f] Minjamin Mohhadja ver. 17. [g] Sallai, ver. 20. [h] qui Jochanan, ver. 22. & 23.

1. Chro. 9.

[i] Heb. *requisiverunt Levitas*.

locis eorum, quos reducerent Jeruschalaima: ad celebrandum dedicationẽ & lætitiam idque gratiarum actionibus & musica, cymbalis, nabliis & citharis.

28 Itaque congregati sunt posteri musicorum: tum ex planitie circum Jeruschalaima, & ex villis Netophathæi:

29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmaivethi: nam villas *ædificabant sibi musici circum Jeruschalaima.

30 Cumque mundassent se sacerdotes & Levitæ: *mundaverunt populum, portasque & murum.

31 Deinde jubens ascendere principes Jehudæ * versus superiorem partem muri: constitui duas [k] classes celebrantium magnas: quarum progressiones *erant, unius* ad *dexteram a superiore parte muri ad *portam sterquiliniorum.

32 (Sequebatur autem *istos, Hoschahhja, & dimidium principum Jehudæ:

33 Nempe Hhazarja, Hhezra, & Meschullam,

34 Jehuda, & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:

35 Et *præter sacerdotes cum tubis: *Zecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ, filii Zaccuris, filii Asaphi:

36 Et *cognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoque, & Chanani cum instrumentis musicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos.)

37 Deinde ad portam fontis, quæ *ex adverso ipsorum *erat,* ascenderunt per gradus civitatis Davidis in ascensum muri: *inde a *muro qui est* supra domum Davidis usque ad portam aquarum orientem versus.

38 Similiter classis celebrantium altera quæ procedebat ex adverso, quam ego sequebar: dimidiumque populi, a *superiore parte ejusdem muri, ab *ea quæ est* supra * turrim furnorum, ad murum latum usque.

39 Deinde a parte quæ *est* supra * portam Ephrajimi, & supra portam veterem, & supra portam piscium, turrimque Chananeelis & turrim centenariam ad portam gregis usque: & substiterunt in porta custodię.

40 Deinde substiterunt duæ illæ laudantium classes in domo Dei: ego quoque & dimidium antistitum mecum.

41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaseja, Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zecarja, Chananja cum tubis:

42 Item Mahhaseja, & Schemahhja, & Elhhazar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija, Hhelamque, & Hhezer: resonabant etiam musici cũ Jizrachja præfecto suo.

43 Et sacrificarunt die illo sacrificia magna atque læti fuerunt: nam Deus [l] affecerat eos lætitia magna, etiam fœminis & pueris lætantibus: adeò ut audiretur lætitia Jeruschalaimorum usque e longinquo.

44 Præfecti sunt etiam eo die homines cubiculis ad thesauros, ad oblationes, ad primitias, & ad decimas: ut colligerent in ea ex agris civitatum portiones legales pro sacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæorum *erat* de sacerdotibus & de Levitis * consistentibus.

45 Qui observaturi erant observationẽ * Dei sui & observationem munditiei, musicorúmque & janitorum: secundum præceptum Davidis & Schelomonis filii ejus.

46 Nam temporibus Davidis & * Asaphi a priscis temporibus: primores musicorum, cum musica laudationis & celebrationum, Deo assistebant.

47 Quare omnes Jisraëlitæ temporibus Zerubbabelis & temporibus Nechemję, dabant portiones musicorũ & janitorum, [m] demensum cujusque diei quotidie: & consecrabãt Levitis: Levitæ verò consecrabant posteris Aharonis.

[k] Heb. *celebrationes: metonymia: sic infrà 38. & 40. ver.*

[l] Heb. *lætificaverat eos lætitia.*

1. Chro. 24. 25. & 26.

[m] Heb. *rem diei die suo.* *Num. 28.* *Num. 18.*

ANNOTATIO.

1 Atque isti] *Digressio ab hoc versu usque ad 27. nata ab occasione superioris recensionis, ut una serie totus ecclesiasticus & politicus ordo contexeretur.* Ascenderant] *duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeschuhha, Hhezræ 2. altera cum ipso Hhezra, Hhezræ 7. synecdoche.* 9 Observationes] *de quibus 1. Chron. 25.* 10 Jeschuahh &c.] *series summorum sacerdotum post reditum a captivitate, usque ad translationem Monarchiæ Persicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruschalaima adversùs obviam venit Jadduahh. Josephus Ant lib. 11. cap. 7. & 8. Hoc autem non debet cuiquam mirum videri a Nechemja scribi: cùm a regno Artaxerxis, cui Nechemja inserviebat, usque ad Monarchiam Alexandri non intercedant sexaginta anni.* 12 Jojakimi] *sacerdotis summi post Jeschuhham.*

22 Atque hi quidem] *ὑστέρωσις verborum, quam ad perspicuitatem sustulimus: vide 2. Chro. 22. 2. in annotatione.* Darii Persæ] *postremi, qui ab Alexandro fusus est.* Conscripti sunt] *quasi dicat, nihil est opus ut a me describantur.* 23 Tempora Jochananis] *id est, usque ad Jadduhham filium ejus.* 24 Observatio &c.] *vide 1. Chron. 24. 31. & 26. 16.* 25 Ærariis portarum] *1. Chron. 26. 15.* 26 Jojakimi] *cùm Nechemja in Jehudæã primùm missus est.* 27 Requisiti sunt] *id est, revocati, cùm a magno illo conventu, de quo suprà 7. 5. ut alii Jisraclitæ, ad suas habitationes reverterentur.* 29 Ædificabant] *nam Babylonicis bellis omnia fuerant eversa.* 30 Mundaverunt] *id est, purgaverunt rebus immundis.* 31 Versus superiorem] *id est, in editiorem partem alterorum Jeruschalaimorum orientem versus: inter portam sterquiliniorum, & turrim furnorum.* Dexteram] *id est, versus meridiem.* Portam sterquiliniorum] *de qua suprà 2. 13.* 32 Istos] *id est, sacerdotes & Levitas prioris classis, qui exprimuntur ver. 35.* 35 Præter sacerdotes] *quorum nomina per classes exponuntur infrà ver. 41.* Zecarja &c.] *quos Levitas esse constat ex progenitore Asapho, & ex administrationis genere, 1. Chron. 25.* 36 Cognati ejus] *partim Asapho, partim Hemane & Jeduthune orti, de quibus 1. Chron. 9. & 25.* 37 Ex adverso ipsorũ] *ex alteris Jeruschalaimis in civitatem Davidis ascendentium: vide sup. 3. 15.* Inde a muro] *id est, obiverunt ab interiore parte totum murum civitatis Davidis, a porta fontis ad portam aquarum, quæ erat e regione templi, sup. 3. 26.* 38 Superiore parte] *de qua ver. 31.* Turrim furnorum] *de hac, & reliquis locis hîc annot. vide suprà 2. & 3.* 39 Portam Ephrajimi] *ad Septentri-*

tentrionem urbis alterius; quæ cum civitate Davidis magis conjuncta erat. 44 Consistentibus] *id est, quod in ministerio suo deinceps essent permansuri, ac non per agros ut antea erraturi.* 45 Dei sui] *in cultu legitimo exhibendo.* Munditiei] *id est, rebus immundis arcendis ut suprà ver.30.* 46 Asaphi] *cum Hemane & Jeduthune: synecdoche.*

CAPUT XIII.

Nechemja recepta post aliquod tempus rursus administratione: exterorum consortium: intermissionem sacri ministerii: violationem sabbathi: & conjugium cum alienigenis severè corrigit.

Deut.23.3.

1 TEMPORE illo lectum est in libro Moschis, audiente populo: in quo inventum est scriptum, ut non veniat Hhammonita aut Moabita in congregationem Dei usque in seculum:

2 Propterea quòd non occurrerant Jisraëlitis pane & aqua: & conduxerant contra eos Bilhhamum ad maledicendum eis: quanquam convertit Deus noster maledictionem illam in benedictionem.

3 Itaque fuit cùm audirent istam legem: ut disparrarent omnem miscellaneam turbam a Jisraële.

4 Anteà autem Eljaschib sacerdos præpositus cubiculo domus Dei nostri: [a] affinis factus fuerat Tobijæ:

5 Paraveratque ei cubiculum magnum, ubi prius reponebant munus, thus, instrumentaque, & decimas frumenti, musti & olei, [b] præceptas pro Levitis, musicisque ac janitoribus: & oblationem sacerdotum.

6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Jeruschalaimis: nam anno trigesimosecundo Artaxerxis regis Babyloniæ redieram ad regem, tantùm [d] exactis *aliquot* annis, exorata est mihi venia a rege.

7 Cumque venissem Jeruschalaima, & intellexissem malum istud quod fecerat Eljaschib pro Tobija, parando ei cubiculum in atriis domus Dei:

8 Malum visum est mihi valde: quam ob rem ejeci omnia instrumenta domestica Tobijæ foras extra illud cubiculum.

9 Cumque edicente me, mundavissent illa cubicula: retuli illuc instrumenta domus Dei, munus, & thus.

10 Deinde cognoscens portionum Leviticarum nihil fuisse datum: ideòque diffugisse quęque in agrum suum, Levitas & musicos [e] curatores operis:

11 Contendi cum antistitibus, ac dixi: quam ob rem derelicta fuit domus Dei? & congregans illos, restitui illos in statione sua:

12 Omnésque Jehudæi attulerunt decimas frumenti, mustique, & olei, in thesauros.

13 Et quæstores dedi super thesauros, Schelemjam sacerdotem, & Tzadokum scribam, & Pedajam ex Levitis: atque ad manum eorum Chananem filium Zaccuris filii Mattanjæ: quia fidi reputabantur: quorum erat distribuere cognatis suis.

14 Recordare mei, Deus mi, in hac re: & ne finito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei, & erga observationes ejus.

15 Temporibus iisdem videns in Jehudæa calcantes torcularia ipso sabbatho, & afferentes manipulos quibus onerabant asinos: etiámque vinum, uvas, & ficus, ac quodvis onus, & adducentes die sabbathi Jeruschalaima: contestatus sum, quo die vendebant commeatum.

16 Tyrii quoque habitabant in ipsa *urbe*, afferentes pisces, & omnes res venales: quas vendebant ipso sabbatho Jehudæis, & quidem Jeruschalaimis.

17 Quapropter contendi cum clarissimis Jehudæorum: & dixi eis, quæ *est* res pessima hæc, quam facitis, quòd profanatis diem sabbathi?

Exodi.20.

18 An non cùm ita fecissent majores vestri, induxit Deus noster super nos totum malum istud, & super civitatem hanc? & vos augetis æstum iræ contra Jisraëlem profanando sabbathum?

19 Fuit itaque cùm obumbrarentur portæ Jeruschalaimorum ante sabbathum, ut edicente me clauderentur fores, quas edixi ne aperirent usque postridie sabbathi: præterea ex pueris meis constitui in portis, ne ingrederetur onus die sabbathi.

20 Sed cùm pernoctassent aromatarii & propolæ omnium rerum venalium, extra Jeruschalaima semel ac iterum:

21 Contestatus sum eos, dicens ad eos: cur estis pernoctes e regione muri? si iterabitis, manum immittam in vos: ex tempore illo non veniebant sabbatho.

22 Edixi verò Levitis, ut mundarent se, & venientes observarent portas, sanctificando diem sabbathi: etiam hoc recordare mei, Deus mi, & parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.

23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitatione consociasse sibi fœminas, Aschdodæas, Hhammonitidas, Moabitidas:

24 Et filios eorum ex parte loqui Aschdodæè, neque scientes loqui Jehudaicè: sed ex lingua [f] cujusque populi sui.

25 Ideò contendi cum eis, maledicens eis, & percutiens ex eis aliquos glabravi eos: & jurejurando obstrinxi eos per Deum *dicens, dira imprecamini vobis* si dederitis filias vestras filiis illorū, aut si assumpseritis filiis vestris aut vobis de filiabus illorum.

26 An non cum istis peccavit Schelomo rex Jisraëlis: quamvis in gentibus multis non fuerit rex par ei: & dilectus Deo suo esset, adeò ut cōstituerit eum Deus regem super totum Jisraëlem? etiam ipsum ad peccandum induxerūt fœminæ alienigenæ.

1.Reg.11.

27 Et vobis an auscultabimus, faciendo totum malum maximum istud: prævaricando contra Deum nostrum: ut habitatione consocietis fœminas alienigenas?

28 Etiam e posteris Jojadahhi filii Eljaschibi sacerdotis summi gener erat Sanballato Choronitæ: quem fugavi a me.

29 Recordare horum, Deus mi, secundū pollutiones sacerdotii, & fœderis sacerdotalis, atque Levitici.

30 Itaque mundavi illos ab omni extero: & restitui observationes sacerdotibus & Levitis, quem-

[a] Heb. *propinquus.*
[b] Heb. *præceptum Levitarum.* *Num.18.* *Num.28. & 29.*
[c] Heb. *in toto hoc.* *Sup.5.14.*
[d] Heb. *ad finem annorū vel anni exoratus sum a rege.*
[e] Heb. *facientes opus.*
[f] Heb. *populi & populi.*

quemque in opere suo:

31 Tum ad [g] ligna oblationis temporibus condictis, tum ad primitias: Recordare mei, Deus mi, in bonum.

[g] Heb. *oblationem lignorum ut suprà 10.35.*

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *quo Nechemja secundò præfecturam Jehudææ consecutus est, infrà ver.6. fuitque hoc ad summum quinquennio postquam ad Artaxerxem rediisset: nam Artaxerxes non ultra 37. annos regnavit.* 5 Paraverat cubiculum] *ex pluribus cubiculis confectum, dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis sequentibus, & ver.9.* 6 Regis Babyloniæ] *vide in Hhezra 6.22.* Aliquot annis] *ad summum quinque: vide in ver.1.* 14 Recordare mei &c.] *id est, exaudi me, & cultum a me restitutum conserva.* 19 Obumbrarentur] *id est, cùm sol vergens ad occasum, dispareret a portis Jeruschalaimorum, hoc est, tempestivè admodum: quia sol propter adversos montes celeriùs illorum conspectu occultabatur: hoc autem præcepit, rationem habens legis, Levitici 23.32.* 22 Levitis] *qui die quoque sabbathi, ut reliquis profectis, necessaria comparabant.* Recordare mei] *vide suprà 5.19. in annotat.* 25 Maledicens] *id est, maledictis convitiis eos agitans, prout merebantur.* Glabravi] *id est, capillos aut barbam prehendens avelli: synecdoche.* Dira imprecamini] *eclipsis, de qua Gen.14.23.* 27 Auscultabimus] *dissimulantes aut ferentes factum vestrum.* 28 E posteris] *id est, nepotibus: fuit enim hic Menaschè frater Jadduhhæ sacerdotis summi: de quo vide Josephum Antiq. lib.11. cap.7. & 8.* 29 Recordare] *id est, vindica.* Pollutiones sacerdotii] *quibus, inita affinitate ista, sacerdotium prophanavit.* Fœderis] *quod rupit, & a quo improbè descivit, fœdere adversus cultum Dei inito cum Sanballato socero: Josephus ibidem.* 30 Illos] *qui volentes abdicarunt impura consortia.*

ESTERÆ
Liber unus.

LIBER Esteræ ea quæ Iehudæis temporibus Darii Asueri filii Hystaspis memorabilia acciderunt: Evectionem Esteræ: Hamanis exitiale in Iehudæos consilium, liberationemq; eorum: & Mordecaii administrationem describit, Estq; historia, quasi annorum octodecim.

Nam convivium instituit	anno	3	cap.1.ver.3.
Ducit Esteram		7	cap.2.16.
Hamã in Jehudæos cõspirat, & tandem suspenditur.		12	cap.3.7.& 7.10.

Inde ad finem regni ejus Ester regnat, & Mordecai administrationem summam obtinet.

CAPUT I.

Assuerus magnum & diuturnum convivium suis exhibet: sub cujus fine reginam ad ostentationem advocat: & renuentem ex consilio procerum regno abdicat, promulgata lege in exemplum.

1
UIT autem temporibus [a] Assueri [a] (is est Assuerus qui regnum obtinebat ab India usque ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciarum)

2 Ut temporibus illis, cùm sederet rex Assuerus in solio regni sui: quod erat [b] Susis in urbe regia:

3 Anno tertio regni sui faceret convivium omnibus principibus suis: ac servis suis: principibus copiarum Persiæ & Mediæ, regulis & præfectis provinciarum, coram se:

4 Ostentando divitias, gloriam regni sui, & honorem, decorem magnitudinis suæ: diebus multis, *nempe* centum octoginta diebus:

5 (Etiam dum completis diebus istis, fecit rex toti populo qui præstò erant Susis in urbe regia a maximo usque ad minimum, conviviũ septem diebus: in atrio horti palatii regii.

6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, appensa funiculis byssinis & purpureis, ad [c] annulos argenteos & columnas marmoreas: lectos aureos & argenteos super pavimentum e porphyrite & marmore: denique habitationem & circumpositum apparatum:

7 Et potum præbendo in vasis aureis, & [d] vasis inter se variis: vinumq; regium plurimum pro [e] facultate regis.

8 Potum autem ex jure nemo exigebat: sic enim [f] constituerat rex unicuique magistro domus suæ, ut facerent pro voluntate [g] uniuscujusque.

9 Etiam Vaschti regina fecit convivium fœminarum: in domo regia quæ *erat* regi Assuero.

10 Die illorum septimo, cùm [h] hilaris esset animus regis vino: edixit Mehumani, Biztæ, Charbonæ, Bigtæ & Abagtæ, Zethari & Carcaso, septem aulicis ministrantibus coram rege Assuero:

11 Ut adducerent reginam Vaschtin in conspectum regis, cum corona regia: ad ostentandum populis & principibus pulchritudinem ejus

[a] Heb. *Achaschverosch sic deinceps.*

[b] Heb. *Schuschane.*

[c] Heb. *orbes.*

[d] Heb. *vasis a vasis diversis.*

[e] Heb. *secundum manum.*

[f] Heb. *fundaverat.*

[g] Heb. *viri & viri.*

[h] Heb. *cùm bonum esset cor.*

ejus, quòd bona specie esset.

12 Sed cum renuisset regina Vaschti venire ad verbum regis, quod per [i] aulicos illos *afferebatur*: efferbuit rex valde, & æstuans ira ejus exarsit in eo.

13 Quapropter dicente rege sapientibus * noscentibus tempora: (* nam sic negotiū regis exponebatur omnibus noscentibus jus & judicia)

14 Et propinquo sibi Charschenæ, Schethari, Admathæ, Tarschischo, Mereso, Marsenæ, Memuchani: * septem principibus Persidis & Mediæ, videntibus faciem regis, sedentibus primis in regno:

15 Ex jure quid faciendum regina Vaschti: eò quòd non fecit edictum regis Assueri per aulicos?

16 Dixit Memuchan coram rege & principibus, non contra regem solùm perversè egit Vaschti regina: sed contra omnes principes & contra omnes populos qui *sunt* in omnibus provinciis regis Assueri.

17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes fœminas, *futurum est* ut spernant maritos suos in oculis suis: dicendo, ipse rex Assuerus edixerat adduci Vaschtin reginam in conspectum suum: tamen non advenit.

18 Etiam hoc ipso die dicturæ sunt principes *fœminæ* Persidis & Mediæ, quę audiuerunt factum reginæ, omnibus principibus regis: [l] ita plus satis contemptus & æstuantis iræ *nobis erit*.

19 Si regi bonum videtur prodeat edictum regium a conspectu ejus: & * scribatur inter jura Persidis & Mediæ: ut non [m] pereat: quia non venit Vaschti in conspectum regis Assueri: ideò regnum ejus tradet rex proximæ ejus, quæ melior *erit* ea.

20 Ita audito edicto regis quod promulgabit in toto regno suo, utut magnum est: omnes fœminæ tribuent honorem maritis suis, a maximo usque ad minimum.

21 Cumq; bona videretur hęc res in oculis regis & principum: fecit rex secundum sententiam Memuchanis.

22 Nam misit literas ad omnes provincias regis, ad [n] unamquanque provinciam secundum scripturam ejus, & ad unumquemque populum secundum linguam ejus: ut esset quisque vir dominator domi suæ: quod edixit * quisque lingua populi sui.

[i] Heb. *per manum aulicorum: sic ver.* 15.

[k] Heb. *res: sic ver.* 18.

[l] Heb. *planè satis.*

[m] Heb. *transeat.*

[n] Heb. *ad provinciam & provinciam, populum & populum.*

ANNOTATIO.

1 Is est Assuerus] *intelligit Darium Hystaspis filium, ut Hhezrę 4.6. qui primus ab India ad Aethiopiam usque regnavit: nam etsi reges Medorum & Persarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Æthiopiæ attigit ante Cambysem filium Cyri, qui simulac Ægyptum devicit, quasi libata tantùm Æthiopia, in Ægypto mortuus est, teste Justino lib. 1: neque septem annis integris regnavit: cùm hic Assuerus multò ampliùs regnaverit, ut ostenditur infrà 3.7. & sequentibus, vide provinciarum recensionem apud Herodotum lib.* 3. 5 Toti populo] *præter superiores convivas totum etiam populum regiæ urbis adhibuit: ut ostendit ver.* 11. 6 Lectos] *quibus convivantes accumbebant pro more antiquo.* Habitationem &c.] *has voces ita interpretamur, ut Chaldaicas origine.* 9 Vaschti] *Cyri filia, soror Cambysis Artaxerxis: quamobrem etiam Artachschastana vocabatur sive Artisthone Herodoto corrupta voce: vide infrà 2.7. annotat.* 10 Cùm hilaris esset] *i. magis vino quàm ratione ageretur: quo modo evocatio reginæ ad ostentū, & sequentia accipienda sunt.* 13 Noscentibus tempora] *vide annotat. 1. Chron, 12.32.* Nam sic] *id est, nihil sine consilio procerum a rege fieri solebant.* 14 Septem principibus] *vide Hhezræ 7.14.* 19 Scribatur] *id est, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat.* 22 Quisque] *præfectorum, quibus rex mandarat.*

CAPUT. II.

Delectus puellarum ex toto regno Assueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Ester assumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conspirationem quorundam aulicorum in regem per Esteram prodit, quod in regni annales refertur.

1 [a] HIs rebus gestis, cùm sedatus esset æstus regis Assueri: * mentionem fecit Vaschti, & ejus quod fecerat, quodque decretum fuerat in ea.

2 Quapropter dixerunt pueri regis ministri ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines [b] bona specie,

3 Et constituat rex [c] procuratores in omnibus prouinciis regni sui, qui congregent quamque puellam virginem bona specie, Susis urbe regia, in * gynæceum, ad manum [d] Hegæ aulici regis, custodis fœminarum: qui adhibeat * mundum earum.

4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis regis, regnet loco Vaschti: cumq; bona visa esset hæc res in oculis regis, fecit ita.

5 Vir Jehudæus erat Susis in urbe regia: cujus nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi, filii Kischi [e] Binjaminita,

6 Qui deportatus fuerat Jeruschalaimis cum deportatione quæ deportata fuit cum Jeconja rege Jehudæ: quem deportavit Nebucadnetzar rex Babyloniæ.

7 Is nutriebat * Hadassam: ea *est* Ester filia patrui ejus, eò quòd non *esset* illi pater aut mater: eratque puella illa pulchra forma & bona specie, quam moriente patre ejus & matre ejus assumpserat Mordecai sibi in filiam.

8 Fuit itaque cùm audito verbo regis & decreto ejus, congregarentur puellæ multæ Susis in urbem regiam ad manum Hegai: ut assumeretur Ester in domum regis ad manum Hegai custodis gynæcei.

9 In cujus oculis cùm bona videretur puella, & obtineret benignitatem ab eo: [f] celeriter dedit ei mundum ejus & * portiones ejus, septemq; puellas quas visum fuerat dare ei e domo regis: deniq; [g] dedit ei puellisq; ejus conditionem optimam in gynæceo.

10 Non indicaverat Ester populum suum aut genus suum: nam Mordecai interdixerat ei ut non indicaret:

11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambulabat ante atrium gynæcei: ut cognosceret de [i] prosperitate Esteræ, & quid fieret ea.

12 Cùm autem pervenisset terminus [k] cujusque

[a] Heb. *post res istas: ut infrà* 3.1.

[b] Heb. *bonas: sic infrà 3. & 8. ver.*

[c] Heb. *constitutos.*

[d] *qui & Hegai, ver.* 18.

[e] Heb. *vir Jeminita.*

2. Reg. 24.

[f] Heb. *accelleravit dare.*

[g] Heb. *mutavit eam & puellas ejus in optimum.*

[h] Heb. *omni die & die.*

[i] Heb. *pace.*

[k] Heb. *puellæ & puellæ.*

que puellæ ut ingrederetur ad regem Assuerum, [l] postquam fuerat ipsi *factum* pro jure fœminarum duodecim menses: (sic enim complebantur dies mundi earum: sex menses oleo myrrhino, & sex menses aromatibus mundoque muliebri.)

13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem: ' quicquid indicebat dabatur ei: ut procederet cum ea, a gynæceo usque ad domum regis.

14 Vespere ingrediebatur illa, & mane revertebatur in gynæceum ' alterum ad manum Schahhaschgazi aulici regis, custodis concubinarũ: non redibat amplius ad regem: sed si delectabatur ea rex, vocabatur nominatim.

15 Cùm itaque pervenisset terminus Esterę filiæ Abichajilis patrui Mordecaii, quam assũpserat sibi in filiam, ingrediendi ad regem: ' non quæsivit quicquam, nisi quod dicturus esset Hegai aulicus regis custos gynæcei: obtinebatque Ester gratiam in oculis omnium videntiũ eam.

16 Ita assumpta Ester ad regem Assuerum, *adducta est* in domũ regiam ejus, mense decimo is *est* mensis ' Tebeth: anno septimo regni ejus.

17 Dilexit enim rex Esteram prę omnibus aliis mulieribus: & obtinuit gratiam & benignitatem coram eo, præ omnibus aliis virginibus: adeò ut imponeret coronam regiam capiti ejus, & reginam constitueret eam loco Vaschti.

18 Posteà fecit rex convivium magnum omnibus principibus suis & servis suis, convivium Esteræ: & [m] immunitatem provinciis concessit, deditque munus secundum facultatem regiam.

19 Dum autem essent ' aggregatæ virgines secundò: & Mordecai ' consideret ad portam regis:

20 Non indicabat Ester genus suum aut populum suum, quemadmodum ' interdixerat ei Mordecai: sed sermonem Mordecaii Ester faciebat, ut cùm esset alumna apud eum.

21 Diebus illis, cùm Mordecai consideret ad portam regis: & effervescens Bigtan & Teresch duo aulici regis ex custodibus liminis, quærerent immittere manum in regem Assuerum:

22 Innotuit res ista Mordecaio, quam indicavit Esterę reginæ: Ester verò dixit regi nomine Mordecaii.

23 Cùmque res quęstione habita deprehenderetur: suspensi sunt illi ambo de ligno, & scriptum est in ' libro [n] Chronicorum coram rege.

[l] Heb. *a fine fuisse ei.*

[m] Heb. *quietem, id est, vacationem ab oneribus.*

[n] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Mentionem] *fortassis misericordem factum cum decreti gravitate comparans: quod tamen ex jure Persarum & Medorum mutari non poterat. Danielis 6.16. & infrà 8.8.* 3 Gynęceum] *id est, ut Græci vocant,* παρθενῶνα *sive domum virginum: nam alterum est mulierum, infrà 14.* Mundum] *id est, omnia pertinentia ad cultum muliebrem, tam rei pigmentariæ quàm vestiariæ: sicut ostenditur infrà vers. 12.* 7 Hadassam] *quam Herodotus lib. 3. & 7. Atossam vocat summæ apud Darium autoritatis, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: sive ipsius ignoratione, sive librariorum imperitia factum sit, ut nomina uxorum Darii commutata sint: nam quod ad Vaschtin pertinet, Atossæ tribuit: ut contrà quod ad Atossam, attribuit Artisthonę, quæ est Vaschti: vide sup. 1.9. annot.* Patrui] *Abichajilis, ver. 15.* 9 Portiones] *i. alimenta & pigmenta.* 13 Quicquid indicebat] *i. quemcunque comitatum aut ornatum expetebat, a gynæciario dabatur.* 14 Alterum] *Concubinarum, ubi asservabantur quæ fuerant congressæ cum rege.* 15 Non quæsivit] *hoc est, non studuit ut sibi regis animum ullis ornamentis, pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut testatum faceret se ad regem invitam perduci: sed tantum imperata a custode fecit: adeo memor & studiosa erat legis.* 16 Tebeth] *qui nostro Decembri plurimũ respondet.* 19 Aggregatæ essent] *i. a gynæceo regis, singulæ ad suos se recepissent.* Consideret] *id est, munus suum ordinarium exerceret in aula regis: fortè custodiæ palatii, ut ver. 21. subindicat.* 20 Interdixerat ei] *prudenter & modestè cavens, ne hoc nomine ipsi populóve suo invidia gravior, aut periculum crearetur.* 23 Libro Chronicorum] *id est, Persicorum annalium.*

CAPUT III.

Haman regis jussu ab omnibus adoratur, præterquam a Mordecaio: in quem infensus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 HIs rebus gestis, magnificavit rex Assuerus Hamanem filium Hammedathæ ' Agagæum, & extulit eum: adeò ut poneret solium ejus supra *solium* omnium principum qui *erant* apud ipsum.

2 Et omnes servi regis qui [a] ingrediebantur portam regis, ' flectentes incurvaverunt se Hamani, quia sic præceperat de eo rex: sed Mordecai ' non flectebat, neque incurvabat se.

3 Quam ob rem dicebant servi regis qui ingrediebantur portam regis, Mordecaio: quare transgrederis præceptum regis?

4 Fuit itaque cùm dixissent ad eum [b] quotidie, & non ascultasset eis: ut indicarent Hamani: ad videndum ' an constitura essent verba Mordecaii, nam indicaverat eis se esse Jehudæum.

5 Itaque videns Haman Mordecaium non flectere se, aut incurvare ipsi: impletus est Haman ęstu.

6 Sed cùm sperneret in oculis suis mittere manum in Mordecaium solum (nam indicaverant ipsi populum Mordecaii:) quærens Haman perdere omnes Jehudæos, qui *erant* in toto regno Assueri, populares Mordecaii,

7 Mense primo, is *est* mensis ' Nisan, anno duodecimo regis Assueri: jussit conjici pur id est sortem coram [c] se, ' de die in diem, & de mense *in mensem* usque ad mensem duodecimum, is *est* mensis ' Adar.

8 Dixerat enim Haman regi Assuero, est populus quidam dispersus ac dissipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui: quorum jura diversa sunt a *jure* omnium populorum: ' jura autem regis non exequuntur, ideoque regi non est utile sinere eos.

9 Si apud regem bonum videtur, scribatur, ut perdant eos: & decies mille talenta argenti pendam

[a] Heb. *in porta regis: sic deinceps.*

[b] Heb. *die & die.*

Infrà 9.24.

[c] Heb. *coram Hamane: antecedens pro se & relativo suo ut Gen. 9.6.*

pendam ad manus præfectorum huic operi, ut inferant in thesauros regis.

10 Tum amovens rex annulum suum e manu sua, tradidit illum Hamani filio Hammedathæ Agagæo, oppressuro Jehudæos.

11 Et dixit rex Hamani: istud argentum, traditum esto tibi: & ut facias in istum populum, sicut bonum *videtur* in oculis tuis.

12 Itaque vocatis scribis regis, mense ipso primo, tertiodecimo die, scriptum est omnino prout præceperat Haman, ad satrapas regis, & ad duces qui *erant* in[d] unaquaq; provincia, & ad principes singulorum populorum, cuique provinciæ secundum scripturam ejus, & cuique populo secundum linguam ejus: nomine regis Assueri scriptum, & obsignatum annulo regis.

13 Missæ autem sunt literæ per cursores in omnes provincias regis: ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum omnes Jehudæos, tam pueros quàm senes, parvulos & fœminas uno die, decimotertio mensis duodecimi, is mensis *est* Adar: & ad prædandum spolia eorum.

14 Exemplum istius scripti, ut constitueretur jus in unaquaque provincia, patefactum est omnibus populis: ut essent parati in diem istum.

15 Cursores exiverunt citati, cum verbo regis, & jus datum est Susis in vrbe regia: rex verò & Haman sedebant ad bibendum, cùm [e] cives Susorum perplexi essent.

[d] Heb. *provincia & provincia, & ad principes populi & populi: sic deinceps.*

[e] Heb. *civitas Schuschã perplexa esset*

ANNOTATIO.

1 Agageum] *Hhamalekitam, e stirpe Agagi: vide Num 24.7.* 2 Flectentes incurvarent] *deferentes ei honorem supra humanum, ex regis mandato: qualis regi Persarum habebatur: nam etiam Conon Atheniensis hanc προσκύνησιν indignam ratus, a colloquio regis abstinuisse dicitur apud Justinum lib.6.* Non flectebat] *tum quia ex ea gente erat, in quam Jehudæis perpetuum bellum Deus indixerat, Exo.17.14. & Deut.25.17: tum quia is honor soli Deo debebatur.* 4 An constitura essent] *id est, an perstiturus esset constanter in suo proposito, & in professione gentis ac religionis suæ, Hhamalekitas aversantis.* 7 Nisã] *qui nostro Martio ex parte respondet: in hoc autem libro menses numerantur ex ratione legis, Exod.12.* De die in diem] *id est, quicunque dies aut mensis ad cædem Jehudæorum perpetrandam sorte accideret.* Adar] *respondens ex parte Februario.* 8 Jura autem regis] *qui jusserat Hamanem adorari, ita nefariè singulare Mordecaii factum in se, derivat in Jehudæos omnes, quasi omnia jura regis convellerent.* 10 Tradidit illum] *in symbolum traditæ autoritatis, ut Gen.41.42.* Oppressuro] *id est, cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur autoritas.* 11 Traditum esto] *id est, acceptum habeo, & eo te dono.* 12 Ad satrapas] *nimirum ut constituto ab Hamane tempore regis edictum promulgarent & exequerentur.* 15 Citati] *id est, equis celeribus vecti, quos Persæ vocabant Angarios: vulgus postas dicit.* Cives Susorum] *i. Jehudæi Susis habitantes, de hoc mandato certiores facti: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Mordecai auditum regis decretum graviter lugens, Esteræ per internuntios significat, eamq; seriò sui officii admonet: ad quod præstandum ipsa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio se comparat.

1 CÙM itaq; Mordecai cognovisset quicquid factum erat: lacerans Mordecai vestimenta sua induit cilicium cum cinere: & exiens per civitatem clamabat clamore magno & amaro.

2 Ita venit usque ante portam regis: non enim erat ingrediendum in portam regis cum indumento cilicii.

3 Et in[a] qualibet provincia, in quemcunque locum verbum regis & edictum ejus pervenerat, luctus magnus erat Jehudæis, jejuniumq; & fletus ac planctus: ciliciumq; cum cinere stratum erat multis.

4 Quam ob rem venientes puellæ Esteræ & aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhorruit regina valde: & misit vestimenta ad induendum Mordecaium, & ad amovendum cilicium ejus ab eo: quæ non admisit.

5 Deinde advocans Ester Hathacum ex aulicis regis, quem [b] constituerat administrum ipsi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut sciret quid & quare hoc esset.

6 Egresso itaque Hathaco ad Mordecaium: in plateam civitatis quæ *est* ante portam regis:

7 Indicavit ei Mordecai quicquid obtigerat sibi: & præstitutam pecuniæ summam, quam dixerat Haman se pensurum in thesauros regis contra Jehudæos ad perdendum eos.

8 Præterea exemplum scripti juris quod positum fuerat Susis ad perimendos ipsos dedit ei, ut ostenderet Esteræ & indicaret ei: atque præceptum daret ei veniendi ad regem ad deprecandum eum, & ad rogandum in conspectu ejus pro populo suo:

9 Rediens itaque Hathac, indicavit Esteræ verba Mordecaii.

10 Dixit verò Ester Hathaco, & mandavit ei referre ad Mordecaium:

11 Omnes servi regis, etiam populus provinciarum regis sciunt: quicunque vir aut mulier ingressus fuerit ad regem in atrium interius, qui non fuerit vocatus, unum esse jus de eo morte afficiendo: præterquam cui, extenderit rex sceptrum aureum, eum vivere: ego verò non fui vocata ut ingrederer ad regem, hic *est*, trigesimus dies.

12 Sed cùm indicassent Mordecaio verba Esteræ:

13 Dixit Mordecai referendum ad Esteram: ne putes apud animum tuum te ereptum iri in domo regis, ex omnibus Jehudæis.

14 Nam si [c] omnino silueris tempore isto, respiratio & liberatio constabit Jehudæis [d] aliunde: tu verò & domus patris tui peribitis: & quis novit an propter tempus ejusmodi perveneris ad istud regnum?

15 Tum edixit Ester referri ad Mordecaium.

16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præstò sunt Susis: & jejunate pro me, & ne comedatis, neque bibatis tribus diebus noctu & interdiu: similiter ego quoque cũ puellis meis jejunabo: ita demum ingrediar ad regem, quod non *est* secundum jus: & cùm periero periero.

17 [e] Abiit itaque Mordecai: & fecit omnino prout præceperat ei Ester.

[a] Heb. *provincia & provincia.*

[b] Heb. *constituerat coram ipsa.*

[c] Heb. *silendo silueris.*

[d] Heb. *e loco alio.*

[e] Heb. *transivit.*

ANNOTATIO.

1 Cognovisset] *vel alicujus amici revelatione, vel inimicorum sermone: etsi in constitutum tempus-*

pus dilata erat promulgatio. Induit cilicium] *vide Jehos.7.6.* 2 Ante portam] *id est, plateam regiæ adjacentē, infrà ver.6.* Indumento cilicii] *i.habitu lugubri, synecdoche: vide Gene.*50.4. 7 Quicquid obtigerat] *id est, totam historiam superioris capitis.* Præstitutam &c.] *sup.*3.9. 8 Positum] *id est, decretum in arcano consilio regis.* Præceptum daret] *verbis Mordecaii, quasi jus in alumnam suam retinentis sup.*2.20. 11 Extenderit] *juxta ritum regum Persidis, suos hoc symbolo ad se vocantium, ut infrà* 5.2. 14 Tempore isto] *tam periculoso Jehudæis.* Et quis novit] *argumentum a providente dispensatione Dei, cujus usum nulla occasione omittendum esse docet.* 16 Secundum jus] *suprà vers.*11. Perierim, periero] *vide Gen.*43.14.

CAPUT V.

Ester ornatu regio Assuerū accedit pro Jehudæis intercessura: tumq; cum Hamane ad convivium invitatos, & exceptos convivio, in alterum posteri diei conviviū invitat: Haman intereà Mordecaii inurbanitate offensus, patibulum erigit, de quo ille ex suorum consilio ante proximum reginæ convivium suspendatur.

1 DEINDE fuit [a] completo die tertio, ut induta Ester *indumentis* regiis, consisteret in atrio domus regis interiore ex-adverso [a] domus regis: rex autem insidebat solio regni sui in domo regia, ex-adverso portę domus.

2 Fuit verò cùm videret rex Esteram reginam consistentem in eo atrio, ([a] obtinebat gratiam in oculis ejus): ut [a] extenderet rex ad Esteram sceptrum aureum quod *erat* in manu ipsius, & accedens Ester [a] tangeret summitatem sceptri.

3 Tum dicente rege: quid tibi Ester regina *est*? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni, dabitur tibi.

4 Dixit Ester, si apud regem bonum videtur: veniat rex [a] cum Hamane hodie ad convivium quod paravi ei.

5 Cùm itaque edixisset rex, accelerate Hamanem, ad faciendum verbum Esteræ: venit rex cum Hamane ad convivium quod paraverat Ester.

6 Dixit autem rex Esterę [a] cùm bibisset vinū, quod *est* postulatum tuum & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni fiet.

7 Cui respondens Ester dixit: *hoc* postulatum meum & petitio mea:

8 Si inveni gratiam in oculis regis, & si apud regem bonum *videtur* concedere postulatum meum & facere petitionem meam: veniat rex & Haman ad convivium quod paravero eis: ubi [a] cras factura sum secundum verbum regis.

9 Itaque egressus est Haman die illo lętus & [b] hilari animo: sed cùm videret Haman Mordecaium in porta regis, ut neque assurgebat neque movebat se propter ipsum: impletus est Haman contra Mordecaium æstu.

10 Continuit tamen se Haman, dum rediret domum suam: deinde mittens accersivit amicos suos, cum Zerescha uxore sua.

11 Quibus [a] enarrans Haman gloriam divitiarum suarum, & amplitudinem filiorum suorum: & quibuscunque rebus magnificaverat ipsum rex, & quibus extulerat eum supra principes & servos regis:

12 Dicebat Haman: etiam non introduxit Ester regina cum rege ad convivium quod fecit, nisi me: quin-etiam in crastinum invitatus sum apud eam cum rege.

13 Sed totum hoc non prodest mihi: quocunque tempore video Mordecaium istum Jehudæum considentem in porta regis.

14 Cui dixit Zeresch uxor ejus, & omnes amici ejus: parent patibulum altum quinquaginta cubitos: & mane dic regi, ut suspendant Mordecaium ex eo: & ingredere cum rege ad convivium lætus: quæ res cùm bona videretur coram Hamane, paravit illud patibulum.

[a] Heb. *in convivio vini.*

[b] Heb. *bonus cordis.*

ANNOTATIO.

1 Completo die tertio] *nam triduanum indixerat jejunium: quo finito regem ad prius convivium invitat.* Domus regis] *id est, illius partis regiæ, quam rex inhabitabat.* 2 Obtinebat gratiam] *ut suprà* 2.17. Extenderet rex] *eo signo indicans ad cognitionem postulati se paratum esse, & quasi ad dicendum erigens: ut infrà* 8.4. Tangeret] *subjiciendo manum summitati ejus, in reverentiæ & subjectionis signum.* 4 Cum Hamane] *ut eum apud regem præsentem accusaret decreti per fraudem surrepti contra suos populares nomine, & in os omnes cavillandi vias et præcluderet: cùm primùm sibi justam occasionem a Deo dari perciperet: prout ante secundum convivium evenit, cùm Mordecai jussu regis in summam autoritatem evectus est.* 8 Cras factura sum] *id est, explicatura petitionem meam: sic promittit, certior facta divinitus occasionem explicandæ petitionis intra illud tempus non defuturam.* 11 Enarrans] *ad exaggerandum Mordecaii factum, accumulatione utens.*

CAPUT VI.

Assuerus fugiente per noctem somno annales recognoscit: in quibus Mordecaii beneficio lecto, Hamanem suppresso illius nomine, consulit quomodo sit ei beneficium rependendum: ex cujus consilio administro Hamane ipso Mordecaium extollit: Hamani verò consternato domi eventus tristis a suis denuntiatur.

1 NOCTE illa [a] fugiente somno regis: edixit afferri librum commentariorum, [a] Chronica, quæ fuerunt lecta coram eo.

2 Cumq; inveniretur scriptum indicasse Mordecaium de Bigtana & Terescho duobus aulicis regis ex custodibus liminis: quòd quæsivissent mittere manum in regem Assuerum:

3 Dixit rex: quid honoris aut magnificentiæ [b] collatum est in Mordecaium propter hoc? dixerunt autem pueri regis ministri ejus, non est collatum ei quicquam.

4 Tum dixit rex, quis *est* in atrio? (Haman autem venerat in atrium domus regis exterius, ut diceret regi suspendendum esse Mordecaium de illo patibulo quod paraverat illi)

5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ecce Haman stat in atrio: edixit rex, ingreditur.

[a] Heb. *verba dierum.*

Sup. 2.21.

[b] Heb. *factū est Mordecaio sic infr. eodem vers.*

6 Deinde

6 Deinde ingresso Hamani dixit rex, quid faciendum viro illo cujus honore rex delectatur? (ᵉdicebat verò Haman cum ᶜ animo suo, quem magis delectaretur rex afficere honore quàm me?)

ᶜ Heb. corde.

7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus rex delectatur honore,

8 Adferant indumentum regium, quali induitur rex: & ᶠcùm impositum fuerit ᶠ diadema regium capiti ejus, & equus cui insidet rex *adductus*:

9 Tradentes indumentum & equum in manum alicujus e principibus regis, qui reguli sunt: induunto virum illum, cujus honore delectatur rex: & transvehunto eum equo illo per plateam civitatis, proclamantóq; corã eo: ita faciendum est viro illo, cujus honore delectatur rex.

10 Edixit itaque rex Hamani: festina, sume indumentum illud & equum quemadmodum dixisti, & fac ita Mordecaio Jehudæo qui consi-det in porta regis: ne ᵈ omittito quicquam ex omnibus quæ locutus es.

ᵈ Heb. *cadere sinito.*

11 Quam ob rem assumens Haman indumentum & equum induit Mordecaium: & transvexit eum per plateam civitatis, proclamans corã eo: ita faciendum est viro illo cujus honore delectatur rex.

12 Posteà reversus est Mordecai ad portam regis: Haman verò ᵉ proripuit se domum suam lugens, & ᶠ opertus capite.

ᵉ Heb. *impulsus est.*

13 Ubi cùm enarrasset Haman Zereschæ uxori suæ, & omnibus amicis suis, quicquid obvenerat sibi: dixerunt ei sapientes ejus & Zeresch uxor ejus: quandoquidem ᵍ e semine Jehudæorum *est* Mordecai, ante cujus conspectum cœpisti concidere, non prævalebis ei: sed ᶠ omnino concides ante faciem ejus.

ᶠ Heb. *concidendo concides.*

14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici regis advenerunt: qui ᵍ celeriter abduxerũt Hamanem ad convivium quod paraverat Ester.

ᵍ Heb. *festinarunt deducere.*

ANNOTATIO.

1 Fugiente somno] *Deo ita dispensante.* 6 Dicebat verò] *ex præcedente gratia regis tantum sibi arrogabat: ut se eum esse statueret, ad quem is honor perventurus esset.* 8 Cùm impositum] *in textu est trajectio, quam ad evidentiam mutavimus.* Diadema regium] *quale regibus beneficiariis & Dynastis imponebatur, quos illi megistanes vocabant teste Suetonio in Augusto Cæsare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeschahbjæ 10. 7, & infrà 8. 5.* 12 Opertus capite] *vide 2. Schem. 15. 30. in annotatione.* 13 E semine] *quasi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res est, jam actum est de te: nam illos a Deo ipsorum evehi, & adversarios illorum impediri ac dejici, cùm res anteactæ a temporibus Cyri hucusque ostendunt: tum insperata hæc istius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certissimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17. 14. & Deut. 25. 17.*

CAPUT VII.

Ester in altero convivio regi urgenti, postulatum suum exponit de sua & populi sui incolumitate: Hamanem consilii autorem accusat: quem rex e patibulo suspendi jubet, quod Mordecaio paraverat.

1 CÙM itaq; venisset rex & Haman, ᵃ cõvivatum cum Estera regina:

ᵃ Heb. *bibitum: synecdoche. ut Genes. 43. 34.*

2 Dixit rex Esteræ etiam ᵃ die secundo, ᵇ postquam bibisset vinum: quod *est* postulatũ tuum Ester regina, & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni fiet.

ᵇ Heb. *in cõvivio vini.*

3 Tum respondens Ester regina dixit, ᵃ si inveni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si apud regem bonum videtur: ᵃ concedatur mihi ᶜ vita mea ad postulatum meum, & populus meus ad petitionem meam.

ᶜ Heb. *anima*

4 ᵃ Nam ᵃ venditi sumus ego & populus meus: quos perimant, interficiant, & perdant: ᵃ quòd si in servos & ancillas venditi fuissemus, siluissem: sed non *est* iste hostis utilis, ᵈ damnosus est regi.

ᵈ Heb. *cum damno regis.*

5 Elocutus verò rex Assuerus dixit Esteræ reginæ: quis *est* iste & ubi iste *est*, quem ᵉ provexit eò audaciæ animus ipsius, ut faceret ita?

ᵉ Heb. *implevit cor suum.*

6 Cui dixit: vir hostis & inimicus Haman pessimus, ille *est*: quapropter Haman terrefactus est a conspectu regis & reginæ.

7 Tum rex surgens in æstu suo a ᶠ bibendo vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò substitit ad requirendum pro vita sua ab Estera regina: videbat enim ᵍ definitum esse contra se malum *a* rege.

ᶠ Heb. *convivio vini: sic ver. 8.*

ᵍ Heb. *absolutum: ut 1. Schem. 20. 7.*

8 Rex autem rediens ex horto palatii in domum ubi biberat vinum, Hamane procidente super lectum cui accumbebat Ester, dixit rex: an etiam subacturus esset reginam apud me in ipsa domo? simulatq; verbum hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis ᵃ operuerunt.

9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, coram rege: etiam ecce patibulum quod paravit Haman Mordecaio, qui locutus fuerat bonum pro rege, stat ad domum Hamanis altum quinquaginta cubitos: edixit rex, suspendite istum ex eo.

Sup. 2. 21.

10 Itaque suspenderunt Hamanem ex eo patibulo quod paraverat Mordecaio: & æstus regis sedatus est.

ANNOTATIO.

2 Secundo die] *id est, secundi convivii, quod condixerat suprà 5. 8.* 3 Si inveni] *Exordium a persona sua, & rei æquitate.* Concedatur] *Propositio.* 4 Nam venditi] *ætiologia propositionis, sive confirmatio.* Venditi sumus] *suprà 3. 8. & sequent.* Quòd si] *amplificatio superioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.* 8 Operuerunt] *ne amplius faciem regis videret. ut fiebat apud Persas cum iis, qui a gratia regis exciderant.*

CAPUT VIII.

Assuerus Mordecaium dignitatibus auget: eiq; ac Esteræ concedit, ut suis verbis Jehudæos confirment, & armatos in diem cædis ab Hamane condictum curent: quam denuntiationem Jehudæi læti accipiunt.

1 DIE

1 DIe illa dedit rex Aſſuerus Eſteræ reginæ domum Hamanis hoſtis Jehudæorum: Mordecai verò veniebat in conſpectum regis, cùm indicaſſet Eſter *quid is ſibi eſſet.

2 Nam amovens rex annulum ſuum, quem trāſferri juſſerat ab Hamane, tradidit eum Mordecaio: *præpoſuitque Eſter Mordecaium domui Hamanis.

3 *Deinde [a] rurſus Eſter elocuta eſt coram rege, procidens ante pedes ejus: & flens deprecabatur eum, ut averteret malum Hamanis Agagæi & cogitationem ejus, quam cogitaverat contra Jehudæos.

[a] Heb. *adjecit Eſter & locuta eſt.*

4 Nam extendente rege ad Eſteram ſceptrū aureum: ſurgens Eſter conſtitit coram rege:

5 Et dixit, ſi apud regem bonum videtur, & *ſi inveni gratiam coram eo, id eſt, ſi recta videtur res hæc corā rege, & [b] grata videor in oculis ejus: *reſcribatur ad revocandū literas illas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas ſcripſerat ad perdendum Jehudæos, qui *ſunt* in omnibus provinciis regis.

[b] Heb. *bona.*

6 Nam quomodo potero aſpicere illud malum quod obventurum eſſet populo meo, [c] & quomodo potero aſpicere perditionem cognationis meæ:

[c] Heb. *potero ut aſpiciam,*

7 Dixit verò rex Aſſuerus Eſteræ reginæ & Mordecaio Jehudæo: ecce domum Hamanis tradidi Eſteræ: cùm eum ſuſpendiſſent ex patibulo, propterea quòd miſſurus fuerat manum ſuā in Jehudæos.

8 Vos itaque ſcribite pro Jehudæis, ut bonū *videtur* in oculis veſtris, nomine regis, & obſignate annulo regis: ſed ſcriptura quæ reſcripta erat nomine regis & obſignata annulo regis *non eſt revocabilis.

9 Tum convocatis ſcribis regis tempore illo menſe ipſo tertio, is *eſt* menſis *Sivan, vigeſimo tertio *die*: reſcriptum eſt omnino prout præcepit Mordecai ad Jehudæos & ad ſatrapas principeſque ac præfectos provinciarum quæ *ſunt* ab India uſque ad Æthiopiam, centum viginti ſeptem provinciæ, ſecundum ſcripturam [d] cujuſque provinciæ, & ſecundum linguam [e] cujuſque populi: ad Jehudæos autem ſecundum ſcripturam ipſorum, & ſecundum linguam ipſorum.

[d] Heb. *provinciæ & provinciæ: ſic deinceps.*

[e] Heb. *populi & populi: ſic deinceps.*

10 Cumque ſcripſiſſet nomine regis Aſſueri, & obſignaſſet annulo regis, miſit literas per [f] curſores celeres, equitantes in equis angariis, *regios curſores, natos angaris,

[f] Heb. *per manum curſorum in equis*

11 (*Conceſſiſſe regem Jehudæis qui ſunt in [g] unaquaque civitate, ut congregati reſiſtant pro vita ſua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hoſtiliter invadent ipſos parvulos & fœminas: & ut prædentur ſpolia eorum:

[g] Heb. *in civitate & civitate.*

12 *Die eodem in omnibus provinciis regis Aſſueri: tertiodecimo menſis duodecimi, is *eſt* menſis Adar.)

13 *Exemplum iſtud ſcripturæ conſtituendū jus in unaquaque provincia, patefactum omnibus populis, idque ut ſint Jehudæi parati in diem iſtum ad ulciſcendum ſe de inimicis ſuis.

14 Curſores equitantes in equis angariis, regii curſores [h] prodierunt celere & citato curſu, cum verbo regis: & jus datum eſt Suſis in urbe regia.

[h] Heb. *accelerati & impulſi.*

15 Ita Mordecai egrediebatur a conſpectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaque aurea magna, & ſtola byſſina aut purpurea: & [i] *cives Suſorum luce perfuſi lætabantur.

[i] Heb. *civitas Suſorum lucebat & lætabatur: metonymia.*

16 Jehudæis erat *lux & lætitia: gaudiumque ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictū regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Jehudæis, convivium & [k] hilaria: multique ex populis terræ *Jehudæi fiebant: nam irruerat in eos metus Jehudæorum.

[k] Heb. *dies bonus.*

ANNOTATIO.

1 Quid is ſibi eſſet] *id eſt, ut ſuus neceſſarius eſſet: ſic Geneſ. 33.5. & 8.* 2 Præpoſuitque] *excisſus domeſticus illius infrà 9.6. & ſequentibus.* 3 Deinde] *id eſt, poſtquam Haman ſuſpendi juſſus eſt, ſuprà 7.9.* Si inveni] *Exordium, ut ſuprà 7.3.* Reſcribatur] *Propoſitio, cujus argumentatio eſt verſu ſequente: ſimilis ei, qua utitur Jehuda Geneſ. 44.34.* 8 Non eſt] *vide ſuprà 2.1. quaſi dicat, videte ut genti veſtræ alia ratione quàm decreti revocatione, conſulatis.* 9 Sivan] *ex parte Maio reſpondens.* 10 Regios curſores] *his duabus vocibus definiuntur curſores angarii, quales in Perſide ſtativis locis erant diſpoſiti, teſte Herodoto lib 8. Primùm enim regii curſores dicuntur a functione: Perſicè Achaſchterani, ſive ut Suidas vocat Aſtandæ pro Achaſchtandæ, quod ſonat regios fugientes: deinde etiam nati angaris, id eſt, viris qui angariorum, & parangariorum, aut lati curſus ſervitute tenebantur. quia iſta ſervitus hæreditaria erat & in familias perdurabat: de quibus vide librum 10. Codicis, & 5. Baſilicorum.* 11 Conceſſiſſe &c.] *ſumma edicti publici.* 12 Die eodem] *id eſt, conſtituto ab Hamane, ſuprà 3.13.* 13 Exemplum] *ſumma ejus eſt quod literis mandabatur ſingulis præfectis.* 15 Cives Suſorum] *id eſt, Jehudæi Suſa inhabitantes: ut docet verſus ſequens.* 16 Lux & lætitia] *id eſt, illuſtris lætitia, ἓν διὰ δυοῖν.* 17 Jehudæi fiebant] *id eſt, in Jehudæorum cœtum ſe recipiebant.*

CAPUT IX.

Jehudæi condicto die eos perdunt, qui in ipſos ex Hamanis decreto eodem die fuerant inſurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio inſtituitur conſuetudo celebrandi dies ſortium quotannis, & a regina confirmatur.

1 ITAQUE duodecimo menſe, is *eſt* menſis Adar, ipſo die tertiodecimo, quo propè erat ut verbum regis & jus ejus fieret: quo die ſperabant inimici Jehudæorum ſe dominium exercituros in eos: aut [a] e-converſo quo dominium exercituri erant Jehudæi ipſi in oſores ſuos:

[a] Heb. *converſo hoc.*

2 Congregaverunt ſe Jehudæi in civitatibus

bus suis per omnes provincias regis Assueri ad mittendum manum in quærentes malum ipsorum: ante quos non constitit quisquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, satrapæque & principes, & curatores operum quæ *erant* regi sublevabant Jehudæos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b] pergebat magnus esse.

[b] Heb. *iens & magnus.*

5 Itaque percusserunt Jehudæi omnes inimicos suos percussione gladii, & cæde ac perditione: feceruntque contra osores suos pro volũtate sua.

6 Etiam Susis in urbe regia interfecerunt Jehudæi, & perdiderunt quingentos viros:

7 Et Parschãdatham, Dalphonemque, & Aspatham,

8 Et poratham, Adaljamque, & Aridatham,

9 Et Parmaschtam, Arisaiumque, & Aridaiũ, ac Vajezatham:

10 Decem filios Hamanis filii Hammedathæ hostis Jehudæorum'interfecerunt: sed ad prædam'non miserunt manum suam.

11 Die illo cùm pervenisset numerus interfectorum Susis in urbe regia, in conspectum regis:

12 Dixit rex Esteræ reginæ, 'Susis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis proviciis regis quid fecerint? jam quod *est* postulatum tuum, & dabitur tibi? aut quæ petitio tua amplius, & fiet?

13 Cui dixit Ester, si apud regem bonum videtur, 'concedatur etiam cras Jehudæis qui sũt Susis facere secundum jus hodiernum: & decem filios Hamanis'suspendant e patibulo.

14 Edicente ergo rege ut fieret ita, constitutum est jus Susis, quo decem filios Hamanis suspenderunt.

15 Et congregantes se Jehudæi qui *erant* Susis, etiam die quartodecimo mensis Adaris, interfecerunt Susis trecentos viros: sed ad prædam non miserunt manum suam.

16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt se, ut resistentes pro vita sua quiescerent ab inimicis suis, & interfecerunt osorum suorum septuagintaquinque millia: sed ad prædam non miserunt manum suam:

17 Die decimo tertio mensis Adaris: quieverunt autem quarto decimo ipso, & celebrarunt illum diem convivii & lætitiæ.

18 Jehudæi verò qui *erant* Susis, congregarunt se ipso decimo tertio & quartodecimo ipso: quieverunt autem quintodecimo ipso, celebrantes eum diem convivii & lætitiæ.

19 'Idcirco Jehudæi pagani, habitantes in [c] pagis civitatum, celebrarunt diem quartumdecimum mensis Adaris, lætitia & convivio ac [d] hilariis: & missu portionum [e] alterius ad alterum.

[c] Heb. *civitatibus pagorũ: hypallage.*

[d] Heb. *die bono: sic deinceps.*

[e] Heb. *viri ad proximum suum: sic ver. 22.*

20 'Nam rescripsit Mordecai res istas: & misit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in omnibus provinciis regis Assueri, propinquos & longinquos:

21 Instituendo eis ut celebrarent diem quartumdecimum mensis Adaris, & diem quintum decimum in ipso: [f] quotannis:

[f] Heb. *in omni anno: & anno: sic deinceps.*

22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Jehudæi ab inimicis suis, & mensis qui conversus est eis a mœrore in lætitiam, & a luctu in hilaria: celebrando eos dies cõvivii & lætitiæ, tum missu portionum alterius ad alterum, tum donis erga egentes.

23 Ita receperunt quique Jehudæi se facturos quod inceperant: & quod scripserat Mordecai ad ipsos.

24 'Quoniam Haman filius Hammedathæ Agagæus hostis omnium Jehudæorum cogitationem iniverat contra Jehudæos ad perdendum eos: & conjici jusserat Pur id est sortem ad fũdendum eos & ad perdendum eos.

Sup. 3.6. & 7.

25 Sed cùm'illa venisset coram rege, edixerat *rex* cum literis, revertatur cogitatio ejus pessima quam cogitavit contra Jehudæos in caput ipsius: ideò suspenderunt eum filiosque ejus ex patibulo.

Sup. 3.

26 Præterea vocantes dies istos Purim de nomine Pur *sive sortis* illius, [g] nempe propter omnia verba epistolæ istius: & *propter* id' quod viderant [h] hujus rei, & *propter* id, quod pervenit ad ipsos:

[g] Heb. *propterea.*

[h] Heb. *in sic*

27 Instituerunt & receperũt Jehudæi in se & in semen suum, & omnes qui essent se adjuncturi eis, ut non [i] pereat: se celebraturos duos dies istos, secundum rescriptum eorum & secundum condictum tempus eorum: quotannis.

[i] Heb. *transeat: ut sup. 1. 19. & infrà ver. 28.*

28 Et dies istos memoratos & celebres *fore* in [k] unaquaque ætate, familia, provincia, & civitate: denique dies Purim istos non perituros e medio Jehudæorum, & memoriam eorum non interituram a semine ipsorum:

[k] Heb. *in omni ætate & ætate, familia & familia, provincia & provincia, civitate & civitate.*

29 Scripsit quoque Ester regina filia Abichajilis, ut Mordecai Jehudæus, *epistolam* secundam *ad* omnem [l] 'ratihabitionem: ad stabiliendum epistolam *dierum* Purim' istam.

[l] Heb. *firmitatem.*

30 Quas literas misit *Mordecai* ad omnes Jehudæos per centum vigintiseptem provincias regni Assueri: verbis [m] prosperitatis & firmitatis *præmissis*:

[m] Heb. *pacis.*

31 Ut instituant dies Purim istos condictis temporibus eorum, quemadmodum stabilivit apud eos Mordecai Jehudæus, & Ester regina: & quemadmodum stabiliverant apud se ipsos & apud semen ipsorum: [n] 'documenta jejuniorũ & clamoris sui.

[n] Heb. *res, sive verba: metonymicè.*

32 Cùm itaque edictum Esteræ stabilivisset res istas *dierum* Purim: conscriptum est in libro hoc.

ANNOTATIO.

10 Interfecerunt] *non tantum propter has inimicitias: sed decreti Dei memores de delenda Hhamalekitarum memoria, Exodi 17.14. & Deut. 25.17.* Non miserunt &c.] *nam etsi illis a rege permissum erat suprà 8.11 tamen consultò sibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quæ vetat derivari in filios iniquitatem parentum: Deut. 24.16. Posterorum verò Hamanis alia ratio fuit, quorum excidium imperaverat Deus Exod. 17.14. & Deut. 25.17.* 12 Susis in urbe regia] *gratulantis verba.* 13 Cõcedatur] *supererant enimadhuc in urbe Jehudæorum hostes: quos Jehudæi, ut pauciores numero erant,*

rant, non potuerant conficere: sicut ostendit ver. 15. Suspendant] *jam interfectos, ad execrationem & exemplum suffigant* 19 Idcirco] *id est, propter liberationem hoc die partam.* 20 Nam rescripsit] *id est, scripto autor fuit istius consuetudinis, de qua duobus versibus sequentibus.* 24 Quoniam Haman] *ratio consuetudinis sumpta ex literis Mordicaii ad Jehudæos.* 25 Illa] *Ester, relativum a suo antecedente quàm remotissimum: vide simile Gen.* 10.12, & 1. *Schem* 7.16. 26 Quod viderunt] *id est, quod in singulis locis cognoverunt atque experti sunt literis ab Hamane allatis, hostibus in cædem paratis, & insperata liberatione.* 29 Ratihabitionem] *id est, quicquid potuit pertinere ad illius consuetudinis confirmationem & autoritatem.* Istam] *quam scripserat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum est suprà inde a versu* 20. 31 Documenta jejuniorum] *id est, qui dies monimento futuri sunt salutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo consecuti.*

CAPUT X.

Assuerus imponit tributum, & Mordecaio autoritatem administrationemq; committit: in qua ille suis gratificatur & consulit.

1 POSTEA imposuit rex Assuerus tributum [1] regioni, & insulis maris.

2 Omnia autem facta autoritatis ejus & potētiæ ejus, & explicatio amplitudinis Mordecaii, qua magnificavit eum rex: [2] an non sunt scripta in libro [a] Chronicorum regum Mediæ & Persidis?

3 Nam Mordecai Jehudæus secundus a rege Assuero, magnusq; apud Jehudæos, & acceptus multitudini fratrum suorum erat: procurans bonum populo suo, & proloquens prosperitatē toti [3] semini suo.

[a] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Regioni &c.] *id est, ab aliis tributum exegit: Jehudæos immunes fecit ab isto tributo: cùm expeditio in Graciam duce Xerxe pararetur: quam ob rem Herodotus lib.* 3. *etsi suppresso Jehudæorum nomine, partem Arabiæ Jehudææ conterminam immunem fuisse scribit: eademq; causa apud Persas dici Cyrum patrem, Cambysem dominum, Darium verò cauponem regni extitisse.* 2 An non &c.] *quasi dicat, nihil attinet ea hîc enarrare: hæc ad fidem sunt satis: vide simile* 1. *Reg.* 11.41. 3 Semini suo] *id est, genti suæ: synecdoche.*

Secundæ partis Bibliorum finis.

πάντα δόξα θεῷ.

BIBLIORVM
PARS TERTIA,

id est,

QUINQUE LIBRI

Poëtici, Latini recens ex Hebræo FACTI, BREVIBUSQUE SCHOLIIS AD VERBORUM INTERPRETATIONEM rerúmque methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. Lxxxi.

Libri III tomi.

Ijob.
Psalmi.
Proverbia.
Ecclesiastes.
Liber Canticorum.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIAE Duci, &c. gratiam & pacem a Domino.

DITVRI poëticos sacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illustrissime, & oblaturi tuæ Celsitudini, neq; multis de ratione hujus instituti nostri apud te præfandum statuimus, neq; rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam esse. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impressit pietati tuæ, & apud omnes bonos testificata est post omnẽ hominum memoriam Spiritus sancti autoritas, cui neq; arte nostra quicquam posset amplius accedere, neq; impietate multorum decedere. Cùm tamen & peritos strenuósq; remiges personantia cõfirment celeusmata, & athletas quosq; fortissimos spectantis coronæ voces & hortationes accendant, consilium hoc speramus non fore ingratũ T.C. neque militi Christiano ulli futurum ducimus inutile, si quas Ecclesiæ veteris & patrum sanctissimorum voces huic operi præmittamus. Nostræ enim, fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine essent abfuturæ, adeò simus apud nos conscii tenuitatis & infirmitatis nostræ; neq; verò multum apud quamplurimos autoritate possent: sed quod in nobis exile atque jejunum est, id veneranda antiquitas sua autoritate gratiaq; resarciet. Communem igitur Basilii magni & Augustini sententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & sanctimonia summa confertissimam. Omnis scriptura, inquiunt illi, divinitus inspirata & utilis ad docendum hac ipsa de causa a sancto Spiritu conscripta est, ut veluti in communi quadam sanandis animis officina omnes homines & singuli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis assumamus: hoc enim remedium (ait quidam) sublaturum est peccata magna. Ac in eis quidem sunt alia quę Prophetæ tradunt, alia quæ Historici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Psalmorum verò liber quæcunque utilia sunt ex omnibus comprehendit futura prædicit, veterum historias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum statuit modum, & (ut semel breviterque dicam) publicum bonorum documentorum est promptuarium quoddam, ea quæ singulis conferũt pro studio ipsorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velocissimum solet remedium adhibere, & quod affectum est curat, & quod integrum est conservat, denique omnino passiones tollit (quoad ejus fieri per nostram infirmitatem potest) quæ variè animis hominum in præsente vita dominantur; idq; cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modestas reddente cogitationes nostras atq; temperante. Quoniam enim Spiritus sanctus videbat humanum genus ægrè ad virtutem adduci, & nos propter vitiositatem naturæ ad voluptates inclinantis rationem rectè vivendi negligere, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis suis permiscuit; ut dum suavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quę ex sermonibus ipsis innascitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda austeriora pharmaca præbentes ægris sæpe os poculi melle circumliniunt, ne ægri utilitatem suam præ austeritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Psalmorum carmina modulis aptis excogitata sunt, ut si qui ætate sunt pueri, aut

planè adolescentes moribus, specie quidem modulentur, revera autem animas suas erudiant. Neq; enim Apostolicū, neque Propheticum preceptum facilè ex vulgo quisquam aut segnioribus hominibus unquam memoria complectitur, & illud tenet animo cùm ex Ecclesia egreditur: Psalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & sicubi quis offensus animo exacerbatur & efferatur valdè, postquam fuerit Psalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abscedit illico sepulta his sanctis modulis animi sui feritate, quamvis acerbissima. Psalmus tranquillitas animarum est, brabeutes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollit enim iracundiam mentis, luxúmque revocat ad temperantiam. Psalmus amicitias congregat, adunat dissidentes, reconciliat adversarios: quis enim ampliùs inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Psalmi unicam ad Deum emiserit? Quod igitur omnium bonorum est hominibus inter se maximum, charitatem exhibet Psalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter se vinculum suggerens animo, & compingens populum ad chori unius symphoniam. Psalmus dæmones fugandi instrumentum est, angelos ad auxilium nostrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, solamen senibus, mundus mulieribus aptissimus: solitudines efficit habitatas, fora sobria: est tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Ecclesiæ una. Hic solennitates illustrat, hic tristitiam quæ est secundum Deū operatur: Psalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Psalmus angelicum opus est, cœlestis administratio, spirituale thymiama. O verè sapiens magistri illius cogitatum artificiosissimè procurantis, ut eâdem operâ cantemus & res utiles addiscamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis nostris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis inditur, ea non solet permanere: quæ verò cum delectatione & gratia insinuatur atq; inducitur, nescio quo pacto diutiùs hærere mentibus cernitur, & constantiùs memoriæ inhærere. Quid enim est, obsecro, quod ex Psalmis nequeas discere? nónne amplissimum decus fortitudinis? nónne justitiam accuratissimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam absolutissimam? nónne resipiscentiæ rationem? nónne regulas patientiæ? nónne quicquid boni enuntiare possis? hîc profectò est Theologia perfecta, prenuntiatio Christi in carne venturi, minæ iudicii, communis resurrectionis spes, suppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, mysteriorum revelatio: omnium rerum thesauri in hunc Psalmorum librum, tanquam in magnum aliquid & commune promptuarium [illegible]mportati sunt atque repositi. Habes Illustriss. PRINCEPS, Psalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, sed amplissimum reipsa & magnificentissimum, quo magnus ille Basilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea neq; tædet neq; pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Augustinū minimè puduit operi suo idem ferè de verbo redditum dissimulato autore præfigere. Quid ergo? dixerit quispiam: vósne libros omnes poëticos qui in Scriptura extant vocatis Psalmos, vósne libris omnibus istis eadem tribuitis quæ veteres propriè & singulariter aptarunt ei libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine sanctissimo, illi laudum vel Psalmorum Davidicorum (ut συνεκδοχικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neq; aliis quicquam suprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros quia Davide aliisq; viris Dei fuerunt traditi ut in Ecclesia canarentur, eos κατ᾽ ἐξοχὴν & singulariter Psalmos dici & dicendos esse agnoscimus: alios verò qui ita scripti sunt ut viri boni cantare potuerint eos & arbitratu suo cantaverint delectationis suæ & institutionis ergô, eos non minus propriè sed communi voce confirmamus Psalmos appellari. Itaq; hos libros omnes communiter vocamus Psalmos, quia sunt rythmici; non prosa oratione scripti, ut omnes alii (etsi in his Cantica quędam extant elegantissima Moschis, Deborę, Davidis, Ieschahhjæ, Iechizkijæ, Iirmejæ, & Chabbakuki inspersa) sed numeris adstricti ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem scriptorū genere numeroso verbis, & sententiarū δεδαιδαλμένοις ἄνθεσι ποικίλοις optimè doceri animos, delectari, atq; permoveri nemo non novit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud est ψαλμὸς, quàm spirituale & sanctum scriptionis genus privatim, publicè, canentium, psallentium, aut symphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac diu multúmque opus est laborare, Christus ipse discipulos suos compellans (si ad argumentationem ipsius probè attendamus) autor nobis futurus est hoc totum librorum Poëticorum corpus librum Psalmorum appellari. Hi sunt (inquit) sermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiscum essem; oportere ut impleantur omnia quæ scripta sunt in Lege Moschis, Prophetisque, & Psalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetæ, quorum manus ad exarandam scripturam sa-

Luc. 24. 44.

eram abhibuit Dominus: sed tria universè ex illis omnibus genera constituuntur scripturæ a Christo Servatore nostro, & Apostolo confessionis nostræ. Primum est lex Moschis, id est, Pentateuchus, ex qua velut perenni & salubri fonte ducti fuerunt omnes aliorum scriptorum rivi, & ad quam cæteri veteris Testamenti libri tanquam ad caput suum referri debent. Secundum est Prophetarum, qui nullè soluta oratione & voce & scripto Ecclesiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus sanctus clàm infundebat illis, ut cum tota Ecclesia communicarent palàm. Atq; horum quidem Prophetarum alii qui res antegestas monumentis literarum consignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præsentibus futura judicia & promissa Dei prædicarunt, posteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi somniarunt) sed a rerum quas prædicarunt & conscripserunt argumento. Tertium verò genus est Psalmorum, hoc est, librorum in quibus res a Mosche Prophetisque traditæ & sancto Dei Spiritu testatæ aptis numeris exponuntur, aut demonstrantur exemplis tam publicis quàm singularibus. Horum igitur Psalmorum (ut vocavit Christus) commune est quicquid boni Patres de cantionibus veteris Ecclesiæ prædicarunt in libro laudum comprehensis: commune argumentum, communis forma, communis usus, omnia ad eandem gloriæ Dei prædicationem & ædificationem Ecclesiæ pertinentia. Hæc poësis sacra est elegantissima Legis Prophetarumq; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illi oratione fusa & simplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numerosa & brevi ad memoriam, figurata ad vim & efficacitatem oratione protulerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus cantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis possint, supervacaneum fuerit hoc loco exponere. Nam cùm tota cœlestis theologia in vera, justaque Dei & nostri cognitione sita sit: si placebit majestatem Dei ex natura ejus in Christo per libros istos cognoscere, habes Proverbiorum Schelomonis partem: si ex creatione & administratione providentiæ, habes Ijobum; si ex gratioso fœdere cum Ecclesia inito, habes Canticum Canticorum: sin autem tibi ad cognitionem nostri, deliniari cupis vanissimam quæ a natura est animi nostri, judiciorum, & actionum formam, nihil Ecclesiaste convenientius: si officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil aptius altera Proverbiorum parte: si denique omnia simul complecti desideraveris, en tibi Psalmorum (ut vulgo appellatur) librum, thesaurum, inquit Ambrosius, virtutum omnium; speculum naturæ divinæ, administrationis, & gratiæ: cùm vanitatis, tum officiorum nostrorum omnium indicem & παράχρηστον σύλλαβον, in quo explicatam cernas totius hominis & ψυχικῦ & spiritualis anatomen, hortum animæ Christianæ & odoramentorum omnium, instructissimam πανάρκετον medicamentorum officinam, certissimùmque (ut Epiphanii verbo utamur) πανάρκιον. Quamobrem non possumus satis laudare sanctissimum consilium principis illustrissimi & sanctissimi parentis tui, qui Psalmorum librum cogitabat seorsim vernaculo sermone editum circumgestare secum, & domesticis singulis gestandum, legendum, discendumq; tradere; ut is sibi & suis omnibus thesaurus esset. De opera autem nostra nolumus apud T. C. aut viros bonos prædicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiscum artis & industriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optima fide & diligentia attulisse cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad simplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducere, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm brevissimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hîc officium improbamus, neminem damnamus, nemini præjudicatum asserimus: scimus enim lata esse valde documenta Domini, eáque ab aliis aliter æquo animo ferimus tractari & teri. Nos bonorum impulsu in agricolationem hanc incubuimus testificante Domino in mentibus nostris: itaque (ut cum Arnobio loquamur) hunc sacræ Scripturæ laticem, licet tenuiter, sitim patientibus aperimus ut sitientes bibant: rogamúsque & obsecramus per sanctissimum nomen Domini nostri Iesu Christi & gloriosum adventum ipsius, eos omnes qui sibi Spiritu sancto videntur ebrii, & qui re ipsa participes sunt cœlestium donorum ejus, ut nulla tamen sitientibus impedimenta patiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum thesaurum Ecclesiæ sacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propensissimi nostri erga T. C. animi & constantissimi sponsorem officii, nunc demum T. C. offerimus: ut quemadmodum hoc commune est & fuit semper toti Ecclesiæ documentum, piis singulis, & Illustrissimo parenti tuo, eodem etiam modo sit tibi germano Dei Patris in Christo, sanctæ & catholicæ Ecclesiæ in semine incorrupto verbi, & tan-

ri parentis à natura filio: sit ergo doctrina hæc commendatissima, colatur, teneatur, & feratur oculis pietatis tuæ ad gloriam Dei Patris in Iesu Christo capite & Servatore nostro, ad Ecclesiæ e us ædificationem & salutem æternam T.C.

Illustrissime PRINCEPS, *Deum oramus & Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut T.C. quàm diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere exornet cumulatissimè. Amen.*

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

I JOBI

ARGUMENTUM.

IJOB, sanctum exemplum patientiæ, plurimis & gravissimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope destitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa insanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & justitia Dei sapientissima & potentissima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conjecturam facientes; statuunt in singulis suis orationibus Ijobum aut maleficentissimè vixisse apud homines, aut hypocritam fuisse coram Deo: alioquin nunquam futurum fuisse, ut a Deo justissimo tam graves plagæ infligerentur ipsi. Hæc summa propositionis illorum, status conjecturalis. Ijob verò, etsi interdum plùs æquo infirmitate carnis exardescens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque justitiam Deo, neque sibi adimi patiatur: sed duabus rationibus utitur ad defendendum se: una, quòd judicia Dei, utcunque justa sint, hominibus sunt incognita; ac proinde temerè amici de ipso judicant: altera, quòd Deus ipse communi experientiâ contrà ostendit quàm illi asserant, etiam in hâc vitâ bonis sæpiùs malè esse quàm malis. Ita ad se ipsum veniens primùm utitur testimonio conscientiæ suæ, cui aliquando lacessitus aspergit murmura: deinde per ἀντικατηγορίαν, sive criminis translationem amicos reprehendit, quòd causam Dei (ut sibi videbantur) suscipientes, ipsum injustè criminarentur. His sermonibus ultrò citroq; habitis, Elihu velut comparans animos dissidentes ad reverentiam: documenta exponit de justitia & misericordia Dei, utrosque reprehendit & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majestatis Dei cum humana sorte. Postremò Deus idem documentum confirmans ab operum suorum exemplo, Ijobum primo ad silentium, deinde ad confessionem & resipiscentiam; amicos verò eius ad reconciliationem adducit: restituto denique Ijobo ampliùs quàm antè benedicit.

CAPUT PRIMUM.

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amissis facultatibus & liberis: qua calamitate pressus in pietate permanet; & se ipsum consolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione ᵃHhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer, & rectus, timensque Dei, & recedens a malo.

2 Huic editi fuerunt septem filii & tres filiæ:

3 Eratq; possessio ejus septies mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentæque asinæ, & famulitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium [a] orientalium.

4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi *suæ* quisque die suo; & mittentes invitabant tres sorores suas, ad comedendum & bibendum secum.

5 Deinde erat cùm circumegissent dies convivii, ut mittens Ijob sanctificaret eos, & surgens manè offerret holocausta *de* numero illorum omnium. nam dicebat Ijob, fortasse peccaverint filii mei, aut [b] maledixerint Deo apud [c] animum suum: ita faciebat Ijob singulis diebus illis.

6 Cùm itaque esset dies hujusmodi, advenientibus filiis Dei ut sisterent se coram Jehova; similiter advenit etiam Satan inter eos.

7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? respondens Satan Jehovæ, dixit, a peragrando terram, & a perambulando in ea.

8 Dicente verò Jehova ad Satanam, [d] advertistíne animum tuum ad servum meum Ijobum: quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei, & recedens a malo?

9 Respondens Satan Jehovæ, dixit; an gratis timet Ijob Deum?

10 Nónne tu obsepivisti eum, domumque ejus, & quicquid *est* ei circumquaque? operique manuum ejus ita benedixisti ut pecus ejus in multitudinem eruperit in terra?

11 Enimverò mitte, quæso, manum tuam, & attinge quæcunque *sunt* ei; nisi in [e] os tuum maledicturus sit tibi.

12 Itaque dixit Jehova ad Satanam, ecce quæcunq; *sunt* ei, in manu tua *sunto*. tantummodo in ipsum ne mittito manum tuam. & exivit Satan a conspectu Jehovæ.

13 Cùm, inquam, esset dies hujusmodi; quo filii illius & filiæ illius comedebant & bibebant vinum in domo fratris sui primogeniti:

14 Nuntius veniens ad Ijobum dixit; cùm boves ararent, & asinæ pascerent [f] secundum eos,

[a] Heb. *filiorũ Orientis.*

[b] Heb. *benedixerint:* εὐφημία *ut 1. Reg. 21. 10 & infrà. ver. 11.*

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *posuistíne cor tuum: sic infrà 2.3.*

[e] Heb. *faciem tuam: sic infrà 2.5.*

[f] Heb. *ad spatia eorum, sive latera.*

15 Ir-

15 Irruens ᵉ Sabæorum gens cepit ea, & pueros percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodò ego solus, ad indicandum tibi.

16 Adhuc isto loquente alter adveniens, dixit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardescens in pecudes & pueros consumpsit eos: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

17 Adhuc isto loquente alius adveniens, dixit: Chaldæi dispositis tribus [g] agminibus, irruerunt in camelos & ceperunt eos, puerósque percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

18 Dum iste loquebatur, etiam alius veniens, dixit; filii tui filiæq; tuæ comedebant ac bibebant vinum in domo fratris sui primogeniti:

19 Cùm ecce ᵉ ventus magnus venit a [h] plaga deserti; quo [i] impetente quatuor angulos domus, corruit illa super pueros ita ut mortui sint: proripui autem me tantummodo ego solus ad indicandum tibi.

20 Tunc surgens Ijob ᵉ laceravit pallium suum, & ᵉ totondit caput suum; procidénsq; in terram incurvavit se;

21 Dicens, ᵉ nudus exivi ex vtero matris meæ, & nudus redibo ᵉ illuc; Jehova dedit, & Jehova recepit: sit nomen Jehovæ benedictum.

22 In hoc toto ᵉ non peccavit Ijob, neque attribuit insulsitatem Deo.

[g] Heb. *capitibus: ut Judicum 7.16.*

[h] Heb. *transitu.*

[i] Heb. *attingente.*

ANNOTATIO.

1 Vir erat] *Historiam hanc fuisse gestam docent personarum, gentium, & regionum nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa restitutio & instauratio Ijobi, de qua cap. 42. denique testimonium Jechezkelis 14.14. & Jacobi. 5.11. Tempus etsi certò definiri non potest; verisimile tamen est ex personarum, gentium, locorumq; nominibus, & ex ætate quæ Ijobo, 42. cap. tribuitur, eum vixisse quo tempore Jisraëlitæ in Aegypto degebant, inprimis verò ex eo quòd post latam legem nemini licuit alibi quam coram arca vel tabernaculo Dei sacrificare, sine mandato singulari. nam amicorum Ijobi unus e posteris Abrahami, alter e posteris Nachoris, & alii e posteris Hhesavi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cum posterioribus seculis communicata ut Mosche (quem Jehudæi existimant hujus libri scriptorem fuisse) testatur Psalmo 90.10. Denique Ijob aut non fecisset contra præscriptum legis sacrificans, aut scriptura non commendasset illius sacrificia; si venisset contra legem.* Hhutzi] *vide Gene. 10.23.* 3 Orientalium] *in quam regionem Abrahami filios præter Jizchakum amandatos fuisse docet Mosche, Gene. 25.6. & 18.* 4. Ad comedendum, &c.] *id est, ad convivandum: periphrasis, ut infra vers. 13. & 18.* 5 Cùm circumegissent] *id est, quotiescunque eorum unus fratres convivio acceperat, quasi actis in orbem vicibus.* Sanctificaret eos] *id est, sanctificationem imperaret, ut mundati sequenti sacrificio interessent.* Peccaverint] *opere aut verbis inter convivandum.* Maledixerint] *id est, non ita sanctificaverint ut par est. ἀνζειας, quam pii adhibere solent in damnandis peccatis suis & suorum; cùm hypocritæ contrà levare soleant peccata sua etiam gravissima, inde ab Adami labe.* Illis] *quibus fiebant ista convivia.* 6 Dies hujusmodi] *quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver. 13. & 18.* Filiis Dei] *id est, angelis, divinis spiritibus ministrantibus Deo propter eos qui hæredes salutis futuri sunt: sic vocantur ἀναφορικῶς, ut a filiis hominum discernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus desumpta, ut 1 Reg 22.19.* Satan] *spiritus malus, nostræ salutis adversarius, qui & ipse Deo se sistere & imperata facere cogitur.* 7 A peragrando] *vide 1. Petr. 5. 8. sic infrà 2.2.* 9 An gratis, &c.] *quasi dicat, commodè potest te revereri, qui tantam mercedem a te accepit: quam describit versus sequens.* 10 Obsepivisti, &c.] *id est, ab omni malo obtexisti, & adhuc obtegis: metaphora.* 11 Attinge] *id est, attingendo amove & perde: μείωσις digna improbitate veteratoris Satanæ, vt infrà 2. 5.* Nisi] *similem phrasin vide 1. Reg. 20. 23. & 25.* In os, &c.] *id est, palàm & abjecta omni numinis reverentia, ut alibi dicitur coram Jehova, Gene. 10. 9.* 13 Cùm inquã] *regressio ad narrationem cœptam ver. 6.* 15 Sabæorum gens] *Arabiæ desertæ partem incolentium ex posteris Keturæ, Gene. 25.3. de quibus Jechezkelis 27. 23.* 19. Ventus] *id est, turbo ab omnibus partibus domûs impetens, ut desertum perspiratur vento: sic Jirmjæ. 4. 11. & 13. 24.* 20 Laceravit] *vide Gene. 37.34 sic infrà 2.12.* Totondit Caput] *in signum luctus ex more regionis: sic lamentationum 2.10. & Mica 1.16.* 21 Nudus] *consolatur se primò a lege naturæ de ortu & exitu nostro: deinde a prudentissima administratione ac singulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.* Illuc] *id est, in terram, quò se projiciebat ipse, ut dicitur præcedente ver.* 22 Non peccauit] *id est, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.*

CAPUT II.

Ijob constanter pergens in pietate, per Dei voluntatem a Satana corpore suo gravissimè affligitur: ab uxore deridetur, & ab amicis invisitur.

1 ITERUM fuit ᵉ quodam die, ᵉ convenientibus filiis Dei ad sistendum se Jehovæ, ut veniret etiam Satan inter eos, ad sistendum se Jehovæ.

2 Dicente autem Jehova ad Satanam; vnde nam venis? respondit Satan Jehovæ dicens, a peragrando terram, & a perambulando in ea.

3 Dicente verò Jehova ad Satanam: advertistine [a] animum tuum ad servum meum Ijobũ, quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei & recedens a malo? ut adhuc retinet integritatem suam? & incitasti me [b] ad perdendum res ejus ᵉ frustra.

4 Respondit Satan Jehovæ, dicens; ᵉ pellem pro pelle, & quicquid est, viro daturus esset pro [c] se ipso.

5 Verùm mitte, quæso, manum tuam, & ᵉ attinge ossa ejus & carnem ejus; nisi in [d] os tuum maledicturus sit tibi.

6 Itaque dicente Jehova ad Satanam, ecce is ᵉ in manu tua esto, veruntamen vitam ejus ᵉ serva:

7 Egressus Satan a conspectu Jehovæ; percussit Ijobum ulcere pessimo, a plantâ pedis ejus usque ad verticem ejus.

8 ᵉ Adeò ut assumeret sibi testam ad scabendum se ea: ipso adhuc ᵉ sedente in cinere.

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *ad devocandũ ei.*

[c] Heb. *animæ suæ: sic ver. 6.*

[d] Heb. *faciem tuam benedicturum.*

9. Tum

9 Tum dicebat ei uxor ejus, ᵃ adhuc tu retines integritatem tuam; ᵃ benedicendo Deo atque moriendo?

ᵃ *Eclipsis particulæ, ut 1. Reg. 22. 30.*

10 Ad quam ille dixit; ut loqui solet aliqua stultarum loqueris: scilicet bonum illud acceperimus a Deo, & malum hoc non acciperemus? in toto hoc non peccavit Ijob labiis suis.

11 Cùm autem audivissent tres amici Ijobi totum malum istud quod obvenerat ei; profecti sunt quisque ᵉ e loco suo, Eliphaz ᶠ Temanites, & Bildad ᶠ Schuchites, ac Tzophar ᶠ Nahhamathites: & convenerunt pariter, ut venirent ad condolendum ei & ad consolandum eum.

12 Sed cùm sublatis oculis suis e longinquo non agnovissent eum, ᶠ postea efferentes vocem suam ᶠ cœlum versus fleverunt, & lacerantes quisque pallium suum insperserunt pulverem capitibus suis.

13 Ita ᶠ sedebant cum eo humi septem diebus & septem noctibus; neque erat qui alloqueretur eum *ullo* verbo: ᶠ quia videbant magnum esse dolorem illum valde.

14 Postea aperiens Ijob os suum; ᶠ maledixit diei suo.

ANNOTATIO.

1 Quodam die] *dum adhuc Ijob esset in recente luctu, ut apparet infrà ver. 8.* Convenientibus] *ut suprà 1.6.* 3 Frustra] *id est, nonne percipis ut nihil effeceris, dum a me consecutus es facultatem eum spoliandi bonis & liberis?* 4 Pellem pro pelle] *quasi dicas, verum est quod vulgò dici solet, pellem pro pelle, id est, nihil esse hominitam charum, quin illud sui tuendi causa exponat: nam quod ille dicebat, proximus sum egomet mihi, omnium hominum commune est.* 5 Attinge ossa] *propius illum preme afflictionibus, ita ut ipsa ossa & carnem ejus attingant atque transverberent.* 6 In manu tua] *id est, tibi expositus est ipse quem affligas.* Serva] *id est, nec appetito, nec adimito.* 8 Adeo ut] *id est, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti posset; & quia aliorum officiis destituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipse conqueritur infra 19.13. & sequentibus) saltem confractum testa ad scabiem suam adhiberet.* Sedente in cinere] *id est, lugente: vide suprà 1.20.* 9 Adhuc tu retines] *quasi dicat, adhuc in tua simplicitate persistis; quòd Deo isti benedicis, qui te in istas mortis angustias conjecit, nec usquam exitum ostendit? Sarcasmus.* 11 E loco suo] *id est, e regionibus suis, quæ de nomine autorum suorum destinctæ fuerunt: Gen. 25. & 36.* Temanites] *e posteris Temanu nepotis Hhesavi ex Eliphazo, Gen. 36.11 incolens Arabiam desertam.* Schuchites] *e posteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen. 25. 2. incolens Arabiam desertam, fortè quam Plinius vocat Saccæam.* Nahhamathites] *fortè a Timnahho ex posteris Hhesavi, de quo Gen. 36. 40, per literarum metathesin: ac potiùs ex oppido Nahhama quod postea cessit tribui Jehudæ in finibus illius: Jehosch. 15.41.* 12 Postea] *quàm agnoverunt.* Cœlum versus] *in Hebræo hysterosis est, quam ad perspicuitatem sustulimus: ut Jehosch. 24.26.* 13 Sedebant] *lugentes cum eo, ut suprà ver. 8.* Quia videbant] *id est, commiseratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis interciperet, & consolandi facultatem adimeret.* 14 Maledixit] *nempe ex infirmitate carnis adversus Spiritum concertantis. Est autem in his verbis transitio ad sequentis capitis argumentum.*

CAPUT III.

Ijob ex angustiis diei ortus sui maledicens; contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conservatam contendit.

1 NAM proloquens Ijob, ᶠ dixit:

2 *Utinam* ᶠ periisset dies quo nasciturus eram; & nox *qua parens* dixit, conceptus est mas:

3 ᶠ Dies ille fuisset ᵃ ᶠ tenebricosus, ᶠ ne requisivisset eum Deus supernè; neque illuxisset ei splendor:

ᵃ Heb. *tenebrarum dies.*

4 ᶠ Vendicassent eum sibi tenebræ & umbra ᵇ lethalis: incubuisset ei nubes: pertubassent eum atrores diurni:

ᵇ Heb. *mortis.*

5 ᶠ Noctem illam ipsam occupasset caligo; ᶠ ne fuisset gavisa in diebus anni: in numerum mensium ne venisset.

6 O si illa ipsa nox fuisset ᶠ solitaria: ᶠ ne evenisset cantus in ea:

7 ᶠ Execrati fuissent illam ᶜ ᶠ qui illustrant diem: ᶠ qui parati sunt excitare balænam:

ᶜ Heb. *illustratores diei.*

8 ᶠ Tenebrosæ fuissent stellæ diluculi ejus; dum expectaret lucem, non adfuisset: neque vidisset ᶠ palpebras auroræ:

9 ᶠ Quoniam ᶠ non clausit fores ᵈ ᶠ uteri mei; ᶠ nec abscondit molestiam ab oculis meis.

ᵈ Heb. *ventris: synecdoche.*

10 Cur non inde a vulva mortuus sum? ex utero exiens *non* expiravi?

11 Quam ob rem exceperunt me ᶠ genua? & quare ubera, quæ sugerem?

12 ᶠ Nam nunc jacerem & quiescerem; dormirem, tunc quies esset mihi:

13 ᶠ Cum regibus & consiliariis terræ, qui ᶠ ædificabant *in* vastitatibus sibi:

14 Aut cum principibus quibus erat aurum; qui implebant domos suas argento:

15 Aut sicut abortus ᶠ abditus non *amplius* essem: ut infantes, ᶠ *qui* non viderunt lucem.

16 Illic improbi desistunt ᶠ a commotione, ac ibi quiescunt ᶠ defessi viribus:

17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audiunt vocem exactoris:

18 Parvus ac magnus illic est, servusque liber a domino suo.

19 ᶠ Quare ᶠ dat *Deus* ærumnoso lucem; & vitam amaris animo?

20 Quibus præstolantibus mortem non adest illa, quamvis ᵉ perscrutentur eam plusquam thesauros abditissimos:

ᵉ Heb. *perfodiant: metalepsis.*

21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent, cùm inveniunt sepulchrum:

22 Viro cujus via est ᶠ abdita, & quem ᶠ obtexit Deus?

23 ᶠ Nam ᶠ ante cibum meum gemitus meus advenit, & effunduntur velut aquæ ᶠ rugitus mei.

24 Etenim pavor quo expaveram accessit me; & quod formidaveram, obvenit mihi.

25 ᶠ Non quiescebam, nec eram tranquillus, nec requiescebam; tamen advenit commotio.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Pathetica est tota hæc oratio, & poeticis figuris plurimum referta: cujus partes sunt tres. Prima est imprecatio in diem ortus sui usque ad versum 10. Secunda, detestatio vitæ suæ ineuntis, cum elegantissima commendatione status eorum qui excesserunt e vivis, a ver. 10. usque ad 19. versum. Tertia est detestatio præsentis vitæ & conditionis in qua versabatur: quæ omnia ex infirmitate carnis in Ijobo Spiritui reluctantis profecta esse, ostenditur supra 2. 14.* 2 Periisset] *Propositio summa imprecationis adversus diem ortus, atque adeo noctem conceptus sui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores: ut ferè fit ab iis qui cum gravissimis animi perturbationibus conflictantur.* 3 Dies ille] *ἐργασία propositionis, qua invehitur in diem naturalem, duobus versibus; deinde in noctem, inde a versu 5. usque ad 9. versum.* Tenebricosus] *id est, quasi in tenebris sepultus.* 4 Ne requisivisset] *abdicasset, neque rationem ejus habuisset: id est, uno verbo, nullus fuisset. est enim hîc congeries verborum eodem pertinentium.* 4 Vendicassent] *imprecationes metaphoricæ a rebus forensibus sumptæ: quasi dicat, quemadmodum vindex judicis autoritate in rerum possessionem mittitur, eas obtinet, & quæcunque displicent sursum deorsúmque vertit, ita tenebræ sempiternáque oblivio in diem istum a Deo abdicatum dominatæ fuissent.* 5 Noctem illam] *ἐργασία propositionis, qua invehitur in noctem, quatuor versibus, ut diximus in ver. 3.* Ne fuisset gavisa] *id est, ne hoc jus obtinuisset, ut inter anni partes recenseretur: κατὰ προσωποποιίαν.* 6 Solitaria] *id est, a Deo creaturisque omnibus abjecta, ut sequentia explicant.* Ne venisset cantus] *id est, ne fuissent ortæ in ea stellæ, neque suo modo laude cecinissent Deo: vide similem phrasin infrà 38. 7 hyperbolæ prosopopœeticæ.* 7 Execrati fuissent] *id est aversati, non fecissent principium noctis.* Qui illustrant diem] *id est, sydera quæ istam diei partem illustrant, nempe noctem conceptus mei: synecdoche.* Qui parati sunt] *id est venti, turbines, & procellæ, quibus pulsatæ in profundo belluæ cum fluctibus volvuntur. vide Plin. lib. 9. cap. 3. periphrasis ventorum & flatuum.* 8 Tenebrosæ fuissent] *id est, illæ quoque noctem aversatæ finem ejus non fecissent: ac proinde neque principium habuisset, neque finem. periphrasis, pro eo quod est, non fuisset.* Palpebras auroræ] *id est, primùm splendorem radiorum ab exorituro sole utrinque in palpebrarum speciem assurgentium: metaphora ab eo qui expergiscitur & palpebras attollit, quo cum aurora poëticè comparatur. Eandem similitudinem alteri sermoni accommodatam vide infrà 41. 18.* 9 Quoniam] *ætiologia superiorum imprecationum bimembris, pro ratione præcedentis optati.* Non clausit fores] *impediendo conceptum. ratio imprecationis in noctem quæ proximè antecessit: metaphora.* Uteri mei] *id est, qui continuit atque edidit me.* Nec abscondit] *impediendo nativitatem & exordium vitæ. ratio imprecationis in diem.* 10 Cur non inde] *secunda pars, contentio adversus naturæ ordinem: ut observatum est versu 1. est enim vitæ ineuntis detestatio quatuor gradibus distincta, his duobus versibus: quia anteponit vitæ mortem, a tempore quo gestatus est in utero, quo emersit ex utero, quo ab obstetrice exceptus est, & quo admota sunt ei ubera.* 11 Genua] *nempe obstetricis curantis novum partum.* 12 Nam nunc jacêrem] *ætiologia superioris detestationis, vocatio a molestiis, quæ fuerunt sibi subeundæ: quasi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ molestiis me immunem reddidisset. nam etsi hîc sparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ, tamen apertè his verbis ostendit, se adeò de futura vita securum esse, ut tantùm fuerit sollicitus de quiete a præsentibus calamitatibus.* 13 Cum regibus] *his quinque versibus amplificat optatum suum a communi hominum sorte: quibus omnibus, sive secundis rebus utantur sive adversis, mors obeunda est. Quam ob rem quatuor genera vitæ prosperæ & adversæ inter se opponit: eorum qui possessionibus & opibus prævalent, cum abortu aut iis qui statim abripiuntur morte; opprimentium cum oppressis; magnorum cum parvis; & dominorum cum servis. Cum regibus autem, id est, ut reges sunt: sic versu sequente, cum principibus.* Ædificabant in vastitatibus] *id est, ambitiosè structuris magnificis in loco quamvis vasto atque difficili excitatis, sibi nomen comparabant.* 15 Abditus] *id est, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum distincta apparent: synecdoche.* Qui non viderunt] *id est, ut fœtus grandiusculi & jam formati, quos Nonius aborsus vocat, aut maturi fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterricinei dicti.* 16 A commotione] *inferenda subditis videlicet, aut vinctis, aut servis: de quibus postea.* Defessi] *ex illata commotione.* 19 Quare dat] *Tertia querimoniæ pars, contentio adversus ipsum Deum, ut observatum est ver. 1. Tractatur autem duobus modis, per thesin, & per hypothesin.* Dat lucem] *id est, in luce conservat & præsente vita.* 22 Abdita] *id est, ita malis circumclusa ut nesciat qua erumpat, aut quem tandem ærumnarum finem consequuturus sit.* Obtexit] *id est, cooperuit malis: est autem hîc transitio ad hypothesin, quasi dicat, ego autem sum hujusmodi, cur ergo dat vitam, &c?* 23 Nam] *ætiologia hypotheseos, cujus partes sunt duæ: præsentis mali continua gravitas, & mens sibi conscia bene anteactæ vitæ cum summa religione & sollicitudine.* Ante cibum] *id est, adeo gravis & perpetua est hæc calamitas, ut ne cibi quidem aut ullius necessitatis causa dolores possim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare: sic infrà 7. 19.* Rugitus] *id est, immanes vociferationes: metaphora a leonibus famelicis.* 25 Non quiescebam] *id est, sollicitè observabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipsum offenderem, & ad dimovendum me de statu meo provocarem facto delictóve meo: vide suprà 1. 1. & 5.*

CAPUT IIII.

Eliphaz Ijobum fracti animi arguens, justitiam judiciorum Dei quam Ijob reprehendisse videbatur, multis argumentis asserit, & homines peccati damnat: deinde omnes ad Dei misericordiam suo exemplo revocandos esse docet. Postremò concludens, Ijobum dehortatur a peccato: & hortatur ad fidem & obsequium, propositis promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 An proferentibus nobis verba apud te, ægrè feres? sed continere sermones quis possit?

3 Ecce erudiebas multos, & manus remissas confirmabas.

4 Labantem confirmabant sermones tui; & fortificabas genua se incurvantia.

5 Cùm

5 Cùm autem nunc evenit *hoc* tibi, defetisceris? cùm attingit te, perturbaris?

6 [a] An non [a] religio tua, spes tua, expectatio tua, & integritas viarum tuarum *constabit*?

7 Recordare, quæso, [b] quis unquam innocens periit? aut ubi recti excisi sunt?

8 Quemadmodum vidi, arantes afflictionem, & seminantes molestiam, metunt eam.

9 Ab halitu Dei pereunt; & a flatu nasi ejus consumuntur.

10 Rugitu leonis, & voce ferocis leonis, dentibusque juvenum leonum commoluntur:

11 Veteris leonis perituri sine præda; & catulorum immanis leonis *dentibus* dissipantur.

12 Præterea ad me verbum [c] clanculum perlatum est, ex quo percepit auris mea pauxillum;

13 Inter cogitationes a visionibus nocturnis: cùm irruit altus sopor in homines,

14 Pavor occurit mihi, & tremor; qui plurimum ossa mea expavefecit:

15 Cùm spiritus ante faciem meam [d] transmeans, horrificaret pilos carnis meæ.

16 Dum constitit, non agnovi aspectum ejus, imagine *ejus* oculis meis obversante: & [e] silendo vocem *istam* audivi.

17 An mortalis Deo justior esset? num opifice suo mundior esset vir?

18 En servis suis non crediturus esset *firmitatem*, angelis, inquam, suis appositurus lucem.

19 Quanto minùs inhabitantibus domos argillaceas? quibus in isto pulvere est fundamentum suum: [f] qui conteruntur antequam tinea;

20 *Qui* a mane ad vesperam contunduntur, *qui* fine disponente *Deo* in æternum pereunt.

21 Nónne ablata excellentia sua, *quæ* inerat illis; moriuntur, ac non sapientia *vivunt*?

[a] Heb. *timor tuus.*
[b] Heb. *quis ipse.*
[c] He. *furtim: catachresis.*
[d] Heb. *mutans locum.*
[e] Heb. *silentio*
[f] Heb. *quos conterunt: vide infra. 7. 3.*

CAPUT V.

1 JAM advoca, éstne qui attestetur tibi? ad quem verò e sanctis te convertes?

2 Si ad stultum, interficiet indignatio; & fatuum morte afficiet zelus.

3 Ego vidi stultum radicatum: cujus execratus sum habitaculum repentè.

4 Procul absunt filii ejus a salute: & conteruntur in porta, nec *est* qui eripiat:

5 Cujus messem famelicus comedit, quam [a] e medio spinarum receperit: denique exhaurit horridus facultatem eorum.

6 Cùm non prodeat e pulvere afflictio, & ex humo non efflorescat molestia;

7 Sed homo ad molestiam edatur; ut [b] scintillæ prunarum in altum evolant.

8 Profectò ego requirerem Deum fortem: & in Deo reponerem causam meam:

9 Facienti res magnas quarum non est pervestigatio, mirabiles [c] adeò ut sint innumeræ.

10 Qui edit pluviam in superficie terræ, & immittit aquas in superficiem [d] agrorum:

11 Ut ponat depressos in excelso: & pullati extollantur salute.

12 Qui irritas facit cogitationes astutorum: ut non perficiant manus eorum [e] quicquam:

13 Qui deprehendit sapientes astutiâ ipsorum: adeò ut consilium reluctantium præcipitetur;

14 Interdiu offendant tenebras; & quasi de nocte palpent in ipso meridie:

15 Qui servat a gladio, ab ore illorum: denique a manu fortis egentem.

16 Ita adest tenui spes, & nequitia obdit os suum.

17 Ecce beatus *est* mortalis quem arguit Deus: quapropter castigationem omnipotentis ne spernas.

18 Nam idem dolore afficit, qui obligaturus esset: vulnerat, cujus manus medentur.

19 In sex angustiis eriperet te; etiam in septem non attingeret te malum:

20 In fame redimeret te a morte; & in bello a [f] manibus armatis:

21 Cùm flagellat lingua, absconderis; neque timeres a vastatione ut veniat.

22 Ad vastationem & ad famem rideto, & a bestiis terræ ne timeto:

23 Nam cum lapidibus agri *erit* fœdus tuum, & bestiæ agri erunt pacatæ tibi:

24 Et experieris pacem *inesse* tentorio tuo; revisesque habitaculum tuum, si non peccabis:

25 Experieris etiam multiplicari semen tuum, & prognatos te sicut herbam terræ *virescere*:

26 Pervenies cum senio ad sepulchrum: sicut [g] abit meta frugum tempore suo.

27 Ecce hoc, pervestigavimus hoc, ita est: ausculta huic, & tu cognosce [h] bono tuo.

[a] Heb. *inter de spinis: pro, de inter spinas: anastrophe.*
[b] Heb. *filii prunæ exaltant volare. Infra. 9. 10.*
[c] Heb. *usque ad non esse numerum.*
[d] Heb. *locorum foris.*
[e] Heb. *essentiam, id est, ut sit quicquam.*
[f] Heb. *manibus gladii.*
[g] Heb. *ascendit.*
[h] Heb. *tibi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *hoc caput cum sequente ideo conjungimus, quia unica est & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor:* Exordium, *versu* 2. Ἀνασκευὴ *sive confutatio dictorum Ijobi, usque ad ver. 6. capitis 5.* Κατασκευὴ *sive confirmatio, usque ad ver. 17. Et conclusio, a ver. 17.* 2 An profetentibus] *Exordium bimembre, quo primùm deprecans fastidium Ijobi audientiam facit: deinde necessitatem explicat habendæ orationis istius a bona fide & conscientia abs qua superiorem orationem Ijobi dissimulari posse negat.* 3 Ecce erudiebas] *Ἔκθεσις primus locus ἀνασκευῆς, id est propositio, qua indigna Ijobi oratio reprehenditur per oppositionem anteactæ vitæ in τῷ αὐτῷ: quasi dicat, te qui alios erigebas, nunc animum abjicere, & in religione, spe, atque integritate tua tibi non constare est indignissimũ. Inest autem huic propositioni τοῦ ἠθοποιοῦ διαβολὴ id est loquentis criminatio, his quatuor versibus.* Manus remissas] *metaphora a corpore ad animum translata, quibus docet quæ fuerint effecta eruditionis & documentorum, quæ Ijob aliis tradiderat: sic 1. Schem. 23. 16. & Jescha. 35. 3. & infrà 8. 20.* 6 An non] *Expositio præsentis officii ab absurdo.*

Religio tua] *id est, tua illa sollicitudo religiosa, quam antè adhibueras in administratione tua: de qua suprà 1.1. & cap. 3.25.* 7 Recordare] *secundus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impossibili, cujus summa est, fieri non potest, quin ad salutem bonorum ut contrà in exitium improborum, Deus & omnes res creatæ comparentur; cùm hoc demonstrent omnia manifestò omnium ætatum, si verò memoria colligas, documenta hæc usque ad ver. 12.* 8 Quemadmodum vidi] *ἐργασία superioris loci a contrariis, cujus se testem oculatum Eliphaz asserit.* Arantes afflictionem] *metaphoræ consiliorum, actionum & eventorum ab agricultura sumptæ. Hæ autem propositiones in genere quidem veræ sunt; ad Ijobum verò malè accommodantur: hinc enim conclusio hæc tacitè conficitur, afflictionem & molestiam metis: ergo arasti & sevisti eam.* 9 Ab halitu Dei &c.] *humanitus dicta, quibus obscurè mortis genus perstringit, quo occubuerant filii Ijobi, suprà 1.19.* Flatu nasi] *id est, vento: ut Exodi 15.8.* 10 Rugitu leonis] *quasi dicat, si Deus eos non perdit sua ipsorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata: ex quibus consequitur nunquam fuisse filios tuos evasuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente: hypallage dictorum.* 11 Perituri sine præda] *id est, gravissimè pressi diuturna fame, qua mox alioquin fuisset periturus.* 12 Præterea] *tertius locus ἀνασκευῆς ab impossibili, qui primùm 17. versu exponitur: nam ad ejus explicationem antequam veniat, fidem & autoritatem sibi conciliat a testimonio cœlesti.* 13 Inter cogitationes] *id est, dum ego pervigil de rebus tuis cogitarem.* A visionibus] *id est, prout visa mihi vigili & de te cogitanti sese obtulerunt: sunt enim visa a somniis distincta, Num. 12.6. & infrà 7.14.* Cùm irruit] *id est, prima vigilia, cujus tempore homines primùm somno altissimo gravari solent: periphrasis.* 14 Pavor] *animos ad reverentiam visi, fidémque revelationis comparans.* 16 Silendo] *id est, dum ab horrore meo confirmatus, ad illam tacitus attenderem.* 17 An mortalis] *tertia argumentatio, ut observantum est in ver. 12. cujus summa est; hæc est communis omnium hominum sors, ut nulla ex parte cum Deo justitia & puritate comparari possint, ac proinde multis calamitatibus justè a Deo affligantur. hinc autem tacitè Eliphaz concludit; quid ergo te misero fiet, si pergas cum Deo contendere, ut antè fecisti? suprà 3.19.* 18 Firmitatem] *eclipsis conjugati, ut Gen. 18.21. Est autem hîc ἐξεργασία superioris propositionis per comparationem majoris: ait enim, non esset judicaturus secundum Angelos: sed tum de bono suo, tum de honore & gloria deciderent, si freti justitia sua cum Deo se compararent.* 19 Inhabitantibus] *id est, spiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domus luteæ per circumlocutionem dicuntur, ut 2. Cor. 5.1.* Quibus] *domibus, id est quæ corpora sunt caducissima, & velut arena instabili superstructa.* Qui] *mortales.* Antequam tinea] *id est, citissimè, & minore negotio quàm tinea conteritur, quæ solo attritu est friabilis.* 20 A mane &c.] *id est, totos dies atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem unicam ferendo essent sine singulari adjumento Dei.* 21 Ablata excellentia] *id est, cùm repetitur ab illis corporibus anima, moriuntur &c.* Ac non sapientia] *id est, non possunt ulla arte mortem effugere: est autem hîc eclipsis contrarii, ut Gen. 18.19.*

IN CAPUT V.

1 Jam advoca] *Quartus ἀνασκευῆς locus τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili: quasi dicat; cùm jam apud Deum nihil contendendo efficere queas, advoca si potes, qui patrocinentur tibi: concedentis verba.* Ad quem] *quarti loci ἐργασία per dilemma hujusmodi: aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios, nolent; si impios, non poterunt. Jam igitur ad quem qui suscipiat patrocinium?* 2 Interficiet] *patronum simul & clientem interficiet ira & zelus Dei.* 3 Ego vidi] *Confirmatio alterius membri dilemmatici, a testimonio suo & communi experientia.* Execratus sum] *id est, videns execrationi addictum exhorrui: metalepsis.* 4 Procul absunt] *secundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus; posteritatis exitium deploratum, & quidem acclamante publico omnium consensu.* In porta] *id est, publicè, metonymia: vide Gene. 34.20.* 5 Cujus messem] *tertium calamitatum genus, quòd nulla pars bonorum penes improbos manet; sed omnia ad alios perveniunt.* Famelicus] *id est, tenuissimus quisque, cui nihil alioquin superfuisset alimenti.* E medio spinarum] *id est, difficillimè, maximis sumptibus severit, & proventu nullo receperit cum immani cruciatu.* Horridus] *id est, aut præda, aut hostis: sic dictus, tum quia plerumque ita constituti sunt, synecdochicè; tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè: sicut Psal. 58.22.* 6 Cùm non prodeat] *ἔκθεσις sive propositio κατασκευῆς ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente; cujus summa est, cùm non sint calamitates acceptæ ferendæ terræ aut casibus fortuitis; aut denique earum causæ aliò derivandæ; sed hæreant in ipso homine propter peccatum ejus: omnibus rebus creatis omissis, ad Deum confugiendum esse.* 7 Ut scintillæ] *id est, cùm homo ad innatum sibi peccatum exardescat, ut carbones accenduntur igne; ac proinde subeant omnibus momentis ex eo calamitates, ut scintillæ e prunis emicant, &c.* 8 Ego requirerem] *non autem ut tu adversus Deum contenderem.* 9 Faciente] *secundus locus κατασκευῆς, exaggeratio superioris propositionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur autem duobus argumentis, ab administratione proventuum terræ, & hominum; ex quibus hoc modo concludit a consequente: primùm si res tam magnificas præstat, & terram irrigat ad hominum bonum; quanto magis homines curaturus est? ut Christus Matth. 6. Deinde, si res humanas ita administrat, ut improbos, eorúmque consilia perdat ad defendendam innocentiam in singularibus causis; quanto magis vim suam exerturus est, in tuenda electorum & credentium salute?* 11 Depressos] *penuria & fame.* Pullati] *id est, lugentes ex inedia: synecdoche.* 14 Offendant tenebras] *id est, in rebus etiam evidentissimis caecutiant: translata locutione.* 15 A gladio, ab ore] *id est, a violentia dictis & factis illorum.* A manu] *id est, facultate: metonymia.* 16 Spes] *id est, quod speravit.* Nequitia] *id est, vir nequam obmutescit præ stupore, adeo præsentibus Dei judiciis percellitur: sed hæc hypallage est ἐμφατικωτέρα: ut Psalmo. 107.42.* 17 Ecce beatus] *tertius locus κατασκευῆς ἐκ τοῦ συμφέροντος, ab utili: quo transitur ad conclusionem totius orationis.*

Qua-

Quapropter] *Conclusio: cujus partes sunt, dehortatio a malo, & hortatio tum ad officium erga Deum; tum ad doctrinæ comprehensionem. Est autem hîc dehortatio ad Ijobum, continens tacitam reprehensionem dictorum Ijobi, usque ad 22. versum.* 18 Nam] *ætiologia proxima dehortationis.* Obligaturus esset] *si non sperneres; sed submisso animo te ei committeres, ut suprà 8.* 19 Sex] *id est, in multis afflictionibus versantem.* Septem] *id est, in plurimis: numeri definiti pro indefinitis. est autem hæc pars ætiologiæ usque ad versum 22. a promissionibus Dei hypotheticis sive conditionalibus, si credas, & non spernas castigationes Dei.* Attingeret te] *ut suprà 1.11.* 21 Flagellat lingua] *id est, a calumniis & obtrectationibus protegereris.* 22 Ad vastationem] *altera pars conclusionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei superantis.* Rideto] *id est, adeò fide persuasus esto de reconciliatione & benevolentia Dei, ut nullum ex rebus adversis damnum metuas.* 23 Nam cum lapidibus] *hortationis ætiologia id est, si cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, feræ, denique omnes res creatæ jure fœderis tibi subservient: humanitus dictum, ut Hosch. 2.18.* 24 Revisesque] *id est, restitueris in integrum, si non amplius Deum offendes.* 26 Abit] *id est, deportatur in horreum. Sunt autem hîc promissiones allegoricæ, a re rustica sumptæ.* 27 Ecce hoc] *altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipsorum, a certissima rei ipsius veritate, & ab utili.*

CAPUT VI.

Ijob reprehensis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, caussam suam de integro constituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione ærumnarum suarum, & indignationis in quam ex tantarum ærumnarum sensu animus ejus abripiebatur, vehementissimè.

1 RESPONDENS verò Ijob, * dixit:

2 * Utinam [a] accuratè * penderetur indignatio mea; & * ærumnæ meæ lancibus trutinæ attollerentur pariter.

3 * Nam nunc *quidem* arena marina * gravior est *indignatio*: idcirco verba mea * deglutiuntur.

4 Sed * sagittæ omnipotentis in me *graviores sunt*, quarum virus ebibit spiritum meum: conturbationes Dei, *quæ* acie instructa oppugnant me.

5 * An rudit onager apud * teneram herbam? boátne bos ad farraginem suam?

6 An comeditur insulsum, absque sale? est-ne sapor in [b] * albumine vitelli?

7 * Renuit attingere animus meus: * ista sunt planè languores cibi mei.

8 * O si quis daret evenire petitionem meam, & ut expectationem meum daret Deus.

9 Et placeret Deo conterere me: * solveret manum suam, ut conficeret me.

10 * Est enim adhuc consolatio mea; (* quamvis exæstuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd * non celaverim sermones sancti.

11 * Quæ *est* vis mea ut durem? aut quis * finis meus, ut prorogem vitam meam?

12 An vis * lapidea *est* vis mea? an caro mea * chalibea?

13 * An verò non est [c] defensio mea penes me? aut [d] quod res est, depulsum est a me.

14 * Contra [e] *eum* * cujus liquescit erga amicũ suum benignitas: & *qui* timorem omnipotentis * dereliquit?

15 * Fratres mei [f] fefellerunt, sicut torrens, ut torrentes alveo transeuntes.

16 Qui * tetri sunt a glacie; in quibus abscondit se nix.

17 Quo tempore * æstu diffluunt *homines*, *torrentes* * excinduntur: dum calet eorum quisque, [g] dispereunt e loco suo.

18 * Huc illuc avertuntur a semitis [h] suis consuetis: abeunt in nihilum & pereunt.

19 *Quod* intuenteis cœtus commeantium ex * Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationem habuerant in illis,

20 Pudet [i] fiduciam habuisse: venientes eòusque erubescunt.

21 Nunc enim *qui* fuistis, non *estis*: videntes * consternationem, timetis.

22 * An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus vestris * munera exhibete propter me?

23 Aut * liberate me e manu hostis? & e manu violentorum redimite me?

24 * Docete me, & ego silebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 * O quàm * acres sunt sermones recti? sed quid * reprehendit reprehensio a vobis?

26 An reprehendere verba cogitatis? & [k] * ventilare sermones *hominis* animo abjectissimi?

27 * Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum vestrum.

28 * Sed nunc * acquiescite, * respicite ad me: & [l] * expositum erit vobis, si mentiar.

29 (* Revertimini quæso, * ne esto iniquitas; revertimini inquam iterum, * justitia mea sibi *constet*.)

30 * An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas ærumnas?

[a] Heb. *pendendo penderetur.*

[b] Heb. *salivæ: a forma & lentore persimili.*

[c] Heb. *auxilium meum.*

[d] Heb. *essentia.*

[e] Heb. *contra liquescētem ab amico suo benignitatem: synecdoche.*

[f] Heb. *perfidè egerunt.*

[g] Heb. *extinguuntur.*

[h] Heb. *viæ suæ, id est cõsuetudinis.*

[i] Heb. *quòd fiducia fuerit. sic in emendatissimo exemplari manuscripto legimus ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini.*

[k] Heb. *ventodare.*

[l] Heb. *ante faciem vestram.*

CAPUT VII.

1 * NONNE * præfinitum est tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, * dies ejus?

2 * Sicut servus *qui* aspirat ad umbram; & sicut mercenarius *qui* expectat [a] dum fecerit:

3 * Sic effectum est mihi ut possideam menses vanitatis; etiam noctes molestiæ [b] constitutæ sunt mihi.

4 * Si quando decumbo, dico; ecquando surgam & emensus fuerit * vesper? adeo satior jactationibus usque ad diluculum:

5 * Induit caro mea vermes, & * ramentum pulveris: cutis mea * disrumpit se, & liquefit.

6 * Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & consumpti sunt cum inopia spei.

7 * Recordare (quandoquidem * ventus est vita mea, [c] non est oculus meus iterum visurus

[a] Heb. *fecisse suum.*

[b] Heb. *constituerunt: impersonali significatione, pro linguæ more: ut suprà 4.19.*

[c] Heb. *non reversurus est oculus meus ad videndum bonum.*

surus bonum,

8 Nec contemplaturus est me oculus [d] perspicacissimus) etiam oculi tui ad me respicient, ut non sim *amplius*.

[d] Heb. *visus*.

9 Ut consumitur nubes & abit; ita qui descendit in sepulchrum, non ascensurus est *amplius*,

10 Nec reversurus amplius domum suam; neque agniturus eum amplius locus ejus.

11 Proinde ego non cohibeo os meum, loquor in angustia spiritus mei: queror in amaritudine animi mei.

12 An mare sum? an cete? quòd disponis circa me custodiam?

13 Cùm dico, solabitur me sponda mea; levabit querelam meam cubile meum:

14 Tum consternas me somniis, & præ visionibus conturbas me:

15 Adeò ut eligat strangulationem animus meus, mortem potiùs quàm ossa mea.

16 Aspernor *ea*, ne in seculum vivam: desiste a me, nam vanitas sunt dies mei.

17 Quid *est* mortalis, ut magni facias eum? & ut apponas ad eum [e] animum tuum?

[e] Heb. *cor*.

18 Ut visites eum temporibus matutinis? momentis explores eum?

19 Quandiu non respicis *aliorsum* a me? non deseris me, dum deglutiam salivam meam?

20 Peccavi, quid agerem tibi, ô custos hominum, quare proposuisti me scopum tibi: adeo ut esse me, mihi sit oneri?

21 Imò quid non condonas defectionem meam, & aufers iniquitatem meam, cùm jam in isto pulvere decumbam? aut *quid non* [f] tempestivè requisivisti me, ut non essem?

[f] Heb. *mane requisivisti*.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius orationis Ijobi summa partes sunt duæ; ἀνασκευὴ sive confutatio sermonis quem habuerat Eliphaz, cap. 5. ver. 6. usque ad ver. 28. & ἔκθεσις κρινομένου sive expositio quæstionis quæ agitur, & in sequentibus controvertitur ad finem usque septimi.* 2 Utinam] *Exordium patheticum a voto, quo Ijob ita summam τοῦ κρινομένου explicat, ut a judicio Eliphazi ad saniorum hominum judicium provocet.* Penderetur] *translatio a rebus corporeis.* Indignatio mea] *id est, æstus & conflictatio animi mei ex ærumnarum sensu proficiscens, prout explicatur infrà 7. 11. & sequentibus.* Ærumnæ] *id est, mala ista adventitia indignationem animi generantia, de quibus infrà 7. 1. & sequentibus.* 3 Nam] *ætiologia duobus membris superioris versus respondens. hîc enim explicatur indignatio; & ærumnæ, sequente versu.* Gravior] *numero & pondere: hyperbole metaphorica.* Degluti untur] *id est, tum præ multitudine indignationis imparia sunt illis enuntiandis; tum præ gravitate semesa verba aut potiùs suspiria mihi excidunt.* 4 Sagittæ] *id est, ærumnæ immissæ a Deo, versu 2. quasi dicat, miramini tantam indignationem qua transversus rapitur animus meus: sed eheu, multum abest a gravitate & innumerabilitate malorum quæ ego sentio: quam ob rem mala sua summè emphaticis translationibus exprimit, cùm illis acumen sagittarum tribuit: quibus manu omnipotentis immissis ac velut veneno irâ ejus infectis se ita transverberatum esse profitetur, ut spiritum ipsius exhauriant, conturbent, & quasi instructa acie oppugnent: pathetica omnia.* 5 An rudit onager] *primus locus ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili, variis similitudinibus expressus, quarum explicatio est versu 7. quasi dicat; non possunt me in hac conditione versantem pascere sermones vestri, quia partim alieni sunt, partimque insulsi: quam ob rem ut onagri & boves cibo suo acquiescunt; contrà verò destituti vociferantur: non debet vobis mirum esse si abhorreo a sermonibus vestris.* Teneram herbam] *id est, pabulum suum.* 6 Albumine] *insipido, cujusmodi sunt verba vestra.* 7 Renuit] *id est, ex animo repudio sermones vestros.* Ista] *id est, sermones isti quos habetis. quasi dicat, tantùm abest ut sermonibus vestris recreer, aut eorum condimento reficiatur vita mea, ut contrà cibum ipsum amariorem, vitamq; injucundiorem & languidiorem reddant.* 8 O si] *exclamatio per ergos ex abrupto, gravius afflicto & perturbato Ijobi animo ex sermone Eliphazi. quasi dicat, quandoquidem tam iniqui judices estis adversum me, neque æquioris ullius cognitoris adipiscendi facultas ostenditur: jam ad vota mea præcedentia redeo.* Quis daret] *id est, utinam morerer illicò: periphrasis mortis, duobus versibus.* 9 Solveret] *id est, non ampliùs inhiberet, sed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum, ut illud Psal. 74. inhibere manum suam e sinu suo.* 10 Est enim] *ætiologia postulati proximi, quòd sibi bene sit conscius.* Quamvis] *occupatio objectionum, quibus Eliphaz & alii usuri fuissent, nimirum a sensu præsente carnis, & a gravitate manus Dei.* Non celaverim] *id est, professus sim fidem & cultum Dei sine intermissione.* 11 Quæ est] *altera ætiologia optati, versu 8. & 9. ab infirmitate ipsius cum suis ærumnis comparata.* Finis meus] *activè, id est, quem istis ærumnis meis possim imponere.* 12 Lapidea] *ut sustineat tantas ærumnas.* Chalybea] *ut frangat eas.* 13 An verò] *regressio ad ἀνασκευὴν cujus hic est secundus locus ἐκ τῆς εὐφημίας αὐτοῦ, a commendatione fidei & conscientiæ suæ. q. d. utcunque sermones vestri me dejecturi essent: erigit tamen me fidei & veritatis qua nitor consolatio.* 14 Contra eum] *id est, contra te Eliphaz, & quemcunque alium. Inest autem his verbis transitio ad tertium locum ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τοῦ φή(σ)αντος διαβολῆς, a criminatione ejus qui sermonem contra habuerat* Cujus liquescit] *id est, diffluit atque evanescit, ut sequentium versuum allegoria explicat.* Dereliquit] *arrogando sibi autoritatem judicandi fratris. Jacobi 4. 11.* 15 Fratres mei] *explicatio allegorica tertii loci, usque ad vers. 22. cujus summa est: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant, cùm non est opus ampliore aqua; æstivo verò & siticuloso dilabuntur, & exarescente terra quasi ludificantur spem hominum, cùm refrigerio aquarum opus est: ita mihi usu venit ab amicis meis. nam secundis rebus cùm uterer, videbar mihi circumfluere illorum adjumentis: nunc verò in tanto calamitatum æstu, nullum ex eis solamen percipio, quasi exaruissent omnes. Dicuntur ergo Ijobi fratres Eliphaz & alii.* 16 Tetri sunt] *id est, hyeme horrent præ aquarum copia: periphrasis.* 17 Æstu] *id est, æstate flagrante.* Excinduntur] *id est, celerrimè pereunt, quasi uno momento resecarentur: metaphora: sic etiam proximum exstinguendi verbum.*

18 Huc

28 Huc illuc] *id est, diffluunt.* 19 Tema; turbas Sabæorum] *Arabiæ desertæ, ex Ketura, & ex posteris Jischmahhelis. Gen. 25.3. & 15.* 21 Consternationem] *id est, calamitatem amici vestri, quæ est vobis consternationi, & deterret vos, ne ii sitis erga me qui fuistis ante hac. Apodosis sive applicatio superioris allegoriæ.* 22 An quia] *quartus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, *ab inhonesto, per dilemma: Si (inquit) aliquid de facultatibus vestris peterem (quod honestè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut aliis propter me erogari, operámve adhiberi: inhonestum esset amico laboranti recusare: at quanto magis futurum est vobis dedecorosium, si ne illud quidem levamen præstatis, quod præstare possetis sine ullo dispendio jacturáque vestra? Sin autem inhonesti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite.* Munera] *ad corrumpendum judicium: id est, jus aliqua ratione propter me convellite.* 23 Liberate] *id est, vim quæ mihi allata fuit, vi armata aut quocunque modò repellite.* 24 Docete] *quintus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili, per concessionem. q. d. ego tam bene mihi sum conscius, ut pro certo habeam nullam mei incusandi materiam vobis subministratam esse: sed quandoquidem ita vultis, agite, experimini, si quid jure potestis reprehendere.* 25 O quàm acres] *ultimus* ἀνασκευῆς *locus* ἐκ τοῦ ἀνακολούθου, *ab inconsequente, amplificatus contrario epiphonemate: magna est (inquit) vis & autoritas piæ ac veræ reprehensionis: at vestra cujusmodi est? inanis est, tantùm hærens verborum aucupiis, & miserum exagitans, contraquàm debuissetis. sic utitur* ἀντικατηγορίᾳ, *sive criminis relatione.* Acres] *id est, efficaces ad animos permovendos percellendósque.* Reprehendit] *id est, continet aut efficit conveniens cum reprehensione recta.* 27 Etiam in] *Conclusio* ἀνασκευῆς ἐκ τῆς τῶν φιλούντων διαβολῆς, *a criminatione eorum qui sermonem adversum habuerant: qua statuit Ij bistos non minùs iniquos esse, quàm si pupillum aut innocentem puerum (cujus defensio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata est) violentia sua, quasi mole injecta, opprimerent.* 28 Sed nunc] *Transitio ad* ἔκθεσιν, *alteram orationis partem, cujus exordium tribus his versibus comprehenditur.* Acquiescite] *audientiam facit precibus, primùm a persona sua, deinde a cognitione & judicio æquorum auditorum, quod illis defertur a Ijobo: postremò ab aversatione & deprecatione præcedentium offensarum.* Respicite ad me] *id est, habete rationem mei, obsecro, & attendite.* Expositum erit] *id est, ipsi judices estote.* 29 Revertimini] *id est, animos vestros perturbatione abreptos ad rem ipsam revocate: idcóque omnia utrinque integra sunto, & omissa modò dictarum offensarum recordatione, æquè inter nos audiamus.* Ne esto iniquitas] *id est, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offensos esse.* Justitia mea] *id est, relinquamus justitiam cum suo loco, & rationem anteactæ vitæ meæ.* 30 An erit] *id est, si mentiar exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.*

IN CAPUT VII.

1 Nonnè] ἔκθεσις *toto hoc capite, cujus partes sunt duæ; una, explicatio ærumnarum, usque ad ver. 11: altera, explicatio indignationis, usque ad finem capitis; prout utramque proposuerat suprà 6.2. Propositio autem ærumnarum continetur duobus locis* κατὰ σύγκρισιν: *unus est a communi præsentis vitæ miseria atque laboribus, ver. 1; alter a singulari Ijobi sorte versantis in summis difficultatibus, quæ per comparationem communis illius sortis amplificatur versibus sequentibus. Summa est, miramini quod expetivi aut me non natum esse, aut quamprimùm emori: sed duo argumenta gravissima me eò pertrahunt, ærumnæ meæ, & indignatio.* Præfinitum] *id est, nónne aliqua quiete terminantur labores vitæ nostræ; ac proinde secundum naturam finem laborum expeto?* Dies ejus] *id est, labores quotidiani ejus: synecdoche.* 2 Sicut servus] *secundus locus a singularibus suis calamitatibus, quas amplificat hoc modo: Si alii homines ex communi naturæ lege a labore vacationem expetunt; quid aliud possum expetere ego quidem quàm mortem? cùm tota vita mea dies & noctes cum infinitis & gravissimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica est allatura.* 3 Sic effectum] *id est, indesinenter in labore rigidiore versor quàm servus & mercenarius ullus.* Etiam noctes] *quæ aliis ad quietem datæ sunt.* 4 Si quando] ἐργασία *proxima querimoniæ de suis calamitatibus, quas noctu, interdiu, perpetuas & indesinentes esse gradatim ostendit.* Vesper] *id est, nox incipiens a vespere: synecdoche, ut Gen. 1.5.* 5 Induit] *id est, totum corpus vermibus circumtectum est, quasi vestimento.* Ramentum pulveris] *id est, ulcerum manantium sordes concretas, ut tabum, meliceridas, & similia.* Disrumpit] *videlicet erumpentibus ulceribus, & liquefit manantibus.* 6 Dies mei] *Occupatio, qua anticipat objectionem nascentem ex sermonibus Eliphazi, suprà 5.17. & sequentibus; quorum hæc erat summa: si tibi bene es conscius, oportet animum tuum confirmari de promissionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Respondet verò Ijob; ad utrumque confirmatus sum, ad vitam, & ad mortem: sed cùm tempus prosperitatis tanta celeritate effluxerit, & nunc tam manifesta sint indicia & documenta ad mortem; quorsùm mihi hujus vitæ expectatio?* 7 Recordare] *Conclusio prioris partis* ἐκθέσεως *per apostrophen ad Deum. Quasi dicat, quandoquidem Deus ita planè testatur mihi de hac vita cedendum esse, nolo vobiscum amplius contendere; sed ad Deum orationem convertam; cujus summa est; cùm tot modis ostendas vanitatem brevitatémque vitæ meæ, quæso ut potiùs tollas, quàm ut me diutius in malis hærere sinas.* Ventus] *id est, mox evanitura.* Bonum] *sub. in hac vita: sic sequentia.* 8 Oculi tui] *humanitus dictum, ut infrà ver. 21.* 9. Ut consumitur] γνώμη, *qua se consolatur Ijob; si vitæ finem obtinuerit, desituras in perpetuum calamitates, ut 2. Schem. 12. 23.* 10 Locus ejus] *id est, populares ejus: metonymia.* 11 Proinde] *transitio ad alteram partem* ἐκθέσεως, *de indignatione animi, quæ tota in sequentibus per apostrophen ad Deum enuntiatur.* 12 An mare sum] *primus locus* ἐκθέσεως, *quo comparat constitutionem animi sui cum gravitate afflictionum quibus opprimitur. quasi dicat, sumne ita ferox ut mare fervens & æstuans, aut ut immania cete? quin potiùs annue omnibus modis studui sollicitè, ut obtemperarem tibi? at tu, ô Deus, quasi excubias con-*

contra me positis dies & noctes infestat animum meum, & ad vitæ præsentis horrorem adducens, efficis ut præoptem mortem. Cete] *de cujus robore, motu, & validissima agitatione vide infrà 41.* 13 Cùm dico] *id est, cùm me ad quietem compono, tum ab istis quasi emissariis tuis invador.* 14 Somniis] *dormientem.* Visionibus] *pervigilem: vide suprà 4.13.* 15 Strangulationem] *quamvis durissimam, sed præsentissimam mortem.* Ossa mea] *id est, vitam corporis mei: synecdoche.* 16 In seculum] *id est diutius.* Desiste a me] *hoc est, ne amplius vitam prorogato, sed morte finem affligendi facito. sic concludit locum primum a precatione.* Nam vanitas] *id est, quicquid mihi ampliùs vivendum est, futurum est mihi calamitosissimum: sic judicat Ijob, ut suprà ver. 6.* 17 Quid est mortalis] *secundus locus ἱκε-σίας a communi hominum sorte. quasi dicat, compara, quæso, tenuitatem hominis cum assiduis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus ærumnis probare velis eum?* 18 Visites] *affligendo.* 19 Quandiu] *accommodatio ad suam personam.* Aliorsum] *id est, aliò iram tuam convertis: ut Psal. 79.6. & infrà 14.7.* Dum deglutiam] *id est, minimo momento saltem.* 20 Peccavi] *tertius ἱκεσίας locus per confessionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis sumptis a natura & officio seu administratione Dei, & a persona deprecantis. Peccavi autem, id est, fateor me esse peccatorem.* Quid agerem] *id est, solvendo impar sum.* Custos hominum] *id est, qui pro bonitate naturæ tuæ servas, & administrationem salutis tibi uni vendicas.* Proposuisti me] *in quem præter ordinarium illum tuæ administrationis cursum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut suprà 6.4.* 21 Quid non] *conclusio dilemmatica: aut satis jam habeto his pœnis, aut me occidito.* Defectionem] *id est, afflictionis, defectionis & iniquitatis pœnas.* Cùm jam] *id est, cùm tu me in pulverem usque abjeceris, & ego me sistam tibi animo abjectissimo: locus est commiserationis a præsente conditione.* Tempestivè] *vide suprà in ver. 8.*

CAPUT VIII.

Bildad Ijobum graviter reprehendit quasi obloquentem justitiæ Dei; eam testimoniis & exemplis probat, & Ijobum minis deterrere conatur, promissionibusque revocare.

1 TUNC respondens Bildad Schuchites, ' dixit:

2 ' Quousque effaberis ista? & ' ventus validus sermones oris tui *futuri sunt*?

3 ' An Deus fortis perverteret judicium? aut an omnipotens perverteret justitiam?

4 ' Si filii tui peccaverunt ei; ideo dimisit eos ' in [a] potestatem defectionis ipsorum.

5 Si tu sedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem deprecareris;

6 ' Modò purus & rectus sis: certè jam ' expergisceretur tua causa, & ' perficeret habitationem ' justitiæ tuæ,

7 Essentque [b] priora tua ' perexigua: adeò posteriora tua augerentur valde.

8 ' Nam consule quæso ætatem priscam; & compara *te* ad ' pervestigationem majorum illorum.

9 (' Nam [c] hesterni sumus, neque experti sumus; nam ' umbra sunt dies nostri super terram.)

10 An non illi docturi sunt te? ' dicturi tibi, & ex animo suo prolaturi verba?

11 ' An attollit se juncus absque cœno, augetur ulva absque aquis?

12 Adhuc existens ' in virore suo, *cùm* nondum decerpitur; tamen ante omne gramen arescit.

13 Ita sunt semitæ omnium obliviscentium Dei fortis: nam expectatio hypocritæ peribit,

14 ' Quem fastidit spes sua; cujus fiducia ' est domus aranei,

15 Quo innitente domui suæ non consistit illa; apprehendente eam non stat.

16 ' Succosus est, ' ante solem; & ' suprà hortū suum tener ramus ejus prodit:

17 In ' acervo radices ejus implectuntur; ' domum lapideam inspicit.

18 ' Si perdit eum a loco ejus; adeò ut ementiatur eum *locus dicens*, non vidi te:

19 ' En illa lætitia viæ ejus: cùm *educto eo* ex pulvere faciunt ut alter efflorescat.

20 ' Ecce Deus fortis non spreturus est integrum: sed non ' confirmat manum maleficorum,

21 ' Donec ' impleverit risu os tuum, & labia tua jubilo:

22 Osores tui induantur pudore; & tentorium improborum nusquam sit.

[a] Heb. *in manum.*

[b] Heb. *principium tuum perexiguum: adeò consequens tuum augeretur.*

[c] Heb. *heri.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Oratio est ἐπιτιμητική sive reprehensiva, constans propositione, ver. 2. confirmatione reprehensionis suæ usque ad ver. 20. Et conclusione a promissionibus Dei: Cujus summa est; Ijobum temerè & impiè administrationi Dei obloqui, quod non damnet anteactam vitam suam & suorum; neque judiciis Dei patienter acquiescat. Finis verò, ut ad seriam peccatorum confessionem & resipiscentiam se comparans benedictionem a Deo expectet. Ita quidem sancta est thesis; sed in hypothesi sive singulari quæstione facti peccatur, dum argumentatur Bildad ex præsentibus calamitatibus Ijobum hypocritarum more in peccatis vixisse, eorum nomine affligi, & adhuc mala fide agere quòd inficietur peccata sua; cujusmodi ferè est sequentium reprehensionum in Ijobum ratio.* 2 Quousque] *Propositio reprehensionis ἐκ τῆς τοῦ φήσαντος διαβολῆς, quòd Ijob perturbato vehementissimè animo sermones indignos haberet indignissimè.* Ventus validus] *id est, quasi bruto impetu ferris ad conviciandum Deum, proruendum judicia ejus, & convellenda omnia.* 3 An] *primus reprehensionis locus ἐκ τοῦ σαφοῦς, ab evidente. quasi dicat, quis nescit Deum justissimum esse, neque tua neque alterius causa æquum & bonum convellere?* 4 Si peccaverunt] *ἐργασία superioris loci dilemmatica: necesse est inquit, ut Deum justissimum confitearis, sive filios tuos, sive te ipsum spectes: nam utrosque castigavit peccatorum nomine: sed illos quidem mortem; te verò, si sapis, ad resipiscentiam cui benedictiones conjunctæ sunt.* In potestatem defectionis] *id est, ut ipsos sua defectio perderet.* 6 Modo purus] *id est, modò conversio non sit hypocritica, & impura oratio.* Expergisceretur] *id est, ostenderes te*

sibi

sibi esse curæ: humanitus dictum, ut Psal. 35.23. Perficeret] *id est, absolutè bearet.* Justitiæ tuæ] *id est, suam, cùm justè vives: hypallage συζυγικὴ.* 7 Perexigua] *id est, propè nihil esset prior ille status tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus esset.* 8 Nam] *secundus locus confirmationis ἐκ μαρτυρίας παλαιῶν, a testimonio majorum & omnium temporum universè.* Pervestigationem majorum] *id est, sciscitandos & percunctandos majores antiquissimos.* 9 Nam hesterni] *ætiologia, cur modestè reticendo suum testimonium ad priscorum autoritatem & fidem Ijobum revocet, ut confirmet propositionem Eliphazi, suprà 4.8. Est autem tota hyperbolica per μείωσιν dicta, & per comparationem sui cum priscis majoribus.* Umbra] *id est, brevissima ætas nostra est, comparata cum majorum ætate, fluxa, instabilis, & ipsa ultrò abiens.* 10 Dicturi tibi] *id est, dicta mea confirmaturi bona fide.* 11 An attollit] *tertius confirmationis locus ἐκ παραβολῆς, ex comparatione, qua ostenditur tam esse ex ordine & jure administrationis Dei ut impii & hypocrytæ intercidant, eorumque expectatio præscindatur; quàm ordinarium est, juncum in siticulosis locis arescere, aut dissipari telam aranei.* 12 In virore suo] *id est, tempore viriditatis suæ, quo adhuc crescere, ac non decerpi solet.* 14 Quem fastidit] *id est, eum quasi fastidiens fugit id ipsum quod sperat; adeò ut insperatis calamitatibus opprimatur; metaphora. Est autem hìc amplificatio superioris loci ab exemplis duobus, aranei, & arboris, usque ad 19. versum.* Est domus aranei] *id est, adeo fragilis & fallax, ut illa est.* 16 Succosus est] *alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primùm felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & postremò exitium. Succosus autem, id est, abundans & circumfluens bonis insitis & adventitiis.* Ante solem] *id est, palàm, in oculis omnium agit commodissimè.* Supra hortum, &c.] *id est, plus æquo luxuriat: his omnibus tacitè Ijobum & ejus filios perstringit.* 17 In acervo] *id est, ita latè radices diffundit, ut fundamenti struem offendat in ædibus domini sui.* Domum lapideam] *id est, luminibus domus efficit. quasi dicat, suprà & infrà damnosus est familiæ domini sui.* 18 Si perdit eum] *dominus ejus, funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum vestigium ejus appareat: quod in sequentibus per prosopopœiam exprimitur.* 19 En illa lætitia] *Apodosis ironica similitudinis, Ijobum graviter mordens; etsi statim lenitur promissionibus. quasi dicat, ubi est gloria & jactatio illius, cùm avulsæ nullum vestigium supersit, & in locum ejus altera suffecta sit?* 20 Ecce Deus fortis] *Conclusio a promissionibus Dei ad superiores minas mitigandas; sed tamen oppositione status improborum illustrata, velut aculeo infixo in animum Ijobi; ut partim metu a malè gerenda vita deterreret, partim spe revocaret ad Deum.* Confirmat] *vide suprà 4.3.* 21 Donec impleverit] *Transitio a thesi ad hypothesin: quasi dicat, te ergo, si integer eris, non spernet Deus; sed acceptũ habebit usquedum, &c. ut suprà ver. 6.* Impleverit risu] *id est, dederit amplissimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.*

CAPUT IX.

Ijob agnita & celebrata justitia, sapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ suæ sibi ab amicis objectam; & justitiam suam asserens docet ex præsentibus Dei judiciis non esse de hominibus judicandum. Postremò querimonias suas repetens, a Deo multis argumentis adductis mala sua deprecatur, & concludit flebili optato.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Verum est, novi ita esse: nam quî justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti?
3 Si volet litigare cum eo, non poterit respondere ei *ad* unum ex mille.
4 Est sapiens [a] animo & fortis viribus: quis obdurans *animum* adversus eum prosperitate utitur?
5 Qui refigit montes ita ut non animadvertant *homines*: qui subvertit eos in ira sua.
6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut columnæ ejus contremiscant:
7 Quo interdicente Soli, non oritur; qui circa stellas obsignat:
8 Qui extendit cœlos solus; & calcat excelsa maris:
9 Qui facit Arcturum, Orionem & Pleiadas; ac penetralium Austri *sydera*:
10 Qui facit res magnas, [b] adeóque impervestigabiles; & mirabilia, adeóque innumera.
11 Si transit præter me, tamen non possum videre: si transmeat, tamen non animadverto eum.
12 Si rapit, quis cogat eum restituere? quis dicat ei, quid facis?
13 Deo non revocante iram suam; sub ipso incurvantur adjutores superbiæ.
14 Quanto minus ego responsarem ei? eleCturus essem *habere* verba mea contra eum?
15 Cui si justus sim, non responsabo; *sed* judicem meum deprecabor.
16 Si provocem, an respondebit mihi? non credo auribus percepturum vocem meam.
17 Qui turbine conterreret me, & multiplicaret vulnera mea impunè.
18 Non sineret me revocare spiritum meum; sed saturaret me amaritudinibus.
19 Si viribus *experirer*, fortissimum ecce: sin judicio, quis vadimonium constitueret mihi?
20 Si justum me assererem, os meum condemnaret me: *si* integrum me, perverteret me.
21 Integer sum, non sum mihi conscius: *sed* ex animo meo sperno vitam meam.
22 [c] Propter hoc unum dico; integrum, ut improbum ipse consumit.
23 Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationem innocentium ridet:
24 Terra traditur in manum improbi, adeò ut faciem judicum ejus obtegat: si non *ille facit*, quisnam est?
25 Nam dies mei velociores fuerunt cursore; aufugerunt, non sunt experti bonum:
26 Transmearunt cum navibus [d] celocibus, sicut aquila involans in escam.
27 Si dico, obliviscar querimoniæ meæ, derelinquam [e] iram meam, & recreabo me:

[a] Heb. *corde.*

Gen. 1.

[b] Heb. *usque ad non pervestigationẽ, & usque ad non numerũ. suprà 5.9.*

[c] Heb. *unum hoc propter ea dico: antecedens cum relativo: pleonasmus.*

[d] Heb. *desiderii, id est, ita constitutis, ut quàm citissimè vectorem ad desiderium perducant.*

[e] Heb. *faciei: sic Levitici 17.10. & 1. Schem. 1.18.*

28 'Formido omnes dolores meos: recognosco fore ut 'non purges me:

29 *Sed* me tanquam [a] improbum fore: quare jam in vanum 'laborarem?

30 'Si lavero me aquis nivalibus, & emundavero smegmate manus meas:

31 Tum in foveam demerges me, & [a] abominabuntur me vestes meæ.

32 'Quamvis non sit vir sicut ego, *ut* responsem ei, conveniamus 'pariter in judicium:

33 Neque sit inter nos arbiter, interpositurus manum suam inter utrumque nostrum;

34 Amoturus a me virgam ejus, & terrorem ejus, ne perturbet me:

35 Eloquar, & non timebo ab eo: nam non 'ita sum conscius mihi.

CAPUT X.

1 'FASTIDIT anima mea vitam meam; [a] deponam a me querimoniam meam: loquar in amaritudine animæ meæ;

2 Dicam Deo, ne condemnes me; notum fac mihi quam ob rem 'contendas mecum.

3 'An bonum est tibi, quòd opprimis? quòd spernis laborem manuum tuarum? & consilium improborum illustras?

4 'An oculi carnei sunt tibi? an ut videt mortalis vides?

5 'An similes diebus mortalium dies tui *sunt*? aut anni tui similes diebus viri?

6 'Ut inquiras in iniquitatem meam, & de peccato meo quæras?

7 'In notitia tua *est* me non esse improbum: 'nec tamen est quod eripiat a manu tua.

8 'Manus tuæ dolore afficiunt me, quæ fecerunt me: unà circumquaq; *sunt* quibus perdas me.

9 Recordare, quæso, quòd sicut argillam fecisti me: & in pulverem reduceres me?

10 Nónne 'sicut lac fudisti me? & tanquam caseum coagulasti me?

11 'Cute & carne induisti me? ossibusque & nervis texisti me?

12 'Cum vita benignitatem exercuisti erga me? & visitatio tua conservavit spiritum meũ?

13 'At ista recondidisti in [b] animo tuo: novi hoc esse apud te.

14 'An simulac pecco, observes me? & ab iniquitate mea non purges me?

15 Si improbus sim, hei mihi; si justus sim, non 'possum attollere caput meum: satiare 'ignominia, & respice afflictionem meam.

16 'Nam attollit sese *illa*, ut ferox leo 'venaris me: & [c] 'rursus mirificum te exhibes contra me.

17 Renovas 'testes tuos contra me, augens indignationem tuam adversus me: 'vices & exercitus sunt contra me.

18 'At quare e vulva eduxisti me? *ô si* expirassem, & oculus non vidisset me:

19 Essem ac si nunquam fuissem; ex utero in sepulchrum elatus fuissem.

20 'An non paulisper diebus meis 'cessabit? deponet a me, ut recreem me paulisper?

21 'Cùm nondum abivero unde 'non sum rediturus; 'in terram tenebrosam & 'umbræ lethalis.

22 Terram obscurissimam, similem caligini, umbræ lethalis, & ' expertem vicissitudinum; 'utcunque splendeat, similem caligini,

[a] Heb. *relinquam de super me.*

Gen. 2. 7.

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *reverteris & mirificum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis Ijobi summæ partes sunt tres: Prima,* ὁμολογητικὴ *sive confessoria justitiæ & potentiæ Dei, usque ad ver. 21: Secunda,* ἀπολογητικὴ, *inficians criminationem sui & defendens integritatem suam, usque ad finem capitis: Tertia,* ἔκθεσις *sive expositio indignationis suæ & querimoniæ apud Deum, cap. 10.* 2 Verum est] *Confessio, ad primam Bildadi propositionem respondens, suprà 8. 3. quam in sequentibus explicat primo per thesin, usque ad ver. 14. deinde per hypothesin & accommodationem ad personam suam, usque ad ver. 21.* 3 Si volet litigare] *homo videlicet de sua justitia adversus sapientissimam & potentissimam Dei justitiam.* Ad unum ex mille] *id est, millies peragetur reus.* 4 Est sapiens] *Confirmatio propositionis superioris a natura Dei.* Quis obdurans] *ab exemplo: est autem prolepsis hoc versu, cujus duæ argumentationes sigillatim sequentibus explicantur.* 5 Qui refigit] *confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, usque ad ver. 11.* Animadvertant] *nempe amotionem, adeoq; ullum vestigium eorum.* 6 Columnæ] *i. ima fundamenta, quasi dicat, terram a summo ad imum.* 7 Quo interdicente] *id est, qui efficit noctem & diem: periphrasis: nam donec oriatur sol, est nox: & adveniente die contra, quasi obsignatæ occultantur stellæ.* 8 Calcat excelsa maris] *id est, æstum & fluctus ferventis maris quasi pede comprimit.* 9 Qui facit arcturum] *id est, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a signis cœli ordinariis designantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus.* Arcturum] *cujus sydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat.* Orionem] *sydus quod totis noctibus mense Decembri in hemisphærio supero versatur, & deinceps usque ad vergiliarum tempus perspicuum est.* Pleiadas] *Latinè vergilias, quæ una cum vere oriuntur, & durant usque ad Autumnum.* Penetralium austri] *intelligit æstiva sydera, ut est canicula, &c. quæ quia ad polum Antarcticum sive axem meridianum spectant (qui polus velut inferior subest horizonti nostro) penetralium Austri sydera appellantur: dicuntur enim penetralia austri elegante phrasi per hypallagen pro Austro penetralium, id est, abstruso & quasi in penetralibus terræ abscondito.* 11 Si transit] *confirmatio secundæ argumentationis ab exemplis. est autem hoc primum hypotheticum a persona sua, quasi dicat: si quod documentum potentiæ, & sapientiæ & justitiæ suæ edit ob oculos meos, non sum is qui eam cognoscere & pervestigare possim; adeò inscrutabilia sunt judicia ejus & impervestigabiles viæ ejus, Rom. 11. 33.* 12 Si rapit] *secundum exemplum* κατὰ θέσιν, *a persona eorum quos* Deus *malis afficit arbitratu suo.* 13 Deo non revocante] *tertium exemplum, a persona eorum qui vires suas consumunt & alienas adhibent ut obsistant Deo.* Adjutores superbiæ] *id est, superbi, & eorum patroni.* 14 Quanto minus] *alteræ pars confessionis, ut diximus in ver. 2. qua primùm statuit se non responsaturum, sed submisso animo deprecaturum Deum: deinde hoc institutum suum*

duabus

duabus propositionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quantò minus, comparatio majoris est: si nemo (inquit) quantumvis potens & validis auxiliis fultus Deo utiliter obloqui aut obsistere potest; quid ego miser, solus, &c? Electurus essem] *id est, de industria litigarem, ut suprà ver. 3.* 15 Si justus] *id est, si sapiam, & velim in mea justitia pergere.* Deprecabor] *ut facit sub finem sequentis capitis.* 16 Si provocem] *Propositio prior hypothetica, qua docet quàm malè sibi sit cessurum, si cum Deo judicio aut viribus certare velit: quod amici tanquam homini malè sano & furenti exprobrabant.* Auribus percepturũ] *accepturum provocationem meam.* 17 Qui turbine contereret] *id est, miserrimè perderet me: periphrasis duobus versibus.* Turbine] *id est, subita, violenta, & fragosa plaga, qualem experti fuerant ipsius filii, suprà 1.19.* Impunè] *id est, sine ullo damno suo, ac nemine vindicante me: sic Proverb. 1.11.* 19 Sin judicio] *id est, si in jus vocare vellem.* Quis vadimonium] *id est, quis tandem judicis partes agens, me & illum in jus vocaret ad agendum causam nostrã?* 20 Si justum] *altera propositio hypothetica. quasi dicat, si justitiam meam cum illius justitia comparare vellem, meis ipsius verbis ut meo gladio jugularem me.* Integrum me] *comparatione Dei.* Perverteret] *videlicet os meum.* 21 Integer sum] *Secunda pars responsionis ad propositionem Bildadi quæ est suprà 8.6. & sequentibus. Est autem hoc versu prolepsis sequentium in responsione partium. nam primùm integritatem suam, fidem, & conscientiam adversus probra quæ objiciebant illi, asserit: deinde ostendit se sine mala fide fastidire vitam suam, quod capite sequente explicat. Integer sum, (inquit) comparatione vestri in hac defensione mea: nam integer sum ab iis peccatis quæ mihi objicitis fuisse in causa cur ita affligar.* Non sum mihi conscius] *sic distinguimus secuti fidem manuscripti exemplaris.* 22 Propter hoc unum] *ἀνασκευὴ sive confutatio argumentationis illius Bildadi: Si justus esses, non affligeret te Deus, sup. 8.6. & 20. Atqui te affligit; Ergo injustus es. Cui ita respondet Ijob, utcunq; afflictus sim, mihi sum bene conscius: itaq; concludo probos ut improbos a Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio ipsius utrosque consumi.* 23 Quandoquidem &c.] *id est, quandoquidẽ innocentes necat subitò, aut gravissimis afflictionibus eos probando delectatur: humanitus dictum.* 24 Terra traditur] *confutatio alterius partis argumentationis Bildadi sup. 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, sic e contrario improbis & actionibus eorum in hac vita palàm & apertè reipsa maledicere. confutat autem Ijob ab experientia.* Faciem judicum &c.] *id est, bonos etiam condemnet, a quibus fuisset cõdemnandus: a signo synecdochicè, ut Esteræ 7.8.* Ille] *nimirum Deus.* 25 Nam dies mei] *confirmatio superioris argumentationis ab exemplo suo: ostendit enim, utcunque integer sit: tamen amissam esse quàm celerrimè prosperitatem suam ver. 25. & 26. deinde se gravissimè & sine intermissione affligi, versibus sequentibus.* Dies mei] *prosperi, ut sup. 7.6.* Bonum] *diuturnum & constans.* 27 Si dico] *quasi dicat, si quando succurrit ut de liberatione a malis meis ventura cogitem, præcidunt mihi spem mala præsentia.* 28 Non purges] *id est, ut purum me a calamitatibus liberes: ita concludit Ijob ex rebus præsentibus, ut sup. 7.6.* 29 Improbum fore] *ita tractatum iri, ut vos de improbo dixistis.* Laborarem] *de fovenda aliqua spe adversus istas exitiales ærumnas: sic refellit sermonem Bildadi suprà 8.6.* 30 Si lavero] *id est, quamvis purissimus essem hominum, tamen ita affligeres me: apostrophe ad Deum.* 31 Abominabuntur] *id est, horrebunt me etiam omnia mihi proxima, & juris mei: hyperbole.* 32 Quamvis] *Conclusio superioris sermonis μεταβατικὴ id est, transitiva ad querimoniam sequentis capitis, conjuncta propositione quæ est in ver. 35. & principio sequentis capitis; qua ita statuit Ijob; etsi neque mihi est autoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, aut arbitrium interponendi: non dubitabo tamen expostulare cum illo familiariter, fretus bona fide & conscientia.* Pariter] *id est, æquis inter nos legibus, ut inter litigantes ex æquo disputari solet.* 34 Ita] *nimirum ut vos exprobratis mihi.*

IN CAPUT X.

1 Fastidit] *ut suprà 9.21.* 2 Ne condemnes] *Propositio deprecationis primùm, deinde optati: ut Deus severitatis suæ in Ijobum causam explicet, cùm ipse sibi bene sit conscius.* Contendas] *flagellando me.* 3 An bonum] *Confirmatio propositionis a rebus absurdis, quæ etsi in Deum cadere non possunt: tamen pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitari possent. Est autem hîc primum absurdum, ut Deus justus opprimat hominem sibi bene conscium: secundum, ut opifex spernat suum opus: tertium, ut probis improbis faveat, hoc versic.* 4 An oculi] *quartum absurdum, ut Deus omnium cognitor judicio fallatur.* 5 An similes] *quintum absurdum concludens superiora omnia: an tota, inquit, æternitate tua quicquam tibi humanum evênit? synecdoche: Sic transit Ijob ad hypothesin causæ suæ.* 6 Ut inquiras] *nempe quasi jam omnia non essent tibi exploratissima: ut asserit sequente vers.* 7 In notitia tua est] *Propositio prima, confutans absurdum primum, de quo suprà ver. 3.* Nec tamẽ est] *πάθος ad movendam misericordiam: quasi dicat, veruntamen ne mea quidem integritas, cujus tu mihi testis es, facit ut hac plaga liberer.* 8 Manus tuæ] *Propositio secunda pathetica respiciens ad absurdum secundum versic. 3. amplificata primum κατὰ σύγκρισιν sive comparationem antecedentis operis Dei cum præsentibus calamitatibus: deinde per enumerationem singulorum Dei operum erga se inde a conceptu.* 10 Sicut lac] *id est, conceptum humanum & naturalem effecisti: periphrasis.* 11 Cute & carne] *id est, in utero formasti.* 12 Cum vita &c.] *id est animasti, & in vita conservasti.* 13 At isti] *ὑποφορὰ, sive subjectio fidei ad præcedentes quæstiones.* 14 An simulac] *Tertia propositio, respondens tertio absurdo per dilemma: alia est, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate peccant, alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione acturus es atque cum improbo?* 15 Possum attollere] *ita ærumnarum gravitate opprimor: quam ob rem ad orationem patheticam statim confugit.* Ignominia] *mea videlicet, id est, desine me ignominia afficere misertus mei.* 16 Nam attollit] *precationis αἴτιον, duobus versibus.* Venaris] *id est, insectaris plagis: humanitus dictum.* Rursus mirificum] *id est, subinde mirificos dolores mihi affers.* 17 Testes] *id est plagas, testes indignationis tuæ, ut infrà 16.8.* Vices & exercitus] *id est, velut copiæ alia aliis succidentes oppugnant me.* 18 At quare] *Contentio fervens adversus Deum,*

ἐκ τοῦ πάθους ex infirmitate carnis proficiscens: vide suprà 3.10. & sequentibus. 20 An non] Conclusio a voto & ardente gemitu, repressa superiore contentione adversus Deum, quasi victoris ex ea erigentis se ad Deum. Cessabit] renovare dolores: videtur autem Ijob ex his verbis novos eo momento aculeos & tela dolorum persensisse, quibus ad Deum excitaretur. 21 Nondum abivero &c.] id est, mortuus fuero: periphrasis. Non sum rediturus] vide suprà 7.9. & 10. In terram] descriptio sepulchri periphrastica. Umbræ lethalis] id est, umbrosissimum. 22 Expertem vicissitudinum] in temporibus videlicet: est enim perpetua nox ibi. Ut cunque splendeat] id est, quæ quantumvis sole lucente perlustretur terra, semper opaca permanet.

CAPUT XI.

Tzophar sermonem Ijobi a comparatione majestatis divinæ refellens, docet unicam salutis viam esse fidē & resipiscentiam; ad quam Jjobum hortatur.

1 CUI respondens Tzophar Nahhamathites, dixit:

2 An multitudini verborum non responderetur? aut an [a] vir loquax justus haberetur?

3 Ad mendacia tua homines silerent? & te subsannantem nemo pudore suffunderet?

4 Dixisti enim, pura est disciplina mea; & mundus sum ante oculos tuos.

5 At certè, o si quis daret Deum loqui; & aperire labia sua adversus te:

6 Ut indicet tib[b] occultissimā sapientiā, duplo majorem fore ad existentem *hanc* (quod animadverte) si exacturus esset abs te Deus pœnā iniquitatis tuæ.

7 An profunditatem *sapientiæ* Dei invenias? aut usque ad finem *sapientiam* omnipotentis invenias?

8 *Altior est*[c] altissimis cœlis, quid ages? profundior sepulchro *imo*, quid cognosces?

9 Longior terra mensura ejus: & latior mari.

10 Si transmeabit ut sedat: sive ut congreget; quis verò avertet eum?

11 Cùm ipse novit homines vanos, & videt nequitiam; an non consideraret:

12 Ut vir vacuus fiat cordatus: homo ut pullus onagri natus?

13 Si tu comparans animum tuum; expansurus es ad eum manus tuas:

14 Quandoquidem nequitia est in manu tua, procul amove eam: & ne sinito habitare in tentoriis tuis iniquitatem.

15 Tunc cùm extuleris faciem tuam e vitio: utique eris validus, & non timebis.

16 Nam tu molestiæ oblivisceris: sicut aquarum *quæ* præterierunt recordaberis:

17 Et supra meridiem exurget tempus; evolabis, similis matutino eris.

18 Confide igitur, dum est spes: si[d] perscrutatus fueris, securè cubabis:

19 Et recubantem nemo exterrebit: imò precabuntur faciem tuam multi.

20 Oculi verò improborum deficient, cùm perfugium perierit ab eis; & spes eorum exspiratione animæ.

[a] Heb. *vir laborum.*

[b] Heb. *occultis sapientiæ.*

[c] Heb. *altitudinibus: hypallage.*

[d] Heb. *perfoderis: metaphora.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt, Exordium, ver. 2. & 3: Ἀνασκευὴ sive confutatio sermonis quem habuerat Ijob, a 4. ver. usq; ad 13: Κατασκευὴ sive confirmatio promissionum Dei in resipiscentem, usq; ad 18. ver. Et Conclusio, inde usq; ad finem.* 2 An multitudini?] *Exordium a necessitate, in quam sibi adduci videbatur Tzophar ut sermones Ijobi refelleret. Ejus necessitatis loci sunt quatuor amplificati contentione vehementissima, hoc & sequente versu. Primus ἐκ τοῦ αἰσχροῦ, ab inhonesto; Si tibi inhostum est tot verba effutire, nobis adhuc inhonestius foret ea dissimulare: & Secundus, ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου, ab inutili; Loquacitas non efficiet justum.* 3 Ad mendacia tua] *Tertius locus, ab injusto: Injustum est mēdaciis assētari.* Et te] *Quartus ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, ab impossibili: non possunt pii non obsistere blasphemantibus.* 4 Dixisti] *Ἀνασκευῆς sive confutationis ὑπόθεσις, propositio argumenti quod statuit confutare.* Pura est disciplina] *id est, ego ex puro corde, conscientia bona & fide non simulata versatus sum in utenda doctrina Dei, sup. 6.10.* Mundus sum] *vitæ ratione sup. 10.7.* 5 At certè] *summum & unicum argumentum confutationis a testimonio Dei, quod Ijobo δι' εὐχῆς, precationis modo objicit, velut obfirmate omnibus hominum documentis resistenti.* 6 Duplo majorem] *id est, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum esse, quàm sunt hæ quibus affligeris, si Deus tecū summo jure agere vellet; ut Hhezra 9.13.* 7 An profunditatem] *Ἐργασία superiorū propositionis de occultissima sapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimensionibus, eam superiorem esse confirmans, hoc ver. & duobus sequentibus.* 8 Sepulchro imo] *id est, omnibus inferis.* 10 Si transmeabit] *id est, si operibus exeres se, ut suprà 9.11.* Sedat] *abjiciens a se.* Congreget] *recipiens ad se.* 11 Cum ipse] *Ἐργασία alterius membri in propositione adducti, de peccato hominum & cognitione ejus.* Homines vanos] *ut esse præsumeris ex verbis tuis & ex pœna quam sustines gravitate.* Consideraret] *ad judicandum, & ad puniendum.* 12 Ut vir] *Usus animadversionum Dei, quo comparatur transitio ad κατασκευήν.* Vacuus] *corde & intelligentia.* Ut pullus] *id est, etiam brutissimus inde ab ortu suo.* 13 Si tu comparans] *Κατασκευὴ sive confirmatio hypothetica promissionum Dei, qualem alii amici adhibuerunt suprà 5.17. & 8.5. & 20.* Comparans] *id est si ex animo resipisces.* 15 Extuleris] *id est, te erexeris, & in vitio non ampliùs jacebis: sic perstringit Ijobum quasi in peccato jacentem.* Eris validus] *quod antè planè imparatus jactabas, sup. 9.35.* 16 Præterierunt] *videlicet non reversuræ.* 17 Et supra meridiem] *id est, illustrissima gloria circumfulgebis.* Evolabis] *id est, quasi uno momento ex ærumnis istis emerges atque eveheris.* 18 Cōfide] *Conclusio exhortatoria ad fidem & resipiscentiam tempestivam, partim a promissionibus Dei adjunctis, partim a metu judicio... ejus: quem aculeum adhibet ad fodicandum Ijobum: ut suprà 8.20.* Perscrutatus] *id est, vias tuas explora-*

ploraveris, & resipiscente animo a te abjeceris: sic Lamentationum 3.40. 20 Oculi improborum] *id est, improbi sua spe frustrati vitam in lachrymis & ejulatu consument.* Spes eorum] *id est, misera morte de rebus speratis decident.*

CAPUT XII.

Ijob confutatis amarulenter ab experientia & communi rerum creatarum testificatione argumentis Tzophari, & reliquorum mendacibus sermonibus repudiatis, omnes injuriæ in Deum arguit. Postea redintegrans constitutionem causæ suæ, expostulat cum Deo de illatis calamitatibus, easque argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit.
2 Scilicet vos esse populum: & vobiscū morituram sapientiam.
3 Etiam mihi est animus ut vobis; non [a] inferior sum vobis: & apud quem non *sunt* hujusmodi?
4 Ut *qui* derisui *est* amico suo sum, quem clamantē ad Deum exaudit: derisui *est* justus, integer.
5 Tæda contempta *est* ad cogitationem tranquilli: is qui constitutus est, in nutationibus pedis.
6 Tranquilla sunt tentoria vastatoribus, & secura provocantibus iram Dei fortis: cuicūq; efficit Deus ut eveniat *optatum* ad manum.
7 Enimvero interroga, quęso, jumenta, & docebit te *illorum quodque*: aut volucrem cœli, & indicabit tibi;
8 Aut confabulare cum terra, & docebit te: etiam enarrabunt tibi pisces maris.
9 Quis non cognovit ex omnibus istis, manum Jehovæ facere illud;
10 In cujus manu *est* anima omnis viventis, & spiritus totius carnis humanæ?
11 An non auris verba probabit, ut palatum cibi gustum assumit sibi?
12 In decrepitis erit sapientia? & in longitudine dierum intelligentia?
13 Penes illum *est* sapientia & fortitudo: illius *est* consilium & intelligentia.
14 En *ita* destruit ut non ædificetur: occludit viro *ita* ut non aperiatur.
15 En ita cohibet aquas ut arescant: aut ita emittit eas ut subvertant terram.
16 Apud illum *est* robur & substantia: ejus *est* errans & in errorem inducens.
17 Qui facit ut consulti deveniant in dementiam; & judices stultos reddit:
18 Vinculum regum dissolvit; & cingulum alligat lumbis eorum:
19 Qui facit ut præsides deveniant in dementiam; & valentissimos pervertit:
20 Qui amovet [b] sermonem eloquentibus; & judicium senum recipit:
21 Qui effundit contemptum super ingenuos; & zona validos destituit:
22 Qui revelat profunda e tenebris; & educit in lucem umbram lethalem:
23 Qui auget gentes & perdit eas; qui expandit gentes & abducit eas:
24 Qui amovet animum primoribus populi terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis avio.
25 Qui facit ut errent tanquam ebrius, palpent in tenebris [c] deficiente luce.

[a] Heb. *nō cado ego præ vobis: sic infrà* 13.2

[b] Heb. *labium.*

[c] Heb. *non luce.*

CAPUT XIII.

1 EN omnia vidit oculus meus: audivit auris mea, & percepit sibi.
2 Utique quod scitis, scio ego quoque: non sum inferior vobis.
3 Profectò ego pro omnipotente loquar; & disceptare pro Deo forti volo.
4 Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes estis.
5 O *si* quis daret ut [a] omnino sileretis: nam esset vobis pro sapientia.
6 Audite jam disceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.
7 An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?
8 An personam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?
9 An bonum *futurum est* cùm pervestigabit vos; si ut illuditur mortali, illuseritis ei?
10 [b] Omnino reprehendet vos: etiamsi clam personam accipiatis.
11 An non excellentia ejus perturbat vos, & pavor ejus irruit in vos?
12 Memoriæ vestri sunt [c] similes cineri: [d] tumulis luti altiora vestra.
13 Silentes desistite a me, ut eloquar ego: & obveniat mihi quidvis.
14 Quam ob rem auferrem carnem meam dentibus meis, & animam meam ponerem in manibus meis?
15 Si enecaret me, non sperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.
16 Etiam ipse mihi erit saluti: quamvis in cōspectum ejus hypocrita non veniat.
17 Audite [e] continenter sermonem meum, & enuntiationem meam auribus vestris.
18 Ecce jam dispono judicium: scio me fore justum.
19 Quis *est* qui contendat mecum? Si nunc silerem, expirarem.
20 Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abscondam me.
21 Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne peturbet me.
22 Deinde inclama, ut ego respondeam: aut eloquar, ut reddas responsum mihi,
23 Quot mihi iniquitates & peccata sint; defectionē meā & peccatū meū notū fac mihi:
24 Quare faciem tuam abscondas, & reputes me inimicum tibi?
25 An folium impulsum exagitares? aut stipulam aridam persequereris?
26 Quòd rescribis contra me amaritudines; & efficis ut possideam hæreditariò iniquitates pueritiæ meæ:
27 Ac ponis in compede pedes meos, observans omnes semitas meas: super radices pedum meorum imprimeris.

[a] Heb. *silendo sileretis.*

[b] Heb. *reprehendendo reprehendet.*

[c] Heb. *similitudines.*

[d] Heb. *altis luti.*

[e] Heb. *audiendo.*

CAPUT XIIII.

1 QUANQUAM iste velut putredo veterascit, ut vestis quam edit tinea,
2 Homo natus muliere, brevis [a] æ-
tate, & satur commotione,
3 Ut flos, simulac egressus est succiditur, & fugit velut umbra, neque consistit:

[a] Heb. *diebus.*

 4 Nihilo-

4 Nihilo minus super [a] istum [a] aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.
5 [a] Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.
6 [a] Quandoquidem præcisi sunt dies ejus, numerus mensium ejus penes te *est*: determinationes ejus fecisti, quas non transgrediatur:
7 [a] Respice *aliorsum* ab eo, donec desistat: usq; dum [a] exsolverit, ut mercenarius, [b] diurnū suum.
8 [a] Nam est de arbore spes, si exscindatur, adhuc repullulaturam, & tenerum ramum ejus nō destiturum,
9 Cùm valde senuerit in terra radix ejus, adeò ut in pulvere jam moriturus fuisset pes ejus *succisæ*;
10 [a] Ex odore aquarum regerminat: & agit ramum [a] velut planta.
11 At vir moritur debilitate fractus: cumq; expiravit homo, ubinam est?
12 [a] Abeuntibus aquis e lacu, ut flumen exsiccatum exarescit:
13 Ita vir cùm occubuit, non resurgit [a] usquedum non *erunt* cœli, non excitabuntur *viri*: neque expergiscentur a somno suo.
14 [a] Utinam in sepulchro [a] occultares me, absconderes me donec aversa esset ira tua: disponeres mihi [a] determinationem, recordatus mei.
15 Cùm moritur vir, an [a] revicturus est? omnibus diebus præfiniti temporis mei [a] sperarem: donec rediret immutatio mei.
16 [a] Revocares, & ego responderem tibi: opus manuum tuarum expeteres.
17 [a] Si nunc [a] gressus meos numeres: [a] non serves propter peccatum meum:
18 Et obsignatam *ut* in fasciculo defectionē meam, adsuas ad [a] iniquitatem meam:
19 Enimverò mons ruens decideret: & rupes refigeretur e loco suo.
20 [a] Lapides exterunt aquæ: [c] inundatione abripis e pulvere terræ sponte nascentia ejus: ita spem mortalis perdis.
21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; & mutans vultum ejus dimittis eum.
22 [a] Si augeantur filii sui, ignorat: sin diminuantur, non animadvertit ad eos.
23 Tantummodo carne ejus dolore [a] in ipso affecta: animus quoque ejus de ipso luget.

[b] Heb. *diem suum.*

[c] Heb. *inundas.*

IN CAPUT XII.

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ sive confutatio partim singularis sermonum Tzopharis, partim universalis amicorum omnium, usque ad 17. ver. cap. 13. Et nova ἔκθεσις, hoc est, propositio sive constitutio causæ suæ coram Deo, usque ad finem.* 2 Scilicet] *Exordium ironicum: primus locus ἀνασκευῆς, a reprehensione amarulenta eorum qui sermonem habuerant.* Populum] *id est, verè homines, quibuscum ego comparatus sum vir vacuus, & quasi pullus onagri, suprà 11.12.* Vobiscum moriturum] *id est, præter vos neminem esse sapientem: Sarcasmus.* 3 Etiam] *amplificatio ironiæ superioris per comparationem sui.* Non inferior] *id est, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; sic infrà 13.2.* Et apud quem] *altera amplificatio ironiæ.* 4 Ut qui &c.] *secundus locus ἀνασκευῆς, ἐκ τοῦ ἀπρεποῦς, ab inhonesto; sed κατ' εὐφημισμὸν in tertia persona enuntiatus, ut suprà 6.14. tum ut minùs amicorum animi offendantur, tum ut commodiùs ad thesin transeatur.* Quem] *amicum, &c. Id est, cui in præsentia Deus benedicit, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignius est de misero amico malè judicare, maximè qui justitiam & integritatem suam asserit.* Derisui] *Transitio ad thesin.*

5 Tæda contempta] *Tertius locus ἀνασκευῆς, Thesis sive propositio contraria ex adverso illi quam posuerat Tzophar suprà 11.13. & sequentibus. Tu (inquit) dicis fore ut probus securè in hac vita degat, & gloriosa prosperitatis luce meridiem superet: ego verò contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum ad multas mutationes & casus tota hac vita comparatum esse: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè vivunt quasi absumptam tædam abjectum esse, nedum ut luceat velut sol: contrà verò multa improbis ex animo succedere, utcunque statueris suprà 11.20.* Nutationibus pedis] *id est, calamitatibus, quæ parum abest quin ipsum hominem prosternant: elegans metaphora, ut Psal. 18.37.* 6 Vastatoribus, &c.] *id est, improbis, qui non tantùm contra secundam legis tabulam, sed etiam contra primam veniunt.*

7 Enimverò] *Tertius ἀνασκευῆς locus ἐκ τοῦ ἀτόπου, ab absurdo: nam ostendit Ijob absurdum esse ut istam administrationem Dei negent illi, quam ipsi ob oculos vident, & omnes res creatæ quantumvis ratione & anima destitutæ confirmant.* 9 Quis non cognovit] *id est, quis non discat ex istorum singulorum documentis? ἐργασία superioris propositionis de calamitatibus bonorum, & secundis rebus improborum.* 11 An non auris] *Pathetica reprehensio, quam de industria inseruit Ijob in medium hunc locum de administratione Dei, ut amicos graviùs perstringeret. quasi dicat, vos hactenùs rebus a Deo creatis usi estis, & sensibus vestris discrevistis ea quæ vobis sapiebant, placebant ad visum, &c. sed cùm omnia ista totidem sint documenta mirificæ ipsius administrationis Dei: an non tandem aliquando aurem & animum advertentes meliùs judicabitis de administratione Dei? an semper cæci, surdi, fatui, & stupidi futuri estis in percipiendis omnium rerum documentis & sermonibus meis?* 12 In decrepitis] *Exaggeratio superioris argumenti ab ætate amicorum Ijobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore ista didicisse. Jam verò se ostendit reipsa comperire penes Deum unum esse, & ab illo solo percipi sapientiam, vers. sequent.* 13 Penes illum] *regressio ad ἐργασίαν quæ fuerat intermissa a versu 11. in qua administrationem Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie observantur. Penes illum, inquit, id est, ejus sunt, & in ejus administratione hæc insunt omnia: sic naturam administrationis explicat hoc versu.* 14 En ita, &c.] *id est, ineluctabilis est administratio ejus, cujus exponuntur effecta usque ad finem capitis per antithesin membrorum.* Destruit] *ut Sedomum, &c. Gen. 19.* Occludit] *id est, protegit quasi objecta structura, & obserata porta, ut Lotum. Ibidem.* 15 Cohibet] *ut Genes. 7. & 8.* 16 Substantia] *id est, existentia (ut vocant) rerum omnium.* Errans] *sive corpore, ut Psalm. 107.4. & 40. sive animo, ut Gen. 3. de Serpente, Adamo & Chava.* 17 Ut consulti] *sicut Exodi 1. & sequent. capitib.* 18 Vinculum regum] *ut Gen. 14.* 19 Præsides] *ut suprà ver. 17.* 20 Amovet sermonem] *ut in historia Schecemitarum. Gen. 34.* 22 Revelas profunda] *ut in historia Josephi, Gen. 37. & 41.* Umbram lethalem] *id est, rem abstru-*

strusissimam. 23 Auget gentes] *ut ante diluvium, Ge.5.& 6.* Expandit] *ut Gen.10.& 11.* 24 Amovet animum] *Exod.8.& 14.* 25 Errent] *Gen.19. Est autem verborum hysterosis, ut 1.Schem.20.16.*

IN CAPUT XIII.

1 En omnia] *confirmatio superiorum; quæ docet Ijob se ista omnia partim experientia cognovisse, partim fide habere exploratissima: quam ob rem nos in superioribus exempla omnia ex priscis illis temporibus adduximus.* 3 Profectò ego] *altera pars ἀνασκευῆς, confutatio universalis sermonum quos amici in Ijobum ad defendendam Dei justitiam habuerant; cujus propositio hoc versu est hujusmodi: vos me existimatis litigare adversus Deum, & illi (ut vobis quidem videtur) patrocinamini; sed ego contrà translationem criminis institui in vos. quia vos ii estis qui Deum patrocinio vestro offenditis, & gravem ei injuriam facitis, quasi mendaciis causa ipsius defendenda esset.* 4 Etenim vos] *ἀντιπολογία instituti istius ἀντεγκλήματος a duabus causis; una, quòd Deo nihil prosunt mentiendo; altera, quòd ne Ijobo quidem prosunt ineptis pharmacis & medicamentis adhibitis.* 5 O si quis] *audientiam facit primùm κατ' εὐχήν: deinde ab inhonesto, quia stultus qui tacet, sapiens reputabitur, Prover.17.28. postremò ab utili, quia increpationem suam sperat utilem eis & salutarem fore.* 7 An pro Deo forti] *Propositio increpationis: Pro Deo loqui sanctum est; sed iniquitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat Ijob, quòd ordinariam illam administrationem Dei, quam asseruit superiore capite singuli pernegaverant, Eliphaz suprà 5.3.& sequentibus: Bildad, suprà 8.11.& sequentibus: & Tzophar supra 11.13.& 20.* 8 An personam ejus] *id est, an ita respectu personæ Dei abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne quidem cum ipsius Dei justitia est consentaneum: sic infrà 10. ver. hactenus argumenta ab injusto.* 9 An bonum] *argumentum ab inutili; quo ostendit primùm hanc rationem ipsis fore inutilem, hoc versu: deinde verò perniciosam justo judicio Dei, tribus versibus sequentibus.* Pervestigabit] *id est, recognoscet & expendet patrocinium vestrum.* Illuseritis] *id est, mendaciis, cavillis, & tergiversationibus causam illius egeritis, quæ ad decipiendos homines & turpes causas velandas adhiberi solet.* 10 Etiamsi clam] *id est, quantumvis obscuræ sint rationes vestræ, & hominum notitiam fugiant: tamen pater ille cœlestis videt in secreto, & suo tempore repositurus est.* 11 An non] *alter locus ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου. q.d. nonne majestas Dei præsens vos percellit & deterret a me condemnando, ut etiam facit metus venturi illius judicii? superiore versu: gradatio.* 12 Memoriæ vestri] *id est, quicquid in vobis est maximè memorabile, & altum si cum Deo comparabitur, & reipsa nihil est: confirmatio proximi argumenti ex comparatione conditionis nostræ cum excellentia Dei.* 13 Silentes desistite] *Conclusio ἀνασκευῆς, conjuncta transitione ad novam ἔκθεσιν.* Obveniat] *id est, sinite me meo periculo loqui.* 14 Quam ob rem] *Occupatio: quæ docet Ijob non esse cur de ipso metuant quasi desperante, ac præ desperatione adversus Deum contendente in suam ipsius perniciem.* Auferrem carnem] *id est, me ipsum in desperationem abiens consumerem?* Animam meam] *id est, vitæ & animi mei omnem curam abjicerem? vide simile 1.Schem.19.5.* 15 Si enecaret] *Amplificatio occupationis a circumstantia mortis. quasi dicat, tantum abest ut omnem vitæ ac salutis meæ rationem abjecerim, ut potius in mortis angustiis fidem in Deum habiturus, rationem vitæ meæ apud eum depositurus, & salutem ab eo constantissimè expectaturus sim, vero, simplice & integro animo.* 16 Hypocrita] *qualem me cogitatis esse, & nominatim vocavit Bildad suprà 8.13.* 17 Audite continenter] *Exordium ἐκθέσεως.* 18 Ecce] *primum argumentum exordii, a bona fide & conscientia sua, quam statuit explicare coram Deo.* Fore justum] *id est, justum habitum iri coram Deo.* 19 Quis est] *quasi dicat, cùm Deus me justificat, quis intentabit crimina adversus me? sic Rom.8.33.* Si nunc] *secundum argumentum a necessitate. quasi dicat, rumperer, si hic æstus apud me continendus esset, & non daretur liber expostulandi locus.* 20 Tantummodò] *altera pars Exordii sermone converso ad Deum, qua postulat Ijob ut ad æquam & legitimam disceptationem causæ attendat Deus: idq; duobus modis: unus, ut cesset ab infligendis plagis & inhibeat eas. ver.21: alter, ut sibi ipsi det securitatem a plagis, & ipsius animum confirmet, quo audeat expostulare cum Deo, ver.22.* 21 Manum] *id est, plagas: metonymia.* 23 Quot mihi, &c.] *Propositio summa, ac velut status totius causæ his duobus versibus, qua Ijob assumpta actoris persona cum Deo expostulans, se tam bene sibi conscium esse ostendit, ut non possit statuere cum animo suo se propter peccata sua tam graviter flagellari: ac proinde si quid ejusmodi est (cujus se nescium profitetur) exponi sibi a Deo postulat. Dicit enim, Quot, id est, quid & quantum peccaverim, fac ut sciam.* 24 Reputes] *id est, mecum, ut cum inimico, agas rigidissimè.* 25 An folium impulsum] *primus locus contentionis veluti forensis, ad misericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majestatis divinæ cum tenuitate sua: nam Ijob se cum folio depulso & quisquiliis arentibus comparat: judicium verò Dei gravissimis & vehementissimis figuris explicat, duobus versibus sequentibus. quasi dicat, indignum est majestate tua ut misellum homuncionem & abjectissimum tot & tantis calamitatibus obruas.* 26 Rescribis] *id est, Judiciale rescripto tuo in me decernis plagas tam amaras atque difficiles: humanitus dictum ex forensi usu.* Iniquitates] *id est, pœnas inde a pueritia mea iniquitate meritas.* 27 Ponis in compede] *id est, me coërces istis malis, quasi sontem compedibus vinctum.* Observans] *id est, singulis his malis circumcludens me, quasi armatis custodibus, ut suprà 10.17.* Super radices] *id est, vestigia iræ tuæ usque ad extremos pedis articulos pertingunt, ut cùm pes sontis totus uritur gravitate compedum. radices autem pedum vocat ipsos pedes, qui in digitos quasi radicis partes diffunduntur.*

IN CAPUT XIIII.

1 Quanquam] *ἀπόδοσις, redditio sive accommodatio superioris argumenti, primùm κατὰ θέσιν, a conditione hominum universè; deinde κατ' ὑπόθεσιν, a conditione ipsius singulari.* Iste] *homo natus muliere versu 2.* 4 Istum] *hominem, ac nominatim me qui sum ista conditione, & ex ipsorum numero: sic transitio fit a thesi ad hypothesin.* Aperis oculum] *id est, nominatim respicis, & quæstionem habes.* 5 Quis edat] *secundus locus contentionis ἐκ τοῦ ἀδυνάτου ab impossibili quasi dicat si mecum peccatorum & immundiciæ*

nomine

nominis experiris, nosti neque me, neque alium mortalium quempiam suis viribus ab immunditia liberari posse; ac proinde aut judicium tuum gravissimum illis subeundum esse, aut adhibendam misericordiam tuam, quam tu ipse misertus infirmæ carnis promisisti, Gen.8.21. 6 Quandoquidem] *tertius locus captandæ misericordiæ* ἐκ τοῦ πρέποντος, *ab eo quod magis Deum misericordem decet. quasi dicat, cõvenientius futurum est majestati tuæ ut præsente morte contentus sis, quàm ut toto vitæ curriculo me miserum hominem rigidissimè & præter ordinem exagites.* 7 Respice aliorsum] *vide suprà 7.19.* Exsolverit diurnum] *id est, transegerit vitam.* 8 Nam est] αἰτιολογία *superioris loci* ἐκ παραβολῆς *a comparatione contrarii, quæ Dei misericordiam captat hoc modo: si homo tanta facultate præditus esset quantam habet arbor, quæ sine graviore periculo putatur & ad radicem usque ceditur, deinde facili negotio repullulat; existimarem leniùs calamitates mihi perferendas esse: jam verò cùm neque ligneus sit homo, neque tam vividus ut semel occisus sponte repullulet, respice aliorsum a me, &c.* 10 Ex odore] *id est, vel tantillo humore: metaphora.* Velut planta] *id est, ac si novella planta, aut viviradix esset.* 12 Abeuntibus] *amplificatio ab altera similitudine aquarum pereuntium e lacu, id est, alveo sive conceptaculo suo: quam similitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypotheticè proposuit; cujusmodi exemplum memorabile est apud Dionem Nicæum in Augusto & Trajano.* 13 Usquedum, &c.] *id est, nunquam in vitam hanc revertentur.* 14 Utinam] *quartus locus contentionis, optatum hypotheticum sive conditionale: si homo hanc vitam recepturus esset, ut versus sequens ostendit.* Occultares me] *ut radix arboris absconditur terra, ubi ab externis injuriis tuta est.* Determinationẽ] *id est, tempus quo vitam reciperem.* 15 Revicturus] *hac præsente vita.* Sperarem] *de hac vita a calamitatibus immuni recipienda.* 16 Revocares] *in vitam, & me redivivum sisterem.* 17 Si nunc] *Conclusio pathetica ex comparatione severitatis judiciorum Dei, hoc & sequente versu, cum infirmitate omnium rerum creatarum, ver.20. & 21 nominatim verò hominis, usque ad finem.* Gressus meos numeres] *id est, singula facta mea recenseas, & ad amussim metiaris.* Non serves] *id est, perdas.* 18 Iniquitatem] *id est, pœnam hanc meam universa peccatorum meorum recordatione accumules, quis mons? quæ rupes? quæ virtus rei creatæ ferat?* 20 Lapides exterunt] *id est, continuis plagis quamantvis in speciem mollibus edomas res durissimas, & res altissimè radicatas aufers.* 22 Si augeantur] *id est, morte allata sensum omnem illis & notitiam rerum præsentium etiam charissimarum adimis.* 23 In ipso] *id est, dum vivit, & caro ejus semper doloribus infesta est, & animo semper aliquid mœroris hæret: adeò hæc vita abundat & circumfluit malis.*

CAPUT XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum insipientiæ & proterviæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccati sui per comparationem iustitiæ Dei: deinde justitiam Dei commendans a manifesto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab ista fiducia sua dehortatur.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 An sapiens responderet scientiam [a] ventosam? aut impleret Euro ventrem suum?

a Heb. *venti.*

3 Disceptando verbo *quod* non prodest? aut sermonibus quibus non proficit?

4 Etiam tu irritam facis reverentiam; & detrahis confabulationem [b] cum Deo forti.

b Heb. *coram Deo.*

5 Nam docet iniquitatem tuam os tuum; cùm eligas *adhibere* linguam astutorum.

6 Condemnat te os tuum, non autem ego; & labia tua testantur contra te.

7 An primus hominum genitus es? aut ante colles formatus?

8 An arcanum Dei [c] intelligis? & contrahis ad te sapientiam?

c Heb. *in arcano Dei audis: sic Deut. 28.49.*

9 Quid nosti quod nesciamus? quid intelligis quod non *sit* apud nos?

10 Etiam canus, etiam decrepitus *est* inter nos: grandior quàm pater tuus [d] ætate.

d Heb. *diebus.*

11 An parvæ *sunt* præ te consolationes Dei fortis? aut aliquid obvolvit *eas* apud te?

12 Quid [e] abripit tibi animum tuum? aut quid collimant oculi tui?

e Heb. *capit te corde tuo.*

13 Quòd convertis contra Deum fortem spiritum tuum: ita depromis ex ore tuo sermones?

14 Quid *est* mortalis ut mundus sit? & ut justus sit natus muliere?

15 En, sanctis suis non crediturus esset firmitatem: & [f] cœlites non sunt mundi in oculis ejus.

f Heb. *cœli: metonymia,*

16 Quantò minus *vir* abominabilis & fœtidus; vir imbibens ut aquam iniquitatem?

17 Indicabo tibi, audi me: nam id vidi quod enarrabo,

18 Quod sapientes nuntiant; & non celant, *accepta* a majoribus suis:

19 Quibus solis tradita terra; non transibat alienum quicquam per medium eorum.

20 Omnibus diebus improbi, ipse doloribus se conficit: & numero annorum reconditi sunt violento.

21 Sonus pavorum *est* in auribus ejus; in ipsa pace vastatorem invasurum eum.

22 Non credit se rediturum è tenebris: cùm speculantur, *credat* se esse expositum gladio.

23 Vagatur propter cibum *dicens* ubinam *inveniam*? cùm scit paratum esse, ad manum ei *esse* dies tenebrarum:

24 Perturbant eum oppressio & angustia: prævalet ei, ut rex paratus cum pilata acie.

25 Quia intendit adversus Deum fortem manum suam: & contra omnipotentem se exhibuit virum;

26 Incurret ei in collum: in [g] densissimum, *in* [h] tergina scuta ejus.

g Heb. *densitatem.*

h Heb. *tergora scutorum.*

27 Quia operuit vultum suum adipe suo; & effecit strigas ad ilia:

28 Et inhabitavit civitates excisas, domos quæ non inhabitabantur; quæ comparaturæ fuissent se in acervos:

29 Non ditescet, neque stabunt opes ejus: neque extendet in terra perfectionem istorum:

30 Non recedet a tenebris, tenerum ramum ejus arefaciet flamma: denique recedet spiritu oris illius.

31 Ne credat vanitati qui seducitur: nam vanitas

vanitas futura est [i] compensatio ejus.
32 [k] Ante diem ejus complebitur: nam ramus ejus non virescet.
33 Violenter auferet *Deus* omphacem ejus ut vitis: & abijciet sicut oleæ florem ejus.

34 Nam congregatio hypocritarum erit solitaria: & ignis absumet tentoria [l] *corruptorum munere.*
35 Quorum venter concipiendo molestiam ac pariendo laborem, comparat dolum.

[i] Heb. *permutatio.*
[k] Heb. *non die ejus.*
[l] Heb. *muneris.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt duæ: ἀνασκευὴ sive confutatio sermonum Ijobi, usque ad ver. 17. & κατασκευὴ sive confirmatio earundem reprehensionum quas ipse & alii Ijobo enuntiaverāt, inde usque ad finem capitis.* 2 An sapiens] *Exordium sive primus confutationis locus ἐκ τῆς τοῦ φθάνοντος διαβολῆς a criminatione Ijobi; quem locum bifariam tractat; per communem locum, ver. 2. & 3. & per singularem hypothesin accommodationemque ad Ijobum, tribus sequentibus.* Ventosam] *id est, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia.* Impleret euro] *id est, intus in animo vanas procellosas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.* 4 Etiam tu] *id est, nunc demum video te planè desipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta, ita liberè criminatur, quod prius hypotheticè proposuerat suprà 4.6.* 5 Nam docet] *ætiologia superioris criminationis. quasi dicat, nos non damnamus te; sed tu ipse.* Cùm eligas] *id est, sciens & prudens cavilleris, ut solent astuti.* 7 An primus] *secundus confutationis locus ἐκ συγκρίσεως id est, à contentione sive comparatione personarum colloquentium, quasi dicat, neque antiquitas, neque peritia, neque autoritas in te sunt tantæ, ut nos ulla ratione superare possis: quod deinde amplificatur ἐξ ἀντιθέτου id est, contraria assertione, versu 10. Imò verò, inquit, nos tibi ætate, peritia, & autoritate præimus.* 8 Contrahis ad te] *id est, omnibus aliis ademptam tibi soli vendicas eam.*

11 An parvæ] *Tertius confutationis locus ἐκ τοῦ ἀκολούθου a consequentibus, quo ita argumentatur: cùm nos non vulgares aliquas consolationes: sed divinas tibi proposuerimus, cujusmodi vir bonus non potest abjicere; omnino necesse est ut tu aut ex præsidentia tui labores, divinas consolationes fastidiente: aut aliquo præjudicato alióve studio abreptus sis: quid abripit tibi, &c?* Obvolvit] *id est, ita præstringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quasi res involucris tectas.* 12 Quid collimant] *id est, quid spectas, quo studio transversus raperis? metaphora a jaculatoribus sumpta.* 13 Spiritum tuum] *id est, animum indignatione accensum.* 14 Quid est mortalis] *postremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz usus fuerat suprà 4.17. & sequentibus.* 16 Imbibens] *id est, cui tam ordinarium est & familiare peccatum, quam cibus & potus.* 17 Indicabo] *κατασκευῆς id est, secundæ patris in reprehensione, exordium, quo audientiam facit Eliphaz duobus argumentis, testimonio experientiáque sua, & a communi sapientum, priscorum, potentiorum, justorumque hominum consentione.* 19 Quibus solis, &c.] *id est, qui ea autoritate & potentia qua fuerunt præditi, imprimis usi sunt ad jus, bonum & æquum, tuendum & ad injustum quidvis & alienum a suo officio propulsandum.* 20 Omnibus diebus] *Propositio, qua conatur Eliphaz quod dixerat suprà 5.3. probare, improbum, utcunque prima specie efferri videatur, tamen tum assiduis suæ conscientiæ stimulis excitari, vexari, & consternari; tum severissimis Dei judiciis flagellari & perdi in hac vita: quod Ijob singulis responsis suis diluerat.* Ipse se] *id est, ejus conscientia ipsum.* Numero annorum] *id est, quamdiu vivit.* Reconditi] *id est, dolores asservati justo judicio Dei, qui exponuntur infrà usque ad ver. 31.* 21 Sonus pavorum] *id est, eum exagitat suus terror a sequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici. 26.36. & Deut. 28.65.* In ipsa pace, &c.] *id est, omnibus diffidit.* 22 Non credit] *id est, desperat, qui summus est diffidentiæ gradus.* E tenebris] *id est, ex adversis.* Cùm speculantur] *Amplificatio prioris mali. Quasi dicat, ne iis quidem fidem habet, qui in ejus salutem intenti sunt, nos hanc interpretationem communi prætulimus propter verbi formam & accentus naturam, omisso Massoritarum judicio.* 23 Vagatur] *id est, terroribus conscientiæ ita divexatur, ut in maxima abundantia summè egeat, laboret de victu supra modum, & præsens exitium semper sibi adesse cogitet.* 24 Prævalet ei ut rex] *id est, ut potente, denso, & perpetuo exercitu contra se armato circuncluditur & opprimitur terroribus conscientiæ suæ. Pilatam verò aciem, id est, confertam & pressam in orbem dicimus, ex autoritate Varronis & Servii.* 25 Se exhibuit] *id est, arroganter Deum oppugnavit, ut Num. 15.30. est autem hic altera pars propositionis de judiciis Dei adhibitis ad præsentem pœnam improborum.* 26 Incurrit] *humanitus dictum. Id est, quasi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciet in eum.* Densissimum] *id est, obesum corporis truncum, ut explicat versus sequens.* In tergina scuta] *id est, in præsidia firmissima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29.* 27 Effecit strigas] *id est, ita obesavit corpus, ut pingue in cute plicaturas effecerit, descriptio summæ abundantiæ, ut Psal. 17.10. & 73.7.* 28 Et inhabitavit] *id est, regionem labefactatam constituit & confirmavit ad munitionem suam: adeò potentia valuit.* Comparaturæ &c.] *id est, mox fuissent corruituræ: vide simile suprà 3.13.* 29 Neque extendet] *id est, truncum aut ramos supra terram non amplius efferret istis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur.* 30 Non recedet] *id est, semper latebit in terra: aut si efferetur mox tenerum ramum, &c.* Spiritu oris] *id est, verbo & mandato ex ore procedente: humanitus dictū, ut Psal. 33.6.* 31 Ne credat] *Conclusio ἐκ τῶν πλαγίου obliquè Ijobum perstringens in tertia persona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento sumpto ab infelice hominum præfidentium exitu.* 32 Complebitur] *nimirum compensatio, id est, antequam justum vitæ spatium decurrerit, in hac vita luet.* Nam ramus] *id est, neque facultatibus, neque genere, neque gloria secundabitur: allegoria arboris, hoc & sequente versu.* 33 Auferet] *id est, tollet posteros ejus violentia, ut syderatione acinos viti adimit.* Florem ejus] *id est, gloriam & exspectationem, ut cùm oleæ flores decutit syderatio.* 34 Nam congregatio] *Apodosis sive interpretatio superioris allegoriæ, Ijobum obliquè perstringens, cui ista obvenerant.* 35 Quorū venter] *quorum animus in eo tantùm laborat, ut molestiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens puerperii: cujus verba, quia in Hebræo per hysterosin dicuntur, evidentiæ causa invertimus.*

CAPUT XVI

Ijob increpatus gravissimè amicis, ostendit quàm indignè ab ipsis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere se ipse abjiciat: deinde confirmationem gravissima reprehensione redorsus, patronum & cognitorem à Deo sibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam suam coram omnibus. Postremò amicos ad resipiscentiam hortatus concludit sibi tantùm de morte cogitandum esse.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 Audivi hujusmodi multa: consolatores molesti omnes estis.
3 An finis *est* verbis [a] ventosis? aut quid exacerbat te, ut respondeas?
4 Etiamne ego sicut vos eloquerer? si esset anima vestra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba, aut moverem contra vos caput meum?
5 Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem vestrum*.
6 Si loquar, non cohibitur dolor meus: si desistam, quid a me abit?
7 Tantum nunc fatigat me: desolasti me toto cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxisti mihi pro teste est: & exurgens in me macies mea in facie mea, testatur.
9 Ira sua rapit, quasi intestino odio prosequatur me, frendit contra me dentibus suis: *quasi* hostis meus, [b] aciem oculorum suorum vibrat in me.
10 Distendunt contra me os suum, probrosè percutiunt maxillas meas: una contra me congregati.
11 Dedidit me Deus fortis iniquo: & in manus improborum inclinavit me.
12 Tranquillus eram & disrupit me, & prehendens cervice mea dissipavit me: & erexit me sibi in scopum.
13 Circumstans adversum me jaculatores ejus, dissecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 Irrumpit in me [c] irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robustus.
15 Cilicium consui ad ulcerosam cutem meam: redactus sum in pulverem cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta est præ fletu: denique palpebris meis *adest* umbra lethalis.
17 Propterea quod non *est* violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *est hac*.
18 O terra, ne tegas sanguinem meum: & ne sit locus clamori meo.
19 Etiam nunc ecce in cœlis testem meum, & conscium meum in excelsis.
20 Derident me amici mei: apud Deum stillat oculus meus:
21 Ut disceptet *causam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico suo *litigantis*.
22 Nam [d] anni paucissimi evenerunt, & itinere unde non sum reversurus abeo.
23 Spiritus meus corruptus est, dies mei extinguuntur, sepulchra *adsunt* mihi.

[a] Heb. *venti.*
[b] Heb. *oculos suos acuit in me.*
[c] Heb. *irruptione ante faciem irruptionis.*
[d] Heb. *anni numeri: simile est Gen.* 34. 30.

CAPUT XVII.

1 QUANDOQUIDEM non sunt ludificationes apud me; sed inacerbatione istorum pernoctat oculus meus:
2 Dispone, quæso, [a] consponsorem mihi tecum: quis est is manui meæ plaudatur.
3 (Nam animum istorum abscondisti ab intellectu: idcirco non exaltabis)
4 *Qui* [b] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei deficiant.
5 Nam statuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* sim:
6 Adeo ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut umbra *sint* omnia.
7 Obstupescant recti super hac re; & innocens contra hypocritam sese excitet:
8 Et continuat justus viam suam: mundusque manibus [e] amplius fortificetur.
9 Enimvero [f] quotquot estis revertimini, & venite quæso: nam non invenio inter vos sapientem.
10 Dies mei præterierunt, cogitationes meæ avulsæ sunt: [g] quas possidere solebat animus meus.
11 Noctem in die disponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua est *nox* propter istas tenebras.
12 Si expectem, sepulchrum domus mea est: in tenebris instruo strata mea.
13 Foveam appello, pater meus es: matrem meam & sororem meam, vermes.
14 Et ubi jam *est* expectatio mea? aut ipsam expectationem meam quis contempletur?
15 Vectibus [h] sepulchralibus descendent, cum pariter in pulvere [i] descendam.

[a] Heb. *conspondere mihi: infinitivus pro nomine.*
[b] Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage.*
[c] Heb. *filiorum ejus adulationis.*
[d] Heb. *τυμπανισμοῦ, ut ita dicamus, tympanizationis.*
[e] Heb. *addat fortitudinem.*
[f] Heb. *omnes ipsi: ut* 1. *Reg.* 22. 28.
[g] Heb. *possessiones cordis mei.*
[h] Heb. *sepulchri.*
[i] Heb. *descensus* erit.

IN CAPUT. XVI.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt tres:* Ἀνασκευὴ *sive confutatio, a ver.* 2. *usque ad* 17. Κατασκευὴ *sive confirmatio præcedentis suæ querimoniæ, usque ad ver.* 9. *cap.* 17. *Et postremò epilogus.* 2 Audivi] *Confutationis exordium* ἐκ τῆς τῶν φησάντων διαβολῆς *a criminatione confabulantium, partim ex locis insitis, ver.* 2. *&* 3. *partim ex assumpto, ver.* 4. *& sequentibus. Est autem hic primus* ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου *ab inutili: ait enim inutiliter res sibi perspectas toties recantari.* Consolatores molesti] *secundus locus ab inhonesto, quòd molestiam misero inhonestè & præter officium afferant.* 3 An finis est] *id est, satisne dixisti? sic nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab injusto, injustè hominem non lacessitum in calamitosum invehi.* 4 Etiámne ego] *assumptus locus per hypothesin; a comparatione personæ suæ & officii, quod amicis exhibiturus esset, si loco ipsius versarentur.* Anima vestra] *id est, si vos essetis loco meo.* Moverem caput] *id est, riderémne & ludificarer vos? ut* 2. *Reg.* 19. 21. 5 Fortificarem] ὑποφορὰ, *subiectio sui officii quod præstiturus esset.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀνασκευῆς, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter se comparatione amplificetur indignitas facti.* Si desistam] *id est, semper loquens &*

& tacens doloribus excrutior, prout sequentia ostendunt usque ad ver. 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.* Desolasti] *Apostrophe ad Deum.* Cœtu] *id est, familia, suprà 1. cap. & amicis.* 8 Pro teste est] *quantopere fatiget me dolor.* 9 Ira sua] *metaphoricæ locutiones, de Deo humanitus dictæ.* 10 Distendunt contra me] *id est, inflant buccas, & pleno ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut observatum est in ver. 6.* Probrosè percutiunt] *id est, me palam in os afficiunt inhumanissimis contumeliis.* 11 Dedidit me] *Amplificatio superioris querimoniæ a damnis antè acceptis Chaldæorum Sabæorumque operâ, suprà cap. 1. & Dei ipsius manu, versu sequente: quorum utrunque exaggeratur ex circumstantia temporis, quòd tum maximè ex insperato acciderit ejusmodi calamitas, cùm secundis rebus uteretur. quasi dicat, Ego cùm hostium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia pressus, omnino diffluo; his duobus versibus: sed accedit jam ab amicis istis cumulus iste calamitatum, ut in me certatim velut in scopum jaculentur, adeoque in virum Deo & hominibus exosum: quod hic allegoricè verbis castrensibus exponitur.* Iniquo] *Chaldæis & Sabæis.* Me] *id est, res meas: synecdoche.* 12 Disrupit] *igne & turbine, suprà cap. 1.* 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii conviciis me proscindentes.* Dissecat renes] *id est, morbis & malis, tanquam immissis telis, undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas partes; tum supra præcordia, ubi jecur cum felle situm est, tum infra præcordia, ubi renes velut sagittis transverberat.* 14 Irrumpit] *id est, infligit mihi subinde recentes plagas vehementissimè.* 15 Cilicium consui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus versibus: quod per summas ærumnas in luctu, ignominia, squalore, & præsentissima morte versatur.* Consui] *id est, adeo manant ulcera corporis mei, ut lugubris amictus, quem primò superiorum ærumnarum causa indueram suprà 1. & 2. cuti meæ quasi consutus hæserit.* Cornu meo] *id est, robore & gloria mea.* 16 Adest umbra] *id est, caligant oculi mei tanquam moribundi.* 17 Propterea &c.] *Transitio ad κατασκευὴν, argumentis a bona fide & conscientia sua.* Violentia] *id est, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium patheticum: cujus summa est, Ijobum terram & res omnes creatas obtestari, ut innocentiæ ipsius testificationem edant: inprimis verò Deum, ut partim adversantes sibi redarguat, partim Ijobi causam probet.* Ne tegas] *imprecatio hypothetica, quasi dicat, si quam cædem maleficiumve, quod objicitis patravi, illud revelet ac testificetur terra.* Ne sit locus] *id est, ne in cœlum efferatur recipiaturve clamor meus, si sum ejusmodi.* 19 Etiam] *prior causa imprecationis a testimonio Dei & conscientiæ suæ.* 20 Derident] *posterior causa imprecationis a persona adversariorum, quòd ne in intimis quidem amicis inveniat fidem, qua cognoscant de æquitate causæ suæ.* Apud Deum] *Propositio κατασκευαστικὴ sive (ut vocant) constitutiva causæ quam in sequentibus acturus est. quasi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut disceptet, &c.* 21 Ut disceptet] *Status causæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adversus Deum compescat autoritate sua: alter, ut causam hominum inter se litigantium definiat.* 22 Nam anni] *ætiologia constitutionis causæ quæ modò dicta est, a persona sua, quasi dicat, Deum vellem in præsentia disceptationem in se recipere, quia ad mortem propero.* Itinere] *ut suprà 7. 9. & 10.*

IN CAPUT XVII.

1 Quandoquidem] *secunda pars κατασκευῆς, petitio, cujus causæ summatim ver. 1. & petitionis summa, ver. 2. continentur.* Ludificationes] *id est, criminationes quibus isti ludificantur me: metonymia.* In exacerbatione] *id est, isti dies noctesque non cessant exacerbare animum meum.* 2 Dispone quæso] *i. effice ut unus aliquis tuam & meam causam uno patrocinio defendat adversus istos, & tua ac mea causa vadimonium conspondeat. inest autem huic forensi loquendi formulæ synecdoche, cùm petit sponsorem vadimonii, i. qui consponso vadimonio se sistat, causam agat utriusque, &c.* Manui meæ] *i. spondeatur mihi porrecta manu ab eo quisquis sit: synecdoche a communi spondentium forma: cui similis est Jermejæ. 50. 15.* 3 Nam animum] *ἐργασία causarum quæ positæ sunt ver. 1. primùm a persona adversariorum, ver. 3. & 4. deinde a sua, versibus seq.* Abscondisti ab intellectu] *id est, nihil intelligunt; ac proinde causa cadent.* Non exaltabis] *secundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id est, confusi abeant, dejectis in terram oculis.* 5 Statuit me] *scilicet amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id est, totus humore exhauriar ac viribus.* Umbra] *corporis, ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obstupescant] *id est, animo, dictis, & factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confusione exultent: summus finis agendæ istius causæ, duobus versibus.* 8 Contineat justus] *id est, perseveret in sua justitia, ac non istarum offensionum argumento avertatur.* 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes sunt duæ: una, hortationis ad amicos conjuncta reprehensione sermonum antecedentium: altera, querimonia tristis de miseria conditionis suæ.* Revertimini] *id est, resipiscite.* 10 Cogitationes] *de diebus meis & statu illorum recuperando.* 11 Noctem in die] *id est, præsentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi sit nox; prout sequentibus explicatur.* Tenebras] *id est, calamitates, ut suprà 15. 22.* 12 Si expectem] *restitutionem mei quam proponitis, frustra expectavero.* Instruo strata] *id est, jam me ad jacendum in sepulchro compono, qui tenebrarum est locus, supra 10. 21.* 13 Pater meus] *id est, tam domesticus sum, ut filius parentum.* Matrem meam] *id est, cognationis vestræ sum: hyperbole, quibus significat se jam omnem istius vitæ cognationem & usum abdicasse.* 14 Et ubi] *quasi dicat, quid est quod in animo meo possit expectationem istam quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitæ præsentis redintegrationem contemplari? sic loquitur ex præsente sensu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus.* 15 Vestibus sepulchri] *id est, mox videbitis istas expectationes quas prædicatis, unà cum corpore feretro efferri in sepulchrum, unà intercident cum hac vita mea.*

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum gravissimè increpat, velut omnia sibi arrogantem, & amicorum monita judiciaque Dei damnantem; deinde elegantissimis allegoriis improborum statum infelicem percurrit.

1 CUI respondens Bildad Schuchites, dixit:

2 Quousque imponetis fines sermonibus? *quousque* instruetis, ut postea loquamur?

3 Quare reputamur ut jumenta? sordemus in oculis vestris?

4 O qui discerpit animam suam ira sua, an propter te derelinquetur terra, & refigetur rupes e loco suo.

5 Imò lux improborum extinguitur: neq; splendet scintilla ignis ejus.

6 Lux tenebrosa est in tentorio ejus: & lucerna ejus in eo extinguitur.

7 Anguntur gressus roboris ejus: & dejicit eum consilium suum.

8 Nam immittitur in rete pedibus suis: & in cassem continenter ambulat.

9 Prehendit calcaneo laqueus: constringens prævalet ei horridus.

10 Absconditus est in terra funiculus ejus: & decipula ejus in semita.

11 Circumquaque perturbant eum terrores: & disjiciunt eum ad pedes ejus.

12 Fit famelicum robur ejus: & calamitas comparatur ad latus ejus.

13 Comedit vectes cutis ejus, comedit vectes ejus primogenitus mortis.

14 Avulsâ a tentorio ejus fiduciâ ejus, adigit eum *terror* ad regem terrorum.

15 Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *est* ejus; spargitur super habitaculum ejus sulphur.

16 Infernè radices ejus exarescunt: & supernè succiditur ramus ejus.

17 Memoria ejus perit e terra; neque nomen *est* ei [a] in plateis.

18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.

19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque superstes *est* in habitationibus ejus.

20 De die ejus stupent posteri; & præsentes [c] apprehenduntur horrore.

21 Profectò ista sunt tabernacula iniqui; & iste locus *viri* [d] non agnoscentis Deum fortem.

[a] Heb. *in facie plateæ.*
[b] Heb. *depellunt eum, deturbant eum: impersonaliter sumptum, ut sup. 7. 3.*
[c] Heb. *apprehendunt horrorem.*
[d] *vel, quem non agnoscit Deus fortis.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis summæ partes sunt duæ: Exordium patheticum constans pura reprehensione Ijobi, usque ad ver. 5. & Propositio ad finem usque: cujus status est, utcunque se Ijob pertinaciter velit defendere, tamen abundè ex comparatione justitiæ Dei cum judiciis præsentibus & dictis factisq; Ijobi, amicorum dicta confirmari, Ijobi verò confutari.* 2 Quousque] *Exordium ex abrupto, velut hominis se in medium sermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Est autem totum epitimeticum, cujus increpationis loci sunt duo; ab indigno ver. 2. & 3. & ab impossibili, ver. 4.* Imponetis] *plurale est ironicum per concessionem. quasi dicat, quandoquidem tu unus in sententia tua instar omnium nostrum haberi vis, esto sanè; an continuò dignum est ut silentium indicas nobis arbitratu tuo? deinde per gradationem; an etiam ut docendi nos autoritatem tibi uni arroges, & loquendi formulas præscribas?* 3 Quare reputamur] *secundus locus ab indigno, per gradationem. quasi dicat, an dignum est nos a te toties proscindi, ac non majoris fieri quàm bestiæ rationis expertes, & cum rebus sordidissimis & abjectissimis comparari? suprà 12. 7. & 17. 3. & 9.* 4 O qui] *alterum membrũ exordii:* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili, amplificatum illustri comparatione, hoc modo: tu ipse vides cum animo tuo, te nihil ira tua & indignatione ampliùs consequi, quàm ut teipsum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob suprà 13. 14.) putarésne te qui ultrò in perniciem tuam corruis, efficere posse ut omnia sursum deorsum ferantur, aut cœlum terræ misceatur? atqui perinde facis cùm ordinem justitiæ Dei oppugnas, arrogans justitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac si ordinem sapientissimæ istius administrationis convelleres: nam idem est justissimus administrator hominum, & sapientissimus omnium creaturarum rector Deus.* 5 Imò] *Propositio theseos, id est, documenti universalis de infelice impiorum exitu; cujus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite sequente interrupta est.* Lux] *sic refellit propositionem Ijobi dicentis, utcunque sibi bene sit conscius: tamen extingui dies suos, suprà 16. 23.* Scintilla] *id est, vel tantillum prosperitate utitur. In vetere codice manuscripto mutata litera una legitur, ambitus ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum esset, neque lucem ejus duraturam, neque tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. est autem his duobus versibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum.* 6 Lux tenebrosa] *id est, aut imaginaria est prosperitas, si qua est; aut statim disperit.* 7 Anguntur] *Secunda allegoria a feris & avibus, quibus semper comparatæ sunt tendiculæ; quæ ostendit quamlibet prosperitatem improbi, ut firmissima videatur, esse perexiguam & perangustam, adeoq; suis consiliis rueret ita confirmat dictum* Eliphazi *suprà 15. 20. & sequentibus.* 8 Immittitur] *Deo disponente, & illum suo ipsius facto deturbante.* 9 Horridus] *nimirum venator sive auceps, ut suprà 5. 5.* 11 Circumquaque] *tertia allegoria ab exemplo forensi reorum, qui gravissimis criminibus tenentur, usque ad ver. 16.* Terrores] *ut lictores & apparitores regis, cujus meminit ver. 14. Sic enim isti satellites in tota hac allegoria nominantur.* Disjiciunt] *id est, fugientis & vagabundi vestigiis insistunt, persequendo reum, donec sistant regi.* 12 Fit famelicum] *id est, spoliatur omnibus bonis, quæ in indicem relata annotantur fisco.* Calamitas] *id est, tormentis subjicitur, & tunditur lateribus, ut mancipia & sontes tundebantur olim.* 13 Comedit &c.] *id est, gravissima fame premitur, dum cognoscitur causa ejus: hyperbole.* Vectes cutis] *id est, artus qui trunco corporis, ut vectes, infixi hærent.* Primogenitus mortis] *id est, cruentissima mors ac funestissima. nam Hebræi res summas in suo genere primogenitas vocant, quasi dicas duplas: metaphora sumpta a primogenitorum jure, de quo Deut. 21. 17. sic Jeschabbjæ 15. 3.* 14 Avulsa &c.] *i. omnibus quibus confidebat, puta liberis, familia, bonis, & si quæ sunt ejusmodi, deportatis, omnia addicuntur regi.* Regem terrorum] *id est, principem, qui terrori est improbis. Est autem hæc periphrasis mortis improbos percellentis, ut præcedente versu.* 15 Habitante] *id est, postquam causa cognita ab illo abjudicata sunt bona, immittuntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam detestationem.* 16 Infernè] *quarta allegoria, qua idem fuerat usus suprà 8. 16. & seq.* 17 Memoria ejus] *Appodosis sive accommodatio superiorum allegoriarum ad thesin de statu improbi, ut obliquè perstringat Ijobum. Sunt autem hæc summa illius capita: ignominia, ipsius & posterorum excidium, omnium admiratio & horror de judiciis in eum, ac postremo cædis illius obliteratio.*

CA-

CAPUT XIX

Ijob rejectis superioribus contumeliis amicos explicatione suarum ærumnarum ad misericordiam hortatur, fidem & innocentiam suam palam fieri optat testificatione Dei, & beneficio resurrectionis vitaq; æternæ se consolatur: postremò illos dehortatur ab insectatione sui.

1 RESPONDENS verò Ijob, *dixit:
2 *Quousque mœrore afficietis animum meum; & atteretis me sermonibus?
3 Jam *[a] decies ignominia affecistis me: non erubescitis *quod* obfirmatis vos contra me.
4 *Enimverò [b] esto, erraverim; mecum *pernoctet error meus.
5 An vero contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?
6 *Agnoscite jam quod Deus* subvertit me; & rete suum circumegit mihi.
7 En exclamans violentiam, *non tamen exaudior: voceferanti non adest judicium.
8 *Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit.
9 [c] Gloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei.
10 *Demolitus est me circumquaque *ut abeam; & *amovit tanquam arboris expectationem meam:
11 Et accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos.
12 Simul advenientes *turmæ ejus, aggerarunt contra me viam suam; & castra fecerunt circa tentorium meum.
13 *Fratres meos procul a me abegit: & familiares mei *tantùm abalienant se a me:
14 Desinunt propinqui mei, & noti mei obliviscuntur mei:
15 Inquilini domus meæ, & ancillę meæ [d] extraneum reputãt me; alienigena sum in oculis eorum.
16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:
17 Spiritus meus *alienus est uxori meæ; utcunque supplicem *per filios ventris mei:
18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:
19 Abominantur me omnes homines [e] intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:
20 Cuti meæ *ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum *cum cute dentium meorum.
21 *Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.
22 *Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & carne mea non saturaremini?
23 *O si quis jam Daret *ut scriberentur sermones mei. O si quis daret ut in libro exculperentur:
24 *Stylo ferreo atq; *plumbo, in perpetuum in rupe inciderentur.
25 *Attamen ego *novi *redemptorem meum *viventem: & *posteriorem super pulverem resurrecturum:
26 Proinde postquam evigilavero *& vermes* confoderint *istud; tamen carne mea me visurus esse Deum.
27 **Idem* qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: *postquam* consumpti fuerint *renes mei cum sinu meo.
28 *Quin imò dicere deberetis, quid persequeremur eum? *cùm radix rei insit mihi.
29 Metuite vobis [f] a gladio: nam æstus iræ *habet* [g] pœnas iniquitatum cruentas; *ut cognoscatis quod ex jure *est*.

[a] Heb. *decem vicibus.*
[b] Heb. *verè.*
[c] Heb. *gloriam meam a me nudavit: hypallage.*
[d] Heb. *in extraneum.*
[e] Heb. *secreti mei.*
[f] Heb. *a facie gladii.*
[g] Heb. *iniquitates gladii.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis Ijobi summæ partes sunt tres:* ἀνασκευὴ *sive confutatio superiorum criminationem, conjuncta deprecatione pathetica, usque ad ver. 23.* κατασκευὴ *sive confirmatio fidei & innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio.* 2 Quousque] *Exordium* ἀνασκευῆς *ex abrupto, ad refellendum illud quo utebatur Bildad, suprà 18. Sunt autem illius loci duo; unus ab injusto, ver. 2. alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver. 3.* 3 Decies] *id est, multoties: finitus numerus pro infinito, ut Levitici 26.26.* 4 Enimverò] *primus locus* ἀνασκευῆς *hypotheticus sive per concessionem dictus,* ἐκ τοῦ ἀδίκου, *ob injusto, nam sic agumentatur Ijob: Jam professus sum integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear me errando provocasse iram Dei, an continuo dignum est vobis, ut miserias accumuletis misero?* Pernoctet] *id est, adhuc hæream in errore meo: metaphora.* 6 Agnoscite jam] *alter locus* ἀνασκευῆς ἐκ τοῦ πρέποντος, *ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & misericordia de illis capiatur, quas propterea Ijob explicat, usque ad ver. 21. deinde amicorum misericordiam implorat.* Subvertit] *id est, de pristino statu dejecit, quasi volucrem irretitam.* 7 Non tamen exaudior] *id est, non sublevor ab istis calamitatibus.* 8 Viam meam] *ut suprà 3. 22.* 10 Demolitus est] *id est, ablaqueavit & diruit, tanquam terram arboris radicitus extirpandæ.* Ut abeam] *id est, peream.* Amovit] *id est, evulsum exarefecit me, sine spe restitutionis.* 12 Turmæ ejus] *id est, multiplices copiæ afflictionum ipsi ministrantium contra me: elegans allegoria a forma castrensi.* 13 Fratres meos] *id est, auxiliaribus destituit me: quod alterum est damnum in re militari.* Tantum] *id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.* 17 Alienus, &c.] *id est, avertit faciem suam a me, ac si gravè olentem halitum a me non posset ferre.* Per filios] *id est, per sanctum jus conjugii, & fructus ejus.* 20 Ut carni] *id est, ut naturaliter solent adhærere carni.* Cum cute] *id est, labiis. quasi dicat, nihil remansit integrum præter sermonis instrumenta.* 21 Miseremini] *tertius locus* ἀνασκευῆς, *nimirum* πάθος: *quo misericordiam implorat a commemoratione suarum calamitatum, duobus versibus.* 22 Quare persequeremini] *quasi dicat, satis esto vobis me tantopere a Deo premi.* Carne mea] *quasi dicat, satis esto vobis carnem meam esse consumptam, neque velut immanes feræ etiam ossa quæ supersunt comminuite.* 23 O si quis] κατασκευὴ *sive confirmatio bimembris: nam primùm fidem sermonum suorum apud amicos pathetico voto sive oratione confirmat, his duobus versibus: deinde fiduciam suam in Deum de salute æterna & carnis resurrectione profitetur: adeò se bona fide & conscientia præditum esse*

coram Deo & hominibus ostendit versibus sequentibus. Ut scriberentur] *ut palam & in æternum testata fieret æquitas causæ meæ.* 24 Stylo ferreo] *id est, cælo ad literas exarandas:* Plumbo] *in sulcos literarum infuso.* 25 Attamen] *Altera pars confirmationis,* ἐπανόρθωσις *sive correctio superioris dicti ad confirmationem suiipsius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Bildad objecerat suprà* 8. 21. *quasi dicat, sed quid est opus me tantopere laborare de probanda vobis justitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum est gloria mea, nimirum testificatio conscientiæ meæ; quâ ita acquiesco in promissionibus Dei de resurrectione & vitâ æternâ mihi ipsi obventura, ut hoc me adversus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias vestras consoletur.* Novi] *fidei notitia.* Redemptorem meum] *sive vindicem, quia tum personam meam ab interitu tandem vindicaturus est in æternum adventu suo, tum causam meam nunc a procellis totius mundi & contumeliis vestris. Est autem is Deus pater in Filio per Spiritum.* Viventem] *ac proinde utcunque causam meam homines oblivione sepeliant, tamen illam intergram apud Deum vivum asservari.* Posteriorem] *id est, hominem redivivum die resurrectionis in adventu Christi: nam posterior homo, qualis in resurrectione futurus est, cum hoc priore cōparatur, ut* 1.*Cor.*15.42. 26 Istud] *istas reliquas mei prioris, hominis recubituri in pulvere. Est autē* ὕστερον πρότερον *in his verbis.* 27 Idem qui sum &c.] *id est, ego ipse hâc meâ ipsius carne, hisce oculis.* 1.*Corin.*15.53. *& sequentibus.* Renes mei] *id est, totus, ab una parte ad alteram: synecdoche.* 28 Quin imò] *Conclusio ab officio amicorum duplice; uno, erga Ijobum, ut sanctè de illo cogitarent & humanitate prosequerentur eum, ver.* 28. *altero, ut se coram Deo agentes sanctè componerent, & sibi metuerent a vindicta ejus, si secus porrò facerent.* Cùm radix &c.] *i. cùm fide in Deum radiciatus perrexerim in integritate mea.* 29 Nam æstus] *i. cùm efficitur ut in iram effervescat Deus, non possunt subterfugi gravissima supplicia quæ penes eū sunt.* Ut cognoscatis] *i. ut saltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoscendum revocemini.*

CAPUT XX.

Tzophar occasione ex verbis Ijobi sumpta eandem propositionem de misero improborum exitio repetit; & a justitia Dei, exemplis ordinariis, atq; autoritate verbi divini confirmat.

1 Cui respondens Tzophar Nahhamathites, dixit:

2 Propterea cogitationes me reducūt *ut loquar:* propter *illud* inquam festinatio mea *est* in me.

3 Castigationem [a] ignominiosam mihi audio: sed spiritus ex intelligentia mea jubet me respondere.

4 An hoc nosti? ab æterno, [b] ex quo posuit *Deus* hominem super terram,

5 Cantum improborum a propinquo, & lætitiam hypocritæ usque ad momentum esse?

6 Si ascenderit in cælos excellentia ejus; & caput ejus nubem ipsam attigerit:

7 Sicut stercus ipsius, in perpetuum peribit: qui viderant eum, dicent, ubi est?

8 Tanquam somnium avolat quod non inveniunt; & fugatur ut visum nocturnum.

9 Oculus qui contuebatur eum non perget: neque amplius contemplabitur eum locus ejus.

10 Filii ejus student gratificari tenuibus: etiam manus ipsius coguntur restituere substantiam suam.

11 Ossa ejus implentur *peccato* adolescentiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.

12 Quamvis dulce in ore suo malum, celaverit sub lingua sua:

13 Parcens ei non dereliquerit illud: sed continuerit illud [c] intra palatum suum:

14 Cibus ejus in viscera ejus conversus, fel aspidum *sit* [d] in ipso.

15 Opes absorpsit, & evomit illas: e ventre ejus depellit eas Deus fortis.

16 Venenum aspidum suxerit; occiderit eū lingua viperæ.

17 Ne spectet rivos, flumina, torrentes, mellis & butyri.

18 Restituens laborem ac si non absorpsisset, [e] compensatione opum suarum, utique non exultabit.

19 Cùm quassat, [f] cogitur derelinquere tenues: cùm domum rapit, non extruit eam.

20 Nam nihil experitur tranquilli in ventre suo: cum re desiderabili sua non proripit se.

21 Non est residuum cibo ejus: propterea non manet prosperitas ejus.

22 Cum implenda esset sufficientia ejus, angustia est ei: omnis manus molesti invadit eum.

23 *Cùm* esset impleturus ventrem suum, immittit in eum *Deus* æstuantem iram suam: quam depluit in eum loco cibi ejus.

25 Fugientem ab armis ferreis, transverberat eum arcus chalibeus.

25 Stringit *gladium* adeò ut exeat e corpore, & coruscus e felle ejus: abeuntem invadunt terrores.

26 Omnes tenebræ reconditæ sunt in repositis ei, consumit eum ignis non accensum flatu: conteritur superstes in tentorio ejus.

27 Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus; & terra insurgens in eum.

28 Demigrat proventus domus ejus: defluunt *pœnæ* in die iræ illius.

29 Hæc *est* portio hominis improbi a Deo; & possessio *ejus* [g] indicta ei a Deo forti.

[a] Heb. *ignominiæ meæ.*

[b] Heb. *apponere hominem*

[c] Heb. *in medio palati.*

[d] Heb. *in medio ejus.*

[e] Heb. *opibus compensationis suæ: hypallage.*

[f] Heb. *dereliquit.*

[g] Heb. *indicere ipsi a Deo forti.*

IN CAPUT XX.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt tres: Exordium, ver.* 2. *&* 3. κατασκευὴ *sive confirmatio superioris propositionis,* Improbis *malè esse, a ver.* 4. *ad* 29. *& Conclusio* 2 Propterea] *quòd dicis nobis metuendum esse a Deo & explorandum quid sit ex jure; suprà.* 19. 19. *Est autem hic exordium constans duabus partibus: quarū una audientiā facit & necessitatē proponendæ istius doctrinæ ostendit* ἐκ τοῦ δικαίου, *ab justo, quod objecerat Ijob; altera ab honesto per confessionem, versu* 3. *qua ostendat Tzophar se hoc sponte*

carni

carni & infirmitati Ijobi cedere, ut ipsos afficiat probris; se illis nihil moveri, ac proinde nolle refellendis illis operam dare; sed tantùm in rebus in medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritui suo. Festinatio] *id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me.* 3 Respondere] *ad quæstionem videlicet, omissis probris quæ in nos conjicis.* 3 An hoc nosti] *Confirmationis ὑπόθεσις sive propositio, Malis malè esse: quam eò gravius enunciat, quòd nominatim appellat conscientiam Ijobi, & exempla omnium temporum adducit.* 5 Cantum] *id est, prosperitatem: metonymia.* Apropinquo] *id est, modò tantùm & recens cœpisse, ac mox desinere.* 6 Si ascenderit] *ἐργασία superioris propositionis, usque ad finem capitis. est autem hîc primus ejus locus per concessionem hyperbolicam.* 8 Tanquam somnium] *alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi.* Quod non] *id est, cujus rem non inveniant somniantes, cùm evigilant: sic Jeschahhjæ 29.7. & 8.* 9 Locus ejus] *ut suprà 7.10.* 10 Filii ejus] *secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantùm, sed posteros etiam pervadente.* Student gratificari] *id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus.* Substantiam suam] *quam tenuibus ademerat.* 11 Ossa] *amplificatio prioris loci de persona malefici: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judiciis Dei subsequentibus.* Peccato adolescentiæ] *id est, supplicium anteactæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus.*
12 Quamvis] *allegoria de statu improborum, quinque versibus; qua improbrum mala cum cibis comparantur, quæ ipsis venenata & exitiala dicuntur esse.* Celaverit] *nimirum illud veluti cibum mandens.* 13 Non dereliquerit] *id est, non expuerit, ut sequens membrum ostendit. his autem verbis figurat hypocritam, & obliquè Ijobum perstringit; docens Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam malè actæ vitæ; sed malæ mentis & mali animi, cujus vinenum ipse cogatur ebibere.* 14 Cibus] *id est, malum quod comparabat animo, ut cibus comparatur ore.* Fel aspidnm] *id est. fit venenum lethale ei.* 16 Venenum suxerit &c.] *id est, perinde cedit ipsi maleficium suum, ac si venenum hausisset potentissimum, aut a viperæ fuisset morsus.* 17 Ne spectet] *elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis.* Rivos] *id est, affluentiam rerum secundarum, suavium, & molliter sibi ex animi sententia succedentium.* 18 Laborem] *id est, res alienas labore partas.* Exultabit] *id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver.* 20 Nam] *ætiologia superioris doctrinę de vana felicitate improborum, primùm ab infirmitate ipsorum, versibus tribus: deinde a judicio Dei per sequentis sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26 sive mediatè & rerum creatarum opera.* Ventre suo] *id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi.* 21 Non est residuum] *id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59.14.* 21 Angustia est ei] *partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia affecerit, sentit angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiæ cornu & abundantia summa: sic deinceps sequentia.* 25 Exeat] *id est, transadigat corpus & viscera effundat.* Coruscus] *gladius: nomen est ex epitheto: vide Jechezk. 21.15.* Abeuntem] *id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5.19.* 26 In repositis ei, &c.] *id est, asservatis ei a Deo.* Non accensum] *id est, sponte ardentem, ut stipulæ aut stupa: ut Jesch. 1. 31. & 5.24. ita comparatus est ad incendium, ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jechezk. 21.3.* 27 Retegunt] *id est, exerunt & notam omnibus faciunt, exsequentes judicium Dei.* 28 Demigrat] *ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hic versus per hysterosin membrorum duo maledictionum genera explicat, quæ denunciantur superiore versu, a terra & a cœlo.* Defluunt] *id est, Stillant & ingruunt e cœlo.* 29 Hæc est] *Conclusio, qua Tzophar conatur Ijobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab autoritate verbi ejus.*

CAPUT XXI.

Ijob aculeis Tzopharis stimulatus graviùs amicos increpat, propositionem ipsorum de infelicitate improborum confutat ratione, exemplis, & autoritate Dei: quę deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes responsaq́ arguit.

1 RESPONDENS verò Ijob, *dixit:
2 *Audite [a] continenter sermonem meum: & sit istud *loco* consolationum vestrarum.
3 *Ferte me dum ego elocutus fuero; postmodum verò [b] *eloquium meum subsannato.
4 *An ego apud hominem querimoniam meam *instituo*? & *si est, cur *conquerar*, non [c] angustaretur spiritus meus?
5 *Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 *Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 *Cur improbi *vivunt? veterascunt? etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis; & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque *virgâ Deus instat eis.
10 Bos ejus init, nec ejicit semen: [d] enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & citharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterant in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 *Qui dicebant Deo forti, recede a nobis: nam notitia viarum tuarum non delectamur.
15 Quid est omnipotens ut colamus eum? aut quid proficiemus, cum intercedemus apud eum?
16 *En non *est* in manu eorum bonum eorum: consilium improborum procul *abesto* a me.
17 *Quoties* lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur *Deus* ira sua?
18 *Quoties* sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 *Quoties* Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & *cognoscit?
20 *Quoties* vident oculi illius perniciem suam, & de æstuante ira omnipotentis *bibit?
21 *Nam quod *est* studium illius de familia sua

[a] Heb. *audiendo.*
[b] Heb. *eloqui meum.*
[c] Heb. *abbreviaretur: sic Exodi.6.8*
[d] Heb. *liberat*

suá post se, cùm numero menses illius truncabuntur?

22 * An Deum fortem *quisquam* docebit scientiam: qua ipse * excelsos judicet?

23 * Hic moritur in * robore perfectionis suæ: totus tranquillissimus & quietus:

24 * Cujus mulctralia plena sunt lacte: & medulla ossium ejus irrigua est.

25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus est bono.

26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.

27 * En novi cogitationes vestras: & commenta *quæ* de me e iniquè comminiscimini:

28 Vos dicere, * ubi est domus * ingenui? & ubi * tentorium habitationum * improborum?

29 * An non interrogastis transeuntes viâ? & * signa eorum non agnoscetis?

30 * Nam in die calamitatis subtrahitur malus; in die indignationum exportantur *mali*.

31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipse fecit quis rependet ei?

32 * Tandem ipse in sepulchra effertur: & apud tumulum assiduus est.

33 * Dulcescunt ei glebæ vallis; & post se omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.

34 * Quo modo ergo consolaremini me vanitate: cùm responsionibus vestris reliqua sit prævaricatio?

e Heb. *violenter facitis.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Istius orationis, quæ tota est ἀνασκευαστικὴ, partes sunt tres: Exordium faciendæ audientiæ causa, a versu 2. ad 7. Propositio ἀνασκευῆς, a versu 7. ad 34: & conclusio, ver. 34.* 2 Audite continenter] *id est, ne me interpellate aut abrumpite sermonem meum, ut antè aliquoties fecistis. Est autem primus locus Exordii ab officio eorum. quasi dicat, quandoquidem non potestis me alia ratione consolari, saltem silentio me juvate; & si patienter me audietis, ponam hoc in consolationis loco.* 30 Ferte] *amplificatio superioris loci. quasi dicat, saltem ad tempus ferte, &c.* Eloquium meum] *apostrophe ad Tzopharem, qui verba Ijobi abrumpens ironicè ea deluserat, suprà 20.2.* 4 An ego] *secundus locus Exordii a consilio suo: non est mihi, inquit, res vobiscum, aut cum ullo homine; ad Deum fertur oratio mea, qui expostulandi facultatem non intercludit mihi.* Si est cur] *tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honesto: inhonestum atque inhumanum est vos mihi intercipere facultatem conquerendi in angustia spiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, sequente versu.* 5 Respicite &c.] *id est, istæ calamitates meæ quæ vobis ob oculos versantur, vos saltem ad stuporem & silentium adducant.* 6 Certè si recordarer] *id est, si vel tantùm meminissem tantæ calamitatis, quam alius ferret: consternaret me sola recordatio & commiseratio illius: quanto magis vos præsentes, si animum advertetis, necessarium est obstupescere ad calamitatem meam? amplificatio superioris exhortationis hypothetica, a persona sua.* 7 Cur improbi] *ἀνασκευὴ sive confutatio illius argumentationis; Improbos esse quibus malè cedit: cujus partes sunt duæ; una κατὰ θέσιν, sive generatim enuntiata de statu improborum, usque ad 27. versum: altera καθ' ὑπόθεσιν, per singularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem ἀξίωμα illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem esse in causa cur improbi malè pereant; quid ergo causæ est cur improbi & impii prosperentur? hæc usque 17. versum: deinde ab exemplo ostendit non esse illud perpetuum; imò potius infrequentius esse ut improbi vexentur malis: ad convellendum ἀξίωμα amicorum, & argumentationem suam confirmandam.* Vivunt] *id est, bona constitutione corporis gaudent; prosperitate liberorum, versu 8. tranquillitate familiæ, versu 9. fœtura animalium, versu 10; copia & lascivia, ver. 11. & 12. & tandem non languida morte utuntur, versu 13.* 9 Virga] *id est, castigatione ulla.* 14 Qui dicebant] *Amplificatio argumenti superioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blasphemis sermonibus illorum exprimitur, duobus versibus.* 16 En non est] *Occupatio, qua utitur Ijob, ne existimarent amici eum hac specie ad impietatem allectum esse, aut in præsentia allici. Hæc eò, inquit, non dico, quòd aut existimem illos penes se habere autoritatem in res suas arbitratu suo, aut quòd animus meus in studium ejusmodi rapiatur: nam mens mea & animus meus ab istis cogitationibus & consiliis absunt quàm longissimè: sed ut ostendam vanitatem propositionis vestræ.* 17 Quoties lucerna] *Confirmatio ab exemplo, ut suprà dictum est in versum 7. Quoties, inquit. quasi dicat, non ita frequenter eveniunt ista ut extinguatur, &c.* Lucerna improb.] *vide suprà 18.5. & 6.* 19 Cognoscit] *id est, quæstionem habet: hysterosis.* 20 Bibit] *id est, inebriatur & conturbatur effusis calamitatibus: frequens metaphora.* 21 Nam quod, &c.] *id est, ut Deus ipsum viventem non excitat malis: sic non exitat ipsum animus ejus aut conscientia, ut sit sollicitus de rebus post mortem eventuris familiæ suæ.* Cùm num.] *descriptio mortis.* 22 An Deum for.] *Conclusio prioris membri ἀνασκευῆς, constans duobus capitibus; explicatione brevi juris sive officii nostri, & facti sive eventus cum jure comparati. hîc verò primùm agitur de officio hominum in suspiciendis ac non definiendis Dei judiciis; quia ita statuit Ijob; cùm hæc, inquit, ita se habeant, & improbi frequentiùs in hac vita secundis rebus, quàm adversis utantur: ne putetis aut vestrum, aut meum, aut cujusquam mortalis esse, ut Deo præfigat præsentium judiciorum legem; perinde ac si quid, qua ratione. aut quando in improbos agendum sit ignoraret.* Excelsos] *id est, elatos animo, & secundis rebus.* 23 Hic moritur] *alterum membrum conclusionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonstratur. quasi dicat, insipientis est de hominibus a præsente eventu judicare; sapientis verò Deo committere; cùm tota hæc administratio & eventus sit adeò hominibus incertus.* Robore perfectionis] *id est, in perfectissima felicitate, quanta apud homines esse potest.* 24 Cujus mulctralia] *id est, qui omnibus bonis, quæ fortunæ & corporis vocant, abundat: synecdoche.* 27 En novi] *altera pars ἀνασκευῆς, attingens singulariter personam Ijobi; cujus membra sunt duo, ἔκθεσις sive propositio, his duobus versibus; & confutatio versibus sequentibus,* 28 Ubi est domus] *Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat.* Ingenui] *id est, nobilis, principem antè agentis, nimirum Ijobi.* Tentorium habitationum] *id est, magnificum, ex multis habitationibus constans, ut sunt prætoria & principum ædes.* Improborum] *sic filios & familiam Ijobi perstringit.* 29

An non

An non,&c.] *Confutatio* ἐκ τοῦ ἀτόπου; *absurdum est, inquit, vos nescire quod omnibus e plebe notum est, non consulere vos quenquam, neque agnoscere.* Signa eorum] *id est, exempla, quæ cùm eis eveniunt, aliis sunt documento: hæc autem explicantur versibus sequentibus.* 30 Nam in die,&c.] *Confutationis locus ab exemplis, ἀνατρεπτικῶς. nam sic respondet Ijob objectioni amicorum; quod dicitis; Malos malè perire, ac proinde me in perditionem istam devenisse propter improbitatem meam, falsissimum est; cùm plerunq; improbi a pervadentibus calamitatibus immunes sint, nullius judicium subeant, aut ab ullo in ordinem cogantur. Inde enim ex contrario sequitur (quod Ijob reticet) in viros bonos istas calamitates incidere.* 32 Tandem ipse] *Occupatio objectionis istius; atqui in sepulchrum effertur improbus: cui respondet Ijob tribus argumentis: primùm satis esse ad institutum ut commodè vitam transegerit & calamitates prævenerit morte; deinde sepulchrum ipsum consolationi esse, quòd vacuum sit ab istis calamitatibus & mutationibus, ut suprà 3.16. & sequentibus, & 10.22: postremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatum commune sit.* 33 Dulcescunt ei,&c.] *hyperbole, per prosopopœiam sensum & humanas actiones mortuis tribuentes.* 34 Quo modo] *Conclusio, quæ asserit Ijob ex superioribus, inanes esse tum consolationes tum disceptationes eorum: consolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad se accommodatæ; disceptationes verò, quia etiam in Deum & in Ijobum altercando peccabant.*

CAPUT XXII.

Eliphaz Ijobum a contentione adversus Deum revocans justitiam Dei asserit, injustitiæ & impietatis Ijobum arguit, exemplo diluvii deterret, & ad seriam resipiscentiam ac tempestivam revocat, adjunctis Dei promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:

2 An Deo forti prodesse potest vir? cùm prodest, ex eo prosperatur *Deus*?

3 An oblectationi est omnipotenti, quòd justificas te? aut an lucro, quòd integras asseris vias tuas?

4 An de religione tua argueret te? veniret tecum in judicium?

5 Nonne malitia tua multa est? neque est finis iniquitatibus tuis?

6 Nam pignus acceperis a fratribus tuis immeritò: & [a] nudos nudaveris vestibus suis:

7 Non aquam bibendam lasso dederis: & a famelico prohibueris panem:

8 Præterea viri [b] lacertosi fuerit terra hæc: & [c] acceptus persona habitaverit in ea:

9 Viduas dimiseris vacuas: & lacertus *utérque* pupillis contritus fuerit:

10 Ideoq; circumstant te laquei: & perturbat te pavor repentinus:

11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aquarum obtegit te.

12 An non Deus est, *inquis*, in altitudine cœli? & aspice summitatem sydera ut excelsa sunt.

13 Ideo dicis, quid noscerit Deus fortis? an per caliginem judicaret?

14 Densæ nubes latibulum sunt ei, ut non aspiciat: & ambitum cœlorum obambulat.

15 An semitam seculi observasti, quam triverunt homines [d] vani?

16 Qui corrugati sunt cùm nondum esset tempus; fluvio effuso in fundamentum eorum.

17 Qui dicebant Deo forti, recede a nobis? & quid facturus fuisset omnipotens illis?

18 Quorum domos ipse impleverat bono: at consilium improborum procul *absto* a me.

19 Videntes justi lætantur: & innocens subsannat eos.

20 Cùm nondum excinditur substantia nostra; & residuum illorum absumit ignis.

21 Assuesce, quæso, cum illo: & pacem habe: in his obveniet tibi bonum.

22 Recipe, quæso, ex ore ejus legem: & repone dicta ejus in animo tuo.

23 Si reverteris usque ad omnipotentem, [e] instauraberis: *si* procul amoveris iniquitatem a tentoriis tuis:

24 Idque ponendo pro pulvere lectissimum aurum & argentum: & pro rupe [f] Ophirinum aurum fluviatile.

25 Nam erit omnipotens lectissimum aurum tuum; & argentum, viresq; tibi.

26 Si tum in omnipotente te ipsum oblectabis: & attolles ad Deum faciem tuam,

27 Supplex orabis eum; tum *inquam* exaudiet te: & vota tua persolves.

28 Cùm primùm decernes sermonem, [g] præstabitur tibi; & in viis tuis resplendebit lux.

29 Cùm depresserint te, qui loquutus es in exaltatione; tum demissum oculis servabit:

30 Liberabit [h] noxium; eritque liberatus puritate manuum tuarum.

[a] Heb. *vestes nudorum nudaveris: hypallage.*
[b] Heb. *brachii.*
[c] *vel, elatus.*
[d] Heb. *vanitatis.*
[e] Heb. *ædificaberis.*
[f] Heb. *fluminum Ophirorum: vel fluminibus.*
[g] Heb. *exurget vel stabit tibi.*
[h] Heb. *non innocentem.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Hujus orationis summa partes sunt duæ: prior* ἐπιτιμητικὴ *sive continens reprehensionem vitæ dictorumq; Ijobi, usque ad 20. ver. posterior* παρακλητικὴ *sive hortatoria ad resipiscentiam, adjunctis amplis promissionibus, usque ad finem.* 2 An Deo forti] *reprehensionis sive confutationis locus primus.* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου: *quo ostendit Eliphaz non esse cur Ijob tantopere apud Deum & coram ipsis de sua integritate glorietur: nam (inquit) ut homo sit optimus, non potest Deum sibi ullo beneficio obstringere; ac proinde non potes tibi ipsi coram illo confidere, quasi de ipso bene sis meritus: ut psaltes de se confitetur Psal.16.2.*
3 An oblectationi] *secundus locus, ab inutili, non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, si quis se velit justificare coram Deo: Lucæ 17.10.* 4 An de religione] *tertius locus a natura Dei justissima, abs qua virum religiosum & sanctum non castigatum iri docet, hoc versu; sed contrà severissimam hanc castigationem arguit monumentum esse summæ & infinitæ malitiæ Ijobi, versu sequente.* 6 Nam pignus] *secunda pars reprehensionis, amplificatio proximè præcedentis loci de malitia Ijobi: cujus partes sunt duæ, injuria in homines, usque ad ver.12. & impietas in Deum, usque ad 15. ver.*

Harum autem criminationum quia status conjecturalis est, & magis in præsumptionibus quàm certis probationibus positus, futuro utitur, pignus acceperis, nudaveris, &c. quasi dicat, necesse est ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commisisse, si bene attenderis ad justitiam judiciorum Dei. Nudos] *id est, qui jam nudi sunt propter injuriam tuam.* 10 Ideoque circumstant] *accommodatio ad justitiam Dei, quasi ultiones sumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.* 12 An non Deus] *secundum caput confirmationis de Ijobi impietate in Deum, quam Eliphaz partim ex causa quæ agebatur, partim ex superioribus Ijobi verbis astruere conatur per mimesin illius, his tribus versibus. Est autem hîc eclipsis qualem ante observavimus* 1. Reg. 20, 34. & 2. *Reg.* 9. 27. Est in altitudine] *quasi dicat, ideoq; longissimè a nobis abest.* 13 Judicaret] *id est, judicis partes ageret.* 15 An] *tertius reprehensionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, usque ad ver.* 20. Semitam] *id est, rationem vitæ quam secuti sunt, & exitum eorum, de quo versu sequente.* Seculi] *id est, antiquam.* 16 Qui corrugati] *id est, intempesta morte abrepti sunt, & diluvio mersi; corrugantur enim hominum mersorum & diu in aquis fluctuantium corpora: synecdoche.* Fluvio effuso] *aquis diluvii terram inundantibus.* 17 Qui dicebant] *sua impietate & protervia, ut sup.* 21. 14. Quid] *aliud pro justitia sua: sic Ijobum obliquè mordet & fodicat.* 18 At consilium] *epiphonema, quo resumptis Ijobi verbis suprà* 21. 16. *partim velut præripit illi aversationem hanc, tanquam indignè ea abutenti; partim sibi vendicat & piis omnibus, sequente versu.* 19 Lætantur] *approbantes & gratulantes judicio Dei.* Subsannat] *vitam malè gestam improbans.* 20 Cùm nondum] *secunda pars, hortatio ad resipiscentiam, cujus propositiones sunt duæ; una de officio Ijobi, tribus versibus; altera de promissionibus, quæ omni resipiscenti a misericordia Dei comparata sunt.* Substantia nostra] *id est, humana natura vel genus: sic monet Ijobum a circumstantia temporis, quasi dicat, dum adhuc stas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera est piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Testamento passim, expectatio extremi judicii, in secundo adventu Christi.* Residuum illorum] *id est, reliquos peccatores, servatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeschahhjæ* 66. 15. *& sequentibus. &* 2. Pet. 3. 7. *& sequentibus.* 21 Assuesce] *propositio generalis officii & promissionum: nam officium assuescendi cum Deo & pacem colendi exponitur versu sequente; promissiones verò, reliquo capite.* 23 Reverteris] *id est, seria resipiscentia uteris, & fructus ejus proferes.* Instauraberis] *id est, tu ipse, personæ, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur; sed etiam gloriosiùs curabuntur a Deo, ver.* 24. *&* 25. *optata tibi succedent omnia, & illustrabuntur a Deo,* 26. 27. *&* 28. *versibus; denique & tibi ex istis calamitatibus emergenti benedicetur, & aliis propter te, ver.* 29. *&* 30. 24 Idque ponendo] *allegorica hyperbole ad figurandam instaurationem, sermone translato a structoribus.* Ophirinum] *id est, præstantissimum, de quo* 1. Reg. 10. 11. Fluviatile] *id est, lectissimum ex Ophirino: nam nullum aurum absolutius est fluviatio, ut cursu ipso tritum, perpolitum. Plinius lib.* 33. *cap.* 4. *Posset tamen non incommodè ad copiam referri, si ita interpreteris, fluminibus Ophirum, quasi dicat, qui aurum non pluris facit quàm rupem, etiamsi perenne illius largumq; flumen flueret.* 27 Vota tua persolves] *id est, nulla tibi a Deo nisi gratias agendi occasio dabitur.* 29 Depresserint te] *hæc mala quæ pateris, pro eo quòd tam arroganter & protervè adversus Deum contendis.* 30 Liberabit noxium] *id est, tanta erit illius erga te benedictio, ut etiam aliorum misereatur qui non fuerint innocentes, propter te, ex promissione facta Abrahamo Gene.* 11. 35. *&* 18. 24. *& sequentibus, atque huc videtur spectasse Propheta Jechezkel.* 14. 14. *& sequentibus: ubi Ijobi intercessio cum Noachi & Danielis intercessione conjungitur.*

CAPUT XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, sibi judicium constitui a Deo petit; fidem suam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propositionem aliorum convellens docet improbis in hac vita plurimùm bene esse; Deum verò tempus judiciorum sibi asservare & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamq; eorum exequi.

1 CUI respondens Ijob, dixit:
2 Etiam hodie rebellionem *haberi* querimoniam meam: *cùm* [a] plaga mea gravis existit supra gemitum meum?
3 O *si* quis daret ut [b] scirem invenire eum: pervenirem usque ad sedem ejus.
4 Disponerem coram eo causam: & os meum implerem argumentis.
5 Cognoscerem *quibus* verbis responderet mihi: & intelligerem quid diceret mihi.
6 An pro amplitudine virium litigaret mecũ? non; sed ipse inderet vires mihi.
7 Illic rectus disceptat cum eo: & liberarer in perpetuum a judice meo.
8 (En si antrorsum ivero, non aderit: si verò retrorsum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipse *ad* sinistram, non tamen videbo: operiet dexteram plagam, nec tamen respiciam)
10 Cùm recognovisset viam quæ *est* apud me, probavisset me; sicut aurum exirem.
11 Gressum ejus retinuit pes meus: viam ejus observavi, ut non declinarem.
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi: ex instituto meo recondidi sermones oris ejus.
13 Sed si ipse contra unum *agit*, quis revocet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit statutum [c] de me: & hujusmodi multa sunt penes eum.
15 Propterea a facie ejus perturbor; dum considero, expavesco ab eo:
16 Quia Deus fortis emollit animum meum; & omnipotens perturbat me:
17 Cùm nondum excisus sim a conspectu tenebrarum; aut a conspectu meo operiat caliginem.

[a] Heb. *manus: metonymia, ut infrà* 27. 11.
[b] Heb. *ut scirem & invenirem.*
[c] Heb. *meum.*

CAPUT XXIIII.

1 CUR ab omnipotente non essent abscondita tempora? ut noscentes eum non prævideant dies ab eo *præstitutos.*
2 His qui terminos movent: *qui* gregem quem rapuerunt pascunt:
3 Asinum pupillorum abigunt: pignore capiunt

[a] Heb. *ejus.*

piunt bovem viduæ:
4 Avertunt egentes a via: simul occultantur pauperes terræ:
5 En *ut* onagri in deserto prodeunt ad opus suum, diligenter pervestigantes prædam: campestris locus ei cibum *præbet &* pueris ejus.
6 In agro *messem* non suam demetunt: & vineam improbus *quisque* [b] vindemiant:
7 Nudum pernoctare cogunt absq; veste; adeò ut uon sit operimentum in ipso frigore:
8 Ab inundatione *in* montibus madefiant; & absque tegumento amplectantur rupem:
9 Abripiunt rapinam [c] a pupillo sugente ubera: & *quo* indutus est pauper, pignori accipiunt:
10 Nudum ire cogunt absque vestitu; & famelicos *qui* portant manipulos:
11 Intra muros ipsorum oleum exprimentes; & torcularia calcantes sitiunt.
12 E civitate homines gemunt, & anima cōfossorum vociferatur: ut Deus non sinat disponi insulsitatem.
13 Isti sunt inter rebellantes adversus lucem, non agnoscunt vias ejus: nec sedent in semitis ejus.
14 In ipsa luce surgens occisor interficit pauperem & egentem; noctu verò est sicut fur.
15 Et oculus scortatoris observat crepusculum dicendo, ne contempletur me oculus: & larvam faciei apponit.
16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu designaverant sibi: nesciunt lucem:
17 Sed pariter *uno* mane est illis Lethalis umbra: cum cognoscit *Deus*, terrores *adsunt* lethalis umbræ.
18 [d] Levior est quàm superficies aquarum, maledicta portione istorum in terra: non [e] respicit, [f] secundum consuetudinem altarum *ruet*.
19 Ut siccitas, etiam æstus arripiunt aquas nivales, *ita* sepulchrum *eos qui* peccarunt.
20 Obliviscitur illius vulva, suaviter depascente eum verme amplius non commemoratur: ita confringitur velut arbor iniquitas.
21 Consociat ei sterilem non parientem: & viduam non afficit bono.
22 Trahitque robustos vi sua: si consistit *ullus*, diffidit vitæ suæ.
23 *Si* dat ei ut securitate nitatur; tamen oculi ejus intenti sunt viis istorum.
24 *Si* attollunt se aliquantulum, mox nemo superest: adeo deprimuntur, planè omnes decutiuntur: & velut [g] fritspicæ succiduntur.
25 An non igitur ita est? quis ementietur me? & rediget [h] in nihilum sermonem meum?

[b] Heb. *serò colligunt: proprium vindemiæ, quia fit desinente anno.*
[c] Heb. *ab uberibus pupillo.*
[d] Heb. *levis est suprà superficiem aquarum.*
[e] Heb. *convertet se.*
[f] Heb *consuetudine secundum altarum: hypallage, ut Gen.* 18 11.
[g] Heb. *caput vel cacumen spicæ: sic una voce appellat Varro.*
[h] Heb. *ad non*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt duæ: una est* Κατασκευὴ *sive confirmatio hypotheseos de fide & innocentia Ijobi usque ad cap.* 24. *altera,* ἀνασκευὴ *sive confutatio theseos, qua conati fuerant amici Ijobum improbitatis evincere a præsentibus calamitatibus.* 2 Etiam hodie] Κατασκευῆς *exordium patheticum ex abrupto: quo conqueritur Ijob sibi injuriam fieri, & eo graviorem, quo cum majoribus calamitatibus conflictatur.* Cùm plagā] *id est, gravius affligor quàm ut possim pro gravitate ingemiscere: amplificatio injuriæ, ut sup.* 6. 4. 3 O si quis] κατασκευῆς *primus locus ab optato, quo docet Ijob se bona fide & conscientia fretum maximè expetere ut sistatur coram Deo: quod copiosè explicat usque ad ver.* 11. 4 Disponerem] *id est, dispositè & ex ordine cum ipso agerem.* Argumentis] *innocentia mea: sic exponuntur expostulantis partes, hoc & sequente versu.* 6 An pro multitudine] *alterum caput forensis administrationis, de partibus judicis quasi dicat, constat mihi mea innocentia, quam ego scio non oppugnatum, sed confirmatum iri a Deo, ut justissimus est.* 7 Illic rectus] *Confirmatio a thesi: non patiuntur (inquit) repulsam viri boni; neque ego paterer.* Liberarem me] *id est, probata causa impetrarem ab eo liberationem.* 8 En si] *Correctio superioris optati, quasi dicat, sed quid desidero quod exorari non potest? quia Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur.* 9 Operiet] *id est, incumbet ad dexteram partem.* 10 Cùm recognovisset] *regressio ad superiorem locum de læto eventu judicii, si concederetur sibi.* Sicut aurum] *id est, purissimus, ut aurum ex igne.* 11 Gressum ejus] *secundus locus* Κατασκευῆς *superioris, ætiologiam continens ab integritate sua duobus versibus. Gressum autem ejus passivè accipe, id est, ab eo definitum, & monstratum.* 13 Sed si ipse] *tertius locus* Κατασκευῆς *ab omnipotentia Dei, duobus versibus; & imbecillitate sua exhorrescente ad judicia Dei, tribus sequentibus.* Contra unum] *id est, unum aliquem castigat.* 14 Hujusmodi multa] *quibus obnitentes & refractarios edomet.* 15 A facie] *id est, sensu flagellorum præsentium ejus, & metu futurorum.* 16 Emollit] *id est, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus.* 17 Cùm nondum] *id est, cùm neque antehac mors prævenerit ærumnas meas, quod optabam sup. cap.* 3. *neque jam in ærumnis versans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum esse, sive a morte, quæ finem calamitatum faciat, sive a Deo, ut me expediat ab istis calamitatibus, quæ tenebrarum & caliginis nomine indicantur plerumq; in scriptura sacra.*

IN CAPUT XXIIII.

1 Cur ab omnipotente &c.] Ἀνασκευῆς *sive confutationis istius partes sunt Propositio, usque ad ver.* 17. *Occupatio, ac velut quoddam confutationis genus, versibus* 8. *& Conclusio Hîc autem propositionis summa est: Deum tempora judiciorū suorū ita noscere solum, ut ne cum piis quidem & religiosis hominibus eorū notitiam ordinariè communicet; ac proinde non posse ab hominibus regulas certas de eo præscribi, quod sibi soli vendicavit Deus.* Abscondita] *videlicet hominum notitiæ.* Tempora] *quibus sive in hoc, sive in futuro seculo decrevit impios punire.* 2 Iis] Ἐργασία *propositionis in sequentibus, cujus loci sunt, injuria in res & in personas, usque ad ver.* 13. *impietasq; in Deum, quam evincit ipsorū conscientia, dum fugit lucē, & ad omnem improbitatem projecta est, a ver.* 13. *usque ad* 17. *ver.* 4 Occultantur] *id est, abdunt se in loca abstrusissima, ubi latitant eorum metu.* 5 Ei] *id est, cuiq; eorum campestria loca inserviunt, ut sequens ver. indicat.* 8 Amplectantur rupem] *ne ab inundantibus aquis rapiantur.* 10 Famelicos] id est

id est, bajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abusi sunt, vacuos remittunt absque mercede & alimento suo, contra legem Levit. 19. 13. & Deut. 24. 14. & contra omnem humanitatem, ut amplificatur sequente ver. 12 E civitate] *id est, totas civitates opprimunt gravissimè.* Vociferatur] *orans Deum ut, &c.* Non sinat disponi insulsitatem] *id est, pergere & confirmari tam pravam administrationem; quæ ideo insulsitatis nomine perstringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid sapientibus probatur.* 13 Isti sunt] *altera pars* ἐργασίας, *ut observatum est in ver. 2.* Lucem] *spiritualem, sive naturalem in animo & conscientia eorum ingeneratam, sive adventitiā, quam Deus testificatur verbo & operibus suis, de officio erga se & res creatas omnes, idq; in Christo, qui est vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* 14 In ipsa luce, &c.] *id est, totos dies consumit in maleficiis, prout videtur commodum, hoc versu; aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus sequentibus.* 16 Nesciunt] *id est, studiosissimè hanc lucem fugiunt, & alteram illam spiritualem longissimè abjiciunt.* 17 Sed pariter] Ἀνασκευῆς *pars secunda, qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an statuis malis in hac vita semper bene esse, & bonis plerumq; male? ad quam respondit Ijob, se nunquam fuisse in ea sententia; ista pendere ex arbitratu Dei, judicia ejus in improbos plerumq; uno momento designari; denique sive eos vexare velit, sive aliquo modo secundare, singularem illius regulam non posse ab hominibus percipi.* Lethalis umbra] *id est, exitium.* Cùm cognoscit] *id est, cognitionem ut judex adhibet, quærit, & animadvertit in facinorosos.* Terrores] *id est, simulac Deus quæstionem habere cœpit, suis terroribus & furiis animus improbi judicatur. Sic explicantur principia & progressus exitii improborum, quod modò per prolepsin dixit, usque ad ver. 21.* 18 Levior est] *id est, citiùs diffluit.* Maledicta] *id est, sententia maledictionis in istos a Deo lata.* Refluet] *id est, non reciprocabitur, conversusq; recurret in pristinum statum ut fit in æstuariis; sed ut aqua alta & ex edito loco ruentes, deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria, ut Gen. 49. 4.* 19 Ut siccitas] *altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia subtiliores sunt, eò celerius æstu ab arente terra imbibuntur.* 20 Obliviscitur illius] *id est, perinde disperit ab hominibus memoria ejus, ac si nunquam conceptus esset, aut editus ex utero. hoc enim synecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu.* 21 Consociat] *secunda pars judiciorum Dei in improbos, nimirum quòd etiam eorum familiam affligit & pessundat gravissimè; ac primùm quidem uxorem, hoc versu: deinde liberos, sequentibus. Nam consociat, inquit, id est, neque vivo eo, neque mortuo, uxori benedicit.* Non parientem] *justo judicio ejus; quamvis non natura sterilem.* 22 Trahitque] *id est, tollit e medio liberos, vel opibus, potestate, & honore florentissimos.* 23 Si dat] *id est, si quietem ei ad tempus largitur, observat tamen eorum consilia & actiones, ad efficiendum quod sequente versu exponitur.* 24 Decutiuntur] *id est, nullo negotio deturbantur.* 25 Annon] *Conclusio, a veritate superioris doctrinæ amicos arguens.*

CAPUT XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem suam ex comparatione majestatis divinæ cœlestiumq; corporum reprehendit.

1 TUM respondens Bildad Schuchites, dixit:

2 Dominatus & [a] *quidem* formidabilis est penes illum; [b] colit pacem in excelsis suis.

3 An est numerus turmariis ejus? & supra quem non exurgit lux ejus?

4 Quid ergo justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti? aut quid purus esset natus ex muliere?

5 En usque ad lunam, non tamen splenderet: etiam sydera non pura essent in oculis ejus.

6 Quanto minus mortalis, vermis? & filius hominis, lumbricus?

[a] Heb. *pavoris.*
[b] Heb. *facit.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hic sermo Bildadi confutat priorem propositionem Ijobi de innocentia, quam dixerat se probaturum Deo, suprà cap. 23. Confutat autem* ἀπὸ κοινοῦ τόπου, *cujus membra sunt duo: unum, comparationis hominis cum Deo, usque ad ver. 5. alterum, cum cœlestibus corporibus, ver. 5. & 6.* 2 Dominatus, &c] *Propositio unius loci communis de omnipotentia Dei, cujus apodosis hominem cum Deo comparans habetur ver. 4.* Colit] *Confirmatio propositionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primùm a tranquillissima, convenientissima & constantissima administratione rerum cœlestium, hoc versu; deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate; postremo a præstantissima luce, quæ omnes suos administros creaturasq; superat, ver. 3.* Excelsis] *id est, in cœlis & supra cœlos.* 3 Turmariis] *id est, omnibus cœlestibus & terrestribus ad jussa ejus capessenda comparatis.* Non exurgit] *id est, quem non superat lux bonitatis ejus?* 4 Quid ergo?] *cùm Deus potentissimus, instructissimus, & optimus omnium sit, quid homo? &c. comparatio majoris.* 5 En usque] *altera comparatio majoris, ex ordine gradationis posita. quasi dicat, sed quid hominem cum Deo comparo, cùm ille ne cum rebus quidem creatis cœlestibus luce comparari possit? Quamobrem ut Ijobum afficiat gravius, appellat ipsius conscientiam: En, inquit, usque ad lunam, quasi dicat, attolle eousque oculos, & observa quantoperè obscuretur, si cum Deo comparabitur.* In oculis] *id est, collata cum eo.* 6 Vermis] *id est, qui cum Deo comparatus nihil amplius est quàm vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ suæ.*

CAPUT XXVI.

Ijob rejectis ironicè sermonibus Bildadi, ampliùs prædicat omnipotentiam & sapientiam Dei a rerum cognitione, creatione & administratione.

1 CUI respondens Ijob, dixit:

2 Quam adjuvisti destitutum virtute? servasti brachium destitutum robore.

3 Quàm

3 ᵃ Quàm consuluisti insipienti? & quod res est, plurimum fecisti notum.
4 ᵃ Apud quem enuntiasti sermones? & cujus anima prodiit ex te?
5 Ipsi expertes vitæ reformarentur: & sub aquis habitatores earum.
6 ᵃ Nudum est ᵃ sepulchrum coram illo, neque est tegumentum ᵃ perditioni.
7 Qui extendit ᵃ Aquilonem super inane: suspendit terram super nihilum. (Gen.1.)
8 Ligat aquas in ᵃ densis nubibus suis; adeo ut non findatur nubes sub eis.
9 Continet superficiem ᵃ solii; expandit ad illud nubem suam:
10 Decreto circinavit ᵃ superficiem aquarum; usque ad consummationem ᵃ lucis cum tenebris;
11 ᵃ *Usquedum* ᵃ columnæ cœli concutiantur, & ᵃ obstupescant ab increpatione ejus.
12 Virtute sua ᵃ disrupit mare: & intelligentia sua discidit ᵃ pelagus.
13 Spiritu suo cœlos ornavit: formavit manus ejus ᵃ serpentem ᵇ oblongum.
14 ᵃ En istæ sunt partes viarum ejus; sed quantam particulam rei audimus de eo? at ᵃ tonitru ᶜ summæ potentiæ ejus quis intelligat?

ᵃ Heb. *superbiam, id est, superbam aquarum congeriem, ubi consistebat terra.*
ᵇ Heb. *vectis: ut Jeschahhjæ 27.3*
ᶜ Heb. *potentiarum.*
ᵃ Heb. *mihi.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duæ: una est* Ἀνασκευὴ *sive confutatio ironica propositionis Bildadi, usque ad ver.6. altera* Κατασκευὴ *sive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem sermonis ejus ostenderet, & confirmaret se optimè de Deo sentire, usque ad finem capitis.* 2 Quam adjuvisti] *Confutatio ironica* ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, *ab inutili, his duobus versibus: quam deinde amplificat duobus sequentibus. Est autem hic confutationis locus ex ironia superioris sermonis & concessione compositus, hoc modo: Egregia verò dicta, & salutaria scilicet: maximè etiam (ut vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quasi dicat, hæc omnia nullius sunt momenti apud me, ad juvandum, servandum, consulendum, aut edocendum me.* Brachium] *id est, virum, synecdoche: ita se vocat Ijob per* μείωσιν συγχωρητικήν. 3 Quam consuluisti] *quasi dicat, tantùm abest ut facto prosítis mihi, ut ne verbis quidem adjuvetis.* 4 Apud quem] *Amplificatio superioris confutationis, primùm a persona sua. quasi dicat, quem putas esse me, ut profundas apud me verba ista? ego verò ampliùs teneo, & ampliùs de Deo quàm tu prædicare possum: prout facit inde a versu sexto: deinde a persona adversarii. quasi dicat, quis tam bellè te docuit, & ad dicenda ista velut amavit? postremò ab effectis, quæ per ironiam hyberbolicã exponit ver.5. quasi dicat, mirum fuerit profectò, si ad tam festivos, opportunos, & salutares sermones tuos mortui ipsi e sepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipso emergent.* 5 Habitatores] *id est, cadavera jam olim submersa.* 6 Nudum est] *Confirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei* κλιμακωδῶς *sive per gradationem facta, primùm a centro terræ & universa terra, ver.6. & 7. deinde ab aquis partim cœlestibus, ver.8. & 9. partim marinis, ver.10. & duobus sequentibus: postremò ab ornatu cœli & aquarum, ver.13.* Sepulchrum] *id est, terræ penetralia sunt illis resupina & apertissima: vide Heb.4.13.* Perditioni] *id est, loco perditionis in quo animantia consumuntur: metonymia.* 7 Aquilonem] *id est, orbem terrarum, synecdochicè: nam Aquilo ut superior pars orbis nostri, incumbit inferioribus partibus, & omnes simul incumbunt nihilo.* 8 Densis nubibus] *velut aquarum conceptaculis, tam firmis ut non stillent nisi ad ipsius voluntatem.* 9 Solii] *id est, cœli, Jeschahhja.66.1.* 10 Superficiem aquarum, &c.] *id est, mare circunduxit terræ.* Lucis cum tenebris] *id est, seculi, quod discernitur luce & tenebris: vide Jirmeja.5.24.* 11 Usquedum] *id est, donec dissolvatur mundus: synecdoche. vide 2.Petri 3.7. & 10.* Columnæ cœli] *id est, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide simile 2.Schem.22.8.* Obstupescant] *id est, dissiliant, per prosopopœiam dictum.* 12 Disrupit] *id est, divisit maria, fluenta, lacus, stagna, &c. ut conspiceretur arida.* 13 Serpentem oblongum] *id est, balenam, quæ ab immensa illa longitudine sua nominatur vectis maris: ut Jeschahh.27.3.* 14 En istæ sunt] *Conclusio istius propositionis: omnipotentiam Dei & sapientiam non posse nisi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis.* Tonitru] *id est, potentissima opera ejus totum orbem longè lateq; personantia, & in aureis rerum creatarum omnium etiam surdissimarum, ut fragoso tonitru, vehementissima vi irrumpentia.*

CAPUT. XXVII.

Ijob Deum testem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos usu afflictionum docet innotescere: ac postremò sapientiam Dei hominibus quamvis sagacibus impervestigabilem, & Deo soli ab æterno cognitam fuisse ostendit.

1 DEINDE ᵃ pergens Ijob proferre sententiam suam, ᵃ dixit:
2 ᵃ Ut vivit Deus fortis, *qui* ᵃ summovit causam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:
3 Quamdiu anima mea in me erit; & spiritum Deus in naso meo *sinet*:
4 Non sunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.
5 ᵃ Absit ᵃ a me, ut justificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatem meã a me.
6 Justitiam meam retineo; neque deseram eam: non abjiciet *eam* ᵇ animus meus ᶜ unquam.
7 ᵃ Erit ut improbus inimicus meus: & insurgens in me ut iniquus.
8 ᵃ Nam quæ esset expectatio hypocritæ, quam expleverit; cùm decutit Deus desyderium ejus?
9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm supervenit ei angustia?
10 An in omnipotente sese oblectat? invocat Deum ᵃ omni tempore?
11 ᵃ Doceo vos in ᵈ plaga Dei fortis *versans*: quis sim erga omnipotentem, non celo.
12 En, vos omnes videtis: ᵃ & quare vanitate vanescitis?

ᵃ Heb. *mihi.*
ᵇ Heb. *cor meum.*
ᶜ Heb. *a diebus meis: ut 1.Reg.1.6*
ᵈ Heb *manu: metonymia, ut suprà 23.2.*

13 Hæc *est* portio hominis improbi [e] a Deo forti; & possessio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.

[e] Heb. *de cum Deo.*

14 Si multiplicantur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non saturantur pane.

15 Superstites ejus ' in ipsa morte sepeliuntur: & ' viduæ ejus non flent.

16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit vestem;

17 Quod comparaverit, justus induet: & argentum innocens partietur.

18 Ædificaverit ' quasi Arcturi domum suam: *erit* tamen velut ' tugurium *quod* fecit custos.

19 Dives cubat, cùm nihil dum [f] interversum est: ubi ' oculos suos aperit, nihil adest.

[f] Heb. *colligitur.*

20 ' Assequitur eum velut aquæ, [g] terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.

[g] Heb. *terrores.*

21 Asportante ipsum Euro abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco suo.

22 Ita projiciente in ipsum & non parcente *Deo*; ab ejus manu [h] contentissimè ' fugit.

[h] Heb. *fugiendo fugit.*

23 ' Explodit eum manibus suis; & exsibilat eum e loco ejus.

CAPUT XXVIII.

1 ' NAM ' est *quidem* argento ' eductio: & ' locus auro *quod* liquant:

2 Ferrum e ' pulvere sumitur: & ' lapide funditur æs:

3 ' Terminum impositum tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipse pervestigat; ' lapidem caliginis & umbræ lethalis:

4 ' *Cùm* erumpit torrens ' dimisso accola, *aquæ* ' oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur, [a] mortalis operâ abscedunt.

[a] Heb. *a mortali.*

5 Terræ ' ex qua prodit cibus; ' quamvis sub ea diversum sit velut ignis;

6 *Terræ inquam* ejus lapides ' loco Sapphiri; pulveres verò aurum sunt illi;

7 Semitâ quam non novit volucris, neque contuitus est oculus ' cornicis,

8 Quam non calcarunt [b] juvenes feræ; neq; transivit per eam immanis leo:

[b] Heb. *filii feræ.*

9 In ' silicem mittit manum suam: evertit radicitùs ' montes:

10 In rupibus diffindendo ' efficit rivos: & quicquid [c] rarum est, videt oculus ejus.

[c] Heb. *pretiosum, ut 1. Schem. 3. 2.*

11 ' A fletu flumina obligat: denique absconditum prodit luci.

12 ' At illa sapientia unde inveniretur? & ubinam esset locus intelligentiæ?

13 Non novit mortalis æstimationem ejus; neque invenitur in terra istorum viventium.

14 Abyssus dicit, non est in me: & mare dicit, non est penes me.

15 Non posset dari aurum asservatum pro ea: neque appendi argentum *in* pretium ejus.

16 Non potest taxari insigni auro Ophirio: Sardio pretioso, aut Sapphiro.

17 Non potest *ullus* æstimare eam auro aut ' nitidissima gemma: nec permutationem ejus vase auri purgatissimi.

18 ' Sandastri aut unionis nulla fiat mentio: nam acquisitio sapientiæ præit carbunculis.

19 Non potest æstimare eam Topazio Æthiopico: insigni auro puro taxari non potest.

20 Illa igitur sapientia unde adveniret? & ubinam esset locus intelligentiæ?

21 Cùm occulta sit ab oculis omnis viventis; etiam a volatili cœli abscondita:

22 ' Perditio & mors dicant; auribus nostris ' audivimus [d] famam ejus.

[d] Heb. *auditionem.*

23 ' *Solus* Deus intelligit viam ejus; & ipse scit locum ejus.

24 ' Nam ipse in extremitates terræ intuetur; sub omnibus cœlis videt.

25 ' Aptando ' pondus aëri; & appendendo aquas ex mensura:

26 ' Faciendo pluviæ statutum; & viam fulgetro tonitruum,

27 ' Jam tum videbat eam, & recensebat eam: comparabat eam, etiamq; pervestigabat eam.

28 ' Dixit verò homini; En ' reverentia domini est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.

ANNOTATIO

1 Pergens] *id est, a singulari responso facto propositioni Bildadi, transiens ad integram constitutionem suæ & amicorum causæ, his quinque capitibus.* Dixit] *Totius orationis Ijobi summæ partes sunt duæ: ἀντικατηγορία, hoc est, translatio criminis sive recriminatio in amicos, confutans sermones ipsorum, his duobus capitibus; & κατασκευή, id est, constitutio & confirmatio sermonum suorum, tribus sequentibus. Hujus autem ἀντικατηγορίας partes sunt, Propositio, a ver. 2. usq; ad 8. confirmatio a ver. 8. ad finem capitis usque: & confutatio, capite sequente.* 2 Ut vivit] *Exordium propositionis a religione juramenti, ad fidem faciendam sermoni de innocentia sua & amicorum injuria, usque ad ver. 4.* Summovit] *id est, rejecit, ut nondum de ea cognosceret.* 4 Non sunt] *id est, nihil tergiversabor; omnia bona fide & sine dolo malo enuntiabo rationem duntaxat habens veritatis.* 5 Absit a me] *Propositio, constans duabus partibus; criminatione amicorum, & sui probatione; quæ partes duobus sequentibus versibus converso ordine ex Hebræorum usu amplificantur.* 7 Erit ut improbus] *id est, quisquis mihi in hac causa adversatur, tandem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum est cap. 42. 7. & 8.* 8 Nam quæ] *confirmatio innocentiæ a fide sua & exspectatione in Deum, etiam in ipsis afflictionibus. quasi dicat, vos a rebus hisce præsentibus judicium facientes, hypocritam statuitis esse quem ita graviter Deus affligit; ac proinde me omnes uno ore hypocriseos condemnatis, suprà 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. Ego verò contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumq; communes esse demonstraverim, suprà 9. 22. & sequentibus; omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognosci; sed ex animi constitutione, & afflictionum usu: nam probi utcunque rebus vel charissimis spolientur, a Deo exaudiuntur: si nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquiescunt, & oblectationem capiunt; denique adversis rebus æquè ac secundis in invocatione nominis Dei perseverant: hypocritæ verò quid expectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam simulac de rebus suis & optatis deturbantur; planè dejiciuntur de mente, & ipsi animum abjiciunt. hæc est propositio major.* 10 Omni tempore] *id est, secundis & adversis*

rebus

rebus. 11 Doceo vos] *Assumptio transiens hypothetice ad personam suam quasi dicat, At ego non facio, ut hypocritæ solent; sed animum meum, ut constitutus est erga Deum in gravissima hac calamitate, vobis expono, & videtis ipsi.* 12 Et quare] *Conclusio: quasi dicat, ex malis principiis falso concluditis: frustra tempus consumitis, & me obtunditis.* 13 Hæc est] *Majoris probatio complectens duo capita: unum, de calamitatibus quæ etiam improbos invadunt, usque ad ver. 20. alterum, de miserrima animi eorum constitutione, usque ad finem capitis.* 15 In ipsa morte] *id est, adhuc animam agentes.* Viduæ ejus] *id est, ne ab intimis quidem lugentur: ita sunt omnibus exosi: synecdoche.* 18 Quasi arcturi] *id est, prætorium magnificum, splendidum, & alterum velut paradisum, cœlestemq; domum fieri curaverit: denique velut in cœlo fuerit sententia sua.* Tugurium] *hoc enim tantisper durat, dum fructus sunt in agro.* 19 Oculos suos] *id est, simul atque evigilat.* 20 Assequitur eum] *Altera pars ἐργασίας, ut notatum est in ver. 13. quasi dicat, conscientia ejus longè aliter quàm justorum afficitur, perculsa terrorum turbinibus, ventis, & procellis, malorumq; gravissimorum infinito numero.* 22 Fugit] *id est, desperat & deficit ei, ut hosti infensissimo.* 23 Explodit] *Deus: humanitus dictum.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Nam] *Confutationis locus unus, toto hoc capite elegantissimis figuris illustratus, respiciens ad conclusionem Ijobi suprà 27. 12. Quasi dicat, Dixi vos in cogitationibus sermonibusq; vestris evanescere atque desipere: miramini dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum sermones vestros. Sapientia Dei est inpervestigabilis, ac proinde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut si pervestigassetis & explorassetis eam: vanissimi igitur estis qui de sapientissima illa administratione Dei pro judicio vestro statuitis. Tota itaque argumentatio est ἐκ τοῦ ἀδυνάτου. Sed antequam istud ἀδύνατον sive (ut ita loquamur) impossibilitatem ostendat; distinguit sapientiam humanam à divina; & per comparationem istius sapientiæ quæ homini relicta est, sapientiam Dei amplificat. Est autem comparationis istius membrum unum de sapientia humana, usque ad ver. 12. deinde ab eo versu est comparationis apodosis.* Est quidem argento] *quasi dicat, est quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & sapientia, quæ, si alibi usquam, elucet in metallorum effossionibus & distinctionibus.* Eductio] *sive terræ argyritidis effodiendæ, sive excoquendæ.* Locus] *id est, aurifodinæ inveniuntur arte.* 2 Puluere] *id est, e stricturis sive glebis, venaq; ferraria.* Lapide] *æroso, quem vocant cadmiam; vel in Cypro e chalcite.* 3 Terminum impositum] *id est, viscera, fibras, & sinum terræ intimum.* Lapidem caliginis &c.] *id est, abstrusissimos lapides.* 4 Cùm erump.] *id est, cùm repentè stagnat specus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis exundantur; ea est ars & sapientia hominis, ut etiam profundissimas aquas exhauriat, irrumpentes obturet, & specus arefaciat.* Dimisso accola] *id est, ab alveo suo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos metallicos exundat.* Oblivioni traditæ] *id est, quas pes ullus (ut Hhebræi loquuntur) non novit sive expertus est unquam, quæ pede non possunt transiri præ profunditate.* 5 E qua prodit] *id est, quæ plus satis benigna est & fertilis, quacunque calcatur.* Quamvis sub ea] *id est, quamvis sæpe in subterraneis specubus venæ terræ sulphureæ, sive natura sua, sive ferramentorum ictibus irritatæ, sive lucernis inflammatæ in homines exardescant: tamen non deterrentur ipsi.* 6 Loco Sapphiri] *id est, lapides illi effossi stringuntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere disparatur aurum.* 7 Cornicis] *quamvis oculatissimæ, & sitientis auri, id est, uno verbo, semita omnibus rebus creatis avia; periphrasis.* 9 Silicem] *qui in fodinis occursare solet: candidam vocant artifices, authore Plinio.* Montes] *qui excavati cuniculariorum operâ dehiscunt, sidentibus rimis.* 10 Efficit rivos] *id est, flumina librata ex aliis jugis montium, substructis canalibus ducit, aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plinius lib. 33. cap. 4.*
11 A fletu] *corrugos pro arbitrio obthurat obicibus, ne etiam tantillùm stillent; quod metaphoricè notat fletus appellatio.* 12 At illa sapientia] *Apodosis, ut notatum est in ver. 1 qua ostenditur neq; usquam inveniri posse, ver. 13. & 14. neque ullo pretio, a ver. 15. ad 20. ver. neque a quoquam vivente, vers. 21. & 22.* 17 Nitidissima gemma] *sic interpretamur ex vocis etymo.* 18 Sandastri] *ad vocem Chaldaicam proximè accessimus, & vocis etymon: Vide Plinium lib. 37. cap. 7.* 22 Perditio & mors] *id est, omnes res creatæ, quæ antè perierunt. quasi dicat, neque nunc, neque unquam antehac comprehensa fuit a mortalibus: synecdoche.* Audivimus] *nempe tantùm: quasi dicat, nunquam potuimus cognoscere aut assequi eam. Prosopopœia.* 23 Solus Deus] *altera pars confutationis κατασκευαστική: qua, ubi notitiam sapientiæ illius omnibus ademit, soli Deo asserendam docet. Est autem hoc versu propositio, cujus ἐργασία in sequentibus continetur usque ad finem capitis.* 24 Nam] *Explicatio sapientiæ Dei ab infinitate ejus in omnia loca, hoc versu; & omnia tempora, versibus sequentibus.* 25 Aptando] *id est, inde ab eo tempore quo Deus creabat, aptabatq; omnia.* Pondus aëri, & appendendo aquas ex mensura] *id est, cùm omnes res creatas ex pondere & mensura ordinabat sapientissimè.* 26 Faciendo] *id est, tum leges poneret in futurum totius administrationis, ordinariæ & extra ordinem.* 27 Jam tum] *id est, jam eo tempore illa intimè & familiarissimè utebatur, ut Proverbiorum 8. ac proinde illam ab æterno obtinet infinitam: sed homini circumscripsit, ver. sequent.* 28 Dixit verò] *Conclusio, a finibus quos sapientiæ nostræ circumposuit Deus; ut amicos a suis judiciis revocet; suum studium erga Deum ostendat, & probet se nolle penitiùs in judicia Dei inquirere; quàm prout revelata est ab ipsa sapientia.* Reverentia domini] *sic Ecclesiastis 12. 15.*

CAPUT XXIX.

Ijob pristinæ suæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius; præsentium calamitatum vim, ex comparatione illius felicitatis gravissimè amplificat: studium suum in colenda humanitate, pietate, officiisq; omnibus in Deum & homines profitetur: propter quod in præsentis mali indignationem irrumpens, dira sibi imprecatur si contrà quàm debuit fecerit; Deum provocat, & judicium constitui petit.

1 AMPLIUS pergexit Ijob proferre sē-tentiam suam dicens:

2 O si quis daret mihi *ut* tanquam mē-sibus præcedentibus; tanquam diebus *præcedentibus* Deus conservaret me:

3 Cùm efficeret ut splenderet lucerna sua super caput meum, ad cujus lumen ambulabam per tenebras:

4 Ut eram diebus hybernorum meorum, arcano Dei in tentorio meo:

5 Cum adhuc omnipotens erat mecum, circumstantibus me pueris meis:

6 Cùm lavabam vestigia mea butyro; & rupes fundebat apud me rivos olei:

7 Cùm egrediebar ad portam per urbem; in platea comparabam sedem meam.

8 Videntes me pueri occultabant sese; etiam decrepiti assurgentes stabant.

9 Principes continebant sermones; & manum imponebant ori suo:

10 [a] Eloquentes antecessores occultabant se: eorumq; lingua palato eorum adhærebat.

[a] Heb. *vocis antecessores, id est, vocales: synecdoche.*

11 Nam auris audiens beatum prædicabat me: & oculus videns testificabatur mihi,

12 Me eripere pauperem vociferantem; pupillumque, & cui adjutor non est.

13 Benedictio pereuntis veniebat super me; & [b] animum viduæ ad cantum excitabam.

[b] Heb. *cor.*

14 Justitiam induebam, & induebat me; velut pallio & cidari judicium meum.

15 Ut oculi eram cæco: & *velut* pedes claudo eram.

16 Pater eram egentibus; & litem *ejus quem* non cognoveram, ipsam pervestigabam:

17 Perfringebamque molares iniqui; & edentibus ejus ejiciebam prædam.

18 Itaque dicebam, apud nidum meum expirabo; & sicut arena, [c] multis diebus utar:

[c] Heb. *multiplicabo dies.*

19 Radix mea explicata erit aquis; & ros pernoctabit in ramo meo:

20 Gloria mea *erit ut* novella apud me; & arcus meus in manu mea innovabit *se*.

21 Mihi auscultantes expectabant: & conticescebant ad consilium meum.

22 Post verbum meum non iterabant: ita super eos stillabat sermo meus.

23 Expectabant enim tanquam pluviam me; & os suum distendebant, *ut* ad pluviam serotinam.

24 Si jocabar cum eis, non credebant; & lumen vultus mei non dejiciebant.

25 Si eligebam viam eorum, sedebam primarius: denique habitabam ut rex inter turmarios suos; quando lugentes consolatur.

CAPUT XXX.

1 NUNC autem rident me minores me [a] tempore: qui sprevissem parentes eorum apponere canibus gregis mei.

[a] Heb. *diebus: synecdoche.*

2 Etiam vires manuum eorum quorsum mihi *profuissent*? in illis perierat senium.

3 Qui præ inopia & fame confugiebant *in* solitarium, sic caneum; [b] hesterna nocte vastatum & pervastatum *locum*:

[b] Heb. *hesternæ noctis vastationem & pervastationem.*

4 Qui decerpebant [c] herbas e salsilagine cum stirpibus, etiam radices, juniperique cibo erant illis:

[c] Heb. *salsilaginosam.*

5 E medio expellebantur: vociferabantur *homines* contra eos, ut *contra* furem:

6 In concavitate vallium habitando, foraminibus pulveris & petrarum,

7 Inter stirpes rudebant; sub urtica [d] pungebantur:

[d] Heb. *abscessibus afficiebantur.*

8 Homines [e] flagitiosissimi: etiam homines ignominiosissimi: afflictissimi erant; [f] extorres.

[e] Heb. *filii flagitiosi, etiam filii absque nomine.*

[f] Heb. *ex terra.*

9 Nunc, inquam, modulatio istorum sum: & sum eis [g] sermonis argumentum.

[g] Heb. *in sermonem.*

10 Abominantur me, longè recedunt a me: & a facie mea non cohibent sputum.

11 Nam chordam meam solvit, & afflixit me *Deus*: ideo habenas a præsentia mea dimiserũt.

12 Ad dexteram [h] puberes insurgunt, pedes meos impellunt: aggerant contra me semitas [i] exitiales suas.

[h] Heb. *pubertas.*

[i] Heb. *calamitatis suæ.*

13 Destruunt iter meum, ad calamitatem meam conferunt: quod non est futurum adjumẽto illis.

14 Quasi irruptione lata, invadunt *me*: sub vastata labe devolvunt sese.

15 Eversus est super me *nidus meus*, terrorum multitudo persequitur ut ventus ingenuitatem meam: ita ut tanquam nubes præterierit salus mea.

16 Et jam in me seipsam effundit anima mea: obtinent me dies afflictionis meæ.

17 Nox ossa mea perfodit a me: & nervi mei non recumbunt.

18 [k] Præ magna vi *morbi* mutat se vestitus meus; ut ora tunicæ meæ cingit me.

[k] Heb. *præ magnitudine vis.*

19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me possim pulveri & cineri.

20 Vociferor ad te; sed non exaudis me: cõsisto; sed *non* advertis te ad me.

21 Convertis te in crudelem contra me: pro robore manus tuæ, intestinum odium exerces adversum me.

22 Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & efficis ut difluam [l] substantiâ.

[l] Heb. *essentia.*

23 Nam experior, mors avocat me; & domus constituta omni viventi.

24 Enimverò num oratio *aderat*, *cùm* immitteret manum? cùm in oppressione ejus propter ista *erat* vociferatio?

25 An non flebam [m] pro eo cui dura erant tẽpora? anxia erat anima mea pro egente?

[m] Heb. *propter durum die: synecdoche.*

26 Quod bonum espectanti mihi evenit malum; & speranti lucem evenit caligo:

27 Viscera mea effervefacta sunt, adeo ut non quiescant: prævenerunt me dies afflictionis.

28 Ater ambulo non a sole; surgens in congregatione vociferor.

29 Frater factus sum draconibus: & socius [n] pullis ululæ.

[n] Heb. *filiabus.*

30 Cutis mea denigrata est super me; & ossa mea exarserunt præ siccitate.

31 Proinde ad luctum redacta est cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

CAPUT XXXI.

1 FOEDUS pepigeram cum oculis meis: & quid advertissem animum ad virginem?

2 Nam quæ *est* portio [a] a Deo supernè? aut

[a] Heb. *Dei superne; aut possessio omnipotentis.*

possessio ab omnipotente de excelsis?

3 Nonne exitium iniquo, & quidem [b] monstrosum operariis iniquitatis?

[b] Heb. *externum.*

4 An non ipse videt vias meas? & omnes gressus meos numerat?

5 *Si ambulavi cum vanitate; aut festinavit ad dolum pes meus:

6 Examinet me lancibus justitiæ; & cognoscat Deus integritatem meam.

7 Si declinavit gressus meus a via *illa, & [c] oculos meos secutus est animus meus; aut manibus meis adhæret *quicquam:

[c] Heb. *post oculos meos ivit cor meũ.*

8 Quod seminavero, alius comedat; & propagines meæ eradicentur.

9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem; aut ad ostium proximi mei *insidiatus sum:

10 Molat alteri uxor mea; & super eam incurvent se alii.

11 Nam illud flagitium est; & ea est iniquitas [d] a judicibus animadvertenda.

[e] Heb. *Judicum, id est, quærenda, cognoscenda, & punienda a judicibus: sic vers. 28. Proverb. 6.27.*

12 Ignis enim iste ad perditionem usq; consumpturus esset; & omnem proventum meum eradicaturus.

13 Si sprevi causam servi mei, aut ancillæ meæ, litigantium mecum:

14 (*Quid enim facerem, si surgeret Deus fortis? & si visitaret, quid responderem ei?

15 Nonne in utero, qui fecit me, fecit eum? & disposuit nos in ipsa vulva idem?)

16 Si cohibui me ab *optato tenuium; aut oculos viduæ *confeci;

17 Et comedi frustum cibi mei solus; ac non comedit pupillus ex eo:

18 (Nam a pueritia mea adolevit *apud* me tanquam patrem: & ab utero matris meæ ductavi *pupillam* ipsam)

19 Si *aspexi pereuntem eò quòd non esset vestimentum; & non fuit tegumentum egenti:

20 Si non benedixerunt mihi *lumbi ejus; quòd de vellere agnorum meorum incalesceret:

21 Si *agitavi contra pupillum manum meam; quòd viderem in porta auxilium meum:

22 Humerus meus de scapula sua decidat, & brachium meum ab acetabulo defringatur.

23 *Sed pavori erat mihi exitium [e] a Deo forti: cujus excellentiæ non prævaluissem.

[e] Heb. *exitium Dei fortis.*

24 Si posui *in* auro spem meam; aut insigni auro dixi, fiducia mea:

25 Si lætatus sum cùm multæ essent opes meæ; & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:

26 Si aspiciendo lucem cùm splenderet, aut lunam, *pretiosum ambiens:

27 *Pellectus est in occulto [f] animus meus; & [g] osculatum est os meum, & manus mea:

[f] Heb. *cor meum.*

[g] Heb. *oscula ta est manus mea cum ore meo.*

28 Etiam hoc fuisset iniquitas a judicib⁹ animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem supernè.

29 Si lætatus sum de oppressione osoris mei; & *excitavi me cùm obvenit ei malum:

30 (Non enim permisi peccare palatum meum: petendo execratione animam ejus)

31 *Si non dixerunt [h] contubernales mei, *ô si quis daret de* carne istius: non saturamur;

[h] Heb. *homines tentorii mei.*

32 *Quia* foris non pernoctabat peregrinus; fores meas viatori aperiebam:

33 Si texi more hominum [i] defectiones meas, abdendo ex dilectione mei iniquitatem meam:

[i] Heb. *defectionem meã, ut in aliis legitur.*

34 (*Nam violentiam afferre potuissem multitudini magnæ; sed *contemptus familiarum exterrebat me, ita ut conticescerem, *non exirem porta)

35 *Quis det mihi auscultantem mihi? en [k] *scopum meum, omnipotens respondeat mihi, & libello quem scripserit adversarius meus.

[k] Heb. *signũ meum.*

36 *Disperream* si non super scapulam meam portarem *eum: *annecterem eum pro diadematis mihi.

37 Numerum gressuum meorum indicarem *illi *ut antecessor appropinquarem ad illum.

38 *Si contra me terra mea clamaverit; & pariter porcæ ejus fleverint:

39 Si *vim ejus comederim absque pecunia, & animam dominorum ejus [l] defatigarim:

[l] Heb. *fecerim spirare anhelantem.*

40 Loco tritici prodeat *spina, & loco hordei *vitium frugum: absoluta sunt *verba Ijobi.

ANNOTATIO.

1 Dicens] *Hæc oratio Ijobi κατασκευαστικὴ, ut annotatum est suprà 27. in ver. 1. continetur tribus capitibus; cujus summæ partes sunt, propositio optati de instauratione in pristinam sortem. cap. 29 altera Propositio calamitatis & indignationis suæ præsentis, a principio cap. 30. usque ad ver. 24: deinde Contentio gravissimis imprecationibus juncta, usque ad finem cap. 31.* 2 O si quis] *propositio summa optati a Deo, cujus singulæ partes ex ordine toto capite exponuntur.* 3 Cùm efficeret] *primus locus optati, beneficentia Dei in ipsum, familiam, domum, & bona ipsius, usque ad 7. ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis illustratus.* Ambulabam per tenebras] *id est, a communibus calamitatibus liber eram.* 4 Hybernorum] *allegoria insignis, qua ampliùs explicat quod modò dixit, de immunitate sua a præsentissimis & communibus ærumnis. quasi dicat, quemadmodum stationarii milites degentes in hybernaculis quiescunt a laboribus, & eis de cõmeatu prudentis ducis operâ & studio providetur: ita etiam mihi consulebat Deus, dum aliis subeundæ erant permagnæ molestiæ.* Arcano] *id est, consilio & providentia velut imperatoris mei.* 6 Lavabam &c.] *id est, abundabam & circumfluebam bonis: hyperbolica synecdoche: ut Gen. 49.11.* 7 Cùm egrediebar] *secundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno consensu ipsi exhibitus, & prædicatus ex merito ipsius, usque ad ver. 18.* Portam] *id est, forum judiciale.* 10 Adhærebat] *id est, immota stabat.* 13 Pereuntis] *id est, jam jam perituri, nisi auxilio adfuissem ei.* 14 Justitiam induebam] *id est, me honorem habentẽ sibi honorabat, & mihi judiciisq; meis testimonium apud omnes honorificum perhibebat.* 16 Litem ejus quem] *id est, nulla erat apud me personarum acceptio: ita jus ex æquo dicebam.* 17 Molares] *id est, injustorum violetiam retundebam: metaphora a feris.* 18 Itaque dicebam] *tertius locus optati, fiducia & securitas præcepta animo ex superiore Dei benignitate, hominum acclamatione, & bona conscientia; usq; ad ver. 21.* 19 Radix] *allegorica figuratio prosperitatis suæ, a plãtis quæ irrigantur, & perpetuò ut novellæ virent.* 20 Arcus] *id est, robur meum. quasi dicat, nunquam infirma-*

infirmabor. 21 Mihi]ultimus locus optati, prærogativa ipsius in honoratiorum consessu atque consiliis, usque ad finem. 22 Non iterabant]nimirum sermonem, id est, non agebant secundus in dicendo; sed dicenti mihi acquiescebant. 24 Non credebant]id est, in tanta opinione erant apud illos, ut etiam jocabundi sermonem seriò acciperent. Lumen vultus]id est, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi. 25 Si eligebam]id est, si ultrò eos accedebam. Quando lugentes] id est, cùm aliqua occasione consternatum exercitum in spem bonam erigit: est enim maximum solamen militibus intrepidi ducis præsentia.

IN CAPUT XXX.

1 Nunc autem]Altera propositio, ut notatum est suprà 29. in ver. 1. cujus propositionis loci sunt iidem qui prioris propositionis: sed ordine inverso ex Hhebræorum usu opponuntur. Qui sprevissem]primus locus indignationis, comparatio honoris sui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, usque ad ver. 11. Apponere]id est, instituere inter opiliones abjectissimos & custodes gregis mei: causas exponit seq. 2 Perierat senium]id est, vitam totam usque ad senium inanem consumpserant. 3 Confugiebant]hysterosin verborum ad evidentiam mutavimus. Hesterna nocte] id est, recentissimam & horridissimam vastitatem; ita Reipub. & omnibus bonis erant exosi. 4 Junipere]id est, baccæ e junipero; synecdoche. 7 Rudebant]id est, exclamabant læsi. Pungebantur]id est, urebantur, adeo ut pusulæ & abscessus ex urticarum contactu exorirentur. 10 Non cohibent] in signum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12, 14. 11 Nam] secundus locus indignationis, nimirum infirmatio ipsius; qui opponendus est tertio loco superioris propositionis usq; ad vers. 18. καθ' ὑστέρωσιν. Chordam meam]id est, arcus mei, cujus mentionem fecerat suprà 29. 20. Habenas dimiserunt] id est, effrænatè in me invecti sunt, quasi immissis vel excussis habenis. 12 Insurgunt]allegorica descriptio injuriarum, a forma castrensi. 13 Quod non est]id est, etsi nullum ex eo emolumentum ad ipsos perventurum est, tamen maligno studio in me omnibus modis irruunt. 14 Irruptione lata]id est, ut milites in stationem meam (de qua suprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt. 15 Eversus est]de quo suprà 29. 18. Ingenuitatem]id est, gloriam illam meam, quam extuleram tot verbis suprà 29. 16 Se ipsam effundit]id est, liquefit & contabescit. 17 Nox]id est, ne ipsum quidem tempus quietis mihi quietem affert; sed medullitùs exhaurit, & vires adimit motuum & actionum omnium præ nervorum lassitudine. 18 Præ magna vi]tertius locus indignationis: turpis & abjecta ipsius constitutio. Mutat se]id est, decoloratur & transfiguratur, dilutus sanie manante ex corpore meo. Cingit]id est, constringit me; ut ora vestimenti in quam inseritur collum, ita agglutinatur sanie: nam apud veteres reliqua pars vestimentorum laxa erat præter eam quam vocabant luram. 20 Vociferor]quartus locus; adversatio Dei, qui priùs Ijobo benedixerat suprà 29. 2. & sequentibus. 22 Extollis]ut stipulam vortex, qui dicitur typhon. Efficis ut difluam]id est, velut prester consumis & proteris me: metaphora a procellis. 23 Nam experior]ætiologia superioris indignationis a sensu carnis. Domus constituta]id est, sepulchrum, ut Psal. 49. 15. 24 Enimvero]tertia pars orationis; cujus capita summa sunt duo: unum, contentio & expostulatio, qua Ijob indignitatem suarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ suæ, usq; ad ver. 5. cap. 31. alterum, quo hypotheticè sibi imprecatur dira, si secus quàm dixerat, vitam transegerit. a ver. 5. ad finem. Est autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, his duobus versibus; unde sequitur expostulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, usque ad finem hujus capitis. Num oratio]id est, nónne aliorum calamitosorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? sic Psal. 35. 13. Ejus] id est, ab eo factam. Propter ista]id est, hujusmodi mala qualia jam patior, quorum causa ad Deum vociferantur afflicti. 27 Viscera]explicatio istius mali & caliginis, de qua expostulavit superiore versu. 28 Ater] id est, exustus & exhaustus malis, atque luctuosus; quæ duæ propositiones inverso ordine explicantur duobus seq. ver. 29 Frater]vociferatione funesta imitatus eos. 31 Ad luctum] id est, lætus ille & gloriosus status meus tristi commutatus est.

IN CAPUT XXXI.

1 Fœdus pepigeram]posterior contentionis locus a constitutione animi sui & conscientiæ coram Deo; quo ostendit se legem animo suo dedisse & omnibus affectibus, posito sibi ob oculos timore Dei; nec ideo minus in istas calamitates incidisse, ut conquestus est suprà 3. 25. 2 Nam quæ] αἴτιον initi fœderis, & legis animo suo impositæ; timor Dei, reformidatio judiciorum ejus, & conscientia omniscientiæ (ut ita loquamur) ejus. 5 Si ambulavi]alterum membrum ex antithesi, ut observatum est suprà 30. in ver. 24. 7 Illa]quam dixit ver. 1. Quicquam]alienum a præstituta via. quasi dicat, si quid alienum concupisco, aut pro meo habeo. 9 Insidiatus]ut adulter alienam domum obsidens. 14 Quid enim] ætiologia elegantissima sui officii erga infimos quosque, primùm a judicio Dei aprosopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure. 16 Optato tenuium]subaudi efficiendo; hoc est, subtraxi me, quo minus eis satisfacerem. Confeci]id est, frustratus sum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione conficerentur. 19 Aspexi] tantùm; neque subministravi. 20 Lumbi ejus]id est, ipse lumbis tectus: vide Deut. 24. 13. 21 Agitavi]id est, inhumanè repuli, cecidi, aut interminatus sum, manu mea, id est, potentia, & autoritate abusus. 23 Sed pavori]Exceptio per metalepsin. quasi dicat, Sed non feci, quia timui Deum. 26 Pretiosum ambiens]id est, cœli ambitum & conversationem, ac quicquid esse videtur in eo pretiosum. Sic ostendit Ijob se abhorrere ab omnibus gentium superstitionibus. 27 Pellectus est &c.]id est, si quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod spectaret ad idololatriam, est autem in posteriore membro hujus versus syllepsis non infrequens, qua unum verbum cum duabus vocibus significatione diversis communicatur, etsi unius tantùm proprium est. quasi dicat, si unquam osculatum est os meum, aut patravit manus mea: sic Exod. 23, 18. & 34. 25. 29 Excitavi me]ad lætitiam gestiens. 31 Si non dixerunt]id est, nisi fuerim adeò hospitalis, ut hospitalitate mea defessi domestici mei conquererentur non esse sibi tantum otii ab occupationibus & officio hospitalitatis exhibendo, ut justum cibum capere possent: sic enim accipiendum docent sequentia.

Carne istius] *id est, quam paramus isti hospiti: quasi dicant, meliùs agitur cum exteris quàm cum domesticis nam exteris ciborum & temporis satis est, nobis propter illos vix superest interspiratio ad capiendum cibum.* 34 Nam] *sensus est, utcunque potentia instructus fuerim ad nocendum multis : tamen nihil fuit in quo ullum hominem cogitatione, sermone, vel facto mihi arrogaverim offendere ; sed ab omni injuria facienda timore Dei cohibitus sum .* Contemptus familiarum] *in quem violentorum familiæ apud Deum & homines justo Dei judicio adducuntur.* Non exirem] *ad offendendum quenquam videlicet.* 35 Quis det] *id est, utinam constituatur judicium, & audiendo cognoscatur de causa mea.* Scopum] *hæc conclusio est quò tendit oratio mea ; nimirum ut aut Deus mecum disceptet causam meam ; aut quisquis sit adversarius meus, libello capita accusationis suæ exhibeat de scripto, ut ex eis cognoscatur: forenses locutiones quibus perturbatus utitur.* 36 Eum] *libellum. quasi dicat, tantū abest ut eo confundar, ut potius in meā gloriā singula accusationis capita cessura sint.* Annecterem] *quasi dicat, triumpharem de adversario & accusationibus ejus; adeo mihi sum bene conscius: sic respondet ad posterius membrum versus 35. de libello* 37 Illi] *Deo respondenti : respicit ad prius membrum.* Ut antecessor] *fretus æquitate causæ meæ, non ut affinis culpæ sed ut princeps securus accederem.* 38 Si contra] *ultima imprecatio, qua exponit Ijob se parato animo judicia maledictionesq; subiturum , si quisquam de injuria ipsius justè expostulaverit: quod elegantissima prosopopœia exprimit.* 39 Vim] *ut Gen. 4.12.* 40 Spina] *id est, spinosa omnia, lappæ, cardui, tribuli, ænonides, &c.* Vitium frugum] *i. aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco.* Verba Ijobi] *cum amicis his tribus habita.*

CAPUT XXXII.

Elihu silentio Ijobi amicorumq;, velut occasione utens, & partim illius verbis quibusdam, partem horum taciturnitate offensus sermonem aggreditur: & ab excusatione orsus necessitatem dicendi sibi afferri docet a spiritu Dei, illorum silentio, & testificatione suæ conscientiæ : tum verba Ijobi repetens pluribus argumentis redarguit: at postremò Ijobo copiam respondendi si velit, facit.

1 CESSANTIBUS ' quoque tribus illis hominibus respondere Ijobo; cùm ipse justus *videretur* in oculis suis:

2 Accensa est ira Elihu filii Baracelis 'Buzitæ e familia [a] Syra: in Ijobum *quidem* accensa est ira ejus; propterea quòd justam assereret animam suam præ Deo.

3 In tres verò amices illius accensa est ira ejus; eò quòd non [b] haberent præstò quod responderent : & tamen condemnabant Ijobum.

4 Elihu autem præstolatus fuerat 'Ijobum in verbis; quia seniores essent ipso [c] ætate.

5 Sed vidente Elihu' nullum esse responsum in ore triū istorum hominum, accensa est ira ejus.

6 Itaque respondit Elihu filius Baracelis Buzita,' dicens; minimus sum ætate, vos autem decrepiti: idcircò veritus sum, ac timui [d] ostendere sententiam meam vobis.

7 'Dicebam, [e] provecti ætate loquentur; & annosi notam facient 'sapientiam.

8 'Profectò spiritus ille in mortali ; & afflatus omnipotentis efficit eos intelligentes :

9 [f] 'Parvi sapiūt *eo*; ut senes intelligūt judiciū.

10 'Ideoque dico, [g] auscultate mihi : ostendam sententiam meam ego quoque.

11 ' En expectavi verba vestra, aurem præbens 'attendi usque ad [h] sensa vestra ; eousq; *unde* pervestigatis sermones.

12 Deniq; ad vos *attendens*, consideravi quòd ecce nemo Ijobum reprehendat ; respondeat sermonibus ejus e vobis.

13 ' Ut non dicatis ,' invenimus sapientiam; Deus fortis impellet eum, non vir:

14 *Respondebo*, ' quamvis non contra me instruxerit sermones : sed ' dictis vestris non respondebo ei.

15 'Consternati sunt, non respondent amplius; ' transtulerunt a se sermones.

16 Nam expectavi cùm loquerentur : quia desistunt, nec respondent amplius :

17 ' Respondebo ego quoq; partem meam ; ostendam sententiam meam ego quoque.

18 'Nam plenus sum sermonibus : coarctat me spiritus ventris mei.

19 Ecce venter meus ut ' vinum , cui non aperitur; sicut utres novi finderetur.

20 Eloquar, ut respiratio sit mihi; aperiens labia mea respondebo.

21 ' Ne, quæso, [i] accipiam personam ullius; & [k] apud hominem non utar præfatione.

22 Non enim novi [l] præfationibus uti : paululum 'utentem, tolleret me qui fecit me.

[a] Heb. *Rami, pro Arami, id est Syriæ, ut 2. Chron. 22. 5. aphæresis.*
[b] Heb. *invenirent responsum.*
[c] Heb. *diebus, sic infrà ver. 6.*
[d] Heb. *ab ostendendo.*
[e] Heb. viri *dierum, &c. & multitudinis annorum.*
[f] Heb. *non magni.*
[g] Heb. *auscultare. infinitivus pro finito modo & tempore.*
[h] Heb. *intelligentias vestras.*
[i] Heb. *accipiam faciem viri.*
[k] Heb. *homini non attribuam cognomen.*
[l] Heb. *ut cognomine utar.*

CAPUT XXXIII.

1 'VERUM enimvero audi quæso sermones meos : & omnia verba mea auribus percipe.

2 Ecce jam ' aperio os meum ; loquitur lingua mea cum palato meo.

3 [a] Rectum animum meum sermones mei ; & sententiam labiorū meorum clarè eloquentur.

4 'Spiritus Dei fortis fecit me; & afflatus omnipotentis vitam indidit mihi.

5 Si poteris respondere mihi : instrue *responsum* coram me, resiste.

6 En ego secundum sermonem tuum *agā* pro Deo forti: e luto decisus sum etiam ego.

7 Ecce formido mei non perturbabit te : & manus mea super te non erit gravis.

8 'Tantummodo dixisti [b] me audiente; dum vocem sermonum audivi :

9 Purus sum, sine defectione, nitidus sum ; nec iniquitas est in me.

10 En abruptiones quas contra me invenit; reputat me ut inimicum sibi:

11 Ponit in compede pedes meos ; observat omnes semitas meas.

12 'En hoc, non es justus respondeo tibi: 'quia major est Deus mortali.

13 ' Quare adversus eum litigas; quòd *de* omnibus rebus suis non respondeat?

14 ' Cùm semel loquitur Deus fortis , etiam bis; non cernit illud *mortalis*.

15 'Per somnium, visionem nocturnam, cùm irruit

[a] Heb. *rectitudinem cordis mei,*
[b] Heb. *in auribus meis.*
Su. 9. 21. & 16. 17. & 29 14.
Sup. 14. 13. & 13. 24. & 19. 11.
Sup. 13. 27.

irruit altus sopor in homines: in dormitationibus super cubile:

16 Tunc* revelat auri hominum; & eruditionem* eorum* obsignat:

17 Ut amoveat homo *opus; ut superbiam a viro *obtegat;

18 *Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam ejus, ne [c] trajiciat eam missile.

19 *Etiam corripit dolore super cubile ejus; & multitudinem ossium ejus *dolore* forti.

20 Adeò ut abhorreat vita ejus ipsum cibum; & anima ejus escam desyderabilem:

21 Consumatur caro ejus a conspectu; & promineant ossa ejus *quæ* non videbantur:

22 Denique propinqua sit foveæ anima ejus, & vita ejus lethalibus *malis*

23 *Si adsit ei* nuntius, *interpres *unus ex mille, qui indicet homini [d]* æquitatem illius:

24 Et [e]* de gratia eum allocutus dixerit;* redime eum, ne descendat in foveam, expiatione *quam* inveni:

25 *Recreatur caro ejus plus quàm in pueritia, revertitur ad dies adolescentiæ suæ.

26 Cùm supplex oraverit Deum, benignè recipit eum, ut aspiciat faciem ejus cum jubilo: & restituit mortali* justitiam ejus.

27 *Contemplatur homines dicens; peccaveram & rectum perverteram: quod* non profuerat mihi.

28 Redemit animam meam ne transiret in foveam, ut vita mea lucem respiciat.

29 *En omnia hæc operatur Deus fortis; bis*que* ter*que* cum viro:

30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illustretur lumine hujus vitæ,

31 *Attende Ijob, ausculta mihi: sile ut ego loquar.

32 Si adsunt sermones *ad* respondendum mihi, loquere, quia desiderio teneor* justificandi te.

33 Sin minus, tu asculta mihi: sile, & docebo te sapientiam.

[c] Heb. *transeat per missile: hypallage.*

[d] Heb. *rectitudinem.*

[e] Heb. *gratificatus ei.*

ANNOTATIO.

1 Quoque] *ut Ijob cessaverat, sup. 31. 40.* 2 Buzitæ] *id est, oriundi Buzo filio Nachoris, Gen. 22. 21.* 3 Non haberent] *id est, quòd nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus sententiam suam in Ijobum latam defenderent ad justificandum Deum.* 4 Ijobum] *& amicos: synecdochicè, ut sequentia ostendunt: nam Ijob postremo loco dixerat, inde a capite 26.* 5 Nullum esse responsum] *postquam Ijob loqui desiisset.* 6 Dicens] *Istius orationis summæ partes sunt duæ; prior est Insinuatio, qua se excusat Elihu, & occasiones ostendit quibus ad dicendum compellitur, usque ad finem hujus capitis: altera, est oratio singularis ad Ijobum, capite 33. Hujus autem Insinuationis partes sunt duæ; una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ suæ erga seniores, tum amicos, usque ad versum 15. tum Ijobum ipsum, inde ad versum 21. altera, petitio qua audientiam facit, & simplicitatem suam in dicendo bene accipi postulat.* 7 Dicebam] *id est, persuadebam mihi de vobis.* Sapientiam] *in vera Dei & nostri cognitione sitam, cui adversantur illa quæ de Ijobo prædicantur ver. 1. & 2.* 8 Profectò] *correctio: quasi dicat: Jam verè agnosco hoc non esse commune ætatis bonum; sed singulare Dei beneficium per communicationem Spiritus, sive in juvenibus, sive in senibus.* 9 Parvi sap.] *id est, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei.* 10 Ideoque dico] *Petitio audientiæ.* 11 En expectavi] *altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit.* Attendi] *id est, accuratissimè & quàm penitissimè sensa animi vestri exploravi.* 13 Ut non dicatis] *Propositio formæ, quam in agenda adversus Ijobum causa servaturus est; in qua modestè aliorum rationes rejicit. & sibi aliam viam ineundam esse docet, hoc & sequente versu.* Invenimus sapientiam] *q.d. nunc demum ex re præsente manifestò deprehendimus nos verè & sapienter anteà de isto homine statuisse: nam priùs ex tantarum calamitatum aspectu optimè statueramus non posse ea saliunde quàm a Deo immitti: neque in alium: quàm in virum conscelleratissimum. Jam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus consolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa sententia nostra, & nobis ista animi obfirmatio omne amplius loquendi desyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit: sed Deus solus de ista animi pertinacia depellere.* 14 Quamvis, &c.] *Occupatio, qua ostendit sibi non ampliùs expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloria Dei, seniorum silentio, & Ijobi verbis eo adducitur.* Dictis vestris] *id est, eodem modo, iisdemque argumentis.* 15 Consternati sunt] *Apostrophe ad Ijobum, ut observatum est in versiculo 6.* Transtulerunt] *id est, curam tecum amplius loquendi abjecerunt.* 17 Respondebo] *Propositio.* 18 Nam] *Propositionis ætiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc versu & duobus sequentibus* 19 Vinum] *id est, mustum cui non est ademptum obthuraculum, ut exhalet.* 21 Ne quæso] *altera pars insinuationis, petitio, ut observatum est in versu 6.* Ne accipiam autem] *id est, liceat mihi per vos simpliciter, omissis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem sermonem adhibentur, sensum animi mei exponere.* 22 Utentem] *id est, in causa divina te aut istos cum personarum acceptione compellantem.*

IN CAPUT XXXIII.

1 Verum enimvero] *altera oratio ad Ijobum, cujus partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 8. Propositio, usque ad ver. 12. Confutatio, usque ad 31. ver. & Conclusio. In exordio autem audientiam facit Elihu ab æquitate sermonis quem habiturus est, tribus primis versibus: deinde duo illa capita Ijobo concedit quæ ad constituendum judicium sibi dari postulaverat, supra 13. 20. & sequentibus.* 2 Aperio os] *id est, jam incipio rem ipsam eloqui. periphrasis ab origine & instrumentis sermonis, qua Ijobum ad audiendum excitat.* 4 Spiritus Dei fortis] *id est, sum creatura ut tu, ac proinde ex æquo mecum, si placet, agere potes: sic pluribus ostendit hoc ver. & tribus sequentibus autoritatem & jus quod Ijob habiturus est ad defendendam causam, prout Ijob optaverat supra 9. 32. & sequentibus.* 8 Tantummodo] *summa propositio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda est: observaverat: ideò particula (ut vocant) exclusiva utitur, quasi dicat, omitto quæ tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione animi*

animi tui, de fide tua in Deum, & de conscientia bene actæ vitæ testatus es, & quæcunque piè de Deo prædicasti: tantùm ex tua ista oratione decerpturus sum quæ tu arroganter, tum de innocentiæ tua in præsente causa, tum etiam de Deo effudisti. 12 En hoc] *Confutatio, ut observatum est in vers. 1; qua simpliciter negat quod Ijob confirmabat. utcunque fueris justus & integer (inquit) saltem in his sermonibus injustus es: deinde negationem suam argumentis probat.* Quia major] *firmamentum superioris negationis a natura Dei. Deus, inquit, non tantùm majestate & potentia, de qua tu expostulas; sed etiam veritate, justitia, sapientia, & misericordia mortales infinitè superat: quare in hac re injustus es.* 13 Quare adversus] *Secundus locus, qui ex prima argumentatione velut fonte suo (ut etiam sequentes loci) derivatur; a comparatione naturæ Ijobi. quasi dicat, vis igitur ut rationes omnes divinæ administrationis referantur ad angustias ingenii tui? quasi verò infinita illa profunditas consiliorum operationumque Dei humano ingenio, ut pusillum est, capi possit.* 14 Cùm semel] *tertius locus ab experientia: imò verò, inquit, fieri potuit ut tibi Deus jam sæpe responderit; sed videmus esse hebetudinem & oscitantiam nostram, ut vix graviter & sæpe sollicitantem agnoscamus.* 15 Per somnium] *Confirmatio tertiæ argumentationis a communibus prisci illius seculi documentis: hoc ita se habere, inquit, ex eo constat, quòd modo interdiu, modò noctu, modò per somnia, modò per visiones, ut Num. 12. 6. homines docet, vigiles, dormitantes, vel oppressos somno. hîc verò observandum est scriptum verbum Dei ac legem reticeri: quia illæ tantùm rationes erant documentorum ante legem datam.* 16 Revelat] *id est, afflictionum causas, usum & exitum ostendit, ut Abimeleco Gen. 20.* Eorum] *id est, quæ ipsi erudiuntur a Deo.* Obsignat] *id est, imprimit in animis eorum quos castigat. inest autem his verbis transitio ad quartum argumentum confutationis, a fine documentorum Dei; sive per revelationes, de quibus suprà tribus versibus; sive per afflictiones, de quibus a ver. 19 sive denique per homines & administrationem verbi, infrà vers. 23.* 17 Opus] *nimirum suum, & animum malum. primus usus documentorum, resipiscentia a malo externa & interna.* Obtegat] *id est, efficiat ut non sit: metaphora a rebus corporeis, ut Psal. 32. 1.* 18 Cohibeat] *secundus usus, nostra salus.* 19 Etiam] *id est, ad eosdem usus sic modestè transit ad præsentem causam Ijobi, amplificans locum de afflictionibus usque ad ver. 23. ut observatum est in ver. 16.* 23 Si adsit] *tertius usus documentorum Dei, fides in promissiones gratiæ Dei etiam ab hominibus denuntiatas.* Nuntius] *id est, propheta nuntians voluntatem Dei, ut Judicum 2. 1.* Interpres] *cujus interventu Deus consilium suum laborantibus explicat.* Unus ex mille] *id est, cujusmodi nuntius & interpres fidus voluntatis Dei est rarissimus.* Æquitatem illius] *Dei, quæ omnia & nominatim ipsos laborantes regit & gubernat.* 24 De gratia] *id est, cùm pius ille nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deum, &c. ut Jacobi 5. 14.* Redime eum] *summæ orationis quæ apud Deum pro afflictis habenda est.* Quam inveni] *id est, in Christo consecutus sum.* 25 Recreatur] *altera pars istius ἐργασίας de exitu & usu superiorum documentorum: cujus primus gradus est instauratio; secundus, pax conscientiæ, ver. 26; tertius, prædicatio liberationis suæ a peccatis, vers. 27. & 28.* 26 Justitiam] *quam ei confert in Christo, reputans eum pro justo.* 27 Contemplator] *id est, hominum contemplatione adductus exemplum in se editum prædicat.* Non profuerat] *id est, summe nocuerat: μείωσις.* 29 En omnia] *summa constitutio superioris confutationis & ἐργασίας.* 31 Attende] *conclusio superioris argumentationis, audientiam ad alteram proximè sequentem faciens, & Ijobo dans optionem vel respondendi si quid habet, quod respondeat; vel audiendi orationem alteram quam habiturus erat.* 32 Justificandi] *id est, hoc velim tibi persuadeas me non eum esse qui ausim te condemnare; etsi in superioribus dictis fuisti reprehendendus.*

CAPUT XXXIIII.

Elihu Ijobi tacentis superiora verba repetens, absurditatem eorum demonstrat a justissima natura & operibus Dei, præfractos perdentis, & servantis calamitosos invocantes ipsum: tum ad misericordiam Dei eum revocans a superioribus obmurmurationibus dehortatur: & Deū postremò orat ut illud judicio suo præstare velit.

1 ITERUM respondens Elihu, dixit:
2 *Audite sapientes, sermones meos: & scientes aurem præbete mihi.
3 Nam auris sermones probat; ut palatum gustat escam.
4 *Causam *agendam* eligamus nobis: cognoscamus inter nos quid sit bonum.
5 *Dixit enim Ijob, justus sum; & Deus fortis summovit causam meam.
6 *An* in causam meam mentiar? mortifera est sagitta mea, sine defectione.
7 *Quis vir par Ijobo, imbibiturus esset sannam ut aquam?
8 Et iter facturus esset in sodalitio cum operariis iniquitatis; & ambulaturus cum hominibus [a] improbis?
9 *Ac si dixisset, non prodest viro, si vellet *ambulare* cum Deo.
10 *Idcirco [b] homines cordati, auscultate mihi: absit [c] a Deo forti improbitas, & ab omnipotente iniquitas.
11 *Nam opus hominis rependit ei, & secundum iter cujusque facit ut obveniat ei.
12 *Etiam verè Deus fortis non agit improbè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 *Quis commisit ei terram? & quis disposuit orbem habitabilem universum?
14 Si apponens ad eum [d] animum suum, spiritum ejus & animam ejus ad se reciperet;
15 Expiraret omnis caro simul, & homo in pulverem reverteretur.
16 *Si itaq; est intelligentia, audi hoc: aurem præbe voci sermonum meorum.
17 *An etiam odio habentis judicium *obligaret vulnus*? imò an justum validum condemnares?
18 *Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, ingenuis:
19 Qui non accipit personam principum, neq; agnoscitur nobilis præ tenui; *nam opus manuum ejus sunt omnes.
20 Momento moriuntur, & media nocte commoventur populus ac prætereunt: & [e] amovetur fortis sine manu.

Suprà 12, 11
Sup. 13. vers. 18, & 23. 10 & sup. 27. 2.
Suprà 6. 4.
[a] Heb. *improbitatis.*
[b] Heb. *homines cordis: sic vers. 34.*
[c] Heb. *absit Deo forti ab improbitate & omnipotenti ab iniquitate: hypallage.*
[d] Heb. *cor.*
[e] Heb. *amovent: impersonaliter, ut suprà 4. 19 & 7. 3.*

21 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujusque, & omnes gressus ejus respicit.

22 Nullæ sunt tenebræ, nullaque umbra lethalis; ubi se abscondant operarii iniquitatis.

23 'Cùm non pro viro disponit amplius, ut ambulet contra Deum fortem in judicium:

24 [f] Infinitè conterit validos, & constutuit alios in locum eorum,

25 [g] Hoc pacto recognoscens facta eorum, simul atque 'mutavit noctem, conteruntur.

26 In loco improborum 'complodit eos, 'in statione videntium:

27 Quandoquidem recesserunt a [h] sequendo eum; & ullas vias ejus non animadverterunt:

28 'Inducendo super eorum quemque clamorem tenuis, cùm clamorem pauperum exaudit,

29 (Nam cùm ipse 'tranquillat, quis inquietabit? & cùm 'abscondit faciem, quis 'contemplabitur eum?) tum super gentem, tum super homines pariter:

30 Ne 'regnet homo hypocrita, 'ne sint tendiculæ populi.

31 'Sed ad Deum fortem; qui dicit condono, non destruam, '*dicendum est*:

32 'Præterquam *quod* 'video, tu doce me: si iniquitatem operatus sum, non pergam.

33 'An ex te est *illud*? rependet illud, si 'spreveris; si tu 'eligas, profectò non ego: jam quod [i] scitis eloquere.

34 'Homines cordati dicent mecum, & vir sapiens auscultans mihi,

35 Ijob non scitè loquitur, & verba sua imprudenter.

36 'Pater mi, probetur Ijob usque ad victoriam: propter responsiones *quales* hominibus iniquis insunt.

37 'Nam additurus esset ad peccatū suum defectionem, inter nos 'complosurus esset, & multiplicaturus sermones suos in Deum.

[f] Heb. *sine pervestigatione.*
[g] *ut* 1. Sche. 27.6.
[h] Heb. *a post eum.*
[i] Heb. *nosti.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis partes sunt quatuor, Exordium, vers. 2. & 3. Propositio, inde usque ad 10. vers. Confutatio, usque ad 33. vers. & conclusio, ad finem usque capitis.* 2 Audite sapientes] *Exordium a persona auditorum; quo ostendit confidere se, si quid præsentes auditores sapiunt, grata & utilia documenta allaturum: ac proinde dicta sua illorum judiciis submittere.* 4 Causā] *Propositio* τῦ κρινομένου *id est, sermonum Ijobi qui in controversiam vocandi erant.* 7 Quis vir] *Amplificatio propositionis a persona Ijobi. quasi dicat Elihu; nemo unquam vir bonus qualem se Ijob asserit, eò dementiæ venturus est, ut probris & ludibrio omnium se exponat, integritatem sibi tum etiam asserens cùm obloquitur Deo, quasi cum ratione insanire velit. hæc autem omnia allegoricis loquendi formis proponuntur.* 9 Ac si dixisset] *hoc tantum absurdum ostendit Elihu consequens esse ex propositionibus Ijobi.* Ambulare] *id est, Deum ducem sequi, ut Gene. 5.22.* 10 Idcirco] *transitio ad confutationem; in qua Elihu faciens audientiam unum argumentum adducit, ex quo sequentia omnia ut fonte profluunt, a natura Dei justissima, quod argumentum emphaticè per* ἀντιστροφὴν *enuntiatur.* 11 Nam] ἐργασία *argumenti* ἐξ ἀντιθέτου. 12 Etiam] *repetitio simplex superioris argumenti, ut ea commodius ad sequentes probationum locos transeatur.* 13 Quis commisit] *probatio a mero imperio & autoritate Dei. quasi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi potest. quod probatur a creatione, hoc versu, & potentissima administratione, duobus sequentibus.* 16 Si itaque] *Apostrophe ad Ijobum, qua eum nominatim excitat & compellat, posito superiore fundamento.* 17 An etiam] *summa illa argumentatione, de qua vers. 10. jam Elihu fretus, appellat conscientiam Ijobi, quasi dicat, dic, quæso, bona fide, éstne injustitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentissimum fuerit si Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, justitiæ & potentiæ ejus, ac postea copiosiùs amplificat, usque ad ver. 31.* Obligaret vulnus] *id est, injustè curaret perversos: synecdoche.* 18 Qui dicit] ἐργασία *superiorum attributorum Dei a personis, forma, tempore judiciorū Dei, & aliis circunstantiis.* 19 Nam opus] *ætiologia a creatione, ut sup. 31.15* 23 Cùm non] *id est, cùm decretum est non diutiùs differre supplicium in eos qui protervè oppugnant Deum: hæc omnia periphrasticè ad deprimendum & consternandum Ijobum.* 25 Mutavit noctem] *id est, protulit lucem, qua revelantur omnia in judicio ejus: vide Ephes. 5.13.* 26 Complodit eos] *ut inflatas vesicas in sua ipsorum sede.* In statione] *id est, palam in exemplum omnibus; vide Jeschahbjæ 26.9.* 28 Inducendo] *id est, vindictas quas miseri a Deo poposcerunt in singulos ducendo: metonymia.* 29 Tranquillat] *miseros afflictos.* Abscondit faciem] *ab improbis: ætiologia a potentia Dei.* Contemplabitur] *id est, quis improborum aversanti Deo ausit obsistere?* 30 Regnet] *nimirum amplius.* Ne sint tendiculæ] *id est, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis.* 31 Sed ad Deum] *Confutationis usus* ἐξ ἀντιθέτου, *superiori loco respondens qui habetur ver. 10. Non est, inquit Deus damnandus injustitiæ eò quod flagellet; sed homo qui flagellatur, ac proinde flagellis revocatur ad misericordiam Dei implorandam; cujus effecta sunt duo, culpæ & pœnæ meritæ condonatio. revocat autē eum argumento non a natura, aut operibus; sed a verbo & promissione ejus ducto, quod certissimum est & efficacissimum veritatis Dei documentum.* Dicendum est] *eclipsis similis ei quæ observata est 1. Reg. 20. 34.* 32 Præterquam quòd] *summa deprecationis afflictorum: cujus capita sunt duo; unum, quo profitentur pii studium & fidem suam ad recipienda documenta Dei, eáque exoptant: alterum, quo exponunt suam resipiscentiam & peccatorum abnegationem.* Video] *id est, cognosco, sive de peccatis meis, sive de mandatis tuis, sive de gratia & benevolentia erga me.* 33 An ex te] *Conclusio, cujus membra sunt tria: primum, quo appellat conscientiam Ijobi, hoc versu: secundum, quo bonorum consensionem & commune judicium de Ijobi sermonibus adducit, duobus sequentibus: postremum, quo sermonem claudit oratione ad Deum duobus ultimis. Dicit ergo, An ex te? quasi dicat, videris cùm sermones istos habuisti, extra te raptus fuisse malorum gravitate; sed jam revoco te ad te ipsum; an etiam ex te, id est, animo tuo, idem dicturus esses, cùm ad te ipsum redieris?* Spreveris] *monentem & revocantem: sic deterret ab eventis; deinde exēplo suo.* Eligas] *dicere quod antea.* 34 Homines cordati] *A consensione omnium bonorum, ut diximus in versum 33.* 36 Pater mi] *tertius conclusionis locus; optatum, ut tantisper flagelletur Ijob donec Deo vin-*

cens

centi cedat, & responsis vanis renuntiet, per apostrophen ad Deum. 37 Nam additurus] *ætiologia optati a tribus absurdis: nam, inquit, nisi hoc fiat, metuendum est ut bonus Ijob neque saluti suæ, neque ædificationi nostræ, neque gloriæ Dei consulat.* Complosurus] *id est, nos ludificaturus, & explosurus cum ludibrio sermones nostros.*

CAPUT XXXV.

Elihu Ijobum ad peccati agnitionem hortatus, ostendit, neque justitiam efficere quicquam, neque injustitiam efficere Deo; sed oportere ut omnes afflictionibus edocti se abjiciant coram Deo: ac proinde Ijobum ad agnitionem sui & spem in Deum hortatur.

1 AMPLIUS respondens Elihu, dixit.

2 An hoc ratiocinabaris in causa, cùm diceres, justitia mea major *est* quàm Dei fortis?

3 Si roges, quid profuturum sit tibi, *dicens*, quid proficerem [a] supplicio meo?

4 Ego respondeo tibi sermones; & sociis tuis tecum.

5 Intuere cœlum & respice: & contemplare superiores nubes, *ut sunt* altæ supra te.

6 Si peccas, quid operaris illi? sive multæ sunt defectiones tuæ, quid facis illi?

7 Si justus es, quid das illi? aut quid e manu tua accipit?

8 Viro cujusmodi es, improbitas tua; & filio hominis justitia tua *aliquid efficiet.*

9 [b] Freti magnitudine efficiunt ut oppressi clament; vociferantur propter brachium magnatum.

10 Si non dicit *oppressus*, ubi est Deus [c] qui fecit me? qui dat Psalmorum argumentum de nocte:

11 Qui docet nos præ bestiis terræ; & præ volatilibus cœli sapientes nos facit:

12 Ibi clamant propter superbiam malorū; sed non exaudit.

13 [d] Meram vanitatem non exaudit Deus fortis, & omnipotens non contemplatur eam.

14 Multo minus si dicas, non contemplaris istud, *exauditurus est*; judica coram eo, & expecta eum.

15 Nunc enim quia nihil *istorum* est, visitat ira ejus: quia non agnoscit *Ijob* abundantiam hanc ingentem.

16 Sed Ijob vanitate dilatat os suum; absque scientia sermones multiplicat.

[a] Heb. *peccato meo per synecdochen ut Zecarjæ 14. 19.*

[b] Heb. *præ magnitudine.*

[c] Heb. *qui fecerunt me: ut Gen. 1. 26. respiciens ad personas sanctæ triadis.*

[d] Heb. *tantū vanitatem.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus sermonis partes sunt quatuor: Exordium μεταβατικὸν sive transitivum, ver. 2. Propositio querimoniarum injustarum Ijobi, ver. 3. & 4. Confutatio propositionis, a ver. 5. ad 15. & conclusio.* 2 An hoc] *Exordio hoc transitionem facit a superiore sermone ad sequentē argumentationem; quā propterea ingreditur, quòd Ijob nihil ad superiorem sermonem responderat. quasi dicat, fieri non potest profectò, cùm tu istos sermones de te ipso contra Deum effutivisti, ut ad locum illum attenderis quem modo explicavi, nimirū de justitia misericordiáque Dei, ac de officio tuo.* 3 Si roges] *propositio per prolepsin sive anticipationē illius objectionis quam poterat Ijob adducere, occasione sumpta ex fine sermonis præcedentis, hoc modo: quid tu expetis, ut ampliùs prober afflictionibus suprà 34. 36? quid illud, obsecro, mihi profuturum esset, si graviùs adhuc affligerer? quò spectaverant Ijobi verba suprà 7. 20. & sequentibus, ad quem sermonem respondet subjecto, sequente versu.* 4 Sociis tuis] *id est, qui idem senserint tecum.* 5 Intuere cœlum] *tota hæc confutatio nititur dilemmate; quo consultò utitur Elihu, ut totum locum de usu nostrarum afflictionum explicet, Ijobi & omnium aliorum causa. Est autem hujusmodi: Afflictiones istas necesse est aut Deo prodesse, aut tibi; cùm Deus nihil sine causa agat: Deo prodesse nego, ab hoc versu ad 8. Superest ut tibi & tui similibus prosint. Ad priorem autē delemmatis partem confirmandam utitur demonstratione per comparationem minoris: Nihil potest efficere in cœlos: Deus est supra omnes cœlos: ergo multo minus poteris Deum malo vel bono afficere.* 8 Viro] *transitio ad alteram partem dilemmatis: Mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate sua; quæ propositio hîc universè dicta fusiùs explicatur usque ad vers. 15.* 9 Freti magnitudine] *nimirum magnates, qui mox nominantur.* 10 Si non dicit] *id est, si homo oppressus ad Deum non revertitur, adductus ad fidem, natura, creatione, beneficiisque ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo: is profectò nihil egerit clamoribus vagis, ver. 12. ut Psalm. 18. 42. & Prover. 1. 28.* Nocte] *id est, etiam cùm nulla ad eum laudandum documenta circumfulgent, intus spiritu excitat ad laudes.* 11 Docet] *id est, ratione, scientia, & sapientia supra res alias creatas instruit. hæc totidem sunt argumenta ad exaggerandam stupiditatem hominum in calamitatibus torpentium.* 12 Ibi] *id est, in calamitate positi.* 13 Meram vanitatem] *summa illius propositionis quæ ab exemplis & eventis administrationis Dei confirmata est suprà, inde a versu 8. Est autem hoc prius membrum comparationis a minore, cujus apodosis est sequente versu: Si (inquit) justo Dei judicio non exaudiuntur aut sublevantur iis, qui in æstu calamitatum evanescunt, neque suas cogitationes ad Deum evehunt; quantò minus exaudieris, si protervè dixeris Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum inspuens, omnem providentiam, autoritatem & administrationem ei blasphemè eripueris?* 14 Judica] *brevis hortatio a superioribus documentis; qua Elihu primùm Ijobi conscientiam appellat, dicens; teipsum judicem facio coram Deo, num ita se res habeat ut modo dicebam: deinde illum ad spem & fidem in Deum revocat. Est autem hoc membrum habendum in conclusionis loco, quæ confirmatur & amplificatur versibus sequentibus.* 15. Nihil istorum] *id est, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet.* Abundantiam] *id est, abundantissimam illam adeoq; infinitam misericordiam & munificentiam Dei, quam modò prædicavimus.* 16 Vanitate dilatat] *id est, vanissimè contra Deum quicquid sibi in buccam venit effutit, præstrictus mali præsentis gravitate.*

CAPUT XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, justitiam, ac misericordiam Dei; iisq; confirmatis ab exemplis recentibus ac priscis, & ab operibus Dei ordinariis atq; extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem suam cum infinita notitia potentiaq; Dei, & revocat eum ad misericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu,* dixit:
2 *Sustine me paulisper, ut ostendam tibi: nam sunt adhuc pro Deo sermones.
3 Proferam sententiam meam * e longinquo; & opifici meo tribuam justitiam.
4 Nam revera non *erunt* mendaces sermones mei: interger sententiis *ero* apud te.
5 *En Deus fortis validus est, nec tamen *spernit: validus est, *virtus [a] animi.
6 *Non servat vitam improbo; sed jus pauperum edit:
7 Non subtrahit a justo oculos suos, potius cum regibus solio *adest*; ut collocet *illos in æternum atque exaltentur.
8 *Quòd si vincti compedibus, captivi detineantur funibus afflictionis,
9 Postquam indicavit eis opus eorum; & defectiones eorum invaluisset;
10 Et revelavit illis [b] in aurem hujusmodi *eruditione; indicens ut revertantur ab iniquitate:
11 Si auscultent & colant *eum*; consumunt dies suos in bono, & annos suos in *rebus* amœnis.
12 Sin autem non auscultaverint, missili transmittuntur: & exspirant in ignoratione.
13 Hypocritarum verò ex [c] animo, *qui* apponunt iram; nec vociferantur cùm vincivit eos:
14 Moritur *cum juventa illa * anima eorum: & vita eorum cum illis * meritoriis.
15 *Liberat afflictum in afflictione ejus; & revelat oppressione eis in aurem.
16 *Sic etiam averterat re ab ore angustiæ, *in latitudinem cui non suberat pressura: & [d] ferculum mensæ tuæ plenum erat pinguedine.
17 Dum * judicium improbi compleres: judicium & jus obtinerent.
18 Cùm *æstuans ira *obvenit*, *cave* ne * avertat te explosione; & magnum pretium redemptionis * ne abducat te.
19 An æstimabit nobilitatem tuam? non lectissimum aurum; ne *quidem* omnia * fortificarent vires.
20 *Ne aspires ad illam * noctem, qua abeunt populi *in* locum suum.
21 * Cave tibi, ne respicias ad vanitatem; ut hoc eligas præ afflictione.
22 *En Deus fortis * extollit virtute sua: quis sicut ipse docet?
23 Quis commisit ei viam ejus? quis dicit, operaris iniquitatem?
24 *Recordare ut amplifices *opus ejus; *quod contemplati sunt mortales.
25 *Quod* omnes homines viderunt; * mortalis intuetur e longinquo, *& dicas*:
26 *En Deus fortis ita amplius est ut non cognoscamus; cujus annorum numero non est pervestigatio.
27 Nam * subtrahit stillas aquarum, *quæ* fundebant pluviam ad * calamitatem ejus;
28 Cum fluerent superiores nubes: stillarent *super homines multos.
29 *Si etiam consideret *homo* * extensiones densarum nubium, * fragores in * tugurio illius.
30 En * extendit * super eum lucem suam; & *radices maris tegit:
31 * Cùm illis judicaturus est populos; *aut* daturus cibum [e] abundè.
32 * Manibus obtegit lucem; & interdicit * ipsi propter * intercedentem:
33 Indicans in * eum benevolentiam suam * in pecora, etiam in proventum *terræ*.
34 Etiam * ad hoc trepidat [f] animus meus: & subsilit e loco suo.

[a] Heb. *cordis.*
[b] Heb. *revelat aurem eorum: sic vers. 15.*
[c] Heb. *corde.*
[d] Heb. *descensus, id est, quod deponebatur in mensam.*
[e] Heb. *ad multiplicantem.*
[f] Heb. *cor meum.*

CAPUT XXXVII.

1 * AUDITE [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & * loquelam ex ore ejus prodeuntem.
2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & * lucem suam ad [b] oras terræ.
3 Post * eam rugit sonus, tonat voce excellentiæ suæ: * neque differt illa, quum audienda est vox ejus.
4 Tonans Deus fortis voce sua *facit* [c] mirabiliter: facit *res* adeo magnas ut non possimus cognoscere.
5 Cùm nivi edicit, esto in terra, aut imbri, ac pluviç: mox imber pluviæq; roboris ejus *adsunt*:
6 *Manum cujusque hominis * obsignat; ut recognoscat omnes [d] operarios suos.
7 Tum ingreditur bestia in latibulum: & in antris suis degit.
8 * E suo penetrali prodit turbo: & a * dispergentibus frigus.
9 *A flatu suo Deus fortis edit glaciem: & *latitudinem aquarum [f] coarctat.
10 Etiam *pro* irrigatione * fatigat densam nubem; dispergit nubem * lucis suæ.
11 Denique ipse *Deus* *per vicissitudines [g] versat secum sapientia consilia sua de opere * istorum, quodcunque præcipit istis *faciendum* in superficie orbis, in terra.
12 Sive ad flagellum, sive ad terram suam; sive ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut * præstò sit.
13 * Auribus percipe istud Ijob, consiste & considera mirabilia Dei fortis.
14 Nostine cùm disponit Deus de illis, ut * splendeat lux nubis suæ?
15 Nostine * de libramentis densç nubis, mirabilia *Dei* perfecti scientiis,
16 Quibus vestimenta tua * calent * a meridie; quum * tranquilla est terra?
17 *An* expanderes cum eo *cœlos* [i] junctos superioribus nubibus; * firmos, * ut speculum fusum?

[a] Heb. *audiendo.*
[b] Heb. *alas.*
[c] Heb. *mirabilibus.*
[d] Heb. *viros operis sui.*
[e] Heb. *a flatu Dei fortis edit & c. antecedens pro se & suo relativo: ut Gen. 9.6.*
[f] Heb. *in angustum redigit.*
[g] Heb. *versat se in sapientibus consiliis suis: humanitus dictum.*
[h] Heb. *facit invenire ipsum.*
[i] Heb. *ad superiores nubes.*

18 *No-

18 'Notum fac nobis quid diceremus ei? non possumus instruere *sermones* propter' tenebras.
19 'An in acta referetur ei, si loquar? an' diceret quis? at absorberetur.
20 'Jam enim non respiciunt *homines* 'lucem *sum* nitida est in superioribus nubibus, quas ventus transiens purgabit;
21 'Per aquilonem [k] aurea lux advenit: in Deo reverenda *est magis* gloria.
22 'Omnipotens quem non assequimur, amplus est virtute: ' sed judicio & magnitudine justitiæ non affligit.
23 'Idcirco reverentur eum mortales: 'non respectat ullos sapientes [l] animo.

[k] Heb. *auri* lux, *repetitiō ex superiore versu.*

[l] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 5. Propositio asserens potentissimam, sapientissimam, justissimamq; administrationem Dei, a 5. ver usque ad 15. Confirmatio, inde usque ad ver. 22. Cap. 37. & conclusio.* 2 Sustine] *Exordio audientiam facit a persona Dei, cujus causam agit, a causæ antiquitate & jure, & a fide personæ suæ.* 3 E longinquo] *id est, prout res fuit non tantùm inde a seculis, verùm etiam ante omnia secula.* 5 En Deus fortis] *propositio asserens studium Dei in administrandis rebus, adversus murmura quæ Ijobo ex infirmitate carnis exciderant. Quasi dicat, omnipotens quidem est; sed non ut superbus tyrannus, qui potentia sua abutatur ut infirmos proterat.* Spernit] *quenquam; sed omnium rationem habet, ut sequentibus explicatur.* Virtus animi] *id est, non tantùm ipse est validus; sed etiam infirmis & languentibus mortalium animus solus ipse virtutem præstat.* 6 Non servat] *ἐργασία propositionis a diversitate subjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, justè, & sapienter præsidet, eventaq; eorum moderatur.* 7 Illos] *justos quosque & pauperes.* 8 Quòd si] *Amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primum in eos qui resipiscunt a malo, usq; ad ver. 12: deinde in contumaces & palam obnitentes Deo, ver. 12. ac postremò in hypocritas, ver. 13. & 14.* 10 Eruditione] *id est, afflictione carceris, qua Deus erudit suos providentia sua: sic Psalm. 94. 12.* 14 Anima eorum] *i. ipsi.* Cum juventa illa] *id est, æquè morientur & pari judicio Dei conterentur. atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palàm ad omne flagitium projecti sunt: nam horum meminerat ver. 12.* Meritoriis] *synecdoche pro flagitiosis omnibus.* 15 Liberat, &c.] *Transitio ad confirmationem per anaphoram sive repetitionem summariam illius membri in propositione quod ad causam Ijobi pertinet, ut habetur vers. 7. & accommodatur in sequentibus.* 16 Sic etiam] *primus confirmationis locus a persona Ijobi, quòd mirificam illam administrationem Dei ipse expertus esset, his duobus versibus. unde oritur locus doctrinæ, a ver. 18. usque ad 22.* In latitudinem] *descriptio allegorica præcedentis felicitatis Ijobi.* 17 Judicium improbi compleres] *id est, justè de causa ejus statueres.* 18 Æstuans ira] *i. gravissimum Dei judicium infensi in te: prius documentum sive dehortatio a vana fiducia, ver. 18. & 19.* Avertat explosione] *id est, ne Deus explodat te, si ita in ipsum invehaeris.* Ne abducat] *id est, ne confidas fore cùm semel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi concilies; ut copiosiùs sequens versus ostendit.* 19 Fortificarent] *id est, tuerentur te ne exploderis a Deo.* 20 Ne aspires] *posterius documentum, sive dehortatio desperratione.* Nocte] *id est, mortem quam omnes oppetunt, & tu jam toties dixisti tibi imminere, & teipsum ultrò ad eam aspirare.* 21 Cave tibi] *summa utriusque dehortationis superioris, a vanitate utriusque studii: ita transitur ad secundum confirmationis locum.* 22 En Deus fortis] *secundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei; quorum dignitas commendatur primum a forma, quòd nemo docere potest operibus ut Deus, hoc versu; deinde a jure, quòd operum suorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi potest, versu sequente.* Extollit] *videlicet documenta & vias suas, ut sequentia ostendunt.*
24 Recordare] *amplificatio secundi istius loci, primùm a singulari opere Dei, extra ordinem naturæ facto temporibus Noachi, usque ad ver. 29. deinde ab aliis tum ordinariis, tum extraordinariis, hoc & sequente capite.* Opus ejus] *diluvii, ut nominatim explicabit inde a ver. 27.* Quod contemplati] *id est, totum genus humanum expertum est.* 25 Mortalis] *id est, nos memoria nostra jam olim gestum recordamur.* 26 En Deus fortis] *id est, incomprehensibilis & sempiternus. Sunt autem hæc per hypotyposin dicta, ut eo melius animus Ijobi ad suspiciendum Deum adducatur.* 27 Subtrahit] *id est, aquas in nubibus suo loco continet. ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, sic ostendit ne mundo quidem inesse æternitatem; sed Deo soli, qui pro arbitrio suo cum rebus creatis eam communicat.* Calamitatem ejus] *id est, diluvium quod immisit terris.* 28 Super homines] *omnes excepto Noacho cum familia. hoc autem argumentum ex verbis Eliphazi suprà 22. 15. & sequentibus de industria resumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem asserat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Ijobum; se potius ad confirmandum in fide & expectatione, quamvis adversantibus malis, exemplo Noachi, cujus postea recordatur, vers. 32.*
29 Si etiam] *secundū amplificationis argumentum ab instauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua administratione Dei.* Extensiones] *id est, densas nubes extensas in aëre: hypallage.* Fragores] *ventorum luctantium & aërem perspirantium.* Tugurio] *id est, in nubibus, ut Psal. 18. 12.* 30 Extendit super eum] *id est, serenum cœlum efficit ventis dispellentibus nubes.* Semper eum] *hominem, id est, supra nos.* Radices maris] *i. terram, cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit: sic per hysterosin ostendit effecta nubium, ventorumq; de quibus superiore versu.* 31 Cum illis] *id est, cùm visum est ipsi, aut judiciis exercere homines, aut beneficiis cumulare, ut infrà 37. 12.* 32 Manibus obtegit] *id est, modò tenebras efficit, quasi obducta manu; modo restituit lucem, velut abducta manu ad suorum preces.* Ipsi] *manui videlicet, ne amplius lucem obtegat.* Intercedentem] *Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum.* 33 Eum] *pium intercedentem, colentem Dei.* 34 Ad hoc] *i. ad considerationem istius administrationis Dei, cujus meminit inde a vers. 29 ut indicat repetitio particulæ Etiam: quam ob rem versum hunc cum superioribus conjunximus.*

IN CAPUT XXXVII.

1 Audite]

1 Audite] *tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacie &c, usque ad ver.* 19. Loquelam] *allegoria tonitru in scripturis frequens.* 2 Lucem] *fulgura, lucida ut infrà* 38 24. 3 Eam] *lucem, id est, fulgetrum: nam priùs videtur coruscatio, quàm exaudiatur sonus.* Neque differt] *id est, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet:* μείωσις. *non differt, id est, præmittit.* 6 Manum] *id est, immissis ejusmodi tempestatibus efficit ut homines domum ab opere suo fugiant; ubi dominis licet per otium operas suas recognoscere.* Obsignat] *id est, præcludit ne operetur, tanquam sigillo imposito: metaphora.* 8 E suo penetrali] *id est, e nubis depressæ specu, ut loquitur Plin lib. 2. cap. 48.* Dispergentibus] *nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes dissipant & frigus efficiunt, infrà ver. 21.* 9 Latitudinem aquarum] *id est, ex aquis longè se diffundentibus condensat grandinem.* 10 Fatigat] *huc illuc impellendo: metaphora a rebus animatis.* Lucis suæ] *id est, e cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de quibus suprà ver. 2.* 11 Denique ipse] *summa tertii argumenti: ubi ostendit Elihu totam istam administrationem unicæ Dei sapientiæ acceptam ferri oportere.* Per vicissitudines] *quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo.* Istorum] μετεώρων, *de quibus locutus est inde a principio capitis.* 12 Sive ad flagellum] *fines superioris administrationis tres: quorum duo extremi homines propriè attingunt, quos Deus vel meritis suppliciis afficit; vel benignitate sua misericorditer prosequitur; medius universè ad res omnes creatas pertinet, quas liberum est ipsi pro jure & autoritate sua afficere bono vel malo.* Præstò sit] *unum quodque illorum.* 13 Auribus percipe] *quartum argumentum a compellatione conscientiæ Ijobi, ut eam serio cum Dei sapientia comparet; ac proinde agnoscat tenuitatem suam, usque ad vers. 22. hujus autem tenuitatis duo sunt loci præcipui; unus, a notitia & intelligentia Ijobi, usque ad ver. 17. alter, ab impotentia, ver 17.* 14 Splendeat lux] *id est, coruscatio & fulgetrum emicent.* 15 De libramentis] *id est, potésne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus cœli partibus consistentes, ac nullis ventis perspirantibus agitatæ, tantum æstum a sole concipiunt, ut homines præfocari videantur?* 16 Calent] *id est, ita incalescunt, ut quamvis exilia tibi sint oneri.* A meridie] *id est, a sole meridiano.* Tranquilla] *a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis fidit & fervet calor.* 17 An expanderes] *id est, quid posses præstare in creatione, si redintegranda esset?* Firmos] *id est, firmiores quàm hæc inferiora sint.* Ut speculum] *id est, pellucidos.* 18 Notum fac] *redit ad compellandum conscientiam Ijobi, atque ita dehortatur ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypothesin sumpto a persona sua. Quasi dicat, patronum optasti; ego spospondi fidem meam ad justificandum te, si qui possum, suprà 33. 32. sed non video omnibus expensis quid præstare possim.* Tenebras] *mentis.* 19 An in acta] *id est, putásne fieri posse ut vadetur mecum, & causæ istius cognitionem suscipi jubeat?* Diceret] *id est, causa experiretur contra illum.* 20 Jam enim] *confirmatio superioris propositionis per comparationem minoris: nemo potest (inquit) adversis oculis nitidum solum contueri; quis ergo ferat præsentiam majestatis Dei?* Lucem] κατ' ἐξοχὴν, *id est, solem: qui ex eo quoque Ægyptiis appellatur orus.* 21 Per Aquilonem] *id est, Aquilonares ventos, qui dispellunt nubes, ut suprà vers. 8.* 22 Omnipotens] *Conclusio orationem (ut rhetores vocant) efficiens* ἐπίλογος. *nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propositionem quæ habetur suprà 36. 5.* Sed] *id est, quamvis sit potentissimus; tamen homines a se creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia sua adeos summo jure ac pro merito ipsorum affligendos.* 23 Idcirco] *nimirum quòd potentissimus Deus omni a judicia temperat sua misericordia: alterum membrum conclusionis de officio bonorum in Deum misericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat.* Non respectat] *hoc est, non propter illos aut propter ullam præstantiam quæ insit in illis; sed propter nomen suum, etiam sapientissimorum inter homines miseretur; sive (uno verbo) ad se, non ad illos respicit, cùm misericordia utitur in Filio dilectionis suæ.*

CAPUT XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de sapientia, potentia & bonitate sua argumentis creationis & administrationis universæ, atque singularis in res creatas omnes, cœlo, aëre, terra, mari, & abysso: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit autoritati ejus, & se inferiorem causa confitetur.

1 TANDEM respondit Jehova Ijobo ᵉ turbine, ᵉ dicens:
2 ᵉ Quis iste *est*, qui obtenebrat consilium sermonibus inscitè?
3 ᵉ Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & *quod* interrogabo te, notum facito mihi.
4 ᵉ Ubinam eras cùm fundarem terram? indica, si novisti intelligentiam.
5 ᵉ Quis disposuit mensuras ejus; ᵉ quandoquidem scitus es? aut quis extendit in ea regulam?
6 Cui rei bases ejus demersæ incumbunt? aut quis jecit lapidem angularem ejus,
7 ᵉ Cùm canerent simul stellæ ᵉ matutinæ; & ᵉ *cùm* vociferati sunt omnes ᵉ filii Dei?
8 ᵉ Aut *quis* occlusit ᵉ valvis mare; ᵉ cùm erumperet *tanquam* e vulva exiens?
9 ᵉ Cùm ponerem nubem indumentum ejus: & caliginem cunabula ejus?
10 Cùm ᵉ diffregi pro eo *terram* decreto meo: & apposui vectem & valvas:
11 Dicens, hucusque venies & ne procedito: & hic opponit se *littus* superbiæ fluctuum tuorum.
12 ᵉ An ᵃ unquam præcepisti matutino tempori? notum fecisti auroræ locum suum,
13 ᵉ Ut carperet ᵇ oras terræ; ᵉ cùm excutiuntur improbi ex *ea*?
14 (ᵉ Mutat se ea sicut argilla ᵉ sigillaris: & ᵉ sistunt se velut indumenta *ejus*.)
15 ᵉ Ut prohiberetur ab improbis lux eorum & brachium elatum frangeretur?
16 ᵉ Pervenistine usq; ad profunditates maris; aut in penetrali abyssi inambulasti?
17 An revelatæ sunt tibi ᵉ portæ mortis; aut portas umbræ lethalis vidisti?
18 Considerastine usque ad latitudines terræ? indica, si nosti eam totam.
19 Quanam via *itur ubi* habitat lux: & tenebrarum ubi *est* locus?

ᵃ Heb. *a diebus tuis: ut sup. 27. 6.*
ᵇ Heb. *alas.*

20 ᵉ Cùm

20 *Cùm perceperis horum unumquodque *usq; ad terminum suum; & cùm intellexeris *semitas domus ejus:
21 Noveris te *jam tum natum fuisse; & numero dies tuos esse multos.
22 *Pervenistine ad thesauros nivis? aut *in* thesauros grandinis inspectionem habes?
23 *Quæ cohibeo *ad tempus angustiæ: ad diem conflictus & belli.
24 *Quænam est via, *qua* in partes dissilit *lux; dispergente Euro super terram?
25 Quis dividit *inundationi aquæ ductum? & viam nimbo [e] sonoro?
26 Demittendo pluviam in terram vacuam viro; in desertum in quo non *est* homo:
27 Ut satiet vastatum & pervastatum *locum*; efferatque productionem teneræ herbæ.
28 *Estne pluviæ *pater? aut quis genuit guttas roris?
29 E cujus utero egressa est glacies: aut pruinā cœli quis genuit?
30 *Tanquam lapide aquas abscondentes se: cùm superficies abyssi concrescit?
31 An *constringes delicias Pleiadum; aut *lora Orionis dissolves?
32 Educésne *remotiora signa *quodque* tempore suo? aut Arcturum *cum filiis suis duces?
33 An cognoscis de statutis cœli; *an disponere potes dominatum ejus in terra?
34 An tollere potes ad densam nubem vocem tuam; ut affluentia aquarum *tegat te?
35 An emittere potes fulgura ut abeant: an dicent tibi, ecce nos?
36 *Quis indidisset præcordiis sapientiam? aut quis dedisset menti intelligentiam?
37 Quis *sapphirinas efficit nubes sapientia? & *utres cœli quis prosternat,
38 *Perfundendo pulverem ista effusione; ut glebæ conglutinentur?

[e] Heb. *vocum*

CAPUT XXXIX.

1 *AN venari potes immanibus leonibus prædam; ut catervam juvenum leonum explere potes:
2 Cùm incurvant se in antris suis; consident in tugurio ad insidias?
3 Quis comparat *corvis [a] escam ipsorum, cùm pulli eorum ad *Deum* fortem *vociferantur; aberrantibus [b] penuria cibi?
4 *Possisne *noscere tempus quo pariunt rupicapræ? *quo* eniuntur cervæ, observes?
5 Numeres menses *quos* complent? noscas tempus partus earum?
6 Ut *incurvent sese, pullos suos edendo *dissecent se: *dolores suos emittant?
7 *Revalescant nati earum, crescant per agrū: egressi non revertantur ad eas?
8 *Quis dimisit ferum animal liberum: & *lora onagri quis solvit?
9 Cui disposui campestria *pro* domo ejus; & *pro* habitaculis ejus salsuginosam terram.
10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores exactoris non exaudit.
11 [c] Exploratum in montibus est pascuum ejus: & post omnem viriditatem inquirit.
12 An volet unicornis servire tibi: pernoctabitne ad præsepia tua?
13 An ligares unicornem ad [d] arationem denso fune ejus? occarétne convalles post te?
14 An fides ei, quia multa est vis ejus: aut relinquas ei laborem tuum?
15 Credésne ei relaturum esse sementem tuā: & *in* aream tuam collecturum?
16 *Alámne pavonum exultabundam; an pennam ciconiæ, aut struthiocamelo *dares*.
17 Qui relinquit terræ ova sua: & in pulvere calefacit ea:
18 Oblitus pedem compressurum esse illud; & bestiam agrestem proculcaturam illud.
19 *Deus* [e] *torrefaciens excludit pullos ejus [f] aliená operā: propter vanitatem laboris ejus [g] ex incuria:
20 Quia [h] destituit eam Deus sapientia: neque impertitus est ei istam intelligentiam.
21 Quo tempore in excelsum extollit se; *ridet equum & sessorem ejus.
22 *Darésne equo robur? an indueres collum ejus *tonitru?
23 An tremefaceres eum sicut locustam? gloriam ronchi ejus terrore?
24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ virtute; prodiens obviam armis.
25 Ridet pavorem, neque consternatur; neque revertitur metu gladii,
26 Contra se sonante pharetra; splendente hasta & lancea.
27 In fremitu & commotione fodit terram: neque consistit firmus, cùm sonus tubæ *editur*:
28 Ad sonum tubę dicit, Ha ha he, cum e longinquo odoratur bellum; tonitru principū & vociferationem.
29 An ex intelligentia tua pennis utitur accipiter? *pandit alas suas versus austrum?
30 An [i] ad præstitutum tuum *altum petit aquila? an certè attollit nidum suum?
31 Rupem inhabitat & immoratur; in scopulo rupis & munitione:
32 Unde pervestigat cibum; in longinquum oculis ejus intuentibus.
33 Etiam pulli ejus sorbent sanguinem; & ubi sunt confossi, ibi est.
34 *Deinde respondens Jehova Ijobo, dixit:
35 *Satísne? contra omnipotentem contumacem esse *quenquam*? *increpator Dei respondeat ad istud.
36 Itaque respondens Ijob Jehovæ, dixit:
37 *En, vilis sum, *quid responsarem tibi? *manum meam appono ad os meum.
38 Semel locutus sum; sed non respondebo: aut iterum; sed non pergam.

[a] Heb. *viaticum.*
[b] Heb. *propter non cibum*
[c] Heb. *exploratio montium.*
[d] Heb. *porcā, synecdoche: nam sulcus, porca & lira sunt arationis partes.*
[e] Heb. *torrefacit pullos.*
[f] Heb. *per non ejus.*
[g] Heb. *non pavore. i. sollicitudine.*
[h] Heb. *fecit ut oblivisceretur.*
[i] Heb. *secundum os.*

ANNOTATIO

1 E turbine] *tum ad majestatem sibi & verbo suo comparandam; tum ad deprimendum & humiliandum animum Ijobi, ut Jechezk. 1.4.* Dicens] *Hujus orationis partes sunt, Exordium, 2. & 3. vers. Confutatio, usque ad capitis 39. vers. 34: & conclusio dialogistica.* 2 Quis iste est] *Exordii locus prior* ἐκ τῆς τοῦ φάσκοντος διαβολῆς, *id est, ab Ijobi qui sermonem habuerat, reprehensione: cujus reprehensionis argumenta*

gumenta sunt duo; unum quod in toto sermone suo imperitè & sine consilio sensa animi sui effundit; alterum, quod etiam consilium Dei obscurare nititur. 3 Accinge] alter locus exordii, propositio sive provocatio Ijobi ad sermones conferendos: quod toties antè postulaverat: agedum Ijobe, (inquit Deus) si potes, accinge, id est, compara & confirma te: metaphora a certaminibus corporeis. 4 Ubinam &c.] Confutatio sermonum Ijobi quibus adversus Deum contenderat, erotematicè Ijobo proponitur, ut copia dicendi facta respondeat. Sunt autem tria confutationis argumenta: primùm, a comparatione æternitatis Dei cum brevissimo ac recente Ijobi tempore, quo usus erat Eliphaz, suprà 15.7. sed ratione diversissima; secundum, a tenuitate notitiæ & scientiæ Ijobi, hoc versu: tertium a comparatione operum Dei cum Ijobi infirmitate, cæteris versibus. 5 Quis disposuit] tertium genus argumentorum ab operibus, partim creationis & administrationis universæ, toto hoc capite: partim singularis administrationis animantium, capite sequente. Hic autem primus locus est a creatione & constitutione terræ, usque ad versum 7. metaphoricè enuntiatus a comparatione architecturæ. Quandoquidem scitus] Ironia. 7 Cùm canerent] Secundus locus ἐκ παραλ... adductus occasione præcedentis loci, a creatione corporum & spirituum cœlestium; vide suprà 37.3. Matutinæ] id est lucidæ. Cui vociferati sunt] id est, cujus laudes prædicarunt suæ & aliorum creationis nomine. Filii Dei] id est angeli, ut suprà 1.6. 8 Aut quis occlusit] tertius locus a creatione & constitutione aquarum. Valvis] de quibus infrà 10. & 11. versu. Cùm erumperet] uno momento ad mandatum Dei & ex thesauro potentiæ ejus, ut fœtus ex utero. 9 Cùm ponerem] id est, mare aliis aquis, tanquam vestitu & fasciis partum, circuntegerem: elegans allegoria. 10 Diffregi] id est, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi. 12 An unquam] quartus locus, a constitutione lucis & tenebrarum. 13 Carperet] id est, exoriens totam terram perlustraret: synecdoche.

Cùm excutiantur] descriptio lucis ab effectu, hoc & sequente versu. Improbi autem matutino dicuntur propterea excuti, quod fugiant lucem: unde antegressa illa processit allegoria, suprà 34.25. 14 Mutat se] id est, novam faciem induit, quæ priùs per noctem tota fuerat atra. Sigillaris] id est, sicut argilla figuli, suis operibus, coloribus, cælaturisq; variis, sic terra multiplicibus bonis exornata conspicitur. Sistunt se] id est fructus terram vestientes se oculis nostris exhibent. 15 Ut prohiberetur] a fine. quasi dicat, an si unquam fuerunt coercendi mali, potuisti vel tantillum accellerare lucem, ut deprehensos, luce sua, id est, vita, rebusq; omnibus, quorum nomine illustres habentur, eos spoliares? 16 Pervenistine] quintus locus ab amplitudine per humanam artem impervestigabili, primùm quidem maris, his duobus versibus; deinde terræ, vers. 18. postremò cœli, vers. 19. 17 Portæ mortis] profundissimæ abyssi illius, in quas natura hominum viva penetrare non potest: vide simile suprà 28.3. 20 Cum perceperis &c.] ironica concessio, profecta a sponsione quæ habetur suprà ver. 3. sic Jeschahh. 29.16. & infrà 40 9. Usque ad terminum] id est, planè, & sine exceptione. Semitas domus] id est, quibus in stationem ejus perveniatur. 21 Jam tum] videlicet cùm fundata est terra, cæteraq; effecta quæ suprà dixit Deus. 22 Pervenistine] hactenus argumenta creationis, sequuntur alia ab operibus administrationis, ut suprà ver. 5. observatum est. primus autem locus est a procellis singularibus, usq; ad vers. 28. Pervenistine, inquit, id est, habésne administrationem & curator istorum institutus es? metaphora sumpta a quæstoribus ærarii. 23 Quæ cohibeo] id est, quorum procurationem administrationemq; reservavi mihi. Ad tempus angustiæ] id est, ad quodcunque tempus mihi visum fuerit: synecdoche. nominatim autem calamitatum meminit, ut ostendat sibi præsentissima esse instrumenta, quibus contumaces retundat. 24 Quænam est] id est, qua ratione fiunt coruscationes. fulgura, procellæ, ventorum concertationes, nisi per me? Lux] vide suprà 37.2. 25 Inundationi] id est, quis facit ut procellosa nubes e cœlo exundans, modò huc modò illuc erumpat, tanquam a certis aquæductuum emissariis? similis argumento utitur Hhamos, 4.7. & 8. 28 Estne] secundus locus ab eo administrationis genere quod magis ordinarium est in natura rerum: ut sunt pluvia & ros, hoc versu: gelu, pruina, & frigus, duobus sequentibus: tempestates anni per sua signa distributæ, 31. 32. & 33. & sic deinceps. Pater] præter me, & sic deinceps. 30 Tanquam lapide] id est, glaciem lapidescentem. 31 Constringes] id est, cohibebis Pleiadas, ne vernent & suas delicias proferant: vide suprà 9.9. Lora Orionis] id est, quasi ductarios funes illius adimes, quibus imbres, tempestates, ac frigora solet secum advehere? 32 Remotiora signa] id est, meridiana, ab aspectu nostro magis remota. Cum filiis] id est, signis borealibus 33 An disponere] id est, an cœli cursum & effecta in inferiora moderari potes? quæ instituerat Deus Gene. 1.14. & sequentibus. 34 Tegat te] id est, tibi ministret irrigationem, cùm & quantum voles. 36 Quis indidisset] id est, unde habuisses ista? 37 Sapphirinas efficit] id est, quis adeo serenat cœlum, ut speciem reddat sapphiri? Utres] id est, nubes, velut in utres digestas exonerat? 38 Perfundendo] id est, terram, cùm pulverulenta est ab ariditate, immissis pluviis fermentando?

IN CAPUT XXXIX.

1 An venari potes] tertia argumentatio, ab administratione singulari animantium terrestrium & volatilium. Est autem in his verbis primum exemplum generis voracissimi & famelici, leonum in quadrupedibus, & corvorum in volatilibus; de ratione subministrandi eis alimentum. 3 Corvis] sua, & pullorum causa sollicitis. Vociferantur] id est, in suo nido crocitant, Deum suo modo inclamantes. 4 Possisne] secundum exemplum, a cura & administratione partus, sylvestrium maximè & perniciosissimorum animantium. Noscere tempus] id est, partum istarum moderari suo tempore? ut suprà 38.33. sic sequentia omnia verba per synecdochen: pro eo quod est totam administrationem earum obtinere. 6 Incurvent sese] ad partum. quasi dicat, túne efficis ut cervæ, quæ alioquin egerrimè essent parituræ, commodiùs pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quæ seselis dicitur, faciliore ita utentes utero, inquit Plin. lib 8. cap. 32. Diffecent se] id est, dilatent naturalia: synecdoche. Dolores suos emittant] id est, doloribus partus liberentur ejecto involucro partus, aro & seseli depastæ: Aristoteles lib. 9. de historia animalium, cap. 5. & Plinius ibidem. 7 Revalescant] ab angustiis & difficultatibus partus

partus, quibus fracti sunt. 8 Quis dimisit] *tertium exemplum commune ferarum omnium, ab immansueta earum natura quam solus moderatur Deus; quo in genere duo singularia exempla adducit, onagri, usque ad ver. 12. & unicornu, usque ad ver. 16.* Lora] *id est, quis indidit ei ferociam & impatientiam jugi?* 16 Alámne] *quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & provida administratione stolidissimorum animalium, a struthiocameli exemplo, usque ad ver. 22.* 19 Torrefaciens] *id est, solo aestu fovet ova quae struthiocamelus in arena posuerat, donec excludantur pulli.* 21 Ridet] *altitudine & celeritate. Aristoteles de partibus animalium lib. 4. in fine, & Plin. principio lib. 10. humanitus dictum, ut suprà vers. 10. sic deinceps.* 22 Daréſne] *quintum exemplum a robore & nobilitate, primùm equi, usque ad ver. 29. deinde accipitris & aquilae.* Tonitru] *id est, hinnitu vehementissimo, qui a fremitus gravitate cum tonitru comparatur. est autem his verbis elegantissima descriptio generosi equi, qualem Graeci φρυαγματίαν velut fremebundum vocant.* 29 Pandit alas] *id est, in Australem plagam avolat hyberno tempore, Plin. lib. 10. cap. 8.* 30 Altum petit] *exempla haec aquilarum de variis earum generibus sunt accipienda: vide plin. lib. 10. cap. 3.* 34 Deinde] *Conclusio dialogistica, ut observatum est in ver. 1. 38.* 35 Satisne] *reprehensio quasi indignantis in Ijobum, duobus argumentis; a firmitate superiorum argumentorum quae exposuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo.* Increpator] *Concessio ejus quod petierat suprà 13.22. qua Ijobum ad secundas agendas si volet, provocat; sed indefinitè, quasi dicat, quisquis fuerit.* 37 En, vilis sum] *Confessio Ijobi singularis ad superiorem propositionem Dei; non autem integra, ut fuit postea, infrà 42.1. En (inquit) vilis sum: respicit ad secundum argumentum, seipsum cum Deo comparans: καθ' ὑπεροχήν.* Quid responsarem] *subjectio ad primum argumentum, qua exponit Ijob se acquiescere superioribus dictis Dei.* Manum meam] *ut suprà 21.5.*

CAPUT XL.

Deus Ijobum reprehendit, docens non satis esse ut desistat de causa, nisi gloriam omnem ipsi tribuat: propterea in superiore argumento pergens, justitiam & omnipotentiam sibi duobus illustrissimis exemplis vendicat.

1 ITAQUE respondens Jehova e turbine Ijobo, dixit:
2 Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod interrogabo te, notum facito mihi.
3 An etiam irritum facies judicium meum? condemnabis me, ut justus sis?
4 Aut an brachium ut Dei fortis est tibi? & voce ut ipse intonabis?
5 Orna *te* jam excellentia & sublimitate; gloriaque & decore indue te.
6 Disperge indignationes irae tuae; & aspice quicquid est excellens, ac dejice illud.
7 Aspice quicquid est excellens, deprime illud: & contunde improbos loco suo.
8 Abscon de eos in ipso pulvere pariter; fafaciem eorum obliga in abscondito.
9 Tunc etiam ego celebrabo te; quod servet te dextera tua.
10 Jam ecce elephantem quem feci tecum: *qui* foenum ut bos comedit:
11 Ecce jam, inquam, vis ejus in lumbis ejus *est*: & robur ejus in [a] umbilico ventris ejus.
12 Arrigit caudam suam similem cedro: nervis testium ipsius in ramos abeuntibus.
13 Ossa ejus sunt tubulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo similes.
14 Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipsum, adhibuit gladium ipsius;
15 Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes bestiae agri ludant ibidem.
16 Sub umbrosis cubat; in occulto arundinum & coeni:
17 Tegunt eum umbrosa, quodque umbra sua: cingunt ipsum salices torrentis.
18 En comprimit flumen, *ut* non festinet: confideret irrupturum esse Jardenem in os suum.
19 *An* in oculis ejus capiet eum *quisquam*: tendiculis perforabit nasum?

[a] Heb. *in umbilicis.*

CAPUT. XLI.

1 AN extrahas balaenam hamo; aut fune *quam* demerserit lingua ejus?
2 An appones juncum naso ejus; aut spina perforabis maxillam ejus?
3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?
4 An panget foedus tecum? assumes eam servum [a] perpetuum?
5 Ludésne ea tanquam avicula? aut ligabis eam pro puellis tuis?
6 Apparabúntne convivium propter eam socii? divident eam inter mercatores?
7 An implebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuscina piscaria caput ejus?
8 Pone super eam manum tuam: meminisse belli ne pergito.
9 En spes ejus *capienda* mendax est: an etiam ad aspectum ipsius *hominis* dejicietur?
10 Non est ferox, qui excitet eam: quis ergo est, *qui* sistat se coram me?
11 Quis praevenit me, & rependam? *quicquid* subest toti coelo, meum est.
12 Non silebo membra ejus; & sermonem de viribus, & gratia dispositionis ejus.
13 Quis retegit superficiem vestis ejus: cum [c] geminis habenis suis quis accedat?
14 Fores faciei ejus quis aperiat? circa dentes ejus est terror.
15 Excellentia, viribus scutorum; circumclusa est sigillo arctissimo.
16 Unum alteri tam propè sunt; ut ventus non possit intervenire illis.
17 [d] Quodq; proximo suo cohaerent; continentia sunt ita ut non sejungantur.

[a] Heb. *seculi.*
[b] Heb. *spinis.*
[c] Heb. *cum duplo habenarum.*
[d] Heb. *vir cum fratre suo.*

18 *Sternutationibus ejus splendet lux; & quidem oculorum ejus, velut* palpebræ aurora.
19 * Ex ore ejus *velut* tędis prodeuntibus; scintillis ignis proripientibus sese,
20 *Ita* e naribus ejus prodit fumus: *ut aheni ferventis & cortinæ:
21 *Quasi* halitus ejus carbones incenderet; & flamma ex ore ejus prodiret.
22 In collo ejus commoratur robur; & ante eam * exilit mœror.
23 *Melandrya carnis ejus cohærent; firma est in se, non dimovetur.
24 * Cor ejus firmum est ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen [e] metæ.
25 Ab excellentia ejus timent fortes: * metu confractionum se purgant.
26 *Assequentis eam * gladius non consistet; hasta, telum, aut lorica.
27 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.
28 Non fugat eum [f] sagitta; in stipulam convertuntur ei lapides fundæ.
29 Ut stipula reputantur ballistæ *lapides*; & ridet ad vibrationem lanceę.
30 * Subduntur ei *ut* acumina testacea; substernit* excisum in luto.
31 *Fervefacit tanquam ollam profundum; & mare disponit ut mortarium unguentarii.
32 * Post se lucidam reddit semitam; putaret *videns* [g] abysso canitiem esse.
33 Non sunt in pulvere [h] comparanda ei; quæ agant intrepidè.
34 Quicquid altum est, despicit; estque regina super omnes [i] feras.

[e] Heb. *inferioris molæ.*
[f] Heb. *filius arcus.*
[g] Heb. *abyssum canitiei esse.*
[h] Heb. *comparare ei.*
[i] Heb. *filios feræ; ut sup.* 28.8.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus secundæ responsionis argumentum cum priore commune est. Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis suæ professionem adducatur. Partes vero sunt, Exordium, vers.* 2. ἔκθεσις *sive propositio reprehensionis, a ver.* 3. *usq; ad* 10. *Et confirmatio a duobus singularibus exemplis a* 10 *vers. usq; ad finem cap.* 41. 2 Accinge, &c.] *Exordium, ut suprà* 38. 3. 3 An etiam] *Propositio reprehensionis Ijobi, quòd imperfectam adhuc confessionem edidisset: quam ob rem eo nomine illum reprehendit Deus, quòd planè sibi injuria fieret, nisi apertè Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem docet primùm ab absurdo, docens absurdũ esse ut taceat Ijob, postquam innocentiam suam defendit, & de judicio Dei conquestus est: deinde* ἐκ τῦ ἀδυνάτυ, *ver.* 4. Etiam irritum facies] *id est, nondum revocabis quod anteà de meo judicio expostulasti?* 4 Aut an] *secundum argumentum ab impossibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei.* 5 Orna te] *amplificatio synchoretica sive (ut loquuntur) concessiva utriusq; superioris argumenti de justitia & potentia. q. d. experire jam potentiam tuã, & justa judicia exerce (si potes) ea forma, majestate, atque efficacia qua exercet Deus: deniq; Deum age.* 6 Disperge] *id est, iram tuam gravissimam momento uno longè lateq; in omnem præstantiam diffunde.* 7 Loco suo] *id est, ubicunque locorum sint ita ut non ipsi coram te hîc sistantur; sed potentia tua pervadat, ut potentia Dei.* 8 Absconde, &c.] *id est, tolle omnes, & perpetua oblivione sepeli.* 9 Tunc] *ironia in suprà* 38.20. 10 Jam ecce] *Confirmatio a duobus exemplis, primùm elephantis, usque ad finem capitis: deinde balenæ in mari, cap.* 41. Tecum] *id est, inter terrestria, ut tu es.* Fœnum, &c.] *id est, rebus e terra nascentibus pascitur; non autẽ ut feræ, raptis; synecdoche.* 11 In lumbis] *id est, totus robustisimus est supernè & infernè.* 12 Caudam] *i. penem* κατ' εὐφημισμόν. Similem cedro] *id est, ingentem, hyperbolẽ etsi non pro reliqui corporis magnitudine magna est, ut res ipsa docet.* Nervis testium] *id est, quà semen a testibus, qui longiùs a cauda absunt, per cremasteras velut potensos ramos ad penem dimittitur: nam testes elephanto non foris conspicui sunt, sed intus circa renes conditi, teste Aristotele lib.* 2. *de historia animalium, cap.* 1. 13 Ossa ejus] *id est, sunt firmissima.* 14 Huic primario] *id est, hoc tantum specimen admirabilium Dei operum armavit Deus manu sive proboscide, quasi gladio validissimo.* 15 Quamvis] *id est, terræ nascentibus pascatur, nec armis in aliorum animantium perniciem abutatur, ut quæ vescuntur rapto.* Ludant] *securæ ab eo.* 16 Occulto arundinum] *id est, ripas accolit plurimùm, ubi hæc crescunt: Aristoteles lib.* 9. *de historia animal cap.* 46. *& Plin. libro* 8. *cap.* 10. 18 Comprimit flumen] *id est, amnem in quo se abluit, præ mole corporis avertit & obsistit ei; quod sequentia per hyperbolem explicant.* 19 In oculis] *id est, apertè, ac non insidiis structis: vide Plin lib.* 8. *cap.* 8. *&* 9. *quibus insidiis capiantur.* Tendiculis] *i. hamis vel uncis in nasum injectis, ut fit piscibus: ita transitio fit ad alterum genus aquaticum, de quo* 41. *cap.*

IN CAPUT XLI.

1 An extrahas] *secundum exemplum, ut observatum est suprà* 40.10. *quo ait, An extrahas, id est, potésne capere ut pisces alios?* 2 An appones] *id est, potésne retinere captam?* Juncum] *id est, constringésne incerto junco, ut minutos pisces?* Spina] *id est, unco piscatorio.* 6 Apparabúntne] *id est, an de captura ejus piscatores læti convivantur, eamq; sibi vendicare possunt? hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque industria facta.* Divident] *id est, an unquam redemptores, qui condicto piscatoribus pretio capturas in adversionem comparant, sibi hoc nomine gratulati sunt capturam dividentes?*
7 An implebis] *id est, an injectis in cutem ejus confertim harpagonibus, poteris eam in littus trahere?* 8 Pone] *ironica concessio.* Meminisse] *dehortatio, ex diverso ironiæ respondens; cujus* [k] ἐργασία *& accommodatio ad præsentem causam, exponitur tribus versibus sequentibus.* 10 Quis ergo] *accommodationis argumenta sunt, a potentia, hoc versu: atque a justitia & jure, vers.* 11. 12 Non silebo] *regressio ad explicationem amplitudinis, quæ in balena est.* 13 Retegit superficiem] *i. quis potest illam e mari in siccum adducere, & nudam sistere coram hominibus? sic deinceps per gradationem.* Cùm geminis] *id est,*

retectam

detectam quis frænet? 14 Fores] *id est, maxillas ad inserendum frænum, quæ ita aperiuntur ut ingentes portarum valvæ.* 15 Excellentia] *id est, præstantissimus & durissimus squamis, quæ forma & usu sunt balanæ scuta: hypallage rhetorum.* Sigillo arctissimo] *quod duo sequentes versus explicant.* 18 Sternutationibus] *id est, cùm natans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, tum retecti oculi illius ferè emicant.* Palpebræ auroræ] *hyperbole, quæ etiam frequens est versibus sequentibus: de hac autem venustissima translatione vide suprà 3.8.* 19 Ex ore ejus] *id est, tam ingentes fumos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres.* 20 Ut aheni] *id est, ita in sublime nimbos efflat, ut fervens olla aut cortina bullas.* 22 Exilit mœror] *id est, mœrore afficit omnes obvios, ac si de illis triumphans exultaret mœror effectus ab ipsa: humanitus dictum.* 23 Melandrya] *id est, caro ejus solida est, neque in melandrya sive partes assulatim dissilit, ut aliorum piscium caro. nam melandrya vocantur illa membra, cæsis quernis assulis simillima, Plin. lib. 9 cap. 15. sensus est, corpore & corde est validissima, hoc & sequente versu.* 24 Cor ejus] *id est fortis & intrepida est.* 25 Metu confractionum] *id est, metu periculi instantis horrore expiant animos & purificant se confitentes Deo, ac fidei ejus se committentes. ἐργασία fortitudinis quam proposuerat superioribus versibus.* 26 Assequentis] *ἐργασία sive amplificatio roboris quod proposuerat vers. 22. & 23. per hysterosin.* Gladius] *hoc est, omnia arma contererentur, ac nihil præstabunt: hæc usque ad vers. 31.* 30 Subduntur] *id est, vibrati in eam lapides tanquam diffractæ testæ resiliunt, & in profundum abeunt.* Excisum] *id est, ferrum comminutum in profundum maris dejicit, ubi lutum est.* 31 Fervefacit] *id est, totum oceanum turbat; vide Plin. lib. 9. cap. 3. & 6.* 32 Post se] *id est, vestigia in spatium aliquantisper imprimit, tum quendam velut sulcum a tergo ducens, tum albentem spumam excitans vehemente agitatione sua.*

CAPUT XLII.

Ijob majestatem divinam & ignorantiam suam confessus, se docendum tradit Deo; & resipiscentiam suam protestatur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam ostendit, administro Ijobo; & huic omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, ⁎dixit :

2 ⁎Novi te omnia posse: [a] neque averti te posse a cogitatione *perficienda*.

3 Quis iste est, ⁎ *inquis*, qui occultat consilium inscitè? idcirco ⁎indico me non intellexisse: ⁎ mirabilia sunt supra me, adeò ut nequeam cognoscere.

4 ⁎Exaudi, quæso, dum ego eloquar : quod rogabo te, notum facito mihi.

5 ⁎ Auditione auris audieram de te : nunc autem oculus meus videt te.

6 ⁎Idcirco aspernor ⁎*illa*, atque pœnitet me; ⁎ in pulvere & cinere.

7 Fuit autem postquam elocutus esset Jehova verba ista apud Ijobum; ut ediceret Jehova Eliphazo Temanitæ, accensa est ira mea in te, & in duos amicos tuos, quia ⁎ non estis locuti de me rectè, ut servus meus Ijob :

8 Quam ob rem nunc sumite vobis septem juvencos, septemq; arietes, & adite servum meum Ijobum ⁎ut offerendum curetis holocaustum pro vobis, & servus meus Ijob oret pro vobis : nam verè [b] personam ejus accipiam; ut non afficiam vos [c] pœna flagitii, quia non estis locuti rectè de me, ut servus meus Ijob:

9 Itaque abeuntes Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, Tzophar Nahhamatites fecerunt quemadmodum edixerat ipsis Jehova: acceptq; Jehova personam ⁎ Ijobi.

10 Deinde Jehova restituit [d] ⁎ quod captum fuerat Ijobo, cùm orasset pro amicis suis : etiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo, duplo.

11 Et convenientes ad Deum omnes cognati ejus, & omnes cognatæ ejus, & omnes familiares ejus antea, comederunt cum eo cibum in domo ejus: & condolentes ei consolati sunt eum, de toto illo malo quod induxerat Jehova super eum : ac ⁎ dederunt ei quisque ⁎ nummum unum, & quisque monile unum aureum.

12 ⁎Jehova ergo benedixit fini Ijobi magis quàm principio ejus : nam fuerunt ei quatuordecim millia pecudum, & sex millia camelorum, & mille paria boum, milleq; asinæ.

13 Fuerunt etiam ei septem filii & tres filiæ:

14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ nomen autem secundæ Ketzihhæ; & nomen tertiæ Keren-Happuç.

15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut filiæ Ijobi in tota illa regione; quibus dedit pater earum possessiones inter fratres earum.

16 Cumq; vixisset Ijob postea centum quadraginta annis; & vidisset filios suos, & [e] nepotes suos quatuor generationibus;

17 Mortuus est Ijob senex, & satur dierum.

[a] Heb. *neque averti a te posse cogitationem; hypallage, ut Gen. 11.6.*

[b] Heb. *vultum ejus: sic vers. 9.*

[c] Heb. *flagitio.*

[d] Heb. *captivitatem Ijobi.*

[e] Heb. *filios filiorum suorum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duæ, Propositio ὁμολογητική, sive confessoria, & Petitio.* 2 Novi] *Propositionis istius partes sunt duæ; confessio omnipotentiæ & efficacitatis consiliorum Dei, vers. 2. & confessio ignorantiæ, cujus nunc demum Ijob se conscium agnoscit, ver. 3.* 3 Inquis] *suprà 38.2. sic exponit tacitè se eum esse, qui obmurmuraverit Deo.* Indico me] *quasi dicat, fateor me peccasse; sed ignorans feci.* Mirabilia] *cogitationes & consilia tua, quæ non tantùm antehac, sed etiam nunc superant captum meum: ita viam sternit ad precationem sequentem.* 4 Exaudi] *Petitio, cujus partes sunt duæ; una, ut Deus hominem suæ infirmitatis conscium non aspernetur; altera, ut ignorantem & consulentem doceat.* 5 Auditione] *confirmatio petitionis duobus argumentis, a beneficio Dei erga supplicem, & a seria ejus resipiscentia. beneficium autem Dei duobus gradibus exponitur, hoc versu, quòd Deus audiendum & videndum se ipsi præbuerit.* 6 Idcirco] *quia beneficium illud antè acceptum, cùm audivissem te prædicari; nunc demum altero cumulasti, quòd te præsentem exhibes.* Illa] *quæ videlicet cogitaveram & dixeram.* In pulvere] *id est, ex animo & studiosissimè: quod illis externis symbolis significabatur.* 7 Non

estis]

estis] *id est, causam meam iniquè egistis, ut Ijob supra exposuerat cap.13.* 8 Ut offerendum] *id est, ut Ijob sacerdotis partibus defungatur pro vobis, sacrificio & precibus, sic Malci-tzedek, & Abraham ante datam legem Gen.14.& 20.* 9 Ijobi] *sacerdotio fungentis; nomine Christi sacerdotis & victimæ sempiternæ nostræ, quem ista figurabant.* 10 Quod captum] *id est, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quæ omnia fuerant adempta, ut sequentibus versibus exponitur.* Duplo] *id est, quamplurimùm: numerus finitus pro infinito.* 11 Dederunt] *id est, quasi redivivo atque de integro in pristinam illam dignitatem suam & autoritatem restituto, de qua suprà 29. honararia obtulerunt, ut essent tum amicitiæ, tum obsequiis symbola: sic enim viri principes munere salutabantur, ut 1. Schem.10. 37. & 2. Chron.17.5.* Numum] *vide Gen.33.19.* 12 Jehova] *Regressio ad sermonem interruptum, & propositionem καθόλου enuntiatam suprà ver.10.*

PSALMI.

Argumentum.

LIBER Psalmorum sacras cantiones continet, quæ in Ecclesia vetere fuerunt conscriptæ usque ad funesta tempora Antiochi: ac propterea est quædam velut epitome veteris testamenti, speculum gratiæ Dei, absolutaq; hominis totius anatome; qua exponuntur omnis generis documenta, de promissionibus operibusq; Dei gratiosis erga suos, severis in adversarios, & in omnes fidelibus: item de fide nostra in promissiones ejus, de obsequio, de infirmitatibus, patientia, constantia, & liberatione nostra in rebus adversis, de legitimo bonorum usu & gratiarum actione in rebus secundis, denique de toto officio nostro erga Deum, & fide illius erga nos in Christo: de quo elegantissimæ & illustrissimæ prophetiæ habentur passim ad consolationem & confirmationem Ecclesiæ.

PSALMUS I.

Virorum bonorum vita describitur; denuntiaturq; eis felicitas: malis verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS est vir ille, qui non ambulat in cōsilio improborū, & viæ peccatorū non insistit; ac non concessu derisorum non sedet:

2 Si tamen in lege Jehovæ est oblectatio ejus; & de lege illius meditatur interdiu ac noctu.

3 Erit enim ut arbor plantata ad rivos aquarum, quæ fructum suum edit tempore suo, foliumq; ejus non decidit: id est, quicquid faciet, prosperabitur,

4 Non ita improbi *futuri sunt*: sed sicut gluma quam dispellit ventus.

5 Idcirco non consistent improbi in illo judicio: aut peccatores in cœtu justorum.

6 Nam agnoscit Jehova viam justorum: at via improborum perit.

ANNOTATIO.

1 Beatus] *Psalmus est ἀντιθετικὸς, generis didascalici: cujus partes sunt Propositio duplex, & confirmatio, vers. ultimo. Prior propositio, tribus primis versibus, bonorum constitutionem explicat; posterior, vers. 4 & 5. improborum conditionem, per antithesin. Prioris ergo propositionis summa est, Bonos beatos esse; ideoq; sigillatim ostenditur tum qui sint boni, vers.1. & 2. tum quæ illorum felicitas, ver. 3. boni duobus modis describuntur; primùm κατ' ἄρσιν sive ἀναίρεσιν, quòd absint a malo; deinde κατὰ θέσιν, quòd sanctimoniæ hæreant, ver.2. Hoc autem versu tres sunt κλίμακες, ad personas, formas, & actiones personarum pertinentes. In personis censentur improbi, animo; peccatores, vita; & derisores, in utroque omnibus modis obsirmati. Formæ sunt, consilium, animi; via, vitæ sive instituti; & concessus, denotans habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conquiescere in consilio & actionibus malis, obstinatè, cùm vir aut sua ipsius malitia rapitur, aut aliena traducitur.*
2 Si tamen] *altera bonorum descriptio, velut per correctionem superiori juncta. quasi dicat, beatus qui abstinet a malo; si studet bono; id est, si vera, viva & ardente fide animum eò refert ut obsequatur Deo, cogitationes, operaq; conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Psalm. 34.15. & 37.27.* Lege] *id est, doctrina Dei, quæ sola est omnis boni regula.* 3 Erit] *secundum membrum propositionis, descriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur, per comparationem arboris: nam tria ponuntur arboris attributa. 1. plantatio secundū aquas; symbolum regenerationis & succi quem trahimus a Christo, nimirum justitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum productio; symbolum sanctificationis vitæ, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. constans viriditas: symbolum perseverantiæ: quæ omnia exegeticè proponit Psaltes uno prosperandi verbo.* 4 Non ita] *Altera propositio superiori opposita, & per hysterosin membrorum ei ex adverso respondens.* Sicut gluma] *radice, succo, fructu, omniq; viriditate carens: non autem ut arbor illa, ver.3.* 5 Idcirco] *Exegesis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam dispelli vento, ad improborum statum. quasi dicat, propterea quòd sunt inanissimi,*

sumi, privabuntur beatitate illa de qua ver. 1. Illo judicio] *in beato illo & benedicto statu qui ad judicatur justis, suprà ver. 1. denique in consortio justorum coram Deo.* 6 Nam] *Confirmatio, sive αἰτιολογικῶν causarum explicatio, ex quibus superiora eventa bonis & malis sigillatim certa sunt.* Agnoscit] *id est, in rationes suas refert, probat, & curat Deus; ac proinde non perit bonorum via, sed eos in optatissimum salutis portum perducit in Christo.* Perit] *id est, quia eam non approbat Deus, perit via ipsorum cum ipsis. synecdoche.*

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Christi; Dei securitas & judicium in illos, regniq; institutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quam obrem adversarii ad fidem & resipiscentiam revocantur; exitium reluctantibus denuntiatur, & obsequentibus salus.

1 QUARE tumultuantur gentes: & nationes meditantur [a]inane;

2 Sistunt se reges terræ, & dominatores consultant simul, contra [a]Jehovam, & contra [a]Christum ejus:

3 [a]*Dicunt*, disrumpamus [a]vincula istorum; & projiciamus a nobis densos funes istorum.

4 [a]Sedens in cœlis [a]ridet; dominus subsannat eos.

5 [a]Tunc alloquetur eos in ira sua; cum æstu suo perturbabit eos:

6 *Dicens*, [a]atqui ego [a] inungens regem meum, præfeceram [a]Tzijoni [a]monti sanctitatis meæ.

7 [a]Narrabo [b] ex decreto, Jehova dixit ad me, [a]filius meus es: ego [a]hodie [a]genui te.

8 Pete a me, & dabo [a]gentes possessionem tuam: jus, inquam, possessionis tuæ fines terræ.

9 Confringes [a]istos virga ferrea; ut vas figuli dissipabis eos.

10 [a]Nunc ergo [a]Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:

11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.

12 [a]Osculamini [a] filium [a] ut non irascatur, & pereatis [a]in via, si exarserit vel minimum ira ejus: [a]beati omnes qui se recipiunt ad eum.

[a] Heb. *inunxeram regem meum super Tzijonem.*

[b] Heb. *ad decretum.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *Psalmus est ἀνακεφαλαίωσις, ut superior, generis didascalici; quo thesis superioris psalmi tum ad Davidem & regnum ipsius accommodatur, velut Christi & Ecclesiæ typum; tum etiam propriè ad Christum & Ecclesiam. Partes autem illius sunt tres; Propositio, duobus versibus; Narratio, inde a vers. 3. & Conclusio in fine Psalmi. Ac Propositionis quidem illustrata admiratione interrogatione, summa est, mundum pugnare adversus regnum Dei; ex cujus circumstantiis admiratio illa profecta est, sic Act. 4. 25. ad regnum Christi accommodatur id quod prius in regno Davidis fuerat adumbratum, cùm a tam multis hostibus peteretur, 2. Schem. a 2. capite usque ad 10.* Inane] *id est, quod effectu suo cariturum est.* 2 Jehovam] *autorem regni Davidis & Christi.* Christum] *id est, unctum; sive Davidem typum, sive Christum qui est typorum veritas.* 3 Dicunt] *secunda pars, narratio; ut diximus in versu 1. quæ continet hypophoram sive subjectionem ad præcedentem interrogationem, de consiliis & conatu improborum, hoc vers. deinde expositionem potentiæ operumq; Dei, versibus seq.* Vincula] *id est, servitutis jugum, quod nobis videtur gravissimum: ita sapit mundus.* 4 Sedens] *narratio posterior, cujus partes sunt duæ: una, potentiæ Dei, qua ostenditur Deum nihil de istis conspirationibus laborare, vers. 4. sed suo tempore omnes istos gigantes conturbaturum, vers. 5. & 6. Secunda misericordiæ & gratiæ, cum interea temporis Regis sui & Prophetæ opera voluntatem suam explicaturum, usque ad vers. 10. Hic autem studiosè observanda est elegantissima personarum, loci, actionum, & operationum comparatio: nam unus Deus, regibus; sedens, ridens, & subsannans, tumultuantibus, meditantibus & consultantibus; & cœli terræ opponuntur.* Ridet] *humanitus dictum, ut sequentia.* 5 Tunc] *id est, simul castigabit opere & verbo, qui prædicato ante verbo parere noluerint, & a suis inanibus consiliis discedere: tunc autem, id est, eo ipso momento quod decreto suo præfinivit Deus; cùm illi obfirmatè nitentur vincula ipsius disrumpere, & Deo fuerit visum conturbare ipsos.*
6 Atqui] *Exprobratio castigantis Dei: quasi dicat hunc elegeram, & vos eum impiè oppugnastis.* Tzijoni] *sedi regni Davidis, & typo Ecclesiæ Christi: nam hoc tum de Davide dici potest, 1. Schem. 16. 14. tum de Christo, Eph. 1. 20. & sequentibus.* Monti sanctitatis] *Davidem quidem illi aspectabili qui erat Jeruschalaimis; Christum verò monti Tzijoni, & civitati Dei vivi, ac Jeruschalaimis cœlestibus, Heb. 12. 22.* 7 Narrabo] *id est, fideliter prophetam agam, & exponam voluntatem Dei de persona regis, hoc versu; de regno, vers. 8. & de potentia ac effectis ejus, vers. 9. Est autem hic secunda narrationis pars, qua misericorditer Christi & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam exerat potentiam suam illis perdendis.* Filius meus] *id est, adoptatus in vocationem & administrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Christum accommodari debet; ut Act. 13. 33. Heb. 1. 5. & 5. 5.* Hodie] *cùm a Schemuele David unctus est, 1. Schem. 16. 14. & cùm Christus primogenitus in orbem terrarum inductus est, Heb. 1. 6.* Genui] *Davidem, cum singulari Dei spiritu donatus vir alius factus est, ibidem: Christum, cùm in orbem venit, 1. Tim. 3. 16.* 8 Gentes] *quæ finibus quidem terræ promissæ in lege continebantur; sed angustum illud regnũ typus fuit regni universalis Christi: nam horũ complementum legitur 2. Schem. a principio usque ad cap. 12 de Christo verò, Johan. 3. 35.* 9 Istos] *de quibus in principio psalmi: complementum in Davide, 2. Schem ibidem; in Christo, Psalm. 110. & 1. Cor. 15. Est autem hic unus tantùm effectus regni Davidis & Christi, qui ad præsentem causam pertinet; alter verò omittitur, bonorum salus, expressa in fine Psalmi.* 10 Nunc ergo] *Tertia pars psalmi, conclusio hortatoria a superioribus documentis, exponens officium hominum, & officii istius causas, vers. 12. Nunc ergo, inquit, dum tempus est, antequam adveniat Christus cum virga ferrea, & Deus ipse vos conturbet in furore suo; duo ista officia præstate, audientiam, & cultum ex fide.* Reges] *& populi: synecdoche.*
12 Osculamini] *id est, fidem date illi ad superiora hæc officia præstanda: vide Gen. 41. 40.* Filium] *Christum.*

Christum, ut supra vers. 7. qui superiore versu Jehova dictus est. Ne non irascatur] *causæ duæ vitatio mali, quod versatur in indignatione filii & hominum perditione ; atque felicitas.* In via] *amplificatio a circumstantia, quod in medio cursu consumentur, nedum ut pertingant metam consiliorum suorum.* Beati] *Epiphonema, alteram causam felicitatis nostræ exponens, videlicet synceram fidem in Deum.*

PSALMUS III.

David de gravitate afflictionum conquerens, fidem suam natura Dei experientiaq; confirmat: itaq; Deum orat pro salute sua & populi.

1 PSALMUS *Davidis, cùm fugeret metu Abschalomi filii sui.*
2 Jehova, quàm multi sunt hostes mei, multi insurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non est ulla salus isti in Deo. Sela.
4 At tu Jehova scutum *es* circa me; gloria mea, & extollens caput meum.
5 Voce mea ad Jehovam clamanti, respondit mihi e monte sanctitatis suæ. Sela.
6 Ego cubui & dormivi, experrectus sum; quia Jehova sustentabat me.
7 Non timebo a myriadibus populi; quæ circumstantes posuerint *castra* contra me.
8 Surge Jehova, serva me Deus mi, qui percussisti omnes inimicos meos ad maxillam; dentes improborum confregisti.
9 Jehovę *est* ipsa salus; super populum tuum *sit* benedictio tua. Sela.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Inscriptio occasionem psalmi & argumentum ostendit. occasio exponitur 2. Schem. 15. usque ad 20. cap. Psalmus argumento est* εὐκτικὸς, *ex tribus partibus constans; Expostulatione, Narratione, & Petitione.* 2 Jehova] *Expostulatio sive querimonia, malorum obsidentium, vers. 2. & 3; cujus* πάθος *anaphoris & homœoteleutis,* καὶ πραπτικῷ λόγῳ *illustre est.* 3 Sela] *Pathetica huic admirationi, qua psaltes numerum & gravitatem hostium, contumelias in se, & blasphemias in Deum indignissimas expresserat, subjungit Sela, velut notam attentionis animi, & contenti soni.* 4 At tu Jehova] *altera pars, narratio, continens fiduciæ professionem ab officio Dei erga suos; quòd inermibus est scutum, ignominiosis gloria, & prostratis autor ut se ipsos erigant, (in quorum numero propheta se ponit) & gloriationem, vers. 7.* 5 Voce mea] *Confirmatio superioris fiduciæ, ab anteacta experientia.* Monte sanctitatis] *id est, e suo sacrario, & cœlesti & terrestri : vide psal. 2. 6.* 6 Cubui] *videlicet securus ab hostibus.* 7 Non timebo] *id est, ita fido ut nihil timeam : gloriatio fidei elegantissima, ut infrà 27. 1. & sequentibus: secundus narrationis locus.* 8 Surge] *Petitio duplex, pro salute regis, & pro salute populi, nixa duobus argumentis: unum est singularium liberationum quas a Deo perceperat David, hoc versu ; alterum natura Dei quòd solus est omnis salutis autor.* Ad maxillam] *id est, ita contudisti, ut omnem nocendi facultatem eis ademeris, & ignominia in os affeceris.* 9 Populum tuum] *etiam qui imprudenter ad Abschalomum descivera.*

PSALMUS IIII.

David orans, adversarios reprehendit improbitatis vanitatisq; nomine: eosq; probata causa ad fidem & resipiscentiam revocat : postremò Deum orat ut se dirigat verbo & spiritu.

1 MAGISTRO *symphoniæ fidium, psalmus Davidis.*
2 Invocantem me exaudi, Deus justitiæ meæ; in angustia dilatasti mihi *locum*: gratiam fac mihi, & audi orationem meam.
3 Filii virorum, quousque gloria mea ignominiæ *futura est*, dilecturi estis inanitatem; quæsituri mendacium? Sela.
4 Cognoscite potius separasse Jehovam sibi eum quem benignitate prosequitur: Jehova exauditurus est, cùm inclamavero eum.
5 Commovemini, & ne peccetis : [b] cogitate cum animo vestro, in cubili vestro, & [c] desistite. Sela.
6 Sacrificate sacrificia justitiæ : & fiduciam habete in Jehova.
7 Multi dicunt, *o si* quis efficiat ut videamus bonum : attolle super nos lucem faciei tuæ Jehova.
8 Indideris lætitiam [d] animo meo; majorem quàm temporis *quo* frumentum illorum & mustum illorum aucta sunt.
9 In pace simul cubabo & dormiam; cùm tu Jehova solus in tuto collocaveris me.

[a] Heb. *præfecto in pulsatilibus, id est* ψιλαφητοῖς.

[b] Heb. *dicite in corde vestro.*

[c] Heb. *silete: sic. 1. Schem. 14. 9.*

[d] Heb. *corde meo.*

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Inscriptio usum Psalmi, genus, & autorem indicat. Tempus etsi hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad persecutiones Schaülis referendum esse. Psalmus est* εὐκτικὸς *&* διδασκαλικὸς, *ex tribus partibus, id est, exordio, doctrina, & prece constans.* Magistro] *id est, symphoniaco a Davide traditus ut ad fides in sacris caneretur : nam instrumentorum musicorum alia sunt* ψιλαφητά, alia verò πνευματικά, *ut annotavimus in Gen. 4. 21.* 2 Invocantem] *prima pars psalmi, exordium; quo exaudiri gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis : primùm ab officio Dei, quem justæ suæ causæ judicem justissimum appellat; deinde ab experientia præterita.* Dilatasti] *id est, liberasti ex angustia : metaphora.* 3 Filii virorum] *altera pars psalmi didascalica, ad malos pertinens usque ad vers. 7. quibus proponuntur duo documentorum genera : nam primùm evincuntur mali sui, vers. 3; deinde revocantur ad bonum, usq; ad vers. 7. Quod autem dicit, filii virorum id est, vos qui freti autoritate regis insolesci-*

solescitis adversus me, & viri vobis videmini: sic per apostrophen cum magnifica fidei gloriatione reprehendit eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipsi a Deo prænuntiatam nefariè volebant in ignominiam traducere; tum quòd nihil erant consecuturi suis consiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam statim prædicat. 4 Cognoscite] *revocatio improborum ad bonam frugem triplex ostenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoscant æquitatem hujus causæ, quam testatur Deus, vers. 4; secundo in animo & voluntate, ut perculsi acquiescant voluntati Dei, vers. 5; tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6.* Quem benignitate] *id est me, ut regem quem designavit statuat.* 5 In cubili vestro] *id est, etiam quo tempore & loco soletis vos quieti componere, voluntatis Dei sensu afficimini.* 6 Sacrificia justitiæ] *id est, recto animo & ritu legitimo, ut Psalmo 51.21.* 7 Multi dicunt] *Tertia pars Psalmi, petitio illustrata per cōparationem studii improborum vagi; qui bonum quidem universè & bruta quadam ratione desiderant, sed falluntur in singulari definitione ejus.* Attolle] *summa petitionis piis necessariæ dum in hac vita per speciem ambulant: est enim bonum nostrum Deus; lux verò divini vultus nobis est dux viæ, qua itur ad ipsum bonum.* 8 Indideris] *Amplificatio petitionis ab effectis lætitiæ, hoc versu; & securitatis, sequente. quasi dicat, si tantùm lucem faciei tuæ extuleris, omnino recreaveris me.* Quàm temporis] *id est, multo uberiorem, quàm soleat celebrari temporibus messis & vindemiæ: vide Jeschahbjæ 9.3. Judicum 9.27. & alibi frequenter.* 9 In pace] *ut supra Psal. 3.5. & 6.*

PSALMUS V.

David Deum supplicans ostendit se fretum testimonio conscientiæ, & certum de adversariorum injuria, reverenter Dei beneficentiam implorare: ac ita demum constitutus, petit se a Deo regi, adversarios Deo rebellantes retundi, & Ecclesiæ subministrari laudationis argumentum.

1 MAGISTRO *symphoniæ ad pneumatica instrumenta, Psalmus Davidis.*
2 Dicta mea auribus percipe, Jehova; considera meditationem meam:
3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus mi; nam ad te oro.
4 Jehova mane auditurus es vocem meam: mane dispositurus sum apud te *sermonem*, & speculaturus.
5 Nam non es, o Deus fortis, studiosus improbitatis: non diversatur *apud* te malum.
6 Non consistunt insani e regione oculorum tuorum: odisti omnes operarios iniquitatis.
7 Perdis loquentes mendacium: * virum sanguinarium & dolosum abominatur Jehova.

* Heb. *sanguinum & doli.*

8 Ego autem pro amplitudine benegnitatis tuæ ingrediar domum tuam: incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ cum reverentia tui.
9 Jehova, deduc me per justitiam tuam propter observatores meos: dirige ante me viam tuam.
10 Nam non *est* in ore ullius rectum, intimum eorum ærumnæ; sepulchrum apertum guttur eorum: lingua sua dolosè blandiuntur.
11 Hos reos perage Deus, decidant a consiliis suis: propter amplitudinem defectionum eorum depelle eos, quia rebellant in te.
12 Cōtrà lætētur omnes se recipientes ad te, in seculum canant dum proteges eos: & exultent in te amantes nominis tui.
13 Quia tu benedici justo, Jehova: tanquam clypeo benevolentiâ circunteges eum.

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Quod ad inscriptionem, vide suprà 4.1. Psalmus est εὐκτικὸς, Exordio, Propositione, & Petitione constans.* Pneumatica instrumenta] *Hhebræis Nechiloth dicuntur ea musicorum instrumentorum genera, quæ tubulata sunt atque excavata; cujusmodi fuerunt sacerdotum tubæ & Levitarum buccinæ; quod genus instrumentorum quia sonum edit immisso vento, pneumaticum appellatur: Hhebræis verò Nechila, id est, perforatum, per contractionem pro Nechilla, mutata vocali brevi in longam: vide suprà in Psalmo 4.1.* 2 Dicta mea] *Exordium audientiam faciens tum a persona Dei, propter naturam, officium & promissiones ejus; tum a persona supplicis.* 4 Jehova] *Propositio fiduciæ, ex qua fore dicit ut Deum accedat, sollicitet precibus, & observet effecta promissionum Dei; cujus fiduciæ argumenta sequentibus quatuor versibus exponuntur.* Manè auditurus] *id est, tempestivè faciam ut audias me, non desinam.* 5 Nam non] *Confirmatio fiduciæ duobus argumentis: primùm a persona adversariorum, quorum improbitatem statuit Deo exosam esse, tribus versibus; deinde a persona sua, quod fretus est benignitate Dei, & cum reverentia accedit, versu 8.* 8 Domum tuam] *id est, atrium domus; synecdoche. vide Nechemjæ 6.11. in annotatione.* 9 Jehova] *Petitio continens membra tria, de Davide, de improbis, & de Ecclesia tota. Primi autem summa est, ut Deum ducem habeat in via ipsius per omnem justitiam: finis summus, gloria Dei.* Observatores] *tam improbos, de quibus duobus sequentibus versibus; quàm probos & pios, de quibus versibus ultimis.* Viam tuam] *id est justitiæ tuæ, quam præscribis verbo tuo: prima petitio pro persona sua.* 10 Nam non est] *singularis explicatio illius finis propter quem se commisit Deo superiore versu.* Ullius] *eorum quos commemoravit 5. & 6. versibus: videlicet nisi tuo Spiritu deduxeris per justitiam tuam, & direxeris ante ipsum vitam tuam: quod propterea petii, præcedente versu.* Intimum eorum] *id est, toti intus ærumnas alienas machinantur.* Sepulchrum apertum] *id est, nihil loquuntur aut spirant nisi cædes, sanguinem, atque exitium. Hunc autem locum ex hypothesi ad thesin optimè accommodat Paulus, cùm habeat rationem naturæ humanæ destitutæ benignitate Dei, Rom. 3.13. ut modo ostendimus.* 11 Hos reos] *Secunda petitio in personam adversariorum.* Quia rebellant] *quasi dicat, non propter me, sed propter te ipsum.* 12 Contrà lætentur] *Tertia petitio, pro Ecclesiæ totius ædificatione.* 13 Quia tu] *Ætiologia laudis quam Ecclesia tribuit Deo, a sempiterna benedictione & beneficentia ejus, ex gratuita ipsius benevolentia in futurum perseveratura.*

PSALMUS

PSALMUS VI.

David ęgrotus iram Dei flagellumq; deprecatur, miſericordiam implorat, & ſalutem petit: quę deinde certa fide percipiens adverſus inimicos de attentione & beneficentia Dei inſperata gloriatur.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ fidium, ad* ᵃ*gravem ſymphoniam; pſalmus Davidis.*
2 ᵃJehova, ne in ira tua ᵃreprehendas me; neque in æſtu tuo caſtiges me.
3 Gratiam fac mihi Jehova, ᵃquia languidus ſum: cura me Jehova; quia conturbata ſunt oſſa mea,
4 Et anima mea conturbata eſt valde: tu ergo Jehova ᵃquouſque?
5 ᵃRevertere Jehova, ᵃeripe animam meam: ſerva me ᵃpropter benignitatem tuam.
6 ᵃNam non eſt in ipſa morte recordatio tui: in ſepulchro quis celebraret te?
7 ᵃDefatigor in gemitu meo, ᵃfacio ut natet totam noctem lectus meus: lachrymis meis ſpōdam meam liquefacio.
8 Contabeſcit prę indignatione oculus meus; conſeneſcit ᵃpropter omnes hoſtes meos.
9 ᵃRecedite a me omnes ᵃoperarii iniquitatis: nam audit Jehova vocem fletus mei:
10 Audit Jehova deprecationem meam; Jehova orationem meam ſuſcipit.
11 Erubeſcant & conturbentur valde omnes inimici mei: ᵃrevertantur erubeſcentes ᵃmomento.

ANNOTATIO.

1 Gravem ſymphoniam] *vide* 1.*Chron.*15.21. 2 Jehova] *Pſalmus eſt* ἱκετικὸς *cujus petitio ſeptem primis verſibus; exultatio verò fidei, tribus ultimis continetur. Petitionis partes ſunt duæ, ut ver.*10. *indicat, ſuis cauſis junctæ: deprecatio mali, hoc eſt, iræ & flagellorum Dei, uſque ad verſ.*5. *& petitio liberationis atque ſalutis, uſq; ad ver.*9. Reprehendas] *nempe verberando.* 3 Quia languidus] *ratio deprecationis a conſtitutione perſonæ ſuæ, quam per gradationem amplificat.* 4 Quouſque] *caſtigas & a me averſus manes? apoſiopeſis.* 5 Revertere] ἀνθρωποπαθῶς *dictum, altera petitionis pars, ut obſervatum eſt in verſu* 2. Eripe] *a morte* [illegible]*ſentiſſima, ut verſus ſequens oſtendit.* Propter benignitatem] *prima petitionis cauſa a natura Dei & benignis promiſſionibus, quæ non niſi a viventibus piis celebrari poſſunt.* 6 Nam] *Confirmatio cauſæ a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illuſtratur. quaſi dicat, ſi moriar, non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: ſic pſal.* 30.10. *&* 88.11. *&* 115.17. *&* 118.17. *& Jeſchahhjæ* 38.18. 7 Defatigor] *ſecunda cauſa a perſona ſupplicis.* Facio ut natet] *id eſt, me & lectum meum demergo lachrymis, hyperbole: ſicut & ſequentes loquendi formæ, quæ exprimunt gravitatem mali.* 8 Propter omnes hoſtes] *qui hoſtili animo calamitates meas obſervant, & triumphant de me: ſic tranſitur ad alteram hujus Pſalmi partem.* 9 Recedite] *Apoſtrophe ad inimicos, qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit. quod autem ait, Recedite, ſpe deluſos eſſe illos intelligit.* Operarii iniquitatis] *id eſt, hypocritæ, prout deſcribuntur pſal.*41.7. *& ſequent.* 11 Revertantur erubeſcentes] *qui me fuerant cum lętitia inviſuri, ſi labefactari ſiviſſes me.* Momento] *id eſt, videntes præter expectationenem me divina ope reſtitutum; prout Deus velut ad jactum oculi ſuos liberare ſolet.*

PSALMUS VII.

David perfidè accuſatus, liberationem exoptat a Deo; profeſſus fidem & teſtificationem conſcientiæ ſuæ, mala quæ in ſe ſtruebantur averti petit: poſtremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium, & Dei laudem a piis prædicatum iri.

1 ᵃODE *variæ Davidis: quam cecinit Jehovæ* ᵃ*ad verba Cuſchi* ᵃ*Binjaminitæ.*
2 ᵃJehova Deus mi, ᵃad te recipio me: ſerva me ab omnibus perſequentibus me, & libera me:
3 Ut non abripiat tanquam leo ᵇmeipſum; dilacerans, nemine liberante.
4 ᵃJehova Deus mi, ſi feci iſtud: ſi eſt iniquitas *iſta* ᵃin manibus meis:
5 Si intuli malum mecum colenti pacem: (ᵃquin eripui hoſtiliter inſequentem me immeritò)
6 Perſequatur inimicus me ipſum & aſſequatur, conculcetque in terra ᵃvitam meam: & ᵃfaciat gloria mea in pulvere habitet. Sela.
7 ᵃSurge Jehova in ira tua, extolle te propter indignationes hoſtium meorum; & evigilans *attende* ad me, *qui* ᵃjudicium pręcipis.
8 ᵃCúmque cœtus nationum circumdet te; propter eum ᵃin altum revertere.
9 ᵃJehova jus dicit populis: judica me Jehova; ſecundum ᵃjuſtitiam meam & ſecundum integritatem meam *pronuntia* de me.
10 ᵃDeficiat quæſo malum improborum, ut ſtabilias juſtum: ᵃprout explorator es ᶜᵃanimorū & renum Deus juſte.
11 ᵃScutum meum in Deo *conſiſtit*; qui ſervat rectos corde,
12 Deo *inquam* judice juſto; & Deo forti ᵃcōmovente illos quotidie.
13 ᵃSi non ᵃconvertatur *improbus*, gladium ſuum acuat; arcum ſuum tendat, & dirigat ipſum:
14 Et ſibi comparatis armis lethiferis; ſagittas ſuas ᵃperſequentibus paret:
15 ᵃEcce parturierit moleſtiam; aut conceperit laborem, ut pariat ᵃmendacium:
16 Ciſternam foderit & excavaverit eam: ᵃcadet tandem in foueam *quam* paraverit.
17 Redibit moleſtia ejus in caput ejus: & ſuper verticem ejus injuria ejus ᵃdeſcendet.
18 ᵃCelebrabo Jehovam ſecundum juſtitiam ejus; & pſallam nomen Jehovæ excelſum *eſſe*.

ᵃ Heb. *ode erratica, id eſt, multiplex & conſtans ex vario carminum genere, ubi plures ſtrophæ (quas recentiores vocāt) juſtas efficiunt periodos: ſic Chabakuk.*3.1.
ᵇ Heb. *animam meam: ſic ver.*6.
ᶜ Heb. *cordiū.*

ANNOTATIO.

1 Ad verba Cuſchi] *Etſi hujus alibi mentio nominatim non habetur, non dubium eſt tamen, quin hic ex* Schaü-

Schaülis comitatu fuerit, & gravis alicujus criminis Davidem; insimulaverit falso: cujusmodi est illud quod inficiatur David, 1. Schem. 24. 10: quæ falsa delatio huic psalmo occasionem dedit. Binjaminitæ] *nam gentiles Schaülis primas in regno obtinebant, 1. Schem. 22. 7.* 2 Jehova] *Psalmus est mixtus, εὐκτικὸς & διδασκαλικὸς, continens ardentissimam orationem, usque ad vers. 11. & confirmationem propheticam eorum quæ Dei dispensatione fuerant eventura, usque ad finem. Petitionis autem partes sunt duæ; una, de liberatione sui, usque ad ver. 10. altera de eversione mali, vers. 10.* Ad te recipio] *primum instrumentum orationis, fides in Deum; cujus adjunctum salus & conservatio nostri, sequente versu ostenditur.* 4 Jehova Deus] *Secundum instrumentum petitionis, testimonium conscientiæ, quòd nullius maleficii est sibi cōscius in ea causa cujus nomine apud Schaülem fuerat accusatus. Tractatur autem ista propositio per ὑποθετικὸν σχῆμα, duobus modis: nam primum est thesis sive explicatio anteactæ vitæ, duobus versibus: deinde hypothesis pœnæ, cui se ipsum dedit si comperiatur illius criminationis reus, ver. 6.* In manibus meis] *id est in me: synecdoche.* 5 Quin eripui] *Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide 1. Schem. 24. 6. & sequentibus, & 26. 9.* 6 Vitam meam] *id est, me vivum.* Faciat] *id est, ignominiosa morte & sepultura afficiat.* 7 Surge Jehova] *repetitio orationis; qua transitur ad petitionis causas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hysterosin Hhebræus perfamiliarem sequentibus ver. exponuntur.* Judicium præcipis] *id est, summe & justissime judex.* 8 Cumq; cœtus] *Amplificatur finis gloriæ Dei a circumstantiis, quasi dicat, cùm hoc tempus sit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta est Jisraëlitarum expectatio; non tantùm mihi; sed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi consule.* In altum revertere] *id est, conscende solium judicaturus.* 9 Jehova] *secundus finis petitionis, argumento per thesin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad personam suam & causam singularem accommodat.* Justitiam] *id est, innocentiam in hac causa, ut professus est suprà vers. 4. & 5.* 10 Deficiat quæso] *tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; sive servatis adhuc, sive perditis improbis: quam unam rationem esse docet stabiliendi justi.* Prout] *Confirmatio a natura Dei omniscia, & officio ejus.* Animorum & renum] *id est, cogitationum & cupiditatum.* 11 Scutum] *altera pars psalmi, propheticè explicans usum fidei & consequentia ejus. De usu autem fidei his duobus versibus agitur, nimirum quòd se committens Deo salutem recipit, & quòd improborum cruciatus a Deo immissos observat.* 12 Commovente] *id est, justissimè eos exagitante atq; divexante: nam respicit David ad interminationem Dei Deut. 28. 25.* 13 Si non convertatur] *alterum membrum confirmationis propheticæ de rebus consequentibus fidem in Deum: docet enim psaltes primùm quid eventurum sit improbis, usque ad vers. 18. deinde quid pii facturi sint, vers. 18. In statu improborum & eventu describendo tres proponuntur allegoriæ; una militiæ, altera partus, tertia foveæ: ad significandas vires, consilia, & fraudes quibus uti solent.* Convertatur] *id est, consilium institutū non mutet; sed ita pergat ut sequentia explicant.* 14 Persequentibus] *satellitibus & administris nequitiæ suæ.* 15 Ecce parturierit] *Amplificatio superioris conditionalis propositionis καθ' ὑπόδειξιν, quasi rem præsentem oculis subjiceret; consilia, conatus, & effecta allegoricè repræsentans.* Mendacium] *id est, id quod fallet eum expectatione ipsius.* 16 Cadet] *id est, sua tandem arte, suis armis, suis conatibus corruet; quod ipse de Schaüle nominatim dicit, 1. Schem. 26. 10. sic infrà 11. 3.* 17 Descendet] *Quasi dicat, cœlitus immittetur.* 18. Celebrabo] *altera consequentia fidei, ut observatum est supra vers. 13.*

PSALMUS VIII.

David extollit majestatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum instaurato per Christum.

1 MAGISTRO *symphoniæ ad* [a] *Gittæa instrumenta, Psalmus Davidis.*
2 'Jehova domine noster, quàm magnificum *est* nomen tuum in tota terra: qui [b] ponis decus tuum 'supra cœlos.
3 'Ab ore infantium & lactentium 'fundas robur *illius*; 'propter hostes tuos, faciendo ut cesset inimicus & ultor sui.
4 Quum respicio cœlos tuos, 'opus digitorum tuorum; lunam & stellas quas statuisti:
5 'Quid *est* mortalis, ut 'memor sis ejus? aut filius hominis, ut visites eum?
6 Nam 'fecisti eum paulò minorem angelis: & gloria ac decore coronasti eum.
7 Dominum eum præfecisti operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus 'ejus:
8 Greges & armenta quotquot sunt: & etiam bestias agrestes:
9 Aves cœlorum & pisces maris: quod permeat semitas marium.
10 Jehova domine noster, quàm magnificū est nomen tuum in tota terra.

[a] Heb. *ad Gittæum: enallage numeri frequens.*
[b] Heb. *ponere: infinitivus pro indicativo præsenti.*

ANNOTATIO.

1 Gittæa instrumenta] *id est, quibus utebantur posteri Jeduthunis tertiæ musicorum classis, ex quorum gente erat Hhobed Edom Gittæus & familia ejus. 1. Chro. 16. 38. Dicuntur autem Gittæa, quia penes hanc familiam Gittæam asservabantur, & ab ea suo tempore pro ministerio sacro fratribus musicis subministrabantur, ut docet locorum comparatio 1. Chron. 9. 28. & 26. 20. cum sequentibus.* 2 Jehova] *psalmus est ἐπαινετικὸς, formæ κυκλοτερὲς, constans ex propositione & argumentis laudis. Propositio laudis est ver. 2. & ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione, qua ostendit in cœlo & in terra Deum sese laudabilem exhibere; quæ duo subjecta, terræ & cœli, hoc versu per prolepsin dicta duobus sequentibus explicantur.* Supra cœlos] *id est, infinitus es majestate & gloria.* 3 Ab ore] *altera pars, propositio argumentorum ex quibus laudandus est Deus: cujus loci sunt duo, unus ab ipsius administratione, hoc versu; altera rebus creatis maximè verò ab homine, non tantùm prout creatus est; sed etiam reparatus in Christo, sequentibus. His autem*

autem ab exemplo rerum (quarum hæc alioqui videtur infirmissima, illa ἀδύνατος) ostenditur quantopere Deus sit commendabilis. quasi dicat, inde a tenuissimo illo exordio humanæ vitæ, etiam in perpusillis & recens natis infantibus usque ad exitum hujus vitæ gloria Dei semper illustratur (sicut argumentatur Christus Matth. 21. 16.) & in rebellib. quoq; potentissimè perficitur. Fundas] *quasi dicat, jam inde fundamenta jacis agnoscendi & prædicandi robustissimi decoris tui.* Propter hostes tuos] *evincendos, oraq; eorum obthuranda, ut sequentia explicant.* 4 Opus digitorum] *id est, elaboratissimum & planè divinum: humanitus dictum.* 5 Quid est mortalis] *tertius locus de conditione hominis, quam argumento esse docet ad prædicandam gloriam Dei, duobus modis; primùm a tenuitate hominis si spectabitur in se ipso: deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aspectabilem ostendit per comparationẽ corporum cœlestium, quæ neque generationi neque corruptioni sunt obnoxia, ut homo est ab orbe condito; amplitudinem verò per comparationem spirituum cœlestium & autoritatem, primùm quidem Christo ut spiritus corporaq; omnia attributam; deinde verò ab hominibus participatam per Christum in hæc inferiora omnia: vide Heb. 2. 6. & sequentibus.* Memor sis] *ut quatuor versus sequentes explicant.* 6 Fecisti] *id est, præstantiam illi propè angelicam cœlestemq; contulisti in hac vita.* 7 Ejus] *prioris Adami in creatione, Gen. 1. 26. & sequentibus; & posterioris, 1. Cor. 15. 27. & Heb. 2. 8.*

PSALMUS IX.

David de occiso Goljatho & fusis Pelischtæis gratias agit Deo, majestatem, officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur: deinde exponit formam precationis, quam tunc temporis fideles habuerunt pro salute sua & inimicorum dejectione.

1 MAGISTRO *symphoniæ, de morte* [a] *illius duellatoris; psalmus Davidis.*

2 Celebrabo Jehovam ex toto [b] animo meo, enarrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te; psallam nomini tuo excelso, *dicens:*

4 [c] Revertentes inimici mei retrorsum, corruunt & pereunt a facie tua.

5 Nam exercuisti judicium meum & causam meam; sedisti in solio, judex [d] juste.

6 Increpasti gentes, perdidisti improbum; nomen istorum delevisti in [e] secula sempiterna.

7 O inimice, absolutæ *ne* sunt vastitates in æternum? an civitates extirpasti? periit memoria ipsorum, *perierunt* ipsi.

8 At Jehova in seculum permanet; comparans ad judicium solium suum:

9 Ut ipse judicet orbem [f] justè; jus dicat nationibus rectissimè:

10 Et sit Jehova editus locus attrito; editus, *inquam,* locus temporibus *quibus est* in angustia.

11 Itaque fiduciam habebunt in te agnoscentes nomen tuum: quia non dereliquis quærentes te Jehova.

12 Psallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem: nuntiate in populis actiones ejus.

13 Nam qui reposcit cædes, horum recordatur: non obliviscitur clamoris pauperum,

14 *Clamantium,* gratiam fac mihi Jehova, respice afflictionem meam ab osoribus meis; exaltans me e portis mortis:

15 Ut enarrem universam laudem tuam in portis filiæ Tzijonis: exultem in salute tua, *dicens:*

16 Demersæ sunt gentes in foveam *quam* fecerant; ad rete quod absconderant captus est pes earum.

17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit: opere manuum suarum irretitus est improbus; [g] meditandum Sela.

18 Revertantur improbi ad sepulchrum usq; omnes gentes oblitæ Dei.

19 Non enim in æternum oblivioni tradendus est egens: expectatio pauperum *non* peritura est in perpetuum.

20 Surge Jehova, ne roboret se mortalis: judicentur gentes coram facie tua.

21 [h] Incute Jehova timorem eis: experiantur gentes se mortales esse, Sela.

[a] Heb. *illius qui inter: vide 1. Schem. 17. 4.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *revertendo.*
[d] Heb. *justitiæ.*
[e] Heb *in seculum & æternum.*
[f] Heb *in justitia, in rectitudinibus.*
[g] Heb. *meditationis.*
[h] Heb. *appone timorem illis.*

ANNOTATIO.

1 Illius duellatoris] *Goljathi, de quo 1. Schem 17.* 2 Celebrabo] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, duabus partibus constans. Prima est, laudatio singularis prophetæ, usque ad vers. 12. Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens, ut Deum prophetæ exemplo celebrent vers. 12. & 13: cui subjicitur forma orationis, qua utuntur pii ad opem Dei consequendam, & obtinendum istud laudationis argumentum, usque ad finem psalmi. Continent autem singulæ partes suas causas. Itaque primæ hujus partis membra sunt duo; propositio laudationis, usque ad vers. 5. & Confirmatio, inde usque ad 12.* 4 Revertentes] *Formula laudis, quam se prædicaturum profitetur psaltes.* 5 Nam] *Confirmatio summæ propositionis ab isto singulari Dei beneficio contra Pelischtæos.* Sedisti in solio] *id est, judicem egisti; humanitus dictum.* 6 Gentes] *Pelischtæos, ut si sententiam ferendo fudisses eos.* Improbum] *Goljathum.* Istorum] *qui in ista acie occubuerunt.* 7 O inimice] *Sarcasmus, quo ostendit quam irrita fuerunt Pelischtæorum consilia. quasi dicat, perditionem aliis interminabantur, ipsi verò eam subiverunt. Est autem hic ἐργασία propositionis per hunc sarcasmum & subjectam ei apodosin.* Periit] *apodosis per antithesin elegantissimam.* 8 At Jehova] *secundum membrum antithescos, quo a superiore hypothesi psaltes transit ad thesin de natura, officio, & operibus Dei.* In seculum permanet] *id est, natura æternus est, ac nunquã interiturus, ut sunt hostes.* Comparans] *id est, officio judex justissimus.* 9 Ut ipse] *id est, ut opere præstet quicquid judicaverit, perdendo aut servando ex calamitatibus.* 10 Editus locus] *id est, arx & propugnaculum: metaphora, ut 2. Schẽ. 22. 3.* 11 Itaque] *conclusio laudationis singularis, a fide ingenerata in animis piorũ propter bona illa quæ in superioribus explicavit, ad secundã partẽ μεταβατική.* 12 Psallite] *secunda pars, hortatio: ut observatũ est sup. ver. 2.* 13 Nam qui] *Cõfirmatio hortamẽti a benignitate Dei.*

Qui

Qui reposcit] *id est, Deus justissimus & cædium vindex.* Horum] *pauperum & afflictorum, qui mox nominantur.* 14 Clamantium] *forma orationis, ut observatum est suprà vers. 2. tum pro salute piorum ad gloriam Dei, usque ad vers. 18. tum pro confusione hominum Deo & Ecclesiæ adversantium, ad finem usque.* Portis mortis] *id est, ab hac certissima alioquin morte & præsentissima efferens me: pars igitur prior petitionis hoc versu continetur; finis verò sequentibus usq; ad vers. 18.* 15 Portis filiæ Tzijonis] *id est, intra Ecclesiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quod Deus ibi suam sedem & convẽtus Ecclesiæ destinaverit.* 16 Demersæ sunt] *ut suprà 7.16.* 18 Revertantur] *altera pars petitionis adversus hostes, usque ad finem.* Oblitæ Dei] *id est, quæ omissa Dei recordatione opprimunt egentes, de quibus vers. seq. synecdoche.* 19 Nam] *ætiologia petitionis ab æquo & bono conveniente cum natura Dei.* 20 Surge] *Amplificatio proximè præcedentis petitionis, a modis quos adhibiturus est Deus in infirmandis, judicandis, & consternandis adversariis; denique mortalibus (si opus est) afficiendis morte.*

PSALMUS X.

Ecclesia se destitui ope Dei; & ab improbis opprimi expostulans, malum animum, maledicta, maleficia & blasphemias improborum explicat; bonorumq; perpessiones ostendit. Idcirco Deum sollicitat ut nominis sui rationem habens suorumq; misertus improbos contundat & pios liberet.

1 QVARE Jehova absistis in longinquo? te occultas temporibus *quibus sumus* in angustia?

2 Superbia sua improbus persequitur pauperem: *hi* deprehenduntur cogitationibus quas comminiscuntur *illi*.

3 Nam laudat *illa* improbus pro desyderio animi sui, & quęstuosus [a] prędicat, irritat Jehovam.

4 Improbus iste pro elatione vultus sui non inquirit; non *esse* Deum, *sunt* omnes cogitationes ejus.

5 Manent viæ ejus quocunque tempore, altè absunt judicia tua a conspectu ejus: quicunque sunt hostes ejus, efflat in eos.

6 Dicit cum [b] animo suo, non dimovebor; [c] ulla ætate qui non *versabor* in malo.

7 Execratione os ejus plenum est, fraudibusque & dolo; subest linguæ ejus molestia & labor.

8 Considet in [d] specu villarum, in latebris, occisurus innocentem: oculi ejus contra inopem delitescunt.

9 Insidiatur in latibulo, sicut leo in tugurio suo, insidiatur ad rapiendum pauperem: rapit pauperem trahendo eum in rete suum.

10 Atterit se, incurvat se: donec deciderit in robusta ejus *membra* cœtus contritorum:

11 Dicens cum animo suo, oblitus est Deus fortis: abscondit faciem suam, non respicit [e] unquam.

12 Surge Jehova, Deus fortis attolle manum tuam: ne obliviscaris pauperum.

13 Quam ob rem irritans improbus Deum diceret cum animo suo; te non inquisiturum?

14 Respicis, quin tu molestiam & indignationem intueris ad reddendum manu tua: [f] *quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu es adjutor.

15 Frange brachium improbi: & pravi improbitatem reposce, *donec* non invenias.

16 O Jehova rex in [g] secula sempiterna, pereunt gentes *singulæ* e terra sua.

17 Desyderium mansuetorum exaudivisti Jehova: confirma animum horum: adverte aurem tuam:

18 Vindicando pupillum & attritum, ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

[a] Heb. *benedicit.*
[b] Heb. *in corde suo: sic infrà vers. 11. & 13.*
[c] Heb. *ætate & ætate.*
[d] Heb. *in insidiis: id est, insidiarum loco.*
[e] Heb. *in æternitatem.*
Sup. vers. 4.
[f] Heb. *super te derelinquit*
[g] Heb. *in seculum & æternum: ut suprà 9.6.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *psalmus est ἀντίγραφος, generis ἰυκτικοῦ, ex duobus partibus constans; propositione querimoniæ & difficultatum quibuscum fideles conflictantur, usque ad vers. 12. & Petione, usque ad finem. Querimoniæ duo sunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, vers. 1. alter de improbis, quòd bonos afficiant malo, vers. 2.* Absistis] *id est, ita opem differs ut si procul abesses a nobis: humanitus dictum, ut sequentia.* 2 Deprehenduntur] *id est, inopinantes opprimuntur.* 3 Nam laudat] ἐργασία *posterioris illius partis quæ in querimonia dicta est, de improborum injuria: cujus duo gradus proleptice ponuntur hoc versu; sequentibus verò sigillatim explicantur usque ad vers. 12. Primus est* αὐθάδεια *& gratulatio sui ipsius cum animo suo, atque Thrasonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, contumacia in Deum atque blasphemia.* Illa] *facta & cogitationes, de quibus vers. 2.* 4 Improbus iste] *Explicatio secundi membri per hysterosin, Hebræorum more.* Vultus sui] *id est, animi, quem indicat vultus: synecdoche.* Manent] *id est, quæcunque tempora incidant, quasi immotus secundis rebus utitur, non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde gloriosè alios ludificatur. explicatio primi gradus usque ad vers. 11. in quæ docetur quo modo improbi constituti sunt, primùm animo hoc & sequente versu, deinde sermone vers. 7. postremò opere, tribus sequentibus.* Viæ ejus] *id est, institutum & ratio vivendi ejus.* 7 Subest linguæ] *vide infrà Psalmo 66.17.* Molestia & labor] *quem videlicet afferat aliis.* 8 Villarum] *id est, locorum infrequentium, per synecdochen.* 11 Dicens cum animo] *repetitio secundi & summi gradus nequitiæ, de quo suprà in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs transeatur ad petitionem.* 12 Surge Jehova] *Petitio, ut observatum est in ver. 1. quæ post adducta argumenta membratim repetitur, vers. 15. & sequentibus.* 13 Quam ob rem] *primum argumentum petitionis, a gloria Dei per gravissimam contentionem enuntiatum de reprimendis impiorum blasphemiis in Deum.* 14 Respiciis] *secundum argumẽtum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciscentis malũ: contra quam dicunt improbi suprà ver. 11. neq; cognoscere, neq; reposciturum esse Deũ.* Quam tuæ fidei] *tertium argumentũ a fide piorũ*

in

in Deum. 15 Frange] *regressio ad petitionem; cujus capita sunt duo, dissipatio improborum hoc versu; & miserorum liberatio ver.* 17. *&* 18. Brachium] *id est, omnia violentiæ instrumenta, ut exarmatum judices.* 16 O Jehova] *Exclamatio pathetica ad conciliandam misericordiam, duobus argumentis: unum est a funesta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod semper habuit, & antea ad usum bonorum supplicantium exercuit.* Gentes] *id est, cœtus populi tui.* 17 Confirma] *secundum petitionis membrum, ut observatum est suprà in ver.* 15.

PSALMUS XI.

David contumeliis & persecutionibus affectus, gravissimè inimicos reprehendit, ruinam consiliorum sibi adversantium prænuntiat: Deum judicem cognoscere, probare, & tandem judicaturum esse singulos, ostendit ex æquo & bono.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ' Ode *Davidis*: ' Ad Jehovam me recepi; quo modo dicitis animæ meæ, ª emigra *e* ' monte vestro' *velut* avicula?

2 Nam ecce isti improbi ' tendunt arcum, aptant sagittas suas nervo: ad jaculandum in caligine contra rectos corde.

3 Atqui istis propositis destruentur: ' justus *enim* quid operatus est?

4 ' Jehova ' in templo sanctitatis suæ *est*, Jehovæ solium est in cœlis: ' oculi ejus vident, ' palpebræ ejus ' explorant filios hominum.

5 Jehova justum ' explorat; improbum autem & amantem violentiæ odit animus ejus.

6 ' Depluet super improbos prunas, ignem, & sulphur: ᵇ ' ventusq; vario prestere conjunctus ' portio poculi eorum *erit*.

7 ' Sed justus Jehova justitias ' diligit: rectum ' videt vultus ejus.

ª *vel, emigrate, id est, tu cum tuis hominibus.*

ᵇ Heb. *ventus presterum.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Quia non distinguit inscriptio utrum Psalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus. Ode est* διδασκαλική, *continens primùm* ἀγῶνα *sive contentionem adversus improbos, Schaülem (ut verisimile est) & ejus asseclas, usque ad ver.* 4. *deinde prophetiam sive prædicationem divinæ administrationis in bonos & malos.* Ad Jehovam] *contentionis prius argumentum a fiducia sua in Deum; cui opponit ex adverso Psaltes tum amarulentas & blasphemas inimicorum contumelias, ut* 1. *Schem.* 26 19: *tum conatus impios & fraudulentos, ver.* 2. *de quibus* 1. *Schem. a* 18. *usque ad finem.* Monte vestro] *id est, in quem vos recipitis tanquam in domicilium vestrum aut securitatis locum: sic enim accuratissimè persequebatur eos Schaül. vide* 1. *Sch.* 24. 3. *&* 2. *Sch.* 17. 9. Velut avicula] *id est, quàm velocissimè.* 2 Tendunt arcum] *id est comparant arma & dolos contra me & meos.* 3 Atqui] *secundum argumentū contentionis ab eventis, quo prædicit David consiliis, artibus & conatibus suis ipsorum omnes adversarios esse ruituros: metaphora a structuris.* Justus e.] *ætiologia superioris argumenti a conscientia justitiæ & innocentiæ suæ in hac causa.* 4 Jehova] *altera pars odes, prædicatio eventus quē superiore versu dixerat, ideoq; hoc & sequentibus post omnem contentionem copiosè explicat eventū piis salutarem ab infinita majestate, cognitione, administratione, justitia, & operatione ejus.* In tēplo sanctitatis] *id est, in cœlis, ut sequentia exegeticè ostendunt. quasi dicat, judex cœlestis est. primus gradationis locus ab usu forensi.* Oculi ejus] *id est, cognoscit de omnibus: secundus gradationis locus.* Palpebrę] *id est oculi, metonymicè.* Explorant] *id est, dum cognoscit de hominibus, diligenter omnia excutit; quod sequente versu per antithesin exponitur.* 5 Explorat] *castigando quem amat, ut ostendit oppositio improborum, ad quorum eventa describenda transit per occasionem* ἀντιθέτως, ὕστερον πρότερον. 6 Depluet] *id est. horrifica judicia exercebit, quæ ab externis casibus describuntur: tertius gradationis locus.* Ventus vario prestere conjunctus] *id est, procellosissimus & omnia conflagrans; cujusmodi esse turbinem quem presterem vocant, testatur Plin. lib.* 2. *cap.* 48. Portio poculi] *id est, tantum judicium exhausturi sunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei: sic in scripturis metaphoricè designatur beneficiorum, castigationum, ultionumq; mensura, quam suo judicio unicuique demensus immittit Deus.* 7 Sed] *regressio ad sermonem de bonis, qui fuerat cœptus vers.* 5. Diligit] *eum explorando cognovit de justo homine: ut contrà improbos odisse dicitur ver.* 5. Videt] *id est, rationem illius habet, & singularem ejus curam gerit; non autem ut improbos, aversatur & perdit.*

PSALMUS XII.

David aulicorum calumniis impudentissimis pressus, opem Dei implorat: adducta promissione ejus fidem suam confirmat, & salutem petit.

1 ' MAGISTRO *symphoniæ ad gravem symphoniam, Psalmus Davidis.*

2 ' Serva Jehova. ' nam defiit beneficus: nam defecerunt veraces ex filiis hominum.

3 Vanum loquuntur ª alter cum altero: labiis ᵇ blandis, duplici animo loquuntur.

4 ' Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.

5 Eorum qui dicunt, lingua nostra ' prævaleamus, labia nostra, penes nos ' sunt: quis esset ' dominus nobis?

6 ' Propter vastationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam, dicit Jehova: ' locabo in salute, ' laqueum tendat ei.

7 Dicta Jehovæ dicta ' pura sunt: *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum ' septies.

8 ' Tu Jehova serva eos: custodi eorum quēque a ' generatione ista in seculum;

9 *In qua* circumquaq; improbi ' obambulant: quasi extolleretur crapula in filiis hominum.

ª Heb. *vir cū proximo suo.*
ᵇ Heb. *labia blanditiarum corde & corde*

ANNOTATIO.

1 Magistro] *De hac inscriptione vide suprà in Psal.* 6. 2 Serva] *Psalmus est* εὐκτικός, *constans petitione,*

Petitione, usque ad ver. 6. Propositione doctrinæ ad confirmandum orationem fidei, ver. 6. & 7. & postremò conclusione petitoria, unde psalmi initium fecerat. Petitionis membra sunt duo: postulatum unum de salute, ver. 2. & 3; alterum, de excidio improborum: utrique postulato suæ conjunctæ sunt causa. Nam desiit] *ætiologia a persona adversariorum. neque sunt, inquit, qui mihi benefaciant; neque sunt qui fidem præstent, cùm se mihi benefacturos simularunt.* 4 Excindat] *alterum postulatum non ex affectu carnis; sed duce Spiritu Dei pronuntiatum adversus homines flagitiosissimos, Schaülis (ut credibile est) aulicos, mendaciorum contra Davidem concinnatores.* 5 Prævaleamus] *ad Davidem evertendum. hîc autem per gradationem immensamq; illorum malitiam describit.* Dominus] *qui impediat ne labiis utamur pro arbitratu nostro. sic propterve Dei & hominum curam omnem abjiciunt, modò Schaüli assententur.* 6 Propter] *altera pars, Propositio didascalica; cujus membra sunt duo, promissio Dei erga bonos hoc versu; & confirmatio fidei nostræ in promissiones Dei, sequente.* Locabo] *pauperem & calamitosum.* Laqueum tendat] *concessio ironica. quasi dicat, omnem lapidem contra justum moveat improbus; servabo tamen.* 7 Pura] *non ut illa assentatorum, impurissima & inanissima.* Septies] *id est, optimè & sæpe: numerus finitus pro infinito, ut Prover. 6. 31.* 8 Tu Jehova] *Conclusio petitoria accommodans thesim ad se & suos.* Generatione ista] *improborum, quam descripsit ver. 2. 3. & sequentibus.* 9 Obambulant] *id est, ita circumcursant & circumvolitant ad nocendum bonis, ut si crapula cerebrum eorum occupasset, & dementasset eos: elegans comparatio eorũ quorum animus studiis nefariis rapitur, cum ebriis & ex crapula petulantibus.*

PSALMUS XIII.

David de opis divinæ dilatione, infirmitate sua, & inimicorum importunitate expostulans, Deum orat pro salute sua, & inimicorum confusione, ad glorificandum eum.

1 MAGISTRO *symphoniæ Psalmus Davidis.*

2 ᵃQuousq; Jehova? ᵃobliviscereris mei in æternum? quousque abscondes faciem tuam a me?

3 Quousque ᵃ ᵃcongeram consilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quousque attollet se inimicus meus contra me?

ᵃ Heb. *pœnã.*

4 ᵃIntuere, exaudi me Jehova Deus mi: ᵃillustra oculos meos; ut ᵃnon ᵃdormiam *dormitione* mortis:

5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hostes mei exultent, si dimotus fuero.

6 ᵃEgo verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in salute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

ANNOTATIO.

2 Quousque] *Psalmus* ἱκετικὸς, *Propositione querelæ, & Petitione constans. Querelæ loci sunt tres; primus a persona Dei, tanquam deserentis, vers. 2; secundus, a persona calamitosi, tanquam luctantis cum suis infirmitatibus; tertius, a persona inimicorum, ver. 3. Quousque autem, subaudi, non intueberis? aposiopesis.* Obliviscereris] *humanitus dictum, sicut sequentia; ut suprà* 10. 1. 3 Congeram consilia] *id est, fluctuabo consiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio est animus.* 4 Intuere] *petitio tribus gradibus querimoniæ respondens, qui habentur suprà* 2. *ver.* Illustra oculos meos] *elata super me luce faciei tuæ, ut suprà* 4. 7. *quam Deus abscondisse dicitur, ver.* 2. Non dormiam] *ætiologia sive explicatio causarum, quibus ad petitionẽ adducitur: harum prima est a persona sua, hoc versu; secunda, a persona inimici, ver.* 5; *tertia, a persona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatum iri profitetur, ver.* 6. Dormiam dormitione] *periphrasis mortis, metaphorica.* 6 Ego verò] *id est, nomen tuum prædicabo ex animo, cujus prædicationis duo ponuntur argumenta; fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia a Deo antè collata.*

PSALMUS XIIII.

David populi Jisraëlis vitium & impietatem a Dei & conscientia ipsorum testificatione, & vanitate studii illorum ostendit; fretusq; promissionibus Dei, futuram liberationem lætitiãq; prædicat a sola illius misericordia.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* ᵃOde *Davidis:* Dicit stultus ᵃcum animo suo; non *est* Deus: ᵃcorrumpunt, abominandam *quamq;* actionem perpetrant, non *est* qui faciat bonum.

ᵃ Heb. *in corde suo.*

2 ᵃJehova e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intellegens, requirens Deum.

3 Unusquisq; ᵃrecessit, pariter ᵃputidi facti sũt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

4 ᵃAn ignari essent omnes operarii iniquitatis: ᵃexedentes populum meum *quasi* edant panem, Jehovam non invocantes?

5 Ibidem expavescunt pavore: ᵃquia Deus adest generationi justæ.

6 ᵃConsilium pauperis pudefacturi essetis: sed Jehova est receptus ejus.

7 ᵃO *si* quis det e ᵃTzijone salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova ᵃreducem turbam populi sui; exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

ANNOTATIO.

1 Ode] *vide annota. psal.* 11. 1. *Psalmus est,* διδασκαλικὸς, *constans ex Propositione, Contestatione adversùs improbos, & Conclusione prophetica. Propositio est, populum Judaicum Schaüle duce non secus furere adversus Davidem quàm si nullus Deus esset; prout hæc fuit constitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apostolus. Rom.* 3. Stultus] *id est, ratione sua abutens ad insaniam: ut a natura homo est donec per Spiritum Dei revocetur.* Corrumpunt] *Confirmatio propositionis petitur primùm a testimonio operum quæ*

illi committunt aut omittunt, hoc versu; deinde a testimonio Dei, duobus sequentibus; postremò verò a testificatione propria ipsorum conscientiæ, qui summus est locus contestationis, cujus ante meminimus. 2 Jehova] *explicatio testimonii divini sumpta a judiciorum forma; prospectat, videt, cognoscit tanquam judex, hoc versu, & quæstione habita deprehendit id quod sequente versu dicitur.* 3 Recessit] *a Deo, neque requisivit eum.* Putidi facti sunt] *tantùm abest ut res a Deo oblatas velut odorari possint atque percipere: nam hoc ex adverso opponitur ei quod dixerat superiore versu, an sit intelligens.* 4 An ignari] *tertius confirmationis locus, ut dictum est suprà ver. 1. quasi dicat, fieri non potest, quin ita transigentes vitam sint sibi malè conscii, hoc versu, ac proinde etiam tum & eodem loco ubi se in maleficiis occupant, terroribus conscientiæ agitentur, versu sequente.* Exedentes] *id est, in bonos injurii, & in Deum impii; quod synecdochicè duabus loquendi formis ostenditur.* 5 Quia Deus adest] *id est, quia Deus justorum causa conscientiam improborum, velint nolint, exstimulat.* 6 Consilium] *Contestatio, a propheta fidelium nomine facta adversus improbos per apostrophen: quasi dicat, non stat per vos quo minus pauperes confundatis; habetis voluntatis & facultatis plus satis; sed unicum est impedimentum vobis e cœlo, & nobis salutare perfugium.* 7 O si quis] *Conclusio prophetica ex superiore contestatione nascens; cujus partes sunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione.* Tzijone] *id est, habitaculo Dei.* Reducem turbam] *id est, me & meos e terra promissa exulantes: vide complementum in regno Davidis 1. Chron. 12. 38. & sequentibus. Verissimum verò complementum in regno Christi docetur Evangelio.*

PSALMUS XV.

David ostendit vera Ecclesiæ præsentis & sempiternæ membra ex integritate vitæ, justitia, & veritate innotescere.

1 PSALMUS *Davidis.* [a]Jehova quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in monte sanctitatis tuæ?
2 [a]Qui ambulat [a]integrè exercétq; justitiam: ac loquitur veritatem, *prout est* in [b]animo suo:
3 [a]Non obtrectat lingua sua, [a]non afficit proximum suum malo; & [a]opprobrium non infert in propinquum suum:
4 [a]In cujus oculis contemptus *est* [c]reprobus; timentes verò Jehovæ honorat: juratus [d]in damnum suum; non tamen mutat.
5 [a]Pecuniam suam non exponit fœnori, & munus pro innocente non accipit: [a]qui facit ista, non dimovebitur in seculum.

[a] Heb. *integer.*
[b] Heb. *corde*
[c] Heb. *spretus.*
[d] Heb. *ad male faciendum sibi.*

ANNOTATIO.

1 Jehova] *Psalmus est διδασκαλικὸς, formæ διαλογιστικῆς, quæstione & responso constans. Quæstio est quis in tentorio, id est Ecclesia aspectabili, sit commoraturus dum peregrinamur a domino, & quis in Ecclesia catholica & cœlesti in sempiternum habitaturus, denique futurus germanum utriusque membrum. De hac quæstione Deus salutis author consulitur, ut ostendat Psaltes responsum quod subjicitur esse omni exceptione majus.* 2 Qui ambulat] *responsum a signis, quibus homo homini suo modo & aliquatenus potest internosci. Proponuntur autem signa tria, Integritas, Innocentia, & Veritas; quæ tria respondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph. 4. 24. sequentibus autem versibus κατ' ὕστερον, sive ordine præpostero ex Hebræorum consuetudine explicantur.* 3 Non obtrectat] *Explicatio veritatis ab exemplo uno, synecdochicè.* Non afficit] *Explicatio innocentiæ sive justitiæ.* Opprobrium] *dictis, aut factis.* 4 In cujus oculis] *explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non assentatur cuiquam; ne sibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atque hic postremus locus sequente versu amplificatur duobus aliis exemplis; quia doctrina est inprimis παράδοξος: primùm, Non esse propter damnum abstinendum a benefactis; deinde, Non esse benefaciendum expectatione commodi.* 5 Pecuniam] *id est, sive ex beneficio commodet, sive ex officio judicet, sui emolumenti rationem abjicit, & proximum juvat charitate, nō utilitate ductus.* Qui facit ista] *Conclusio a promissionibus Dei.*

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut se ab omni idololatria purum conservet; & idololatrarum miseria exposita bona sua in Deo prædicat: eumq; celebrat tum præsentium bonorum nomine, justitiæ, & sanctificationis per spiritum, tum etiam venturorum, nimirum resurrectionis Christi & omnium priorum per Christū, ac vitæ æternæ.

1 INSIGNIS Ode *Davidis.* [a]Serva me, Deus fortis; [a]nam me recipio ad te:
2 [a]Dicis Jehovæ, *ô anima mea*, dominus meus es: [a]bonum a me non *pervenit* ad te.
3 [a]Sanctis qui in terra sunt & magnificis; in quibus tota oblectatio mea est.
4 [a]Multiplicant dolores suos, *qui* [a]alienum dotant: [a]non libabo libamina eorum ex sanguine; [a]neque assumam nomina eorum in labiis meis.
5 [a]Jehova *est* [a]portio prædii mei, & poculi mei: [a]tu sustentas sortem meam.
6 [a]Funiculi acciderunt mihi in amœnis; etiam possessio mea elegans est pro me.
7 Benedicam Jehovæ qui [a]consulit mihi; [a]etiam per noctes, erudientibus me renibus meis.
8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a dextera mea *est*, [a]non dimovebor.
9 Idcirco lætatur [a]animus meus, & exultat [a]gloria mea: etiam caro mea habitat securè:
10 [a]Quia non es derelicturus animam meam in sepulchro: non permissurus es quē benignitate prosequeris [a]videre corruptionem.
11 Facturus es [a]ut experiar semitam vitæ: satietatem gaudiorum ante faciem tuam, amœnitatem ad dexteram tuam, in æternum.

[a] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Serva me] *Ode est generis mixti, partim εὐκτικῆς partimq; εὐχαριστικῆς. Petitionis usque ad ver. 5. summa ut est, Deus prophetam servet integrum ab omni labe idololatriæ, prout causæ quas adducit, apertè ostendunt.*

dunt. Nam] *Ætiologia sive explicatio causarum, ex quibus servari petit. Prima est à fide sua in Deum, hoc versu; & principio sequentis: secunda ab officio ipsius erga proximos, duobus sequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4.* 2 Dicis] *secunda causa ab officio; qua exponit David se conservationem a Deo petere, quia vult officium facere; primùm erga Deum, agnoscendo & profitendo ex animo dominii suum; deinde erga bonos, benefactis & exemplis studiosè adjuvando; quod ad ampliorum confirmationem enuntiat per apostrophen ad animam suam, quasi dicat, testis est spiritus Dei in spiritu meo me ad præstanda hæc officia; non autem carnali studio conservationem petere.* Bonum] *quasi dicat, quandoquidem nullum aliud officium tibi præstare possum quàm professionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; saltem hoc ex animo faciam: tu quoque vicissim serva me, ut sanctis possim præstare quod erit penes me.* 3 Sanctis] *quasi dicat, serva me, ut sanctis prosim: nam quæ interjecta sunt, id est, secunda ver. 1. pars, & totus secundus ver. speciem habent hyperbati.* 4 Multiplicant] *Tertia causa ab exemplo idololatrarum, a quibus videtur ad idololatriam provocatus esse durante exilio suo, ut innuit expostulatio ejus cum Schaüle 1. Schem 26. 19. quasi dicat, nihil proficiunt idololatriæ; nam animos superstitione trepida implent, & exhauriunt domos.* Alienum dotant] *id est, alieno Deo ac potius idolo se velut matrimonio copulantes, non accipiunt; sed conferunt dotem mox in nihilum abituram.* Non libabo] *id est, neque deos illegitimos, neque illegitimè colam; ut gentes quæ sanguine libant contra legem:* Levitici. 3. 17. Neque assumam] *vide* Exodi. 23. 13. *Sunt autem hæc per antithesin posita, ut commodiùs transeatur ad alteram partem: quasi dicat, non colam illos; sed hærebo soli Deo: nam Jehova est, &c.* 5 Jehova est] *altera pars eucharistica, ut ostendit ver. 7. Incipit autem eam per oppositionem sui boni cum idololatrarum damnis, quasi dicat, illi amittunt omnia: at ego omnia possideo, quia possideo Jehovam creatorem & conservatorem omnium.* Portio prædii] *i. vita mea, per synecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet.* Tu sustentas] *id est, non mihi servandam committis sortem meam; sed ipse mihi conservas virtute tua, 1. Pet. 1. 4. & 5. Apostrophe.* 6 Funiculi] *amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei; qua gradatione illustratur antithesis fidelium cum idololatris. Nam idololatris (inquit) nihil accedit superstitione; pios auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conservatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculis autem vide Deut. 32. 9.* 7 Benedicam] *Propositio eucharistica a conscientia beneficiorum Dei, quam duobus versibus suprà per antithesin attigit, & sequentibus copiosè explicat, primùm a bonis præsentibus, usque ad finem sequentis versus: deinde a futuris, usque ad finem.* Qui consulit] *id est, spiritu suo me docet: primum beneficium.* Etiam per noctes] *id est, & ita quidem consulit ut spiritus ejus in me habitet, qui omni etiam quietis tempore intimas meas voluntates & studia dirigit; quorum sedem renibus scriptura tribuit, ut suprà 7. 10. gradatio, quam sequens versus amplificat.* 8 Non dimovebor] *transitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, sequente versu: deinde proponit singularem eorum explicationem, duobus reliquis.* 9 Gloria mea] *id est, anima mea, ut Gene. 49. 6. & infrà 30. 13.* 10 Quia non es] *id est, excitabis me ex pulvere in resurrectione mortuorum, atque etiam me in semine meo, id est, Christum meum non patieris experiri corruptionem in sepulchro: quia ipse est resurrectio & vita; ac proinde autor resurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2. 25. & sequentibus.* Videre] *id est, experiri: metaphora a sensu uno ad alterum.* 11 Ut experiar] *id est, ut expertus & emensus viam istius vitæ, vita illa lætissima, amœnissima, & sempiterna coram te perfruar: sic duo ponit ventura beneficia quæ animo præceperat David, resurrectionem carnis, & vitam æternam.*

PSALMUS XVII.

David ab inimicis pressus justitiam causæ, vitæ innocentiam, & simplicitatem suam profitetur: ita fretus bonitate Dei servari se ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum suorum quibus confidebant instabilitatem experirentur, & ipse veritatem Dei.

1 ORATIO *Davidis*. Exaudi Jehova ju- stitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meæ, absque labiis [a] dolosis,

2 A facie tua judicium meum prodeat: oculi tui videant recta.

3 Cùm exploraveris [b] animum meum, visitaveris nocte; probaveris me, non invenies; *quod* cogito, non transgreditur os meum.

4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorum tuorum, ego observo semitas effractoris:

5 Continendo gressus meos in orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.

6 Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, ausculta sermonem meum.

7 Separa benignitates tuas, ô qui servas recipientes se ad dexteram tuam ab insurgentibus.

8 Serva me tanquam nigrum pupillæ oculi; umbrâ alarum tuarum abscondе me:

9 Propter improbos qui vastant me; inimicos meos [c] capitales *qui* cingunt me:

10 Adipem suum [d] obserant; ore suo loquuntur superbè:

11 Gressum nostrum nunc circundant nobis: oculos suos adjiciunt ut declinemus in terram.

12 Similitudo cujusque est tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis residentis in latibulis.

13 Surge Jehova, anticipa faciem ejus; prosterne eum, eripe animam meam gladio tuo ab improbo:

14 Ab hominibus *eripe* manu tua Jehova, ab hominibus e mundo, quorum portio *est* in hac vita, quorum ventrem imples recondito *thesauro* tuo: satiantur filii, & relinquunt excellentiam suam infantibus suis.

15 Ego in justitia videam vultum tuum: satiabor [e] cùm expergiscar similitudine tua.

[a] Heb. *doli.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *in animam, id est vitam.*

[d] Heb. *occludunt, id est, obstipant.*

[e] Heb. *in expergiscendo.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hujus odes argumentum inscriptione ipsa ostenditur. Partes sunt duæ; Exordium, usque ad*

ad ver. 7. & petitio, ad finem usque. Exordii quo audientiam facit duo sunt argumenta; unum a persona sua, usque ad ver. 6; alterum a persona Dei, ver. 6. *A persona sua audientiam implorans his locis utitur; justitia causæ, ver. 2; simplicitate animi, & orationis suæ, ver. 3; & integritate studii sui in vita informanda, ver. 4. & 5. quæ omnia proleptice duabus vocibus justitiæ, & labiorum fraude vacantium continentur, ver.* 1. Justitiam] *id est, justam causam meam accipe.* Labiis dolosis] *id est, quæ non conveniant cum cogitatione, ver. 3.* 2 Judicium] *id est, sententia & judicati executio.* Videant] *id est, demonstrent se videre & probare æquitatem meam.* 3 Nocte] *qua solet plurimum Deus animos hominum ab actionibus humanis evocatos sollicitare & admonere voluntatis suæ, ut Ijobi 4. 13.* Probaveris] *quasi metallum conflans.* Invenies] *subdolum, de quo ver. 1.* 4 Observo semitas] *ne incedam per illas.* Effractoris] *id est, hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis.* 5 Orbitis tuis] *id est, quas designasti verbo tuo.* 6 Ego invoco] *alterum argumentum a persona Dei, & facili attentione ejus ad preces servorum suorum; quæ experientia spem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis.* 7 Separa] *Petitio generalis, hoc versu cujus membra sunt duo; unum, ut Deus servo suo benefaciat; alterum, ut obsistat adversariis propter illum: universè autem utrumque petitur hac loquendi forma, separa benignitates tuas. quasi dicat, hactenus ita egisti nobiscum, ut si benignitates tuæ promiscuæ essent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus est ut secernas benignitatem & quos benignitate prosequeris, vindicesque ab istorum abusu.* 8 Serva me] *prior petitionis locus pro salute sua.* Tanquam nigrum] *id est, studiosissimè, ut homo solet pupillam oculi sui: sic Deut. 32.10.* Umbra alarum] *id est, protege me, ut exponitur Ruth, 2.12, humanitus dictum.* 10 Adipem suum obesant] *i. præpingues sunt, & desideriis suis omnibus circumfluunt: sic amplificat calamitates suas a comparatione adversariorum, quod bene se habeant, arroganter loquantur; & inhumanè vivant insectantes bonos, duobus versibus sequentibus.* 11 Gressum nostrum] *i. observant me & meos.* Oculos suos] *i. hoc unum spectant ut ruamus.* 13 Surge Jehova] *altera pars petitionis adversus improbos.* Eripe] *regressio a priorem petitionem. quasi dicat, illos dejice, ut eripias me.* 14 E mundo] *i. qui sunt mundani, mundum spirant & sapiunt; neque ad regnum Dei pertinent.* Quorum portio] *hoc est, nihil cum altera vita commune habent; sed hanc esse putant saginarium suum.* Recondito thesauro] *i. opimis rebus: metonymia.* Satiantur] *id est, diuturna felicitate abutuntur, prout est benignitas & patientia Dei.* 15 Ego] *Conclusio petitionis bimembris, ad vitam præsentem & futuram spectans.* In justitia] *id est, hic mihi fatus est, modò sententia tua & reipsa demonstratus justus, faciei tuæ luce perfruar, de qua supra 4.7. & 16.11.* Satiabor] *quasi dicat, non indignè fero illos hic præsentibus beneficiis satiari atque infercire; per me licet: ego in venturorum bonorum certissima fiducia conquiesco.* Cùm expergiscar] *id est, resurgam e mortuis, quos obdormire dicit scriptura usque ad secundum adventum Christi,* Similitudine tua] *i. videbo te perfectissimè sicuti es, & similis ero tibi, cùm patefactus fuerit Christus glorioso adventu suo: vide 1. Joan. 3.2.*

PSALMUS XVIII.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 22.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* [a] *servi Jehovæ Davidis: qui elocutus est Jehovæ verba cantici hujus, qua die eripuerat Jehova eum e manu omnium inimicorū ipsius, ut e manu Schaulis:*

2 [a] *Et dixit*; ex Intimis visceribus diligam te, Jehova, firmitas mea.

3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu salutis meæ, editus locus meus.

4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis servor.

5 Circumdantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me:

6 Doloribus sepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis.

7 In ipsa angustia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo suo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.

8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:

9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus, & ignis ex ore ejus consumens: prunæ ardent ab eo:

10 Et dimittens cœlum descendit; cum caligine sub pedibus suis:

11 Et insidens Cerubinis volat, volitatque super alas venti.

12 Disponit tenebras latibulum suum, circa se tugurium suum: [a] tenebrosas aquas, densitates superiorum nubium.

13 A splendore *qui est* ante eum nubes ejus densæ transeunt: grando & prunæ igneæ,

14 Tonante in cœlis Jehova, & excelso edente vocem suam, grando & prunæ igneę:

15 Ita emittens sagittas suas, dispergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.

16 Conspiciuntur etiam imi alvei aquarum, & revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu spiritus nasi tui.

17 Mittens ex edito assumit me, extrahit me ex aquis multis:

18 Eripit me ab inimico meo valentiore; & ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *est* Jehova pro scipione mihi:

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova secundum justitiam meam; secundum puritatem manuũ mearum restituit mihi.

22 Cùm observo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt; & statuta ejus non amoveo a me:

24 Denique cùm sum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam:

25 Restituit Jehova mihi secundum justitiam meam; secundum puritatem manuum mearum

coram

[a] Heb. *tenebras aquarū.*

[b] Heb. *die: synecdoche.*

[c] Heb. *ab iniquitate mea.*

coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;
27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso eluctaris:
28 Quia tu populum afflictum servas; oculos verò elatos dejicis:
29 Quin imò tu illustras lucernam meam: Jehova Deus meus splendentes efficit tenebras meas.
30 Per te enim transcurro turmam; & per Deum meum transilio murum.
31 Hujus Dei fortis integra *est* via; sermo Jehovæ purgatissimus *est*: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noster?
33 Hic Deus fortis *est* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:
34 Disponens pedes meos tanquam cervarū; ut in excelsis meis statuat me:
35 Docens manus meas prælium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam das mihi clypeum salutis tuæ, dexteraq; tua sustentat me; & mansuetudo tua adauget me.
37 Dilatas gressui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, & assequor eos: neque revertor donec consumam eos.
39 Frango eos adeò ut non possint exurgere; cadentes sub pedibus meis.
40 Accinges enim me robore ad bellum; prosternis insurgentes in me sub me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut osores meos excindam.
42 Vociferantur, sed non est qui servet; ad Jehovam, sed non exaudit eos.
43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearum frio eos.
44 Liberas me a contentionibus populi: disponis me in caput gentium, populus quem non noveram serviunt mihi.
45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ [d] mendaciter se dedunt mihi:
46 Alienigenæ decidunt, & horrescunt e conclavibus suis.
47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus salutis meæ,
48 Deus ille fortis qui præstat ultiones mihi; & adducit populos subter me:
49 Liberans me ab inimicis meis: etiam supra insurgentes in me exaltasti me; a viro [e] violento eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo psallam:
51 *Dicens, ipse* magnificam præstat [f] salutem omnimodam regi suo: & exercet benignitatem erga unctum suum; erga Davidem & erga semen ejus usque in seculum.

[d] Heb. *mentiuntur mihi.*
[e] Heb. *violentia.*
[f] Heb. *salutes Regi.*

ANNOTATIO.

1 Servi Jehovæ] *id est, qui vita & regno decessurus rationem vitæ, fidei, & administrationis suæ reddidit Deo, ut fidelem servum oportuit: sic contrà cùm regnum aditurus esset, elegante Psalmo se Dei servum fore professus est, & se totum commisit administrationi & bonæ voluntati Dei, infrà Psal. 36.* 2 Et Dixit] *de toto hoc Psalmo vide 2. Schem. 22. est autem hic propositio contenta versibus tribus.*

PSALMUS XIX.

David expositis documentis quæ Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in sancto verbo suo, Deum orat ut peccata ipsi condonet, deducat in sanctificationem spiritus, & ipsum acceptum habeat in Christo.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *Psalmus Davidis.*
2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expansum eorum.
3 Dies ad diem eructat sermonem; & nox ad noctem ostendit scientiam.
4 Non *est* sermo, neque *sunt* verba: sine *his tamen* intelligitur vox eorum.
5 In totam terram prodeunte delineatione eorum, simul *prodeunt* in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum; *ex quo* Soli disposuit tentorium in eis.
6 Nam est tanquam sponsus prodiens e thalamo suo; [a] lætabundus tanquam robustus decurrit viam.
7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *est*: nec *est* quod abscondatur a calore ejus.
8 Doctrina Jehovæ integra *est*, restituens animam: testimonium Jehovæ verax, sapientiam afferens imperito.
9 Mandata Jehovæ *sunt* recta, lætificantia [b] animum: præceptum Jehovę purum, illustrās oculos:
10 Reverentia Jehovę munda, consistens in sempiternum: judicia Jehovæ *sunt* ipsa veritas, justa sunt pariter:
11 Desideratissima *desiderabiliora* sunt auro, & quidem auro purgatissimo quamplurimo: ac dulciora melle, & quidem [c] accœto melle.
12 Tum *me* servum tuum, commonefactum istis; in quorum observatione *est* emolumentum magnum:
13 (*Nam errores* quis intelligat?) me, *inquā*, ab occultis absolve:
14 Tum a contumaciis subtrahe servum tuū, ne dominentur in me; tunc integer & insons ero a defectione magna.
15 [d] Sint accepti sermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova rupes mea & redemptor mi.

[a] Heb. *lætatur tanquam robustus. currere.*
[b] Heb. *cart ut versu. 15.*
[c] Heb. *destillatione favorum.*
[d] Heb. *in benevolentia: ut Levitici. 22.20.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, partim διδασκαλικός, partimq; εὐκτικός. Sunt autem partes illius duæ, Propositio doctrinæ, usque ad vers. 12, & conclusio petitoria, inde ad finem usque. Doctrinæ summa est; Dei gloriam omnibus modis prædicari, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, usque ad vers. 8; tum a verbo Dei ex dispensatione gratiæ, usque ad ver. 12. Quia autem cœlum & quæ in cœlo sunt; ut expansum, secundo versu; dies & nox, ver. 3; sol. ver. 5. & sequent. illustrissimū exhibent divinæ gloriæ documentū: idcirco*

circò de cœlo tantùm & cœlestibus rebus hîc agit psaltes. 3 Dies ad diem] id est, dies diei alteri superveniens; ut hodiernus hesterno, crastinus hodierno: sic de nocte. Eructat] id est, indesinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter: metaphora. Sermonem] de Dei gloria suo modo: elegans prosopopœia, quam duo versus sequentes explicant. 4 Non est sermo] Occupatio, qua propheta emollit superiorem prosopopœiam, & docet intelligentiã ejus: non loquuntur quidem ut homines; sed tamen (inquit) velut loquẽtes a nobis intelliguntur: sic Rom. 1.20. 5 In totã terram] amplificatio a tẽpore: non est novum (inquit) hoc documenti genus; sed inde ab initio creationis omnia præconio illorum personant. Prodeunte] id est, cùm eos delineavit Deus secundo creationis die, Gen. 1.6. & seq. Ex quo] quarto creationis die, Gen. 1.16. 6 Tanquam sponsus] id est, inde a creatione ornatissimus, inde se sistit, ac velocissimè percurrit demensum suum, atque efficacissimè calore suo afficit omnia. 8 Doctrina] alterum genus documentorum, ut observatum est in ver. 1. commendatur autem hoc genus a duobus locis: primum a natura ipsius; quòd documentum hoc integrum, verax, rectum, &c. est; &c. deinde ab effectis erga pios, quòd singula effecta suam convenientiam habeant cum prioribus attributis singulis de natura verbi. Integra est doctrina; ac proinde animos redintegrat, & sic deinceps. 9 Animum] qui totus perturbatus est, dum destituitur recto. 10 Consistens] ac proinde homines pios & veritatis Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per spiritum domini, ut in sempiternum consistant. Veritas, justa] ac proinde verè hominibus justitiam afferunt qua ad sempiternam illam vitam pervenitur. 11 Desiderabiliora] duobus illis nominibus, & quòd ipsa bona sunt, & quòd afferunt bonum. Acæto melle] id est, maximè laudabili, quod per se fluit, & non sidit suo velut cubili; sed ultro e favo stillat ut mustum vel oleum; quod genus propriè acœton appellari docet Plinius lib. 11. cap. 15. 12 Tum me] Conclusio petitoria ab occasione superioris doctrinæ, & studio consequendi boni quod illa explicat. Sunt autem petitionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commissis, his duobus ver: Secundũ, conservatio piorum in obsequio Dei & sanctificatione, ver. 14: tertiũ, acceptio personæ per Christum, qui primus est aditus ad remissionem peccatorum & sanctificationem, quas postulaverat superioribus versibus. 13 Nam errores] Occupatio, qua ostendit David se peccata sua, si novisset, fuisse expositurum Deo ad impetrandam veniam: sed humanum esse errare, & ignorare errorem suum. 14 A contumaciis] id est, ne quando sim contumax; quasi dicat, deduc & contine me in obsequio tuo. Tunc] cùm hæc duo fuero consecutus, remissionem peccatorum, & sanctificationem vitæ. 15 Sermones oris] id est, ego ipse cum orationibus & cogitationibus meis. Rupes mea] vide Deut. 32.4. Redemptor] in Christo, qui servat populum suum a peccatis suis.

PSALMUS XX.

Ecclesia regi in expeditionem proficiscenti bene precatur suo & regis sui nomine; fiduciam suam in Deum prædicat; & fausto eventu gloriosè prænuntiato, rex suus Christo Deo commendat.

1 MAGISTRO symphoniæ, [a]psalmus Davidis.
2 [a]Exaudiat te Jehova [a]tempore angustiæ; te in edito collocet [a]nomen Dei Jahakobi:
3 Mittat auxilium tuum [a]e sancto, & [a]e Tzijone fulciat te.
4 [a]Odoretur omnia munera tua, & holocaustum tuum in cinerem redigat: Sela.
5 Det tibi ex [b]animo tuo, & totum tuum cõsilium impleat.
6 [a]Canamus de salute tua, & in nomine Dei nostri [a]vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.
7 [a]Jam agnosco Jehovam servare [a]unctum suum, exaudire eum e cœlis sanctitatis suæ; [c]summa fortitudine, salute dexteræ suæ.
8 [a]Hi curruum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei nostri [a]recordamur.
9 Illi incurvant se & [a]cadunt; nos verò surgimus & consistimus.
10 [a]Jehova serva; [a]rex ipse exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

[a] Heb. *in die: synecdoche: sic infra ver. ultimo.*

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *fortitudinibus.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] Psalmus est εὐκτικὸς, tribus partibus constans; petitione, usq; ad ver. 7. confirmatione, usque ad 10. & conclusione. petitionis loci sunt duo: unus, quo petit populus & precatur salutem regi, usque ad ver. 6. Alter, quo precatur salutem, pacem, & lætitiam populi, ver. 6. 2 Exaudiat te] prolepsis, sive propositio generalis totius petitionis: cujus membra sunt duo: unum, ut Deus personam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur versu 4. Alterum, ut benevolentiam suam opere testetur, regem supra omnia pericula evehens, quod explicatur ver. 3. per ὑστέρωσιν. Nomen Dei] id est, Deus nominatissimus & laudatus, ut suprà vocavit psal. 18.50. Hypallage. 3 E sancto] id est, e cœlis sanctitatis suæ, ut infrà vers. 7. E Tzijone] id est, sede conspectabili ipsius in ecclesia. 4 Odoretur] id est, te & preces tuas gratè accipiat: Synecdoche a signis. 6 Canamus] petitionis pars altera, ut observatum est supra in vers. 1. Vexillis utamur] id est, ex conflictu & victoria ab hostibus triumphemus: synecdoche. 7 Jam agnosco] Confirmatio, sive prædicatio gloriosa ecclesiæ velut jam petitionem adeptæ, qua ostendit se planè de felice eventu in Deo securam esse. Unctum suum] id est regem, supra 2.2. 8 Hi curruum] ἐπεξεργασία superioris prædicationis per ἀντίθεσιν sive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc versu: & eventus utrorumque, vers. sequente. Recordamur] id est, in unica ejus recordatione acquiescimus. 9 Cadunt] id est, ex casu prostrati jacent, ut docet oppositum consistendi verbum. 10 Jehova] Conclusio, summatim precationem fiduciámque Ecclesiæ repetens. Rex ipse] Christus, qui idem est Jehova salutis autor.

PSALMUS XXI.

Psaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat summatim quæ ipse acceperit ad vitam, salutem, & gloriam

viam præsentem & sempiternam pertinentia: exitium adversariorum prædicat: & Deum orat ut procuret porrò gloriam suam.

1 MAGISTRO *Symphonia*, *psalmus Davidis.*
2 Jehova, de robore tuo lætatur rex; & de salute tua quàm exultat valde!
3 Desiderium [a] animi ejus das ei, & pronuntiatum labiorum ejus non avertis. Sela.
4 Imò prævenis eum benedictionibus boni, imponis capiti ejus coronam auri purgatissimi.
5 Vitam petiit abs te, dedisti ei; *etiam* longitudinem dierum in seculum & sempiternum.
6 Magna est gloria ejus per salutem tuam: decus & majestatem posuisti in eo.
7 Nam disposuisti illi benedictiones in sempiternum, lætificasti eum lętitia a facie tua.
8 Quoniam ipse rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelsi non dimovebitur.
9 [b] Assequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua assequitur osores tuos.
10 Disponis eos *ut* fornacem ignis tempore faciei iratæ tuæ: Jehova ira sua absorbet eos; quasi consumat eos ignis.
11 Fructum eorum e terra perdis, & semen eorum e filiis hominum;
12 Quoniam intenderunt tibi malum; commenti sunt cogitationem, non possunt *perficere.*
13 Nam ponis eos *velut* [c] tumulum; nervis tuis [d] aptatas *sagittas* jacularis contra faciem eorum.
14 Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & psallamus fortitudinem tuam.

[a] Heb *cordis ejus.*

[b] Heb. *invenit: sic paulò infrà eodem vers.*

[c] Heb. *humerū. id est, aggerem, quem dorsum similiter vocat Vergilius.*

[d] Heb. *aptas contra faciē: syllepsis. ut Exod. vers. 25.2.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est, σωτήριος id est, gratulatorius, constans ex propositione ver. 2. narratione causarum ad gratulationem pertinentium, usque ad ver. 14. & conclusione, ver. ultimo.* 2 Jehova] *propositio gratulationis duobus nominibus; roboris divini, & salutis quam robur divinum præstat.* 3 Desiderium] *narratio operum, quibus robur suum & salutem præstabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd res optatas dedit, hoc vers. alter, quòd supra optata dedit, usque ad ver. 9. tertius, quòd adversarios perdit, inde usque ad ver. ultimum.* 4 Imò] *alter gradus beneficentiæ Dei proleptice hoc vers. enuntiatus: nam duæ ponuntur illius partes; bona vita ex benedictione Dei proficiscentia, ut explicantur sequente ver. & gloria atque amplitudo, quam explicat ver. 6.* Prævenis] *id est, nihil tale cogitantis, nedum optanti exhibes: ut ostenditur. 1. Sche. 16.* Benedictionibus boni] *id est, optimis: αὔξησις* Imponis] *id est, committis regnum amplissimum & gloriosissimum in populo Dei, ver. 6. synecdoche.* 6 Magna est] *id est, duplicem gloriam tribuisti ei, tum quia salutem contulisti & liberationem ab omni calamitate, tum quia in summum majestatis fastigium evexisti: sic enim totius anteactæ vitæ, acceptorumque a Deo beneficiorum recordatur David.* 7 Nam disposuisti] *amplificatio beneficiorum Dei, a circumstantia temporis: in quibus se ipsum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7 deinde a fide sua promissiones amplectente, ver. 8.* 9 Assequitur] *tertius narrationis locus ordinarium Dei judicium in adversarios explicans hic verbis propriis; figuratè verò, in ver. sequentibus.* 10 Disponis] *id est, personas, facultates, & posteritatem convellis, hinc usque ver.* 12 Quoniam] *αἰτιολογία, judiciorum Dei, quæ improbis eventura prædicavit, a nefariis conatibus & consiliis eorum.* 13 Nam ponis] *Elegans allegoria qua improborum corpora cum aggere, facies cum scopo aggeri infixo comparantur: sic Ijobi 16. 12. & Lamentat. 3. 12.* 14 Exaltare] *Conclusio petitoria pro gloria Dei, & salute lætitiaque populi ad gloriam ejus.*

PSALMUS XXII.

Psaltes angustias primùm & perpessiones infinitas Christi explicat, quibus ad ardentissimam invocationem eum ex fide recurrentem fuisse exauditum testatur: deinde prophetiam, sacerdotium, & regnum illius sempiternum atque universale ad ecclesiam totam perventurum docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad diluculum, psalmus Davidis.*
2 Mi Deus fortis, mi Deus fortis, quare dereliquisti me; longinquus a salute mea, a verbis rugitus mei?
3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *est* silentium mihi?
4 Atqui sanctus es, permanens, [b] perfecta laus Jisraëlis:
5 Tibi confisi sunt majores nostri: confisi sunt, & liberasti eos.
6 Ad te clamaverunt, & erepti sunt; tibi confisi sunt, nec puduit eos.
7 At ego sum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c] populo.
8 Omnes videntes me subsannant me; diducunt labium, movent caput.
9 Devolvit se ad Jehovam *(inquiunt)* liberet eum: eripiat eum, quandoquidem delectatur eo.
10 Cùm tu sis qui eduxisti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ;
11 In te rejectus sim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus sis:
12 Ne procul absis a me; dum angustia propinqua est, cùm non sit adjutor.
13 Circundant me juvenci multi; robusti *juvenci* Baschanis cingunt me.
14 Dilatant contra me os suum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.
15 Sicut aqua effundor, & disparant se omnia ossa mea: est cor meum simile ceræ; liquefit in [d] visceribus meis.
16 Arescit ut testa vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e] lethali collocas me.
17 Nam circundederunt me canes, cœtus maleficorum circumvenerunt me; foderunt manus meas & pedes meos.
18 Enumerare possem omnia ossa mea: ipsi in-

[a] Heb. *ad virtutem aurorę.*

[b] Heb. *laudes Jisraëlis*

[c] Heb. *populi.*

[d] Heb. *in medio viscerum meorum.*

[e] Heb. *mortis.*

*intuentur, respiciunt in me.

Mat.27.35.

19 Partiuntur vestimenta mea inter se, & pro indumento meo projiciunt sortem.

20 *Tu ergo, Jehova, ne procul absis: virtus mea, ad auxilium meum festina.

f Heb. e manu canis: ut Gen.9.ver.5.

21 Eripe a gladio animam meam, f a cane *unicam meam.

22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.

23 *Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:

24 *Dicens, timentes Jehovæ laudate eum, totum semen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum semen Jisraëlis.

25 *Quia non spernit, neq; abominatur afflictionem afflicti, neq; abscondit faciem suam ab eo; sed cùm vociferatur ad ipsum, exaudit.

26 *De te laus mea *erit* in congregatione multa: vota mea persolvam coram reverentibus eum.

27 *Comedent* mansueti, & saturabuntur; laudabunt Jehovam quærentes eum: *vivet animus vester in sempiternum.

28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam *omnes fines terræ; & incurvabunt se coram te omnes familię gentium:

29 Quoniam *Jehovæ est regnum ipsum, & dominium habet in gentes.

30 *Comedentes incurvabunt sese omnes *pingues terrę, coram eo procumbent quicunque descendunt in pulverem: & * *qui* animam suam non potuit in vita conservare.

31 Horum semen* colet eum, * accensebitur domino in quaque ætate.

32 Advenientes annuntiabunt justitiam ejus, populo nascituro, * ipsum facere *eam*.

ANNOTATIO.

1 Ad diluculum] *Has voces multifariam redditas, ita accipimus prò diluculo; quia eo demum tempore aurora virtutem suam exerit. Nam quòd plerique initium cantionis esse existimant, non satis videtur cum argumento hujus psalmi & cum gravitate ac honestate ecclesiæ convenire, ut adhibeantur ludicri & populares cantus. Sensus igitur est, psalmū hunc sacerdotibus & Levitis fuisse traditum, ut singulo quoque mane in ecclesia quam primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat sacerdotibus & Levitis ex lege symphoniam exercere, 1. Chron.9.33. & 23.4. & 29: sic voluit Deus ecclesiam veterem singulis diebus recolere fiduciam de expectatione Christi, cujus perpessionum & regni vaticinium hoc psalmo continetur.*

Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* εὐκτικὸς καὶ εὐχαριστικός: *cujus argumentum, etsi aliqua ex parte & certis tantum versibus ad Davidem accommodari potest: tamen non dubitamus propriè ad Christum pertinere, de quo David per spiritum Dei prophetavit. Constat itaque hic psalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpessiones Christi, usque ad ver. 23. & gratiarum actione, sive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Christum perventuri, inde ad finem usque. Nam his duabus partibus, nimirum perpessione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur: ut docetur 1. Pet. 1.11.* 2 Mi deus fortis] *Exordium petitionis per exclamationem patheticam, his duobus versibus, quibus exprimitur virtus fidei adversus infirmitatem carnis gravissimè concertantis, & animum ad Deum superata carne & difficultatibus ejus erigentis. Nam fidei opus est, Deum nostrum in mediis procellis cernere, invocare, & invocando perstare: carnis verò opus & infirmitatis, de absentia Dei conqueri.* Quare dereliquisti me] *in istis calamitatibus non acceleras ad salutem meam, neque exaudis me? ut sequentia exegeticè docent: nam Christo adversus pœnas præsentes & æternas ex peccatis nostris dimicante, quasi latebat Deus, neque vires suas exerebat natura divina ejus.* Rugitus] *id est, clamoris vehementissimi: metaphora.* 3 Silentium] *id est, quies ab istis calamitatibus; quibus pressi clamamus, & silemus liberati: synecdoche.* 4 Atqui sanctus es] *Propositio continens duo membra, causas postulati, usque ad ver. 12. & postulatum ipsum, vers. 12. & 20. & duobus sequentibus. Causarum tria sunt genera: unum est a persona Dei; secundum, a persona adversariorum; tertium, a persona supplicis. A persona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his 3. versibus. Prius ex natura ejus, quòd sanctus, sempiternus, & laudatissimus est: posterius ex officiis erga suos & eorum exemplis, quòd laus est, fiducia, liberator, & servator populi sui.* 6 Nec puduit eos] *quasi delusos expectatione: sed potius gloriosè supra omnes calamitates evecti sunt: Litotes.* 7 At ego sum] *Alterum argumentum a persona adversariorum, hominem miserum indignissimè exagitantiū, contumeliis, & sannis ludificantium, atq; blasphemiis tribus ver.* Sum vermis] *id est, non pluris apud illos fio; ut sequentia ostendunt.* 8 Diducunt labium] *id est, per ludibrium buccas inflant: simile est Ijobi. 16.10.* Movent caput] *vide 2. Reg. 19.21. & Matth.27.39. & sequentibus.* 10 Cum tu sis] *tertiū argumentum a persona sua; quo adducit non meritum suum, sed antè accepta Dei beneficia inde ab utero.* 11 In te rejectus] *id est, totus tuus, & commissus curæ fideiq; tuæ ex fœdere tuo: cujus summa sequentibus verbis continetur: ut Gene 17.7. & 8.* 12 Ne procul absis] *summa petitionis, quæ fusiùs posteà repetitur ver. 20. & sequentibus. Est autem hæc petitio admodum pathetica per antithesin contrariorum. nam Deum salutarem & longinquum angustiæ propinquæ opponit; quasi dicat, indignum esset te procul abesse, qui solus fides & salus nostra es: afflictionem verò semper in propinquo sinere.* Cum non sit adjutor] *ullus præter te.* 13 Circundant me] ἐργασία *superiorum argumentorum, a persona adversariorum & sua.* Juvenci] *id est, inimici robusti & ferocientes, qui allegoricè bestiarum nominibus describuntur.* Baschanis] *i. præpingues & obesi, ut iuvenci in Baschane pasti: vide Deut.32.14.* 15 Sicut aqua] *altera pars* ἐργασίας *a persona sua. ubi hyperbolicè exponit calamitates suas corpore, animo, & singulis eorum partibus initas. quasi dicat: caro, adeoq; ossa, cor, viriditas, lingua, totus denique, contabesco.* 17 Foderunt] *Etsi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ sonant tanquam leo manus meas: tamen ad hanc lectionem quam servamus, non tantùm argumentationis ordine & simplicitate constructionis adducimur, Græcorùmq; exemplo? sed etiam duplice Massoritarum testimonio: Nam testantur in bona librorum emendatiorum parte scriptum fuisse, Caru, quod est foderunt: & qui alteram lectionem habent, docent eam non esse accipiendam in ordinaria significatione: quam ob rem Chaldæus paraphrastes utrāq; interpretationem conjunxit; quasi dicas, foderunt vel*

vel pertuderunt manus pedesq; meos,ut leo dentibus solet pertundere. 18 Enumerare possem] *præ macie.* Intuentur] *i. tamen siccis & fixis oculis respiciunt in me gaudentes de malo meo.* 20 Tu ergo] *Petitio;cujus partes sunt ut Deus adsit,hoc vers.ut liberet a malo,ver.sequente, & plenam salutem bonumq; conferat,ver.22.* 21 Unicam] *id est, solitariam vitam meam adjutore omni destitutam : ut expostulavit suprà ver.12.* 23 Enarrabo] *εὐχαριστία altera pars psalmi, ut dictum est in ver.1. cujus partes sunt, professio publica beneficii a Deo accepti in Ecclesia,cum hortatione: deinde prophetia de regno Christi, inde a ver.27. de hoc autem versu vide Heb.2.12.* 24 Dicens] *hortatio ad ecclesiam, alterum professionis membrum ad propheticum Christi officium pertinens.* 25 Quia non sprevit] *ἀιτιολογία a beneficio Dei tum singulari erga Christum,quando inclamavit patrem, ut suprà,& Heb.5.7. tum communi erga membra ejus.* 26 De te] *transitio ad alteram εὐχαριστίας partem, per repetitionem ejusdem laudis, cujus meminerat suprà ver. 23. a sacerdotio Christi.* 27 Comedent] *prophetica explicatio regni ad Christum pertinentis: cujus tria capita proleptice ponuntur hoc ver. educatio fidelium,laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præsens tempus educationis,& futurum æternæ vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet.* Mansueti] *id est,ii,qui domita & abdicata feritate naturæ suæ recordantur Dei & se ad ipsum convertunt,sequente ver.* Vivet animus] *apostrophe ad mansuetos emphatica.* 28 Omnes fines] *id est,incolæ totius terræ ad extremos usque terminos : metonymia, ut suprà 2.8.sic ostenditur regnum Christi non finibus Judææ circumscriptum,sed universale fore.* 29 Jehovæ] *vide accommodationem hujus argumenti, Rom.3.29.* 30 Comedentes] *id est,cujuslibet conditionis homines, magni & parvi,divites & pauperes, &c. fruentur educatione,quæ prima fuit pars prolepseos suprà. 27. vide usum istius argumenti.1.Timoth.2.in principio.* Pingues terræ] *id est, secundis rebus fruentes,prosperantes: periphrasis.* Qui animam] *id est,qui ita premuntur adversis,ut spirare amplius non possint.* 31 Colet eum] *secundum membrum prolepseos,suprà 27.* Accensebitur] *id est,populo Dei ascribetur, ut copiosiùs exponitur psal.87.* 32 Ipsum facere eam] *id est,autorem esse omnis justitiæ, tum illius qua justificat impium in misericordia,tùm etiam illius qua in judicio damnat.*

PSALMUS XXIII.

Propheta Deum pastorem suum agnoscens, & se vicissim illius ovem ; officia illius erga se prædicat, & de futuro animum suum confirmat.

1 PSALMUS *Davidis.* Jehova pastor meus *est*, non possum egere.

2 In caulis [a]herbidis facit ut recubem, secundum aquas [b]lenes deducit me.

3 Animam meam quietam efficit, ducit me per orbitas justitiæ : propter nomen suum.

4 Etiamsi ambularem per vallem lethalis umbræ,non timerem malum , quia tu mecum *es* : virga tua & pedum tuum ipsa consolantur me.

5 Instruis coram me mensam e regione hostium meorum : [c]delibutum reddis unguento caput meum , poculum meum exuberans.

6 Utique bonum & benignitas prosequentur me omnibus diebus vitæ meæ: & quietus ero in domo Jehovæ, [d]quandiu longa erunt tempora.

[a] Heb. *teneræ herbæ.*
[b] Heb. *quietum.*
[c] Heb. *pingue.*
[d] Heb. *in lõgitudinem dierum.*

ANNOTATIO

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est didascalicus, quo Psaltes exponit fiduciam suam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis : primùm per narrationem allegoricam, usq; ad versum 5. Deinde per ἀναγωγὴν sive accommodationem allegoriæ ad personam suam, duobus reliquis.* Jehova] *propositio allegoriæ,qua Deus cum pastore,fidelis cum ove comparatur. Explicatur verò hæc allegoria primùm simpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni pastoris pertinent, duobus vers. deinde per hypothesin,vers 4.* 2 In caulis] *id est,non tantùm alimoniam copiose, sed etiam quietem mollissimam & opportunissimam concedit.* Secundum aquas] *id est, commoditatem potus & refrigerii exhibet . quasi dicat, meæ vitæ, quieti,& amœnitati consulit.* 3 Animam meam] *id est, me languentem mea infirmitate labefactatum, & planè confectum instaurat : regenerationis symbolum.* Ducit me] *id est, facit ut sine metu serviam ipsi cum sanctitate & justitia in conspectu ipsius: Luc.1.74.* 4 Etiamsi ambularem] *hypothesis,ut observatum est suprà in ver.1. quasi dicat, etiamsi ignorantia vel infirmitate mea ab ipso & ipsius grege aberrarem,in ipso tamen securus sum. vide Joan.10.28.promissionem Dei huic securitati respondentem.* Virga tua & pedum] *id est,ductus spiritus tui ex præscripto verbi quasi virga me agit, & quasi pedo inhibet.* 5 Instruis] *ἀναγωγὴ, ut observatum est in ver.1.cujus partes sunt duæ:una, explicatio beneficiorum præsentium, hoc ver ; altera, futurorum cùm in præsente , tùm in futura vita, sequente ver.Præsentia autem metaphoricè exponit,docens se tàm largiter & lautè a Deo curari,ut rebus omnibus circumfluat tùm ad necessitatem, tùm ad ornamentum suum pertinentibus. Nam oleo & unguentis ferè delibuti erant veteres, elegantiæ atque venustatis , non necessitatis causa : ut Matth.6.17. & 2.Schem.12.20. quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abstinebant , ut 2.Schem.14.3.* 6 Utique] *altera pars,securitas de futuro : ut modò diximus.*

PSALMUS XXIIII.

Propheta regno Dei universali in res creatas exposito,singulare regnum in ecclesia (cujus notas apponit) explicat ; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Christum adhortatur.

1 DAVIDIS *Psalmus.* Jehovæ *est* terra & quod [a]implet eam; orbis habitabilis & habitantes in eo.

2 Nam ipse super maria fundavit illam, & super flumina stabilivit illam.

3 Quis ascensurus est in montem Jehovæ? &

[a] Heb. *plenitudo ejus.*

& quis staturus est in loco sanctitatis ejus?
4 'Innocens manibus & purus [b] animo; qui non effert ad vanitatem animam suam, neque jurat ad fraudem:
5 Is reportat benedictionem a Jehova, & justitiam a Deo salutis suæ.
6 Hęc est generatio requirentium eum: quærentium, 'faciem tuam, '*generatio* Jahhakobi. Sela
7 'Attollite portæ capita vestra, & attollite vos' ostia seculi; ut ingrediatur rex glorię.
8 'Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova robustissimus' & potentissimus; Jehova potentissimus [c] bellator.
9 'Attollite portę capita vestra: attollite, inquam, ostia seculi, ut ingrediatur rex gloriæ.
10 Quis *est* iste rex gloriæ? Jehova exercituum: is *est* rex gloriæ. Sela.

[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *belli.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, regnum Christi explicans duobus modis: primùm a subditis ejus, usq; ad ver. 7; deinde ab adventu ejus in regnum suum, inde ad finem usq;. Subditorum ponuntur duo genera: unum, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver. 1. & 2: Alterum, domesticorum ejus, quos beneficio gratiæ suæ & redemptionis recipit ad se, ver. seq.* Jehovæ est terra] *id est, res omnes creatæ ad ipsum pertinent, ac proinde eorum sunt etiam quos Deus ad se recipit in Christo; sive uti illis, sive non uti commodum videatur: sic accommodat Apostolus 1. Cor. 10. 25. & 28.* 2 Nam ipse] αἰτιολογία *a creationis, sustentationis, & administrationis jure.* Super maria] *id est, ita statuit eam, ut depulsis in suos alveos maribus & fluentis, suprà extet ad commodam habitationem nostram. Quamobrem psal. 104. bases terrę vocantur ac velut statumina, quibus latera ejus circumquaque fulciuntur.* 3 Quis ascensurus] *transitio ad alterum subditorum genus, quod dialogisticè exponitur, ut psal. 15. quasi dicat, Etsi omnia sunt Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidem homines apud Jehovam permansuri sunt. Quis ergo ascendet, &c.* 4 Innocens manibus] *subjectio, sive responsio ad quæstionem proximam de notis domesticorum Dei: quarum genera sunt tria; primùm integritas vitę, animi, cogitationum, & sermonum, hoc ver. deinde testificatio Dei, ver. seq & postremò professio & studium ipsorum ad adeundum Deum, ver. 6.* 6 Faciem tuam] *apostrophe ad Deū.* Generatio Jahhakobi] *i. quæ non secundum carnem censetur in posteris Jahhakobi; sed qui filii sunt promissionis ex fide, ut Rom. 9. 6. & seq. & Galat. 6. 16.* 7 Attollite] *altera pars psalmi dialogistica de adventante rege Christo; qua per prosopopœiam admonentur pii, ut se comparent ad excipiendum eum: nam ecclesia templum Dei est; & fidelium singulorum animus, allegoricè est porta qua intromittitur Christus: ut Apocal. 3. 20. ideoq; jubentur animos ab istis rebus terrenis avocatos sursum erigere.* Ostia sec.] *i. æterna Dei templa æternæ ecclesię, & universalis membra.* 8 Quis est iste rex] *quæstio fidelium de persona regis, non repellentium quidem; sed ad majorem sui confirmationem percunctantium; quibus ita respondetur, ut designetur Christus a natura & effectis suis: a natura, quòd Jehova, id est, Deus sempiternus, robustissimus, & potentissimus bellator est, hoc ver; ab effectis verò, quod omnibus bellis tum spirituali suo adversus satanā, tum nostro adversus omnia victor est, quòd exercitus omnes pro arbitrio suo agit, & postremò quòd gloriam ex natura & rebus gestis sibi ac suis consequitur.* 9 Attollite] *repetitionis finem vide in Gen. 41. 32.*

PSALMUS XXV.

David graviter oppressus ab adversariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatum causas condonari petit: seipsum in horum expectatione, fretus Dei bonitate & testimonio fidei suæ, confirmat: ac postremò sibi totiq; ecclesiæ postulat liberationem a malo.

1 'ODE DAVIDIS. 'Ad te, Jehova, animam meam attollo.
2 Deus mi, in te confido, ne erubescam: ne exultent inimici mei de me.
3 Etiam ulli expectantes te, ne erubescant: erubescant qui perfidè agunt immeritò.
4 'Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; semitas tuas doce me.
5 Fac ut incedam' per veritatem tuam, & doce me; nam tu es Deus salutis meæ, te expecto totum diem.
6 'Recordare miserationum tuarum Jehova, & benignitatum tuarum: eas a seculo esse.
7 'Peccatorum pueritiæ meæ & defectionū mearū ne recorderis: pro benignitate tua recordare mei tu, propter bonitatē tuā, Jehova.
8 'Bonus & rectus Jehova *est*, idcirco docet 'peccatores viam.
9 Facit ut incedant mansueti [a] ex jure, & docet mansuetos viam suam.
10 Omnes semitæ Jehovæ 'benignitas & fides *sunt*, custodientibus fœdus ejus & testimonia ejus.
11 'Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna sit.
12 'Qualis futurus est vir ille qui reveretur Jehovam, docentem ipsum quam viam eligat?
13 'Anima ejus in bono commorabitur, & semen ejus hæreditariò possidebit terram:
14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipsum, & fœdus suum faciet ut experiantur illi.
15 'Oculi mei jugiter ad Jehovam *respiciunt*; quia ipse educit e reti pedes meos.
16 'Respice ad me, & gratiam fac mihi; quia 'solitarius & pauper sum.
17 Oppressiones [b] animi mei' dilatant se: ab angustiis meis deduc me:
18 Aspice afflictionem meam & laborem meum: & condona omnia peccata mea.
19 'Aspice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubescam; 'quia recipio me ad te.
21 'Integritas & rectum custodiant me; quia expecto te.
22 Redime Deus, Jisraëlem ab omnibus oppressionibus ejus.

[a] Heb. *injura.*
[b] Heb. *cordis mei.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἀκροστιχὶς*: cujus singuli versus ferè principio suo alphabeticum Hebræorum ordinem retinent.*

retinent. Constat autem ex tribus partibus; Petitione, usque ad ver. 8. *Confirmatione, usque ad ver.* 18 *Conclusione petitoria, inde ad finem usque.* Ad te, Jehova] *petitio suis causis conjuncta, duo capita summatim continet: demonstrationem communicationemq; boni, ver.* 4. *& sequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumq; nostrorum, ut personæ acceptæ sint ver.* 7. *Causarum genera ponuntur tria, ut observatum est suprà in psalmo* 13. *Prima est a persona supplicis & bonorum omnium: secunda, a persona adversariorum, ver.* 1. 2. *&* 3: *tertia, a persona Dei, ver.* 6. 7. *&* 8. 4 Vias tuas] *quibus me vis incedere: primum petitionis caput.* 5 Per veritatem tuam] *id est, prout verax es, fideliter & constanter præstans promissiones tuas. Argumentum a natura Dei.* 6 Recordare miserat.] *id est, qua misericordia erga tuos usus es inde ab orbe condito, eadem erga me utere: argumentum ab exemplo.* 7 Peccatorum] *secundum petitionis caput; remissio peccatorum.* 8 Bonus & rectus] *Secunda pars psalmi; confirmatio a natura Dei, operibusq; erga electos.* Peccatores] *quos justificet in Christo secundum electionem gratiæ, ubi mansueti effecti sunt: ut suprà psal.* 22. 27. 10 Benignitas] *i. benignissimæ & constantissimæ: auxesis.* 11 Propter nomen tuum] *accommodatio superioris theseos, perinde ac si confirmatus ex ea Davidis animus statueret idem in se reipsâ præstari: sic respondet argumento quo usus fuerat suprà ver.* 6. 12 Qualis] *alter confirmationis locus dialogisticè enuntiatus, ab effectu promissionum Dei; nimirum timentes Dei ex fœdere bonum consecuturos, & elapsuros è malo: unde sequitur accommodatio singularis ad personam Davidis, ver.* 15. 13 Anima ejus] *id est, omnium bonorum spiritualium & corporalium hæres futurus est, ad suam & suorum utilitatem, ex consilio & fœdere Dei.* 15 Oculi] *Transitio ad petitionem & conclusionem Psal.* 16 Respice ad me] *Conclusio petitoria, cujus partes duæ sunt; una, petitio singularis pro persona supplicis; altera, petitio publica pro corpore ecclesiæ, ver. ultimo.* Solitarius] *i. aliena ope destitutus, ut psalm.* 22. 12. 17 Dilatant se] *i. tam latè occupant; ut animus quasi præfocetur: primum argumentum a persona suæ calamitatibus.* 19 Aspice inimicos] *secundum argumentum a persona inimicorum.* 20 Quia recipio] *fretus promissionibus Dei: tertium argumentum a fide sua integerrima in promissiones Dei, hoc & sequente ver.* 21 Integritas & rectum] *fides meæ. quasi dicat: promissiones tuæ, quibus totus recumbo fide.*

PSALMUS XXVI.

David ab hostibus pressus ad Deum judicem confugit, fidem suam & vitæ innocentiam probat: ideoq; liberari ab angustiis & gratiam consequi expetit, ad glorificandum Deum.

1 ᵃODE *Davidis*. Judicem meum age Jehova: ᵃquoniam ego in integritate mea ambulo, & Jehovę confido, me non vacillaturum.

2 ᵃProba me Jehova & tenta me, exanima ᵃrenes meos & ᵃ animum meum:

3 ᵃNam benignitas tua coram oculis meis *est*, & continenter ambulo in veritate tua:

4 ᵃNon sedeo cum hominibus ᵇ vanis, & cum ᶜ ᵃdissimulatis non convenio:

5 Odi congregationem maleficorum, & cũ improbis non sedeo:

6 ᵃ Lavo in innocentia manus meas, & ᵃcircum meo altare tuum Jehova;

7 Personando voce gratiarum actionis, & enarrando omnia mirabilia tua.

8 ᵃJehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.

9 ᵃNe aggreges ᵃpenes peccatores animã meã, & penes viros ᵈ sanguinarios vitam meam:

10 ᵃQuorum in manibus scelus, ᵃquorum dextera plena est muneribus.

11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.

12 ᵃPede meo consistente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

ᵃHeb. *cor.*

ᵇ Heb. *vanitatis.*

ᶜ Heb. *absconditis.*

ᵈ Heb. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἐυχτικὴ, constans tribus partibus; propositione juris sui, usq; ad ver.* 9; *petitione, ad ultimum usq;; & conclusione, ver ult. Propositionis partes sunt, exordiũ, quo secum agi postulat in causa sua ex judicorũ formula. ver,* 1. *&* 2. *& narratio causarũ quibus ad postulatũ hoc adducitur; quod utrũq; ver.* 1. *per prolepsin continetur.* Quoniã ego] *summa causarũ proleptica, ex quibus ad Dei judiciũ confugit, integritas vitæ, & fides in Deũ, quæ postea explicantur inde a ver.* 3. 2. Proba me] *i. judicem te facio, & appello testem: introspice, & penitus cognosce de causa mea: metaphora ab aurificibus.* Renes] *ut sup* 7. 10. 3 Nã benig.] *Narratio quia David tum animũ suum erga Deũ, tum vitæ rationem exponit, ut sup. ver.* 1. *quæ duo deinceps per* ὕστερωσιν, *hoc est inverso ordine, explicantur.* 4 Non sedeo] *explicatio secundæ partis de vita sua* κατ' ἀναίρεσιν κὴ θέσιν, *ut psal.* 1. *cùm primo loco inficiatur David se malè versari, duobus versibus; deinde confirmat se vitã bene transigere.* Dissimulatis] *i. multiplicibus, Proteis, & sese in omnes facies vertentibus.* 6 Lavo] *professio vitæ, tũ ratione conversationis humanæ, tum etiã officiorũ ac pietatis in Deum coram ecclesia. Est autẽ lavare manus suas in innocentia, purissimè cum hominibus conversari, ut Ijobi* 9. 30 Circum meo altare] *i. te colo, agnosco. & prædico in Eccle. synec.* 8 Jehoua] *Explicatio prioris partis de fide & studio animi sui in Deũ.* 9 Ne aggr.] *petitio duabus partib. cõstans, quarũ una est, ne Deus sinat servũ suum improbis exponi & involvi malo: altera, ut gratiã faciat, & exhibeat nominis sui benedicendi argumentum, vers. duobus ultimis.* Penes peccat.] *hoc est, vitam meam ne patiare venire in facultatem illorum.* 10 Quorum in manibus] *Amplificatio primùm a persona adversariorum suorum, hoc ver. deinde a persona sua, principio sequentis.* Quorum dextera] *hoc est, qui & malefici sunt, & ad omne maleficium sui commodi causa paratissimi.* 12 Pede meo consistente] *id est, cùm non amplius in lubrico & salebroso loco importunitate hostium cogar consistere, sed beneficentia tua liberatus fuero ab his angustiis & meliore loco positus; tum demum benedicam Jehovæ. Conclusio votiva.*

PSALMUS XXVII.

David vim suæ in Deum fiduciæ adversus omnia pericula prædicans, quia ab Ecclesia aspectabili abesse persecutionibus cogebatur, se eadem fide consolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum, & liberationem petit: ac postremò se & ecclesiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 ᵃODE

1 ᶜODE *Davidis*. ᶜJehova ᶜlux mea & salus mea *est*, a quo timerem? Jehova robur vitæ meæ *est*, a quo expavescerem?

2 ᶜBelligerantibus contra me maleficis ᶜad exedendum carnem meam; hostes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipsi corruunt & concidunt.

3 ᶜSi metarentur contra me castra: non timeret [b] animus meus: si insurgeret contra me bellum, ᶜin [c] his ego securus essem.

4 ᶜUnum petii a Jehova, id ipsum requiro: ᶜut consideam in domo Jehovæ omnibus diebus vitæ meæ, ᶜad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendũ in templo ejus.

5 ᶜ Sed abscondit me in tugurio suo, [d] tempore adversitatis; abdit me in abdito tentorii sui, in rupem attollit me.

6 Ideo jam ᶜextollitur caput meum supra inimicos meos, circumstantes me: ut sacrificem in tentorio ejus, sacrificia clangoris, canam & psallam Jehovæ.

7 [e] ᶜAudi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.

8 ᶜTuum *illud*, ᶜrequirite faciem meam, [f] cogitat animus meus: faciem tuum, Jehova, requiro.

9 ᶜNe abscondas faciem tuam a me, ne avertas in ira servum tuum: auxilium meum fuisti, ne deseras me, neque derelinquas me, Deus salutis meæ.

10 ᶜNam pater meus, & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & ᶜdeduc me per semitam planã; ᶜpropter observantes me.

12 Ne tradas me [g] desyderio hostium meorum: ᶜnam consisterent contra me testes mendaces, & qui spirat violentiam,

13 Nisi crederem me [h] fruiturum ᶜbonitate Jehovæ, ᶜin terra viventium.

14 ᶜExpecta Jehovam, confirmare, & fortificabit animum tuum: itaque expecta Jehovam.

a Heb. *mihi sunt.*
b Heb. *cor meum: sic ver.* 8. *& ultimo.*
c Heb. *in hoc.*
d Heb. *die mali.*
e Heb. *clamo*
f Heb. *dicit cor meum.*
g Heb. *animæ.*
h Heb. *visurum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti, διδασκαλικὴ ϗ ἐυκτικὴ, tribus partibus constans: prima est propositio fiduciæ in Deum, usque ad vers.* 7; *secunda, petitio, usque ad ver. ultimum, & postrema, conclusio hortatoria.* Jehova lux mea] *propositio fiduciæ duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; posterius, indubitatam in Deum securitatem ex fide, quę est effectus alterius.* Lux mea & salus mea] *id est, liberator meus ab adversitatibus (quas scriptura ferè tenebras vocat) & salutis autor omnisque boni.* 2 Belligerantibus] ἐργασία *propositionis præcedentis, ab anteacta experientia, hoc vers. unde nascitur gloriosa illa fiduciæ prædicatio, vers. sequentibus.* Ad exedendum] *id est, me inhumanissimè ferarumque more consumendum.* 3 Si metarentur] *summus fiduciæ prædicandæ locus per hypothesin sive conditionalem orationem.* In his] *id est, in mediis castris, exercitibus &c. si illis circumcluderer: ut psal.* 3. 4 Vnum petii] *Occupatio. quasi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & salutem maximam: hoc verò videtur fiduciæ meæ adversari, quòd destituor aspectabili præsentia ejus, quam tantopere desideravi & etiam nunc desidero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti possim.* Ut consideam] *ac non ita errare & vagari compellar.* Ad videndum] *id est, ad percipiendum sancta & augusta illius dona, & ad consulendum eum; quæ duo sunt piorum officia in ecclesia.* 5 Sed abscondit] *Responsio ad occupationẽ præcedentem duobus argumentis: hoc (inquit) non efficit quo minùs fiducia mea sibi constet. Primùm enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc vers. deinde. quamvis hæc omnia deficerent, tamen fide & animo illius cultus sum particeps, a quo videor longissime abesse: & de futuro sum certò persuasus me tandem aliquando re ipsa & coram fore participem, sequente vers.* 6 Extollitur caput meum] *id est, gloriosè prædico adversus hostes, velint nolint, me sacrificaturum & culturum Deum.* 7 Audi] *secunda pars psalmi, Oratio; cujus membra sunt tria: exordium audientiam faciens, hoc ver; propositio, versic. sequente; & petitio, reliquis usque ad vers. ultimum.* 8 Tuum illud] *propositio, qua mandatum Dei & officium suum ex mandato agnoscit profiteturque psaltes. Est autem hîc* ὑςέρωσις, *quam perspicuitatis causa mutavimus.* Requirite faciem meam] *id est, in rebus dubiis consulite, & in adversis invocate: sic Deut.* 4.29. 9 Ne abscondas] *Petitio Davidis, cujus membra sunt tria: primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc ver; secundum, precatio, ut receptus doceatur & deducatur a Deo, duobus sequentibus; tertium, altera deprecatio, ut saltem si nondum liberationis tempus advenit, non exponatur adversariorum libidini, vers.* 12. *&* 13. *Sunt autem hæc pleraque humanitus attributa Deo.* 10 Nã pater] *id est, omnes qui naturæ & amicitiæ iure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deserere, ut supra* 25.16. 11 Deduc me in viam planam] *id est, in libertatem vindica me: metaphora, ut suprà* 26.12. Propter observantes me] *vide suprà psal.* 5.9. 12 Nam consisterent] *id est, non corruerent & conciderent, ut dixit suprà vers.* 2. *sed voti sui compotes efficerentur vel sua fraude vel vi; nisi fiducia certa in te recumberem: argumentum a persona adversariorum & sua.* 13 Bonitate] *id est, bonis a te promissis.* In terra viventium] *id est, in hac ipsa vita, ut psal.* 116.9. 14 Expecta] *Conclusio, qua se & alios hortatur David ad spem & fidem in Deo collocandum, & promissionem confirmat.*

PSALMUS XXVIII.

David a perditissimis adversariis pressus, Deum orat pro salute sua & illorum exitio: salute accepta, Deum celebrat suo & ecclesiæ nomine: ac postremò ecclesiæ toti bene precatur.

1 ᶜODE *Davidis*. Te, Jehova, inclamo, ᶜrupes mea, ᶜne surdum agas erga me: ut non ᶜsi mutus eris erga me, ᶜconsimilis fiam descendentibus in [a] sepulchrum.

2 Audi vocem deprecationum mearum: dum vociferor ad te; dum attollo manus meas ᶜad adytum sanctitatis tuæ.

3 ᶜNe trahas me penes improbos, & penes operarios iniquitatis; ᶜloquentes pacem cum proximis suis, malitia *obtinente* in [b] animo eorũ.

a Heb. *cisternam.*
b Heb. *corde: sic infra ver.* 7.

4 ᶜDa

4 ᵃDa istis secundum opus ipsorum, & secundum malignitatem actionum ipsorum : secundum opus manuum ipsorum da eis, redde retributionem suam eis.
5 ᵃQuia non animadvertunt ad opera Jehovæ, & ad factum manuum ejus : ᵃdestructurus est eos, non autem extructurus eos.
6 ᵃBenedictus *sit* Jehova, qui exaudivit vocem deprecationum mearum ;
7 Jehova robur meum & scutum meum; cui confidente animo meo, adjuvor : idcirco exultat animus meus, ut cantico meo celebrem eum.
8 Jehova robur ᵃ istis, & confirmatio maximè ᶜsalutaris ᵃuncti sui est.
9 ᵃServa populum tuum, & benedic ᵃpossessioni tuæ : pasceque eos ac extolle eos usque in seculum.

ᶜ Heb. *salutum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti, ἐυκτικὴ καὶ ἐυχαριστικὴ. oratio continetur quinque primis vers. laudatio verò, sequentibus tribus; cui postremò subjicitur conclusio petitoria. orationis partes sunt duæ; una pro salute sua, tribus vers. altera pro exitio adversariorum, vers. quatuor.* Rupes mea] *ut Deut. 32.4. argumentum ab officio & promissionibus Dei.* Ne surdum agas] *id est, ne abjicias aut negligas : humanitus dictum.* Si mutus] *id est, si non respondeas.* Consimilis] *id est, succumbam & peream: periphrasis mortuorum. sic deprecatur a persona sua.* 2 Ad adytum] *id est, ad cœlum; ubi est sanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb. 8.2.* 3 Ne trahas me] *id est, ne inducas me in potestatem illorum, aut sinas quasi mancipium ab illis rapi, ut suprà psalm. 26.9. & 27.12.* Loquentes pacem] *ut de Schaüle legimus. 1. Schem. 24.17. & 26.17. & sequentibus.* 4 Da istis] *altera pars orationis, imprecatio adversus illos quos descripsit superiore ver. nimirum improbos, qui opere, sermone, & animo depravati, obfirmati, & Deo infensi sunt. quasi dicat, justitiam tuam in illis exerce.* 5 Quia non] *αἰτιολογία imprecationis per comparationem illorum injustitiæ cum justitia Dei; isti (inquit) testimonio suæ ipsorum conscientiæ rei sunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim singulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quam ob rem non potest Deus non perdere judiciis suis, qui non erudiuntur documentis. Ego verò absit ut benedicam, cui maledicit Jehova. vide 1. Schem. 2.25. in annotat.* Destructurus est eos] *id est, justum est eos perdere, & re ipsa perdet : metaphora ab ædificiis.* 6 Benedictus] *laudatio primùm a singulari beneficio Dei erga prophetam. duobus vers. deinde a publico erga totam Ecclesiam in Christo, ver. 8.* 8 Istis] *popularibus meis, id est, Ecclesiæ Dei.* Uncti sui] *Christi, in quo tota salus consistit cùm Davidis, qui fuit illius typus; tum totius ecclesiæ.* 9 Serva] *Conclusio, qua Ecclesia Deo servanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur.* Possessioni tuæ] *id est, populo: vide Deut. 9.29.*

PSALMUS. XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum ecclesia sua communicat verbo.

1 ᵃPSALMUS *Davidis.* Cedite Jehovæ, ᵃfilii fortium; cedite Jehovæ gloriam & robur.
2 Cedite Jehovæ ᵃ gloriam nominis ejus, incurvate vos Jehovæ *residenti* ᵃ in decoro sanctitatis.
3 ᵃVox Jehovæ ᵃsupra aquas; *vox* Dei fortis ᵃgloriosi intonat, vox Jehovæ supra aquas multas.
4 Vox Jehovæ ᵇpotenter, vox Jehovæ decorè.
5 ᵃVox Jehovæ confringit ᵃcedros, perfringit etiam Jehova cedros Libani:
6 Et ᵃ facit ut exiliant sicut vitulus; Libanus & ᵃSchirjon, ut ᶜ pullus Unicornium.
7 Vox Jehovæ ᵃcædit flammas ignis.
8 Vox Jehovæ dolore afficit ᵃdesertum, dolore afficit Jehova ᵃdesertum Kadeschi.
9 Vox Jehovæ ᵃfacit ut pariant cervæ, & ᵃdenudat sylvas : ᵃverùm in templo suo ᵈeloquitur totam gloriam suam.
10 ᵃJehova ᵃ in diluvio sedebat, & sedet Jehova rex in seculum.
11 Jehova robur populo suo dat, Jehova ᵃbenedicit populo suo pace sua.

ᵃ Heb. *gloriæ.*

ᵇ Heb. *cum virtute, cum decoro.*

ᶜ Heb. *filius.*

ᵈ Heb. *totam ipsius eloquitur gloriam: ὑφέρωσις.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *psalmus est, ἐπαινετικὸς, id est, laudativus, constans hortatione ad laudem, & argumentis laudis.* Filii fortium] *id est, etiam generosissimi & potentissimi quique, ac proinde omnes : synecdoche.* 2 Gloriam nominis] *id est, nominatissimam & celeberrimam, qualis convenit majestate ejus.* In decoro sanctitatis] *i. in sanctuario magnifico : sic 1. Chron. 16.29.* 3 Vox Jehovæ] *secunda pars, argumenta laudis, quorum genera sunt duo; alia communia, quæ palàm omnibus rebus creatis offeruntur, usque ad finem ver. 9. alia verò singularia erga ecclesiam Dei. Argumentorum autem communium unum tantùm genus exempli causa ponitur, ut ab eo cætera cognoscantur: nimirum tonitru, cujus natura ostenditur, primùm a vehementia, vers. 3. & 4. deinde ab effectis, usq; ad ver. 9.* Supra aquas] *i. vehementia fragores, plausus, & strepitus omnes, quantumvis magnos superat. Frequens est autem in scripturis fremitum aquarum comparari cum sono vehementissimo, ut Jechezkel. 1.24. & 43. 2. sic accipiendum esse ostendit vers. sequens.* 5 Vox Jehovæ] *altera descriptio tonitru ad effectis, quòd omnia validissima frangit. stabilia commovet, denique omnia perhorrescit arbitratu Dei autoris sui.* Cedros] *procerissimas, crassissimas & maximè durabiles.* 6 Facit ut exiliant] *id est, movet montes, quamvis firmissimos.* Schirjon] *vide Deut. 3.8. & 9.* 7 Cædit] *id est, coruscationes, fulgetra, fulguraq; dissipat.* 8 Desertum] *id est, feras in deserto versantes; metonymia.* Desertum Kadeschi] *id est, animalia quantumvis horrifica; cujusmodi fuisse in hoc deserto legitur, Deut. 8.15.* 9 Facit ut pareant] *id est, cervas, quantumvis præ angustia utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Ijobi 39.4. & sequentibus.* Denudat sylvas] *feris, quæ trepidè antra sua latibulaq; petunt, ut scribit Virgilius 1. Georg. nam ut de arboribus capiatur, impedit ver. 5.* Verùm in templo suo] *secundum genus argumentorum laudis, ut observatum est suprà in ver-*

ver. 3. quasi dicat, hæc quidem gloriosa sunt; sed tamen particulæ sunt duntaxat illius gloriæ quam Deus explicat in ecclesia sua, non tantùm opere externo, sed etiam prædicatione verbi. 10 Jehova] *summa explicatio gloriæ, quam Deus testatur ecclesiæ; primùm a sempiterna majestate ejus, hoc ver. deinde a beneficentissima communicatione cum ecclesia, vers. sequente.* In diluvio sedebat] *id est, jam tum regnabat, cùm diluvium effectum est super terram, Gen. 6. & 7.* 11 Benedicit populo suo] *id est, pacem suam largitur suis verbo & communicatione spiritus, ac proinde tranquillitatem confert.*

PSALMUS XXX.

David ex fuga reversus, & domum suam a sceleribus Abschalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga se singularis nomine, pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, instaurationemq; sui factam a Deo narrat, eiq; votum laudis exhibet.

1 [a] PSALMUS *Davidis,* [b] *canticum dedicationis domus illius.*

2 [c] Extollam te Jehova; quoniam [a] evexisti me, neque lætitia affecisti inimicos meos de me.

3 Jehova Deus mi: [d] vociferantem ad te, [e] curasti me:

4 Jehova, eduxisti e sepulchro animam meam, conservans me vivum, ne descenderem in [b] sepulchrum.

5 [f] Psallite Jehovæ, quos ipse benignitate prosequitur; & celebrate [g] ad memoriam sanctitatis ejus.

6 [h] Cùm momento fuit in ira sua, vita *adest* benevolentiâ ejus: vespere facit ut diversetur fletus, mane verò *adest* cantus.

7 [i] Nam ego dicebam in [k] tranquillitate mea, non dimovebor in seculum.

8 [l] Jehova, benevolentiâ tua constitueras in monte meo robur; [m] te abscondente faciem tuam, fui conturbatus.

9 [n] Ad te, Jehova, clamavi; & [c] Jehovam deprecatus sum, *dicens,*

10 [o] Quid lucri *erit* [p] in sanguine meo, [q] cùm descendam in foveam? an celebrabit te [r] pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?

11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova, esto adjutor mihi:

12 Convertisti [s] planctum meum [t] in choream mihi; [u] solvisti cilicium meum, & accinxisti me lætitia:

13 Ut psallat tibi [x] gloria, ac non conticescat. [y] Jehova, Deus mi, in seculum celebrabo te.

[a] Heb. *haustisti me: metaphora a puteis & specubus, quo respicit finis vers. 4.*
[b] Heb. *cisternam: ut suprà 28. 1.*
[c] Heb. *vel dominum, ut in aliis exemplaribus legitur.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ἐπαινετικός, tribus partibus constans; propositione singulari laudis, a vers. 2. ad 5. publica hortatione ad laudes ejus in ecclesia; inde ad vers. ultimum; & conclusione.* Canticum] *id est, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret consecrationem domus suæ, quæ incestis nefariisq; Abschalomi sceleribus fuerat contaminata, 2. Schem. 16. 22. nam moris erat, ut novis ædificiis extructis adhiberentur ceremoniæ ad purganda & sanctificanda loca pro inhabitantium usu: ut Deutero. 20. 5. & Nechemjæ 12. quam rationem a Davide fuisse servatam pro repurganda domo, non obscurè indicatur 2. Schem. 20. 3. cur verò ad hoc potius tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipsum & contextus psalmi. Est autem in hoc vers. verborum ἔμπλοκή, quam ad evidentiam sustulimus.* 2 Extollam te] *propositio singularis laudis, a beneficio liberationis maximæ accepta a Deo, quam per congeriem amplificat David.* 3 Vociferantem ad te] *ut docetur 2. Schem. 15. 32.* Curasti me] *id est, remedium attulisti malis meis; metaphora.* 5 Psallite] *hortatio, ut annotatum est in vers. 1. cujus argumenta sequentibus exponuntur; primùm ab ordinaria administratione Dei erga suos, vers. 6. deinde a singulari exemplo suo, reliquis vers.* Ad memoriam] *id est, ut sanctitatis ejus sempiterna sit memoria in ecclesia.*
6 Cùm momento] *quasi dicat, ita est a natura, ut quamvis propter peccata nostra nobis succenseat; tamen illico benevolentia exerens, nos ad vitam revocet in peccatis nostris alioqui morituros: quod argumentum sequentia verba illustrant allegoricè.* 7 Nam ego dicebam] *alterum argumentum a singulari exemplo suo, quod propheta enarrat paucis.* Tranquillitate mea] *id est, cùm tranquillè desiderem Jeruschalaimis, 2. Schem. 11. 1. & 1. Chron. 21.* 8 Jehova] *id est, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, superiore vers.* Te abscondente] *id est, cùm primùm te avertisti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2. Schem. 12. 10. & sequentibus.* 9 Ad te Jehova clamavi] *ut docet historia 2. Schem. 15. 32.* 10 Quid lucri] *summa orationis quam habuit David duobus vers. comprehensa; cujus partes sunt duæ, exordium ab inutili, hoc vers. & petitio, vers. sequente.* In sanguine meo] *id est, si occidar.* Cùm descendam] *id est, sepeliar; periphrasis: ut suprà vers. 4.* Pulvis] *id est, homo in pulverem redactus; metonymia: vide suprà 6. 6.* 12 Planctum meum] *de quo vide 2. Schemuel. 15. 30.* In choream] *id est, in maximum gaudium: hyperbole.* Solvisti cilicium] *id est, sustulisti luctum & lætitiam attulisti: Synecdoche a signis.* 13 Gloria] *id est, anima, ut suprà 16. 9.* Jehova Deus mi] *Conclusio epiphonematica.*

PSALMUS XXXI.

David gravissima aliqua calamitate pressus, Deum orat pro salute sua, adducens fidem suam in misericordiam Dei, & miseriæ suæ gravitatem indignitatemq; explicans: adversariis impiis exitium imprecatur: deinde quasi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumq; beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum constanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* [a] *Psalmus Davidis.*

2 [b] Ad te, Jehova, [c] me recipio, ne erubescam in seculum: [d] justitiâ tua libera me.

3 [e] Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me: esto mihi [a] rupes robusta, locus munitissimus

[a] Heb. *in rupem roboris, in locum munitionum.*

mus ad servandum me.

4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque propter nomen tuum *agita me & *deducito me.

5 Educito me e reti quod absconderunt adversum me: quia tu robur meum es.

6 In manum tuam depono spiritum meũ: *redemisti me, Jehova, Deus fortis, *[b] verax.

[b] Heb. *veritatis.*

7 *Odi eos *qui observant vanitates [c] vanissimas: nam ego in Jehova confido,

[c] Heb. *vanitatu, sive nihili.*

8 Me exultaturum & lætaturum benignitate tua: quia aspexeris afflictionem meam, agnoveris angustias animæ meæ:

9 Ac non tradideris me in manum inimici; sed *statueris in lato pedes meos.

10 Gratiam fac mihi, Jehova: *nam angustia *est* mihi, *contabescit prę indignatione oculus meus, *anima mea, & venter meus:

11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei gemitu: labefactatur [d] iniquitate quam patior virtus mea, etiam ossa mea contabescunt.

[d] Heb. *iniquitate mei.*

12 Apud omnes hostes meos sum probro, & apud vicinos meos valde, pavoriq; notis meis: aspicientes me foris, evagantur a me.

13 Oblivione sepelior ab animo, ut mortuus: *sum ut instrumentum perditum.

14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum circumquaque; consultando simul adversus me, de intercipienda anima mea cogitant.

[e] Heb. *multorum.*

15 *Ego verò in te confido, Jehova; dicens, *Deus meus es.

16 *In manu tua *tempora mea sunt; eripe me e manu inimicorum meorum, & a persequentibus me.

17 *Fac ut luceat facies tua super servum tuum, serva me benignitate tua.

18 *Jehova, ne erubescam, quandoquidem invoco te: erubescant *improbi, excindantur *descensuri* in sepulchrum.

19 Muta, reddantur labia [f] mendacia; quæ loquuntur contra justum, [g] superbè cum elatione & contemptu.

[f] Heb. *mendacii.*

[g] Heb. *durũ: ut 1. Schem. 2.3.*

20 *Quàm multa est bonitas tua, quam recondis reverentibus te; operaris erga recipientes se ad te, coram filiis hominum!

21 *Abdis eos in abdito præsentiæ tuæ, ab elationibus virorum: abscondis eos in tugurio a contentione linguarum.

22 *Benedictus *sit* Jehova, quia mirificã reddit benignitatem suam erga me, *ut* in civitate munita *collocans me.*

23 *Ego quidem dixeram in festinatione mea, excisus sum a conspectu oculorum tuorum: Veruntamen audisti vocem deprecationum mearum, cùm vociferarer ad te.

24 *Diligite Jehovam omnes quos benignitate prosequitur; *fideles custodientem Jehovã, & rependentem [h] in reliquos, facientem res magnificas.

[h] Heb. *in residuum.*

25 Confirmamini, * & fortificabit animum vestrum; omnes qui speratis in Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ἐυκτικὸς, ἐυχαριστικὸς, καὶ διδασκαλικός: ac proinde cõstans ex tribus partibus: precatione, usque ad vers. 20. laudatione, usque ad vers. 24. & conclusione, didascalica, duobus ultimis.* 2 Ad te Jehova] *prima pars psalmi, precatio: cujus partes sunt duæ, una pro salute supplicis, usque ad vers. 18. altera pro adversariorum exitio, vers. 18. & sequente: ut suprà psalm. 28. In hac autem priore precatione argumenta ducuntur tum a persona supplicis, ut qui in Deum confideret, tum a persona Dei: qui duo loci prolepticè hoc vers. positi per ὕστερον sequentibus explicantur.* Me recipio] *prior locus a fiducia personæ suæ.* Justitia tua] *posterior locus, a natura & officio Dei.* 3 Inclina] *ἐργασία precationis, argumento ducto a persona Dei, usque ad vers. 7.* 4 Agito me] *præiens & præmonstrans viam.* Deducito me] *Sensim & accommodè ad infirmitatem meam, ut fœtæ pecudes duci solent: ut Jeschahh. 40.11.* 6 Redemisti me] *Confirmatio ab anteacta experientia.* Verax] *id est, qui semper idem es ac tibi constas; proinde neque promissam rem, neque anteactam mutaturus es.* 7 Odi] *alter locus precationis a persona sua, ut observatum est supra in vers. 2. cujus duo ponuntur argumenta: unũ, quòd integro animo & fide est in Deum, usque ad vers. 10. alterum, quòd gravissimè & indignissimè affligitur, usq; ad ver. 15.* Qui observant] *i. fiduciã habent in caducis rebus, & se ad illas recipiunt.* 9 Statueris in lato] *ut suprà psalm. 4.2. & 18.20.* 10 Nam angustia] *ab indignissimis suis calamitatibus precationem amplificat, ut observatum est in vers. 7. Ostendit enim primùm exhauriri vitam, hoc & sequente ver. Deinde se ignominia obrui, duobus sequentibus; ac postremò omnibus modis consternari, ver. 14.* Contabescit] *ut suprà psal. 6. ver. 8.* Anima mea] *id est, totus animo & corpore.* 13 Sum ut instrumentum] *id est, nulla est cura aut memoria mei.* 15 Ego verò] *regressio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat intermissa inde a ver. 10 quasi dicat, indignum est novas miserias accumulari misero; sed fideli & credenti in te, indignius: sic concludit precationem de salute sua, repetitis summatim argumentis a fide sua & a persona Dei, his tribus vers.* Deus meus es] *a fœdere locus.* 16 In manu tua] *locus a potentia, fœderis promissionumq; effectrice.* Tempora mea] *id est, terminus & status vitæ meæ: quam ob rem ne sinas ab istis vitam aut statum prosperum adimi.* 17 Fac ut luceat] *vide suprà 4.7.* 18 Jehova] *transitio ad secundam precationem, ut observatum est suprà in ver. 2.* Improbi] *a Deo, a bono & æquo alieni, ut suprà psal. 28.3.* 20 Quàm multa] *secunda pars psalmi, laudatio gratiæ beneficiorumq; Dei, primùm κατὰ θέσιν, hoc ver. & sequente, deinde καθ' ὑπόθεσιν & singulare exemplum personę suæ, ver. 22. & 23. Est autem hoc loco gravissimum epiphonema, quo ostendit psaltes thesauros Dei infinitos alios asservari piis, alios palam communicari, hoc ver. alios denique clam in ipsorum animis æterna virtute ejus obsignari, & cùm opus est exhiberi.* 21 Abdis eos] *i. non tantùm ornas bonis, sed etiam conservas a malo.* 22 Benedictus] *laudatio singularis: ut dictum est in ver. 20.* 23 Ego quidem] *amplificatio laudationis singularis ab infirmitate sua labascente propter calamitatum magnitudinem: ad me (inquit) & ad infirmitatẽ meam non respexit Deus; sed ad benignitatem & misericordiam suam.* 24 Diligite Jehovam] *Conclusio hortatoria ad amorem Dei, hoc vers. & confirmationem fidei amorisq; erga illum, vers. seq.* Fideles custodientem] *αἰτιολογία cur amore prosequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis.* 25 Et fortificabit] *αἰτιολογία hortationis, a promissionibus Dei.*

PSALMUS XXXII.

Psaltes beatitatem piorum in remissione peccatorum prædicat, & experientia sua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propositaq; administratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in spiritu.

1 DAVIDIS [a] Ode *didascalica*, [a] Beatus [a] levatus *a* defectione, cujus tectum est peccatum.

2 Beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem, & cujus spiritui non inest dolus.

3 Cùm silerem, inveterascebant ossa mea; in rugitu meo toto die.

4 Nam interdiu & noctu gravis erat super me manus tua; convertebatur præstantissimus humor meus in siccitates æstivas. Sela.

5 Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam (inquiebam) Confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu sustulisti [b] pœnam peccati mei. Sela.

6 Propter hoc oraturus est te, quemcunque benignitate prosequeris quo [c] tempore obvenerit: (in inundatione aquarum multarum, ad eum non pertingent tantùm) *dicens:*

7 Tu latibulum es mihi, ab angustia custodito me: cantionibus liberationis circumdato me: Sela.

8 Erudiam te & docebo te qua via ambulaturus sis; consilium dabo, *attento* in te oculo meo.

9 Ne estote ut equus, ut mulus, [d] expertes intelligentiæ: cujus os fræno & habena constringendum *est*, ne appropinquet ad te.

10 Magni dolores *sunt* improbo: qui autem fiduciam habet in Jehova, benignitas circumdat eum.

11 Letamini in Jehova, & exultate justi; & cantate omnes recti [e] animo.

[a] Heb. *levatus defectione, tectus peccato. synecdoche.*

[b] Heb. *iniquitatem.*

[c] Heb. *tẽpore obveniendi.*

[d] Heb. *non intelligere.*

[e] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *Istius odes summæ partes sunt tres: prima est propositio beneficiorum Dei sua confirmatione juncta, usque ad vers. 6. secunda, propositio officii nostri, usque ad vers. 10. postrema, conclusio hortatoria, duobus ultimis vers.* Beatus] γνώμη: *cujus summa est, beatitatem hominis positam esse in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi, cujus effectus est sanctificatio, sub finem vers. 2. justificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tolluntur adeò ut non sint; deinde quòd teguntur ita, ut ne peccatorum quidem vestigia & sordes appareant, hoc vers. postremò, quòd ea non imputet Deus cum semel sustulit delevitq; sed tantùm justitiam in Christo.* 3 Cum silerem] *Confirmatio ab experientia singulari: cujus partes duas enarrat psaltes; una est, dum continui apud me peccatum meum, Dei manus pressit me gravissimè; altera, cum primùm rejeci in Deum atque confessus sum peccata mea, banc gratiam a Deo expertus sum.* Silerem] *id est, non enuntiarem, sed dissimularem peccata mea.* Inveterascebant ossa mea] *id est, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non atteretur manu Dei: metaphora.* In rugitu meo] *id est, tantisper dum non adverti ad peccata mea; sed tanquam fera rationis expers, præsente adversitatum sensu abreptus sum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi.* 4 Convertebatur] *id est, viriditas mea exarescebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora.* 5 Pœnam peccati] *id est, peccatum & pœnam: respicit enim ad propositionem ver. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene esse.* 6 Propter hoc] *altera propositio de officio nostro, cujus partes ponuntur duæ; prior est invocatio fidei, his duobus vers; posterior, obsequium & attentio ad voluntatem Dei, ver. 8. & 9. propter hoc (inquit) quòd tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præstituri sunt; orationem fidei, & obedientiam.* Quo tempore obvenerit] *quadam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit.* In inundatione] *id est, procellis & fluctibus calamitatum vehementissimis, ut supra 18. 17. & psalm. 69. passim. Est autem hæc præstantissima promissio Dei erga pios officio suo defungentes; cujus verba aliquantum invertimus, quia obscurior est ἁπλοῦν in Hhebræo textu.* Non pertingent tantùm] *id est, ne pertingent quidem; adeò firma est Charitas Dei erga nos in Christo, Rom. 8. 35.* 7 Tu latibulum es mihi] *id est, tu unus es perfugium meum: formula orationis fidelium in calamitatibus.* 8 Erudiam te] *apostrophe ad fidelem quemque: secundum propositionis membrum, ut observatum est suprà in vers 6.* 9 Ne estote] *id est, ne obstupescite & obbrutescite ad exercitationes Dei: sed animos vestros sedulò advertite, ut cognoscatis administrationem ejus; ne frænos potentiæ suæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem vestram.* Ne appropinquet] *ore suo, ne mordeat noceátve tibi.* 10 Magni dolores sunt] *Conclusio: cujus partes sunt, αἴτιον sive causa ex administratione Dei, hoc versu, & hortatio, ad pacem & letitiam spiritus, vers. seq. Causam sic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eò quidem majoribus, quod nullum habet sensum benignitatis Dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circumdat atque consolatur.* 11 Lætamini] *hortatio a superiore causa.*

PSALMUS XXXIII.

Psaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & erga fideles, quorum causa singularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: postremò Ecclesia fiduciam suam in illum professa, sibi exoptat benignitatem illius.

1 CANTATE justi in Jehova; rectos decet laudatio.

2 Celebrate Jehovam cithara; nablio & decachordo psallite ei.

3 Canite ei canticum novum, [a] optimè pulsate cum clangore.

4 Quia rectum est verbum Jehovæ, & omne opus ejus [b] constans:

5 Amat justitiam & judicium: benignitate Jehovæ plena est terra.

6 Verbo Jehovæ cœli facti sunt, & spiritu oris ejus totus exercitus eorum:

7 Congerit quasi cumulum aquas maris, disponit in thesauris abyssos.

8 Time-

[a] Heb. *benefacite pulsando.*

[b] Heb. *in veritate sive constantia. Gen. 1.*

8 *Timeant a Jehova omnes *incolæ* terræ: ab ipso metuant omnes habitatores orbis.
9 Nam ipso dicente est *quicquid est*: ipso præcipiente existit.
10 Jehova irritum facit consilium gentium, infringit cogitationes populorum.
11 Consilium veró Jehovæ in seculum consistit; cogitationes [c] animi ejus in ætate singulas.
12 *Beata gens illa, cujus Jehova* Deus *est*: populus *quem* elegit in possessionem sibi.
13 *E cœlis intuetur Jehova, videt omnes filios hominis.
14 *E loco habitationis suę, prospicit in omnes habitatores terræ:
15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.
16 Non *est* rex qui servetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:
17 [d]*Mendax *est* equus ad salutem, & multitudine robori sui non liberat *sessorem*.
18 *Ecce oculus Jehovæ *attendit* ad timentes sui, ad expectantes benignitatem ipsius:
19 Ut eripiat a morte animam, eorum & vivos conservet eos *in fame.
20 Anima nostra præstolatur Jehovam: auxilium nostrum & scutum nostrum *est*.
21 Nam in eo lætatur *animus noster, quia *nomini [f]sancto ejus confidimus.
22 Sit benignitas tua, Jehova, super nos; prout expectamus te.

[c] Heb. *cordis ejus in ætatem & ætatem.*
[d] Heb. *mendacium.*
[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *sanctitatis ejus.*

ANNOTATIO.

1 Cantate] *Psalmus est ἀνεπίγραφος, ex parte ἐπαινετικὸς, & ex parte εὐκτικὸς: itaque tribus partibus constat; laudatione, tribus primis vers. narratione sive propositione argumentorum laudis, inde a vers. 4. usq; ad 20. & conclusione petitoria.* 3 Canticum novum] *i. quod non antiquatur, senescit aut evanescit, sed perpetuò in ecclesia viget, dum perpetua Dei erga se beneficia percipit in Christo: prout sequentia ostendũt.* 4 Quia rectum] *altera pars: propositio sive narratio argumentorum ad laudes Dei pertinentium ab ordinaria administratione ejus verbo, & opere; quæ duo sunt ordinaria documenta justitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia prolepticè his duobus vers. posita, deinde copiosè explicantur, primùm a creatione & administratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde ab administratione qua utitur extra ordinem, contra improbos, & erga ecclesiam suam, usque ad vers. 20.* 5 Judicium] *id est, executionem justitiæ adversus improbos, ut ostendit benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipse: nam quodcunque vult, facit psalm. 115. 3.* 6 Verbo Jehovæ] *ab opere creationis & conservationis, ut observatum est in ver. 4.* Spiritu oris] *ut Ijobi 15. 30.* Exercitus] *ut Gen. 2. 1.* 7 Abyssos] *i. aquas profundas in suus alveis.* 8 Timeant] *transitio ad secundum genus argumentationis ab extraordinaria administratione Dei; primùm universè. 9. vers. deinde sigillatim, tum in omnium consilia præter ipsius voluntatem inita. ver. 10. & 11. tum erga ecclesiam suam, ver. 12.* 12 Beata] *epiphonema de felicitate ecclesiæ, quæ cum superioribus Dei operibus comparata est magnificentissima.* Deus est] *vide Gen. 17. 7.* 13 E cœlis] *ἐργασία proximi epiphonematis, a sollicita attentione & administratione Dei, quæ humanitus describitur his duobus vers. deinde accommodatur ad singulos homines, consilia, & facta eorum, tam improborum, ver. 16. & sequente. quàm bonorum & timentium Dei, ver. 18. & 19.* 14 E loco habitationis] *i. e cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30 & 43.* 17 Mendax est equus] *id est, fallens fiduciam & expectationem sessoris.* 18 Ecce] *alter locus de providentia Dei erga pios, quasi per hypotyposin.* 19 In fame] *id est, in quovis periculo: synecdoche exemplorum omnium sub appellatione unius; quo modo ferè totus hic psalmus accipiendus est.* 20 Anima nostra] *Conclusio, cujus partes sunt duæ; professio fiduciæ nostræ in Deum & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo.* 21 Nomini sancto] *i. ei nominatissimo Deo atque sanctissimo: hypallage Rhetorum.*

PSALMUS XXXIIII.

David ex præsentissimo periculo, in quod se infirmitate conjecerat, divinitus liberatus, Deum celebrat, & ecclesiam ad celebrandum proposito suo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio nostro attexens providentiam Dei; veritatem atque constantiam in nobis servandis a malo, redimendisq; explicat.

1 *ODE *Davidis, cùm mutasset, [a]speciem suam coram* *Abimeleco; eoq; ipsum* *expellente, *abiret.*
2 *Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.
3 In Jehova jactabit se anima mea; audient mansueti, & lætabuntur;
4 *Dicens*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.
5 *Quæsivi Jehovam: & exaudivit me; ac ex omnibus *pavoribus meis eripuit me.
6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum *ne erubescant; *sed dicant*.
7 *Iste pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus angustiis ejus servavit eum.
8 [b]*Castra metantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.
9 *Gustate & videte bonum esse Jehovam: beatus vir ille, *qui* se recipit ad eum.
10 Timete Jehovam sancti ejus: quia non *est* penuria timentibus eum.
11 *Juvenes leones pauperantur atque esuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.
12 [c] Agite *filii, auscultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos.
13 *Quis *est* vir ille, qui *delectatur vita; amat dies, *amat* frui bonos
14 *Custodi linguam tuam a malo; & labia tua ne loquantur fraudem.
15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & sectare eam.
16 *Oculi Jehovæ ad justos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:
17 Irata *verò* facies Jehovę ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.
18 *Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus angustiis ipsorum eripit illos.
19 *Propinquus *est* Jehova *fractis [d]animo: & contritos spiritu servat.
20 Multæ *sunt* afflictiones justi; sed ex omnibus

1 Schem. 21
[a] Heb. *gustum suum.*
[b] Heb. *castra metatur angelus: enallage numeri.*
[c] Heb. *venite.*
[d] Heb. *cordis.*

bus illis eripit eum Jehova,
21 Servans omnia ossa ejus; *unum ex illis nō frangitur:
22 *At morte afficit improbum afflictio: & osores justi [e] disperduntur.
23 *Redimit Jehova animam servorum suorū; ita ut non disperdantur ulli recipientes se ad eum.

[e] Heb. *vastātur, ut infrà sequēte ver.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est secunda alphabetica ex ordine Hhebræorum, generis mixti, ἐπαινετικῆς, διδασκαλικῆς. Occasio illius conscribendæ exponitur ver. 1. partes sunt tres: exordium 2. & 3. vers. propositio laudativa, usque ad vers. 9. & doctrinæ loci, inde ad finem usque.* Abimeleco] *vide 1. Schem. 21. 11. in annot.* Expellente] *per servos suos, quibus in mandatis dedit, ibidem vers. 15.* Abiret] *in terram Jehudæ: ut ostenditur 1. Schem. 22. 1.* 2 Benedicam] *Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit David se omni tempore ex animo palam in ecclesia celebraturum Deum.* 4 Dicens, magnificate] *propositio hortatoria ad laudationem Dei; primùm a singulari experientia sua, deinde a communi fidelium omnium.* 5 Quæsivi Jehovam] *narratio brevis exempli sui; qua ostendit se non simulatione stultitiæ; sed solo Dei quem invocavit beneficio liberatum esse.* Pavoribus] *de quibus 1. Schem. 21. 13.* 6 Ne erubescant] *magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego simulans stultitiam feci; sed potiùs audentibus animis prædicent: μιμήσεις.* 7 Iste pauper] *prædicatio beneficentiæ Dei a singulari exemplo, quod ipse David proponit Ecclesiæ verbis. quasi dicat, quid fecerat miser? primùm occupatus metu, suæ salutis causa se ad populum perditum receperat, & conjecerat in præsentissimum periculum (nam ista effugia non probari Deo, docuit propheta Gad 1. Schem. 22. 5.) deinde cultum Dei dissimulaverat simulata stultitia; sed eò major fuit misericordia domini erga eum, quod abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic seipsum proponit in exemplum toti ecclesiæ, & præit omnibus verba ad ædificationem illius.* 8 Castra metantur] *transitio ab hypothesi ad thesin: quasi dicat ecclesia, iste miser non humanitus, sed divino præsidio ex istis periculis servatus est: certum est igitur, pios præsidio Dei & angelorum castris circumvallatos & munitos esse; ut alia scripturæ exempla docent: Gen. 32. 1. & 2. Reg. 6. 17. & alibi passim.* 9 Gustate] *tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos; quorum unus est de officio nostro erga Deum, usque ad ver. 16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem usque. Officii autem nostri genera ponuntur quatuor: primum est, ut ex perceptis & visis bonis atque exemplis ejus cognoscamus eum, hoc ver; secundum, ut cognitum timeamus, duobus sequentibus: tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver. 12; postremum, ut auditæ voluntati ejus obsequamur; quibus singulis partibus suæ promissiones propheticè adjunguntur. Ait igitur David, Gustate & videte. id est percipite re ipsa, & cognoscite exemplis: metaphora.* 11 Juvenes leones] *amplificatio superioris promissi per comparationem: quasi dicat, quicunque viribus suis freti atque præfidentes non respiciunt ad Deum, miserè pereunt: fideles vero non item.* 12 Filii] *Dei videlicet, domestici ecclesiæ, & discipuli prophetarum in ædificatione ecclesiæ laborantium: sic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos.* 13 Quis est] *transitio ad quartum doctrinæ caput per interrogationem, ubi inverso ordine promissionem primo loco ponit, ut ad obsequium (quod explicatur duobus sequentibus ver.) commodius fideles adducat.* Delectatur vita] *id est, cupit bene beateq; vivere, cùm in præsente, tum in futura vita.* 14 Custodi] *obsequii leges verbis, operibus, & animis datæ, primùm κατ᾽ ἀναίρεσιν, ne quid obeatur mali; deinde κατὰ θέσιν, ut fiat & procuretur quod bonum honestumq; est coram Deo atque hominibus.* 16 Oculi Jehovę] *alter doctrinæ locus de administratione Dei, continens membra duo: unum de beneficiis ejus erga bonos, alterum de suppliciis improborum: quæ duo per prolepsin his duobus ver. enuntiata, in sequentibus explicantur.* 18 Clamantes illos] *ἐξήγησις ver. 16. resumptis verbis hypotheseos, quæ habentur suprà ver. 7.* 19 Propinquus est Jehova] *majestate, virtute, atque auxilio sive per se, sive per res creatas.* Fractis animo] *id est, calamitatum magnitudine confectis, & propè animam agentibus.* 21 Unum ex illis non frangitur] *sine ejus voluntate: vide Matth. 10. 29. & sequentibus.* 22 At morte] *ἐξήγησις ver. 17.* 23 Redimit] *Conclusio ad confirmationem & consolationem piorum.*

PSALMUS XXXV.

David Dei fidem implorans pro adversariorum exitio & salute sua, injurias indignissimè acceptas, & perfidiosissimam illorum hypocrisin explicat; servari a Deo petit contra fraudulentos illorum conatus, Deumq; appellat testem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ suæ, ad gloriam ipsius & publicum ecclesiæ bonum.

1 *ODE Davidis.* Contende Jehova, adversus contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 *Prehende scutum aut clypeum; ac surge in auxilium meum.
3 Et exere hastam, & præclude persequentibus me: dic animæ meæ, salus tua sum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorsum, & erubescant machinantes malum meum.
5 Sint *sicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sic via eorum [a] tenebrosa & lubricissima; & angelus Jehovæ persequatur eos.
7 *Quandoquidem immeritò [b] abscondunt mihi rete suum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 *Eveniat ei vastatio nescienti, ut rete ipsius quod abscondit, capiat eum: in vastatione decidat in *illam.
9 *Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in salute ejus:
10 *Omnia ossa mea dicant; Jehova, quis est par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 *Insurgunt testes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, * orbitatem animæ meæ:
13 * Quamvis ego, ægrotantibus illis, *utens pro* veste mea * cilicio, affligerem jejunio animam

[a] Heb. *tenebræ & lubricitates.*
[b] Heb. *abscondunt mihi foveam rete suum, immerito fodiunt contra, &c.*

mam meam, & oratio mea 'in sinum meum rediret:

14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter ' itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.

15 'Cùm verò claudico, ' lætantur congregantes se: 'congregant se apud me loripides, ut non 'animadvertam; 'lacerant, ac 'non silent.

16 'c Inter hypocritas *facetes* sanniones faceti; 'frendentes contra me dentibus suis.

17 ' Domine, 'quandiu aspicies? ' reduc animam meam 'a vastationibus eorum, a juvenibus leonibus 'unicam meam:

18 Celebrem te in congregatione multa, in populo [d] frequenti laudem te.

19 Ne lætentur de me, qui mihi sunt inimici [e] falsis de causis: qui oderunt me immeritò, ne ' nictent oculo.

20 'Non enim pacem loquuntur: sed contra quietos terræ res [f] fraudulentissimas excogitant:

21 Et 'dilatant contra me os suum; dicentes, euge, euge, 'videt oculus noster.

22 Vides Jehova, 'ne sileas; domine, ne longè absis a me.

23 Evigila & expergiscere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.

24 Judica me secundum justitiam tuam Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.

25 Ne dicant [g] cum animo suo, euge, anima nostra; 'ne dicant, absorbuimus eum.

26 Pudefiant & erubescant simul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant *se* contra me.

27 'Cantabunt & lætabuntur, qui delectantur 'justitia mea; dicentque jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace servi sui:

28 Et lingua mea [h] enuntiabit justitiam tuam, toto die laudem tuam.

[c] Heb. *inter hypocritas facetiæ sanniones facetiæ: similis constructio est Ijobi 20.17. & Jescha 19.11.*

[d] Heb. *valido.*

[e] Heb. *falsitatis.*

[f] Heb. *fraudum.*

[g] Heb. *in corde suo.*

[h] Heb. *meditabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἱκετικὴ, constans ex quatuor partibus: exordio abrupto, sive petitione pathetica, usq. ad ver. 11; propositione sive narratione malorũ suorũ, inde usq. ad ver. 17; petitione, usq. ad 27. & cõclusione, duobus ultimis. Petitionis autem abruptæ, unde exordiũ ducitur, mẽbra ponuntur duo; unũ, κατηγορικὸν in adversarios, ver. 1. alterum, ἱκετικὸν pro seipso, ver. 2. quæ duo deinde exornat usque ad vers. 9. posteà verò amplificat a supremo fine, qui est gloria & laudatio Dei, usque ad 11.* 2 Prehende scutum] *humanitus dicta.* 5 Sicut gluma] *ut suprà Psal. 1. ver. 4.* 7 Qandoquidem immeritò] *αἰτιολογία imprecationis ab atrocitate peccati adversariorum; qua ostendit David se hîc minimè indulgere perturbationibus animi sui, sed omnia justitiæ Dei tribuere. Est autem in hoc ver. obscurissima verborum ὑπαλλαγὴ, quam perspicuitatis causa mutavimus.* Abscondunt mihi rete suum] *id est, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut suprà psal. 7. & 9.* 8 Eveniat ei] *id est, eorum cuique: syllepsis Hhebræorum.* Illam] *foveam, quam fodisse dicuntur ver. precedente.* 9 Sic anima mea] *summus finis petitionis, ut observatum est suprà in ver. 1.* 10 Omnia ossa mea dicant] *id est, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Ijob. 31. 20. & infrà 51. 10.* 11 Insurgunt] *secunda pars, propositio sive narratio querelæ suæ: cujus loci summi sunt tres; primus, quòd injuriam gravissimam patitur, hoc ver. secundus, quòd indignissimè patitur, ut qui adversariis omnibus modis benefecerit, usq. ad vers. 15. tertius, quòd per fraudem & ludibrium exagitatur cum simulatione perfidiosissima, ver. 15. & 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipsum falsis criminationibus apud Schaülem onerabant; quorum fit mentio 1. Schem. 24. 10. & 26. 19.* 12 Orbitatem animæ meæ] *id est, efficiunt ut tanquam orbus vel potius orphanus a Dei patris mei cultu, ab ecclesia, patriaq. absim; ut idem conqueritur 1. Schem. 26. 19.* 13 Quamvis ego] *cùm nondum percepissem desperatam illorum malitiam, & reprobationem a Deo.* Cilicio] *vide in Gen. 37. 34.* In sinũ meũ] *id est, orationem pro illis frequentarem, & sæpius repeterem, quasi in sinu gestans.* 14 Itarem] *invisens ad consolandum eos.* 15 Cùm verò claudico] *id est, cùm magnitudine rerum adversarum nutare & propè corruere videor: metaphora a rebus corporeis.* Lætantur congregantes] *id est, dum conveniunt inter se ut invisant me, lætitiam magnam agitant.* Congregant se] *id est, cùm ad me venitur, similiter dolentes agunt, quasi eodem malo afficerentur mecum, simulatione miseriæ (ut Augustinus loquitur) non compassione misericordiæ.* Animadvertam] *hypocrisin & fraudem suam.* Lacerant] *vestimenta sua, ut si meus dolor afficeret illos gravissimè: vide Gen. 37. 34.* Non silent] *id est, omnia complent planctibus, & bonos consolatores agunt. Hujusmodi autem fuisse multos ἐπαμφοτερίζοντας, desultorios, & omnia facientes ad gratiam omnium partium, qui modò Schaüli subservirent, modò subblandirentur Davidi, apparet ex ipsius Davidis verbis, 1. Chron. 12. 17. & ex Kehhilæorum & Ziphæorum exemplo 1. Schem. 23. & 26.* 16 Inter hypocritas] *id est, cùm a me profecti sunt ad congerrones suos.* Frẽdentes] *id est, furentes ex ira gravissima: synecdoche.* 17 Domine] *tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur sibi.* Quandiu aspicies] *tantùm, ac non judicium exercebis?* Reduc] *id est, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, qua per istorum importunitatem carere cogor: nam respicit his verbis ad querimoniam, qua usus est sup. vers. 12.* A vastationibus] *id est, ne vaster ab illis, atque dilacerer.* Unicam meam] *vide suprà 22. 21.* 19 Nictent oculo] *id est, amarulenter ludificentur me: synecdoche.* 20 Non enim] *confirmatio petitionis ab injuria adversariorum, tum publica contra omnes pios, hoc vers. tum singulari contra prophetam, sequente vers. Quam ob rem Deum nominatim appellat testem, ver. 22.* 21 Dilatant] *i. per ludibrium exagitant: ut Ijobi 16. 10. & Jescha. 57. 8.* Videt oculus noster] *videlicet malum quod exoptavimus: ἀποσιώπησις mali per euphemismum, in hoc genere loquendi frequens: ut Psalm. 54. 9. & 59. 11. & 118. 7.* 22 Ne sileas] *id est, ne quiescas; sed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, his duobus vers.* 25 Ne dicant] *ampliùs, ut dixisse leguntur suprà ver. 21.* 27 Cantabunt] *conclusio a rebus consequentibus, nimirum lætitia Ecclesiæ, gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recensentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. sequente.* Justitia mea] *id est, assertione quam feceris, justæ causæ meæ.*

PSALMUS XXXVI.

David regnum populi Dei aditurus, Deum celebrat a beneficentissima administratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga ecclesiam suam: deinde precatur Deum pro salute & prosperitate populi Dei & sua.

1 MAGISTRO *symphoniæ:* ' Ode ' *servi Jehovæ, Davidis.*

2 ' Dictum defectionis ad improbum, [a] ' in intimo cordis mei est; coram cujus oculis non *est* pavor Dei,

3 Quum ' abblanditur ei in oculis ejus; ' *sibi* inveniendam esse iniquitatem suam, ' *quæ* odio habenda *esset.*

4 Verba oris ejus [b] vana & dolosa *sunt:* ' desinit erudire ad benefaciendum.

5 Vanitatem cogitat in cubili suo, insistit viæ ' non bonæ: ' malum non spernit.

6 ' Jehova, ' in cœlis *est* benignitas tua; fides tua usque ad superiores nubes:

7 Justitia tua instar montium [c] maximorum; judicia tua *instar* abyssi magnæ: homines & jumenta conservas, Jehova.

8 ' Quàm pretiosa *est* benignitas tua, Deus, cùm filii hominum ' ad umbram alarum tuarum sese recipiunt.

9 ' Uberrimè explentur pinguedine domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendū das eis.

10 ' Quandoquidem penes te *est* ' fons vitæ, ' in luce tua [d] fruamur luce.

11 Protende benignitatem tuam erga cognoscentes te, & justitiam tuam erga rectos [e] animo.

12 ' Ne aggrediatur me pes [f] superbi, & manus improborū, ne inducat me ad aberrandum eò.

13 Ubi cadunt operarii iniquitatis, ita impulsi ut non possint surgere.

[a] Heb. *in medio.*

[b] Heb. *vanitatis & doli.*

[c] Heb. *Dei fortis: vide Gen. 30.8.*

[d] Heb. *videamus lucem: synecdoche frequens, ut psalm. 34.13*

[e] Heb. *corde.*

[f] Heb. viri *superbiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti,* ἐπαινετικὴ καὶ εὐκτικὴ, *constans duabus partibus; laudatione Dei, usque ad vers. 10. & precatione, a vers. 10. ad finem usque.* Servi Jehovæ] *i. in vocatione & administratione regni Deo servituri; ac proinde fidem & misericordiam ejus implorantis, ut regnum sanctè administrare posset; vide sup in psal. 18. 1.* 2 Dictum] *prior pars psalmi laudativa, trialauadationis argumenta continet: primum est ab æquanimitate, diuturnaq; patientia & beneficentia Dei erga impios, a 2. vers. ad 6. usque; secundum, a continuatione beneficæ administrationis ejus in rebus omnibus creatis, vers. 6. & 7. tertium a, singularibus illius beneficiis erga ecclesiam, ver. 8. & 9. Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur a contumacissima illorum rebellione; primùm factis atque conatibus, vers. 3. deinde verbis, vers. 4. & postremò consiliis & cogitationibus, vers. 5. quæ omnia ex uno tanquam genere derivantur, nimirum vacuitate a timore Dei, quæ ideo prolepticè ponitur vers. 2.* Dictum defectionis] *id est, quòd a defectione semel incepta video animum improbi indies magis ac magis sollicitari ad novas defectiones & scelera, id animo meo insidet. Videtur enim David ab exemplo Schaülis, quem spiritus malus quotidie in nova scelera compulerat, impiorum conditionem describere: vide 1. Chronic. 10. 13.* In intimo cordis] *id est, me afficit gravissimè, & animum meum tanquam gladius transverberat.* 3 Abblanditur ei] *id est, blande atque indulgenter optata illi subministrat.* Sibi inveniendam esse] *id est, omnibus modis videndum esse atque procurandum, ut nefariè adipiscatur nefaria desyderia sua: quas artes Schaül adversus Davidem adhibuisse legitur, 1. Schem inde a 18. cap.* Quæ odio habenda esset] *id est, quam odisset, si saperet, omnésque boni odisse debent.* 4 Desinit erudire] *id est, a bono abstinens, nihil docet nisi malefacta:* μείωσις, *ut sequente vers.* 5 Non bonæ] *id est, ut quamq; videt pessimam, pergit in ea.* Malum non spernit] *id est, nihil mali omittit quin faciat illud, sed studiosissimè amplectitur.* 6 Jehova] *Secundum argumentum laudationis, ut observatum est in vers. 2. per apostrophen ad Deum.* In cœlis] *id est, summæ, profundissimæ, adeoq; infinitæ sunt benignitas, veritas, justitia judiciaq; tua; quæ amplitudo metaphoricis comparationibus exponitur ad humanum sensum accommodis.* 8 Quàm pretiosa] *tertium argumentum laudationis, ut observatum est vers. 2. per exclamationem ex admiratione profectam, cujus subjectio habetur sequente vers.* Ad umbram alarum] *ut suprà 17. 8.* 9 Uberrimè] *id est, omnem victum, necessitatem, & amœnitatem cùm præsentis, tum venturæ vitæ subministras credentibus in te: allegoriæ.* 10 Quandoquidem] *altera pars psalmi, precatio; tum publica pro toto regno & ecclesia Christi, duobus vers. tum privata pro Davide in administratione regni sui Deo servire cogitantis 2. ultimis: publicæ autem precationis tria sunt postulata, lucis, benignitatis, & justitiæ.* Fons vitæ] *id est, inexhausta plenitudo atque perfectio, qua fideles perfundis pro demenso voluntatis tuæ: sic permanet in allegoria, ver. 10 ad precationem transiens.* In luce tua fruamur] *id est, gloriosis & illustribus bonis tuis; vel præsente & futura prosperitate, cujus causas & antecedentia petit, sequente ver; nimirum misericordiam Dei, & justitiam ex misericordia collatam.* 12 Ne aggrediatur me] *precatio singularis, ut diximus ver. 10. qua ita deprecatur malum, ut ex contrario intelligatur optare constantiam in bono.* 13 Ubi cadunt] *id est, in eam insaniam, de qua ver. 2. & sequentibus: ac proinde in funestum & sempiternum exitium.*

PSALMUS XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & securitatem in Deo revocans, elegantissimis promissionibus utrorumq; statum per comparationem explicat; illorum infaustam vitam & mortem, horum vero felicem esse ostendens providentia & administratione Dei etiam in mediis calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promissiones de ipsorum bono & improborum exitio.

1 ' Ode

1 'ODE *Davidis*.'Ne accendaris ira propter maleficos; ne invideas facientibus iniquitatem:

2 Nam 'sicut fœnum citò ſuccidentur, & ſicut viriditas teneræ herbæ decident.

3 'Confide in Jehova & 'fac bonum : inhabita terram,& 'paſcere fide:

4 'Et oblecta te in Jehova, qui dabit tibi petitiones [a] animi tui.

5 ' Devolve ſuper Jehovam viam tuam, & confide in eo;'nam ipſe efficiet;

6 Proferens tanquam lucem juſtitiam tuam, & jus tuum tanquam meridiem.

7 '[b]Acquieſce Jehovæ,& continenter expecta eum: ne accendaris ira propter proſperantem via ſua, propter virum efficientem cogitata.

8 Abſiſte ab ira, & derelinque æſtuantem ira; ne accendaris ira, ſaltem ad malefaciendum.

9 ' Nam malefici excindentur; dum expectantes Jehovam,ipſi hæreditariò poſſidebunt terram:

10 Et adhuc paululum, planè non erit improbus: quòd ſi conſideraveris locum ejus; ' non extabit:

11 Manſueti verò hæreditariò poſſidebunt terram,& oblectabunt ſe'in multitudine pacis.

12 'Cogitante improbo contra juſtũ, & frendente adverſus eum dentibus ſuis,

13 Dominus ridet eum; quia videt advenire 'diem ſuum.

14 [c]Gladium eduxerint improbi, & tetenderint arcum ſuum; ad dejiciendum pauperem & egentem,ad mactandum rectos viâ:

15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, & arcus eorum confringentur.

16 'Bonum *eſt* parum cuiq; juſto, plus quàm copia *ſua* 'improbis multis.

17 Nam ' brachia improborum confringuntur:'ſuſtinet autem juſtos Jehova.

18 'Agnoſcit Jehova ' tempora integrorum; adeò ut poſſeſſio eorum in ſeculum futura ſit:

19 Non erubeſcant tempore malo, ſed diebus famis ſaturentur:

20 'Dum improbi pereunt & inimici Jehovæ, [d]ut quæ pretioſa ſunt in agnis : *ut hæc* conſumuntur ipſo fumo,conſumuntur *iſti*.

21 ' Mutuò accipit improbus, ſed non poteſt reddere:juſtus verò gratiam facit & donat:

22 'Quia benedicti ab illo, hæreditariò poſſident terram: maledicti verò ab illo excinduntur.

23 ' A Jehova greſſus viri ſtatuuntur, cujus delectatur viâ.

24 Cùm cadit,'non dejicitur; quia Jehova ſuſtentat manum ejus.

25 ' Puer fui, etiam conſenui; neque vidi juſtum ita derelictum, ut ſemen ejus quæreret panem.

26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen ſemen ejus in benedictione *eſt*.

27 'Recede a malo, & fac bonum: ſic 'habita in ſeculum:

28 'Nam Jehova amat jus,neque derelinquit quos benevolentiâ proſequitur, in ſeculum cõſervantur: ſemen vero improborum excinditur.

29 'Juſti hæreditariò poſſidebunt terram, & habitabunt'in æternum ſuper eam.

30 Juſti *cujus* os meditatur ſapientiam, & cujus lingua loquitur jus,

31 In cujus animo *eſt* lex dei ſui, nullus greſſuum ejus 'labaſcit.

32 'Speculante improbo adverſus juſtum, & quærente morte illum afficere,

33 Jehova non derelinquit illum in manu iſtius;'neque ſinit eum condemnari, cùm judicatur.

34 'Attende ad Jehovam, & obſerva viam ejus: tum extollet te ad hæreditariò poſſidendum terram, [e] excidium improborum videbis.

35 'Vidi improbum [f]magna vi erumpentem; & ſeſe explicantem, 'tanquam arbor indigena virens:

36 Deinde præteriit,& ecce non *erat* ampliùs: nam quæſivi eum,ſed non inventus eſt.

37 'Obſerva integrum, & aſpice rectum; finem iſtius viri eſſe pacem:

38 Defectores verò perdi pariter, finem improborum excindi;

39 'Nam ſalus juſtorum a Jehova *eſt*, robur eorum *eſt* tempore anguſtiæ.

40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: liberat eos ab improbis ac ſervat eos, quia recipiunt ſe ad ipſum.

[a] Heb. *cordis*.
[b] Heb. *ſile*.
[c] Heb. *aperuerint, vel ſolverint*.
[d] Heb. *pretioſum agnorũ*.
[e] Heb. *excindi*.
[f] Heb. *violentum,& ſeſe nudantem*.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt didaſcalica alternis ferè verſibus alphabeticum literarum ordinem comtinens. Conſtat autem ex tribus partibus; propoſitione officii noſtri,inde a ver.1 .uſque ad 7. confirmatione ſive exornatione propoſitionis,a ver.7 .uſque ad 27 .poſtremò concluſione hortatoria ad officium noſtrum & certam fiduciam promiſſionum Dei,ad finem uſque.Propoſitionis membra ſunt duo, interdictum adjuncta comminatione,ver.1.& 2.& mandatum cum promiſſione uſque ad ver.7.* Ne accendaris ira] *id eſt,ne indignè feras proſperitatem illorum præſentem.* 2 Sicut fœnum] *id eſt,neque ipſi perdurant, neque ipſorũ felicitas.* 3 Confide in Jehova]*mandatum ex adverſo dehortationi ſive interdicto ſuperiori reſpondens,cujus partes ſunt duæ:una,ut animum & cogitationes avertendo a conſuetudine oculorum,ſola fide reſpiciamus in Deum,cujus fructus hoc ver.& tribus ſequentibus exponuntur ;altera,ut acquieſcamus cum ſilentio voluntati Dei,in principio ver.7.* Fac bonum]*primus fructus fidei,bene inſtituta vita & conformata voluntati divinæ; cujus vitæ modus eſt ut paſcamur fide; adjunctum verò, promiſſio Dei ad præſentem vitam & habitationem terræ ſanctæ pertinens, quæ fuerunt olim ſymbola cœleſtis vitæ & hæreditatis: ut pietas promiſſionem habet vitæ præſentis ac futuræ,1.Tim.4.8* Paſcere fide]*id eſt,ex fide vivere; non ex rebus præſentibus vitam quærens, ut improbi faciunt ,ut Chabakuk 2.4.* 4 Et oblecta] *ſecundus fructus fidei,oblectatio fidei in Deo ſolo acquieſcens.* 5 Devolve ſuper Jehovam] *id eſt,te vitam tuam,& totas rationes tuas illius fidei committe. Ita ſummatim comprehendit quæcunque ad fidem pertinent.* Nam ipſe efficiet]*quæcunq; facto opus fuerint: ſumma promiſſionum quas fides percipit, ſequente verſ.per ſimilitudinem illuſtrata* . 2 Acquieſce Jehovæ] *ſecunda pars pſalmi, confirmatio ſive*

exornatio superiorum documentorum; ad quam transitur brevi repetitione illorum, inverso ordine: nam fidei & spei doctrina priore loco; dehortatio verò posteriore ponitur, hoc vers. & exegeticè amplificatur, seq. 9 Nam malefici] *αἰτιολογία documentorum: primus confirmationis locus ab eventis, quæ per antithesin inter se comparantur; nimirum exitio improborum, ver. 10. & bonorum conservatione, ver. 11. quæ hîc proleptice posita sunt.* 10 Non extabit] *prout ipse ab experientia sua confirmat, infrà ver. 36.* 11 In multitudine pacis] *post molestias ab improbis perceptas atque superatas, ut sequentia explicant.* 12 Cogitante improbo] *secundus confirmationis locus a providentia & sapientissima administratione Dei, quia dum tolerat improbum, ridere tamen dicitur, sequente ver. & dum vult, judicium perficit, altis ver.* 13 Diem suum] *quo placet Deo improbos gladio ipsorum jugulare, & servare probos, ut duo sequentes ver. ostendunt.* 16 Bonum est parum] *Tertius confirmationis locus a constitutione præsente animi & conscientia utrorumque: nam per comparationem ostendit David, non posse tam parum esse justo quin animo possideat omnia; quia ipsi adest majestas, cura, promissio, efficacitas, & benedictio Dei, 3. ver. sequentibus: contrà verò improbis nihil tantopere superesse, ut ipsorum animi possint in eo conquiescere.* Improbis multis] *id est, plus percipit boni justus unicus, quàm omnes simul improbi ex cunctis suis facultatibus.* 17 Brachia] *id est, omnes illorum facultates, in quibus suum robur putant consistere.* Sustinet] *id est, quantumvis infirmos & tenues conservat.* 18 Agnoscit] *ut suprà 1.6.* Tempora] *sive secunda, sive adversa: omnium rationem habet, sequente ver.* 20 Dum] *id est, dum contabescunt fame & emaciantur, ut liquesit infumatum tenellorum agnorum pingue, licèt non fuerit propiùs ad ignem admotum: similitudo elegans. Est autem hîc & duobus sequentibus ver. explicatio ejus quod dixerat ver. 18. ab exemplo famis; quod peræquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandum est.* 21 Mutuo accipit] *ad levandam famem.* 22 Quia benedicti] *αἰτιολογία istius loci a benedictione Dei, ut observatum est in ver. 16.* 23 A Jehova] *exegesis prioris membri quod in superiore ætiologia ponitur, a benevolentia & beneficentia Dei; qui etiam labentes ex infirmitate suos gratiosè sustinet, 2. ver.* 24 Non dejicitur] *ita ut dejectus maneat, 2. Cor. 4.9. ut improbi contrà in perpetuum dicuntur dejici; Jechezk. 32.4.* 25 Puer fui] *quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia, quasi dicat, ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viris bonis permanere adeò ut ad posteros usque deriventur; sed observavi semper esse temporarias castigationes ejus: huic negationi subjicitur contraria affirmatio sequente ver. vide psalm. 72. 4.*
27 Recede a malo] *Conclusio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientiæ ascribuntur duo capita resipiscentiæ; mortificatio veteris hominis, & excitatio novi in justitia & sanctitate vera: fidei verò ascribitur promissio, fidelem virum jam jam velut in præsentis & perpetuæ vitæ ac hæreditatis possessionē mittens; cujus propositionis exornatio atque confirmatio usque ad finem ostenditur.* Habita in seculum] *vide Gen. 20.7.* 28 Nam Jehova] *Confirmatio bimembris, respiciens ad duo superiora capita resipiscentiæ, a consilio & ordinatione judiciorum Dei: nam (inquit) bonis bene est a Deo, & malis pessimè.* 29 Justi hæreditariò] *exornatio proximè præcedentis confirmationis: in qua primùm bonorum status exponitur, usque ad ver. 35. deinde verò improborum, usque ad 37. quæ duo capita summatim & per anacephalæosin repetita ver. 37. & 38. concluduntur a prædicatione salutis & beneficentiæ Dei.* In æternum] *id est, non tam præsentis symboli ratione, quàm æternæ vitæ: etsi quod ad vitam præsentem attinet, sequentia docent justum & permansurum beneficio Dei, ver. 30, & 31. & ab omnibus offensis conservatum iri, ver. 32 & 33.* 31 Labascit] *id est, stat firmus: metaphora.* 32 Speculante] *amplificatio ab improborum studio adversante bonorum felicitati, ut observatum est in ver. 29.* 33 Neque sinit eum condemnari] *id est, mirificè liberat ad confirmandam veritatem suam, & probandam innocentiam illius, cùm opus est.* 34 Attende ad Jehovam] *hortatio ad justum, μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum statu, ut dictum est suprà ver. 29.* 35 Vidi improbum] *Expositio allegoricæ status improborum.* Tanquam arbor] *id est, nativa arbor sive voluntaria, quam sponte producit tellus: nam hoc genus arborum esse valentius eò quod arte vel cultura provenit, ipsa natura docet.* 37 Observa integrum] *ἀνακεφαλαίωσις, ut observatum est suprà, ver. 29.* 39 Nam salus] *αἰτιολογία superioris demonstrationis ἀνανταπόδοτος: nam causam quidem felicitatis bonorum explicat, salutem, opem, & liberationem a Deo; sed infelicitatis quæ improbos manet, narrationem reticet, quæ a contrario facilè colligitur.*

PSALMUS XXXVIII.

David ex divina voluntate pressus malo gravissimo, peccata sua confitetur; de infirmitate animi & corporis sui, desolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus omissis, ad Deum se convertit, & repetitis summatim causis opem Dei implorat ac salutem petit.

1 PSALMUS *Davidis* ad recordandum.
2 Jehova, ne in fervente ira tua arguas me; aut in æstu iræ tuę castiges me.
3 Nam sagittæ tuæ [a] *altè* infixæ sunt in me, & demisisti super me manum tuam.

[a] Heb. *demissæ sunt.*

4 Non *est* integritas in carne mea, propter detestationem tuam: non *est* pax in ossibus meis propter peccatum meum.
5 Nam iniquitates meæ transcendunt caput meum; ut onus [b] grave, graviores sunt quā perferre queam.

[b] Heb. *graves sunt præ me.*

6 Putruerunt, contabuerunt livores mei; propter stultitiam meam.
7 Distorqueor, incurvor pervalde; toto die atratus pergo:
8 Quia ilia mea plena sunt vilitate, adeò ut non *sit* ulla integritas in carne mea.
9 Debilitatus & attritus sum [c] pervaldè, rugio præ fremitu [d] animi mei.

[c] Heb. *usque valdè.*
[d] Heb. *cordis.*

10 Domine, coram te totum desiderium meum *est*; & suspirium meum a te non est absconditum.
11 Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; & lux oculorum meorum, etiam ipsi non *sunt* penes me.
12 Amici mei & proximi mei e regione plagæ meæ subsistunt, & propinqui mei e longinquo absistunt.
13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt animam meam: & qui requirunt malum meum, loquun-

quuntur *ærumnas, & dolos toto die meditantur:
14 *Quos ego tanquam surdus non audio, & tanquam mutus non aperiens os suum;
15 Sed sum tanquam is qui non audit, & in cujus ore non *sunt* argumenta:
16 *Quia te Jehova expecto; *ut* tu exaudias, Domine Deus mi:
17 *Quia dico, *videndum* ut non lætentur de me; nutante pede meo, contra me magnificent se;
18 *Si ego ad claudicationem comparatus fuero, & dolor meus fuerit coram me jugiter.
19 *Quandoquidem iniquitatem meam indico, sollicitus sum de peccato meo:
20 Inimici autem mei vivi roborantur, & multiplicantur qui oderunt me [e]falsis de causis.
21 Et reddentes malum pro bono, adversantur mihi; *eò quòd sector bonum;
22 *Ne derelinquas me, Jehova: Deus mi, ne longè absis a me.
23 Festina ad auxilium meum, Domine salus mea.

e Heb. *falsitatis, ut sup.* 35.19.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἱκετικὸς, *exordio, narratione, & conclusione constans.* Ad recordandum] *id est, memoriam statuendam mali sui, & liberationis acceptæ a Deo. quod genus Psalmorum docendi causa vocare possumus* ἀπομνημονευματικόν. 2 Jehova] *exordium sive petitio ex abrupto, qua iram Dei & flagella deprecatur David.* 3 Nam] αἰτιολογία *petitionis, sive narratio tribus partibus constans: prima est a persona Dei, de calamitatibus quas ipse infligit, usq; ad ver.10. secunda, a persona sua, explicatio infirmitatis suæ, ver.10. & 11. tertia, a persona circunstantium, inde usque ad ver.19.* Sagittæ tuæ] *id est, plagæ: metaphora. Est autem hoc & sequente ver. gradatio apprimè necessaria; qua David a flagellis (quorum asperitatem sentiebat) assurgit ad sensum iræ & detestationis Dei: inde verò devenit ad detestationis causam, nimirum peccatum suum.* 5 Iniquitates meæ] *id est, peccata & eorum pœna; synecdoche: nam hîc exornatio est querimoniæ, qua usus est proximè præcedente ver.* Transcendunt caput meum] *id est, tanquam exundantes aquæ demergunt me: metaphora ab aquis: ut psal.42.8. & 88.17. & 124.4. & 5. ut altera quæ proximè sequitur, ab oneribus translata est.* 6 Putruerunt] *Singularis explicatio plagarum de quibus suprà in genere expostulaverat. Credibile est autem fuisse gravissimum aliquem dolorem, acutissimum, multiplicem, & diuturnum: etsi quod genus fuerit mali, non meminimus in scriptura legere: nisi fortè hæc quispiam allegoricè malit accipere.* 10 Domine] *alter narrationis locus de affectione sua, cujus testem appellat Deum.* 11 Etiam ipsi non] *id est, videntur jamjam me deficere gravitate mali.* 12 Amici mei] *tertius narrationis locus, de ratione qua circunstantes erga ipsum utebantur; sive amici, hoc ver. sive inimici, sequente ver. ac postremò ipse erga omnes, ver.14. & 15.* E regione plagę meæ] *præ horrore detrectantes accedere; simile vide Ijobi.19.* 13 Ærumnas] *quibus ampliùs afficiant me.* 14 Quos ego] *id est, dissimulo & fero patienter, ut fidelem decet, ver.16.* 16 Quia te Jehova] ἀπολογία *silentii, primùm a fide sua in Deum, hoc ver. deinde ab improbitate adversariorum, duobus ver. sequentibus.* 17 Quia dico] *secunda causa silentii: quasi dicat, mihi cum Deo res est in istis calamitatibus; non autem cum istis canibus & porcis; apud quos si quid dicerem, omnia in ludibrium verterent: & si quid secus quàm opto pateret malúmque meum continuaretur, ipsum Dei nomen in malo meo blasphemarent.* 18 Si ego] *hoc est, si non desineret malum: exegesis metaphoræ qua modò usus est, nutante pede meo.* 19 Quandoquidē] *Conclusio petitoria, cujus partes sunt duæ: causarum, tribus ver. & postulatorum, duobus ultimis. causæ ponuntur duæ; una, a persona sua, quòd seipsum sistit coram Deo, & peccatum suum ex animo confitetur ad glorificandum Deum: altera, a persona inimicorum, injusto odio & immeritis maleficiis in Davidē prosequentium, duobus sequent.* 22 Ne derelinquas me] *Postulatum duplex, deprecationis, hoc vers. & precationis oppositæ, vers. ultimo.*

PSALMUS XXXIX.

David explicato consilio bene & patienter transigendæ vitæ suæ, agnoscit se repentè oppressum ab instituto aberrasse & obmurmurasse Deo: ita seipsum corrigens deprecatur peccata & supplicia sua, & misericordiam in præsente calamitate sibi exhiberi postulat.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* *Jeduthuni; *Psalmus Davidis.*
2 *Dixeram; observabo *vias meas, ne peccem lingua mea: servabo circa os meum *capistrum, *tantisper dum improbus *erit* corā me.
3 Obmutueram [a]taciturnus, *silebam *etiam* a bono; *cum dolor meus incrudesceret.
4 *Incalescente verò [b]animo meo in me, in meditatione mea exardescente igne; *locutus sum lingua mea, **dicens*;
5 *Fac ut experiar, Jehova, finem meum: *nam mensura dierum meorū, quid est? experiar quàm durabilis sum.
6 Ecce, [c]*palmares disposuisti dies meos, & tempus meum ut nihil *est* coram te: *profectò omnimoda vanitas omnis homo *est*, **quantumvis* constitutus. Sela.
7 Profectò *per imaginem præterit quisque, profectò in vanum *perstrepunt; congregat quispiam, sed nescit quis recepturus sit ea.
8 *Sed jam quid expecto domine? spes mea in te *est*.
9 *Ab omnibus defectionibus meis eripe me, [d]probro *stultis ne exponas me.
10 *Obmutesco, non aperio os meum; quia tu fecisti.
11 *Remove a me plagam tuam, *a conflictu manus tuæ ego deficio.
12 *Cùm *in* reprehensionibus *pro iniquitate castigares quempiam, *dissolveres sicut tineam [e]quod inest ei desiderabile: profectò *vanitas *est* omnis homo. Sela.
13 *Audi orationem meam, Jehova, & clamorem meum; aurem adverte ad lachrymas meas, ne surdum agas: *quia peregrinus sum coram te, inquilinus ut omnes majores mei.
14 *Desiste a me, ut recreem me; *cùm nondū abeo, ut non ampliùs adsim.

a Heb. *taciturnitate.*
b Heb. *corde meo in medio mei.*
c Heb. *palmorum.*
d Heb. *probrum stulti ne ponas.*
e Heb. *desyderabile ejus.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthuni] *id eſt, genti Jeduthunis & illius claſſi: vide 1.Chron.25.3.* Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt, ἀπομνημονευματικὸς, ut præcedens, generis εὐκτικῷ, cujus partes ſunt duæ; una eſt narratio loco exordij, a verſ.2. ad 5. altera, precatio, ad finem uſque. Videtur autem hic pſalmus ex contextu & argumento de eo tempore ſcriptus eſſe, quo David in ſummas anguſtias conjuratione Abſchalomi conjectus eſt.* 2 Dixeram] *narratio continens primùm explicationẽ animi & conſilii ſui, ver.2. deinde vitæ ſuæ cum propoſito anteà conformatæ, ver.3. poſtremò prætermiſſionem & aberrationem a propoſito præ gravitate mali, ver.4.* Vias meas] *id eſt, vitam totam.* Capiſtrum] *metaphora a jumentis ferocioribus.* Tantiſper] *quotieſcunque Deo videbitur improborum operâ me exercere.* 3 Silebam etiam a bono] *id eſt, ne bonæ quidem & juſtæ defenſionis meæ recordabar apud illos; ſed miſſa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum 2.Schem.16.5. & ſequentibus.* Cùm dolor meus] *id eſt, mea calamitas ingraveſceret novis accedentibus malis.* 4 Incaleſcente] *id eſt, cùm me ſenſi obrui malorum magnitudine; quorum cauſa animus meus cum graviſſimo æſtu conflictatus eſt, & vehementiſſimè perturbatus; prout demonſtravit cùm Tziba adveniens herum Mephiboſchetum falso accuſavit appetiti regni, 2.Schem.16.1.* Locutus ſum] *vitæ præſentis tædio.* Dicens] *Petitionis quæ ſequentibus verſ. continetur, partes ſunt duæ: una immodeſta ex animi perturbatione naſcens, qua exoptat mortem præſentem, tribus ver. altera, correctio qua veluti reſipiſcens ſe committit Deo inde a ver.8. ad finem uſque.* 5 Fac ut experiar] *id eſt, moriar: periphraſis mortis pathetica, ad tædium vitæ oſtendendum.* Nam menſura] *αἰτιολογία petitionis, quæ ſequentibus verſibus exponitur.* 6 Palmares] *id eſt, non longiores quàm ſit hominis palmus: hyperbolica metaphora, quam ſequentia verba per gradationem explicant. Eſt autem hic prior locus exegeſeos a quantitate vitæ; poſterior locus, a qualitate & conſequentibus ejus, traditur ſequente verſu.* Profectò] *ἐπιφώνημα generalem vitæ noſtræ conſtitutionem explicans, ab exemplo Davidis.* Quantumvis conſtitutus] *id eſt, firmus & fixus in hac vita: prout David ſuperatis undique hoſtibus in celebri & potente regno eſſe videbatur, cùm orta eſt iſta conjuratio.* 7 Per imaginem] *id eſt, ſpecies eſt evanida: vide 1.Corinth.7.31. & infrà 73.20.* Perſtrepunt] *homines ſtudio rerum hujus vitæ traducti quaſi dicat, laboravi, cucurri, & ſudavi fruſtrà, & regnum opeſq; tantas comparavi: ſic expoſtulat, quia Abſchalomum videbat furere, & Mephiboſchetum, credebat conaturum; ac proinde incertus erat utrum ſucceſſorem eſſet habiturus, an alium quemquam.* 8 Sed jam] *altera pars petitionis, ad quam tranſitur correctione. quaſi dicat, hei mihi, quid dico? quid mortem expeto? tempus eſt, ut animum meum avocem ab iſtis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & ſpem veram committam domino: hinc ſequitur alter petitionis locus a verſ.9. ad finem.* 9 Ab omnibus defectionibus] *petitio reſipiſcentis prophetæ, duo membra continens: unum eſt deprecatio de liberatione a peccatis & eorum pœnis, uſque ad verſ.13. alterum de impetranda gratia & inſtauratione ſui, tribus reliquis.* Stultis] *vide Pſal.14.1.* 10 Obmuteſco] *id eſt, agnoſco te juſtum autorem hujus caſtigationis meæ, & judiciis tuis acquieſco: confeſſio.* 11 Remove] *deprecatio optimè ſubjecta confeſſioni, qua copioſiùs exponitur quod ſuprà petierat ver.9.* A conflictu] *αἰτιολογία deprecationis ab imbecillitate ſua.* 12 Cùm] *amplificatio αἰτιολογίας a communi hominum ſorte, quorum nullus, ſi cum gravitate judicii divini ſe ipſum comparabit, eam firmitatem habet quæ perferre poſſit; ſed contrà eſt inaniſſimus. vide de hoc argumento in Ijobo multa.* Pro iniquitate] *id eſt, prout peccato fuerit meritus.* Diſſolveres ſicut tineam] *quæ ſolo tractu teritur, ut Ijobi.4.19.* Vanitas] *ἐπιφώνημα, ut ſuprà ver.6. ſed diverſo argumento: hic enim oſtendit pſaltes non poſſe ab homine (adeò vanus eſt) unicum Dei judicium tolerari.* 13 Audi] *ſecundum membrum petitionis, ut obſervatum eſt ſuprà in ver.9.* Quia peregrinus ſum] *id eſt, quandoquidem (prout eſt ſors communis omnium mortalium) non poſſum diu in præſenti vita conſiſtere, & peregrinari a te; ac proinde tibi miſericordiã exercendi erga miſerum peregrinum oblata eſt occaſio: ſic 1.Chro.29.15. & Pſal.119.19. ſic accipiendum eſſe oſtendit finis verſus ſequentis.* 14 Deſiſte a me] *graviùs & diutiùs affligendo.* Cùm nondum abeo] *id eſt, antequam moriar, in vitam hanc nunquam reverſurus: ſic Ijobi 10.21. & ſequente.*

PSALMUS XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a fœdere gratuito Dei, & a ſtudioſo obſequio ſuo ſeipſum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorumq; conſolationem ad gloriam Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ, Davidis Pſalmus.*

2 [a] Conſtanter expectavi Jehovam, qui inclinans ad me audivit vociferationem meam.

3 Et educens me [b] e lacu tumultuoſo, e luto cœnoſo; ſtatuit ſuper petram pedes meos, firmavit greſſus meos:

4 Denique indidit ori meo canticum novũ, laudationem Deo noſtro: videntes multi reverebuntur, & confident in Jehova.

5 Beatus *eſt* vir ille, qui ponit [c] in Jehova fiduciam ſuã; neque reſpicit ad ſuperbos aut declinantes ad mendacium.

6 Multa præſtas tu Jehova, Deus mi, mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos: [d] non poſſunt diſpoſitè *recenſeri* apud te; ſi indicare velim & eloqui, numeroſiora ſunt [e] quàm ut enarremus.

7 Sacrificio & munere non delectatus, aures perfodiſti mihi: holocauſtum & [f] oblationem pro peccato non petens:

8 Tum dixi, ecce venio: in volumine libri ſcriptum eſt de me.

9 Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua *eſt* in [g] viſceribus meis.

10 Prædico juſtitiã in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo; Jehova, tu noſti.

11 Juſtitiam tuam non tego [h] in animo meo; fidem tuam & ſalutem tuam dico: non celo benig-

[a] Heb. *expectando expectavi.*
[b] Heb. *e lacu tumultus, & e luto cœni.*
[c] Heb. *Jehovam fiduciã ſuam.*
[d] Heb. *nõ eſt recenſere.*
[e] Heb. *præ enarrando.*
[f] Heb. *peccatum, ut Levit.4.3.*
[g] Heb. *in medio viſcerum meorum.*
[h] Heb. *in medio cordis mei.*

benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.

12 ᵃTu Jehova ne cohibeas miserationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter custodiant me.

13 Nam circundantia invadunt me mala [i]innumerabilia: assequuntur me ᵃiniquitates meæ, adeò ut nequeam dispiscere, numerosiores sunt capillis capitis mei [k] ᵃanimus etiam meus derelinquit me.

14 ᵃVelis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum festina.

15 ᵃPudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.

16 Desolentur pro mercede ᵃ pudoris sui ᵃqui dicunt de me, euge, euge.

17 Gaudeant & lętentur in te omnes quærentes te, *ac* dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes salutis tuæ

18 ᵃCùm ego sim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es; Deus mi ne tardes.

[i] Heb. *usque ad non esse numerum.*
[k] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ευκτικὸς, *constans ex duabus partibus: una est propositio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, usque ad ver. 12. altera, petitio liberationis & salutis, ad finem usque.* 2 Constanter expectavi] *propositio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur ante petitionem: primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris opera; tum singularia erga Davidem, tribus versibus; tum publica erga omnes pios, ver. 5. & 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiscum in Christo redemptore nostro, ver. 7. & 8. Postremo proponitur obsequium fidei, quo animi piorum velut sigillo confirmantur de fœdere ad ipsos pertinente; inde usque ad ver. 12.* 3 E lacu tumultuoso] *procellis & fluctibus vehementissimarum calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloso & profundo lacu, ac tenace luto comparantur.* Statuit super petram] *id est, posuit me loco firmissimo, ut qui e profundo educti rupem conscendunt in littore, tuti ab omnibus procellis.* Firmavit gressus] *id est, me ex incerto & palustri solo eductum in firmo collocavit: duplex membrorum antithesis.* 4 Canticum novum] *vide suprà 33. 3. sunt autem hoc versu adjuncta duo illius liberationis, quam consequebatur David; nimirum laus Dei, & ecclesiæ ædificatio: sic ad alteram partem hujus propositionis transitio est.* 5 Beatus] *altera pars propositionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas.* 7 Sacrificio & munere] *secundus locus argumentationis a fœdere Dei; cujus partes sunt, Deum habere nos acceptos sibi servos, hoc ver. & nos sistere coram illo ad serviendum ipsi, ver. sequente. utriusque verò partis est interpres & effector Christus: Maleaci 3. 1. & Heb. 10. 5.* Aures perfodisti mihi] *id est, me servum tuum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparasti atque obsignasti; ut olim servi auris fibula perforabatur ad januam heri sui: Exodi. 21. 6. & sequent. Hæc autem de membris Christi universè dicta aliis verbis accommodantur Christo, eò quòd nostra causâ formam accepit servi: quam ob rem Apostolus Heb. 10. 5. non dicit ut de Christianis dicitur, aurem profodisti; sed corpus aptasti: vide copiosiùs de toto argumento hujus loci Jescha. 1. & Jirmejæ 7.* 8 Tum dixi] *cum servum tuum effecisti me, & aures perfodisti mihi.* In volumine libri] *i. in lege, in qua servus ex fœdere acceptus præscribitur ut serviant in seculum: Exod. 21. 6.* 9 Facere voluntatem] *tertia propositio argumentationum ab obsequio Davidis, mente, studio sive animo, sermone, & opere: quæ omnia David de se non propter se, sed propter Christum prædicat, cujus fide sanctificantur justi.* In visceribus meis] *id est, in animo: metonymia.* 12 Tu Jehova] *altera pars Psalm. petitio illata ex superioribus argumentorum locis: qua eam ipsam misericordiam, benignitatem, & veritatem implorat David, quam superioribus versibus prædicaverat. Est autem hoc versu prolepsis sive propositio generalis optati, & illius* αιτιολογία *sequente versu; quæ duo minutatim ad finem usque exponuntur.* 13 Iniquitates meæ] *id est, iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13.* 14 Velis] *explicatio postulati quo usus est ver. 12. continens tria petitionis capita: unum, pro liberatione supplicis, hoc versu; secundum, pro confusione improborum, duobus sequentibus; tertium, pro bonorum exhilaratione: quæ omnia spectant ad summum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17.* 15 Pudefiant] *vide suprà psalm. 28. 4. & 35. 4.* 16 Pudoris sui] *id est, vitæ pudendæ suæ.* Qui dicunt de me] *id est, lætantur de malo meo.* 18 Cùm ego] *Conclusio petitionis, a misera conditione sua, & officio Dei.*

PSALMUS XLI.

David in rebus propè disperatis beatitatem eorum prædicat, qui misericordiam de afflictis capiunt; se in afflictione confugientem ad Deum iniquissimè a multis tractatum expostulat, & liberationem a Deo petit pro defungenda sua administratione, confirmanda fide, & celebrando Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ᵃ *psalmus Davidis.*

2 ᵃBeatus qui attendit ad attenuatum; *dicens*, tempore mali liberabit eum Jehova:

3 Jehova servabit eum & vitę restituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum [a] desiderio inimicorum ejus:

4 Jehova ᵃsustentet eũ, *qui decumbit* in ᵃsponda languoris: ᵃ totum cubatum ejus ᵃ ex morbo ejus mutato.

5 ᵃMe dicente, Jehova, gratiam fac mihi, ᵃsana animam meam; quia peccavi tibi:

6 ᵃInimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & perierit nomen ejus?

7 ᵃQuòd si quis veniebat ut inviseret, mendacium loquebatur [b] animus ejus, ᵃ congregabat iniquitatem sibi: egressus foras, eloquebatur.

8 Simul contra me mussitabant omnes osores mei; contra me cogitabant quod *esset* malo mihi, *dicentes*:

9 Res nequissima tenaciter inhæret ei, & q decumbit [c] non amplius exurget.

10 Etiam [d] ᵃvir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum; ᵃsustulit adversum me calcem.

[a] Heb. *animæ, ut Psal. 27. 12.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *non addet exurgere.*
[d] Heb. *vir pacis meæ.*

 11 ᵃAt

11 'At tu Jehova, gratiam fac mihi, & exuscita me; 'ut rependam illis.

12 'Ut hac re experiar 'quòd delectaris me, 'cum non clanget inimicus meus de me;

13 'Sed ego *clangam, cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicens*;

14 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ευκτικός ϗ̀ επαινετικός, constans ex partibus tribus; exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliquis versibus. Etsi autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad tempus alicujus invaletudinis referri potest, de qua nos aliquid in scriptura legere non meminimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse ægritudinem animi sui, qua affectus est, cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus.* 2 Beatus] *Exordium ἐκ γνώμης: id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.* 4 Sustentet] *id est, fulciat & confirmet.* Sponda languoris] *id est, qui rebus adversis postratus jacet.* Totum cubatum] *apostrophe ad Deum, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes.* Ex morbo ejus] *id est, ægritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu.* 5 Me dicente] *propositio sive narratio tum ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versu; tum eorum quæ adversarii contra eum faciebant, versibus sequentibus.* Sana animam meam] *id est, libera me ex hac ægritudine, & peccato meo causa ægritudinis.* 6 Inimici mei] *altera pars narrationis, de inimicorum optatu, factis simulatis adversis consiliis præjudiciis, atque transfugiis. & rebellionibus, usque ad versum 11.* 7 Quòd si quis] *vide suprà 35. 15.* Congregabat] *id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.* 10 Vir colens pacem] *id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel: sic psalm. 55. 14. & sequentibus. Hæc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13. 18.* Sustulit adversum me calcem] *i. conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora, vide 2. Schem. 16. 17.* 11 At tu Jehova] *petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, quæ est unica efficiens causa instaurationis; fines verò sequentibus verbis exponuntur.* Ut rependam illis] *i. ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possim, tuendo populum tuum, & iniquos coërcendo: primus petitionis finis.* 12 Ut hac re experiar] *secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius.* Quòd delectaris me] *nam turpi illa ejectione Davidis e regno, in dubium vocabatur ipsius autoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15. 25. & 26.* Cùm non clanget] *id est, non triumphabis victor; synecdoche.* 13 Sed ego clangam] *tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.*

PSALMUS XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: se ipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur, ac postremò animum suum ad spem & fidem in Deum excitat.

1 'MAGISTRO *symphoniæ in posteris Koráchi*, 'ode *didascalica*.

2 'Sicut cervus glocitat ad alveos aquarum, sic anima mea' glocitat ad te, Deus:

3 'Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in cōspectu Dei?

4 'Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?

5 Hæc recordans 'effundo in me animam meam: me solitum esse transire in turba, gradiri *cum* illis usque ad domum Dei cum voce cantus & laudationis, multitudine feriante.

6 'Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum 'eum, & [b] salutem omnimodam faciei ejus.

7 'Deus mi, in me anima mea dejicit se;' propterea recordor tui 'e terra Jardenis, & Chermonitarum, e monte exiguo.

8 'Utcunque abyssus abyssum inclamet ad sonum 'emissariorum tuorum, omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transeant;

9 'Interdiu mandaturus est Jehova benignitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad me, oratione mea ad Deum fortem vitæ meæ *perstabo*:

10 'Dicens Deo forti 'petræ meæ, quare oblivisceris mei? quare atratus incedo propter oppressionem inimici?

11 'Sica invadunt ossa mea, probro afficientes me hostes mei; dum dicunt ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?

12 'Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo: nam adhuc celebraturus sum eum, omnimodam 'salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *in dicendo.*

[b] Heb. *salutes faciei ejus: ut infrà vers. 12.*

[c] Heb. *mecum.*

ANNOTATIO.

1 Magistro symphoniæ] *id est, Hemani filio Joëlis filii Schemuëlis, 1. Chron. 6. 33. nam hujus fuit tertia classis Musicorum in sacro ministerio. 1. Chron. 25. 5.* Ode didascalica] *ut suprà 32. 1. hujus odes qua David suo exemplo certamen piorum docet, partes sunt duæ: una, qua expostulat de exilio suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad versum 7. altera, qua expostulat de calamitatibus quæ sibi tantoperè afflicto ab inimicis importantur: utraque verò conclusionem habet amœbæam.* 2 Sicut cervus] *propositio universalis*

salis studii quo ad Deum ferebatur David, illustrata per comparationem cervi; qui tum omni tempore confugere ad aquas dicitur, cùm anhelus est; tum maximè ineunte Autumno, quo tempore propter æstum est situ impatientissimus: vide Aristot. lib. 6. de historia animalium cap. 29. Glocitat] *id est, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio similitudinis.* 3 Sitiens est anima mea] *prior propositio continens partes duas, querimoniam, usque ad versum 6. & consolationem adversus querimoniam, vers. 6. querimoniæ autem summa est, prophetam ægrè ferre quòd non possit Deum accedere ex præscripto legis, Exod. 23.17. loci amplificationis duo; unus a conviciis & probris impiorum, versiculo 4. alter, a præteritorum conventuum recordatione, versiculo. 5.* 4 Sunt mihi lachrymæ] *id est, tantùm pascor lachrymis, ut Psal. 80.6.* 5 Effundo in me animam] *id est, liquesio & cantabesco: ut Ijobi 30.16.* 6 Quid dejicis te] *conclusio propositionis præcedentis consolatoria ad animam; cujus partes sunt reprehensio sive correctio fluctuantis animæ, & consolatio.* Eum & salutem] *id est, tum celebrabo ipsum, tum salutaria ipsius erga nos beneficia prædicabo: sic gloriatur David in fide, repentè emergens ex superiore certamine.* 7 Deus mi] *altera pars psalmi, ut observatum est suprà in vers. 1. Expostulat autem David cum Deo de infirmitate animæ suæ, tribus argumentis: primùm est (ut suprà) ab exilio suo, hoc vers. secundum, a miseriis novis indies ad exilium ipsius accedentibus, sequente vers. 5. tertium a contumeliosis in Deum blasphemiis, ver. 10 & 11. quibus singulis suæ consolationes accommodatè proponuntur.* Propterea] *quòd neque usquam alibi, neque in me ipso anima mea potest conquiescere: primus consolationis locus.* E terra] *id est, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Jisraëlitarum, qui hîc ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jarden ab Aquilone, qua definitur Chermone monte & Libano; & a meridie, qua montana Judæam terminant. Nam hæc cum Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur.* 8 Utcunque] *metaphorica afflictionum descriptio abexundante nimborum & procellarum vi.* Emissariorum] *id est, canalium, tuborum, & salientium, e quibus aquæ deorsum ruunt præcipites.* 9 Interdiu] *alter consolationis locus secundo calamitatum generi respondens, a Dei fide in præstandis promissis, & ab orationibus nostris.* 10 Dicens Deo forti] *Summa orationis quam professus est psaltes habiturum se coram Deo.* Petræ meæ] *tuto perfugio meo, ut suprà 40.3.* 11 Sica invadunt] *tertius locus querimoniæ, ut observatum est suprà in ver. 7. quasi dicat, blasphemiis in Deum evomunt, & perinde faciunt ac si me gladiis confoderent: adeo indignè blasphemias perfero.* 12 Quid dejicis] *Conclusio, ut suprà ver. 6.* Salutem faciei meæ] *id est, qui coram & re ipsa mihi autor est omnis salutis ex gratuito fœdere, quo se fore mihi Deum confirmavit: ut 2. Schem. 7.29.*

PSALMUS XLIII.

David ab adversariis pressus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in spe confirmat animum suum.

1 [a] VINDICA me Deus, & [a] suscipe contentionem meam a gente [*] non benigna; a viro [b] doloso & iniquo libera me.
2 [*] Nam tu *es* Deus roboris mei: quare rejiceres me? quare atratus continenter irem propter oppressionem inimici?
3 [*] Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ipse deducant me: adducant me in montem [*] sanctitatis tuæ, [*] & in tabernacula tua:
4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum fortem [c] autorem lætissimæ exultationis meæ; celebrem te cithara, ô Deus, Deus mi.
5 [*] Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, [d] omnimodam salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *contende contentionem meã.* [b] Heb. *dolis & iniquitatis.*

[c] Heb *lætitiam exultationis meæ.* [d] Heb. *salutes faciei meæ. ut sup. 42.6*

ANNOTATIO.

1 Vindica me] *Ode est ejusdem generis & argumenti cum superiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver. 1. exornationem petitionis, usque ad ver. 5. & conclusionem ver. 5.* Non benigna] *id est, maligna; quod de administris Schaülis dici credibile est, ut sequentia verba de Schaüle.* 2 Nam tu es] *exornatio petitionis primùm a fœdere officioque Dei; deinde a genere petitionis, quod nihil petat alienum a fœdere, hoc & sequente versu; postremò a fine, ut omnis gloria tribuatur Deo, ver. 4.* 3 Mitte lucem tuam] *id est, fœderis tui documenta exhibe, dispellens tenebras miseriæ meæ, servans fidem, & reducens me in ecclesiam tuam.* Sanctitatis tuæ] *id est, ubi arca residet, symbolum præsentiæ tuæ sanctissimæ: erat autem tunc temporis Kirjath-Jehbarimis, ex quo a Pelischtæis remissa fuerat, 1. Schem. 6 22.* Et in tabernacula tua] *id est, ubicunque locorum tentorium tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus ordinarius Dei cultus conservabatur, donec templum a Schelomone extructum est: 2. Chro. 1. unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Mosche, primùm Nobi, deinde Gibhhone, 1. Schem. 21. & 1. Reg. 3. alter verò arcæ in oppido Kirjath-Jehbarimorum, donec a Davide deportata est in civitatem suam, 1. Chro. 15. & 16. Quamobrem hîc tabernaculorum plurali numero mentionem facit.* 5 Quid dejicis] *Conclusio hortatoria, ut suprà 42.12.*

PSALMUS XLIIII.

Ecclesia majorum documentis, fœdere Dei, & studio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ suæ confirmata, gravissimè expostulat cum Deo de suis calamitatibus; integritate animi & vitæ suæ freta probat se eas perpeti pro nomine Dei: & postremò opem illius implorat pro salute sua.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi:* [*] *ode didascalica.*
2 [*] O Deus, auribus nostris audivimus; majores nostri narraverunt nobis *quod* opus operatus sis temporibus eorũ, temporibus [a] priscis:
3 Te manu tua gentes expulisse, & [*] plantasse ipsos: malo affecisse nationes, & propagasse ipsos.
4 [*] Non enim gladio suo hæreditariò possederunt terram, & brachium eorum non dedit salutem eis: sed dextera tua, brachiumque tuum

[a] Heb. *antiquitatis.*

tuum &' lux faciei tuæ; quia eras benevolus eis.
5 'Tu ipse *es* rex meus, ô Deus: ' præcipe *Deus* [e] omnimodæ salutis Jahhakobi.
6 Per te ' hostes nostros cornu feriremus: per nomen tuum conculcaremus insurgentes in nos:
7 Nam arcui meo non confideo, aut gladio meo non servaturo me.
8 ' Cùm servaveris nos ab hostibus nostris, & osores nostros pudefeceris;
9 Deum laudantes toto die, nomen tuum in seculum celebrabimus, Sela.
10 ' Atqui rejecisti & ignominia affecisti nos, ' quòd non processeris cum exercitibus nostris.
11 Fecisti ut retrò cederemus ab hoste, & osores nostri diripiunt sibi.
12 Tradidisti nos ut pecudes [d] ' cibarias, & in gentes ' sparsisti nos.
13 ' Vendidisti populum tuum [e] pro re vili, & non auxisti *rem* pretiis eorum.
14 Exposuisti nos probro vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos.
15 Posuisti nos parabolam in gentibus, ' agitationem capitis in nationibus.
16 Toto die ignominia mea observatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;
17 ' Propter vocem probro afficientis, & blasphemi; propter inimicum & ultorem sui.
18 ' Totum hoc evenit nobis; nec tamen oblivis cimur tui, neque mendaciter agimus contra fœdus tuum.
19 ' Non agitur retrorsum [f] animus noster, aut declinat gressus noster a semita sua:
20 ' Quamvis contriveris nos *conjectos* in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.
21 ' Si obliti fuissemus nominis Dei nostri, aut expandissemus manus nostras ' ad Deum fortem extraneum:
22 Nónne Deus pervestigasset istud? cùm ipse cognoscat abscondita animi.
23 ' Sed propter te occidimur quotidie; æstimamur ut pecudes [g] mactandæ.
24 ' Evigila, quare dormires Domine? expergiscere, ne rejicias in æternum.
25 Quare faciem tuã absconderes? ' obliviscereris afflictionis nostræ & oppressionis nostræ?
26 ' Nam dejecta est in pulverem vita nostra, adhæret terrę venter noster.
27 Surge ' *ad* justum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

[e] Heb. *salutum, ut sup.* 42.6.
[d] Heb. *cibi.*
[e] Heb. *pro non opibus.*
[f] Heb. *cor nostrum: sic infrà* 22.
[g] Heb. *mactationis.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, tradita ecclesiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo usu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hæc ode aut scripta fuisse a Davide recordatione eorum temporum quibus Jisraëlitæ a Pelischtæis vexabantur inde a diebus Schimschonis ad Davidem usque, ut ecclesia ab antecedente exemplo præcaveret sibi, & ad afflictiones sese compararet; aut ab aliquo viro Dei temporibus captivitatis Babylonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Est autem ode ad docendum quidem tradita, ut ostendit inscriptio; sed tamen genere* ευχτικη, *constans ex tribus partibus, Exordio, a ver. 2. ad 10. propositione, a ver 10. ad 24. & conclusione petitoria.* 2 O Deus] *Exordii quo utuntur pii ad conciliandam sibi misericordiam, loci sunt tres: unus ab anteactis Dei operibus quæ pii se auditu percepisse profitentur per fidem, usque ad ver. 5. alter, a fœdere sempiterno & officio Dei, cujus conscios & participes se prædicant sancti, a ver. 5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver. 8. & 9.* 3 Plantasse] *vide Exod.* 15.17. Propagasse ipsos] *tum gentis incremento, tum amplificatione sedis: metaphora, ut Psal.* 80.9. 4 Non enim] αιτιολογία *sive confirmatio propositionis præcedentis, per contentionem: quæ docet psaltes non ipsorum, sed Dei virtutem omnia præstitisse ex mera ipsius benevolentia: vide Exod.* 15.13. *& sequentibus: item* 23.27. *& Jehosch.* 24.12. Lux faciei tuæ] *id est, illustris præsentia tua, qua præivisti & præluxisti eis: hypallage.* 5 Tu ipse es] *alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum est in ver.* 2. Præcipe] *idem quod a majoribus nostris audivimus: nimirum ut nos confirmemur, & hostes infirmentur. quasi dicat, stat per te qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere.* 6 Hostes feriremus] *si tantùm præciperes: metaphora a feris pugnantibus, ut Deut.* 33 17. 8 Cum servaveris] *tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Ecclesia ejus.* 10 Atqui rejecisti] *quasi dicat, tantùm abest ut res a majoribus auditas nobis in præsentia præstes, te Deum nostrum ostendas, & gloriæ tuæ consulas, ut contrà jacere omnia videantur. Altera pars psalmi, propositio: cujus partes sunt duæ, expostulatio malorum acceptorum & perpessionum ecclesiæ, usque ad ver.* 17. *& professio fidei animiq; sui in Deum integri per medias calamitates, a ver.* 18. *ad* 24. Quod non processeris] *id est, non adfueris & adjuveris nos: quod sequentium versuum narratione confirmatur.* 12 Cibarias] *id est, quę mox mactandę & cibo futuræ sunt, ut infr.* 23. Sparsisti nos] *vide* 1. *Sch.* 14.22. 13 Vendidisti] *id est, gratis alienasti nos & sine emolumento tuo; humanitus dictum a re forensi.* 15 Agitationem capitis] *vide,* 2. *Reg.* 19.21. 17 Propter vocem] *id est, duobus modis excruciamur; primùm propter gloriam Dei, quam impii protervè blasphemant: deinde propter mala nostra, quibus inhumaniter obruimur.* 18 Totum hoc evenit] *secunda pars propositionis, professio integritatis suæ erga Deum in gravissimis afflictionibus, ut observatum est in ver.* 10. *Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita proleptice expressa hoc versu; ipsos non oblivisci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraq; inficiatio seq. ver. per* ὑστέρωσιν *exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverso subjicitur ver.* 23. 19 Non agitur retrorsùm] *confirmatio posterioris membri, duobus ver. ab integritate animi operumq; suorum, quæ synecdochicè a propheta describuntur.* 20 Quamvis] *id est, nos velut in mare profundissimum & abyssum calamitatum demerseris: metaphoræ.* 21 Si obliti] *confirmatio prioris membri prolepseos qua usus est ver.* 18. *a testificatione conscientiæ suæ & justitiæ Dei.* Ad Deum fortem] *i. quantumvis fortitudinis nomine apud cultores suos commendatum.* 23 Sed propter te] *confirmatio causæ perpessionum suarum, nimirum martyrium gloriosum pro Christo: vide Rom.* 8.36. 24 Evigila] *conclusio petitoria, qua propheta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, versu ultimo: quę petitiones suis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur.* 25 Oblivisceceris] *id est, non demonstrares te recordari nostri.* 26 Nam dejecta] *id est, proximè absumus a morte: hyperbole.* 27 Ad justum auxilium] *id est, quantum nobis opus est, ut ex hisce calamitatibus liberemur.*

PSAL.

PSALMUS XLV.

Psaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhhonis utens, nuptias Christi cum ecclesia celebrat: utrumque elegantiæ, officii, gloriæ, & fructuum ex matrimonio spirituali venturorum nomine commendat: & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi ad* [a]hexachorda, [a]*didascalicum* [a]*canticum* [a] [a] *amicarum.*

2 [a]Ebullit [b] animus meus verbum bonum; dicturus sum ego poëmata mea de rege; lingua mea *&* stylo, *ut* scriba promptus.

3 [a]Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infusa est gratia labiis tuis, [a]propterea benedixit tibi Deus in seculum.

4 [a]Accinge gladium tuum super femur, [a]ô robuste; [a]*gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.

5 Et decore tuo [a] [c] prosperè equita propter negotium [a] veritatis & [a] [d] mansuetæ justitiæ; ut [a] doceat *de* te res reverendas dextera tua.

6 Sagittis tuis acutis [a] *infixis* cordi inimicorum regis; populi sub te considant.

7 [a] Solium tuum, ô Deus, in seculum & sempiternum: sceptrum [e] rectum, sceptrum regni tui.

8 Dilexisti justitiam, & odisti improbitatem; [a] propterea unxit te Deus, Deus tuus [a] oleo gaudii præ [a] consortibus tuis,

9 [a] Myrrha & santalis, [f] casiaque omnia vestimenta tua *prodeuntia* e templis [g] eburneis, [a] præ iis qui lætificant te.

10 [a]Filiæ regum inter [h] [a] charas tuas: collocata est conjunx ad dexteram tuam cum insigni auro Ophirio.

11 [a]Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: oblivisceréque populi tui & domus [i] paternæ tuæ:

12 Et delectabitur rex pulchritudine tua: cumque sit dominus tuus, incurva te ei.

13 [a] Tunc filię Tyri, divites populi, cum munere faciem tuam precabuntur.

14 Tota honorata filia regis intrò, [a] fundis aureis vestita,

15 Cum phrygianis deportatur ad regem, [a] virgines post eam amicæ ejus adducuntur ad te.

16 Deportantur cum [k] summa lætitia & exultatione, intrant in palatium regis.

17 [a]Loco parentum tuorum erunt filii tui: præpones eos [a] principes in tota terra.

18 [a] Memorabo nomen tuum [l] in unaquaque ætate; [a] idcirco populi celebrabunt te in seculum & sempiternum.

[a] Heb. *dilectarum.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *prosperare equita: simile vide. 1. Schem. 2.3.*
[d] Heb. *mansuetudinis justitiæ.*
[e] Heb. *rectitudinis.*
[f] Heb. *casiis.*
[g] Heb. *eboris.*
[h] Heb. *pretiosas.*
[i] Heb. *patris tui.*
[k] Heb. *cum lætitiis.*
[l] Heb. *in omni ætate & ætate.*

ANNOTATIO.

1 Hexachorda] *Vox Hhebræa varia quidem est significatione, sed origine certa: deducitur enim ab altera voce Hhebraica quæ significat sex, ut docet Kimchi: quam ob rem tam de instrumentis hexachordis, quàm de floribus liliorum dicitur; quia his sena sunt folia, & illis chordæ senæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit.* Didascalicum] *id est, traditum ecclesiæ ad docendum & informandum eam de sacro sancto conjugio Christi.* Canticum amicarum] *id est, epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cum filiam Parhhonis duceret. Est autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum; sed propriè ad magnum illud mysterium conjugii quod Christus cum Ecclesia iniit, pertinens: ut pluribus locis ostendetur. Ejus partes sunt quatuor; exordium, versu 2. laudatio sponsi, a versu 3. ad 10. laudatio sponsæ, a versu 10. ad 18. & conclusio, versu 18.* Amicarum] *id est, quas amore suo ad nuptias invitavit, & sibi amore conjunxit: vide infrà versu 10.* 2 Ebullit] *Exordium, ut vocant. floridum: quo pii preponunt se animo, ore, manibusque omnia effecturos quæ ad celebrandum conjuges & conjugium sacrum pertinebunt.*
3 Multò pulchrior] *secunda pars psalmi, laudatio sponsi; quæ tenuissima ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Christo accommoddanda est. sunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegantiæ, vultus, & sermonis, hoc versu. hortatio a potentia magnifica, ad administrationem regni, tribus sequentibus: & majestatis gloriæque sempiternæ prædicatio, versu 7. 8. & 9. quorum omnium origo est a patre, qui filium unxit & dedit ei spiritum sine mensura, Joan. 3.34. Quamob rem etsi hæc in speciem Christo minimè videntur adfuisse dum in forma servi ambulavit; non dubium est tamen quin propria sint illius: prout docemur Evangelio quædam in ipso consummata esse & alia in dies consummari.* Propterea] *nimirum ut omnes elegantia gratiáque superares, ac potiùs in omnibus autor esses elegantiæ & gratiæ.* 4 Accinge gladium] *id est, arma tua regia: quæ in Schelomone fuerunt carnalia, in Christo verò gladius est spiritualis verbi procedentis ex ore ipsius, de quo Jescha. 11.4. Heb. 4.12. & Apoc. 1.16.* O robuste] *epitheton Christi, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra: & cujus armis omnes munitiones subvertimus, ratiocinationes, omnemque sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & sequentibus.* Gladium gloriæ] *id est, gloriosissima arma majestatis tuæ: hypallage.* 5 Prosperè equita] *id est, exequere administrationem tuam ita instructus donis: ideoque regia hæc administratio sequentibus verbis exponitur; tum erga bonos, hoc versu, tum etiam contra improbos, versu sequente. metaphora a forma principum terrenorum.* Veritatis] *i. veræ religionis quæ imprimis est a vero principe procuranda.* Mansuetæ justitiæ] *id est, justæ administrationis erga tuos; mansuetudine, id est, æquitate & clementia facili temperatæ.* Doceat] *id est, commonstret omnibus & probet administrationem tuam, quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet.* 6 Infixis] *ὕστερον verborum perspicuitatis causa mutavimus; ut Jehoschuhhæ 24.26. & infra versu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica administratione Christi, quæ aliis est odor vitæ ad vitam, aliis verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. 15. & 16.* 7. Soliũ tuum] *majestatis, justitiæ, & gloriæ divinæ in Christo descripto ex donis & vocatione Dei: nã hæc ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipsa verborum series ostendit, tum Apostolus ad Hebræos. 1. 8.* 8. Propterea] *id est, in hunc finem plenitudinem spiritus accepisti, ut ista præstes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joannis 1.16.* Oleo gaudii] *id est, unctione spiritus, per quem regnum Dei est justitia, & pax, & gaudium in Christo: Rom. 14.17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte facta,*

facta, ut docetur 1. *Regum plenū in Christo complementum habent. Oleum autem synecdochicè pro unguento accipimus, ut ferè fit in scriptura: cujus unguenti descriptio attingitur sequente versu.* Consortibus tuis] *id est, Christianis, qui tui & dignitatis tuæ participes fiunt per fidem.* 9 Myrrha] *id est, unguento confecto ex istis præstantissimis & odoratissimis generibus aromatum.* Præ iis qui lætificant te] *id est, odoratior es, & odoratiora vestimenta tua, quàm sit odor eorum qui comitantur te, & se nuptiis tuis, adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Christiani, quibus ait Joannes; amicus sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi, Joannis* 3.29. 10 Filię regum] *tertia pars psalmi pertinens ad ecclesiam sponsam Christi, cujus fuit typus filia Parhhonis quæ Schelomoni nupsit. sunt autem tria similiter hujus laudationis capita: primum est, commendatio ipsius reginæ & comitatus ejus, hoc versu; secundum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obsequium & honorem exhibendum Christo, versu* 11. & 12; *tertium, gloriæ adjunctæ & consequentis prædicatio, cæteris versibus.* Charas tuas] *id est, quas sola tua charitate complexus, ad nuptias invitasti, & cooptasti in comitatum pretiosissimum sponsæ tuæ; ut amicas vocavit suprà versu* 1. 11 Audi filia] *hortatio, ut dictum est versu præcedente.* 13 Tunc] *tertium laudationis caput, prædicatio gloriæ quam ecclesia in Christo perceptura est; primùm præsentis, velut in ipso nuptiarum tempore, usque ad versum* 16. *deinde eventuræ ex conjugio Christi, nimirum quòd plurimos & potentissimos liberos ipsi genitura est, versu* 17. 14 Fundis aureis] *id est, vestimentis, quæ fundis ex auro & insitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut sæpè jam diximus) allegorica.* 15 Virgines post eam] *apostrophe ad sponsam; qua celebratur gloriosus adventus sponsæ; & fructus ex ea perventuri ad Christum prænuntiantur, sequente versu.* 17 Loco parentum *vide Jescha.* 49. & 60. *quasi dicat, nunquam desitura est, sed perpetuò mansura generatio tua.* Principes] *i. consortes cœlestis regni, & reges in Christo. Apoc.* 1.6. *Nam hæc non possunt de Schelomone accipi; qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni.* 18 Memorabo] *id est, statuam monumenta laudis tuæ quæ semper in ecclesia durent: conclusio.* Idcirco] *quia his monumentis fuerint informati de gloria nominis tui: ut suprà.* 22. 23.

PSALMUS XLVI.

Psaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adversissimis fidem in Deum prædicat, ex præsentia & operibus Dei: ideóque gentes provocat ad cognoscendum ex operibus Deum: & fiducia prædicationis concludit canticum.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi* ᵃ *ad acutam symphoniam*, ᵃ *canticum.*

2 ᵃDeus nobis *est* receptus & robur, auxilium in angustiis ᵃpræsentissimum.

3 Idcirco non timeremus, ᵃsi commutaret terra *locum*; aut si dimoverentur montes *depulsi* ᵇin ima maria:

4 Fremerent, lutosæ fierent aquæ ᶜ cujusque illorū; cōmoverentur montes elatione ejus. Sela.

5 ᵃFlumen, rivi ejus, lætificant ᵃ civitatem Dei; ᵃ sanctissimum, *cætera* ᵃhabitacula excelsi.

6 Deus in medio illius, non dimovetur; adjuvat illam Deus ᵃ ab appetente manè.

7 Frementibus gentibus, moventibus se regnis; edit vocem suam, ᵃ liquefit terra.

8 ᵃJehova exercituū nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

9 dᵃ Agite, videte opera Jéhovæ; ᵃut disponat desolationes in terra,

10 Faciens ut cessent bella usque ad extremitatem terræ; arcum perfringat & truncet hastam, currus comburat igne.

11 ᵃ *Dicens*: desistite & agnoscite me esse Deum; me exaltatum iri ᵃ in gentibus, exaltatum iri in terra.

12 ᵃJehova exercituum nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

ᵃ Heb. *præsens valde.*
ᵇ Heb. *in cor marium.*
ᶜ Heb. *ejus.*
ᵈ Heb. *venite.*

ANNOTATIO.

1 Ad acutam symphoniam] *vide* 1. *Chron.* 15.20. Canticum] *canticum est didascalicum ex duabus partibus constans, propositione, cum exornatione propositionis, usque ad ver.* 9. *& hortatione, ad finem usque.* 2 Deus nobis] *propositio continens capita duo; unum, præsentissimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc versu: alterum, fidei nostræ in eum constantissimæ, ver.* 3. & 4. 3 Si commutaret] *Concessio hyperbolica, quam sequentia verba explicant ad demonstrandam gloriosam* πληροφορίαν *fidei. quasi dicat, ne his quidem rebus percellar fretus præsentia Dei; tantùm abest ut me perterrefaciant omnia finitimorum bella, de quibus* 2. *Schem.* 8. & 1. *Chron.* 18. 4 Lutosæ fierent] *gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione.* 5 Flumen] *id est, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquiescit in Deo, ut flumine hoc contentus sit & perexiguis rivis ad defensionem sui. Est autem hoc flumen Kidron ex Gichone superiore & inferiore, ex Schiloacho, aliisq; rivulis profluens, & ambiens dimidium urbis: ut ex plurimorum locorum inter se comparatione constat.* Civitatem Dei] *id est, Jeruschalaima, quò veniebant cives & populares Dei ad sacros cœtus.* Sanctissimum] *id est Tsijone, quo fuerat importata arca.* Habitacula] *id est, regionem totam, quam Deus sibi vindicavit, populoq; suo habitandam dedit.* 6 Ab appetente manè *id est, opportunissimè, cùm primùm opus est: sic Exod.* 14.17. 7 Liquefit terra] *id est, incolæ terræ difluunt ad solam illius vocem.* 8 Jehova exercituum] *summa gloriosæ prædicationis fides, concludens priorem partem: quæ iisdem planè verbis alteram quoque concludit in fine Cantici.* 9 Agite] *altera pars Cantici, hortatio ad omnes, ut opus Dei observent, duobus versibus; desinunt maledicere, & agnoscant Deum ab operibus, ver.* 11. *ac postremo fideles prædicantes audiant.* Ut disponat desolationes] *fusis & perditis inimicis.* 11 Dicens: desistite] *prosopopœia; qua ostendit Psaltes cùm judicia ista exequitur Deus, perinde esse atque si palam clamaret & pronuntiaret documenta suæ naturæ, majestatis, & gloriæ.* In gentibus] *invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obsequentes verò servando ad gloriam meam.* 12 Jehova exercituum] *conclusio ut suprà versu* 8.

PSALMUS

PSALMUS XLVII.

Ecclesia Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Christo & prædicandum eum: primùm a communi ipsarum vocatione ad Evangelium, deinde a potentissima regni Christi administratione & gloria.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi,* ' *psalmus.*

2 ' Omnes populi ' plaudite manu, clangite Deo voce ᵃ canora.

3 ' Nam Jehova excelsus reverendus, rex magnus *est* super totam terram.

4 ' Cogit in caulam populos ' in locum nostrum, nationesque in locum pedum nostrorum.

5 ' Seligit ' nobis possessionem nostram, ' excellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.

6 ' Ascendit Deus ' cum clangore, Jehova cum sono buccinæ.

7 Psallite Deo, psallite: psallite regi nostro, psallite.

8 ' Nam rex totius terræ *est* Deus: psallite psalmo ' didascalico.

9 Regnat Deus super gentes; Deus ' insidens solio sanctitatis suæ.

10 ' Voluntarii populorum congregantur: populus Dei Abrahami, ' quia Dei *sunt* ᵇ protectiones terræ; valde excellit.

ᵃ Heb. *cantus*

ᵇ Heb. *scuta.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Christo adventanti gratulentur, & regnum suum statuenti in nobis prædicatione Evangelii, usque ad versum 6. alteram, qua hortatur ut Christo exaltato in majestatem regni psallant & confidant, inde ad finem usque.* 2 Omnes populi] *propositio prior hortatoria; cujus argumenta tribus versibus sequentibus exponuntur.* Plaudite manu] *id est, læti & hilares adventanti Christo quibuscunque signis potestis gratulamini: simile vide Nachum. 3. versu ultimo.* 3 Nam Jehova] αἰτιολογία *hortationis a natura officioq; Christi, hoc versu, & effectus regni ejus, duobus sequentibus. Est autem hic Jehova Christus, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra.* 4 Cogit in caulam] *primus effectus regni Christi; vocatio gentium in communionem gratiæ ac velut in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus pastor, Joan. 10. ver. 16. soluto septo intergerini parietis, & utrisq; in uno corpore reconciliatis Deo per crucem, Ephes. 2.14. prout fuerat a Noacho prædictum Gene. 9.27. sic autem accipiendum esse hoc verbum, docent probatissimi Hhebræorum scriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra.* In locum nostrum] *id est, in caulam nostram, ut simus unum ovile.* 5 Seligit nobis] *secundus effectus regni Christi; quod etsi hic in unum ovile cogimur, tamen ille longè melius nobis prospicit, comparans hæreditatem incorruptam, quæ nec contaminari potest, nec marcescere, nobis servatam in cœlis, 1. Pet. 1.4.* Nobis] *& Judæis & gentibus, qui gratulamur Christo.* Excellentiam Jahhakobi] *id est, omnia illa excellentissima promissa & dona, quæ Jahhakobo facta sunt, ut perveniant ad totum Jisraëlem Dei.* 6 Ascendit Deus] *transitio ad alteram propositionem, ab occasione gloriæ in quam Christus ascendit tradito evangelio.* Cum clangore] *id est, gloriosissimè, ut victor triumphans: prout explicat Apostolus ad Colossos. 2.15. humanitus dicta.* 8 Nam rex] αἰτιολογία *hortationis a regno universali Christi; cujus descriptio subjicitur tum a majestate ipsius, sequente versu; tum a fidelium se illi sistentium obsequio, versiculo 10.* Didascalico] *ut sup. 32.1. quasi dicat, quo informetis alii alios de regno ipsius, & officio vestro.* 9 Insidens solio] *ad dexteram patris.* 10 Voluntarii populorum] *id est, quicunque ex populis se subjiciunt ei voluntariè.* Quia Dei sunt] *causæ cur pii ad Christum confugiant duæ: potentissima administratio regni, & summa ejus gloria.*

PSALMUS XLVIII.

Psaltes Deum celebrat & gratias ei agit de salute in Jehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidem piorum confirmat liberationis acceptæ nomine: & ecclesiam hortatur ad recognoscendam veritatem promissionum Dei.

1 ' CANTICUM & *psalmus, posteris Korachi.*

2 ' Magnus est Iehova, & laudatus valde, in civitate Dei nostri, monte sanctitatis ejus.

3 ᵃ ' Ornamentum ' tractus, gaudium totius terræ *est* ' mons Tzijonis, ' latera Aquilonis, ' urbs regis magni.

4 ' Deus in palatiis ejus, agnoscitur pro loco edito.

5 ' Cùm ecce ' reges convenerunt, ' progressi sunt pariter:

6 Ipsi ' viderunt, ' similiter admirati sunt; ' conturbati sunt, accelerarunt *abitum.*

7 ' Tremor prehendit eos illic, dolor ut parturientis.

8 ᵇ ' Euro perfringis naves Oceani.

9 Quemadmodum ' audiveramus, ita vidimus in civitate Jehovæ exercituum, in civitate Dei nostri; Deus stabilit eam usque in seculum. Sela.

10 ' Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam in medio templo tuo:

11 ' Sicut nomen tuum, ô Deus, sic laudem tuam *esse* usque ad extremitates terræ: justitiæ plenam esse dexteram tuam.

12 Lætetur mons Tzijonis, exultent filiæ Judæ propter ' judicia tua.

13 ' Circuite Tzijonem, & cingite eam; numerate turres ejus:

14 Apponite ᶜ animum vestrum ad præmunitionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; ' ut enarretis generationi posteræ.

15 Hunc Deum, Deum nostrum esse ' in seculum & sempiternum; ipsum deducturum nos usque ad mortem.

ᵃ Heb. *pulchritudo tractus.*

ᵇ Heb. *vento Orientali.*

ᶜ Heb. *cor vestrum.*

ANNO-

ANNOTATIO

1 Canticum & Psalmus] *id est, Cantio quæ simul voce & instrumentis ad symphoniam canebatur: sic enim hanc & similes psalmorum inscriptiones accipimus, in quibus legitur canticum psalmus, aut e converso psalmus canticum. Est autem hic psalmus generis* ἐπαινετικοῦ καὶ εὐχαριστικοῦ, *continens primùm propositionem laudandi Deum, usq; ad ver. 5. deinde confirmationem propositionis per narrationem acceptæ liberationis usq; ad vers. 10. postremò professionem certæ in Deum fiduciæ & gloriosam prędicationem illius, ad finem usq;. Videtur vero occasionem hujus psalmi canendi dedisse liberatio divinitus facta, cùm cæsis una nocte ab Angelo centum octoginta quinque millibus Assyriorum rex Sancherib obsidionem solvit, & se trepidus recepit ad suos: nam multa quæ hoc psalmo dicuntur, per magnam affinitatem habent cum illa historia, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chron. 32.* 2 Magnus est Jehova] *propositio laudativa, primùm majestatis Dei a singulari beneficio ejus in populum suum & civitatem obsessam, hoc versu: deinde Jeruschalaimorum, quo velut instrumento suos servavit Deus, versu. 3. & 4.* In civitate Dei nostri] *ubi Deus celebratur ex lege, id est, Jeruschalaimis, quæ vindicans ab hoste Deus salute data magnificaverat sese.* 3 Ornamentum] *id est, hic locus is est quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jebudei, soluta obsidione.* Tractus] *totius Jehudææ, ut sequentibus verbis exponitur: nam antè Jehudæi metu Sancheribi adventantis se Jeruschalaima receperant.* Mons Tzijonis] *id est,* ἀκρόπολις *sive propugnaculum Jebusi in Tzijone situm, quod civitas Davidis dictum est, 2. Schem. 5. 7. synecdoche.* Latera Aquilonis] *id est, templum impositum monti Morijæ in summa Tzijonis parte, Aquilonem versus.* Urbs regis magni] *id est, tota Jeruschalaima, quæ Metropolis fuit regni Davidici, & typus ecclesiæ quæ est regnum Dei: vide Matth. 5. 35.* 4 Deus in palatiis] *id est, ut regio tota ornatur urbe, sic urbs ornatur Deo; qui commune est perfugium utriusque, urbis & regionis.* 5 Cùm ecce] *secunda pars psalmi, narratio; primùm rerum gestarum, usque ad vers. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus gestis confirmatæ, vers. 9.* Reges] *id est, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24.* Progressi sunt pariter] *ut describitur Jeschahh. 10. inde a vers. 18.* 6 Viderunt] *stragem divinitus editam, ut antè dictum est.* Similiter admirati sunt] *videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35.* Conturbati sunt] *rei novitate & magnitudine attoniti reversi sunt cum pudore vultus, 2. Chron. 32. 21.* 7 Tremor prehendit] *consternationis ex repentina clade descriptio, illustrata duobus similibus, parturientis, & naufragi.* 8 Euro perfringis] *apostrophe ad Deum epiphonematica: quo ostendit psaltes quàm facilè res hominum firmissimæ a Deo perrumpantur.* 9 Audiveramus] *tum ab exemplis & documentis majorum, tum prædictione singulari Jeschahhjæ, 2. Reg. 19. 20.* 10 Cogitamus] *tertia pars psalmi, continens primùm professionem gratæ recordationis beneficiorum quæ Ecclesia accepit a Deo, hoc versu & sequente; deinde hortationem ad ecclesiam, ut lætetur, recognoscat, & prædicit beneficia Dei præterita, præsentia, & futura.* 11 Sicut nomen tuum] *id est, ut natura & majestate infinitus es, sic etiam laudem tuam infinitam esse, & commendationem nominis.* 12 Judicia tua] *in ulciscendis adversariis, & servandis nobis: quod posterius membrum per hypotyposin sequentibus versibus exponitur.* 13 Circuite Tzijonem] *id est, lustrate muros & recognoscite, si fortè vel tantillum labefactati sunt: sic ostenditur complementum promissionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32.* 14 Ut enarretis] *finis hortationis, prædicatio gloriæ Dei.* 15 In seculum & sempiternum] *id est, inde a diebus priscis fœdus initum servare, & populo suo salutem prestare. vide 2. Reg. 19. 25.*

PSALMUS XLIX.

Psaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam suam in Deum prędicat, & securitatem de resurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq; exitio explicat: ac postremò pios ab illorum exemplo dehortatus, ad sui imitationem vocat.

1 MAGISTRO *symphonię in posteris Korachi,* '*Psalmus.*

2 'Audite hoc omnes populi: auribus percipite omnes habitatores mundi:

3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præstante* viro: simul dives & egens.

4 Os meum locuturum est [a] variam sapientiam, & meditatio animi mei multipliecem prudentiam.

5 'Inclinans ad parabolam aurem meam, pandam in cithara 'ænigma meum.

6 'Cur timerem [b] temporibus mali, '*ut* iniquitas [c] vestigiorum meorum circundet me?

7 'Eorum qui confidunt in opulentia sua, & in multitudine divitiarum suarum gloriantur;

8 Fratrem [d] nullo modo redimere potest quisquam, non dare Deo redempturam ejus-

9 (Est enim cara redemptio vitæ eorum: 'imo cessat in seculum)

10 Ut vivat adhuc in æternum, non [e] experiatur corruptionem.

11 'Quamvis vidat; ' sapientes moriuntur; simul stultus & brutus periunt, ac derelinquunt aliis opulentiam suam:

12 [f] 'Animus *est* illis domos suas in seculum, habitacula sua in quamque generationem; vocare de nominibus suis per terras.

13 'Neque homo *qui* in honore est, [g] commoraturus est; 'similis fit jumentis, '*quæ* intereunt.

14 'Hæc *cùm sit* via istorum; expectatio *est* eis, & [h] posteri eorum ' os eorum approbant, Sela.

15 Tanquam pecudes, *ubi* in sepulchro [i] dispositi fuerint, mors depascet eos, 'donec dominentur eis recti ' illo mane: & ' formam eorum [k] consumat ' infernus *receptam* ' ex habitaculo [l] ejus.

16 ' Enimvero Deus 'redempturus est animam meam a [m] sepulchro, nam recepturus est me. Sela.

17 ' Ne timeto cùm dives evaserit quispiam; cùm aucta fuerit gloria [n] domestica ejus:

18 (Non enim in morte sua assumpturus est illius quicquam, non discensura est post eum gloria ejus.)

19 Cùm ' animæ suæ in vita sua benedicet; & ' celebrabuntte, si ' benefacias tibi.

20 'Ut

[a] Heb. *sapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.*
[b] Heb. *dieb.*
[c] Heb. *calcaneorum.*
[d] Heb. *nõ redimendo redimet.*
[e] Heb. *videat: synecdoche.*

[f] Heb. *in medio suo domos suas in seculum, habitacula sua in ętatem & ætatem vocant, &c.*
[g] Heb. *pernoctabit.*
[h] Heb. *post eos.*
[i] Heb. *disponunt, ut Ijobi. 7. 3.*
[k] Heb. *consumendo.*
[l] Heb. quod erat *ei.*
[m] Heb. *e manu sepulchri.*
[n] Heb. *domus ejus.*

20 ᵃUt perveniat usque ad ætatem majorum ejus, in æternum *tamen* non sunt fruituri ᵃ luce.

21 Homo *qui est* in prètio, neque est intelligens; similis fit jumentis *quæ* intereunt.

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus est διδασκαλικὸς, tres partes continens; exordium, usque ad vers. 6. propositionem elegantissimam securitatis ex fide, a versu. 6. ad 17. & conclusionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem usque.* 2 Audite] *Exordium audientiam faciens; primùm a persona auditorum, ad quos hujus psalmi documenta ex æquo pertinent, vers. 2. & 3. deinde a materia sive argumento; quod duobus nominibus commendatur, tum a natura ipsius, quod sapientiæ argumentum est & intelligentiæ, vers. 4. tum etiam a forma vers. 5.* 5 Inclinans] *id est, attendens sollicitè, ad eamq; audiendam & percipiendam me ipsum vobiscum fideliter comparans, & ex me ipso exemplum statuens, vers. 6. quod genus scriptionis vocatur parabola.* Ænigma] *id est, insignem sententiam allegoricam: nam allegoriam sive perspicuam sive obscuriorem, ænigma Hhebræi vocant: cujusmodi est vers. 13. & 21.* 6 Cur timerem] *altera pars psalmi propositio Christianæ fiduciæ & securitatis in Deo adversus omnia mala præsentis & futuræ vitæ per interrogationem, cujus subjectio sive responsio habetur vers. 15. & 16. Amplificat autem gloriosam hanc fiduciæ suæ prædicationem Psaltes primùm interrogatione hac, quam modo diximus; deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo collocatur: quorum omnium tum præsentem instabilitatem docet, tum etiam miserum eorum qui illis confidunt exitium; ac proinde statuit sibi nihil metuendum esse, ut qui rebus istis incertis miserisq; omissis conquiescat in Deo.* Ut iniquitas] *id est, ut ex infirmitate vitę meæ in qua incedo circumveniar calamitatibus, & malè sit mihi: allegoria.* 7 Eorum] *Exornatio superioris fiduciæ per antithesin contrariorum studiorum, quibus hæc vita traducitur: ut dictum est superiore versu. Est autem primum studium, opulentia, usque ad vers. 11.* 9 Imò cessat] *id est, nunquam potest persolvi Deo: correctio.* 11 Quamvis videat] *secundum studium, gloria & celebritas nominis.* Sapientes moriuntur] *prosopopœia; qua hominem κενόδοξον inducit psaltes agnoscentem cum animo suo instabilitatem hujus vitæ & opulentiæ.* 12 Animus] *id est, gloriam conciliare nomini suo student magnificis operibus hìc illìc extructis.* 13 Neque homo] *id est, non amplius utilitatis accipiet ex honoribus suis, quàm superiores ex opibus: & ne una quidem nocte potest per honores suos consistere.* Similis fit jumentis] *vide Ecclesiastæ 3.19.* Quæ intereunt] *id est, pecoribus morticinis, quæ nullius sunt usus nisi ut projiciantur.* 14 Hæc cum sit] *id est, quæ cùm ita sint; cùm neq; opulentia, neq; honores, aut gloria cultoribus suis sint adjumento; tamen adeò desipiunt ipsi & ipsorum posteri, ut expectationem suam in illis collocent: amplificatio stultitiæ ab infelice eventu, quem exponit sequente versu.* Os eorum] *id est, sententiam & verba.* 15 Donec dominentur] *in Christo, cujus regni participes futuri sunt recti.* Illo mane] *quo resurgent pii quasi ex nocte sepulchri: cùm videlicet sol justitię orietur Christus secundo adventu suo: Maleaci. 3.20.* Formam] *id est, materiam hanc corpoream & aspectabilem, de integro animæ suæ adunatam.* Infernus] *vox Hhebræa stationem quamlibet mortuorum in universum notat permultis scripturæ locis: ideoq; modò ad sepulchrum, modò ad infernum synecdochicè, modò ad utrumq; simul pro ratione locorum accommodanda est: nos verò hìc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorum Dei, & sequenti antithesi convenientius esse judicavimus.* Ex habitaculo] *id est, sepulchro, communi corporum humanorum sede usque ad diem resurrectionis: sic Ijobi 30.23.* 16 Enimvero] *subjectio sive responsio ad securam illam & confidentem interrogationem, quæ habetur suprà vers. 6.* Redempturus est] *hoc est, daturus mihi resurrectionem carnis, & vitam æternam in Jesu Christo; qui meus est vindex a corruptione sepulchri, & inferni damnatione.* 17 Ne timeto] *Conclusio hortatoria ad omnes pios ex superiore hypothesi sive exemplo singulari Psaltis: cujus summa est, non esse ferendum ut impiorum exemplis aut sollicitationibus abducamur; sed fidei & operibus ejus incumbendum: sumptis argumentis primùm a vanitate & incerto rerum quibus confiditur; deinde ab instabilitate & exitio personarum, versu ultimo. Est autem μίμησις in istis verbis, ne timeto: vide suprà in vers. 6.* 19 Animæ suæ] *id est, sibi gratulabitur, indulgebit genio, & negliget Deum: ut Deut. 29.19.* Celebrabunt] *id est, utcunque Dei jura cognoscant; non solùm contrà faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur & favent: Enallage numerorum frequens: vide Rom. 1. 32.* Benefacias tibi] *id est, indulgeas.* 20 Ut perveniat] *id est, utcunque vivat quàm diutissimè.* Luce] *vitæ æternæ; sed in opacitate tenebrisq; secundæ mortis permansuri.*

PSALMUS L.

Psaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majestate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, ecclesiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris cæremoniis, & intus spiritu: improbos verò suæ improbitatis evincens palàm arguit, & ad bonam frugem revocat minis & promissionibus illinc.

1 PSALMUS ᵃ *Asapho.* ᵃ *Deus* fortis, Deus, Jehova ᵃ elocutus erat; ᵃ cum inclamasset terram, ab ortu solis usque ad occasum ejus.

2 E Tzijone ᵃ ᵃ perfectissimæ pulchritudinis *loco,* Deus ᵃ illucescit.

a Heb. *perfectione pulchritudinis.*

3 (ᵃ Veniat Deus noster, & ne surdum agat) ᵃ ignis ante ipsum consumit & circa ipsum, procellosus valde.

4 ᵃ Inclamat cœlos, supernè ᵃ & terram; ad ᵃ jus dicendum populo suo, *dicens:*

5 ᵃ Congregate mihi ᵃ quos benignitate prosecutus sum, ᵃ qui icerant ᵇ fœdus mecum per sacrificium.

b Heb. *fœdus meum.*

6 ᵃ Jam indicarunt cœli justitiam ejus, Deum judicem esse. Sela.

7 ᵃ Audi popule mi, *inquit,* & eloquar; Jisraël, & contestabor te: ᵃ Deus Deus tuus sim.

8 ᵃ Non propter sacrificia tua arguam te, ut holocausta tua ᵃ sint coram me jugiter.

9 ᵃ Non accipiam e domo tua juvencum, e caulis tuis hircos:

10 ᵃ Cum mea sit omnis bestia sylvestris, jumenta in montibus mille,

11 Agnoscam omnes volucres montium, denique animalia agrestia sint penes me.
12 Si esurirem, non dicerem tibi: nam mea est terra habitabilis, & plenitudo ejus.
13 An vescor carne robustorum *juvencorum*, aut sanguinem hircorum bibo?
14 *Sacrifica Deo laudem, & redde excelso vota tua:
15 Atque invoca me tempore angustiæ; eripiam te ut honore afficias me.
16 *Improbo autem dicit Deus; Quid tua ut enarres decreta mea, & assumas fœdus meum in ore tuo:
17 *Cùm tu oderis disciplinam, & projeceris verba mea post te?

18 *Simulac vides furem, acquiescis ei; & cum adulteris est portio tua:
19 Os tuum [c] adhibes ad malum, & lingua tua concinnas dolum:
20 Sedens fratri tuo obloqueris, in *filium matris tuæ edis infamiam.
21 Hæc te faciente, quia *agebam surdum, cogitas [d] me prorsus esse similem tui: arguo te, & [e] *ordine objicio oculis tuis.
22 *Animadvertite jam hoc obliviosi Dei; ne rapiam, nec sit qui eripiat.
23 *Qui sacrificat laudem, honore afficit me: & *qui disponit viam, [f] faciam ut is fruatur salute Dei.

[c] Heb. *mittis in malum.*
[d] Heb. *me essendo esse.*
[e] Heb. *ordino in oculis tuis.*
[f] Heb. *faciam ut videat.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, constans ex duabus partibus; narratione prophetica, usque ad ver.7. & propositione doctrinæ, ad finem usque.* Asapho] *id est, ipsi aut posteris ejus traditus: vide 1. Chronicorum 25.2.* Deus fortis] *narratio hæc prophetica vice exordii fungitur ad conciliandam fidem & autoritatem sequentibus documentis: continet autem duas partes universè; unam, qua proponit adventum Dei Tzijonem, duobus versibus; alteram, quæ formam & usum adventus explicat, usque ad versum 7. utraque verò pars certis argumentis confirmatur: videtur enim hic psalmus a Davide tum demum conscriptus esse, cùm Angelus Dei apparuit Davidi, & locum habitationis Dei designavit, 1. Chronicorum 21.18. & 22.4. postquam triennii fame & triduana peste Jisraëlitæ afflicti sunt, 2. Schem. 21. & 24.* Elocutus erat] *id est, promiserat, Deut. 12.5. & sequentibus. quasi dicat, nunc demum præstat, quod populo suo præsignificaverat lege.* Cùm inclamasset] *id est, tradidisset legem, quam tradendo commovit terram: Exodi. 19.18. & Hebræ. 12.26.* 2 Perfectissimæ pulchritudinis loco] *id est, quem locum Deus perfectissimis & absolutissimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore sedata est ira Dei; quia in eo fuit Christi & ecclesiæ typus: sic suprà 48.3.* Illucescit] *id est, gratiosam suam lucem exhibet demonstrato suæ habitationis loco: sic allegoricè ostendit gratiam Dei restitutam esse, post illas tenebras & calamitates superiorum temporum: sic Deuteronomii. 33.2* 3 Veniat] *oratio epiphonematica ecclesiæ, inserta narrationi παρέργως, ut Psal. 132.8. qua petit ecclesia, quandoquidem jam lux Dei Tzijone exoriri cœpit, ut dignetur ipse perficere quod cœpit suorum bono, adesse eis, & exaudire eos: ita transitur ad alteram narrationis partem, ubi propheticè exponit psaltes primùm formam gloriosam adventus Dei, hoc versu: deinde usum illius, sequentibus.* Ignis ante ipsum] *forma adventantis majestatis Dei, allegoricè translata ad eo tempore quo tradidit legem; Exodi. 19. quod genus scribendi prophetæ frequentare solent: ut Chabakuk 3. quasi dicat, circumfulget gloria & potentia ad perdendum adversarios, & illustrandum suos.* 4 Inclamat] *id est, autoritate verbi sui illis, velut præconibus, testibus & administris utitur judiciorum suorum; sic exponit usum sive effecta adventus Dei.* Jus dicendum] *quod exponitur infrà, inde a vers. 7.* 5 Congregate mihi] *prosopopœia, qua cœli & terra jubentur populum Deo sistere.* Quos benignitate] *id est, Jisraëlitas, quos Deus prævenit beneficiis, Deuteronomii 4.* Qui icerant] *id est, mecum in fœdus convenerant aspersi sanguine sacrificii, Exodi 24.* 6 Jam indicarunt] *Confirmatio superioris narrationis a præsente experientia. quasi dicat, quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationem suam statuere; cùm utrumque judiciis & documentis cœlestibus confirmetur? judiciis quidem, famis & pestilentiæ; documentis verò angeli, per prophetam Gadem designantis domicilium Dei.* 7 Audi popule mi] *Altera pars psalmi, propositio documentorum: quæ ut priùs lege fuerant præstituta; ita hoc tempore erant ampliùs sancienda & religiosiùs observanda, designato ad cultum loco, Deut. 12. sunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu cæremoniali & vero, qui erat exhibendus Deo, usque ad vers. 16. alterum, ad improbos, inde a vers. 16. Est autem hic versus quoddam velut exordium ad sequentia documenta, a fœdere mutuo Dei, & populi.* Deus Deus tuus] *id est, persta in fide & fœdere meo: hæc summa mandatorum Dei & officii nostri, cujus duæ partes sequuntur; una, cæremonialis umbratilis & temporarii usque ad ver. 14. altera spiritualis, veri, & æterni, ver. 14. & 15.*
8 Non propter sacrificia] *id est, non tantoperè laboro aut infensus tibi futurus sum cæremoniarum nomine, quàm si frangatur veritas fœderis: hoc enim κατά τι accipiendum est, ut interpretatur propheta, 1. Schem 15:22.* Sint] *id est, mihi quotidie ex lege offerantur.* 9 Non accipiam] *aut propter ipsa sacrificia, aut propter me; sed veritatem sacrificiorum accipio in Christo; hîc enim ostendit Deus, sacrificia & cæremonias neque simpliciter aut per se ad cultum Dei & salutem necessarias esse, neque semper duraturas; sed tantùm quatenus præfigurabant Christum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo.* 10 Cùm mea sit] *ἐργασία sive confirmatio superioris propositionis; qua confirmat Deus se neque sui neque ipsorum causa egere sacrificiis; primùm a jure dominii sui & administrationis in res omnes creatas, duobus versibus; deinde a natura sua, quæ sola est omnipotens & αὐτάρκης, vers. 12. 13. 14* Sacrifica] *altera pars officii nostri, ut observatum est supra in ver. 7. cujus membra sunt duo; gratiarum actio, & professio accepti a Deo beneficii, hoc versu; deinde invocatio in rebus adversis: quibus officiis suæ promissiones conjunctæ sunt. Sunt autem hæc officiorum genera spiritualia, expressa allegoricè a cæremoniis legis.*
16 Improbo autem] *Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria prolepticè reprehenduntur, ipsorum sermones animo operibusque adversantes, opera improba in universum, & animus impius, hoc versu: quæ postea minutatim ostenduntur usque ad vers. 21. deinde verò minis & promissionibus revocantur ipsi, in fine psalmi.* 17 Cùm tu oderis] *id est, animo & factis adverseris.*

18 Simulac

18 Simulac vides furem] *Confirmatio reprehensionis proleptica qua usus est Deus, ab exemplis anteactæ vitæ, hoc versu; maledicentiæ, duobus sequentibus; & impuri animi, vers. 21.* καθ' ὑςέρωσιν. 20 Filium matris] *id est, germanum fratrem; utcunque magna sit vis sanguinis & necessitudinis a natura.* 21 Agebam surdum] *id est, copiosa benignitate, tolerantia, atque lenitate dissimulabam malefacta tua, & ultionem differebam: vide Rom. 2.3. & sequentibus.* Ordine objicio] *id est, malefacta tua oppono in os, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, ita ut inficiari non possis.* 22 Animadvertite] *secundus locus; revocatio improborum ad resipiscentiam, tum minis appositis, hoc versu; tum promissionibus, sequente: ut hæ ad bonum alliciant, illæ deterreant a malo.* 23 Qui sacrificat laudem] *id est, vir bonus, de quo suprà vers. 14.* Qui disponit viam] *id est, observat & rectè instituit vitam suam.*

PSALMUS LI.

David audita reprehensione & comminatione Dei; ipsius gratiam, peccatorum suorum remissionem, & sui instaurationem petit; ut duce spiritu sancto suæ ipsius sanctificationi, aliorum institutioni, & Dei gloriæ possit incumbere: deinde orat pro salute totius populi, ac postremò votum de se ipsis consecrandis Deo & gratiis agendis nuncupant omnes boni.

1 MAGISTRO *symphoniæ, psalmus Davidis:*

2 *Cùm venisset ad eum Nathan propheta, postquam congressus fuisset cum Bath-Schebabha.*

3 Gratiam fac mihi, ô Deus, secundum benignitatem tuam; secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele defectiones meas.

4 [a] Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me:

5 Nam defectiones meas ego agnosco, & peccatum meum obversatur mihi jugiter.

6 Tibi, tibi soli peccaveram, & quod malum *videtur* in oculis tuis feceram: *agnosco*, ut justificeris [b] in sermonibus tuis, purus sis [c] quando tu judicas.

7 En, in iniquitate formatus sum, & in peccato fovit me mater mea.

8 En, veritate delectaris in renibus: & in occulto sapientiam notam feceras mihi.

9 Expiato me musco, ut mundus sim; abluito me, ut præ nive albescam.

10 Facito ut audiam gaudium & lætitiam, exultent ossa *quæ* contriveris.

11 Absconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

12 [d] Animum mundum crea mihi Deus, & spiritum firmum renova [e] intra me.

13 Ne abjicias me a facie tua, & spiritum [f] sanctum tuum ne recipias a me.

14 Redde mihi gaudium salutis tuæ, & spiritu ingenuitatis sustentes me.

15 Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.

16 Libera me a [g] sanguine, ô Deus, Deus salutis meæ: cantet lingua mea justitiam tuam.

17 Domine labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.

18 Nam non delectaris sacrificio; ut dem: holocaustum non vis.

19 Sacrificia Dei *sunt* spiritus fractus; animum fractum & contritum, ô Deus non spernis.

20 Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jeruschalaimorum.

21 Tunc delectaberis sacrificiis justitiæ, holocausto, & prorsus consumendo: tunc offerent super altare tuum juvencos.

[a] Heb. *multiplica abluere: ut Gen.* 12.8.

[b] Heb. *in loqui tuo.*

[c] Heb. *in judicare tuo.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *in medio mei.*

[f] Heb. *sanctitatis tuæ.*

[g] Heb. *a sanguinibus.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *constans ex duabus partibus; petitione singulari a vers. 3. ad 20. & petitione communi pro Ecclesiæ bono; quarum petitionum occasio exponitur secundo vers. & 2. Schem. 11. & 12.* 3 Gratiam fac mihi] *Hujus petitionis, quæ singulari modo ad Davidem respicit, loci sunt duo; unus est postulatorum, alter causarum quibus David ad hæc postulanda adductus est, postulata sigillatim apponuntur singulis causis; causæ vero sunt tres. prima est a persona supplicis, usque ad vers. 11. nimirum liberatio a peccato, & salutis communicatio: secunda est a persona aliorum, id est, ecclesiæ ædificatio, inde usque ad vers. 16. tertia est gloria Dei, inde ad vers. 20. usque. Continet autem hæc primà petitio capita tria: primùm gratiam Dei, ut efficientem causam: secundo abolitionem peccati, quæ allegoricis formis ex lege desumptis figuratur, his duobus vers. & post causæ explicationem amplificatur, vers. 9. tertio lætitiam & pacem in spiritu ex duobus illis beneficiis consequentem vers. 10.* 5 Nam defectiones meas] *prima postulati causa, ut dictum est in vers. 3. nimirum confessio peccati ex seria & constante animi resipiscentia proficiscens.* Agnosco] *id est, me bis modis defecisse a te quos per Nathanem prophetam denuntiasti mihi, confiteor hîc coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota ecclesia palam, hoc psalmo exarato.* Obversatur mihi] *id est, urget me conscientia peccati mei.* 6 Tibi, tibi soli peccaveram] *id est, ita spreveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis. 2. Schem. 12. 9. ut tu solus tamen conscius esses malefacti mei, ibidem vers. 12.* Et quod malum videtur] *uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiscendo.* Ut justificeris in sermonibus] *id est, ut elucescat hac confessione mea & manifestum sit, quàm justè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm sanctè judicia mihi denunties ac denuntiata exequaris: hæc verba a singulari Davidis causa ad generalem thesin optimè Paulus accommodat, Rom. 3.4.* 7 En] *amplificatio confessionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. quasi dicat, quid verò hæc tantùm maleficia confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem? imò verò inde ab ortu meo reus sum primùm quidem peccati originalis, hoc vers. deinde etiam operum illius peccati habitantis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declarasti mihi, sequente vers. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per misericordiam tuam. Sic psalm. 119.*

67.& Cant.1.6. In iniquitate] *id est, iniquitatis & peccati reus sum in utero formatus & fotus: hæc enim non ad formam conceptus, formationis, & fotus; sed ad fœtus constitutionem pertinent.* 8 Veritate] *id est, vera & syncera voluntate sequendi tui: nam voluntatis & cupiditatum sedes in scriptura renibus ferè tribuitur, ut sapientiæ & intelligentiæ sedes cordi: sic integritatem singularum animæ partium quam Deus imperat, opponit corruptioni suæ, quam superiore versu confessus est.* 9 Expiato me musco] *id est, aspergito me sanguine æterni illius sacrificii Christi, quod figurabatur lege, Levit.14.7.& Num.19.18. synecdoche.* 10 Facito ut audiam] *tertium membrum postulati primi, ut observatum est suprà vers.3.* Exultent ossa] *ego ipse exultem, quem tu severissimè atteris tum conscientia gravissimi peccati mei, tum horrore judiciorum quæ denuntias mihi.* 11 Absconde] *iteratio postulati primùm de abolendo peccato, hoc vers. secundo de gratia Dei communicanda, cujus effecta sunt instauratio & confirmatio nostri, instrumentum verò communicatio spiritus; postremò de lætitia & pace in spiritu, ut observatum est suprà in ver.3. Causa autem secunda vers.15. exponitur.* 12 Animum mundum] *a peccatis, quæ abjecturus & deleturus es.* Spiritum firmum] *id est, constantem, qui non dimoveatur in posterum ab obsequio tuo.* 14 Spiritu ingenuitatis] *id est, quo ingenuè sentiam & prædicem me esse filium Dei, & in libertate spiritus ambulem: quamobrem idem spiritus adoptionis dicitur, Rom.8.15.* 15 Docebo] *secunda causa: proximorum ædificatio.* 16 A sanguine] *id est, suppliciis capitalibus, quæ ego ipse meis sceleribus sum promeritus.* Cantet lingua mea] *tertia causa; gloria Dei, promovenda duobus modis, prædicatione hîc & sequente versu; & sanctificatione animi studiisq; obsequio, quo sistunt pii corpora sua hostiam vivam, sanctam, & acceptam Deo, Rom.12.1.* 17 Labra mea aperias] *id est, his beneficiis des materiam novam laudandi nominis tui: ut psal.40.4.* 18 Non delectaris] *id est, non sunt animantium sacrificia in quibus conquiescit animus tuus; sed nostræ ipsorum hostiæ in Christo.* 19 Sacrificia] *id est, hoc unum est instar sacrificiorum omnium, imò longè superat.* Dei] *id est, accepta Deo, ut sequentia explicant.* Spiritus fractus] *id est, velut comminutus & dejectus suæ infirmitatis & indignitatis conscientia.* Non spernis] *id est, æquissimo animo accipis: μείωσις.* 20 Benefac] *altera pars psalmi, conclusio a petitione boni publici; cujus rationem David neglexerat, cùm peccato suo provocaret Deum, & populum ejus gladio inimicorum exponeret: quod allegoricè cum labe murorum comparatur, quia fideles sunt lapides vivi in domo Dei, 1.Pet.2.5.* 21 Tunc delectaberis] *altera pars conclusionis, votum de legitimis & acceptis Deo sacrificiis offerendis: quæ tunc quidem pro ritu cærimoniarum legalium offerebantur, nunc verò spiritu exhibentur in Christo.* Sacrificiis justitiæ] *vide psal.4.6.*

PSALMUS LII.

David Doëgum accusatorem reprehendit sceleratè facinoris animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Ecclesiæ gratulationem prædicat: & fide gloriatur se benignitate Dei fretum, tandem aliquando in Ecclesia officia fidei præstiturum Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* ode didascalica *Davidis.*

2 Cùm veniens Doëg Adomæus nuntiasset Schaüli, & dixisset ei; adivit David domum Achimeleci.

3 Quid te jactas in malo, ô potens? benignitas *Dei* fortis omni die *perdurat.*

4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tua; similis *est* novaculæ acutæ, ô artifex doli.

5 Diligis malum potius quàm bonum; mendacium quàm loqui justitiam. Sela.

6 Dilexisti omnia verba [b] perniciosa, linguam dolosam.

7 Etiam Deus fortis demoliturus est te in æternum, abripiet te, & avellet te a tentorio; eradicabitq; te e terra viventium Sela.

8 Quod videntes justi, reverebuntur; & de isto ridebunt, dicentes:

9 Ecce virum illum, qui non proposuerat Deum robur suum; sed confidebat amplitudini divitiarum suarum, roborabat se in substantia sua.

10 Ego verò ut oliva virens in domo Dei (confido benignitati Dei) in seculum & sempiternum;

11 Celebrabo te in seculum coram eis quos benignitate prosequeris, cum feceris *ista:* & expectabo nomen tuum, quia bonus es.

1.Schem.22.9.

[a] Heb. *excogitas lingua tua.*

[b] Heb. *pernitiei, linguam doli.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *constat ex tribus partibus; reprehensione & comminatione adversus Doëgum, usque ad vers.8 prædicatione lætitiæ quam pii percepturi sunt ex judicio Dei, ad 10. usque; ac postremò gloriatione fidei, quam animo præcipiebat David, cùm nondum ex calamitatibus emersisset, duobus ultimis: occasio explicatur secundo versu.* 3 Quid te jactas] *prima pars; increpatio, continet primùm reprehensionem, tribus versibus; deinde verò denuntiationem justi judicii Dei, vers.6.& 7. Reprehensionis loci sunt tres; pertinax maleficentia, hoc versu: cogitatio, & sermo, vers.4.& 5.* Benignitas Dei fortis] *amplificatio pervicaciæ qua utebatur Doëg, a comparatione personæ & consiliorum Dei. quasi dicat, frustra laboras, utcunque glorieris; nam neque tu Deum expugnare potes, utcunque potens sis; neque tua improbitas benignitatem Dei perrumpere.* 4 Similis est] *ita saucias & occidis linguâ, ut culter rasorius secat: similitudo elegans, qua exprobrat David occasionem stragis, de qua 1.Schem.22.16.& sequentibus.* 5 Mendacium] *nam Schaüli graviter conquerenti de servis suis, quasi conjurati cum Davide essent, assentans Doëg indicavit Achimelecum esse ex eorum numero.* 6 Dilexisti] *comminationis causa parasceuastica ad justitiam venturi judicii asserendam; quod multis similitudinibus exponitur sequente versu.* 7 Demoliturus est] *quamvis excelsè & firmè extructus tibi videaris.* Abripiet te] *ut candentem prunam e medio tollunt artifices, ne damnum afferat; secunda metaphora.* Avellet te] *id est, amovebit, & quasi paxillum reprobum te refiget Deus; ne amplius Schaüli ministrare & ipsius domum adjuvare possis;*

possis: tertia metaphora. 8 Quod videntes] *altera pars psalmi, ut observatum est in ver.1.* Reverebuntur] *id est, reverenter Deum colent.* 10 Ego verò] *conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in mediis calamitatibus securum esse certa spe salutis suæ: cujus nomine pollicetur se omnia officia fidei exhibiturum Deo.* Oliva virens] *id est, florens & fructum præstantem proferens in Ecclesia, abs qua nunc exulare cogor.* 11 Celebrabo te] *prius officium fidei; laudare Deum secundum rebus* Coram eis] *id est, palàm in Ecclesia:* ὑςέρωσιν *verborum evidentiæ causa mutavimus.* Et expectabo] *alterum officium fidei, sperare in Deo cùm res adversæ obveniunt.*

PSALMUS LIII.

Eodem est argumento cum psalmo.14.

1 MAGISTRO *symphoniæ* ' *ad pneumaticum instrumentum,*' o de *didascalica Davidis.*

2 Dicit stultus cum animo suo, non *est* Deus: corrumpunt, & abominandam perpetrant iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.

3 Deus e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens requirens Deum.

4 Quicunque est, retrocessit, pariter putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

5 An ignari essent operarii iniquitatis, exedentes populum meum *quasi* edant panem; Deum non invocantes?

6 Ibi expavescunt pavore, '*ubi* non *est* pavor: quia Deus' dissipat ossa *cujusque* castra habentis [a] ' contra te: ' pudefacis, quia Deus spernit eos.

7 O si quis det e Tzijone [b] omnimodam salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova reducem turbam populi sui, exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

[a] Heb. *tibi.*

[b] Heb. *salutes.*

ANNOTATIO.

1 Ad pneumaticum] *vide suprà 5.1.* Ode didascalica] *vide suprà psal.14. qui ut idem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbis consonat.* 6 Ubi non est pavor] *id est, ubi nulla apparet expavescendi causa. quasi dicat a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuuntur, & tamen suis terroribus & conscientiæ stimulis agitantur.* Dissipat ossa] *id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorum partes, & valentissimas diffringit.* Contra te] *apostrophe ad populum Dei.* Pudefacis] *eos qui populum Dei fuissent pudefacturi: ut psal.14.*

PSALMUS LIIII.

David a Ziphæis proditus Deum orat pro salute sua, & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturum & prædicaturum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium,*' ode *didascalica Davidis:*

2 *Cùm venientes Ziphæi dixissent Schaüli, an non David latitat apud nos?*

3 ' Deus propter nomen tuum serva me, & fortitudine tua causam meam age.

4 Deus audi orationem meam, aurem adverte ad sermones oris mei.

5 'Nam' exteri insurgunt in me, & violenti quærunt [b] vitam meam; non proponunt Deum sibi. Sela.

6 'Ecce, Deus adjuvat me: Dominus' *est* inter eos qui sustentant vitam meam.

7 ' Reddat istud malum ' observatoribus meis,' per veritatem tuam succide eos.

8 [c] ' Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens:*

9 ' Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut *eam* in inimicis meis videret oculus meus.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut psal.4.1 1.Schem.23.19.*

[b] Heb. *animam: sic ver. proximè sequente.*

[c] Heb. *in liberalitate.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, ad documentum ecclesiæ proposita. Est autem generis* ἰυκτικȣ͂, *constans ex duabus partibus; petitione usque ad ver.8. & conclusione votiva, duobus ultimis: occasio autem indicatur secundo versu.* 3 Deus] *hujus precationis capita sunt duo: unum, pro salute supplicis, his duobus versibus; alterum, pro supplicio adversariorum, vers.7. quibus precationis capitibus interseruntur causæ.*
5 Nam] *prior causa precationis a persona adversariorum.* Exteri] *id est, qui utcunque Jisraëlitæ sint secundum carnem & professionem externam, operibus tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate alienos esse; prout sequentia verba docent.* 6 Ecce] *secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei; quam deinde eventus ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus, 1.Schem.23.27.* Est inter] *id est adsistit mihi, & comitatui meo.*
7 Reddat] *secundum precationis caput in adversarios.* Observatoribus meis] *id est, omnes qui me observant ut malefaciant mihi.* Per veritatem tuam] *id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis.* 8 Liberaliter] *conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus.* 9 Ipsum ab omni angustia] *prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà vers.3.& 7.*

PSALMUS LV.

David orta Abschalomi conspiratione, Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde seipsum de utriusq; rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremo se & omnes suo exemplo confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium*, [*] ode *didascalica Davidis*.

2 [*] Auribus percipe, ô Deus, orationem meam [*] & ne abscondas te a deprecatione mea.

3 Attende ad me, & exaudi me, [*] plango in meditatione mea & perstrepo;

4 Propter vocem inimici, propter angorem improbi: quia avertunt in me iniquitatem, & [b] irati intestino odio prosequuntur me.

5 [c] Animus meus dolet in me, & terrores mortis accidunt mihi:

6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me horror:

7 [*] Adeò ut dicam, ô si quis daret mihi alam velut columbæ; evolarem ubi habitare possem.

8 Ecce, quàm [d] longissimè evagere, commorarer in deserto. Sela.

9 Maturarem effugium mihi; [*] a vento [e] rapidissimo, a turbine.

10 [f] [*] Perde, Domine, divide linguam eorum; [*] nam video violentiam & contentionem in civitate.

11 Interdiu & noctu circundant eam *versantes* in muris ejus, iniquitas que & perversitas in medio ejus *sunt*.

12 Ærumnæ *sunt* in medio ejus, & non recedunt a platea ejus fraus & dolus.

13 [*] Non enim [*] inimicus probro afficit me, quod [*] ferrem: non osor meus adversum me se attollit, a quo me absconderem.

14 [*] Sed tu mortalis [g] par mihi, [*] dux meus & [h] familiaris meus,

15 Qui pariter dulce inibamus [i] consilium, in domum Dei ibamus cum frequentia.

16 [*] Decipiet mors [k] invadens eos, descendēt in sepulchrum vivi, nam mala sunt in commoratione ipsorum, in medio ipsorum.

17 Ego Deum inclamabo, & Jehova servabit me.

18 [*] Vespere & mane atq; meridie meditabor & perstrepam, donec audiverit vocem meam.

19 [*] Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi, *collocans* in pace: [*] dum contra multos [m] *pauci* essent mecum.

20 Audiet Deus fortis, & [*] contestabitur istos; [*] ut qui permanet in æternum, Sela: quibus non *sunt* [*] mutationes, neque timent Deum:

21 *Quorum quisq;* extendit manus suas in [n] colentes pacem secum, [*] profanat fœdus suum.

22 Cujus blanda sunt, [o] butyrina verba, dum bellum insidet [p] animo ejus: cujus molliora sunt verba oleo, quamvis *sint* [*] stricti gladii.

23 [*] Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ipse sustentabit te: non permittet unquam justum dimoveatur.

24 [*] Tu itaque Deus, detrudes istos in [*] puteum corruptionis: homines [q] sanguinarii & dolosi non perducent ad dimidium dies suos: ego verò confidam tibi.

[a] Heb. *in pulsationibus: ut suprà 4. & 54.*

[b] Heb. *in ira.*

[c] Heb. *cor meum dolet in medio mei.*

[d] Heb. *elongarē vagari.*

[e] Heb *profectionis, id est quo omnia dispelluntur & quasi proficiscuntur ipsius impetu.*

[f] Heb. *absorbe.*

[g] Heb. *secūdum æstimationem mei, i. apud me & apud omnes æstimatus quanti ego ipse 2. Schē. 16. 23.*

[h] Heb. *notus meus.*

[i] Heb. *secretum.*

[k] Heb. *super eos.*

[l] Heb. *animā meam.*

[m] *Eclipsis contrarii, ut Gen. 18. 19.*

[n] Heb. *pacatos suos.*

[o] Heb. *butyrina oris.*

[p] Heb. *cordi: ut suprà ver. 5.*

[q] Heb *sanguinum & doli.*

ANNOTATIO

1 Ode didascalica] *constat ex duabus partibus universè: prior est forma orationis quam habuit, cùm a filio Abschalamo inita est conspiratio & primùm commota, usque ad ver. 16. posterior est doctrina prophetica quam ipse adhibuit ad consolationem suam & documentum ecclesiæ, ad finem usque.* 2 Auribus percipe] *oratio bipertita est: primùm enim agit de persona sua, usque ad versum 10. deinde verò de persona inimicorum usque ad 16. & utrique parti suas adjungit causas.* 3 Plango] *causarum explicatio, quæ respiciunt partim ad mala quæ inferebant adversarii, vers. sequente; partim ad humanam imbecillitatem ipsius, ver. 5. & sequentibus.* 7 Adeò ut dicam] *amplificatio calamitatis ab optato hypothetico, quod sequentibus versibus exornatur.* 9 A vento] *id est, a repentino hoc & vehementissimo motu.* 10 Perde Domine] *secundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos, figurata duobus judiciis; uno Dathanis & Abirami quos absorbuit terra, Numer. 16. altero, priscorum qui turrim Babelis volebant extruere. quasi dicat, extermina ipsos, aut consilia eorum pro sapientia tua.* Nam video] *causa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indignissimè invalescebat in civitate sancta, duobus versibus sequentibus; deinde a singulari perfidia & ingrato Achitophelis animo, tribus reliquis.* 13 Non enim inimicus] *confirmatio improbitatis publicæ quam modo dixit, a summo autore & moderatore conspirationis: cujus indignum facinus exaggerat gravissima antithesi, hîc & duobus sequentibus versibus.* Inimicus] *id est, qui justas, aut apertas inimicitias exercuisse contra me.* Ferrem] *leniter & æquo animo.* 14 Sed tu] *apostrophe ad Achitophelem, indignitatem rei amplificans.* Dux meus] *id est, princeps consilii mei.* 16 Decipiet mors] *altera pars psalmi prophetica, exponens improborum exitium & salutem bonorum: quæ duo per prolepsin posita hoc & sequente versu, pòst copiosiùs explicantur. Est autem Decipiet metaphoricè dictum, pro eo quod est Inopinantes opprimet, & fraudabit consilius.* Nam mala sunt] *id est, tum pleni sunt ipsi, tum undique circumfluunt malitia & maleficiis.* 18 Vespere & mane] *amplificatio sui erga Deum officii a circumstantia temporis, formaq; & assiduitate precum quasi dicat, nunquam cessabo importunus esse. synecdoche.* 19 Redemit] *confirmatio superioris officii & perseverantiæ erga Deum ab anteacta experientia.* Dum contra multos] *ut 1. Schem. 30.* 20 Contestabitur istos] *transitio ad priorem partem prolepseos, de qua supà vers. 16.* Ut qui permanet] *id est, qui natura, consilio, judicioq; æternus est, & semper sui similis.* Mutationes] *id est, qui nullo pacto ad bonam frugem revocari possunt: adeò obduruerunt in contemptu Dei: ita describit illos primùm ab obfirmata impietate, hoc vers. deinde ab inhumanitate sequente vers. postremò a perversissima hypocrisi & vulpino animo vers. 22.* 21 Profanat fœdus suum] *id est, frangit, cùm primùm videtur commodum.* 22 Stricti gladii] *id est, lethalia verba: metaphora.* 23 Rejice in Jehovam] *conclusio hortatoria, qua ostendit psaltes usum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentis Deo & illius administrationi committentis; prout secura est de promissione ejus, quæ continetur altera parte versus.* 24 Tu itaque] *accommodatio superioris theseos ad præsentem causam; qua ostendit David se jam animo, per fidem præcipere ruinam adversariorum, & salutem suam.* Puteum corruptionis] *id est, in sepulchrum: periphrasis.*

PSALMUS LVI.

David a Schaulis persecutionibus veniens in Pelischtæorum manus, Deum orat pro salute sua fidei suæ & innocentiæ nomine, & pro adversariorum exitio: fidem suam in Deum prædicat: & ei laudem tribuit de acceptis promissionibus, quarum complementum expectabat.

1 MA-

1 MAGISTRO *symphoniæ, de* anima [a]*vim patiente a manipulo longinquorum,* [a]*insignis ode Davidis: cùm prehenderent eum Pelischtæi Gathi.*

2 [a]Gratiam fac mihi, Deus: nam [a] anhelus persequitur me mortalis; toto die oppugnator opprimit me.

3 Anhelant observatores mei toto die: quia potentiores *sunt,* [a] propugnatores *sint* mihi: ô excelse.

4 [a]*Qua* die timebo, ego in te confidam.

5 In Deo laudabo [a] verbum ejus; in Deo confidam, non timebo quid faciat [a]caro mihi.

6 [a] Toto die [a]rebus meis dolorem afferunt, contra me omnes cogitationes eorum ad malum *spectant.*

7 Conveniunt, delitescunt ipsi; vestigia mea observant, ut qui expetunt [a] vitam meam.

8 [a]Pro iniquitate parito eis, in ira populos dejice Deus.

9 [b]Vagationes meas in numerato habes: tu [a]pone quamque lachrymam meam in utre tuo; an non *essent* [c] in numerato tibi.

10 Tunc revertentur inimici mei retrorsum, qua die clamabo; hoc scio, Deum *assore* mihi.

11 [a]In Deo laudabo verbum, in Jehova laudabo verbum.

12 In Deo confido, non timebo quid faciat homo mihi.

13 [a]Mecum *erunt* ô Deus vota tua; persolvam gratiarum actiones tibi.

14 [a]Cùm eripias animam meam a morte, an non pedes meos a lapsu *eriperes*; ad continenter ambulandum coram Deo in luce hujus vitæ?

1 Schem.21.11.

a Heb. *animam.*

b Heb. *vagari meum.*

c Heb. *in numeratione tua.*

ANNOTATIO.

1 Vim patiente] *Hanc inscriptionem multis modis ab interpretibus acceptam esse constat: sed quia non meminimus alibi præfigi sacris cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inscriptiones ipsis argumentis obscuriores adhibere; placuit magis has voces simpliciter interpretari, prout ad argumentum psalmi accommodatius visum est. Nam etsi primam vocem ferè columbam interpretati sunt; certum est tamen esse alteram quoque propriam & naturalem significationem ejusdem vocis, prout interpretati sumus, ut Tzephanjæ 3.1. Sensus igitur est, hunc psalmum formam orationis esse omnibus piis traditam, quicunque procul a suis versantes injuriam ab exteris patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Pelischtæi.* Insignis ode] *ut psalm.16.1. Est autem ode* ἐυκτικὴ καὶ ἐπαινετικὴ, *constans ex duabus partibus, precationis & laudis, constructis ordine Amœbæo, & conclusione ætiologica, versu ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *prima pars odes pro gratia & salute a calamitatibus consequenda, cujus partes sunt precatio, duobus vers. & laudatio, vers.4.& 5 precationis membra duo; postulatum & causa.* Anhelus] *tum Schaül & administri ejus, a quibus fugiebat David; tum Pelischtæi, ad quos confugerat.*

3 Propugnatores sint mihi] *hunc locum licet vulgò aliter redditum, sic interpretamur, tum propter Hebraicam distinctionem, tum propter consecutionem verbi pugnare; quod in hac consecutione semper significat propugnare; oppugnare verò nunquam: ut rectè admonet Aben-Hhezra.* 4 Qua die] *prædicatio fidei constantis omni tempore, quæ est sequentis laudationis argumentum.* 5 Verbum ejus] *id est, promissionem. quasi dicat, quamvis non illico exorem promissionis complementum; tamen peræquè in Deo gloriari possum, fretus promissionibus ejus.* Caro] *id est ullus homo: ut infrà vers.12. & Jeschahhjæ 31.3.* 6 Toto die] *secunda pars odes, imprecatio adversus hostes, quæ continetur vers. 8. Circummunitur autem duabus causis: una est ab adversariorum improbitate, vers.6. & 7. Secunda, a fiducia supplicis in benevolentiam & promissionem Dei, vers.9. & 10.* Rebus meis dolorem afferunt] *id est, res meas efficiunt molestas mihi.* 8 Pro iniquitate parito] *id est, facito ut ipsis laboriosa & ærumnosa sit sua iniquitas: nam istos labores, iniquitatis pœnas, modò parere dicitur Deus ut illorum autor, modò improbus ipse, qui sibi sua improbitate generat malum: ut psalm.7.15. sic accipitur idem verbum Micæ 6.14.* 9 Pone lachrymam meam] *id est, ne patiaris inaniter in terram decidere: humanitus dictum.* 11 In Deo] *Gloriosa fidei prædicatio: ut suprà vers.5 amplificata per congeriem.* 13 Mecum erunt] *id est, non tantùm celebrabo verbis, sed etiam re ipsa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præstabo.* 14 Cùm eripis] *conclusio ætiologica superiorum: qua ostendit psaltes se hæc officia præstiturum meritò, quia pii e manu inimicorum suorum liberantur, ut sine metu serviant Deo cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ suæ, Luc.1.74.*

PSALMUS LVII.

David Schaülem fugiens, gratiam & salutem a Deo petit, fidem suam in Deum profitetur, exponit adversariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici postulat ad salutem suam, illorumque exitium.

1 MAGISTRO *symphoniæ;* [a] *ne perdas, Davidis odè insignis: cum fugeret metu Schaülis* [a] *in speluncam.*

2 [a]Gratim fac mihi, Deus, gratiam fac mihi: [a]nam ad te se recipit anima mea; & [a]ad umbram alarum tuarum me recepturus sum, donec transiverint ærumnæ.

3 Invocabo Deum excelsum, Deum fortem perficientem erga me.

4 Mittet e cœlis ut servet me, afficiens eum probro qui me anhelus persequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem suam, & veritatem suam.

5 [a][a]Ego inter [a]immanes leones *sum,* jaceo *inter* incendiarios; *inter* [b]homines, quorum dentes hastæ *sunt* & sagittæ, & quorū lingua *est* gladius acutus.

6 [a]Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

7 [a]Rete aptaverant gressibus meis, [a]curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me fossā, [a]cadunt in eam. Sela.

8 [a]Erecto [c]animo meo, ô Deus; erecto animo

a Heb. *anima mea: ut Numer.*23.14.

b Heb. *filios hominis.*

c Heb. *corde. Psal.*108.2.

mo meo, canam & psallam, *dicens:*

9 'Evigila 'gloria mea: evigila nablium & cithara; 'expergefaciam *inde ab* aurora.

10 Celebrans te in populis Domine, psallens te in nationibus:

11 Magnam *esse* usque ad cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes, veritatem tuam.

12 'Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tuâ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *his verbis summa petitionis exponitur quæ psalmus hoc modo inscriptis continetur: hoc est, genus psalmi est ἀπευκτικὸν, sive (ut ita loquamur) deprecatorium mortis & perditionis, quæ tunc temporis Davidi imminere videbatur: sic etiam psalmis sequentibus.* In speluncam] *quæ erat in deserto Hhengedi 1. Schem. 24. Sunt autem hujus odes partes in universum duæ; petitio, vers. 2. & petitionis argumenta, quibus suo loco subjicitur Amœbæus versus summum petitionis finem explicans vers. 6. & ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *petitio vehementissima qua ostendit David fontem liberationum & salutis nostræ.* Nam ad te] *primum petitionis argumentum a fide in Deum, hoc versu; & oratione fidei, versu sequente: ex quibus oritur certa illa prædicatio venturæ liberationis suæ & judicii in adversarios, ver. 4.* Ac umbram alarum] *id est, & nunc confido, & semper confidam: metaphora a pullis sub matre delitescentibus donec milvus transiverit.* 5 Ego inter] *exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circumcludebatur David: quamobrem cruentos adversariorum animos, consilia, & conatus elegantissimis comparationibus explicat.* Immanes leones] *Schaülem, & copias ejus furentes adversus Davidem.* Incendiarios] *id est, ardeliones aulicos, qui regis animum irritabant inflammabantque mendaciis: ut ipse apud Schaülem expostulat, 1. Schem. 24.* 6 Exaltare] *versus Amœbæus, exponens summum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam salute supplicis.* 7 Rete] *secundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adversariorum; ad quas respiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hæ descriptiones allegoricæ, ut alibi sæpè.* Curvaverat] *Schaül cum suis. quasi dicat, me jam retibus ita constrinxerat, ut viderer mox corruiturus esse.* Cadunt in eam] *id est, ipsi justo dei judicio impelluntur eò, quò putabant me ruiturum præcipitem: sic psalm. 7 sub finem.* 8 Erecto animo meo] *tertium petitionis argumentum a summo fine, qui est gloria Dei & illius prædicatio. Erectum autem animum vocat per antithesin, quem Deus restituit e laqueis quorum violentia se incurvatum fuisse confessus est David, superiore versu.* 9 Evigila] *forma laudationis continens exordium prosopopœeticum hoc versu; propositionem, sequente; & confirmationem, ver. 11.* Gloria mea] *ut suprà 16. 9.* Expergefaciam] *id est, adeò cantu meo personabit orbis, ut populos excitem, quos nominat sequente versu.* 12 Exaltare] *versus Amœbæus, ut suprà vers. 6.*

PSALMUS LVIII.

David aulicos innocentiam ipsius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injustitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: gravissima Dei judicia imprecatur illis, venturaque confirmat: ac postremò piorum lætitiam, pacem, & salutem conjunctam gloria Dei prædicat.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, 'ne perdas; *Davidis* 'ode *insignis*.

2 'An revera, ô manipule, justitiam loquimini? quæ recta *sunt* judicatis, filii hominis?

3 'Quin etiam ex [a] animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum vestrarum 'appenditis.

4 'Abalienant se improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.

5 'Venenum *est* illis [b] simile veneno serpentis, 'sicuti aspidis 'surdæ obthurantis aurem suam,

6 Quæ non auscultat voci 'mussitantium; utentis incantationibus peritissimi:

7 'O Deus, 'destrue dentes eorum in ore ipsorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.

8 'Liquefiant sicut aqua, [c] continenter abeant: 'ejus qui tendit *ad jaculandum* sagittas suas, 'tanquam in spicas abeant *sagittæ*.

9 'Sicut limax 'liquescens abeat *quisque*; 'ut abortus mulieris, *ut qui* non viderunt solem.

10 'Cùm 'nondum sentient *homines* spinas vestras; '*spinas* cynosbati: 'quo vividior erit, eo magis æstuante ira procellet [d] quemque.

11 'Lætabitur justus, cùm viderit ultionem; 'pedes suos lavabit in sanguine improbi.

12 Dicetque homo, utique est fructus justo, utique est Deus, *est* [e] judex in terra.

[a] Heb. *corde.*

[b] Heb. *secundum similitudinem veneni, &c.*

[c] Heb. *abeant sibi: ut Gen. 11. 33.*

[d] Heb. *eum.*

[e] Heb. *judices: ut Jehoschu. 24. 19*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut supra psalm. 57.* Ode insignis] *hujus odes scopus est ἀπευκτικὸς, ubi deprecatur David periculum quod sibi a Schaüle & asseclis ejus impendere videbatur. Partes sunt tres; prima est reprehensio & objurgatio adversariorum, usque ad ver. 7. secunda, imprecatio contra viros illos præfractos & obfirmatos in sua improbitate, usque ad vers. 10. tertia, conclusio a fine judiciorum Dei, tribus versibus ultimis.* 2 An revera] *objurgationis adversariorum loci sunt duo: prior est inficiatio, hoc versu, qua ipsorum conscientiam appellans David negat inesse boni quidquam illorum animis; posterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, consilii, & facti, versib. seq.* O manipule] *id est, aulicorum cœtus in Davidem conspirans: qui cùm Schaülis a consiliis essent, justum, æquum, & bonum procurare debuerant.* 3 Quin etiam] *transitio ad alteram objurgationis partem per correctionem.* Appenditis] *id est, nullam recti (cujus mentionem fecerat superiore versu) rationem habetis: sed omnia libratis atque ponderatis ad usum violentiæ vestræ.* 4 Abalienant se] *amplificatio maliciæ & improbitatis quam superiore versu exprobravit. primum a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ posita est in alienatione & aberratione a Deo, hoc vers. deinde ab obstinato illorum studio se ipsos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus sequentibus.*

5 Venenum] *allegorica improbitatis obfirmatæ descriptio, ut Deut. 32. 33* Sicuti aspidis] *hoc est, quorum*

quorum mala sunt incurabilia, præterquam si confestim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib.8.cap.23. Surdæ] *id est, callidè agentis adversus incantamenta, ut sequentia exponunt: nam aurem utramque ab ea obthurari, alteram in terram defigendo, alteram extrema sua parte contegendo atque occludendo, testes sunt in hunc locum Hieronymus, Augustinus, Cassiodorus, & alii.* 6 Mussitantium] *id est, carmina sua submissè enuntiantium ad incantandum eam: quod studium carminum ne quis hoc loco a Davide comprobari putet, ipsis interdicti verbis disertè utitur quæ posuit Deus Deut.18.11. Nam fascinatores isti Hebræa appellatione nominantur consociantes societatem, quia diaboli societatem ad artes suas adhibent.* 7 O Deus] *secunda pars psalmi, imprecatio, ut observatum est in versum 1 quæ tota allegoriis describitur.* Destrue] *id est, omnia quibus offendunt media illis adime, sive illis comminus offendant, hoc vers. & initio sequentis: sive eminus, ut in fine sequentis versus ponitur; primus imprecationis locus.* 8 Liquefiant] *dentibus nimirum comminuti, ut superiore versu.* Ejus qui tendit] *id est, qui semper comparatus est & instructus armis ad jaculandum contra rectos corde, ut psal.11.2.* Tanquam in spicas] *id est, inepta ad nocendum & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque si spicas tritici adhiberet spiculorum loco: verbum enim Hebræum, quod hac conjugatione hic tantùm legitur, ita accipimus, referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut.23.25.* 9 Sicut limax] *alter imprecationis locus in personas ipsas, duobus vers.* Liquescens] *quo tempore nimirum e concha egreditur; tum enim hebetescit exspiratque, detracta testa, ut docet Aristoteles lib.5. de historia animalium, cap.32.* Ut abortus mulieris] *vide Ijobi 3.15.* 10 Cum nondum] *conclusio prophetica, tum judiciorum Dei adversus improbos, hoc vers. tum rerum consequentium, nimirum lætitiæ & pacis per Spiritum ad Ecclesiam Dei ex judiciis ejus perventuræ, duobus sequentibus.* Nondum sentient] *id est, statim a principio, antequam potuerint nocere graviter: apostrophe ad improbos.* Spinas cynosbati] *id est, summè aculeatas & noxias. quasi dicat, antequam a vobis experiantur mala.* Quo vividior] *id est, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus.* 11 Lætabitur] *alterum membrum conclusionis de lætitia, salute & pace ecclesiæ, ac prædicatione majestatis & gloriæ Dei.* Pedes suos lavabit] *id est, proculcabit eos & triumphabit victor in Christo: hyperbole. vide Malachi ultimo, de argumento hujus & sequentis versus.*

PSALMUS LIX.

David ab administris Schaülis circumventus, liberationem a Deo petit, tum suæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adversariorum nomine, quorum improbitate descripta, illis imprecatur quod ad gloriam Dei futurum erat, & se Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *ne perdas*, *Davidis* *ode insignis; cùm misisset Schaül qui observarunt domum illius, ut morte afficerent illum.*

1. Schem.19.11.

2 Libera me ab inimicis meis, Deus mi; supra erigentes se contra me, extolle me.

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus sanguinariis serva me.

4 Nam ecce insidiantur[a] vitæ meæ, conveniunt contra me robusti; nulla defectione mea, nullóque peccato meo, Jehova.

[a] Heb. *animæ meæ.*

5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant se: evigila *venturus* obviam mihi, & respice.

6 Tu ergo Jehova, Deus exercituum, Deus Jisraëlis, expergiscere ad visitandum gentes istas: ne gratiam facias ullis perfidè agentibus iniquitatem. Sela.

7 Revertuntur vespere, [b]ganniunt ut canis; & circundant civitatem.

[b] Heb. *perstrepunt.*

8 Ecce, eructant ore suo, gladios *adhibent* ad labia sua, sed quis audit? *inquiunt.*

9 At tu Jehova ridebis eos; subsannabis omnes istas gentes.

10 Robur obtinente illo, te observabo; nam Deus *est* editus locus meus.

11 Deus benignitatis meæ præveniet me: Deus faciet ut videam in observatoribus meis.

12 Ne occidas eos, ut non obliviscantur populares mei: exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noster Domine.

[c] Heb. *populus meus*: *Syllepsis.*

13 Peccatum oris sui, verbum labiorum suorum, comprehensi superbia sua; tum præ execratione, tum præ macie enarrent.

14 Consume æstu, consume, donec non sint *amplius*; ut sciant Deum dominari in Jahhakobo, usque ad fines terræ. Sela.

15 Qui revertuntur vespere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,

16 Seipsos exagitent ad comedendum; cum non fuerint saturati, tum cogantur pernoctare.

17 Ego verò canam robur tuum & cantabo in unum quodque mane benignitatem tuam: te fuisse locum editum mihi & perfugium *quo* die *fuit* angustia mihi.

18 Me roborato, tibi psallam; Deum esse locũ editum meum, Deum benignitatis meæ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut suprà psal.57.1.* Ode insignis] *ode est, ἀποκτική, qua deprecatur David imminens sibi a Schaüle malum: constat autẽ ex trib. partibus. propositione summa postulati sui, vers.2. & 3. narratione causarum postulati, quibus subinde petitio interseritur pro se & contra adversarios, usque ad ver. 17. & conclusione eucharistica, duobus ultimis.* 2 Libera me] *petitio duobus versibus ut modo dictum est.* 4 Nam ecce] *narratio, sive causarum explicatio ex quibus liberationem petebat David: sunt autem duæ, una a persona supplicis propter innocentiam ipsius, his duobus versibus; altera a persona adversariorum, sequentibus.* 5 Evigila] *humanitus dictum. id est, demonstra potentiam tuam, ut qui evigilat, respicit, &c. conclusio prioris ætiologiæ a precatione.* 6 Tu ergo Jehova] *transitio ad posteriorem ætiologiam, quasi continuata precatione, per imprecationem in adversarios.* Deus exercituum] *id est, potentia instructissime, & fœdere conjunctissime.* Ad visitandum] *vide Genes.21.1.* Gentes istas] *id est, copias Schaülis, quæ eodem animo Davidem persequebantur, quo gentes alienæ a populo Dei facturæ fuissent.*

issent. Perfidè agentibus] id est, qui Deum cultu & Davidem honore prosequi simulantes, perfidè ea perpetrabant quæ sequentibus versibus duobus exegeticè describuntur. 7 Revertuntur] id est, discutiuntur supra vers. 5. metalepsis. Ganniunt ut canis] id est, frendunt inter se, & se ipsos ad lacerandum me comparant. 8 Eructant ore suo] id est, evomunt & profundunt inter se sermones nefarios. Adhibent] id est, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus suos. Quis audit] verba scilicet, aut conatus percipit: synecdoche frequens, sive (ut Donatus vocat) metalepsis. 9 At tu Jehova] regressio ad imprecationem, quæ est inde a vers. 12. ad eam autem transitur primùm per affirmationem antithetam, id est, ex adverso respondentem impiæ inimicorum confidentiæ, hoc modò: Quis audit? inquiunt. at tu non tantùm audis, verùm etiam audita & perspecta rides, hoc versu: deinde per confirmationem fidei suæ & expectationis suæ in Deo, duobus sequentibus. 10 Robur] id est, tantisper dum Schaül potitur rerum. 11 Ut videam] nimirum quomodo prævenias observatores meos quos reprimas, dum prævenit atque protegit me. 12 Ne occidas eos] illicò aut eodem momento; ut ratio proximè sequens, & antitheta imprecatio ostendunt: sic alludit hac imprecatione ad sententiam quam Deus in Kajinum tulit, Genes. 4. 11. & 12. 13 Peccatum] id est, invitis, ut Kajino, extorqueatur confessio nequitiæ suæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem sponte nolunt resipiscere. Præ execratione] qua persequeris eos usq; ad maciem, & quidem tantam ut corpora eorum contabescentia doceant eos confessionem peccati sui. 14 Consume] tandem scilicet, postquam exagitaveris, dejeceris, emaciaveris, & confessionem invitis expresseris. 15 Qui revertuntur] summa repetitio imprecationis, posito versu Amœbæo, qui idem est cum versu 7. 16 Ad comedendum] id est, in quærendo cibo. Cùm non fuerint] id est, frustra quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur. 17 Ego verò] conclusio ευχαριστικὴ, ut dictum est suprà in vers. 1. 18 Me roborato] antitheton vers. 10. suprà.

PSALMUS LX.

David Syrorum exercitu cæso Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expostulans: & promissis Dei, operibusq; expensis, ac fide confirmata, exercitum ad strenuè agendum hortatur fretum promissionibus Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *in hexachordis *testimonium, *ode *insignis Davidis*, *ad docendum:*

2 *Cùm certaret contra Syros* [a] *Mesopotamienses, & contra Syros Tzobæ; &* *reversus Joab percussisset Edomæos in valle Salis* *duodecies mille.*

3 *O Deus, *rejeceras nos, disruperas nos; iratus fueras, *restitue *te* nobis.

4 *Commoveras terram, *diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam *vacillat.

5 Feceras ut [b] sentiret populus tuus *rem* duram, *dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.

6 *Dedisti timentibus te vexillum, [c] quoutantur; *propter veritatem. Sela.

7 *Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus est per sanctitatem suam, *exultabo: [d] in partem obtineo: *Schecemum, & cõvallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, & meus Menasche, Ephraimque, *robur capitis mei; *Jehudah legis lator meus.

10 *Moab [e] pollubrum meum; supra Edomæum *projiciam calceum meum: contra me, *Palæstina, clangentem age.

11 *Quis deduceret me in civitatem munitam? quis duceret me Edomæam usque?

12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus nostros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum*, ab hoste: alioqui vanitas *est* [f] auxiliatio humana.

14 *In Deo faciamus [g] strenuè, & ipse conculcabit hostes nostros.

[a] Heb. *duorum fluviorum: vide Gen. 24. 10 2. Schem. 8. 13. 1. Chron. 18. 12.*

[b] Heb. *videret: synecdoche.*

[c] Heb. *ad vexillandum.*

[d] Heb. *partior. psal. 108.*

[e] Heb. *olla lotionis meæ.*

[f] Heb. *salus, ut accipitur 2. Schem. 10. 18.*

[g] Heb. *virtutem.*

ANNOTATIO.

1 In hexachordis] *vide suprà 45. 1.* Testimonium] *id est, cantio testificans ecclesiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; qua etiam occasione postea ad docendum tradita esse dicitur.* Ode insignis] *ode est ευκτικὴ, constans ex tribus partibus; expostulatione, a vers. 3. usque ad 7, petitione a vers. 7. ad 14. & conclusione hortatoria, vers. ultimo.* 2 Reversus Joab] *a cæde Syrorum, 2. Schem. 8. 13.* Duodecies mille] *postquam Abischai frater Joabi prima acie adducta percussisset Edomæorum sex millia; quam victoriam Joab persecutus duodecim millia occidit, qui hìc numerantur. Ex his enim numeris collectis assurgit numerus octodecim millium, qui illis locis recensetur.* 3 O Deus] *propositio summa totius psalmi, continens expostulationem & petitionem, duobus vers. e quibus expostulatio copiosiùs deinde ponitur, usque ad vers. 7. petitio verò, sequentibus.* Rejeceras nos] *id est, defensionem nostri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. & 1. Schem.* Restitue te nobis] *defensorem, qui subduxisti te.* 4 Commoveras terram] *id est, populum tuum externis bellis exagitaveras.* Diffregeras eam] *id est, seditionibus & civilibus discordiis divisum inter se populum vexaveras, ut docet historia 2. Schem. a primo capite ad 4.* Vacillat] *id est, nutat, & mox ruitura videtur antè acceptarum calamitatum nomine.* 5 Dederas bibendum] *id est, tremore nos inebriaveras.* Dedisti timentibus te vexillum] *id est, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promissionum tuarum, tum etiam opere, victoria hac recente contra Syros edita ducendum recepisti, quasi præeunte vexillo tuo: sic a re præsente occasionem sumens expostulationem terminat, ut ad petitionem porrò benefaciendi commodiùs transeatur.* Propter veritatem] *id est, promissionum tuarum constantiam & fidem.* 7 Ut liberentur] *altera pars psalmi, petitio, quæ prolepticè hoc vers. posita in sequentibus confirmatur, usque ad vers. 13. deinde repetitur eodem versu. sunt autem istius petitionis argumenta tria; primum est a persona eorum quibus exoptatur salus, hoc versu; secundum, promissione Dei, tribus sequentibus; tertium, ab omnipotentia ejus,*

ejus, qua sola promissiones præstari possunt, versu 11. & duobus sequentibus. 8 Exultabo] id est, triumphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primùm populum suum recenset gloriosè, duobus vers. deinde victoriam sibi pollicetur. Schecemum] cu Jardenem, ut convallis Succotharum est trans Jardenem sita. 9 Robur capitis mei] id est, potentia regni mei, est utraq. hac tribus ex Josepho ortæ: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Mosche benedicens Menaschi & Ephrajimo, Deut. 33.17. Jehudahh legis lator meus] id est, jus administrationis & autoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem olim adumbrabant typi: sic alludit ad prophetiam Genes. 49.10. 10 Moab pollubrum meum] id est, adeo despectus & abjectus est mihi, ut eum liberè defringam quasi testam; & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria cogam: vide 2. Schem. 8.2. Projiciam calceum meum] id est, audacter conculcabo: Synecdoche. Palæstina] apostrophe ironica: qua exprobrat David antiquam Pelischtæorum insolentiam, qui contra Jisraëlitas inde a temporibus Schimschonis ferociverant: vide Judic. 16. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam J-schahh. 15. 11 Quis] nimirum alius præter Deum, qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda: sic accipiendum esse demonstrat versus sequens. 14 In Deo] conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatu armis in procinctu esset ad conserendum manu cum hoste: ut loquitur Joab 1. Chron. 19. 13.

PSALMUS LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat antè acceptorum beneficiorum nomine, regnum Christi promoveri & ampliari petit, deinde gratum animum pollicetur Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a]*fidium*, [a]ode *Davidis*. Sela.

2 [a]Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meæ.

3 [a]Ab extremitate terræ te inclamo, cùm obruitur [b]animus meus; [a]in rupem *quæ* sit editior me deducito me:

4 [a]Nam fuisti receptus mihi, turris robusta[c] adversus inimicum.

5 [a]Commorabor in tentorio tuo per secula; [a]recipiam me in occultum alarum tuarum. Sela.

6 Cum tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.

7 [a]Dies diebus regis superaddito, anni ejus *sint* ut [d]multarum generationum.

8 Maneat in seculum coram Deo; [a]benignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.

9 [a]Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea [e] quotidie.

[a] Heb. *in pulsatione fidium.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *a facie inimici.*
[d] Heb. *generationis & generationis.*
[e] Heb. *die die.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] ode est εὐκτικὴ, ex tribus partibus constans; petitione singulari pro persona supplicis, usque ad ver. 6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad ver. 9. & conclusione votiva, ver. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Abschalomi, 2. Schem. 15. & 16. 2 Audi Deus] prioris petitionis exordium, quæ summatim proponitur vers. 3. 3 Ab extremitate terræ] nam trajecto Jardene fugerat Machanajima ad fines Jisraëlis, 2. Schē. 17. 24. In rupem] i. e vehito me in tutum; unde inimicos possim dispicere. 4 Nam fuisti] αἰτιολογία petitionis ab antecedente experientia. 5 Commorabor] brevis conclusio petitionis, a voto fides atque obsequii. Recipiam] vide Ruth. 2.12. 6 Cùm tu] altera pars, petitio publica comprehensa ver. 7. & 8. postquam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est, hoc versu. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, nimirum exauditio precum, & hæreditas: quamobrem perge benefacere in Christo, &c. 7 Dies diebus] i. largire vitam æternam & benedictionum æternitatem per Christum, regnumq. ejus in sempiternum continua: ut sequens ver. explicat: primùm petitionis caput. 8 Benignitatem & fidem] hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & his duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Proverb. 20. 28. secundum petitionis caput. 9 Sic psallam] conclusio votiva, ut dictum est in versum 1.

PSALMUS LXII.

David oppressus fiduciam in Deum prædicat, officiumq. Dei erga se inimicos reprehendit: se ipsum ecclesiámque exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat autoritate verbi ejus.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a]*in Jeduthune*, [a]*psalmus Davidis*. Sela.

2 [a]Tantummodo in Deo [a] conquiescit anima mea: ab eo salus mea *est*.

3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione* [a]magna.

4 [a]Quousque [b]machinantes ærumnas [a]in virum, [a]occidemini vos omnes? *quousque eritis* similes muro pando, maceriæ, impulsæ?

5 Tantummodo de [a]excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio: ore suo benedicunt, [c]intra se verò maledicunt.

6 [a]Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.

7 [a]Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea: locus meus editus, non dimovebor.

8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes [d] robusta mea, receptus meus *est* in Deo.

9 [a]Confidite ei omni tempore, ô popule, effundite coram eo [e]animum vestrum: Deus receptui nobis *est*. Sela.

10 [a]Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: [a]lancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra

[a] Heb. *silens est: synecdoche.*
[b] Heb. *machinabimini ærumnas in virum, occidemini: simile est. 1. Schem. 2.3.*
[c] Heb. *in medio sui.*
[d] Heb. *roboris mei.*
[e] Heb. *cor: sic infrà ver. 11.*

pravanitatem.

11 *Ne confidatis opressioni, & rapina ne evanescatis; opulentia si abundet, ne apponatis animum.

12 *Semel locutus est Deus,* bis idem audivi robur esse Dei.

13 *Et tuam *esse* Domine benignitatem, te repensurum cuique secundum opus suum.

ANNOTATIO.

1 In Jeduthune] *vide psalm.* 39.1. Psalmus] *psalmus est* διδασκαλικὸς, *ex quatuor partibus constans: Exordio, versu* 2. *&* 3. *reprehensione, ver.* 4. *&* 5. *doctrina a ver.* 6. *ad* 12. *& confirmatione doctrinæ, duobus ultimis.* 2 Tantummodo] *exordium ex abrupto continens propositionem fiduciæ; de qua gloriatur David adversus omnes difficultates quasi repentè emergens ex illarum violentia: nam hic psalmus videtur conscriptus, quo tempore Davidem per emissarios suos persequebatur Schaül.* 3 Magna] *id est, qua planè corruam, ut* 1. *Cor.* 10.13. 4 Quousque] *reprehensio administrorum nequitiæ Schaulis per apostrophen, quæ simplice narratione illustratur, sequente versu.* In virum] *id est, in me: Enallage personæ.* Occidemini] *id est, livore & nequitia vestra ipsorum consumemini; ut murus pandus atq; dissiliens sua ipsius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur, sic accipiendum esse comparatio ostendit. simile vide Jeschahh.* 30 13. 5 Excellentia ejus] *scilicet viri Davidis: de hac autem excellentia vide* 1. *Sche.* 18. 6 Tantummodo] *tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterũ ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fidei duorum sunt generum; unum singulare ad Davidem ipsum pertinent, tribus vers. alterum commune totius ecclesiæ a Davidis exemplo, ver.* 9. 7 Tantummodo] *vide versum* 2. *&* 3. *nam hi duo versus Amœbæi sunt.* 9 Confidite ei] *soli nimirum, ac non ulli homini, ver. sequente.* 10 Tantummodo] ἀντιλογία *cur non sit in ullo homine fiducia collocanda: quæ docet manifestò in superiore versu hanc orationem antithetam desiderari, non esse fidendum homini: cujusmodi* ἀνανταπόδοτα *multa in scripturis extant.* Lancibus illi] *i. si ex æquo librari possent, invenirentur omnes homines nihilo leviores. Est autem in vocibus Hhebraicis synchysis poëtica, quam evidentiæ causa suo ordine reposuimus.* 11 Ne confidatis] *secundum genus documentorum ad improbos Schaülis administros pertinens & ad omnes universè, ne animi illorũ in varia hujus mundi studia traducti, diffluant.* 12 Semel locutus est] *Confirmatio superiorum documentorum ab autoritate verbi Dei; qua Deus proponitur nobis potens, misericors, & justus ad ea perficienda quæ suprà dicta sunt.* Bis idem audivi] *hoc est, sæpius docuit me & confirmavit Deus.*

PSALMUS LXIII.

David desiderium suum revisendæ gloriæ aspectabilis Dei in ecclesia exponit, & expostulat cum Deo: seipsum præsente Dei gratia consolatur, & inimicorum suorum exitum prædicat ac lætitiam suam.

1 *PSALMUS *Davidis cùm esset* *in deserto Jehudæ.*

2 *O Deus, Deus fortis meus es, tempestivè requiro te; *sitiens est tui anima mea, arescit ad te *spectans* caro mea, *in terra sicca & *fessa sine aquis:

3 *Ad videndum *robur tuum & *gloriam tuam* sicut [a] in loco sancto videbam te:

4 (Nam benignitas tua melior est vita) * *ut* labia mea laudent te.

5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo *attollam manus meas:

6 Quasi adipe & pinguedine saturabitur anima mea, & labiis [b] canoris laudabit *te* os meũ.

7 *Cùm recordor tui *super strata mea, *in vigiliis meditor de te:

8 Te fuisse summo auxilio mihi, ita ut *in umbra alarum tuarum canerem:

9 *Cùm* [c] adhærescens anima mea sequitur te, sustentat me dextera tua.

10 *Quamobrem isti *qui* [d] vastationem quærunt animæ meę, *pervenient ad imas partes terræ.

11 *Facient ut diffluat eorum quisque *per gladium, *portio vulpium futuri sunt.

12 *Rex verò ipse lætabitur in Deo, gloriabitur *quisquis jurat per eum, cùm *obthurabitur os loquentium mendacium.

[a] Heb. *in sãctitate.*

[b] Heb. *cantionum.*

[c] Heb. *adhærescit anima mea post te.*

[d] Heb. *vastationis quærũt animam meã: hypallage.*

[e] Heb. *per manus gladii:* κατὰ χεῖρας.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti,* ἱκετικὸς καὶ διδασκαλικὸς, *constans ex tribus partibus; petitione ardentissima, usque ad ver.* 7. *narratione auxilii divini quod jam tum cum animo suo sentiebat David, inde ad ver.* 10. *& prophetia seu prædicatione gloriosa rerum eventurarum ipsi & adversariis, ad finem usque.* In deserto Jehudæ] 1. *Schem.* 23.14. *&* 15. 2 O Deus] *prima hæc pars, petitio ut Davidi liceat tranquillè versari in Ecclesia Dei, duobus potissimum argumentis nititur: unum est a natura & officio Dei; alterum a difficultatibus & studio Davidis, quæ summatim hoc vers. posita in sequentibus amplificantur, versibus quatuor.* Sitiens est] *vide supra psalm.* 42.2. *&* 3. In terra sicca] *id est, in deserto horrido, & summis angustiis.* Fessa] *id est, quasi fatiscente præ ariditate nimia: metaphora ab animantibus.* 3 Ad videndum] ὑστέρησιν *evidentiæ causa transposuimus, quæ alioqui futura fuisset obscurior.* Robur tuum] *vide* 1. *Chron.* 16.11. Gloriam tuam] *i. tabernaculi tui, & ministerii Ecclesiastici.* Sicut in loco sancto] *primus amplificationis locus a commemoratione antè observati cultus, a quo se arceri indignatur David.* 4 Ut labia mea] *secundus amplificationis locus a fine: finis autem duplex ponitur: unus est gloria & cultus Dei, hîc & sequente versu; alter, pax & lætitia supplicis, versu.* 6. 5 Attollam manus meas] *id est, invocabo te: synecdoche.* 7 Cùm recordor] *altera pars, narratio; qua se ipsum consolatur David, hoc modo: etsi nunc adeò sitiens tui avertor importunitate adversariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis consolatur me, quod recordor tui semper*

per

per hoc versu; antè accepta beneficia commemoro, sequente versu; denique animo tibi adhæresco, & tu vicissim confirmas me, vers. 9. Super strata mea] id est, in tam multis stationibus, ad quas cogor exul me recipere. In vigiliis] id est, per noctem, quam per certas vigilias distribuebant veteres: ut Marci 13.35. 8 In umbra alarum] id est, in tuto & securo loco, sub defensione tua: metaphora a pullis pipientibus sub alis matrum. 10 Quamobrem] tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus versibus; deinde etiam piis ad regnum Christi pertinentibus eventura sunt, vers. ultimo. Pervenient ad] id est, morientur in terram corruentes. sic prædicit duobus versibus David cladem Jisraëlitarum, de qua 1. Schem. 31. 11 Facient] Pelischtæi. Portio vulpium] id est, insepulti jacebunt in montibus, ut bestias pascant. 12 Rex verò ipse] id est, qui tum regnaturus est. sic modestè de se ipso per Enallagen loquitur. Quisquis jurat per eum] id est, Deum ex animo profitetur & colit: synecdoche, ut videre est Deut. 6. 13. Obthurabitur] id est, sinu impositus fuerit calumniis: nam alii morte abrepti, alii pudore confusi futuri erant.

PSALMUS LXIIII.

David Deum implorans salutem petit: de adversariorum violentia & fraude conqueritur; postremò confirmatus fide, excidium improborum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænuntiat.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, [a]*psalmus Davidis*.

2 [a]Audi, ô Deus, vocem meam dum meditor; a pavore [a]inimici custodi vitam meam.

3 Absconde me ab arcano *consilio* maleficorum, a tumultuatione operantium iniquitatem.

4 [a]Qui exacuunt sicut gladium linguam suam; intendunt *ut* sagittam suam, verbum [a]amarulentum,

5 Jaculis petendo ex latebris [a]integrum; repentè jaculis petunt eum, [a]neque timent:

6 [a]Confirmant sibi rem malam; narrant de abscondendis laqueis; [a]dicunt, Quis videret [a]illos?

7 Perscrutantur iniquitates; [a]conficimur [a]iis quæ calidissimè sunt perscrutati: adeò intimum [a]viri & cor profundum *est*.

8 [a]Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a [a]sagitta repentina fuerint plagæ eorum,

9 [a]Fecerintq; ut ipsa lingua sua in seipsos impingant: vagi se in fugam dabunt [a]quisquis viderit eos.

10 Quicunq; autem homines [a]reverentur, cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus intellegendum proposuerint:

11 Lætabitur justus in Jehova, & recipiet se ad eum; denique gloriabuntur omnes recti [b]animo.

[a] Heb. *perscrutatione perscrutata*.

[b] Heb. *corde*.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ejusdem generis cum superiore, constans petitione, usque ad versum* 8. *& doctrina prophetica eventus ad finem usque.* 2 Audi ô Deus] *petitio liberationis & salutis, duobus versibus continetur: deinde verò subjicitur illius amplificatio a persona, vi, fraude, & conatibus inimicorum, usque ad versum* 8. Inimici] *id est, quem affert mihi inimicus.* 4 Qui exacuunt] *amplificatio a persona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis castrensibus comparat: ut psal.* 5. *&* 11. *&* 57.5. Amarulentum] *id est, virulentum atque venenatum: metaphora a sagittis.* 5 Integrum] *sic nominatim probat innocentiam suam & se comparat cum adversariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit versu* 3. Neque timent] *nullo timore, nulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege.* 6 Confirmant sibi] *id est, vi aperta, & cuniculis agunt.* Dicunt] *rebus instructis & comparatis ad dolum, gloriantur non posse integrum effugere: quod etiam amplificatur sequente versu.* Illos] *laqueos.* 7 Conficimur] *id est, ut ipsorum judicio, non possumus artes tam subdolas percipere, nedum effugere; sic etiam agnoscimus non esse positum in facultate nostra, ut mala quæ nobis comparant, possimus operâ nostrâ effugere, aut industria cognoscere. Hoc autem verbum ita accipiendum esse ostendit tum series argumentorum, tum etiam loci consimiles, Numeror.* 17.28. *Lament.* 3.22. Viri] *sive Schaülis nominatim sive universè omnium; nam utrumque verum est: vide Jirmeja* 17.9. 8 Sed ubi] *prophetia ad consolationem piorum apposita, qua explicat David primùm quod improbis eventurum est, duobus versibus; deinde quod bonis, ver.* 10. *&* 11. Sagitta repentina] *ut judicia Dei sunt velocissima, & præsentissima illius manus: sic pergit propheta in allegoria, ostendens Deum multò validius usurum armis suis contra illos, quàm illi contra Davidem possint.* 9 Fecerintq;] *id est, se suo gladio jugulaverint, & sibi ipsis creaverint malum.* Quisquis] *improbus: ut ostendit antithesis versus* 11. *sic infra* 66.20. 10 Reverentur] *Deum exercentem judicia sua.*

PSALMUS LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter spirituales ejus benedictiones cum Ecclesia communicatas in Christo, tum propter temporarias & aspectabiles; universè quidem in orbem terrarum, sed maximè omnium in habitationem populi sui e cœlo diffusas.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a]*Psalmus, Davidis canticum*.

2 [a]Tibi *debetur* [a]sedata expectatio [a]ac laus, ô Deus, *qui es* Tzijone; & tibi rependendum est votum.

3 O qui exaudis orationem, usque ad te omnis [a]caro [b] ventura est.

4 [c][a]Res iniquas quæ prævaluerant mihi, defectiones nostras tu expias.

5 Beatus *quem* elegis, & [a]admoves, *qui* inhabitat atria tua: saturamur [a]bono domus tuæ, [d]rebus sanctis templi tui.

6 [a]Res reverendas injustitia proloqueris nobis, ô Deus salutis nostræ; [a]fiducia omnium extremitatum terræ & maris longinquarum.

7 [a]Sta-

[a] Heb. *silentium, vel (ut ita dicamus) conquiescentia.*

[b] Heb. *venient: syllepsis.*

[c] Heb. *res iniquitatum.*

[d] Heb. *sancto templi tui*

7 *Stabiliens montes virtute sua, accinctus potentia.
8 Compescens strepitum marium, strepitum fluctuum eorum, & fremitum nationum.
9 *Qui facis ut canant exortus matutinos & vespertinos, incolæ extremitatum reverentes a signis tuis.
10 *Visitas hanc terram & appetis eam, plurimum ditas eam: *rivo Dei pleno aquæ; paras frumentũ *illorum cùm ita præparaveris eam.
11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras ejus; imbribus dissolvis eam, germini ejus benedicis.
12 *Coronas annum bonitatis tuæ, & *orbitæ tuę stillant pinguedinem:
13 Stillant in caulas deserti, & exultatione colles accinguntur.
14 Vestiuntur pascua gregibus, & convalles obteguntur tritico; clangentes agunt, ac etiam canunt.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex tribus partibus. prima est laudatio a beneficiis Dei singularibus in Ecclesiam suam, usque ad vers. 7. secunda a communi rerum creatarum administratione, usque ad vers. 10. tertia a singulari benedictione in sedem populi sui, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide conscriptus esse, postquam populo fame & pestilentia liberato exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga a Jisraële, 2. Schem. 21. 14. & 24. 25.* 2 Tibi debetur] *propositio laudationis ab officio ecclesiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquiescant & ipsum adeant per fidem; altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine: quæ omnia typicè proponuntur ex usu legis.* 3 Caro] *id est homo, ut Genes. 6. 12.* 4 Res iniquas] *explicatio argumetorũ laudis; quorum genera sunt hæc, remissio peccatorum hoc versu; reconciliatio per verbum Dei in Ecclesia, benedictioq; vers. sequente; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atque operibus, vers. 6.* 5 Admoves] *id est, ex electione tua adjungis tibi & Ecclesiæ.* Bono domus tuæ] *id est, omni spirituali benedictione.* 6 Res reverendas] *id est, augustissimas promissiones in futurum, comprehensas verbo tuo.* Fiducia] *transitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum administratione.* 7 Stabiliens montes] *altera pars de administratione communi; primùm terræ & maris ordinaria & extra ordinem, duobus versibus; deinde rerum cœlestium, vers. 9. quæ omnia in oculus omnium exposita sunt ad fidem & laudem comparandam Deo, vers. 9.* 9 Qui facis] *id est, qui totos dies a principio ad finem consumis in docendis hominibus laudem tuam: hunc autem versum ex poëtica synchysi paulo obscuriorem transpositis membris declaravimus.* 10 Visitas hanc terram] *tertius locus a singularibus Dei beneficiis in domicilium & habitationem suorum, quæ beneficia elegantissimis figuris exponuntur. Est autem visitare humanitus dictum, pro eo quod est præstare rem quam promiserat Deus, Deut. 11. 10. & sequentibus: vide Genes. 21. 1.* Rivo] *id est, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo immissa.* Illorum] *de quibus versu 4. 5. & 6. Est autem hæc species benedictionis synecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo ad præsentem vitam.* 12 Coronas] *id est, facis ut annus unus aliis præstet, quemadmodum rex præstat popularibus.* Orbitæ tuæ] *id est, quacunque placet tibi ambulare ad exerendum benedictiones tuas: hyperbolæ elegantissimæ, hîc & duobus sequentibus versibus.*

PSALMUS LXVI.

Psaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis scripturæ, & ab opere administrationis tum communis erga omnes, tum singularis erga ecclesiam ipsius; ac postremò exemplo suo Dei laudationem confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, *canticum & *Psalmus.* *Clangite Deo, omnes *incolæ* terræ.
2 Psallite gloriam nominis ejus, *apponite gloriam laudi ejus.
3 Dicite Deo, quàm reverendus *es* factis tuis: propter amplitudinem roboris tui* mendaciter se dedunt tibi inimici tui.
4 Omnes *incolæ* terrę incurvent se tibi, & psallant tibi; psallant nomini tuo. Sela.
5 *Venite & videte opera Dei; reverendus *est* actione erga filios hominis.
6 Convertit mare in aridam; per flumen transiverunt pedes, illic læti fuimus in eo.
7 Dominatur potentia sua in seculum, *oculi ejus gentes speculantur: qui rebelles sunt *ne efferantur apud se ipsos. Sela.
8 *Benedicite populi, Deo nostro, & [a]facite ut resonet vox laudis ejus:
9 Qui* restituit animam nostram in vitam, *neque permittit dimoveri pedes nostros.
10 *Postquam *probasti nos Deus, conflasti nos ut conflatur argentum;
11 *Induxisti nos in rete ipsum, *imposuisti cingulam *asinariam* lumbis nostris:
12 *Fecisti ut insideret mortalis, *evadens* in caput nostrum, *ingressi sumus per ignem & per aquam; tandem eduxisti nos ad hanc *saturitatem.
13 *Ingrediens domum tuam cum holocaustis, *rependam tibi vota mea,
14 Quæ [b]*nuncupaverint* aperta labia mea, & elocutum fuerit os meum in angustia mea.
15 *Holocausta [c]pinguium arietum offeram tibi cum suffitu: parabo boves cum hircis. Sela.
16 *Agite, audite, quicunque timetis Deum; ut enarrem quæ fecit animæ meæ.
17 Eum ore meo inclamavi, & quidem *elato *eo quod* subest linguæ meæ.
18 *Ad iniquitatem si spectassem [d]animo meo, non exaudivisset Dominus.
19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vocem orationis meæ.
20 *Benedictus *est* Deus; qui non avertit orationem meam [e]*a se*, & benignitatem suam a me.

Exod. 14. 21 & sequentibus. Jehoschubhæ 3. 14. & sequentibus.
[a] Heb. *facite audire vocē.*
[b] Heb. *aperuerint labia mea.*
[c] Heb. *medullatorum.*
[d] Heb. *corde.*
[e] *Eclipsis antitheti: ut suprà. 65. 4.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Vide suprà 48.1. Psalmus, est* ἐπαινετικὸς καὶ εὐχαριστικός, *constans, ex tribus partibus; propositione publica laudis Dei in Ecclesia, usque ad versum 13. confirmatione ab exemplo singulari supplicis, inde usque ad versum 20.& conclusione, versu 20. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, postquam Jisraëlitæ ab immani Pelischtæorum tyrannide liberati sunt, & ipse a persecutionibus.* Clangite] *propositio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandum gloriam Christi in tota terra, usque ad vers 5. nititur duobus argumentis: unum est ab operibus antea designatis in Ecclesia ejus, versu 6. alterum ab autoritate, potentia & operibus ejus in exteros, versu 7.* 2 Apponite] *id est, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur versu 3. prædicandæ verò gloriæ, versu 4.* 3 Mendaciter se dedunt] *ut 2. Sch.22.45. & sup.18.45.* 5 Venite] *explicatio argumentorũ ad gloriam & laudem Dei pertinentium: quæ universè hoc ver. posita, in duo genera dividuntur, versibus sequentibus erga populum Dei, ver. 6. & erga omnes, ver. 7.* 7 Oculi ejus] *ut psalm. 11.4.* Ne efferantur] *nimirum amplius, sed potius Deum laudent atque glorificent.* 8 Benedicite] *summa repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua transitur ad* ἐργασίαν *prioris argumenti quod positum est ver. 6. ubi ostendit psaltes, si usquam apparet beneficentia Dei in populum suum, eam illustrem esse in liberationibus, & eo quidem illustriorem quo graviora sunt mala usque ad ver. 13.* 9 Restituit] *i. redimit a morte, lethalibúsque periculis.* Neque permittit] *ut suprà 55.23.* 10 Postquam probasti nos] *exegesis allegorica malorum & liberationis acceptæ, quæ summatim proposuerat ver. 9.* Probasti nos] *prima allegoria a metallis probatis & fusis ad ignem.* 11 Induxisti nos] *secunda allegoria a venatione sive aucupio.* Imposuisti] *tertia, a jumentis, quibus clitellæ sub axillaribus loris alligantur per transversum corpus: synecdoche, pro eo quod est clitellas & grave onus afflictionum injecisti nobis.* 12 Fecisti ut insideret] *id est, indignissimo cuique subjecisti nos; sic attingit comminationem Dei quæ habetur Deut. 28. 43. & 44.* Ingressi sumus] *id est, omnia quamvis durissima subivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria.* Saturitatem] *id est, hanc bonorum copiam ex tanta inopia.* 13 Ingrediens domum tuam] *Confirmatio superioris propositionis ab exemplo singulari, duas partes similiter continens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, inde a versu 16.* Rependam tibi vota] *i. colam te legitimè.* 15 Holocausta] *poëticam verborum synchysin evidentiæ causa fugimus, quemadmodum etiam in sequente versu.* 16 Agite] *narratio argumentorum laudis, ut observatum est in versum 13.* 17 Elato] *i. erecto ad ipsum animo: est autem hic elegans periphrasis cordis, ut suprà psalm. 10.7.* 18 Ad iniquitatem] *exegesis proximè præcedentis membri, psaltem libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adiisse, ac proinde gratiosè exauditum esse: vide Jacobi 4.3. & sequentibus.* 20 Benedictus] *conclusio* εὐχαριστικὴ, *ut dictum est in versum primum.*

PSALMUS LXVII.

Ecclesia regnum Dei in Jehudæis operari, ad gentes propagari, & administratione, benedictionibusq́ spiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium*, [b] *Psalmus & canticum.*

2 Deus gratiam faciat nobis & benedicat nobis, [*] illustret faciem suam erga nos. Sela.

3 [b] Cognoscentes in terra [*] viam tuam, in omnibus gentibus salutem tuam,

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.

5 Lætentur & cantent nationes; cùm [*] judicabis populos [c] rectè, & nationes ipsas in terra deduces. Sela.

6 [*] Celebrent te populi, Deus; celebrent te populi omnes.

7 Terra dante proventum suum; benedicat nobis Deus, Deus noster.

8 Benedicat nobis Deus, & revereantur eum omnes fines terræ.

[a] Heb. *in pulsationibus.*

[b] Heb. *cognoscendo.*

[c] Heb. *rectitudine.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *quo ecclesia postulat adventum regni Dei in Christo: sunt autem postulata tria; primum, ut Deus beneficiat populo quem jam sibi comparaverat, versu 2. Secundum, ut iisdem beneficiis spiritualibus populos alios prosequatur & ducat, a ver. 3. ad ver. 6. Tertium, ut omnibus etiam in præsente vita benedicat, tanquam populo uni & adjuncto per Christum, ad gloriam ipsius: qui summus est omnium postulatorum finis.* 2 Illustret faciem suam] *vide psalm. 4.7.* 3 Viam tuam, salutem tuam] *id est, opus & administrationem tuam, salutaremq́ gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit. 2.11.* 5 Judicabis, deduces] *i. regem & pastorem ages omnium: hac autem ad Christum pertinere res ipsa loquitur.* 6 Celebrent] *versus Amœbæus idem cum ver. 4. initium faciens postulati tertii, ut observatum est in versum 1.*

PSALMUS LXVIII.

David proposita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplis beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua sanctos omnes oportuit exemplo, factis, & præsentia ejus confirmari, maximè verò ascensu Christi in cœlos, cujus virtute præstantur promissiones Dei erga suos, & minæ in adversarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione causarum ex quibus laudem promeretur Deus.

MAGIS-

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidis* ᵃ *psalmus* & *canticum.*
2 ᵃSurgente Deo ᵃ disperguntur inimici ejus,& fugiunt infesti osores ejus a conspectu ejus.
3 ᵃQuasi impellas fumum, impellis *eos*; ut liquefit cera ᵃ ab igne, pereunt improbi a conspectu Dei.
4 ᵃJusti verò lætantes exultant coram Deo; & gaudent in lætitia.
5 ᵃCantate Deo,psallite nomini ejus; extollite eum qui ᵃinsidet amœnitatibus ᵃ de nomine ejus Jah, ac exultate coram eo.
6 Pater pupillorum & defensor viduarum *est*, Deus ᵃ in habitaculo sanctitatis suæ.
7 Deus ᵃ collocat solitarios in familia, ᵃ educit vinctos compedibus: at rebelles ᵃ inhabitant ᵇ locum aridissimum.
8 ᵃ O Deus cùm procederes coram populo tuo; cùm gradereris per solitudinem: Sela:
9 ᵃ Terra movebatur, etiam cœli distillabant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsentia Dei,Dei Jisraëlis.
10 ᵃPluviam ᶜ liberalissimam stillabas, Deus; possessionem tuam,eamque ᵃ defessam tu instaurabas.
11 Tui ᵈ catervatim habitabant in ea; te parante per bonitatem tuam ᵃpauperi illi, ô Deus.
12 Dominus dabat sermonem; earum quæ annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicentium,*
13 Reges exercituum fugiunt,fugiunt.&ᵃquę commoratur domi,partitur spolia.
14 ᵃEtiamsi ᵃ jacueritis inter duas strues lapideas, ᵃ *eritis similes* alis columbæ, ᵃ tectæ argento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro effosso.
15 ᵃ Cùm ᵃ expanderet omnipotens reges in hac *terra*, ᵃ nivius eris ᵃin Tzalmone,
16 ᵃ Monte ᵉ maximo,monte Baschanis;monte ᶠᵃ frequente gibbis,monte Baschanis.
17 ᵃ Quare dejiceretis vos,montes frequentes gibbis? hæc montana desiderat Deus ad sedem suam,etiam Jehova inhabitabit in æternum.
18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa millia angelorum: dominus cum illis *est*, ᵃ*Dominus* Sinai in sanctuario *habitans.*
19 ᵃAscendens ᵃin sublime, ᵃ captivam fecisti captivorum multitudinem, ᵍ accipiens dedisti dona hominibus; etiam ᵃ rebelles ᵃ habitando *captivos tenes,* ᵃ Jah Deus.
20 ᵃ Benedictus dominus, *qui* ʰ quotidie onerat nos *donis*; Deus ille fortis salus nostra. Sela.
21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, ⁱ ad salutem omnimodam: & Jehovæ Domino *sunt* ᵃ exitus contra ipsam mortem.
22 ᵃTantummodo Deus frangit caput inimicorum suorum, verticem ᵃ comatum continenter ambulantis in reatibus suis.
23 ᵃ Dixerat Dominus, ex Baschane reduco, reduco ᵃ ex profunditatibus maris,
24 ᵏ Ut frangens immergas pedem tuum; linguam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab inimicis, ab unoquoque eorum.
25 ᵃ*Cùm* viderunt incessus tuos, o Deus; incessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est*, in sanctuario;
26 ᵃ Præcedebant cantores,pòst fidicines;inter puellas tympana pulsantes.
27 ᵃ In congregationibus benedicite Deo Domino, ᵃ*qui estis* ex scaturigine Jisraëlis.
28 ᵃIllic *sit* ᵃ Binjamin parvus & dominator eorum,principes Jehudæ & cœtus eorũ, principes Zebulunis,principes Naphtali.
29 ᵃPræcepit Deus tuus robustũ esse te;corrobora,ôDeus, ᵃ quod operatus es in nobis.
30 E templo tuo ᵃpropter Jeruschalaima;tibi afferent ᵃ reges donarium.
31 Perde catervam ᵃˡ arundiferam,cœtum ᵃrobustorum juvencorum cum vitulis populorum, ᵃfingẽtem subjicere se cum fragminibus argenti;qui dissipat populos qui bellis delectantur.
32 ᵃVeniat magnates ex Ægypto, Æthiopia ᵐ celeriter transmittat manuum suarum *donum* ad Deum.
33 ᵃRegna terræ cantate Deo;psallite domino, Sela:
34 ᵃInsidenti ᵃ cœliscœlorum ⁿᵃantiquorum en,edit vocem suam ,vocem robustam.
35 ᵃTribuite robur Deo: cujus excellentia est super Jisraëlem,& cujus robor in superioribus nubibus.
36 ᵃFormidabilis es,ô Deus, ᵃe sanctuariis tuis Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires huic populo: benedictus *sit* Deus.

ᵃ Heb. *a facie ignis.*

ᵇ Heb. *ariditatem. Exodi.19.*

ᶜ Heb. *liberalitatum.*

ᵈ Heb. *caterva tua habitabant.*

ᵉ Heb *Dei: ut Genes.30. 8.*

ᶠ Heb. *gibborum.*

ᵍ Heb. *accepisti dona: verbi eclipsis conjugati, ut* *Exod.25.2 quomodo accipiendum esse docet vers. sequens & Apost. ad Ephe.4.8.*

ʰ Heb. *die die,ut Gene. 39.10.*

ⁱ Heb. *ad salutes.*

ᵏ Heb. *ut frãgat pedem: eclipsis verbi consequentis recepta in scripturæ locis quorum planus est a natura sensus ut Exod. 25. 18.*

ˡ Heb. *arundinis.*

ᵐ Heb. *faciat ut currant manus suæ, hoc est dona, ut Græcè interpretatur Plin.lib. 35. cap.14.Metonymia.*

ⁿ Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus]*Psalmus est,* ἐπαινετικὸς *sive laudativus, constans ex partibus quinque; exordio, a vers. 2. ad 5. propositione hortatoria ad laudem, a versu 5. ad 8. confirmatione, a versu 8 ad 25. oratione, a vers. 25. ad 33. & postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Pelischtæus superatis, & domitis Jebusæu, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima. 2.Schem.6.& 1. Chron.13. quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatis tantùm personis, quem adhibuerat Mosche cùm arca profectura esset; Num. 10.35.* 2 Surgente Deo]*Exordium a loco communi de effectis præsentiæ Dei,tum in adversarios, duobus versibus; tum erga pios & morigeros, versu 4.* Disperguntur]*prior effectus præsentiæ Dei in adversarios,quòd funduntur, & fugantur cùm primùm se exerit Deus; ut Pelischtæorum exemplo ostenditur, 2. Schem. 5.* 3 Quasi]*posterior effectus in adversarios, nimirum præceps & præsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi,& contabescentis ceræ.* 4 Justi verò]*alterum membrum exordii, de fructu præsentiæ Dei erga pios.* 5 Cantate Deo]*propositio hortatoria ad laudationem Dei,duobus nominibus; primùm a majestate & natura ejus, hoc versu;deinde ab officiis,duobus sequentibus.* Insidet amœnitatibus]*id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angoribus infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor.* De nomine ejus Jah]*i. de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ aliis dat esse: nam hoc proprie significatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exo.6.2. in annot.* 6 In habitaculo]*i. tum in cœlis,ubi majestas ipsius habitat;tum in Jisraële,ubi præsentiã suam aspectabilẽ constituit Deus.quasi dicat,non opus habet mutare locum,aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunq; locorum est,semper amœnitates colet,& voluntatẽ suam*

ſuam nullo negotio perficit. 7 Collocat]i.auget liberis, qui ſine liberis vivebant:ut pſal.113.9. Edu-
cit]ut pſal.107.& 146. Inhabitant]i.deſtituti benedictione Dei areſcunt, & in perpetuis calamitati-
bus verſantur: ſynecdoche, unum genus ærumnarum exprimens omnium loco. 8 O Deus] tertia pars
pſalmi, confirmatio; qua oſtendit Pſaltes quàm vera ſit ſuperior propoſitio laudis, primùm ab exemplo ma-
jorum quibus gratioſè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Ægypto, ver.8 & 9. tum in poſſeſſione ter-
ræ ver. 10.& 11. tum denique in hoſtium deturbatione, ver.12.& 13. Secundo a documentis præſentiæ & o-
perum Dei, a verſu 14. uſque ad 23. poſtremò a verbo & promiſſionibus Dei, quibus freti pii debent ſupra
omnia adverſa gloriari, inde uſque ad verſum 25. 9 Terra movebatur] id eſt, res omnes creatæ
cedebant tibi populum tuum deducenti ut oſtendit hiſtoria inde ab Exodi 7.uſque ad 20. 10 Pluvi-
am liberaliſſimam] vide Deut.11.11.ſecundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc verſu;
& in habitatores ejus, ſequente verſiculo. Defeſſam] ex ſiccitate, aliòve incommodo. 11 Pauperi]
id eſt, populo tuo, ut ſup. nominavit verſu 8. ſic autem vocat populum, ad amplificandum miſericordiam
Dei, qui Jiſraëlitas pauperibus majoribus ortos, Deut. 26. & recens ex ſumma paupertate Ægypti prode-
untes voluit duntaxat gloriari de miſericordia ſua: tertius exemplorum locus, ut obſervatum eſt in ver.8.
12 Earum quæ annuntiabant] ut moris erat in populo Dei ἐπινίκια a choreis puellarum cani, & Deo gra-
tias agi, Exod.15.20. Judic.5.11.& 11.36. & 1.Schem.18.5. 13 Quę commoratur domi] i.muli-
eres ipſæ imbelles, ut Judic.5.24. 14 Etiamſi jacueritis] tranſitio ad ſecundum laudationis argumen-
tum: quo docet pſaltes etſi permagnum eſt, quòd Jiſraëlitæ ab exemplis majorum confirmantur ipſos a ca-
lamitatibus liberatum iri, & illuſtrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem adhuc majorem acce-
dere quòd Deum ſibi præſentem eſſe vident, & coram eadem opera experiuntur quæ ab exemplo majorum di-
dicerant: quæ propoſitio prolepticè hoc verſu enuntiata, ſequent. exponitur. Jacueritis inter] i.in ſummis
anguſtiis, ſordibus, & ſqualore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis caſtrenſibus, qui a ventorum & cœ-
li injuria utcunq; ſe defendunt noctu deliteſcẽdo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine &
atrore maculantur. Eritis ſimiles] i.ſplendebitis tamen & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vin-
dicabimini, tum præſentia Dei ſanctificante vos, quatuor verſibus ſequentibus; tum operibus maximis quæ
Deus effecturus & demonſtraturus eſt in Chriſto, a ver.19. ad 23. Tectæ argento] id eſt, alæ nitidiſſimæ,
quaſi deargentatæ aut deauratæ eſſent. 15 Cùm expanderit] ἐργασία ſive exornatio ſuperioris propoſi-
tionis a præſentia Dei, & comitatus angelorum, ver.18. judicia ejus perficientium: quam præſentiam tum ex
operibus quæ poſtea explicantur, inde a verſu 19. tum ex ſymbolo aſpectabili eccleſiæ dato demonſtrabat De-
us. Expanderet] i. fuderit fugatos aut cæſos. Niveus eris] id eſt, nihilominus quiſque veſtrum ex ſtrage
inimicorum rediens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem ſignificans quod
dictum eſt ſuperiore verſu. In Tzalmone] id eſt, in meditullio terræ, ubi ſitus eſt mons Tzalmon cis
Jardenem. Judic.9.48. vide 1. Reg. 12.1. ſynecdoche. 16 Monte maximo] i. in parte ulteriore trans
Jardenem, ubi ſiti ſunt Baſchanis montes, & ampliſſimum tractum obtinent. Frequente Gibbis] id eſt,
conſtante ex multis jugis & collibus. 17 Quare dejiceretis] apoſtrophe proſopopœetica ad montes &
terram totam Cenahhaneæ, cujus dignitas explicatur a benevolentia, præſentia, & documentis Dei, hoc verſu,
& a gloria miniſtrorum ejus, verſu ſequente. 18 Dominus Sinai] id eſt, idem Dominus qui ſe patribus in
monte Sinai patefecit. 19 Aſcendens] ſecundus locus exornationis ab operibus Dei, quorum potentiſſima
demonſtratio fuit in reſurrectione Chriſti, & aſcenſu ad cœlos: nam hujus effecta ſunt duorum generum pro-
lepticè hoc verſu poſita; unus effectus eſt in adverſarios, quòd captivi ducuntur tenentúrque catenis potentiæ
Dei; alter verò, erga pios & populares Chriſti, quibuſcum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem poſte-
rior effectus duobus verſibus proximè ſequentibus exponitur, ὕστερον πρότερον; prior verò, verſu.22 In ſub-
lime] id eſt, in cœlum, ut interpretatur Paulus. Captivam feciſti] i. mundum, carnem, peccatum, mor-
tem, & ſatanam ſubegiſti: vide Colloſ.2.12. & ſequentibus. Rebelles] id eſt, eos qui licet victi ſint, tamen
oppugnant opus tuum & eccleſiæ adverſantur. Habitando] id eſt, divina majeſtate tua Eccleſiam inhabi-
tando in æternum, ut ſuprà ver.17. Jah Deus] i. ô Jehova Chriſte. 20 Benedictus Dominus] epi-
phonema pertinens ad ſecundum effectum aſcenſus Chriſti in cœlos, ut dictum eſt præcedente verſu: nam illi-
us fructus inde a principio pertinuit ad Eccleſiam Dei. 21 Exitus] id eſt, liberationes ab ipſa morte &
rebus deploratiſſimis toti populo ſuo præſtat. 22 Tantummodo] id eſt, non ſuos, ſed reprobos tantùm
peccatis adhærentes perdit. Comatum] i.horrentem coma, ferociam hominis teſtante: ut Ijobi 5. 5. 23
Dixerat dominus] tertius confirmationis locus a verbo & promiſſionibus Dei, cujus veritatem majores fue-
rant experti & agnoſcentes celebraverant: vide Num.21. 27.& ſequent. & Deut.2.& 3. Ex profundi-
tatibus] ut dixerat Exod.14.16. 24 Frangens] caput inimicorum ſuorum, ut ſup.ver.22. 25 Cùm
viderunt inceſſus tuos] i.adminiſtrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ ſunt: tranſitio ad
quartam partem pſalmi ab exemplo majorum, qui accepto ſingulari aliquo beneficio Dei gratias agebant &
in futurum bene precabantur. 26 Præcedebant] id eſt, ſinguli ſuo ordine celebrabant publicè & ora-
bant Deum: ut Exo.15. Num.21. Judic.5.&c. 27 In congregationibus] prima pars orationis, εὐχαριστία
hoc verſu; & quidem publico conventu indicto, ut exponitur ſequente ver. Qui eſtis] i. Jiſraëlitæ omnes:
periphraſis. 28 Illic ſit] id eſt, omnes ſummi & infimi propinqui & longinqui adſint, ut hoc officium exhi-
beant Deo: oratio aſyndetos. Binjamin parvus] quaſi dicat, etſi tribus Binjaminis paucitate ſua impediri
videtur, ac fortaſſe etiam domeſtico adhuc in domum Davidis odio (de quo 1. Chron.12.29.) ne cenſeatur in
tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum ſacrum. erat
autem parva tribus cæterarum comparatione inde a tempore cladis ad Gibhham acceptæ, ut agnoſcit Schaül
1.Schem.9.21. deinde etiam attrita bellis quæ contra regnum Davidis geſſerat. 29 Præcepit Deus] tran-
ſitio ad alterum orationis membrum occaſione ſumpta a præcepto Dei: ſunt autem precationis tres partes;
prima, ut ipſe det robur quod imperat, & benefaciat ſuis, duobus ver. ſecunda, ut adverſarios edomet, ver.31.
tertia ut exteros advocet in communionem regni ſui, ver. 32. Quod operatus es] i.beneficia quæ in majores
noſtros & in nos contuliſti. 30 Propter Jeruſchalaima] id eſt, electionem gratuitam & fœdus initum
cum Eccleſia tua, quæ vera eſt Jeruſalem mater omnium noſtrum, Galat.4.16. Reges] id eſt, ego & ſuc-

cess'res mei gratissimo animo agnoscemus te. 31 Arundiferam] *id est, armatam sagittis; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Æneid.7.* Robustorum juvencorum] *id est, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut psalm. 22.13. de iis qui palàm malefaciunt.* Fingentem subjicere se] *id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei.* 32 Veniant] *tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi.* 33 Regna terræ] *conclusio hortatoria ad laudem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo.* 34 Insidenti] *primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata.* Cœlis cœlorum] *ut 1 Reg. 8.27* Antiquorum] *id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt.* 35 Tribuite robur] *secundus locus laudis, a benefica administratione rerum creatarum in cœlo & in terra.* 36 Formidabilis] *tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesia sua.* E sanctuariis tuis] *id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.*

PSALMUS LXIX.

David figura Christi gravissimè coquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute sua, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei laudes a se, ab ecclesia, omnibusq; rebus creatis prædicatum iri docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* 'ad hexachorda, 'Davidis ode.

2 'Serva me Deus, quia 'perveniunt aquæ usque ad animam.

3 Demergor in cœnum [a] profundissimum, ubi non *est* consistendi locus: ingredior profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.

[a] Heb. *profunditatis.*

4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei sperantis in Deum meum.

5 'Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuriâ; tunc quod non rapui, 'rependere cogor.

6 'O Deus, tu novisti 'stultitiam meam, & reatus mei non sunt celati tibi.

7 'Ne erubescant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore suffundantur mea causa qui quærunt te, Deus Jisraëlis.

8 'Nam propter te sustineo opprobrium, operit ignominia faciem meam.

9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & alienus filiis matris meæ.

10 Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te accidunt mihi.

Joan.2.17.

11 'Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in summum probrum mihi.

[b] Heb. *in probra.*

12 'Cùm statuo vestimentum meum cilicium, tum sum illis in parabolam,

13 '*Qui* confabulantur de me sedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum inebriantem.

[c] Heb. *in pulsationes.*

14 'De me itaque, oratio mea ad te *est hæc*, Jehova, 'tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide [d] salutari tua.

[d] Heb. *salutis tuæ.*

15 'Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab osoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,

16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; absorbeat me profundum: & ne præcludet mihi 'puteus 'os suum.

17 'Exaudi me Jehova, quia bona *est* benignitas tua: secundum amplitudinem miserationum tuarum respice ad me.

18 Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo; quia est angustia mihi; festina, exaudi me.

19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, 'propter inimicos meos redime me.

20 'Tu nosti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te sunt omnes hostes mei.

21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adest; aut consolatores, tamen non invenio.

[e] Heb. *cor.*

22 Quin potius dant pro alimento meo [f] amarorem; & in siti mea bibendum dant mihi acetum.

[f] Heb. *venenum vel cicutam.* *Math.27.34. Marc.15.23 Joan.19.29*

23 'Sit' mensa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula 'ad retributiones.

24 Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.

25 Effunde super eos indignationem tuam, & æstus iræ tuæ assequatur eos.

26 [g] Sint castella eorum desolata, in tentoriis eorum ne sit habitator:

[g] Heb. *sit castellum: enallage numeri.*

27 'Quia 'quem tu percussisti persequuntur, & secundum dolorem confossorum tuorũ 'narrationes contexunt.

28 'Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & 'ne veniant in justitiam tuam.

[h] Heb. *iniquitatem ad iniquitatem: ut Gen.4.13.*

29 'Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.

30 'Ego pauper & dolens; cum salus tua, Deus, in edito collocaverit me,

31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,

32 Quæ melior videbitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam scissam habente '*quoquam.*

33 Quod ubi viderint mansueti, lætabuntur; & 'reviviscet animus vester, ô quærentes Deum:

34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos suos non spernat.

35 'Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:

36 Quia Deus servat 'Tzijonem, & instaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hæreditariò possideant eam *terram:*

37 [i] 'Posteri, inquam, servorum ejus possideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

[i] Heb. *semen.*

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *vide in psalm. 45.1.* Davidis ode] *ode est εὐκτική, continens petitionem a versu* 2. *usque ad 30. & conclusionem laudativam, inde ad finem usque. videtur autem David, velut typus Christi a* Deo

Deo datus, hanc oden scripsisse ipsius Christi & ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant. 2 Serva me] *prolepsis sive propositio universalis eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatum, & postulati causam allegoricam. Exornatur autem hæc propositio, usq; ad ver. 30. idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute supplicis, a versu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adversarios, usque ad 30. quorum utrique adhibentur suæ causæ.* Perveniunt aquæ] *id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus circumstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulati causa, a persona supplicis.* 5 Cùm plures] *accommodatio allegoriæ. q. d. antea tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda, dissimularunt, neque intentarunt quidquam: jam verò hæc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum: vide Matth. 26. 55. & Lucæ. 22. 53. Altera postulati causa, a persona adversariorum.* Rependere cogor] *morte, qua est persolutum pretium pro peccatis mundi: quæ uno rapiendi verbo syncedochicè designantur.* 6 O Deus] *tertia postulati causa, a conscientia Dei.* Stultitiam meam] *id est, quæ me onerant & criminantur adversarii: sic etiam reatus mei mox appellantur, hoc versu: quasi dicat, tu mihi es horum meorum criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi.* 7 Ne erubescant] *summa postulati causa, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium.* 8 Nam propter te] *Amplificatio postremæ causæ, primùm per explicationem & professionem studii sui erga Deum; quòd etsi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatis adversariorum cum officio ipsius erga Deum, ver. 11. 12. & 13.* 11 Cùm flens affligo] *alterum membrum exornationis per antithesin, ut modò dictum est.* 12 Cùm statuo vestimentum] *id est, compono me ad dolorem & luctum: synecdoche.* 13 Qui] *id est, traducor omnibus modis in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum.* 14 De me itaque] *hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim attigerat, usq; ad ver. 20.* Tempus est benevolentiæ] *id est, tempus est jam ut benevolentia tua utaris erga me, & ostendas eam.* 15 Eripe me] *petitio respiciens ad querimoniam versus secundi & tertii, versibus duobus.* 16 Puteus] *id est, vorago profundissima sine crepidine & effugio ullo: allegoria.* 17 Exaudi me] *accommodatio allegoriæ vehementissima, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præpostero ordine explicantur.* 19 Propter inimicos meos] *id est, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationis partem.* 20 Tu nosti] *secunda pars petitionis, imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate sua, tribus versibus.* 23 Sit mensa] *sequitur post querimoniam imprecatio, usque ad versum 30. cujus partes sunt duæ; una, in vitam præsentem, usque ad versum 26. altera, in futuram. Maledictionis autem præsentis duo sunt genera: unum, in ipsas personas, tribus versibus; alterum, in ipsas habitationes & facultates earum, versic. 26. quæ petitiones ex adverso respondent querimoniis superioribus inverso ordine.* Mensa eorum] *qui amarore aluerunt me, &c.* Ad retributiones] *hoc est, ut talionis pœnam luant: sic interpretandam esse hanc vocem (quæ nusquam alibi plurali numero substantivè legitur) evincit Apostolus ad Rom. 11. 9.* 27 Quia quem tu percussisti] *transitio ad alterum orationis membrum; præfixa ætiologia hoc versu, ab infidelitate, injustitia, & inhumanitate hostium.* Quem tu percussisti] *sic Christus percussus Dei appellatur Jeschahh. 53. 4.* Narrationes contexunt] *id est, sermone illos ludificantur; & eò quidem atrocius, quò durius illos a te tractari vident: quod Christo & piis accidisse omnes historiæ testantur.* 28 Appone pœnam ad pœnam] *id est, affice eos æterna pœna, quasi alteram superaddas alteri: humanitus dictum de pœnis æternis quas infligit Deus, prout sequentia docent.* Ne veniant in justitiam] *id est, ne accenseantur justis, ut sequens versus explicat humanitus.* 29 Deleantur] *ut Exod. 32. 32.* 30 Ego pauper] *Conclusio laudativa, continens primùm propositionem laudis, usque ad versum 36. deinde ætiologiam, duobus ultimis: laudationis autem tria sunt membra; unum a supplice liberato, tribus versibus; secundum, ab ecclesia, versu 33. & sequente; tertium, a toto mundo, ver. 35.* 32 Quoquam] *id est, ullius animalis quamvis legitimo sacrificio.* 33 Reviviscet] *id est, qui jam amplitudine calamitatis meæ confusus prosternebatur, quasi recepta vita exultabit.* 35 Laudabunt eũ] *nimirum suo modo, cùm instaurabitur per Christum Ecclesia; vide Rom. 8. prosopopœia.* 36 Tzijonem] *id est, Ecclesiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota.* 37 Posteri] *id est Jisraël Dei, & vera Ecclesiæ membra.*

PSALMUS LXX.

Argumentum est idem cum fine Psalmi. 40.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* ° ode *Davidis* ° *ad recordandum.*

2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum festina.

3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.

4 Retrocedant pro mercede pudoris sui, qui dicunt euge, euge.

5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes salutis tuæ.

6 Cùm ego sim pauper & egens, ô Deus, festina mea causa: auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est* ευκτική, *eodem planè argumento & iisdem propè vocibus cum psalmo 40. a versu 14. ad finem usque.* Ad recordandum] *vide Psalmo 38. 1.*

PSALMUS LXXI.

Psaltes fidem suam in Deum professus servari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promissioni-

sionibus, operibus anteactis, gloriaq; solicitans adversariis imprecatur malè: officium suum erga Deum liberatione accepta profitetur, & de ea cum animo suo confirmatus securè spondet se gratias acturum Deo.

1 *ADte, Jehova, me recipio; ne erubescam in seculum.

2 *Justitiâ tuâ eripe me & libera me; inclina ad me aurem tuam, ac serva me.

3 Esto mihi ᵃrupes quam inhabitem, quo veniam jugiter; *præceptum posuisti de servando me, quia petra mea & munitio mea es.

4 *Deus mi, libera me e manu improbi; e manu ᵇiniquè & præfractè agentis.

5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a pueritia mea.

6 *Tibi innitor inde ab utero; a visceribus matris meæ tu abripuisti me: *in te *est* laus mea jugiter.

7 *Tanquam ostentum fui multis; adeò es mihi receptus robustus.

8 *Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.

9 *Ne abjicias me tempore senectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:

10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui observantes animam meam *consultant simul:

11 Dicendo, Deus dereliquit eum, persequimini & prehendite eum; dum nemo *est* qui eripiat.

12 Deus, ne longè abesto a me; Deus mi, ad auxilium meum festina.

13 Pudefiant, deficiant adversantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.

14 *Ego verò jugiter in expectatione sum, de tota laude tua; & perrecturus sum.

15 Os meum narraturum est justitiam tuam, quotidie salutem tuam: quamvis ignorem *numeros *ejus*:

16 Aggressus ᶜomnimodam fortitudinem Domini Jehovæ; commemorabo justitiam tuam solius.

17 Deus, *docuisti me a pueritia mea, & huc usque indicavi mirabilia tua.

18 Quare etiam tantisper dum ᵈsenex & canus sum, Deus, ne derelinquas me; donec indicavero *brachium tuum *huic* generationi, omni venturæ *generationi* fortitudinem tuam.

19 Nam justitia tua Deus, in altum usque *assurgit*: quia facis res magnas; Deus quis est par tibi?

20 Quia postquam fecisti ᵉut experirer angustias magnas & malas; ᶠrursus vitæ restituis me, & ex abyssis terræ rursus facis ut ascendam.

21 Auges magnitudinem meam, & *divertens consolaris me:

22 *Etiam ego celebraturus sum te instrumento nablii, fidemq; tuam Deus mi: psallam tibi cithara, ô sancte Jisraëlis.

23 Cantabunt labia mea, quando psallam tibi, & anima mea quam redemeris,

24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit justitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pudore perfusi fuerint quærentes malum meum.

Psal. 31.
ᵃ Heb. *in rupem habitaculi.*
ᵇ Heb. *iniquè agentis & præfracti.*
ᶜ Heb. *fortitudines.*
ᵈ Heb. *senectus & canities est.*
ᵉ Heb. *fecisti ut viderem: synecdoche.*
ᶠ Heb. *reverteris, vita restituis, &c. sic reverteris, facis ut ascendam, mox in fine versus.*

ANNOTATIO.

1 Ad te Jehova] *ode est* ἀντίγραφος, *generis* ἰυκτικȣ, *constans ex duabus partibus: prior est petitio, usque ad versum.* 22. *posterior, votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem usque. Petitionis autem summa est, ut Deus servet supplicem: quæ petitio per prolepsin enuntiata, versu* 1, *suis inde argumentis amplificatur: primùm est a natura, promissionibus, operibus, & gloria Dei, usque ad ver.* 9. *secundum, a persona adversariorum, inde usque ad ver* 14. *tertium, a persona supplicis, inde usque ad ver.* 22. *videtur autem hunc psalmum scripsisse David, jam senex, cùm fugeret ab Abschalamo filio; ut multis hujusodes ver. non obscurè indicatur.* 2 Justitiâ tuâ] *primus locus a natura Dei justa & gratiosa.* 3 Præceptum posuisti] *secundus locus a verbo & promissionibus Dei quas amplectitur fides, duobus ver. proximè sequentibus.* 4 Deus mi] *transitio ad tertium locum, qui est ab operibus singularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem hæc transitio per repetitionem postulati, de quo ver.* 1. 6 Tibi innitor] *id est, tu sustentas me inde a conceptu atque ortu meo.* In te est laus mea] *id est, nulla pars vitæ meæ vacat tuis beneficiis, ac proinde tota ad laudem tuam pertinet: transitio ad quartum locum a gloria Dei.* 7 Tanquam ostentum] *id est, tanta fide & virtute protexisti me, ut exemplo meo quod ipsis ostendisti, multi adducti sint ad credendum tibi. Hanc enim propriam esse vocis Hhebrææ significationem arguunt omnes scripturæ loci, ubi personis tribuitur.* 8 Impleatur os] *ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præterquam beneficia tua, laudandi tui argumenta.* 9 Ne abjicias] *repetitio postulati cum amplificatione a persona supplicis: qua ratione transitur ad secundum argumentorum genus de persona adversariorum: in quo primùm impietatem illorum exponit, deinde imprecatur ver.* 13. 10 Consultant] *vide* 1. *Schem.* 16. & 17. 14 Ego verò] *tertium argumentum postulati a persona supplicis; in quo profitetur psaltes primùm spem suam præsentem & fidem in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis, postremò ab anteacta experientia & acceptis documentis ac beneficiis Dei postulatum salutis suæ repetit, a versu* 17. *usque ad* 22. De tota laude tua] *id est, quandoquidem jamq; laudis argumenta dedisti mihi, & certis quasi particulis illius aspersisti me, liberando me ex urbe, & Achitophelis consilium evertendo; confido te effecturum ut tota tua laus in plena mea instauratione demonstratur.* 15 Numeros ejus] *vide psal.* 40.6. *Est autem in his verbis modesta correctio. quasi dicat, narrabo res inenarrabiles, non pro ipsarum amplitudine, sed pro tenui facultate mea: aggrediens saltem, versu sequente, & fideliter expendens quæ docueris me, versu* 17. 17 Docuisti me] *postremus locus a rebus antè gestis: quarum genera ponuntur duo, documenta de verbo & spiritu, hoc versu; & opera, versu* 19. & *sequentibus* 18 Brachium tuum] *id est, opus maximum & valentissimum: ut sequentia exegeticè ostendunt.* 21 Divertens] *supple ad me: humanitus dictum.* 22 Etiam ego] *conclusio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.*

PSALMUS LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni spiritum justitiæ tribuat, legitimamq; administrationem & beno-

benedictionem suam: deinde justa administratione & benedictione Schelomonis ac Christi elegantissimis versibus celebrata, benedicit Deo.

1 PRO *Schelomone.* O Deus, judicia tua regi da, & justitiam tuam filio regis.
2 Judicet populum tuum justè, & pauperes tuos jure.
3 Proferant montes pacem populo, & colles propter justitiam.
4 Vindicabit pauperes populi; servabit filios egentis, conteret verò oppressorem.
5 Reverebuntur te quandiu erit sol; & durante luna in generationem æternam.
6 Ut cùm descendit pluvia super sectam herbam; cùm imbres, irrigatio terræ;
7 Florebit temporibus ejus justus; & amplitudo pacis, donec non sit luna:
8 Et dominabitur a mari uno ad alterum, & a flumine quaquà *sunt* fines terræ.
9 Coram eo incurvabunt se barbari, & inimici ejus pulverem lingent.
10 Reges oceani *accolæ* & insulani munus reddent, reges Schebæ & Sebæ donarium offerent:
11 Denique incurvabunt se ei omnes reges, omnes gentes servient ei.
12 Quoniam eripiet egentem vociferantem, & pauperem cui non fuerit adjutor;
13 Parcet attenuato & egenti, animasque egentium servabit;
14 A dolo & a violentia vendicabit animam eorum: adeò pretiosus *est* sanguis eorum in oculis ejus.
15 Ideò quandiu vivet, dabit ei de auro Schebæ; & orabit pro eo jugiter, toto die benedicet ei.
16 *Ubi* fuerit pugillus tritici in terra, in vertice montium, commovebit se ut Libanus fructus ejus; & florebunt cives ut herbæ terræ.
17 Erit nomen ejus in seculum, durante sole sobolescet nomen ejus; & benedicentes sibi in eo, omnes gentes beatum prædicabunt eum.
18 Benedictus *sit* Jehova Deus; Deus Jisraëlis; qui facit mirabilia solus:
19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in seculum: impleaturque gloria ejus tota terra; Amē, iterum Amen.
20 Finiuntur orationes Davidis filii Jischai.

a Heb. *in justitia.*
b Heb. *cum sole, & ante lunam, generatione generationum.*
c Heb. *a mari usque ad mare.*
d Heb. *usque ad fines terræ*
e Heb. *sicci, id est sitientis deserti incolæ, agrestes atque indomiti.*
f Heb. *e civitate.*
g Heb. *ante solem: ut suprà, vers. 5.*

ANNOTATIO.

1 Pro Schelomone] *ode est* ἰυκτικὴ, *qua moriturus David Schelomonem filium regem institutum commendat Deo, & illius specie (prout Schelomo typus fuit Christi) regnum Dei in Christo venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus constat: prima est petitio, tribus primis versibus; secunda est prophetica regni Schelomonis ac potius Christi descriptio, a versu 4. usque ad 17. tertia, laudatio, ad finem usque.* O Deus] *hujus petitionis tria sunt capita: primum, ut Deus spiritu justitiæ Schelomonem instruat ad officium persungendum, prout petiit Schelomo. 1. Reg. 3. secundum, usus justitiæ a Deo collatæ, versu 2. tertium, fructus benedictionis Dei ex administrata justitia ad ipsum & ad totum regnum perventurus, ver. 3.* 3 Montes] *id est, totum regnum montibus abundans: synecdoche.* Pacem] *id est, omnimodam benedictionem, ut pacis nomen ferè ab Hhebræis accipitur.* 4 Vindicabit] *prophetica explicatio regni Christi (quod Schelomonis regno persiguratum est) per exornationem duorum capitum quæ in petitione posita sunt, nimirum administratæ justitiæ, & fructus ex ea perventuri. justitiæ autem duæ sunt partes, bonorum defensio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor distinguitur; primus est timoris & reverentiæ Dei, versu 5. secundus, incrementi & ædificationis ecclesiæ, versu 6. & 7; tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obsequium versu 8. & sequentibus; quartus, infinitæ benedictionis ad subditos, & gloriæ ad regem perventuræ, inde a versu 12.* Filios egentis] *id est, quos diuturnis calamitatibus pressit, ac veluti hæreditarius: vide psalm. 37. 25.* 7 Donec non sit luna] *id est, in perpetuum: vide Gene. 49. 26. annot.* 8 A mari uno usque ad alterum] *id est, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate usque qua protenditur terminus descriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut completum fuisse legitur 1. Reg. 4. 20. Christus verò in universo mundo.* 9 Pulverem lingent] *id est, ponis se in terram prosternent, in signum fidei, reverentiæ, atque obsequii.* 10 Reges oceani] *vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Christo, ut sequens versus explicat.* Schebæ & Sebæ] *vide Genes. 10. 7.* 15 Quandiu vivet] *quisque eorum quos redemerit & vendicaverit.* Dabit ei de auro Schebę] *id est, ultrò ex tota facultate sua præstabit debitum officium atque obsequium: quod munerum collatione olim significabatur synecdochicè, ut 1. Schem. 10. 27.* Pro eo] *id est, pro salute ejus, & bono totius regni.* 16 Ubi fuerit] *hoc est, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in immensum per benedictionem Dei.* In vertice montium] *id est, etiam in loco incommodissimo.* Commovebit se ut Libanus] *id est, mutuo constrictu perstrepet copiosa seges, ut arbores Libani; hyperbole.* 17 Erit nomen ejus] *hoc est, tum ipse in sempiternum vivet, tum de nomine suo filios Dei & Christianos a se dictos gignet; qui nominis ipsius benedicant, & sibi de hac sua prærogativa gratuletur: nam hæc in speciem tantùm Schelomoni evenerunt.* 18 Benedictus sit Jehova] *Conclusio laudativa.* 19 Impleaturque gloria ejus] *id est, sanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus.* 20 Finiuntur] *id est, hanc ultimam orationem moribundus habuit. vide 2. Schem. 23. 1.*

PSALMUS LXXIII.

Psaltes post spirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit ægritudinem animi sui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter secundos improborum successus, tum propter calamitates suas: deinde rationem sui expediendi ostendens, incertum improborum statum certùmque exitium proponit: postremò tanquam resipiscens se totum credit Deo, & illi hæsurum profitetur.

1 PSALMUS *Asapho.* Atqui bonus *est* Jisraëli Deus, puris [a] animo.

2 Equidem quod ad me, penè declinaverant pedes mei; nihil ferè aberat quin effunderentur gressus mei.

3 Cùm inviderem insanientibus, prosperitatem improborum aspicerem.

4 Nam non *sunt* nexus usque ad mortem eorum, sed pingue *est* robur eorum.

5 In labore mortalium non sunt, & cum *reliquis* hominibus non afficiuntur plagis.

6 Idcirco cingit eos torques superbiæ, operit *velut* ornamentum violentia eos.

7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eorum, superant cogitationes animi.

8 Tabifici sunt, & loquuntur malignè oppressionem: *&* e sublimi loquuntur.

9 Opponunt cœlis os suum, & lingua eorũ pervadit terram.

10 Ideoq; redit populus ejus huc, cũ aquæ pleni *poculi* exprimuntur ipsis,

11 Ut dicant, quomodo cognosceret Deus fortis? aut esset notitia in excelso?

12 Ecce istos improbos, ut tranquilli [b] *in* seculo augeant vires.

13 Utique inaniter purifico animum meum, & lavo in munditia manus meas:

14 Cùm sim plaga affectus quotidie, & castigatio mea *præstò sit* omnibus matutinis.

15 Si dixerim, narrabo [c] talia, ecce generationem filiorum tuorum; perfidus fuero,

16 Si cogitem cognoscere hoc, [d] laboriosum *visum* est in oculis meis:

17 Donec ingressus essem in sanctuaria Dei fortis, animadvertissem finem istorum.

18 Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos in vastitates.

19 Quomodo [e] abeunt in desolationem quasi momento; desinunt, consumuntur terroribus?

20 Tanquam somnium, postquam evigilavit *quispiam*? domine, cùm [f] expergisceris imaginem eorum contemnis.

21 Cùm exacerbatur animus meus, & *in* renibus meis me ipsum exacuebam,

22 Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut* jumenta eram apud te.

23 Itaque ego jugiter futurus sum tecum; prehendisti manum dexteram meam.

24 Consilio tuo deduc me, ut postmodum *in* gloriam recipias me.

25 Quis *esset* mihi in cœlis *præter te*? & [g] præter te nullo delector in terra.

26 Deficiente carne mea & animo meo; rupes animi mei & portio mea Deus *est* in seculum.

27 Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, exscindis [i] quicunq; adulterando *deficit* a te.

28 De me itaque, propinquum esse Deo mihi bonum *est*; pono in Domino Jehova receptum meum, ut enarrem omnia opera tua.

[a] Heb. *corde: ut vers. 7. & vers. 13. & sic deinceps.*

[b] Heb. *seculi.*

[c] Heb. *sicut hæc.*

[d] Heb. *labor.*

[e] Heb. *sunt.*

[f] Heb. *vel cũ expergefacis, istos videlicet.*

[g] Heb. *tecum*

[h] Heb. *tui.*

[i] Heb. *adulteratũ a te.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, continens propositionem voluntatis Dei erga suos, versu 1. confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum, a versu 2. usque ad ver. 23. & conclusionem, inde ad finem usque. De hac autem inscriptione vide psalm. 50. 1.* Atqui bonus est] *propositio ex abrupto; qua propheta per paralepsin (quæ in scriptura frequentissima est) certamina carnis suæ & spiritus reticens, & quasi repentè ex difficultatibus eorum emergens, conclusionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem semper esse præsentissimam bonis.* 2 Equidem] *confirmatio propositionis per narrationem certaminis quod subeunt pii, usque ad vers. 15. & eventus quem largitur Deus, inde ad 23. Certaminis autem ponuntur duo genera: unum singulare prophetæ, qui carnem suam fatetur prosperitati improborum, suisq; calamitatibus non satis acquievisse, usque ad versum 10. alterum commune piorum, versibus sequentibus.* Declinaverant pedes] *id est, prægravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ab officio: metaphora.* Effunderentur gressus mei] *id est, diffluerem velut aqua, ne insisterem viis quas præscripsit Deus.* 4 Nam non sunt] *prior locus ætiologiæ a continua improborum prosperitate, usque ad versum 10. Est autem in his verbis elegantissima translatio ad exprimendos secundos improborum casus a textorum telis, quasi dicat, quum primùm vitam suam orsi sunt, perpetuo cursu eam sine mora vel impedimento usque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex æquabili vel enodi stamine & trama tela contexitur.* Sed pingue] *id est, non sunt ut exilia fragiliaq; fila, quæ subinde sit opus religare nodis; sed sunt velut robusta, crassa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem usque illæsa percurrunt telam præsentis vitæ: hac metaphora sequentibus versibus exponitur: cui similem vide Jeschahh. 38. 10. & 14.* 6 Torques superbiæ] *id est, superba sua violentaq; facta gloriæ sibi & ornamento vertunt.* 7 Superant] *id est, secundis etiam rebus utuntur supra quam ipsi cogitaverant.* 8 Tabifici sunt] *id est, facto & sermone sunt exitiosi aliis, quasi eos consumant tabe.* E sublimi] *proverbiale loquendi genus.* 9 Opponunt cœlis os suum] *id est, licenter & impunè in Deum blasphemias eructant, & in humanum genus contumelias: metonymia.* 10 Ideóque] *Secundus locus ætiologiæ a communi piorum sensu.* Cùm aquæ] *id est, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem observant, sed suas etiam calamitates quasi amaras potiones indies sibi comparari vident.* 11 Ut dicant] *attoniti rerum gravitate & confirmitate carnis, quasi in dubium vocantes providentiam & administrationem Dei.* 13 Lavo in munditia] *ut suprà 26.6.* 15 Si dixerim] *altera pars psalmi incipiens a disceptatione dilemmatica; quæ docet psaltes quam rationem tandem secutus sit ad eventus bonorum malorúmque cognoscendos, postquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hisce versibus continentur: nam hoc versu ostendit quantopere ipsum caro sollicitaverit ut judicaret de piis ex re præsente, quod mundus solet facere; sequente verò docet quomodo missis sensu carnis, & spiritus sui tenuitate agnita adductus sit ad consulendum Deum: hæc autem sunt μεταβατικὰ ad alteram orationis partem de eventu.* Narrabo talia] *id est, res secundas improborum, & contra bonorum adversas.* Ecce generationem] *prosopopœia ironica adversus Deum, qua proterviam improborum exponit Psaltes ludificantium Deum in sanctis ejus: quæ ex adverso respondet propositioni versus 12.* 17 Ingressus essem] *id est, contulissem me ad doctrinam cœlestem percipiendam, quæ in locis sacris & prophetarum scholis tradebatur: sic enim Davidem a Shaüle Najothas ad Schemuelem fugisse,*

gisse, ubi conventum prophetarum habebatur, legimus 1 Schem. 19. 18. Finem istorum] *id est, exitum quem improbis tribuit Deus observassem.* 18 Utique] *propositio metaphorica status & eventus improborum, quam duo sequentes ver. illustrant.* 19 Terroribus] *vide Ijobi 18.* 20 Tanquam somnium] *id est, ipsi cum felicitate sua evanescunt.* Cùm expergisceris] *id est, incipis exserere vim tuam ad efficiendum justitiam tuam: humanitus dictum; ut psalm. 35. 23.* Imaginem eorum] *id est eos ipsos, qui non amplius sunt quàm umbra imaginaria, ut psalm. 39. 7.* 21 Cùm exacerbatur] *Confessio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum studium suum & amplificandam gloriam Dei, versibus sequentibus.* 22 Tum eram] *id est, non magis sapiebam in rebus istis quàm pecudes.* 23 Itaque ego] *Conclusio, qua propheta beneficium Dei agnoscens primùm se illi regendum & ducendum tradit, sequente versu; deinde summam Dei majestatem cum infirmitate sua comparans, bonorumq; eventa cum improborum exitiis, se hæsurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipsius.* Prehendisti manum dexteram] *id est, in lubrico hujus vitæ labentem sustinuisti doctrina & operibus tuis, ver. 17.* 24 Consilio tuo] *non autem ex sententia animi mei.* 26 Deficiente carne mea] *id est, quæcunque me angustiæ corporis aut animæ urant.* 27 Nam ecce] *Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quam suprà docuit.*

PSALMUS LXXIIII.

Ecclesia gravissimis calamitatibus ab Antiocho oppressa expostulat cum Deo de suis perpessionibus; scelera hostium proponit: & Deum tamdiu cessare conquesta fœderis ipsius, magnificorumq; operum recordatur, indignissimorumq; in Deum facinorum quæ hostes perpetraverant: idcirco Deum pro salute sua, gloria nominis ipsius, & hostium confusione supplicat.

1 ODE *didascalica*, *Asapho.* Quare Deus rejicis in æternum? fumare pergit ira tua in gregem pastus tui?

2 Recordare cœtus tui; te acquisivisse [a] antea, vendicasse tribum possessionis tuæ; montem Tzijonis hunc *esse in* quo habitabas.

3 Attolle pedes tuos ad vastitates æternas, *ad* omnia mala *quæ* facit inimicus in loco sancto.

4 Rugientes hostes tui in medio synagogarum tuarum, posuerunt insignia sua [b] *pro* insignibus.

5 [c] Nobilis habitus est *eorum quisq;*, prout efferebat sursum [d] contra implexa ligna secures.

6 Etiam nunc sculpturas ejus simul, vecte & tuditibus tundunt.

7 [e] Immiserunt ignem in sanctuaria tua *dejicientes* in terram; prophanarunt tabernaculum nominis tui.

8 Dixerunt [f] cum animo suo, vim inferamus eis pariter: incenderunt omnes synagogas Dei fortis *dejicientes* in terram.

9 Insignia nostra non videmus; non *est* amplius propheta, neque *est* apud nos qui sciat usque quò.

10 Quousque ô Deus, probro afficiet hostis? irritabit inimicus nomen tuum in æternum?

11 Quare avertis manum tuam, & *quidem* dexteram tuam? e medio sinus tui cohibe.

12 Atqui Deus rex meus *est* jam olim, operans [g] omnimodam salutem in medio terræ.

13 Tu disrupisti robore tuo mare, perfregisti capita cetorum in aquis.

14 Tu conquassasti capita balænæ, dedisti cibum ipsi populo [h] per deserta *proficiscenti.*

15 Tu fidisti fontem & torrentem; tu arefacis fluvios validos.

16 Tuus *est* dies, etiam tua nox: tu parasti lumen *hujus* & solem.

17 Tu statuisti omnes terminos terræ: ipsam æstatem & hyemem tu formasti.

18 Recordare *saltem* hujus; [i] inimicum probro afficere, ô Jehova, & populum stultum irritare nomen tuum.

19 Ne tradas *isti* catervæ [k] vitam turturis tuæ; catervæ pauperum tuorum ne obliviscaris in æternum.

20 Intuêre in fœdus: nam repleta sunt obscurissima loca terræ, caulæ *sunt* violentiæ.

21 Qui attritus est, ne redeat confusus; pauper & egens laudent nomen tuum.

22 Surge, ô Deus, [l] age causam tuam; recordare opprobrii tui *quo afficeris* a stulto quotidie.

23 Ne obliviscaris vocis hostium tuorum; strepitus insurgentium in te, [m] augescentis jugiter.

[a] Heb. *antiquè.*
[b] Heb. *insignia.*
[c] Heb. *cognitus est.*
[d] Heb. *contra implexum ligni.*
[e] Heb. *miserunt in ignē tuum sactuarium: hypallage: ut Judic. 1. 8.*
[f] Heb. *in corde suo.*
[g] Heb. *salutes.*
Exodi. 14.
[h] Heb. *desertorum.*
Exodi. 16. & Deut. 8.
Exod. 17. 6.
Num. 20. 11.
[i] Heb. *inimicus probro afficit. &c.*
[k] Heb. *animam.*
[l] Heb. *contende contentionem tuam.*
[m] Heb. *ascendentis.*

ANNOTATIO

1 Ode didascalica] *id est in perpetuum Ecclesiæ documentum tradita, ut psalm. 44. 1. Est autem hæc ode generis σχετλιαστικοῦ καὶ εὐκτικοῦ, continens partes tres; Exordium sive propositionem, vers. 1. 2. & 3. narrationem, a vers. 4. ad 10. & petitionem, inde ad finem usque.* Asapho] *ut psal. 50. 1. Videtur autem hanc oden Ecclesia Deo cecinisse, quo tempore Antiochus populum Dei durissima tyrannide pressit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit.* Quare Deus] *exordium sive propositio proleptica, constans ex duabus partibus; expostulatione cum Deo, versu 1. & petitione, duobus sequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo psalmo exornantur.* Rejicis] *id est, nobis adesse & gratificari desinis tam diu & sine intermissione.* Fumare pergit] *id est, ardet: synecdoche metaphorica.* 2 Recordare] *id est, demonstra opere te non oblitum esse Ecclesiæ, regni; & religiosi loci, quem antea præsentia tua institutoq; sanctificaveras.* 3 Attolle pedes] *id est, accurre; humanitus dictum.* Æternas] *id est, indesinentes & perpetuò durantes, sine intercapedine: ut ver. 1.* In loco sancto] *id est, in templo, urbe, & regione sancta: quomodo accipiendum esse docebunt sequentia.* 4 Rugientes] *narratio explicans expostulationem versus primi, primùm a maleficiis tyrannicis adversariorum, usque ad vers. 9. deinde a privatione singularium beneficiorum Dei, vers. 9.* Posuerunt insignia] *id est, omnia signa cultus sacri a Deo instituta, publica & privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipsis sustulerunt; ut sua trophæa, idola, statuas, prophanos cultus, præputium, & omnia illegitima exercitia in populum Dei inveherent: de his videndi sunt libri Machabæorum, & Josephus de antiquitatibus Judaicis lib. 12.* 5 Prout efferebat] *i quo vehementiùs intestina opera sacra*

e ligno affabrefacta & coagmentata dissipabat. hunc versum ita reddendum esse Hhebraicæ voces, accentus, & contextus ipse docent. 6 Etiam nunc] *amplificatio a circumstantia temporis. quasi dicat, ne hoc quidem hominibus istis est satis, quòd disjecta & disturbata sunt omnia: conquirunt rudera quæ vectibus impellant, & minutas particulas quas malleo comminuant; adeo altè infixum hæret odium cultus tui, & religionis nostræ.* 7 Sanctuaria tua] *id est, loca sacra, synagogas, scholas, & si quæ sunt ejusmodi: ut sequente versu exponitur.* 9 Insignia nostra] *id est, omnia illa prisca testimonia & documenta cæremoniarum, quarum pædagogio nos antea instituebat Deus. Hoc primùm est beneficium ademptum; cui subnectuntur duo alia; unum ordinariæ prædicationis verbi; alterum, singularis prophetiæ, quæ extra ordinem consolabantur populum prophetæ per singulares revelationes spiritus.* 10 Quousque ô Deus] *altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo, duobus versibus: deinde patheticam propositionem causarum ex quibus Deus ad misericordiam provocatur, a ver. 12. ad 19. ac postremò petitionem gratiæ & liberationis, reliquis versibus. Expostulationis autem partes sunt duæ: una, quod blasphematur Deus, hoc versu; altera, quòd ipso cessante opprimuntur pii, sequente versu.* 11 Et quidem dexteram] *id est, liberatricem & pios sustentantem: nam hoc benignum Dei opus erga suos in scripturis ferè dexteræ attribuitur humanitus.* E medio] *id est, ne sinito ampliùs otiosam esse; sed velut eductam exerce in adjumentum nostrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19 24. & 26. 15.* 12 Atqui Deus] *propositio argumentorum quibus provocatur Deus ad misericordiam, a constantia primùm naturæ ejus fœderisq́; gratiosi; deinde operum ejus tum singularium quæ extra ordinem Deus populo suo præstitit, tribus sequentibus; tum eorum quæ ex ordine naturæ pergunt, ver. 16. & 17.* Rex meus] *id est, curat me ab æterno, recipiens me in fidem & clientelam suam.* 13 Cetorum] *sive crocodilorum, ut Jechezkelis 29. 3. id est, monarchorum, magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad persequendum Jisraëlitas. vide Exod. 15. 4.* 14 Balænæ] *id est, Parhhonis, quem cum copiis obtrivit mare: sic Jeschahh. 27. 3.* Cibum] *id est, man & coturnices, de quibus Exodi. 16. & Numeror. 11. hunc autem locum ita accipiendum esse ostendit ipsa verborum series cum historia comparata: similem constructionem vide Jehosch. 15. 19. & Judic. 1. 15.* 15 Fidisti fontem] *id est, petram & rupem, ut manaret fontem: frequens synecdoche a fine, ut vulgo coquere panem, molere farinam dicimus, ex Jeschahhjæ 44. 14. & 47. 2.* Torrentem] *id est, aquam multam, ut biberet cœtus & jumenta ejus. Num 20. 11.* Arefacis] *id est, ut spacium aridum effecisti ad transitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden superabat omnes ripas suas. Sic elicit psaltes thesin ex hypothesi sive exemplo singulari, ut commoditas ad alterum genus operum transeat.* 16 Lumen hujus] *id est, Lunam cum stellis.* 18 Recordare] *postremus commiserationis locus, ab indignitate blasphemiarum quas in Deum torquent inimici. quasi dicat, ut taceamus gratiosum fœdus tuum nobiscum & opera admirabilia; saltem hoc effice, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis.* 19 Ne tradas] *petitio tripertita, pro ratione causarum quæ modò adductæ sunt: quia primùm salutem Ecclesiæ, tribus versibus; deinde gloriam nominis Dei; ac postremò compressionem impiorum postulat.* Turturis] *id est, Ecclesiæ tuæ inermis imbellis simplicis, & mitis, prout columba est: adeoq́; turtur, qui minimus censetur in columbarum genere, teste Aristotele lib. 5. de historia animalium, cap. 13.* 20 Nam repleta sunt] *id est, nihil est tam abstrusum atque reconditum, quo non pervaserit istorum violentia.* 21 Confusus] *id est, repulsam a te ferens.*

PSALMUS LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis diffidiis metuens Deum orat, ut propter nomen suum misereatur populi: officiumq́; suum erga Deum & populum sibi conciliatum professus, Deum orat ut pergat regnum ipsi tradere, in quo Deo servire & populum justè gubernare possit.

1 ᶜMAGISTRO *symphoniæ,ᵉ ne perdas; psalmusᵉ Asapho,* &ᵉ *canticum.*

2 Celebramus te Deus, celebramus: ᵉnam propinquum nomen tuum, enarrant mirabilia tua.

3 ᵉCùm excepero ᵉconventum, ego ᵃrectissimè judicabo.

4 ᵉSolutas terræ omniumq́; habitatorum ejus, ego aptabo ᵉ columnas, Sela.

5 ᵉDicens insanientibus, ne insaniatis: & improbis ᵉne attollatis cornu.

6 Ne attollatis ᵉcontra excelsum cornu vestrum; *ne* loquamini ᵉ collo duro.

7 ᵉNon enim ab exortu aut ab occasu, neque ᵉa deserto *est* ᵇ exaltatio:

8 ᵉSed Deus judex; hunc deprimit, & illum extollit.

9 ᵉNam poculum in manu Jehovæ, & vinum turbidum est, plenum mixtione, ex quo fundit: veruntamen fæces ejus *quas* expresserint, bibent omnes improbi terræ.

10 ᵉEgo itaque annuntiem in seculum, psallam Deo ᵉ Jahhakobi:

11 Et omnia cornua improborum ᵉsuccidam; ᵉ exaltentur cornua justi.

ᵃ Heb. *rectitudinibus.*

ᵇ Heb. *extollere.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide suprà psal. 57. 1. id est, psalmus est ἀπευκτικὸς, sive (ut ita dicamus) deprecativus, quo deprecatur David funesta illa & exitialia bella quæ inter ipsum & domum Schaülis gesta fuerant, videns utrinque populum miserè perditum iri, nisi Deus pro misericordia sua provideret. Hunc enim psalmum ad ea tempora pertinere nominatim ostendit versus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Jisraëlis obtulerat ipsi; & Joab totum consilium nefario suo scelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus esset, 2. Schem. 3. Constat autem ex duabus partibus: prima est propositio locorum ex quibus Dei misericordia imploratur, a versu. 2. ad 10. secunda, petitio, duobus ultimis.* Asapho] *ut psalm. 50. 1.* Canticum] *ut psalm. 48. 1.* 2 Celebramus te] *prior pars psalmi, propositio locorum ad conciliandam misericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci; unus, a confessione beneficiorum præsentium & præteritorum Dei, hoc versu: alter a professione studii sui in præstando officio*

erga

erga Deum & regnum universum, versibus sequentibus. Nam propinquum] id est, multa nobis suppeditasti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui, ex quibus cognoscimus te nobis adesse etiam his turbulentis & calamitosis temporibus: in his enim miracula Dei non respicit propriè David ad prisca jam olim in populo facta; sed partim ad singularia Dei opera erga ipsum, cùm profugus esset, restitutus, evectus, & in regno unius tribus conservatus contra vim caeterarum, partim ad publica erga suum regnum. 3 Cùm excepero] secundus locus comparandae misericordiae, professio officii quod se praestiturum pollicetur David. quasi dicat, ne sinas, ô Deus, Judaeos & Jisraëlitas amplius mutuis inter se bellis confici, aut consilium de habendo Jisraëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero autore initum est) abrumpi; sed propter nomen tuum & veritatem tuam effice, ut Jisraëlitae in hoc consilio pergant, & ego meis partibus coram te defungi possim. Conventum] in quem Jisraëlitae suadente Abnero consenserant, 2 Schem. 3. 17. & qui postmodum Chebrone habitus est, 2. Schem. 5. ubi Jisraëlitas honorificentissimè fuisse a Rege exceptos legimus 1. Chronic. 11.3. & 12.23. ad finem usque. 4 Solutas terrae] id est statum regni & ecclesiae dissutum per has diuturnas clades & dissensiones instaurabo; metaphora, quae sequentibus exponitur. 5 Dicens] id est, propositis Dei judiciis avocans a via ipsorum mala. Ne attollatis] id est, ne insolescatis & ferociatis thrasonicè: metaphora a petulcis animantibus. 6 Contra excelsum] quo autore rex fui institutus, 2. Schem. 3.18. & hic conventus indictus est. Collo duro] id est, reluctante & renitente adversus voluntatem Dei: metaphora ad animantibus refractariis & impatientibus jugi. 7 Non enim] ἐργασία propositionis praecedentis, ne cornua efferant contra excelsum adversarii vers. 6. Non est (inquit) hoc regnum a mundo, sed a Deo profectum. A deserto] id est, septentrione aut meridie: nam utrinque Judaea clauditur deserto. 8 Sed] vide 2. Schem. 3.1. 9 Nam poculum] occupatio. quasi dicat, fateor quidem me non sine gravi damno meo & meorum huc usque evectum esse, ut calamitates bonis aeque ac malis communes sunt: sed tamen (utcunq; turbulenta sint & periculosa omnia) quàm malè cedat improbis, ex parte res praesentes commonstrant, & tandem exitus adversariorum funestus ostendet. haec allegoricè poculi appellatione figurantur, quod suis quidem bibendum, improbis verò epotandum praebet Deus, ut Jeschahhje 51. Jirmeje 25. & alibi. Quas expresserint] id est, quas ipsi sua impuritate, gravitate, & pertinacia sibi comparaverint. 10 Ego itaque] altera pars psalmi, petitio per paralepsin: nam perinde est ac si diceret David; ne perdas, ô Deus, sed potius rationem ineas qua tui Jisraëlitae conserventur, ut annuntiem, psallam &c. Jahhakobi] id est, Jisraëlis, qui populus unus est ad Dei unius foedus & cultum vocatus; prout etiam designavit Elija 1. Reg. 18.31. 11 Succidam] id est, exarmem improbos, & ita mutilem ut se in posterum contra te efferre nequeant. Exaltentur] id est confirmentur justi, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquillè versari possint. Sic 1. Schem. 2.1.

PSALMUS LXXVI.

Psaltes Deum celebrans de praesentia ipsius & magnifico opere adversus Assyrios, potentiam irae ejus ad exequendam voluntatem ipsius ostendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

MAGISTRO *symphoniae* [a]*fidium*: **psalmus* **Asapho* & *canticum*.

2 *Nobilis *est* in Jehuda Deus, in Jisraële magnum nomen ejus:

3 Cujus tugurium *est* * Schalemi, & habitaculum Tzijone.

4 *Ibi *confregit [b] *coruscos arcus; scutum, gladiumque, & bellum. Sela.

5 *Illustris factus es, magnificus; *ex montibus direptionis.

6 *Dediderunt se in praedam robusti [c] animo, *dormitaverunt somnum suum: * adeò ut non invenerint ulli viri bellatores manus suas.

7 Prae *increpatione tua, ô Deus Jahhakobi; consopitus est *& currus & equus.

8 *Tu, tu *inquam*, formidabilis es: * ecquis consisteret coram te, ex quo irasceris?

9 * Ubi e coelis facis ut audiatur sententia: terra timet, & quieta sidit;

10 Cùm surgit ad judicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terrae. Sela.

11 Cùm *aestus hominum celebrat te, *residuum aestuum cingis.

12 *Vovete & *vota* reddite Jehovae Deo vestro; quicunque circumstant illũ, *afferant munus illi formidabili,

13 *Qui* * vindemiat spiritum antecessorum, formidabilis regibus terrae.

[a] Heb. *in pulsationibus*: *ut psal.* 4.1.

[b] Heb. *prunas, vel scintillas arcus, id est, prae nitore scintillantes, sive ignoscentes.*

[c] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est generis* εὐχαριστικοῦ, *constans ex partibus quatuor: prima est exordium, generatim proponens argumenta laudationis Dei, vers. 2. & 3 secunda est narratio, a vers. 4. ad 8. tertia est propositio doctrinae ad ecclesiam pervenientis ex narratione, inde ad vers. 12. quarta, conclusio hortatoria. Videtur autem hic psalmus, ut etiam psal. 48. ad tempora Chizkijae referendus esse, quibus copiarum Sancheribi pars magna coelitus interfecta est: 2. Reg. 19.2. Chron. 32 & Jeschahh. 37.* Asapho] *ut psalm. 50.1.*

2 Nobilis est] *Exordium, ut observatum est in vers. 1. proponens duo argumenta laudationis Dei; a mirificis operibus ejus quibus se ipsum nobilitavit, ut narratur inde a vers. 4. & a singulari ipsius praesentia atque habitatione Jeruschalaimis, vers. 3.* 3 Schalemi] *vide Gen. 14.18.* 4 Ibi] *id est, apud Jeruschalaima & Tzijonem, quae Sancherib obsidebat: narratio.* Confregit] *id est, hostes ita caecidit, ut nullis militaribus armis uti possent; his vitam adimens, illis frangens animum; perinde atque si omnia ipsorum arma dissiluissent: metonymia.* Coruscos] *amplificatio* ἀπὸ τοῦ ἐτιοτ. *quasi dicat, potentissimum, instructissimum, & accuratissimum exercitum: synecdoche.* 5 Illustris factus es] ἀποστροφὴ *ad Deum, inceptam narrationem illustrans.* Ex montibus] *id est, nobilitata est majestas tua ex eo maximè, quòd Assyriorum castra vicinos montes occupantia diripienda tradidisti nobis, prout sequens versus explicat.*

6 Dediderunt se] *superstites ex clade, qui manè deseruerunt castra & fuga se proripuerunt.* Dormitaverunt] *occisi ab angelo.* Adeò ut non invenerint] *his prostratis, illis se in pedes conjicientibus: vide 2. Reg. 19.32.*

19.32. *quomodo nihil planè adversus Jeruschalaima tentare potuerint; quod hic dicitur invenire manus suas*, τὸ ἐπιχειρεῖν. 7 Increpatione tua] *id est, potente verbo tuo, & nullo negotio : prout denuntiaverat Jeschahhja 2. Reg. 19.20. & sequ.* Et currus & equus] *id est, quisquis valebat robore, antecessor, & princeps in castris regis Assyriæ, 2. Chron. 32.21. hi enim maximè curribus & equis vehi solent: synecdoche.* 8 Tu, tu inquam] *transitio ad propositionem didascalicam per epiphonema.* Ecquis consisteret] *communis locus de imbecillitate rerum creatarum adversus iratum creatorem suum, ad quem transitur ex superioris hypotheseos argumento.* 9 Ubi e cœlis] ἐργασία *propositionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit psaltes, Deum cum judice terreno comparans, duobus versibus.* 11 Æstus hominum] *id est, cùm æstuantes & insolentes adversus te homines coërcentur judicio tuo ; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus usus sententiæ Dei, de qua ver. 9.* Residuum æstuum] *id est, circùmvallas & munis populum tuum, quem ex hostium tuorum æstu reservasti : respicit enim ad prophetiam quæ habetur 2. Reg. 19. 30. alter usus sententiæ Dei, bonorum salus.* 12 Vovete] *conclusio hortatoria, ut observatum est in vers. 1.* Afferant munus] *ut Chizkijæ temporibus factum est, 2. Chron. 32.23.* 13 Vindemiat spiritum] *id est, propter suos potentibus vitam momento & nullo negotio adimit, 2. Chronic. 32.21.*

PSALMUS LXXVII.

Psaltes Ecclesiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus implorat fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantis benignitatem Dei, & victoriam spiritus adversus carnem, se ipsum a natura, promissionibus, operibusq; Dei confirmantis.

1 MAGISTRO *symphoniæ, præfecto posteris* ' *Jeduthunis, cum Asapho;* ' *psalmus.*

2 Vox mea ad Deum *fertur*, ' cùm exclamo; vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.

3 [a] ' Tempore angustiæ meæ dominum requiro: ' manu mea noctu perfusa, & non intermittente : renuente consolationem admittere anima mea.

4 Recordor Dei, cùm fluctuando perstrepo: meditor, cùm obruit se spiritus meus. Sela.

5 Cùm ' tenes [b] vigiles oculos meos; concutior, ita ut non possim eloqui.

6 Reputo ' tempora inde ab antiquitate, annos *superiorum* seculorum.

7 Recordor ' musicæ pulsationis meæ nocte: cùm [c] animo meo meditor, & perscrutatur spiritus meus, *dicens*:

8 ' An in secula repelleret dominus, aut non pergeret bene velle amplius?

9 An deficeret in æternum benignitas ejus? desineret ' sermo [d] in quamque generationem?

10 An oblitus esset gratiam facere Deus fortis? an occluderet irâ miserationes suas? Sela.

11 ' Tandem dico; infirmare me istud, mutatam esse dexteram excelsi?

12 Imo ' recordabor actionum Jah : quin recordabor inde ab antiquitate [e] quodque mirabilium tuorum:

13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, *dicens*;

14 O Deus, ' in sanctitate via tua *est*; quis Deus fortis magnus *est* ut Deus?

15 Tu, ô Deus fortis mirificè; ostendisti ' in populis robur tuum.

16 Vindicasti ' brachio populum tuum; ' posteros Jahhakobi, ' etiam Josephum. Sela.

17 ' Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam ' commotæ sunt abyssi.

18 ' Exundarunt aquas nubes, ' sonum ediderunt superiores nubes : etiam lapilli tui pervaserunt.

19 [f] Sonante tonitru tuo ' in isto orbe, illustrarunt fulgura terram habitabilem : commota est & tremuit terra.

20 Per mare ' viâ tuâ, & semitâ tuâ per aquas amplas (nam vestigia tua non sunt ' cognita)

21 Duxisti ut gregem populum tuum, [g] Moschis & Aharonis operâ.

[a] Heb. *die; synecdoche : sic infrà ver. 6.*

[b] Heb. *vigilias oculorum meorum: hypallage.*

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *in generationem & generationem.*

[e] Heb. *mirabile tuum.*

[f] Heb. *sono tonitru tui.*

[g] Heb. *per manum Moschis, &c.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthunis] *de quo suprà psal. 39.1. & 1. Chron. 25.2. & 3.* Psalmus] *Psalmus est didascalicus: quo propheta ostendit primùm quanta certamina subeat animus suus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Ecclesiam suo exemplo doceat. Prior pars continetur a vers. 2. ad 11. posterior, inde ad finem usque.* 2 Cùm exclamo] *id est, cùm pressus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propositio generalis, quam reliquo psalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones suas gravissimas, usque ad vers. 6. deinde conflictationem animi, usque ad vers. 11. ac postremò confirmationem quasi redeuntis ad se & resipiscentis animi, ad finem usque. Ex quibus omnibus assurgit hæc propositio : cùm affligor & conflictatur animus meus; recordatione fœderis, operumq; Dei revocor ad ipsum implorandum unum.* 3 Tempore angustiæ] ἐργασία *sive exornatio propositionem superiorem confirmans per enarrationẽ trium illorum capitum quæ modò dicta sunt, nimirum afflictionum, certaminis spiritualis, & resipiscentiæ.* Manu mea] *id est, præ afflictionum gravitate madentibus ex continua lachrimatione manibus meis; sive precando conserantur, sive adhibeantur ad abstergendos oculos.* 4 Fluctuando] *id est, cùm incertus animus huc illuc impellitur, & quasi undis agitatus querulas voces emittit : metaphora.* 5 Tenes vigi.] *i. ita affligis ut non possim dormire.* 6 Tempora] *i. administrationẽ superiorum temporum, ut sequentia docent; sive universalem, hoc versu; sive singularem, sequente.* 7 Musicæ pulsa.] *i. antè acceptorum beneficiorum, quibus dies noctesq; excitabar ad celebrandum te : synecdoche.* 8 An in secula] *hypotyposis conflictantis animi cum gravissimis & difficillimis necessitatibus, ac velut disceptantis de fide & constantia Dei, tribus versibus.* 9 Sermo] *id est, promissio quam fecit suis.* 11 Tandem dico] *altera hypotyposis resipiscentis & se ipsum reprehendentis animi. quasi dicat, quid? Egóne cùm seriem omnium temporum memoria repetens agnoscam perpetuum cursum beneficentiæ Dei; & vitam meam ante-*

actam

actam recolens sentiam fuisse perpetuam erga me benignitatem ipsius; nunc demum cederem? & tum naturæ Dei, tum promissionum, operúmque oblivisterer; ubi semel manum suam mutat, hoc est, rationem administrandi mei? non patiar me infirmari hoc pacto, neque animo abjecto cedam præsentibus castigationibus: elegantissima aposiopesis indignabundum animum exprimens. 12 Recordabor] *subjectio officii, quod præstare debet piorum animus, ubi rediens ad se confirmari cupit: nimirum ut opera Dei memoria colligat ad recreandum se, prout explicantur ad finem usque.* 14 In sanctitate] *id est, administratio tua est sanctissima, potentissima, & summè admirabilis; cujus potentiam omnes populi experti sunt, versu sequente; nominatim verò populus tuus sensit ad liberationem & salutem suam, usque ad finem psal.* 15 In populis] *a quibus, per quos, & ad quos deduxisti servos tuos: ut docet historia Moschis in libro Genesis cap. 11. ad finem usque.* 16 Brachio] *id est, robore: humanitus dictum.* Posteros Jahhakobi] *ex Ægypto, ut habetur* Exod. 12. Etiam Josephum] *id est, regnum Jisraëlitarum ipsum, quod atrocissimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a gratia tua & spe restitutionis exciderit: sic accipitur Hhobadjæ 18. Zecarjæ 10.6. & alibi sic commendat psaltes communia & singularia beneficia Dei.* 17 Videntes te aquæ] *periphrastica descriptio transitus per mare rubrum: in qua per prosopopœiam docet psaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei.* Commotæ sunt abyssi] *id est, profundum mare, discedens atq; dividens se, ut iter tuum sterneretur populo tuo, vers. 20.* 18 Exundarunt] *vide Exod. 14.24.* Sonum ediderunt] *id est, perstrepebant nimbi & grandines.* 19 In isto orbe] *id est, regione aëris.* 20 Viâ tuâ] *id est, quæ tibi soli patet, ac familiaris est: ut sequentia verba inclusa parenthesi explicant.* Cognita] *id est, explorata & tentata ab ullo homine.*

PSALMUS LXXVIII.

Psaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoscendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verbi, deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Ægypto: itaque propositis paternis beneficiis & flagellis Dei erga populum suum, judiciisq; in adversarios gravissimis, ac nominatim in contumaces Jisraëlitas, pios confirmat de æternitate sacerdotii & regni in tribu Jehudæ.

1 ODE *didascalica, Asaphi*. Auribus percipe, populi mi, doctrinam meam; inclinate aurem vestram ad sermones oris mei.

2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta inde [a] a prisco *tempore*:

3 Quæ audivimus ac novimus, ut majores nostri narraverunt nobis.

4 Non celabimus filios eorum, generationem posteram: [b] narraturos laudes Jehovæ, roburq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

5 Nam statuit testimonium in Jahhakobo, & legem posuit in Jisraële; quæ præcepit majoribus nostris nota facere filiis ipsorum:

6 Ut sciant generatio postera, filii nascituri: surgentesque, enarrent filiis suis:

7 Et ponant in deo spem suam, neque obliviscantur actionum Dei fortis; sed præcepta ejus custodiant:

8 Nec sint ut majores eorum, generatio contumax & rebellis; generatio quæ non comparavit [c] animum suum, & cujus spiritus non fuit constans erga Deum fortem:

9 Ut posteri Ephrajimi armati jaculantes arcu, *qui* verterunt *terga* tempore prælii:

10 *Quia* nō servaverūt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;

11 Obliti actionū ejus, & mirabilium ejus quæ ostenderat ipsis.

12 Coram majoribus eorum fecerat miracula; in terra Ægypti, agro [d] Tanitico,

13 Diffiderat mare ut traduceret eos, statuens aquas tanquàm acervum:

14 Deduxeratq; eos nube interdiu, & totam noctem [e] lucente igne.

15 Fiderat rupes in deserto, ut potum præberet in abyssis plurimum,

16 Educens fluenta e petra, & demittens tanquam flumina aquas.

17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eum, exacerbando excelsum in ipsa *terra* sicca.

18 Et tentantes Deum fortem cum animo suo, petendo cibum pro desiderio animi sui;

19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an posset Deus fortis instruere mensam in hoc deserto?

20 En ita percussit rupem, ut fluxerint aquæ, & torrentes exundaverint. an etiam cibum posset dare, an pararet carnem populo suo?

21 Idcirco audiens Jehova, excanduerat: & ignis succēsus erat in Jahhakobum, ac etiam [f] ira arserat in Jisraëlem:

22 Quia non crediderant in Deum, neq; confisi erant in salutem ejus:

23 Quamvis præcepisset superioribus nubibus supernè, & januas cœlorum aperuisset,

24 Depluensq; super eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis,

25 Panem robustissimorum comederet quisque: viaticum mitteret eis ad saturitatem.

26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore suo Austrum,

27 Cùm depluisset super eos carnem tanquam pulverem, & sicut arenam marium volucres alatas,

28 Dejiciens intra castra sua, circa tabernacula sua;

29 Et comedētes saturati essēt valde, & [g] quod concupiverant illi attulisset illis:

30 Nondum alienati erant a concupiscentia sua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat*:

31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret e pinguissimis eorum, & juvenes Jisraëlis prosterneret.

32 Post totum hoc peccaverunt amplius, neq; crediderunt propter mirabilia ejus.

33 Quamobrem consumebat vanitate dies illorum, & annos illorum terrore.

34 Cùm occidebat eos, si requirebant eum, & conversi manè quærebant Deum fortem,

35 Recordantes Deum fuisse rupem suam, & Deum fortem excelsum vindicem suum;

36 Quamvis conarentur eum decipere ore suo, & lingua sua mentirentur ei,

37 Et animus ipsorum non esset comparatus erga eum, neq; constantes essent in fœdere ejus;

38 Tamen ille misericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & [h] plurimùm averte-

[a] Heb. *ab antiquitate.*

[b] Heb. *narrātes: præsens pro tempore perpetuo; ut accipiendum esse docet vers. 6.* Deut. 4.9. & 6.7.

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

[d] Heb. *Tzobhanis: vide* Num. 13.22

Exod. 14.21. & 15.8.

[e] Heb. *luce ignis.*

Exod. 13.21. Exod. 17.6. & Numer. 20.11. Num. 11.

[f] Heb. *ascenderat: ut infrà vers. 31. synecdochicè dictum, quia accenso igne ascendit flāma: vide Exodi. 25. 37. Exod. 16.14.*

[g] Heb. *concupiscentiam illorum.*

[h] Heb. *multiplicabat avertere.*

vertebat iram suam, neque excitabat totum æstum suum.

39 Recordans 'carnem eos esse, ventum abeuntem qui non revertitur.

40 'Quoties exacerbaverunt eum in deserto? dolore affecerunt eum in solitudine?

41 Qui [i]subinde tentarunt Deum fortem, & sanctum Jisraëlis' circumscripserunt,

42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipsos ab hoste:

43 Quo disposuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in agro Tanitico:

44 Cùm muravit in sanguinem rivos eorum, fluentaq; eorum ne bibere possent:

45 Immisit in eos colluviem animalium quæ consumeret eos, ac ranas quæ perderent eos:

46 Et dedit brucho proventum eorum, ac laborem eorum locustæ:

47 'Occidit grandine 'vites eorum, & sycomoros eorum 'igni qui quacunq; insidebat consumeret:

48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum, & pecora eorum prunis ignitis:

49 Immisit in eos æstum iræ suæ, excandescentiam, indignationemque, & angustiam; [k]mittendo 'nuntios malorum:

50 'Libravit iter ad iram suam, non cohibuit a morte [l]vitam illorum: & bestias eorum pesti dedidit:

51 Et percussit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis '*posterorum* Chami:

52 Et transtulit tanquam pecudes populum suum, direxitque eos tanquam gregem per desertum:

53 Et deducens eos securè ita ut non metuerent, 'postquàm inimicos eorum operuisset mare,

54 Adduxit eos in 'terminum sanctitatis suæ, 'montem hunc quem acquisivit dextera ejus,

55 Expellens a facie eorum gentes, faciensq; ut' acciderent funiculo possessionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jisraëlis.

56 Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelsum, & testimonia ejus non observarunt:

57 Sed aversi perfidè egerunt, 'ut majores eorum: 'conversi sunt, ut arcus [m]fallax.

58 Nam provocarunt eum per excelsa sua, & per sculptilia sua ad zolotypiam concitarunt eum.

59 Quod 'audiens Deus excanduit, sprevitque valde Jisraëlem:

60 Adeò ut deserens tabernaculum Schiluntis, tentorium *quod* collocaverat inter homines:

61 Traderet in captivitatem 'robur suum, & gloriam suam in manum hostis:

62 Dederetque gladio populum suum; ita in possessionem suam excanduerat:

63 Juvenes ejus absumeret 'ignis, & virgines ejus 'non laudarentur:

64 Sacerdotes ejus gladio conciderent, & viduæ ejus 'non flerent.

65 Deinde 'evigilavit Dominus '*qui visus fuerat* tanquam dormiens sicut robustus, 'cantillans ex vino.

66 Et percussit hostes suos retrò, 'opprobrium [n]perpetuum indidit eis.

67 'Tandem sprevit 'tentorium Josephi, & tribum Ephrajimi non elegit.

68 'Eligens verò tribum Jehudæ, montem Tzijonis quę diligat,

69 'Ut terram *quam* [o]constituit in seculum; ædificavit simile excelsis *palatiis* sanctuarium suum.

70 Eligensq; Davidem servum suum, & assumens eum ex caulis gregis:

71 [p] A tergo fœtarum duxit eum, ad pascendum Jahhakobum populum suum & Jisraëlem possessionem suam:

72 Qui pavit eos pro integritate animi sui, & [q] summa 'prudentia manuum suarum deduxit eos.

[i] Heb. *reversi sunt & tetarunt.*
Exod. 7 23.
Exod 8.24.
Exod. 8.6.
Exod. 10. 13.
Exod 9. 23.
[k] Heb. *missu nuntiorum: sed hoc fuisset ambiguum.*
Exodi. 96.
[l] Heb. *animam.*
Exod. 11 & 12.
Exod. 15.13.
Num 21. & *Jehosch.* 12.

Judic. 1. 2. & 3.
[m] Heb. *fallacia.*
Deut. 32.16. & 21.
1. *Schem.* 4.
1. *Schem.* 5.6.
[n] Heb. *seculi.*
2. *Schem.* 6.
2. *Schem.* 7.
[o] Heb. *fundavit, id est, cōsilio suo inde a principio ad hoc destinavit.* 1. *Schē* 16.
[p] Heb. *a post fœtas.*
2. *Sche.* 5.2.
[q] Heb. *prudentiis.*
2. *Schem.* 9.1

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *hujus odes summæ partes sunt quatuor: Exordium, quatuor primis versibus; propositio, inde ad ver.* 12. *narratio administrationis Dei & improbitatis populi inde ad vers.* 68. *& conclusio ab explicatione præsentis status populi, inde ad finem usque. Videtur autem hæc ode a rege Chizkija aut propheta Jeschahhja, alióve sub illa tempora fuisse scripta, quibus regnum Jisraëlis intercidit,* 2. *Reg.* 17. Auribus percipe] *Exordium audientiam faciens primùm ab officio personarum, hoc vers. deinde a genere documentorum quæ propositurus est psaltes, quòd posita sunt in mysteriis, vers.* 2. *quòd vetera, vers.* 3, *& quòd ad gloriam Dei pertinentia, vers.* 4. 2 Per parabolam] *id est, exempla: quorum alia sunt historica & vera, ut hoc psalmo; alia ficta, sed tamen ad docendum apposita; alia denique ex communi usu deprompta, etsi singularem aliquam historiam minimè attingunt, ut Matth.* 13. *& in Evangeliis passim. Est autem aperire os suum, initium dicendi facere.* Eructabo] *id est, copiosè fundam: metaphora a fontibus.* Occulta] *id est, documenta quæ sub exemplis latent: nam hic versus proleptice complectitur argumentum psalmi, nimirum exempla in quibus est Narrationis summa, & exemplorum documenta, quæ propositione continentur.* 5 Nam statuit] *propositio documentorum Dei, usque ad vers.* 8. *& exemplorum ad confirmanda documenta pertinentium, usque ad vers.* 12. Testimonium] *id est, circumcisionem & cæremonias: quibus doctrinam de suo fœdere & populi officio, id est, legem & evangelium, suis testificabatur & obsignabat Deus.* 8 Nec sint ut majores] *quorum historia continetur in narratione, infrà a vers.* 12. *ad* 59. 9 Ut posteri Ephrajimi] *id est, regnum Jisraëlis: quod synecdochicè Ephrajimi nomine significari solet, quia regnum Jisraëlis ab ea tribu cœpit, quæ ex eo tempore principatum in decem tribubus obtinuit: sic apud prophetas passim. Hujus autem historia habetur infrà a vers.* 59. *ad* 68. Armati] *id est, instructissimi peritia rebusq; militaribus, sive ad defendendum se sive ad lædendum: synecdoche.* Qui verterunt terga] *id est, fusi & cæsi sunt, prout Hoschealh prædixerat sub finem capitis* 10. *& Hhamos* 7.17. 10 Quia non servaverunt] *vide* 2. *Reg.* 17.7. *& sequentibus.* 12 Coram majoribus] *narratio elegantissima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quę per antithesin cum ingratis Jisraëlitarum factis comparata amplificant horum impietatem, & equitatem judiciorum Dei. Sunt autem ista opera quibus amplificatur populi improbitas, duobus temporibus distincta: primùm est, cùm in Ægypto versati sunt & in profectione, usque ad vers.* 54. *secundum,*

cùm

cùm missi sunt in possessionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad vers. 68. Prioris autem temporis duplicia sunt opera: unum, singularis beneficentiæ Dei erga suos, usque ad vers. 42. alterum, mirabilium judiciorum in adversarios, versibus sequentibus. Miracula] *id est, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi usque ad 14.* 23 Præcepisset] *id est, præcepto suo effecisset ut nubes distillarent man.* Aperuisset] *id est, maxima copia profudisset: metaphora.* 24 Frumentum] *id est, semen, præbens usum frumenti: vide Num. 11.8.* 25 Panem robustissimorum] *id est, angelorum; quem non pistores, aut humana opera; sed ipsi cœlites angeli administri voluntatis Dei suppeditabant. Sic dicuntur angeli; quia potentiam suam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem scriptura passim robustum Jisraëlis vocat.* 26 Eurum, Austrum] *id est, eum ventum qui intermedius est inter orientem & meridiem, quem Eurũ propriè appellari docet Vitruvius lib. 1.* 28 Castra sua] *id est, quæ sibi vindicabat, & in quibus habitabat prospiciens populo suo: exaggeratio criminis Jisraëlitarum.* 30 Nondum alienati] *i. adhuc se explebant carnibus quas concupiverant post elapsum mensem, de quo Num. 11.20.* 31 E pinguissimis] *id est, quibusque robustissimis & valentissimis corpore: quos non dubium est eò insolentius firma sui corporis constitutione abusos extulisse se contra Deum; ut exprobrat Mosche Deut. 32.15.* 32 Peccaverunt amplius] *murmurando adversus Deum, Num. 14. & 16. & 17.* 33 Consumebat] *ut denuntiatum est Num. 14.28. & sequentibus.* 36 Conarentur] *i. hypocritas agerent coram Deo.* 39 Carnem eos esse] *i. mortales esse a natura ut omnis caro est, & evanidos instabilesque ut ventus.* 40 Quoties] *exclamatio pathetica: quasi dicat, quis fando possit enarrare tot rebelliones, quibus provocarunt Deum? vide Num. 14.22.* 41 Circumscripserunt] *i. tantum sibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu suo definirent & quasi terminos ei circumdarent; modò hæc ab illo præstanda esse affirmantes ex sententia animi sui, modò negantes illa præstari posse: quod genus exempla in libris Moschis recensentur multa.* 47 Occidit] *id est, corrupit & omnino perdidit: metaphora.* Vites] *id est, omnem proventum terræ & plantas quaslibet, sativas, insativas, humiles, altas, teneras, & agrestes, ac valentissimas: synecdoche.* Igni qui quacunque] *sic interpretamur Hhebræam vocem compositam; adducti tum illius etymo, tum comparatione sequentis versus, & verborum Moschis Exod. 9.23 & 24.* 49 Nuntios malorum] *id est, Moschem & Ahharonem; per quos tum superiores plagæ, tum aliæ quæ hîc indignationis, &c. nomine comprehenduntur, Ægyptiis prænuntiatæ atque immissæ sunt.* 50 Libravit] *id est, iter profundendæ iræ suæ super Ægyptios quasi ad libram perpendit, injustam illorum contumaciam compensans justo Dei judicio: elegans metaphora.* 51 Posterorum Chami] *id est, Ægyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo: Gen. 9. & 10. a quo & Ægyptum usque ad sua tempora Ægyptiorum lingua Cham fuisse dictam testatur Hieronymus in Gen. & Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Persei celebre nominat Herodotus lib. 2.* 54 Terminum] *id est, determinatum ab ipso tabernaculum, per synecdochen.* Montem hunc] *ut Exod. 15.17.* 55 Acciderent funiculo possessionis] *id est, cederent in possessionem populo Dei: vide Deut. 32.8. & 9.* 57 Ut majores eorum] *qui ex Ægypto exiverant, & perfidè in Deum egerant, ut suprà dictum est.* Conversi sunt] *id est, licet prius sua hypocrisi præ se ferebant fidem & utilitatem aliquam; tamen momento efficiebantur inutiles: ut cùm arcus repentè aliquo pacto corruptus fallit expectationem sagittarii, sic Hosche. 7.16.* 59 Audiens] *id est, cognoscens: humanitus dictum.* 61 Robur, &c.] *id est, arcam: vide 1. Chro. 16.11.* 63 Ignis] *iræ Dei, id est, gladius Pelischtæorum consumens.* Non laud.] *manerent innuptæ; ac proinde illaudatæ epithalamiis, quæ solebant decantare paranymphæ ad laudes sponsi & sponsæ, ut psalm 45. Jirmejæ 7.34. & 16.9. & 25.10.* 64 Non flerent] *sed præ gravitate mœroris illico extinguerentur: ut narratur de uxore Pinchasi, 1. Schem. 4.19.* 65 Evigilavit] *i. post temporariam cessationem (quæ cum dormitione ferè comparatur) opus tandem aggressus est in adversarios: humanitus dictum.* Qui visus fuerat] *i. quem Pelischtæi tum desidere & ab omni opere vacare cogitabant, sive dormientem sive vigilem. Nam hæc ex judicio Pelischtæorum dici historia docet, cùm ita statuerent secum: hic Deus magnificentissimus est, 1. Schem. 4.8. Quid ergo causa est cur nunc cesset a magnificis suis operibus, nisi quòd nunc demum dormit & se ex anteacto labore recreat; aut si vigil est, vino obruitur & in præsentia sui non est compos?* Cantillans] *i. nihil agens, sed tantùm a vino actus, sic idololatræ res ridiculas affingunt Deo.* 66 Opprobrium perpetuum] *cùm Dagonem prostravisset atque confregisset; unde invaluit mos apud Pelischtæos ut non calcent limen inferum in æde Dagonis: quæ superstitio ipsis probro fuit, 1. Schem. 5.5.* 67 Tandem] *id est, postquam multa ab Jisraëlitis perpessus, & multa ipsorum causa in adversarios executus, multis modis divexavit eos, neque tamen resipuerunt ad ferulas ejus; eò postremò deventum est, ut regnum Jisraëlis pessundaret: ut dictum est suprà vers. 9.* Tentorium Josephi, &c.] *id est, abjecit regionem & regnum Jisraëlitarum.* 68 Eligens verò] *conclusio a beneficio Dei erga Jehudæos; in quorum regione tum sacerdotium & cultum suum, vers. 68. & 69. tum etiam regnum stabilivit & servavit Deus, versibus sequentibus.* 69 Ut terram] ὑςέρωσιν *verborum ad evidentiam mutavimus, ut 1. Schem. 20.16.* 72 Prudentia manuum] *id est, prudentissima administratione; nam manus metonymicè pro opera & administratione accipitur passim.*

PSALMUS LXXIX.

Psaltes enarrat mala gravissima quæ populus Dei ab Antiocho perpessus est: impiis justam Dei vindictam imprecatur: & Deum pro remissione peccatorum Ecclesiæ, ope & liberatione solicitat ad gloriam ipsius, confusionem impiorum, & fidelium bonum.

1 PSALMUS *Asaphi*. O Deus, ingressæ sunt gentes in possessionem tuam, polluerunt templum sanctitatis tuæ; disposuerunt Jeruschalaima in cumulos.

2 Dederunt cadaver servorum tuorum cibo volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate prosequebaris, bestiis terræ.

3 Effuderunt sanguinem eorum velut aquam circa Jeruschalaima, nec erat qui sepeliret.

4 Sumus opprobrio vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos. Psal. 44.14.

5 Quousque Jehova? irasceris in æternum?

ardebit velut ignis zelus tuus?

6 'Effunde æstum tuum in eas gentes ' quæ non agnoſcunt te ; & ſuper regna quæ nomen tuum non invocant.

7 Non *conſumptor* conſumpſit Jahhakobum, & habitaculum ejus deſolaverunt.

8 ' Ne recorderis adverſus nos ' iniquitates præcedentium *temporum*: feſtinanter 'præveniant nos miſerationes tuæ ; nam attenuati ſumus valde.

9 Auxiliare nobis Deus ſalutis noſtræ propter honorem nominis tui;& eripe nos, expiationemq; fac de peccatis noſtris propter nomē tuum.

10 Cur dicturæ eſſent iſtæ gentes, ubinam *eſt* Deus iſtorum? ' innoteſcat in iſtis gentibus ante oculos noſtros,ultione ſanguinis ſervorū tuorum effuſi.

11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vincti,'pro magnitudine brachii tui 'fac ut reliqui ſint [a] qui jam traduntur morti.

12 'Redde ergo vicinis noſtris ' ſeptuplo 'in ſinum ipſorum ; opprobrium ipſorum quo affecerunt te,Domine.

13 Nos autem populus tuus & grex paſtus tui celebremus te in ſeculum, [b] in quamque generationem enarremus laudem tuam.

[a] Heb. *filii mortu: ſic infrà pſal.* 102. 21.
[b] Heb. *ingenerationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus] *Pſalmus eſt χετλιαστικὸς, conſtans ex tribus partibus; narratione pathetica, uſque ad verſ.5. petitione,uſque ad verſ.12.& concluſione petitoria. Videtur autem hic pſalmus ad Antiochi tempora pertinere,quibus optimè conveniunt ſingulæ narrationis partes.* In poſſeſſionem tuam] *id eſt, in terram Cenahhanææ,ut appellatur Exo.15.17.* Polluerunt] *ſpoliando, funeſtando, & omnia prophana impiaq; munera obeundo:ut ſcribitur 1.Machab.1.& apud Joſeph.antiquitat. Judaic.12.cap.7.* Diſpoſuerunt] *ſecundo congreſſu, cùm præfectus Antiochi fraude in urbem involavit. 1.Machab.1.30.& ſequentibus.*
2 Servorum tuorum] *qui conſtantes erant in obſervatione legis tuæ contra impii regis edictum.1.Machab.1.39.& 60.* 5 Quouſque Jehova] *altera pars pſalmi,continens primùm expoſtulationem cum Deo, hoc verſ.deinde certa petitionum capita ſuis cauſis conjuncta,in ſequentibus.* 6 Effunde] *petitio; cujus loci ſunt duo: unus,contra adverſarios & impios,duobus verſibus; alter,pro defenſione & ſalute piorum,inde a verſ.8.* Quæ non agnoſcunt] *imprecationis cauſa duplex;pertinax ignoratio Dei,hoc verſ. & maleficia in Eccleſiam,ſequente.* 8 Ne recorderis] *alterum petitionis membrum, precatio pro eccleſia;cujus partes ſunt, ut Deus peccata condonet per miſericordiam velut calamitatum cauſas, hoc verſ.deinde ut opem & ſalutem afferat,tribus de cauſis: prima eſt gloria nominus ejus,verſ.9.ſecunda, blaſphemiarum in Deum & maleficiorum in Eccleſiam coërcitio.verſ.10.tertia,afflictorum inclamantium Deum commiſeratio,verſ.11.* Iniquitates præcedentium] *id eſt,quas nos & majores noſtri antehac perpetravimus.* Præveniant] *antequam oneri ærumnarum noſtrarum ſuccumbamus.* 10 Innoteſcat] *.i.palàm fiat gentibus,idq; viventibus, videntibus & præſentibus nobis,te non abeſſe; ſed tuis præſentem eſſe.* 11 Pro magnitudine] *id eſt,ampliſſima adeoq; infinita virtute tua: humanitus dictum.* Fac ut reliqui ſint] *id eſt,tuos jam jam in præſentiſſimis mortis anguſtiis verſantes reſerva.* 12 Redde ergo] *Concluſio ſummam petitionis continens,nimirum imprecationem contra improbos, & precem pro ſalute & lætitia bonorum.* Septuplo] *vide Gen.4.15.* In ſinum] *.i.prolixè & cumulatè; ut quæ ſine numero dantur, in gremium profundi ſolent: metaphora,ut Jeſchahh.65.6.& 7.& Jirmejæ 32.18.*

PSALMUS LXXX.

Eccleſia in deportatione ab hoſtibus preſſa Deum ſollicitat de preſtando officio ipſius:perpeſſiones ſuas exponit:preterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præſentium: & liberationem ſalutemq; a Deo petit ad gloriam ipſius.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* 'ad hexachorda; 'pſalmus' teſtimonii Aſapho.

2 'O paſtor 'Jiſraëlis,auribus percipe; ductor 'Joſephi tanquam gregis, 'inſidens Cerubinis 'illuceſce.

3 Coram 'Ephrajimo, Binjamineque, & Menaſche 'excita potentiam tuam; & veni ad plenam ſalutem *afferendam* nobis.

4 O Deus,'reſtitue nos, & 'fac ut luceat facies tua;ita ſervabimur.

5 'Jehova Deus exercituum, quouſque fumaturus es contra orationem populi tui?

6 Cibas eos 'pane lachrymarum, & bibendū præbes eis de lachrymis 'triental.

7 'Exponis nos contentioni vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannant [a] nos.

8 O Deus exercituum reſtitue nos, & fac ut luceat facies tua;ita ſervabimur.

9 'Vitem ex Ægypto tranſtuleras; expuleras gentes ut plantares eam.

10 ' Expediveras ante eam, feceraſque ut [b] ageret radices ſuas & 'impleret terram,

11 Operirentur montes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.

12 'Emittebat ramos ſuos uſque ad mare, & ad flumen teneros ramos ſuos.

13 Quare 'perrupiſti macerias ejus, adeò ut carpant eam omnes [d] viatores,

14 'Suffodiat eam 'porcus ſylveſtris,& animal agreſte depaſcat eam?

15 O Deus exercituum,'revertere 'jam, intuere ' e cœlis & reſpice : ac ' viſita vitem hanc,

16 Et 'ſurculum quem plantaverat dextera tua;ſaltem *reſpice* 'ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi.

17 Incenſam igne,'ſuccisam : ab increpatione faciei tuę 'pereunt.

18 'Adſit manus tua [f] 'viris dexteræ tuæ, filiis hominis quos fortificaſti tibi.

19 'Non enim retrocedimus a te; in vita conſerva nos,ut nomen tuum invocemus.

20 Jehova,Deus exercituum reſtitue nos, fac ut luceat facies tua;ita ſervabimur.

[a] Heb. *ſubſannant* nos *ſibi:pleonaſmus uſitatus. Exod.*15.17.
[b] Heb *radicaret radices Pſal.*44.3.
[c] Heb. *Dei fortis: ſic pſal* 36.7.
[d] Heb. *tranſeuntes via.*
[e] Heb. *filiū: ut Gen.*49.22.
[f] Heb. *viro: Enallage,ut apparet ex ver. ſequente.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *Vide suprà in psal. 45.1. & 60.1.* Psalmus] *psalmus est* εὐκτικὸς; *distinctus in tres partes Amœbæo versu terminatas : quarum prima est propositio summæ petitionis, a versu 2. ad 5. secunda, expostulatio de perpessionibus Ecclesiæ, a vers. 5. ad 15. tertia, pathetica petitio salutis a comparatione antè acceptorum beneficiorum cum præsentibus perpessionibus, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus scriptus fuisse temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim historiæ comparatio cum hoc psalmo, partim verba commonstrant Chaldaismum quendam redolentia.* Testimonii] *id est, quo Ecclesia supplicans testificabatur fidem suam in Deum de promissa liberatione post annos septuaginta, Jirmejæ 29. 10.* 2 O pastor] *Exordium sive petitio summæ audientiæ, gratiæ, beneficentiæ, & salutis, a persona Dei, & præterita administratione ejus, quæ pastoris allegoria designatur. quasi dicat, tu qui olim liberasti, pavisti, & deduxisti populum tuum; & Ecclesiæ tradidisti cultum tuum, ac proinde eadem semper officia obtines liberandi tuos, & instaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c.* Jisraëlis] *id est, tuorum omnium.* Josephi] *vide suprà 77.16.* Insidens Cerubinis] *id est, qui nobis responsa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aspectabilem tuum munus in te recepisti, atque præstitisti, Exodi 25.8. & 22. & Numeror. 7.89.* Illucesce] *ut Deut. 33.2.* 3 Ephrajimo] *id est, reliquiis Ephrajimi & aliarum tribuum, quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu permanserunt: prout factum esse post reditum a deportatione Babylonica legitur 1. Chronic. 9.3.* Excita] *id est, velut torpescentem vel dormientem exere.* 4 Restitue nos] *in sede nostra, & cultu tuo.* Fac ut luceat] *ut suprà psalm. 4.7.* 5 Jehova] *altera pars psalmi, expostulatio gravissima, iram Dei humaniorus diversis allegoriis exprimens.* 6 Pane lachrymarum] *ut suprà 42.4* Triental] *id est, non communem cyathum, aut mensuram calamitatum; sed magna pocula atque insolita afflictionum epotanda præbes. Est enim triens sive triental tertia pars sextarii, quatuor cyathos communes capiens.* 7 Exponis nos] *id est, facis ut vicini omnes, quibuscum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias nostras, quæ in Jehudæa commoratæ sunt: de quibus 2. Reg. 25.15. & Jirmejæ inde a 37. capite.* 9 Vitem] *Tertia pars psalmi continens primùm commiserationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor versibus; alterum, a præsentibus calamitatibus, versu 13. & 14. deinde petitionem, ad finem usque. Est autem tota commiseratio allegorica a similitudine vitis: quam similitudinem scriptura frequentat plurimùm, ut interpretatur Jeschahhja 5.7.* 10 Expediveras] *ut exponitur Exodi 23.28. & Jehosch. 24. 12.* Impleret terram] *id est numero, magnitudine & gloria præstaret: hyperbole.* 12 Emittebat ramos] *id est, vim suam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos definiveras: vide sup. 72.8.* 13 Perrupisti macerias ejus] *id est, sustulisti manum tuam qua circummuniebatur; ut minatus erat Deus, Deut. 31.17. & Jeschahh. 5.5.* 14 Suffodiat] *id est, rostro proruat terram, & effodiat quod absconditum est sub ea: nam verbum est compositum Chaldæum potius quàm Hhebræum origine, quod significat rem absconditam, ut thesaurum, effodere.* Porcus sylvestris] *id est, impurissimæ gentes atque ferissimæ ab imo ad summum perdant radicitus.* 15 Revertere jam] *petitio, qua Ecclesia opem Dei implorat humanitus.* Jam] *cùm propè est, ut pereamus funditus, infra vers. 17.* E cœlis] *quandoquidem aspectabilis tua præsentia sublata est; cujus recordatione antè nominabatur insidens Cerubinis.* Visita] *ut Gen. 21.1.* 16 Surculum] *id est, totum corpus populi, quod prius deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.* Ad propaginem] *id est, regnum Jehudæ, quod singularibus promissionibus & beneficiis confirmasti in Christo, & devinxisti tibi.* 17 Succisam] *id est, eversam flamma & ferro.* Pereunt] *tum Jisraëlitæ omnes, tum Judæi ipsi.* 18 Adsit] *exegesis superioris allegoriæ.* Viris dexteræ] *id est, tibi adeò charis, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum semper adhibueris; non autem aliis curandos commiseris.* 19 Non enim retrocedimus a te] *ætiologia superioris dicti, quos confirmasti tibi. quasi dicat, nos tui sumus, antehac a te & nunc etiam confirmati: cujus rei documentum exhibemus tibi, constantiam nostræ fidei atque officii.*

PSALMUS LXXXI.

Psaltes Jisraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnifica ejus opera in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promissionumq́ legis: deinde populum inofficiosæ vitæ reprehendens, revocat ad seriam resipiscentiam perceptionemq́ beneficiorum Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad Gittæa instrumenta* [a] ode, *Asapho.*

2 [a] Cantate Deo robori nostro, vociferamini Deo Jahhakobi.

3 Sumite [a] psalmodica instrumenta; & apponite tympanum, cytharam amœnam cum nablio.

4 Clangite in novilunio buccina, [b] stativis quibusque feriis, diebus festis nostris.

5 [a] Nam statutum in Jisraële est, ritus a Deo Jahhakobi:

6 [a] Qui testimonium [a] in [c] Josepho imposuit ipsum; [a] cùm processisset contra terram Ægypti, ubi [d] sermonem ignotum audiebam.

7 [a] Amovi, *inquit,* [a] ab onere humerum ejus; manus ejus a [a] lacusculo *intritæ* [e] abierunt.

8 Cùm in angustia illa exclamares, liberavi te: [a] exaudivi te [a] in latebris tonitrui: [a] probavi te [a] *usque* ad aquas Meribæ. Sela.

9 [a] Audi pópule mi, & contestabor te ô Jisraël; si auscultaveris mihi,

10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:

11 [a] Ego sum Jehova Deus tuus, qui feci ut ascenderes e terra Ægypti; [a] dilata os tuum, & [a] impleturus sum illud.

12 Sed [a] non auscultavit populus meus voci meæ, & Jisraël non acquievit mihi.

13 Quapropter [a] dimisi eos; pergunt ex [f] sententia animi sui, abeant cum consiliis suis.

14 [a] O si populus meus auscultasset mihi, *si* Jisraëlitæ in viis meis ambulassent;

[a] Heb. *psalmodiam.*
[b] Heb. *stativa quaq, feria, die festi nostri: Enallage numeri.*
[c] Heb. *Jehosepho: epenthesis.*
[d] Heb. *labium: metonymia.*
[e] Heb. *transiverunt.*
[f] Heb. *in aspectu cordis sui ut Deut. 29.19.*

15 Vel

15 Vel momento inimicos eorum depressissem, cùm in hostes eorum convertissem manum meam.

16 Osores Jehovę g mendaciter se dedissent ei, & futurum fuisset tempus istorum in seculum.

17 Denique cibaret eum adipe tritici, etiam ex rupe melle satiarem te.

g Heb. *mentiti fuissent ei: ut psalm. 18.45. & 66. 3.*

ANNOTATIO.

1 Ad Gittæa instrumenta] *vide psalm. 8.1.* Ode] *ode generis est didascalici, continens primùm exordium sive hortationem ad populum, a versu 2. ad 5. deinde narrationem ætiologicam, inde usque ad versum 14. postremò conclusionem, qua Deus populum revocat ad resipiscentiam & expectationem promissorum ejus, ad finem usque. Videtur autem hæc ode post tempora Judicum conscripta esse, cùm a Schemuele aut Davide cultus Dei instauratus est.* 2 Cantate] *id est, omnibus modis celebrate, in omni conventu sacro.* 5 Nam statutum] *narratio ætiologica, sive exponens causam præcedentis exhortationis, hoc versu & sequente. Duæ sunt (inquit) causæ, ex quibus per sabbatha, neomenias, solennitates his modis colendus est Deus, Exodi 23. & Numeror. 28. & 29. una est, operum ipsius ad confusionem hostium & liberationem nostram, usque ad vers. 9. altera, doctrina continentu mandata legis & promissiones Evangelii, versibus sequentibus.* 6 Qui testimonium] *exegesis precedentium verborum, nimirum ritus a Deo Jahhakobi.* In Josepho] *id est, in toto Jisraële, cujus terminos orientem & occidentem versus obtinebat Menasche e posteris Josephi, Jehosch. 17. synecdoche.* Cùm processisset] *id est, Ægyptios terra & mari profligasset, & populum adduxisset Maram usque, Exodi. 15.23.* Sermonem ignotum audiebam] *id est, peregrinus eram: periphrasis.* 7 Amovi, inquit] *recensio prioris causæ cur celebrandus sit Deus: de qua a primo capite Exodi usque ad 17.* Ab onere] *id est, a durissima servitute, de qua Exodi 1. & 6.* Lacusculo intricæ] *id est, sordidissimis quibusque ministeriis; synecdochicè: non enim tantùm struebant ædificia, lateres coquebant, & similia obibant munera: sed etiam stramen conquirere, & intrita lacusculos sive labella bajulare humeris cogebantur, sordidissimo ministerio: quod Hhebraica hac voce significari testatur Abben-Hhezra.* 8 Exaudivi te] *invocante Mosche, Exodi 14.15.* In latebris] *id est, columna illa nubis (quæ profecta a conspectu Jisraëlitarum stabat a tergo eorum inter utraque castra) intonante adversus Ægyptios, Exodi 14.24.* Probavi te] *ut Exodi 15.25.* Usque ad aquas Meribæ] *de quibus Exodi 17. quasi dicat, pertuli mores tuos atque exploravi, usque dum venisti ad montem Chorebum, ad quem ex aquis Meribæ profectus accepisti legem; versibus sequentibus.* 9 Audi popule mi] *altera causa, nimirum doctrina quam Deus proposuit lege; prout summatim exposuerat ad fontes amaros, Exodi 15.26.* 11 Ego sum Jehova] *affirmatio sermonis quem habet Deus ad populum suum, ab æternitate, fœdere, & operibus suis erga populum. quasi dicat, tam certè ac verè hæc promissa mea completurus sum, quàm me certum est Jehovam Deum tuum esse, ac eduxisse te, &c.* Dilata os tuum] *id est, tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importunè pete.* Impleturus sum] *id est, et petitiones tuas præstiturus, & cantica laudis inditurus ori tuo ex perceptis beneficiis.* 12 Non auscultavit] *tum in deserto ambulans, tum in regione Cenahhaneæ habitans; ut historia Judicum commonstrat.* 13 Dimisi eos] *vide Judic. 2. & 10. versu 11. & sequentibus.* 14 O si] *conclusio, qua Deus ἀνθρωποπαθῶς populum revocat ad resipiscentiam & perceptionem bonorum suorum, ut Deut. 32.29. & Jeschahhjæ 48.18.* 15 Cùm in hostes] *id est, sola adversione manus deturbassem eos.* 16 Futurum fuisset tempus] *id est, ista populi felicitas & hostium depressio futura fuisset perpetua.* 17 Cibaret eum] *supple tempus, id est, singuli anni opimum crassumq́ triticum ei subministrassent: similem metaphoram vide Deut. 32.14.* Etiam ex rupe] *Deut. 32.13.*

PSALMUS LXXXII.

Psaltes Deum judiciis præesse docet: judices improbos reprehendit, & ad officiũ revocat ab infortunato totius reipublicæ & ipsorum exitu; judiciaq́ commendat Deo.

1 PSALMUS *Asapho.* Deus astat in cœtu Dei fortis, inter a magistratus judicat.

2 Quousque judicabitis b iniquè, & c personam improborum suscipietis? Sela.

3 Judicate *secundum* tenuem & pupillum, afflictum & pauperem justum pronuntiate:

4 Liberate tenuem & egentem, e manu improborum eripite.

5 Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; dimoventur omnia fundamenta terræ.

6 Ego dico; Dii *quidem* estis, & filii excelsi vos omnes:

7 *At* certè ut plebeius homo morituri estis, etiam sicut unus aliorum principum casuri estis.

8 Surge, ô Deus, judica terram: tu enim possessionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus.

a Heb. *Deos, i. vicarios Dei in administrando jure ut Exodi. 22.28.*
b Heb. *iniquitatem.*
c Heb. *faciẽ: ut Deut. 1 17. Exod. 3 6.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est didascalicus, constans ex doctrina vers. 1. reprehensione, usque ad versum 8. & precatione ad Deum, versu ultimo. Est autem doctrinæ locus de præsentia Dei in omni concessu judicum tum admonitionis ad judices, tum precationis sequentis fundamentum.* In cœtu Dei fortis] *id est, in omni consessu judicum, ut ipsorum judicum dominus, & judiciorum autor, Deut. 1.17. & 2. Chronic. 19. 6.* 2 Quousque] *hujus reprehensionis ad judices loci sunt tres: primus est increpatio corruptionis in judicando, hoc versu; secundus, contraria hortatio ad bene judicandum, duobus sequentibus; tertius, propositio eventuum qui ex corruptis judiciis consequuntur tum in republica, vers. 5. tum in privatis judicum personis, versu 6. & 7.* 3 Tenuem] *id est, qui præ tenuitate neque facultatem nocendi habet, neq́ defendendi*

di sui; sed improbitate aliena opprimitur, versu sequente. 5 Ignorantibus] *prior eventus perversorum judiciorum, ruina reipublicæ: cujus modos tres proponit psaltes; primus est, ignorantia judicum in jure; secundus, incuria & oscitantia in cognoscendis causis; tertius (qui generalis est) studiosus tenebrarum amor, cæco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei, aut rationis ad pietatem & humanitatem face.* Dimoventur] *id est, pessundantur & ruunt omnia.* 6 Ego dico] *alter eventus; mors communis, & præceps casus corruptorum judicum in ruinam æternam: quam tamen præmollit psaltes humili præfatione, & concessione honorifica gradus in quem a Deo evecti sunt.* Dii quidem estis] *id est, Dei sermo ad vos factus est, ut exerceatis judicia ipsius; 2. Chronic. 19.6. sic interpretatur Christus Joannis 10.34. & 35.* Filii excelsi] *id est, quasi hæredes, succedentes in partem aliquam judiciariæ autoritatis ipsius; quam vobis attribuit, ut parentes principes liberis.* 7 Ut plebeius homo] *id est, non tantùm cadetis communi morte, sed etiam celebri & singulari aliqua, ut Jeschahh. 14.10.* 8 Surge Deus] *conclusio petitoria, ut Deus jus dicat in terra; quæ alioqui præ judiciorum constupratione tota videtur collapsura, vers. 5.* Tu enim] *ut Gen. 18.25.*

PSALMUS LXXXIII.

Psaltes de inimicorum injuriis in populum Dei & impietatem Deum conquestus, gravissimè ipsis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 CANTICUM & Psalmus, *Asapho.*
2 O Deus, [a] ne agas silentium; ne surdum agas, neq; quiescas, ô Deus fortis.
3 Nam ecce inimici tui perstrepunt, & osores tui extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt [b] consilium, & consultant contra abditos tuos,
5 Dicentes, agite excindamus istos, ne sint gens; ut non memoretur nomē Jisraëlis ampliùs.
6 Nam consilium inierunt [c] animis paribus, contra se fœdus pepigerunt.
7 Tentoria Edomæorum & Jischmahhelitarum, Moabitę & Hagareni,
8 Gebalitæ, Hhammonitæq;, & Hhamalekitæ; Palestini cum habitatoribus Tyri:
9 Etiam Assyrius adjunxit te istis, sunt brachium posteris Loti. Sela.
10 Fac istis ut Midjanitis; ut Siseræ, ut Jabini in torrente Kischonis:
11 Qui excisi fuerunt ad Hhēn-dorum, facti sunt fimus terræ.
12 Redige ipsos ingenuos istorum ut Hhorebum, & ut Zeebum; ut Zebachum, & Tzalmunnahhum, omnes Toparchas istorum,
13 Qui dicunt, hæreditariò possideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi, pone eos velut rotam; ut stipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit sylvam, & ut flamma accendit montes,
16 Ita prosequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d] ignominia; ut [e] requiratur nomen tuum, ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur usque in seculum; erubescantque & pereant:
19 Ut [f] cognoscatur, te, cui soli nomen est Jehova; excelsum esse supra totam terram.

[a] Heb. *ne sit silentium tibi.*
[b] Heb. *arcanum.*
[c] Heb. *corde pariter.*
[d] Heb. *levitate.*
[e] Heb. *requirant: verbum personæ tertiæ pro impersonali, ut vers. ultimo.*
[f] Heb. *cognoscant, ut suprà vers. 17.*

Judic. 4. & 6.7. & 8.
Judi. 4. & 5.
Judi. 7. & 8.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ευκτικὸς, continens exordium, versu 2. propositionem sive narrationem earum rerum de quibus expostulat psaltes, a versu 3. ad 10. & imprecationem, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus aut a rege Chizkija, aut ab aliquo propheta temporibus ipsius conscriptus esse; cùm Sancherib tam propria ambitione, quàm finitimarum gentium (quæ ipsi parebant) sollicitatione adductus cum maximis copiis repentè Jehudæam invasit: 2. Reg. 18. & 19.* 2 O Deus] *exordium ad faciendam audientiam: humanitus dictum.* 3 Nam ecce] *propositio continens duo expostulationis capita; unum, de animo infenso & pessimis consiliis contra populum Dei, usque ad vers. 6. alterum, de impietate blasphema & contumeliosa in Deum ipsum, vers. 6. quibus expostulationis partibus subjicitur recensio gentium quæ criminibus istis tenebantur, usque ad vers. 10.* Extollunt caput] *id est, omni metu posito, & audentibus animis erigunt se ad scelera sua perpetranda.* 4 Abditos tuos] *id est, quos recondis penes te, velut pretiosum peculium tuum, Exodi 19.5. ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos servas sub umbra alarum tuarum, suprà 17.8. & 27.5.* 5 Istos] *Judæos, in quibus adhuc Jisraëlis nomen conservatur.* Ne sint gens] *id est, ne amplius efficiant populum unum: sicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeschahhja 7.8.* 7 Tentoria] *id est, Scenitæ Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex usu castrensi: hypallage.* Jischmahhelitarum] *qui in potestatem Jisraëlitarum non venerant; sed animo infesto in eos ferebantur.* Hagareni] *qui partim Schaülis, partim Jarobhami secundi temporibus venerant in potestatem Jisraëlitarum, 1. Chronic. 5.* 8 Gebalitæ] *sive Giblæi vicini Tzidonis, de quibus 1. Reg. 5.18.* 9 Adjunxit se] *id est, recens suscepit easdem inimicitias, quas finitimi omnes superioribus temporibus continenter gesserant.* Posteris Loti] *id est, Hhammonitas & Moabitas confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum afferre possent: ut docent historiæ Asæ & Jehoschaphati, 2. Chronic. 14. & 20.* 10 Fac istis] *tertia pars, imprecatio.* 11 Ad Hhen-dorum] *prope Tahhanacum & aquas Megiddunis, Judic. 5.19.* 14 Velut rotam] *i. fac ut ipsi tanquam rotati in præceps ferantur, & sua ipsorum volubilitate ac instabilitate decidant de consiliis suis.* 17 Ut requiratur] *summus finis precationis, nimirum gloria Dei: quæ posita est tum in invocatione, hoc versu; tum in agnitione æternitatis, majestatis, & potentiæ ejus, versu 19.*

PSALMUS LXXXIIII.

Psaltes a sacris cœtibus exulans desiderium suum exponit: piorum in Ecclesia conversantium felicitatem explicat: Deumq; precatur ut misericordia utatur ad reducendum se, atque in gratia confirmandum.

1 MAGISTRO *symphoniæ ad Gittæa instrumenta posteris Korachi,* ª*Psalmus.*

2 ªQuàm amabilia *sunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum.

3 ª Desiderio afficitur, etiámque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem,

4 ª Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: ªetiam passer invenit domum, & hirundo nidum sibi, *in* quo ponat pullos suos.

5 ªBeati ª qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.

6 ªBeatus homo, cui facultas *est* in te semitarum *quas habent pii* in ª animo suo.

ª Heb. *corde.*

7 ªBeati *qui* transeuntes per vallem mori fontem constituunt eum, *quos* etiam ª benedictionum operit pluvia.

8 Pergunt ªab acie ad aciem, ªcompâret *quisque* apud Deum ªTzijone.

9 ªJehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.

10 O scutum nostrum, aspice, ô Deus; & intuere faciem ªChristi tui.

11 ª Nam melior *est* dies *unus* in atriis tuis, ªquàm mille: eligo frequentare ªlimen in domo Dei mei, magis quàm habitare ªin tentoriis improbitatis:

12 Quia ªsol & scutum *est* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: ªnon cohibet bonum *ab* ªambulantibus in integritate.

13 ª O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *Davidis (ut verisimile est) propter Schaülis tyrannidem exulantis: continens primùm patheticam propositionem desiderii quo afficiebatur David, usque ad vers. 9. deinde petitionem, usque ad 13. ac postremo conclusionem epiphonematicam, vers. 13.* 2 Quàm amabilia] *exclamatio pathetica de laudibus ecclesiæ aspectabilis: quam in sequentibus propositionis versibus explicat primùm a singulari conscientia sua, vers. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea versantium exemplo, usque ad vers. 9.* 3 Desiderio afficitur] *propositio singularis sensus, quem habebat David in animo suo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem* πάθους. 4 Ad altaria] ὕστερον *verborum in his libris frequentem perspicuitatis causa mutavimus.* Etiam passer] *argumentum a comparatione minoris: passeribus (inquit) hirundinibúsque niduli in domibus humanis conceduntur, etsi nihil ad homines attinent; me autem, qui servus sum tuus & membrum Ecclesiæ tuæ, quantò indignius est a domo tua exulare?* 5 Beati] *posterior pars propositionis a communi piorum exemplo; quorum felicitas in domo, extra domum, in itinere, etiam cùm res adversæ obveniunt, prædicatur.* Qui inhabitant] *ut sacerdotes & Levitæ sacrorum administri.* 6 Beatus] *id est, ô felices eos, quibus aditus in Ecclesiam, ut mihi, non interclusus est; sed per te patet liberè.* 7 Beati] *id est, felices illos, qui etsi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Ecclesiam Dei pervenire possunt: nam si coguntur siticulosa (ut erat vallis mori, 2. Schem. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur consideratione fontis divini, ad quem contendunt: & similiter quamvis pluvioso cœlo, lætantur tamen, quia liberè possunt Deum accedere. quasi dicat, mihi non esset grave etiam Libycas solitudines peragrare, aut subire imbres vehementissimos, modò Deum adire possem.* Benedictionum pluvia] *id est, quæ ferè immittitur ad communicandam cum terra benedictionem Dei, & fœcundat eam.* 8 Ab acie ad aciem] *id est, a cœtu uno sacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari.* Compâret quisque] *ex lege Exod. 23. 17.* Tzijone] *ubi tum cultus Dei fuerat institutus, cùm psalmum hunc exararet David, & præcedentis suæ calamitatis documentum traderet Ecclesiæ Dei.* 9 Jehova Deus] *altera pars psalmi, precatio, duob. ver. cui subjungitur sua explicatio causarum, ver. 11. & 12.* 10 Christi tui] *i. cùm meam faciem misertus mei, quem unxisti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxisti prophetam, sacerdotem & regem piorum omnium, & in quo existit hujus regni typici veritas.* 11 Nam melior est] *causa precationis, fructus & lætitia ad pios qui in Ecclesia commorantur perveniens; cujus fons est Deus pro misericordia sua erga eos beneficus, sequente versu.* Quàm mille] *supple in tentoriis improbitatis, quod* ἀπὸ κοινοῦ *repetendum est ex fine versus.* Limen in domo] *id est, versari in Ecclesia, synecdochicè, & ire de cœtu in cœtum, suprà vers. 8.* In tentoriis improbitatis] *id est, extra Ecclesiam, ubi nulla est sanctimonia & bonitas.* 12 Sol & scutum] *id est, autor illustrium bonorum & gloriæ, ac omnis mali propulsator, ut sequentia verba explicant.* Non cohibet bonum] *sed arcet, propulsat atque defendit a malo, tanquam scutum.* Ambulantibus in integritate] *i. qui non tantum versantur in cœtu Ecclesiæ, sed re ipsa ex Ecclesia sunt.* 13 O Jehova] *conclusio epiphonematica, ut dictum est in ver. 1. qua statuit utcunque miserè ejectus sit, aut in posterum per Dei voluntatem agitandus, se tamen, etsi absentem corpore, animo tamen & fide præsentem, cum Deo & cum Ecclesia communicaturum: ut suprà psal. 42. & 43.*

PSALMUS LXXXV.

Psaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expostulans, Deum orat pro liberatione Ecclesiæ: deinde se ipsum ad verbum Dei audiendum revocans pios consolatur, cùm proximæ liberationis spe, tum alterius æternæ per adventum Christi ad Ecclesiam pertinentis.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi,* ª*psalmus.*

2 ªBenevolus fueras, ô Jehova, terræ tuæ: reduxeras turbam captivam Jahhakobi.

3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.

4 Receperas omnem excandescentiam tuam; averteras, quò minus æstuaret, iram tuam.

5 Revertere *ad* nos, ô Deus salutis nostræ; & irritam fac indignationem tuam contra nos.

6 An in seculum irascereris contra nos, protraheres iram tuam ª in quamque generationem?

7 An non tu ᵇ reversus, vitæ restitueres nos, ut ªpopulus tuus lætentur in te.

ª Heb. *in generationem & generationem.*

ᵇ Heb. *reverteris vivificares nos.*

8 ªOstende

8 *Ostende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & salutem tuam da nobis.

9 *Audiam quid loquatur Deus ille fortis Jehova; nam eloquitur *pacem erga populum suum,& erga eos quos benignitate prosequitur: sed ne revertantur *ad stultitiam.

10 *Utique *propinqua *est* *timentibus eum salus ejus, *habitatura est gloria in terra nostra.

11 *Benignitas & fides occurrent inter se, justitia & pax osculabuntur se.

12 *Fides *e terra *germinabit, & *justitia e cœlis prospectabit.

13 *Etiam Jehova dabit *quod bonum est, ut terra nostra edat proventum suum,

14 *Faciens ut justitia præeat sibi, *dum *conferet ad iter pedes suos.

c Heb. *ponet.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est generis mixti, εὐκτικὸς καὶ διδασκαλικός: itaque duæ sunt partes illius; una est precatio, usque ad ver. 9 altera verò, prophetia de instauratione gloriosissima per Christum: in cujus adventum Ecclesia calamitosa & gravissima tyrannide Antiochi pressa videtur se totam rejecisse, ex prophetia Danielis de regno Christi.* 2 Benevolus] *precationis (quæ prior pars est psalmi) membra sunt duo: prius est argumentum ab exemplo anteactæ administrationis Dei, ut flectatur ad misericordiam, tribus versibus; posterius verò, petitio misericordiæ & salutis, quatuor sequentibus. Est autem hoc exemplum liberationis Judæorum a captivitate Babylonica, ver. 2. cujus causa constituitur in Deo solo condonante peccata, vers. 3. & iram dimittente, ver. 4. prout Hhezra & Nechemja suis orationibus in Ecclesia professi sunt.* 5 Revertere ad nos] *precatio qua implorat Ecclesia præsentiam, misericordiam, gratiam, benignitatem, & salutem Dei, inserto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad misericordiam, ver. 6. & 7. Hæc autem verba* revertere ad nos, *exemplo Chaldæi paraphrastæ ita reddidimus; ut accipienda esse ostendit ver. 7. nam hoc genus ellipseos est frequentissimum.* 7 Populus tuus] *id est, ut tuis sit bonum, & tibi gloria: qui duo fines conjuncti sunt.* 8 Ostende] *id est, re ipsa præsta, ut docet altera pars versus.* 9 Audiam] *altera pars psalmi didascalica, in qua propheta primùm se ipsum ac populum Dei ad officium revocat omissis querimoniis, hoc ver. deinde promissiones Dei elegantissimis verbis & figuris explicat, reliquis versibus. Est autem officium duplex: unum, ut a sensu carnis expostulantis de miseriis sua avocentur pii ad audiendas promissiones & consolationes Dei; alterum, ne immorigera sua vita ipsi intercludant sibi consequendarum promissionum viam. Est itaque hoc principium correctio quadam. quasi dicat, quid conqueror? aut quid loquor? quin potius mihi auscultandum est quid loquatur Deus.* Pacem] *id est, omne bonum & prosperitatem terminatis calamitatibus: ut pollicitus erat Deus, Dan. 8. 14. & Dan. 9.* Ad stultitiam] *id est, idololatriam & alia scelera, in quæ solicitabat Antiochus.* 10 Utique] *explicatio prosperitatis, quam per prophetas denuntiatam fideles audiebant.* Propinqua est] *quasi dicat, mox futurum est ut ab horrenda ista tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio tessera quædam & particula futura est æternæ illius ac gloriosæ liberationis & salutis, quam conferet Christus: quamobrem ad eam transitur sequentibus verbis.* Timentibus eum] *qui non convertentur ad stultitiam, superiore ver.* Habitatura est] *i. futurum est ut Deus præsentia sua glorificet Ecclesiam; quam terra olim figurabat, ubi Ecclesia erat. Hæc autem gloria cujusmodi sit, exponunt sequen.* 11 Benignitas & fides] *superioris gloriæ explicatio primùm quidem spiritualis, duobus versibus; deinde temporalis, ver. 13. sunt autem in hac spirituali gloria binæ relationes: una, benignitatis dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam ejus obviis ulnis excipientium: altera, justitiæ Dei ad pacem hominum sive tranquillitatem conscientiæ per fidem, Rom. 5. 1. quæ vera sunt effecta unici mediatoris Christi.* 12 Fides] *cum pace per fidem in Christum. synecdoche.* E terra] *id est, ex animis piorum: metonymia.* Germinabit] *id est, se exeret, & fructum pacis afferet.* Justitia] *proficiscens ex benignitate Dei: synecdoche, ut antè.* 13 Etiam Jehova] *summa promissionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac spirituales promissiones exhibebit.* Quod bonum est] *id est, quantum ex usu erit Ecclesiæ Dei.* 14 Faciens ut justitia] *id est, non temporales illas benedictiones tantùm communicabit; sed etiam spirituales, dum procedet regnum Christi, & erit thronus justitiæ, (ut appellat David psalm. 45.) in hoc mundo.* Dum conferet] *id est, dum veniet ad instituendum regnum Christi; & nos fide incedemus in regno Christi habitantis & inambulantis in nobis, usque ad consummationem seculi: humanitus dictum.*

PSALMUS LXXXVI.

David in suis calamitatibus Deum invocans, suam imbecillitatem, fœdus cum Deo, & fidem in Deum profitetur: salutem ab eo petit propter naturam, gratiam, & gloriam ejus: & postremo de inimicis conquestus requirit aliquam significationem boni & consolationem a malo.

1 *ORATIO *Davidis:* *Inclina Jehova, aurem tuam, exaudi me: nam pauper & egens sum.

2 Serva animam meam, nam is sum quem benignitate prosequeris: serva tuum servum, tu Deus mi, fiduciam habentem in te.

3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.

4 Lætifica animam servi tui: quia ad te, domine, animam meam attollo.

5 *Tu enim Domine bonus es & *condonans, multusque benignitate omnibus invocantibus te.

a Heb. *condonator.*

6 *Auribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum mearum.

7 Tempore angustiæ meæ invoco te, quia exaudis me.

8 Non *est* par tibi inter illos Deos, ô Domine; neque *sunt* paria operibus tuis *opera*.

9 *Omnes gentes quas *eis* afficis venientes, incurvant se coram te domine: & honorem habent nomini tuo:

10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus solus es.

11 *Doce me, Jehova, viam tuam, pergam in

 veri-

[b] Heb. *cor meum : sic sequente vers.*

veritate tua; *aduna [b]animum meum ad timendum nomen tuum.
12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto animo meo; & honore prosequar nomen tuum in seculum:
13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a *sepulchro imo.

[c] Heb. *animam meam.*

14 *O Deus, superbi insurgunt contra me, & cœtus violentorum quærunt[c] vitam meam; qui non proponunt te sibi.
15 *Tu autem, domine, deus fortis, misericors, & gratiosus es; longanimis, & multus benignitate ac fide.
16 Respice ad me, & gratiam fac mihi; da robur tuum servo tuo, & serva* filium ancillæ tuæ.
17 *Effice erga me signum [d] quod bono sit; ut videntes osores mei pudore profundantur, cùm tu Jehova adjuveris me & consolatus fueris me.

[d] Heb. *in bonum.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *id est, orationis forma, quam David præscripsit piis, ut in gravibus rerum difficultatibus uterentur. Quamobrem nullam adhibuit circumscriptionem temporum, personarum, aut locorum, ut alibi fecit; sed iis tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus convenire possunt. Constat autem psalmus ex quatuor partibus, prout tres sunt argumentorum loci: prima est petitio salutis a persona supplicis, usque ad ver. 6. secunda est petitio eadem a persona Dei, usque ad vers. 14. tertia, a persona adversariorum, vers. 14. postrema, conclusio petitionis tres locos coacervans ad consequendam misericordiam, versu. 15. & sequentibus, ad finem usque.* Inclina Jehova] *primus petitionis locus a persona supplicis: ubi exponit psaltes Deo imbecillitatem & miseriam suam, hoc ver. benignitatem Dei secum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidemq; secundo versu: constantem invocationem, versu 3. & spem firmam, vers. 4. quorum omnium fundamentum est natura Dei. vers. 5.* 5 Tu enim] *ætiologia superioris professionis a natura Dei; quæ est μεταβατικὴ sive transitiva ad alterum argumentorum genus.* 6 Auribus percipe] *secundus orationis locus a persona Dei, ubi fiduciam suam confirmat David, Deùmque supplicat primùm a natura ejus, hoc versu; deinde a singulari experientia sua, versu 7. tertiò ab operibus quibus Deus extollit se suprà omne quod dicitur Deus, & omnes homines, a versu 8. ad 11. postremò a gloria ipsius, quæ piorum ductu & salute conjuncta est, a vers. 11. ad 14.* 9 Omnes gentes] *id est, adeò supra omnes homines te evehu magnificè, ut ipsæ cogantur profiteri & gloriam tibi cedere; prout etiam infideles, infestæ gentes & inimicæ Deo fecisse leguntur, Genesis 20. Exodi 8. & sequentibus, 1. Schem. 6. & aliis locis.* 11 Doce me] *id est, doctrina, ductu, & virtute tua ita me regito, ut glorificem te.* Aduna] *id est, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberatum unum sit, id est, totum solidumq; permaneat in timore tuo, ac non suspensum hæreat: ut Hosche. 11.7.* 13 Sepulchro imo] *summis & profundissimis periculis: metaphora.* 14 O Deus] *tertia pars, a persona adversariorum, ut observatum est in vers. 1.* 15 Tu autem domine] *conclusio misericordiam implorans a persona Dei; hoc versu; supplicis, sequente; & inimicorum, ultimo.* 16 Filium ancillæ tuæ] *id est, vernam tuum, in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domesticum Ecclesiæ tuæ, ut psalm. 116. 16.* 17 Effice erga me signum] *id est, facto & opere significa, ac demonstra tibi curæ esse bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine versus.*

PSALMUS LXXXVII.

Psaltes Ecclesiæ, Dei laudes prædicat, a præsentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq; gentium vocatione.

1 POSTERIS *Korachi,* *psalmus & canticum.* *Fundationem suam* inter montes sanctitatis.
2 *Deligit Jehova portas Tzijonis; *suprà quàm ulla tabernacula Jahhakobi.
3 [a]*Honorificentissima *sunt* quæcunque prædicantur de te, ô civitas dei. Sela.
4 *Memoro [b] Ægyptium, & Babylonium, apud* nocentes me; ecce, Palestinum, & Tyrium cum Æthiope, * hunc genitum esse ibidem:
5 *Ideo de Tzijone fore ut dicatur, hic & ille vir genitus est in ea; ipsumque* stabiliturum eam* excelsum:
6 Jehovam annumeraturum conscribendo populos, hic genitus est ibidem. Sela.
7 *Quapropter* canunt æquè ac [c] exultant, omnes fontes vitæ meæ de te.

[a] Heb. *honorabilia prædicatur.*
[b] Heb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: sic accipitur Rahab, Jeschahhjæ. 51. 9. & infrà 89. 11.*
[c] Heb. *choreas ducunt, vel tripudiant omnes fontes mei.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικὸς sive laudativus, constans ex propositione laudis universæ, usque ad ver. ultimum; & conclusione, ver. ultimo.* Fundationem suam] *propositio laudis hoc psalmo continetur duplex; prior est a persona Dei, Ecclesiam præsentia sua & beneficiis honestantis, usque ad ver. 4. posterior, a persona eorum qui in Ecclesia conversaturi sunt; quia Judæi accensuri sunt gentes Ecclesiæ suæ, & Deus cooptaturus, ut fiat unum ovile sub pastore uno, a vers. 4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit psaltes Ecclesiam, quam Deus secundum æternum decretum suum & beneplacitum voluntatis suæ fundavit in Christo.* Inter montes sanctitatis] *id est, quam fundavit in Cenahhanæa, montosa regione sanctificata ad habitationem suam & populi sui, ut Exodi 15. 13. & 17.* 2 Diligit] *id est, singulari quodam modo suæ dilectionis erga Ecclesiam in hoc loco significationẽ exhibet: ut cùm sacrificandus esset Jitzchak, Gene. 22. cùm extensurus esset manum suam Angelus contra Jeruschalaima, 2 Schem. 24. 16. denique cùm præsentia, verbo, & opere ostendit se locum illum elegisse ad habitationem suam, donec advenit tempus quo neq; in monte, neq; Jeruschalaimis adorandus esset Deus, Joan. 4. 21.* Suprà quàm] *ut ipse Deus explicat Deut. 12. 5.*

12.5. *& sequentibus.* 3 Honorificentissima sunt] *id est, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin sit honorificentissimum.* 4 Memoro] *altera propositio laudis, ut observatum est in vers. 1. quasi dicat, maximum quidem est, Deum huic Ecclesiæ adesse, eam fundasse, eam diligere, in ea coli, eamq́ omni honore prosequi: sed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto suo immutabili effecturum, ut hæc tua bona & honores qui nunc angustis finibus terminantur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Christo, hoc vers. Ecclesiæ accenseantur, vers. sequente; ac proinde eorum nomina in cœlis ut in terra conscripta habeantur, vers. 6.* Noscentes] *id est, familiares meos & cives ejusdem Ecclesiæ.* Hunc genitum esse] *id est, jam prædestinatum & præfinitum esse, ut fiat Dei & Ecclesiæ filius regeneratione spiritus per fidem Christi, quod sequentis vers. exegesis ostendit.* 5 Ideo de Tzijone] *id est, fore ut gentiles in Ecclesia Christi agnoscantur, & Deus adoptatis gentibus per Christum Ecclesiam servet; quæ alioqui per Judæorum incredulitatem, & urbis ac templi excidium intercidisse videretur.* Stabiliturum] *i. in statu conservaturum, & confirmaturum, ut portæ inferorum non prævaleant ei.* Excelsum] *Christum, in cujus manum omnia dedit pater: qui idem est Jehova, sequente vers.* 7 Quapropter] *conclusio prædicans allegoricè laudes Ecclesiæ, superiorum bonorum nomine.* Canunt æquè ac exultant] *id est, quicquid in me vitæ est conspirat quodammodo, ut concentum quendam & quasi harmoniam symphonicam edat tuarum laudum, & gloria illa ac exultatione gestiat.*

PSALMUS LXXXVIII.

Psaltes formam dat fideli cuique Deum accedendi in privatis malis: itaque exponens mala & mortem suam præsentissimam, expostulat cum Deo: propter gloriam ejus in vita servari petit: & propter malorum gravitatem urget sibi liberationem dari.

1 CANTICUM *& psalmus in posteris Korachi, magistro symphoniæ, ad pneumaticum instrumentum canendus: didascalicus Hemanis Ezrachitæ.*

2 O Jehova, Deus salutis meæ; interdiu clamo, *&* noctu coram te.

3 Veniat in conspectum tuum oratio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.

4 Nam saturata est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum pertingit.

5 Reputor cum descendentibus in [a] sepulchrum, sum similis viro [b] quem deficit virtus.

6 *Reputor* inter mortuos, [c] semotus; ut confossi, jacentes in sepulchro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua excisi sunt.

7 Ponis me in [d] sepulchro omnium infimo; in tenebrosissimis, in profundis locis.

8 Super me incumbit æstus tuus; adeò omnibus irrumpentibus tuis fluctibus affligis. Sela.

9 Procul amoves notos meos a me, proponis me in [e] summam abominationem eis; inclusus sum ita ut non possim evadere.

10 Oculus meus mœret præ afflictione; invoco te Jehova totum diem, pando ad te manus meas.

11 An mortuis efficies opus mirabile? aut expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.

12 An enarraretur in sepulchro benignitas tua? fides tua in perditione?

13 An cognosceretur in tenebris mirabile *opus* tuum, & justitia tua in terra oblivionis?

14 Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno quoque mane oratio mea prævenit te.

15 Quare ô Jehova, abjicis [f] me? abscondis faciem tuam a me?

16 Pauper sum & moribundus a concussione, perferens terrores tuos animi pendeo.

17 Super me transeuntibus æstibus tuis, conturbationes tuæ rescindunt me,

18 Circundantes me sicut aquæ toto die; cingentes me pariter.

19 Procul amoves a me amicum & socium, notis meis *sum* tenebroso loco.

[a] Heb. *cisternam, ut sup.* 28.1.
[b] Heb. *nulla virtute.*
[c] Heb. *immunis, id est, nihil commune habens cum cæteris.*
[d] Heb. *in cisterna infimorum* locorum.
[e] Heb. *abominationes.*
[f] Heb. *animam meam: synecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Hic psalmus etsi dicitur didascalicus, hoc est, in perpetuum Ecclesiæ documentum traditus, ut suprà psal. 42.1. propriè tamen est σχετλιαστικὸς, quo psaltes cum Deo expostulat de gravissimis suis calamitatibus: tria enim summatim continet. primum est exordium, quo audientiam facit, vers. 2. & 3. secundum, propositio pathetica calamitatum ipsius, inde usque ad vers. 11. tertium, expostulatio cum Deo, ad finem usque. Videntur autem hic psalmus & sequens conscripti esse a duobus fratribus, quorum fit mentio 1. Reg. 4.30. & 1. Chronic. 2.6. ut Ecclesia formulas haberet expostulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & singulari difficultate, hoc psalmo; tum in publicis afflictionibus & eversione reipublicæ, psalmo sequẽ: nam hi viri sapientes instructi spiritu Dei præviderunt, & prævisi mali documenta literis consignarunt ad præmonendam & armandam Ecclesiam.* Ad pneumaticum] *vide in psalm. 5.1.* 2 O Jehova] *Exordium, ut dictum est in vers. 1.* 4 Nam saturata est] *propositio calamitatum de quibus conqueritur psaltes per prolepsin, hoc versu: quarum una est, quòd jam in morte versatur, prout amplificat tribus versib. sequent. altera, quòd obruitur malis gravissimis ex quibus mortem præsentem videat, versu 8. & duobus sequentibus. Nam hæ duæ partes prolepticè hoc versu positæ, per ὑστερώσιν Hebræis familiarem inverso ordine exponuntur.* 6 Semotus] *nimirum ab omni hominum consortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiasi primùm extra castra ex lege, Levit. 14. deinde extra urbes in insulas & semotas domos relegabantur, ut 2. Reg. 15. 5. & 2. Chronic. 26.21. quod genus hominum hac ratione civiliter mortuum dici potest.* 8 Super me] *alterum membrum ὑστερώσεως, de afflictionibus minitantibus præsentem mortem: quarum loci sunt tres, a persona Dei, hoc vers. amicorum, sequente; & ipsius supplicis, vers. 10.* 11 An mortuis efficies] *tertia pars psalmi, expostulatio cum Deo ad liberationem consequendam, duobus argumentis: prius est ab eventu; fore si moriatur ut gloriam Dei minimè prædicet, cui omninò consultum vult Deus, tribus versibus; posterius, a fide sua præsente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in gravissimis tentationibus, ad finem usque.* Aut expertes vitæ] *vide suprà psal. 6.6.* 14 Atqui ego] *secundus locus expostulationis, ut dictum est in vers. 11.* 15 Quare ô Jehova] *contentio brevis expostulationi inserta, hoc ver.* 16 Pauper sum] *re-*

gressio ad expostulationem; quia ostendit psaltes omninò tempus esse ut sui misereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat suprà, vers. 8. 9. & 10. 19 Notis meis sum tenebroso] *id est, sum incognitus; adeo jam illis sepultus esse videor in profundis malorum tenebris; ut suprà vocaverat, vers. 7.*

PSALMUS LXXXIX.

Psaltes benignitatem fidémque Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Ecclesia testificatam celebrat: dignitatem Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, & promissiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adversitates quas Ecclesia perferebat proponens, expostulat cum Deo; liberationem & instaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1 DIDASCALICA ode, *Ethanis Ezrachitæ.*
2 Benignitates Jehovæ *in* seculum canam, in [a] quamque generationem notam faciam fidem tuam ore meo.
3 Nam [b] statuo fore ut in seculum benignitas ædificetur; in cœlis ipsis stabilias fidem tuam, *qua dixisti,*
4 Pepigi fœdus cum electo meo, juravi Davidi servo meo:
5 Usque in seculum me stabiliturum semen tuum, & ędificaturum in quamque generationem solium tuum. Sela.
6 Quapropter celebrant cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam in congregatione sanctorum.
7 Quis enim in superiore nube par æstimetur Jehovæ? assimiletur Jehovæ inter filios fortium?
8 Deus fortis *est* formidabilis in consilio sanctorum plurimùm, & reverendus supra omnia quæ circunstant eum.
9 O Jehova, Deus exercituum, quis *est* par tibi robustus Jah? nam fides tua circunvestit te.
10 Tu dominaris in superbiam maris; cùm attollunt se fluctus ejus, tu reprimis eos.
11 Tu contrivisti tanquam confossum [c] Ægyptium: brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.
12 Tui *sunt* cœli, etiam tua *est* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipsum implent, tu fundasti.
13 Aquilo & [d] Auster quos tu creasti, Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.
14 Tibi brachium *est* cum potentia; robusta *est* manus tua, elata dextera tua.
15 Justitia & judicium habitaculo solii tui; benignitas & fides præeunt faciei tuę.
16 Beatus *est* populus, *qui* agnoscunt clangorem; *qui* in luce faciei tuæ pergunt, Jehova,
17 In nomine tuo exultant toto die, & in justitia tua attollunt se:
18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur cornu nostrum.
19 Jehovę enim *est* scutum nostrum, & sancti Jisraëlis rex noster.
20 Tunc allocutus per visionem cum quem benignitate prosequebaris; dixisti, dispono auxilium contra robustum, extuli electum e populo.
21 Inveni Davidem servum meum, oleo [e] sancto meo unxi eum;
22 Qui-cum manus mea sit stabilis, etiam brachium meum fortificet eum.
23 Non aget exactorem inimicus contra eum, & [f] deditus iniquitati non affliget eum:
24 Sed contundam a facie ejus hostes ejus, & osores ejus plaga afficiam.
25 Adeò fides mea & benignitas mea affutura est ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.
26 Nam imponam mari manum ejus, & fluminibus dexteram ejus.
27 Ipse inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes salutis meæ:
28 Etiam ego primogenitum constituam eũ, excelsum supra reges terræ.
29 In seculum servabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.
30 Disponamque in æternum semen ejus, & solium ejus ut *sunt* dies cœlorum.
31 Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:
32 Si statuta mea prophanaverint, & præcepta mea non observaverint;
33 Visitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum:
34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.
35 Non prophanabo fœdus meum, & pronũtiatum labiorum meorum non mutabo.
36 Semel juravi per sanctitatem meam, Davidi non mentiar:
37 Semen ejus in seculum fore, & solium ejus ut solem coram me:
38 Ut luna stabile fore in seculum: & ut [g] testes in superiore nube fideles. Sela.
39 At tu abjecisti, & sprevisti: excanduisti contra unctum tuum.
40 Detestatus es fœdus servi tui, prophanasti *dejicens* in terram coronamentum ejus.
41 Dirupisti omnes macerias ejus: exposuisti munitiones ejus contritioni.
42 Diripuerunt eum omnes [h] viatores, est probro vicinis suis.
43 Extulisti dexteram hostium ejus, lætificasti omnes inimicos ejus.
44 Etiam retudisti acumen gladii ejus, neque stabilivisti eum in bello.
45 Fecisti ut cesset nitor ejus, & solium ejus in terram detrusisti.
46 Curtasti dies adolescentiæ ejus, operuisti eum pudore. Sela.
47 Quousque Jehova? abscondes te in æternum? ardebit tanquam ignis æstus tuus?
48 Recordare mei, [i] quàm temporarius sim. quorsum in vanum creasses omnes filios hominis?
49 Quis vir ita vivat ut non [k] experiatur mortem, eripiat se ipsum a sepulchro? Sela.
50 Ubi *sunt* benignitates illæ pristinę Domine, quas juraveras Davidi per fidem tuam?
51 Recordare, Domine, opprobrii servorum tuorum: me gestare in sinu meo *opprobrium* omnium maximorum populorum,

[a] Heb. *in generationem & generationem: sic inf. vers. 5.*
[b] Heb. *dico.* 2. *Schem.* 7. 8 *& sequentibus.*
[c] Heb. *Rahabum, ut supra* 87. 4. *Exod* 14 *&* 15.
[d] Heb. *dextera plaga: ut Exo.* 26. 18.
[e] Heb. *sanctitatu meæ.* 2. *Schem.* 7.
[f] Heb *filius iniquitatis.*
2. *Schem.* 7. 14.
[g] Heb. *testis, fidelis: enallage.*
[h] Heb. *transeuntes via: ut sup.* 80. 13.
[i] Heb. *cuius temporis.*
[k] Heb. *videat sic psal.* 34. 13.

52 Quo affecerunt inimici tui Jehova; quo affecerunt [a] vestigia Christi tui.

53 [a] Benedictus *sit* Jehova in seculum; Amen, iterumq; Amen.

ANNOTATIO.

1 Didascalica ode] *de occasione hujus odes vide sup. in psal.* 88. *Est autem hæc ode documentum insigne Ecclesiæ tum ad celebrandam benignitatem Dei, tum ad implorandam illius misericordiam in rebus adversis. Quamobrem tres summæ partes statuendæ sunt hujus odes: prima est laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus, usq; ad ver. 39. secunda est expostulatio petitione conjuncta, usq; ad ver. 53. postrema, conclusio epiphonematica a laudibus Dei, ver. ult.* 2 Benignitates] *propositio summa primæ partis de celebrando Deo, quatuor ver. continetur: ea est, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatis perspici, ver. 3. tum maximè in regno Davidis, id est, in Christo & Ecclesia, ver. 4. & 5. hæc ita prolepticè posita, sigillatim deinde confirmantur usque ad expostulationis locum: primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis, ad ver. 6. usque ad 16. deinde verò benignitas & fides in Ecclesiam, inde ad ver. 39.* Fidem tuam] *id est, veritatem & constantiam in omnibus rebus tuis.* 3 Ædificetur] *id est, semel in rerum creatione & structura demonstrata promoveatur & pergat, quantisper durabunt secula.* 4 Juravi] *ad confirmationem fœderis, ut infrà ver. 50. & psal. 132. 11.* 5 Usq; in seculum] *duæ promissionis partes, hæredum & hæreditatis regiæ: ut factæ fuerant Abrahamo, Gene. 15.* 6 Quapropter] *exornatio prioris partis nimirum laudis quam Deus sibi a rebus omnibus creatis comparavit.* Cœli] *& cœlites, quos per synecdochen intelligendos esse docent tres sequentes ver.* In congregatione sanctorum] *id est, testificantur Ecclesiæ, & documento sunt.* 7 In superiori nube] *i. in cœlis: sic infrà ver. 38.* Filios fortium] *id est, potentissimos terræ; ut suprà ver. 29. 1. & Jechezk. 17. 13. & 32. 21.* 9 Nam fides tua] *id est, undequaque exornaris veritate & constantia operum tuorum.* 13 Tabor] *ad occidentem spectans, & Chermon ad orientem, Deut. 3. 8. Jehos. 19 22.* 16 Beatus est] *altera exornatio secundæ partis in propositione positæ, ut dictum est in ver. secundum: qua propheta docet primùm generatim quæ sit benignitas Dei erga Ecclesiam suam, usque ad ver. 20. deinde verò nominatim erga regem, quàm benignæ datæ sint promissiones in Christo, inde ad ver. 20.* Qui agnoscunt clangorem] *id est, qui signa a te velut imperatore proficiscentia, & verbum tuum audiunt: ut Num. 23. 25.* Qui in luce faciei tuæ] *i. te præeuntem opere sequuntur, & prælucentem verbo.* 18 Cornu nostrum] *ut 1. Schem. 2. 1. & infrà 25.* 19 Scutum nostrum] *id est, defensio & protectio nostra a malis.* 20 Tunc allocutus] *explicatio singularis benignitatis Dei erga regem, ut observatum est in ver. 16. qua exponit psaltes, primùm quæ futura sit gloria regni tum temporarii tum spiritualis, usque ad ver. 27. deinde quæ veritas & constantia regni in Christo, ver. 27. & tribus sequen. postremò quæ ratio erga temporarium regnum propter Christum sit servanda a Deo, inde a ver. 31.* Quem benignitate prosequebaris] *Schemuelem prophetam, 1. Sche.* 16. Auxilium contra robustum] *id est, regem, qui vindicet populum a potentibus inimicis: ut postulaverant Jisraëlitæ, 1. Schem. 8. sub finem.* 21 Inveni] *i. prospexi, 1. Schem. 16. 2.* 26 Imponam mari] *ut promiserat Deus Exod. 23. 31. & completum legitur 2. Sche. 8. & 10.* Mari] *rubro & mediterraneo.* Fluminibus] *Euphrati, Jardeni, Paludi Serbonidi, &c.* 27 Ipse inclamabit] *Secundum membrũ de veritate regni in Christo, a mutuis & respondentibus inter se officiis Christi erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Christum, tribus sequentibus. nam hæc universè & plenè ad Christum pertinent: tenuiter verò, tanquam suis typis; regibus aliis accommodari possunt.* 28 Primogenitum] *id est, caput & principem summum Ecclesiæ meæ, adeoq; omnis creaturæ: ut sequentia verba exponunt.* 30 Semen ejus] *spirituale, id est, filios Dei genitos per sanctificationem spiritus, Heb. 2. 10. & sequentibus.* Ut sunt dies cœlorum] *id est, in æternum: periphrasis.* 31 Si dereliquerint] *tertiũ membrum de ratione quam servaturus est Deus in filios infirmos suos, ut dictum est in ver. 20.* 37 Semen ejus] *id est, Ecclesiam genitam incorrupto semine verbi. ut ver. 30.* Solium ejus] *id est, regnum, synecdochicè.* 38 Ut testes] *i. æquè duraturum esse atque aspectabilia omnia in cœlo documenta, de quibus infrà Psalm. 97. 6.* 39 At tu abjecisti] *altera pars psalmi expostulationem continens, usque ad ver. 47. & petitionem patheticam, usque ad 53.* Unctum tuum] *id est, regem e domo Davidis: nam hic Psalmus in monimentum datus est Ecclesiæ prophetico spiritu, ut suo tempore caneretur Deo: cujusmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.* 48 Extulisti dexteram] *id est, superiores effecisti inimicos.* 46 Dies adolescentiæ] *quibus florere & quasi adolescens augeri debuerat ex promissione tua.* 47 Quousque Jehova] *transitio ad expostulatione ad petitionem, per figuram quam Rhetores* ἀγῶνα *sive contentionem vocant, hoc versiculo.* 48 Recordare mei] *petitio misericordiæ & instaurationis; primùm a persona supplicum, qui ita vanitatem suam agnoscunt ut se tamen profiteantur esse creaturas Dei; duobus versibus: Deinde a persona Dei testificantis benignitatem suam opere, fœdere, atque juramento. versiculo. 50. postremò a persona inimicorum, duobus sequentibus,* 51 Gestare in sinu] *id est, patienter dissimulare atque abscondere.* 52 Vestigia Christi tui] *i. signa omnia atque documenta Christi habitantis & inambulantis in nobis; sive præterita ad prophetiam, sacerdotiũ, regnum, & cultum Dei pertinentia; sive præsentia quibus Christus nos consolatur verbo: sive futura de promissionibus adventus ejus.* 53 Benedictus sit Jehova] *conclusio epiphonematica a laudibus Dei quas utrobique secundis & adversis rebus prædicare debet Ecclesia.*

PSALMUS XC.

Mosche gratiam Dei ex sempiterno decreto ejus in sanctos celebrans, exponit tum instabilitatẽ vitæ humanæ, tum miseriã Jisraëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populũ suum renovans ducat ipsum in omni sanctimonia, & gloriam suam demonstret in ductu & sanctificatione populi sui.

[a] Heb. *in generatione & generatione.*

1 [a] ORATIO *Moschis* [a] *viri Dei.* [a] O Domine: tu [a] habitaculum fuisti nobis, [a] in quaque generatione.

2 Cùm nondum montes editi essent, aut formasses terram orbemq; habitabilem; deniq; inde a seculo & usq; in seculum tu Deus fortis *es*.

 3 [a] Re-

3 *Redigis mortalem eò usque ut sit contritus: dicens, *revertimini filii hominum.

4 *Nam mille annos si prætereat, *sunt* in oculis tuis ut dies hesternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.

[b] Heb. *in nocte.*

5 *Inundatione abripis eos, somnus sunt: ipso mane *sunt* ut fœnum transiens,

6 Ipso mane quo effloruit transiens, ipso vespere excisus atque exarescens.

7 *At consumimur ira tua, & tuo æstu conturbamur.

8 *Proponis iniquitates nostras tibi, occulta nostra lumina faciei tuæ.

9 *Nam omnes dies nostri divertunt* excandescentia tua; *consumimus annos nostros, *simi les sermoni *sunt*.

10 *In diebus ipsis annorum nostrorum *sunt* septuageni anni, aut (ut *simus* [c] valentissimi) octogeni anni; etiam excellentissimum eorum [d] *laboriosum *est* & molestum: *cùm abierit avolamus illicò.

[c] Heb. *in fortitudinibus.*

[d] Heb. *labor & molestia.*

11 *Quis agnoscit robur iræ tuæ, aut excandescentiç tuæ *secundum timorem tuum?

12 *Numerare dies nostros *ita doce *nos*; ut *inducamus [e] animum sapientem.

[e] Heb. *cor sapientiæ.*

13 Revertere Jehova, quousque? & *pœniteat te propter servos tuos.

14 Satia nos uno quoque mane benignitate tua, ut canemus & lætemur omnibus diebus nostris.

15 Lætifica nos, ut dies *multos* * afflixisti nos; annis *multis* [f] experti sumus malum.

[f] Heb. *vidimus.*

16 *Perspicuum sit erga servos tuos opus tuum, & decor tuus in filiis eorum.

17 *Deniq; adsit amœnitas Jehovæ Dei nostri nobis, & opus manuum nostrarum institue in nobis; ipsum, inquam, opus manuum nostrarum institue.

ANNOTATIO.

1 Oratio Moschis] *Hujus orationis partes sunt tres: prima est exordium benevolentiam captans a persona Dei, duobus versibus; secunda, narratio administrationis illius, & conditionis nostræ a versu 3. ad 12. tertia, precatio, inde ad finem usque. Videtur autem Mosche populo Dei orationem hanc conscripsisse, cùm reversis exploratoribus, Num.13.25. populus obmurmurasset Deo, & Deus sententiam mortis dixisset majoribus viginti annis; ut hoc saltem haberent ederentq; documentum resipiscentiæ suæ, & saluti suæ abjectæ prospicerent.* Viri Dei] *ut Deut.33.1.* O Domine] *Exordium a persona Dei: cujus primùm mirificam administrationem & gratiam erga suos adducit inde ab orbe condito, hoc versu: deinde æternum decretum sive consilium ex beneplacito voluntatis ipsius ad laudem gratiæ ipsius gloriosissimæ, versu 2.* Habitaculum] *id est, qui facis ut securè habitemus freti protectione tua, Deut.33.27.* 3 Redigis] *secunda pars orationis, narratio: in qua exponit Mosche primùm communem omnium hominum mortalitatem, usque ad ver.7 deinde præsentem Jisraëlitarum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numeror.14.a ver.7. ad 12. postremò confessionem ignorantiæ & stuporis populi, quodãmodo veluti stertentis etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, versu 11. Est autem hîc periphrasis, pro eo quod est, solo verbo tuo facis ut moriatur homo.* Revertimini] *corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Gene.3.19. & Ecclesiast.12.7.* 4 Nam mille annos] *amplificatio propositionis, de mortalitate nostra, ab hypothesi; cujusmodi est Ecclesiast.6.6. Est autem in hoc versu* ἐμπλοκὴ *verborum, sive (ut grammatici vacant) synchysis, quam nos ad evidentiam mutavimus.* 5 Inundatione] *explicatio fragilitatis humanæ a similibus; quæ tum potentem Dei manum, tum vanitatem nostram explicant familiarissimè.* 7 At consumimur] *altera pars narrationis, qua expostulat propheta cum Deo de singulari illo judicio, Num.14 quasi dicat, non ita nobiscum agitur ut cùm cæteris hominibus; sed multo graviùs agitur ira tua, hoc versu; & de peccatis nostris, versu sequente.* 8 Proponis] *id est, jacularis in nos tela indignationis tuæ, propter peccata quibus & intus & extrà diffluimus.* 6 Nam omnes dies] ἐργασία *expostulationis a decreto Dei, & executione illius, quæ jam tum cœperat ob oculos Jisraëlitarum versari sublatis autoribus murmurationis, Num.14.36.* Excandescentia] *de qua ver.7.* Consumimus an.] *peccatis nostris, de quibus ver. 8.* Similes ser.] *i. dicto celerius effluunt, manentq; irrevocabiles.* 10 In dieb.] *i. ordinariè non ultrà vivitur.* Laboriosum est & mo.] *omnibus quidem propter instabilitatem vitæ & conditionis ipsorum, Judæis verò hoc tempore propter pœnas, errores, vagationes, & probrosam mortem, in quas divinitus damnati fuerant, Num.14.28. & sequentibus.* Cùm abierit] *excellentissimum videlicet dierum, quod modo nominavit.* 11 Quis agnoscit] *tertia pars narrationis, confessio, qua fit iter ad precationem sequentem. quasi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiscitur & se ad resipiscentiam comparat.* Secundum timorem tuum] *id est, quem tu doces nos, & injicis minis, signis, atque operibus: nam his modis Deum injecisse timorem sui docetur, Num.14. & sequent.*

12 Numerare] *tertia pars psalmi, petitio; cujus partes sunt duæ; una, ut Deus misertus populi animum ipsius informet in notitia infirmitatis suæ, duobus; ver. altera, ut bonis prosequatur, lætitiam eis afferat, & hoc pacto glorificet nomen suum, ad finem usque.* Ita doce] *id est, secundũ timorem tuum, de quo versu præcedente.* Inducamus animum] *ne desipiamus, ut antè fecimus.* 13 Pœniteat te] *ut Gene.6.6.* 15 Afflixisti nos] *in Ægypto, ut docetur Exod.a 1.cap. ad 12.* 16 Perspicuum sit] *summus petitionis finis, gloria Dei.* 17 Denique] *summa totius petitionis, continens superiores fines; ut Deus gloriam suam procuret in suis, & suos vicissim ad gloriam ipsius promovendam comparet.*

PSALMUS XCI.

Psaltes fiduciam suam quam collocavit in Deo statuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defensionem prænuntiat ab omni malo: ac postremò Dei verbis omnia bona præsentia & futura pollicetur.

1 *CONSIDENTI in latibulo excelsi, in umbra omnipotentis continenter pernoctanti.

2 *Dico, in Jehova *est* receptus meus, & propugnaculum meum; Deus meus *est*, cui confido.

3 *Quandoquidem ipse erepturus est te *a laqueo

a Heb. *ærumnarum.*

laqueo aucupantis, a peste a ærumnosissima;
4 Ala sua protecturus te, cùm sub alas ipsius *te* receperis; clipeus & parma *est* fides ipsius;
5 Ne timeto a pavore nocturno, à sagitta volitante interdiu:
6 A peste in caligine pervadente, a lue vastante in meridie.
7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:
8 Tantùm oculis tuis intueberis, & retributionem improborum videbis.
9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus est; excelsum statueris habitaculum tuum;
10 Non dabitur occasio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentoriū tuum:
11 Nam angelis suis præcipiet de te, ut conservent te in omnibus viis tuis:
12 Ambabus palmis sustineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super ferocem leonem & aspidem incedes, conculcabis juvenem leonem & draconem.
14 Quia in me (*inquit Deus*) amore propendet, ideo liberabo eum; in edito collocabo eum, quia agnoscit nomen meum:
15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipsi adero in angustia: eripiam eum, & honore afficiam eum:
16 Longitudine dierum satiabo eum, denique efficiam ut b fruatur salute mea.

b Heb. *videat.*

ANNOTATIO.

1 Confidenti] *Hic psal.(quem Judæi Moschis esse existimant) est didascalicus, continens partes duas: unam, qua psaltes exemplo suo ostendit fidem esse habendam in Deo, & omne bonum ab ipso expectandum, usq; ad ver.14. alteram, qua Deus loquens superiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipsum colunt, inde ad finem usq;. Sunt autem hoc psalmo voces emphaticotatæ, ad fidem piorum & beneficia Dei exaggeranda, ut quod in ipso limine dicit psaltes pium considere & pernoctare apud Deum. quasi dicat, diem noctemq; in Deo conquiescere fide, neq; de ullo humano casu laborare; ut pulli sub alis matrum secure latere solent.* 2 Dico] *id est, prædico & confirmo ab exemplo meo.* 3 Quandoquidem ipse] *accommodatio exempli sui ad fideles: qua ostendit psaltes tantùm ipsis videndum esse ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verum etiam spernant & triumphent de malo.* A laqueo] *i. ab omni periculo quod tibi creabitur.* 4 Ala sua protecturus] *i. defendet te ab omni malo, ut explicatur usq; ad ver.14.* Parma] *vel septum, aut munimentum ambiens & circumtegens ab hostium injuria: nam sic accipi non minus cōmodè hanc vocem posse ostendit etymologia.* Fides ipsius] *i. constantia viritásq; promissionum, quæ summatim comprehenduntur tribus posterius ver.* 5 Ne timeto] *sed confide ei, prout psaltes in seipso confidentiæ exemplum statuit, sup.ver.2.* A pavore nocturno] *i. ab ullis apertis, occultis, internis, externis, corporeis, aut spiritualibus malis, ullo unquam tempore: sic ver.seq.* 8 Tantùm oculis] *non autem senties ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi.* 9 Habitaculum] *ut sup.90.1.* 11 Nam angelis suis] *i. non tantùm ipse operabitur ad salutem tuam, sed etiam, cùm opus erit, cælites administros suos adhibebit ad conservandum te.* In omnibus viis tuis] *ambulantis, confidentis, pernoctantis, & conquiescentis in Deo pro vocatione tua: hæc dissimulabat diabolus, cùm sollicitaret Christum, Matth.4.6.* 13 Incedes] *nimirū sine damno & offensa: ut Jeschahhja simile prædicat de regno Christi cap.11.6. & seq. & Hosch.2.18.* Conculcabis] *i. superata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: similes promissiones vide Mar.16.18.* 14 Quia in me] *altera pars psalmi, promissiones Dei continens in nomine ipsius, quarum fidem commendaverat psaltes suprà ver.4.* In edito collocabo] *id est, supra omne periculum evehami.*

PSALMUS XCII.

Ecclesia seipsam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, repentinos improborum quamvis florentissimorum casus, & suam salutem honoremq; a Deo acceptum narrat: ac postremò æternam fidelium Dei servorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 PSALMUS *& canticum,* in diem *sabbathi.*
2 Bonum *est* celebrare Jehovam; & psallere nomini tuo, ô excelse;
3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,
4 Ad decachordum & ad nablium, ad a citharam cum meditatione.

a Heb. *ad meditationem cum cithara: hypallage.*

5 Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.
6 Quàm magna sunt facta tua, Jehova; valde profundæ sunt cogitationes tuæ.
7 Vir brutus non agnoscit, & stultus non animadvertit istud,
8 Cùm germinant improbi velut herba, florentq; omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur usque in æternum:
9 Te autem ô excelse, in seculum *esse* Jehovam.
10 Nam ecce inimici tui Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; b dissiliunt omnes operarii iniquitatis:

b Heb. *dispa-rant se.*

11 Attollis verò tanquam monocerotis cornu meum, perfundendo me oleo virente:
12 Illa intuente oculo meo in observatoribus meis; de insurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 Justus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano crescet.
14 Plantati in domo Jehovæ, in atriis Dei nostri germina profundent.
15 Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum esse Jehovam rupem meam, neque *esse* ullam iniquitatem in eo.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἐπαινετικός, continens primùm propositionem laudationis Dei, usque ad ver.5. deinde narrationem operum ejus quibus sibi laudem comparat Deus, inde ad vers.13. postremò prophetiam de felicitate bonorum, ad finem usque.* In diem sabbathi] *id est, concinendus in ecclesia die sabbathi, quo habebatur convocatio sancta.* 2 Bonum est celebrare] *propositio, laudandum esse Jehovam de beni-*

gnitate ipsius erga bonos, & fide tum in promissis, tum in minis præstandis; & propterea omnibus modis efferendum. 5 Quia lætitia] *altera pars psalmi, narratio ætiologica, id est, explicans causas quarum nomine celebrandus est Deus. Est autem hoc ver. totius narrationis argumentum summatim positum: quod primùm exornatur duobus ver. deinde sigillatim exponitur, quinque sequentibus.* 6 Quam magna]*prior exornationis sive amplificationis locus per exclamationem; opera & consilia Dei esse altissima & profundissima, atque adeò infinita.* 7 Vir brutus]*posterior amplificationis locus, administrationem Dei adeò mirificam esse, ut eam non comprehendat mundus.* 8 Cùm germinant] *narrationis partes duæ: una, de instabilitate improborum; qui utcunque floreant, justo Dei judicio & sua ipsorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum natura, consiliis, operibusq; semper sibi constare, tam ad perdendum improbos, quàm ad servandum bonos; ut sequentes versus demonstrant.* 10 Nam ecce]*confirmatio superioris dicti a præsente & quotidiana experientia.* Dissiliunt] *id est, diffringuntur, & veluti comminuti in fragmenta abeunt.* 11 Attollis verò]*id est, auges me maximis, constantibus, & infractis viribus, ut Num. 23.26.* Perfundendo me] *id est, me viribus & gratia instructum insuper ornando; ut psal. 23.5.* 12 Observatoribus meis] *inimicis, atque maleficis, ut psal. 5.9.* 13 Justus] *conclusio a doctrina prophetica de prosperitate piorum, argumento sumpto a constantia Dei, ver. 9. & experientia administrationis ejus, qua modo exposita est. Est autem elegans allegoria, qua pii cum arboribus præstantissimis, Ecclesia sive templum Dei cum Libano & plantario amœnissimo feracissimoq; comparatur.* 15 Adhuc] *idest, quantumvis veteres non veterascent; sed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetati & virentes per spiritum illius: qui fructus sequente versu exponitur, nimirum prædicatio gloriæ Dei constantissima.*

PSALMUS XCIII.

Psaltes amplitudinem regni Christi & potentiam celebrat, ab universali rerum creatarum, & singulari æternáque Ecclesiæ administratione.

1 JEHOVA regnat, celsitate indutus; indutus Jehova, robore se accingit: etiam stabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.

2 Stabile *est* solium tuum [a]ante ullum tempus, ante seculum tu *regnas*.

3 *Utut* attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina sonum suum; attollant flumina fragorem suum:

4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior est in alto Jehova.

5 Testimonia tua firma *sunt* valde: domui tuæ decora sanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *est*.

[a] Heb. *ante tunc. i. ante ullum certū & finitum tempus, de quo vox illa, tunc, ab homine enuntiari posset: ut Prover. 8. 22.*

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est* ἐπαινετικὴ *continens laudes regni Christi (qui idem est Jehova, Rex institutus a patre) a celsitate & robore ejus, quæ hoc versu universè dicta, confirmantur tribus documentis: primum est, a creatione & conservatione mundi, altera parte huius versus; secundum, ab administratione potentissima & magnificentissima, tribus sequentibus; tertium, a singulari ipsius ratione erga Ecclesiam, versu ultimo. Est autem tota hæc explicatio de regno Christi allegorica, sumptis ab ordine humano locutionibus.* Stabilitur]. *i. ab ipso conditus & constitutus conservatur.* 2 Solium tuum] *id est, regnum & administratio ejus: metonymia.* 3 Utut] *exornatio magnificæ administrationis Christi per coparationem aquarum. quasi dicat, nulla flumina, nulla maria, ac ne diluvium quidem ipsum furentium supernè & infernè aquarum tam sunt magnifica, quàm magnificus es in administratione tua.* 5 Testimonia tua] *id est, singularis illa ratio, qua tuam præsentiam & benevolentiam Ecclesiæ testatam facis: sive salutari verbo, quod sceptrum Christi appellatur; sive opere sanctificationis æternæ, quam Deus cum Ecclesia communicat in Christo.*

PSALMUS XCIIII.

David cum suis a perfido Schaülis comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciscendos improbos: improbitatem, maleficia, & blasphemias narrat; improbos objurgat dementiæ ipsorum nomine: & bonos ab eventu quem Deus utrisque largiturus est, a promissionibus ejus, & a suo ipsius exemplo consolatur.

1 O FORTIS Deus ultionum Jehova, ô Deus fortis ultionum illucesce.

2 Attollere ô judex terræ, [a] redde retributionem superbis.

3 Quousque improbi ô Jehova, quousque improbi exultabunt?

4 Eructantes loquentur[b] superbè, sese prædicabunt omnes operarii iniquitatis?

5 Populum tuum conterent, & possessionem tuam affligent?

6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident;

7 Dicentes, non respicit Jah; neque animadvertit Deus Jahhakobi?

8 Animadvertite, ô brutissimi in populo: & stultissimi, quando intelligentes eritis?

9 An plantator auris, an non audiat? aut formator oculi, an non intueatur?

10 An castigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines scientiam, *an non cognosceret.*

11 Jehova cognoscit cogitationes hominum, [c] esse vanitatem ipsam.

12 Beatus ille vir quem castigas Jah, & quem ex lege tua doces,

13 Ad præstandum quietem ei a diebus[d] adversitatis, dum foditur improbo fovea.

14 Non enim deserit Jehova populum suum, & possessionem suam non derelinquit;

15 Sed usq; ad justitiam revertetur judicium, & post illud omnes recti corde.

16 Quis surrecturus fuisset pro me contra maleficos? quis se ipsum stitisset pro me contra operarios iniquitatis?

17 Nisi Jehova pleno auxilio fuisset mihi, parum abest quin habitasset in loco silentii [e] vita mea.

18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benignitas

[a] Heb. *fac ut revertatur retributio super superbos.*
[b] Heb. *durū: ut 1. Schem. 2.3.*
[c] Heb. *quòd ipsa sunt vanitas: trajectio, ut Gen. 1.4.*
[d] Heb. *mali.*
[e] Heb. *anima mea.*

tas tua, ô Jehova, sustentat me.

19 Cùm multæ sunt cogitationes meæ apud me, ᵃ consolationes tuæ oblectant animam meam.

20 ᵃAn consociaretur tibi solium ᵃærumnarum, ᵃformantis molestiam ᵃpræter statutum,

21 Turmatim convenientium contra animam justi, & sanguinem innoxium condemnantium?

22 ᵃImò *est* Jehova mihi pro edito loco, & Deus meus pro rupe receptus mei:

23 Is convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & ᵃmalitia ipsorum excindit ipsos; excindit ipsos Jehova, Deus noster.

ANNOTATIO.

1 O fortis Deus] *Ode est generis mixti,* εὐκτικὴ καὶ διδασκαλική. *Itaque summæ illius partes sunt duæ: una, precatio, ut Deus ulciscens improbos suis consulat, usque ad vers.* 8. *altera verò, doctrina prophetica æquè ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem usque. Precationis autem partes sunt duæ: una est petitio, duob. versibus; altera, querimonia enarrans petitionis causas, sequentibus quinque. Petitionis summa est, ut Deus se glorificet conservando suos & improbos ulciscendo; cujus argumenta ducuntur a natura potentissima & justissima, officio, operibusque ipsius.* Deus ultionum] *id est, qui uniuscujusque ultionis autor atque effector es, Deut.* 32.35. Illucesce] *ut Deut.* 33.2. 2 Judex terræ] *ut Gen.* 18.25. *psal.* 82.8. *& infrà ver.* 10. 3 Quousque] *secundum precationis membrum, querimonia de insolentia improborum thrasonica inter se, duobus versibus: de maleficiis contra innocentes, ver.* 5. *&* 6. *& de blasphemis sermonibus in Deum. vers.* 7. 8 Animadvertite] *altera pars psalmi, partim* ἐπιτιμητική, *id est, reprehensionem severissimam continens improborum, usque ad ver.* 12. *partim verò* παρακλητική, *id est, spectans ad consolationem & confirmationem piorum, ad finem usque. Continet autem hæc reprehensio objurgationem, hoc ver. & redargutionem, sequentibus.* Brutissimi] *sic compellat impios gravissimis nominibus, propter miserã & dementem illorum conditionem, judiciumque perversissimum, quod redarguatur versibus sequentibus. ut sup.* 92.7. 9 An plantator] *redargutio* ἐξ ἀτόπου, *id est, ex absurdo, quasi dicat, adeò absurdum est Deo (qui visum auditumque dedit hominibus) visum & auditum adimere, ut qui hoc sentiant, penitus mente captos & brutissimos esse oporteat: simili argumento utitur Deus Exod.* 4.11. 11 Jehova cognoscit] *subjectio, qua propheta utitur ad superiorem argumentationem contra impios. Est autem ea accipienda synecdochicè, ut omnibus membris præcedentibus respondeat, quasi dicat, audit, videt, corrigit, cognoscit; & tamen vanitatẽ istam audiens, videns & cognoscens, dissimulat, donec tempus justitiæ constituerit, de quo ver. seq.* 12 Beatus ille vir] *transitio ad consolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & sequente. Continet autem hic consolationis locus primùm descriptionem eventus qui bonos & malos consequuturus est, his duobus versibus; secundo confirmationem, tum a fide promissionum & veritate Dei, ver.* 14. *&* 15. *tum ab exemplo suo, inde ad finem usque.* Castigas] *id est, affligis & flagellas etiam impiorum operâ, quam exposuit suprà vers.* 5. *&* 6. 13 Ad præstandum] *id est, tandem aliquando a calamitatibus liberandum; quia temporariæ sunt ac non perpetuæ afflictiones ejus, ut explicatur psal.* 37. Dum foditur] *id est, comparatur & struitur ultio quam Deus inflicturus est iis qui affligunt bonos, postquam perfecta est & absoluta illorum iniquitas: vide* 2. *Thess.* 1.5. *& sequentibus.* 14 Non enim] *primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promissionumque Dei.* 15 Sed usque] *id est, judicium Dei (quod in hoc seculo magis exercet bonos quàm improbos, & cujus principia tantùm in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & constantissimam justitiam perducetur, ut suum cuique jus tribuatur: affligentibus afflictio; afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.* Omnes recti corde] *nimirum revertentur, id est, instaurabuntur post judicium Dei constitutum; sive hîc liberati a malis, quod propheta respicit; sive in futuro seculo omnibus bonis cumulati in Christo.* 16 Quis surrecturus] *alter confirmationis locus ab exemplo suo: quo ostendit psaltes actum fuisse de se, nisi succurrisset Deus; ita desperatus erat & abjectus ab omnibus.* 17 Habitasset in loco silentii] *id est, mortuus fuissem & sepultus: periphrasis. vocatur autem sepulchrum locus silentii a propheta, quia sepultis adempta est omnis facultas celebrandi Deum, hîc, & psal.* 115.17. *vide suprà* 6.6. 19 Consolationes tuæ] *id est, quas ego per spiritum tuum percipio ex natura & verbo tuo: prout has consolationes sequentes versus ostendunt.* 25 An consociaretur] *id est, an justus judex totius terræ non faceret judicium, sed injustitiam ferret? ut Gen* 18.25. *sic consolabatur se propheta a natura Dei.* Ærumnarum] *id est, tyrannicum, ærumnas aliis afferens immeritò, ut sequentia docent.* Formantis] *id est, fingentis, comminiscentis, atque perpetrantis: metaphora.* Præter statutum] *id est, contra jura & leges.* 22 Imò] *contraria affirmatio ex adverso respondens contentioni superiori, qua statuit psaltes sibi esse constantem consolationem in Deo protegente suos, hoc vers. & adversarios profligante, ver. ultimo.* 23 Malitia ipsorum] *id est, retorquet in ipsos malum ipsorum, ut suprà dixerat ver.* 2.

PSALMUS XCV.

David Ecclesiam ad cultum & obsequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplis.

1 ᵃAGITE, cantemus Jehovæ; clangamus rupi salutis nostræ.

2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum psalmis clangamus ei.

3 Nam Deus fortis magnus *est* Jehova; & rex magnus ᵃsupra omnes Deos:

4 ᵃIn cujus manu *sunt* ima vestigia terræ, penes quem *sunt* vires montium:

5 Cujus est ipsum mare, ut qui fecit illud; & arida, *quam* manus ejus formarunt.

6 Venite, incurvemus nos & procumbamus; flectamus genua coram Jehova qui fecit nos.

7 ᵃCùm ipse *sit* Deus noster, nos verò populus pastus ejus, & grex ᵃductus ejus; hodie si vocem ejus audieritis,

8 Ne obduretis ᵇ animum vestrum, ut ᵃin contentione; ut ᵃdie tentationis in deserto:

9 Ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me, etiam ᶜexperti sunt opus meum.

10 Quadraginta annis ᵃfastidio habui generatio-

Heb. 3. *&* 4.
ᵃ Heb. *manus, metonymia.*
ᵇ Heb. *cor: ut infrà. ver.* 10
ᶜ Heb. *viderunt.*

rationem *illam*; dicens populus sunt errabundi animo,& sunt ignorantes viarum mearum.

11 Quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros *in requiem meam.

Num.14

ANNOTATIO.

1 Agite] *Ode est* ἐπαινετική, *continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primùm cultu, usque ad vers.7. deinde verò obsequio, inde ad finem usque. Cultum exponit psaltes ver.1.2.& 6. causam verò interserit a natura, officio, operibusq. Dei, tribus medius versibus. Hunc autem psalmum a Davide conscriptũ esse confirmat Apostolus, Heb.4.7.* 3 Supra omnes Deos] *id est, supra omne quod dicitur Deus, ut suprà psal.86.8.* 4 In cujus manu] *id est, quia omnia, quamvis abditissima & valentissima, regit arbitratu suo.* 7 Cùm ipse sit] *altera pars psalmi, qua spiritus Dei hortatur populum ad obsequium, primùm a fœdere officioq. mutuo, hoc vers. deinde a majorum exemplo, sequentibus.* 8 In contentione] *id est, ut semper majores vestri obfirmato animo contenderunt adversus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deserto: quemadmodum sequentia verba exegeticè docent, & legitur Num.14.22.* Die tentationis] *id est, toto tempore, quo versantes in deserto nihil nisi tentarunt Deum: sic probrosè totum profectionis tempus tentationem nominat.* 10 Fastidio habui] *i. ut fastidiosos exagitavi variis erroribus, suppliciisq. & morte affeci, Num.14.33.* 11 In requiem meam] *ubi Jehoschuahh eorum posteros collocavit post annos quadraginta: cujus specie David reliquam esse aliam requiem populo Dei figuravit, Heb.4.8. & 9.*

PSALMUS XCVI.

Psaltes Ecclesiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei; tum creationis & administrationis potentissimæ nomine, tum regni sempiterni, in cujus possessionem missus est adventu suo Filius per voluntatem patris.

1.Chronic. 16.23.

1 *CANITE Jehovæ * canticum novum, canite Jehovæ tota terra.
2 Canite Jehovę, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem salutem ejus.
3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,
4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum esse supra omnes Deos.
5 Nam omnes dii populorum *sunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.
6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in sanctuario ejus *sunt*.
7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.
8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; afferte munus, & venite ad atria ejus.
9 Incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis, formidate a conspectu ejus tota terra.
10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam stabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus est populos [a] rectissimè.
11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perstrepet mare, & [b] quę ipsum implent.
12 Exultabit ager & quicquid *est* in eo, tunc cantabunt omnes arbores sylvæ:
13 Ante * faciem Jehovæ cùm venerit, nam venit * ad judicandum terram: judicaturus est orbem habitabilem per justitiam, & populos per fidem suam.

[a] Heb. *in rectitudinibus.*
[b] Heb. *plenitudo ejus.*

ANNOTATIO.

1 Canite] *canticum est Davidis* ἐπαινετικὸν, *continens primùm exhortationem ad laudes Dei, versibus quatuor: deinde argumenta laudis tum a præsentibus beneficiis, a vers.5. ad 10 tum a futuris, quæ prophetice de regno Christi prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt. Jisraëlitę paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruschalaima, 1. Chron.16. quod psaltes universè ad omnes gentes accommodat, postquam ad regnum Christi vocatæ sunt.* Canticum novum] *ut suprà 33.3.* 13 Faciem Jehovæ] *Christi venientis in mundum.* Ad judicandum terram] *id est, administrandum, & judicii partes defungendum in ea.*

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Christi, magnificentiam illius explicat, eversionem idololatriæ & superstitionum omnium, lætitiamq. & bonum fidelium obsequentium Deo: quos idcirco ad obsequium & laudem Dei provocat.

1 *JEHOVA regnat, exultet terra, lætentur regiones *plurimæ.
2 *Nubes & caligo circumstant eum, *justitia & judicium locum solii ejus.
3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hostes ejus.
4 *Perlustrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.
5 Montes ut cera liquefiunt a præsentia Jehovæ, a præsentia Domini totius terræ.
6 *Indicant cœli justitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.
7 *Pudore suffundantur omnes colentes sculptile, qui se jactant de *idolis; incurvate vos ei omnes dii.
8 *Audiens lętatur *Tzijon; exultantq; filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.
9 Tu enim es Jehova excelsus supra omnem terram, valde *elatus es *supra omnes Deos.
10 *Amantes Jehovæ, odio habete malum: *servans animas suorum quos benignitate prosequitur, e manu improborum eripit eos.
11 *Lux *sata est justo, & rectis [a] animo lætitia.
12 Lætamini justi in Jehova, & celebrate *eum* ad memoriam sanctitatis ejus.

[a] Heb. *cordi.*

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Psalmus est propheticus de regno Christi: in quo primùm amplitudo & magnificentia regni describitur, usque ad versum 7. deinde usus illius exponitur tum contra regnum satanæ, ver.7. tum erga Ec-*

ra Ecclesiam Dei, usque ad ver. 10. & postremò concluditur exhortatione fidelium ad obsequium & laudem, reliquis versibus. Est enim hic Jehova Christus, ad cujus expectationem Ecclesia vetus his psalmis excitata est: ut primus versus summatim docet. Plurimæ] id est, omnes, quibus imperaturus est Christus: synecdoche. 2 Nubes & caligo] descriptio regni Christi, cujus meminerat psaltes in principio versus primi. Est autem descriptio tota figurata, qua ostendit psaltes nihil esse in terra aut in cœlo quod non obsequatur & testimonium exhibeat regnanti Christo, idq; longè gloriosius quàm olim factum sit cùm lex traderetur, Exod. 19. & Deut. 4. & 5. Ait enim nubes & caligo, id est, inaccessus est & incomprehensibilis præ gloria. Justitia & judicium] id est, justissimus est in suos, & in adversarios, versu sequente. 4 Perlustrant] id est, potentissimus est, adeò ut nihil quamvis firmum coram eo possit consistere, duobus versibus. 6 Indicant] id est, gloriosissimus est, cujus gloriæ & justitiæ specula evidentissima relucent in cœlis, & omnium populorum oculis sunt exposita, ut fiant inexcusabiles: ut psalm. 19. 2. 7 Pudore suffundantur] altera pars psalmi, de usu magnificentissimi illius regni quod modo prædicavit psaltes; primùm quidem in idololatras, & idola ipsa, adversus quæ gloriosa apostrophe propheta utitur, hoc versu; deinde in Ecclesiam Dei, sequentibus. Idolis] vide Levit. 19. 4. 8 Audiens] secundus locus de usu regni Christi in Ecclesia: est autem duplex; primus, pax & gaudium in spiritu per auditionem verbi; secundus agnitio judiciorum & justissimæ administrationis ejus. Tzijon] id est, Ecclesia a te recreatur verbo & opere sic psalm. 48. 12. 9 Elatus es] judiciis tuis, de quibus versu 8. Supra omnes Deos] ut suprà 95. 3. 10 Amantes Jehovæ] conclusio hortatoria ad sectandum bonum, fugiendum malum, & Deum autorem boni celebrandum. Servans animas] ætiologia superioris documenti a promissionibus vitæ præsentis & futuræ, duobus versib. 11 Lux] vide Ester 8. 16. Sata est] id est, reposita, & latens velut semen mandatum terræ; sed suo tempore proditura.

PSALMUS XCVIII.

Psaltes Judæos, gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Christo de inimicis triumphanti.

1 ᵃPSALMUS. Cantate Jehovæ ᵃcanticum novum, quia mirabilia fecit: ᵃsalutem attulit ei Dextera ipsius, & brachium sanctitatis ipsius.

2 ᵃNotam fecit Jehova salutem suam, ante oculos ipsarum gentium revelavit justitiam suã.

3 ᵃRecordatus est benignitatis suæ, & suæ fidei erga domum Jisraëlis: vident omnes fines terræ salutem Dei nostri.

4 ᵃClangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & psallite.

5 Psallite Jehovæ cithara, cithara & [b] psalmodia.

6 Tubis & sono buccinæ clangite coram rege Jehova.

7 Perstrepat mare, & quæ [c] implent ipsum, orbis habitabilis & habitantes in eo.

8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent,

9 Coram Jehova, quia advenit ᵃad judicandum terram; judicaturus est orbem habitabilem [d] justè, & populos [e] rectissimè.

[a] Heb. *fragorem edite & cantate.*

[b] Heb. *voce psalmi.*

[c] Heb. *plenitudo ipsius: ut sup. 96. 11*

[d] Heb. *in justitia.*

[e] Heb. *in rectitudinibus: ut suprà. 96. 10.*

ANNOTATIO.

1 Psal.] *Psalmus est propheticus de Christo rege, qui devicta carne, mundo, peccato, morte, & satana triumphavit. Est autem ἐπινίκιος constans primùm narratione magnificentiæ ejus, vers. 2. & 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triumphanti Christo, a ver. 4. ad finem; quæ duo summatim proponuntur ver. 1.* Canticum novum] *ut suprà 33. 3.* Salutem attulit] *i. vicit inimicos suos virtute sua: humanitus dictum. vide Jeschahh 59. 16. & 63. 5.* 2 Notam fecit] *i. salutem suam omnibus gentibus gratiosè promulgavit.* 3 Recordatus est] *id est, demonstravit se recordari promissionis factæ Abrahamo, Gen. 22. 18. ut Gen. 8. 1.* 4 Clangite] *altera pars psal. hortatio ad laudem, scatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam.* 9 Ad judicandum] *ut sup. 96. 13.*

PSALMUS XCIX.

Psaltes infinitam potentiam Christi regis nostri, justitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum constantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 ᵃJEHOVA regnat ᵃcommoveantur populi: ᵃinsidens Cerubinis *regnat*, ᵃnutet terra.

2 ᵃ*Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *est* supra omnes populos.

3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* sanctum est.

4 ᵃ*Tu* quoq; [a] ᵃrobustissime rex, judicium amans: tu, *inquam*, constituis [b] quod est rectissimum, judicium & justitiam ᵃin Jahhakobo tu perficis.

5 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad ᵃscabellum pedum ejus; *quia* sanctus est.

6 ᵃMoschem & Aharonem cum sacerdotibus ipsius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipsius; inclamantes Jehovam, ipse illicò exaudivit eos:

7 In columna nubis allocutus est eos: observantes testimonia ipsius, & statutum *quod* dederat eis.

8 ᵃJehova Deus noster, tu exaudivisti eos: Deus fortis condonans fuisti eis, etiam cùm ultionem sumeres de actionibus eorum.

9 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad montem sanctitatis ejus: quia sanctus *est* Jehova Deus noster.

[a] Heb. *robur regis: hypallage.*

[b] Heb. *rectitudines.*

Exod. 29. & 32. Num. 17. 11. 1. Schem. 12. 20.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est ἐπινίκιος continens hortationem ad laudes Dei, Amœbæis tribus clausulis repetitam, a tribus argumentis: primum est ab amplitudine & potentia infinita regni, tribus primis versibus; secundum, a beneficentia, justitia, & gratia in populum Dei collata per Christum, duobus versibus: tertium, ab exemplo majorum, inde ad finem usque.* Commoveantur] *id est, serio timore perculsi compareantur ad*

Christum

Christum regem suum agnoscendum. Insidens Cerubinis] *id est, ille ipse Deus qui Jisraëlitis præsentem se aspectabilem fecit, & responsa dedit. Exod. 25.22. sic proleptice hoc ver. comprehendit psaltes duo sequentia documenta.* Nutet terra] *id est, contremiscat a præsentia ejus. quasi dicat, res omnes creatæ, animatæ, atque inanimæ perculsæ præsentia ejus exhibeant ei summam reverentiam.* 2 Regnat Jehova] *id est, nunc demum Christus demonstrat se tam gentium, quàm Judæorum regem esse.* 4 Tu quoque] *secundus locus a beneficentia, ut dictum est in ver. primum.* Robustissime rex] *id est, qui es robur ipsissimum, & de tuo regibus servisq; tuis suppeditas robur.* In Jahhakobo] *id est, in Ecclesia tua, quæ olim definiebatur Jahhakobi sive Jisraëlis nomine.* 5 Scabellum pedum ejus] *id est, ad solum usq; vel pavimentum templi, cui dicuntur esse tanquam impositi pedes Jehovæ insidentis Cerubinis; ut 1. Chronic. 28.2.* 6 Moschem & Aharonem] *tertius locus ab exemplo; quo ostendit psaltes meritò ab Ecclesia Catholica Christum regem prædicandum esse per comparationem minoris, hoc modo: si intercedente Mosche & sacerdotio Levitico Deus populum Jisraëlis prosecutus est summis beneficiis, exaudiens eos, alloquens, condonans, & parcens in gravissimis offensionibus: quantò magis prædicandum est regnum Christi filii & hæredis in domo Dei, qui sacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epistola ad Hebræos copiosè exponitur.* 8 Jehova Deus noster] *emphatica apostrophe ad Deum; qua propheta ostendit eum populi misertum esse pro veritate fœderis sui, mera sua gratia.*

PSALMUS C.

Psaltes Ecclesiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem, vocationem, & beneficentiam constantem ipsius.

1 ᵃPSALMUS *pro gratiarum actione.* Clangite Jehovæ ᵃ omnes *incolæ* terræ.

2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conspectum ejus cum cantu.

3 Agnoscite Jehovam ᵃesse Deum, ipsum effecisse nos (ᵃnon autem nos ipsos) populum suum & gregem pastus sui.

4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione, atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.

5 Nam bonus *est* Jehova, in seculum *est* benignitas ejus, & usque ad ᵃgenerationem quamque ᵃ fides ejus.

ᵃ Heb. *generationem & generationem*

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus hic eucharisticus hortatur Ecclesiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum est gratuita electio & vocatio nostra in communionem fœderis cum Deo, usque ad ver. 3. alterum est perpetuus & constans beneficiorum fructus, ex quo vocationis divinæ facti sumus participes, ver. 4. & 5.* Omnes incolæ terræ] *tam gentes, quàm Judæi: ut interpretatur Apostolus ad Rom. 15.* 3 Esse Deum] *id est, autorem fœderis & dominum nostrum.* Non autem nos ipsos] *id est, nos nulla justitiâ nostrâ, aut recto animo dignitatem hanc nobis comparasse; sed ex gratuita ipsius benevolentia factum esse ut simus ipsi filii. vide Deut. 7.7. & 9.4. & sequentibus.* 5 Fides] *id est, constantia ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Ecclesia.*

PSALMUS CI.

David rex factus Deo spondet se procuraturum sanctificationem suam, consilii, comitatus sui, totius regni, & Ecclesiæ.

1 ᵃDAVIDIS *psalmus.* ᵃ Benignitatem & jus canam: tibi, ô Jehova, psallam.

2 ᵃ Animadvertam ᵃ viâ integrâ, quando ᵃ venturus sis ad me: continenter ambulabo in integritate ᵃanimi mei, ᵇ ᵃintra domum meã.

3 Non proponam mihi ob oculos rem nefariam: ᶜ factum ᵃ declinantium odi, non adhærebit mihi.

4 ᵃ Animus perversus recedet a me; malum non agnoscam.

5 ᵃ Linguâ lædentem clàm proximum suum, ᵃipsum excindam: elatum oculis, & ᵈ tumentem animo, ipsum non potero *ferre.*

6 ᵃ Oculi mei *attendent* ad veraces terræ, ut considerant mecum: ambulans via integra, is ministrabit mihi.

7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.

8 ᵃSingulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad rescindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

ᵃ Heb. *cordis: sic vers. 4.5.*
ᵇ Heb. *in medio domus: sic infrà ver. 7.*
ᶜ Heb *facere: infinitivus pro nomine.*
ᵈ Heb. *latum corde.*

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est didascalicus, quo David in regno constitutus Deo solenniter vovet se officio suo fideliter defuncturum: constat itaque duabus partibus; exordio, quo profitetur David se hoc solenni cantico obstrictum iri ad præstandum officium suum, ver. 1. deinde narratione, sive expositione singularis officii quod promittit Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide non ante susceptum regnum conscriptus esse, sed postquam rex confirmatus est; quo tempore ea constituit quę ad cultum Dei & civilem administrationem pertinebant.* Benignitatem & jus] *id est, duo hæc me procuraturum spondeo Domino, tum ut benignitas a me popularibus meis prosit, tum ut jus adversus improbos exerceatur: quæ duę sunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9.1.* 2 Animadvertam] *narratio, sive expositio officii quod David vovebat Domino, constans ex tribus partibus: prima est de instituto & vita ipsius regis, a vers. 2. ad 5. secunda, de instituto regalis consilii, comitatus, & ministerii, a vers. 5. ad 8. tertia, de castigatione improborum, & purgatione totius regni per severam observationem disciplinæ civilis & Ecclesiasticæ, versic. 8.* Viâ integra] *id est, quàm integerrimè potero.* Venturus sis ad me] *id est, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus administrationis meæ. quasi dicat, semper attendam ad finem meum,* ut

ut cautè & religiosè ambulem. Intra domum] *i. etiam clàm intra privatos parietes.* 3 Declinantium] *a via recta, cujus meminit superiore versu.* 4 Animus perversus] *i. dabo operam ut deponam veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & quod semel deposuero amplius non invadat me.* 5 Lingua lædentem] *id est, maledicos atq; maleficos depellam a me: secunda pars.* 6 Oculi mei] *i. bonos consiliarios atque administros sollicitè adhibebo.* 8 Singulis matutinis] *tertia pars: id est, indesinenter regnum, regiam, Ecclesiamq; purgabo a malo.*

PSALMUS CII.

Ecclesia in captivitate diu versata Deum supplicat: suas calamitates, ærumnasq; proponit; se ipsam confirmat recordatione naturæ & promissionum Dei, quarum complementum prædicat fore in adventu Christi, & communi vocatione gentium itaque Deum orat ut suæ naturæ, promissionis, & gloriæ recordatus Ecclesiam conservet, eiq; benedicat in æternum.

1 ORATIO *pro paupere; cùm obruitur, ante Jehovam effundente meditationem suam.*

2 Jehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.

3 Ne abscondas faciem tuam a me, quo die *est* angustia mihi. inclina ad me aurem tuam, quo die inclamo; [a] festinanter exaudi me.

4 Nam consumuntur ut fumus dies mei, & ossa mea ut focus exardescunt.

5 Percussum tanquam herba exarescit cor meum; quia obliviscor comedere cibum meum.

6 Præ voce gemitus mei, adhærescit os meum carni meæ.

7 Similis sum plateę deserti; sum tanquam bubo vastitatum.

8 [b] Assiduè sum similis passeri, solitario in tecto.

9 Toto die probro afficiunt me inimici mei; insanientes contra me, per me jurant.

10 Nam cinerem tanquam panem comedo, & potiones meas cùm fletu misceo,

11 Propter indignationem tuam, & ferventem iram tuam: quia sustulisti me, & abjecisti me.

12 Dies mei similes sunt umbræ inclinatæ; & ego sicut herba exarui.

13 Tu autem Jehova in seculum permanes, & recordatio tui [c] in quamque generationem.

14 Tu [d] surgens misereberis Tzijonis: quia tempus est faciendi gratiam ei, quia advenit statum tempus,

15 Quo delectentur servi tui lapidibus ejus, & pulveri ejus gratiam faciant.

16 Ut reverean tur gentes nomen Jehovæ, & omnes reges terræ honorem tuum;

17 Cùm ædificans Jehova Tzijonem, apparuerit in honore suo,

18 Respexerit ad orationem nudatissimi, & non spreverit orationem eorum.

19 Conscribatur hoc in generationem posteram, ut populus recreatus, laudet Jah:

20 Quòd prospectaverit ex alto *loco* sanctitatis suæ, Jehova e cœlis in terram intuitus sit,

21 Ad exaudiendum suspirium vincti, ad solvendum [e] eos qui jam traduntur morti;

22 Ut enarrent Tzijone nomen Jehovæ, & laudem ejus Jeruschalaimis:

23 Congregantibus se populis simul, & regnis ad colendum Jehovam,

24 *Qui* affligens hac via vires meas, curtat dies meos.

25 Dico *itaque*, mi Deus fortis, ne auferas me [f] mediis diebus meis: [g] per generationem æternam *sunt* anni tui:

26 Antè *quàm* terram fundasses, & opus manuum tuarum *essent* cœli.

27 Ista peritura sunt, tu autem permanes; ista, inquam, omnia ut vestimentum veterascent, ut indumentum mutabis ea atque mutabuntur.

28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.

29 Filii servorum tuorum habitent, & semen eorum stabiliatur coram te.

[a] Heb. *festina exaudi.*

[b] Heb. *assiduus sum ut sim sicut passer.*

[c] Heb. *in generationem & generationem.*

[d] Heb. *surges misereberis.*

[e] Heb. *filios mortis: ut psal. 79. 11.*

[f] Heb. *in medio dierum meorum.*

[g] Heb. *& generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *hujus orationis (quam Danielem aut alium prophetam scripsisse sub finem deportationis Babylonicæ verisimile est) partes sunt quatuor: prima est exordium audientiam faciens, vers. 2. & 3. secunda, expostulatio sive narratio mali quo obruebatur Jisraël, usque ad vers. 13. tertia, propositio argumentorum quibus confirmatur animus ad sollicitandum & expectandum Deum, inde usque ad vers. 25. postrema, conclusio petitoria, ad finem usque.* Pro paupere] *nimirum populo Jisraëlis solitario, nudo, vincto, & versante in morte præsentissima apud Babylonios.* Obruitur] *ut psal. 61. 3.* 2 Jehova] *exordium, ut modò dictum est.* 4 Nam] *expostulatio, sive narratio malorum quæ perpetiebatur populus: sunt autem illius tres loci; primus a vanitate & imbecillitate ipsius, tribus versibus; secundus, ab improbitate aliorum miseros perfidè destituentium, tribus alteris; tertius, ab ira & plagis inflictis a Deo, a vers. 10. ad 13.* 5 Obliviscor] *id est, tam graviter premor angustiis; ut non recordetur animus, sed fastidiat cibum.* 6 Præ voce gemitus] *id est, diuturnitate malorum clamorumq; emacior atque exhaurior: sic Ijobi 19. 20.* 7 Similis sum] *id est, ab omnibus relictus sum, duobus versibus; & omnibus exosus, vers. 9.* 9 Per me jurant] *id est, faciunt de nomine meo juramenti & execrationis formulam: sic Num. 5. 27. & Jeschahh. 65. 15.* 10 Cinerem tanquam panem] *id est, in terram dejectus sum miser: hyperbole noëmatica.* 11 Quia sustulisti me] *id est, gravissimè & valentissimè abjecisti me: ut cùm non molli remissoq; brachio, sed elato aliquid vibratur aut detorquetur in terram: metaphora.* 12 Umbræ inclinatæ] *id est, propè est ut occidam, quemadmodum occidente sole maximæ sunt umbræ & inclinatissimæ.* 13 Tu autem Jehova] *tertia pars psalmi, propositio argumentorum quibus fideles confirmantur & adducuntur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo; unum, a natura Dei constante; alterum, a gloria ejus* quæ

quæ duo proleptice hoc versu posita in sequentibus ex ordine explicantur. 14 Tu surgens] *explicatio prioris argumenti a constante tum natura Dei qua est misericors, tum promissionibus quas antè fecerat populo de restitutione post annos septuaginta, Jirmejæ 25.& 29.10. postremò a fine, ut innotescat Deus; vers. 16.& sequentibus.* 15 Quo delectentur] *id est, quo populus tuus expectatione sua fruatur, & terram (quæ nunc desolata jacet) antiquo honori cultuiq; restituat.* Lapidibus] *id est, structura redintegrata: synecdoche.* Gratiam faciant] *id est, desertant terram & quasi lugentem recreent: prosopopœia.* 16 Ut revereantur] *finis petitionis, gloriæ Dei illustratio; quæ tenuiter quidem effecta est in restitutione populi; sed perfectè adventu Christi, vocatione gentium, & instauratione Ecclesiæ catholicæ absoluta: quo sequentia omnia pertinent.* 17 Jehova] *Christus, ut infrà vers. 23.* 18 Nudatissimi] *id est, deserti ab omnibus, abjecti, & egentis populi. hanc vocem propter antecedentia & sequentia, ipsumq; vocis etymon sic visum est accipere.* Non spreverit] *id est acceperit: litotes.* 19 Conscribatur] *explicatio posterioris argumenti a gloria Dei, quæ tenuibus illis principiis fuit in Ecclesiam Christi diffundenda. prout restitutio populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum restitutionis per Christum.* In generationem posteram] *id est, ad utilitatem & documentum Ecclesiæ Christi, cujus dies ultimi sive posteri appellantur, ut Jeschabh. 2.2. & Hebr. 1.1.* Populus recreatus] *id est Ecclesia instaurata, restitutaq; a Christo.* 22 Tzijone] *id est, in Ecclesia: vide psalm. 2.6.* 23 Congregantibus] *id est, Ecclesia sive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato, adunatoq; per Christum: cujus sanguine ex utrisque factum est unum corpus, Ephes. 2 13.& 14.* Jehovam] *id est, Christum liberatorem suum, de quo vers. 20.& 21.* 24 Qui affligens] *id est, qui idem nunc ad tempus autor est præsentis calamitatis meæ, qua jamjam videor moriturus.* Hac via] *id est, hac ratione ac modo.* 25 Dico itaque] *ultima pars psalmi, continens deprecationē præsentis mali, hoc versu; & precationem sempiterni boni, vers. ultimo: ducto argumento a constante natura Dei, de quo suprà vers. 13.& sequentibus.* Ne auferas me] *id est, ne sinas me evanescere; sed pro misericordia tua gratiam fac mihi, ut suprà vers. 14. sic compellat Ecclesia Christum servatorem suum.* Mediis diebus] *id est, casu præpropero & præveniente nos, antequam tempus præstitutum promissionum tuarum evenerit; ut supra vers. 14.* Per generationem] *id est, tu sempiternus es, ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum.* 26 Antequam] *explicatio sive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum; sive in præteritum tempus, quo Deus omnes res creatas præcessisse dicitur, hoc versu; sive in futurum, quo dicitur permansurus illis pereuntibus, duobus sequentibus.* 29 Filii servorum tuorum] *id est, vera & germana Ecclesiæ tuæ membra conserventur in æternum virtute tua, & tibi curæ sint.*

PSALMUS CIII.

David seipsum ad benedicendum Deo excitans recenset gratiam illius erga se, & erga Ecclesiam totam verbo, operibusq; testatam, ac postremò erga res omnes creatas potente ipsius regno demonstratam: ideoq; res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes secum prædicandas.

1 ODE *Davidis.* Benedic anima mea Jehovæ, & omnia intestina mea nomini sanctitatis ejus.
2 Benedic anima mea Jehovę, & ne obliviscaris [a] ullius beneficiorum ejus:
3 Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui medetur omnibus morbis tuis:
4 Qui vendicat a fovea vitam tuam, qui circumtegit te benignitate & miserationibus.
5 Quo satiante bonis quibusque os tuum; [b] servas te recentem tanquam aquila, *tanquam* pueritia tua.
6 Facit [c] quæ justa sunt Jehova, & judicia omnibus oppressis.
7 Notas facit vias suas Moschi, posteris Jisraëlis actiones suas.
8 Misericors & gratiosus Jehova; longanimis, & multus benignitate,
9 Non in æternum litigat, neque in seculum *iram* asservat;
10 Non secundum peccata nostra facit nobis, neque secundum iniquitates nostras refert nobis;
11 Sed quàm alti sunt cœli supra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:
12 Quàm longè abest oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones nostras.
13 Ut miseretur pater filiorum, miseretur Jehova timentium ipsum.
14 Nam ipse novit figmentum nostrum, memor pulverem nos esse.
15 Ipsius mortalis similes fœno dies esse; sicut flos agri, sic florere *ipsum.*
16 Quum ventus pervadit ipsum, mox non esse; [d] neque agnosci ipsum amplius a loco suo.
17 At benignitas Jehovæ inde a seculo usque in seculum *est* erga timentes ipsum, & justitia ejus erga filios filiorum:
18 Erga observantes fœdus ipsius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.
19 Jehova in cœlis stabilivit solium suum, & regnum ipsius in omnia dominium habet.
20 Benedicite Jehovę, angeli ejus; valentissimi robore, efficientes verbum ejus, auscultantes voci verbi ejus.
21 Benedicite Jehovæ omnes exercitus ejus, ministri ejus facientes placitum ejus.
22 Benedicite Jehovæ omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

[a] Heb. *omnium.*

[b] Heb. *renovas te.*

[c] Heb. *justitias.* Exo. 34.6. Nechemjæ. 9.17 & psal. 86.15.

[d] Heb. *neque agnoscit ipsum amplius locus suus: nos passiva voce fugimus amphiboliam.*

Deut. 7.9 Gene. 13.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἐπαινετική, *generis (ut vocant)* ἐγκωμιαστικοῦ, *continens exordium sive propositionem laudis, duobus versibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a versu 3. ad 20. & conclusionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor sequentes Psalmi certo consilio adjuncti, ut uno contextu haberet Ecclesia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga Ecclesiam,*

Ecclesiam, hoc Psal. & res omnes creatas, Psal. 104. *tum extraordinaria, sive erga Ecclesiam beneficiorum castigationumq́ nomine, Psalm.* 105. *&* 106. *sive erga omnes, Psalmo* 107. 2 Benedic anima mea] *exordium, quo seipsum excitat, hortaturq́ propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totisq́ viribus.* Beneficiorum] *quæ totidem sunt argumenta laudis sequentibus exposita. sic transitur ad narrationem sive recensionem beneficiorum Dei.* 3 Qui condonat] *narratio sive recensio beneficiorum Dei, primùm singularium erga prophetam ipsum, tribus versibus; deinde communium erga Ecclesiam totam, a vers.* 6. *ad* 19. *postremò, universalium erga res omnes creatas, vers.* 19. 5 Quo satiante] *id est, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut semper sit vegetus & recens, infractusq́ permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum constitutio cum vegeta aquilarum senectute comparatur; quæ a natura sunt vivacissimæ, & amplius adhuc victuræ essent (adeò sunt vegeto corpore) nisi superius rostrum illarum aduncum senio succrescens curvitate sua rostrum inferius constringeret, unde fit ut aquilæ conficiantur inediâ: vide Aristot. lib.* 9. *de historia animalium cap.* 32. *& Plinium lib.* 10. *cap.* 3. Pueritia tua] *id est, ita recentem servas, ut si de integro natus & puer factus esses: simile est eodem pertinens, Judic.* 5. 21. 6 Facit quę] *alter locus beneficiorum communiter ad Ecclesiam pertinentium; cujus partes sunt benefacta, hoc vers. & documenta, sequente versu.* Quæ justa sunt] *vide suprà psalm.* 97. 2. 8 Misericors] *explicatio actionum Dei quas modò nominavit; maximè verò gratiæ & misericordiæ erga Ecclesiam, qua Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata; & omnia nobis paternè condonare, misertus nostri & suæ gloriæ rationem habens, hæc usque ad vers.* 19. 9 Non in æternum] *explicatio gratiæ Dei, quam superiore vers. dixerat.* Iram asservat] *similem locutionem vide Levit.* 19. 18. *& Nachum.* 1. 2. 11 Quàm alti sunt cœli] *elegantes similitudines duæ a rebus aspectabilibus sumptæ, ad amplificandum Dei gratiam & misericordiam. quasi dicat, altior est illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua suos bonis cumulat & abercet mala.* 13 Ut miseretur] *explicatio misericordiæ, quam nominaverat psaltes vers.* 8. *a comparatione patris.* 14 Nam ipse novit] *ætiologia misericordiæ Dei erga nos, continens causas duas; notitiam miseriæ nostræ, tribus versibus; & constantem ipsius naturam in benignitate, justitiaq́ conferendæ ex fœdere cum Ecclesia inito per Christum, vers.* 17. *&* 18. Figmentum] *id est, quasi figulinam & fragilem constitutionem nostram, ut sequentibus exponitur.* 16 Neque agnosci] *ut Ijobi* 7. 10. 19 Jehova] *tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, nimirum dominatus ejus universalis in cœlo & in terra.* 20 Benedicite Jehovæ] *Conclusio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus versibus; deinde omnia facta ejus, & postremò suum ipsius animum, versu ultimo.* 21 Exercitus ejus] *ut Genes.* 2. 1. Ministri ejus facientes] *id est, quæcunque res creatæ vos comparatis ad placita ejus exequenda, sive animatæ, sive inanimæ, ut psalm. sequente vers.* 4. 22 Omnia opera ejus] *id est personæ, res, facta, quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes vestris modis & facultatibus testatas facite.*

PSALMUS CIIII.

Psaltes seipsum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & dispositionem ex parte attingens; administrationem rerum dispositarum a Deo & usum earum quem creaturæ percipiunt in aëre, terra, & mari, omniumq́ conservationem a Deo factam exponit: postremò omnia secum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contrà venientibus malè precatur.

1 *BENEDIC anima mea Jehovæ. Jehova Deus mi, magnus es valde; magnificentiam & decorem *induisti,

2 *Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum. *Gen.* 1. 3.

3 Qui contignat aquis * cœnacula sua; qui disponit densas nubes in vehiculum suum, qui itat super *alas venti. *ibid. vers.* 6.

4 *Qui facit angelos suos ventos, ministros suos *ignem flammantem. *Hebr.* 1. 7.

5 Fundavit terram super bases ejus, ne dimoveretur *in seculum & perpetuum.

6 Abysso ut indumento operueras eam, supra montes stantibus aquis: *Gene.* 1. 2.

7 Ex *increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui accelerarunt *fugam*. *idem. ver.* 6.

8 *Conscenderunt *per* montes, descenderunt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipsis.

9 *Terminum opposuisti, ne transeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 * Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri sitim suam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 *Qui irrigat montes e *cœnaculis suis, *ut a fructu operum tuorum satietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenti, & herba ad hominis [a] usum; ut depromant cibū e terra:

15 * Qui vino lætificat cor mortalis, [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit:

16 *Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculę nidificent) *abietes domicilia ciconiæ,

18 *Montes excelsissimi [c] rupicaprarum, petrę [d] montanorum murium perfugium.

19 [e] *Statuit lunam *in stata tempora, solem agnoscentem occasum suum.

20 Disponis tenebras, ut fit nox: qua erepunt omnia animantia sylvę;

21 Juvenes leones *rugientes ad prædam, & quidem quærendo a Deo forti escam suam.

22 Exorto sole recipiunt se, & in lustris suis recubant:

23 Prodit homo ad opus suum, & ad culturā suam usque ad vesperam

24 *Quàm ampla sunt opera tua, ô Jehova! *quàm* ea omnia [f] sapienter fecisti! quàm plena est terra *possessione tua!

[a] Heb. *ministerium.*
[b] Heb. *nitidam efficiendo.*
[c] Heb. *rupicapris.*
[d] Heb. *montanis muribus*
[e] Heb. *fecit,*
[f] Heb. *in sapientia.*

t Heb. *lato spatiis.*

25 'In ipso mari magno & t spatioso; illic reptilia *sunt* atque innumera, animantia parva cum magnis.
26 Illic naves ambulant; 'balæna quam formasti, ludendo in eo.
27 'Omnia ista in te expectationem habent, ut des escam ipsorum tempore suo;
28 Te dante ipsis colligunt, aperiente manum tuam satiantur bono:
29 Abscondente faciem tuam conturbantur, recipiente spiritum eorum expirant, & in pulverem suum revertuntur:
30 Emittente spiritum tuum 'recreantur: denique renovas faciem terræ.
31 'Si. h nor Jehovæ in seculum, 'lætetur Jehova in operibus suis:
32 Quo intuente terram, tremit illa; attingente ipsos montes, fumant.
33 Canam Jehovæ in vita mea, psallam Deo meo quantisper ero.
34 'Suavis erit de eo meditatio mea, ego lætabor in Jehova.
35 Deficiant peccatores a terra, & improbi amplius non sint: benedic anima mea Jehovæ, halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Benedic anima mea] *Ode est ἐπαινετικὴ, quam non dubitamus a Davide conscriptam esse, & superiori ode de industria conjunctam, velut cohærentem argumento. Constat autem ex tribus summatim partibus: prima est exordium sive propositio totius argumenti, vers. 1. secunda, narratio argumentorum ad laudē Dei pertinentium a naturæ constitutione & conservatione, a vers. 2. ad 31. tertia, conclusio a benedictione Dei, inde ad finem usque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo seipsum comparat psaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magnificentiam ejus ab operibus, quibus quasi speciosis ornamentis dicitur circumvestiri Deus.* Induisti] *humanitus dictum: ut sequentia ferè omnia attributa Deo.* 2 Amiciens] *narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium; non sigillatim quidem omnia explicans; sed generatim & certis exemplis complectens documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis diebus effecta a Deo, usque ad vers. 10. aut ordinariæ administrationis in cœlo, terra, & mari, inde usque ad vers. 27. aut denique conservationis, usque ad versum 31. In operibus porrò creationis recensentur primùm res superiores, usque ad vers. 5 deinde inferiores, de terra & aqua, usque ad 10. quibus omnibus ornari Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus instructus quæ ad cultum regalem pertinent, & stipatus valentissimo satellitio.* 3 Cœnacula sua] *id est, regionem aëris, velut in cœnacula nubibus distinctam.* Alas venti] *ut suprà psalm. 18. 11. & Jeschahh 19. 1.* 4 Qui facit] *id est, ventis & igne utitur nuntiis, administrisq; voluntatis & judiciorum suorum; adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.* Ignem flammantem] *id est, coruscationes, fulgura, & similia æetherea.* 5 In seculum] *id est, tantisper dum seculum duraturum est, immota maneat; cùm alia levitate sua huc illuc deferantur.* 7 Increpatione] *id est, mandato Dei velut intonante, quod habetur Gen. 1. 6.* 8 Conscenderunt] *id est, dictum ac factum est: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in suas stationes devenerunt, neque obstiterunt adversi montes, convalles, aut aliud quidquam, quin mandato Dei confestim obtemperarent.* 9 Terminum opposuisti] *ut Ijobi 38. 10. & Jirmejæ 5. 22. hoc autem de ordine naturæ accipiendum est: nam diluvium extra ordinem accidit: Genes. 7.* 10 Qui emittis] *transitio ad secundum narrationis locum, de administratione ordinaria Dei: ubi agitur de usu primùm aquarum inferiorum & superiorum, usque ad vers. 19. deinde diei & noctis, a vers. 19. ad 25. & postremo maris, vers. 25. & 26.* 13 Qui irrigat] *hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium distillatione.* Cœnaculis suis] *de quibus suprà vers. 3.* Ut a fructu] *id est, ut homines & animantia singula comedant de fructibus terræ, quos tuum opus suppeditat: metonymia. sic accipiendum esse sequentes versus commonstrant, in quibus primùm de voluntariis & insativis plantis, vers. 14. postea de sativis & cultura hominis provenientibus, vers. 15. denique de omnibus universè agitur usque ad vers. 19.* 15 Qui vino] *id est, qui gratiosè largitur hominibus non tantùm vitam, sed etiam subsidia vitæ quælibet: sive necessaria, ut panis est, sive utilia, ut vinum; sive jucunda & ad ornatum voluptatemq; pertinentia, ut sunt unguenta ex oleo.* 16 Satiantur] *id est, cujus opere aluntur abundè insativæ plantæ, non ab hominibus, sed a Deo positæ & cultæ: quod genus plantarum eas ferè superat amplitudine quæ seruntur arte.* 17 Abietes] *Hebraicam hysterosin & pleonasmum relativi cum antecedente in hoc sermone frequentissimum evidentiæ causa sustulimus.* 18 Montes excelsissimi] *id est, cujus opere etiam asperrima & horrentia loca satiantur.* 19 Statuit lunam] *id est, lunam & solem disponit, ut noctis & diei instrumenta essent: quorum usus in sequentibus explicatur, usque ad vers. 25.* In stata tempora] *de quibus Genes. 1. 14.* 21 Rugientes] *id est, rugitu suo tanquam voce escam exoptantes a Deo; quod sequens epexegesis ostendit.* 24 Quàm ampla sunt] *exclamatio conjuncta admirationi; in quam propheta irrumpit, postquam observavit usus tam mirificos administrationis Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima, sapientia, & innumerabilitate operum Dei.* Possessione tua] *id est, rebus quas possides & regis, ut possessor justus.*
25 In ipso mari] *tertia pars administrationis Dei, spectans mare & quæ sunt in eo: ut observatum est suprà vers. 10.* 26 Balæna] *vide Ijobi. 41.* 27 Omnia ista] *terrestria, aëria, & aquatilia: tertius narrationis locus de rerum conservatione, ut dictum est in vers. 10.* 30 Recreantur] *id est, propagatione seminis quasi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.* 31 Sit honor Jehovæ] *conclusio a laudatione Dei, cujus tria sunt membra; primum est, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendum Deo, duobus versibus: secundum, singularis professio laudis quam suo nomine psaltes attribuit Deo, vers. 33. & 34. ultimum, improborum excidium, eorumq; omnium qui Dei laudibus adversantur, vers. ultimo: quæ tria clauduntur hortatione eadem quæ habetur in principio psalmi.* Lætetur Jehova] *id est, res omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipsis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; quæ alioqui solo intuitu vel contactu perderet etiam valentissimas ipsarum, nisi honorarent Deum; sequente versu.* 34 Suavis erit] *id est, ex animo lætissimo & alacerrimo hono-*

honorem ei tribuam, adductus suavitate ipsius & beneficiorum quæ ab ipso accipimus : ad hanc interpretationem nos adducit sequentis membri comparatio. 35 Halelu-jah] *id est, laudate Jah: sed Hhebræas voces quia olim in vetere Ecclesia & Apostolorum scriptis servata sunt, similiter servare placuit: ut Apocalyps. 19. vers. 1, 3. & sequentibus.*

PSALMUS CV.

David hortatur Ecclesiam Dei ad celebrandum & colendum ipsum, tum propter gratuitum fœdus cum ipsis a Deo initum, tum propter singularia illa Dei beneficia quæ ab ipso populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo inito. Quamobrem illis summatim & ordine expositis, docet omnia accepta esse ferenda gratuitæ promissioni Dei, & agnoscenda sancto ac fideli obsequio.

1. Chronic. 16 8.

1 ᵃ CELEBRATE Jehovam, proclamate nomen ejus; notas facite in populis actiones ejus.

2 Canite ei, psallite ei; confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

ᵃ Heb. *sanctitatis ejus.* ᵇ Heb. *cor.*

3 Laudibus vos efferte in nomine ᵃ sancto ejus, lętetur ᵇ animus quærentium Jehovam.

4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite faciem ejus jugiter.

5 Recordamini ᵉ mirabilium ejus quæ fecit; prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus,

6 O semen Abrahami servi ejus, ô electi ejus filii Jahhakobi.

7 ᵉ Hic *est* Jehova Deus noster, in tota terra judicia ejus *sunt*.

8 Recordatur in seculum fœderis sui, verbi *quod* præcepit in mille generationes,

Gene. 26. 3. Gene. 28. 13. & 35. 11.

9 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramēti sui *præstiti* Jitzchako,

ᶜ Heb. *seculi.*

10 Quod præstitit Jahhakobo in statutum, Jisraëli *in* fœdus ᶜ perpetuum:

Gen. 13. 15. & 15. 7.

11 Dicendo, tibi daturus sum terram Cenahhani; ᵉ funiculum possessionis vestræ.

ᵈ Heb. *numeri: ut Gen. 34 30.*

12 ᵉ Quamvis essent homines ᵈ pauci, planè pauci & inquilini in ea,

13 Itarentque a gente in gentem, a regno in populum alium:

ᵉ Heb. *homini.*

14 Non permisit ᵉ cuiquam opprimere eos, etiā reprehendit propter eos reges,

Gene. 13. & 26. & 31.

15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, & prophetas meos ne afficitote malo.

Gene. 42.

16 Cùm ᵉ advocans famem super terram, omnem ᵉ scipionem panis fregit;

ᶠ Heb. *in servum.*

17 Miserat ante eos virum pręstantem; *qui* ᶠ ad servitutem venditus erat, Josephum:

Gene. 37. & 45. 5. & 7. & 50. 20.

18 Cujus pedem afflixerunt ᵉ compede, ferrum subivit ᵍ ipse,

ᵍ Heb. *anima ipsius.*

19 Usq; ad tempus quo erat adventurum ᵉ verbum ipsius: ᵉ sermo Jehovæ probavit eum:

Gene. 41. 14.

20 Mittens rex expediri jussit eum, & dominator populorum idem solvit eum.

Ibidem. ver. 40.

21 Præposuit eum dominum familiæ suæ, & dominatorem in totam possessionem suam:

22 ᵉ Ut vinciret principes ejus ex animo suo, & seniores ejus ᵉ informaret.

Gene. 46.

23 Deinde venit Jisraël in Ægyptum, & Jahhakob peregrinatus est in regione ᵉ Chami.

Exod. 1. 7. & sequentib.

24 Ubi cùm fecisset Deus ut fœtificaret populus suus valde, & potentiorem eum effecisset hostibus suis;

ʰ Heb. *cor.*

25 ᵉ Mutavit ʰ animum istorum ut odio haberent populum suum; ut machinarentur contra servos suos.

Exo. 3. & 4.

26 Misit Moschem servum suum, Aharonem quem elegerat:

27 Qui proposuerunt ᵉ apud eos verba signorum ejus, & prodigiorum in regione Chami.

Exod. 10. 21.

28 Misit tenebras, & obtenebrarunt eam; ᵉ neque rebellarunt *signa* contra verbum ejus.

Exod. 7. 23.

29 Mutaverat aquas illorum in sanguinem, & morte affecerat pisces eorum.

Exod. 8. 6.

30 Abundè produxerat terra illorum ranas, invadentes penetralia ᵉ regum illorum.

Exod. 8. 17. & 24.

31 Simulac edixit, advenerat colluvies animalium; pediculi in totum terminum eorum.

Exodi. 9. 23. ⁱ Heb. *flammarum.*

32 Reddiderat pluvias eorum grandinem, ignem ⁱ maximè flammantem in regione illorum:

33 Quibus percussit vites illorum, & ficus illorum; confregitque arbores termini illorum.

Exod. 10. 13.

34 Simulac edixit, advenerat locusta; & melolontha, eaque innumera:

35 Quæ comedit omnem herbam regionis eorum, comeditq; fructum terræ illorum.

Exod. 12. 29. Exod. 12. 35. Exod. 11. 8. & 12. 38. & seq.

36 Tandem percussit omne primogenitum in regione illorum, ᵉ principium omnis potentiæ illorum.

37 Tum eduxit eos cum argento & auro, ᵉ nec fuit in tribubus ejus qui labaret.

38 Lætati sunt Ægyptii cùm exirent hi, quia irruerat pavor horum super ipsos.

Exod. 13. 21.

39 Expandit nubem pro tegumento, & ignē ad illustrandum noctem.

Exod. 16.

40 Petente *populo*, adduxit coturnices; & pane cœlorum satiavit eos.

Exod. 17. 6. & Num. 20 11.

41 Aperuit rupem, & effluxerunt aquæ; ambulantes ᵉ per siticulosa *loca, ut* fluvius.

Gen. 15. 13.

42 Quia recordabatur verbi sanctitatis suæ, cum Abrahamo servo suo *habiti*;

Exodi. 15. & Num. 33. 3.

43 Ideo eduxit populum suum cum gaudio, cum cantu electos suos.

Num. 20. & 21.

44 Deditq; eis regiones gentium, qui ᵉ laborē nationum hæreditariò possident:

Deut. 31. 12. & seq.

45 Ut observent statuta ejus, & leges ejus custodiant. Halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *ode est,* ἐπαινετικὴ, *continens exordium, sive propositionem hortatoriam ad celebrandum & colendum Deum, usque ad vers. 7. deinde narrationem causarum singulari modo ad Ecclesiam pertinentium. Quamobrem hic psalmus a Davide apposite duobus præcedentibus adjunctus est, ut apparet ex 1. Chron. 16.* 5 Mirabilium ejus] *prolepsis, id est, propositio summa sequentis narrationis.* 7 Hic est Jehova] *narratio causarum ex quibus Ecclesia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in universum duæ; una est fœdus ipsius gratuitum cum Ecclesia; altera, mirabilis administratio ex fœdere,*

quæ duo summatim hoc versu posita ex ordine postea tractantur: fœdus quidem, a vers. 8. ad 12. administratio verò, inde ad finem usque. 11 Funiculum] *vide Deut. 32. 9.* 12 Quamvis essent] *altera pars narrationis de mirifica administratione Dei, ad quam transit propheta per occupationem hanc, duobus versibus. Sunt autem tres narrationis partes; prima, de rebus mirificè a Deo gestis ante profectionem in Ægyptum, usque ad vers. 16. secunda de rebus in Ægypto gestis, inde usque ad versum. 37. postrema, de rebus gestis post exitum ex Ægypto.* 16 Advocans] *id est, efficiens potenti verbo: humanitus dictum, ut 2. Reg. 8. 1. secunda pars narrationis, ut dictum est in versum 12.* Scipionem panis fregit] *ut Levit. 26. 26.* 18 Compede] *tanquam criminis capitalis fuisset reus: vide Gene. 39. 20.* 19 Verbum ipsius] *Dei videlicet, qui Josepho per somnia revelaverat ea quæ ipsi erant eventura, Genes. 37. 7. & 9.* Sermo Jehovæ] *id est, Jehova ex consilio arcano & voluntate sua exploravit his modis fidem ejus in servitute & carcere, ut metalla in catino probari solent: hypallage.* 22 Ut vinciret] *id est, ut summus in regno esset, & secundus a rege regiam potestatem obtinens, Genes. 41. 40. & 44.* Informaret] *ut factum est Genes. 41. 33. & sequentibus.* 23 Chami] *ut suprà 78. 51. & infrà vers. 27.* 25 Mutavit animum eorum] *id est, fecit ut rex & Ægyptii novi existerent, qui non agnoscerent Josephum: de hoc autem loquendi genere vide Exodi 4. 19.* 27 Apud eos] *tum Jisraëlitas, tum Ægyptios, Exodi 5. & sequent.* 28 Neque rebellarunt] *id est, non fuerunt irrita, sed planè ut Mosche dicebat effecta sunt.* 30 Regum] *id est regis, & procerum regni.* 36 Principium omnis potentiæ] *ut Gen. 49. 3. & psal. 78. 51.* 37 Nec fuit] *quasi dicat, omnes incolumes ex Ægypto egressi sunt, liberi ab omnibus non tantùm externis, sed etiam internis impedimentis; quemadmodum Deus promissione sua declaraverat Exodi 11. 7. quò etiam pertinent verba promissionis quæ postea redintegrata est ad fontes amaros: Exodi 15. 26.* 41 Per siticulosa loca] *id est, per deserta Sinu & Tzinu.* 44 Laborem nationum] *ut promittitur Deut. 10. & 11.*

PSALMUS CVI.

Ecclesia ad Deum laudandum omneis excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem esse celebrando Deo verbis & operibus, sed etiam peccatis suis gloriam Dei convellere: quapropter confessa peccata sua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus iniquè perpetrata Deus semper condonavit pro fœdere & misericordia sua: & salutem precata, atque in ea confirmata benedicit Deo.

1 HALELU-JAH. Celebrate Jehovam, quia bonus est; quia in seculum benignitas ejus.

2 'Quis eloquatur [a] summam potentiam Jehovæ, [b] efferat totam laudem ejus?

[a] Heb. *potentias.*
[b] Heb. *faciat ut audiatur.*

3 O beatos qui observarent 'rationem *hanc*, qui 'exerceret justitiam quovis tempore.

4 'Recordare mei Jehova, 'pro [c] benevolentia qua prosequeris populum tuum; 'visita me salute tua:

[c] Heb. *benevolentia populi tui.*

5 [d] Ut fruar bono electorum tuorum, ut læter lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam cum possessione tua.

[d] Heb. *ut videam bonū: ut psal. 34. 13.*

6 Peccavimus cum majoribus nostris: iniquè fecimus, improbè egimus.

7 'Majores nostri in Ægypto non intellexerant 'mirabilia tua, non recordati fuerant amplitudinis 'benignitatum tuarum; sed 'occasionē dederant mutandi *eas* ad mare, [e] ingressuri mare algosum.

[e] Heb. *in mare algæ* ituri.

8 Attamen servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.

9 Cumque ipso increpante mare algosum, exsiccatum esset; deduxit eos 'per ejus abyssos, quasi *per* desertum.

10 Ita servans eos a manu osoris, vindicavit eos a manu inimici;

11 Operuerunt verò aquæ hostes eorum, unus ex illis non est relictus superstes.

12 'Quamvis credidissent verbis ejus, cecinissent laudem ejus;

Exo. 14. 31. & Exod. 15.

13 [f] Festinanter obliti sunt operum ejus, 'non perdurarunt ad consilium ejus:

Exod. 15. 24.
[f] Heb. *festinarunt, obliti sunt.*

14 Sed ducti concupiscentia in deserto, tentaverunt Deum fortem in solitudine:

Num. 11.

15 Adeò ut tradens illis [g] quod petebant, 'immitteret maciem [h] in illos ipsos.

[g] Heb. *petitionem corū.*
[h] Heb. *in animam eorū.*

16 Postea invidentibus Moschi in castris, Aharoni 'sancto Jehovæ;

17 Aperiens se terra deglutivit Dathanem, & operuit cœtum Abirami:

Num. 16.

18 Exardescensque ignis 'in cœtum illorum, flamma incendit improbos.

19 Fecerunt vitulum Chorebi, & incurvaverunt se fusili:

Exod. 32.

20 Et mutantes 'honorem suum, in [i] formam bovis comedentis herbam,

[i] Heb. *structuram.*

21 Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum; qui fecerat *res* magnas in Ægypto,

22 Mirabilia 'in regione Chami, terribilia ad mare algosum.

23 Quamobrem dixerat se perditurum eos; nisi Mosche electus ipsius 'cōstitisset in irruptione illa coram ipso, ad avertendum æstum ipsius, ne perderet.

24 Spreverunt quoque 'terram [k] desiderabilem, non credentes verbo ejus:

[k] Heb. *desiderii.*

25 Et murmurantes in tentoriis suis, non auscultarunt 'voci Jehovæ.

Num. 13. & 14.

26 Quapropter 'sublata manu sua juravit eis, se 'dejecturum eos in ipso deserto,

27 Etiam dejecturum 'semen eorum in gentibus, & dispersurum eos in regionibus.

28 Præterea copulaverunt se etiam cum idolo Pehhoris, & comederunt sacrificia 'mortuorum;

Num. 25.

29 Adeò provocantes *Deum* ad indignationem factis suis, ut irrumperet in eos plaga:

30 Donec consistente Pinchaso & judicium exercente; coercita esset plaga illa;

31 Quod reputatum est ei ad justitiam, per [l] quamque generationem usque in seculum.

[l] Heb. *generationem & generationem*

32 Item ferventem irā concitarunt ad aquas contentionis; ita ut 'malè fuerit Moschi propter ipsos:

Numer. 20.

33 Cùm exacerbantibus illis spiritum 'ipsius, pronuntiasset labiis suis *exacerbationem suam.*

34 Non perdiderunt populos illos, de quibus 'edixerat Jehova ipsis:

Judic. 1. inde a vers. 21.

35 Sed

Judic. 2. & 3.

35 Sed commiscentes se cum illis gentibus, didicerunt opera earum;

36 Colueruntque 'terricula earum, quæ ipsis fuerunt 'in tendiculam.

37 Nam 'sacrificaverunt filios suos, filiasq; suas 'dæmonibus:

38 Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum, filiarumque suarum quas sacrificabant, terriculis Cenahhanæorum; adeò ut 'contaminata esset terra istis [m] cædibus.

m Heb. *sanguinibus.*

39 Et polluerunt se operibus suis; actionibus suis, 'scortantes.

40 Quapropter accensus ira Jehova in populum suum; abominatus est possessionem suam:

Judic. 2. 1. 4. & Judic. 3. & sequentibus.

41 Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos osores eorum:

42 Et opprimentibus ipsos inimicis suis, deprimerent se sub manu eorum.

43 Multoties eripuit eos; ' quamvis ipsi exacerbassent eum consilio suo, & attenuati essent propter iniquitatem suam;

44 Respiciens ad angustiam [n] eorum, audito clamore eorum.

n Heb. *eis.*

45 Et recordantem pro eis ' fœderis sui; ' pœnituit ipsum pro amplitudine benignitatum suarum:

46 Adeò ut [o] conciliaret illis misericordiam coram omnibus qui captivos detinebant eos.

o Heb. *daret eos misericordiæ: hypallage sic. Gen.* 43. 14. 1. *Chronic.* 16. 35.

47 'Serva nos Jehova, Deus noster, & congrega nos' ex istis gentibus; ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

48 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis, inde a seculo usque in seculum: & dicat totus populus, Amen, halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-jah] *Ode est ἐπαινετικὴ, quemadmodum hoc principium ostendit. Constat autem ex partibus quatuor: prima est, exordium hortans ad celebrandum Deum, vers.* 1. *secunda, propositio imbecillitatis humanæ, quæ neque verbis neque operibus Deum pro merito celebrare potest; sed Deum glorificat confessione infirmitatis suæ, ut loquitur Apostolus* 2. *Corinth.* 12 9. *Hanc rationem psaltes servat a versu* 2. *ad* 7. *tertia est, narratio indignissimorum facinorum quæ majores perpetraverant, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a versu* 7. *usque ad* 47. *quarta, conclusio postulatoria & laudativa, duobus ultimis versibus.* 2 Quis] *propositio ac velut correctio superioris exhortationis. quasi dicat psaltes, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari potest? essent profectò beati, si qui præstarent; sed, eheu, plurimùm absumus ab eo convenienter celebrando; qui neque lingua valemus, neque vitæ integritate comparati sumus ad eum condignè celebandum, versu* 2. *&* 3. *Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quàm si imploremus misericordiam ejus, versu* 4. *&* 5. *& confiteamur peccata nostra, versu* 6. 3 Rationem hanc] *ore prædicandi & celebrandi Deum.* Exerceret justitiam] *id est, vitam suam componeret, velut spectatum aliquod simulachrum & documentum laudis ejus constans atque perpetuum.* 4 Recordare mei] *ut Genes.* 8. 1. Pro benevolentia] *id est gratuita misericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores nostros ductus es; prout sequens narratio explicat: simile argumentum est suprà psalm.* 85. 2. Visita me] *ut Gen.* 21. 1. 7 Majores nostri] *narratio, explicans alteram confessionis partem de peccatis majorum, & misericordia Dei condonante peccata, injustosq; beneficiis prosequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primum est de rebellione in deserto & transitu maris rubri, usque ad vers.* 12. Mirabilia tua] *opera quæ inde a creatione Deum fecisse audiverant.* Benignitatum tuarum] *quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Ægypto coram oculis ipsorum: de quibus actum est superiore psalmo.* Occasionem dederant] *id est, quantum in ipsis erat, salutem cœptam indignitate sua abruperant. vide Exodi* 14. 10. *& sequentibus.* 9 Per ejus abyssos] *id est, inter duas aquarum congeries, quæ Jisraëlitis cesserunt, ac si locus a natura siticulosus fuisset: vide Exodi* 15. 5. 12 Quamvis] *transitio ad alia exempla indignitatis Jisraëlitarum, quę per congeriem exponuntur ad illustrandam beneficentiam constantem Dei.* 13 Non perdurarunt] *sed obmurmurarunt ei re adhuc recentissima, Exodi* 15. 24. 15 Immitteret maciem] *id est, emaciaret eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeret: litotes.* 16 Sancto Jehovæ] *id est, quem sanctificavit Deus ad obeundum sacerdotium suum, & sanctum esse reipsa demonstravit: Num.* 16. 5. *&* 7. 18 In cœtum illorum] *Korachi, & aliorum qui admoverant thus: Num.* 16. 35. *&* 17. 10. 20 Honorem suum] *id est, Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant subituri: Exodi* 32. 25. 22 In regione Chami] *ut suprà* 78. 51. 23 Constitisset] *id est, intercessisset deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliasset Deo: metaphora a re castrensi, sic Jechezkel* 13. 5. *& infrà vers.* 30. 24 Terram desiderabilem] *spiritualium benedictionum temporaliumq; nomine, Deut.* 8. 7. *&* 11. 10. 25 Voci Jehovæ] *id est, mandato ejus, quod habetur Deut.* 1. 21. 26 Sublata manu sua] *ut Gene.* 14. 22. Dejecturum eos] *ut factum esse legimus Deut.* 2. 13. *& sequentibus.* 27 Semen eorum] *id est, filios erroribus, captivitate, & cædibus afflicturum, Num.* 14 33. *& Jechezkelis* 20. 23. *quomodo completum esse legimus Num.* 14. 45. *&* 21. 1. *& Deut.* 1. 44. *&* 2. 13. 28 Mortuorum] *id est, deorum vita carentium, Num.* 25. 2. 32 Malè fuerit] *id est, eorum occasione ab ingressu terræ promissæ exclusus sit Mosche, ut ipse conqueritur Deut.* 1. 37. *&* 4. 21. 33 Ipsius] *Moschus indignatione abrepti, Num.* 20. 10. *Est autem hîc ellipsis conjugati, ut Genes.* 18. 21. 34 Edixerat] *Deut.* 7. 2. *& sequentibus.* 36 Tericula] *ut* 1. *Schem.* 31. 9. In tendiculam] *ut prænuntiaverat Deus Exod.* 23. 33. 37 Sacrificaverunt filios] *contrà quàm præceperat Deus Levit.* 20. 2. *& Deut.* 12. 31. *&* 18. 10. Dæmonibus] . *ut Deut.* 32. 17. 38 Contaminata esset] *prout sanguine contaminari dicitur, Num.* 35. 33. 39 Scortantes] *id est, misso conjugali erga Deum officio, quidvis aliud potius quàm Deum pro libito animi sui amplectentes; quod vetuerat Deus. Num.* 15. 39. 43 Quamvis ipsi] *occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatiq; ab hostibus: quibus respondet psaltes; liberatio igitur ipsorum non ab ipsis, sed a Deo nostro est.* 45 Fœderis sui] *id est, duobus nominibus benefecit populo, propter misericordiam suam infinitam, & propter fidem veritatemq; promissionum suarum*

ex fœdere. Pœnituit] *ut Genes.6.6.humanitus dictum.* 47 Serva nos] *conclusio continens partes duas; petitionem beneficentiæ Dei gratiosæ a majorum exemplo, hoc versu; & laudationem Dei solennem in Ecclesia, vers.48.* Ex istis gentibus] *apud quas multi Jisraëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit: ut factum fuisse constat ex historia Judicū, & Schauli: nam hos versus Davidis esse ostenditur 1.Chron.16.*

PSALMUS CVII.

Psaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exteris errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, deniq; mutationum omnium quæ singulis regionibus & personis usu veniunt providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *est*; quoniam in seculum benignitas ejus.
2 Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit [a] ab angustia,
3 *Quos* ex regionibus congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & a mari:
4 *Qui* errarunt per desertum, per solitudinem viæ; civitatem [b] habitabilem non invenientes:
5 Famelici, etiam sitibundi; in quibus animus ipsorum sese obruebat:
6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eripuerit ipsos,
7 Et deduxerit ipsos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem:
8 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus apud filios hominum;
9 Eum satiare animam appetentem, & animam famelicam explere bono.
10 Qui desident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;
11 Quia dederunt occasionem mutandi sermones Dei fortis, & consilium excelsi spreverunt;
12 Quorum deprimit ista molestia animum; *qui* labant, nemine adjuvante:
13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,
14 Eduxerit ipsos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipsorum diruperit:
15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;
16 Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos succidere.
17 Stulti *qui* propter viam defectionis suæ, & propter iniquitates suas affliguntur,
18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt usque ad portas mortis:
19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,
20 Mittens verbum suum curaverit ipsos, & liberaverit a foveis ipsorum:
21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;
22 Et sacrificantes sacrificia gratiarum actionis, enarrent opera ejus cum cantu.
23 Qui descendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;
24 Ipsi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:
25 Quemadmodum edicens constituat ventum procellosum, qui attollat fluctus illius:
26 *Quemadmodum* ascendant ad cœlos, descendant ad abyssos; anima ipsorum malo sese ipsam dissolvat,
27 [c] Titubent, sese moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum absorbeatur:
28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eduxerit ipsos,
29 Restituerit procellam [d] malacię, silentibus fluctibus illarum *aquarum*,
30 Et lætantes ipsos, postquam conticuerunt *fluctus*, deduxerit ad portum [e] optatum:
31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum.
32 Exaltentq; eum in congregatione populi, & in consessu seniorum laudent eum.
33 Redigit flumina in desertum, & processus aquarum in siticulosum solum:
34 Terram [f] fructuosam in salsuginosam, propter malitiam habitantium in ea,
35 Redigit desertum in stagnum aquarum, & terram siccaneam in processus aquarum;
36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & constituant civitatem habitabilem,
37 Et consitis agris ac plantatis vineis, comparent [g] proventum fructuosum.
38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur valde, & jumenta eorum non minuit.
39 Ut contrà minuuntur atque incurvantur, præ coarctatione mali & mœrore;
40 Cùm effundens contemptum super ingenuos, facit ut errent per inanitatem viam:
41 Collocátque in edito egentem ab afflictione, & disponit tanquam gregem familias.
42 Videant recti & lætentur; omnis verò nequitia obdat os suum.
43 Quotus quisque sapiens est qui observet ista, ut animadvertamur benignitates Jehovæ?

[a] Heb. *a manu angustiæ.*
[b] Heb. *habitationis: sic deinceps.*
[c] Heb. *tripudient.*
[d] Heb. *quieti, vel silentio.*
[e] Heb. *oblectationis, vel desyderii ipsorum.*
[f] Heb. *fructus.*
[g] Heb. *fructum proventus: hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est* εὐχαριστικὴ, *constans ex propositione laudis, versu 1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amœbæi versus ferè terminant, a vers.2. ad 42. & conclusi-*

clusione, duobus versibus ultimis. Est autem hic psalmus quatuor superioribus nominatim adjunctus, ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipsius facere cognoscatur, ut dictum est supra in psalmum 103. 2 Prædicent] prima narratio de vagis, & in regione extera cum summo vitæ discrimine peregrinantibus, usque ad vers. 10. 3 Amari] id est, a meridiano tractu, ubi situm est mare rubrum, & sinus Avalites. 4 Solitudinem viæ] id est, in viam, ubi semita nulla est. 5 Obruebat] ut psal. 77.4. 8 Apud Jehovam] id est, privatim ex animo suo. Apud filios hominum] id est, palam & publicè. 9 Eum satiare] id est, thesin sive doctrinam universalem de beneficentia Dei in calamitosos profiteantur, ab hypothesi vel singulari exemplo & experientia sua: sic deinceps. 10 Qui desident] secunda narratio, de captivis quos aliena vincula constringunt, ut suorum peccatorum pœna inflicta a Deo. 11 Quia dederunt] id est, quia fuerunt immorigeri Deo, ac proinde benignitatem ipsius a se averterunt; cujus promissiones ad pios & obsequentes pertinent. Consilium excelsi] de ipsis beneficio prosequendis, si morem gererent. 16 Eum frangere] id est, ab arctissimis vinculis & carceribus sonticis liberationem dare. 17 Stulti] tertia narratio, de iis qui decumbunt gravissimè propter peccata sua. 18 Portas mortis] ut psal. 9.14. 20 Mittens verbum] id est, suo jussu. Liberaverit a foveis] id est, morte præsentissima & sepulchro ipsis jam comparato: sic enim accipiendum esse evincit contextus hujus hyperboles; quo modo accipitur Lament. 4.20. 23 Qui descendunt] quarta narratio de nautis, vectoribus, & omnibus per mare negotiantibus. 26 Ascendant ad cœlos] tum fluctus maris, tum navigantes ipsi qui jactantur fluctibus: gravissimæ hyperbolæ. Anima ipsorum] id est, nausea, & jactatione adeò vomant, ut animam illico acturi videantur; quasi cum vomitione liquescens profunderetur. 27 Absorbeatur] id est, exhauriatur, nesciant quid amplius facto sit opus, & omnibus tentatis de modo salutis desperent humanitus. 33 Redigit flumina] quinta narratio, de agrorum & personarum mutationibus effectis a Deo; quæ per antithesin illustratæ sunt singulæ. Flumina in desertum] id est, agros in steriles & siccos, duobus versibus. 35 Redigit] id est, contrà ex agris sterilibus efficit uberrimos & habitationi commodissimos, vers. seq. 38 Non minuit] id est, auget: litotes. 39 Contrà] supple cùm maledicit eis: nam ellipsis est contrarii; ut Gen. 18.19. 41 Disponit tanquam gregem] id est, multiplicat familias egentium, & fœcundat tanquam greges. 42 Videant recti] conclusio psalmi, cujus partes sunt duæ; una, de officio omniũ quib. cernenda proponuntur opera Dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur; tum improborum, ut confundantur & obstupescant illis, hoc vers. altera verò, brevis expostulatio de stupore & oscitantia omnium hominum vel sapientissimorum, qui in tot, tantis, & tam frequentibus miraculis, documentisq; bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, seq. versu. Nequitia obdat] ut Ijobi 5.16.

PSALMUS CVIII.

David ingressus administrationem regni & de hostibus debellandis cogitans, Deo gloriam ipsius commendat in benignitate & fide præstanda; promissiones ejus commemorat, auxilium implorat, & se eodem duce ad opus accingit.

1 CANTICUM & *Psalmus Davidis.*
2 Erecto [a]animo meo, ô Deus; canam & psallam, etiam [a]gloria mea. — Psal. 57.8. [a] Heb. *corde.*
3 Evigila nablium & cithara: expergefaciens *inde ab* aurora,
4 Celebrabo te in populis, Jehova; & psallam tibi in nationibus.
5 Magnam esse supra cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes veritatem tuã.
6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; & super totam terram gloria tua:
7 Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me. — Psal. 60.7.
8 Deus locutus est per sanctitatem suam; exultabo, in partem obtineo Schecemum, & convallem Succotharum metior:
9 Meus Gilhhad, meus Menasche; & Ephrajim robur capitis mei, Jehuda legislator meus *est.*
10 Moab pollubrum meum; supra Edomæum projiciam calceum meum; contra Palæstinam [b]clangentem agam.
11 Quis deduceret me *in* civitatem munitam? quis duceret me Edomæam usque?
12 An non *tu*, ô Deus, *qui* rejeceras nos; ut non procederes, ô Deus, inter exercitus nostros?
13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste; alioquin vanitas est auxiliatio humana.
14 In Deo faciamus strenuè, & ipse proculcabit hostes nostros.

ANNOTATIO.

1 Canticum] Psalmus est ευκτικὸς, continens partem psalmi 57. partemq; 60. Constat autem exordio votivo, quo spondet psaltes se celebraturum Deum, usque ad vers. 6. deinde petitione, vers. 6. & 7. tertiò confirmatione a promissionibus Dei, a vers. 8. ad 11. postremò conclusione petitoria, inde ad finem usque. 2 Gloria mea] id est, animo meo, ut exponitur psalmo 57.9. quasi dicat, quicquid est in me gloriosum, gloriabitur in Deo. 10 Clangentem agam] id est triumphabo victor: quod altero psalmo per sarcasmum Pelischtæis exprobraverat.

PSALMUS CIX.

David improbissimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expostulat cũ Deo illarum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & saluti malè precatur propter obfirmatam illorum malitiam: Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius: qua accepta, se benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, [a]*Davidis psalmus.* [a]O Deus laudis meæ, [a]ne surdum agas.
2 Nam [a]os improbi & os [a]dolosum contra me aperuerunt se, oblocuta sunt mihi lingua mendace: — [a] Heb. *doli.*
3 Et verbis [b]odiosis circumvenerunt me, oppugnantiã me immeritò. — [b] Heb. *odii.*

4 Adversati sunt mihi loco dilectionis meæ, *qua eram *in* oratione;
5 Reponentes mihi malum pro bono, & odium pro dilectione mea.
6 *Præfice illi improbum, qui adversans *in sistat ad dexteram illius:
7 *Cùm in jus venerit, abeat[d] damnatus; & oratio illius *illi sit[e] crimini:
8 Sint dies illius *pauci, curationem illius accipiat alter:
9 Sint filii illius pupilli, & uxor illius vidua:
10 Et continenter[f] vagantes filii illius, mendicent quærantque *stipem* e locis desolatis suis:
11 *Illaqueet fœnerator quicquid *est* illi, & diripiant extranei laborem illius:
12 Ne sit illi *qui protendat benignitatem, neque sit qui gratiam faciat pupillis illius:
13 Sit posteritas illius [g] excidio addicta, in generatione altera deleatur nomen eorum:
14 *In memoria sit iniquitas majorum illius apud Jehovam, & peccatum matris illius ne deleatur:
15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e terra memoriam eorum.
16 *Propterea quòd *non est recordatus exercere benignitatem; sed persecutus est virũ pauperem, egentemque, & affectum ægritudine [h] animi, ad afficiendum morte;
17 *Et [i] optavit ut maledictio obveniret ei; neque oblectatus est benedictione; sed *ut* procul esset ab eo,
18 *Ut indueretur maledictione velut chlamyde sua; & ingrederetur velut aqua intra eum, & velut oleum in ossa ejus:
19 *Adsit illi, tanquam panno amiciat se; & pro zona jugiter se accingat ea.
20 *Hoc *esto*[k] præmium adversantium mihi a Jehova, & obloquentium malum contra animã meam.
21 *Tu autem, ô Jehova domine, exerce *benignitatem* erga me propter nomen tuum; quia bona *est* benignitas tua, eripe me.
22 *Nam pauper & egens sum, & cor meum confossum est in medio mei:
23 *Ut umbra cùm declinat, abire cogor; *exagitor ut locusta:
24 Genua mea labant præ jejunio, & caro mea emaciatur [l] exhausta pinguedine:
25 Insuper probro sum illis, videntes me *movent caput suum.
26 *Auxiliare mihi, ô Jehova Deus mi; serva me pro benignitate tua:
27 Ut agnoscant manum tuam hanc esse, te Jehovam fecisse hoc:
28 Utut maledicant ipsi, tu benedicito: qui insurrexerunt erubescant, ut servus tuus lætetur.
29 Induantur adversarii mei ignominia, & amiciant se tanquam pallio pudore suo.
30 *Celebrabo Jehovam valde ore meo, & in medio multorum laudabo eum;
31 Quòd assistat ad dexteram egentis, ut conservet ab illis qui abjudicant[m] vitam illi.

[d] Heb. *cùm judicabitur*.
[e] Heb. *improbus: metalepsis*. Heb. *peccato*.
[f] Heb. *vagando vagentur filii ejus, & mendicent*.
[g] Heb. *ad excindendum: simile vide Num. 24.22*
[h] Heb. *cordis*.
[i] Heb. *amavit maledictionem ut eveniret: trajectio*.
[k] Heb. *opera, i. operæ pretiũ sive merces: metonymia*.
[l] Heb. *a pinguedine*.
[m] Heb. *animam illius*.

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est* εὐκτικός; *quem videtur David Deo cecinisse, cùm sub finem regni Schaülis animadverteret omnia esse perditissima: ut consimilibus verbis utitur Schaülem alloquens, 1. Schem. 26. 19. Sunt autem hujus psalmi partes quatuor; prima est exordium sive propositio summa totius causæ, usque ad versum 6. secunda, imprecatio in adversarios ab omni pietate & humanitate alienissimos, inde usque ad vers. 21. tertia, precatio supplicis pro salute sua, usque ad vers. 26. postrema, conclusio, reliquis versibus.* O Deus] *exordium audientiam faciens a persona Dei, in quo laudem suam totam consistere exponit psaltes, hoc versu; a persona adversariorum & sua, quatuor sequentibus.* Ne surdum agas] *ut psalm. 28.1.* 2 Os improbi] *vide 1. Schem. 24.10. & 26.19.* 4 Qua eram in oratione] *id est, pro ipsis concipiebam preces, ut Psalm. 35.13.* 6 Præfice illi] *secundus locus, imprecatio, qua malè precatur David tum ipsi adversario, tribus versibus; tum familiæ, duobus vers. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, vers. 11. 12. & 13. & saluti coram Deo, vers. 14. & 15. de quo orationum genere vide Psalm. 28.4. & 5. sensus autem est, durissimi dominatus atque tyrannici eum servum effice.* Insistat ad dexteram] *id est, indesinenter observet, urgeat, coërceat.* 7 Illi sit crimini] *id est, quo magis se crimine liberare defendendo aut deprecando conabitur, eo se amplius oneret.* 8 Pauci] *id est, pauciores quàm ex naturæ lege; ut factum est in Juda, cui sequentia verba accommodantur. Actor. 1. 20.* 10 E locis desolatis] *id est, eversa domo & familia sua.* 11 Illaqueet] *id est, ad se avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum.* 12 Qui protendat benignitatem] *id est, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipsius, aut antè porrectam adhibere pergat: metaphora.* 14 In memoria sit] *id est, Deus peccata illius semper sibi proponat in æternum puniendæ: humanitus dictum.* 16 Propterea] *amplificatio superioris imprecationis* ἐκ παραβολῆς, *id est, per comparationem malæ mentis, mali animi, & maleficiorum, quibus in viros bonos certo consilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnis quas ipsi infligi a Deo petit, ut pœna sit par noxiæ; usque ad versum 20.* Non est recordatus] *id est, de industria oblitus est, & omisit benefacere.* 17 Et optavit] *id est, toto studio incubuit ut bona averterentur a viris bonis, & mala obruerent eos: sic accipiendum esse hunc locum docent ipsa tempora verborum.* 18 Ut indueretur] *id est, ut omnibus malis corporalibus & spiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obrueretur, & submergeretur: elegantissimæ allegoriæ.* 19 Adsit illi] *maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & constringat ipsum.* 20 Hoc esto præmium] *summa imprecationis, qua David sui mentionem faciens transitum parat ad sequentem locum.* 21 Tu autem ô Jehova] *tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro salute sua, primùm a natura, fœdere, & gloria ipsius, hoc versu; deinde a persona sua, quatuor sequentibus.* 22 Nam pauper] *secunda causa a calamitatibus ipsius, quasi dicat, miserrimus sum & omni ope destitutus; ut suprà in genere dixerat, vers. 16.* 23 Ut umbra] *id est, quàm velocissimè.* Exagitor] *id est, discursare cogor propter diligentissimam pervestigationem & persecutionem hostium meorum, ut locusta dissilit. sic enim fecisse Davidem docetur 1. Schem. 23. 26.* 25 Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21.*

26 Aux-

26 Auxiliare mihi] *conclusio continens primùm anacephalæosin totius orationis præcedentis; ubi inverso ordine David Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius, tribus versibus; & pro confusione adversariorum, vers. 29. deinde professione utitur sui erga Deum officii & grati animi, duobus versibus ultimis.*
30 Celebrabo] *altera pars conclusionis, professio administrationis gloriosæ Dei, ad fidem piorum confirmandum.*

PSALMUS CX.

David de vocatione Christi Domini nostri ad regnum spirituale in Ecclesia & ad æternum sacerdotium prophetat: deinde proponit potentissimam victoriam de inimicis Christi, & triumphum ejus.

a He. *dictum.*
b Heb. *scabellum ad pedum tuorum: anastrophe.*
c Heb. *roboris tui.*
d He. *voluntatum populus.*

1 DAVIDIS *Psalmus*. a Dixit Jehova Domino meo, sede ad dexteram meam; donec dispsuero inimicos tuos b in scabellum pedum tuorum.
2 Scipionem c robustum tuum emissurus est Jehova Tzijone, *dicens* dominare in medio inimicorum tuorum.
3 Populus tuus *aderit* d maximè omnium voluntarius die copiarum tuarum: in decoris *locis* sanctitatis inde ab utero, ab aurora, tibi *aderit* ros juventæ tuæ.
4 Juravit Jehova, & non pœnitebit *eum*; tu *es* sacerdos in seculum secundum ordinem Malcitzedeki.
5 Domine, *qui sedet* ad dexteram tuam; frangens die iræ suæ reges,
6 Judicium exercebit in gentes; complens corporibus, frangens caput, in regionibus plurimis.
7 De torrente in via bibet; idcirco attollet caput.

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus est propheticus de regno & sacerdotio Christi; ac proinde didascalicus, constans ex duabus partibus: una est propositio officiorum quæ Deus pater commisit filio, usque ad ver. 5. altera est propositio eorum quæ Christus effecturus est pro officio suo, inde ad finem usque.* Dixit Jehova] *propositionis de officiis Christi in hoc quidem psalmo membra sunt duo; unum, de regno ipsius, tribus versibus; alterum de sacerdotio, ver. 4. In regni autem explicatione tria proponit psaltes: vocationem æternam a Deo patre in regiam administrationem & gloriam, hoc vers. administrationem universalem & potentissimam per spiritum & prophetiam sive doctrinam Evangelii, invitis hostibus, versicul. 2. & fidelissimum ac studiosissimum subditorum Christi obsequium. versiculo 3.* Domino meo] *Messiæ sive Christo, Deo æterno cum patre & spiritu sancto, qui homo factus in temporum plenitudine, etiam Davidis ipsius est dominus ex creationis & redemptionis jure, Matth. 22. 43. & alibi.* Sede ad dexteram] *hoc est, summum a me honorem imperiumq́ obtine, supra omne imperium ac potestatem collocatus, &c. Ephes. 1.20. humanitus dictum: hoc enim signo reges honestare eos solent quos honoribus summis prosequuntur, ut 1. Reg. 2.19. & psalm. 45.10.* Disposuero] *id est, subjecero pedibus tuis; quod explicatur copiosè 1. Corinth. 15.23. & sequentibus.* 2 Scipionem] *id est verbum evangelii, quod est potentia Dei in salutem omni credenti. Rom. 1. 16. & spiritualis armatura, divinitus valida ad subversionem munitionum & omnis sublimitatis quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & sequentibus.* Tzijone] *id est, ex Ecclesia Judæorum per totum orbem terrarum sceptrum regni sui Evangelium transmissurus, Jeschahh. 2. 3. & Mic. 4. 2.* Dominare] *potente verbo & spiritu Ecclesiam in mediis hostibus alente, & in hostes efficaciter dominante, Heb. 4. 12.* 3 Die copiarum tuarum] *id est temporibus Evangelii; quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris spiritu oris tui & illustri adventu tuo aboleveris. His enim temporibus militans Ecclesia esse dicitur ex scripturæ testimonio, & documentis patrum.* In decoris locis] *id est, in Ecclesiâ tua; quæ appellatur templum sanctum Domino: allegoria sumpta a figuris veteris Ecclesiæ, ut psal. 29. 2.* Inde ab utero] *id est, quum primùm per spiritum tuum semine incorrupto verbi regenerati fuerint in Ecclesia tua, & revelatus fuerit in ipsis Dei filius: ut loquitur Apostolus Galat. 1. 16.* Ab aurora] *id est, diligentissimè sistent se tibi: quæ diligentia ferè in scriptura hac temporis circumstantia notari solent: ut Ijobi 8. 5. psalm. 78 34. proverb. 7. 15. & alibi.* Ros juventæ tuæ] *id est, innumera multitudo electorum comparebit in Ecclesia tua, tanquam stillans ros e cœlo, & sub auroram depluens.* 4 Juravit Jehova] *alterum propositionis membrum de sacerdotio Christi, de quo legenda Epistola ad Heb. inde a cap. 4.* Secundum ordinem Malcitzedeki] *id est, veritatem & complementum exhibens illius sacerdotii, quod in Malcitzedeko figuratum est, nam sive historiæ formam ordinemq́ spectes; ita narratur quasi sine patre, sine matre, sine genere esset, sine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto sacerdotii Christi repræsentaretur æternitas: sive rem ipsam spectes; non fuit sacerdos secundum ordinem Aharonis, generis Levitici, ex lege mandati carnalis; sed Abrahamum ipsum & quodamodo Levin decimavit, figurans sacerdotem alium qui factus est sacerdos ex vi indissolubilis vitæ, & jurejurando adhibito, Heb. 7.* 5 Domine, qui sedet] *altera pars psalmi de effectis potentissimæ administrationis Christi regis nostri; continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello, strage inimicorum, & victoris persequentis exultatisq́ gestu figuratur. Enuntiatur autem conversa ad Deum oratione, ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem.* Qui sedet] *id est rex Christus, de quo versu 1.* Frangens] *ut psalm. 29.* Reges] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei. 2. Corinth. 10. 5.* 6 Complens corporibus] *id est, adversarios omnes ad unum malè perdens; & satanæ administros, satanamq́ ipsum (qui mortis imperium obtinet conterens sub pedibus nostris, Rom. 16. 20.* Plurimis] *id est omnibus: ut psal. 97. 1.* 7 De torrente] *id est, victoriam constantissimè persequetur, quemadmodum strenui duces ne cibo quidem aut potui indulgent, cum fusos hostes prosequuntur.* Attollet caput] *id est, victoriam plenam consecutus gloriabitur atq́ triumphabit; quam Deus pater filio promiserat suprà, versu 1.*

PSALMUS CXI.

Psaltes Ecclesiam suo exemplo hortatus ad laudationes Dei, amplitudinem operum ejus erga Jisraëlitas, & sancti fœderis proponit: deinde recordatus officii quod a suis stipulatur Deus, omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

1 [a] HALELU-JAH. Celebrabo Jehovam ex toto [a] animo, [a] in consilio rectorum & cœtu;

2 [a] Magna opera Jehovæ, [b] exposita omnibus qui delectantur illis,

3 [c] Gloriosum & decorum opus ejus, & justitiam ejus, permanentem in æternum.

4 [a] Memoriam [a] comparavit mirabilibus suis, gratiosus & misericors Jehova.

5 [a] Escam dedit timentibus se, recordatus [a] in seculum fœderis sui.

6 [a] Vim operum suorum indicavit populo suo, dando eis possessionem gentium.

7 Opera manuum ejus *sunt* [a] veritatis & [a] judicii [a] constantia omnia mandata ejus:

8 Fulta in æternum, in seculum; factaq; [d] fideliter & rectè.

9 [a] Redemptionem mittens populo suo, præcepit in seculum fœdus suum; sanctum & reverendum *haberi* nomen suum.

10 [e] [a] Caput sapientiæ *est* reverentia Jehovæ, [f] successus optimus omnibus [a] facientibus ista: laus ejus permanet in æternum.

[a] Heb. *corde.*

[b] Heb. *quæsita, id est, adeo prompta ut ea quærere amplius non sit opus: metalepsis, sicut Jeschahh.* 65 1.

[c] Heb. *gloriæ & decoris. Exodi.* 16.

[d] Heb. *cum fide & recto.*

[e] Heb. *principium.*

[f] Heb. *secundatio bona: ut accipitur Prover.* 3.4. *& alibi, ubi boni nomen adjunctum est.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus est* ἐπαινετικὸς, *constans exordio sive propositione laudis Dei, tribus versibus; narratione factorum ejus erga Ecclesiam, a ver. 4. ad ultimum; & conclusione, vers. ultimo. Hic porrò psalmus & sequens ad notandam dignitatem ipsius & levandam memoriam, ordine alphabetico conscriptus est. Exordii autem partes sunt, hortatio ad laudes Dei qua propheta utitur ab exemplo suo, ver.* 1. *& propositio summa rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus sequen.* In consilio rectorum] *id est, privatim & publicè in Ecclesia.* 2 Magna] *epitheta quatuor operum Dei laudabilium his duobus versibus continentur: quibus ex adverso sigillatim respondent narrationis membra, vers.* 4. *&* 5. 4 Memoriam compar.] *altera pars psalmi, narratio rerum divinitus collatarum in Ecclesiam Jisraëlitarum, usque ad ver.* 9. *& reciproci Jisraëlitarum erga ipsum officii, ut laudetur & sanctificetur Deus, ver.* 9. Comparavit] *id est, memorabilia opera & judicia exercuit, cùm liberaret populum ex Ægypto.* 5 Escam dedit] *id est, aluit populum quadraginta annis in deserto. Quamobrem Propheta alimentum deserti, & portionem singulis attributam proprio nomine appellavit prædam.* In seculum] *id est, perpetuò ad fœdus suum respiciens; non ad indignissima illorum murmura & rebelliones, quibus provocabant ipsum.* 6 Vim operum] *quæ duobus sequen. versibus exponitur.* 7 Veritatis] *erga pios qui veritatem amplectuntur.* Judicii] *in adversarios.* Constantia] *id est, stata, firma, quæ neque ab ipso revocantur, neque ab ullo subterfugi possunt.* 9 Redemptionem mittens] *id est, cùm Jisraëlitas tam mirificè liberaret (ut suprà dictum est) hoc officium erga se restipulatus est Deus: ut observatum est in ver.* 4. 10 Caput sapientiæ] *conclusio, per* ὑστέρωσιν *continens duas narrationis partes: unam, de officio nostro ut revereamur Deum, freti promissione Dei fore ut secundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in sempiternum prædicandis, quibus psalmus incipitur & clauditur. Est autem caput sapientiæ non tantùm fons aut principium, sed primaria & summa sapientia: vide Deut.* 4.6. Facientibus ista] *nimirum quæ mandavit & stipulatus est Deus, & quæ hoc psalmo fuerunt exposita.*

PSALMUS CXII.

Psaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

1 [a] HALELU-JAH. [a] Beatus [a] quisquis reveretur Jehovam, in mandatis ejus delectatur valde.

2 [a] Potens in terra *est* semen ejus, generationi rectorum [a] benedicitur:

3 Opes & divitiæ in domo ejus, & [a] justitia ejus permanet in æternum.

4 [b] [a] Micat in tenebris lux justorum: gratiosus *est*, misericors & justus.

5 Bonus quisque gratiosè largitur, & mutuò dat; moderatur res suas [a] ex officio.

6 [a] Quia [a] in seculum non dimovetur, in memoria [c] perpetua *est* justus.

7 A [d] rumore malo non timet, erecto [e] animo suo confisus Jehovæ:

8 Fultus animo suo non timet, [a] donec videat *malum* in hostibus suis.

9 [a] Dispergit, dat egentibus; justitia ejus permanet in æternum: [a] cornu ejus elevatur honore.

10 Improbus autem videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit; [a] desiderium improborum perit.

[a] Heb. *vir: ut infrà.*

[b] Heb. *oritur in tenebris lux quæ est rectis.*

[c] Heb. *seculi.*

[d] Heb. *auditione mala.*

[e] Heb. *corde: sic vers. seq. 2. Cor.* 9.9.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *psalmus est genere quidem* ἐπαινετικὸς, *ut hoc principium ostendit; sed tamen versatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus consequuntur. Constat itaque primùm hortatione ad laudem, his duabus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, usque ad ver.* 9. *ac postremò antithesi infelicitatis qua conficiuntur improbi, ver.* 9. *& ultimo.* Beatus] *prolepsis, id est, propositio summa narrationis, exponens notas viri boni, nimirum reverentiam Dei & verbi ipsius; deinde una voce summatim felicitatem denuntians, quæ in sequentibus explicatur.* 2 Potens] *explicatio felicitatis piorum, cujus partes a propheta tres constituuntur; prima est, felicitas totius familiæ domestica, duobus versibus; secunda, domesticæ felicitatis cum exteris communicatio, vers.* 4. *&* 5. *tertia, constans animi securitas ab omni*

ni malo, vers.6.7.& 8. Constituitur autem hæc prima felicitas in genere, honore, opibus, & vita, ut Abrahamo fuerat factum Gen.11.34. Benedicitur] *a Deo atque hominibus.* 3 Justitia ejus] *id est, justa vitæ sanctæq́ præmia: metonymia.* 4 Micat in tenebris] *id est, ita circumfluit donis secundis rebus (quæ lucis nomine in scriptura ferè appellantur) ut in alios calamitatibus pressos gratiosè, misericorditer, & justè profundat de benedictionibus suis.* 5 Ex officio] *tum erga domesticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus 2.Corinth.8.& 9.* 6 Quia in seculum] *ætiologia, sive explicatio causæ cur in mediis calamitatibus prosperentur sancti; ut dictum est vers.4. quæ ratione transitur ad tertium felicitatis locum.* In seculum non dimovetur] *id est, dimovetur quidem; sed non in perpetuum hæret, dejiciturq́ calamitatibus, ut loquitur Apostolus 2.Corinth.4.8.& 6.8. & sequentibus.* 8 Donec videat] *id est, ne tunc quidem metuit sibi a malo, cùm impendentes undique hostes ipsi minitantur malè; at proinde multò minus metuit, cùm illos in suum ipsorum malum dejectos videt: id est, nunquam metuit.* 9 Dispergit] *conclusio narrationis, continens hoc versu summam anacephalæosin felicitatis justorum quæ modò dicta est, & antithesin infelicitatis improbis obventuræ, versu sequen.* Cornu] *id est, caput, ut 1.Schem.2.1.* 10 Desiderium] *id est, improbæ cogitationes, consilia, labores, & conatus in bonos irriti fient a Deo: ut Psalm.146.4.*

PSALMUS CXIII.

David Ecclesiam Dei suo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majestatem, providentiam, & administrationem mirificam ac gloriosam ejus.

1 [a] HALELU-JAH. Laudate servi Jehovæ, laudate nomen Jehovæ.

2 [a]Sit nomen Jehovæ benedictum, [a]deinceps usque in seculum:

3 Ab ortu solis usque ad occasum ejus, *sit* laudatum nomen Jehovæ.

4 [a]Elatus supra omnes gentes Jehova *est*, supra ipsos cœlos gloria illius.

5 [a]Quis *est* par Jehovæ Deo nostro? [b] qui [a]altissimè habitat:

6 [c] Qui in infimis perspicit, in cœlis & in terra;

7 [a]Erigens pulvere tenuem, e sterquiliniis elevans egentem,

8 Faciendo [a]ut confideat cum ingenuis, cum ingenuis populi sui:

9 Faciens ut [d] quæ sterilis erat in familia, sedeat mater liberorum læta. Halelu-Jah.

[a] Heb. *ex nunc & usque.*

[b] Heb. *qui exaltat habitando: vide Gen.12.8.*

[c] Heb. *qui infimè demittit respiciendo.*

[d] Heb. *sterilis familiæ: 1.Schem.2.5.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus hic* ἐπαινετικὸς *primùm hortationem ad laudandum Deum, hoc versu; deinde laudationem, duobus sequentib. ac postremo laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc psalmum exarasse, cùm divinitus regnum accepisset, & publicum hoc beneficium cum domestico in Channam beneficio comparans canticum hoc cum illo confirmasse, quod habetur 1.Schemu.2.* 2 Sit nomen] *laudatio Dei amplificata circumstantiis temporis & loci. quasi dicat, in tempus infinitum infinitis locis.* 4 Elatus] *laudationis argumenta duûm generum; prius est, ab ipsa majestate Dei, hoc versu; posterius, ab operibus, inde ad finem usque.* 5 Quis est par] *transitio ad commendationem operum Dei per interrogationem: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentiæq́ ejus, duobus versibus; & operum admirabilitas, reliquis.* Altissimè habitat] *nimirum in cœlis, vers. sequent.* 7 Erigens] *ut 1.Schem.2.8. vide 2.Schem.7.8.* 8 Ut confideat] *id est, ut principatum obtineat: synecdoche.*

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem consternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo suo, causamq́ consternationis petens, eas respondentes fingit, & omnem potentiam, gloriamq́ Deo tribuentes.

1 [a]EXEUNTE Jisraële ex Ægypto, familia Jahhakobi a populo peregrini sermonis:

2 [a]Fuit Jehuda sanctitatis illius, Jisraël dominiorum illius.

3 Ipsum mare [a] videns profugit, ipse Jarden divertit retrorsum.

4 Ipsi [a] montes subsilierunt velut arietes, colles, ut [a]suburrunæ pecudes.

5 [a]Quid tibi *erat* ô mare, cur fugeres; ô Jarden, diverteres retrorsum;

6 O montes, cur subsiliretis velut arietes; colles, velut suburrunæ pecudes?

7 [a] A præsentia Domini [b] [a] intremo ego terra, a præsentia Dei Jahhakobi:

8 [a]Qui mutat ipsam rupem *in* stagnum aquarum, saxum in fontem aquarum.

Exod.14. Jehosch.3.14. Exod.19.18.

[a] Heb. *filii gregis. sicut ver.6.*

[b] Heb. *parturientis more indolescere me: infinitum pro finito tempore.*

ANNOTATIO.

1 Exeunte] *Psalmus est didascalicus; continens narrationem, quatuor versibus; & dialogismum, totidem versibus, petitum ex narrationis argumento.* 2 Fuit Jehuda] *id est, Jisraëlitæ fuerunt populus Dei, & ille vicissim Jisraëlitarum Deus, Exodi.6.6. & 16.6.* 3 Videns] *id est, sentiens suo modo: prosopopœia.* 4 Montes] *id est, juga montana Sinai.* 5 Quid tibi erat] *dialogismus, quo per prosopopœiam mare, Jardenem, montesq́ interrogat psaltes, duobus versibus: ad quam interrogationem responsum subjicitur, duobus alteris.* 7 A præsentia] *responsio prosopopœetica terræ; cujus appellatione etiam aquæ synecdochicè continentur.* Intremo] *id est, & tum ob præsentiam ejus intremui; & semper ejus præsentia ita afficior, ut non possim ad ejus adventum non intremiscere.* 8 Qui mutat ipsam rupem] *id est, e rupe educit ipsos fontes: hyperbole, qua amplificat David historiam quæ legitur Exodi 17.6.& Num.20.11.& sequentibus.*

PSALMUS CXV.

Ecclesia servari a Deo petit propter gloriam ipsius, & idololatrias perdi; singulos ad fidem hortatur, promissiones accommodat, & laudes Dei in hac vita se prædicaturam spondet.

1 'NON propter nos Jehova, non propter nos; sed nomini tuo ' da honorem propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.
2 Quare 'dicerent gentes, ubi *est* nunc Deus istorum?
3 'Atqui Deus noster in ipsis cœlis *est*, quicquid placet facit.
4 'Terriculis illarum argenteis & aureis, operi manuum humanarum,
5 Os *est* eis, sed non loquuntur; oculi *sunt* eis, sed non vident:
6 Aures *sunt* eis, sed non audiunt; nasus *est* eis, sed non odorantur:
7 Manus eis, sed non palpant; pedes eis, sed non ambulant, non mutiunt gutture suo.
8 'Similes illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.
9 'Jisraël confide Jehovæ, ' auxilium horum & scutum horum est.
10 *Vos* ' e familia Aharonis confidite Jehovę, auxilium horum & scutum horum est.
11 'Timentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.
12 Jehova ' recordatus nostri ' benedicet: benedicet familię Jisraëlis benedicet familiæ Aharonis:
13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis simul ac magnis,
14 [a] Augebit Jehova vos, vos & filios vestros.
15 Benedicti eritis Jehovæ, 'qui fecit cœlos & terram.
16 Ipsi cœli, cœli sunt Jehovæ; terraque, *quam* dedit filiis hominum.
17 'Non qui mortui sunt laudant Jah, neque quicunque descendunt in ' locum silentii.
18 'Sed nos benedicemus Jah, deinceps usque in seculum, Halelu-jah.

Psal.135.15.

[a] Heb. *adjiciet Jehova super vos, &c. sic Deut.1.11.*

ANNOTATIO.

1 Non propter nos] *Psalmus est generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam suam vindicet Deus, usque ad vers.9. deinde prophetica documenta a vers.9. ad 17. ac postremò conclusionem laudativam. Quem psalmum videtur conscripsisse David, cùm suscepto regno hostes populi debellaturus esset, aut singulare aliquod periculum impendêre ab idololatris videretur.* Da honorem] *id est, effice quicquid novisti nomini tuo fore honorificum, non propter nos; sed propter naturam tuam, promissionesq; fœderis. Est autem hoc loco prolepsis sive petitionis summa; ut Deus suis benefaciat tanquam ipsorum Deus, & avertens inimicorum ludibria omnipotentia sua, inimicos Dei & populi sui confundat, vers.8.* 2 Dicerent] *nimirum si desereres nos & illorum manibus exponeres. quasi dicat, ludificarentur nos, & blasphemarent te. hæc est explicatio superioris causæ ex absurdo.* 3 Atqui Deus noster] *subjectio ad absurdam istam blasphemamq; ludificationem hostium; qua primùm Deus verus asseritur, hoc vers. deinde dii falsi non cum ipso, sed ne cum ipsis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi esse, usque ad vers.8. neque a cultoribus eorum ampliùs quàm ab idolis ipsis metuendum.* In ipsis cœlis est] *id est supra omnia, majestate potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipsius.* 4 Terriculis] *ut 1. Schemuel. 31.9.* ἀντέγκλημα *sive recriminatio & translatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipsa; cujus recriminationis argumenta sunt hæc: primùm ab effectu, quòd nihil sunt nisi dolorifica, & molesta superstitione animos humanos torquentia, non consolantia & servantia, ut Deus est: deinde a materia, quòd (ut sint pretiosissima) tamen res sunt terrestres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlis habitat: tertio, ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contrà atque increatus nutu suo creaverit omnia: postremò quòd otiosa sunt, nulla vitæ facultate prædita; sed potius ludicra tantùm vi ventitum simulachra; Deus autem quicquid placet facit.* 8 Similes illis sunt] *quasi dicat, enervantur, adimunturq; idolorum autoribus cultoribusq; animi & sensus ipsi, ne gloriæ tuæ obsistere aut populo nocere possint.* 9 Jisraël] *secundus locus psalmi, quo propheta pios ad fidem hortatur in Deum propter promissiones & opera ejus, tribus versibus; deinde promissiones sigillatim populo Dei accommodat usque ad vers.17.* Auxilium horum] *nimirum confidentium Jehovæ.* 10 E familia Ahar.] *id est, Sacerdotes & Levitæ, qui sacerdotibus donati erant. Numer.18. & sequent.* 11 Timentes Jehovam] *ex quacunque gente ad cognitionem & cultum Dei veniatis.* 12 Recordatus nostri] *id est, qui semper re ipsa demonstrat se rationem habere nostri ex fœdere.* Benedicet] *promissio universè dicta, quæ deinceps singulis membris accommodatur eodem ordine qui servatur tribus precedentibus versibus.* 15 Qui fecit cœlos & terram] *id est, cujus benedictio plenissima est; cùm idem sit autor, conservator, & Dominus cœlorum suorum, & terræ quam attribuit nobis.* 17 Non qui mortui sunt] *conclusio laudativa qua exponit Psaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum esse; ac proinde vitam in gloria Dei esse occupandam; ut psal.6.6.* Locum silentii] *ut psalm.94.17.* 18 Sed nos] *viventes nimirum atque liberati, quemadmodum antè petierat.*

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jeruschalaima, in Ecclesia amorem suum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula sua, fidem, & infirmitatem narrat; salutem Dei omnibus modis prædicat; ac postremò petit in eadem salute servari, ut Deum amplius prædicet.

1 [a] DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.
2 'Nam inclinavit aurem suam mihi, cùm in ' diebus meis invocârem ipsum,
3 Et ' circundantibus me doloribus mortis, angoribusq; sepulchri obvenientibus mihi; angustiam & mœrorem inveniens,
4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*; 'obsecro

[a] Heb. *diligo: nam exaudit Jehova: trajectio.*

secro Jehova, libera animam meam.
5 *Gratiosus Jehova & justus; Deus, inquam, noster [b] misericors,
6 Servans *simplices Jehova; [c] cùm attenuatus sum, mihi confert salutem.
7 *Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus fit erga te.
8 *Quandoquidem eripuisti [d] *me ipsum a morte; oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapsu:
9 *Continenter ambulabo coram Jehova, in *regionibus viventium.
10 *Credidi cùm *hæc* loquerer, ego satus fueram [e] super modum.
11 Ego dixeram [f] *accelerando, *omnis homo *est* mendax.
12 *Quid rependerem Jehovæ? omnia beneficia ejus [g] superant me.
13 *Poculum [h] *omnis salutis [i] acceptum *exhibebo*, & nomen Jehovæ prædicabo.
14 Vota mea Jehovæ rependens, [k] mox *coram toto populo ejus, *dicendo:*
15 *Pretiosa *est* in oculis Jehovæ, mors intentata iis quos ipse benignitate prosequitur.
16 Obsecro Jehova, cum ego *sim* servus tuus, sim servus tuus, *filius ancillæ tuæ; solveris vincula mea, *pretiosa sit vita mea.*
17 *Tibi sacrificabo sacrificium gratiarum actionis, & nomen Jehovæ prædicabo:
18 Vota mea Jehovæ persolvam, mox coram toto populo ejus,
19 *In atriis domus Jehovæ, in medio vestri Jeruschalaima. Halelu-Jah.

[b] Heb. *miserans.*
[c] Heb. in *attenuare meo.*
[d] Heb. *animam meam.*
[e] Heb. *valde.*
[f] Heb. *in accelerare meo.*
[g] Heb. sunt *supra me.*
[h] Heb. *salutum.*
[i] Heb. *summam.*
[k] Heb. *coram mox toto:* σύγχυσις. *ut vers.* 18.

ANNOTATIO.

1 Diligo Jehovam] *Psalmus est didascalicus: in quo David ad regnum evectus contexit primùm exordium, ver. 1. secundo narrationem fidei suæ & amoris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ suæ, usque ad ver. 12. deinde propositionem consilii sui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Ecclesia, tum præteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem usque: quæ in exordio per prolepsin omnia proponuntur, ver. 1.* 2 Nam inclinavit] *narratio, secunda pars psalmi, qua propheta explicat secundum membrum exordii inverso ordine, narrans beneficia Dei erga se in angustiis quibus premebatur, duobus versibus; & constitutionem animi sui in ipsis angustiis, versibus seq.* Diebus meis] *afflictionis meæ; ut sequens versus explicat: sic infra psalm. 137. 7. & Lament. 1. 21.* 3 Circundantibus me] *ut 2. Schem. 22. 5. & 6. & psalm. 18.* 4 Obsecro Jehova] *secunda pars narrationis; qua propheta docet quæ fuerit animi sui constitutio in calamitate sua. Tria autem narrantur in hac constitutione; primùm orationis summa, hoc ver. deinde fides & fidei argumenta, usque ad versum 10. ac postremò infirmitas & perturbatio humana animi, ver. 10. & 11.* 5 Gratiosus] *explicatio fidei illius certissimæ, qua David ad Deum orandum adductus est: ubi primùm naturam officiúmque Dei erga fideles omnes & seipsum nominatim explicat ad confirmandum se, duobus versibus; deinde animum suum confirmat ab acceptis beneficiis, in spe salutis & præsentis vitæ, tribus sequen. postremò hanc orationem & expectationem, fructus esse fidei suæ ostendit, principio ver. 10.* 6 Simplices] *qui humanis consiliis destituuntur, ab iis abstinent, animoq; simplice se committunt Deo.* 7 Redi anima mea] *id est, ne amplius esto perturbata; sed conquiescito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus.* 8 Quandoquidem] *confirmatio beneficentiæ Dei ab anteacta experientia, quæ enuntiatur per Apostrophen ad Deum, ut sit emphaticotera.* Me ipsum] *id est, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta avertisti a me, quæ dolorem fuissent allatura: gradatio.* 9 Continenter ambulabo] *id est, non peribo ab hoc periculo; sed pro certo habeo me superstitem evasurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam.* Regionibus viventium] *id est, terra: periphrasis.* 10 Credidi, cùm hæc loquerer] *id est, tum demum vigebat & triumphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipsum his argumentis compellarem, quæ modò dicta sunt. Sic transit ad tertium locum, quo confitetur infirmitatem suæ carnis repudiantem promissiones Dei, nisi Spiritus Dei fidem sustentasset in spiritu ejus.* 11 Accelerando] *id est. cùm preceps raperer in perturbationes carnis; ut accipitur psal. 31. 23.* Omnes homo mendax] *id est, nunc demum video Schemuelem non Dei Spiritu propheticè, sed suo sensu humanitus ac mendaciter locutum esse, cùm me ad regnum Jisraëlis indicaret perventurum esse. sic David ex infirmitate non Deum quidem apertè, sed Schemuelem perstringebat; quasi Dei voluntatem non satis explorasset Schemuel, & transsiluisset modum vocationis suæ.* 12 Quid rependerem] *tertia pars psalmi, propositio consilii; cujus consultatio hoc versu habetur, definitio verò sequentibus.* 13 Poculum] *definitio hujus consultationis duas partes continet: unam, officii præsentis, duobus versibus; alteram, futuri, ad finem usque. Ac officii quidem leges ponuntur istæ; præsentis publica professio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Ecclesia, duobus versibus; futuri verò, oratio, qua fideles se in reliquam vitam committunt Deo, vers. 15. & 16. ut eadem officia persolvant Deo; quod Propheta facit tribus ver. ultimis. Sensus est, holocaustis & eucharisticis oblatis Deo, epulum sacrum populo faciam ad recordationem multifariæ salutis quam percepi a Deo: ut narratur fecisse. 1. Chron. 16. 1. & sequentibus.* Omnis salutis] *id est gratiarum actionis de omni salute quam Deus in me contulit.* 14 Coram toto populo] *id est, omnibus Jisraëlitis, quos congregaverat Jeruschalaima ad deducendum arcam Jehovæ, 1. Chron. 15. 3.* 15 Pretiosa est] *id est, Deus meo exemplo demonstravit quàm sibi sit chara vita fidelium, qui meam totes, tot modis, tantisq; viribus appetitam conservavit. Est autem hic oratio continens petitionem duobus versibus; & votum, reliquis.* 16 Filius ancillæ tuæ] *vide suprà psal. 86. 16.* 17 Tibi sacrificabo] *id est, agnoscam & profitebor te.* 19 In atriis domus Jehovæ] *id est, in Ecclesia.*

PSALMUS CXVII.

Psaltes hortatur gentes, ut regnum Christi celebrent.

1 *LAU-

Rom. 15.11.

1 LAUDATE Jehovam omnes gentes, laudationibus commendate eum omnes nationes:

2 Quia invalescit erga nos benignitas ejus, & fides Jehovæ in seculum. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate] *Ode est, ἐπαινετικὴ, provocans omnes gentes ad agnoscendum regnum Christi, propter benignitatem, & veritatem, ac constantiam promissionum ejus, quæ ex mera ipsius benignitate profectæ sunt.*

PSALMUS CXVIII.

David typus Christi Ecclesiam ad Dei laudes prædicandas hortatus, a suo exemplo commendat liberationes ejus & suam ipsius fidem, eum tum suis, tum Ecclesiæ totius verbis celebrat: figurat Ecclesiam euntem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum, & sacerdotes Ecclesiæ benedicentes, sacrificiaq; imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1 CELEBRATE Jehovam, quia bonus *est*, quia in seculum benignitas ejus.

2 Dicat nunc Jisraël, esse in seculum benignitatem ejus.

3 Dicant nunc [a] qui sunt ex familia Aharonis, esse in seculum benignitatem ejus.

[a] Heb. *familiæ.*

4 Dicant nunc timentes Jehovæ, esse in seculum benignitatem ejus.

5 Ex ipso angore invocavi Jah, respondens *collocavit* me in lato Jah.

6 Jehova *adest* mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?

7 Jehova adest mihi cum auxiliatoribus meis: ideo ego despicio osores meos.

8 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ullo homine.

9 Melius *est* recipere se ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ingenuis.

10 Omnes gentes circumdederant me; [b] sed in nomine Jehovæ enervavi eas.

11 [c] Etiam atque etiam circumdederant me; sed in nomine Jehovæ enervavi eas.

12 Circumdederant tanquam apes, extinctæ sunt ut ignis spinarum: nam in nomine Jehovæ enarvavi eas.

13 [d] Graviter impuleras me ut caderem, sed Jehova auxilio fuit mihi.

14 Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi saluti.

[b] Heb. *in nomine Jehovæ sed, &c. sic duob. ver. seq. trajectio.*

[c] Heb. *circũdederãt me etiam circumdederant me.*

[d] Heb. *impellendo impuleras.*

Exod. 15.2.

15 Vox cantus & salutis *est* in tentoriis justorum; *dicens*, dextera Jehovæ agit strenuè:

16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ agit strenuè.

17 Non moriar; sed vivam, ut enarrem opera Jah.

18 [e] Severè castigavit me Jah; sed morti non tradidit me.

[e] Heb. *castigando castigavit.*

19 Aperite mihi portas justitiæ, *ut* ingressus per eas celebrem Jah;

20 Hanc ipsam portam ad Jehovam, per quam justi intrant.

21 Celebrabo te; quia exaudiens me, fuisti mihi saluti.

22 Quem lapidem spreverant structores, is est in caput anguli.

23 A Jehova est hic, estq; mirabilis in oculis nostris.

24 Hac ipsa die effecit Jehova; exultemus & lętemur in ea.

25 Obsecro Jehova, serva nunc; obsecro Jehova; prospera nunc.

26 Benedictus *est* qui venit in nomine Jehovę; benedicimus vobis e domo Jehovæ,

27 Dei fortis Jehovę, qui illustravit nos; ligate sacrificia festi funibus, usque ad cornua altaris.

28 Deus fortis meus es, ideo celebrabo te; Deus meus, exaltabo te.

29 Celebrate Jehovam, quia bonus *est*: quia in seculum benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est, ἐπαινετικὴ, continens exordium προκελευστικὸν ad laudes tribuendas Deo, quatuor versibus: propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a singulari exemplo Prophetæ, a ver. 5. ad 15. narrationem gratulationis mutuæ inter Ecclesiam & advenientem regem, inde usq; ad versum 27. postremò conclusionem laudativam convenientem cum principio psalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Psalmum hunc conscripsisse, cùm superatis aliis gentibus a postrema sua expeditione in Hhammonitas reverteretur, 2. Sche. 12.26. & seq.* 3 Familia Aharonis] *vide suprà psalm. 115.10.* 5 Ex ipso] *secunda pars, propositio exempli sui singularis cujus in summa duo sunt loci; unus, de liberationibus præteritis, hoc versu: alter, de fide & constantia Dei, ac præstantissima fiducia Davidis in promissionet illius; qui loci per prolepsin his duobus ver. positi, deinceps explicantur.* 7 Jehova adest mihi] *ἐργασία secundi loci prolepseos de divina fide & prophetæ fiducia, tribus versibus: cujusmodi fiducia prędicatur psal. 3. & 27. & alibi.* Despicio] *id est, securus, ac non trepidus in eos respicio.* 9 In ingenuis] *id est, etiam in potentibus multis: gradatio.* 10 Omnes gentes] *ἐργασία prioris loci prolepseos de liberationibus a Deo acceptis, per ὕστερον Hhebræis frequentissimam; continens brevem narrationem impetuum quos ab hostibus pertulit, & victoriarum quas ipsi attulit gratiosè Deus, usque ad versum 15.* 12 Tanquam apes] *id est, plurimis ac confertis agminibus circumquaque: ut Deut. 1.44.* Ignis spinarum] *id est, quàm ocyssimè velut in fumum abierant, & inanes effecti sunt: ut Ecclesiast. 7.6.* 13 Graviter] *apostrophe ad hostem unumquemque: in qua David tum jus victoriæ suæ explicat, quòd ab hostibus gravissimè lacessitus esset; tum salutem Dei opponit irritis omnium conatibus.* 15 Vox cantus] *tertia pars psalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor versibus; & publicè in Ecclesia, reliquis.* In tentoriis justorum] *id est, in urbe populi Dei, & habitationibus Jisraëlitarum gratulantium Deo & regi.* 17 Non moriar] *ut conspiraverant hostes; quemadmodum ipse de Pelischtæis docet psalm. 9.7.* 18 Severè

verè castigavit] *quasi dicat, Dei quidem consilium fuit, ut me inimicorum opera castigaret; sed inimicorum contrà ut profligarent me, quod non permisit Deus: sic Jeschahh 10.6. & 7. & Zecar. 1.15.* 19 Aperite mihi] *altera pars gratulationis publica in Ecclesia: cujus partes sunt, aditus in domum Dei, duobus versibus; oratio Ecclesiæ ad Deum, ad ver. 26. & postremò oratio Dei ad regem & populum per sacerdotes suos, vers. 27. & 28.* Portas justitiæ] *id est, domus Dei, quam soli ingrediuntur justi Deum justissimum adeuntes, ut sequens versus exponit.* 21 Celebrabo te] *oratio populi, constans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus versibus; & precatione, vers. 25.* Quia exaudiens me] *primum beneficium singulare: ut supra ver. 5.* 22 Quem lapidem] *secundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc versu; totumq́ regnum, sequent. quod typicè in Davidis persona stabilitum, perfectè & absolutè institutum est in Christo & in Ecclesia: ut ipse Christus accommodat, Matth. 21.42. & alibi. Lapis enim est typicus David, cui vetus Ecclesia tanquam lapidi diatono sive frontato incubuit: verus autem lapis Christus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum domino; Ephes. 2.10.* Spreverant structores] *id est, proceres in populo Dei, tum Schaulis temporibus, tum etiam Ischboscheti; si Davidem respiciamus: sin autem Christum, sacerdotes & alii omnes, qui ex officio extruere Ecclesiam, non destruere debuerant.* Caput anguli] *id est, firmamentum sive fundamentum totius Ecclesiæ coagmentatæ in Christo; prout figuratè Juda & Jisraël coaluerant in Davide.* 23 Hic] *videlicet angulus, id est, constructio & coagmentatio Ecclesiæ.* 24 Effecit] *nimirum salutem regi & regno, ut coalescerent & firmè constringerentur.* 26 Benedictus est] *tertia pars gratulationis, ut observatum est in versum 19. continens sacerdotum verba omnibus benedicentium ex officio, Deut. 10.8. & sacrificia imperantium.* E domo Jehovæ] *id est, a Jehova, quem vestro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionem vobis denuntiamus depromptam ex thesauro ipsius, Num. 6.27.* 27 Qui illustravit] *id est, perfudit nos hac prospera & gloriosa victoria: sic enim lux apud Hhebræos prosperitatem & lætitiam sonat: ut Ester. 8.16.* Usque ad cornua altaris] *id est, in toto atrio confertim: nam ulteriùs transire populo nefas erat* 28 Deus fortis] *conclusio a laudatione Dei singulari & publica, quæ adhibebatur cùm ista eucharisteria offerentur Deo.*

PSALMUS CXIX.

David in gravissimo suo exilio se ipsum hoc psalmo consolans, felicitatem piorum in studio, fide, & obsequio voluntatis Dei positam esse docet: ideoq́ in notitia illius, studio, fide, & obsequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis suæ carnis, peccati, mundi, satanæ, hostiumq́ omnium conservari: ac postremo sibi de tota anteacta vita, & æquitate in causa bene conscius, Deo seipsum & reliquæ vitæ suæ administrationem commendat ad gloriam ipsius & salutem suam.

ALEPH

1 ˈBEATI INTEGRI ˈviâ, qui ambulant in lege Jehovæ:

2 Beati custodientes testimonia ejus, ex toto [a] animo quærentes eum:

3 *Qui* etiam non operantur iniquitatem, *sed* in viis ejus ambulant,

4 *Quas* tu præcepisti mandatis tuis, observari valde.

5 ˈUtinam ˈcomparentur viæ meæ, ad observandum statuta tua.

6 Tunc non erubescam, cùm ˈintuebor in omnia præcepta tua:

7 Sed celebrabo te [b] recto animo, discendo jura justitiæ tuæ:

8 Statuta tua observabo ˈadmodum, ˈne derelinquas me.

BETH

9 [c] ˈQuomodo ˈpurificabit ˈpuer semitam suam? observando *eam* secundum verbū tuum.

10 ˈEx toto animo meo ˈquæro te, ne finas me errare ˈa præceptis tuis.

11 In animo meo recondo sermonem tuum, ut non peccem [d] in te.

12 Tu benedicte Jehova, doce me statuta tua.

13 ˈLabiis meis recenseo omnia jura oris tui:

14 De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut de omnibus opibus:

15 De mandatis tuis meditor, & intueor semitas tuas:

16 In statutis tuis me ipsum oblecto, non obliviscor verbi tui.

GIMEL

17 ˈBeneficium confer in servum tuum; *ut* dum vivo, observem verbum tuum.

18 Retege oculos ˈmeos, ut intuear mirabilia ex lege tua.

19 ˈPeregrinante me in hac terra, ne abscondas a me præcepta tua.

20 *Nam* [e] comminuor ipse, ob desiderium erga jura tua omni tempore.

21 ˈ*Tu qui* perdis superbos, maledictos; qui errant a præceptis tuis,

22 Devolve a me opprobrium & contemptū, ˈquia testimonia tua custodio:

23 ˈEtiam confidentibus principibus, de me sermones frequentantibus; servus tuus meditatur ˈde statutis tuis:

24 Etiam testimonia tua oblectationes meæ *sunt*, [f] consiliarii mei.

DALETH

25 ˈAdhæret pulveri [g] vita mea: vivum serva me secundum verbum tuum.

26 ˈVias meas recensentem exaudivisti me; doce me statuta tua.

27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelligā, ut mediter de mirabilibus tuis.

28 ˈStillat anima mea præ mœstitia, erige me secundum verbum tuum.

29 ˈViam falsitatis amove a me, & legem tuam gratiosè largire mihi.

30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuorum *quæ* propono *mihi*.

31 Inhæreo testimoniis tuis Jehova, ˈne finas me erubescere.

32 Viam præceptorum tuorum percurram, cùm ˈdilataveris animum meum.

HE

33 ˈDoce me, Jehova, viam statutorum tuorū; quam custodiam ˈ*in* finem *usque*.

34 Fac ut intelligam, ut custodiam legem tuā; observemq́; eam ex toto animo.

35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuorum; nam eo delector.

[a] Heb. *corde: sic deinceps.*
[b] Heb. *rectitudine cordis.*
[c] Heb. *in quo.*
[d] Heb. *tibi.*
[e] He. *comminuitur anima mea.*
[f] Heb. *homines consilii mei.*
[g] Heb. *anima mea.*

36 Flecte

36 Flecte animum meum ad statuta tua,' neque *sinas* deflecti ad quæstum.
37 'Averte oculos meos,ne'respiciant vanum; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præsta servo tuo sermonem tuum,qui addictus est reverentiæ tui.
39 Averte'opprobrium meum, quod reformido; quia jura tua bona sunt.
40 'Ecce desidero mandata tua,in justitia tua fac ut vivam.

VAV.

41 ' Cumque obvenerint mihi ' benignitates tuæ Jehova ; salus tua secundum sermonem tuum:
42 Respondebo probro afficienti me'rem;quia fiduciam habeo in verbo tuo.
43 Sed ne abripe ab ore meo verbum [h] 'verum admodum : quandoquidem jura tua expecto:
44 Et observabo legem tuam jugiter, in seculum & sempiternum:
45 Continenterq; ambulabo ' in ipsa latitudine,quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de testimoniis tuis coram regibus,neque erubescam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ diligo,
48 'Attollam manus meas ad præcepta tua quæ diligo, & meditabor de statutis tuis.

h Heb. *veritatis admodum.*

ZAJIN

49 'Recordare verbi cum servo tuo *habiti*, de quo spem fecisti mihi.
50 'Hæc est consolatio mea in afflictione mea: sermonem tuum vivificare me;
51 Superbis deridentibus me admodum,a lege tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a seculo Jehova,& meipsum consolari:
53 ' Prestere prehendente me ab improbis, desertoribus legis tuæ,
54 Psallendi argumenta esse mihi statuta tua, ' in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me noctu nominis tui Jehova, & observare legem tuam.
56 Hæc *consolatio* est mihi, me mandata tua custodire.

CHETH

57 ' Portio mea *es* Jehova, 'dico; observando verba tua.
58 'Deprecor faciem tuam ex toto animo,'gratiam fac mihi secundum sermonem tuum:
59 ' Reputo vias meas,ut'referam pedes meos ad testimonia tua.
60 Festino ac non cunctor, observare mandata tua.
61 Turbis improborum dispoliantibus me; legis tuæ non obliviscor.
62 Media nocte surgo ad celebrandum te propter jura justitiæ tuę.
63 Socius sum omnibus qui reverentur te, & observantibus mandata tua.
64 ' Benignitatis tuæ,ô Jehova , plena est terra; statuta tua doce me.

TETH

65 ' Bono affecisti servum tuum Jehova,secundum verbum tuum.
66 Præstantiam rationis & scientiæ doce me: nam præceptis tuis credo.
67 'Cùm nondum loquerer , ego errabam : nunc autem sermonem tuum ' observo.
68 Bonus es & beneficus,doce me statuta tua.
69 ' Concinnantibus contra me falsitatem superbis,ego ex toto animo custodio mandata tua.
70 ' Obesatur quasi adipe cor illorum,ego lege tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi , ut discerem statuta tua.
72 Melior *est* mihi lex oris tui,multis millibus *nummûm* aureorum & argenteorum.

JOD

73 'Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me: redde me intelligentem,ut discam præcepta tua.
74 Timentes tui videant me & lætentur,quòd in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnosco Jehova, [i] justa esse judicia tua; & te ' in fide afflixisse me.
76 Adsit jam benignitas tua,ut consoletur me secundum sermonem tuum *habitum* cum servo tuo.
77 Obveniant mihi misericordiæ tuæ ut vivam: quia lex tua *est*[k] omnis oblectatio mea.
78 Erubescant superbi, quòd [l] falsis de caussis pervertant me; meditante me de mandatis tuis.
79 ' Convertantur ad me timentes tui, & cognoscentes testimonia tua.
80 Erit animus meus integer in statutis tuis, ut ' non erubescam.

i Heb. *justitiam.*

k Heb. *oblectationes meæ: sic. ver.* 92.

l Heb. *falsitate: sic infrà ver.* 86.

CAPH

81 ' Consumitur *desiderio* salutis tuæ anima mea,in verbo tuo expectationem habeo.
82 Consumuntur oculi mei *desiderio* sermonis tui; dicendo, Quando consolaberis me?
83 Quamvis sim 'similis utri ad fumum : statutorum tuorum non oblitus sum.
84 Quanti erunt ' dies servi tui ? quando exercebis in persequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi superbi fossas , [m] qui se non conformant legi tuæ.
86 Omnia præcepta tua *sunt ipsa* veritas: falsis de causis persequuntur me,auxiliare mihi.
87 Propemodum consumpserunt me *dejectum* in terram : quamvis ego non dereliquerim mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum serva me, ut observem testimonium oris tui.

m Heb. *qui non secundum legem tuam* sunt.

LAMED

89 ' In seculum ô Jehova, verbum tuum 'consistit in cœlis:
90 [n] In unaquaque generatione fides tua: cùm statueres terram, illa constabat.
91 Ad 'judicia tua perstant hodie,quia illa omnia sunt servi tui.
92 Nisi lex tua esset omnis oblectatio mea, [o] jam diu periissem in afflictione mea.
93 In seculum non obliviscar mandatorum tuorum: nam illis vivum conservas me.
94 ' Tuus sum, conserva me; quia mandata tua quæro.
95 'Me expectantibus improbis ad perdendum me,testimonia tua considero.
96 Omni ' perfectioni video esse finem:'latum *verò esse* mandatum tuum valde.

n Heb. *in generatione & generatione* .

o Heb. *tunc.*

MEM

MEM

97 *Quàm diligo legem tuam, toto die est meditatio mea.
98 Inimicis meis sapientiorem *me reddit præceptis tuis: nam in seculum adest mihi.
99 Omnibus doctoribus meis intelligentior fio; quia testimonia tua meditatio mea sunt.
100 Senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio.
101 Ab omni *semita mali cohibeo pedes meos, ut observem verbum tuum.
102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.
103 Quàm suavia sunt palato meo *judicia* sermonis tui! suaviora melle ori meo.
104 Mandatis tuis prudens sum: idcirco odi omnem semitam falsitatis.

NUN

105 *Lucerna pedi meo verbum tuum *est*, & lux itineri meo.
106 Juravi quod præstabo, me observaturum jura justitiæ tuæ.
107 Afflictus sum admodum; Jehova, vivum conserva me secundum verbum tuum.
108 *Voluntarias oblationes oris mei accepta quæso Jehova, & jura tua doce me.
109 *Anima mea in manu mea jugiter *versante*, tamen legis tuę non obliviscor:
110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.
111 Possideo testimonia tua in seculum; quia gaudium animi mei sunt.
112 Inclino animum meum ad faciendum statuta tua; in seculum, *in finem usque.

SAMEC

113 *Cogitationes *alias* odi, legem autem tuam diligo.
114 Latebra mea & scutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.
115 Recedite a me malefici, ut custodiam præcepta Dei mei.
116 Sustenta me secundum sermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.
117 Suffulci me ut salvus sim, & respiciam ad statuta tua jugiter.
118 Conculcas omnes errantes a statutis tuis: quia *falsus est dolus eorum.
119 *Tanquam* scoriæ, facis ut cessent omnes improbi terræ; *idcirco diligo testimonia tua.
120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis *timeo.

HHAJIN

121 *Exerceo *judicium & justitiam: ne permittas me oppressoribus meis.
122 *Obi vadimonium pro servo tuo in bonum; ne opprimant me superbi.
123 Oculi mei consumuntur *desiderio* salutis tuæ, & sermonis [p] justi tui.
124 Fac erga servum tuum secundum benignitatem tuam, & statuta tua doce me.
125 Servus tuus sum, prudentem me redde; ut cognoscam testimonia tua.
126 Tempus est ut faciat Jehova; *irritam faciunt legem tuam.
127 *Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatissimum,
128 Propterea *quòd* omnia mandata de omnibus [q] recta agnosco, omnem semitam falsitatis odi.

PE

129 *Mirabilia *sunt* testimonia tua: idcirco custodit ea anima mea.
130 [r] Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ instruit simplices.
131 *Os meum distendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus sum.
132 *Respice ad me, & gratiam fac mihi, prout *est* jus erga amantes nomen tuum.
133 *Pedes meos institue in sermone tuo, & *ne sinas dominari in me ullam iniquitatem.
134 Redime me ab oppressione hominum, ut observem mandata tua.
135 Fac ut præluceat facies tua servo tuo, & doce me statuta tua.
136 *Rivi aquarum descendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non observant legem tuam.

TZADE

137 *Justus es Jehova, & rectus judiciis tuis.
138 Pręcepisti [s] justa testimonia tua, & fidelia valde.
139 Conficit me zelus meus, quòd *obliviscantur verbi tui *hostes mei.
140 Purgatus *est* sermo tuus valde; quapropter servus tuus diligit ipsum,
141 Parvus ego & contemptus *diligo*; mandatorum tuorum non obliviscor,
142 Justitiæ tuæ justitiæ [t] perpetuæ, & legis tuæ [u] veracis.
143 Oppressione & angustia obvenientibus mihi, præcepta tua *sunt* oblectationes meæ.
144 Justitia testimoniorum tuorum *est* in seculum: prudentem me effice ut vivam.

KOPH

145 *Invocantem ex toto animo exaudi me Jehova, *ut* statuta tua custodiam.
146 Invocantem te serva me, *ut* observem testimonia tua.
147 Veniens ante *te* in ipso crepusculo ut vociferer, in verbo tuo spem habeo.
148 Præveniunt oculi mei excubias, ad meditandum de sermone tuo.
149 Voci meæ ausculta secundum benignitatem tuam, Jehova: secundum judicia tua vivum conserva me.
150 Appropinquantibus sectatoribus sceleris, *qui* a lege tua longè absunt;
151 Propinquus es Jehova, & omnia præcepta tua *sunt* ipsa veritas.
152 Pridem novi de testimoniis tuis, te *in seculum fundasse ea.

RESCH

153 *Respice afflictionem meam, & libera me: quia legis tuę non obliviscor.
154 [x] Suscipe causam meam, & vindica me: pro sermone tuo vivum conserva me,
155 *Ita ut* [y] procul sit ab *improbis salus: quia statuta tua non quærunt.
156 Miserationes tuæ amplæ sunt Jehova, secundum judicia tua vivum conserva me.
157 *Ut* multi sint persequentes me & hostes mei, à testimoniis tuis non declino.
158 Simulac video perfidè agentes, fastidio

[p] Heb. *justitia tuæ.*

[q] Heb. *rectifico.*

[r] Heb. *janua.*

[s] Heb. *justitiam testimoniorum tuorũ & fidem: hypallage.*

[t] Heb. *in seculum.*

[u] Heb. *veritatis.*

[x] He. *contende contentionem meam.*

[y] Heb. *procul abessendo ab improbis salutem.*

me

me ipsum torqueo: quòd sermonem tuum non observent.

159 Vide me, mandata tua me diligere, Jehova; secundum benignitatem tuam vivum conserva me.

160 [z] Præstantissimum verbum tuum *est* ipsa veritas: & in seculum *est* quodque judicium [a] justum tuum.

[z] Heb. *caput sive præstantia verbi tui: hypallage, ut Exod. 30.23*
[a] Heb. *justitiæ tuæ.*

SCHIN

161 Principibus persequentibus me immeritò, a verbo tuo pavet animus meus.

162 Gaudeo de sermone tuo, ut qui invenit prædam amplam:

163 Falsitatem odi & abominor, legem tuam diligo.

164 Septies quotidie laudo te, de judiciis justis tuis:

165 Pacem multam esse diligentibus legem tuam, neque esse eis offendiculum.

166 Expecto salutem tuam Jehova, & præcepta tua facio.

167 Observat anima mea testimonia tua, diligoque ea valde.

168 Observo mandata tua ac testimonia tua; quia omnes viæ meæ coram te sunt.

TAV

169 Appropinquet clamor meus ante faciem tuam, Jehova; secundum verbum tuum prudentem redde me.

170 Perveniat deprecatio mea ante faciem tuam; secundum sermonem tuum eripe me.

171 Eructabunt labia mea laudem, cùm docueris me statuta tua.

172 Cantabit lingua mea sermonem tuum, omnia præcepta tua [b] justissima esse.

173 Adsit manus tua ad auxiliandum mihi; quia mandata tua eligo:

174 Desidero salutem tuam Jehova, & lex tua *est* [c] omnis oblectatio mea.

175 Vivat anima mea, ut laudet te; & judicia tua auxilientur mihi.

176 Erro ut pecus quæ perit, require servum tuum: nam præceptorum tuorum non obliviscor.

[b] Heb. *justitiam.*
[c] Heb. *oblectationes meæ.*

ANNOTATIO.

ALEPH. 1 Beati] *Psalmus est generis mixti, continens promiscua documenta & preces in singulis ogdoadibus; quæ ordine alphabetico a Davide conscripta sunt ad insignem Psalmi doctrinam notandam, & faciliùs memoriæ complectendam: ut observatum est suprà Psal. 111.1. Continet autem hæc prima ogdoas integrum totius Psalmi argumentum, nimirum thesin sive propositionem generalem de felicitate bonorum obsequentium Deo, quatuor versibus; deinde hypothesin sive accommodationem singularem ad personam supplicis, quatuor cæteris.* Via] *id est, instituto vitæ, cùm illa præceptis Dei conformatur tum animo, sequente versu; tum factis, versu 3. sic etiam infrà iter & semita appellatur.* 5 Utinam] *transitio ad hypothesin; in qua psaltes primùm voto se commendat Deo, hoc versu; deinde constantiam, gratias, & obsequium spondet, sequentibus.* Comparentur] *id est, providentiâ tuâ disponantur omnia quæ ad vitam meam bene instituendam pertinent, hoc versu; & ego ipse conserver a te, ver. 8.* 6 Intuebor in omnia] *id est, recognoscam & tenebo illa, edoctus a te.* 8 Admodum] *id est, quantum & quantisper in me facultas erit: verborum autem ἐμπλοκὴν, evidentiæ causa mutavimus.* Ne derelinquas me] *id est, adsis & custodias; ut dictum est in versum 5. litotes.*

BETH. 9 Quomodo purificabit] *hac secunda ogdoade primùm διαλογιστικῶς Propheta exponit summam superioris thesis, ver. 9. deinde rationes vitæ suæ comparat cum hac regula, & committit Deo.* Purificabit] *id est, vitam beneficio Dei purgatam per remissionem peccatorum, vindicare a novis peccati sordibus & puram servare poterit.* Puer] *id est, filius & servus Dei, quisquis est.* 10 Ex toto animo] *propositio instituti singularis, quo propheta usus est in animo suo informando: quod beatorum attributum est, suprà versu 2. Duo itaq; continet; petitionem a Deo, ut servi sui studia promoveat, & narrationem studii sui.* Quæro te] *secundum verbum tuum, quod partim accepi & recondo in animo meo, ver. 11. partim amplius doceri peto, ver. 12.* A præceptis tuis] *quâ viâ tu quærendus & consequendus es.* 13 Labiis meis] *altera pars ogdoadis, expositio studii, qua David ostendit se boni & fidelis discipuli officium facere.*

GIMEL. 17 Beneficium] *tertia ogdoas est εὐκτικὴ, in qua per prolepsin beneficentia Dei imploratur, ver. 17. deinde partes ejus duæ nominatim petuntur; una, ut Deus ab infirmitatibus & impedimentis naturæ inhærentibus liberet, tribus versibus; altera, ut liberet ab adventitiis malis, quibus piorum animos oppugnat mundus, quatuor versibus.* 18 Meos] *id est, mentis meæ. quasi dicat, explica me ex ignoratione mea.* 19 Peregrinante me] *id est, quandiu vivo peregrè a Domino, 2. Corinth. 5.6.* 21 Tu qui perdis superbos] *altera pars ogdoadis, petitio, ut Deus servum suum a contumeliosis liberet, & adversus mundi impetus confirmet: quam petitionem confirmat psaltes argumento a justitia Dei, hoc ver. quasi dicat, tu semper justè pessundedisti superbos, & tibi constas in judiciis tuis; jam itaque mihi hoc ipsum beneficium præsta.* 22 Quia testimonia] *id est, quibus eo nomine ab istis afficior, quia testimonia tua, &c.* 23 Etiam] *amplificatio superioris petitionis a constante ipsius officio erga legem Dei.* De statutis tuis] *nimirum neglecto fortiter ipsorum probro & contemptu.*

DALETH. 25 Adhæret] *id est, dejectus & prostratus sum calamitatibus: metaphora. Est autem quarta ogdoas εὐκτικὴ, qua psaltes primùm precatur se illustrari & regi verbo Deo: quatuor versibus; deinde adversantia verbo Dei, deprecatur. Precatur autem argumentis sumptis a præsente malo, hoc versu; a præcedentibus Dei beneficiis, sequente; postremò a studio animi sui flagrantissimo, ver. 27. & 28.* 26 Vias meas] *id est, cùm me, calamitates meas, animum meum, & vitæ institutum exponens, tuæ fidei committerem.* 28 Stillat] *id est, velut liquefacta contabescit, adeò in lachrymas effundor: hyperbole.* 29 Viam falsitatis] *id est, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime, his duobus versibus; & libera infirmitate vitæ, ut in vera doctrinæ fide & prompto obsequio ambulem; duobus aliis.* 31 Ne sinas me erubescere] *id est, eò infirmitatis prolabi atque desidere, ut mihi probrosa sit vita mea.* 32 Dilataveris] *id est, angustum & tenuem spiritum meum ampliaveris, & donorum tuorum capacem effeceris, propterquorũ tenuitatẽ nunc mœrore conficitur: sic vocatur amplitudo animi, 1. Reg. 4.28.*

HE. 33 Doce me] *quinta*

quinta ogdoas in superiore petitione pergens; qua primùm institui & informari petit in bono, quatuor versibus; deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor. In finem usque] *id est, tota vita: sic infrà ver. 112.* 36 Neque sinas deflecti] *transitio ad deprecationem sequentem, proposita una specie quæ maximè familiaris est, ut conscendatur ad genus proximè sequente versu.* 37 Averte oculos meos] *id est, studia animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetendæ & suspiciendæ, duobus versibus: & ab omni maleficio libera, quasi dicat, rege & confirma animum, vitamq; meam.* Respiciant] *id est, ad res vanas se convertant, abducti a voluntate tua.* 39 Opprobrium] *id est, malum quod bono juri tuo adversatur, ac proinde jam metuo; deinceps verò probrosum mihi futurum esset: ut suprà dixit ver. 31.* 40 Ecce] *conclusio summa petitionis, qua transitur ad votum sequentis ogdoadis.* 41 Cúmq; obvenerint] *sexta ogdoas est ἐπαγγελτική, id est, promissionem continens sive votum grati animi erga Deum, acceptorum beneficiorum nomine. Constat autem professio hæc primùm libera declaratione apud adversarios per spiritum Dei, vers. 41. & 42. deinde vitæ integritate & protestatione apud omnes, tribus sequentibus; ac postremò sancto ac pio usu apud Deum cum animo suo, ver. 47. & 48.* Benignitates tuæ] *quas ego suprà petii, & tu promisisti.* 42 Rem] *id est, non dissimulabo; sed ita planè ut se res habuerit eloquar.* 43 Verum admodum] *id est, verissimum: periphrasis.* 45 In ipsa latitudine] *id est, magna, & regia, sive consulari via: metaphora.* 48 Attollam] *id est, avidè manum admovens excipiam, evolvam, & pervestigabo mandaea tua: metaphora.* 49 Recordare] *septima ogdoas primùm petitionem gratiæ Dei continet, ver. 49. deinde documentum & expositionem animi sui constantis, septem reliquis. De hoc autem recordandi verbo vide Gen. 8.1.* 50 Hæc est consolatio] *narratio animi consolationem percipientis tum ex promissionibus Dei pios confirmantibus, consolantibus, & recreantibus, 6. versibus; tum ex testimonio bonæ conscientiæ.* 53 Prestere] *id est, celerrima gravissimaq; procella, metaphora: vide Psal. 11.6.* 54 In loco peregrinationum] *id est, ubicunque locorum verser in terra; periphrasis terræ: vide Genes. 47.9.* 57 Portio mea es] *octava hæc ogdoas tertium consolationis locum explicat; nimirum orationem animi freti promissionibus Dei, & ad ipsius gratiam in sua infirmitate confugientis. Continet itaq; primùm petitionem gratiæ fundatam promissione Dei, hoc & sequente versu; deinde explicationem & accommodationem duarum partium quæ promissione continentur, nimirum professionem officii quod a nobis stipulatur Deus, a vers. 59. ad 64. & petitionem beneficii promissi, ver. 64.* 58 Dico] *id est, recolo te dixisse, ego sum Deus tuus; continenter ambula coram me, &c. Gen. 17.1.* 58 Deprecor] *conscius videlicet imbecillitatis meæ.* Gratiam fac] *id est, præsta promissionem propter verbum tuum in Christo, non habita ratione infirmitatis meæ.* 59 Reputo vias] *id est, contendo ad præstandam stipulationem tuam pro tenuitate mea: sic explicatur secunda pars versus primi, versibus quinque.* Referam pedes] *i. redeam ad obsequium tuum, abs quo natura defecerat; deponamq; veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & novum induam.* 64 Benignitatis tuæ] *petitio, ut Deus tenuitatis misertus promissionem præstet; ad quam adhibetur argumētū a beneficentia Dei in res omnes creatas.* 65 Bono affecisti] *nona ogdoas similiter εὐκτική, continet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteacta ipsius beneficentia erga supplicem, hoc versu; deinde a persona supplicis fidem offerentis & indignitatem suam confitentis, duobus sequentibus, tertiò a natura Dei, ver. 68. postremò a bona conscientia, reliquis versibus.* 67 Cùm nondum loquerer] *id est, inde ab ortu meo sum peccator, alienus a lege tua, & filius iræ; sed fide teneo promissiones tuas in animo meo: sic Psalmo 51.7.* Observo] *nimirum animo; ut Gen. 37.11.* 69 Concinnantibus] *explicatio bonæ conscientiæ, quæ non tantùm immota est a calamitatibus, hoc & sequente versu; verùm etiam per illas augescit in notitia & studio voluntatis Dei, duobus reliquis.* 70 Crassatur] *id est, magis ac magis indies induratur: metaphora: sic Jeschahh. 9.10.* 73 Manus tuæ] *decima ogdoade similiter εὐκτικῇ David institui a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, quæ tum in salute creaturæ illustris futura est coram omnibus bonis, duobus versibus; tum in præstatione promissionum ejus, ver. 75. & 76. secundò a persona sua, vers. 77. tertiò a persona adversariorum, vers. 78. postremò a persona bonorum, vers. 79. quæ omnia deinde promissione animi grati concluduntur.* 75 In fide] *id est, justè, ac non præter verbum tuum.* 79 Convertantur ad me] *id est, adjungant se mihi, cognita & demonstrata per judicia tua æquitate causæ meæ: sic Ijobi 6.29.* 80 Non erubescam] *quod eveniret, si a statutis tuis recederem: ut suprà vers. 31. & psalm. 44.22.* 81 Consumitur] *undecima ogdoade David opem Dei & salutem petit; primùm a persona sua, tribus versibus; deinde a persona Dei & adversariorum, quorum improbitatem cum justitia Dei & innocentia sua comparat: versibus quatuor: postremò a voto grati animi, versu 88.* 83 Similis] *id est, arefactus, exhaustus viriditate, & quasi confectus, atque in rugas abiens.* 84 Dies servi tui] *id est, hoc tempus calamitosum quo premitur servus tuus, quàm diu est duraturum? vide suprà psalm. 116.2.* 89 In seculum] *duodecima ogdoade David salutem a Deo petit duobus argumentis. prius est a natura Dei, constantiaq; & efficacitate verbi ejus, usque ad versum 94. posterius a persona sua, reliquis. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm universè, a generali cœli & terræ creatione, & administratione, hoc & sequent. versu; deinde a singulari & extraordinaria, vers. 91. postremò a sua ipsius experientia.* Consistit] *id est, constans & firmum permanet.* 91 Judicia tua] *præstanda nimirum atque exequenda.* 94 Tuus sum] *secundus locus, sive argumentatio petitionis: ut dictum est in versum 89.* 95 Me expectantibus] *id est ita constanter quæro atque considero, ut nullis inimicorum tentamentis avocer, adductus majestate verbi tui: in quo omnia invenio amplissima & perfectionis infinitæ, quantumvis gravibus premar angustiis, versu sequente.* 96 Perfectioni] *videlicet rerum creatarum.* Latum] *ita ut finis illius videri non possit, id est, infinitum; μείωσις.* 97 Quàm diligo] *decima tertia ogdoade, David occasione sumpta ab amplitudine verbi quam modò commendaverat, rapitur in duas exclamationes; quibus celebrat amorem suum erga verbum Dei, primùm propter præstantiam scientiæ & intelligentiæ quam suprà omnes est consecutus ex meditatione & studio illius, quatuor versibus; deinde propter præstantiam usus quem percepit ex verbo, cæteris.* 98 Me reddit] *lex tua informans in præceptis tuis.* 101 Semita mali] *ut suprà ver. 1.* 105 Lucerna] *decimaquarta ogdoade, David ad petitionem regreditur salutis & gratiæ, vers. 107. & sequent. ad*

VAV.
ZAJIN.
CHETH.
TET.
JOD.
CAPH.
LAMED.
MEM.
NUN.

quam consequendam adhibet argumenta tria; unum, promissionis Dei & efficacitatis per spiritum, demonstratæ verbo, hoc versu: alterum, studii sui & animi constantissimi ad obsequendum Deo, sequent. versu; tertium, miseriæ suæ, vers. 107. qui loci deinde copiosiùs exponuntur vers. 109. & sequentibus. 108 Voluntarias oblationes] id est, orationes meas & gratiarum actiones. quasi dicat, serva me propter laudem tuam, quam salute accepta celebrabo: syllepsis, sive noëma. 109 Anima mea] id est, quamvis ego verser in præsentissimis periculis: sic 1. Schem. 28. 21. & Ijobi 13. 14. 112 In finem usque] vide suprà vers. 33.

SAMEC.

113 Cogitationes] decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei salutemque implorat, ver. 116. & sequente: ideoque primùm studium suum exponit Deo, & adversariis objicit, tribus primis versibus: deinde seipsum confirmat a judiciis Dei; severis quidem in malitiosos: gratiosis verò erga eos qui seipsos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis versibus ogdoadis. 118 Falsus est] hoc est, inanis, vana est hypocrisis, quæ suos ipsius concinnatores frustratur. 119 Tanquam scoriæ] id est, verbo tuo, & afflictionibus, judiciisque, tanquam igne, consumis & abjicis: sic Jeschahh. 1. 25. & Maleaci. 3. 3. Idcirco] quia latebra & scutum es diligentibus te, improborum verò justus judex. 120 Timeo] quasi dicat, non quidem a præsentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adesse expeto; sed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: sic ponitur elegans ἐπανόρθωσις eorum quæ suprà dixerat, horret pavore tui.

HHAJIN.

121 Exerceo] decima sexta ogdoade, quæ tota est εὐχτική, David postulat primùm servari a malo, duobus versibus; deinde affici bonis & institui verbo, tribus sequen. idque tum a persona sua, cujus obsequium, fidem, & studium explicat sparsim, tum a persona Dei & adversariorum, vers. 126. Judicium &] id est, æquo & bono faciendo operam do: quo testimonio confirmatur animus meus de electione & vocatione mea. 122 Obi vadimonium] id est, compâre, & te ipsum siste coram adversariis meis, suscipiens causam meam metaphora ab usu forensi. 126 Irritam faciunt] eò audaciæ proruperunt adversarii mei, ut non tantum contra me, sed contra verbum ipsum tuum apertè veniant, & illud labefactare tentent. 127 Propterea] ætiologia cur David informari petat in cognitione legis: nimirum quòd legem bonam & sanctam esse novit; se autem ultrò diligere bonum, & malum odisse profitetur.

PE.

129 Mirabilia] decimaseptima ogdoas continet primùm professionem studii erga doctrinam Dei, tribus versibus: deinde petitionem, quatuor versibus; postremò expostulationem de adversariis contra legem venientibus, versic. 136. studii autem causæ afferuntur duæ; una, admirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua psalmo 19. 131 Os meum distendo] id est, omnibus nervis contendo ut assequar: metaphora ab anhelis & fessis viatoribus. 132 Respice ad me] petitio gratiæ, hoc versu: cujus triplex effectus sequentibus demonstratur; informatio vitæ, versiculo sequente; liberatio ab angustiis, versic. 134. & documenta verbi per spiritum, versic. 135. 133 Pedes meos] id est, rationem vitæ meæ: metaphora. Ne sinas dominari] id est, me a viis tuis abducendo in me eam dominium obtinere: etsi volentibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum habitat in carne nostra: vide Rom. 7. 136 Rivi aquarum] id est, effundor in lachrymas, non tantùm mea, sed etiam improborum causa quorum misereor, ut infrà versic. 139. & omnium maximè legis tuæ causa, quam violari fero indignissimè.

TZADE.

137 Justus es] decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo doceri petit, a justitia, integritate, fide, constantia, & utilitate verbi. 139 Obliviscantur] id est, non agnoscant. Hostes mei] rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuscum se ut parvum, tenuem, & contemptum comparat, duobus versibus sequentibus.

KOPH.

145 Invocantem] decimanona ogdoade David salutem a Deo petit primùm a persona sua, quæ obsequium spondet, duobus versibus; & præsens studium explicat, duobus alteris; deinde a persona Dei benignissima, præsentissima, constantissimaque in verbo suo, versibus quatuor reliquis. 152 In seculum] id est, constituisse ut sint æterna: nam hic versus exegeticè finem superioris explicat.

RESCH.

153 Respice] vigesima ogdoade David salutem petit primùm a persona sua, æquitate causæ, & æquitatis studio, duobus versibus, quæ causa amplificatur per comparationem adversariorum, vers. 155. deinde a persona Dei, cujus misericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus, se constanter salutem expectare testatur, quinque reliquis. 155 Improbis] id est, adversariis causam iniquam agentibus.

SCHIN.

160 Ipsa veritas] id est, certissimum est, fidelissimum, & constantissimum: ut sequentia explicant. 161 Principibus] vicesimaprima ogdoade David primùm constitutionem animi sui erga Deum & verbum ejus explicat; qua continentur metus, oblectatio, amor, laus, & expectatio, sex versibus: deinde vitæ conformatio atque obsequium. A verbo tuo] non autem a principibus absterretur. 164 Septics] id est, sæpenumero: numerus finitus pro infinito, ut Levit. 26. 18. De judiciis] quorum summa sequent. versu continetur. 165 Offendiculum] quod ipsis pacem adimat.

TAV.

168 Omnes viæ meæ] id est, tu vides, agnoscis, instituis, & curas vitam meam. 169 Appropinquet] ultima ogdoade David doceri, juvari, & servari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, usque ad versum 173. deinde propter fidem suam in promissiones Dei, ver. 173. & sequent. postremò concludit psalmum generali petitione opis Dei ad gloriam ipsius & salutem suam, duobus ver. ultimis. 173 Eligo] nimirum præ rebus omnibus. 176 Erro ut pecus] id est, incerta sede huc & illuc vagari cogor. Quæ perit] id est, quæ procul a grege & pastore suo vagatur errabunda; ut sequentia verba ostendunt. Require] ut pastor amissam pecudem: ut Luc. 15. 4. Præceptorum tuorum] id est, audio vocem tuam, ut ovis tua; Joan. 10. 3. & sequentibus.

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a suis calamitatibus: orationemque commemorat qua apud Deum conquestus est tum de calumniis, tum de persecutionibus & exilio, quæ ipsi fuerant perferenda.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum.* Ad Jehovam in maxima angustia mea clamavi, & exaudivit me.

2 Jehova, eripe [b] me a labio [c] falso, a lingua dolosa.

3 Quid datura est tibi, quidve adjectura tibi

[a] Heb. *excellentiarum: sic psalmis 14. sequen.*

[b] Heb. *animam meam.*

[c] Heb. *falsitatis.*

tibi lingua dolosa,

4 *Verba* ' *similia* sagittis robusti acutis, comparanda ' prunis juniperorum?

5 'Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, ' habito [e] tanquam scenitæ ' Kedareni.

6 Plurimum [f] habitasse videtur sibi anima mea, apud ' osorem pacis.

7 'Ego pacem *diligo*: at cùm loquor, ipsi ad bellum *conclamant*.

[d] Heb. *protractione* temporis, *id est, tam longo & continente exilio.*

[e] Heb. *cum tentoriis. Kedaris: hypallage.*

[f] Heb. *habitavit sibi: pleonasmus, ut Genes.* II. 33.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est generis* ἱκετικοῦ, *continens narrationem, vers.* 1. *& orationem, sequentibus. narrat autem David quomodo conflictans cum gravissimis difficultatibus in exilio suo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet psalmum hunc a Davide jam evecto ad regnum conscriptum esse.* 2 Jehova] *hujus orationis partes sunt, petitio ad Deum, hoc versu; reprehensio adversariorum Davidem calumniis obruentium, duobus sequen. & postremò flebilis expostulatio, tribus ultimis.* A labio] *id est, sermonibus improborum Davidem apud regem Schaülem traducentium, ut ipse cum Schaüle expostulat,* 1. *Schem.* 24. *&* 26. 3 Quid datura est] *id est, quid proderit tibi: apostrophe.* 4 Similia sagittis] *id est, maximè lethalia, & præsentissimam mortem afferentia, adeoq; obvium quicquid est conflagrantia.* Prunis juniperorum] *quæ dicuntur esse ardentissimæ & vivacissimæ: quemadmodum Hieronymus scribit Fabiolæ mansione decimaquinta.* 5 Hei mihi] *expostulatio de ingrata habitatione, quòd extra regionem promissam habitare cogeretur, hoc versu, & de tolerantia eorum ad quos se recipiebat, sive in Cenahhanæa, sive in regionibus exteris: duobus sequent.* Habito tanquam] *id est, indesinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ desertæ & Petrææ faciunt: sic autem accipere præpositionem Cum, magis placuit; tum quia nusquam legitur David in tantis, tam frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugisse, tum quia sic accipitur aliis locis: ut Ijobi* 3.13. *& Psalm.* 143.7. Kedareni] *sic Lampridius vocat, Plinius Kedræos in Arabia Petræa, a Kedare Jischmaëhelis filio, cujus fit mentio Gene.* 25.13. 6 Osorem pacis] *id est, homines infensos mihi: enallage numeri.* 7 Ego pacem] *exegesis superioris versus. Est autem hîc ellipsis contrarii, ut Gen.* 18.19.

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi sui in periculis exponens, ad Deum conversa oratione se committit ei, & confirmat in fide promissionum ejus.

1 'CANTICUM [a] *excellentissimum.* 'Attollerémne oculos meos ad istos montes? unde veniret auxilium meum?

2 'Auxilium meum *sit* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.

3 'Ne permittat [b] ' dimoveri pedem tuum, ne ' dormitet ' custos tuus.

4 'Ecce non dormitat, neque dormit custos Jisraëlis.

5 Jehova custos tuus; Jehova, umbra tua ' *est* ad manum dexteram tuam.

6 Interdiu sol non percutiet te, aut luna noctu.

7 Jehova servabit te ab omni malo, servabit animam tuam.

8 Jehova servabit [c] ' processum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore usque in seculum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal. præcedente.*

[b] Heb. *dimotioni.*

[c] Heb. *procedere tuum, & venire tuum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, continens propositiones tres: prima est disceptatio animi conflictantis cum multis calamitatibus, ver.* 1. *secunda, oratio animi ex disceptatione sua emergentis, & ad fidem in Deum sese erigentis, ver.* 2. *&* 3. *tertia est confirmatio erecti animi a promissionibus Dei, ver.* 4. *& sequent.* Attollerémne] *i. frustra huc illuc circumspectarem ad consequendam opem: nam rationem habet Cenahhanææ, quæ montosa est; ut dictum est,* Exod. 15.17. 2 Auxilium meum] *oratio superantis certamen animi; qua David se committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promissione in Christo.* 3 Ne permittat] *explicatio auxilii divini, quod David per apostrophen precatione sibi accommodat.* Dimoveri pedem tuum] *id est, titubare, labi, vel corruere te: synecdoche.* Dormitet] *id est, tantillum cesset ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut sequentia.* Custos tuus] *Deus, ex promissione ad quam transitur seq. versu.* 4 Ecce] *promissionis Dei explicatio: qua docetur primùm præsentissima illius efficacitas, duobus ver. deinde constantissima, reliquis.* 5 Est ad manum dexteram tuam] *ut psal.* 16.8. 8 Processum tuum, &c.] *id est, omnes occupationes tuas: ut Num,* 27.17.

PSALMUS CXXII.

David ecclesiæ studiis & officioso cultu Dei recreatus, lætitiam suam prædicat: urbis, Ecclesiæ, & regni totius statum commendat: omnibus bene precatur, & omnia bona a se spondet.

1 'CANTICUM [a] *excellentissimum Davidis.* 'Lætor [b] de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:

2 *Quod* [c] consistunt pedes nostri intra portas vestras, ô Jeruschalaima:

3 'Jeruschalaima [d] ' optimè constructa, [e] civitas ' quæ planè coagmentata est inter se pariter:

4 Quò ascendunt tribus, 'tribus Jah, [f] ' ad testimoniũ Jisraëlitarũ; ut celebrent nomen Jehovæ:

5 Quia ibi consident ' throni juris, throni ' domus Davidis.

6 'Expetite ' pacem Jeruschalaimorum, *dicentes*; tranquilli sint amantes tui:

7 Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.

8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *sit* in te.

9 Propter domum Jehovę Dei nostri, [g] procurabo bonum tibi.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal.* 120.

[b] Heb. *de dicentibus mihi.*

[c] Heb. *consistentes sunt: qua locutione notatur in agendo frequentatio: ut Gen.* 4.17.

[d] Heb. *constructissima.*

[e] Heb. *plane civitas cui coagmentatũ est pariter.*

[f] Heb. *testimonium ad Jisraëlis: ut suprà psal* 110.1.

[g] Heb. *requiram.*

ANNOTATIO

1 Canticum] *Canticum est* συγχαρητικὸν *sive gratulatorium; quo David arca Dei recepta in civitatem suam,*

am, & Ecclesia constituta, gratulatur sibi & Ecclesiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primùm proponit lætitiam suam & illius causas, usque ad ver. 6. deinde omnes cohortatus bene precatur Ecclesiæ, & suum officium erga illam constanter profitetur, ad finem usque. Lætor] *propositio lætitiæ qua utitur David, duas habet causas; una est studium quod suo tempore in fidelibus animadvertit, hoc versu; altera, effectus illius studii, cultus Dei assiduus, ver. seq.* 3 Jeruschalaima] *ergasia, sive exornatio superiorum causarum ad lætitiæ amplificationem, a laudibus civitatis, hoc versu; Ecclesiæ, ver. seq. & regni tum spiritualis tum terreni, ver.* 5. Optimè constructa] *ut ostenditur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chron. 11. 8.* Quæ planè coagmentata est] *i. non ut antehac structura oppidorum, religione, & administratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & administratio duplex, populi Dei & Jebusæorum) sed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc versu; religione animorum, sequente; & singulari administratione, ver.* 5. 4 Tribus Jah] *i. tribus populi Dei.* Ad testimonium] *i. ad arcam testimonii, de qua Exod. 25. 21. & 22.* 5 Throni juris] *id est, juridica omnis administratio tum Ecclesiastica, tum civilis; prout mandaverat Deus, Deut. 17. 8. & sequentibus.* Domus Davidis] *id est, regni Davidis, cujus complementum Christus.* 6 Expetite] *altera pars Psalmi, qua primùm omnes cohortatur David ad conferenda vota, duobus versibus: deinde nominatim ipse idem officium pollicetur Ecclesiæ & Deo, in fine.* Pacem Jeruschalaimorum] *id est, privatam, publicam, intus & foris; ut sequentes locutiones ostendunt.*

PSALMUS CXXIII.

Ecclesia gravissimè oppressa se ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hostibus Dei malè precatur.

1 [a] CANTICUM [a] *excellentissimum.* Ad te attollo oculos meos, ô *tu* [*] qui sedes in cœlis.

2 Ecce ut oculi servorum *spectant* [*] ad manũ dominorum suorum, ut oculi ancillę ad manum heræ suæ: ita oculi nostri ad Jehovam Deum nostrum, [*] donec gratiam fecerit nobis.

3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia satis *est*, saturi sumus contemptu.

4 Plurimum [b] satura sibi videtur anima nostra: [*] istâ sannâ *saturentur* ipsi [*] tranquilli, iste contemptus *obveniat* superbis.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supr. 120.*

[b] Heb. *satura est sibi: sic sup. 120. 6.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est εὐκτικόν, continens propositionem duobus versibus; & petitionem duobus. propositione ostendit Psaltes, quomodo & quantisper sit aditurus Deum: petitione verò postulat primùm gratiam Ecclesiæ fieri, vers. 3. deinde ærumnas impiis hostibus Dei & Ecclesiæ imponi, vers. 4.* Qui sedes in cœlis] *id est, Deus omnipotens: periphrasis.* 2 Ad manum] *id est, opem & auxilium; non dubitantes de fide, adjumento, & defensione illorum.* Donec gratiam] *id est, continenter atque importunè: ut Lucæ 18. in principio.* 4 Ista sannâ] *imprecatio: alterum petitionis membrum: ut psalmo 79. 6. sic autem accipiendum esse hunc locum voces & distinctiones apertè clamant.* Tranquilli] *id est, qui præsenti suæ tranquillitati confidentes ea abutuntur, & ludificantur nos superbè in calamitatibus nostris.*

PSALMUS CXXIIII.

Ecclesia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & se in posterum de ope illius confirmat.

1 [a] CANTICUM [a] *excellentissimum Davidis.* [b] Nisi Jehova adfuisset nobis, dicat nunc [*] Jisraël;

2 Nisi Jehova adfuisset nobis, cùm insurgerent contra nos homines;

3 [*] Tunc vivos absorbuissent nos, exardescente ira eorum in nos:

4 Tunc illæ aquæ inundassent nos, torrens [c] superavisset nos:

5 Tunc superavisset nos *torrens*, aquæ superbissimæ.

6 Benedictus Jehova, qui non exposuit nos prędę dentibus eorum.

7 Anima nostra ut avicula erepta est a laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti sumus.

8 Auxilium nostrum in nomine Jehovæ, qui fecit cœlos & terram.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.*

[b] Heb. *nisi Jehova quod adfuisset, trajectio: sic vers. seq.*

[c] Heb. *transisset super animam nostram sic sequente ver.*

Psal. 121. 2.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo David Ecclesiæ totius nomine omniumq; temporũ primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, versibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes suas, ver. 6. & 7. postremò concludit prædicatione gratiæ & opis Dei constantissime, ver. ultimo.* Jisraël] *id est, populus Dei: ut ad Galatas 6. 16.* 3 Tunc vivos] *hyperbole allegorica.*

PSALMUS CXXV.

Psaltes stabilitatem Ecclesiæ prædicat, & instabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro sanctificatione illius, & prosperitate, impiis ejectis.

1 [a] CANTICUM [a] *excellentissimum.* Qui confidunt Jehovę; [*] similes sunt monti Tzijonis: *qui* non dimovetur, in seculum permanet.

2 Ut Jeruschalaima montes circumstant, ita Jehova [*] circumstat populum suum, ex hoc tempore usque in seculum.

3 [*] Nam [*] non quiescet virga [*] improbitatis, super [*] sortem justorum, [*] ut non extendant justi ad ullam iniquitatem manus suas.

4 [*] Benefac Jehova bonis, & rectis ex [b] animis suis:

5 [*] Qui autem inclinant *animos suos* ad itinera tortuosa sua, [*] amandet eos Jehova cum operariis iniquitatis; [*] pax *sit* super Jisraël.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà Psal. 120.*

[b] Heb. *cordibus.*

[c] Heb. *faciat ut abeant illa*

AN-

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est mixtum; partim didascalicum ad consolationem Ecclesiæ, tribus versibus; partim* εὐκτικὸν, *duobus ultimis.* Qui confidunt] *prioris partis didascalicæ loci sunt duo; unus, de firmitate Ecclesiæ, quæ fundata esse dicitur & circummunita virtute Dei sempiterna, duobus versibus; alter, de instabilitate improborum, si quando videtur Deo Ecclesiam suam per illos castigare, ver. 3.* Similes sunt monti] *id est, ædificati sunt super petram, quam nullæ procellæ ac ne inferorum quidem portæ superabunt: Matth. 7.24. & 16.18.* 2 Circumstat] *id est, circumquaque protegit: ut suprà Psalm. 5.13. & 34.8. & 91. & Zecarjæ 2.9.* 3 Nam] *occupatio ad objectionem, atqui videmus Ecclesiam malis persæpe expositam: est quidem exposita, inquit Psaltes; sed tanquam ad momentum, ita ut ipsis calamitatibus fundamentum & defensio piorum efficiatur illustrior.* Non quiescit] *id est, non permanet; sed paulo momento transfertur, & liberantur boni 1. Corinth. 10.13. Hoc autem e contrario sibi arrogantes improbos, & refellentem Deum inducit Jeschahhja 28.15. & sequentibus.* Improbitatis] *id est, improborum, hypocritarumq́, a quibus & propter quos Ecclesia Dei ferè exercetur, & quorum meminit Psaltes, vers. 5.* Sortem justorum] *id est, Ecclesiam, & hæreditatem piorum.* Ut non extendant] *id est, ut possint sufferre, pietate & sanctimonia integra: prout loquitur Paulus 1. Corinth. 10.13.* 4 Benefac] *petitio, altera pars psalmi.* 5 Qui autem inclinant] *id est, hypocritas in Ecclesia versantes. quasi dicat, Ecclesiam suam sanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis usus est suprà psal. 123.* Amandet] *id est, ejectos ex Ecclesia malè perdat: ut Matth. 21.41. & Lucæ 12.46.* Pax sit] *id est, ut bene sit Ecclesiæ bonorum, sublatis improbis.*

PSALMUS CXXVI.

Ecclesia admirabilem sibi & gentibus liberationem suam a Deo factam prædicat, eandemq́ optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum.* Cùm reduceret Jehova multitudinẽ captivorũ Tzijonis, eramus velut qui somniant.

2 Tunc impletum est risu os nostrum, & lingua nostra cantu: [b] cùm diceretur inter gentes, [c] magnifica Jehova efficit erga istos.

3 Magnifica Jehova efficit erga nos, sumus læti.

4 Reduc Jehova, multitudinem captivorum nostrorum; tanquam fluenta *reducens* in regionem siccam.

5 Qui seminarunt cum lachrymis, cum cantu metent.

6 *Qui* portans [d] acquisitum semen, [e] continenter ibat flendo, *is* [f] omnino redeat cum cantu, reportans manipulos suos.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.
[b] Heb. *tum dixerunt: ut Ijobi.* 7.3.
[c] Heb. *magnificat Jehova efficiendo: sic ver. seq. vide Gen.* 12.8.
[d] Heb. *acquisitionem seminis.*
[e] Heb. *eundo ibat & flendo.*
[f] Heb. *redeundo redeas.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Hujus cantici (quod temporibus Cyri factum esse videtur pomulgato illius edicto de reversione Judæorum) partes sunt duæ; narratio, tribus vers. & precatio ut Deus reditum secundet, tribus reliquis.* Cùm reduceret] *in narratione magnificatur opus Dei, duobus argumentis: primum est ab inspirato & incredibili liberationis modo, quem prius admirati sunt quàm agnoscerent pii, vers. 1. deinde a communi populorum testificatione, ver. 2. ex quibus conficitur gloriosa illa lætitia & prædicatio Judæorum vers. 3.* Tzijonis] *id est, Ecclesiæ Judæorum: synecdoche.* Eramus velut] *id est, videbamur nobis somniare; tanta fuit liberationis admirabilitas: & vix dum nobis persuasimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem nostram, & nobis ministrare: Hhezræ 1.* 2 Impletum est] *id est, confirmati & exhilarati sumus; ut exponit vers. 3. synecdoche.* 4 Reduc Jehova] *petitio, ut Deus cœptam liberationem perficiat: quæ duabus allegoriis elegantibus exprimitur.* Tanquam fluenta] *comparatio; qua prophetæ gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra siticulosa comparat; & gratia Dei irrigari petit quam nemo possit avertere.* 5 Qui seminarunt] *altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus egentibus agricolis & semen ad alimoniam suam necessarium terræ committentibus comparatur; rediens vero lætis messoribus ex copiosa messe.* 6 Acquisitum semen] *id est, aliunde comparatum prece vel pretio: sic notatur egentissimus agricola, & cum populo captivo comparatur.*

PSALMUS CXXVII.

Psaltes nihil posse aut comparari, aut conservari ac ne genus quidem propagari, docet sine benedictione Dei; ac proinde omnia ab illo expectanda esse.

1 CANTICUM [a] *excellentissimũ pro Schelomone.* Nisi Jehova ædificet domum, frustra laborent ædificatores ejus de ea: nisi Jehova custodiat civitatem, frustra sedulus sit custos:

2 Frustra *sint* vobis [b] qui summo diluculo surgant, qui tardè sedeant, qui vescantur cibo dolorum: ita dat dilecto suo somnum.

3 Ecce possessio Jehovæ *sunt* filii: merces *est* fructus ventris.

4 Ut sagittæ ad manum robusti, ita sunt [c] pueri.

5 Beatus vir ille qui impleverit pharetram suam illis: non erubescent, sed periment inimicos in porta ipsorum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà* 120
[b] Heb. *diluculantes surgere, tardantes sedere.*
[c] Heb. *filii pueritiæ: periphrasis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quod videtur David paulò ante mortem suam pro Schelomone filio conscripsisse: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in toto administratione sua: continet itaque documenta duo; unum, de privata & publica rerum administratione, duobus versibus: alterum, de singulari generis propagatione tribus reliquis: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quamobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Psalm.72.1.* Ædificet domum] *id est, benedictione verbi sui adsit ædificantibus.* 2 Qui summo diluculo] *id est, operarii vel custodes laboriosissimi, qui nullo pacto sue quieti aut cibo indulgeant; sed omnes nervos diligentissimè contendant & indesinenter ad perficiendum munus suum.* Vescantur] *id est, qui ne cibum quidem capiunt tranquillè, animo a labore, solicitudine, & metu vacuo.* Ita dat] *ἀνταπόδοσις brevissima, ac propterea obscurior; sensus est, Deus ædificat & custodit tutissimè, quemadmodum dictum est, quietemq́ liberam ab omnibus impedimentis concedit ei quem diligit; & qui de dilectione ejus confirmatus se committit ei.* Dilecto suo] *paronomasia ad alterum Schelomonis nomen, de quo 2.Schem.12.25.* 3 Ecce possessio] *alterum membrum, ut dictum est in vers.1.* Jehovæ] *id est, data a Jehova, ut postea appellatur merces: sic Genes.15.1. Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis, hoc versu: educationis ingenuæ atque morigeræ, seq. versu; & fructus qui ex liberis benè institutis percipitur, versu ultimo.* 4 Ut sagittæ] *id est, pueri bene instituti sunt optimum patris familias instrumentum. ut sagittæ tersæ sunt apta instrumenta militi.* 5 Impleverit pharetram] *id est, se iis liberis instruxerit: allegoria.* Non erubescent] *id est, non cedent inimicis, sed superabunt ipsos, & possidebunt portam inimicorum suorum: ut promittitur Gen.22.17.* Periment] *ut hoc verbum ita interpretemur, postulat ratio allegoriæ, constructio, & simile exemplum 2.Chron.29.10.*

PSALMUS CXXVIII.

Psaltes piorum felicitate proposita, demonstrat quàm grato animo sit percipienda benedictio Dei publica in Ecclesiam, & privata in pios singulos.

a Heb. *excellentiarum: ut suprà Psal. 120.*
b Heb. *vescèris: synecdoche*

1 CANTICUM a *excellentissimum*, Beatus quisque timens Jehovæ, qui ambulat in viis ejus.
2 Labore enim manuum tuarum b fruêris: beatus eris, & bene erit tibi.
3 Uxor tua ut vitis fructifera ad latera domus tuæ, filii tui ut plantæ olearum; circunstabunt mensam tuam.
4 Ecce, cùm ita benedicatur vir timens Jehovæ:
5 Benedicit tibi Jehova e Tzijone: c fruere igitur bono Jeruschalaimorum omnibus diebus vitæ tuæ,
6 Et respice natos filiis tuis; pax *est* super Jisraëlem.

c He. *respice: synecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Psaltes primùm generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus versibus: deinde speciatim quasi in rem præsentem ducit fideles singulos, a præsente sua & Ecclesiæ experientia, tribus reliquis.* 3 Ad latera] *id est, ut pergulana vitis, quæ ad maceriam apposita fit fructuosior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei.* Ut plantæ olearum] *id est, virides, & semper frondentes augescent.* 4 Ecce] *altera pars, qua excitantur pii ad recognoscendas & percipiendas benedictiones Dei, tum publicas Ecclesiæ, sequent. versu: tum singulares erga se, vers.6.* 5 E Tzijone] *id est, ab Ecclesia in qua habitat, benedictione perfundens Ecclesiam & te ipsum in Ecclesia.* 6 Respice natos] *id est, singularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vita longæva, & fœcunda prole.* Pax est] *Conclusio epiphonematica.*

PSALMUS CXXIX.

Ecclesia suas in præsente seculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat: finemq́ue adversariorum exitium.

a Heb. *excellentiarum: ut suprà 120.*

1 CANTICUM a *excellentissimum.* Multum affecerunt me angustiis inde a pueritia mea, dicat nunc Jisraël:
2 Multùm affecerunt me angustiis inde a pueritia mea etiam non prævaluerunt mihi.
3 Super tergum meum araverunt aratores, produxerunt quamque strigarum suarum.
4 Jehova justus, truncavit densos funes improborum.
5 Erubescent & agentur retrorsum, omnes osores Tzijonis.
6 Erunt tanquam fœnum tectorum, quod antè quàm extrahat *fœniseca falcem*, exaruit:
7 Quo non implet manum suam messor, aut lacertum suum, qui manipulos facit:
8 Neque dicent qui transeunt; benedictio Jehovæ adsit vobis, benedicimus vobis in nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Ecclesia docet, primùm se gravissimè ab hostibus oppressam, a Deo liberatam esse, quatuor versibus; deinde hostium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis versibus.* Multùm] *prior pars cantici exponens mala Ecclesiæ trib. vers. & liberationem, ver.4.* Dicat nunc] *i. agnoscat semper & prædicet salutem suam, & ruinam adversariorum, nimirum tantisper dum præsens tempus durat.* 2 A pueritia] *i. ab orbe condito, cùm cœpit Ecclesia esse: quæ allegoricè cum homine uno comparatur, hîc, & cum arvo, vers.3.* 3 Aratores] *id est, hostes, quibus Deus tanquam admini-*

ministris utitur ad sarriendum, arandum, & colendum Ecclesiam suam. Produxerunt] *id est, nullam partem agri Dei intactam reliquerunt, quin summo labore effoderent.* 4 Truncavit] *id est, quamvis valida & firma consilia, conatus, opera illorum, idq; nullo negotio dissecat, cùm opus est, ad asserendam justitiam suam.* Densos funes] *quibus aratrum trahebant in dorso Ecclesiæ: sic perstat in allegoria.* 5 Erubescent] *secunda pars cantici de funesto adversariorum casu, duobus versibus; jejunitate sive sterilitate illorũ ex maledictione Dei, vers. 7. & contemptu, versu ultimo: quæ omnia similiter allegoriis a re rustica sumptis exprimuntur.* 6 Antè quàm extrahat] *id est, statim exarescit, non expectato tempore fœnisecii: allegoria prior fœni sive graminis; ut Ijobi 8.12.* 7 Quo non implet] *posterior allegoria a segetibus.*

PSALMUS CXXX.

Psaltes sibi maximas liberationes obtigisse narrat invocanti Deum, ideoq; se Deo confidere: & Ecclesiam ad fiduciam eandem hortatur promissionibus.

1[*] CANTICUM [a] *excellentissimum.* Ex [*] profunditatibus [*] inclamavi te Jehova, *dicens:*

2 [*] Domine, ausculta voci meæ: sint aures tuæ intentæ ad vocem deprecationum mearum.

3 [*] Si iniquitates observaveris, Jah; Domine, quis possit consistere?

4 [*] Sed apud te *est* condonatio, [*] ut reverenter colaris.

5 [*] Expectavi Jehovam, expectavit anima mea: [*] etiam in verbo ejus expectationem habeo.

6 [*] Animus meus erga dominum *studiosior est*, quàm excubiarum erga matutinum, [*] excubantium ad matutinum usque.

7 [*] Expectationem habeat Jisraël in Jehova; quia apud Jehovam *est* benignitas, & plurimum apud eum [*] redemptionis:

8 Et ipse redimet [*] Jisraëlem, ab omnibus iniquitatibus ejus.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà, 120.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Propheta primùm historiam suam narrat, sex versibus; deinde Ecclesiam informat in fide ab exemplo suo, duobus ultimis. In historia autem sua primùm res anteactas exponit, versibus quatuor; deinde præsentem constitutionem animi sui a præcedentibus experimentis, vers. 5. & 6. Quamobrem hic psalmus appositissimè superiori subjectus videtur.* Profunditatibus] *id est, profundissimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis, ut Psalm. 69.2. & 3.* Inclamavi te] *vide similem planè narrationem Psal. 116.* 2 Domine] *summa orationis quam habuit Psaltes in afflictionibus; cujus partes sunt duæ; petitio salutis, hoc versu: & causa petitionis, duobus sequentibus.* 3 Si iniquitates] *ætiologia petitionis. quasi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc vers. sed propter gloriam tuam, vers. sequentibus.* 4 Sed apud te est] *id est, habeto rationem gloriæ tuæ, quæ versatur tum in fide & veritate promissionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè intercidérint, si iniquitates nostras observaret Deus; & nos judicio suo perderet.* Ut reverenter] *id est, ut condonatione tua conserventur qui te colant: noëmatica paralepsis, ut vers. seq.* 5 Expectavi Jehovam] *& expectationem meam consecutus sum: paralepsis: sic transitur ad alteram narrationis partem de præsente Prophetæ animo. quasi dicat, experientia mea effecit spem, quæ nunquam pudefaciet me: Rom. 5.4. & 5.* Etiam] *nimirum ut antè habui, & beneficia inde consecutus sum.* 6 Animus meus] *id est, magis desydero frui Deo, quàm ulli excubitores matutino, utcunque vigiliis defessi.* Excubantium] *id est, perpetuarum excubiarum, quibus nemo successerit; sed quæ per totam noctem vigilaverint.* 7 Expectationem] *secunda pars cantici, continens documentum fidei in Deum, hoc versu & promissionem confidentibus; sequente versu.* Redemptionis] *proficiscentis ex benignitate ejus.* 8 Jisraëlem] *qui expectationem suam in Jehova habuerit.*

PSALMUS CXXXI.

David demissum suum animum simplicémque professus, Ecclesiam ad humilitatem, simplicitatémque cohortatur.

1[*] CANTICUM [a] *excellentissimum Davidis.* Jehova, [*] non fuit altus [b] animus meus, neq; elati oculi mei; ac non aggressus sum res magnas aut [c] arduas suprà quàm cõveniat mihi.

2 An non composui & sedavi animum meũ, similis depulso a lacte apud matrem suam: similis depulso a lacte apud me *fuit* animus meus.

3 [*] Expectationem habeat Jisraël in Jehova, ex hoc tempore usque in seculum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supra psal. 120.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *mirabiles præ me.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum quo Psaltes primùm animi sui simplicitatem exponit, duobus versibus; deinde Ecclesiam hortatur ad imitationem sui, versu 3.* Non fuit altus] *i. neque animo, neque signis, neque facto aspiravi ad regnum & Schaülis eversionem, aut aliud quidquam ingens ex me ipso tentavi; sed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ.* 3 Expectationem habeat] *id est, meo exemplo nunquam alat ingentes spiritus; sed a divina voluntate pendeat.*

PSALMUS CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jeruschalaima solicitudinem suam, votum, officiúmque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem suam, & regno, sacerdotio, populóque benefaciat: ideoq; promissiones antè a Deo factas adducit

1 CANTICUM [a] *excellentissimum*. ' Memor esto, Jehova, Davidis; [b] cum tota 'afflictione ejus:

2 'Jurasse Jehovæ, vovisse amplissimo 'Deo Jahhakobi, *dicendo*:

3 *Dispeream*, si ingrediar tentorium ' domus meæ, si conscendam spondam 'stratorum meorum;

4 'Si dem somnum *suum* oculis meis, palpebris meis dormitationem:

5 Donec invenero locum pro Jehova, *locum* tabernaculorum pro amplissimo *Deo* Jahhakobi.

6 'Ecce audiveramus 'eā fuisse' in Ephratæa regione, inveneramus eam in agris 'Jahharis:

7 'Accedimus ad tabernacula ejus, incurvamus nos ante scabellum pedum ejus.

8 ' Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu & arca roboris tui.

9 'Sacerdotes tui induantur justitia, & quos benignè accipis cantent.

10 'Propter Davidem servum, ne avertas 'faciem uncti tui.

11 'Juravit Jehova Davidi 'veritatem', a qua non avertet se, *dicens*; De fructu ventris tui ponam in solio tuo.

12 Si observaverint filii tui fœdus meum & testimonia mea singula quæ docebo eos; etiam filii illorum usque in sempiternum sessuri sunt in solio tuo.

13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit pro habitatione sua, *dicens*:

14 Hæc *est* requies mea usque in sempiternum; hic habitaturus sum, quia hoc expetiveram.

15 'Viatico ejus [c] affatim benedicam, egentes ejus saturabo cibo:

16 Sacerdotesque ejus induam salute, & quos in ea benignè accipio, [d] omnino cantabunt *illi*.

17 Ibi efficiam ut 'germinet cornu Davidis, *ubi* aptavi 'lucernam uncto meo.

18 Inimicos ejus induam 'pudore; super ipsum verò 'florebit coronamentum ejus.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supr. 120.*
[b] Heb. *cum toto affligi cum.*
[c] Heb. *benedicendo benedicam.*
[d] Heb. *cantando cantabunt.*

2. Schem. 7. 12. — *1. Reg. 8. 25. & 2. Chron. 6. 16.* — *Psal. 78. 68.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est εὐκτικὸν constans ex partibus duabus: una est oratio sive petitio, usque ad vers. 11. altera est ætiologia petitionis exponens promissiones Dei, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus conscriptus fuisse, cùm arca ex domo Hhobededomi deducenda esset Jeruschalaima: 1. Chronic. 15.* Memor esto] *id est, demonstra te meminisse & respicere ad Davidem, studiumq; animi ejus contentissimum approbare, præstando petitionem ejus: ut Genes. 8. 1. Est autem hîc prolepsis sive generalis petitionis propositio, cujus duæ partes in sequentibus per ὑστέρωσιν explicantur.* Afflictione ejus] *id est, anxia animi solicitudine, quæ deinceps exponitur usque ad versum. 6.* 2 Jurasse Jehovæ] *expositio afflictionis, ut modò dictum est. quasi dicat, ego semper versor in eadem solicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perstare sentio; etsi me jam prius hoc desiderio afflictum, ampliùs aliquantisper tua irruptione in Hhuzzam conturbasti atque afflixisti. 2. Schem. 6. & 1. Chronic. 13.* Deo Jahhakobi] *cujus simile votum benedictione tua comprobasti, Gen. 28.* 3 Domus meæ] *quam recens ædificandam curavi in civitate Davidis: ut ostenditur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chronic. 15. 1. Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto suo se legem putaret posse Deo præscribere, ut quamprimùm veniret arbitratu ipsius; neque adeò temerarius, ut sponderet se sub dio habitaturum, non cubaturum, & noctes insomnes ducturum donec apportaretur arca; quod opus fuit multorum dierum: sed religio fuit illi migrare in novum domicilium suum, nisi priùs, Deus ibidem suam sedem constituisset. Similis postea religio illi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret; ut testantur ipsius ad Nathanem verba, 2. Schem. 7. 2.* Stratorum meorum] *quæ in novo domicilio comparata sunt.* 4 Si dem] *nimirum in mea domo.* 6 Ecce] *ἐργασία sive exornatio alterius membri prolepseos: in qua David primùm narrat officium suum præteritum, hoc versu; & præsens, sequente; deinde exponit petitionem suam, tribus versibus.* Eam] *nimirum arcam, quæ nominatur infrà vers. 8. Relativum ante suum antecedens; ut alibi.* In Ephratæa] *id est, Schilunte, in tribu Ephrajimi; ubi asservata est inde a temporibus Jehoschuhhæ, usque ad obitum Hheli sacerdotis, dum a Pelischtæis capita est, 1. Schem. 4. 11.* Jahharis] *sive silvæ, id est, in urbe Jahharimorum, quæ in loco plano & sylvoso sita est, quamobrem a sylvis dicta est Kirjath-Jehharim, id est, urbs sylvarum; a planitie verò dicitur Bahhal, vel Bahhala, vel Kirjath-bahhal, atque etiam Bahhales Jehudæ, id est, plana loca; hîc verò agri sive campi.* 7 Accedimus] *in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercito fuisset consternatus; 2. Schem. 6. 10. & 1. Chronic. 13. 13.* 8 Surge Jehova] *petitio, de qua vide 2. Chronic. 6. 41. Continet autem hæc petitio precationem pro domicilio Dei, & piorum sanctificatione, duobus versibus; & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, vers. 10.* 9 Sacerdotes tui] *id est, administri sacrorum, qui se sanctificarunt ritè, ampliùs sanctificentur a te: sic accommodat ad singularem hanc profectionem promissum illud Dei. de quo infrà vers. 16. confer cum 1. Chron. 15.* Quos benignè accipis] *id est, populus tuus: 1. Chron. 15. 28.* 10 Propter Davidem] *id est, Christum filium Davidis, qui subinde in Prophetis appellatur David: ut Hosch. 3. 5.* Faciem uncti tui] *id est, meam, qui unctus sum in Christo tuo per Schemuëlem ex mandato tuo, 1. Schem. 16. His autem verbis paratur transitus ad sequentem ætiologiam; qua copiosè explicatur quod modò dictum est, propter Davidem servum tuum. quasi dicat, propter quem jurasti, &c. quæ in sequentibus vers. apponuntur.* 11 Juravit] *altera pars cantici; explicatio promissionum, quibus freta fides ad orandum Deum superioribus verbis adducta est.* Veritatem] *id est, promissionem firmissimam & constantissimam: ut sequentia verba exponunt. Sunt autem hujus promissionis loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus versibus; urbis & regionis sanctificatio ex præsentia Dei, vers. 13. & duobus sequen. sacerdotium, vers. 16. & regnum florentissimum, duobus ultimis.* 15 Viatico ejus] *id est, rebus necessariis ad præsentem vitam, quæ peregrinatio est a Domino.* 17 Germinet cornu] *id est, amplientur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum ramosa*

sunt

sunt cornua. Lucernam] *id est, ubi jam cœpi instituere dignitatem & splendorem regium. ut 2.Schem. 21.17. & 1.Reg. 11.36.* 18 Pudore] *id est, pudendo exitio, quod saluti opponitur, ver. 16.* Florebit] *id est, florens permanebit, nec marcescet unquam: metaphora, ut superiore versu.*

PSALMUS CXXXIII.

David communionem sanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatemq; illius.

a Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.

1 CANTICUM a *excellentissimum Davidis.* Ecce quàm bonum & quàm amœnum *est*, habitare fratres etiam unà.

2 *Est* ut unguentum illud optimum supersusum capiti, descendens super barbam, barbam Aharonis; quod descendit usque ad oram vestium ejus.

3 Ut ros Chermonis, *ut* qui discendit super montes Tzijonis: nam illic mandat Jehova benedictionem suam, vitam usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Propheta communionem sanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus.* Ecce] *propositio prolepticè continens duo epitheta communionis sanctorum, quæ per ὑστέρωσιν Hebræis familiarem postea explicantur.* Fratres] *id est, filios Dei, Ecclesiæ membra, ejusdem doctrinæ & vitæ participes in Christo.* Etiam unà] *id est, etiam inter se communionem colere, ut Deus cum ipsis colet: est enim communio sanctorum duplex, cum Deo, & cum Ecclesia.* 2 Est ut] *expositio amœnitatis per comparationem, de qua vide Exodi 30.23. & sequentibus. quasi dicat, ut amœnum est oleo unctionis perfundi Aharonem totū, omniaq; vestimenta ejus, & omnibus circumstantibus odori esse: ita amœnum est corpus convenientium in nomine Dei, quos Deus certissimè sua persona ornat, & donis spiritus odoratissimis.* Vestium ejus] *de quibus Exodi 28.* 3 Ut ros Chermonis] *explicatio bonitatis; quæ primùm adumbratur duabus comparationibus, postea nudis verbis exponitur.* Chermonis] *quo ager Baschanis fertilis redditur.* Nam illic] *nimirum ubi fratres habitant etiam unà, ver. 1.* Benedictionem suam] *id est, omne bonum cum remissione peccatorum, & vitam æternam.*

PSALMUS CXXXIIII.

Psaltes Ecclesiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promissionibus.

a Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.

b Heb. *sanctitate.*

1 CANTICUM a *excellentissimum.* Ecce, benedicite Jehovæ omnes servi Jehovæ; qui perstatis in domo Jehovæ singulis noctibus.

2 Attolite manus vestras b sanctè, & benedicite Jehovæ.

3 Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fecit cœlos & terram.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est εὐχαριστικὸν, continens primùm hortationem ad corpus Ecclesiæ ut benedicat Deo, duobus versibus; deinde promissionem, ultimo.* Ecce] *quasi dicat, cùm tuum, ó Ecclesia, corpus ita sit adunatum in Christo, & tantis benedictionibus cumulatum, ut superiore psalmo dictum est; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos sacerdotes & Levitæ, hoc versu; tum populus totus, sequente.* Singulis noctibus] *id est, non tantùm interdiu, sed etiam nocte observatis observationes ejus; ut Num. 18.1. & sequent. & 1. Chron. 9.33.* 2 Attollite] *i. orate & gratias agite: hortatio ad Ecclesiam totam.* 3 Benedicet] *id est, perget ornare gratos animos vestros sua illa benedictione, de qua superiore Psalmo, ver. ultimo.*

PSALMUS CXXXV.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad laudandum Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipsos, bonitatisq; ergà Ecclesiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum gravissimè amplificat.

Id est, laudate Iah: ut Psal. 104.35.

1 HALELU-JAH. Laudate nomen Jehovæ, laudate servi Jehovæ.

2 Qui statis in domo Jehovæ, in atriis domus Dei nostri.

3 Laudate Jah, quia bonus *est* Jehova: psallite nomini ejus, quia amœnum *est*:

Exod. 19.5.

4 Quia Jahhakobum sibi elegit Jah, Jisraëlem in peculium suum.

5 Nam ego novi magnum esse Jehovam, & dominum nostrum superiorem omnibus diis.

a Hbe. *quicquid placet Jehovæ, facit: ut Gen.* 9.6.

6 a Quicquid placet sibi, Jehova facit; in cœlis ac in terra, per maria & omnes abyssos.

7 Faciens ut ascendant vapores ab extremitate terræ; fulgura cum pluvia facit, depromit ventum e thesauris suis.

b Heb. *ab homine usque ad jumenta: Exod.* 12.29.

8 Qui percussit primogenita Ægypti, b tam hominum quàm jumentorum:

9 Cùm immisisset signa & prodigia in mediū tui, Ægypte; contra Parhhonem & contra omnes servos ejus.

Deu. 2. & 3.

10 Qui percussit gentes amplas, & interfecit reges robustos:

Jhosch. 12.

11 Sichonem regem Emoræorum, & Hhogum regem Baschanis; omniaque regna Cenahhanæorum:

12 Et dedit terram eorum possessionem; possessionem Jisraëli populo suo.

c Heb. *generationem & generationem*

13 O Jehova, nomen tuum *est* in seculum; Jehova, memoria tui in c quamque generationem

tionem.

14 'Quòd si judicat Jehova populum suum, mox de servis suis pœnitet ipsum.

15 'Terriculis gentium argenteis & aureis, operi manuum humanarum.

Psa.115.4. 5.&.6.

16 Os illis *est*, sed non loquuntur, oculi *sunt* illis, sed non vident:

17 Aures *sunt* illis, sed non audiunt; etiam non *est* spiritus in ore illorum.

18 Similes illis futuri sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

19 'Domus Jisraëlis benedicite Jehovæ, domus Aharonis benedicite Jehovæ:

20 Domus Leviticæ *tribus* benedicite Jehovæ; timentes Jehovæ benedicite Jehovæ, dicendo:

21 Benedictus *sit* Jehova e' Tzijone, inhabitans Jeruschalaimis. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus versibus; deinde propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium: a ver. 3. ad 15. postea exornationem a comparatione idolorum & idololatrarum, a ver. 15. ad 19. postremò conclusionem ejusdem argumenti cum exordio, ad finem usque.* 2 Qui statis] *id est, sacerdotes, Levitæ, & populus, quibus sua atria erant: ut 2.Chron. 4.9.* 3 Bonus est Jehova] *propositio summa argumentorum ad laudes Dei pertinentium: nimirum Deum natura sua bonum & amœnum esse, hoc ver. talemq; se exhibere suis, versu sequente; potentissimum verò etiam exteris, ver. 5. quæ duo postea copiosiùs exponuntur per* ὑστερώσιν. 6 Quicquid placet] *explicatio posterioris membri prolepseos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatis, duobus versibus; tum in hostibus Dei & populi ipsius demonstrata, a versu 8. usq; ad 12.* 7 Extremitate terræ] *una ad alteram.* E thesauris suis] *id est, specubus & locis abditis, in quibus velut thesauris continet ventos Deus.* 12 Et dedit terram] *explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate Dei erga populum suum; quæ non tantùm in hac traditione terræ posita est, sed in constante beneficentia, quam per exclamationem enuntiat Psaltes, sequente vers.* 13 Memoria tua] *id est, documenta memoriæ tuæ, quæ tradis populo tuo.* 14 Quòd si] *id est, si justo suo judicio interdum castigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non semper indulgere Ecclesiæ suæ, sed graviter flagellare: cui objectioni respondetur, si non semper indulget, ac non semper verberat; sed suorum misertus ferulam abjicit, & paternè suos recipit, quasi pœniteret ipsum duriter cum illis egisse: humanitus dictum, ut Gen.6.6.* 15 Terriculis] *exornatio superiorum documentorum, a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus versibus; & exitus bonorum cum exitu idololatrarum, ver. 18. de terriculis autem vide 1. Schem. 31.9.* 19 Domus Jisraëlis] *conclusio, ut dictum est suprà in ver. 1. singulos ordines nominatim hortans.* 21 Tzijone] *id est, ubi aspectabilem præsentiam suam constituit, in Ecclesia.*

PSALMUS CXXXVI.

Psaltes hortatur Ecclesiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentissimam naturam & majestatem ipsius, benignáque opera in creatione, administratione, & conservatione rerum omnium, ac inprimis Ecclesiæ demonstrata.

1 'CELEBRATE Jehovam, quia bonus *est*; quia in seculum *est* benignitas ejus.

2 Celebrate 'Deum deorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

3 Celebrate dominum dominorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

4 'Eum qui facit mirabilia magna solus, quia in seculum *est* benignitas ejus:

Gen.1.

5 Qui fecit cœlos 'intelligentiâ, quia in seculum *est* benignitas ejus.

6 Qui expandit terram 'super aquas, quia in seculum *est* benignitas ejus.

7 Qui fecit lumina magna, quia in seculum *est* benignitatis ejus:

8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu, quia in seculum *est* benignitas ejus:

9 Lunam cum stellis ad dominia *obtinenda* noctu, quia in seculum *est* benignitas ejus.

Exod 12.29. & sequentibus.

10 'Quia percussit Ægyptios in primogenitis illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:

11 Et eduxit Jisraëlem e medio illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:

12 Manu robusta & brachio extento, quia in seculum *est* benignitas ejus.

Exod. 41.21.

13 Qui secuit mare algosum' in segmenta, quia in seculum *est* benignitas ejus:

14 Et transmisit Jisraëlem per medium illius, quia in seculum *est* benignitas ejus:

15 Excussitque Parhhonem & copias illius in mare algosum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

Exod. 15. & sequentibus Num.20.& 21.

16 Qui duxit populum suum per desertum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

17 Qui percussit reges magnos, quia in seculum *est* benignitas ejus.

18 Et interfecit reges magnificos, quia in seculum *est* benignitas ejus:

19 Sichonem regem Emoræorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:

20 Et Hhogum regem Baschanis, quia in seculum *est* benignitas ejus.

21 Deditque terram 'istorum in possessionem, quia in seculum *est* benignitas ejus:

22 Possessionem Jisraëli 'servo suo, quia in seculum *est* benignitas ejus.

23 'Qui in abjectione nostra recordatur nostri, quia in seculum *est* benignitas ejus:

24 Et asserit nos ab hostibus nostris, quia in seculum *est* benignitas ejus.

25 Qui dat cibum 'omni carni, quia in seculum *est* benignitas ejus.

26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens propositionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & summa majestate ejus, tribus versibus; secundò ab operibus admirabilibus, inde usque ad ver. 26. & conclusionem*

sionem hortatoriam ejusdem argumenti cum principio. Est autē hæc ode ἀντίστροφος, sive singulos versus eadem clausula terminans; ut doceatur tum laudum nostrarum, tum operum Dei omnium fontem esse unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum est, propterea hæc ode quotidie in vetere Ecclesia ab Levitis cantata est, 1. Chron. 16. 41. 2 Deum deorum] vide Deut. 10. 17. 4 Eum qui facit] alterum membrum propositionis de laudatione Dei ab operibus ipsius: quæ hoc quidem vers. proleptice ponuntur; deinde verò distribuuntur in opera creationis, usque ad vers. 10. & opera administrationis, usque ad ultimum. 5 Intelligentia] id est, sapientissimè & intelligentissimè: sic Proverb. 3. 19. 6 Super aquas] ut suprà Psal. 24. 2. 10 Qui percussit] alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipsius administratio, tum singularis contra inimicos Ecclesiæ suæ, & erga Ecclesiam ipsam, extra ordinem & ordinariè, usque ad vers. 25. tum universalis erga omnes propter benignitatem ipsius, vers. 25. 13 In segmenta] utrinque disparato mari, Exodi. 14. 22. 21 Istorum] & Cenahhanæorum omnium; ut dictum est superiore psal. ver. 10. & 11. synecdoche. 22 Servo suo] id est, quem in fidem suam recepit, ut sibi serviat. 23 Qui in abjectione] transitio ad ordinariam administrationem Dei beneficentissimam, tum erga Ecclesiam, duobus versibus; tum erga creaturas omnes, vers. 25. 25 Omni carni] & rebus creatis omnibus consulit, synecdochicè.

PSALMUS CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad sacras cantiones cantandas sollicitati, ostendunt a se bona fide fieri non posse: in luctu suo constanter permanent, Edomæisq; & Babyloniis severissimum Dei judicium imprecantur atque denuntiant.

1 Ad flumina Babyloniæ ibi sedentes, etiam *atque etiam* flevimus; cùm recordaremur Tzijonis:

2 Ad salices [a] in ea, suspendimus citharas nostras:

3 Quamvis ibidem peterent a nobis [b] cantiones lætas qui captivos abducebant nos, & qui contumulaverant nos, *dicentes*; canite nobis de [c] canticis Tzijonis.

4 Quomodo fuissemus cantaturi canticum Jehovæ, in solo alienigenarum?

5 Si oblivíscar vestri, ô Jeruschalaima; obliviscatur *sui* dextera mea.

6 Adhæreat lingua mea palato meo, si non recorder tui: si non [d] revocem ad Jeruschalaima caput lætitiæ meę.

7 Recordare Jehova, contra [e] Edomæos diei Jeruschalaimorum: qui dicebant; nudate, nudate, quantisper fundamentū ejus *erit* in ea.

8 [f] Gens Babylonica vastanda; beatus *sit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo affecisti nos:

9 Beatus, qui prehendet; & dissipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[a] Heb. *in medio ejus.*
[b] Heb. *verba cantici, & contumulatores nostri verba lætitiæ.*
[c] Heb. *cantico: enallage numeri.*
[d] He. *faciam ut ascendant Jeruschalaima ad caput: hypallage.*
[e] Heb. *filios Edomi.*
[f] Heb. *filia Babyloniæ vastata, id est, quæ certissimè vastaberis.*

ANNOTATIO.

1 Ad flumina] *Canticum est generis mixti, didascalicum, & ευκτικὸν, cujus partes sunt tres: prima est narratio ludificationis qua hostes in Jisraëlitas captivos utebantur, tribus versibus; secunda, confirmatio facti piorum in gravibus illis tentationibus, vers. 4. 5. & 6. postrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis.* Flumina Babyloniæ] *id est, monarchiæ Babylonicæ: nam Judæi non in solam Babyloniam propriè dictam abducti sunt, sed dispersi in ditionem Babylonicam: ut ex Jechezkele, Danijele, & Hhezra constat evidentissimè.* Ibi sedentes] *id est, ad vada consistentes, donec trajecissent omnes.* 2 Citharas nostras] *id est, instrumenta musica nostra abjecimus, & omne canendi studium: synecdoche. Hinc autem videntur Psalmum hunc pii sacerdotes Levitæ conscripsisse, ad institutionem & confirmationem Ecclesiæ.* 3 Quamvis] *id est, ne illorum quidem autoritati paruimus quorum eramus mancipia, ut vel tantillum dissimulato luctu ipsis in ea re gratificaremur, & sacras cantiones prophano abusu contaminaremus.* Contumulaverant nos] *id est, & gentem nostram & habitationes nostras, urbémque & templum Dei nostri in funestum & miserabilem tumulum redegerant: ut psal. 79. 1. synecdoche. Sic autem Hhebræum nomen interpretamur adducti germano illius etymo, superiorisque membri & totius argumenti consyderatione.* 4 Quomodo fuissemus] *confirmatio facti piorum, cur suis hostibus morem non gesserint; cujus partes sunt, ætiologia, hoc versu; & κατάρα sive devotio sui ipsorum, si ab officio suo discederent, duobus sequentibus.* Canticum Jehovæ] *prior ratio silentii piorum, a cantionum genere, quas sacras Deo esse agnoscunt; non autem prophanas, ad libidinem inimicorum Dei abutendas.* In solo alienigenarum] *secunda ratio. quasi dicat, non est hujus loci, neque temporis: nam cantica illa ad cultum Jehovæ in Ecclesia aspectabili pertinentia fuerunt tantùm in terra quam sanctificaverat decantanda.* 5 Si oblivíscar] *alterum membrum confirmationis, nimirum devotio, quasi dicat, disperéam si fecero; absit a me tam indignum facinus, ut quasi oblitus vestri cantica lætitiæ canam.* Obliviscatur sui] *id est, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut canam: metaphora.* 6 Adhæreat] *id est, potius exarescat quàm ut cātet istorum arbitratu: qua in re perinde facerem, ac si Tzijonis & Jeruschalaimorum obliviscerer.* Recorder tui] *id est, perpetuo luctu meam de te recordationem testatam faciam.* Revocem] *id est, totam & perfectam lætitiam meam constituam in recordatione urbis, & spe restitutionis illius: alibi nusquam lætitiæ argumentum inveniam.* 7 Recordare] *tertia pars odes respiciens adversarios, & continens primùm imprecationem, hoc vers. deinde propheticam denuntiationem gravissimæ illorum ruinæ.* Contra Edomæos] *ut psal. 79. 12. horum autem insanam debacchationem in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmeiæ 49. 7. & Jechezk. 25. 12. prædictionem verò ruinæ ipsorum ibidem, & Lament. 4. 21.* Diei] *calamitosi quo eversa sunt: psal. 116. 2.* Nudate] *id est, subruite ad ima fundamenta usque; ne fundamentorum quidem vestigia relinquite: in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Malcaci. 1. 3.*
8 Gens Babylonica] *prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione bene optante illis per quos*

quos ruina Babyloniorum erat eventura: de quo Jeschabh.13.& Jirmejæ 50.& 51. 9 Prehendet] *id est, qui severissimè in te judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum: ut Jeschabh.13.16.*

PSALMUS CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus ergà se: a gentibus suo exemplo celebratum iri docet, ac postremò se committit Deo.

a Heb. *corde.*
b Heb. *diis.*

1 ODE *Davidis.* Celebrabo te ex toto [a]animo meo, coram [b] potestatibus psallam tibi.

2 Incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum, propter benignitatem tuam & propter fidem tuam: quamvis magnifices supra totum nomen tuum, sermonem tuum.

3 Quo die clamavi, eodem exaudivisti me; fecisti ut efferret me ex animo robur.

4 Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ; cùm audierint sermones oris tui:

5 Et canent de viis Jehovæ, magnam esse gloriam Jehovæ:

6 Quamvis elatus sit Jehova, tamen depressum aspicere; quamvis altus, e longinquo pernoscere.

7 Si ambulo in media angustia, vivum conservas me: in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & servat me dextera tua.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova benignitas tua in seculum *est; ab* operibus manuum tuarum ne desistas.

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti, ἐπαινετικὴ καὶ εὐκτικὴ: constat itaque duabus partibus; laudatione Dei, usque ad vers.7. & petitione, duobus ultimis. Laudatio autem duplex est; una, singularis a Davide, tribus versibus; altera, communis omnium gentium quæ ad Christi regnum vocandæ erant, inde ad vers.7.* Coram potestatibus] *id est, publicè, ne apud ullos quidem proceres dissimulabo: ut psal.107.32.& 119.passim: quomodo accipiendum esse docet ver.4.* 2 Propter benignitatem] *ut suprà psal.115.1.* Quamvis] *correctio, ut suprà psal.71.15. quasi dicat, etsi longè ampliora sunt quæ denuntias & præstas verbo tuo, quàm ut ab hominibus vel nominari possint, aut tu eorum nomine convenienter celebrari.* 3 Quo die] *confirmatio ab exemplo suo.* Fecisti ut efferret] *i. confirmasti & roborasti me.* 4 Celebrabunt te] *altera pars laudationis, ut dictum est in vers. primum.* Sermones oris tui] *id est, duobus nominibus laudabunt te, de verbo tuo, hîc; & de administratione ex verbo, sequente vers. ut 2.Chron.2.12.& sequentibus.* 6 Aspicere] *non otiosè, sed cum efficacitate; id est, omnino ejus rationem habere: sic sequentia.* 7 Si ambulo] *transitio ad petitionem, cujus argumentum hoc loco ponitur unum, ab anteacta Dei beneficentia hîc; alterum, sequente versu, a natura Dei constante in beneficiis.* In faciem] *id est, velut sinistrâ illos percutis, cùm me conservas dexterâ: ut psal.3.8.* 8 Manuum tuarum] *sinistræ nimirum in propulsandis hostibus, & dexteræ in conservando me.*

PSALMUS CXXXIX.

David se totum & omni ex parte Deo perspectum esse agnoscens, profitetur studium suum adhærendi Deo & fugiendi a malo; ac postremò ad confirmandam hanc professionem suam, si opus erit, se amplius probandum committit Deo.

a Heb. *assuefactus es.*
b Heb. *præ me: simile vide inf. ver.12*
c Heb. *obtenebrarent præ te.*
d Heb. *reverendis.*
e Heb. *ut valde.*
f Heb. *in scelus.*
g Heb. *in vanitate.*
h Heb. *perfectione odii.*

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidis psalmus.* Jehova, pervestigas me & cognoscis.

2 Tu cognoscis sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam e longinquo.

3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris, & omnium viarum mearum [a]peritus es:

4 Cùm nondum *est* sermo in lingua mea, en, ô Jehova, nosti ipsum totum:

5 Retrò & antè obsides me, & imponis mihi manum tuam.

6 Mirabilior *est* scientia tua [b]quàm ut fallam, edita est, non possum prævalere illi.

7 Quò irem a spiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?

8 Si scanderem cœlos, illic es; aut stratum ponerem in sepulchro, ecce ades.

9 *Si* assumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;

10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.

11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepusculo obvolvent me: atqui nox lux *est* circa me:

12 Ne tenebræ quidem ita [c] obtenebrare possunt quin tu pervideas: sed nox ut dies illustrat, perinde *sunt* tenebræ atque ipsa lux.

13 Tu enim possides renes meos, *ex quo* obtegebas me in utero matris meæ.

14 Celebro te, eò quòd [d] suspiciendis *operibus istis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, [e]quàm maximè novit animus meus.

15 Non celata *est* vis mea tibi; *ex* quo factus sum in abdito, artificiosè confectus, *velut* in imis partibus terræ.

16 Massam meam vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia scripta sunt; *ex quibus* diebus formabantur, cùm nondum ullum ex eis extaret.

17 Quamobrem apud me, *ô* quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ; Deus fortis; quàm numerosæ sunt summæ earum!

18 Narrarem illas, *sed* arena plures sunt: invigilo ut adhuc sim tecum.

19 *Quòd* si interempturus es, ô Deus, improbum; & viros sanguinarios, Recedite a me

20 Qui dicunt tibi [f] scelerate; *qui* extollunt [g] vanè inimicos tuos.

21 An non osores tuos, ô Jehova, odio habeo? & de insurgentibus in te fastidio me ipsum torqueo?

22 [h]Perfecto odio odi illos? inimicorum loco sunt

co sunt mihi?
23 'Pervestiga me Deus fortis, & cognosce animum meum; proba me, & cognosce cogitationes meas.
24 Denique vidi [i] an ego ingrediar via molesta tibi: & deduc me' via [k] perpetua.

[i] Heb. *an via molestiæ in me sit: hypallage: pro eo quod est: an ego sim in via molestiæ.*
[k] Heb. *seculi.*

ANNOTATIO.

1 Davidis psalmus] *Psalmus est propriè ιυχτικὸς, quem orationis μέγεθος & figurarum poëticarum frequentatio reddit obscuriorem. Constat autem summatim ex tribus partibus: prima est, quædam veluti advocatio testificationis Dei, qua David se hominum calumniis obrutum, saltem a Deo pernosci & probari docet, usque ad ver.14. secunda, explicatio animi sui, inde usque ad vers. 23. tertia, petitio, ut amplius, si opus est, ipsum probet Deus & dirigat, duobus ultimis.* Pervestigas me] *id est, explicata est tibi penitus, & perspecta funditus conscientia mea: metaphora. Est autem hæc propositio, quæ sequentibus versibus elegantissimè exornatur.* 2 Sedere meum] *id est, sive sedeam, sive surgam, sive quid agam corpore, sive animo versem, intus & extrà totus tibi perspectus sum.* E longinquo] *id est, longè antequàm animo insederit meo, ut ostendit ver. 4.* 5 Retrò & antè] *id est, omni ex parte me circumitenes, antrorsum, retrorsum, supernè, infernè, dextrorsum, sinistrorsum: synecdoche, ut quinque versibus sequentibus exponitur.* 7 Quò irem] *explicatio scientiæ Dei mirificæ a duabus circumstantiis; loci, his quatuor versibus; & temporis, ver.11. & sequen.* 11 Nox lux est] *quasi dicat, mihi quidem & rebus creatis obscura & cæca; nox est tibi verò omnia sunt perspecta, nuda, & patentia oculis tuis: Heb.4.13.* 13 Tu enim] *ætiologia superioris professionis sive protestationis, a singulari hominis genitura per mirificam administrationem Dei. quasi dicat, meritò omnia ista tibi perspecta sunt; quia ea non tantùm creatione tibi comparasti singula, verùm etiam adhuc creationis & redemptionis jure possides.* Renes meos] *id est, quicquid in me latet: synecdoche.* Ex quo obtegebas] *id est, inde a conceptu meo.* 14 Celebro te] *secunda pars psalmi: qua psaltes explicat studium animi sui, tum in celebranda Dei beneficentia erga se, usque ad ver.17. tum in præstando obsequio, & voluntate ipsius confirmanda voluntati Dei, a vers. 17. usque ad vers. 23.* Eò quòd] *sic ostendit Psaltes se transire ad secundum hunc locum, sumpta occasione ex superiore argumento.* Quàm maximè] *id est, ex toto animo & facultate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognoscis, duobus seq. versibus.* 15 Non cælata est] *quasi dicat, te ipsum teestm abhibeo hujus integritatis meæ, qua incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris.* Vis mea] *quam totam occupari in laudibus tuis dixi, superiore versu.* In abdito] *matris utero.* Velut in imis partibus] *id est, mirificentissimè, & suprà omnem humanam facultatem & artificium.* 16 Massam meam] *id est, quicquid est in me, expositum est ac velut descriptum in oculis tuis.* Cùm nondum] *id est, non tantùm cùm cœperunt esse novisti ea, verùm etiam antèquàm essent. quasi dicat, ab æterno cognovisti providentia tua.* 17 Quamobrem] *alterum membrum propositionis; in qua David ostendit se his beneficiis adductum initi ut se totum studiosè committat Deo, amando quod Deus amat, duobus versibus: & abhorrendo ab iis quæ odit Deus, ver. 19. & sequentibus.* Quam numerosæ] *ut psalm. 40.6.* 18 Invigilo] *id est, dies noctesque operam do, ut quemadmodum hactenus, sic etiam in posterum continenter adhæream tibi.* 19 Quòd si] *altera explicatio studii in eos a quibus abhorret Deus; ut dictum est ver. 17. quasi dicat, si tu istos impuros tantoperè odisti, ut eos justo judicio tandem perditurus sis, prout tua est vindicta, Deut.32.35. saltem vides me obsequentem justitiæ tuæ odisse illos, fastidire, & fugere, prout est mei officii.* Recedite a me] *verba sunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a se: quamobrem hæc verba cum principio sequentis versus conjungenda sunt: ut simile habetur 2. Chron. 30. 18. & 19.* 20 Tibi] *& tuis, odio tui.* Extollunt vanè] *id est, non solùm mala faciunt, sed etiam facientibus patrocinantur, Rom.1.32.* 23 Pervestiga] *petitio; ut dictum est suprà in versum primum. quasi dicat, tu istorum testis es, ego verò tuus sum: propterea si opus est, ecce me paratum ad subeundum probationes tuas: ut suprà psalm.26.* 24 Via perpetua] *id est, constante in obsequio tuo.*

PSALMUS CXL.

David Deum supplicat pro liberatione sua; impiis adversariis male precatur: & seipsum confirmat in fiducia certa justitiæ salutisque Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, ' *psalmus Davidis.*
2 Libera me, Jehova, ' ab hominibus malis; ' a viris [a] violentissimis custodi me:
3 'Qui cogitant mala cum [b] animo, quotidie conveniunt '*ad* bella:
4 'Exacuunt linguam suam 'similem serpentis, venenum' ptyados subest labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentissimis custodi me: qui cogitant 'impellere pedes meos.
6 'Abscondentibus superbis laqueum mihi, funesque pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi; Sela,
7 Dixit Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationum mearum.
8 Jehova Domine, robur salutis meę; obtexisti ' caput meum [c] tempore pugnæ.
9 'Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus; sceleratam cogitationem ejus ne provehas, *ne* efferant se. Sela.
10 'Venenum circumdantium me, molestia 'labiorum ipsorum obtegat eos.
11 'Demittantur super eos prunæ; in ignem dejiciat eos, in scrobes *unde* non surgant.
12 Vir [e] maledicus ne stabiliatur in terra; viri violenti malum [f] 'venando impellat ipsum, quò fuerat impulsurus me.
13 'Novi acturum esse Jehovam causam afflicti, ejus egentium.
14 Utique justi celebrabunt nomen tuum, cōsidebunt recti in conspectu tuo.

[a] Heb. *violētiarum: sic infrà. vers. 5.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *die armorum: metonymia.*
[d] Heb. *concupita improbi.*
[e] Heb. *lingua: metonymia.*
[f] Heb. *venetur ipsum ad impulsiones.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *constans ex duabus partibus, petitione, duodecim versibus; & conclusione animum supplicis confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionis loci sunt duo; unus, quo precatur David pro salute sua, novem versibus: alter, quo adversariis malè precatur, tribus reliquis.* 2 Ab hominibus] *prima petitionis causa, a persona adversariorum injustam causam agentium & injustissimè.* A viris violentissimis] *Schaüle & administris ipsius, vi & fraude Davidem persequentibus, quemadmodum deinceps explicat.* 3 Qui cogitant] *id est, qui omne malum fabricantur mihi apertè & clàm, animo consilioq́, hoc versu, sermone, & opere, ver. 4. & sequentibus: sic amplificat petitionis causam a persona adversariorum, quòd non tantùm causam iniquam agunt, verùm etiam rationibus iniquissimis.* Ad bella] *ut suprà psalm. 120. 7.* 4 Exacuunt] *id est, cominus & eminus vibrant in me virus suum.* Similem serpentis] *id est, venenatam, ut vipera.* Ptyados] *id est, aspidis illius, quæ suo loco stans venenum suum procul exspuit.* 5 Impellere pedes meos] *id est, dejicere me: metaphora.* 6 Abscondentibus] *secunda petitionis causa, a fide supplicis in Deum, anteacta experientia veritatis Dei erga ipsum mirificas liberationes præstantis, tribus versibus. Sunt autem hoc versu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus.* 8 Caput meum] *i. me, tanquam galea & scuto.* 9 Ne concedas] *conclusio superioris petitionis, cujus postremus finis transitum parat ad imprecationem sequentem.* 10 Venenum] *imprecatio, ut dictum est suprà in ver. 1. qua David perstans in superioribus allegoriis ea ipsa mala quæ cudunt adversarii in ipsos retorqueri petit; quamobrem nos Hebræam vocem, habita superioris allegoriæ & proximè sequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati sumus, ut Deut. 32. 33.* Labiorum] *id est, quam afferunt ipsorum labia.* 11 Demittantur] *id est, conflagrent, & corruant.* 12 Venando impellat] *id est, malum consilium ipsorum sit consultoribus ipsis pessimum.* 13 Novi] *conclusio* παρακλητικὴ, *ut suprà diximus, a salute justorum & gloria Dei, quæ saluti justorum conjuncta est.*

PSALMUS CXLI.

David tribulibus suis mandato Schaülis ipsum prosequentibus, opem Dei implorat: improbitatem autorum persecutionis suæ exponit, fidemq́ suam: quibus nominibus servari a Deo petit.

1 ᵃ PSALMUS *Davidis*. O Jehova inclamo te, festina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.

2 ᵃStatuatur oratio mea, *ut* suffitus coram te; ᵃelatio manuum mearum, *ut* munus vespertinum.

3 ᵃCompone Jehova, observa os meum ᵃ custodiens ᵃ moderare quicquid efferunt labia mea.

4 ᵃNe sinas inclinari ᵇ animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum ᶜstrenuis operariis iniquitatis: etiam ne inescer rebus amœnis eorum.

5 ᵃRetundat me justus, ᵃbenignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* ᵈpræstantissimum; ᵃ ne irritum faciat *a* capite meo: quo amplius *fecerit*, eo *amplius* oratio mea *erit* ᵃin malis eorum.

6 At ᵃ dimovent se per latera ᵃ petrarum judices ᵃistorum, quamvis intelligant ᵃ sermones meos amœnos esse.

7 ᵃQuasi dissecaret quis & diffinderet in terra; disperguntur ossa nostra, *trudenda* in os sepulchri.

8 ᵃSed ad te Jehova domine, *respiciunt* oculi mei; ad te recipio me, ᵃ ne nudes animam meam.

9 ᵃServa me ᵉ a laqueo *quem* tetenderunt mihi, & tendiculis operantium iniquitatem.

10 ᵃCadant in ᵃ retia jacula quisque sua improbi; unà ego dum transiturus sum.

ᵃ Heb. *custodi super hau-rire labiorum meorum.*
ᵇ Heb. *cor.*
ᶜ Heb. *viris.*
ᵈ Heb. *caput: ut Exod. 30. 23.*
ᵉ Heb. *a manibus laquei.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* εὐκτικὸς, *continens exordium, duobus versibus; & petitionem, reliquis: quem videtur conscripsisse David de tempore fugæ suæ, cum ex mandato Schaülis observaretur a tribulibus suis in montibus Hhengedi, 1. Schem. 24.* 2 Statuatur] *id est, ita sit accepta tibi, ut legitimæ illæ cæremoniæ, de quibus Exodi 29. & 30.* Elatio manuum] *i. supplicatio: synecdochicè.* 3 Compone Jehova] *hujus petitionis partes sunt duæ; prima est precatio pro ductu & salute sua, usq́ ad ver. 10. secunda, imprecatio ver ult. Precationis autem quæ componendi verbo prolepticè continetur, partes sunt duæ; una, ut Deus sermonem, & animum supplicis componat, hîc & ver. sequente, eaq́ prudentia informet, qua sibi ab omni maleficio caveat dum saluti suæ cupit consulere; altera, ut ipsum conservet a malo, ver. 9.* Moderare] *id est, sermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adversarii mei subdolè aliquid hauriant ex imprudentis animo.* 4 Ne sinas] *id est, confirma me adversus mala & bona; ne ad dexteram aut sinistram traducar minis vel alectamentis.* 5 Retundat] *ætiologia prior petitionis a persona adversariorum per elegantissimam hypothesin. q. d. si justus me persequeretur, & justa de causa affligeret; ferrem, & orarem pro illo, hoc versu: sed isti conscii cum animo suo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti, insidiantur mihi, ver. sequente: ad ò ut penè rumpamur afflictionibus, ver. 7.* Benignitas erit] *id est, ducam pro maximo beneficio.* Ne irritum faciat] *id est, ne desinat unquam odoratissimis suis reprehensionibus & jucundissimis me aspergere.* In malis eorum] *id est, quæcunque mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum; sed potius efficient ut gratis precibus eos commendem Deo.* 6 Dimovent se] ἀπόδοσις *præcedentis hypotheseos, ut dictum est ver. 5. q. d. utcunque redarguat eos ipsorum conscientia, & doceat æquitatem causæ meæ; tamen omnes angustias & fauces montium observant ut insidientur mihi.* Petrarum] *id est, arduarum rupium, in quibus habitacula sua statuebat David.* Istorum] *id est, non tantùm plebes populares*

ex

ex Ziphæis, Mehhonitis & ceteris; sed etiam primores quique certatim Schaüli ministrantes. Sermones meos] *id est, me ne verbo quidem ullum offendere, sed gratificari quàm possum maximè.* 7 Quasi dissecaret] *id est, jam tanta vi me & meos circumstant, & in nos omnes involaturi sunt; ut mox diffringendi & membratim discerpendi simus illorum impetu nisi tu, ô Deus, succurreris; quod discrimen elegantissima similitudine lignariorum adumbratur.* 8 Sed ad te] *altera ætiologia petitionis, a fide sua in Deum & promissiones ejus.* Ne nudes] *id est, ne destituas defensione & salute tua: metaphora.* 9 Serva me] *secunda pars petitionis: ut observatum est in ver. 3.* 10 Cadant] *id est, ipsi suis artibus capiantur; ego verò tecum, duce te prætergrediar incolumis: metaphora a piscibus.* Retia jacula] *vide in Jeschahh.* 19.8.

PSALMUS CXLII.

David a Schaüle & comitatu ejus circumclusus, Deum orat pro salute sua, ad gloriam ipsius in Ecclesia prædicandam.

1 Schem. 24.

1 ODE *didascalica Davidis: cùm esset in spelunca,* [a] *oratio.*

2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce mea apud Jehovam deprecor.

3 [a] Effundo coram eo meditationem meam, angustiam meam coram eo indico.

4 [a] Cùm [a] obrueret se in me spiritus meus, toties tu [a] agnovisti semitam meam: *cùm* [a] quocunque itinere pergerem, abderent laqueum mihi.

5 [a] Intuere ad dexteram & respice *ad sinistram;* ut non *est* mihi qui recognoscat *me*: periit effugium a me, non *est* qui [a] curet vitam meam.

6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu *es* receptus meus, portio mea [a] in terra viventium.

7 Attende ad clamorem meum, nam attenuatus sum valde: eripe me a persequentibus me, quia fortiores sunt me.

8 [a] Educ [a] e claustro [b] vitam meam ad celebrandum nomen tuum; [a] me cingent justi, cùm beneficium contuleris in me.

[a] Heb. *quærat anima mea.*

[b] Heb. *animā: ut ver. 5.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *ut psal. 44.1* Oratio] *hujus orationis partes sunt duæ, exordium audientiam faciens, ver. 2. & 3. & petitio, reliquis versibus.* 3 Effundo] *ut suprà 102. 1.* 4 Cùm obrueret se] *hujus petitionis summa est ut servetur David, distincta tribus causis: prima est ab officio Dei, quod antè servo suo præstiterat ad salutem ipsius, hoc versu; secunda, a persona supplicis in extremis rerū difficultatibus erigentis se ad Deum fide, tribus seq. tertia est a fine, gloria Dei ver. ultimo.* Obrueret se] *ut suprà psal. 77. 4.* Agnovisti] *ut psalm. 1.6.* Quocunque itinere] *i. ubique insidiarentur mihi: periphrasis.* 5 Intuere] *secundus petitionis locus, ut dictus est superiore ver. Est autem hîc ellipsis oppositi. q.d. observa ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope destitutum esse.* 6 In terra viventium] *id est, in hac ipsa vita, ut psal. 27.13.* 8 Educ] *tertius locus: ut observatum est ver. 4.* E claustro] *i. præsentissimo hoc periculo quo circumclusus sum in hac specu, circumstantibus inimicis.* Me cingent] *i. conveniet circa me frequens justorum corona, ut me audias prædicantem nomen tuum, & mecum prædicet.*

PSALMUS CXLIII.

David Deum implorans, indignitatem suam confitetur; injuriam sibi factam in hac causa narrat & angustias animi sui: ac propterea a Deo servari & institui petit, inimicos verò perdi ad gloriam ipsius.

1 [a] PSALMUS *Davidis.* O Jehova, audi orationem meam, aures adhibe ad deprecationes meas; [a] pro fide tua exaudi me, pro justitia tua.

2 [a] At ne congrediaris judicio cum servo tuo; nam [a] non esset justus coram te ullus vivens.

3 [a] Persequitur enim inimicus animam meam; [a] atterit *dejiciens* in terram catervam meam: facit [a] ut resideam in tenebricosis *locis* [a] *simus* quasi mortui [a] olim:

4 Adeò ut [a] obruat se in me spiritus meus; in medio mei desolatus videatur sibi animus me[a].

5 [a] Recordans [b] dierum Priscorum, meditans totum opus tuum; factum manuum tuarum recolens,

6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut terra [a] fessa, *sitiente* tui, Sela,

7 *Dicens*: [a] Festina, exaudi me Jehova, consumitur spiritus meus; ne abscondas faciem tuam a me. nam [a] consimilis fio descendentibus in [c] sepulchrum.

8 [a] Fac ut audiam mane benignitatem tuam, quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi viam qua [a] ambulaturus sum, quia ad te attollo animum meum.

9 Eripe me ab inimicis meis, Jehova: apud te [d] tectum contineo *illum.*

10 Doce me facere placitum tuum, quia tu Deus meus *es*: tuo spiritu bono deduc me [a] quasi [a] per terram planam.

11 [a] Propter nomen tuum Jehova, vivum conserva me; propter justitiam tuam educ ex angustia animam meam:

12 Et propter [a] benignitatem tuam excinde inimicos meos; & perde omnes affligentes animam meam; quia ego *sum* servus tuus.

[a] Heb. *seculi.*

[b] Heb. *dierū ab antiquitate.*

[c] Heb. *cisternam: ut psa. 28.1.*

[d] Heb. *tego.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἰυκτικὸς, continens exordium, duobus versibus; expostulationem, quatuor seq. & petitionem, inde ad finem usque.* Pro fide tua] *id est, propter promissiones gratiosas, justamq; naturam tuam, qua æquam causam iniquitate vindicas.* 2 At ne congrediaris] *elegans deprecatio ex adverso respondens superiori postulationi, ne respiciat Deus ad indignitatem personæ; sed ad justitiam suam quæ personam quamlibet in æquis causis se defensuram recipit. q.d. justitiam tuam imploro, ut suscipias defendendam æquitatem causæ meæ; mihi verò, ut personæ cuiquam, agnosco justitiam nullam inesse, si comparanda sit cum Deo: satis est causam meam cum istorum causa comparari; justitiam Dei imploro, non meam assero:*

 atque

atque ita imploro, ut æquitatem causæ meæ (quia ipsius causa est) defendi ab ipso velim; ac proinde me ad probandam causam conservari. Non esset justus] *si congredereris judicio cum ipso.* 3 Persequitur enim] *expostulatio, sive narratio injuriarum ab hostibus acceptarum, hoc versu; calamitatis in quam devenit supplicis animus, seq. versu; & studii ad Deum contendentis, ver. 5. & 6.* Atterit] *id est, non tantùm me; sed totum comitatum meum familiámq; exagitat: ut 1. Schem. historia factum fuisse ostendit, & ipse conquestus est suprà psalm. 141. 7.* Ut resideam] *ego cum meis.* Sumus quasi mor.] *i. cogimur in tenebrosis specubus versari, & lucem fugere inimicorum importunitate.* 4 Obruat se] *ut sup. 77. 4.* 5 Recordans] *i. me in fide confirmans a præcedentibus exemplis.* 6 Fessa] *ut suprà psal. 6. 3. 2.* 7 Festina] *hujus petitionis partes sunt duæ; precatio usque ad ver. 12 & imprecatio, ver. 12. Precationis summa est, ut Deus Davidem exaudiat, hoc versu; eumq; liberet a malo, & informet deinceps in obsequio suo, seq. ver. tribus: causæ duæ; una, a persona supplicis; altera, a gloria Dei cum salute servi sui conjuncta, ver. 11.* Consimilis sio] *nimirum si faciem tuam absconderis.* 8 Fac ut audiam] *id est, verbo & opere præsta: synecdoche. Est autem in hoc versu prolepsis sive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine seq. ver. exponuntur.* 9 Tectum contineo] *id est, depono apud te conservandum animum meum: ut psalm. 31. 6.* 10 Per terram planam] *id est, sine offensa tui, aut cujusquam.* 11 Propter nomen tuum] *i. prædicationem nominis tui; ut psal. 142, 8.* 12 Benignitatem tuam] *erga me servum tuum: imprecatio pertinens ad promissionem Dei, Gen. 11. 35.*

PSALMUS CXLIIII.

David prædicata Dei erga se & humanum genus beneficentia, hostibus malè precatur; sibi totiq; regno salutem & benedictionem omnimodam exoptat: & commendat felicitatem populi Dei.

Psal. 18. 3. & 35.

1 ODE *Davidis*. Benedictus *sit* Jehova rupes mea; qui docet manus meas prælium, digitos meos bellum:

2 Benignitas mea & propugnaculum meum, editus locus meus & liberator meus, *assistens* mihi; scutum meum, ad quem me recipio, qui substernit populos mihi.

2 Schem. 22. 48. & Psal. 18. 48.

3 Jehova, quid *est* homo ut agnoscas eum? filius mortalis, ut rationem habeas ejus?

Psal. 8. 5.

Psal. 62. 10.

4 Homo, vanitati similis *est*; dies ejus *sunt* ut umbra prætereuntis.

5 Jehova, inclina cœlos tuos & descende: tange istos montes, & fument:

6 [a] Immitte fulgur, & disperge eos; emitte sagittas tuas, & funde eos:

[a] Heb. *fulgura fulgur.*

7 Extende manum tuam ex alto: libera me & eripe me ex aquis multis, e manu alienigenarum,

8 Quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis.

9 Deus, canticum novum canam tibi; nablio, decachordo psallam tibi,

10 Danti salutem regibus, liberanti Davidē servum suum a gladio [b] malefico.

[b] Heb. *mali vel malo.*

11 Libera me, & eripe me e manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis:

12 Ut filii nostri tanquam plantæ bene educatæ in [c] tenera ætate sua; filiæq; nostræ sicut antarii lapides excisi, sint structura templi:

[c] Heb. *in pueritia: allegoriæ continuatio.*

13 [d] Promptuaria nostra plena proferāt [e] juge alimentum: pecudes nostræ millenis pariant, myriadibus auctæ *sint* in chortibus nostris,

[d] Heb. *angularia: sic vocantur cellæ & promptuaria, a situ.*

[e] Heb, *de alimento in alimentum.*

14 Bovesq; nostri [f] præpingues: nulla irruptio, nulláque [g] eruptio, denique nulla *sit* querela in plateis nostris.

[f] Heb. *graviter onusti.*

[g] Heb, *exies.*

15 Beatus ille populus cui ita *est*; beatus *ergo* populus, cujus Jehova *est* Deus.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est generis mixti, διδασκαλικὴ καὶ εὐκτικὴ: quam videtur conscripsisse David, postquam ad regni fastigium evectus victorias aliquas consecutus esset, cùm hostes exteri in ditionem ipsius irrupturi essent, sive Pelischtæi, 2. Schem. 5. sive alii, de quibus 2. Schem. 8. Constat itaque ex tribus partibus; exordio laudativo, usque ad ver. 5. petitione, usque ad 15. & conclusione epiphonematica, ver. ultimo.* Benedictus sit] *Exordii partes sunt duæ; prior est laudatio Dei a singularibus erga Davidem & regnum ipsius beneficiis, duobus versibus: posterior, amplificatio a publica & communi hominum miseria, ad quorum habendam curam se demittit Deus; ver. 3. & 4. ut 2. Schem. 7. 18. & 19.* 2 Benignitas mea] *id est, fons benignitatis qua perfruor.* 3 Jehova] *exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per comparationem majestatis ejus cum indignitate hominis.* 4 Homo] *subjectio ad præcedentem interrogationem.* Umbra prætereuntis] *i. prætervolantis avis, ut Ijobi 14. 3. vel si cui magis placet, umbra prætereuntis.* 5 Jehova] *petitionis loci sunt duo: primus est imprecatio adversus hostes, duobus versibus: secundus, postulatio liberationis, a ver. 7. ad 14.* Inclina] *ut 2. Schem. 22. 10. humanitus dictum.* Istos montes] *i. hostes potentissimos; quod genus allegoriæ apud prophetas est frequentissimum.* Fument] *id est, in fumos abeant.* 6 Immitte fulgur] *i. tuis cœlestibus armis, potentiaq; prosterne: humanitus dicta.* 7 Ex aquis multis] *i. erumpentibus torrentibus hominum nequam, ut psal. 18. 5. & 124. 4. quod sequentium verborum epexegesis commonstrat.* 8 Quorum os] *prima causa petitionis, ab adversariorum improbitate.* 9 Deus] *secunda causa, a prædicatione gloriæ Dei.* Canticum novum] *ut suprà 33. 3.* 10 Danti salutem] *argumentum cantici, narratio communium & singularium beneficiorum.* 11 Libera me] *ἀναφορὰ petitionis, qua usus erat suprà ver. 7. & 8. ut commodiùs transeatur ad tertiam petitionis causam.* 12 Ut filii] *tertia petitionis causa, bonum populi Dei.* Antarii lapides] *id est, angulares, frontati, sive (ut Græci vocant) diatoni, ex quibus duplex murus dicitur.* Excisi] *id est, ornati, culti, & affabrefacti.* Sint structura templi] *i. ædificentur, & coagmentati assurgant in templum sanctum domino, Ephes. 2. 21.* 13 Promptuaria nostra] *id est, sit benedictio tua in bona temporaria nostra.*
14 Bovesque nostri] *similiter millenis pariant, &c. sic interpretandum esse distinctiones ostendunt.* Nulla irruptio] *id est, nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil insit triste; sed jucunda*

da omnia 11 Beatus] *conclusio epiphonematica: qua statuit psaltes, si beati habeantur qui benedictiones hujusmodi possident, omnino beatos esse qui possident Deum benedictionum finem.*

PSALMUS CXLV.

David se ipsum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & justissimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 LAUDATIO *Davidis.* Exaltabo te Deus mi, Rex; & benedicam nomini tuo in seculum & sempiternum.
2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in seculum & sempiternum:
3 Magnum esse Jehovam & laudandum valde, imò magnitudini ejus non esse pervestigationem.
4 Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam indicant,
5 Decorem gloriamq́ majestatis tuæ; & res mirabiles tuas, *quas* eloquar:
6 Et robur mirabilium tuorum prædicent: & quamq; magnitudinum tuarum, *quam* enarrabo:
7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ eructent, & justitiam tuam cantent:
8 Gratiosum & misericordem Jehovam *esse*, longanimem & magnum benignitate,
9 Bonum *esse* Jehovam omnibus, & misericordiam ejus in omnibus operibus ejus.
10 Celebrent te Jehova omnia opera tua, & quos benignitate prosequeris benedicant tibi:
11 Gloriam regni tui prædicent, & potentiam tuam eloquantur;
12 Ut notas faciant filiis hominum potentias ejus, & gloriam decoremque regni ejus.
13 Regnum tuum, regnum *est* omnium seculorum; & dominium tuum [b] in unamquamq; generationem.
14 Sustentat Jehova omnes cadentes, & erigit omnes incurvatos.
15 Oculi omnium ad te spectant, quibus tu das escam suam tempore suo:
16 Aperis manum tuam, & saturas [c] quicquid vivit ex beneplacito.
17 Justus Jehova in omnibus viis suis *est*; & benignus in omnibus operibus suis.
18 Propinquus *est* Jehova omnibus invocantibus ipsum, omnibus qui invocant ipsum fide.
19 Placitum timentium se efficit, & vociferationem eorum audiens salutem dat eis.
20 Servat Jehova omnes amantes ipsum, omnes verò improbos perdit.
21 Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini sancto ejus, in seculum & sempiternum.

[a] Heb. *potentias.*

[b] Heb. *in omnem generationem & generationem.* *Psa.* 104. 27

[c] Heb. *omne vivens.*

ANNOTATIO.

1 Laudatio Davidis] *hujus laudationis partes sunt quatuor: prima est professio singularis laudis quam David attributurus est Deo, tribus versibus; secunda, provocatio omnium temporum, rerum creatarum, factorumq́ ad promulgandas communi opera laudes Dei, inde usque ad vers.* 13. *tertia, propositio argumentorum ad laudes Dei pertinentium, a vers.* 13. *ad* 21. *postrema, conclusio, versu ultimo. Est autem hic Psalmus alphabetico ordine conscriptus, excepto versu uno: vide suprà psal.* 111. 1. Exaltabo] *exordium, cujus duo versus sunt antistrophi.* 3 Non esse pervestigationem] *ut Jobi* 5. 9. 4 Generatio] *secunda pars, provocatio ætatum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus: quæ proleptice hoc versu posita, duobus nominibus commendantur, nimirum gloriosæ potentiæ, ver.* 5. *&* 6. *& bonitatis justissimæ, ver.* 7. *postea verò per hysterosin Hebræorum in sequentibus illustrantur magnificis appellationibus, usque ad versum* 13. Indicant] *nimirum facta tua: ut psal.* 19. 5 Quas eloquar] *infrà hoc psalmo inde a versu* 12. 7 Eructent] *ut psal.* 19. 3. 8 Gratiosum] *summa propositio justissimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omnes celebrare; ut dictum est in vers.* 4. 10 Celebrent te] *altera propositio gloriosæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis: ut suprà vers.* 4. 13 Regnum tuum] *tertia pars, propositio rerum ad laudes Dei pertinentium, quarum, ut suprà, duo sunt capita; unum gloriosæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, his duobus versibus; alterum, justæ bonitatis, a vers.* 15. *ad* 20. *quo versu summatim, velut corollario, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.* 14 Omnes cadentes] *quos sustentandos novit pro bonitate sua, sine qua nemo sustentatur, erigitur; &c.* 21 Laudationem] *conclusio hortatoria; qua se & omnes provocat Psaltes ad laudandum Deum; ut in exordio.*

PSALMUS CXLVI.

Psaltes se & pios hortatus ad laudes Dei ipsi soli asserendas, eum laudat singularium erga pios beneficiorum, creationis, conservationis, administrationisq́ rerum omnium, & regni æterni nomine.

1 HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.
2 Laudabo Jehovam in vita mea; psallam Deo meo, [a] quandiu futurus sum.
3 Ne fiduciam habetote in ingenuis; in *ullo* filio hominum, penes quem nulla *est* salus.
4 Exit spiritus ejus, revertitur in terram suam: die eodem pereunt cogitationes ejus.
5 Beatus, [b] cui auxilio *est* Deus fortis Jahhakobi, cujus expectatio *est* in Jehova Deo suo:
6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid *est* in eis; qui conservat eā [c] constanter in seculū:
7 Qui exercet judicium erga oppressos; dat cibum famelicis, Jehova solvit vinctos:
8 Jehova aperit *oculos* cæcorum, Jehova erigit incurvatos, Jehova amat justos:
9 Jehova servat peregrinos, pupillum & viduam statuminat; viam verò improborum subvertit.
10 Regnabit Jehova in seculum: Deus tuus, ô Tzijon, in [d] unamquamque generationem. Halelu-Jah.

[a] Heb. *cùm adhuc ego.*

[b] Heb. *in cujus auxilio, &c.*

[c] Heb. *in veritate.*

[d] Heb. *generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ὑμνητικὴ, *continens primùm hortationem & propositionem laudis divinæ, qua-*

quatuor versibus; deinde argumenta illius laudis, inde ad finem usque. Hortationi autem (quæ primo versu continentur) opponitur insignis dehortatio, ne fiducia, adeoq; fiduciæ & laudis argumenta constituantur in ullo homine, ver. 3. & 4. 3 In ingenuis] *id est, ne in potentissimis quidem; quorum vanitatem ostendit a nascendi sorte, ab imbecillitate vitæ, a moriendi necessitate, & repentino consiliorum casu.* 4 Die eodem] *quo sunt inita; id est, repentè momento uno concidunt.* 5 Beatus] *propositio argumentorum laudis Dei, quorum genera sunt tria: primum est, singularis conscientia beneficiorum ejus erga nos per fidem, hoc versu; secundum, creatio, & rerum creatarum administratio præsens, ordinaria, & extra ordinem, quatuor sequentibus; tertium, æternitas regni, ejus in Ecclesia, vers. ultimo.* 7 Qui exercet judicium] *id est, qui succurrit singulis, prout opus est: quo sequentia omnia exempla pertinent.*

PSALMUS CXLVII.

Psaltes Ecclesiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficiaq; ejus erga ipsam, & propter constantiam operum & verbi.

1 ' LAUDATE Jah, ' quia bonum *est* psallere Deo nostro: quia amœnum *est*, decens *est* laudatio.

2 ' Ædificator Jeruschalaimorum Jehova, ' depulsos [a] Jisraëlitas congregat:

3 ' Qui sanat fractos [b] animo, velut obligans in doloribus eorum.

4 ' Supputans numerum stellarum, quotquot sunt ' nominibus vocans,

5 Magnus *est* dominus noster, & multus viribus; [c] cujus intelligentia est innumerabilis.

6 Statuminat mansuetos Jehova, deprimit improbos in terram usque.

7 ' Acclamate Jehovæ gratiarum actione, psallite Deo nostro cithara:

8 ' Qui obtegit cœlos densis nubibus; qui comparat terræ pluviam, qui facit ut proferant montes fœnum:

9 Dat jumentis cibum suum, [d] ' pullis corvorum qui [e] crocitant.

10 ' Non potentia equi delectatur, non crura præstantis viri accipit;

11 *Sed* acceptos habet Jehova timentes sui, qui expectationem suam habent in benignitate ipsius.

12 ' Laudibus commendate, Jeruschalaima, Jehovam: lauda Deum tuum, ô Tzijon:

13 Nam ' confirmat vectes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui:

14 Disponens termino tuo pacem, ' adipe tritici satiat te:

15 Quo emittente sermonem suum in terram, [f] quàm celerimè excurrit ' verbum ejus:

16 Qui edit nivem ' sicut lanam, pruinam quasi cinerem dispergit:

17 Dejicit ' gelu suum tanquam frusta, coram frigore ejus quis consistat?

18 Emittens verbum suum, liquefacit ista: simulac efflat ventum suum, effluunt aquæ.

19 ' Indicat verba sua Jahhakobo, statuta sua & jura sua Jisraëli.

20 Non fecit ita ulli genti; ideoq; ' jura ista non noverunt. Halelu-Jah.

[a] Heb. *Jisraëlu.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *intelligentiæ ejus non est numerus.*
[d] Heb. *filiis.*
[e] Heb. *clamant.*
[f] Heb. *in celeritatem usque.*

ANNOTATIO.

1 Laudate Jah] *Ode est ἐπαινετική, Ecclesiam hortans ad laudationem Dei a factis illius, communiter quidem erga omnes; sed inprimis erga Ecclesiam. Constat itaque hic psalmus primùm exordio celeustico ad laudationem Dei, ver. 1. deinde propositione & narratione rerum ad laudes ejus pertinentium, a ver. 2. ad 19. & conclusione, duobus ultimis.* Quia bonum est] *de his duabus causis vide psal. 133. 1.* 2 Ædificator] *hujus propositionis pro ratione argumentorum laudis, tres sunt partes; primum argumentum est de liberatione suorum a malo, usque ad vers. 7. secundum, e beneficentia & gratiosa ipsius administratione, inde ad vers. 12. tertium, de conservatione in bono & forma istius administrationis quam solo verbo præstat, inde ad vers. 19. Est autem ædificator Ecclesiæ Deus, quia illius autor, fundator, curator, & architectus est.* Depulsos Jisraëlitas] *id est, electos suos, quibus promissio facta est Deut. 30. 4.* 3 Qui sanat] *ex promissione Exodi. 15. 26.* 4 Supputans] *id est, Deus ille qui sedet in cœlis, qui omnia pernovit vel minutissima, & qui omnibus imperat etiam in ipsis cœlis, hic verè magnus est: sic amplificat Psaltes potentiam & providentiam Dei quam adhibet ad liberationem Ecclesiæ, ab exemplo rerum cœlestium.* Nominibus vocans] *id est, nominatim imperans cuique pro autoritate & potentia sua, ut Jeschahh. 40. 26.* 7 Acclamate] *secundus locus propositionis, ut dictum est in vers. 2. quo transitur repetita hortatione ad laudem Dei.* 8 Qui obtegit] *id est, quia omnia sapienter ordinat, ut rebus creatis benefaciat: gradatio, quam secutus est Hoscheabh. 2. 21. & 22.* 9 Pullis corvorum] *vide Ijobi 39. 3.* 10 Non potentia] *id est, hanc beneficentiam exercet Deus, non propter dignitatem illam rerum creatarum; sed propter se & ecclesiam suam.* 12 Laudibus] *tertius locus de confirmatione & conservatione piorum in bono: quò transitur repetita hortatione, ut suprà ver. 7.* 13 Confirmat] *id est, munit ab omni malo.* 14 Adipe tritici] *vide Deut. 32. 14.* 15 Verbum ejus] *id est, res, quam edixit verbo, illicò efficitur: ut psal. 33. 9 quod sequente exemplo illustratur tribus versibus.* 16 Sicut lanam] *id est, lanæ persimilem colore, levitate, & forma: quamobrem vellera nivis a Virgilio nominantur in Georgicis: sic sequentia.* 17 Gelu suum] *id est, grandines.* 19 Indicat verba] *conclusio Ecclesiam hortans ad laudandum Deum, pro singulari thesauro verbi, quem cum illa gratiosè communicavit Deus.* 20 Jura ista] *quæ Deus docet verbo, & quorum nomine laudandus est ab Ecclesia.*

PSALMUS CXLVIII.

Psaltes res omnes creatas a summo ad imum hortatur ut Deum celebrent, propter majestatem ipsius, & beneficentiam erga Ecclesiam.

1 ' HALELU-JAH. Laudate Jehovam [a] cœlites; laudate eum in excelsis.

2 Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes exercitus ejus.

[a] Heb. *e cœlis*

3 Lau-

3 Laudate eum sol & luna, ludate eum omnes stellæ [b] lucidæ.
4 Laudate eum' cœli cœlorum, & ' aquæ quę supra hoc cœlum *sunt*.
5 Laudent nomen Jehovæ' quę ipso præcipiente illico creata sunt.
6 Quæ stabilivit in sempiternum, in seculum; *quibus* decretum dedit quod nullum transgrediatur.
7 Laudate Jehovam [c]'terrestria; cete, & omnes abyssi:
8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus [d] procellosus efficiens verbum ejus:
9 Ipsi montes, & omnes colles; arbores [e] fructiferæ omnésque cedri:
10 Ipsæ bestiæ, & omnia jumenta; reptilia & aves [f] alatæ.
11 Reges terræ omnésque nationes; principes & omnes judices terræ.
12 Juvenes etiamq; virgines; senes cũ pueris,
13 ' Laudent nomen Jehovæ: quia editum *est* nomen ejus solius, decor ejus supra terram & cœlum:
14 Et ' effert cornu populi sui, laudem omnium quos benignè accipit; Jisraëlitarum, populi propinqui sibi. Halelu-Jah.

[b] Heb. *lucis.*
[c] Heb. *e terra: ut supra ver. 1.*
[d] Heb. *procellæ.*
[e] Heb. *fructus.*
[f] Heb. *alæ.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœlestes, usque ad ver. 7. deinde terrestres, inde usque ad ver. 13. ac postremò causas explicat, duobus ver.* 4 Cœli cœlorum] *ut 1. Reg. 8.27.* Aquę] *id est, nubes in expanso collocatæ. Gen. 1.* 5 Quæ ipso] *id est, creaturæ cœlestes & administræ voluntatis ejus: periphrasis, qua Psaltes utitur ad majestatem Dei, verbi, operúmque ejus administrandam, & jus in creaturas omnes asserendum.* 7 Terrestria] *id est, inferiora omnia, etiam aquatica, & aëreæ; synecdochicè.* 13 Laudent nomen] *transitio ad laudationis causas: quarum una est ab ipsa majestate Dei, hoc versu; altera, a singularibus ipsius operibus in Ecclesia sua, cujus restitutionem res omnes creatæ expectant exerto capite, & Angeli ipsi cupiunt introspicere: Rom. 8.19. & 1. Petri 1.12.* 14 Effert cornu] *id est, evehit Ecclesiam suam in maximum robur & gloriam per Christum.*

PSALMUS CXLIX.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum collaudet, propter benevolentiam & salutem ab eo acceptam, deniq; propter verbum ipsius potentissimum Ecclesiæ traditum.

1 'HALELU-JAH. Cantate Jehovę' canticum novum; laudem ejus in 'congregatione eorum quos benignè accipit.
2 Lætetur Jisraël in [a] eo qui fecit ipsum, filii Tzijonis exultent in ' rege suo.
3 Laudent nomen ejus ' tibia; tympano & cithara psallant ei:
4 Quia benevolus *est* Jehova erga populum suum, ornat mansuetos salute.
5 'Gestiant benignè accepti prę gloria, 'cantent in cubilibus suis;
6 [b] 'Ea quibus exaltat *ipsos* Deus fortis, *cantent* gutture suo; & gladium [c] bipennem inditum manui ipsorum,
7 ' Ad exercendum vindictam in gentes, increpationes in nationibus:
8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & honoratos eorum compedibus ferreis:
9 Ad exercendum in eos ' jus scriptum; '*quod* decus est omnibus iis quos benignè accipit. Halelu-Jah.

[a] He. *facientib. ipsum: ut Ijobi. 35.10.*
[b] Heb. *exaltantia Dei fortis.*
[c] Heb. στομάτων.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *constans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Ecclesiam ut Deum laudet propter gratiam & pacem salutarem ab eo acceptam, usque ad ver. 5. posteriore verò hortatur ad laudationem propter gloriosam communicationem efficaciamq; verbi, inde ad finem usque.* Canticum novum] *ut psalm. 33.3.* Congregatione] *id est, in Ecclesia: periphrasis: sic etiam accipiuntur sequentia.* 2 Rege suo] *Christo, cujus typus erat David.* 3 Tibia] *id est, quibuscunque modis fieri poterit ab ipsis legitimè: ut psal. 81. 3.* 5 Gestiant] *altera hortatio, ut observatum est in ver. 1.* Cantent] *id est, dies noctésq; in laudationibus persistent.* 6 Ea quibus] *id est, omnia beneficia quibus singulariter ac supra omnes populos ipsum evexet Deus: ut suprà Psalm. 148.14. nominatim verò verbum; qui gladius est oris ipsius, ad eos usus pertinens qui deinceps explicantur: ut 2. Thess. 2.8. Hebræ. 4.12. & Apoc. 1.16.* 7 Ad exercendum] *vide 2. Cor. 10.4. & seq. hæ autem allegoricè loquendi formulæ pertinentes ad spiritualis gladii efficacitatem, summatim exponuntur ver. ultimo.* 9 Jus scriptum] *id est, prout continentur in scriptura sacra sine adjectione, diminutione aut mutatione ulla: ut Deut. 12.32. & 29.29.* Quod decus] *ut Deut. 4.6. & sequentibus.*

PSALMUS CL.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter sanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1' HALELU-JAH. Laudate Deum fortem de sanctitate ejus, Laudate eum de [a]'expanso robore ejus.
2 Laudate eum de [b] ' omnimoda potentia ejus, laudate eum ' secundum amplitudinem [c] maximam ejus.
3 Laudate eum ' clangore buccinæ, laudate eum nablio & cithara.
4 Laudate eum tympano & tibia: laudate eum hydraulis & organo.

[a] Heb. *expanso roboris: hypallage. Rhetorum.*
[b] Heb. *potentiis.*
[c] Heb. *magnitudinis ejus: hypallage: ut ver. 1.*

 5 Lau-

[d] Heb. *auditionis.*
[e] Heb. *cymbalis clangoris, id est, sistru vel crotalis.*

5 Laudate eum cymbalis [d] sonoris, laudate eum [e] sistris. 6 [1] Tota ipsa anima laudet Jah: Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est ἐπαινετική, ac velut conclusio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Ecclesia: in quo primùm exponuntur causæ laudationis, duobus versibus; deinde laudationis genera, reliquis.* Expanso robore] *id est, quòd robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo sunt, moventur, & vivunt.* 2 Omnimoda potentia] *id est potentissimis illius factis & singulari administratione.* Secundum] *transitio ad secundam partem de laudationis forma.* 3 Clangore buccine] *id est, omnibus modis: ut sup. 149. 3.* 6 Tota ipsa] *i. singuli ex tota anima sua spirent laudationem Dei: synecdoche.*

FINIS PSALMORUM.

PROVERBIA

ARGUMENTUM.

LIBER Proverbiorum sacra ethica Christianaq́, continet, id est, præcepta moralia de sanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præstituit, æquitatisq́, & humanitatis quam lex naturæ adumbravit in nobis, & Deus expressit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo exposito usu libri, docet sapientiam in reverentia Dei & studio ejus versari; ad eam homines provocat; & dehortatur a studiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbum Dei, quod in obsequentibus minas gravissimas, obsequentibus verò pacem denuntiat.

1 ROVERBIA Schelomonis filii Davidis, regis Jisraëlitarum:
2 Ad sciendum sapientiam & eruditionem, ad intelligendum dicta prudentiæ:
3 Ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ jurisque & [a] omnis recti:
4 Ad dandum fatuis astutiam, puero scientiam & solertiam:
5 Quibus auditis sapiens adjiciat [b] disciplinam, & intelligens industria consilia comparet:
6 Ad [c] docendum proverbium & interpretationem, verba sapientum & ænigmata eorum.
7 Reverentia Jehovæ *est* caput scientiæ: sapientiam ac eruditionem stulti spernunt.
8 Audi, filii mi, eruditionem patris tui; neque deseras doctrinam matris tuæ:
9 Nam abjectio [d] gratiosa erunt capiti tuo, & torques faucibus tuis.
10 Fili mi, si pellicere volent te peccatores; ne acquiescito.
11 Si dixerint, veni nobiscum; insidiemur sanguini, abscondamus nos contra innocentem impunè:
12 Absorbebimus eos velut sepulchrum vivos, & integros ut descendentes in [e] fossam:
13 Omnem substantiam pretiosam [f] consequemur, implebimus domos nostras spoliis:
14 Sortem tuam conjicies inter nos: marsupium idem esto nobis omnibus:
15 Fili mi, ne ambulato via *communi* cum illis, cohibe pedem tuum a semita illorum.
16 Quia pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad effundendum sanguinem:
17 Frustra enim panditur rete, ante oculos omnis [g] alitis:
18 Præterea ipsi in sanguinem suum insidiantur; *quod* abscondunt se, in animas ipsorum *est.*
19 Ita *se habent* cœtus omnium [h] deditorum quæstui; *quæstus* animam eorum [i] qui dediti sunt ipsi, intercipit.
20 [k] Summa sapientia foris recantat, in plateis edit vocem suam:
21 In summo turbarum proclamat; ad fores portarum, in civitate quaque sermones suos eloquitur, *dicens*:
22 Quousque ô fatui amabitis fatuitatem; & derisores derisionem desiderabunt sibi: & stolidi odio habebunt scientiam?
23 Revertimini ad correctionem meam: ecce, eructabo vobis spiritum meum, nota faciam verba mea vobis.
24 Quandoquidem invito & renuitis, extendo manum meam & nemo advertit;
25 Sed [l] abstrahitis vos ab omni consilio meo, & correctioni meæ non acquiescitis:
26 Ego quoq; in calamitate vestra ridebo, subsannabo cùm adveneri [m] id quod expavescitis:
27 Cùm advenerit tanquam fremebunda vastatio id quod expavescitis, & calamitas vestra tanquam turbo adventaverit; cùm irruerit in vos oppressio & angustia.
28 Tunc invocabunt me, sed non exaudiam; mane quærent me, sed non invenient me:
29 Propterea quòd oderunt scientiam, & reverentiam Jehovæ non elegerunt;
30 Non acquieverunt consilio meo, contemnentes omnem correctionem meam.
31 Sic comedent de fructu viæ suæ, & ex cōsiliis suis saturabuntur.

[a] Heb. *rectitudinum.*
[b] Heb. *perceptionem: sic deinceps.*
[c] Heb. *faciendum intelligere.*
[d] Heb. *gratiæ.*
[e] Heb. *cisternam.*
[f] Heb. *inveniemus: sic hoc libro passim.*
[g] Heb. *domini alæ.*
[h] Heb. *quæstuosi quæstus.*
[i] Heb. *dominorum ipsius.*
[k] Heb. *sapientiæ foris recantant.*
[l] He. *abstrahitis omne consilium meum a vobis: hypallage: ut infrà. 4. 15.*
[m] Heb. *pavor vester: sic seq. vers.*

32 Nam

32 *Nam quies fatuorum interficiet eos, & tranquillitas stolidorum perdet eos.

33 *Qui verò auscultat mihi habitabit securè, id est, tranquillus *a pavore mali.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ, verba, sive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ore versari debent, denique speculum esse totius vitæ & administrationis nostræ. Quamobrem non incommodè etiam potuissent reddi sententiæ : sed quia bene convenit proverbiorum appellatio, si latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum sive sententiarum genera: unum, commune totius vitæ nostræ, quo informamur quomodo oporteat nos constitutos esse & affectos erga sapientiam cælestem, atque ex ea componere vitam nostram, novem capitibus; alterum, singulare sive documenta complectens singularia pro ratione personarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumq; circumstantiarum, inde a capite 10. ad finem usque. Hujus porrò capitis summæ partes sunt duæ: prima* ἐπιγραφὴ *sive inscriptio, 6. versibus: altera, propositio documentorum ad pios pertinentium. Inscriptione docentur duo: quis autor sit, hoc versu; & quis finis totius operis, 5 sequentibus.* Schelomonis] *id est, quæ elocutus est Schelomo, alii verò diversis temporibus selecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Ecclesiæ institutionem pertinentia, prout innuitur infrà 25.1.& 30.1 & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut est fuisse conscripta, usque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem alienum est de tempore quo hic liber scriptus est laborare.* 2 Ad sciendum] *secunda pars inscriptionis, de usu libri. Est autem duplex illius usus, proleptice hoc loco positus; prior, sapientia, id est, absoluta, constans, & efficax rerum divinarum, humanarumq; scientia, qui finis est precipuus; posterior, eruditio, hoc est, hominis qui a natura rudis est & imperitus, revocatio a ruditate sua, & informatio ad sapientiam: qui duo fines per* ὕστερον *Hebræis familiarem in sequentibus versibus explicantur.* Prudentiæ] *id est dicta, quibus prudens efficiatur homo, ad comparandam & conservandã eruditionem & sapientiam.* 3 Ad percipiendum] *expositio secundæ partis prolepseos, qua exponitur officium tum discipulorum, hoc versu; tum docentium, sequente.* 4 Fatuis] *id est, insipientibus, imperitis, quorum animus tanquam puerorum præ imperitia huc illuc momento traduci potest.* Puero] *inconsiderato: ut Ephes.4.14.* 5 Quibus] *expositio prioris partis prolepseos: qua ostendit hoc libro non imperitos tantùm erudiri, sed etiam sapientes augeri ac confirmari, hoc versu; atque alios informari, sequente versu.* 6 Proverbium] *id est, gravia sapientum dicta: ut prioris membri in hoc versu posterius exegeticum est.* Ænigmata] *ut Psalm.49.5.* 7 Reverentia] *propositio, summam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, scientia nostra quam ad sapientiam & eruditionem spectare diximus, duobus capitibus continetur: unum est, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ summa est sapientia, & aditus ad omnem sapientiam: alterum, prudentia sive informatio vitæ nostræ ad sapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, abs qua velut fonte profluunt sapientiæ & eruditionis rivi. Hæc ut ita accipiamus, facit antithesis a Schelomone in hoc libro frequentata, cujus membra ferè sunt* ἀνταποδοτα. *quasi dicat, fons & caput scientiæ est reverentia Jehovę, rami verò sive rivi manantes ex eo sunt sapientiæ & eruditionis studium; stulti autem rivos eruditionis & sapientiæ spernunt, quia non agnoscunt fontem neque reverentur. Ex hac propositione summa profluunt omnes hortationis & dehortationis loci, qui posteà sequuntur. Nam sapientię quidem traduntur documenta quatuor cap. primis, prudentiæ verò ad comparandam & tenendam sapientiam cap.5.& sequente; ac tum demum confirmatio apponitur capit. 7. 8.& 9.* 8 Audi fili mi] *primum documentum eruditionis & sapientiæ, eam a nobis audiendam & tenendam esse: quod his duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem prolepticè hoc versu, eruditio & sapientiæ doctrina commendatur; deinde verò per* ὕστερον *tractantur copiosè tam eruditio sive revocatio a malo, toto hoc capite inde a versu 10. quàm provocatio ad sapientiam, capite 2.* Fili] *ut Psalm. 34.12. Huic autem gratiosissimæ appellationi respondent parentum nomina, id est, patris & matris, quæ Deo & sibi tribuit Schelomo.* Neque deseras] *sed constantissimè teneas.* 9 Nam adjectio] *ętiologia hortationis, quæ copiosè secundo capite explicatur: cujus hortationis argumentum hi duo versus continent.* Adjectio] *eris gratiosus. Deo & hominibus, infrà 3.4. Respicit autem ad puerorum studia; qui ut vario ornatu, muneribusq; liberaliter adducuntur, sic homines promissionibus Dei.* 10 Fili mi] *explicatio secundæ partis prolepseos, nimirum eruditionis & avocamenti a malo, usque ad versum 16. cujus argumenta sunt duo; unum, ab ipsius naturę documentis, usque ad versum 20. alterum, a documentis sapientię æternæ Dei per verbum, inde usque ad finem capitis.* Si pellicere] *prout quatuor versibus proximè sequentibus exponitur.* Ne acquiescito] *id est, nullo pacto assentitor, neque aurem advertito: ut exponitur ver.15.* 11 Veni nobiscum] *familiaris prosopopœia, qua commodissimè figuratur maleficorum improbitas alienam vitam bonaq; sibi arrogantium, tum fraude, hoc versu; tum apertis viribus, versu sequente.* Impunè] *id est, nemine percipiente aut pœnas reposcente a nobis: adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur impii: sic autem accipitur hæc particula Ijobi 9. 17. & infrà 23.29.* 12 Absorbebimus] *thrasonica hyperbole.* 13 Omnem substantiam] *suasionis locus, a specie utilis.* 14 Sortem tuam] *id est, partem communis prædæ nostræ tibi recipies sorte nobiscum ex æquo: sumpta locutio a legitima negotiatorum societate.* Marsupium] *id est, agedum, ineamus hanc societatem: sic concluditur hortatione illorum sermo.* 15 Ne ambulato] *id est, ne te consociato palam, aut clàm.* 16 Quia pedibus] *primum naturæ argumentum a justo, quod inter homines coli postulat humanitas. quasi dicat, injusti sunt; te autem natura vetat injustum esse.* 17 Frustra] *secundum argumentum ab incerto. quasi dicat, utcunque sibi videantur esse certi de potiunda præda; tamen non magis confirmare possunt se effecturos consilia sua, quàm auceps se capturum aves prætervolantes & observantes retia.* Ante oculos] *id est, quæ retia tum homines plerumque observant, tum Deus hominum custos semper.* 18 Præterea] *tertium argumentum a funesto ipsorum exitio, quod sibi comparant ipsi malo suo: ut Psal.7.13.& sequentibus, ac alibi passim.* 19 Ita se habent] *conclusio superiorum argumentorum per affirmationem simplicem.* Cœtus] *id est, socie-*

tates & corpora (ut jureconsulti vocant) convenientium: ut Gen. 37.25. Omnium] *quasi dicat, nemo illorum evolare aut effugere exitium potest, & inevitabile est judicium Dei: antithesis elegans cum vers.* 17. 20 Summa sapientia] *secundum genus documentorum, ut observatum est in vers.*10. *in quo Schelomo per prosopopœiam inducit sapientiam Dei homines accedentem & proponentem consilium Dei, usque ad finem capitis. Est autē Christus summa hæc sapientia, de qua hîc & capite* 8. *agitur, ipsissima Dei sapientissimi sapientia, in qua reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ, & intelligentiæ, & per quam sapientiæ rivi in homines diffundantur verbo. Quamobrem honoris causa plurali numero dicitur sapientiæ, quasi dicas, tota sapientia, & omnis sapientiæ autor.* Foris] *id est, ubiq; & palam, quod sequentia continent.* Recantit] *id est, subinde & indesinenter proclamat.* 21 In summo] *id est, ex edito loco, ubicunque maxima est frequentia: sumpta locutio a concionum ritu.* Ad fores portarum] *vide Gen.* 34.20. 22 Quousque] *hujus orationis partes sunt tres: revocatio ad resipiscentiam, duobus versibus; denuntiatio in futurum, a ver.* 24. *usque ad* 31. *& conclusio summam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Resipiscentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc versu; & hortationem ad amplectendum promissum bonum, seq. versu* 24 Quandoquidem] *secunda pars, denuntiatio contra cerebrosos contemnentes sapientiam Dei: cujus causa duobus versibus continetur, minæ sequentibus.* 25 Abstrahitis vos] *id est, rebellione vestra abjicitis consilium, quod vobis propono ad salutem vestram: sic infrà* 4.15. 26 Ridebo] *id est, non curabo vos: ut Psal.*2 *ver.*4. *humanitus dicta.* 27 Fremebunda vastatio] *id est, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens subito. Significat enim hæc vox repentinam & frementem rupturam rei cujuslibet, quicquid obvium est perrumpentis atque devastantis: ut Ijobi.* 30.14. *& Jechezkel.* 38.9. 28 Mane quærent] *id est, diligentissimè & indesinenter, quasi dicat, inde ab aurora.* 31 Sic] *nimirum neglecti & derelicti a me.* Comedent] *id est, malum quod severunt metent ad satietatem: metaphora, ut infra* 22.8. 32 Nam] *conclusio exponens summam judiciorum Dei contra improbos, hoc versu; & erga bonos per antithesin, sequente versu: qua docet Dei exitium improborum ab ipsis esse: ut Hosche.*13.8. Quies] *id est, constans & pervicax illorum residentia in malo, in quo sibi allubescunt & omnem prosperitatem pollicentur: ut Jirmejæ.* 48.11. *& Tzephanjæ* 1.12. 33 Qui verò] *altera pars antitheseos, μεταβατικὴ sive transitiva ad hortationem sequentis capitis.* A pavore] *non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promissionibus, & defendetur virtute Dei.*

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & sanctificationem, adductis promissionibus ejus de bono & salute nostra, ac liberatione ab omni malo.

1 'Fili mi, si' acceperis dicta mea, & præcepta mea reconderis apud te,

2 Si attendendo ad sapientiam aures tuas, inclinaveris animum tuum ad intelligentiam:

3 Quin etiam 'si prudentiam inclamaveris, ad intelligentiam edideris vocem tuam;

4 Si quæsieris eam velut argentum, & tanquam abditos thesauros scrutatus fueris eam:

5 'Tunc intelliges 'reverentiam Jehovæ, & 'agnitionem Dei [a] consequeris.

6 Nam Jehova dat sapientiam, ex ore ejus scientia & intelligentia *procedit*:

7 'Repositum habet pro rectis [b] quicquid revera est; scutum pro ambulantibus [c] integrè,

8 Custodiendo itinera juris: & viam eorum quos benignè accepit conservat.

9 'Tunc intelliges justitiam, & jus; & [d] quicquid rectum *est*, 'omnem orbitam bonam:

10 'Cùm venerit sapientia in animum tuum, [e] & scientia menti tuæ amœna erit:

11 'Solertia observabit te, intelligentia custodiet te,

12 Eripiendo te 'a via mali, a [f] viris loquentibus perversitates,

13 Qui derelinquunt 'itinera recti, ut ambulent per vias 'tenebrarum,

14 Qui lętantur faciendo malum, exultant in perversitatibus [g] pessimis,

15 Qui itineribus suis perversi sunt, & præfracti orbitis suis:

16 Eripiendo te a muliere extranea, ab alienigena quæ [h] dictis suis blanditur,

17 Quæ derelinquit 'ducem adolescentiæ suæ, & 'fœderis Dei sui obliviscitur:

18 (Nam 'propendet ad mortem domus ejus, & ad 'expertes vitæ orbitæ ejus;

19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur, 'neque assequuntur itinera vitæ)

20 'Ut ambules per viam bonorum, & itinera justorum observes.

21 'Nam recti 'inhabitabunt terram, & integri reliqui fient in ea:

22 Improbi verò e terra excindentur, & perfidè agentes avellentur ex ea.

[a] Heb. *invenies: ut sup.* 1. 13.
[b] Heb. *essentiam.*
[c] Heb. *integritatis.*
[d] Heb. *rectitudines: ut suprà* 1.3.
[e] Heb. *& scire animæ tuæ amœnum erit.*
[f] Heb. *viro loquente: enallage numeri*
[g] Heb. *mali.*
[h] Heb. *dicta sua emollit.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum sive provocationem ad bonum, quam alteram esse partem documenti prioris diximus suprà capite* 1. *ver.*8. *Sunt autem hujus hortationis partes summæ tres: prima hypothetica sive conditionalis propositio officii nostri, versibus quatuor; secunda, expositio salutarium promissionum, quas obsequentibus denuntiat & præstat dominus, inde usque ad versum* 21. *tertia, conclusio, duobus versibus ultimis.* Si acceperis] *conditio* κλιμακώδης *in qua gradatim assurgit Schelomo per singulas partes officii nostri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc versu, & amplius percipiendæ tenendæq; operam demus diligente attentione, sequente versu, precibus, versu* 3. *& labore omni, studio, atque industria, versu.*4. 3 Si prudentiam] *id est, Deum adieris castè pro consequenda prudentia, ut Schelomo fecisse legitur* 1. *Regum* 3.6. *& sequentibus, & faciendum docet Jacobus.* 1.5. *sic enim accipiendum esse ostenditur versu* 6. 5 Tunc intelliges] *expositio promissionum, quæ certissimè conjunctæ sunt pietati quam modò delineavit Schelomo. Sunt autem promissiones duplices, aliæ in communicatione bonorum positæ, usque ad versum* 11. *aliæ in propulsatione mali, usque ad* 21. *Rursum bonorum*

commu-

communicatio duplex promittitur, primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput est sapientiæ nostræ, & suas promissiones habet, usque ad vers. 9. prolepticè hoc versu contentas: deinde obsequii & sanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12. Reverentiam Jehovæ] *a quo acceperis, & amplius deinceps sperabis te accepturum: prius membrum prolepseos, quod explicatur ver. 6.* Agnitionem Dei] *id est, hac fide & reverentia præditus experieris te agnosci a Deo; secundum membrum prolepseos, quod exponitur vers. 7. & 8.* 7 Repositum habet] *id est, adeò agnoscit Deus & curat rectos, ut omnibus in dies augeat illos, & virtute servet.* 9 Tunc intelliges] *alterum genus promissi boni, ut observatum est in vers. 5.* Omnem orbitam] *id est, rationem bene & sanctè instituendæ vitæ.* 10 Cùm venerit] *id est, cùm superiorem promissionem & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac posteriore abundabis.* 11 Solertia] *alterum promissionum genus de propulsatione malorum omnium spiritualium & corporalium, quæ alioqui impendent bonis tum per maleficia, tum per allectamenta: quorum illa viro, usque ad vers. 16. hæc mulieri tropicè attribuuntur. quasi dicat, Deus te ea solertia & intelligentia instruet, qua tibi caveas ipse a malis omnibus, quæ totam vitam tuam ita labefactare tentant, ut scelerati ganeones & meretrices provocant lubricum adolescentiæ.* 12 A via mali] *id est, depravata vita, in quam naturæ infirmitate laberis, & improborum dictis factisq; provocaris.* 13 Itinera recti] *id est, illustria & spectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apostolus Ephes. 5. 13.* Tenebrarum] *id est, obliquas, ac proinde lucifugas: ut ad Rom. 13. 12.* 17 Ducem] *id est, justum maritum suum: periphrasis.* Fœderis Dei] *id est, conjugalis pacti inter ipsos conventi autore Deo: ut Maleaci 2. 14.* 18 Propendet] *id est, lethalis est & perniciosa: periphrasis.* Expertes vitæ] *id est, mortuos & sepultos: ut Psal. 88. 11.* 19 Neque assequuntur] *id est, non reviviscunt, aut in vitam redeunt: periphrasis.* 20 Ut ambules] *id est, vitam bene instituas: antithesis ad superiora respiciens, qua munitur ad conclusionem via.* 21 Nam recti] *conclusio afferens justitiam judiciorum Dei, duobus membris antitheticis: ut suprà 1. 32. & 33.* Inhabitabunt] *ut Psalm. 37. 29.*

CAPUT III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obsequium, ac sui abnegationem vocat elegantissimis promissionibus: & confirmatis illis autoritate Dei, ab omnibus mundi istius avocamentis dehortatur proposita veritate judiciorum Dei.

1 FILI mi, doctrinæ meæ ne obliviscaris; sed præcepta mea custodiat [a] animus tuus:

2 Nam longitudinem dierum [b] annosámq; vitam, cum pace adjicient tibi.

3 Benignitas & fides ne derelinquant te; alliga eas faucibus tuis, inscribe eas tabulæ cordis tui:

4 Ita [c] consequere gratiam, & [d] successum optimum; ante oculos Dei & hominum.

5 Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo: intelligentiæ verò tuæ ne innititor.

6 In omnibus viis tuis agnosce eum, & ipse diriget itinera tua.

7 Ne esto sapiens [e] judicio tuo; reverere Jehovam, & recede a malo.

8 [f] Salutare *id* erit umbilico tuo, & irrigatio ossibus tuis.

9 Honora Jehovam de substantia tua, & de præcipuo totius proventus tui:

10 Ita implebuntur horrea tua saturitate, & musto lacus torcularii tui perrumpent.

11 Eruditionem Jehovæ, fili mi, ne spernito, neque tædeat te correctionis ejus:

12 Nam quem diligit Jehova corrigit; & quidem ut pater filium, *cui* bene vult.

13 Beatus homo *qui* consequitur sapientiam, & homo qui provehit intelligentiam:

14 Melior enim *est* negotiatio ejus negotiatione argenti, & auro effosso proventus ejus:

15 Pretiosior *est* carbunculis, & omnia oblectamenta tua non possunt æquari ei.

16 Longitudo dierum in dextera ejus *est*, in sinistra ejus divitiæ & honor:

17 Viæ ejus viæ *sunt* amœnitatis, & omnes semitæ ejus, pacis:

18 Arbor vitæ est prehendentibus eam, denique tenentium eam beatur *quisque*.

19 Jehova sapientiâ fundavit terram, statuit cœlos intelligentiâ:

20 Scientia ejus abyssi diffissæ sunt, & superiores nubes destillant rorem.

21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, custodi [g] eam quæ verè est *sapientia*, & solertiam.

22 Eruntque vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis:

23 Tunc obibis securè viam tuam, & pedem tuum non offendes:

24 Cùm cubabis, non expavesces; sed cubanti suavis erit somnus tuus.

25 Ne timeto a pavore repentino; & a vastatione improborum, ut adveniat:

26 Nam Jehova aderit fiduciæ tuæ, & servabit pedem tuum a captura.

27 Ne cohibeto bonum [h] ab eis qui opus habent, cùm est in potestate manus tuæ efficere *illud*:

28 Ne dicito proximo tuo, abi, deinde revertere, cras enim daturus sum: cùm fuerit penes te.

29 Ne fabricator contra proximum tuum rem malam, qui confidet securè tecum:

30 Ne contendito cum ullo homine immeritò, nisi affecerit te malo.

31 Ne invideto ulli violento, neque eligito ullas vias ejus:

32 Nam abominationi *est* Jehovæ præfractus; apud rectos autem arcanum ejus *est*.

33 Execratio Jehovæ incumbit domui improbi, at habitaculum justorum benedicitur.

34 Quandoquidem derisores ipse deridet, mansuetis autem dat gratiam:

35 Honorem sapientes possident; stolidos verò tollit ignominia.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*
[b] Heb. *annósque vitæ.*
[c] Heb. *inveni: sic ver. 13.*
[d] Heb. *secundationem bonam: ut psal. 111. 10. 1. Chronic. 28. 9.*
[e] Hbe. *in oculis tuis, ut Levit. 13. 5.*
[f] Heb. *sanatio. Maleaci. 3. 10. & sequentibus. Heb. 12. 5. Apocalyp. 3. 19. Psal. 19.*
[g] Heb. *essentiam: ut suprà 2. 7. Psal. 19. 11.*
[h] Heb. *a dominis ejus. nimirum cohibiti boni: cujus domi num illum efficit necessitate, & te dispensatorem Deus: quamobrem hæc beneficia in scripturis appellantur justitia, ut infrà 11. 18. & Daniel. 3 in fine, & 2. Corin. 8. 9. Psal. 37. 1.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Secundum documentum sapientiæ hoc capite continetur: quo Schelomo docet primùm veram legem omnis sapientiæ positam esse in Dei reverentia, fide, atque obsequio, abnegatis sensibus & studiis carnis nostræ, usque ad versum 13. deinde bonorum promissiones adducit, quę ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde usque ad versum 27. postremò studia contraria reprehendit & ab illis dehortatur proposita justitia judiciorum Dei, ad finem usque. Est autem his duobus versibus primis commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promissionúmq; summam complectens.* 2 Cum pace] *id est, omnis generis prosperitate, ut alibi passim.* 3 Benignitas] *propositio summa documenti. quasi dicat, ne temmitas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quas tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur a te: quod sequentia verba adumbrant allegoriis.* Alliga] *id est, sermone & animo eas continenter recole, ut obsequaris opere: ut Exod. 13. 9.* 4 Ita consequere] *propositio summa bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde a versu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & prosperitas coram hominibus.* 5 Fiduciam habe] *expositio prioris propositionis quæ posita est vers. 3. ubi ostendit Schelomo ad benignitatem Dei fidémque continendam tria nobis opus esse: primùm, ut nos ipsos abnegantes adhibeamus fidem integram in Deum, agnitionem, reverentiam, atque obsequium animo gratissimo, usque adversum 9. secundum, ut rebus prosperis bene utamur ad honorem ejus, vers. 9. & 10; tertium, ut rebus quoque adversis bene utentes, in officio nostro informemur & crucem feramus patienter vers. 11. & 12.* Tuæ] *id est, humanæ, sive carnis, de qua Rom. 8. 5. & sequentibus.* 8 Salutare] *promissio synecdochica; pro eo quod est, intus & foris, corpore & animo eris optimè affectus. Est autem hæc promissio allegorica, qua pii in Ecclesia foti cum infantibus in utero matrum versantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum subministratur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, sic pii in Ecclesia fide, agnitione, reverentia, & obsequio Dei pascuntur atque educantur.* Irrigatio] *id est, robur tuum, ut medulla quæ confirmat ossa; sine quo ne id quidem quod in te est valentissimum, posset quicquam: sic Ijobi 21. 24.* 9 De præcipuo] *ut Maleaci 1. 7. & sequentibus.* 13 Beatus] *secunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei perceperunt, primùm ab earum præstantia, vers. 14. & 15. deinde ab adjunctis & consequentibus, inde ad versum 19. quibus subjicitur confirmatio ab autore tum hujus sapientiæ, tum bonorum omnium ad sapientiam hanc pertinentium, usque ad versum 27.* Qui provehit] *id est, promovet apud se, & proficit in intelligentia.* 16 Longitudo dierum] *id est, omnia bona adjuncta habet, & veluti ambabus manibus largitur.* 18 Arbor vitæ] *id est, certissimum symbolum æternæ vitæ, quàm homo priùs sibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obsequio, Genes. 3.* 19 Jehova] *confirmatio superiorum documentorum & promissionum ab autore: qui ut cœlum, terram, & res omnes creavit, ordinavit, conservat, atque administrat; ita eâdem sapientia in nobis promissa sua effecturus est, ut observatum est in versum 13. Quapropter summatim superiores hortationes repetuntur, & confirmationis locis inseruntur, vers. 21. & 25.* 20 Abyssi diffissæ] *id est, fontes & flumina ex intimis terræ specubus & spiramentis manant, quasi diffindat se terra: metonymia, abyssi aquarum pro faucibus aquam manantibus.* 22 Eruntque vita] *id est, verba hæc semina erunt & alimenta vitę æternę atque suavissima: auxesis, qua verbum Dei summè vivificum ac suavissimum credentibus, dicitur esse ipsa vita & gratia.* Faucibus] *id est, toti homini: metaphora a gustu.* 23 Tunc obibis] *id est, prosperè conficies quicquid agendum erit, & confectis rebus securè conquiesces: allegoria.* 25 A pavore] *id est, ut ullum malum quod expavescimus eveniat tibi, aut certè opprimat cùm per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24. 16.* 26 Servabit] *ne intercipiaris, aut captus constringaris hæreásq; in malis.* 27 Ne cohibeto] *postremus locus, quo hominem a studiis contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei possit incedere. quasi dicat, si ritè in Deum credere ipsúmq; revereri cupis, cave tibi ne in proximum (quod secunda tabula prohibetur) pecces, sive opere officium quod præstare possis recusando, duobus versibus; sive consiliis & verbis offendendo, vers. 29. & 30. sive animum ad æmulationem & imitationem improborum provocando, vers. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia.* Cùm est in potestate] *id est, cùm potes illis commodè benefacere.* 28 Ne dicito] *id est, ne differto beneficentiam.* 30 Ne contendito] *sive privatis jurgiis, sive litibus in jure.* 32 Nam abominationi] *ætiologia superiorum documentorum, a justitia Dei & judiciorum ejus.* Arcanum ejus] *id est, intima & familiarissima benevolentiæ communicatio, prout sequentis versus membra antitheta ostendunt.* 33 Execratio] *id est, maledictio, de qua Maleaci. 2. 2.* 34 Quandoquidem] *conclusio ab omnipotentia & justitia Dei, hoc versu; astruens justitiam judiciorum ejus, seq. versu.* Deridet] *id est, ludificatur & ipsorum expectationem frustratur.* Gratiam] *id est, quicquid ipsis gratum est & suave.* 35 Possident] *id est, constanter obtinent.* Tollit] *id est, momento ipsos, & ipsorum expectationem abripit.*

CAPUT IIII.

Schelomo præcedentia timoris Dei, fidei, resipiscentiæ, & abnegationis nostri documenta confirmat ab exemplo suo: & ad sapientiam hortatus, suavissimis promissionibus revocat ab omni improborum consortio, rerumq; malarum communicatione.

1 AUDITE filii eruditionē patris, & attendite ad cognoscendum prudentiam:
2 Nam disciplinam bonam trado vobis; doctrinam meam ne derelinquite.
3 Cùm filius essem apud patrem meum, tener & unicus coram matre mea;
4 Docens ille me dicebat mihi; retineat verba mea [a] animus tuus; observans pręcepta mea vive,
5 Acquire sapientiam, acquire prudentiam; ne obliviscitor, neque declinato a sermonibus oris mei.

[a] Heb. cor.

6 Ne

6 Ne derelinquito illam, & conservabit te; dilige illam, & custodiet te.

7 Quæ caput est sapientiæ, *eam* acquire sapientiam; & tota acquisitione tua acquire prudentiam.

8 Extolle eam, & exaltabit te; honorabit te, cùm amplexaberis eam.

9 Indet capiti tuo adjectionem gratiæ, coronam [b] ornatissimam tradet tibi.

10 Audi fili mi, & percipe sermones meos: ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.

11 Viam sapientiæ doceo te, deduco te per orbitas recti.

12 Cùm ambulabis, nihil arctabit gressum tuum: etiamsi cucurreris, non offendêris.

13 Prehende eruditionem illius, ne desistito; custodi illam, quia est vita tua.

14 Iter improborum ne ingreditor, neque incedito per viam malorum.

15 [c] Abstrahe te ab ea, ne transito per eam; declina ab ea, & præteri.

16 Nam non dormiunt *illi*, nisi malefecerint; & eripitur somnus illorum, nisi fecerint ut impingat *quispiam*:

17 Quia vescuntur cibo improbitatis, & vinū [d] omnimodæ violentiæ bibunt.

18 Iter enim justorum simile *est* luci splendidæ, [e] pergenti lucere; adeò ut *eorum quisque sit* stabilis diei:

19 Via *verò* improborum similis *est* caligini; nesciunt in quid impacturi sint.

20 Fili mi, ad verba mea attende; ad sermones meos inclina aurem tuam.

21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis, serva hæc [f] in animo tuo:

22 Nam *verba* vitæ sunt iis qui consequuntur ipsa, & toti [g] carni cujusque eorum [h] salutaria.

23 Supra omnem observationem custodi cor tuum, nam [i] ex eo prodeunt actiones vitæ.

24 Remove abs te perversitatem oris, & pravitatem labiorum procul amove abs te.

25 Oculi tui e regione intueantur, & palpebræ tuæ [k] spectent recta coram te.

26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ tuæ stabiles sint:

27 Ne declinato dextrorsum aut sinistrorsum, amove pedem tuum a malo.

[b] Heb. *ornatus.*

[c] Heb. *abstrahe eam* a te: *ut suprà* 1.15

[d] Heb. *violentiarum.*

[e] Heb. *pergenti & lucenti usque ad stabilem diei.*

[f] Heb. *in medio cordis tui.*

[g] Heb. *carni ejus: syllepsis: ut vers.* 18.

[h] Heb. *curationis verba.*

[i] Heb. *ex eo sunt egressiones vitæ.*

[k] Heb. *dirigant* intueri: *vide Genes.* 12.8.

ANNOTATIO.

1 Audite filii] *Hujus capitis partes sunt tres. prima, exordium attentos, dociles & benevolos lectores faciens, tum a genere doctrinæ, tum ab autoris exemplo, quatuor versibus; secunda, hortatio ad sapientiam, a vers.* 5. *usque ad* 14. *tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & conversatione prava, inde ad finem usque.* 2 Nam disciplinam] *prior locus a genere doctrinæ, quod & bona est ipsa, & bonum affert percipientibus.* 3 Cùm filius] *posterior locus ab exemplo suo.* Unicus] *id est, unicè dilectus & singulari studio institutus: nam alioqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre: 1 Chro.* 3.5. 4 Docens ille] *nam huic officio erga filium, Davidem minimè defuisse tum pietate illius evincitur, tum etiam confirmatur* 1. *Chron* 28. Retineat] *prolepsis sive propositio summa sequentium documentorum, continens præcepta & promissiones, quæ deinceps suo ordine explicantur.* Vive] *id est, vita & promissionibus illius fruere: ut Gen.* 20.7. 5 Acquire] *secunda pars: in qua proponuntur summatim hortationes & promissiones capitis primi & secundi, de sapientia & prudentia acquirenda, tenenda, amplianda, honoranda, & omnibus modis prosequenda: ut expositum est principio capitis secundi.* 7 Quæ caput est] *id est, reverentiam Jehovæ: ut suprà* 1.7. Tota acquisitione] *id est, omnia quæ habes, si opus est, exponito illius comparandæ causa: ut Matth.* 13.44. 8 Honorabit te] *ex promissione* 1. *Schem.* 2.30. 9 Adjectionem gratiæ] *ut suprà* 1.9. 12 Cùm ambulabis] *id est, omnino prosperaberis, neque dejiciêris ullis adversis rebus: ut Psal.* 1.3. *&* 91.11. *& sequentibus.* 13 Vita tua] *id est, administra & dux ad vitam:* αὔξησις. 14 Iter improborum] *tertia pars, complectens duo interdicti eorum genera: unum, ne sit communicatio cum hominibus improbis, usque ad versum* 20. *alterum, ne sit communicatio cum rebus malis, ad finem usque: quod genus documentorum propositum est suprà cap.* 1. *&* 3. 16 Nam non] *id est, ut homo jejuno stomacho vix potest indormiscere, sed subinde excitatur fame; ita sunt isti, qui maleficia cibo & potui anteponunt, ac proinde nunquam conquiescunt nisi ipsi perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint.* 18 Iter enim] *ætiologia præcedentis dehortationis ex antithesi sive comparatione beatitudinis bonorum cum improborum infelicitate: unde apparet dehortationem esse* ἀνταποδοτικὸν. *quasi dicat, ne ingrediaris via improborum; sed justis adjungere: Iter enim justorum, &c.* Simile est luci] *id est, tota illorum vita illustris est, & abundat bonis: ut Psal.* 97.11 *&* 2. *Schem.* 23.4. Pergenti lucere] *id est, nunquam occidenti: ut Jeschahh.* 60.20. Stabilis] *id est, nunquam concidat, sed semper luce Dei præeunte erectus ambulet: sic accipiendum esse docet sequentis versus membrum quod huic respondet.* 19 Similis est caligini] *id est, densissimis malis, velut tenebris, circumfusa est, quas nulla arte possunt effugere, quin justo Dei judicio corruant.* Nesciunt] *tantum abest ut cavere possint, atque evertere judicia Dei.* 20 Fili mi] *transitio ad alterum dehortationis genus, ut dictum est vers.* 14. *cujus exordium tribus versibus continetur.* 23 Supra omnem observationem] *hujus documenti* ἀποτρεπτικοῦ, *sive dehortantis a malo partes sunt quatuor: prima, ut animus sit integer & purus a malo, hoc versu; secunda, ut sermones puri, sequente; tertia, ut oculi & synecdochicè sensus omnes animorum administri continentes sint, versiculo* 25. *quarta, ut conatus & actiones omnes, quas fere pedibus scriptura tribuit, vers.* 26. Custodi cor tuum] *id est, observa, proba, expurga ab insito malo, & ab adventitio abstine; quam studiosè fons a purgamentis & sordibus conservatur, ut ex lege* 12. *tabularum Romanos observasse scribit Frontinus lib.* 2. Nam ex eo] *id est, ut fons est vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet esse, ac proinde sartum tectum servari ab omni malo: vide Matt.* 15.18. *& sequentibus.* 25 E regione] *id est, recta spectent; nihil pravè, aut oblique aut denique inconstanter: quod ad alios quoque sensus pertinere suprà monuimus. Est autem allegoricum dicendi genus a viatoribus aut cursoribus, quorum oculos non discursare oportet, sed ad iter suum sollicitè attendere.* 27 Ne declinato] *conclusio superiorum documentorum. quasi dicat, in omnibus rectum te exhibe & observantissimum itineris quod præscripsit Deus, Deut.* 4.2. *&* 5.38.

CAPUT V.

Schelomo pios ad prudentiam hortans, avocat a voluptatis carnalis libidinisq; studio: præsentissima damna exponit quæ eam consequuntur: hortatur ad bona sanctè utenda, & amandam castè colendamq; uxorem; maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 FILI mi, ad sapientiam meam attende, ad intelligentiam meam inclina aurem tuam:

2 Ut observes [a]omnimodam solertiam, & scientiam labia tua custodiant.

3 Quamvis favum stillent labia extraneæ, & mollius oleo *stillet* palatum ejus:

4 Attamen posterius ejus amarum *est* ut absinthium; acutum ut gladius [b]bipennis:

5 Pedes ejus descendunt *ad* mortem, *ad* sepulchrum gressus ejus pertinent.

6 Iter vitæ ne expendas, moventur orbitę ejus [c]te imprudente.

7 Nunc itaque filii auscultate mihi, & ne recedite a sermonibus oris mei:

8 Procul facito ab illa iter tuum, & ne appropinquato ad ostium domus illius:

9 Ut non cedas aliis decorem tuum, & annos tuos crudeli:

10 Ut non satientur extranei [d]facultatibus tuis, & labores tui maneant in domo alieni:

11 Gemasque [e]tandem, consumpta carne tua & corpore tuo,

12 Ac dicas, quomodo odi eruditionem, & correctionem sprevit [f]animus meus,

13 Neque auscultavi voci doctorum meorum, & ad docentes me non inclinavi aurem meam?

14 [g]Fermè versor in omni malo, in medio congregationis & cœtus.

15 Bibe aquam e cisterna tua, & fluenta e medio putei tui.

16 Spargant se fontes tui foras, in plateis rivi aquarum:

17 Sint tibi [h]seorsim, ac non extraneis tecum:

18 Erit scaturigo tua benedicta, sed lætare de uxore adolescentiæ tuæ.

19 Sit cerva [i]amicissima, & rupicapra gratiosa: ubera ipsius uberent te omni tempore, in amore ejus errato jugiter.

20 Et quare errares fili mi cum extranea, & amplectereris pectus alienæ;

21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujusque *sint*, & omnes orbitas ejus expendat?

22 Iniquitates suæ capient ipsum, improbum inquam istum; & funibus peccati sui tenebitur:

23 Ipse morietur [k]expers eruditionis, & in amplitudine stultitiæ suæ oberrabit.

[a] Heb. *solertias.*
[b] Heb. στομάτων.
[c] Heb. cùm *non noscis.*
[d] Heb. *virtute tua.*
[e] Heb. *in fine tuo.*
[f] Heb. *cor meum.*
[g] Heb. *planè parum* abest quin *verser, &c.*
[h] Heb. *soli tibi.*
[i] Heb. *amorum, & caprea gratia.*
[k] He. *in ineruditione.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc capite & sequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum sapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia instruit adversus illecebras voluptatis ad quam homo a natura proclivis est. Sunt autem hujus capitis partes præcipuè tres: exordium, usquè ad versum 8. propositio documenti prudentissimi, inde ad versum 20. & confirmatio, ad finem usque.* 2 Ut observes] *id est, ut prudentia utaris in administratione sermonibusquè tuis.* 3 Quamvis] *hæc verba ostendunt superiori præcepto suum interdictum opponendum esse, hoc modo: attende ad me, ac non ad verba simulata & mellita exteræ: cujus dehortationis causæ redduntur post hujus versus anticipationem, nimirum quod aliena est a piis natura, animo, religione, & vita, hoc versu; deinde quòd eventus perditionis ex ea consequuturus est, duobus sequent. tertiò quod consilio fraudulento utitur, vers. 6.* 4 Posterius ejus] *id quod postea consequitur ex ejus communicatione: sic alludit ad corporis constitutionem, quasi mulier sit a fronte ornata, a tergo verò teterrima.* 5 Ad sepulchrum] *id est, tam propinqui sunt ruinæ quos abducit illa, quam ii quorum pedes jam oram sepulchri attingunt.* 6 Iter vitæ] *id est, toto consilio callide provides ne ad vitam respectes, aut animadvertas fraudes suas.* Moventur orbitæ] *id est, agilitate & volubilitate summa temperantur omnes actiones ejus momentis singulis ad decipiendum te: metaphora ab aurigis.* 8 Procul facito] *propositio documenti prudentissimi, distincta duobus membris: unum est, hoc malum longè fugiendum esse, usque ad versum 15. alterum, bonum prudenter utendum, inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum, hoc versu: & causæ, sequentibus.* 9 Ut non cedas] *causæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis sumptæ, amissio honoris, vitæ, bonorumq; duobus versibus; & sera nimis resipiscentia omnibus amissis, versu. 11. & sequentibus: divinæ verò causæ in fine capitis continentur.* Cedas aliis] *id est, honorem tuum prostituas coram omnibus etiam exteris.* Crudeli] *id est, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus; qui omni excusatione aut redemptione abjecta in te sævituri essent: ut copiosiùs exponitur infrà 6. sub finem.* 10 Labores tui] *id est, facultates labore partæ: metonymia.* 11 Et corpore] *id est, etiam toto exeso ad ossa & medullas usque: αὔξησις* 12 Ac dicas] *mimesis, sive hypotyposis miseri resipiscentis serò.* 14 In medio] *id est palàm, effectus omnium miserrimus.* 15 Bibe aquam] *altera pars prudentis documenti, de utendo bono; cujus membra sunt duo ex adverso superioribus respondentia; unum, potius providendum esse pio, ut bonis omnibus bene utatur & augescat benedictionibus Dei, usque ad versum 18. alterum, ut castè & continenter cum uxore vivat, si cupit in his benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem usus allegoricè cum aquis comparatus constituitur in privata utilitate, hoc versu; & benefica cum aliis communicatione, versu sequente.* 16 Fontes tui] *id est, salientes aquæ ex fonte tuo, ut sequens membrum explicat.* 17 Sint tibi seorsim] *id est, ne committas, ut libidine abductus foras dilapides bona tua, & in exteros transfundi sinas.* 18 Erit scaturigo] *id est, afflues benedictionibus Dei, quibus utaris & benefacias aliis.* Sed lætare] *id est, tantum uxore tua alacri animo contentus esto: secundum membrum documenti, ut dictum est in vers. 15.* 19 Sit cerva] *id est, quemadmodum cervus post Arcturi sydus est cervæ amantissimus, illam persequitur,*

illa

illa se explet, & cum illa insanui oberrat, aut caprea mas fœminam; ita studium tuum adhibeto ad uxorem tuam: elegantissima allegoria. Est autem in his verbis eclipsis relati; ut Levit.21.4. pro eo quod est, sit uxor tibi, ut cerva cervo: de quorum natura vide Aristot.lib.6. de historia animalium capit.29. & Plin. lib.8. cap.32. 20 Et quare] *confirmatio superiorum documentorum: primùm a cognitione Dei, sequente versu; deinde a judiciis justissimis, duobus ultimis.* Pectus alienæ] *supple, ac non conquiesceres in uxore tua.* 22 Iniquitates suæ] *id est, ipse suis maleficiis incubans parit malum suum, & sibi restem facit.* 23 In amplitudine] *id est, pœnas luet peccatorum suorum, & nunquam consequetur bonum, sed vivus harebit in perpetua morte.*

CAPUT VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergens, dehortatur pios ab inofficiosis & imprudentibus officiis, pigritia, & maleficiis: atque ad contraria studia excitans, concludit hæc documenta generali exhortatione a consequentibus bonis erga morigeros, & eventuris malis in eos qui contrà venerint.

1 FILI mi, si ' spopondisti pro amico tuo; 'complosisti extraneo manum tuam:

2 'Illaqueasti te sermonibus oris tui, captus es sermonibus oris tui.

3 Fac istud 'jam, fili mi, & 'eripe te, quandoquidem 'convenisti in manum proximi tui: age subjice te, & a 'interpella proximum tuum.

4 Ne concedito somnum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis.

5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & sicut avis e manu aucupis.

6 'Abi ad formicam, ô piger; aspice ' vias ejus, & sape.

7 'Cùm non sit illi ductor, moderator, aut dominator;

8 Comparat æstate cibum suum, comportat per messem escam suam.

9 Quousque piger jacebis? quando surges a somno tuo?

10 b 'Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum, cubando;

11 Interea advenit ' tanquam viator expeditus paupertas tua, & egestas tua tanquam c vir clypeatus.

12 'Homo nequam, vir nihili, 'ambulat d perverso ore.

13 'Nictat oculis suis; verba facit pedibus suis, docet digitis suis:

14 e Omnimoda perversitate insidente f animo suo, fabricatur omne malum omni tempore; contentiones immittit.

15 Idcirco repentè 'adveniet calamitas ejus; ita subitò diffringetur, ut non sit curatio.

16 'Sex ista odit Jehova, imò septem abominationi *sunt* animæ ejus:

17 Oculi elati, lingua g fallax; manusque effundentes sanguinem innocentem:

18 Animus qui fabricatur cogitationes h iniquas: pedes i festinanter currentes ad malum:

19 Constans mendacia testis falsus, denique immittens contentiones 'inter fratres.

20 'Custodi, fili mi, præceptum patris tui; neque deserito doctrinam matris tuæ:

21 Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea faucibus tuis.

22 Quocunque itabis, *illa* deducet te; cùm cubabis, observabit te: cùm experrectus fueris, illa confabulabitur tecum;

23 (' Nam lucerna præceptum est, & doctrina lux; viaque vitæ correctiones k erudientes)

24 'Ad servandum te a muliere l malefica, a blanditia linguæ alienæ.

25 ' Ne desiderato pulchritudinem ejus cum animo tuo, neque capiat te palpebris suis:

26 ' Nam propter mulierem meretricem *devenitur* usque ad frustum panis: etiam 'uxor viri animam pretiosam 'venatur.

27 'An accepturus esset quisquam ignem in sinum suum, & vestes ejus non adurerentur?

28 An ambulaturus esset quisquam super prunas, & pedes ejus non cremarentur?

29 Ita *est* qui congreditur cum uxore proximi sui: 'non relinquetur impunis quisquis tetigerit eam.

30 ' Non m afficitur contemptu fur; qui furatur ad explendum animum suum, cùm esurit:

31 Sed deprehensus, rependit 'septies: 'qualibet substantia domus suæ reddit.

32 ' Adulterans *autem* mulierem *est* n demens: ' perditurus o se ipsum, ipse faciat istud.

33 'Plagam & ignominiam p consequetur, probrumque ejus non delebitur:

34 'Nam zelotypiæ *inest* æstus viri; ideo nō utitur clementia 'die ultionis:

35 Non habet rationem ullius redemptionis; neque acquiescit, quamvis q multa adhibeas munera.

a Heb. *dominum age in proximum, tuum: ut Jeschahh.3.5.*
b Heb. *pauco somnorum, pauco dormitationum, pauco complicationis.*
c Heb. *vir clypei.*
d Heb. *perversitate oris.*
e Heb. *eversionibus.*
f Heb. *corde: sic deinceps.*
g Heb. *falsitatis.*
h Heb. *iniquitatis.*
i Heb. *festinantes currẽdo.*
k Heb. *eruditionis.*
l Heb. *mali.*
m Heb. *contemnunt: ut Ijobi.7.3.*
n Heb. *defectus corde, ut infrà 7.7.*
o Heb. *animam suam.*
p Heb. *inveniet.*
q Heb. *multiplices munus.*

Supr.1.8.
Supr.3.3.

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentiæ in administratione nostra: primum est, de imprudentibus & inconsideratis officiis, usque ad versum 6. secundum, de omissis & neglectis officiis, usque ad 12. tertium, de nequitia a justis officiis suis discedente, usque ad 20. postremò hæc prudentiæ documenta concludit hortatione ab adjunctis & consequentibus bonis; contrariaque dehortatione propter eventura mala, inde ad finem usque. Est autem primum hoc documentum de fugiendis in officiosis officiis, proprium* πολυπραγμόνων, *qui non observata facultate sua & officio erga suos, aliis imprudenter officiosi esse cupiunt: quod fidejussorum specie hoc loco intelligendum est.* Spopondisti] *id est fidejussisti pro altero. quasi dicat, ne temerè fidejubeto; aut si fidejusseris, mox fidem liberato: nam ut planè non fidejubeatur pro ullo non vetat Schelomo; cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gen.42.37. & 43.9. & doceatur Ecclesiast.29.19.* Complosisti] *id est, jungens dexteram dedisti fidem: synecdoche.* 2 Illaqueasti te] *id est, imprudens tibi laqueum periculosum induisti.* 3 Jam] *id est, quàm primùm: ut duo sequentes versus explicant.* Eripe te.]

te] *duobus modis qui sequuntur: te submittendo ei cui dedisti fidem, & eum urgendo pro quo fidejusseras.* Convenisti in manum] *id est, manus complosione conventionem iniisti cum amico ut fidejuberes pro eo: ut ver. 1. sic convenire in fœdus, Jirmejæ 34.10.* Interpella] *i. urge ut fidem tuam liberet.* 6 Abi ad formicam] *secundum documentum, de fugienda officiorum negligentia; quò transitur occasione sumpta a proximo mandato fidei illico liberandæ, quasi dicat, ne putes tibi tantum otii esse a rebus tuis, ut alienas levitate cures, aut illis deceptus indormiscas: sed respice ad te, abi, &c.* Vias ejus] *i. rationes agendi singulares; de quibus plura Aristot. lib. 9. de historia animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30.* 7 Cùm non sit] *id est, non habeant ex suo numero qui præsit sibi, & suas actiones dispescat atque moderetur; sed æquabilitatem inter se colant in rebus & officiis: ut Aristoteles ipse narrat lib. 1. de historia animal. cap. 1.* 10 Pauculis] *id est, tantisper dum pauculam quietem sumis, ut tu quidem dicis: concessio ironica.* 11 Tanquam viator] *id est, involat in te citius cogitatione tua; & quidem tanta vi, ut nulla facultas illius propulsanda tibi superfutura sit.* 12 Homo nequam] *tertium documentum de fugienda nequitia: qua descripta usque ad versum 15. denuntiatur infelix exitus illius, vers. 15. & Dei odium, vers. 16. & sequentibus.* Ambulat] *id est, totus perversus est sermone, corpore, & animo: ac perversitati omnium hominum omnino incumbit.* 13 Nictat oculis] *id est, nihil rotundè eloquitur, omnia sui corporis membra ad falsitatem componit: ut infrà 10.10.* 15 Adveniet calamitas] *ut suprà 1.27.* 16 Sex ista] *veluti ad nequitiam, cujus suprà meminit, pertinentia.* 17 Oculi elati] *id est, superbus, synecdochicè a signo: sic deinceps mendax, sanguinarius, fraudulentus, maleficus, perjurus testis, rixarum autor: ut de Paulo illo legitur apud Ammianum lib. 14. qui propterea catena dicebatur.* 19 Inter fratres] *id est, etiam inter conjunctissimos.* 20 Custodi] *conclusio documentorum prudentiæ, continens primùm hortationem propter bonum nostrum, usque ad vers. 25. deinde verò dehortationem a rebus contrariis propter malum, ad finem usque.* 23 Nam lucerna] *id est, cœlestia hæc documenta prælucent credentibus, & via sunt ad vitam æternam: ut Psalm. 19.9. & 119.105.* 24 Ad servandum te] *id est, continendum ne aut voluptate carnali abripiaris, aut aliis malis quæ hoc capite proposita sunt synecdochicè. quasi dicat, hæc prudentia te ab illecebris voluptatis & omnibus impedimentis officii tui integrum servabit.* 25 Ne desiderato] *alterum membrum conclusionis; ut dictum est in versum 20.* 26 Nam propter] *causa dehortationis; scortatio (inquit) & bona & vitam exhaurit: quæ prolepticè dicta sequentibus exornantur: sic infrà 29.3.* Uxor viri] *id est, juncta viro, sive maritata; ideoq; adultera.* Venatur] *id est, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13.18.* 27 An accepturus] *exornatio superioris ætiologiæ primùm a similitudine ignis; ut Ijobi 31.12. his tribus versibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, versu 30. & sequentibus.* 29 Non relinquetur] *id est, neque jura humana effugiet, neque judicium Dei, qui scortatores & adulteros damnabit, Heb. 13.4.* 30 Non afficitur] *comparatio exaggerans indignitatem adulterii a consequentibus malis, hoc modo: furi qui egestati suæ consulit furto, neque vita neq; honor adimitur: ne tum quidem cum furti tenetur manifestò, aut sæpius in factum recidit; sed satis est justo rei ablatæ domino, ut redhibeat rem suam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè persequitur: adulteri autem conditio planè diversa est: nam petitur illius vita, honor, &c. publico & privato jure, si vel semel evincatur adulterii, & res viro aut agnatis vindicibus innotuerit.* 31 Septies] *id est, sæpius, quoties peccaverit: ut Psalm. 12.7.* Qualibet subst.] *i. ita cum domino rei furtivè paciscitur & componit; ut quicquid in facultate sua habet, res aut personas, offerat ad compensandum damnum arbitratu ejus; honorem autem vitamq; integram servat.* 32 Adulterans] *ἀπόδοσις sive accommodatio elegans comparationis, quæ prolepticè hoc versu posita sequentibus exornatur.* Perditurus] *venustissima concessio ad puerum informandum accommodata. q. d. si salutem cupis, ne facito istud: sinito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem sui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuissent usuri.* 33 Plagam] *id est, ipsum corpus adulteri plagis exponetur, & vita ignominiæ perpetuæ.* 34 Nam zelotypiæ] *id est, ipsum adulterum petet vir aut vindex quilibet, ac non acquiescet pretio: ut suprà 5.9.* Die ultionis] *id est, cùm primùm oblata est ulciscendi ratio: ac proinde non sinitur adulter sæpius relabi in scelus, quod de fure dixerat suprà ver. 31.*

CAPUT VII.

Schelomo hortationes ad sapientiam & prudentiam confirmat, adducta experientia, quam observavit, in conditione miserorum lenociniis voluptatis inservientium, & funesto illorum exitu.

1 FILI mi, observa sermones meos; & præcepta mea reconde apud te:

2 Observans præcepta mea vive, doctrinamque meam ut pupillam oculorum tuorum.

3 Alliga ea digitis tuis, inscribe ea tabulæ cordis tui:

4 Dic sapientiæ, soror mea es, & affinem prudentiam voca;

5 Ut servet te a muliere extera, ab aliena [a] sermonibus suis blandiente.

6 Nam per fenestram domus meæ, ex fenestella prospectans,

7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios puerum [b] dementem:

8 *Qui* transiens per vicum juxta angulum illius, via ad domum illius gradiebatur.

9 Crepusculo, vespere diei; [c] nigra nocte, & caliginosa *animadverti,*

10 Cùm ecce mulier *processit* obviam ei; ornatu meretricio, & [d] circumspecta animo.

11 (*Quæ* strepera est & contumax, in cujus domo non hærent pedes ejus:

12 [f] Modò foris, modò in plateis; aut prope quemque angulum insidiatur)

13 Et prehendens eum osculata est eum; obfirmansq; vultum suum, dixit ei,

14 Sacrificia eucharistica apud me *sunt*, hodie reddidi vota mea:

15 Idcirco prodii obviam tibi, studiosè quærendo faciem tuam, commodè invenio te.

16 Cadurcis instruxi spondam meam; [g] *variam* emblematis, [h] linteis Ægypti.

17 Suffivi cubile meum; myrrha, santalis, & cinna

supr. 2. 1.

ut supr. 4.4.

supr. 3.3.

[a] He. *sermonis suos mollientе: ut supr. 2.16.*

[b] Heb. *defectum corde: ut supr. 6.32*

[c] Heb. *in nigredine noctis & caligine.*

[d] Heb. *custodita corde.*

[e] Heb. *habitant, ut inf. 8.12.*

[f] Heb. *vicem foris, vicem in, &c.*

[g] Heb. *spondam segmentorum, i. segmentatam, sive tessellatam.*

[h] Heb. *funiculo, id est, filo: metonymia.*

cinnamomo.

18 *Age, incumbamus ubertim amoribus ad matutinum usque; nos ipsos exhilaremus amatoriis.

19 Nam *non *est* vir domi suæ, abiit via [i] longinqua:

20 Loculum pecuniæ accepit in manum suam: die stato redibit domum suam.

21 Flexit eum multitudine *disciplinæ suæ, [k] blanditia labiorum suorum impulit eum.

22 *Sequitur eam subitò, tanquam bos ad mactationem abit, *& velut [l] compeditus ad *eruditionem stultorum,

23 Donec *diffecet [m] culter jecur ipsius, quemadmodum festinat avis ad laqueum, nesciens contra vitam suam illum esse.

24 *Itaque nunc filii, auscultate mihi; & attēdite ad sermones oris mei.

25 Ne declinato ad vias illius [n] animus tuus, ne abberrato in semitas illius:

26 Nam multos confossos dejecit, & numerosi *sunt* omnes interfecti ab illa.

27 Viæ ad sepulchrum *sunt viæ ad* domum ejus, descendentes ad *penetralia mortis.

[i] Heb. *versus loginquum.*
[k] Heb. *mollitie.*
[l] Heb. *compede.*
[m] Heb. *divisorium: communis sagittarū & aliorum punctim ferientium armorum appellatio: ut Jechezk. 21. 26.*
[n] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *His tribus capitibus adhibet Schelomo confirmationem documentorum sapientiæ & prudentiæ, quæ hactenus posita sunt. Est autem confirmatio duplex; una, ab exemplo, quod ipse confirmat testimonio suo, hoc capite; altera, a testimonio Dei & sapientiæ ipsius æternæ, duobus sequentibus. Itaque hujus capitis partes sunt tres; prima, exordium, usque ad vers. 6. secunda, narratio, usque ad 24. postrema, conclusio* ἀποτρεπτικὴ *sive dehortatoria, ejusdem cum exordio argumenti, reliquis versibus.* 2 Pupillam] *id est, studiosissimè: ut Psal. 17. 8.* 3 Alliga] *id est, continenter exerce, & recole: vide Exod. 13. 9.* 4 Dic sapientiæ] *id est, sapientiam prudentiámque germanè colito, & adjungito te ei quàm familiarissimè: metaphora.* 5 Blandiente] *ut suprà 5. 3. & 4. Hæc autem synecdochicè de omni voluptaria & depravata vita intelligenda sunt.* 6 Nam] *narratio elegantissima, ut dictum est in versum 1.* 8 Via ad] *contrà quàm præcepit suprà 5. 8.* 9 Crepusculo] *id est, observavi toto noctis tempore: periphrasis* κατὰ μερισμόν. 10 Circumspecta animo] *id est, astutè circumspiciens omnes artes occultandæ fraudis suæ, ut inescet imprudentes: ut suprà 5. 6.* 11 Quæ strepera] παρέκβασις *sive digressio ab instituta narratione, describens meretricem ad præmuniendos adolescentes.* Strepera] *id est, loquax, verbis circumfluens ad persuadendum accommodatis: ut infrà ver. 21.* Contumax] *id est Deo, legibus naturæ, honestatis, & mariti immorigera.* In cujus] *id est, vaga contra officium honestæ matronæ: Judic. 5. 24. & Tit. 2. 5.* 12 Propè] *vide Gen. 31. 14. & 15.* 13 Obfirmans] *i. impurè atque impudicè perfricta fronte Deo hominibusq; mentiens: ut sequentis mimeseos verba docent.* 14 Sacrificia] *verba invitantis blandè, duobus versibus: appellat autem sacrificia synecdochicè, quod apud se habet de sacrificiis reliquum, ex lege sacrificantibus attributum.* 16 Cadurcis] *verba pellicientis a cœna adolescentem ut apud se maneat, præsentium lectisterniorum commoditate, 2. versibus.* Ægypti] *id est, e lino Ægyptio xylino, omnibus candore molitiaq; præferendo: ut loquitur Plinius lib. 18. cap. 1.* 18 Age] *verba abducentis in scelus adolescentem, 3. versibus.* 19 Non est vir] *confirmatio securitatis ad licentiùs perpetrandum scelus a diuturna absentia viri ex longa profectione: quæ duobus signis ostenditur, seq. versu, numero pecuniæ, & diei certæ ad reditum condictione.* 21 Disciplinæ suæ] *ut suprà ver. 11. Nam illa artifex lenociniorum comparatur magistræ, tyrunculis verò quicunque fidem adhibent illius magisterio: ut ver. sequente.* 22 Sequitur eam] *id est, demens tum ab illa trahitur in exitium suum, tum ipse ultrò inescatus advolat: quæ duo elegantissimis comparationibus exornantur.* Et velut comped.] *gradatio allegorica. q. d. imprudens cùm meretricem sequitur, non animadvertit se lanienam ingredi, & ingressum catenis compedibusq; obligari, ut ligantur boves laniandi: id est, se subire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto possit effugere: ut suprà 5. & 6.* Eruditionem stult.] *id est, pœnam, qua demum serò sapiunt stulti: periphrasis supplicii.* 23 Diffecet culter] *id est, viam aperiat effundendo sanguini, ut cùm mactatur bos.* 24 Itaque nunc] *conclusio; ut dictum est suprà in versum 1. revocans a voluptatibus, metu exitii.* 27 Penetralia mortis] *id est, mortem æternam, abs qua revocari non possunt gradus: metaphora.*

CAPUT VIII.

Schelomo documenta sapientiæ & prudentiæ confirmat testimonio cœlesti sapientiæ æternæ Dei: quæ omnes homines invitans ad se, naturam suam potentissimam & beneficentissimam exponit credentibus in se; eaq; confirmata ab essentia sua sempiterna atque operibus, homines ad sui studium provocat.

1 *NONNE sapientia *clamat, & intelligentia edit vocem suam,

2 In fastigio editorum locorum; per viam; in loco multarum semitarum consistens,

3 Ad latus portarum, in [a] aditu urbis; in ingressu ostiorum; recantant dicendo,

4 *Vos, ô *viri præstantes, inclamo; & vox mea *plebeios* filios hominum.

5 Intelligite fatui astutiam, & stolidi [b] animum advertite.

6 Audite, nam [c] præstantia eloquar; & apertura labiorum meorum *eloquar* recta.

7 *Nam veritatem meditatam efferet palatum meū, & [d] abominationi labiis meis *est efferre* *improbitatem.

8 *Justi *sunt* omnes sermones oris mei, nihil *est* in eis contortum aut perversum.

9 Omnes *sunt* obvii prudenti, & recti iis qui consequuntur scientiam.

10 Accipite eruditionem meam, ac non pecuniam; & scientiam potius quàm *aurum* effossum lectissimum.

11 Nam melior *est* sapientia carbunculis, & omnia oblectamenta non possunt æquari ei.

12 *Ego *sum* sapientia, [f] *cohæreo astutiæ; &

[a] Heb. *ore.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. verba *antecessorum. i. principibus digna.*
[d] Heb. *abominatio labiorum meorum.*
[e] Heb. *injustitia.*
supr. 3. 15.
[f] Heb. *inhabito astutiam: ut supr. 7. 11.*

& ſcientiam [g]ſummæ ſolertiæ [h]præſentem habeo,

13 'Reverentiam Jehovæ, odium mali: faſtum & elationem, viamque mali, denique os [i]perverſitatibus deditum odi.

14 'Meum *eſt* conſilium, '& [k]quicquid eſt; [l]mea *eſt* prudentia, meum robur.

15 'Per me' reges regnant, & dominatores decernunt juſtitiam.

16 Per me principes gerunt principatum; & ingenui, omnes, judices terræ.

17 'Ego amantes mei amo, & ſtudiosè quærentes me inveniunt me.

18 Divitiæ & honor penes me *ſunt*, ſubſtantia [m]perdurans & juſtitia.

19 Melior *eſt* 'fructus meus *auro* effoſſo, & quidem purgatiſſimo; & proventus meus argento lectiſſimo.

20 Per iter juſtitiæ deduco, [n]per medias ſemitas juris;

21 Efficiendo ut poſſideant amantes mei 'id quod eſt, denique theſauros eorum impleo.

22 'Jehova 'poſſidebat me principio viæ ſuæ; ante opera ſua, [o]ante ullum tempus.

23 'Ante ſeculum inuncta fui; 'ante principium, ante primordia terræ.

24 'Cùm nullæ eſſent abyſſi, edita eram; cùm nulli eſſent fontes [p]graves aquis.

25 Cùm nondum factum eſſet ut montes demerſi incumberent *terræ*, ante colles edita eram,

26 Adhuc non fecerat terram, aut rura: 'imò principium, 'pulveres orbis habitabilis.

27 'Cùm aptaret cœlos, 'ibi eram; cùm ſtatueret ambitum in ſuperficie abyſſi,

28 Cùm 'fortificaret ſuperiores nubes ſupernè, cùm roboraret fontes abyſſi,

29 Cùm imponeret mari ſtatutum ſuum, & aquis ne tranſgrediantur *præſtitutum* oris ipſius; cùm 'ſtatueret fundamenta terræ.

30 'Cùm itaque ſim apud eum, '[q]educans, & ſim 'deliciæ [r]quotidianę; lætificans 'coram eo omni tempore,

31 Et lætificans in orbe habitabili 'terram ejus, 'atque deliciis meis filios hominum:

32 'Nunc filii auſcultate mihi: beati enim *ſunt qui* vias meas obſervant.

33 Audite eruditionem, & ſapite; & ne *vos* abſtrahite.

34 Beatus homo qui auſcultat mihi, 'ſedulò inſiſtendo foribus meis quotidie, obſervando poſtes oſtiorum meorum.

35 Nam [ſ]'qui conſequitur me, conſequitur vitam, 'quò provehit benevolentia a Jehova.

36 At 'qui peccat in me, vim facit animæ ſuæ: omnes 'oſores mei amant mortem.

[g] Heb. *ſolertiarum.*
[h] Heb. *invenio.*
[i] Heb. *everſionum.*
[k] Heb. *eſſentia.*
[l] Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo, ut Geneſ. 27. 36. & Zecarjæ. 7. 5.*
[m] Heb. *antiqua. i. æterna: ut Dan. 7. 9. & ſequentibus.*
[n] He. *per mediũ ſemitarũ.*
[o] Heb. *ante tunc: ut Pſal. 93. 2.*
[p] Heb. *gravitates aquarum.*
[q] Heb. *educando.*
[r] Heb. *die, die: ſic infr. 34. ver.*
[ſ] Heb. *inveniens me, invenit vitam, ut infra 12. 1.*

ANNOTATIO.

1 Nónne] *tranſitio ad alterum confirmationis locum, de quo ſuprà 7. 1. per antithesin æternæ ſapientiæ Dei & cœleſtium documentorum ejus, cum procaciſſima meretrice & illius lenocinis. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut ſubjiciens oculis noſtris occurſantem Dei ſapientiam, tribus verſibus: deinde ſacram illius concionem, ad finem uſque capitis.* Clamat] *i. palàm prædicat, & nos invitat ad ſe fiducia & libertate ſumma: non autem meretriciis ſuſurris, tempore veſpertino, clàm, abſtruſis locis pueros imperitos dolosè ſollicitat: quæ omnia ſequentium verſuum oppoſitione illuſtrantur. q. d. quid illam ſceleratam auditis admurmurantem? &c. cùm ſe ipſam tã clara voce & illuſtribus documentis exponat Dei ſapientia?* 3 Recantant] *ſapientia nimirum & intelligentia: ut ſuprà 1. 20.* 4 Vos ô viri] *ſacra hæc concio continet partes quatuor: exordium, uſque ad verſ. 12. propoſitionem dignitatis, efficacitatis, & utilitatis ſuæ, inde ad 22. confirmationem ab autoritate ſua ſempiterna & divina, uſque ad 30. & concluſionem, a verſ. 30. ad finem uſque. Exordio autem hominum omnis generis attentionem, docilitatem, & benevolentiam captat tum a perſona auditorum, uſque ad verſum 7. tum a natura præſtante doctrinæ ſuæ, ſequentibus.* Viri præſtant.] *ut Pſal. 49. 3. huic autem perſonarum diſtributioni accommodatur doctrina per ὑστέρωσιν, duobus ſequentibus verſibus.* 7 Nam] *alter locus exordii a genere doctrinæ; quod vera eſt, juſta, recta, facilis, pretioſiſſima, & jucundiſſima.* Improbitatem] *id eſt, res falſas, quibus improbi delectantur.* 12 Ego] *ſecunda pars concionis, propoſitio, qua exponit Dei ſapientia primùm naturam ſuam, tribus verſibus; deinde opera & effecta, a verſ. 15. uſque ad 22.* Sum ſapient.] *id eſt, quòd vos ad me revoco, non injuria facio: nam ego ea ſum ſine qua nemo ſapit; ſed in qua & per quam ſapientes ſunt & efficiuntur quicunque ſapiunt. Hæc autem non de verbo ſonante aut ſcripto, atque tranſeunte; ſed de æterno illo Dei ſermone Chriſto accipienda ſunt, qui Dei potentia ac ſapientia eſt, & factus eſt nobis a Deo ſapientia, 1. Corinth. 1. 24. & 30.* Cohæreo aſtut.] *id eſt, ſum prudentiſſima: periphraſis, humanitus dicta.* 13 Reverentiam] *id eſt, ſum juſtiſſima.* 14 Meum eſt] *id eſt, ſum conſultiſſima in capiendis, & potentiſſima in efficiendis conſiliis.* Et quicquid eſt] *nimirum ex conſilio; id eſt, conſiliorum effectus & complementum: ſic tranſitur ad alterum propoſitionis membrum.* 15 Per me] *alterum propoſitionis membrum de operibus & effectis: quo exponit Dei ſapientia omnem communicationem autoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ æternæ ab ipſa proficiſci.* Reges regnant] *i. a me eſt omnis autoritas, duobus verſibus, ut Danielis 2. 21. & Rom. 13. 1.* 17 Ego] *i. a me eſt gratia Dei erga amantes me, Joan. 14. 21.* 19 Fructus meus] *i. quem ego cum amantibus mei communico, habitans in eis & ambulans juſtitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vita quidem præſente remiſſio peccatorum & ſanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omnium in communione Dei, ver. 21.* 21 Id quod eſt] *i. quod nunquam eſſe deſinit.* 22 Jehova] *tertia pars concionis; nimirum confirmatio, tum a natura hujus ſapientiæ Dei, quòd Deus eſt unus æternus cum patre & ſpiritu ſancto, uſque ad ver. 27. tum ab operibus, quòd omnia cum patre creavit, conſervat, atque adminiſtrat, Joan. 1. & 5. 17. Coloſ. 1. 16.* Poſſidebat me] *i. eram apud Deum jam tũ, cùm creatione rerum omnium impreſſurus eſſet veſtigia majeſtatis ſuæ, Joan. 1. 1. quod ſequens gradatio amplificat.* 23 Ante ſeculum] *i. in officio meo inſtitutus ſempiterno decreto Dei, ut Prophetam, Sacerdotem, & regem agam, ſimque Eccleſiæ caput: quo nomine Meſſias ſive Chriſtus metonymicè appellatur.* Ante princep.] *nimirum viæ illius, ut præcedente verſu.* 24 Cùm nullæ] *i. ab æterno genitus ſum, quod docetur his tribus verſibus.*

versibus. 26 Imò princip.] i. ne quidem cœperat: similis gradatio, ac ver. 22. Pulveres] i. ne pulverem quidem aut massam creaverat, ex quo effictus & formatus est orbis. 27 Cùm aptaret] alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra. ut dictum est in ver. 22. Ibi eram] i. unà eram atque operabar, Joan. 1. 3. 28 Fortificaret] i. potente verbo constitueret nubes, ut quasi doliis utribúsq; contineantur firma. 29 Statuerit fundamen.] id est, fundaret ut immota sit: per. phrasis. 30 Cùm itaque] ultima concionis pars, conclusio; continens primùm anacephalæosin superiorum, duobus versibus; deinde hortationem ad percipiendam sapientiam, reliquis. Educans] id est, res creatas conservans, ac nominatim Ecclesiam alens verbo & spiritu, in vita præsente & futura. Deliciç quotidianæ] id est, cùm sim veritas & vita æterna tum suavissima in Deo, tum etiam jucundissima in æternum hominibus credentibus in me: quod universè dictum postea accommodatur futuræ vitæ, hoc versu; & præsenti, seq. ver. Coram eo] id est, homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè possessuri sunt satietatem gaudiorum, & percepturi ante faciem ejus per magnificam communionem Christi. Psal. 16. 11. 31 Terram ejus] id est, rebus omnibus creatis, quæ in hac terra sunt, benedicens. Atque deliciis] id est, humanum genus suavissimis benedictionibus corporalibus, spiritualibusq; perfundens; imprimis vero Ecclesiam, ut corpus suum, cujus servator est Christus. 32 Nunc filii] hortatio, alterum conclusionis membrum; qua sapientia homines ad se salutaribus promissionibus advocat, & damnosis interminationibus deterret a malo. 34 Sedulò insist.] id est, toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obsidentibus. 35 Qui consequitur] id est, ego sum vita, Joan. 11. 25. Ac proinde quotquot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Christum, ut filii Dei fiant, Joan. 1. 12. Quò provehit] id est, quam non ipsius virtus consequitur. sed gratia Dei & benevolentia salutaris elargitur. 36 Qui peccat in me] id est, qui peccatis oppugnat me, itaque se alienat a benevolentia Dei: sic respondet hic versus superiori per antithesin. Osores mei] qui non oderunt se ipsos, & omnia propter me; sed magis quærunt quæ sua sunt, quàm quæ sunt Christi.

CAPUT IX.

Schelomo sapientiæ Dei opus potentissimum in Ecclesia, doctrinam & eventa ex opere doctrinaq; ejus consequentia comparat cum opere, doctrina, & eventis insipientiæ.

1 [a] SUMMA sapientia ædificavit [b] domum suam, excisis columnis suis septem.
2 Mactavit [b] animalia sua, miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam:
3 Et missis puellis suis; invitat super pinnas, & loca excelsa urbis,
4 Dicens isti; quisquis fatuus, divertito huc, quisquis est [c] demens.
5 Venite, vescimini cibo meo, & bibite de vino quod miscui.
6 Relinquite fatuos, & vivite; incedentes per viam prudentię.
7 Qui erudit derisorem, recipit sibi ignominiam: & qui corripit improbum, recipit [d] convitium sibi.
8 Ne corripito derisorem, ut non odio prosequatur te: corripe sapientem, & amabit te.
9 Da sapienti, ut sapiat amplius: notum fac justo, ut augeat disciplinam,
10 Principium sapientiæ reverentiam Jehovæ, & agnitionem sanctorum *principium* prudentiæ.
11 Nam per me multiplicabuntur dies tui, & [e] adjicientur tibi anni vitæ.
12 Si sapias, sapies tibi: sin derisor eris, solus reportabis.
13 Mulier [f] stolida strepera est: [g] fatua, etsi nescit quicquam,
14 Tamen sedet ad ostium domus suæ; super solium, in locis excelsis urbis.
15 Ad avocandum [h] viatores, qui *etiam* rectà eunt itineribus suis.
16 Et dicit isti, quisquis fatuus, divertito huc, & *quisquis est* demens.
17 Aquæ furtivæ suaves *quidem* sunt, & cibus latebrarum amœnus;
18 Sed ignorat ille expertes vitę illic esse, [i] in profundissimo sepulchro invitatos [k] ab ea.

[a] Heb. sapientia *sapientiarum: ut supra. 1. 20.*
[b] Heb. *mactationem suam: synecdoche.*
[c] Heb. *defectus corde.*
[d] Heb. *vitiũ suum. Matth. 7. 6.*
[e] Heb. *adjicient tibi annos: ut Ijob. 7. 3.*
[f] Heb. *stoliditatis.*
[g] Heb. *fatuitatis.*
[h] Heb. *transeuntes via, qui dirigunt itinera sua.*
[i] Heb. *in profunditatib. sepulchri.*
[k] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Summa sapientia] *Hujus capitis (quo velut quidam superiorum epilogus continetur) summæ partes sunt duæ ex adverso inter se respondentes: una, de cœlesti sapientia, usque ad versum 13. altera de humana insipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem usque. Divinæ autem sapientiæ locus tres partes continet: unam, de opere illius, duobus versibus; alteram, de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Christus sapientia Dei accedentibus ipsum fide, usque ad versum 7. tertiam, de usu verbi communicati a Christo, qui hominibus indicitur, inde ad 13.* Domum suam] *spiritualem videlicet Ecclesiam, quam hic incohat Christus, in cœlis perficit.* Excisis columnis] *id est, fundavit, stabilivit, & ornavit eam absolutissimè: hæc allegoricè de sacra domo Dei dicta, sicut epulæ sequente versu, vitam æternam & gloriam figurant, quæ in ea sancti percepturi sunt.* Septem] *id est, quàm absolutissimè: nam numerus septenarius in operibus Dei perfectionem notat.* 3 Et missis] *altera pars, de invitatione per administros verbi, qui cum puellis pudicis & modestis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eò sit illustrior antithesis illius desperatæ Thaidis, de qua ver. 13.* Super pinnas] *id est, palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi.* 4 Dicens isti] *qui mox principio concionis nominatur: hic enim evidentiæ causa verborum μιμησιν evolvimus. Est autem hujus brevissimæ concionis ac potius invitationis summa posita in resipiscentia, cujus partes duæ: una, invitatio ad convictum sapientiæ, & constantem fructum bonorum ejus: altera, dehortatio, his tribus versibus.* Quisquis fatuus] *hanc ipsam invitandi formam adhibet insipientia, infrà ver. 16. sed sequentibus discrepat.* 5 Cibo meo] *id est, quem dedit mihi pater communicandum vobiscum, non autem furtivo illo, de quo infrà dicit.* 7 Qui erudit] *tertia pars de industria ab autore interposita ad explicandam superiorem invitationem; qua docetur quæ*

personæ omittendæ & quæ vocandæ sint; usque ad versum 10. *quid docendæ, ver.* 10. *& quis eventus ex hac invitatione & alimento verbi consecuturus, ver.* 11. *&* 12. Derisorem] *id est, hominem desperatæ salutis, qui oblatrat & obgrunnit verbo salutari, ac nefariè ludificatur.* Ignominiam] *exemplum vide Matt.* 11.16. 8 Sapientem] *id est, qui animo ita est comparato, ut non derideat, sed audiat sapientiam & se in ea informari sinat: ut definitur infrà* 10.8. 10 Principium sapientię] *summa doctrinæ cœlestis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum sanctis, quæ significatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium sapientiæ & prudentiæ, quia hîc in nobis inchoantur verbo, neque antè absolventur quàm Prophetia cesset in nobis, & simus in cœlestibus cum Christo.* Agnitionem] *conjunctam studio atque officiis: ut suprà* 2.5. 12 Tibi] *id est bono tuo.* Reportabis] *nimirum derisionem. q.d. tua ludificatio non illi (ut putas) fraudi erit qui saluti tuæ consultum voluit; sed in te ipsum judicio Dei retorquebitur.* 13 Mulier stolida] *secunda pars capitis superiori opposita, qua exponuntur insipientiæ opera, tribus versibus; invitatio, ver.* 16. *& eventus consectarius, duobus versibus ultimis.* Strepera] *ut suprà* 7.11. 14 Ad ostium] *id est, ut foris meretrix impudentissimè & procacissimè insidiatur & perducit imprudentes, ita insipientia stat in propatulo exposita, & plurimos abducit, multosq; etiam rectà ad sapientiam tendentes inverecundè sollicitat.* 16 Quisquis fatuus] *invitatio similis in speciem ei quæ habetur suprà ver.* 4. *sed abducens tamen a via sapientiæ.* 17 Aquæ furtivæ] *expositio eventus quem consequuntur ii qui auscultant insipientiæ. Est autem duplex; unus, suavitatis ad breve tempus sensum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi* 20. 5. *& sequentibus.* Furtivæ] *id est, non justè, sed præter leges Dei & sapientiæ (in qua, per quam, & propter quam omnia facta sunt) ex perturbatione carnis comparatæ. Hoc autem fit duobus modis; sive quis rebus quas sibi concessit Deus abutatur præter voluntatem illius, sive alienis animum suum expleat: ut vulgò dictum est; dulcia esse poma cùm abest custos.* Latebrarum] *id est, qui in latebris editur, ne malum redarguatur a luce: vide Rom.* 13.12. *& Ephes.* 5.13. 18 Expertes vitæ] *id est, jam in morte versari cùm illam adeunt, & quamvis vivant mortuos esse: ut loquitur Apostolus* 1. *Timoth.* 5.6. Invitatos ab ea] *& acquiescentes invitanti. synecdoche.*

CAPUT X.

Schelomo pios omnes instituens tanquam filios, bona honorémque illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obsequium integritatem animi, charitatem, prudentiam, beneficentiam, & modestiam in correctionibus tum adhibendis, tum recipiendis: ac postremò divinas benedictiones illis denuntiat, & sigillatim quæcunque de bonis prædicantur, illustrat improborum comparatione.

1 PROVERBIA Schelomonis. Filius sapiens lętitia afficit patrem, filius verò stolidus [a] mœstitię *est* matri suæ.

[a] Heb. *mæstitia matris suæ.*

2 Non prosunt thesauri improbitatis, sed justitia eripit a morte.

3 Non sinit esurire Jehova animam justi, substantiam verò improborum depellit.

4 Pauper *fit* qui agit [b] manu dolosa: manus autem sedulorum ditat *ipsos.*

[b] Heb. *manu doli.*

5 Comportat in æstate filius intelligens: somno sopitus *est* in messe filius pudefaciens.

6 Benedictiones *adsunt* capiti justi, at os improborum obtegit violentia.

7 Memoria justi *est* [c] benedicta, nomen autem improborum putridum est.

[c] Heb. *in benedictionem.*

8 Sapiens [d] animo accipit pręcepta, stultus verò labiis se ipsum conturbat.

[d] Heb. *corde: sic deinceps.*

9 Qui ambulat in integritate, ambulat securè; qui autem pervertit vias suas, [e] documento erit:

[e] Heb. *documentum fiet, ut suprà.*

10 Qui nictans oculo dat molestiam; & stultus labiis se ipsum conturbat.

ver. 8.

11 Scaturigo vitæ *perfundit* os justi: at os improborum obtegit violentia.

ut suprà. ver. 6.

12 Odium excitat contentiones: omnes verò defectiones obtegit charitas.

1. *Petr.* 4.8.

13 Labiis prudentis adest pręsens sapientia, ut virga tergo [f] dementis.

[f] Heb. *defectu corde.*

14 Sapientes recondunt scientiam: ori autem stulti contritio propinqua *est.*

15 Substantia divitis *est tanquam* urbs munita ejus: contritioni *est* tenuibus paupertas eorum.

16 [g] Quod opere suo comparat justus, *comparat* in vitam: proventus improbi in peccatum.

[g] Heb. *opus justi opus in vitam.*

17 Iter ad vitam *est* servantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:

18 Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* est, stolidi.

19 Multitudine verborum non cessabit defectio: sed cohibet labia sua intelligens.

20 *Velut* argentum lectissimum *est* lingua justi, animus improborum perparvi *est.*

21 Labia justi pascunt multos, stulti verò [h] dementiâ moriuntur.

[h] Heb. *defectu cordis.*

22 Benedictio Jehovę ipsa ditat, neque addit molestiam secum.

23 Prout ludus *fuerit* stolido facere scelus; & *exercere* sapientiam; viro intelligenti:

24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei; [k] quod autem desiderant justi, dabit *Deus*:

[i] Heb. *formido improbi.*
[k] Heb. *desiderium justorum.*

25 Ut tanquam transeunte turbine non *extet* improbus: justo verò sit fundamentum [l] perpetuum.

Psal. 1.4.
[l] Heb. *seculi.*

26 Ut acetum dentibus, & velut fumus oculis; ita *est* piger mittentibus ipsum.

27 Reverentia Jehovæ adjicit dies, anni verò improborum decurtantur.

28 Spes justorum *est* lætitiæ, expectatio verò improborum perit.

29 Robori *est* cuique integro via Jehovæ, contritioni verò operariis iniquitatis.

30 Justus [m] nunquam dimovetur, improbi verò non inhabitabunt terram.

[m] Heb. *in seculum non.*

31 Os justi abundè profert sapientiam: a lingua vero [n] perversitatum rescissa est.

[n] Heb. *eversionum.*

32 Labia justi experientur benevolentiam, os verò improborum pœnam [o] perversitatum.

[o] Heb. *eversionis: metonymia.*

ANNO:

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ ethicæ ad vitæ morúmque informationem, omniáque pietatis officia pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius scriptis concinnatæ sunt: ut diximus suprà in principium capitis primi. Continentur verò hoc capite tria documentorum genera: primum, de bonis pervenientibus ad filios pios in Deum & parentes suos, usque ad versum 8. secundum, de officiis illorum, usque ad versum 22. tertium, de causa istarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem usque: quæ tria proleptice ac distinctè tribus primis versibus hujus capitis exponuntur.* Patrem] *id est, parentes, synecdochicè; ut etiam in sequente membro.* 2 Non prosunt] *adversus mala irruentia & invadentem mortem, Psalm. 49.* Thesauri improbitatis] *id est, quicquid improbus improbitate collectum possit objicere ad liberationem sui.* Sed justitia] *etiam sine thesauris illis omnia mala superat, & efficit ut ne ipsa quidem mors justo sit noxia.* 3 Non sinit] *αἴτιον superioris versus: hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; sed moderatur Deus, qui non sinit, &c.* Substantiam] *aut illam, aut illius usum, aut benedictionem suam adimendo: quarum rationum primam subjicit sequente versu.* 4 Qui agit] *periphrasis improbi, qui segnis in officio suo res alienas malis artibus tentat avertere.* Sedulorum] *id est, qui sedulò satagunt rerum suarum, & ab alienis abstinent.* 5 Comportat] *id est, comparat facultates & vitæ consulit, dum tempestivum est.* Filius intelligens] *ac proinde sua intelligentia præcavens sibi & suis a pudenda paupertate.* Summo sopitus] *id est, deses, non amplius agens quàm si alto somno dormiret, cùm agendi est tempus.* Filius pudefaciens] *id est, sibi & suis pudorem afferens insipientia sua.* 6 Benedictiones] *id est, omnia bonorum genera divinitus ipsi tribuuntur, & memoriæ ipsius; versu sequente.* Capiti] *id est justo, synecdochicè: sed quia omne munus bonum donúmque perfectum supernè descendit a patre luminum, Jacobi 1.17. propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit, & ex quo ad cætera membra derivatur bonum.* Obtegit] *id est, obstruit & obthurat, adeò ut sua ipsius violentia præfocetur.* 7 Memoria justi] *id est, grata est, suavis, & odora justorum absentium, aut mortuorum recordatio.* Putridum est] *id est, ingratum & exosum, ut quæ putriditate sua fœtent.* 8 Sapiens animo] *secundum documentum de officiis pii & bene morati filii tum erga Deum & parentes, usque ad versum 12. tum erga omnes exteros.* Accipit præcepta] *id est, animo composito admittit, & re obsequitur.* Labiis] *id est, cujus animus incompositus labia commovet ad obmurmurandum præceptis.* Conturbat] *id est, obloquendo & præcepta rejiciendo sibi ipsi malum affert: ut sequens versus ostendit.* 9 Securè] *confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga se.* Documento erit] *castigationibus suis, quæ in exemplum aliis statuentur.* 10 Qui nictans] *exegesis proximè præcedentis membri: perversos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera intelligo; unum, hypocritarum & coram quasi ad oculum se obsequi fingentium, clàm verò omnia ludificantium; quod malum παροιμιωδῶς nictatione oculorum figuratur, ut suprà 6.13. alterum protervorum, apertè præceptis datis resistentium: vide similem consecutionem infrà versu 18.* Dat molestiam] *id est, parentes maximis molestiarum molibus exercet, dum officiosum simulat; ac longè gravioribus quàm si apertè insaniret.* 11 Scaturigo vitæ] *id est, perennis vita, metaphoricè.* 12 Odium excitat] *hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut observatum est in versum 8. Sunt autem hæc duplicia, de amica conversatione cum proximis, animo, verbo, & opere, usque ad versum 17. & de mutua correctione ac institutione, usque ad 22.* Contentiones] *id est, convitia & contentiosas exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatisque officio alienissimas.* Obtegit] *id est, non promulgat; sed aut dissimulat quicquid bona fide & conscientia potest, aut corrigit compassione misericordiæ, ex mandato Dei, Levitici 19.17.* 13 Labiis] *id est, sapienter ponderat, & facit verba sua.* Dementis] *qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit.* 14 Recondunt] *id est, reconditam habent, quam depromant ore ubi opus est: ut Matth. 12.35.* Scientiam] *conjunctam suo fructu, nimirum salute ipsius & eorum qui audiunt.* Ori autem] *id est, metonymicè, sermonibus. quasi dicat, tanta est inscientia stulti, ut vix possit vel semel hiscere, quin profundat ore suo voces aut in jugulum ipsius redituras, aut aliis obfuturas.* 15 Substantia] *nunc de officiis operc præstandis agitur: ut dictum est in versum 12.* Tanquam urbs] *præsidium & munitio est, qua se & alios communicatis beneficiis defendit a malo.* 16 Quod opere] *confirmatio superioris propositionis a consilio justi bona comparantis: ut Ephesi. 4.28.* In vitam] *id est, ad necessitates suæ & aliorum vitæ.* In peccatum] *id est, non ut necessitati, sed ut voluptati, aut depravatis suis studiis inserviat.* 17 Iter ad vitam] *altera pars de recipiendis documentis & correctionibus a proximo, versibus quinque. hoc (inquit) vitæ institutum, & ratio his sapientiæ monitis conformata, salutare est exemplum & documentum ad vitam; ut contrà immorigeri exemplum atque documentum avocat a vita.* 18 Qui tegit] *exegesis præcedentis membri, qua exponit Schelomo duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut suprà ver. 10. nimirum hypocritas, & refractarios stolidos.* 19 Multitudine verborum] *id est, neuter istorum liber est a peccato, quascunque excusationes facti aut simulationes præ se ferat; cùm non acquiescit reprehensionibus ut desinat malefacere.* Cohibet] *id est, non obmurmurat, sed acquiescit reprehensioni, edoctusq; factum suum damnat.* 20 Velut argentum] *hæ duæ sententiæ ponuntur hortationis loco ad sanctè accipiendas reprehensiones, doctrina (inquit) virorum bonorum & præstantissima est, hoc versu; & utilissima atque salutaris, sequente.* Animus improborum] *nimirum sermone ipsorum explicatus nihili faciendus est.* 21 Moriuntur] *tantum abest ut alios pascant.* 22 Benedictio Jehovæ] *tertium documentum de causa eorum quæ suprà exposita sunt: hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut suprà versu 3.* Neque addit molestiam] *id est, perfectissimè ditat, procul ab omnibus molestiis quæ improbis comparatæ sunt, versibus sequentibus.* 23 Prout ludus] *id est, prout ex animo fecerint bonum aut malum, ita Deus*

reddet secundum opera ipsorum, Rom. 2.6. 25 Non extet] *id est pereat: ut deinceps exponitur inde a ver. 27. ista antithesis.* Justo verò sit] *ut Matth. 7.24. & 16.18.* 26 Ut acetum] *secundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, sed omittunt faciendum bonum. Est autem membrum ἀνταποδοτικόν. quasi dicat, ut facienti scelus, suum scelus rependitur; ita etiam deserenti officium suum, & molestiam afferenti aliis, restituetur sua molestia.* Dentibus] *quos aceti vis hebetat.* Oculis] *quos infestat fumus, molestiaq; afficit.* Piger] *id est, quisquis deserit officium suum, synecdochicè.* Mittentibus ipsum] *non tantùm ad legationem, sed etiam ad omne opus & officium ipsius.* 27 Reverentia] *bonos a maleficiis abstrahens, & in officiis continens, contra quàm faciunt improbi.* 28 Est lętitię] *nimirum quia est ad vitam, versibus sequentibus.* Perit] *ac proinde tristissima est, versibus sequentibus.* 29 Robori] *adversus omne malum & contritionem.* Via Jehovæ] *id est, administratio.* 30 Non inhabitabunt] *in seculum scilicet, sed brevi excindentur.* 31 Os justi] *his duobus versibus Schelomo superiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ sermonúmque genera, hoc ver. tum eventa, sequente.* 32 Experientur] *id est, fructum percipient, hi benevolentiæ Dei, illi perversitatis suæ.*

CAPUT XI.

Schelomo documenta proponit de simplicitate, modestia, integritate, justitiaq; hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in sermonibus habendis & dijudicandis, consiliisq; & officiis præstandis, de honore mulieris, de beneficentia viros mulieresq; decente, de domestica administratione, ac postremò de documentorum & castigationum usu.

1 LANCES [a] dolosę abominationi *sunt* Jehovę: pondus verò integrum acceptum *est* ei.

2 [*] Advenienti superbiæ evenit ignominia: apud modestos autem *est* sapientia.

3 Integritas rectorum [*] deducit eos: at perversitas perfidiosorum [*] devastat eos.

4 [*] Non prodest substantia die excandescentię: justitia autem eripit a morte.

5 Justitia integri [*] dirigit viam ejus, at improbitate sua concidit improbus.

6 Justitia justorum eripit ipsos, at [*] ærumnâ *suâ* perfidiosi capiuntur.

7 Cùm moritur homo improbus, perit expectatio; etiam [*] spes [b] valentissima perit.

8 Justus ex angustia liberatur, & devenit improbus in locum ejus.

9 [*] Ore hypocrita corrumpit proximum suum: at [*] scientiâ, justi liberantur.

10 [*] De bono justorum, & cùm pereunt improbi, [*] exultat urbs cantu.

11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore autem improborum destruitur.

12 [*] Spernente proximum suum [c] demente, vir [d] prudentissimus surdum agit.

13 [*] Ambulans *cum* detractione revelat arcanum: at fidus [e] animo tegit rem.

14 Ubi non *sunt* prudentia consilia, corruit populus; salus autem *est* in [*] amplitudine consiliarii.

15 [f] Omnino confringitur, qui [*] spondet pro extraneo: [*] qui autem odit complodentes, securus *est*.

16 [*] Mulier [g] gratiosa continet honorem, ut [h] potentiores continent divitias.

17 Beneficus *est* [i] sibi ipsi [*] vir benignus, [*] turbat autem carnem suam crudelis.

18 [*] Improbus [k] comparat præmium [*] falsum, serentis verò justitiam merces *est* fida:

19 [l] Probè adhærens justitiæ *serit* ad vitam; sectans verò malum, ad mortem suam.

20 [m] Abominationi *sunt* Jehovæ perversi [n] animo: accepti verò ei integri viâ.

21 [*] [o] Conjunctis operis non consequitur impunitatem malus, [*] semen verò justorum liberat se.

22 [*] Velut monile aureum ad rostrum porci, *est* mulier pulchra & aversans rationem.

23 Desiderio justorum tantummodo bonum, expectationi improborum *provenit* [*] excandescentia.

24 Est qui dispergens, tamen augetur amplius; sed qui cohibet se a recto, tantummodo [*] ad egestatem.

25 [p] [*] Animus beneficus pinguis efficitur; & qui ubertim communicat, idem amplius [q] [*] profundet.

26 Comprimentem triticum, execrabuntur [r] populares: benedictio autem *incumbet* capiti venum dantis.

27 Studiosè quærens bonum *aliis*, [*] conquirit benevolentiam: quærenti verò malum, ipsi eventurum est.

28 Qui confidit in divitiis suis, ipse [*] decidet; at [*] tanquam ramus justi efflorescent.

29 [*] Qui conturbat domum suam, [*] possidebit ventum; [*] & stultus, servus *efficietur* sapienti [f] animo.

30 Fructus justi [*] *est fructus* arboris vitę, cùm disciplinâ imbuit animas sapiens.

31 En justum, in terra hac [*] rependitur ei: quãto magis improbo & peccatori?

32 [*] Qui amat eruditionem, amat scientiam: qui verò odit correptionem, brutus *est*.

[a] Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer, beneplaciti ejus: sic infrà. ver. 20. Levit. 19.35 Deut. 25.13.*
[b] Heb. *multarum viriũ.*
[c] Heb. *defectu cordis.*
[d] Heb. *prudentiarum.*
[e] Heb. *spiritu*
[f] He. *confringendo confringitur.*
[g] Heb. *gratiæ*
[h] Heb. *violẽti*
[i] Heb. *animæ suæ vir benignitas.*
[k] Heb. *facit opus falsitatis: sic Levit. 19.13.*
[l] Heb. *probus justitiæ: similem consecutionem vide suprà ver. 4. 18.*
[m] Heb. *abominatio Jehovæ: ut suprà ver 1.*
[n] Heb. *cordis beneplacitum ejus.*
[o] Heb. *manu ad manum: ut infrà 16.5.*
[p] Heb. *anima benedictionis*
[q] Heb. *jaciet.*
[r] Heb. *natio.*
[f] Heb. *cordis.*

ANNOTATIO.

2 Advenienti] *id est, superbia parit ignominiam autori suo: modestia verò sapit, & sibi ab ignominia præcavet.* 3 Deducit eos] *per totam hanc vitam, usque in tranquillissimum securitatis portum; prout sequentia explicant usque ad versum 9.* Devastat] *id est, profligat & perdit.* 4 Non prodest] *quum devastetur ab excandescentia & invadente morte: ut suprà 10.2.* 5 Dirigit viam] *id est, erectum conservat in via.* 6 Ærumna sua] *i. qua alios onerant perfidè.* 7 Spes valentiss.] *i. judicio ipsius firmissima & fulta maximis viribus.* 9 Ore] *i. falsis & simulatis verbis alios eodem perducit, quò devenit ipse.* Scientia]

entia] *id est, cognitione falsitatis & cautione prudente se ipsos a corruptione servant.* 10 De bono] *verborum* ἐμπλοκὴν, *quæ est in contextu Hebraico, evidentiæ causa mutavimus.* Exultat] *propter bona ab illis pervenientia ad cives, & ab istis mala, sequen. versu.* 12 Spernente] *id est, contemptim onerante contumeliis, & rodente calumniis: ut seq. versu.* 13 Ambulans cum] *ut Levitici 19.16.* 14 Amplitudine] *id est, in consiliario amplo, prudentibus consiliis, variisq; instructissimo.* 15 Spondet pro] *id est, fidem suam interponit negotiis alienis.* Qui autem odit] *id est, qui tanquam odisset, improbat eorum levitatem qui porrectis dexteris temere fidejubent, supra 6.1.* 16 Mulier gratiosa] *id est, quæ prædita reverentia Dei ornatur occulto illo cordis hominis, sito incorruptione lenis & quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus, & apud omnes bonos gratiosus, infra 31.30. & 1. Petri 3.4.* 17 Vir benignus] *qui aliis benefacit; ut contra crudelis, qui a benefaciendo abstinet.* Turbat carnem] *id est, se ipsum damno afficit, naturæ & humanitatis leges abjiciens: ut duo sequentes versus explicant.* 18 Improbus] *nimirum crudelis iste, superiore versu.* Falsum] *tum quia fallit ipsum quicquid præmii loco expectavit, tum quia longe diversum præmium consequitur, ver. 19.* Justitiam] *id est, beneficium: ut supra observatum est. 3.27.* 21 Conjunctis operis] *id est, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet.* Semen] *id est non tantum ipse, sed etiam posteri liberantur. quasi dicat, iste ascitus multis se unum nequit liberare, hujus vero causæ bene est multis.* 22 Velut monile] *id est, tam decet insanam pulchritudo, quam monile suem.* 23 Excandescentia] *id est, malum quo ringantur atque excandescant: synecdoche.* 24 Ad egestat.] *id est, non potest non maledici & fieri egens avaritia istius.* 25 Animus beneficus] *id est, quisquis ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur: metaphora, ut Judic. 3.29.* Profundet] *id est, novis bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur.* 27 Conquirit benevolentiam] *id est, eam sibi conciliat apud Deum & homines: sic concludit superiorem sermonem de beneficentia.* 28 Decidet] *ut folium marcidum, aut putridus ramus.* Tanquam ramus] *virescens, frondescens, florescens, &c. sic accipitur Nehem. 8.16.* 29 Qui conturbat] *stulta administratione sua.* Possidebit ventum] *id est, faciet ut sua possessio in ventos abeat, sitq; totus vacuus. quasi dicat, aërem tantum habebit.* Et stultus] *id est, imo ne se ipsum quidem possidebit; debebit animam, quod aiunt.* 30 Est fructus arboris vitæ] *id est, vivificus est doctrina sua.* 31 Rependitur ei] *id est, castigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: sic accipitur 1. Petri 4.17.* 32 Qui amat] *id est, justus, qui castigationibus Dei acquiescit, gratias de illis agit, eisque excitatur ad sapiendum magis ac magis: ut Psal. 94.12.*

CAPUT XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & sermonum fructus: misericordiæ, sedulitatis, justitiæ, humilitatis, veritatis, integritatisque, & contra exitus proponitur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, justorumque ratione, æterna illorum vita prædicatur.

1 BONUM provehit benevolentia a Jehova: at virum [a] sceleratum condemnat.

2 Non stabilitur homo improbitate, radix autem justorum non dimovetur.

3 Uxor [b] strenua corona *est* mariti sui; sed tanquam putredo in ossibus ejus *est* ea quæ pudefacit.

4 Cogitationes justorum *sunt* [c] justę; astuta consilia improborum, [d] dolosa.

5 Verba improborum [e] insidiantur sanguini; os autem rectorum eripit illos.

6 Evertunt se improbi ita ut non sint: familia autem justorum stabit.

7 Pro ratione intellectus sui laudabitur vir: sed perversus [f] animo erit contemptui.

8 Melior *est* qui agnoscit se vilem & servum habet, eo qui se extollit honore & deficitur cibo.

9 Curat justus vitam jumenti sui: miserationes autem improborum sunt *miserationes* crudelis:

10 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo; qui vero sectatur [g] vana, *est* [h] demens.

11 Desiderat improbus pręsidium malorum, sed radix justorum dat *illud.*

12 In defectione labiorum *est* tendicula mali, at egreditur ab angustia justus.

13 Ex fructu [i] oris *sui* vir satiatur bonus, etiam retributionem operum suorum homo recipit sibi.

14 Via stulti recta *videtur* in oculis ipsius; at qui auscultat consilio, sapiens est.

15 Stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur, tegit vero ignominiam astutus.

16 Efflat veritatem qui indicat quod [k] justum est, testis autem falsissimus efflat [l] dolum.

17 Est qui pronuntiat similia [m] transfodienti gladio; at lingua sapientum, medicinę.

18 Labium [n] verax stabilitur in æternum; donec momentum transigam, lingua [o] falsa.

19 Dolus recidit in cor fabricantium malum; in consiliarios autem pacis, lætitia.

20 [p] Non abjicietur justus in ullam molestiam, improbi autem pleni erunt malo.

21 Abominationi *sunt* Jehovæ labia [q] fallacia; qui autem agunt [r] fideliter, accepti sunt ei.

22 Homo callidus tegit scientiam, animus autem stolidorum proclamat stultitiam.

23 Manus sedulorum dominabitur, [s] dolosa autem erit [t] tributaria.

24 Sollicita anxietas in animo viri deprimit illam, res autem bona lętificat illam.

25 Excellentior *est* proximo suo justus, at via improborum seducit eos.

26 Non assabit [u] dolosus quod venando ceperit, substantia autem hominis pręciosa sedulus fruitur.

27 In itinere justitię *est* vita, & via semitæ ejus [x] immortalis est.

Supra 8.35. [a] Heb. *scelerum.* [b] Heb. *roboris.* [c] Heb. *juris.* [d] Heb. *doli.* [e] Heb. *insidiari: infinitivus pro præsenti: sic evertere se proxime seq. versu.* [f] Heb. *corde: sic deinceps.* [g] Heb. *vacua* [h] Heb. *defectus corde. supr. 10.14. infra. 18.7.* [i] Heb. *oris viri satiatur bonus, & retributionem manuum hominis reducit. vide Genes. 9.6.*

[k] Heb. *justitiam.* [l] Heb. *falsitatem.* [m] He. *transfossionibus gladii: hypallage.* [n] Heb. *veritatis.* [o] Heb. *falsitatis.* [p] Heb. *non objicietur in justum ulla molestia: hypallage.* [q] Heb. *falsitatis.* [r] Heb. *fidem benevolentiæ ejus: ut supr. 11.1. supr. 10 4.* [s] Heb. *doli.* [t] Heb. *in tributum.* [u] Heb. *vir doli, venationem suam* [x] Heb. *nec mors.*

ANNOTATIO.

2 Non stabilitur] *sed eradicatur, quomodo accipiendum esse docet antithesis.* Radix] *id est, justitia ipsorum radicata in Christo per benevolentiam Dei: sic infrà 11.* 3 Uxor strenua] *qualis describitur infrà capite ultimo.* Corona] *id est, decus & gloria; ut 1. Corinth. 11. 7.* Putredo] *id est, malum tabificum, exedens & consumens virum.* Ea quæ] *id est malè morata, quæ suis est pudori.* 5 Illos] *quorum sanguini insidiantur improbi.* 7 Laudabitur] *id est, tandem laudem consequetur, ita dispensante Deo: hujus rei exemplum seq. versu apponitur.* 9 Miserationes crudelis] *id est, planè nullæ.* 10 Vana] *id est, inutilia & aliena a functione & conditione sua, ut ex priore membro colligitur.* 11 Malorum] *id est, adversus mala. quasi dicat, vellet quidem stabiliri & defendi ab omni malo; sed inane est desiderium ejus: ut supra ver. 2.* 12 In defectione] *id est, injustus suis ipsius verbis sibi mortem parat, & omnem angustiam.* Egreditur] *id est, aut cavet ab angustia justè expenso sermone suo, aut se, cùm inciderit, ab ea liberat: ut seq. ver.* 13 Etiam] *amplificatio, qua transitur a sermone ad opera, seq. ver.* 15 Tegit] *id est, cohibet se ab indignatione, quæ ipsi futura esset ignominiosa.* 18 Donec momentum] *id est, falsi non amplius momento durant, seq. versu.* 19 Dolus] *id est, ipsi suo dolo interimuntur, quod tristitiam adfert gravissimam.* 20 Non abjicietur] *id est, quæcunque molestia obtingat ei, non permanebit abjectus in ea, supra ver. 12.* 22 Tegit scientiam] *id est, tectam & reconditam penes se habet, neque effundit temerè* 24 Deprimit illam] *id est, manum (de qua in præcedente versu) remissam & segnem efficit metus sollicitus de futuro malo.* Lætificat] *id est, alacrem & promptam efficit fructus præsentis boni.* 25 Seducit eos] *cùm se anteponant justis & excellentiores esse judicent, idque (ut versu seq. docetur) falsissimè.* 26 Non attabi] *id est, inter os & offam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod captaverat.* 27 Immortalis] *similem vocis compositionem vide infrà 30. 31.*

CAPUT XIII.

Disciplinæ studiosis, bonis, modestis, diligentibus, veracibus, & integris suæ promissiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, usus sapiens & consultus, & ratio eas comparandi exponitur: spei, doctrinæ, sapientiæ prudentiæq; effecta; item veritatis, & disciplinæ, conversationisque consequentia ostenduntur; & bonis viris opes, liberos, vitámq; bene instituentibus bona denuntiantur, improbisq; mala.

1 FILIUS sapiens *auscultat* eruditioni patris; at * derisor ne ulli *quidem* auscultat increpationi.

2 [a] Fructu oris *sui* quisque fruitur bonus, anima verò perfidiosorum *fructu* * violentiæ.

3 Qui * custodit os suum, conservat [b] se ipsum: qui * divaricat labia sua, contritio *eveniet* ei.

4 * Desiderio permovetur anima ipsius pigri, sed nihil aderit: anima verò sedulorum * efficietur pinguis.

5 Rem [c] falsam * odit justus, * improbum verò *illa* reddit fœtidum atque pudefacit.

6 Justitia custodit integrum viâ, improbitas verò * pervertit [d] peccatorem.

7 Est qui divitem se jactat cùm desint omnia; item qui pauperem se fingit, cui substantia *est* ampla.

8 * Redemptura vitę viri sunt divitię suę: at pauper non audit increpationem.

9 * Lux justorum [e] clara erit; at lucerna improborum extinguetur.

10 [f] * Merâ superbiâ *vir* edit jurgium, at penes consultos *est* * sapientia.

11 Substatia * ex vanitate, diminuetur: qui autem congregat * manu, augebit *eam*.

12 Spes protracta ægrum efficit [g] animum: * arbor autem *est* vitæ, desiderium adveniens.

13 Contemptor * verbi, corrumpetur ille: qui autem reveretur præceptum, ipse donatur pace.

14 Doctrina sapientis *est* * scaturigo vitę, ad recedendum a tendiculis mortis.

15 [h] Successum bonum dat * gratia, via autem perfidiosorum *est* aspera.

16 Omnis astutus agit scientiâ, stolidus autem pandit stultitiam.

17 Nuntius * improbus incidit in malum; legatus autem [i] optimæ fidei, * medicinam facit.

18 Paupertas & ignominia *erit* [k] abstrahenti se ab eruditione: qui autem servat correptionem, * honorabitur:

19 * Desiderium effectum suave erit animę *hujus*; at * abominationi *est* stolidis recedere a malo.

20 Qui ambulat cum sapientibus, sapientior fiet: qui verò se consociat stolidis, efficietur pejor.

21 Peccatores insectatur malum, justos autem compensat bonum.

22 Bonus possessionem tradit [l] nepotibus, suntque reconditæ justo opes peccatoris.

23 [m] * Multus *est* cibus novellantibus pauperibus: sed est qui consumit se [n] inertiâ.

24 Qui cohibet virgam suam, odit filium suum: qui autem amat eum, tempestivè imbuit eum eruditione.

25 * Justus comedit ad satietatem animę suę; venter autem improborum eget.

[a] Heb. *de fructu oris viri comedit bonus: ut suprà 12, 13.*
[b] Heb. *animam suam.*
[c] Heb. *falsitatus.*
[d] Heb. *peccata virum.*
[e] Heb. *lætabitur.*
[f] Heb. *tantùm in superbia.*
[g] Heb. *cor.*
2. *Schem.* 2. 30.
[h] Heb. *secunditionem bonam: ut Psal. 111. 10. & suprà 3. 4.*
[i] Heb. *fidelitatum.*
[k] Heb. *abstrahenti eruditionem a se: ut supr 1. 25.*
[l] Heb. *filiis filiorum.*
[m] Heb. *multitudo escæ.*
[n] Heb. *in non officio.*
Psal. 37. 16.

ANNOTATIO.

1 Derisor] *Stultè ludificans sapientiæ documenta: ut opponitur sapienti, suprà 9. 7. & 8. & 12.* 2 Violentiæ] *ut Gen. 6. 11.* 3 Custodit] *ne videlicet extra metas officii sui excurrat, aut divagetur sermone.* Divaricat] *id est, distendit quodammodo & prostituit os suum ad sermones quoslibet, ut impurum scortum præter officium suum: metaphora a pedibus scorti; Jechezk. 16. 25.* 4 Desiderio] *id est, tantummodo desiderat; nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus coacervatis desideriis consequitur. verborum ὑπερβολὴν ad perspicuitatem trajecimus.* Efficietur pinguis] *id est, suprà quàm optat, cumulabitur:*

labitur bonis: ut suprà 11.25. 5 Odit justus] *velut fœtidam & putentem aversatur.* Improbum] *id est, at contrà improbus tantopere diligit & amplexatur falsitatem, ut malit putridus esse & exosus omnibus bonis, quàm ab ea discedere.* 6 Pervertit] *id est, eversum perdit.* 8 Redemptura] *id est, divitiæ, æquè ac paupertas, sua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hanc commodæ sunt divitiæ, & pauperibus paupertas incommoda; sic contrà illæ divitibus sunt incommodæ, quia plurima creant ab aliis pericula possessori suo: paupertas verò commoda saltem eo nomine, quod animus liber est ab invidorum insidiantium metu, & cantat vacuus coram latrone viator.* 9 Lux justorum] *id est, justi vita, gloria, & gaudio in æternum perfruentur: pro eo quod est, justi in luce sua lætabuntur: ut Psal. 97.11.* 10 Mera superbia] *id est, inconsulto & ferociente animo.* Sapientia] *industriè cavens ab accendendis, inflammandis aut fovendis jurgiis.* 11 Ex vanitate] *i. qu bscunque vanis rationibus, aut falsis, nefariisve comparata.* Manu] *id est, justo labore suo: metonymia.* 12 Arbor autem] *id est, proprium medicamentum, & salutare animo ægro ex desiderio.* 13 Verbi] *nimirum divini, quod postea præceptum & doctrinam vocat.* 14 Scaturigo] *id est, perennis vita: ut suprà 10.11.* 15 Gratia] *id est, reverentia Dei & sapientia gratiosa: ut suprà 11.16.* 17 Improbus] *id est, infidus dat pœnas infidelitatis, & sibi nocet.* Medicinam facit] *id est, sibi & aliis prodest, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium suum.* 18 Honorabitur] *id est, divitiis & honore florebit.* 19 Desiderium] *id est, hic qui correctionem recipit; fructum tranquillum justitiæ percipiet, & desideriorum suorum: Heb. 12.11.* Abominationi est] *id est, fugit stolidus castigationes, & abhorret ab earum usu; ac proinde non explebitur desiderio suo; sed paupertate & ignominia obruetur. Oratio ἀντιθετικὴ*[?] *-ολος, quales multas hoc libro inveniri diximus suprà 1.7.* 23 Multus est cibus] *id est, non potest non abundare pauper, cùm sedulus est, & si vel in horrentibus locis colendis occupat: divitem verò sua exedit inertia, cujus bona hoc pacto ad justum transferuntur.* 25 Justus] *id est, justo, qui ex fide vivit, semper est satis; improbis verò nunquam.*

CAPUT XIIII.

Mulieris officium, recti, modestiæ, diligentiæ, veritatis, studii ad sapientiam tenendam consequentiæ, & conversationis leges, judiciique in probandis institutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: personarum pro ratione opum acceptio damnatur; labor, sapientia, veritas, & reverentia Dei commendatur, civitatis decus, & civium inter se officia humanitatis, justitiæ, & prudentis obsequii prædicantur.

1 SAPIENTUM fœminarum *quæque* ædificat domum suam; stulta autem manibus suis destruit eam.

2 Qui ambulat [a] rectè, reveretur Jehovam: præfractus verò viis suis, spernit eum.

3 Ori stulti inest baculus superbiæ; labia verò sapientum conservant ipsos.

4 Cùm desunt boves, præsepe mundum *est*; amplitudo autem proventuum, *est* viribus bovis.

5 Testis [b] optimæ fidei non mentitur, efflat autem mendacia testis [c] falsus.

6 Quærenti derisori sapientiam, ea non extat; scientia autem, prudenti facilis est.

7 Abi a conspectu viri stolidi, & [d] *quem* nosti non esse præditum verbis scientiæ.

8 Sapientia astuti, *est* advertere ad viam suam; stultitia autem stolidorum, ad dolum.

9 Stultos conciliat reatus; inter rectos autem, quod acceptum est *conciliationem facit.*

10 [e] Animus agnoscit [f] suam ipsius amaritudinem; & in lætitia ipsius non intermiscet se extraneum *quicquam.*

11 Domus improborum perdetur: tentorium autem rectorum florebit.

12 Est via *quæ* recta *videtur* in conspectu virorum, cujus finis *est* viarum ad mortem.

13 Etiam ex risu dolet animus: & [g] tandem lætitia *fit* mœror.

14 Viis suis satiabitur *vir* averso animo, *abstit* autem [h] a consortio ejus vir bonus.

15 Fatuus credit omnibus rebus, astutus autem advertit ad gressum suum.

16 Sapiens timens recedit a malo; stolidus verò infert se, adeò præfidens est.

17 [i] Præceps irâ efficit stultitiam, sed [k] viro circumspectissimo *est* odio.

18 Possident fatui stultitiam, astuti autem coronamentum texunt scientiæ.

19 Incurvant se mali coram bonis, & improbi ad portas justi.

20 Etiam proximo ipsius odio est pauper, amici autem divitis multi *sunt.*

21 Contemptui proximo suo futurus est peccator *iste*: qui autem gratiam facit pauperibus, ô beatum illum.

22 Nónne errant qui fabricant malum? benignitas verò & fides *est* fabricantium bonum.

23 In omni labore *est* emolumentum; at [l] in verbo labiorum tantùm, egestas *est.*

24 Corona sapientum *sunt* divitiæ ipsorum, stultitia stolidorum stultitia *manet.*

25 Liberat animas testis [m] verax, conflat autem mendacia [n] dolosus.

26 In reverentia Jehovæ *est* fiducia [o] valida, qui filiis suis esse solet receptui.

27 Reverentia Jehovæ *est* scaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

28 In multitudine populi *est* decor regis; at defectu nationis contritio dominatoris *advenit.*

29 [p] Tardus ad iram abundat intelligentia: [q] præceps autem animo excitat stultitiam.

30 Vita carnium *est* animus sanans; putredo verò ossium, invidentia.

31 Qui opprimit tenuem, probro afficit opificem ejus: hunc autem honorat, qui gratiam facit egenti.

32 In malum suum impellit se improbus; recipit se etiam in morte sua justus.

33 In animo prudentis requiescit sapientia: *quæ* autem *est* [r] in stolidis *stoliditas*, se cognoscendam exhibet.

34 Justitia exaltat gentem, [s] probro autem *est* nationibus peccatum.

35 Benevolentia regis erga servum intelligentem; excandescentia autem ejus erit contra pudefacientem.

[a] Heb. *in rectitudine sua.*
[b] Heb. *fidelitatum.*
[c] Heb. *falsitatis.*
supr. 12.16.
Supr. 3. 34.
[d] Heb. *non nosti labiorum scientiæ.*
ὑπερβατ.[?]
sup. 13.20.
[e] Heb. *cor: sic deinceps.*
[f] Heb. *animæ suæ.*
[g] Heb. *fine suo.*
[h] Heb. *a juxta eum.*
[i] Heb. *brevis irarum.*
[k] Heb. *viro cogitationum.*
[l] Heb. *verbo labiorum tantùm egestati est. hypallage.*
[m] Heb. *veritatis.*
[n] Heb. *doli.*
[o] Heb. *roboris.*
Sup. 13.14.
[p] Heb. *longus irarum.*
[q] Heb. *brevis spiritu, attollit.*
sup. vers. 17.
[r] Heb. *in medio stolidorum*
[s] Heb. *probrum nationum.*

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domesticas suas occupationes curant in sanctificatione & modestia.* Ædificat] *id est, servat & auget familiam: translatio a structoribus.* 2 Qui ambulat] *id est, ex genere vitæ, veluti fructibus, homo cognoscitur, utrum pius sit an impius.* 3 Baculus superbiæ] *id est, sermones arrogantissimi, quos velut baculos ferulásque audientibus subministrat, ut cædatur ipse.* Conservant] *quia sapientes modum & prudentiam sermonibus suis adhibent, ne sibi aut ulli sint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet; domiti & assuefacti culturæ: synecdoche, pro operariis omnibus.* Præsepe mundum] *id est, omnia vacua, synecdochicè: ut Hhamos 4.6.* 6 Facilis] *inventu; ut quæ se omnibus exhibet, suprà 1.20. & 8.1.* 9 Stultos conciliat] *id est, improborum animos conjungit scelerum communicatio.* Quod accept.] *id est, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare solet.* 10 Animus] αἴτιον *superioris sententiæ: malefici maleficos amant, & recti rectos; nam ita est comparatus singulorum animus, ut probet omnia, quæ grata sunt adjungat sibi, & quæ ingrata amaráque sunt refugiat.* Extraneum] *id est, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut ostendunt duo sequentes versus.* 16 Infert se] *nimirum in malum, quod sequentis versus exemplum commonstrat.* 18 Stultitiam] *id est, fructum stultitiæ suæ recipiunt, metonymicè: de quo seq. versu.* Coronamentum] *id est, scientiæ suæ fructum gloriosissimum consequuntur.* 21 Peccator iste] *qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant] *id est, absunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id est, sedula occupatione hominis ad functionem suam.* Verbo labiorum] *id est, ubi quiescunt cætera membra ab operibus suis; & lingua tantùm occupatur, éstque actuosissima strepitu inani suo.* 24 Corona] *id est, ornamento sunt divitiæ ad sapientiam accedentes: stultorum verò possessorum stultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat] *ut animas perdat.* 26 Filiis suis] *quos genuit in Christo semine incorrupto verbi, ut in sui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id est, vir animo humano atque benefico (qui propterea metaphoricè sanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam transigit, & alios lætificat: invidiæ verò tormentum ne valent ssimas quidem partes corporis integras relinquit; sed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infestat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem] *id est, Deum: vide Matth. 25.35. & seq.* 32 Recipit se] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipsa sit ipsi mala.* 33 Se cognoscendam] *id est, diu dissimulari non potest: est autem hic ellipsis contrarii: ut Gen. 18.19.* 35 Pudefacientem] *ut suprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges sermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum usu consequentia, Dei judiciũ de bonis & malis, stultorum fastidium in documentis boni & tota sorte sua: iracundiæ, pigritiæ, stultitiæ, imprudentiæ, carnalium studiorum, superbiæ, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodestiæ erga doctrinam animi, & contra, consequentia explicantur.

1 RESPONSIO mollis avertit æstum iræ: verbum autem [a] molestum excitat iram.

2 Lingua sapientum bonam profert scientiam: os autem stolidorum eructat stultitiam.

3 In omni loco oculi Jehovæ *sunt*, speculantes malos & bonos.

4 Curatio linguæ, arboris vitæ *est*: perversitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.

5 Stultus *est qui* spernit eruditionem patris sui; qui autem observat corruptionem, valde astutus *est*.

6 In domo justi robur *est* magnum: quod autem ad proventum improbi, conturbatur.

7 Labia sapientum spargunt scientiam: [b] animus autem stolidorum, [c] quod abest a recto.

8 Sacrificium improborum, abominationi *est* Jehovæ: oratio autem rectorum, [d] accepta *est* ei.

9 Abominationi *est* Jehovę via improbi; eum autem qui sectatur justitiam, diligit.

10 Eruditio *videtur* mala dereliquenti iter; qui odit correptionem, morietur.

11 Sepulchrum & perditio coram Jehova *sunt*, quantò magis [e] animi hominum?

12 Non diligit derisor corripientem se, sapientes non adit.

13 Animus lętus bene afficit vultum: & dolore animi spiritus frangitur.

14 Animus prudentis quærit scientiam: os autem stolidorum pascitur stultitia.

15 Omnes dies pauperis, mali *sunt*: [f] læti autem animo, *sunt* convivium juge.

16 Melius *est* parum cum reverentia Jehovæ, quàm thesaurus amplus ubi *est* vexatio.

17 Melius *est* cibarium oleris ubi *est* dilectio, quàm bovis saginati ubi *est* odium.

18 Vir [g] iracundus miscet contentionem, longanimis autem sedat litem.

19 Via pigri *est* velut sepimentum spinosum: iter autem rectorum aggestum *est*.

20 Filius sapiens lætificat patrem, stolidus autem homo spernit matrem suam.

21 Stultitia, lętitię est [h] dementi; at [i] vir intelligens rectè ambulaturus est.

22 [k] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deest [l] consilium: at in amplitudine consiliariorum assurgit *cogitatio*.

23 Lętitia huic viro est *ex* sermone oris sui: nam res tempore suo, ô quàm bona *est*!

24 Iter vitę sursum *est* intelligenti, ut recedat a sepulchro deorsum.

25 Domum superborum evellit Jehova, constituit autem terminum viduæ.

26 Abominationi *sunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem *sermones*, *sunt* sermones amœni.

27 Conturbat domum suam, qui [m] deditus est quęstui; qui verò odit dona, victurus est.

28 Animus justi meditatur ad loquendum: os autem improborum eructat mala.

29 Procul abest Jehova ab improbis, orationem autem justorum exaudit.

30 Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita*

audi-

[a] Heb. *molestia.*

[b] Heb. *cor: sic deinceps.*

[c] Heb. *non rectum.*

[d] Heb. *benevolentia ejus.*

[e] Heb. *corda filiorum hominis.*

[f] Heb. *boni corde.*

[g] Heb. *æstuantis ira.*

Supr. 10.1.

[h] Heb. *defecto corde.*

[i] Heb. *vir intelligentiæ diriget ambulare.*

[k] Heb. *irritas facere cogitationes: infinitivus pro finito modo.*

[l] Heb. *arcanum.*

Supr. 11.14.

[m] Heb. *quæstuosus quæstus: ut supr. 1.19.*

auditio bona pinguefacit ossa.

31 Auris auscultans correptioni vitæ, [a] inter sapientes commorabitur.

32 Qui [o] abstrahit se ab eruditione, spernit animam suam: qui autem auscultat correptioni, possidet animam.

33 Anteit reverentiam Jehovæ eruditio sapientiæ, & ante honorem abjectio.

[a] Heb. *in medio sapientum.*
[o] Heb. *abstrahit eruditionem: ut supr. 1.25.*

ANNOTATIO.

1 Responsio] *quatuor primi versus de oratione sermonis nostri, docent primùm quæ consequantur ex hominum sermone, hoc versu: deinde quæ sit sermonis habendi ratio, nimirùm ut adhibeatur scientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia pernoscentis, ver. 3. ac postremò bona & mala consequentia illustrantur comparationibus ver. 4.* 4 Arboris vitæ] *id est, medicina salutaris atque vivifica.* Perversitas] *id est, cùm lingua perversè agit, subitas & vehementissimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus est.* 8 Sacrificium] *id est, quantumvis solennis & sumptuosa cultus divini ostentatio: cui simplex justorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *distributio improborum qui abominationi sunt Jehovæ, superiore versu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam justam: alii verò odium animo dissimulant, & illudunt hominibus specie cultus Dei; sed penitissimas illorum cogitationes perspicit Deus, seq. versu.* 12 Derisor] *ut suprà 3.34. id est, contemptor Dei doctrinam odit, doctóque pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id est, totum hominem, synecdochicè.* Spiritus frangitur] *id est, veluti anhelus & suspiriosus efficitur homo, & respiratio ipsius quasi interscinditur.* 15 Pauperis] *id est, hominis sua sorte minimè contenti, ut sequentia ostendunt.* Convivium juge] *id est, tam sunt jucundi dies homini quiescenti in sua sorte, quàm si semper lautissimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi est vexatio] *id est ubi possessor animo fluctuat atque incertus est, quia destituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id est, ita lenta est atqui difficilis, ac si tota spinosa & salebrosa esset.* Aggestum] *id est, facillimum & commodissimum, velut instrato aggere.* 23 Lætitia] *id est, vir iste sapiens & consiliis amplissimus plurimùm recreatur & gratulatur sibi, cùm videt consilia sua bene cecidisse, & prout dixerat evenisse.* 24 Sursum] *id est, in cœlis vita est, at proinde cogitat de cœlestibus, & ad cœlestia tendit: Philip. 3.20. & Coloss. 3.1.* A sepulchro] *id est, a morte quam studium harum rerum terrestrium esset allaturum.* 25 Evellit] *id est, funditus & radicitus perdit.* Viduæ] *id est, humilium abjectorumque, synecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitatéque profundit.* 29 Procul abest] *id est, non exaudit humanitus dictum.* 30 Ut] *id est, quemadmodum oculus rerum bonarum aspectu hominem totum afficit, ita etiam auris rerum bonarum salutariúmque auditu, de quibus sequentes versus.* 31 Inter sapientes] *id est, in salute erit, quam sapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id est, antequam vir sapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput est sapientiæ; eum erudiri oportet in documentis sapientiæ.* Et ante honor.] *id est, ordo idem est fructuũ qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas; sapientiæ verò & reverentiæ Dei conjunctus est summus honor, quo Deus sui timentes prosequitur.*

CAPUT. XVI.

Singularis Dei administratio scientiaque prædicatur, propter quam homines ad fidem & obsequium ejus revocantur: reverentibus ipsum gratia & pax, superbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunque autoritate sint ad idem officium provocantur: sapientiæ, justitiæ, modestiæ, studii in verbo Dei, eloquentiæ, fidelisque doctrinæ fructus exponuntur: cogitationum nostrarum sermonumque alienorum probatio docetur, veneranda senectutis autoritas, & hominis animum suum cohibentis virtus commendatur: postremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

1 PENES hominem *sunt* acies *cogitationum* [a] animi, sed a Jehova *est* sermo linguæ.

2 Ut omnibus [b] viis *suis* vir purus videatur in oculis suis; tamen perpendit spiritus Jehova.

3 Devolve in Jehovam facta tua, cogitationésque tuas; & comparabuntur.

4 Omnes operatus est Jehova propter se, etiamque improbum ad diem mali:

5 Abominationi *est* Jehovæ omnis altus animo; [c] conjunctis operis non consequitur impunitatem.

6 Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem reverentiâ Jehovæ, recede a malo.

7 Cùm benevolentia prosequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.

8 Melius *est* parum cum justitia, quam [d] amplissimus proventus cum injuria.

9 Animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.

10 Sagacitas insideat labiis regis, in judicio ne prevaricetur os ejus.

11 Scapus & lances judicii Jehovæ *sunt*, opus ejus *sunt* omnia [e] pondera loculi.

12 Abominationi *sit* regibus committere improbitatem: nam justitiâ stabilitur solium.

13 [f] Accepta *sunto* regibus labia justa; & loquentem recta, rex diligito.

14 Inæstuante ira regis *sunt* nuntii mortis; sed vir sapiens expiabit eam.

15 [g] In lucida facie regis vita *est*, cujus benevolentia *est* velut densæ nubes pluviæ serotinæ.

16 Comparare sapientiam, ô quàm melius *est* auro effosso; & comparare prudentiam, optatius argento.

17 Agger rectorum *est* recedere a malo; conservat [h] seipsum, qui custodit viam suam.

18 Ante confractionem superbia, & ante lapsum [i] alti *sunt* spiritus.

19 Melius *est* submissum esse spiritu cum mansuetis, quàm partiri spolium cum superbis.

20 Qui attendit ad verbum, consequitur bonum;

Infr. 19.21.
[a] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[b] Heb. *viis viri purus videatur: ut Gen. 9.6. Psal. 37.5.*
[c] Heb. *manu ad manum: ut sup. 11.21.*
[d] Heb. *amplitudo proventuum. Jirmejæ 10.23.*
[e] Heb. *lapides metonymicè.*
[f] Heb. *benevolentia regum, labia justitiæ.*
[g] Heb. *in luce faciei.*
Supr. 3.14.
[h] Heb. *animam suam.*
[i] He. *altitudo spiritus. supr. 11.2.*

num;& qui confidit Jehovæ, ô beatum illum [l]

21 Sapiens animo vocandus est prudens, 'suavitas autem labiorum addit disciplinam.

22 'Scaturigo vitæ *est* intelligentia [k] possidentis ipsam : at eruditio stultorum, *scaturigo* 'stultitiæ

23 Animus sapientis intelligenter moderatur os suum, & per labia sua addit disciplinam.

24 'Ut favus mellis *sunt* sermones amœni; res dulcis animę,& sanans [l] ossa.

25 Est via *quæ videtur* recta in conspectu hominis, cujus finis *est* viarum ad mortem.

26 [m] 'Ipse molestus molestiam affert sibi. nam reflectitur in ipsum 'os ejus.

27 'Vir nequam' effodit malum; cujus labiis insidet, velut ignis adurens.

28 Vir [n] perversitatibus deditus immitit contentionem, & 'susurro' disjungit 'ducem.

29 'Vir [o] violentus pellicit proximum suum, ut deducat eum [p] viâ iniquâ:

30 'Connivens oculis suis dum cogitat res perversas; considens [q] sermones suos, perficit malum.

31 Corona [r] ornatissima *est* canities, '*quæ* invia justitiæ invenitur.

32 Melior est longanimis robusto; & qui dominatur [f] in animum suum, eo qui capit civitatem.

33 'In gremium conjicitur sors: a Jehova autem *est* 'tota ratio ejus.

[k] He. *domini ipsius, id est, intelligentis : simile su.1.17 supr.13.14.*

[l] Heb. *os. sup.14.13.*

[m] Heb. *anima molesti.*

[n] Heb. *perversitatum.*

[o] Heb. *violentia.*

[p] Heb. *non bona.*

[q] Heb. *labia sua, metonymicè.*

[r] Heb. *ornatus.*

[f] Heb. *in spiritum suum.*

ANNOTATIO.

1 Acies cogitat.] *id est, innumeras quidem cogitationes homo versat animo; sed ne hiscere quidem potest, aut movere linguam sine dispositione Dei.* 2 Perpendit] *id est, quasi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior est corde nostro. 1. Ioan. 3. 20.* 3 Devolve in] *documentum ex superioribus: quasi dicat, cùm extra ipsum nulla sit operatio, & nulla cogitatio quamvis abstrusa eum fugere possit; vide ut te committas ei.* Facta tua] *de quibus ver.2.* Cogitationes] *de quibus ver.1.* 4 Omnes operatus] *ætiologia præcedentium a creationis fine, cujus ipse Deus in singulis rationem habet, & a nobis rationem haberi par est: summus est (inquit) creationis finis, gloria Dei; quæ optimè lucet atque explicatur tum in salute æterna vasorum misericordiæ, tum in perditione vasorum iræ destinatorum exitio, Rom.9.22.* 6 Benignitate] *miserentis Dei, ut patris benignissimi.* Reverentia] *ut studiosus filius fugit offensam patris.* 10 Sagacitas] *id est, consultissima prudentia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: nam vox Hhebræa media est sive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, sed etiam in bonam, hîc & Jeschahh.3.3. vide Jechezk.13.6.* 11 Scapus] *ætiologia superioris præcepti, quòd judicium Dei ac non hominum est, Deuteron. 1.17. & 2. Chronicorum 19.6. judicii autem accuratissimam observationem figurat enumeratis trutinæ partibus.* 14 Nuntii mortis] *id est, omnia tum minitantur mortem.* 15 In lucida facie] *id est, cùm placido & sereno vultu, jucundóque respicit.* Velut densa nubes] *id est, non tantum vitam servat, sed etiam omnibus bonis ad saturitatem cumulat.* 17 Agger] *id est, velut in loco circummunito, ag gesto, tuto, edutóque versantur, qui cavent a malo: metaphora.* Qui custodit] *id est, qui se continet in isto aggere.* 19 Submissum esse] *id est, humiliter se gerere, ut qui ab hoste victi & sub jugum missi sunt.* Partiri spolium] *id est, insolescere, séque elatè gerere, ut cùm milites victoria parta partiuntur prædam.* 20 Ad verbum] *Dei, ut sequente membro ostenditur.* 21 Suavitas] *id est, facundia sive eloquentia per magna est ad prudentiam accessio, quò alios in prudentia vir bonus & sapiens informare possit.* 22 Scaturigo vitæ] *id est, intelligentia subsidio eloquentiæ adjecto exposita, vitam conservat suis discipulis, & contrà.* Stultitiæ] *ac proinde mortis.* 24 Ut favus] *id est, sermones pii sunt jucundi, utiles, & necessarii animæ, & corpori.* 26 Ipse molestus] *id est, qui res molestas aut temerè, aut improbè eloquitur.* Os ejus] *id est, molestus sermo in ipsum recidit, metonymicè.* 27 Vir nequam] *id est, malignus & maledicus.* Effodit] *id est, omnibus artibus pervestigat viam perficiendi mali: metaphora a cunicularis.* 28 Susurro] *id est, emissarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum insusurret ad inflammandas lites.* Disjungit] *supple ab amico, pro eo quod est dissensiones existat: eclipsis relati: ut Levit.21.4.* Ducem] *id est, principem amicitiæ, amicum summum: ut infra 17.9 & Psal.55.14.* 29 Vir violentus] *id est, omnes juris, æqui & boni, leges perfringens: quo sensu violentia ferè accipitur, ut Gene.6.11.* 30 Connivens] *descriptio improbi, de quo superiore versu, a signo oculorũ & a sermone; quos accõmodare dicitur ad consilia sua pessima, donec perfecerit.* Confidens] *id est, non apertè explicans consilium suum: sed dolosè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perducendos homines judicat profutura, & studiosè amputans contraria.* 31 Quæ in via] *id est, quæ piè & justè vitam transigit; non autem omnis canities promiscuè.* 33 In gremium] *id est, nihil est tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm sors in gremium aut urnam conjicitur; fortuitus enim videtur eventus sortis: attamen ne sors quidem ipsa casu fortuitò contingit; sed Deus infinita providentia sua quicquid sorte accidit, sigillatim disponit.* Tota ratio] *id est, singularis singularum rerum dispensatio, quam infinita Dei providentia in infinitum rebus omnibus adhibet singulariter.*

CAPUT. XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur; malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, dignitas incorrupta, charitatis officia reprehensionum effecta, evitatio stultorum, maleficorum, rixosorum, injustorum, & insipientium, certorum amicorum comparatio, litigiosorum, perversorúmque declinatio; malum generis depravati, tristitiæ, corruptionis, temeritatis, injustæq; reprehensionis, & modestiæ bonum enarrantur.

1 MELIOR est buccea *cibi* sicci, quîcum *est* tranquillitas, quã domus 'plena [a] mactatis animalib[9], in qua *sit* contentio.

2 'Servus intelligens dominatur in filium 'pudefacientem, & 'inter fratres partitur possessionem.

3 'Fuso-

Sup.15.17.
[a] Heb. *mactationibus contentionis.*

3 *Fusorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *est* Jehova.
4 Maleficus attendit ad [b] sermonem molestum, [c] fallax aurem advertit ad linguam [d] ærumnosam.
5 Qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus; qui delectatur calamitate, [e] non impunis erit.
6 Corona senum *sunt* [f] nepotes, & ornamentum filiorum *sunt* patres ipsorum.
7 *Ingratus *est* stulto [g] sermo excellentiæ, multò magis ingenuo sermo [h] vanus.
8 **Velut* [i] gemma gratissima, *est* munus in oculis [k] dediti ei; *quocunque spectet, prosperatur.
9 *Qui tegit defectionem, quærit dilectionem: qui verò *renovat rem, disjungit *ducem.
10 Urit increpatio prudentem, magis quàm si [l] percutias stolidum centies.
11 Tantùm rebellionem quærit malus: tandem *nuntius crudelis mittetur in eum.
12 *Occurrat ursa orba in virum, ac non stolidus in stultitia sua.
13 Qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius.
14 *Laxat aquas, *qui est* caput contentionis: quare antequam *sese immisceat, litem ipsam desere.
15 Qui [m] absolvit improbum, & qui [n] condemnat justum; abominationi Jehovæ *sunt* ambo.
16 *Ecquare pretium *est* in manu stolidi: cùm ad possidendum sapientiam animus desit *illi*?
17 Omni tempore diligit, qui amicus est; & frater in angustia *enascitur.
18 Homo [o] demens *complodit manum, spondens sponsionem *ante amicum suum.
19 *Diligit defectionem, qui diligit jurgium: [p] *ampliat januam illius, qui quærit fracturam.
20 Perversus animo non [q] consequetur bonum, & versutus lingua sua incidit in malum.
21 Qui gignit stolidum, *gignit* ad mœrore sibi; neque lætaturus est pater stulti.
22 Animus lætus *bene medicinam facit, spiritus autem fractus exsiccat *ossa.
23 Munus e sinu *improbus accipit, ad pervertendum itinera juris.
24 *Adest faciei prudentis sapientia, *oculi autem stolidi *vagantur* ad extremitatem terræ.
25 Indignationi *est* patri suo filius stolidus, & amaritudini genitrici suæ.
26 Mulctare etiam justum, non *est* bonum: percutere ingenuos, præter rectum *est*.
27 Cohibet sermones suos [r] vir scitus; & *frigidus *est* spiritu, [s] vir intelligens.
28 Etiam stultus [t] quietè consistens, sapiens reputatur; obthurans labia sua, prudens.

[b] Heb. *labiū molestiæ.*
[c] Heb. *vir falsitatis.*
[d] Heb. *ærūnæ.* *sup.* 14. 31.
[e] Heb. *non innocens erit:* Exodi. 20. 7.
[f] Heb. *filii filiorum.*
[g] Heb. *labiū: sic deinceps.*
[h] Heb. *falsitatis.*
[i] Heb. *lapis gratiæ.*
[k] Heb. *domini sui: sic sup.* 1. 19.
[l] Heb. *percutere.*
[m] Heb. *justificat.*
[n] Heb. *improbat.*
[o] Heb. *defectus corde.*
[p] He. *exaltans.*
[q] Heb. *inveniet.*
[r] Heb. *sciens scientiam.*
[s] Heb. *intelligentiæ.*
[t] Heb. *silens ut Exod.* 14. 14.

ANNOTATIO.

1 Plena mactatis] *id est, lautissimarum epularum locus, ac vino abundantium, quo invalescente contentiones fervent.* 2 Servus intell.] *id est, prudentia infimos extollit, summos vero dejicit imprudentia.* Pudefacientem] *ut suprà* 10. 5. Inter fratres] *id est, hæreditatem cum fratribus adit, filii pudefacientis loco.* 3 Fusorium vas [*id est, omnia probant homines arte, præterquam hominum mentes; quas unus Deus scrutatur: Jirmejæ* 17. 9. & 10. 7 Ingratus est] *si homo nihili (inquit) elegantes sermones & libero homine dignos iniquè ferre solet; quantò magis vir ingenuo & liberali animo sermones illiberales & vanos odisse debet?* 8 Velut gemma] *id est, munus corruptionis in constuprandis judiciis gratissimum est apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit, optatum suum consequatur.* Quocunque] *id est, ad quemcunque finem munus corruptionis oblatum sit, is succedit ex sententia animi.* 9 Qui tegit] *id est, qui defectiones & offensas partium inter ipsas dissimulat, is optimus est amicitiarum conservator & conciliator.* Renovat] *id est, recordando refricat & offensiones instaurat.* Ducem] *ut suprà* 16. 28. 11 Nuntius crudelis] *id est, carnifex, aut quisquis est administer judiciorum Dei in stultum non resipiscentem plagis.* 12 Occurrat] *id est, satius fuerit in hoc quàm in illud incidere: de gravitate autem periculi ab ursis vide 2 Schem.* 17. 8. & *Hosch.* 13. 8. 14 Laxat aquas] *id est perinde facit ac si ora stagnorum & emissaria reseraret, quibus exundet aqua, & abripiat quosque obvios: neque de integro obthurandi & coërcendi aquas facultatem habet.* Se se immisceat] *id est, fundatur, & exundet latius. quasi dicat, principiis obsta.* 16 Ecquare [*quasi dicat, nihil prodest stulto, imò miserum est manibus plenus esse, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus est bonis, qui dedignatur sapientiam.* 17 Enascitur] *id est, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius secundis rebus non fuerat explorata.* 18 Complodit] *ut suprà* 6. 1. & 11. 15. Ante amicum] *id est, levissimè, non expectans dum rogetur ab amico suo ut fidejubeat.* 19 Diligit] *id est, autor contentionum & inflammator rixosus diligit omne malum, cùm nullum malum non oriatur ex contentionibus.* Ampliat] *id est, quo magis procurat ut dissuantur & disrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam nequitiæ & defectioni aperit.* 22 Bene medicinam] *id est, bene afficit hominem totum, adeò salubris est.* Ossa] *id est, etiam intima & valentissima corrumpit.* 23 Improbus] *sive litigator dans munus depromptum e sinu suo, sive judex accipiens.* 24 Adest faciei] *id est, ipse vultus sapientis constans & placidus index est sapientiæ.* Oculi] *id est, oculi ipsi stultorum inconstantes & vagi sunt, adeò ut animorum instabilitatem indicent, & vacuitatem sapientiæ.* 27 Frigidus] *id est, moderatus, continens, sedatus animo, qui non præceps exardescit in iram; sed ab æstu animi prudenter cavet.*

CAPUT XVIII.

Obstinatorum notæ, improbitatis fructus & sapientiæ, judiciorum æquitas in sermonibus & prudentia, susurronum pigrorumque damna, fiduciæ in deum fructus, confidentiæ in divitias & temeritatis effecta, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ usus, piæ uxoris utilitas; divitum pauperumque ratio, & amicitiæ necessitas exponuntur.

1 *PRO desiderio quærit [a] cerebrosus, [b] omnibus quæ sunt *immiscet se.
2 Non delectatur *stolidus intelligentia, sed [c] iis quæ existunt in animo ipsius.

[a] Heb. *dispāxans se.*
[b] Heb. *in omni essentia.*
[c] Heb. *revelantibus se cordi suo: infinitivus pro participio.*

3 Adveniente improbro advenit etiam contemptus, & cum [d] ignominiosa probrum.

4 Velut aquæ profundæ *sunt* verba ore viri præstantis enunciata; torrens eructans, *est* scaturigo sapientiæ.

5 Accipere [e] personam improbi non *est* bonum, pervertere justum in judicio.

6 [f] Sermones stolidi ineunt contentionem, & os ejus contusiones adducit.

7 Os stolidi contritioni *est* ei, & labia ejus tendicula [g] vitæ ejus.

8 Verba susurronis similia *sunt verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt: attamen ea descendunt in penetralia ventris.

9 Etiam se gerens remissè in opere suo, frater est [h] disperdenti.

10 Turris [i] robusta *est*, nomen Jehovæ; quò accurrens justus, in edito collocatur.

11 Substantia divitis *est tanquam* urbs [k] munita ejus, & tanquam murus editus in cogitatione ipsius.

12 Ante confractionem attollit se animus viri, anteit verò honorem abjectio.

13 Respondenti [l] aliquid, cùm nondum audierit; *id* [m] stultum *est* ei & ignominiosum.

14 Spiritus viri sustentat ægritudinem ipsius, spiritum autem fractum quis attollat?

15 Animus prudentis possidet scientiam, & auris sapientum quærit scientiam.

16 Donum hominis [n] in lato collocat eum, & ante faciem magnatum adducit eum.

17 Justus *videtur* qui primus est in lite sua; donec adveniente proximo ejus, pervestiget illum judex.

18 Contentiones [o] submovet sors, & inter robustos dirimit.

19 Frater defectione provocatus *firmior est* urbe munita, & contentiones *horum sunt* ut vectis arcis.

20 Fructu oris [p] cujusque satiatur venter ejus proventu labiorum suorum *quisq;* satiatur.

21 Mors & vita *sunt* [q] in potestate linguæ: prout *quisq;* amat uti ea, comedet fructum ejus.

22 Consequitur bonum, qui consequitur uxorem; ut provehit benevolentia a Jehova.

23 Supplicationes eloquitur pauper, dives autem loquitur dura.

24 [r] Viro cui sunt amici, colenda *est* amicitia: Est enim amicus conjunctior fratre,

Sup. 21.2.
[d] Heb. *viro ignominiæ.*
Sup. 13.14.
[e] Heb. *vultum.*
Deut. 1.17.
[f] Heb. *labia.*
[g] Heb. *animæ.*
[h] Heb. *domino disperditionis.*
[i] Heb. *roboris*
Psa. 61.4. & 91.14. *sup.* 10.15.
[k] Heb. *roboris*
sup. 16.18. & 15.33.
[l] He. *verbum sive rem.*
[m] Heb. *stultitia est ei & ignominia.*
[n] Heb. *dilatat eum.*
[o] Heb. *cessare facit.*
[p] Heb. *viri.*
sup. 12.13. & 13.2.
[q] Heb. *in manu.*
Infr. 19.14.
[r] Heb. *viro amicorum.*

ANNOTATIO.

1 Pro desiderio] *id est, vir* αὐθάδης *pervicax, in sensu animi sui conquiescens, aliena consilia spernens, seq; ab omnium consortio & communicatione subducens, denique nihil non fastidiens præ se, nihil procurat nisi pro libito.* Immiscet se] *nimirum pro desiderio rebus æque alienis ac suis.* 2 Stolidus] *nimirum cerebrosus iste, & pervicax.* Iis quæ existunt] *id est, omnibus quæ ipsi veniunt in mentem.* 4 Scaturigo] *id est, os sapientis profundens & communicans largè sapientiam.* 6 Contusiones] *id est, sibi accersit malum: ut seq. versu.* 8 Verba susurronis] *id est, susurro apud eos quorum perniciem machinatur, se quàm maximè abjicit, Deum & homines testatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectissimus esse videatur ad tegendas fraudes suas, & conciliandam fidem: ut Psalm.* 10.10 In penetralia] *id est, cor ipsum transfigunt.* 9 Frater est] *id est, alter bonorum dissipator est: propè tantumdem facit, quantum helluones, nepotes, & patrimoniorum decoctores.* 14 Sustentat] *id est erectum conservat, & consolatur in afflictionibus ejus.* 15 Possidet] *id est, ita obtinet, ut eam sibi adimi non sinat ulla ægritudine aut malo.* Quærit scient.] *si ea amplius opus habet ad sustentandum se.* 16 In lato colloc.] *id est, liberat eum ab angustia, & evehit.* 17 Justus] *id est, qui primus causam ad judices defert, justam causâ videtur agere, donec audiatur adversarius & de lite cognoscatur; aut, si nulla sese offert cognoscendi ratio, sors litigantes dirimat, seq. versu.* 19 Frater] *id est, fratrum offensorū iræ sunt acerbissimæ & violentissimæ: quæ non citius domari possint, quam expugnari munita oppida; aut citius frangi, quàm vectes validissimi.* 21 Prout quisque] *id est, ut severit, ita metetur: maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus usus linguæ.* 22 Consequitur bonum] *videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem esse solum, Gene.* 2 18. *ordinem autem verborum evidentiæ causa invertimus.* 24 Est enim amicus] *id est, inveniuntur amici, qui plus quàm fraternas amicitias colant: ut suprà* 17.17.

CAPUT XIX.

Integritatis laus, inconsideratæ vitæ reprehensio, divitiarum pretium, & paupertatis usus, falsitatis, elationisq; in stolidis & servis indignitas, clementia, regia autoritas, domestica mala a liberis & uxore obvenientia, pigritia, obedientia, misericordia, liberorum institutio, cogitationum a Deo præstatio, beneficentia, reverentia Dei integra, fatuorum informandorum ratio, filiorum institutio, falsorumq; testium malitia & pœna exponuntur.

1 MELIOR est pauper ambulans [a] integrè, divite perverso labiis suis qui *quidem* est stolidus.

2 Æquè [b] cujus non dignoscit animus quod non est bonum, ac præceps pedibus peccat:

3 Stultitia hominis pervertit viam ipsius, & adversus Jehovam indignatur [c] animus ejus.

4 Substantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico suo disjungitur.

5 Testis falsitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet se.

6 Multi precantur faciem ingenui, & quisque amicus adhæret viro [d] munifico.

7 Omnes fratres pauperis odio habent eum; etiam qui amicus ejus *est, singuli* procul absunt ab eo; persequenti verbis, non adsunt.

8 Possidet animum, qui diligit [e] se ipsum, observat intelligentiam ad [f] consequendum bonum.

9 Testis falsitatum non erit impunis, & conflator mendaciorum peribit.

10 Non decet stolidum oblectatio, multò minùs servum

[a] Heb. *integritate sua.*
[b] Heb. *in ignorare animam non bonum.*
[c] Heb. *cor sic deinceps.*
supra. 14.20.
Infr. vers. 9.
[d] Heb. *doni.*
[e] Heb. *animam suam.*
[f] Heb. *inveniendum.*
supr. ver. 5.
Inf. 30.22.

servum dominari in principes.

11 Intellectus hominis [g] longanimem efficit eum; & ornamento *est* ei, ' præterire defectionem.

12 ' Vt rugitus leonis juvenis, *est* indignatio regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.

13 [h] Ærumnarum causa *est* patri suo filius stolidus, ' & stilla continua jurgia mulieris.

14 Domus & substantia possessio *est* [i] patria, ' a Jehova autem *est* uxor intelligens.

15 '*Dedita* pigritię, quę injicit altum soporem; & dolosa anima esuriet.

16 Qui observat pręceptum, servat [k] seipsum; qui spernit vias suas ' supplicio affectus morietur.

17 'Mutuat Jehovę, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.

18 Castiga filium tuum, dum est spes; & [l] ad perniciem ejus ne condonato animus tuus.

19 ' Magnus esto irarum æstu, condonando mulctam: *dicens* te, si eripias, deinde amplius [m] mulctaturum.

20 Ausculta consilio, & accipe eruditionem; ut sapias [n] tandem.

21 Multæ cogitationes insunt animo cujusque, sed consilium Jehovæ ipsum stabit.

22 ' Quod summè [o] desideret homo, *est* benignitas ipsius: at melior est pauper ' viro mendace.

23 Reverentia Jehovæ [p] vitalis est: ' nam satur *præditus ea* commoratur, nec visitatur malo.

24 Abditam habet piger manum suam ' in sua manica, etiam ad os non reducit eam.

25 ' Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus: & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.

26 ' Devastat patrem, fugat matrem; filius 'pudefaciens, & afficiens probris:

27 ' Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.

28 Testis nequam deridet jus: ' adeò os improborum absorbet iniquitas:

29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

[g] Heb. *prolonget iram ejus.* *Sup.* 16. 32. *Sup.* 16. 14. *&* 15. [h] Heb. *ærumna.* *Sup.* 17. 25. *Infr.* 27. 15. [i] Heb. *patriũ.* *Sup.* 18. 22. *Supra.* 10. 4. *&* 5. *&* 13. 4 [k] Heb. *animã suam.* [l] Heb. *ad morte afficere eũ: infinitivus pro nomine.* [m] Heb. *additurum* mulctam. [n] Heb. *in extremitate tua* *Supr.* 16. 1. *&* 9. [o] Heb. *desiderium hominis.* [p] Heb. *ad vitam.* *Infrà.* 26. 15

ANNOTATIO.

1 Divite] *Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione membri oppositi: vide Gene.* 18. 19. 2 Atque] *id est, quemadmodum sibi malè consulit qui non respicit ad pedes, ut discernat iter commodum ab incommodo; ita etiam peccat, qui animo inconsiderato fertur non secernens bonum a malo: cujus inconsiderati animi consequentia exponitur ver. sequente.* 3 Adversus Jehovam] *id est, non sibi, sed Deo attribuit casum suum; ut qui inconsideratè offendit, arguit lapidem.* 7 Etiam qui] *id est, qui non oderunt quidem; sed tamen amicitiæ, quam verbis ostendunt, fructum nullum egenti afferunt: gradatio, ut Ijobi.* 6. 15 *& seq. &* 19. 12. *& seq.* Persequenti verbis] *id est, quantumvis illos verbis & precibus sollicitet.* 8 Possidet animum] *id est, pauper & afflictus si amat salutem suam, non propterea animũ abjicit, sed patientiâ possidet animam suam, Luc.* 21. 19 10 Non decet] *id est, stolido conveniunt flagra, suprà* 10. 13. *& servitus servo: non autem deliciarum copiæ, aut dominatio; quibus uti nesciunt.* 11 Præterire defectionem] *nimirum cum aut dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo argumento exempla Davidis proponuntur* 2. *Schem.* 3. 39. *&* 16. 10. 12 Ut rugitus] *id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia* 13 Et Stilla] *id est, virum familiamque exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem.* 14 A Jehova] *singulari modo.* 15 Dedita pigritię] *id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes, judicio Dei punientur.* 16 Supplicio affectus] *hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere* 17 Mutuat Jehovæ] *id est, Jehova beneficium pauperi collatum, fert acceptum sibi.* 19 Magnus esto] *id est, quod si videbitur condonare pœnas meritas filio; salutem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita interminatione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius deinceps hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum reciderit; ut Deus fecit Exodi.* 32. 34 22 Quod summè] *id est, nihil est tantoperè expetendum homini, imprimis diviti, quàm ut ex animo benefaciat.* Viro mendace] *id est, divite beneficentiam denegante paupertatis specie, aut non ex animo conferente.* 23 Nam satur] *id est, vitam præsentem & futuram agit beatissimè: ut Psal.* 34. 10. *& suprà* 14. 26. 24 In sua] *id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manum exerit extra os manicæ suæ, ut operi admoveat; sed illam adeò studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inseri patienter ferat. Manicam autem reddidimus a forma gabatæ; cujus nomen per translationem videtur manicis accommodari ironicè, hic & infrà* 26. 15. 25 Si derisorem] *id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbis docentiumque bonorum.* 26 Devastat] *id est filius sceleratus parentes evertit bonis; & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum.* Pudefaciens] *vide suprà* 10. 5. 27 Desine] *id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ; ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumque malorum consuetudine.* 28 Adeò os] *id est, quod iste ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentque. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.*

CAPUT XX.

Ebriosorum, iras graves concitantium, pigrorumque vitia exponuntur: improborum probitatem sermone & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; pigritiæ, falsitatis in commerciis, temeritatis, malitiæque damna, prudentium consiliorum usus, impietatis in parentes, subitarum opum, ultionis, falsitatis, ignorantiæ Dei, sacrilegiique mala à Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutis ornamentum, improborumque freni ostenduntur.

1 ' DERISOR *est* vinum, 'tumultuosus potus inebrians: ideò quisquis oberrat in eo, non sapit.

2 Vt rugitus leonis juvenis, *est* terror regis; in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam suam.

[a] Heb. *animæ suæ.* *Sup.* 19. 12.

2 [b] Ho-

3 [b] Honorificum viro *est* supersedere a lite: quisquis autem stultus *est*, immiscebit se.

4 *Qui* propter hyemem piger, non arat; mendicabit in æstate, cùm nihil *aderit*.

5 Ut aquæ profundæ, consilium *est* in [c] animo viri; attamen vir [d] intelligens hauriet illud.

6 Maxima pars hominum, prædicat quisque benignitatem suam: virum autem usquequaque [f] veracem quis inveniat?

7 Continenter ambulans in integritate sua justus, *beatus est*; beati filii ejus post eum.

8 Rex insidens solio judiciali, ventilat in oculis suis omne malum.

9 Quis dicere possit, purificavi animum meum; mundus sum a peccato meo?

10 [g] Diversa pondera, diversæque mensuræ; abominationi *sunt* Jehovæ æquè utraque.

11 Actionibus suis præbeat se cognoscendum etiam puer, an purum & an rectum *sit* opus ejus.

12 Aurem audientem & oculum videntem, Jehova fecit æquè utrumque.

13 Ne diligito somnum, ut non efficiaris pauper; aperi oculos tuos, satiare cibo.

14 [h] Pessimum *est*, ait emptor, sed cùm [i] digressus fuerit, tum se ipsum laudat:

15 Est aurum & copia carbunculorum *pretiosa*: at instrumentum [k] pretiosissimum *est* labiorum scientiæ.

16 Cape vestem ejus, qui spopondit *pro* extraneo; & pro aliena *spondentem*, pignerare eum.

17 Suavis *est* viro cibus falsitatis; sed postea impletur os ejus scrupis.

18 Cogitationibus in consilio confirmator, & prudentibus consiliis gere bellum.

19 Revelanti arcanum, qui ambulat cum detractione; & ei qui seducitur labiis suis, ne admisceto te.

20 Maledicentis patri suo aut matri suæ, extinguetur lucerna [l] in nigris tenebris.

21 Possessioni acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur.

22 Ne dicas, rependam malum; expecta Jehovam, & servabit te.

23 Abominationi *sunt* Jehovæ [m] diversa pondera; & lances [n] dolosæ non *sunt* res bona.

24 A Jehova *sunt* gressus viri: homo autem quid intelligit viæ illius?

25 Tendicula *est* homini deglutire sacrum, & post vota requirere.

26 Ventilat improbos rex sapiens, postquam convertit in eos rotam.

27 *Velut* lucerna Jehovæ est anima hominis, *qua* pervestigat omnia penetralia ventris.

28 Benignitas & fides custodiunt regem, & sustentat benignitate solium suum.

29 [o] Ornamento juvenibus *sunt* vires ipsorum, & [p] decori senibus canities.

30 [q] Strigiles *sunt* pro malo livores, vulnus, & plagæ *pervadentes* penetralia ventris.

[b] Heb. *honor.* [c] Heb. *corde: sic deinceps.* [d] Heb. *intelligentiæ.* [e] Heb. *multitudo hominū.* [f] Heb. *fidelitatum.* 1. *Reg.* 8.46. [g] Heb. *lapis & lapis.* *Deut.* 25. 13. & 14. *Sup.* 11.1. & 16 11. *Sup.* 6.9. & *seq.* & 19.15 [h] Heb. *malū malū: vide. Gene.* 9.25. [i] Heb. *digressus sibi: ut Gen.* 11.33. [k] Heb. *pretii.*

Supr. 11. 13. [l] Heb. *in nigredine tenebrarum.* *Levi:* 19.18. [m] Heb. *lapis & lapis: ut sup. vers.* 10. [n] Heb. *doli.* *Psal.* 37. 25. *Supr.* 16.9. *Sup. ver.* 5. [o] Heb. *ornamentum juvenum.* [p] Heb. *decus senum.* [q] Heb. *abstersio.*

ANNOTATIO.

1 Derisor est] *Id est, vinum ita ludificatur vinolentos, ut derisores & tumultuosi fiant; itaq; apud alios præbeant se se ridiculos.* 4 Cùm nihil] *id est, cùm se egentem videt, & vacuitatem solam reportat pigritiæ fructum.* 5 Ut aquæ] *id est, adeò profundæ sunt hominis cogitationes, ut nemo noverit eas, nisi Spiritus hominis quiest in ipso. 1. Corinth. 2.11. sed eas tamen rimatur, observat, recognoscit, & expiscatur prudens, infrà vers. 27.* 6 Usquequaque veracem] *id est, qui quantum de se prædicat, tantundem bona fide præstet.* 8 Insidens solio] *id est, jus dicens exequitur: synecdoche.* Oculis suis] *id est, inspectionem faciens ipse, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, synecdochicé.* 11 Actionibus suis] *id est, nemo unquam sit hypocrita, aliúdve lingua aut opere simulet, & aliud gestet animo; sed inde a pueritia se totum ad veritatem & simplicitatem componat.* 12 Aurem] *ætiologia superioris versus: veritas & simplicitas (inquit) colenda est animo & sensibus. nam Deus homini animum & sensus indidit, ac proinde cognoscit eos penitus: ut Psalmo 54.7. & sequentibus.* 13 Aperi oculos] *id est, invigila rebus tuis, & bene erit tibi.* 14 Pessimum est] *id est, emptor ut merces minore comparet, linguam versat & commaculat mendaciis dicens, pessimum est tanti facere te mercem tuam; & tantisper (quod aiunt) aginatur dum merces auferat; profectus verò sibi mercatum suum gratulatur: sed utcunque pretiosas merces comparaverit, nihil est labiis scitis & sanctis pretiosius, sequent. versu. Similiter autem de venditore dicendum est: qui itidem ut emptor, res suas pluris faciendo pretium oblatum aversatur dicens, hui, tantam rem tam parvi facere? quamobrem sequent. versu utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit.* 16 Cape vestem] *id est, ab eo qui leviter se immiscet negotiis alienis, & fidem suam interponit temerè, ne metuito pignus exigere: nam si temerarius est in rebus suis, non sapit in tuis: quod vulgo dici solet, Qui sibi ipsi non sapit, nec aliis sapit: vide suprà 11.15. neque pugnat documentum hîc cum mandato Dei, Exodi. 22.26. nam illic agitur de paupere fratre propter difficultates suas domesticas mutuante, hic autē de sponsore temerario; qui si pauper est, non potest creditoribus satisdare, ac proinde sponsio illius accepta esse: vide infrà 22.26.* 17 Suavis est] *id est, primùm, quidē delectat virum falsitatis fructus: sed postea damnosus est & exitialis: ut sup. 9.17. & seq. & 14.12.* 19 Revelanti] *id est, consilia ini cum sapientibus: cave a malitiosis detractoribus, & ab imperitis futilibusq; viris.* 20 Extinguetur lucerna] *id est, omni prosperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita.* 21 Acceleratæ] *id est, celeriter comparatæ: nam non possunt opes celeriter, nisi ex vanitate comparari.* 22 Ne dicas] *id est, abstine ab omni vindicta, & vindictæ studio.* Expecta Jehovam] *id est, vindictam committi Deo, dicenti, mea est ultio: Deut. 32.35.* 24 Homo autem] *id est, etsi Deus singulis hominum passibus actionibusq; moderatur; tamen infinita est hominis ignorantia, cum non intelligat; & oscitantia, cùm non animadvertat mirificam & singularem administrationem illius.* 25 Tendicula est] *id est, laqueos mortis sibi induit quisquis Deum offendit, res ipsius aut sacras aut consecrandas avertendo, id est, tollendo quod jam illius est, aut quod illi debetur retinendo.* Post vota] *id est, laborem in eo consumere, ut retineantur res votivæ & promissæ Deo; Deut. 23.21. & seq.*

seq. 26 Ventilat improbos] *id est, bonus rex improbos ferre non potest; sed quàm diligentissimè persequitur atq; exterminat, ut bonus colonus paleam & acus disjungit a tritico.* Convertit in eos] *id est, excussit, velut currente rota dissolvuntur grana a paleis in trituratione: de hac trituræ forma vide Jeschahh.* 28. *sub finem.* 27 Velut lucerna] *id est, Deus in hominis animo accendit lucem, qua res penitissimas introspicat: ac proinde regis sapientis animo prælucet ut recognoscat improbos, terat, & ventilet: vide infrà* 25. 2.3. 28 Benignitas & fides] *vide Psal.*101. 30 Strigiles] *id est, mali gravissimis pœnis sunt coërcendi & in officio continendi: ut equis strigosis destringendis & cogendis refractariis strigiles, calcaria, & alia ejusmodi adhibentur: ut supra.*10.13.

CAPUT XXI.

Potentissima Dei administratio justissimaq; inconsiderati animi, malè partarum opum, improbitatis, inconstantiæ etiam muliebris, invidiæq; damna; documentorum & judiciorum usus, inhumanitatis pœna, donorum vis, injustitiæ, luxus, muliebrium contentionum mala cum justi administratione comparata fructibusq; justitiæ & sapientiæ; superborum, pigrorum, improborum, mendacium, perversorumq; eventa proponuntur, & omnia sapientissimo, prudentissimoq; consilio Dei tribuuntur.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

1 UT *scapha in* rivis aquarum, [a] animus regis *est* in manu Jehovæ; quocunq; vult, inclinat eum,

*Supr.*16.2.

2 Ut unaquaque viâ *suâ* vir rectus *videatur* in oculis ipsius; tamen perpendit animos Jehova.

3 Exercere justitiam & jus, magis dilectum *est* Jehovæ quàm sacrificium:

[b] Heb *efferri oculorum, &c. infinitivi pro nominibus.*

4 [b] Elatio *verò* oculorum, & amplitudo animi; aratio *denique* improborum, peccatum *est.*

*Sup.*10.4. & 13.4.

5 Cogitationes seduli, tantùm emolumento *sunt*: omnes autem præcipitis, tantùm ad egestatem.

[c] Heb. *opus thesaurorum.* *Suprà.*10.2. & 13.11.

6 [c] Comportati thesauri lingua falsitatis, *ut* vanitas impelluntur: *qui quærunt,* quærunt mortem.

7 Vastitas improborum diversabitur *apud* ipsos, quia renunt exercere jus.

[d] Heb. *volubilis est via viri, eclipsis: ut Gen.*9.6.

8 Quisquis [d] viâ *suâ* volubilis *est*, is alienus *est*: purus autem, cujus rectum *est* opus.

[e] Heb. *idque domo consociationis.*

9 Melius est habitare in angulo tecti, quàm *cum* muliere contentiosa, [e] & domo consociari.

*sup.*19.13. *sup.*19.25.

10 Animus improbi desiderat malum, non gratiosus videtur in oculis ejus proximus ipsius.

11 Cùm mulctatur derisor, resipiscit fatuus; & cùm intelligentia imbuitur sapiens, percipit scientiam.

12 Intelligentia imbuit justum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipsorum malum.

13 Qui obthurat aurem suam a clamore tenuis; etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.

*supr.*17.8. & 18.16.

14 Donum in abdito, evertit iram; & munus in sinu, æstum iræ vehementem.

15 Lætitiæ *est* justo facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.

16 Homo aberrans a via intelligentiæ, in cœtu vitæ expertium quiescet.

[f] He. *egestatis* [g] Heb. *oleum, ut vers.*20.

17 [f] Vir egens *erit*, qui amat lætitiam; qui amat vinum & [g] ungentum, non erit dives.

18 Redemptio pro justo erit improbus, & loco rectorum perfidus.

*sup. vers.*9.

19 Melius est habitare in terra deserti, quàm *cum* muliere contentiosa & indignabunda,

20 Thesaurus desideratissimus & unguentum *est* in habitaculo sapientis: stolidus autem homo absorbet illud.

21 Qui sectatur justitiam & benignitatem; consequetur vitam, justitiam, & honorem.

22 Civitatem potentium conscendit sapiens, ac dejicit robur fiduciæ ejus.

*sup.*18.21.

23 Qui observat os suum & linguam suam, conservat ab angustiis animam suam.

24 Superbi, contumacis derisoris nomen est illi; qui exercet excandescentiâ *suâ* superbiam.

*supr.*13.4.

25 Desiderium pigri morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam.*

[h] Heb *desiderat desiderio.*

26 Totum diem [h] afficitur desiderio; justus verò dat, neque cohibet *manum.*

*supr.*15.8.

27 Sacrificium improborum abominationi *est*; quanto magis, cùm scelerate offert illud?

*supr.*19.5.

28 Testis mendaciorum peribit; vir autem qui auscultat, in æternum loquetur.

29 Obfirmat vir improbus faciem suam; rectus autem, ipse aptat viam quamque suam.

30 Nulla *est* sapientia, nullaque intelligentia, & nullum consilium; ex adverso Jehovæ.

*Psal.*3.9. & 33.17.

31 Equus aptatur ad diem prælii, sed Jehovæ *est* ipsa salus.

ANNOTATIO.

1 Ut scapha] *id est, est quidem animus omnium hominum gubernaculum; quo, velut naves in mediis aquis, reguntur corpora & actiones nostræ: tamen ne ipsorum quidem regum animus ex se ipso permovetur, impellitur, inhibetúrque; sed Deus in singulorum animis veluti clavum tenet. Est autem hoc loco eclipsis relati: ut sup.*5.19. 3 Exercere] *id est, mavult Deus obedientiam quàm sacrificium,* 1.*Schem.*15.22.& *Jeschahh.*1.10.& *sequent. Hosche.*6.6.& *Micæ* 6. *superciliosa verò, insolens, & pharisaica improborum justitia est abominationi, sequente versu.* 4 Aratio] *id est, quicquid exarare & perficere improbi operibus suis moliuntur.* Peccatum] *ac proinde sunt exosæ Jehovæ: noëma.* 6 Comportati] *id est, malè parta malè dilabuntur, & suos autores perdunt ut sequente versu.* Qui quærunt] *eclipsis verbi per ἀναδίπλωσιν repetendi in scripturis frequens, ut suprà* 17.21.& *infrà* 25.8. 7 Vastitas] *id est, ipsi vastabuntur, peribuntq; malo suo cum thesauris suis.* 8 Alienus est] *supple a puritate, de qua sequentibus.*

tibus verbis: sic Jacobi 1.8. 9 In angulo] *id est, loco importunissimo subdio; ubi solis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli injuriis sis expositus.* 10 Desiderat] *id est, flagrat invidia, & omnibus malè cupit præterquàm sibi.* 12 Intelligentia] *id est, Deus judicia sua per se aut per administros suos perficiendo in improbis, informat bonos.* 14 Donum] *& oblatum, & acceptum.* In sinu] *ut suprà* 17.23. 16 In cœtu vitæ] *id est, corruet ad mortem, in qua sistere gradum & in æternum manere compelletur.* Quiescet] *nimirum a sua aberratione, constrictus vinculis mortis.* 17 Qui amat] *id est, quisquis sybarissat, genio indulget, & luxui: ut duo exempla sequentia docent* 18 Redemptio] *id est, in malum quod justis comparatur, improbi decidunt; & quasi justorum redemptura essent, obtruduntur malo: ut suprà* 11.8. *justi verò ab angustiis liberantur.* 20 Thesaurus] *id est sapiens bona & ornamenta sibi abundè comparat, & conservat parta; quæ stolidus contra abligurit* 22 Civitatem] *id est, præstat & superat sapientia robur: ut Ecclesiastæ* 9.14. *& duobus seq.* 24 Superbi] *id est, qui superbè facit, dignus est cui publica superbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquissimi codicis manu scripti de bibliotheca Illustrissimi Principis Palatini Electoris amplexi sumus.* 25 Morte afficit] *quia non advenit; ut dicitur suprà* 20.4. *contrà enim arbor est vitæ desiderium adveniens; suprà* 13.12. 26 Desiderio] *tantum abest ut bona aliis largiri possit.* Neque cohibet] *nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat in dies quod det labore suo: ut Ephes.* 4.28. 27 Cùm scelerate] *id est, scelerato animo, ut Bilham, Num.* 23. *& rationibus sceleratis interdictisq́ a Deo; ut Malaci* 1. 28 Testis mendac.] *id est, qui temerè mendacia pro testimonio dicit, & res incompertas inauditasque effutit.* Qui auscultat] *id est, auritus testis, etiamque oculatus; denique quisquis res compertas cognitasque testatur, synecdochicè.* In æternum] *id est, omni tempore & loco securè testari potest: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Serviet æternum qui parvo nesciet uti.* 29 Obfirmat vir] *id est, improbus obstinatè libidinem suam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contrà verò rectus officio incumbit, neglectisque omnibus studiis & perturbationibus carnis honori suo consulit: metaphora a viatoribus, quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circumspiciunt & comparant iter suum.* 30 Ex adverso] *id est, quæ cum sapientia intelligentia, cõsilióve Dei comparari possint, aut ei obsistere: ut sequentis versus exemplo demonstratur.*

CAPUT XXII.

Fama prædicatur non opibus, sed prudentia & timore Dei comparata juventutis institutio, divitiarum usus, superbiæ abdicatio, simplicitatis & gratiæ cura, inertiæ & scortationis malum, pueriles disciplinæ bonum, & mala ex avaritiæ studio provenientia exponuntur: deinde proposita nova doctrinæ commendatione subjiciuntur interdicta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis sibi iracundis, non exhibenda temeritate, neque movendo termino; sed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS est [a] nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.
2 [a] Dives & pauper inter se occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.
3 Astutus prævidens malum abscondit se, fatui autem [a] transeuntes mulctantur.
4 Præmium [a] mansuetudinis, reverentiæq́ Jehovę; *sunt* divitiæ & honoris, & vitæ.
5 [a] Aculei, laquei sunt in via perversi: qui observat animam suam, procul erit ab eis.
6 Instrue quemque puerum [a] pro ratione viæ ipsius; etiam cùm senuerit, non recedet ab illa.
7 [a] Dives in pauperes dominatur: & servus fit, qui mutuatur *a* viro mutuante.
8 [a] Qui seminat iniquitatem, metet molestiam: & [a] virgâ excandescentiæ suæ deficiet.
9 [a] Bonus oculo, ipse benedicetur; qui dederit de pane suo tenui,
10 [a] Ejiciendo derisorem, simul exibit contentio; cessante autem litigio, etiam ignominia *cessabit*.
11 [a] Qui amat munditiem [b] animi; cujus inest labiis gratia, ejus amicus *est* rex.
12 Oculi Jehovæ custodiunt [a] scientiam, pervertit autem res perfidiosi.
13 [a] Dicit piger, leo foris *est*, in medio platearum occiderer.
14 Ut fossa profunda, *est* os extranearum; qui detestationi *est* Jehovę, corruet illûc.
15 Stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipso.
16 [a] Qui opprimit tenuem, ut amplificet [c] rem suam & qui dat diviti, tantum ad egestatem deveniet.
17 [a] Inclina aurem tuam, & ausculta verbis sapientum; & [d] animum tuum adhibe ad scientiam meam:
18 Nam amœnum erit, si servaveris hæc [a] in ventre tuo; *si* comparentur pariter in labiis tuis:
19 [e] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; & *quod* notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris*.
20 Nónne scripsi tibi [f] præstantissima *documenta, posita* in consiliis & scientia,
21 Notum faciendo tibi quod certum est, sermones [g] veraces; [a] ut referas sermonibus veritatem, missuris ad te?
22 [a] Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis sit; neque conteras pauperem [a] in porta.
23 Nam Jehova agit causam eorum, & rapiet rapientium eos animam.
24 Ne colas amicitiam cum [h] iracundo, & cum [i] furibundo ne congrediaris:
25 Ut non discas itinera ejus, & assumas tendiculam [k] tibi ipsi.
26 Ne sis ex complodentib^9^ manu, ex spondentibus debita:
27 [a] Si non sit tibi [l] quod reddas, quare acciperet cubile tuum [m] a te?
28 Ne moveto terminum [n] antiquum, quem aptarunt majores tui.
29 Vidisti virum diligentem in opere suo? ante reges [a] consistet, non consistet ante obscuros.

a Heb. *secundum os.*
Jobi. 4.8.
b Heb. *cordis: sic deinceps.*
Sup. 15.19.
Sup. 7.25. *& sequenti.*
Sup. 13.24. *&* 19.18.
c Heb. *sibi.*
d Heb. *cor appone.*
e Heb. *essendo Jehovam.*
f Heb. *ducum verba: simile suprà* 8.6.
g Heb. *veritatis.*
h Heb. *domino iræ.*
i Heb. *viro æstuum.*
Sup. 15.18.
k Heb. *animæ tuæ.*
Sup. 6.1. & 11.15.
l Heb. *ad reddendum.*
m Heb. *a sub te.*
n Heb. *seculi.*
Deut. 19.14.

ANNOTATIO.

1 Nomen] *id est, fama & gloria, ut Ecclesiastæ 7.1.* 2 Dives] *ἐπίχαρις superioris documenti: non est (inquit) bonum constans in divitiis, aut malum in paupertate positum; commeant semper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperesq; in divitum bona transeunt, autore & dispensatore Deo: sed prudentia, mansuetudo, & reverentia Dei, duobus seq. vers. nomen & gloriam comparat, quæ omnibus illis caducis divitiis longè anteponenda est.* 3 Transeuntes] *id est, temerè & imprudenter quocunque rapit animus sese inferentes, itaque subeuntes mala.* 5 Aculei] *antithesis superioris versus: ut prudentibus, mansuetis, reverentibúsque Jehovam sunt opulentissimi honores & vita; sic contrà perversos confodiunt durissimi infamiæ aculei, & mortis laquei strangulant justo Dei judicio.* 6 Pro ratione viæ] *id est, omninò prout ad vitam piè, justè, honestè, & legitimè transigendam informandus est, in iis rebus quæ ad Dei cultum, hominum societatem, singulariaq; officia pertinent.* 7 Dives] *cujus duo genera exponuntur vers. 8. & 9.* 8 Qui seminat] *id est, ut sementis, ita est messis.* Virga excand.] *id est, ut arrogante sua indignatione flagellavit pauperes, ita flagellabitur, & consumetur flabello iræ Dei, quod sibi improbitate sua accersiverit.* 9 Bonus oculo] *id est, misericors atque beneficus.* 10 Ejiciendo] *id est, derisore præsente litigia excitantur ad ignominiam; absente verò cessant.* 11 Qui amat] *id est, hujusmodi hominem etiam reges studiosè adjungunt sibi, non ut derisorem ejiciunt: quin etiam Deus ipse curat eum studiosissimè, seq. versu.* 12 Scientiam] *id est, scitam puritatem cordis, & gratiam labiorum.* 13 Dicit] *id est, laborem fugit, pigritiamq; fovet quibuscunque modis, & defendit eam.* 16 Qui opprimit] *id est, æque peccant qui ex impotentiorum detrimento sua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fuissent collaturi avertunt ut ad divites transferant: proinde utrisque maledicturus est Deus.* 17 Inclina] *hortatio ad documenta hæc percipienda, a suavitate & utilitate eorum, vers. 18. & 19. & a præstantia, vers. 20. & 21.* 18 In ventre] *id est, in animo vel corde: metonymia.* 21 Ut referas] *id est, ut consulentibus te responsa certa & vera dare possis.* 22 Ne diripias] *sequentia documenta binis aut pluribus versibus ferè continentur usque ad caput 25. quia singulis suæ causæ, aut eventa subnectuntur.* In porta] *id est, in judicio, specie juris.* 27 Si non sit] *quasi dicat, qui pro alienis debitis spondet, se divitem, aut certè solvendo esse profitetur: quamobrem cùm ad diem solutionis ventum est, non potest se defendere exceptione legis Exodi 22.26. sed sponsione minimè præstita ita condemnatur, quasi possit ac nolit facere: quid ergo (inquit) adeò temerarius esses? vide suprà 20.16.* 29 Consistet] *id est, dignus est qui consistat; atq; etiam in pretio erit per benedictionem Dei.*

CAPUT XXIII.

Modestiæ apud principes adhibendæ, avaritiæ, & avarorum convictus fugiendi, stultorum conversationis omittendæ præcepta: termini non movendi, disciplinæ tradendæ & accipiendæ, zeli sancti amplectendi, sapientiæ colendæ, commessationes fugiendi, parentum colendorum & obsequio recreandorum, & meretricis aversandæ documenta proponuntur: ac postremò ebrietatis forma effectaq; traduntur.

1 QUANDO sedebis ad vescendum cum dominante, [a]diligenter considera quid propositurus sis tibi:

[a] Heb. *consyderando considera id quod ante te.*

2 Alioquin inderes cultellum faucibus tuis, si [b] præditus appetentia esses.

[b] Heb. *dominus animæ.*

3 Ne afficiaris desiderio cupediarum ejus: est enim cibus [c]mendax.

[c] Heb. *mendatiorum.*

4 Ne fatiges te ut ditescas; a prudentia tua desiste.

5 An facies ut involent oculi tui in eas? illico non sunt: nam [d]omnino comparant sibi alas; ut aquila avolat cœlum versus, *avolant.*

[d] Heb. *faciendo faciunt.*

6 Ne vescitor cibo maligni oculo, neq; afficitor desiderio cupediarum ejus:

7 Nam ut æstimat *te* cum animo suo, ita ille *cibus tibi æstimandus* est: comede & bibe, dicet tibi; sed animus ejus, [e]non adhæret tibi:

[e] He. *cor non est tecum.*

8 Bucceam tuam quam comederis, ipsam evomito: ubi corruperis, res tuæ *erunt* amœnissimæ.

9 [f] Audiente stolido ne loquaris; nam spernet *te* cum prudentia dictorum tuorum.

[f] Heb. *in auribus stolidi.* Matth. 7.6.

10 Ne moveas terminum [g]antiquum, & agros pupillorum ne invadas:

Sup. 22.28. [g] Heb. *seculi.* Sup. 22. 23.

11 Nam vindex eorum fortis, ipse aget causā illorum contra te.

12 [h] Adhibe ad eruditionem animum tuum, & aures tuas ad sermones scientiæ.

[h] Heb. *adduc.*

13 Ne subtrahas a puero castigationem: cùm percusseris eum virgâ, non morietur;

sup. 13. 14. & 19.18. & 22.15.

14 Tu virgâ percutito eum: & animam ejus a sepulchro eripies.

15 Fili mi, si sapit animus tuus; lætabitur animus meus, etiam ego *lætabor*;

16 Et exultabunt renes mei, loquentibus labiis tuis recta.

17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, sed [i]reverentes Jehovæ toto die:

suprà. 10.1.

[i] Heb. *viros reverentiæ Jehovæ.*

18 Cùm enim sit [k]merces, utique expectatio tua non succidetur.

[k] Heb. *finis metonymicè:*

19 Ausculta tu fili mi, & sape: ac incede hâc viâ *ex* animo tuo.

20 Ne sis ex ebriosis vino, ex [l]commessatorib. *ingurgitantibus* carne sese:

[l] Heb. *comessatorib. carnis sibi.*

21 Nam ebriosus & comessator pauper fiet, & [m]pannunculos induit dormitatio.

[m] Heb. *laceris*

22 Ausculta patri tuo qui genuit te; neque contemnas, cùm senuerit, matrem tuam:

sup. 19.15. *supr.* 1.8.

23 Veritatem compara; ac non vendito; sapientiæ, eruditionisq;, & prudentiæ.

24 [n] Valde exultat pater justi, genitor sapientis lætatur de eo.

[n] Heb. *exultando exultat.*

25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultétque genitrix tua.

26 Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi tui vias meas studiosè custodiant:

supr. 2.

27 Nam fossa profunda meretrix *est*, & puteus angustus aliena:

supr. 22. 14.

28 Etiam ipsa ut prædator insidiatur, & perfidos inter homines adjicit.

29 Cui væ? cui ehu? cui contentiones? cui loqua-

Jeschabh. 5.22.
[o] Heb.*dat.*
[p] Heb. *oculum vide Levit.* 13.5.
[q] Heb.*stat ad rectitudines:sic Cantic.*6.19.
[r] Heb.*fine suo.*

loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor oculorum *est*?

30 Immorantibus apud vinum, euntibus ad investigandum *vinum* mistum.

31 Ne respicito vinum, cùm rubescit: cùm [o] exhibet in poculo [p] colorem suum, continenter [q] movetur rectissimè:

32 [r] Tandem velut serpens mordebit, & ut vipera punget:

33 Oculi tui respicient alienas, & animus tuus eloquetur perversitates:

34 Et eris ut qui jacet [s] in medio mari, & ut qui jacet in corona carchesii.

35 Percutientibus me, *inquies, aliis* non ægrotavi, tundentibus me non sensi: quando expergiscar, pergam, requiram istud amplius.

*Ephes.*5.18.
[s] Heb.*in corde maris.*

ANNOTATIO.

1 Quando sedebis] *id est, cum principibus summisq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ut animum tuum temperes: nam hoc a convictus ratione ad omnem conversationem accommodandum est* ἀναλόγως. Quid propositurus] *id est, quem cibum sumpturus.* 2 Inderes cultell.] *id est, ipse tibi creares periculum mortis intemperantia tua.* 3 Cibus mendax] *id est, cupediæ aulicæ suos homines decipiunt, quia convictus aulicus & gratia est instabilis.* 4 Prudentia tua] *videlicet hac carnali; quæ potius est diffidentia, cùm homo rapitur ditescendi studio.* 6 Maligni oculo] *id est, sordidi, præparci, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculo, suprà* 22.9. 7 Ut æstimat te] *id est, pluris facit cibum suum quàm te ipsum, ut sequentia hoc versu ostendunt: quamobrem vicissim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi fastidiosum esse, sequenti versu.* 8 Ipsum evomito] *id est quàm celerrimè compensato; & deinceps ab illa, velut infesta & fastidiosa, abstineto: hyperbole.* Ubi corruperis] *id est: simulac depuleris à te istum convictum & conversationem, carebis isto tædio & vives lætissimè: metaphora a re medica, in qua usus est* ἐμετικῶν, *id est, vomitum concitantium, ad levandum stomachum.* 10 Pupillorum] *i. infirmiorū omnium, synecdochicè.* 16 Exultabunt] *i. ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis sedem scriptura tribuit.* 18 Cùm enim] *id est, cùm certissimum & constantissimum præmium sit a Deo reverētibus se repositum, te quoq; fiducia eadem fretum convenit in sancto zelo pergere.* 21 Dormitatio] *ex crapula & ingluvie videlicet.* 23 Ac non vend.] *i. nullo pretio, nullâve ex causa abalienato a te veram sapientiam, &c.* 26 Vias meas] *id est, quas ego doceo te: verbum autem Hebræum studiosè custodire interpretati sumus composita significatione, quia in scriptura compositum est ex volendi & custodiendi verbo.* 27 Profunda] *id est, malum est lubricum, & vix evitabile iis qui semel in illud barathrum & angustias abrepti sunt.* 29 Cui] *quæstio ænigmatica, cujus subjectio habetur ver. sequente; & documentum inde eruitur, reliquis vers. sensus est ænigmatis; quisnam est vir idem quiritabundus, suspiriosus, rixator, loquax, plagis abundans, & rubicundus?* 30 Vinum mistum] *id est, infusum quod bibatur, & temperatum ex regionis usu: ut suprà* 9.2. & 5. 31 Continenter movet.] *id est, speciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet sua generositate atque exilit, quæ rectissima sunt generosi vini indicia.* 32 Ut vipera] *etymo sive notatione vocis adducti sic interpretamur: quia vipera non parit ova, ut alii serpentes; sed catulos justos excludit: quod indicatur hac appellatione.* 33 Oculi tui] *id est, impudicus, impurus, & perversus omnibus modis efficieris, si te dedas vino: ut proverbio dici solet: sine Cerere & Baccho friget Venus.* 34. In corona] *sive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima sentitur maris agitatio.* 35 Percutientibus] *id est, & eò quidem misoriorem te efficiet ebrietas, quòd tibi ipse de stupore corporis & animi gratulaberis; & (quod longè pejus est) te ipsum de industria provocabis ad continuandam & augendam lasciviam tuam.*

CAPUT XXIIII.

Maleficiorum aversatio, sapientiæ procuratio & usus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & sapientia comparanda imperatur: afflictionum nostrarum modus, alienarum commiseratio, maleficorum instabilitas, reverentia Dei & magistratus, effectaq; reverentiæ tum publica tum privata erga nostros & exteros exponuntur: ac postremò pigri conditio figuratur.

[a] Heb. *viros mali supr.* 23.17.
[b] Heb.*cor: sic deinceps.*

1 NE æmulator [a] malignos, neque desiderato esse cum eis:

2 Nam vastationem meditatur [b] animus eorum, & molestiam labia eorum proloquuntur.

3 Sapientiâ ædificator domus, & intelligentia stabilitor.

4 Et scientiâ penetralia implebuntur, omni substantia pretiosa & amœna.

5 Vir sapens *est* cum robore, & virum scientem fortificat virtus:

*sup.*11.14. & 15.22. & 20.18.
[c] Heb. *dominum scelerum.*
[d] Heb. *hominis stultitiæ, peccatum.*

6 Nam prudentibus consiliis geres tibi bellum, & salutem *comparabis* amplitudine consiliariorum.

7 *Nimis* altæ *sunt* stulto sapientiæ: in porta non aperit os suum.

8 Cogitantem malefacere, ipsum [c] scelestissimum vocant.

9 Scelus [d] stulti *est* damnabile; abominandū verò hominis derisoris.

10 *Si* remissè te geras, tempore angustiæ angusta *erit* virtus tua.

11 Eripe raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te?

12 Si dicas, en, ignoramus hoc: nónne expēdens animos ipse intelliget, & qui custodit animam tuam ipse cognoscet, & reddet cuique secundum opus ipsius?

13 Comede fili mi, mel, quia bonum est; & favum, dulcem palato tuo:

14 Ita cognoscito sapientiam *fore* animæ tuæ: si assecutus fueris; utiq; erit [e] merces, & expectatio tua non excindetur.

15 Ne insidiator, ô improbe, habitaculo justi; ne devastato accubitum ejus:

16 Nam *ut* septies cadat justus, exurgit tamē: improbi verò corruunt malo.

17 Cùm cadit inimicus tuus: ne lætator; cumq; corruit, ne exultato animus tuus:

18 [f] Ut aspicientis Jehovæ in oculis non videa-

[e] Heb. *finis ut sup.*23.18. *supr.*17.5.
[f] Heb. *ne videat Jehova, & malum sit in oculis ejus.*

Sup.23.17. *Supr.13,9.*

videatur malum, & convertat ab eo iram suam in te,

19 Ne accendaris irâ propter maleficos, ne invideas improbis:

20 Nam non erit finis malo, sed lucerna improborum extinguetur.

21 Reverere Jehovam, fili mi, & regem; cum variis ne commisceto te:

22 Nam repentè consurget calamitas eorum, & oppressionem istorum amborum quis novit?

23 Etiam hæc ad sapientes *pertinent*; agnoscere [g] personam in judicio non *est* bonum.

24 Dicentem improbo, justus es; execrabuntur populi, detestabuntur nationes:

25 Corripientibus verò erit amœnitas, & obveniet eis benedictio *cujusq;* boni:

26 Labia osculabitur, ejus qui respondet verba recta.

27 Apta foris opus tuum, & para illud in agro tibi: postea etiam extrues domum tuam.

28 Ne sis testis temerè contra proximum tuum, aut fatuum agito labiis tuis:

29 Ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei; reddam isti viro secundum opus ipsius.

30 Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta vineam hominis [h] dementis:

31 Ecce autem, [i] assurrexerant in eo toto chamæleones: tegebatur superficies ejus urticis; & maceria ejus [k] lapidea destructa erat.

32 Quod videns ego, apposui animum meum; respiciens percepi eruditionem.

33 Pauculis somnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione manuum cubando,

34 Interea advenit, *ut* viator expeditus, paupertas tua; & egestas tua, tanquam vir [l] clypeatus.

[g] He. *vultum ut Deu.1.17.* *sup.16.13.*

[h] Heb. *defecti corde.* [i] Heb. *ascenderat ille totus chamæleonibus: hypallage.* [k] Heb. *lapidum.* *supr.6.10. & 11.* [l] Heb. *clypeato*

ANNOTATIO.

3 Sapientia] *Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur.* 4 Et scient.] *id est, cùm scienter administrabitur domus, omne genus benedictionum obtinebit.* 6 Tibi] *id est, bono tuo.* 7 Nimis altæ] *id est, non potest sapientiam stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, suprà 14.6.* In porta] *id est, in publicum consessum minimè vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine.* 8 Cogitantem] *id est, qui verò incumbit maleficiis, publico judicio & communi consensu condemnatur.* 9 Scelus stulti] *conclusio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferri quæ à derisoribus & contemptoribus æqui boniq; perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tantæ atrocitatis esse. sic accipi vocem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen, 1. Reg.1.21.* 10 Si remisse] *id est, nisi sedulo & proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris in comparanda sapientia, ver. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur.* Angusta erit] *id est, quicquid virtutis habere tibi videberis, enarrabitur, eritq; nihili cùm pervadet calamitas.* 11 Raptos] *id est, iniquè oppressos.* 12 Si dicas] *quasi dicas, ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductis causis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut nescivers pessimè cum illis agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendat intima corda, optimè cognoscat, & justissimè judicaturus sit.* Qui custodit] *a malo videlicet, quo devenit proximus tuus; tu autem ab eo liberaris, ut oppressis opituleris: sic Estera 4.13. & 14.* 13 Mel] *nimirum sapientia, de qua seq. versu.* 16 Cadat] *in afflictiones scilicet, insidiante & procurante te.* Exsurgit] *id est, restituitur, & redintegratur a malo.* Malo] *id est, vel unico malo deficiunt dispereuntq;: cum multis ac propè infinitis non frangatur justus, Ijobi 5.12. & sequentibus.* 21 Cum variis] *id est, variantibus ac perfringentibus Dei suorumq; Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigera a reverentia Dei & regis.* 22 Nam repentè] *ætiologia documenti de reverentia, primùm a malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde a sapientum exemplo, versu sequente.* Oppressionem] *id est, momentum, quo futurum est ut ista duo hominum genera opprimantur.* 23 Etiam hæc] *id est, nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt.* Agnoscere person.] *regressio ad præceptum ver. 21. qua exponitur fructus ususq; legitimus reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis usque ad vers. 27. tum in privatis.* 25 Cujusque boni] *id est, ab omnibus viris bonis.* 26 Labia osculabitur] *i. omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen. 41.40.* Qui respondet] *id est, qui justè judicat.* 27 Apta] *id est, primùm prospice & cura res necessarias, ut sunt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domum tuam, & rebus non ita necessariis incumbere: quemadmodum de apibus narrat Plin.lib.11.cap. 10.* 28 Fatuum agito] *huic verbo quod licenter a nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus; pro eo quod est, neque publicè neque privatim ita desipito, aut otium habeto a rebus tuis, ut in proximum tuum inveharis verbis, hoc & seq. versu.* 30 Juxta] *Apologus, spectans ad documentum versus 27.*

CAPUT XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumq; commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasq; officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendæ detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis evenientium a sceleratis indignitas, deniq; vanitas hominum honori suo velificantium, & effrænatorum proponitur.

1 ETIAM hæc proverbia Schelomonis *sunt*, quæ contulerunt homines Chizkijæ regis Jehudæ.

2 Honor Dei *est* abscondere rem, honor autem regum pervestigare rem.

3 Ut cœlo altitudine, terræq; profunditate; ita animo regum non *fit* pervestigatio.

4 Ut auferendo scorias ab argento, prodit conflatori vas.

5 *Ita* auferendo improbum a conspectu regis,

Supr.20.8.

regis, stabilitur justitia solium ejus.

6 *Ne arrogato tibi decorem coram rege, & in loco magnatum ne stato:

7 Nam melius est [a]dici tibi, ascende huc, quàm deprimi te coram ingenuo: *quod vident oculi tui.

8 Ne prodito ad litigandum *festinanter: ut non quod facturus esses,[b] *tandem *fiat tibi*; *afficiente ignominia te proximo tuo.

9 [c]*Causam tuam age cum proximo tuo; sed arcanum alterius ne retegito:

10 *Ne probro afficiat te qui audit, & infamia tua sit [d] irrevocabilis.

11 **Velut* mala aurea cum figuris argenteis, *est* verbum dictum [e]* commodè.

12 **Velut* monile aureum, & ornamentum ex insigni auro; *est* reprehensor *sapiens apud aurem auscultantem.

13 *Ut frigus nivale tempore messis, *est* legatus fidus mittentibus ipsum: nam *animam dominorum suorum restituit.

14 **Velut* vapores & ventus, quibus non *adest* pluvia: *est* vir qui se jactat de dono [f] falso.

15 Longanimitate pellicitur ductor, & lingua mollis frangit [g] *osseum.

16 *Mel inveniens [h] comedis quod satis est tibi, ne saturatus illo evomas illud:

17 [i] Studiosè contine pedem tuum a domo proximi tui, ne saturatus tui odio habeat te.

Luc. 14. 10. [a] Heb. *dicere tibi* magistrum aulę, *ascende huc, quam deprimere te.* [b] Heb. *in fine ejus.* [c] Heb. *litem tuam litiga.* [d] Heb. *non revertatur.* [e] Heb. *secundum modos suos.* *Sup.* 13. 17. *Infr. vers.* 25. [f] Heb. *falsitatis: sic ver.* 18. *Supr.* 15. 1. [g] Heb. *ossis virum.* *Inf. vers.* 27. [h] Heb. *comedere: infinitivus pro præsente: ut Psa.* 8. 2. [i] Heb. *pretiosum habe.*

18 *Ut* marculus, gladiúsque, ac sagitta acuta; *est* vir testans contra proximum suum testimonium falsum.

19 **Ut* dens fractus, & pes luxatus; *est* fiducia [k] in perfidum die angustiæ.

20 **Ut* qui [l] imponit *sibi* vestem tempore frigoris, aut acetum nitro; ita *est* qui canit cantica apud animum malè affectum.

21 *Si esuriat osor tuus, ciba eum pane; & si sitiat, da ei bibendam aquam:

22 *Nam *velut* prunas coacervabis super caput ejus, & Jehova rependet tibi.

23 **Ut* [m] cæcias gignit pluviam, ita vultum indignabundum lingua [n] simulantis.

24 Melius est habitare in angulo tecti; quàm *cum* muliere contentiosa, & domo consociari.

25 *Ut* aquæ frigidæ erga animam fessam, ita auditio bona e terra longinqua *est*.

26 **Ut* fons calcibus conturbatus, aut scaturigo corrupta; *est* justus qui dimovetur coram improbo.

27 Comedere mellis plurimum, non est bonum; ita pervestigare honorem suum, [o] inhonestum.

28 *Ut* civitas disrupta absque muro; ita *est* cuicunque non *est* imperium in spiritum suum.

[k] Heb. *perfidi* [l] Heb. *ornat se veste. &c.* *Exodi.* 23. 5. *Rom.* 12. 20. [m] Heb. *ventus Aquilonis.* [n] Heb. viri *absconsionis.* *Supr.* 19. 13. & 21. 9. *Sup. vers.* 13. *Sup. vers.* 16. [o] Heb. non *honor.* *Supr.* 16. 32.

ANNOTATIO.

1 Etiam hæc] *Vide suprà* 1. 1. Quæ contulerunt] *id est, ex variis scriptis decerpta in unum corpus redegerunt, ac fortasse ex actis publicis & commentariis rerum gestarum Schelomonis: prout sequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem administrationem pertinentia videntur ostendere.* 2 Honor] *id est, gloria Dei eò maximè illustris est, quòd inscrutabilia sunt judicia, viæ impervestigabiles, incognita mens & consilium ejus, Rom.* 11. 33. *sed contrà Regi nihil est tam honorificum, quàm omnia penitus introspicere, de singulis rebus cognoscere, & in lucem proferre quæcunque ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, quæ quanta sit docetur ver. sequente.* Pervestigare] *& notam facere sententiam suam judicando justè.* 3 Ut] *explicatio superioris documenti de officio regis, quasi dicat, infinita quodammodo esse debet regis solicitudo & impervestigabilis de cognoscendis & sapienter administrandis rebus: neque magis ab ullo homine definiri aut circumscribi potest terminus verè regalis animi in pervestigandis rebus, quàm cœli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.* 6 Ne arrogato] *hactenus de officio Principis: jam de officio subditorum in principes, & aliorum in alios. Hîc autem datur præceptum modestiæ: ut suprà* 23. 1. 7 Quod vident oculi] *id est quod te communis experientia, & quotidiana exempla docent.* 8 Festinanter] *id est, inconsideratè litem suscipiendo, vel agendo.* Tandem fiat] *ex lege Deut.* 19. *sub finem. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi, ut suprà* 21. 6. Afficiente] *id est, cùm te ignominiosa calumniæ vicerit, verùmque peregerit.* 9 Causam tuam] *id est, pro eo ac potes, abstineto a proximo in jus vocando: fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & honori ipsius consulito. Matth.* 5. 25. & 18. 15. 10 Ne probro] *id est, ne tibi ipsi ignominiosum sit, & proximo tuo: tibi quidem, quod summo jure ac potius summa injuria proximum prosequens diceris inexorabilis & implacabilis: proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna: quorum utrumque est ab humanitate alienum.* 11 Velut mala] *id est, pretiosissimum est ac jucundissimum: quemadmodum pretiosa sunt opera ex auro & argento, figuris venustis & toris guttisque intercursantibus distincta.* Commodè] *id est, aptè, habita temporis, loci, hominumque ratione: ut Cicero lib* 1. *de oratore definit.* 12 Velut] *exemplum superioris documenti a specie reprehensionum.* Sapiens] *id est, prudens, consideratus, ac non ineptus, ut ibidem Tullius loquitur.* 12 Ut frigus] *id est, tam suavis est legatus hujusmodi, quam nivarium colum vel saccus æstivo tempore ad refrigerandum adhibitus potui: quo veteres in regionibus illis calidioribus fuisse usos historia omnes testantur.* Animam domin.] *quæ expectatione nuntii, velut gravi æstu, priùs confici videbatur.* 14 Velut] *id est, jactator chrestologus, qui montes auri & argenti pollicetur & nihil efficit (ut ille Antiochus* δόσων *propterea nominatus) est velut nubes sine aquis: ut loquitur in Epistola Judæ vers.* 12. 15 Osseum] *id est, durissimum & rigidissimum: ut Gene.* 49. 14. *Hujus autem rei exempla habentur Judic.* 8. & 1. *Schem.* 25. 16 Mel inveniens] *documentum de legitimo usu amicitiæ per comparationem mellis: docet enim utriusque usum suavem ac mellitum esse, abusum verò* ἐμετικόν. 18 Ut marculus] *id est, omnibus modis perniciosissimus est: ut exemplum est.* 1. *Reg.* 21. 19 Ut dens] *id est, amicus incertus in re incerta cernitur: ut dens fractus aut pes elisus, cùm edendum vel incedendum est.* 20 Ut qui] *id est, tristitiam dissolvit cantus; ut vestes discutiunt frigus, & acetum dissolvit nitrum; & quidem dissolvit omnium maximè, quia est frigidissimum: hanc enim esse naturam nitri (quod terræ quoddam opificium est: succo calore condensatum) docet Aristoteles lib.* 4. *meteoron, caput* 6. & 7. *musica*

verò

verò harmoniæ (quemadmodum etiam vini infrà 31.) usum istum esse docent exempla Schaülis 1.Schem. 16.24. Elischahhi, 2.Reg.3.15. & Darii regis, Danielis, 6.19. 21 Si] *id est, benefac ei qui odio prosequitur te: Matth.5.44.* 22 Nam velut] *id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primùm beneficiis vinces illius malum; deinde si non ipsi, saltem feres domino: quibus ex rebus hæc consecutura sunt, tum quòd beneficia tua illi velut prunæ candentes videbuntur, sive ipse revocet sive obfirmet se; tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sic accommodanda esse hujus beneficentię consilia cum eventu ostendit membrorũ inter se comparatio: nam priore benefici consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur, posteriore verò eventus ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratè ferant domino; etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio.* 23 Ut cæcias] *hunc ventum, quia Judæam perflat a superiore Assyriæ parte, quam scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretamur; etsi ventus hic propriè inter Aquilonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sexdecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat; sed cœlum ventosq; in regiones duntaxat quatuor distinguere contenta est. Hanc porrò cæciæ naturam esse ut obliquè feratur, nubilusq; & pluviosus sit, docet Aristoteles lib.2.meteoron cap.6. unde proverbium, Ut cæcias nubes.* 26 Ut fons] *id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum amœnum fontem corrumpi fertur iniquissimè: prout cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæ ductibus lib.2.*

CAPUT XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicii in stultum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, pigri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimici fingentis amicum conditio exponitur, cautio imperatur, suppliciumq; denuntiatur.

1 UT nix ęstati, & ut pluvia messi; ita non convenit stulto honor.

2 Ut avicula errando, ut hirundo volitando; ita maledictio ᵃimmerita' non adventura est. [a Heb. *gratis.*]

3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino; ita virga tergo stolidorum. [*Supr.* 10.13.]

4 'Ne respondeto stolido secundum stultitiam ejus, 'ne adæqueris ei tu quoque.

5 'Responde stolido secundũ stultitiam ejus, ne sit sapiens in oculis suis.

6 'Quasi detruncet pedes *nuntio*; ᵇita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba ᶜper stolidum. [b Heb. *violentiam.* c Heb. *per manũ stolidi.*]

7 'Tollite ᵈcothurnos a claudo, & sententiam *quæ est* in ore stolidorum: [d Heb. *crura, pro curalibus ornamentis, metonymicè.*]

8 ᵉ'Ut qui applicat lapidem balistæ; ita qui præbet stolido honorem, *facit.* [e Heb. *ut ligare, id est, qui gravem lapidem alligat quem balistæ in imponat: synecdoche: est autẽ infinitus pro finito tẽpore.*]

9 'Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est* sententia in ore stolidorum:

10 Ut plurimùm dolore afficit omnes *ebrius*; ita 'mercedem dans *sibi* stolidus, 'etiam mercedẽ dat transeuntibus.

11 'Ut canis redit ad vomitum suum, ita stolidus iterat stultitiam suam.

12 Vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

13 Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est* inter plateas: [*Sup.* 22.13.]

14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita piger in lecto suo:

15 Abditam habet piger manum suam in sua manica, defetiscitur reducendo eam ad os suum: [*Sup.* 19.24.]

16 Sapientior videtur piger in oculis suis, quàm 'septem ᶠrevocantes ad rationem *ipsum.* [f Heb. *reducentes rationem.*]

17 'Prehendit aures canis, qui transiens excandescit in lite non sua.

18 'Ut insaniens, qui jaculatur ᵍmalleolos, sagittas, & ʰlethalia: [g Heb. *scintillarum* tela] [h Heb. *mortis* instrumenta]

19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; & dicit nónne ridebam?

20 Ut deficentibus lignis extinguitur ignis; ita cùm non *est* susurro, silet contentio. [*Sup.* 22.10.]

21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem; ita vir contentiosus *est* ad accendendum litem.

22 Verba susurronis similia sunt *verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt; attamen ea descendunt in penetralia ventris. [*sup.* 18.8.]

23 'Ut ⁱargenti scoria obducta teste, *ita* sunt labia prosequentia, & animus malus [i Heb. *argentum scoriarũ: hypallage.*]

24 Labiis suis alium se simulat osor, cùm in medio sui disponit dolum.

25 'Quando gratiosam prębebit vocem suam, ne fidito ei: nam 'septem abominationes insunt animo ejus.

26 'Tegitur odium deceptione, sed revelabitur malitia ejus 'in congregatione.

27 Qui fodit foveam, in eam decidet; & 'qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur *lapis.* [*Psal.* 7.16.]

28 *Vir* lingua fallace odit ᵏquos attriturus est, & ore ˡblando perficit impulsionem. [k Heb. *atterendos suos.*] [l Heb. *molli.*]

ANNOTATIO.

2 Non adventura] *id est, in aërem abibit, ac non incidet in eum cui immeritò maledicitur.* 4 Ne respondeto] *id est, prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas.* Ne adæqueris] *id est, imiteris stultitiam ejus, & æquè stolidus habearis.* 5 Responde] *altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendisq; cothurnis quorum nomine gloriatur.* 6 Quasi detruncet] *id est, tam sibi injuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nuntium. Nam neque stultus mandata, neque fractus cruribus iter institutum conficit.* 7 Tollite] *id est, ut lorpedem rectis derident cothurnos induentem quibus ineptus est, & personam sive larvam abutenti detrahunt; ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo; quem ille*

vel maximè ridiculum, tamen tot sententiis quot verbis abundare putat. 8 Ut qui] *id est, qui stolidi personæ aut verbis honorem habet indebitum, gladium porrigit manui furiosi, & ei quodammodo arma subministrat ad nocendum, cúmque confirmat in malo: perinde ac si quis lapidem aut missile quodvis gravissimum imponeret tormento illius qui temerè ejaculaturus esset.* 9 Ut spina] *i. non melius utitur stultus verbis, quàm ebrius spinis; qui & se ipsum, & quosque obvios vino mentem abripiente ulcerat: quod sequens versus explicat.* 10 Mercedem dans] *id est plagas, quæ præmia sunt stultitiæ suæ, non tantùm sibi ipsi infligit; sed etiam eadem præmia cum aliis communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitantibus.* 11 Ut canis] *q.d. neque tamen, ut Phryx, sapit plagis; sed eòdem stultitiæ subinde recidit: simile vide 2.Pet.2.22.* 16 Septem] *id est plurimi: numerus finitus pro infinito, ut suprà 24.16.* 17 Prehendit] *id est, malum accersit sibi, ut qui canem auribus prehensum irritat ad mordendum se.* 18 Ut insaniens] *id est, non majoris faciendus est vir fallax & circumveniens amicum suum specie ludicra, quàm vir furiosus planè.* 23 Ut argenti] *id est, inimicus animo speciem amici officiosi præ se ferens, similis est testæ deargentatæ scoria.* 25 Quando] *lex de cautione a perfidiosis.* Septem] *ut suprà vers. 16.* 26 Tegitur] *hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces perventura.* In congregatione] *id est, palàm & publicè.* 27 Qui devolvit] *sursum versus videlicet, ac velut in adversum montem.*

CAPUT XXVII.

Præsidentis gloriationis & stultorum indignationis malum; piæ amicorum reprehensionis usus, saturitatis & inconstantiæ damna, amicorum usus, filiorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, assentatoris malum rixosæq; mulieris, consuetudinis & officiorum usus, humani vultus & animi instabilitas, stultitiæ vis indomita, & frugalitatis in re domestica præstantia exponitur.

Jacobi 4.13 & seq.

1 NE glorieris de die crastino, quia nescis quid pariturus sit dies.

2 Laudet te *os* extranei, non autem os tuum; alieni, non autem labia tua.

3 Gravitas lapidi *est*, & pondus arenæ; sed indignatio stulti *gravior *est* duobus illis.

4 *Crudelitas æstuanti iræ *illius est* & exundatio iræ: & quis consistat coram invidia *illius*?

5 Melior *est* correptio manifesta, amore *occulto.

Psal. 141.4. & 5.

6 *Fidelia *sunt* vulnera amici: *deprecanda verò oscula osoris.

7 Anima satura calcat favum; animæ verò famelicæ omne amarum dulce *est*.

8 *Ut avicula *quæ* errat a nido suo; ita *est* vir qui errat a loco suo.

9 Ut unguentum & suffitus lætificat animũ: ita *dulcedo amici sui *quemque*, magis quàm consilium [a] proprium.

[a] Heb. *animæ suæ.*

10 Amicum tuum & amicum paternum tuum ne derelinquito, *domumq; fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ: melior est vicinus *propinquus fratre longinquo.

11 Sape fili mi, & *lætifica animum meum: ut *respondere possim ei qui exprobraturus esset mihi rem *aliquam*.

supr. 22.3.

12 Astutus prævidens malum abscondit se; fatui transeuntes mulctantur.

supr. 20.16.

13 Cape vestem ejus qui spopondit *pro* extraneo, & pro aliena spondentem pignerare eum.

14 *Ei qui benedicit amico suo voce magna manè, tempestivè surgendo; maledictio imputabitur ei.

sup. 19.13.

15 Stilla continua tempore imbris vehementissimi, & mulier [b] contentiosa æquæ sunt inter se.

[b] Heb. *contentionum.*

16 *Abscondentium eam *quisque* absconderit ventum: ut unguentum dexteræ ipsius *proclamat, *proclamabit illa.*

17 *Ut ferrum ferro acuit *vir*, ita virum *acuit facies amici sui.

18 Ut qui custodit ficum, comedet fructum ejus; ita qui observat dominum suum honorabitur.

19 Ut in aquis facies faciei obversatur, ita [c] animus hominis unius alteri.

[c] Heb. *cor hominis homini, sic deinceps.*

20 Ut sepulchrum & perditio non satiantur; ita oculi hominis non satiantur.

21 *Fusorium vas argento, & catinum auro; denique *adhibet* vir *rem quamque* ex [d] præscripto laudationis ejus:

[d] Heb. *ore.*

22 *Sed* si contunderes stultum in mortario [e] cum mola pistillo, non recederet ab eo stultitia ejus.

[e] Heb. *in medio molarum.*

23 [f] *Diligenter cognosce præsentes pecudes tuas, appone animum tuum ad greges;

[f] Heb. *cognoscendo cognosce faciem pecudũ.*

24 *Nam num *est* in seculum robur, & an coronamentum futurum est in [g] quamque generationem?

[g] Heb. *generationem & generationẽ.*

25 *Simulac prodiit fœnum, & conspicua est tenera herba; colliguntor herbæ montium.

26 Agni erunt ad vestitum tuum, & *pretium agri hirci:

27 Insuper quantum satis erit lactis [h] caprini ad cibum tuum; ad cibum familiæ tuæ, & [i] victũ puellis tuis.

[h] Heb. *caprarum.*
[i] Heb. *vitã.*

ANNOTATIO.

3 Gravior est] *id est, minus ferri potest: ut sequens vers. exponit.* 4 Crudelitas] *q.d. omnia illius studia neque modum neque finem habent, donec ipsum autorem perimant: Ijobi 5.2.* 5 Occulto] *id est otioso, cessante ab amicitiæ officiis.* 6 Fidelia sunt] *id est, tutum est, ac proinde expetendũ, ut amicus ab amico reprehendatur etiam gravissimè: quod hyperbolicè significatur vulnerum appellatione.* Deprecanda] *quia sunt infida & ad perniciem spectantia: ut habentur Joabi exempla 2.Schem.3.27. & 20.9.* 8 Ut avicula] *id est, qui temerè sedes murat, & conditioni suæ non acquiescit, sed nova consilia suscipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione sua; is non magis sapit aut constat sibi quàm avicula.* 9 Dulcedo] *id est suavis consiliorum communicatio: sic accommodari dulcedinis vocem consiliis in scriptura receptum est: ut Psal. 55.15.* 10 Domumque fratris] *videlicet potius quàm amici domum, qui omni*

omni tempore diligit: ut suprà 17.17. & 18. 24 Propinquus]*id est, qui præstò semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.* 11 Lætifica]*sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in honestate vitam: quibus modis liberi sunt parentibus lætitiæ & honori: suprà 10.1. & 23. 24. & sequentibus.* Respondeam]*id est, tua ipsius vita confirmem, quàm bene functus sim officio parentis boni.* 14 Ei qui] *id est, assentator fallax, qui officia sua singulis momentis fingit & prædicat, maledictus est: hîc enim assentatio uno simulati officii genere describitur synecdochicè.* 16 Abscondentium] *id est, nulla ratione potest cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; citius ventum pugno detinueris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur.* Proclamat]*id est, tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autem hîc eclipsis ejusdem verbi, ut suprà 21.6.* 17 Ut ferrum]*id est, amicus amici consuetudine præsentiâque informatur, augescitq́, ac veluti acuitur.* Acuit]*metaphora similitudinem accommodans, cujus habetur affinis altera, Gen.4.22.* 19 Ut in aquis]*id est, animus quidem hominis indicatur vultu: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possit alter animum alterius; quemadmodum in aqua fluctuante atque instabili imago faciei humanæ variis & contortis modis tantùm effingitur.* 20 Oculi hominis] *id est, concupiscentia oculorum, sive animus oculis utens administris: synecdoche:* 21 Fusorium vas]*hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est suis singulis rebus & instrumentis usus, suaq́ ad usum adhibendi ratio: purgantur aurum & argentum suis modis, omnia deniq́ humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed stultum purgandi, aptandi, informandiq́ nulla ratio est.* 23 Diligenter cognosce]*id est, rei tuæ familiari atque domesticæ industriam diligentiam adhibeto coram.* 24 Nam num]*id est, putarésne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse amitti unquam a facultate tua? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnæ atque gloriosæ: propterea convenit te diligentiam in conservandis illis & administrandis adhibere, idq́ coràm; non autem segniter in aliena opera conquiescere.* 25 Simulac] *exemplum præceptorum domesticorum a re rustica, cujus fructus seq. versibus exponitur.* 26 Pretium agri]*id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppeditabunt pretium comparandi agri & amplificandi possessiones tuas.*

CAPUT XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas judiciáque perversa; integritatis in paupertate & obsequii fructus, usuræ, improbitatis, arrogantiæ, & affinis administrationis eventa; resipiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii contumacis, præfidentis viri, maleficorúmq́ eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

1 FUGIUNT improbus *quisque*, nemine persequente: justi autem *sunt* similes juveni leoni confidenti.

2 a* Ubi defectione laborat regio, multi *sunt* principes ejus: ubi autem homo *est* prudens & peritus, ita prorogat *principatum Princeps*.

3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est* pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.

4 Qui derelinquunt legem, laudant improbos: at qui observant legem, * miscent *prælia* cum illis.

5 Homines b dediti malo non animadvertunt jus; quærentes autem Jehovam animadvertunt omnia.

6 Melior est pauper ambulans c integrè; quàm perversus * viarum alterâ, quamvis sit dives.

7 Qui custodit * legem, filius est prudens; qui autem se consociat comessatoribus, ignominia afficit patrem suum.

8 Qui auget substantiam suam usura & fœnore, gratiosè largituro tenuibus congregaverit eam.

9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege, etiam oratio ejus abominationi *est*.

10 Qui seducit rectos in viam malam, in * foveam suam ipse decidet; integri verò possidebunt bonum.

11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed tenuis prudens * perscrutatur eum.

12 *Exultantibus justis amplus est ornatus; d erectis autem improbis pervestigatur homo.

13 Qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui verò fatetur & derelinquit, afficietur misericordia.

14 Beatus homo, qui admodum * pavet jugiter; qui autem obdurat animum suum, ruet in malum.

15 * Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* dominator improbus in populum tenuem.

16 Antecessor carens e omni intelligentia, & multus oppressionibus * *decurtabit*: qui *autem* odit quæstum, prolongabit dies.

17 *Homo oppressus propter sanguinem f hominis; ad foveam usque fugiat, ne sustentanto eum.

18 *Qui ambulat integrè, servator: qui verò perversus est g altera viarum, corruat h in ea.

19 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui verò sectatur *homines* vanos, satiatur paupertate.

20 Vir i optimæ fidei amplus *est* benedictionibus; at præceps ad ditescendum non erit impunis.

21 Agnoscere k personam non est bonum: * nam propter bucceam panis deficeret vir.

22 Accelerat ad substantiam *parandam* vir * malignus oculo, sed ignorat inopiam obventuram sibi.

23 Qui corripit hominem * ut l sequatur me; gratiam consequetur potiùs, quàm m qui blanditur linguâ.

24 Qui diripiens patrem suum, aut matrem suam dicit, non *est* defectio; socius est viro n interfectori.

25 o* Amplus animo suo, miscet contentionem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis efficietur.

26 Qui confidit p animo suo, est stolidus; qui autem

Marginal notes (left): *Levit.26.17 & 36. & Deut.28.7. & 25.* — a Heb. *in defectione regionis.* — b Heb. *mali.* — c Heb. *in integritate sua, quàm perversus duabus viis. suprà.13.22* — *suprà.26.27. supr. 11.10.* — d He. *surgendo autem improbis: sic infrà. vers. ultimo.*

Marginal notes (right): *sup.14.16.* — e Heb. *intelligentiis.* — f Heb. *animæ* — *sup.24.11.* — g Heb. *duabus viis: ut supr. ver.6.* — h Heb. *in una supr. 12.10.* — i Heb. *fidelitatum.* — *supr.20.21.* — k Heb. *vultus supr.18.5. & 24.23.* — *supr. 20.21.* — l Heb. *post me.* — m Heb. *qui mollit linguam: ut supra.2.16.* — n Heb. *corruptori: ut Exod.12.23. suprà.13.10.* — o Heb. *latus.* — p Heb. *cordis*

[q] Heb. *in sapientia.*

autem ambulat [q] sapienter, is eripiet se.

27 Ei qui dat pauperi, non erit egestas; occultans verò [r] oculos suos, amplus erit maledictionibus.

28 Erectis improbis abscondit se homo; sed pereuntibus illis augentur justi.

suprà.ver.12.

ANNOTATIO.

2 Ubi defectione] *sensus est; cùm in Republica aut reges principesq́ viri, aut populus, aut utrique simul desciscunt ab officio suo; frequentes mutationes oriuntur: sed ubi aut utrique simul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum populariùmve, unus aliquis vir prudens & peritus sua autoritate utrosque aut certè partem alteram moderatur, status manet diuturnior. Exemplum vide 2. Sam. 20. 16. & sequentibus.* 4 Miscent prælia] *id est, non tantùm damnant, sed etiam re ipsa obluctantur.* 5 Quærentes] *id est, spirituales judicant omnia, 1. Corinth. 2. 15.* 6 Viarum altera] *id est, dextera, aut sinistra; sive ea quæ per excessum discedit ab integritate, sive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circumclusa est: sic infrà ver. 18. viarum nomen accipitur synecdochicè.* 7 Legem] *id est, Dei parentùmque doctrinam, quos obsequio suo honorat: ut suprà 10. 1.* 10 Foveam suam] *nimirum quam ipse aliis paravit; ac proinde bonum, quod ab aliis avertere tentabat, minimè obtinebit.* 11 Perscrutatur eum] *non ex specie tantùm judicat, ut dives facit; sed etiam ex doctrina Dei insipientiam divitis præsidentis optimè potest cognoscere. q. d. dives non se ipsum, sed res suas scutatur; & se ex illis æstimat: prudens verò, etiamsi pauper sit, & seipsum scutatur & divitem.* 12 Exultantibus] *id est, ubi imperium est penes justos, beati sunt omnes, & omni ornamentorum genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res suas securè possidet, aut ipse securus est; sed vi & fraude etiam res penitissimæ perquiruntur, ut prædæ sint improbis: vide ver. ultimo.* 14 Pavet] *i. serio pavore ad confessionem peccati sui, & ad fugam ac resipiscentiam illius semper abducitur: ut dixerat versu præcedente, ex quo hic pavor cicumscribendus est.* 15 Ut leo] *id est, tyrannus in populum tenuem infirmumq́ grassans, leones & ursos feritate sua superat.* 16 Decurtabit] *eclipsis contrarii, ut dictum est, Genes. 18. 19.* 17 Homo] *id est, nemo homicidæ miseretor, aut privatè publicéve foveto: ut Genes. 9. 6. & Exod. 21. 14.* 18 Qui ambulat] *exornatio superioris præcepti per antithesin.* 21 Nam propter] *id est, qui semel in judicio fines integritatis transilit, postea nulla reverentia aut honestate retinetur: sed corrumpere judicia non dubitat spe levissimi emolumenti.* 22 Malignus oculo] *ut suprà 23. 6.* 23 Ut sequatur me] *i. documenta Dei, quæ ego trado.* 24 Diripiens patrem] *id est, filius contumax, qui parentum facultates intervertens reprehensiones ludificatur, tam reus est capitalis criminis quàm si homicida esset. Deuter. 21. 18.* 25 Amplus animo] *i. qui sibi, ac non Jehovæ fidit, suscipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò conquiescens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide suprà 11. 25.* 27 Oculos suos] *nimirum a paupere.*

CAPUT XXIX.

Contumacium ruina, publicæ & privatæ administrationis effecta; corruptionis, assentationis, defectionis, negligentiæ in judiciis, ludificationis, stultitiæ, inhumanitatis, stoliditatis, inclinationis ad res falsas, & contra eventa exponuntur: integritatis verò, fidei, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, superbiæ, maleficii perpetrati, aut dissimulati, infidelitatis, impietatisq́, & contrà effecta ostenduntur.

[a] Heb. *vir correptionum*

1 [a] VIR qui sæpius correptus obdurat cervicem, repente confringetur ita ut non *sit* curatio.

suprà. 11. 10. & 28. 28.

2 Cùm augentur justi, lætatur populus: cùm autem dominatur improbus, suspirat populus.

supr. 10. 1. & 15. 20.

3 Vir amans sapientiam, lætificat patrem suum; qui autem consociat se meretricibus [*] perdit substantiam.

[b] Heb. *vir oblationum.*

4 Rex judicio stabilit regionem, [b] vir autem oblatis muneribus serviens destruit eam.

5 Vir qui blanditur amico suo, [*] rete pandit contra pedes ejus.

[c] Heb. *malæ: ut Gene. 40. 7.*

6 [*] Defectioni cujusque inest [c] tristis tendicula; justus autem cantat & lætus est.

[d] Heb. *dirisionis.*

7 Cognoscit justus causam tenuium, improbus [*] non animadvertit ut cognoscat.

[e] Heb. *sufflãt i. sufflando inflammant, synecdochicè.*

8 Homines [d] derisores [e] inflammant urbem: at sapientes avertunt iram.

9 [*] Vir sapiens qui disceptat cum viro stulto; sive commoveatur, sive rideat, nulla tamen *est* quies.

[f] Heb. *animam ejus: sic infrà 24.*

10 Homines sanguinarii [*] oderunt integrum: recti autem quærunt [f] ipsum.

[g] Heb. *in posteriore.*

11 Totum spiritum suum profert stolidus: at sapiens [g] ponè reprimit [*] eum.

suprà. 14. 33. & 15. 2.

12 Dominatoris attendentis verbo falsitatis, omnes ministri *sunt* improbi.

[h] Heb. *pauperis & viri industriarum*

13 [h] [*] Rudis & industrii *qui* inter se occurunt, illuminat oculos amborum Jehova.

[i] Heb. *in fide*

14 Regis qui judicat [i] fideliter tenues, ipsius solium in perpetuum stabilitur.

sup. 20. 28. & 25. 5.

15 Virga & correptio dat sapientiam, at puer permissus *sibi* pudefacit matrem suam.

supr. 13. 24. & 22. 15. & 23. 13. & 14.

16 [*] Cùm crescunt improbi, crescit defectio: justi verò casum eorum vident.

Psal. 91. 8. Maleaci 3. vers. 19. & sequentib.

17 Castiga filium tuum, & quietem afferet tibi; dabit etiam delicias animæ tuæ.

18 Cùm non *est* [*] visio, nudatur populus: qui autem observat legem, ô beatum illum.

sup. vers. 15.

19 [*] Verbis non castigatur servus, qui intelligens tamen non respondet.

supr. 26. 12.

20 Vidisti virum præcipitem verbis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

[k] Heb. *in fine suo.*

21 [*] Qui delicatè educat a pueritia servum suũ [k] tandem erit orbus liberis.

supr. 15. 18.

[l] Heb. *vir iræ*

[m] Heb. *dominus æstus iræ.*

22 [l] Iracundus miscet contentionem: & [m] furibundus multus *est* defectione.

suprà 15. 33. & 18. 2. Luca. 14. 11.

23 Elatio hominis deprimit eum, depressum autem spiritu sustentat honor.

24 [*] Qui partitur cum fure, odit se ipsum, & qui execrationem audiens: non indicat.

25 [n] [*] Tre-

25 [n]*Trepidus homo *sibi* ponit tendiculam: qui autem confidit Jehovæ, in edito collocatur.
26 *Multi quærunt faciem dominantis: verùm a Jehova *est* jus [o] uniuscujusque.
27 Abominationi *est* justis vir [p] iniquus, & abominationi improbo rectus via.

[a] Heb. *trepidatio hominis: hypallage.*
[o] Heb. *viri.*
[p] Heb. *iniquitatis.*

ANNOTATIO.

3 Perdit substantiam] *Id est, se & facultates omnes, synecdochicè; ac proinde tristitiam parentibus affert: suprà 5.9. & sequentibus.* 5 Rete pandit] *id est perinde facit ac si insidiaretur vitæ: ut Jeschahh. 3. 11.* 9 Defectione cujusque] *id est, suum cuique peccatum tandem malum & tristitiam affert: qui autem sibi bene sunt conscii & justitiam colunt, pacem & gaudium possident.* 7 Non animadvertit] *id est, negligit.* 9 Vir sapiens] *id est, quocunque modo sapiens conetur stultum corrigere, nihil efficit tamen; sed ille inquieto animo permanet.* Commoveatur] *sapiens videlicet, hoc est severè, aut jocosè agat, nihil amplius præstat.* 10 Oderunt] *ideoq; aversantur; cùm recti contrà requirant, quia amant, ut eum adjungant sibi.* 11 Eum] *nimirum animum suum. i. continet quiquid habet in animo, ut suo tempore & loco proferat.* 13 Rudis &] *id est, duo sunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ sunt, ac velut pauperes animi facultatibus; alii verò callidi & fraudulenti: cumq; & humanæ societatis & privatorum negotiorum ratio postulet ut inter se occurrant; videndum est utrique ut coram Deo gerant res suas, & integrè ambulent; qui idem vitam utrique contulit, & adhuc præsentem lucem commodat.* 16 Cùm crescunt] *expositio quomodo filius sibi permissus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate crescit, si flagris non expellitur: unde consequitur defectio, & postremò ruina miserabilis.* 18 Visio] *id est, doctrinæ Dei ex lege & prophetis prædicatio.* 19 Verbis] *utiliter, hoc est, nuda verborum castigatione non emendatur servus surdum agens, ac proinde hero non obsequens.* 21 Qui delicatè] *id est, qui servo indulget, dominum comparat sibi & familiæ suæ: qui tandem vel ipsos liberos extrudat miserè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda alii prætulimus: cujus exemplum est in Jarobhhamo, & compluribus regibus Jisraëlis.* 24 Qui partitur] *id est, in se ipsam injurius est, non tantùm qui committit scelus, verùm etiam qui commissum dissimulat: vide Levit. 5. 1.* 25 Trepidus homo] *id est, non securus de benevolentia Dei: vide suprà 28. 14.* 26 Multi quærunt] *id est, meritò quidem adeuntur judices; sed inprimis adeundus est Deus, in cujus manu est animus regis, suprà 21. 1.*

CAPUT XXX.

Agur piorum fidem in Christum & abnegationem sui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde species insatiabiles, incognitas, hominibus intollerabiles, sapientes, & invictas in exemplum proponit: omnesq; ad humilitatem & modestiam hortatur.

1 *VERBORUM Aguris filii Jake * comportatio: * dictum viri de Ithiele, * de Ithiele inquam & Ucale *sit*.
2 *Nam brutus sum * ex *quo* vir *sum*, nec *est* intelligentia * hominis mihi:
3 Neque didici sapientiam, aut * scientiam sanctorum novi.
4 *Quis ascendat cœlos & descendat? quis colligat ventum pugillis suis? quis liget aquas suo pallio? quis stabiliat ullos fines terræ? * quod *est* nomen hujus, & quod nomen filii ipsius? si noveris?
5 *Totus sermo Dei purgatissimus *est*, scutum est recipientibus se ad ipsum.
6 Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripiat te, * *néve* mendax esto.
7 *Duo peto abs te: ne prohibeas a me, [a] tantisper dum vivo.
8 *Vanitatem & rem [b] * mendacem longè amove a me: *paupertatem aut divitias ne des mihi; ale me cibo demensi mei:
9 Ne * saturatus ementiar ac dicam; quis *est* Jehova? néve pauper factus furer, denique [c] abutar nomine Dei mei.
10 *Ne [d] insimules servum apud dominum suum; * ne maledicat tibi, & reus peragaris.
11 * Generatio *est quæ vel* patri suo maledicit, & matri suæ non benedicit:
12 Generatio munda in oculis suis, quamvis [e] a sorde sua non sit abluta:
13 Generatio cujus oculi quàm elati sunt, & cujus palpebræ extollunt sese:
14 Generatio cujus dentes *sunt* gladii, & cujus molares cultri, ad consumendum pauperes e terra, & egentes ab hominibus.
15 Præter hirudinem * *cui* duo sunt [f] rami, * præbe præbe; tria sunt insatiabilia, *imò* quatuor non dicentia ohe:
16 Sepulchrum, & [g] * occlusa vulva; terra non satiatur aquis, & ignis non dicit ohe.
17 * Oculum qui subsannat patrem, aut spernit obedientiam matris; effodient corvi vallis, aut comedent eum [h] juvenes aquilæ.
18 Tria ista occulta a me, imò quatuor hęc non novi:
19 Viam aquilę in cœlo, viam serpentis in rupe; viam navis in alto mari, & viam viri in * virgine.
20 Ita *est* via mulieris scortantis: * comedit, deinde abstergit os suum; tum dicit, non sum operata iniquitatem.
21 Sub tribus commovetur terra; imò sub quatuor, * *quæ* non potest ferre:
22 Sub servo, cùm regnat; & stulto cùm satur est cibo:
23 Sub exosa, cùm maritatur; denique *sub* ancilla, cùm hæres efficitur herę suæ.
24 Quatuor ista parva terræ; tamen sunt sapientia, apprimè sapientia:
25 Formicæ populus [i] infirmus; quæ comparant æstate cibum suum:
26 * Mures montani, populus invalidus; disponunt in petra domum suam:
27 Rex non *est* [k] locustis, tamen procedunt confertæ omnes:
28 * Aranea * manibus prehendit, quæ *est* in palatiis [l] regalibus.
29 Tria ista [m] bene procedunt, imò quatuor bene

Psal. 12. 7. & 18. 31.
Deut. 12. 32
[a] Heb. *cùm nondum morior.*
[b] Heb. *mendacii.*
Deut. 8. 10. & seq. & 32. 15. & seq.
[c] Heb. *prehendam nomen.*
[d] Heb. *lingua offendas.*
[e] Heb. *ab excremento, sive stercore.*
supr. 12. 17.
[f] Heb. *filiæ, ut Genes. 49. 22.*
[g] Heb. *occlusio vulvæ.*
[h] Heb. *filii aquilæ.*
[i] Heb. *non robustus.*
Supr. 6. 6.
[k] Heb. *locustæ, tamen procedit, &c. Enallage numeri.*
[l] Heb. *regis.*
[m] Heb. *bene faciunt processum, bene faciunt ambulando.*

bene ambulant.

30 Vetus leo robustissimus inter bestias, qui non retrogreditur metu cujusquam.

31 *Accinctus lumbis equus, aut caper: & rex,ⁿ *in quem nemo insurgit.

32 *Si stultus fuisti efferendo te; sive cogitasti; *manum ori imponito:

33 *Nam ut pressura lactis educit butyrum, & pressura nasi educit sanguinem; ita pressura irarum educit litem.

* Heb. *non surgere contra ipsum.*

ANNOTATIO.

1 Verborum] *Hoc caput non esse Schelomonis evincunt inscriptio, scribendi forma, & petitio ipsa, ver. 7. & sequentibus. Hac enim inscriptione docetur autor fuisse. Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in scriptura fieri non meminimus. Est autem proverbiis Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti similitudinem, & brevitatem ipsius.* Comportatio] *id est, collecta documentorum, quæ ex Aguris verbis decerpta sunt & coacervata: ut infrà 31.1. quod Hhebræa voce, ut polysema est, planè significatur eadem ratione qua verbum alterum est adhibitum suprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm spiritualis vitæ, usque ad vers. 7. deinde præsentis, usque ad 10. ac postremò miscella documenta & observationes.* Dictum viri] *i. hæc est sententia, tum Aguris Prophetæ, tum virorum omnium qui aguntur spiritu Dei; quam debent constituere apud se, de expectatione Christi & salutis suæ.* De Ithiele] *id est Christo Deo, qui nobis præsens est, & per quem omnia possumus: nam Ithiel vox est composita ex tribus partibus, quasi dicas, mecum Deus fortis, ut Hhimmanuel, Jeschahh. 7.14. Ucal verò similiter nomen est factum a verbo quod significat posse: ut his duabus appellationibus monerentur pii de sui sanctificatione per Dei præsentiam & potentiam infinitam in Christo: prout quinque sequentibus versibus exponitur. Tantùm hoc observandum est ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Daghesch confectam esse vocalem longam in prima syllaba prioris vocabuli. Repetitionis porrò causa non obscura est, nimirum amplior declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pii in Christo gloriari debent, tum quia idem est Deus & homo, adunata hypostaticè natura Dei cum natura nostra in ipso; tum quia omnis potestas data est ipsi in cœlo & terra ad perficiendam salutem nostram. Hæc prior est documenti spiritualis confirmatio a persona Christi. Sunt autem hujus spiritualis documenti partes duæ: una, de summa salutis nostræ, quam singuli fideles debent extra se in Christo ponere, usque ad versum 5. altera, de ratione illius salutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.*
2 Nam] *altera confirmatio superioris propositionis a natura nostra: quia a natura nihil scimus eorum quæ ad salutem pertinent, duobus versibus; & nihil possumus extra Christum, ver. 4.* Ex quo virsum] *id est, inde ab ortu meo.* Hominis] *id est, quæ primùm fuit in homine antequam obbrutesceret, ac proinde in homine inesse deberet.* 3 Scientiam sanctor.] *id est, salutis & vitæ æternæ, quò soli sancti perveniunt.* 4 Quis] *supple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate nostra quasi dicat, neque scimus viam salutis, neque possumus ex nobis ipsis cognoscere: nam salutis fons apud Deum est suprà omnes cœlos; non potest autem quisquam cœlos conscendere, ut cognoscat viam salutis nostræ, & descendens ad nos afferat: deinde subjungitur his verbis gradatio elegantissima ad evincendam infirmitatem nostram: quid dico (inquit) neminem in cœlos ascendere? imò ne ventos quidem in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, postremò ne terræ quidem ipsius quam calcamus, finem tantillum stabilire potest: quî ergo ascendederet homo & expiscaretur voluntatem Dei? & quis alius hæc faceret nisi Ithiel & Ucal, id est, Christus, omnipotens, propheta, Sacerdos, & Rex noster: vide Joan. 3.13.* Quod est nomen] *quasi dicat, expone si vel de nomine saltem, id est, levissimè, a natura possis eum cognoscere, qui hæc omnia præstat in rebus creatis, & in nobis quoque præstiturus est; qui & autor sit salutis quam expectamus, & eam de cœlis ad nos afferat: hæc verò non naturæ sunt bona, sed gratiæ munera: caro & sanguis non revelat ista, sed pater quis est in cœlis, Matthæi 16.17. nemo novit filium nisi pater, neque patrem agnoscit quisquam nisi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11.27.* 5 Totus sermo] *altera pars documenti spiritualis de ratione salutis consequendæ: in qua spectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum salutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobis, nimirum fides & obsequium integrum, versu sequente.* 6 Neve mendax] *id est, ne minuito, aut mutato de veritate illius illius quicquam; quod mendacis est.*
7 Duo] *ad vitam spiritualem & corporalem pertinentia, usumque ejus legitimum, ut ostendunt duo sequentes versus: sic orare nos docuit Christus altera parte orationis suæ, postquam preces exposuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus propheta regnum Dei in nobis explicavit.* 8 Vanitatem] *id est, remitte nobis peccata nostra, & ne nos inducas in tentationem; sed libera nos a malo.* Mendacem] *id est, alienam a verbo veritatis: ut suprà vers. 6.* Paupertatem] *quod dixit Christus, panem nostrum quotidianum, &c.* 9 Saturatus] *ut Deut. 8.10.* 10 Ne insimules] *id est, pacem & amicitiam cum quibusque vel tenuissimis colito, & concordiam inter omnes foveto.* Ne maledicat] *id est, Deum imploret contra te, qui miserorum patronus est & vindex: Exod. 22.23.* 11 Generatio est] *sequentes sententiæ ferè sunt tetracoli. Hac autem prima quatuor improborum genera discribuntur: pervicaces, hypocritæ, superbi & calumniatores inhumani.* 15 Cui duo sunt rami] *id est, quæ bisulcam habet linguam itaque binis ramis sanguinem indesinenter sugit, ex quibus etiam præciso ore veluti siphonibus defluit sanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10.* Præbe] *id est indesinenter sugentes & sanguinem attrahentes, tam aperto studio quasi loquerentur.* 16 Occlusa] *videlicet ne concipiat q. d. quæ semen injectum minimè continet.* 17 Oculum] *id est, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in malam rem condemnabit Deus.* 19 Virgine] *id est, lupa perfrictæ frontis, quæ se post maleficium virginem impudenter asserit & pro intacta venditat: quomodo accipiendum esse sequens versus ostendit.*
20 Comedit] *id est, perpetrato maleficio ita se obfirmat quasi integra esset a viro: euphemismus res obscenas honestis verbis exprimens.* 21 Quæ non potest] *nimirum quin commoveatur. quasi dicat, quatuor hæc sunt apud homines intolerabilia.* 26 Mures montani] *quos Græci chœrogylios sive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam testatur Hieronymus ad Suniam & Fretelam. Hujus sententiam nunc demum amplectimur, & reponendam esse judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod diximus cuniculum: idque maximè hac ratione adducti quòd cuniculum leporini generis esse omnes vident, & arenosa potius loca*

quàm

quàm petrosa perfodere. 18 Aranea] *de cujus solertia vide Plinium lib.11.cap.24.* Manibus] *id est, pedibus, qui utrinque ita constituti sunt ut patula hominum manus ad tractanda fila, & escam retibus suis deprehendendam.* 31 Accinctus lumbis] *id est, equus edoctus militiam, strenuus pugnax, & generosus, de quo Ijobi 39.22. & sequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti aliis praetulimus.* In quem] *vide supra 12.27.* 32 Si stultus] *sensus est; ista quae modo diximus si efferant per nos licet: sed virum Dei nolo altum loqui aut sapere.* Manum] *id est, contineto sermones tuos: proverbiale dictum, ut Ijobi 29.9.* 33 Nam] *id est, stulto sermone tuo litem accenderes, & tibi malum accerseres.*

CAPUT XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino, justitiamq; diligenter colere: deinde instituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius describitur.

1 VERBORUM Lemuelis regis comportatio, quibus erudiverat ipsum mater ipsius.

2 Quid dicam, fili mi? & quid fili uteri mei? & quid fili votorum meorum?

3 Ne dedito foeminis robur tuum, & vias tuas facientibus ut deleantur reges. *Deut.17.17.*

4 Absit regibus, ô Lemoël, absit regibus bibere vinum; & dominatoribus desiderium potus inebriantis:

5 Ut non cùm biberit obliviscatur statuti, & mutet jus [a] ullorum afflictorum.

6 Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo:

7 Bibat ut obliviscatur paupertatis suae; & molestiae suae non sit memor amplius.

8 Aperi os tuum pro muto, in causa omnium [b] qui jam traduntur excidio.

9 Aperi os tuum, judica [c] justè; causam age pauperis & egentis.

10 Foeminam [d] strenuam quis inveniet, cùm [e] longè superet carbunculos pretium ejus?

11 Confidit ei [f] animus mariti ejus, & spolia non deficiunt.

12 Afficit eum bono, non autem malo, omnibus diebus vitae suae.

13 Quaerit lanam aut lina, conficitq; pro voluntate manuum suarum.

14 Est similis navibus [g] negotiatoriis, e longinquo advehit cibum suum.

15 Et surgens dum adhuc nox *est*, dat [h] escam domui suae, & pensum puellis suis.

16 Cogitat agrum, & accipit eum; de fructu manuum suarum plantat vineam.

17 Accingit robore lumbos suos, & confirmat brachia sua.

18 Ipsius gustantis bonum esse mercimonium suum non extinguitur noctu lucerna.

19 Manus suas immittit ad verticulum, & manus ejus tenent fusum.

20 Volam suam pandit pauperi, & manus suas extendit egenti.

21 Non timet familiae suae a nive: nam tota familia ipsius vestitur [i] penulis duplicibus.

22 Cadurca parat sibi, xylinum & purpureum *est* vestimentum ipsius.

23 Notus est in portis maritus ejus, considens cum senioribus regionis.

24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulū *quod* tradit negotiatori.

25 Robur & decor *est* vestitus ejus, & ridet [k] ad tempora sequentia.

26 Os suum aperit [l] sapienter, & doctrina benignitatis insidet lingua ejus.

27 Speculatur [m] rationes familiae suae, cibumque pigritiae non comedit.

28 Assurgentes filii ejus beatam praedicant eam; maritus ejus similiter laudat eam.

29 Dicens: multae [n] foeminae fecerunt strenuè: tu verò [o] superas omnes illas.

30 [p] Fallax *est* gratia & vana pulchritudo; mulier reverentia Jehovae *praedita*, ipsa laudem comparat sibi.

31 Date ei de fructu manuum ejus, & laudent eam in portis facta ejus.

[a] Heb. *filiorum afflictionis.*
[b] Heb. *filiorum excidii: simile Psal. 79.11.*
[c] Heb. *justitiam.*
[d] Heb. *roboris.*
[e] He. *longinquius est carbunculis.*
[f] Heb. *cor. supr. 12.3.*
[g] Heb. *mercatoris.*
[h] Heb. *praedam: ut Psal. 111.5.*
[i] Heb. *diploidibus, quas Latini notarunt appellatione lęnae.*
[k] Heb. *ad diē posterum: synecdoche.*
[l] Heb. *in sapientia.*
[m] He. *ambulationes.*
[n] Heb. *filiae.*
[o] Heb. *ascendis supr. omnes eas.*
[p] Heb. *falsitas gratia, & vanitas pulchritudo.* 1. Pet. 3.3. & sequentib.

ANNOTATIO.

1 Verborum Lemuelis] *id est, quae Schelomo prius ad se a matre habita monimentis literarum tradidit cùm rex esset: nam etsi mutatum est Schelomonis nomen, & servatum tantùm literis posterioribus nomē alterius a matre inditum, tamē non dubium est quin illa auditis promissionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine facto gratulata sit, eumq; informarit in futura administratione regni. Formatum est autem nomen Lemuel sive Lemoël ver. 4. a blanda matre per aphaeresin primae literae de nomine Schelomonis, & adjectionem nominis El quod est Deus fortis, significatq; Lemoël eum qui Dei fortis est.* Comportatio] *ut supra 30.1.* Mater ipsius] *Bathschebah certior facta de institutione Dei, ut manifestum est ex 1. Reg. 1.13.* Continentur autem his verbis primum Exordium 2. vers. deinde genera documentorum duo, unum, de administratione publica & rebus eò pertinentibus, usque ad vers. 10. alterum oeconomicum, inde ad finem usque.

2 Quid dicam] *exordium* ἐξ ἀπορίας, *id est, a dubitatione; quae sermonis qui mox sequitur, gravitatem demonstrat evidentissimè.* Votorum meorum] *id est, pro quo non desino nuncupare vota Deo, quem unicè diligo.* 3 Ne dedito] *prius genus documentorum* πολιτικῶν *continens partes duas; unam, eorum a quibus cavendum est, quinque versibus; alteram, eorum quae sunt praestanda in tota administratione, vers. 8. & 9.* Facientibus] *id est, foeminis, quarum causa saepe domus, oppida, & regna universa deleta sunt.* 4 Bibere vinum] *a vide & voluptariè. ut sequens membrum ostendit, & aetiologia versus proximi.* 6 Date] *id est, ei qui prae anxietate & amaritudine animi propè est ut pereat, vinum dandum esset ut exhilaretur animo & obsit nemini, si quando dari oporteret: concessio duobus versibus.* 7 Paupertatis] *id est, mali, synecdochicè.* 8 Aperi] *altera pars documentorum* πολιτικῶν *ut dictum est in versum 3.* Pro muto] *qui suam causam agere nequit: ita defendere*

fendere non audet vel potest: synecdoche. Qui jam traduntur] *id est, miseros versantes in præsentissimo vitæ discrimine justè vindicato, ut sequens versus imperat.* 10 Fœminam] *altera pars documentorum, continens encomium mulieris alphabetico ordine exaratum: quo videtur Bathschebahh Schelomonem filium præmonuisse, tum ut studiosè observaret quam sibi uxorem adjuncturus esset, tum ut sollicitè rem suam commendaret Deo & assiduis precibus piam uxorem exoraret, quam sola benevolentia Jehovæ offerre potest, non autem homo sua industria consequi: suprà 18.22. & 19.14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc versu, propositio sive descriptio strenuæ mulieris, usque ad vers. 29. & conclusio, inde ad finem usque.* 11 Confidit] *descriptio mulieris strenuæ a corpore & spiritu: corporalis administratio continet duo mēbra; unum, officii erga virum suum, alterum erga familiam totam: quæ duo prolepticè hoc versu posita sequentibus exponuntur usque ad versum 25.* Spolia non defic.] *id est, tam circumfluit bonis omnibus familia ejus quàm milites spoliis expugnata urbe, aut hoste superato.* 12 Afficit eum] *de officio in virum.* 13 Quærit lanam] *de officio domestico in familiam totam.* Lanam] *id est, materiam quamlibet opificii, in quo se familia exerceat.* 16 Et accipit] *id est, dato pretio comparat, quem colat.* De fructu] *id est, ex lucro manibus facto.* 17 Accingit] *i. ut aliis pensum tribuit, sic ipsa quoque est in opere.* 18 Non extinguitur] *id est, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.* 20 Volam suam] *id est, de fructu laboris sui cum egentibus liberaliter communicat.* 23 Notus est] *id est, studium ipsius perspicitur etiam in ornamentis viri decoris & convenientibus dignitati ejus: sic enim accipiendum esse versum hunc commonstrant antecedentia & consequentia.* 25 Robur ut decor] *alter locus encomii de constitutione animi sermonumq; & ratione quam mulier sancta servat tota vita sua.* Ridet] *hoc est, nihil est anxia aut solicita de rebus venturis, sed freta bona conscientia se comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malis, adeoq; morte secura est: quæ securitas ferè ridendi verbo exprimitur: ut Ijobi 39.10. & 25.* 28 Assurgentes] *id est, sapiente hac administratione sua laudem sibi comparat, quæ sequentibus versibus conclusionis loco proponitur.* 29 Multæ] *conclusio laudativa, ut dictum est suprà in vers. 10. Sunt autem laudationis loci sumpti a comparatione, primùm administrationis aliarum mulierum, hoc versu; deinde ipsarum personarum inter se, versu sequente.* 31 Date ei] *id est, tribuite ei laudem quam officiis suis promeretur.* In portis] *id est, palam, & publica consensione omnium.*

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER Ecclesiastæ professionem continet qua Schelomo ductus spiritu Dei voluit coram Ecclesia eius testificari seriam resipiscentiam suam, & instituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem studiorum suorum & institutæ vitæ; deinde observationem omnium earum occupationum quibus se homines dedunt, & impias cogitationes quibus se implicant; ac postremò multiplicem administrationem tum inconstantissimorum hominum, tum Dei sapientissimi: quæ omnia (hac una excepta administratione Dei) omnino vanitatis damnat, administrationem Dei asserit, homines ad publica privatáque humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & iudicium Dei rebellantibus denuntiat, & in officio confirmat pios.

CAPUT I.

Sapiens omnis humani studii laboriúq; vanitatem in hac vita summam esse docet, tum propter hominum ipsorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia sua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in scientia & cognitione positæ sunt.

[a] Heb. animæ *Ecclesiasticæ: sic deinceps.*
[b] Heb. *vanitatum vide Genes. 9.25 sic deincept.*
[c] Heb. *generatio abit & generatio advenit.*
[d] Heb. *oriatur ipse ibi.*
[e] Heb. *circuiens circumiens.*

1 VERBA [a] Ecclesiastis filii Davidis, regis, Jeruschalaimis.

2 Vanitas [b] vanissima, inquit Ecclesiastes, vanitas vanissima; istа omnia *sunt* vanitas.

3 Quid emolumenti *est* homini; ex toto labore suo quo laborat, sub sole?

4 [c] Generatio una abit, & altera advenit: quamvis terra in seculum permaneat;

5 Ortúsque sol, postquam occiderit sol; iterum ad locum suum aspiret, [d] ubi oriatur:

6 Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem, [e] conversatione sua circumiens properet [f] aër, & secundum circuitus suos revertatur aër:

7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; quocunque loci flumina properant, eodem revertantur [g] properè.

8 Singulæ res istæ fatigantur, non posset quisquam eloqui; non satiaretur oculus videndo, neq; impleretur auris auditu.

9 Id quod fuit, idem *est* quod futurum est, & id quod fit idem *est* quod fiet, neque *est* quidquam novi sub sole.

10 Est aliquid *de* quo dicitur, aspice hoc, novum est; *quod* jam fuit per secula, [h] quod fuit ante nos.

11 Non *est* memoria de prioribus; etiámque de

[f] Heb. *spiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[g] Heb. *properando.*
[h] Heb. *ab ante nos.*

de posterioribus quæ futura sunt, non erit de ipsis memoria apud *illos* qui erunt in posterum.

12 ^a^Ego Ecclesiastes, ^a^cùm essem rex super Jisraëlem Jeruschalaimis;

13 ^a^Applicans animum meum ad disquirendū & ad explorandum sapientiam de omni ^a^eo quod fit sub cœlis (hæc est occupatio ^a^mala quam dedit Deus filiis hominum, ut occuparent se in ea)

14 Vidi omnia facta quæ fiunt sub sole; quòd ecce, ista omnia *sunt* ^a^vanitas & afflictio spiritus:

15 ^a^Perversum non posse corrigi, & defectum non posse[i] in numerum venire.

16 ^a^Locutus ego cum [k] animo meo dicendo; ecce, ego amplificavi & adjeci sapientiam supra omnes qui præfuerunt ante me Jeruschalaimis, & animus meus [l] percepit multum sapientiæ & scientiæ.

17 Adjeci quoque animū meum ad cognoscendum ^a^sapientiam, & scientiam [m] omnis insaniæ & stoliditatis; cognovi ^a^etiam hoc esse afflictionem spiritus.

i Heb. *numerari.*
k Heb. *corde: sic deinceps.*
l Heb. *vidit.*
m Heb. *insaniarum.*

ANNOTATIO.

1 Verba] *Totus hic liber didascalicus est, constans ex duobus potissimùm documentis: unum est, de vanitate studiorum omnium mundi, quibus homo se addicit, natura duce; alterum, de stabilitate pietatis & reverentiæ Dei supra omnem mundum: quod posterius pluribus locis hîc illic inculcatum copiosè tandem sub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inscriptio, qua Schelomo consilium suum in hac scriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm se ipsum animam, id est personam, Ecclesiasticam nominat; apertè consilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipso fuerunt habita: consilium quidem, ut abjuraret sceleratam vitam suam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11. pessimè traductam, ut resipiscentiam profiteretur, & solenni hoc scripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Ecclesia, abs qua fuerat abstentus, ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum scripta sunt, cùm a Deo reprehensus esset, & resipisceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multarum quæ hoc libro continentur longa experientia; ut observatum est 2. Chronico. 11. 17. Cùm autem nomina Jeruschalaima, Ecclesiam Dei intelligit, in qua tum hos sermones habuit, & cui traditos in sempiternam memoriam literis consignavit. Quamobrem sive Ecclesiastem interpretemur, id est, sermonem in Ecclesia habentem, ut pœnitentes faciunt; sive Ecclesiasticum, id est, de integro Ecclesiæ adunatum; non magni interest: quia duo hæc conjuncta sunt inter se, pœnitere in Ecclesia, & in eam recipi. Illa autem studiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propositis rebus quæ tum in cognitione, tum in usu versantur, duobus primis capitibus; deinde verò κατὰ μέρος, id est, particulatim sive membratim, ab exemplis singularibus ad scientiam & usum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes sunt tres: prima est, propositio summa de vanitate, vers. 2. & 3. quæ etiam repetitur in conclusione libri; secunda, confirmatio propositionis a nostra ipsorum vanitate & studiorum nostrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a singulari ipsius Schelomonis observatione & experientia; quæ reliquo hoc capite studio scientiæ, deinceps verò aliis capitibus studio aliarum rerum accommodatur.* 2 Ista omnia] *de quibus deinceps acturus est in hoc argumento.*
3 Sub sole] *id est, in hac vita, quid est quod homo suo labore possit efficere?* 4 Generatio] *subjectio ad præcedentem quæstionem. quasi dicat, nihil profectò emolumenti humanitus potest homini accedere duabus de causis: una, a natura hominis, cùm ipse homo vanitati subjectus sit & celerrimè decedat, quatuor versibus; imo quamvis non decederet, tenuior tamen est quàm ut ea ipsa quibus operam dat vel absolutè eloqui, vel mente possit comprehendere, vers. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo, vers. 8. & sequent.* Quamvis] *amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura sunt; quarum hæ perstant, aliæ verò etsi ad tempus disparent, tamen in statum suum pristinum revertuntur perpetua sua conversatione. quasi dicat, homo rerum omnium res vanissima est: nam neque immotus permanet, ut terra; sed momento deficit: neque postquam semel abiit revertitur, ut alia faciunt de quibus tribus sequent. sed semel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur.* In seculum] *homines vani comparatione: hoc enim κατὰ τι, non simpliciter est accipiendum, ut apparet ex Psalm. 102. 27. & 2. Pet. 3. 10.* 5 Ad locum suum] *id est, ad orientem: periphrasis, vide Psalm. 19. 6. & 7.* 6 Properet] *id est, perpetuo motu agitetur, & per cunctas res meabilis totoq́ue mundo consertus ultrò citróque commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38.* 7 Quocunque loci] *id est, aquæ in mare profluentes iterum ad eadem principia remeent; sive nubibus liquore egresso in sublime, & ex sede aëris coacto in liquorem genitis (ut ex Aristotele legendum est apud Plinium lib. 2. cap. 42.) sive aquis se mutuo implexu jungentibus terræ, & per venas illius discurrentibus, siphonumq́ue modo emicantibus: qua ratione manifestum est quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant, finésve suos transileant: ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65.* Revertantur] *a mari in quod influunt.* 8 Singuli res] *nimirum in quibus laborat homo sub sole: altera causa vanitatis, ut observatum est in vers. 4.* Fatigantur] *perpetua sui agitatione, ac proinde sua infirmitate in vanitatem abeunt, vers. 2. metalepsis.* Non posset] *id est, prius emoriatur homo & ipse vanitati cedat, quàm possit rerum istarum vanitatem sermone complecti, sensibus percipere, aut mente comprehendere.* 9 Id quod fuit] *exornatio superioris documenti de fatigatione & vanitate rerum omnium; tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu, & interitu, duobus versibus; tum a perpetua earum oblivione vers. 11. Sensus est: res istæ. facta, & eventa eadem sunt quidem specie tenus; sed mutantur in dies individua (ut vocant) singularia: sive ut paucis dicamus, omnia sunt eadem specie, sed differente numero, factisq́ue & eventis variis.* 10 Est aliquid] *id est, nihil est, quantumvis videatur novum, & inauditum sit, quod non semper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente.*

12 Ego Ecclesiastes] *tertia pars confirmatio singularis, ut observatum est supra in vers. 1. sub finem.* Cùm essem rex] *ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad ista exploranda: ut ipse loquitur infrà 2. 7. & 12. Ponuntur autem deinceps singularia capita earum rerum quas Schelomo se observaße & exploraße confitetur, ad confirmandum locum de rerum istarum omnium vanitate. Quamobrem nos ea suo quaq́ue loco notabimus.* 13 Applicans] *primum caput observa-*

observationum Schelomonis, de rebus scientia & cognitione comprehensis, historicis atque Ethicis. Historicarum autem genera duo ponuntur, physica sive naturalis historia, & gesta: incubui (inquit) comparandæ cognitioni rerum naturalium & gestarum; sed deprehendi tandem, ut res ipsas, ita earum cognitionem vanam esse, homini laboriosam, & ad regnum cœlorum inutilem. Eo quod fuit] *sive naturę ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. sive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum.* Mala] *id est, laboriosa & molesta, ut postea interpretatur, vers. 14.* 14 Ista omnia] *tum res, factaq; ipsa, tum accurata istorum pervestigatio natura duce, ac non præeunte verbo Dei & percipiente fide.* Vanitas] *duo de his rebus earumq; scientia hoc loco prędicantur: unum, quòd ipsæ per se vanæ sunt, neque salutem nobis regnumq; cœlorum afferunt; alterum, quod l magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius vers. sequent. posterius vers. 16. & 17. explicatur.* 15 Perversum] *i. totam hanc peritiam & pervestigationem rerum adeò vanam esse, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut perditam repræsentare possit; nedum cœlestem vitam subministrare.* 16 Locutus] *transitio a physica ad observationem ethicam, de qua hoc & sequente versu.* 17 Sapientiam] *id est, ethicam sive moralem doctrinam, quæ in sapientia vitam informat, & de stultitia monet, eamq; fugiendam docet: periphrasis disciplinæ moralis.* Etiam] *ut de historica notitia dictum vers. 4.*

CAPUT. II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum usu, quem se expertum fuisse confitetur: itaq; ostendit primùm vanitatem lætitiæ quam ex usu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanę illius sapientiæ cum stultitia comparatę; ac postremò imbecillitatem hominis in bono suo fruendo, aut transferendo pro voluntate sua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 DEINDE quia multitudini sapientiæ inest multum indignationis; & qui auget scientiam, auget dolorem:

2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, miscebo *vinum* [b] lætè; fruere igitur bono: sed ecce, etiam illud *est* vanitas.

3 Derisui dico, insanus est; & de lętitia, ecquid facit?

4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem potationem in carne mea (idq; animum meum ducens in sapientia ipsa) & [d] amplecterer stoliditatem: usq; dum vidi utrum *hoc* bonum sit filiis hominum, quod facturi sint sub cœlis numero dierum vitæ suæ.

5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas:

6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus consevi arbores [f] quasque fructiferas:

7 Paravi mihi piscinas aquarum, ad irrigandum illis nemus [g] ferax arborum:

8 Comparavi servos & ancillas, & vernæ fuerunt mihi; etiam possessio armentorum & gregum multa fuit mihi præ omnibus qui fuerunt ante me Jeruschalaimis:

9 Congessi mihi etiam argentum & aurum, & peculium regum ac provinciarum; comparavi mihi cantores & cantatrices, deniq; delicias filiorum hominis, symphoniam [h] & quidem omnimodam:

10 Ita magnus fui & auxi *ista* plus quàm ullus qui fuerit ante me Jeruschalaimis; etiam sapientia mea perstante mihi.

11 Cùm autem quicquid expetiverant oculi mei non seposuissem ab eis, non cohibuissem animum meum ab ulla lætitia; sed animus meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc [i] cessisset in partem meam ex omni labore meo:

12 Respexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meæ; & ad laborem quem [k] laboriosè feceram: ecce autem, ista omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus; ut non *est* emolumentum sub sole.

13 Quamobrem converti me ego ut aspicerem sapientiam, & [l] omnem insaniam ac stoliditatem. (quid enim *facturus esset* homo qui [m] sequeretur eum regem? id quod jam [n] factum est.)

14 Vidi quidem ego esse emolumentum sapientiæ prę stoliditate, ut *est* emolumentum lucis præ tenebris:

[a] Heb *cordi sic deinceps.*
[b] Heb. *cum lætitia: & vide bonum.*
[c] He. *ut protraherem in vinum.*
[d] Heb. *ut prehenderem.*
[e] Heb. *magnificavi opera mea.*
[f] Heb. *cujusque fructus.*
[g] Heb. *pullulans arboribus.*
[h] Heb. *& symphonias.*
[i] Heb. *fuisset pars mea.*
[k] Heb. *laboraveram faciendo.*
[l] Heb. *insanias.*
[m] Heb. *veniret post.*
[n] Heb. *fecerunt: personale pro impersonali: ut Ijob. 7. 3.*

15 Sapientem ipsum, *ut* cui *sunt* oculi in capite; stolidum autem in tenebris ambulare: sed agnovi similiter ego eventum eundem evenire omnibus istis.

16 Propterea dixi ego cum animo meo; secundum eventum stolidi etiam mihi, mihi eventurum est: cur ergo sapuero ego tum amplius? & dixi cum animo meo hoc quoque esse vanitatem.

17 Nam non erit memoria tum [o] sapientis tum stolidi in seculum; quandoquidem quę jam sunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni traduntur: ecquî moritur sapiens ipse cum stolido?

18 Itaque odi hanc vitam; quia malum videretur mihi hoc opus quod fit sub sole: nam hæc omnia *sunt* vanitas & afflictio spiritus.

19 Odi etiam ego omnem laborem meum, quem ego elaboro sub sole; quòd relicturus sum eum homini qui futurus est post me:

20 Et quis scit utrum sapiens futurus sit an stolidus, qui dominaturus est in omnem laborem meum quem elaboravero & quem [p] sapienter comparavero sub sole? etiam hoc vanitas *est*.

21 Quapropter ego averti me, destituendo spe animum meum; de isto omni labore quem elaboravi sub sole:

22 Siquidem est homo cujus labor *confectus sit* sapientia, scientiaq; & æquitate; homini autem qui non laboraverit in illo, tradit illum *in* partem ipsius: hoc quoque vanitas *est*, & malum magnum.

23 Nam quid superest illi homini ex omni labore suo & ex afflictione animi sui, qua ille laboravit sub sole?

24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint dolores, & indignatio occupationi ejus; ne nocte quidem quieverit animus ejus? etiam hoc vanitas *est*.

25 Non *est* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatque ut [q] animus suus fruatur bono ex labore suo: etiam hoc vidi ego a manu Dei ipsius esse.

26 (Nam quis [r] frueretur *eo*, & quis [s] confestim

[o] Heb. *ipsi sapienti cum stolido.*
[p] Heb. *sapiente* comparando.
[q] Heb. *videat anima sua bonum.*
[r] Heb. *comederet.*
[s] Heb. *festinaret* fruendo.

festim frueretur præterquam ego?)

27 Homini enim qui bonus *videtur* in conspectu ipsius, *Deus* dat *sapientiam & scientiam *cum lætitia: *peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat ei qui bonus *videbitur* in conspectu †suo. *Etiam illud vanitas *est*, & afflictio spiritus.

† Heb. *Dei ipsius antecedens pro se & relativo suo.*

ANNOTATIO.

1 Deinde quia] *Hunc versum, quia transitum facit a scientia & cognitione animi ad usum corpori animoq; communem, a superiore capite ad secudum transtulimus. Sensus enim est: cùm animadverterem non historicam scientiam modo, sed ethicam quoque humanitus nunquam hominem explere; sed si tota vita nihil velit aliud agere (ut ait Tullius li. 3. de oratore) ipsa tractatione & quæstione quotidie ex se gigni aliquid quod cum desidiosa delectatione vestigetur, & agitatione rerum sit infinita cognitio, laborem alium ex alio nectens, aut deniq; fastidium afferens; tum retuli me ad observationem commoditatum omnium quæ ad hanc vitam pertinere videbantur, & exploravi si quid tandem earum usus præstaret homini. Sunt autem hujus capitis membra tria: unum est de usu commoditatum ad hanc vitam pervenientium, usque ad vers. 13. alterum, de usu sapientiæ ad vitam transigendam pertinentis, inde usque ad vers. 19. tertium, de jure sive facultate percipiendi ex se bona & commoda hujus vitæ, aut ea in alios arbitratu suo transferendi, ad finem usque.* 2 Miscebo vinum] *verba hominis se ipsum ad hilariter agendam vitam cohortantis. Ponitur autem unum genus commoditatis, quo homines hilarantur: sed synecdochicè comprehenduntur omnia, de quibus deinceps agitur suo ordine. Hic enim consilium, deinde factum, vers. 4. & sequentibus; postremo eventus vers. 11. & 12. proponitur: quæ omnia prolepticè hi duo versus continent: quem ordinem Schelomo ferè in sequentibus observavit, priore loco rei veritatem, posteriore judicium earum explicando, ut infra 3. 17.* 3 Dico] *id est, nunc demum statuo, humano risu lætitiaq; expensa quæ de rebus istis percipitur.* Insanus est] *id est, hominem malè sanum arguit: metonymia.* Ecquid facit] *hoc est, quid emolumenti affert tandem?* 4 Animum meum] *id est, cùm nondum defecissem a reverentia Jehovæ, quæ caput est sapientiæ; sed me ipsum adhuc in cultu illius externo continerem: sic infra vers. 10. Sensus est, adhuc integro statu religionis & reipublicæ, sivi me delabi in istas delicias, usque ita inescari ut paulatim in Dei & mei ipsius oblivionem traducerer.* Stoliditatem] *id est, inirem hanc stolidam viam & rationem vivendi voluptariam.* Usque dum vidi] *id est, re ipsa sensi, factóq; ex me periculo fui ad resipiscentiam provocatus.* Utrum hoc] *supple, an verò ut deducant & regant animum suum via ipsa sapientiæ in timore Dei.* 9 Symphoniam] *id est, musicam harmoniam quamque vocis, soni, aut utriusq;, & omne genus melodiæ: nam vox Hebræa de qua tantopere interpretes laborarunt, significat propriè vastationem: & quia ea est natura melodiæ, ut ex vocibus paribus disparibusq;, itemq; sonis similibus & contrariis conficiatur ipsa; in quorum mixtura & temperatione alterum ab altero ita frangitur ac veluti vastatur, ut ex omnibus concinnum assurgat μέλος concordiáque discors (ut Ovidius loquitur) propterea huic musicæ commoditati nomen vastationis inditum est.*
10 Sapientia mea] *ut suprà vers. 4.* 12 Ut non est emolum.] *id est, ut nullum esse istorum emolumentum confirmavimus suprà 1. 3.* 13 Quamobrem] *transitio ad usum & eventum sapientiæ mundanæ ac stultitiæ, quem secundum locum esse diximus suprà in versum 1.* Quid enim] *occupatio, qua explicat Schelomo emphasin pronominis, quo suprà usus est dicens, converti me ego. & ubiq; ferè utitur. Dixerit quispiam, quid ergo? tune facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatémque earum evincere a tua unius experientia? falleris, neque enim novisti res omnes, neque potuisti nosse. Respondet, ego verò novi & potui noscere: quia tantus sum rex, ut omnes alios tum scientia, tum facultate superarim. Quamobrem quisquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoscendis, is actum (quod aiunt) egerit; nedum æquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteiverit.* 14 Vidi quidem] *concessio elegans, de dignitate sapientiæ præ stultitia in hac vita.* Lucis præ] *id est, videntis præ cæco, aut visus præ cæcitate, quo modo accipiendum esse docet versus seq.* 15 Sapientem] *id est, ut in viro oculato ipsius oculi tanquam speculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad usus necessarios & facti & collocati altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere, (ut loquitur Cicero lib. 2. de natura Deorum) ita sapienti viro sua est sapientia, qua circumspicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias.* Stolidum autem] *ut cæcum, sine judicio & sapientiæ luce vitam hanc transigere.* 16 Dixi ego] *nimirum ex sapientia mundana, & specie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans.* Secundum eventum] *id est, æquè moriuntur utriq;.* Tum] *id est, cùm mors invadet me, quid profuerit mihi sapuisse, ista humana sapientia?* 17 Nam] *confirmatio proximè præcedentis propositionis: nam (inquit) non tantùm morte evanescit ista sapientia, sed etiam memoria illius obliteratur tempore.* Ecqui] *epiphonema, tanquam indignè ferentis communem illum & perspectum omnibus eventum mortis, qua sapiens ipse, sapientia, & memoria ipsius intercidit: quæ indignatio amplificatur sequente versu.* 19 Odi etiam] *tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu nostro: ut dictum est in versum 1.* Quod relicturus] *id est, non possum ipse toto frui.* 20 Et quis] *alterum incommodum, quòd bona quæ relinquit homo non potest transferre ex animi sui sententia. Hæc autem duo mala prolepticè his duobus versibus posita, per ὕστερον πρότερον sequentibus explicantur.* 21 Destituendo spe] *id est, spem abjiciendo facultatis istius consequendæ: nam utrumq; revera Schelomo expertus est, cùm & de Rechabhbamo incertus esset quod genus vitæ sequeretur, & de bona regni parte avertenda interminationem audivisset, 1. Reg. 11.* 22 Siquidem est homo] *amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujusq;. Non mirum est (inquit) si hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuissimus sit æquo animo perlaturus, ut bona sua ad exterum transferantur.* 25 Non est bonum] *ἐργασία alterius partis prolepseos, quæ posita est suprà vers. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendum ex se bonum.* A manu Dei ipsius] *ut homo utatur fruatur bono ex animi sui sententia.*
26 Nam quis] *similis occupatio, ut suprà vers. 13. quasi dicat, Ego verò hoc possum confirmare, si quisquam potest; qui alios & commodorum abundantia & facultate supero, diligentiaque mea comparavi.*

27 Sapi-

27 Sapientiam] *ad comparandum bona.* Cum lætitia] *id est, læto & hilari eorum usu.* Peccatori] *id est, homini quem improbat, aut quem ut improbum his molestiis exagitare placuerit.* Etiam illud] *nimirum tantopere insudare acquirendis bonis, quibus neque uti ipse possis, neque ex libito refundere: conclusio sermonis; ut suprà vers. 24.*

CAPUT III.

Schelomo ex temporis conversionibus confirmans rerum omnium instabilitatem & variationem, profectam ex sapientissima Dei administratione homines occupantis & ad reverentiam sui revocantis; docet id ipsum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & disceptationes quas sensus carnis ex ista administratione dictare solet homini, graphicè exprimit.

1 CUIQUE sua *est* tempestas, & tempus cuiq; voluntati sub cœlis:

2 Tempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod fuit* plantatum:

3 Tempus occidendi & tempus curandi, tempus rumpendi & tempus ædificandi:

4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus saltandi:

5 Tempus projiciendi lapides, & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi [a] ab amplexu:

6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus servandi & tempus abjiciendi:

7 Tempus lacerandi & tempus consuendi, tempus silendi & tempus loquendi:

8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.

9 Quid emolumenti *est* ei qui facit, in eo in quo ipse laborat?

10 Vidi hanc *esse* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent se in ea:

11 *Ipsum* unumquodque facere pulchrum suo tempore; etiam [b] quamdiu seculum est proponere [c] animo illorum (excepto eo quod non assequitur homo) opus quod facit ipse Deus; a principio usque ad finem.

12 Novi non esse bonum penes illos; nisi ut lætetur *quisque*, & ut faciat bonum in vita sua:

13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturque bono ex toto labore suo, *id* donum Dei esse.

14 Novi quicquid facit Deus, id esse [d] semper; ad illud nihil posse addi, & de illo nihil posse detrahi: Deumque ipsum facere, ut timeant *homines* a facie ipsius:

15 Id quod fuit jam esse, & quod futurum est jam fuisse: Deum ipsum denique repetere inter se [e] consequentia.

16 Nam adhuc respiciens sub sole; loco juris ibi improbitatem, loco inquam justitiæ ibi improbitatem esse:

17 Dixi ego cum animo meo, justum & improbum ipsum judicaturus est Deus; quia tempus *quidem* est cuique voluntati; sed [f] qui præest toti isti facto, ibidem est.

18 Dixeram ego cum animo meo secundum rationem [g] humanam, cùm declararet eos ipse Deus; & viderem hos bestias esse illis:

19 Eventum filiorum hominis similem esse eventui ipsius bestiæ, & eventum eundem illis esse; ut moritur hæc, ita mori illum; & spiritum eundem omnibus ipsis esse: itaque præstantiam hominis præ bestiis nullam esse, sed omnia ista esse vanitatem:

20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; esse ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.

21 Quis animadvertit spiritum humanum qui ascenderit sursum, & spiritum bestiæ qui descenderit infra terram?

22 Quapropter [h] videbatur mihi nihil esse bonum, quàm ut lætaretur homo in operibus suis, eò quòd ea sit pars ejus: quis enim adducat eum ut videat id quod futurum est post ipsum?

23 Sed [i] rursus ego cùm viderem omnes oppressos qui afficiuntur sub sole (nam ecce lachrymæ eorum qui opprimuntur, quibus nullus *est* consolator, aut *evadendi* e manu opprimentium se virtus; quibus denique nullus *est* consolator)

24 Laudabam primùm ego mortuos ipsos qui jam sunt mortui, præ vivis qui vivunt adhuc:

25 Sed melius visum est postea utrisque hactenus non fuisse, non [k] expertum esse factum istud pessimum quod fit sub sole.

26 Videbam enim ego omnem laborem & omnem æquitatem [l] factorum suorum ipsam esse invidiæ homini a proximo suo. Etiam hoc vanitas *est*, & afflictio spiritus.

[a] He. *ab amplexando.*

suprà, 1.13.

[b] Heb. *cum ipso seculo.*

[c] Heb. *cordi: sic deinceps.*

supr. 2.25.

[d] Heb. *in seculum.*

[e] Heb. *consequens: enallage numeri.*

[f] Heb. *qui super totum hoc factum, ibi.*

[g] Heb. *filiorũ hominis: sic infr. ver. 21.*

[h] Heb. *videbam.*

[i] Heb. *reversus sum ego & vidi.*

[k] Heb. *vidisse*

[l] Heb. *facti sui.*

ANNOTATIO.

1 Cuiq;] *Hactenus Schelomo de sua ipsius & singulari experientia in cognitione usuq; rerum humanarum: nunc autem transiturus ad observationem factorum & eventorum quæ percepit in aliis, transitum parat posita sententia hac generali; qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tum sequentium fundamenta jacit. Sensus enim est, nihil mirum esse, quòd & omnem scientiam humanam & usum istius mundi in vanitate posuerit; quia ut fluunt semper & volvuntur ac revolvuntur perpetua conversione tempora, ita etiam res omnes, consilia, facta, & eventa, denique omnia quæ sunt in tempore instabilitati temporis subjecta sunt; ideoq; semper fieri ut unum pereat, alterum succedat pereunti, & omnia suis vicibus eveniant. Non enim his verbis docet quid sit ex jure fieri, aut mitti; sed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuiq; autem, nimirum rei, personæ, facto, & eventui in toto hoc mundo.* Voluntati] *id est, studio & consilio, quod de quacunq; re, persona, facto, aut eventu initum est. quasi dicat, omnia intus & foris corpore & animo instabilitati temporum subjecta sunt: unus deus supra cœlos sempiternam stabilitatem ubiq; obtinet.* 2 Tempus pariendi] *id est, tempus quo paritur, & sic deinceps.* 3 Rumpendi] *quo destruitur diruiturq; quod ædificatum fuerat.* 9 Quid emolumenti] *conclusio ex superiore propositione, confirmans quod dictum est*

*est sup.*1.3.*Rerum(inquit) instabilium instabile est,adeoq; nullum emolumentum: Ista autem omnia sunt instabilia:itaq; rerum istarum emolumentum ad neminem,quantumvis contendat:pervenire potest quod ut melius intelligatur,utitur Schelomo commoratione,usque ad vers.*16. 10 Vidi] *hujus commorationis partes sunt tres,binis versib.distincta:prima est,Deum omnes istas res homini exhibere, & mutationibus præesse justissima administratione & convenientissima;secunda,hominem non amplius posse uti aut percipere, quam videtur Deo;tertia,hanc æternam esse legem administrationis Dei,quam nemo queat infringere ; & quidem propter finem sanctissimum.* 11 Pulchrum] *id est,bonum,decorum,& omnibus numeris conveniens, denique pro modo justissimæ sapientiæ suæ tum gloriæ ipsius,tum peccatis nostris vanitatiq; respondens.* Etiam] *amplificatio,qua ostendit Deum non nunc demum administratione ista sed semper omni memoria usum & usurum esse.* Excepto eo] *id est,præter illud genus operum,quæ hominis captum superant, & quod Deus sibi asservat in arcano consilio suo.* Opus] *in quo occupent se,ut præcedente vers.* A principio] *seculi,id est,in æternum,quàm diu seculum est.* 12 Ut lætetur] *id est,alacriter conquiescat in iis quæ exhibet Deus,& vitam tranquillè justeq; agat.* 14 Id esse] *nunquam secus esse quàm placuit Deo.* Timeant] *revereri & pendere a nutu ipsius discant ; quod prius abjecit homo,& quo omnibus modis misericorditer a Deo revocatur.* 15 Repetere] *id est,efficere administratione sua, ut res aliæ aliis succedant, & per vices revertantur,quasi in orbem agerentur.Locutio sumpta a sphæra cœlesti, quæ moderatur tempora. quasi dicat,facit ut ita revolvantur quæ sunt in tempore,quemadmodum tempus ipsum, quod ea continet, revolvitur.* 16 Nam adhuc] *jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & instabilitatis universi,ab observatione exemplorum quæ percipit foris.Est autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppressis. In quo exemplo explicando primùm exponit Schelomo factum, hoc versu;deinde verum judicium de eo,sequente versu;ac postremò judicium ex sensu carnis profectum,usque ad finem capitis:quem ordinem a Schelomone teneri monuimus suprà* 2.2. Loco juris] *id est, pro justitia in mundo injustitiam coli.* Ibi] *sub sole,in præsente seculo.* 17 Dixi] *id est,postremò statui & conclusi cum animo meo;postquam emersi ex illis disceptationibus carnis , quæ deinceps exponuntur .* Tempus quidem est] *id est,habent quidem injusti suum tempus , quo animos suos injuria expleant ; sed alterum tempus succedet , & jam jam Deus præsens de illorum violentia cognoscit: sic exponendum esse locum hunc cōmonstrat alter infrà* 5.8. 18 Dixeram] *narratio carnalis disceptationis atque judicii , tum de opprimentibus,usque ad vers.*23.*tum de oppressis , inde ad finem usque.* Declararet] *id est, faceret ut innotesceret mihi,perspectaq; esset illorum violentia.* Hos bestias esse] *id est,involare & irruere bestiarum more,ut vorent illos : quod proverbio dicitur,homo homini lupus.* 19 Eventum] *quasi dicat,ex factorum similitudine similem utrisque eventum esse statuebam , eandem mortem, eademq; mortis consequentia.* 21 Quis animad.] *ironica confutatio, qua utitur caro adversus piam doctrinam de differentia inter animas & eventa ex morte.quasi dicat,audio quidem nescio quid susurrari de substantia animæ humanæ, cœlestem eam esse,& morte ad cœlos transcendere; bestiarum contrà animam terrenam quandam facultatem esse corporibus ita adhærentem,ut sine suo ipsius interitu anima bestiæ nunquam a suo corpore separetur : sed quis horum alterum,aut utrunq; vidit? certius est ex communibus factis & eventis quæ ante oculos sunt, idē de utroq; judicium facere.* 22 Quàm ut lætaretur] *in hac vita; ac nihil de futura vita solicitus esset, quam boni prædicant .* Quis enim] *ætiologia cur non judicet caro curandam esse sibi futuram vitam,sed abutendum præsentibus : nam (inquit) unde proficisceretur hæc vita ? quo autore ad hominem perveniret? aut qui certò eam cognosceret? ut superiore versu.* 23 Sed rursus] *hunc versum & sequentes, quia ad superius argumentum & speciem planè pertinent (ut ostendimus suprà in vers.* 16.) *hoc capite conclusimus. Sensus autem est, Schelomonem animadvertisse fieri non posse ut homo perpetuo cursu rerum secundarum in hac vita utatur,hoc vers.ac proinde in aliam sententiam adductum esse,tribus seq.* Nam ecce] *hypotyposis,qua exprimit Schelomo præsentes omnibus ætatibus & gravissimas calamitates; quasi omnes homines in rem præsentem vocans.* 24 Laudabam] *id est,mortem anteponebam vitæ.* 25 Utrisque] *nimirum vita,& morte.* 26 Videbam enim] *ætiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit,caro existimet : nam (inquit) cùm duo sint studia a natura indita;unum,ut lætetur homo:alterum, ut faciat bonum in vita sua,suprà vers.*12.*vidi neutrum homini integrum aut salutare esse; sed invidiam homini conciliari utrinsq; nomine: tanta est aliorum in alios inhumanitas.* Hoc] *id est,totum hoc studium, totaq; disceptatio & judicium carnis,de quo inde a vers.*18.

CAPUT IIII.

Schelomo rerum omnium instabilitatem vanitatémq; confirmat ab exemplis pigrorum,avarorum a societate hominum abstinentium,& regum in sua imprudentia obfirmatorum,ac deniq; regnorum omnium.

1 STOLIDUS 'complicat manus suas, & [a]consumit' carnem suam,*dicens*,

2 'Melior em esse [b] plenam volam quietis, plenis pugnis molestiæ & afflictionis spiritus:

3 'Sed [c] rursus ego vidi *hoc esse* vanitatem sub sole.

4 'Est unus *aliquis* cui deest secundus, cui tū filius tum' frater deest;' nec tamen *est* finis omni labori ejus, 'etiam oculus ejus non satiatur divitiis;*ut dicat*,Eccui ego laboro, quòd destituo animam meam bono? etiam hoc vanitas & occupatio [d] mala *est*.

5 'Meliores *sunt* duo quàm unus;quia est ipsis premium bonum ex labore suo:

6 'Nam si cadant , eorum unus erigit socium suum ; 'væ autem illi, unico illi qui ceciderit, cùm non adsit secundus ad erigendum illum.

7 Etiam sive cubent duo, [e] concalescunt illi,unicus autem quomodo incalesceret?

8 Sive fortior sit altero unus quispiam , ipsi ambo obsistent ei: ' denique filum triplicatum non citò abrumpitur.

9 'Melior *est* puer indigus & sapiens; rege sene & stolido,'qui nescit admoneri amplius.

10 'Nam *ille* e [f] vinculis prodit ad regnandum : ' cùm *hic* etiam in regno suo nascatur pauper.

[a] Heb. *comedit.*
[b] Heb. *plenitudinem volæ quietis, plenitudine pugnorum, &c.*
[c] Heb. *reversus sum ego & vidi:ut suprà.*3.23.
[d] Heb. *mali.*
[e] Heb. *calescet illis.*
[f] Heb. *domo vinctorum.*

11 *Vidi omnes viventes qui ambulant sub sole,g adjungentes se puero illi * secundo qui staturus est loco hujus:

12 *Non esse finem ulli populo;h *de ullo qui præsit ipsis etiam posteros non lætaturos esse: nam *hoc quoque vanitas *est* & afflictio spiritus.

g Heb. *cum puero illo.*
h Heb *ad ullum qui sit ante ipsos, etiam posteros non lætaturos de eo.*

ANNOTATIO.

1 Stolidus] *Secundum exemplorum exterorum genus, ad confirmandam vanitatem, quam prædicavit, pertinens. Est autem hoc genus de vanitate & malis quæ non aliunde accedunt, ut in superiore genere; sed quæ ab ipsis hominibus in se proficiscuntur: quo in genere tria exempla ponuntur hoc capite: primum est de stolido & desidioso, tribus versibus; secundũ, de avaro & sordido, qui sine ulla causa aut specie justi inhiat quæstui, suo magno malo, a vers. 4. usque ad 9. tertium, de rege aut quibusvis potentioribus, qui stultis animi sui studiis abducuntur: quæ duo posteriora exempla elegantissimè illustrantur per comparationem contrarii.* Complicat] *ut Prover. 6. 10. & 24. 33.* Carnem suam] *id est, se ipsum, cùm tandem exhauriatur fame.* 2 Meliorem] *id est, statuit sibi melius esse ut possideat parum (ita enim neq; se fatigat ipse rebus comparandis, neque earum nomine ab aliis fatigatur) quàm ut multum obtineat se ipse conficiendo, aut malum ab aliis accersendo. quasi dicat, piger longè melius secum agi existimat, quàm cum iis qui se ipsos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: deniq; omnium maximè se putat sapere, Proverb. 26. 16.*
3 Sed rursus] *id est, ut studia illa mea & actiones, de quibus capite 2. exemplaq; opprimentium & oppressorum, de quibus capite 3. vanitati annumeravi: sic etiam rursus pigritiam agnovi vanam esse.* 4 Est unus] *secundum exemplum, videlicet avari: ut dictum est in vers. 1.* Frater] *id est, cognatus, gentilis, vel necessarius aliquis.* Etiam oculus] *id est, ne tum quidem expleretur animus ejus, si tantum possideret quantum cernit oculus.* 5 Meliores] *exornatio superioris documenti de vanitate avaritiæ istius* μισανθρώπου, *a contrario; per contentionem fructuum qui ex sociali vita percipiuntur, & damnorum ex solitaria. quasi dicat, melius cum illis agitur; meliusq; illis quàm his succedit.* 6 Nam si cadant] *expositio præmii quod modò dictum est, ab exemplis corporeis; quæ synecdochicè omnibus fructibus accommodanda sunt socialis vitæ.* Væ] *non imprecantis, sed malum eventurum denuntiantis verba.* 8 Denique filum] *id est, imò valentiores erunt, quò plures inter se operas consociaverint: proverbiale dictum.* 9 Melior est] *tertium exemplum, ut diximus in vers. 1. quod similiter exornatur per comparationem contrarii.* Qui nescit] *id est, obfirmato & pervicace in stoliditate sua; cui ex adverso sapiens opponitur, cujus proprium est in sapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8.* 10 Nam ille] *ætiologia duplex. prior est a constitutione personarum de quibus agitur, hoc ver; posterior a constitutione popularium, ver. 12.* Cum hic] *id est, cùm utcunq; a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu suo pauper sit primùm quidem mente & consilio, deinde etiam re ipsa; ut qui inopia consilii in paupertatem maximam detrudatur: sic enim pauperis appellationem menti quoque attribuit Schelomo Proverb. 29. 13.* 11 Vidi] *hypotyposis rerum novarum & mutationis subitæ in regno imprudenter administrato; quasi subjiciat oculis dementem senem deturbatum de solio, suffectumq; puerum.* Secundo] *id est, qui secundus regnat, ut sequentium verborum epexegesis docet.* 12 Non esse finem] *id est, populares & subditos nunquam sua sorte contentos esse, ac ne sapienti quidem regi plurimùm acquiescere: propterea non esse mirum si malè insipientibus accidat.* De ullo] *quasi dicat, non in præsentia tantùm populum inconstantem esse, sed etiam semper futurum.* Hoc quoque] *nimirum regnare ipsum, & plurimum autoritate posse.*

CAPUT V.

Schelomo rationem docet qua homines sibi a superiorum vanitatum studiis cavere possint, nimirum reverentia Dei, sanctisq; cogitationibus de providentia & administratione ejus: deinde vanitatem explicat quæ possessioni ipsorum fructum terræ inest, usumq; docet a natura nobis attributum.

1 *OBSERVA pedem utrumq; tuum *cùm adis domum ipsius Dei, ut a prastò sis *ad audiendum potius quàm *ad* dandum *donarium* stolidorum *aut* sacrificium: nam hi nõ advertunt *se facere malum.

2 Ne acceleres ore tuo, & animus tuus ne festinet *proferre quicquam coram ipso Deo; *nam Deus ipse in cœlis *est*, tu autem super terram; *idcirco sunto verba tua pauca:

3 * Quia ut prodit somnium multa occupatione, ita * vox stolidi multitudine verborum.

4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differto persolvere illud; nam b non oblectatur stolidis: id quod voveris, persolve.

5 Melius est ut non voveas, quàm ut voveas ac non persolvas.

6 *Ne permittito ori tuo ut peccato obstringat *carnem tuam; & ne dicito * coram angelo illo *errorem istud *esse*: (*ecquid effervesceret Deus ipse propter vocem tuam, & perderet opus manuum tuarum?

7 *Nam ut multitudini somniorum vanitates, ita verbis multis inerunt) sed *Deum ipsum reverere.

8 *Si oppressionem pauperis, c interversionemque juris ac justitiæ videris in ipsa provincia; ne mireris *de ista voluntate: nam *altus superior alto observat, *imò d altissimus superior istis.

9 *Jam *emolumentum terræ pro omnibus *est*; *pro rege *emolumentum* agri culti.

10 Qui amat pecuniam, *non satiatur pecunia; & qui amat ullam multitudinem *quæ* non *sit* proventus: etiam hoc vanitas est.

11 *Cùm multum est bonum istud, multi sunt qui comedunt ipsum: quid ergo commodi domino ejus obvenit præter aspectum oculorum ipsius?

12 *Dulcis *est* somnus illius qui servit, sive parum sive multum comederit: *saturitas autem ipsius divitis non permittit ei ut dormiat.

13 *Est malum e efferens ægritudinem *quod* vidi sub sole: divitiæ quæ asservantur domino suo

a Heb. *propinquus ad audiendum.*
b Heb. *non est oblectatio in stolidis. Deut. 23 21 Proverb. 20. 25.*
c Heb. *rapinam.*
d Heb. *alti: plurale pro singulari superlativo, mysterium S. Triados notans, ut Jehosch. 24 19.*
e He. *ægrum: metonymia: sic infrà vers. 16.*

suo [e]in malum ipsius,

14 Aut pereunt divitiæ illæ [f]in occupatione mala; [g]ita ut *quem* genuit filium, non *habeat* in manu sua quicquam.

15 Quemadmodum prodiit ex utero matris suæ, nudus [g]iterum abit ut venerat: & quicquam non reportat labore suo, quod deferat in manum suam.

16 Quamobrem etiam hoc malum est afferens ægritudinem; omnino prout venit, ita abit: ecquid emolumenti est ei, quòd [*]laboraverit vento,

17 Etiám*que* omnibus diebus suis in tenebris comederit; id est, indignatione multa, & ægritudine sua, & fervente ira?

18 [*]Ecce quod vidi ego, [h]bonum pulchrum esse comedere ac bibere, & [i]frui bono ex toto labore suo quo laborat sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dat ei ipse Deus: nam ea *est* pars ejus.

19 Etiam cuicunque homini dedit ipse Deus divitias & facultates, & cui copiam fecit comedendi ex illis & percipiendi partem suam, ac lætandi de labore suo: hoc donum Dei esse.

20 [*]Quòd si non multum, [*]recordetur diebus vitæ suæ Deum ipsum [k]annuere lætitiæ animi ipsius.

[f] Heb. *mali*: *ut supra*. 4.4

[g] Heb. *revertitur abeundo*

Ijobi. 21. 1. *Timoth*. 6. 7.

[h] Heb. *bonū quòd pulchrū sit*: *trajectio*.

[i] Heb. *videre bonum*.

[k] Heb *testimonium perhibere lætitiæ cordis*.

ANNOTATIO.

1 Observa] *Hujus capitis documenta sunt duo: unum est de officio nostro erga Deum & proximos, quod Schelomo de industria istis generibus vanitatis subjicit, de quibus hactenus, veluti certissimum pharmacum adversus illa, per digressionem, a vers.* 1. *usque ad* 9. *secundum est explicatio tertii exterorum exemplorum generis, de vanitate bonorum quæ etiam legitima via ab hominibus comparantur, ad usum præsentis vitæ pertinentium, inde usque ad finem capitis. Sunt autem in digressione hac duo capita: de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque versibus; & de judiciis sermonibusq; nostris temperandis coram Deo & hominibus, tribus seq. Quod autem hic dicit, observa, &c. perinde est quasi dicat, neque tibi de sapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de sufficientia (ut ita dicamus) tui ipsius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in superioribus capitibus ex ordine posita sunt) sed quicquid est penes te, Deo acceptum ferto, ipsum quam reverentissimè adito, audito, colito, atque honorato.* Cùm adis domum] *quod tibi omnino faciendum est, si sapias & noris bona tua.* Ad audiendum] *id est, obsequendum legi Dei quæ in domo ipsius exponitur. quasi dicat, Vide ut te ipsum potius tradas ei, quàm sacrificia: sic* 1. *Schem*. 15. 22. Se facere malum] *ut dictum est sacrificium improborum esse abominationi Jehovæ, Proverb*. 15. 8. & 21. 27. 2 Proferre quicquam] *sive petendo a Deo, sive promittendo; ne agas inconsideratè.* Nam Deus] *id est, summus & infinitus est; ac proinde nihil abjectissima tenuitas nostra ad amplissimam majestatem ejus.* Idcirco] *ut commodius tibi caveas a festinatione & offensa ejus: vide Matth*. 6. 7. 3 Quia ut prodit] *id est, ut multitudo occupationum somnium creat, ita multitudo verborum non potest stulti aliquid non gignere atque profundere.* Vox stolidi] *id est, sermo stultus, quali utuntur stolidi peccatores.* 6 Ne permittito] *id est, neque verbo, neque cogitatione obtrectes administrationi Dei; quasi res per fortunam aut imprudentem administrationem accidant: secundum documentum, ut diximus in versum* 1. Carnem tuam] *id est, te ipsum: synecdoche.* Coram angelo illo] *nimirum Christo, de quo Exodi* 23. 20. & *sequentibus. quasi dicat, ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor est Christus angelus fœderis, Malachi* 3. 1. Errorem illud esse] *quo aguntur ista de quibus vers*. 8. Ecquid effervesceret] *ut interminatus est Deus ibidem, Exodi* 23. 21. 7 Nam ut multitudini] *ætiologia non absimilis ei quam adhibuit in superiore documento, vers*. 3. *nihil (inquit) proderunt excusationes apud Deum si ita offenderis; neque majoris fient quàm somnia vanissima: Proverb*. 10. 19. Deum ipsum] *nimirum illum angelum, servatorem & ducem populi sui.* 8 Si oppressionem] *hic nominatim occurrit Schelomo vanitati, quàm expressit cap*. 3. & 4. & *confirmat pios.* De ista voluntate] *id est, improbro hominum studio.* Altus] *Deus qui in cœlis est, supra vers*. 2. & *omnem altitudinem humanam numeris omnibus excellit.* Imò altissimus] *cujus infinita est altitudo, omnia observans velut infinitis oculis: ut figuratur Jechezkel*. 1. 18. & 10. 12. & *Zecarjæ* 3. 9. & 4. 10.

9 Jam] ἀνάζευξις *sive regressio ad institutum sermonem de vanitate rerum omnium. Est autem hic tertium exemplum exterum, quo transitur per comparationem bonorum inter se. quasi dicat, hæc ergo est bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas: cùmque horum bonorum duo sint genera; alia quæ ex se ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ; alia, quæ non ipsam quidem vitam adjuvant, sed illorum sunt adminicula; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrumq; genus pertinet: utriusque enim studium & possessio, vanitatis est.* Emolumentum terræ] *contentio sive comparatio horum bonorum inter se*, 2. *versibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam est homini necessarium quàm fructus terræ, sine quo ne reges quidem ipsi vivere possent: de altera non vivitur.* Pro rege] *hanc interpretationem ut germanam & convenientem optimè, amplexi sumus, quam confirmant distinctiones veteris codicis manu scripti ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini.* 10 Non satiatur] *non potest ex pecunia ipsa sine permutatione tolerare vitam suam.* 11 Cùm multum] *id est, etiam istius boni, de quo nunc agitur, ut tritici, vini, & similium, copia magna possessori vana est; ac non tantùm pecuniæ, de qua superiore vers.* 12 Dulcis est] *amplificatio. quasi dicat, non modo inutilis est, sed etiam molesta; adeò ut melius sit servo quàm domino, & quiescat suaviùs.* Saturitas] *id est, copia illa maxima qua abundat & circumfluit: sic accipitur Proverb*. 3. 10. 13 Est malum] ἐξεργασία, *exornatio, sive singularis explicatio vanitatis de qua modo dictum est. Hanc autem sic explicat prolepticè: hoc bonum quod non tantùm vanum, sed ægrum quoque esse diximus, vanitatis evincitur duobus modis. Nam aut ipsum domino suo ruinam affert, aut repentè manibus domini viventis videntísque elabitur. Quæ duo membra prolepseos his duobus versibus posita, exponuntur per ὕστερον πρότερον hoc & sequente capite.* In malum ipsius] *ut exponitur capite sequente.* 14 In occupatione] *id est, quamvis ille contendat laboriosissimè in conservando & augendo bono.* Ita ut] *id est, ipse cum posteris*

pauper sit; quo modo amplificatur istius hominis calamitas. 16 Laboraverit vento] *id est, frustrà opes labore cumulaverit, quæ momento quasi ingruentibus ventis dissipentur: proverbialis loquendi forma, qua vanitatem istius boni explicat, ut etiam molestiam seq. versu.* 18 Ecce quod vidi] *propositio judicii quod fecit Schelomo de usu istius boni, expensa ejus (sicut aliorum anteà) vanitate: simile est supra 3.22.* 20 Quòd si non multum] *supple, est illud quod dederit Deus; ex superiore versu.* Recordetur] *id est, hoc saltem statuat, Deum sibi gratiosum esse, & utcunq; tenuia sint bona quæ ab illo accipit, tamen ad explendum letitia animum hominu satis esse: quia natura paucis contenta est, adjuncta verò pietate quæstum maximum habet, 1. Timot. 6.6. & sequentibus.*

CAPUT VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate istorum bonorum, demonstrat eam tum ex eo quòd non semper penes eundem dominum permanent, sed hûc illûc commeant; tum etiam quod neque dominum suum, neq; se a vanitate vindicant: denique nihilo faciunt meliorem quemquam.

1 EST malum quod vidi sub sole, idque maximum super homines;

2 Viro cui dederit Deus ipse divitias, facultatesque, & honorem, & cujus animus non destituatur ulla re qua delectetur, cùm huic non facit copiam Deus ipse fruendi re illa, sed vir alienus fruitur illa: hoc vanitatem & ægritudinem pessimam esse.

3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis multis vivat; quamvis multi sint dies annorum ejus, si anima ejus non satietur bono illo, adeoq; sepultura non sit ei; *dico, meliorem esse eo abortivum.

4 *Nam *in vanitate venit, & in tenebris ambulat, ac in tenebris nomen illius obtegitur.

5 *Hic* *etiam solem non vidit, neq; expertus est; [a] tolerabilius est huic quàm illi.

6 *Etiam si vivat bis mille annos, & bono non fruatur; nónne in locum eundem *hi omnes abeunt?

7 *Ut omnis labor hominis *obveniat ori ipsius, etiam [b] desiderium ejus non expletur.

8 *Nam quid amplius est sapienti, quàm stolido ipsi? quid ad pauperem fruens, *dum ambulant coram viventibus?

9 *Melior est, *inquies*, *inspectio oculorum, quàm [c] cursus desiderii: etiam hoc vanitas est & afflictio spiritus.

10 *Quicquid fit, *jam inditum est nomen ejus, & cognitum eum esse hominem; neque posse contendere cum *eo qui valentior est ipso.

11 Cùm adsunt res multæ, multiplicant vanitatem; quid amplius isti homini *est*?

12 Nam quis novit quod bonum est homini in hac vita numero dierum vitæ [d] vanissimæ suæ, quos transigit velut umbram? [e] quis *est* qui indicaturus sit homini [f] id quod *instat ipsi posthac sub sole?

[a] Heb. *quies huic præ illo.*

[b] Heb. *anima: ut Psal. 27.12. & infrà vers. 9.*

[c] Heb. *ire animæ.*

[d] Heb. *vanitatis suæ.*

[e] Heb. *qui quis: υ' ς' ἐρωτῆς in celeritate sermonis frequens.*

[f] Heb. *id quod est post ipsū.*

ANNOTATIO.

1 Est malum] *Explicatio prioris membri prolepseos, quæ posita est sup. 5.13. de bonis istis quæ domino suo ruinam quodammodo afferunt, usq, ad vers. 7. Sunt autem hujus capitis duæ partes; una, explicatio ista membri proleptici; alter, conclusio superioris membri de hoc vanitatis genere, per concessionem elegantissimam, a vers. 7. ad finem usq;.* 3 Dico] *ex ratione carnis; ut Ijobi 3.* 4 Nam] *confirmatio judicii quod modò dictum est, per comparationem status in quo uterque versatur, tum vir ille liberis & annis abundans, hoc vers. tum abortivus, vers. sequent.* In vanitate] *id est, vanus est illius ortus, progressus, & interitus, miseriisq; cumulatus; quæ tenebrarum nomine significantur.* 5 Etiam solem non vidit] *id est, abortivus in ipso ortu finem miseriarum fecit, quæ communes sunt hominum sub sole.* 6 Etiam si] *amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quàm longissimæ.* Hi omnes] *nimirum hic bis millenarius, annosusq; & abortivus, de quibus modò dictum est.* 7 Ut omnis labor] *altera pars capitis qua concludit Schelomo superiorem sermonem de bonorum istorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ dicuntur fortuita, non tantùm instabilia sunt, ut duobus capitibus demonstravimus; sed etiam infirma, adeo ut nunquam animum humanum expleant.* Obveniat ori] *id est, velut sponte ingerat se in os, & laboranti commodissimè succedat ex animi sententia: synecdoche.* 8 Nam] *confirmatio proximè præcedentis dicti, de infirmitate bonorum ad sedanda hominum desideria, per enumerationem: videamus, inquit, sapientes, stolidos, pauperes, abundantes; quid tandem amplius reportant, obsecro?* Dum ambulant] *id est, in hac vita: periphrasis.* 9 Melior est] *hic versus dramaticè responsionem carnis subjicit, & Schelomonis judicium, quod sequentibus versib. confirmatur.* Inspectio oculor.] *id est, rei præsentis fructus atq; perceptio, quam alii præ aliis consequuntur: synecdoche.* 10 Quicquid fit] *confirmatio judicii quod modò pronuntiavit Schelomo, qua gravissimè confutat illam malam rerum æstimationem. Esto sanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus est homo vanitati humanæ obnoxius, de qua suprà capite 1. neq; se ab ea vanitate potest eximere, hoc vers. deinde quæcunque comparat, ipsa vana sunt, & vanitatem adjiciunt possessoribus, vers. sequent. postremò non ita valet homo judicio a natura sua, aut tantum consecutus est experientia, ut certò possit statuere quid sibi aut in præsentia sit bonum, aut in posterum sit futurum stabile, vers. ultimo.* Jam inditum] *id est, homo dicitur & est; a quo humani nihil est alienum.* Eo qui valent.] *id est, Deo, quo autore vanitati ipse cum rebus creatis subjectus est. Rom. 8.20.* 12 Instat ipsi] *id est, mox ipsi eventurum est, velut jam a tergo imminens.*

CAPUT VII.

Schelomo bonis præsentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad sapientiam, reverentiam, & obsequium administrationis Dei per abnegationem sui & ad charitatem

tem hortatur, opinionem suæ sapientiæ damnat, & infinitam esse hominis malitiam, maximè verò mulieris scelestæ, ostendit.

1 MELIOR est *homini* fama unguento optimo; sed dies mortis die quo ille nascitur.

2 Melius est adire locum luctus, quàm adire locum convivii; eò quòd ille est finis omnium hominum: qui autem vivit, inditurus est *illud* [a] animo suo.

3 Melior est indignatio risu, quia [b] tristitiâ vultus melior efficitur animus.

4 Animus sapientum *erit* in loco luctus: animus autem stolidorum in loco lætitiæ.

5 Melius est audire increpationem sapientis, quàm ut quis audiat canticum stolidorum.

6 Nam ut [c] crepitus spinarum sub olla, ita *est* risus stolidi: etiam hoc vanitas est.

7 Cùm oppressio adigat ad insaniam sapientem, & perdat animum donatio,

8 Melior est finis rei principio ejus: melior est longanimis quàm elatus animo.

9 [d] Ne perturbatè spiritu tuo indigneris: nam indignatio in sinu stolidorum residit.

10 Ne dixeris, quid *est* cur dies priores fuerint meliores istis? nam non ex sapientia rogares super hoc.

11 Bona est sapientia cum possessione, & emolumento aspicientibus solem:

12 Nam *alii* in umbra sapientiæ, *alii* in umbra pecuniæ sunt; sed *majoris* emolumenti scientia est, sapientiam vivum conservare [e] possessorem suum.

13 Respice opus ipsius Dei: nam quis possit corrigere id quod perverterit?

14 [f] Tempore boni versare in bono, tempore autem mali [g] utere: etiam hoc ex adverso illius facit Deus ipse, [h] ea ratione ut non possit assequi homo [i] eorum quæ instant sibi quicquam.

15 Ista omnia vidi diebus vanitatis meæ; esse justum qui pereat in justitia sua, & esse improbum qui prolonget *dies* in malitia sua.

16 Ne esto justus [k] nimium, neque sapere tibi videtor amplius: quare desolationem tibi accerseres?

17 Ne improbus sis nimium, neque sis stolidus; quare moreretis [l] ante tempus tuum?

18 Melius est ut prehendas hoc, quin etiam ab hoc ne remittas manum tuam: reverentem Dei exire ex omnibus istis.

19 Hæc sapientia robur confert sapienti, magis quàm decem dominatores qui sunt in eadem civitate:

20 Quamvis homo nemo sit justus in terrâ, qui faciat bonum, ac non peccet.

21 Etiam ad omnia verba quæ [m] dicuntur, ne adhibeto animum tuum: cùm non debeas audire *vel* servum tuum maledicentem tibi:

22 Nam etiam [n] multoties conscius est animus tuus, te quoque maledixisse aliis.

23 Omnia illa probavi in sapientia: cùm dicerem, sapio, ipsa longinqua erat a me.

24 Longinquissimum quicquid fuit *semper*, & quàm profundissimum quis inveniat?

25 Converti me ego, idque *ex* animo meo, ad sciendum & ad explorandum & quærendũ sapientiam, & ratiocinium *ejus*: similiter cognoscendum improbitatem stoliditatis, stoliditatis inquam & [o] omnis insaniæ:

26 Inveni autẽ ego amarius *quiddam* morte, nimirum fœminam illam cujus in animo *sunt* retia, & plagæ, cujus in manibus vincti: qui bonus *videtur* coram Deo ipso, liberatur ea; peccator verò capitur ea.

27 Vide, hoc inveni (inquit Ecclesiastes) [p] semel atque iterum *quærendo* assequi ratiocinium:

28 (Quo amplius quærit anima mea *ratiocinium*, tamen non assequi: hominis *quidem* unius *cujusque* ex mille assequi; at fœminæ [q] omnibus istis instructæ non assequi)

29 Solummodo vide hoc *quod* invenio, Deum ipsum fecisse hominem rectum, ipsos autem quærere ratiocinia plurima.

30 Quis est par illi sapienti? aut quis noscenti interpretationem rei? sapientia hominis ita illustrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus duplicetur.

[a] Heb. *cordi: sic deinceps.*
[b] Heb. *malo.*
[c] Heb. *vox.*
[d] Heb. *ne perturberis in spiritu tuo indignando.*
[e] Heb. *dominos suos:*
[f] Heb. *in die boni: sic paulo post.*
[g] Heb. *respice*
[h] Heb. *secundum rationẽ.*
[i] Heb. *post se.*
[k] Heb. *multùm: sic versu seq.*
[l] Heb. *in non tempore tuo.*
[m] Heb. *dicunt. forma impersonali.*
[n] Heb. *vicibus multis.*
[o] Heb. *insaniarum.*
[p] Heb. *una vice ad alteram.*
[q] Heb. *cum omnibus istis.*

ANNOTATIO.

1 Melior est] *Schelomo exposita bonorum ad vitam præsentem pertinentium vanitate, nunc demum incipit eam gradatim demonstrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem eæ tres, quæ ex ordine istis rebus anteponuntur: prima est fama, quàm leviter tantùm perstringit Schelomo, hoc versu; tum quia in hominum opinione tantùm posita est, tum quia incerta propter hominum instabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari potest: secunda est mors, quæ non tantùm morientibus finem imponit vanitatis, sed etiam vivis documentum est ad sapientiam, a versu 1. usque ad 9 tertia vero & suprema est sapientia in rebus præsentibus & ordinatione Dei conquiescens, & ab omni fastidiosa operum Dei hominumque pervestigatione abstinens, inde ad versum 23. quæ omnia tandem concluduntur confirmatione a Schelomonis ipsius experientia & observatione, inde ad finem capitis.* Unguento optimo] *id est, amplissimis & gratiosissimis bonis corporeis, synecdochicè.* Sed dies mortis] *secundus gradationis locus, quasi dicat, melior est mors ipsa bonis præsentibus, & fama: nam fama vanitatis consolationem aliquam afferre potest, mors autem vanitatem adimit: & fama quidem ad mortem usque instabilis est; morte autem, si qua fama est, constans efficitur.* Quo ille nascit.] *id est, nativitatis & vitæ totius ex quo natus est; per syllepsin in scripturis frequentatam.* 2 Melius est] *explicatio proximè præcedentis membri de præstantia mortis, a duobus locis: prior est a persona astantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, usque ad vers. 7. posterior a persona ipsorum morientium, quorum instabilis & varius volubilisque status morte adimitur, vers. 7. & 8.* Locum luctus] *id est, sepulchretum, funus, rogum, aut similia.* Est finis] *id est, ultimus actus & exitus istius vitæ: hæc prior causa ad morientes pertinens.* Quia autem] *hæc posterior causa, quæ per ὕστερον πρότερον proximè explicatur.* 3 Melior est] *id est, utilius futurum est homini ut versetur cum tristibus, lugentibusque, ac velut dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria.* 4 Erit] *id est, studiosè persequetur versabiturque cum calamitosis, ut indies possit proficere.*

ficere. 6 Nam ut] *id est; risus est instabilis, ut ignis e spinis subjectus ollæ: in quo exultare quidem videtur flamma, sed consumptis spinis illico extinguitur.* 7 Cum oppressio] *explicatio alterius causæ prolepseos, quæ prior posita est supra vers. 2. Sensus autem est, cùm homo tanta feratur inconstantia, ac ne sapientes quidem sibi cavere in hac vita possint, quin perturbentur & corrumpantur ipsorum animi amore, odio, spe, metu, &c. optabiliorem ipsis esse mortem, quam lubricam hanc & fallacem vitam.* 8 Principio ejus] *cui plerumque in rebus humanis non respondet finis.* Longanimis] *qui sapienter animoque patiente semper observat finem; non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia sua. Sic paratur transitus ad sequentia documenta sapientiæ.* 9 Ne perturbate] *documenta hæc sapientiæ duas partes continent; unam, ut composito & tranquillo animo acquiescamus voluntati & administrationi Dei, usque ad vers. 21. alteram, ut aliena facta, dicta ve non inquiramus curiosè, vers. 21. & 22.* Indigneris] *de præsente administratione, ut sequens versus ostendit.* Indignatio in sinu] *id est, stolido sunt animo, qui ita indignantur.* 11 Bona est sapient.] *id est, ne fiducia possessionis tuæ efferaris eo usque ut obloquaris Deo; sed sapientiam adhibe, quæ te ita recreatura est, ut viatorem solis æstu confectum reficit umbra.* 13 Respice] *id est, agnosce & acquiesce in eo quod exhibet Deus.* 14 Tempore] *id est, utere secundis & adversis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato.* Etiam hoc] *id est, Deus omnia bona & mala compensat, & librat justissimè trutina sapientiæ suæ; idque arcano consilio suo & ratione, quam non potest quisquam mortalium investigare & consequi.* 15 Ista omnia vidi] *quasi dicat, hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioqui judicio meo visa fuissent indignissima, nisi animum ad providentiam Dei advertissem.* 16 Ne esto] *id est, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod capitale est; aut plus æquo te abjicias, quod desperantis est.* Desolationem] *id est, fastu & arrogantia tua rueres in perniciem præceps.* 17 Improbus sis] *nimirum judicio tuo, ut superiore versu, cujus hic est antithetos.* 18 Melius est] *supple quàm ut te extollas, aut abjicias.* Hoc] *documentum videlicet quod mox subjicitur.* Ne remittas] *id est, firmissimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc discedito.* Exire] *id est, liberum esse immunemque ab omnibus istis vanis cogitationibus, ac proinde opus esse ut incumbas reverentiæ Dei, cujus fructus duobus versibus proximis exponuntur, & sermonis totius conclusionem efficiunt, versu ultimo.* 20 Quamvis] *occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris turbantis propter peccata sua: tua est, inquit, infirmitas; sed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, si reverentiæ ejus adhæseris, & nitaris veritate ejus.* 21 Etiam] *altera pars documenti, de qua diximus in versum 9.* Non debeas] *sed dissimulare ex prudentiæ & charitatis lege.* 22 Nam etiam] *ætiologia a testificatione nostræ ipsorum conscientiæ, ut Galat. 6. 1.* 23 Omnia illa] *confirmatio vanitatis quam rebus omnibus sub sole attribuit Schelomo, primùm a singulari ipsius experientia, duobus versibus; deinde a communium exemplorum observatione, inde ad finem usque.* In sapientia] *id est, cùm nondum planè in apostasiam ruissem: ut suprà 2. 4. & 10.* Cùm dicerem] *id est, cùm mihi viderer ita sapere, ut nihil fugeret cognitionem meam, tum longius abfui a sapientiâ quàm opinione conceperam.* 24 Longinquissimum] *ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a sapientia. Non est, inquit, humanarum virium consequi res remotissimas, abstrusissimas, & quasi in profundo mersas; nihil autem est tam remotum ab homine quàm sapientia, Jobi 28. & Proverb. 2. 6.* 25 Converti me] *secundus confirmationis locus, ab observatione de aliis facta. Docet enim Schelomo se ab opinione sapientiæ suæ traductum esse ad expendendam pariter aliorum sive sapientiam sive stultitiam, quasi animo potuisset modum comprehendere, & utriusque rationes secum subducere.* Cognoscendum improb.] *id est, ineundum & consequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de sapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepseos, quæ deinceps per ὕστερον πρότερον explicantur; improbitatis quidem, versibus 4. proximis, sapientiæ verò ratiocinium, vers. ultimo.* 26 Inveni autem] *explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modò dictum est, Putabam (inquit) me summam aliquam ac velut finem improbitatis consecuturum esse ratiocinando, sed infinitam eam esse deprehendi in isto genere.* Amarius quiddam] *id est amarissimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipsa sit.* Fœminam illam] *id est, mulierem nequam, animo & corpore spirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera.* Retia & plagæ] *id est, doli, artes, & technæ omnis generis ad venandum, inescandum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut pisces.* Cujus in manibus] *id est, quæ miseros homines captivos agit, traducit, & præbet ostentui triumphans de illis.* Qui bonus videtur] *q. d. absque qua nemo sine singulari ope, gratiaque Dei integrum se servare possit; adeò vafra est lenociniorum malorumque artifex.* 27 Assequi ratiocinium] *videlicet improbitatis, quæ est in impura ista muliere.* 28 Non assequi] *id est, planè videre improbitatem mulierum istarum infinitam esse.* 29 Solummodo] *conclusio istius ratiocinii de improbitate. q. d. omissa hac infinita quæstione de æstimanda hominum, mulierumque improbitate; conclusi tandem certissimè, satis esse homini ut prioris suæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes mali quibus implicatus est, fateatur a se ipso proficisci, deploret, abdicetque; ut Deum tandem ad priorem statum recuperandum adeat.* Quærere ratiocinia] *id est, misso ratiocinio recti quod Deus indiderat & mandaverat ipsi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, studiaque suscepisse.* 30 Quis est par] *alterum membrum prolepseos, quo ostendit Schelomo definitam quidem esse sapientiam reverentia Dei, suprà ver. 18. sed dignitatem & bonum illius infinitum esse: ut dictum est vers. eodem & sequente.* Ita illustrat faciem] *id est, ipsum gloriosum & illustrem reddit, synecdochicè.* Duplicetur] *id est, in dies augescat, confirmeturque, & in imaginem rectissimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, sicut a domini spiritu, 2. Corinth. 3. 18.*

CAPUT VIII.

Schelomo exposito civili popularium in magistratus officio, totius civilis administrationis vanitatem ostendit ex abusu tyrannico administrantium; quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denuntiat: ac postremò sententiam carnis cum divino hoc testimonio comparat.

1 EGO

1 EGo *video* præstitutum regis observandum esse: sed pro ratione juramenti Dei.

2 Ne perturbatè a facie ejus abito, ne persistito in re mala: nam quicquid volet, facturus esset.

3 Ubicunque verbum regis est, *ibi* dominatio: ecquis dicat ei, quid facis?

4 Qui observat præceptum, non experitur rem malam: tempus enim ac rationem novit animus sapientis.

5 Nam cuique voluntati est tempus & ratio: sed malum hominis multum incumbit ei.

6 Qui non agnoscit id quod futurū est; nam quomodo futurum sit, quis indicet isti?

7 Nullus homo dominatur spiritui suo ut contineat spiritum suum; nullàque est dominatio in die mortis, nullumque missile in isto prælio: denique non liberat conflictatio utentem ipsa.

8 In tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit sub sole; tempus *interdum esse*, quo dominatur homo in hominem malo suo.

9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos sepeliri, postquam decesserunt; postquam e loco sancti abierunt, oblivioni tradi in ea civitate in qua sic fecerunt: etiam illud vanitatem esse.

10 Quia nullum efficitur decretum, compensatio istius mali citò: idcirco provehit animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.

11 Quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam novi ego fore bonum timentibus Dei, qui timuerint a facie ejus:

12 Bonum autem non fore improbo, neque prorogaturum esse dies similes umbræ; illi qui non timet a facie Dei ipsius.

13 Est vanitas quæ fit super terram, quòd sunt justi quibus obtingit secundum opus improborum, & sunt improbi quibus obtingit secundum opus justorum: dixeram, hoc quoque *esse* vanitatem.

14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum esse bonum homini sub sole, nisi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere ipsi ex labore suo diebus vitæ suæ, quos dat ei Deus sub sole.

a Heb. *os*: *ut Exod.* 17.1.

b Heb. *perturberis, a facie ejus abeas*: *ut 1. Schem.* 2 3

c Heb. *cor: sic deinceps.*

d Heb. *inquies, sive inquietudo.*

e Heb. *dominium suum.*

f Heb. *cum toto hoc.*

g Heb. *sepultos.*

h He. *factum, pro compensatione factū metonymia.*

i He. *plenum est cor filiorū hominis in ipsis: ut Estera.* 7.5.

ANNOTATIO.

1 Ego video] *Schelomo sumpta occasione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonstrat ab instabili & incerta administratione ejus, hoc & sequente capite: qui quartus est locus vanitatis a Schelomone in rebus exteris observatus. Istius enim administrationis genera sunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, sequente: quod utrumque genus ita varium est, ut nihil certum de eo humanitus ab ullo homine definiri possit. Porrò in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter se conversantium, usque ad versum 8. alterum, de eo quod fit, idq; ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem usque. Est autem in hoc versu 1. summa propositio humani officii erga potestates superiores, quæ sequentibus versibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipsin verò ex versu 8. velut huic loco accommodatiorem, supplevimus.* Sed pro ratione] *moderatio obsequii quod homines debent potestatibus: parendum est, inquit, sed non nisi bona fide & conscientia: quia non est potestas nisi a Deo; ac proinde jus non habet homines ab obsequio avocandi, quod Deus a suis jurejurando exigit, & illi fide data se exhibituros receperunt.* 2 Ne perturbatè] *exornatio superioris documenti, continens primùm mandatum obsequii, duobus versibus; deinde eventum ad bonos & malos perventurum, reliquis.* A facie ejus abito] *id est, ne ab obsequio illius subducito te animo perturbato.* In re mala] *id est, perturbatione & rebellione.* Quicquid volet] *id est, ageret tecum arbitratu suo, sive jure, sive injuria: ut sequens versus ostendit.* 3 Ubicunque verbum] *hoc est, verbi sui autoritate plurimum efficit; tuum verò quid efficeret apud regem? quid prodesset litigare cum rege?* 4 Qui observat] *accommodatio ad bonos obsequentes magistratui.* Tempus enim] *nimirum tum obsequendi, tum dissimulandi, tum ab obsequio discedendi.* 5 Cuique voluntati] *supple efficiendæ legitimè.* Sed malum hominis] *accommodatio ad malos, qua ostendit improbis illis Schelomo eventurū malè, qui indicantur sequente versu.* 6 Qui non agnoscit] *id est, qui insipiens est, neque judicio utitur ad obsequendam potestati.* Nam quomodo] *id est, quis ex insipiente facere possit sapientem?* 7 Nullus homo] *expositio mali quod insipientibus & in obsequentibus denuntiatum est suprà vers. 5. nemo est, inquit, tanta authoritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique industriáque præditus, qui labore ullo & contentione vindictam regis eluctari possit & frangere, sive sua, sive aliorum opera.* Ut contineat] *id est, vitam suam conservet: ut sequentibus explicatur.* Mortis] *quam rex mandaverit.* In isto prælio] *quod rex in rebellem aggressus fuerit.* Denique non liberat] *id est, inane est quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem.* 8 In tota hac re] *nimirum tota hac civili administratione magistratuum & popularium. Est autem hîc altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut observatum est in versum 1. Continentur autem in hac parte duo: unum est, rectum judicium de prava administratione ex testimonio spiritus Dei, usque ad versum 13. alterum est judicium depravatum carnis, vers. reliquis: quem ordinem a Schelomone servari monuimus, suprà 2.2.* Malo suo] *id est improbè, ita ut postea consequatur præmium mali sui: ut sequentibus exponitur.* 9 Loco sancti] *id est, e magistratu, & judiciali solio; quæ functio & sedes Dei est, Deuter. 1.17. & 2. Chronic. 19.6.* Etiam illud] *dominium ipsorum tyrannicum.* 10 Quia nullum effic.] *gravissima sententia, qua exponitur causa tum hominum improborum audaciæ, hoc versu; tum bonorum liberationis, & mali quod improbi tandem perpessuri sunt, duobus sequent. q.d. eò aluntur improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam esse vident, ac propterea sibi impunitatē pollicentur: ut Psalmo 50.21.* 11 Quamvis] *amplificatio gravissima hujus sententiæ, per hypothesin ἀδυνάτου.* 12 Similes umbræ] *ut Ijobi 8.9. & alibi passim.* 13 Est vanitas] *propositio sententiæ carnis, ut observatum est suprà vers. 8.* Dixeram] *vide suprà 3.18. & sequentibus.*

CAPUT IX.

Schelomo transiens ad observationem administrationis Dei, docet eam humanas mentes superare: carnales de ea cogitationes explicat quæ hominibus spiritus Dei luce carentibus obversantur; quòd eventa omnia non tantùm personarum, sed etiam conatuum, & consiliorum impiè casui & fortunæ tribuant, & ad scelera sua abutantur ista cogitatione.

1 Cùm autem adhiberem [a] animum meum ad cognoscendum sapientiam, & ad perspiciendum ipsum negotiū quod fit super terram; si etiam interdiu & noctu somnum oculis suis quispiam non[b] percipiat.

2 Animadverti totum opus Dei, non posse hominem assequi illud opus quod fit sub sole; quamvis [c] laboriosè homo quærat, non tamen assecuturum esse: quin etiam si cogitet sapientissimus cognoscere, non tamen posse assequi.

3 Veruntamen totum hoc videbam animo meo (quanquam declarat totum hoc justos & sapientes, factáque eorum in manu Dei ipsius esse; [d] tum re amata, tum exosa non uti homines, non esse earum ullam [e] expositam ipsis)

4 His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem esse justo & improbo, bono sive mundo & immundo; tam sacrificanti quàm ei qui non sacrificat, ita bono sicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:

5 Hoc pessimum esse in omnibus quę fiunt sub sole, quòd eventus idem sit omnibus; quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *insederit* omnis insania [f] quandiu vixerunt, itidem postea *concedere* ad alios mortuos.

6 Nam uter sit qui eligatur, in tota hac vita adest fiducia: quin cani viventi est melius, quàm leoni mortuo.

7 Viventes enim sciunt se morituros esse; mortuos autem nescire quicquam, nec esse amplius eis mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit memoria eorum:

8 Tum [g] rem amatam eis, tum exosam eis, tum desideratam eis jam periisse; & partem nullam esse eis amplius [h] unquam in ulla re quæ fit sub sole.

9 Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinum tuum; [i] quandocunque benevolè prosequitur Deus ille facta tua.

10 Omni tempore sunto vestimenta tua [k] nitida, & unguentum infusum capiti tuo ne deficito.

11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitę vanissimæ tuę, quam *uxorem* dedit tibi *Deus* sub sole, omnibus diebus vanissimis tuis; cùm hoc sit pars tua in vita & in labore tuo quo laboras sub sole.

12 Quicquid assequitur manus tua ut facias pro facultate tua, fac: nam nullum *est* opus, aut ratiocinium, aut scientia, sapientiáve in sepulchro quò iturus es.

13 Convertens me animadvertebam sub sole non esse levium cursum, neque robustorum prælium, nec etiam sapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam scitorum gratiam; sed tempus & casum accidere omnibus his:

14 Etiam nescire hominem tempus suum, sicut nesciunt pisces qui capiuntur reti malo, & *ut nesciunt* aves quæ capiuntur laqueo; sicut ista, irretiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.

15 Etiam hanc animadvertebam sapientiam sub sole, quæ magna *est* apud me;

16 Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant: cùm veniens contra eam rex magnus circumsideret, & extrueret contra eam munitiones magnas;

17 Invenit in ea virum indigum sapientem, qui liberavit ipse civitatem illam sapientia sua, nec tamen quisquam recordatus est viri indigi illius.

18 Dico autem ego, meliorem esse sapientiam robore; quamvis sapientia illius indigi despiciatur, & verba ejus non audiantur:

19 Verba sapientum [l] submissorum audienda esse, potius quàm clamorem dominantis cum stolidis suis:

20 Meliorem esse sapientiam armis bellicis; aberrantem verò unum perdere boni plurimum:

21 Ut muscarum [m] mortuarum una [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; similiter pretiosum [o] nomine sapientiæ & gloriæ virum fœtidum efficere stoliditatis parum:

22 Animum sapientis adesse dexteræ ipsius, animum verò stolidi sinistræ ipsius.

23 Nam etiam in ipsa via cùm stolidus ambulat; animus ejus est demens, & prædicat omnibus stolidum se esse.

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *videat*

[c] Heb. *laboret homo quærendo.*

[d] Heb. *tum amorem, tum odium nescire homines: amor pro re amata, metonymicè: ut infrà ver. 8.*

[e] Heb. *ante eos: ut Gen. 13. 9.*

[f] Heb. *vita ipsorum.*

[g] Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorum: ut suprà ver. 3.*

[h] Heb. *in seculum.*

[i] Heb. *cùm jā*

[k] Heb. *alba.*

[l] Heb. *cum quiete.*

[m] Heb. *mortis.*

[n] Heb. *efficit ut fœteat & eructet.*

[o] Heb. *a sapientia, a gloria.*

ANNOTATIO.

1. Cùm autem] *duos hosce versus omnino ad sequentia pertinere res ipsa loquitur: nam hoc demum loco Schelomo transitionem facit ab humana administratione ad alterum administrationis genus quod supra homines est, & illud inductionibus explicat, hoc capite; quemadmodum indicavimus supra 8. 1.* Hoc autem *capite tria istius administrationis exempla percurrit Schelomo: primum est, de eventu personarum omnium, usque ad versum 13. secundum, de eventu factorum atque conatuum, vers. 13. & 14. tertium, de eventu consiliorum, inde ad finem usque; quibus omnibus inductionis locis præponitur commune exordium, duobus versibus, omnia quæ hîc administrantur vindicans & asserens Dei œconomiæ; prout ordinem hunc a Schelomone observari monuimus supra 2. 2. & alibi.* Sapientiam] *id est, peritiam totius hujus administrationis.* Si etiam] *id est, etiamsi aciem oculorum & animi sui contendat indesinenter his observandis & comprehendendis ratione: quod posterius membrum sequente versu ex ordine illustratur, ut versus ille est hujus exegeticus.* 3 Veruntamen] *primus inductionis locus, exponens judicium carnis de administratione Dei*

erga

erga personas ipsas, ut diximus in ver. 1. Totum hoc] *quod sequent. exponitur usque ad 13.* Quanquam] *ἐπανόρθωσις sive correctio elegantissima totius judicii carnalis, quo fecit transitionem Schelomo, quasi dicat, quæcunque dico me animo meo indidisse, & deinceps expositurus sum; nolo ita accipi quasi nunc demum eßem in ea sententia, & dispensationem istarum rerum abjudicarem Deo: absit. imò verò furor est hominem contra sentire quàm res ipsæ loquantur manifesto: nihil enim vel tantillum aut personis (de quibus usque ad versum 13.) aut factis (de quibus deinceps) evenit, quin ipsæ personæ, res, facta testentur singula quæque nutu & voluntate Dei gubernari; penes hominem nihil esse.* Justos & sapient.] *simulitérque injustos & insipientes cum factis ipsorum: eclipsis contrarii, de qua diximus Genes. 18. 19. Nam ita accipiendum esse ostendit antithesis sequent. versu.* In manu Dei] *id est, cognosci, curari, & gubernari a Deo.* Non uti] *nimirum per se, sua ipsorum facultate, & arbitratu suo. hanc autem eße significationem Hhebraici verbi permulti loci indicant: ut Ijobi 38. 33. & 39. 4.* Non esse] *eclipsin negationis ἀπὸ κοινοῦ repetimus de superiore membro: ut psalm. 9. 19. & alibi passim.* 4 His omnibus] *justis & sapientibus, factisque eorum.* Sacrificanti] *id est, pio & impio, colenti Deum & non colenti, synecdochicè.* 5 Quin enim animum] *amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorum qui indignissimè totam vitam suam in impietate & inhumanitate transegerint.* Postea] *quam ita vixerint, planè cum aliis omnibus æquari morte.* 6 Nam] *ætiologia atheorum, ex consimili specie eventus humani confirmantium animas cum corporibus emori, cujus partes sunt duæ: una, fructum nullum cui homo jure possit confidere, nisi in hac vita, percipi poße; altera, nihil mortuis supereße, ac proinde quidvis vel obscurissimum & tenuissimum anteponendum eße nobilissimorum animantium cadaveribus.* Uter sit] *id est, sive justus, sive injustus probetur tibi, cujus vitam, studia, & facta imiteris: tamen (inquiunt Epicurei) neutrum genus vitæ aliam expectationem boni, præterquam præsentis, habere potest.* Adest fiducia] *id est, præsentia sunt bona quibus homo confidenter utatur, ac non futurorum expectatione se ipsum lactet.* Cani viventi] *proverbiale dictum, quo Epicurei vitam solent morti honestæ, quamvis turpissimam, anteferre.* 7 Viventes enim] *confirmatio proximè præcedentis dicti, melius esse vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noscunt, utuntur, & percipiunt fructum præsentis vitæ: mortui planè nihil horum.* Se morituros esse] *ac proinde sibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras moriemur: Jeschahh. 22. 13. & 1. Corinth. 15. 32. quod exponitur copiosè ver. 9. & sequentibus.* Mercedem] *id est, fructum rerum quibus confidunt, superiore versu.* Memoria eorum] *cum ipsis, id est, cùm mortui fuerint: periphrasis mortis.* 9 Agedum] *mimesis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex sua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum est in versum 7.* Quandocunque] *id est, quamdiu facultatem habes, sive sit a Deo illo quem isti prædicant, sive aliunde: ironicus sermo.* 10 Sunto vestimenta] *id est, curato te molliter: synecdoche.* 13 Convertens me] *secundus locus inductionis de eventu factorum quem animalis homo attribuit casui: ut observatum est suprà in versum 1. Quod autem dicit (convertens me) noëmaticum est q. d. cùm autem viderem non esse positum in hominum facultate, ut ipsi de se statuant arbitratu suo; converti animum & cogitationem meam ad observationem factorum singularium, de quorum eventu ex sensu carnis hoc modo judicabam.* 14 Tempus suum] *id est, calamitatis suæ.* Malo] *id est, calamitoso & damnoso sibi.* 15 Etiam hanc] *tertius inductionis locus de humanorum consiliorum eventu: ut diximus in versum 1. quo ostendit sapientum consilia reipublicæ salutaria apud multos parvum honorem consequi; imprudentia & stolida perpetuam ignominiam: ac propterea statuit non pendere consiliorum eventum ab hominum facultate.* Apud me] *ut apud omnes sanos, qui ferè sunt pauci.* 16 Civitatem quandam] *parabola sive exemplum de consiliorum usu.* 17 Ipse] *solus, ac non alius.* 19 Submissorum] *id est, infimorum, qui submissè solent apud dominatores agere, adeoq; (ut proverbio dicitur) holitorum.* Clamorem dominantis] *id est, clamorem stolidi dominatoris, & cunctorum administrorum ejus.* 20 Aberrantem] *i. unum aliquem sapientem aberrantem a consilio sapientiæ perdere consilia, res, facta, & honorem ipsum, ac existimationem, sequent. versu.* 22 Animum sapientis] *id est, sapientem nihil nisi cogitatè agere, & cum animo suo prius expendere quàm dexteram ad opus admoveat.* Animum verò stolidi] *id est, stolidum incogitatè ferri, & rationem ac, sapientiam a se depellere; ut quæ aversantur homines ferè sinistra depelluntur: metaphoricæ locutiones a gladiatoribus sumptæ, qui dextera adversarios petunt, sinistra depellunt atque protegunt se.* 23 Nam etiam] *confirmatio membri posterioris antitheti: stolidus, inquit, non tantùm sapientiam a se populsavit; sed ipso vultu, gressu, & signis omnibus clamat stoliditatem suam. Hos autem tres versus, quia cum superioribus omnino cohærent, in idem caput inclusimus.*

CAPUT X.

Schelomo formam docet modestiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde administrationis bonæ & malæ eventa prædicat: ac postremo subditos ad sanctè cogitandum, quoad ejus fieri potest, de potentioribus hortatur.

1[a] Cùm spiritus ejus qui dominatur [a] se effert contra te, locum tuum ne deserito: nam *vir* sanans sedat peccata magna.

2 Est malum *quod* vidi sub sole, secundum errorem qui procedit a facie imperantis:

3 Poni ipsam stoliditatem in *dignitatibus* celsis *&* amplis; divites verò in ipsa abjectione sidere.

4 Vidi servos insidentes equis, principes autem euntes tanquam servos super terram.

5 Qui fodit fossam, in eam cadit; & qui perrumpit maceriam, mordet eum serpens:

6 Qui amovet lapides, dolore afficitur eis; qui findit ligna, periclitabitur eis.

7 Si postquam hebetaverit ferrum, is [b] aciem non exacuat, sed vires intendat: at emolumento [c] ad dirigendum *est* sapientia.

8 Si momorderit serpens [d] nondum adhibita incantatione, tum nullum est emolumentum *incantationis* [e] tenenti verba ejus.

9 Verba oris sapientis sunt [f] gratiosa, labiis

[a] Heb. *ascendit.*

[b] Heb. *faciē.*

[c] Heb. *dirigendi.*

[d] Heb. *in non incantatione.*

[e] Heb. *domino linguæ illius.*

[f] Heb. *verba gratiæ.*

biis verò g *suu* stolidus ' absorbet se:

10 Initium verborum oris ejus, stoliditatis est; & finis *verborum* oris ejus, insaniæ pessimæ.

11 Ut stolidus ipse multis utatur verbis: nescit iste homo quid sit *quod dicat*, aut ' quid futurum sit postea; quis indicaret ei?

12 Labor stolidorum fatigat ipsorum quemq;: ut qui nesciat ' ire in civitatem.

13 'Hei tibi regio, cujus rex puer *est*; & cujus princepes ' mane comedunt.

14 O te beatam regionem, cujus rex ' natus *est* clarissimis; & cujus principes suo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem.

15 ' Pigritiâ ' ambarum attenuatur contignatio, & demissione manuum perstillat domus;

16 'Cùm ad lætitiam parant convivium, & vinum lætificat viventes; pecuniaque ipsa ' facit ut ista omnia respondeant.

17 'Ne quidem in conscientia tua regi maledicito, & in conclavibus cubilis tui ne maledicito diviti: ' nam *vel* avis cœlorum perferret vocem illam, & h ales indicaret verbum.

g Heb. *stolidi: ut Gene.* 9. 6.

h Heb. *domi-nus alarum.*

ANNOTATIO.

1 Cùm spiritus] *Schelomo duobus postremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt exposita capite 8. & 9. sua veluti pharmaca salutariaq; documenta ponit eodem ordine, hoc & sequente capite: ac primùm quidem hoc capite (quod octavo capiti respondet) agitur de civili administratione; suntq; illius documenta tria: primum est, de modestia & submissione animi prudenter apud principes colenda, usque ad ver. 13. secundum, de eventu humanæ administrationis, usque ad ultimum; tertium, de reprimendis etiam cogitationibus quæ interdum homini super forma administrationis obversantur, ver. ultimo.* Locum tuum] *id est, modestè in statione tua te contineto, neque rebellato, ut suprà 8. 2. sed potius omnes artes ad curandum sanandumq; spiritum ejus adhibeto: quod membrum antitheton supplendum est ex sequente ætiologia.* Nam vir sanans] *istius documenti causæ exponuntur tres: prima, his verbis, sanari principem & a magnis peccatis revocari; secunda, præcaveri & declinari malum alioqui subdito ipsi eventurum, atque inevitabile, a ver. 2. ad 9. tertia, bonam gratiam recuperari, & reconciliatam retineri, ver. 9. quæ tria oppositione stolidi illustrantur, inde ad versum 13.* Sanans] *nimirum spiritum regis abjectione sua.* 2 Est malum] *secundum* αἴτιον *de antevertendo malo; quod postea plurimis atque elegantissimis comparationibus exprimitur.* Secundum errorem] *id est, prout delirant reges & errant humanis suis infirmitatibus, modò hoc modò illud decernentes.* 3 Ipsam stollidit.] *id est, homines (ut ita dicamus) stoliditate stolidiores: emphasis.* Divites] *nimirum omni generi sapientiæ, ut membrum oppositum docet: sic enim contrà accipitur pauperis nomen, Prover. 29. 13.* 5 Qui fodit] *explicatio mali quod homini creat immodestia & imprudentia, quatuor similitudinibus.* 7 Si postquam] *id est, si imprudenter & inconsideratè fodiat, subruat, tollat, findatq;, tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, synecdochicè: nam hæc conditio etsi de proxima tantùm similitudine ad verbum dicitur, communicanda est tamen cum superioribus.* Vires intendat] *id est, præsumens se vi effucturum, consumat in eo laborem suum. Sensus horum similium est: videmus ista opera ab hominibus non effici inconsiderata vi, sed arte atque industria: quanto minus vi perrumpat homo spiritum dominatoris inflammatum?* 8 Si momorderit] *amplificatio istius mali ex imprudentia proficiscentis, quod est immedicabile, & frustra labor in recuperanda, gratia consumitur; ut inania sunt admorso incantatori intempestivâq; sua incantamenta.* 9 Verba] αἴτιον *tertium, ut diximus in versum 1. quod illustrat stolidorum antithesis subsequens.* Absorbet se] *id est perdit, ut tres versus exponunt: quibus gradatim ostenditur ipsum neque apud alios sapere, neque se intelligere, neque labore proficere, aut consequi aliud nisi fatigationem sui ipsius.* 11 Quid futurum] *nimirum quod dicat. q. d. neque principium, neque finem in dicendo suæ orationis videt.* 12 Ire in civitat] *id est, vel movere pedem rectè, & urbis suæ viam cognoscere, quam etiam addiscunt cæci.* 13 Hei tibi] *secunda pars, docens eventum quem regiones ex principum administratione consequuntur.* Mane comedunt] *i. intempestivè, ad luxum, non ad confirmationem sui; ex sequente versu.* 14 Natus est clarissimis] *i. bene institutus est & informatus in administratione regni.* 15 Pigritia] *comparatio rei privatæ cum publica. quasi dicat, nulla domus secundatur, ubi manus ad opus necessarium non adhibentur, sed ad luxum vitámq; perditam: quanto minus respublica, in qua princepes profusi & ad omne scelus libidinemq; projecti sunt?* Ambarum] *quæ non curant mederi stillicidio tigna comminuenti.* 16 Cùm ad lætit.] *i. cùm omnia in luxum profusa sunt.* Facit ut ista omnia] *i. comparat ista omnia pretio suo: verbum enim accipimus in tertia conjugatione, ut Ijobi 20. 3.* 17 Ne quidem] *tertium documentum, ut suprà diximus.* Nam vel avis] *ratio hyperbolica, pro eo quod est, principes & potentiores sunt auritissimi: vix quicquam fit aut dicitur, quod ipsorum cognitionem fugiat.*

CAPUT XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidémq; in promissiones Dei hortatur, asserit infinitam administrationem ejus; cui obsecundare oporteat: ac postremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatisque præsentis revocat.

1 ' PROJICE ' panem tuum ' a secundum aquas; nam multiplicantibus diebus inventurus es eum.

2 ' Da partem septem, aut etiam octo; ' cùm nescias quid futurum sit mali super terram.

3 ' Cùm repletæ densæ nubes pluvia, super terram h minutim demiserint *eam*, sive deciderit planta ' ad meridiem, sive ad Aquilonem; quo loco ceciderit planta ' ibi futura est.

4 ' Qui observat ventum, non seminabit; & qui respicit ad densas nubes, non metet.

5 ' Quemadmodum ignoras ' quæ *sit* via venti, ut *ignoras* ' *quæ via* ossium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipsius Dei, qua *via* faciat hæc omnia:

6 ' Mane sere semen tuum, & vespere ne remit-

a Heb. *secundum faciem aquarum.*
b Heb. *friaverint demittendo. i. asperserint: simile verbũ est Psal. 18. 43*

mittito manum tuam: nam ignoras quidnam rectum sit, hócne, an illud, an verò ambo hæc unà bona sint.

7 'Est quidem dulcis hæc lux, & bonum hisce oculis aspicere hunc solem:

8 Sed si annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur; attamen [c]recordari eum oportet 'dies tenebrarum; quamvis *illi* multi sint, quicquid evenit vanitatem esse.

[c] Heb. *recordabitur.*

ANNOTATIO.

1 Projice] *ad postremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat administrationem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo suum adhibet ἀντίδοτον & salutare documentum, de officio corporis & animi nostri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemosynæ; animi vero, per fiduciam certam in Deum promissionésque & operationes ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, quia utrumque officium conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, usque ad vers. 7. altera, quæ hominem ab hujus vitæ amore fiduciáque revocat, & viam sternit ad sequentis capitis documenta.* Panem] *id est, semen, ex quo fit panis: ut Psal.* 104, 15. *quæ synecdochica appellatio a fine in scripturis freqentissima est.* Secundum aquas] *id est, in locis irriguis, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeschahh.* 32.20. *sensus est, quemadmodum bonus agricola loca irrigua conserit certa cum fiducia & expectatione benedictionum Dei; sic te in hac vita memento agricolam esse & operarium Dei, ut omnibus benefacias & de tuo communices; pro certo habens illud, Jehovæ seri quod benefit, & irrigari benedictione ejus: ut Proverb.* 19.17. *& Jeschahh.* 58.7. *& seq.* Multiplicantibus] *id est, succedente tempore, quo messis advenit.* 2 Da partem] *id est, distribue quàm plurimis potes: ut Psal.* 112. 9. *est autem hic numerus finitus pro infinito; ut Micæ.* 5.5 Cùm nescias] *id est cùm omnia ista incertissima sint, & omnibus momentis infesta malis quàm plurimis: ut Lucæ.* 16.9. *at proinde fac ut bene colloces, quod seq. versu docetur.* 3 Cùm] *promissio pergens in eadem allegoria, qua ostenditur non posse melius collocari bona quàm apud homines beneficentiâ: nam (inquit) ut sementem benedictione aspergit Deus, & sator eam ibidem recipit cum fœnore, id ipsum quoque constat fore in beneficentia tua.* Ad meridiē] *id est, omnibus promiscuè benefac; nam idem dicitur allegoricè quod scribit Paulus Gal.*6.10. Ibi futura est] *nimirum tibi, id est, certissimè recepturus es mirifica Dei œconomia.* 4 Qui observat] *occupatio allegoria. q.d. ne diffidentia utitor ut manum a benefaciendo retrahas, neve has aut illas excusationes obtendas, ignavos rusticos imitando; qui dum hec aut illa causantur, justum sementis messisq; tempus sinunt effugere; sed Dei administrationi confidens, fac quicquid facto opus est, duobus sequent. ver.* 5 Quemadmodum ignoras] *expositio admirabilitatis quæ est in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obversantur, venti in aëre, & fœtus in utero.* Quę sit via] *id est, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan.* 3.8. Quæ via ossium] *id est, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus.* 6 Mane] *id est, omni tempore benefacito, quantisper tempus est: ut Joan.*9.4. 7 Est quidem] *secunda pars, occupatio: qua responsionem ignavorum hominum refellit Schelomo: dices, inquit, quorsum ego tam diu laborarem? suavius est, in rebus præsentibus conquiescere, & sibi indulgere: respondet, si per aliquot annos suave esset, adeoq; tota vita a mœrore immunis ageretur; duo tamen cogitanda sunt; unum, mortem aliquando esse obeundam: alterum, ea ipsa quæ huic vitæ conceduntur, esse vanissima.* 8 Dies tenebrarum] *id est, mortem, periphrasticè.*

CAPUT XII.

Schelomo hominem sibi presidentem compellans ad cogitationem Dei, senii, mortisq; revocat; & totum opus concludit a confirmatione vanitatis rerum istarum omnium, atque hortatione ad studia salutaria in reverentia, obsequio & spe Dei adventuri, humanumq; genus judicaturi adventu suo.

1' LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a]exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ; deniq; perge in viis [b]animi tui & aspectibus occulorum tuorum:' sed cognosce fore, ut propter omnia hæc addacat te Deus ipse in judicium.

[a] Heb. *benefaciat tibi cor tuum.*
[b] Heb. *cordis tui: sic deinceps.*

2 'Amove ergo 'indignationem ab animo tuo, & averte malum a carne tua: 'nam juventa, ut [c] ortus ipse, '*est* vanitas:

[c] Heb. *auroræ ortus.*

3 'Et recordare creatoris tui diebus juventutis tuæ; 'tantisper dum non adveniunt' dies ipsius mali, & pertingunt anni' quibus dicas, non *est* mihi in istis delectatio:

4 'Tantisper, dum non obtenebrescit sol, & lux, lunáque ac stellæ; 'neque recurrunt densæ nubes post pluviam:

5 Quo tempore commovebuntur' custodes illi domus, & pervertent sese '[d] valentes robore; & intermittent ' molitrices illæ cùm [e] mandent, &' obtenebrescent illi qui spectant per speculas:

[d] Heb. *homines roboris.*
[e] Heb. *minuunt.*

6 Occludentúrque valvæ foro, dejecta '[f] sonora molitione: '& surget ad vocem aviculæ, 'deprimenturque [g] omnia canora:

[f] Heb. *sono molitionis: hypallage.*
[g] Heb. *omnes filiæ cantici.*

7 'Etiam a re alta timebunt, & contritionibus in via; & 'efflorescentem amygdalum, & pinguefacientem se locustam, 'irritam faciet *animus* iste appetens: 'cùm abit homo in locum seculi sui, circumituris in platea lugentibus:

8 'Tantisper dum non procul amovetur' funis argenteus, & excurrit' orbis aureus;' & frangitur hydria ad scatebram, disrumpiturque' rota ad cisternam,

9 Redeunte ipso 'pulvere in terram quemadmodum fuerat, spiritu autem redeunte ad Deum qui dederat illum.

10 'Vanitas [h] vanissima, inquit Ecclesiastes: omnia hæc *sunt* vanitas.

[h] Heb. *vanitatum: ut supr.* 1. 2.

11 'Quamobrem potius (' cùm fuerit Ecclesiastes sapiens; præterea docuerit scientiam populum, & appendens, scrutatusque concinnaverit sententias multas:

12 Quęsiverit Ecclesiastes [i] assequi verba delectabilia; & singula scripta rectè, ' verba fidelia,

[i] Heb. *invenire verba delectationis, & scriptum rectitudine, verba veritatis.*

13 Verba

13 Verba sapientum ' similia aculeis, & similia ' clavis ' infixis [k] ad caulas; tradita 'a pastore eodem)

14 'Potius inquam,' ex istis, fili mi, admonitus esto: faciendi libros multos nullus est finis, & lectio multorum [l] fatigationi *est* carni.

15 [m] 'Summa rei *est*, his omnibus auditis, DEUM IPSUM REVERERE, ET PRAECEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC *EST* ' TOTUM HOMINIS.

16 Nam 'omne opus Deus ipse adducet in judiciũ cũ omni re occulta, sive bonum sive malum.

[k] Heb. *dominu collectionum, i. locu in quæ congregatur pecus.*

[l] Heb. *fatigatio carnis.*

[m] Heb. *finis.*

ANNOTATIO.

1 Lætare juvenis] *Hujus capitis duæ sunt partes: prior est conclusio proximè præcedentis loci de administratione Dei, usque ad versum* 10. *posterior, conclusio totius operis, ad studium, reverentiam, & obsequium Dei homines excitans, inde ad finem usque. Sunt autem in hac priore parte conjuncta documenta duo, quæ hoc ver. prolepticè continentur: unum, de præsente officio nostro; alterum, de eventu mortis & judicii quod facturus est Deus: quorum prius membrum hoc versu enuntiatur, per concessionem ironicam ad juvenem fretum bona ætate sua, & in rebus istis exultantem.* Sed cognosce] *correctio alterum documentum exponens juveni, ad revocandum eum a consuetudine animi sui & sensuum, de quibus modò locutus est ironicè.* 2 Amove ergo] *expositio prioris documenti, qua sapiens juvenem ad bonam frugem revocat ab utili.* Indignationem] *id est, peccatum quo indignatio Dei accersitur, metonymia. quasi dicat, animo & corpore tuo peccatum, quod Deo invisum & tibi damnosum est, studiosè aversator.* Nam] *occupatio: qua accipere potest juvenis indignum esse ut ea ætate careat juventutis bonis; respondet Schelomo, non posse de juventute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipsius, hoc versu, tum ab exitu, sequentibus.* Est vanitas] *id est, instabilis est & momento evanescens.* 3 Et recordare] *id est, studio tuo & obsequio testificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim sola recordatio viros bonos facit.* Tantisper dum] *altera confirmatio vanitatis quæ in juventute est, ab interitu illius primùm senio, deinde morte: quorum utrumq; deinceps figuratur elegantissimè.* Dies ipsius mali] *id est, dies senectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta est, ut pluribus ostendit Nonius Marcellus: qua eadem ratione juventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de senectute.* Quibus dicas] *id est, morosi & difficiles anni, quales ferè in senectute sunt.* 4 Tantisper dum] *id est, dum adhuc es juvenis, & frueris ætate bona. Est enim in his verbis periphrasis allegorica senectutis: qua docet sapiens senes interdiu, noctu, idesinenterq; cum difficultatibus perpetuis confluctari; quas scriptura solet cum tenebris, prosperitatem verò cum luce comparare.* Neque recurrunt] *id est, neque calamitates subinde succedunt aliæ aliis, ut in senectute fit. Hæc autem senectutis incommoda universè dicta, hoc versu & superioris fine, minutatim sequentibus explicantur.* 5 Custodes] *id est, brachia quæ ad totius corporis custodiam data sunt, sive adhibendis bonis, sive propulsandis malis; & quibus tu juvenis fretus tantopere gloriaris.* Valentes robore] *id est, tua illa crura, quibus rectè & firmè ingrederis.* Molitrices] *id est, dentes illi tui, quibus strenuè comminuis cibum hebetabuntur, ita ut subinde recurrentibus doloribus cogaris ægrè & lentè mandere.* Obtenebrescent] *oculi.* 6 Occludenturque] *id est, morosissimus eris, ita ut neque foris neque domi ullam delectationem capere possis, aut ex rebus quamvis jucundissimis recreari. Propterea dicit occlusum iri valvas foro, pro eo quod est, a foro abstinere & a frequentia, ubi delectationem juventus percipit.* Sonora mollitione] *id est, valente illa manducatione (qua in juventute uteris) amissa, & prostrata cibi appetentia.* Et surget] *id est, vel aviculæ unius garritu excitabitur, & cantum illius morosè fastidiet.* Deprimenturque] *id est, nullam cantionem aut musicam symphoniam (quæ alioqui animos humanos solet afficere. Proverb.* 25.20.) *grato animo accipiet, sed jubebit omnia conticescere: vide historiam Barzillai 2. Schem.* 19.32. *& seq.* 7 Etiam a re] *id est, incedentes metuent ne in lapillum extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile solum, ubi non metuant ab offensione & attritu pedis.* Efflorescentem] *id est, ne vere quidem ipso (quo arbores & animalia omnia lætari quodammodo & gestire videntur) ipsius fastidium avertetur; sed omnia verni temporis beneficia nihili faciet: hîc enim describitur ver ab unius arboris & animalculi exemplo, per synecdochen.* Irritam faciet] *id est, abhorrebit tuus iste animus; qui nunc istarum rerum, delectationumq; est cupidissimus.* Cùm abit] *id est, cùm jam versatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus funere.* 8 Tantisper dum] *id est, dum adhuc commodum est & integrum; antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus exultas, tum subsidia vitæ, hoc ver. adeoq; vitam ipsam, ver. sequente.* Funis argenteus] *id est, instrumenta argentea, ut sunt catenæ, lora, cingula, & similia.* Orbis aureus] *ut sunt annuli, bullæ, monilia, & cætera ejus generis.* Et frangitur] *id est, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes: quod synecdochicè exemplo uno figuratur.* Rota] *qua vertente haustrum in cisternam inducitur educiturq;, quando profunda est. q. d neque propinquis bonis, neque remotis utendi facultatem habiturus es.* 9 Pulvere] *id est, humano corpore: ut Genes.* 3.19. 10 Vanitas vaniss.] *conclusio hæc totius operis duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita sunt vanitatem (ut antè) asserit, hoc versu; alteram, qua homines ad studium veritatis, reverentiam Dei, obsequium voluntatis ejus, & judicii venturi expectationem revocat.* 11 Quamobrem] *cùm ista omnia sint, vanitas, ac proinde studium eorum vanissimum: est enim hîc transitio ad alterum documentum, ut homines vanitate missa dedant se studiis melioribus.* Cùm fuerit] *hyperbaton, quo anticipat Schelomo objectionem eorum, qui responsaturi essent se minimè teneri ut autori habeant fidem. Proponit enim Schelomo causas, cur doctrina ipsius sit accipienda: prima, quòd sapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc versu; deinde, quòd in ea sapientia cognoscenda, consequendaq; laboraverit, tum sua ipsius experientia, ver.* 12. *tum aliorum documentis, maximè verò ductu ipso & autoritate Dei, ver.* 13. 12 Verba fidelia] *id est, certissima fide amplectenda: quorum usus & autoritas seq. ver. demonstratur.* 13 Similia aculeis] *primus usus verbi Dei, ut stimulis agantur pii, & a naturali sua segnitie ad officium incitentur.* Clavis] *secundus usus, ut pii ad officium adducti in ea contineantur, circumclusi certis velut pagulis verbi Dei in Ecclesia ejus.* Infixis] *i. qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent: ut ferè faciunt opiliones in caulis suis ambulatoriis.*

bulatorii. A pastore eodem] *Christo Joan 10. cujus unius verbum omnibus seculis in Ecclesia est audiendū.* 14 Potius] *regressio ad institutam hortationem, quæ interrupta fuerat in[?] a principio versus undecimi.* Ex istis] *id est, hisce documentis meis instruitor potius, quàm ut incumbas cognoscendæ & explorandæ vanitati, quæ inest aliis studiis omnibus, ut seq. verba commonstrant.* 15 Summa rei est] *hactenus de studiorum genere: nunc explicatur summa veri & salutaris studii, hoc & seq. versu.* Totum hominis] *id est, totum in quo homo se occupare debet, & sine quo totus homo nihil est nisi vanitas.* 16 Omne opus] *id est, omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultissimas: cùm omnia sint nuda & patentia oculis ejus, Heb. 4. 13. & summo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.*

LIBER CANTI-corum.

ARGUMENTUM.

LIBER Cantici, quem Schelomo conscripsit θεοπνεύστως, expenit rationem spiritualium sponsaliorum quę placuit Christo inire cum Ecclesia in terris versante. Itaque declarat primùm sermones ultrò citroq; habitos in contrahendis sponsalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Postea quia amor ille gratiosè cōciliatus mera benevolentia sponsi, non rarò ab Ecclesia in terris imprudenter sponsum suum offendente prætermittitur, laborans Ecclesia de recuperanda sponsi discedentis gratia curatur a sponso, & de constantissima ipsius benevolentia confirmatur: ita communi opera se ad beatissimū illum nuptiarum diem comparant. Postremò quia non potuit matura esse Ecclesia nisi accedente gentium plenitudine, postquam de ea sermo habitus est, canticum totum mutua professione studii inter sponsum & sponsam, officiiq; concluditur.

CAPUT I.

Ecclesia studio sponsi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commendat, & laudaturam vovet: ab indignitate sua se purgat, & sponsum advocat: quam sponsus edocens ornat factis & promissionibus: itaque gratulantes inter se celebrant alter alterum, & bona, habitationemq; communem suam per communionem spiritus.

1 CANTICUM canticorum, quod est Schelomonis.
2 ᵃOsculetur me osculis oris sui: nam boni *sunt* amores tui, ᵃmeliores vino.
3 Ad odoratum ungenta tua *sunt* optima; *velut* unguentum, diffusum nomen tuum; idcircò puellæ diligunt te.
4 Trahe me, post te curremus: cùm introduxerit me rex ipse in conclavia sua, exultabimus & lætabimur in te, commemorabimus amores tuos meliores vino; recta *commemorabunt* diligentes te.
5 Nigra sim, at decora sum, ᵇô Jerosolymitanæ: similis *sim* ᶜScenitis Kederenis, *at* similis *sum inhabitantibus* aulæa Schelomonis.
6 Ne respiciatis ad me, quòd sim subnigra, quòd contuitus sit me sol: *quòd* filii matris meę accensi ira contra me disposuerint me custodem vinearum aliarum, ᵈquòd vineam meam mihi non custodiverim.
7 Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, ubi nam pascas, ubi nam cures recubare *gregem* meridie: cur enim essem quasi extendens tentorium apud greges sociorum tuorum?
8 QUANDOQUIDEM ᵉignoras, ô pulcherrima fœminarum; ᶠegredere ne insistas vestigiis illius gregis, & pasce capellas tuas supra tabernacula aliorum pastorum.
9 Equitio ᵍjuncto curribus Parhhonis comparo te amica mea.
10 Decore sunt genæ tuæ *velut* lineis lapillorum, collum tuum *velut* tomicibus.
11 Lineas aureas faciemus tibi, cum punctis argenteis.
12 INTEREA dum rex in accubitu suo *est*, nardinum edit odorem suum.
13 Ut fasciculus myrrhinus inter ubera mea commorans, *est* amicus meus mihi.
14 Ut bacca cypri in plantariis Hhen-gedi, amicus meus *est* mihi.
15 ECCE pulchra es amica mea, ecce pulchra es: oculi tui *sunt* columbini.
16 ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam amœnus; etiam sponda nostra est virens.
17 Tigna domorum nostrarum sunt e cedris ambulacra nostra e brutis.

ᵃ Heb. *præ vino.*
ᵇ Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*
ᶜ Heb. *tentoriis Kedaris: ut Psa. 120. 5*
ᵈ Heb. *vineam meam quòd mihi.*
ᵉ Heb. *ignoras tibi: pleonasmus.*
ᶠ Heb. *egredere tibi* ab eundo *in vestigiis.*
ᵍ Heb. *cum curribus.*

ANNOTATIO.

1 Canticum cantic.] *id est, summum & præstantissimum, vide Gene. 9. 25. Est autem hæc generalis totius libri inscriptio, libri argumentum scriptoremq; exponens. Argumentum est epithalamium excellentissimum sive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit sacram illam, augustissimam, & beatissimam desponsationem conjunctionemq; Christi cum Ecclesia, quam æternus ipsius amor erga Ecclesiam conciliavit, & continet, beneficentiáq; promovet; donec tandem Christus jam Ecclesiæ desponsatus secundo adventu*

tu suo sacrum illud conjugium perficiat coagmentato & adunato totius Ecclesiæ corpore, ut sit Deus omnia in omnibus. Scriptor est Schelomo; quem non dubium est animo & cogitatione res omnes humanas & suum ipsius conjugium cum filia Parhhonis longè transcendisse: etsi ubique propriè typicè de sancta illa communione locutus est. Scriptum est dramaticum, in quo colloquentes inter se personæ introducuntur, sponsus sponsa, & amici, amicæq; utriusque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo: unum est Ecclesiæ ad Christum aspirantis & Christi amicè eam advocantis colloquium, specie amantium qui diutius ferre non possunt absentiam alter alterius, usque ad vers. 9. alterum, mutua de bonis ipsorum inter se gratulatio, inde ad finem usque. 2 Osculetur] hujus amantium provocationis membra sunt duo; Ecclesiæ flagrantis amore Christi, usque ad ver. 8. & Christi respondentis, Ecclesiæq; demonstrantis viam perveniendi ad congressum suum, ver. 8. Sermo autem Ecclesiæ primùm patheticè studium ipsius exponit erga sponsum, usque ad versum 5. deinde apud amicas se purgat, quod invenustior, eoq; sponso indigna videatur, ver. 5. & 6. postremò ardenter sponsum inclamat: quæ omnia frequentibus apostrophis conscripta grave amantis pathos affectionémq; animi repræsentant. Suntq; prima hæc optantis Ecclesiæ verba cum animo suo: utinam me, inquit, sponsus ille meus Christus præsens amplectatur, & junctus permaneat mihi, me nunquam deserat; sed amantissima sua conjunctione in æternum prosequatur.

Nam boni] apostrophe pathetica ad sponsum, qua Ecclesia exponit causas optati sui: nimirum quòd ex ipso mirificam suavitatem percipiat, etiam tum cùm peregrinamur ab ipso, duobus versibus; & quòd eò fidelius atque animosius sponsum prædicatura sit, ver. 4. Boni] i. suaves atque salutares. Vino] i. convivio lautissimo & instructissimo, synecdochicè. 3 Ad odoratum] i. odoratissimus es, & odoratissima vel nominis tui recordatio, omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantùm mihi, sed amicis quoque meis dilectissimi. 4 Trahe me] id est, infirmissimæ mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo ad te venire possit nisi trahatur divinitus, Joan 6.44. Curremus] ego & puellæ meæ, ministereo meo, & virtute tua: quòd proximè sequentia verba ostendunt. Rex] Christus dominus a patre constitutus & regia potestate invictaq; præditus. In conclavia sua] in quibus omnes suos thesauros Christus asservat sponsæ. q. d, quò amplius bona domus suæ lustraverit mecum, mihiq; velut sponsæ crediderit ea; eò melius incumbemus laudationi ejus ego & amicæ meæ. Recta commemorabunt] id est, non meæ tantùm amicæ, sed amici etiam tui sanctissimum hunc nostrum & rectissimum amorem uno ore prædicabunt. 5 Nigra sim] occupatio duplex, qua se purgat Ecclesia apud amicas suas, id est, singularia ipsius membra quæ se indies adjungunt Ecclesiæ, hoc modo: scio quidem adversariorum probra & criminationes quibus obruor perventuras esse ad aures vestras: sed neque sum mihi conscia, ut isti exprobrant; neque vos oportet eò animum advertere, ut a consortio sponsæ abducamini. Præterea vos quoque fortasse locum dantes infirmitati vestræ existimabitis me indignam esse quæ conveniam in manum tanti regis; quòd partim afflictionibus, partim peccatis afflictionum causis veluti torrefacta atque exusta sum: sed quoties ego animum adverto ad blandam illam compellationem sponsi, qua utitur infrà vers. 9. & sequentibus, quam idem jam nunc testificatur spiritu suo in conscientia mea; omnino statuo me neque afflictionibus neque peccatis meis ab ipso avertendam esse, imò verò gratam & jucundam fore ei; cùm ipse me purget ornétque lavacro regenerationis per verbum suum. Similis sim] quasi dicat, oblatrent isti me tam nigram & invenustam esse quàm ullus Æthiops. Est autem in his verbis elegans metonymia, qua non observata locus videtur obscurior. Similis sum inhabitant.] id est, sum ornatissima & venustissima: ne Schelomo quidem cum universa gloria sua, aut comitatus ejus in aulæis degens tam gratiosus est quàm ego sum: vide 1. Reg. 10. 6 Ne respiciatis ad me] sed ad Christum sponsum meum gratiosè me compellantem, & suis bonis ornantem: altera occupatio, ut modo diximus. Quòd sim subnigra] id est, velut infuscata afflictionibus & peccatis, quæ figurantur verbis sequentibus. Quòd contuitus] id est, quòd oppressione vel persecutione, tanquam sole torrefacta sim; ut Matthæi 13. 6. accipitur solis appellatio. Quòd filii] id est, peccatum originale sive innatum mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad committendum malum, tum ad omittendum officium abrepta sum: vide Psal. 51.7. Accensa ira] id est, peccatum augescens & se ipsum inflammans, ut fieret summè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7. Disposuerint me] id est, quod peccatum peccans me ad colenda & observanda opera carnis tenebrarumq; pertraxerit, & nunc etiam detineat plus satis; quod planè est tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7.22. Hæc autem omnia rustica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis, & præstantiam vocationis nostræ. Quòd vineam meam] id est, quòd ob officio meo, quamvis utili atque salutari, discesserim. 7 Indica mihi] apostrophe Ecclesiæ ad sponsum. q. d. ne putetis me aut alienis criminationibus, aut mea ipsius indignitate absterreri, quò minus accedam sponsum: ego jam ad illum converto orationem meam; inclamabo vobis præsentibus, & respondebit mihi. Sunt autem hæc verba Ecclesiæ inclamantis allegorica; quibus Christum cum pastore comparat ovili suo cibum commodum & quietem prospiciente; ut psal. 23. Itaque ostendit quàm beata sit conditio eorum qui sequuntur Christum; & contrà quàm misera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit. Meridie] quo tempore ne mihi quidem capere quietem licet, nisi veniam ad te. Cur enim essem] ætiologia petitionis a studio ardentissimo Ecclesiæ: nolo, inquit, vel ad tempus cum istis conversari, ac ne quidem præ me ferre quasi apud istos æquo animo agere possem; quo fortasse, nisi maturè responderes, mea infirmitate prolaberer. Quid enim aut honoris tibi, aut emolumenti mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices. Sociorum tuorum] i. pastorum exterorum, qui nihil te attinent, sed tantùm communicant tecum pastoris specie & appellatione. 8 Quandoquidem] responsum Christi ad Eclesiam, ut observatum est, 2. versu. continet autem hoc responsum per ὑστέρωσιν primùm sententiam sponsi de prima quæstione versus 7. in hoc versu; deinde benignam testificationem animi sui propensissimi beneficiorumq; erga Ecclesiam; ut confirmet Christus occupationem qua Ecclesia usa est versu 5. & 6. & transitionem faciat ad gratulationem illam mutuam, in qua secundum hujus capitis membrum constituimus. Ignoras] id est, nondum planè cognoscis, sed ex parte tantùm: ac propterea amplius informari cupis. Egredere] id est, ne tentorium ponito cum istis, quod proximè dixisti, neque illis ratione ulla adhæreto. Sic respondet secundæ quæstionis parti. Capellas] i. fidelium gregem.

Supra

Supra tabernacula] *id est, pios supra hunc mundum evehe, & cælestis doctrinæ alimento pasce.* Pastorum] *quos Ecclesiæ socios propterea vocaverat, ver.7.* 9 Equitio juncto] *transitio ad secundum locum gratulationis mutuæ: ut observatum est in vers.2. in quo primum ternis versibus inter se gratulantur, deinde singulis: ac postremò quasi symphonia sue communis domus præstantiam concinunt ambo, versu ultimo. Prædicat autem Christus in Ecclesia dona sua, Ecclesia verò bona in Christo residentia & ad se pervenientia.* Comparo] *id est, similem efficio virtute spiritus, & verbo assero te longè amplius præstare cæteris ornamento atque dignitate, quàm Parhhonis equitatum cæteris: quod beneficium ab amore sponsi in sponsam profectum, his tribus versibus explicatur: a dignitate personarum, præsentium ornamentorum, & ampliùs etiam eventurorum ex promissione: quæ omnia similitudine regii equitatus illustrantur.* 10 Lineis Lapillorum] *quæ orientalium equitatui ferè adhibebantur: ut Judic.8.24. quasi dicat, quemadmodum in regali equitatu illo curules equi aureas habent ornatas gemmis, & tomices, id est, collaria pretiosissima: ita jam pretiosè instructa es.* 11 Lineas aureas] *id est, etsi jam ornatissima es, amplius te ornabimus tamen; hoc enim beneficium est patris, filii, & spiritus sancti: ideoq; plurali verbo utitur.* 12 Interea] *reciproca laudatio, quam Ecclesia canit Christo propter suavissimum odorem ejus, qui ad ipsam pervenit verbo & administratione spiritus.* In accubitu suo] *id est, in cælis, dum Ecclesia peregrinatur a domino.* Nardinum] *id est, perfundor odoribus suavissimis, tribus versibus; quanto magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipso in gloria? Coloss.3.4..* 13 Ut fasciculus] ἐμπλοκὴν *verborum ad evidentiam trajecimus, hic & sequente versu.* Inter ubera] *ut serta & coronaria odoramenta eo loco a puellis gestari solent.* 14 Cypri] *vide Plinium lib.12.cap.24.* Hhen-gedi] *vide Genes.14.7.* 15 Ecce pulchra es] *conclusio sponsi gratulabunda.* Columbini] *gratiosi, simplices, & casti, ut columbarum sunt.* 16 Ecce te] *gratulatio sponsæ, a pulchritudine sponsi, & liberorum procreatione.* Virens] *id est, fructuosa, synecdochicè.* 17 Tigna domor.] *conclusio symphoniaca sponsi & sponsæ, domum suam concelebrantium a pretio & commoditate summa.* Ambulachra] *id est, paradromides, sive ambulationes continentes, quibus sponsus & sponsa invisunt inter se. Brutas autem arbores interpretamur, secuti vocem Hhebraicam, quam adhuc sua ætate servatam fuisse ostendit Plinius libro 12.cap.17.*

CAPUT. II.

Sponsus dignitatem suam & sponsæ prædicat: cui sponsa vicissim respondens eum laudat, eiq; fert accepta omnia bona sua: officia ejus erga se convivio figurat, summumq; suum amorem in eum deliquio: deinde sponsi adventum ad se, vocationem suam, & promissiones amplissimas exponit quę in Ecclesia percipiuntur Evangelii prædicatione: ideoq; de communione ejus gloriatur, & præsentiam expetit usque ad promissionum complementum secundo adventu ejus.

1 EGO *sum* rosa Scharonis, lilium convallium.

2 Ut lilium inter spinas, ita *est* amica mea inter filias.

3 Ut malus inter arbores sylvæ, ita *est* amicus meus inter filios: in umbra ejus summè desidero ut sedeam; nam fructus ejus dulcis *est* palato meo.

4 Introduxit me in locum [a] convivii, [b] habens pro vexillo amorem erga me.

5 Fulcite me lagenis istis, [c] sustentate me istis malis: nam ægra amore sum.

6 Sinistra ejus *est* subter caput meum, & dextra ejus amplectitur me.

7 Adjuro vos [d] Jerosolymitanæ, emanete cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, usque dum voluerit.

8 Vox dilecti mei *est*, ecce illum, advenit, saliens super istos montes, subsultans super istos colles,

9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo cervorum; ecce illum stantem post parietem nostrum, prospicientem e fenestris, [e] emicantem ex clathris.

10 Proloquens amicus meus dixit mihi; [f] surge amica mea, pulchra mea, & veni.

11 Nam ecce, hyems transiit; pluvia præteriit, [g] abiit.

12 Florentia conspiciuntur in terra; tempus minuritionis advenit, & vox turturis auditur in terra nostra.

13 Ficus ipsa protulit grossulos suos, & vites ipsæ primâ uvâ edunt odorem: surge amica mea, pulchra mea, & veni.

14 Columba mea *degens* in fissuris istis petræ, in latibulo [h] prærupto, ostende mihi aspectus tuos, fac ut audiam vocem tuam: nam vox tua suavis *est*, & aspectus tuus decens.

15 Prehendite nobis vulpes, [i] vulpeculas corrumpentes vineas; dum vineæ nostræ [k] efferunt uvam primam.

16 Dilectus meus meus *est*; & ego illius, qui pascit in liliis.

17 Donec aspiraverit dies ille, & fugerint umbræ istæ: revertere, similis esto, dilecte mi, capreæ aut hinnulo cervorum *currenti* in montibus disparatis.

[a] Heb. *vini.*
[b] Heb. *& vexillum ejus erga me amore.*
[c] Heb. *substernite mihi*
[d] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*
[e] Heb. *efflorescentem.*
[f] Heb. *surge tibi, veni tibi: pleonasmus: ut Gene. 12.33. & sic infra ver. seq. & 13.*
[g] Heb. *abiit sibi.*
[h] Heb. *præcipitii.*
[i] Heb. *vulpes parvas,*
[k] Heb. *sunt uva prima.*

ANNOTATIO.

1 Ego sum] *Hujus capitis partes in universum duæ sunt: una est, vox sponsi se ipsum & sponsam suam prædicantis, duobus versibus; altera, oratio sponsæ prædicantis sponsum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipsum, usque ad finem. Prædicatio autem sponsi continet primùm explicationem allegoricam præstantissimæ & suavissimę virtutis ejus omnibus testatæ, inprimis verò Ecclesiæ per communicationem spiritus, hoc versu: deinde dignitatis quę ab ipso ad Ecclesiam totam pervenit, sequent. vers.* Rosa Scharon.] *id est, odoratissima, ut rosa locus apricis gaudet, estq; odorior: vide 1.Chronicorum 27.29. idem judicium de sequente epitheto.* 2 Ut lilium] *id est, tam superat Ecclesia alios omnes cœtus dignitate atque præstantia, quàm lilium spinas: cæteri omnes sunt spinæ, si cum Ecclesia comparantur.* 3 Ut malus] *hæc oratio sponsæ continet primùm propositionem dignitatis sponsi & studii Ecclesię erga ipsum, hoc versu, deinde narrat mutui illius inter se amoris officia, usque ad versum 16. ac postremò fructum istius amoris*

amoris perpetuum a sponso petit, duobus versibus ultimis. Ita est] *nimirum fructuosissimus atq; suavissimus umbra & fructibus ut verba sequentia explicant.* Ut sedeam] *id est, permaneam in ipso; & ipse in me; quod duo ultimi versus exponunt.* 4 Introduxit me] *narratio hæc allegorica singularia duo Christi erga Ecclesiam officia depingit: unum, vitæ & salutis allatæ, sub specie convivii & curationis, usq; ad ver. 8. alterũ, voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipsam pervenientium, specie verni temporis, rerumq; vernantium, & se quodammodo coram Ecclesia sistentium ad ministerium ejus, inde usq; ad ver. 16.* Habens] *i. unico suo amore erga me, velut insigni ob oculos posito, animum meum ad se pertrahens; ut milites a duce convocantur & continentur sub signis. Sic autem hunc locum distinximus adducti aliquot veterum examplarium fide.* 5 Fulcite me] *Ecclesiæ ad amicas verba, æstuantis amore Christi & in medio convivio velut deliquiũ animi ex amore patientis. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, ministrantium de bonis sponsi. i. prophetarum, apostolorum, & servorũ Dei, hoc ver. alterũ sponsi ipsius Christi, qui unus efficaciter curat Ecclesiam, seq versu.* Iltis lag.] *i. salutari potu sponsi mei.* Iltis mal.] *pomis odoratis e penu Christi: ut languentibus odoramenta ad nares apponi solent.* Nam] *i. non desino æstuare, donec perfectè fruar congressu sponsi mei in cœlesti gloria.* 6 Sinistra] *i. sponsus ipse manum utramq; admovet ad sustentandum me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatissimi congressus sua virtute sustinet. Est autem hæc sustentandi forma sumpta ab antiqua ratione accumbendi in conviviis: prout veteres accumbentes, non sedentes (ut hodie) epulabantur.* 7 Adjuro] *verba sponsæ per apostrophen ad amicas, velut requiescentes in ulnis sponsi sui: quibus monet eas, ne Christo conquiescenti in amplexu ipsius ulla ratione molestæ sint. Hæc autem sponsæ potius quàm sponsi verba esse statuimus; tum quia sponsi non est adjurare, sed jubere pro imperio; tum quia sequentes locos omnes, qui hoc ipso argumento sunt, a sponsa pronuntiari constat; tum etiam deniq;, quia veterum honestas postulabat ut sponsa amicas suas compellaret, non autem sponsus: quam honestatem alibi in toto hoc libro observat Schelomo; ut contra sponsus imperat suis amicis, infrà ver. 15.* Emanete] *i. foris versamini, ne interturbetis aut negotium facessatis sponso. Nam hoc toto capite ita loquitur sponsa, quasi convivium in prædio rustico haberetur.* Hunc amor.] *i. sponsum quem amo unicè: metonymia.* Usq; dũ] *i. unquam. q. d ab omni illius offensa, & provocatione vel levissima abstinete.* 8 Vox dilect.] *alter locus narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perlustranda & jam jam ex parte percipienda sponsus advocat sponsam suam, ut dictum est in versum 4. cujus loci partes sunt duæ, quas Christus verbo suo in Ecclesia perficit: una est, quòd Ecclesiæ bona exhibet, & velut ex hibernis peccati tempestatibus liberatam recreat, usq; ad ver. 15. altere, quòd per amicos administros suos depellit mala, ver. 15. Hec autem omnia venustissimè figurantur, quasi sponsus quiescente sponsa rus profectus esset, & illa jam ad sponsi redeuntis vocem excitaretur, & exultaret gaudio.* Saliens] *i. quàm ocyssimè, ut sequentis ver. declarat comparatio.* 9 Ecce il.] *q. d. ecce dicto celerius jam astat mihi, est præsentissimus: verba autem hæc sponsæ gradatim explicant mirificum opus Christi erga se; cujus primùm vocem audit, deinde venientem prospicit, & postremo illico præsentem videt.* Emicant.] *i. florentissimo, jucundissimoq; conspectu se exhibentem mihi, metaphora a floridis arboribus, quibuscum Christus est comparatus, sup. ver. 3.* 10 Proloquens] *prosopopœia sponsi Ecclesiam suam invitantis, non quidem ad plenum & absolutum fructum bonorum omnium, quæ asservantur in cœlis; sed ad omnia illa certissima venturi fructus documenta & pignora, quæ verbo & opere per spiritum æternum cum Ecclesia voluit communicata Christus.* 11 Nam ecce] *exornatio vocationis sponsæ, qua modo usus est Christus, a comparatione temporis præcedentis vocationem, & subsequentis: præcedens tempus, inquit, totum hybernum fuit atq; procellosum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es totum est virens, florens, germinans, jucundum, suave, atque fructuosum; denique animum tuum & sensus omnes amœnissimè expleturum.* 14 Columba mea] *i. pulcherrima, integerrima, & castissima amica mea, quæ ante jacta fundamenta mundi in sempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inaccessa & immota, delituisti, nunc etiam delitescis, & in æternum ibidem conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Christus compellat sponsam ad fruenda bona quę in præsentia exhibet vocatione sua.* Ostende mihi] *id est, accede ad me, conversare mecum, confabulare, ambula continenter mecum, & esto integra.* Nam vox tua] *id est, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem ejus, interventu Christi.* 15 Prehendite] *apostrophe sponsi ad amicos: qua interea dum fruitur sponsæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant quæ hæreditati Ecclesię essent obfutura, sive doctrinæ sive morum improbitate.* Vulpeculas] *quasi dicat, ne minimis quidem parcite: omne malum, & occasionem, speciemq; mali amovete.* 16 Dilectus meus] *conclusio superioris narrationis; qua Ecclesia primùm gloriatur de præstantissima sua communione cum Christo; deinde præsentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipso adunata sit in cœlis.* Qui pascit] *id est qui in satietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram suam alit suos, ut pastor optimus: Psalm. 23.* 17 Dies ille] *gloriosi adventus tui, quo revelabitur Ecclesia perfectè assumpta in communionem tuam, & bonis tuis omnibus gloriosè perfruetur.* Umbrę istæ] *quæ tantisper offusæ sunt, dum Ecclesia versatur in hoc mundo.* Revertere] *id est, cura ut mihi adsis quàm velocissimè, neque a me latum unguem discedas.* In montibus disparatis] *id est, Gilhhadis, quos fluvius Jarden a reliqua Judea disparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quàm aliorum in Judęa meminit, quia summa in illis fuit prętantia & commoditas venationis; cùm nondum fuisset occupata Chamath & domus ædificata in saltu Libani, quo tempore ista a Schelomone conscripta sunt.*

CAPUT III.

Ecclesia exponit studium suum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi sponsi: deinde quia de gloria sponsi confirmata est, ostendit sibi honestius & utilius esse ut hîc non detineat sponsum, sed conscendentem in thalamum suum cœlestem prosequatur.

1 ᵃIN cubili meo per noctes quærens eũ quem amat anima mea; quærens eum, cumᵇnon invenissem eum, *dixi*,

2 ᶜJam surgam, & obibo civitatem, per vicos & per plateas quæram eum quem diligit anima mea; sed quærens eum ᵈ non inveni eum.

3 ᵉInvenientibus me custodibus ᶠ qui obeunt civitatem *dixi*, *an* eum quem diligit anima mea

mea vidistis?

4 Paululum præteriveram ab illis, cùm inveni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, *non situra eum usque dum introduxero eum in domum *matris meæ, & in conclave genitricis meæ.

5 *Adjuro vos Jerosolymitanæ, *emanete* cum capreis, aut cum cervis agri: ne excitate, neque expergefacite hunc amorem, usque dum voluerit.

6 *Quænam *est* illa[a] *quæ ascenderet ex deserto, velut *suffumigata* [b] excitatis fumis; suffumigata myrrha & thure, præstantiore quàm omnis pulvisculus aromatarii?

[a] Heb. *ascendens*.
[b] Heb. *elationibus fumi*.

7 *Ecce lectus ejus *præstantior est* eo qui est Schelomoni, quem circumstant sexaginta potentes e potentibus Jisraëlis,

8 Omnes [c] stringentes gladium, edocti bellum; quisque *accinctus* gladio suo super femur suum, a pavore singulis noctibus:

9 *Thoro *quem* paravit sibi rex Schelomo, ex lignis Libani;

10 Cujus columnas fecit argenteas, cujus stratum aureum, cujus stragula purpurea; cujus [d] interiora *quasi* pavimentata amore, *a puellis [e] Jerosolymitanis,

11 *Prodite, & spectate puellæ Tzijonis regem Schelomonem; cum corona quam [f] curavit ei mater ejus die sponsaliorum ejus, & die lætitiæ [g] animi ejus.

[c] Heb. *prehendentes*.
[d] Heb. *medium pavimentatum*.
[e] Heb. *Jeruschalaimorū*.
[f] Heb. *coronavit*.
[g] Heb. *cordis*.

ANNOTATIO.

1 In cubili] *Hujus narrationis partes sunt duæ: una est, qua Ecclesia exponit suum studium prehendendi Christum atque possidendi, usque ad versum 6. altera, qua veluti se ipsam corrigens cupit prehendi ab ipso & manere apud ipsum, inde ad finem usque. Prioris autem summa est, ecclesiam interdiu, noctu, domi, foris, in urbe, in agro, ubivis denique flagrare desiderio Christi, & in eo conquiescere.* Non invenissem] *id est, non satis perciperem eum præsentem pro desiderio meo: nam ad sensum nostrum & ecclesiæ ipsius interdum videtur abesse Christus; aut non adesse propè; etsi re ipsa est præsentissimus.* 2 Jam surgam] *hæc omnia allegoricè humanitùsq; dicta sunt, pro eo quod est, quæram ex toto studio & tota facultate mea.* Non inveni] *satis ex sententia animi mei, ut suprà versu 1.* 3 Invenientibus me] *continuatio allegoriæ, pro eo quod est: in quoscunque incidebam, etiam præfectos custodiæ publicæ, non dissimulabam, neque me pudebat Christi; sed palam exponebam me ejus amore languentem esse, ut dixerat suprà 2.5.* Qui obeunt civitat.] *id est, circitores, qui singulas excubias recognoscunt de nocte.* 4 Non situra] *quasi dicat, & quidem prehendi eo animo ut divertat ad me, & permaneat apud me donec dies ille aspiraverit de quo suprà 2.17.* Matris meę] *vide infrà 7.6.* 5 Adjuro vos] *propositio Ecclesiæ obtinentis sponsi consortium, ne qua illi fiat molestia, ut suprà 2.7.* Quænam est] *nimirum præter me? altera pars, qua Ecclesia veluti sermonem corrigens quo usa fuerat versu 4. lustratis bonis sponsi sui dicit; quid? an facerem ut ille apud me diverteret, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ipsius? cui omnia sunt instructissima ordoratissimaq;, & thalamus ipse longè gloriosior omni gloria Schelomonis. Quam ob rem gloriam hanc Christi, & ipsius spiritualis thalami, ubi Ecclesia conquiescit cum Christo, commendat allegoricè tum ab odore, hoc versu; tum a securitate, pretio, & ornatu, sequentibus.* Quæ ascenderet] *id est, certa fide extra se & suprà totum mundum inanissimum pietatis efferretur ad Christum, suavitate odorum ipsius & ornamentorum delectata?* 7 Ecce] *amplificatio dignitatis quæ inest cubili Christi & Ecclesiæ, per comparationem cubilis Schelomonis, qua se ipsam Ecclesia ad officium excitat.* 9 Thoro] *id est, thalamo conjugali, virente (ut dixit suprà 1.16.) atque fœcundo: nam hoc propriè Hhebraica voce designatur.* 10 A puellis] *id est, quæ omnia plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jerosolymitanæ.* 11 Prodite] *id est, observate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Schelomonis nihil esse ad sponsi mei gloriam.*

CAPUT IIII.

Christus Ecclesiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus post quam exclamavit, celebrat suavitatem sermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Ecclesia agnoscens quicquid boni habet, a Christo in se perfectum esse, amplius ipsum celebrat, & sibi adesse petit ac benefacere: quod Christus ex parte annuit.

1 *ECCE pulchra es, amica mea, ecce pulchra es, *oculi tui columbini præ *crine tuo: pilus tuus, *ut gregis caprarum *quæ detondent de monte Gilhhadis.

2 Dentes tui similes gregi *æquarum *pecudum*, cùm ascendunt ex lavacro; *quæ omnes [a] e gemelliparis *sunt* in quibus *nulla *est* orba:

[a] Heb. *gemellipararum*.

3 Velut filum dibaphum labia tua, & sermo tuus decens *velut fragmen malogranati; *utrumque temporum tuorum prę crine tuo.

4 *Simile turri Davidis collum tuum, ædificatæ ad *armaria: de qua millena scuta pendent, omnes umbones *potentum:

5 *Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis gemellis capreæ, *pascentibus inter lilia.

6 Donec aspiraverit *dies ille, & fugerint istæ umbræ; [b] *ibo ad montem hunc myrrhæ & collem thuris.

[b] Heb. *ibo mihi: ut Gen. 12.33.*

7 *Tota pulchra, amica mea (id est, *vitio nullo existente in te.)

8 *Mecum inde a Libano, *ô sponsa, mecum inde a Libano venies; contemplaberis a vertice Amani, a vertice *Scheniris & Chermonis, e lustris leonum, e montibus pardorum.

9 *Rapis animum meum, soror mea sponsa; rapis animum meum uno *aspectu* oculorum tuorum, uno torque [c] a faucibus tuis.

[c] Heb. *a collulis tuis.* ὑποχορισμῷ

10 Quàm pulchri *sunt* amores tui, soror mea sponsa, quàm boni sunt amores tui, *præstantiores vino; & odor unguentorum tuorum pręstantior omnibus aromatis:

11 *Favum stillant labia tua, ô sponsa, mel & lac subsunt linguę tuæ; & odor vestium tuarum *est* velut odor Libani.

12 *Ut hortus clausus es, soror mea sponsa: ut *scaturigo clausa, fons obsignatus.

13 *Propagines tuæ *sunt* mali punicæ, tanquam pomarii: cum fructu rerum pretiosarum, *cypri cum nardis,

14 Nardus & crocus, calamus odoratus, & cinnamo-

[d] Heb. *thuris*

cinnamomum, cum omnigenis arboribus [d] thuriferis; myrrha & " santali, cum omnibus ' præstantissimis aromatum.

15 'O FONS hortorum, putee aquarum ' viventium; & fluentium suprà quàm Libani,

16 ' Evigila Aquilo, & veni Auster, "perfla hortum meum, ' perfluant *aquæ* aromata ejus: 'veniat amicus meus in hortum suum, ' ut comedat fructum rerum pretiosarum suarum.

17 'INGRESSUS hortum meum, soror mea sponsa, ' decerpo myrrham meam cum aromatibus meis: comedo favum meum cum melle meo, bibo vinū meum cum lacte meo: comedite amici; bibite & inebriamini dilecti.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Hoc toto capite continentur duo: unum est responsum Christi Ecclesiam sponsam suam celebrantis, usque ad versum 15. alterum est oratio Ecclesiæ omnia bona sua ferentis accepta Christo, & præsentissimam illius opem porrò implorantis cum responsione Christi, tribus versibus ultimis. Christi autem responsum continet primùm descriptionem singularem & allegoricam membrorum Ecclesiæ, usque ad vers. 6. deinde verò Christus amorem suum erga Ecclesiam, & promissiones officiaq; amoris explicat: postremò ad laudes Ecclesiæ revertitur, inde a vers. 9.* Oculi tui] *descriptio singularis pulchritudinis, quam generatim Ecclesiæ inesse modo dixit, ab enumeratione partium: vide supra 1.15.* Crine tuo] *id est, crine tuo modestè & pudicè composito, & reducto procul ab oculis; non autem projecto & lascivè extuberante, quod impudicarum est.* Ut gregis] *id est, comptissimus & nitidissimus, prout est in capris bene pastis & curatis.* Quæ detondent] *id est, virgulta decerpunt loco sibi opportunissimo.* 2 Æquarum pecudum] *dentium laus triplex significatur: prima est, omnium inter se æqualitas; secunda, nitor; tertia, perfectus & absolutus numerus duobus ordinibus dentium inter se respondentibus.* Quæ omnes e gemellip.] *id est, tam similes inter se & convenientes superior dens quisque cum inferiore suo, quàm ferè convenit inter gemellos; quemadmodum etiam utitur infrà ver. 5. in comparatione uberum.* Nulla est orba] *i. nullus dens desideratur in suo ordine, ut cùm gemelli paræ ovi cuique sui adsunt agni.* 3 Velut filum] *pro eo quod est, labia sunt tibi parva atque rubentia.* Velut fragmen] *i. roseo colore est.* Utrumq; temporum] *cum genis subjacentibus, quæ pari & conveniente robore decoratæ sunt: synecdoche.* 4 Simile] *i. collo es rectissimo, venustissimo, & rebus pretiosis instructissimo; sicut est turris illa eminentissima Jeruschalaimorum, quæ a Davide extructa fuit inclivo Miktzoahh pro armamentario, ad atrium custodiæ: vide Nechem. 3.19. & 25.* Armaria] *ubi appendebantur arma acuta, polita, atque comparata ad usus necessarios: quod compositio vocis Hebrææ sonat, & sequentia verba interpretantur.* Potentum] *i. ducum imperium habentium in regis copias; ut 2. Schem. 23. & Nechemjæ. 3.16.* 5 Duo ubera] *i. sunt simillima inter se & plenissima, quasi hinnuli optimo loco pasti. Hæc autem omnia hactenus de venustate & elegantia Ecclesiæ dicta, universè denotant eam esse absolutissimam & perfectissimam, ut concluditur vers. 7. neque dubium est quin idem de omnibus membris inde ab uberibus usq; ad imos talos analogicè sit intelligendum: præterea non dubitamus, quin ut singulis membris Ecclesiæ suæ sunt functiones, ita singularia hæc membrorum attributa sigillatim accommodari possint: sed non fuit consilii nostri in illis excutiendis minutatim operam consumere; ne aut pauciora quàm debentur afferamus, aut plura ingrediamur quàm promissimus.* Pascentibus inter lilia] *vide suprà 2.16.* 6 Dies ille] *quo consummabuntur nuptiæ: vide suprà 2.17. Continentur autem his tribus versibus promissiones Christi respondentes ad postulata Ecclesiæ, suprà 3. Pollicetur enim Christus primùm præsentiam suam in Ecclesia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore transacto pollicetur se perducturum Ecclesiam in domum suam, vers. 8. & 9.* Ibo ad montem] *id est, Hierusalem cœlestem in cœlum, ubi jam recepti sunt amici qui me colunt, & quorum officia mihi sunt odoratissima.* 7 Tota pulchra] *altera promissio sanctificationis per spiritum, hoc ver; & vitæ æternæ, sequente.* Vitio nullo] *q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata summam tuam pulchritudinem perfectionemq; consequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te assumpturus sum.* 8 Mecum] *id est, totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; sed ex omnibus tuis finibus quamvis remotissimis recipiam te, & a periculosissima ferissimaq; hujus mundi colluvie vindicabo.* O sponsa] *hîc primùm nomine isto appellatur, ratione diei illius beatissimi qui nuptiis a sponso dictus est: quemadmodum etiam soror sequente ver. intimæ necessitudinis & germanitatis nomine.* Scheniris] *vide Deut. 3.9. Schenirem autem hîc propriè vocat Chermonis partem quam Emoræi obtinuerant.* 9 Rapis] *regressio pathetica ad laudes Ecclesiæ specie hominis in amorem summum exardescentis: qua simul atq; Christus gravissimis acclamationibus adumbravit amorem suum, duobus versibus figuratè exponit suavitatem orationis ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus, usque ad versum decimum quintum.* 10 Præstantiores vino] *ut suprà Ecclesia prædicaverat de sponso 1.2.* 11 Favum] *hoc est, mellitissima est oratio tua, & odor jucundissimus.* 12 Ut hortus clausus] *id est, optima fide castam conservas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus sequentibus versibus exponuntur.* Scaturigo] *id est, conceptaculum salutaris illius doctrinæ, qua omnes mei agri sive horti partes, areolæ, & plantæ irrigantur; & quod nemini extero pervium est, quia nemo ingreditur illùc nisi per me.* 13 Propagines] *id est, plantæ omnes tuæ sunt pretiosissimæ.* Cypri] *vide suprà 1.14.* 14 Santali] *ut Numerorum 24.6.* Præstantissimis aromat.] *vide Exod. 30.23.* 15 O fons] *altera pars capitis, qua Ecclesia modestissimè accipiens quæ ipsi attribuit Christus suprà vers. 12. & sequentibus, ostendit ipsum omnis boni autorem esse; & amplius benedici petit præsentia ejus. quasi dicat, quid ergo, ó Christe quo alio nomine significare possim, infinitos illos thesauros sapientiæ & intelligentiæ, plenitudinemq; deitatis quæ in te habitat corporaliter? quòd scaturiginem & fontem me vocas, agnosco me fontis usum præstare meis: verùm tu ille es cui fontis, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & salutis nomen attribuendum est: imò verò tu fons ille es, ego tantùm rigo ex fonte tuo; tu puteus ex quo haurio, tu aqua perennis, tu aër vivificus; ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio: quamobrem peto ut porrò imploranti fidem tuam adjumento sis præsentia tua.* Viventium & fluent.] *id est, perennium & abundantissimarum: quibus verbis figuratur infinita omnibus numeris beneficentia Christi.* 16 Evigila Aquilo] *id est, tu, qui aëris usum præstas ad fœcundandum hortum tuum, & veluti ventorum percussu aërem perpurgas, tempestatesq; serenas & pluviosas efficis pro commoditate horti tui.* Perfla hortum] *id est, quasi perflando*

flando effice quod mihi ex usu esse videris: petitio accommodata ad posteriorem comparationem ventorum cum Christo, per ὑςέρωσιν. Perfluant aquæ aromata] *nimirum aquæ illæ viventes tui fontis & putei, de quo versu 15. petitio respiciens ad priorem comparationem: utraq; autem proximis verbis nudè explicatur.* Veniat amicus meus] *id est, accedat & habitet in me, ut promiserat Christus suprà versu 6.* Ut comedat] *id est, ut cum sponsa sua convivetur, quod illa desideraverat suprà 3. 4. nam hîc quoque, ut in cœlis, hortus tuus est, ait illa.* 17 Ingressus hort.] *excusatio sponsi, cur non statim & omnino votis Ecclesiæ respondeat, nimirum quòd adhuc ipsi tempus est residendi in cœlis cum myriadibus angelorum & spiritibus justorum consecratorum, donec advenerit justus nuptiarum dies.* Decerpo] *id est, comparo sanctis locum, & transeuntes ad me excipio amantissimè in cœlesti gloria. Hunc autem versum ad superiora pertinere res ipsa loquitur.*

CAPUT V.

Ecclesia, Christi a se discessum suis peccatis acceptum ferens, offensionem suam narrat & pœnas meritas: opem piorum omnium implorat ad studium suum erga ipsum communi opera exponendum: sponsum describit & locum quo recepit se, ac seipsam in fide confirmat.

1 EGO dormivi, licet animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulsantis, aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, integra mea; nam caput meum oppletum est rore, capilli mei aspersionibus [a] nocturnis;

[a] Heb. *noctis.*

2 *Respondi*, exui tunicam meam, quomodo induerem eam? lavi pedes meos, quomodo inquinarem eos?

3 Dilectus meus demittebat manum suam a foramine, cùm visceribus meis frementibus in me,

4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo; & manus meæ stillarunt [b] myrrhinum, digitique mei myrrhinum liquidum in manubriis seræ.

[b] Heb. *myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem: metonymia.*

5 Aperui ego dilecto meo, sed dilectus meus subducens se præterierat: exanimata sum propter [c] colloquium ejus: quæsivi eum, sed nõ inveni eum; inclamavi eum, sed non respondit mihi.

[c] Heb. *loqui.*

6 Invenientes me custodes qui obeunt civitatem percusserunt me, vulnerarunt me; abstulerunt carbasum meum a me custodes murorum.

7 Adjuro vos [d] Jerosolymitanę; si inveniatis dilectum meum, quid indicaretis ei? ægram amore me esse.

[d] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum: sic infrà. ver. 15.*

8 QUID *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô pulcherrima [e] fœminarum? quid *est* dilecto tuo prę *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos?

[e] Heb. *inter fœminas.*

9 DILECTUS meus [f] candore & rubore, vexillarius est e myriade.

[f] Heb. *candido & rubente colore.*

10 Caput ejus, insigne aurum, purgatissimũ; capilli ejus crispi, nigri ut corvus:

11 Oculi ejus ut columbarum, juxta alveos aquarum; loti in ipso lacte, siti insitione:

12 Genæ ejus similes areolæ [g] aromaticæ, adultis plantis [h] unguentariis; labia ejus liliis stillantia [i] myrrhinum liquidum.

[g] Heb. *aromatis.*
[h] Heb. *unguentorum.*
[i] Heb. *myrrham transeuntem; ut suprà. ver. 4.*

13 Manibus ejus *insunt* orbes aurei insiti beryllo thalassio: *est* visceribus ejus nitor eboris tecti sapphiris.

14 Crura ejus *sunt* columnæ marmoreæ innixæ stylobatis auri purgatissimi; aspectus ejus ut Libanicarum, lectissimus ut cedrorum illius.

15 Palatum ejus [k] dulcissimum *est*, deniq; totus *est* [l] desideratissimus: hic *est* dilectus meus, & hic amicus meus, ô Jerosolymitanæ.

[k] Heb. *dulcedines.*
[l] Heb. *desiderabilia.*

16 Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima fœminarum? quò se vertit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?

17 DILECTUS meus [m] descendens abiit in hortum suum, ad areolas [n] aromaticas; ut pascat in hortis, colligátque lilia.

[m] Heb. *descendit.*
[n] Heb. *aromatis.*

18 Ego sum dilecti mei, & dilectus meus meus *est*, qui pascit in liliis.

ANNOTATIO.

1 Ego dormivi] *Hujus capitis, quod dramaticum est, summæ partes sunt duæ: una est, lamentatio Ecclesiæ se ipsam incusantis de officio non satis diligenter convenienterq; in sponsum præstito, usq; ad versum 7. altera est confabulatio sponsæ cum puellis amicis suis; quibus consulentibus Ecclesia respondit de conditione sponsi sui, habitatione, & mutua inter ipsos communicatione, inde ad finem usque.* Dormivi] *id est, torpebam sanè velut somno oppressa fide, minimè verò extincta. Continet autem hæc narratio primùm confessionem delicti, quatuor versibus; deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus sequentibus.* Aperi mihi] *sermo Christi ad Ecclesiam accedentis, cujus commemoratione Ecclesia amplificat indignitatem facti sui: tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratiosè, tam honorificè, denique tam sollicitè, quàm si sua res, ac non potius mea ageretur.* Caput meum] *id est, nullum malum aut incommodũ defugi, quin susceperim propter te.* 2 Respondi] *id est, disceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita sum cunctata, quasi non potuissem sine frigoris damno, aut sordium incommodo aperire fores: denique stulta pluris feci tam exiguum incommodum in fungendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ sponsus propter me voluntariè susceperat.* 3 Dilectus meus] *id est, hoc responso audito desistebat, & recipiebat se: humanitus dicta.* A foramine] *nimirum seræ, quo aperiuntur fores.* Visceribus meis] *id est, pœnitentia adducta, & resipiscens cum animo meo.* 4 Et manus meæ] *secundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Christus foribus vestigia odorata adventus sui nihilominus impressit, ut excitaret & afficeret segnem Ecclesiam. quasi dicat, ita perfudit fores meas copiosè benedictione sua & odore Evangelii, ut illarum ipsarum tactu perfunderer, & revocarer ad cogitationem indigni facinoris mei.* In manubriis] *id est, quòd sponsus eò infuderat sua injecta manu.* 5 Aperui] *explicatio malorum quæ segnescenti Ecclesiæ comparata sunt: quorum primum est quòd sponsus se ad tempus subducit; secundum, quòd Ecclesia veluti exanimatur propter culpam*

suam discendente sponso, nec statim se iterum exhibente, hoc versu tertium, quòd eo absente multa mala Ecclesię laboranti obveniunt, seq. vers. 6 Invenientes me] *i. omnes infesti fuerunt mihi, etiam illi a quibus fueram custodienda: ut suprà 3.3.* 7 Adjuro vos] *altera pars capitis, dialogismus Ecclesiæ cum puellis amicis suis, ut suprà 2.7. qua postquam confessa est Ecclesia ardentissimum amorem suum, occasionem capiunt puellæ rogandi Ecclesiam primùm de sponso versu 8. & seq. respondetur: deinde verò de loco, vers. 16. ad quæ sigillatim Ecclesia respondet.* Quid indicaretis] *quasi dicat, neque ego vos celo amorem meum, neque a vobis celari peto; sed potius liberè exponi a vobis, & renuntiari dilecto meo.* 8 Quid est] *prior quæstio, quid sit in sponso singulare quod tanti faciat Ecclesia.* 9 Dilectus meus] *descriptio sponsi allegorica, qui primùm a vivo colore describitur hoc vers. deinde a singulari membrorum enumeratione.* Vexillarius est] *i. præ omnibus nativo succo, & colore tẽperatissimo ac conveniente instructus est; quæ sunt indicia firmissimæ valetudinis: metaphora a re militari.* 10 Insigne aurum] *pretiosissimum & splendidissimũ.* 11 Columbarum] *ut suprà 1.15.* Juxta alveos] *id est, columbarum lautissimarum: periphrasis.* Loti] *id est, quorum album est lacteum, & nitens albedine.* Siti] *id est, tam convenientes & apti suis foraminibus, ut insitivæ gemmæ in annulorum palis.* 12 Similes areolæ] *id est, florentes barba convenientissima & odoratissima.* Liliis] *id est, odoratissima, & tam decorè eminentia quàm liliorum labra.* 13 Manibus ejus] *insunt ei omnia pretiosissima & splendidissima.* Est visceribus ejus] *hoc est, pectus ejus, adeoq; corpus totum cultum est pretiosissimè & convenientissimè metonymia.* 14 Stylobatis] *id est pedibus, qui stylobatarum usum tibiis exhibent.* 15 Palatum ejus] *id est, sermo: metonymicè.* Totus est desiderat.] *ut psalm. 45.3.* 16 Quò abiit] *secunda quæstio puellarum, ut diximus in versum 7.* 17 Descendens abiit] *figurata est locutio genere eclypseos synecdochico, quod frequentari in scripturis sæpè monuimus. Utitur autem hoc genere loquendi sponsa, rationem habens puellarum quibuscum agebat; quia omni ex parte declivia erant Jeruschalaima: itaque ad hortos suos venientes oportebat descendere.* In hortum suum] *de quo suprà 4.6. & 17.* Ut pascat] *i. convivetur, quod dixerat suprà 4.17.* 18 Ego sum dilecti mei] *conclusio epiphonematica totius sermonis ad puellas, similis ei quæ habetur suprà 2.16. qua profitetur Ecclesia se, quicquid accidat aut dicatur, studio constante esse erga sponsum suum, & de illius erga se studio magis ac magis confirmari; atq; hoc pacto alit & accendit desiderium suum. Hos autem tres postremos versus quia cum superiore argumento & nihil cum sequentibus commune habent, in hoc caput retulimus.*

CAPUT VI.

Christus perhibens studio Ecclesiæ suæ testimonium, prædicat pulchritudinem spiritualem ejus spectatam & confessam omnibus: desiderium nuptiarum quo tenetur explicat; eamq; confirmat primùm vocatione, deinde bono... quæ ipsi credidit celebratione, ac postremò promissione præsentiæ ac beneficentiæ suæ erga illam usque ad optatissimum nuptiarum diem.

1 PULCHRA es, amica mea, ut Tirtza; decora ut Jeruschalaima; terrifica, ut vexillationes.

2 Adverte oculos tuos ex adverso mei, ut illi efferant me: pilus tuus *est* ut gregis caprarũ, quæ detondet e Gilhhade.

3 Dentes tui similes gregi ovium, cùm ascendunt e lavacro; quæ omnes *sunt* e gemelliparis, in quibus nulla orba est:

4 Velut fragmen malogranati utrumq; temporum tuorum *est*, præ crine tuo.

5 Ut sexaginta *sint* reginæ & octoginta cõcubinæ,[a] puellæq; innumeræ:

6 Unicam illam columbam meam, integrã meam, unicam illam apud matrem suam, puram illam apud genetricem suam; simulac viderint puellæ, beatam prædicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt *dicentes*:

7 Quæ *est* illa spectata velut aurora, pulchra ut luna, pura ut sol, terrifica ut vexillationes?

8 Ad hortos[b] putatos descenderam ad inspiciendum virentes plantas vallis; ad inspiciendum an floresceret vitis, geminarent mali punicæ.

9 Nondum percipientem hæc, animus meus imposuit me curribus populi mei ingenui, *ut dicerem*,

10 Revertere, revertere, ô [c] Schulammitis; revertere, revertere, ut spectemus te: Quid spectatis in illa Schulammitide? velut chorũ Machanajimorum.

11 O quàm pulchri sunt pedes tui cum istis calceis, filia ingenui: ambitus femorum tuorũ *sunt* velut monilia, opus manuum artificis:

12 Umbilicus tuus *velut* crater rotundissimus; ne deficiat illius mixtio: *sed* venter tuus *sit* ut acervus tritici sepitus liliis.

13 Duo ubera tua similia *sunt* duobus hinnulis, gemellis capreæ:

14 Collum tuum simile turri eburneæ, oculi tui piscinis [d] artificiosissimis ad portam [e] frequentissimam: nasus tuus similis turri Libani spectanti [f] versus Damascum.

15 *Quod in* capite tuo impositum est tibi, simile *est* coccineo, & vitta capitis tui similis *est* purpuræ: Rex alligaretur suis ambulacris.

16 Quàm pulchra es & quàm amœna, ô amor, in deliciis istis.

17 Illa statura tua similis *est* palmæ, & ubera tua botris.

18 Dico, conscendam palmam, prehendam palmites ejus: eruntq; jam ubera tua sicut botri vitis, & odor nasi tui sicut poma;

19 Palatúmq; tuum ut vinum *odoris* optimi, [g] movens se amantissimè rectissiméq; efficiens ut loquantur labia dormientium.

supr. 4.

[a] Heb. *puellarum non* sit *numerus.*

[b] Heb. *putationis vel tonsionis: quia ineunte vere purgantur & collucãtur, & aptantur pomaria ad commoditatẽ fructuum.*

[c] Heb. *id est, reddita perfectissima, ex consilio Dei & vocatione.*

suprà. 4.5.

[d] Heb. *cum artificio* factis.

[e] Heb. *filiam multorum.*

[f] Heb. *faciem Damasci.*

[g] Heb. *iens ad amores, ad rectitudines: ut Proverb. 23.31. Est autem prius nomen amorum euphoniæ causa trũcatum postrema litera per apocopem: ut 2.Reg.11.19. & Psal.144.2. & infrà 7.6.*

ANNOTATIO.

1 Pulchra es] *Hujus capitis (quo anxiam ac velut discursantem Ecclesiam confirmat sponsus) tres sunt præcipuæ partes: prima est, qua sponsus laborantem & ingemiscentem de culpa sua sponsam consolatur, & confirmat sibi tam acceptam esse, quàm antè unquam fuerit, usque ad versum 8. secunda est, qua sponsus narrat desiderium suum de conficiendis nuptiis, versu 8. tertia, qua animum suum studiúmq; erga ecclesiam exponit, donec advenerit nuptiarum dies, a versu 9 ad finem usque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum est:*

est: ne existimes, ô sponsa, excidisse decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defecisse propter precedens incommodum: non sum ita fastidiosus, ut istius nevi nomine te deformatam judicem: cum tu jam satis abluisti lacbrymis & resipiscentia tua: quamobrem quod dixeram suprà 4.2. & sequentibus, idem etiam nunc confirmo, speciem tuam mihi esse acceptissimam. Ut Tirtza] *oppidum amœnissimum in finibus Jisraëlitarum ad Euphratem situm, ubi propterea disrupto regno Jarobhbam constituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14. 17.* Ut Jeruschalaima] *olim longè clarissima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14.* Terrifica] *id est, in expugnata virtute & fide, ut infrà versu 7.* 2 Adverte] *confirmantis & erigentis verba. quasi dicat, jubeo te bono animo esse, & fide certa ad me respicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebræa communem avertendi & advertendi significationem habet: hæc aut ē ex versu 10. comprobatur.* Ut illi efferant] *id est, ut consolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Christus ex dolore Ecclesiæ contristatur, lætitia verò pariter afficitur.* Pilus tuus] *id est, constans est pulchritudo tua, de qua suprà 4. neque ulla infirmitate tua potest emarcescere, quia posita est tota in gratia & virtute mea.* 5 Ut sexaginta] *amplificatio pulchritudinis Ecclesiæ per hypothesin amplissimam: etiamsi multæ reginæ, concubinæq; & innumeræ comitatus essent; non tantùm non adæquarent te; sed etiam ipsæ ultrò palmam tibi cederent, tribus versibus.* 6 Unicam illam] *electam ex omnibus populis, & mihi charissimam.* Apud matrem suam] *id est, quæ dum adhuc in terra hæret necdum convenit in domum sponsi sui, omnino adhæret matri suæ, Jerusalem cœlesti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum sit in admiratione propter dona & præstantiam spiritualem suam: ut Deut. 4. 6. vide infrà 7. 6.* 7 Quæ est] *confessio amplitudinis quæ est in Ecclesia, per gradationem elegantissimam.* 8 Ad hortos] *secunda pars, qua sponsus Ecclesiam consolans ostendit se non fastidio aut indignatione discessisse; sed potius ingente studio quo tenebatur perficiendi sanctissimas illas nuptias profectum esse, ut de tempore illarum cognosceret. Quod autem hortum putatum hoc loco reddimus, eo adducimur ipsius Hhebræi nominis notatione, & sequentium verborum convenientia: nam nucem quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; sed nulla fuit causa cur hortus nucum potius quàm pomorum diceretur, & hoc pacto a nativa radicis significatione discederent.* An floresceret] *id est, adventaret tempus indictum nuptiis, cujus hæc fuerunt indicia; ut ostendit sponsa infrà 7. 3. quam eandem rationem servavit Christus Matth. 24. 32.* 9 Nondum] *tertia pars, qua exponit sponsus quid consil. ceperit, postquam animadvertit nondum advenisse tempus illud speratum nuptiarum.* Hæc] *nimirum florescere vitem, germinare malum punicam, & tempus adventare.* Imposuit me] *id est, fecit ut quàm celerrimè consilium caperem recurrendi ad te cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus est & voluntarius: ut Psal. 110. 3.* 10 Revertere] *hic sermo Christi ad Ecclesiam tria complectitur; primum, vocationem Ecclesiæ, hoc versu; deinde descriptionem formæ & elegantiæ, inde ad 18. postremò promissionem de præstandis officiis erga amicam, donec nuptię consummentur, duobus ultimis. Vocatio autem hîc repræsentatur specie hominis e longinquo contendentis voce, quàm potest maximè: ut errantem revocet verbo.* Ut spectemus te] *ego & amici, superiore versu.* Quid spectatis] *apostrophe ad amicos; quos interrogando excitat sponsus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Ecclesia est, spectatores sint & testes.* Velut chorum] *subjectio, sive amicorum ad sponsum, sive (quod magis probamus) ipsius sponsi ad quæstionem suam: videtis, inquit, quàm gloriosa & quàm spectato fortiq; comitatu stipata sit Ecclesia. Planè cùm hanc turbam occursantem mihi conspicio; videre mihi videor lætum illum diem, quo Jisraëlitæ revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium exceperunt eum Machanajimis, & gratiosè ab eo excepti sunt: vide historiam 2. Schem. 19. Potest quidem Hhebraica vox reddi appellativè: verùm hoc cùm Schelomonis scopo & superioribus exemplis convenientius esse judicamus.* 8.6. 11 O quàm pulchri sunt] *gratulatio sponsi ad sponsam propiùs accedentem, continens descriptionem illius ab imo ad summum, usque ad versum 16.* Filia ingenui] *id est, puella nobilissima & generosissima.* Ambitus femor.] *periphrasis cinguli, quod sponsæ gestare solent quàm maximè pretiosum.* 12 Ne deficiat] *pathetica amantis exclamatio, accommodata similitudini cratêris: quasi dicat, utinam nunquam macrescas, vel exhauriaris.* Ut acervus tritici] *id est, fructuosissimus sit pariter, & odoratissimus.* 14 Eburnea] *i. albissimæ & nitidissimæ.* Piscinis artific.] *id est, lucidissimis atque clarissimis; ut sunt piscinæ Jerosolymitanæ, quæ omnes secundum portam gregis factæ sunt. Dicitur autem porta gregis frequentissima, quia illa una simul aditum patefaciebat ad tria Jeruschalaimorum oppida, & ad templum ipsum domumq; Davidis, in eaq; habebatur forum maximum, ut observatum est Nehemjæ 3. 1.* Turri Libani] *ædificatæ in domo saltus Libani, de qua 1. Reg. 7. 2.* 15 Quod in capite] *id est, mitra tua, ejusq; redimicula.* Rex alligaretur] *quasi dicat, nullus est rex tanta gloria præditus, qui aspectu tuæ istius gloriæ expleri posset; sed confixus & stupens ad aspectum ejus perpetuo videndi tui desyderio tanquam vinctus teneretur: tanti gloriam tuam præ sua & totius mundi gloria faceret.* 16 Quàm pulchra] *regressio ad exclamationem patheticam versus undecimi, concludens summam esse pulchritudinem sponsæ, ex superiore enumeratione partium & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua.* 17 Illa statura tua] *id est, corpore es valentissimo atque rectissimo.* Ubera tua] *quasi dicat, mammas geris venustissimas atque firmissimas, ut sunt botri densis acinis.* 18 Dico] *tertius locus sermonis Christi, ut diximus vers. 10. continens tum promissionem officiorum quæ Christus Ecclesiæ interea exhibiturus est, tum effectorum quæ ipse Christus ex Ecclesia percepturus: Est autem noëma in hoc verbo, pro eo quod est, promitto tibi, & quod promitto perficiam.* Conscendam palmam] *id est, versabor tecum, purgabo te, & singulares fructus recognoscam ac percipiam ex te; quemadmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, flores germinaq; ad fructum proferunt: de palmis, earumq; palmitibus vide Plinium libro 13. cap. 4.* Eruntq; jam] *altera pars promissionis, de effectis præsentiæ & benignitatis Christi erga Ecclesiam suam: hac mea præsentia, inquit, jam jam futurum est ut vegeta sis tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent salutaris fœcunditate tua: quæ omnia humanitus uberibus, vultui, & palato certis comparationibus tribuuntur.* 19 Ut vinum] *id est, odoratissimum, suavissimum, & sopitos sensus excitans pura administratione verbi.* Efficiens ut loquantur] *hyperbolica locutio, si species similitudinem; sed tamen verissima, si prædicationem Evangelii (quod est verbum vitæ & incorruptum salutis semen) considerabimus.*

CAPUT VII.

Ecclesia audito sponsi erga se studio, se committit ei: vicissim quærit signa futurarum nuptiarum, earū diem exoptat: amicas officii admonet: ardentissimum suum amorem in sponsum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1 EGo dilecti mei *sum*, quandoquidem erga me *est* appetitus ejus.

2 Age, dilecte mi, prodeamus rus; pernoctemus ad cypros.

3 [a] Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat se prima uva, germinēt mali punicæ: ubi datura sum amores meos tibi;

4 Amabiles istos flores edentes odorem, & secundum ostia nostra omnes pretiosos fructus, recentes simul ac veteres: *quos* dilecte mi, repono tibi.

5 O *si* quis daret te ut fratrem *esse* mihi, sugentem ubera matris meæ: inveniens te foris oscularer te, [b] etiam non contemnerer ego.

6 Deducerem te, introducerem te in domum matris meæ, quæ docet me: bibendum darem tibi de vino aromatite, de succo malogranatorum.

7 Sinistra ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexante me,

8 Adjuro vos [c] Jerosolymitanæ; quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, usque dum voluerit?

9 Quæ *est* illa quæ ascendat ex ipso deserto, associatura se dilecto suo? sub ipsa malo expergefacio te, ubi enixa est te mater tua, ubi enixa est *quæ* peperit te.

10 Impone me ut sigillum [d] animo tuo, ut sigillum brachio tuo: nam fortis *est* ut mors amor, durus ut sepulchrū zelus, prunæ ejus prunæ *sunt*, ignisq; flammæ divinæ.

11 Aquæ multæ non possent extinguere hunc amorem, ne flumina quidem inundarent eum; si daret quis omnem substantiam domus suæ pro hoc amore, [e] planè contemneretur.

[a] Heb. *surgamus ad vineas.*

[b] He. *etiā nō contemnerent me.*

[c] Heb. *filiæ Jeruschalaimorum.*

[d] Heb. *cordi.*

[e] Heb. *contēnendo contemnerent illam.*

ANNOTATIO.

1 Ego dilecti mei] *Ecclesia his duobus capitibus pro facultate sua Christo par pari referens, studium suum flagrantissimum explicat erga optatissimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc capite continentur duo: primùm enim Ecclesia universè animum suum erga sponsum explicat, versu 1. deinde (quia hujus Ecclesiæ subjacentis Christo membra sunt duo, plenitudinis Jehudæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Ecclesia se jam tum fuisse in maxima expectatione sponsi, & officia sua exhibere, ad finem usque capitis: de altera autem quæ posita est in plenitudine omnium gentium, agetur sequent. capite.* Quandoquidem] *id est, quandoquidem tantum est studium dilecti mei erga me, ut me aversantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit, certatimq; sua beneficia in me contulerit, se denique ipsum mihi tradiderit, quod superiore capite ostendit; non possum non esse illius. Hæc verba totius Ecclesiæ adjungentis se Christo Capiti suo.* 2 Age] *his verbis Ecclesia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per Apostrophen sponsum suum invitat primùm ad observandum communi studio tempus venturum connubii, duobus versibus: quia hæc semper fuit certissima piorum nota, ut multis locis exponit Apostolus: deinde bona sua omnia addicit sponso, vers. 4. ac prostremò se ipsam præ gravitate amoris sui, inde ad finem usque.* Prodeamus rus] *quasi dicat, noli, quæso, solus & seorsim a me studium in cognoscendo optato illo tempore consumere, ut supra dixisti 6.8 sed communem operam eo conferamus, cùm æquè studiosa sim matrimonii istius consequendi.* Pernoctemus] *quasi dicat, nolo amplius imparata offendi, ut suprà 5. tædet me & pudet oscitationis meæ: meum est vigilare tecum, & noctes æquè ac dies observare signa gloriosi adventus tui.* Ad cypros] *cognituri videlicet an floreant, ut sequente versu: vide suprà 6.8.* 3 Ubi datura] *id est, quo tempore & quibus signis certissimè percipietur instare nuptiarum diem, quo perfecto amore perfectè adunabimur Christo.* 4 Amabiles] *secunda pars orationis sponsæ, qua sua omnia addicit Christo; & nominatim ostendit se interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, sertaq; coronaria comparare in nuptiarum diem.* Secundum ostia] *id est, etiam ea quibus vestibula domorum & aditus insterni solent diebus nuptialibus.* 5 O si quis] *tertia pars, in qua primùm optatum suum exponit Ecclesia, duobus versibus; deinde socias admonet ne sibi cum sponso versanti impedimento sint, vers. 7. & 8. postremò vehementiam sui amoris ostendit cum petitione.* Ut fratrem] *id est, germanum mihi esse atque domesticum, ut jam jam tuo amplexu & colloquio frui possem quàm familiarissimè.* Etiam non] *id est, libera essem tot ludificationibus & contumeliis, quibus tantisper impii me exagitant dum dies ille advenerit.* 6 Deducerem te] *id est, hic ipse dies nuptiarum esset: periphrasis.* Matris meæ] *i. universalis Ecclesiæ: quæ tota assurgens in corpus unum, ut virgo casta, sistetur domino gloriosa, Ephe. 5.27. Hoc autem ut melius intelligatur, ita habendum est: Hhebræi unum aliquod totum appellant patrē vel matrē, partes verò nominăt filios vel filias. Ecclesia autem in scriptura utroque modo consideranda est; nimirū aut universè, aut ex parte. Universalis autem Ecclesia similiter cōsideratur duobus modis: nam modò continetur Ecclesiæ nomine Christus cum electis suis omnibus, quæ propterea mater quoque sponsi appellatur ver. 9. & Ecclesia soror, sup. 4.9. & infrà 8.1. modò electi tantùm, ut hoc loco, sup. 3.4. & 6.6. & aliis consimilibus (quæ eadē distinctio in Novo quoque Testamento servatur, ubi Ecclesia cū capite suo ferè appellatur Christus, 1. Cor. 12.12. & Ephes. 3.4. id est, Christus, ut patres dixerunt, mysticus: seorsim verò a Christo, appellatur Ecclesia Christi aut corpus ipsius) Ex parte verò quoties consideratur Ecclesia, aut temporibus distinguitur, aut locis: a temporibus summa distinctio est, ut altera dicatur vetus ante adventum Christi; altera nova, ex quo Christus disjecta maceria effecit ovile unum. Utraque autem Christi soror est, velut ejusdem matris filia ex electione Dei.* Quæ docet me] *i. instituit & informat in omni pietate, officióque maximè erga te.* Bibendum darem] *i. exciperem te hilarissimè: metaphora a convivio.* 7 Sinistra ejus] *apostrophe ad socias, qua informantur quàm religiosè cavere sibi debeant ab omni offensione sponsi, ut suprà 3.5.* 9 Quæ est illa] *expositio summi amoris quo Ecclesia prosequitur spōsum,*

sum per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam sponsa, quæ tantos labores perferret, tantaq; pericula susciperet ad consequendum dilectum suum? Hæc igitur sunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quòd fide superavi omnes difficultates, ut pervenirem usque in domicilium tuum cœleste, de quo Heb.12.22. Ascendat ex ipso deserto] i. veterem hominem deponat, abnegans se & mundum ipsum totum, qui desertum & solitudo in scriptura dicitur: ut Jeschahh 40. 3. Sub ipsa malo] i. in ipsa Jerusalem cœlesti, ac velut in cunis & cubili tuo. Mater tua] vide suprà in versum 6. 10 Impone me] petitio pathetice interjecta illi expositioni amoris quæ cœpta est superiore versu. q.d. Ecclesia, vicissim ferto me in animo tuo, in oculis, in manibus, &c. ut monilia pectori, & annuli digitis apponuntur. Durus] i. vehementissimus, invictissimus, & ardentissimus: ut sequentis versus comparationes ostendunt. Flammæ divinæ] i. maximæ, quam Deus potentissima sua luce spiritus in perpetuum duraturam accendit. 11 Aquæ multæ] i. adeò firmus est amor, ut neque vi ulla, neq; fraude & promissionibus expugnari possit.

CAPUT VIII.

Ecclesia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ suæ collocat in cooptatione ejus: Christus studium suum unicum erga Ecclesiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Ecclesia, vicissim præsentiam & opem illius implorat.

1 SOROR nobis *est* parva, cui nondum *sunt* ubera: quid faciemus sorori nostræ die quo sermo fiet de ea?

2 Cùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo palatium argenteum: cùm autem janua erit *munienda*, circummuniemus eam tabulato cedrino.

3 Me existente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero in oculis ejus propè consecuta pacem.

4 VINEA est Schelomoni in [a] loco ferace: locat vineam suam custodibus, quisque affert pro fructu ejus millenos *siclos* argenti.

5 Vineæ quę mea *est*, apud me *permanent*; milleni illi tui Schelomo, etiam ducenteni *sicli* custodientium fructum ejus.

6 O quæ habitas in istis hortis, [b] sociis attendentibus ad vocem tuam prædica me.

7 [c] ACCURRE, dilecte mi, & [d] similis esto capreæ aut hinnulo cervorum, *qui versaris* in montibus aromatum.

[a] Heb. *domino multitudinis* vini.
[b] Heb. *sociis attendentes ad vocem tuam fac audire me.*
[c] Heb. *fuge.*
[d] Heb. *similis esto tibi.*

ANNOTATIO.

1 Soror nobis est] Hujus capitis loci sunt tres: primus, quo Ecclesia vetus agit de cooptatione gentiū in eandem gratiam & conditionem per Christum, tribus versibus; secundus, quo Christus suum erga Ecclesiam utramq; commune studium exponit, tribus alteris; postremus, quo Ecclesia præsens implorat sponsi fidem & se committit ei, ver. ult. Cur autem Ecclesiam hanc nostram ex gentibus collectam sororem nominet vide, supra 7.6. Nobis] i. mihi & tibi, ó sponse. Parva] videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal. 4. quod sequentium verborum epexegesis docet. Quid faciemus] cùm ego administrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus. Die quo] i. cùm mysterium illud sacri connubii a temporibus æternis tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom.16.25. 2 Cùm murus] subjectio ad præcedentem quæstionem, qua inter se statuunt Christus & Ecclesia quid sint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duobus ver. sensus est, quo tēpore cooptabitur Ecclesia gentium (quę angustis Jeruschalaimorum finibus præ multitudine capi non poterit, Jescha.49.20.& Zecarjæ 2.8.) erit inducenda nova civitatis forma, & diruto muro mediano meo novus quasi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: quapropter nos communem operam in hac Ecclesiæ ædificatione consumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ synecdochicè ut alibi in scriptura passim. Palatium] i. regiam pretiosissimam, & magnificentissimam, ut sit domus magni regis, prout vocatur psal.48.3. 3 Me existente] i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cum illis coaluero, tum bonam partem desiderii mei fuero consecuta: nam propè erit tempus, quo in communionem perfectam pacis recipiar adventu sponsi, ut nuptiæ consummentur. Propè consecuta pacem] i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de qua nunc laboro tantopere: jam videbor mihi in limine ejus versari: nam illi dies ultimi passim appellantur. 4 Vinea est] secundus locus, oratio sponsi: qua primùm ostendit quàm pretiosa sit ipsi Ecclesia per comparationem vineæ, duob. versib; deinde ipsam ad prædicationem sui Evangelii excitat, ver. 6. Est autem hoc comparationis argumentum: ne rex quidem ipse (ut vineam habeat feracissimam vini generosissimi) eam aut ipse potest colere, aut totum illius fructum percipere; sed colendam aliis locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc versu: Ego verò, inquit sponsus, neque aliis colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi sinam; adeò sum illius zelotypus; sed oculi mei semper versantur in ea, versu seq. Millenos siclos] i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) sed aliquam sibi reservat partem, utpote ducentenos siclos. Est enim hæc oratio ἀνανταπόδοτος, cujus membrum posterius recipiendum est ex seq. ver. 5 Apud me perma.] videlicet fructus, i. illius ne tantillum quidem alienari sino, aut aliena voluntate administrari. Tui] i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipse conficio ex vinea mea, & amplius multo: apostrophe sponsi gloriosa ad Schelomonem. 6 O quæ habitas] apostrophe ad Ecclesiam versantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum est in versum 4. In istis hortis] id est, singulis Ecclesiis, quas studio singulari Christus ipse excolit. Sociis] id est, coram omnibus hominibus in terra conversantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; sed doctrinæ salutari animum advertere. 7 Accurre] conclusio, qua Ecclesia accipiens mandatum sponsi de prædicando ipsius nomine, præsentiam ipsius implorat ad ducendum atque regendum se. q. [illegible]ertum est mihi facere quod jubes; sed tu ipse adesto & dato quę jubes, promissaq; perficere glorioso adventu tuo festinato. Et similis esto] ut suprà 2.17. In montibus aromat.] id est, in cœlis, ut suprà 4. 6. similis conclusio, ut Apoc.22.20. etiam veni Domine Jesu. Amen.

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS QUARTA,

id est,

PROPHETICI LIBRI OMnes, numero xvi. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibusque Scholiis ad verborum interpretationem rerumq; methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M.D.LXXXI.

AUTORES IIII TOMI.

Jeſchahhja	Jona
Jirmeja	Mıca
Jechezkel	Nachum
Danijel	Chabakkuk
Hoſchehha	Tzephanja
Joël	Chaggai
Hhamos	Zecarja
Hhobadja	Maleacı.

¶ ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, COmiti in Catzenelbogen, Dietz, Zigenheim, & Nidda, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino Jesu Christo.

NNUS jam sextus agitur, PRINCEPS *Illustrissime, ex quo in novam Testamenti veteris translationem Deo autore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studium probaremus: aut testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur, qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neq; verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaverit C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum præcedentibus aliis comparaverit. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: attulisse & agnoscunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cœlestium & divinarum amplitudini: sed quantum tenuitas nostra ad rei tantæ illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T.C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatissima:* ἀμέραι δ᾽ ἐπίλοιποι μάρτυρες σοφώτατοι, *ut ait Pindarus. Cùm autem bonam elaboratæ illius nostrę lucubrationis partem princeps Illustrissimus pię memoriæ* FRIDERICUS PALATINUS *Elector, partemq; illustrissimus illustrissimi parentis filius* D. JOANNES CASIMIRUS *Comes Palatinus, &c. sibi vindicaverint, quæ ipsorum dicatæ nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeuntes judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem deberi a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplissimum. Te itaq; Princeps Illustrissime, T.C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atq; industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostræ, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T.C. studium officiumq; constantissimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T.C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam sine cujusquam præjudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodem animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratissimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hìc necesse est de horum librorum autoritate & argumento agere, eaq; apud T. C. apud viros bonos, apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, autoritas & majestas piis omnibus,*

&

& argumentum quoque T.C. est perspectissimum. Nostram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium nostrum, & avertit præstantissima illa rerum divinarum humanarumq; notitia quam T.C. jam diu literarum sacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta est. Formam & præcedentes libri ostendunt, & T. C. optimè omnium pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria possumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum esse quàm in præcedentibus libris fuerit cognitum. Nam primùm accuratè verba simplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; sensum pro eo ac fieri potuit interpretando expressimus: deinde verò intellectum, si quando opus esse videbatur, breviter aperuimus: tum seriem argumentorum, methodumq; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus esse necessariam) certis compendiis explicavimus: denique omnia a nobis in hac causa eadem fide facta sunt qua nos animas nostras Deo & patri Domini nostri Jesu Christi committimus, exertoq; capite jucundissimum & optatissimum illius Domini & servatoris nostri adventum expectamus. Quę cùm ita sint, petimus humillimè a T. C. ut nostrum hoc officium pio humanoq; studio (prout facturam confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut autoritate Dei opt. max. exemplo T.C. suaq; ipsorum pietate & humanitate adducti ita de officio nostro sentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui servimus spiritu mentis nostræ) charitatis erga fratres in Christo singularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipitur.

Illustrissime PRINCEPS, *Deum oramus & patrem Domini nostri Jesu Chirsti, a quo omnis bona donatio profluit, ut T.C. diutißimè servet incolumem, tibi adsit, te suo spiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatißimè.* AMEN.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

JESCHAHHJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeschahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinę usum demonstrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehensiones, & consolationes omnimodas; quas voluit spiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipsius, tum ad sequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus est Christus) exponere Ecclesiæ ad ædificationem ipsius. Quamobrem optimè in duo prophetiarum genera distribuitur; quarum aliæ veteres sive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicę. Ac veteres quidem hic illic Evangelicis promissionibus conspersę sunt, quia omnes prophetiæ quotquot sunt ab orbe condito complementum suum habent in Christo, per Christum, & propter Christum: sed tamen non inconvenienter in tres classes distingui possunt. Prima est earum quæ ipsi Judeæ fuerunt indictę usque ad cap. 13. secunda earum quę exteris Judęorum hostibus in gratiam Ecclesiæ denuntiatę sunt etiámque ipsi Jisraëlitarum regno, usque ad caput 29. tertia, earum quæ Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala gravissima prædixerunt, adhibitis suis de regno Christi consolationibus, usque ad caput 40. Nam tria capita historica a capite 37. cur παρέργως, fuerint posita, suo loco ostenditur. Evangelicæ verò prophetię partim liberationem a captivitate Babylonica, velut symbolum spiritualis liberationis nostræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipsam & complementum promissionum venientes, Ecclesiam Christianam informant de electione & consilio Dei, de gratuito fœdere, de perpessionibus & gloria futura Christi, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Ecclesia Christi, ad gloriam Dei & salutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta contestatus cœlos & terram, verbis Dei expostulat de ingrato animo apostasiaq́ populi: obdurationem exprobrat adversus multas & gravissimas calamitates quas fuerat perpessus, hypocrisin illius redarguit, exhortatur ad resipiscentiam adjectis promissionibus, scelestam optimatum vitam reprehendit; ac postremò judicium omnibus durum, bonis salutare, improbisq́ exitiosum denuntiat.

1 VISIO Jeschahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruschalaimis; [a] temporibus Huzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

2 Audite cœli, & auribus percipe terra; nam Jehova loquitur: filios educavi & extuli, ipsi autem defecerunt a me.

3 Agnoscit bos possessorem suum, & asinus præsepe [b] domini sui: Jisraël non agnoscit, populus meus non animadvertit.

4 Ah, gens peccatrix, populus [c] gravissimus iniquitate, semen [d] maleficentissimum, filii corruptores: dereliquerunt Jehovam, spreverũt sanctum Jisraëlis, adverterunt se retrorsum.

5 Qamobrem *quo* percutimini amplius, augetis apostasiam? totum caput *confectum est* eadem ęgritudine, & totum cor languidum.

6 A planta pedis usque ad caput non est in isto *corpore* integritas; *sed* vulnus, & livor, ac plaga [e] saniosa: *quæ* neque comprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

7 Regio vestra desolata fuit, civitates vestræ exustæ igne: terram ipsam vestram coram vobis, extranei consumpserunt; quin etiam ita desolata est, ut *solet* subversione extraneorum;

8 Et reliqua facta est filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; ut civitas obsessa.

9 Nisi Jehova exercituum reliquos fecisset nobis superstites, utcunque paucos; ut Sedomum essemus, Hhamorę similes essemus.

10 Audite verbum Jehovæ, ductores Sedomi: auribus percipite doctrinam Dei nostri, popule Hhamoræ.

11 Quorsum mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Jehova? Satur sum holocaustis arietum, & adipe pinguium: & sanguine juven-

[a] Heb. *diebus*.

[b] Heb. *dominorum suorũ*.

[c] Heb. *gravitatis iniquitatis*.

[d] Heb. *maleficorum*.

[e] He. *humida*.

vencorum, agnorumque & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis ut compareatis in conſpectu meo; quis quæſivit hoc a manu veſtra, ut conculcetis atria mea?

13 Ne pergitote offerre munus vanitatis, ſuffitus abominationi *eſt* mihi: novilunio, & ſabbatho convocare convocationem (non poſſum *ferre* iniquitatem) denique interdicti die;

14 Novilunia veſtra, & ſtatas ferias veſtras odit anima mea: ſunt mihi [f] laborioſæ, defeſſus ſum ferendo.

[f] Heb. *labori:*

15 Propterea expandentibus vobis manus veſtras, occulto oculos meos a vobis; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio: manus veſtræ [g] cædibus plenæ ſunt.

[g] Heb. *ſanguinibus.*

16 Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum veſtrarum ex adverſo oculorum meorum; deſinite malefacere.

17 Diſcite benefacere, quærite jus; erigite oppreſſum, jus dicite pupillo, ſuſcipite cauſam viduæ.

18 Venite jam, & diſceptemus, inquit Jehova: ſi fuerint peccata veſtra velut dibapha, tanquam nix exalbeſcent; ſi rubra fuerint velut coccineum, ſimilia lanæ erunt.

19 Si acquieſcetis ut audiatis, bono hujus terræ fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, gladio conſumemini: nam os Jehovæ locutum eſt.

21 Quomodo effecta eſt meretrix urbs fidelis? & pleniſſima jure, in qua juſtitia pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena eſt?*

22 Argentum tuum [h] abiit in ſcorias, merū tuum inſpurcatum eſt aquâ.

[h] Heb. *eſt.*

23 Principes tui contumaces & ſocii furū; unuſquiſq; amat munus, & ſectatur retributiones: pupillo non dicunt jus, & cauſa viduæ non pervenit ad eos.

24 Propterea dictum domini Jehovæ exercituum, robuſti *Dei* Jiſraëlis: Eheu, conſolationem capiam de hoſtibus meis, & ultionem ſumam de inimicis meis.

25 Nam referam manum meam contra te, ut defecem [i] ſua purgatione ſcorias tuas: & amovebo [k] totum ſtannum tuum:

[i] Heb. *ſecundum ſuam purgationem.*
[k] Heb. *omnia ſtanna tua.*

26 Reſtituámque judices tuos ſicut primùm, conſiliarios tuos ſicut principio; poſtmodum [l] vocaberis civitas juſta, urbs fidelis:

[l] Heb. *vocabitur tibi civitas juſtitiæ.*

27 Tzijon judicio redimetur, & reduces ejus juſtitia.

28 [m] Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter; ac derelinquentium Jehovam, deficient:

[m] Heb. *fragmentum, zeugmaticè.*

29 Nam pudefient propter lucos quos deſideraſtis, & erubeſcetis propter hortos quos elegiſtis.

30 Cùm eritis ſimiles quercui defluenti folio ſuo; & ſimiles horto, cui nulla eſt aqua.

31 Eritque fortiſſimus quiſque velut ſtuppa, & opus ejus velut ſcintilla; ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus poſſit extinguere.

ANNOTATIO.

1 Viſio] *Continentur hoc verſu libri totius* ἐπιγραφὴ *ſive inſcriptio generalis: qua autor, genus, & argumentum ſcripti, tempuſq́ exponuntur. Autor, ac potius ſcriptor nominatur Jeſchahhja; de cujus parente etſi nihil certi ex ſcripturis cognoſcere poſſumus, non dubium eſt tamen quin Jeſchahhja propheta fuerit ſumma autoritate, ut ex* 2. Reg. 19. *&* 2. Chronic. 32. 32. *& tota ipſius prophetia conſtat. Genus ſcripti demonſtratur viſionis nomine: eſt enim viſio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuſcunque viſum eſt revelare, res ipſas quodammodo videndas & ſpectandas oculis ſervorum ſuorum exhibet ad obſignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphraſticè exponit infrà* 2. 1. *& deſcribit cap.* 6. *Argumentum eſt de conſilio, voluntate, & adminiſtratione Dei ad populum ipſius pertinente & Eccleſiam totam Chriſti, de qua luculentiſſimè Jeſchahhja concionatus eſt. Nam etſi hîc illîc prophetiæ de populis regniſque exteris inſertę ſunt, Aſſyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Paleſtinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus denique impiis Eccleſiæ Dei adverſātibus; tamē hæc omnia propterea de Jehuda & Jeruſchalaimis dicuntur enuntiari, quia ad hiſtoriā Eccleſiæ pertinent, cujus tam interfuit adverſarios Dei & ſuos peſſundari potentia regni Dei, quàm ſe ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quàm fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum ſatis indicatur: nam (ut miſſum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menaſchis ſerra diſſectum eſſe, & veſtigiis tantùm ſcripturæ ſacræ inſiſtamus) ſi ab ultimo Huzzijæ regis anno, infrà* 6. 1. *dicamus prophetaſſe, uſque ad* 15. *Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum miſſos fuiſſe eſt credibile,* 2. Reg. 20 12. *non potuit minus annis quadraginta quinque prophetaſſe amplius utrum prophetaverit (quod tamen vero ſimilius eſt) nihil poſſimus certo ſtatuere. Duo hîc nobis dicenda reſtant: unum, de univerſo ordine prophetiarum; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum eſt neque prophetas, neque ſacerdotes (per quos prophetiæ in ſacrarium relatæ ſunt) ſemper habuiſſe temporum rationem; ſed tamen ſi capitum ſeriem obſervabimus uſq; ad* 40. *comperiemus ferè ſua tempora prophetiis attributa eſſe ex ordine: inde ad finem uſq;, non illud fertè quo prophetiæ dictæ ſunt; ſed argumenti ipſius tempus obſervatum eſſe: nam primùm de inſtauratione veteris Eccleſiæ agitur, uſque ad caput* 49. *deinde verò de plena reſtitutione Eccleſiæ per Chriſtum, ad finem uſque. Primæ autem hæc capita quinque continent purorum & ſimplicium documentorum ſummam, quibus Propheta conatus eſt Eccleſiam bene inſtituere antè quàm obſignaretur divinitus illius populi obcæcatio. cap.* 6.

2 Audite cœli] *hujus capitis partes ſunt quinque: prima eſt propoſitio, qua Deus expoſtulat de ingratiſſimo populo erga ſe, uſque ad verſum* 5. *ſecunda eſt redargutio, a ver.* 5. *uſque ad ver.* 16. *tertia eſt exhortatio conjuncta promiſſionibus & minis, inde uſq; ad* 21. *quarta reprehēſio impuræ illorum vitæ, uſq; ad* 24. *ult. concluſio prænuntians gravitatē Judæorum Dei certa miſericordia tēperatam, inde ad finem uſq;. Hujus autem propoſitionis exordium eſt patheticum, ut Deut.* 32. 1. *quo Propheta cœlum, terramq́ conteſtatur, quaſi afficiantur verbo Dei; cùm populus neque verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorum quidem exemplis revocaretur ad officiū ſuum, duobus ver. quibus ſubjicitur graviſſima indignantis exclamatio ver.* 4. Jehova loquitur] *ad cujus vocem ipſa elementa, inanimaq; omnia percelluntur, & obſequūtur voluntati Dei.* Filios] *ſumma expoſtulationis: iſtos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi,*

edu-

educans ornavi & in ampliſſimam dignitatem evexi. Defecerunt] *atque etiamnum deficiunt, alienatiq; permanent.* 3 Agnoſcit] *amplificatio per comparationem brutorum animantium.* Non agnoſcit] *videlicet me, dominúmq; ſuum averſatur.* 4 Ah gens] *exclamatio pathetica, ut diximus in verſum 2. continens gradationem elegantiſſimam ad exaggerandum peccatum Jiſraëlitarum; quòd ita in peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, iis velut patriis & avitis hæreant pertinaciſſimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent.* Dereliquerunt] *apoſtrophe, qua juſtiſſimam cauſam iſtius exclamationis exponit Deus a ſceleribus populi; quæ ſimiliter gradatim tribus verbis oſtenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quę illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem ſpreverunt, & oppoſuerunt cervicem: ut ipſe Jechizkija ex Jeſchahhjæ verbis docet, 2. Chron. 29. 6.* 5 Quamobrem] *ſecunda pars, ut diximus in verſum 2. qua primùm ſtatuitur ſummus redargutionis ſequentis & reprehenſionis locus, hoc verſu: deinde verò ſigillatim exponitur. Increpationis ſumma eſt; non potui apud me continere vos beneficiis: quî fit ut ne caſtigationibus quidem aſperrimis quas experti eſtis revocemini ad bonam frugem; ſed potius certatim exardeſcatis in apoſtaſiam? Hæc duo poſtea ordine explicantur: afflictiones, uſque ad verſum 10. apoſtaſia verò ad 16.* Totum caput] ἐργασία, *allegoricè oſtendens caſtigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeſchahhjam eſt frequens.* Caput] *id eſt, tota adminiſtratio politica & Eccleſiaſtica infirmata eſt; & quod maximè in populo firmum eſſe debet, idipſum eſt tenuiſſimum.* 6 A planta pedis] *id eſt, in toto regno nihil eſt integrum: ſcatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejuſmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque ſuavibus unguentis mitigari poſſint.* 7 Regio veſtra] *explicatio ſuperioris allegorię, docens quàm miſer antè fuerit ſtatus procerum & populi in regno Judæorum.* Civitates veſtræ] *videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joaſcho rege Jiſraëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chron. 25.* Extranei] *Chazaël Rex Syriæ temporibus Joaſchi, 2. Reg. 12. 18. & Joaſch rex Jiſraëlis temporibus Amatzjæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25.* Quin etiam] *id eſt, neque tantùm externis bellis, ſed etiam inteſtinis motibus ab ipſis domeſticis attrita eſt; idq; tam graviter quam fuiſſent facturi extranei. hoc enim primùm a Hhathalja cœptum eſt, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaſchum & Amatzjam, 2. Reg. 12. & ſequentibus & 2. Chronico. 24. & 25.* 8 Et reliqua facta] *id eſt, totum regnum Judeæ ita exhauſtum & expilatum eſt; ut elapſo vindemię cuſtodiéve tempore tuguriola cuſtodum (ubi inſtrumenta ruſtica aſſervantur) exportari ſolent: quod fecerunt partim Chazaël, partim ſtipendiarii Jiſraëlitæ, partim verò Joaſch rex Jiſraëlitarum; ut iiſdem capitibus, quę modò dicta ſunt, exponitur.* Ut civitas obſeſſa] *cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculoſiſſimus eſt. q. d. omnes regni partes, omniaq; itinera diligentiſſimè fuerunt obſeſſa; cùm bellis non tantùm externis, ſed etiam internis fluctuavit.* 9 Niſi Jehova] *amplificatio peccati Judæorum a miſericordia Dei, viam ſternens ad exprobrationem apoſtaſiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendum eſt ſummę benignitati Dei, quòd non abſumpti ſumus, ut Lament. 3. 22. nam niſi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata noſtra, ſui nominis rationem habuiſſet: jam diu de nobis actum eſſet, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de ſuis temporibus dictus eſt: ſed universè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Eccleſia tenetur confiteri indignitatem ſuam, & miſericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9. 29.* 10 Audite] *exprobratio apoſtaſiæ Judæorum, ut dictum eſt ſuprà in verſum 5. quos propterea graviſſimè & ſigillatim conteſtatur, hoc verſu.* Ductores Sedomi] *id eſt, malitia atque ſceleribus cum Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò graviſſimum excidium importaſſet Deus, niſi fuiſſet miſertus noſtri propter nomen ſuum.* Doctrinam] *quæ ſequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate veſtra, officio impoſterum, & conſtantia judiciorum promiſſionúmq; Dei.* 11 Quorſum] *occupatio graviſſima, ut Pſalmo. 50. qua anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quiſpiam) apoſtatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui ſacrificia, templum Dei, ſolennitates omnes, & cultum externum lege inſtitutum tam ſtudioſè obſervamus? imò verò, inquit Propheta, quid iſta ad apoſtatas pertinent? aut quid iſtis apud Deum ſe effecturos putant? Non iſta, ſed homines ipſos ſibi ſanctificari jubet Deus, & homines iſtis (ut vocant) meritis præſidentes averſatur.* Satur ſum] *id eſt, faſtidio,* ἀνθρωποπαθῶς. 12 Ut compareatis] *ex formula legis quæ habetur Exod. 23. 17. & 34. 23.* In conſpectu meo] *id eſt, non tantùm corpore, ſed etiam animo integro ſiſtatis vos & exhibeatis mihi.* Conculcetis] *tantùm; non autem animum veſtrum ſiſtatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29. 13.* 13 Munus vanitatis] *id eſt, quod vanum eſt apud me, imò verò abominationi eſt, intollerabile eſt, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quę ſimiliter repetitur ſequente verſu.* Non poſſum ferre] *hanc videlicet iniquitatem apoſtaſiæ & animi per hypocriſin cultum Dei ſimulantis: pathetica parentheſis, evidentiſſimè exprimens affectum indignabundi & averſantis animi.* Interdicti die] *id eſt, quocunque die ab omni opere ſervili ceſſaviſtis ex interdicto, ſive feriæ eſſent legitimæ, ſive indictivæ, ut Joëlis 1. 14.* 14 Novilunia] *de quibus Num. 28. & 29.* Odit anima] *id eſt, odi ex animo;* ἀνθρωποπαθῶς, *ut ſequentia.* 15 Expandentibus vobis] *id eſt, in veſtris difficultatibus inclamantes averſor; ut qui non tantùm indigni eſtis; ſed etiam imparati, illotis & cruentis manibus acceditis.* Manus veſtrę] *nimirum quas expanditis me verſus. q. d. vos adhuc madetis ſanguine & cædibus, omniq; peccatorum genere circumfluitis, cùm acceditis me: quamobrem non eſt cur ſperetis exaudiri a me, niſi vos ipſos ab iſta impuritate repurgetis; quod ſequentes verſus docent: ſynecdoche.* 16 Lavate vos] *tertia pars, exhortatio, conjuncta ſuis promiſſionibus & minis, ver. 18. & duobus ſequent. Exhortationis autem ſumma eſt, primùm ſeria reſipiſcentia abſtinens a malo, hoc verſu; & ſe in bono occupans, ſequente: deinde blanda provocatio ad æquam diſceptationem cauſæ, verſiculo 18. Eſt autem primum hoc verbum metaphoricum, reſpiciens ad cruentatas manus, quas modo exprobraverat.* Ex adverſo oculorum] *id eſt, ex animo & corpore veſtro, palàm & clàm: quia omnia penitus introſpicit Deus.* 17 Diſcite] *id eſt, colite diſciplinam, & exercitia beneficentiæ.* Jus] *i. ſinguli privatim & publicè quicquid eſt officii veſtri recognoſcite; quod prolepticè dictum poſteà minutatim accommodatur officiis miſericordiæ.* 18 Venite jam] *ſecundum exhortationis membrum; ut ſi Judæi nondum reſipiſcere a peccatis didicerunt, ſaltem ex æquo diſceptantem*

Deum & rationes blandè ineuntem cum ipſis audiant; viciſſim ſi quid cauſæ habent, proferant ipſi, tantiſper dum placet Deo a Judicu partibus abſtinere. Jam] *quandoquidem nondum reſipiſcitis.* Diſceptemus] *id eſt, amicè: & ex æquo inter nos de cauſa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter ſe litigantibus & conferentibus ad tranſigendam cauſam: quod genus conteſtationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem & teſtandam patientiam ac miſericordiam ſuam, ut Jirmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *quaſi dicat, confirmo fore, ſi tantum aurem accommodabitis, ut vero ſenſu juſtitiæ meæ & peccati veſtri afficiamini; & promitto me aboliturum peccata veſtra pro miſericordia mea.* Velut dibapha] *id eſt, graviſſima & atrociſſima: comparatio eſt a colore ſanguinis, cujus dixerat plenas manus eſſe.* Tanquam nix] *id eſt, ablutis peccatis fietis albi, & puri: hypallage. Eſt autem eadem metaphora, Pſalm. 51.9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & conſument extranei: ut ſuprà ver. 7.* 20 Gladio conſumemini] *vos ipſi, ac non tantùm terra veſtra exhaurietur: prout actum eſſe poſtea temporibus Achazi legimus, 2. Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege ſua, Levit. 26. & Deut. 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehenſio; quam tum demum adhibet Deus, cùm Judæi neque ad reſipiſcentiam adducti ſunt, neque ad æquam illam diſceptationem oblatam a Deo ſuprà 18. Eſt autem tota hæc reprehenſio pathetica per comparationem temporum inter ſe: priùs (inquit) fideliter audiebant, ſapiebant, officium & jus colebant, aut denique reſipiſcebant moniti: nunc autem ut procaciſſima meretrix, aut ſceleratiſſimus quiſpiam homicida, reſipiſcentiam fugiunt perfricta fronte; monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joaſcho & Amatzia legimus, 2. Chronic. 24.20. & 25.15.* Pernoctabat] *id eſt, dies noctesq́; colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens univerſam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam ſequens ver. exponit: ſic Jechezkel. 22.18. & 19.* 23 Socii furum] *probatu, & participatu furtis: ut Hoſche. 6.9.* Amat munus] *ut Exod. 23.8. & Deut. 16.19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua Deus oſtendit ſe invitum tandem eò pertrahi, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hoſtes conjuratos, verberet, hoc verſu: quorum verberum uſus & effecta ſequentibus exponuntur.* Domini] *qui ſe priùs non tantùm ut patrem, ſed etiam ut æqualem Judæis ſtiterat, verſu 18. nunc autem judicis partes aſſumit, quas æterna potentia ſua exequatur in contemptores ſui fœderis gratuiti; quò ſpectant omnia hæc Dei epitheta.* Conſolationem capiam] *humanitus dictum; ac ſi Deus ex offenſis acceptis contriſtaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expoſitio allegorica judicii & ultionis, quam ſumpturum ſe dixit Deus, ſuperiore verſu: ſubduxeram, inquit, ferulas meas, de quibus ſuprà verſu 5. & ſequentibus; ſed eas, & graviores eis repetam atque importabo.* Ut defæcem] *id eſt, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi ſunt a probis ſeparem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: ſic Jirmejæ 9.7. & Maleaci. 3.3. atque hîc generalis eſt afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem uſum qui deinceps exponitur.* 26 Reſtituamque] *prior uſus, inſtauratio & reformatio totius reipub. atque Eccleſiæ, diſparatis improbis, duobus verſibus.* Judices tuos] *id eſt, ſummatum ordines, ad quos utraque adminiſtratio pertinet, & quibus corruptis non poteſt totus etiam privatorum ſtatus non eſſe corruptiſſimus.* Vocaberis] *id eſt, re ipſa eris, & diceris, agnoſcerisq́; ea quæ antè fuiſti, ſuprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil eſſe quod ſibi propterea Eccleſia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo eſſe, qui judicio ſuo bonos diſparat a malis, & ſervat propter juſtitiam ſuam.* Judicio] *illo quod denuntiavit verſu. 25.* Reduces] *id eſt, quicunque a peccatis ſuis revertentur ad Deum vivum, abducti judiciorum ſenſu & exemplis ad reſipiſcentiam.* Juſtitia] *qua Deus juſtiſſimè præſtat bona omnia quæ promiſit verbo, ut Pſalm. 51.16.* 28 Fragmenta] *ſecundus uſus contra improbos, qui hoc verſu per eandem allegoriam metallorum enuntiatus, ſequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta ſcoriæ, quibuſcum improbi comparantur.* Deficient] *id eſt, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini conſumentur.* 29 Nam pudef.] *ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: conſumentur, inquit; nam non poterunt dii ipſorum juvare ipſos.* Lucos] *diis illorum conſecratos; prout legimus Hhuzzijæ & aliorum temporibus excelſa non amota fuiſſe, 2. Reg. 15.4. & 16.4.* Deſideraſtis] *apoſtrophe ad populum, graviùs exprimens ipſius idolomaniam; cujuſmodi Apoſtrophæ leguntur in Prophetis paſſim.* Elegiſtis] *non acqueſcentes loco quem elegi, Deut. 12.5. & 2. Chronic. 6.6.* 30 Cùm eritis] *id eſt, infeliciſſimè marceſcetis & exareſcetis; ut illas ipſas arbores & excelſa videtis marceſcere, in quibus idola colitis. Exponit enim propheta his duobus verſibus rationem qua Deus improbos perditurus eſt: primùm, inquit, ſua ipſorum infirmitate peribunt, hoc verſu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, ſuo robore ſe conficient ipſi, ſequente verſu.* 31 Eritque] *id eſt, quiſquis robore fretus reluctabitur, ſuo ipſius labore incendetur & conflagrabit, ut ſtuppa igne.* Ardebuntque] *id eſt, peribit ipſe cum opere ſuo, & ſuo ipſius gladio jugulabitur.*

CAPUT II.

Propheta perſpiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officioq́; gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: graviſſima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim ſummos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipſorum: pios verò & reſipiſcentes conſolatur enuntiatis promiſſionibus de adventu Chriſti, in quo prædicit glorioſam fore Eccleſiam, percepta ſanctitate & vita ejus, remiſſione peccatorum & defenſione ſingulari.

[a] Heb. *vidit.*

[b] Heb. *in extremitate dierum.*

1 VERBUM quod [a] viſione percepit Jeſchahhja filius Amotzi, de Jehuda & Jeruſchalaimis.

2 Erit ergo [b] ultimis temporibus, ubi conſtitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus ſupra colles; ut confluant ad eum omnes gentes:

3 Eantque populi multi dicentes; venite, ut aſcendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis ſuis, & ambulemus in itineribus ejus: nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruſchalaimis:

4 Qui

4 'Qui judicem aget inter gentes,& corripiet populos multos: ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces; non attollat [c] gens una in alteram gladium, 'neque discant amplius bellum.
5 'Domus Jahhakobi, [d] agite, ambulemus in luce Jehovæ.
6 'Quandoquidem 'deseris populum tuum, domum Jahhakobi; 'quia pleni sunt ab oriente *malis*,& præstigiatores *sunt* ut Pelischtæi:denique 'natis alienigenarum acquiescunt;
7 'Et repleta est terra illius argento & auro, & [e] infinitis thesauris; repletaque est terra illius equis,& infinitis curribus;
8 'Repleta est etiam terra illius idolis; operi manuum suarum quisq; incurvant se, illi quod fecerunt digiti ipsius;
9 'Et se deprimit plebeius homo, seque demittit vir præstans: 'propterea ne parcito istis.
10 'Ingredere in aliquam rupem, & abscon de te in ipso pulvere;propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus:
11 'Oculis [f] altis homo demittetur,& deprimetur altitudo hominum':edituſque erit Jehova solus'die illa:
12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem 'superbum & excelsum; & contra omnem elatum,'ut demittatur,
13 Et 'contra omnes cedros Libani celsissimas & elatissimas,& contra omnia 'robora Baschanis,
14 'Et contra omnes montes celsissimos, & contra omnes colles elatissimos,
15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,
16 Et contra omnes 'naves oceani,& contra omnes imagines [g] desideratissimas:
17 Tunc deprimetur [h] altus homo,& demittetur celsitudo hominum: edituſque erit Jehova solus die illo:
18 'Idolorúmque *celsitudo* penitus 'transmeabit;
19 Cùm ' venient in speluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.
20 'Tempore illo abjiciet homo 'idola argentea sua & idola aurea sua;quæ fecerunt quisque sibi ad incurvandum se *illis*, 'talpis & vespertilionibus.
21 Ingrediendo in cavernas rupium & in scopulos petrarum; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentię ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

[c] Heb. *gens in gentem.*
[d] He. *venite & ambulemus.*
[e] Heb. *non est finis thesauris illius: & non est finis curribus illius.*
[f] Heb. *altitudinis.*
[g] Heb. *desyderii.*
[h] Heb. *altitudinis homo.*

CAPUT III.

1 'ABSTINETE vos ab ipso homine, 'cui halitus *est* in naso ipsius:nam'qua in re æstimandus esset?
2 'Nam ecce dominus ille Jehova exercituū amoturus est Jeruschalaimis & a Jehuda 'scipionem & bacillum;omnem scipionem 'panis, & omnem scipionem aquæ.
3 'Potentem & bellatorem; judicem & prophetam,'sagacemque ac'senem:
4 Præfectum quinquagenis, & [a] honorabilem;consiliariúmque ac [b] peritum artificem, & intelligentem eloquentię.
5 'Daturus autem sum(*inquit*) pueros principes eorum,qui facinorosè dominentur in eos.
6 Ita opprimet in populo [c] alter alterum, quisque proximum suum: superbient puer in senem,& vilis in honoratum.
7 'Si prehendat quis ' fratrem suum *e* domo paterna sua,*dicens*, 'vestis est tibi, ductor esto nobis;'ut ruina ista sub manu tua sit:
8 [d]'Jurabit die illo dicendo, 'non essem obligaturus,'etiam domi meæ non *est* panis neque vestis:ne ponatis me ductorem populi:
9 'Cùm corruerint Jeruschalaima & Jehuda ceciderit: 'quia lingua eorum & actiones eorū sunt adversus Jehovam, ad exacerbandum oculos'gloriæ illius.
10 'Obfirmatio vultus eorum testatur contra ipsos,cùm peccatum suum'sicut Sedom enuntient,non celent:'væ animo ipsorum,quia afficiunt se ipsos malo.
11 'Dicite justo,bene esse; nam fructu actionum suarum fruituros esse.
12 'Væ,'improbo malè est:nam retributio manuum ipsius est futura ipsi.
13 ' Populum meum opprimentium quisque 'est parvulus,& fæminæ dominium exercent in eum:Popule mi,'qui ducunt te,seducunt;& viam itinerum tuorum'tegunt.
14 'Sistit se ad litigandum Jehova, qui consistit ad judicandum populos:
15 Jehova ad judicium advenit contra'seniores populi sui & principes ejus;'at vos depavistis hanc vineam,rapina pauperis *est* in domibus vestris.
16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum meum;& faciem pauperum commolitis? dictum domini Jehovę exercituum.
17 'Prçterea ait Jehova;eò quòd'altæ sunt filiæ Tzijonis,& ambulant [e]'extento gutture,& 'nutantes oculis: [f] continenter minutis passibus incedunt,pedibúsque suis 'compeditas agunt:
18 Idcirco scabie afficiet dominus 'verticem filiarum Tzijonis, & Jehova 'pudendum earū nudabit.
19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum istud'periscelidum; 'ocellatáque opera, &'lunulas,
20 Myrothecidia,'catellásq;,& 'bracteolas.
21 Tiaras,& armillas, redimiculáq, [g] 'bucculásque'& amuleta,
22 Annulos,& [h]'monilia naso impendentia.
23 'Syntheses vestium,& amicula,& ventralia, &'aciaria,
24 Speculáque, &'sindones,& mitras,& carbasa,
25 Eritque'loco aromatis *ut* exiſtat ' tabes,& loco cinguli'dissolutio,& loco operis [i] pexi'calvitium,& loco'segmentatæ cicladis cinctus cilicii; 'ustio loco pulchritudinis.
26 'Homines tui gladio cadent, etiam [k] potentes tui bello.
27 Quamobrem mærentibus & lugentibus 'portis illius; cùm ' expurgata ' desidebit in terra,
28 'Prehendent septem mulieres virum eundem tempore illo,dicendo; cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus: tantummodo [l]' vocemur de nomine tuo,'aufer probum nostrum.

[a] Heb. *elatū faciε.*
[b] Heb. *sapiētem artificiū.*
[c] Heb. *vir virum.*
[d] Heb. *tollet manum: synecdoche: vide Gen. 14.22.*
[e] Heb. *extentæ guttur.*
[f] Heb. *cundo & parvulas agendo incedunt.*
[g] Heb. *domes animæ.*
[h] Heb. *monilia nasi.*
[i] Heb. *continentis, id est ita pexi ut continens esse videatur.*
[k] Heb. *viri potentiæ tuæ.*
[l] Heb. *invocetur nomen tuum super nos.*

CAPUT IIII.

1 a TEMPORE illo erit germen Jehovæ gloriæ & honori; & fructus ipse terræ excellentiæ & ornamento b superstitibus Jisraëlis.
2 Erit enim *ut* qui relictus fuerit Tzijone, & residuus Jeruschalaimis, sanctus c dicatur; quisquis adscriptus fuerit illi vitæ Jeruschalaimis:
3 Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & d cædes Jeruschalaimorum abluerit e medio ipsorum; spiritu judicii & spiritu sublationis.
4 Creabitque Jehova super unumquodq; habitaculum montis Tzijonis, id est, super convocationes ejus, nubem interdiu, fumumque, & splendorem ignem q; e flammantem noctu: nam super totam gloriam *erit* protectio:
5 Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æstu, & receptui atque latibulo ab inundatione & a pluvia.

a Heb. *die.*
b Heb. *evasioni.*
c Heb. *dicatur ei, impersonaliter: ut supra.* 1. 26.
d Heb. *sanguines.*
e Heb. *flammæ.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inscriptionem ad tria capita pertinere constat, quibus Jeschahhja secundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, postq; erigit promissionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data esse occasio a pervicacia Judæorum, quos superior concio nihil affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis allici, neque malis absterreri a peccando poterant, alieno exemplo provocaret; proponit Jeschahhja primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus versibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ provocat, versu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, gravissimam peccatorum enuntiationem adhibet, a versu 6. ad 9. tertiò evictu peccati, interminatur judicia Dei severissima in populum, & idola, a vers. 9. ad 19. quæ judicia postea exornantur sigillatim usque ad caput 4. postremò concludit suam concionem elegantissima consolatione piorum a promissionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipso limine posita est, propter Judæos fiebat; ut hoc pacto, si fieri posset, adducerentur ad resipiscentiam: ut Deuteronom.* 32. 21. *& Rom.* 10. 19. 2 Erit ergo] *quasi dicat, quandoquidem superiore concione nihil effectum est apud vos, sed permanetis in peccato, propterea gentes assumet Deus: paralepsis in scripturis usitatissima.* Ultimis temporibus] *nimirum Christi adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum est & explicatum totum consilium Dei in Christo.* Ubi constitutus] *id est, ubi Ecclesia Dei prædicatione verbi ipsius velut spectanda exhibebitur & cognoscenda in oculis omnium: allegoria, qua comparat* Propheta *Ecclesiam Dei civitati in monte omnium editissimo positæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipsas montium angustias perlustrare possit, ac proinde omnibus innotescere.* 3 Eantque] *id est, accedant fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obsequendum ei in Ecclesia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Ecclesiam tantùm sibi confluendum esse profiteantur: nam (inquiunt) nusquam alibi doctrina verbumq; Dei salutare exaudiri potest: tantùm in Ecclesia est, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa est columna & stabilimentum veritatis,* 1. *Timoth.* 3. 15. *vide in versum* 6. 4 Qui judicem] *id est, omnes inter se quamvis alienissimas conciliabit, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptisma, unum corpus, & unum spiritum, id est, Ecclesiam unam, & vocatas in unam spem vocationis suæ: Ephes.* 4. 4. *quo argumento studebunt servare unitatem spiritus per vinculum pacis: quod hîc allegoricè pro temporum ratione Jeschahhja prænuntiat.* Neque discant] *sed studeant paci, Ephes.* 4. 3. 5 Domus Jahhakobi] *secunda pars, exhortatio, Judæos revocans a viis suis pravis ad bene utendam præsentem lucem, ut Joan.* 12. 35. *cui ex adverso respondet dehortatio infrà* 3. 1.
6 Quandoquidem] *reprehensio ætiologica, sive causam explicans tum superioris prophetiæ de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos; qua docet Propheta utriusque causam esse positam in sceleribus illorum, & indignatione Dei ipsos propter scelera reprobante: vide Rom.* 9. *&* 10. *&* 11. *Enuntiatur autem hic locus per apostrophen ad Deum, velut certissimum testem & vindicem scelerum quæ infitiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehensionem.* Deseris] *id est, jam jam præstò es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum; quod flagellis tuis (de quibus suprà capite* 1.) *ex parte ostendisti.* Quia pleni sunt] *quasi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumstantibus omne genus scelerum hauserunt studiosissimè, & in regione sua accumularunt: nam Syros & Mesopotamenses (quos nefariis artibus abundasse vel una historia Bilhhami docet) ab oriente esse, & Pelischtæos ab occidente docet propheta infrà* 9. 12. Natis alienigen.] *id est, non acquiescunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexaturæ sunt, suprà ver.* 3. *sed extera omnia præferunt simplicitati divinæ legis.* 7 Et repleta] *id est, exterorum studiis abducti non dant operam regno Dei; sed pecuniæ, opibusq;, & humanis viribus.* 8 Repleta est] *id est, exteris studiis abrepti, & locupletati, sua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hosche* 2. 8.
9 Et se] *id est, omnes sunt idololatræ, tum infima tum summa conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta exardescens zelo gloriæ Dei judicium ipsius severissimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakobi, & se ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio gravissimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipsorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una est prolepsis sive propositio summa istorum judiciorum, usque ad versum* 20. *altera est* ἐξεργασία *sive exornatio prolepseos, explicans copiosiùs singula ipsius membra,* ὕστερον πρότερον*: primùm enim judicium idolis denuntiatur, usque ad finem capitis; deinde hominibus, capite* 3. *Incipit autem hæc comminatio a vehementissima apostrophe ad populum; cùm Propheta per Sarcasmum, superbum & præfidentem populum exagitat certissima fiducia judiciorum Dei. quasi dicat effuge (si potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conspectum ejus; sed non succedet: ut ostendit subjectio sequentis versus.* 11 Oculis altis] *subjectio superiorem Sarcasmum explicans, & conatus humani vanitatem: ut infrà* 8. 10. Die illa] *id est, tempore illo, quod octo sequentibus versibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, usque ad versum* 17. *& in idola ipsa, vers.* 18. 12 Superbum] *epithe-*

epitheton eorum qui verbo Dei non acquieſcentes extera ſtudia conquirunt, mundo hærent, & idola anteponunt Deo, quod ſuprà exprobravit Propheta a verſ. 6. Ut demittatur] *prout confirmatur verſ. 17.* 13 Contra omnes cedros] *id eſt, homines quamvis valentiſſimos, munitiſſimos, &c. quæ allegoricè quatuor verſibus ſubjiciuntur.* Robora] *ut ſuprà* 1.30. 16 Naves oceani] *id eſt, homines opulentiſſimos & ornatiſſimos, allegoricè.* 18 Idolorumque] *altera pars divini judicii, ut dictum eſt in verſum* 11. Tranſmeabit] *id eſt, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falſæ hominum opinione evecta ſunt.* 19 Venient] *idololatræ fugientes a judiciis Dei, abjectis idolis ſuis, ut ſeq. verſus exponit.* 20 Tempore illo] *ἐργασία ſive exornatio poſteriorũ membri prolepſeos, de perditione idolorum; ut obſervavimus in verſum* 10. Idola argentea] *quæ viſum hominum ſuperſtitioſorum afficiunt dignitate ſua.* Talpis & veſpert.] *q.d. cæcis & luſcitioſis, nihil aut perparum videntibus: ironia lepida.*

IN CAPUT III.

1 Abſtinete vos] *tranſitio ad ſecundum locum prolepſeos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverſo reſpondentem hortationi quæ propoſita eſt ſuprà* 2.5. *quaſi dicat, Deo adhæreſcite, & toti pendete ab ipſo, non ab hominibus.* Cui halitus] *id eſt, qui infirmiſſimus eſt, cujus vita eſt fumus, ac proinde nulla ex parte eſt cum Deo omnipotente comparandus.* Qua in re] *quaſi dicat, quid eſt homo? quid eſt homini? aut quid ineſſe poteſt tantùm, quod non intereat ex ſe, aut amittatur per voluntatem Dei momento uno? ſic poſita theſi deinceps tranſit Jeſchahhja ad hypotheſin, & Judæis hoc dictũ accommodat toto capite.* 2 Nam ecce] *exornatio priorũ membri prolepſeos judicium, Dei hominibus accommodans, ut dictum eſt ſuprà* 2.10. *Docet enim propheta judicium Dei longè latéque Judæam totam pervaſurum, ſummos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem; uſque ad verſum* 17. *mulieres verò, inde ad finem uſque; poſtquam de bonis & rerum omnium poſſeſſione ac uſu actum eſt, hoc verſu. Hæc autem judicia non uno tantùm certo tempore effecta ſunt, cùm ea jam inde a ſuis temporibus cœpiſſe Propheta docuerit ſuprà* 1.5. *& ſequentibus; ſed ad tempora omnia conſequentia pertinent, quibus omnia hæc mala mutationéſque Judæi perpeſſi ſunt, uſque ad plenum rejectionis tempus.* Scipionem] *id eſt, quicquid pertinet ad vitam hominum ſuſtentandam, & magnum, & parvum: metaphora.* Panis] *id eſt, cibi & potus, ſynecdochicè.* 3 Potentem] *denuntiatio continens tum judicium divinum in perſonas; cujus genera ſunt hæc, amotio perſonarum aptarum, duobus verſibus; inſtitutio ineptarum ad adminiſtrationem, & ἀταξία illius conſequens, verſ.* 5. *&* 6. *& ἀναρχία, verſu.* 7. *&* 8. *tum confirmationem juſti illius judicii, verſ.* 10. *& ſequentibus.* Sagacemque] *vide in Proverb.* 16.10. Senem] *judicio, ac non ætate tantùm: quomodo pueri poſtea ſunt accipiendi, verſ.* 5. *&* 13. 5 Daturus] *ineptorum regum & principum inſtitutio, efficiens ἀταξίαν ſequentis verſ. ut diximus verſu* 3. 7 Si prehend.] *ἀναρχία, tertius maledictionis locus: ut diximus verſ.* 3. Fratrem ſuum] *ad quem ex lege deferendus erat principatus. Deut.* 17.15. *& qui eodem jure fratres ſuos tenebatur vindicare multò magis in publicis calamitatibus, ſi facultate inſtructus eſſet, quàm in privatis, quarum præceptum habetur Levit.* 25. Veſtis] *id eſt, facultate ampliore inſtructus es: ſynecdoche.* Ut ruina iſta] *id eſt, ut manum admoveas ad labem reipublicæ noſtræ curandam & inſtaurandam: metaphora a ſtructoribus, qui collectis ruderibus faciunt opus redivivum.* 8 Jurabit] *id eſt, ejurabit magiſtratu, adducta imbecillitate & tenuitate ſua. quaſi dicat, neminem invenient Judæi qui defenſionem ipſorum in ſe velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris preſſi, & a ſe ipſis confecti erunt mutuis inter ſe diſſidiis & ſeditionibus.* Non eſſem obligat.] *id eſt, non poſſem curare aut ſanare vulnera veſtra: metaphora a re medica.* Etiam domi meæ] *id eſt, ne meis quidem difficultatibus domeſticis poſſem conſulere; quanto minus ſuſcipere veſtras?* 9 Cùm corruerint] *id eſt, cùm ſtatus publicus ſemel labefactatus fuerit: prout factum eſt in primis inde a temporibus Alexandri magni.* Quia lingua] *ætiologia a blaſphemiis Judæorum & peccatis in Deum: qua tranſitus comparatur ad confirmationem denuntiati illius judicii.* Gloriæ] *id eſt, Dei illius, qui & in ſe ipſo glorioſus eſt, & glorificandus a nobis, atque adeò ſe in improbis glorificaturus.* 10 Obfirmatio] *confirmatio juſti illius judicii Dei quod propheta denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem ſtatam eſſe docet: primùm a naturali judicio & conſenſu omnium, bonis bene eſſe oportere, & malis malè, tribus verſibus; deinde a juſtitia Dei jamjam adverſus populum diſceptantis opere & verbo, verſ.* 13. *& tribus ſequen.* Sicut Sedom.] *id eſt palàm, pertinaciſſimè & impudentiſſimè, ut de Sedomitis dicitur Geneſ.* 13.13 *&* 19.5. Væ animo ipſorum] *q.d. non poſſunt iſtis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti ſunt, & ſibi fabricantur mala.* 11 Dicite juſto] *amplificatio proximè præcedentis ſententiæ a contrario, qua Jeſchahhja reprehendit ſecuritatem Judæorum ſecunda omnia ſibi pollicentium: ne dicatis, inquit, vobis bene fore, qui injuſti eſtis; nihil ad vos pertinent promiſſiones juſtis factæ; ſed eas potius juſto concedite: vide Deut.* 29.18. *&* 19. 12 Væ] *exclamatio pathetica denuntiantis graviſſimas calamitates exitiumq́; injuſto populo.* Improbo malè eſt] *utcunque ſibi de rebus præſentibus gratuletur.* 13 Populum meum] *ſecundus confirmationis locus a juſtitia Dei: in quo propheta primùm introducit Deum exponentem populo ſuo indigniſſimam adminiſtrationem publicam civilem & Eccleſiaſticam, ſingularemq́; depravationem omnium, hoc verſu; deinde pertinaces, obfirmatoſq́; conteſtantem, tribus verſibus ſeq.* Eſt parvulus] *conſilio, judicioq́; ut ſuprà verſ.* 5 *q.d. non magis ſapiens, conſilio, judicio, & adminiſtratione valens, quàm parvulus; aut ſuarum cupiditatum potens, quàm mulier.* Qui dicunt te] *id eſt, ſacerdotes & Levitæ, quorum officium eſſet ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut.* 17.9. *&* 33.10. Tegunt] *id eſt, celant te doctrinam legis, in qua tibi eundum eſſet, neque recedendum dextrorſum aut ſiniſtrorſum, Deut.* 5.38. *ſic accipitur hoc verbum Numeror.* 4.20. 14 Siſtit ſe] *deſcriptio Dei comparentis ad conteſtationem Judæorum, ſumpta a re forenſi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Geneſ.* 18.25.) *jam præſtò eſt,*

ut

ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus, nimirum contestationis, ut diximus superiore versu. 15 Seniores] *officio & dignitate, quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi.* At vos] *Dei contestantis verba per paralepsin.q.d. vestrum erat seniorum, & verorum principum munere perfungi (de quo Exodi 18.& Deut.1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos, &c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, sequent. versu.* 17 Præterea] *secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus supra in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities effœminatissima quæ indicium est infiniti luxus, ut ostenditur Deut.28.56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas amittent, versibus septem sequent. quòd malis gravissimis, durissimisq; afficientur, vers.25. & quòd sui erigendi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis.* Altæ sunt] *id est, elatæ animo, quod sequentibus signis ostenditur.* Extento gutture] *id est, exerto, ut erectis cervicibus ostentent frontem.* Nutantes oculis] *id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palam.* Minutis passibus] *i. minutim & numerosè passus conserunt, ut natare potiùs summa terra quàm ambulare videantur.* Compeditas agunt] *id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus cinædi faciunt: quasi compedes semper obtinerent, quibus ad modificandos asturconum & tolutariorum gressus utuntur veterinarii, donec modulis assuefacti sint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur.* 18 Verticem] *quem superbè extollunt, & ornant mollissimè.* Pudendum earum] *ac non tantùm pedes, quos suis modulis & sua arte dissimulabant incedentes.* 19 Periscelidum] *id est ornamentorum cruralium quibus ad pedes alligatis discebant modificare gressus, ut diximus superiore versu.* Ocellataque] *ut sunt reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida; impudicarum ornamenta.* Lunulas] *ut Judic.8.21.* 20 Catellásq;] *pendentes de collo, aut pro cingulis impositas.* Bracteolas] *sive roramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Aelio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quę vestibus ita appenduntur, ut quasi stellæ in oculis micent continuo motu: unde nomen apud Hhebræos habent.* 21 Bucculas] *id est, superba illa aulicarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive anhelitus, cujus obex propterea Hhebræis domus animæ appellatur.* Et amuleta] *Hhebræa vox ab incantando & excantando dicitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est suprà 2.6. quamobrem amuleta visum est reddere.* 22 Monilia naso imp.] *id est, fronti imposita, cujusmodi ferè baccata gestari solent.* 23 Syntheses vestium] *id est, multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem.* Aciaria] *sive (ut Græci vocant) ῥαφιδοθήκας, quibus acus & aciculæ infigi aut includi solent.* 24 Sindones] *id est, suppara e lino Ægyptiaco: quamobrem etiam* Tyriæ *sindones veteribus poëtis dictæ sunt.* 25 Loco aromatis] *id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt.* Tabes] *tum loco mollis unguenti corpora illarum infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco.* Dissolutio] *nimirum cinguli, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes.* Calvitium] *id est, deformitas summa: quia coma mulieri est gloriæ, 1.Corinth.11.15. q.d. tam graves erunt ærumnæ & calamitates publicæ privatæq; ut puellæ comam sibi avellant præ luctu, & ultro gloriam suam & ornamentum a se abjiciant.* Segmentatæ cycladis] *hanc interpretationem ipsa nominis Hhebraici notatio nobis subministrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde supra femora ita constringuntur in speciem cinguli, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circumscribens; quod genus vestimentorum novum non esse ex Græcis autoribus constat.* Ustio] *id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis cœliq; injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæq; soli exponentur atque torrefient.* 26 Homines tui] *secundum judiciorum genus, ut observatum est suprà in versum 17. per apostrophen ad Tzijonem.* 27 Portis] *id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè.* Expurgata] *id est, exhausta incolis & bonis, dirutaq; ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam.* Desidebit in terra] *nimirum Tzijon lugens calamitatem suam; παρασιωποποιητικῶς: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2.Schemu.12.16. Ijobi 1.20. & 2.13.* 28 Prehendent] *id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias inveniri possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus iniquissimis: una, quòd mulieres ambituræ sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod propriè virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ.* Vocemur] *id est, duce nos, maritus esto nobis.* Aufer] *id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.*

IN CAPUT IIII.

1 Tempore illo] *conclusio totius concionis, ut observatum est suprà 2.1. continens duo promissionum genera; unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo, usque ad versum 4. alterum, de æterna fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendum est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver.3.* Germen Jehovæ] *id est, Christus Jehova, infrà vers.4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen e radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Jisraëlis, hoc sensu; Ecclesia e reliquiis Jisraëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cùm proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Jisraël aut reliquiæ Jisraëlis, hoc versu, & sequent. præterea gratiæ sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosius*

piosius exposuit idem Propheta infrà 11. cujus summam hoc caput continet; interpretationem hanc aliis prætulimus deniq; ipsa quoque verborum consecutio simplicius ita constituitur, quam si dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Jisraëlis, id est, germinabunt a Jehova: dona vero nusquam sic appellantur, sed Christus ipse hanc appellationem & cognatas obtinet infra 11.1. *Jirmejæ* 23.5. & 33.15. *Zecarjæ*. 3.8. & 6.12. Fructus ipse] *epitheton Christi, qui ex radice penè mortua subolescens, cum surculo comparatur qui e terra enascitur, quod infrà cap.* 11. *copiosius exponitur.* Superstitibus] *id est, Ecclesia.* 2 Erit enim] *expositio rationum, quibus Christus gloriam collaturus est in Ecclesiam suam. Sunt autem duæ; Justitia & sanctitas illius quæ efficitur nostra ad vitam æternam, hoc versu; & remissio peccatorum atque abolitio, ver. sequente.* Quisquis adscriptus] *id est, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ut loquitur Lucas Act.* 13.48. 3 Cùm laverit] *id est, malum ex Ecclesia sustulerit, tum paleam exurendo igne inextinguibili, tum suorum peccata ventilando atque perpurgando spiritu sancto & igne: ut Joannes prædicabat Matth.* 3. & *alibi.* Spiritu judicii] *id est spiritu divino suo, qui unus omnia scrutatur,* 1. *Corinth.* 2.10. *ac proinde solus justissimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in scripturis appellatur ab officio suo.* 4 Creabitque] *alterum genus gloriæ, nimirum fides & defensio æterna quam obtinemus in Christo, ne unquam de vita, cui adscripti sumus, decidamus; sed sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu cunctos dies vitæ nostræ, Lucæ* 1.74. Convocationes] *id est, singulos cœtus Ecclesiasticos, qui omnes ad Tzijonem spiritualem pertinent.* Nubem interdiu] *allegoria respiciens ad signum illud aspectabile præsentiæ Dei quod præivit Jisraëlitis proficiscentibus ex Ægypto, Exodi* 13.21. *pro eo quod est, dux erit & defensor Ecclesiarum singularum, quæ undequaque confluent ad cœlestem Jerusalem.* Super totam gloriam] *decoremq; excellentiam, & ornatum præstitum Ecclesiis, supra vers.* 1. *Sensus est, proteget in Ecclesiis suis gloriosum ornatum suum, & dona sua propter nomen suum conservabit.* Protectio] *alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit sequente versu.* 5 Cujus protect.] *id est, quemadmodum tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Ecclesia (prout tabernaculum est & templum sanctum Domino) planè circummunietur adversus omnia mala studio providentiaq; Dei.*

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam disceptat verbis Dei cum Ecclesia Judæorum; beneficia illius ingratumq; istorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq; malitia ab ipsis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem suam singulis denuntiat: præcedentes calamitates iisdem peccatis tribuit, & gravissimas a Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc ' dilecto meo canticum dilecti mei, ' de vinea ipsius: 'vinea est dilecto meo [a] ' in clivo uberrimo,

2 'Quam circummunivit, & elapidavit, consevitque generosis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: sed cùm expectasset ut ederet uvas, edidit labruscas.

3 'Nunc autem habitatores Jeruschalaimorũ, imò viri Jehudę singuli; 'judicate quæso inter me [b] & vineam meam,

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meæ quod non fecerim in ea? Quamobrem cùm expectassem ut ederet uvas, edidit labruscas?

5 'Jam itaque notũ faciam nunc vobis quid facturus sim vineæ meæ; amovebo sepem ejus ut sit depastioni, disrumpam maceriam ejus ut sit conculcationi:

6 Et exponam eam desolationi; non putabitur, neque resarrietur, sed assurget sentis & vepres: insuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 'Cùm vinea Jehovæ exercituum sit domus Jisraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit 'officium, ecce 'pertinacia; justitiam *expectaverit*, ecce autem 'clamor;

8 'Væ conjungentibus domum domui, agrum agro '[c] adhibentibus; 'donec nihil *amplius* sit loci, & efficiamini habitatores vos soli in media 'hac terra.

9 [d] 'Me audiente, Jehova exercituum *juravit*: *ne vivam*, nisi domus multæ desolationi sint, magnæ & præstantes; adeò ut nullus sit futurus habitator.

10 Quindecem jugera 'vinearum reddent 'bathum unicum, & sementis ' cori reddet 'epham.

11 'Væ surgentibus summo mane, *ut* potum inebriantem sectentur; prorogantibus ad crepusculum usque, *ut* vinum incendat ipsos.

12 In quorum conviviis est cithara ac nablium, tympanum, tibiáque ac vinum: 'opus autem Jehovę non intuentur & factum manuum ejus non considerant.

13 'Idcirco 'migrat populus meus, [e] quòd 'expers sit scientiæ: & [f] honoratissimi ejus homines *sunt* ' famelici, ac multitudo ejus aret siti:

14 Idcirco 'dilatat sepulchrum [g] se ipsum, & distendit os suum [h] in immensum: ut descendat 'decor illius & multitudo illius cum 'tumultuatione sua, & qui exultat 'in illa.

15 ' Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præstans; oculique celsorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio suo, & Deus fortis sanctissimus sanctificatur justitia:

17 Ut pascant 'agni pro more suo, & vastitatibus pinguium 'advenæ fruantur.

18 'Vę 'trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & veluti denso fune plaustri, peccatum:

19 Dicentibus, festinet, acceleret opus suum, ut videamus; & appropinquans adveniat consilium sancti Jisraëlitarum, ut experiamur.

20 Væ dicentibus de malo bonum esse, & de bono malum: statuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; statuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

21 Væ sapientibus [i] judicio suo, & coram facie sua intelligentibus.

22 Væ valentibus potare vinum, & [k] strenuis ad miscendum potum inebriantem:

[a] Heb. *in cornu filio olei. id est oleoso ac pingui: metaphora.*

[b] Heb. *& inter vineam.*

[c] Heb. *admoventibus.*

[d] Heb. *in auribus meis.*

[e] Heb. *ex non scientia.*

[f] Heb. *honoris ejus* homines.

[g] Heb. *animam suam.*

[h] Heb. *ad non modum.*

[i] Heb. *in oculis suis: ut Proverb.* 3.7

[k] Heb. *viris roboris.*

23 [l] Ab-

l Heb. *Justificantibus.*
m Heb. *amoventibus ab eo.*

23 [l]Absolventibus improbum propter munus; & justitiam justorum [m] abjudicantibus ab unoquoque eorum.

24 'Idcirco ut absumit stipulam 'lingua ignis, & torridum gramen flamma deficit; 'radici istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut pulvisculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem sancti Jisraëlitarum spernunt.

25 'Propterea accensus est ira Jehova in populum suum, & extendens manum contra eum, percussit eum ' adeò ut commoti fuissent ipsi montes, fuitq; 'cadaver istorum succisum in mediis plateis: his omnibus non est aversa ira ejus, sed adhuc 'manus ejus extenta.

26 Nam cùm attollens vexillum ad ' gentes e longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab extremo terræ : ecce cito velox adveniet *exercitus.*

27 'Nullus *erit* fessus, nullusque impingens in eo, 'non dormitabit neque dormiet; etiam 'non solvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:

28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, & omnes arcus ejus intenti; ungulæ equorum ejus 'similes rupi reputabuntur, & rotæ *curruum* ejus 'similes turbini:

29 'Rugitus ei ut immanis leonis : rugiénsque ut juvenes leones fremet , & prehendet prædam, salvamque deportabit, & nemo eripiet.

30 Fremet enim ' in ipsum ' tempore illo, quasi 'fremitu maris: ' utut ipse contentissimè intueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id est*, 'angustia simulatque 'illuxerit; '*mox* obtenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeschahhja carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut. 32.) summæ partes sunt quatuor : prima est propositio, priore parte hujus versus; secunda, narratio, usque ad versum 7. tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde usque ad vers. 25. quarta, singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorumq; ad præsentem caussam, inde ad finem usque. Etsi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur; tamen quia summatim argumentum continet duarum concionum præcedentium, seorsim visum est ponere, velut concionem disparatam.* Dilecto meo] *id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.* De vinea ipsius] *summa totius argumenti allegorica.* Vinea est] *narratio continens expositionem rei, hoc versu; factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus.* In clivo] *q.d. quàm commodissimè, & convenientissimè quò etiam spectat prior pars seq. ver.* 2 Quam circummunivit] *narratio facti duplicis; nimirum curæ quam adhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.* 3 Nunc autem] *exposito consilii divini in castigandis Judæis: qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidem usus est 2. Schem. 12.) deinde sententiam suam judiciumq; denuntiat, vers. 5. & 6.* Judicate] *q.d. appello conscientiam vestram, vos ipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quominus fructum dignum conditione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desiderabitur, ego præstabo: sed cùm partibus meis planè perfunctus sim; quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse?* 5 Jam itaque] *expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum 3. pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio , bonis, & ornamentis meis, exponamq; omnibus injuriis.* 7 Cùm vinea] *transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur, deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione parium judiciorum Dei, & peccatis respondentium.* Officium] *id est, ut missa nativa sua conditione (quę sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali , quæ amplificatur demonstrandi particula.* Clamor] *vide Genes. 18.20.* 8 Væ] *hujus denuntiationis loci sunt tres , quibus singulis continentur exprobratio peccati, & convenientis pœnæ interminatio : primus locus est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum 11. secundus, intemperantissimi luxus, inde usque ad versum 18. tertius , malitiæ , & obfirmationis in malo , usque ad versum. 25.* Donec] *quasi dic. quorum avaritia adeò est insatiabilis, ut ne tum quidem satis habituri sint cùm nihil amplius supererit acquirendum, & totam terram soli omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adducti distinctionibus Hhebraicis sic interpretamur.* Hac terra] *cujus possessiones neque vendendæ, neque acquirendæ erant lege mancipii, Levit. 25.23. & Numerorum 36.7. Hoc enim indicium est publici status depravatissimi, ut* 1. Reg. 21. 9 Me audiente] *hactenus peccatum ; sequitur conveniens pœna juramento Dei confirmata , ac proinde inevitabilis: quam se non ex opinione tantùm , aut communibus minis comprehensis lege cognovisse docet propheta; sed ex singulari revelatione Dei , prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis. Sunt autem duo denuntiationis membra, ut in exprobratione; unum in prædia urbana, hoc versu; alterum, in rustica, versu sequente.* 10 Bathum] *id est, amphoram Atticam : vide* 1. Reg. 7.26. Cori] *vide Levit.* 27.16. Epham] *vide Exodi* 16.37. 11 Væ] *secundus locus denuntiationis, ut dictum est in versum* 8. 12 Opus autem] *id est, nihil respiciunt, nihil audiunt, nihil denique sapiunt nisi luxum suum; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensus advertunt : sic Hhamos 6.6. & sequentibus.* 13 Idcirco] *hic subjicitur peccatis interminatio, ut suprà.* Migrat] *id est, pergunt Judęi summi & infimi cum iisdem calamitatibus conflictari , quæ cœperunt Joaschi & Amatziæ temporibus, ut ipse ostenderat suprà 1.5. & sequentibus, & repetit infra vers. 25. Sunt autem calamitates istæ , exilii , mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus versibus.* Expers] *id est, nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei ; sed brutus est , ut loquitur David Psalm. 92.7.* Famelici] *pro eo quòd cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt.* 14 Dilatat] *prosopopœia, quæ insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili.* Decor illius] *id est, summi & infimi, patricii & plebeii; hypallage : sic enim accipiendam esse ostendit præcedens versus.* Tumultuatione] *id est, strepitu illo, qui in comessationibus & perdito luxu personare solet.* In illa] *videlicet*

delicet urbe & regione tota. 15 Ita] id est, his judiciis domantur improbi quicunque sint, hoc versu; Dei gloria asseritur, versu seq. & piis prospicitur, vers. 17. 17 Agni] quibus comparantur pii in scriptura passim. Advenæ] pii restituti in possessione terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant; ut suprà dixit Propheta. 18 Væ trahent.] tertius denuntiationis locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hîc genera malitiæ plura: primum est studium accumulandi peccata, quo utuntur ii qui ludificantur Deum, duobus versibus; secundum, confusio justi & injusti, & communis omnium perversitas, ver. 20. tertium, præfidens sui existimatio, ver. 21. quartum, affectata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver. 22. & 23. Trahentibus iniquit.] i. nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegoria. 19 Festinet] verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur 2. Petri 3.3.
24 Idcirco] exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationē pœnæ: qua ostendit contumaces istos (qui sibi tam graves visi sunt ad exuendam pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, nullo negotio judicius Dei consumantur. Lingua ignis] id est, extrema flamma in speciem linguæ se ipsam protendens: metaphora. Radici istorum] id est, ab imo ad summum disperdentur, extirpabuntur, consumentur radicitus. 25 Propterea] quarta pars, singularis explicatio judiciorum Dei adversus Judæos, tum eorum quæ priùs fuerant perpessi, ut Joaschi & Amatzjæ temporibus, de quibus suprà diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterum erant perpessuri ab Assyriis, Chaldæis, finitimisq; omnibus, versibus sequent. Adeò ut commoti] id est graviss imè percussit, & tantis malis affecit, ut ipsi montes fuissent sursum deorsum abituri, si Deus in eos tantam indignationem deonerare voluisset: sic per comparationem durities plus quàm saxea populo exprobratur. Cadaver istorum] tam bellis externis, quàm civilibus: quia externis Jeruschalaima bis capta sunt, primùm a Syris, 2. Chronic. 24. 23. deinde a Joascho rege Jisraëlitarum, 2 Reg. 14. & 2. Chronic. 25. civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores mulctati. Manus ejus] vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens. 26 Gentes] Syrorum, Assyriorum, Ægyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perficerent judicium ipsius, tanquam datis signis militaribus. 27 Nullus erit fessus] exaggeratio interminationis per descriptionem exercitus cujusq; qui in Judæam erat irrupturus, primùm a constitutione militum, armorum, equorum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus; deinde ab opere ipsorum effectisq;, duobus reliquis. Non dormitabit] id est, non aget segniter: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jir. 6.5. Non solvetur] id est, indesinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget.
28 Similes rupi] id est, infractæ atque durissimæ, quæ nullo itinere atterantur. Similes turbini] id est, velocissimè, ocyores Euro. 29 Rugitus] altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet. 30 In ipsum] nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est, in posteris Joschijæ, & iis qui Gedaljam interfecerunt ut in Ægyptum transfugerent, 2. Reg. tribus ultimis, & 2. Chronic. ultimo, & Jirmejæ 41. & sequentibus. Tempore illo] quoties rebellionem molietur. Fremitu maris] id est, gravissimo & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè. Utut ipse content.] allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, littus quàm studiosissimè prospectant, & lucis ipsius aut phari alicujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimis quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustrà. Angustia] epexegesis tenebrarum. Illuxerit] id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est. Mox obtenebr.] id est, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illis subinde & profundo immergentibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novis Chaldæorum copiis subinde atterentur, recursantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipsos. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus: sic Jirmejæ. 8.15.

CAPUT VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelis terra contremiscit, & ipse exterretur: deinde per signum ab Angelo adhibitum infirmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo duritiem exprobret, obsignet, & augeat prædicatione verbi, donec novem ferulis correptus decima tandem in exitium abeat.

1 ANNO quo mortuus est rex Hhuzzija, tum vidi dominum insidentem solio celso & elato; cujus fimbriæ complebant templum ipsum:

2 Seraphim astantes supernè *erant* ei; [a] senis alis unusquisque, quarum binis tegebat faciem suam, & binis tegebat pedes suos, ac binis volabat:

3 Et clamans [b] alter ad alterum dicebat, sanctus, sanctus, sanctus *est* Jehova exercituum: implenda fuerat tota hæc terra gloria ejus.

4 Tum commoti sunt postes liminum a voce inclamantis, & domus ipsa impleta est fumo.

5 Quamobrem dixi, Hei mihi, quòd exscindor; quia vir pollutus labiis sum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 Sed advolans ad me unus ex istis Seraphim habens in manu sua prunam, *quam* forcipibus sumpserat ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, ecce, attingit hoc labia tua: jam amovetur iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 Deinde audivi vocem Domini, dicentis: quem missurus sum? & quis iturus est nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

[a] Heb. *sex alis sex alis.*

[b] Heb. *hic ad ad illum.*

9 Tum

c Heb. *audiendo.*
d Heb. *videndo.*

9 'Tum dixit, i, & dicito populo isti: c'audite continenter, 'at ne intelligatis; & d videte continenter, neque cognoscatis.
10 'Fac ut' pinguescat cor populi istius, & 'aures ejus ingravescant, oculique ejus connniveant, 'ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, 'convertensque sanet se.
11 'Dicenti autem mihi, 'quousque domine? dixit: 'usque dum vastatis civitatibus adeò ut nullus sit habitator, & domibus adeò ut nullus sit homo, etiam ipsa regio vastata sit desolatione:
12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, 'maxima sit ipsa derelictio e in ista terra.
13 'Nam adhuc in ea *erit* decima *derelictio*, & f rursus 'erit depastioni: 'sicut quercubus illis & sicut roboribus quæ sunt ad *portam* injectus 'statumen est, *ita* semine sancto statumen ejus est.

e Heb. *in medio istius terræ.*
f Heb. *revertetur ut sit.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum est hoc capite secundum tempus, quo Jeschahhja prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhuzzijæ regis populum ad bonam frugem revocasset promissionibus & minis; nunc demum populi obfirmationem & excæcationem denuntiat, ut observavimus supra, 1.1. quo magis admiranda est harum prophetiarum autoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpessuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham sexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quasi puer quadriennis erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a temporibus Achazi erant Judæam pervasuræ. Continentur autem hoc capite tria: primum est magnifica adumbratio majestatis Dei, quinque versibus: secundum, expositio vocationis a Deo, & autoritatis officiiq; Prophetæ imperati, inde ad versum 11. tertium, prophetia gravissimorum malorum quæ Judæis erant eventura justo judicio Dei tribus versibus ultimis. Exponitur verò præstantia majestatis Dei primùm a constitutione ipsius, hoc versu; deinde a persona angelorum cœlestium, duobus sequentibus; postremò ab Ecclesia in terris versante, vers. 4. & 5.* Quo mortuus] *id est, quo rex Jotham regnare cœpit: sic autem potius definit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum administraverat, 2. Reg. 15.5. itaque hac locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jesum Christum, sermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12.41.* Insidentem solio] *ut regem judicemq; potentissimum & magnificentissimum effectum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id est, gloriosissimum & sanctissimum. Nam gloria dispansis illis fimbriis, id est, regali ornatu synecdochicè, sanctitas verò habitatione templi designatur: ut postea declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc visionis genus.* 2 Seraphim] *id est, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & consumpturi malos: nam visiones quas Deus exhibet, ad rerum suarum argumenta accommodandas esse pro certo habemus; propterea Deum cum judice, angelósque flammantes cum satellitibus comparari Est autem hic secundus locus illustrans majestatem Dei a persona factisq; angelorum, hoc versu; & a confessione ac prædicatione ipsorum, versu seq.* Supernè] *id est, in eodem loco, celso, & elato, ubi inspexi solium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc signo publicè testans a sua tenuitate non posse ferri aspectum infiniti splendoris, gloriæ, & majestatis Dei.* Tegebat pedes] *quasi hominum infirmitati consulens, qui ad aspectum emicantis illius scintillæ sive particulæ quam angeli de gloria divina consecuti sunt, planè deficerent.* Volabat] *id est, quam celerrimè ad jussa Dei omnipotentis capessenda expeditus erat.* 3 Clamans] *id est, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: nimirum postquam decretum Dei acceptum est de iis exequendis quæ deinceps narrantur. paralepsis in scripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iste quem angeli dixerunt domino, accepto decreto de judiciis ipsius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua sanctitatem Dei infinitatem ipsi viisque ipsius omnibus & judiciis inesse in sempiternum asserunt; quod genus affirmationis triplice ejusdem vocis enuntiatione ostenditur, ut Jechezkel. 21.27. quasi dicas, omnino omnium sanctissimus est Deus, & sanctificandus ab omnibus: alteram, qua justitiam confirmant illius judicii, quod Prophetæ huic erant induturi, & per ipsum populo denuntiaturi. q.d. oportuerat populum hunc sanctificare gloriam Dei sui, prout receperat Exod. 19.8. & 24.3.* Hæc terra] *quæ Dei est, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id est, templum ipsum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; postquam evicti sunt Judæi, & percepta severitas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *signo præsentiæ Dei exardescentis in justissimam ultionem Judæorum, ut alibi præsentiam suam testatus est nube ad gratiam & pacem testificandam populo, 1. Reg. 8.10.* 5 Quamobrem] *conspecto Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Genes. 16.13.* Pollutus labiis] *id est, qui ne verbo quidem ritè sanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus sum aut aptus ad sanctificandam eam: synecdoche.* 6 Sed advolans] *secunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem suam comparatus atque vocatus sit: deinde quorsum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi sive informandi Prophetæ est duplex; una, quòd absumptæ & amotæ sunt infirmitates ejus, duobus versibus; altera, quòd functio nominatim fuit ipsi imposita, vers. 8.* Unus ex istis] *administer voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut sequentia ostendunt: nam non ampliùs hic verbo & sacramento in Propheta efficit per se ipsum, quàm ministri Dei in Ecclesia: sed unus est spiritus qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id est, igniculum virtutis donorumq; spiritus Dei, ad repurgandum, illustrandum, & confirmandum me.* Ab altari] *figura Christi, ex cujus plenitudine haurimus omnes per spiritum ipsius.* 7 Ecce] *demonstratio, qua angelus ad sacramentum adhibita ostendit tam certum esse donum Dei intrinsecus, quàm extrinsecus est signum.* Attingit hoc] *sic Jirmejæ 1.9. & Daniel, 10.16.* Iniquitas tua] *id est, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conquestus es, ut fortissimus sis inposterum in tua hac functione contra Jisraëlitas: non enim hîc primùm Jeschahhja vocatur ad prophetandi munus; sed denuo confirmatur propter gravitatem sequentis prophetiæ, ne perspectis difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkeli persæpè factum est.* 8 Deinde] *postquàm me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia visum est Deo hos thesauros suos in testaceis vasculis collocare, ut ejus virtutis præstantia*

ſtantia ſit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4. 7. Nobis] *nam conſilium eſt Dei Patris, filii, & ſpiritus ſancti: ut Geneſ. 1. 26.* 9 Tum dixit] *uſus Prophetiæ quam Jeſchahhjæ imperavit Deus & ſequentibus omnibus, uſque in adventum Chriſti; nimirum ut auditione verbi (quod pii odorantur ad vitam) impii obdurentur, & ipſis fiat odor mortis ad mortem ſuo ipſorum vitio: quamobrem eadem ratione a Chriſto atque Apoſtolis duo hi verſus permultis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum ſanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonſtrat. quaſi dicat. audite ô ſcelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicis: tum præſentiſſimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obſtupeſcat: prout in Judæis factum eſt, donec planè ſeipſos reſciderunt a Chriſto.* At ne intelligatis] *quaſi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis veſtræ verbum Dei non emendavit vos, ſed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perſtatis in iſta depravatione voluntatis veſtræ: ſtat ſententia Dei judicis ſeveriſſimi, ut quiſquis non habet, aut cui non eſt datum noſſe myſteria regni cœlorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis reſipiſcatis aut percipiatis verbum ejus quàm deſperati ſontes, qui nullis judicum documentis, promiſſionibus, minis, evictionibúſque ad officium ſuum adducuntur, ſed potius vos ipſos adverſus omnia obfirmetis, verſu ſequent. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quaſi Deus ſceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, ſed ipſi ſe adverſus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio. q. d. effice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum, ut non tantùm contineat ſe in eodem ſtatu malitiæ, non intelligendo; ſed ut omnibus modis augeſcat malitia ipſius irritata verbo, omnibuſq; modis obfirmetur: ut de Parhhone legimus, & idem Propheta repetit infrà 29.* Pingueſcat] *id eſt, obeſum reddatur, occalleſcat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue ſenſus expers eſſe conſentiunt Phyſici.* Aures ejus] *id eſt, quemadmodum qui tonitru graviſſimè percelluntur, eorum auditus & viſus hebetatur; ita indies iſti obſtupeſiant in tonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpore & animo: qui finis ſingulis ſuperioris obnuntiationis partibus ex adverſo reſpondet ordine præpoſtero.* Convertenſque] *id eſt, converſione ſua recipiat ſanitatem corporis & animi, & a peccatis ſuppliciiſq; peccatorum ſuorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de graviſſimis malis in Judæos eventuris, quę Deus occaſione ſumpta a quæſtione Prophetæ deinceps explicat.* Quouſque] *nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus ſine fructu, & refractarios rebelleſq; obfirmabimus verbo?* Uſque dum] *id eſt, uſque ad excidium totius regni, & deſolationem terræ, Babyloniorum operâ.* 12 Maxima ſit] *id eſt, deſolatio eveniat qualis antea non fuit; de qua in fine Regum, Chronicorumq;, & apud Jirmejam multa.* 13 Nam adhuc] *exegeſis verborum præcedentium, (maxima ſit derelictio, &c.) qua oſtendit Propheta ſe plurimas adhuc deſolationes immiſſurum eſſe, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hoſtes exteros populum hunc flagellaturus ſum; decima verò oppreſſione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judæi cæſi & oppreſſi primùm a Syris, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde ſub Chizkija bis, 2. Reg. 18. ſub Menaſhe ſemel, 2. Chronic. 33. ſub Joſchija ſemel, 2. Chronic. 35. ſub Joachazo ſemel, ſub Jehojakimo bis, ſub Jehojacine ſemel, ſub Tzidkija ſemel 2. Reg. ultimo, & 2. Chronic. ultimo: qua poſtrema clade accepta miſſus eſt Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25. 11. & regio per multos annos deſolata.* Erit depaſtioni] *id eſt, abſumetur, metaphoricè: ut Numer. 24. 22.* Sicut quercubus] *ætiologia cur Deus non ſit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Chriſti & corporis electorum ipſi coaleſcentium per fidem in populo, qui cuncti & ſinguli dicuntur ſanctitatis ſemen. Explicatur autem hoc familiari ſimilitudine & ob oculos omnium poſita: videtis, inquit, aggeſtum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum eſſe, & arbores terram quæ alioqui ruitura eſſet continere firmitate ſua: idem vobis ſtatuendum eſt de reliquiis bonorum quæ inter vos habitant: nam juſto Dei judicio deturbaremini illicò, & periretis funditus, niſi ſuorum rationem haberet Deus: ut ſuprà 1. 9. De hoc autem aggeſto itinere vide 1. Reg. 10. 5. & 2. Reg. 12. 21. & 1. Chro. 26. 16.* Statumen eſt] *nimirum terræ injectæ ſive aggeri, quem ſtatuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris lateribus.*

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de conſpiratione Syrorum & Jiſraëlitarum conſternato liberationem ipſius & excidium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem ſigni, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratq; abjectionem fœderis Dei in Chriſto cum Eccleſia initi: ſignum liberationis exitiiq; illius quod denuntiaverat, in puero ſuo ſtatuit; ac poſtremò Achazo, familiæ, & regno ſeveriſſima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

2 Reg. 16. 5.

1 FUIT autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, aſcendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Jiſraëlis Jeruſchalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur domui Davidis, dicendo, acquieſcit Syria cum Ephrajimo; & commovetur [a] animus illius, animuſque populi illius, ſicut commoventur arbores ſylvę propter ventum.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

3 Quapropter edixit Jehova Jeſchahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & Schear-jaſchub filius tuus; [b] in extremum aquæ ductum piſcinæ ſuperioris ad aggerem agri fullonici.

[b] Heb. *in extremitatem aquæ ductus.*

4 Ubi indîces ei, cave tibi ut ſis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molleſcat, propter duas caudas titionum fumigantium iſtas; propter [c] accenſam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

[c] Heb. *accẽſionem iræ.*

5 Propterea quòd init conſilium contra te Syrus malum; Ephrajim & filius Remalję, dicendo;

6 Aſcendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] diſſectam adjungamus eam nobis:

[d] Heb. *tædio afficiamus.*

[e] He. *diſſecemus eam ad nos.*

bis: aut præficiamus Regem in ea 'filium Tabeelis.

7 Ita ait Jehova Deus, non existet, neque extabit *illud*.

8 'Nam 'caput Syriæ Damascus, & caput Damasci Retzin; deinde 'intra sexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, [f] 'ut non sit populus,

[f] Heb. *populo*

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis 'filio Remaljæ. 'An non creditis? quòd 'non confirmamini.

10 'Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi 'signum a Jehova Deo tuo; [g] 'e profundis pete, aut ex rebus altissimis.

[g] Heb. *profundum fac petendo, aut exalta sursum: vide Genes. 12.8.*

12 Dicente autem Achazo, 'non petam, neque tentabo Jehovam:

13 'Dixit *Propheta*, Audite jam 'domus Davidis: 'an parva res *est* præ vobis, fatigare 'homines quòd etiam fatigatis Deum 'meum?

14 'Idcircò 'dat dominus ipse vobis 'signum: 'Ecce 'virgo illa concipiet & pariet filium: '& vocabis, *ô virgo*, nomen ejus 'Hhimmanuelem.

15 'Butyrum & mel 'comedet, 'ut sciat hic *puer* spernere malum & eligere bonum:

16 Quin etiam cùm nondum noverit hic puer spernere malum & eligere bonum; 'relinquetur illa terra, cujus causa tædet te, [h] a duobus regibus suis.

[h] Heb. *a facie duorum regū ipsius.*

17 'Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum [i] paternam tuam tempora qualia non venerunt, 'ex qua die recessit Ephrajim a Jehuda; per 'Regem Assyriæ.

[i] Heb. *patris tui dies, quales non, &c. sic deinceps.*

18 'Erit enim 'die illa, sibilante Jehova ad 'muscas quæ sunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad 'apes quæ sunt in regione Assyriæ:

19 'Ut venientes conquiescant omnes in vallibus desertorum locorum, & in projecturis petrarum; & in omnibus 'virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo 'abradet Dominus novacula ista 'mercenaria, [k] 'transfluviali, Rege Assyriç, [l] 'pilum capitis & pedum; etiamque barbam ipsam consumet.

[k] Heb. *in regionibus trans fluviū.*

[l] Heb. *caput & pilum pedum: hypallage.*

21 'Eritque tempore illo, *ut* qui asservaverit buculam [m] armentariam, & duas pecudes,

[m] Heb. *armenti.*

22 Erit, inquam, 'ut præ copia [n] præbiti lactis comedat butyrum: 'nam butyrum & mel comedere poterit quisquis reliquus fuerit in media hac terra.

[n] Heb. *faciendi lac.*

23 'Erit etiam tempore illo, *ut* sit omnis locus 'ubi sunt mille vites, millenûm *siclorum* argenti; sit *inquam* in senticetum & in vepretum:

24 'Sagittis & arcu *instructus* venturus sit eò; cum [o] sentibus & vepribus obsita erit tota hæc terra.

[o] Heb. *sentis & vepres erit.*

25 In omnes verò illos montes 'qui sarculo sarriendi fuissent, 'non adveniet eò timor sentiū & vepriums: sed erit *locus* [p] 'quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

[p] Heb. *ad immissionem bovu, & ad conculcationē parvę pecudu*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeschahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promissiones annuntiatas, signumq́ oblatum Dei; deinde summam sententiæ Dei, quæ denuntiatur tum in Reges inimicos, tum in ipsum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per* ὑστερον πρότερον *explicantur.* 2 Domus Davidis] *id est, Regi, proceribusq́ regni.* Acquiescit] *id est, Retzini regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Jisraëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id est, Jisraëlitis, quorum potentissima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephratæus: synecdoche.* 3 Schear-jaschub] *hoc nomen etsi proprium est, non est tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; sed certo consilio, ad significandum misericordiam Dei reducendis & servandis reliquiis. Est enim Schear-jaschub (si verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione signum dedit Jeschahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ salvæ factæ sunt, suprà 1.9. & 4.2. & infrà 10.21. tum liberationum singularium, quas resipiscentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undequaque cæderentur & in captivitatem raperentur, ut historia docet 2. Chronic. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaschubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promissiones Dei eò certius ac vehementius defigerentur ad confirmandum Regem, infrà vers. 15. & sequentibus.* In extremum aquæ] *id est, extra urbem ex adverso regiæ, ubi spatiatur Achaz: vide 2. Regem 18.17.* Superioris] *id est, quæ a superiore Gichone murum supremum urbis ambiente efficitur: sic appellatur comparata cum inferiore, de qua infrà 22.9.* 4 Ubi indices] *prioris hujus sermonis quem Jeschahhja cum Achazo habuit, primus locus est hortationis, hoc versu: secundus, denuntiationis, qua Deus suis liberationem, hostibus excidium prædicit, usque ad ver. 9. tertius, reprehensionis propter diffidentiam Achazi, vers. 9.* Caudas titionum] *id est, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exusti sint, ac nihil amplius nisi fumigare possint: & qui propediem omnino exurentur, ut sequentibus propheta explicat. Respicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Jisraëlis attrita fuerant: Syriæ quidem, a Joascho filio Joachazi, 2. Reg. 13.25. Jisraëlis verò, intestinis conspirationibus, & bellis, 2. Reg. 15. & utrumque adventu Pulis Regis Assyriæ, 2. Reg. 15.19. & 1. Chronic. 5.26.* 5 Propterea quòd] *secundus locus, quo Deus primùm causam judiciorum exponit, nimirum nefaria consilia Syrorum cum Jisraëlitis, duobus versibus; deinde sententiam pronuntiat, tribus.* Ephrajim] *id est, Jisraëlitæ, ut suprà versu 2.* Filius Remaljæ] *Pekach, cujus nomen ad indignitatem reticetur.* 6 Filium Tabeelis] *id est, certum aliquem Syrum hoc nomine dictum: nam Tabeel sive Tabrimmon Syrorum est appellatio, qui Rimmonem solebant pro Deo.* 8 Nam] *hanc prophetiam suis terminis a Jeschahhja circumscribi pro more certum est; sed in accommodatione temporis variant sententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus afferemus. In summa quidem consentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; sed tempus plerique ex antecedente Hhamosi prophetia petunt in fine capitis septimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja 14.5. temporibus Hhuzzijæ contigissé docet, Judæi eodem anno putant*

qua

quo rex Hhuzzija ſacrificandi munere ſibi arrogato percuſſus eſt lepra, (fuit autem is annus vigeſſimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo ſupputant: a vigeſimo ſecundo Hhuzzijæ ad ultimum ſunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ ſex: ita conficiuntur anni ſexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Jiſraëlitarum deletum eſt. Nos autem alteram hanc magis probamus ut in hac prophetia non antecedentium temporum, ſed ſequentium ratio ex prophetarum uſu habeatur. Nam Jeſchahhja his verbis oſtendit primùm regnum Syriæ mox exciſum iri, & regem moriturum, quod ad ſummum quarto poſt anno neceſſe eſt eveniſſe: ut ponamus hæc a propheta dici primo ipſo Achazi anno: deinde a Syrorum clade uſque ad plenam Jiſraëlitarum deportationem, aut ab ipſo tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant ſexaginta quinque anni. Quamvis enim ſexto anno Chizkijæ regnum Jiſraëlis fuerit abolitum; tamen non ſtatim Jiſraël deſtitit eſſe populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata eſſet: verùm omnino populus eſſe tum demum deſtitit, cùm per Eſar-chaddonem filium Sancheribi novæ coloniæ introductæ ſunt, & Jiſraëlitæ omnes in ſervitutem rapti: quod ipſi Samaritani exponunt, Hhezræ 4. 2. Quamobrem ſeriem temporum ita ſtatuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem ſunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaſchis regnantis vigeſimo quinto fuerit ultima illa Jiſraëlitarum tranſlatio: ſin autem a Prophetiæ tempore inceperis, dicetur res incidiſſe in annum vigeſimum primum aut vigeſimum ſecundum Menaſchis, quo fortè tempore Menaſche captivus in Babyloniam abductus eſt. Caput Syriæ] id eſt, civitas mater ſive metropolis, nimirum atteretur: vide 2. Reg. 16.9. ſic ſequente verſu. Intra ſexaginta] id eſt, temporibus Menaſchis, quibus Eſar-chaddon deportavit totas reliquias Jiſraëlis: ſive is ſexageſimus quintus annus fuerit ab hac prophetia, ſive ab exitio Syriæ, quod quarto poſt anno ad ſummum geſtum eſt. Ut non ſit populus] id eſt, totus ita atteretur, ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ ſunt; non autem cùm a Schalman-eſere devicti tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum eſt poſt annos quaſi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore uſque ad deportationem ab Eſar-Chaddone factam interceſſerunt anni fermè quadraginta ſex, quibus adhuc ſuæ fuerunt Jiſraëlitis Reſpublicæ, utcunque tenues. 9 Filio Remaljæ] quem quarto poſt anno ad ſummum interfecit Hhoſcheahh, 2. Reg. 15. 30. An non creditis?] reprehenſio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeſchahhjæ objicit, quòd Achazum animadverteret perſtare in ſua illa trepidatione, cujus facta eſt mentio ſuprà verſu 2. Non confirmamini] nimirum hac promiſſione Dei, ſed potius in veſtra trepidatione pergitis. Sic viſum eſt hunc locum potius accipere quàm ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum ſignificationem, tum etiam propter antecedentia & conſequentia, quibus interpretationem hanc meliùs cohærere omnes vident. 10 Quamobrem] cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere ſignum ad infidelitatem Achazi evincendam. 11 Signum] quo confirmeris de hac liberatione & ſalute quam Deus ſe promittit effecturum, ſi quidem non confirmaris verbo. E profundis] quaſi dicat, optio tibi datur ut e cœlo, aut e terra, aut unde vis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præſtiturum pollicetur. 12 Non petam] indignantis verba, quibus Achaz primùm conſilium Prophetæ de petendo ſigno recuſat accipere, deinde promiſſionem ſuperiorem totam ludificatur, hoc modo: putáſne me adeò deſipere ut iſtius Jehovæ, quem prædicas, periculum faciam, committendo ipſi exitum iſtius belli graviſſimi, & in iſta opinione fidei, quam a me poſtulas, vecordia tabeſcendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi proſpicere. Hunc locum ſic interpretamur propter ſequentia, & ſummam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28. 19. & ſequentibus. 13 Dixit propheta] hujus ſermonis partes ſunt tres: prima eſt reprehenſio, hoc verſu, & ſequente: ſecunda, promiſſionis erga pios confirmatio, duobus ſequentibus: tertia, caſtigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus ventura erant denuntiatio, ver. 17. & ſequentibus. Domus Davidis] exaggeratio impietatis Achazi, quaſi dicat, ô ingratiſſimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promiſſionum beneficiorumq; maximorum ejus. An parva] ut Numer. 16. 9. Homines] id eſt, facitiſne tam parvi hoc malum, quod omnibus per ſcelera & improbitatem veſtram eſtis moleſtiſſimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipſum invehi arrogantiſſimè, quaſi aut nolit, aut non amplius poſſit promiſſa efficere? Meum] cui hæreo & ſervio, ac non amplius tuum: ut ſuprà dixerat verſu 11. 14 Idcirco] ætiologia ſuperioris reprehenſionis, amplificans indigniſſimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Eccleſia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: quî poteſtis (inquit Propheta) tam impiè Deo obſiſtere, cùm ipſe benigniſſimè jam olim ſemen mulieris, Abrahami filium Davidiſq; promiſerit, ut in eo promiſſiones omnes etiam ſingulares ratæ ſint? 2. Corinth. 1. 9. Atqui idcirco ſignum hoc toti Eccleſiæ, ac nominatim familiæ veſtræ dedit, ut credatis omnibus univerſalibus & ſingularibus, publicis privatiſq; promiſſionibus ejus, ac non infidelitate ipſum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32. Dat] id eſt, ut Eccleſiæ ſuæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno veſtro, in quo eſt Eccleſia ipſius, gratioſè offert: ſic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi. Signum] id eſt, miraculoſum documentum, ac fundamentum fœderis omniumq; promiſſionum ejus. Ecce] demonſtrandi particula tum rei certitudinem oſtendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris rebus omiſſis.
Virgo illa] cujus ſemen conterit caput ſerpentis, jam olim a Deo promiſſa, & a patribus axpectata: nimirùm Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22. Et vocabis] id eſt, vocare poteris, & re ipſa agnoſces atque teſtaberis: apoſtrophe ad matrem. Hhimmanuelem] id eſt, nobiſcum Deum fortem: nam ſermo caro factus eſt, &c. Joan. 1. 14. 15 Butyrum & mel] confirmatio promiſſionis Dei erga pios de ea liberatione quam Jeſchahhja prædicaverat ſuprà verſ. 7. & 8. a præſente ſigno Schear-jaſchubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat ver. 3. quaſi dicat Propheta, etſi infidelitate ſua depellit a ſe domus Davidis beneficentiam Dei, non eſt tamen cur ego aut piorum quiſquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo ſpondere auſim, & prout imperavit Deus puerum in ſignum liberationis noſtræ & excidii iſtorum ſtatuere, ut ipſe meminit infrà 8. 18. Eſt itaque ſententia hujus verſus: ne puer quidem hic damnum accipiet ab ipſis regibus; ſed vivet invitis illis, educabitur, & grandeſcet: ac proinde hoc ſigno regnum Judæ de conſervatione ſua confirmatum eſto. deinde ſubjungitur amplificatio, ſequen. ver. imò

verò, inquit, jam reges iſti perierint, antequam hic puer incipiat ſapere. Quamobrem evidentiæ cauſa nominativum, qui in ſeq. ver. expreſſus eſt ὑποζευγματικῶς, in hoc verſu repetivimus, pro certo habentes hoc ſimpliciſſimum eſſe conſilium Jeſchabhjæ. Comedet] *id eſt, non deſtituetur commodis hujus vitæ per iſtos Reges, ſed ut parvulus molliter nutrietur.* Ut ſciat] *id eſt, ut educatus adoleſcat, qua ætate diſcriminant adulti inter bonum & malum: noëmatica periphraſis, ut ſequen. ver.* 16 Relinquetur] *id eſt, tollentur morte e regnis ſuis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achazi annum periit.* Illa terra] *Syriæ, & Jiſraëlis.* 17 Faciet Jehova] *tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus ſumpturus erat de infidelibus, ut diximus in verſum 13. quæ hîc per prolepſin dictæ ſequentibus exponuntur.* Ex qua die] *id eſt, a defectione Jiſraëlitarum, de qua 1. Reg. 12.* Regem Aſſyriæ] *cui tu, non Jehovæ confidis; ut ſuprà dixerat Achaz ver. 12.* 18 Erit enim] *expoſitio ſingularis prolepſeos primùm a factis hoſtium, uſque ad ver. 21. deinde ab eventis, ad finem uſque cap.* Die illa] *qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus eſt, nimirum temporibus tuis, filiiq; tui.* Muſcas] *id eſt, hoſtes numeroſiſſimos & velociſſimos Ægypti accolas, tum Peliſchtæos ſub Achazo, Edomæóſque, 2. Chronic. 28. 17. & 18. tum Æthiopas ſub Chizkija, 2. Reg. 19. 9.* Apes] *id eſt, confertiſſimos, potentiſſimos, velociſſimos, & militari diſciplina inſtructos Aſſyrios: allegoriæ.* 19 Ut venientes] *id eſt, oppida & agros occupabunt.* Virgultis] *vocem Hebræam ſic interpretamur hoc loco & infrà 55. 13. propter ipſius etymon.* 20 Abradet] *id eſt, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria.* Mercenaria] *id eſt, quam mercede conduxiſti, obſtringens te & regnum tuum fide data Aſſyrio, & penſitationem exhibens, 2. Reg. 16. 7. & 8.* Transfluviali] *id eſt, quæ trans Euphratem eſt.* Pilum capitis] *id eſt, omnia a ſummo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur.* 21 Eritque] *amplificatio calamitatis Judæorum ab eventis ſuperiorum calamitatum, ut diximus in verſum 18. ſunt autem hæc ſummatim duo; hominum infrequentia, his duobus verſibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis.* 22 Ut præ copia] *id eſt, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideoq; ſolus laboret de butyro comedendo & occupando lacte.* Nam butyrum] *i. tanta erit penuria habitatorum, ut ad eos alendos ea tantùm futura ſint plus ſatis, quæ ultrò provenient in horrente incultaq; terra.* 23 Erit etiam] *alter effectus, ut diximus in verſum 21.* Ubi ſunt mille] *i. locus uberrimus, cultiſſimus, & pretioſiſſimus horreſcet.* 24 Sagittis] *id eſt, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè ſit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum ſit ingredi niſi armata manu. Reſpicit enim ad interminationem legis Levit. 26. 22.* 25 Qui ſarculo] *id eſt, incultos: periphraſis.* Non adveniet eò] *id eſt, non defugietur locus illius qui nunc planè videtur horridus; ſed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœniſſimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura eſt Dei in regionem hanc maledictio.* Quò emittatur] *id eſt, totius regionis paſcuoſiſſimus & feraciſſimus habebitur.*

CAPUT VIII.

Propheta aſpectabili ſymbolo docet judicia Dei in Syros, Jiſraëlitaſq;, & Judæos quoque infidelitatis, obfirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò conſolatur pios, oſtendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea perſæpè fecerant, ſed ipſos Aſſyrios (quorum facta & conſilia reprehenduntur graviſſimè) vindictam a Deo ſeveriſſimam certa ratione, loco, & tempore perpeſſuros: inprimis verò fundamentum conſolationum proponit in Chriſto, cujus gentem, dona, officia, effectaq; in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum ſuum exponit: ac poſtremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Eccleſiam Chriſti docet laudem ejus de malis depulſis & perceptis bonis.

1' EDIXIT autem Jehova mihi, ſume tibi 'volumen magnum; 'cum Maher-ſchalal-chaſch-bazo, & ſcribe in eo 'ſtylo [a] humano.

2 'Quamobrem [b] adhibui mihi 'teſtes 'fidos, Urijam ſacerdotem & Zecarjam filium Jebereçjæ:

3 ('Cùm enim acceſſiſſem ad 'prophetiſſam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus 'Maher-Schalal-Chaſch-bazum:

4 Nam 'cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: 'aſportabit opulentiam Damaſci, & prædam Schomronis [c] ſervus Regis Aſſyriæ.

5 'Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo:

6 'Propterea quòd ſprevit 'populus iſte 'aquas Schiloachi 'euntes ſenſim; '& gaudium *eſt* apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut aſcendant 'contra iſtos aquę 'illius fluminis fortiſſimæ & ampliſſimæ, Rex Aſſyriæ, & omnis 'gloria ejus: qui 'aſcendens ſupra omnes alveos ſuos, ienſq; ſuper omnes ripas ſuas,

8 'Permeabit Jehudam, inundabit, ac tranſibit, 'uſque ad collum pertinget: [d] 'implebuntque paſſæ alæ illius latitudinem 'terræ tuæ, 'ô Hhimmanuel.

9 'Conſociamini, ô 'populi, &' conterimini; 'auremque præbete quotquot *eſtis in* locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite conſilium, & irritum fiet: loquimini verbum, & non exiſtet; 'ſed Hhimmanuelis.

11 'Nam ita edixit Jehova mihi 'adhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi iſtius, dicendo:

12 'Ne dicatis, conjuratio; in quibuſcunque 'dicit populus iſte conjuratio: & 'timore iſtius ne timeatis, neque expaviſcendum dicatis.

13 Jehovam exercituum ipſum 'ſanctificate; & [e] ipſe ſit timori vobis, idemque ſit pavori vobis;

14 Et erit ſanctificationi' *vobis:* in lapidem autem alliſionis & in rupem offenſionis 'ambabus domibus Jiſraëlis, in laqueum & in tendiculam habitatori Jeruſchalaimorum:

15 'In quæ offendant multi; & cadentes confringatur, aut irretiti capiantur.

16 'Liga 'conteſtationem: 'conſigna legem inter diſcipulos meos.

17 'Nam præſtolans Jehovam, 'qui abſcondit faciem ſuam a domo Jahhakobi; & expectans

[a] Heb. *mortalis.*
[b] Heb. *conteſtatus ſum mihi.*
[c] Heb. *qui eſt coram rege: periphraſis ſervorum, militum, atque ſatellitum.*
[d] Heb. *& erit expanſionibus alarum illius plenitudo latitudinis, &c.*
[e] Heb. *ipſe ſit timor veſter, & faciens ut expaveſcatis.*

stans eum;

18 Ecce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in signa & in ostenta apud Jisraëlitas *sumus*; a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.

19 Cùm enim edicunt vobis, consulite Pythones aut ariolos, qui pipiunt & qui mussitant: nónne populus Deum suum consulit, pro viventibus mortuos *consulendo*?

20 Adversus legem & adversus contestationem, an non obloquuntur [f] in sententiam istam cuicunque nulla est [g] lucis scintilla?

21 Quapropter peragrabit illam difficultatibus pressus atque famelicus: eritque cùm esurierit & efferbuerit, ut maledicat Regi suo & Deo suo, sive suspiciat sursum;

22 Sive in terram intueatur: quia eccè oppressio & tenebræ, obscurato angustia & caligine impulso *aderunt*.

[f] Heb. *secundum verbum istud*.
[g] Heb. *auroram*.

CAPUT IX.

1 SED [a] non obscurabitur quæ affecta fuerit angustia, cùm tempus hoc prius leviùs affecerit terram Zebulunis & terram Naphtali, & posterius illud affecerit graviùs: via maris, secundum Jardenem, Galilæa [b] populosa,

2 Populus ejus qui ambulant in tenebris, videbunt lucem magnam: super considentes in terra umbræ lethalis lux splendebit.

3 Amplificans hanc gentem, non magnificasti lætitiam: lætati sunt coram te quasi lætitia *quæ agitatur* in messe, cùm exultarunt partientes prædam;

4 Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, sceptrum opprimentis illum cõtrivisti; ut die Midjanitarum,

5 Quando tota conflictatio, *id est*, confligēs *quisque* in concussu, etiam vestimentum volutatum in [c] cædibus; quasi [d] abiit in exustionem, pabulum ignis.

6 Sed puer nasciturus est nobis, filius dabitur nobis, cujus humero adsit principatus ipse: cujus nomen vocat *Jehova*, admirabilem, consiliarium, Deum fortem robustissimum, Patrem æternitatis, Principem pacis.

7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in solio Davidis & in regno ejus, stabiliendo illud & fulciendo illud jure & justitia: ab isto tempore in seculum usque, zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.

8 Verbum misit Dominus Jahhakobo, & accidit Jisraëli;

9 Ut cognoscerent populus iste totus, Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & [e] insolentia animi dicunt,

10 [f] Lateritia opera ceciderunt, sed lapide cæso extruemus; sycomori excisæ sunt, sed cedros sufficiemus.

11 Sed cùm in editum sustulerit Jehova hostes Retzinis contra ipsum, etiam inimicos hujus commiscebit;

12 Syros [g] ab oriente, & Pelischtæos ab occidente, ut devorent Jisraëlem toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus *erit* extenta;

13 Quia hic populus non fuerit reversus usque ad ipsum percussorem suum, & Jehovam exercituum non requisierint.

14 Exscindet enim Jehova ex Jisraële caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:

15 (Senex & [h] honorabilis is *est* caput: propheta verò docens falsitatem est cauda)

16 Quòd fuerint ductores populi hujus seductores; & qui ducuntur in eo, obtecti.

17 Idcirco de juvenibus ejus non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miserebitur, quia totus est hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.

18 Nam exardescet improbitas velut ignis *qui* sentes ac vepres absumit; & incendet perplexa *ligna* sylvæ, adeò ut in minutissimum pulverem abeant [i] elato fumo.

19 Præ excandescentia Jehovæ exercituum obscurabitur *populus* terræ: eritque iste populus quasi pabulum ignis, nemo in fratrem suum clementia utetur.

20 Nam ut scindat ad dexteram, tamen esuriet; & comedat ad sinistram, tamen non saturabuntur: singuli carnem brachii sui comedent;

21 Menásche Ephrajimum, & Ephrajim Menaschem; simul isti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.

[a] Heb. *non erit obscuratiō cui fuerit angustatum, impersonaliter.*
[b] Heb. *gentium.*
Judic. 7. & 8
[c] Heb. *sanguinibus.*
[d] Heb. *fuit.*
Lucæ. 1. 32. & 33.
[e] Heb. *magnitudine cordis: ut infrà 10. 12.*
[f] Heb. *lateres*
[g] Heb. *ab anteriore, & Pelischtæos a posteriore: vide Deut. 11. 24.*
[h] Heb. *elatus facie, ut supr. 3. 4.*
[i] Heb. *elatione fumi.*

CAPUT X.

1 VÆ decernentibus decreta iniqua, & scribentibus molestiam *quam illi* præscripserint:

2 Ad evertendum de causa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei; ut sint viduę prædæ ipsis, & pupillos diripiant.

3 Ecquid facturi essetis die visitationis & vastationis e longinquo adventuræ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut ubi relinqueretis gloriam vestram?

4 Absque me incurvaretur infra vinctum, & infra interfectos caderent: omnibus illis non averteretur ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta esset.

5 Væ Assyrio virgæ iræ meæ; quamvis baculus sit in manu ipsorum indignationis meæ,

6 Et in gentem hypocrytam immittens ipsū, contra populum [a] in quem excandui dem mandata ipsi; ut prædetur prædam, & ut diripiat rapinam, denique ut disponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.

7 Nam ipse non ita [b] sibi proponit, & [c] animus ejus non ita cogitat; sed perdere [d] ex sententia animi sui, & exscindere gentes [e] non paucas:

8 Nam dicit, nónne principes mei pariter reges *sunt*?

9 Nónne ut Carcemisch *est* Calno? nónne ut Arpad, Chamath? an non ut Damascus, Schom-

[a] Heb. *excandescentiæ meæ.*
[b] Heb. *imaginatur: ut Judic. 20. 5.*
[c] Heb. *cor: sic deinceps.*
[d] Heb. *ex corde suo.*
[e] *vel non parvas.*

Schomron?

10 Quemadmodum assecuta est manus mea regna [f] idolorum suorum, quorum sculptilia *præstabant *diis* Jeruschalaimorum & Schomronis:

11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus, ita facturus eisem Jeruschalaimis & *terriculis eorum?

12 *Atqui futurum est, *cùm perfecerit Dominus totum opus suum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis; animadvertam in *fructum [g] insolentis animi regis Assyriæ, & in ornatum elationemq; oculorum ejus.

13 *Quia dixerit, virtute manus meç feci, & sapientia mea, quòd prudentia instructus sim; ideò amovi terminos populorum, etiam *instructissimos eorum deprædatus sum & dejeci, ut potentissimus, habitatores:

14 *Imò assecuta est tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quasi reciperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque est qui *agitet alam, aut *aperiat os, aut *pipiat.

15 *An gloriabitur securis *contra cædentem ipsa? an se magnificabit serra contra agitatorem suum? cùm agitant virgam, *an magnificabit se* contra eos qui tollunt ipsam cùm attollunt baculum, *an non lignum *est*?

16 *Idcirco *immittet Dominus ipse Jehova exercituum, in *pingues ejus *maciem: & in *loco gloriæ ejus ardebit *ardor similis ardori ignis.

17 Erit enim *lux Jisraëlis pro igne, & sanctus illius pro flamma; quæ incendet & consumet *vepres ejus & sentes ejus *eodem die;

18 *Gloriamque sylvç ejus, & arvorum ejus, & [h] spiritu & carne absumet: eritque *cùm dissolvetur profugus;

19 Denique *reliqua ligna sylvæ illius [i] pauca erunt, adeò ut puer scribere possit ea.

20 *Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jisraëlis, & qui evadet in domo Jahhakobi, inniti *percussore suo; sed innitetur *Jehova sancto Jisraëlis [k] fideliter.

21 *Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robustissimum.

22 (*Nam si fuerit populus tuus Jisraël *numero*, sicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) *consummationem præcisam *inundaturum justitiâ:

23 Nam consummationem & quidem *præcisam, Dominus Jehova exercituum facturus est in medio totius terrç hujus.

24 *Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum; ne timeto, popule mi habitator Tzijonis, ab Assyrio: *virga sua percutiet te, sed *baculum suum efferet pro te [l] ratione Ægypti:

25 Nam adhuc paulisper, minus pusillo *tempore*, *consummata indignatione, *tum ira mea incumbet consumptioni istorum.

26 *Excitabit enim contra istum Jehova exercituum flagellum, percussionem similem Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & similem *baculo suo propè mare, & tollet istum ratione Ægypti.

27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo, & jugum ejus a collo tuo: imò destruetur jugum *propter oleum.

28 *Cùm pervenerit *Hhajanam regionem versus transierit *Migrone; *Micmaschi deposuerit [m] impedimenta sua:

29 Trajecerint *transitum, *Gebahhi in diversorium diverterint; trepidaverit Rama, Gibhha Schaulis fugerit:

30 *Claram ede vocem tuam filia *Gallimorũ; fac ut audiatur *Lajischum usque, ô paupercula Hanathoth:

31 Cùm migraverit Madmena: habitatores Gebimorum se confirmaverint *ad migrandum*:

32 *Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit; *agitaverit manum suam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruschalaimorum:

33 *Ecce, Dominus Jehova exercituum collucaturus est *ramum violenter; adeò ut proceri statura exscindantur, & alti deprimantur;

34 Et circumputabit perplexa sylvæ ferro suo: denique *Libanus ipse per *magnificum casurus est.

[f] Heb. quodque *idoli sui*.

[g] Heb. *magnitudinis cordis: ut suprà* 9.9

[h] Heb. *ab anima usque ad carnem.*

[i] Heb. *numeri, id est, facilè numerabilia: ut Gen.* 34.30.

[k] Heb. *in fide.*

[l] Heb. *via: sic ver.* 26.

Judi. 7. & *Exod.* 14.

[m] Heb. *instrumenta.*

CAPUT XI.

1* NAM prodibit *virgula e *trunco succiso Jischai, & surculus e radicibus ejus efflorescet,

2 Super quo quiescet *spiritus Jehovæ, spiritus sapientiæ & intelligẽtiæ, spirit* cõsilii & potentiæ, spiritus scientiæ & reverentiæ Jehovæ:

3 *Cujus [a] odoratus erit conjunctus *reverentia Jehovæ: non autem *ad aspectum oculorum suorum judicabit, neque ad auditum aurium suarum corripiet.

4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex æquo *mansuetos terræ: percutiet verò terram *virga oris sui, & spiritu labiorum suorum morte afficiet improbum.

5 Erit enim justitia, cingulum lumborum ipsius; & fides ipsa, cingulum feminum ipsius.

6 *Quapropter *commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit; vitulusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul erunt, & puer parvulus ducet ea.

7 Et vacca ursaque compascentibus, simul recubabunt catuli earum; & leo sicut bos *comedet stramen:

8 Et oblectabit lactentem super foramen aspis, & super specum viperæ depulsus a lacte manum suam injiciet.

9 Non afficient malo, neque corrumpent *in toto monte sanctitatis meæ: quia plena erit terra hæc scientiâ Jehovæ, *velut aquis [b] alveum maris operientibus.

10 *Erit etiã tẽpore illo ut ad eũ qui e radice Jischai stabit in signum populorum, gentes [c] consulturæ veniant; & sit *requies ejus [d] gloriosa.

11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus *secundò manum suam ut acquirat reliquum populum suum; qui reliquus fuerit ab Assyria, & ab Ægypto, & a *Patroso, & ab Æthiopia, & a *Hhelamo, & a *Schinhhare, & a *Chamatha, & a regionibus [e] maritimis:

12 Et sublato signo gentibus recipiat *depulsos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [f] oris terrç:

13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibusque Jehudæ excisis; Ephrajim non invideat Jehudç, & Jehuda non agat hostiliter contra Ephraji-

[a] Heb. *odorari.*

Psal. 45. 4. & 5.

[b] Heb. *maris metonymia.*

[c] Heb. *consulant.*

[d] Heb. *gloria*

[e] Heb. *maris.*

[f] Heb. *alis.*

Ephrajimum:

14 Sed [f] involent in humerum Peliſchtæorum [g] ad occidentem, una diripiant [h] populos orientis: in [i] Edomæos & Moabitas immittant manum ſuam, & Hhammonitæ obediant eis:

15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] ſinum maris Ægypti, & agitabit manum ſuam contra [l] ipſum flumen, [m] ea inflante vento ipſius: percutienſque ipſum flumen per [n] ſeptem fluenta, efficiet ut conculcet *ea* calceis *populus ſuus*.

16 Erit enim agger reliquo populo ſuo, qui reliquus fuerit [o] ex Aſſyria; quemadmodum fuit Jiſraëli, quo tempore aſcendit e terra Ægypti.

[g] He. *ad mare*
[h] Heb. *filios Orientis.*
[i] Heb. *Edomæi & Moabitæ immiſſio manus ipſorũ, & filii Hhammonis obedientia ipſorum.*
[k] Heb. *linguam.*

CAPUT XII.

1 [a] ITAQUE dices tempore illo, celebrabo te Jehova, quia iratus fuiſti mihi; ſed averſa ira tua [b] conſolaris me.

2 [c] Ecce Deus fortis ſalus mea *eſt*; confidam ac non expaveſcam: non robur meum & carmen *eſt* Jah Jehova, qui fuit mihi ſaluti.

3 [d] Cumque hauſeritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus ſalutis;

4 Dicetis tempore illo; [e] Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus: commemorate editum eſſe nomen ejus:

5 Pſallite Jehovæ, quoniam [a] excellenter fecit: notum fiat iſtud in tota terra.

6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone: magnum eſſe in medio tui ſanctum Jiſraëlis.

Exod. 15.2.
Pſal. 105.1.
[a] Heb. *excellentiam.*

IN CAPUT VIII.

1 Edixit] *Superiori prophetiæ, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata eſt, optimè concio hæc ad populum ſubjicitur: quæ etſi longa eſt, commodè tamen in quatuor partes diſtribui poteſt. Prima eſt prolepſis ſive propoſitio ſumma totius concionis, quatuor primis verſibus: ſecunda eſt denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, uſque ad finem capitis: tertia eſt conſolatio piorum uberrima, tribus ſeq. capitibus: ultima eſt concluſio* εὐχαριστικὴ, *duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepſi partes duæ prudenter diſtinguendæ: una eſt, ſigni aſpectabilis quod Jeſchahhja ſtatuit in filio ſuo; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam teſtibus adhibitis conſcribit, ut ſit Judæis teſtimoniũ.* Volumen magnum] *tum quia permagna eſt prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda; ut apud omnes teſtimonio eſſet.* Cum Maher.] *id eſt, cum filiolo tuo recens edito, quem in ſignum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaſchubum, ſuprà cap. 7. Eſt autẽ in his verbis* ἐμπλοκὴ *a nobis ad evidentiam commutata, qua non perſpecta hic locus fuit adhuc multis quæſtionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id eſt, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudiſſimus poſſit cognoſcere, & prophetiam legendo percurrere; ut Chabakuk 2.2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Eccleſia, & hoc ſigno adducerer ad prophetiam hanc prędicandam, literaſúmque monumentis obſignandam.* Teſtes] *id eſt, viros nominatim advocatos, ut teſtarentur nomen illud filio meo impoſitum in Eccleſia, cum circumcideretur: nam eo tempore indita fuiſſe olim a parentibus nomina conſtat ex Gene. 21.3. & 4. & Lucæ 1.59. & 2.21. Atque ex hoc ritu profectum eſſe illum noſtrũ conſtat, quo certi homines ſpeciatim, maximè verò calamitoſis temporibus (ut iſta futura erant) adhibentur teſtes acceſſus ad Chriſtum & ad Eccleſiam per baptiſmum, & nominis baptiſmo inditi: ex quo ritu Propheta occaſionem ſumpſit, ut teſtes filii ſui ad alterum hoc ſingulare teſtimonium adhiberet.* Fidos] *id eſt, fide dignos atque idoneos, quorum autoritas & teſtimonium permagni futurum erat in populo: nam alioqui ad probitatem & integritatem fidei in Deum non ſpectat Propheta, cùm Urijæ perfidia ſatis nota ſit ex hiſtoria Achazi, quę poſtea evenit, 2. Reg. 16. 10. & ſequentibus.* 3 Cùm enim] *hæc hiſtoricè (ut narrantur) accipimus.* Prophetiſſam] *id eſt, uxorem meam.* Maher-ſchalal] *id eſt, accelerando prædam feſtinat diripiens, nimirum Aſſyriorum exercitus: ut ſequens verſus explicat. Eſt autem hoc ipſum nomen per anticipationem poſitum, ſuprà verſ. 1. quo Deus promiſſionem domui Davidis factam nunc demum voluit in filio Prophetæ coram Eccleſia obſignare. Quamobrem etiam* ὁμόσημα *verba in hoc quidem nomine ſunt ad celeritatem ſummam melius exprimendam, vide Gene. 41.32.* 4 Cùm nondum] *id eſt, ante annum, aut breve aliquod tempus ſimile: periphraſis maximè familiaris.* Aſportabit] *id eſt, deprædabitur Syros & Jiſraëlitas: quod geſtum eſt quarto Achazi anno, 2. Reg. 16.9.* 5 Deinde] *tranſitio ad ſecundam hujus concionis partem; qua Jeſchahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Jiſraëlitas, & Judæos; quæ infantis nomine fuerant præſignificata.* 6 Propterea quòd] *hujus denuntiationis partes ſunt duæ; exprobatio ſcelerum quibus populi iſti tenebantur, hoc verſu; altera, judiciorum quibus illos erat viſitaturus Deus, duob. ſeq. quod utrumq; caput deinceps exornatur, uſque ad finem hujus capitis.* Populus iſte] *Judæus.* Aquas Schiloachi] *i. iſtis defenſionibus ſuis non fuit contentus, neque acquievit promiſſioni Dei ultrò pollicentis ſe daturum ſalutem ipſi unica virtute ſua; ſed copias exteras & arma ſtrepentia conduxit ad depellendum hoſtem: ſynecdoche in ſcripturis frequens, ut Pſal. 46.* Euntes ſen.] *i. nihil crepantes, aut præ ſe ferentes magnum, quod infideles æſtimant: lentum enim & quaſi ſerpentem fuiſſe Schiloachi fluxum oſtendimus Nechemijæ. 2.13* Et gaudium eſt] *id eſt, Syri & Jiſraëlitæ ultrò delectantur malo veſtro, ac petulanter vos infeſtant ipſi minimè laceſſiti, ut expreſſit ſuprà 7.6.* 7 Contra iſtos] *Syros & Jiſraëlitas, quo conſilio Achaz illius operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Aſſyrio exercitu: quod ſequentium verborum exegeſis docet.* Gloria ejus] *id eſt, copiæ de quibus gloriatur, infrà cap. 10.* Aſcendens] *id eſt, tranſiliens omnes pacti conventi leges, allegoricè.* 8 Permeabit] *tum ſuperſtite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16.18. & 2. Chronic. 28. 20; tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.* Uſque ad collum] *id eſt, uſque ad Jeruſchalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infrà 30. 28. vide Deut. 33.12. ut 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32. oſtenditur.* Implebuntque] *id eſt, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *q.d. quæ neque illius eſt, neq; iſtorum; ſed quam tu tibi vindicaſti, & planè abſque te perituram ab illo vindicaturus es.* ô Hhimmanuel]

nuel] *id est Christe, fili Davidis, rex Judæorum, supra* 7.14. 9 Consociamini] *superiori denuntiationi sua exornatio subjicitur. qua primum, ut ante, populi peccata exponit, usque ad versum* 21. *deinde ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apostrophen sarcasticam his duobus versibus objiciuntur populo. q.d. agite quidlibet, confirmate vos fœderibus, consiliis, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantum efficietur quod placebit Deo.* Populi] *Syri cum Jisraëlitis, & Assyrii cum Judæis.* Conterimini] *ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo.* Auremque præbete] *ita ut cognito judicio ipsius celebris efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkijæ offerantur: quod legimus factum* 2 *Chro.* 32.23. 10 Sed Hhimmanuelis] *id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Himmanuelis Christi administrum.* 11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judiciaq; proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle,* 1.*Chronic.*10.13 *primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum* 16. *secundum, obfirmatio pertinacissima, versu* 16. *& duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, vers.* 19. *&* 20. Adhibita confirmat.] *id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem, & virtutem suam, quemadmodum ostenditur sequente versu; sic* 1. *Schem.*23.16. 12 Ne dicatis] *id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hic enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, nimirum infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed aliena auxilia fœderaq; Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eo magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà ver.* 16. *& seq. sed tantùm Prophetam cum piis & electis e populo, ad quos sermonem habet.* Dicit populus iste] *i. statuit fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.* Timore istius] *i. infideli timore; qualis timor ita percellit istum, ut promissa Dei repudiet, conciliet q. in fœdus conjuratos.* 13 Sanctificate] *credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo: ut Numer.* 20.12. 14 Vobis] *eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur.* Ambabus domibus] *Jisraëlitarum Pekacho, & Judæorum Achazo parentium. Est autem hîc explicatio veri effectus Christi contra infideles, ut infrà* 28.16. 15 In quæ] *exegesis superiorum similitudinum, lapidis, & laquei.* 16 Liga] *secundus exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus suprà in versum* 11. *quem similiter enuntiat Deus Prophetæ & piis coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm* θεοδιδάκτους. Contestationem] *id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo suprà ver.* 1.) *involve, ne amplius sit in oculis istorum, quandoquidem ut infideles ludificantur eam.* Consigna legem] *id est, eam annuntia, committe, & crede illis quos nosti doctos a Deo esse, ut infrà* 54.13. 17 Nam præstolans] *confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur.* Qui abscondit faciem] *id est, se verbúmque suum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.* 18 Ecce ego] *id est, propterea quòd populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istorum oculis signa exhiberem judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite* 7. *quo signo denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chaschbazo, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes consignatione demonstravi populo huic ipsum a Deo derelictum esse. Quod judicium Dei cùm a prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut Prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per anagogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb.* 2.13. 19 Cùm enim] *transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deû; sed diabolo operam dat, & pios in idem scelus sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone converso ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono.* Pythones] *id est, magos aut divinos quoslibet synecdochichè.* Qui pipiunt] *amplificatio indigni facinoris populi a vanitate istarum divinationum, quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate præditi, ut aut ore aperto claraq; voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos prophetæ judicia Dei palàm voce quàm maxima planisq; verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum exclusi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut Sibilla ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà* 29.4. *& historici passim.* Nonne populus] *dehortationis suæ causas duas Propheta affert; unam ex absurdo, non esse homini communicationem ullam cum Deo, qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetiis aberrandi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut.* 18.9. *& seq.* Mortuos] *id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur.* 20 Cuicunque] *id est, quisquis planè ignorat Deum.* 21 Quapropter] *conclusio secundæ hujus partis a summa descriptione judiciorum Dei, ut dictum est in ver.* 9. *tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neque in cœlo neq; in terra ipsis ostendatur salus ulla, spes salutis, aut consolatio.* Illam] *terram Jisraëlis.* Difficultatibus pressus] *impius quisque Judæus, & Jisraëlita.* Efferbuerit] *præ indignatione & desperatione.* Regi suo] *cujus opera videlicet fuisset servandus ab hostibus & difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.* Deo suo] *cui confidebat, sentiens se frustra confisum esse.* Sursum] *ad Deum suum.* 22 In terram] *ad regem suum:* ὑστέρωσις. Oppressio] *gradatio; pro eo quod est, erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut spe ex calamitatibus evadendi.* Obscurato] *id est, versante in densissimis & confertissimis miseriis, atque exagitato ab illis magis ac magis; quod compleri cœptum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.*

IN CAPUT IX.

1 Sed non obscurab.] *tertia pars concionis, consolatio; qua pii ex Jehuda & Jisraële confirmantur,*

tur adverſus futuras calamitates. Sunt autem hujus conſolationis univerſè argumenta tria : primum eſt ab inſtabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defetiſcantur piorum animi, toto hoc capite, & verſibus quatuor primis ſequentis capitis ; ſecundum eſt, a miſero caſu excidioq; ipſorum hoſtium, qui populum Dei malis affecerint, ſequente capite inde a ver.5. tertium & ſummum eſt a promiſſione regni Chriſti, in quo fons ineſt liberationum omnium ſingularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc conſolationis locum, obſervandum eſt proponi in genere conſolationem totam, duobus primis verſibus, non fore nimirum perpetuas illas oppreſſiones quibus erat populus Dei caſtigandus : deinde confirmatur hic conſolationis locus a benevolentia Dei erga populum ſuum propter venturum Chriſtum, uſque ad verſum quintum. Non obſcurabitur] *id eſt, poſtquam multa incommoda fuerit perpeſſa terra promiſſa tota, non ſemper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur ; ſed liberabitur tandem Eccleſia per adventum Chriſti.* Tempus hoc] *nimirum quo mox Tilgath-Pileſer rex Aſſyriæ ab Achazo conductus Jiſraëlitas erat invaſurus, 2.Reg. 15.29.* Levius affecerit] *quàm ſequens tempus affecturum eſt : nam pars tantùm Jiſraëlis deportata, & terræ occupata eſt, ibidem.* Terram Zebulunis] *id eſt, Jiſraëlitas, per ſynecdochen : ſed horum potiſſimùm fit mentio, quia ab his cœpit tum calamitas per Aſſyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii Chriſti, ſeq. ver.* Poſterius illud] *quo Schalman-eſar totum Jiſraëlem invaſurus erat, occupaturus, & deportaturus, 2.Reg.17.* Viâ maris] *ſequitur definitio certiſſima liberationis per Chriſtum: quę propheta exponit exortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cœpturam eſſe nominatim, ubi cœperat calamitas ; & locum verbis apertiſſimis circumſcribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem ſuperior, ut pleriqueexiſtimant: quę ſecundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis ſive lacum Genezareth adjacet, & feraciſſima regio eſt, teſte Moſche Deut. 33.23. ac proinde populoſiſſima.* Galilæa populoſa] *quod plerique appellationem hanc tribuunt ſuperiori Galilææ, quia gentibus eſt contermina, habet quidem ſpeciem; ſed locutio exemplo caret : præterea a circumſtantiis abeſt quæ modò poſitæ ſunt : ac poſtremò diſcedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circumſtantias nobis quidem conſtat non ad ſuperiorem, ſed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: ſed nos amphibologiam interpretatione noſtra ſuſtulimus.* 2 Populus] *id eſt, Zebulunitæ & Naphtalitæ.* Ambulant in tenebris] *id eſt, non tantùm corporalibus, ſed etiam ſpiritualibus malis, velut denſis tenebris, obruuntur.* Videbunt] *id eſt, incipient videre atque percipere lucem liberationis ſuæ, unde cæteris etiam Jiſraëlitarum partibus affulgebit : nam in partibus illis primùm prædicavit Chriſtus, lucem ſuam cum hominibus communicans, & ibi fecit prima miracula.* 3 Amplificans] *promiſſionis præcedentis de liberatione & ſalute populi cauſa nunc demum exponitur* κτ̀ σύγκρισιν, *ut diximus in verſum 1. Eſt autem hæc* σύγκρισις *ſive comparatio inſtituta inter ſuperiorem adminiſtrationem quæ præceſſit adventum Chriſti, & illam quę eſt in regno ipſius : tota inquit, ſuperior adminiſtratio varia fuit ſecundis, adverſis, lætis, triſtibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus inſtabilibus ; adeò ut ne magnificentiſſimæ quidem victoriæ ſuo luctu vacaverint: ſed regni hujus quod ſuſcepturus eſt Chriſtus, eoq; Eccleſiam ſuam illuſtraturus, in eo pax futura eſt ſempiterna : hujus comparationis prius membrum tribus verſibus continetur, poſterius verſibus 6. & 7.* Hanc gentem] *q.d. cùm populum tuum inſigni aliquo bono, victoria, aut honore auxiſti, lætitiam tamen ſtabilem minimè præſtitiſti.* Lætati ſunt] *id eſt, nullam lætitiam conſecuti ſunt* ἀκονιτὶ ϗ ἀναιμωτὶ, *ſine ſudore & ſanguine ; ſed permagno illis conſtitit : nam ardui labores lætitiam brevem anteiverunt, ut ſudores meſſem; & pugnæ graves ſpolia, hoc verſu: quod duobus ſequentibus exornatur.* 4 Cùm jugum] *id eſt, quoties liberaviſti populum tuum ab exterorum tyrannide, quę metaphoris duabus figuratur.* Ut die Midjanit.] *quo divina victoria a Jiſraëlitis reportata eſt; quam etiam propter nobilitatem in exemplum propheta iterum adducit infrà 10.26.* 5 Quando tota] *id eſt, quo die tota Midjanitarum caſtra, divinitus inter ſe commiſſa, tanquam igne accenſo, cum rebus ſuis omnibus conſumpta ſunt: etiam huic victoriæ, inquit, ſuæ fuerunt difficultates ; & lętitia quam inde percepit populus, non longo intervallo mutata eſt.* In concuſſu] *id eſt, repentino motu, quem inter ipſos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum.* 6 Sed] *altera pars* συγκρίσεως, *ut dictum eſt in verſum. 3.* Puer] *Jeſus Chriſtus, is de quo prophetaverat ſupra 7.14. Etſi puerum fortaſſe altera etiam de cauſa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in ſpeciem futura erat oſtenderet, ut Zecariæ 9.9. qua ratione ampliùs hæc comparatio illuſtratur.* Filius] *Dei videlicet, qui ſolus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet.* Cujus humero] *id eſt, cui nullum jugum unquam imponi poſſit, ſed qui obtineat ampliſſimum & conſtantiſſimum imperium: ut accipitur infra 22.22. Hoc enim membrum eſt antitheton jugi illius & virgæ, quę humero populi incubuiſſe dicitur ſuprà ver.4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat primùm a vocatione Dei, hoc verſu; deinde ab effectis, verſu ſequente.* Jehova] *ęternus pater ęterni filii: nam Deus ſolus hæc nomina magnifica poteſt & dare & accipere; ut ipſe dicit infrà 42.8. & 48.11.* Admirabilem] *tum natura ipſius, tum operibus univerſis, atque inprimis erga Eccleſiam explicatis: eſt enim Deus qui facit mirabilia ſolus, Pſal.72.18. & 136.4.* Conſiliarium] *ut Proverb.8.14.* Patrem æternitatis] *qui ipſe ſempiternus eſt, & idem in omnibus ęternitatis autor.* Principem pacis] *id eſt, autorem & effectorem pacis noſtræ omnes in uno corpore reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam : Epheſ.2.16. ut ſine metu e manu inimicorum noſtrorum liberati ſerviamus ipſi, Lucæ 1.74.* 7 Zelus] *id eſt, hæc Deus Pater in Chriſto effecturus eſt propter nomen ſuum.* 8 Verbum] *exornatio præcedentis conſolationis a circumſcriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpeſſurus populus, donec per zelotypiam Dei miſſus eſt Chriſtus ad liberationem ejus; ſumpta occaſione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hac exornatione tria : primùm eſt, narratio miſericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus verſibus; ſecundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipſorum, uſque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter ſe ipſum ſervantis reliquias ex populo tam immorigero, verſibus quatuor ſequentis capitis.* Jahhakobo] *id eſt, toti populo, Judæis & Jiſraëlitis.* 9 Populus iſte] *Judæorum.* Ephrajim] *id eſt, Jiſraëlitæ, per ſynecdochen.* 10 Lateritia opera] *proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q. d. utcunq;*

[illegible]

nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentius instaurabimus, & superabimus judicia ejus, resarciemusq; virtute nostra. sic Malaci 1.4. 11 Sed cùm] transitio a verbo ad judicia Dei, quia verbo prævidet Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaque in hac continuatione sermonis paralepsis. q.d. sed quandoquidem frustra Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta statuuntur: primus, adventu Tiglat-Pileseris, tribus his versibus; secundus, adventu Schalman-eseru utroque, a vers. 14 ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonis in Chizkijam & Menaschem, a vers. 18. ad finem capitis. In editum] i. superiores effecerit Assyrios, 2. Reg. 16.9. Hujus] Jisraëlis. Commiscebit] i. faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus seq. ostendit. 12 Toto ore] i. ferarum more inhumanissimè consumendo, & nulla ratione parcendo. 14 Exscindet enim] per Schalman-eserem, 2. Reg. 17. atque hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver. 11. Caput & caudam] i. a summo ad imum, a præstantissimo ad abjectissimum: metaphora ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat. 16 Quod fuerint] ætiologia a communi corruptione omnium, ut suprà 3.3. 17 Non lætabitur] sed velut invitus supplicium sumet de omnibus. 18 Nam exard.] tertius gradus judiciorū, quòd populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versu allegoricè enuntiatum sequentibus exponitur. In minutissimum] i. suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant. 19 Obscurabitur] i. opprimetur adversitatibus, ut supra ver. 1. 20 Ut scindat] i. licet populus undequaque studeat adipisci victum, & hic illic conquirat, erit semper egentissimus. Carnem brachii] id est, propinquos & necessarios suos: auxesis. 21 Simul isti] ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chizkijam oppugnavit, & Esar-Chaddon Menaschem deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1. Schem. 14.22.

IN CAPUT X.

1 Væ decernentibus] tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas scelerum, quibus Jisraëlitæ tenebantur & maledictionem Dei sibi accersebant (quod spectat ad amplificandam Dei misericordiam) duobus versibus; deinde misericordia Dei succurrentis inopibus ad gloriam suam, duobus alteris. Decernentibus] i. tum autoribus maleficiorum, tum etiam administris. 3 Ecquid] nimirum sine me, seq. ver. q.d. nónne peccatis vestris ipsi concideretis, destituti omni ope, & tota gloria vestra spoliati, nisi misereret me vestri? elegans contestatio ad amplificandam Dei misericordiam erga electos. Ubi relinqueritis] i. cujus fidei committeretis? ubi deponeretis asservandam? 4 Absque me] i. nisi ratione ducerer nominis & veritatis meæ. Infra vinctum] i. fieret omnium longè miserrimus, mancipio abjectissimo aut cadaveri putri minimè comparandus. Omnibus illis] i. nec dum conquiesceret ira ejus morte, sed præcipitaret in damnationem æternam. 5 Væ Assyrio] secundus locus consolationis, a misero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus suprà 9.2. Sunt autē hujus denuntiationis contra Assyrios tres partes: prima est propositio summa judicii & maledictiones Dei contra Assyrium, duobus versibus: secunda narratio consiliorum & factorum Assyrii quibus sibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhibiturus est Deus pro liberatione populi, usque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itineris, loci, & temporis, quo suum illud judicium effecturus est Deus, inde ad finem capitis. Virgæ iræ] id est, quo, tanquam virga, iram meam sum in Jisraëlitas profusurus. Quamvis] occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui si virga tua sunt, quo jure illis maledici potest? respondet Deus, quamvis utar ipsius operâ, & per injustos administros justissimè & sapientissimè consilium meum exequar; tamen non continuò immunes a maledictione putandi sunt. Nam bene foret illis, si quo consilio utitur Deus in administrandis judiciis suis, eodem illi in exequendis ducerentur: verùm alius est planè eorum animus: sic paratur transitus ad narrationem versus 7. Baculus sit] id est, ipsi, velut baculo vel fuste cædentes Jisraëlem, exerceant indignationem meam. 6 In gentem] Jisraëlis, & Judæ. Prædetur prædam] quòd propheta significaverat suprà 8.3. 7 Nam ipse] narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primùm gloriosum consilium invadentis, quinque versibus; deinde superbissimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus seq. ac postremò contestationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus, versu 15. 8 Principes] id est, duces servientes mihi: ut 2. Reg. 18.24. exponit Rabschake. 9 Nónne] i. nónne hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens? Carsemisch] de quo 2. Chro. 35.20. Calno] sive Calne, de qua Gen. 10.10. Arpad] de quo 2. Reg 18.34. Chamath] vide Gen. 10.18. 10 Præstabant] dignitate, facultate, numero, & si quid est ejusmodi quod censent idololatræ. 11 Terriculis] vide 1. Schem. 31.9. 12 Atqui] repetitio denuntiationis, μεταβατικὴ ad narrationem superbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7. Cùm perfecerit] id est, castigationem institutam absolverit, tempore Chizkijæ obsessis Jeruschalaimis. Fructum inf.] i. insolentissimam jactationem, quam ostendunt proximè seq. ver. 13 Quia dix.] confer hos versus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36. Instructiss.] terminos videlicet, id est, regiones potentissimas & munitissimas. Est autem in tota hac verborum serie gradatio elegantissima. 14 Imò] thrasonica allegoria, qua Assyrius omnia sibi arrogat, & hostes comparat cum aviculis abjectissimis. Agitet alam] ad evolandum aut involandum. Aperiat os] ad impetendum me. Pipiat] ad implorandam opem, aut expostulationem faciendam. 15 An gloriabitur] contestatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Assyrium contra evincit imbecillitatis ipsius; se cum artifice, illum cum instrumento comparans. Contra cædentē] ut Assyrius contra Deum extulit vocem suam, sicut idem propheta loquitur 2. Reg. 19.22. An non lig.] i. nulla facultate præditum ad movendum se, aut efficiendum quicquam. 16 Idcirco] tertia pars, narratio Prophetica bimembris, ut dictum est suprà in ver. 5. Continet autem hoc prius membrum narrationem judicii contra Assyrios, quatuor versibus; & usus ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. usque ad 28. Immittet Dominus] qua nocte percussit angelus Jehovæ in castris Assyriorum centum octoginta millia, 2. Reg. 19.35. & 2. Chron. 32.21. Pingues] i. potentes: sic Judic. 3.29. & Psal. 78.31. Maciem] i. luem repentè ipsos consumentem macie. Loco gloriæ] i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruschalaimorum.

Ardor]

Ardor].*i.lues ardentissima confestim Assyrios tabefaciens.* 17 Lux Jisraëlis] *Deus Jisraëlitas illustrans & sanctificans.* Vepres ejus]*Assyrios, quibus ut sentibus vepribusque cohorrebat terra.* Eodem die]*eadem nocte, quæ pars est diei : synecdoche.* 18 Gloriam].*i.omnes valentes robore, de quibus gloriatur, 2.Chro.32.* Cùm dissolvetur] *cùm rex ipse profugus, & quidem contentissimè se proripiens fuga, quasi persequente igne consumetur a filiis cæsus: ut factum esse legimus in libris Regum, & Chron. ibidem* 19 Reliqua ligna].*i.superstites Assyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio usus ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, nimirum fidei & resipiscentiæ.* Percussore suo] .*i.Assyrio; virga percutiente ipsum, baculo indignationis Dei, suprà ver.5.* Jehova] *qui verus est percussionis autor, virgam suam in percussionibus occupans, ut supra 9.13.* 21 Reliquum revertetur]*expositio nominis Schear-Jaschub, quo suprà usus est 7.3.* 22 Nam si fuerit]*ætiologia promissionis Dei erga reliquias, ab æterno consilio & potentia ejus, ut accommodat Apostolus Rom.9. 27.* Consummationem præcisam]*qui solus Deus fortis potentissimus per justitiam suam & propter veritatem suam id præcisè consummaturus est quod ab æterna definiverit, ut sequens versus explicat.* Inundaturum] .*i.plenè effecturum, ita ut nullo consilio, nulla vi, non amplius quam exundans amnis, sisti aut impediri possit; etsi primùm in speciem aquula tenis sensim videbatur, supra 8.6.* 23 Præcisam] .*i.præcisè ut decrevit beneplacito voluntatis suæ.* 24 Idcirco]*apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continens ad confirmandum ipsum, quatuor versibus.* Virga sua].*i.ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculum suum efferet] *Jehova ad defensionem & liberationem tui, ut cùm Mosche baculum jussus est protendere ad secandum mare.* Exo.14.16. 25 Consummata indig.] *mea scilicet, qua excandui in te, quemadmodum dixit suprà ver.5.& 6.* Tum ira mea] *ut effectum est die illo cujus meminit suprà, ver.17.* 26 Excitabit enim].*i.momento illos ita perdet per noctis unius spatium, ut Midjanitas & Ægyptios olim.* Baculo suo]*quem protendi mare versus a Mosche imperavit Deus,* Exodi 14.26. 27 Propter oleum] .*i.propter Christum liberaberis, in quo quiescis spiritus Jehovæ, qui unxit eum infrà 61.1. est autem hoc propterea positum, ut transitio comparetur ad tertium consolationis locum, cap.11. quod totum hujus promissionis est exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterum narrationis membrum, quo Propheta expeditionem totam Assyrii, iter, tempusque, & locum circumscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usque.* Hhajanam].*i.agrum Hhaji, quod antè eversum fuerat, Jehoschu.* 8. Migrone]*de quo 1.Schem.14.3.* Micmaschi]*de quo 1.Schem.13.2.* 29 Transitum]*de quo 1.Schem.14.1.* Gebahhi]*erat enim Gebahh a meridie, contra alterum scopulum ex adverso Micmaschi, 1.Schem.14.6.* 30 Claram ede]*apostrophe quasi in rem præsentem ventum esset, describens miserabilem & altissimum ejulatum.* Gallimorum] *in tribu Binjaminis, ut alia omnia, præter Lajischum, usque ad vers.32.* Lajischum usque].*i.ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic.18.* 32 Adhuc ipso] .*i.cum vix dum Nobo profectus, ad murum accesserit.* Agitaverit] .*i.cùm primùm castris positis ad Jeruschalaima, bellum Jeruschalaimis denuntiaverit, nec dum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2.Reg.19.32.* 33 Ecce].*i.tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria sylvæ a Propheta figuratur.* Ramum].*i.procerem quemque.* 34 Libanus]*i.quamvis elatissimi & numerosissimi: allegoria.* Per magnificum]*Deum utentem angeli opera; aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur. Psal.78.25. itemque virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominiaque, Ephes.1.21. & Coloss.1.16.*

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus consolationis, ut dictum est suprà 9.1. a promissione regni Christi, qui fons & causa est liberationum omnium generalium singulariumque, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ : una est personæ, officiorumque Christi, quinque primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regiæ ex qua nasciturus erat, ut illustrior sit comparatio beneficentiæ Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum.* Virgula] *id est, humilis in speciem & abjectus Christus, ut observatum est suprà 9.6.* Trunco succiso] *id est, regia stirpe Davidis, quæ tum principatum omnem amiserit, & extincta tota videbitur. In summa, hoc versu gens ipsa Christi, adeoque Christus describitur; dona in Christum collata, versu sequente; regia verò administratio & officium ejus sanctissimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, virtus & dona infinita spiritus, quæ sequente accumulatione a Propheta designantur.* 3 Cujus odorat.] *id est, qui non infirmè, tenuiter, atque humanitus singula odorabitur, & cognoscet in speciem; sed recto judicio penitus omnia cognoscens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliquis donis spiritus quæ modo dicta sunt, synecdochicè : sic enim Hebræi solent ab ultimo per ὕστερον incipere.* Ad aspectum] *sine notitia & cæteris donis.* 4 Virga oris] *id est, verbo potente suo.* 6 Quapropter]*altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos perveniunt regno ipsius. Sunt autem hæc effectorum genera, primum, pacis in universitate conservatio, usque ad vers.10. secundum, electorum convocatio & adunatio, usque ad vers.14. tertium, adversariorum edomatio ad commoditatem & usum suorum, inde ad finem. Primum hoc porrò effectorum genus totum est hyperbolicum ut infrà 65.25.* Commorabitur lup.].*i.potentissimi ferocissimi, & damnosissimi quique ad Ecclesiam adducentur domiti potentia Christi; ac ne trepidi quidem pueruli sibi ab illis ampliùs metuent.* 7 Comedit stramen].*i.non amplius in homines grassabitur, sed communi pabulo utetur creatione instituto, ut Gen.1.30. pro eo quod est, instaurabuntur omnia.* 9 In toto monte sancti.] *i.in ecclesia nihil erit damnosum; sed diligentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom.8.28.* Velut aquis]*q.d. erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infrà 54. 13. & Jir.31.34.* 10 Erit etiam] *secundum genus effectorum, ut diximus in ver.6. sumptum ex prophetia Jahhakobi Genes.49.10.* Requies ejus] *id est, Ecclesia, domus Dei, in qua requiescit Christus, ut Psalm.132.14.* 11 Secundò] *ut primò fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patroso]*vide Gen. 10. 14.* Hhelamo] *Gen.10.22.* Schinhhare]*Gen.10.10.* Chamatha] *Gen.10.18.* 12 Depulsos Jisr.]

ex

ex promiſſione, Deut. 30.4. 14 Involent] *i. mutuas operas præſtent, & communes vires uno conſenſu adhibeant ad ſubjugandos & domandos hoſtes regni ſpiritualis Chriſti: ut olim in adipiſcenda poſſeſſione terræ (quæ ſymbolum erat ſpiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, Judic. 1.* 15 Ipſum flumen] *Nilum Ægypti.* Ea inflante] *nimirum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipſum mare. q. d. ita accumulante aquas vento ipſius, ut omnia cedant & ſe accommodent ad ſalutem populi Dei, quemadmodum fuerat olim factum, Exod. 14. & Jehoſch. 3.* 3 Septem fluenta] *oſtiis ſuis ſeptem irrumpentia in mare.* 16 Ex Aſſyria] *& Babylone, quia regnum utrumque coaluit poſtea in eandem Monarchiam: quod genus ſynecdoches receptum in ſcriptura eſt, ut Hhezræ 6.22. hæc autem allegoricè dicuntur ad figurandam liberationem ſpiritualem per Chriſtum, cujus aliæ omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Concluſio laudativa totius concionis (ut dictum eſt ſuprà 8.1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus ſalutis acceptæ a Deo per Chriſtum: unum eſt, liberationis a malo, duobus verſibus; alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Chriſto percipiunt credentes, verſibus quatuor reliquis.* Conſolaris me] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propoſitio fiduciæ in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiamque Dei, & experientiam anteactam ejus.* 3 Cumque hauſerit] *tranſitio ad alterum laudationis genus, ex profuſis in Eccleſiam beneficiis Chriſti ſalutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majeſtate, operibusque ejus, & ſingularibus in Eccleſiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm claſſicum canit, deinde luctum Babyloniis imperat: formam funeſtiſſimi judicii ſui & perſonas adminiſtras explicat, vaſtationem Babyloniæ, & liberationem populi: quæ ut melius memoriæ mandari a populo poſſit, Propheta canticum præſcribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figuratè explicat, deinde verbis Dei ipſius continuas calamitates Babylonis denuntiat, & juramento exemploque confirmat atque omnipotentia ejus.

1 [a] ONEROSA prophetia in Babylonios quam vidit Jeſchahhja filius Amotzi.

[a] Heb. *onus Babeli.*

2 Super montem eminentem attollite vexillum, efferte vocem ad illos: agitate manum; ut ingrediantur portas ingenuorum.

3 Ego præcepi ſanctificatis meis; etiam vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.

4 Vox multitudinis in iſtis montibus *auditur ad* ſimilitudinem populi ampli: vox [b] tumultuoſa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum luſtrat exercitum [c] bellicum.

[b] Heb. *tumultus.*
[c] Heb. *belli.*

5 Veniunt e terra longinqua, ab extremitate cœlorum, Jehova & [d] inſtrumenta indignationis ſuæ, ad corrumpendum totam iſtam terram.

[d] Heb. *vaſa.*

6 Ejulate, nam propinquus *eſt* dies Jehovæ; cùm vaſtatio ab omnipotente advenerit.

7 Idcirco omnes manus remiſſæ erunt, & omne cor humanum colliqueſcet,

8 Et conturbabuntur, tormina & dolores corripient *eos*, ſicut parturiens indoleſcent; quiſque de proximo ſuo admiratione rapientur, *quod ſit* [e] facies inflammatiſſima facies eorum.

[e] Heb. *facies flammarum.*

9 Ecce, dies Jehovæ advenit, ſævus & excandeſcentiâ & accensâ irâ; ad diſponendum iſtam terram in deſolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.

10 Nam ſtellæ cœlorum & ſydera eorū non facient ut luceat lux ſua; tenebroſus erit ſol ab exortu ſuo, & luna ſplendidam non edet lucem ſuam.

11 Et animadvertam in orbis habitabilis malitiam & [f] in improborum iniquitatem; faciamque ut ceſſet faſtus ſuperborum, elationēque violentorum dejiciam.

[f] Heb. *in improbos iniquitatem ipſorū.*

12 Faciam ut pretioſior ſit mortalis auro purgatiſſimo, & homo inſigni auro Ophirino:

13 (Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco ſuo; in excandeſcentia Jehovæ exercituum, [g] & quo die accenditur ira ejus.

[g] Heb. *& in die accenſionis iræ ejus.*

14 Nam erit ut caprea depulſa, & ut pecus, nullo colligente: quiſque ad populum ſuum ſpectabunt, & quiſque in terram ſuam fugient:

15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet iſto gladio:

16 Et parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminæ eorum vitiabuntur.

17 Ecce ego excito contra iſtos Medum; qui argentum non æſtimabunt, & ipſo auro non delectabuntur:

18 Sed *ipſorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miſerebuntur, filiolis non parcet oculus eorum.

19 Eritque Babylon, ornamentum regnorum, ornatus excellentiaque Chaldæorum; ſimilis [h] ſubverſioni, qua Deus ſubvertit Sedomum & Hhamoram.

[h] He. *ſubverſioni Dei Sedomum; ut nomina apud Hebræos verborum ſuorū conſtructionē obtinent. Gene. 19.*

20 Non conſidebit in æternum, neq; habitabit in [i] generationem quamque: neque figet tentorium ibi Arabs; & paſtores non facient ut recubent ibi *greges*:

[i] Heb. *generationem & generationem*

21 Sed recubabunt illic [k] feræ, & implebunt domos eorum [l] noxia animalia: habitabuntque illic [m] ululæ, & ſcopes ſaltabunt illic:

[k] Heb. *deſerta, id eſt, deſertū colentia*
[l] Heb. *facientia ah, id eſt, dolorem & malum hominibus afferentia: eſt enim participium. ductum ex interjectione dolentis.*
[m] Heb. *filiæ ululæ, ut Levit. 11.16.*

22 Clamabitq; terrificum animal in viduatis palatiis ipſius, & [n] ſerpens in templis [o] voluptariis; propinquum autem eſt ut adveniat tempus ejus, & dies ejus non protrahentur.

[n] Heb. *draco, id eſt omnis ſerpentis genus: vide Exo. 7.12.*
[o] Heb. *voluptatis.*

CAPUT XIIII.

1 NAM miſerebitur Jehova Jahhakobi, & eliget rurſus Jiſraëlitas quos reponat in terra ipſorum; adjungétque ſe advena ipſis, & aſſociabunt ſe domui Jahhakobi.

2 Nam accipient ipſos populos, adducéntque eos in locum ſuum, & conſtituent ſe poſſeſſores eorum [a] Jiſraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut

[a] Heb. *domus Jiſraëlis.*

b Heb. *in servos & ancillas.*

[b] ut servi sint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abusi fuerint ipsis, dominabunturque in exactores suos.

3 ° Et erit, quo die requiem præstiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a servitute dura illa [c] quæ exercita fuerit in te;

c Heb. *qua servitum fuerit de te: sic Deut.1.23*

4 Ut proferas ° parabolam hanc de rege Babyloniç, ac dicas; ° quomodo cessavit ° exactor, cessavit ° aurea ?

5 ° Fregit Jehova ° baculum improborum, sceptrum dominantium.

6 ° Percutientis populos excandescentia plaga ° est [d] immota: dominans [e]° iracundé gentibus agitatur percutione, *quam* non ° cohibebit.

d Heb. *sine amotione.*

e Heb. *in ira sua.*

7 ° Quiescit, tranquilla est ° tota terra; fragorem edunt cautu.

8 ° Etiam ° abietes lætantur de te, cedri ° Libani, *dicentes*; ex quo occubuisti, non ascendit ullus cæsor contra nos.

9 ° Sepulchrum infernè commotum est tua causa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut surgant e soliis suis omnes Reges gentium;

10 Qui omnes alloquentes te ° dicant; ° etiam tu infirmatus es sicut nos? nobis similis factus es?

11 ° Deducitur in sepulchrum fastus tuus, strepitus nabliorum tuorum; ° substernitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis.

12 Quomodo decidisti ° de cœlis ° Lucifer, °nate Aurora? ° succisus es usque in terram? ° debilis es supra gentes?

13 ° At tu dicebas [f] cum animo tuo, ° in cœlos ascendam supra stellas Dei fortis, exaltabo solium meum: & ° sedebo in monte conventus ° in lateribus Aquilonis:

f Heb. *in corde tuo.*

14 Ascendam supra excelsa nubis densæ, me æquabo excelso.

15 ° Veruntamen in sepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,

16 Videntes te considerabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille est qui commovebat terram, qui concutiebat regna?

17 Disponebat orbem habitabilem sicut desertum, & civitates ejus destruebat; vinctos suos non solvebat *reversuros* domum?

18 ° Omnes Reges gentium, quotquot sunt; occubuerunt [g] ° gloriosè quisque domi suæ:

g Heb. *in gloria.*

19 Tu verò abjiceris ° e sepulchro tuo, ° ut surculus abominandus, *ut* vestimentum interfectorum, [h] onustorum crebris ictibus gladii: *ut* descendentes ad lapides foveæ, ut cadaver proculcatum.

h Heb. *onustorum gladio*

20 Non adunaris illis in sepultura, quia terram tuam corrupisti, populum tuum interfecisti; non prædicabitur in seculum ° semen maleficorum.

21 ° Parate filiis ejus mactationem propter ° iniquitatem majorum ipsorum; ne surgentes hæreditariò possideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.

22 Nam insurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; ° excisurus sum Babyloniæ nomen, & residuum, filiumq́; ac nepotem, dictum Jehovæ:

23 ° Et disponam eam [i] ut sit hæreditaria possessio ° anatariæ, & stagna aquarum; everramq́; eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.

i Heb. *in hæreditariam possessionem.*

24 ° Juravit Jehova exercituum dicendo: ° *mentiar*, nisi quemadmodum [k] proposui mihi, ita fuerit, & quemadmodum consilium inivi, illud extiterit:

k Heb. *imaginatus sum.*

25 ° Cùm frangendo Assyrium in terra mea, super montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab istis jugum ejus, & onus ejus ab humero ° istius amoveatur.

26 ° Hoc illud consilium est, quod initum fuit contra totam ° illam terram; & hæc illa manus extensa contra omnes ° istas gentes.

27 ° Nam Jehova exercituum ineunte consilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Cùm propheta suprà capite 5. & 6. sub finem, non obscurè maximam cladem Judæis, eversionemq́; regni per Chaldæos futuram prænuntiasset, populum, tempus, expeditionemq́; futuram ita circumscribens, ut non posset de ea dubitari: nunc demum his duobus capitibus populum Dei consolatur duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicii quo Deus Babylonios perditurus est, hoc capite; & narratione restitutionis populi, in qua sit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, sequente capite. In narratione autem hujus capitis (ut nihil de inscriptione dicamus, versu 1.) tria ex ordine rerum gestarum exponuntur: primùm est proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonii ad flebilem ejulatum provocantur, usq; ad vers.9. secundum est narratio malorum, quæ Babylonii divinitus & humanitus perpessuri sunt, inde ad ver.19. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta consecuturus, ad finem usque. Quamobrem huic prophetiæ & aliis ejusdem argumentis optimè attributa est oneris sive onerosæ prophetiæ appellatio.* 2 Super montem] *tota hæc proclamatio per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset, primùm ex autoritate Dei Medos armat, qui disertè nominantur infrà ver.17. & bellicam rationem apparatumq́; describit elegantissimè, versibus quatuor: deinde maximam consternationem Babyloniis imperat, ver.6. & duob. seq.* Montem eminentem] *nam inde solent dari bellorum tumultuúmve significationes in montosis regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio, in qua prædicit fore ut arma conclamentur: sic infrà 18.3.* Efferte vocem] *id est, propinquos voce, & longinquos significatione ad arma convocate.* Ingrediantur portas] *id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex aliena præda erant locupletissimi.* 3 Ego præcepi] *ætiologia superioris proclamationis, a decreto & arcano instinctu Dei.* Sanctificatis] *id est, Medis & Persis, quos ego destinavi atq́; comparavi ad exequendum judicium meum.* Vocavi po.] *id est, potentia instruxi, & excellentia, atque exultabunda alacritate, quę milites fortes decet.* 4 Vox multitud.] *id est, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat.* 5 Ab extremitate] *i. locis quàm longinquissimis: emphatica hyperbole.* Totam istam] *Babyloniam.* 6 Ejulate] *altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver.2.* 7 Omnes manus] *id est, infirmabuntur Babylonii & corpore & animo: vide Danielis.5.* 8 Admiratione rapientur] *cogitantes se prius ingenuos strenuosq́; fuisse, & Medis aliisq́; gentibus imperasse; jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosissimè.* Facies inflam.] *id est, perfusa rubore & confusione maxima.*

maxima. 9 Ecce] *secunda pars narrationis, ut diximus in versum secundum, similiter per hypotyposin calamitates Babyloniorum explicans.* Sævus & excan.] *id est, quo Deus excandescens & accensus ira sæviet in Babylonios.* Disponendum istam ter.] *hoc enim maxime factum est cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes distraxit per bonam partem Babyloniæ : prout evidentiùs exponitur infrà.* 14.23. 10 Nam stellæ] *explicatio singularis interminationis quæ posita est superiore versu : cœli (inquit) & terra omnibus adversabuntur, usque ad vers.* 14. & *Medi non parcent cuiquam, inde ad ver.* 19. Stellæ] *quæ alioqui in Chaldæa sunt evidentissimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib.* 1. *de divinatione) & nubium raritatem. Est autem allegoria, ad significandum gravissimas calamitates, in prophetis frequens. Stellam porrò a sydere hoc loco distinguit propheta, ut Græci astera & astrum : nimirum ut stella sive aster sit singulare aliquid sydus verò vel astrum sit quiddam ex pluribus stellis coagmentatum, cujusmodi sunt signa astronomiæ.* 12 Faciem] *id est, Medorum Persarumq́ animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis superbos istos & violentos persequantur, neque ullo pretio huc adduci possint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver.* 17. *quod non dubium est tum demum evenisse, cùm occupata est Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danijel.* 5. 13 Idcirco] *brevis ætiologia, qua Deus hypothesin judicii sui venturi in Babylonios confirmat thesi : idcirò (inquit) id est, propter malitiam, iniquitatem, fastum, & violentiam, non possum non excandescere & accendi, quam cœlum & terra ipsa perhorrescunt, & (cùm opus est) commoventur ad testificanda & præstanda judicia mea : quod ut fieret evidentius, hunc versum parenthesi inclusimus.* 14 Nam erit] ἐργασία *comminationis qua posita est ver.* 12. *nullo (inquit) pretio superbi isti redimentur : nam fugientes illos persequentur Medi, hoc versu : inventos confodient ; & antequam confodiant, omnes contumelias atrocissimas facient vivis illis atq́ videntibus, versibus duobus sequen.* Nullo colligente] *id est, neq́ ullus vel ex gentilibus & necessariis ipsorum (ut sequentia verba explicant) audebit istorum quenquam in domum suam recipere.* 16 Parvuli eorum] *vide Psal.* 137.9. 17 Ecce ego] *conclusio superioris interminationis, in qua judicium gravissimum & gentem nominatim definit ; quam suprà obscurè indicaverat ver.* 2. & *tribus sequentibus.* Medum] *id est, Darium Medum cum copiis suis, & auxiliaribus generi Cyri Persarum regis.* 19 Eritq́;] *tertia pars narrationis, ut diximus suprà in ver.* 1. *exponens miserabilem desolationem, vastitatemq́ Babyloniæ : quæ non tota uno tempore exhausta est ; sed tamen eò redacta tandem, ut tantùm duraret ibi Jovis Beli templum Vespasiani temporibus : vide Plin. lib.* 6. *nat. hist. cap.* 26. Ornamentum] *hæc per appositionem legenda sunt. q.d. quæ nunc caput est Chaldaicarum gentium, & summam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem.* 20 Non considebit] *id est, ita vastabitur, ut neque suis incolis futura sit commoda ad habitationem vel commorationem, neque exteris egentissimis ; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad pascuum. Primùm enim bellis variis attrita est, deinde oppressa regulorum post Alexandri magni mortem tyrannide, ac postremò exhausta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonagesimum.* Arabs] *id est, Nomades scenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ contermini.* 21 Scopes] *aves deformes motu satyrico, olim inauspicatæ, voce incondita, quarum meminit Homerus Odyss.* 5. *Latini etiam asiones vocant, Galli sua appellatione dominas : quæ avis est imitatrix, ac parasita, & quodam genere saltatrix, ut loquitur Plinius lib.* 10. *natur. hist. cap.* 23. *Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentis membri, & huic adjuncti verbi maluimus sic interpretari ; quàm ad satyros, faunos, tragopanades, aut ejusmodi portenta accommodare.* 22 Terrificum animal] *id est, draco : nam Propheta primùm de quadrupedibus, tum de volucribus egit, superiore versu ; nunc de reptilium genere.* Tempus ejus] *i. quo incipient hæc mala invadere Babyloniam : cœperunt autem illa post ducentos fermè annos quàm hæc a Propheta fuerunt prænuntiata.* Dies ejus] *quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit, q.d. non durabit diu illorum gloria, aut vestra calamitas : qui finis est* μεταβατικὸς, *ad narrationem sequentem.*

IN CAPUT XIIII.

1 Nam miserebitur] *altera pars narrationis, in qua exponitur primùm causa & forma instaurationis & amplificationis Ecclesiæ, duobus versibus ; deinde usus promissionis Dei perceptæ in Ecclesia, a ver.* 3. *ad finem usque.* Eliget rursus] *id est, gentem, quæ in speciem fuerat rejecta & alieno dominatui exposita, perinde recipiet quasi de integro electa foret : humanitus dictum.* Adjungetq́;] *promissio vocationis gentium per Christum, in quo demum consummata est instauratio in plenitudine Judæorum & gentium, ut totus Jisraël servetur, Rom.* 11. 2 Nam accip.] *allegorica figuratio regni spiritualis Christi, in quo fideles servi & ancillæ comparantur Domino ministerio verbi, ut prædixit Joël* 2.29. *infideles verò velut mancipia abjectissima coguntur in ordinem, & subjiciuntur potentiæ Christi & Ecclesiæ ejus.* 3 Et erit] *secundus locus de usu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Ecclesia fuerint percepta, ut diximus in ver.* 1. *Est autem hic usus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præscribit Ecclesiæ propheta ad finem usque capitis.* 4 Parabolam] *id est, cantionem quæ in ore sit omnium ; ut Numer.* 21. 27. *Sunt autem hujus cantionis sive prædicationis quæ imperatur Ecclesiæ, partes quinque : prima est propositio summæ ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus versibus ; secunda, narratio sarcastica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a vers.* 7. *usque ad* 18. *tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus ampliùs in Babyloniam exerciturus est, usque ad ver.* 24. *quarta, confirmatio a promissione, juramento, & exemplis judiciorum Dei, vers.* 24. & *sequentibus ; ultima, conclusio, duobus reliquis.* Quomodo] *propositio* διαλογιστικὴ, *qua per admirationem videntur omnes querere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte intercideret.* Exactor] *tyrannus sævus.* Aurea] *Chaldaica vox ad perstringendam Chaldaicæ monarchiæ superbiam ex fiducia opum maximarum conflatam : quo spectat descriptio illa Danijelis* 2. & 3. 5 Fregir] ὑποφορὰ *sive subjectio ad præcedentem admirationem, duobus versibus exponens quis, quo, quantóque malo affecerit Babylonios, & quamobrem.* Baculum] *id est, durum imperium, quasi exerceretur in belluas : allegoria.* 6 Percutientis] id

id est, Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indignissimè; ut exempla multa apud Danijelem ostendunt. Est immota] *id est, plagam istam neque amoturus est Deus (qui inflixit) unquam, neque ullius effecturus potentia sua ut amoveatur a Babylonius.* Iracundè] *id est, ista intoleranda iracundia, quæ etiam ἀδύνατα hominibus imperabat, & de omnium vita conscientiaque tyrannicè statuebat, ut apud Danijelem videre est.* Cohibebit] *ipse, aut alius quispiam.* 7 Quievit] *altera pars cantionis, ut diximus in vers. 4. qua per prosopopœiam res omnes & viventes & sensus vitæque expertes inducit Propheta lætitiam agitantes de funesto casu Babyloniæ; primùm quidem totam terram, hoc versu; deinde arbores, sequente versu; postremò vero mortuos, inde ad versum 18.* Tota terra] *id est, habitatores terræ, metonymicè.* 8 Etiam] *amplificatio a rebus sensu carentibus, quibus hyperbolicos exultatio & sermo tribuitur ex tranquilitatis sensu.* Abietes] *ex quibus terra & mari magnifica opera construebantur ad Regum Babyloniorum libidinem.* Libani] *cui reges Babyloniæ ac deinde Persidis præficiebant saltuarios: ut Nechemjæ 2.8.* 9 Sepulchrum] *ultimus prosopopœiæ locus (ut observatum est vers. 7.) quo sepulchrum, velut dux mortuorum, suas omnes copias excitat, ut Babylonium collapsum alloquantur, & velut indignum qui sepeliatur secum, repudient a consortio suo.* 10 Dicant] *hujus sermonis ficti partes sunt duæ: una est qua fastum immanissimum Babylonii per contentionem exagitant, usque ad versum 15. altera, qua etiam honore & beneficio sepulturæ illum indignum judicant & abjiciunt a se, versibus reliquis.* Etiam tu] *ironicus sermo per admirationem, tribus versibus, qui deinde amplificatur per comparationem præfidentis animi & gloriationis qua fuerant usi Reges Babylonii, ver. 13. & 14.*

11 Deducitur] *id est, cares omni honore sepulturæ, justaque ipsa (quæ tibi ut potentissimo Regi fuerant solvenda) velut sepulta jacent, neque adhibentur tibi. Hoc enim non dubium est evenisse, ex historia quæ habetur Danijelis 5.* Substernitur tibi] *id est, cares omni pollinctura, conditurâque aromatica quæ Regibus adhiberi solet, vermibus & putredini omni ex parte expositus.* 12 De cœlis] *id est, e summa illa velut cœlesti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem summam figurans commodissimè.* Lucifer] *stella præveniens solem & ante matutinum exoriens magnitudine alia sydera exsuperans, & claritatis tantæ ut unius hujus stellæ radiis (præter solem & lunam) umbræ reddantur: quam alii Veneris, alii Isidis, alii Junonis, alii matris Deûm appellavêre: ut ostendit Plinius lib. 2. cap. 8. natur. histor. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonii hæc appellatio ipsi attributa est.* Nate aurora] *id est, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes lateribus matrum apud Hebræos nominantur, quemadmodum observatum est Genes. 18.7.* Succisus es] *altera allegoria, a similitudine arboris cujus nulla extent vestigia: quæ allegoria similiter de Nebucad-netzare dicitur Danijel. 3.* Debilis] *id est, magis dejectus justo judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, postquam eversa sunt, sua superfuerunt vestigia: hujus verò ne ipsum quidem nomen aut tenuissima imperii particula mansit. Ita his verbis inest gradatio, cujus causa verbum Hebræum accipimus ἀμελϐάτες, ut Ijobi 14.11.* 13 At tu dicebas] *alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonii. quasi dicat, ubi nunc est illa gloriatio tua qua tu dicebas, cœlestem quandam dignitatem obtinebo: quod sequentibus verbis proponit thrasonica illa regis gloriatio.* In cœlos ascend.] *id est, sedem, dignitatem, imperium, potestatemque divinam mihi vindicabo; quod finis sequentis versus explicat.* Sedebo in monte] *id est, Dei ipsius sedem occupabo, & eundem mihi aßumam honorem qui attributus est Deo in monte Tzijonis a Judæa gente.* In lateribus Aquil.] *ad quæ spectat mons Tzijon, si cum situ Jeruschalaimorum comparatur.* 15 Veruntamen] *altera pars sermonis, ut ostendimus in versum 10. qua exponunt mortui ne valentibus quidem Medis & Persis sepelire Babylonium, passuros esse mortuos; sed cum recognitum consensu uno e numero suo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem.* 18 Omnes reges] *tertia pars, prophetica narratio gravissimorum judiciorum Dei, tum veluti præsentium quæ Judæi erant visuri in regem Babyloniæ, tribus versibus; tum deinceps amplius eventurorum, vers. 21. & sequentibus.* Gloriosè] *id est, non ita turpiter ut tu.* 19 E sepulchro tuo] *id est, in quo alioqui fuisses sepeliendus.* Ut surculus] *triplex similitudo evidentissimè hoc loco describit abjectissimum statum Babylonii: prima est putris surculi; secunda, vestimenti undequaque proscissi & fœdati sanguine; tertia, cadaveris, quod ita negligitur liberè proculcetur omnium pedibus, & ne tum quidem sepeliatur cùm fovea præstò est; sed jacens ad cippum aut monumentum foveæ deseratur.*

20 Semen maleficorum] *id est, tuum: sic transitur ad sequentem narrationis partem.* 21 Parate] *alter locus narrationis, quo ostendit Propheta non semel tantùm perditum iri Babyloniam, sed sæpius etiam inposterùm, donec tota deserta sit: quamobrem ad majorem emphasim primùm certi velut milites, administri judiciorum Dei accersuntur, & mandatum accipiunt: ut suprà 13. 2. & sequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipse effecturus est duobus sequentibus. Fuerunt autem isti administri judiciorum Dei tum Medi & Persæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alii de quibus sparsim in historiis habetur mentio.* Iniquitatem major.] *id est, similem omnino ei quam fecerant majores, ut solent accumulare iniquitates quoscunque abdicavit Deus: sic 2. Reg. 24.5. Hanc interpretationem comprobant verba proximè sequentia. quasi dicat, æquè atque majores sui viribus suis abuterentur suâque amplitudine, nisi hoc facto caveretur.* 22 Excisurus] *istarum copiarum, quas modò accersivi, operâ.* 23 Disponam eam] *id est, desertissimam efficiam & palustrem totam: quod factum esse magis ac magis, ex quo tempore Euphrates derivatus est Cyri & Orchoënorum operâ, ipse Ptolemæus testis est.* Anatariæ] *Aquilæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Percnon vocant, alii Plancum, de qua Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, similiumque locorum comparatione confirmatur: infrà 34.11. & Tzephanjæ 2.14.* 24 Juravit] *confirmatio superiorum interminationum in Babyloniam, primùm a juramento Dei, hoc versu; deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Assyrios, sequente versu.* Mentiar] *eclipsis in juramentis frequens, ut Numerorum 14.35.* 25 Cùm frang.] *prophetica definitio temporis, quo in Babylonios judicia sua exerciturus est Deus; nimirum postquam perfecerit interminationem quam prius Aßyrio denuntiaverat, cap. 10. 26. & 27. sic*

pro-

priorem illam eversionem Assyriorum monarchiæ tanquam signum proponit hujus longo pòst intervallo eventuræ, ut apud Jirmejam exempla leguntur quamplurima. Istius] *populi mei.* 26 Hoc illud conſ.] *conclusio, ut dictum est suprà in versum* 4. Illam terram] *Babyloniam.* Istas gentes] *Babylonias, & parentes imperio Babylonico.* 27 Nam Jehova] *ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Persa quidam apud Herodotum in Calliope verbis elegantissimis.*

CAPUT XV.

Propheta Pelischtæis bonam partem Judææ iniquè possidentibus excidium luctuosum denuntiat operâ Regis Chizkijæ: itaque populum Dei confirmat, & instituit Regem.

1 ᵃQUO anno mortuus est rex Achaz, fuit ᵃonerosa prophetia hæc.

2 ᵃNe lætator, tu Palęstina tota, ᵃquòd confracta fuerit virga ᵃpercutientis te: namᵃ e radice serpentis prodit ᵃvipera, etiam fructus illius prester volans.

3 Deinceps pascent ᵃprimogeniti tenuium, & egentes securè cubabunt: cùm ᵃenecavero fame radicē tuam & residuū tuumᵃinterfecerit.

4 ᵃEjula porta, exclama civitas, diffluere te Palæstinam totam: namᵃab Aquilone ᵃut fumus advenit, ᵃneque ullus se subducturus est in cœtibus ejus.

5 ᵃQuid ergo responsurus est legatis ᵃgentis? ᵃJehovam fundasse Tzijonem, ut in eam se recipiant pauperes populi sui.

ᵃ Heb. *onus.*

ANNOTATIO.

1 Quo anno] *id est, cùm Chizkija solus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeschahhjæ, nimirum quas Chizkija regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cùm præcedente jungatur, neque temporum ratio ferre potest, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes istæ, inscriptio, ver.* 1. *denuntiatio instantis mali in Pelischtæos, tribus versibus; & conclusio ab explicatione causæ, ver. ultimo.* Onerosa prophet.] *ut suprà* 13.1. 2 Ne lætator] *etsi hæc denuntiatio ad emphasim compellat Pelischtæos, non dubium est tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorumq; fiduciam hoc modo fuerit enuntiata. q.d. non est, quod vos, ô Judæi, animum porrò abjiciatis & cedatis potentiæ Pelischtæorum: quin potius bono animo estote: nam hoc ego confidenter Pelischtæis denuntio, non esse cur lætentur amplius de victoria sua, de præda, de oppidis captis,* 2. *Chronic.* 28.18. Quòd confracta] *id est, quòd inde a temporibus Hhuzzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia sine ullo impedimento.* Percutientis te] *id est, Hhuzzijæ, qui Pelischtæos affecit malis gravissimis.* 2. *Chron.* 26.6. E radice serp.] *id est e stirpe Hhuzzijæ, qui vos momordit graviter ut serpens : allegoria.* Vipera] *id est, rex Chizkija, qui vos admorsurus est graviùs, imò gravissimis & immedicabilibus malis summa alacritate affecturus : quod sequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chizkijæ Pelischtæos per se tentasse quidquam non meminimus legere.* 3 Primogeniti] *id est, tenuissimi Judæi & summè attenuati attritique calamitatibus, in hoc suo Rege velut pastore conquiescent, & fruentur bono : vide Ijobi* 18.13. Enecavero fame] *id est fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos consumpsero, & cùm turres ipsas custodum, tum civitates munitas evertero: quod factum est opera Chizkijæ* 2. *Reg.* 18.8. Interfecerit] *Chizkija.* 4 Ejula] *explicatio summi illius excidii quod modò attigerat, per prosopopœiam.* Ab Aquilone] *id est, ex Judæa, quæ ratione Pelischtææ ad Aquilonem sita est.* Ut fumus] *id est, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obsistere Pelischtæi possint Chizkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentissimè: & quem ignis iræ meæ accensus excitabit & impellet in vos.* Neque ullus] *id est, non mollescent, aut frangentur animi Judæorum Chizkijæ ministrantium in exequendis Dei judiciis, sed procedent cuncti alacerrimè.* 5 Quid ergo] *conclusio; qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia sit Pelischtæorum legatis responsurus.* Gentis] *Pelischtææ.* Jehovam fundasse] *id est, ostendet Rex nihil ad se pertinere quid Pelischtæi obtendant, quid possint, quidve possideant in Judæa, sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulò, ut miseri sui populi sedes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.*

CAPUT XVI.

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctumq; maximum prænuntiat: æquas conditiones a Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præfinit tempus illius.

1 ᵃONEROSA prophetia Moabi. Cùm noctu vastata fuerit ᵃHhar-Moabitarum, excisa fuerit; cùm noctu vastata fuerit ᵃKir-Moabitarum, excisa fuerit:

2 ᵃAscendet ᵃBajithum, & ᵃDibonem, ᵃBamothas cum fletu: super ᵃNebunte & super ᵃMedeba Moab ejulabit; ᵃin omnibus capitibus ejus calvitium *erit*, omnis barba excisa.

3 In compitis ejus accingentur cilicio: super tecta ejus & in plateis ejus quisque ejulabit, descensurus cum fletu suo.

4 Et exclamabit ᵃChesebhon, Elhhaléque; ᵃJahatzum usque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; ᵃ vitę suæ tædebit ipsum, *dicendo*:

5 ᵇAnimus meus Moabum inclamat, ᶜclausuras ejus, ᵃTzohharem usque, *quasi* ᵃvitula trima: ᵃquoniam ᵃper clivum Luchithę cum fletu ascendit, quoniam via, Choronajimorum clamore ᵈ fragoso ᵃboant.

6 Nam aquæ ᵃNimrimorum ᵃdesolatæ erunt: ᵃexarescet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.

7 Idcirco ᵃresiduum fecerit: at ᵉ quæcunque recondiderint, ᵃ in vallem Arabum exportabunt ea.

8 Nam ᵃcircuibit exclamatio illa terminum Moabi; ᵃ ad confluentes usque ejulatus ejus,

ᵃ Heb. *anima sua mala videbitur ipsi.*

ᵇ Heb. *cor meum.*

ᶜ He. *vectes ejus.*

ᵈ He. *fractionis, vel fragoris.*

ᵉ Heb. *repositum eorum.*

etiam ᵉ Beer-Elima ejulatus ejus;

9 Quòd ᵃ aquæ Dimonis plenæ ſanguine futuræ ſint, cùm ᵇ diſponam in Dimone additamenta: [f] ᶜ evadentibus *verò* Moabitis ᵈ leonem, & reſiduo terræ.

[f] Heb. *evaſionis Moabitarum.*

10 ᵃ Mittite ᵇ agnum Dominatoris terræ, ᶜ a Petra ad deſertum uſque; ᵈ ad Montem filiæ Tzijonis.

11 ᵃ Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis vaga, nidus dimiſſus: ᵇ erunt [g] Moabitides ad vada Arnonis.

[g] Heb *filiæ Moabi.*

12 ᵃ Ini conſilium, fac judicium, diſpone ᵇ tanquam noctis, umbram tuam ipſo meridie: abſconde propulſos, vagantem ne prodito.

13 Commorentur apud te ᵃ propulſi mei; ô Moab, eſto latibulum ipſis a conſpectu vaſtatoris: ᵇ nam ᶜ deſinet qui premat, deficiet vaſtator, conſumentur calcatores ſinguli e terra:

14 Et ſtabilietur ᵃ benignitate ſolium, cui inſideat [h] conſtanter in tentorio Davidis; ᵇ judex & procurans jus, & promptus ad juſtitiam.

[h] Heb. *in veritate.*

15 ᵃ *Verùm* audivimus ſuperbiam Moabi, faſtuoſum eſſe admodum: *ut* ᵇ faſtus ejus & ſuperbia ejus, & excandeſcentia ejus, non ita fient mendacia ejus.

16 ᵃ Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unuſquiſq; ejulabit, ᵇ de fundamentis Kir-chareſethæ effabimini, ᶜ veruntamen contrita ſunt.

17 Quinetiam vites Cheſchbonis elanguent, vitis ᵃ Sibmæ; ᵇ Domini gentium ᶜ retundunt lectiſſimas plantas ejus, ᵈ Jahhzerem uſque attingunt, errant per deſertum: propagines ejus evelluntur, ᵉ trajiciunt mare.

18 Idcirco defleo fletum Jahhzeris, vitem Sibmæ; irrigo te lachryma mea, ô Cheſchbon & Elhhale: quoniam de æſtivis fructibus tuis, & de meſſe tua ᵃ celeuſma concidit,

19 Et intercepta eſt lætitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, ᵃ celeuſma facio ut ceſſet.

20 Idcirco ᵃ viſcera mea propter Moabum, tanquam cithara perſtrepunt; & interanea mea propter Kir-Chereſum.

21 ᵃ Itaq; erit ut perſpicuum ſit fatigari Moabum in excelſo ſuo, cùm veniens ᵇ ad ſanctuarium ſuum deprecatum, nihil tamen potuerit.

22 Illud eſt verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum ᵃ inde ab illo tempore.

23 Nunc verò loquitur Jehova dicendo, ᵃ intra tres annos, ut ſunt anni mercenarii, vilis reddetur gloria Moabi cum tota ſua multitudine maxima: ita ut reſiduum ſit parvum, minus puſillo, invalidum.

ANNOTATIO.

1 Oneroſa prophet.] *Vide ſuprà 13.1. Hujus prophetiæ partes præcipuæ ſunt tres: prima eſt propoſitio calamitatum luctuoſiſſimarum quæ Moabitis erant eventuræ, uſque ad verſum 10. ſecunda eſt conteſtatio exprobrans beneficia a Deo oblata, ingratùmque Moabitarum animum, quo denuntiatas calamitates ſibi acceſſiverint, inde ad verſum 22. tertia, concluſio circumſcribens tempus quo Deus ſuam illam ſententiam erat executurus, duobus verſibus ultimis. In hac autem propoſitione deſcribuntur cladis initia, duabus ſummis civitatibus per Schalman-eſerem exciſis, verſu 1. luctus graviſſimus totam regionem pervadens, uſque ad verſum 6. & cauſæ ex quibus Moabitæ in tantum luctum compellentur: nimirum horriditas regionis totius, verſu 6. commeatus qui ſupererat repentina conſumptio, verſu 7. miſerabilis incolarum fuga, verſu 8. & horrenda ſtrages, verſu 9.* Hhar] *ut Numer. 21.28. metropolis Moabitarum in agro ejuſdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id eſt, kir-cheres ſive kir-chareſeth, ut nominatur infrà ver. 16. & 20. quod enim vulgò interpretes confundunt cum kiro, cujus fit mentio 2. Regum 16. 9. planè abſurdum eſt; cùm illud Medorum ſit, hoc verò diſtinctionis cauſa kir-Moabitarum appelletur, aut kir-cheres, id eſt ſolis, qui fortaße ibi colebatur.* 2 Aſcendet] *id eſt, huc illuc circumcurſabit incertus, Deos & homines implorans fruſtra.* Bajithum] *oppidum ab inſigni idololatria dictum κατ' ἐξοχήν, quod alibi dicitur Behhon, Bahhal-Mehhon, & Beth-bahhal-Mehhon Numer, 32.3. & 38. & Jehoſch. 13.17. in finibus Rëubenitarum, 1. Chro. 5.8.* Dibonem] *Rëubenitis attributum, Jehoſch. 13.17.* Bamothas] *ſive Bamoth-bahhalem, id eſt, excelſa Bahhalis, ut Jehoſchu ibidem.* Nebunte] *ſimiliter Rëubenitarum, Numer. 32.38.* Medeba] *Medava Ptolemæo, termino Rëubenitarum, Numer. 21.30. & Jehoſchu. 31.16.* In omnibus capitibus] *id eſt, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuiſſe infidelibus oſtendit Moſche Levit. 19.27. & 21.5. & Deuteron. 14.1.* 4 Cheſchbon] *hæc oppida ſimiliter fuerant Rëubenitis attributa, Numer. 32.37. & Jehoſchu. 13.17.* Jahatzum] *id eſt, uſque ad ultimos fines: locus eſt inſignis clade Sichonis, Numer. 21.23. & Meraritarum habitatione, Jehoſchu. 21.36.* 5 Animus meus] *proſopopœia emphatica ſtrenuorum Moabitarum, tentantium populares ſuos profugientes confirmare. quaſi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce poſſum, ut fugientes revocem: ſed fruſtra.* Clauſuras ejus] *id eſt, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrem Hhebræi vectes vocant, græci φρουρὰς quaſi προόρους, Latini clauſuras ſive claſuras; unde Suidas κλεισουρὰς appellationem ſumpſit, & transformavit in Grecam vocem quæ ſignificat clavem termini.* Tzohharem] *de qua Gene. 19.22. ſenſus eſt, tam magna voce contendo (inquit ſtrenuus Moabita) ut mea vox ipſos Moabitarum terminos & lacum Aſphaltitem prætervolans Judæam quoque perſonet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam contentionémque vocis. quaſi dicat, non clamo, ſed boo ac velut intono, ut Moabitarum popularium meorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum eſt juvencam inſuetam jugo, minimè effœtam, ac proinde ferociorem, graviores boatus & valentiores edere; cujuſmodi ferè eſt triennis.* Quoniam] *ætiologia contentionis inclamando, quæ modò dicta eſt: planè (inquit) mihi ſumma vi boandum eſt; cùm hîc omnia ſummo luctu perſonent; proinde vix niſi adhibito clamore ſummo, ac ne vix quidem exaudiri poſſim.* Per clivum] *id eſt, montes & valles ejulatibus ipſorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam aſcenſus Luchith Judæam ſpectabat, deſcenſus verò Choronajimorum (ut nominatur Jirmejæ 48.5.) in altera parte ex adverſo erat.* Boant] *hîc Propheta verbo ficto utitur & κακοφώνως, ad repræſentandam inconditam tumultuantium vocem.* 6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram ſive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer. 32. 3. & 36. Hi autem propterea hîc nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant, ubi ſita eſt Nimra attri-*

buta Gaditis, Jehoſchuahh. 13. 27. Deſolatæ erunt] *id eſt, exhaurientur, areſcent.* Exareſcit enim] *id eſt, ipſa convallis, ut ut ſit irrigua, tota erit ſterilis: quod elegantiſſima gradatione deſcribit Propheta.* 7 Reſiduum fecerit] *conceſſio ironica, quaſi dicat Propheta, comportent illi commeatum arbitratu ſuo, & de cibario ſibi proſpiciant per me licet: non effugient tamen hæc judicia Dei.* In vallem] *id eſt, invadentes agrum & occupantes Aſſyrii, omnia promptuaria veſtra exhaurient, & ad finitimos Arabas Aſſyrio regi fœderatos ſpolia aſſervanda devehent: nam propter hoc officium aliaq; hujuſmodi immunes fuiſſe Arabas ante meminimus ex Herodoto lib.3. Vallem autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam deſertam ibatur per deſcenſum Choronajimorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Alſadamos.* 8 Circuibit] *id eſt, pervadet agrum totum in oras uſque extimas.* Ad confluentes] *fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum, Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii propriam faciunt, appellativè accipimus.* Beer-Elima] *id eſt, puteum potentum, a principibus Jiſraëlitarum effoſſum: ſic appellatur locus de quo Numer. 21. 16. & ſequentibus, communi Moabitarum appellatione, qui principes, Elim, id eſt potentes, vocant, ut Exodi 15. 15.* 9 Aquę Dimonis] *his verbis alludit Jeſchahhja ad hiſtoriam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quaſi dicat, quemadmodum temporibus Jehoſchaphati rivus ille, qui a via Edomææ influere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm ſanguinis ſpecie rubuit, qua Moabitæ decepti ſunt; verùm etiam ipſorum ſanguine auctus eſt; ita quoque deinceps facturus ſum, & eò amplius. Videtur enim Dimon nomen eſſe illius rivi, de quo ternis caſtris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impoſitum ex eo quòd totus rivus eodem die ſanguine Moabitarum infectus eſt, & ſanguineus Moabitis viſus. Eſt enim Dimon, ſi interpreteris, ſanguineus: quò ſpectat alluſio in verbis Prophetæ, quam Latinis verbis aſſequi non poſſumus.* Diſponam] *id eſt, pergam ſanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc deſignant Hhebræi, addendi ſive pergendi verbo.* Evadentibus] *id eſt, faciam ut Moabitarum quicunque fugerint extra terminos ſuos, aut in iis remanſerint ſint unguibus dentibusq; ferarum expoſiti: ut de Jiſraëlitis dicitur 2. Reg. 17. 25.* Leonem] *id eſt, fera animantia, ſynecdochicè.* 10 Mittite agnum] *altera pars prophetię, ut diximus in verſ. 1. qua propheta conteſtatur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conſervatæ, & in fidem clientelamq; receptæ, ut verbo uno attingitur, 2. Schem. 8. 2. deinde indomitam ipſorum ſuperbiam exprobrat, verſ. 15. ac poſtremò ſententiam dicit ſeveriſſimam probata juſtitia Dei, uſq; ad verſum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præſtando canone imperato, hoc verſu; ſecunda, de officiis omnibus regi populoq; Dei præſtandis, verſu 12. & 13. tertia, de fide in promiſſiones Dei, & reciproca Dei regiiq; in ipſos beneficentia, uſque ad verſum 15.* Agnum] *id eſt, agnorum numerum imperatum, ſyllepticè; qui primùm Davidi & Schelomoni penſitatus eſt, deinde lacerato regno ceſſit Jiſraëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 1. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatoris terræ, id eſt, regis Judæ, qui ex jure & autoritate Dei ſupremus erat illorum Dominus.* A petra] *id eſt, univerſi mittite, ex omnibus finibus veſtris, qui a meridie agro Edomæorum, a ſeptentrione deſerto Jardenis terminantur. Fuit enim Petra ſive Jokteel Edomæorum metropolis, 2. Reg. 14. 7.* Ad montem] *Jeruſchalaima ad Regem.* 11 Alioqui] *niſi pareant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funeſta omnia patientur.* Erunt Moabit.] *id eſt, extra ſuos terminos deportabuntur.* 12 Ini conſilium] *id eſt, vide ne ampliùs Jiſraëlitis & populo Dei afflicto deſis; ſed conſilio & modis quibuſcunque poteris adjuves, & deſiſtas ab antiqua inhumanitate tua; ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur.* Tanquam noctis] *id eſt, eſto illis ſecurum perfugium, & jucundum refrigerium a meridiano æſtu.* 13 Propulſi mei] *id eſt, e populo meo.* Nam] *tertius locus exponens promiſſiones Dei accipiendas fide; quarum partes ſunt hæ, liberatio a malo, hoc verſu; & præſtatio omnis boni in regno Davidis per Chriſtum, ſequente verſu.* Definet] *id eſt, ceſſabit hoſtis affligens populum meum.* 14 Benignitate] *qua Deus proſequitur domum Davidis in Chriſto.* Judex] *cùm Chizkija typus, tum Chriſtus abſolutiſſima typorum veritas.* 15 Verùm] *ſecunda pars conteſtationis, ut diximus in verſum 10.* Faſtus ejus] *id eſt, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione ſua decidet.* 16 Idcirco] *tertia pars conteſtationis, ſententiæ dictio.* De fundamentis] *quæ ſola ex omnibus Moabitarum oppidis vetuſta erant, nec fuerant everſa trium regum expeditione, 2 Regum 3.* Veruntamen] *paralepſis in pathetico ſermone frequens: cogitabamus (inquiunt Moabitę) tam bene hoc tempore conſtitutum eſſe Kir noſtrum atque olim ſtetit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: ſed mendax fuit fiducia noſtra: nam & oppidum corruit, hoc verſu; & totus ager exhauſtus eſt: quod per proſopopœiam lugentium deinceps proponitur, uſque ad verſum viceſimum primum.* 17 Sibmæ] *Rëubenitis attributæ, Numer. 32. 38.* Domini gentium] *id eſt, gentes exteræ imperium occupantes.* Retundunt] *id eſt, identidem calcant & atterunt.* Jahhzerem] *oppidum Meraritis aſſignatum ex tribu Gadis, Jehoſchu. 21. 39.* Trajiciunt mare] *id eſt, ſelectæ in alias regiones deportantur. Hac autem ſpecie vinearum ſynecdochicè comprehenduntur omnia facultatum & poſſeſſionum genera, quia vitibus maximè præſtabat Moabi regio.* 18 Celeuſma] *id eſt, vox clamantium, & agitantium hilaria ex meſſe & fructibus perceptis.* 19 Celeuſma fac. &c.] *id eſt, non poſſum ferre: luctum potiùs quàm lætitiam impero.* 20 Viſcera mea] *id eſt, ego ex intimis viſceribus meis conturbatus, ut cithara verberata & pulſata, ſonitum luctus mei ad populares meos effero.* 21 Itaque erit] *id eſt, deſolatio Moabitarum omnibus expoſita erit, non tantùm de hominibus, ſed etiam de diis ſuis deſperantium.* Ad ſanctuarium] *id eſt, templum idolorum ſuorum.* 22 Illud eſt verbum] *concluſio continens primùm definitionem temporis ex quo facta eſt cum Moabitis conteſtatio, quæ præceſſit inde a verſu 10. deinde illius temporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effecturus eſt, ſequente verſu.* Inde ab illo tem.] *ex quo Moabitæ venerant in poteſtatem Davidis, 2. Sche. 8.* 23 Intra tres annos] *ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam eſſe judicamus ex initio præcedentis capitis: nam quod alii tres hoſce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obſideri, id eſt, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem ſcripturarum eſt. Fefellit autem eos, quod exiſtimabant Schalman-Eſerem tum demum in Moabitas involaſſe, cùm Samariam expugnaſſet: nos autem potius in hac ſententia ſumus agrum Moabitarum ab illo occupatum eſſe cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod ſibi damnoſum eſſet*

aut

aut copiis ſuis. Ut ſunt anni merc.] *id eſt, præciſè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque addetur neque diminuetur quicquam: ſic infrà 21. 16.*

CAPUT XVII.

Propheta Syris & Jiſraëlitis exitium denuntians graviſſimum, officium ipſorum exponit in perpeſſionibus, obſtinationem narrat, & propterea omnia ipſorum bona Aſſyriis adjudicat ex autoritate Dei, ipſos verò excidio & infinitis calamitatibus.

1 PROPHETIA [a] onerosa Damaſci. Ecce Damaſcus amovebitur [b] ne ſit civitas; eritque acervus ruinæ.

2 Derelictæ civitates Hharohheris; pro gregibus erunt, ubi recubantes nemo exterreat:

3 Deſinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnum a Damaſco, ac reſidua Syria: ſicut gloria [c] Jiſraëlitarũ erunt, dictum Jehovæ exercituũ.

4 Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 Erit inquam, perinde ac ſi colligeret [d] meſſor ſegetem, & brachium ejus ſpicas demeteret: deniq; erit ut qui legit ſpicas in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo racematio, ut cũ [e] ſtringitur olea, duæ treſve baccæ in vertice ſummi rami: quatuor *aut* quinque in ramis ipſius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Jiſraëlis.

7 Tempore illo oportet reſpicere hominem ad opificem ſuum, & oculos ejus ad ſanctum Jiſraëlis ſpectare.

8 Non autem reſpicere ad iſta altaria, ad opus manuum ipſius; & quod fecerunt digiti ipſius, non ſpectare, aut lucos, aut ſubdiales ſtatuas.

9 Sed tempore illo erunt civitates [g] robuſtæ ejus ſimiles derelicto virgulto ſummoq; ramo, quas dereliquerint *Aſſyrii*, propter filios Jiſraëlis: denique erit deſolatio:

10 Quia oblita es Dei ſalutis tuæ, & rupis munitionis tuæ non es recordata: idcirco *ut ut* plantaveris plantas [h] amœniſſimas, etiam palmite [i] extraneo conſeveris ipſum;

11 Quo die plantaſti curaveris ut adoleſcat, etiam mane ipſo feceris ut ſemen tuum effloreſcat: acervus meſſis erit die [k] ægritudinis & doloris mortiferi.

[a] Heb. *onus: ut ſupr.* 13. 1.
[b] Heb. *a civitate.*
[c] Heb. *filiorũ Jiſraëlis.*
[d] Heb. *vir meſſis.*
[e] Heb. *ſtrictura oleæ.*
[g] Heb. *roboris ejus ut derelictio virgulti.*
[h] Heb. *amœnorum* fructuum.
[i] Heb. *extranei.*
[k] Heb. *ægræ* plagæ.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etſi Propheta hoc capite non Damaſcenis tantùm, ſed Jiſraëlitis etiam (quibuſcum fœdere juncti erant) Dei judicium denuntiat; non dubium eſt tamen quin ad Damaſcenos plurimum pertineat: quia Prophetæ conſilium fuit Damaſci ruinam per comparationem Jiſraëlis confirmare: quaſi dicat, non eſſe cur Damaſceni meliora ſperent, cùm ne ſuis quidem Jiſraëlitis amplius ſit parciturus Deus. Continentur itaq; hoc capite primùm propoſitio ſumma eventuri judicii in utroſq; tribus verſibus: deinde enarratio illius judicii, tribus ſequent. poſteà confirmatio a peccatis illorum, tribus aliis; denique concluſio ſummatim ſuperiora complectens, duobus ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia completa eſt, non obſcurum eſt ex verbis Prophetæ, verſu 4. nam Jiſraëlitæ priores expugnati ſunt, 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui conſilia cum Jiſraëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cum illis deportati; quod per ſynecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum eſt. Capta quidem fuerat Damaſcus a Tiglath-Pileſere ante annos aliquot, & Syria occupata, 2. Reg. 16. 9. ſed tum demum diruta eſt per Schalman-Eſerem, & incolæ deportati in Kirũ, cùm Jiſraëlis regnum everſum eſt: quod ſexto fermè quintove anno poſt hanc prophetiam accidit.* Damaſci] *& Jiſraëlis ſyllepticè: ſed nominatim Damaſci prophetia appellatur tum propter eam cauſam quàm ſuprà attigimus; tum quia Damaſci ruina poſterior fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id eſt, rudatum.*
2 Civitates Hharohh.] *id eſt, totus tractus trans Jardenem (qui ſuis incolis Rëubenitis, Gaditis, & Menaſchitis per Tiglath-Pileſerem exhauſtus eſt, 2. Reg. 15. 29. & 1. Chron. 5. 26. propter defectiones quidem Damaſci & Jiſraëlis conturbatur, commeantibus & remeantibus Aſſyriorum copiis, adeò ut miſeris incolis non ſit integrum in agro ſuo paſcere; ſed adveniens Schalman-Aſar, ſibi conſulet diſpendio veſtro, ne amplius copiæ tranſmittendæ ſint, nam munitiones evertet & rebelles deportabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia eſt) liberata milite liberè depaſcatur, ut eſt alioqui paſcuoſiſſima, Numer. 32.* Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id eſt, ut regnum & munitiones Jiſraëlitis, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipſis, idem quoque Damaſco accidet.*
4 Erit autem] *ἐργασία propoſitionis (ut ſuprà diximus) per ſimilitudines evidentiſſimas.* 5 Erit inquam] *id eſt, accuratiſſimè Jiſraëlitas & Syros metet ac colliget Aſſyrius, quos deportet in regionem ſuam.* In convalle] *prope Jeruſchalaima, Jehoſch. 15. 8. nam ſimilitudine populari Propheta utitur.*
9 Racematio] *id eſt, perexiguus incolarum numerus; quem tamen ipſum deportavit poſtea Eſar-chaddon, ut jam antè obſervavimus in caput 9.* 7 Tempore illo] *confirmatio denuntiati iſtius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adventante hoſte non reſpicient ad Deum, ſed potius ad idola ſua, quæ tum Syris & Jiſraëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id eſt, reliquiæ Syrorum & Jiſraëlitarum erunt abjectiſſimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremiaq; breviſſima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *his verbis utitur Propheta, reſpiciens ad conſilium Dei; qui totum Jiſraëlem noluerat Aſſyrio tradere, ſed partem conſervaverat, ut tempus ipſis ad reſipiſcendum concederet.* 10 Quia] *concluſio per apoſtrophen ad Jiſraëlitas, quibus ſuum peccatum exprobratur, & pœna indicitur.* Salutis tuæ] *id eſt, qui te ſemper atque adeò a recente illo periculo cujus modò memini, ſervavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id eſt, regionem tuam colueris & ſtudioſiſſimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id eſt, exquiſitiſſima; ut exotica ferè non niſi pretioſa afferuntur.* 11 Acervus meſſis] *id eſt, quicquid, quocunque ſtudio, & quantacunque copia præparaveris, adventu Aſſyriorum momento uno conſumetur; tanquam ſi numeroſa caſtra nanciſcerentur parvulum acervum tritici, unde tolerarent vitam.* Die ægritudinis] *id eſt, obſidionis, vaſtationis, & ruinæ tuæ per Aſſyrium.*

CAPUT XVIII.

Propheta gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obſidione Jeruſchalaimorum, excidium prædicit, ſimiliterq; Æthiopum: & ſtudium Dei erga Judæos explicans, maximam hoſtium cladem figurat, gratiarum ipſi a populo agendarum argumentum.

1 VÆ multitudini populorũ amplorum, *qui* ſicut perſtrepere ſolent maria, perſtrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis eſt aquarum validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum ſecundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam increpabit ipſam ita ut fugiat [a] quàm longiſſimè: & agitabitur ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore veſpertino, ecce terror; cùm nondum *illuxerit* manè nemo aderit: Hæc *eſt* pars proculcantium nos, & ſors diripientium nos.

4 Væ terræ [b] umbroſæ oris, [c] quæ *eſt* ſecundum flumina Æthiopiæ:

5 Mittenti per mare legatos, & inſtrumentis ſcirpeis per ſuperficiem aquarum, *dicendo*: ite nuntii leves ad gentem diſtractam & depilatam, ad populum formidabilem ex eo loco atque ulterius: gentem omnibus [d] delineantem & conculcantem, *inquientes* flumina ſpernere terram ejus.

6 Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, quieſco, ſed intueor in locum meum: ut æſtum ſerenum ſuper olus, ut denſum rorem in æſtu meſſis, *hunc eſſe*.

8 Nam ante meſſem cùm perfecta gemma & omphacio educato exiſtit flos; ut exſcindit flagella ſuis falcibus, & ſarmenta amovet amputatque *vinitor*:

9 *Ita* derelinquentur pariter volucribus montium & beſtiis terræ; ut æſtatem tranſigant cum hoc volucres, & omnes beſtiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo adducetur munus Jehovæ exercituum *de* populo diſtracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulterius; gente omnibus delineante & conculcante, cujus ſpreverant flumina terram ad locum nominis Jehovæ exercituum, *ad* montem Tzijonis.

[a] Heb. *ultra longinquum & perſecutionem patietur.*

[b] Heb. *umbræ alarum.*

[c] Heb. *a tranſitu.*

[d] Heb. *lineæ lineæ & conculcationis: ſic verſu 10.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etſi huic capiti nulla appoſita eſt inſcriptio, tamen non dubitamus quin de Aſſyriis & Æthiopibus ſit accipiendum; cùm ita planè poſtulet gentium, factorum, judiciorúmque deſcriptio, qua propheta utitur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima eſt prophetia contra populos Sancheribo militantes, tribus verſ. ſecunda prophetia contra Æthiopas; quam certo conſilio Deus per anticipationem inſeri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Aſſyrio liberarentur, duobus ver. tertia eſt narratio, qua Deus ſibi uni vendicat liberationem populi ſui, ultionémque de hoſtibus, & ſibi accepta hæc ferri poſtulat, inde ad finem uſque.* Multitudini] *id eſt, multis illis populis qui in Aſſyriorum caſtra convenerant, ut Sancheribo militarent, cum bellico apparatu maximo: quod Propheta figurat eadem ſimilitudine quam adhibuerat ſuprà 8.7.* 2 Increpabit] *id eſt, cohibebit ſubitò, ut verbo cohibet mare: quod increpatione ſcriptura deſignare ſolet: ut Pſal. 106.9.* Ut gluma] *vide Pſal. 83.14.* 3 Ecce terror] *miſſo viz. angelo Jehovæ, 2. Regum 19.35. & 2. Chron. 32.21. & infrà 37.* Nemo aderit] *cæſis centum octoginta quinque millibus, & aliis fuga dilapſis, ibidem.* Hæc eſt pars] *epiphonema ad populum Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars, prophetia in Æthiopas, ut diximus in verſu 1.* Umbroſæ oris] *id eſt, cujus oræ montibus maximis & opaciſſimis circumcluſæ ſunt, quales undique ad mare rubrum eſſe teſtatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina] *i. Æthiopiæ ſub Ægypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit Nilum: vide Strabonem lib. 17. & Plin. nat. hiſt. lib. 5. ca. 9. Æthiopiam autem ſub Ægypto in ſcripturis quoties nominamus, Meroën quoque intelligimus ubi regnabat Candace, prout ab Elephantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam ſeorſim Meroën collocent.* 5 Mittenti] *nimirum regi Tirhakæ, qui abſente Sancheribo indixit bellum Aſſyriæ per legatos, & acie inſtructa tentavit invadere, 2. Reg. 19.9.* Per mare] *rubrum videlicet, ſinumq; Avalitem, & Perſicum.* Inſtrumentis ſcirpeis] *id eſt, naviculis e ſcirpo, junco, aut papyro contextis; qualibus Ægyptii, Æthiopesq; propter Catadupos, Cataractas, & periculoſa vada utebantur, tum quòd leviores eſſent, tum quòd adverſis fluctibus ſcopulisq; (quibus Nilus abundat) cederent, ac non diſſilirent aut frangerentur ſicut lignum: vide Plinium lib. 6. capite 22.* Ite] *verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Aſſyriam ut eam bello laceſſeret, quibus exponit ſingulas cauſas conſilii & inſtituti ſui.* Leves] *id eſt, legationem veſtram obite quàm velociſſimè, ut repentè invadam imparata regione, & abſente rege.* Diſtractam] *i. diſperſam hùc illùc, & multis locis occupatam.* Depilatam] *id eſt, exhauſtam ſuo milite.* Formidabilem] *i. quæ omnibus nationibus terrori eſt cis, & trans regionem ſuam.* Omnibus delineant.] *id eſt, quæ omnibus aliis jus dare arrogat, imperare illis arbitratu ſuo & pedibus illas iniquiſſimè terere.* Inquientes] *ſumma legationis, Æthiopem nihil morari neque curare minas Aſſyrii, & quàm parvi faciat omnes illius vires re ipſa oſtenſurum eſſe.* Flumina] *id eſt, Æthiopas accolas fluminum, de quibus ſuperiore verſu.* 6 Omnes incolæ] *tertia pars, prophetica narratio, qua Deus primùm revocat omnes ab inanibus iſtis judiciis, ut ſolum opus ipſius exſpectent, hoc verſu: deinde ſibi aſſerit defenſionem, ſecuritatémque populi ſui, & adverſariorum excidium, tribus ſequent. ac poſtremò gratias ſibi agendas prænuntiat, verſu ultimo.* Cùm attollam] *id eſt, cùm bellum Aſſyriis ſuo tempore inferam: humanitus dictum ſynecdochicè: nam ſignum pro re ſignata de more ponitur.* 7 Quieſco] *id eſt, in præſentia ſuperſedeo ab efficiendo judicio, tanquam otioſus ſpectator.* Intueor] *id eſt, populo meo & ſedi meæ proſpicio tamen.* Ut æſtum] *id eſt, animadverto Aſſyrium hunc planè adverſum eſſe populo & ſedi meæ; atque ita damnoſum ut torrens æſtus oleribus, aut denſæ nubes irrorantes meſſem, cùm æſtus tempeſtivus eſſet.* 8 Nam] *expoſitio promiſſionis qua modò uſus eſt Deus, ſe intueri in ſedem ſuam, per ſimilitudinem vinitoris luxuriantia vitis flagella cædentis,*

tis, ut commodiùs maturetur vitis; & pascatur alimento suo. sunt autem hujus similitudinis membra avarræ rid ora, quorum prius supplet ea quæ desiderantur in posteriore, ut contrà posterius ea quæ priori desunt. Sarmenta] *quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem, ex sequente versu.* 9 [Ita] *nimirum excisi Assyrii & amoti per angelum Dei, 2. Regum 19.35.* Pariter] *æquè ac Æthiops, de quo versu 4. & 5.* Ut æstatem] *id est, ut annum integrum pascantur illis præ occisorum copia.* 10 Adducetur] *id est, munera de spoliis Assyriorum, qui tam magnifici fuerant, magnifica offerentur Deo: ut factum olim fuisse post insignes victorias legimus, Numer. 31. & 2. Schem. 8.11.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò pòst Ægyptios oppressuram denuntiat: Regem & consiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptus edometur; ac postremò vocationem illorum, omniumque aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Ecclesia ipsius in regno Christi.

1 PROPHETIA [a] onerosa Ægypti. Ecce Jehova insidens densæ nubi levi, invasurus est Ægyptum, adeò ut commoveantur idola Ægypti a conspectu ejus, & cor Ægyptiorum colliquescat in medio ipsorum.

2 Nam commiscebo, *inquit*, [b] Ægyptios inter se, ut pugnent quisque contra fratrem suum, & quisq; contra amicum suum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.

3. Et exhausto spiritu Ægypti in medio ipsius, ubi consilium ejus absorpsero; consulent sua idola, & præstigiatores, pythonesque, & ariolos:

4 Et concludam Ægyptios in manum dominorum [c] durè dominantium; donec Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.

5 Nam deperdent aquas [d] ne influant in mare, adeò ut fluvius siccetur & arescat:

6 Et retrò abjicientes flumina, exhaurient & siccabunt rivos [e] ductos aggeribus: arundo & alga languebunt:

7 Papyri juxta rivos, in [f] ora rivorum: & omnis sementis rivorum arescet, depelletur nec erit amplius:

8 Et mœrebunt piscatores, lugebuntque omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt retejaculum in superficie aquarum, languebunt:

9 Et erubescent opifices [g] lineorum, generosorumq; & textores alborum *operum*.

10 Denique erunt propositis ipsius contriti; omnes faciētes excipulū, stagnaq; [h] voluptaria.

11 Enimverò stulti sunt Principes Tzohhanis; sapientum & consiliariorum Parhhonis, consilium obbrutescet: quomodo dictatis Parhhoni, filius sapientum sum, filius regum [i] antiquissimorum.

12 Ubi sunt illi? ubinam sapientes tui qui indicent jam tibi? cognoscant igitur quid consilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.

13 Stultè agent Principes Tzohhanis, decipientur Principes Nophi: seducent Ægyptum *usque ad* [k] extremitatem tribuum illius.

14 Jehova miscente in medio ejus spiritum [l] perturbatissimum; facient ut erret Ægyptus in omni opere suo, sicut oberrat ebrius in vomitu suo:

15 Neque existet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat caput aut cauda, ramus aut juncus.

16 Tempore illo erit Ægyptus similis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipsam.

17 Eritq; terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunq; mentionem fecerit ejus apud se, pavebit: propter consilium Jehovæ exercituum, quod capturus est contra eam.

18 Tempore illo erunt quinque civitates in terra Ægypti loquentes [m] sermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituum: civitas destructionis dicetur unaquæque.

19 Tempore illo erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & statua juxta terminum ejus Jehovæ:

20 Eritque in signum & testimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppressores, immittere eis servatorem & magnatem qui eripiat eos.

21 Ita innotescet Jehova Ægyptiis, agnoscéntque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent sacrificio & munere, & voventes votum Jehovę pendent.

22 Si plaga afficiet Jehova Ægyptum, [n] plagis afficit & sanat: cùm conversi fuerunt usque ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, sanabit eos.

23 Tempore illo erit agger ex Ægypto in Assyriam, qua commeent Assyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Assyriam: ut colant Ægyptii cum Assyriis.

24 Tempore illo erit [o] Jisraëlitarum gens tertia Ægyptiæ & Assyrię: *denique* benedictio in medio *populo* terræ.

25 Cui benedicturus est Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Assyrius, & possessio mea Jisraëliticus.

[a] Heb. *onus*: *ut supr.* 13.1.
[b] Heb. *Ægyptios cum Ægyptiis.*
[c] Heb. *duri* cujusque.
[d] Heb. *a mari.*
[e] Heb. *obsessionis, id est, quos obsident aggeres: chomata Ulpianus vocat.*
[f] Heb. *ore.*
[g] Heb. *linorum.*
[h] Heb. *desideriis.*
[i] Heb. *antiquitatis.*
[k] Heb. *angulum: ut Judic.* 20.2.
[l] Heb. *perversitatum.*
[m] Heb. *labios ut Gen.* 11.1.
[n] Heb. *plaga afficiendo & sanando.*
[o] He. *Jisraël.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei consolatur a judiciis ipsius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Christi, duæ sunt partes summæ: prior est judiciorum, usque ad versum 18. posterior promissionum, ad finem usque. Judiciorum autem descriptio tribus membris constat: primum est de civilibus motibus quibus paulò pòst quassanda erat Ægyptus, usque ad versum 11. secundum reprehensionem sarcasticam continet totius administrationis, duobus ver. tertium denuntiationem graviorum adhuc judiciorum Dei in posterum, donec se ad Deum converterint, inde ad versum 18.* Ecce Jehova] *particula demonstrandi emphasim habet, qua Propheta res paulo pòst futuras, velut præsentes, digito commonstrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon sacerdos Vulcani vir stolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo sequentia omnia, prout à Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic versus prolepsin,*

sin, id est, propositionem summam totius hujus prophetiæ. Insidens] synecdoche anthropopathica, quasi Deus quàm velocissimè in nubibus accurreret, ut Psal. 18. 10. & sequent. Hoc autem nominatim Ægypto denuntiat Propheta, quia illi nubes hujusmodi habebant pro inauspicatissimis; cùm Ægyptus nubibus minimè infesta sit. Adeò ut commoveantur] finis judiciorum Dei, pertinens ad secundam partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animis, ut ad Deum vivum convertantur. 2 Nam commiscebo] id est, civiles motus & gravissimos excitabo: quod factum est, cùm Sethone mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miserum populum opprimendo, Psammetichum unum de suo numero expulerunt, & ab eo posteà vicissim expulsi sunt, donec solus regnum obtineret, quo tyrannicè abusus est, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus. 3 Exhausto spiritu] id est, Ægypto veluti exanimata tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis. Consilium ejus] id est, ita exagitavero, ut nesciant quò se vertant, aut quid consilii capiant. Sua idola] id est, dæmonia quæ ipsis responsum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra ostium Nili Sebenniticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam exponit varias istorum regulorum consultationes. 4 Et concludam] id est, constrictos tenebo Ægyptios & obsessos bellis civilibus, regulorúmque suorum tyrannide, ut illi suos pisces in vivariis tenent: elegantissima descriptio tyrannidis. Dominorum] nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni successerunt. Rex rigidus] Psammetichus, qui tandem solus obtinuit tyrannidem. 5 Nam deperdent] id est, omnia opera naturæ miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad siccitatem usque, ut stagnum Mœrios cum suis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, adducti sola libidine animi sui: vide Herodotum ibidem. Fluvius] Nilus, divortio facto in stagnum Mœrios. 6 Et retrò abjicientes] id est, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; sed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant suis voluptatibus. Arundo] palustres herbæ & frutices in ripa Nili nascentes: synecdoche. His autem verbis & tribus versibus sequentibus exponuntur damna perventura ad Ægyptios ex dirivatione Nili in stagnum Mœrios, & alia voluptaria. 7 Papyri] hanc vocem plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accommodatione loci alterius: sed nos tum notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus ver. posito adducimur, ut interpretemur βύβλον sive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo significatur cutis; quia papyrus Nili in multas cutes sive coria & plagas (ut artifices vocant) dissecabatur arte: vox verò antitheta ostendit hoc loco agi de rebus insativis quas producit Nilus, cujusmodi esse papyrum (ut carentem semine) testatur Plinius lib. 13. naturalis historiæ, cap. 11. Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægypti; quarum detrimenta commemorantem Prophetam non est credibile papyri oblitum fuisse, qui algam & juncum nominaverit. Arescit] gradatio elegantissima, qua ex ordine ostenditur ut perrecturum sit judicium Dei in Ægyptiorum damna. 8 Et mœrebunt] exhaustis videlicet rivis, vivariis, & piscinis suis. Piscatores] summi opifices Ægypti, & apprimè necessariam artem exercentes; quia Ægyptus plurimùm piscibus vescebatur superstitiosè a multis carnibus abstinens, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur: ut docent historici. Retejaculum] sic vertimus ex Plauto illud retis genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφίβληστρον. Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut everriculo, sed pro minoribus illis plagis, quas piscator in superficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se peridromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demonstrat Herodotus, quod eos qui in paludibus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiundis, per noctem verò circumdandis cubilibus adversus culices conopæorum loco. atque ex hoc usu probabile est hæc retia apud Hhebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istis insidentium. 9 Erubescent] id est, inopia materiæ, quam inopiam isti effecerint derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab istis suis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur, teste Plinio lib. 18. cap. 1. Alborum] ex lino, bysso, xylino, aliisque rebus pretiosis quas profert Ægyptus, ut Estera 1. 6. 10 Denique] conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Ægyptios perventura, de quibus inde a ver. 5. actum est. Miser (inquit) populus (ut paucis absolvam) non ab externis, sed a suis hominibus indignè occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Jisraëlitas antè occupaverant. Propositis ipsius] id est, consiliis, quæ Ægyptus ipsa, sive ipsi Principes Ægypti sibi proposuerint, quasi dicat, suis cædentur virgis. Omnes facientes] id est, Ægyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis durissimè abutentur. Excipulum] id est canalem, & instrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Mœrios duceretur, & deduceretur de eo arbitratu Regum. Erat enim stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, quinquaginta passuum justorum altitudine.

11 Enimverò] secundus locus, σαρκασμὸς, ut diximus in ver. 1. Tzohhanis] vide Numero. 13. 22. Quomodo dictatis] apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendaciis adulationis nomine, hoc versu; tum ignorationis, versu sequente. Parhhoni] Sethoni (ut diximus in versum 1.) Regi contempto & stolido. Filius sapientum] id est, quidam velut alumnus sapientiæ, quæ permansit apud majores meos. Regum antiquissimorum] nam sacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, durasse regnum decies mille trecentos quadraginta annos. 12 Illi] nimirum reges majores tui; apostrophe ad Regem. Qui indicent] id est, consilia bona proponant tibi & prospiciant regno, ut fidos consiliarios & viros bonos decet. Cognoscant igitur] transitio ad sequentem locum, quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ amplius sum denuntiaturus. 13 Stultè agent] tertius locus, ut diximus in versum 1. quo exponit Propheta primùm conturbationem summatum populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde consternationem & metum ab aliis opinione præceptis, ver. 16. & 17. Principes] quorum divulsis consiliis distractum fuit regnum: ut suprà diximus. Nophi] id est Mempheos, quod oppidum fuit summum Æthiopiam versus impositum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph. Hosch. 9. 6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto distribuit, eò quòd hi duo summi conventus in Ægypto essent; unus, mare medi-

terra-

terraneum; alter, Æthiopiam versus. Usque ad extremitatem] *id est, universam conturbabunt, nullus erit nomos liber ab istorum insania.* 14 Jehova miscente] *id est, fundente in illos efficacitatem erroris; quem velut medicatum poculum exhauriant, ut summatum animi, judicia, consiliaq; pervertantur: metaphora.* Facient] *id est, insania sua miserum populum in tantas angustias conjicient, ut neque bono animo in opus incumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Psammeticho regnum Ægypti continentur infestum fuit maximis calamitatibus.* 15 Neque exiltet] *id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeò erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum esse vel ex eo liquet, quod Psammetichum in obsidenda Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.* Caput aut cauda] *vide suprà 9.14.* 17 Eritque] *id est, non tantùm a Deo, verùm etiam a populo ejus sibi metuent, & sola recordatione afficientur graviter: sic alludit Propheta ad sermonem Ægyptiorum, Exod. 14.25.* 18 Tempore illo] *secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum 23. posterior, de communicatione cum Ecclesia qua delectatur Deus, tribus ultimis. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio metu Dei perculsæ committent se illi, illum alloquentur ut populus ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochicè Ægypti nomine designatur, quemadmodum Ægypti & Assyriæ, infrà versu 23.* Quinque] *id est certæ, quæ certo definitæ sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito.* Civitas destructionis] *id est servata, educta ex destructione, ereptaq; divinitus: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit suprà 1. 9. & 10.21. simile genus constructionis vide infrà 25.6.* 19 Erit Jehovæ altare] *id est, colctur Deus: synecdoche.* Statua] *id est, monimentum & professio publica quam Ægyptii statuent ad testandam fidem, & cõmunionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servantis reliquias ex beneplacito voluntatis suæ. quibus nominibus Jisraëlitæ olim posuerant monimenta Jehosch. 4. & 22. sic accipiendum esse versus sequentes docent.* 20 Eritque] *id est, his modis ostendent se natura, officioq; & operibus Dei ita confirmatos esse de salute sua, ut in maximis angustiis glorientur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent.* 22 Si plaga] *id est, communicabit cum eis promissiones factas Davidi, 2. Schem. 7.14.* Plagis afficit] *id est, hoc ipsius est officium atque autoritas: ut 1. Schem. 2.6. ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent.* 23 Agger] *id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegoricè humanis communicationibus figuratur.* Ex Ægypto] *id est, communio hac erit posterorum Chami cum Jepheti posteris, & utrorumque cum Jisraëlitis ex genere Schemi; ut prædixerat Noach, Genes. 9.17.* 24 Denique benedictio] *id est, omnes populi totius terræ benedictione perfundentur in Christo.*

CAPUT XX.

Propheta signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; qua ostendit fore ut Pelischtæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit * Tarthan * Aschdodum, mittente eum Sargone Rege Assyriæ; quo oppugnavit Aschdodum, & cepit ipsum:

2 Tempore illo locutus est Jehova [a] per Jeschahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & solve istud * cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuum extrahe de pede tuo: cùm fecisset ita, incedens * nudus & discalceatus,

3 *elocutus, inquam, est Jehova; quemadmodum incedit servus meus Jeschahhja nudus & discalceatus; [b] tertii anni signum & ostentum contra Ægyptios & contra Æthiopas:

4 Ita abducet rex Assyriæ captivam multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbam Æthiopum * puerorum & senium, nudam & discalceatam; etiam denudatos nate, in probrum * Ægyptiorum.

5 Ita * perterrefacti erubescent; ab Æthiopibus expectatione sua, & ab Ægyptiis gloriatione sua.

6 Et dicit incola * regionis istius tempore illo; Ecce, ita habet expectatio nostra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conspectu regis Assyriæ: & quomodo evaderemus * nos?

[a] Heb *per manum Jeschahhjæ filii.*
[b] Heb. *trium vel tertii annorum: nam receptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hebræis accipi.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus capitis (quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est) tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, versu 1. signum a Propheta ex Dei mandato exhibitum, versu 2. & prophetica signi explicatio, cæteris versibus. summa est, fore ut Ægyptiorum Æthiopúmque copiæ intra triennium fusæ veniant in potestatem Assyriorum; ac proinde frustra Pelischtæos auxilium & liberationem ab illis expectaturos. Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni Chizkijæ; quo Sancherib rex Assyriæ, qui hîc nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus tum erat Aschdod; tam propter jus quod Jehudæ attribuitur, Jehoschu. 15. 47. quàm propterea quod Chizkija priùs illud cum Palæstina reliqua occupaverat, 2. Regum 18.8. & suprà 15.* Tarthan] *unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Regum 18.17.* Aschdodum] *Azotum vulgò, clarum idolo Dagonis, 1. Schem. 5.2. Satrapia Pelischtæorum, Jehosch. 13.3. & urbis amplitudine præstantiaq; quam celebrat Herodotus lib. 2.* 2 Cilicium] *id est, villosum vestimentum tuum, quo ferè utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zecarja 13.4.* Nudus] *id est, nudatus veste sua prophetica, synecdochicè: ut 1. Schem. 19.24. nam hæc ita gesta esse adeò apertè ipsa verba docent & signum flagitat; ut planè sit alienum visionem tantùm hoc quidem loco statuere. Quamobrem hoc ita factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta toga indusiatum fuisse; denique ad eum modum compositum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur; ut rei cum signo conveniat.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua continentur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & historia desperationis Pelischtæorum, postquam viderunt captivos abduci eos a quibus liberationem expectaverant, binis versibus.* Tertii anni] *id est, signum est tertio anno post hanc prophetiam fore ut fundantur, cadantur & captiva fiant Ægyptiorum & Æthiopum copiæ, quas ducturus est Tirhakah ut per occasionem attigerat suprà 18.4. Nam etsi*

Ægyptiorum in castris nulla fit mentio; tamen cùm illorum res magis quàm Æthiopum ageretur, inter se fœderati essent, & Sethon rex Ægyptiorum esset ignavissimus (quæ Herodotus in Euterpe docet) nihil mirum est si copiæ omnes Æthiopi credite sunt. 4 Puerorum] *nimirum eorum qui duce Tirhaka in aciem processerant extra fines suos: pueros enim pro administris & gregario milite, senes verò pro hominibus consilio & autoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] *Æthiopumq́, synecdochicè.* 5 Perterrefacti] *Aschdodæi & Pelischtæi reliqui, ut seq. versu.* 6 Regionis istius] *Pelischtææ: nam quod aliis ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab ista expectatione Chizkija erat alienissimus, tum quia vocem Hhebraicam qua propheta utitur Judææ accommodari nusquam meminimus.* Nos] *nimirum soli sine aliorum auxilio: fuerant enim Pelischtæi omnino debilitati a Chizkija, suprà 15. & amplius xhausti hac sua recente clade, invadentibus Assyriis & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur: deinde Edomæis ruinam, nisi resipiscant; ac postremò incolis Arabiæ Petrææ miserrimam fugam & cladem prænuntiat.

1 ' [a] ONEROSA prophetia ' deserti maris; ' sicut [b] turbo vehementissimus ' in Austrum permeando, ' a deserto eventura, ' e regione formidabili.

2 ' Visio dura nuntiatur mihi: ' Perfidus iste perfidè agit, & vastator iste vastat; ' Ascende Hhelam, obside ' Madai; totus gemitus ' hujus faciam ut cesset, *dicentis*:

3 ' Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quasi tormina parturientis: cōtorqueor ex auditu, conturbor ex visu.

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; ' crepusculum [c] desideratissimum mihi disponit mihi in trepidationem.

5 ' Instrue mensam, ' speculetur [d] speculator, comede, bibe: ' surgite ô Principes, ' ungite scutū.

6 ' Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, ' constitue speculatorem, quod viderit indicet.

7 Cùm itaque ' vidisset [e] ' currus, ' duplices equites, currus asinorum, *&* currus camelorum: & attendisset [f] attentè, attentissimè:

8 ' Clamavit, *ut* leo; In specula, Domine, ego consistam jugiter interdiu, & in observatione mea ego perstabo totis noctibus.

9 ' Interea ecce jàm ingressi erant currus virorum, duplices equites: tunc ' elocutus est dicens, ' cecidit, cecidit Babylon, & omnes sculptiles ' Deos ejus ' perfringens *dejecit* in terram.

10 ' O tritura mea, & [g] edite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Jisraëlis, annuntio vobis.

11 ' Prophetia onerosa Dumæ: Ad me ' clamat ' e Sehhire; ' vigil quid ' de nocte, vigil quid loquitur?

12 Dicit vigil; ' advenerat mane, ' sed etiam nox *advenit*: ' si quæsituri estis, quærite, revertimini, venite.

13 ' Prophetia onerosa ' in Arabiam: ' Per sylvas, in Arabia pernoctabitis, ô cœtus commeantes ' Dedanæorum.

14 ' Obviam sitienti venientes ' afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo suo præveniant ' evagantem:

15 Cùm propter ' gladios evagabuntur; propter gladium ' extensum, & propter arcum tensum, denique propter gravitatem belli.

16 ' Sic enim ait Dominus ad me: intra annum, ' ut sunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloria ' Kedaris:

17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Jisraëlis locutus est.

[a] Heb. *onus: ut supr.* 13. 1. *& inf.* 11. *&* 13.
[b] Heb. *turbines.*
[c] Heb. *desyderii mei.*
[d] Heb. *speculatio.*
[e] Heb. *currum par equitum, ſ ellepsis: ut* 2. *Reg.* 6. 17. *& infr. vers.* 9.
[f] Heb. *attentione, multitudine attentionis.*
[g] Heb. *fili areæ meæ.*

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Etsi hoc caput secundum varias prophetias fuit dividendum; tamen tum propter duarum posteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hîc prophetiæ tres: prima in Babyloniam, 10. versibus; secunda in Edomæam, ver. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem usque. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt, una, qua hostes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, usque ad versum 6. altera, qua eventus & funestus Babyloniæ casus exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit apostrophe ad populum elegantissima, versu 10.* Deserti maris] *id est, Babyloniæ: sic enim appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Otrin permeans consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. tum etiam propter statum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam mare ingens sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem operâ Nitocris reginæ septentrionem versus effecta fuerat, & regio quoque supra Babylonem versus pagum nomine Ardericam, in quamplurimos anfractus deducto Euphrate deserta facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma propheticè his verbis præfigurata est.* Sicut turbo] *id est, impetu & celeritate summa, quam sinuosus & tortuosus Euphrates minimè sit impediturus.* In Austrum] *id est, in Babyloniam, quam Darius & Cyrus a latere septentrionis adorsi sunt.* A deserto] *id est, ab ea parte quam Nitocris sinuato Euphrate & mari effosso desertam effecerat.* Regione formidabili] *videlicet Media, abs qua jam antè Nitocris illa sibi metuens curaverat fieri maxima illa opera, quæ modò diximus.* 2 Visio dura] *quam onus sive onerosam prophetiam nominavit, præcedente versu.* Perfidus iste] *hinc usque ad ver. 6. populo subministrat Propheta Dei verba, quibus in captivitate Babylonica confirmaretur de ruina Babylonis & liberatione sua: ac propterea advocat Deus illos quorum operâ erat utrumque effecturus. Causæ hic ponuntur duæ: una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per ὕστερον πρότερον sequentibus explicantur. Perfidi enim & vastatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidia sua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodùm apud Danijelem exemplis Nebucad-Netzaris & Belschatzaris ostenditur, à primo capite ad 6.* Ascende Hhelam] *id est, Persa synecdochicè. est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Gen. 10. 22.* Madai] *ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, quibus administris post annos amplius centum septuaginta erat*

usurus

nſurus Deus, Dario Medo & Cyro Perſa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum. Huius] *nimirum Eccleſiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem iſtius, quam poſtea compellat verſu.* 10. *quaſi dicat, non poſſum amplius ferre iſtorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus eſt hanc liberandi, & iſtum perdendi.* 3 Idcirco] *propter iſtorum perfidiam, inhumanitatem, & ærumnas meas: verba Eccleſiæ gemitus ſuos exponentis allegoriis graviſſimis.* 4 Crepuſculum] *id eſt, ne ipſam quidem noctem, humanæ quieti attributam & mihi optatiſſimam, ſinit quietam eſſe: ſed noctes æquè ac dies abutitur me, ut duriſſimus dominus mancipio abjectiſſimo: cujus ſola recordatio ita animum meum afficit, ut totas etiam noctes coherreſcam.* 5 Iuſtrue menſam] *hîc Deus ad denuntiationem revertens Babylonios primùm per conceſſionem vocat ad diem feſtum celebrandum, de quo Danijel.* 5. *deinde altera parte verſus obſeſſores excitat & claſſicum canit, ut Babylonem irrumpant.* Speculetur] *id eſt, genio tantùm indulgeto; ne laborato de cuſtodia Babylonis; qui volet ſolicitus eſto. Nam iſta indefinita imperandi genera ſunt negligentium, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon* Κύρȣ παιδείας α. Surgite] *apoſtrophe, ad Darium & Cyrum Medorum & Perſarum duces.* Ungite ſcutum] *id iſt, arma veſtra comparate ad irruptionem: ſynecdoche.* 6 Nam ita] *altera pars hujus prophetiæ, qua Deus ſuperiorem denuntiationem viſione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod ſupra obſcurius fecerat, capite* 13. *&* 14. Conſtitue ſpeculatorem] *id eſt, ut amplius confirmeris de prænuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare poſſis; adhibe teſtem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex diſcipulis tuis, qui res viſas ad te referat. Hîc autem propterea ſpeculator dicitur, quod officium eſſet populi, velut e ſpecula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod ſtudium opponitur Babyloniorum oſcitantiæ, de qua præcedente verſu.* 7 Vidiſſet] *in viſione a Deo exhibita.* Currus] *ſigna hæc quæ videnda exhibuit Prophetæ Deus figuræ ſunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonii (ut docent hiſtoriæ prophanæ, & nominatim recenſet Herodotus libro.* 1.) *equitatu valerent plurimùm, viſum eſt Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equis illorum camelos tantùm & mulos Perſicos objicerent; quorum illi equos aſpectu & odore deterrent, hi viribus ſunt valentiores & velociores: quod ſtratagema Cyrus jam anteà experientia didicerat, in prælio ad Sardeis commiſſo contra Crœſum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale eſſe odium inter camelos & equos docent Ariſtot. de hiſtoria animalium, & Plin. lib. 8. cap.* 18. *Mulos verò orientales, viribus & celeritate præſtare, vel ex Abſchalomi hiſtoria conſtat, & ex Perſarum angariis. Etſi haud ſcimus an commodiùs mulorum nomen impedimentis tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportando occuparetur: quia deſerta erat regio ſupra Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhauſtus, & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Cteſia, & Diodoro Siculo.* Duplices equites] *id eſt, duos ordines equitum, horum ſupernè, illorum infernè ingredientium Babylonem.* 8 Clamavit] *id eſt, quàm maxima voce potuit teſtatus eſt hanc attentionem ſuam, & ſtudium amplius attendendi inpoſterùm ad ea quæ dicturus, facturus, aut demonſtraturus eſſet Dominus.* 9 Interea ecce] *id eſt eodem momento, cùm nondum abſolviſſet ſpeculator oſtendere ſtudium ſuum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte.* Elocutus eſt] *ſpeculator.* Cecidit cecidit] *repetitio, ſummæ lætitiæ & celeritatis ſignum: cujus lætitiæ rationes ſubjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Eccleſiæ.* Deos] *quos laudabat Belſchatzar, cùm ſacris vaſis convivans abuteretur in contemptum Dei, Danijel.* 5.4. Perfringens] *nimirum Deus per Medos & Perſas.* 10 O tritura] *apſtrophe ad Eccleſiam: cujus Propheta ſe membrum eſſe agnoſcens, docet Eccleſiam quantum ſit beneficium Dei revelantis conſilia ſua, & quantum ipſius ſtudium in informanda de illis Eccleſia: trituram autem & editum in area vocat populum Dei, quia in Babylonia quaſi in area fuerat trituratus atque ventilatus, ut cùm triturando e gluma, & follibus ſuis utriculiſq́ triticum educitur: quæ ſimilitudo in ſcripturis eſt frequentiſſima: ut infrà* 28.27. 11 Prophetia oner.] *ſecunda hæc prophetia, quò brevior, eò eſt obſcurior. Nos ſententiam noſtram (ut ſimpliciſſima videtur) afferemus. Dumam plerіq́ accipiunt ſynecdochicè pro Jiſchmahhelitis, ab illo Duma cujus fit mentio Geneſ.* 25.14. *Sed hoc improbamus duabus de cauſis maximè: una eſt, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus eſt; altera, quòd Duma illa æquè ac Kedar ſequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per aphæreſin, ut cùm Ram pro Aram, Paſdammim pro Epheſdammim, & ſimilia dicuntur: ac propterea duos hoſce verſus accommodamus Edomæis, hoc argumento: priore verſu Edomæi ludificantur ſtudium & attentionem pervigilem piorum, & minas Dei contemnunt; poſteriore verò Propheta eaſdem minas repetens docet judicia Dei inſtare, niſi mox reſipuerint; quæ deinde abſolutè & ſine ulla conditione denuntiantur infrà.* 34.5. Clamat] *Edomæus ridens.* E Sehhire] *monte Edomææ, Geneſ.* 36. *& Deut.* 2. Vigil] *id eſt Propheta, qui ſe cuſtodem eſſe gloriatur, & excubare pro ſalute populi, judiciáq; Dei explorare.* De nocte] *id eſt de calamitatibus, quas alii toties cantarunt nobis eventuras eſſe.* 12 Advenerat mane] *id eſt, excuſſo jugo Jiſraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Geneſ.* 27.42) *libertate, copia bonorum, ac proſperitate uſus es.* Sed etiam nox] *id eſt, altera tibi inſtat ab Aſſyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obſcuraberis.* Si quæſituri] *Deum videlicet reſipiſcentiâ. quaſi dicat, ſi eſt vobis in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & ſtatim redite ab inſtituta via veſtra: quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphanſin habet, poſitis verbis pluribus aſyndetis.* 13 Prophetia oneroſa] *tertia hæc prophetia ſimiliter oſtendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus ſit, poſtquam Peliſchtæos & alios circumjacentes debellaſſet, juſto Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem deſcribit, tribus verſibus; deinde præfinit tempus, duobus ultimis.* In Arabiam] *Petræam videlicet, Judææ Ægyptoq́ conterminam; quæ proinde ſæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam ſuam commodaverat contra populum Dei, ac fortaſſe etiam Tirhake contra Sancheribum.* Per ſylvas] *id eſt, latebitis metu Sancheribi.* Dedanæorum] *poſterorum Abrahami ex Ketura, Geneſ.* 25.3. 14 Obviam] ἱϛορία *ab hiſtoria incolorum Arabiæ deſertæ, ubi ſita eſt Tema Jiſchmahhelitarum, Geneſ.* 25.15. *quæ ſummam penuriam Petræis Arabibus fore oſtendit, cùm ab iis ipſis mendicaturi ſint victum, qui ex ſuo agro non poſſunt ſe ipſos alere.* Evagantem] *incolam Arabiæ Petrææ.* 15 Gladios] *id eſt, armatas Sancheribi copias.* Extenſum] *id eſt, pervadentem totam Arabiam.*

 16 Sic.

16 Sic enim] *confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut sunt] *vide suprà 16.13.* Kedaris] *id est, Arabiæ Petrææ synecdochicè: vide Psalm. 120.5.*

CAPUT XXII.

Propheta Judæam ab Assyriis vastandam alloquens luctum venturum illius describit: Judæos reprehendit quòd mediis humanis, non deo confidant: severissimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem deturbandum de autoritate sua, & alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

1 PROPHETIA [a] onerosa vallis visionis. Quid tibi jam est, quod ascendis tota in tecta tua?

2 *Quòd* tumultuationibus plena, civitas strepera, es ô urbs *antè* exultabunda? confossi tui non sunt confossi gladio, neque mortui bello?

3 *Quòd* omnes ductores tui evagantes pariter, [b] ita vincti sunt ut non utantur arcu: quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pariter, a longinquo fugiunt?

4 Propterea dico, respicite *aliorsum* a me, amaritudine afficiam *me* in isto fletu; ne urgeatis ut consolemini me, *nimirum* propter vastationem filiæ populi mei:

5 Quia dies est vexationis, conculcationisque, & perplexitatis Domino Jehovæ exercituum, in valle visionis; *dies* destructionis muri, & vociferationis ad montana.

6 Et Hhelamita gestat pharetram, cum curribus hominum & equitibus: & Kir expromit clypeum.

7 Eveniet enim lectissimis convallibus tuis, ut impleantur curribus; cum equitibus suis [c] contineuter ponant *castra* ad portam:

8 Quia retegente *hoste* operimentum Jehudæ intueris quidē eo tempore in arma domus saltus,

9 Et rimas civitatis Davidis consideratis multas esse, & colligitis aquas piscinæ inferioris,

10 Domósque Jeruschalimorum recensentes, diruitis domos quasdam ad muniendum murū.

11 Insuper conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis piscinæ veteris; sed non intuemini in opificem illius, & formatorem ejus e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 Cúmque vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, & ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lætitiam & gaudium, occidendo boves, & jugulando pecudes, comedando carnes, bibendo vinum, *dicentium*; edamus & bibamus, cras enim morturi sumus.

14 Atqui revelavit se, [d] me audiente, Jehova exercituum; ne *vivam*, si expietur ista iniquitas vobis, donec moriamini, inquit Dominus Jehova exercituum.

15 Ita ait Dominus Jehova exercituū; age, accede ad jutorem istum, Schebnam, qui præest domui.

16 Quid tibi hîc? & quis tibi hîc *est*? quòd excidisti tibi hîc sepulchrum: ô cędens in edito sepulchrum suum, ô statuens in petra habitaculum sibi.

17 Ecce Jehova, qui contegit te integumēto *quantum potest esse* viri; & qui amicit te [e] bellè,

18 [f] Egregiè volutabit te volutatione, *ut* pilam in regionem amplam spatiis: ibi morieris, ibiq; *desinent* curricula gloriæ tuæ; ô ignominia domus domini tui.

19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de statione tua destruet te.

20 Erit autem die illa, ut vocem servum meum Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum, dominationem tuam tradam in manum ejus; ut sit loco patris habitatoribus Jeruschalaimorum, & domui Jehudæ:

22 Et imponam clavem domus Davidi, humero ejus: eo aperiente nemo claudet, & claudente nemo aperiet:

23 Et infigam eum velut paxillū in loco firmo, eritq; solio honori, & domui paternæ suæ.

24 Et appendent ei totam gloriam domus paternæ ipsius, prognati & editæ illa, omnia instrumenta *etiam* minimi; [g] tum instrumenta craterum, tum omnia instrumenta utrium.

25 Die illa, dictum Jehovæ exercituum, discedet paxillus iste infixus in loco firmo: & amputatus decidet, exciendeturq; onus illud quod erat impositum ei; nam Jehova locutus est.

[a] Heb. *onus: ut supr. 13.1.*

[b] Heb. *vincti sunt ab arcu.*

[c] Heb. *ponendo ponant.*

[d] Heb. *in auribus meis: ut suprà. 5.9*

[e] Heb. *amiciendo.*

[f] Heb. *volutando volutabit te.*

[g] Heb. *ab instrumentis craterum usque ad omnia. &c.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis prophetia est duplex: una ad rempublicam totam pertinens, usque ad versum 15. altera, ad Schebnā præfectum prætorio, inde ad finem usque. Prioris autem prophetiæ partes sunt tres: prima est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæis omnibus eventuri; usque ad versum 7. secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem istam importandam adducitur Deus, usque ad versum 14. tertia est conclusio quæ sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus, vers. 14.* Vallis] *id est Judææ; quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò, & quia Deus præsentiam suam quodammodo aspectabilem vivendamque populo suo exhibebat, & quia sedes fuit prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetiæ tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers. 5. Cæterùm quod interpretibus visum est priorem hanc prophetiam referre ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos ampliùs centum, nobis minimè placet: quia singula quæ hic dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chizkijæ pertinere, & secunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi] *dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa verò responsionem subjicit, tribus alteris.* Quòd ascendis] *i. comparas te ut publicè in oculis omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Jirmeje 48.38.* 2 Confossi tui] *i. quòd homines tui non expectato adventu hostis, velut transfossi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.] *i. quòd omnes in fugam se dant, abjectis armis.* Evagantes] *id est, vagi hîc illîc discurrunt, & alii concurrunt Jeruschalaima, 2. Chron. 32.3.* Ita vincti sunt] *i. oppressi metu ac velut constricti, ita ut arma capiendi non sit illis animus.* A longinquo]

ginquo] *i. cùm adhuc procul abest hostis.* 4 Propterea] *responsio hæc Judææ primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde causam, quæ paucis verbis exposita in fine versus, duobus sequentibus explicatur.* Respicite alior.] *id est, sinite me, aliis rebus incumbite quàm ut me consolemini.* Nimirum propter] *ἀνθυποφορᾶς particulæ* propterea, *positę in principio versus: quæ ut evidentior fieret, vocem* nimirum *interjecimus.* Filiæ populi] *id est, unius cujusque oppidi in Judæa, quod Jeruschalaimis velut matri paret.* 5 Quia dies] *exornatio sive explicatio præcedentis causæ a duobus locis: nimirum a persona Dei, hoc versu; & a persona inimicorum, versu seq.* Vexationis] *id est, quo Judæa, vallis visionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c.* Dies destructionis] *id est quo oppida Judææ tormentis bellicis destruuntur: hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis distinctionibus.* Vociferationis] *id est, quo singulis cedentes hosti perfugium vociferando in montanis quærunt.* 6 Hhelamita] *id est, Persa synecdochicè, ut suprà 21.2.* Kir] *id est Medus, synecdochicè: vide 2. Reg. 16.9.* 7 Eveniet enim] *secunda pars, prophetica causarum propositio quibus Deus severum hoc judicium exequitur.* Lectissimis] *id est agro tuo, quem prius depopulatus est, deinde eo ordine peragravit Sancherib, de quo suprà 10. 28. in secunda expeditione, cùm veniret ad obsidendum Jeruschalaima.* Ad portam] *i. munitas quasque civitates Jehudæ obsideat diligentissimè, 2. Reg. 18.13.* 8 Retegente] *id est cùm fines tui, aut civitates præsidiariæ & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur.* Operimentum] *id est, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè.* Intueris quidem] *id est, animum appellis ad rationes humanas, quibus prospicias defensioni tuæ; quod non est simpliciter ex sua ipsius natura damnandum: vide 2. Chronic. 32.* Domus saltus] *id est armamentario regio, ubi ex saltibus & sylvis missilia omnia, tormenta, & machinæ omnes bellicæ cōparantur. Sic malumus hanc appellationem metonymicè accipere, quam referre ad domum saltus Libani a Schelomone extructam, 1. Reg. 7.2. & 10.17. & 21. quia hæc jam longo intervallo Judæorum esse desierat.* 9 Et rimas] *vide 2. Chronic. 32. 5.* Piscinæ] *id est, piscinam novam facitis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem. 3.16. quia ex aquis fontium extra civitatem erat effecta, 2. Chron. 32.3. & 4.* Inferioris] *vide suprà 7.3.* 10 Recensentes] *id est, lustrantes numerum civium, & singulos ad munus suum bellicum comparantes.* Domos quasdam] *ineptas videlicet & incommodas ad defensionem muri, quæ stantes fuissent impedituræ.* 11. Conceptaculum] *quò deduceretur aqua Gichonis ex superiore alveo inferne ad occidentem civitatis Davidis, 2. Chronic. 32.30. & 2. Reg. 20.20.* Piscinę veteris] *id est superioris, ut suprà 7. 3. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens.* In opificem] *id est, Deum effectorem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver. 5.* E longinquo] *id est, qui jam pridem consilio suo admirabili præstituit vobis & informavit illud malum.* 12 Cumque] *confirmatio præcedentis exprobrationis a signo: ad Deum (inquit) vos non respicere sic probo; nam non respicitis ad opera ejus: luctuosa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuosa sunt; vos autem ridetis, comessamini; &c.* Vocaverit] *judiciis suis in vos, & in Jisraëlitas fratres vestros.* Ad calvitium] *id est, neque tantùm habendum dolorem in animo vestro; sed etiam signis publicis & externis testando resipiscentiam vestram. Nam etsi calvitium inducti pro mortuo interdictum est lege (Levit. 19.27. & 28. & Deuter. 14.1.) tamen certum est in sancta resipiscentia, cui nihil cum desperatione commune est, calvitium probari atque imperari: ut* Micæ 1.16. 13 Cras enim] *id est, postmodum desinemus esse: propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus: sic 1. Corinth. 15.32. atheorum & perditorum hominum sermo.* 14 Atqui] *conclusio hujus interminationis, ut diximus in versum 1.* Donec moriamini] *id est, unquam: nam in hac vita locus est remissionis peccatorum & veræ resipiscentiæ; deinde verò mors sola manet immorigeros, ut Chaldæus ipse interpres observavit.* 15 Ita ait] *secunda hæc prophetia (quæ cum superioris argumento planè conjuncta est, ut ostendit adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, usque ad versum 20. alteram, prophetiam de sufficiendo in locum illius Eljakimo, vers. sequentibus.* Adjutorem] *id est, fautorem & magistrum impiorum istorum, quibus modo judicium denuntiatum est.* Qui præest domui] *id est, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18. fuisse vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & maleficiis consenescens ita invaluit autoritate, ut non potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipsius Chizkijæ temporibus impios & maleficos confirmasse, & reformationem publicam & privatam, ecclesiasticam & politicam toto conatu impedivisse: propterea cùm percepta fuit ipsius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hîc nominatur) scriba honorarius affectus esse, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18.18.* 16 Quid tibi hic] *id est, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruschalaimis, ut hîc tibi instituas sepulchri locum? non meministi te hæreditatem planè nullam a parentibus habuisse? inopem, egentem fuisse, & terræ filium? hic primus locus est istius partis, nimirum reprehensio gravissima; cui subjicitur denuntiatio, tribus versibus.* Hic] *in hac civitate, Jeruschalaimis.* O cędens] *id est, tu qui summa amplitudine & dignitate sepulchrum tibi hîc curasti excidendum.* 17 Ecce] *hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice similitudine: una, pilæ quæ in longinquissimum projicitur, duobus versibus; altera ad finis, ver. 19.* Qui contegit te] *id est, qui unus te in hoc fastigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab insignibus vestimentis cognoscitur, ita synecdochicè in scriptura designatur vestimentorum appellatione. ut Gen. 41. 41. & sequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex comparatione sequentis membri ita reddimus, servata significatione simplicis verbi quod legitur Nechem. 3.15.* Quantum potest] *id est, amplissimo: erat enim Schebna secundus a Rege.* 18 Egregiè] *id est procul arcebit & divexabit te: sive in exilium fuerit actus a rege, sive ab Assyriis interceptus, sive ultrò ipse e Judæa profectus, postquam & dignitate sua & honoribus excidisset: nam horum nihil meminimus in scriptura definiri.* O ignominia] *id est, qui par pari non retulisti, serviens Domino tuo regi; sed omne genus ignominiæ domui illius inussisti, qui te omni genere honoris cohonestaverat.* 20 Erit autem] *altera pars, ut dictum est in versum 15.* Die illa] *qua Deus sententiam hanc contra Schebnam cœperit exequi.* Eljakimum] *de quo 2. Reg. 18.18. & 26.37.* 21 Induens eum] *vide supra vers. 17* Loco partis] *ut Gen. 45.8.* 22 Et imponam] *id est, plenam administrationem regni secundo loco a rege commissam ei, ut imperet, vetet, permittat, puniat, denique*

que efficiat quicquid juſtum fuerit, & cohibeat injuſtum: allegoria in ſcripturis frequens. Humero] *vide ſuprà 9.6.* 23 Infigam eum] *id eſt, confirmabo eum in dignitate ipſius, & ſtabiliam vehementiſſimè; ut erga omnes fungatur officio ſuo, & viciſſim omnes ab ipſo pendeant: vera deſcriptio pii magiſtratus hærentis promiſſionibus Dei, duobus verſibus.* Solio] *id eſt Regi ſynecdochicè.* Domui pater.] *id eſt, Jehudæ, hîc & ſequen. verſu, ut nominaverat ſuprà ver.21.* 24 Et appendent] *officium bonorum popularium erga magiſtratum pium, figuratum eadem allegoria quæ cœpta eſt ſuperiore verſu.* Prognati] *i. omnes viri & mulieres e Judæorum gente ſine diſcrimine ætatis, ſexus, &c. aut perſonarum acceptione.* Omnia inſtrument] *i. non tantùm homines curæ futuri ſunt ipſi, & quidem homines tenuiſſimi; ſed etiam minutiſſima ipſorum inſtrumenta, ne quam jacturam faciant ipſi, aut ab aliis damnum patiantur.* Tum inſtrumenta] *i. omnia inſtrumentorum genera ſuſtentabit, & parva, cujuſmodi ſunt crateres; & magna, cujuſmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent: ſpecies pro genere, ſynecdochicè.* 25 Die illa] *ἀνάϐασις ſive regreſſio ἀντίθετος ad ſermonem de Schebna, concludens prophetiam hanc deſcriptione allegorica judicii quod perpeſſurus erat Schebna, contrariis planè verbis quàm Eljakimo promiſit Deus, verſibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conquieverunt.*

CAPUT XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; faſtum illorum, conſilium Dei in dejiciendo faſtu, & ſententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumſcribit per Nebucadnezarem & Alexandrum Magnum: & poſtremò illis promittit vocationem ad regnum Chriſti per gratuitam Dei miſericordiam.

1 PROPHETIA oneroſa Tyri: Ejulate naves Oceani; vaſtatam eſſe [a] a domeſticis, ab advenis, a regione Cittæorum, revelatur in illam.

[a] Heb. *a domus, ab adventus* viris.

2 Silete habitatores inſulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, implent:

3 Cujus proventus aquis multis *eſt* ſemen Schichoris, meſſis rivi *Ægyptiaci*: & quæ es mercatus gentium.

4 Erubeſce Tzidon; quia loquitur mari munitio maris, dicendo: non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum rumore de Ægypto, intremant æquè rumore Tyri.

6 Tranſite per Oceanum, ejulate habitatores inſulæ.

7 Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente ſtatu ipſius ducunt eam ad peregrinandum procul.

[b] Heb. *antiquitatis.*

8 Quis cepit conſilium hoc contra Tyrum illā coronariam? cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratiſſimi terræ.

9 Jehova exercituum conſilium illud cepit; ad [c] fœdandum faſtum omnis gloriæ, ad elevandum omnes honoratiſſimos terræ.

[c] Heb. *prophanandum.*

10 Remea in terram tuam, ſimilis rivo: [d] navis Oceani, nulla eſt zona amplius.

[d] Heb. *filia.*

11 Manum ſuam extendit ſuper mare, commovet regna. Jehova præcipit contra Cenahhanem perdere munitiones iſtius,

12 Dicens, non perges amplius exultare: ô oppreſſa virgo filia Tzidonis, ad Cittæos ſurge, tranſi, etiam illîc non erit quies tibi.

13 En terram Chaldæorum; ipſe populus iſtius non eſt, Aſſyrius fundavit eam pro barbaris: erexerant exploratorias ſpeculas ſuas, excitaverant palatia illius; *Aſſyrius* diſpoſuit illam in ruinam.

14 Ejulate naves Oceani, quia vaſtatur munitio veſtra.

15 Erit autem tempore illo, cùm oblivioni tradita fuerit Tyrus ſeptuaginta annis, ſecundum dies [e] regni unius: *ut* exactis ſeptuaginta annis ſit Tyro ſimile canticum meretricio.

[e] Heb. *regis: ut apud Danijelem ſæpè.*

16 Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita: [f] optimè pulſa, utere quàm plurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

[f] Heb. *benefac pulſando, multiplica canticum.*

17 Sed erit ut exactis ſeptuaginta annis revisat Jehova Tyrum, quæ reverſa fuerit ad quæſtum ſuum: deinde ſcortabitur cum omnibus regnis regionis, in ſuperficie terræ.

18 Tandem erit merx ejus, & quæſtus ejus [g] ſanctificatus Jehovæ; non reponetur in theſaurum neque recondetur: ſed pro habitatoribus [h] expoſita Jehovæ erit merx ejus, ad comedendum in ſaturitatem & ad tegumentum validum.

[g] Heb. *ſanctitas.*
[h] Heb. *coram Jehova ut Gen.13.9.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hæc prophetia ad conſolationem populi, contra Tyrios prænuntiata fuit iis temporibus, quibus ſtare Tyrus & inexpugnabilis eſſe videbatur: nam præter naturam loci munitiſſimam celeberrima victoria acceſſerat contra Schalmam-Eſeris & Phœnicum claſſem, ut ex Menandro Tyrio Joſephus narrat ſub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii naturæ loci, induſtriæ, opibuſq; ſuis confiderent, & omnibus eo nomine invicti eſſe putarentur, in propinquos Jiſraëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent ſibi; declarat hoc capite Propheta non eſſe cur alii habitationem Tyri expetant, aut ipſi de ea ſibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor: primùm eſt, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum agitabatur, uſque ad verſum 8. ſecundum, explicatio cauſæ ex qua hic luctus Tyriis importatus eſt, inde ad verſum 15. tertium, prophetia ſingularis tempora ex ordine circumſcribens quibus erat affligenda Tyrus, uſque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & ſui ſanctificationem, verſu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepſin, quo ad luctum provocantur omnes Tyrii, & alii victum quærentes Tyria navigatione; & cauſæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat.* Naves] *id eſt naucularii, & mercatores ex navigatione facientes quæſtum, metonymicè: ut infrà ver.10. & 14.* Vaſtatam eſſe] *i. vaſtandam, ut ſequentia omnia propheticè. Hîc autem proponuntur tria vaſtationis tempora per congeriem, quæ ſingula ex antiqua hiſtoria conſtant evidentiſſimè.* A domeſticis] *i. ſervis Tyriorum, qui cùm attritas dominorum vires animadverterent, conſpiratione facta omnē liberum populum cum dominis interfecerunt, Rempublicā inva-*

*invaſerunt,& Stratonem fecerunt regem,ut ſcribit Juſtinus lib.*18. Ab advenis] *Chaldæis ſive Babylonis, autore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obſeſſam expugnarunt : vide Jirm.*47. *Jechezkel.*26.*& ſeq.& Joſephum lib.*1.*contra Apionem Alexandrinum.* Regione Cittæor.] *id eſt,Cilicia,unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum : vide Gene.*10.4. 2 Silete] *id eſt,miſſam facite iſtam exultationem veſtram(de qua ver.* 7.)*& a commerciis veſtris,præpediti luctu quieſcite. Hic enim promulgatur luctus(ut antè diximus)Tyriis,duobus verſibus ; & commeantibus Tyrum omnibus,in ſeq.* Inſulæ] *Tyri, quæ inſula fuit,donec Alexandri Magni operibus continens effecta eſt.* 3 Cujus proventus] *id eſt,quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus.* Semen Schichor.] *id eſt linum Ægypti,quæ ſynecdochicè a termino ſuo appellatur : vide Jehoſchu.*13.3. Meſſis] *id eſt, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis ; ut dictum eſt ſupra* 19. 4 Erubeſcet Tzidon] *apoſtrophe ad Tzidonem quæ fuit quodammodo parens Tyri : nam Tzidonii a rege Aſcaloniorum expugnati,(ut Juſtinus ibidem ait) navibus appulſi Tyrum urbem condiderunt. quaſi dicat, antehac quidem gloriata es de iſto felice partu ; jam verò alia ſunt tempora,quibus Tyrus orba & ἄτεκνος futura eſt.* Mari] *id eſt,omnibus e mari appellentibus ad ſe,metonymicè.* Municio maris] *id eſt Tyrus,periphraſis.* Non parturio] *id eſt,jam meis orbata ſum,& inepta aliis inpoſterum comparandis,ac velut gignendis : allegorica expoſtulatio.* 5 Rumore de Ægypt.] *cùm audientes populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti ſunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente ſuper ipſos pavore magno,ut narrat Moſche Exodi* 15.14.*& ſeq.* Intremant] *populi perculſi judicio Dei contra Tyrum.* 6 Tranſite] *hypotypoſis elegantiſſima præcedentis luctus;qua Propheta primùm Tyrios migrare & vagari jubet per maria incertis ſedibus (nam etiam hujuſmodi occaſionibus Tyrii novas ſedes compararunt,& Carthaginem,Leptin,Uticam, & Gades condiderunt, deinde ſermone ad alias gentes converſo Tyrum per ludibrium traducit,ſequente verſu* Inſulæ] *Tyri : ut ſupra verſu* 2.

7 Hęccine vobis] *ſarcaſmus, ex comparatione præſentis abjectionis cum antecedente faſtu & gloria.* Peregrinandum procul] *id eſt,quærentes peregrinas ſedes,de quibus modò diximus.* 8 Quis] *ſecunda pars,de autore & cauſa luctus Tyriorum.* Coronariam] *id eſt, quæ non tantùm ipſa regina erat, ſed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores ſuos opibus coronabat ; ut ſequentia verba explicant.*

10 Remea] *apoſtrophe ad mercatores exteros,illuſtrans gravitatem mali Tyriis eventuri.* Similis rivo] *id eſt indeſinenter & citò, ut rivus a natura fertur ſecundo alveo.* Nulla eſt zona] *id eſt,planè infirmata eſt Tyrus, nullæ ſunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut ſe ipſam confirmet : ut Ijobi* 12.21. 11 Manum ſuam] *explicatio conſilii quod Jehova cepiſſe contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba,dicentis ; Tyrii Tzidone orti,ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu ſuo,& omnia regna vicina commovent victo Schalman-eſere atque Phœnicibus ; & his victoriis partis omnes ſibi ceſſuros exiſtimant. ſed aliud viſum eſt Jehovæ.* Contra Cenahh.] *id eſt Cenahhanæos,qui adhuc ſuperſunt,Tyri,Tzidone,& cæteris locis.* 12 Virgo filia] *id eſt, Tyre a Tzidoniis condita,ut meminimus in verſum* 4. Cittæos] *Cilicas : ut verſu* 1. 13 En] *confirmatio prophetiæ,exemplo Babylonici regni quod Sancheribi majores occupaverant atque everterant ; ut apparet ex* 2. *Regum* 17.24.*&* 30.*&* 19.12.*cui argumento ineſt comparatio a majore.* Ipſe populus] *id eſt, jam nulla eſt ipſorum reſpublica, ſed devenit in poteſtatem alterius.* Fundavit] *id eſt, ſtatuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos.* Erexerant] *Babylonii,ſeſe omnibus modis confirmantes.* In ruinam] *id eſt, evertit totam regionem.* 14 Ejulate] ἀνάδοσις *præcedentis exempli, concludens hanc partem verbis primi verſus. Hæc autem prædictio de tempore Nebucadnetzaris accipienda eſt ; qua tranſit Propheta ad ſingularem temporum deſcriptionem,quam ſuprà diximus.* 15 Erit autem] *tertia pars exponens ſtatum Tiri,qui fuit primùm ſeptuaginta annis a vaſtatione effecta per Babylonios, hoc verſu : deinde a tempore Cyri ad Alexandrum uſque Macedonem ; quæ ſpatia definiuntur ipſis temporibus hiſtoriæ Judæorum (ut ex ſcriptura commonſtrabimus)uſque ad verſum ultimum.* Oblivioni tradita] *id eſt,neglecta & nullo pretio habita.* Septuaginta annis] *deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum uſque.* Regni unius] *nimirum Babylonici.* Exactis] *id eſt, ineunte regno Perſico;cùm Cyrus regnare cœpit, qui alienus erat ab odio illo hæreditario, quo proſequebantur Tyrum Babylonii propter obſidionem diuturnā, cujus antè ex Joſepho meminimus.* Sit Tyro] *id eſt,refloreſcens Tyrus opibus,ad ſe pelliciat iterum mercatores ſuos;ut ex parte cognoſcitur ex Hhezra* 3.7. 16 Sume citharam] *apoſtrophe ad Tyrum, qua propheta oculis ſubjicit florentem ſtatum & luxuriantem Tyri, ex quo cœpit aſſurgere ineunte regno Perſico: nimirum per annos centum viginti fermè,quibus ſtetit regnum Perſarum.* 17 Sederit] *explicatio ſecundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno.* Septuaginta annis.] *ab inſtauratione videlicet Jeruſchalaimorum, ut indicatur in Chronico libri Nechemjæ. Cur autem his annis ſpatia Tyriis definiat, hæ rationes adduci poſſunt ; quòd hæc Judæis ſcripta ſunt ; & quòd communis mox prædicanda fuit vocatio Tyriorum ad regnum Chriſti,de quo verſu ultimo.* Reviſat] *id eſt,ſecundò reſcindet per Alexandrum.* Deinde] *id eſt, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem : ſcribit enim Juſtinus Tyrios Alexandri auſpiciis conditos parſimonia & labore quærendi citò convaluiſſe.* 18 Tandem] *ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei , ut diximus in verſum* 1. *cui ſimile eſt ſuprà* 19.18.*& ſeq.* Non reponetur] *id eſt,tam ſeria erat Tyriorum reſipiſcentia, ut non amplius ſtudeant coacervandis opibus ; ſed omnia liberali animo ſanctificent & conferant in uſum quem præſcribit Deus, & exponit Propheta ſequente membro.* Sed pro habitat.] *id eſt, omnes poſſeſſiones ac facultates ſuas conſecrantes Deo diſpertient Eccleſiæ,prout cuique opus erit,& nullus erit egens inter eos : vide Actor.*2.44. *& ſequent.&* 4.34.*& ſequent.* Ad comedendum] *id eſt, ad juſtum alimentum & amictum,quibus contenti ſunt pii,* 1.*Tim.*6.8.

CAPUT XXIIII.

Propheta ſummam contrahens judiciorum omnium quæ ſuprà denuntiaverat, reſidui ſervati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbis deturbatis & ſalute in bonos collata : deinde firmam exponit judiciorum, quibus adverſarios perditurus & ſuos traducturus eſt in admirationem Deus : tum præſcripta laudatione qua Eccleſia ſuam firmitatem in Deo, & fidem in illum operaq; illius præ-

prædicat. Propheta informat tandem populum de officio ipſius in mediis calamitatibus; adverſariorum exitium cum verberibus piorum comparat; gratiam Dei aſſerit, & de futura liberatione confirmat.

1 ECCE Jehova exhauſturus eſt terram, & exinaniturus eam; & pervertens ſuperficiem ejus diſperſurus eſt habitatores ejus.

2 Eritque perinde populo ac præſidi, perinde ſervo ac domino ſuo, perinde ancillæ ac heræ ſuæ; perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipſi.

3 [a] Planè exhaurietur terra, & planè diripietur; quia Jehova elocutus eſt ſermonem hunc.

4 Lugebit, cōcidet terra; languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt [b] celſi populorum terræ.

5 Etiam hæc terra contaminata eſt ſub habitatoribus ſuis; quia tranſgrediuntur leges, mutant decretum, irritum faciunt fœdus [c] perpetuum.

6 Idcirco execratio conſumet terram, & deſolabuntur habitantes in ea: idcirco exardeſcent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

7 Lugebit muſtum, languebit vitis; ſuſpirabunt omnes læti [d] animo.

8 Ceſſabit gaudium tympanorum, deſinet ſtrepitus exultantium; ceſſabit gaudiū citharæ:

9 Cum cantico non bibent vinum, amareſcet potus inebrians bibentibus ipſum:

10 Confringetur urbs [e] inanis futura; claudetur omnis domus, [f] ne *quiſquam* ingrediatur.

11 Querela erit ſuper ipſo vino in plateis; adveſperaſcet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:

12 Reliquum factum in civitate, deſolatione; & vaſtitate atteretur porta.

13 Quando ita fuerit in medio terræ inter populos iſtos, ſimiles [g] olivis deſtrictæ oleæ, ſimiles racemis cùm finita eſt vindemia,

14 Hi efferentes vocem ſuam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent inde a mari, *dicentes*,

15 Idcirco in ipſis ignibus glorificate Jehovam: in inſulis maris, nomen Jehovæ Dei Jiſraëlis.

16 Ab ora terræ pſalmos audiveramus, decorem *fuiſſe* juſto; jam autem dico, macies eſt mihi, macies eſt mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem [h] perfidiſſima perfidè agunt.

17 Pavor, & fovea, & laqueus [i] imminent tibi; ô habitator terræ.

18 Erit enim *ut* fugiens [k] ab audito pavore incidat in ipſam foveam; & qui aſcendet e medio ipſius foveæ, capiatur laqueo: nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.

19 [l] Omnino confringet ſe terra, omnino diſrumpet ſe terra; omnino nutabit terra.

20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingraveſcente ſuper eam defectione ipſius, ita cadet ut non ſurgat amplius.

21 Et erit tempore illo, animadvertente Jehova in exercitum excelſi cujuſq; cum ipſo excelſo; & in omnes Reges terræ cum terra ipſorum:

22 Ut colligantur [m] collecti, vincti in foveā, & occludantur in clauſtro; & poſt [n] multos dies deſiderentur.

23 Denique pudebit ipſam lunam, & erubeſcet ſol ipſe: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis, & coram ſenioribus ſuis *erit* [o] glorioſus, *dicentibus*,

[a] Heb. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*
[b] Heb. *celſitudo populi terræ.*
[c] Heb. *ſeculi.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *inanitatis.*
[f] Heb. *ab ingrediendo.*
[g] Heb. *ſtrigmento oleæ.*
[h] Heb. *perfidorum.*
[i] Heb. *ſuper te.*
[k] Heb. *a voce pavoris.*
[l] Heb. *confringendo cōfringet, diſrumpēdo diſrumpet, & ſic ſequentia: ut ſuprà ver. 3.*
[m] Heb. *collectio, vinctus: per ſyllepſin.*
[n] Heb. *multitudinem dierum.*
[o] Heb. *gloria.*

CAPUT XXV.

1 JEHOVA Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum, quia feciſti mirum: conſilia a lōginquo *tempore prædicta* fides ſūt, veritas.

2 Nam diſpoſuiſti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: palatium extraneorum ex civitate, in ſeculum non ædificabitur.

3 Idcircò honorabunt te populus fortis, urbs gentium formidabilium reverebuntur te:

4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliqua anguſtia eſſet ei; receptus ab inūdatione, umbra ab æſtu, cùm ſpiritus violentorum ſimilis eſſet [a] inundationi labefacturæ murum:

5 Sicut æſtum in ſiccitate, tumultuationem extraneorū depreſſeris; æſtum, *inquam*, umbrā denſa, *qui* propagini violentorum reſpondebat.

6 Faciet autem Jehova exercituum omnib[9] populis in monte hoc convivium *rerum* pinguium, convivium [b] *vini* fæcatorum; pinguium *inquam* ſaginatorum, *vini* fæcibus expurgatis:

7 Et abſorbebit in monte hoc [c] ſpeciem iſtius veli obvelantis omnes populos, & iſtius operimenti obducti ſuper omnes gentes:

8 Abſorbebit ipſam mortem in victoriam, & abſterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi ſui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus eſt)

9 Ut dicat tempore illo; ecce Deus noſter hic *eſt*, expectamus eum & ſervat nos: hic *eſt* Jehova quem expectamus, exultabimus, & lætabimur de ſalute ejus.

10 Nam quieſcet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò Moab in loco ſuo, ut trituratur palea ad ſtercorationem.

11 Expandet enim manus ſuas in medio ejus, ſicut expādere ſolet natator ad natādū; & demittet ſuperbiam ejus, [d] cataractis manuum ſuarū:

12 Ita munitionem editum & locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, uſque in pulverem.

[a] Heb. *inundationi muri.*
[b] Heb. *fæciū: quod genus locutionis explicant ſequentia: ſimile vide ſuprà 19.18.*
[c] Heb. *faciem.*
[d] Heb. *cum cataractis.*

CAPUT XXVI.

1 TEMPORE illo cantabitur canticum hoc in regione Jehudæ: civitas [a] fortis eſt nobis, ſalutem diſponit muris & præmunitioni *Deus, dicendo,*

2 Aperite portas, & ingrediatur gens juſta conſervans [b] omnem fidem.

3 [c] Cogitationi innitenti cuſtodis [d] continuam pacem, cùm tibi confidit.

4 Confidite Jehovæ uſque in ſempiternum: nam in Jah Jehova rupes ſeculorum *eſt*.

5 Sed deprimit habitatores *loci* alti, urbem editam: dejicit eam, dejicit eam uſque in terram

[a] Heb. *robore.*
[b] Heb. *fides.*
[c] Heb. *figmento.*
[d] Heb. *pacem pacem.*

ram

ram,deturbat eam usque in pulverem:

6 Ut conculcet eam pes;pedes pauperis,vestigia tenuium.

7 'Iter'justo c 'rebus æquissimis,recto orbitam justi libras.

c Heb. rectitudinibus.

8 'Etiam ' in itinere judiciorum tuorum,Jehova,expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui *fertur* desiderium animæ:

9 Animo meo desidero te per noctem; etiam spiritu meo *qui est* in me, tempestivè quæro te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, justitiam 'discunt incolæ orbis habitabilis:

10 'Cùm gratia fit improbo, non discit justitiam:'in terra f æquissima iniquè agit, & non considerat celsitudinem Jehovæ.

f Heb. æquitatum.

11 'Jehova, 'cùm exaltatur manus tua, non vident;videbunt erubescentes g zelum erga populū:quin etiam ignis ipsos hostes tuos consumet.

g Heb. Zelū populi.

12 'Jehova,dispones pacem nobis: nam etiam 'omnes h res nostras confecisti nobis.

h Heb. facta nostra, passivè, pro eo quod est, quæ facta sunt nobis.

13 ' Jehova Deus noster, imperabant nobis domini'præter te: tantùm per te ' recordamur nominis tui.

14 '*Hi* mortui non reviviscent; expertes vitæ non resurgent: propterea visitans perdidisti eos,& profligasti omnē memoriam eorum.

15 'Adjecisti huic genti Jehova,*vitam*; adjiciens huic genti glorificas te:*genti quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.

16 Jehova,in ipsa angustia visitaverunt te: fuderunt'submissam orationem, castigatione tua *premente* ipsos.

17 Ut prægnans i propinqua partui,dolet,exclamat in doloribus suis;ita fuimus a conspectu tuo,Jehova:

i Heb. appropinquans ad pariendum.

18 Gravidi fuimus,doluimus,quasi 'pareremus ventum:k' salutem ullam non fuissemus effecturi terræ,neque casuri fuissent incolæ orbis habitabilis.

k Heb. salutes.

19 'Reviviscunt mortui tui, l cadavera quæq; mea resurgunt:'expergiscimi,*inquis*, & cantate qui inhabitatis pulverem;' nam ros olerum ros tuus est,postquā in terrā expertes vitæ dejecisti.

l Heb. cadaver meum.

CAPUT XXVII.

1' AGE popule mi, 'intra in conclavia tua, & occlude fores tuas tibi: latita quasi exiguo momento,donec præterierit indignatio.

2 'Nam ecce Jehova proditurus est ' e loco suo, ad animadvertendum iniquitatem habitatoris terræ in eum;& reteget terra a cædes suas, neque obteget ultrà interfectos suos.

a Heb. sanguines.

3 Tempore illo animadvertet Jehova 'gladio suo durissimo, maximoque & validissimo, 'in balænam b serpentem oblongum,& in balænam serpentem tortuosum; & interficiet draconem qui *est* 'in mari.

b Heb. vectē: ut Ijobi 26. 13.

4 'Die illa ,vineam'rubentis meri, acclamate ei.

5 'Ego Jehova sum custoditurus eam, momētis irrigaturus eam;ne quis invisat eam, noctes diesque custoditurus sum eam.

6 'Æstus non est mihi : qui c induxerit me 'sente & vepre ad prælium,*hunc* cautè ingrediens'eam succendam ex ea'simul:

c Heb. dederit me in prælium.

7 'Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum;'pacem fecerit mecum.

8 Ut 'advenientes Jahhakobi posteri radicentur faciet,efflorescet,& germinabit Jisraël; denique implebunt superficiem orbis habitabilis proventu.

9 d' An ut percussit 'percussorem ejus,percutit eum?an ut interfecti sunt ' interfecti illius, interficiuntur?

d Heb. an secundum percussionem percussoru, &c. an secundum interfectionē interfectorū.

10 e' Moderate ' emittendo eum contendis cum eo:'*illum* aufert spiritu suo duro, '*quasi* tēpore Euri.

e Heb. in medio: metaphora.

11 'Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi,& hic est totus fructus ut amoveat peccatum ejus;'cùm disponet omnes lapides altaris ut lapides calcis dissipatos,'nec consistent luci aut subdiales statuæ:

12 'Sed *illius* civitas munita erit solitaria,caula disjecta,& derelicta velut desertum;'ubi pascebat vitulus,& ubi recubabat,etiam absumet ramos ejus.

13 Arefacto ramo ejus, frangentur *ramusculi*, 'mulieres venientes incendent illum:quia nō est f populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miseretur ejus,qui fecit eum; & qui formavit eum,non facit gratiam ei.

f Heb. populus intelligentiarum.

14 'Erit autem'tempore illo,excutiente Jehova inde'a fluxu illius fluminis usque ad torrentem Ægypti;ut vos 'colligamini g 'sigillatim, ô Jisraëlitæ.

g Heb. ad unum unum.

15 Eritque tempore illo, 'quando clangetur buccina magna,ut veniant qui perierant in terra Assyriæ,& qui depulsi fuerant in terram Ægypti; & incurvent se Jehovæ in monte sancto Jeruschalaimis.

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] Quatuor hæc capita propterea unà conjunximus,quòd unius sunt concionis; ut narratio & series argumentationum ostendet. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus,quibus hæc concio velut colophon fuit imposita) usque ad versum 6.capitis 25. secunda pars est,narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequendis ad Ecclesiæ,bonum & consolationem,inde ad finem capitis 26.tertia,est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei,quæ exponuntur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores duodecim versibus,& gratiæ ejus erga Ecclesiam, usque ad vers. 16. deinde confirmatio denuntiati illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primis versibus capitis vigesimi quinti. Exhaustum us] tum habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tum rebus omnibus, sex aliis vers. quæ duobis his verbis proleptice continentur. Terram] id est,singulas illas regiones suis verberibus castigaturus quamque. Pervertens].i.ferens,agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia: ut sequens versus demonstrat. 2 Eritque] id est,omnes personarum omniū ordines confundentur calamitatibus æquè summos atq; infimos opprimentibus. Præfidi] vide Gen. 41.45. Nos enim hoc quidem loco hanc significationem malumus,quam vulgarē illā sacerdotis,propter antitheton. 3 Exhaurietur] ut dixerat de Ægypto sup.19.3. Diripietur.]ut sup.8.3.& 10.6.& 11.14.& 18.3. 4 Lugeb.]ut sup.3.27.& 19.8.

Conci-

Concidet] *ut prædixerat suprà 1.30.* Languebit] *ut suprà 16.17.& 19.8.* Celsi populor.] *ut interminatus fuerat suprà 2.11.& sequentibus,& 3.1.& 9.14.* 5 Etiam hæc terra] *ætiologia, a peccatis hominum asserens justitiam Dei; quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, seq. versu; ut ad alterum judiciorum genus transeatur. simile vide Numer. 35.33.* Leges] *naturales & politicas, ad publica & privata hominum officia pertinentes.* Decretum] *positum in cæremoniis & externo Dei cultu.* Fœdus perpetuum] *cum Abrahamo initum circumcisione, Gen.17. & redintegratum in traditione legis, Exod.24.* 6 Execratio] *videlicet cui se Jisraëlitæ ipsi devoverunt si transgrederentur leges, mutarent decretum, irritumq́ facerent fœdus perpetuum: Exod.24.& Deut.29.10. & sequentibus. nam hoc prius membrum ad Jisraëlitas respicit, de quibus nominatim dixerat posteriore loco.* Idcirco] *nimirum propterea quòd gentes transgrediuntur legem, cujus opus scriptum gestant in cordibus suis, una testimoniũ reddente ipsorum conscientia, &c. Rom.2.15. Nam hoc posterius membrum per ὕστερον de aliis gentibus est accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco.* Exardescent] *id est, incendio iræ Dei conflagrabunt, ut suprà 9.18.& 10.16.* 7 Lugebit mustum] *altera pars prolepseos, de qua ver.1. expressa prosopopœiis vehementissimis.* Languebit vitis] *ut suprà 16.17.* 8 Tympanorum] *de quibus suprà 5.12.* 9 Non bibent] *i. non convivabuntur pergræcando.* Amarescet] *i. ingratus erit, adeò obruentur calamitatibus: metaphora.* 10 Confringetur] *ut de Babylone & Tyro dictum est suprà 13.& 23.* 11 Querela erit] *ut suprà 16.16.* Advesperascet] *i. occidet, ut sol ineunte vespera, & terminabitur luctu: metaphora.* 12 Reliquum factum] *i. denique nihil omnino integrum relinquetur.* 13 Quando] *secundus locus narrationis de gratia Dei erga Ecclesiam, ut monuimus versu 1. quo continentur primùm explicatio salutis percipiendæ a Deo, hoc versu; deinde professio illius, & gentium omnium provocatio ad percipiendam & agnoscendam illam, duobus seq.* Ita fuerit] *i. judicia Dei perfecta fuerint.* Similes olivis] *i. illi qui secundum electionem gratiæ residui facti fuerint, & servati a Deo: ut suprà 17.6.& 9.* 14 Inde a mari] *i. ubicunque fuerint in omnibus finibus terræ.* 15 Idcirco] *genus sive formula professionis, qua boni a Deo servati hortantur alii alios, propter probationem sive experimentum mirificæ liberationis suæ; qua spem in se ipsis confirmãt, & in aliis exemplo doctrinaq́ excitant: spes autem non pudefacit, Rom.5.5.* In ipsis ignib.] *i. vos qui adhuc versamini in mediis tribulationibus, exemplo nostro securi de liberatione vestra, gaudete spe, in afflictione tolerantes, Rom.12.12.* In insulis maris] *i. quicunque, quocunque loco, & inter quoscunque sitis.* 16 Ab ora] *confirmatio judiciorum quæ modò prædicta sunt, primùm a peccatis præsentibus perfidiáque populi, in quam non potest ira Dei non revelari e cœlo, tribus versib. deinde a fide cæterarum rerum in cœlo & terra, in exequendis & testificandis Dei judiciis, ad finem usque capitis. Sunt autem prima hæc verba emphatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præsentem a comparatione priscæ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat; ut Psal.44.* Psalmos] *i. beneficia Dei quæ Psalmorum sunt argumenta, & prædicationis illorum: synecdoche.* Justo] *i. populo Dei alieno a præsente perfidia, & amplectenti justitiam Dei per fidem Christi.* Jam autem] *expostulatio gravissima abundans anaphoris, homœoteleutis, antonomasiis, metaphoris, gradationibus, & comparationibus patheticis; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc versu; tum peccatorum pœnas, sequentibus, usque ad versum ult.* Macies est] *id est, mœrore a rebus istis indesinenter contabesco.* 18 Nam cataractæ] *id est, communis erit cœli & terræ conspiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba desumpta ex Mosche Gene.7.11. per allegoriam; & ex Davide Psal.18.8.* 19 Omnino confringet] *i. pessundabuntur & ruent omnia: quod hîc exaggeratur congerie verborum.* 20 Ipsius] *i. habitatorum, metonymicè, ut seq. versu.* 21 Animadvertente Jehova] *i. Reges & subditos, summos & infimos puniente, ut dixerat suprà ver.2.* 22 Ut colligantur] *i. captivi teneantur potentia Dei quicunque adversantur ipsi: metaphora a regno humano ad regnum spirituale Dei.* Post multos dies] *id est, longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque extent inimici ejus. Hoc autem propriè significari visitandi verbo in hac conjugatione cùm absolutè ponitur, exempla omnia confirmant.* 23 Denique] *i. nulla planè lux sive gloria lunæ aut solis ipsius futura est, si cum Dei regnantis in Ecclesia luce comparabitur; puderet ipsos, si cum Deo committendi essent: prosopopœia hypothetica.* Erit gloriosus] *tum gloria sua operumq́ suorum maximè, tum sanctorum prædicatione: ad quam hæc verba sunt μεταβατικά.*

IN CAPUT XXV.

1 Jehova] *Tertius locus propositionis præcedentis, de usu judiciorum Dei. Est autem usus illorum in Ecclesia, prædicatio gloriæ Dei, qualis habetur his quinque versibus: in quibus primùm gloria Dei prædicatur, & causæ illius proleptice ponuntur hoc versu; deinde causæ proponuntur duæ: una est, judiciorum in hostes Ecclesiæ, ver.2. altera, beneficiorum in Ecclesiam, versibus sequentibus.* Consilia] *id est, promissiones & minæ, quas ab æterno decretas in consilio tuo prædixisti suo tempore, nunc demum fidelissimè atque verissimè completæ sunt.* 2 Nam] *exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc ver. & promissionum, ver.4.& 4. ut antè diximus.* Palatium] *i. ita evertisti & subruisti oppidum, ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari possit.* 3 Idcirco] *ἀναφορὰ sive repetitio laudationis, transitum comparans ad sequentem causam.* 4 Receptus] *exornatio beneficentiæ Dei fideiq́ erga pios duabus comparationibus; quæ postea his duobus versibus ordine exponuntur.* Cum spiritus] *ἐργασία prioris comparationis, qua hostes Ecclesiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptus & perfugii loco comparatur.* 5 Sicut æstum] *ἐργασία secundæ comparationis, qua tumultatio extraneorum cum æstu siccissimo, & Dei protectio erga suos cum densissima umbra comparatur.* Qui propagini] *id est, qui æstus improbis erat optatissimus atque gratissimus: quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, se valde augeri judicant, & tanquam luxuriare suas propagines: pergit enim Propheta in allegoria.* 6 Faciet autem] *secunda hæc prophetia formam exponit tum judiciorum quibus propter Christum usurus est Deus, hoc capite; tum laudum quibus Ecclesia prædicatura est beneficentiam illam Dei, cap. sequente. Forma autem judiciorum est duplex: una, ut inimicæ gentes amicè ad sacrum Christi epulum & communionem provocentur verbo, usque ad ver.10. altera, ut contumaces qui extolluntur adversus cognitionem Dei profligentur, ver.10.& seq.*

In monte hoc] *cujus meminit suprà 24.23. ut etiam prædixerat suprà 2.2.* Convivium rerum] *i. opimum & munificentissimum, quod exhibetur sanctis prædicatione Evangelii & virtute spiritus Christi: allegoria res spirituales figurans corporeis: ut Matth. 22 & Luc. 14.* 7 Absorbebit] *enarratio beneficiorum quæ populi in convivio Christi percepturi sunt: primum est, vindicari illos ab excæcatione, & quasi sublato velamine donari cognitione Dei, hoc versu; ut ostendit Paulus 2 Corinth. 3. secundum est, domita potestate mortis donari vita æterna, 1. Corinth. 15. 54. tertium, donari gaudio & pace per spiritum sanctum, Rom. 14. 17. & Apocalyp. 21. 4. ex quibus consequitur effectus, ver. 9. nimirum constantissima beneficii divini prædicatio.* 8 In victoriam] *id est, ita ut in sempiternum devicta & prostrata jaceat, neque amplius in beatos illos convivas Christi dominetur.* 9 Ecce Deus noster] *elegantissima prædicatio illius pacis a Deo, & gaudii per spiritum sanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quiescet] *ætiologia superioris prophetiæ a præsentia Dei benigna in Ecclesia; qua transitio comparatur ad alteram speciem judiciorum ejus contra præfractos atque contumaces, ut diximus in versum 6.* Moab] *id est, contumax quisque & perversus hostis Dei & Ecclesiæ, synecdochicè, ut infrà 31. 8.* In loco suo] *id est, ubicunque fuerit.* Ad stercorationem] *i. abjectissima palea, quæ nullum alium usum præstat quàm ut ea stercorentur agri.* 11 Expandet enim] *altera comparatio venustissima ad explicandum judicium Dei contra inimicos suos; pro eo quod est, omnia subjiciet sibi.* Superbiam ejus] *de qua suprà 16. 15.* Cataractis] *id est, amplissimis & valentissimis manibus suis, quibus superbiam rebellium ita compressurus est ut obicibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apostrophe ad Moabum, & omnes homines adversantes Deo, quòs docet ad ferulam ipsius ita diffluxuros ut aqua diffluit; sicut dicitur Exod. 15. 15.*

IN CAPUT XXVI.

1 Tempore illo] *exposita prophetia de beneficiis Dei erga Ecclesiam, subjicitur pars altera de prædicatione Ecclesiæ; cujusmodi ordinem jam ante observavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima est, exordium prædicans firmitatem Ecclesiæ in Deo, versibus 2. 3. secunda, propositio Ecclesiæ omnes ad se & ad Deum jubentis accedere per fidem, usque ad versum 7. tertia, confirmatio ab operibus Dei, inde ad versum 19. postrema verò, conclusio, versu 19.* In regione Jehudæ] *id est, in Ecclesia, quæ olim ea regione circumscripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id est. Ecclesia, in qua nos versamur, est potentissima; quippe quæ munita est præsentia & præsidio Dei.* Salutem disponit] *id est, in salute quam dedit servat, adeò ut ne ipsæ quidem inferorum portæ prævaleant adversus eam: Matthæi 16. 18.* 2 Aperite] *amplificatio superioris prædicationis, a forma gratiosissima quam observat Deus; tum servos suos & administros Ecclesiæ informando, ut patefiant januæ Evangelii ministerio ipsorum, tum justos & pios in Ecclesiam intromittendo.* Justa] *nimirum ex fide in Christum qui justificat impium, ut sequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *transitio ad secundam partem, videlicet propositionem; qua Ecclesia omnes ad Deum provocat in Christo, sumpta occasione ex præcedentibus Dei verbis: quæ primùm epiphonemate confirmat, hoc versu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam salutem, usque ad versum 7. Est autem cogitationis nomen synecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo confidenter nititur Deo per fidem in Christum, ut fine versus explicatur.* 4 Confidite] *propositio Ecclesiæ omnes ad fidem hortantis a natura, promissione, & operibus Dei, ut modo diximus.* Rupes] *ut Deut. 32. 4. id est, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illustratur antithesi sequentis versus.* 5 Habitatores loci] *id est, omnem sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, 2. Corinth. 10. 5.* Dejicit eam] *id est, certissimè & indesinenter dejicit: nam hic est usus ἀναδιπλώσεως, ut suprà ver. 3.* 7 Iter justo] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum asseritur primùm justitia & æquitas summa, usque ad versum 11. deinde veritas, usque ad 19.* Justo] *illi qui definitus est suprà ver. 2. & 3.* Rebus æquissimis] *id est, facis ut omnia fidelibus tuis succedant æquissimè, & utramq; lancem secundarum & adversarum rerum justiùs quàm ulla aurificis statêra moderaris: quod dictum similiter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam] *accommodatio, qua Ecclesia superiorem thesin de administratione Dei confidit ad se pertinere, & eam a se expeti docet, ut Dei justitiam magis, ac magis agnoscat ex ipsius operibus.* In itinere] *id est, tantisper dum in hac vita versamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam] *ætiologia præcedentis propositionis & optati a depravatione carnis nostræ; quæ adeò fera & indomita est etiam in filiis Dei, ut retundi non possit & justitiam illius discere, nisi crebris gravibusq; ferulis revocetur; ac proinde in reliquo mundo longè ferocior est, cùm neque gratiosis verbis, neque verberibus corrigatur; sed tantùm evincatur, velit nolit, ut fiat inexcusabilis.* Discunt] *pios quidem ad salutem docentibus calamitatibus justitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud. 3. 2.* 10 Cùm gratia] *ἐργασία superioris dicti ex antithesi diversæ administrationis: verè, inquit, judicia tua opus est adhiberi. si voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certat beneficentia tua cum improbitate illius, eò amplius obliviscitur tui & præfidit sibi.* In terra æquiss.] *id est, quò æquiorem te in ipsum, lenioremq; & mitiorem exhibes, eò fit sceleratior.* 11 Jehova] *altera pars narrationis, qua Ecclesia asserit veritatem judiciorum Dei prolepticè, tum in improbos, hoc versu; tum erga pios, sequente: quæ postea pluribus exponuntur elegantissimè, usque ad versum 19.* Cùm exaltatur] *id est, non consyderant celsitudinem tuam (quod dixit superiore versu) sed experientur tandem suo magno malo: sic asseritur cum veritate justitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *secundum membrum prolepseos, quo Ecclesia docet improbis velut stipula conflagrantibus, Ecclesiam utcunque ferventem adversis rebus, tanquã in olla, manu Dei conservatã esse; & porrò statuit conservatã iri ex anteacta Dei administratione.* Omnes res] *id est, quæcunq; adhuc nobis evenerunt. sive cùm alii insolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus versibus proximè sequentibus) sive cùm servasti & liberasti nos misericorditer.* 13 Jehova Deus] *exornatio superioris dicti, Deum confecisse res omnes Ecclesiæ: quæ per antithesin hîc confitetur se ita pressam fuisse mundi tyrannide, ut neque per illum licuerit facere mentionem Dei, neque ipsa per se potuerit;*

ac proinde per Deum solum effectum esse, ut Ecclesiæ suæ facultas restitueretur ad laudandum illum. Præter te] *qui tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur ac si Deus nō immisisset ipsos; denique nihil minus quàm de consilio ipsius cogitabant, ut dictum est suprà 10.5. & sequen.* Recordamur] *i. superstites sumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, versu sequente.* 14 Hi mortui] *id est, domini isti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te: alludit enim his verbis & sequentibus ad genus illud liberationis quo usus est Deus cùm educeret populum ex Ægypto, Exodi 14. & 15.* 15 Adjecisti] *amplificatio superioris narrationis de veritate judiciorum Dei in Ecclesiam admirabilium, a circumstantiis: primùm enim, inquit, erant depulsi in terras extimas, hoc versu: deinde summis angustiis & doloribus pressi, duobus sequen. tertiò planè perditi & mortui, nisi majestas tua succurrisset, versu 18. & 19. & tamen (ait Ecclesia) eadem opera gloriæ tuæ consuluisti, & saluti meæ.*
16 Submissam orat.] *ut solent qui demissi sunt & dejecti castigationibus cum lachrymis submissè deprecari.* 18 Pareremus ventum] *id est, nihil unquam possemus parere; sed perpetuis torminum ventorumq; inter se in utero colluctantium cruciatibus constringeremur.* Salutem ullam] *exegesis verborum proximè præcedentium. q.d. Ecclesia, non fuisset mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præstandi quicquam ad servandum meos, aut deturbandum adversarios: sed utrumque penes Deum est, qui præstat utrumq; verbo, sequente versu.* 19 Reviviscunt] *id est, instaurantur, & ex calamitatibus, tanquam ex morte, rediviva membra Ecclesiæ servantur verbo illo potente tuo. Est autem hic conclusio cantici, qua Ecclesia singulare Dei beneficium prædicans sibi de mirifica hac salute gratulatur.* Expergiscimini] *prosopopœia, qua Deus inducitur populum suum ex angustiis, velut e sepulchro, excitans ad gloriam suam.* Nam ros olerum] *ætiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Ecclesia) cum cœlesti rore, fideles dejecti malis cum semine in terram projecto, corrupto & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto semine excitat herbam, ita verbū Dei restituit pios cum putri semine comparatos.*

IN CAPUT XXVII.

1 Age popule] *ultima pars prophetiæ per apostrophen ad populum Dei; qua instituitur populus de officio suo, & promissionibus Dei erga se: quorum illud, hoc versu continetur; hæ verò, reliquo capite: hæ autem partim positæ sunt in profligandis adversariis, versu 2. & 3. partim in ornandis, curandis, educandis, purgandis, & colligendis Jisraëlitis, inde ad finem.* Intra] *id est, recipe te ad Dei protectionem fide, & in statione in qua ipse te collocaverit firma patientia in spe & silentio conquiesce, neque istis calamitatibus quę terras pervasuræ sunt dimovetor. Respicit autem propheta his verbis ad formam liberationis ex Ægypto, qua interdixerat Deus ne exiret ullos e porta domus suæ, qua nocte processurus erat ad percutiendum Ægyptum, Exod. 12. 22.* 2 Nam ecce] *prior promissionum locus, ultio de adversariis, ut Exod. 12. 23.* E loco suo] *id est, e cœlis, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injustitiam hominum, Rom. 1. 18.* 3 Gladio suo] *i. infinita potentia sua & potente verbo: humanitus dictum.* In balænam] *i. in sublimitatem omnem spiritualem & corporalem, quæ extulerit se adversus Deum vi, fraude, vel utroq; simul: quæ omnia allegoricè his appellationibus figurantur.* In mari] *id est, in fluctuante hujus seculi æstuario.* 4 Die illa] *secundus promissionum locus, propositio summa beati status in quo Ecclesia futura est & sibi gratulatura in Domino: quæ deinceps exponitur suis gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut qui solus est autor & effector beatitudinis.* Rubentis meri] *id est, feracem vini generosissimi, quod in scripturis ferè a rubore commendari solet: ut Gen. 49. 12. & Proverb. 23. 31. allegoria contraria illi qua Propheta usus est suprà 5. 2.* 5 Ego Jehova] *pergit in eadem allegoria vineæ, ut suprà 5. ubi contrariæ minæ similibus verbis exponuntur.* 6 Æstus non est] *occupatio illius objectionis quam poterant Jehudæi ex argumento superiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quispiam, nihil nisi gravissimas & severissimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incursiones, depopulationes, cædes ab Assyriis, Ægyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus istius promissionis quam modò significas futurum esset? hanc objectionem anticipat Deus per prophetam: ne putetis, inquit, me iracundum esse, morosum, atque difficilem: non est in me, sed in vobis culpa istarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non est quod dubitetis de fide & misericordia mea: si pergatis in improbitate, pergam in judiciis, sin autem pacem quæratis, jam exposita est omnibus quærentibus eam: hæc est complexio duorum versuum.* Sentes & vepres] *id est, obfirmata malitia & peccatis suis, allegoricè: ut suprà 5.* Eam] *vineam videlicet, id est, Ecclesiam, in qua perfidi, hypocritæ, & contumaces se extulerint adversus Deum.* Simul] *videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis suis facinoribus provocaverint.* 7 Sin prehendet] *altera pars dilemmatis, promissio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquiescentes in robore ejus.* Pacem fecerit] *id est, illico facta fuerit, cùm fidem & resipiscentiam suam exponet: sic regreditur Propheta ad promissionem cœptam.* 8 Advenientes] *regressio ad promissionem, quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ.* 9 An ut percussit] *amplificatio beneficentiæ Dei, quam promissionibus significaverat; a fine castigationum quibus in Ecclesiam utitur, quæ illustrantur per comparationem earum quas in suos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antithesis hoc versu posita per interrogationem explicatur subjectione elegantissima quatuor versibus sequen.* Percussorem ejus] *id est, inimicum a quo populus Dei infestatur: de quibus castigationibus dictum est inde a capite 13. suprà.* Interfecti illius] *id est, homines, e percussoribus & inimicis populi, quos Deus curavit interfici.* 10 Moderatè] *subjectio ad quæstionem præcedentem: qua Propheta primùm modum castigationum explicat in populum & in adversarios Dei proleptice, hoc versu; deinde usu proposito exornat, tribus sequentibus.* Emittendo eum] *e terra promissa in miseram servitutem, sub Assyriis & Babyloniis.* Illum] *hostem suum, percussorem populi sui.* Qui si tempore] *id est, abripit & convellit radicitus.*
11 Idcirco] *amplificatio gratiæ Dei in castigationibus populi sui, a fine aut usu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis suis.* Cùm disponet] *i. ex animo tollet abolebitq; omnia quæ adversantur gloriæ Dei, ut passim imperatur lege.* Nec consistent] *i. evertentur & cadentur.* 12 Sed illius] *alterum membrū pro-*

prolepseos de castigationibus Dei in adversarios, quæ dicuntur fore gravissimæ, & humanis rebus describũtur. Ubi pascebat] *id est, omnia sursum & deorsũ perdet ab humili herba ad summas arbores.* 13 Mulieres] *id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur; adeò dejectæ futuræ sunt.* 14 Erit autem] *summa promissionum de restitutione populi; quæ est veluti quædam conclusio totius prophetię, & signum primum aditusq́; ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt.* Tempore illo] *quo Deus inimicos ita consumpserit, ut Babylone factum est.* A fluxu] *id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Ægypti terminum, de quo Jehosch. 13.3.* Colligamini] *id est, eruamini & educamini e media illa veluti area, in qua populos per Cyrum est trituraturus Deus.* Sigillatim] *ut etiam prophetat Jirmeja 3.14. & Jechezk. 39.28.* 15 Quando clangetur] *id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius, 2. Chronic. 36.22. & Hhezræ 1.1.*

CAPUT XXVIII.

Propheta regno Jisraëlis propter fastuosum & præsidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, improbitatem illudentem Deo increpat, & exitium perstantibus in ea severissimum prædicit: ac postremò credentes & resipiscentes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 VÆ coronæ fastus, ebriosis Ephrajimi, cujus ornatus decor *est* flos caducæ *plantæ*; eis [a] qui præsunt valli [b] pinguissimæ, obtusis vino.

2 Ecce robustus & fortis Domino, similis inundationi grandinis turbini [c] exitiali; similis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram manu.

3 Pedibus conculcabuntur; corona fastus, ebriosi Ephrajimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *plantæ*, decor ornatus illius quisquis præest valli pinguissimæ; ut fructus præcox cùm nondum est æstas quem ubi videt [d] quispiam dum adhuc est in manu sua, deglutit.

5 Tempore illo erit Jehova exercituum pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo suo:

6 Et pro spiritu judicii; ei qui præsidet judicio, & [e] potentibus regerentibus bellum in portam.

7 Veruntamen etiam isti vino errant, & potu inebriante oberrant: præses ac Propheta errant potu inebriante, absorbentur a vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes mensæ plenæ sunt vomitu & excremento, non *superest* locus.

9 Quem doceret scientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulsis a lacte, avulsis ab uberribus?

10 Cùm præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi; pauculum hîc, pauculum illîc *fuerit additum*:

11 Cùm [f] peregrino sermone & lingua exotica allocutus sit populum istum:

12 Cùm dixerit eis, hęc *est* ipsa requies, quietem tribuite lasso, & hæc est respiratio; & noluerint auscultare:

13 Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hîc pauculum illîc; ut pergegerent, & corruentes retrorsum confringerentur & irretiti caperentur;

14 Idcircò audite verbum Jehovæ, viri [g] irrisores; dominatores populi hujus qui *est* Jeruschalaimis.

15 Quoniam dicitis; pepigimus fœdus cum morte, & cum sepulchro egimus cautum: flagellum inundantis cùm transibit, non obveniet nobis; quia disponimus fallaciam receptum nostrum, & in mendacio abscondimus nos.

16 Idcirco ita ait Dominus Jehova; ecce ego [h] fundamentum posui in Tzijone lapidem: lapidem probationis, angularem, pretiosum, fundationem [i] fundatissimam; qui credit, non præfestinabit.

17 Disponam enim judicium ad lineam, & justitiam ad perpendiculum; ut excernat grando receptum fallaciæ, & [k] latibulo *suo* aquæ inũdent.

18 Tum abolebitur fœdus vestrum cum morte, & cautio vestra cum sepulchro non stabit; flagellum inundantis cùm pertransibit, tum eritis ei conculcationi.

19 Ex quo transiverit, intercipiet vos; nam [l] quolibet mane pertransibit interdiu & noctu: eritque tantummodo commotioni, [m] cùm proponet intelligendum documentum.

20 Nam brevius erit stratum quàm ut protendat se; & stragula angusta, cùm colliget *se cubans*.

21 Nam sicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; sicut *in* valle ad Gibhhonem irascetur: ad faciendum factum suum, extraneum factum suum, ad operandum opus suum, alienum opus suum.

22 Nunc itaque ne pergatis ludificari, ut non confirmẽtur vincula vestra: nam consummationem & quidem præcisam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite, & audite sermonem meum.

24 An totum diem arat arator ad seminandũ? sulcat & occat terram suam?

25 An non cùm æquavit superficiem ejus, & sparsit melanthium, cyminumque dispersit; aut disposuit triticum præstans, vel hordeum insigne, vel speltam *in* termino suo;

26 Deinde colligat illud ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 Nam non tribula trituratur melanthium, aut rota plaustri super cyminum versatur; sed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

28 Panis verò comminuitur: non tamen in perpetuum [n] pergit triturare ipsum, aut quatit

[a] Heb. *qui sunt in capite vallis, ut infrà ver. 4.*
[b] Heb. *pinguedinum.*
[c] Heb. *exitii.*
[d] Heb. *videns*
[e] Heb. viris *potentiæ.*
[f] Heb. *ridiculis labio. i. peregrinus: quia vulgò peregrinus sermo non intellectus ludibrio est.*
[g] Heb. *irrisionis.*
[h] Heb. *fundator lapidis.*
[i] Heb. *fundationis.*
[k] Heb. *latibulo aquarum inundent: ut Gen. 9.6.*
[l] Heb. *in mane mane.*
[m] Heb. *proponendo.*
[n] Heb. *triturandi triturat.*

tit rota plaustri sui, neque equitibus suis comminuit ipsum.

29 *Etiam hoc a Jehova exercituum prodit, qui mirificus est consilio, magnificus re ipsa.

ANNOTATIO.

1 Væ coronæ] *Hujus capitis duæ sunt præcipuæ partes: una, de regno Jisraëlitarum, quod in exemplum Judæis proponitur versibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usque. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas, & comparationem singulorum judiciorum Dei cum peccatis Jisraëlitarum, quæ proleptice exposita sunt hoc versu.* Coronæ fastus] *id est, superbissimo regno Jisraëlitarum; ut Hosch. 5.5. & 7.10. & infrà ver. 3.* Cujus ornatus] *id est, qui momento defluxuri sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalman-eserem anno sexto Chizkijæ, 2. Reg. 18.10.* Eis qui præsunt] *id est, principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis.* Valli pinguissimæ] *id est, agro Jisraëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estq; uberrimus: ut ostendunt Jahhakob & Mosche Gen. 49. & Deut. 33.* 2 Ecce robustus] *singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Jisraëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri.* Robustus] *nimirum Schalmaneser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Jisraëlitas.* Manu] *videlicet una. quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est.* 4 Ut fructus] *id est, velocissimè decerpetur, & avidissimè consumetur, ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Jisraëlitarum deletum est; non autem sæpius restitutum, ut regno Jehudæorum fecerunt Babylonii.* 5 Tempore illo] *secundus locus prophetiæ de regno Jehuda, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima, est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Jisraël, duobus versibus: secunda, querela de peccatis Judæorum, & contestatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Jisraëlitæ profligati, & Judæi servati incolumes.* Pro corona] *id est, erit gloria, decus, & ornamentum Judæorum.* 6 Et pro spiritu] *id est, autor erit effectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus.* Et qui præsid.] *id est Regi, & omnibus militiam forensem exercentibus.* Et potentibus] *i. ducibus, militibusq; hostem non tantùm propulsantibus, sed etiam invadentibus terminos illius, ut 2. Reg. 18.8.* 7 Veruntamen] *secunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primùm querimoniam de indignitate Judæorum, ver. 7. & 8. deinde contestationem, usq; ad vers. 14.* Præses] *ut Gen 41.45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem versus, quam huc pertinere non dubitamus.* 8 Non superest] *videlicet purus a sordibus & immunditie ipsorum.* 9 Quem doceret] *contestatio contra Jehudæos per occupationem: dicetis fortaße (inquit propheta) vos non ita absorberi a vino, & in peccatis sepultos esse, quin adhuc possitis percipere spiritum judicii a Domino; imò vos spiritum illum obtinere; sed frustra illud obtenditis: nam primùm non magis valetis sensu ad percipienda documenta judiciorum Dei quàm pueruli, sensu infantes estis, hoc versu; deinde verò non estis infantes malitia, sed scurræ, derisores, & contemptores Dei, versu decimoquarto.* 10 Cùm præceptum] *ἐργασία proximè præcedentis criminationis in Judæos de infantia & inscientia illorum, quatuor versibus: sic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domesticorum, & minutissimæ accuratissimæq; præceptiones & institutiones a Deo propositæ, neque extraneorum durities profuit ad vos informandos, neque paternum imperium, tribus versibus: sed his omnibus tanquam pueruli abusi estis in perniciem vestram versiculo. 13. ecquis vestrûm ergo est quem doceat Deus?* Præceptum præc.] *alludit propheta ad viam illam facilem qua informantur pueri, quibus præceptiones subinde dantur & inculcantur, & manus ad scriptionem ducitur, denique documenta singularum rerum singulis propè momentis quàm facillimè fieri potest traduntur eis: quod officium per prophetas a Deo factum esse constat, ut 2. Chronic. 36.15.* 11 Cùm] *quasi dicat, cùm Deus pueros, facilibus & obviis domesticorum suorum documentis non credentes, per extraneos in Judeam introductos exercuerit & castigaverit; quod sæpius factum fuiße commonstrant sacræ historiæ: secundum ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14.* 12 Cùm dixerit] *tertium argumentum ad evincendam infidelitatem. quasi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitati audiverint Deum sibi redintegrantem promissiones suas, nisi per ipsos staret quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9.* Quietem tribuite] *id est, siquidem lassi estis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea.* 13 Sed fuerit] *id est, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hîc synecdochicè intelligenda sunt) Judæorum improbitate in ruinam ipsorum conversa sint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per se salutaria, odori sunt mortis ad mortem per ipsorum vitium: 2. Cor. 2.16.* 14 Idcirco] *tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excusationis speciem adimit, exprobrans impietatem summam & ludificationem Dei, duobus vers. postea judicium severissimum prædicit.* 15 Pepigimus fœdus] *id est, nos ab omni malo sumus securissimi: thrasonicæ hyperbolæ.* Egimus cautum] *id est, tantum nobis prospeximus, quantum viri cauti & prudentis est prospicere.* Flagellum inundantis] *id est, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes solent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta usus est ad servandam antonomasiam.* Disponimus] *id est, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adversus ista mala quæ interminaris nobis, sagacissimè prospeximus, velut objectis aggeribus: quos tu fallaciæ nomine & mendacii appelles licet, nos tamen illis freti in securitate vivimus.* 16 Idcirco] *jam sequitur denuntiatio judicii, ut in versum 14. dictum est: qua exponitur primùm quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum & exitii infidelium effector est, hoc versu; deinde quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, versibus sequent.* Ecce ego] *emphatica exprobratio adversus incredulos inest particulæ demonstrandi & toti huic orationi. quasi dicat, ego ab æterno posui fundamentum Ecclesiæ Christum, eundem vobis exposui & Ecclesiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda studia & judicia carnis vestræ; sed fide in ipsum (quæ est demonstratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus*

Dei

Dei: jam verò cùm omisso Christo, abjectaq; fide festinetis ad res præsentes, quæ amantes sui omnino confusuræ sunt; propterea disponam, &c. ut versu sequente. Lapidem] *Christum, ut Psalm.* 118. 22. Probationis] *id est, electum, veluti probatissimum; quomodo interpretatur* 1. *Petri* 2.6. Angularem] *ut Psalm.* 118. *ibidem.* Fundationem] *id est, cui omnes qui superstructi fuerint, non poterunt concuti, neq; vel ab ipsis inferorum portis superari, Math.* 7.24. *&* 16,18. Non præfestinabit] *id est, ex impatientia & infidelitate ad res præsentes non confugiet, ut fecit Achaz supra* 7. *& vos quoque, ô irrisores, facitis, qui mavultis cum morte & sepulchro pacisci quàm pendêre ex promissionibus Dei: quod vobis in confusionem exitiumq; cessurum est. Quamobrem hoc verbum per metalepsin a Græcis redditum est* καταισχυνθῇ *vel* καταισχυνθήσεται, Rom.9.33. *&* 1. *Pet.*2.6. 17 Disponam] *descriptio judiciorum Dei, illustrata per antithesin peccatorum, quibus suæ comparantur pœnæ a justitia Dei sapientissima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id est, ut quicquid struxistis (velut straminea casa arenæ imposita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth.* 7. *ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum est de illis quasi ramentis populi sui; quæ non tantùm eversurum scopis, ut anteà, sed etiam pala minatur ejecturum e medio suorum: quod Hhebræum verbum significat.* 19 Ex quo] *id est, ubi cœperit in vos irrumpere, non desinet donec pereatis e via.* Eritque tantummodo] *id est, neque tantùm gravitate operū Dei commovebimini in exitium vestrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique consternabimini omnibus testimoniis præsentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice severissimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver.* 9. 20 Nam brevius erit] ἐργασία *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertransiturum interdiu & noctu, Judæosq; gravitatem judiciorum experturos, quod per* ὑπέρεσιν *exponitur: primùm enim nocturnæ angustiæ, hoc versu; postea diurnæ versu sequent. ab exemplo demonstrantur.* Brevius erit] *id est, infernè, supernè, nulla denique ex parte poterit se a Dei flagellis tegere.* Colliget se] *id est, corpus suum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id est, ita vos ex improviso opprimet citra humanam artem, ut olim Pelischtæos,* 2. *Schem.*5.22. *& seq. &* 1. *Chron.*14. 13. Ad Gibhhonem] *percussit enim Pelischtæos Deus inde a Gibhhone Gezerum usque,* 2. *Schem.*5.25. *&* 1. *Chron.*14. 16. Alienum] *id est, insolens & summè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, conclusio, ut diximus in vers.* 5. *cujus in universum loci sunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad resipiscentiam, ut sibi præcaveant a malo, duobus versibus; posterior, quo Dei administrationem & veritatem asserit ut tempestivè resipiscant, ver.*24. *& sequentibus.* Ut non con.] *id est, non constringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vincti non permaneatis, donec ex ardescente igne iræ Dei consumamini. q.d. peccatis vincula hominum confirmantur, solvuntur resipiscentia: videte ergo ut resipiscatis maturè.* Consummationem] *ut suprà* 10.22. *&* 23. Præcisam] *nisi resipiscatis, ut modò dictum est: nam hæ promissiones & minæ hypotheticæ sunt ex lege.* 24 An totum diem] *secundus conclusionis locus; quo propheta administrationem & veritatem Dei asserit per comparationem agricolæ; ut illusores humano exemplo evincat suo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: sua sunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, æquandi, serendi, metendi, colligandi, & excernendi grani, & suæ rationes singulis; quæ omnia agricolarum prudentia discernit a Deo indita: qui ergo posset Deus autor prudentiæ vacare prudentia in administratione sua? populum suum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivi tempus messis impendêre, quod vocatur consummatio præcisa, ver.*22. *ne itaque ampliùs ludificemini.* 26 Colligat] *id est, ex iis demessis manipulos efficit, circumpositis vinculis, de quibus diximus in ver.*22. Ad eam rationem] *id est, ut manipulis illis suis faciat quod Deus lege naturæ faciendum docuit; videlicet excutiendo granum suis modis, acusq; & stipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ consumantur.* 27 Nam non] *hi duo versus velut per parenthesin inserti sunt, exegetici illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolis, ut leviora & teneriora semina leviùs, graviora fortioraq; graviùs excutiantur.* 28 Panis] *id est, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè ut Ecclesiast.*11.1. Comminuitur] *nimirum tribula, rota plaustri, & equitibus, ut sequentia verba ostendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota usitatum esse constat. Vide Varronem lib.* 1. *de re rustica ca.*43. Non tamen] *alterum exemplum prudentissimæ administrationis Dei: consolandis bonis: ut non semper serit beneficia, ita etiam non semper triturat & affligit malis. His autem verbis observandum est reticeri alteram partem exempli, de judicio Dei adversus improbos: quod modestissimum loquendi genus docet quàm sanctè Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad resipiscentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus observandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis suæ, & improbos perdat.*

CAPUT XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium a Babylonis denuntiat propter ignorantiam, obfirmationem, & hypocrisin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in subdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios excipit: postea verò in contumaces, quia regnante Tzidkija auxilium ab Ægyptiis imploratum, prophetarumq; monita neglecta sunt: quapropter in utrumq; hominum genus venturam severitatem judiciorū Dei per Babylonios prædicit: reliquiæ verò de salute & gloria promissa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hostium profligatione: postremò concio hortatione ad resipiscentiam & promissis concluditur.

1 ᵃVÆ Arieli, Arieli; in urbem ᵃcastra metaturus est Davidis: ᵃ adjicito annum ad annum, ᵃ sacrificiis festorum capita exsecento.

2 ᵃ Attamen angustabo Arielem, eritque ᵃmœror & mœstitia, ᵃ cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 ᵃNam castra metabor ᵃpilata acie contra te; & obsidens te statione, erigam contra te obsidionalia munimenta:

ᵃ Heb. *festi*
nt Exod. 23.
18.

4 Adeò

4 Adeò ut dejecta,*e terra loquaris,& e pulvere mussitet sermo tuus; *sitq; quasi pythonis e terra,vox tua,& e pulvere sermo tuus pipiat.

5 Nam erit*ut pulvisculus tenuis multitudo extraneorum tuorum;& *velut gluma transiens multitudo violentorum,adeò erit in momento repentè.

6 A Jehova exercituum*visitabitur *tonitru, & terræ motu,sonoque magno;turbine, & procella,flammáque ignis consumentis.

7 * Erit enim tanquam somniaret viso nocturno multitudo omnium istarum gentium, quæ militaturæ sunt contra Arielem,& singuli militaturi contra eam munitionémq; ejus, & angustaturi eam:

8 Erit inquam, * ac si somniaret famelicus quòd ecce comedit; cùm autem expergiscitur, vacua est anima ejus;aut quasi somniaret sitiens quòd ecce bibit; expergefactus autem ecce lassus est,& anima ejus appetit; ita erit multitudo omnium istarum gentium quæ militaturæ sunt contra montem Tzijonis.

9 *Cunctantur,quin *admiramini; *delicias agunt,quin*vociferamini: *inebriantur, at non vino; vacillant,non autem inebriante potu.

10 Sed * perfudit vos Jehova spiritu soporis alti,& obstipavit oculos vestros;*cum prophetis etiam primorum vestrorum prudentissimorum *oculos* obtexit.

11 Ideo est vobis visio istorum omnium similis verbis literarum obsignatarum,[b]quæ sidentur*scienti literas,dicendo,lege quæso hoc; dicet,non possum,quia obsignatum est.

12 Sin autem dentur literæ*ei qui nescit literas, dicendo, lege quæso hoc; dicet, nescio literas.

13 *Dixit enim Dominus, *propterea quòd appropinquans populus iste, ore suo & labiis suis honorant me;cor autem suum procul amovet a me:estq; reverentia eorum erga me,[e] quã præcepto hominum edocti sunt:

14 Idcirco ecce ego perrecturus sum res mirificas agere cum populo isto [d] continenter, & admirabiles:& peribit sapientia sapientũ ejus, prudentiáq; prudentum ejus*sese abdet.

15 *Væ [e] *abdentibus in profundum a Jehova consilium; qui existente *in tenebris opere suo quoque dicunt,*quis videt nos? & quis animadvertit nos?

16 [f]*Res inverti a vobis an sicut lutum figuli reputandum est? *cùm*dicet opificium de opifice suo non fecit me,etiam figmentum*dicet de fictore suo,non intelligit.

17 *An non adhuc paulisper, *tempore* perpusillo; etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum pro sylva reputabitur?

18 *Et audient die illa surdi isti*verba literarum,& *ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:

19 *Et cumulabunt mansueti in Jehova lætitiam,egentissimíq; hominum in sancto Jisraëlis exultabunt:

20 Quod desierit violentus, defecerítq; derisor; & excisi fuerint quicunque sedulò observant vanitatem,

21 Peccati reum peragentes hominem *propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculum; denique pervertentes sua inanitate justum.

22 *Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi,*qui redemit Abrahamum: *non jam erubescet *Jahhakob,neque jam facies ejus expallescet:

23 Sed cùm videbit natos suos, * opificium manuum mearum in medio sui, sanctificantes nomen meum;tum *sanctificabunt sanctum Jahhakobi, & Deum Jisraëlis expavescendũ prędicabunt:

24 Ut cognoscant * *errabundi spiritu prudentiam,& *susurrones discant doctrinam,

[b]Heb.*quas sident:imperso-naliter dictũ.*

[e]Heb.*præ-cepto homi-num edocta.*

[d]Heb.*res mirificas facien-do,& mirum.*

[e]Heb *profũ-dantibus ab-dere.*

[f]Heb.*verte-re vos.*

CAPUT XXX.

1 *VÆ * filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum *consilium, at*non ex me; & ad [a] *obducendum tegumentum, at non spiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato:

2 * Proficiscentibus ut descendant in Ægyptum, cùm os meum*non consuluerunt;ut roborentur robore Parhhonis,& recipiant se in*umbram Ægypti.

3 *Nam erit vobis robur Parhhonis pudori,& receptus iste in umbram Ægypti ignominiæ.

4 Cùm fuerint *Tzohhane principes *istius, & legati istius *Chanesum pervenerint:

5 *Omnes pudefaciet*per populum, non profuturos illis,non adjumento,neq; emolumento; sed pudori,etiámq; probro *futuri sunt.*

6 * Onus *jumentis Australibus;*in terram *oppressionis & angustiæ, **ad eos* ex quibus immanis leo,juvenisq; leo,vipera,& prester volãs *proditurus est*, deportabunt humero asinorũ opes suas,& gibbo camelorum thesauros suos, *ad populum *qui* non proderunt.

7 * Nam Ægyptii in vanum & inaniter adjuvabunt:idcirco proclamo*de hoc, *fortitudinem ipsis fore ut maneant.

8 *Nunc veni,inscribe hoc tabulæ apud eos,& in libro exara ipsum: *ut sit [b] temporibus sequentibus in sempiternum,usq; in seculum.

9 Nam populus [c] rebellis est, filii mendaces; filii qui nolunt audire legem Jehovæ:

10 Qui edicunt videntibus, ne videatis;& prudentibus,ne provideatis nobis recta: loquimini nobis blanda,provídete illusiones:

11 Recedite a via, deducite ab itinere; facite *ut cesset a facie nostra sanctus Jisraëlis.

12 *Idcirco ita ait sanctus Jisraëlis; quandoquidẽ spernitis verbũ hoc: confiditis antè fraudi & [d] præfractæ vitæ,ac innitimini ea:

13 Idcirco erit vobis iniquitas ista, * similis rupturæ cadentis *muri* * *quæ* ventrem faciebat in muro edito:cujus repentè in momento advenit fractura.

14 *Franget autem eam quasi fractura utris figulorum contusi,non parcet: adeò ut non inveniatur in contusione ejus testa ad capiendum ignem e foco,aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 * Ita enim dicit Dominus Jehova sanctus Jisraëlis,*reversione & descensu servabimini;in tranquillitate,& fiducia erit potentia vestra:sed non acquiescetis,

16 Dicentes, *nequaquam,sed *insidentes equo fugiemus,idcirco fugietis: at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui persequentur vos.

[a]Heb.*tegen-dum tegu-mento.*

[b]Heb.*de post venturo.*

[c]Heb.*rebel-lionis.*

[d]Heb.*præ-fracto.*

[e]Heb.*tumi-tis.*

17 [f] * Mille

f Heb. *mille unum.*

17 f'Mille hominum ab increpatione unius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec 'reliqui fiatis similes cippo 'in vertice hujus montis, & similes vexillo in hoc colle.

18 'idcirco autem 'exspectabit Jehova gratiam facere vobis,& idcirco elaturus est se ad miserendum vestri; 'quia Deus juris *est* Jehova, beati omnes qui exspectant eum.

g Heb. *flendo non flebis, gratiam faciendo gratiam faciet tibi.*

19 'Nam populus Tzijone habitabit, Jeruschalaimis: gporrò non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui; simul ac audierit, exaudiet te.

20 'Dabit quidem vobis Dominus panem angustię, & aquas oppressionis: sed non inc ludetur angulo amplius ullus docentium te; quin oculi tui videbunt doctores tuos:

21 Et aures tuę audient verbum a tergo tuo, dicentium; hæc illa *est* via, incedite per eam, 'cùm dexteram aut cùm sinistram petetis:

22 'Et polluetis tectorium sculptilium argenti tui,& amictum fusilis ex auro tuo: 'separabis ea,ut laborantem ex mensibus; apage, dices eorum cuique:

23 'Tum dabit pluviam sementis tuæ qua conseveris terram,adeò ut panis,proventus terræ sit uber & pinguis: depascent pecora tua die illa pascuum latum.

24 'Boves etiam, & aselli colentes tellurem farraginem meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.

25 'Eruntque super omnem montem altum & super omnem collem elatum, rivi, processus aquarum;'tempore cædis magnæ,cùm ceciderint 'turres.

26 'Et erit lux ipsa lunæ sicut lux solis, lux autem solis erit septupla, ut lux septem dierum; 'quo die obligaverit Jehova fracturam populi sui,& fractionem plagæ illius curaverit.

27 'Ecce 'nomen Jehovæ venit 'e longinquo, 'ardens ira sua & gravitate incendii:cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis cōsumens:

28 Et spiritus ejus tanquam torrens inundans '*eum qui* ad collum dividebat; agitando'gentes agitatione'vanitatis,'fecit ut errent' fræno imposito maxillis populorum.

h Heb. *cordis*

29 'Illud canticum est vobis, 'ut noctis qua sanctificatur festum:&'lætitia h animi,qualis est euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovę ad rupem Jisraëlis:

30 'Fecisse Jehovam ut exaudiatur decor vocis suę,& 'descensum brachii sui demonstrasse, indignatione iræ,'& flamma ignis consumentis; dispersione & inundatione ac lapide grandinis:

i Heb. *omnis transitus virgæ fundationis.*

k Heb. *bella agitationis: hypallage.*

l Heb. *ab hesterno die: synecdoche.ut Genesis 31.2*

31 Cùm voce Jehovæ contritus est Assyrius, '*qui* virga'solitus erat percutere.

32 'Sic erit i omnis locus quà transibit' virga fundatissima,cui imposuerit Jehova eam, 'cum tympanis & cum citharis; quando k'bellorum agitationem ipsam expugnaverit.

33 'Etenim paratus est l jam antè'exitii locus, hic etiam ipsi regi constitutus est, 'profundissimum,latissimum fecit *Jehova*:'pyrę ejus,ignis, & lignorum multum *est*, flatus Jehovæ quasi torrente sulphuris incendit eam.

CAPUT XXXI.

suprà 30.1. & seq.

1 VÆ descendentibus in Ægyptum ad auxilium,& *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi sunt, & equitibus cùm sunt numerosi valde;'neque respiciunt ad sanctum Jisraëlis, & Jehovam non requirunt.

2 'Atqui ipse etiam sapiens est, qui cùm infert malum,verba sua non finit amoveri:sed insurgit in domum'maleficorum, & ' in auxilium operantium iniquitatem.

3 Ægyptius verò homo *est*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem spiritus: quare Jehova extendente manum suam corruet adjutor,& cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.

4 'Sed ita ait Jehova ad me;'quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam 'suam, cùm vocatur contra eum multitudo pastorum, a voce eorum non terretur, & a strepitu eorum non demittit se: ita descensurus est Jehova exercituum ad militandum 'pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.

5 'Sicut aves volucres, sic proteget Jehova exercituum Jeruschalaima; protegendo etiam eripiet,'transeundo etiam liberabit.

a Heb. *in quā profundant apostasiam sive profundam faciunt. suprà 30.22.*

b Heb. *a facie.*

c Heb. *tributo.*

d Heb. *transibit.*

6 'Revertimini ad eum,a quem summa apostasia provocant filii Jisraëlis.

7 'Cùm die illa spernent quisque idola argentea sua,& idola aurea sua;quod faciūt vobis manus vestræ,peccatum *denique*:

8 'Tum cadet 'Assyrius gladio 'non virili, & gladius non humanus consumet eum; & fugâ consulet sibi b metu gladii, juvenésque ejus & lectissimi ejus c' tributarii erunt.

9 Nam 'petra ejus præ formidine d evanescet, & conterentur 'præ signo principes ejus; dictū Jehovæ,'cui ignis *est* Tzijone, & 'furnus Jeruschalaimis.

ANNOTATIO.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hisce capitibus contineri judicamus, quatuor sunt in universum partes: prima est denuntiatio summa judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios erat effecturus Deus, usque ad versum* 15. *secunda & tertia sunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud universè pronuntiatum duobus modis accommodat pro personarum ratione: secunda enim pars est denuntiatio contra hypocritas, a versu* 15. *hujus capitis ad finem usque: tertia verò, contrà desertores Dei manifestos, capite* 30. *quarta est conclusio, populum ad bonam frugem revocans, capite* 31. *Primæ autem denuntiationis partes sunt duæ: propositio, usque ad versum* 9. *& narratio causarum ex quibus hoc judicium eventurum est, usque ad versum* 15. *Hoc enim væ, non est imprecantis, sed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipsius templi, tum civitatis ostendit.*
Arieli] *id est, altari, ac proinde templo synecdochicè; est autem. Ariel vox composita, significans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur* ἐσχάρα *sive focus ingentis illius altaris ærei, de quo*

 2. Chron.

2.Chronic.4.1.quia velut immanis leo holocauſta allata conſumebat igne perpetuo, cujus mentio eſt in fine hujus prophetiæ infrà 31.9.ſic etiam accipitur Jechezk.43.15. & 16. Eſt autem in piore hujus verſus membro prolepſis ſive propoſitio ſumma utriuſque calamitatis, quam ſequentia verba ex ordine interpretantur. Caſtra metat.] Deus per Babylonios, temporibus Tzidkijæ, 2 Reg.& 2.Chronic. ultimis cap. Adjicite] apoſtrophe ad obſeſſos, qua Propheta oſtendit diuturnam fore obſidionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam obſidio illa duravit triennio, 2.Reg.25.4.& Jirmejæ 52. 2 Attamen] id eſt, neque viribus veſtris, quas ad propulſandos Chaldæos occupabitis, neque ſacrificiis quibus vos iram meam amolituros præſumetis, impediar quo minus in ſummas anguſtias templum meum, urbémque veſtram, & vos ipſos redigam. Mœror &] id eſt, ſumma & incredibilis anxietas. Cùm erit] id eſt, cùm urbem æquè atque templum perdam. 3 Nam caſtra] ἐξεργασία ſuperioris denuntiationis, uſque ad verſum 9. Pilata acie] ut Ijobi 15.24.harum autem minarum complementum vide 2.Reg.25.4. 4 E terra loquar.] id eſt, humillimè, & ſubmiſſiſſimè, ut ii faciunt qui corpore & animò abjecti ſunt. Sitque quaſi] vide ſuprà 8.19. 5 Ut pulviſculus] id eſt, erit multitudo numeroſiſſima: nam omnes copias Nebucadnetzar adduxit. Velut gluma] id eſt, promptiſſima erit & velociſſima ad exequenda ſine mora judicia mea. 6 Viſitabitur] urbs Davidis videlicet. Tornitru &] id eſt, fragoſis, repentinis, vehementibus, immedicabilibúſque plagis: quæ hac verborum congerie allegoricè deſignantur. 7 Erit enim] ætiologia proximè præcedentis congeriei, qua graviſſimas calamitates Propheta deſignavit: non eſt mirum, inquit, ſi Chaldæi in vos intonaturi ſunt, &c. nam rapientur odio contra vos inſaturabili, neque ſatis habebunt unquam vos crudeliſſimè & inhumaniſſimè contumeliis, plagis, cædibus, incendiiſque confeciſſe: quod genus odii ſæviſſimi & inexplebilis duabus ſomniantium figuris illuſtratur. 7 Ac ſi ſomniaret] id eſt, ſemper ardentiſſimè eſuriet (ut ita loquamur) & ſitiet malis afficere te, neque adhuc allatis graviſſimis malis acquieſcet: quam rabiem optimè deſcribit Jirmeja in Lamentationibus. 9 Cunctantur] narratio, ut diximus in verſ.1.qua exponuntur excidii prædicti cauſæ duæ: una eſt ſtupor & cæcitas populi Judæorum, verſibus quatuor; altera, obdurationis a Deo ſententia, verſ.13.& 14. In his autem verbis (quorum alluſiones ſunt elegantiſſimæ) eſt conteſtatio, qua Propheta primùm omnibus palàm facit ſtuporem populi, deinde per apoſtrophen ad populum ipſius officium oſtendit, quod ſi ſaperet facturus eſſet. Hæc ita accipienda eſſe diſtinctiones docent, quæ extant in manuſcriptis exemplaribus noſtris. Cunctantur, inquit, nimirum reſipiſcere & credere monitis ſervorum Dei. Admiramini] id eſt, rapti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipſum. Delicias agunt] id eſt, genio indulgent & cupiditatibus. Vociferamini] ad Deum videlicet, miſſis deliciis & omni luxu implorantes miſericordiam ejus, & tempeſtivè judicia prævertentes. Inebriantur] Judæorum animi ſtudiis occupati, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ. 10 Perfudit vos] id eſt, Deus obthuravit animum & oculos veſtros juſto judicio ſuo: allegoria. Cum prophetis] id eſt, neque tantùm plebeios, ſed etiam utriuſque ordinis, civilis & Eccleſiaſtici, curatores ſoporavit: quod ſequente ſimilitudine illuſtratur. 11 Scienti literas] periphraſis peritorum, ut prophetæ atque primores ſunt. 12 Ei qui neſcit] periphraſis imperiti & illiterati vulgi. 13 Dixit enim] altera pars narrationis, nimirum ſententia obdurationis a Deo; exponens cauſam & judicium ejus. Propterea quòd] duæ judiciorum cauſæ; una hypocriſis, altera ſuperbia non acquieſcens præceptis Dei, ſed humana anteponens. 14 Seſe abdet] id eſt, non ampliùs extabit, peribit, ut modò dixit: metaphora. 15 Væ abdent.] ſecundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus cauſa in populum judicium denuntiatum eſt, nimirum hypocriſin, ut diximus in verſum 1. Sunt autem tres hujus loci partes: prima eſt propoſitio ſumma judicii in hypocritas, hoc verſu; ſecunda, confirmatio per redargutionem, a verſu 16.ad 22.tertia, piorum conſolatio, inde ad finem capitis. Abdentibus in] id eſt, iis qui omnem induſtriam conſumunt in conſiliis capiendis, quæ etiam Deum ipſum fugere videantur; adeò ſua hypocriſi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus poſſe ſubterfugere; ut ſequentia verba explicant. In tenebris] id eſt, in abditiſſimo occultè inſtitutis, & ſententia ipſorum impervestigabilibus conſiliis. Quis videt nos] quaſi dicat, ne Deus quidem ipſe videt. 16 Res inverti] confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a perſona ipſorum, & perſona Dei: prius enim argumentum eſt; putatiſne vobis eſſe tam facile factu ut evertatis conſilia Dei, & rebus omnibus utamini arbitratu veſtro, quàm facile eſt figulo tractare lutum atque transformare? hoc verſu: poſterius autem, imò verò hoc unius Dei eſt, atque ita ſe habere facto experiemini, verſ.ſeq. Cùm dicet] hypotheſis ironica ſive conceſſio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum eſt, inquit, vos ita deſipere, ut ne ipſa quidem naturæ principia cognoſcatis: prius enim opus negabit opificem ſuum, aut factum infectum erit, quàm conſilia & cogitationes veſtræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimam meorum conſiliorum partem labefactent. Dicet] i.dicere poterit: nam potentialis eſt (ut vocant) ſignificatio. 17 An non] altera pars antitheſeos, qua Deus, contra quàm putabant hypocritæ, potentiam ſuam aſſerit. quaſi dicat, meum eſt momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc verſu dictum, in ſequentibus ab effectis illuſtratur. 18 Et audient] effectus interminationis de cædendo Libano, quo ferè elati & inſolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & ſentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant ſurdos, & cæcutiebant ad ſigna. Verba liter.] de quibus ſuprà verſ.11.& 12. Ex caligine] in quam ſe putaverant profundiſſimè abditos eſſe a Jehova, ſuprà verſ.15. 19 Et cumulabunt] effectus promiſſionis de arvo in ſylvam attollendo, verſ.17. 21 Propter verbum] id eſt, ſuſcepta offenſione etiam leviſſima de cauſa, aut planè nulla. 22 Idcirco] tertia pars, conſolatio reliquiarum, a promiſſionibus Dei malum arcentis ab Eccleſia, eamq; ſervantis, & informantis. Qui redemit] id eſt, adductus ſola ſua & gratuita miſericordia, qua Abrahamum ſervavit, ex idololatria liberans, & poſterorum ſalutem ſpopondit ei. Non jam] id eſt, cùm prædictum opus effecero. Jahhakob] id eſt, Eccleſia, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, at propterea probris affecta eſt atque deformata. 23 Opificium manuum] id eſt, regenitos ſpiritu meo; quomodo accipit Paulus Epheſ.2.10. Sanctificabunt] Eccleſia cum filiis ſuis.

ſuis. 24 Errabundi] *id eſt, miſeri homines ſeducti a via veritatis, ac proinde huc illuc impulſi variis doctrinarum ventis.* Suſurrones] *qui prius prophetis obſtrepuerant, eorumq́ monita tulerunt indigniſſimè, diſcant conticeſcere & placidè accipere ſermonem Dei.*

IN CAPUT XXX.

1 Væ] *tertius hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in ſe accerſivit judicia Dei, nimirum defectionem. Conſtat autem ex quatuor partibus: prima eſt propoſitio & denuntiatio ſumma contra defectores, uſque ad verſum 8. ſecunda, narratio mandati quod Propheta accepit a Deo denuntiandum populo, inde uſque ad verſ. 15. tertia, conteſtatio graviſſima cum populo, uſque ad verſum 27. poſtrema, confirmatio ab exemplo Aſſyriorum, ad finem uſque capitis.* Filiis contumacibus] *id eſt, Judæis, qui regnante Tzidkija contumacia majorum ſua cumularunt, obdurantes cervicem ſuam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36. 13. cujus contumaciæ inſigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & conſociatio cum Ægyptiis, de qua hic agitur & Jirmejæ 37. & Jechezk 17.* Conſilium] *de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Ægyptio.* Non ex me] *cujus videlicet dicuntur filii: ſic amplificatur criminis atrocitas.* Obducendum tegumentum] *id eſt, aſciſcendam ſibi protectionem defenſionemq́ aliam, quàm ſpiritus Dei, nimirum eam quæ ſequentibus 6. verſibus exponitur; idq́ tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quàm copias in Judæam immiſiſſet: ac propterea recipere eas coactus eſt inopinato adventu Ægyptii, Jirmejæ 37. 11.* 2 Proficiſcentibus] *id eſt, euntibus in Ægyptum, ut fœdus jungant & conſequantur auxiliares copias.* Non conſuluerunt] *quin potius nuntios meos ſubſannarunt & ſpreverunt verba mea, 2. Chron. 36. 16. μιμικῶς.* Umbram Ægypti] *ad fruendum protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk. 17. 7.* 3 Nam erit] *ἐργασία ſive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque verſibus.* 4 Tzohhane] *vide Numeror. 13. 22. hæc autem hiſtoria habetur Jechezk. 17. ut antè diximus.* Iſtius] *regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ.* Chaneſum] *id eſt, Daphnas Peluſias (ut Herodotus vocat libro 2.) quæ cæteris ſcripturæ locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur 1. Reg. 11. 19. aut etiam Tachpanches Jirmejæ 43. 7. Obiter tamen obſervandum eſt corruptum eſſe Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum eſt, ἐπὶ Ψαμμητίχου βασιλέως φυλακαὶ κατέςασαν ἔν τε Ἐλεφαντίνῃ πόλῃ πρὸς Αἰθιόπων, καὶ ἐν Δάφνῃσι τῇσι Πηλουσίῃσι ἄλλη πρὸς Ἀραβίων καὶ Ἀσσυρίων, καὶ τὰ λοιπά. Hujus interpretationis noſtræ autorem ſecuti ſumus Jonathanem Chaldæum.* 5 Omnes pudef.] *nempe rex Judæorum: id eſt, hac defectione ſua & Ægyptiorum ſocietate ruinam pudendam omnibus ſuis popularibus afferet.* Per populum] *id eſt, Ægyptios, qui ipſis potius confuſioni & damno futuri erant: ut ſequentia oſtendunt; & docet Jirmeja 2. 36.* 6 Onus] *amplificatio, per antitheſin ſive comparationem ſtudii & numerum ad Ægyptios tranſmiſſorum, cum malis quibus Judæos ipſos affecturi ſunt & beneficia illorum, compenſaturi. Hæc autem verba non facere initium novæ alicujus prophetiæ tam perſpicuè verborum ſeries commonſtrat & interpretatio noſtra, ut pluribus non ſit opus.* Jumentis Auſtr.] *id eſt, camelis Arabicis & aſinis, quemadmodum ſequentia docent.* In terram] *id eſt, Ægyptum, ad cujus nomen alludit Hhebræum oppreſſionis vocabulum.* Oppreſſionis &] *id eſt, qua tantum opprimi & in anguſtias cogi ex more, non adjuvari Judæi poſſunt.* Ad eos] *id eſt, Ægyptios, Judæis tam mortiferos quàm ſunt leones, viperæ &c.* Ad populum] *ut ſuprà ver. 5.* 7 Nam Ægypt.] *vide Jirmejæ 37. 7.* De hoc] *conſilio & inſtituto Judæorum ad legationem mittendam.* Fortitudinem ipſis] *id eſt, ſi fortes & ſalvi eſſe volunt, ne legationem in Ægyptum mittant.* 8 Nunc] *ſecunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in ver. 1. cujus membra ſunt duo: unum, obſignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor verſibus: cujus generis obſignationem adhibuerat Moſche ex præcepto Dei, Deut. 31. 19. & ſeq. alterum, ſumma Prophetiæ de exitio populi, uſque ad ver. 15.* Ut ſit] *ut Deut. 31. 19.* 11 Ut ceſſet] *id eſt, deſinat nos per prophetas obtundere.* 13 Similis rupt.] *id eſt, proinde facitis hac iniquitate veſtra, ac ſi vectibus aut malleis jam inclinantem murum veſtræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices veſtras: ſic Pſal. 62. 4.* 14 Franget] *id eſt, & quidem franget minutiſſimè, ut Jirmejæ. 19. 11. amplificatio.* 15 Ita enim] *tertia pars hujus loci, conteſtatio: qua propheta primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc verſu, & ſequentis parte; deinde graviſſimas calamitates prænuntiat, tribus ſequentibus; ac poſtremò piorum animos conſolatur erigitq́ ampliſſimis promiſſionibus, uſque ad verſum. 27.* Reverſione] *id eſt, ſi tranquillis & ſedatis animis certa fide conquieſcentes in Deo, non autem Ægyptios implorantes (ut ſuprà verſu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque deſcendatis. ut Jirmejæ 38. 17. & ſequen.* 16 Nequaquam] *id eſt, nolumus reverti; ſed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmejæ ibidem.* Inſidentes equo] *vide hiſtoriam 2. Reg. & 2. Chron ultimis cap. & Jirmejæ 39. & 52.* 17 Mille hominum] *confer cum Jirmejæ 37. 10. ex decreto Dei Levit. 26. 8. & Deut. 32. 30.* Reliqui fiatis] *i. reliquiæ ex vobis ſervatæ per electionem gratuitam parvo numero, ſpectandæ proponantur in oculis omnium gentium, ad colligendam Eccleſiam Dei, ut ſup. 2. 2.* In vertice] *i. in Eccleſia verſantes, quæ Tzijone monte figuratur.* 18 Idcirco] *tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis ſervet.* Expectabit] *i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus.* Quia Deus] *id eſt, propter ſe utrumq́ effecturus eſt.* Beati omnes] *epiphonema μεταβατικὸν ad alterum locum de conſolatione piorum* 19 Nam populus] *conſolatio a promiſſionibus Dei primùm de reſtitutione Eccleſiæ, hoc verſum; tum de incorrupto Dei cultu, tribus ſequentibus; poſtremò de benedictionibus Dei in terra & cœlo, ver. 23. & ſequent.* 20 Dabit quidem] *occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum ſenſu quæ inciderunt poſt reſtitutionem: docet enim Deus ſe quidem caſtigaturum eſſe virga hominum, ſed nunquam ſuos relicturum eſſe orphanos, quin a doctoribus & miniſtris Dei aſſiduè corrigantur, informentur, &c.* 21 Cum dexteram aut] *id eſt, cùm abſtrahitis a recta via; aut aliquantum deflectetis.* 22 Et polluetis] *id eſt, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adverſantur.*

Separabis ea] *id eſt, abjicies & abſtinebis ſtudioſiſſimè, velut a re turpiſſima & impuriſſima.* 23 Tum dabit] *id eſt, Deus tibi ſic hoc modo colenti benedicet.* 23 Boves etiam] *id eſt, adeò abundabitis proventu terræ, ut etiam optimus & purgatiſſimus cibo jumentis eſſe poſſit: hyperbole.* 25 Eruntque] *id eſt, irrigua erunt omnia, etiam quæ natura fuerint ariduſſima.* Tempore cædis] *id eſt, cùm Deus Eccleſiam ſuam repurgaverit cæſis hypocritis & contumacibus, in quos antè invectus eſt.* Turres] *ut ſuprà* 2.15, 26 Et erit] *i. illuſtriſſima erunt & glorioſiſſima omnia in reſtitutione Eccleſiæ: hyperbole.* Quo die] *i. cùm Eccleſiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanquã chirurgus, curaverit: metaphora.* 27 Ecce] *poſtrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Aſſyriorum quod exponitur verſibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo autem proponuntur duo: primum eſt mirificum judicium Dei contra Aſſyrios, duobus verſibus; alterum fructus inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipſum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur.* Nomen Jehovæ] *id eſt, majeſtas Dei nominatiſſima.* E longinquo] *id eſt, quando judicio non tantùm Aſſyriorum, ſed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæis abeſſe videbatur, ut hos liberaret illóſque perderet: conceſſio.* Ardens ira] *id eſt, zelotypus pro defenſione & liberatione Eccleſiæ ſuæ, ac proinde armis potentiſſimis inſtructus ad præſtanda judicia ſua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo.* 28 Eum qui] *id eſt, Aſſyrium, qui jamq; rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruſchalaima: vide ſuprà 8.8.* Gentes] *ex quibus conflatus erat Aſſyriorum exercitus.* Vanitatis] *id eſt tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant:* Fecit ut errent] *id eſt, ita propulſabit ut palantes reliquiæ reverterentur in regionem ſuam.* Fræno] *vide 2. Reg. 19. 28. & infra 37.* 29 Illud canticum] *id eſt, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum.* Ut noctis] *id eſt, tam celebre & lætum, quàm eſt principium feſtorum ſolennium, quæ a nocte incipiebant ex lege.* Lætitia] *vide pſalm. 42. 5. & 84. 5. & ſequent. lætitiæ iſtius exempla.* 30 Fecit ſe] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Eccleſiam ſuam, duobus verſibus.* Deſcenſum brachii] *id eſt, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virium ſuarum documentum inſigne contra Aſſyrios edidiſſe.* Et flamma] *his quatuor comparationibus effecta iræ Dei qua profligati ſunt Aſſyrii, optimè deſcribuntur, perinde ac ſi igne fuiſſent conſumpti, in minutiſſima fruſta (quod ſuprà dixit verſu 14.) diſſiluiſſent, torrentibus abrepti & merſi, aut grandine attriti eſſent: etſi utrum angelus Dei his armis adverſus Aſſyrios uſus fuerit, an verò hæc dicantur διὰ παραβολῆς, non poſſumus confirmare.* 31 Qui virga] *ut ſuprà 10. 5. & 24.* Solitus erat] *nam multoties Jiſraëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileſer, Schalman-eſer & Sancherib, de quib. 2. Reg. 15. & ſeq.* 32 Sic erit] *ἀπόδοσις ſive accommodatio exempli ad argumentum hujus prophetiæ; qua docet Propheta populum quidem Dei ab hoſtibus mala perpeſſurum, ut caſtigetur paterna diſpenſatione; ſed tamen ſemper illis fore exitum lætum a Deo, hoſtibus verò ingratiſſimum.* Virga fundatiſſ.] *id eſt, certiſſima ex Dei decreto immutabili, ſuper quo fundata eſt; ac proinde immota, ut nulla arte evitabilis.* Cum tympanis] *id eſt, reddetur lætiſſima & exhilarabitur liberatione Dei: ſynecdoche ab uſu veterum, cujus exempla ſunt Exodi 15. 20. & 1. Schem 18. 5. & Pſalm. 68. 26.* Bellorum] *id eſt, hoſtes, quorum ſuos agitat operâ, profligaverit.* 33 Etenim] *exornatio proximè præcedentis membri de adverſariorum expugnatione, cujus forma allegoricè deſcribitur.* Exitii] *hic ſingularem vocem adhibet ad notandum ſingulare judicium quo in regem Babyloniæ erat uſurus Deus: nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatris celebratus, ut ex Jirmejæ 7. & 19. conſtat: quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuiſſe exuſtos legimus 2. Chron. 28. 3. Cùm itaque impuriſſima illa ſacrificia palàm fierent ad portam Jeruſchalaimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illuſtriſſimum Babylonii regis exitium magnificentiſſimè efficiendum in oculis Eccleſiæ ipſius nominat conjugata & affini voce; quò etiam ſpectant ſingula illa deſcriptionis verba ſequentia.* Profundiſſimum latiſſ.] *exegeſis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut oſtendat convenientia fore Dei judicia cum perſonis: vide ſuprà 14. nam quòd illic Propheta prædicit fore ut Babylonius ſepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione oſtendit.* Pyræ ejus] *ſic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicuntur ad incendium, & conflagrationem illorum.*

IN CAPUT XXXI.

1 Væ] *Ultima pars concionis, concluſio, hoc capite continetur; cujus partes ſunt duæ: una eſt prophetiæ præcedentis repetitio ſumma, uſque ad verſum 6. altera, exhortatio ad reſipiſcentiam promiſſionibus conjuncta, ad finem uſque. Repetitionis porrò duo ſunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus verſibus; & promiſſiones erga Eccleſiam, ver. 4. & 5.* 2 Atqui] *ἀντανάκλασις qua refringit Propheta vanam Judæorum, Ægyptiorumq; confidentiam per comparationem ſapientiæ & potentiæ Dei: eſto ſanè, inquit, ſint ſapientes, ſint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipſorum ſapientiam & potentiam deludat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & ſequent. Quamobrem non dubium eſt quin idem porrò ſit facturus ad vindicandum gloriam ſuam.* Maleficorum] *quos, filios contumaces & populum rebellem nominavit, ſuprà 30. 1. & 9.* In auxilium] *id eſt, in Ægyptios opitulantes, Judæis.* 4 Sed] *Occupatio, qua temporat Propheta proximè præcedentes minas; cadent quidem (inquit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ; ſed reliquias ſervabo & liberabo e manibus illorum: ut copioſè promiſit ſuprà 30. 19. & ſequentibus.* Quemadmodum rugiens] *id eſt, planè imperterritus a numero potentiâque hoſtium Eccleſiam infeſtantium.* Pro monte Tzijonis] *id eſt, Eccleſia, ſynecdochicè.* 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum ſuum, ita Deus Eccleſiam ſuam perget protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Eſt autem hîc eclipſis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* Tranſeundo] *quaſi dicat, nocte una, ſicut in Ægypto factum eſt, Exodi 12. 29. nam nocte una ſimiliter dejectum eſt, Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Danijel. 5. 30.* 6 Revertimini] *alter concluſionis locus, reliquias populi exhortans ad reſipiſcentiam, hoc verſu; tum promiſſiones ſubnectens.* 7

Cùm

Cùm die illa] *expositio promissionum in resipiscentes, quorum resipiscentia describitur hoc versu ...στικῶς.* 8 Tum cadet] *id est, quando reconciliatus fuerit Deus cum resipiscente Ecclesia, omnia succedent optimè: Deus enim ipse Ecclesiam suam protegens victoriam tribuet ab omnibus hostibus, eorum spoliis locupletabit Ecclesiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promissio synecdothicè ab exemplo recentis victoriæ contra Assyrium) quo uno potentissimo hoste fuerat tunc infestata Ecclesia) describitur.* Assyrius] *id est, quisquis, ut Assyrius fuerit hostis Ecclesiæ: synecdoche, ut suprà 25.10.* Non virili] *sed divino, id est, spiritu Dei, ut Zecarjæ 4.6.* Tributarii erunt] *id est, Ecclesiæ ministrabunt & servient: ut Psal. 72.8. & sequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Assyriorum regnante Chizkija (quia tunc temporis minimè effectum est, ut ulli Assyriorum fierent tributarii) sed victoriam Ecclesiæ in regno Christi cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi anteferri. quasi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id est, receptus ejus, cui confidit tanquam firmissimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine.* Præ signo] *id est, metu signi aut vexilli, quod contra ipsos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis est] *his attributis Dei summas causas attingit Propheta prædictæ administrationis: Deus (inquit) in Ecclesia sua habitat, & in ea deposuit quicquid tum ad cultum suum, tum ad ultionem de hostibus sumendam pertinet: ac proinde quicunque in Ecclesiam inveiuntur & Dei cultum labefactare volunt, se ipsos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum est suprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum sacrificiis.* Furnus] *ad consumendos adversarios Dei & Ecclesiæ.*

CAPUT XXXII.

Propheta administrationem regni Christi a doctrina, veritate, & simplicitate commendans, piosq; ad certam illius expectationem erigens, desolationem totius Judææ antegressuram prænuntiat, ut populares resipiscerent: deinde fructus & effecta regni Christi in Ecclesia prædicans concludit sermonem æternæ beatitudinis promissione.

1 EN justè regnaturus est ' Rex, & ' principes jure principatum gerent:

2 Et erit ' vir tanquam absconsio a vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in ' terra fessa *ex siti*.

3 ' Neque connivebunt oculi videntium, sed aures audientium auscultabunt:

4 [a] Animusque inconsideratorum intelliget scientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.

5 ' Neque flagitioso amplius indetur nomen ingenui, & tenax non dicetur liberalis.

6 Sed flagitiosus *dicetur* flagitium eloquens, ' cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocrisin, & proloquendo in Deum ' errorem, exhauriendo animam famelici, & potum sitientis subtrahendo.

7 Et tenacis ' instrumenta mala *dicentur*; ' qui scelerata consilia init ad perdendum humiles sermonibus falsificatis, etiam cùm egens eloquitur jus.

8 Ingenuus verò, qui ingenua consilia init; & qui rebus ingenuis insistit.

9 ' Fœminæ ' tranquillæ ' surgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite sermonem meum.

10 [c] ' Annis multis continentibus commovebimini, ô confidentes: quia ' defecerit vindemia, collectio non provenerit.

11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; ' exuite atque nudate vos, denique accingimini lumbis.

12 ' Propter ubera plangant; propter agros [d] desideratissimos, propter vitem fructiferam.

13 In terra populi mei spina sentica assurget: ' ustio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.

14 Nam ' palatium deseretur, ' strepitus civitatis derelinquetur: ' clivus & exploratoria specula erit prosspeluncis ' usque in seculum, gaudio onagris, pascuo gregibus.

15 ' Donec infundatur super nos ' spiritus de excelso; & ' redigatur desertum in arvum, & ' arvum pro sylva reputetur;

16 ' Habitetque in deserto illo judicium, & justitia in arvo resideat.

17 Tunc erit opus justitiæ pax; effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & [e] securitas usque in seculum.

18 Nam residebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis ' securissimis, atque in locis ad quietem tranquillissimis;

19 ' Ut ut petat grandinis casus sylvam, & depressione deprimatur civitas.

20 ' O vos beatos, qui severitis ' secundum omnes aquas; ' qui immiseritis eò pedem bovis & asini.

[a] Heb. *cor præcipitum: sic deinceps.*
[b] Heb. *festinabit loqui nitida.*
[c] Heb. *annis dierum super annum: de anno & mense dierum, vide Gen. 29.14.*
[d] Heb *desiderii.*
[e] Heb *securitatum.*

ANNOTATIO.

1 En juste] *Hujus prophetiæ, quam propheta scripsit ad consolationem Ecclesiæ per regnum Christi, partes præcipuæ sunt quatuor: prima est hypotyposis, sive propositio, oculis piorum subjiciens constitutionem illius regni, usque ad versum 9. secunda est hortatio populi ad prævertendas resipiscentia calamitates eventuras ante illius regni constitutionem, usque ad versum 15. tertia, descriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt pii ex regno Christi, usque ad versum 20. ubi est conclusio epiphonematica. Sunt autē in hypotyposi illius regni observanda duo: unum est salutaris administratio, duobus versibus: alterum, vera institutio & simplicitas in publica & privata administratione omnium, versibus sequentibus.* Rex] *Christus: nam de Chizkija aut alio ullo accipere alienum esse a vero tum sequentes promissiones ostendunt, tum verò antecedentium calamitatum descriptio, quam propheta in hoc capite posuit de industria, ut superiorum esset corollarium.* Principes] *id est, administri regis & Ecclesiæ sanctè ministrabunt; allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Christus, spes & perfugium nostrum, mala depellet a suis, & bona conferet; quæ figurantur suis comparationibus, hoc versu.* Terra fessa] *ut Psalm. 63.2.* 3 Neque connivebunt] *expositio veræ institutionis in Ecclesia per Christum, hoc versu quidem allegorica, sequente verò plana. quasi dicat,*

cat, omnes erunt edocti a Deo veritatem, infrà 54.13. *Est autem hoc versu oppositio ἀνταπόδοτος sive eclypsis contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obsurdescent aures; sed videbunt oculi, & aures, &c.* 5 Neque flagit.] *expositio simplicitatis ex certissima veri notitia profectæ: verè, inquit, discernent spiritus, & verè ac sine hypocrisi agent quoscunque Christus instituerit; ac proinde malum malum, & bonum bonum appellant.* 6 Cujus animus] *exegesis flagitiosi, qui designatur ab animo, verbis, & factis in Deum, atque in homines.* Errorem] *id est, quicquid aberrat a veritate ejus.* 7 Instrumenta] *id est, non tantùm ipse malus judicabitur; sed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & fastidiosa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac allusione emphatica Propheta usus est, cujus lepos in vertendo perit.* Qui scelerata] *exegesis tenacis, quòd falsitate corradit omnia & ne egentissimo quidem ulli parcit in causa justissima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *secunda pars, qua regnum Judæorum singulæq; civitates ejus provocantur ad resipiscentiam, ut antevertant judicia severissima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hîc summatim complectitur.* Tranquillæ] *id est, civitates diffluentes luxu, & nihil mali jam sentientes, aut in posterum præcaventes animo; sed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatis reverenter: vide in Gen. 49.33.* 10 Annis multis] *septuaginta deportationis, & aliis etiam consequentibus: ut ostendit præfinitio temporis vers. 15. & 15.* Defecerit vind.] *id est, terra exsolverit sabbatha sua, ut prædixerat Deus Levit. 26.34. & 43.* 11 Exuite] *nimirum ordinariis vestibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1.13.* 12 Propter ubera] *id est, estote in luctu gravissimo, ac ne infantes quidem sugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3.5. & seq.* 13 Ustio] *sic accipimus hanc vocem, ut suprà 3.25. adductis fide historię 2. Reg. 25.12. & 2. Chron. 36.19. & Nechemjæ 1.3. & 2.3.* 14 Palatium] *domus regis succensa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament. 1,1.* Clivus] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechem. 3.26. ubi erat turris magna & prominentissima (quam ab usu vocabant speculatoriam) teste Nechemja ibidem: Josephus a situ Ophlam vocat propter Hhebræam clivi appellationem, lib. 6. de bello Judaico. cap. 6.* Usque in seculum] *id est, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur seq. versu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua describuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera proleptice hoc versu posita: unum, est communicatio spiritus & virtutis Dei in Christo; alterum, effectus sanctæ hujus communicationis, bonis salutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter effecta proximè sequentia appellatur spiritus judicii & spiritus sublationis, sup. 4.3.* Redigatur desert.] *i. pius, qui priùs horridus esse videbatur, sit tanquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *i. impius elatus, qui prius videbatur esse cultissimus, horrescat; quod nudè dixerat versu. 5. & seq. sic sup. 29.17.* 16 Habiteta;] *ἐργασία, sive exornatio effectorum spiritus Dei in sanctis: erunt, inquit, fructus spiritus in arvo, id est, Ecclesia Dei, justitia, pax, & gaudium: ut Rom. 14.17.* 19 Ut ut petat] *i. quamvis totus mundus alioqui inhorrescat malis, hi tamen ab omnibus immunes conservabuntur. Describitur autem mundus κατὰ μερισμὸν, cùm sylvam & civitatem Propheta nominat. q. d. ut ut perdantur omnia in urbe & ruri: sic etiam piorum securitatem commendat Propheta Psal. 46.* 20 O vos beatos] *conclusio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatissimis agricolis comparat qui agrum optimum coluerint, propter venturam messem.* Secundum omnes] *id est, locis tam irriguis ut est Ecclesia Dei; vide in Ecclesiast. 11.1.* Qui immiseritis] *i. colueritis immisso bove, &c. periphrasis culturę.*

CAPUT XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Christi, primùm universè adversariis Dei exitium & piis salutem prenuntiat: deinde argumentis a natura gratiaq; Dei, & Assyriorum exemplo petitis confirmat justos de fide & defensione Dei, de stabilitate regni Christi, & amplitudine Ecclesiæ ejus: postea gentibus adversis excidium earúmq; regionibus horrendam vastitatem prædicit; quorum judiciorum nomine postremò res omnes docet recreatum iri, itaq; ad instaurationem Ecclesiæ conspiraturas, ut regnum Christi e x omnibus gentibus ad ipsum conversis constituatur per redemptionem ejus.

1 VÆ tibi vastator, qui ipse non vastaris; & tibi perfide, [a] contra quem non agitur perfidè: cùm desieris *esse* vastator, vastaberis; cùm absolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: esto brachium horum singulis matutinis, etiam salus nostra tempore angustiæ:

3 [b] A sonoro strepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua disperguntur gentes:

4 Et colligitur præda vestra, collecta bruchi; [c] discursione qualis est prasocuridum discursantis in eam.

5 Editus est Jehova, nam habitat altum; implet Tzijonem judicio & justitia.

6 Est itaque firmitas temporis tui, robur [d] omnis salutis, [e] sapere te & nosse: reverentia Jehovæ est thesaurus ejus.

7 En [f] valentissimi horum clamaverant foris; legati pacis amare fleverant:

8 Desolati erant aggeres, cessaverat [g] viator; irritum fecerat fœdus, spreverat civitates, non habebat rationem *ullius* mortalis:

9 Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat Scharon quasi solitudo, rudebatque Baschan & arvum:

10 Nunc surgam, dixit Jehova; nunc exaltabor, nunc extollam me.

11 Concipitis torridum gramen, parietis stipulam; spiritus vester, est ignis consumpturus vos.

12 Ita fuerunt populi *velut inditi* [h] fornacibus calcariis: *ut* spinæ succisæ, igne exusti sunt.

13 Audite longinqui quod feci, & agnoscite propinqui potentiam meam.

14 Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diversabitur, *aiebant*, ex nobis *cum* igne consumente? quis diversabitur ex nobis *cum* ardoribus [i] perpetuis?

15 Qui ambulat [k] justissimè, & qui loquitur [l] rectissimè: qui spernit lucrum ex fraudibus, qui excutit manus suas ne teneant munus, qui occludit aurem suam ne audiat [m] cædes, & obstipat oculos suos ne videant malum.

16 Hic *velut* altissima loca habitabit, *ut* propugna-

[a] Heb. *cùm perfide non egerint contra te: tertia pluralis impersonaliter: sic in fine versus*

[b] Heb. *a sono strepitus: hypallage.*

[c] Heb. *secundum discursionem locustarum.*

[d] Heb. *salutū*

[e] Heb. *sapientia* tua & *scientia.*

[f] Heb. *Ereel, quod dicitur Ariel. 2. Schě. 23.20.*

[g] Heb. *transiens viam.*

[h] Heb. *combustionibus calcis: vide simile Jehoschubhæ. 11. 8. & 13.6.*

[i] Heb. *seculi.*

[k] He. *justitiis.*

[l] Heb. *rectitudinibus.*

[m] Heb. *sanguines.*

pugnacula petrarum, * locum editum ejus; * panis ejus dabitur, aquæ ejus statæ *erunt*:

17 *Regem in pulchritudine sua videbunt oculi tui, spectabunt terram [n] longinquissimam:

18 [o] *Animus tuus * meditabitur terrorem; *dicens*, * ubi est * legisperitus? ubi * pensator? ubi * censor turrium?

19 Populum robore præditum * non videbis; populum [p] profundioris sermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinæ linguæ, ac [r] non intellectæ.

20 * Aspice Tzijonem, urbem conventuum nostrorum: oculi tui videant Jeruschalaima, * caulam tranquillam, tentorium *quod* non dissipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in æternum, neque ulli funes ejus disrumpentur:

21 *Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumq; amplorum spatiis: * non itura est in eo [f] classis impulsa remis, neque navis magnifica pervasura eum:

22 Nam Jehova vindex noster, Jehova legislator noster; Jehova Rex noster, ipse servabit nos.

23 * Deserent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum malum suum, non expanderint velum, tunc dividetur præda spolii permulti, * claudi diripient prædam.

24 *Neque dicet habitator, ægrotus sum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

[n] Heb. *longinquitatum.*
[o] Heb. *cor tuum.*
[p] Heb. *profunditatum labii præ audire.*
[q] Heb. *ridiculum linguâ, ut suprà. 28.11.*
[r] Heb. *cujus non est intelligentia.*
[f] Heb. *classis remi.*

CAPUT XXXIIII.

1 * ACCEDITE gentes ad audiendum, & nationes attendite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.

2 * Nam fervens ira *est* Jehovæ contra omnes gentes, & æstuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:

3 Et confossi earum projicientur, cadaverumque earum ascendet fœtor: & * colliquescent môtes ex sanguine eorum:

4 * Etiam contabescet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli; & totus exercitus eorum decidet ut decidit foliũ e vite, & ut deciduus fructus e ficu.

5 * Nam inebriatus est in cœlis gladius meus: ecce * super Edomæos descendet in judicium, & * super [a] populum quem devovi internecioni.

6 * Gladius Jehovæ implebitur * sanguine, pinguefiet adipe, sanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm sacrificium erit Jehovæ * Botzræ, & mactatio magna in terra Edomæorum.

7 Descendent quoque * unicornes cum eis, & juvenci cum robustis *tauris*; * adeò ut inebrietur terra eorum sanguine, & pulvis eorum, adipe pinguefiat:

8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum * ob causam Tzijonis *erit*.

9 * Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in sulphur; eritque terra ejus pro pice ardente.

10 Noctu & interdiu non extinguetur, in seculum ascendet fumus ejus: a generatione in generationem vastata manebit, [b] in sempiternum nemo transibit per eam:

11 Sed hæreditariò possidebunt eam * platea, & * anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: * & extendet super eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:

12 * Clarissimos ejus ad regnum vocabunt, sed nemo erit ibi; & omnes principes ejus futuri sunt nihil.

13 Et assurget in palatiis ejus spinarum multitudo, chamæleon, & spina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:

14 Et concurrent * feræ animalia cum terrifico, & scops proximo suo acclamabit: tantùm ibi residet strix, invenietque sibi quietis locum:

15 * Ibi nidificabit * merula, & ponet; cumq; * eruperit, colliget ad umbram suam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.

16 * Quærite ex * libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum est, unum alterum non desiderabunt: nam * os meum est quod præcipit, & spiritu suo idem congregabit ea.

17 * Nam cùm projecerit illis sortem, & manu sua distribuerit illis ad amussim; usque in seculum hæreditariò possidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

[a] Heb. *populum anathematis mei.*
[b] Heb. *in æternitatem æternitatum.*
[c] Heb. *mulier ad sociam suam: sic versu sequente.*
[d] Heb. *generationem & generationem.*

CAPUT XXXV.

1 * LÆTABUNTUR * de his * desertum & solitarius locus; & exultabit solitudo, ac florebit tanquam rosa:

2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *sua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor * arvi & Scharonis; ista videbunt gloriam Jehovæ, decorem Dei nostri, & *dicent*,

3 * Confirmate manus remissas, & genua labantia fortificate:

4 Dicite [b] inconsideratis animo; confirmamini, ne timeatis: ecce Deus vester, ultio advenit, retributio Dei, ipse advenit servaturus vos.

5 * Tunc aperient se oculi * cæcorum, & aures * surdorum patefient:

6 Tunc * saliet claudus velut cervus, & cantabit lingua * muti: * erupisse in deserto aquas, & torrentes in solitudine:

7 Abiisse torridum locum in stagnum, & siticulosum in scaturigines aquarum; in caula draconum, * cubili cujusque, * gramen esse cum arundine & junco.

8 * Et erit illic * agger & via, quæ via sanctitatis vocabitur, quâ non transibit * pollutus, sed erit * istorum: [c] viator, ne stulti quidem poterunt deerrare.

9 Non erit ibi * leo, & [d] violenta ulla fera non conscendet eam, non invenietur ibi: sed ambulabunt *ea* vindicati:

10 Et redempti Jehovæ revertentur, * pervenientque Tzijonem * cum cantu, & lætitia [e] * perpetua super caput suum * gaudium & lætitiam assequentur, * fugientq; mœror & gemitus.

[a] Heb. *florendo florebit.*
[b] Heb. *præcipitibus corde: ut supr. 32.4*
[c] Heb. *incedens via.*
[d] Heb. *violenta ferarum.*
[e] Heb. *seculi.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Hæc concio comprehenſa tribus capitibus, a Propheta de induſtria fuit objecta ſuperioribus omnibus; quia nunc demum ſingularia judicia omnia omittuntur, ut tranſeatur ad juſtam conſtitutionem regni Chriſti, quod poſt judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione ſummatim quatuor partes: prima eſt prolepſis, ſive propoſitio, univerſè malis malum, & bonis bonum denuntians, verſibus quatuor: ſecunda eſt propoſitio ſive explicatio ſecundæ partis prolepſeos per* ὑςέρωσιν *Hhebræis familiarem, toto hoc capite: tertia eſt explicatio prioris partis prolepſeos, toto capite 34. poſtrema eſt concluſio, exponens gloriam regni Chriſti, piorumq́ gloriationem ex conſtitutione ejus, capite 35. Hac autem prolepſi primùm mala improbis prædicuntur, ver. 1. deinde bona invocantibus Deum per fidem, tribus ſequentibus: nam quæ hoc loco dicitur, non ad certam aliquam & ſingularem gentem referimus; ſed ad omnes reluctantes Deo, & Eccleſiam ejus vi ac fraudibus infeſtantes.* Qui ipſe] *id eſt, qui præſentibus commodis, & divitiis benignitatis ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non laceſſitus circumvenias.* Cùm deſieris] *id eſt, cùm menſuram ſcelerum tuorum ad ſaturitatem impleveris, & cumulaveris.* 2 Jehova] *alterum membrum prolepſeos exponens fidelium preces, hoc verſu; & conſecutura bona, duobus ſeq.* Horum] *id eſt, tuorum defenſio te expectantium. ſic Eccleſia pro ſingulis precatur, & ſinguli pro Eccleſia tota.* 3 A ſonoro] *explicatio bonorum quæ in ſalute percipiunt pii: unum eſt, liberatio a malis, hoc verſu; alterum, omnis boni perceptio, verſu ſeq.* Sonoro ſtrepitu] *id eſt, vel ſolo auditu judicii adventantis tui perduntur: quæ verba elegantiſſimè opponit Propheta præcedentibus, eſto brachium horum ſingulis matutinis, etiam ſalus, &c.* 4 Et colligitur] *i. & vos, ô pii, de hoſtibus triumphatis, eorúmque ſpoliis locupletamini: apoſtrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & obſervatione omnium judiciorum Dei inde a temporibus Abrahami, prout in ſcriptura leguntur.* Collecta bruchi] *id eſt, prædæ vobis erit quicquid ſibi comparavit hoſtis, qui tanquam bruchus & locuſta depopulatur omnia.* Praſocuridum] *id eſt, locuſtarum viriditatem terræ exedentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: ſic Hhamos. 7.1.* 5 Editus eſt Jehova] *ſecundus hic locus expoſitionem continens ſecundæ partis prolepſeos, ut antè diximus, explicat primùm argumenta propoſitionis, uſque ad verſum 13. deinde documenta fidei & ſanctimoniæ ad obtinendas promiſſiones, uſque ad verſum 20. poſtremò per hypotypoſin oſtendit promiſſionum fructum, ad finem uſque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc verſu; a fide noſtra & pietate in Deum, ver. ſequente; poſtremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo rei geſtæ contra Aſſyrios, verſibus ſequen.* Implet Tzijonem] *id eſt, præſens eſt ex fœdere cum Eccleſia inito, ut judicet improbos, & juſtitiam in ſuis exerceat.* 6 Eſt itaque] *ſenſus eſt, neque vita ſtabilis, neque firma ſalus poteſt cuiquam contingere, niſi per fidem quæ in ſapientia ſcientiaq́ certa verſatur: & niſi theſaurum pietatis reconditum poſſideat in bona conſcientia, qua repulſa non poteſt non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1.19.* 7 En valentiſſimi] *tertium argumentum, ut diximus ver. 5. exponens hiſtoriam calamitatis Judæorum ver. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus ſeq. quo exemplo voluit Propheta Judæos ita confirmare, quaſi in rem præſentem adduxiſſet manu.* Valentiſſimi horum] *id eſt, præfecti Judæorum, miſſi a rege Chizkija ut audirent legationem Rab-ſchakis. 2. Reg. 18.37.* Legati pacis] *id eſt, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Aſſyrio ſervari & coli poſtulabant.* 8 Deſolati erant] *id eſt, averſa omnis commeandi ratio, obſeſſis per Aſſyrium itineribus: quod genus calamitatis ſimiliter narrat Debora Judic. 5.6.* Irritum fecerat] *Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18.17.* Spreverat civitates] *tum deſtruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18.33. & 19.12.* 9 Lugebat] *i. miſerrima erant omnia atque miſeranda: metaphora proſopopœetica.* Scharon] *vide 1. Chron. 5.16.* Baſchan &c] *id eſt, paſcua & arva, ſynecdochicè, ut infrà 35.2.* 10 Nunc ſurgam] *altera pars narrationis, ut dictum eſt ver. 7. qua conſilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus verſibus.* Exaltabor] *opere mirifico: humanitus dicta.* 11 Concipitis] *increpatio allegorica, qua Deus Aſſyriorum conſilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ unà conſumi ſolent.* 12 Ita fuerunt] *eventus Aſſyriorum deſcriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19.* 13 Audite] *ex ſuperioribus argumentis profluunt duo illi propoſitionum rivi de quibus in verſum 1. prior, vocans pios ad fidem & ſanctimoniam, hoc capite; poſterior, judicium improbis denuntians, capite ſeq. Hujus autem propoſitionis exordium hoc verſu continetur: documenta, ſex verſibus ſeq. ac poſtremò hypotypoſis, ut diximus in verſum 5.* Longinqui prop.] *id eſt, omnes, ex Judæis & gentibus.* 14 Expaverant] *propoſitio de fide & ſanctimonia piorum, occaſione ſumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui inſtruente obſidionem Sancheribo diffidebant promiſſionibus Dei, & perfidiam ſuam obvelabant ſpecie quadam reverentiæ; quaſi tenuitatem ſuam ex animo cognoviſſent indignam eſſe quæ accederet infinitam majeſtatem Dei: cujuſmodi exemplum in Achazo vidimus ſuprà 7.12.* Cum igne conſumente] *ſic abutitur hypocriſis apertis Dei verbis, Deut. 4.24. quaſi dicerent, fruſtra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblita eſt Judæa fœderis Jehovæ, & fecit ſibi ſculptile: quamobrem nihil amplius a Deo expectandum eſt quàm ut conſumat nos, quia ignis conſumens Deus zelotes eſt; ac proinde ſtat ſententia ejus de ulciſcendis peccatis, non autem de inſtaurando fœdere & continuando nobiſcum.* Ardoribus perp.] *i. quis ſubſiſtat ad conſtantiſſima judicia ejus? quæ non poſſunt ab hominibus expugnari: vide ſup. 10.16. hæc enim verba ſunt deſperantium de ſalute, quam Deus per ſervos ſuos promiſerat.* 15 Qui ambulat] *ſubjectio adverſans ſuperiori hypocritarum deſperationi; qua Deus pios & juſtos (quorum definitio hoc verſu continetur.) confirmat in expectatione promiſſorum Dei.* 16 Hic] *promiſſa quæ juſto fiunt his quatuor verſibus, continent liberationem a malis & malorum metu, bonorumq́ omnium communicationem, quam privatè & publicè in Eccleſia pii percepturi ſunt.* Locum editum] *Tzijonem, Eccleſiam Dei.* Panis ejus] *id eſt, omnibus vitæ ejus commodis a Deo conſuletur: ſynecdoche.* 17 Regem] *id eſt, non amplius ſqualentem & luctuoſum videbis Regem, aut regionem occupatam; ſed gloria magnificentiſſima abundavit Rex, & inimicos ſuperabit, quorum ſedes quamvis longinquas te vidente adjunget ſibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum eſt, 2. Chron. 32.23. ſed perfectum & conſummatum in Chriſto.* 18 Animus tuus] *id eſt, nihil metues amplius; ſed habebit*

bit delectationem secura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia consilia, rationes, conatus, & turbas hostium infensorum tibi: atque huc spectavit Paulus 1.Cor.1.20. Meditabitur] *non sollicitus, sed exultabundus.* Ubi est] *hic sermo est piorum, qui ad Ecclesiam se recipientes & freti præsidio Dei securè hostibus insultant: quod hu interrogationibus Propheta facit. quasi dicat, si quid est in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò sunt; consilia a peritis, pecuniæ a pensatoribus sive quæstoribus, munitiones a censoribus & tribunis militaribus, robur deniq; & copia militum: sed ubi sunt ista omnia? si fortè possunt Deo obsistere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi a conspectu Dei, Psal.68.3.* Legisperitus] *videlicet castrensis sive militaris.* Pensator] *quæstor præfectus ærario militari.* Censorturrium] *id est, tribunus præfectus censendis & curandis machinis, tormentis, munitionibusq; bellicis, synecdochicè.* 19 Non videbis] *id est, nulla pacto experieris, ac ne videbis quidem.* 20 Aspice] *hypotyposis confirmans promissiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præstantia Ecclesiæ propter Deum habitantem & insidentem in ea, tribus versibus; & fructus ad singulos perventuri, duobus ultimis.* Caulam tranq.] *allegoria duplex, Ecclesiæ quidem infirmitatem & tenuitatem proponens, sed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia.* 21 Sed ibi] *hoc est, quemadmodum Mesopotamia fluviis circumquaque firmata est, Euphrate & Tigri, & sicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; sic Deus, imò valentius multò Ecclesiam firmaturus est, & futurus pro rivo amplissimo, ut sit Ecclesia extra omnem teli jactum: similiter alibi Deus igneum murum se fore prædicit Ecclesiæ suæ, Zecarjæ 2,8.& 9.* Non itura] *id est, non perferet rem ullam adversantem nobis; sed potius judicio suo perdet & immerget, sicut olim Ægyptios: μείωσις.*
23 Deserent] *apostrophe gloriosa ad classem inimicorum, qui Ecclesiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo consternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Ecclesiæ.* Claudi] *id est, etiam tenuissimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendunt imperatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2.Schem.5.6.* 24 Neque dicet] *id est, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remissionem peccatorum, justificati fide in Christum Jesum Regem & servatorem nostrum.*

IN CAPUT XXXIIII.

1 Accedite] *Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepseos, de qua diximus suprà 33.1. nimirum ad propositionem judicii divini improbis eventuri. Sunt autem hujus propositionis tres partes: prima est exordium, hoc versu, quemadmodum in superiore quoque propositione fuisse ostendimus, suprà 33.13. secunda est narratio judiciorum futurorum a Deo, usque ad versum 16. tertia est confirmatio, duobus ultimis. Est autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat suprà 1.2.* 2 Nam fervens] *narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judiciis Dei contra homines improbos, usque ad versum 9. alteram, de effectus judiciorum in terram ipsam, & res creatas omnes, inde ad versum 16.* 3 Colliquescent montes] *hyperbole elegantissima optimè exprimens severitatem judiciorum Dei, ut sequente versu. quasi dicat, cœlum, & terra exhorrescent tam atroces pœnas quas Deus sumpturus est de inimicis suis, ut supra 13.10.* 4 Etiam contabescet] *similem planè hyperbolen, atque hinc desumptam vide Apoca.6. 12.& seq.* 5 Nam inebriatus est] *ætiologia a decreto Dei, pro eo quod est, res jámque in cœlis conclusa atque confecta est: fixum est decretum, & immutabile. Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, id est, rubere & circumfluere sanguine, ut Jirmejæ 46.10.* Super Edomæos] *hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notissimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hostes fuerant infensissimi, ut Psalm.137.7. Hhamos 1.11. Hhobadjæ 10.& seq. Lament.4.21. Jechezk.25.12.& sup.21. 11.* Super populum] *id est, super alios omnes excidio destinatos.* 6 Gladius Jehovæ] *altera descriptio judiciorum Dei: qua ostendit quam gratum sibi futurum est cùm inimicos Ecclesiæ profligabit; a similitudine sacrificiorum, quæ ipsi odora fuerunt olim in Ecclesia per Christum.* Sanguine] *quasi dicat, consumam eos planè: nam sanguis & adeps in sacrificiis (quibuscum improbi comparantur) solebant consumi Jehovæ, Levit.3.16.& 17.* Botzræ] *quam Ptolemæus Bostram vocat, in Edomæa.* 7 Unicornes] *id est, etiam indomiti & potentissimi quique potentia Dei mittentur sub jugum: nam unicornium natura indomita esse dicitur, ut Ijobi 39.12.& seq.* Adeò ut] *hyperbole, ut suprà 3.& 4. id est, copiosè perfundatur.* 8 Ob causam Tzijo.] *id est, propter Ecclesiam.* 9 Itaque] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. de effectis Dei terrificis; quorum duo in universum ponuntur capita: unum, fore terras incendio, duobus ver. alterum, fore horridas, desertas, & solitarias tantùm bestiis habitabiles.* 11 Platea] *vide Levit.11.18.* Anataria] *vide suprà 14.23.* Et extendet] *id est, quisquis instaurare conabitur, frustra consumet operam: ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas destruet, Maleaci 1.4.* 12 Clarissimos ejus] *id est, non potuerunt instaurare regnum amissis regibus, neque domos suas de integro extruere. Verborum autem ἐμπλοκήν, quæ versu hoc inest, ad evidentiam transposuimus.* 14 Fera animalia] *vide suprà 13.21.* 15 Merula] *avis solitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) assultim incedens, qui saliendi usus apud Hhebræos avi nomen dedit.* Ponet] *ova sua.* Eruperit] *id est, exclusa fuerit pullities, quæ per eclipsin hoc loco intelligitur.* 16 Quærite] *confirmatio superiorum denuntiationum ab eventu, quo veritatem sermonis sui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter.18.22.* Libro Jehovæ] *id est, libro prophetiarum, quas Jehova edit per prophetas suos actos ipsius spiritu.* Os meum est] *id est, dixi, & præstabo dictum verbo potentissimo.* 17 Nam cùm] *id est, ex quo semel regiones istas feris habitandas assignaverit, nunquam desinet maledictio eis regionibus pronuntiata: assignationem autem propheta figurat duobus modis, sorte & funibus, qui modi tunc in usu erant: ut terra tribubus sorte, & agri funibus in familias distributi sunt, Numer.26.54.& Jehosch.18.*

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] *Conclusio totius concionis, ut dictum est suprà 33.1. qua Propheta partim hyperbolicis oratio-*

orationibus,partim puris atque ſimplicibus præſtantiam illius regni explicat quod conſummatur in Chriſto. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius eſt de rebus creatis rationis expertibus; poſterius, de hominibus. Cæteris rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum eſt ſenſus cum effectis ſuis, alterum eſt ſermo ad homines habitus,quatuor verſibus primis. quaſi dicat,geſtient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Chriſto. De his] *tum liberatione bonorum, capite 33.tum judicii in hoſtes Eccleſiæ, capite 34.* Deſertum] *id eſt, etiam loca quæ videntur omnium ineptiſſima.* 2 Arvi] *ut ſuprà 33.9.* 3 Confirmate] *id eſt, alii alios docete, jubete bono animo eſſe, & ſalutaribus monitis adjuvate: metaphoræ; ut Ijobi 4.3.quæ verſu ſequente exponuntur.* 5 Tunc aperient ſe] *alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties viſum eſt, in corporibus præſtabat Chriſtus, & in animis ſuorum quotidie præſtat.* Cæcorum] *ut Matth.9.27.& 11.5.& 12.22.& 20.30.& 21.14.& Joann.9.* Surdorum] *ut Matth 11.5.& Marci 7.32.* 6 Saliet] *ut Matth.11.5. & 15.30.& 21.14.Joan. 5.& Actor.3.1.& 8.7.& 14.8.* Muti] *ut Matth.9.32.& 12.22.& 15.30.* Erupiſſe] *argumenta cantus fidelum, omnia inſtaurata & reſtituta eſſe in Chriſto: quod figuratè hoc & ſequente verſu exponitur.* 7 Cubili cujuſque] *id eſt, in locis etiam abditiſſimis & incultiſſimis: ſic accipiendum eſſe hunc locum Hhebraicæ diſtinctiones docent.* Gramen eſſe] *id eſt, locum qui fuerat aridiſſimus (qualem dracones expetunt) uliginoſum effectum eſſe.* 8 Et erit illic] *ſecunda pars concluſionis, quæ tum Eccleſiæ acceſſus,duobus verſibus; tum fructus, verſu ultimo exponuntur: ſumpta allegoria a conſtitutione priſcę illius Eccleſiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id eſt, aggeſta & excelſa via: hypallage, ſive potius* ἓν διὰ δύο, *ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id eſt, infidelis, aut ſceleratus ullus.* Iſtorum] *nimirum quorum oculi & aures apertæ, crura correcta, & linguę explicatæ fuerint beneficio Chriſti ad prędicandum Deum, id eſt, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut ſequentia docent.* 9 Leo] *id eſt, inimicus ullus Dei, aut Eccleſiæ damnoſus.* 10 Pervenient] *id eſt, recipientur in Eccleſiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut ſolebant qui feſtis anniverſariis proficiſcebantur Jeruſchalamæ, ut annotavimus ſuprà 30.29.* Perpetua] *ac proinde illam priſcæ Eccleſiæ lætitiam numeris omnibus ſuperante.* Fugientque mœr.] *id eſt, & quidem conſtantiſſimum aſſequentur gaudium, nulloq́ pacto mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eodem eſt argumento, & propè iiſdem verbis cum 2.Reg.18.

2.*Reg*.18.13 1 FUERAT enim decimo quarto anno regis Chizkijæ, ut aſcendens Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2.*Reg*.18.17 2 Miſit autem rex Aſſyriæ Rab-ſchaken Laciſcho Jeruſchalaima, ad regem Chizkijam, cum copiis numeroſis: qui ſubſtitit ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, *qui eſt* in aggere agri fullonis.

3 Et egreſſus eſt ad eum Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui; cum Schebna ſcriba, & Joacho filio Aſaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-ſchake, dicite jam ad Chizkijam; ſic ait rex maximus rex Aſſyriæ, quæ *eſt* fiducia iſta qua confidis?

5 *Dixero (veruntamen verba futilia) *adeſſe* conſilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in ſcipione arundinis iſtius quaſſatæ iſto, in Ægyptio; quo ſi quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *eſt* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipſo.

7 Quòd ſi dixeris ad me, in Jehova Deo noſtro fiduciam habemus: an non is *eſt* cujus abſtulit Chizkija excelſa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruſchailamis, coram altari hoc iucurvate vos?

8 Sed nunc miſceto quæſo bellum cum Domino meo Rege Aſſyriæ: & dabo tibi bis mille equos, ſi poteris ſuppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e ſervis domini mei minimis? ſed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc an abſque Jehova aſcendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, aſcende in regionem iſtam, & perde eam.

11 Dixit verò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-ſchaken, alloquere quæſo ſervos tuos Syrè intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui eſt ſuper murum.

12 Sed dixit Rabſchake, an ad dominum tuum, aut ad te miſit me Dominus meus; ut loquerer verba hæc? nónne ad homines iſtos qui deſident ſuper murum, ut comedant excrementa ſua, & bibant lotium ſuum vobiſcum?

13 Itaque ſubſiſtens Rab-ſchake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Aſſyrię.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hæc in manum Regis Aſſyriæ.

16 Ne auſcultetis Chizkijæ: nam ſic ait Rex Aſſyriæ, tranſigite mecum munere, & prodite ad me; ſic comedite quiſque *fructum* vitis ſuę, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bibite quiſque aquas ciſternæ ſuæ:

17 Uſque dum veniens aſſumam vos *deducendos* in terram ſimilem terrę veſtræ; terram frumenti & muſti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:

18 Ne fortè ſeducat vos Chizkija dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quiſque terram ſuam e manu Regis Aſſyriæ?

19 Ubi *ſunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerúnt*ne* Schomronem e manu mea?

20 Qui ſunt inter omnes deos regionum iſtarum, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaima e manu mea?

21 Obti-

21 Obticuerunt autem,neque reſponderunt ei quicquam :præceptum enim Regis fuerat edicentis ; ne reſpondeatis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque ſcriba, & Joach filius Aſaphi a memoria, ad Chizkijam laceris veſtibus : & indicaverunt ei verba Rabſchakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria ſequentia in hunc locum inſerta ſunt, non tantùm ad lucem ſuperioribus prophetiis afferendam, ut a Jeſchahhja conſcripta ſunt ; verùm etiam quia commodè ad proximè præcedentis prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hac hiſtoria geſta, & mirifica liberatione accepta divinitus, occaſio prophetæ data eſt prophetandi de regno Chriſti ; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Chriſti & Eccleſiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *conceſſio ironica. quaſi dicat,ut dem te virum eſſe valentem conſilio & fortitudine ; certum eſt tamen te unum nihil præſtare contra regem tam potentem poſſe. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis ? an Ægyptiis an Deo ? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem eſt argumento cum 2.Reg.19.

1 FUIT autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret veſtimenta ſua ; & tegens ſe cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam ſcribam, ac ſeniores ſacerdotum, tectos ciliciis ; ad Jeſchahhjam filium Amotzi prophetam.
3 Qui dixerunt ad eum, ſic ait Chizkija,dies anguſtiæ,& increpationis,irritationiſque eſt dies hic ; cùm venerint filii uſque ad os matricis,& vis non adſit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabſchakis, quem miſit Rex Aſſyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujuſmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus : itaque effer precationem pro hoc reſiduo quod præſens eſt.
5 Cùm itaque veniſſent ſervi Regis Chizkijæ ad Jeſchahhjam,
6 Dixit ad eos Jeſchahhja,ſic dicitote ad dominum veſtrum: ſic ait Jehova,ne timeto propter verba iſta quæ audiviſti, quibus blaſphemarunt pueri Regis Aſſyriæ me.
7 Ecce ego indam ei ſpiritum, ut audito rumore revertatur in terram ſuam : tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reverſus Rabſchake invenit Regem Aſſyriæ oppugnantem Libnam : audiverat enim eum profectum eſſe Laciſcho.
9 Audiens autem de Tirhhaka Rege Cuſchi, dicentes,procedit ut pugnet contra te:audiens, inquam, miſit nuntios ad Chizkijam, edicendo :
10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus,in quo tu fiduciam habes, dicendo ; non tradentur Jeruſchalaima in manum Regis Aſſyriæ.
11 Ecce tu audiviſti quid fecerint Reges Aſſyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum : & tu eripereris ?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas perdiderunt majores mei ? Gozanem, & Haranem? & Retzephum, & Hhedenitas qui ſunt Telaſſari ?
13 Ubi eſt Rex Chamathæ, & Rex Arpadi ? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ ?
14 Cumque accepiſſet Chizkija literas e manu nuntiorum, & legiſſet illud; aſcendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus eſt Chizkija Jehovam, dicendo:
16 Jehova exercituum,Deus Jiſraëlis,inſidens Cerubinis, tu es Deus ille ſolus, omnibus regnis terræ ; tu feciſti cœlum & terram.
17 Inclina,Jehova, aurem tuam & audi, aperi,Jehova,oculos tuos & vide ; audi, inquam, omnia verba Sancheribi,qui miſit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum eſt, Jehova : vaſtaverunt reges Aſſyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum:
19 Et tradiderunt deos illarum igni ; quia dii non erant, ſed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noſter, ſerva nos e manu illius ; ut cognoſcant omnia regna terræ, te Jehovam ſolum eſſe.
21 Tum miſit Jeſchahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Aſſyriæ :
22 Hoc eſt verbum quo edicit Jehova *reſponderi* ei : contemnit te, ſubſannat te virgo filia Tzijonis, poſt te caput movet filia Jeruſchalaimorum.
23 Quem probro affeciſti ac blaſphemaſti ? & contra quem extuliſti vocem? utique attollis *in* ſublime oculos tuos contra ſanctum Jiſraëlis.
24 Per ſervos tuos probro affeciſti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum ego aſcendi ſummitatem montium, latera Libani : & ſuccidam proceras cedros ejus, lectiſſimas abietes ejus ; ingrediar etiam [b] celſiſſimam extremitatem ejus, ſylvas, arva ejus.
25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exſicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obſeſſorum.
26 An non audiviſti inde a longinquo tempore, me id facere ? & a diebus priſcis formare illud ? nunc adduco illud, ut ſis ad deturbandum in acervos vaſtos civitates munitas.
27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi ſunt & erubuerunt ; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum aſſurgat.
28 Utique ſeſſionem tuam, & profectionem tuam, & inceſſum tuum novi ; etiam furorem tuum contra me.
29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua aſcendit ad aures meas ; ideo ponam hamum meum in naſo tuo, & frænum meum

[a] Heb. *terras, metonymicè.*
[b] Heb. *celſitudinem extremitatis ejus.*

inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.

30 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum, comedere vos anno uno sponte natum, & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructū earum:

31 Nam residuum domus Jehudæ, quod relictū fuerit, rursus radicabitur infernè; & proferet fructum supernè;

32 Cùm Jeruschalaimis prodibit reliquum, & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.

33 Propterea sic ait Jehova de Rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam, neque oppositurus ei scutum; neque diffundet contra eam missilia catapultaria.

34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.

35 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam, propter me & propter Davidem servum meum.

36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percussit in castris Assyriorum cetum octoginta quinque millia: cumque surrexissent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

37 Quare profectus abivit, & reversus est Sancherib Rex Assyriæ; conseditq; Nineves.

38 Ubi fuit, ipso se incurvante *in* æde Nisroci Dei sui, ut Adramelech, & Schareetzer filii ejus percuterent eum gladio, ipsi verò proripe-rent se in terram Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Eodem est argumento cum principio 2.Reg.20. Inseritur autem ode Chizkijæ, qua ægritudinem & perturbationem animi sui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales spondet.

2.Reg.20.

1 DIEBUS illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeschahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, sic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.

2 Quapropter advertens Chizkija faciem suam ad parietem, oravit Jehovam.

3 Et dixit; obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis fecisse: flevitq; Chizkija fletu magno.

4 Tum fuit sermo Jehovæ ad Jeschahhjam, dicendo:

5 Abi, & dicito ad Chizkijam; sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:

6 Et e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.

7 Atque hoc tibi esto signum a Jehova, facturum esse Jehovam rē istam quam locutus est.

8 Ecce ego reducturus sum umbram graduum illorum, quæ descendit ' gradibus Achazi, cum sole retrorsum decem gradibus: & reversus est sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.

9 'Scriptum Chizkijæ regis Jehudæ; cùm ægrotasset, & [a] revaluisset ex ægritudine sua.

10 'Ego dicebam, [b] rescissis diebus meis 'aditurus sum portas sepulchri; privor 'residuo annorum meorum.

11 Dicebam, 'non sum visurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.

12 [c] 'Habitatio mea transfertur, & transportatur a me, tanquam tentorium pastorale: ' ad excidium perduxi, ut textor *stamen*, vitam meam; " a peniculis resecturus est me; ' a die usq; ad noctem [d] peremptурus es me.

13 Proponebam, ' dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum esse *Deum* omnia ossa mea; a die usq; ad noctem te peremptурūesse me.

14 'Ut grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens*: attolluntur oculi mei in sublime, ô Domine, ' oppressio *sit* mihi, pertexe me.

15 'Quod eloquebar, ' statim prædixit mihi, idemq; fecit: " progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.

16 ' Domine, per " hæc [e] vivitur: etiam his ' singulis inest vita spiritus mei, his facis ut revalescam, & vivum [f] conservas me.

17 Ecce ' ad pacem *advênit* amara mihi amaritudo; sed tu propensus amore *eduxisti* animā meam a fovea [g] exedente, quia ' abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

18 'Non enim sepulchrum celebrat te, *aut* mors laudat te: non habent expectationem in fide tua 'qui descendunt in [h] sepulchrum.

19 Vivens, vivens, ipse celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.

20 'Jehova *præstò est* ad servandum me; ideo odas lyricas meas pulsabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Jehovæ.

21 Edixerat enim Jeschahhja: [i] sumatur palatha ficuum, & appingatur ulceri, & revalescet.

22 Et dixerat Chizkija; quod est signum, me ascensururum esse in domum Jehovæ?

[a] Heb. *viveret: ut Numer.21.8.*
[b] Heb. *in rescissione dierum meorum.*
[c] Heb. *habitare meum.*
[d] Heb. *absoluturus.*
[e] Heb. *vivūt: impersonale*
[f] Heb. *conservando.*
[g] Heb. *consumptionis.*
[h] Heb. *cisternam.*
[i] Heb. *sumāt & appingant ut supra ver.16.*
2.Reg.20.7.

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id est, qui gradus descripti sunt in solario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inscriptio argumentum sequentis cantici exponit: primum enim docet Chizkija quid secum Deus egerit, & ipse cum Deo quo tempore decumbebat, usque ad vers.15. deinde sanitatem a Deo receptam narrat, fidemq; in ipsum & immortales gratias profitetur, ad finem usque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hæc narrationis pars exponit tum expostulationem Chizkijæ cum animo suo, quia intempestivam esse mortem sentiebat apud se, & habendæ prolis desiderio ex promissione Dei tenebatur, quatuor versibus; deinde postulatum a Deo, ver.14.* Aditurus sum] *id est, si res ita se habet ut Propheta denuntiavit, præproperè me oportet mori: periphrasis mortis.* Residuo annor.] *i. annis qui mihi supererant agendi ex naturæ lege.* 11 Non sum visurus] *quasi dicat, ergo tum a fructu præsentiæ Dei aspectabilis in populo suo, tum a communione Ecclesiæ viventium subtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda sit.* 12 Habitatio mea] *id est,*

eſt, vita mihi adimitur: quod duplice comparatione figuratur, hoc verſu, tugurii & telæ. Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor eouſque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminis præcidendi, quod involutum eſt jugo; ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in textoris ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtamina quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebræum autem vocabulum ita accipimus adducti ſimili loco Cantic. 6.15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox advenerit: ut verſu ſequente apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet proloqui, ac proinde ſupplicaſſe paucis.* Oppreſſio fit] *i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequam decurrerim ſtadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpacium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebræum quod alii interpretantur fidejubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit. 13.50. & ſequent.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio mediano præmittens ad me, 2. Reg. 20.4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illi amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem univerſalem de virtute verbi operumq́ Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quę dicis & facis.* Singulis illis] *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut. 8.3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humanitus dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal. 6.6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2. Reg. 20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atq; oleum præſtantiſſimum totamq; domum vaſorum ſuorum, deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quidquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderũt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quidquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt.*

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum Apoſtolorum & ſervorum Chriſti reſipiſcentiam & fidem in Chriſtum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbatur Eccleſia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei homines & Deos omnes ſuperante, tum a ſingularibus in Abrahamum & Eccleſiam totam beneficiis: itaque promiſſiones ampliſſimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda eſſe docet, eam ſibi arrogat, & in Chriſto promittit explicatum iri.

1 CONSOLAMINI, conſolamini populum meum; dicit Deus veſter;

2 Loquimini [a] quæ ſunt cordi Jeruſchalaimis, & prædicate eis, completum eſſe tẽpus præfinitum eorum, exſolutam eſſe iniquitatem eorum; ea accepiſſe e manu Jehovæ [b] duplũ pro omnibus peccatis ſuis.

[a] Heb. *ad cor Jeruſchalaimorum: ut Geneſ. 34. 3.*
[b] Heb. *duplicia.*

3 Voce clamantis, in deſerto parate viam Jehovæ; adæquate in ſolitudine aggerem Deo noſtro,

4 Omnis vallis attolletur, & omnis mons colliſq; deprimentur, & [c] abibit quod curvum eſt in planum, & ſalebroſa in convallem.

[c] Heb. *erit.*

5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caro pariter os Jehovę locutum eſſe.

6 Vox dicens, prædica, etiam dicit quid prædicaturus ſim, omnem carnem eſſe gramen, etiam omnem benignitatem ejus ſimilem eſſe flori agri.

7 Exareſcit gramen, decidit flos, cùm ſpiritus

tus Jehovę perflat ipsum ; utique gramen est populus.

8 Exarescit gramen, decidit flos; at verbum Dei nostri permanet in seculum.

9 Montem altum [d] conscende, ô quæ evangelizas Tzijoni, attolle [e] potenter vocem tuam quæ evangelizas Jeruschalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudę: ecce Deus vester.

10 Ecce Dominus Jehova contra robustum venturus est, & brachium ejus dominaturum est in illum: ecce merces illius apud ipsum est, & opus illius coram ipso.

11 Velut pastor gregem suum pascet, in brachium suum congregabit agnellos, & in sinu suo portabit, fœtas ducet commodè.

12 Quis mensus est pugillo suo aquas, & cœlos spithama expendit, aut complexus est trientali pulverem terræ: & ponderavit staterâ montes, & colles lancibus?

13 Quis expendit spiritum Jehovę? ut vir a consiliis ei docuit eum?

14 Cum quo communicavit consilium ut instrueret se, doceretque se iter judicii: doceret, inquam, se scientiam, & viam [f] summæ prudentiæ notam faceret sibi?

15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tanquam flos pulvisculi *in* lancibus reputantur: en, insulas ut rem minutissimam dispositurus esset.

16 Etiam Libanus non sufficeret ad comburendum, & animalia ejus non sufficerent holocausto.

17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.

18 Cui ergo assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei?

19 Sculptile tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & catenas argenteas conflat.

20 [g] Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, lignum non putrescens eligit: artificem peritum quærit sibi ad parandum sculptile, *quod* non dimoveatur.

21 An non cognoscitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *inde* a fundamentis terræ,

22 Eum qui insidet ambitui terræ, cui habitatores ejus sunt velut locustę: qui extendit velut conopæum cœlos, & distendit eos sicut tentorium ad habitationem,

23 Qui disponit dominatores in nihilum, judices terræ sicut rem inanem efficit?

24 Neque plantantur, neque seruntur, neque radicatur in terra succisus truncus eorum: quia vel insufflante eo in illos exsiccantur: ac turbo quasi stipulam tollit eos.

25 Cui ergo assimilaretis me, aut æqualis essem? ait sanctus.

26 Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum: omnibus istis indiderit nomen præ amplitudine virium, prout fortis est robore, *adeò ut* quidquam non desit.

27 Quare diceres Jahhakob & loquereris Jisraël: abscondita est via mea a Jehova, & a Deo meo causa mea præterit?

28 An non novisti? nónne audivisti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatū terræ non defetisci, neq; defatigari? nulla *est* pervestigatio prudentiæ ejus.

29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus robur copiosè suppeditat.

30 Defetiscuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes [h] prorsus impingunt:

31 At expectans Jehovā mutant vires, ascendunt [i] pennis velut aquilæ: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiscuntur.

[d] Heb. *ascende tibi: vide Genes. 11. 33.*
[e] Heb. *in potentia.*
[f] Heb. *prudentiarum.*
[g] Heb. *indigus oblationis: constructâ formâ, ut in libris nostris manu scriptis legitur.*
[h] Heb. *impingendo impingunt.*
[i] Heb. *penna.*

IN CAPUT XLI.

1 [a] SILENTES accedite me insulæ, & nationes mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.

2 Quem excitaverat ab oriente *Deus*, [b] justè vocans eum [c] ad vestigia sua: exposuit [d] ei gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.

3 Persecutus illos pervasit [e] incolumis, itinere *quo* pedibus suis non venerat.

4 Quis operatus est & fecit *illud*? quis vocat generationes inde a principio? ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*

5 Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: appropinquant & conveniunt.

6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.

7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, [f] malleator eum qui tundit incudem: dicit deferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.

8 At tu, Jisraël serve mi, tu Jahhakob quem elegi: semen Abrahami, amici mei:

9 Tu quem prehendi ab extremitatibus terrę, & a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque sperno te:

10 Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiam auxilior tibi, etiam sustento te dextera [g] justa mea.

11 En, erubescent, & ignominia perfundentur quicunque exardescunt contra te; erunt tanquam nihil, & peribunt [h] adversarii tui.

12 Quærens eos non invenies eos: [i] qui concertant tecum, erunt tanquam nihil, & tanquam nihilum homines [k] oppugnantes te.

13 Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.

14 Ne timeto, vermicule Jahhakobi, [l] Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.

15 Ecce dispositurus sum te in tribulam stylis recentibus [m] bipennem: triturabis montes, comminuesque, & colles tanquam glumam disp ones:

16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo disperget eos: tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.

17 Ipsos pauperes egentesque ipsos, qui quęrunt aquas & nullæ adsunt, quorum lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non derelicturus sum eos.

18 Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fonte; disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.

19 Ponam

[a] Heb. *silete ad me.*
[b] Heb. *justitia.*
[c] Heb. *ad pedem suum.*
[d] Heb. *coram eo. ut Gen. 13. 9.*
[e] Heb. *pace.*
[f] Heb. *lævās, vel lævigans malleo.*
[g] Heb. *justitiæ meę.*
[h] Heb. *homines contentionis tuæ.*
[i] Heb. *homines concertationis tuæ.*
[k] Heb. *belli tui.*
[l] Heb. *hominum Jisraëlis.*
[m] Heb. *dominā στομάτων, ut Psal. 149. 6.*

19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrum, myrtumq; & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, tædam, *arboresque opacas pariter:

20 Ut videant & cognoscant, & ⁿ adhibeant se ut intelligant pariter; manum Jehovæ facere istud, & sanctum Jisraëlis creare ipsum.

21 *Producite causam vestram, ait Jehova; admovete firmaměta vestra, ait Rex Jahhakobi.

22 *Proponant & indicent nobis ea quæ obventura sunt: *priora quænam sunt indicatę, ut apponamus ᵒ animum nostrum, & cognoscamus *finem eorum, aut eventura pronuntiate nobis.

23 *Indicate istorum signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; *etiam benefacite aut malefacite, ut obstupescamus videntes pariter.

24 En vos minus quā nihil estis, & opus vestrū minus nihilo: *ᵖabominabilis *qui* eligit vos.

25 *Excitaturus sum *ab Aquilone qui veniat, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens * proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.

26 *Quis indicavit inde a principio, ut cognosceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, *justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.

27 *Primarium Tzijoni, *in quo*, ecce, ecce ista; & Jeruschalaimis evangelizantem dabo.

28 *Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cùm interrogo eos, respondeant ᑫ quidquam.

29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

ⁿ Heb. *apponant: ut Judic.* 19.30.

ᵒ Heb. *cor.*

ᵖ He. *abominationis vir.*

ᑫ Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Consolamini] *Horum capitum quæ conjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad ver. 12. secunda est confirmatio promissionum Evangelicarum luculentissima, usque ad ver. 10. sequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundem promissionum inde ad ver. 21. tertia est confutatio idolatrarum & eorum omnium qui non acquiescunt in Deo, ver. 21. & quatuor seq. postrema est conclusio de integro asserens promissiones Dei, a ver. 26. ad finem usq. Propositionis verò pars est proleptica, universè evangelii beneficia prænuntians, duobus primis versib. pars verò distinctè prædicationem evangelii accommodat primùm Joanni Baptistæ præcursori Christi, ver. 3. & duobus sequentib. deinde apostolis omnibus & ministris Evangelii, a ver. 6. ad 12. quæ omnia cùm ad consolationem Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinuerint, & mirificentissimè a Deo uno impetu præter expectationem omnium fuerint præstita; propterea Deus vehementiam & celeritatem facti ex abrupto indicat per repetitionem: cujus repetitionis in scriptura usum vide Gen. 41. 32.* 2 Duplum] *i. plus satis pœnas luisse ad Dei judicium, ut infrà 61. 7. & Jirm. 16. 18. Deum non ampliùs meritas ab illa pœnas reposcere, atq; ita contentum esse iis quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ pertulit, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorū, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo sunt officia promissionum Evangelii, remissio peccatorum, & reconciliatio in Christo, quæ sequentibus versibus circumscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequentium servorum Dei.* 3 Voce cla.] *hæc verba autore Christo & Evangelistis omnibus de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus exponitur primùm prædicationis summa, hoc versu; deinde effecta, versu sequente; ac postremò finis summus, ver. 5. nam quod aliis places ad reversionem ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tum propter autoritatem eorum quos modò diximus, tum etiam propter verborum proprietatem, quæ non nisi coactè ad reditum populi possunt accommodari, cùm potiùs respiciant adventantem Deum.* In deserto] *hoc ita distinguendum esse ostendit Hhebræa distinctio, & comparatio sequentis membri: neq; dubitamus quin eadem distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autem hæc allegoricè dicta de fide in adventantem Christum, & de resipiscentia.* 4 Omnes vall.] *id est, ex omni hominum genere multos convertet ad Dominum Deum ipsorum, &c. ut paret Domino populum instructum; qui cum agro aut itinere comparari solet: vide Lucæ. 1. 16. & 17. & 76. & 3. 3. & seq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictum est in ver. 1. qua exponuntur primùm vocatio apostolorum ministrorumq; Dei ab ipso; secundò donum quod nunquam a vocatione divellit Deus; tertiò summa prædicationis, ut de Joanne Baptista dictum est. Continet autem prædicatio Evangelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, tribus versibus; deinde doctrinam fidei in Christum & promissiones ejus, tribus versibus alteris.* Benignitatem] *id est, quicquid benignissimè in eam contulit Deus ad naturę ornamentum & bonum. Nam hæc verba hominem animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitum spiritu sanctificationis in Christo.* 8 At verbum] *quasi dicat, hoc unum semen incorruptum est & immortale, quod potest servare animas hominum, ut dicitur 1. Pet. 1. 23. & Jacob. 1. 21. sic comparatur transitus ad seq. locum de fide in Christum & in verbum ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Ecclesiam, ut palàm, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventum Christi, doctrinamq; fidei.* Deus vest.] *Christus adveniens, qui postea dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promissionum in adventu Christi, quas pii amplectuntur fide, partes exponuntur duę: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissimus piorum ductus, cura & administratio, ver. seq.* Merces] *i. proculdubiò rependet peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *confirmatio promissionum proximè præcedentium, ut dictum est in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a comparatione rerum creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstrantur nihil ad Deum accedere, usq; ad ver. 18. unde eruuntur certi doctrinæ loci, usq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operum singularium Dei in Abrahamum & Ecclesiam totam, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundem promissionum & amplificatio, usq; ad ver. 21. Sunt autem comparationis argumenta tria: primum est, ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omnium demonstrata, hoc versu; secundum ab omnimoda sapientia, duob. seq. tertium a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & seq. alius exponit Propheta quàm sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcunque promisit nullo negotio & reb. omnib sibi ministrantibus exequatur. q. d. quemadmodum res minimas his exiguis modis & instrumentis homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tam facile, adeoq; facilius est hanc universitatem rerum & singulas ejus partes minimo ne-*

gotio regere arbitratu ſuo. 15 Flos pul.] *id eſt, minutiſſimum illud quod lancibus hærere ſolet præ tenuitate ſua, adeò leve eſt natura ſua.* Diſpoſiturus] *nimirum ſi placeret tanta eſt majeſtas ipſius. quod duo ſequent. verſus amplificant.* 16 Non ſuf.] *videlicet ſi litandum eſſet ipſi pro amplitudine majeſtatis ipſius.* 18 Cui ergo] *præcedenti confirmationis loco, ut diximus in ver. 12 ſubjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma poſtulat: prius documentum pertinet ad idololatras; poſitum partim in reprehenſione ſtudii quo Deum idolis ſuis conantur effingere fruſtra, tribus verſibus; partim in redargutione inſcientiæ ipſorum, quinque verſibus; partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. poſterius verò documentum ad Eccleſiam pertinet; in quo partim reprehenditur diffidentiæ ſuæ, ver. 27. partim ad certam fiduciam revocatur, ad finem uſque capitis.* 19 Tegit] *pingendo ſuis coloribus, veſtiendo, &c. ut materia incerta ſit, & ſuperſtitione magis afficiat animos.* Catenas] *quibus vinctum idolum ſtare poſſit.* 20 Qui ita] *amplificatio vaniſſimi illius ſtudii ab exemplo egentium; qui cùm non habent quod offerant, quo tegant, aut ornent idola ſua, lignum firmius a carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis eſt; cùm hic ſuperiorum (utcunque compta & culta fuerint) infirmitatem videat; illi verò qui ditiores ſunt damnent tenuitatem hujus, & ſuorum idolorum inanitatem pigmentis ſuis teſtatam faciant.* 21 An non] *redargutio elegantiſſima, ut diximus in ver. 18.* 22 Eum qui] *id eſt, Deum periphraſticôs: ſed propterea circumlocutio adhibetur, & hanc congeriem operum mirabilium Dei neceſſe fuit exponere, ut plana eſſent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria adminiſtratione, hoc ver. tum a ſingulari quæ præter naturæ ordinem evenit, duobus ſequentibus.* 24 Neque plant.] *ἐργασία allegorica a plantarum & ſeminum ſimilitudine, exponens id quod modò Propheta dixerat, Deum diſponere in nihilum, & ſicut inanitatem efficere dominatores.* 25 Cui ergo] *concluſio redargutionis, ut ſuprà ver. 18.* 26 Attollite] *hortatio didaſcalica, ut diximus in ver. 18. de agnoſcendo Deo tum ex creatione hujus univerſitatis, tum ex imperio ſummo.* Indiderit] *id eſt, nominatim imperet: ut Pſal. 147.4.* Non deſit] *quin ſiſtat ſe coram vocante, & ipſi pareat.* 27 Quare] *alter documentorum locus ſpectans Eccle. ut ver. 18. oſtendimus.* Abſcondita] *id eſt, Deus nullam ampliùs habet rationem mei, nec porrò curat me: ſic anticipat propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapſi ſunt ante adventum Chriſti propter diuturnas & graves calamitates ſuas; quarum nomine dixerat ſuprà, conſolamini, &c.* 28 Non def.] *id eſt, quemadmodum non deſinit gubernare extremitates terræ, ita non deſinere ipſum, aut ceſſare a curatione Eccl. ſuæ.* 30 Defetiſc.] *ἐργασία ſuperioris dicti per antitheſin luculentiſſimam: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunque aut imprudentia tanquam pueri non reſpiciunt ad Deum, aut præfidentia tanquam juvenes feroces ipſum negligunt: ſed bene eſt illis qui expectant Deum.* 31 Mutant] *videlicet in melius, id eſt, augeſcunt & confirmantur.* Aſcendunt] *id eſt, quàm celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cœlum volatu ſuperant omnes alites, ita omnia tranſcendunt freti benignitate Dei: ſic Ijobi. 11.17.*

IN CAPUT XLI.

1 Silentes] *ſecundus confirmationis locus, ut diximus ſuprà in 40.12. a ſingularib. Dei beneficiis in Abrahamum & Eccleſiam totam, nunc demum a Propheta demonſtratur, & præmunitur ſuo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos conteſtatur. qui ſuo malo ſæpiùs Dei fidem in Eccleſiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat ſua beneficia in Abrahamum, uſque ad ver. 4. itemque in Eccleſiam, ver. 4. & ſeq. ita expoſitis promiſſionum evangelicarum argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & ſeq.* Mutent vi.] *i. ſe confirment quibuſcunque modis poterunt, ut fiat inter nos conteſtatio.* 2 Quem excit.] *id eſt, Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11.33. & Jehoſch. 24.3.* Juſtè vo.] *id eſt, juſtiſſimè & efficaciſſimè regens pro vocatione ſua, cujus lex habetur Gen. 17.1. continenter ambula coram me, & eſto integer.* Gentes] *de quibus Gen. 14.* 3 Itinere] *videlicet Damaſcum uſque, & Chobam, Gen. 14.15.* 4 Quis vo.] *id eſt, quis non dico Abrahamo tantùm, ſed omnibus in univerſum imperat? ſic enim accipitur vocandi verbum, ut ſuprà 40.26.* Ego Je.] *quaſi dicat, totum eſt a me: nihil planè a principio ad finem uſque geritur ſine me. qui ſenſus ut planior ſit, ecliptica verba ex hoc ipſo verſu expreſſimus.* 5 Videntes] *exornatio beneficentiſſimæ adminiſtrationis Dei in Eccleſiam per antitheſin: qua docet propheta idololatras operibus Dei conſternari, indurarique, nec ab idolis tamen juvari poſſe, tribus verſibus; Eccleſiam verò operibus illius & ſermone Dei confirmari, ver. 8. & 9.* Appropinquant] *id eſt, magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idola ſua, hoc ver. ſe obfirmant, ſeq. ver. & ſtudioſiſſimè in dies ſuperſtitiones novas excogitant, ut a terroribus quos Deus injicit liberentur terriculorum ſuorum operâ.* 8 At tu] *ἀντίδοσις antitheti, de quo diximus in ver. 5. tranſitum comparans ad ſequentem narrationem promiſſionum Dei.* 9 Ab ext.] *id eſt, ab extrema uſque Ægypto, ut narratur in lib. Exod.* A ſelectis] *id eſt, e poteſtate Regum potentiſſimorum, qui tum in Ægypto fuerunt.* 10 Ne timeto] *hortatio ad fidem conſtantem a promiſſionibus Dei, quarum partes ſunt duæ: prior eſt præſentiæ & virtutis Dei ad ſervandum populum, hoc ver. poſterior, omnipotentiæ ad perdendos adverſarios, duobus verſibus: quæ duo proleptice poſita deinde per ὑστέρωσιν explicantur.* Juſta mea] *id eſt, quæ juſtitiæ tuæ vindex futura eſt, & ultrix illorum injuſtitiæ.* 13 Cùm ego] *ἐξεργασία præcedentis hortationis & promiſſionum Dei: hortationis quidem, duobus verſibus; promiſſionum verò, ſeq.* 14 Vermicule] *id eſt, qui in pulvere proſtratus jaces afflictionum gravitate, ut Pſal. 22.7.* 15 Ecce] *exornatio allegorica poſterioris membri prolepſeos, de excidio adverſariorum Dei & Eccleſiæ, duob. ver. ut ſuprà verſ. 11. & 12.* Bipennem] *i. ſtylorum pinnas utrimque habentem, ut quamcunque in partem vertaris adverſarios teras.* Montes] *i. hoſtes quamvis elatiſſimos & potentiſſimos perdes, utcunque vermiculus eſſe videaris.* 16 Tu verò] *tranſitio ad prius membrum prolepſeos, de quo ver. 10. exponens ſingularem Dei beneficentiam erga Eccleſiam, uſque ad ver. 21. elegantiſſimis allegoriis rerum omnium ad præſentis vitæ commoda pertinentium.* 18 Aperiam] *i. irrigabo & fœcundabo terram ſiccaneam, idque etiam permutato (ſi opus erit) naturæ ordine.* 19 Arboreſque] *Hebræam vocem quæ nuſquam alibi legitur ſic interpretamur, propter etymon conjugatæ vocis, qua ſignificatur lucus.* 21 Producite] *tertia concionis pars, confutatio, primùm adverſarios provocat ſarcaſmo, hoc verſu; deinde tum ipſorum hominum, tum idolorum*

quibus

quibus confidunt vanitatem arguit, tribus vers. ac postremò majestatem Dei asserit, versu 15. 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quòd idola & idolorum cultores res futuras, ac ne mox quidem futuras, certo possunt prædicere.* Priora] *i. quamprimùm eventura.* Finem eorum] *id est, ultimum eventum ex prioribus illis consequentem.* 23 Indicate] *secundum argumentum, quòd ne præsignificare quidem illi res venturas possint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quòd nihil planè boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus.* 25 Excitaturus sum] *antithesis potentiæ Dei, qua prædicit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab aquilone] *& meridie; similiter ab ortu & occasu, est enim eclipsis contrariorum in hac loquendi forma, ut Gen. 18.19.* Proculcet] *Hhebraicam verborum* ἐμπλοκὴν *hoc loco perspicuitatis ergò mutavimus.* 26 Quis indicavit] *conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin his duobus versibus repetens sibi omnem gloriam asserit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde* ἀντιθετικῶς *totam gloriam omnibus idolis hominibusq; adimit, duobus ultimis.* Quis *ergo, nimirum ex istis diis, aut hominibus.* Justus est] *id est, non injustè, sed meritò sibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antitheseos, quo demonstrat Deus se omnia ea præstare in exhibitione Christi quę modò dicta sunt, quia idem est sapientia Dei, & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed is demum unus effecturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ac præsentissima hausturi sunt omnes, & in quo ecce istarum prophetiarum omnium invenitur complementum: hanc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem dictis & factis, ut efficiat res propheticè prænuntiatas, & prophetias evangelicas committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizaturus per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ita accipiamus cogunt distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetia sequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ætiologia præcedentis promissionis de Christo, qua confirmat Deus se gratiosè propterea mittere filium in mundum, quòd nemo ex diis aut hominibus prophetare possit per se; nedum salutem sibi comparare, aut præstare alteri.*

CAPUT XLII.

Deus personam, administrationem, vocationemq; Christi præfigurat, & Ecclesiæ catholicę gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem; populum inobsequentem reprehendit, & ex acceptis plagis evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans, promissiones singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmat autoritate sua, & Christi Ecclesiæq; testimonio.

1 EN servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: indam spiritum meum ipsi, judiciũ gentibus proferet.

2 Non vociferabitur, neque attollet *se*; neque faciet ut audiatur foris vox sua.

3 Arundinem quassatam non franget, & [a]ellychnium ipsum fumigans non extinguet: ad veritatem proferet judicium.

4 Non faciet ut fumiget, neq; quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus regiones expectationem habebunt.

5 Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terrã & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in ea, & spiritũ ambulãtibus in ea:

6 Ego Jehova vocavi te [b]justè, ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te in fœdus populi, in lucem gentium:

7 Ad aperiendum oculos cæcos; ad educendum claustro vinctum, e [c]carcere sedentes in tenebris.

8 Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, pronuntio vobis.

10 Cantate Iehovæ canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ; qui descenditis in mare, & in *flumina* [d]implentia illud, insulæ & habitatores earum:

11 Attollant *vocem* desertum & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat Kedar: canant habitatores petræ, e vertice montium vociferentur:

12 [e]Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 Jehova velut robustus prodibit, ut vir [f]bellicosissimus evigilans zelo: clanget, etiam barriet, contra hostes suos potenter se geret,

14 *Dicens:* silui [g]jam olim, surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

15 Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agam eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæ sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili; qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 O surdi, audite; & ô cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi servus meus? & surdus sicut nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut donatus pace, cæcus inquam, ut servus Jehovæ?

20 Videndo multa tamen non observas, aperiendo aures tamen non audit.

21 Jehova delectabatur *ipso* propter justitiam suam; magnificabat doctrinã, & reddebat magnificum.

22 At ipse est populus direptus & proculcatus; [h]illaqueant juvenes quotquot sunt, & in carceribus abdũtur: sunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, nemine dicente, restitue.

23 Quis inter vos auribus percipit hoc? attenten-

[a] Heb. *linum,* μετωνυμικῶς *ut infrà 43. 4.*

[b] Heb. *injustitia.*

[c] Heb. *domo coërcitionis: ut 1 Regum 22.27. & infrà ver. 22.*

[d] Heb. *plenitudinem ejus.*

[e] Heb. *ponãt.*

[f] Heb. *bellorum.*

[g] Heb. *a seculo: ut Genes. 6.4.*

[h] Heb. *illaqueando.*

tendit, ut auscultet in posterum?

24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum & Jisraëlem diripientibus? nónne Jehova? hic est cui peccavimus; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auscultaverunt legi ejus.

25 Quapropter effudit super illum æstu iram suam, & robur belli: sed etsi inflammat eum circumquaque, non animadvertit; & si incendit eum, tamen non reponit in [i] animo.

[i] Heb. *corde.*

26 Nunc verò sic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob, & formator tuus ô Jisraël: ne timeto; nam vindicavi te; vocavi te nomine tuo; meus es.

27 Cùm transis per aquas, tibi adsum; & per flumina, ne inundent te; cùm ambulas per ignẽ; non ureris, & flamma non incendit te.

28 Nam ego Jehova Deus tuus sanctus Jisraëlis servator tuus sum: dedi in redemptionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam loco tui.

29 Ex quo pretiosus visus es in oculis meis, honoratus fuisti, quia ego dilexi te: & subjeci homines tibi, & nationes [k] desiderio tuo.

[k] Heb. *animæ tuæ ut psal.* 27. 12.

30 Ne timeto; nam tibi adsum: ab oriente reducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.

31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne cohibeto: reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ;

32 Omnem qui vocatur de nomine meo, quem ad gloriam meam creavi; quem formavi, etiámque feci:

33 [l] Produc populũ cæcum cui sunt oculi, & surdos quibus sunt aures.

[l] Heb. *producere.*

34 Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes; quis in illis indicaret istud? vel priora pronuntiẽt nobis: edant testes suos ut justificentur, aut audiant & dicant verum est.

35 Vos testes mei estis, dictum Jehovæ, & servus meus quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, intelligatisque me ipsum esse: ante me non esse [m] formatum a Deo forti, & post me nõ futurum *quidquam*.

[m] Heb. *formatum Dei fortis.*

36 Ego, ego sum Jehova; & nullus est præter me servator.

37 Ego indico, & servo, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos testes mei *estis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem esse.

38 Etiam [n] antequam esset dies, ego ille sum; & nemo e manu mea eripit: cùm operor, quis avertat illam?

[n] Heb. *ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En servus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam esse ex eo apparet, quòd exponit præcedentis conclusionis argumentum de Christo capite Ecclesiæ & authore prophetiarum omnium, ut proximè nominatus est versu 27. Continet autem hæc concio primùm propositionem officiorum Christi ex vocatione Dei patris erga Ecclesiam, & vicissim Ecclesiæ in ipsum, usque ad ver. 13. deinde narrationem prosopopœeticam operum quæ Deus effecturus est in Christo, usque ad vers. 18. tertiò reprehensionem populi, usque ad versum 26. postea consolationem a promissionibus miserentis Dei, inde ad versum 34. postremò confirmationem, ad finem usque. Quamobrem ut hæc concionis forma & series argumentorum evidentior esset, partem illam quæ vulgò in caput sequens relata est a versu 26. cum superioribus conjunximus. Sunt autem in propositione membra tria: primum, quo exponitur gratiosa Christi administratio atque salutaris, versibus quatuor; secundum, quo exponitur vocatio a Deo ad illam administrationem, versibus quinque sequentibus; tertium, de mutuo Ecclesiæ officio erga ipsum, tribus reliquis.* Servus meus] *Christus, qui se exinanivit ipse forma servi accepta, similis hominibus factus &c. Philip. 2. 7. sic 1. Chron. 17. 19.* Indam spiritum] *ut suprà 11. 2. & Joan. 3. 34.* Judicium gent.] *id est, spiritu instructus sine mensura Prophetam aget, sacerdotem, & regem: sed ea forma & efficacitate quæ deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id est, spiritu lenitatis administrabit, in humilitate & misericordia: ut Zecarjæ 9. 9.* 3 Arundinem quass.] *id est, infirmis misericorditer consulet, nutantes in pietate confirmans, & præditos scintilla pietatis aliqua veluti moribunda fovens & excitans: quam in sententiam hic locus adducitur Matth. 12. 17. allegoriæ.* Ad veritatem] *id est, non falsò odorabitur, cognoscet, atque judicabit ad aspectum oculorum suorum, vel auditum aurium; sed ex veritate administrabit omnia, ut suprà 11. 3.* 4 Non faciet] *id est, nemini erit offensioni: nam quibus est offendiculo, eos non offendit ipse, sed ipsi offendunt vitiositate sua: ut suprà 8. 15.* Regiones] *id est, gentes vocatæ ad Evangelium adventu Christi, ut suprà 2. 2. & sequent.* 5 Sic ait] *secundum membrum de vocatione Christi, ut antè dictum est: quam præmunit Deus argumentis a mirifica creatione, conservatione, & administratione rerum omnium, hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id est, tibi adsim in tota administratione tua, ut Joan. 5. 19. & sequentibus.* In fœdus pop.] *id est, ut sis angelus fœderis, Maleaci 3. 1. & electos omnes in uno corpore reconcilies Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniensq́ue evangelizes pacem omnibus, Ephes. 2. 16. sic distinguuntur officia Christi, sacerdotium, atque Prophetia, quorum effecta per ὕστερον πρότερον sequente versu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà 49. 6. & Luc. 2. 32.* 7 Ad aperiendum] *ut suprà 35. 5.* Ad educendum] *ut suprà 9. 2. & infrà 61. 1.* 8 Ego sum Jehova] *confirmatio præcedentis instituti de Christo, primùm a natura vocantis & mandantis Dei, gloriamq́ue suam sibi soli asserentis in Christo, ut qui Deus est unicus cum Patre & spiritu sancto, hoc versu; deinde a veritate antegressorum operum quæ denuntiaverat Deus; quo argumento se effecturum confirmat quicquid prænuntiavit, versu sequente.* 9 Priora] *i. prophetata prius in nomine meo.* Pronuntio vobis] *ac proinde tã certò eventura sunt quàm evenerunt priora: oratio ἀνανταπόδοτος.* 10 Cantate] *hortatio Ecclesiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & prædicationis Dei.* Canticum novum] *ut Psalm. 33. 3.* 11 Kedar] *vide Psal. 120. 5.* Habitatores petræ] *id est, etiam ferissimi homines, omniumq́ue maximè barbari, a pietate ac humanitate alieni, ad quos perventurum est beneficium Christi.* 13 Jehova] *secunda pars, nimirum narratio prosopopœetica operum Dei in Christo (ut suprà diximus) tum erga suos, tum in adversarios: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinde ὕστερον πρότερον præpostero ordine explicantur.* Zelo] *id est, studio zelotypiæ, quo afficitur Deus propter Ecclesiam suam.*

Barriet]

Barriet] *id est, horrenda voce inclamabit, ut olim fecisse Romanos milites narrat Vegetius cùm iniretur prælium ad hostes consternandos.* 14 Silui] *humanitus dicta per gradationem: quibus ostendit Deus & patientiæ suæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fracta patientia; quæ judicia non tantùm homines, sed res ipsorum omnes dicuntur pervasura, ad testandam indignationem ejus & zelum erga Ecclesiam, sequen. versu.* 15 Vastabo] *id est, potius ordinem naturæ evertam, & cælum miscebo terræ, quàm Ecclesiam deseram. Sunt autem hæ omnes minæ promissionesq; allegoricæ ex prophetiarum usu.* 18 O surdi] *tertia pars, nimirum reprehensio populi cæcutientis & obsurdescentis ad opera monitaq; Dei, ad quam transitus paratur exclamatione, hoc versu. Sunt autem in hac reprehensione primùm exprobratio cæcitatis, versu 19. & seq. deinde confirmatio a justissima administratione Dei, usque ad ver. 26.* 19 Servus meus] *nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & e manu hostium suorum, ut serviret Deo, ut suprà 41.8.* Nuntius meus] *id est, sicut Sacerdotes & Levitæ mei, instituti ut docerent Jisraëlem judicia & legem Dei, Deut. 33.10. & Maleac. 2.7.* Donatus pace] *id est populus, quîcum Deus fœdus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat.* 20 Videndo] *hæ frequentes apostrophæ augent pathos.* 21 Jehova] *confirmatio cæcitatis surditatisq; Judæorum a præsentibus Dei, judiciis justis, castigationibus; cujus peccati indignitas ab antegressa Dei benignitate amplificatur, hoc versu.* Reddebat] *opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collatæ, videlicet amicis, colloquiis, & operis.* 22 Illaqueant] *i. hostes, quibuscunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortissimos illorum quosque captivos ducunt.* 23 Quis inter vos] *apostrophe ad populum pathetica. q. d. quis vestrûm tam gravia monita accipit, aut his verberibus resipiscit? cæci ergo, & surdi estis, ac sensus expertes.* 25 Effudit] *elegans significatio misericordiæ divinæ in ipsa judiciorum executione. Æstu quidem (Propheta inquit) afficitur Deus propter peccata nostra; sed tamen æstum illum suum ita moderatur, ut illius particula tantùm nos aspergat, quæ ira dicitur: itaque non consumit nos æstu, sed iræ demonstratione revocat: hostes verò contrà, ut infrà 66.15.* Robur belli] *id est, bella vehementissima: hypallage.* 26 Nunc verò] *quarta pars concionis, nimirum consolatio a promissionibus Dei: quæ confirmantur a natura ejus, ab opere creationis, a vocatione populi, & a singularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum ascitumq; populum: quæ omnia proleptice hoc versu posita sequentibus exponuntur.* Vocavi te] *id est, illis vindiciis singulare dominium mihi in te comparavi (ut suprà 40.26.) ac proinde peculiari ratione meus es: ut Exod. 19.5.* 28 Dedi in redemp.] *his verbis Deus se servatorem esse populi confirmat, primùm a recente exemplo de quo suprà cap. 18. deinde generali liberationum omnium commemoratione, seq. versu. Est autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sancheribo Judæam infestante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita deveniens in Judæorum locum (ut loquitur Sapiens Proverb. 11.8.) ipse fusus est, & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæis redemptioni fuit.* 29 Ex quo] *quasi dicat, denique ex quo mihi fuisti peculium, præ omnibus aliis populis honore & dominatione valuisti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.] *gradatio elegans, qua Deus ordinē suæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione instituit illos ad gloriam suam ex proposito æterno bonæ voluntatis suæ, deinde eos vocat & justificat, reformatq; spiritu regenerationis, ac postremò ornat & glorificat, ut ait Apostolus Rom. 8.29. hoc autem significari faciendi verbo sæpius ostendimus; ut Deut. 32.6.* 33 Cæcum cui sunt] *id est populum Dei, qui ex cæco & surdo per gratiam Dei oculatus & auritus factus est.* 34 Omnes gentes] *ultima pars, confirmatio superiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc versu; deinde a sanctissimo testimonio Christi & Ecclesiæ, sequent. versu: ex quibus asseritur categoricè majestas & veritas Dei ad præstandum ea quæ dixit, tribus versibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per concessionem sive provocationem ironicā; cujusmodi leguntur in scripturis passim.* Vel priora] *ut suprà 41.22.* Ut justificentur] *ut suprà 41.26.* Et dicant] *id est, cedant veritati Dei.* 35 Vos testes] *apostrophe ad pios, qui adunati Christo membra sunt Ecclesiæ.* Servus meus] *Christus, ut suprà versu 1.* Ante me] *id est, omnia per me fieri & sine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum esse unquam.* 38 Quis avertat] *vide suprà 14.27.*

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam suam: peccata populo exprobrat, ut omni præfidentia spoliet ipsum, & sibi arroget liberationis laudem: ac postremò instaurationem Ecclesiæ catholicæ promittit in Christo.

1 SIc ait Jehova vindex vester, sanctus Jisraëlis: propter vos missurus sum in Babyloniā, & dejecturus vectes omnes, Chaldæosq; cum navibus [a] celeberrimis ipsorum.

2 Ego Jehova sum sanctus vester, creator Jisraëlis Rex vester.

3 Sic ait Jehova qui edit in mari viam, & in aquis validis semitam,

4 Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebūt, non resurgent, exspirabūt, ut [b] ellychnium extinguentur.

5 Ne recordemini priorum, & antiqua ne consideretis:

6 Ecce ego facturus sum rem novam, jam exorietur, an non noscetetis illam? etiam disponam in deserto viam, in solitudine flumina.

7 Honorabit me bestia agri, dracones, & [c] ululæ; cùm posuero in deserto aquas, flumina in solitudine, ad præbendum potum populo meo, electo meo.

8 Populus quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.

9 Nam me non invocas Jahhakob, cùm laboras apud me Jisraël:

10 Non offers mihi parvam pecudem holocaustorum tuorum, & sacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut servias munere, neque fatigo te thure.

11 Non comparas mihi pecunia calamum odoratum, & adipe sacrificiorū tuorū non irrigas me: quin servitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.

12 Ego, ego ipse deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.

[a] Heb. *cantus ipsorum.*

[b] Heb. *linum: ut suprà. 42. 3.*

[c] Heb. *filiæ ululæ: ut Levit. 11.16.*

13 °Revoca in memoriam mihi, disceptemus unà; enarra tu,ut justificeris:
14 °Pater tuus primus peccaverit,&°interventores tui defecerint a me.
15 Proinde essem prophanaturus principes [d]sacros; & expositurus anathemati Jahhakobum,& Jisraëlem contumeliis.
16 °Jam verò audi Jahhakob serve mi,& Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero,adjuvaturus te;ne timeto,serve mi Jahhakob,&°Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam °aquas super sitientem, & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super°semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *inquam* secundum processus aquarum.
20 °Hic dicet,Jehovæ sum,& ille vocabit *se* de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *sum* Jehovæ,& de nomine Jisraëlis cognominabit se.

[d] Heb. *sanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componendam esse ut fecimus, res ipsa loquitur: Estque tota quoddam veluti argumentum breve sequentium capitum. Duo enim summatim continet, quæ copiosiùs deinceps exponuntur; casum regni Babylonici, duobus primis versibus; & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos] *id est, ut vos gratiosè liberem & instaurem.* Vectes] *id est, munimenta omnia, synecdochicè ut 1.Schem.23.7.* Celeberrimis] *id est, quas ipsi celebrant viribus earum præsidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tigri, Basilio, Naharsariso, Narraga, & fluviis multis aliis, canalibúsque irrigua erat, quibus maxima erat navigandi per Babyloniam commoditas; tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarumque navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis, ut demonstratum est suprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura Dei, officio & beneficiis.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatis Chaldæis ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocriseos nomine reprehendit, ut quisquis gloriatur glorietur in domino, usque ad versum 16. ac postremò plenam restitutionem prædicit in Christo ad finem usque capitis.* Qui edit] *id est, qui invia loca mirificè reddit pervia, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mari rubro, & in Jardene, Exodi 14. & Jehoschu 3.) sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1.* 4 Qui educit] *id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expositio usus justi & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed* κατά τι *accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut deliberatione in Ægypto præcipitur Exodi 12. & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis sit incumbendum: ut Jirmejæ 16.14. & 15.*
6 Etiam] *id est, quemadmodum olim populo viam paravi per avias solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis; ita etiam facturus sum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo, quasi dicat, nullo damno afficiet meos; sed reverentia prosequentes eum ut cedent ei, aut servient: respicit enim ad historiam exitus ex Ægypto, quæ noxia animalia populo cesserunt, Deut. 8.15. alia verò fuerunt cibo, ut Exodi.16.14.* 8 Quem formavi mihi] *id est, qui sunt opus meum, conditi in Christo Jesu ad opera bona quæ præparavi ut versentur in eis, Ephes.2.10.* 9 Nam me] *ætiologia honoris quem sibi attribui Deus præcipit; ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, tribus versibus, & a natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remissionem peccatorum, versu 12. quæ duo postea per contestationem confirmantur, usque ad versum 16.* Invocas] *id est colis, synecdochicè: ut Genes.4.26. similem exprobrationem vide suprà 1.11. & sequentibus.* Apud me] *id est, ante faciem meam, ut dicitur ibidem versu 12.* 10 Non offers mihi] *sed dæmonibus: quia sacrificium improbi est abominationi Jehovę, Proverb.15.8. vide Deut.32.17.* 11 Servitute premis] *id est, me ipsum angis, mihique molestus es: dictum* ἀνθρωποπαθῶς*: ut suprà 1.14.* 13 Revoca in memoriam] *contestatio* συγχωρητική, *ad confirmandum superius documentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, profer justitiam tuam, si qua fortè est, & sic obliviscor ejus.* 14 Pater tuus] *subjectio ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) causæ veniatur, invenieris non tantùm peccasse in me, sed etiam inde a conceptu peccatorem esse, ut patres tui; neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa possit: adeò omnes ordines tui, omnésque ætates corruptæ sunt.* Interven.] *i. Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo, Nu.3. Nam distribuuntur Jisraëlitæ, hoc versu, in ordinem popularem & sacrum; & sua pœna utrique ordini* ὕστερον πρότερον *denuntiantur seq. versu, quæ fuissent eventuræ nisi ad gloriam suam respexisset Deus.* 16 Jam verò] *postremus locus exponens promissiones restitutionis in Christo ex fœdere æternóque decreto Dei.* 17 Jeschurun] *vide Deut.32.15.*
18 Aquas] *id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè largiar, quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur.* Semen tuum] *id est, Ecclesiæ filios ex Judæis & gentibus adunatos & genitos in Christo ut apparet ex versu 20.* 20 Hic dicet] *id est, profitebuntur singuli se filios esse Dei & Ecclesiæ, ut Psal.87.*

CAPUT XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantiáque operum & sermonis sui supra Deos, & res creatas omnes, partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis: deinde ad promissiones veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quę per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi viderit pertinere; nominatim

tim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade ſuos confirmat de curatione ſua, officii admonet, atque redarguit: & ſimiliter Babyloniis ruïnam prænuntiat propter ipſorum inhumanitatem erga populum Dei, blaſphemiam & magicam præſidentiam, luxumq́ perditiſſimum: quorum omnium factorum gloriam Deus ſibi arrogans, populum ſuum perverſitatis increpat, promiſſiones ſuas confirmat, & concludit ab explicatione ſtudii ſui erga populum, breviq́ promiſſorum repetitione.

1. SIC ait Jehova Rex Jiſraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum; ego *ſum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *eſt* Deus.

2 Quis ergo ut ego prædicat, & indicat iſtud, aut ordinat iſtud mihi ex quo diſpoſui populum [a] æternum; ut ſigna & quæ eventura ſunt [b] indicentur illis?

3 Ne paveatis, neque timeatis; an non inde ab eo tempore pronuntiavi tibi ac indicavi, & vos teſtes mei eſtis? an eſt Deus præter me? utique nulla *eſt* rupes, nullam novi.

4 Formatores ſculptilis omnes ſunt rei inanis *formatores*, & deſiderabilia eorum non poſſunt prodeſſe: ac teſtes iſtorum ſunt ipſa; non vident, neque cognoſcunt, ut erubeſcant.

5 Qui format Deum fortem, & ſculptile fundit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

6 En omnes ſe conſociantes ei erubeſcent, & fabri ipſi magis quàm homines *ulli*: congregent ſe omnes, conſiſtant, pavebunt, erubeſcent unà.

7 Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis format illud: cùm operatur illud brachio [e] robuſto ſuo, etiam eſurit & nullis *eſt* viribus; non bibens aquam defetiſcitur.

8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipſum amuſſi, aptat illud in angulos ſuos, aut circino format illud: deinq; facit illud ad ſtructuram viri, ſecundum ornatum humanum, ut deſideat domi.

9 Cædendo ſibi cedros cùm ſumpſit cupreſſum & robur, aut quæ fortificat ſe inter arbores ſylvæ; aut cujus plantà varit ſurculum, & pluvia educaverit:

10 Tunc eſt homini ad comburendum, qui ſumit ex eis ut calefiat, etiã accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat ſe, aptat ipſam in ſculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exuſſit igni, ad partem ejus carnes comedit, aſſat aſſum, & ſatiatur; etiam calefit, dicitque, euge, concalui, vidi ignem:

12 Reſiduum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatque ſe, & deprecatur ipſum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 Non norunt, neque animadvertunt; illud obducere oculos ipſorum, [g] ne videant, & corda ipſorum, ne intelligant.

14 Neque revocat ad [h] animum ſuum, neque ſcientia neque prudentia *ineſt* ut dicat; partem iſtius exuſſi igne, etiamque coxi ad prunas iſtius panem, aſſavi carnem quam comedo: & reliquum iſtius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

15 Paſcens cinere animum illuſum [k] avertit; adeò ut non eripiat [k] ſe ipſum; neque dicat, an non falſitas *eſt* ad dexteram meam?

16 Recordare horum Jahhakob, & Jiſraël, cùm ſervus meus ſis: formavi te, ſervus meus es, Jiſraël non tradêris oblivioni [l] a me.

17 Deleo ut denſa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua; revertere ad me, nam vendico te.

18 Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, ſylva, & quæcunque arbor eſt in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jiſraële gloriari.

19 Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos ſolus, expando terram per me ipſum:

20 *Is ſum* qui irrita facturus eſt ſigna mendacium, & ex divinis ſtultos effecturus: redacturus ſapientes retrorſum, & ſcientiam eorum in fatuaturus:

21 Præſtiturus verbum ſervi ſui, & conſilium nuntiorum ejus abſoluturus: qui dico de Jeruſchalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *quæ* vaſtitates iſtius erecturus ſum:

22 Qui edicturus ſum ipſi profundo, exſiccare; & flumina tua areſacturus:

23 Edicturus [m] Cyro paſtori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; utque edicat Jeruſchalaimis, reædificantor, & templo, fundator.

[a] Heb. *ſeculi.*
[b] Heb. *indicent, ſumptũ imperſonaliter: ut Ijobi.* 7. 3.
[c] Heb. *ad nõ prodeſſe.*
[d] Heb. *ferri.*
[e] Heb. *roboris ſui.*
[f] Heb. *lignorum.*
[g] Heb. *a videndo, ab intelligendo.*
[h] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[i] Heb. *proventum arboris.*
[k] Heb. *animam ſuam.*
[l] Heb. *mihi.*
[m] Heb. *Coreſcho: ſic deinceps.*

CAPUT XLV.

1 SIC ait Jehova uncto ſuo Cyro, cujus confirmaturus ſum dexteram ad ſternendum coram eo gentes, ut lumbos regum diſſolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus ſum, & in æqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos ſucciſurus:

3 Daturuſque tibi theſauros [a] abſtruſiſſimos, & repoſitas opes [b] abditiſſimas: ut cognoſcas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jiſraëlis eſſe.

4 Propter ſervum meum Jahhakobum, & Jiſraëlem electum meum; propterea me vocaſſe te de nomine tuo, cognominaſſe, te quamvis ignores me.

5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:

6 Ut cognoſcant ab ortu Solis & ab occaſu ejus, nullum eſſe præter me; me Jehovam eſſe, & nullum præterea:

7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia iſta.

8 Deſtillate cœli ſupernè, & ſuperiores nubes fluant juſtitiã: aperiat ſe terra, & *terreſtria* edant fructum ſalutis, juſtitiaque efflorescat ſimul, me Jehova patrante illud.

9 Væ litiganti cum fictore ſuo, teſtæ cum *aliis* teſtis [d] terreis: an dicturum eſt lutum fictori ſuo, quid facturus eſſes, cùm [e] ad opus illud tuum nullæ ſint manus?

[a] Heb. *tenebrarum.*
[b] Heb. *latebrarum.*
[c] Heb. *qui voco nomine tuo.*
[d] Heb. *terræ.*
[e] He. *opus tuũ non ſint manus ad iſtud: ἐμπλοκὴ verborum Hebræis recepta in concurſu relativi cum antecedente.*

10 Væ

10 Væ illi qui dicit patri, quid geniturus esses? & fœminæ, quid paritura esses?

11 Sic ait Jehova sanctus Jisraëlis, & formator ejus: istorum signa petite a me, de filiis meis & de opere manuum mearum interdicite mihi.

12 Ego feci terram, & hominem super eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.

13 Ego excitaturus sum illum juste, & omnes vias ejus æquaturus: ipse reædificaturus est civitatem meam, & deportatos meos remissurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.

14 Sic ait Jehova, labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; [f] procerorum ad te transibunt & tua erunt, te sequentur, [g] compediti transibunt: tibique incurvabunt se, te deprecabuntur *dicentes*, tantùm in te *est*, Deus fortis, & nullus *est* præterea, nusquam præterea Deus.

15 Utique tu Deus fortis abdens te, Deus Jisraëlis servator es.

16 Erubuerunt, etiamque ignominia affecti sunt omnes isti; pariter abiverunt cum ignominia fabri imaginum.

17 Jisraël servatur per Jehovam salute [h] æterna: non erubescetis, neque ignominiosi reddemini [i] in sempiterna secula.

18 Nam sic ait Jehova creator cœlorum, ille ipse Deus formator terræ & opifex ejus, idem stabiliens eam, *qui* non ad inanitatem creavit eam, *sed* ad inhabitandum formavit eam: ego *sum* Jehova, & nullus præterea.

19 Non clàm loquor, *non* in loco terræ [k] tenebrosæ; non edico semini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor justitiam, indico recta.

20 Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evasistis ex gentibus; *qui* ignari erant gestantes lignum sculptilis sui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem servare:

21 Indicate & admovete, etiam consilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priscis diebus, ab eo tempore indicavit istud? an non ego Jehova, nullúsque amplius Deus præter me, Deus fortis, justus & servator? nullus præterquam ego.

22 Respicite ad me, ut servemini omnes fines terræ: nam ego *sum* Deus fortis, & nullus præterea.

23 Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] juste verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.

24 Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis justitia & robur *est*: ad ipsum veniat congressurus, at erubescent; quicunque exardescunt contra eum, *erubescent*.

25 In Jehova justificabuntur, & gloriabuntur totum semen Jisraëlis.

[f] Heb. *hominum mensuræ ut Num.* 13.32.
[g] Heb. *in compedibus.*
[h] Heb. *seculorum.*
[i] Heb. *usque in secula æternitatis.*
[k] Heb. *tenebrarum.*
[l] Heb. *Deum fortem.*
[m] Heb. *ineant, impersonaliter.*
[n] Heb. *ab antiquitate, ex tunc.*
[o] Heb. *justitiâ.*
[p] Heb. *justitiæ.*

CAPUT XLVI.

1 PROCUBUIT Bel, reflexus est Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *imposita* bestiæ & jumento, gestamina vestra onerata, oneri sunt defessæ.

2 Reflexi sunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: sed [a] ipsimet in captivitatem abiverunt.

3 Auscultate mihi domus Jahhakobi, totumque residuum domus Jisraëlis; qui bajulamini inde ab utero, qui gestamini inde a vulva:

4 Et usque ad senium ego ipse, & usque ad canitiem ego portaturus sum; ego feci & ego gestabo, ego inquam, portaturus sum & erepturus.

5 Cui assimularetis me, & æquaretis; aut compararetis me ut similes essemus?

6 Qui prodigunt aurum e marsupio, & argentum scapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent sese:

7 Gestant eum humeros, portant eum, deinde collocant eum in sede sua, ubi stat, e loco suo non recedit; etiamsi *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab angustia ipsius non servat ipsum.

8 Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in [b] animum.

9 Recordamini priorum inde a seculo; me esse Deum fortem, & nullum præterea *Deum esse*, & neminem parem mihi:

10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta sunt: dicente *me*, cōsilium meum stare, & omnem delectationem meam facere me.

11 Voco ab oriente volucrem, e terra longinqua [c] effectorem consilii mei: & locutus sum, & adducam istud; formavi, & faciam istud.

12 Auscultate mihi robusti animo, qui longinqui estis a justitia.

13 Admoveo justitiam meam, non longinqua est; sed salutem meam non retardabit: nam disponam in Tzijone salutem, Jisraëli ornatum meum.

[a] Heb. *anima ipsorum in captivitatem abivit.*
[b] Heb. *cor: sic deinceps.*
[c] Heb. *virum consilii mei.*

CAPUT XLVII.

1 DESCENDE, ac sede in pulvere, virgo filia Babylonis; sede humi, [a] defecta solio filia Chaldæorum: nam non perges [b] vocari tenera & delicata.

2 Accipe molas, & mole farinam; retege crines tuos, denuda vestigium, retege crus, transi flumina.

3 Retegetur nuditas tua, etiam videbitur turpitudo tua: ultionem sumam, neque [c] feram obstare quenquam mihi.

4 Inquit vindex noster Jehova exercituum nomine suo, sanctus Jisraëlis:

5 Sede silens, & ingredere in tenebras filia Chaldeorum: nam non perges vocari domina regnorum.

6 Efferbueram contra populum meū, prophanaveram possessionem meam, & tradideram eos in manum tuam: non exhibuisti eis misericordiam, super senem aggravasti jugum tuum valde.

7 Et dixisti, in seculum ero domina: unquam non reposuisti hæc in [d] animo tuo, non recordata es finem illius.

8 Nunc itaque audi hoc voluptaria desidens secure

[a] Heb. *nullo solio.*
[b] Heb. *vocabunt te: sic versu.* 5.
[c] Heb. *occurram homini: hypallage pro eo quod est, occurret mihi homo.*
[d] Heb. *corde: sic deinceps.*

securè, dicens cum animo suo, Ego *sum*, & nulla præter me amplius: non sedebo vidua, neque experiar orbitatem.
9 Imò evenient tibi duo ista momento die eodem, orbitas & viduitas: plane supervenient tibi cum multitudine præstigiarum tuarum, cum fortitudine incantationum tuarum [f] maxima.
10 Quia confisa es malitiæ tuæ dicens, nullus videt me: sapientia tua & scientia tua ipsa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *sum*, & nulla præter me amplius:
11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras [g] ortum, & obruet te ærumna quam non poteris expiare; denique superveniet tibi repentè vastitas quam ignoras.
12 Sta jam cum incantationibus tuis & cum multitudine præstigiarum tuarum in quibus laborasti a pueritia tua; si fortè possis proficere, si fortè præbebis te fortem.
13 Defetisceris multitudine consiliorum tuorum: stent jam [h] astrologi, qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses *prædictiones* suas; & servent te ab iis quæ superventura sunt tibi.
14 Ecce sunt tanquam stipula, ignis comburit eos, non eripiunt [i] se ipsos e flamma: nullus superest carbo ad calescendum, *nedum* ignis ad sedendum ex adverso ejus.
15 Ita sunt tibi quibus *cum* laborasti: negotiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes suas aberrant, nemo servat te.

e Heb. *secundum integritatem suam.*
f Heb. *valde.*
g Heb. *auroram: sic ludificatur astrologos.*
h Heb. *observatores cœlorum.*
i Heb. *animam suam e manu flammæ.*
k Heb. *transitum suum: id est, quocunque permeare possunt ut vitæ suæ consulant.*

CAPUT XLVIII.

1 AUDITE hoc domus Jahhakobi, qui vocant se de nomine Jisraëlis, & ex aquis Jehudę prodierunt; qui jurant per nomen Jehovæ, & Dei Jisraëlis mentionem faciunt, non [a] fideliter neque justè:
2 Quamvis a civitate sancta se vocent, & Deo Jisraëlis innitantur; cujus nomen est Jehova exercituum.
3 Quę priora inde ab eo tempore indicaveram, & ex ore meo prodeuntia pronuntiaverā; repentè effeci, atque evenerunt.
4 Ex præscientia mea erat te durum esse; & nervum ferreum esse cervicem tuam, frontēque tuam chalybæam:
5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi; ne diceres, terriculum meum fecit ista, & sculptile meum aut fusile meum præcepit ista.
6 Audiveras, respice totum hoc; & vos an non indicabitis? pronuntio tibi nova [b] ex hoc tempore & recondita, quæ ignoralti,
7 Quæ nunc creantur, non autem ab eo tēpore; & quæ ante diem *hunc* non audivisti, ut non dicas, ecce noveram ea,
8 *Quorum* nihil audivisti, neq; novisti, neque ab illo tempore aperuit aurem tuam. Quamvis noverim te [c] omnino acturum esse perfidè, & defectorem ex utero vocari te:
9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contra te; ut non excindam te.
10 Ecce conflabo te, non autem cum argento; selectum efficiam te catino afflictionis.
11 Propter me, propter me faciam: nam quomodo prophanaretur illud? & gloriam meam alteri non dabo.
12 Ausculta mihi Jahhakob, & Jisraël vocate a me: Ego ipse sum primus, etiam sum ultimus.
13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dexterę meæ palmus expendit cœlos: me vocante ea, consistunt pariter.
14 Congregamini vos omnes, & audite: quis ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc facturus est dilectationem suam in Babylonem & brachium ejus in Chaldeos?
15 Ego, ego locutus sum, etiam vocavi eum; adducturus sum eum, & secundabit viam suam.
16 Accedite ad me, audite istud, non a principio in occulto locutus sum; ex quo tempore fuit hoc, ibi sum: nunc enim Dominus Jehova mittit me, & Spiritus ejus.
17 Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Jisraëlis; ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *qua* ambules.
18 O si attendisses ad præcepta mea: ita fuisset tanquam flumen pax tua, & justitia tua ut fluctus maris:
19 Et fuisset velut arena semen tuum, & prognati e visceribus tuis ut scrupi illius; non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conspectu meo.
20 Exite a Babylonia, fugite a Chaldæis, voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc usque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova servum suum Jahhakobum:
21 Neque sitiunt, *cùm* per vastitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quasi findat rupem ut fluant aquæ.
22 Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

a Heb. *in fide, neque in justitia.*
b Heb. *a nunc.*
c Heb. *perfidè agendo perfidè acturum.*
d Heb. *prolongabo iram meam.*
e Heb. *dextera mea palmavit, ut ita dicamus.*
Gen. 22. 17.
f Heb. *cantus.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum: nam cùm in præcedente concione duæ summatim partes essent expositæ, de reversione populi e Babylonia, & de instauratione regni per Christum; jam Propheta priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) summæ partes quatuor: prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum gerendarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12 capitis 48; tertia, confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus contineri, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est, ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua, operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectu ejus, inde ad finem usque capitis. Prius autem argumentum propositum summatim versu 1. illustratur sequentibus per σύγκρισιν sive comparationem veri Dei cum falsis.* Ego sum primus] *id est, natura sempiternus,* ac

ac proinde dictis & factis constantissimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens. 2 Quis ergo] *antithesis, qua Deus ex antegressa propositione sibi uni asserit facultatem & officium prophetandi in Ecclesia, aliisque omnibus abjudicat.* Populum æter.] *id est Ecclesiam, quam ab æterno elegit Deus, suóque tempore vocavit, ut in æternum sanctificet.* Signa] *vide supra 41. 22. & 23.* 3 Ab eo tempore] *nimirum ex quo disposui populum æternum.* Rupes] *ut Deuteron. 32. 4. hæc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adversus Babyloniorum idola firmo esset securóque animo; quemadmodum etiam facit Jirmeja 10.* 4 Formatores] ἐργασία *proximè præcedentis antitheseos, qua confirmavit Deus nullum esse Deum & nullam rupem præter se: nam cætera, inquit, idola sunt, quæ nullam utilitatem, sed confusionem justam cultoribus afferunt, hoc versu: cujus utrumque membrum singulis versibus deinde exponitur.* Ac testes] *id est, idola ipsa testantur & clamant in ipsorum idololatrarum animis se nihil esse, cùm nullo sensu aut intellectu sint prædita: quod unum satis esset ad perfundendos pudore idololatras.* 6 Se consociantes] *id est, qui adhærent illis, & quasi spirituali conjugio cum illis copulantur: ut Numer. 25. 3.* Magis quàm homi.] *ex interminatione Dei Exodi 20. 5.* Congregent se] *concessio idololatras graviter provocans, infaustúmque exitum omnibus prænuntians.* 7 Faber ferrar.] *confirmatio præcedentium propositionum; quarum una est, idola ad nullam utilitatem esse, & probatur usque ad versum 13. altera, confusionem afferri ab illis in cultores ipsorum, quæ probatur versu 13. & duobus sequent. Inutilia autem esse probantur, ab operariis, instrumentis, materia, & usu illius, ipsorúmque impotentia.* Cùm operatur] *id est, etiam in isto opere sentit lassitudinem; neque a Deo quem cudit sublevatur, neque reficitur, nisi sumptis alimentis quæ Deus verus subministrat.* 9 Aut quæ fort.] *id est, sive arborem voluntariam cædat quæ sponte nascitur, sive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem sit, in varios & planè differentes usus consumitur; ac proinde nihil divinum habet, nisi quantum affingit hominis voluntas & superstitio.* 13 Non norunt] *confirmatio alterius propositionis, ut diximus in versum 7. nimirum idola confusioni esse suis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis suis ipsorum oculi & corda, duobus versibus; deinde etiam in dies obfirmantur ad suam ipsorum perditionem, versu 15.* Illud obducere] *id est, idolum in animis hominum quoddam velut tectorium & verum esse ad obcæcandos idolatras, non autem specillum ad cernendum Deum.* 15 Pascens cinere] *id est, luctificus Deus, nihil nisi luctum & mala omnia importans cultoribus: periphrasis idoli. Nam cinerem pro luctu & miseriis luctuosis accipi omnibus notum est: ut Psalmo 102. 10. & infrà 61. 3.* Illusum] *id est, qui jam idolorum velo captus & excæcatus est.* Avertit] *id est, magis ac magis seducit, & transversum rapit: alter gradus confusionis, ut diximus in versum 13.* Non eripiat] *id est, præceps ruat in perditionem suam, ac ne cogitare quidem de salute velit, aut falsitatem cui adhæret agnoscere.* Est ad] *id est, in falsitatem incumbo, cùm do operam idololatriæ: ut Eccles. 9. 22.* 16 Recor.] *transitio ad alterum hujus exordii argumentum, in quo Deus Judæos proposito idololatrarum exemplo ad fœdus suum revocat, quod a se integrum perstare ostendit. Primùm itaque fœdus suum proponit populo, & res omnes creatas contestatur de veritate ejus, tribus versibus; deinde fœderis effecta futura, a versu 19. ad finem usque.* Non traderis] *etsi oblitus mei peccavisti in me: quamobrem sequitur proximè prædicatio remissionis peccatorum gratuitæ: sic infrà. 49. 15.* 17 Ut densa nubes] *nimirum delet & abluit sordes quæ in terra sunt, cùm pluviam profundit in terram: eclipsis relati, ut Levit. 21. 4. & Proverb. 5. 19.* Nam vendico] *quasi dicat, melius agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus; quibus nulla utilitas, nullæ vindiciæ, nulla salus, sed totus luctus est ab idolis suis.* 18 Cantate] *contestatio, ut diximus in versum 16.* 19 Sic ait Jehova] *transitio ad effecta fœderis, ut diximus in versum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & administrationis rerum omnium, hoc versu, confirmat se promissiones effecturum, quæ summatim proponuntur quatuor versibus sequentibus.* 20 Is sum] *propositio summa totius sequentis narrationis; primùm de sapientissimis Babyloniorum consiliis adimendis, & verbo Dei unius præstando, duobus versibus; postea de modo & instrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia sua, duobus versibus ultimis: quæ duo per* ὕστερον *exponuntur, instrumenti quidem ratio capite 45; judicia verò, sequentibus.* Signa mendacium] *de quibus infrà 47. 10. & sequentibus.* 21 Servi sui] *id est, Christi, cujus spiritu acti Prophetæ locuti sunt, 2. Petri. 1. 21.* Nuntiorum ejus] *id est, Prophetarum, quorum opera Christus utitur ad nuntiandam voluntatem suam.* 22 Qui edicturus sum] *id est, Babyloniam palustrem, in qua Judæi demersi quodammodo & sepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipsi hostes in eam perrumpant: nam Judæos commodissimè ex Babylonia reversos esse historiæ Hhezræ & Nechemjæ docent, Cyrum verò siccato Euphrate Babylonem irrupisse ex Prophetis & historiis ante confirmavimus.* 23 Cyro] *primo Persarum Regi, cujus nomen de industria exprimi voluit Deus, ut hoc signo Ecclesia ampliùs confirmaretur de veritate sermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joschija 1. Reg. 13. 3. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata est, usque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chizkijæ anno numeremus) fuerunt minimum anni 170.* Pastori meo] *id est, pastoris officium facturo erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præstando quæ fuerint opus.* Utque edicat] *quemadmodum narratur 2. Chron. 36. 22. & 23. & Hhezræ 1. Est autem totus hic versus ad narrationem μεταβατικός.*

IN CAPUT XLV.

1 Sic ait] *Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem esse diximus suprà in caput 44. nunc demum incipit: in qua Deus mirificam suam administrationem prædicit in perdendis Babyloniis, & servandis suis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una est prolepsis sive propositio & narratio, brevis rerum gerendarum, causarum, & consiliorum Dei, hoc capite: altera est* ἐργασία, *id est, exornatio sive explicatio fusior hujus narrationis in sequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria sunt membra: primum, de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus versibus; secundum, de causis istius administrationis, in-de*

de ad versum 14. tertium, de consilio promovendi his rationibus & suo tempore instaurandi regni per Christum, inde ad finem usque: e quibus primum membrum fusiùs explicatur capit. 46. & 47. secundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium est permultis vicibus prophetatam esse. Unctos suo] id est, vocato & instituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, quæ mox subjicitur: metonymia est signi pro re significata, ex Judæorum usu: ut 1. Reg. 19. 15. Cujus confirmat.] id est, cui non solùm vocatio, sed etiam donum a Deo obventurum est, ut præstet hæc mandata Dei. quasi dicat, cui affecturus sum, ut Reges & regiones subjuget; quemadmodum fuisse factum docent historici: synecdoche. 2 Inæqualia] id est, difficultates omnes ita sublaturus, ut nullo negotio etiam potentissimas regiones perdomes. 3 Ut cognoscas] transitio ad explicationem causarum, ex quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una est, ut agnoscatur Deus, & fides ipsius studiúmque in populum suum, tum a Cyro, hoc & sequen. versu, tum agentibus, versibus 3. sequentibus; tum a rebus creatis omnibus, ver. 8. altera, ut Babyloniorum blasphema & scelerata vita castigetur, a ver. 9. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36. 23. & Hhezræ 1. 2. nimirum qualis in viro ignorante Dei esse potest, non autem salutaris: ut fine duorum sequentium versuum confirmatur. 4 Cognomini ille] nam proprium illi nomen, teste Herodoto & Justino, fuit Spaco, id est, canis, Medorum lingua, a cane quæ expositum infantem lactaverat, Coresch verò cognomen fuit honorificum a Persis inditum, quod sonat Dominum. 7 Pacem] id est, omne bonum & prosperitatem; cujus contrarium est malum, quod proximo membro nominatur. 8 Destillate] provocatio rerum creatarum omnium ad testificandum & prædicandum salutare justúmque Dei opus, & quibuscunque modis poterunt ministrandum ei: quæ omnia enuntiantur allegoricè. 6 Væ litiganti] transitio ad alteram causam judiciorum Dei, nimirum nequitiam Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjuncta maledictione, his duobus versibus exponitur, perinde esse ac si figmentum in figulum, aut semen genitale in parentes efferretur: deinde potentia Dei ascribitur adversus illorum blasphemias, usque adversum 14. Testæ] id est, qui utcunque alat ingentes animos, tamen æquè testa est fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc fastu vide Daniel. 5. An dicturum est] simile argumentum contra Assyrium vide suprà 10. 15. Quid facturus esses] i. non poteris facere quod dicis: te invito permanebimus, neque Judæi isti eripientur nobis. Cùm ad opus] i. cùm vires te deficiant, & sis imbecillior quàm ut præstes ea quæ prænuntiavisti de nostra eversione, istorúmq; liberatione. 10 Quid geniturus] quasi dicat, laboras frustra: penes me est potestas rerum conficiendarum, non autem penes te. 11 Sic ait Jehova] assertio potentiæ Dei: ut diximus in versum 9. Istorum signa] objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate ista si quidem vultis, aut si potestis impedite: sed tamen signa præsentia jam satis evincunt dictorum meorum veritatem, sequent. versu opus autem meum, cui obsistitis, vobis invitis suo tempore consummabo, versu 13. De filiis meis] Judæis liberandis. Opere manuum] id est, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum esse. 12 Ego feci] dicta confirmat Deus a signis & elementis rerum naturalium inanimarúmque. 13 Illum] Cyrum, cujus antè memini ver. 1. Justè] id est, prout justitia mea denuntiat peccatis vestris, & justè effectura est ad meorum liberationem. Reædificaturus] ut suprà 44. 23. Non pretio] id est gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, sed ipse ultrò offerens liberationem & munera, Hhezræ 1. vide infrà 52. 3. 14 Sic ait] tertium membrum, ut diximus in versum 1. quo Deus ostendit consilium suum: se non alium ad finem ista effecturum esse, quàm ut promoveat hoc pacto & instauret regnum suum tempore suo per Christum, qui fundamentum est & finis prophetiarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes his principiis adductum iri ad colendum & prædicandum Deum, quatuor versibus; secundum, Deum ullas ultrò vocaturum, aucturum esse, & confirmaturum in notitia & fide in Christum, a ver. 18, ad finem usq;. Labor Ægypti] de quo 1. Reg. 10. 28. Procerorum] id est, potentissimorum agro & mercibus: fuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces clarissimi, ad utraque maria porrectu gentibus, Persicum & Rubrum, teste Plinio lib. 6. natur. histor. capite 28. Te sequentur] id est, adjungent se, & submittent Christo in Ecclesia. 15 Abdens te] id est, qui a temporibus æternis reticuisti apud gentes mysterium tuum, nunc verò fecisti manifestum, & per scripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declarasti, ut ait Apostolus Roman. 16. 25. & qui præterea non adumbras te imaginibus, aut speciem essentiæ tuæ communicas, sed invisibilis permanes. Hæc duo interpretationis membra conjungenda esse ex seq. verbis colligimus. 16 Erubuerunt] exornatio præcedentis dicti a spectato judicio ejus, per antithesin ultionis in idololatras & Babylonios ipsos, salutisq; communicatæ cum populo. 18 Nam sic ait] alterum membrum promissionis ex consilio Dei, ut suprà diximus versu 14. quo Deus confirmat se gentes ad ipsum confluentes æterna benedictione & salute donaturum esse, quam in fine superioris versus penes Jisraëlem esse confitebantur. Qui non ad] id est, qui non vult profligatis hostibus & idolis terram desertam esse, sed habitari a suis; ac proinde statuet gentes cum Judæis in Ecclesiâ cooptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione sumpta a rebus bellicis. 19 Non clam] id est, nunc demum me sermonem & beneficia mea expono palàm, contra quàm suprà dixerant gentes versu 15. Non edico] id est, non frustra voco Ecclesiam meam, sed ad justitiam & vitam æternam; ut sequentia docent. 20 Congregamini] prænuntiatio luculentissima vocationis gentium ad Evangelium Christi, tribus versibus: cui subjungitur confirmatio a juramento Dei patefacti in Christo filio suo, tribus versibus ultimis. Qui ignari erant] id est, qui prius alieni erant a Deo & promissionibus ejus, Ephes. 2. 12. 21 Indicate] id est, nuntiate, convenite, & vocate alii alios, & consilia inite fidei & resipiscentiæ; quæ duo ponuntur hoc & sequent. versu. 23 Per me juravi] confirmatio a juramento, ut dictum est versu 20. quâ Christus primùm asserit autoritatem suam, hoc versu; deinde totam ab Ecclesia sibi attributum & delatum iri docet, duobus sequentibus: quo sensu accipiendum esse locum hunc docet Apostolus Roman. 14. 11. & Philip. 2. 10. 24 Tantummodo] prædicatio Ecclesiæ gloriantis in Christo, quam Christus de se futuram dicit. Ad ipsum veniat] provocatio gloriosa in hostes: quasi dicat Ecclesia, agedum, veniant, si qui pugna experiri cum Christo volent. 25 Semel Jisraëlis] id est, Ecclesia Dei ex omnibus gentibus adunata.

IN

IN CAPUT XLVI.

1 Procubuit] ἐργασία, id est, exornatio narrationis, quæ procedente capite facta est, nunc demum incipit, ut diximus suprà 45. 1. ac primùm quidem exornantur res gestę, duobus capitibus; deinde verò causa istarum, capite 48. Res autem gestæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipsos idololatras, capite sequent. & singulis istis narrationis partibus suus usus suaq; doctrina subnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est narratio: (ut modò diximus) duobus versibus comprehensa; altera est doctrina ad populum Dei, eruta ex narratione præcedente, toto capite. Bel] nomen est idoli, quod unum in pretio fuit apud Assyrios, Persas, & Babylonios: alii Saturnum esse volunt filium Oceani; alii Jovem (unde Jupiter Belus appellatur Plinio libro 6. natur. histor. capite 26.) alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Assyriis, Persis, & Babyloniis pro Deo summo habitum esse, & igni tanquam illius particulę cultum exhibitum omnes historiæ testantur: unde factum est ut temporibus Joschijæ equi, currus, & cultus Soli essent dicati Jeruschalaimis, superstitione invecta per Assyrios, 2. Reg. 23.11. Dicitur autem Bel illarum gentium sermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hhebræi Bahhal. Reflexus est] hac loquendi forma non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit, quæ religionis specie edebantur: nam stabant proceræ statuæ, sacerdotes verò ex tripode aut alio instrumento, veluti Deum a tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, ademptaq; facultas ampliùs edendi oracula. Deus vaticinus] vocem qua Propheta utitur appellative accipimus pro idolis omnibus quæ superstitiosi consulebant, a verbo æquè Babyloniis atque Hhebræis usitato, quod significat Prophetare. Bestiæ & jumento] nimirum deportanda in Persidem veluti captiva, ut prædæ essent, post expugnatam Babylonem: enallage numeri, ut in fine versus. Defessæ] nimirum bestiæ & jumento in Persidem exportanti. Erant enim aurea, pretiosaq; & gravia multa; ut constat ex Danijele 3. 3 Ascultate] secunda hac pars didascalica, sumpta occasione ex præcedente historia Judæos instituit, primùm fideles & pios, usque ad versum 8. deinde infirmos Judæorum, itemq; impios, & hypocritas, ad finem usque. Est autem utriusque loci commune exordium his duobus versibus, in quibus Deus per antithesin singularia sua officia in populum suum explicat, ostendens, quàm procul ab idolorum conditione absit, quę nisi a suis ferantur & eripiantur pereunt. Qui bajulamini] id est, quos ego bajulo, quemadmodum portat quis filium suum, Deuteronomi. 1.31. & tanquam Aquila assumens porto vos super alas meas, Exodi 19. 4. & Deuteronom. 32.11. 5 Cui assimilaretis] primus doctrinæ locus, quo præmonentur primùm sibi prudenter & sanctè a falsis Babyloniorum commentis & superstitionibus caveant, observantes naturam Dei optimi maximi atque in ipsos beneficentissimi. Simile vide suprà 40. 18. & 25. 6 Qui prodigunt] amplificatio a comparatione idolorum cum majestate Dei (ut suprà ibidem) & officiorum quæ idololatræ coguntur diis suis inutilibus exhibere, cum illis officiis quæ cultoribus suis facit Deus, hoc & sequent. versu. Scapo] id est, trutina, synecdochicè: est enim scapus trutinæ pars ex qua dependent lances. 8 Recordamini] secundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Dei, ut consimiliter imbuti vera notitia Dei, si qua infirmitate cedentes Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiserint, saltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, versu 9. & 10. deinde præsentissima liberatione quam per Cyrum promisit Deus, & justo tempore effecit, versu 11. 11 Ab oriente] id est Perside. Volucrem] id est, Cyrum, ducem expeditissimum, qui tam leviter difficultates omnes superaturus est quàm si prætervolet. 12 Asculcate] tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus se propter nomen suum effecturum promissiones suas, & justitiam adhibiturum ad salutem Ecclesiæ suæ & ipsorum confusionem. 13 Admoveo] id est, vos inviti & fugientes, experiemini tamen justitiam meam. Non retardabit] id est, præcisè complebit suo tempore justitiam meam; neque impedietur nequitiâ vestrâ, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur ut gratiæ salutaris opus avertat. Ornatum meum] ut suprà 44.18.

IN CAPUT XLVII.

1 Descende] Altera pars narrationis propheticæ contra Babylonios idololatras (ut diximus suprà 46.1. hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una, qua judicia Dei gravissima in Babylonios exponuntur, versibus quinque; altera, qua cum Babyloniis contestatur de suorum judiciorum causis, reliquo capite. Virgo] id est, Babylonia tota sive Chaldæa, cujus monarchia corpori virginis comparatur, quia videbatur sibi indomita, & erat in summo luxu deliciisque perdita. Non perges] sed mancipium eris abjectissimum, duobus versibus sequentibus. 2 Accipe molas] id est, abi in pistrinum & mole. ut mancipium turpissimum & abjectissimum: vide Exodi 11.5. Retege crines] id est, luge capillis passis: synecdoche. Denuda vestigium] id est, omissis soccis & mollibus calceamentis, ad tristissimum iter te compara: quo etiam spectant verba sequentia: vide suprà 20.2. 3 Retegetur] id est, pro eo quòd mollissimè & lautissimè induisti te, in miseriam tantam detruderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo possis contegere. 4 Inquit] eclipsis, ut 1. Reg. 20.34. 5 Tenebras] id est, summas angustias, ignominiamq; maximam; cujus nomine desideratura es ipsa in tenebris delitescere. 6 Efferbueram] altera pars capitis, contestatio; qua propheta suorum judiciorum causas evincit fuisse in Babyloniis ipsis, primùm propter arrogantissimam inhumanitatem ipsorum, usque ad versum 10. deinde propter blasphemam præfidentiam suæ magiæ & incantationum, inde ad versum 15. postremò propter intollerabilem fastum animo conceptum ex infinitis opibus, versu ultimo: quibus singulis peccatis suæ minæ judiciaq; attexuntur. Contra popul.] idem argumentum vide Zecarjæ 1.15. 7 Finem illius] nimirum possessionis meę, de qua versu 6. q.d. non observasti quem finem calamitatum Deus præstare soleat & præstiturus sit Ecclesiæ suæ: ut Deuteronom. 8.16. 8 Ego sum] q.d. cætera præ me nihil sunt: sic versu 10.

10 Non ſedebo] *id eſt, Regem & regnum florentiſſimum perpetuò habitura ſum.* Vidua] *Rege, tanquam marito.* Orbitatem] *a civibus & popularibus, aut ſubjectis regno, veluti filiis.* 9 Imò evenient] *prænuntiatio judicii, de quo Danijel. 5. verſ. ultimo.* Cum fortitudine] *id eſt, neque te defendent iſta: tranſitio ad ſecundam cauſam.* 10 Quia confiſa] *ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 6. nimirum blaſphema & contumelioſa in Deum perſuaſio de magicis incantationibus & ſcientia tota Babyloniorum; cujus crimen, hoc verſu; pœna, verſu ſequente exponitur: deinde amplificatur utrumq; ſarcaſmo elegantiſſimo, tribus verſibus.* Nullus videt] *q.d. ne Deus quidem novit rationes meas.* Sapientia] *ea nimirum quæ exagitatur verſu 12. & ſequent.* 11 Expiare] *id eſt, avertere incantationibus tuis: ſic ludificatur magos.* 12 Sta jam] *ſarcaſmus gravis in Babylonios, ut diximus in verſum 10.* Incantationibus] *vide Pſalm. 58.6.* 13 Defeti ſceris] *ironica oratio. q.d. fruſtra laboras ut te ipſam confirmes tuâ induſtriâ, niſi ſapientiſſimos quoſque doctorum tuorum adhibueris, ut conſulant tibi: agedum, experiantur illi.* Et ſervent te] *ἐμπλοκὴν verborum, quæ in contexu Hhebræo implicata ſunt, tranſtulimus ad evidentiam.* 14 Ecce] *emphatica demonſtratio vanitatis quæ eſt in omnibus Chaldæis & mathematicis, quibus eventurum Propheta oſtendit ut ab igne ipſo, quem pro Deo habebant, conſumantur.* Nullus ſupereſt carbo] *id eſt, planè abſumuntur ipſi, & Deus ipſorum cum ipſis extinguitur.* 15 Ita ſunt] *tertia cauſa, ut diximus in verſum 6. ad quam tranſitur ejuſdem pœnæ accommodatione ad ſummas opes Babyloniorum, & luxum profuſiſſimum.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Audite] *Hoc capite (quemadmodum diximus ſuprà 45.1.) continentur tria: primum eſt expoſitio alterius membri quod in narratione poſitum eſt ſuprà 45. 4. de cauſa iſtorum judiciorum Dei, uſque ad ver. 12. ſecundum eſt confirmatio narrationis, a ver. 12. ad 16. tertium, concluſio, ad finem uſque, ut ſuprà diximus in principium capitis 44. Summa autem cauſa judiciorum Dei per conteſtationem explicatur, qua Deus populum evincens improbitatis, duobus primis verſibus, per comparationem exemplorum antecedentium, uſque ad verſum 6. oſtendit ſe nulla dignitate populi, ver. 7. & 8. ſed ſua unius gloria adductum eſſe ut populum affligat, & ex afflictione liberet juſtitiâ ſuâ, uſque ad verſum 12.* De nomine Jiſraël.] *idem argumentum ad exprobrationem populi vide copioſè explicatum Hoſch. 12. & 13.* Ex aquis] *id eſt, qui ex Jahhakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33. 28. & Pſalm. 68.27.* Qui jurant] *id eſt, qui non eſtis integri erga Deum veſtrum: ſic Jirmeja 5.2.* 2 Innitantur] *id eſt, ſe niti glorientur.* 3 Quæ priora] *comparatio rerum antegeſtarum prædictarumq; qua Deus utitur his quatuor verſibus, tota eò ſpectat ut demonſtret ſibi fuiſſe quidem perſpectam improbitatem populi, ſed gratis propter gloriam ſuam immeritis etiam & averſantibus beneficia ſua prædixiſſe, & ſuo tempore contuliſſe: deinde verò ſequitur accommodatio, qua confirmat Deus ſe nunc eandem rationem ſequi ob eandem cauſam.* Inde ab eo tempore] *ex quo domus es Jahhakobi, & vocas te de nomine Jiſraëlis.* Repentè] *id eſt, ſimul atque viſum eſt, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adverſantibus.* 4 Ex præſcientia] *ut teſtatur Exodi 32. 9. & Deuteronom. 31.27. & 32. toto capite.* 5 Ne diceres] *id eſt, ne res jam olim prædictas & ſuo tempore præſtitas attribueres diis novis, qui e propinquo adveniunt & recens ſunt facti, ut Deuteronom. 32.17.* 6 Reſpice] *id eſt, animadverte ut re ipſa effecta ſint quæcunque audiveras ex me, & nihil prædictorum meorum exciderit; ut Jehoſch. 22. 3. & 1. Schem. 3.19.* An non indicabitis] *id eſt, an diſſimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos teſtimonium oportuit perhibere ab anteacta experientia? ut ſuprà 42. 35.* Pronuntio] *tranſitio ad accommodationem exemplorum, de qua in verſum 3.* Nova] *nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cyrum.* 7 Nunc creantur] *id eſt, nunc primùm in lucem eduntur, patefiuntq; admirabiliter; ut exponunt verba ſequentia.* 8 Aperuit aurem] *id eſt, perveniens ad aures tuas penetravit.* Quamvis] *propheticæ ſummam incipit Jeſchahhja ab occupatione. quaſi dicat, non eſt quod metuas ut non præſtem ea quæ antè dicta ſunt propter duritiem tuam: nam propter me effecturus ſum, ſequente verſu.* 10 Non autem cum arg.] *id eſt, non agam ſummo jure tecum; quia ſi ab omni ſcoria, ut argentum, expurgandus eſſes, totus diſperires.* 11 Illud] *nomen meum, de quo verſu 9.* Alteri non dabo] *id eſt, non ſinam eripi mihi; aut aliò a me transferri.* 12 Auſculta] *tertia concionis pars, confirmatio; qua primùm Deus a perſonæ ſuæ operumq; amplitudine prophetiam obſignat, quatuor verſibus; deinde Propheta fidem ſuam in ſua vocatione & adminiſtratione teſtatam facit, verſu 16.* Vocate a me] *id eſt, qui vocaris populus meus, ut ſuprà ver. 1. & 2.* 13 Conſiſtunt pariter] *id eſt, ſe ſiſtunt ad exequenda judicia mea, ut Pſalm. 119. 91.* 14 Ex illis] *diis videlicet, de quibus verſu 5.* 15 Vocavi eum] *Cyrum, de quo ſuprà 45. 1.* 16 Accedite] *prophetæ verba, confirmantis fidem ſuam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat.* Non a principio] *id eſt, ex quo fuit verbū Dei ad me, non diſſimulavi, ſed palàm concionatus ſum.* Ibi ſum] *nimirum in ea tanquam ſpecula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipſo audiam, & ad vos referam, ut ſuprà 21. 8. & 10.* Spiritus ejus] *Dei Patris & Filii, cum Patre & filio; unus æternus Deus, quo uno acti olim homines ſancti locuti ſunt, 2. Petri 1. 21.* 17 Sic ait Jehova] *ultima concionis parte, id eſt, concluſione, Deus primùm officia ſua universè in Jiſraëlitas commemorans, hoc verſu, per hypotheſin ſummas benedictiones exponit eventuras Judæis ſi paruiſſent ipſi, ver. 18. & 19. deinde ſummatim repetit res antè promiſſas propter nomen ſuum, de beneficentia erga ſuos, & hoſtium ſtatu miſerrimo, tribus verſibus ultimis.* Ego Jehova] *quaſi dicat, præſto quod mearum eſt partium.* 18 O ſi attend.] *ſimile vide Deuteron. 32. 29.* Fuiſſet tanquam] *id eſt, nunquam deſiiſſent fluere, ſed omnia bona ſe ultrò dediſſent tibi.* Ut fluctus maris] *id eſt, continenter perrexiſſet, ut fluctus excipiunt alii alios.* 19 Non tamen] *tranſitio ad ſummam promiſſionum, ſimili argumento atque uſus eſt ſuprà ver. 8 & 9.* 20 Exite] *prophetica hortatio, quaſi in rem præſentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura.* Fugite] *ne communi cum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini ira*

Dei, quæ denuntiatur illis ver. ultimo: ut Jirmejæ 51.6. & 45. ſimilis cauſa adducitur Gen. 19.15. Voce canora] *q.d fruimini beneficio Dei, & fruentes animo grato prædicate.* 21 Neque ſitiunt] *id eſt, æquè admirabiliter illis de viatico proſpicit, atque olim proſpexit majoribus ex Ægypto exeuntibus: vide Hhezræ 1.* 22 Nulla eſt pax] *ac proinde ne copulemini cum illis, aut conſortium habetote; ſed fugite, ut ſuprà: vide infrà 57.21.*

CAPUT XLIX.

Chriſtus ad Judæos miſſus, poſtquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conqueſtus eſt, mittitur ad Gentes, & narrat promiſſiones Evangelicas primùm ſibi factas de reconciliatione, juſtitia, vita, & gloria per ipſum comparanda: deinde factas Eccleſiæ de benevolentia, beneficiiſq. Dei in ipſam, & propagatione ipſius in gentibus, invito Satana & omnibus adverſariis, per Evangelium.

1 AUSCULTATE inſulæ mihi, & attendite nationes e longinquo: Jehova inde ab utero vocaverat me, e viſceribus matris meæ memoriam conſtituerat nominis mei.

2 Et diſpoſuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus ſuæ abſcondens me: & diſpoſuit me in ſagittam nitidam, in pharetra ſua abſcondens me.

3 Dixerat mihi, ſervus meus es; Jiſraël *eſt de* quo per te gloriaturus ſum:

4 Ego verò dixi, [a] fruſtra laboro, inaniter & vanè vires meas conſumo: veruntamen officium meum penes Jehovam *eſt*, & opus meum penes Deum meum.

5 Nunc autem dicit Jehova, qui formaverat me inde ab utero, [b] ut ſerviam ipſi; [c] ut reducam Jahhakobum ad ipſum, cùm Jiſraël non reciperet ſe: quia glorioſus ſum in oculis Jehovæ, & Deus meus eſt robur meum.

6 Dicit inquam; levior *videris* quàm ut ſis mihi ſervus ad erigendum tribus Jahhakobi, & cuſtoditos [d] Jiſraëlitas reducendum? atqui cõſtitui te in lucem gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremitatem terræ.

7 Sic ait Jehova vindex Jiſraëlis, ſanctus ejus; ei quem contemnit [e] quiſque, *quem* abominatur gens, ſervo dominantium Reges videntes aſſurgent, principeſque incurvabunt ſeſe: propter Jehovam qui fidelis *eſt*, ſanctum Jiſraëlis qui elegit te.

8 Sic ait Jehova, tempore [f] accepto exaudiam te, & in die ſalutis auxiliabor tibi; & cuſtodiens te, diſponam te in fœdus populi, ad confirmandum terram, ad efficiendum ut poſſideat poſſeſſiones deſolatas:

9 Dicendo vinctis, exite; iis qui ſunt in tenebris, revelamini: per vias paſcent, & in omnibus clivis paſcuum eorum erit.

10 Non eſurient neque ſitient, neque feriet eos æſtus aut ſol: nam qui miſeretur eorum ducet eos, & ſecundum ſcaturigines aquarum deducet eos.

11 Et diſponam omnes montes meos [g] ut ſint pervii, & *in* aggeribus meis emineant.

12 Ecce iſti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & [h] ab occaſu, denique iſti a terra Sinæorum.

13 Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia conſolatus eſt Jehova populum ſuum, & pauperum ſuorum miſertus.

14 Quòd ſi dicat Tzijon, dereliquit me Jehovo; & Dominus oblitus eſt mei:

15 An obliviſci poteſt mulier fœtus ſui, ut non miſereatur filii uteri ſui? etiam hæ obliviſci poſſint; tamen ego non obliviſcar tui.

16 En in manibus ſculpſi te: muri tui e regione mei *verſantur* jugiter.

17 Feſtinabunt filii tui: deſtructores tui & vaſtatores tui *ex* te exibunt.

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, iſti omnes congregantes ſe accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ, iſtis omnibus tanquam ornamento veſtieris, circumligabis eos *tibi* tanquam ſponſa.

19 Cum vaſtitates *erunt* tuæ, & deſolationes tuæ, & terra [i] diſtructa tua; qua jam anguſtaberis præ habitatoribus, procul profectis eis qui abſorbebant te:

20 Adhuc dicent [k] te audiente filii orbitatis tuæ; anguſtus eſt mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare poſſim:

21 Adeò ut dicas cum [l] animo tuo, quis genuit mihi iſtos, cùm fuerim orba & ſolitaria? hùc illùc migrans ac [m] fugitiva *fui*, & iſtos quis educavit? en ego relicta fui ſola, iſti ubinam fuerunt?

22 Sic ait Dominus Jehova, ecce ſuſtollam ad gentes manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ ſuper humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum [n] nutrices tuæ vultu in terram *demiſſo* incurvabunt ſe tibi, pulveremq; pedum tuorum lingent: ut experiaris me eſſe Jehovam, non erubeſcere eos qui expectant me.

24 An auferretur a robuſto captura? an etiam captiva turba juſti eriperetur?

25 Quin ſic ait Jehova, imò turba captiva robuſti auferetur, & captura violenti eripietur: nam adverſus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego ſervabo:

26 Efficiamq; ut comedant oppreſſores tui ſuam ipſorum carnem, & velut muſto ſanguine ſuo inebrientur; ut agnoſcant omnis caro, me Jehovam eſſe ſervatorem tuum, & vindicem tuum, robuſtum *Deum* Jahhakobi.

[a] Heb. *in vacuum laboro, a l inanitatē & vanitatē.*
[b] Heb. *in ſervum ſibi.*
[c] Heb. *ad reducendum.*
[d] Heb. *Jiſraëlis.*
[e] Heb. *anima.*
[f] Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*
[g] Heb. *in viam.*
[h] Heb. *amari.*
infrà 60.4.
[i] Heb. *deſtructionis tuæ.*
[k] Heb. *in auribus tuis.*
[l] Heb. *corde.*
[m] Heb. *recedens.*
[n] Heb. *lactantes te.*

ANNOTATIO.

1 Auſculteate] *Cùm Propheta inde a capite 40. duos conſolationis locos ſibi propoſuerit explicandos, unum de reverſione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de inſtauratione Eccleſiæ per Chriſtum, nunc demum incipit Propheta ſpeciatim hunc ſecundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem uſque Prophetiæ. Hoc autem caput quædam eſt veluti præfatio, ac potius ſummum argumentum eorum*

rumque sequantur omnium: nam primùm Christus per prophetam omnes nationes vocans, sibi conciliat autoritatem a narratione vocationis suæ, 6. versibus; deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, ad finemusq; capitis: in quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consumitur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi a Deo patre ad sanctam illam functionem Mediatoris inter Deum & Ecclesiam ipsius; duob. ver. deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christum ver. quatuor. E longinquo] i. quamvis longè absitis usque ad extremas terras. Vocaverat me] i. vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperer. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constitit Ecclesiæ, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3.16. idq; ex vocatione Dei patris, Hebr. 5.4 & 5. Memoriam constit.] ut Gen. 3.15. 2 Et disposuit] i. armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima cōparatur, adjunctis promissionibus de defensione mea & ministerii: vide Ephe. 6.17. Heb. 4.12. & Apocalyps. 1.16. Sagittam] ut Psal. 45.6. 3 Servus meus es] ut suprà 42.1. Jisraël est] i. jubeo te primùm Jisraëli proponere verbum gloriosum meum, & in Jehudæis primùm gloriam meam explicare: ut Matthæi 10.6. & 15.24. Actor. 13.46. & 28.25. & sequent. 4 Frustra laboro] i. non audit, neque accipit verbum Jisraël. Veruntamen] amplificatio indignitatis a testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, totas vires meas consumpsi in Judæis informandis; Deus Pater testis est, & testificatur conscientia mea, qui solus officium & opus meum optimè cognovit. 5 Nunc autem] videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos consumptis expertus est illorum contumaciam Deus. Formaverat me] id est, æterno decreto suo comparaverat, ut suprà ver. 1. Non reciperet se] ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi. Quia gloriosus] i. quia Pater amat filium, & omnia tradidit in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult ferre ut ministerium filii sui inutile sit atque inglorium: sicut parabola ostenditur Matth. 22. 6 Levior videris] Judæis videlicet, ut explicat sequens versus. Custoditos] i. quos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti peculium præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuter. 32.10. In lucem gentium] i. ut perfundas omnes gentes illustratione tui Evangelii, ut suprà 42.6. vide Actor. 13.46. 7 Sic ait Jehova] altera pars capitis, propositio nimirum Evangelicarum promissionum, primùm erga Christum, usq; ad ver. 14. deinde erga Ecclesiam in Christo, ad finem usq; : quæ duo membra prolepticè hoc versu continentur. Jisraëlis] id est, electorum Dei. Ei quem] id est, Christo, quem quisque ex Judæorum gente spernit, abominatur, ac velut in durissimam servitutem cogit. Dominantium] Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam in servitute gravissima, & libertatem sibi asserebant, ut Joan. 8.33. Qui fidelis est] id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Corinth. 1.9. 8 Sic ait Jehova] explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequente versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11. mirifica electorum ad ipsum concursatio, vers. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13. Tempore accepto] quo benevolentia & salus Dei promulgata est per Evangelium, 2. Corinth. 6.2. Fœdus populi] id est, ut sis reconciliationi ex fœdere: sic Danijel. 9. vers. ultimo. Terram] id est, Ecclesiam, & illius habitationem, synecdochicè. 9 Vinctis] ut suprà 42.7. Per vias pascent] id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hîc & versibus duobus sequentibus: quæ benedictiones allegoricè figurantur, sumptis similibus a tempore liberationis Ægyptiacæ. 11 Emineant] nimirum quos Christus e vinculis satanæ & potestate tenebrarum extraxerit. 12 A terra Sinæor.] id est, meridiem versus, quam in partem Sinæi terminum Judeæ constituebant, Gene. 10.17. desertumq; Sinis, & mons Sinai spectabant, Exod. 16.2. 13 Cantate cœli] id est, vos res omnes creatæ gratulamini Christo, & filiis Dei vindicatis in libertatem gloriæ, Roman. 8.19. & sequentibus. 14 Quòd si dicat] transitio ad alterum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, usque ad finem. Transitur autem per occupationem. 15 An oblivisci] responsio ad præcedentem occupationem a comparatione minoris. Etiam hæ] hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia. 16 In manibus] id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare te; ut Psalm. 121.4. humanitus dictum. 17 Filii tui] id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotyposin, seq. versu; deinde exornatur, tribus. 19 Cùm] id est, quando terrā totā quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tanta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole. Qui absorbebant] id est, vastatoribus tuis, ut suprà ver. 17. vide Psal. 124.3. 20 Filii orbitatis tuæ] id est, gentiles, qui tibi agnascentur cùm Judæis orbata fueris. 22 Sic ait] ὑποφορὰ sive subjectio, qua Deus respōdet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, alumnos, &c. Manum meam] cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom. 1.16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent. 23 Incurvabunt se tibi] id est, honorem exhibebunt Christo in te habitanti velut capiti tuo (ut Psalm. 72.) & te in Christo honorabunt. Pulveremq;] ut Psal. 72.9. 24 An auferretur] inquient gentes & prædones omnes expilantes Ecclesiam, quorum sermonem anticipat Deus. q.d. ludificantur hostes Ecclesiæ promissiones meas duobus argumentis; tum quòd sibi numeris omnibus videntur valentiores esse, tum quòd justo bello Ecclesiam sibi subjectam & mancipatam putant, ut suprà 45.9. & sequent. sed ad hæc argumenta respondetur versibus seq. Justi] mancipis & possessoris: nam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen hoc semper sibi arrogant adversarii, ut justi sint illorum domini: sic duobus argumentis utuntur, potentiæ suæ, & juris. 25 Jehova] Deus æternus, ac proinde infinitè omnes hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis argumento. Violenti] ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: responsio ad posterius argumentum. Hæc autem responsionis membra deinceps exornantur, hoc & seq. versu. 26 Efficiamque] id est, committam ipsos inter se, ut talionis pœnas inferam ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem tuum exhauserunt, sic etiam alii ab aliis consumantur. Omnis caro] id est, omnes homines, etiam impii & adversarii.

CAPUT L.

Christus Judæorum Ecclesiam sibi adversantem objurgans ostendit Deum nihilominus fœdus suum erga ipsam integrum conservasse potentia sua, ac proinde se a Patre vocatum atque missum esse ut eam constanter vocet ad resipiscentiam: itaq; contumacibus denuntiato gravi judicio, resipiscentes confirmat de gratia Dei ex fœdere, & gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Ecclesiam fessam afflictionibus & invocantem se confirmat Deus, & consolatur promissionibus perficiendis in adventu suo.

1 SIc ait Jehova, ubi *est* libellus [a] repudii matris vestræ quo dimiserim eam? aut quis *est* ex creditoribus meis cui vendiderim vos? en iniquitatibus vestris venditis vos, & defectionibus vestris dimittitur mater vestra.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adest? cùm voco, nemo respondet? [b] an ullo modo brevior est manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullę sunt in me vires ad eripiendum? en increpatione mea exsicco mare, dispono flumina *in* desertum, fœtet multitudo piscium eorum mortua siti, eò quòd desit aqua:

3 Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 Dominus Jehova dedit mihi linguam [d] eruditissimam, ut sciam[e] tempestivè eloqui defesso verbum: excitat [f] unoquoque manè, excitat mihi aurem ad audiendum ut *audiuntur* eruditissimi.

5 Dominus Jehova aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorsum non averto me.

6 Corpus meum expono percussoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abscondo a contumeliis & sputo.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo non afficit me ignominia: idcirco compono faciem meam tanquam silicem, quia novi fore ut non pudefiam.

8 Propinquus est qui justificat me, quis contendat mecum? consistamus unà: quis [g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

9 En, Dominus Jehova auxiliaturus est mihi, quis est condemnaturus me? en; omnes isti ut pannus veterascent, tinea consumet eos.

10 Quis est inter vos timens Jehovæ, auscultans voci servi ejus? qui ambulat in tenebris, cui nullus est splendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur Deo suo.

11 En vos omnes accedentes ignem, circumcingentes malleolis: ite in focum ignis vestri, & in malleolos quos succendistis; e manu mea est hoc vobis, in dolore jacebitis.

[a] Heb. *abscissionis: ut Deut.* 24.1.
[b] Heb. *abbreviando abbreviata est.*
[c] Heb. *a redemptione.*
[d] Heb. *eruditorum.*
[e] Heb. *tempestivare, ut ita dicamus.*
[f] Heb. *singulo manè singulo manè.*
[g] Heb. *Dominus causæ meæ.*

CAPUT LI.

1 AUSCULTATE mihi sectatores justitię, quærentes Jehovam; intuemini in rupem *unde* excisi estis, & in cavum [a] foveæ *unde* effossi estis.

2 Intuemini in Abrahamum patrem vestrum, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 Nam consolabitur Jehova Tzijonem, consolabitur omnes vastitates ejus, & disponet desertum ejus tanquam Hhedenem & solitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, gratiarum actio & vox [b] psalmodica.

4 Attendite ad me populc mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucem populorum [c] collocabo.

5 Propinqua *est* justitia mea, prodibit salus mea, & brachia mea populos judicabunt: in me insulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 Attollite in cœlum oculos vestros, & intuemini in terram deorsum; cœlos velut fumum evanituros esse, & terram ut pannum veteraturam, habitatoresque ejus similiter morituros: salus verò mea in seculum erit, & justitia mea non atteretur.

7 Auscultate mihi qui agnoscitis justitiam, popule in quorum [d] animo doctrina mea *est*; ne timetote probrum mortalis, & præ contumeliis istorum ne consternamini.

8 Nam quasi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exedet eos blatta: justitia autem mea in seculum erit, & salus mea [e] in omnes generationes.

9 Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] priscis: *in* generationes æternas: an non tu illud es quod concidit [g] Ægyptum, *quod* dolore affecit balænam?

10 An non tu illud es quod exsiccavit mare, aquas abyssi magnæ: quod disposuit profunditates maris *ut essent* via qua transirent vindicati?

11 Ita redempti Jehovæ revertantur, & ingrediantur Tzijonem cum cantu, lætitiaq; [h] perpetua super caput suum: gaudium & lętitiam assequantur, fugiant mœror & gemitus.

12 Ego ego ipse sum consolator vester: quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviscaris Jehovę opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveasque jugiter quotidie propter æstum ejus qui angustia afficit, quasi compararet se ad perdendum? & ubi *est* æstus ejus qui afficit angustia?

14 [i] Festinanter educet peregrè vinctũ, *qui* solvendus est: non morietur in ista fovea, neque deficietur pane suo.

15 Atqui ego sum Jehova Deus tuus, qui disrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercituum nomen *est* ipsi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 Expergiscere, expergiscere, surge *urbs* Jeruschalaimorum; quę bibisti a manu Jehovæ poculum æstus ejus, crassamentum, poculum [k] horrificentissimum bibisti, exsuxisti.

18 Nemo ducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

[a] Heb. *cisternæ. Genes.* 11. & *seq.*
[b] Heb. *psalmodiæ.*
[c] Heb. *faciam ut quiescat.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in generationem generationum.*
[f] Heb. *antiquitatis, generationes seculorum.*
[g] Heb. *Rahab: ut Psal.* 87.4. *Exod.* 7. & *seq.*
[h] Heb. *seculi.*
[i] Heb. *festinabit: ut* 1. *Reg.* 22.9.
[k] Heb. *horroris: sic ver.* 22

19 Duo

19 °Duo ista obvenerunt tibi;° quis condoleret tibi? vastatio & contritio, famesque & gladius, °per quem consolarer te?

20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus[l] irretitus; pleni æstu Jehovæ, increpationi Dei tui.

21 °Idcirco audi jam hoc, ô afflicta; & ebria, non autem ex vino.

22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, causam acturus populi sui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentissimum, cassamentum, poculum æstus mei; non perges bibere illud amplius:

23 Sed ponam illud in manu affligentium te, °qui dicebant animæ tuę, abjice te, ut transeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam transeuntibus.

[l] Heb. *retis.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *tota hac concio (quemadmodum superiore capite diximus de sequentibus prophetiis omnibus) ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Christus versu 4. Sunt autem partes illius quatuor: prima est contestatio, qua Christus in Judæos utitur usque ad versum 10. secunda, propositio reliquias Judæorum vocans ad resipiscentiam ut salvæ fiant, inde ad versum 9. sequentis capitis: tertia, oratio reliquiarum quæ solicitè expectaverant adventum Christi, usque ad versum 12. postrema, responsio Dei accipientis orationem Ecclesiæ, & promissa sua de integro confirmantis, inde ad finem usque. In hac porrò contestatione Christus Judæos evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum est ut te dimitterem, aut per me: per me autem minimè factum est; cùm neque officium meum, neque potentiam, neque voluntatem meritò desiderare possis: sequitur ergo hoc per te effectum esse propter peccata tua: quod posterius complexionis membrum sive dilemmatis, versu primo & parte secundi; prius verò sequentibus reliquis exponitur.* Ubi est libellus] *ut evidentior sit hæc argumentatio, ita conjungenda est cum sequente versu. miror me, ait Christus, cùm ad meos venio, a meis non recipi. Quid verò causæ est cur neque venientem admittatis me, neque respondeatis advocanti? an ego unquam dimisi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: sed quòd ita discessionem facitis a me, id planè acceptum ferendum est improbitati vestræ. Neutrum probaturos esse Judæos confirmat Deus ex ritu usitato legis: alienantur, inquit, ex lege liberi a patria potestate, cùm aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino semine, ut Hosche. 2. aut venduntur propter paupertatem liberi, ut Exodi 21.7. horum autem neutrum factum, &c.* Iniquitatibus vestris] *id est, iniquè facitis, estisque in me & in vos ipsos injurii; in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc servavi integrum; in vos autem, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis miser filius familias nulla necessitate pressus, & omnibus bonis a patre abundans, se ipsum certa malitia venderet.* Mater vestra] *id est Ecclesia Judæorum: sic enim totum corpus in scriptura solere appellari ostendimus Cantic. 7.6.* 2 An ullo modo] *quasi dicat, sensistisne ullo pacto minutam esse aut potentiam meam; aut voluntatem erga vos? potentiam confirmat duobus versibus; de voluntate deinceps agit.* En increp.] *confirmatio potentiæ a priscis quibusdam exemplis; ad quæ iterum præstanda, cùm opus fuerit, tam potentem se esse confirmat Deus quàm olim fuit.* Exsico] *ut Exodi 14.* Dispono] *ut Jehosch. 3.* Mortua] ὑπαλλαγὴν *verborum evidentiæ causa transponimus.* 3 Induo] *ut Exodi 10.* Velut cilicium] *comparatio cœli atri & lugubris cum atratis & lugentibus; quomodo fuit cœlum Ægyptiis luctificum, cùm nubes procederet inter castra Ægyptiorum & Jisraëlitarum, Exodi 14. 20.* 4 Dominus Jehova] *confirmatio alterius partis, nimirum benevolentiæ Dei erga Ecclesiam Judæorum, ut diximus in versu 2. Deus, inquit Christus, tantopere vos amat ut jam mittat filium suum instructum rebus omnibus ad salutem vestram pertinentibus, spiritu & verbo, quod Pater suppeditat Filio, & Filius ab ipso accipit, hoc versu; obsequio, sequente versu; patientia, versu 6. & constantia fidei, versu 7. qua armatus Christus audacter lacessit omnes adversarios, versu 8. & 9.* Defesso] *ut Matth. 11. 28.* Excitat unoquoque] *id est, indesinenter me informat Spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios.* Ut audiuntur] *id est, ad studiosissimè & diligentissimè audiendum.* 5 Aperit mihi aurem] *id est, ad obsequium informat me, ut quæ audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan. 8.26. & exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiamque opus ipsius, Joan. 4.34.* 6 Corpus meum] *id est, in obsequio ejus qui misit me persto patientissimè, exinanio me, & submitto in omnia mala etiam iniquissima, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip. 2.7. & 8.* Percussoribus] *ut Joan. 19.* 7 Non afficit] *id est, totam, quanta quanta est, nihili facio.* Compono faciem] *id est, obfirmo me adversus omnes injurias: simile est Jirmejæ 1.18. & Jechezk. 3.8.* 8 Quis contendat] *ut Joan. 8. 46. Hoc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & imitator Christi, utitur & utendum docet, Rom. 8. 33. & sequent.*
10 Quis est] *altera parte concionis, id est, propositione, Christus primùm universè Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & resipiscentiam, hoc versu; deinde seorsim quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum resipiscentes consolatur, principio capitis sequentis.* Servi ejus] *id est, vocis meę, qui sum servus Dei, ut suprà 42.1.* In tenebris] *tum Pharisaicæ ignorantiæ in qua perierant oves Jisraëlis, tum calamitatum omnium, ut suprà 9.2.* 11 En vos] *prius membrum propositionis: quo Christus primùm superbos illos Pharisæorum spiritus totamque penè Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quod in tenebris illis spiritualibus se sibi accensuros lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, neglecta luce verbi Dei & face Evangelii quam offerebat Christus; deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan. 9.41.* Ite in focum] *quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed perituri tamen, ut filii Aharonis, Levit. 10,2. sic obsignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem.* Hoc] *nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth. 13.14.*

IN CAPUT. LI.

1 Auscultate] *Posterius membrum propositionis, quo Christus resipiscentes Judæorum reliquias consolatur*

latur & confirmat, propoſitis argumentis primùm ſpei, fideiq́ certæ in gratiam Dei, uſque ad verſum 7. deinde patientiæ, ver. 7. & 8. *Ad ſpem autem & fidem comparat, partim recordatione Abrahami & Saræ, ac proinde promiſſionum fœderis ad ipſos natura pertinentium, tribus verſibus; partim exemplo gentium, quo Jehudæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, uſque ad verſum 6. partim a præſtantia beneficiorum ſuorum, ver. 6.* Rupem] *id eſt, Abrahamum & Saram, ut ſequente verſu exegeſis oſtendit.* *Eſt autem hoc dictum allegoricè, ſumptum a latumia ſive lapicidina unde effodiuntur & eruuntur lapides, quemadmodum* Propheta *allegoriam fontis adhibuit ſuprà* 48. 1. *Hæc autem allegoria hîc propterea ponitur, quòd magis cum argumento convenit: nam ſic argumentatur Chriſtus, promitto me conſolaturum & inſtauraturum Eccleſiam, utcunque vaſtata ſit ac penè nulla, verſu* 3. *hoc autem ut faciliùs credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos eſſe qui nunquam genuiſſent liberos, niſi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidiſſet; ac proinde vos, qui in eodem fœdere eſtis, eandem virtutem Dei ejuſdem experturos.* 3 Nam] *ætiologia, cur debeant pii reſpicere ad promiſſiones factas Abrahamo & ad hiſtoriam ejus: nam, inquit, ſi eò reſpicietis, eandem ſalutem conſequimini, quæ allegoricè figuratur, hoc verſu.* Hhedenem] *de quo Gene.* 2.8. 4 Attendite] *ſecundum argumentum, quo Chriſtus Judæorum Eccleſiam ad fidem hortatur, æmulatione & exemplo gentium, ut Deuteronom.* 32.21. 5 Propinqua eſt] *id eſt, jam propè eſt, cum juſtitiâ meâ ſalutarem doctrinam meam, id eſt, Evangelium, communicabo cum gentibus, & illæ accepturæ ſunt.* 6 Attollite] *tertium argumentum ad conciliandam fidem, a præſtantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium.* 7 Auſcultate mihi] *ſecundum documentum, ad patientiam adverſus momentaneas afflictiones & ſcandalum Evangelii Chriſti, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent.* 9 Evigila] *tertia pars, oratio reliquiarum Eccleſiæ exoptantium adventum Chriſti & declarationem Evangelii ad ſalutem ſuam: quod optatum Eccleſia ab exemplis antegreſſis beneficentiæ Dei confirmat, hoc & ſequente verſu.* Balænam] *vide* Pſalm. 74. 13. & 14. *ubi habetur idem orationis genus.* 11 Ita redempti] *finis petitionis, Eccleſiæ ſalus, quæ iiſdem verbis fuerat promiſſa, ſuprà* 35. 10. 12 Ego ego] *ultima pars, nimirum Dei reſponſio ad querimonias ſanctarum reliquiarum Jiſraëlis adventum Meſſiæ expectantium; qua Deus eas conſolatur, primùm confirmando a præſente metu per comparationem imbecillitatis hoſtium cum Eccleſiæ dignitate, & omnipotentia ſua, verſu* 12. & 13. *deinde a promiſſionibus reſtitutionis, verſu decimoquarto: quibus poſtremò ſubjicitur ſua exornatio, uſque ad finem capitis.* Quæ es tu] *objurgatio lenis, qua Eccleſiam quaſi labantem in tenebris revocat, tum ad agnitionem dignitatis ad quam electa & vocata fuerat a Deo, hoc verſu, tum ad recordationem majeſtatis Dei, verſu ſequente: quorum neutrum oſtendit Deus ab adverſariis labefactari poſſe: quaſi dicat, quid times? quin potius cogitas conditionem tuam, hoſtiumq́ tuorum, & recordatione Dei conſolaris te?* 13 Quaſi compararet ſe] *id eſt, quaſi jam gladium ſtrictum momentis ſingulis vibraturus eſſet in cervices tuas.* Ubi eſt æſtus] *id eſt, etſi gladius ſtrictus eſt in manibus ejus; quando percepiſti adverſarium agere omnia pro furore ſuo, neque potentia mea cohiberi?* 15 Atqui] *exornatio ſuperioris reprehenſionis, qua Deus eadem confirmationis argumenta amplificans a potentia ſua, & dignitate Eccleſiæ, ex fœdere & promiſſionibus ejus, verſu* 15. & 16. *excitat Eccleſiam ad ſpem præſentiſſimam liberationis ſuæ, & ultionis de adverſariis, verſu* 17. & *ſequent.* Diſrumpo mare] *id eſt, nihil non poſſum ad liberandam Eccleſiam & profligandos hoſtes: alludit ad liberationes Ægypti.* 16 Me plantaturum] *id eſt, me inſtauraturum eſſe omnia per Chriſtum pro Eccleſia mea, ut copioſius promittitur infrà* 65.17. & 66. 22. 17 Expergiſcere] *hypotypoſis promiſſionum Dei de ſalute Eccleſiæ & hoſtium internecione, amplificata per antitheſin præcedentium Eccleſiæ calamitatum.* Quæ bibiſti] *id eſt, afflictiones graviſſimas perpeſſa es: allegoria, ut* Pſalm. 75. 9. & 80. 6. & *alibi paſſim.* Craſſamentum] *ſic interpretamur vocem Hhebræam; quia ipſa notatio vocis oſtendit id tantùm ſignificari, quod craſſum & fæculentum eſt, atque ex liquidis potionibus excerni ſolet, colari aut alio modo auferri: crapulam etiam appellat Plinius.* 18 Nemo deducebat] *id eſt, ab omnibus deſerta erat, cùm ebria eſſet calamitoſo poculo.* 19 Duo iſta] *nimirum vaſtatio ex gladio, & contritio ex fame, quæ duo per ὑστέρωσιν inter ſe componuntur.* Quis condoleret] *nimirum hominum, præterquàm ego? ait Chriſtus, quandoquidem ab exteris afflicta, a tuis deſerta es.* Per quem] *alium præter me: reſpicit enim ad illud quod antè dixerat, ego ego ipſe ſum conſolator veſter, verſu* 12. 20. Irretitus] *ac proinde omnino impos ſui.* 21 Idcirco] *alterum membrum antitheſeos, cujus meminimus in verſum* 17. 23 Qui dicebant] *id eſt, qui inſolenter & thraſonicè conculcabant te.*

CAPUT LII.

Deus Eccleſiam Judæorum excitat ut ſe componat in adventum Chriſti, per quem oſtendit ſibi eſſe in animo eam liberare: liberationis cauſas exponit, gloriam ſuam, & jus in Eccleſiam, gratuitamq́ benevolentiam: tum rationem ſalutis ſuæ explicans proponit ſummam doctrinæ Evangelicæ de fide & reſipiſcentia, quam doctrinam percipientes oſtendit ſervatum iri perpeſſionibus & gloria conſequente Chriſti.

1 EVIGILA, evigila, indue robur tuum, ô Tzijon: indue veſtes ornatus tui Jeruſchalaimorum civitas [a] ſancta. nam non [b] perget invadere te amplius præputiatus & immundus.

2 Excute te ipſam e pulvere, ſurge, ſede *urbs* Jeruſchalaimorum: [c] explica te e vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

3 Nam ſic ait Jehova, gratis vendidiſtis vos: & [d] ſine pecunia vendicabimini.

4 Nam ſic ait Dominus Jehova, in Ægyptum deſcenderat populus meus [e] olim ad peregrinandum illic: Aſſyrius quoque pro nihilo oppreſſit eum.

5 Nunc autem, quid mihi hîc *eſt*? dictum Jehovæ: nam captus eſt populus meus gratis; dominatores ipſius ejulant, dictum Jehovæ; & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus nomen meum: idcirco, *inquam*, illo ipſo die me illum qui

[a] Heb. *ſanctitatis.*
[b] Heb. *invadet.*
[c] Heb. *ſolve te.*
[d] Heb. *non argento.*
[e] Heb. *principio.*

qui loquitur, ecce adesse.

7 *Quàm decentes sunt *super istos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!

8 Vocem speculatores tui, attollunt [f] vocem, pariter cantant: sed [g] oculis suis videre coràm, cùm *reducit Jehova Tzijonem.

9 *Fragorem edite, cantate pariter *vastitates Jeruschalaimorum: quia consolatur Jehova populum suum, vendicat Jeruschalaima:

10 *Nudat Jehova brachium sanctitatis suę ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ salutem Dei nostri.

11 Discedite, discedite, exite *illinc, immundū ne attingitote! exite e medio istius; purgate vos *portantes vasa Jehovæ.

12 Nam *non festinatione exibitis, neque fuga proficiscemini: quia *præiturus est vobis Jehova, & [h] extrema acies vestra erit Deus Jisraëlis.

13 *Ecce prosperabitur *servus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde,

14 Cùm obstupuerint *de te multi, dicentes: adeò corruptum esse prę ullo aspectum istius, & formam istius prę filiis hominum.

15 *Ita persperget *stupore* gentes multas, propter eum *obdent Reges os suum: quando *quod non narratum fuerat eis, *videbunt, & quod non audierant animadvertent.

ANNOTATIO.

1 Evigila] *Postquam Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam veluti in rem præsentem adducit, hoc capite; & Ecclesiam ad præsentem Christum Evangeliumq́ ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesię qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio.* Indue robur] *id est, confirma animum, quem abjecisse videbaris, suprà 51.9.* Indue vestes] *id est, depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.* Non perget] *id est, jam tibi affertur salus sempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &] *id est, quisquis adversatur sanctitati aut saluti tuæ, synecdochicè a ritibus legis.* 2 Pulvere] *id est, luctu, qui agitabatur in pulvere: ut Ijobi 1.20. & 2.8. & 12.* Vinculis colli] *id est, servitute spirituali: ut Lucæ 1.74.* 3 Nam sic ait] *ætiologia lætitię, a consilio Dei quod mox efficiendum prædicatur.* Gratis] *id est, ego qui sum Dominus vester nullum pretium accepi cùm venderemini, ut Psalm. 44.13. & suprà 50.1. ac proinde rem venditam meo jure recepturus sum.* 4 Nam sic ait] *explicatio consilii, quod Deus paucis proposuit, pręcedente versu.* In Ægyptum] *oratio ἀνανταπόδοτος, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similiter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu.* Ad peregrinandum] *ut Gen. 47.4.* Assyrius] *id est, Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ.* Pro nihilo] *id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est.* 5 Nunc autem] *accommodatio exemplorum antecedentium ad conditionem Judæorum miserè servientium satanæ & peccato cum adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judęorum alienatione, quàm ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum venditionis pretium acceperim, meos esse confirmo, & pro meis vendicaturus sum, hoc & sequente versu.* Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenire Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias patior in servis meis; atque adeò blasphemias in me ipsum, quod est omnium indignissimum.* Dominatores] *id est, illi ipsi in quos autoritatem contuleram ut præessent populo meo imperio doctrinaq́, ii gravissimè affliguntur, & servitutem cum cæteris serviunt.* 6 Nomen meum] *in Christo æterno æterni Patris filio, ut Exodi 23.21.* Me illum] *id est Christum, sermonem Dei patris, qui Deus est patefactus in carne.* 7 Quàm decentes] *secunda pars capitis, qua propheta rationem describit mirificæ liberationis quam consecutura est Ecclesia in Christo. Sunt autem istius rationis duæ partes summæ, quæ prolepticè hoc versu continentur: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quę deinde exponitur usque ad versum 13. altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quę annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur verò ad sermonem hunc ex abrupto, perinde atque si piis considentibus in summis tenebris lux repentè exoriretur, & conspicui fierent ministri Evangelii, ut suprà 9.2.* Super istos montes] *id est, Judæa montosa, ut Exodi 15.17.* 8 Reducit] *id est, Christus instaurat Ecclesiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in ipso adventu Christi: cujus duo sunt capita: unum est gloriatio fidei amplectentis beneficium Christi & omnem gloriam tribuentis Deo, duobus versibus: alterum est seria resipiscentia & sanctificatio nostri ipsorum secura in Domino, versu 11. & 12.* Vastitates] *id est, ô Ecclesia Dei, quæ priùs vastata miserè & labefactata fuisti.* 10 Nudat] *id est, tanquam explicato brachio opus suum erga Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus in aliquid seriò incumbentibus.*

11 Illinc] *nimirum e vastitatibus, de quibus suprà ver. 9. quasi dicat, eripite vos resipiscentia e tantis malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationi vestræ incumbite.* Portantes vasa] *id est, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, qui sunt domus spiritualis, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum, 1. Petr. 2.5. & Apocalypseos 1.6.* 12 Non festinatione] *id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorum Dei: μείωσις.* Pręiturus] *id est, ducturus; & omni ex parte conservaturus, quasi primam aciem & postremam ageret: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo omnibus modis præferendam docet Ægyptiacæ.* 13 Ecce] *altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi; qua exponit Deus finem quidem illius fore infinitam gloriam, sed præituras perpessiones & abjectionem maximam, 1. Pet. 1.11. sequente versu: ex quibus sequetur maxima piorum omnium admiratio, versu ultimo.* Servus meus] *Christus, ut suprà 42.1.* 14 De te] *apostrophe ad Christum.* 15 Ita] *nimirum ex comparatione tantæ abjectionis & gloriæ*

[f] Heb. *vocem speculatorū tuorum, ut docent distinctiones.*

[g] Heb. *oculo ad oculum videre, id est, cominus, evidentissimè, ut Numer. 14. 14.*

[h] Heb. *colligens vos: vide Numer. 10. 25.*

gloria Christi, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione. Obdent] *id est, non obloquentur; sed silentium præstabunt, dociles ad prædicationem Evangelii, ut Iyobi. 29.9.* Quod non narrat.] *id est, Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16.25.* Videbunt] *id est, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Ecclesiæ Judæorum objicit quòd præcedenti Evangelicæ prædicationi fidem non habeat : ac propterea historiam Christi elegantissimè explicans agnoscit duo quidem esse in Christo quorum nomine offensa est vetus Ecclesia, nimirum infirmitatem Christi, & scandalum crucis; sed adversus has offensionis causas Ecclesiam præmunit, docens Christum & infirmitates & crucem ipsam subiisse propter nos, ac proinde vitam æternam ingressurum esse, & nobis benefacturum donec in eandem vitam perveniamus.

1 °QUIS credit [a] prædicationi nostræ : & ° brachium Jehovæ in quo revelatur?

2 [b] ° Assurgit quidem ° ut tenera planta coram ° illo, & tanquam radix e terra solitaria: non est forma ei neque decor; & quando ° intuemur eum, non *inest* aspectus cur desideremus eum.

3 Contemptus & [c] abjectissimus virorum, doloribus affectus, & ° familiaris morbo; & quasi ° abscondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æstimemus illum.

4 ° Veruntamen ° morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros bajulavit: quamvis nos æstimemus ° eum plaga affectum, percussum [d] a Deo, & afflictum.

5 ° Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris; castigatio ° pacis nostræ imponitur ei, & livore ejus fit curatio nobis.

6 Omnes nos, ut oves erravimus, quisque in viam suam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum [e] pœna omnium nostrûm.

7 ° Exigitur *pœna*, & ipse affligitur, neq; aperit os suum; ut parva pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tonsoribus suis obmutescit : neque aperit os suum.

8 ° Per coarctationem & per judicium tollitur; at ° generationem ejus quis enarraturus est? ° nam exscinditur *quidem* e terra viventium, ° ex defectione populi mei plaga est ipsi :

9 Qui *populus* exposuit ° improbis ° sepulchrum ipsius, & ° diviti in [f] mortem suam : ° eò quòd non fecit violentiam, neque est dolus in ore ipsius :

10 ° At Jehova delectatus conterere ipsum, morbo affecit *dicens*; quandoquidem ° exponit [g] se ipse sacrificium pro reatu, ° videbit semen, prolongabit dies : & delectatio Jehovæ [h] per eum prosperabitur.

11 ° Exemptum molestia [i] seipsum videns satiabitur, cognitione sui ° justificabit justus servus meus multos: quorum iniquitates ipse bajulaverit.

12 ° Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum justis partiatur prędam : pro eo quod profudit in mortem se ipsum, & cum defectoribus annumeratus est, & ipse peccatum multorum perferens pro defectoribus intercessit.

[a] Heb. *auditioni.*
[b] Heb. *ascendit.*
[c] Heb. *desitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*
[d] Heb. *Dei.*
[e] Heb. *iniquitas.*
[f] Heb. *mortes suas.*
[g] Heb. *se reatum anima ipsius: metonymia.*
[h] Heb. *per manum ejus.*
[i] Heb. *animam suam: ut superiore ver. & seq.*

ANNOTATIO.

1 Quis credit] *Postquam propheta summam Evangelicæ prædicationis de regno Christi advenientis explicavit; nunc ostendit quomodo Evangelium Christi Judæis fuit scandalo, & scandalum illud anticipat, exponens historiam perpessionum Christi & consecuturæ gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duę: una est anticipatio, qua Propheta per admirationem traducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præcessit abdicantium, versu 1. altera, qua incredulitatis causas & remedia explicat per narrationem historiæ Christi, & consilii quod Deus iniit de Christo & Ecclesia ejus.* Brachium Jehovæ] *id est, Evangelium, potentia Dei ad salutem credentibus, quod tectum est iis qui pereunt; ut ait Apostolus 2. Corinth. 4.3.* 2 Assurgit] *superiori anticipationi subjicit responsionem Propheta; ut Judæos præmoneret totamq; Ecclesiam, ne unquam de Christo ex specie judicium facerent, sed partim causas perpessionum, partim eventa observarent. Sunt ergo hujus responsionis præcipui loci duo: unus, quo opponit scandalo infirmitatis Christi facta potentiæ ejus miraculosissima, ver. 3. & 4. & scandalo perpessionum Christi, vitiositatem nostram, cujus nomine Christus spondebat in judicio Dei, usque ad ver. 8. alter, quo comparat cum aspectabili infirmitate & ignominia Christi certissimam justissimamq; liberationem & gloriam ejus ex consilio Dei ad commune bonum totius Ecclesiæ, inde ad finem. Priore autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Christi exponitur, duobus versibus: causa verò, in versu 4. & seq. quasi dicat, verum quidem est omnia ista quorum aspectu offendimini in Christo magna esse humanitus; sed quicquid infirmum est in ipso, a nobis est, a nobis suscepit : & nostra causa perlaturus est: quamobrem iniquum est nos de eo offendi qui fidejubet pro offensis nostris, easq; præstat.* Ut tenera planta] *ut supra 11.1.* Illo] *nimirum qui non credit prædicationi, sed Christi speciem ita observat ut offendat in eum, tanquam lapidem allisionis & rupem offensionis, ut supra 8.14.* Intuemur eum] *secundum carnem.* 3 Familiaris morbo] *id est, continenter versans in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato.* Abscondens faciem] *id est, quasi leprosus, ab hominum consortio separatus, & faciem obvelans, ex lege Levit. 13.45.* 4 Veruntamen] *remedium scandali quod percipitur ex infirmitate Christi, hîc exponitur, ut diximus in ver. 2. quòd in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majestatis divinæ documenta curandis hominibus.* Morbos nostros] *id est, omnes infirmitates nostras; ut exponitur Matth. 8.17.* Eum] *non autem nos in ipso.* 5 Nam ipse] *ἐργασία præcedentis dicti, propter nos Christum affici, duobus modis; primùm quòd pecata nostra tollit, deinde quòd pax nostra est, & nos reconciliat Deo per crucem ipsius, Ephes. 2.14.* Pacis nostræ] *id est, pacem nobis conciliatura cum Deo, & prosperitatem omnem comparatura, quas alioqui amiseramus, ut sequen. versu exponitur.* 7 Exigitur pœna] *videlicet iniquitatum nostrarum omnium, ut proximè dictum est.* 8 Per coarctationem] *alterum membrum responsionis, quod per prolepsin hoc versu positum, sequentibus ordine exponitur: quasi dicat propheta, verum quidem est vos non tantùm infirmi-*

infirmitate illa offendi quæ videtur in Christo, verùm etiam maximè ignominioso judicio & morte ipsius: sed non satis est ad præsentem istius constitutionem respicere; quin potius introspiciendus est eventus ille gloriosus ex consilio Dei, qui exponitur inde a vers.10. Nam coarctationis nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda sunt, quæ tum a Judæis, tum agentibus perpessus est. Generationem] *id est, æternitatem, sive tempus quo perduraturus est Christus: nam his verbis inest antithesis. Est quidem sublatus, inquit Propheta; sed ab hac mortali vita in immortalem transmissus, nec jam mori potest, aut mors ultrà ei dominabitur.* Nam exscind.] *exornatio præcedentis antitheseos, cujus prius membrum, hoc & sequente versu; posterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id est, per improbitatem Judæorum, qui deficientes a Deo ex definito consilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Christū in conspectu Pilati; ut loquitur Petrus Actor.2.23. & 3.13. hæc ut ita accipiamus efficit sequentis vers. comparatio.* 9 Improbis] *id est gentibus, quæ olim improborum nomine solebant designari, ut Act.2.23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat.2.15.* Sepulchrum] *id est crucifigendum, trucidandum, & sepeliendum ipsum, synecdochicè.* Diviti] *id est, Pontio Pilato præsidi Judææ, idque in mortem suam, id est, ea lege ut sanguis ipsius super populum & super filios ejus recideret & reposceretur a Deo, si quidem in re peccatum esset: ut Matth.27.25. quamobrem etiam Propheta mortes dixit plurali numero.* Eò quòd] *id est, quia non poterant ferre justitiam, integritatem, & simplicitatem factorum & dictorum ejus: ut Christus ipse Judæis objicit Joan.10.32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepseos, de qua vers.8.* Exponit] *ut Galat.2.20.* Sacrificium] *ut 2.Corinth.5.21. & 1.Pet.2.24.* Videbit semen] *id est filios Dei, quos genturus est in Ecclesia semine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id est, cùm declaratus filius Dei per resurrectionem ex mortuis ascendet in cœlos, tum ipse perfectissima gloria & bonis cumulabitur sedens ad dextram Dei patris omnipotentis, tum in alios profundet dona sua, ut ostendit Paulus Ephes.4.7. & sequen. sic Psalm.16.* Justificabit] *ut Rom.3.26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam salutem Ecclesiæ comparare possit, delendo peccata in cruce, & justitiam cum suis communicando. Est autem hîc alterum argumentum amplificans gloriam Christi; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta sunt, Deus Pater illum omnibus donis instructurus est quæ fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta exposita Christi historia orationem convertit ad Ecclesiam ejus, docens fructus quos ab eo perceptura est: itaque promissiones Evangelicas propheticis figuris explicat, de propagatione & universitate Ecclesiæ, peccatorum remissione, reconciliatione & gratia, gloriaq; & salute æterna in Christo.

1 [a] CANTA [a] sterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu, & claram ede vocem *quæ* non dolet: nam plures *futuri sunt* filii [a] desolatę quàm filii [a] conjugatæ, ait Jehova.

2 [a] Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum, [a] extendantur, ne cohibeto: prolonga funes tuos, & clavos tuos confirma.

3 [a] Nam dextrorsum & sinistrorsum prorumpes: & semen tuum gentes hæreditariò possidebit, ac civitates desolatas efficient habitabiles.

4 [a] Ne timeto, quia non erubesces; & ne ignominia confusa esto, quia non pudebit te: sed verecundię adolescentię tuæ oblivisceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

5 Nam [b] conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus sanctus Jisraëlis, [a] Deus totius terræ, vocabitur.

6 Nam ut [a] uxorem derelictam & dolentem [c] animo revocat te Jehova: & uxorem adolescentiæ, quamvis [a] spreta sis, ait Deus tuus.

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, sed miserationibus [a] magnis congregabo te.

8 Pauculo fervore [a] absconderam faciem meam momento a te: sed benignitate [d] sempiterna misereor tui, ait vindex tuus Jehova.

9 Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *est*, qui juravi non transituras aquas Noachi amplius [a] super terram: sic juro, fore ut non effervescā contra te, & non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent, & hi colles dimoverentur: attamen benignitas mea a te non recedet, & fœdus pacis meæ non dimovebitur, ait miserator tuus Jehova.

11 [a] O afflicta, procellis agitata, consolatione destituta: ecce ego collocaturus sum cum [e] ornamēto lapides tuos, & fundaturus te sapphiris.

12 Et disponam [a] pyropo specularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totū terminum tuum lapidibus [f] delectantibus.

13 [a] Et omnes filii tui [g] edocti erunt a Jehova, amplaque pax filiorum tuorum.

14 Justitia stabilieris: procul esto [a] ab oppressione, quia non timebis; & a terrore, quia non appropinquabit ad te.

15 [h] En, [a] nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te, in te irruat.

16 [a] En ego creavi fabrum sufflantem in ignē prunarum, & proferentem instrumentum ad opus suum; similiter ego creavi interfectorem ad perdendum.

17 [a] Nullum instrumentum formatum contra te prosperabitur, & omnem linguam insurgentem contra te in jus condemnabis: [a] hęc est possessio servorum Jehovæ, quorum justitia est ex me; dictum Jehovæ.

Galat.4.27.

[a] Heb. *extendant: impersonaliter.*

[b] Heb. *conjuges tui factores tui: de sancta trinitate dictum.*

[c] Heb. *spiritu.*

[d] Heb. *seculi. Genes.8.21. & 9.9 & sequent.*

[e] Heb. *fuco: ut 1.Chron. 29.2.*

[f] Heb. *delectationis.*

[g] Heb. *edocti Jehovæ: Joan.6.45.*

[h] He. *en habitando habitabit nullus.*

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpessionibus & gloria consequenti Christi: nunc demum Propheta ad Ecclesiam Christianam sermonem habet; ut quæ filios Dei in Christo esset genitura; quia Christus Ecclesiæ veteri sive Judæorum synagogæ erat scandalo, ut superiore capite dictum est; ac proinde hæc filios ex carne tantùm, non ex promissione gignebat Deo. Sunt autem in hoc capite tres promissiones Evangelicæ, quæ fiunt Ecclesiæ: prima est, de multiplicatione & propagatione Ecclesiæ per totum orbem terrarum, tribus versibus; secunda est*

est de redintegrando Dei fœdere in remissionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, usque ad versum 11. *tertia est de tradenda gloria & salute cum hostium excidio conjuncta, ad finem usque.* Sterilis] *id est, sublimis Jerusalem, Ecclesia libera, mater omnium nostrûm, quæ non secundum carnem gignit, sed secundum spiritum ex fœdere & promissionibus in Christo. Sic autem appellatur Ecclesia Christiana respectu Ecclesiæ veteris, quæ usque ad tempora Christi fuerat conjugata Deo, & filios secundum carnem genuerat.* Desolatæ] *id est, Ecclesiæ illius sterilis, quæ in adventu Christi desolata erat & destituta liberis, ut suprà dixerat* 51.18. Conjugata] *id est veteris Ecclesiæ, cui se Deus sacro connubio junxerat, ut indicatur infrà vers.* 5. *&* 6. 2 Dilata] *id est, ex Ecclesia singulari Judææ fies catholica sive universalis: allegoria, quam sequens versus explicat.* 4 Ne timeto] *secundus promissionum Evangelicarum locus, de peccatorum remissione, hoc vers. reconciliatione, duobus sequent. & gratia æterna, a versu* 7. *ad* 11. 5 Deus totius terræ] *ac non Judæorum tantùm, ut dicebatur priùs.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur a synagoga, ut vers.* 1. Spreta sis] *ex sterilitate, quæ olim probrosa habebatur.* 7 Magnis] *id est æternis, ut exponitur sequente versu.* 8 Absconderam faciem] *id est, sterilem & desolatam reliqueram te: humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdendum omnia.* 11 O afflicta] *tertius promissionum locus de gloria & salute Ecclesiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hhebræam vocem adducti notatione ipsius sic interpretamur hoc loco, & Jechezk.* 27.16. 13 Et omnes] *vide suprà* 11.9. 14 Ab oppressione] *id est, ab omni oppressionis metu abesto animus tuus.* 15 Nullus omnino] *id est, neque ego ipse angustia sum affecturus te, neque alios perpessurus; sed impediturus potentiâ meâ, quæ deinceps confirmatur. simili argumento se ipsum confirmat Christus in sua functione, suprà* 51.7. *& sequent.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promissionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & administrationis jure.* 17 Nullum instr.] *id est, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi; sed in omnibus plus quàm victrix futura es per Christum qui diligit te, Rom.* 8.37. Hæc est possessio] *epiphonema prophetiam claudens, & promissiones omnes asserens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Christus per Prophetam gentes omnes affectas suæ vanitatis conscientia vocat ad fidē in Deum & veram resipiscentiam: hortatur ut doctrinam Evangelii religiosè imbibant: & amplis promissionibus allicit.

1 HEUS quisquis sitit, venite ad istas aquas, & cui nulla est pecunia venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate absque pecunia & absque pretio vinum & lac.

2 Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem vestrum [a] pro re minimè satiatura? [b] auscultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet se hac pinguedine anima vestra.

3 Inclinate aurem vestram, & venite ad me, audite ut vivat anima vestra: & pangam vobiscum fœdus [c] perpetuum, benignitates Davidis certissimas.

4 En testem nationum constituo eum; antecessorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverāt te ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter sanctum Jisraëlis, cùm ornaverit te.

6 Requirite Jehovam, [d] cùm præstò est; invocate eum, cùm est propinquus.

7 Derelinquat improbus viam suam, & vir iniquus cogitationes suas: revertaturque ad Jehovam ut misereatur ipsius; & ad Deum nostrum, quia [e] plurimùm condonat.

8 Non enim cogitationes meæ *sunt ut* cogitationes vestræ, neq; *ut* viæ vestræ viæ meæ: dictum Jehovæ:

9 Sed *ut* alti sunt cœli supra terram; ita altæ sunt viæ meæ supra vias vestras, & cogitationes meæ supra cogitationes vestras.

10 Nam cùm descendit pluvia aut nix de cœlo, rursus illuc non revertitur, sed inebriat terram ipsam, facitque ut pariat ipsa & producat; ut edat semen satori, & panem comedenti.

11 Sic esto verbum meum quod egressum fuerit ex ore meo, non re vertatur ad me vacuum; sed faciat id quo delector, & prosperetur id quod emisero.

12 Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini: ipsi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu, & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco virgulti assurget abies, loco paliuri assurget myrtus: ut sit Jehovæ in nomen, in signum perpetuum *quod* non exscindetur.

[a] Heb. *pro non ad saturitatem.*
[b] Heb. *auscultate auscultando.*
[c] Heb. *seculi: sic vers.* 13.
[d] Heb. *cùm invenitur ipse.*
[e] Heb. *multiplicat condonando: vide Genes.* 12.8.

ANNOTATIO.

1 Heus] *Post generales promissiones factas Ecclesiæ catholicæ per Christum, superiore capite; nunc demum Christus sigillatim regenerandos quosque Ecclesiæ filios provocat primùm ad fidem, usque ad versum* 6. *deinde ad resipiscentiam, usque ad vers.* 10. *ac postremò commendans prædicationem Evangelii, promissiones amplissimas facit singulis ipsum adituris fide & resipiscentia, ad finem usque.* Quisquis sitit] *id est, quisquis suæ ariditatis conscientia pressus expetit beneficia Dei ad spiritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panum, boni, saturitatis, & pinguedinis nomine designantur, hoc & sequente versu: sic Matth.* 5.6. *& Joan.* 7.37. Et cui] *id est, qui non tantùm vita cœlesti, cujus nunc sitientes estis, a natura destituimini; sed etiam omnibus rationibus omnino caretis quibus cœlestis vita comparari possit: nam gratuita sunt piis omnibus donum & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, cui gratis confertur donum Dei.* 2 Cur expend.] *reprehensio causam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Ecclesiam Dei operam consumant in rebus infructuosis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pingues opponuntur.* 3 Davidis] *id est, ea ipsa beneficia quæ olim fœdere*

dere meo Davidi promiseram in Christo, 2. Schem. 7. Certissimas] *id est, firmissimas & constantissimas; prout fuerunt excitato Christo a mortuis, qui non amplius reversurus est in sepulchrum, sed in seculum benignitatem suam Ecclesiæ præstiturus; Actor. 13.34.* 4 En] *παρέκβασις sive digressio duobus versibus, qua Deus Pater filios suos cooptans in Ecclesiam Evangelio Christi, confirmat primùm vocationem Christi in animis eorum omnium qui ab ipso vocantur, hoc vers. deinde verò functionem, qua Christus Ecclesiam ex gentibus promiscuè dicitur collecturus efficacitate spiritus, sequent. vers.* Antecessorem] *id est, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut suprà 2.2. & sequent.* Ornaverit te] *id est, declaraverit te filium suum per resurrectionem a mortuis, assumpserit in cœlos, & glorificaverit; ut cœptum est compleri die Pentecostes, Actor. 2.* 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad resipiscentiam, ut dictum est in vers. 1.* Cùm præstò est] *id est, se vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.* 8 Non enim] *ætiologia, cur Deus homines revocet a viis & cogitationibus ipsorum, hoc & sequente versu, explicans duo verba proximè præcedentia, quòd plurimum condonet Deus. Nam (inquit Deus) etsi facta & cogitationes vestræ videntur in infinitum peccati affines esse, tamen angustiora sunt illa & humiliora factis & cogitationibus meis, quibus sum condonaturus peccata vestra: ego statui, & præstabo efficiamque ut infinitas peccatorum vestrorum, si resipiscetis, infinitis modis a misericordia mea superetur: non est infinitas peccati vestri comparanda cum infinitate misericordiæ & condonationis meæ: sic Psalm. 103.10. & 11.* 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii a magnificentissimis Dei promissionibus in Ecclesiam, quas Deus explicat similitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc versu: deinde verò Ecclesiæ accommodat, sequentibus. De hac autem similitudine vide Matth. 13.3. & sequentib. & Hebr. 6.7. & sequent.* 11 Sic esto] *id est, vos videtote ut sitis bona terra; experimini vos ipsos, & augescite in sensu benedictionum Evangelii.* Id quo delector] *id est, fructum acceptum Deo, qui fructus est spiritus & vitæ, Rom. 8.13. & 14.* Id quod emisero] *id est verbum meum: periphrasis.* 12 Nam] *promissiones allegoricæ lætitiæ & pacis in spiritu, quæ exornantur elegantissimis hyperbolis, ut Psal. 72. & 96. & sequent.* 13 Virgulti] *ut supra 7.19.* Paliuri] *Hhebræam vocem ex etymo sic placuit reddere, quia composita est ex duabus vocibus, quarum una spinam, altera oppressionem & exitium significat, quasi dicas spinam exitialem. Est enim spinis paliurus acutis, ut ait Virgil. Eclog.* Ut sit Jehovæ] *id est, ut de hoc verbo Evangelii, & benedictionibus illud consequentibus celebretur & sanctificetur nomen Dei magis ac magis.*

CAPUT LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & resipiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse, sine distinctione personarum: deinde Judæis gravissimum judicium prænuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oscitantiam, omniumque ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquàm objecit gravissimè, tandem promittit se ne his quidem causis adductum iri ut summo jure cum ipsis agat, sed lugentium prædicit se misererturum, & improbos dejecturum ad stabilendum regnum suum.

1 SIc ait Jehova, 'observate jus, & exercete justitiam: nam [a] proximè salus mea ventura est, & justitia mea revelanda.

2 Beatus 'mortalis *qui* fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; 'observans sabbathum ne prophanet illud, & observans manū suam ne faciat ullum malum.

3 'Neque loquatur alienigena qui se adjungit Jehovæ, dicendo, [b] omnino discrevit me Jehova a populo suo: neque dicat eunuchus, en ego sum 'lignum aridum.

4 'Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui 'observaverint sabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam daturus sum eis in domo mea & intra muros meos spatium & nomen 'melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum daturus sum eorum cuiq; quod non exscindetur.

6 'Alienigenas verò qui adjūxerint se Jehovæ ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit sabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipsos quoque ad 'montem sanctitatis meæ; & lætificabo eos in domo orationis meæ; 'holocausta eorum & sacrificia eorum [d] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur 'omnibus populis.

8 Dictum Domini Jehovæ 'congregantis depulsos Jisraëlis; *illos* 'amplius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus.

[a] Heb. *propinqua est salus mea ad veniendum, & justitia mea ad revelādū: ut Gen. 12.8.*
[b] Heb. *discernendo discrevit.*
[c] Heb. *seculi.*
[d] Heb. *in benevolentiam erunt.* Matthæi 21. 13.

CAPUT LVII.

1 OMNES 'bestiæ [a] agrestes venite ad comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.

2 'Speculatores istius cæci, quotquot sunt non agnoscunt, quotquot sunt canes *sunt* muti, non possunt latrare; indormiscunt, jacent, amant dormitationem.

3 Et isti canes [c] avidissimi non norunt saturitatem; propterea ipsi pascunt se, nesciunt 'docere: quotquot sunt, ad viam suam se convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate illius *una ad alteram*.

4 '*Aut dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante: eritque similis huic dies crastinus, *imò* major, excellentior valde.

5 'Justus perit, & nemo homo reponit in [d] animo: homines inquam [e] benigni recipiuntur nemine advertente, [f] ante adventum 'ipsius mali recipi justum.

6 Ingredi 'pacem, requiescere '*in* cubilibus suis; quisquis ambulat in æquitate sua.

7 'At vos 'appropinquate huc, filii præstigiatricis; semen adulteri, quod scortaris.

[a] Heb. *agri.*
[b] Heb. *in sylva.*
[c] Heb. *robusti anima, id est, desiderio, ut psal. 27.12.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *benignitatis.*
[f] Heb. *ante faciem: ut Genes. 36.6.*

8 'Con-

8 *Contra quem oblectatis vos? contra quem *dilatatis os, *protrahitis linguam? an non estis nati *defectione, semen g *falsum,

9 *Eorum* *qui incaluerunt in lucis, sub *omni arbore virente; jugulantes natos ipsos in torrentibus, sub scopulis petrarum?

10 *Inter læves lapillos torrentis pars tua *est*, illi ipsi sors tua sunt: *etiam in illis fundis libamen, offers munus; *an super istis consolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc ascendis ad h faciendum sacrificium:

12 Etiam *post ostium postemque ponis monimentum tuum, cùm a me retectura te ascendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm *illorum sit, amas concubitum illorum, spatium *amplius* prospicis:

13 Et contemplata *mittis* *ad regem *cum i unguentis, & auges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum usque, & *demittis te usque in sepulchrum:

14 *Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti, animum abjicio: *catervam manus tuæ invenisti, idcirco non ægrotas.

15 *Et a quo sollicita timuisses ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in k animo tuo? *an non me tacente, quemadmodum l olim, etiam me non metueres?

16 Ego indicabo *justitiam tuam, & facta tua *quę non profutura sunt tibi.

17 *Cùm clamveris, eripiant te *congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, intercipiet vanitas: *qui verò recipit se ad me, *possidebit terram, & hæreditariò obtinebit montem sanctitatis meę.

18 Et dicet, *aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 *Nam sic ait sublimis & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, *qui in* sublimi & sancto habito: etiam *cum eo qui attritus est demissusque spiritu *habito*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem m animum contritorum.

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo *obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem *quæstus ejus efferbui & percussi eum; *abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 *Vias ejus video, sed curabo eum: & deducā eum, reddamque consolationes ei, id est, *lugētibus ejus;

23 *Creans proventum labiorū; n *summā pacem, *longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.

24 *Improbi verò *erunt* *ut mare *propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt *cœnum & lutum:

25 *Ita* nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

g Heb. *falsitatis.*
h Heb *sacrificandum sacrificium.*
i Heb oleo.
k Heb. *corde.*
l Heb. *a seculo.*
m Heb. *cons. sic ver. 21.*
n Heb. *pacem pacem.*
Suprà. 48. 22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (qua cōtinetur sūma doctrinæ Evangelicæ) partes præcipuæ sūt tres: prima est propositio doctrinæ Evangelii de fide & resipiscentia, ad omnes homines sine discrimine pertinentis, toto hoc capite; secunda est contestatio sive reprehensio adversus Judæos qui inde a temporibus Jeschahhjæ usque ad tempora adventus Christi contumaces Deo fuisse evincuntur, a versu 1. capitis 57. usque ad versum 17. postrema est narratio tum promissionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem usque.* Observate jus] *id est, resipiscite; nam propinquum est regnum cœlorum: ut Matth. 3. 2. & 4. 17.* 2 Mortalis] *id est, quisquis sit, sive Judæus, sive alienigena, ut deinceps exponitur.* Observans sabbathum] *id est, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius observabantur in sabbatho) & officium in proximos; ac proinde doctrina & vita se conformans voluntati Dei: sic versu 4.* 3 Neque loquatur] *occupatio qua ostendit Propheta non esse cur ex legali ritu (Deut. 23.) sibi metuant ulli ut cooptari possint in populum Dei, quia ritus illi in regno Christi dicuntur perituri.* Lignum aridum] *id est, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Psal. 92. 13. & sequentibus.* 4. Nam ita ait] *explicatio promissionum Dei, quæ superioris occupationis partibus respondet per ὑστέρωσιν.* Observaverint] *id est, sanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fœdere, ut versu 2.* 5 Melius quàm] *id est perpetuum, quod non exscindetur in seculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumque exscindi possit. sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 6 Alienigenas] *alterum membrum responsionis ad occupationem versus tertii.* 7 Montem] *id est Ecclesiam, ut suprà 2. 2.* Holocausta eorum] *id est, spirituales hostiæ; de quibus Rom. 12. 1. nam hæc allegoricè dicuntur a figuris legalibus.* Omnibus populis] *id est, omnibus promiscuè patebit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes sine acceptione personarum; ut Marci 11. 17.* 8 Congregantis depulsos] *ex promissione Deut. 30. 4.* Amplius aggreg.] *id est, alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10. 16. & Ephes. 2. 13. & sequent.*

IN CAPUT LVII.

1 Omnes bestię] *Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulsos Jisraëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus justo judicio suo gentes inimicissimas & ferocissimas contra populum erat accersiturus, Assyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infestarent atque consumerent, hoc vers. deinde causas horrendi istius judicii per contestationem proponit, usque ad versum 17.* Bestiæ] *id est, gentes quas modò nominavimus; sumpta allegoria a grege & feris gregem infestantibus, ut alibi a vite, Psalm. 80. 9. & suprà 5. 7.* 2 Speculatores] *hæc contestatio (quæ est superioris interminationis αἴτιον) exponit primùm oscitantiam & perfidiam ministrorum Ecclesiæ, tribus versibus; deinde populi totius negligentis justos, vers. 5. & 6. postremò his nominibus Deus utrumque ordinem Ecclesiasticum & popularem objurgat, inde a ver. 7.* 3 Saturitatem] *nimirum quæstus & avaritiæ suæ, ut finis versus indicat. quasi dic. quærunt avidissimè quæ sua sunt, non autem quæ sunt Christi: ut Jechezk.*

chezk.34.& Jirmejæ 23. Docere]*id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei.* 4 Aut dicunt] *id est, alii avaritia æstuant, alii perduntur luxu.* 5 Justus perit] *altera pars αἰτίου de oscitantia populi, ut diximus vers.2.* Ipsius mali]*quale denuntiavit Deus suprà ver.1. sic de Chanoco dicitur, Sapient.4.10. & de Abrahamo, Genes.15.15. & de Chizkija, 2.Reg.20.18. & 19. & de Joschija, 2.Reg.22.20.* 6 Pacem] *apud Deum, relictis quacunque ratione agitationibus mundi.* In cubilibus suis] *id est; in sepulchris, quæ sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionis diem.* 7 At vos] *objurgatio, ut diximus vers.2. qua Deus Judæis omnibus antiquam & a parentibus traductam improbitatem exprobrat, cùm matrem præstigiatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque scortatorem vocat.* Appropinquate]*nimirum ad contestationem causæ & judicium, ut suprà 41.1.* 8 Contra quem] *contestatio confirmans duo crimina objecta præcedente versu; primùm quidem parentum, hoc & sequente versu; deinde verò ipsorum, ver.10. & seq. q.d. nónne contra me spectant hæc omnia, & in me sunt contumeliosa?* Dilatatis os]*ut Psal.22.14. & 35.21.* Protrahitis linguam]*ad ludibrium & contumeliam.* Defectione]*id est, matre impura quæ defecit a me.* Falsum]*id est, patre adultero: ut superiore versu.* 9 Qui incaluer.]*nimirum in sua scortatione spirituali, servientes dæmonibus, ac non Deo.* Omni arbore] *prout factum fuisse a temporibus Achazi legimus, 2.Reg.16.3. & 4.* 10 Inter læves] *altera pars contestationis, ut dictum est ver.8. q.d & tu ambulas nunc quoque in peccatis parentum tuorum; ista est hæreditas tua, peccati illorum æmulatio omnibus in locis; in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc vers. & in excelsis palàm, vers. sequente; etiam in domo mea, vers.12. nec dum tibi satis est, vers.13. & 14.* Etiam] *videlicet ut majores tui.* An super istis]*indignantis exclamatio pathetica. q.d. an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illatas ulciscerer?* 12 Post ostium]*ubi verba suæ legis inscribi mandaverat Deus, Deut.6.9. & 11.20.* Illorum] *videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine.* 13 Ad regem] *Assyriæ Tiglathpeleserum, 2.Reg.16.7.* Cum unguentis]*id est, omnibus modis te comparans ut impurissimum scortum, & alliciens exteros qui scortentur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Jechezk.16:33.* Demittis te] *ut cùm dixit Achaz, servus tuus & filius tuus sim, 2.Reg. ibidem: elegantissima hyperbole.* 14 Amplitudine] *id est, pertinacissima fuisti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos.* Catervam manus tuæ]*id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad manum judicio tuo.*
15 Et a quo]*conclusio præcedentis contestationis. q.d. quid plura? scortum es impudentissimum, quòd neminem vereris, a nemine tibi metuis; sed palam pervicacissimè gloriaris in scortatione tua, ut suprà 3.10.* An non]*q.d. nónne etiam porrò pergeres, si dissimularem ampliùs & reticerem impuritatem tuam? vide Eccles.8.10.* 16 Justitiam tuam]*antiphrasis ironica.* Quæ non profut.]*id est, non poterunt servare te, ut exponitur principio sequentis versus.* 17 Cùm clamaveris] *concessio ironica, transitum comparans ad postremam concionis partem, de funesto improborum casu & bonorum salute: quæ duæ partes κατὰ πρόληψιν enuntiatæ his duobus versibus exornantur postea & copiosius exponuntur per ὑστέρωσιν, ad finem usque capitis.* Congregationes tuæ]*de quibus suprà vers.14.* Qui verò] *non autem tu cum omnibus catervis & congregationibus tuis.* Possidebit terram] *id est, tum ipse benedictiones meas (quarum symbola sunt terra & mons Tzijonis) obtinebit, hoc vers. tum etiam ut alii commodè obtineant procurabit.* 18 Aggerate]*id est, adhibete quæcunque commoda sunt ad promovendam Ecclesiam, & removete incommoda: allegoria, ut suprà 40.3. & 4.* 19 Nam sic ait] *exornatio antecedentis prolepseos, qua Deus confirmat se utrumque effecturum potentia sua, ut serventur electi, usque ad versum 24. & improbi malè pereant, duobus ultimis.* Qui in sublimi] *id est, qui e cœlis revelo, & suo tempore revelaturus sum ampliùs sanctitatem & potentiam meam, tum super humilitatem piorum, de quibus proximè; tum super infidelitatem & injustitiam impiorum, Rom.1.18.* Cum eo]*id est, et ac sum. humanitus dictum.* 20 Obrueretur]*ut Psalm.61.3. & 102.1.* 21 Quæstus ejus]*de quo suprà ver.3.* Abscondendo me] *humanitus dictum, ut Psal.10.1.* 22 Vias ejus]*q.d. novi quidem totam vitam eorum impuram esse, sed tamen propter me curaturus sum.* Lugentibus]*ut Matth.5.4.* 23 Creans prov.]*id est, efficiens magnificentissimè & potentissimè, ut consolationes (quæ περιφραστικῶς proventus labiorum, id est sermonū Dei, appellantur) locum in piis habeant.* Summam pacem]*id est, perpetuam & constantissimam quietem ab antecedentibus malis, facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est justitia & pax & gaudium per spiritum sanctum. Rom.14.17.* Longinquo &]*id est, æquè alienigenis ac Judæis ipsis; ut suprà 56.3. Actor.2.39. & Ephes.2.17.* 24 Improbi verò]*alterum membrum prolepseos, ut diximus in versum 19.* Ut mare propul.]*id est, nullam habebunt pacem, ut seq. versu exponitur.* Propulsum]*videlicet ventis, flatibusque externis, & fluxu ac refluxu suo, tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum pertinent, quia tum ipsi per se, tum adventitio impulsu agitantur.* Cœnum &]*id est, impurissima omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejicitur exagitato mari, quo magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamitatum procellis.*

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimumque jejuniorum usum explicat, & promissiones adducit ipsis eventuras si pietatem in Deum & officia in proximum coluissent: deinde quòd non obvenerint promissiones, in causa fuisse ostendit non imbecillitatem Dei, sed Judæorum scelera: quæ postquam Propheta suo & popularium nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo propter nomen suum adversarios suos profliget, salutem Ecclesiæ conferat, eamque regat spiritu & verbo.

1 EXCLAMA gutture, ne cohibeto, tanquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo defectionem ipsorū, & domui Jahhakobi peccata ipsorum:

2 Ut ut me [a] quotidie requirāt & scientia viarum mearum delectentur: velut gens quæ justitiā facit, & jus Dei sui non derelinquit; rogēt me jura justitiæ, accessu Dei delectentur.

[a] Heb. *die die.*

3 Quare

3 *Quare dum jejunamus, *dicitis*, non respicis? dum affligimus animam nostram, non agnoscis: *en, quo die jejunatis, [b] præstatis id *quod delectat, ut omnes *labores vestros exigatis.

4 En ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno *improbissimo; non jejunatis, [d] (prout sunt hæc tempora) *ut efferatis in excelsum vocem vestram.

5 * An hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an incurvare ut juncum caput suum? an *ut quis* *cilicium ac cinerem *sibi* sternat? an hujusmodi vocabis jejunium, & diem [e] acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis *nexus improbitatis, dissolvatis *fasces [f] loris *vinctos*: ac dimittatis conquassatos *ut sint* liberi, & omne lorum disrumpatis ?

7 Nónne ut partiaris esurienti panem tuum, & pauperes [g] ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & *a carne tua non abscondas te?

8 *Tunc erumpet velut aurora * lux tua, & sanitas tua protinus efflorescet, & anteibit te *justitia tua, gloria Jehovæ [h] extremum agmen tuum aget.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, vociferanti dicet, ecce me: * si amoveris [i] ab animo tuo lorum, [k] porrectionem *digiti, & elocutionem vanitatis;

10 *Exprompseris verò famelico animum tuum, & animam afflictam satiaveris: tum exorietur *in tenebris lux tua, & in caligine tua tãquam meridiana *lux*;

11 Nam ducet te Jehova jugiter, & exsatiabit in [l] summa ariditate animum tuum, ossaq; tua expedita reddet: erisq; tanquam hortus irriguus, & velut scatebra aquarum, cujus nõ fallunt aquæ:

12 *Ædificabuntq; ex te *geniti* desolationes [m] antiquas, fundamenta [n] per multas generationes *jacentia* eriges: deniq; [o] vocaberis instaurator ruinæ, restitutor semitarũ in habitationẽ.

13 Si averteris a sabbatho pedem tuum, ne facias *id quo delectaris die [p] sancto meo; & vocaveris sabbathum delicias, sanctum Jehovæ, honoratum, honoraverisque ipsum non exercendo vias tuas, non præstando id quo delectaris, aut loquendo verbum:

14 Tunc oblectantem te in Jehova, *veham te supra excelsa terræ: & faciam [q] ut fruaris possessione Jahhakobi patris tui, *quia os Jehovæ loquitur.

[b] Heb. *inventis tis delectationem: sic ver.* 13.
[c] Heb. *improbitatis.*
[d] Heb. *ut est hæc dies, ut audire faciatis.*
[e] Heb. *benevolentiæ.*
[f] Heb. *lori.*
[g] Heb. *rebellatos, id est, expulsos ac si rebelles essent.*
[h] Heb. *colliget te: ut Numer.* 10.25. *& suprà* 52.12.
[i] Heb. *e medio tui.*
[k] Heb. *porrigere digitum, & loqui vanitatem.*
[l] Heb. *siccitatibus.*
[m] Heb. *seculi.*
[n] Heb. *generationis: & generationis.*
[o] Heb. *vocabitur tibi sapiens.*
[p] Heb. *sanctitatis meæ.*
[q] Heb. *ut comedas.*

CAPUT LIX.

1 *EN non est brevior manus Jehovę quàm ut servet, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:

2 Sed iniquitates vestræ *disterminant inter vos [a] & Deũ vestrum; & peccata vestra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.

3 Nam manus vestræ contaminatæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra loquuntur falsum, lingua vestra perversitatem loquitur.

4 Nemo est, *qui clamet pro justitia, & nemo qui disceptet pro fide: *quisque* [b] confidit rei inani, & loquitur vanum, *concipit laborem, & parit mendacium.

5 *Ova aspidis excludunt, & *telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aspergitur, **quasi* irrumpat vipera.

6 * Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient se factis suis: facta illorum sunt facta [c] iniqua, & opus violentiæ *est* in manibus eorum.

7 *Pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad fundendum sanguinem innoxium: cogitationes eorum sunt cogitationes iniquæ, vastitas & contritio in * aggeribus illorum *est*.

8 *Viam pacis ignorant, & nullum *est* jus in orbitis illorum: semitas suas depravant *istis, cuique incedenti [d] per aliquam earum; *hic* * expers est pacis.

9 *Idcirco procul existente jure a nobis, & *non assequente nos justitia, dum expectamus lucem ecce *tenebræ, *summum splendorem *expectantes* in summa caligine ambulamus.

10 *Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipso meridie tãquam intempesta nocte, in rebus pinguissimis similes mortuis *sumus*:

11 Fremimus sicut ursi quotquot sumus, & velut columbæ [f] continenter gemimus: expectamus *jus, sed nullum adest; salutem, sed procul abest a nobis.

12 Nam multiplicatę sunt defectiones nostræ coram te, & peccatorum nostrorum quodque testatur contra nos: defectiones enim nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostræ; agnoscimus ista:

13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehovã, & avertere nos [g] a sequendo Deo nostro; loqui oppressionem & apostasiam, concipere & meditari ex [h] animo verba [i] falsa.

14 Sic aversum est retrorsum jus, & justitia e longinquo consistit: quia corruit in platea veritas, & æquitas *non potest incedere.

15 Imò est ipsa veritas sublata, & qui recedit a malo *facit ut insanus habeatur: *quod videt Jehova, & malum videtur in oculis ejus, nullum esse jus.

16 * Cùm itaque vidit nullum esse virum, & obstupuit nullum esse *interventorem; salutem attulit *ei *brachium ipsius; & *justitia ipsius, hæc fulcivit eum:

17 Nam *induit justitiam *quasi loricam, & *galeam salutis capiti suo; induit inquam, vestium ultionis indumentum, & amicivit se zelo quasi pallio.

18 Planè secundum facta, planè secundum *ea* rependet, æstum hostibus suis, retributionem inimicis suis; * insulis ipsis retributionem rependet:

19 Ut revereantur inde ab occasu nomen Jehovæ, & inde ab ortu solis gloriam ejus: cùm invadentem *tanquam fluvium hostem, spiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;

20 Et advenerit *Tzijoni vindex; & [k] conversis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.

21 *De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum istis, ait Jehova; spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo: non recedent ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, [l] ex hoc tempore usque in seculum.

suprà 52.
[a] Heb. *& inter Deum.*
[b] Heb. *confidere super inanitate. & loqui vanum, concipere laborem, & parere, infinitus pro finito modo.*
[c] Heb. *iniquitatis: sic seq. versu.*
[d] Heb. *per eam.*
[e] Heb. *splendores in caliginibus.*
[f] Heb. *gemendo.*
[g] Heb. *a post Deum nostrum.*
[h] Heb. *corde.*
[i] Heb. *falsitatis.*
[k] Heb. *conversis defectionis.*
[l] Heb. *ex nunc.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Exclama] *Hujus concionis (qua Propheta pergit explicare indignissima Judæorũ facta & cõparare cũ infinita Dei misericordia) summæ partes sunt quatuor: exordium, paucis complectens concionis argumentum, duobus versibus; propositio gravissimæ contestationis inter Deum & populum, reliquo capite; confirmatio juncta confutatione, capite 59. usque ad versum 21. & conclusio a promissione magnificentissima, versu ultimo. Est autem exordium sumptum a mandato Dei, quo Propheta instructum se & armatum esse, adeóque impulsum ostendit, ut cum malitia Judæorum certet.* Gutture] *videlicet toto, pro eo quod est, plenis faucibus, quàm maxima voce poteris contende: ut illud (ne cohibeto) quod proximè sequitur ostendit.* Tanquam bucc.] *id est, supra modum: quibus verbis melius significatur tum servorum Dei audacia, tum populi surditas obfirmata.* Defectionem] *quæ describitur inde a versu 3.* 2 Ut ut me] *id est, quamvis hypocritæ sint, & viros bonos simulent externa specie.* Requirant] *in speciem videlicet: sic reliqua hoc vers.* Accessu Dei] *id est, templi, in quo sedem collocaverat Deus.* 3 Quare] *propositio summi argumenti a populo objecti per expostulationem, cujus nomine deinceps cum eo contestatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18.9. & sequentibus.* En quo die] *responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primùm redargutionem hypocriseos popularis, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga* ἀνυποκρίτους, *inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonstrantur, primùm quod jejuniorum dies consumunt in maleficiis, deinde quòd ne jejunia quidem ipsa ad suum usum conferunt, hoc & sequente versu.* Quod delectat] *id est, rerum vestrarum eo commodiùs & diligentiùs satagitis, quod magis vos delectat, quàm ullus cibus aut potus; tanta flagratis avaritia, ut suprà 57.3.* Labores vestros] *ut Proverb. 5.10.* 4 Ut efferatis] *quæ germana est causa cur jejunium Deus instituerat, Levitici 16.29. & 23.27.* 5 An hujusmodi] *exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus versibus.* Cilicium accin.] *simulato luctu, ut Ijobi 2.8. & 12.* 6 Nexus inprob.] *id est, fratres vestros vobis improbissimè nexui deditos, & in servitutem tractos contra legem, Levit. 25.39. & Deut. 15. sic Nechem. 5.2.* Fasces loris] *id est, sarcinas gravissimas, quibus supra modum oneratis fratres vestros. Nam quo graviores sunt sarcinæ, eo validiùs compinguntur loris: sic interdicitur inhumanitate per synecdochen, ut contrà sequente versu imperatur humanitas.* 7 A carne tua] *id est, fratre tuo: sic Nechem. 5.5.* 8 Tunc erumpet] *altera pars, nimirum confirmatio promissionum Dei (ut diximus versum. 3.) hypothetica sive conditionalis. si populus integrè proximis benefaceret, usque ad versum 13. & Deum coleret, ver. 13. & 14.* Lux tua] *id est, pax & prosperitas gloriosa, ut Esther. 8.16.* Justitia tua] *id est, Christus justitia nostra, Jirmejæ 23.6. & 33.15. vide suprà 52.12.* 9 Si amoveris] *id est, si animo, opere, & sermone aversaberis inhumanitatem, & ab ea abstinebis.* Digiti] *id est, manus ad ullum opus improbum, aut etiam extremi digiti* ἐμφατικῶς. 10 Exprompseris] *id est, ex animo liberaliter, hilariterq́ communicaveris cum difficultatibus illius.* In tenebris] *id est, nulla tanta adversitatum caligo futura est, quin tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quam duo sequentes versus exponunt.* 12 Ædificabuntq́;] *id est, omnia per te & tuos quasi recreabuntur, utcunque fuerint conturbata.* 14 Veham te] *ut Deuter. 32. 13.* Quia os Jehovæ] *ætiologia promissionum omnium a persona Dei, transitionem comparans ad confutationem sequentem.*

IN CAPUT LIX.

1 En non est] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promissionumq́ præcedentium: qua Propheta primùm potentiam Dei & voluntatem asserens, vers. 1. peccata, ut calamitatum causas populo exprobrat, usque ad versum 9. deinde cùm suo ipsius, tum populi totius nomine confitetur illa coram Deo, usque ad versum 16. postremò confirmat Deum potentia sua propter se promissiones suas nihilominus effecturum in Christo, usque ad versum ultimum.* 2 Disterminant] *velut interjectus paries, ut Jechezkel. 43.8.* 4 Qui clamet pro] *id est, causam justam agendam suscipiat, aut propugnet fidem.* Concipit] *ut Psal. 7.15.* 5 Ova aspidis] *allegoriæ vehementissimæ, ad figurandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque perniciem.* Telas aranei] *ut Ijobi 8.14. & 15.* Quasi irrumpat] *gradatio elegantissima. quasi dicat, etiam cui asperguntur guttæ istorũ venenatorum operum, is perinde afficitur ac si repentè in ipsum vipera irrueret: tanta inest vis malo.* 6 Telæ illorum] *id est, utcũque aliis damnosi fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipsos perventurum est.* 7 Pedibus suis] *hæc verba non tantùm ad Judæos istius temporis pertinuisse ostendit Apostolus, Rom. 3.15. & sequentib. sed etiam ad omnes homines, quatenus deficiuntur gloria Dei & considerantur extra Christum. Quapropter etiam Propheta ipse cum populo suo communiter peccata sua confitetur, vers. 9 & sequentibus.* Aggeribus] *id est, viis aggestis ipsorum studio.* 8 Viam pacis] *id est, neque apud se, neque cum aliis sciunt pacem colere, ut suprà 57.24.* Istis] *nimirum singulis obviam incedentibus, ut sequentium verborum exegesis docet.* Expers est pacis] *id est, per istorum importunitatem nemo degit in pace & prosperitate, ut sequens confessio peccatorum ostendit.* 9 Idcircò] *secunda confirmationis pars; qua propheta & populus confitentur justitiam castigantis Dei, & peccata sua, ut dictum est in versum 1.* Non assequente] *nimirum quamvis nos ea sit persecutus misericors Deus.* Tenebræ] *id est, omnis adversitas, ut contrà lucis nomine prosperitatem significare diximus, suprà 58.8.* 10 Palpamus] *id est, ita conturbati sumus justo Dei judicio, ut ne præsentibus quidem commodis iisq́ amplissimis sciamus uti.* 11 Jus] *nimirum a Domino, qui populi sui salutem curæ sibi futuram promisit.* 14 Non potest inced.] *nimirum per plateam, id est, quia ne in publico quidem veritatem & æquitatem colimus, ut sequens versus confirmat.* 15 Facit ut insanus] *id est, propinat se deridendum omnibus cum suo justitiæ & æquitatis studio; adeò corrupta sunt tempora: ut 2. Reg. 9.11. & Sapient. 5.4.* Quod videt] *conclusio confessionis* ἀνανταπόδοτος.

q.d. ac

q.d.ac proinde nos ita ſerverè caſtigat Deus. 16 Cùm itaque] *tertium confirmationis membrum, quo Deus miſero populo & peccata ſua confitenti (ut antè vidimus) aſſerit ſe nihilominus præſtiturū promiſſiones ſuas. ut dictum eſt in verſum 1. Itaque primùm Dei potentiam velut armatam figurat humanitus, duobus verſibus; deinde effecta, nimirum publica ipſius judicia in adverſarios, & conſervationem Eccleſiæ, tribus ſequentibus.* Interventorem] *id eſt, hominem ullam pium, qui poſſet intercedere ad ſervandum Eccleſiam, niſi idem fuiſſet Deus.* Ei] *nimirum viro qui neq; ſe ipſum poterat ſiſtere coram Deo, neq; pro altero intercedere; ſed jam erat in peccatis mortuus, Epheſ.2.1.* Brachium] *i. Chriſtus, potentia Dei, & ſapientia Dei, 1.Cor.1.24.* Juſtitia ipſius] *idem Chriſtus, qui factus eſt nobis ſapientia a Deo, juſtitiaq;, & ſāctificatio, & redemptio, 1.Cor.1 30.* 17 Induit] *videlicet Chriſtus interventor noſter, regnum ſatanæ poteſtatémq; tenebrarum debellaturus.* Quaſi loricam] *ut Epheſ.6.14.* Galeam ſalutis] *ut Epheſ.6.17.& 1. Theſſa.5.8.* 18 Inſulis ipſis] *id eſt, omnibus ad unum rependet, etiam longinquiſſimis.* 19 Tanquam fluvium] *id eſt, exundantem ſummo impetu contra Eccleſiam ipſius non tantùm ſtiterit ſuo ſpiritu; ſed etiam perdomuerit, atque expulerit. Comparatio aquarum exundantium cum hoſtibus Eccleſiæ; ut Pſal.124.* 20. Tzijoni] *id eſt Eccleſiæ, ut ſequentia ſonant.* 21 De me autem] *concluſio ab elegantiſſima promiſſione ſpiritus Dei & Chriſti, manſuri in æternum cum Eccleſia ejus, & docturi omnia quæ dixit Chriſtus, Joan.14.16.& 26.& capitibus ſeq.*

CAPUT LX.

Propheta Eccleſiam (ad cujus ſalutem Chriſtus gratuita miſericordia a patre miſſus eſt) primùm excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum: deinde oſtendit quàm numeroſa potenſq; futura ſit acceſſione gentium: & poſtremò promiſſiones explicat de ſalute, proſperitate, & gloria æterna quam Deus collaturus eſt in Eccleſiam per Chriſtum.

1 SURGE, luce, quandoquidem advênit lux tua: & gloria Jehovæ ſuper te orta eſt.

2 (Nam ecce tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut ſuper te oriatur Jehova, & gloria ejus ſuper te conſpicua ſit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad ſplendorem [a] exortum tibi.

4 Attolle circumquaque oculos tuos & aſpice; omnes iſti congregantes ſe accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuę ad latus [b] tanquam a nutriciis apportantur.

5 Tunc timebis, deinde conflues; expaveſcet quidem, ſed dilatabitur cor tuum: quando mutabitur erga te fremitus maris, copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum operiet te, dromades Midjanis & Hhephæ, omnes e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudeſque Jehovæ prædicabunt:

7 Omnes greges Kedaris congregabuntur ad te, arietes Nebajothi miniſtrabunt tibi: [c] aſcendentes altare meum accepti erunt, ita domum ornatus mei ornabo.

8 (Cujus *eſſent* iſti qui ut denſa nubes convolant, & velut columbæ ad feneſtras ſuas?)

9 Nam me inſulæ expectabunt, & claſſes Oceani inprimis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum ſuum & aurum ſuum ſecum; ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad ſanctum Jiſraëlis, quando ornabit te.

10 Et ædificabūt alienigenæ muros tuos, & Reges eorum miniſtrabunt tibi; cùm fervore meo percuſſero te, & benevolentia mea miſerebor tui.

11 Nam [d] apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earū adductis.

12 Nam gens ipſa & regnum quæ non ſervient tibi peribunt; & hæ gentes [e] penitus deſolabuntur.

13 Gloria Libani ad te perveniet, abies, tæda, arboreſque opacæ pariter; ad ornandum locum ſanctuarii mei, ut locum pedum meorum cohoneſtem.

14 Et adibunt te [f] demiſſe filii affligentium te, & incurvabunt ſe ad plantas pedum tuorum quicunque ſpernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem ſancti Jiſraëlis.

15 Pro eo quòd fuiſti derelicta & exoſa, adeò ut nullus pertranſiret; contrà [g] diſponam tibi excellentiam perpetuā, gaudium [h] cujuſque generationis.

16 Nam ſuges lac gentium, & mammas Regum ſuges; ut experiaris me Jehovam eſſe ſervatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robuſtū Jahhakobi.

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam [i] tibi præfectos pacis, exactoreſque juſtitię tibi.

18 Non audietur ampliùs violētia in terra tua, vaſtatio aut contritio in terminis tuis; ſed prædicabis ſalutem *in* muris tuis, & *in* portis tuis laudem.

19 Non erit tibi ampliùs ſol in lucem diurnam & quod ad ſplendorem lunæ, non illuſtrabit te: ſed erit tibi Jehova luci [k] perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

20 Non occidet ampliùs ſol tuus, & luna tua non recipiet ſe: nam Jehova tibi erit luci perpetuæ; itaque completi erunt dies luctus tui:

21 Et populares tui quotquot erunt juſti, in ſeculum hęreditariò poſſidebunt terram; ut ſurculus plantarum mearum, opere manuū mearum, glorietur.

22 Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numeroſam: ego Jehova tempore ſuo accelerabo iſtud.

[a] Heb. *ortus tui. ſuprà 49.18.*

[b] Heb. *nutricantur.*

[c] Heb. *aſcendent in benevolentia altare meum.*

[d] Heb. *aperient.*

[e] Heb. *deſolando deſolabuntur.*

[f] Heb. *demittendo.*

[g] Heb. *diſponam te excellentiæ ſeculi: hypallage.*

[h] Heb. *generationis & generationis.*

[i] Heb. *præfecturam tuam pacis, & exactores tuos juſtitiæ.*

[k] Heb. *ſeculi: ut ſuprà ver. 15. Apocal.21. 23.*

ANNOTATIO.

1 Surge] *Poſtquam Deus ſe unum autorem ſalutis Eccleſiæ fore confirmavit propter gloriam ſuam, præcedente capite; nunc demum Eccleſiam comparata hac ſalute excitat, ut Dei beneficia erga ſe agnoſcat,* & tis

& iis in sempiternum perfruatur. Sunt itaque hujus capitis tres partes in universum: prima, qua Deus Ecclesiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribus versibus; secunda, qua narrat vocationem efficacem, ministerium, & officia gentium ad Ecclesiam confluentium, a ver. 4. ad 15. tertia, qua narrantur beneficia qua Deus ipse in Ecclesiam ex Judæis & gentibus adunatam collaturus est, inde ad finem usq. Luce] id est, lucernam sive facem Evangelii qua tu illustrata es, gentibus præfer. Lux tua] Christus, qui idem lux vera est, quę illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan. 1. 9. Gloria Jehovæ] id est, gloriosum ministerium Evangelii per Christum, ut ostendit Apostolus 2. Cor 3. 7. & sequentibus & 4. 4.
2 Tenebræ operiunt] id est, adhuc gentes sedent in tenebris ignorationis Dei. Oriatur] id est, hic exortus perlustret gentes alias illustratione Evangelii Christi, ut suprà 2. 2. & sequent. 4 Attolle] secunda pars, ut diximus in versum 1. qua Deus per hypotyposin demonstrat quantus repentè futurus sit fructus prædicationis Evangelii; nimirum quòd concursuræ sunt gentes infinito numero, vers. 4. & 5. Deum in Ecclesia culturæ & ei ministraturæ, inde ad versum 15. Tanquam a nutr.] ut suprà 49. 22. 5 Tunc timebis] amplificatio elegantissima ad figurandum maximam concursationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, si quis repentè maximas turbas concursantes viderit, primùm commovetur animus illius, deinde agnitis illis confirmatur; ita futurum est ut commovearis præ multitudine hominum se adunantium tibi, & obstupescat animus tuus admiratione, ut Actor. 10. 45. Deinde] i. deposito tandem timore, vicissim populis concursantibus occurres, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Actor. 10. 45. & 11. 1. & seq. Dilatabitur] lætitia & charitate erga illos, ut 2. Cor. 6. 11. & 7. 3. Mutabitur] i. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut sequentia verba explicant. 6 Operiet te] i. terram tuam: sunt autem hæc omnia allegoricè dicta ratione Judææ, ubi tum stabat Ecclesia. Hhephæ] populi inter Midjanitas, dicti a primo Midjanis filio, Gen. 25. 4. E Scheba] vide Gen. 10. 7. 7 Kedaris] vide Psal. 120. 5. Nebajothi] qui Nabathæis in Arabia petræa nomen dedit, primogeniti Jischmahhelis, Gen. 25. 13. 8 Cujus essent] nimirum alterius præter me? sic enim antecedentium & consequentium ratio postulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promissiones suas de multiplicatione Ecclesiæ. Ut densa nubes] id est, confertis agminibus, atque levissimè: nam levitas nubium est propria; ut suprà 19. 1. Fenestras suas] id est, columbarii sui: nam columbæ quæ natura sociales sunt, cum piis, & columbarium cum Ecclesia comparatur. 9 Nam me insf.] exornatio præcedentis promissionis, ver. 7. qua allegoricè demonstrat Deus primùm pios omnes operam consumpturos, in ornanda Ecclesia, duobus versibus; deinde Ecclesiam vicissim omnibus apertam fore, vers. 11. postremò hostium alios judicio Dei perituros, ver. 12. alios verò Deo se tandem & Ecclesiæ ipsius submissuros, utcunque fuerint magnifici, ver. 13. & 14. Inprimis] id est, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde verò propter me in ornanda Ecclesia mea laborabunt, & quidem ornanda personis, ac rebus suis omnibus pro facultate sua. Ornabit te] præsentia sua, & sanctificatione spiritus per verbum.
10 Cum fervore] ut suprà 5. 8. & 57. 20. 11 Apertas tenebunt] nimirum ministri Ecclesiæ, quorum opera Deus utitur ut singulis horis animæ lucrifiant Christo, & intromittantur in Ecclesiã. 12 Nã gens ipsa] anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente versu: at periculum est (dixerit quispiam) ne hostes Ecclesiæ eo faciliùs in ipsam involent: minimè verò, inquit Propheta. nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut sub jugum missi ministrabunt tibi. 13 Gloria Libani] id est, per istos, tanquàm mancipia & serviles operas, præstabuntur tibi ministeria omnia quæ opus erunt ad excolendam te: allegoria sumpta a Nethinæis, servis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro 1. Reg. & in libris Hhezræ & Nechemjæ. Locum sanctuarii] id est, templum meum, quod est Ecclesia. 15 Pro eo quòd] tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipse Catholicam Ecclesiam suam prosecuturus est, ut diximus in versum 1. quæ beneficia generatim promissa, hoc ver. sequentibus exornantur. 20 Sol tuus] id est, prosperitas tua illustrior luce ipsa Solis & Lunæ, quam allatura est tibi perpetua præsentia Domini; ut altera pars versus indicat. 21 Ut surculus] id est Christus, cui tanquam surculo e stirpe Davidis, suprà 11. 1. insita sunt Ecclesiæ membra a Domino. Plantarum] id est, piorum Ecclesiæ membrorum, qui tanquam malleoli aut taleæ inoculantur aut emplastrantur in Christo per spiritum, ut sit Ecclesia una gloriosa in ipso: sic infrà 61. 3. 22 Parvus] explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffunditur admirabili Dei operatione, sic piorum etiam minimus in infinitum propagetur. Accelerabo] id est, efficiam ut quàm celerrimè Christiana Ecclesia propagetur.

CAPUT LXI.

Christus prædicans plenitudinem spiritus a Patre acceptam & vocationem suam, exponit beneficentissimas suas operationes in Ecclesiam, fore ut omnia servant Ecclesiæ, & Ecclesia Deo ex novo fœdere: quapropter de administratione sua gratulans Deo & Patri, ostendit se ornaturum esse Ecclesiam sponsam suam justitia, vita, & gloria æterna; eandémque salutem ab administris suis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

Luca. 4. 18.

1 [a] SPIRITUS Domini Jehovæ *est* super me: [a]eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum mansuetis, misit me [a]ad obligandum fractos [a]animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergastuli,

[a]Heb. *corde.*

2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei nostri; ad consolandum omnes lugentes:

[b]Heb. *benevolentiæ.*

3 Ad *consolationem* adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco [a] cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco spiritus [a] contracti: ut vocentur illi [a]quercus justitiæ, [a]ut planta Jehovæ glorietur:

4 [a]Ut ædificent desolationes [c] antiquas, solitudines priscas restituant; renoventque civitates [d]desolatas, solitudines [e]multarum generationum.

[c]Heb. *seculi: sic vers. 7. & 8.*

[d]Heb. *desolationis.*

[e]Heb. *generationis & generationis.*

5 [a] Nam adstantes extranei pascent greges vestros; & alienigenæ agricolæ *erunt* vestri, & vinitores vestri:

6 Vos verò sacerdotes Jehovæ vocabimini, ministri Dei nostri [f] dicemini; [a]opibus gentium fruemini, & gloria earum summè efferetis vos.

[f]Heb. *dicetur vobis.*

7 Loco pudoris veſtri ' dupli, & ignominiæ *quam* cantabant 'horum portionem *eſſe*, idcirco in terra illarum ' duplum hæreditariò poſſidebunt, lætitia perpetua his futura eſt.

8 ' Quia ego Jehova 'amo jus, odi rapinam conjunctam 'holocauſto ; ideo ' diſponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum pangam eis.

9 'Et innoteſcet in gentibus ſemen eorum, & prognati eorum g inter populos ; omnes videntes eos agnoſcent eos, eſſe ſemen *cui* benedicit Jehova.

g Heb. *in medio populorũ.*

CAPUT LXII.

a Heb. *gaudendo gaudeo.*

1 a' OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo ; quia induit me veſtibus ſalutis, pallio juſtitiæ amicivit 'me : tanquam ſponſum *qui* adminiſtrat 'ornatum, & veluti ſponſam ornantem ſe inſtrumentis ſuis.

2 ' Nam ut terra profert germen ſuum, & ſicut hortus ſata ſua producit ; ita 'Dominus Jehova producturus eſt juſtitiam, & laudē coram omnibus gentibus.

3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruſchalaima non quieſcam : 'donec prodeat ut ſplendor juſtitia ejus, & ſalus ejus ut lampas ardeat.

4 Videbunt enim gentes juſtitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam ; & indetur tibi 'nomen novum, quod os Jehovæ præfixerit ;

5 'Cùm eris b coronata ornatu manu Jehovæ, & cidari c regia manu Dei tui.

6 d Non diceris amplius derelicta ; & terra tua non dicetur amplius deſolata : ſed e tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata ; quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur :

7 Ut cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, ſponſi cum ſponſa gaudebit tecum Deus tuus.

b Heb. *cum corona ornatus.*
c Heb. *regni.*
d Heb. *non dicetur tibi, &c.*
e Heb. *tibi vocabitur chephtzibah id eſt oblectatio mea in ipſa.*

8 ' Super muros tuos, *urbs* Jeruſchalaimorũ, præficio' cuſtodes, toto die & tota nocte jugiter nō tacituros : 'qui commemoratis Jehovam, ne *eſto* ſilentium vobis ;

9 Et ne permittatis ſilentium eſſe' de illo ; donec ſtabiliat, & donec diſponat f Jeruſchalaimis laudem in terra :

f Heb. *Jeruſchalaima.*

10 ' *Sed dicite* ; juravit Jehova per dexteram ſuam, & per brachium roboris ſui ; non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ muſtum tuum, in quo laboraveris :

11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam, & congregantes hoc bibent ipſum 'in atriis ſanctitatis meæ.

12 Tranſite, tranſite ' in portas, 'parate viam populi ; aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides, attollite vexillum ad populos.

13 'Ecce Jehova pronuntiat ad extremum uſque terræ, dicite 'filiæ Tzijonis, ecce 'ſalus tua advenit : ecce 'merces hujus penes ipſum, & operæ pretium hujus ante ipſum eſt :

14 Ut vocent 'hos populum, ſanctum, vindicatos Jehovæ ; & tu voceris 'requiſita, civitas non derelicta.

ANNOTATIO.

1 Spiritus Domini] *Hac concione, quam Chriſtus per Prophetam habuit, exponuntur tria: primum eſt, quæ fuerint dona & quæ vocatio Chriſti, verſibus quatuor primis hujus capitis; ſecundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio ſive adminiſtratio ad præſtandum operationes ſuas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno & eodem ſpiritu præſtari docet Apoſtolus 1. Corinth. 12.4. & ſequent. in Chriſto quidem abſolutiſſimè, ut qui ſpiritum ſine menſura acceperit; in aliis verò, pro demenſo donationis Dei. Hæc autem de Chriſti perſona eſſe, non de alio Propheta ullo, res ipſæ commonſtrant meridie clariùs. Nam his verbis,* ſpiritus Domini eſt ſuper me, *plenitudinem ſpiritus ſibi aſſerit, ex qua accipiunt omnes. Joan 1.16. illis verò,* eò quòd unxit, &c. *vocationem plenam ſimiliter arrogat ſibi, qua ſingulares aliorum omnium vocationes nituntur, ut ipſe Chriſtus docuit Math. 28.18.* Eò quòd unxit] *quaſi dicat, non me inermem, aut imparatum a rebus neceſſariis mittit Deus; ſed ut mitteret, priùs inſtruxit ſpiritus plenitudine. Eſt enim ungendi verbum hîc ſumptum metonymicè, ut Pſalm. 45.8. & alibi ſæpè.* Ad obligandum] *id eſt, ad curandum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo : quò ſpectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox ſequuntur.* 3 Cineris] *id eſt luctus, metonymicè a ſigno: ut ſuprà 58.5.* Contracti] *id eſt, qui præ conſcientia malorum ſuorum anguſtus atque abjectus eſt; ut contrà cùm liberatur ex anguſtiis animus, dicitur dilatari: vide Pſal. 119.32.* Quercus juſtitiæ] *id eſt, tanquam arbores, in Chriſto inſiti firmè radicentur per fidem; & in juſtitia ac ſanctificatione ſpiritus ambulantes per Chriſtum, in Eccleſia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut 1. Timoth. 3.7.* Ut planta] *quæ in Chriſtum, tanquam in truncum educatum ex ſurculo, fuerit inſita a Deo: ut ſuprà 60.21.* 4 Ut ædificent] *i. inſtaurent Eccleſiam Dei, allegoricè.* 5 Nam adſtant.] *ſecunda pars capitis de operatione Chriſti in Eccleſia, nimirum fore ut hoſtes ipſi miniſtrent Eccleſiæ, & Eccleſia miniſtret Deo; ac proinde omnia bonorum genera benedictione Dei conſequatur: ſic 1. Cor. 3.22.* 6 Opibus gentium] *primum benedictionis genus, nimirum jus, & autoritas Eccleſiæ vindicata per Chriſtum in res omnes creatas; quæ per antitheſin miſeri, & ignominioſi ſtatus præcedentis illuſtratur, ſequente verſu.* 7 Dupli] *id eſt, quo plus ſatis perfuſi eſtis: ſic blandè parcit Deus Eccleſiæ ſuæ, & honorificè loquitur; ut ſuprà 40.2.* Horum portionem] *id eſt, Judæorum, qui tum erant Eccleſia Dei: apoſtrophe a ſecunda perſona ad tertiam.* Duplum] *id eſt abundè, plus ſatis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *ſecundum benedictionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Chriſto ineat cum Eccleſia, & omiſſis cæremoniis legis cultum ſpiritualem & verum inſtituat in Eccleſia ſua; adeóque inſcribat utrumque, fœdus inquam & cultum ſpiritualem, in cordibus populi ſui: ut Hhebr. 8. ex Jirmejæ loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non poſſum amare Eccleſiam injuſtam, ſervientem Deo*

non

non novitate spiritus, sed vetustate literæ. Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, synecdochicè, & toti ministerio literæ, quod ministerium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth. 3. 7. & seq.* Disponam] *i. renovabo spiritum mentis eorum, & induam eis novum hominum, qui secundum Deum conditus est ad justitiam & sanctimoniam veram, Ephes. 4. 23. ut me colant in spiritu & veritate, Joan. 4. 23.* 9 Et inno.] *tertium benedictionis genus, nimirum gloria Ecclesiæ per sanctificationem spiritus: etsi intergerini parietis septum solutum erit, & lex cæremonialis per carnem Christi abolita, ut ait Paulus Ephes. 2. 14.*

IN CAPUT LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de administratione (ut antè diximus) in qua Christus velut exultabundus gratulatur Deo de beneficio in se & in Ecclesiam suã sponsam collato per prolepsin, hoc versu; deinde speciatim administrationem explicat, primùm suam ipsius erga Ecclesiam, usque ad versum 8. deinde ministrorum Ecclesiæ, quibus dat mandata sua, inde ad finem usque.* Me] *Christum videlicet mysticum, hoc est, primùm Prophetam illum nostrum, Sacerdotem, & Regem plenissimè; deinde Ecclesiam totam per ipsum: ut sequentia verba explicant.* Ornatum] *justitiæ & vitæ, quam Christus sponsus exhibet Ecclesiæ.* 2 Nam ut] *prior pars administrationis, qua Christus erga Ecclesiam utitur, duabus partibus continetur; nimirum quòd Deus per Christum justitiam daturus est Ecclesiæ, deinde quòd laudem & gloriam amplissimam; quæ duo prolepticè hoc versu posita, sequentibus exornantur.* Dominus Jehova] *id est Christus, æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per spiritum suum intus secundum divinam naturam operans, & per verbum suum, quod secundum naturam humanam prædicavit, sequente versu.* 3 Donec] *i. donec totum opus salutis fuerit consummatum.* 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur versu 6.* 5 Cùm eris] *id est, quando Christus Deus & servator tuus te adjunget sibi, & coronam atque ornamentũ suum tibi imposuerit: ut suprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars administrationis Christi, per servos suos in Ecclesiam: qua primùm jubentur usque ad consummationem seculi prædicare promissiones Dei juramento confirmatas, quatuor versibus; deinde Ecclesiam totam ex Jehudæis & gentibus tum disciplina sancta, tum Evangelii promulgatione colligere; ut Matth. 28. 18. & sequent.* Custodes] *id est, pastores & doctores, allegoricè.* Qui commemoratis] *apostrophe ad servos Christi, continens mandatum administrationis ipsorum.* 9 De illo] *Christo, Jehova, quem commemoratis.* 10 Sed dicite] *eclipsis contrarii, ut Gen. 18. 19. Est autem hîc summa Evangelii, salus ab omnibus inimicis, & vita, gloriaq; æterna.* 11 In atriis] *id est, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut suprà 61. 6. alludit ad legalem ritum Levit. 6.* 12 In portas] *i. per totam ditionem, quàm latè patet Ecclesia.* Parate viam] *id est, singulis membris Christi & Ecclesiæ prospicite pro facultate vestra, venientes adjuvando, dormientes excitando, nihil cogitantes & ignorantes accersendo, & si quæ sunt hujusmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova] *confirmatio præcedentis propositionis, a continuis documentis quæ Christus Ecclesiæ suæ ubique locorum tradit per spiritum suum, qui operatur omnia in omnibus.* Filię Tzijon.] *id est Ecclesiæ, genita per doctrinam quæ Tzijone profecta est, ut suprà 2. 3.* Salus tua] *id est, Christus salutis autor.* Merces hujus] *id est, jam re ipsa obtinet mercedem suam pro operibus & perpessionibus suis, nimirum salutem Ecclesiæ quam redemit sanguine suo.* 14 Hos] *i. filios tuos, ô Ecclesia: nam verba sunt doctorum Ecclesiam compellantium, & servatos quasi digito commonstrantium.* Requisita] *tum a Christo redimente, tum ab electis omnibus, a quibus relicta videbatur, ut suprà 49. & 60.*

CAPUT LXIII.

Ecclesia Judæorum sermonem instituens cum adveniente Christo, cognoscit ex ipso quis sit, & quàm magnificè de hostibus triumphet & suos conservet: ac propterea repentè adducta ad celebrandum præteritam illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Christum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blasphemam & inhumanam impietatem hostium Ecclesiæ, placeat misericordiam de ea capere, & gratis salutem afferre; & quamvis peccati conscia, Deo se exhibet, profitetur resipiscentiam, salutemq; suorum postulat: quapropter Christus a se Ecclesiam ex gentibus collectum iri respondet, se ultionem de Judæis sumpturum esse, & reliquias servaturum: Judæósq; contestatus fert sententiam condemnationis adversus impios, & pios promissionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitę, prosperitatis, & omnimodæ benedictionis consolatur.

1 ' QUIS hic *est* veniens ' ex Edomæa ª 'madefactus vestibus 'Botzræ, iste 'decorus veste sua, 'peregrè agens amplitudine virium suarum? ' ego qui loquor justè, sufficiens ad servandum.

2 'Quare rubidus es vestibus tuis, & vestimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 'Torcular calcavi solus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; sed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æstu meo: ita inspersus est *sanguis* ᵇ cujusque robustissimi illorum vestimentis meis, & omnes vestes meas contaminavi;

4 'Quando dies ultionis ex ᶜ animo meo, & 'annus vendicandorum meorum venit.

5 Cùm autem intuerer' nullum esse adjutorem, & obstupescerem quòd nemo fulciret; ' salutem attulit mihi ' brachium meum, & æstus meus ipse fulcivit me:

6 Ita calcavi populos ira mea, & ' inebriavi eos æstu meo; denique dejeci in terram robustissimum quemque eorum.

7 'Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Jisraëlis, quam contulit eis secundum misericordiam suam & secundum amplitudinem benignitatum suarum.

8 ' Nam ' dixit; utique populus meus sunt, filii ' non mendaciter acturi: ideo fuit illis servator.

9 In omni ' angustia eorum ' non affecit *eos* angustia: sed ' Angelus faciei ejus servavit eos; dilectione sua & clementia sua ipse vindicavit

ª Heb. *fermẽtatus: metaphora a massa conspersa.*

ᵇ Heb. *robur illorum: ut vers. 6.*

ᶜ Heb. *corde.*

cavit eos; & imponens eos sibi bajulavit eos omnibus diebus seculi.

10 Nam ipsis rebellantibus, & dolore afficientibus spiritum sanctitatis ejus; mutabatur quidem ipsis in inimicum, ipse repugnabat eis:

11 Sed recordabatur dierum [d] priscorum, Moschis, populi sui, *dicens:* ubi *esset* qui eduxit istos e mari cum pastore gregis sui? ubi *esset* qui posuit in medio istius spiritum sanctitatis suæ?

12 Qui deduxit *istos,* ad dexteram Moschis *existens*, brachio ornatus sui? qui diffidit aquas propter istos, ut compararet sibi nomen [e] perpetuum?

13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equũ per desertum, *adeò ut* non impegerint?

14 Ut jumentum in convalle descendens, spiritus Jehovæ quietè egit eum: ita duxisti populum tuũ, ad comparandũ tibi nomen ornatus.

[d] Heb. *seculi.* *Exod.* 14.

[e] Heb. *seculi.*

CAPUT LXIIII.

1 INTUERE e cœlis, & vide ex habitaculo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? fremitúsne viscerum tuorum & misericordiæ tuæ erga me continerent sese?

2 Tu enim pater noster es; quamvis Abraham nesciret nos, & Jisraël non agniturus esset nos: tu Jehova pater noster es, vindici nostro a seculo nomen est tibi.

3 Quare fineres aberrare nos, Jehova, a viis tuis? torrefaciens obdurares [b] animum nostrum a reverentia tui? revertere propter servos tuos, tribus possessionis tuæ.

4 Ad minimum usque hæreditarió possident populum sanctitatis tuæ, hostes nostri conculcant sanctuarium tuum,

5 Sumus *illi;* [c] nunquam dominatus es istos, neque invocatum est nomen tuum super istos: utinam lacerans cœlos descenderes, a facie tua montes diffluerent,

6 Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis; a facie tua gentes contremiscant.

7 Faciens terribilia *quæ* non expectassemus; *utinam* descendas, a facie tua montes diffluant.

8 Et inde a seculo [e] inaudita, auribus minimè percepta; *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparet præstolanti ipsum.

9 Occurris gaudenti, & exercenti justitiam, *qui* in viis tuis memores sunt tui: en tu effervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò in illis *stetissemus*, servati fuissemus.

10 Sed sumus ut immundus omnes nos, & sicut panniculus [g] abjectissimus omnes justitiæ nostræ; diffluimusque velut folium omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus auferunt nos:

11 Nec ullus est qui invocet nomen tuum, excitans se ad prehendendum te; cùm abscondisti faciem tuam a nobis, & dissolvis nos [h] per iniquitates nostras.

12 Jam verò Jehova, pater noster es: nos *quidem* lutum sumus, tu verò fictor noster es, & opus manus tuę sumus omnes.

13 Ne effervescas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæso, nos omnes sumus populus tuus.

14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum: Tzijon est desertũ, est Jeruschalaimis desolatio.

15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus nostri, *in* qua laudarunt te majores nostri, est *exposita* conflagrationi ignis; & una quæq; rerum desideratarum nostrarum est vastationi.

16 An propter illas contineres te Jehova? sileres, & affligeres nos quàmplurimum?

[a] Heb. *& potentiæ tuæ.*

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *a seculo non dominatus es.*

[d] Heb. *aquas bullat.*

[e] Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus.*

[f] Heb. *seculo.*

[g] Heb. *remotionum.*

[h] Heb. *manu iniquitatum nostrarum.*

[i] Heb. *usque valde: sic vers. ultimo.*

CAPUT LXV.

1 EXPOSITUS sum eis qui non interrogabant, inventus sum ab eis qui nõ quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.

2 Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona, [b] sequendo cogitationes suas:

3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; sacrificantes in hortis, & adolentes in [d] lateritiis:

4 Qui sedent ad sepulchra, & apud custodita pernoctant; qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum *ex* instrumentis suis:

5 Qui dicunt appropinqua [f] ad tuos, ne attingito me, quia sanctior sum te: istis fumus *est* in naso meo, ignis ardens toto die.

6 Ecce scriptum est coram me: non tacebo, nisi rependero, atque rependero in sinum eorum,

7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in istis montibus, & in istis collibus probro affecerunt me; quapropter remetiens opus eorum primùm *regeram* in sinum eorum.

8 Sic ait Jehova; ut cui [g] præstò est mustum in botro, is dicit, ne perdito istum, quia benedictio est in eo: ita facturus sum propter servos meos; ne perdam istos omnes,

9 Nam excipiam e Jahhakobo semẽ, & e Jehuda hæredẽ montium meorũ: & possidebũt hæreditatem istã electi mei, & servi mei habitabũt istic.

10 Eritq; Scharonitis regio caula gregum, & convallis Hhacoris cubile armenti; pro populo meo, qui requisierint me.

11 Vos verò desertores Jehovæ, qui obliviscimini montis sanctitatis meæ; qui instruitis turmæ illi mensam, quiq; impletis [h] numeris illis libamen:

12 [i] Tradam quoq; numeros vestros gladio, omnes vos mactationi succumbetis, eò quòd clamanti mihi non respondistis, & loquentem non audivistis: sed fecistis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegistis.

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce servi mei comedent, vos autem esurietis: ecce servi mei bibent, vos autem sitietis,: ecce servi mei lætabuntur, vos autem erubescetis.

14 Ecce servi mei canent præ [k] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [l] animi, & præ contritione spiritus ejulabitis:

15 Et dimittetis nomen vestrum *ut sit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus

[a] Heb. *quæsitus: ut Psal.* 111.2. *Rom.* 10.20.

[b] Heb. *post.*

[c] Heb. *in faciem meam: ut Jjobi.* 1.11.

[d] Heb. *lateribus.*

[e] Heb. *porci.*

[f] Heb. *ad te.*

[g] Heb. *invenitur.*

[h] He. *numero illi. sed numeri pluraliter tantùm hac significatione dicuntur.*

[i] Heb. *dinumerabo vos: paronomasia.*

[k] Heb. *bonitate cordis.*

[l] Heb. *cordis: sic infr. vers.* 1[illegible]

nus Jehova; servis verò suis indet nomen aliud:

16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, benedicat sibi per Deum firmi, & juraturus in terra juret per Deum firmi: cùm oblivioni traditæ fuerint hæ angustiæ priores, & cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.

17 Nam ecce ego creaturus sum cœlos novos, & terram novam; neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum.

18 Sed gaudete & exultate in sempiternum, quos ego recreo: nam ecce ego recreo *urbem* Jeruschalaimorum exultatione, & populum ejus gaudio.

19 Et exultātē me de Jeruschalaimis, & gaudēte de populo meo; non audietur in ea amplius vox fletus, aut vox clamoris.

m Heb. *dieb.*

20 Non existet illinc amplius infantulus m ætate, aut senex, cujus non impleat dies *Deus*: nā puer, natus centum annos morietur; peccator autem, *etiam* natus centum annos maledictus erit.

21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas; & plantantes vineas, comedent fructum earum.

22 Non ædificabunt & alius inhabitabit, non plantabunt & alius comedet: sed ut sunt dies arboris, dies erunt populi mei, & opus manuum suarum deterent electi mei.

23 Non laborabunt inaniter, neque gignent ad conturbationem: nam semen benedictorum Jehovę erunt, & prognati eorum cū ipsis.

24 Eritq; nondū clamātibus ut ego respondeā: adhuc ipsis loquentibus, ut ego exaudiam.

25 Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut bos comedet stramen, serpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrumpent in toto monte sanctitatis meæ, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Quis hic est] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda esse putavimus) est διαλογιστική, ac proinde tribus quæstionibus responsisq; continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judæorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia Christum tanquam ex improviso advenientem & hostes suos ulciscentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, vers. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè adducta partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite; partimque in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequente; cui respondet Christus, capite 65.* Ex Edomæa] *id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hæreditariæ hostilitatis nomine: ut Psalm. 137. & Lament. 4.21.* Madefactus] *non tam sudore suo quàm hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropoli, ut suprà 34.6.* Decorus] *id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam cognoscimus.* Peregrè agens] *id est, peragrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alienis copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua.* Ego qui loquor] *responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus] *secunda quæstio.* 3 Torcular] *responsum Christi ad quæstionem accommodatam, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus; deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepticè his tribus primis verbis exposuit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4.4.* Annus vendicandorum] *id est, verus ille jubilæus, quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27.* 5 Nullum esse] *id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse.* Salutem attulit mihi] *id est, Ecclesiæ meæ, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1.23.* Brachium] *id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ; suprà 8.* 6 Inebriavi] *id est, magna pocula atq; insolita afflictionum & iræ meæ e potanda præbui: ut Psal. 75.9. & sup. 51.22.* 7 Benignitates] *hac tertia parte, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usq; ad caput 65. Hujus autem orationis partes sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem anteactæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite: secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, a versu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliquis exornantur.* Dixit] *id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens benè sperans de liberorum fide atque obsequio.* Non mendaciter] *quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me: humanitus dictum.* 9 Angustia] *id est, qua ii Deum indignissimè affecerunt: humanitus dictum, ut seq. versu.* Non affecit eos] *id est, non malum, sed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exodi. 23.20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeò est in sinu patris, Joan. 1.18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Colos. 1.15. quem qui vidit, vidit Patrem, Joan. 14.9.* Imponens eos sibi] *ut Exod 19.4. & Deut. 32.11. & suprà 46.4.* 10 Dolore afficient] *ut Psalm. 78.40.* Spiritum sanctit.] *quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is spiritum dicitur extinguere, 1. Thessa. 5.19 spiritui mentiri, Actor. 5.3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio imprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis.* Mutabatur] *id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psal. 18.27.* 11 Ubi esset] *prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus disceptans cum animo suo, & se ad misericordiam revocans propter gloriam suam; quo argumento utebatur*

Mosche, Exod. 32.11. q.d. ubi amplius videretur gloria Dei? ubi extaret sublato populo ipsius? Pastore]. *i. Mosche.* Spiritum sanct.] *i. Deum ipsum, Patrem & filium præsentem in spiritu sancto, quem illi quodãmodo extinguebant, ut dictum est versu. 10.* 12 Ad dexteram] *i. Moschem quasi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficiendum opus suum.* 14 Ut jumentum] *id est, leniter & commodè duxit, ut solet jumentum duci in descensu montis ardui.* Ita duxisti] *apostrophe ad Deum, μεταβατικὴ ad secundam orationis partem.*

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] *Altera pars orationis, nimirum propositio postulati, ut diximus suprà in versum 7. præcedentis capitis; qua Ecclesia salutem a Christo petit, primùm propter fœdus cum ipsa initum, officiaq; jam olim promissa & præstita Ecclesiæ, tribus versibus; deinde propter intolerantiam hostium Deo & Ecclesiæ adversantium, versu 4. & 5. quibus causis expositis, postulatum quod fuerat cœptum vers. 1. copiosè explicatur, usque ad versum 6.* Ex habitaculo] *id est, e cœlis, periphrasticè.* Zelus tuus] *majoribus nostris opere demonstratus ad servandum ipsos. quasi dicat, jam non extat, nusquam apparet amplius: humanitus dictum.* Fremitúsne] *id est, nunquámne velut pœnitentia adductus misereberis mei? metonymicè: sic Cantic. 5.3.* 2 Tu enim] *prior causa postulati, ut diximus versu precedente, a fœdere Dei constantissimo.* Quamvis] *occupatio brevis: atqui (dixerit quispiam) Deus pater est Abrahami & Jisraëlis ambulantium coram se; vos autem planè a fœdere discessistis, & majorum vestigia in fide reverentiáque Dei ambulantium ita omisistis, ut ne ipse quidem Abraham aut Jisraël (si in vivis essent) vos pro filiis agnoscerent, Deut. 32.5. respondent; fatemur quidem nos ita depravatos esse vitiositate nostra ut indigni simus qui Dei, Abrahami, vel Jisraëlis filii appellemur; sed nitimur solo Dei fœdere gratuito, quod scimus esse constantissimum, ut Deus ipse est. sic perstringitur brevi argumentum illud quod postea adjicitur versu 9. & duobus sequentibus.* 3 A viis tuis] *id est, obsequio, fide, & cultu tuo, quem observari vetant adversarii, & tua gloria flagitat.* Torrefaciens] *misera servitute, qua servitur satanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum consuetudine ferè exuitur pietas, & induitur obduratio.* Revertere] *id est, tanquam reversus, tuos a suis erroribus revoca: humanitus dictum.* Servos tuos] *id est, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi servos gratuitò comparasti.* 4 Ad minimum] *secunda causa, ut diximus in versum 1.* 5 Sumus illi] *videlicet in quos dominaris, & super quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda sunt ex sequente membro.* Utinam] *regressio ad postulatum expositis argumentis ejus, quod elegantissimis comparationibus illustratur. Sunt autem hujus postulati duo capita: unum, adversus hostes Dei & Ecclesiæ, usque ad versum 8. alterum pro Ecclesia, ut doctrina Evangelii afferretur per Christum. vers. 8.* Lacerans] *humanitus dicta.* Montes] *ut Judic. 5.5.* 6 Quemadmodum] *elegans comparatio montium diffluentium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem: quæ allegoria in fine versus exponitur.* 7 Quæ non expect.] *id est, omnem hominum cogitationem superantia, quæ ne in mentem quidem hominis ascenderunt, ut 1. Corinth. 2.9.* 8 Et inde a seculo] *id est, mysteria Evangelii revelata per spiritum, in quę desiderant angeli introspicere; ut interpretantur Apostoli. 1. Corinth. 2.9. & 1. Petri 1.12.* 9 Occurris] *tertia pars orationis, nimirum confirmatio postulati, ut dictum est in vers. 7. capitis præcedentis, qua Ecclesia primùm misericordiam Dei erga resipiscentes & justitiæ studiosos explicat: deinde peccata sua confitetur; qua in confessione syncera posita sunt initia resipiscentiæ, ut ostendit David Psalm. 32.5. quæ duo prolepticè hoc versu ponuntur; posteà verò exornatur peccatorum confessio, vers. 10. & 11. ex qua postremò conclusio efficitur implorans misericordiam Dei erga resipiscentem Ecclesiam, ad finem usque. Est autem occurrendi verbum humanitus attributum Deo.* Gaudenti &] *id est, ei qui cum gaudio incumbit justitiæ.* In illis] *nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Est autem in his verbis elegans hypothesis, cui adversativa confessio subjicitur.* 10 Ut immundus] *id est, peccatis nostris, tanquam lepræ sordibus, ab ipsius Dei hominúmque consortio separati: vide Levitici 13.45.* 11 Nec ullus est] *id est, ac ne tuis quidem ferulis cæsi resipuimus: exaggeratio.* Prehendendum] *id est consequendum, ut loquitur Apostolus Philip. 3.12.* 12 Jam verò] *conclusio ex antecedentibus confecta: ut dictum est in vers. 9.* 16 Propter illas] *nimirum iniquitates nostras, de quibus suprà. quasi dicat, indignum esset te magis ad peccata nostra respicere, quàm ad gloriam tuam in liberatione Ecclesiæ positam.*

IN CAPUT LXV.

1 Expositus] *Ad antecedentem Ecclesiæ postulationem hoc capite respondet Christus: ut diximus suprà in 63.1. Sunt autem hujus responsi tres summatim partes: prima est narratiò vocationis Ecclesiæ ex gentibus & Judæorum castigatorum reliquiis, usque ad versum 11. secunda, contestatio Judæorum, inde ad vers. 18. tertia, conclusio a magnificis Dei promissionibus in filios suos, ad finem usque capitis.* Ad gentem] *id est, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt a republica Jisraëlis, extraneæ a pactis promissionis, &c. Ephes. 2.12.* 2 Expanderam] *secundus narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum, vers. quatuor, & ultiones suas vers. 6. & 7. deinde vocationem reliquiarum secundum electionem gratiæ. tribus sequent. Est autem expandere manus humanitus attributum Deo, pro eo quod est invitare & vocare ad se.* 3 In hortis] *id est, pomariis & lucis, quos idolis consecraverant: ut suprà 1.29.* Lateritiis] *id est altaribus suis structilibus, omisso altari Dei.* 4 Sedent ad sepulch.] *id est, necromantias, de quibus Deut. 18.11 & sup. 8.19.* Custodita] *nempe idola: quæ ita per contemptum vocantur, propterea quòd ipsa non custodiunt cultores suos, sed custodibus habent opus: ut suprà 46. contrà quàm se facere Deus prædicat Deut. 32.10.* Qui comedunt] *contra legem Levit. 11. & Deut. 14.* 5 Qui dicunt] *id est, arrogantes & fastuosos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germana Ecclesiæ membra præ ipsis sordent.* Istis] *id est, contra istos exarsit ira mea.* 6 Ecce scriptum est] *id est, mihi est compertissimum, neque unquam excidet e memoria mea. ut Deut. 32.34.* In finum] *vide Psal. 79.*

12.

12. 7 Primum] *id est, in quo inde a principio tum ipsi, tum majores ipsorum sese occuparunt; quo modo Petrus vanam conservationem vocat* πατροπαράδοτον, *1. Petr. 1.18.* 8 Sic ait Jehova] *jam transit Christus ad exceptionem reliquiarum, tribus ver.* 9 Montium meorum] *ut Exod. 15.17.* 10 Scharonitis] *vide 1. Chron. 5.16. & 27.29.* Convallis Hhacoris] *id est, Jerichuntina, per synecdochen, de qua Jehosch. 7.26. & Hosch. 2.15. hæc in regno Judæ, illa verò in regno Jisraëlis: ut significetur illa futura regnorum conglutinatio, de qua Hosch. 1.11. Jechez. 37.24. & alibi.* 11 Vos verò] *secunda pars responsi, nimirum contestatio & sententia condemnationis adversus Judæos degeneres, hoc & sequen. ver. quæ deinde exornantur elegantissima antithesi promissionum erga bonas reliquias, & denuntiationum in istos, usque ad ver. 18.* Qui obliviscimini] *i. tanquam obliti negligitis, neq; acceditis.* Qui instruitis] *sic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonstrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cœlum, terra, & aqua instructa sunt, ut Gen. 2.1. nam illis servitur contra præceptum Dei, Exodi. 20.4.* 13 Idcirco] *exornatio antecedentis sententiæ; ut diximus in versum 11.* 15 Nomen illud] *quàm nunc obtineant, videlicet quod exprimitur seq. versu: sic suprà 62.4. & seq.* 16 Firmi] *i. populi sancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne portæ inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia instauraturus sum in Christo: ut suprà 25.8.* 18 Sed gaudete] *conclusio responsionis Christi a promissis amplissimis, per apostrophen ad pios: quibus regeneratis prædicuntur lætitia, hoc & sequent. versu, vita, versu 20. pax & prosperitas, tribus seq. idq; per efficatiatē providentiæ Dei, ver. 24. quę omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo.* 19 Gaudente] *ut Deut. 28.63. & suprà 62.6. & 7.* 20 Natus] *id est, justum vitæ spatium decurret sine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contrà quàm impiis denuntiat Deus, Deut. 28.30. & seq.* Ut sunt dies arb.] *id est, robusti atque diuturni, ut Psal. 52.10. & 92.13.* 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit. 26.16. & Deut. ibidem.* Ad conturbationem] *id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28.32. & 41.* 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cœlestis nos indigere his omnibus antequam oremus, Matth. 6.32.* 25 Lupus & agnus] *vide suprà 11.6. id est, nihil damnosum esse poterit Ecclesiæ, ut Hosch. 2.18. & Marc. 16.18.*

CAPUT LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judæorum confirmans adversus hypocritarum fastum, multiplicationem perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultus sui vocaturum, denique æternum triumphum de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1 SIC ait Jehova, cœlum ipsum solium meum *est*, & terra scabellum pedum meorum. ubinam *esset* domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?

1. Reg. 8.27. Actorum. 7.49.

2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per eam* existunt omnia ista, dictum Jehovæ: sed in hunc intueor, in pauperem & contritum spiritu, ac trepidantem ad verba mea.

3 Qui jugulat bovem, *ac si* percuteret virū; qui mactat parvam pecudem, *ac si* decollaret canem; qui offert munus, *ac si* sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si* [a] muneraretur idolum: etiam isti eligunt vias suas, & abominationibus suis anima eorum delectatur:

4 Etiam ego eligam propter facinora eorum, & inducam [b] quæ formidant eis; eò quòd mihi vocanti nemo responderit, loquenti non auscultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.

[a] Heb. *benedictionem offerret vanitati.*
[b] Heb. *formidines.*

5 Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt fratres vestri, osores vestri, procul arcentes vos, propter nomen meum, honoratur Jehova: sed ubi conspicuus erit in lætitia vestra, isti erubescent,

6 Voce tumultuosa e civitate, voce e templo; voce Jehovæ, rependente retributionem inimicis suis.

7 Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nondum invadet dolor eam, jam posuerit marē.

8 Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturit, simulque parit Tzijon filios suos.

9 An ego aperirem os matricis, & non gignerem? ait Jehova: an ego qui gigno, amplius occluderem? ait Deus tuus.

10 Lætamini cum *urbe* Jeruschalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio quicunque lugebatis de ea:

11 Ut sugatis & saturemini ubere consolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e splēdore gloriæ ejus.

12 Nam ita ait Jehova, ecce ego extensurus sum ad eam tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad latus portabimini, & super genua oleëtabimini.

Suprà. 49.22. & 60.4.

13 Ut quispiam quem mater sua consolatur; sic ego consolaturus sum vos, & Jeruschalaimis consolatione perfundemini.

14 Quod cùm videbitis, gaudebit [c] animus vester, & ossa vestra ut herba tenera reflorescent; & agnoscetur manus Jehovæ erga servos suos, & indignatio contra inimicos suos.

[c] Heb. *cor.*

15 Nam ecce Jehova cum igne venturus est, & curribus suis similibus turbini; ad reddendum cum æstu iram suam, & increpationē suam cum flammis [d] ardentibus.

[d] Heb. *ignis.*

16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gladio suo contra omnem carnem: & multiplicabuntur confossi Jehovæ.

17 Qui sanctificant se, & qui mundant se in hortis, [e] sequentes *alter* alterum palàm; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, murisque: pariter consumentur, dictum Jehovæ.

[e] Heb. *post unum in medio ipso.*

18 De me autem, cùm [f] factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quæque* adveniet, congregando omnes gentes & linguas: quæ venientes

[f] Heb. *factorum horum & cogitationum horum.*

entes visuræ sunt gloriam meam;

19 'Ponam in his signum, & mittam ex his qui 'evaserint ad gentes 'in Oceanum, 'Pulem, & 'Ludum 'jaculantes arcu, 'Tubalem & Javanem: regiones longinquissimas, quæ non audiverant g famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus.

20 Et adducent omnes 'fratres vestros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, mulisque, ac veredariis, ad montem sanctitatis meæ Jeruschalaima, ait Jehova; quemadmodum offerunt h Jisraëlitæ munus instrumento mundo in domum Jehovæ.

21 Atque etiam 'ex istis assumam in sacerdotes & Levitas, ait Jehova.

22 Nam quemadmodum 'cœli illi novi & terra ipsa nova quam ego facturus sum, 'constitura sunt coram me, dictum Jehovæ: ita constiturum est semen vestrum & nomen vestrum.

23 'Eritque de novilunio i in novilunium alterum, & de sabbatho in sabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum se coram me, ait Jehova.

24 Et egressi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt, a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauseæ omni carni.

g Heb. *auditionem.*

h Heb. *filii Jisraëla.*

i Heb. *in novilunii suum, & sic sequentia.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (qua propheta exitium veteris synagogæ & Christianæ Ecclesiæ constitutionem explicat) quatuor sunt capita: primum est contestatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipsorum scelus & supplicium, tum humilium reliquiarum salus prænuntiatur, vers. quatuor: secundum est propositio ad sanctas Judæorum reliquias, qua de hypocritarum casu & liberorum in Ecclesia gignendorum promissionibus confirmantur, inde ad ver.* 10. *tertium est hortatio ad amicos Ecclesiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipsius, usque ad versum* 15. *postremum est narratio benedictionum quas effecturum se Deus promiserat, inde ad finem usque.* Ubinam esset] *quasi dicat, putaretisne, ô hypocritæ, me excelsissimum in manufactis templis habitare? Actor.* 7.48. *&* 17.24. *ac proinde isto templo capi & includi infinitam majestatem meam? non est illa mea habitatio justa; sed in animo pauperum & contritorum spiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus sum,* 2.*Corinth.*6.16. 2 In hunc intueor] *id est, hi demum sunt vera templa mea: nam alioqui structura illa templi aspectabilis destituta veris servis Dei templisque illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut sint oculi tui aperti erga domum hanc, auscultando orationi qua oravit servus tuus, &c.* 1. *Reg.* 8. 29. *& sequen.* 3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; sed non objecto & contritio animo, ac trepidante ad verba Dei, ut suprà* 1. *&* 58. Percuteret virum] *id est, homicidium perpetraret. quasi dicat, non magis mihi acceptus est, quàm qui scelerate cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id est, animal ineptum sacrificiis, synecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, sanguine, & sue: cùm munera e simila, oleo, & vino, non autem ex sanguine fierent, Levit.* 2. *sus verò neque in publico Dei cultu, neque in privato usu permissa esset, Levit.* 11.7. Eligunt] *non autem iis insistunt quas ego elegi.* 4 Eligam] *id est, delectum habebo, & exquisitas pœnas immittam eis.* 5 Audite] *secunda pars, propositio ad reliquias Judæorum sanctas, ut observavimus in ver.* 1. Fratres vestri] *qui in propatulo Judæi sunt secundum literam & carnem, sed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut suprà* 65.5. Propter nomen meum] *fastuosorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, nisi ab ipsis coleretur, aliorum cultum præ suo nihili faciunt, & Deum perinde sibi obstrictum putant, ac si in ære ipsorum esset. Hæc autem ita fuisse accipienda clarè distinctiones docent.* Ubi conspicuus] *id est, cùm gloriam suam explicaverit illustratione Evangelii ad lætitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infrà ver.* 19. 6 Voce tumultuosa] *i. Evangelio, ad cujus auditionem, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Matth.* 2.3.) *quia prædicatio illius in iis qui pereunt est odor mortis ad mortem; postquam Deus hujus seculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Christi,* 2. *Corinth.* 2.16. *&* 4.4. 7 Cùm nondum] *secundus locus propositionis, de gignendis mirificè Ecclesiæ liberis: ut suprà* 49.18. *& seq. &* 60.4. *Erit, inquit Deus, hic Ecclesiæ partus longè gloriosior & admirabilior quàm Hhebræarum in Ægypto, Exodi.* 1.19. Posuerit] *id est, ediderit: ut de merula dictum est suprà* 34.15. 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Ecclesiæ, per comparationem.* Terra] *id est, populus metonymicè.* Tzijon] *id est, Ecclesia.* 9 An Ego] *subjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Ecclesia sibi arrogat, & porrò facturum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis: ego, inquit, qui aliis sum gignendi autor, an non ipse gignerem nunc & in seculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id est, deinceps non propagarem Ecclesiam, committendo ei semen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Ecclesiæ quæ priùs fuerant illi inimicæ, ut diximus in versum* 1. *continens hortationem, duobus ver. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id est, piæ Judæorum reliquiæ bene cupientes Ecclesiæ: nam ex his duobus coagulata est Ecclesia Christi: ac propterea seorsim sui fines proponuntur* ὕστερον πρότερον, *sequen. versu.* 12 Nam] *ætiologia ab amplissimis Dei promissionibus erga Ecclesiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide suprà* 48.18. 14 Ossa vestra] *id est, vos qui tam miserè, postrata & sepulta malis Ecclesia, jacetis velut aridi putridaque ossa per terram, divinitus instaurabimini: ut Jechezk.* 37. Et agnoscetur] *transitio ad narrationem sequentem, propositis duabus illius partibus, quæ deinde per* ὑστέρωσιν *explicantur.* 15 Nam ecce] *ultima pars contionis, narratio operum Dei in Ecclesia: quorum unum est indignatio Dei contra hypocritas, tribus versibus: alterum, Ecclesiæ multiplicatio & dignitas, in sequen.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth.* 3.12. *sic perstringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & seq. ver.* Æstu] *vide suprà* 42.25. 16 Multiplicabuntur] *id est, infiniti erunt, quos Deus conficiet suo potente verbo, & spiritu oris sui.* 17 Qui sanctificant se] *explicatio hostium, quos confossurus est Dominus: nimirum qui cultum divinum idolis exhibent, & vitam instituunt contra legem.* In hortis]

de

de quibus suprà 1.29.& 65.3. 18 De me autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei erga servos suos; ut diximus vers.14.& 15. in quibus numerantur ista, vocatio gentium in Ecclesiam ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus vers. communis & æqua illorum dignitas in ministerio Dei, tribus alteris; & Ecclesiæ totius de hostibus triumphus, vers. ultimo.* Cùm factorum] *id est, cùm plenitudo temporum advenerit, qua effecturus sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocaturus gentes in Ecclesiam.* 19 Ponam in his] *id est, signabo servos meos intus virtute spiritus, & administrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci 16.17.& 20.* Qui evaserint] *id est Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id est, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempli gratia nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib. 22.* Ludum] *vide Genes. 10.22.* Jaculantes] *ut Jirmejæ 46.9.* Tubalem] *vide Gen. 10.2.* 20 Fratres vestros] *non quidem genitos secundum carnem (ut suprà vers. 5.) sed a Deo genitos spiritu per fidem.* 21 Ex istis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblatæ fuerint Jehovæ.* 22 Cœli illi novi] *de quibus suprà 65.17.* Constitura sunt] *ac proinde ministratura mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ.* 23 Eritq; de] *id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anniversariis ritibus ex veteri lege: vide in Hhamos 8.5.*

JIRMEJA.

Argumentum.

LIBER *Jirmejæ Prophetæ duo genera documentorum complectitur, prophetica atque historica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum istud commune est) verum legis divinæ usum demonstrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò versantur in acerbissimis & gravissimis reprehensionibus suorum temporum, & denuntiationibus judiciorum Dei quæ paulò pòst effecta sunt: deinde verò in consolationibus Ecclesiæ afflictissimæ, tum adductis promissionibus amplissimis de regno Christi; tum etiam prædictionibus singularium aliquot judiciorum quæ in hostes Ecclesiæ erant eventura, capite 46. & sequentibus. Historica verò quæ in hunc librum passim inserta sunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Judæis omnibus, inde a decimo tertio anno Joschijæ, minimùm annos quadraginta tres; ut demus primo ipso anno quo in Aegyptum translatus est, ipsum desivisse. Nam Joschijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Jehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzar-adan in Judæa mansit in sequentem annum: quo profecto, cœperunt civiles illi motus quos Jirmeja ipse perscripsit, capite 40. & sequentibus. postmodum verò in Aegyptum deportatus est, atque in ea prophetavit cap. 43. & 44. quæ quidem omnia unius anni gesta dici non possunt.*

CAPUT I.

Jirmeja vocationem suam ex consilio æterno Dei, excusationesq; suas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promissionibus & signis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac postremò summam prophetiarum de Judæorum eversione, & sui confirmationem in officio suo adversus Judæos obstinatos explicat.

1 ERBA Jirmejæ filii ᵃChilkijæ; ex sacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 ᵃAd quem fuit verbum Jehovæ ᵃ temporibus Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ, donec absolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joschiæ regis Jehudæ: donec deportarentur ᵇ Jeruschalaimani mense quinto.

4 ᵃFuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formavissem te in utero, ᵃagnovi te; & cùm nondum prodiisses ex vulva, sanctificavi te: Prophetam ipsis gentibus constitui te.

6 Me autem dicente, ᵃahah Domine Jehova, ecce nescio loqui; ᵃsed puer sum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer sum: sed ad quæcunque misero te, ito; & quæcunq; præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab istis; nam adsum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum suam ᵃtetigit os meum; dixitq; Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, ᵃpræficio te hodierno die ᵃgentibus ipsis & regnis, ᵃad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad destruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tum dixit Jehova ad me, ᶜ bene vides: ᵈ ᵃut

ᵃ Heb. *diebus.*

2. *Reg.* 25.11 ᵇ Heb. *Jeruschalaima, metonymicè.*

ᶜ Heb. *benefecisti videndo: vide. Genes.* 12.8.

[d] ' ut citò amygdalus floret, incubiturus sum in verbum meum ut efficiam ipsum.
13 Postea fuit verbum Jehovæ ad me secundò, dicendo, quid vides? cui dixi, ' ollam ferventem video, cujus ' facies [e] versus Aquilonem est.
14 'Tum dixit Jehova ad me, ' ab Aquilone [f] erumpet ' istud malum super omnes habitatores hujus terræ:
15 Nam ecce ego evocaturus sum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes 'ponant quisque solium suum ad ostium portarum Jeruschalaimorum, & contra omnes muros istius *urbis* circumquaque & contra omnes civitates Jehudæ.
16 ' Quamobrem ' elocuturus sum jura mea contra istos propter totam malitiam eorum; qua dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, & incurvaverunt se operi manuum suarum.
17 Tu itaque ' accinge lumbos tuos, & surgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi: [g] ne consternator attritus conspectu illorum, ut non conteram te in conspectu ipsorum.
18 Ego enim ' ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murosq; aheneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, sacerdotibus ejus, & populo hujus terræ:
19 Qui oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi: nam adsum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

[d] Heb. *amygdalaturus sum, ut ita dicamus.*
[e] Heb. *a facie Aquilonis.*
[f] Heb. *aperiet se.*
[g] Heb. *ne atteritor a facie eorum.*

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo, generalis totius libri inscriptio, tribus versibus; & singularis narratio vocationis qua Jirmejam in functione prophetica constituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in universum appellavit verba sive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiã historicæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conscripta sunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schallumi & sacerdotis summi qui legem reperit, 2. Reg. 22.8. nam ille Jeruschalaimi, ut summus sacerdos, habitabat; sed alterius cujuspiam ex aliis sacerdotibus qui Hhanathothi habitavit: quò relegatum fuisse Ebjatharem e genere Ithamaris, cùm abdicaretur sacerdotio, legimus 1. Reg. 2.26. Quamobrem non dicit Jirmeja, sacerdotis summi, sed ex sacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id est, quem Deus prophetare jussit annos quadraginta unum, & amplius: nam a decimo tertio anno Joschijæ ad undecimum Tzidkijæ anni sunt 41. deinde verò in Ægypto; aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primùm vocationem Jirmejæ a Deo, usque ad vers. 8. deinde promissionem quæ cum vocatione semper conjuncta est, vers. 8, tertiò donum, ver. 9. postremò administrationem & operationem ex dono, vers. 10. quę omnia deinde adhibitis signis confirmata, vers. 11. & 13. ampliùs explicantur, reliquo capite.* 5 Agnovi te] *id est, certo consilio destinavi & sanctificavi ad hoc munus ut de se loquitur Apostolus Galat. 1.15.* 6 Ahah] *excusatio qualis fuit illa Moschis Exod. 6.11. & 7.3.* Sed puer sum] *id est, ad verba tua proloquenda infantissimus, & præstanda infirmissimus, ut explicat sequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc sacramento & verbo Prophetam institueret & confirmaret: sic Jeschahh. 6.6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut suprà ver. 5.* Gentibus ipsis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extirp.] *i. ut aliis ruinam, aliis incolumitatem prædicatione verbi a me testatam facias: sic enim administri Dei in scripturis passim id dicuntur facere, quod Deus verbo ipsorum prędicit & præstat: quemadmodum Moschem Deus alloquitur singulis ferè mandatis contra Parhhonem, & Ægyptum, Exod. 7. & seq. & Jeschahh. 6.10.* 12 Ut citò Amygd.] *id est maturè admodum: nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium mense Januario, Martio verò pomum maturat: ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate nominarunt.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes ferverent calamitatibus; ut Jechezk. 11.* Facies] *id est, pars anterior obversa igni.* 14 Tum dixit] *hac exornatione Deus primùm Prophetiarum summam exponit, duobus versibus; deinde vocationem Jirmejæ & consilium suum, duobus alteris: ac postremò prophetam in vocatione confirmat, ut suprà ver. 8.* Ab Aquilone] *id est, a Babyloniis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem spectant: ut sequens versus explicat.* Istud malum] *vehemente igne figuratam, quod sigillatim deinceps a propheta prænuntiatum atque conscriptum est.* 15 Ponant quisque] *vide complementum 2. Reg. 24.4. & 12. & 25.4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium: quemadmodum etiam publico ordine ex autoritate Regis Joschijæ effectum est, ac proinde malitia Judæorum amplius obsignata, ut narratur 2. Chronic. 36.14. & sequent.* Elocuturus sum] *per te, Jechezkelem, Tzephanjam, Cheldam, & alios prophetas servos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id est, compara te ad perfungendum officium tuum: metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id est, confirmo te in hac functione tua, ut stes firmus contra obfirmationem istorum, & infractus atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi sibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis sui contestatur Judæos, docens a se nihil mali, sed omnia bona in ipsos profecta esse; ipsos verò contra & majores arguit improbitatis & injuriæ maximæ: quam confirmat Deus exemplo gentium, rerum inanimarum attestatione, antegressis suppliciis, & infami illorum defectione a Deo, transfugioq; ad exteros homines & Deos: quapropter pœnas indicit justas pervicaciæ ipsorum injustissimæ, post oblatam denuò misericordiam.

1 ' ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 ' Abi & proclama [a] audientibus Jeruschalaimanis dicendo; sic ait Jehova, ' recordor tibi benignitatis ' adolescentiæ tuæ, amoris sponsalium tuorum; [b] te prosecuta me per desertum, per terram non satam.
3 ' Sanctitatem fuisse Jisraëlem Jehovæ, ' primitias proventus ejus: ' quotquot comedebant illũ, reos fuisse, malũ evenisse eis, dictũ Jehovæ.
4 Audite verbum Jehovæ, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jisraëlis.

[a] Heb. *in auribus Jeruschalaimorũ.*
[b] Heb. *cuntem te post me: sic deinceps.*

5 Sic

5 Sic ait Jehova, quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quòd longè abscesserunt a me, & secuti vanitatem evanuerunt,

6 Adeò ut ne dicerent quidem, ubi est Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti; qui fecit ut incederemus per desertum, per terram campestrem & [c] sepulchralem, per terram siccam & umbræ lethalis, per terram quam non pertransibat quisquam, & ubi nullus habitabat homo?

7 Quòd postquam introduxi vos in terram arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono ejus; ingressi polluistis terram meam, & possessionem meam exposuistis abominationi?

8 *Quòd* sacerdotes non dixerunt, ubi est Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac pastores defecerunt a me: denique Prophetæ ipsi prophetarunt per Bahhalem, & [d] inutilia secuti sunt?

9 Idcirco adhuc contendo vobiscum, dictū Jehovæ; etiam cum [e] nepotibus vestris contendam.

10 Nam peragrate regiones Cittæorum, & videte; aut ad Kedarem mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujusmodi;

11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *sint* dii: at populus meus mutavit gloriam suam in *idolum* inutile.

12 Obstupescite cœli de hac re; & horrescite, desolemini valde, dictum Jehovæ.

13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt scaturiginem aquarum [f] perenniū, ut effoderent sibi cisternas, cisternas fractas, quæ non capiunt aquas.

14 An servus Jisraël, an [g] verna est? quamobrem est prędæ?

15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem suam: & exponunt terram ejus desolationi, civitates ejus succenduntur, ut nullus inhabitet?

16 Etiam Nophæi & Daphnæi depascunt te verticem?

17 An non hoc facis tibi; dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducit te via sua?

18 Nunc enim, quid tibi est in via Ægypti, bibendo aquas Schichoris? aut quid tibi in via Assyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratis*?

19 Erudiat te malitia tua, & aversiones tuę corripiant te; agnosce inquam & vide malum & *quidem* amarum esse quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei incessit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.

20 Quamvis [h] jam olim fregerim jugum tuum, disruperim vincula tua, ideoq; dixeris, non servitura sum; tamen super omnem collem altū, & super omnem arborem virentem tu peragras scortans.

21 Atqui ego te plantaveram vitem generosam, totum semen [i] fidele, quomodo ergo mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?

22 Nam ut abluas te nitro, & [k] plurimum adhibeas tibi smegmatis; obducat se auro insigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovę:

23 Quomodo dictura esses, non pollui me, Bahhalimos secuta non sum? vide viam tuam in ista valle, agnosce quid feceris, ô dromas velox, ô [l] quæ corrigia notat vias suas.

24 Onager fœmina *est*, assueta deserto, quę pro desiderio animæ suę haurit ventum, cujus occasionem quis revocet? omnes quærentes istam non fatigantur, mensibus ejus invenient eam.

25 *Dicenti* enim, cohibe pedem tuum ne discalceetur, & guttur tuum a siti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos secutura sum.

26 Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita pudefacient domum Jisraëlis; ipsos, Reges ipsorum, Principes ipsorum, Sacerdotesque ipsorum, & Prophetas ipsorum:

27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperisti me; quia obverterunt mihi cervicē, non autem faciem: tempore verò mali sui dicunt, surge & serva nos.

28 At ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? surgant, si sunt servaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum sunt dii tui, Jehuda.

29 Quare contenditis mecum? vos omnes defecistis a me, dictum Jehovæ.

30 In vanum percussi filios vestros, eruditionem non acceperunt: consumpsit gladius vester Prophetas vestros, tanquam leo interfector.

31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovæ, an *ut* desertum fui Jisraëli? an terra caliginosissima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non sumus venturi amplius ad te?

32 An obliviscitur virgo ornatus sui? sponsa eorum quæ alligat sibi? at populus meus obliti sunt mei diebus [m] innumeris.

33 Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo [n] quod amas? idcircò etiam malas ipsas docuisti vias tuas.

34 Etiam in alis vestium tuarum inveniuntur sanguis animarum egentium, *sanguis* innocentium; non effossione, invenio hæc, sed super omnes istas *alas*.

35 Attamen dicis; quia innocens sum, utiq; aversa est ira ejus a me: ecce ego disceptaturus sum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.

36 Quid cursitas adeò, mutando viam tuam? etiam ab Ægyptio erubesces, quemadmodum erubuisti ab Assyrio.

37 Etiam ab illo prodibis manibus impositis capiti tuo: nam sprevit Jehova fiducias tuas, ut non secunderis in eis,

38 Dicendo, si dimiserit quis uxorem suā, & illa profecta ab eo [o] nupserit viro alteri, an reverteretur ad eam rursus? nónne [p] omnino cōtaminaretur terra illa? tu verò quamvis scortata sis cum amicis multis, tamen revertereris ad me, dictum Jehovæ.

39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuisti vitiata; juxta vias sedisti illis, tanquam Arabs in deserto: & contaminasti terram scortatione tua & malitia tua:

40 Et quamvis cohiberentur imbres, serotinaq; pluvia non esset: frons mulieris scortantis fuit tibi, renuisti pudore suffundi.

41 An non saltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi, tu dux adolescentiæ meæ?

42 An asservaturus est *Deus* iram in seculum? an observaturus in æternum? ecce loqueris & perficis ista mala quantum potes.

ANNO-

[c] Heb. *fossa*.

Judic. 2.10. *& seq.*

[d] Heb. *quæ non prosunt*: *sic vers.* 11.

[e] Heb. *filiis filiorum vestrorum*.

[f] Heb. *viventium*.

[g] Heb. *natus domi*.

[h] Heb. *a seculo*.

[i] Heb. *firmitatis, sive veritatis*.

[k] Heb. *multiplices tibi smegma*.

[l] Heb. *corrigians, ut ita dicamus*.

[m] Heb. *nullo numero*.

[n] Heb. *amorem*.

Deut. 24.1.

[o] Heb. *fuerit viri alterius*.

[p] Heb. *contaminando cōtaminaretur*.

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joschijæ videtur fuisse habita) partes præcipuæ sunt tres : prima est exordium, vers. 2. & duobus sequent. secunda est contestatio, usque ad ver. 36. tertia, sententiæ dictio, ad finem usque.* 2 Abi] *his verbis, ut in seq. omnibus prophetiis, autoritatem sibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione præteritorum suorum beneficiorum, & constantis suæ misericordiæ ex fœdere : quibus nominibus se adhuc eò adduci ostendit, ut populum suum per administros verbi sollicitet, ut diximus sup. 1. 16.* Adolescentiæ tuæ] *id est, qua te adolescentem amplexus sum, cùm ex Ægypto educerem te : sic sequentia ὑπαλλαγικῶς.* 3 Sanctitatem] *ut Exodi 19.6.* Primitias] *id est, qui sanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri sunt sanctæ; prout interpretatur Deus Exodi 19.5.* Quotquot comedebant] *id est, quemadmodum qui sacrum proventum intervertit, reus fit & pœnas luit ex lege, Levit. 5.21. ita reos peractos esse & pœnas pependisse inimicos ejus; ut Ægyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midjanitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *contestatio hæc, qua gravissimè in populum suum totum Deus invehitur, duas partes in universum continet : unam, qua Deus contestatur, versibus 4. se planè innocentem eße, neque ullam causam præbuisse maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, usque ad versum 29. alteram, qua contestatur se e contrario omni benignitate Judæos prosecutum eße, inde ad versum 36.* Evanuerunt] *ut Rom. 1.21.* 6 Ne dicerent quidem] *id est, omnem Dei beneficiorumq́ ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id est, in qua humanitus non potuissetis vivere: ut Deut. 8.15.* 7 Terram arvor.] *Cenahhanæam promissam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas servos meos.* Cum nepot.] *postremò videlicet : nam Joschijæ nepotes & filii post contestationes multas cum ipsis & toto populo tandē deportati sunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potissimùm argumentis petitur : primum est ab exemplo & comparatione gentium exterarum, his quatuor versibus; secundum a suppliciis quæ immittit Deus judex justissimus, versibus quatuor alteris: tertium, a demonstratione præsentis mali & subjectione ante oculos, quod Judæi etiam tum auxilia hominum deorumq́ alienorum omißo Jehova procurarent, a vers. 18. ad 25. postremum, ab inanitate idolorum cum Deo comparata, usque ad versum 29. Est autem hujus argumenti summa, gentes non ita diis suis infidas esse, ut Judæi vero Deo: quod tum ipsorum conscientiæ cognoscendum & videndum committit, duobus versibus; tum auget communi rerum creatarum testificatione per emphaticam exclamationem, vers. 12. & 13. ut Deut. 32.1. & Jeschahh. 1.2.* Cittæorum] *vide Num. 24.24.* Kedarem] *vide Psalm. 120.5.* 11 Gloriam suam] *ut Psalm 106.20.* 12 Obstupescite] *exclamatio pathetica, ut diximus in vers. 10.* 14 An servus] *secundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in vers. 10. ad quod transitur per admirationem. Estne hic populus servus ? inquit Propheta; qui tractatur servorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipsi conjugata.* Est prædæ] *id est, non amplius a Deo Patre in libertatem aßeritur ; sed duræ servituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaschis, 2. Reg. 21. & 2. Chron. 33.* 16 Etiam Noph.] *id est, non tantùm Assyriis & Babyloniis, sed Ægyptiis quoque sunt expositi : sunt enim Noph & Daphne Ægypti oppida, de quibus vide Jeschahh. 19.13. & 30.4. hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Ægyptij adhuc infirmiores erant ; videlicet attriti partim bellis exteris ab Aßyrio & Babylonio, partim civilibus, ut dictum est Jeschahh. 19.* Depascunt te vert.] *id est, utcunque infirmi sunt, tamen summam partem liberè infestant, id est, oram tribus Judæ meridianam : nam regio vel populus totus corpori comparatur : ut Deut. 33.12.* 17 Via sua] *id est, in qua mandavit ut sequaris ipsum : sic comparatur transitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antithesin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præsentibus; quòd Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus versibus; partim in idolis, versu 20. & seq.* Quid tibi est] *nempe commodi ex adjunctione istorum.* Schichoris] *vide Jehoschuhh. 13.3.* 19 Erudiat te] *id est, ex ipsis malitiæ tuæ fructibus saltem disce sapere: ut Judic. 3.1. & 2.* Malum &] *id est, hoc malum tuum eße gravissimum, ac proinde tibi eße istius amoris causam ex te ipso: ut Ijobi 20.11. & sequent.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & sponsionum factarum Deo, ad idola perfidè descivisse : quæ duo deinceps exornantur ab assiduitate & obfirmatione illorum, usque ad versum 26.* Non servitura sum] *domino alteri, idolis Exod. 19.15. & 24.3. & Jehosch. 24.21.* Super omnem collem] *ut Jesch. 57.9.* Scortans] *scortatione spirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20.5.* 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica possessionis traditæ, ad amplificationem perfidiæ: ut Exod. 15.17. Psalm. 44.3. & 80.9. & Jesch. 5.2.* Fidele] *id est, quod non facilè poßet amoveri, sed fide perstaret immotum ex promissione: cujus respectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32.4. & Judæi contrà esse dicuntur filii in quibus non est fides, ibidem versu 20.* Mutata es] *ut Deut. 32.20. & 32.* 22 Nam] *amplificatio criminis superioris per ὑπόθεσιν, a comparatione adulteræ. quasi dicat: lava, munda, orna, compara te utcunque voles, hoc vers. non potest tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perspecta est, sequente versu, sed etiam omnibus adeò manifesta, ut ne ulli quidem imperitissimo sit magnopere laborandum in ea videnda atque evincenda, vers. 24.* 23 In ista valle] *tum valle Hinnomi, de qua Jehosch. 15.8. & infrà 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes sacrificabatur, Jeschahh. 57.9. & 10.* Dromas velox] *id est, quæ velocissimè ad idololatriam abriperis præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id est, scortum adeò effætum præ assiduitate sceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & restibus tuarum sordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementissimum studium scortationis, & libidinem impotentissimam, obfirmationemq́ denotans.* Deserto] *cui comparantur loca idololatriæ destinata.* Haurit ventum] *id est, libero cœlo fruitur; non quiescit uno loco, sed hùc illùc discursat liberè: ut Ijobi 39. 8.* Cujus occas.] *id est, quam nemo oblata veneris occasione ab ea impedire potest : ita fervet & liberè se ipsam ad libidinem projicit ; ut Jechez. 16.24.* Omnes quærentes istam] *id est, si quis adulteram istam quærere institueret, nullo negotio inventurus esset ; quia extant singulis passibus vestigia sordium illius,*

tanquam

tanquam mulieris ex mensium profluvio laborantis: sic accipitur vocabulum mensium Hosche. 5.7. 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemismum scelesta adulteria reprehendentis: nam pedis appellatione crura & pudenda significari solent; ut Jechez. 16.25. quasi dicat, ne amplius te ipsam ita prostituito; sed animum tuum sitientem nefariæ istius libidinis ab insaturabili ista veneris siti cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente versu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores suos: ut Jeschahh. 44.6. & 15.* 27 Tempore verò] *ut Judi. 10.10.* 28 Surgant] *sarcasmus, ut Deut. 32.37. Judic. 10.14. & Hosche. 13.10.* 29 Quare contenditis] *altera pars contestationis, ut dictum est suprà vers. 5. qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus versibus beneficentiam suam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, usq; ad versum 36.* 30 Consumpsit glad.] *id est, homicidæ fuistis Prophetarum: ut Asæ, Joaschi, & Menaschis temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Christus, Matth. 23. 24. & sequentibus.* 31 An ut desertum] *id est, cùm ego deduxi te ex Ægypto per desertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipsa terra qua tu ambulabas? imò verò nónne te ut sponsam modis omnibus exornavi etiam in deserto ipso? jam verò cùm in possessionem terræ feracis pervenisti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias.* 33 Quid bonam præd.] *id est, cur adeò es impudens ut te justifices? cùm tamen vitam tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine?* Idcirco] *id est, hac tua impudentia qua omnes superas, etiam improbissimos doces improbitatem: quamobrem hæc impudentia veluti digito commonstratur, ver. 34. & 35.* 34 Etiam in] *id est, nihil est in te aut circa te non commaculatum sanguine: omnia testificantur adversus te.* Non effossione] *id est, non sunt clam peccata tua, ut pervestigatione sit opus; palàm sunt, omnium oculis exposita.* 36 Quid cursitas adeò] *id est, quid causæ est cur te conjungas Ægyptio, & deficias a Babylonio (in cujus manus Menasche fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces, ut Achaz antea collocaverat in Assyrio? 2. Reg. 16.7. Nam etsi hoc disertè in scripturis legi non meminimus; non dubium est tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaschem postliminio reversum, aut per improbum Amonem fuerit initum: ac propterea Neco exponit Joschijæ se non adventare ut bellum gerat adversus ipsum, 2. Chron. 35.21. Hinc autem incipit ultima pars, nimirum sententiæ dictio: qua continetur expositio pœnarum quas Judæi erant luituri, his duobus versibus; & earum causa, sequentibus.* Ab Ægyptio] *qui Joschijam interfecit, Joachazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Assyrio] *ut exponitur 2. Chron. 28.20. & sequent.* 37 Manibus impos.] *id est, in luctu gravissimo; ut ferè lugebant mulieres, 2. Schem. 13.19.* Ut non secunderis] *sed contrà propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium exscindaris: liptote.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli est iniquissimum: pendent enim ab eo quod proximè dixit propheta, respuit Jehova fiducias tuas, & illius dicti causam deinceps explicat. Est autem ea ab oblata Dei misericordia hypotheticè, hoc modo: si post tot scelera jam resipisceres & reverteris ad me, adhuc mihi accepta esses, hoc ver. sed perrexisti in peccatis tuis, seq. ver. neque ullis ferulis ad me revocari potuisti, ver. 40. deniq; ne nunc quidem resipiscis, sed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiserit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An reverteretur] *id est, an revertentem illam reciperet?* Revertereris] *id est, reciperem te.* 39 Sedisti illis] *id est, sedens præstolata es meretricum more: ut Gen. 38.14.* Tanquam Arabs] *id est, prædo, ex grassationibus vivens, & vias observans: ut Jesch. 13.20.* 41 Saltem ab] *id est, nunc demum saltem resipiscens coles me, & adhæresces mihi.* 42 Asservaturus est] *nimirum si resipueris, nónne condonaturus esset? ut Psal. 103.9. & infrà 3.7.* Ecce] *demonstratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæis esse arguit, & se omni officio erga ipsos perfunctum esse confirmat.*

CAPUT III.

Propheta per similitudinem sororum, Jisraëlis improbitatem & Jehudæ contumaciam exponit: Judæos ad fidem & resipiscentiam hortatur, tum propter fœdus & promissiones Dei amplissimas, si invocabunt ipsum & vitam corrigent, tum propter ventura mala nisi resipiscant: quæ mala postquam Propheta vehementissimè figuravit, confirmat eventura esse propter peccata totius populi; cujus conscientiam appellat, & judicem constituit justitiæ Dei: tum ad eos orationem convertens qui lenitùs cum populo agendum judicabant: ipsos & res creatas omnes provocat in testimonium malignæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriseos, quas non posse non castigari a Deo ostendit: postremò Deus Prophetæ functionem acerbam confirmat, & propheta functionem accipiens judicium Dei severissimum proponit, de populi reprobatione.

1 DIXIT autem Jehova ad me temporibus Joschijæ regis, vidistíne quid fecerit aversa Jisraël? profecta est illa super omnem montem altum, & sub omnem arborem virentem, ubi scortata es.

2 Cumque dicerem postquam fecisset omnia hæc, ad me revertatur, non est reversa; vidente hoc perfida sorore ejus Jehuda.

3 Itaque [a] visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est aversa Jisraël, dimittere eam, & dare libellum [b] repudii ei: nec tamen timuit perfida Jehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.

4 Fuitq; præ [c] famosa scortatione sua ut contaminaret terram: nam adulterabatur cum lapide & cum ligno.

5 Nec tamen toto hoc reversa est ad me perfida soror illius Jehuda ex toto [d] animo suo; sed [e] falso, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, justificat [f] se ipsam aversa Jisraël; magis quàm perfida Jehuda.

7 Abi & proclama verba hæc versus Aquilonem, dicens, revertere aversa Jisraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus sum, dictum Jehovæ, non asservo *iram* in seculum.

8 Tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defecisse: nam [g] sparsim invisisti vias tuas ad exteros sub omni arbore virente, & voci meæ vos non auscultastis, dictum Jehovæ.

9 Revertimini filii aversantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus sum vobis:

[a] Heb. *vidi: ut Deut. 12. 13.*
[b] Heb. *abscissionis ejus: ut Deut. 24.1.*
[c] Heb. *voce scortationis suæ.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in falsitate.*
[f] Heb. *animã suam.*
[g] Heb. *sparsisti.*

& 'recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem.

10 'Ubi daturus sum vobis pastores [h] ex sententia animi mei, qui pascent vos scientia & intelligentia.

11 Eritque cùm augescetis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut 'non dicant amplius, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum : neque recordabuntur ejus, neque recensebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

12 Tempore illo vocabunt 'urbem Jeruschalaimorum *urbem* soli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruschalaima: neque [l] sequentur amplius sententiam animi sui mali.

13 Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jisraëlis; venient pariter ' e terra Aquilonis in terram, quam possidendam tradidit majoribus vestris.

14 'Nam ego indicens quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram [m] desideratam, possessionem [n] decoram, exercituum gentium; 'dico, 'pater mi invocato me, & [o] a me sequendo ne avertas te.

15 'Utique perfidè descivit 'uxor ab amico suo; utique perfidè egistis in me domus Jisraël, dictum Jehovæ.

16 Vox 'in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jisraëlitarum; quia perverterunt viam suam, obliti sunt Jehovæ Dei sui, *dicentes*,

17 Revertimini filii aversantes, curabo aversiones vestras : *vox inquam audiatur*, ' ecce nos accedimus te, quia tu *es* Jehova Deus noster.

18 Utique falsò 'a collibus, multitudine montium *expectatur* : utique in Jehova Deo nostro *est* salus Jisraëlis.

19 Nam 'pudendum istud consumpsit laborem patrum nostrorum 'a pueritia nostra; greges eorum, & armenta eorũ, filios eorum, & filias earũ.

20 Jacemus in pudore nostro, & operit nos ignominia nostra : quia Jehovæ Deo nostro peccavimus nos & patres nostri a pueritia nostra usque in hodiernum diem, neque auscultavimus voci Jehovę Dei nostri.

[h] Heb. *secundum cor meũ.*

[i] Heb. *ascendat super cor.*

[k] Heb. *fiat, ut Deut. 32.6*

[l] Heb. *ibunt ampliùs post aspectum cordis sui.*

[m] Heb. *desiderii.*

[n] Heb. *decoris.*

[o] Heb. *a post me.*

[p] Heb. *filiorũ Jisraëlis.*

CAPUT IIII.

1 'SI reversurus es Jisraël, dictum Jehovæ, ad me revertere : nam si amovebis abominationes tuas a facie mea, & ' non vagaberis,

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & justè; etiam 'benedicent sibi in ipso *Jisraële* gentes, & in ipso laudabunt sese.

3 'Nam sic ait Jehova viris Jehudæ, & Jeruschalaimanis; novellate vobis novale, & ne seratis in spinis:

4 'Circumcidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi vestri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: ne prodiens tanquam ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

5 ' Indicate in Jehuda, & Jeruschalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, ' congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas:

6 ' Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne consistite: nam malum ego adducturus sum 'ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 ' Ascendit leo ex 'perplexo vepreto suo, & interfector gentium proficiscitur, prodit e loco suo; ut exponat terram tuam desolationi: *&* civitates tuæ destruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 'Propterea accingite cilicia, plangite & ejulate: quia non est aversus æstus iræ Jehovæ a nobis.

9 'Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis, & animus Principum; obstupescantq; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] plane diceris seduxisse populum hunc, & Jeruschalaima, 'dicendo pax erit vobis : ' cùm pertigerit gladius usque ad animam.

11 'Tempore illo (dicendum est populo huic & Jeruschalaimis) ' ventus nitidus 'locorum eminentium in deserto, [f] viã ad filiam populi mei; 'non ad ventilandũ neque ad purgandum,

12 Plenus ventus, 'fortior istis adveniet 'mihi: 'nunc etiam ego eloquor ' jura eis.

13 Ecce tanquam nubes ascendit, & ' tanquam turbo currus ejus, leviores sunt aquilis equi ejus:' væ nobis quia vastati sumus.

14 'Ablue a malo cor tuum, Jeruschalaima, ut serveris: quousque pernoctabit *illud* [g] in animo tuo, cogitationes vanitatis tuæ ?

15 'Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 'Commemorate 'istis gentibus, ecce pronuntiate Jeruschalaimis; custodes adveniunt e terra longinqua, 'eduntque contra civitates Jehudę vocem suam.

17 Ut qui observant 'agros, sunt contra eam circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 'Via tua & actiones tuæ faciunt ista tibi: hoc mali tui est, quòd amarus sit, quòd pertingat in cor tuum.

19 'Viscera mea, viscera mea, doleo, [h] prę cordia mea, fremit mihi cor meum, non possum silere: nam 'sonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

20 'Contritionem super contritionem proclamari, quia vastanda est tota hæc terra : repentè vastabuntur tentoria 'mea, momento aulæa mea.

21 ' Quousque visurus sum vexillum? audíturus sonum buccinæ?

22 'Quoad stultus erit populus meus, *quoad* me non agnoscent, *quoad* filii stolidi erunt, neque intelligentes erunt : *quoad* sapientes erunt ad malefaciendũ, & benefaciendi ignorantes.

23 ' Cùm respicio terram, ecce 'res inanis est & vacua : sin autem cœlos, 'nulla est lux eorum.

24 Si respicio istos montes, ecce 'commoventur: & omnes isti colles levissimè movent se.

25 Si aspicio, ecce nullus est homo : etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aspicio, ecce arva ipsa sunt desertum: & omnes civitates istius dejectæ sunt propter Jehovam, propter æstum iræ ejus.

27 'Nam sic ait Jehova, desolata futura est tota hæc terra: 'sed consummationem nondum fecero.

[a] Heb. *in veritate, in jure, & in justitia.*

[b] Heb. *cordis: sic deinceps.*

[c] Heb. *implete.*

[d] Heb. *munitionis.*

[e] Heb. *seducẽdo seduxeris.*

[f] Heb. *vis filia.*

[g] Heb. *in medio tui.*

[h] Heb. *parietes cordis mei.*

28 Ad hæc lugebit terra,& atrati erunt cœli supernè; eò quòd locutus sum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

29 A sono equitum & jaculantium arcu [i]fugient omnes oppidani: venient in ipsas nubes, & in petras ascendent, omnis civitas derelinquetur,& nemo habitator in eis *erit*.

[i]Heb. *fugiet tota civitas: metonymia.*

30 Tu autem *regio populi* vastandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo,quòd laceras fuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: respuunt te amasii, animam tuam quærunt.

31 Nam vocem quasi parturientis audio, angustiam similem primiparæ, vocem filiæ Tzijonis subinde anhelantis,pandentis manus suas, dicendo; væ jam mihi, quòd fessa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

CAPUT V.

1 PERCURRITE plateas urbis Jeruschalaimorum, & videte jam atque cognoscite & disquirite in plateis ejus; an inveniatis virum,an sit qui exerceat jus, requirat fidem,& condonabo illi.

2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, [a] hoc pacto falsò jurant.

[a] *sic* 1.Schem 27.6.& 28.2.

3 O Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fidem? percutis eos,sed non dolent; consumis eos,renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem suam obfirmatiorem petra, renuunt converti.

4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *sunt* isti:stultè agunt, quia ignorant viam Jehovæ,jus Dei sui.

5 [b] Ibo ad magnates ipsos ,ut alloquar eos; nam ipsi norunt viam Jehovæ,jus Dei sui:at ipsi pariter fregerunt jugum,diruperunt vincula.

[b]Heb. *ibo mihi:ut Genes.* 11.33.

6 Idcirco percutiet eos leo e sylva, lupus [c] vespertinus vastabit eos, pardus observabit ad civitates eorum, quisquis egredietur ex eis, discerpetur: quia plurimę sunt defectiones eorum,numerosæ aversiones eorum.

[c]Heb. *vesperarum.*

7 Ubi est huic *urbi unde* condonem tibi? filii tui derelinquunt me,& jurant per [d] eos qui nō sunt dii:simulac satiavi eos adulterantur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.

[d]Heb. *non deos.*

8 Ut equi pasti sunt cùm mane surgunt:quisque ad uxorem proximi sui adhinniunt.

9 An propter ista non visitarem? dictum Jehovę:& an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

10 *Dicens,* Ascendite in muros ejus, ac perdite,& consummationem ne facitote: amovete pinnas ejus, quia isti non *sunt* Jehovę.

11 Nam [e] omnino perfidè egerunt contra me; domus Jisraëlis,& domus Jehudæ, dictum Jehovæ.

[e]Heb. *perfidè agendo.*

12 Ementiuntur Jehovam,& dicunt, non *ita* est: neque eventurum est nobis malum, & gladium & famem non [f] experturi sumus:

[f]Heb. *visuri: ut Psal.* 34.13.

13 Et isti prophetæ [g] abibunt in ventum, & verbum nullum est in eis: ita fiet ipsis.

[g]Heb. *erunt vento.*

14 Idcirco sic ait Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum istud,ecce ego redditurus sum verba mea in ore tuo velut ignē; populum autem hunc *velut* ligna quę ille consumat.

15 Ecce ego adducturus sum contra vos gētem e longinquo,ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robusta est,gens [h] antiquissima est,gens cujus ignorabis linguam neque intelliges quid loquetur:

[h]Heb. *a seculo.*

16 Cujus pharetra velut sepulchrum apertum,omnes erunt potentes.

17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum, *quem* comedissent filii tui & filiæ tuæ,comedet greges tuos & armenta tua, comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio,quibus tu confidis.

18 Sed ne temporibus quidem illis,dictum Jehovæ;fecero vobiscum consummationem.

19 Nam erit cùm dicetis, propter quid facit Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquistis me, & servivistis diis alieniginarum in terra vestra ita servituri estis exteris in terra non vestra.

20 Indicate hoc in domo Jahhakobi;& pronuntiate ipsum in Jehuda,dicendo,

21 Audite jam hoc,popule stolide & excors: quibus oculi sunt & non vident, quibus aures sunt & non audiunt:

22 An me non reverebimini? dictum Jehovæ, an a facie mea non contremiscetis? qui disposui arenam terminum mari, statuto [i] perpetuo,quod non transgredietur: quamvis incutiant se, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen transgrediuntur illud.

[i]Heb. *seculi.*

23 At populo isti *est* [k] animus contumax & rebellis: ut recesserunt,pergunt:

[k]Heb. *cor: sic vers. seq.*

24 Neque dicunt cum animo suo, revereamur jam Jehovam Deum nostrum, qui dat pluviam tempestivam & serotinam tempore suo: septimanas, statuta messis servat nobis.

25 Iniquitates vestræ avertunt ista, & peccata vestra cohibent bonum hoc a vobis.

26 Nam [l] præstò sunt in populo meo improbi: *quisque* contemplatur [m] ut tendentes aucupes,statuunt perditionis instrumenta, homines capiunt.

[l]Heb. *inveniuntur.*
[m]Heb. *secundum tendere.*

27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ sunt dolo: propterea magni & divites sunt.

28 Pingues,nitidi sunt; etiam transcendunt [n] res malas, causam non judicant, causam pupilli,tamen prosperantur: & jus egentium non judicant.

[n]Heb. *res mali.*

29 An propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

30 Res stupenda & horrenda fit in terra hac:

31 Prophetæ ipsi prophetant [o] falsò, & sacerdotes dominatum exercent [p] horum operâ, & populus meus ita amant: quid autem facturi essetis [q] tandem?

[o]Heb. *in falsitate.*
[p]Heb. *per manus horū.*
[q]Heb. *in extremitate hujus.*

CAPUT VI.

1 CONGREGATE vos Binjaminitæ e medio Jeruschalaimorum, & Tekohhi clangite buccina, & Bethceremum versus extollite incendium: quia malum prof-

prospectatur ab ʼAquilone, & contritio magna.
2 ʼDecoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis:
3 Ad eam venturi sunt ʼpastores cum gregibus suis, fixuri adversus eam tentoria circumquaque: depasturi quiq; spatium suum.
4 [a]ʼComparate contra eam bellum, surgite & ascendamusʼipso meridie: ʼvæ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ vespertinæ.
5 ʼSurgite & ascendamus ipsa nocte; & perdamus palatia ejus.
6 ʼNam sic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jeruschalaima [b] missilia catapultaria; hęc ipsa civitas visitanda est, [c]quanta quanta est oppressio est in medio ejus.
7 Sicut manat puteus aquas suas, ita manat illa malitiam suam; violentia & vastatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percussio.
8 Erudire, ô urbs Jeruschalaimorum, ut non ʼluxetur anima mea a te; ut non reddam te desolatam, terram non inhabitatam.
9 Sic ait Jehova exercituum, [d] prorsus racemabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis: ʼ*dicentes*, refer manum tuam, ut vindemiator cum qualis.
10 ʼQuos alloquar & contestabor ut audiant? ecce ʼpræputiata est auris eorum, adeò ut non possint attendere: ecce verbum Jehovę est eis [e] probrosum, non delectantur eo.
11 Quamobrem ʼ æstu Jehovæ plenus sum, defessus sum continendo, effundendus est super parvulum foris, & super cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, senex cum [f] decrepito.
12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cùm extendam manum meam super habitatores istius terræ, dictum Jehovæ.
13 Nam a minimo eorum usque ad maximũ eorum quisquis est [g] deditus est quæstui; etiam a Propheta usque ad Sacerdotem, quisquis est agit falsò.
14 Nam curant contritionem filiæ populi mei [h] ʼsecundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etsi nulla est pax.
15 ʼFecerúntne ut erubescerent cùm abominationem fecerunt? neque ʼ*illi* [i] prorsus erubescunt, neque ignominia afficere sciunt ʼ*isti*: idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.
16 ʼSic dicente Jehova, ʼstate secundum vias & aspicite, ac interrogate de semitis [k] antiquis; quænam sit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animæ vestræ: dixerunt, non ambulabimus.
17 Me constituente etiam super vos ʼspeculatores, dicendo, ʼ attendite ad sonum tubæ: dixerunt, non attendemus.
18 ʼ Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœtus, ʼquæ insint istis.
19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum malum in populum istum, ʼ fructum cogitationum ipsorum; quia ad verba mea non attendunt, & ipsam quoque legem meam spreverunt.ʼ
20 Quorsum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, præstantissimus e terra longinqua? holocausta vestra non sunt [l]accepta, & sacrificia vestra non sunt suavia mihi.
21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego dispositurus sum populo huic ʼoffendicula, in quæ offēdant ʼpatres & filii pariter, vicinus, & amicus ejus, pereántque.
22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est ʼe terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ;
23 Ar cum & hastram vexillarem tenebunt, crudelis erit quisque, neque miserebuntur: vox eorum quasi mare fremet, & equis vehentur, gens instructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.
24 ʼAudientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus ʼ nostræ; angustia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.
25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergitote; quia gladius inimico est, formido circumquaque.
26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti [m]age, planctum [n] amarissimum; nam repentè venturus est vastator contra nos.
27 ʼIn exploratoria specula constitui te apud populum meum, *in* munitione; ut cognoscas & explores viam eorum.
28 Omnes sunt [o]contumacium contumacissimi, ambulantes *cum* detractione, [p] chalybei & ferrei: omnes corruptores sunt:
29 ʼExarescit follis, igne consumitur plumbum: in vanum [q] pergit conflare ʼ*conflator*, nam mala avelli non possunt.
30 ʼArgentum reprobum [r] vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

[a] Heb. *sanctificate.*
[b] Heb. *catapultam: metonymia: ut 2. Reg. 19. 32*
[c] Heb. *tota ipsa.*
[d] Heb. *racemando.*
[e] Heb. *probro.*
[f] Heb. *pleno dierum.*
infrà 8. 10.
[g] Heb. *quæstuosus est quæstus.*
[h] Heb. *secundum leviculum.*
[i] Heb. *erubescendo.*
[k] Heb. *seculi.*
Jeschahh. 1. 11.
[l] Heb. *benevolentia.*
[m] Heb. *age tibi: pleonasmus.*
[n] Heb. *amaritudinum.*
[o] Heb. *contumaces contumacium. vide Genes. 9. 25.*
[p] Heb. *æs & ferrum.*
[q] Heb. *conflat conflando.*
[r] Heb. *vocabunt illos, impersonaliter: ut Ijobi. 7. 3.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus concionis (qua Deus in universum peccata contumacissima Judæis exprobrat, suppliciaq; denuntiat per Babylonios adventura) partes sunt quinque: prima est narratio peccati, cujus Jisraëlitæ & Judæi rei erant coram Deo, usque ad versum 7. secunda est hortatio ad resipiscentiam & fidem suis argumentis confirmata, inde usque ad caput 5. tertia, est confirmatio peccati & suppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde usque ad versum 10. capitis 6. quarta est confutatio eorum qui negabant ita præcisè desperandum esse de populo & denuntianda judicia Dei, usque ad versum 27. postrema est conclusio summatim continens Prophetæ confirmationem in functione sua, ad finem usque. Narratio autem quam primo loco statuimus, per antithesin Jisraëlitarum Judæ contumaciam & obstinationem ostendit, quinque versibus: ac propterea Jisraëlitas Judæis anteponit, versu 6. & minus injustos pronuntiat.* Temporibus Josch.] *id est, iis ipsis temporibus quibus Judæi recuperata lege, instaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, secum optimè actum hac externa specie judicabant. Nam etsi ad mandatum Joschijæ Ecclesia instaurata est, tamen non dubium est quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta evictaq;, ut versu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipso tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id est, ab anno 13. Joschijæ, peccatum Judæorum incipit Jechezkel. 4. 6.* Aversa] *videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio spirituali juncta fuerat, infrà versu 9. allegoria in scripturis frequens.* Profecta] *nimirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonis, 1. Reg. 11. 4. inde ab eo tempore scortata est cum idolis suis,*

suis, ut tu Jehuda hactenus scortata es. 2 Hoc] nimirum aversionem scortationemq; Jisraëlitarum, & revocationem meam. 3 Dimittere eam] id est, abjicere a me, exterisque tradere, ut factum legimus 2.Reg.17.& 18. 4 Contaminaret] ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron.24.4. Lapide] id est, idolis lapideis & ligneis, metonymicè. 5 Nec tamen] id est, tota hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joschijam effecta, mera fuit hypocrisis in Judæorum populo. Toto hoc] exemplo videlicet aversionis Jisraëlitarum, & severissimi supplicii quod de aversa Jisraële sumpsit Deus. 6 Justificat] hoc est, justior est, aut potius minus injusta, ut exposuimus suprà in versum 1. sic Jechezk.16.51.& 23 11. dictum κατά τι. 7 Abi] secunda pars concionis Judæos & Jisraëlitas hortatur ad resipiscentiam & fidem, hoc & sequent. versu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promissionibus restituendæ & amplianda Ecclesiæ, usque ad versum 14. quibus subnectitur sua resipiscentiæ forma, usque ad versum 5. capitis 4. deinde a prophetica venturorum malorum denuntiatione nisi resipiscant, usque ad caput 5. Versus Aquilonem] q.d. hoc signo demonstra a te non tantùm Judæos revocari, sed etiam Jisraëlitas; qui in Mediam & Assyriam fuerant deportati Aquilonem versus. 2.Reg.17.6. 8 Sparsim inivisti] id est, non uni tantùm idolo adjunxisti te, sed omnes vias & semitas pervestigasti, ut cum singulis adulterari posses. 9 Revertimini] prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promissionibus Dei, ut diximus in versum 7. Recipiam vos] id est, residuum vestri conservabo secundum electionem gratiæ, & intromittam in Ecclesiam meam, tum ex Judæis & Jisraëlitis, tribus versibus; tum ex gentibus omnibus ad Ecclesiam agglutinatis per fidem & resipiscentiam cum Judæorum reliquiis, ver.12.& 13. 10 Ubi daturus] ut copiosiùs promittitur infrà 23.& Jechezk.34. Sunt autem hæ promissiones accipiendæ de regno spirituali Christi, ut sequens versus ostendit. 11 Non dicant ampl.] id est, non ampliùs glorientur de externis symbolis, aut nitantur ceremoniis; sed veri adoratores adorent Deum spiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipsum adorent, Joan.4.23. Est autem in his verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborum epexegesis sequente membro continetur. 12 Urbem Jerusch.] id est, Ecclesiam, quam tum figurabant Jeruschalaima. 13 E terra Aquilonis] id est, e loco suæ captivitatis, qua figurata est spiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Christum, & vindicantur in libertatem suam, atq; in Ecclesia collocantur, quam terra promissa adumbrabat. 14 Nam ego] ætiologia superiorum promissionũ erga resipiscentes, a decreto Dei gratioso & immutabili erga filios suos: quorũ resipiscentia informatur primùm sanctis precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis versibus seq. capitis: quæ duo prolepticè hoc versu proponuntur. Dico] id est, non aliam viam promissionum consequendarum expono tibi, quàm orationem fidei & resipiscentiam. Pater mi] q.d. etsi indigna es quæ voceris filia, tamen freta veritate & constantia mea me agnoscito tibi patrem in æternum esse. 15 Utique] exornatio prioris membri prolepseos; ut Jisraël evictus perfidia sua, hoc versu, inclamet Deum revocantem se, versibus sequent. Uxor ab amico suo] id est, domus Jisraëlis a Deo, ut sequentia explicant. 16 In locis eminentibus] id est, palàm vox illa audiatur confessionis vestræ, quæ exponitur a secunda parte versus 17. ad finem usque capitis. 17 Ecce nos] hujus confessionis & orationis qua Jisraëlitæ sistunt se Domino, partes sunt duæ: una, qua ad Deum convertuntur, his primis vocibus; altera, qua causas enarrant quibus se committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioso Dei, hoc versu: deinde ab effectis ejus, quæ per antithesin idololatriæ amplificantur, duobus sequen. postremò ab impotentia piorum, qui se in peccatis jacêre & sepultos esse agnoscunt, ac proinde se minimè posse erigere sentiunt nisi Deus ipsorum misereatur, versu ultimo. 18 A collibus] id est, idolis quæ in montibus colebantur: metonymia. 19 Pudendum] id est idolum, ut infrà 11.13.& Hosche.9.10. A pueritia nostra] id est, nunquam destitit nobis obesse, atque rebus nostris.

IN CAPUT IIII.

2 Si reversurus] Altera pars resipiscentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus suprà 3.14. Est autem hæc concessio vehementissima ad flectendos animos; pro eo quod est, si unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut si unquam futurum est ut converraris, quæso jam convertaris ad me. Non vagaberis] id est, vias quàm plurimas sparsim non inveris, ut dixit suprà 3.8. sed in me uno acquieveris. 2 Benedicent] ex promissione Genes.22.18. 3 Nam sic ait] ætiologia præcedentis hortationis ad resipiscentiam & emendationem vitæ (quæ primùm allegoria hoc versu; deinde typo circumcisionis figuratur, sequen. vers.) propter mala gravissima impendentia eis divinitus qui abnuerint resipiscere: ita comparatur transitus ad secundum hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & spinis horrente, resipiscentia verò cum novatione & runcatione spinarum, ut Hosch.10.12. 4 Circumcidite] ut Deut.10.16. 5 Indicate] secundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obfirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, usque ad versum 14. deinde hortatio hypothetica, si volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad versum 19 postremò pathetica exornatio per hypotyposin, usque ad cap.5. Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hostis violentia, tribus versibus; stuporem, ver.9.& 10.& hostium violentiam, vers.11. & duobus seq. Congregamini] verba Judæorum inter se, in munita loca metu hostis se recipientium. 6 Attollite] id est, conclamate arma, synecdochicè. Ab aquilone] ut suprà 1.14. 7 Ascendit leo] id est, Chaldæus potentissimus & ferocissimus: ut Jescha.5.29. Perplexo vepr.] id est, e denso latibulo perrumpit, etsi jam minimè cernitur. 8 Propterea] brevis repetitio hortationis ad resipiscentiam & tempestivum luctum (quem ciliciis scriptura depingit synecdochicè) propter iram Dei & stuporem omnibus obventurum ab hostium violentia. 9 Erit enim] quemadmodum fuisse gestum sacra historia narrat 2.Regum, & 2.Chronic. ultimis capitibus, & copiosè infrà 39.& 52. Sunt autem hujus stuporis duo genera: unus est infidelium proprius, ut stupeant attoniti & confundantur judiciis Dei, hoc versu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re sint tantoperè soliciti quàm de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari solet ac si Deus ipse Ecclesiam suam fefellisset: atque hoc suo ipsius exemplo demonstrat Propheta, versu sequente. 10 Dicendo] per pseudoprophetas videlicet; qui cùm Sa-

tana ministrarent, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6.14.& 7.4.& 10.& 23.1. Cùm pertigerit] *id est, cùm Deus exequens severum judicium suum vos morti tradet.* 11 Tempore illo] *narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam; qua Propheta per antithesin evertit præcedentia pseudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo asserit, quòd disertè ventura mala prænuntiat Deus: quod genus argumentationis sæpiùs usurpatur apud Jeschahbjam capite 40.& sequentibus octo.* Ventus nitidus] *id est Babylonius, qui tanquam ventus vehementissimus tollet evertetq; omnia: allegoria.* Locorum eminent.] *id est, qualis loca eminentia in patentibus latisq; campis exposita solet percellere: sic ostendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.* Non ad ventilandum] *sed ad perdendum videlicet: ellipsis contrarii, ut Genes.18.19.* 12 Fortior istis] *id est, qui abripiet istos omnes, quorum meminerat suprà vers.9.& 11.* Mihi] *id est, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nebucadnezar servus Dei appellatur, infrà 25.9.& 27.6.* Nunc etiam ego] *verba Prophetæ, quibus ostendit se fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbis præcedentibus.* Jura] *quæ Deus dedit superioribus verbis, & Propheta exponit seq. vers. pergens in eadem allegoria.* 13 Tanquam turbo] *ut Jeschahb.5.28.* Væ nobis] *Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.* 14 Ablue] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus suprà in versum 3. conjuncta primùm contestatione, hoc & seq. versu; tum denuntiatione infesti adventus Babyloniorum, duobus seq. ac postremò malitiæ Judæorum incusatione, vers.18.* 15 Nam vox] *exornatio præcedentis dicti de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipsorum plusquam Jisrëelitarum, quorum fines Dane & Ephrajimo terminabantur, ubi idola sua collocaverant, 1.Reg.12.29. simile est suprà 3.6.* 16 Commemorate] *denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obfirmatam, ut diximus suprà vers.14.* Istis gentibus] *id est, Judæis, ut sequens membrum ostendit.* Custodes] *qui videlicet observant agros, seq. versu, ne quid effugiat aut eripiatur sibi.* Educuntque] *id est, invadunt cum barritu militari, synecdochicè. Dicuntur autem hi duo versus allegoricè a similitudine venatorum, qui concæde facta in ambitum sylvæ omnes transitus observant, ne feræ vociferatione facta consternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos.* 17 Agros] *id est, agrorum aditus, ne erumpant e sylvis feræ.* 18 Via tua] *incusatio Judæorum, ut diximus in versum 14. qua docet Propheta quòd hostis tam infestus est, & quòd morte ipsos mulctaturus est, id suis ipsorum peccatis acceptum ferendum esse, propter quæ Deus Chaldæis ipsos, ut feras venatoribus, exposuerit.* 19 Viscera mea] *exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotyposin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus versibus, & maleficia calamitatum causas, usque ad vers.27. deinde judicium Dei ad luctus sui confirmationem repetentis, ad finem usque capitis. Quamobrem ad exprimendam hujus χετλιασμοῦ vehementiam initium fit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes faciunt.* Sonum buccinæ] *id est, denuntiationem belli spiritu Dei afflatam intelligis.* 20 Contritionem super] *id est, novas subinde clades aliis alias succedere usque ad deletionem regni; prout factum esse inde a temporibus Joschijæ legimus, 2.Reg.24.& 25.* Mea] *id est, populi mei habitationes, synecdochicè sic infrà 6.24.* 21 Quousque] *interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotyposin.* 22 Quoad] *subjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata suppliciaq; populi, quæ enumeratione singulari demonstrantur quatuor versibus seq.* 23 Cùm respicio] *id est, omnia horrent peccatis ubique; ac proinde tam severa Dei judicia in regionem hanc propter peccata immittentur, ut omnia Judæis futura sint luctuosissima: quod hyperbolis elegantissimis Propheta narrat versibus quatuor.* Res inanis est] *cùm priùs affluxerit lacte & melle dum ambularent coram Deo: Exodi 3.8.* Nulla est lux] *id est, velut atri ac lugubres erant: ut Jesch.50.3.* 24 Commoventur] *abhorrentis a peccatis, & severis Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores suos, ut sequens versus indicat.* 27 Nam sic ait] *confirmatio præcedentis hypotyposeos a decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam antè per Chuldam prophetissam dixerat, 2.Reg.22.14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus gravissimum judicium extuntiat, tribus versibus; altera, qua per apostrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis.* Sed consum.] *i. non dum consummavero iram & judicium meum, cùm terram desolavero; sed desolatam perdiu continebo, ut permaneat in luctu longissimo, seq. vers. secundum legis interminationem, Levit.26.34.& 43.* 28 Lugebit] *id est, desolata manebit, allegoricè.* Atrati] *ut suprà ver.23. nam priùs insignis erat & illustris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut.11.12.* 29 Venient in ipsas nubes] *i. in loca prealta & ardua, ut consulant vitæ suæ: hyperbolæ.* 30 Tu autem] *apostrophe ad Judæam, quæ cum scorto impudentissimo comparatur, mangonio suo & lenociniis pelliciente amatores suos.* Fuco] *ut de Izebela dicitur 2.Reg.9.30.* Animam tuam] *id est, vitam, ut alibi passim.* 31 Primiparæ] *nam a natura difficiliores esse primos quosq; partus inter medicos convenit.* Quòd fessa fuerit] *id est, quòd ad lassitudinem usque maximam discursaverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores compara verim. Nam ita allegoricè Judæi confitentur se perniciem sibi justo Dei judicio accersivisse ab iis, quorum operam sibi jucundam fore speraverant: ut de Assyrio narrat Jeschahbja 8.7.*

IN CAPUT V.

1 Percurrite] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæis Propheta exprobrat, versibus quinq; tum supplicii denuntiati, ver.6. quæ duo primùm exornantur per contestationem, usq; ad ver. 20. deinde amplificantur, usq; ad ver.10. seq. capitis. Exprobratur autē peccatum Judæorum primùm ex eo quòd nemo justus in illa inveniri possit, etsi unius causa Deus se urbis totius misertorum esse pollicetur, duobus ver; deinde ex eo quòd ferulis non corriguntur, sed obdurantur magis, ver.3. postremò quòd ne ipsi quidē præfecti & administratores populi resipiscerent, sed januam omnis licentiæ sibi totiq; populo aperirent.* Illi] *nimirū urbi propter justū illū, ut Gen.18.23.& seq.* 3 O Jehova] *apostrophe ad Deū, velut testē, cognitorē, & judicē obfirmationis populi.* Percutis eos] *i. & infideles sunt; & quo magis verberas, eò magis in perfidia obfirmantur.* 4 Isti] *nimirum qui renuunt accipere eruditionem, & obfirmant sese. Tenues enim hîc accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2.Reg.24.16.& 25.15.& infrà 40.7.* Ignorant] *i. imperiti sunt:* pera-

periphrasis: sic Joan.7.49. 5 Jugum] *Dei, legis, & omnis disciplinæ.* 6 Idcirco] *brevis pœnæ instantis denuntiatio, scatens allegoriis.* Leo] *ut suprà 4.7.* Lupus vesp.] *i. hostis veteratorius, qui similis est lupo jam diu exercitato in præda vespere comparanda, ut feræ solent, Psal.104.20. sic Chabakuk.1.8. & Tzephan.3.3.* Pardus] *cujus proprium est insidere condensis arborum, occultari earum ramis, & in prætereuntia desilire, ut narrat Plinius lib.10. natur. histor. cap.73. sic Hosch.13.7.* 7 Ubi est] *exornatio duarum præcedentium confirmationis partium, ut diximus vers.1. confirmat tùm Judæorum peccata per contestationem, usque ad versum 14. tum supplicia divinitus infligenda, usque ad versum 20. quibus duabus partibus deinde sua sigillatim amplificatio subjungitur. Incipit autem hæc contestatio ab eodem argumento quod proposuerat Deus, versu.1. condonarem (inquit) si quisquam aut quicquam esset quare ad condonandum adducerer: sed ubi est? q.d. nusquam est in tota civitate sancta.* Filii tui] *id est, omnes deficiunt a Deo, in idolis gloriantur, & in spirituali atque corporali scortatione volutantur.* 10 Dicens] *brevis descriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur 2.Reg.24. & 25.* Consummationem] *id est, sed nolite quidem rebus gestis existimare vos consummavisse judicia mea: adhuc plura vobis & mihi restabunt facienda, ut suprà 4.27. & infrà ver.18.* Amovete pinnas] *id est, diruite muros, ut 2.Reg.25.13. & Nechem.1.3. & 2.3.* 12 Non ita est] *ut Jehova per Prophetas dicit: vide 2.Chron.36.15.* 13 Ita fiet] *id est, potiùs hæc mala in ipsos recident, & nos malè mulctabimus ipsos: prout denuntiant nobis, ipsos gladio perdemus & fame: sic tentatum fuisse in Jirmejam, legimus infrà 11. & 18. & 20. & 26. & 37. & seq.* 14 Idcirco] *exornatio suppliciorum, ut diximus in versum 7. qua Deus primùm Prophetam instruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc versu; deinde judicia illa explicat, quinque sequentib.* Tuo] *apostrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præstat opere, versibus seq. sic Jechezk.24.5. & 9. vide suprà 1.10.* 15 Gentem e longinquo] *ut Jesch.5.26. ex lege Deut.28.49.* Antiquissima] *id est, cujus monarchia & Respublica jam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Genes.10.10.* 16 Velut sepulchrum apert.] *id est, multos conficiet & consumet sagittis e pharetra, metonymicè.* 18 Consummationem] *ut suprà vers.10.* 20 Indicate] *jam sequitur amplificatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus vers.7. primùm enim contestatio peccati Judæorum illustratur, hoc toto capite; deinde judiciorum prænuntiatio, versibus novem capitis seq.* 21 Quibus oculi sunt] *ut Jeschahh.42.18. & 33.* 22 An me] *primum contestationis argumentum, increpans obfirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei, qui arenâ coërcet immanes fluctus maris.* 23 Ut recesserunt] *id est, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenâ coërceat fluctus maris ingentissimos.* 24 Neque dicunt] *secundum contestationis argumentum: neque revocantur (inquit Deus) singularibus erga ipsos beneficiis.* Septimanas] *id est, annos illos intermissionis terræ, quibus singularem benedictionem Deus promiserat, Levit.25.20. & sequent.* Statuta] *quæ ipse promisit in messem, Levit.26.4. & 10.* 26 Nam præstò sunt] *descriptio iniquitatis Judæorum, quam neque exemplis omnipotentiæ, neque beneficentia Dei corrigi Propheta demostravit, tribus versibus.* Contemplatur] *descriptio allegorica obfirmatæ & accuratissimæ malitiæ populi, hoc & sequent. versu, cui similis est Proverb.1.17.* 27 Dolo] *id est, rebus dolo partis.* Propterea] *id est, neque tantùm non afficiuntur conscientia mali, sed etiam ex illis augescunt, in illis gloriantur, ditantur, pinguescunt, &c.* 28 Transcendunt] *id est, expertes sunt omnis mali: non sunt nexus eis usque ad mortem eorum, &c. ut Psal.73.4. & sequent.* 29 An propter ista] *regressio ad contestationis verba, suprà vers.9.* 30 Res stupenda] *videlicet quæ exponitur seq. vers.* 31 Dominatum exerc.] *id est, dominos agunt in hæreditatem Domini, ut dicitur 1.Petr.5.3. idque ministerio pseudoprophetarum, quos sacerdotes ad conciliandam sibi autoritatem submittebant.* Facturi] *videlicet nisi reprimeremini suppliciis, quæ mox denuntiantur.*

IN CAPUT VI.

1 Congregate vos] *Amplificatio alterius partis in confirmatione positæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæis prænuntiat, usque ad versum 10.* Binjaminitæ] *id est, Judæi omnes synecdochicè: sed Binjaminitæ probrosè videntur appellari propter scelus Gibhhæ, de quo Judic.19. & seq. ut Hosch.9.9. & 10.9. q.d. scelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ, Jeschahh.1.10.* E medio] *id est, excurrite in fines vestros ad repentinam hostilis adventus significationem.* Tekohhi] *quod oppidum erat Jehudæ, ut apparet ex 1.Chron.2.24. & 4.5. & 11.28.* Beth-ceremum] *in Binjamine, ut colligitur ex Nechem.3.14.* Incendium] *id est, ignis significationem, ut Plinius nominat: Græci appellãt φρυκτοὺς, & speculatorias turres φρυκτώρια.* Aquilone] *ut suprà 1.14. vide suprà 4.6. & 20.* 2 Decoræ] *id est pace, & bonis omnibus, gloriáque Judæam exornaveram, & saturaveram: ut suprà 5.7. & 24. sed ea ipsa ornamenta hostes adversus Judæam provocatura sunt, ut prædixerat Jeschahhja Chizkijæ, 2.Reg.20.17.* 3 Pastores] *id est Reges, Principes, & duces cum copiis: sic infrà 12.10.* 4 Comparate] *ethopœia, qua Propheta verba Regum & ducum exprimit studio & celeritate inter se contendentium, ut certatim invadant Jeruschalaima.* Ipso meridie] *id est, quam primùm, antequam inclinet dies.* Væ nobis] *indignantium verba, quòd non maturè satis ex sententia animi sui impressionem fecerint.* 5 Surgite] *q.d. noctes potius insomnes ducamus, quàm ut obsidionem & eversionem Jeruschalaimorum differamus: ut Jeschahh.5.27.* 6 Nam sic ait] *confirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei, quo primùm hostes provocantur, deinde causa justitiam Dei asserens exponitur, hoc & seq. versu: tum patheticè Judæa ad resipiscentiam revocatur, vers.8. ac postremò judicium destinatum pronuntiatur, vers.7.* 8 Luxetur] *id est, tanquam luxatum aut elisum membrum discedat abs te, & tu abscindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk.23.17.* 9 Dicentes refer.] *id est, subinde revertentes ad spolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhausta. Nam sæpius & per partes Judæa expilata est: ut narratur infrà 52.28. & sequentibus.* 10 Quos alloquar] *quarta pars concionis, nimirum confutatio vanæ Judæorum præfidentiæ (qui negabant ita præcisè desperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a*

malitia & obfirmatione illorum adversus verbum ejus, usque ad versum 18. deinde ab hypocrisi & simulatione externa cultus, versu 20. quibus malis suæ pœnæ denuntiantur, versib. seq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ sunt (inquit) Judæorum partes, popularis & Ecclesiastica: ut suprà 5.31. popularis obstinatio deplorata est, hoc versu; ac proinde maledicta, duobus sequent. ecclesiastica verò eo deterior est, quod non tantùm Prophetæ & Sacerdotes ipsi obfirmantur, sed alios etiam obdurant falsis promissionibus, tribus seq. Quamobrem rebellio utriusque ordinis tandem concluditur, vers. 16. & 17. Præputiata est] *id est, occlusa & obstructa, veluti obducta cute aut adipe, atq; obstipata, ne accipiat verbum Dei: nā præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putanda resecandáque; ut Levit. 19.23.* 11 Æstu Jehovæ] *id est, verbis propheticis gravissimam Dei indignationem testificantibus; ut suprà 4.19.* 14 Secundū] *id est, ut curantur afflatu vel palpatione leviculi puerorum casus, cùm tamen gravissima sint & mortifera mala populi.* 15 Fecerúntne] *id est, an unquam Prophetæ isti populum reprehenderunt maleficiorum nomine?* Illi] *populares.* Isti] *Sacerdotes & Prophetæ, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici 10. sic infrà 8.9.* 16 Sic dicente] *summa præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc versu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, versu seq.* State secundum vias] *id est, non tantùm ex privata, sed etiam ex publica majorum administratione & vitæ genere observate, atque cognoscite quod vitæ genus sit vobis amplectendum, ut securam porrò agatis vitam: allegoria.* 17 Speculatores] *Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: sic Jeschahh. 57.2.* Attendite] *videlicet quem significetis & pronuntietis populo: ut Jechezk. 3.2. & 33.7.* 18 Idcirco] *altera pars confutationis, qua Deus præfractos Judæos omissos faciens, gentes omnes & terram ipsam contestatur, duobus vers. hypocrisin redarguit, ver. 20. & sententiam fert exitii, ver. 21. quam sequentib. explicat.* Quæ insint] *id est, peccata quorum isti peraguntur rei, & sententiam meam.* 19 Fructum] *ut Proverb. 1.31.* 21 Offendicula] *id est, instrumenta exitialis ruinæ, quæ exponuntur duobus vers. seq.* Patres &] *ut suprà ver. 11. id est, omnes promiscuè, synecdochicè.* 22 E terra Aquil.] *ut suprà 1.14.* 24 Audientibus nobis] *exornatio præcedentis interminationis a consternatione, vastatione, & luctu Judæorum gravissimo, tribus versibus.* Nostræ] *id est Judæorum: in quorum numero modestè seipsum comprehendit Propheta per synecdochen.* 27 In exploratoria] *conclusio totius concionis: qua primùm Deus Prophetam confirmat in functione sua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, summam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi: similem allegoriam vide Jeschahh. 21.6. & seq.* 29 Exarescit] *ἐργασία præcedentis dicti, Judæos in se ipsis ferreos & chalybeos esse, & adjuncta sibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) sunt ferrum & chalybs; non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abest ut mala, tanquam scoriæ, ab ipsis dissparentur, ut contra non magis fundi & conflari possint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exsiccantur Æolipylæ, contrahuntur & exuruntur folles, plumbúmque totum (quod ad commoditatem fusuræ adhiberi solet) omnino evanescit, quàm ut liquari possint ad purgationem sui.* Conflator] *sive Deus opifex summus, sive administri ipsius.* 30 Argentum reprob.] *appellatio συγχωρητικὴ sive per concessionem dicta, argentum, inquit, dici volunt: dicantur sanè; sed reprobos tamen esse, & reprobatos a Deo artifice sapientissimo cognoscent omnes.*

CAPUT VII.

PROPHETA Judæos a prava conversatione revocans, ad resipiscentiam & veram in Deum unum fidem hortatur promissionum ab ipso acceptarum nomine: illorum peccata contestatur, & certissimas pœnas denuntiat: stuporem, obfirmationem & præsumptionem arguit judiciaq; Dei ventura explicat. propter quæ sese ad luctum convertens, populum suum deflet. abesse ab illo desiderat, ne peccata illorum horrendaq; judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem, & Prophetarum deliniamenta evincit a rebellione ipsorum: luctum vehementissimum omnibus indicit: ac postremo consolatus bonos, fore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbū Jehovæ omnes Jehudæi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraelis, bonas efficite vias vestras, & actiones vestras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 Ne habitote fiduciam vestram in rebus [a] falsis, dicendo: templi Jehovę, templi Jehovæ, templi Jehovæ ista *sunt*:

5 Sed omnino bonas efficitote vias vestras & actiones vestras; sed omnino exercitote jus inter virum unum [b] & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & sanguinem innoxium ne effunditote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne prosequimini malo vestro:

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus vestris; inde a seculo usque in seculum.

8 Ecce vos habetis fiduciam vestram in verbis falsis, [d] minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurando que falsò, & adolendo Bàhhali; deniq; sequendo deos alienos quos non novistis,

10 Etiam venietis & stabitis coram me in domo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, eripimur? ut perficiatis omnes abominationes istas.

11 An spelunca effractorum esse videtur domus hæc in oculis vestris, quę vocatur de nomine meo? etiam ego ecce prospexi, dictum Jehovæ.

12 Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Jisraëlis.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera ista, dictum Jehovæ; & dum alloquor vos [f] inde a diluculo continenter non auditis, & inclamāti vos non respondetis:

14 Ideo facturus sum huic domui quæ vocatur de nomine meo, in qua vos confiditis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus vestris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; quemadmodum

[a] Heb. *falsitatis: sic infrà ver. 8.*
[b] Heb. *& inter amicum ipsius.*
[c] Heb. *ne ite post Deos alienos in malum vobis: sic ver. 9.*
[d] Heb. *ad non prodesse: ut Jeschahh. 44.5.*
[e] Heb. *super qua vocatur nomen meū: sic deinceps.*
[f] Heb. *mane surgendo & loquendo.*

1. *Schem.* 4.

dum abjeci omnes fratres vestros, 'totum semen Ephrajimi.

16 'Tu ergo ne orato pro populo isto, neque effertopro istis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè essem exauditurus te.

17 'An minimè vides quid isti faciant in civitatibus Jehudæ, etiam in plateis Jeruschalaimorum?

18 'Ipsi filii colligunt ligna, eorumq; patres accendunt ignem, ac fœminę depsunt massam; ad faciendum 'lucunculos [g] 'rebus cœlestibus, & libandum libamina diis alienis, ut irritent me.

g Heb. *operi cælorum: sic opus pro re usurpatur, Gen. 33. 14. sic infrà* 44. 17.

19 'An contra me *est, quòd* isti irritant? dictum Jehovæ; an non contra ipsos, propter pudorem faciei ipsorum?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æstus meus effundetur in locum hunc, super homines, & super jumenta, & super arbores agri, ac super fructum terræ; ardebitque ita ut non extinguatur,

21 'Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: 'holocausta vestra adjicite ad sacrificia vestra, & comedite carnem *eorum*.

22 Nam 'non sum locutus cum majoribus vestris, neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocausti & sacrificii:

23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, ausculate voci meæ, ut sim vobis Deus, & vos sitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis, ut bene sit vobis.

Exod. 19. 5. *&* 24. 3.

24 Non tamen auscultarunt neque inclinarũt aurem suam, sed ambularunt in consiliis, in [h] sententia animi sui pessimi; deniq; 'hæc *fuerũt* ipsis a tergo, non autem a fronte.

h Heb. *aspectu cordis: ut Deut.* 29. 19.

25 Inde e tempore quo exiverunt majores vestri e terra Ægypti usque ad diem hunc; cùm miserim ad vos omnes servos meos prophetas quotidie [i] diluculo & continenter:

i Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chron.* 36. 15.

26 Non tamen auscultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem suam; sed obduraruntcervicem suam, pejus fecerunt quàm majores ipsorum.

27 'Cùm loqueris ad istos omnia verba ista, similiter non auscultant tibi, & cùm inclamas eos non respondent tibi.

28 'Quamobrem dicito ad eos, hæc *est* gens 'qui non auscultant voci Jehovæ Dei sui, neque accipiunt eruditionem: periit fides & excisa est ex ore ipsorum.

29 'Tonde comam tuam, & abjice, & extolle 'in locis eminentibus lamentationem; quia spernit Jehova & deserit generationem [k] in quam excandescit.

k Heb. *excandescentiæ suæ.*

30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis, dictum Jehovæ; 'posuerunt abominationes suas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam,

31 Et ædificaverunt excelsa 'Tophethi, quod *est* in 'valle filii Hinnomi, ad comburendum filios suos & filias suas igne; quod non præceperam, neque [l] subierat in animum meum:

l Heb. *ascenderat in cor.*

32 Idcircò ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur ampliùs 'Topheth & vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectionis: nam etsi sepelient Tophethi, tamen nullus *supererit* locus:

33 Sed erunt cadavera populi istius escæ volatilibus cœli & bestiis terræ; nemine deterrente.

34 Ita faciam ut cesset ex civitatibus Jehudę, & ex plateis Jeruschalaimorum vox gaudii & vox lętitiæ, 'vox sponsi & vox sponsæ: nam vastationi erit hæc terra.

CAPUT VIII.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovę, 'depromentes ossa regum Jehudæ & ossa principum ejus, ossaque Sacerdotum, & ossa Prophetarum; denique ossa habitantium Jeruschalaimis, e sepulchris ipsorum,

2 Expandent ea soli, & lunæ, totiq; exercitui cœlorum, 'quæ diligunt, & quæ colunt, & [a] quę sequuntur, & quæ 'consulunt, denique quibus incurvant se: non colligentur, neq; sepelientur, pro fimo in superficie terræ erunt:

a Heb. *post quæ ambulãt.*

3 Et optatior erit mors quàm vita toti residuo, iis qui residui erunt ex 'familia pessima hac; in omnibus locis residuis quò depulero illos, dictum Jehovæ exercituum.

4 'Præterea dices ad eos, sic ait Jehova, 'an ita cadunt ut non possint resurgere? si converteretur, an non reverteretur *Deus*?

5 Cur aversus est populus hic, *urbs* Jeruschalaimorum, aversione [b] pervicacissima? retinent dolum, renuunt converti.

b Heb. *æterna, sive pervincente.*

6 Attendi & audivi, [c] prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ suæ ut dicat, quid feci? quisque eorum conversus est in cursu suo, ut equus [d] præceps ruens in prælium.

c Heb. *non rectum.*

d Heb. *inundans.*

7 'Etiam ciconia in cœlo novit stata tempora sua, & turtur, grusq;, & hirundo observãt tempus adventus sui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.

8 'Quomodo dicitis, sapientes sumus, & lex Jehovæ penes nos est? utique ecce ad falsitatem operatur stylus, *ad* falsitatem *operantur* legisperiti.

9 'Fecerúntne sapientes ut 'erubescerent, 'consternatíne sunt & capti? ecce verbum Jehovæ spernũt, ecc cujus rei sapiẽtia inesset eis?

suprà 6. 15.

10 'Idcirco tradam uxores eorũ aliis, agros eorum possessuris hæreditariò: nam a minimo usque ad maximum quisquis est, [e] deditus est quæstui, etiam a Propheta usque ad Sacerdotẽ quisquis est, agit [f] falsò.

suprà 6. 13. *& seq.*

e Heb. *quæstuosus quæstus.*

f Heb. *falsitatem.*

11 Nam curant contritionem filiæ populi mei [g] secundum curationem mali leviculi, dicendo, pax, pax: etsi nulla *est* pax.

g Heb. *secundum leviculum: ut suprà* 6. 14.

12 Fecerúntne ut erubescerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* [h] prorsus erubescũt, neq; ignominia sciunt affici: idcirco cadent cum illis cadentibus, [i] quo tempore visitabo illos corruent, ait Jehova.

h Heb. *erubescendo.*

i Heb. *tempore visitationis illorum.*

13 [k] 'Omnino extirpabo eos, dictum Jehovæ; nullæ sunt uvæ in ista vite, nullique fici in ista ficu, etiam ipsa folia deciderunt, & 'quæcunq; [l] adhibeo eis prætereunt.

k Heb. *recipiendo recipiam eos.*

l Heb. *addo.*

14 Dicentes: quorsum nos 'desidemus? congregamini, & ingrediamur civitates [m] munitas ut quiescamus ibi: 'at Jehova Deus noster quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis [n] 'succum cicutæ, quia peccavimus Jehovę.

suprà 4. 5.

m Heb. *munitionis.*

n Heb. *aquas.*

15 'Expecta pacem, sed nihil *erit* boni; tempus curationis, sed ecce *aderit* terror.

16 Inde ' a Dane auditur ronchus equorum illius, a sono hinnituum robustorum ejus contremiscit tota terra; qui veniunt ut consumant terram & [o] quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea.

[o] Heb. plenitudinem ejus.

17 'Nam ecce ego immissurus sum in vos serpentes aspides; contra quos nulla prodest mussitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovæ.

18 [p]'Quod me recreaturum esset est in mœrore, in me [q] animus meus languidus est.

[p] Heb. recreans me.
[q] Heb. cor meum.

19 ' Ecce sonus vociferationis filię populi mei propter *advenas* terræ [r] longinquissimæ, *dicentis*, an Jehova minimè *est* Tzijone? an rex ejus minimè *est* in ea? cur irritaverũt me, *aut ille*, sculptilibus suis, vanitatibus alienigenarum?

[r] Heb. longinquitatum.

20 'Præteriit messis, finita est æstas; & nos nõ servamur.

21 Propter contritionem filiæ populi mei cõteror; atratus incedo, stupor corripit me.

22 'An 'opobalsami nihil *est* in Gilhhade? an medicus nullus *est* ibi? nam cur non [f] convaluit filia populi mei?

[f] Heb. ascendit sanitas filiæ: ut 2. Chro. 24. 13. & Nechem. 4. 7.

CAPUT IX.

1 O SI quis daret caput meum esse aquas, & oculum meum scaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu confossos filiæ populi mei.

2 O si quis poneret me in deserto, in diversorio viatorum, ut derelinquerem populũ meum, & abirem ab eis: 'nam omnes sunt adulteri, 'interdicti *die* perfidè agunt:

3 Et intendunt lingua sua arcum suum [a] falsum, neque in fide invalescunt in terra; sed de malo in malum procedunt, neq; agnoscunt me, dictum Jehovæ.

[a] Heb. falsitatis.

4 'Quisque ab amico suo cavete, & ulli fratri ne confiditote: nam omnis frater [b] omnino supplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:

[b] Heb. supplantando.

5 Et quisque amico suo illudunt, ac veritatẽ non loquuntur: docent linguam suam loqui falsum, perversè agendo defetiscuntur.

6 Tua habitatio *est* in medio [c] dolo; 'pro dolo renuunt cognoscere me, dictum Jehovæ.

[c] Heb. doli.

7 'Idcirco sic ait Jehova exercituum, ecce 'ego conflans eos probavi eos: 'sed quomodo facturus sum propter filiam populi mei?

8 Culter jugulans lingua eorum *est*, dolum loquitur: ore suo cum amico suo pacem eloquitur, at [d] in animo suo disponit insidias suas.

[d] Heb. in medio. sup. 5. 9. & 29.

9 An propter ista non visitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

10 'Propter hos montes ' extollam fletum & lamentum, & propter caulas 'deserti lamentationem: nam 'accendentur adeò ut nullus transeat, neq; audiatur vox pecoris; [e] tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibunt:

[e] Heb. ab ave cœli & usque ad jumentum.

11 Et disponam Jeruschalaima in acervos, lustrum draconum; & civitates Jehudæ disponam *in* desolationem, adeò ut nullus inhabitet.

12 ' Quis est vir ille sapiens qui doceat istud, & id quod edixerit os Jehovæ sibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquã desertum, adeò ut nullus pertranseat?

13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legẽ meam quam exposueram eis; neq; auscultant voci meæ, neque ambulant in illa;

14 Sed [f] sequuntur sententiam animi sui; & Babhalimos, quod docuerunt ipsos majores ipsorum:

[f] Heb. eunt post aspectum cordis sui: & post Babhal.

15 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego cibaturus sum istos, populum hunc 'absinthio, & bibendum daturus eis [g] succum cicutæ;

[g] Heb. aquas: ut sup. 8. 14.

16 Nam dispergam eos in gentes quas non noverunt ipsi aut patres ipsorum, mittámq; post eos gladium donec consumpsero eos.

17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite; & vocate lamentatrices ut adveniãt, & ad [h] præficas mittite ut adveniant,

[h] Heb. peritas

18 Et [i] festinanter extollant de nobis lamentum; descendentibus lachrymis ex oculis nostris, & ex palpebris nostris fluentibus aquis.

[i] Heb. festinent ut extollant.

19 Nam [k] sonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vastamur? erubescimus valde, quia derelinquimus terram, quia dejiciunt *hostes* tabernacula nostra.

[k] Heb. sonus lamenti.

20 'Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris vestra verbum oris ejus; ut doceatis filias vestras lamentum, & [l] altera alteram *doceat* lamentationem.

[l] Heb. fœmina amicam suam.

21 Nam ascendit mors ad fenestras nostras, ingressa est in palatia nostra; ad exscindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,

22 (' Eloquere, sic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in superficie agri; & ' ut manipulus a tergo messoris, quæ nullus colliget.

23 'Sic ait Jehova, ne gloriator sapiens in sapientia sua, neq; gloriator potens in potentia sua; neq; gloriator dives in divitiis suis:

24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, se intelligere & cognoscere me, me esse Jehovam exercentem 'benignitatem, jus, & justitiam in terra: quia istis delector, dictum Jehovæ.

1. Cor. 1. 31. 2. Cor. 10. 17.

25 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovę, quibus animadvertam; in omnem 'circumcisum cum prępitiato,

26 'In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, denique in omnes 'amputatos latere, qui habitant in deserto: nam omnes istę gentes ' præputiatæ sunt, etiam tota domus Jisraëlis præputiati sunt corde.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè est argumento quo superiores duæ) partes sunt quinque: prima est exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus versibus; secunda est propositio hortans ad resipiscentiam & fidem, promissionesq; & minas denuntians, usque ad versum 17. tertia est confirmatio singularum propositionis partium, usque ad versum 12. capitis 9. quarta est confutatio inanium defensionũ quibus Judæi se purgare conabantur, inde ad versum 23. postrema est conclusio bonis consolationem afferens, & improbis omnibus promiscuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atrii maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *secunda hæc pars, propositio, continet hortationem ad resipiscentiam & fidem*

& fidem veram, usque ad versum 7 [illegible] propter certissimas Dei promissiones, ver. 7 deinde a contrario contestatur peccata Judæorum, pœnasq; denuntias irrevocabiles, inde ad 17. Bonas efficite] propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur. 4 Ne hab.] i. ne arrogetis promissiones vobis, tanquam si perpetuò hærerent vobis & sine cōditione fuissent datæ: quod est falsissimū. Templi Jehovæ] id est, quid reprehendis, ô Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ tu adducis sumus adeo confirmati, ut nihil supra. Nam opera hæc nostra nónne sunt templi Jehovæ, a Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo conjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt erga nos, quàm firmum est templum? hoc templum requies est Dei usque in sempiternum, Psal. 132. 14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos. 8 Ecce] altera pars propositionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocrisin Judæorum; usque ad versum 11 deinde pœnas denuntiat gravissimas, sequentibus. 10 Eripimur] id est, tuti sumus ab omni periculo, nihil potest damno esse nobis, quia servat nos Deus quem colimus in templo suo. Ut perficiatis] id est, ut porrò ad malefica vestra revertamini. 11 Etiam] id est, quandoquidem non pluris domum meam facitis quàm speluncam latronum, jam prospexi quid mihi sit faciundum: ut sequentibus per prophetam explicat. Hic enim transitio est ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè gestis illustrantur. 12 Nam ite] prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Psal. 78. 60. & 132. 6. 15 Quemadmodum abjeci] secundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17. Totum semen] id est, regnum Jisraëlitarum, synecdochicè: ut Jesch. 7. 8. 16 Tu ergo] id est, fixum & certum est decretum, quod nemini causa revocaturus sum. 17 An minimè] tertia pars concionis, nimirum confirmatio singularum antecedentium in propositione partium: quâ primùm evincit Judæorum peccata, vers. 17. & 18. deinde justissimas pœnas statuit, duobus sequentibus: quarum partium sequitur [illegible] ad confutationem usq; Confirmatur autem peccatū, non amplius ab ipsa populi conscientia (ut altera concione factum est suprà 5. 1.) sed a propheta ipsius testimonio. 18 Ipsi filii] id est, omnes a summo ad infimum certatim exercent idololatriam. Lucunculos] vox Hebræa peculiaris est hujus Prophetæ, qua significantur liba quædam [illegible], id est, certas formas expressas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus liborum Romani appellabant lucunices sive per diminutionem lucunculos a Lucumonibus Hetruscis maximis superstitionum artificibus. Rebus] de quibus copiosè infrà 8. 2. 19 An conc.] hoc est, non mihi, sed sibi suo facto malefaciunt ipsi, ut declarat seq. ver. 21 Sic ait Jehova] ἐργασία hæc confirmationis (ut diximus in ver. 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq; usque ad versum 4. capitis 8. deinde amplificatione; usque ad 18. tertio pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad versum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum tum majorum, usque ad versum 26. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, vers. 27. & 28. deinde subjiciuntur pœnæ quas sumpturum interminatur Deus. Holocausta vestra] id est, abite cum sacrificiis & holocaustis vestris, & ea omnia ad usus vestros & comessationes traducite: ingrata sunt mihi; ut Jeschahh. 1. 13. & Hhámos 5. 22 Non sum locutus] videlicet solùm aut simpliciter: eclipsis, ut Gen. 32. 28. nam præceperat quidem Deus per Moschen, sed alio respectu; ac proinde alia magis observari voluerat. 24 Hæc] nimirum auscultare mihi, & inclinare aurem suam ad verba mea, &c. q. d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua sunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Christus Matth. 23. 23. 27 Cùm loqueris] alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores sui. 28 Quamobrem] cùm neque majores, neque isti auscultent. Qui non auscultant] id est, gens ab omni pietate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde toti legi Dei immorigera. 29 Tonde] altera pars explicationis de pœnis divinitus eventuris; quâ Deus Judæis luctum imperat, primùm quia deserturus est ipsos peccatorum causa, tribus versibus; deinde quia [illegible] hostibus expositurus, qui neque vivis neque mortuis parcant, inde ad versum 4. sequentis capitis. Luctum autem synecdochicè tonsura & miserabilibus lamentis significatur; ut Ijob 1. 20. In locis] ut suprà 3. 26. 30 Posuerunt] ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chron. 33. 4. 31 Topheth] vide Jeschahh. 30. 33. Valle] de qua Jehosch. 15. 8. 32 Topheth] id est, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum sequens antithesis ostendit. Nam (inquit propheta) non erit spatiosus satis ut omnes sepeliēdos capiat: propterea non ampliùs obtinebit antiquam suam appellationem. 34 Vox sponsi &c.] i. festivum ullum epithalamium: sic infrà 16. 9.

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] videlicet eversis omnium sepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chronic. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia instrumenta desiderabilia perdidisse, & Nechem. 2. 3. 2 Quæ diligunt] id est, quibuscum scortantur, synecdochicè. Consulunt] sive res cœlestes observando, sive petendo oracula. 3 Familia] vide Levit. 20. 5. 4 Præterea] secundus [illegible] locus, ut diximus suprà 7. 21. nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, usque ad versum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autem peccatum per comparationem misericordiæ Dei præsentissimæ, hoc versu; cum stupore & obstinatione Judæorum, tribus sequentibus, & cum fastuosa præsumptione, vers. 8. & 9. Annon cad.] i. præcipitantur quidē Judæi in ruinā suā gravissimè: sed quantus quantus sit casus, omnino major est Dei misericordia, qua erigerentur si resipiscentes ad ipsum sese converterent. 7 Etiam ciconia] argumentum amplificationis per comparationem volucrium remeantium & commeantium suis temporibus, cui similis est Jeschahh. 1. 3. 8 Quomodo dicitis] redargutio falsæ præsumptionis & confidentiæ ab effectis contrariis, ut Rom. 2. 17. & Jacob. 2. 16. & seq. Est autem hîc apostrophe ad sacerdotes, Prophetas, & doctores legis. 9 Fecerúntne] id est, an ullum specimen fructûmve sapientiæ suæ in docendo & reducendo populo ediderunt? Erubescerent] populares, quos doctrina ipsorum mandaverat Deus vocari ad fidem & resipiscentiā. Consternati] authoritate Dei & legis videlicet, ut renuncient malo suo: nam hic primus est aditus, quo capi-

vadicuntur omnes cogitationes ad obediendum Christo, ut ostendit Apostolus 2.Cor.10.5. 10 Idcirco] *altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in versum 4.) quæ in parte exponuntur duo: primùm quæ & quam graves pœnæ ipsos maneant pro peccatis suis, usque ad versum 16. deinde quomodo & per quos, ver. 16. & 17.* 13 Omnino extirpabo] *exornatio præcedentis interminationis per similitudinem plantæ inutilis, quam Deus velut bonus agricola eradicatum iri denuntiat: ut Jeschahh. 5.* Quæcunque] *id est, nullam culturam a me admittunt; sed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut suprà 5.12.* 14 Desidemus] *videlicet expectantes Deum, & hærentes istis Prophetarum verbis.* At Jehova] *ironica responsio Prophetæ, qua ludificatur inanem Judæorum præsidentiam, hoc modo: certè quiescetis; sed longè aliter quàm existimatis: nam peribit animus Regis, animusque Principum: ut suprà 4.9.* Succum cicutæ] *soporiferum videlicet, atque lethiferum. q.d. soporabit exponendos morti.* 15 Expecta] *ironia traducens Judæorum præsidentiam, neque pacem illis fore, neque spem recuperandæ pacis cùm adempta fuerit; sed fore cùm liberationem sperabunt, ut eo magis ingravescant mala: ut Jeschahh. 5.30.* 16 A Dane] *id est, ab extremis finibus: hyperbole.* 17 Nam ecce] *comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentissimum accommoda. De hac autem comparatione vide Psalm. 58.6.* 18 Quod me] *tertius ἐργασίας locus, pathetica Prophetæ lamentatio: qua primùm luctum suum & causas exponit proleptice, quatuor versibus; deinde optatum, tribus; postremò causas luctus sui copiosè explicat, usque ad versum 12. capitis sequent. Est autem periphrasis animi in his verbis,* quod me recreaturum esset: *nam animus lætus bene medicinam facit, Proverb. 17.22.* 19 Ecce sonus] *causæ luctus ponuntur duæ: una quædam veluti discessio & separatio Dei a populo suo, de qua Ecclesia conqueritur; altera est peccatorum gravitas, quam Deus Judæis exprobrat per dialogismum, hoc versu: unde consequuntur publicæ calamitates, ver. 20. & prophetæ luctus, ver. 21.* 20 Præterit messis] *videlicet a nobis. q.d. Judæorum Ecclesiæ, omnia commoda omnesque eorum percipiendorum rationes nobis perierunt, & nos pariter perimus. Nam lætitia in scriptura tempore messis & vindemiæ (quæ in desinentem æstatem incidunt) figurari solet: ut Psal. 4.8. & Jeschahh. 9.3.* 22 An opob.] *secundus [illegible] locus, continens optatum [illegible], ut curetur populus Judæorum, quod metaphoricè significatur rebus corporeis, hoc versu: alterum, ut propheta condignè pro atrocitate supplicii miserias popularium deflere possit, versu 1. seq. capitis; tertium, ut jamjam sibi liceret abesse per voluntatem Dei, ne tantarum calamitatum spectator esset, malorumque præsentium, quæ deinde enarrantur a ver. 2.* Opobalsami] *vide Gen. 37.25.*

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes] *ætiologia [illegible] præcedentium a duabus causis; una est, indignissima & impurissima vita populi, usque ad versum 7. altera, pœna gravissima divinitus infligenda, unde ad versum 12.* Interdicunt dit] *exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipsis quidem diebus qui festo erant Domino, integram fidem conservasse.* 4 Quisque] *apostrophe ad populum suum [illegible]: ut ver. 6.* 6 Pro dolo] *id est, malunt adhærere suo dolo, quàm tromisso mihi se adjungere.* 7 Idcirco] *altera causa luctus; ut ostendimus ver. 2.* Ego conflans] *ut suprà 6.29.* Sed] *id est, cùm videam me in vanum conflare, & ab istis mala avellere non posse (ut suprà ibidem) quid porrò faciendum est? hæc autem consultationis species sionne est emphatica: ut Jeschahh. 5.3.* 10 Propter hos montes] *id est, Judæam, quæ montosa est, Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* Extollam] *id est, faciam ut extollantur lamenta.* Deserti] *id est, planitiei pascuæ inter montes sitæ: ut Jehoschuhh. 15.61.* Accenduntur] *id est, planè desolabuntur, tanquam per vadentem igne.* 12 Quis est] *quarta pars concionis, [illegible]: atqui habemus (dicebant Judæi) legem & prophetas; non est peritura lex ex ore nostro: ut suprà 8.8. & infrà 18.18. habetis quidem, ait propheta: sed neque Propheta est ullus qui eloquatur, hoc versu; neque ullus in populo qui auscultet legi, duobus seq. ac proinde duo vobis restant: unum, ut pœnas pendatis Deo, ver. 15. & 16. alterum, ut præficas deflentes mala vestra conducatis, quia ne vobis quidem lugendi tempus dabitur, usque ad versum 23. sic Jechezk. 24.16. & sequentibus.* 15 Absinthio] *id est, rebus amarissimis [illegible]: nam amaritudinem absinthio comparat scriptura, ut Proverb. 5.4. infrà 23.15. Lament. 3.15. & 19. & Apocalyps. 8.11.* 20 Quin] *amplificatio. q.d. non vacat diu aut longiùs excurrere ad conducendas præficas: agite, ô mulieres, ad planctum aliæ alias & puellas vestras informate, qui describitur duobus versibus proximis.* 22 Eloquere] *exaggeratio lamentationis, cujus gravitatem sibi necessariò fuisse enuntiandam propheta docet ab iterato præcepto Dei: quod nos propterea parenthesi inclusimus. Sic autem præscribitur lamentum istud, ut olim a Mosche canticum jussu Dei, Deut. 31.19. & sequentibus.* Ut manipul.] *id est confertim, per strues cadaverum quàmplurimas.* 23 Sic ait] *conclusio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipsos consolaturam in maximis angustiis, duobus versibus; deinde impiis judicium denuntiat, duobus ultimis.* 24 Benignitatem] *erga pios, & jus in impios: ut Psal. 101.1. & justitia quæ regula est utriusque.* 25 Circumcisum] *id est, Judæos promiscuè cum alienigenis prout per Regem Babyloniæ factum est, ut idem prophetat infrà 27.6. & sequentibus.* 26 In Ægypt.] *quibus omnibus sigillatim suas calamitates prænuntiat, infrà 46. & sequentibus.* Amputatos lat.] *id est, Arabas, quos eodem modo propheta nominat infrà 25.23. & 49.32. de qua consuetudine ita ait Herodotus in Thalia: [illegible] Arabes tonderi sibi capillamentum comam, ut ipse Dionysius tonsus est: tondentur autem in subrotundam formam, circumradentes tempora.* Præputiatæ] *ut Deut. 10.16. & suprà 4.4.*

CAPUT X.

Propheta Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad [illegible] Dei stuporem illorum & dementiam in sequendis idolis [illegible], & palam gentibus prædicari jubet idolorum vanitatem, certa fiducia fœderis & beneficentiæ Dei contra minacibus cladis a Babyloniis eventuræ prænuntiat: postremò pii se sistentes Deo judicia ipsius æquo animo subeunt, & moderationem petunt ad gloriam Dei & salutem suam.

1. AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Jisraëlis:

2 'Sic ait Jehova, secundum 'viam Gentium istarum ne discitote, & ' a signis cœlorum ne consternemini, 'quia consternantur Gentes ab illis:

3 'Nam statuta ipsorum populorum *sunt*, 'vanitas *est*: 'cùm lignum ipsum ex sylva ceciderit, 'opus manuum artificis ad normam,

4 'Argento & auro pulchrum reddit ipsum; clavis & malleis confirmant ista, 'ut non [a] amittat.

a Heb. *sinat exire.*

5 'Tanquam palma ' opere continente sunt; ne loquuntur quidem; [b]' omnino portandi sunt, quia non possunt incedere: ne timetote ab istis, quia non affectura sunt malo, etiamque benefacere non *est* penes ipsa.

b Heb. *portando.*

6 'Ex eo quòd nullus est par tibi, ô Jehova; *quod* maximus es, & maximum nomen tuum potentia;

7 Quis non revereatur te, 'Rex ipsarum Gentium? cùm in te conquiescat ' *illud*; cùm maximus *sis* in omnibus sapientibus Gentium & omni regno ipsarum, ex eo quòd nullus *est* par tibi.

8 'At [c]' unà obbrutescunt & stolidi fiunt: eruditio ' vanitatum *eruditio* ligni est.

c Heb. *in uno.*

9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex ' Uphazo, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum vestimentum eorum, opus peritorum sunt omnia;

10 Jehova verò Deus [d]' verus *est* Deus [e]' vivens, & Rex [f]' sempiternus: a ' cujus fervore commovetur terra, neq; sustinere possunt Gentes indignationem ejus.

d Heb. *veritatis.*
e Heb. *viventes: ut Jehos.* 24.19.
f Heb. *seculi.*

11 (Sic dicitote illis, dii isti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri sunt e terra, & e *regionibus* sub cœlo ipsi)

12 'Qui fecit terram virtute sua, stabilivit orbem habitabilem sapientia sua; & prudentia sua extendit cœlos,

13 Quo vocem suam edente fremitus aquarū est in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & producit ventum e thesauris suis.

14 ' Magis obbrutescit omnis homo; quàm ut animadvertat 'pudefacere omnem conflatorem sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *illo* eorum.

15 Vanitas sunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h]' quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsa.*

g Heb. *aberrationū, sive seductionum.*
h Heb. *tempore visitationis illorum.*

16 ' Non sicut istarum *est*, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim Jisraël tribus possessionis ipsius: Jehova exercituum nomen est ei.

17 'Recipe e terra ' mercem tuam, quæ habitas 'in munitione hac.

18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus sum habitatores hujus terræ hac ipsa vice, & angustia affecturus sum eos, ut ' deprehendant *ista & dicant,*

19 'Hei mihi propter contritionem meam, ægerrima est plaga mea: ' ego autem dicebam, utiq; hic morbus est quem perferam.

i Heb. *ægritudo.*

20 Tentorium meum vastatum est & omnes funes mei diruptị; filii mei exeunt a me adeò ut non extent ulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea,

21 ' Nam obbrutuerunt ipsi pastores & Jehovā non consuluerunt: idcirco non secundabuntur, & totus grex pascualis eorum dispergetur.

22 [k]' Sonoris rumor ecce advenit, & commotio magna e ' terra Aquilonis; ad disponendum civitates Jehudæ in desolationem, lustrum draconum.

k Heb. *sonus auditionis. suprà* 9.11.

23 'Novi Jehova, non esse penes hominem viam ipsius; non esse penes virum ambulantem vel dirigere gressum suum.

24 Castiga me Jehova, verùntamen [l] modicè; ne castiges in ira tua, ut non comminuas me.

l Heb. *in modo.*

25 Effunde æstum tuum in eas Gentes quæ non agnoscunt te, & super familias quæ nomen tuū non invocant; sed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut absumant eum, & caulam ejus desolant.

Psal. 79.6. & 7.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipua sunt quinque: primum est exordium simplicissimum, audientiam faciens ab autoritate Dei, & auditorum officio, ver. 1. secundum, propositio doctrinæ de contemnendis idolis, & reverendo Deo, a ver. 2. ad 8. tertium est redargutio Judæorum qui se implicaverant gentili idololatriæ, usque ad versum 17. quartum, prophetica venturæ cladis denuntiatio, usque ad versum 23. quintum, conclusio ab oratione quam Propheta habet coram Deo æquè bonorum omnium ac suo nomine; tribus versibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propositionis capita sunt duo: unum, de idolis minimè curandis, versibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver.* 6. & 7. *Neglectus autem idolorū duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & superstitio religionem idolorum solet efficere, hoc ver. causæ verò exponuntur, sequentibus.* Viam] *id est, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad studia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant studiosius, quò propius a luce Judæorum aberant.* A signis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro diis, ut suprà Judæis fuit exprobratum 7.18. Sensus est, duo sunt Gentibus Deorum genera: uni sunt ficti nuda cogitatione; alteri sunt quidem in rebus creatis, sed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illis quidem debetis metuere qui in maxima autoritate & existimatione sunt apud gentes, ut sunt corpora cœlestia.* Quia con.] *i. ne propterea timeatis ab illis, si istæ gentes ab illis stolidè sibi metuant.* 3 Nam statuta] *ætiologia superioris documenti, continens causas ex quibus contemnenda sunt idola. Est autem hæc prima ab efficiente causa: quid enim ex illis effecit deos, nisi stulta opinatio & institutum populorum?* Vanitas est] *secunda causa a natura idolorum & fine, quæ copiosiùs exponuntur infrà ver.* 14. & 15. *ut Jeschahh.* 44.4. Cùm lignum] *tertia causa a materia, ut Jeschahh.* 40.20. & 44.9. Opus manuum] *quarta causa ab instrumentis, ut Jeschahh. ibi ver.* 7. & 8. 4 Argento &] *quinta causa a forma, quam ipse artifex adeò conscius est cum animo suo inanem & caducam esse, ut operam consumat plurimam ad idolum suum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeschahh.* 40.19. & 44.7. Ut non amit.] *i. ut factus ille Deus non sinat suum aurum & argentum emungi sibi.* 5 Tanquam palma] *sexta*

ta causa ab inutilitate ipsorum; nam rigidi sunt ut trunci, neque sibi utiles, neq; aliis: ut Jeschabh. 44. 5. Opere continente] *id est, ut stipites rigent.* Omnino] *ut Jeschabh.*46.1. & 7. 6 Ex eo quòd] *alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum.*2. 7 Rex ipsarum] *i. qui regnum & imperium summum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te, eòque uteris ex sententia tua.* Illa] *potentia, cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbis per ὑστέρωσιν verborū ex usu Hhebræorum easdem causas reverentiæ Dei repetit, quę positæ sunt præcedente versu.* 8 At unà] *tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum: quæ hoc versu generatim proposita, deinde per antithesin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. & tandem amplificatur antithesi effectorum erga cultores, ver.* 14. *& duobus sequen.* Unà] *id est, Judæi cum gentibus convenientes in eandem idololatriam.* Vanitatum] *id est, in omnem vanitatem homines seducens, ut ver.* 15. *& suprà* 2. 5. Ligni] *id est, idoli e ligno, metonymicè ad contemptum: etsi per synecdochen comprehenduntur idola omnia.* 9 Uphazo] *id est, Ophiro, de quo* 1.Reg.9.28. *ut Danielis* 10. 5. 10 Verus] *non autem eruditionem tradens vanitatis, ut idola.* Vivens] *non mortuus & rigens, ut stipes.* Sempiternus] *non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens.* Cujus fervore] *id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo; non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris.* 11 Sic dicitote] *ἐργασία præcedentis antitheseos per Apostrophen ad Judæos; quæ docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiam gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sancta; ut fecerunt tres illi, Daniel.* 3. *Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est.* 12 Qui fecit terram] *regressio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu; deinde administrationis, versu sequente.* 14 Magis obbrutescit] *amplificatio præcedentis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti ampliùs dementantur, & ipso sensu communicarent: ut exponitur Jeschahhja* 44. 13. Pudefacere] *id est. sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatus in animo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu.* 15 Quo tempore] *id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschabh.* 46. 16 Non sicut] *epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ quæ Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo sese obstrinxerat. Longe præstantius, inquit, est jus Jisraëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usu cum illis obtinent, ut Deut.* 4. 19. & 28. & 29. 26. *sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident.* 17 Recipe] *quarta pars, nimirum denuntiatio judicii divinitus in Judæam immittendi, quod perstrinxerat ver.* 15. *Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi consarcinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jechezk.* 12. *deinde planam, & apertā denuntiationem illius Judicii, versibus. seq.* Mercem tuam] *id est, pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver.9. ironicè.* In munitione hac] *id est, Jeruschalaimis.* 18 Deprehendant] *id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere.* 19 Hei mihi] *formula luctus quo usuros Judæos propheta narrat, duobus versibus.* Ego autem] *amplificatio luctus ab antegressa confidentia. quasi dicat, me miseram, quod prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunclam febriculæ, unde illico liberarer.* 21 Nam obbrut.] *ætiologia præcedentis denuntiationis; cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus.* 22 Sonorus rumor] *hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ.* Terra Aquil.] *ut suprà* 1.14. 23 Novi] *conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæam exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut suprà* 8.14. *nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuam, ecce, sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, ver.* 24. *Quòd si æstus iræ tuæ profundendus est; ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, ver. ultimo: hæc illa est materia æstui iræ tuæ commodissima.*

CAPUT XI.

Deus Jirmejæ & sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Jirmeja solus mandato parens generale fœdus explicat, & popularibus suis accommodans primùm contestatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumq; verò confirmat partim Dei ipsius testificatione, partimq; sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illis clade se ipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurandæ Ecclesiæ consolatur.

1 [a] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, [a] edicendo,

2 Audite verba fœderis hujus; [a] quæ eloquamini viris Jehudæ & habitatoribus Jeruschalaimorum.

3 [a] Dicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis: maledictus vir ille qui non auscultaverit verbis fœderis hujus,

4 Quod præcepi majoribus vestris, quo [a] tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino ferri

*Deut.*27.25.

[a] Heb. *die: synecdoche.*

Deut.4.20.

ferri,edicendo; auscultate voci meæ,ut faciatis ista omnino prout præcipio vobis: eritisq; mihi in populum,& ego ero vobis Deus:

5 Ut præstem juramentum quod juravi majoribus vestris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout est hodie: ʼcui respondens dixi, Amen, Jehova.

6 ʼDeinde edixit Jehova mihi, proclama omnia verba ista in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum,dicendo; auscultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.

7 ʼNam [b] omnino contestatus sum majores vestros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti usq; in diem hunc, [c] inde a diluculo continenter dicendo; auscultate voci meæ:

8 Non tamen auscultarunt, neque inclinarunt aurem suam; sed ambulaverunt quisq, [d] ex sententia animi sui pessimi: ideo adduxi super eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere,ac non fecerunt.

9 Dixit itaque Jehova ad me, ʼpræstò est conjuratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruschalaimorum;

10 Aversi sunt supra iniquitates majorum suorum priscorum, qui renuerant auscultare verbis meis, & ipsi sequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Jisraëlis & domus Jehudę fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipsorum.

11 ʼIdcirco sic ait Jehova, ecce ego adducturus sum contra eos malum ex quo non poterunt exire: ʼetiamsi inclamarent me, non exaudirem eos.

12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruschalaimorum inclamabunt ipsos Deos quibus ipsi suffitũ faciunt: sed [e] omnino non servabunt ipsos tempore mali ipsorum:

13 Quamvis pro numero civitatum tuarum sint dii tui, ô Jehuda; & pro numero platearum Jeruschalaimorum disposueritis altaria ʼpudendo, altaria ad suffitum faciendum Bahhali,

14 ʼTu igitur ne orato pro populo isto, neque efferto pro istis clamorem & orationem: nam minimè essem exauditurus quo tempore inclamarent ipsi propter malum ipsorum.

15 ʼQuid esset [f] amabile mihi domi meæ? ʼ*an* facere istam suum gravissimũ scelus? *quosque* amplissimos? ʼnam [g] carnes sanctæ perierunt abs te: cùm *adest* malum tuum, tum demum exultas.

16 ʼOlivam virentem, ʼpulchram fructus specie vocaverat *te* Jehova nomine tuo: ʼad sonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerint propagines ejus.

17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, elocutus est contra te malum; propter malitiam domus Jisraëlis & domus Jehudę quam exercuerunt inter se, ad provocandum me adolendo Bahhali.

18 ʼAc Jehova quidem ostendit mihi ita ut agnoscerem: ʼtum demonstravisti mihi actiones eorum,

19 Cùm essem ʼvelut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo*; ʼperdamus ligno pro cibo ejus, aut exscindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.

20 At ô Jehova exercituum judex [h] justissime, probator renum & cordis; visurus sum ultionem tuam de eis: nam tibi ʼrevelavi causam meam.

21 ʼIdcircò sic ait Jehova [i] de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovę, & non morieris manibus nostris:

22 Idcirco *inquam* sic ait Jehova exercituum, ecce ego animadversurus sum in istos: ipsi juvenes morientur gladio; filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:

23 Et residuum non erit ipsis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno visitationis eorum.

[b] Heb. *contestando.*
[c] Heb. *manè surgendo & contestando.*
[d] Heb. *aspectu cordis sui: ut Deut. 29. 19.*
[e] Heb. *servando non servabunt.*
[f] Heb. *pro amato mihi.*
[g] Heb. *caro sanctitatis transierunt.*
[h] Heb. *justitię Psal.7.10.*
[i] Heb. *hominibus Hhanathotharum: sic ver.23.*

CAPUT XII.

1 ʼJUSTUS es Jehova, ʼsi contendere velim tecum: ʼveruntamen judicia eloquar [a] tua, cur via improborum succedat? cur tranquilli sint [b] quicunque agunt perfidè?

2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, sed longinquus a renibus ipsorum?

3 ʼNempe tu Jehova agnoscis me, pervides me; ideo probas animum meum, [c] ut adhæreat tibi: ʼavellendo istos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,

4 ʼQuousque *ais*, lugeret terra; & herba totius agri exaresceret? præ malitia habitantium in illa, deficerent singula jumenta & volatilia? ʼquia dicunt, non videt finem nostri.

5 ʼQuando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo misceres te cum equis? ʼetiam in terra [d] prospera ʼ*cui* confidis, *defatigant te*; ecqui faceres in elatione Jardenis?

6 Quandoquidem etiam fratres tui & domestici patris tui, etiam ipsi perfidè agunt in te, ipsi quoque convocant post te multitudinem; ne credito istis, quamvis alloquantur te bonis *verbis*.

7 ʼDerelicturus sum domum meam, deserturus possessionem meam: traditurus [e] eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipsius.

8 ʼEst mihi possessio mea similis leoni in sylva, edit contra me vocem suam; idcirco odi eam.

9 Avis ʼdigitata est mea possessio mihi, ʼô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes bestias agri, facite ut veniant ad comedendum.

10 ʼPastores multi corrupturi sunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi [f] desideratissimam in desertũ desolatissimum.

11 Dispositurus est eam *quisque* in desolationem, lugebit per me desolata; desolabitur tota hæc terra, quia nemo est qui reponat in [g] animo.

12 In omnes clivos per desertum venturi sunt vastatores: nam gladius Jehovæ consumpturus est ab extremitate terrę [h] una ad alteram, nulla pax erit ulli carni.

13 ʼCùm seminaverint triticum, spinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubescetis ex proventibus vestris præ æstu irę Jehovæ.

[a] Heb. *penes te.*
[b] Heb. *omnes agentes perfidiæ perfidiam.*
[c] Heb. ut sit *tecum.*
[d] Heb. *pacis.*
[e] Heb. *dilectionem animæ meæ: metonymia.*
[f] Heb. *desiderii mei in desertum desolationis.*
[g] Heb. *corde. Jesch.57.5.*
[h] Heb. *usque ad extremitatem terræ.*

14 ʼSic

14 'Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis,' qui attingunt possessionem, quam possidendam tradidi populo meo Jisraeli: ecce ego convulsurus sum eos e terra sua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

15 Eritq; postquam convulsero illos, ut [i] rursus misereat me istorum; & reducam ipsorum quemque ' in possessionem suam, & quemque in terram suam.

16 Erit etiam si [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut ' ædificentur in medio populi mei:

17 Quòd si non auscultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam; dictum Jehovę.

i Heb. *revertar ut miserear.*

k Heb. *discendo didicerint.*

l Heb. *convellendo, & perdendo.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento est cum superioribus) capita sunt quinque: primum est exordium, versibus quinque; secundum, propositio, usque ad versum 15. tertium, confirmatio rerum in propositione enarratarum, ad finem usque capitis 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. usque ad ver. 14. quintum, conclusio prophetica, inde ad finem usque. Exordium autem facit audientiam primùm ab autoritate imperantis Dei, ver. 1. deinde a recordatione fœderis jam olim initi, ver. 2. postremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus sui fœderis sumpturus est Deus, & contrariarum promissionum erga obsequentes, tribus reliquis versibus.* Edicendo] *tum ipsi Jirmejæ, tum Hhanathothanis gentilibus ipsius; qui sacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui sacerdotes estis, ut doceatis Jahhakobum judicia Dei, & Jisraëlem legem ejus: Deuter. 33.10.* 3 Dicito ergo] *tu & sacerdotes ipsi, synecdochicè. Continet autem hoc mandatum thesin sive propositionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promissiones obsequentibus.* 5 Cui respondens] *id est, ego solus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod sacerdotes præstare tenebantur: sic accipiendum esse commonstrant ea quæ sequuntur, versu 18. & sequentibus. Sacerdotes non tantùm recusasse promulgationem fœderis, sed periculum etiam Jirmejæ intendisse.* 6 Deinde] *secunda hec pars, quam propositionem appellavimus, continet primùm summam theseos præcedentis, sive universæ doctrinæ fœderis ex lege, hoc versu; deinde contestationem Judæorum, usque ad versum 11. tertiò sententiæ irrevocabilis dictionem, quatuor versib.* 7 Nam omnino] *contestatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem respicit, primùm majores ipsos, hoc & sequente versu; deinde illud ipsum seculum in qua Propheta conversabatur, duobus alteris.* 9 Præstò est conjur.] *id est, hæc generatio certissimè cum majoribus suis & inter se conjurata est quodammodo, ut se adversus me obfirmarent: quod exponitur sequente versu.* 11 Idcirco] *tertius locus propositionis, sententiæ dictio.* Etiamsi clamar.] *id est, decretum hoc meum futurum est irrevocabile, neque ipsorum causa mutabitur, neque tua, infrà ver. 14.* 13 Pudendo] *ut suprà 3.19.* 14 Tu ergo] *vide suprà 7.16.* 15 Quid esset] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in contestatione partium, tum objurgationis acerbissimæ de peccatis ipsorum, tum sententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quę falli non potest, usque ad versum 18. deinde ab ipsius Prophetæ testimonio contra Judæos omnes, & suos ipsius cives, inde a ver. 18.* An facere istam] *id est, an incesta & impurissima ista scortatio cum idolis mihi allubesceret? cui ego semper fui infensissimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuisse, & omnes etiam amplissimos ruisse in idololatriam pręcipites, constat ex historia Joschijæ, item suprà 5. 4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id est, nullum sacrificium justum (quod synecdochicè carnis appellatione designatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impura es ipsa, ac poinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22.25. & tua impuritate pertinacissimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegressam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantissimè.* Pulchram] *id est, pulcherrimè efflorescentem, quæ faciebat spem maximam sui.* Ad sonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concursantes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id est, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipsum tanquam arboris truncum consument igne: quæ quidem gesta esse ostendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a testimonio Prophetæ: qui modestissimè ostendit se non curiosè quidem pervestigasse peccata populi sui, tanquam si odio studióve aliquo abduceretur; sed cùm nihil ejusmodi cogitaret, a Deo adductum esse ad notitiam improbitatis suorum popularium.* Tum demonstravisti] *apostrophe ad Deum emphatica, ut hoc pacto magis evincat populares suos se nihil dicere de suo, Deum ipsi autorem & testem esse.* 19 Velut agnus] *id est, simplicissimo animo obirem functionem meam (ut Christus Apostolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quærerent necem meam; ut sequentia explicant.* Perdamus] *id est, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonstrat antithesis pœnarum versu 22. Est autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quasi dicant, includamus eum loco angusto aut abstruso; ubi si volet comedere, ligna ipsa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id est, revelatam committo.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ singularis in Hhanathothanos, tribus versibus: quæ singulis improbi illorum consilii partibus respondet.*

IN CAPUT XII.

1 Justus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quid ita vaticinaris, inquient, cùm illis bene sit adhuc, & tibi malè? respondet propheta, neque hoc quod in præsentia est, neque illud quod prædico, alienum est a justitia Dei: & res præsentes & futuras illa administrat, neque ab eo abjudicari potest justitia, ullius hominis quantumvis justi operâ; sed ipse sibi invitis omnibus eam vindicaturus est, ut Psal. 51.6.* Si contendere] *id est, si prosperitatem improborum, & meam bonorumq; calamitatem ægrè ferens tecum disceptare audebit quisquam: ut Iiobi. 8.3. & 9.2. & sequentibus.* Veruntamen] *proposita confessione de justitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus versibus. quæ a Propheta solvitur vers. 3. deinde exornatur*

natur sequentibus. Est autem objectio ἀνανταπόδοτος *cur improbi & hypocritæ prosperentur, inquit: reticetur enim contrarium membrum, cur justi utantur rebus adversis, ut ostendit responsum ver. 3.* 3 Nempe] *subjectio ad præcedentem objectionem, qua primum usum adversitatum in bonis explicat, deinde prosperitatum in improbis: nam (inquit) boni rebus adversis agnoscuntur & respiciuntur, id est, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi verò prosperè interea agentes saginantur, ut pecudes ad mactationem: sic psal. 94.13.* Avellendo] *id est, cum interea improbos alios momento abripis tanquam in lanienam e saginario, alios ad futura judicia comparas, justissimè, prout illi afficere bonos cogitant, suprà 11. ver. 19.* 4 Quousque] *ethopœia, qua propheta Dei consilium explicat humanitùs, quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus consilii partes duæ: una, de causis; altera, de judiciis quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Causæ sunt totius regionis & omnium animantium horriditas propter atrocitatem scelerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ sunt defatigatio, ver. 5. & 6.* Quia dicunt] *i. quia præfractè negant providentiam Dei, omnipotentem illius administrationem nihil ad se pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam si non essent sibi eventura mala.* 5 Quando] *secunda causa, ut modo diximus: cujus hic est sensus, Judæi omnes nunc ita se habent, ac si castra adversus Deum facerent & adversus bonos. Quemadmodum autem in castris alii sunt pedites, alii equites, quorum hi longè illis sunt velociores; ita etiam in Judæorum cœtu alii sunt omnium obstinatissimi & velocissimi ad maleficia, ut suprà 8.6. alii nondum tantopere obdurati aut apti ad ea perpetranda: sed tamen tanta est illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem calonem sistere possis, aut superare & revocare a malitia ad Deum. Quid ergo cum Jerosolymitanis facias, qui maleficiorum autores sunt obstinatissimi, si apud tuos nihil efficis? qui tyrunculi sunt, si cum illis comparentur.* Etiam in terra] *sensus est, Judæa quodammodo in duo hominum genera divisa est: quorum uni non ita exundant peccatis, sed æquiore (ut ita dicam) conditione sunt; alteri præcipites exundant in omnia peccata & augescunt, ut cum Jarden fluvius diffunditur præter ripas suas: vide Jehosch. 3.15.* Cui confidis] *id est, de qua bene speras, ut cum Hhanathothanis fecit: nam sequens versus est hujus exegeticus.* 7 Derelicturus] *altera pars consilii, de judiciis Judææ eventuris, ut diximus in versum 4. quæ comprehenditur versibus septem.* 8 Est mihi possessio] *exornatio justitiæ Dei duobus comparationibus, leonis hoc ver. & avis rapacis, sequente.* 9 Digitata] *id est, rapax uncis unguibus tanquam digitis in prædam involans: sic vocat Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 47.* O aves] *provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per* ὑστέρωσιν: *nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servatis comparationibus.* 10 Pastores] *ut suprà 6.3.* 13 Cùm seminaver.] *ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28.38.* 10 Sic ait Jehova] *conclusio, qua Deus primùm in summa judicium se effecturum esse de Judæis & gentibus promiscuè denuntiat, hoc ver. ut suprà 9.25. deinde bonos consolatur promissa instauratione Ecclesiæ ex Judæis & gentibus conversis ad ipsum, tribus ultimis.* Qui attingunt] *id est, sunt finitimi Judeæ.* 15 In possess.] *spiritualem videlicet, id est, Ecclesiam.* 16 Ædificentur] *id est, cooptentur in Ecclesiam per fidem.*

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli proposito sua in populum beneficia, illius ingratum animum & maleficia, eventuramque illi perditionem præfigurat: judicium a se gravissimum in omnes pronuntiat: populares, Regem, Reginamque ipsam ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam revocat, ut prævertant casum obnuntiatum: postremò peccata & pertinaciam eorum contestatus fert sententiam de publico Judæorum casu.

1 Sic ait Jehova ad me, abi, & compara tibi cingulum [a] lineum, & imponito illud lumbis tuis; in aquas autem ne inferto ipsum.

[a] Heb. *linorum.*

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ imposui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me [b] iterum dicendo,

[b] Heb. *secundò.*

4 Accipe istud cingulum quod comparasti, quod impositum est lumbis tuis: & surge, abi ad Euphratem, & absconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abscondi ipsum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

6 Fuit autem [c] exactis diebus multis, ut diceret Jehova mihi, surge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut absconderes illic.

[c] Heb. *a fine dierum multorum.*

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodissem recepi cingulum illud e loco ipso ubi absconderam ipsum: sed ecce corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam fastum Jehudæ & fastum Jeruschalaimorum maximum.

10 Populi istius pessimi, qui renuunt auscultare verbis meis, qui ambulant [d] ex sententia animi sui, & sequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando se eis: erit que similis cingulo isti quod non est aptum ad rem ullam.

[d] Heb. *in aspectu cordis sui, & ambulant post Deos.*

11 Nam quemadmodum adhæret cingulum lumbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Jisraëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut esset mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: sed non auscultarunt.

12 Quapropter dicito ad eos verbum hoc, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, omnis uter implendus est vino; quibus dicentibus ad te, [e] an verò ignoramus utrem implendum esse vino?

[e] Heb. *an noscendo non novimus.*

13 Dicito ad eos, sic ait Jehova, ecce ego repleturus sum omnes habitatores terræ hujus; etiam ipsos reges, qui insident pro Davide in solio illius, & sacerdotes, & prophetas, denique omnes habitatores Jeruschalaimorum ebrietate:

14 Et dissipabo eos [f] unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ: non utar clementia, neque parcam, ne miserebor, quin perdam eos,

[f] Heb. *virum ad fratrem suum.*

15 Audite & auribus percipite, ne exaltetis

vos:

vos: nam Jehova loquitur.

16 Cedite Jehovæ Deo vestro gloriam, cùm nondum tenebras effecerit, & cùm nondum offenduntur pedes vestri in [g] montibus cæcioribus intempesta nocte: cùm expectantibus vobis lucem disposuerit eam in umbram lethalem, redegerit in caliginem.

17 Quòd si non ascultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter superbiam: & [h] valde lachrymabitur, descendent inquam ex oculo meo lachrymę, quia captivus abducendus est grex Jehovæ.

18 Dic regi & [i] Augustæ, [k] abjectissimè considite: nam descensurus est principatus utriusq; vestrûm, corona ornatus vestri.

19 Civitates [l] Australes occludetur ita ut nullus apperire possit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur *civitas* pacatorum.

20 Sustollite oculos vestros, & respicite istos venientes ab Aquilone: ubi est grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes ornatus tui?

21 Quid dictura es, cum animadvertet in te? nam tu docuisti istos supra te, duces, in capite esse: an non dolores corripient te, quales mulieris [m] parturientis?

22 Quòd si dicas cum [n] animo tuo, cur obventura sunt mihi ista? propter amplitudinem iniquitatis tuæ retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur [o] soleę tuæ.

23 An mutare potest Æthiops cutem suam, aut pardus liventes maculas suas? etiam vos possetis bene facere, ô edocti malefacere.

24 Ideo dispergam eos velut stipulam prætereuntem, ad ventum deserti.

25 Hæc sors tua, portio [p] demensa tibi a me, dictum Jehovæ; quæ oblita es mei, & fiduciā habes in falso.

26 Nam etiam ego denudaturus sum *te*, fimbriis tuis obductis faciei tuæ; ut videatur ignominia tua.

27 Adulteria tua, & hinnitus tuos, [q] scelestam scortationem tuam supra colles in agro, vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruschalaimorum; num mundabis te? [r] post quãtum adhuc temporis?

[g] Heb. *montibus intempestæ noctis.*
[h] Heb. *lachrymando lachrymabitur.*
[i] Heb. *Dominæ.*
[k] Heb. *abjicite & sedete.*
[l] Heb. *Austri.*
[m] Heb. *partus*
[n] Heb. *cordis.*
[o] Heb. *vestigia, metonymicè.*
[p] Heb. *mensurarum tuarum*
[q] Heb. *scelus scortationis tuæ.*
[r] Heb. *post quãdo adhuc.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, exitium Judæis similiter denuntiantis, summæ partes sunt tres: prima est propositio judicii, usque ad versum 15. secunda est hortatio ad omnes ordines ut auscultent Deo, usque ad versum 21. tertia est confirmatio judicii propositi per contestationem, ad finem usque. Propositionis autem membra sunt duo: unum est typus cum suo exegemate 11. primis versibus: secundum est allegoria consimiliter explicata, ver. 12. & duobus seq.* Abi &] *in hoc typo repræsentat Propheta Deum, cingulum verò populum quem sibi adjunxit Deus; ut exponitur ver. 9. & seq.* In aquas] *id est, hoc singulum tibi semper adhæreto, & ab omni humore qui ipsum corrupturus esset conservato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hic jam propheta typus esse populi ex parte incipit, ut ostendat facto Judæorum accidisse ut corrumperentur ipsi, quia ad Euphratem profecti sunt, ut Assyriorum copias sibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver. 21.* Absconde] *typus Judæorum existimantium se in umbra Assyriorum securè delitescere.* 7 Corruptum erat] *ut Judæi corrupti fuerant Assyriorum contagio, 2. Reg. 16. & se corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei, ver. 9.* 12 Quapropter] *altera pars propositionis, allegoria: ut diximus in versum 1.* Uter] *i. lagena figulina, per* κατάχρησιν*: ut Jeschahh. 30. 14.* 13 Ebrietate] *id est, vehementissimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius sciant quò se vertant quàm ebrii sepulti vino: sic Jeschahh 51. 17. & sequen.* 15 Audite] *secunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam, ut antevertatur severissimum judicium illud Dei: qua primùm populares admonentur, tribus versibus, deinde Rex Reginaq; tribus alteris.* 16 Cùm nondum] *id est, antequàm teterrimas illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in scriptura comparantur; ut contrà cum luce prosperitas.* 17 Quòd si] *modestissima explicatio infelicitatis inobsequentibus eventuræ: quasi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo casum vestrum propter peccata vestra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis, ut diximus ver. 15.* 19 Civitates Austr.] *id est, oppida Ægypti, in qua vos effugituros confiditis, non recipient vos; sed occlusa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator.] *id est, Jerusalem, in qua pace perpetua & prosperitate usuri vobis videmini: est autem allusio ad nomen Jeruschalaimorum.* 20 Sustollite] *hypotyposis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ (ut suprà ver. 17.) cui tu pastor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi est decor Regis, Proverb. 14. 28.* 21 Quid dictura es] *ultima pars, contestatio confirmans judicia modò denuntiata primùm ab explicatione causarum, tribus versibus; deinde sententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem causæ tres: infidelium consociatio & honor atque imperium illis attributum, hoc versu; maleficiorum ab illis haustorum perpetratio, versu seq. & obfirmatus atque impœnitens animus, ver. 23.* Tu docuisti] *advocante videlicet Achazo 2. Reg. 16. 7.* 22 Retegentur] *id est, in captivitatem traheris miserrimè: nam hoc significant hæ locutiones duæ per synecdochen, ut Jeschahh. 20.* 23 Pardus] *epicœnè: nam mares non dicuntur varii, sed fœminæ variæ, ut testis est Plinius lib. 8 natur. hist. cap. 17. parœmia.* 24 Ideò disper.] *sententiæ dictio; ut annotavimus in ver. 21.* Prætereuntem] *id est, levissimam, quæ non potest loco uno consistere; sed minimo vento huc illuc impellitur.* Deserti] *id est, plenissimè, & sine impedimento perflantem, ut suprà 4. 11.* 25 Quæ oblita es] *id est, me negligens retexisti, & prostituisti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudavisti te.* 27 Post quantum] *q. d. quod spacium ampliùs tibi concedi velles ut resipisceres a maleficiis tuis, cùm sis pervicacissima? frustrà prorogaretur tempus: emphatica contestatio.*

CAPUT XIIII.

Deus per prophetam famem gravissimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia esse implorat Dei fidem & misericordiam; cui respondet Deus se nulla causa decretum suum revocaturum esse; & transferente Jirmeja crimen in Pseudoprophetas, tum his, tum popularibus ruinam denuntiat: tertiò deprecante Jirmeja, ampliùs decretum suum confirmat. Itaque Jirmeja solicitus de sa-

salute Ecclesiæ & ad flebile lamentum conversus consolationem a Deo accipit, & exposita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem suam, in functione porrò adversus omnia mala confirmatur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, super verbis cohibitionum.

2 Lugebit Jehuda & portæ ejus elanguescent, atrati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruschalaimorum ascendet.

3 Etiam magnifici eorum emittent minimos suos ad aquas: venientes ad fossas non invenient aquas, revertentur suis vasis vacuis, erubescent & pudore suffusi operient caput suum.

4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubescentes agricolæ operient caput suum,

5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet, quia non erit tenera herba.

6 Et onagri stantes in clivis, haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.

7 Quandoquidem iniquitates nostræ testantur contra nos, ô Jehova, fac propter nomen tuum: nam multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus.

8 O spes Jisraëlis, servator ejus tempore angustiæ: quare esses ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?

9 Quare esses ut vir stupescens; tanquam robustus non valens servare? atqui tu in medio nostri *es* Jehova, & [a] de nomine tuo vocamur; ne relinquas nos.

10 Sic ait Jehova de populo hoc, ita diligunt evagari, pedes suos non cohibent: ideò Jehova non accipit eos benevolè: nunc recordatur iniquitates eorum, & visitat peccata eorum.

11 Deinde edixit Jehova mihi, ne orato pro populo isto in bonum.

12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocaustum & munus, non sum benevolè accepturus eas, sed gladio, & fame ac peste, sum consumpturus eos.

13 Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce isti Prophetæ dicunt eis, non estis [b] experturi gladium, & fames non erit vobis; sed pacem [c] firmam daturus sum vobis in loco hoc.

14 Dixit Jehova ad me, falsum Prophetæ isti prophetant in nomine meo; non misi eos, neque præcepi eis, neque allocutus sum eos: visione [d] falsa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e] animi sui isti prophetas agunt vobis.

15 Idcirco sic ait Jehova, quod ad Prophetas istos qui prophetant in nomine meo cùm ego non miserim eos; ii ipsi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ii ipsi Prophetæ.

16 Populus autem iste, quibus ipsi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruschalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit sepeliens eis ipsos, uxores ipsorum, filiosque ipsorum, ac filias ipsorum; adeò effundam super ipsos malitiam ipsorum.

17 Dicito itaque ad ipsos verbum hoc, [f] descendant ex oculis meis lachrymæ noctu & interdiu, & ne desistant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percussione ægra valde.

18 Si exeam in agrum, ibi ecce confossi gladio; sin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Propheta, tum Sacerdos nundinantur contra terram, & non agnoscunt.

19 An [g] omnino spernis Jehudam? an Tzijonem fastidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla supersit nobis curatio? quare expectando pacem nullum adest bonum; & *expectanda* tempus curationis, tantùm ecce terror?

20 Agnoscimus Jehova, improbitatem nostram, iniquitatem patrum nostrorum; nos peccasse tibi.

21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito solium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiscum.

22 An sunt inter vanitates gentium qui pluviam edant? & an [h] cœlestes *dii* edunt imbres? nonne tu is es Jehova Deus noster? ideò expectamus te, quia tu facis omnia ista.

a Heb. *nomen tuum super nos vocatur.*

b Heb. *visuri.*

c Heb. *firmitatis.*

d Heb. *falsitatis.*

e Heb. *cordis sui.*

f Heb. *descendant oculi mei lachrymas: hypallage emphatica.*

g Heb. *spernendo.*

h Heb. *cœli.*

CAPUT XV.

1 SED dixit Jehova ad me: si instaret Moscheh & Schemuel coram me, minimè esset animus meus erga populum istum: emitte a facie mea, & exeant.

2 Esto verò, si dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, sic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus est*, ad mortem *exito*; & qui ad gladium, ad gladium; & qui ad famem, ad famem; & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3 Præficiam enim istis quatuor [a] genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum; & volatilia cœlorum, ac bestias terræ ad comedendum & ad perdendum.

4 Et tradam eos in commotionem omnibus regnis terræ propter Menasschem filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea quæ fecit Jeruschalaimis.

5 Nam quis ureretur clementia erga te, urbs Jeruschalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet ad interrogandum de [b] prosperitate tua?

6 Tu deseruisti me, dictum Jehovæ, retrorsum abivisti: ideò extendo manum meam contra te ut perdam te; defessus sum pœnitendo.

7 Itaque ventilabo eos ventilabro in portis hujus terræ, orbabo, perdam populum meum: cùm a viis suis non revertantur.

8 Numerosiores mihi erunt viduæ ejus quàm arena [c] marina: adducam contra eos, contra matres *&* juvenes vastatorem ipso meridie; faciam ut irruat in eam repentè, civitatem inquã terroribus.

9 Languescet quæ pariebat septenos, efflabit animam suam, occidet sol ejus dum adhuc futurus esset dies ipsorum: erubescet & pudebit eam, deniq; residuum istorum gladio exponam coram inimicis ipsorum, dictum Jehovæ.

10 Hei mihi mater mea, quòd peperisti me [d] in quem intendatur lis, & in quem intendatur

a Heb. *familias.*

b Heb. *pace.*

c Heb. *marium.*

d Heb. *virum litis & virum contentionis toti, &c.*

tur contentio a tota hac terra: * non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.

11 * Ait Jehova, an non [e] residuo tuo esset bene? an non interveni em pro te tempore mali & tempore angustiæ apud inimicum?

12 * An ferrum fractum esset * ferrum [f] Aquilonare, & chalybem?

13 Opes tuas & thesauros tuos direptioni exponam * absque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.

14 Faciamq; ut transeas penes inimicos tuos, in terram *quam* ignoras: cum ignis accensus ira mea in vos inflammatus fuerit.

15 * Tu nosti Jehova, recordare mei, & visita me, ac ultionem sume pro me de persequentibus me; pro longanimitate tua * ne intercipito me: agnosce me ferre propter te opprobrium.

16 * Cùm adfuerunt verba tua, [g] admisi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lætitiæ [h] animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.

17 Non sedi in concilio irrisorum, aut exultavi [i] ex adverso manus tuæ; solitarius sedi: quia * indignatione replevisti me.

18 * Quare esset dolor meus [k] æternus? & plaga & percussio mea mortifera? si renueret curari, [l] omnino esses mihi * similis fallaci, * aquis instabilibus.

19 * Idcirco sic ait Jehova, quandoquidem * converteris prout converto te, * coram me stas; quandoquidem inquam * educis rem pretiosam a vili, tanquam os meum es: * reverti debuerant isti ad te, * non autem tu reverti ad eos.

20 * Ideo oppono te populo isti pro muro æneo munitissimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum sum ad servandum te & ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

[e] Heb. *residuum tuum esset in bonum.*
[f] Heb. *ab Aquilone. Infr. 17.3.*
[g] Heb. *comedi, metaphoricè: ut Jechez. 2.11.*
[h] Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum super me.*
[i] Heb. *a facie.*
[k] Heb. *æternitatis.*
[l] Heb. *existendo esses. ut supra. 1. 18. & 19.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipsa inscriptione quæ habetur ver. 1. facilè cognosci potest: nam tota est* διαλογιστική, *continens ex parte deprecationes Prophetæ & piorum omnium, partimq; denuntiationes, & responsa Dei. Sunt itaque hujus concionis (si ἐπιγραφὴν sive inscriptionem exceperis) partes sex: prima est prophetica propositio eventuræ famis, usque ad versum 7. secunda est deprecatio Ecclesiæ, vers. 7. 8. & 9. cui respondet Deus ac prophetæ nominatim, sibi decretum esse irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, vers. 10. & duobus seq. tertia est deprecatio transferens crimen in prophetas ad populum excusandum, ver. 13. cui respondet Deus ipsos æquè perituros, & luctum indicit Prophetæ ad significandum populo decretum Dei, inde ad vers. 19. quarta est deprecatio similiter confitens peccata publica & misericordiam implorans, ad finem usque capitis; cui respondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti sui, primis versibus 9. capitis 15. quinta est lugubris expostulatio Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus administrationis suæ, ver. 10. & eum confirmat Deus, quatuor sequentibus: ultima est oratio Prophetæ pro salute sua omisso populo, vers. 15. & tribus sequen. cui omnia spondet Dominus, tribus versibus ultimis.* ἀμπλοκὴν *autem verborum, quam inscriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id est, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amolirentur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementissimæ: quam denuntiationem factam esse temporibus Joschijæ, ut præcedentes conciones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joschijæ tempus 2. Reg. 23. 26. & sequentibus.* Portæ ejus] *id est, incolæ totius Judææ, metonymicè.* Ascendet] *id est, quàm maxima voce edetur passim.* 3 Minimos suos] *id est, etiam eos ipsos qui ministerio inepti sunt propter ætatem imbecillam, pressi aquarum inopia: ut de Achabo legimus, 1. Reg. 18. 5. & sequentibus.* Operient] *ut 2. Schem. 15. 30.* 6 Haurient ventum] *id est, nihil habebunt unde famem aut sitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, serpentes & venenata pleraque ferunt sine graviore incommodo, modò libero cælo perfruantur: ut narrant Aristotel. li. 8. de historia animalium, cap. 4. & Plin. lib. 10. natur. hist. cap. 72.* 7 Quandoquidem] *secunda pars, ut diximus in versum 1. continens deprecationem, trib. versib. & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes sunt duæ, confessio, hoc vers. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promissionibus fœderis, duobus sequentibus.*

8 Quare esses] *id est, quare negligeres administrationem nostram, neque magis te immisceres rebus nostris quàm peregrinus in Republica aliena? quod tibi foret contumeliosum, ac si tantùm diversaturus fuisses ad tempus, non autem permansurus in seculum cum populo tuo ex promissione tua, fide nostra, & antegressa experientia.* 9 Ut vir fatisc.] *id est, defessus præ anteactis laboribus; quasi non posses amplius servare tuos, deminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegesis sequent. continetur.* In medio nostri] *id est, Deus es constantissimus & semper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, colimus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compensantis errores spirituales populi suppliciis paribus, hoc versu; & decreti immutabilitatem ostendens, duobus sequentibus.* Ita diligunt] *quasi dicat, ipsi sunt in causa, amant errare huc illuc & discursare ad idola sua: itaque faciam ut errent.* 11 Ne orato] *ut supra 7. 16. & 11. 14. quasi dicat, frustra tu & ipsi operam consumpseritis: stat sententia.* 13 Quamobrem] *tertia pars continens deprecationem per translationem criminis in Pseudoprophetas, hoc vers. & ampliorem explicationem decreti, quinque sequentibus.* 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falsitas Prophetarum, hoc versu; deinde tum ipsorum exitium, versu sequente; tum populi adhærentis ipsis, vers. 16. postremò luctus prophetæ imperatur ut certissimam calamitatem præfiguret, vers. 17. & 18. Complementum autem istorum habetur in fine 2. Reg. & 2. Chron. & Jirmejæ.* 16 Malitiam] *id est, pœnas malitiæ ipsorum debitas.* 17 Descendant] *id est, jam verò me lugere oportet palam, & deflere miserias vestras.* 18 Nundinantur] *ut supra 5. 31.* Et non agnoscunt] *id est, populares terræ non vident exerceri nundinationem sui, atque ita amant: ut supra ibidem, & hic vers. 10.* 19 An omnino] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro salute Ecclesiæ ad Dei gloriam, quatuor versibus; deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis, versib. 9. sequentis capitis. Sunt autem*

tem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati vers.20. ut suprà vers.7. postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duob. ultimis. Fastidit] *ex lege Levit.26.11.* Expectando pacem] *ut suprà 8.15.* 21 Solium gloriæ tuæ] *id est, Judæam, qua regnum Dei tum continebatur; synecdochicè.* 22 Vanitates] *id est, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus suprà 10.2. ut Deut.32.21.* Nónne tu] *ut Psal.147.8. & Hosche.2.21. & Zecarjæ 10.1.*

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc responsum confirmat sententiam ante latam per concessionem, vers.1. & categoricam denuntiationem, ver.2. quæ sequentib. exornatur.* Si instaret Mosche] *hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem. quasi dicat, si duo isti viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jechezk.14.14.* Emitte] *id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti, duobus versibus; quod deinde amplificatur per contestationem, vers.5. & 6. & denuntiationem summæ calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deuter. 28.25.* Quæ fecit] *id est, quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa autor fuit Menasche.* 5 Ad interrogandum te] *id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.* 6 Pœnitendo] *ut Gene.6.6.* 7 Ventilabo] *ut Levit.26.33.* In portis] *id est, in omnibus terminis, synecdochicè.* 8 Matres &] *ut Gen.32.11.* Terroribus] *id est, terrificentissimè.* 9 Quæ pariebat] *id est, fœcunda mulier & valentissima, multorum futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet sol] *id est, momento mutabitur clarissima quæq; & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quinta pars, lugubris expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc versu, de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq.* Non dedi mutuum] *id est, hæsi quàm simplicissimè functioni meæ, nihil prætereà egi cum istis hominibus: ab omni occasione litis quæ humanitus moveri potuisset, supersedi prudens: quod synecdochicè designatur hîc mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & seq. vers. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus alteris.* An non] *id est, isti qui residuum a se superstes fore putant, te verò extinctum iri interminantur, peribunt ipsi a Chaldæis; tu autem residuum eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà 40. nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quòd metuas ut frangaris ab istis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id est, chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti, a quibus chalybs appellationem habet teste Virgilio lib.2. Georg. & Strabone lib.12. Geographic.* 13 Absque pretio] *ut Psalm.44.13.* 15 Tu nosti] *ultima pars, oratio; qua Propheta Deo se, suam fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus; cui Deus spondet vicissim omnia salutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *sed servato in functione mea: eclipsis contrarii; ut Genes.18.19.* 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propositionis, qua Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo dixerat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versibus, deinde curari & servari petit suo & piorum nomine vers.18.* 17 Indignatione] *adversus populum hunc in peccatis obfirmatum & rejectum a te: quam obrem se solitarium sedisse ait, ut Moschem fecisse legimus Exod. 33.7. & ipse optavit suprà 9.2.* 18 Similis fallaci] *cùm salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno.* Aquis instab.] *id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Ijobi 6.15. & sequentibus. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ. Jeschahh.12.3.* 19 Idcirco] *responsum Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vers. & confirmantis ab omnibus adversis, duobus seq.* Converteris prout] *id est, adhibes te ad ea quæ impero tibi, synecdochicè.* Coram me stas] *id est, ministras mihi, ut interpretatur Mosche Deut.10.8.* Educis] *id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & incorruptè ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abdicas, tanquam si ego ipse loquerer.* Reverti] *nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obfirmatione sua.* Non autem tu] *Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertentur aversi a me, & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà 14.14. & Micæ 2.11.* 20 Ideo] *nempe quia non revertuntur ad te, sed opponunt se ipsos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, conviviisq; interdicit: deinde Judæorum peccata contestatus & sententia lata, pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, sententiaq; infinita, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Propheta oratione ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri: ac postremò accepto Dei mandato summatim fœdus cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ᵃET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 ᵃNe [a] ducito tibi uxorem, neque sunto tibi filii aut filiæ in loco isto.

[a] Heb. *accipito.*

3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco isto; & de matribus ipsorum quæ pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui genuerint ipsos in terra ista:

4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non plangentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terræ erunt: & gladio ac fame deficient, eritq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli & bestiis terræ.

[b] Heb. *ægritudinum.*

5 ᵃQuin sic ait Jehova, ne ingreditor in domum designatoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis: nam ᵃrecepi pacem meam

a populo isto, dictum Jehovæ, benignitatem & miserationes.

6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra ista, non sepelientur, neque plangent eos; [c] neque cæsuram sibi, neque calvitium inducet sibi pro illis *quisquam*:

7 Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad consolandum ullum de mortuo; neque bibendum dabunt eis ex poculo consolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.

8 Denique in domum convivii ne ingreditor, ut assideas eis ad comedendum & ad bibendum:

9 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego facturus sum ut cesset a loco isto ante oculos vestros & diebus vestris, vox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ.

10 Esto autem cùm indicaveris populo isti omnia verba hæc; si dixerint ad te, propter quid elocutus est Jehova contra nos totum malum maximum istud? & quæ est iniquitas nostra, aut quod peccatum nostrum quo peccavimus Jehovæ Deo nostro?

11 Ut dicas ad eos, eò quòd dereliquerunt majores vestri me, dictum Jehovæ, & [d] secuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt se eis: me autem dereliquerunt, & legem meam non observarunt:

12 Vos verò [e] pejus fecistis quàm majores vestri; nam ecce [f] sequimini quisq; sententiam animi sui pessimi non auscultando mihi:

13 Propterea ejiciam vos e terra ista in terram quam ignorastis vos & majores vestri, & coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu: quamdiu non dedero vobis gratiam.

14 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ: quibus non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Ægypti:

15 Sed, vivit Jehova, qui evexit Jisraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: postquam reduxero eos in terram suam quam dederam majoribus ipsorum.

16 Ecce ego missurus sum ad piscatores multos, dictum Jehovæ, ut piscentur eos; & postmodum missurus sum ad multos venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:

17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum, non sunt absconditæ a facie mea; neque est abdita iniquitas eorum ex adverso oculorum meorum.

18 Et rependam priùs duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam cadaveribus rerum detestabilium suarum, & abominationibus suis impleverint possessionem meam.

19 Jehova robur meum & munitio mea, perfugiumq; meum in die angustiæ: ad te gentes venient e finibus terræ ac dicent, utique falsum possidebant majores nostri, vanitatem & [g] inutilia.

20 An facturus esset sibi homo deos? atqui isti non *sunt* dii.

21 Idcirco ecce ego faciens ut experiantur illi vice hac, demonstrabo his manum meam & potentiam meam; ut cognoscant nomen meum esse Jehovam.

[c] Heb. *neque cædetur, neq; calvabitur ipsis: impersonaliter.*

Suprà 5.19.

[d] Heb. *abeuntes post.*

[e] Heb. *malè egistis faciendo præ majoribus.*

[f] Heb. *itis post aspectum cordis vestri. Infrà 23.7. & 8.*

[g] Heb. *in quibus nihil utile.*

CAPUT XVII.

1 PECCATUM Jehudæ scriptum est stylo ferri, & [a] scalpro lapidis perdiuturni, exaratum in tabula cordis eorum, ad cornua altarium vestrorum:

2 Cùm recordentur filii illorum altarium suorum, & lucorum suorum, ad arbores virentes, ad colles altissimos.

3 Montem meum cum ipso agro, copias tuas, omnes thesauros tuos direptioni exponam; *propter* excelsa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:

4 Ita intermissionem facies tu, & *qui sunt* apud te a possessione tua quam dederam tibi, faciamq; ut servias inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendistis in ira mea, *qui* usque in seculum inflammabitur.

5 Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine, & statuit carnem brachium suum; a Jehova autem recedit [b] animus ejus.

6 Erit enim similis nudatissimæ *arbori* in loco campestri, quæ non [c] sentit cùm advenit bonum; quæ [d] sita est *in* siccissimis *locis* in deserto, terra salsuginosa & inhabitabili.

7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova, & cujus confidentia *est* Jehova:

8 Nam erit similis arbori plantatæ secundum aquas, & secundum processum aquarum mittenti radices suas, quæ non sentit cùm advenit æstus, sed sunt folia ejus virentia: & anno cohibitionis non est solicita, neque desinit quin faciat fructum.

9 Fraudulentum cor ipsum supra omnia, & mortiferum est; quis cognoscat ipsum?

10 Ego Jehova scrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; secundum vias suas, secundum fructum actionum suarum.

11 Ut perdix colligit ova sed non [e] excludit, ita comparans divitias sed injuria; mediis diebus suis derelinquet eas, [f] & tandem erit stultus.

12 Solium gloriæ, *solium* excelsi inde a principio; *est* locus sanctuarii nostri.

13 O expectatio Jisraëlis Jehova, omnes derelinquentes te erubescant: castigationes meæ in hac terra conscribantur, quia dereliquerunt scaturiginem aquarum perennium Jehovam.

14 Sana me Jehova & sanabor, serva me & servabor; quia laus mea es.

15 Ecce isti dicunt ad me, ubi *est* verbum Jehovæ? eveniat jam:

16 Atqui ego non ursi ne *esse* pastor [g] obsequens tibi, & diem mortiferum non concupivi, tu nosti: quod prodiit ex labiis meis, coram facie tua est.

17 Ne sis mihi terrori, receptus meus es in die mali.

18 Erubescant qui persequuntur me, ne autē erubescam ego; terreantur ipsi, ne autem terrear ego: adduc contra eos diem mali, [h] dupla contritione frange eos.

19 Sic edixit Jehova mihi, abi ut consistas in porta [i] popularium istorum, per quam ingrediuntur reges Jehudæ, & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruschalaimorum:

20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ

Reges

[a] Heb. *ungula sive ungue.*

Psal. 7.10.

[e] Heb. *parit.*

[f] Heb. *& in fine suo.*

suprà 15.13.

[b] Heb. *cor.*

[g] Heb. *post te.*

[c] Heb. *videt: sic ver. 8.*

[d] Heb. *habitat.*

Psal. 1.1.

[h] Heb. *duplo contritionis.*

[i] Heb *filiorū populi.*

Reges Jehudæ, omnesq; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruschalaimorum, qui ingredimini per portas istas.

21 Sic ait Jehova, cavete [k] vobis ipsis: & ne portetis onera die sabbathi, aut inferatis *ea* in portas Jeruschalaimorum:

22 Neque educatis onera e domibus vestris die sabbathi, neque ullum opus faciatis: sed sanctificate diem sabbathi quemadmodum præceperam majoribus vestris:

23 Qui non auscultarunt, neque inclinarunt aurem suam; sed obdurarunt cervicem suam, nō auscultando neq; accipiendo eruditionem.

24 Erit enim si [l] omnino auscultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die sabbathi: & sanctificando diem sabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;

k Heb. *animabus vestris.*

Exod. 20.8. & 23.12. & 31.13.

l Heb. *auscultando.*

25 Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes sedentes super solium Davidis, vecti curribus & equis, ipsi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: [m] consistatque civitas hæc in seculum:

26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruschalaima, tum e terra Binjaminis, tum ex loco humili, & ex ipso monte, atque ex Australi plaga afferentes holocaustum & sacrificium munusque cum thure: & adducentes [n] eucharistica in domum Jehovæ.

27 Quod si non auscultaveritis mihi ut sanctificetis diem sabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruschalaimorum die sabbathi; utique accendam ignem in portis ipsius, qui consumet palatia Jeruschalaimorum, & non extinguetur.

m Heb. *consideat.*

n Heb. *gratiarum actionem: synecdochicè.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus concionis, quæ eodem argumento est cum præcedentibus summæ partes sunt quatuor præter inscriptionem vers.* 1. *prima est propositio judiciorum Dei cum typo triplice, usque ad vers.* 10. *secunda est contestatio Judæorum de peccatis ipsorum, inserta piorum consolatione de instauranda Ecclesia, & judicii denuntiatione, usque ad vers.* 5. *capitis* 17. *tertia est confirmatio propositionum præcedentium, usque ad versum* 19. *postrema est conclusio a brevi repetitione fœderis, promissionumq; & minarum comprehensarum fœdere.* 2 Ne ducito] *hujus propositionis typi & partes sunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus versibus; secundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore consolationis locum, a vers.* 5. *ad* 8. *& nullam planè lætitiam. vers.* 8. *&* 9. 5 Quin] *alter typus & pars propositionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine persequitur: prima est, ut qui in luctu sunt, antequam efferatur funus, a designatoribus sive magistris funebrium cæremoniarum informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compositum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca designatores vocant; secunda est prosecutio funeris: tertia est lugentium consolatio elato funere: quas partes Propheta persequitur, versibus sequent.* Recepi] *id est, subtraxi & ademi.* 6 Non sepelient.] *id est, nulla adhibebuntur designatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæsur.] *quam a gentibus acceptam Judæi observabant, contra legem, Levit.* 19. *& Deut.* 14. 7 Neque impart.] *id est, comites qui funus prosecuti fuerint, non conficient silicernium, id est, cœnam qua veteres funus executi utebantur ad consolandos proximos & necessarios mortui: sic Jechezk.* 24.17. *& seq.* 8 Convivii] *videlicet ullius quod celebretur hilariter & festivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut suprà* 7. 34. 10 Esto autem] *secunda pars concionis (ut diximus in versum* 1.) *qua Deus per prophetam primùm Judæos contestatur & sententiam fert exilii, quatuor versibus, deinde bonos promissionibus instaurandæ Ecclesiæ erigit, vers.* 14. *&* 15. *ac postremò singulas hujus contestationis & promissionis partes exornat, seq.* 13 Quamdiu] *id est, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos vestros; ut factum est temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba* μεταβατικὰ *ad sequentem promissionem.* 14 Idcirco] *nimirum quia tempus similiter constitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id est, majus erit posterius beneficium priore, ac proinde prioris recordationem obscurabit. Nam beneficium hoc non simpliciter ad tempus reversionis Cyro regnante pertinet; sed ad totum illud tempus quod reversionem est consecutum, usque in adventum Christi: ut perstringit versus sequens, & copiosiùs explicant tres versus ultimi, hoc capite.* 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in versum* 10. *primùm judicii efficiendi in Judæis quod vers.* 13. *Deus denuntiaverat, comprehensa tribus versibus; deinde promissæ instaurationis, tribus alteris; ac postremò contestationis qua Deus ad severam sententiam ferendam adducitur, versibus quatuor cap. sequentis.* Piscatores] *id est, Ægyptios versantes in aquis & piscationi deditos: ut narrat Jeschahja* 19. *nam Parhho Neco interfecit Joschijam, Joachazum vinctū abduxit, & regioni imposuit mulctam præficiens Jehojakimum,* 2. *Reg.* 23.29. *& sequent.* Venatores] *Chaldæos sive Babylonios, inde a temporibus Nimrodi celebres ab isto venationis genere, id est, latrones maximos; vide Genes.* 10.8. *&* 9. *complementum verò* 2. *Reg.* 24. *&* 25. *& infrà ultimo.* 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promissi, vers.* 14. *&* 15. Duplum iniquit.] *id est, pœnarum abunde: ut Jeschabh.* 40.2. Cadaveribus] *id est, humanis sacrificiis, quibus se litare abominandis suis idolis existimabant: ut infrà* 19. *& Jechezk.* 16. Abominationibus] *id est, idolis abominandis.* 19 Jehova] *apostrophe ad Deum, qua transit Propheta ad secundum exornationis locum de promissionibus magnificis restituendæ Ecclesiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus suprà vers.* 15. *tum ex Gentibus ad Deum conversis per illustrationem Evangelii gloriæ Christi.* Meum] *& sanctarum videlicet reliquiarum, quas ad salutem prædestinaveris ex populo meo.* Venient] *fide & resipiscentia.* Falsum] *confessio Gentium, quam confirmant sequente versu, de vanitate idololatriæ.* 20 Non sunt dii] *re ipsa videlicet, etsi opinione sunt. suprà* 10.3. 21 Idcirco] *nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei.* Illi] *Judæi, executione sententiæ meæ.* His] *gentibus convocandis ad fidem Evangelii.*

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] *Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus versibus, & sententia contra eos*

lata,

lata, duobus alteris, ut fuerant proposita suprà 16.11. & sequentibus. sensus est, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impressum esse, & ipsos adeò obduratos, ut desperetur de ipsorum resipiscentia. Stylo ferri] *id est, fortissimo, qualem esse oportet quo ferrum inciditur.* Lapidis p.] *i. scalpro valentissimo, qualis opus est ad scalpendos lapides firmissimos, qui in æternitatem servantur, neque gelicidiorum tempestate, neque tactu ignis, neque aspergminibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Statonienses lapides esse narrant Vitruvius lib. 2. de architectura cap. 7. & Plinius lib. 36. natur. hist. cap. 22. Nam ab hac firma & solida natura istius lapidis orta est Hhebræa appellatio, quasi lapidem servabilem dicas: quod plerosque interpretes adduxit ut exponerent adamas.* Exaratum] *id est, ita impressum ut intimè hæreat, & foris sit expositum, privatè & palàm.* Altarium vestror.] *apostrophe ad Judæos, idololatriam indignissimam exprobrans.* Cum record.] *confirmatio præcedentis dicti de obfirmatione Judæorum, ab ipsa puerorum testificatione; qui parentum idololatriam imbibentes nunquam Jehovæ, sed idolorum semper recordantur: ut suprà 7.18.* 3 Montem meum] *Tzijonem, ubi erat templum, de quo suprà 7.* Ipso agro] *id est, Judæa tota.* 4 Intermissionem f.] *id est, ad tempus exulabis, & terra habebit intermissionem a te tuisque omnibus: allusio ad legem Exod. 23.11. Deuteronom. 16. ex interminatione quæ est Levit. 26.34. & sequen.* In seculum] *id est, longum tempus, ut Exod. 21.6. fuit enim spatium annorum septuaginta, infrà 25.11. & 29.10.* 5 Sic ait] *tertia pars, confirmatio præcedentium propositionum de improborum casu & bonorum salute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primùm est propositio justitiæ Dei in omnes, versibus quatuor; secundum, exornatio, quatuor alteris; tertium est optatum Prophetæ pro salute Ecclesiæ & sua, vers. 13. & 5. sequentibus, justitiæ autem divinæ argumenta sunt duo; unum contra improbos, hoc & sequente versu; alterum erga bonos, vers. 7. & 8. prout superiore capite posita fuerant in contestatione.* Carnem] *vide Jeschahh. 31.1. & sequent.* 6 Nudacissimæ] *vide Psalm. 102.18. Hoc autem de arbore accipiendum esse tum adjuncta ostendunt, tum antithesis vers. 8.* Bonum] *id est, imbrem, aut aliud aliquid tempestivum plantis & commodum.* Salsuginosa] *id est, infructuosa: ut ostendit antithesis Psalm. 107.34.* 8 Cohibitionis] *id est, quo cohibentur tempestates fructibus accommodæ, sive imbres, sive æstus, sive aliud impedimentum, tanquam vindemians intempestivè proventuros fructus.* Solicita] *metaphoricè, ad significandam fidei in viro bono πληροφορίαν.* 9 Fraudulentum] *secundum membrum, ut diximus in vers. 5. quo tacitè occupatur objectio: atqui unde futura esset ista administratio, ut bonis bene sit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita sit multiplex, ut a nemine pervestigari possit; bonorum verò expectatio nusquam appareat? respondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuosos novit & corrigit Deus, tribus vers. & bonis certissimè prospicit, vers. 12. unde sequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. vers.* Cor ipsum] *videlicet hominis; cùm neque aliis notum esse possit, neque ipsum sibi: adeò malitia, infirmitatibusque abundat, & ignoratione: perstringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deum & Prophetas ejus a se ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis molirentur mortem.* 11 Ut perdix] *sensus est, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat simul; persæpe tamen accidere ut aut ipsa intercipiatur ab aucupe, aut ova frangantur a mare pruriente, aut a cucullo, denique aliqua ratione impediatur ne collecta ova per justum tempus fovere possit ut excludantur pulli: sic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congestis suis thesauris spolientur tempestivè, & rebus partis abuti non possint pro expectatione sua.* Mediis d.] *ut Psalm. 102.25.* 12 Solium gloriæ] *altera pars responsionis, unde sit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioso, excelso, sempiterno, & semper in Ecclesia versante, bonisque adstante.* Nostri] *id est, piorum, ex quibus constituitur Ecclesia.* 13 O expectatio] *oratio brevis Prophetæ sumpta occasione ex præcedente versu; qua Deum precatur ut inimicos suos perdendo gloriæ suæ consulat, & Prophetæ suo; quæ duo prolepticè hoc vers. posita in sequentibus copiosiùs exponuntur.* Castigationes meæ] *id est, conciones quascunque habui ad castigandum & reducendum populum hunc.* Conscribantur] *id est, hîc te præsente, & coram illis a te velut judice in acta referantur.* Scaturiginem] *ut suprà 2.13.* 14 Sana me] *prior postulati locus spectans ad secundum membrum prolepseos præcedentis vers. per ὕστερον Hhebræis frequentissimam. Petit enim Propheta sibi a Deo prospici, versibus quatuor; deinde retundi adversarios, vers. 18. Petitionis autem quam facit pro se ipso, membra sunt duo: unum, ut Deus ipsum magis ac magis sanctificet, & conservet ad gloriam suam, hoc versu; alterum, ut Deus testimonium perhibeat functioni ipsius adversus refractarios & illusores Dei, tribus sequent.* Sanabor] *videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita versantur, laborant ex suis infirmitatibus, & Dei beneficio ab eis expetant liberari, quod figuratur Joan. 13.10.* Laus mea] *id est, certa fiducia glorior de te apud omnes adversarios; ad proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum esset tibi inglorium.* 15 Dicunt] *ut apud Jeschahh. 5.18. & 19.* 16 Non ursi] *defensio Prophetæ adversus ludificationes contumacium, a vocatione Dei & functione sua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primùm vocatio mea est a te, cui ego malui obsequi quàm subterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberam; quæ quidem vita mihi futura fuisset mortifera, ut tu fueras interminatus suprà 1.17. & antea Jonæ exemplo ostenderas: deinde functio mea, fidesque & diligentia quam ad functionem adhibui, tibi sunt perspectissima: denique tum in vocatione, tum in functione explorata est tibi conscientia mea.* 17 Terrori] *quem interminatus fueras subterfugienti vocationem tuam, suprà ibidem.* Receptus meus] *ex promissione, suprà 1.8. & 19. & 15.20.* 18 Dupla contr.] *ut suprà 16.18.* 19 Sic edixit] *ultima pars, conclusio a summa repetitione fœderis, usque ad versum 24 deinde conjunctarum promissionum, minarúmque, inde ad finem.* 21 Ne portetis] *id est, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur sabbathis, synecdoche: ut Jeschahh. 56.2. Nam eo die commodiùs sibi suis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & sequen.* 25 Ut ingrediantur] *id est, ut regnum totum permaneat florentissimum.* 26 Tum ex loco] *id est, ex singulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus; nam ita distribuitur sors Jehudæ, Jehosch. 15.* 27 In portis] *id est, in toto termino, synecdochicè.*

CAPUT

CAPUT XVIII.

Deus typo & sermone per Jirmejam Judæis suum jus & facultatem in ipsos exponit; & ad resipiscentiam hortatus contestatur ipsos impietatis nomine, judiciumq; venturũ denuntiat: postremò Propheta impium contra se consilium exponens, Dei fidem implorat ad defensionem sui, & pœnam adversariorum.

1 [a] VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Surge, & descendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.

3 Descendi itaque in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in suis [a] sellis.

4 Cumq; corrumperetur vas illud quod ipse faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum visum est in oculis ipsius figuli facere.

a Heb. *reversus est & fecit.*

5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

6 [a] An sicut figulus iste non possem facere vobis, ô domus Jisraëlis? dictum Jehovę: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea, ô domus Jisraëlis.

7 [a] Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulsurum & demoliturum & perditurum momento:

8 Conversa gente illa a malo suo contra quam locutus fuero, [a] pœnitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei.

9 E contrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:

10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auscultando voci meæ; vicissim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.

11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jeruschalaimorum, dicendo; sic ait Jehova, ecce ego [a] fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quisque a via sua pessima, & bonas efficite vias vestras, actionesq; vestras.

Suprà 7.3.

12 [a] Dicunt autem, animum abjicimus *revertendi*: sed [b] cogitationes nostras sequamur, & quisque ex sententia animi sui pessimi faciamus.

b Heb. *post cogitationes nostras eamus, & quisque aspectum cordis sui, &c.*

13 [a] Idcirco sic ait Jehova, interrogate jam inter gentes [a] quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jisraëlis.

14 [a] An derelicturus esset *viator* præ rupe agrum? *præ* [c] nivoso Libano? an desererentur aquæ *præ* [d] insolenter frigidis fluentes?

15 Nam obliti sunt [a] mei populus meus, vanitati adolent: & [a] faciunt ut impingant inter se in viis suis, [a] a semitis [e] perpetuis, [a] eundo itineribus *multis*, via non aggesta:

16 Ut exponam terram eorum desolationi, sibilis perpetuis: quisquis transiturus est per eam obstupescat, & [a] agitet caput suum,

17 *Velut* [f] Euro dispergam illos coram inimico; [a] cervice, non autem facie *obversa* respiciam eos tempore calamitatis ipsorum.

18 [a] Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes; [a] nam non est peritura lex a Sacerdote, & consiliũ a sapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum [a] propter istam linguam, & [a] ne attendamus ad ulla verba ejus.

19 [a] Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.

20 [a] An rependendum est pro bono malũ, quòd fodiunt fossam [h] mihi? recordare me stetisse coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum æstum tuum ab eis.

21 [a] Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, sintq; uxores eorum orbæ ac viduæ, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prælio.

22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repentè: quia foderunt fossam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.

23 Nam tu Jehova, nosti totum consilium eorũ contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conspectu tuo ne deleto: sed [l] propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

Suprà 2.10.
c Heb. *nive Libani: hypallage.*
d Heb. *extraneis frigidis: sic accipitur vox extranei Jeschab. 28. 21.*
e Heb. *seculi: sic ver. seq. Infrà 19. & 25.9.*
f Heb. *vento Orientali: ut Exod. 14. 21.*
g Heb. *venite, bis hoc ver.*
h Heb. *animæ meæ.*
i Heb. *per manus gladii: χαλδχρησις.*
k Heb. *sint interfecti mortui.*
l Heb. *sint propulsi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis præter inscriptionem versus 1. tres sunt in universum partes: prima est propositio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & justo judicio perdituræ, usque ad versum 12. secunda est contestatio ipsorum contumaciæ, usque ad versum 18. tertia est Prophetæ oratio propter nefariam illorum contra ipsum conspirationem, & Dei gloriam. Propositionis partes sunt, typus, usque ad vers. 5. & anagoge typi: usque ad 12.* 3 Sellis] *figularibus.* 6 An sicut] *anagoge, sive summa accommodatio typi: quæ deinde exornatur per thesin, versibus quatuor; & accommodatur hypothesi, vers. 11.* 7 Cum eloquar] *ἐμπλοκὴν verborum perspicuitatis causa, hîc & ver. 9. mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Gen. 6.6. De hoc autem argumento vide Jechezk. 3. & 33.* 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter se animos contumaces confirmantium.* 13 Idcirco] *contestatio similis ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu; & duabus similitudinibus, vers. 14. & 15. deinde judicium eventurum confirmat, vers. 16. & 17.* Quis audierit] *nedum fecerit: emphasis, ut 1. Cor. 5.1.* 14 An derelicturus] *sensus est; nullus est viator tam demens, qui asperum iter aut saxosum nivosumq; anteponat plano & facili: neque est homo qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimio gelu, aut nimia frigiditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀπόδοσις, sequentis ver. similia hæc duo per ὑστέρωσιν explicans.* 15 Mei] *qui sum scaturigo aquarum perennium, suprà 2.13. & 17.13.* Faciunt ut imp.] *ut suprà ostendit ver. 12.* A semitis] *id est, itinera plana & trita, quæ Deus proponit, deserentes.* Eundo itin.] *id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.* 16 Agitet caput] *id est, ludificetur & subsannet, ut 2. Reg. 19.21.* 17 Cervice non] *id est, non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent aspicere; sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Proverb. 1.26.* 18 Prętęrea] *transitio ad tertiam partem, per narrationem improbi & præfracti Judæorum consilii adver-*

sus Jirmejam: qua occasio fuit ut eo amplius se ipsum Deo committeret oratione sequente. Nam non est] *id est, Pseudopropheta est, non possunt quæ iste prophetat evenire omnibus ordinibus quos constituit Deus: Ecclesia penes nos est, non potest Deus Ecclesiam suam & ordines quos in Ecclesia constituit perdere; ut suprà* 5.12. Propter istam lin.] *id est, quia audacter res importunas, falsas, & odiosas lingua sua effutit, & impudens Pseudopropheta est.* Ne attend.] *id est, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem sui adducturus esset: nam indignus est, qui audiatur, jam plus satis auditus est, qui non assentitur nostris ordinibus; sed ab illis condemnatus est. Quamobrem hoc ipso verbo in oratione Jirmeja utitur: non attendunt isti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Propheta bono; alteram, de adversariorum suppliciis: quæ duo proleptice notata hoc vers. sequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expositio prioris membri prolepseos, qua ostendit Propheta se indignissimè mala ab eis perpeti quibus bene cupiverat feceratq.* 21 Idcirco] *expositio posterioris membri: cujus postulata non ex studio carnis, sed ex testificatione spiritus Dei profecta sunt, qui Prophetam tum de obfirmatissima illorum malitia, tum de judicio irrevocabili fecerat certiorem.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & sermone Judææ toti cladem & eversionem summam prænuntiat: qua audita Paschchur Jirmejam prehendit, in carcerem trudit, & postridiè injuriæ factæ nomine sententiam de captivitate sua ignominiosa & suorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum conversus adducit vocationem suam, expostulat de suis perpessionibus, fidem Dei vocantis implorat in adversarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum suorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 SIc ait Jehova, abi & compara lagenam figuli testaceam; [a] adhibens de senioribus populi, & de senioribus sacerdotum.

2 Deinde progressus in vallem filii Hinnomi, quæ *est* ad ostium portæ [b] orientalis; proclamato ibi verba illa quæ edixero tibi.

3 Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum malum contra locum hunc, quod quisquis audiverit, tinnient aures ejus.

4 Eò quòd dereliquerunt me, & alienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipsi, majoresq; eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc sanguine innocentum:

5 Et ædificaverunt excelsa Bahhalis ad comburendum filios suos igne, holocausta Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:

6 Idcirco, ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius Topheth, aut vallis filii Hinnomi; sed vallis interfectionis.

7 Nam exhauriam consilium Jehudæ & Jeruschalaimorum in loco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis suis, & manu quærentium animam ipsorum: tradamq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & bestiis terræ:

8 Et exponam civitatem hanc desolationi & sibilo: quisquis transibit prope eam, stupebit, & sibilabit propter omnes plagas ejus.

9 Faciamque ut comedant carnem filiorum suorum, & carnem filiarum suarum, & quisque carnem amici sui comedant; præ oppressione & præ angustia qua augent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 Deinde frangito ipsam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri sunt tecum.

11 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, quod non potest curari amplius: & Tophethi [d] sepelientur, eò quòd nullus supererit locus ad sepeliendum.

12 Ita facturus sum loco isti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem istam similem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruschalaimorum, domusq; Regum Jehudæ ut locus Tophethi; immundissimæ: omnes domus illæ super quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reversus Jirmeja Tophetho, quò miserat ipsum Jehova ad prophetandum; substitit in atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum cõtra civitatem hanc, & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus sum contra eam: quia obdurarunt cervicem suam, ut non auscultarent verbis meis.

[a] Heb. *& de senioribus.*

[b] Heb. *solaris.*

[c] Heb. *ascenderat in cor meum.* *Suprà 7.32.*

Suprà 18.16

[d] Heb. *sepelient: impersonaliter.*

CAPUT XX.

1 AUDIENS autem Paschchur filius Immeris Sacerdos, qui erat præfectus antecessor in domo Jehovæ; Jirmejā prophetantem verba ista,

2 Percussit Paschchur Prophetam Jirmejam: posuitque eum in cippo qui *erat* in porta Binjaminis summa, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem postridie cùm eduxisset Paschchur Jirmejam e cippo; ut diceret ad eum Jirmeja, non Paschchurem vocat Jehova nomen tuum, sed Magor missabibum.

4 Nam sic ait Jehova, ecce ego [a] inditurus sum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum suorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniæ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robor civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus est pretiosum; denique omnes thesauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipsorum, ut diripiant eos & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

6 Tu quoq; Paschchur & omnes [b] domestici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi sepelieris, tu & omnes amantes tui quibus prophetasti falsò.

7 Pellexisti me Jehova, quando pellectus sum;

[a] Heb. *daturus sum te formidini: hypallage.*

[b] Heb. *habitatores domus tuæ.*

ſum; fortior fuiſti me,& prævaluiſti: ſum deriſioni toto die, totus iſte *populus* ſubſannat me.

8 Nam ex quo proloquor, exclamo; violentiam & vaſtationem clamo: quia eſt verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.

9 Si dicam, non commemorabo eum, neque loquar amplius nomine ejus: atqui eſt in [c]animo meo quaſi ignis ardens incluſus oſſibus meis, & defetiſcor ſuſtinendo, nec poſſum amplius:

10 Quamvis audiam infamem ſermonem multorum Magor-miſſabibi, *dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis [d]qui pacem colere debebat mecum, obſervantium claudicationem meam: fortaſſis pellicietur & prævalebimus, aut ſumemus ultionem noſtram de eo.

11 Atqui Jehova adeſt mihi ſimilis potenti formidabili: idcirco qui perſequuntur me impingent, neque prævalebunt, erubeſcent valde cùm non ſecundabuntur, cùm ignominia [e]perpetua non poterit tradi oblivioni.

12 Itaque ò Jehova exercituum probans juſtum, inſpiciens renes & cor; videam ultionem tuam de iſtis, quia tibi revelavi cauſam meam.

13 Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu maleficorum, *dicentis*,

14 Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne ſit benedictus.

15 Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus eſt tibi filius mas; [f]valde lætificavit eum:

16 Sitq; vir ille ſimilis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum; cùm audiviſſet clamorem manè, & vociferationem tempore meridiano:

17 Quòd non affecerit me morte, *egreſſum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea ſepulchrum meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò.

18 Ecquare e vulva egreſſus ſum ut viderem moleſtiam ac mœrorem, & conſumerentur pudore dies mei?

[c] Heb. *corde.*

[d] Heb. *pacis meæ.*

[e] Heb. *ſeculi.* *Infrà* 23.40.

Suprà 11.20.

[f] Heb. *lætificando.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, unà conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potiſſimùm: primum eſt de prophetia quam ex mandato Dei typo & ſermone Judæu præſignificavit Jirmeja, toto hoc capite; ſecundum eſt de certamine quod ſervo Dei prophetanti fuit oblatum, & ſingulari denuntiatione Prophetæ in adverſarios, 6. primis verſibus capitis* 20. *tertium eſt precatio inde ad finem uſque.* Lagenam] *ad typum qui exponitur infrà verſ.*12. De ſenioribus] *id eſt, certos homines autoritate præditos ex utroq; ordine civili & Eccleſiaſtico tibi adjungito; ut in illis ſiſtas quodammodo totum Judææ corpus.* 2 Progreſſus] *nimirum a ſuburbano figulorum vico, qui extra portam Orientalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillaceus & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Jehoſch.*15.8. Portæ Orient.] *de qua Nechem.*3.29. *nam eandem eſſe demonſtratur infrà ver.*14. Ibi] *videlicet utrobiq; in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut feciſſe poſtea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes ſunt duæ: prophetia ipſa, uſque ad verſum* 10. *& typus, verſibus quatuor; Prophetiæ autem ſumma eſt hoc verſu; exornatio, ſequent.* Tinnient aur.] *vide* 1.*Schem.*3.11. 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm cauſas, duobus verſibus; deinde judicium & pœnas, verſ.*6. *& ſequen.* Alienum reddid.] *id eſt, effecerunt peccatis ſuis ut non ampliùs agnoſcam pro meo.* Innocentum] *quos ſacrificarunt Moleco, ſuprà* 7.31. *& proximè ſequent. verſu.* 6 Topheth] *vide Jeſchahh.*30.33. 7 Loco hoc] *id eſt, urbe Jeruſchalaimorum & toto agro, ſynecdochicè.* 9 Præ oppreſſ.] *ex comminatione, Deut.*28.53. 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in verſum* 3. *cujus explicatio ſequentibus continetur.* 11 Quod non pot.] *id eſt, reſtitui in ſtatum priſtinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & priſtinæ dignitati ac amplitudini reſtitutum.* 14 In atrio d.] *ad oſtium portæ Orientalis, de qua ver.*2.

IN CAPUT XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit ſubeundum Prophetæ, duobus verſibus; & ſingulari denuntiatione publicorum privatorumq; judiciorum Dei, quatuor ſequent.* Immeris] *ex decimaſexta Sacerdotum ſorte,* 1.*Chron.*24.14. Præfectus antec.] *id eſt, ſecundus a Sacerdote ſummo, ut erat El-hhazar vivo Aharone patre, Num.*4. 2 Cippo] *vide* 2.*Chron.*16.10. In porta] *de qua* 2.*Chro.*23.20. 3 Diceret] *ſingularis denuntiatio judicis divini in Paſchchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliarum circumſtantiarum, ac cauſæ.* Paſchchurem] *id eſt, qui extendit pallorem; ſive efficit autoritate & violentia ut palleſcant homines undique & ab ipſo metuant: ſicut in Jirmeja opere demonſtraverat. Hoc vocis etymon amplectimur adducti contrariæ appellationis antitheſi. Vox enim compoſita eſt ex duobus verbis, quorum prius diffundere eſt, ut Levit.*13. *poſterius palleſcere, Jeſchahh.* 29.22. Magor-miſſ.] *id eſt, formidinem circumquaque, pro eo quod eſt, qui omnibus ex partibus formidine percelletur.* 7 Pellexiſti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur, oratione, uſque ad verſum* 13. *& laudatione, inde ad finem uſque. In oratione verò primùm Propheta narrat neceſſitatem functionis ſuæ & adverſantium certamina, quatuor verſibus; deinde opem Dei præſentiſſimam, verſ.*11. *ac poſtremò optatum, verſ.*12. Pellectus] *ad ſuſcipiendam & obeundam functionem meam. quaſi dicat, tu unus mihi autor es vocationis meæ, & recuſanti vim quodammodo attuliſti, ſuprà* 1.17. *&* 17.16. 8 Ex quo proloq.] *id eſt, cœpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id eſt, infinitis ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor; quæ mihi clamores miſerabiles extorquent, faciuntq; ut expoſtulem tecum de violentia & vaſtatione quam moliuntur adverſum me: metalepſis.* 9 Si dicam] *id eſt, atque nunc etiam ſi impedimentis illis deterritus ſtatuerem ſuperſedere a functione hac, non poſſem: tanta eſt vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in ſermonem propheticum erumpere: ſic Ijobi* 32.18. *& ſeq.* Eſt in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente verſ.* Nec poſſum] *videlicet ſuſtinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *qui ſequentibus verbis ſpeciatim exponuntur,* nimi-

nimirum Paschchuris, Pseudoprophetarum, amicorum, & inimicorum. Dicentium indic.] *periphrasis Pseudoprophetarum, qui nundinantur cum populo dicentes, quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Micæ 2.11.* Claudicat.] *tum a functione, tum a vita mea, ut sequentia verba docent. eandem metaphoram vide Psal. 35.15. & 38.18.* 11 Non secundabuntur] *id est, non succedet quod optant adversum me; sed ipsi perpetua confusione a Deo afficientur.* 12 Itaque] *oratio, ut antè diximus, ultionem petens de adversariis non ex carnali & privato studio, sed ex testificatione spiritus Dei, conscientia decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ desiderio in defendenda præstandaq; veritate.* 13 Canite] *altera pars, laudatio Dei, ut diximus in versum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione sua & piorum omnium, quos gravissimæ calamitates opprimunt: quæ calamitates sequentibus versibus amplificantur per ethopœiam, tanquam si quis pius obsessus malis conturbaretur ne acquiesceret Deo, & sermone inveheretur in diem nativitatis suæ. quasi dicat, eum meritò celebrandum esse, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntes calamitatum, sed de exitu propè desperantes liberat providentia omnipotente, paternaq; benevolentia.* 14 Maledictus] *ethopœia pii circumventi malis gravissima, cui similis est Ijobi 3.* 16 Similis civitatibus] *id est, malè pereris, ut civitates illæ, Genes. 19.24. & sequentibus.* Cùm audivisset] *id est, cùm noctu & interdiu, clàm & palàm, privatè publiceq; impudentissimam & projectissimam ad omnia peccata audaciam libidinemq; civium percepisset Deus: ut Deus ipse testatur, & facta comprobant Genes. 18. & 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Genes. 18.20. & 19.13.*

CAPUT XXI.

Tzidkija obsessis Jeruschalaimis Prophetam consulit; qui ad postulatum Regis respondens pestem, famem, & gladium prænuntiat, expugnationemq; oppidi: quamobrem populo dat consilium ut vitæ suæ prospiciat deditione, & domui Regis nominatim ut sibi consulat resipiscentia.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm misisset ad ipsum Rex Tzidkija Paschchurem [a] filium Malcijæ, & Tzephanjam [a] filium Mahhasejæ Sacerdotem, ut dicerent,

2 Consule quæso pro nobis Jehovam, quia Nebucad-retzar Rex Babyloniæ bellum gerit contra nos: fortè facturus est Jehova nobiscum pro omnibus mirabilibus suis, ut ascendat ille a nobis.

3 [a] Dixit autem Jirmeja ad eos: sic dicitote ad Tzidkijam:

4 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ecce ego [a] aversurus sum instrumenta bellica quæ sunt in manu vestra, quibus pugnatis adversus Regem Babyloniæ, & adversus Chaldæos qui obsident vos extra murum; & recepturus illos [a] intra civitatem hanc.

[a] Heb. *in medium civitatis hujus.*

5 [a] Nam præliaturus sum ego vobiscum manu extenta & brachio forti; idque ira & æstu ac fervore magno,

6 Et percussurus habitatores civitatis hujus, tum homines, tum jumenta: peste magna morientur.

7 [a] Postea autē, dictum Jehovæ, tradam Tzidkijam Regem Jehudæ, servosque ejus, & populum ipsum, id est, qui residui fuerint in civitate hac a peste, a gladio, & a fame, in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum inimicorum ipsorum, ac in manum quærentium animam ipsorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis, neque clementia utetur, neque miserebitur.

8 [a] Ad populum verò hunc dicito, sic ait Jehova: ecce ego propono vobis [a] viam vitæ, & viam mortis.

9 Qui desidebit in civitate hac, morietur gladio, aut fame, aut peste: qui autem egressus defecerit ad Chaldæos qui obsident vos, utiq; vivet, eritq; ipsi anima sua [a] loco spolii.

10 Nam opposui iratam faciem meam civitatati huic in malum, ac non in bonum, dictum Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ tradetur, ut exurat eam igne.

11 [a] Quod autem ad domum Regis Jehudæ, audite verbum Jehovæ.

12 O domus Davidis, sic ait Jehova, [b] exercete quolibet manè jus, & eripite eum qui [c] rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum:

[b] Heb. *Judicate.*
[c] Heb. *rapiū.*

13 Ecce me contra te, [a] ô quæ insides [a] isti cōvalli, rupes istius planitiei; dictum Jehovæ: [a] qui dicitis, quis descendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula nostra?

14 Nam animadvertam in vos secundū fructum actionum vestrarum, dictum Jehovæ; & succendam ignem [a] in sylva illius, qui consumet omnia quæ circumstant illam.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis duæ sunt partes: narratio occasionis ex qua* Prophetam Rex *voluit consuli, duobus ver. & prophetia, reliquis.* Filium Malcijæ] *e quinta sacerdotum sorte, 1. Chro. 24.9.* Filium Mahhasi.] *e vigesimaquarta sacerdotum sorte, 1. Chro. 24.18.* 3 Dixit autem] *hujus prophetię partes in universum duæ sunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, usque ad versum 8. altera, qua consilium datur, & domus regia populusq; totus ad bonam frugem revocatur, propositis interminationibus, inde ad finem usque. Calamitates autem prolepticè seq. versu, in duo tempora distribuuntur: unum est, quàm magna & multa incommoda Judæi perpessuri sint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum est, quæ mala oppido capto consecutura sint, ut exponuntur vers. 7.* 4 Aversurus sum] *id est, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defensionem, multis gladio cadentibus, aliis peste & inedia deficientibus: ut indicatur vers. 6. & 7.* 5 Nam præliaturus] *nimirum peste, fame & gladio: prius membrum prolepseos.* 7 Postea autem] *secundum membrum prolepseos, ut suprà diximus in vers. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad popul.] *altera pars, continens duo consiliorum genera: unum, deditionis, tribus vers. alterum, justitiæ colendæ, vers. 11. & sequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur sequent. vers.*

9 Loco spolii] *id est, saltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: sic infrà 39.18.& 45.5.* 10 Opposui] *ut Levit.17.10.& 20.5.* 11 Quod autem] *altera pars consilii; quia regnum ampliùs stare non potest judicio Dei, ut stirps regia saltem vitæ suæ consulat resipiscentia.* 13 O quæ insides] *periphrasis propugnaculi Tzijonis, quod appellatur civitas Davidis, 2.Schem.5.9. Nam Tzijonem ab omnibus partibus circumstabant convalles, eratq́ ab ortu planities, quam rupes sive propugnaculum illud defendebat.* Isti convalli] *quæ dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes sunt, Jehosch.15.8.* Qui dicitis] *videlicet præsidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebusæi fecerant, 2.Schem.5.6.* 14 In sylva] *id est, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibúsque magnatum, quæ ex pretiosa materia a sylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeschahh. 22.8. sic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2.Reg.25.12.& 2.Chronic.36.19.& infrà 22.7.& 52.13.*

CAPUT XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad resipiscentiam hortatur promissionibus & minis: deinde observata omnium ordinum malitia, primùm Regibus singulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconjæ suas calamitates prædicit; tum etiam omnibus principibus & magistratibus, adhibita tamen consolatione de futura Ecclesiæ restitutione & amplificatione per Christum: ac postremo tum pseudoprophetas falsitatis redarguit, decipientes populum visionum somniorumq́ divinorum specie; tum populares impietatis, ludificantes bonos Prophetas Dei: & severissimum Dei judicium utrisque prænuntiat.

1 SIc ait Jehova, descende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbum hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudæ qui sedes in solio Davidis; tu, servíque tui, & populus tuus, qui intratis per portas istas.

3 Sic ait Jehova; [a] exercete jus & justitiam, & eripite [b] eum qui rapinam patitur e manu oppressoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto.

4 Nam si [c] omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges sedentes pro Davide in solio ejus, vecti curribus aut equis, ipse *Rex* cum servis suis & populo suo:

5 Sed si non auscultaveritis verbis istis; per me juro, dictum Jehovæ, in vastitatem [d] abiturā esse domum hanc.

6 Nam sic ait Jehova de domo Regis Jehudæ, *velut* Gilhhad tu mihi *fueras, ut* caput Libani; *mentiar,* nisi disposuero te *ut* desertum, ut civitates non habitabiles,

7 Et præparavero contra te perditores, quēque cum instrumentis suis: qui cædent lectissimas cedros tuas, ac dejicient in ignem.

8 Itaque transeuntibus gentibus multis prope civitatem hanc; si dixerint [e] alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ isti?

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei sui; & incurvantes se diis alienis coluerunt eos.

10 Ne fleatis pro mortuo, neque condoleatis ei; [f] omnino flete pro abeunte, quia non revertetur amplius ut videat solum [g] natale suum.

11 Nam sic ait Jehova de Schallumo filio Joschijæ Regis Jehudę, qui regnabat loco Joschijæ patris sui, qui egressus est e loco hoc: non est reversurus eodem ampliùs:

12 Sed in loco quò deportaverunt eum, illic moriturus est; ita terram hanc non videbit ampliùs.

13 Væ ædificanti domum suam [h] injustitiâ, & cœnacula sua [i] injuriâ; amici sui servitutem exigenti gratis, & [k] mercedem operis ejus non danti ei:

14 Qui dicit, ædificabo mihi domum [l] amplissimam, & cœnacula spatiosissima; & lacerat sibi fenestras meas & tectum [m] cedrinum, deinde pingit Indico.

15 An regnaturus es, quia tu misces te cum ista cedro? pater tuus an non comedit ac bibit? cùm exercuit jus & justitiam, tum bene fuit ei.

16 Cùm judicavit causam pauperis & egentis, tum bene fuit: an non illud est? hujus rei scientia est apud me, dictum Jehovæ,

17 Minimè spectare oculos tuos & [n] animum tuum, nisi ad quæstum tuum; & ad sanguinem innocentem quem effundas, & ad fraudem, & ad concussionem quam perficias.

18 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo filio Joschijæ Regis Jehudę, non plangent eum heu frater mi, aut heu soror: non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus:

19 Sepultura asini sepelietur, tractus & projectus ultra portas Jeruschalaimorum.

20 Ascende Libanum & clama, ac in Baschane ede vocem tuam: clama etiam trans vada, cùm fracti fuerint omnes amatores tui.

21 Allocutus sum te in summa tranquillitate tua, dixisti, non auscultabo: hæc via tua *est* a pueritia tua; nam non auscultasti voci meæ.

22 Omnes pastores tuos depascet ventus, & amatores tui in captivitatem abibunt: tunc certè erubesces, & rubore suffunderis propter omnem malitiam tuam.

23 O quæ desides in Libano, quæ nidificas in ipsis cedris; quàm [o] gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina, dolor tanquam parturientis.

24 Ut vivo ego, dictum Jehovæ, etiamsi esset Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ sigillum in manu dextera mea; tamen inde evellam te:

25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam, & in manum eorum [p] a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum Chaldæorum.

26 Et ejiciam te, ac matrem tuam quæ peperit te, in terram alienam, ubi non fuistis nati: & ibi moriemini.

27 De terra verò ad quam isti elaturi sunt

[a] Heb. *facite. Suprà 21.12.*
[b] Heb. *raptū.*
[c] Heb. *faciendo. Suprà 17.25*
[d] Heb. *futuram.*
[e] Heb. *vir ad amicum suū.*
[f] Heb. *flendo.*
[g] Heb. *nativitatis suæ.*
[h] Heb. *in non justitia.*
[i] Heb. *in non jure.*
[k] Heb. *opus.*
[l] Heb. *mensurarum: ut Num.13.32.*
[m] Heb. *e cedro*
[n] Heb. *cor.*
[o] Heb. *grata eris tibi.*
[p] Heb. *a quorum facie.*

[q] Heb. *animam: ut Psal.* 27.12.

q desiderium suum ut revertantur illûc; illûc non sunt reversuri.

28 'An simulachrum contemptum, quod dispergitur, esset vir iste Conja? an instrumentum in quo nulla *est* delectatio? cur ejecti essent ipse & 'semen ipsius, & projecti in terram quam non norunt?

29 O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ.

30 Sic ait Jehova, 'scribite virum istum liberis carentem *fore*, virum non prosperaturum [r] unquam: imò non prosperabitur 'de semine ejus quisquam sessurus in solio Davidis, & dominaturus ampliùs in Jehudam.

[r] Heb. *diebus suis.*

CAPUT XXIII.

1 VÆ pastoribus qui perdunt & dispergunt gregem pascui mei, dictum Jehovæ.

2 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis contra istos pastores 'qui pascunt populum meum; vos dispergitis oves meas & dispellitis eas, non autem visitatis eas: ecce ego animadversurus sum in vos malignitatem actionum vestrarum, dictum Jehovę.

3 'Deinde ego congregabo residuum 'ovium mearum ex omnibus regionibus quò dispulerã eas, & reducam eas ad caulam suam; ubi 'fœtificabunt & augescent:

4 Constituamque super eas pastores, qui pascent eas; ita ut non timeant ampliùs, neque consternentur, neque 'desiderentur, dictum Jehovæ.

5 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus excitabo 'Davidi 'germen justum: qui regnabit rex, secundabiturque, ac exercebit jus & justitiam in terra.

6 Diebus ejus servabitur Jehuda, & Jisraël habitabit securè: atque 'hoc nomen ejus est quo vocabit eum Jehova justitia nostra.

7 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; quibus non dicetur ampliùs, vivit Jehova, qui evexit [a] Jisraëlitas e terra Ægypti:

Suprà 16.14
[a] Heb. *filios Jisraëlis.*

8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit semen domus Jisraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos, cùm residebunt in terra sua.

9 'Quod ad Prophetas ipsos, 'frangitur cor meum [b] in me, eliduntur omnia ossa mea, 'sum ut vir ebrius, & similis viro quem superat vinũ: 'propter Jehovam, & propter verba sanctitatis ejus.

[b] Heb. *in medio mei.*

10 'Nam adulteris plena est hæc terra; nam propter execrationem luget hæc terra, arescunt caulæ deserti; estque concussio istorum pessima, & potentia istorum [c] iniquissima:

[c] Heb. *non recta: μιασις*

11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam*: 'etiam domi meę invenio malitiam eorum, dictum Jehovæ.

12 Idcirco erit via sua ipsis [d] quasi 'lubricissima cum caligine, in qua impellantur & cadant: cùm adduxero contra eos malum, anno visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.

[d] Heb. *lubricitatum.*

13 'In Prophetis quidem Schomronis videram insulsitatem; prophetabant 'per Bahhalem; & seducebant populum meum Jisraëlem:

14 At in Prophetis Jeruschalaimorum video rem horrendam, adulterando & ambulando in falsitate; 'quòd confirmant etiam manus maleficorum, ut non revertantur ullus a malitia sua: sunt mihi omnes isti ut 'Sedomi, & habitatores istius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.

15 Idcirco sic ait Jehova exercituum de istis Prophetis, ecce ego 'facturus sum ut comedant isti absinthium, & facturus ut bibant isti succum cicutæ: quia a Prophetis Jeruschalaimorum prodiit contaminatio in totam hanc terram.

16 Sic ait Jehova exercituum, ne ausculterus verbis istorum Prophetarum qui prophetant vobis, vanos efficiunt isti vos; visionem [e] animi sui eloquuntur, non ex ore Jehovæ.

[e] Heb. *cordis sic deinceps.*

17 Dicunt [f] continenter iis qui spernunt me, loquutus est Jehova, pax erit vobis: & cuique ambulanti [g] ex sententia animi sui dicunt, non superveniet vobis malum.

[f] Heb. *dicẽdo.*
[g] Heb. *in aspectu cordis sui.*

18 Nam 'quis stetit in consilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

19 Ecce 'turbo Jehovæ æstu proditurus est, ac turbo permanens: super caput improborum permanebit.

Infrà 30.23

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præstiterit cogitationes animi sui: [h] tandem animadvertetis hoc 'animadversione,

[h] Heb. *in extremitate horum dierum.*

21 Me non mittente Prophetas istos, ipsos cucurrisse; me non alloquente ipsos, prophetasse ipsos:

22 Quòd si 'stetissent in consilio meo; utique pronuntiaturos fuisse verba mea populo meo, & revocaturos eos a via sua mala, & a malignitate actionum suarum.

23 'An Deus e propinquo sum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

24 An delitescere potest quisquam in latebris, ut ego non videam ipsum? dictum Jehovę: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ.

Psal. 139.

25 'Audio quid dicant isti Prophetæ qui prophetant nomine meo falsum, dicendo; somniavi, somniavi.

26 'Quousque tandem? an est *somnium* in animo istorum prophetarum qui prophetant falsum? imò sunt Prophetæ doli animi sui:

27 Qui putant se facturos ut obliviscatur populus meus nominis mei per somnia sua, quæ enarrant quisque amico suo: quemadmodum obliti fuerant patres eorum nominis mei 'per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem somnium est, enarret somnium; & penes quem est verbum meum, eloquatur verbum meum [i] verè: 'quid isti paleę cum tritico? dictum Jehovæ.

[i] Heb. *veritate.*

29 'An non ita verbum meum est ut ignis? dictum Jehovæ; & sicut malleus efficiens ut dissiliat petra?

30 'Idcirco ecce me contra istos Prophetas, dictum Jehovæ, qui 'suffurantur verba mea quisque ab amico suo.

31 Ecce me contra Prophetas istos, dictum Jehovæ; qui [k] adhibent linguam suam 'ut dicant dictum.

[k] Heb. *accipiunt.*

32 Ecce me contra prophetantes somnia falsa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea seducunt populum meum falsitatibus suis, & 'rapiditate

piditate sua: cùm ego non miserim eos, neque præceperim eis, & omnino *non prosint populo huic, dictum Jehovæ.

33 * Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut sacerdos, dicendo; * quæ est [l] onerosa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod *est* onerosæ prophetię; nempe deserturus sum vos, dictum Jehovæ:

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdorem illum, & in ipsum populum * qui dixerit, onerosam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illum & in domum illius.

35 *Sic dicturi estis quisque ad amicum suum & quisque ad fratrem suum; quid respondit Jehova? aut, quid locutus est Jehova?

36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipsum onus futurum est cuique *verbum suum, si perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei nostri.

37 Sic dicturus es ad prophetam ipsum, quid respondit tibi Jehova, aut quid loquitur Jehova?

38 Sed quandoquidem onerosam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco sic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum istud onerosa prophetia Jehovę; quamvis miserim ad vos qui dicant, ne dicatis, onerosa prophetia Jehovę;

39 Idcirco ecce me, qui * oblitutus sum vestri [m] continenter: nam deseram vos, & civitatem quam dederã vobis & majoribus vestris, *abjectos* a conspectu meo:

40 Et imponam vobis [n] opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quæ non poterit tradi oblivioni.

[l] Heb. *onus*: *sic deinceps*: *ut Jeschahh.* 13.1.

[m] Heb. *obliviscendo*.

[n] Heb. *opprobrium seculi, & ignominiã seculi.* *Suprà* 20.11.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem usque prophetiarum Jirmejæ non est observata temporum ratio in illis conscribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conscriptus fuerat, bona ex parte conscissus & exustus est, infrà 36. tum quia verisimile est sequentes prophetias tumultuariè (ut erant tempora) a Jirmeja fuisse compositas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidisse, cùm cœpisset ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in universum partes: prima est exordium, duobus versibus; secunda est thesis sive propositio generalis petita ex lege, tribus sequent. tertia est hypothesis sive prophetia singularis præcedentem thesin ad omnes ordines accommodans, ad finem usque seq. capitis.* 2 Tu servique] *prolepsis, sive distributio summa ordinum regni, ad quos deinde Propheta in sua hypothesi sigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *thesis summatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta synecdochicè, hoc versu: promissiones, ver. 4. & minas, ver. 5.* 6 Nam sic ait] *prophetica hæc hypothesis (ut suprà attigimus) singularia Dei judicia prædicit ordinibus singulis eventura: ac primùm quidem universè toti regno, his quatuor versibus; deinde verò minutatim regibus ipsis, toto hoc capito; tum principibus & toti stirpi regiæ, 8. primis versibus: seq. capitis; postremò verò popularibus, ad finem usque.* De domo] *id est, de regno toto, ut sequentia ostendunt.* Velut Gilhhad] *summa hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei severissimum, duobus versibus; deinde causas, duobus alteris.* Exponitur autem judicium; *& amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis status, hoc modo: fuisti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te effecerim (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populosum, quàm fuit unquam Gilhhad nobilibus suis emporiis celebre, oppidis frequentissimum, ac minutissimum; Gene. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contra exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea instruxeram te & locupletaveram rebus optimis atque amplissimis, quarum præstantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè superabat: jam verò immissurus sum quosdam veluti putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus sine spe ulla restitutionis.* 10 Ne fleatis] *singularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima est de judicio in Joachazum sive Jochananem, usque ad ver. 13. secunda in Jehojakimum fratrem illius, usque ad ver. 24. tertia, in Jeconjam filium Jehojakimi, usque ad finem capitis.* Pro mortuo] *i. pro Joschija qui in bello occubuerat q.d. non est cur Joschijam defunctum lugeatis: bene consultum est ipsi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura sunt, 2. Reg. 22. 20. Præterea ne illum quidem deflere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachazi ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus sit, & celebrandus luctus ipsius.* Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem 2. Reg. 23. 33.* 11 Schallumo] *i. Joachazo (vide in 1. Chron. 3. 15.) cui fortè boni omnis causa hoc nomen a populo cùm ungeretur inditum est: etsi probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quasi dicat, hunc alterum fuisse Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeschi præfuit Jisraëlitis 2. Reg. 15. 13.* 13 Væ ædif.] *secunda pars exponens copiosiùs judicium Dei in Jehojakimum, ut diximus ver. 10. qua primùm exponuntur causæ judicii, usque ad versum 18. deinde judicium ipsum describitur, ad versum 24. usque. Causæ autem exponuntur primùm per thesin, quam ne ipse quidem Jehojakim fuisset oppugnaturus, duobus versibus, deinde per contestationem singularem Jehojakimi, ver. 15. & sequent.* Ædificanti] *ut Jeschahh. 5. 8. Est autem gradatio in hac thesi: quia primùm objicitur injusta res alienæ occupatio, deinde alieni laboris abusus ingratissimus, ac postremò rerum sacrarum usurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet.* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuscum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis desiceret.* Et mercedem] *contra legem Levit. 19. 13. & Deuteronom. 24. 14. & 15.* 14 Lacerat sibi] *id est, ad usum suum.* Deinde pingit] *id est, rerum e domo mea amotarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifesta sit. Est enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocant Schaschar, hîc & Jechezk. 23. 14. a Sasitris (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hist. cap. 19.) Indiæ populis ultra Gangem a quibus exportatur, Arabes composita voce appellant Sarcim, q.d. Sar-cannæ quia in cannis nascitur, ut testis est Dioscorides lib. 5. cap. 67.* 15 An regnaturus] *contestatio singularis præcedentem thesin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Joschijæ, duobus versibus. quasi dicat, an his artibus regnum tuum stabilitum iri existimas? quòd in Deum contumeliosus es, hoc versu; & in homines injustissimus, versu 17. non ita se gessit pater.* Misces te] *id est, res sacras admisces tuis: hypallage.* Comedit ac] *id est, prosperè potitus est re-*

gno,

gno, synecdochicè. 16 An non illud] *id est, nónne tu illa facis quæ antè dicta sunt? nónne illorum criminum reus es? ut neges pertinacissimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi.* 18 Idcirco] *descriptio judicii, ut dictum est in ver.* 13. Plangent] *qui sunt e stirpe regia, Regem aut Reginam deflebunt.* Non plangent] *populares.* 19 Sepultura asini] *i. insepulta sepultura, ut Cicero in Philip* 1. *vocat: quæ sequentibus verbis explicatur.* Portas] *id est, terminos Judææ, synecdochicè.* 20 Ascende] *sarcasmus ad familam Jehojakimi; quo ostendit Propheta sive Libanum & Baschanem versus Assyrios inclamet ut suppetias ferant, sive vadi transmeet ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut narratur* 2. *Reg.* 24.9. Vada] *Schichoru fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Ægyptum pertinentia.* Fracti] *id est, Assyrii quidem domiti & sub jugum Babyloniorum missi, Ægyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam hi fuerunt amatores Judææ: sicut meminit suprà* 2. 36. 22 Pastores] *id est, Principes regni.* Depascet] *id est, abibunt illi in ventum.* Amatores tui] *id est, sacerdotes & Prophetæ quibuscum scortaris: ut exprobratur infrà* 23.9. & 10. 23 O quæ desides] *ironia, hanc partem judicii concludens ab infausti exitu comparatione cum præsente gloria.* 24 Ut vivo ego] *tertia pars, exponens judicium Dei in Jeconjam, ut diximus vers.* 10. *qua primùm ipsius, domusq; totius calamitas prædicitur, versibus quatuor: deinde ne ex ipsis quidem inposterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus versibus ultimis.* Conja] *id est, Jeconja per aphæresin, qui etiam Jehojakin dictus est.* Sigillum] *id est, annulus signatorius; pro eo quod est, etiamsi fuisset Jeconja mihi charissimus, quem semper in oculis ferrem.* Evellam te] *ut narratur* 2. Reg. 24.14. & *sequent.* 28 An simulachrum] *interrogatio pathetica, transitum faciens ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ stirpe: perinde ac si Judæi in admirationem adducti dicerent, non esse credibile fore ut ita perderetur totum genus regium: cui admirationi respondet Propheta per exclamationem, & terram testem adhibet fore ut tota hæc gens pereat.* Non post deportationem dominatus ad posteros Davidis ex Nathane recidit, ut diximus 1. *Chron.* 3.17. Semen ipsius] *id est, gens ipsius tota ex semine Joschijæ profecta.* 30 Scribite] *id est, referte in acta sententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile.* De semine] *i. de hac gente, ut ver.* 28. *diximus, ex qua regnavit quidem Tzidkija, sed minimè prosperatus est.*

IN CAPUT XXIII.

1 Væ pastor.] *Secunda prædicatio judiciorum singularium (ut diximus in ver.* 6. *capitis præcedentis) adversus regiam stirpem, Principes, & magistratus, duobus versibus; cui gravissima interminationi (quia non poterat compleri nisi cum integra eversione regni) Propheta consolationem subjicit promissa instaurationis absolutissima per Christum,* 6. *versibus seq.* 2 Qui pascunt] *id est, quorum est pascere, quemadmodū Græci vocant* ποιμένας λαῶν. 3 Deinde] *promissio instaurationis Ecclesiæ, hoc ver. per Evangelium, seq. ver. sub Episcopo summo & pastore animarum nostrarum Christo, ver.* 5. *ad justitiam & salutem nostram, ver.* 6. & *ad Dei gloriam, ver.* 7. & 8. Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, sed etiam Jisraëlis, ver.* 6. *ex quo manifestum est non esse hæc verba restringenda ad reversionem e Babylonia, sed liberationem spiritualem per Christum hic agi.* Fætificabunt] *gignendo gentes in Christo prædicatione Evangelii.* 4 Desiderentur] *id est, desit ulla ovis tradita in manum Christi, Joan.* 10.28. & 29. 5 Davidi] *q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; sed ex Davide per Nathanis genus. Confer singula hujus promissionis membra cum Jeschahh.* 11. Germen] *id est, Christum, qui tanquam surculus ex trunco intermortuo repullulascens germinavit justitiam ad salutem Ecclesiæ suæ: sic infrà* 33.14. & *Zecarjæ* 3.8. & 6.12. 6 Hoc nomen] *id est, Christus Jehova qui justitia nostra est, Ecclesiam suam vocabit salutis & securitatis populum, ac reipsa ornabit his tantis beneficiis: sic accipiendum esse ostendit comparatio similis loci infrà* 33.14. *Est autem hic locus evidentissimus ad confirmandum naturam divinam, & beneficium Christi; sicut humanam demonstraverunt præcedentia verba.* 9 Quod ad] *tertia prædicatio singularium judiciorum Dei, ut diximus in versum* 6. *capitis præcedentis, nimirum contra omnes subditos: qui distribuuntur in duos ordines, unum Ecclesiasticum Prophetarum Sacerdotumq́, alterum popularem: Ecclesiastico sua fit denuntiatio, usque ad versum* 33. *populari, ad finem usque. In hac autem denuntiatione contra Ecclesiasticos proponitur primùm summa totius argumenti, versibus quatuor: deinde exornatio, sequentibus.* Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vir ebrius] *id est, totus perturbatus sum.* Propter Jehovam] *id est, ita afficior zelo Dei graviter, & studio vindicandæ veritatis illius.* 10 Nam] *ætiologia: indignissimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit maleficiis per Prophetas & Sacerdotes ipsos.* 11 Etiam domi meæ] *i. ne in æde quidem mea a sceleribus suis abstinent, ubi saltem eos oportuit affici mei præsentis reverentia: ut Jechezk.* 8. 12 Lubricissima] *ut Psalm.* 35.6. *elegans allegoria, ad significandum malum inexpugnabile.* 13 In prophetis] *exornatio hæc sententiæ præcedentis in Prophetas latæ duas partes continet, ex prophetarum distributione: prior est, de Prophetis jactantibus visiones & oracula a Deo, usque ad versum* 25. *posterior est de prophetis revelationes per somnia sibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuisse olim in Ecclesia ostendit Deus, Numeror.* 12. 6. *In hoc autem membro primùm indignitas sceleris per comparationem exponitur, duobus versibus, & denuntiatur pœna, versu* 15. *deinde populus de falsitate & judicio in ipsos venturo præmonetur, usq; ad versum* 23. *ac postremò confirmatur ab omnipræsentia & omniscientia Dei, ut ita loquamur, vers.* 23. & 24. Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm si prophetassent in nomine meo: quod isti impiè perfideq; faciunt.* 14 Quòd confirmant] *id est, quòd etsi Dei jura cognoscunt, eos qui talia faciunt dignos esse morte; non solùm ea faciunt ipsi, sed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefariis documentis.* Sedomi] *ut Jeschahh.* 1.9. & 10. 15 Facturus sum] *id est, enecabo eos amarulentissimis & gravissimis mortis generibus, quorum amaror absinthio, pernicies verò cicutæ succo figuratur: ut suprà* 8.14. & 9.15. 18 Quis stetit] *nimirum alius præter nos? eclipsis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb.* 30.3. *Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea fuerunt eodem tempore, suam ordinariam dignitatem & autoritatem objecerunt: ut suprà* 7. & 8. & 18. 18. *quod confirmat comparatio versus* 22. 19 Turbo Jehovę] *descriptio judicii, per compara-*

parationem illius de quo Genes.19.24. 20 Animadversione] *id est, certissimè & evidentissimè.* 22 Stetissent] *id est, si me consuluissent, & ex ore meo acceptas prophetias voluissent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuisse facturos.* 23 An Deus] *confirmatio præcedentis denuntiationis a natura Dei (ut diximus in versum 13) qua Pseudoprophetarum conscientias transverberat: putatisne (inquit Deus) humani aliquid de majestate mea? si existimatis me velut longinquum & residentem in cælo res vestras ignorare; at Deum me e longinquo esse vester ipsorum animus testis est: sin autem propinquum putatis certis latebris deludi posse, at scitis nullas esse adversum me latebras, cùm cælos & terram impleam majestate mea: dilemma gravissimum per comparationem humani status cum natura Dei.* 25 Audio quid dicant] *posterior pars sententiæ de Prophetis somnia venditantibus, ut diximus in versum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor versibus seq. deinde fert sententiam tribus.* 26 Quousque tandem] *redargutio hæc primùm negat somnia divina pseudoprophetis obvenire, hoc ver. deinde consilium ipsorum dolosum reprehendit, sequente versu; ac postremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei esse, vers. 28. & 29.* 27 Per Bahhalem] *id est, nomine Bahhalis; ut factum fuerat Achazi, Menaschis, Ammonis, aliorúmque temporibus.* 28 Quid isti paleæ] *id est, quid commune est istis pseudoprophetis & doctrinæ eorum cum Prophetis doctrinaq; Dei? proverbiale dictum.* 29 An non] *amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico (ait Deus) nihil istorum paleæ cum tritico commune esse? imò verò hæc sunt certissima verorum falsorumq; Prophetarum, ac veri falsiq; verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, ducendisq; & informandis in omni opere bono; cùm alii contrà nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, suprà 20.10. Præterea Propheta bonus non cedit perversorum & saxeorum hominum pertinaciæ; sed verbo Dei tanquam malleo perfringit: isti contrà obdurationem confirmant blandimentis suis.* 30 Idcirco] *sententiæ latio, ut diximus in versum 26. ἀναφορικὴ ad vehementiam.* Suffurantur] *id est, verbum meum sibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti, sacrilegè dissimulant: primus gradus sceleratæ prophetiæ.* 31 Ut dicant] *id est, ut commenta sua pro dictis Jehovæ in populum disseminent; nam hoc tritum erat Prophetarum jam olim exordium: secundus gradus.* 32 Rapiditate sua] *id est, volubilitate sermonis & sapientia humana verborum qua ferè enituntur præstare qui rei veritate carent, ut fucum faciant imprudentibus: tertius gradus.* Non prosint] *sed obsint: μείωσις, ut suprà vers. 10.* 33 Cùm itaque] *secundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in versum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut dicitur 2. Chron. 36.16.) gravissimum judicium denuntiat summatim, duobus ver. deinde admonet, tribus sequent. ac postremò sententiam fert, tribus ultimis.* Quæ est onerosa] *ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfracti & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.* 34 Qui dixerit] *nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonstravimus.* 35 Sic dicturi] *videlicet consulentes serio, ac sine ludibrio.* 36 Verbum suum] *id est, sermo iste ironicus, quo Jehovam & verbum ipsius ludificabitur, ipsi constabit magno.* 39 Oblitururus sum] *humanitus dictum, cujus exegesin sequentia verba continent.*

CAPUT XXIIII.

Deus typis & sermone instaurationem venturam Ecclesiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

2. Reg. 24. 14. & seq.

1 VISIONEM ostendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compositi ante templum Jehovæ: postquā deportasset Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, Principesq; Jehudæ, & fabros ipsos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruschalaimis, & abduxisset eos in Babyloniam.

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales sunt [a] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non possent comedi præ pravitate.

[a] Heb. *ficus præcocium: hypallage.*

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quæ non possunt comedi præ pravitate.

4 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ut ficus bonas istas; ita agnoscam [b] deportatos Jehudæos, quos emisi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

[b] Heb. *deportationē Jehudæ: metonymia.*

6 Et [c] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ædificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.

[c] Heb. *apponens.*

7 Nam inditurus sum illis cor ad cognoscendum me, me esse Jehovam, eruntq; mihi [d] populus, & ego ero illis Deus: cùm reversi fuerint ad me ex toto corde suo.

[d] Heb. *in populum, & ego ero illis in Deum.*

8 Quemadmodum verò ficus istas malas quæ non possunt comedi præ pravitate: (nam sic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac residuum Jeruschalaimorum qui residui sunt in terra hac, etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos.

Deut. 28. 37 suprà 15.4.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac pestem; donec consumpti fuerint e terra quam dederam ipsis & majoribus ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Visionem] *Hujus prophetiæ tempus manifestum est ex vers. 1. partes verò duæ sunt: una typica, tribus primis versib. altera anagogica, typos quos Deus exhibuerat Prophetæ explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conspectu domini justi & judicis, qui postea sententiam pro jure suo de illis laturus est.* 4 Tum fuit] *transitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) sunt duæ: una, promissionis erga pios deportatos, & uni-*

& universè totam Ecclesiam Christi: altera, comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis versibus. 5 Agnoscam] *ex electione videlicet : atque hic primus gradus est beneficiorum Dei, quæ allegoricè sequent. versu; deinde simpliciter & nudè vers. 7. proponuntur.* 7 Indituros] *promissio evangelica: ut infra* 31.33. 8 Quemadmodum] *id est, ut solent abjici acerbæ ficus atque immaturæ, & omnium arbitrio exponi.* Nam sic ait] *parenthesis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis esse videbatur, constituto per Nebucad-retzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id est, qui occiso Gedalja in Ægyptum sese receperint : ut narratur infrà* 43. *&* 44.

CAPUT XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos contestatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipsius ac propterea captivitatem annorum septuaginta prædicens eis, judicia quoque in alias gentes finitimas communiter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: postremò sententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funestissimo divinitus obventuro.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejã contra totum populum Jehudæ anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ (qui annus *est* primus Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ)

2 Quod elocutus est Jirmeja Propheta; apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruschalaimorum, dicendo,

3 A decimotertio anno Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ usque in diem hunc (hic vicesimus tertius annus est) fuit verbum Jehovæ ad me; quod eloquutus sum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultastis.

4 Misit etiam Jehova ad vos omnes servos suos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auscultastis (ac ne inclinastis *quidem* aurem vestram ut audiretis)

[a] Heb. *manè surgendo & loquendo : ut suprà* 7.13.
[b] Heb. *manè surgendo & mittendo : ut suprà* 7.25.

5 Qui dicerent, revertimini jam quisque a via sua mala, & a pravitate actionum vestrarum; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus vestris; a seculo usque in seculum :

6 Et ne [c] prosequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis ; neque provocetis me opere manuum vestrarum, ut non malefaciam vobis.

[c] Heb. *eatis post.*

7 Sed non auscultastis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum vestrarum, malo [d] vestro.

[d] Heb. *vobis.*

8 Idcirco sic ait Jehova exercituum, eò quòd non auscultastis verbis meis:

9 Ecce ego missurus sum ut assumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *missurus* inquam ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes istas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas desolationi, & sibilo, ac vastitatibus [f] perpetuis:

[e] Heb. *familias.*

suprà 18.16.
[f] Heb. *seculi: sic deinceps.*

10 Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ; sonus molarum, & lux lucernæ:

suprà 7.34. *&* 16.9.

11 Eritque tota terra ista vastationi, & desolationi: ac servient gentes istæ Regi Babyloniæ septuaginta annis.

12 Deinde erit completis septuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babyloniæ & in gẽtem illam, dictum Jehovæ, iniquitatem ipsorum, id est in terram Chaldæorum; expónamque *gentem* illam desolationibus perpetuis :

13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra illã; quicquid scriptum est in libro isto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.

14 Cùm [g] servitutem exegerint ab his ipsis quoq; gentibus amplis, & Regibus magnis, tum rependam eis secundum opus eorum, & secundũ factum manuum eorum.

[g] Heb. *servierint* sibi *per hos : ut Exod.* 1.14.

15 Nam sic edixit Jehova Deus Jisraëlis mihi, sume poculũ istud vini, istud *poculum* æstus e manu mea : & bibendum dato istud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,

16 Ut bibant & concutiantur atque insaniant; propter gladium quem ego missurus sum inter eas.

17 Itaque sumpsi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus istis gentibus ad quas mittebat me Jehova:

18 Jeruschalaimis, & civitatibus Judeæ, regibusque ejus & principibus ejus; tradendo eos vastitati, desolationi, sibilo, & maledictioni ipso hodierno die:

19 Parhhoni Regi Ægypti & servis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:

20 Et toti isti miscellaneę turbæ, id est, omnibus Regibus terræ Hhutzi; & omnibus regibus terræ Pelischtæorum, & Aschkeloni, & Hhazzę, Hhekronique, & residuo Aschdodi:

21 Edomæis, & Moabitis, & Hhammonitis:

22 Et omnibus Regibus Tyri, omnibusque Regibus Tzidonis; & omnibus Regibus regionis illius quę est [h] secundum mare:

[h] Heb. *in transitu maris.*

23 Item Dedani, & Temæ, Buzoq; & omnibus amputatis latere;

24 Id est, omnibus Regibus Arabiæ; & omnibus Regibus miscellaneæ turbæ, habitantibus in deserto:

25 Item omnibus regibus Zimræi, omnibusque Regibus Hhelami & omnibus Regibus Mediæ:

26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propinquis & remotis [i] uni cum altero, ac omnibus regnis cujusque regionis quæ est ex adverso hujus terræ; denique Rex Scheschaci bibet post istos.

[i] Heb. *viro cum fratre suo.*

27 Et dices ad eos, sic ait Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, bibite & inebriamini, etiam vomite, ac cadite ita ut non surgatis : propter gladium quem ego immissurus sum inter vos.

28 Esto autem, si renuant accipere poculum e manu tua bibendum ; ut dicas ad eos, sic ait Jehova exercituum, [k] omnino bibituri estis.

[k] Heb. *bibendo.*

29 Nam ecce in ea civitate [l] quæ de nomine meo

[l] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis; & vos [m] omnino impunes essetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores istius terræ, dictum Jehovæ exercituum.

30 *Tu itaq; prophetato ad illos omnia verba ista: & dicito ad illos, Jehova ex alto *rugiet, & * ex habitatione sanctitatis suæ edet vocem suam, [n] omnino rugiet in habitaculo suo, * celeusma quale est calcantium efferret contra omnes habitatores istius terræ:

31 Pervadet strepitus usque ad extremitatem terræ, quia contentio est Jehovæ cum gentibus istis, disceptat ipse contra omnem carnem: improbos istos expositurus est gladio, dictum Jehovæ:

32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio processura est de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:

33 Eruntq; confossi Jehovæ tempore illo [o] ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur, neq; recipientur, neq; sepelientur, pro fimo in superficie terræ futuri sunt.

34 Ejulate pastores, & clamate, & volutate vos magnifici [p] pecuarii; quia completi sunt dies vestri [q] ut mactemini: *dies* inquam dispersionum vestrarum, quibus cadetis, [r] ut ut sitis vasa desiderabilia:

35 Peribitque perfugium a pastoribus, & [s] ratio evadendi a magnificis pecuariis.

36 Vox [t] clamosa pastorum, ejulatúsq; magnificorum pecuariorum *audietur,* quia vastaturus est Jehova pascuum eorum:

37 Et succidentur caulæ [u] utentes pace, propter æstum iræ Jehovæ

38 *Æstuantis,* ut juvenis leo * derelinquens tugurium suum: nam erit terra istorum desolationi propter æstum * *gladii* opprimentis, & propter æstum iræ ipsius.

m Heb. *innocentes existendo innocentes existeretis: vide Exod. 20.7.*

n Heb. *rugiendo rugiet.*

o Heb. *ab extremitate terræ usq; ad extremitatem terræ.*

p Heb. *gregis: sic duobus ver. seq.*

q Heb. *ad mactandum.*

r Heb. *ut vas desiderii.*

s Heb. *evasio.*

t Heb. *clamoris.*

u Heb. *pacis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis summæ partes sunt quatuor, præter inscriptionem contentam duobus versibus: contestatio, inde ad versum 8. interminatio venturi mali, inde adversum 15. typus, inde ad versum 30. at postremò sententiæ latio, inde ad finem usque.* Totum pop.] *& alios similiter, per synecdochen, qui postea in hoc capite recensentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex 2. Reg. 24. 14. & 25. 11. incidit autem hic primus Nebucadnetzaris annus in desinentem annum tertium Jebojakimi, & ineuntem quartum, ut constat ex Daniele 1. 1.* 3 A decimo tertio] *contestatio, qua suum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide suprà 1. 2.* 8 Idcirco] *secunda pars, interminatio in Judæos æquè ac in omnes finitimos (ut suprà 9. 25.) usque ad ver. 12. deinde verò in Chaldæos ipsos ad consolationem Ecclesiæ, ver. 12. & duobus seq.* 9 Missurus] *id est, spiritu, velut nuntio transmisso, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id est, effecturum voluntatem meam velut administrum, ut Cyrus appellatur illius pastor, Jeschahh. 44. 23.* 10 Sonus molar.] *id est, omnis commoditas victus, & vel minima prosperitas, quæ lucis nomine in scripturis figuratur.* 11 Gentes istæ] *id est, Judæa cum aliis Gentibus, synecdochicè: ut copiosius explicatur infra 29. 10. & sequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeschahhja 13. & 14. & 21. & 47. narraturq; gestum, Daniel. 5.* 15 Nam sic edixit] *transitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; qui ætiologicus est eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius servitutem exigat non tantùm a Judæis, sed etiam a gentibus Regibusq; magnis.* Poculum] *ut Jeschahh. 51. 17.* Bibendum dato] *nempe Propheta; id est, bibituras illas prophetato; vide suprà 1. 10. sic deinde illi Deus tradere quod prophetet, & ipse vicissim sumere, ac bibendum dare dicitur, ver. sequentibus.* 18 Tradendo] *id est, pronuntiando sententiam excidii, quam còntra Judæam jam tulit Dominus.* 16 Parhhoni] *ut copiosiùs exponitur infrà 46.* 20 Miscellaneæ] *id est, varii populis, quorum nomina sequentibus exponuntur; fines autem inter ipsos non tantùm conjuncti, sed etiam confusi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Genes. 10. 23.* Omnibus regibus] *id est, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Pelischtæa erant: vide infrà 47.* Residuo] *nam Aschdodum sive Azoton Psammetichus pater Parhhonis Neconis annis viginti novem obsiderat, itaque bona ex patre everterat Rempublicam, teste Herodoto in Euterpe.* 21 Edomæis] *de quibus infrà 49. 7. & sequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà 48.* Hhammoniti is] *de quibus infrà 49. 1.* 22 Tyri] *de quibus infrà 47. 4* Regionis] *id est, Syriæ superioris, Pelischtæis fœderatæ, infrà 49. 23.* 23 Dedani &] *gentibus Arabiæ petrææ, de quibus infrà 49. 28. Hoc autem Dedane & sequentibus synecdochicè continentur posteri plures Keturæ, Nachoris, & Jischmahhelis. Nam Dedan filius est Keturæ, Gen. 25. 3. Tema Jischmahhelis, Gene. 25. 15. & Buz Nachoris. Gene. 22. 21.* Amputatis latere] *vide suprà 9. 26.* 24 Arabiæ] *petrææ videlicet, ut docet sequentium comparatio.* Miscellaneæ] *id est, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; sine claustris & civitatibus in Arabia deserta degentium, ut scribitur infrà 49. 31. & seq.* 25 Zimræi] *id est, incolarum felicis Arabiæ, synecdochicè. Sunt enim Zimræi sive Zimranæi populi felicis Arabiæ, dicti a Zimrane; cujus mentio est Gene. 25. 2. Zamarenos vocat Plinius lib. 6. natur. histor. capite 28.* Hhelami] *vide Gene. 10. 22. & infrà 49. 34.* 26 Uni cum altero] *id est promiscuè, ut dictum est suprà 9. 25.* Quæ est ex adverso] *periphrasis circumjacentium & finitimarum regionum.* Scheschaci] *id est, Babyloniæ festa agentis, ut scribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Est enim Schesbac lingua Babylonica festum diem celebrans, & Schace festi dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroso & Ctesia: Est autem hæc nominis mutatio referenda ad σ-μύστατα orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione ideirco Propheta usus est, quòd hac una appellatione vellet dum ipsum casus Babylonici velut digito commonstrare, hîc & infrà 51. 41. confer cum Jeschahh. 21. 5.* Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel. 5.* 27 Etiam vomite] *id est, ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantùm conturbemini, sed omnem facultatem vos exonerandi & vitam ipsam amittatis. Pergit enim propheta in typica sua allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans ætiologia, de qua vide 1 Petri 4. 17. & sequent. sic Jechezk. 9. 6.*
30 Tu itaque] *ultima pars, sententiæ latio, concludens precedentem contestationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus versibus; deinde horrendæ strages, luctusq; funestissimus, versibus seq.*

Rugiet]

Rugiet] *id est, ut leo in prædam visam incursurus, horrendum intonabit: nam tota hæc sententia est allegorica, Deum cum leone, Reges & principes cum pastoribus, populos cum gregibus, regiones cum pascuis & caulis comparans.* Ex habitatione] *id est, e cælo.* Celeusma] *vide Jeschahb. 16. 18.* 38 Derelinquens] *nimirum ut in prædam involet.* Gladii] *ut infrà 46. 16. & 50. 16.*

CAPUT XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad resipiscentiam hortatur, & recusantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehensus a Sacerdotibus & Prophetis accusatur, publico judicio purgatur, & autoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

1 PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, fuit verbum hoc a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova, sta in atrio domus Jehovæ, ut eloquaris apud omnes [a] civitates Jehudæ venientes ad incurvandum se *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio te eloqui eis: ne subtrahito verbum:

3 Si fortè auscultantes revertantur quisque a via sua mala; ut [3] pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, [4] sic ait Jehova: nisi auscultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam proposui vobis,

5 Auscultando verbis servorum meorũ Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a diluculo mittenti nondum auscultastis;

6 Utique reddam domum hanc similem Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 [7] Audiebant autem sacerdotes, ac Prophetæ, [7] totusque populus, Jirmejam proloquentem verba ista in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm absolvisset Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totusque populus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.

9 Cur prophetasti nomine Jehovæ, dicendo, similis Schilunti futura est domus hæc, & civitas hæc ita vastabitur, ut nullus sit habitator? congregabaturq; [9] totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 [10] Audientes autem principes Jehudæ res istas, ascenderunt e domo Regis *in* domum Jehovæ: & consederunt ad ostium portæ Jehovæ [10] recentioris.

11 Tum alloquuti sunt Sacerdotes, & Prophetæ [11] Principes illos, & omnes *seniores* populi, dicendo; [c] crimen capitale *est* in viro isto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audivistis auribus vestris.

12 [12] Tum alloquutus est Jirmeja omnes illos Principes, totumq; populum, dicendo: Jehova misit me ad prophetandum contra domum hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audivistis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias vestras, & actiones vestras, & auscultate voci Jehovæ Dei vestri: & pœnitebit Jehovam istius mali quod eloquutus est contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu vestra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis vestris.

15 Veruntamen [d] omnino scitote, si morte afficitis me, [15] sanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam [e] verè misit me Jehova ad vos, ad proloquendum [f] vobis audientibus omnia verba ista.

16 [16] Tunc dixerunt Principes illi, omnesque *seniores* populi ad Sacerdotes & ad prophetas; nullum est in viro hoc crimen capitale, cùm nomine Jehovæ Dei nostri sit alloquutus nos.

17 Et surgentes: [g] quidam e senioribus terræ; alloquuti sunt totam congregationem populi, dicendo:

18 [18] Mica Moraschtites [h] prophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; sic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jeruschalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelsa [i] sylvosa.

19 An [k] omnino morte affecerunt illum [19] Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non reveritus est Jehovam, & deprecatus est faciem Jehovæ, atque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra [l] nos ipsos.

20 [20] Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino secundum verba Jirmejæ.

21 Cumq; audivisset Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omnesque principes verba ejus, [21] & quæsivisset Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugiensq; venit in Ægyptum:

22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, & [m] alios cum eo in Ægyptum,

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimum) & percussisset eum gladio, abjecissetque cadaver ejus in sepulchra [n] popularium:

24 Veruntamen [24] manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipsum.

[a] Heb. *manè surgendo & mittendo.*

[b] Heb. *moriendo.*

[c] Heb. *jus mortis viro isti: sic infrà ver. 16.*

[d] Heb. *sciendo.*

[e] Heb. *in veritate.*

[f] Heb. *in auribus vestris.*

[g] Heb. *viri: sic infrà ver. 23.*

[h] Heb. *erat prophetans: ut ver. 20. Micæ. 3. 12.*

[i] Heb. *sylvæ.*

[k] Heb. *morte afficiendo.*

[l] Heb. *animas nostras.*

[m] Heb. *viros.*

[n] Heb. *filiorum populi.*

ANNOTATIO.

1 Principio] *Totum hoc caput est διηγηματικὸν, id est, narrativum: nam post observatam temporis circumstantiam ver. 1. narrantur quatuor: primum est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usque ad versum 7. secundum, criminatio, tribus versibus; tertium, litis contestatio, usque ad versum 16. quartum, sententia Prophetam absolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates] *id est cives, metonymicè.* 3 Pœniteat] *vide Gene. 6. 6.* 4 Sic ait Jehova] *summa Prophetiæ, nimirum*

rum hypothetica interminatio;ut suprà 7.cui ex adverso respondens premissio (quæ hîc reticetur) ponitur infrà ver. 13. 7 Audiebant] *secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totusq; pop.] *qui tum videlicet in atrio erat: sic seq. versu.* 9 Totus populus] *reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes] *tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver. 11. & Propheta se ipsum defendit, versibus quatuor seq.* Recentiores] *i supremæ, quam Rex Jotham cura[illegible] [illegible]rat ædificari, 2. Chron. 27. 3.* 11 Principes illos] *id est, totum consilium justè constitutum ex u[illegible] oq; ordine: ut apparet ex ver. 17.* 12 Tum alloquutus] *defensio Jirmejæ juridicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum asserens: quapropter promissionem hypotheticam proponit, ver. 13. & hypotheticam interminationem, duobus seq.* 15 Sanguinem innocent.] *i. vos vestra ipsorum culpa reos peragi injustissimæ & crudelissimæ cædis meæ.* 16 Tunc dixerunt] *sententia, cujus* αἴτιον *exponitur tribus ver. seq. & exequutio, reliquis.* 18 Mica] *confirmatio sententiæ a præjudicato similis exempli.* 19 Chizkija &c.] *i. justum legitimumq; consilium ex regiis & popularibus: ut suprà ver. 11.* 20 Et quamvis] *narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum his quatuor versibus continetur.* 21 Et quæsivisset] *sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.* 23 Popularium] *i. contemptissima, & abjectissima: cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib. 4. de lingua Lat.* 24 Manus] *i. autoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jamdiu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurimùm autoritate poterat.*

CAPUT XXVII.

Deus per prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzaris dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonii obsequium provocat adductis minis & promissionibus.

1 IN principio regni Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sic edixit Jehova mihi, compara tibi vincula & lora quæ indas collo tuo.

3 Deinde mittito illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad regem [a] Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; [b] per legatos qui venturi sunt Jeruschalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

[a] Heb. *filiorum Hhammonis.*
[b] Heb. *per manum legatorum.*

4 Et mandato illis ut dominis suis indicant: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic indicitote dominis vestris:

5 Ego feci terram, homines, & jumenta quæ sunt in superficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

6 . Nunc itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias agri trado ei ut serviant ei.

Daniel 2.

7 Servient autem ei omnes istæ gentes, filioq; ejus, & [c] nepoti ejus; donec adveniat tempus terræ ipsius etiam illud, cùm [d] servitutem exigent ab eo gentes amplæ & Reges magni.

[c] Heb. *filio filii ejus.*
[d] Heb. *servient* sibi *per eum: ut Exodi* 1. 14. *& suprà* 25. 14.

8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non servient ipsi Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet colum suum jugo Regis Babyloniæ; gladio & fame, ac peste animadvertam in gentem istam, dictum Jehovæ, donec consumpsero eas manu illius.

9 Vos ergo ne ausculteris Prophetis vestris, aut divinis vestris, aut somniis vestris, aut planetariis vestris, aut præstigiatoribus vestris; qui alloquuntur vos dicendo, non estis servituri Regi Babyloniæ.

10 Nam falsum isti prophetant vobis; ut longè abducam vos a terra vestra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum suum in jugum Regis Babyloniæ, & serviet ei; ipsam utique relinquam in terra sua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus sum secundum omnia verba ista, dicendo; inducite colla vestra in jugum Regis Babyloniæ, & servite ei populoque ejus; ita vivite.

13 Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peste; quemadmodum eloquutus est Jehova de gente quæ non servierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auscultetis verbis istorum prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo; non estis servituri Regi Babyloniæ: nam falsum isti prophetant vobis,

15 (Non enim misi eos, dictum Jehovæ; sed ipsi prophetant nomine meo falsò) ut depellam vos, & pereatis vos & ipsi prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam sacerdotes, & totum populum ipsum alloquutus sum, dicendo; sic ait Jehova, ne auscultetis verbis prophetarum vestrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce instrumenta domus Jehovæ reducentur ex Babylonia jam [e] mox: nam falsum isti prophetant vobis.

[e] Heb. *celeritate.*

17 Ne auscultetis eis, servite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare esset civitas hæc [f] desolationi?

[f] Heb. *desolatio.*

18 Quòd si Prophetæ sunt, & si est verbum Jehovæ cum ipsis; intercedant, quæso, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hæc instrumenta quæ reliqua sunt in domo Jehovæ, domoque Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis in Babyloniam.

19 Nam sic ait Jehova exercituum; de istis columnis, & de isto lacu, ac de basibus, denique de [g] reliquis instrumentis quæ reliqua sunt in civitate hac,

[g] Heb. *reliquo instrumentorum.*

20 Quæ non accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ, cùm deportaret Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruschalaimis in Babyloniam; & omnes clarissimos Jehudæ & Jeruschalaimorum:

2. Reg. 24. 14. & seq.

21 Nam, *inquam*, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; de istis instrumentis; quæ reli-

2. Reg. 25. 16 2. Chro. 36. 18. & infrà 52.

qua sunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis:

22 In Babyloniam deferentur & illic erunt; usque *in diem quo visitaturus sum hos, dictum Jehovę, quo faciam ut ascendant hi, & reducam illa in locum hunc.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ (quæ inscriptionem suam habet ver. 1.) summæ partes sunt duæ: una est denuntiatio prophetica servitutis, quam servitura erant finitima regna omnia Regi Babyloniæ, usque ad ver. 12. altera est prophetia didascalica ad populum Dei, inde ad finem usque.* Principio] *id est, ante annos undecim quàm Tzidkija cœpisset regnare, revelata est divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obsignata; cùm nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut ostenditur suprà 25. 1.* 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, sequentibus 6.* Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo cœpturus erat Tzidkija regnare: sic enim autoritas cõciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta suspicandi occasio tollitur.* Indas] *videlicet illorum unum, ad figurandum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex seq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conspirationem juncto fœdere inituri, de qua 2. Chron. 36. 13.* 5 Ego feci ter.] *thesis sive propositio generalis, exponens causam & fundamentum hypotheseos, quæ sequentibus versibus continetur. Est autem causa sumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypothesis continens primùm explicationem typi, tribus versib. deinde consilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri post quadriennium, ut suprà 25. 1.* 7 Filioque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio est 2. Reg. 25. 30. & infrà 52. 3.* Nepoti] *Bel-schatzari, de quo Daniel. 5. 1.* Tempus terræ] *id est, quo visitaturus sum terram, ut infra ver. ultimo: nimirum post annos septuaginta, suprà 25. 12. & infrà 29. 10.* Gentes amplæ] *Persæ & Medi, de quibus Jeschahh. 21.* 9 Vos ergo] *prepositio consilii, ut diximus ver. 6.* 12 Etiam Tzidkijam] *secunda pars Prophetiæ, qua datur consilium, primùm Regi Judæorum, 4. ver. deinde sacerdotib. & populo toti, 3. ver. ac postremò ultima deportatio prænuntiatur reliquis ver.* 13 Quare moreremini] *αἴτιον præcedentis consilii, ad quod regreditur Propheta sequent. ver.* Eloquutus] *suprà ver. 8.* 16 Instrumenta] *quæ deportata fuerant in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconiæ, 2. Chron. 36. 7. & 10.* 18 Quòd si] *ἀντιπαράστασις, qua Propheta docet prophetas illos, si sunt servi Dei, non debere illius iram mendaciis suis cumulare, sed certissimè eventuram amoliri atque deprecari coram Deo: sic comparatur transitus ad propheticam denuntiationem sequentem.* Si est verbum] *id est, si Deo sunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus 1. Reg. 7.* 22 In diem] *de quo 2. Chron. 36. 22. & Hhezra. 1.*

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & sermone Judæis significans, a Chananja reprehenditur: quem bona Judæis, finitimisq; gentibus, & mala Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & protervè in se irruenti ac lorum suum frangenti cedit; donec a Deo remissus prophetiam suam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventus comprobavit.

1 Cùm autem *fuisset *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkiję regis Jehudę, ad annum usque *illius* quartum mense quinto; alloquutus est me Chananja filius Hhazzoris *Propheta qui erat Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotum & totius populi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; *fregi jugum Regis Babyloniæ.

3 Intra biennium [a]justum ego reducturus sum in locum hunc omnia instrumenta domus Jehovæ; quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam:

4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & [b]omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus sum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.

5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illũ; *ante oculos sacerdotum, & ante oculos totius populi, qui astabant in domo Jehovæ:

6 *Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: præstet Jehova verba tua quę prophetasti, reducendo instrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.

7 Verũ tamen audi quæso verbum hoc quod ego loquor; [c]te audiente, & audiente toto hoc populo.

8 *Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a seculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem *famis*, & pestem:

9 Propheta ille qui prophetat pacem; cùm evenit verbum ipsius Prophetæ, cognoscitur ille Propheta esse quem misit Jehova [d]verè.

10 Tum capiens Chananja Propheta *lorum illud a collo Jirmeję Prophetę, fregit illud:

11 Et loquutus est Chananja ante oculos totius populi, dicendo; sic ait Jehova; ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium justum e collo omnium *istarum gentium: tum *abibat Jirmeja Propheta itinere suo.

12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jimejam; postquam fregisset Chananja Propheta lorum illud e collo Jirmeję Prophetæ, dicendo,

13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed compara loco illorum lora ferrea.

14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, jugum ferreum impositurus sum collo omnium gentium istarum, ut serviant Nebucadnetzari Regi Babyloniæ, & servituræ sunt ei: quin etiam bestias agri traditurus sum ei.

[a] Heb. *dierum: ut Gen. 41. 1. sic infrà ver. 11.*

[b] Heb. *omnem deportationẽ: sic ver. 6.*

[c] Heb. *in auribus tuis, in auribus, &c.*

[d] Heb. *in veritate.*

15 De-

15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam poneret populus hic in falso.

16 Idcirco, sic ait Jehova, ecce ego emissurus sum te a superficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia [a] apostasiam suasisti contra Jehovam.

17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno illo mense septimo.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, versibus 4. & redargutionem suam, versibus 5. sequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum sua interpretatione, vers. 10. & 11. & interminationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq; a Deo, inde ad finem usque.* Fuisset illud] *id est, cùm typo & sermone, quam Deus imperaverat suprà 27.3. voluntatem Dei judiciumq; significare perrexissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco significationem accipit præpositionis usque: quo etiam modo interpretati sumus 1. Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipsa falsus esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibbhon, Jehosch. 21.17.* 2 Fregi] *id est, in consilio meo constitutum est frangere.* 5 Ante oculos] *id est publicè, prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1. Tim. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionis duæ sunt partes; exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ac potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & sequente versu; deinde confutatio, sequent.* 8 Prophetæ] *confutationis duo sunt argumenta: prius, quod populo improbissimo pacem & prosperitatem prædicat, id a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimoniis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: quas duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Mosche Deuteron. 13.3. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babyloniorum Judæis imponendum; ut diximus suprà 27.2.* 11 Istarum gent.] *contra quas antè prophetasti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & consulens ædificationis (quæ inter rixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandum, ut factum fuisse narratur sequente versu.* 16 Apostasiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

CAPUT XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissæ in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendaciis: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitium singulis prænuntiat.

1 HÆC autem sunt verba Epistolę quam misit Jirmeja Propheta Jeruschalaimis; ad [a] reliquos seniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum, quem deportaverat Nebucad-netzar Jeruschalaimis in Babyloniam:

2 Postquam egressus esset Jeconja rex & Augusta, ac aulici principes Jehudæ ac Jeruschalaimorum; fabriq; lignarii, & fabri ferrarii Jeruschalaimis:

3 Per El-hhasam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkiję (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:

4 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruschalaimis in Babyloniam:

5 Ædificate domos, & inhabitate: ac [c] conserite hortos, & vescimini fructu eorum.

6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis vestris uxores, & filias vestras tradite viris ut pariant filios filiasque: & augescite istic, ac ne minuamini:

7 Denique quærite [d] prosperitatem istius civitatis quò deportavi vos, & orate pro ea Jehovam; nam cum prosperitate ejus futura est vobis prosperitas.

8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ne decipiant vos prophetę vestri qui sunt inter vos, & divini vestri; neq; auscultetis somniis vestris, quæ vos ipsi curatis somniari:

9 Quia falsò isti prophetant vobis nomine meo: non misi eos, dictum Jehovæ.

10 Sic enim ait Jehova; nam ubi implebuntur Babyloniæ septuaginta anni, visitabo vos: & præstabo erga vos verbum meum illud optimum, reducendo vos in locum hunc:

11 Cùm ego agnovero *dandas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictū Jehovę, cogitationes [e] prosperitatis, non autem adversitatis; dandum vobis finem, [f] eumque expectatissimum.

12 Cùm invocaveritis me ut abeatis, & oraveritis me, tum exaudiam vos:

13 Et quærentes me invenietis, cùm requisiveritis me ex toto [g] animo vestro.

14 Præstò enim futurus sum vobis, dictum Jehovæ, & reducturus [h] captivos vestros, congregaturusque vos ex omnibus gentibus, & ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovę: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:

15 Cùm dixeritis, excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes*, *eundum* in Babyloniam.

16 Nam sic ait Jehova de Rege qui sedet in solio Davidis, & de toto populo qui residet in civitate hac; fratribus vestris qui non egressi sunt vobiscum in illa deportatione:

17 Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce ego immissurus sum in hos gladium, famem, ac pestem: & expositurus sum eos tanquam ficus horrendas, quæ non possunt comedi præ pravitate.

18 Nam persequar eos gladio, fame, ac peste; & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & desolationi, sibiloq; & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:

19 Eò quòd non auscultant verbis meis, dictum Jehovæ; cùm mitto ad eos servos meos Prophetas [i] inde a diluculo continenter, ut non auscul-

[a] Heb. *reliquum seniorū deportationis*

2. Reg. 24. 14. & seq.

[b] Heb. *toti deportationi quam, &c. sic deinceps.*

[c] Heb. *plantate: sic infrà 28.*

[d] Heb. *pacem: sic deinceps.*

2. Chro. 32. 26.

[e] Heb. *pacis, non autem mali.*

[f] Heb. *& expectationis.*

[g] Heb. *corde.*

[h] Heb. *captivitatem vestram.*

Suprà 24.

[i] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chro. 36. 15.*

auſcultabatis, dictum Jehovæ.

20 [i] Vos itaque audite verbum Jehovæ; omnes deportati quos miſi Jeruſchalaimis in Babyloniam.

21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis de [k] Achabo filio Kolajæ, & de Tzidkija filio Mahhaſejæ, qui prophetant vobis nomine meo falſum: ecce ego traditurus ſum eos in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos veſtros:

[k] *qui idē dicitur Echab, ſeq. ver.*

22 Et ſumetur ab ipſis [l] maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui ſunt in Babylonia, dicendo; diſponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:

[l] Heb. *maledictio: metonymia.*

23 Eò quòd commiſerunt flagitium in Jiſraële, adulterantes cum uxoribus amicorum ſuorum, & loquentes verbum nomine meo [m] falſum quod non præceperam eis: [i] ego verò ſum iſtorū cognitor ac teſtis, dictum Jehovæ.

[m] Heb. *falſitatū.*

24 [i] Schemahhjam verò [i] Nechelamæum alloquitor, dicendo,

25 [i] Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo; eò quòd tu miſiſti nomine tuo literas ad totum populum qui eſt Jeruſchalaimis, & ad Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem, atque ad omnes ſacerdotes, [i] dicendo,

26 [i] Jehova diſpoſuit te Sacerdotem in loco Jehojadahhi Sacerdotis cùm ſitis præfecti [i] *in* domo Jehovæ contra omnem virum [i] amentem & Prophetam agentem; ut ponas eum in cippo aut in [n] [i] ſcapha:

[n] Heb. *ſugentis naviculū.*

27 Nunc ergo quare non increpaſti *ſaltem* Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?

28 Quandoquidem miſit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa eſt *captivitas*: ædificate domos, & inhabitate; ac conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum.

ſuprà ver. 5.

29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas iſtas, [o] audiente Jirmeja Propheta)

[o] Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, edicendo,

31 Mitte ad omnes deportatos dicendo; ſic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miſerim ipſum, facitque ut fiduciam ponatis in falſo:

32 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego animadverſurus ſum in Schemahhjam Nechelamæum, & in ſemen ejus; non erit ei quiſquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus ſum populo meo, dictum Jehovæ: quia apoſtaſiam ſuaſit contra Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt: inſcriptio tribus verſibus; & epiſtola Prophetica, ad finem uſque.* 4 Sic ait] *hæc epiſtola (cujus inſcriptionem hic verſus continet) duo habet prophetiarum genera: unum commune & ad Judæos omnes ſpectans, uſque ad verſ. 20. alterum ſingulare contra Pſeudoprophetas & adverſarios Jirmejæ, ad finem uſque. Communis autem prophetiæ tres ſunt partes: prima qua Deus deportatos pedem in Babylonia figere jubet uſque, ad verſum 10. ſecunda, qua liberationem in ſuum tempus pollicetur in reſipiſcentibus, uſque ad verſum. 16. tertia, qua reliquis in Judæa conſiſtentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, verſ. 16. & tribus ſequentibus.* 5 Ædificate] *id eſt, ita inite rationes veſtras & vitam inſtituite, ut diu manſuri in Babylonia: ſynecdoche.* 7 Civitatis] *id eſt, totius regni Babylonici, ſynecdochicè.* 8 Ne decipiant] *videlicet prædicando mox futuram eſſe liberationem, ac proinde vos a veris prophetiis & juſtis actionibus quas indixi vobis avertendo,* Prophetæ] *falſi, quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum ſunt, Numer. 12. nam Prophetæ boni ex viſionibus & ſomniis agunt, mali verò divinationibus & commentis ex animo ſomniis abutuntur.* Quæ vos ipſi] *exegeſis præcedentis dicti: verè, inquit, veſtra ſunt ſomnia: nam vos illa pretio redimitis, ut ſuprà 20.10.* 10 Sic enim] *ſecunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de ſede Babylonica colenda, & averſandis Pſeudoprophetis, a definito promiſſionis tempore, de quo ſuprà 25.12.* 11 Cùm ego cogn.] *id eſt, quando mihi viſum fuerit præſtare promiſſiones meas.* 12 Cùm invocav.] *ex promiſſione Levit. 26.40. & ſequent. & Deut. 30.1. & ſequent. cujus rei complementum extat Danijelis 9. & in libris Hhezræ & Nechemjæ.* 15 Cùm dixeritis] *id eſt, cùm longis perpeſſionibus edocti fueritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Danijel. 9.6. & 12.* Fundum in Bab.] *id eſt ſubeundam eſſe captivitatem iis qui ſibi conſultum voluerint: ſic tranſitur ad ſequentem locum de graviſſimis eorum calamitatibus, qui ſpernentes Prophetarum monita dedere ſe recuſaverint, & ultrò ſubire captivitatem.* 16 In illa dep.] *de qua ſuprà ver. 2. Eſt autem hic pars tertia communis Prophetiæ, non eſſe expetendum ut qui in Babylonia ſunt in Judæam revertantur, quod Pſeudoprophetæ narrabant: nam peſſimè cum illis actum iri.* 20 Vos itaque] *ſecunda pars epiſtolæ, cujus exordium, hoc verſu, reſpicit ad monitum quo utebatur ſuprà, ver. 8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pſeudoprophetas, tribus verſibus ſequent. altera, contra quendam Prophetam ex proceribus adverſantem Jirmejæ, verſ. 24. & ſeq.* 23 Ego verò] *confirmatio judicii prænuntiati, a certiſſima notitia teſtimonioq; Dei.* 24 Schemahhjam] *altera Prophetia, ut diximus ver. 20.* Nechelamæum] *Hanc vocem patronymicam eſſe demonſtrat terminatio: ſed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum eſt. Nos ſuſpicamur hîc ineſſe paronomaſian, & Schemahhjam fuiſſe Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio eſt, 1. Chronic. 4. 19. alluſiſſe verò Jirmejam per epentheſin unius literæ, ut perſtringeret illius ſtudium erga Pſeudoprophetarum ſomnia.* 25 Sic ait Jehova] *hæc prophetia duo continet: narrationem cauſæ, quinq; verſibus; & dictionem ſententiæ, tribus ultimis.* Dicendo] *id eſt, in hæc verba, aut in hanc ſententiam, quam tres verſus ſequentes exponunt.* 26 Jehova] *ſumma epiſtolæ, qua Schemahhja ſacerdotibus primùm exponit officium ipſorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus ſequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh ſacerdos vindex olim fuit Reipublicæ, 2. Reg. 11. & 2. Chron. 23. ita vos vindices ſanæ doctrinæ in Eccleſia conſtituit Deus. Erat enim Tzephanja ſacerdos ſecundanus, ut habetur 2. Reg. 25.21.* Amentem] *ut 2. Reg. 9. 11. ſic a viris prophanis appellantur ſervi Dei.* Scapha] *Hhebraicam vocem, quæ nuſquam alibi legitur, penuria Latinitatis ita ſumus coacti reddere, ut nefarius iſte zelus gradatione aliquatenus explicetur. Eſt enim vox*

Hhebræa

Hhebrea composita, significans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artoxerxe: compingebantur duæ scapha pari commensu inter se respondêtes, ita ut corpus hominu inditum quasi in vagina esset. Quod genus cruciatus sive ad custodiam atrocissimam, sive ad quæstionem, sive ad necem offerretur vinctis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quæ ibi Plutarchus copiosè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victus una voce dixerunt naviculas sugentis, quia homo in binas naviculas hoc pacto inditus alebatur suctu, & hac appellatione angustissimum quemque carcerem durissimumq; designarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant caligam.

CAPUT XXX.

Propheta jussus promissiones de instauranda Ecclesia conscribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat amplitudinem: deinde exposita promissione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præsentem esse, tam fore magnificum in perdendis adversariis, & liberandis servandisq; suis: quamobrem promissiones magnificas de regno Christi prædicat ad Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum sit ut Ecclesia in hoc seculo tum externis mundi incursionibus, tum suis ipsius infirmitatibus infestetur; fideles tamen consolatur a benedictionibus, studioq; & fœdere Dei efficacissimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, edicendo; scribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 Quòd ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm reducam captivam multitudinẽ populi mei Jisraëlis & Jehudæ, ait Jehova; & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipsorum, possidebunt eam.

4 Hęc ergo sunt verba quæ eloquutus est Jehova, de Jisraële & de Jehuda.

5 Nam sic ait Jehova, vocem trepidationis audimus; pavoris, nulliusque pacis.

6 Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *stare* manibus suis *appositis* ad lumbos suos, velut puerperam, & conversos esse omnes vultus [a] in speciem morbi regii: *dicendo*,

7 Eheu, quia magnus est dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei; ut ut tempus angustiæ *est* Jahhakobo, tamen ex eo servabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum istius a collo tuo, & vincula tua disrumpam; neque [b] servitutem exigent ab ipso amplius extranei:

9 Sed servient Jehovæ Deo suo, & Davidi Regi suo quem excitabo ipsis.

10 Tu ergo ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque consternator Jisraël: nã ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ, ut reversus Jahhakob quiescat ac tranquillus sit, nemine perterrefaciente.

11 Tibi enim adsum, dictum Jehovæ, ad servandum te: cùm faciam consummationem in omnibus gentibus quò dispersero te, veruntamen in te non facturus sim consummationem; sed castigaturus sum te [c] modicè, non autem [d] prorsus impunem relicturus te.

12 Nam sic ait Jehova; mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percussio tua.

13 Nemo adjudicabit causam tuam compressioni; curationes, emplaustrum nullum proderit tibi.

14 Omnes amantes tui obliviscentur tui, te non requirent: cùm plaga inimici percussero te, castigatione *inimici* sævi; propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa peccata tua.

15 Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum esse dolorem tuum? propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa sunt peccata tua, facio ista tibi.

16 Idcirco quicunq; consumunt te consumentur, & omnes prementes te quotquot sunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:

17 Cùm faciam ut ad justam constitutionem [e] assurgas, & a percussionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia depulsam vocaverint te, *dicentes*, Tzijon ista est, nemo requirit eam.

18 Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miserebor: ędificabiturq; civitas in aggere suo, & palatium pro ratione sua [f] consistet.

19 Et prodibit ex eis *vox* gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & non minuẽtur, amplificaboq; eos, & non exigui fient:

20 Eruntq; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me stabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum:

21 Et erit magnificus ejus ex ipso, & dominator ejus e medio ipsius prodibit, quem jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam quis ille est qui spondeat cum [g] animo suo se appropinquaturum ad me? dictum Jehovæ:

22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.

23 Ecce turbo, Jehovæ æstu proditurus est, turbo indesinenter hospitans; super caput improborum permanebit.

24 Non avertetur [h] æstuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præstiterit cogitationes animi sui; [i] tandem animadvertetis illud.

[a] Heb. *in morbum regium, sive auruginem.*

[b] Heb. *servient sibi per eum: ut Exod.* 1.14.

[c] Heb. *ad modum.*

[d] Heb. *innocentem declarando non declarabo te innocentem: vide Exo.* 20.7.

[e] Heb. *ascendat sanitas tibi: ut 2. Chro.* 24.13.

[f] Heb. *sedebit*

[g] Heb. *corde: sic ver.* 24.

Suprà 23.19

[h] Heb. *æstus iræ.*

[i] Heb. *in extremitate dierum.*

CAPUT XXXI.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovæ? ero Deus omnibus familiis Jisraëlis, & ipsi erunt mihi populus.

2 Sic ait Jehova, invenit gratiam in deserto populus eorum qui supersunt a gladio; Jisraël, me eunte, ad collocandum eum.

3 A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; imò dilectione [a] perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te benignitatem.

4 Adhuc ædificaturus sum te, ut ædificeris

[a] Heb. *seculi.*

ris, virgo Jisraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes eum choro ludentium.

5 Adhuc conseres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, & [b] solutis sacris vescentur.

6 Nam dies est futurus, quo clamabunt custodes in monte Ephrajimi; surgite, & ascendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum nostrum.

7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palàm ante ipsas gentes: pronuntiate, laudate, ac dicite, Serva Jehova populum tuum residuum Jisraëlis.

8 Ecce ego adducam eos e terra Aquilonis, & congregabo eos a lateribus terræ, inter ipsos cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.

9 Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant secundum torrentes aquarum via recta, in qua non impingant: quia sum Jisraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus est.

10 Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *situ*; ac dicite, qui sparserat Jisraëlem congregat eum, & servat eum ut pastor gregem suum:

11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vendicat eum e manu fortioris eo.

12 Tum venientes cantabunt in excelso Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ, cum frumento, & cum musto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritque anima eorum similis horto irriguo, neq; pergent mœrere ampliùs.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac senes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & consolatus fuero eos, ac lætificavero eos a mœstitia ipsorum:

14 Et irrigabo animam sacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea saturabuntur, dictum Jehovæ.

15 Sic ait Jehova, vox in Rama audita est, lamentum & fletus [d] multus amarissimus, Rachel deflet filios suos: renuit consolationem admittere de filiis suis, quia nullus super est.

16 Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam a fletu, & oculos tuos a lachrymis; quia est merces operi tuo, dictum Jehovæ; quòd reversuri sunt e terra inimici:

17 Est, inquam, expectatio [e] tandem tibi, dictum Jehovæ; fore ut revertantur filii ad terminum suum.

18 [f] Omnino audio Ephrajimum condolentem sibi, *dicendo*, castigasti me ut castigarer tanquam vitulus non assuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.

19 Nam postquam conversus fuero, pœnitebit me; & postquam ostensum fuerit mihi, applaudam femori: erubesco, etiamque suffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 An filius charus mihi est Ephrajim? an natus [g] summæ oblectationis? *est*, nam ex quo loquutus sum contra eum, [h] omnino recordor ejus adhuc: idcirco perstrepunt viscera mea propter eum, [i] omnino miserebor ejus, dictum Jehovæ.

21 Statue tibi hermas, dispone tibi pyramidas, adhibe animum tuum ad istum aggerem qua via ivisti: revertere, virgo Jisraëlis, revertere ad civitates tuas istas.

22 Quousque pergeres subducere te, ô filia aversa? nam patrat Jehova *rem* novam in terra, fœmina ambit virum.

23 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, adhuc dicturi sunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam earum: benedicat tibi Jehova, ô habitaculum justitiæ, mons sanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipsa, Judæa, & omnibus civitatibus ejus pariter; agricolæ, & [k] pecuarii.

25 Cùm satiavero animam defessam, & omnē animam mœstam explevero:

26 In hoc invigilo, & inspicio; etiam somnus meus suavis est mihi.

27 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus conseram domum Jisraëlis & domum Jehudæ semine hominum & semine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum sedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & destruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita sedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 Temporibus illis non dicent ampliùs, patres comederunt omphacen & dentes filiorū obstupescunt:

30 Sed quisque propter iniquitatem suam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obstupescent dentes ipsius.

31 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Jisraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

32 Non secundum illud fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipsi irritum fecerunt fœdus meum, & ego conjugio junctus mansissem eis? dictum Jehovæ.

33 Nam hoc illud est fœdus quod pangam cum domo Jisraëlis post dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum & cordi eorum inscribam eam, & ero eis Deus & ipsi erunt mihi populus.

34 Non autem *solùm* docebunt ampliùs quisque amicum suum & quisque fratrem suum, dicendo, cognoscite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipsorum, & peccati ipsorum non recordari ampliùs.

35 Sic ait Jehova, qui disponit solem ad lucem interdiu, statuta lunæ & stellarum ad lucem noctu; qui disrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *est* Jehova exercituum:

36 Si amovebuntur statuta ista a conspectu meo, dictum Jehovæ; etiam semen Jisraëlis cessabunt esse gens in conspectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, si poterunt mensurari cœli supernè, aut pervestigari fundamenta terræ infernè; etiam ego spernam totum semen Jisraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm ædificabitur Jehovæ civitas hæc a turri Chananeelis usque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea mensoria e regione

[b] Heb *prophanabūt*: *ut Deut.* 20.6.

[c] Heb. *in capite ipsarum gentium.*

[d] Heb. *amaritudinum.*

[e] Heb. *ad extremum tuū.*

[f] Heb. *audiendo audivi.*

[g] Heb. *oblectationum.*

[h] Heb. *recordando recordor.*

[i] Heb. *miserendo miserebor.*

[k] Heb. *& qui proficiscuntur cum grege.*

[l] Heb. *medio eorum.*

Jechezk. 18.

Hebr. 8.8.

Gen. 1.14. *Jesch.* 51.15

gione illius versus * collem scabiosi, ac * deflectet Gohham versus:

40 Et tota * convallis cadaverum ac cineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque * portæ equorum Orientem versus, *erit* [m] sancta Jehovę: non extirpabitur, neque destruetur amplius [n] unquam.

[m] Heb. *sanctitas.*
[n] Heb. *in seculum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat suprà 23.3. & sequentibus) partes sunt in universum quinque: prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum venturæ liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum 12. tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum 35. sequent. capitis: quarta est confirmatio, tribus versibus: postrema, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras, tribus versibus ultimis.* *Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum Prophetiæ autorem esse, hoc versu; mandare ut literis obsignetur, sequente versu; & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, vers. 3. ut summatim concluditur vers. 4.* 3 Quòd] *summum argumentum totius prophetiæ, ut modo diximus.* 4 De Jisraële &] *id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.* 5 Nam sic ait] *propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miserias populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus versibus; altera, liberationem mirificam salutem, & gloriam a Deo obventuram, in fine versus 7. & duobus sequentibus; ac tum demum de hortatione concluditur vers. 11. & 12.* Audimus] *hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicare cum afflictionibus illius paternè ostendentis. quasi dicat, verum quidem est omnia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu; & lugere omnes, vers. 7. sed longè alia ratio postea futura est.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotyposis doloris acerbissimi, a forma parturientium.* Conversos esse] *id est, expallescere, ac potius exhausto sanguine livescere tanquam mortui sint.* 7 Ut ut tempus] *transitio ad alterum propositionis locum, ut diximus in versum 5. de promissione salutis: cujus ratio, sequente versu; & usus, versu 9. explicatur.* 8 Istius] *videlicet qui te premit jugo.* 9 Davidi] *Christo, filio dilectionis Dei, ex semine Davidis: ut dixerat suprà 23.5. sic Jechezk. 34.23. & 37.24.* 10 Tu ergo] *hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per* ὑπίρωσιν, *nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu; & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur, & castigantur boni, sequente versu.* 12 Nam sic ait] *tertia hæc pars propositionem explicat, primùm enarratione singularum illius partium, usque ad versum 23. deinde exornatione, sequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miseriæ & calamitates præsentes in Ecclesiam immittendæ justitia Dei, usque ad versum 16. deinde liberatio Ecclesiæ, & gloriosa instauratio per unicam Dei misericordiam in Christo, inde ad versum 23.* Mortifera erit] *nimirum humanitus. quasi dicat, gravissimè quidem affligêris, atque ita ut omnes desperent de restitutione tua, tribus versibus; sed ne exclames; quia ictus salutares, non lethales futuri sunt, vers. 15.* 13 Nemo] *allegoria ab arte chirurgica. quasi dicat, tam desperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque solamen adhibere quisquam possit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorrescant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum ossibus comparantur, Jechezk. 37.* Compressioni] *id est, ut comprimatur ad suppurationem, sicut fit in vomicis.* 14 Plaga inimici] *id est, per inimicum Chaldæum, & tibi infensissimum, ac supra modum sævientem illata; quam tamen Deus potentia sua moderaturus est, ut castigationis autor; ex promissione versus undecimi.* 15 Quid exclamares] *respiciens ad sævitiem durissimam hostium, & miserias tuas; non autem ad justam administrationem meam.* Facio ista] *nempe ut ab illis te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro, sive cauterio.* 16 Idcirco] *ut experiaris me ista facere ad purgationem tui, inquit, tum adversarios aliud spectantes perdam propter blasphemias & scelera ipsorum, duobus versibus; tum etiam liberabo te, sequentibus.* Consumunt te] *id est, student consumere; non autem curare, ut est consilii mei.* 17 Depulsam] *videlicet per ludibrium & blasphemam contumeliam.* Tzijon] *allusio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hostes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quasi significet arentem & desertum locum: quam ironiam sequentes voces confirmant.* 18 Sic ait Jehova] *promissio liberationis & instaurationis allegorica: nam etsi particula ejus aliqua exactis septuaginta annis fuit præstita, fuit tamen illud quadam veluti prolusio perfectæ liberationis in Christo; ad quam Prophetam respexisse sequentes versus docent manifestissimè.* In aggere suo] *qui definitur infrà tribus versibus ultimis sequentis capitis.* 19 Prodibit] *id est, offerentur sacrificia laudis, fructus labiorum per Christum, Hebr. 13.15.* 21 Magnificus] *id est, Rex & dominator Christus, idemq; Sacerdos in æternum sistens nos Deo & Patri.* Jubebo accedere] *i. vocabo in sacerdotium: sic accipiendum esse docetur Psalm. 110. & infrà 33. sub finem.* Quis ille est] *id est, quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5.4. & seq.* 23 Ecce turbo] *exornatio, ut diximus in versum 12. illustrans præcedentia propositionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum statum elegante allegoria, duob. versibus; deinde piorum ad Ecclesiam Dei pertinentium, versibus 35. sequentis capitis.* Indesinenter hosp.] *i. inimicos Dei & Ecclesiæ pervadens, & quasi hospitium ex hospitio quærens, donec singulos consumpserit.*

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] *secundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, usque ad versum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non viderentur alioqui cum regno Christi consentire, inde ad versum. 23. ac postremò benedictiones Dei in Ecclesiam copiosiùs exponuntur,*

nuntur, versibus 13. sequentibus. In prima autem propositione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus versibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver. 4. & 5. quas Deus opera piorum testatas facit tum inter ipsos in Ecclesia Judæorum, usque ad versum 12. tum etiam palàm & universè spectantibus audientibusq; gentibus, & ad Ecclesiam convocatis, inde ad versum 15. quæ omnia evincunt tempus illud de regno Christi accipiendum esse. 2 Invenit gratiam] argumentum promissionis præcedentis quo Deus ad liberandum Ecclesiam adducitur, a bene placito æterno & anteacta beneficentia: de cujus fide & constantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat διαλογιστικῶς, sequente versu. Eorum] id est, Judæorum & Jisraëlitarum; quia una voce dicuntur Jisraël sequente membro per epexegesin. 3 A longinquo] quasi dicant nutantes pii, olim quidem exercuit, sed jam refrixisse & obsoleta videtur Dei beneficentia. Imò] correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem statuminat. Benignitatem] quæ sequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Ecclesia & gentibus omnibus. 4 Adhuc ædificaturus] promissiones allegoricæ (ut ante diximus) de instauratione a Deo, & gratiarum actione solenni ab Ecclesia, hoc versu; ac postremò de usu commoditatum omnium legitimo, versu sequente. 6 Custodes] id est, præcones Evangelii, episcopi gregis, & administri Christi. Surgite] Summa præconis Evangelici, quo primùm Judæorum populus vocatur ad Deum & Ecclesiam, hoc vers. & in fide salutis suę instituitur, tribus sequentibus; deinde gentes ipsæ, ver. 10. & seq. 8 Eos] videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me. Cæcum & claudum] id est, ne minimum quidem, aut infirmissimum perire sinam de manu mea. 9 Cum fletu] id est, solicitos de salute sua, ut dixerat ver. 7. Secundum torrentes] ut Psal. 23.2. 10 Audite] altera pars prȩconii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver. 6. 12 Venientes] electi videlicet ex Judæis & gentibus: quorum status allegoricè legalibus figuris exprimitur, & terrenis promissionibus. Cum frumento, &c.] id est, omnia grati animi testimonia perhibentes; ut olim fiebat eucharisticis. 15 Sic ait Jehova] exposita prȩstantia regni Christi, ne quis existimet omnia in hoc seculo corpore & animo fore absolutissima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Christi hîc experiuntur, Propheta diluit, ut diximus in vers. 1. prior est, externas tamen perpessiones in regno Christi non esse hîc desituras, sed fore ut statim a Christo nato furorem suum satanas exerceat, tribus versibus: posterior est, etiam remansuram in piis suæ infirmitatis internæ conscientiam, quæ exponitur sequentibus. Prioris occupatio habetur hoc versu, solvitur duobus sequentibus; posterioris verò occupatio continetur ver. 18. & 19. solutio, tribus sequentibus. Vox in Rama] id est, in agro Ramæ, & toto Bethlechemi tractu: ut exponitur Matth. 2.17. Rachel] elegans prosopopœia, quasi dicatur sepulchrum aut Rachel ipsa in sepulchro suo luxisse, & deflevisse stragem illam miserabilem quæ ab Herode fuit edita. Erat enim sepulchrum Rachelis Bethlechemum versus in confinio Jehudæ & Binjaminis, Gen. 35.19. & 1. Schem 10.2. 16 Sic ait Jehova] solutio præcedentis occupationis; utcunq; furat Satanas & sanctorum vitã appetat, Ecclesiam tamen liberos novos indies habituram esse tum ex Jisraëlitis, tum ex cooptatis gentibus; qui in terram inimici latent, id est, in regno Satanæ & in potestate tenebrarum, donec revertantur ad Ecclesiam, vocati a Christo. Est merces] id est, non erit irritum tuum hoc studium erga liberos; sed ampliore beneficio a Deo compensabitur, quòd alii comparabuntur & se adjungent tibi. 17 Ad terminum] id est, in Ecclesiam: servatur enim priscus terræ promissæ typus qui adumbrabat Ecclesiam. 18 Omnino audio] secunda occupatio, ut diximus in versum 15. qua Deus primùm Ecclesiam perculsam suæ infirmitatis præsentis & malorum conscientia, & se ipsi committentem & orantem pro fide ac salute sua inducit per ethopœiam, duobus versibus; neque propterea a se abjici testatur, sed potiùs se animo esse benevolo in eam, ver. 20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentissimo suo opere amplificare, ver. 22. Ephrajimum] id est, Ecclesiam Christi ex Jisraëlitis collectam, synecdochicè. Castigasti me] hac orationis formula tres partes continet: prima est confessio peccatorum & justitiæ Dei peccatores coërcentis & revocantis afflictionibus; secunda est petitio, ut Deus misericordia sua ex gratuito fœdere plenum usum fructúmq; afflictionum præbeat Ecclesiæ, id est, veram fidem, resipiscentiam, & fructos dignos resipiscentia in suis ingeneret, hoc ver. tertia est professio tum efferendorum in posterum fructuum acceptis donis a Deo, tum præsentis zeli a præteritis peccatis & pœnis eorum abhorrentis, sequente versu. 19 Applaudam femori] ex animo dolens gravissimè: synecdoche a signo, ut Jechezk. 21.17. 20 An filius] responsio ad præcedentem occupationem; quis putaret, inquit Dominus, Ecclesiam cum superioribus his malis conflictantem mihi charam esse? sed tamen omnino chara est, &c. ut suprà vers. 18. exposuimus. Loquutus sum] id est, his malis afflixi cum immissis verbo meo. quasi dicat, in acerbissimis malis semper capio de eo misericordiam, ut Chabakkuk 3.2. Perstrepunt] humanitus dictum, a comparatione terrestrium progenitorum. 21 Statue tibi] allegorica docendi ratio, qua Deus Ecclesiam veluti a se peregrinantem monet ut indicia & documenta ipsius animo observans ipsum sequatur liberationem præstiturum, tanquam cippis, dædalis, & aliis viarum monimentis positis. Hermas] id est, statuas & signa iter commonstrantia. Pyramidas] id est, obelos & columnas mucronatas sive fastigiatas, ut summi arborum rami, unde nomen habent. Aggerem] videlicet quo itum est ex Judæa in Assyriam: sed allegoricè accipiendus est pro via totius Ecclesiæ, ut Jeschahh. 19.23. 22 Quousque perg.] quasi dicat, procede in medium, neque pudore aut metu a sequenda vocatione mea deterretor: nam si pudet te tui ipsius, sum honori tibi: si metuis, sum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad salutem tuam. Aversa] id est, quæ a me abieras in perditionem tuam. Nam patrat] quasi dicat, vide ut confestim arripias occasionem oblatam: nam si Ecclesia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judęis propriis suis liberis caruerit propter aversionem vestram, non potest illa profectò orba permanere; sed tanquam vidua & (quemadmodum appellatur Jeschahh. 54. 1.) sterilis virum ambiet, & filios aliunde sibi comparabit filiasq;. 23 Sic ait] expositio benedictionum Dei, ut diximus suprà in vers. 1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationis, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittis Deus, tribus versibus: deinde causa benedictionum, amor Dei efficacissimus, tribus alteris; tertiò instrumenta, nimirum justissima Dei administratio, vers. 29. & 30. & fœderis novi communicatio verbo & spiritu suo, ver. 31. & quatuor seq. Habitaculum] id est, Ecclesia, allegoricè.

24 Agricolæ &] id est, optimi quique populares, simplicissimi, & utilissimi, ut probat Aristot. lib. 6. Politic. cap. 4. 26 In hoc invig.] id est, oculis fero (quod aiunt) Ecclesiam: ut Jeschahh. 15. & 16. vigili & dormienti mihi semper obversatur recordatio & studium illius: humanitus dictum. Est autem hic secundus promissionum locus, ut diximus in versum 23. 27 Conseram] id est, Ecclesiam, quæ prius inculta videbatur desertaq́, multiplicabo veluti sementem: metaphora. 28 Sedulus fui] ut figuraverat Deus suprà 24. 29 Temporibus illis] tertius promissionum locus, de forma & ratione qua Ecclesiam administraturus est Deus, ut diximus suprà 23. Non dicent] id est, opere demonstrabo justitiam meam, & a blasphemiis istorum contumeliis vindicabo: sic Jechezk. 18.2. Patres comederunt] proverbiale dictum, pro eo quod est, majorum delicta luunt immerentes filii: sic Judei Deum injustitiæ criminabantur, ut sibi justitiæ gloriam asserent. 32 Non secundum] sed præstantioribus promissis sancitum in Christo, ut sequentes versus tres exponunt: quod pluribus ostenditur 2. Corinth. 3. & Heb. 7. & tribus sequent. Fœdus] scriptum in tabulis lapideis, ut docet promissionum sequent. antithesis. Et ego] indignantis Dei verba, quæ ad evidentiã negatione categorica exprimit Apostolus Heb. 8.9. 33 Cordi eorum] id est, non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè sequent. capitibus, Jechezk. 36. & 2. Corinth. 3.3. 34 Non autem solum] vide Jeschahh. 11.9. id est, in priore fœdere docuerunt Mosche & Prophetę litera tantummodò: in posteriore verò erunt omnes docti a Deo, venient ad Christum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a sancto illius spiritu cognoscent omnia, Joan. 6.44. 1. Corinth. 1. 7. & 2.10. & seq. & 1. Joan. 2.20. Est autem in his verbis eclipsis apud Hhebræos frequens, ut observavimus Gen. 32.28. & 1. Schem. 8.7. 35 Sic ait Jehova] confirmatio, ut diximus in versum 1. a comparatione rerum creatarum, quas potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promissionum suarum excidat. 38 Ecce] conclusio a repetitione promissiorum typica. A turri Chan.] id est, tota ab extremitate una ad alteram. Persequitur autem his & sequentibus verbis justum ambitum Jeruschalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regia conjungebantur alteris Jeruschalaimis ad portam Chananeelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta anguli communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemjæ 3.1. & 2. Reg. 14.13. 39 Collem scabiosi] id est, collem in quo impuri aut immundi quacunque scabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant suas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte, in loco qui dictus est Gulgolta, sive calvariæ locus ut est in Evangelio. Terminat autem hic collis Jeruschalaima ab Aquilone occasum versus. Deflectet] videlicet ab Aquilone Meridiem versus, ubi terminus Occidentalis Jeruschalaimorum est, habens a Septentrione collem scabiosi & a Meridie Gobham. Est autem Gobha arduus collis in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occasu & Meridie finiens: fortasse ita dictus quòd ascensum haberet laboriosissimum. 40 Convallis cadaverum] id est, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi sacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus suprà 7.31. & alibi sæpè. A Gobha autem incipit reflecti terminus ab Occidente in Meridiem. Portæ equor.] de qua vide Nechemjæ 3.28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrsum reflectebatur a Meridie Aquilonem versus.

CAPUT XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promissione restitutionis accepta cum Deo expostulat quòd non videretur præsens obsidio & propinqua occupatio captivitasq́, promissioni respondere: quamobrem Deus utrumque in se recipiens judicium mox futurum exponit, & promissiones affirmat consequuturas suo loco.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudæ: is est annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copiæ Regis Babyloniæ obsidebant Jeruschalaima; & Jirmeja Propheta erat inclusus atrio custodiæ quæ *erat* in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluserat illum Tzidkija Rex Jehudæ, dicendo: cur prophetas dicendo? sic ait Jehova, ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam.

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudæ non eripiet se e manu Chaldæorum, sed [a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius [b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

[a] Heb. *tradēdo tradetur.*
[b] Heb. *cum ore hujus.*

5 Deniq; in Babyloniam abducet Tzidkijã, ubi futurus est donec visitem ipsum, dictum Jehovę: quod pugnatis contra Chaldęos, non prosperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te, dicturus; compara tibi agrum meum qui est ad Hhanathotas; nam tuum *est* jus redempturæ ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei secundum verbum Jehovæ, ad atrium custodiæ, indixisset mihi, compara quæso agrum meum qui *est* ad Hhanathotas, qui *est* in terra Binjaminis, nam tuum est jus hæreditatis, & tuum redempturæ, compara tibi: & agnovissem verbum Jehovæ id esse:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui *est* ad Hhanathotas; & appendi ei pecuniam, [c] septendecem siclos argenti:

10 Et scribens in literis obsignavi, [d] adhibui testes; cùm appendissem pecuniam trutina.

11 Deinde sumens literas emptionis; *tum* obsignatas præcepti & statutorum, tum [e] publicas;

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Nerijæ filii Machsejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos testium qui subscripserant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui residebant in attrio custodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis

[c] Heb. *septem siclos & decem argenti.*
[d] Heb. *contestatus sum: ut Jescha. 8.2. sic deinceps.*
[e] Heb. *patentes.*
[f] Heb. *patrui.*

lis, sume literas has, literas emptionis has, tum obsignatas, tum literas publicas hasce; & repone eas in vase testaceo, ut permaneant dies multos;

15 *Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 *Itaque oravi Jehovam; postquam dedissem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 *Eheu Domine Jehova, ecce tu fecisti cœlos, & terram virtute tua maxima, & brachio tuo extento: *nō potest occultari [g] tibi ulla res:

18 Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem patrum *in sinum filiorum ipsorum post ipsos: Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen *est* Jehova exercituum,

19 Magnus consilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti spectent in omnes vias hominū, ut des cuique secundum vias ipsius & secundū fructum actionum ipsius;

20 Qui disponens signa & ostenta in terra Ægypti, usque in diem hunc; tum in Jisraële, tum in reliquis hominibus [h] comparasti tibi nomē, quale est hodierno die.

21 Nam eduxisti populum tuum Jisraëlem e terra Ægypti; signis, & ostentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dedisti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingressi & hæreditatiò possidentes eam non auscultarunt voci tuę, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: fecisti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce missilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peste: deniq; quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum istum pecunia, & adhibe testes: cùm civitas ipsa traditur in manum Chaldæorum.

26 *Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

27 Ecce ego sum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari posset ulla res?

28 Idcirco sic ait Jehova; *ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut capiat eam.

29 Et ingressi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc succendant civitatem hanc igne, & comburant eam: adeoque domos ipsas, *super quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:

30 Quia fuerunt filii Jisraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia sua: quia filii Jisraëlis tantummodo provocant me opere manuum suarum, dictum Jehovæ:

31 Quia in iram meam & in æstum meum [i] incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam usque in diem hunc; ut amoveam ipsam a facie mea:

32 Propter omnem malitiam filiorum Jisraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipsi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetę eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruschalaimorum:

33 Qua *obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos [k] inde a diluculo cōtinenter minimè auscultant ad percipiendum eruditionem;

34 Sed posuerunt abominationes suas *in domo [l] quæ vocatur de nomine meo, ad polluendum eam,

35 Et ædificaverunt excelsa Bahhali, quæ *sunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios suos & filias suas *Moleco; etsi non præcepera eis, neque [m] venerat in animum meum ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandū inducerent Jehudam.

36 *Nunc, inquam, idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peste.

37 Ecce ego congregaturus sum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipsos ira mea, & æstu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus sum ut habitent securè:

38 Denique erunt mihi populus, & ego ero ipsis Deus.

39 Indam enim illis cor unum & viam unam ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipsorum & filiorum ipsorum post ipsos:

40 Et pangam ipsis fœdus [n] perpetuum, fore ut non avertam me a prosequendis ipsis, benefaciendo ipsis: & reverentiam mei indam [o] animo ipsorum, ut non recedant a me.

41 Ita gaudebo de ipsis benefaciendo ipsis; cùm plantavero ipsos in terra hac [p] firmè, ex toto corde meo & ex tota anima mea.

42 Nam sic ait Jehova, quēadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum illud; ita ego adducturus sum super eos totum hoc bonum quod ego [q] promitto ipsis.

43 *Tum comparabitur ager in terra hac; quā vos dicitis desolatam esse adeò ut nullus insit homo aut jumentum, traditam esse in manum Chaldæorum:

44 Agros pecunia comparabunt, & inscribendo literis, & obsignando, atque adhibendo testes * in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruschalaima, ac in civitatibus Jehudæ, tum in civitatibus [r] montanis, tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Australis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ.

Gen.18.14.
[g] Heb. *a te: sic infrà ver.* 27.
[h] Heb. *fecisti: ut Gen.*12.2.
Num.16.22.
[i] Heb. *incumbit mihi: pleonasmus.*
[k] Heb. *manè surgendo & docendo.*
[l] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*
[m] Heb. *ascenderat in cor.*
Suprà 24.7.
Suprà 31.33
[n] Heb. *seculi.*
[o] Heb. *cordi.*
[p] Heb. *in firmitate.*
[q] Heb. *loquor erga ipsos: ut Gen.*18.19.
[r] Heb. *montis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes sunt quatuor: prima est inscriptio, narrationem continens temporis & occasionis hujus prophetiæ; quinque versibus: secunda est propositio summa narrationis typicæ & promissionis Dei, usque ad versum* 16. *tertia est expostulatio Prophetæ cum Deo, usque ad versum* 26. *postrema confirmatio, inde ad finem usque.* Is est annus] *vide suprà* 25.1. 3 Ecce ego] *vide complementum* 2. *Reg. &* 2. *Chron. ultimis capitibus, & infrà* 39. & 52. 7 Ecce] *secunda hæc pars, propositio, continet narra-*

narrationem typi divinitus imperati usque ad vers. 15. deinde usum illius, ver. 15. Tuum est jus] *ex lege Levit. 25. 32. & seq. Est autem in hoc ver. aposiopesis, qua reticet Propheta mandatum Dei, ne idem bis repetendum esset.* 11 Præcepti] *id est, quibus literis obsignatis continebatur tum diserta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata descriptio singularum cautionum ad jura privati istius contractus pertinentium.* Publicas] *id est, fide publica confirmatas a magistratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam sic ait] *q.d. post tempus a Deo constitutum mihi futuræ sunt usui: est autem hic anagoge typi.* 16 Itaq;] *transitio ad tertiam partem, expostulationem, ut diximus in vers. 1.* 17 Eheu] *expostulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga suos, usque ad versum 23. & expositionem præsentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur Propheta non satis cum typo imperato convenire, ver. 23. & duobus seq.* Non potest occul.] *q.d. fateor quidem (prout omnium scientiam obtines) te videre istud; sed ego plane non video quo pacto hæc se habitura sint.* 18 In sinum] *vide in Psa. 79. 12.* 26 Fuit verò] *transitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primum jus & scientiam totius administrationis sibi arrogat, seq. versu; deinde judicium suum justissimum in Judæam asserit, usque ad vers. 36. ac postremo promissiones confirmat a se nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *secunda hæc confirmationis pars est hyperbatica: nam cœpit Deus dicere, idcirco, id est, ut cognoscas me effecturum esse promissiones meas: quamobrem in regressione eadem particula, idcirco, repetitur finito hyperbato, infra ver. 36.* 29 Super quarum tect.] *vide 2. Reg. 23. 12. & supra 19. 13.* 33 Obverterunt] *ut suprà 2. 27.* 34 In domo] *ut suprà 23. 11. vide 2. Reg. 23. 4.* 35 Moleco] *vide Levit. 18. 21.* 36 Nunc inquam] *regressio ad promissionem cœptam suprà ver. 28. cujus promissionis duæ sunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Ecclesiam Christi, usque ad versum 43. altera, singularis de reversione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id est, cùm incipiam præstare has promissiones meas.* 44 In terra] *id est, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De hac autem distributione Jehudæ vide Jehosch. 15.*

CAPUT XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornandaq; pace & stabilitate æterna ad gloriam suam in Christo: & promissis suis confirmatis aliorum sententias, judiciaque contraria confutat naturæ documentis.

1 FUIT autem verbum Jehovæ ad Jirmejam, secundò; cùm ipse adhuc detineretur in atrio custodiæ, dicendo;

2 *Sic ait Jehova facturus *istud, Jehova *formans istud ad stabiliendum ipsum; Jehova nomine.

3 *Invoca me, & respondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abstrusa, *quæ non agnoscis.

4 *Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudæ, demoliendis, *exponendis* in [a] missilia catapultaria & in gladium,

5 *Venientibus ad pugnandum contra Chaldæos, *imò ad explendum ipsas cadaveribus hominum quos percussero ira mea & æstu meo; & *propter quorum omnem malitiam abscondi faciem meam a civitate hac:

6 *Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam constitutionem & sanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundantiam pacis, [c] & quidem stabilissimæ.

7 *Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jisraëlis; & ædificabo eos ut antea:

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipsorum, qua peccaverint mihi; & condonabo omnes iniquitates ipsorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terræ; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus sum illis, & expavescentes commovebuntur ad totum illud bonum & ad totam illam pacem qua ego affecturus sum illam.

10 *Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus insit homo, nullumq; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum desolatis adeò ut nullus insit homo, nullusq; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, & vox sponsæ, vox dicentium celebrate Jehovam exercituum, quia bonus *est* Jehova, quia in seculum *est* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinem hujus terræ ut antea, ait Jehova.

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula pastorum facientium ut accubent greges.

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Australis plagæ, & in terra Binjaminis, ac in locis circumjacentibus Jeruschalaima, denique in civitatibus *Jehudæ; adhuc transibunt greges [g] opera *numerantis, ait Jehova.

14 *Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm præstabo verbum istud optimum quod proloquutus sum erga domum Jisraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum; qui exercebit jus & justitiam in terra.

16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jeruschalaimani habitabunt securè; atque hoc est quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia nostra.

17 *Nam sic ait Jehova, non exscindetur Davidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:

18 Etiam sacerdotibus Leviticis non exscindetur vir a conspectu meo; *offerens holocaustum, & adolens munus, ac faciens sacrificium omnibus diebus.

19 *Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova, si irritum facere potestis fœdus

[a] Heb. *catapultas: ut 2. Reg. 19. 32.*

[b] Heb. *faciens ei ascendere curationem: ut 2. Chro. 24. 13.*

[c] Heb. *& veritatis, vel fidei.*

[d] Heb. *nomini gaudii: hypallage, pro gaudio nominatissimo.*

Suprà 7. 34.

Psal. 136.

[e] Heb. *usq; ad jumentum.*

[f] Heb. *montis.*

[g] Heb. *per manus.*

Suprà 23. 5.

suprà 31. 35.

fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; idque ut non sit diurnum tempus & nocturnum tempore suo:

21 Etiam fœdus meum cum Davide servo meo irritum fiet; ne sit ei filius regnans in solio ejus, & cum Levitis sacerdotibus ministris meis.

22 Ut non potest numerari exercitus cœlorum, nec potest mensurari arena maris; ita augebo semen Davidis servi mei, & Levitarum ministrantium mihi.

23 Rursus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

24 An non animadvertis quid populus iste loquantur? dicendo, duas istas familias quas elegerat Jehova jam sprevit ipsas: & populum meum contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur esse* ampliùs gens in conspectu illorum.

25 Sic ait Jehova, Si non fœdus meum interdiu & noctu; *si* statuta cœli & terræ non disponam:

26 Etiam semen Jahhakobi & Davidis servi mei spernam, ne sumam de semine ejus qui dominentur in semen Abrahami, Jischaki, & Jahhakobi; cùm reduxero multitudinem captivam eorum, misertus ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etsi eodem argumento cum superiore est, diversa tamen est tempore, ut inscriptio docet vers. 1. Sunt autem partes illius quatuor: prima est exordium vers. 2. & 3. secunda, propositio prophetiæ, inde ad vers. 19. tertia, confirmatio, ad versum 23. usque; postrema, confutatio, reliquis.* 2 Sic ait] *hujus exordii (quo Deus propositionis sequentis fundamenta proponit) duo sunt loci: unus, a persona Dei promissiones præstituri ex natura & fœdere suo, hoc vers. alter a persona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam sanctè liberationem suam, versu sequent.* Istud] *quod deinceps promissurus est.* Formans] *ut Jeschahh. 46.11.* 3 Invoca me] *secundus locus exordii per hortationem expressus.* Quæ non agn.] *id est, præ infirmitate non potes cernere, attendens ad præsentia mala, & illis velut caligine quadam excæcatus: ut ipse Jirmeja confessus fuerat suprà 32.17.* 4 Nam sic ait] *hujus propositionis primùm subjectum (ut ita dicamus) exponitur, duobus versibus; deinde promissio per prolepsin ver. 6. quæ postea exornatur sequent.* 5 Venientibus] *videlicet consilio suo.* Imò ad expl.] *correctio, qua Deus consilio Judæorum opponit suum.* Propter quorum] *ἐμπλοκὴν Hhebraici sermonis ad evidentiã transtulimus.* 6 Ecce] *prolepsis sive propositio summa promissionum sequentium, quæ allegoricè hoc vers. posita seq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ; restitutionis, quæ exponitur tribus versibus; & fructuum ex restitutione eventurorum, usque ad vers. 19. qui fructus hîc significantur pacis & stabilitatis nomine.* 7 Nam reduc.] *restitutionis promissæ partes ponuntur liberatio a peccatis & salus, duobus versibus, & finis sive usus illius, gloria Dei, vers. 9.* 10 Sic ait] *prior liberationis fructus, ut diximus in vers. 6. hîc primùm exornatur, quatuor versibus; & autor effectorq; illius Christus promittitur, vers. 14. & 15. deinde posterior fructus, nimirum stabilitatis æternæ exponitur, ver. seq.* 13 Jehudæ] *id est, totius regni.* Numerantis] *pro ratione illa quam exposuimus Levit. 27.32.* 14 Ecce] *promissio de Christo effectore bonorũ præcedentium, in quo omnes promissionis Dei sunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2 Corinth. 1.20.* 17 Nam sic ait] *altera pars promissionis de stabilitate regni, hoc vers. & sacerdotii, seq. versu: quæ duo in uno Christo concurrere demonstravimus suprà 30.21.* 18 Offerens] *id est, fungens sacerdotio, & perficiens ministerium totum a Levitarum gente figuratum.* 19 Deinde] *confirmatio præcedentis stabilitatis a documentis naturalibus, usque ad vers. 23. tum in persona Christi, vers. 20. & 21. tum in omnibus Ecclesiæ membris, vers. 22.* 22 Semen Davidis] *id est, pios insitos in Christum Davidis filium qui fecit nos Reges & Sacerdotes Deo & Patri suo, 1. Petri 2.5. & Apocalyp. 1.6. & 5.10.* 23 Rursus] *confutatio ludificationum quibus utuntur hostes Ecclesiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.* 24 Populus iste] *infirmus videlicet, & abjiciens spem promissionum ex præsentibus malis.* Contemnunt illi] *hostes Ecclesiæ.* 25 Si non] *id est, potiùs aliquis fœdus meum de naturæ conservatione initum præstari a me impediverit, quàm ut sempiternam Ecclesiæ administrationem ex promisso mihi extorqueat.*

CAPUT XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & singulare fœdus suum venissent, quo servos suos manu miserant, reprehendit illos gravissimè impii & inhumani facti, & compensationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova (cùm Nebucad-retzar Rex Babyloniæ & omnes copiæ ejus, omniáque regna terræ [a] in dominio ejus, omnes denique populi oppugnarent Jeruschalaima & omnes civitates eorum) dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, abi, & alloquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito ei, sic ait Jehova, ecce ego traditurus sum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut comburat eam igne:

3 Tu autem non eripies te e manu ejus, sed omnino prehēderis, & in manum ejus traderis: ita oculi tui oculos Regis Babyloniæ videbunt, & os ejus [b] in os te alloquetur, ac in Babyloniam pervenies.

4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzidkija Rex Jehudæ: sic ait Jehova de te, non es moriturus gladio:

5 Cum pace moriturus es, & ustionibus majorum tuorum, Regum præcedentium, qui fuerunt ante te, similiter *ustiones odorum* comburent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plangent te: nam verbum *hoc* ego loquutus sum, dictum Jehovæ.

6 Itaque eloquutus est Jirmeja Propheta apud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba ista Jeruschalaimis,

7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus Jeruschalaima, & omnes civitates Jehudæ reliquas,

[a] Heb. *dominii manus ejus.*

2. *Reg.* 25.

[b] Heb. *os tuũ alloquetur.*

Suprà 32.4

liquas, Lacischum & Hhazekam: nam hæ reliquæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates [c] munitæ.

[c] Heb. *munitionis.*

8 *Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, postquam pepigisset Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruschalaimis, de promulganda ipsis libertate;

9 Ut dimitteret quisque servum suum & quisque ancillam suam, Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non [d] exigeret servitutem ab ipsis, a Jehudæo fratre suo, quisquam.

*Exod.*21.2.

[d] Heb. *serviret sibi per ipsos: ut Exo.*1.14. *sic versu seq.*

10 Et auscultantes omnes Principes, totusq; populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quisque servum suum, & quisque ancillam suam liberos, ut non exigeret servitutem ab ipsis amplius; auscultantes, inquam, dimisissent:

11 [e] Iterum verò postea recepissent servos illos & ancillas, quos dimiserant liberos; & subigerent eos in servos & in ancillas.

[e] Heb. *& reverterētur postea & reducerent.*

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

13 *Sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus vestris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo servorum, dicendo,

14 A fine septem annorum dimittitote quisque fratrem suum Hhebræum qui se vendiderit tibi; postquam serviverit tibi sex annis, dimittito eum liberum abs te: sed non auscultarunt majores vestri mihi, neque inclinarunt aurem suam.

*Exod.*21.2. *Deut.*15.12.

15 Reversi quidem vos hodie fecistis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quisque amico suo; cùm pepigistis fœdus coram me in domo [f] quæ vocatur de nomine meo:

[f] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

16 Sed [g] rursus prophanastis nomen meum recipientes quisque servum suum, & quisque ancillam suam, quos dimiseratis liberos ad [h] desiderium suum; quos subigitis ut sint vobis servi & ancillæ.

[g] Heb. *reversi estis & prophanastis.*

[h] Heb. *animam: ut Psal.* 27.12.

17 Idcirco sic ait Jehova, vos non auscultastis mihi, promulgando libertatem quisque fratri suo & quisque amico suo; ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictum Jehovæ, gladio, pesti, & fami; & tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.

18 Tradam enim homines istos qui transgressi sunt fœdus meum, qui non præstiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me; *cùm transiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quē dissecuerant in duo:

19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruschalaimorum, aulicos, & sacerdotes, totumque populum hujus terræ; qui transiverunt inter dimidiatas partes vituli illius:

20 Tradam, inquam, eos in manum inimicorū ipsorum, & in manum quærentium animam ipsorum; & erit cadaver ipsorum cibo volucribus cœlorum, & bestiis terræ.

21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus tradam in manum inimicorum ipsorum, & in manum quærentium animam ipsorum: in manum, inquam, copiarum Regis Babyloniæ, *quæ [i] abiverunt a vobis.

[i] Heb. *ascenderunt.*

22 Ecce ego præcepturus sum, dictum Jehovæ, & revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam desolationi ut nullus insit habitator.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, usque ad vers.*8 *alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præter inscriptionem vers.*1 *narratur mandatum de pronuntiando eventu Tzidkijæ, versib. quatuor, & obsequium Prophetæ, vers.*6 *&* 7. 5 Cum pace] *id est, naturali, non violenta morte.* Ustionibus] *vide* 2. *Chron.*16.14. 8 Verbum] *in secunda hac prophetia narrantur primùm occasio, versibus* 4. *deinde verò denuntiatio ipsa, reliquis. Occasio autem fuit hujusmodi: obsidentibus Babyloniis Jeruschalaima, visum est Judæis, ad deprecandum Deum & præsentem iram ipsius avertendam, promulgare libertatem servorum ex lege: cùm autem Babylonis adventante Ægyptio obsidionem ad tempus solvissent, ut narratur infrà* 37.5. *tum Judæi ad pristinam suam nequitiam revertentes in servitutem iterum eos vindicarunt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium suum comparat elegantissimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait] *hujus denuntiationis partes sunt duæ: prior est contestatio, versibus quatuor: posterior, sententiæ dictio, postquam Judæorum populus reus peractus est, ad finem usque.* 18 Cum transiver.] *ex antiqua fœdus jungentium formula: de qua Gen.* 15.17. 21 Quæ abiverunt] *solventes obsidionem (ut diximus in vers.*8.) *ad obsistendum Ægyptio.*

CAPUT XXXV.

Deus proposito Recabæorum exemplo Judæos contestatur, inobsequentem ipsorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

1 *VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, edicendo,

2 Abi ad *familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito eos *ad* domum Jehovæ in unū cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.

3 Itaq; assumens Jaazanjam filiū Jirmejæ filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnésq; filios ejus; deniq; totam familiam Recabæorum,

4 Adduxi eos *ad* domum Jehovæ, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdaljæ *viri Dei: quod *est* prope cubiculum *Principum, quod *est* supra cubiculum Mahhasejæ filii Schallumi observantis limen.

5 Cúmque proposuissem coram filiis familiæ Recabæorum scyphos plenos vini, & pocula; dixi ad eos, bibite vinum:

6 Qui dixerunt, non sumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi *pater noster *interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vinum, vos, aut filii vestri [a] unquam:

[a] Heb. *usque in seculum.*

7 Et domum ne ædificatote, & semen ne seritote, vineámque ne [b] conseritote, neque esto vobis: sed *in tentoriis habitetis omnibus diebus

[b] Heb. *plantate.*

bus vestris, ut vivatis diebus multis in superficie terræ, ubi inquilini estis.

8 Itaque auscultantes voci Jonadabi filii Recabi patris nostri in omnibus quæ præcepit nobis; ut non bibamus vinum omnibus diebus nostris nos, uxores nostræ, filii nostri, & filiæ nostræ,

9 Utq; non ædificemus domos ad habitationem nostram; & vinea, aut ager, aut sementis non sit nobis;

10 Sed habitemus in tentoriis: auscultantes, inquam, facimus omnino prout præcepit nobis Jonadab pater noster.

11 ʼFuit autem cùm ascenderet Nabucad-retzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut diceremus, [c] agite, ingrediamur Jeruschalaima [d] metu copiarum Chaldæorum, & metu copiarum Syriæ: ita considemus Jeruschalaimis.

c Heb. *venite & ingrediamur.*
d Heb. *a facie.*

12 ʼ Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, abi, & dicito viris Jehudæ, & habitatoribus Jeruschalaimorum: ʼan non percepturi estis eruditionem, ut auscultetis verbis meis? dictum Jehovæ.

14 Præstatur *unumquodque* verborum Jonadabi filii Recabi, qui interdixerat filiis suis ne biberent vinum; non enim biberunt usque in diem hunc, quia auscultant præcepto patris sui: ego autem alloquor vos [e] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultatis mihi.

15 Cumque mitto ad vos omnes servos meos Prophetas [f] inde a diluculo continenter, dicendo, revertimini jam quisque a via sua pessima, & bonas efficite actiones vestras, neque [g] sequamini deos alienos colendo eos, ita manete in hac terra quam tradidi vobis & majoribus vestris: non tamen inclinatis aurem vestram, neq; auscultatis mihi.

e Heb. *mane surgendo & loquendo.*
f Heb. *mane surgendo & mittendo: ut 2. Chro. 36. 15.*
g Heb. *eatis post.*

16 ʼ Quandoquidem præstant filii Jonadabi filii Recabi præceptum patris sui quod præcepit ipsis; populus verò iste non auscultat mihi;

17 ʼIdcirco sic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jisraëlis, ecce ego adducturus sum contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruschalaimorum totum illud malum quod proloquutus sum contra eos: eò quòd mihi alloquenti ipsos non auscultarunt, & revocanti ipsos non responderunt.

18 ʼFamiliæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; eò quòd auscultatis præcepto Jonadabi patris vestri: & observantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;

19 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ʼ non exscindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui stet coram me omnibus temporibus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inscriptio continetur vers. 1.) duas habet partes; typum, usque ad vers. 12. & anagogen sive accommodationem propheticam, reliquis.* 2 Familiam Recab.] *qui orti erant ex Kinæorum gente, ac proinde nullam possessionem sibi attributam lege obtinebant; sed victum comparabant ex publicis ministeriis; vide 1. Chron. 2. 55.* 4 Viri Dei] *ut Deut. 33. 1. sic commendatur pietas & functio hujus sacerdotis.* Principum] *id est, præfectorum templo.* 6 Pater noster] *id est, celebris ille progenitor familiæ nostræ timens Dei, cujus mentio est 2. Reg. 10. 15.* Interdixit] *ductus non humano consilio tantùm, quo inquilinis modestia, sobrietas, humilitasq; inter cæteros maximè commendatur; sed spiritu prophetico, quo eventuras Jisraëlitis omnibus calamitates præsignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic. 4. 17.* 11 Fuit autem] *occupatio: cur ergo, dixerit quispiam, in tentoriis modò non habitatis? respondent hoc a se non de industria, sed ex necessitate fieri.* 12 Tum fuit] *transitio ad anagogen, ut diximus vers. 1. Sunt autem illius partes duæ, contestatio, tribus versibus seq. & sententiæ dictio, 4. ultimis.* 13 An non] *propositio contestationis; quæ illustratur per comparationem minoris, id est, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.* 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis contestationis, continens membra duo comparationis; de quibus deinceps sententia fertur a Deo, ὕστερον πρότερον.* 17 Idcirco] *prior sententiæ pars in Judæos, hoc ver.* 18 Familiæ verò] *posterior sententiæ part de Recabæis, duobus versibus.* 19 Non exscind.] *id est, perpetua erit gens ista coram me, ex prædictione Jonadabi suprà ver. 7. nam illos ex captivitate fuisse reduces ostendit Hhezra 1. Chron. 2.*

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum suarum per Barucum scribi, & solenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Barucum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regis admonent ut Jirmeja & ipse delitescant: Rex verò audita parte voluminis, illud comburi jubet, Jirmejamq; & Barucum capi: quamobrem Jirmeja a Deo servatus Regi, regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conscribi curat.

1 ʼFUIT autem ʼanno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sume tibi volumen libri, & scribito in eo omnia verba quæ proloquutus sum tibi de Jisraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus sum te, a diebus Joschijæ usque in diem hunc:

3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipsis: ut revertantur quisq; a via sua pessima, & condonem iniquitatem ipsorum & peccatum ipsorum.

4 Quamobrem vocavit Jirmeja Barucum filium Nerijæ: scripsitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovæ, quæ eloquebatur ipsi *Jirmeja*, ʼin volumine libri.

5 ʼDeinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; ʼego detentus, non possum venire ad domum Jehovæ:

6 Quare ito tu & legito in hoc volumine, quod scripsisti ex ore meo, verba Jehovæ, [a] audiente populo, in domo Jehovæ, ʼ die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus suis, legito illa:

a Heb. *in auribus populi: sic deinceps.*

7 Si

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipsi coram Jehova, & revertantur quisq; a via sua pessima: nam magna est illa ira & æstus quo eloquutus est Jehova contra populum hunc.

[b] Heb. *procidat deprecatio eorum: hypallage Rhetorum.*

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipsi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, mense nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruschalaimis: cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ essent Jeruschalaimis,

[c] Heb. cùm *indixissent jejunium, impersonaliter.*

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovæ; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis scribæ, in atrio superiore, ad ostium portæ domus Jehovæ recentioris, audiente toto populo.

11 Cùm autem audivisset Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovę ex illo libro,

12 Descendit in domum Regis ad cubiculum [d] jurisperiti, ubi ecce omnes principes considebant: Elischamahh jurisperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & Elnathan filius Hhacboris, & Gemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chananjæ, omnes denique Principes:

[d] Heb. *scribæ: sic deinceps.*

13 Indicavitque ipsis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miserunt omnes Principes ad Barucum Jehudin filium Nethanję filii Schelemjæ filii Cuschi, qui ediceret, volumen illud in quo legisti audiente populo, ipsum accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum suam venit ad illos:

15 Qui dixerunt ad eum, sede jam & lege illud nobis audientibus: legitque Baruc audientibus illis.

16 Fuit autem cùm audivissent omnia verba illa, ut [e] expavescentes alloquerentur alter alterum; & dicerent ad Barucum, [f] omnino indicabimus Regi omnia verba ista.

[e] Heb. *expavescerent vir ad amicum suum.*
[f] Heb. *indicando.*

17 Barucum autem interogaverunt, dicendo; indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba ista ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista; & ego scribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, abscondere tu & Jirmeja, & ullus nesciat ubi sitis:

20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud disposuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba ista.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendũ volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.

22 Rex autẽ sedebat in domo hyberna, mense nono; idque cum foco ante ipsum accenso.

23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

[g] Heb. *valvas.*
[h] Heb. *novacula scribæ.*

24 Non autem expaverunt, neque lacerarunt vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

25 Quin etiam Elnathane, Delajaque, & Gemarja intercedentibus apud regem ne combureret volumen; non tamen auscultavit eis:

26 Imò præcepit Rex Jerachmeeli filio Regis, & Serajæ filio Hhazrielis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scribam, & Jirmejam Prophetam; sed abscondit eos Jehova.

27 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam (postquam exussisset Rex volumen illud, & verba quæ scripserat Baruc ex ore Jirmeję) edicendo,

28 [i] Iterum accipe tibi volumen alterum; & scribe in eo omnia verba priora, quæ erant in volumine illo priori quod exussit Jehojakim Rex Jehudæ.

[i] Heb. *revertere accipe.*

29 De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen illud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo, [k] omnino venturus est Rex Babyloniæ, & perditurus terrã hanc, facturusq; ut cessent ex ea homines & jumenta?

[k] Heb. *veniendo.*

30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davidis: & cadaver ejus erit projectum æstui [l] diurno, & gelu nocturno,

[l] Heb. *in die, & gelu in nocte.*

31 Nam animadvertam in eum, & in semen ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum: & adducam contra eos, & contra habitatores Jeruschalaimorum, ac contra viros Jehudę totum illud malum quod proloquebar eis, ac non auscultarunt.

32 Itaque Jirmeja accipiens volumen alterum tradidit ipsum Baruco filio Nerijæ scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exusserat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis verba multa ejusmodi.

[m] Heb. *additum est, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Totum hoc caput narrativum est, cujus historia tria maximè capita continet: primum est fidei quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad testandum voluntatem Dei, 10. primis versibus: secundum contradictionum quæ a summatibus obvenerunt, & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium, sententiæ dictio in contravenientes, ad finem usque.* Anno quarto] *videlicet sub finem illius, habitis duabus illis concionibus quæ positæ sunt suprà 25. & 35. quod confirmatur infrà vers. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *i. libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40.8.* 5. Deinde] *perscripto volumine: quid fuit anno quinto mense nono, ut ostendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionis causas etsi præscriptis verbis in scriptura legi non meminimus, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse. prima est interdictum Regis, qui principio Regni ediderat insignia impietatis & crudelitatis suæ documenta, suprà 26. secunda fuit abstentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, qua putamus principes Sacerdotum Regi assentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem ampliùs haberet ad populum aut templum accederet, adductos duabus illis prophetiis quas enuntiaverat anno quarto, suprà 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetæ suo, & absentia silentioq; illius*

(quod

(quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum. 6 Die jejunii] *non imperati lege, sed conceptivi: ut apparet ex vers.9.* 10 Recentioris] *vide supra 26.10.* 11 Cùm autem] *secunda pars narrationis, ut diximus in ver.1.* 12 Jurisperiti] *nimirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem veluti rector & moderator in consilio Regis & principum.* Elnathan] *de quo supra 26.22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex sequentibus constat.* 16 Expavescentes] *id est, capita conferrent, affecti quodammodo & perculsi prophetiæ gravitate: ut demonstrant consilio suo, ver.19.* 24 Non autem] *id est, ne paulùm quidem perculsi sunt, ut illi ver.16.* 26 Filio Regis] *id est suo: quamobrem toti Jojakimi familiæ deinde maledicitur, infrà ver.30.* 27 Fuit autem] *tertia pars, ut diximus in ver.1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versu, & sententiæ latio, duobus sequentibus.* 31 Proloquebar] *eo volumine quod ab illis exustum est.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jeruschalaima, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a propheta pro communi salute orari jubet; Propheta verò sententiam judicii a Chaldæis venturi pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & cæsus in carcerem durum a Principibus detruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum pii cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

1 POSTEA regnavit Rex Tzidkija filius Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi; quem constituit Regem Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ. *2.Reg.25.*

2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, & populus terræ; verbis Jehovę quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.

3 *Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Mahhasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quęso, pro nobis Jehovam Deū nostrum:

4 Cùm Jirmeja liberè [a] versaretur in medio populi, nec dum posuissent eum in [b] carcere,

5 *Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto (*nam audientes Chaldæi qui obsidebāt Jeruschalaima famam de illis, abiverunt a Jeruschalaimis)

6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejā Prophetam: ut diceret:

7 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, sic dicitote ad Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad consulēdum me: *ecce copiæ Parhhonis quæ egressurę sunt vobis in auxilium, revertentur in terram suam, in Ægyptum:

8 Et reversi Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.

9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipsos dicendo; [d] omnino abituri sunt a nobis isti Chaldæi: nam *non sunt abituri:

10 *Quin si percuteretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui essent ex eis homines transfixi: quisque in tentorio suo exsurgeret, & comburerent civitatem hanc igne.

11 Fuit autem cùm abducerentur copiæ Chaldæorum a Jeruschalaimis, propter copias Parhhonis,

12 Ut exiret Jirmeja Jeruschalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, *in medio populi:

13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi erat magister prefecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, dicendo, *ad Chaldæos tu deficis.

14 Cui dixit Jirmeja, falsum *est*, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei, sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eum ad Principes.

15 Tum effervescentes Principes contra Jirmejam percusserunt eum; & posuerunt eum [e] in vinculis in domo Jehonathanis scribę: nam eam aptaverant pro carcere.

16 Cumque venisset Jirmeja [f] in foveam illam *& in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja diebus multis.

17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum, & interrogavit eum Rex domi suæ [g] clàm, dicens: éstne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, est, ampliùs dixit, in manum Regis Babyloniæ traderis.

18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut populo isti, quòd posuistis me in carcere isto?

19 *Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophetant vobis, dicendo; non est venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?

20 Nunc ergo audi quæso, Domine mi Rex, [h] procidat jam deprecans te; ne quæso jubeas me redire in domum Jehonathanis scribæ, ut non moriar ibi.

21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut [i] cōmitterent Jirmejam in atrio custodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico pistorum, donec consumptus est omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio custodię.

[a] Heb. *ingrederetur & egrederetur: vide Num. 27.21.*
[b] Heb. *domo coërcitionis: sic infrà ver. 15. & 18.*
[c] Heb. *animas vestras.*
[d] Heb. *abeundo.*
[e] Heb. *in loco vinculi.*
[f] Heb. *in locum foveæ.*
[g] Heb. *in abdito.*
[h] Heb. *procidat jam deprecatio mea coram te: ut supra 36.7.*
[i] Heb. *deponerent.*

CAPUT XXXVIII.

1 AUDIENS verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paschchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paschur filius Malcijæ; verba quibus Jirmeja alloquebatur *totum populum, dicendo,

2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac, morietur gladio, fame, aut peste; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi anima sua loco spolii, & vivet.

3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ capient eam.

4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæsumus vir iste, quandoquidem iste remissas reddit manus [a] bellatorum qui reliqui sunt in civitate hac, & manus totius populi, allo-

[a] Heb. *virorum belli.*

alloquendo eos [b] in hanc sententiam: nam vir iste minimè quærit pacem populo huic, sed malum.

5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce est in manu vestra: nam minimè *is est* Rex *qui* possit contra vos quicquam.

6 Accipientes itaque Jirmejam qui erat in atrio custodiæ, conjecerunt eum in illam foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejam funibus: in fovea autē illa nulla erat aqua; sed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.

7 Sed cùm audivisset Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, positum esse Jirmejam in illa fovea; Rege sedente in porta Binjaminis,

8 Egressus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus est Regem, dicendo,

9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines isti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetæ, eò quòd conjecerunt eum in istam foveam: qui moriturus fuerat in loco suo propter famem, quia nihil est panis ampliùs in hac civitate.

10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-meleco Æthiopi, dicendo, sume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex ista fovea, cùm nondum moritur.

11 Tum sumens Hhebed-melec homines illos ad manum suam, venit in domum Regis, in locum subjacentem ærario unde sumpsit veteramenta [c] abjecta, veteramenta inquam evanida: quæ demisit ad Jirmejam in foveam illam funibus:

12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta ista abjecta evanidaque [d] sub axillis tuis, subtus cum funibus: & fecit Jirmeja ita.

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & mansit Jirmeja in atrio custodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad se, ad ingressum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, si indicem tibi, an non [e] certè morte afficies me? & si consulam tibi, *an* non auscultabis mihi?

16 Juravit Rex Tzidkija Jirmejæ [f] clàm, dicendo, vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimat eam*, si morte affecero te, aut si tradidero te in manum hominum istorum qui quærunt animam tuam.

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, sic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jisraëlis; si [g] omnino egressus fueris ad Principes Reges Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniæ; utique tradetur civitas hæc in manum Chaldæorum qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejam; ego solicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non sunt traditури: ausculta quæso voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene sit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd si tu renuas exire, hoc est verbum illud quod ostendit mihi Jehova:

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ sunt in domo Regis Jehudæ deducētur ad principes Regis Babyloniæ; quamvis dicant illæ incitavisse te & prævaluisse tibi viros [h] pacem colentes tecum, demersos esse in cœno pedes tuos, aversos retrorsum;

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filiosque tuos deducent ad Chaldæos, tu quoque non eripies te: sed manu Regis Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc comburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejæ; quisquam nesciat verba ista, ita non morieris.

25 Quòd si audientes Principes me loquutum esse tecum, venerint ad te, edixerintque tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non afficiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum dicito ad eos, [i] procidens ego deprecatus sum coram Rege; ut non sineret me redire in domum Jehonathanis ad moriendum ibi.

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino secundum verba ista quæ præceperat Rex: sic [k] silentes abstinuerunt ab eo, cùm non fuisset auditum verbum illud.

28 Mansitque Jirmeja in atrio custodiæ usque in diem quo capta sunt Jeruschalaima: ubi erat, cùm caperentur Jeruschalaima.

[b] Heb. *secundum verba hæc.*

[c] Heb. *abjectorum, evanidorum: sic deinceps.*

[d] Heb. *manuum tuarum.*

[e] Heb. *morte afficiendo.*

[f] Heb. *in abdito: ut suprà 37.17.*

[g] Heb. *egrediendo.*

[h] Heb. *pacis tuæ.*

[i] Heb. *procidit deprecatio mea: ut suprà 36.7. & 37.20.*

[k] Heb. *siluerunt ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Postea] *Duo hæc capita perpetuam historiam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruschalaimis toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miserat quidem] *id est, Rex quidem ipse primùm facilis esse visus est, & Deum serio accedere, usque ad ver. 11. sed evanuit totum illud speciosum studium præterito metu, & aulicis improbè in Jirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex illicò traductus est, versu 11. & 5. sequentibus: cujus facilitatis ac potiùs socordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & sequent. capite.*

5 Neque] *hanc negationem* ἀπὸ κοινοῦ *ex præcedente ver. repetendam fuisse docet argumentum: quod genus zeugmatis Hhebræis est usitatissimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ suo loco habetur postea versu 11.* 7 Ecce copiæ] *hic Jirmeja pro deprecatione quam postulabat Rex sententiam pronuntiat, & causam apertè ostendit: nam (inquit Propheta) Rex fucum Deo se facturum putat: ita accedit is me quasi resipisceret seriò, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea verba facit is: Rex enim de Ægyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem sententia duobus membris continetur: unum est inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regem, populumque, & regnum Judæorum per Chaldæos eversum iri.* 9 Non sunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitur: nam abiverunt quidem, infrà vers. 11. sed paulò post redintegrarunt obsidionem cœptam.* 10 Quin si] *amplificatio per hypothesin hyperbolicam, quæ ostendit etiamsi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis*

 factu-

facturum se Tzidkija præsidebat) nihil tamen ex eo effectum iri. 12 In medio populi] *id est, Binjaminitarum & tribulium suorum in agros suos & possessiones obsidione soluta redeuntium.* 13 Ad Chaldæos] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: sic impius iste perfidè dissimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut solent qui honestè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id est, de alia in aliam circumducentes reclusissent eum in penitissima, ubi vix sontes nisi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi sunt] *quasi dicat, age, si placet, compareant illi, ut prophetiarii comparatione apud æquos judices audita innotescat veritas: nam spiritus Prophetarum sunt Prophetis subditi, 1.Cor.14.32. Ad hoc autem postulatum reticente Rege, Jirmeja saltem sibi petit de æquiore loco prospici, si negligitur causa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII.

1 Totum popul.] *Id est, Judæos omnes qui adibant ipsum in atrium custodiæ.* 4 Minimè quærit] *I. animo perduellis est; ut fuerant criminati superiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de industria transposuimus, ut ἱμπλοκὴ Hhebraici contextus illustris esset: hic autem ars nefaria aulicorum observanda est, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad custodiam, non ad supplicium constitutus est) pro supplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà 39. 16.* Rege sedente] *id est, in publico judicio, ubi Principes alii non audebant cum Propheta experiri jure.* 9 Qui moriturus] *id est, debebat illis fuisse satis quòd Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco suo] *id est, atrio custodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija constituerat, suprà 37.21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua vers.6.* 14 Ingressum princip.] *id est, ascensum illum versus repagulis munitum, de quo 1.Reg.10.5.& 12. Est autem Hhebræa vox ambigua, quæ modò significat tertium ordine, modò ducalem (ut ita dicamus) sive adduces pertinentem: quos Hhebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *his verbis annuit quidem Jirmeja se verbum Dei prolaturum esse; priùs tamen stipulatur duo: unum, vitam sibi servari, quod Rex spondet sequente versu; alterum, consilium suum accipi, cui rex non respondet: nam hæ interrogationes non semper affirmant apud Hhebræos, sed etiam de re ipsa quærunt.* 19 Dicenti verò] *id est, excusanti se quòd consilium deditionis non acciperet: quam excusationem diluit propheta, sequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm Chaldæi irrupeiint Jeruschalaima, & Tzidkija se in fugam vertet; nam illæ continuò oblatæ sunt principibus ut quæstio de consiliis & factis Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id est, crimen totum defectionis a Chaldæis in consiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excusandum te.* Demersos esse] *id est, per illos effectum esse, ut in hanc malorum abyssum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc consilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja sequitur falsò: nam in ipso principio sermonis ultrò citroq́ habiti caveri sibi Jirmeja postulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adversariis traderetur; & Rex vicissim spoponderat, suprà ver.15.& 16. jam verò partem sermonis explicat, partemq́ reticet, quam exponi principibus futurum fuisset inutile & damnosum.* Non sineret] *id est, non ferret me trudi in molestiorem carcerem quàm sit atrium custodiæ; sive domum Jehonathanis, de qua 37.15. sive Malcijæ, de qua suprà ver.6. synecdoche.* 27 Silentes abstinuer.] *id est, acquieverunt ut Jirmeja consisteret in atrio custodiæ; observantes fortasse dum novam criminandi occasionem possent arripere.* Verbum illud] *reliquum, quod fuerat habitum cum Rege.*

CAPUT XXXIX.

Jirmeja priùs malè a suis exceptus, occupatis Jeruschalaimis liberatur ab exteris, & honestè accipitur: similiterq́ pio illi aulico per quem fuerat sublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

2.Reg.25.4.

1 ANNO nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, mense decimo; venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus suis copiis ad Jeruschalaima, & obsederunt ea.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, mense quarto, nono *die* mensis; perrupta est civitas:

3 Et ingressi omnes Principes Regis Babyloniæ consederūt in porta mediana; Nergal-scharetzar præfectus ærario sacro, Sarsecim præfectus aulicus, Nergal-schareetzer præfectus metationi castrorum, [a] & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *sitam* inter duplicem murum; exivitque via campestrium.

5 Sed persequentes copiæ Chaldæorum eos assequutæ sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis; & capientes eum deduxerunt eum ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ Riblam in terrā Chamathæ: qui [b] tulit in eū sententiam.

6 Nam jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes [c] claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ:

7 Tum oculos Tzidkiję excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cōbusserunt Chaldæi igne; murosq́; Jeruschalaimorum demoliti sunt.

9 Deniq; residuum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipsum, ac residuum populi qui reliqui erant; deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuissimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan pręfectus satellitum in terra Jehudæ: quibus dedit vineas & agros die illo.

11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babylonię de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani præfecto satellitum, edicendo,

12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque

[a] Heb. *& totum reliquū principum.*

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

[c] Heb. *domū, enallage.*

[d] Heb. *in manum Nebuzar-adanis præfecti.*

[e] Heb. *pone oculos: tuos super eum.*

neque afficito eum ullo malo; sed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus satellitum, & [f] Nebu-schazzeban præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi castrorum; denique omnes præfecti Regis Babyloniæ,

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio custodiæ, [a] tradideruntq; eum [a] Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita mansit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cùm esset detentus in atrio custodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor [a] Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego effecturus sum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conspectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque traderis in manum [a] istorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [g] [a] omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq; tibi [h] vita tua spolii loco, quia fiduciam habuisti in me, dictum Jehovæ.

[f] *qui suprà Sarsecim ver. 3.*

[g] Heb. *liberando.*

[h] Heb. *anima tua.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio gravissimi judicii contra Judæos, & servati ex eo Jirmejæ, usque ad ver. 15. & prophetia de Hhebed-meleco servando, inde ad finem.* 3 In porta] *id est, jam uno ex oppidis occupato, propè esset ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro.* Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria esse putant, falluntur sententia nostra, ut Hebraicæ distinctiones confirmant: adduntur enim propriis appellationibus officiorum nomina Babylonica, quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem propterea nominantur, quòd fuerunt strenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruschalaima.* 6 Claros] *qui Tzidkijæ autores fuisse rebellionis putabantur, suprà 38.22.* 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà 40.* Gedaljæ] *quem præfecit Judæis Rex Babyloniæ, 2. Reg. 25. 25. & deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo suprà 38.7. & sequentibus.* 17 Istorum hominum] *id est, aulicorum principum Tzidkijæ, a quibus odium gravissimum sibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab istis infensis tibi, tum ab externis hostibus.*

CAPUT XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; duces ad Gedaljam præfectum adveniunt, & Jischmahhelis conspirationem adversus ipsum indicant: cujus conspirationis indicium cùm Gedalja neglexisset, perfidissimè a Jischmahhele occiditur ipse & omnes quos stare a partibus ipsius Jischmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deportandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obsistens Jischmahhelem fundit & fugat, profectionemq; in Ægyptum instituit cum reliquiis Judæorum: cujus profectionis consilium volentes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accedunt callidè, prohibentem & interminantem Dei verbis malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq; reliquiis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 [a] VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, postquam dimisit eum Nebuzar-adan præfectus satellitum [a] Rama: recipiendo eum, cum *jam* esse vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruschalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus satellitum Jirmejam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum istud contra locum hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci ejus, ideo [a] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, solvo te hodie a catenis istis quæ sunt super manus tuas; si bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in te; sin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, desiste: vide, tota hęc terra exposita est [c] tibi; quò bonum rectumque *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut [a] quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: deditque ei præfectus satellitum viaticum & munus, ac dimisit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami [a] Mitzpam; & mansit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipsi & homines ipsorum, Regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam filium Achikami regioni ipsi; & commisisse ei viros ac mulieres, parvulosque, idq; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam,

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jischmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mehhacatitæ, ipsi cum hominibus suis:

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorum, dicendo, ne timete quin serviatis Chaldæis: manete in ista terra, & servite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce consisto Mitzpæ, ad [e] ministrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [f] æstivosq; fructus, & oleum, ac reponite in vasis vestris, & manete in civitatibus vestris quas occupastis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dedisse Regem Babyloniæ reliquias Jehudæis; & præfecisse eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

[a] Heb. *fuit: ut Gene. 24. 15.*

[b] Heb. *ponam oculum meum super te: ut suprà 39. 12.*

[c] Heb. *coram te: ut Gen. 13. 9.*

2. *Reg. 25. 26*

[d] *qui etiam Joazanja. 2. Reg. 25. 26. de quo infrà 42. 1.*

[e] Heb. *standũ coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Mosche Deut. 10. 8.*

[f] Heb. *æstatem metonymicè: sic ver. 12.*

[g] Heb. *filios Hhammonis: sic ver. 14.*

12 Reversi sunt omnes Jehudæi ex omnibus locis quò depulsi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam: & collegerunt vini & æstivorum fructuum multum valde.
13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,
14 Dixerunt ad eum, an [h] omnino nosti Baahalisum Regem Hhammonitarum mittere Jischmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te [i] lethaliter? sed non credidit eis Gedalja filius Achikami.
15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæso, ut percutiam Jischmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoscet: quare percuteret te lethaliter, & dispergerentur omnes Jehudæi qui congregati sunt ad te, perirentque reliquiæ Jehudæ?
16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falsum loqueris contra Jischmahhelem.

h Heb. *noscendo.*
i Heb. *anima: ut Gene. 37. 21. & seq. ver*
k Heb. *in abdito.*

CAPUT XLI.

1 FUIT ergo mense septimo, ut veniens Jischmahhel filius Nethanjæ filii Elischamahhi * e semine regio, & præfecti regii, id est decem viri, cum ipso ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederunt ibi cibum unà Mitzpæ.
2 Deinde surgens Jischmahhel filius Nethanjæ, & decem illi viri qui erant cum ipso, percusserunt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.
3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo, cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipsos Chaldæos qui præsentes erant illic; [a] bellatores percussit Jischmahhel.
4 Fuit autem die secundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cùm *adhuc* nemo cognosceret,
5 Ut venirent homines * Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri * rasi barba, & laceri vestibus, ac incidentes se se; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent * in domum Jehovæ.
6 Et egressus est Jischmahhel filius Nethanjæ obviam eis Mitzpæ, [b] continenter procedens & * flens: fuitq; cùm occurrisset eis, * ut diceret ad eos, venite ad Gedaljam filium Achikami.
7 Sed fuit cùm pervenissent in medium civitatis; ut jugulans eos Jischmahhel filius Nethãjæ *projiceret* in medium foveæ, ipse & viri qui erant cum ipso.
8 Decem autem homines inventi sunt inter illos, qui dixerunt ad Jischmahhelem, ne morte afficias nos, nam sunt nobis abditi thesauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique, & mellis: ita destitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipsorum.
9 Fovea autem quò projecit Jischmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percusserat [d] ad latus Gedaljæ, ea est quam fecerat * Rex Asa [e] metu Bahhascha Regis Jisraëlis: eam replevit Jischmahhel filius Nethanjæ confossis.
10 Et captivas fecit Jischmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, * filias Regis, totumq; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus satellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jischmahhel filius Nethanjæ abibat transiturus ad [f] Hhammonitas.
11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jischmahhel filius Nethanjæ,
12 Acceptis omnibus suis hominibus abiverunt ad pugnandum contra Jischmahhelem filium Nethanjæ: quem invenerunt ad * aquas amplas quæ *sunt* in Gibhhone.
13 Quare fuit cùm vidisset totus populus qui erat cum Jischmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cũ eo; ut afficerentur lætitia;
14 Et divertentes totus ille populus quem captivum abducebat Jischmahhel Mitzpà, [g] rursus venirent ad Jochananem filium Karechi:
15 Jischmahhel verò filius Nethanjæ eripiens se cum octo hominibus a conspectu Jochananis, abieret ad Hhammonitas.
16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo totas reliquias populi quē recuperavit a Jischmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, postquam percussisset Gedaljam filium Achikami; deducensq; viros bellatores, fœminasque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;
17 Abiverunt, & consederunt * in hospitio Cimhami quod est juxta Bethlechemum; ut proficiscentes abirent in Ægyptum,
18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percussisset Jischmahhel filius Nethanjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.

2. Reg. 25. 28
a Heb. *viros belli: sic infrà ver. 16.*
b Heb. *iens eundo.*
c Heb. *in medio fratrum.*
d Heb. *ad manum.*
e Heb. *a facie Bahhaschæ.*
f Heb. *filios Hhammonis: sic infrà ver. 15.*
g Heb. *reverterentur & redirent.*
h Heb. *a facie Chaldæorum, quia timebãt a facie eorum.*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanam filius Karechi, & Jezanja filius * Hoschahhajæ, totusque populus a minimo usque ad maximum,
2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæso, deprecare nomine nostro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti sumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *esse:*
3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi sumus.
4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, ausculto, ecce oraturus sum Jehovam Deum vestrum secundum verba vestra; eritque ut quodcunque verbum responderit Jehova vobis, indicem vobis, * non cohibebo a vobis verbum.
5 Vicissim illi dixerunt ad Jirmejam, sit Jehova inter nos [b] testis verus & fidus; nisi prorsus secundum verbum cujus *causa* miserit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.
6 Sive bonum sive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei nostri cujus * *causa* mittimus te ad eum auscultabimus; ut bene sit nobis cùm auscultaverimus voci Jehovæ Dei nostri.

a Heb. *procidat quæso deprecatio nostra a conspectu tuo.*
b Heb. *in testem veritatis & fidelem*

7 Fuit

7 Fuit autem exactis decem diebus, cùm fuisset verbum Jehovæ ad Jirmejam,
8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo usque ad maximum,
9 Et diceret ad eos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ad quem misistis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine vestro:
10 Si [d] reversi manseritis in terra hac, utique ædificabo vos ac non destruam, & plantabo vos ac non evellam: quia poenituerit me ejus mali quo afficio vos.
11 Ne timeatis [e] a Rege Babyloniæ, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiscum sum ut servem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.
12 Nam præstabo vobis misericordiam, ut misereatur vestri & restituat vos in terra vestra.
13 Sed si dixeritis, non sumus mansuri in terra hac; non auscultando voci Jehovæ Dei vestri;
14 *Et* dicendo, nequaquam, sed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & sonum buccinæ non audiamus; [g] & cibi famem non patiamur, deniq; illic [h] habitemus:
15 Nunc ergo idcirco audite verbum Jehovæ reliquiæ Jehudæ; sic ait Jehova exercituū Deus Jisraëlis: si vos [h] omnino disposueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, & ingressi fueritis ad commorandum ibi;
16 Utique futurum est ut gladius a quo timetis illic assequatur vos in terra Ægypti: & fames illa de qua soliciti estis illic [i] persequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.
17 Ita erunt omnes homines qui disposuerint faciem suam ut ingrediantur Ægyptum ad cōmorandum illic; morientur gladio, fame, ac peste: neque erit eis superstes, aut qui evadat, propter malum illud quod ego adducam contra eos.
18 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, quemadmodum effusa est ira mea & æstus meus super habitatores Jeruschalaimorum, ita effundetur æstus meus super vos cùm ingressi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & desolationi, maledictioniq; & opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.
19 Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [k] omnino scitote (nam contestor vos hodie)
20 Quandoquidem fefellistis animis vestris, quòd misistis me ad Jehovam Deum vestrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum nostrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noster ita indica nobis, & facturi sumus.
21 Cùm autem indico vobis hodie; non auscultatis voci Jehovæ Dei vestri, & omnibus quorum causa mittit me ad vos:
22 Nunc inquam omnino scitote vos gladio, fame, & peste morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

[c] Heb. *ut projicerem deprecationem vestram coram eo.*
[d] Heb. *revertendo.*
[e] Heb. *a facie Regis: sic deinceps.*
[f] Heb. *videamus.*
[g] Heb. *& ad cibum non esuriamus.*
[h] Heb. *disponendo.*
[i] Heb. *adhærescat post vos: sic 1. Chro. 10.2.*
[k] Heb. *sciendo: sic ver. 22*

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm absolvisset Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum *causa* miserat ipsum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:
2 Ut loqueretur Hhazarja filius Hoschahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesque homines illi superbi; dicentes ad Jirmejam, falsum loqueris, non misit te Jehova Deus noster ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:
3 Sed Baruc filius Nerijæ incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.
4 Itaque non auscultans Jochanan filius Karechi, omnesque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudę,
5 Assumpsit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reversæ erant ab omnibus gentibus quò depulsæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:
6 Viros, & fœminas, parvulosque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus satellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucum filium Nerijæ:
7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auscultarunt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas usque.
8 Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo,
9 Accipe in manum tuam lapides magnos, & abde eos in argilla [b] laterariç illius quæ *est* ad portam domus Parhhonis Daphnis; ante oculos hominum Jehudęorum:
10 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego mittens assumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum, & ponam solium ejus supra lapides istos quos abdidi, tendétque augustale suum super eos:
11 Nam progressus percutiet terram Ægypti; *eum* qui morti *addictus est* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:
12 Et succendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amiciet terram Ægypti quemadmodum amicit pastor vestimentum suum, & exibit inde cum pace;
13 Postquam fregerit statuas [c] Heliopoleos, quæ est in terra Ægypti; & domos deorum Ægypti combusserit igne.

[a] Heb. *Tachpanchesum: vide Jescha. 30.4.*
[b] Heb. *in lateraria illa.*
[c] Heb. *domus solis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc inscriptio universè ad quatuor sequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inscriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res gestas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata est provincia a Rege Babyloniæ, ut quicquid superarat conficiendum in Judæa conficeret autoritate Regis: ut narratur 2. Reg. 25. 11. & sequentibus & sup. 39. 9. Dicitur verò tota hæc narratio esse* verbum quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc ipsa*

ipsa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut sup.24.8.& alibi dicitur, & ipse Nebu-zardan agnoscit versibus sequentibus. quasi dicat Propheta, his capitibus explicari complementum illius verbi, quod longo tempore antea significaverat Deus, & Jirmeja prænuntiaverat. Rama] *quousque Nebuzar-adan imprudens Jirmejam siverat a suis trahi cum deportanda multitudine.* 5 Quia ille] *videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Sensus est, si non placet mecum esse, præmisi Gedaljam Mitzpam; qui in legatione sua occupatus, ad me nondum revertitur: si itaque videbitur, poteris te ad ipsum recipere.* 6 Mitzpam] *illam videlicet quæ erat Binjaminitarum, de qua Jehoschuhh.18.26.ut ex sequentibus historiis colligitur.*

IN CAPUT XLI.

1 E semine regio] *Sic paucis odii & conspirationis causa ostenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno sibi asserebant, indignumq́; putabant novum hominem in administratione anteponi sibi. Quamobrem non hos solos venisse putandum est, sed cum suo comitatu singulos, ut ex sequente historia liquet.* 5 Schecemo] *i.e tribu Ephrajimi, unde proficiscentibus in locum sanctum iter erat per Mitzpā Binjaminitarum.* Rasi barba] *id est, externo cultu testificantes luctum suum de calamitate publica, more a gentibus accepto, contra legē Levit.19.27.* In domum Jehovæ] *id est, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum, Deut.12.11.* 6 Flens] *id est, perfidissimè eundem luctum simulans.* Ut diceret] *probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Sinon expiscans quo animo in Gedaljam essent.* 9 Rex Asa] *qui ex lapidibus & lignis Ramæ ædificavisse Mitzpam legitur, 1.Reg.15.22.* 10 Filias Regis] *de quibus infrà 43.6.* 12 Aquas amplas] *id est, piscinam magnam, de qua 2.Schem.2.13.* 17 In hospitio Cim.] *locus videtur fuisse Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipsius, in tribu Jehudæ: vide, 2.Schem.19.38.& sequentibus.*

IN CAPUT XLII.

1 Hoschahhjæ] *Qui erat Mahhacathita e tribu Jehudæ, posteris Calebi, sup.40.8.* 4 Non cohibebo] *id est, non reticebo, aut dissimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi significaverit.* 10 Reversi] *videlicet ab instituta profectione in Ægyptum, quam falsò dissimulaverant coram Propheta: vide sup.41.17 & infrà vers.20.* Pœnituerit] *humanitus dictum, ut Gen.6.6. Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypotheticè Propheta consilio Dei exposito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. versib. tum quid interminetur proficiscentibus in Ægyptum, usque ad vers.19 posterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & consilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbis judicium severissimum, ad finem usque capitis.* 14 Habitemus] *non autem in diem commoremur, aut vagemur incertis sedibus, ut hîc nobis propter Chaldæos faciundum esset.* 18 Nam sic ait] *confirmatio minarum præcedentium a recente & domestico exemplo.* 19 Alloquitur Jehova] *alterum membrū Prophetiæ, ut diximus in vers.10. non a me, inquit, ista profectio, sed a Deo interdicitur: quamobrem protestor hodie rem vobis malè cessuram esse, me autem ab omni culpa liberari hac protestatione mea.* 20 Quādoquidem] *hyperbatica causarum explicatio ex quibus sententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. versibus. Quamobrem illud,* omnino scitote, *quod habetur præcedente vers. finito hyperbato repetitur vers. ult.* Fefellistis] *me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri potest, Galat.6.7. quasi dicat, certo consilio & deliberata malitia, cùm jámque proficiscendi consilium cepissetis, me ludificati estis; cùm interventorem adhibuistis apud Deum, omnia promisistis; & nihil demum præstatis, postquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipsos defunctus sum.*

IN CAPUT XLIII.

2 Hhazarja] *Qui primus videtur palàm Jirmejæ obstitisse, & alios hærentes in pristino consilio suo confirmasse.* 8 Fuit autem] *hoc verbum duo continet: signum, seq. vers. & prophetiam significatam de occupatione Ægypti per Babylonium, versib. reliquis.* 11 Qui morti addict.] *judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut sup.15.2.* 12 Terram Æg.] *id est, spolia terræ, metonymicos.* 13 Heliopoleos] *oppidi in quo erat insignis idololatria, teste Herodoto lib.2.ex quo præfectura Heliopolitana dicta est, quā Hhebræi appellant On: vide Gen.41.45.*

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentibus experientiaq́; deterret ne porro sint idololatræ, & pergentibus severissimū judicium pronuntiat: deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a sua ipsorum experientia illos redarguit; Dei justitiam asserit, sententiam repetit, pios si qui sunt revocat, prophetiamq́; totam confirmat signo ab exitio regis Ægypti.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti; qui habitabāt Migdoli, & Daphnis, & Nophi, atq; in terra Pathrosi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, vos vidistis totum illud malum quod adduxi contra Jeruschalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce sunt vastitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos non noverunt ipsi, vos, aut majores vestri:

4 Quòd cùm mitterem ad vos omnes servos meos prophetas [a]inde a diluculo continenter, edicendo; ne jam faciatis [b]rem abominabilem istam quam odi,

[a] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chro.36. 15.*
[b] Heb. *rem abominationis istius.*

5 Non

5 Non tamen auscultarunt, neq; inclinarunt aurem suam ut reverterentur a malitia sua; ne adolerent diis alienis.
6 Quapropter effusus est æstus meus & ira mea, exarsitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum; adeò ut fuerint vastationi, & desolationi, ut *sunt* hodierno die.
7 Nunc autem sic ait Jehova Deus exercituum Deus Jisraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [c] vos ipsos, ut exscindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,
8 Provocando me operibus manuum vestrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò venistis ad commorandum; ut exscindatis vobis *reliquias*, & ut scitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?
9 An obliti estis mala majorum vestrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujusque illorum, malaque vestra, & mala uxorum vestrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruschalaimorum?
10 Non attriti fuerant usque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in statutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus vestris.
11 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ecce ego dispono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut exscindam omnes Jehudæos.
12 Tollam enim reliquias Jehudę, quæ disposuerunt faciem suam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, consumenturque omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame consumentur a minimo usque ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & desolationi, maledictionique, & opprobrio:
13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruschalaima, gladio, fame, & peste;
14 Adeò ut non sit futurus qui evadat, & residuus reliquiis Jehudęorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui attollunt animam suam ut revertantur in terram Jehudę, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non sunt reversuri nisi qui evaserint.
15 Responderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui sciebant uxores suas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipsæ quæ astabant congregatione magna; totus denique populus habitantium in terra Ægypti, in Pathroso, dicendo.
16 *In* verbo quod indixisti nobis nomine Jehovæ, minimè sumus auscultaturi tibi.
17 Sed [e] omnino facturi quodcunque verbum prodierit ex ore nostro, adolendo [f] rebus cœlestibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoresq; nostri, Reges nostri, ac principes nostri in civitatib' Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum: nam satiabamur cibo, & eramus [g] hilares, ac malum non [h] experiebamur.
18 Ex quo verò desiimus adolere rebus cœlestibus, & libare eis libamina, eguimus omnibus: & gladio, ac fame consumpti sumus
19 Cùm autem nos adolemus rebus cœlestibus, & libamus eis libamina; an absque præstantibus viris nostris facimus illis [i] lucunculos, terriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina?
20 Alloquutus verò est Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumq; populum qui responderant ei verbum, dicendo,
21 An non illius suffitus quem adolevistis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruschalaimorum, vos, & majores vestri, Reges vestri, Principesque vestri, & populus terræ; illorum *suffituum* recordatus est Jehova, & *hoc* [i] venit in ejus animum?
22 Cumq; non posset Jehova amplius ferre propter malignitatem actionū vestrarum, propter abominationes quas fecistis; fuit terra vestra vastitati, & desolationi, ac maledictioni absq; ullo habitatore, ut est hodierno die.
23 Propterea quòd adolevistis & quòd peccastis Jehovæ, neque auscultastis voci Jehovæ, ac in lege ejus, statutisque ejus & testimoniis ejus non ambulastis: propterea evenit vobis malum hoc, ut *est* hodierno die.
24 Dixit præterea Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudęi qui estis in terra Ægypti:
25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo, ô vos cum fœminis vestris, & loquuturi istæ ore vestro, & manibus vestris impletis, dicendo, [k] omnino perfecturæ sumus vota nostra quæ vovimus, adolendo rebus cœlestibus, & libando eis libamina: [l] omnino pręstant illæ vota vestra, & omnino illæ perficiunt vota vestra.
26 Idcirco audite verbum Jehovæ, omnes Jehudęi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro per nomen meum maximum, ait Jehova, *pereat*, si fuerit amplius nomen meum prædicatum ore ullius viri Jehudæ qui dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra Ægypti.
27 Ecce ego [m] citò incubiturus sum eis in malum, non autem in bonum: ut consumantur omnes viri Jehudę qui sunt in terra Ægypti gladio, ac fame, donec deficiant.
28 Qui itaque evasuri sunt gladio, revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, homines [n] pauci: nam experientur omnes reliquiæ Jehudæorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum præstabitur, meum an ipsorum.
29 Hoc autem vobis esto signum, dictum Jehovæ, me animadversurum esse in vos in loco hoc; ut sciatis [o] omnino præstitum iri verba mea contra vos in malum:
30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parhhonem Chophrahhum Regem Ægypti in manū inimicorum ipsius, & in manum quærentium animam ipsius: quemadmodnm tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ inimici ejus, & quærentis animam ejus.

[b] Heb. *animas vestras.*
[d] Heb. *ipsius: syllepsis.*
[e] Heb. *faciendo.*
[f] Heb. *operi cœlorum: ut suprà 7.18. sic deinceps.*
[g] Heb. *boni.*
[h] Heb. *videbamus.*
[i] Heb. *ascendit super cor.*
[k] Heb. *perficiendo perfecturæ: sic paulò infrà.*
[l] Heb. *præstando.*
[m] Heb. *amygdalaturus: ut suprà 1.12.*
[n] Heb. *numeri: sic Gene. 34.30.*
[o] Heb. *stando statura verba mea.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes omnino sunt quatuor: inscriptio ver. 1. Prophetia adversus Judæos, versib. 13. Judæorum responsum pertinax, usque ad ver. 20. & prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad finem*

finem usque. Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio est Exod. 14.2.* Daphnis *vide Jeschahh. 30.4.* Nophi] *vide Jeschahh. 19. 13.* Pathrosi] *vide Genes. 10. 14.* 2 Sic ait] *hujus prophetiæ tria sunt membra: primum est thesis sive propositio generalis judiciorum Dei adversus impietatem, ab antecedentibus exemplis, usque ad ver. 7. secundū est libera in Judæos contestatio coràm a Propheta facta præsentis impietatis nomine, vers. 4. ultimum est sententiæ denuntiatio nisi resipuerint, ver. 4.* 4 Vos] *id est, gentem vestram.* 7 Nunc autem] *secundum membrum syllogismi prophetici; ut diximus in ver. 2.* Ut exscindatis] *id est, impietate vestra sceleribúsque excidii causam vobis comparetis ipsi: sic versu seq.* 10 Non attriti] *id est, (ut vulgò loquuntur) humiliati calamitatibus.* 11 Idcirco] *tertium membrum prophetiæ, conclusio syllogistica pœnam immorigeris denuntians.* 14 Attollunt anim.] *vide Deut. 24. 15. Est autem in his verbis* ἐμπλοκὴ, *quam perspicuitatis causa mutavimus ex comparatione versus 28.* Nisi qui evas.] *id est, qui affecti studio revisendi terram suam, ab istis hominibus, qui obnitentes Deo venerunt in Ægyptum, sese explicaverint maturè.* 15 Responderunt] *transitio ad pertinax Judæorum responsum, exemplum quod Propheta adduxerat suo ipsorum exemplo & antecedente experientia deludentium.* 17 Quodcunque verb.] *id est, quicquid voverimus, ut exponit Propheta infrà ver. 25. Sunt enim hic duo defensionis loci: unus est a religione: jam enim (inquiunt) religiosa hæc officia vovimus, si incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc ver. alter est ab autoritate hominum; nam Principes nostri (inquiunt) hanc religionem demandarunt nobis, ver. 19.* 19 Lucunculos] *vide suprà 7. 18.* Terriculorum cult.] *id est, tribuendo corporibus illis cœlestibus cultum, quem imperiti idololatræ ex gentibus tribuunt suis somniis & diis excogitatis, qui non sunt in natura rerum: vide suprà 10. 2.* 21 An non] *confutatio præcedentis defensionis: dissimulavit quidem aliquantisper Deus tempus ignorationis & impietatis vestræ; sed cùm non resipereetis, neque ille amplius ferre potuit, neque vos impunè abire. Quamobrem tollerantiam & misericordiam Dei, quæ vos ad resipiscentiam invitabat, iniquè ad probationem scelerum vestrorum pertrahitis, tribus versibus. post hanc autem confutationem Propheta sententiam Dei judiciumq; repetit, usq; ad ver. 29. ac postremò confirmat signo, duob. ult.* 24 Dixit] *repetitio sententiæ, ut modo diximus.* 25 O vos] *reprehensio Judæorum, ostendens sententiæ quæ statim fertur argumentum: quandoquidem (inquit) in vobis manus manum fricat, & eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorumq; conspiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præstatis alacerrimè, idcirco, &c.* Et loquuntur] *id est, vos muliebres perturbationes interpretamini coram Deo & me, earúmque comprobatores estis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota nisi a vobis confirmarentur futura essent irrita ex lege, Num. 30. quamobrem Propheta conscios illos nominaverat suprà ver. 15.* Omnino præst.] *id est, jam non sunt amplius mulierum vota duntaxat; sed vestra ipsorum fiunt; & vos planè rei illorum estis ratihabitione & dissimulatione vestra.* 26 Pereat] *aposiopesis in juramentis frequens. quasi dicat, mallem memoriam nominis mei planè intercidere, quàm sordido istorum ore prædicari, hoc ver. ac proinde eos perditurus sum qui in maleficio perstiterint, duob. seq.* 28 Qui itaque] *conclusio sententiæ, pios utcunque parvo sint numero in officio confirmans, ut attigerat suprà ver. 14.* Homines pauci] *id est, utcunque pauci sint numero, ne dubitent in iter se dare, & reverti Deo autore & duce.* 29 Hoc autem] *confirmatio a præituro signo.* 30 Chophrahhum] *qui Eusebio Vaphres, & Apries Herodoto li. 2. dicitur.* Inimicorum] *id est, Amasis & Ægyptiorum qui cum Amasi adversus Regem suum conspiraverant: nam ab illo captivus asservatus, & ab his tandem strangulatus est: vide Herodotum libr. 2.*

CAPUT XLV.

Deus Barucum auditis severissimis minis & scriptis consternatum reprehendit infirmitatis ipsius, & confirmat promissione vitæ.

1 *VERBUM quo alloquutus est Jirmeja Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm scriberet verba ista in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, dicendo,

suprà 36. 1.

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis de te, ô Baruc;

3 *Dixisti, eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem *dolori meo: laboro in gemitu meo & quietem non invenio.

4 Sic indicturus es ei, sic ait Jehova, *ecce quod ædificaveram ego destruo, & quod plantaveram ego evello; id est, totam hanc terram.

5 Et tu *quæreres tibi res magnas?* ne quærito: nam ecce ego adducturus sum malum super omnem carnem, dictum Jehovæ; sed dabo tibi animam tuam pro spolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc prophetia (cujus inscriptio continetur ver. 1.)* παρακλητικὴ *est sive consolatoria, propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exscribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de se ipso erat plus æquo solicitus infirma quadam diffidentia: vide suprà 36.* 3 Dixisti] *in hac consolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver; stabilitas Dei in exequendis suis judiciis contra populum suum, quamvis summè sit misericors, ver. sequente; & Baruci consolatio in promissione, ver. ultimo.* Dolori meo] *percepto ex Joschijæ morte, Joachazi captivitate, regni oppressione, & omnium depravatione.* 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris: hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, fundaveram, colueram, ornaveram, & si quid est hujusmodi; ac proinde non possum non affici misericordia erga Rempub. itaq; ipsum propter me: sed cùm tanta sit communis improbitas, ut invitus cogar omnia pessundare; ne putes unquam te aut majore essem misericordia erga res omnes quàm ego sim, aut majore studio tibi ipsi prospicere quàm ego facturus sum; sed ex hoc communi incendio satis esto quòd liberabo te.* 5 Quæreres tibi] *id est, magnifice tibi prospectum velles, & in communibus procellis ac tempestatibus tanquam*

e por-

e portu naufragium publicum prospectare? Ne quærito] *id est, satis esto quòd te e mediis procellis erepturus sum, & vitam conservaturus tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiserat supra 36.19. & seq.*

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis cladem eventuram ad Euphratem prænuntiat: deinde Ægyptum post annos aliquot, utcunque tum floreret, prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vastatione quæ non poterit nisi post annos quadraginta resarciri: denique hoc argumento populum suum consolatur.

1 ᵃVERBUM Jehovę, quod fuit ad Jirmejam Prophetam, contra gentes ipsas.
2 ᵃ De Ægyptiis. ᵃ Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, ᵃ quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad ᵃ Carcemischum; quas percussit Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ᵃanno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ.
3 ᵃ Instruite vos clypeo & scuto, & appropinquate ad prælium:
4 [a] Jungite equos & ascendite, ô equites, ac sistite vos cum galeis; tergite spicula, induite loricas.
5 ᵃCur video istos consternatos, actos retrorsum, & potentes eorum contusos, atque ita fuga fugientes ut ᵃ non obvertant faciem? formido *est* circumquaque, dictum Jehovæ:
6 Ne effugiat qui levis est, neque eripiat se qui potens est: versus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.
7 ᵃQuis hic *est qui* ᵃ ut rivus ascendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?
8 Ægyptius *est qui* ut rivus ascendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, ascendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea:
9 ᵃAscendite ô equi, & [b] insano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes: Æthiopes, & ᵃ Putęi [c] tractantes clypeum, & ᵃLudæi tractantes & tendentes arcum.
10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultionē sumet de hostibus suis, consumetque gladius, & satiabitur, etiam inebriabitur sanguine istorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.
11 ᵃ Ascende ᵃGilhhadem, & accipe opobalsamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplastrum nullum *prodest* tibi.
12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena est terra: [d] ᵃpotentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.
13 ᵃ Verbum quod elocutus est Jehova Jirmejæ Prophetę; ᵃ de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.
14 ᵃIndicate in Ægypto, & promulgate ᵃ Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, consiste & compara [e] te; sed consumpturus est gladius [f] te circumquaque.

15 Cur everritur *quisque* robustorum tuorum? non consistit, quia Jehova impellit eum.
16 ᵃ Plurimi erunt impingentes; etiam concidet [g] alter cum altero, & ᵃ dicent, surge ut revertamur ad populum nostrum, & ad [h] solum natale nostrum, metu gladii istius opprimentis:
17 Clamantes illic; Parhho Rex Ægypti [i] ᵃstreperus *est*, prætermittit constitutum tempus.
18 ᵃ Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *est* Jehova exercituum: ᵃ quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura sunt.*
19 Instrumenta deportationis para tibi, ô ᵃ desses filia Ægypti; Noph enim desolationi erit, & succendetur ita ut nemo habitet.
20 *Ut* ᵃ vitula speciosissima *est* Ægyptus: *sed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum est.
21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli saginati; sed etiam ipsi obvertent faciem, fugient pariter, non consistent: cùm dies calamitatis eorum supervenerit eis, tempus visitationis eorum.
22 Vox illius ᵃ quasi serpens ibit; quando copiis procedent, & cum securibus venient ad eam, tanquam putatores arborum:
23 Cædent sylvam ejus, dictū Jehovæ, ᵃquamvis non possit pervestigari; quamvis plures sint *arbores* locustis, & nullus sit eis numerus.
24 Erubescet filia Ægypti; tradetur in manū populi Aquilonis.
25 ᵃAit Jehova exercituum Deus Jisraëlis: ecce ego animadversurus sum in ᵃ nutricium No, id est, in Parhhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos confidunt ei:
26 Et tradam eos in manum quærentium animam ipsorum, nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ & in manum servorum ejus: ᵃ postmodum autem [l] ᵃhabitabitur ut diebus [m] priscis, dictum Jehovæ.
27 ᵃTu autem ne timeto, serve mi Jahhakob, neque consternator, ô Jisraël; nam ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ: reversusq; Jahhakob quiescet, ac tranquillus erit nemine deterrente.
28 Tu *inquam* ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adsum: nam faciam consummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non sum facturus consummationem; sed castigaturus te modicè, non autem prorsus relicturus impunem.

[a] Heb. *ligate.*
[b] Heb. *insanite, ô currus.*
[c] Heb. *prehēdentes: ut Gen. 4.21.*
[d] Heb. *potentem in potentem.*
[e] Heb. *tibi.*
[f] Heb. *ambitus tuos.*
[g] Heb. *vir cum amico suo.*
[h] Heb. *terram nativitatis nostræ.*
[i] Heb. Rex *strepitus.*
[k] Heb. *venturum venturum est.*
[l] Heb. *habitabit.*
[m] Heb. *antiquitatis.*
Suprà 30.11.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hic versus generalem inscriptionem continet hujus capitis & sequentium quinque, quibus Deus sigillatim gentibus Judeam circumstantibus judicia sua prænuntiat. Totum verò hoc caput reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, usque ad ver. 13. alteram, in totam Ægyptum ipsam, inde ad ver. 27. ac postremò populum Dei consolatur, duobus versibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *hæc hujus capitis inscriptio est, quo duas clades Ægyptiis prænuntiat, ut modò diximus.* Contra copias] *inscriptio prioris Prophetię de priore clade, cujus circumstantiæ hoc versu accuratè observantur.* Quæ fuerunt] *hęc per anticipationem dicta sunt: hæc enim antè prophetavit Jirmeja quàm Ægyptiis acciderent.* Carcemischum] *vide 2. Chronic. 35.20.* Anno quarto] *qui primus est Nebucad-retzaris magni suprà 25.1. nam sex ista capita sunt illius exegetica.*

Hoc autem anno quo primùm regnare cœpit Nebucad-retzar, hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonstratæ sunt. 3 Instruite] *hujus prophetię (quæ tota ferè per hypotyposin ironicam describitur) occasio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joschija, comparata Judæa & Syria, superatoq́ Nebucad-netzare priore plus æquo insolesceret: itaq́ hic proponuntur duo adversus Neconem inflatum victoriis suis; unum est, quòd revocatur ad arma capienda ineunte regnum Nebucad-retzare filio, hoc & seq. versu; alterum, quòd clades ipsius prædicitur, ver.5.& 6. quæ duę partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotyposis cladis (ut modo diximus) per interrogationem, cujus hypophora est sub finem versus; nimirum in causa esse pavorem illum, cujus mandatum Dei verbis enuntiatur, seq. ver.* Non obver.] *videlicet ad resistendū hosti.* 7 Quis hic] *exornatio pręcedentis cladis, primùm ab insolentia suscipientis expeditionem Ægyptii cum auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominiosissimæ, trib. alteris.* Ut rivus] *id est, assurgit & exundat potentia summa, ut in Ægypto Nilus.* 9 Ascendite] *sarcasmus.* Putæi] *vide Gen.10.6.* Ludæi] *de quibus Gen.10.13.* 11 Ascende] *sarcasmus alter.* Gilhhadem] *ut sup.8.22. vide Gen.37.25.* 12 Potentes] *i. Ægyptios, qui se priùs invictos pręd[i]cabant, alios ab aliis elidi, dejici, & perdi fuga præcipite, qua sibi volunt consulere.* 13 Verbum] *inscriptio secundæ prophetiæ, de qua diximus suprà in ver.1.* De venturo] *ut prædixerat suprà 43.8. & seq.& 44.30.* 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt: una, propositio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc versu; altera, propositio causæ, seq versu: quæ duæ propositiones sequentibus explicantur.* Migdoli] *id est, in singulis finibus: nam Migdol erat ab oriente in termino Ægypti, Noph a Meridie, Daphnæ a septentrione: terminum Occidentis propterea missum facit, quòd illac non esset venturus Babylonius. De istis autem oppidis vide suprà 44.1.* 16 Plurimi erunt] *exornatio prioris propositionis, de clade Ægypti a Babylonio occupandæ, quam Propheta (ut viso oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat prophetice, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & stipendiarii milites, de quibus infrà ver.21.* 17 Streperus est] *id est, dat verba, res magnas pollicendo strepit, & promissis personat; sed justo tempore nihil efficit: sic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defensionis deserturi figurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænuntiatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id est, quamvis Ægyptus situ & natura loci videatur esse munitissima, & circumvallata montibus ac mari, non secus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in mare projectus est; ac proinde sibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver.25. tamen has minas meas effecturus sum, & jámque impero ut se ipsam ad perpessiones earum comparet, versibus sequentibus.* 19 Deses] *id est, quæ jam tibi regina sedere videris, comparatis a Necone tam amplis victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præsentis gloriæ, hoc & seq. ver. cum ventura ignominia & ruina, tribus sequentibus.* 22 Quasi serpens] *id est, non amplius mugiet aut boabit immani strepitu, ut faciebat antea; sed humi serpet, nec magis audietur quàm serpentis incessus audiri solet: sic Jeschahh.29.4. Summa est, hactenus ferocivisti, & immanes boatus edidisti insolentia tua, ut de voce vitulæ trimæ legimus Jeschahh.16.5. & infrà 48.34. sed advenientibus meis lanionibus e Chaldæa non audebis hiscere, ac vix spirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per densas sylvas discurrit, sic etiam tu recipies te in paludes tuas; sed frustrà: ut sequent. versib. exponitur.* 23 Quamvis] *id est, utcunque frequens sit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut sylva arboribus. Nam ipso Amasis tempore urbes in Ægypto fuisse mille & viginti legimus apud Herodotum sub finem lib.2.* 25 Ait Jeh.] *conclusio summa præcedentis interminationis.* Nutricium No] *id est, Alexandriam matrem & quasi nutriciam totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: sic Nachum.3.8.* 26 Postmodum autem] *id est, post annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk.29.11.& seq.* Habitabitur] *id est, pristinam dignitatem recipiet, ut factum esse temporibus Amasis narrant historici. Etsi obiter hoc dicendum est, deceptum fuisse Herodotum & alios astu Ægyptiorum sacerdotum suas plagas gloriosè dissimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amasis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit, sed post illos 40. annos, ut ratio ipsa temporum ostendit: cùm idem Amasis regnante Cyro, & Cambyse proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto li.3.* 27 Tu autē] *consolatio ad populū Dei, ut diximus in ver.1. a judicio Dei in adversarios, & paterna administratione in populū suum.*

CAPUT XLVII.

Propheta Pelischtęis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem luctuosissimam a Chaldæis prænuntiat obventuram justo judicio Dei.

1 'VERBUM Jehovę quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Pelischtæos, cùm nondum Parhho percussisset Hhazzam.

2 Sic ait Jehova, ecce [a] aquæ ascendunt 'ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quisquis habitat in ea terra.

3 [b] A sonoro plausu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, strepitu rotarum ejus; ' non advertent faciem patres ad filios, præ remissione manuum:

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vastaturus est omnes Pelischtæos, [d] excisurus 'Tyrum, & Tzidonem totúmque residuum auxiliare: cum vastaturus est Jehova Pelischtæos, reliquias ' regionis Caphtoris.

5 Obveniet ' calvitium Hhazzæ, exscindetur Aschkelon, & reliquiæ ' convallis eorum: 'quousque induces tibi cæsuras?

6 *Dicens*: Eheu ' gladie Jehovæ, usque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quiesce & subsiste.

7 Quomodo requiesceres? atqui Jehova præcepit ei: contra Aschkelonem, denique ' contra portus maris, ibi constituit illum.

[a] Heb. *sunt.*

[b] Heb. *a sono plausus.*

[c] Heb. *ad vastandum.*

[d] Heb. *ad exscindendum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inscriptio ver.1. argumentum ejus, & tempus continet. Ac argumentum*

mentum quidem est de clade lugubri Pelischtæorum; tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hic dicitur de percussa Hhazza, post mortem Joschijæ factum putant, redeunte Necone & de Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum 4. Jehojakimi, quo expeditionem suscepit contra novum Regem Nebucad-retzarem magnum; alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Neco temporibus Joschijæ Syriam totam occupasset, ac postea infestante Babylonio liberè in agrum Carcemischi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joschija extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Ægypti reliquisse, dum conterminos Pelischtæos haberet hostes. Quamobrem cùm Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschijæ usque ad magni Nebucad-retzaris regnum Neco totaq; Ægyptus quietè de importatis exterorum spoliis triumphaverit (ut dictum est præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa Neconis expeditione, superstite adhuc & florente Joschija fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschijæ prophetatam. Nec obstat quòd caput præcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporũ seriem non observari liquet, ut annotavimus suprà 22.1. & aliis locis: deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus confusè in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem propheticam luctuosæ cladis quæ Pelischtæis totiq; Syriæ maritimæ erat obventura, usque ad versum 6. deinde causam ostendit διαλογιστικῶς, duobus versibus ultimis. 2 Aquæ] *id est, copiæ Babyloniorum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeschahh. 8.7. & Jechezk. 26. De hoc autem argumento vide Jechezk. 25. & sequent.* Ab aquilone] *ut suprà 1.14.* 3 Non advertent] *id est, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis soliciti sint, sed tantùm cogitent de vita sua: simile est Matth. 24.17. & sequent.* 4 Tyrum] *vide suprà 25.22.* Regionis Caphtor.] *vide Gen. 10. 14.* 5 Calvitium] *id est luctus, synecdochicè: ut Jeschahh. 3.25.* Convallis] *id est, regionis maritimæ in convalle sitæ.* Quousque] *apostrophe sarcastica Prophetæ ad Palestinam, luctum gentium ludificantis, de quo Levit. 19.28.* 6 Gladie Jehovæ] *id est, qui a Jehova immissus es. Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apostrophen respondet seq. versu, primùm ad gladium, deinde ad Pelischtæos ipsos.* 7 Contra portus] *id est, regiones totas quæ sunt secundum mare, suprà 25.22.*

CAPUT XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænuntiat propter ipsorum fastum, intolerantiam, & idololatriam, propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum infensissimum: ac eos postremò evangelica promissione consolatur.

1 CONTRA Moabum, Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: væ Nebunti, nam vastabitur; erubescent, capientur Kirjathaima: erubescet *civitas* [a] sita edito loco, & consternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, exscindamus eam ne sit gens: etiam Madmen exscinderis, [b] te persequetur gladius.

3 Vox [c] clamosa inde a Choronajimis, ô vastitatem & contritionem magnam:

4 Confractus est Moab, *dicentes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Nam olivum Luchithæ [d] continuus ascendet fletus: nam in descensu Choronajimorum [e] hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,

6 *Dicentium*; fugite, eripite [f] vos ipsos; & estote ut nudatissima arbor in deserto.

7 Nam eò quòd fiduciam habes [g] in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vastator contra [h] unamquamque civitatem, non eripies te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edicit Jehova:

9 Date, inquit, [i] pennatam alam Moabo, ut [k] ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 Tranquillus est Moab inde a pueritia sua, & desidet super fæces suas, neque transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.

12 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei peregrinantes, qui peregrè agant eum; & vasa ejus [l] depleant, ac utres eorum dissipent.

13 Tum erubescet Moab a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.

14 Quomodo dicitis, potentes sumus, & viri [m] strenui in bello?

15 Vastabitur Moab, & e civitatibus suis ascendet, & [n] lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen *est* Jehova exercituum.

16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.

17 Condolete ei omnes circumstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est baculus [o] robustissimus? virga [p] ornatissima?

18 Descende de gloria & sede [q] in sicco, ô deses filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix Hharohheris: interroga fugiẽtem *virum*, & fœminam eripientem se; dic, quid factum est?

20 Erubescit Moab, *inquient*, quia contritus est; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.

21 Nam judicium adveniet in terram planitiei; in Cholonem, & in Jahatzam, & in Mephahhatam,

22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in Bethdiblathajima,

23 Et in Kiriathajima, & in Beth-gamulum, & in

[a] Heb. *editi loci: ut verbi genus ostendit.*
[b] Heb. *post te ibit.*
[c] Heb. *clamoris: ut suprà 25.36.*
[d] Heb. *cum fletu ascendet fletus.*
[e] Heb. *hostes* fragoris, *clamorem fragoris.*
[f] Heb. *animas vestras.*
[g] Heb. *in operibus, id est, rebus a te cõparatis.*
[h] Heb. *omnem civitatem & civitatem.*
[i] Heb. *pennã.*
[k] Heb. *penna utendo.*
[l] Heb. *evacuent.*
[m] Heb. *roboris.*
[n] Heb. *dilectus juvenũ.*
[o] Heb. *roboris.*
[p] Heb. *ornatus.*
[q] Heb. *in loco sitis.*

& in *Beth-mehhonem,
24 Et in *Kerijothas, & in *Botzram; denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.
25 Succidetur *cornu Moabi; & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.
26 *Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: *ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.
27 *Nam an non risui tibi fuit Jisraël? * an inter fures inventus est? quòd cùm verba tua *facis*, de eo, *commoves te.
28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô *incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti [r] in lateribus hiatus cavi.
29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinē ejus, & superbiam ejus, fastúmque ejus, & elationem [s] animi ejus.
30 Ego novi, dictum Jehovæ; *excandescentia ejus tamen non ita *efficiet*: mendacia ejus non ita efficient.
31 *Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter Moabum totum clamo; propter homines Kir-cheresi gemit *animus meus*.
32 *Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, usque ad mare Jahhezeris pertingent; super æstivos fructus tuos & super vindemiam tuam vastator irruet:
33 Et intercipietur lætitia & exultatio ex arvis e terra Moabi: & vinum e lacubus faciam ut cesset, non calcabit celeustes, celeustę non erit celeusma.
34 Præ clamore Cheschbonis Elhhalen usque, Jahatzum usque edent vocem suam, a Tzohhare Choronajima usque, quasi vitula trima: nam etiam aquæ Nimrimorum [t] desolatissimæ erunt.
35 *Ita faciam ut cesset Moabo, dictum Jehovæ; qui offerat *in* excelso, & adoleat diis ipsius.
36 * Idcirco animus meus propter Moabum ut tibiæ perstrepet, & animus meus propter homines Kir-cheresi ut tibiæ perstrepet: *idcirco* * *quamvis* residuum fecerit, peribunt *tamen*.
37 Nam *omni capiti calvitium erit, & omnis barba excisa; in omnibus manibus cæsurę, & super lumbos cilicium:
38 Super omnia *tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus; cùm fregero Moabum ut *instrumentum in quo nulla *est* delectatio, dictum Jehovæ.
39 Ejulabunt *dicentes*, quomodo contrita est? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè? estq; Moab risui & consternationi apud omnes circumstantes ipsum?
40 *Nam sic ait Jehova, ecce * similis aquilæ involabit *hostis*; pandet alas suas in Moabum.
41 Capientur Kerijothæ, & unaquęque munitionum occupabitur: & erit animus potentum Moabi die illo, ut animus mulieris perpetientis tormina:
42 Et exscindetur Moab ne sit populus, quia contra Jehovam magnificavit *se*.
43 *Pavor, & fossa, ac laqueus imminet tibi; ô incola Moabi, dictum Jehovæ.
44 Qui effugerit [u] a pavore incidet in fossam, & qui ascenderit ex fossa capietur laqueo: cùm inveham in ipsum, in Moabum, annum visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.
45 In umbra Cheschbonis stabant qui fugiebant a vi: sed ignis egredietur Cheschbone, & flamma e medio Sichonis, qui consumet latus Moabi, & verticē [x] eorum qui nihil nisi strepūt.
46 Væ tibi Moab, periturus est populus Cemoschi: nam rapientur filii tui in captivitatem, & filiæ tuæ in captivitatem.
47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi [y] ultimis temporibus, dictum Jehovæ: hactenus judicium Moabi.

[r] Heb. *in transitibus oris fossæ. Jescha.* 16.15.
[s] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[t] Heb. *desolationes.*
[u] Heb. *a facie pavoris.*
Num. 21.28
[x] Heb. *filiorum strepitus.*
[y] Heb. *in extremitate dierum.*

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetię (qua Moabitis exitium a Babylonio eventurum prędicitur) partes universè sunt tres: prima est propositio, usque ad vers.* 11. *secunda, exornatio propositionis, ad ver.* 43. *usque: postrema, conclusio, reliquis versibus. In propositione autem continentur duo; denuntiatio cladis* 6. *versibus; & causæ, quinque sequentibus.* Nebunti] *de hac civitate Moabitarum, & permultis sequentibus vide Jeschahh.* 16. *Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeschahhjam non inveniuntur.* Kirjathajima] *civitas attributa Reubenitis, deinde verò a Moabitis occupata, Jehosch.* 13.19. Civitas sita] *id est Bamothæ, sive Bamoth-babhalis, quæ nominantur Jeschahhjæ* 16.2. 2 De Cheschbone] *alludit ferè Propheta ad singularum civitatum nomina, quod non satis commodè aliis linguis ostendi potest: ut verbi gratia, Cheschbon rationes significat: ait verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus; sed futurum esse ut hostes longè diversas rationes ineant contra illum: sic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne sit gens] *ut infrà ver.* 42. 3 O vastitatem] *ethopœiæ elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino uno ad alterum, ut Jeschahh.* 16.5. *qui versus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id est, Moabitæ effugiendo flentes: synecdoche.* Hostes fragosi] *id est, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hostium ipsorum (qui ferè victoria insolescunt & tumultuantur in præda) strepitum fragoremq; maximum superent.* 6 Estote ut nudatissima] *i. abjecti & contempti delitescite: vide de hac voce Psalm.* 102.18. 7 Nam eò quòd] *altera pars propositionis, causas exponens accommodatas judiciis. Sunt autem eæ tres: prima est præfidentia Moabitarum in ipsis & in idolis suis, hoc ver. secunda est ira Dei justissimum judicium denuntians, duobus seq. tertia est studium inimicorum acerbissimum accensum divinitus, ver.* 10. Cemosch] *vide Num.* 21.29. 9 Date] *prosopopœia, qua Deus inevitabile judicium suum Moabitis denuntiat hyperbolica concessione. q.d. si alas habuerint ad volandum, evolent: sed nullo pacto effugient: nam velut aquilæ futuri sunt ii qui persequentur eum.*
10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hostes ad ultionem acerbissimam sumendam de Moabitis, & animo adeò infenso ut ipsi inter se cohortentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus est] *secunda pars prophetiæ, exornatio, qua singulæ propositionis causæ cum judiciis venturis comparatæ ordine explicantur: ac primùm quidem præfidentia insolentissima, usque ad ver.* 26. *deinde ira Dei, usque ad ver.* 40. *ac postremò hostium acerbitas, ad ver.* 43. *Præfidentiæ autem, quæ hoc ver. demonstratur comparatione elegantissima, argumenta ponuntur duo; ab ipsorum persona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipsorum, ver.* 13, *quæ argumenta confu-*

confutat Propheta ver.14.& seq. Mansit sapor] *id est, sibi constat in fæculentibus: malitiaq; sua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vasa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *contestatio, qua præfidentiam Moabitarum Propheta exagitat adductu judicii, quæ deinceps narrantur usque ad ver.26.* 17 Baculus] *i. regnum & potentia amplissima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut.2.35.& 3.12.* 21 Terram plan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum sita seq. nominantur.* Mephahhatam] *attributam Reubenitis in jure Levitarum, Jehosch.13.18.& 21.37.* 22 Bethdiblathajima] *sive Diblathajima tantùm, de quibus Numeror.33.47.* 23 Bethmehhonem] *Bajithum vocat Jeschahh.16.2.* 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos.1.17.* Botzram] *sive Betzerum Reubenitarum, attributum Meraritis, Jehosch.21.36. deinde verò a Moabitis occupatum: aliis verò locus, Botzra Edomæorum est.* 25 Cornu] *ut 1.Schem.2.1.* 26 Inebriate] *secundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: unum est insolentia ipsorum contra Deum & populum ejus, quam Deus predicit se judiciis retusurum esse, usque ad ver.35. alterum est idololatria, usque ad ver.40 Dicit autem inebriate, ut dixerat suprà 25.21.* Ut plaudat] *id est, plausu totius corporis volutet se in suo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apostrophe ad Moabitas, exprobrans insolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quòd pudore furis populum meum afficis? ut Ijobi 30.5.& suprà 2.26.* Commoves te] *id est, prorumpis in risum, & impotentissimè cachinnaris.* 30 Excandescentia ejus] *id est, fureat & rumpatur licet, ac mendaciter glorietur; plurimùm tamen aberit a suis rationibus.* 31 Idcirco] *amplificatio inductæ calamitatis a persona Prophetæ. tanta, inquit, & tam insperata calamitas Moabitis eventura est, ut perhorrescam totus ad cogitationem illius, & me misereat ipsorum: sic etiam in altero membro infrà ver.36.* 32 Supra fletum] *id est, amplius defleo quàm olim deflevit Jeschahhja 16.18. Ac propterea in sequentibus Jeschahhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum iræ divinæ argumentum, ut diximus in ver.26.* 36 Idcirco] *id est, propter idololatriam quæ modò dicta est.* Quamvis] *vide Jeschahh.16.7.* 37 Omni capiti] *id est, omnes prementur luctu acerbissimo: synecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola colebant, in propatulo.* Instrumentum] *ut suprà 22.28.* 40 Nam sic ait] *tertia pars exornationis, a persona hostium, ut diximus suprà in ver.11.* Similis aquilæ] *ut suprà 4.13.* 43 Pavor] *conclusio, continens primùm summam judiciorum præcedentium, quatuor versibus; deinde promissionem Evangelicam de vocatione ad regnum Christi, versu ultimo. Similem autem huic versum vide Jeschahh.24.16.*

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syris, Arabibusq; a Nebucadnetzare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

1 [a] CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, [a] an filii nulli sunt Jisraëli? an hæres nullus est ei? cur hæreditariò possidet Rex istorum [a] Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce [a] dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra [a] Rabbam Hhammonitarum clangor belli, sitque tumulus vastitatis, & [b] pagi ejus igne succendantur: ita hæres erit Jisraël hæredum suorum, ait Jehova.

3 Ejula [a] Cheschbon, cùm vastata fuerit [a] Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos ciliciis, plangite, & cursitate per septa: nam Rex istorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia aversa? quę confidit in [a] thesauris suis, *dicens*; quis invaderet me?

5 Ecce ego immissurus sum in te pavorem, dictum Domini Jehovę exercituum, ex omnibus locis circumstantibus te; a cujus præsentia dispellemini quisq;, & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen postea reducam captivam multitudinem Hhammonitarum, dictum Jehovæ.

7 [a] Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, an nulla *est* amplius [a] sapientia in [a] Temane? periitne consilium [c] a prudentibus, exolevit sapientia eorum?

8 Fugite (fiet ut avertentes se [d] [a] petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hhesavi adducturus sum in eum, quo tempore visitabo eum.

9 [a] Si vindemiatores advenirent tibi, nonne relinquerent racemos? si fures noctu, perderent [a] quod satis esset ipsis.

10 Atqui ego denudaturus sum Hhesavum, retecturus abdita ejus, adeò ut sese abscondere non possit: vastabitur semen ejus, fratresq; ejus, & vicini ejus, adeò ut nullus supersit, *qui dicat*,

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conservabo; & viduas tuas, mihi confidito.

12 [a] Nam sic ait Jehova, ecce, quorum [a] nullum erat jus bibendi hoc poculum, ii [e] omnino bibunt; tu autem ipse [f] omnino esses impunis? non eris impunis, sed omnino bibes.

13 [a] Nam per me juro, dictum Jehovæ, desolationi, opprobrio, vastitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vastitates [h] perpetuas.

14 [i] Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes missum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac surgite ad prælium.

15 Nam ecce parvum dispositurus sum te inter gentes, contemptum inter homines.

16 [a] Horror tuus decipit te, superbia animi tui, ô qui habitas in fissuris petræ, qui [k] carpis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquila nidū tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ:

17 Eritque Edomęa desolationi: quisquis transibit juxta eam, [a] obstupescet & sibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* sicut subversio Sedomi & Hhamorę ac [a] vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 [a] Ecce quasi leo ascendit [a] supra altitudi-

nem

[a] Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.*

[b] Heb. *filiæ: sic deinceps.*

[c] Heb. *ab intelligentibus.*

[d] Heb. *profundabunt habitare: sic infrà ver.30. Hhobadjæ.5.*

Suprà 25.29

[e] Heb. *bibendo: sic paulò pòst.*

[f] Heb. *impunis existendo.*

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *seculi Hhobadjæ ver.1.*

[i] Heb. *auditionem: sic ver.23.*

[k] Heb. *prehendis.*

nem Jardenis, contra habitaculum robustissimi; sed [l] momentò fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? denique quisnam est pastor qui obsistat mihi?

20 Idcirco audite consilium Jehovæ, quod [m] iniit contra Edomæos, & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; *mentiar* nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitacula illorum.

21 Præ sono casus illorum commovebitur ipsa terra: *præ* clamore ad mare algosum audietur vox illorum.

22 Ecce velut aquila ascendens *hostis* involabit, & pandet alas suas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo sicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 Contra Damascum. Erubescet Chamath & Arpad, cùm rumorem malum audierint, diffluent: in ipso mari solicitudo erit, quiescere non poterit.

24 Remissa erit Damascus, fiet ut convertat se ad fugiendum, & horrorem febrilem prehendet: angustia cum doloribus corripiet eam, tanquam parturientem.

25 Quomodo non relinqueretur civitas [n] laudatissima? urbs gaudii mei? *dicebat illa:*

26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [o] bellatores ejus exscindentur die illo; dictum Jehovæ exercituum:

27 Et succendam ignem in muro Damasci, qui consumet palatia Benhadadi.

28 Contra Kedarem, & contra regna Chatzoris, quæ percussurus est Nebucad-retzar Rex Babyloniæ, sic ait Jehova: surgite, ascendite contra Kedarem, & vastate [p] Orientales.

29 Tentoria eorum & greges eorum capient, aulæa eorum cum omnibus instrumentis ipsorũ, & camelos eorum sument sibi; & proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.

30 Fugite, emigrate valde, petite profundas habitationes, habitatores Chatzoris, dictum Jehovę: nam init contra vos Nebucad-retzar Rex Babylonię consilium, & cogitat contra vos cogitationem.

31 Surgite, ascendite ad gentem tranquillam habitantem securè, dictum Jehovæ; cui non sunt valvæ neque vectis, soli habitant.

32 Et erunt cameli eorum prædæ, & multitudo pecorum ipsorum spolio, spargamq; eos in omnem ventum qui sunt amputati latere: & ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum, dictum Jehovę.

33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, [q] desolatissima usque in seculum; non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

34 Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Hhelamum; in principio regni Tzidkijæ Regis Jehudæ, dicendo:

35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus sum arcum Hhelamitarum; præcipuum potentię ipsorum.

36 Adducam enim contra Hhelamitas quatuor ventos a quatuor extremitatibus cœlorum, spargamq; eos in omnes ventos istos; adeò ut non sit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulsorum [r] e Hhelamo:

37 Et consternatos reddam Hhelamitas coram inimicis suis & coram quærentibus animã ipsorum, adducens contra ipsos malum, cum æstu iræ meę, dictum Jehovæ: & mittam post eos gladium donec consumam eos.

38 Deinde reponam solium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde Regem ac Principes, dictum Jehovę.

39 Erit tandẽ ultimis temporibus; ut reducã multitudinem captivã Hhelami, dictum Jehovæ.

[l] Heb. *momento agam faciamut excurrat.*

[m] Heb. *consuluit: sic infrà ver.30.*

[n] Heb. *laudis.*

[o] Heb. *viri belli.*

[p] Heb. *filios Orientis: ut 1.Reg.4.29.*

[q] Heb. *desolatio.*

[r] Heb. *Hhelaim.*

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ suis inscriptionibus distinctæ, pro ratione populorum adversus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primùm de injuria populo suo facta cum Hhamonitis contestatur Deus, ver.1. & supplicium denuntiat, duob. sequen. deinde contestatur insolentis fiduciæ nomine, & pœnam indicit peccato parem, ver.4. & 5. postremò promissionem Evangelicam adhibet, ver.6. ut supra 48.47.* An filii] *id est, an nulli sunt amplius posteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis suis succedant ex lege; quod Gadu sortem obtines? aut etiam nónne est Jehuda legitimus hæres sortis suæ, quod tu infestas eum? 2.Reg.24.4.* Gadem] *id est, sortem attributam Gadi, quam sibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic.11. deinde verò deportatis in Assyriam Reubenitis & Gaditis cum Pule aut Tiglath-pileesere convenerunt de ea possidenda, magna tum aliorum Jisraëlitarum, tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet post eversum Judæorum regnum: vide Jechezk.21.33.& seq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum, de qua Jehoschuhh.13.25.& 2.Schem.11.1.* 3 Cheschbon] *civitas Gaditarum, de qua Jehoschuhh.21.39.* Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem situm, ac proinde distinguendum ab eo cujus historia habetur Jehosch.7.* 4 Thesauris] *id est, opibus & commeatu abundantissimo.* 7 Contra Edom.] *secunda hæc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim sapientiam carnalem Edomæis Deus objicit, & interminatur de judicio gravissimo ignominiaq; importanda, usque ad versum 16. deinde objicit præsidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, usque ad versum 19. postremò injurias populo suo factas exprobrat, quarum nomine Deus se par pari relaturum dicit, inde ad ver.23. Confer cum Jechezk.25.* Sapientia] *cujus nomine Temanæi olim erant commendati, Hhobadjæ ver.8.* Temane] *gente Edomæorum, denominata a Temane nepote Hhesavi ex Eliphazo, Genes.36.15. Etsi hac voce synecdochicè comprehenduntur omnes posteri Hhesavi, ut voce Dedanis posteri Abrahami ex Ketura, proximè seq. versu: sic suprà 25.23.* 8 Petant habit.] *id est, effugiant e montibus suis in latibula: ut Jeschahh.9.19.& 21.* 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minoris, hoc & seq. versibus duobus.* Quod satis esset] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam sic ait] *confirmatio a comparatione minoris, adducto exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui; dictum κατά τι.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento, hoc ver. & decreto lato, duobus sequentibus.* 16 Horror tuus] *secundus locus, ut diximus suprà in ver.7. intelligit autem horrentem Edomæorum regionem, præ asperitate montium Choræorum: unde*

etiam

etiam montis Sehhiri, id est horrentis rigionis, videntur dicti. 17 Obstupescet &] *vide* 1. *Reg.* 9.8. 18 Vicinorum] *qui nominantur Deut.* 29.23. 19 Ecce] *tertius locus, ut diximus in vers.* 7. *quo ostendit Deus quanto furore Edomæi indesinenter Judæos infestaverint, & ipse eos propulsans quanta potentia electos suos sit restituturus, quod sequentibus versibus exornatur.* Suprà altitudinem] *id est, amplius exundat quàm soleat Jarden: vide Jehoschubh.* 3.15. *nam Edomæi semper Judæos atrocissimè infestarunt.* Robustissimi] *id est Dei: periphrasis Judeæ.* Nam quis est] *confirmatio a potentia Dei infinita & incomparabili.* Pastor] *id est, Rex populos regens, ac velut pascens autoritate sua: ut suprà* 23.1. 20 Idcirco] *exornatio comminationis, quæ præcessit vers. proximo.* Minimi ex] *id est, infirmissimi & abjectissimi quique. quasi dicat: ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus: ut dixerat David Psalm.* 60.10. 21 Præ clamore] *id est, tanta exit vociferatio ut inde ad mare rubrum usque, quamvis sit remotum, audiatur.* 22 Ecce] *ut dixerat in Moabum suprà* 48.40. & 41. 23 Contra Damascum] *tertia hæc prophetia regno Damasceno exitium grave enuntiat paulò pòst a Nebucad-retzare eventurum; duobus versibus; deinde causam adducens a præsidentia & luxu illius, ver.* 25. *ampliùs confirmat, duobus reliquis.* Chamath] *de qua Gen.* 10.18. *Num.* 13.21. *& alibi passim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem supra regnum Chamathe: denique totum tractum qui monti Tauro & Amano substernitur: quod nobis observandum fuerat in* 2. Reg. 18.34. In ipso mari] *id est Antaradus, & omnes maris insulæ percellentur.* 24 Horrorem febr.] *id est, veluti ex febre horrens trepidabit.* 25 Quomodo non] *id est, quis vellet, aut posset tam celebre oppidum pervertere?* 27 Benhadadi] *Regis Syriæ potentissimi, cujus mentio est* 1. Reg. 15.18. *& sequent. capitibus: sic Hhamos* 1.4. 28 Contra Kedar] *quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petrææ & desertæ eventura, qui synecdochicè Kedaris & Chatzoris nominibus intelligendi sunt. Sunt autem illius duæ partes: propositio summa hostium adventantium, & cladis, duobus versibus; & exornatio, reliquis. De Kedare autem vide Psal.* 120.5. *Chatzor verò in Arabia deserta fuit, quò Chatzoritani a Jehoschubha fusi sese contulerunt: vide Jehosch.* 11.11. *& Judic.* 4.2. 29 Capient] *Chaldæi, duce Nebucad-retzare.* 30 Fugite] *exornatio, ut diximus ver.* 28 *continens primùm hypotyposin fugæ Arabum, & Chaldæorum irruptionis, duobus versibus; deinde narrationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris.* 32 Amputati latere] *vide suprà* 9.26. 34 Verbum Jehovæ] *postrema hæc prophetia (cujus inscripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladē Hhelamitarum, id est, totius Medorum regni, synecdochicè, versibus tribus: deinde exponit promissiones, duobus ultimis.* Hhelamum] *hanc gentem dictam a filio Schemi, Gen.* 10.22. *antè ostendimus sitam esse in confinio Medorum, Persarumq́: Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arjoci (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Persidem totam regno suo adjunxisset; non est dubium quin synecdochicè (ut modò dicebamus) totum regnum Mediæ intelligendum sit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam historiam quæ a Scythis gesta est contra Medos, quo tempore Nebucad-retzar in Judæa & citerioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totum Mediæ regnum leguntur occupasse, expilasse, & annis* 28. *egisse atque rapuisse omnia arbitratu suo; ut refert Herodotus, lib.* 1. *Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia superioribus adjecta, est tanquam sigillum, quo Ecclesia de veritate earum confirmaretur. Hoc enim Jirmejæ frequentissimum est, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores adhibeat ad confirmandas eas quæ postea longiore intervallo eventuræ sunt: cujusmodi exempla vidimus suprà* 20. & 28. & 44. *Ac propterea nominatim designatum est tempus quo hæc prophetia dicta est, quia paulò pòst, & ante capta Jeruschalaima (ut ratio temporum confirmat) hanc cladem acceperunt Medi.* 35 Arcum] *id est potentiam; ut sequentia exponunt.* 36 Quatuor ventos] *id est, infinitos hostes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confusè solebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione designare, ut ex ipsis Geographis constat.* 37 Consternatos red.] *id est, perculsos metu, & primo impetu fusos ita frangam animis, ut ab hostibus Scythis agantur pro libidine, & premantur servitute rigidissima.* 38 Solium meum] *id est, regnum Cyri servi mei, quem etiam unctum Dei Jeschahhja nominat: vide Jeschahh.* 44. & 45. *atque hæc prima promissio.* Regem] *Cyaxarem patrem Astyagis: nam illo extincto regnavit Astyages qui venit in Cyri manum. q.d. post Regem hunc, atque ætatem hanc.* 39 Erit tandem] *altera promissio, videlicet Evangelica, qualem habuimus suprà ver* 6. & 48.47.

CAPUT L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium severissimum denuntiat, & populum suum instituit confirmatq́ promissionibus. Ac judicium quidem exponens copiosissimè, ostendit Babylonios ipsamq́ Babylonē pessumdatum iri per Medos & Persas, itinera, adventum, obsidionem, occupationem, & damna Babylonis futura præscribit: populo verò spem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans a potentia sua & solenni juramento, præsidentiam Babyloniorum confutat, suorumq́ diffidentiam; ac postremò prophetiam anacephalæosi & typo concludit.

1 VERBUM quod loquutus est Jehova contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.

2 Indicate in gentibus, & pronuntiantes tollite vexillum, pronuntiate, ne celetis: dicite, capietur Babylon, erubescet Bel, conteretur Merodac; erubescent terricula illius, conterentur stercorei dii illius.

3 Nam ascendet contra illam gens ab Aquilone, quæ rediget terram illius in desolationem adeò ut non sit habitator in ea: [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, venient filii Jisraëlis, ipsi cum filiis Jehudæ unà: [c] continenter flendo eant, & Jehovā Deum suum quærant:

5 De Tzijone interrogent, in via, illuc facies eorum *spectent*: agedum *dicant*, & adjungāt se Jehovæ foedere [d] perpetuo *quod* non tradatur oblivioni.

6 Grex *ovium* pereuntium sunt populus meus, pastores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt eos: de monte in collem abe-

[a] Heb. *per manum Jirmejæ.*

[b] Heb. *ab homine usq́ ad jumentum.*

[c] Heb. *eundo & flendo ibunt.*

[d] Heb. *seculi.*

abeunt obliti cubilis sui.
7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos,& hostes eorum dicunt,'non erimus rei : eò quòd peccat Jehovæ'*in* caula justitiæ,'ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.
8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorū exite;'ut sitis velut hirci ante gregem.
9 'Nam ecce ego excitaturus sum & adducturus contra Babylonem congregationem 'gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ disponet *acies* contra illam,'inde capietur : cujus sagittarum,ut potentis [e] 'interficientis, nulla [f] resiliet frustra:
10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ : omnes prędatores ejus satiabuntur,dictum Jehovæ.
11 'Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores possessionis meæ;cùm abundaveritis ut vitula herbilis , & claram vocem edideritis ut robusti *juvenci* :
12 Erubescet 'mater vestra valde, pudebit genitricem vestram; *dicendo*, ecce 'postremum gentium,desertum, siticulosum & campestrem locum.
13 Præ fervore Jehovæ'non habitabitur,sed erit [g] desolatissima tota : quisquis transibit juxta Babylonem,obstupescet,sibilabitq; propter omnes plagas ejus.
14 'Disponite contra Babylonem circūquaque,omnes tendentes arcum , jaculamini contra eam,ne parcatis sagittæ;nam Jehovæ peccavit illa:
15 'Vociferamini contra eam circumquaq; , [h] 'junxit manum suam, cadant fundamenta ejus,destruantur muri ejus:cùm ultio Jehovæ sit, ultionem sumite de ea;quemadmodum fecit facite ei :
16 'Excidite satorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore messis , metu gladii opprimentis quisque ad populum suum revertat, & quisque ad terram suam fugiant.
17 'Parva pecus dispersa fuit Jisraël , quam leones depulerunt:prior comedit eam 'Rex Assyriæ,hic autem posterior'ossa ejus comminuit Nebucad-retzar Rex Babyloniæ.
18 Idcirco sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis;ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Assyriæ:
19 Et faciam ut revertatur Jisraël ad caulam suam,&'depascat Carmelum & Baschanem;& in monte Ephrajimi atque Gilhhade satietur anima ejus.
20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ,si quæratur iniquitas Jisraëlis, nulla extabit,& peccata Jehudæ nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.
21 'Contra terram hanc ipsam ' Meratajimis ascende,& per'habitatores Pekodi : devasta & interneciom devove 'post eos, dictum Jehovę; denique effice omnino prout præcipio tibi,
22 Sonum belli in ista terra, & contritionem magnam.
23 'Quomodo succideretur & confringeretur malleus totius terræ ? quomodo esset stupori Babylonia in gentibus?
24 'Laqueum tetendi tibi,& etiam capieris, ô Babylon, [i] te imprudente: invenieris, etiamque deprehenderis, 'quia cum Jehova miscuisti *bellum*.
25 Aperuit Jehova [k] repositorium suum, & deprompsit instrumenta indignationis suæ:quia opus hoc est Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldæorum.
26 Convenite in eam ' ab extremo, aperite granaria ejus,contumulate eam quasi acervos, & anathemati devovete eam;ne supersint ei reliquiæ.
27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, descendant ad mactationem : væ illis, cùm advenerit dies illorum,tempus visitationis eorum;
28 'Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ;ut indicet Tzijone ultionem Jehovæ Dei nostri,ultionem'templi ejus.
29 Promulgate convenire in Babyloniam amplissimos,omnes qui tendunt arcum ; ponite castra contra eam circumquaque, ne sit ei effugium,rependite ei secundum opus ejus, omnino prout fecit facite ei : nam contra Jehovam superbivit,contra sanctum Jisraëlis.
30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [l] bellatores ejus exscindantur die illo,dictum Jehovæ.
31 'Ecce me adversum te , ô [m] superbissime, dictum Domini Jehovæ exercituum : quia advenit dies tuus,tempus quo visitem te,
32 Quo impingat superbissimus,& corruat ita ut nemo ipsum erigat ; & succendam ignem in civitatibus ejus qui consumet omnes ambitus ejus.
33 'Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Jisraëlis & filiæ Jehudæ pariter:& quicunque captivos fecerunt eos detinent eos , renuunt eos dimittere.
34 Vindex eorum fortis , Jehova exercituum nomine,[n] omnino aget causam eorum:'ut quietam reddat hanc terram , & commoveat habitatores Babyloniæ.
35 'Gladius *irruet* in Chaldæos, dictum Jehovæ,& in habitatores Babylonis;& in Principes ejus & in sapientes ejus:
36 Gladius in 'mendaces ejus, ut defetiscantur;gladius in potentes ejus,ut conterantur:
37 Gladius 'in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miscellaneam turbam quæ *est* in medio ejus,'ut sint velut fœminæ: gladius in 'thesauros ejus,ut diripiantur.
38 'Siccitas in aquas ejus, ut arefiant : 'quia terra sculptilium est,& apud 'terricula'insanè agunt.
39 'Idcirco habitabunt'feræ cum terrificis,& manebunt in ea [o] ululæ;non considebit ampliùs usque in æternum, neque habitabit usque [p] in generationem quamque.
40 Simili subversione qua Deus subvertit Sedomū & Hhamoram,& vicinos ejus,dictum Jehovæ; non habitabit ibi quisquam, neq; commorabitur in ea filius hominis.
41 'Ecce populus venturus est 'ab Aquilone; & gens magna ac 'Reges ampli excitabuntur e lateribus terræ :
42 Arcum & lanceam tenebunt , crudeles erunt quisque,neque utentur misericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: instructus *quisque* ut vir prestans ad bellū contra te,ô filia Babylonię.
43 Audientis Regis Babyloniæ [q] rumorem de eis illico,remittent se manus ; angustia apprehendet eum,dolor tanquam parturientis.
44 Ecce quasi leo ascendit supra altitudinem Jardenis,contra habitaculum robustissimi ; sed 'momen-

[e] Heb.*orbantis.*
[f] Heb. *revertetur.*
[g] Heb. *desolatio.*
[h] Heb.*dedit.*
[i] Heb.*cùm tu nescies.*
[k] Heb.*thesaurum.*
[l] Heb.*viri belli.*
[m] Heb.*superbia:sic ver. seq.*
[n] Heb.*causā agendo aget.*
[o] Heb.*filiæ ululæ.*
[p] Heb.*in generationem & generationem.*
Jesch.34.19
[q]Heb.*auditionem eorum.*
Suprà 49.19. & 20.& 21.

[e] Heb. *momento agam faciam ut excurrat.*
[f] Heb. *consuluit.*

[e] momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? deniq; quisnam est pastor qui obsistat mihi?
45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod [f] iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorũ: *mentiar* nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitaculum.
46 Præ sono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipsa terra, & præ clamore in gentibus *audietur.

CAPUT LI.

1 *SIC ait Jehova, ecce ego excitaturus sum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant [a] *meditullium insurgentium in me; *ventum corrumpentem:
2 Et immissurus sum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaq; die mali.
3 *Contra *eum qui tendit tendat [b] sagittarius arcum suum, & contra *eum qui* extollit se lorica sua; neq; clementia utamini erga electos juvenes ejus, internecioni devovete totum exercitum ejus:
4 Ut cadant confossi in terra Chaldæorum, & transfixi in plateis ejus.
5 *Quia * non viduatus est Jisraël & Jehuda Deo suo, Jehova exercituum; quia terra istorum *plena est reatu a sancto Jisraëlis:
6 *Fugite e medio Babyloniæ & eripite quisque [c] seipsum, *ne exscindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, retributionem ipse rependet ei.
7 *Poculum aureum Babyloniæ *manu Jehovę inebriavit totam terram; de vino ejus biberunt gentes, propterea insaniunt gentes.
8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur: *ejulate apud eam, [d] sumentes adhibete *opobalsamum contra dolorem ejus, si fortè posset curari.
9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non esset curata; derelinquite eam, & abeamus quisque in terram suam: nam *pertingit ad cœlos judicium ejus, & elatum est usque ad superiores nubes.
10 Protulit Jehova totam justitiam nostram, agite enarremus Tzijone opus Jehovę Dei nostri.
11 *Purgate sagittas, cogite utentes umbonibus, excitat Jehova spiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus est ut perdat eam: nam ultio Jehovæ *est*, * ultio templi ejus.
12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate custodiam, statuite vigiles, comparate insidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus est quod dixit contra habitatores Babylonis.
13 * O quæ habitas secundum aquas multas, ô ampla thesauris; advenit finis tuus, *pro* [e] mensura quæstus tui.
14 *Jurat Jehova exercituum per seipsum: *mentiar* nisi te impleam * hominibus quasi melolonthis, qui canant de te *celeusma:
15 *Jurat* qui fecit terram virtute sua; stabiliit orbem habitabilem sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos:
16 Quo vocem suam edente fremitus aquarũ est in cœlis, & qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & profert ventum e thesauris suis.
17 Magis obbrutescit omnis homo quàm ut animadvertat, pudefacere omnem conflatorẽ sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.
18 Vanitas sunt, opus maximæ aberrationis; quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsi*.
19 Non sicut istarum est, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim ille est tribus possessionis ejus, Jehova exercituum nomen est ei.
20 *Cestra fuisti mihi, instrumenta bellica: ut dissiparem per te gentes, & perderem per te regna:
21 Ut dissiparem per te equũ cum sessore suo, & dissiparem per te currum cum sessore suo:
22 Ut dissiparem per te virum & mulierem; & dissiparem per te senem & puerum, dissiparẽque per te juvenem & virginem:
23 Ut dissiparem per te pastorem cum grege suo, & dissiparem per te agricolam cum [f] jumentis suis conjugatis; dissiparemque per te Principes, & antistites.
24 Jam rependam Babyloni, & omnibus habitatoribus *terræ* Chaldæorum, totum malum ipsorum quo affecerunt Tzijonem, ante oculos vestros: dictum Jehovæ.
25 *Ecce me contra te, ô * mons perditor, dictum Jehovę, qui perdis totam terram: ut extendens manum meam contra te devolvam te ex ipsis petris, & disponam te in [g] montem ruderum ex incendio.
26 *Neque accipient ex te lapidem ad angulum, aut lapidem ad fundamenta: nam [h] desolatissimus in seculum eris, dictum Jehovæ.
27 *Attollite vexillum in terra, clangite buccina in gentibus, comparate contra istam gentes, promulgantes convocate contra istam regna *Ararati, * Minni, & *Aschcenazi: præficite cõtra istam *imperatorem, adducite equos * pares melolonthis hispidis.
28 Comparate contra istam gentes, *reges Medię, & Principes ejus, omnesq; antistites ejus; denique totam terram dominatus ejus:
29 *Et commota terra indolescet, cùm præstabitur contra Babyloniam *una quæque* cogitationum Jehovę; ut redigat terram Babyloniæ in desolationem, quam nemo inhabitet.
30 *Desinent potentes Babyloniæ pugnare, desidebunt in munitionibus, peribit *potentia eorum, erunt velut fœminę: * accendent *hostes* habitacula ejus, confringentur *vectes ejus.
31 Cursor obviam cursori curret, & index obviam indici; ad indicandum Regi Babyloniæ captam esse civitatem ejus *ab extremitate:
32 *Et ipsos [i] angustos aditus occupatos esse, etiam *stagna *hostes* combussisse igne: viros autem [k] bellatores perturbatos esse.
33 * Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, *qui* filiam ipsam Babyloniæ sicut aream [l] tempestivè solidat: adhuc paululum, tum adveniet * tempus messis ei.
34 Exedit me, quatit me Nebucad-retzar Rex

[a] Heb. *cor.*
[b] Heb. *tendens arcum.*
[c] Heb. *animam suam: sic deinceps.*
[d] Heb. *sumite: ut Exod. 35.2.*
[e] Heb. *cubito.*
Suprà 10.12
[f] Heb. *jugo suo.*
[g] Heb. *montem incendii.*
[h] Heb. *desolationes seculi: sic ver. 62.*
[i] Heb. *transitus: ut 1. Schẽ. 14.1.*
[k] Heb. *belli.*
[l] Heb. *tempore calcat.*

Rex Babyloniæ, statuit me *ut* vas [m] inutile: deglutit me ut draco, implet ingluviem suam deliciis meis, dispellit me:

35 [n] Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis; & sanguis meus in habitatores *terræ* Chaldæorū, dicunt Jeruschalaima.

36 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego confecturus sum causam tuam, & [o] ulturus ultionem tuam; ideo exsiccabo mare illius, tāquam si arefecissem scaturiginem illius.

37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; stuporem & sibilum, adeò ut nemo inhabitet.

38 Pariter ut juvenes leones rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,

39 Cùm incalescentibus illis disponam potiones eorum, & inebriabo eos ut exultent; sed dormient somno [q] perpetuo, neque expergiscētur, dictum Jehovæ.

40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.

41 Quomodo caperetur Scheschac, & occuparetur laus totius terrę? quomodo esset desolationi Babylon inter gentes?

42 *Quasi* ascendat contra Babylonem ipsum mare, fremitu fluctuum ejus operiatur,

43 Erunt civitates ejus desolationi, terra siticulosa, & campestris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque transibit per eas filius hominis.

44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [r] extrahā quod deglutit ex ore ejus, neque confluent ad eum amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.

45 Exite e medio ejus, popule mi, & eripite quisq; animam suam; ab æstu iræ Jehovæ:

46 Et videte ne mollescat [s] animus vester, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit anno uno rumor ille, & postea anno altero idem rumor violentiaq; in terram, deniq; dominator supra dominatorem.

47 Idcirco ecce dies venturi sunt, cùm animadvertam in sculptilia Babylonis; & tota terra ejus pudefiet, omnesque confossi ejus cadent in medio ejus:

48 Et cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quęcunque sunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam istorum vastatorum quisque, dictum Jehovæ.

49 Et Babyloni cadendum est, ô confossi Jisraëlis: & cum Babylone casuri sunt confossi totius terræ illius.

50 O qui evasistis a gladio, abite, ne consistatis: recordamini e longinquo Jehovæ, & Jeruschalaima veniant in animum vestrum, *dicendo*,

51 Erubescimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem nostram; quòd ingrediantur extranei in sanctuaria domus Jehovæ.

52 Idcirco, ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm animadvertam in sculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confossus.

53 Etiamsi ascenderet Babylon in cœlum, etiamsi muniret [t] altissimum robur suum; a me venturi sunt vastatores in eam, dictum Jehovæ;

54 Vox [u] clamosa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum:

55 Nam vastaturus est Jehova Babylonem, & perditurus ex ea *robur* cum voce magna; etiamsi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur strepitus vocis illorum:

56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vastator, capientur potentes ejus, contereretur quisque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [x] omnino rependet.

57 Inebriabo, *inquit*, principes ejus & sapientes ejus, duces ejus, antistitesque ejus, & potentes ejus; ut dormiant somno perpetuo ac non expergiscantur; dictum Regis cui nomen est Jehova exercituum.

58 Sic ait Jehova exercituum, [y] murus uterque Babylonis latissimus [z] planè nudabitur, & portæ ejus altissimæ igne succendentur, ita laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne, ac defatigatæ fuerint.

59 Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Neriję, filii Machasejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps Menuchæ:

60 Postquam descripsisset Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hęc quæ sunt scripta contra Babyloniam.

61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris ad Babylonem, tum aspiciens legito omnia verba hæc,

62 Ac dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te excisurum eum, adeò ut non sit in eo habitator [a] tam ex hominibus quàm ex jumentis; sed desolatissimum in seculum fore.

63 Deinde esto cùm absolveris legere libellum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:

64 Et dicas, ita submergetur Babylon, & non exsurget [b] a malo quod ego indicturus sum contra eam, quamvis defatigentur: hactenus verba Jirmejæ.

[m] Heb. *vacuum*.

[n] Heb *injuria mei, & carnis meæ, super Babylonem: ut Gen. 16. 5.*

[o] Heb. *contendam contentionem*.

[p] Heb. *erit*.

[q] Heb. *seculi*.

[r] Heb. *deglutitum ipsius*.

Suprà 6.

[s] Heb. *cor: sic deinceps*.

[t] Heb. *altitudinem roboris: hypallage*.

[u] Heb. *clamoris*.

[x] Heb. *rependendo rependet*.

Suprà ver. 39

[y] Heb. *muri*.

[z] Heb. *nudando*.

[a] Heb. *ab homine usque ad jumentum*.

[b] Heb. *a præsentia mali*.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Inscriptio hæc duorum capitum communis est; ac propterea ut commune est illorum argumentū, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inscriptione dempta hoc versu, sex in universum partes prima est propositio summa ver. 4. secunda est propositionis enarratio, usque ad ver. 33. tertia est confirmatio narrationem illustrans, inde usque ad ver. 41. capitis. 51. quarta est confutatio, inde ad ver. 50. quinta, conclusio, usque ad ver. 59. postrema verò, typus a Deo adhibitus ad prophetiam illustrandam, ad finem usque.* 2 Indicate] *prima hæc pars, prolepsis sive propositio generalis totius argumenti, duobus membris continetur: unum est de ruina Babyloniorum, duobus versib. alterum, de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii, duobus alteris. Utrumque autem propositionis membrum Propheta consultò enuntiat Judæis (qui jam tum ex parte deportati fuerant, ut apparet ex ver. 59. cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis suæ, & in gravissimis malis consolandum; in quibus illos stantes & erectos fide jubet gloriosè Babyloniorum exitium & suam salutem prædicare, & inter se informare: tum etiam ad bene utendum commoditate*

moditate divinitus oblata hortatur. In gentibus]*id est, fratribus nostris, qui jam per varias gentes huc illuc dispersi sunt, ac proinde coràm nequeunt in cœtu nostro institui de his promissionibus Dei.* Tollite vexilium]*id est, fratres vestros in cœtus & congregationes sanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipsis promissiones Dei vobis expositas: sic enim pios clam temporibus angustiæ convenisse testantur historiæ sacræ: ut annotavimus 2.Chronic.35.3. Mordecaii exemplum docet Ester 4.& jubet Apostolus Heb.10.24.& seq.* Bel]*vide Jeschahh.46.1.* Merodac.]*id est, ad verbum,* σκηπτοῦχος *sive sceptrifer, Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipsorum Beli, & Regum omniū, inde a Beli Regis ipsorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maximè sequentis membri comparatione: quasi dicat Propheta, ut summus illorum Deus erubescet contereturq; sic etiam minorum gentium dii exemplo illius: metaphoræ.* 3 Ab aquilone]*id est, a Media, quæ magis Aquilonem spectat respectu Babyloniæ; & ex Assyria, quà iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà vers.21.* 4 Continenter]*id est, flagrent tanto desiderio revisendi Ecclesiam Dei, ut neque flendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatissimum pervenerint, ut amplificatur seq. versu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem propheticam dici statuimus, tum ex præcedentis partis comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus edicto Cyri libertatem omnibus tribuit, & re ipsa mandavit ut Ecclesiam repeterent, Hhez.1.3. sed quàm pauci justissimam conditionem oblatam amplexi sint etiam ex optimatibus Jehudæ, historia omnes testantur; & ipse Hhezra tum in libro suo, tum etiam 1.Chronic.4.21.& seq. manifestò docet.* 5 Illuc facies]*id est, nihil loquantur, ad nihil advertant aliud; sed toti ferantur animo & corpore Tzijonem versus; similes loquutiones sunt Gen.19.17.& 2.Reg.4.29.& Lucæ 10.4.* 6 Grex ovium]*secunda pars, enarratio propositionis, ut antè diximus: cujus prius membrum per* ὑστέρωσιν *Hhebræis familiarem posteriore loco inde a versu 9. posterius verò priore loco illustratur, his tribus versibus. quorum duo allegoricè figurant miserum statum populi a domesticorum fraudibus, hoc ver. exterorúmque oppressionibus & propriis peccatis, seq. versu; ultimus ad diem illum prænuntiatum liberationis venturæ revocat.* Pastores]*id est, principes & præfecti omnes ordinis utriusque, Ecclesiastici atque politici.* 7 Non erimus rei]*id est, impunè facturi sumus: vide suprà 2.3.* In caula justi.]*id est, in Ecclesia Dei, cujus symbolum erat Judæa.* Et quorum majo.]*id est, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut.32.* 8 Ut hædi velut]*id est, exemplo vestro præeatis etiam gentibus, eásque ad Ecclesiam invitetis.* 9 Nam ecce]*ætiologia* μετάβατικὴ *ad priorem propositionis locum de judicio in Babylonios; quod duobus versibus expositum, deinde exornatur primùm per apostrophen ad Babylonios, tribus versibus: tum ad hostes Babyloniorum, tribus alteris; ac postremò amplificatur a causis, quibus suæ judicii venturi narrationes adhibentur, usque ad vers.33.* Gentium ma.]*id est Medorum, Persarúmque, ut Jeschahh.21.2.* Inde capietur]*id est, a copiis inde ab Aquilone venientibus: nam ex Assyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21.* Interficientis]*id est, ut sagittarii peritissimi, qui valentissimè transfigit vitales adversarii partes prout optaverit.* 11 Cùm lætati]*apostrophe ad Babylonios, ut diximus in versum 9. delicias illorum & perditum luxum hilariorum denotans, in quibus capta est Babylon, ut notavimus suprà 25.26.* 12 Mater vestra] *id est, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater.* Postremum gentium]*quasi dicat, hui, tam citò me, quæ primas obtinebam & regina sedebam in gentibus, postremam omnium effectam esse, & horrere totam? prosopopœia.* 13 Non habitabitur]*id est, ex quo semel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. Cœpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrúmque primò, deinde per Darium Persam promotum est, tum per Alexandrum Macedonem: ac postremò in solitudinem redacta vicinitate Seleuciæ conditæ intra nonagesimum lapidem a Seleuco Nicatore, teste Plin.lib.6.natur. hist.cap.26.* 14 Disponite]*apostrophe ad Medos & Persas, ut diximus in versum 9.* 15 Vociferamini]*elegantissima descriptio causæ propter quam Medi & Persæ fuerunt infensissimi Babyloni, & alii alios provocarunt ad sumendam ultionem de ea.* Junxit man.]*id est, fœderati fuerunt cum hoste, & se ad Crœsum Lydorum Regem juvandum comparaverunt: vide Levitici 5.21. Nam Belschatzarem regem (quem Berosus Nebo-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuisse fœdere junctum Crœso testatur Herodotus lib.1. sic Jechezk.17.18. cui non absimile est loquendi genus Ijobi 17.2.* 16 Excidite]*id est, ne agricolis quidem (qui minimi ac ferè inermes & summè in republica sunt necessarii) parcite: sic figuratur excidium gravissimum. Nam Babyloniam ipsam ne herbas quidem, sed tantùm segetem copiosissimam habere testantur Herodotus ibidem, & Plinius lib.18. natur. hist. cap.17.* 17 Parva pecus] *amplificatio præcedentis propositionis, a causa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque causa ab insolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc vers. deinde promissio fit restitutionis populo, tribus vers. ac postremò propheticè narratur excidium Babylonis, inde ad vers.33.* Rex Assyriæ] *id est, Rege sylleptice qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2.Reg.16.& 17.& 2.Chron.5.* Ossa ejus]*id est, absumpsit quicquid erat reliquum: elegans allegoria.* 19 Depascat]*i. fruatur suo.* 21 Contra ter.]*narratio prophetica, ut diximus in versum 17. qua res gerendæ ex ordine exponuntur mandato Dei.* Meratajimis]*i. ex Assyria: nam in Assyria superiore erant Mardi ab oppido Marde trans Tigrin, & cis Tigrin in Armenia Mardi ex adverso Mardorū Assyriæ (ut ostendit Ptolemæus lib.5. Geographic cap.13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mantyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, supra utrosque Mardos.* Habitatores Pekodi]*i. partis Assyriæ inferioris, quà Cyrus transvexit in Babyloniā: sic autem videtur dicta hæc Assyriæ pars, hic & Jechezk.23.23. eò quòd summa illic præfectura fuisset regni Assyriorum, & in ea Nineve eversa jam eo tempore.* Post eos]*i. postquam istos Assyriæ tractus occupaveris, tum omnia ferro & flamma consumito: similes loquutiones vide Deut.24.20.& 1.Schem.21.10.* 23 Quomodo]*occupatio, qua populum Cyrúmque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis sequentibus; tum ad Babyloniam ipsam, ver.24. tum ad Medos & Persas, sequentibus.* 24 Laqueum tetendi]*allegoria venustissima, quâ Deus potentissimum illum malleum ostendit sibi non ampliùs fore quàm bubalum, ex ver.27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam sibi comparata esse docet, seq. versu.* 26 Ab extremo]*i. etiam gentes longinquissimæ.* 28 Vox fugientium]*q.d. non supere-*

Mmmm 2

superfuerunt alii, quàm ii quos Deus misericordia sua servaverit ad celebrandum in Ecclesia nomen suum: ut Jeschabh.45.24.& seq. Templi] i. quam ultionem sumpserit pro salute Ecclesiæ suæ. 31 Ecce me] apostrophe ad Babylonium, ut cœperat suprà ver.24. 33 Sic ait] tertia pars prophetiæ, ut diximus in vers.1. confirmatio præcedentis narrationis, primùm a potentia Dei; cujus causæ, instrumenta, operarii, administriq; judiciorum, atque effecta describuntur, usque ad ver.14.seq.capitis; deinde a juramento, vers.14. & sequentibus. 34 Vt quietam] causæ sive fines judicii ponuntur duo: unus, liberatio & tranquillitas Ecclesiæ; alter, Babyloniorum supplicium: quæ per ὕστερον deinceps explicantur. 35 Gladius] ἐργασία finis qui posteriore loco dictus est, usque ad ver.5.cap.seq. 36 Mendaces] i. astrologos & magos, quorũ triplex quidẽ disciplina erat, ut ait Plinius, sed numerus infinitus. 37 In equos ejus] i. militarẽ apparatum totum, de quo Herodotus lib.1. Ut sint velut fœm.] prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commisissent: ex quo tempore delituerunt Babylone, donec occupata est. Thesauros] non auri & argenti tantum, sed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant. 38 Siccitas] ut infrà 51.32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot.lib.1. Quia terra] id est, quia deos colunt hujusmodi qui se ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos. Terricula] vide 1.Schem. 31.9. Insanè agunt] ironia gravissima, per antithesin sapientum cũ factis & ritibus ac cæremoniis ipsorũ. 39 Idcirco] enarratio effectorum, ut diximus in versum 33. Fera cum ter.] vide Jeschabh.13.21. 41 Ecce] enarratio instrumentorum & operariorum Dei, ad finem usq; capitis; quæ deinde illustratur similitudine, 4. primis versibus capitis sequentis. Ab Aquilone] ut suprà ver.3. Reges] Darius Medus, & Cyrus Persa. 46 Audietur] videlicet sonus.

IN CAPUT LI.

1 Sic ait] exornatio præcedentis dicti per similitudinem venti & vintilatorum, ut diximus suprà in ver.41. Meditullium] periphrasis Babylonis, tanquam Reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium. Ventum corrump.] elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones adurunt segetes; ita judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & enervaturus sum: prout dixerat futuros velut fœminas, suprà 50.37. Ex quo alterum judicium consequitur, quòd ventilatores ipsos perdituri sint, sequente versu. 3 Contra eum] expositio præcedentis allegoriæ, qua Deus apertè mandat fieri judicatum suum, ut pronuntiaverat suprà 50.9. Eum qui tendit] periphrasis Babylonii omnibus gentibus infesti. 5 Quia non] ἐργασία finis prioris, qui positus est suprà 50.34. ex qua conficitur hortatio sequentis vers. Non viduatus est] id est, non desertus est planè; sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere; qua occasione isti criminum multorum rei effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei, ac proinde in ipsum peccantes gravissimè. Est autem hæc ἐργασία prioris membri, ὕστερον πρότερον, quod diximus suprà 50.34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad vers.11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus sequentibus. Plena est reatu] contra quam dixerat suprà 5.7. 6 Fugite] propositio consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & sibi caveat, ne particeps sit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoscat vindictas sui, & prædicet beneficium Dei, ver.9.& 10. Ne exscindamini] prohibentis verba, pro eo quod est, ne committatis ut exscindamini. 7 Poculum] vide suprà 25.15. Manu] id est, œconomia & dispensatione ejus. 8 Ejulate] elegans concessio ad quoscunque homines per hypothesin ἀδυνάτου, ut demonstratur seq.versu. Opobalsamum] vide Genes.37.25.& suprà 46.11. 9 Pertingit] id est, summum est: metaphora. 11 Purgate] apostrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver.6. Ultio templi] ut suprà 50.28. 13 O quæ habitas] id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem perlui Euphrate, & fossis amplissimis circumductam fuisse testantur veteres. 14 Jurat Jehova] secundus locus confirmationis, ut diximus suprà in vers.33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica descriptione majestatis Dei, usque ad vers.20. deinde narrationis argumentum (quod hic juramento sancitur) amplificatur pluribus, usque ad ver.41. Hominibus] hostium, Medorum, Persarumq; copiis. Celeusma] id est, epinicium devictis & proculcatis Babyloniis, ut suprà 25.30. 20 Cestra] amplificatio hæc primùm universè exponit quid sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babylonium non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat suprà vers.7. & quid Babylonio effectum iis sit docet, vers.24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem Cestra apud Julium Pollucem non quivis malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & res obvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hebrææ vocis significationem sequentia commonstrant, & ipsum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm κέστρον cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciant artifices, tesserasq;, & alia id genus; unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit. 25 Ecce me] hypotyposis, qua Deus venit ad amplificationem prænuntiati judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat, duobus alteris; formamq; explicat accuratissimè, ver.29.& tribus sequentibus; ac postremò dialogisticè Ecclesiam expostulantem consolatur severissimi judicii hujus prophetia, usque ad ver.41. Mons perditor] id est, Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in crassitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: testes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus. 26 Neque accipient ex te] id est, nunquam reparaberis ex opere redivivo, ut sequentia verba docent. 27 Attollite] apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei. Ararati] id est, Armeniæ majoris: ut Gen.8.4. Minni] i. Armeniæ minoris; quæ nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib.5.natur.hist.cap.12. Aschcenazi] vide Gen.10.3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utramque & minorem Asiam, synecdochicè notatam Aschcenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, testantur

tur omnes historię. Imperatorem] videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyriq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, instillationis & interpretationis Principem: sic Nachum.3.17. Pares] videlicet numero: ut suprà versiculo 14. 28 Reges Mediæ] id est, eos qui parent Medo. 29 Et commota] enarratio formę qua judicia sua præstiturus est Deus, ut diximus in vers.25. 30 Desinent] postquàm primo prælio fusi fuerint; ut annotavimus suprà 50.37. Potentia] quam nunc plenis buccis jactant. Accendent hostes] videlicet cùm intra oppidum perruperint. Vectes ejus] id est, tum singularium habitaculorum quæ modò nominavit vectes, tum portarum minorum; quibus maceria aggeri ad Euphratem intus conjuncta de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonem docet Herodotus lib.1. & ita postulat narrationis series.
31 Ab extre.] utraque videlicet, quà in oppidum influit, & quà effluit Euphrates in utrumq; oppidum.
32 Et ipsos] id est, accessus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum. Stagna] id est, non tantùm ipsum Euphratis alveum tanquam igne arefactum esse, sed etiam stagnantes rivos ex eo ductos intra oppidum; quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Persæ intrò venerunt. 33 Nam sic ait] transitio ætiologica ad dialogismum, de quo suprà 25. Hæc (inquit propheta) quæ modò dixi effatus est Deus, & jamq; res omnes ad hæc præstanda comparat, ut peritus agricola tempestivè aream solidat ad triturationem. Tempus messis] id est, quo messis quæ intrò comportata est per administros Dei triturabitur.
34 Ut vas inutile] id est, ut testam, ex qua marmoratum structores faciunt ad incrustandum & solidandum areæ solum. Hic autem versus & sequens continent expostulationem Ecclesiæ: cujus exempla apud Danijelem & Zecarjam extant. 36 Idcirco] responsum Dei ad antegressam expostulationem. Mare] id est, maximas aquas, ut Gen.1.10. vide suprà ver.31. & 32. 38 Rugient] videlicet Babylonii, celebrantes festum insolentissimè quo die capti sunt, Danijel.5. ut etiam annotat Herodotus. 39 Disponam] vide hæc apud Danijelem ibidem. Somno perpetuo] id est, dormitione mortis, ut Psaltes nominat Psal.13.4. 41 Quomodo caperetur] quarta pars, confutatio, ut diximus suprà 50.1. cujus loci sunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babyloniorum, versibus quatuor; alter, quo refellit metum & diffidentiam piorum, cosq; confirmat promissionibus, usque ad ver.50. Scheschac] vide suprà 25.26.
42 Quasi ascendat] responsio ad objectionem præcedentis versus. Ipsum mare] id est, Euphrates ipse inde a mari Persico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut suprà ver. 36.
44 Quod deglutit] id est, innumeras illas immanesq; oblationes quibus colitur, abripiam a templo ipsius: vide in historia Beli, & Herodotum lib.1. 45 Exite] alter locus confutationis, per apostrophen ad populum Dei. 46 Videte] ellipsis, de qua Gen.3.22. Anno uno] nimirum quo nuntius allatus est de instituta & suscepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Assyria moratus est importunitate vadorum; maximè ad Gyndem fluvium. Anno altero] nimirum cùm alterum ver illuxit, quo ineunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem. Dominatorem] Belschatzarem, qui eadem nocte trucidatus est qua fuit occupata Babylon, Danijel.5. 48 Cantabunt] hyperbole. 50 O qui evasistis] conclusio prophetiæ, qua Deus primùm suos hortatur ad fidem & obsequium, duobus versibus; deinde judicium in Babylonios eventurum summatim repetit, usque ad ver.59. 51 Erubescimus] q.d. pudeat vos Ecclesiam Dei incultam & desertam esse, a vobis adeo negligi, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde resipiscentiam vestram coram Deo & Ecclesia his verbis testatam facite, Ecclesiamq; sanctitate doctrinæ & vitæ a maledictis & malefactis adversariorum vindicate. 53 Altissimum] id est, muros & munitiones suas ampliùs confirmaret: vide suprà 25. 58 Latissimus] vide suprà 25. Altissimæ] videlicet proportioni latitudinis & altitudinis murorum respondentes. Hoc autem quando effectum sit, attigimus suprà 50.13. Laboraverint] videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint. 59 Verbum] jam sequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetię, ut diximus suprà 50.1. Menuchæ] qui tractus est in confinio Jehudæ & Danis, alibi Manachath dictus, aut etiam (quia tractus divisus erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menùchothæ; vide 1.Chron.2.52. 62 Dicito] oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè sacramentalis est.
64 Quamvis defatigentur] id est, quantumcunque laborem ad recolligendum se instaurandumq; consumpserint. Verba] præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minimè fuisse scriptum vel ex eo colligimus, quòd pertexit historiam usque ad regnum Evilmerodaci, totumq; tempus quo Rex Jehojacin supervixit; ac proinde statuimus ab aliquo viro Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse additum ad Jirmejæ scripta: ut scriptu Moschis factum est, Deut.34.

CAPUT LII.

Eodem est argumento cum 2.Reg.25.

2.Reg.25.

1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmeję e Libna:
2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.
3 Cùmque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie sua; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:
4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo, deimo die mensis, ut adveniēs Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ ipsius cōtra Jeruschalaima, castra facerent juxta ea; exstruentes contra ea propugnacula circumquaque.
5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.
6 Mense quarto, nono *die* mensis, cùm invaluisset fames in civitate; adeò ut non esset panis populo regionis;
7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egressi sunt e civitate noctu, via portæ inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obsidentibus circumquaque: & abiverunt via campestrium.

[a] Heb. *viri belli: sic deinceps.*

8 Sed persequentes copiæ Chaldæorum regem, assequuti sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis; cùm omnes copiç ejus dispersæ essent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Chamathæ: ubi [b] tulit *de eo sententias.

10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamq; omnes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm vinxisset eum numellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam; & posuit eum *in loco aliquo præfecturarum usque ad diem mortis ejus.

12 Deinde mense quinto, decimo die mensis, ipso decimo nono anno Regis Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ; *postquam venisset Nebuzar-adan præfectus satellitum, qui [c] ministrabat Regi Babyloniæ, Jeruschalaima,

13 Combussit domum Jehovæ, & domũ Regis, omnesque domos Jeruschalaimorum; id est, omnes domos magnatum combussit igne:

14 Et omnes muros Jeruschalaimorum circũquaq;, destruxerunt omnes copiæ Chaldæorũ quæ *erant* cum præfecto satellitum.

15 E tenuibus populi, id est, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum.

16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus satellitum, [d] qui essent vinitores & qui agricolæ.

17 Preterea columnas æreas quæ *erant* domui Jehovç, basesque, & lacum æneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldæi: deferentes totum æs eorum in Babyloniam:

18 Item ollas, & hamas, & instrumenta musica, craterasque & acerras, omniaq; instrumenta ærea quibus ministraverant acceperunt:

19 Etiámque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac scopulis; [e] quæcunque aurea, & quæcunque argentea accepit prçfectus satellitum:

20 Columnas duas, lacum unum, bovésque duodecim æreos qui *erant* sub basibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ; non fuit pondus æri eorum, omnium instrumentorum istorum.

21 Columnis autem istis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filum duodecim cubitorum circumdabat eam: densitas autem ejus quatuor digitorum, cava erat:

22 Cui imposita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius *quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronam circumquaque omnia ærea; & similia erant columnæ secundæ, cum malogranatis:

23 Erántque malogranata * nonaginta sex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.

24 Item cepit præfectus satellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephanjam Sacerdotem secundanum; ac tres custodes liminis.

25 E civitate verò cepit aulicum unũ qui fuerat præfectus bellatoribus, *cum septem viris ex [f] intimis Regis qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus qui exercitũ conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.

26 Hos ipsos captos Nebuzar-adan præfectus satellitũ, deduxit ad Regẽ Babyloniæ Riblam:

27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda a terra sua.

28 Hic est populus quem deportavit Nebucad-retzar; *anno septimo, Jehudæi ter mille viginti tres:

29 *Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jeruschalaimis animas octingentas triginta duas:

30 Anno *vicesimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum Jehudæos, animas septingentas quadraginta quinq;: omnes animç quater mille sexcẽtæ *sunt*.

31 Postea fuit trigesimo septimo anno a deportatione Jehojacinis Regis Jehudæ, duodecimo mense, vigesimo quinto die mensis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojacinis regis Jehudæ, educens eum e carcere:

32 Cum quo locutus est bonis *verbis*; & posuit solium ejus supra solium regum qui erant secum Babylone.

33 Et mutatis vestimentis carceris sui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ suæ:

34 Nam cibarium ejus cibarium juge dispositum fuit ei a rege Babyloniæ, [g] demensum diei cujusque in diem quemque; usq; ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

[c] Heb. *stabat coram facie: vide interpretationem. Deut. 10. 8. & 2. Reg. 25. 11.*

[d] Heb. *in vinitores & in agricolas.*

[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

1. Reg. 6. & 7.

1. Reg. 7. 15.

[f] Heb. *videntibus faciem Regis: ut 2. Reg. 25. 23.*

2. Reg. 25. 30

[g] Heb. *rem diei die suo.*

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domesticis ejus, per synecdochen quam sequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *id est, in certa aliqua custodia: nam certis præfectis pro ratione criminum custodiæ committi solent, ut apparet ex ipsa Jirmejæ historia suprà 37. & 38.* 12 Postquam venisset] *nam ingressus est die septimo Jeruschalaima, 2. Reg. 25. 11. deinde verò comparatis per biduum rebus, decimo die incepit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide 1. Reg. 7. 16.* 23 Nonaginta sex] *exceptis angularibus quatuor: quæ si comprehenderis, efficientur centena singulis ordinibus, 1. Reg. 7. 20. & 2. Chron. 4. 13. ut verbis sequentibus ostenditur.* 25 Cum septem] *id est, qui aulicus imperium in copias habens (quemadmodum etiam scriba cujus postea habetur mentio) comprehenditur numero horum septem intimorum Regis: quapropter ubi nominatim excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti, 2. Reg. 25. 22. ita hoc inclusivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum est, illud verò exclusivè.* 28 Anno septimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus est Jehojacin sive Jeconja: vide 2. Reg. 24. 16.* 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata sunt Jeruschalaima, & captus Tzidkija.* 30 Vicesimo tertio] *id est, quinto pòst anno quàm urbs capta fuerat: nam occasionem novam Judæi attulerunt suis illis motibus quos Jirmeja enarravit suprà 40. & sequentibus.*

LAMEN-

LAMENTATIONES Jirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Judæorum statu inde a morte Ioschijæ Regis, quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeia adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regniq; totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privataq; confitetur, omnes ad resipiscentiam, fidem, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & Regno Judææ tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus suis conqueritur; quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua: deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsarum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab eis illata Deum orat pro salute sua, earumq; excidio ad gloriam ipsius.

א 1* UOMODO desidet *solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ? amplissima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est a*tributaria?

ב 2 *Quomodo* b*planè flet noctu, & lachrymæ ejus descendunt in maxillas ejus, nullo eam cōsolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, c*effecti in eam inimici?

ג 3 *Quomodo* *migrat Jehuda præ afflictione & præ amplitudine servitutis, & ipsa residens in gentibus non invenit quietis locum? *quicunq; persequebantur eam, assequuntur eam* inter angustias?

ד 4 *Quomodo* *viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad solennitatem, omnes portæ ejus sunt desolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est sibi?

ה 5 *Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici ejus *tranquillè agunt, quia Jehova mœstitia afficit eam propter amplitudinem defectionum ejus: *parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: sunt principes ejus velut cervi non invenientes pascuum, abeuntes absque virtute coram persequente:

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum diebus afflictionis suæ & ploratuum suorū, omnes res suas desiderabiles, quæ adfuerant a diebus d priscis; cadente populo suo manu hostis, & nemine auxilium ferente sibi, cùm videntes eam hostes irrident *cessationes ejus.

ח 8 Peccatum e perpetravit urbs Jeruschalaimorum, propterea f* tanquam ex immunditia separata est: omnes qui honore afficiebant eam, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatem ejus; etiam ipsa gemit, postquam *aversa est retrorsum.

ט 9 *Immunditiæ suæ in fimbriis suis g mercedem *esse* nondum recordata, * descendit h mirabiliter, nemine consolante ipsam: respice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet se inimicus,

י 10 Manum suam pandat hostis ad omnes res desiderabiles ipsius: quòd videat gentes ingredi *sanctuarium suum ipsa cui præcepisti, ne adveniunto in congregationem tibi:

כ 11 Totus populus suus gemant quærentes panem, exponant res suas desiderabiles pro cibo, ad i reficiendum se: respice Jehova & intuere, me k vilipendi.

ל 12 *Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte *an sit dolor par dolori meo, qui factus est mihi: quam afficit Jehova mœrore die æstus iræ suæ.

מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea, *cui dominatur: pandit rete pedibus meis; *avertit me retrorsum, reddit me desolatam, toto die languidam.

נ 14 *Compactum est jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & ascendentibus super collum meum labefactat virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorum a quibus* non possum exsurgere.

ס 15 Conculcat omnes robustos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum ad frangēdum juvenes meos: *torcûlar calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

ע 16 Propter hæc ego fleo; m ex oculo meo, ex oculo meo descendit aqua; quia longè abest a me consolator qui reficiat me: sunt filii mei desolati, quia invalescit inimicus.

פ 17 Quamvis pandat Tzijon manus suas, nemo consolatur eam, *præcepit Jehova de Jahhakobo qui circumstant ipsum hostes ipsius esse: *effecta est urbs Jeruschalaimorum ut separata propter immunditiam inter illos.

צ 18 Justus *est* Jehova, eò quòd contra n præstitutum ejus rebellavi: audite quæso omnes populi, & aspicite dolorem meum, virginum mearum, & juvenū meorum abeuntium in captivitatem.

ק 19 Me inclamantem* amantes meos ipsi * fefellerunt, *Sacerdotes mei & seniores mei in

a Heb. *in tributum.*
b Heb. *flendo flet.*
c Heb. *sunt illi in inimicos.*
d Heb. *antiquitatis.*
e Heb. *peccavit.*
f Heb. *est in separatam propter immunditiam.*
g Heb. *finem.*
h Heb. *miraculis.*
i Heb. *restituendum animam: sic ver. 16. & 19.*
k Heb. *esse vilem.*
m Heb. *oculus meus, oculus meus descendit aquis: hypallage emphatica.*
n Heb. *cor.*

in ipsa civitate exspirarunt: cùm quæreret escā sibi qua reficerent seipsos.

ר 20 *Aspice Jehova, nam angustia est mihi, viscera mea *lutulenta facta sunt, versat se cor meum in medio mei, quia *omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus est planè mors.

* Heb. rebellando.

ש 21 Audientium me in gemitu esse nemo consolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te id facere: adduces *diem quem promulgasti, ut fint pares mihi.

ת 22 Veniat tota malitia eorum in conspectum tuum, & confice eis quemadmodum confecisti mihi propter omnes defectiones meas: nam amplissimi sunt gemitus mei, & cor meum languidissimum.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etsi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; sed multiplices quæ inde a Joschijæ temporibus coortæ sunt subinde usque ad excidium totius regni, ac firmè populi: non dubium est tamen (ut autor est Hhezra 2.Chro.35,25.) quin occasione mortis Joschijæ a Propheta fuerit conscriptus, & Ecclesiæ traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui priùs prophetias de excidio regni audiverat, & ipse prophetaverat per revelationes Dei) Joschijam a Necone occisum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut historia sacra ostendit; ex istis malorum gravissimorum primordiis lamentū conscripsit, quo tum res præsentes, tum etiam successuras alias comprehendit: ut præmonita Ecclesia tunc resipisceret, aut saltem futuræ Ecclesiæ Dei reliquiæ post ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterētur, sibi renuntiarent, Deum castè accederent, justitiam ejus prædicarent, & implorarent misericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conscriptum est, ut sequentia tria, ut de causis quas proposuimus in Psalmum 111.) summæ partes duæ: una est propositio malorum quibus Ecclesia obruta est, ver. 11. altera est contestatio adversus hostes Ecclesiæ, usque ad finem. Propositionis autem loci sunt tres: primus est quæstio ex præsentibus & impendentibus Ecclesiæ Judæorum calamitatibus, versib. quatuor: secundus est hypophora sive responsio, qua Ecclesia confitetur & statuit malorum suorum causam in peccatis suis, quatuor alteris; tertius est precatio, tribus.* Solitaria] *exhausta plurimùm civibus, amisso Rege optimo, qui regni quasi maritus est & popularium quasi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus est, mulcta imperata, canon indictus, & Jojakim Rex fiduciarius sive beneficiarius institutus, 2.Reg.23, & 24. & 2.Chron.36.* 2 Planè flet] *id est, tam acerba est calamitas, ut ne ipsum quidem tempus quietis in quiete possit transigere. Est autem pathetica gradatio, hoc versu; tum hîc, tum etiam in sequent. plurimis observanda.* 3 Migrat] *i. cives & incolæ regni sponte diffugiunt, pertæsi calamitatum & servitutis durissimæ qua regnum totum opprimitur.* Quicunq; perseq.] *i. finitimi, qui semper fuerunt Judæis hostes infensissimi.* Inter angustias] *videlicet quasi domesticas in regno; & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *i. cultus Dei desertus est & omnia luctifica: prosopopœia.* 5 Effecti sunt] *responsio ad præcedentem quæstionem lugubrem, ut diximus in ver.1. De hoc autem loquendi genere vide Deut.28.13. & 44.* Tranquillè agunt] *id est, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *i. nemini parcitur planè aut ætatis causa, aut sexus.* 7 Cessationes ejus] *cessare totum decorem illum qui nominatus est antè, nempe Principes, & omnes res desiderabiles.* 8 Tanquam ex immund.] *id est, quia peccavit in Deum spiritualem suum conjugem, Deus abjecit illam & separavit a se ex cæremonia legis, Levit.12. & 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Aversa est retr.] *id est, repulsam passa & separata a Deo.* 9 Immunditiæ suæ] *tertius locus propositionis, quo Ecclesia piorum primùm agnoscit justitiam Dei perstantis in judiciis suis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam suam; deinde precatur tum ab afflictione sua, tum ab insolentia hostium, tum denique a gloria Dei, tribus versibus.* Descendit] *i. decrescit, & tanquam dejicitur de arce decoris sui: nam viginti duobus annis a morte Joschijæ regnum Jehudæ totum labefactatum est.* 10 Sanctuarium] *id est, terram sanctam suam: ut Exod.15.17. sensus est, vidit eos potiri rerum omnium, quibus vel minimam administrationem in populo tuo non permiseras lege, Deut.23.3. & seq.* 12 Nihil ad vos] *secunda hæc pars capitis, qua Ecclesia gentes contestata se committit Deo, duos locos summatim continet: unus est contestationis & πάθους ad permovendam gentes, flectendumq; ad misericordiam, octo versibus; alter est precationis, ut Deus gentes immisericordes Ecclesiæ misertus vicissim puniat, tribus ultimis. Prioris autem loci summa argumenta sunt duo: unus est, non esse a gentibus, sed a Deo ipso calamitates Judæorum; ac proinde non posse illas jure sibi in hac causa quidquam assumere, versibus quatuor: alterum, potius debuisse gentes misereri afflictorum, conscientia judiciorum Dei æquè sibi impendentium, quàm miserias accumulare implorantibus misericordiam, quatuor alteris: quæ duo summatim in principio hujus versus proponuntur. quasi dicat, statuitis quidem cum animis vestris hæc nihil vos attinere; sed tamen, si sapitis, attendite penitius, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm existimatis.* An sit dolor] *quasi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus esse, sed flagellum Dei; ut exponunt tres sequentes versus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id est, cujus Dominus est & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipsi tribuitis.* Avertit me] *id est, depellit me & dejicit a se in terrā, ut dicitur infrà 2.1.* 14 Compactum est] *secunda allegoria a comparatione jumenti subjugi: defectiones meæ (inquit) sunt tanquam lora & vimina; hanc materiam assumit Deus, compingit, contorquet tanquam vieta vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut infirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui similis est Jeschahh.63.3.* 17 Præcepit Jehova] *quasi dicat, idque justo judicio Dei, qui solus bene utitur malis.* Effecta est] *id est, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta est, suprà versu 8.* 19 Amantes meos] *id est, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commissa: atq; hi deinde per epexegesin nominantur.* Fefellerunt] *id est, non præstiterunt expectationem meam: nam tantum absuit ut mihi possent prospicere, ut ne sibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id est, curatores rei Ecclesiasticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum consiliis oportet stare rempublicam.* 20 Aspice] *oratio bimembris, ut diximus in vers.12. pro salute Ecclesiæ, & adversariorum excidio.* Lutulenta] *id est, ut mare procellosum æstuant, fluctuantq; tanquam si vehementissimis fluctibus*

bus lutum excitarent : *synecdoche allegorica elegantissima, cui similem, etsi vario sensu, vide Jeschahh.* 57. 24. *Hoc enim amplius est quàm si diceretur, fluctuant, aut strepuunt, ut alibi in scriptura legitur : sic infrà* 2. 11. 21 Diem quem prom.] *nimirum prædictionibus Prophetarum adversus gentes : cujusmodi apud Jeschahhjam & Jirmejam habentur multa.*

CAPUT II.

PROPHETA lamentum facit de everso populo, regno, cultu Dei, & regione tota : ac propterea commiserationem suam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat : Judæosq; tandem instituit quomodo sint imploraturi Dei misericordiam.

א 1 QUOMODO [a] densa obtegit nube iræ suæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit e cœlis in terram ornatum Jisraëlis; ac non recordatur scabelli pedum suorum die iræ suæ?

a Heb. *obnubilat ira sua.*

ב 2 *Quomodo* absorbet Dominus non utens clementia omnia habitacula Jahhakobi, destruit excandescentia sua munitiones filiæ Jehudæ, [b] deturbans in terram : [c] ut prophanum abjicit regnum cum principibus ipsius?

b Heb. *facit ut pertingat.*
c Heb. *prophanat.*

ג 3 *Quomodo* succidit æstu iræ totum cornu Jisraëlis, adducens retrorsum dexteram suam [d] ne obsistat inimico; & exardescens in Jahhakobum, ut ignis [e] inflammatus consumens circumquaque?

d Heb. *a facie inimici.*
e Heb. *flammæ.*

ד 4 *Quomodo* tendit arcum suum velut inimicus, constitutus dextera sua velut hostis, ut interficiat omnes desiderabiles oculo : in tentorio filię Tzijonis effundit, ut ignem, æstum suum?

ה 5 *Quomodo* est Dominus similis inimico, absorbet Jisraëlem, absorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus : & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœstitię?

ו 6 Et vi abripit ut horti sepem suam, perdit locum conventus sui; prorsus obliviscitur Jehova *habendi* Tzijone conventus, & sabbathi, ac spernit indignatione irę suæ Regem & Sacerdotem?

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare suum, detestatur sanctuarium suum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, ut die conventus?

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filię Tzijonis, extendit regulam, non retrahit manum suam quin absorbeat; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter languescentibus?

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus : Rex ejus & Principes ejus sunt inter gentes sine lege, etiam Prophetæ ejus; [f] non habent præsentem visionem a Jehova?

f Heb. *non inveniunt: sic infrà ver.* 16.

י 10 *Quomodo* sedentes humi conticescunt seniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti suo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput suum virgines Jeruschalaimorum?

כ 11 Deficiunt lachrymis oculi mei, lutulenta fiunt viscera mea, effunditur in terram jecur meum propter contritionem filiæ populi mei; dum obruitur infans & lactens in plateis urbis,

ל 12 Matribus suis dicentes, ubi est frumentũ & vinum? dum obruunt se se similes confosso in plateis civitatis, dum effundit sese anima eorum in sinum matrum suarum.

מ 13 Quod testimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruschalaimorũ? quid æquarem tibi ut consoler te, ô virgo filia Tzijonis? nam magna est velut maris contritio tua, quis curaturus esset te?

נ 14 Prophetæ tui vident tibi vanum & insulsum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: sed vident tibi onerosas prophetias [g] rerum vanarum & ad depulsionem spectantium.

g Heb. *vani & depulsionum.*

ס 15 Plaudunt super te manus suas omnes [h] viatores, sibilant & movent caput suum contra filiam Jeruschalaimorum: hæccine, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

h Heb. *transeuntes via: ut suprà* 1. 12.

פ 16 Dilatant contra te os suum omnes inimici tui, sibilant & frendunt dentibus suis dicentes, absorbuimus : utique hic dies ille est quem expectabamus, præsentem habemus, [i] fruimur.

i Heb. *videmus.*

ע 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit sermonem suum quem præceperat a diebus [k] priscis, destruit nõn utens clementia : & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hostium tuorum.

k Heb. *antiquitatis : ut suprà* 1. 7.

צ 18 Clamat cor istorum contra Dominum: ô mure filiæ Tzijonis, fac ut descendant tanquã torrens lachrymę interdiu ac noctu, ne permittas intermissionem tibi, ne desistat pupilla oculi tui.

ק 19 Surge, vociferare de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

ר 20 Respice Jehova & intuère quibus opereris ita: comederéne mulieres fructum suum, parvulos palmares? interficiéne in sanctuario Domini Sacerdotem & Prophetam?

ש 21 Jacent humi in vicis puer ut senex, virgines meę ut juvenes mei cadunt gladio : interficis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

ת 22 Convocas quasi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque est die iræ Jehovæ qui evadat aut superstes *maneat*: quos palmis gestabam & educabam, hos inimicus meus consumit.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *hujus capitis duæ sunt in universum partes : prior est expostulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem versibus; altera est documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem usque. Expostulationis autem membra sunt tria: primùm enim conqueruntur Judæi de calamitatibus totius regni a Deo importatis, versibus quatuor seq. secundo de cultu ipsius dejecto, versibus duobus; ac postremo de ipsa metropoli, in* qua

qua stabant regnum Davidis & cultus Dei, tribus versibus; quæ omnia proleptice hoc ver. continentur, & per ὑστέρωσιν deinceps exornantur. Densa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antithesin nubis gloriæ, quæ prius apparuit Jeruschalaimis in dedicatione templi, Reg. 8.10. & præsentium calamitatum, quæ cum densa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Absorbet] *id est, tollit momento funditus, tanquam absorberet: nam hæc omnia figuratè tribuntur Deo.* 3 Cornu] *vide 1. Schem. 2.1.* 6 Vi abripit] *sic Psalm. 8.13. & 89.41. & Jeschahh. 5.5.* Habendi Tzijo.] *ex promissione & lege ipsius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7 Ut die con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniversariæ solennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut evertatur funditus & æquetur solo: sic 2. Reg. 21.13. & Jeschahh. 24.11. quod confirmant sequentia.* Languescentibus] *ac proinde ad ruinam luctuosam, veluti mortem, spectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id est, legibus gentium constricti, & publico ordine Ecclesiæ, legisq; & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publicè in Judæa personaverant.* 11 Deficiunt] *secunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Ecclesiæ laboranti) tria membra continet: primum est quoddam veluti exordium a commiseratione, duobus versibus; secundum est exaggeratio mali, usque ad ver. 18. tertium est consilium conversionis ad Deum & orationis, quinque versibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide suprà 1.20.* Jecur meum] *id est, sanguis e jecore diffugit, velut profusus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circumstantiis. quasi dicat, dum omnes pereunt miserrimè, ac ne parvulis quidem (quorum miserabilior conditio est) consulitur.* 13 Quod testimonium] *transitio ad secundum membrum, commiserationem δι' ἀπορίας, id est, per dubitationem, quæ in animorum permotionibus est vehementissima. Continet autem hæc commiseratio duplicem exaggerationem: primùm quòd nullum malum cum hoc comparari potest, hoc ver. deinde quòd nusquam apparet spes boni tanquam media tempestate in alto versantibus, neque ab ipsis, sequen. ver. neque ab exteris, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id est, qui modò prophetant tibi: nam hoc crimen suis temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23.9. & sequentibus, ubi habetur plenissima hujus versus interpretatio.* 15 Plaudunt] *sic Ijobi 27.23.* Sibilant] *sic 1. Reg. 9.8.* Movent caput] *sic 2. Reg. 19.21.* Perfectam pulchr.] *ut Psalm. 50.2.* 16 Dilatant] *ut Psalm. 22.14.* Frendunt] *ut Ijobi 16.9.* 18 Clamant] *consilium Prophetæ, ut diximus in vers. 11. cujus partes sunt duæ: una, qua propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus versibus; deinde formulam orationis præscribit, tribus. Argumenta autem sunt hæc, blasphemia adversariorum, principio hujus ver. & resipiscentia Judæorum, cujus forma duobus his versibus ostenditur per prosopopœiam.* Contra Dominum] *id est, non contra te, sed contra Dominum sunt istorum blasphemiæ: ut 2. Reg. 19.22.* 19 De nocte] *id est, indesinenter. palàm, ex animo toto, omnibus signis & modis miseriam tuam expone Domino.* 20 Respice Jehova] *propositio summa precationis, cujus ἐργασία habetur versibus duobus sequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio est ad captandam misericordiam a natura, ætate, & ordine personarum: nam a natura est alienissimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares sunt, misericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus causa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num. 16. & 26.*

CAPUT III.

Ecclesia Judæorum de malis gravissimis a Deo immissis expostulat: & certamina spiritualia sua exponens, declarat se fide certa in Deum ex rebus ipsis præsentibus, antecedentibus exemplis, natura & promissis Dei in spe salutis vivere: ac postremò confitens peccata sua, & pœnas præsentes amplificans, Deum supplicat pro salute sua & adversariorum exitio.

א 1 EGO vir ille sum *qui* [a] experitur afflictionem, virga excandescentiæ illius.

2 Me ducit & agit tenebris, non autè luce:

3 Tantùm mihi adversans, obvertit manum suam toto die:

ב 4 Terit carnem meam & cutem meam, confringit ossa mea:

5 Extruit contra me, & cingit cicuta & molestia:

6 In tenebrosis locis collocat me, ut mortuos [b] olim.

ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.

8 Etiam cùm clamo & vociferor, obstruit orationi meę:

9 Sepit vias meas cæso lapide, semitas meas pervertit.

ד 10 Ursus insidians est mihi, leo in latibulis.

11 Vias meas vagas efficit & discerpit me, reddit me desolatum.

12 Tendens arcum suum statuit me sagittæ suæ ut scopum,

ה 13 Immittit in renes meos [c] tela pharetræ suæ.

14 Sum risui cum toto populo meo, modulatio istorum toto die.

15 Satiat me [d] summa amaritudine, inebriat me absinthio:

ו 16 Et comminuit in scrupis dentes meos, deprimit me in cinere.

17 Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus sim boni,

18 Et dixerim, periit robur meum, & spes mea a Jehova.

ז 19 Recordando afflictionis meæ, & ploratus mei, absinthii & cicutæ,

20 [e] Planè *inquam* recordando, meditatur apud me anima mea:

21 Hoc revoco in [f] animum meum, *ac* propterea spero;

ח 22 [g] Summæ benignitatis est Jehovæ quòd non sumus absumpti, quòd non finiuntur miserationes ejus,

23 Novæ sunt singulis matutinis, amplissima fides tua.

24 Pars mea Jehova est, inquit anima mea; propterea spero in eo.

ט 25 Bonus est Jehova expectantibus ipsum, animæ requirenti ipsum.

26 Bene est & speranti & acquiescenti in salute Jehovæ.

27 Bene est viro huic, cùm tulerit jugum in pueritia sua;

[a] Heb. *videt.*
[b] Heb. *seculi.*
[c] Heb. *filios, id est, prodeuntes e pharetra.*
[d] Heb. *amaritudinibus.*
[e] Heb. *recordando recordatur.*
[f] Heb. *cor: sic deinceps.*
[g] Heb. *benignitatum.*

28 Qui

28 Qui sedens solitarius acquiescit, quòd imposuerit ipsi *Deus*;
29 *Qui* indit pulveri os suum *dicens*, forte est expectatio,
30 Præbet percutienti se genam, satiatur opprobrio.
31 Nam non rejicit in seculum Dominus;
32 Sed cùm afficit mœstitia, etiam miseretur pro amplitudine benignitatum suarum:
33 Non enim affligit ex animo suo, mœstitiaque afficit filios viri,
34 Conterere sub pedibus suis omnes vinctos terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie superioris,
36 Pervertere hominem in causa sua, Dominus non [h] probat.
37 Ecquo dicente existit aliquid, *si* Dominus non præceperit?
38 Ex ore Excelsi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?
39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter [k] pœnas peccatorum suorum?
40 Perscrutemur vias nostras, & pervestigemus; atque revertamur usque ad Jehovam.
41 Attollamus animum nostrum cum manibus ad Deum fortem in cœlis, *dicentes*,
42 Nos defecimus & rebellavimus, tu non condonas.
43 Obtegis ira & persequeris nos, interficis, non uteris clementia:
44 Obtegis nube te, ne pertranseat oratio:
45 Purgamentum & rejectamentum statuis nos in medio istorum populorum:
46 Dilatant contra nos os suum omnes inimici nostri:
47 Pavor & fovea adest nobis, vastatio, & contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus, propter contritionem filiæ populi mei:
49 Oculus meus defluit nec desistit, ex eo quòd nullæ sint intermissiones,
50 Donec prospiciat & videat Jehova e cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meę.
52 [m] Omnino venantur me, tanquam aviculam, inimici mei immeritò:
53 Exscindentes *dejiciunt* in foveam vitam meam, & projiciunt lapides in me.
54 Exundantibus aquis supra caput meum dico, succisus sum.
55 Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea infima.
56 Vocem meam exaudivisti; ne occultes aurem tuam, ad respirationem meam, in vociferatione mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te, dicebas, ne timeto:
58 Agens, Domine, causas animæ meæ, vindicabas vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perversitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.
60 Vides totam ultionem istorum, omnes cogitationes istorum contra me:
61 Audis probrum istorum, ô Jehova, omnes cogitationes istorum adversus me,
62 Sermones insurgentium in me, & meditationem istorum adversus me toto die.
63 Sedere istorum & surgere istorum intuêre, me esse modulationem istorum.
64 Redde eis retributionem, Jehova, secundum opus manuum ipsorum.
65 Adhibe his protectionem animi *tui*, istis execrationem tuam:
66 Persequere ira & perde eos, ne sint sub cœlis Jehovę.

[h] Heb. *videt: ut Deut. 12. 13.*
[i] Heb. *mala*
[k] Heb. *peccata: nomēa: ut Gen. 4. 13.*
[l] Heb. *descendit.*
[m] Heb. *venando.*
[n] Heb. *cisterna infimorum locorum: ut Psal. 88. 7.*
[o] Heb. *meam.*

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in universum partes præcipuæ sunt tres: expostulatio de perpessionibus gravissimis quæ Judæis obvenerunt, ver. 18. deinde narratio spiritualium certaminum & felicis victoriæ quam reportat pius animus ex certaminibus per fidem, usq; ad ver. 42. postremò oratio piorum ex certaminibus suis fide emergentium, ad finem usq;. Est autem tota expostulatio figurata, scatens allegoriis: in qua totus populus Judæorum specie unius hominis narrat perpessiones suas.* Illius] *videlicet Dei, ut docent sequentia.* 2 Tenebris] *nempe densissimarum afflictionum, ac omni prosperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id est, hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id est, obsidet me circumquaque, & circumvenit molestiis amarissimis, tanquam militibus oppugnantibus me.* 9 Cæso lapide] *id est, infractis & inexsuperabilibus impedimentis.* 11 Discerpit] *ut ovem vagam ursus aut leo, cujus meminit superiore versu.* 14 Istorum] *hostium.* 16 Et comminuit] *id est, tanta vi deturbat me ac prosternit in terram; ut elisi dentes comminuantur scrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apostrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expostulationem, & transitum comparans ad secundam partem.* 18 Et dixerim] *id est, propè in abyssum desperationis corruerim.* 19 Recor.] *secunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorum, tribus versibus, deinde victoriam, usque ad ver. 40. ac postremò hortatione concluditur, ver. 40. & 41* Absinthii &] *ut sup. ver. 5. & 15.* 22 Summæ beni.] *nobilissima hæc victoriæ prædicatio exponitur per ethopœiam, cujus argumenta omnino sunt quatuor: primùm est conscientia benignitatis Dei ab experientia ipsa in mediis malis, his trib. versib. secundum est exemplorum gratiæ Dei erga homines humiles fide perferentes mala, usque ad ver. 31. tertium est naturæ Dei & gratiosæ erga suos, vers. 31. & duob. seq. & alienæ ab injustitia adversariorum tyrannica, inde ad vers. 37. quartum est omnipotentię Dei, quę alterum est fulcrum fidei nostræ, sine qua nihil fit, & per quam quicquid nobis fit mali justè fit propter peccata nostra, usque ad vers. 40. Conscientia porrò benignitatis Dei ex repræsente confirmatur, hoc modo: tanta est peccatorum nostrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut si summo jure ageretur, jam millies actum esset de nobis infirmissimis homuncionibus: atqui servamur a peccatis & in mediis pœnis nostris: hoc ergo non virtutis nostræ est, sed infinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivimus, ut Jeschahh. 1. 9.* Quòd non finni.] *id est, perstant erga nos.* 23 Fides tua] *id est, promissorum tuorum ex fœdere constantia & veritas.* 25 Bonus est] *secundum argumentum, ut diximus in versum 22.* 27 Jugum] *videlicet crucis a Deo impositæ, ut dicitur seq versu.* 29 Indit pulveri] *id est, habens reverentiam Deo & prostratus in terram conticescit, ut loquitur Apostolus 1. Corinth. 14. 25.* Fortè] *sic excludi solet in scripturis diffidentia, ut Jehoschu. 14. 12.* 31 Nam non] *tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in ver. 22.* 33 Ex animo] *quasi dicat, contra animum suum, & quodammodo invitus facit Pater miserationum ut affligat suos.*

suos. 37 Ecquo] *quartum ethopœiæ argumentum, ut vers. 22. observavimus.* 40 Perscrutemur] *hortatio, ut diximus vers. 22. ad tertiam capitis partem μεταβατικὴ.* 42 Nos defecimus] *tertia hæc pars, oratio Ecclesiæ, continet primùm confessionem peccati, hoc vers. cum amplissima expostulatione malorum ex peccatis advenientium, usq. ad ver. 55. deinde verò postulata salutis ad populum Dei perventuræ, & judiciorum in adversarios, ad finem usq.* Tu non condon.] *id est, ac proinde jam nos flagellas defectionum nostrarum & rebellionum nomine.* 44 Obtegis nube] *ut suprà ver. 8.* 45 Purgamentum] *i. quod veteres Latini dicebant exverras, sic 1. Corin. 4. 13.* 50 Prospiciat] *id est, opere demonstret se prospicere: humanitus dictum.* 54 Exundantibus aquis] *ut Psal. 124. 4. & 5.* 55 Invoco] *secundum orationis membrum comprehendit postulata duo suis causis conjuncta: unum est, salus piorum tum propter fidem & antegressam beneficiorum Dei experientiam, hoc vers. & trib. seq. tum propter inimicorum perversitatem, ver. 59. alterum est exciduum & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, sermonum, & factorum, cujus illi sunt rei coram Deo, usque ad vers. 65. quæ duo summatim repetuntur, duobus reliquis versibus.* 63 Modulationem] *ut suprà vers. 14.* 64 Redde eis] *ut Psal. 28. 4. & 94. 2.* 65 Protectionem] *id est, defensionem illam, quam tu ex animo soles adhibere ad servandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, suprà ver. 33.* 66 Cœlis Jehovæ] *amplificatio per antithesin insolentissimæ hostium arrogantiæ; qui non modò terram, sed ipsum quoque cœlum (cujus aërem vivis omnibus communem esse natura docet) sui juris esse confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cœli & terræ constituit Dominus.*

CAPUT IIII.

PROPHETA Ecclesiæ & populi mala deplorans verbis amplissimis, causam eorum narrat positam esse in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipsorum præterita & præsentem vanitatem obfirmationemq. exarserit: ac postremò adversarius exitium, piis liberationem suo tempore venturam prænuntiat.

א 1 'QUOMODO ' obscuratur aurum, mutatur insigne aurum præstantissimum: 'diffunduntur lapides sanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretiosissimi, qui taxandi essent auro purgatissimo; quomodo reputantur pro utribus testaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactant catulos suos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* est similis ululis in deserto?

a Heb. exuũt: translatum à mulieribus lactantibus.

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato ipsius præ siti, parvulis ipsis petentibus panem qui partiatur nemo est?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* desolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino 'amplexantur stercora?

ו 6 Et 'major est [b] pœna filiæ populi mei 'supplicio Sedomi: quo everso quasi momento non manserunt in eo 'manus?

b Heb. iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut suprà 3. 39.

ז 7 'Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorum:

ח 8 *Quomodo* obscurior est nigredine forma eorum, non agnoscuntur in vicis: concreta est cutis eorum cum osse ipsorum, aret, est similis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confossi gladio, quàm confossi fame: *melius* ' qui perfluunt transfixi, [d] quàm destituti proventibus agri?

c Heb. meliores sunt.

d Heb. à proventibus: elliptica locutio.

י 10 *Quomodo* manus mulierum 'misericordium coquunt natos ipsarum; sunt alimento ipsis in contritione filiæ populi mei?

כ 11 'Consũmat Jehova æstum suum, effundit æstuantem iram suam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non credidissent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingressurum esse hostem & inimicum in portas *urbis* Jeruschalaimorum.

מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus sanguinem justorum:

נ 14 '*Quia* evagantur 'cæci per vicos, contaminantur sanguine; 'quem non possunt quin tangant vestimentis suis:

ס 15 Recedite impurus *quisque*, proclamant 'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia penna utuntur etiam evagantes: dicunt 'in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

פ 16 'Quos irata facies Jehovæ dispertita est, quos non est intuitura amplius; *quorum hostes* [d] rationem Sacerdotum non habent senibus non faciunt gratiam.

d Heb. faciem Sacerdotum nõ suscipiunt

ע 17 '*Et* adhuc nos, oculi nostri consumuntur [e] desiderio auxilii nostri [f] vanissimi: speculatione nostra speculamur versus Gentem non servaturam.

e Heb. ad auxiliũ: ut Psal. 119. 81. 82.

f Heb. vanitatem.

צ 18 'Venantur gressus nostros, ne eamus per plateas nostras: appropinquat finis noster, implentur dies nostri, imò advenit finis noster.

ק 19 Leviores sunt qui persequuntur nos aquilis cœli: 'in ipsis montibus insectantur nos, in ipso deserto insidiantur nobis.

ר 20 'Spiramentum narium nostrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis istorum: de quo dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ habitas in terra 'Hhutzi: etiam ad te transiturum est 'poculum, inebriabis te, & 'nudabis te.

ת 22 'Consumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, 'deportabit propter peccata tua.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis summæ partes sunt tres: prima est erotematica expostulatio de rebus omnibus divinis & humanis eversis, sæviente gladio & fame, usq. ad vers. 11. secunda est ὑποφορὰ, causas & rationes calamitatum illarum explicans, usq. ad vers. 21. tertia est denuntiatio judicii hostibus eventuri, & salutis Ecclesiæ, duobus ultimis.* Obscuratur] *id est, res pretiosæ ministrantis sacris exolescunt, tanquam si res claræ nitorem suum amitterent.* Diffunduntur] *id est, abrepti è loco sacro ab impurissimis hostibus, & pro-*

& profusè usurpantur, & nefariè disjiciuntur, perinde ac si res nihili essent: sic in sequentibus. 3 Etiam phoce] *amplificatio calamitatis gravissimæ a comparatione animantum: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad littus accedentes fœtus suos educant mammis, & locum receptus habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus verò populi mulieres tantùm abest ut liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contrà omnibus odio sint (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoque parvuli, ab omnibus infestentur, & ipsæ alendi partus suos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cùm non omnium reptilium sint mammæ, neque aquaticorum sint ii quos Propheta vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plini. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Nam draconibus accommodari non potest, cùm volucrium solus vespertilio mammas habeat: serpentium terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc ad marinum istud genus referri debent.* 5 Amplexantur sterc.] *id est, in fimetis victum quæritant præ inopia.* 6 Major est] *hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur.* Supplicio Sed.] *de quo Gene. 19.* Manus] *videlicet quæ diutius affligerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris.* 7 Puriores] *amplificatio calamitatis a constitutione Neziræorum, per antitheses hyperbolicas.* 9 Qui perfluunt] *id est, quorum sanguis effunditur.* 10 Misericordium] *id est, quæ a natura ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2. Reg. 6.26.* 11 Consummat] ὑποφορὰ, *ut diximus in ver. 1. qua Propheta respondet ærumnas istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnant atque ulciscuntur, usque ad ver. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versib.* 13 Prophetarum] *ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14.* 14 Quia evagan.] *exegesis præcedentis dicti: de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiusque populi, duobus versibus.* Cæci] *ut Jeschahh 42.18. & seq.* Quem non poss.] *prout narratur de temporibus Menaschis, 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum est quod scribitur 2. Reg. 24.2 & 5. & 11 & 25.2.* 15 Eis] *id est, justis, quorum sanguis effundebatur, ut meminit ver. 13.* Quia penna utun.] *id est, quia non ambulant, non currunt; sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos.* In gentibus] *id est, Judæis qui jam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi affuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28.2. & seq.* 16 Quos irata fac.] *exaggeratio falsæ illorum prophetiæ quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum: certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturam: hostes verò nulla autoritas, aut reverentia deterrere potest a captivis detinendis, quos sibi Deus tradidit.* 17 Et adhuc] *secundus peccatorum gradus, obstinatio: quòd videlicet Judæi Deo infenso & potientibus rerum hostibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorumque copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regi suo, quasi non potuisset sibi regnum illud Davidis temporarium eripi, versi. 4.* 18 Venantur] *nimirum exstructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis observabantur: 2. Reg. 25.4.* 19 In ipsis montibus] *id est, omnibus ex partibus sunt deprehensuri nos: vide 2. Reg. 25.8.* 20 Spiramentum] *id est, Rex noster e posteritate Davidis, quo freti saltem nobis datur aliqua interspirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam præfidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam si purè & per se ipsum fuisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas.* In umbra ejus] *id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne deficiscamur aut exarescamus, velut æstu, malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujusmodi est Danijel. 4.12.* 21 Gaude] *tertia pars, ut diximus in ver. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam.* Filia Edomi] *id est, inimici omnes, synecdochicè: qui duabus gentibus hîc exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæa & Syria sitis: vide Jirmejæ 49.7.* Hhutzi] *vide Gene. 10.23.* Poculum] *vide Jirmejæ 25. 15. & seq.* Nudabis te] *nimirum dementata potu quem præbiturus est dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Nœacho, Genes. 9.12.* 22 Consumpta] *id est, exactis annis septuaginta, quibus statuit Deus non intueri te, suprà ver. 16.* Deportabit] *ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut passivum illius Nachum. 2.7.*

CAPUT V.

Ecclesia Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de suppliciis, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: iram Dei porrò deprecatur, & implorat misericordiam.

1 RECORDARE Jehova quid sit nobis, intuere & aspice opprobrium nostrum.

2 Possessio nostra aversa est ad extraneos, domus nostræ ad alienigenas.

3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ tanquam viduæ.

4 Aquas nostras pecunia bibimus, ligna nostra pretio obveniunt.

5 *Ab* incumbentibus collo nostro persequutionem patimur; laboramus, non permittitur quies nobis.

6 Ægyptio porrigimus manum, Assyrio ut satiemur pane.

7 Patres nostri peccaverunt & non supersunt: nos verò [a] pœnas eorum ferimus.

8 Servi dominantur in nos, asserente nemine e manu illorum.

9 [b] Periculo vitæ nostræ afferimus panem nostrum, propter gladium deserti.

10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, propter presteres famis.

11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in civitatibus Jehudæ.

12 Principes manu istorum suspenduntur, facies senum non afficiuntur honore.

13 Juvenes ad molendum portant, & pueri ad ligna corruunt.

14 Senes e porta cessant, juvenes a modulatione sua.

[a] Heb *peccata, ut suprà 3.39.*
[b] Heb. *pro anima nostra: ut 2. Schem. 23.17. & 1. Chr. 11.19.*

15 Ces-

15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster.
16 Cadit *corona capitis nostri; væ jam nobis quòd peccaverimus.
17 *Propter hoc est languidum cor nostrum, propter hæc *obtenebrati sunt oculi nostri:
18 Propter montem Tzijonis qui desolatus est, per quem *vulpes eunt liberè.
19 *Tu Jehova *in seculum manes, solium tuum in [c] unamquamque generationem.
20 Quare *in æternum oblivisceréris nostri, derelinqueres nos [d] quàm diu longa erunt tempora?
21 *Restitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies nostros, ut [e] priscis *diebus*.
22 *Nam an omnino sperneres nos, effervesceres contra nos *admodum?

Psal.102.13

[c] Heb. *generationem & generationem*
[d] Heb. *in longitudinem dierum: ut Psal.23.6.*
[e] Heb. *antiquitatis: ut suprà 1.7. & 2.17.*

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Postremum hoc caput libellum oratione terminat, cujus membra sunt tria: primum patheca expostulatio, usque ad ver.16. secundum, confessio peccatorum & promerita pœnæ, usque ad 19. tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Dicuntur autem hęc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpè dictum est.* 4 Pecunia bib.] *id est, utcunque juris nostri sint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id est, inimicis insolentibus, quibus non satis est quòd insident nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nisi etiam indesinenter exagitent; quod ne suis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hosche. 11.4.* 6 Porrigimus man.] *id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentum pro officiis nostris consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alienos, & miserrimè victum quærere.* 7 Patres nostri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut sup. 4.6. & 9. Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris, quàm agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos verò eo sumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellimur, quibus foret jucundius semel emori quàm vitam invitam vivere.* 8 Servi] *i. non tantùm imperia a Dominis, sed etiam a conservis sordidissimis ferre cogimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium.* 9 Gladium deserti] *id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche.* 10 Presteres famis] *id est, famem vehementissimam, qua tanquam prestere exagitamur omnes atque consumimur.* 13 Ad molendum] *id est, ad officium quodque abjectissimum: vide Exod. 11.5. & 12.29.* Pueri] *i. a minimis & infirmissimis exiguntur ministeria supra ipsorum vires: adeò sæva est barbaries in hostibus nostris.* 14 E porta] *id est, a judiciis & consessu forensi: vide Gene. 34.20.* 16 Corona capitis] *i. omnis gloria nostra; tantummodò sumus probro. Hinc autem principium ducitur secundi membri, quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod suprà dictum est, videlicet peccatum & peccati pœnam: sensus est, infirmantur & afficiuntur gravissime animi & corpora nostra, tum nostra ipsorum causa, hoc versu, tum verò maximè totius Ecclesiæ, seq. versu.* Obtenebrati] *id est, vires nos deficiunt: vide 1. Schem. 14.28.* 18 Vulpes] *quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cantic. 2.15.* 19 Tu Jehova] *tertium membrum continens deprecationem, duobus versi. & postulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.* In seculum] *id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate es constantissimus, quam olim nobis explicasti fœdere: ut Galat. 3.20.* 20 In æternum] *contrà quàm promisisti fœdere. vide 2. Schem. 7.14.* 21 Restitue nos] *ut Psal. 80.4. Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus.* 22 Nam] *etiologia pathetica, qua permovetur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces, ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hhebraica distinctio docet.* Admodum] *id est, supra modulum nostrum, pro infinita potentia tua.*

JECHEZKEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Jechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documentorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto prophetiarũ suarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Judæorum redarguit, indiciaq; divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. deinde verò clades finitimis Judæorũ hostibus paulò pòst superventuras per* Nebucad-*retzarem prædicat, usq; ad cap. 33. tum deportatos omnes reprehẽdens & increpans gravissimè, ad resipiscentiam hortatur, certamq; fiduciam restitutionis eventuræ. Cumq; restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia; alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta, postquàm priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desituras esse calamitates Ecclesiæ Judæorum, sed eam gravissimè, indesineuter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suum concludit elegantissimo typo perfectę illius restitutionis & instaurationis Ecclesię, quę nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.*

CAPUT I.

PROPHETA *divinitus viso admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi*

mundi gubernatione per spiritum Dei & Angelos administros ipsius; & de gloria ac autoritate Christi in angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem suam: deinde hoc viso perculsus, postquam Dei verbo ac spiritu confirmatus est, mandatum & typum vocationis suæ contra Judæos deportatos exequendæ accipit: quod ille acerbè ferens subterfugit functionem suam, & inter populares conatur delitescere.

1 UM fuisset trigesimo anno, quarti mensis *die* quinto, me versante inter deportatam multitudinem ad fluvium Cebaris; apertis cœlis ut viderem visiones Dei:

2 Quinto eodem *die* illius mensis, ejus anni qui quintus erat deportationis regis Jojacinis,

3 [a] Omnino fuit verbum Jehovæ ad Jechezkelem filium Buzi Sacerdotem in terra Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuitq; super eum ibi manus Jehovę.

4 Vidi ergo, cùm ecce ventus turbineus veniret ab Aquilone, nubem magnam & ignem [b] sese accendentem, quem splendor circumstabat: & e medio ejus tanquam [c] colorem [d] vividissimum, nempe e medio illius ignis.

5 Nam e medio ejus similitudo *extabat* quatuor animalium: quorum hic aspectus; similitudo hominis erat eis,

6 Et quaterni vultus unicuique, quaternæque alæ unicuique ipsis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quisque* rectus; sed planta pedum ipsorum similis erat plantæ pedis vitulini, quibus scintillabant in speciem chalybis tersi:

8 Et manus humanæ suberant alis eorum in quaternas [e] partes ipsorum: faciesq; eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

9 Conjunctæ [f] unius ad *alam* alterius alæ eorum: non divertebant eundo, unumquodque [g] in tractum faciei suę *objectum* ibant.

10 Cum similitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram ipsis quatuor, & facies bovis a sinistra illius ipsis quatuor: itemq; facies aquilę ipsis quatuor *erat.*

11 Et facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant sursum; unius binæ conjunctæ *binis* alterius, binis tegentibus corpora ipsorum:

12 Ita quęque in tractum faciei suæ objectum ibant; quocunque [h] docebat spiritus ipse eundum ibant, non divertentes eundo.

13 Cum similitudine autem istorum animalium aspectus quorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aspectus *lampadum erant*, qui ignis continenter ibat inter ipsa animalia; & splendor erat huic igni, atque ex ipso igne prodibat fulgur.

14 Denique hęc animalia excurrebant, & revertebantur, velut aspectus [i] fulguris vehementissimi.

15 Cùm autem respicerem animalia hæc; ecce rota una erat in terra prope singula animalia ad quaternas facies cujusq;.

16 Aspectus rotarum & opera earum, secundum colorem berylli thalassii, & similitudo eadem ipsis quatuor *erat*: erantq; aspectus earum & opera earum, ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*,

17 *Ita ut* in quatuor partes suas cùm erat eundum ipsis irent, non diverterent eundo.

18 Et apsidibus earum tanta altitudo erat ipsis, ut [k] timorem injicerent: & canthi earum pleni erant oculis circumquaq; in ipsis quatuor.

19 Euntibus autem illis animalibus, ibant rotę ipsæ secundum illa, & cùm attollerent se animalia sursum a terra, attollebant se rotę.

20 Quocunq; docebat spiritus eundum ibant, quò docebat *inquam* spiritus eundum: & rotę attollebant se e regione illorum, nam spiritus idem animalium aderat rotis.

21 Euntibus illis ibant, & illis consistentibus consistebant: & attollentibus se sursum a terra attollebant se rotæ e regione illarum, nam spiritus idem animalium aderat rotis.

22 Similitudo autem expansi erat supra capita animalium, quasi aspectus [l] crystalli, extensi super capita eorum supernè:

23 Ita ut sub isto expanso alę illorum *binæ* erectæ essent una ad alteram: cuiq; [m] binis tegentibus ipsa, nempe corpora ipsorum.

24 Et audiebam sonum alarum ipsorum quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum omnipotentis euntibus illis, sonum conflictus procellarum, quasi sonum exercitus: deinde consistentia remiserunt alas suas.

25 Fuitq; sonus supra expansum illud quod incumbebat capiti illorum, quando consistentia remiserunt alas suas.

26 (Supernè autem in expanso quod imminebat capiti illorum, similis aspectui lapidis Sapphiri similitudo solii erat; & super similitudinē solii similitudo quasi aspectus hominis in eo supernè.

27 Et vidi quasi speciem vividissimam, quasi aspectum ignis, intimi in eo circumquaq;, ab aspectu lumborum illius sursum versus: ab aspectu verò lumborum illius deorsum versus, videbam quasi aspectum ignis, & splendorem illi circumquaque.

28 Qualis est aspectus arcus qui existit in nube tempore pluviæ, talis aspectus illius splendoris erat circumquaque; hæc fuit visio similitudinis gloriæ Jehovæ) hæc videns cùm procidissem in faciem meam audivi vocem loquentis:

[a] Heb. *existēdo extitit.*

[b] Heb. *qui se accipiebat: ut Exod.9.24.*

[c] Heb. *oculum vide Levit. 13.5.*

[d] Heb. *vividissimi: sic infrà ver.27.*

[e] Heb. *quadraturas: sic ver.17.*

[f] Heb. *fœminæ ad sororis suæ: vide Levit 18.18.*

[g] Heb. *transitum faciei: sic ver.12.*

[h] Heb. *erat spiritus ipse ad eundum: sic ver.20.*

[i] Heb. *fulguris dispergentis.*

[k] Heb. *timor illis inerat.*

[l] Heb. *gelu formidabilis, id est, vehementissimi, periphrasis crystalli: vide Pli.li.37.ca.2 & Gellium*

[m] Heb. *duabus tegentibus ipsa, & cuique duabus tegentibus ipsa.*

CAPUT II.

1 QUI edixit mihi; fili hominis, consiste in pedes tuos ut alloquar te.

2 Et ingressus est in me spiritus cùm alloqueretur me, qui statuit me super pedes meos; ut audirem eum qui sermocinaturus erat mecum.

3 Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego te ad filios Jisraëlis, ad gentes rebelles quæ rebellarunt contra me; qui ut majores ipsorum defecerunt a me usque ad hunc ipsum diem:

4 Ad istos, inquam, filios obduratos vultu, & [a] obfirmatos animo ego mitto te: ut indicas eis, sic ait Dominus Jehova;

5 Jam ipsos, sive audiant sive desistant, ipsos *inquam* domum [b] rebellem esse: & sciant Prophetam esse in medio ipsorum.

[a] Heb. *duros faciei, & fortes cordis.*

[b] Heb. *rebellionis: sic deincepš.*

6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab istis, & a verbis illorum ne timeto, quòd refractarii & ᵃ spinei sint in te, & apud scorpiones habites: a verbis eorum ne timeto, & a facie eorum ne consternator, quòd domus rebellis sint:

7 Sed eloquere verba mea ipsis, sive audiant, sive desistant; eos rebelles esse.

8 ᵃTu verò, fili hominis, ausculta quod ego edico tibi, ne esto [c] rebellis ut domus rebellis ista: dilata os tuum, & comede quod ego daturus sum tibi.

[c] Heb. rebellionis.

9 Tum aspexi quòd ecce manus emissa est ad me; ecce autem in ea ᵃ volumen libri:

10 Quod explicavit coram me, eratq; ᵃscriptum a fronte & a tergo: & scriptura in eo erat lamentationum, lugubrisq; carminis, & væ.

11 Edixit igitur mihi, fili hominis, [d] quod præsens est comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Jisraëlis.

[d] Heb. quod invenis.

12 Itaque ᵃ aperui os meum, cùm daret mihi comedendum volumen illud,

13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum cibato, & viscera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.

14 ᵃDeinde edixit mihi, fili hominis, age, accede domum Jisraëlis, ut alloquaris verbis meis ipsos.

15 Non enim ad populum [e] ignoti sermonis & ᵃ impeditæ linguæ mitteris; *sed* ad domum Jisraëlis:

[e] Heb. profundorum labii, & gravium linguæ: ut vers. seq.

16 Non ad populos multos ignoti sermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nónne si ad eos mitterem te, ipsi ᵃ auscultarent tibi?

17 Attamen domus Jisraëlis non volent auscultare tibi, cùm nolint auscultare mihi; nam tota domus Jisraëlis [f] obfirmata fronte & duro corde sunt.

[f] Heb. fortes frontis, & duri cordis.

18 Ecce ᵃ reddo faciem tuam obfirmatam adversus faciem eorum, & frontem tuam obfirmatam adversus frontem eorum:

19 ᵃSimilem lapidi perdiuturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto istos, neque consternator a facie eorum, quòd domus rebellis sint.

20 ᵃCùm itaq; edixisset mihi; fili hominis, omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo & auribus tuis audi,

21 Et abi, proficiscere ad multitudinem istam deportatam, ad [g] populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, sic ait Dominus Jehova; sive audiant sive desistant;

[g] Heb. filios populi tui.

22 ᵃTum sustulit me spiritus, & audivi post me sonum concussionis magnæ; ᵃ Benedictæ gloriç Jehovç, e loco ipsius:

23 ᵃ Et sonum alarum illorum ᵃ animalium [h] contingentium alterius alteram, sonumq: ᵃrotarum e regione illorum; idq; sonum concussionis magnæ.

[h] Heb. osculantium mulieris sororem suam.

24 Cumq; spiritus tollens me assumpsisset me; abibam ᵃ amarulentus æstu spiritus mei, quamvis ᵃ manus Jehovæ super me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam ᵃ*ad* Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut ᵃ desiderem ubi habitabant illi: & desedi illic septem dies ᵃ obstupescens [i] inter illos.

[i] Heb. in medio illorum.

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *Hæc duo capita simul conjungenda esse, & secundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam inscriptione communi conjunguntur, his trib. versib. deinde verò visio exponitur, toto hoc capite: & vocatio ad functionem propheticam, capite seq. e quibus visio memoratur in inscriptione vers. 1. verbum verò vocationis eventusq́, vers. 2. & 3. Hac inscriptione porrò proponuntur tempus, locus, forma, argumentum, persona, deniq́ circumstantiç ad perspicuam rei narrationem nececessariæ; quas quia lectores periti facilè observare possunt, iis tantùm immorabimur quæ obscuritatis speciem habent.* Trigesimo anno] *nimirum a decimo octavo anno Joschijæ, quo lex inventa fuit, fœdus redintegratum cum Deo, & cultus instauratus: quorum beneficiorum solennis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis suppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promissione facta Abrahamo, a Jitzchako nato, ab exitu ex Ægypto, a regno Jisraëlitarum diviso, & similibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquiùs, quàm ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilæi annum fuisse minimè probamus omnium, quia Jubilæi anni computandi sunt ab eo anno quo populus missus est in possessionem terræ, Levit. 25. Annus verò ab hoc trigesimus, id est, decimus octavus Joschijæ, plurimum a justo & legitimo Jubilæi tempore abfuit: ut videre est, si rationem temporum justam subduxeris.* Fluvium Cebar.] *sive (ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejusdem nominis.* Apertis cœlis] *vide in vers. 4. humanitus dictum.* Visiones Dei] *id est, a Deo oblatas, hoc capite.* 2 Qui quintus] *his autem quinq; si undecim Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Joschijæ; assurget numerus triginta annorum, positus præcedente ver.* 3 Verbum] *quod habetur capite 2. usque ad ver. 20.* Terra Chald.] *Mesopotamia Chaldææ parte.* Manus Jehovæ] *id est, spiritus, a quo sublatus est, & invitus quodãmodo raptus ad functionem suam, infrà 2. 22. & sequentibus.* 4 Vidi ergo] *primæ partis hujus prophetiæ, id est, visionis comprehensæ toto hoc capite (ut diximus in vers. 1.) finis est, adumbratio gloriæ Dei in Christo, ut ipse Propheta interpretatur ver. 28. ad confirmationem Prophetæ, & fidem prophetiarum sequentium. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jesum Christum spiritu æterno suo cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt administrare, adeoq; ministerium Angelorum spiritu suo & potente verbo adhibere ad res hasce inferiores regendas arbitratu suo. Sunt itaque in visione hac membra tria: primum est descriptio administrorum Dei, id est, angelorum, usque ad ver. 15. secundum, descriptio administrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei, usq; ad ver. 22. tertium est gloriæ Christi in cœlis figuratio, ad finem usque.* Ventus turb.] *tanquam præcursor gloriç & majestatis Dei vide Ijobi 38. 1. Est autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaq; Propheta per voluntatem Dei hoc vento impellente dissiluisse & diffugisse nubes, ut cœlum nitens & res e cœlo aperto ostensas liberè prospectaret.* Nubem magnam] *inspectabile signum præsentiæ Dei, qui sine nube & obscuritate ab infirmis hominibus videri non potest.* Ignem se ip.] *id est, indesinenter coruscantem tanquam fulgetrum*

fulgetrum, qua specie Deus ferè exhibet majestatis suæ documenta: Exod. 19. Chabakkuk. 3.4. & alibi. Quem splendor circ.] id est, splendentem circumquaque & radiantem, velut sol; non autem subinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt. E medio ejus] id est, quæ intra illud splendentis ignis spatium continebantur, nimirum animalia sive angeli, de quibus postea, micabant supra ignem illum, tanquam prunæ fornacis ardentissimæ, ut exponitur vers. 13. Hæc autem propterea in hunc vers. inseruit Propheta, quia una opera totum colorem explicare visum est rerum cœlestium, tanquam accensarum ad obsequium promptissimum & studiosissimum majestatis Dei. Vividissimum] Hhebræam vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quàm bene autem, penès doctos judicium esto. Nos ex vers. 27. hujus capitis, & 8.2. statuimus vocem esse compositam e duobus Hhebraicis vocabulis, quibus significantur prunæ ardentissimæ & quasi festinantissimæ ad consumendam aut inflammandam materiam objectam, cujusmodi prunæ aliis longè sunt rubicundiores. Atque hoc etiam respectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeschahh. 6.2. & 6. 5 Nam e medio] exegesis proximè præcedentis dicti de angelis, quorum colorem modo perstrinxerat. Quatuor] ut qui administratione in quatuor orbis partes, id est, in universum orbem ex Dei mandato persunguntur. Animalium] id est, angelorum, qui adumbrabantur animalium specie, inf. 10.15. & 20. Aspectus] quod ad corporis staturam attinet: videlicet exceptis rebus illis singularibus, quæ aut adjectæ, aut variæ ab hominis forma dicuntur fuisse, quinque versib. sequent. Similitudo homin.] id est, erecta, rationem & intelligentiam præ se ferens, atq; ad rationis usum & officium accommoda: quod in rebus aspectabilibus solius hominis est proprium. 6 Quaterni vultus] quibus figuratur omnimoda aptitudo ad jussa Dei nullo negotio capessenda in omnes partes: ut vers. 5. Alæ] celeritatis indices. 7 Rectus] ut crus est hominis: suprà ver. 5. nam Hhebræi pedum appellatione inferiores artus accipiunt synecdochicè. Similis erat plantæ] id est, rotunda, ut in omnes partes sine conversatione ire possent (quod pes humanus non potest) & solida firmaq;, ut est ungula vitulina: nam cætera ferè calceari solent in veterino genere. Quibus scin.] id est, tanta agilitate conficiebant iter & obsequebantur Deo, ut scintillare ipsorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas sordes in administratione sua contraherent, sed purè agentes manerent purissimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnibus. 8 Manus] quibus ministrant voluntati Dei in omnes partes, ut vers. 5. Faciesq;] id est, in omnes partes sine conversatione sui respiciebant, ibant, & operabantur omnia. 9 Conjunctæ] id est, concorditer & unanimiter omnia Dei mandata omnibus locis spectabant, præstabantq;, & ad ea præstanda proficiscebantur. Non divertebant] id est, ad omnes partes videndas, obeundasq; omnibus numeris parati erant: nihil adversum erat ab ipsis, sed omnia exposita cùm in omneis partes vultus eorum respicerent, essentq; illis anteriora omnia. 10 Cum similitudine] ut missas faciamus tam multas multorum interpretationes, sententia nostra est hæc: hoc vers. definiri angelorum naturam figuratè ab aliarum rerum proprietatibus; itaque angelos ex hoc versu definiri posse, hoc modo: spiritus esse intelligentes ut homo est, potentes ut leo, ministratorios ut bos, & celeres ut aquila, atque adeò res alias creatas suis proprietatibus istis longo intervallo superare: sic Apocalyp. 4.7. Ac de hominis quidem intelligentia omnibus satis constat, & nos diximus suprà in vers. 5. leonis vim passim scriptura prædicat, bovis ministerium laudant Mosche & Schelomo, Deuter. 33.17. & Proverb. 14.4 pernicitatem denique aquilæ Physici & poëtæ omnes dilaudant, Jovis alitem in suis fabulis appellantes. Hunc genuinum esse hujus loci sensum animadversuros esse confidimus qui propiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam sequitur διάθεσις ipsorum, tribus versibus, & actionum forma, vers. 14. 11 Et facies] id est, ora ipsorum & alæ conversæ erant ad Deum: ut significetur angelos tanquam erectis capitibus observare nutum Dei, & alas suas volatumq; id est, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide infrà in vers. 24. Binis tegentib.] vide causam Jeschahh. 6.2. Hoc autem loco non additur tertius alarum ordo qui habetur Jeschahh. 6.2. & Apocalyp. 4. quia angeli in hac visione non dicuntur circumstare Deum, ut illic; sed esse sub expanso, infrà ver. 22. ac proinde in rerum inferiorum administratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelis præstitit in illis locis, hîc facit expansum interjectum angelis & solio Dei. 12 Ita] id est, ea dispositione, erectis ad Deum capitibus alisq;, & obvelato corpore; ut inciperent, pergerent, & desisterent omnino ex nutu Dei. Spiritus ipse] nimirum Dei, quo autore & duce angeli exequuntur omnia: sic infrà vers. 20. Non divertentes] id est, hoc ipsum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento aversi quin mandata Dei conficerent expeditissimè. 13 Quorundam] vide suprà in vers. 4. Tædarum] quarum non tantùm materia ardet, sed flamma diffunditur: sic dicuntur angeli non tantùm ardere ipsi, sed etiam res proximas luce sua perlustrare splendissimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruscare: his etenim modis & ipsi inter se accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in se scintillis gloriæ Dei, quas habent ad ministerium documentarumq; bonorum, ac improborum exitium. Continenter ibat] id est, nunquam quiescebat, erat in perpetuo motu. 14 Excurrebant] id est, obibant functiones suas expeditissimè. Revertebantur] etsi minimè divertebant, cùm facies ipsorum in omnes partes spectarent, suprà vers. 9. 15 Cùm autem resp.] secundum membrum visionis, ut dictum est in versum 4. in quo primùm rotarum constitutio, versibus 4. deinde conversatio & agitatio exponitur, tribus. Rota] figurans totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum conversionibus & mutationibus infestarum. Prope singula] id est, exposita angelorum administrationi, tanquam ad pedes ipsorum. 16 Aspectus] id est, color & forma. Opera earum] id est, operosum artificium, quod deinceps exponitur. Berylli thal.] id est, marini, cærulei: quo significatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maris, fluxaq; constitutio. Ac si esset] id est, quasi sphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur sine alia conversione, quæ moram fuisset allatura: quod sequens vers. apertè docet. 18 Et apsidibus] id est, rotæ erant amplissimæ, adeò ut mihi respicienti esset mirifica & formidabilis earum conversatio. Oculis] id est, infinita Dei providentia qui totus ubique est oculus, ut Augustinus loquitur: sic Zecarjæ 3.9. & 4.10. 19 Euntibus] id est, agebantur omnino cœlesti nutu. Nam cùm angeli adventabant & exequebantur mandatum Dei in rotis sequebantur illæ; cùm supersedebant, stabant illæ; cùm quasi relato gradu efferebantur ad Deum ut mandata nova acciperent, similiter rotæ sistebantur Deo per angelorum ministerium: ita significatur nihil fieri, nihilq; omitti nisi ex autoritate Dei, & angelorum ipsius administratione. Attollebant se] id est, angelos velut sequebantur desinentes a conversatione sua, donec præcepisset Deus angelis, & ipsis per spiritum

suum,seq. versu. 20 Animalium] *id est, quò agebantur animalia:unus enim spiritus Dei operatur omnia in omnibus.* 21 Euntibus illis] *anacephalæosis duorum præcedentium versuum, Jechezkeli frequens: ut Joan.1.2.* 22 Similitudo autem] *tertia pars visionis de gloria Christi; quæ ostenditur primùm a loco, hoc ver. deinde ab effectis, trib. sequentibus; tertiò ab officio & autoritate, vers.26. postremò a personæ ipsius gloria, duobus ultimis.* Aspectus cry.] *id est, pellucidus erat, sive διαφανὴς & nitens: unde tum ipse omnia inferiora prospectabat, tum Angeli & res omnes creatæ suo modulo majestatem ejus gloriamq́; poterant contemplari.* 23 Ita ut] *vide sup.ver.11.* 24 Aquarum multar.] *id est, vehementissimum: congeries similium faciens ad amplificationem.* Sonum omnipot.] *id est, tonitru: sic inf.10.5.* Conflictus proc.] *vide Jirm.11.16. de hac voce.* Remiserunt] *id est, erectas quidem tenuerunt cœlum versus, sup.11.& 23. sed non passas & ad volandum compositas.* 25 Fuitq; sonus] *prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam, ut diligenter intenderet, fideliter acciperet, sanctèq; obsequeretur mandato Dei, quod ipsi datum est per Christum.* 26 Supernè autem] *descriptio personæ Christi, ut diximus in vers. 22. ad cujus observationem Propheta excitatus est sono illo cujus meminit præcedente vers. & repentino angelorum silentio.* Similis aspect.] *id est, coloris cœlestis thronus gloriosissimus.* Quasi aspectus hom.] *id est, Christi Dei & hominis redemptoris nostri.* 27 Quasi aspectum] *exegesis vocis proximè præcedentis: vividissimus color, inquit, non tantùm is intelligendus est qui videtur in communi igne; sed is qui in intimis fornacibus est ardentissimus: non quidem flavescens, ut ignis ille splendens cujus meminit sequente membro; sed rubens & rutilus: vide suprà vers.4. Itaque Christus totus quidem ignis esse dicitur, sed qua parte ad res creatas vergit & se cum illis communicat, quasi deservescere: quia sic ipsi visum est infirmitati & tenuitati rerum creatarum omnium consulere, quas alioqui tantus ignis momento consumeret. Lucem enim habitat inaccessam, ac proinde ejus majestatem nemo vidit hominum, neque videre potest, 1.Timoth.6.16.* 28 Qualis est aspect.] *id est, non tantùm ignis est & splendet circumquaq; igne suo; sed splendorem illum suum floridis & jucundis velut coloribus aspergit ad afficiendum res creatas ampliùs reverentia sui: sic Apocal. 4.3.* Procidissem] *non modò humiliter adorans, ut Levit.9.24. & alibi passim, sed etiam perculsus præsente gloria & majestate Dei: ut Danijel.8.17. sic comparatur transitus ad narrationem sequentem.*

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] *Hoc capite (quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus supr.1.1.) docentur duo: vocatio Prophetæ ad functionem propheticam, usque ad vers.20. & narratio eventus, ad finem usque capitis. Vocationi autē præcedit quædam confirmatio Prophetæ duobus primis versibus, verbo & spiritu; eò quod visione perculsus & prostratus esset, ut dictum est proximè præcedente versu.* 3 Dixit igitur] *hujus vocationis ad functionem propheticam membra sunt tria: primum est propositio nuda vocationis, usque ad vers.8. secundum, typus, usque ad vers.14. tertium, confirmatio vocationis & typi, inde ad 20. Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione: ne fortè objiceret Propheta duritiem Jisraëlitarum, ac propterea se a functione mandata excusaret.* 4 Indicas eis] *id est, proloquare verbis meis.* 5 Sciant] *ac proinde evincantur rebellionis & pervicatiæ suæ: quod alterum est opus prophetiæ, ut Evangelii, 2.Corinth.2.16.* 6 Spinei] *id est, non tantùm refragantur bono, verùm etiam tanquam spinis sunt accedentibus noxii, tum apertè, quod hæc similitudo ostendit; tum etiam dolosè & clàm, quod sequente similitudine designatur.* 8 Tu verò] *typus, ut diximus in vers.3.* 9 Volumen libri] *quo significatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum, & quasi vorandum avidè ab ipso, post positis rationibus & consiliis omnibus carnis & sanguinis, ut Apostolus loquitur Galat.1.16.* 10 Scriptum a fronte] *id est, omnibus ex partibus confertum maledictionum & lugubrium malorum contra Jisraëlitas & alios argumentis: hæc enim est ferè summa prophetiæ usque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id est, accepi argumentum, & hausi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene se gessit Jechezkel; sed accepto dono per infirmitatem postea vocationem indignatur, sub finem capitis.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in vers.3.* 15 Impeditæ linguæ] *id est, in qua intelligenda impeditus sis, & illi in intelligenda tua: ut exegesis docet seq.ver.* 16 Auscultarent] *videlicet potiùs quàm Jisraëlitæ: dictio* [illegible] *ad exaggerandum obfirmationem Judæorum.* 18 Reddo] *id est, confirmo te ipsum ad perfungendum, velint nolint, functione tua: synecdoche.* 19 Similem lapidi] *ἐργασία promissionis per comparationem vehementissimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm.17.1.* 20 Cùm itaq;] *transitio ad narrationem, de qua diximus in ver.1. per summam antegressæ vocationis repetitionem, duob. versibus.* 22 Tum sustulit] *narratio hæc exponit duo: quid fecerit spiritus Dei, videndumq; & audiendum exhibuerit Propheta ad confirmandum eum de vocatione ipsius, duobus versibus, & quid vicissim Propheta, duobus ultimis.* Benedicte] *id est, Christi sedentis in gloria, quam descripsit sup.1.22.& sequentibus.* 23 Et sonum] *id est, acclamationem & applausum rerum omnium cœlestium & terrestrium ad vocem Christi, qui Deus est benedictus in sempiterna secula.* Animalium] *de quibus suprà 1.5.& sequentib.* Rotarum] *de quibus suprà 1.15.& seq.* 24 Amarulentus] *id est, acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationis meæ.* Manus Jehovæ] *id est, vis divina spiritus: ut suprà 1.3.& infr.3.7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita distinguimus adducti locorum geographicorum comparatione. Est enim Abib judicio nostro tractus Mesopotamiæ a monte Masio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Chebarem sive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis superior tractus compositè Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene: quasi ἄκραν ἀβίβην dixeris, Regionem verò quæ ad fluviorum ripam est, propter aggestas moles appellari Tel Hhebræis, id est, Choma sive aggestum tractum, nemo Grammaticus dubitaverit.* Desiderem] *otiosus & cessans ab imperata functione, donumq; acceptum dissimulans.* Obstupescens] *i. abreptus in stuporem & admiratione tam insperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in populares meos.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiumq; explicat adhibitis promissionibus &

& minis: deinde signo eodem repetito confirmans Prophetam, verbo suo metum ipsius amovet, & mandato novo ejus vocationem sancit.

1 FUIT autem [a] exactis septem diebus; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo:

2 Fili hominis, speculatorem disposui te domui Jisraëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; moriturus es; si non admonueris eum, neque alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbissima serves eum: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sed sanguinem ejus e manu tua reposcam.

4 Tu verò cùm admonueris improbum, si non reversus fuerit ab improbitate sua, & a via sua pessima; ipse propter iniquitatem suam morietur, & tu animam tuam eripueris.

5 Sin autem aversus justus a justitia sua fecerit iniquitatem, me disponente offendiculum coram eo ipse morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum suum morietur, neque [c] commemorabitur tota justitia ejus quam fecerit, sed sanguinem ejus e manu tua reposcam.

6 Tu verò cùm admonueris justum ut non peccet justus, si ipse non peccet, [d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.

7 Deinde fuit super me ibi manus Jehovæ, & edixit mihi; surge, egredere in istam convallem, & ibi alloquar te.

8 Itaque surgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ stabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.

9 Sed ingressus in me spiritus fecit ut consisterem in pedes meos; & alloquutus me edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.

10 Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut non prodeas in medium eorum.

11 Scilicet finerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmutescas ita [e] ut te non præstes illis virum corripientem; quia domus rebellis sunt:

12 Imò alloquendo te aperiam os tuum ut indicas eis, sic ait dominus Jehova: (qui auditurus est audiat, & qui desiturus desistat) ipsos domum rebellem esse.

[a] Heb. *a fine septem dierū.*
[b] Heb. *moriendo.*
[c] Heb. *commemorabuntur justitiæ.*
[d] Heb. *vivendo.*
Suprà 1.
[e] Heb. *ut non sis illis in virum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita distinguimus, quia visum est septemdiale intervallum hac ratione denotare, etsi alioqui cum præcedēte simili est argumento: a sequente verò capite (quod tamen continuatum fuiße eodem tempore minimè dubitamus) ideò distinguimus, quod argumento diversum est. Hîc enim vocatio quam Propheta refugerat, de integro mandatur atq; confirmatur; sequens verò materiam prophetiarum ingreditur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unū, repetitio vocationis præcedentis adjunctis minis & promissionibus, 6. primis versibus; alterum, confirmatio & confutatio, 6. alteris.* 2 Speculatorem] *i. Prophetam, ut Jeschahh. 52.8. & 57.2. & Jirm. 6.17. Continet autem hæc repetitio, primùm propositionem mandati, hoc ver. deinde explicationem officii tum erga improbos ut resipiscere, tum erga justos ut perstare doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Propheta desinat subterfugere.* 3 Reposcam] *ut Gen. 9.5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Tim. 4.16.* 5 Me disponente] *id est, justissima & providentissima administratione mea efficiente ut convertatur contra ipsum iniquitas sua, & ea ipsa velut offendiculo posito corruat: sic Psalm. 94.23.* 7 Deinde] *altera pars, ut diximus in vers. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato signo, duobus versibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut suprà 2.24.* 9 Edixit mihi] *per ironiam: quo etiam modo, accipiendi sunt duo sequent. vers. Etsi hæc verba per ἀποσιώπησιν hoc quoque modo exponi possent, téne ingredi & includere te ipsum domi tuæ, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi?* 10 Tibi ergo] *id est, siquidem ita se res habet, planè oportet te popularium tuorum miserrimum mancipium esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id est, non audeas biscere & pronuntiare coram illis verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id est, quamvis refugientem comparabo te ad proloquendum sermonem meum.* Ut indicas] *vide suprà 24.* Qui auditurus est] *id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facito officium tuum: penes me verò esto electio judiciumq; eorum qui audituri & qui non audituri sunt: ut suprà 2.5. & 21.* Ipsos domum] *propositio summa μεταβατικὴ ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

CAPUT IIII.

Deus Prophetam typis & sermone instruit, quibus totum populum de obsidione arctissima Jeruschalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame sævissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Jisraëlem.

1 TU ergo fili hominis, accipe tibi [a] tabulam quam proponas tibi; & sculpito in ea civitatem, Jeruschalaima:

2 Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.

3 Deinde tu accipe tibi sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te [b] & civitatem ipsam: & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum domui Jisraëlis.

4 Tu autem incumbe lateri tuo sinistro, & apponito iniquitatem domus Jisraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei, ferens iniquitatem illorum.

5 Ego autem do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, trecentos nonaginta dies; quibus feres iniquitatem domus Jisraëlis.

[a] Heb. *laterē, id est, tabulā planam instar lateris & æqua superficie: sic Exod. 24.10.*
[b] Heb. *& inter civitatem*

ᶜ Heb. eos: syllepsis.
ᵈ Heb. diem pro anno, diē pro anno.

6 *Cumque absolveris ᶜ *eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatem domus Jehudę (quadraginta dies, ᵈ diem unumquemque pro anno do tibi)
7 Ad obsidionem Jeruschalaimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & *prophetans contra ea.
8 *Ecce autem impono tibi funes, *ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuę.
9 *Tu itaque accipe tibi *triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illum.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti *siclorum in diem quemque esto; *de tēpore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas mensura bibito, *sextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem *hordei quam comedes, ipsam *stercoribus excrementi humani ᵉ parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jisraëlitæ cibum suum immundum; *propter gentes quò depellam ipsos.
14 Cùm autem dicerem, *Aha Domine Jehova, ecce *anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro ᶠ abominanda:
15 *Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum *baculum panis Jeruschalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum solicitudine; & aquas mensura ac cum stupore bibent:
17 Ut defecti pane & aqua, obstupescāt ᵍ singuli atque contabescant in iniquitate sua.

ᵉ Heb. placentato: ut ita dicamus.
ᶠ Heb. abominationis.
ᵍ Heb. vir & frater ejus.

CAPUT V.

1 *POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *similem* novaculæ tonsoriæ accipe illum tibi, & *traducito super caput tuum & per barbam tuam: *sumensq; tibi stateram *justi* ponderis, divide ista.
2 Tertiam partem * igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio *circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam ᵃ gladio exerto persequar istos.
3 Attamen excipito inde *paucos numero, & *ligato eos in alis tuis:
4 E quibus adhuc accipiens *projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde *prodibit ignis in totam domum Jisraëlis.
5 *Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jeruschalaimorum quam * in medio Gentium posueram; & cui circumdederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipsæ, & statuta mea plus quàm regiones quæ circumstant eam: nam jura mea spreverunt, & in ipsis statutis meis non ambulaverunt,
7 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circumstant vos in statutis meis non ambulatis, & jura mea non facitis; ac ne quidem secundum *jura Gentium quæ circumstant vos facitis:
8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me, invasurus sum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipsarum Gentium:
9 Facturus enim sum in te id quod non feci, & cujusmodi non sum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.
10 Idcirco * patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos; & exercens in te judicia dispergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.
11 *Idcirco *ne* vivam ego, dictum domini Jehovæ, nisi eò quòd sanctuarium meum impurasti omnibus detestationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam * ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.
12 *Tertia tui peste morientur & fame consumentur in medio tui; tertia autē altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventum dispergam, & exerto gladio persequar eos.
13 Ita consummabitur ira mea, & collocans æstum meum in eis *consolabor me: experienturq; me Jehovam eloquutum esse zelo meo, quando consummabo æstum meum in ipsis,
14 Et disponam te in vastitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circumstant te in oculis omnis transeuntis:
15 *Et erit opprobrium convitiumque eruditioni & stupori Gentibus quæ circumstant te; cùm exercuero in te judicia ira, æstuq;, & correptionibus ᵇ æstuantibus; ego Jehova eloquutus sum:
16 Cùm immisero sagittas famis pessimas in eos & ᶜ exitiales, quas immittam ad perdendū vos: & famem colligens contra vos fregero vobis *baculum panis:
17 Cùm immisero contra vos famem, *bestiamque malam, quę orbabunt te: pestisque & ᵈ cædes pervaserit te: denique gladium immisero in te; ego Jehova eloquutus sum.

ᵃ Heb. gladiū exeram post istos: sic ver. 12.
ᵇ Heb. æstu.
ᶜ Heb. quæ sint exitio.
ᵈ Heb. sanguis.

ANNOTATIO.

1 Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifestò docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5. 5. & seq. Quamobrem cùm prophetia una sit, ea inter se visum est adunare. Docentur autem hac prophetia summatim tria: obsidio & fames Jeruschalaimorum, hoc capite; & plenum excidium totius populi, capite seq. In descriptione autem famis, & obsidionis, quæ fit propheticis typis, duplex figura est: una validissimæ obsidionis quam Jeruschalaimis prænuntiat Deus, octo versib. altera, famis gravissimæ atq; sævissimæ, versib. reliquis: in quarum priore Propheta agit personam Dei tum obsidentis per Chaldæos & affligentis Jeruschalaima, versib. 3. tum peccatorum rationem justam cum populo suo ineuntis ad asserendam justitiam suam, 4. sequentib. in posteriore verò repræsentat populum ex illa fame laborantem. Summa est, Deum tuti suo populo* Jisra-

Jisraëli, & Jehudæ propter diuturnas offensiones iratum acerbissimè exponere eum hostibus, fami, gladioq́, & ipsam Metrapolim sedem cultus Dei & regni(cuius spe captivi ipsi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem sibi fore cogitabant receptus locum) a se abjicere, ne Jisraëlitis aut Judæis perfugium esse possit. Tabulam] *figuram totius regni Davidis: in cujus medio regia Jeruschalaimorum sita erit; ac proinde jubetur insculpi in ea tum ipsa civitas, hoc ver. tum obsidionis ratio, 2. versibus sequent.* Proponas] *sicut exponitur infrà vers. 3.* 2 Et disponens] *id est, insculpens tabulæ, ut modò diximus, & figuram obsidionis arctissimæ statuens in ambitu Jeruschalaimorum: nam totus hic vers. pertinet ad scalpturam tabulæ.* 3 Sartaginem] *ponendam videlicet ex adverso tabulæ; ut eo signo testaretur Deus tanquam muro ferreo odium suum ferreum & obsidionem durissimam urbis, qua eversa omnem fiduciam & gloriationem toti Jsraëli prædicit Deus.* Domui Jsraëlis] *id est, ut hoc signo testatum facias non tantùm iis qui supersunt in Judæa, sed etiam his apud quos versaris Judæis & Jisraëlitis omnibus deportatis, utcunq́ ipsos Pseudoprophetæ inani spe alant, me ipsis esse infensissimum, inexorabilemq́, & restitutionis spem quam sibi proponunt adimere.* 4 Tu autem] *ætiologia typica obsidionis nunc demum ostenditur, nimirum peccatorum antè commissorum ratio; qua subducta Deus se Jisraëlitarum reliquias e terra perditurum esse denuntiat: itaq́ dies typicos imperatos Prophetæ numerat de numero annorum quib. Jisraëlitas & Judæos expectavit patienter Deus, ferens & observans peccata ipsorum, quasi ad deditionem & resipiscentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq́ præsentissimam obfirmata illa obsidione interminatus est Deus, præcedente vers. Sunt autem (ut in universum dicamus) hi numeri incipiendi a defectione postrema utriusque populi, & terminandi postrema deportatione quæ per Nebuzar-adanem effecta est, Jirme. 52. 30. Nam etsi precedentibus peccatis multis gravissimè fuerat & sæpissimè provocatus Deus; tamen eo illustriùs explicat fidem & veritatem suam, quòd superiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino reticet, eorumq́ duntaxat rationem init quæ a tempore postremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps suis locis commonstrabimus.* Incumbe] *id est, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me significato adhibita tabula, sartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipsos propter peccata ipsorum, quæ observavit & penes se numerata habuit; sed iniquitatem ipsorum tam diu pertulit, ne funditus eos perderet & spem salutis liberationisque præriperet.* 5 Do tibi] *id est, indico, & indicare jubeo signis a me datis.* Trecentos nonaginta] *hic numerus (ut antè diximus) a postrema Jisraëlitarum defectione incipit, postremaq́ deportatione populi terminatur. Postremæ autem defectionis tempus non aliunde petendum est quàm ex postremi fœderis tempore, cùm primùm illud Jisraëlitarum culpa fuit irritum. Quod si postremum fœdus ex scriptura recordabimur, inveniemus illud fuisse postremò a Jisraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone consecratum est & Dei majestate præsente confirmatum. Atque hoc quidem in fœdere annis aliquot Jisraëlitæ constiterunt, nimirum usque dum senescens Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11. 4. quo exemplo Jisraëlitæ traducti primùm a Deo defecerunt in idololatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidis abjecerunt. Fuit autem annus istius defectionis primus, fermè vigesimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo si ex ordine tempora computes invenies ad postremæ deportationis tempus usq́ intervenire an. 390. nimirum ann. 13. Schelomonis, tum ann. 78. regum quatuor sequentium, qui relati sunt in argumentum 1. Reg. item ann. 294. usque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relati sunt Reges in argumentum 2. Reg. ac postremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapsis reliquiæ tota deportatæ sunt & Judæa planè desolata, ut diximus ex Jirm. 52. 30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipse Jechezkel nobis est interpretationis autor infrà 5. 4. ut ex loci illius interpretatione constabit evidentissimè.* Feres] *ut typus Dei misericordis, benignitate ad resipiscentiam populum revocantis, Rom. 2. 4.* 6 Cumque absolveris] *altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanserant, aut reversionis proximæ spe sustentabantur. q.d. dixerint fortasse Judæi se nihil cum his rationibus habere commune, se fretos esse redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joschijæ, ac proinde minimè metuere sibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad justum numerum perveneris illius anni quo fœdus redintegratum est, inito rationem novam, & ostendito Judæos inde ab ipso anno redintegrati fœderis defecisse, ac potiùs in defectione sceleratissimè perstitisse: adhuc quidem expectari a me, sed idem judicium in dies sibi accersere & accumulare obfirmatione sua: ut cùm multis locis Jirmeja exprobrat, tum cap. 25. evidentissimè, & confirmatur 2. Chron. 34. 33.* Eorum partem] *id est, ann. 350. quibus exactis 40. cæteri novam rationem hanc desiderabant: sic accipiendum esse ver. 9. indicat.* 7 Prophetans] *cùm hoc typo, tum verbo, in sequentibus capitibus.* 8 Ecce autem] *id est, autoritate verbi mei constringo, & virtute Spiritus confirmo te tanquam vinculis adhibitis, ne ullo pacto desistas ab instituto obsidionis typo; sed palam signo aspectabili testatam facias firmitatem decreti mei. Inest autem his verbis præclara antithesis, respiciens ad ea quæ dicta sunt suprà 3. 10.* Ut non vertas] *nimirum dum publicè typum hunc propheticum demonstrabis, ut diximus in ver. 4.* 9 Tu itaq;] *posterior typus repræsentans famem quam Judæi in obsidione Jeruschalaimorum perpessi sunt, ut diximus in ver. 1.* Triticum] *id est, promiscuam farraginem, ut solent obsessi.* 10 Siclorum] *communium (ut opinio nostra est) pro eo quod est, esto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes sicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum est Exod. 21. 32.* De tempore in temp.] *id est, in stata tempora comparcito, ut ver. seq.* 11 Sextam] *vide Exod. 29. 40. id est, quantum ova duodecim capiunt.* 12 Hordei] *id est, farraginis illius, synecdoche.* Stercoribus excr.] *ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obsidione diuturna.* 13 Propter gentes] *id est, Chaldæos urbem obsidentes.* 14 Aha Domine] *excusatio Prophetæ a studio sanctificationis: ego, inquit, ut sacerdos tuus cavi semper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam susciperem (quod sequentibus exemplis per synecdochen ostenditur.) Est autem excrementum hominis, id est oletum, impuriū ex lege, Deut. 23. 9. & seq. Quamobrē peto ut me hac in re excusatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari vescens impuro cibo.* Anima mea] *vide Levit. 21. & 22. de singulorū Sacerdotū puritate.* 15 Indixit mihi] *responsio Dei, qua ostendit se personæ quidem privilegiū hoc irrogare; sed tamen stare sententiā ut Judæi cibum cum solicitudine maxima comedant, & oleto cogantur coquere.* 16 Baculum panis] *ut Lev. 26. 26.*

IN CAPUT V.

1 Postea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judæorum excidio (ut diximus suprà 4.1.)hoc capite continetur:ac primùm quidem ponitur typus,versibus 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem usque.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumensq; tibi] *ut figura sit perfectissima exequutionis decreti Dei in singulos, & iis rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirmejæ 15.2.prout sequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id est, fame,peste, & aliis modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens,pervaserunt & maxima ex parte consumpserunt.* Circa illam] *id est, diffugientes ex illa omneis obsidionis & occupationis tempore, 2.Reg.25. Sunt autem hæc gesta temporibus Tzidkijæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalia, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ, 2.Reg.25.15.* Ligato eos] *id est, adhuc in terra Judææ retinendos esse doceto.* 4 Projicito] *id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factum est Gedalja per Jischmahhelem occiso, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmejæ 40.& sequentibus.* Prodibit ignis] *id est, ultimo exitio conflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati prorsus in Babyloniam; & aliis in locis penitus absumpti.* 5 Sic ait] *secunda hæc pars, ἀπόδοσις typorum præcedentium,duo complectitur: proparasceven narrativam ad sequuturam sententiam, his duobus versibus; deinde sententiæ dictionem, quasi Deus coràm Judæos omnis impietatis reos condemnaret,a vers.7. ad finem usque.* In medio] *id est,proposueram iis exemplum eam gentibus omnibus,ut prælucerei eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut.4.6.* 7 Idcirco] *sententia quam fert Dominus primùm causas per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimum generatim pronuntiat,tribus seq.quod postea speciatim persequitur ad finem usque.* Jura] *id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observant:nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum post fidem datam deficientium, 2.Reg.24.& 25.* 10 Patres] *explicatio typi,de quo suprà 4.9. & sequentibus: vide Deut.28.53.& sequent.& Lament.4.10.* 11 Idcirco] *ἐργασία hæc sententiæ quæ modò summatim dicta est,juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver.15. deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & ludificatione gentium omnium, apud quas Judæi priùs fuerant admirationi,versibus tribus ultimis.* Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respicit enim ad communionem illam figuratam conjugio maritali,de quo habetur lex Exod.21.10.* 12 Tertia tui] *explicatio typi,qui habetur principio capitis.* 13 Consolabor me] *ut Jeschahh.1.24.* 15 Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut.28.37.* 16 Baculum pan.] *ut suprà 4.16.* 17 Bestiamq; mal.] *ex lege Levit.26.22.*

CAPUT VI.

Propheta Dei jussu exitium terræ,idolis,& idololatris prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras prædicit; & piis luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, dispone faciem tuam adversus montes Jisraëlis; & prophetam age adversus eos,

3 Dicens,ô montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova montibus,& collibus,alveis aquarum,& vallibus;ecce me,ego adducturus sum contra vos gladium, & perditurus excelsa vestra.

4 Nam desolabuntur altaria vestra, & confringentur subdiales statuæ vestræ; prosternamq; confossos vestros coram diis stercoreis vestris.

5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum coram diis stercoreis ipsorum; & dispergam ossa vestra circum altaria vestra:

6 In omnibus habitationibus vestris ipsæ civitates vastabuntur,& excelsa desolabuntur; ut vastentur & desolentur altaria vestra, confringanturque & aboleantur stercorei dii vestri, & succidantur subdiales statuæ vestræ, ac deleantur opera vestra:

7 Et cadent confossi in medio vestri, ut experiamini me esse Jehovam.

8 Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaserint gladio,in Gentibus;cùm dispersi fueritis in regiones,

9 Qui ex vobis evaserint recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: me fractum fuisse ab [a] animo ipsorum scortante qui recesserant a me, & ab oculis ipsorum qui scortantes [b] sequebantur stercoreos deos ipsorum, & fastidio erunt [c] sibi ipsis propter illa mala quæ fecerunt omnibus abominationibus suis:

10 Et agnoscent me esse Jehovam; non frustra eloquutum fuisse me affecturum ipsos hoc malo.

11 Sic ait Dominus Jehova, percute manu tua,& [d] plaude pede tuo, & dic eheu, propter omnes abominationes pessimas domus Jisraëlis: quòd gladio,fame,& peste casuri sint.

12 Longinquus peste morietur, & propinquus gladio cadet, reliquus autem & obsessus fame morietur: denique consummabo æstum meum in eos.

13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm erunt confossi eorum inter deos stercoreos ipsorum, circa altaria illorum; in omni colle excelso, in omnibus cacuminibus montium,& sub omni arbore virente,ac sub omni quercu densa,ubicunque loci posuerint odorem gratum omnibus stercoreis diis ipsorum:

14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [e] desolatissimam,magis desolatam quàm desertum Diblathæ in omnibus habitationibus ipsorum; ita, *inquam*, agnoscent me esse Jehovam.

[a] Heb. *cordis sic deinceps.*
[b] Heb. *post stercoreos.*
[c] Heb. *faciei suæ.*
[d] Heb. *pavi.*
[e] Heb. *desolationem.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod post superiores typos concionemq; Propheta divinitus promulgavit ad ampliorem*

ampliorem illorum interpretationem)partes in universum tres sunt:prima,qua Deus toti Jisraëlis habitationi exitium denuntiat idololatriæ nomine,usque ad versum 8.secunda,qua pios ad Dei flagella resipiscentes aliquos fore prænuntiat,usque ad ver.11.tertia,qua jamq; luctum imperat istius ruinæ indictæ nomine, ad finem usque. 2 Dispone faciem] *id est,hoc signo externo ostende quò spectet tua prophetia.* Montes Jisr.] *id est,montosam Jisraëlitarum regionem,Exod.15.17.& Deut.11.11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes sunt hæ,in sedem idololatriæ,in idola,& in idololatras:quamobrem propheta per prosopopœiam ad montes,colles,&c.ubi idola colebantur orationem habet:vide Jeschahh.57.9.& sequen.* 5 Coram diis] *qui non servabunt eos e manu mea.* 6 Ipsæ civitates] *q.d.fundum ipsum & solum everram, ut superstantia corruant: pro eo quod est,omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promissio;ut diximus in vers.1.* 9 Me fractum fuisse] *id est,me qui in promissis sum constantissimus, invitum planè adductum esse ipsorum perfidia ut refringeretur cursus misericordiæ meæ.* Fastidio erunt] *detestantes ex animo vitam anteactam suam,& tristitia affecti secundum Deum ad resipiscentiam & salutem: ut loquitur Apostolus 2.Corinth.7.9.& sequent.* Abominationibus] *i.abominandis & damnatis idolis suis.* 11 Sic ait] *tertia pars,qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæis impendentia ex judicio ejus,ut diximus ver.1.* Percute manu tua] *præ dolore, cujus signum est hic complosio manum: ut Num.24.10.quemadmodum etiam alibi lætitiæ,Psalm.98.8.& infrà 25.6. Nam duo hæc signa,aliaq; hujusmodi,media sunt quodammodo,& modò ad lætitiam, modò ad dolorem spectantia.* Propter] *id est,duabus de causis luctum age,tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Desertum Dibl.] *situm in regione Moabitarum, horriditate nobile, quo Jisraëlitæ transiverunt cùm Cenahhanæam primùm essent ingressuri:unde dictum est oppidum Diblathajima Num.33.46.& Jirm.48.22.ad fines immanis illius deserti,quod innuit Mosche Deut.8.15.*

CAPUT VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium,famem,pestem,sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium,neque in Deo gratiam inveniri sint:ac propterea typo funis adhibito ipsos partim mactandos velut sontes,partimq; in miserrimam servitutem rapiendos dicit.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Heus tu fili hominis,sic indicit Dominus Jehova terræ Jisraëlis finem: advenit ipse finis quatuor [a] oris istius terræ.

3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te secundum vias tuas,& reponam super te omnes abominationes tuas.

4 Neque parcet oculus meus tibi, neq; utar clementia:sed vias tuas super te reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me esse Jehovam.

5 Sic ait Dominus Jehova; malum, unicum malum ecce advenit.

6 Finis advenit,advenit ille finis, evigilat super te; ecce advenit *illud.*

7 Supervenit matutinum illud tibi, ô habitator istius terræ: advenit tempus illud, propinquus est dies ille,vexationis, non autem echûs montium.

8 Jam [b] cominùs *sum*,effundam æstum meum super te, & consummans iram meam in te judicabo te secundum vias tuas: & reponam super te omnes abominationes tuas.

9 Neque parcet oculus meus,neque utar clementia; secundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam esse percussorem.

10 Ecce diem illum, ecce adveniens *matutinum:* prodit matutinum illud, efflorescens tribus ista germinavit superbiam:

11 Ipsa violentia assurrexit tribui [c] improbissimæ: nemo ex eis,neque ex multitudine ipsorum, neque ex Thrasonibus ipsorum, neque lamentum de ipsis *erit.*

12 Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne lætetur, & venditor ne continenter lugeat: quia æstus *iræ* impendet toti multitudini ejus.

13 Nam venditor ad rem venditam non esset reversurus,quamvis adhuc in vivis esset vita eorum: visio enim impendet toti multitudini ejus, non reversuram esse; & unum quemque, *quia versatur* vita ipsius in iniquitate sua, nō esse cōfirmaturos se.

14 Clangent classico ut comparent omneis, sed nullus prodibit ad bellum; quia æstus meus invadet totam multitudinem ejus.

15 Gladius ipse foris, pestis autem & fames intus: qui in agro *erit,*gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & pestis consumet:

16 [d] Qui autem ex eis evaserint, hi erunt in ipsis montibus velut columbæ vallium, ipsi omnes *ut* gementes *columbæ*; quisque propter iniquitatem suam.

17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [e] diffluent *ut* aqua:

18 Et accingent cilicia,tegente ipsos horrore; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipsorum calvitium.

19 Argentum suum per plateas abjicient, & aurum ipsorum separationi erit; argentum ipsorum & aurum ipsorum non poterit eripere ipsos die excandescentiæ Jehovæ; [f] seipsos non satiabunt, & viscera sua non explebunt: cùm offendiculum iniquitatis ipsorum aderit.

20 Et quia in decore illo ornatus sui, *quod* ad excellentiam *Deus* posuerat, imagines abominationum suarum, & detestabilium suorum fecerunt; idcirco illud quod dederam eis separationi *erit.*

21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni; & improbis terræ prædæ, qui prophanabunt illud:

22 Et avertente me faciem meam ab ipsis, prophanabunt [g] adytum meum, & ingressi *domum* ipsam effractores prophanabunt ipsam.

23 Para funem: quia terra ista plena est [h] caussis capitalibus, & ipsa civitas plena est violentia.

[a] Heb. *alis.*
Suprà 5.11.
[b] Heb. *e propinquo sum. sup.3.& 4.*
[c] Heb. *improbitatis.*
[d] Heb. *qui evaserint evadentes eorum.*
[e] Heb. *abibūt.*
[f] Heb. *animā suam.*
[g] Heb. *absconditum.*
[h] Heb. *judicio sanguinum.*

24 Ideo adducam [h]pessimos gentium ut hereditariò possideant domos istorum: faciamq; ut cesset excellentia [i]fortium, & prophanentur [j]ii qui sanctificant ipsos.

25 Excidium advenit, & quærentibus pacem nulla erit.

26 Ærumna superveniet erumnæ, & rumor ad rumorem erit; nam [i] desiderabunt visionem a Propheta, & lex peribit a sacerdote, cõsiliumq; [j]a senibus.

27 Rex ipse continenter lugebit, & Princeps induet [k]vestem desolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipsorum agam cum eis, & [l] prout jus ipsorum est judicabo ipsos; ut experiantur me esse Jehovam.

[i] Heb. *quærent.*

[k] Heb. *desolationem, metonymicè.*

[l] Heb. *juribus ipsorum.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodem proximè præcedens, non dubium est quin Propheta sit concionatus post dies illos trecentos nonaginta de quibus suprà* 4.5. *ad exponendum ampliùs & obsignandum eandem prophetiam de eversione Judæorum: ac propterea etiam vehementioribus quàm superiore capite verbis atque sententiis exitium idem prænuntiat. Sunt autem hujus capitis partes in universum duæ: prima est propositio summa, usque ad vers.5. secunda, exornatio propositionis, inde ad finem usque.* 4 Vias tuas] *id est, pœnas vitæ sceleratæ tuæ, metonymicè, ut sequentia.* In medio tui] *id est, non poterunt a te propulsare supplicia tua, sed te indesinenter opprimet; ut in exornatione ostenditur.* 5 Sic ait dominus] *exornatio hæc tres omnino partes complectitur: prima est quædam hypotyposis velut præsentissimæ calamitatis ex justo judicio Dei, usque ad vers.12. secunda est descriptio effectorum quæ ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo, usque ad vers.20. tum sacrario Dei, usque ad ver.23. tertia est captivitatis, & tyrannicè dominationis in reliquias Judæorum omnes descriptio, ad finem usque.* Unicum malum] *id est, semel eventurum, idq; tam grave ut non sit ampliùs repetendum: quod interminatus fuerat Deus sup.* 5.9.
6 Finis adven.] *hę frequentes anaphoræ trib. de causis adhibentur, nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen.* 41.32 *tum ad permovendos afficiendosq; auditorum animos.* Evigilat] *id est, hactenus in consilio Dei tanquam dormitavit, sed jamjam exsurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio pòst anno incepta est a Chaldæis obsidio Jeruschalaimorum.* 7 Matutinum] *vide infrà in ver.*10. O habitator] *id est, qui adhuc in Judæa habitatis, propè est tempus cùm desinetis isthic habitare; gravis apostrophe.* Non autem ech.] *i. non panici terroris aut inanis consternationis; qualis ferè oritur ex confragosis montib. remugientib. quem Græci vocant* ὀρυμαγδὸν. 8 Cominùs sum] *i. hactenus ita abstinui a vobis ut visus sim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum cœlorum obambulare (ut dicitur Ijobi* 22.12. *& seq.) sed jã longè aliter experiemini. His autem vers. mutatur genus, quia Deus per prosopopœiam terrã alloquitur; & non tantùm populo, sed terræ ipsi sequentia mala denuntiat.* 10 Ecce] *hypotyposeos quæ habetur suprà ver.5. & 6. brevis repetitio, qua illustratur judicium Dei allegoricè, nã primùm judicium Dei velut oculis subjicitur, deinde crimine Judæorum exposito; per gravissimum asyndeton amplius exponitur, his duobus ver.* Diem illum] *videlicet constituti & denuntiati judicii: sic etiam matutinum illud.* Efflorescens] *ætiologia denũtiati judicii a Judæorum sceleribus per allegoriam: cujus* τὸ δεινὸν *(ut Hermogenes vocat) est elegantissimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum surculo depacto comparatur, qui germina superbiæ & ramos violentiæ dicitur protulisse, ac proinde iram Dei conciliasse: ut Jeschahh.*5. 11 Ex eis] *proleptice; nam sequentia populum distribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates gloriosos perstrepentes de virtutibus suis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.* Neque lament.] *id est, ne ex illis quidem supererunt qui lamentum faciant de mortuis: vide Jirmejæ* 16. 12 Advenit illud tempus] *secunda pars exornationis, ut diximus in vers.5. cujus summa est: neque mercium, duobus versibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus alteris; neque fugæ & roboris, vers.16. & duobus sequent. neque facultatum omnium, vers.19. fructum ullum Judæos percepturos esse, sed omnia in ventos esse abitura.* Lætetur] *velut re commodè empta.* Lugeat] *velut re incommodè vendita.* 13 Non esset revers.] *id est, non est cur sit solicitus de re alienata: nam si reciperet eam, aut etiam non vendidisset, nihil ex eo habiturus esset commodi; cùm ne suam quidem ipsius vitam, nedum possessionem, ab hostibus intactam servare possit.* Non reversuram] *id est, omnes omnino esse perituros propter peccata sua.* 14 Clangent] *videlicet classici sive tubicines.* Æstus] *cujus documenta exponuntur seq. vers.* 16 In ipsis montibus] *id est, etiam tum cùm erunt in specubus & locis abditissimis montium, eorum tamen animus non magis confirmabitur quàm securæ sunt columbæ in locis planis & apertissimis vallibus: sunt enim imbelles columbæ a natura trepidissimæ.* Ut gementes columbæ] *id est, consternatæ & efferatæ irruptione accipitris, quod sequentes ver. exponunt.* 19 Argentum] *vide in vers.*12. Separationi erit] *id est, æquè ab ipsis abjicietur atque res propter immunditiam separandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut confici fuerant.* Offendiculum] *id est, quod ipsorum iniquitas ipsis excitaverit: ut suprà ver.*10. *&* 11. 20 Et quia] *amplificatio ab excidio sacrarii, ut diximus in vers.5. qui ostendit Deus eò fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia signa præsentiæ suæ submoverit propter peccata ipsorum.* Decore illo orn.] *id est, in domo Dei: vide capite seq.* Separationi erit] *id est, illud ipsum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari solent: vide Jirmejæ* 7. 21 Prophanabunt] *id est, tanquam rem prophanam & abjectissimam conturbabunt, miscentes in eo omnia.* 23 Para funem] *tertia pars exornationis, ut diximus in vers.5. typum imperans, his verbis; & exponens, seq. Funis enim typus est tum reorum capitalium qui dicuntur vincti, hoc vers. tum captivorum qui in servitutem pertrahuntur, ver. sequentibus.* 24 Pessimos gent.] *velut carnifices, qui corpora trucident, & involent in publicata bona.* Fortium] *id est, thrasonum illorum de quibus vers.1[illegible] in reipub. administrationem incumbentium.* Ii qui sanct.] *id est, sacerdotes, Prophetæ, & ceteri illi impuri Ecclesiæ administri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum sequentium adducimur: hæc enim est prolepsis, quæ in sequentibus* ὕστερον πρότερον *exponitur.* 26 A senib.] *utriusq; ordinis, Ecclesiastici, & politici, ad quem transitur seq. versu.*

CAPUT

CAPUT VIII.

Deus per visionem indicat Prophetæ primùm sceleratissimam & confertissimam Judæorum idololatriam; deinde supplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili strage contra oppidanos edita præterquam electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo autore in oppidum obsidionis & expugnationis tempore erat exarsurus, tum promiscuis per Judæam totam cædibus, tum denique (quod fuit maximum) profectione Dei abdicantis Jeruschalaimа: qui tamen e diverso pios in Babylonium deportatos præsentia suæ sanctificatione & Evangelicis in futurum promissionibus consolatur, omniaque confirmat unius Principis morte.

1 FUIT autem anno sexto, mensis sexti die quinto, me sedente domi meæ, senioribusque Jehudæ sedentibus coram me; ut accideret mihi illic manus Domini Jehovæ.

2 Me enim aspiciente, ecce similitudo quasi aspectus ignis, ab aspectu lumborum ejus deorsum versus erat ignis: a lumbis autem ejus sursum versus quasi aspectus solis rutili, similis colori [a] vividissimo.

3 Extendens itaq; formam manus, assumpsit me cincinno capitis mei: & attollens me spiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jeruschalaima visionibus Dei, ad ostium portæ interioris spectantis ad Aquilonem; ubi erat sedes idoli zeli quod ad zelum provocat.

4 Ecce autem illic gloria Dei Jisraëlis, secundum aspectum quem videram in ipsa convalle:

5 Qui edixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos *ad* viam Aquilonem versus; cumque sustulissem oculos meos *ad* viam Aquilonē versus, ecce ab Aquilone ad portam ipsius altaris idolum illud zeli in ipso ingressu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, vidésne quid isti faciant? abominationes *sunt* maximæ quas domus Jisraëlis faciunt hîc, ut longè recedam a sanctuario meo, sed adhuc [c] divertens videbis abominationes maximas.

7 Ita deduxit me ad portam atrii alterius; ubi aspexi, cùm ecce foramen unum in ipso pariete esset.

8 (Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in isto pariete: cumq; fodissem in ipso pariete adeò ut ecce porta una esset,

9 Tum edixit mihi veni & aspice abominationes pessimas quas isti faciunt hîc)

10 Veniens itaque aspexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, detestandorū, omniumque stercoreorum deorum domus Jisraëlis, expressas in pariete ipso circumquaque:

11 Et septuaginta viros e senioribus domus Jisraëlis, cum Jaazanja filio Schaphanis stante in medio ipsorum, stantes coram illis, & quemque thuribulum suum *habentem* in manu sua: ita ut [d] abundans nubes suffitus ascenderet.

12 Tum dixit ad me, vidésne, fili hominis, quæ seniores domus Jisraëlis faciunt in tenebris, quisque in conclavibus [e] figuratis suis? quia dicunt, minimè Jehova respicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

13 Deinde dixit ad me, adhuc conversus videbis abominationes maximas quas isti faciunt:

14 Et deduxit me ad ostium portæ domus Jehovæ quæ est ad Aquilonem; ubi ecce mulieres sedebant, deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, vidésne, fili hominis? adhuc conversus videbis abominationes majores istis.

16 Et deduxit me in atrium Domus Jehovę interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter porticum & ipsum altare quasi vigintiquinque viros: quorum posteriora *spectabant* versus templum Jehovæ, facies autem eorum Orientem versus, quorum incurvatio *erat* Orientem versus [f] coram Sole.

17 Tum dixit ad me, vidistíne, fili hominis? an levius est quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes istas quas faciunt hîc? quia impleverunt terram hanc violentia, & aversi sunt ad provocandum me, adeóq; ecce isti admittunt palmitem ante faciem suam:

18 Propterea etiam ego facturus sum *factum* æstu *iræ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

[a] Heb. *vividissimi.*
[b] Heb. *& inter cœlum.*
Suprà 1.
[c] Heb. *reverteris videbis: sic deinceps.*
[d] Heb. *abundantia nubis.*
[e] Heb. *picturæ suæ.*
[f] Heb. *Soli.*

CAPUT IX.

1 DEINDE inclamavit [a] me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô præfecturæ istius civitatis; & instrumentū quisque suum [b] lethiferum in manu sua,

2 Tum ecce sex homines venientes a via portæ superioris, quę est obversa ad Aquilonem, quisque cum instrumento dissipationis suo in manu sua, & vir unus [c] inter eos indutus *vestibus* lineis cum atramentario scribæ ad lumbos suos: qui venientes constiterunt juxta altare æneum.

3 Gloria autem Dei Jisraëlis extulit se a Cerubinis quibus insidebat, ad limen ipsius Domus; & inclamavit virum illum indutum *vestibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium scribæ:

4 Edixitq; Jehova ei, transi per medium istius civitatis, per medium Jeruschalaimorum; & insignito signo frontes illorum hominum qui suspirant & qui exclamant propter omnes abominationes istas quæ fiunt in medio illius.

5 *Reliquis* autem illis edixit me audiente, transite per hanc civitatem post eum, & percutite; ne parcito oculus vester, neque utamini clementia:

6 Senem, juvenem, & virginem, parvulosq; & fœminas interficitote ad internecionem; sed ad ullum virum cui fuerit hujus signum ne acceditote & a sanctuario meo incipitote: itaque inceperunt ab hominibus illis senioribus qui erant ante ipsam domum:

7 (Nam edixerat illis, impurate domum ipsam, & implete atria ipsa confossis, exite) ex-

[a] Heb. *in auribus meis: sic ver. 5.*
[b] Heb. *corrumpens.*
[c] Heb. *in medio eorum.*

euntesq; percusserunt in civitate ipsa.

8 *Fuit autem percutientibus ipsis, cùm reliquus essem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova; an perditurus es omnes reliquias Jisraëlis, effúdendo [f] æstum *iræ tuæ* super Jeruschalaima?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Jisraëlis & Jehudæ magna est [f] supra modum, & repleta est ista terra [g] cædibus, ipsaq; civitas plena [h] perversione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova respicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia:) viam eorum in capite ipsorum reponam.

11 Tum ecce *vir ille indutus vestibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit [i] rem dicendo; feci quemadmodum præceperas mihi.

Suprà 8.17.
f Heb. *in valde valde.*
g Heb *sanguinibus.*
h Heb. *perverso.*
Suprà 8.12.
i Heb. *verbum.*

CAPUT X.

1 * Cumq; aspicerem quòd ecce *in illo expanso quod erat supra caput Cerubinorum *esset* *quasi lapis sapphirinus, quasi aspectus similitudinis solii; apparuit *super ipsos *gloria Jehovæ*:

2 Qui alloquutus virum illum indutum vestibus lineis, dixit, ingredere intervallum *orbium sub Cerubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, & sparge côtra istam civitatem: qui ingressus est ante oculos meos.

3 Cerubini autem stabant * a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & *nubes implebat atrium interius.

4 (Nam *cùm extulit se gloria Jehovæ a Cerubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum splendore gloriæ Jehovæ)

5 Et sonus alarum *Cerubinorum audiebatur usque ad atrium exterius; *quasi sonus Dei fortis omnipotentis, *quando edicebat ipse.

6 *Fuit autem cùm præcepisset viro illi induto *vestibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cerubinorum; & ingressus ille consisteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cerub unus manum suam ex intervallo Cerubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cerubinorũ, *sumeret inderetq; pugnis illius induti *vestibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 *Apparebat enim in Cerubinis forma manus hominis, sub alis ipsorum.

9 *Cumque aspicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ juxta ipsos Cerubinos, [a] rota unaquæque juxta Cerubinum unumquemque; quarum rotarum aspectus erat similis colori lapidis berylli thalassii:

10 Et aspectus illarum quatuor erant similitudine una, ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*:

11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas partes ipsarum ibant, non divertebant eundo; nam ad locum quò spectabat *ipsum caput sequebantur ipsum, non divertebant eundo.

12 Sed *totum [b] corpus illorum, dorsaque illorum, ac manus illorum, alæq; illorum, etiam rotæ ipsæ plenæ oculis erant circumquaq;: ipsis quatuor suæ rotæ erant.

13 Hæ autem rotæ, [c] ipsæ vocatæ sunt * orbis me audiente.

14 Quatuor verò facies *erant animali* unicuique: facies unius facies erat *Cerubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

15 *Cùm autem extulissent sese Cerubini, hoc est animal quod videram ad flumen Cebaris:

16 (*Euntibus Cerubinis autem *iverunt rotæ ipsæ juxta illos; & attollentibus Cerubinis alas suas ad efferendum se e terra, non diverterunt rotæ ipsæ quoque [d] ab illis:

17 Consistentibus illis constiterunt, & efferentibus se illis extulerunt se cum illis; quia spiritus idem animalium aderat ipsis)

18 *Egressa igitur gloria Jehovæ e limine domus, & stante super Cerubinos;

19 Cùm extulissent Cerubini alas suas, efferẽtes se e terra ante oculos meos processuri, & rotæ e regione illorum: substitit ad * ostium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Jisraëlis imminens illis supernè.

20 Ipsum est animal illud quod videram sub jectum Deo Jisraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cerubinos eos esse.

21 [e] Quaternæ facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; similitudoque manuum hominis sub alis illorum *erat*.

22 *De similitudine denique speciei ipsorum, eadem specie quam videram ad flumen Cebaris, erant aspectus ipsorum, illarumq;: quisque in tractum faciei suæ *objectum* ibant.

Suprà 1.15.
a Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unum.*
b Heb. *caro.*
c Heb. *ipsis vocatum est orbis in auribus meis.*
Suprà 1.5. *& seq.*
d Heb. *de juxta illos.*
Suprà 1.5.
e Heb. *quatuor quatuor, &c.*

CAPUT XI.

1 * Tum attollens me spiritus adduxit me ad *portam domus Jehovæ primam, quæ spectat Orientem versus; ubi ecce in ostio illius portæ * vigintiquinque viros, [a] inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazuris, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

2 Dixitq; ad me, * fili hominis, hi sunt viri isti qui cogitant vanitatem & qui [b] ineunt consilium malum in hac ipsa civitate:

3 * Qui dicunt, non in propinquo ædificandæ sunt domus; hæc *urbs futura esset* olla, & nos caro illa.

4 *Idcirco propheta contra istos; propheta, ô fili hominis.

5 Et accedente mihi spiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, sic ait Jehova, *ita dicitis ô domus Jisraëlis; nam [c] eorum quæ veniunt in spiritum vestrum unum quodque ego novi.

6 Multiplicatis confossos vestros in civitate hac, & impletis vicos ejus confossis.

7 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, confossi vestri quos disponitis in medio ejus, hi sunt illa caro, & hæc *urbs* olla ipsa est. *vos autem educã e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam super vos, dictum Domni Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos in

a Heb *in quorum medio.*
b Heb. *consulunt.*
c Heb. *ascensiones spiritus vestri.*

in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.

10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judicabo vos; ut experiamini me esse Jehovam.

11 Hęc non est futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jisraëlis judicabo vos:

12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus statutis non ambulatis, & cujus jura non facitis; sed secundum jura Gentium quæ circumstant vos facitis.

13 Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova, consummationem facis cum reliquiis Jisraëlis.

14 Sed fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

15 Fili hominis, *sunt* fratres tui, fratres tui, [d] necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota *inquam* illa; quibus dicunt habitatores Jeruschalaimorum, longè abeste a Jehova, nostra est, *nobis* data est hęc terra in hæreditatem.

16 Idcirco dic; sic ait Dominus Jehova, quãvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis dispersferim eos in regiones: attamen sum eis sanctuarium pauci *temporis* in ipsis regionibus quò venerunt.

17 Idcirco dic, ita ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex istis populis, & recipiam vos e regionibus in quas dispersi estis, & dabo vobis terram Jisraëlis.

18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia detestabilia ejus omnésque abominationes ejus ab ea.

19 Nam indam ipsis cor unum, & spiritum novum ponam in medio vestri: amovens, inquam, cor lapideum a carne eorum indam eis cor carneum:

20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea observantes faciant illa: sintque mihi populus, & ego illis sim Deus.

21 At illis quorum [e] animus accedet ad [f] animum istorum sequentem detestabilia & abominationes; viam suam in capite ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

22 Deinde cùm extulissent Cerubini alas suas cum rotis e regione ipsorum; quibus imminebat gloria Dei Jisraëlis supernè:

23 Ascendit gloria Jehovæ è medio civitatis ipsius, substititq; super montem qui est ab Oriente civitati.

24 Et spiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei; cùm ascendisset a me visio hæc quam videbam:

25 Et eloquutus sum apud multitudinem deportatam omnia verba Jehovæ, quæ ostenderat mihi.

[d] Heb. *viri vindiciarum tuarum.*

infrà 36.26.

[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *cor detestabilium istorum & abominationum istorum.*

suprà 9.10.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis inscriptio summa, hoc ver. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalaimis supererant impietas variis modis ostenditur, capite 8. secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, iis tantùm exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertiò ignis, quo flagrans & indignatus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremo reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum infensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11.* Anno sexto] *id est, absoluto illo superiore typo, & enuntiata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum suprà 4.5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quàm typus ille fuerat mandatus.* Domi meæ] *nempe in Mesopotamia, quo fueram deportatus.* Senioribusq;] *nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiaq; videtur effectum esse, ut tum interfuerint cùm Propheta extra se raptus est; quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipso momento & consilium improborum duorum principum quod Jeruschalaimis inibatur palàm enuntiat, in principio capitis 11. & unius mortem indicat, infrà 11.13.* Manus] *ut suprà 1.3.* 2 Me enim] *in prima hac visionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ; usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera velut sequentium judiciorum causæ gradatim & ordine Prophetæ demonstrantur, reliquo capite.* Ecce similitudo] *vide suprà 1.27.* 3 Ad ostium] *id est, ad ingressum ipsum atrii maximi sive popularis.* Idoli zeli] *id est, Babhalis illius, cui Achaz altare Damasceno simile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhibuerat suo Aquilonem versus, denique totum cultum Dei a Sacerdote in illo exhiberi mandaverat. 2. Reg. 16.10. & sequentibus: quæ postea per Chizkijam eversa omnia, per Menascheh fuerunt restituta, 2. Reg. 21.3. & sequentibus; iterumq; post Joschijam instaurata per Jeachazum & fratres, 2. Reg. 23.31. & sequentibus capitibus.* 4 In ipsa conv.] *id est, in Mesopotamia ad fluvium Cebarem: nam Mesopotamia monte Tauro & Masio a Septentrione, & Chaldaicis montibus a meridie terminatur.* 5 Qui edixit mihi] *expositio primi sceleris & impietatis in Deum, quam gradatim describi diximus suprà ver. 2. nimirum Babhalis cultus.* Portam ipsius altar.] *id est, ante quam stare debebat altare æneum holocausti, ex lege.* 6 Ut longè recedam] *id est, quo scelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non statuam amplius in sanctuario hoc consistere; sed tum sanctuarium hoc asfectabile, tum hanc terram & populum relinquere; ut postea fecisse dicitur, infra 22. & 23.* 7 Ita deduxit] *secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultus rebus creatis exhibiti etiam impurissimis & abjectissimis, ex Ægyptiorum usu, quibuscum juncta erant recentia fœdera.* Atrii Alterius] *i. Levitarum; ex quo amplificatur Judæorum scelus, quòd extranei a gente Levitica atrium illud ingrederentur contra legem, & propius Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter observandum est in hoc exemplo, & duobus sequentibus.* Foramen unum] *id est, apertura effracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, sequenti versu. Quamobrem illic portam vocat velut ad ingressum commodam; hic verò eandem foramen nominat, quia tumultuaria erat, & infabrefacta, ac potius labes quàm porta.* 8 Edixerat] *hujus*

hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus in ipso contextu: prior est, quòd occlusæ erant fores, & illi in tenebris mysteria impietatis suæ exercebant, ver.12. posterior, quòd Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs sancta habebantur, sibi prophana esse & paulò pòst tempore eversum iri. 10 Expressas] sive cœlo, sive pictura. 11 Septuaginta viros] id est, publicum populi Judaici summumq; consilium, quod institutum fuisse a Deo legimus Num.11. 16. & sequentibus. Jaazanja] fortè qui consilio septuaginta præerat. Stantes coram] id est ministrantes coram illis, synecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut.10. 8. 12 In tenebris] id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleusiniæ, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) opertanea; & cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Osiridis sacra Pamylia, quæ a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo, ex quibus hic cultus & sequentes tanquam ex fœderatis ad Judæos manaverant. Minimè Jehova] quasi dicat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino reliquerit; profectò est æquissimum nos & terram nostram fidei aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento utebatur Achaz 2.Chron. 28.23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44.15. & sequent. 13 Deinde] narratio tertii sceleris, nimirum Isiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudicissimus, quem describunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iside & Osiride, & Eusebius tribus primis libris de præparatione Evangelica. 14 Ad ostium] id est, proximè portam atrii Sacerdotum. Mulieres] id est, Sacerdotes Isidis impudicissimas, quæ phallos & ithyphallos gestabant, (quemadmodum οἱ παμυλίοις, id est, Pamyliis viri Sacerdotes Osiridis) indutæ vestibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meritoriis Osiridis administris, de quibus 2. Reg.23.7. Deflentes] id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Ægyptii narrabant; quem amissum in Ægypto quotannis defleri Isis mãdaverat. Hac enim præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi viroq; suo autoritatem apud Ægyptios) comparavit, ut pro diis summis haberentur, & mense quarto (qui mensis est ad messem in eo tractu ordinarius) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus Ægyptiis Ammuz, unde (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè est derivatum. Vocem vero Ammuz, quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex corrupto Tammuz dirivatam esse; cujus vocis duplex est significatio: primùm enim Ægyptiis abstrusum & occultum significat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur; quamobrem sacra illius quoque erant opertanea: deinde verò mensem quartum significat, a solenni festo Tammuzi sive Osiridis requisiti per Sacerdotes administras Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Qui plurima volet de his cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præparatione Evangelica. 15 Majores istis] re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ evidentissimè ostenduntur sequente versu. 16 Et deduxit] narratio quarti sceleris & impietatis in Deum, quòd Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus constituti de industria aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo. Interius] id est, penitissimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei. Porticum] de qua 1. Reg. 6.3. Quasi viginti quinque] videlicet Principes populi, ut nominantur infrà 11.1. id est, præfectos tribuum, & quasi tribulium suorum magistros in Jehuda & Binjamine: ex instituto Moschis Exodi 18.25. Ita ostendit Propheta generalem omnium depravationem. Sole] & rebus cœlestibus, synecdochicè. Solem autem Persæ Mithram, Assyrii Osiridem (nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, filiumq; Isidis esse prædicabant, magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide 2. Reg. 23. 11. Sic Judæi hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum omnium, animatarum, inanimatarumq;, terrestrium & cœlestium, hominum & bestiarum dicuntur colere. 17 Quia implever.] transitio ad argumentum sequentium capitum, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipsorum; quod prolepticè enuntiatur hoc & seq. Peccata autem ponuntur duo, inhumanitas, atque impietas: & sententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos: qua comparatione utitur Apostolus Rom. 11.17. & sequentibus. Admittunt] id est, ipsi in causa idololatriæ tantopere æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut vel ineptissimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potiùs quàm ut idolo careant: est enim sarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodissimum ineptissimumq;: vide infrà 15, 2. 18 Facturus sum] ellipsis conjugati, ut Gene.18.21.

IN CAPUT IX.

1 Deinde] secunda pars visionis hoc capite comprehensa stragem Jeruschalaimorum figurat, ut diximus suprà 8.1. itaque primùm præceptum Dei datur administris de interficiendis oppidanis, præterquam electis & signatis a Deo, usque ad ver.8. deinde expostulatio Prophetæ narratur, ver. 8. & responsum Dei, sequentibus. Præfecturæ] id est, angeli quos ad judicium hoc exequendum præfecit Deus. 2 Sex homines] id est, Angeli humana specie: sex autem propterea videntur poni, quòd tria fuerunt Jeruschalaimorum oppida, & in singulis bina primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajimi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehudæ, porta sterquilinii & porta regis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant vici maximi quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldaicarum copiarum veluti principes; ut Danijel. 10. Portæ superioris] de qua 2. Chron. 27.3. Ad Aquilonem] ac si Chaldæam prospectaret, unde clades erat Judæis eventura. Vir unus] videlicet Christus Mediator & servator noster, qui unus autor est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ; quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi existimant unum Christum non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul; certum est Deum pro misericordia infinita sua cùm in visionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinariis legis ceremoniis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis repra-

præsentavisse: ut exempli gratia idem est altare, idem sacrificium pro peccato, idem holocaustum, idémque munus, &c. quæ omnia universè & absolutissimè in Christo posita particulatim adumbrari necesse fuit propter infirmitatem nostram. Hoc igitur modo Christus (qui est imago Dei inconspicui) idem cum Patre & spiritu sancto insidet solio, ut suprà 1.27. idémque homo secundum eam conditionem qua minor est Patre, mandata accipit, exequitur, & sistit se patri. Vestibus lineis] tanquam Sacerdos noster expiationem facturus coram Deo, ut figuratus est ordinario Sacerdotio, Exod. 28.43. & Levit. 16.4. Cum atramentario] ad obsignandum electos, & salutem in illis imprimendam sanguine suo: prout Propheta noster est, & interpres voluntatis paternæ erga nos. Juxta altare] ubi erant accepturi mandatum Dei. 3 A Cerubinis] qui tegebant operculum propitiatorium super arcam in sancto sanctorum: Nam illis hactenus Deus insederat, & inde responsa dederat, 1. Schem. 4.4. Sic incipit Deus discedere a pristina statione sua: vide infrà 10. 1. & 4. Quo in argumento misericordia Dei gradatim demonstratur, quòd non deserit Judæam momento uno; sed pedetentim & gradu lentissimo primùm a sanctuario limen templi petit, hoc vers. deinde Cerubinos adit qui ad dexteram atrii constiterant, infrà 10.3. tum ostium Orientale & primum atriorum aditum, infrà 10.19. ut oppidum ad resipiscentiam provocaret, discessumq; palàm testatum faceret: ac postremò extra civitatem in montem evolat, infrà 11.23. 4 Signo] salutari, quale fuerat in Ægypto factum, Exod. 12. Qui suspirant] id est piorum, ab istis malis abhorrentium: periphrasis. 6 Senem] vide complementum 2. Chron. 36.17. A sanctuario] id est, pergentes rectà inde a loco ubi consistitis, obvium quemque per oppidum totum trucidate: sic manserunt illi viginti quinque, de quibus suprà 8.16. & infrà 11.1. quia Angeli non processerunt trans altare, sed in civitatem perrexerunt; illi autem vigintiquinque & Propheta ipse erant in atrio interiore domus, suprà ibidem. Hominibus illis] septuaginta, de quibus suprà 8.11. 8 Fuit autem] expostulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus suprà ver. 1. cui respondetur duobus seq. 11 Vir ille] vide suprà in ver. 2.

IN CAPUT X.

1 Cúmque aspicerem] Tertia hæc visionis pars gloriam Dei figurat e sanctuario discedentis, & ignem furoris sui contra civitatem immittentis: ut diximus suprà 8.1. Ac primùm quidem mandatum ignis injiciendi & ratio ostenditur, usque ad vers. 8. deinde gloria Dei e domo sua ad portam atrii in publicum civitatis conspectum discedentis figuratur, reliquo capite. In illo expanso] de quo suprà 1.22. Quasi lapis] ut suprà 1.26. Super ipsos] id est, in solio ipso videndam se exhibuit gloria illa Jehovæ, quæ priùs insidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus sese receperat, suprà 9.3. atque hoc secundum est Dei proficiscentis documentum. 2 Orbium] id est, rotarum versatilium, ut Propheta exponit infrà ver. 13. 3 A dextera] id est, longissimè ab ea parte ubi exercita fuerat idololatria, ut vidimus suprà cap. 8. Nubes] obscura videlicet ac horrenda, cùm ex sanctuario profecta esset gloria Jehovæ cum splendore suo, ut exponitur seq. versu. 4 Cùm extulit] suprà 9.3. 5 Cerubinorum] gloriam Dei recipientium, & quasi applaudentium Deo ipsos accedenti. Quasi sonus] ut suprà 1.24. Quando edicebat] id est simulac jubebat eos pergere. 6 Fuit autem] regressio ad sermonem institutum suprà ver. 2. 7 Sumeret] id est, ministraret Christo, ut Christus ministrat Deo Patri. 8 Apparebat] ut suprà 1.8. 9 Cúmque aspicer.] descriptio visionis repetitæ; qua ostendit Propheta primùm quid simile fuerit cum visione capitis primi, tribus versibus; deinde quid dissimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum. 11 Ipsum caput] id est, spiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur suprà 1.20. & infrà 17. translatio a re militari, quia spiritus Dei dux & princeps harum copiarum est. 12 Totum corpus] id est, omnia in omnes partes illustrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæco impetu ageretur. Hac autem in parte visio hæc est gloriosior superiore: vide suprà 1.18. 13 Orbis] videlicet ut orbem nostrum in quo versamur figurarent; ut suprà 1.15. Sic docet Propheta se ex Dei ipsius verbo, suprà ver. 2. rotarum significationem percepisse. 14 Cerubi] id est, humana quidem, sed splendidissima: qua in re hæc quoque visio a superiore differt, suprà 1.10. 15 Cùm autem] tertium Dei proficiscentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cerubini steterant, suprà vers. 3. progreditur ad ostium orientale, infrà ver. 19. vide suprà 9.3. 16 Euntibus] ut suprà 1.19. & sequen. Iverunt] videlicet ad ostium orientale domus: ut narratur infrà ver. 19. 18 Egressa itaque] ut narratum est suprà vers. 1. & sequent. 19 Ostium portæ] id est, portam atrii Sacerdotum, quæ exeunti e templo prima est obvia: sic accipiendum esse docet Propheta suprà 8.16. & infrà 11.1. 22 De similitudine] his verbis summatim concludit Propheta narrationem suam; quasi dicat, omnino ita erant in speciem constituti Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus suprà 1. si ea tantùm exceperis quæ dicta sunt vers. 12. & sequentibus.

IN CAPUT XI.

1 Tum attollens] Hujus capitis (quo postrema pars visionis exponitur de persequutione ruinaq; infensissima reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præcipuæ sunt tres: prima est, contestatio & sententia adversus improborum reliquias, duodecim versibus, adjuncto sigillo vers. 13. secunda est, consolatio bonorum, usque ad vers. 22. tertia, narratio profectionis Dei derelinquentis Jeruschalaima, & confectæ visionis, quatuor vers. ultimis. Portam] de qua suprà 10.19. Vigintiquinque] de quibus suprà 8.16. 2 Fili hominis] propositio insidiorum consiliorum quæ isti subministrabant Regi Tzidkija, totiq; populo: quâ via sternitur ad contestationem Prophetæ imperatam, ver. 4. & sequentibus. 3 Qui dicunt] hunc ver. planè aliter quàm vulgus intepretum coacti sumus reddere, tum quia hæc nativa est significatio vocum & consequutio, tum quia illorum interpretatio nititur fundamento quod omnino adversatur Prophetæ verbis, vers. 8. Nam hæc verba putant ex nimia securitate & præfidentia proficisci, cùm Propheta ex contrario diffidentiam & metum exprobret. Sensus igitur est, istos Principes populi perculsos metu a Chaldæorum potentiâ, & diffidentia a Deo, omnem lapidem movisse ut

ut sese adversus Chaldæos confirmarent, & populum ab auscultando Jirmeja averterent. Quapropter statuunt (quemadmodum fit in obsidionum metu) suburbana in propinquo ædificia diruenda esse, neque porrò ædificanda, ut Chaldæis obsessuris nullus sit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis speciem prophetiam Jirmejæ 1.13. confirmant ita futurum esse si sarta tecta manerent suburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos fervefacturos esse populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & cocturos atque absumpturos intra mœnia Jeruschalaimorum. Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in vers. 2. qua Propheta primùm Judæos contestatur ver. 5. & 6. deinde sententiam a Deo latam pronuntiat, sex sequentibus.* 5 Ita dicitis] *contestatio duo Judæis exprobrat, consilia nefariæ diffidentiæ, hoc vers. & maleficia, sequente.* 7 Idcirco] *sententia hæc blasphemias Judæorum retorquet in ipsos, & ostendit istis principibus non illud ipsum quod metuunt, sed aliquid gravius eventurum esse. Est quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & durissima tyrannide vestra confoditis, velut caro quæ in olla ferventissima percoquitur: sed tam multi sunt confossi vestri, ut iniquum sit vos capi eadem olla; ac propterea ampliorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jisraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut sequens exegesis docet versibus quatuor.* 13 Fuit autem] *sigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in vers. 1. quo via sternitur ad sequentem piorum consolationem.* Consummationem] *id est, video te jámque manum admovere ad consummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *secunda hæc pars consolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra substiterant piis fratribus suis deportatis, ver. 15. deinde promissionibus Dei tum de restitutione fidelium & beneficio Evangelii, usque ad versum 21. tum de justo illius judicio adversus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati sunt in Babyloniam, hi sunt (inquit Deus) quibus isti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præsente sua habitatione statuunt se viros bonos esse, Deo acceptos, eáque re in possessione terræ ab ipso conservatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam si exosi essetis Deo; a cultu illius vos præfidenter abdicant, & omnia sibi ipsis velut re optimè gesta adjudicant.* Longè abeste] *ut qui ultrò prodieritis cum Jeconja, & commiseritis vos in manum Babylonii ex consilio Jirmejæ 27. ac proinde terra & cultu Dei cesseritis: hæc verba hominum insolentissimorum, & de calamitosis fratribus ex re præsente judicantium.* 16 Sum eis] *id est, etsi deportati mei carent sanctuario vestro aspectabili, & coràm illud colere nequeunt; tamen ego (qui sum veritas ipsa sanctuarii) sum præsens ipsis, & ipsi me præsentem colunt spiritu: quod ipsius Jechezkelis, Danijelis, & aliorum exempla docent.* Pauci temporis] *id est, ad breve illud tempus quo in deportatione mansuri sunt extra promissam terram.* 17 Idcirco dic] *exegesis promissionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat mansurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promissiones Evangelicæ, ut tribus versibus deinceps confirmatur.* 19 Cor unum] *id est, integrum ipsum, atque in veritate solidéque adunatum Deo & toti corpori Ecclesiæ: est enim cor studiorum & voluntatum sedes.* Spiritum novum] *id est, renovationem Christianam spiritus mentis vestræ, ut loquitur Paulus Ephes. 4.23.* Cor lapideum] *id est, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *conclusio visionis de discessu Dei ab urbe, duobus versibus; & de reversione Prophetæ ad suos in spiritu, duobus alteris.* 23 Ascendit] *vide suprà in 9.3.* Montem] *videlicet olivarum, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Ascendisset] *id est, ascendens disparuisset: ut Genes. 17.22.* 25 Multitudinem] *id est, tum seniores populi (de quibus suprà 8.1.) velut testes divinitus adhibitos, tum verò populum ipsum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertissimis Tzidkijæ regis comitumque nocturnam fugam, & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates gravissimas ipsis ante deportationem eventuras, ac postremò Judæorum insolentiam impunitatem sibi pollicentium retundit autoritate verbi & juramenti sui.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 'Fili hominis, in medio domus [a] rebellis consides; 'quibus sunt oculi ad vidẽdum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis sunt.
3 'Tu itaque, fili hominis, para tibi 'instrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: 'si fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, visuri sint; nam 'domus rebellis sunt.
4 Cùm autem extuleris instrumenta tua similia instrumentis migrationis ' de die ante oculos eorum: tu egreditor 'vesperi ante oculos ' illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod 'educas *illos*:
6 Ante oculos illorum ' super humerum portans, cæca nocte educito, 'faciem tuam operito, ut non aspicias 'terram hanc: nam 'ostẽtum propono te domui Jisraëlis.

[a] Heb. *rebellionis: sic deinceps.*

[b] Heb. *secundum processus migrationis.*

7 Ita igitur faciens quemadmodum jussus fueram, instrumenta mea extuli similia instrumentis migrationis de die, ac vesperi perfodi mihi in muro *foramen* manu: cæca nocte educens *illos*, super humerum portavi ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me 'manè, dicendo,
9 Fili hominis, 'an non dixerunt ad te domus Jisraëlis, domus ista rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, sic ait Dominus Jehova: ipsius principes [c] 'onerosa hæc prophetia est Jeruschalaimis, & totius domus Jisraëlis, qui sunt 'inter illos.
11 Dic, ego sum ostentum 'vestrum: quemadmodum feci sic fiet illis; migratione in captivitatem 'abibunt.
12 Nam princeps ipse qui est in medio illorum, super humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad ' educendum eo: faciem ejus ' operiet, ut non aspiciat

[c] Heb. *onus.*

piciat ipse oculo suo terram hanc.

13 ᵃExpandam enim rete meum contra ipsum, & capietur sagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldęorum, quam ᵃ non videbit, & ᵃ ibi morietur.

14 Et omnes circumstantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus dispergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto persequar eos:

15 ᵃUt experiantur me esse Jehovam; cùm sparsero eos in gentes, & dispersero eos per regiones.

16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peste: ut enarrent omnes abominationes eorum in gentibus quò devenerint; denique ut ᵃ cognoscant me esse Jehovam.

17 ᵃIterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & ᵃcum solicitudine bibito:

19 Et indicito populo hujus terræ, sic ait Dominus Jehova in habitatores *urbis* Jeruschalaimorum, in terram Jisraëlis, panem suum cum solicitudine comedent; & aquas suas cum desolatione bibent: ut [h] desolata terra illius destituatur iis quibus plena est, præ violentia omnium qui habitant in ea:

20 Et ipsæ civitates habitatæ devastentur, ac terra ipsa desolata sit; ita experiemini me esse Jehovam.

[d] Heb. *auxilium ejus.*
[e] Heb. *omnes alas.*
[f] Heb. *gladium exeram post eos.*
[g] Heb. *numeri: ut Gene. 34.30.*
[h] Heb. *desoletur terra illius a plenitudine sua.*

21 ᵃDeinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

22 Fili hominis, quid *sibi vult* proverbium istud apud vos de terra Jisraëlis, dicentiũ; ᵃproducentur dies, aut peribit omnis visio?

23 Idcirco dic ad illos, sic ait Dominus Jehova, ᵃfacturus sum ut cesset proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Jisraële: quin potius eloquere eis, propè sunt dies ipsi, & res cujusque visionis:

24 ᵃNon enim erit amplius ulla visio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Jisraëlis.

25 Nam *ut* ego sum Jehova, eloquar quodcunque verbum ᵃeloquuturus sum & fiet, non protrahetur *tempus* ampliùs: cum diebus vestris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.

26 Denique fuit fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

27 Fili hominis, ecce domus Jisraëlis dicunt, visio ista quam iste videt, ad dies multos protrahitur; & in tempora longinqua prophetat iste.

28 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod ᵃ eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ tria sunt membra: e quibus primùm deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judęa commorantium prædicat, usque ad ver. 17. secundum ostendit mala huic ultimæ cladi præitura ex judicio Dei, usque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetias ludificantium, ad finem usque. In hoc autem primo duæ sunt omnino partes: typus, usque ad ver 8. & anagoge sive accommodatio typi, versibus sequentibus.* 2 Fili hominis] *hoc versu præmunit Prophetam Deus fortitudine animi constantiáque adversus obduratas Judęorum mentes, ut audacter exhibeat typum qui imperatur versibus sequentibus.* Quibus sunt oculi] *vide Jeschabh. 6.9. & 42.18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & speciatim enarratur, quatuor sequentibus.* Instrumenta] *id est, supellectilem & sarcinas tuas, ut solent migrantes.* Si fortè] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut spe aliqua sibi facta contra spem ad typum hunc populo exhibendum adducatur.* Domus rebellis] *quasi dicat, quia nondum aures ipsorum meis verbis, oculive antegressis exemplis affecti sunt; sed in sua rebellione perstant; hac etiam tentandum est via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati sint testes prophetiæ tuæ.* Vesperi] *ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 25.* Illorum] *videlicet quos testes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: sic ver. sequente.* 5 Educas illos] *nimirum testes advocatos, quibus repræsentatur comitatus ille qui prosequutus est fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id est, sarcinulam, qualem Rex dissimulato habitu gestaturus est ut consulat vitæ suæ.* Faciem tuam] *id est, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua versaris: nam Tzidkija excæcatus Riblæ, venit quidem in Babyloniam; sed non vidit eam.* Ostentum] *vide Psalm. 71. 7.* 8 Manè] *diei posteri: jam sequitur anagoge typi, ut diximus in vers. 1.*
9 An non] *quasi dicat, nónne vides quantopere obstupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad consulendum te, & cognoscendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falsis pseudoprophetarum prædictionibus fascinabantur, ut apparet ex Jirmejæ 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Onerosa prophe.] *vide Jeschabh. 13.1. & Jirmejæ 23.33. & sequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa hærent.* 11 Vestrum] *id est, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reversionem, quam prædicant pseudoprophetæ vestri.* Abibunt] *tum Rex ipse Tzidkija, duobus versibus sequentibus, tum comitatus ejus, ver. 14. tum populares omnes ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatum suum secum: ut suprà ver. 5. & 6.* Operiet] *id est, excæcabit Babylonius: sic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *i. circumveniam eum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32.4. & 34. 3. & seq.* 15 Ut experiantur] *fines judiciorum Dei: nimirum impiorum evictio, hoc ver. & bonorum separatio ad gloriam Dei prædicandam & amplificandum Ecclesiam ejus, ver. seq.* 16 Cognoscant] *tum ipsi agnoscentes*

Deum,

Deum, tum Gentes ab illis edoctæ. 17 Iterum] *secundum membrum prophetiæ, ut diximus in ver.* 1, *de malis captivitatem prædictam antegressuris, quorum typus ponitur, ver.* 18. *& agnagoge, duobus seq.* 18 Cum solici.] *vide supra* 4.16. 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Jisraëlitarum dictum adversus Prophetas, ver.* 22. *& confutatur, sequentibus.* 22 Producentur] *q.d. nihil ad nos istæ prophetiæ: nam aut longo pòst intervallo, aut nunquam eventuræ sunt; quæ duo rejicit Propheta ver. sequent.* 23 Facturus sum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei asserit contra Judæorum ludibria, duob. ver. deinde confirmat juramento, ver.* 25. *ac postremò amplificat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà* 13.23. 25 Eloquuturus sum] *id est, statuero eloqui: ut Exodi.* 33.19.

CAPUT XIII.

Deus pseudoprophetas & pseudoprophetissas increpans impudentissimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & prosperitatem Judæis constantissimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit artes ipsorum, & ipsis omnibus, ipsorumq́; operi exitium denuntiat.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Jisraëlis istos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo suo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ istis prophetis stultissimis; qui [a] sequuntur spiritum suum, & quæ non viderunt.

4 Similes vulpibus per vastitates; prophetæ tui sunt, ô Jisraël.

5 Non ascenditis ad irruptiones, aut [b] obducitis sepem pro domo Jisraëlis; ut consistat in bello die Jehovæ.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non misit ipsos; & spem faciunt fore ut præstet verbum.

7 An non visionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovæ, cùm ego non loquutus sum?

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra prophetas istos, qui vident vanitatem & qui divinant mendacium; in consilio populi mei non erunt, & in descriptione domus Jisraëlis non conscribentur, neque in terram Jisraëlis venient: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

10 [c] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *esse* ubi nulla esset pax: cumq; hic extruit luteum parietem, ecce illi obducunt ipsum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui casurus est: erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis casuri estis, & ventus [e] procellosissimus diffindet *eum*.

12 Cùm ecce ceciderit paries iste; annon dicetur ad vos, ubi est tectorium illud quod obduxistis?

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, & diffindam vento procellosissimo in æstu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus est, lapidesq; immanis grandinis in æstu iræ ad consumptionem:

14 Nam destruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & [f] prosternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: eoque ruente consumemini in medio ejus, ut experiamini me esse Jehovam.

15 Sic ubi consummavero æstum iræ meæ in parietem istum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *est* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 *Nempe* Prophetæ Jisraëlis qui prophetant pro urbe Jeruschalaimorum, & qui vident ei visionem pacis; cùm nulla sit pax, dictum Domini Jehovæ.

17 Tu quoque, filii hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quæ prophetissas agunt ex [g] animo suo; & propheta contra eas,

18 Dicens, sic ait Dominus Jehova, væ consuentibus pulvillos pro omnibus axillis [h] brachiorum *populi* mei, & parantibus consibulas pro capite cujusque staturæ ad venandum animas: an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conservetis?

19 Nam prophanatis me apud populum meum pro pugillis hordei, & frustulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur, & [i] victuras prædicando animas quæ non sunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auscultant mendacio.

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos vestros quibus vos illic venamini animas, ut avolent cùm laceravero illos a brachiis vestris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

21 Et lacerabo consibulas vestras ut eripiam populum meum e manu vestra, neque sint amplius in manu vestra [k] prædæ: ita experiemini me esse Jehovam.

22 Eò quòd atterunt animũ justi [l] falsò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via sua pessima ut in vita conservem eum:

23 Idcirco vanitatem non estis visuræ, & divinationem non divinaturæ ampliùs; sed eripiam populum meum e manu vestra, & experiemini me esse Jehovam.

[a] Heb. *ambulant pòst.*
[b] Heb. *sepitis.*
[c] Heb. *eò quòd & eò quod: ut Levit.* 26.43
[d] Heb. *insulso: sic deinceps*
[e] Heb. *procellarum: sic ver.* 13.
[f] Heb. *faciam ut pertingat.*
[g] Heb. *cordis sic ver.* 22.
[h] Heb. *manuum mei.*
[i] Heb. *vivificando.*
[k] Heb. *venationi.*
[l] Heb. *falsitate.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis partes sunt duæ: quarum unâ Deus reprehendit & interminatur pseudoprophetis, usque ad ver.* 17. *altera, prophetissis populum Dei fallentibus, ad finem usque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per prolepsin propter mendacia ipsorum, ver.* 3. *deinde sigillatim contestatur ipsos de improbissimis ipsorum mendaciis, usque ad ver.* 8. *tum judicia ex eo malo consequutura pronuntiat, sententiam ferens & in prophetas ipsos ver.* 8. *&* 9. *& in totum eorum cœtum qui ipsis auscultaverint, usque ad ver.* 15. *ubi demum prophetia hæc concluditur ver.* 15. *&* 16. 3 Qui sequuntur] *vide Jirmejæ* 14.

14.14.& 23.9.& sequentib. Quæ non vid.] id est, quorum visio non est a Deo oblata ipsis. 4 Similis vulp.] vide Cantic. 2.15. Per vastit.] id est, famelicis vulpibus, quæ in desertis regionibus versantur, ac proinde inedia pressæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuissimam: ut de prophetissis dicitur infra ver. 19. 5 Non] contestatio exornans superius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc versu; sed contra mendacia colitis, versu seq. ut testis est vestra ipsorum conscientia, ver. 7. Ascenditis] id est, neque obsistitis satanæ & malo irrumpenti in Ecclesiam vos ipsi, neque obstacula alia adhibetis, denique salutem populi negligentes causa perditionis ipsorum estis: venustissima allegoria a re castrensi, ut Psal. 106.23. & 30. Ut consistat] id est, ut Ecclesia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipsam probare, & piis sanctisq; certaminibus exercere. 6 Verbum] quod ipsi videlicet comminiscuntur & dicunt. 8 Idcirco] proposita litis contestatione sequitur bimembris sententia, ut diximus in versu 1. 9 In consilio] i. neque in Ecclesia, neque in libro vitæ comprehendentur, neque restitutionem consequentur: sed a Deo, Ecclesia, & tesseris Ecclesiæ aspectabilibus abalienati permanebunt. 10 Cùmq; hic] elegans allegoria, qua transitus comparatur ad alterum sententiæ membrum: ita sunt (inquit Deus) pseudoprophetæ isti ut structores nequam inter se colludentes; quorum si quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam construxerit; omnes uno consensu advolant, & operam suam consumunt in colendo & ornando falso pariete: ita extruunt illi, ac potiùs destruunt Ecclesiam Dei, quorum fuerat ascendere ad irruptiones, & firmam sepem obducere, suprà ver. 5. Luteum pariet.] Hhebræam vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiáque per plateas jacente efformatur. 11 Casurus est] id est, ruiturus omnibus modis: qui sequentibus verbis similiter per allegoriam exprimuntur conjunctam ironiæ. Erit imber] id est, inundabit imbre, grandine, vento, & modis omnibus Deus in opus vestrum, & labefactabit totum. 14 Eoq;] videlicet æstu iræ meæ, qui nominatus est ver. 13. nam eò referri commonstrat mutatio generis. 17 Tu quoque] hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes sunt totidem, quot in superiore diximus: prolepsis sive propositio summa, ver. 18. contestatio, ver. 19. & sententiæ dictio, sequentibus. 18 Consuentibus] pseudoprophetissas his verbis Propheta figurat a ritu ipsarum duplice: nam cùm vellent ipsæ quietem, eamq; firmissimam & immotam Judæis significare, pulvillos assuebant, velut quietis constantissimæ typos: & capitia pro omni sexu ac ætate confingebant certis loris, fibulis, aut consimilibus adstricta; ut figurarent populum certissimè protegi & constantissimè divina ope, nunquam fore ut defensio hæc ab ipsis cessaret. Atque his modis populum fallebant, vitæ suæ falsis artibus consulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis suis, atque impiè blasphemabant. Confibulas] Hhebræa vox universè (ut ipsius etymon ostendit) significat ea quibus res constringuntur atque adhærescunt: ut sunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jureconsulti vocant, offendices, & si quæ sunt hujusmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus. An animas] contestatio; id est, an dispendio vitæ animarumq; populi mei oportet vos victum quærere sceleratissimè? allegoria. 19 Pro pugillis] id est pro re tenuissima, adeoq; nihilo: ut Mica 3.5. 20 Illic] videlicet in Judæa, ubi prophetissæ tenues Judæos explebant spe, & exhauriebant domos. Avolent] i. ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam aviculæ liberatæ beneficio meo. 22 Eò quòd] conclusio summa prophetiæ. 23 Vanitatem non] id est, perituræ estis; noëma, ut suprà 12.24. pro eo quod est, non eritis amplius; nedum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.

CAPUT XIIII.

Deus seniores Jisraëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit; docet neque illis, neque Judæis omnibus ampliùs responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium; ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captivitate durissima.

1 DEINDE cùm venientes ad me quidam e senioribus Jisraëlis, sederent coram me:

2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

3 Fili hominis, viri isti induxerunt stercoreos deos suos in [a] animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habent e regione faciei suæ: an [b] ullo pacto consulor ab eis?

4 Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Jisraëlis induxerit stercoreos deos suos in animum suum, offendiculum iniquitatis suæ positum habens e regione faciei suæ, & venerit ad Prophetam: *ut* sum Jehova, responsabo ei venienti de multitudine stercoreorum deorum ipsius:

5 Ut reprehendam domum Jisraëlis in animo ipsorum, quòd avertentes se a me adhæreant stercoreis diis suis omnes.

6 Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a stercoreis diis vestris; avertite, inquam, ab omnibus abominationibus vestris faciem vestram.

7 Nam quisquis e domo Jisraëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Jisraële, averterit se [d] a sequendo me inductis stercoreis diis suis in animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habuerit e regione faciei suæ; cùm venerit ad prophetam ut consulat per eum me; *ut* sum Jehova, responsabo ei per me,

8 Me oppositurum iratam faciem meam viro isti, & positurum eum in signum & in parabolas, denique excisurum eum e medio populi mei; ut experiamini me esse Jehovam.

9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur verbum; *ut* sum Jehova, pelliciam Prophetam ipsum: sed cùm extendero manum meam contra ipsum, perdam ipsum e medio populi mei Jisraëlis.

10 Ita ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit:

11 Ut non aberrent ampliùs domus Jisraëlis a sequendo me, & non polluant se ampliùs omnibus defectionibus suis; sed sint mihi populus, & ego sim eis Deus, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *sic deinceps.*
[b] Heb. *consulendo.*
[c] Heb. *vir vir e domo Jisraëlis, qui ind. &c. sic ver. 7.*
[d] Heb. *a post me: sic ver. 11.*
[e] Heb. *iniquitatem: sic sequentia: ut Gen. 4.13.*

hovæ.

12 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi scipionem cibi; id est, ita immisero in eam famem ut exscindam ex ea homines & jumenta:

14 'Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia sua eriperent [f] 'se ipsos, dictum Domini Jehovę.

15 Si bestias malas transmisero in terram orbaturas eam, adeò ut sit [g] desolatissima absque transeunte propter illas bestias:

16 Tres viri isti in medio ejus, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias eriperent: ipsi se solos eriperent, terra autem esset desolatissima.

17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam; edixeroque, gladius pertranseat terram, quo exscindam ex ea homines & jumenta:

18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovæ, non eriperent filios aut filias; sed ipsi se solos eriperent.

19 Aut *si* pestem immisero in terram illam effundens æstum iræ meæ super illam [h] 'ad cædem; ad exscindendum ex illa homines & jumenta:

20 Etiamsi Noah, Danijel, & Ijob essent in medio illius, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi cum justitia sua eriperent se ipsos.

21 'Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc pessima, gladium, ac famem, bestiasque malas, & pestem immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum; ad exscindendum ex ea homines & jumenta:

22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filię; ecce ipsi 'procedent ad vos, & videbitis 'viam eorum, & actiones eorum: ut 'consolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruschalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.

23 Ita consolationi erunt vobis, cùm videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoscetis me non immeritò fecisse quæcunque fecero in eam, dictum Domini Jehovæ.

f Heb. *animam suam: sic deinceps.*

g Heb. *desolatio: sic ver. seq.*

h Heb. *præ sanguine: ut suprà 5.17.*

i Heb. *reliqua fiet in ea evasio.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) Propheticæ partes sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illorum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque.* E senioribus] *pleriq; omnes ex deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valdè: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judææ regnum adhuc pertinuerint, & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam: ut solent legatis seniores, consiliarii, & viri autoritate, ingenio, scientiáque præstantes adhiberi. Legationem autem ante hæc tempora fuisse a Tzidkija missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmejæ 51. 59.* 3 Fili hominis] *priore hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius prophetiæ, hoc vers. deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coràm erant sermonem Dei accommodans.* Viri isti] *id est, totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparare in conspectu meo ad consulendum me? indignissimum est me ab istis vel momento uno appellari, qui me non consulunt ex animo: sed suis studiis, dum consultores agunt coram te, indesinenter traducuntur: vide infrà 20. 4.* 4 Idcirco] *thesis, ut diximus in præcedentem versum: cujus argumentum summum ponitur duobus versibus: deinde verò ἐργασία sive exornatio illius, usque ad vers. 12.* Ut sum Jehova] *jurantis verba, ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id est, non de illis rebus quas rogaturus est; sed de hoc uno argumento, quod exponitur sequente versu.* 5 In animo ipsorum] *id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ.* 6 Idcirco] *ἐργασίας mēbra sunt hæc: revocatio ad resipiscentiam, hoc ver. interminatio contra obnitentes tum populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentibus; & judiciorum finis, vers. 11.* 8 Signum] *id est, tum anteacti judicii monimentum, tum demonstrationem justorum judiciorum Dei eventurorum immerigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 5.* Parabolas] *ex interminatione Deut. 28. 37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetans ipsis.* Pelliciam] *id est, quemadmodum avis imprudens pellicitur esca, ita pelliciam eum ipsis muneribus donariisq; consulentium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens, aut piscator retium peridromidas, ita inclinans manum meam intercipiam ipsum.* 12 Iterum] *secunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recusantibus Judæis pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum. 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.* 14 Etiamsi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmejæ 15. 1. quasi dicat Propheta, si intercederent homines mihi acceptissimi, & in quibus edidi hactenus documenta spectatissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In his enim tribus fuerunt illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex gravissimis post omnem hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus atque evectus sit.* Se ipsos] *solùm, ut sequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *id est, pestis certissimam & præsentissimam mortem afferens.* 21 Quin sic ait] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessura ad superiores plagas; ut diximus in versum 12.* 22 Procedent] *id est, adducentur in deportationem vobiscum; sed longe aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum, & actiones] *id est, justam mercedem anteactæ vitæ eorum, qua tam protervè abutuntur ad blasphemandum nomen meum, & ludificandum; ut dicitur suprà 11. 15.* Consolationem] *id est, tum eò quòd justam*

Dei

Dei vindictam spectabitis coràm, tum quòd nihil futura est vestra calamitas ad calamitatem istorum (adeò agetur cum istis duriter) leniter feretis conditionem vestram.

CAPUT XV.

Deus typo & sermone Judææ toti ab exardescente ira sua exitium denuntiat, propter peccata ipsius & contumaciam indignissimam.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, quid *est* lignum vitis præ omni ligno? *quid* palmes, *præ eo* quod est in lignis sylvæ?

3 An sumitur ex illo lignum ad aptandum operi? [a] an assumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum instrumentum?

4 Ecce igni traditur in escam; cùm duas extremitates ejus consumpserit ignis, & medium ejus ustulatum fuerit, an proderit ad opus?

5 Ecce cùm esset integer, non aptabatur operi; quanto igitur minus cùm ignis consumpsit ipsum & ustulatus est, aptaretur adhuc operi?

6 Idcirco sic ait Dominus Jehova, quemadmodum *est* lignum vitis inter ligna sylvæ, quod trado igni in escam: ita traditurus sum habitatores Jeruschalaimorum.

7 Nam opponam faciem meam iratam eis; cùm ab uno igne exiverint, alter ignis consumet eos: ut cognoscatis me esse Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:

8 Exponamq; terram ipsam desolationi; eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

[a] Heb. *assumunt, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium est, continens typum, versibus quatuor sequent. & anagogen illius propheticam, tribus ultimis.* 2 Quid est lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc commorantium. q.d. quid est in istis hominibus cur se ipsi faciant tanti, aut ego ad parcendum ipsis ampliùs adducar? imò verò (inquit sequent.) ut modò se habent, sunt isti omnium hominum indignissimi.* 4 Ecce igni] *id est, sarmentum exsectum non potest, ut ut sit integrum, ad ullum opus accommodari; sed cogitur & in ignem abjectum uritur, ut Joan. 15.6. posteà verò sequitur comparatio minoris exposita ver. 5.* 6 Idcirco] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in versum 1.* 7 Cùm ab uno] *id est, ignis prodiens ab ira Dei indesinenter ardebit; & qui ab uno evaserit, deprehendetur & consumetur altero; quemadmodum superioribus prophetiis omnibus indicatum est, inde a capite 5.*

CAPUT XVI.

Deus gentem Judæorum increpans narrat illius historiam specie puellæ expositæ & in morte versantis, donec ipse misertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratissimi animi crimina exprobrat, scortationis cum idolis gentibusq; exteris, ac inhumanissimæ liberorũ cædis: propterea sententiam fert in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæq; æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sedomitarum atque Jisraëlis: & postremò reliquiis exponit promissiones Evangelicas.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, notas fac *urbi* Jeruschalaimorum, abominationes ipsius,

3 Dicens, sic ait Dominus Jehova *urbi* Jeruschalaimorum, commercia tua, adeoque genituræ tuæ *sunt* e terra Cenahhanæorum; *quasi* pater tuus *sit* Emoræus ipse, & mater tua Chittæa.

4 Nam quod ad genituras tuas, quo die genita fuisti non fuerat præcisus umbilicus tuus, & aquis non eras lota [a] cùm aspexi te: neque sale fueras condita, nec fasciis eras fasciata.

5 Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex istis, clementia utendo erga te: sed projecta fueras in superficiem agri cum fastidio [b] tui, quo die genita fuisti.

6 Transiens autem juxta te, cùm viderem te præbentem conculcandam te [c] in sanguine tuo; dixi tibi, in sanguine tuo vive, iterumq; dixi tibi, in sanguine tuo vive.

7 Copiosam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris pervenerisque [d] ad summum ornatum (ubera *tua* [e] fororiaverant, & pilus tuus germinaverat) quamvis esses [f] nudissima & retectissima.

8 Quapropter transiens juxta te, cùm viderem te, quòd ecce tempus tuum tempus amorum esset, expandens alam *vestis* meæ super te, operui nuditatem tuam: cumq; jurans tibi convenissem tecum in fœdus, dictũ Domini Jehovæ, [g] nupsisti mihi.

9 Itaque lavi te aqua, ut inundans *eluerem* sanguinem tuum a te; & unxi te unguento:

10 Vestiensq; te versicoloribus calceavi te [h] melinis, & accingens te xylino operui te serico:

11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:

12 Apposui etiam monile supra nasum tuum, & inaures auribus tuis; coronamque ornatus capiti tuo.

13 Cumq; ornasses te auro & argento, vestimentumq; tuũ esset xylinum & sericum, ac versicolor, similam & mel oleumq; comederes; denique pulchra esses [i] supra modum, & prosperata in regno:

14 Adeò ut prodiret de te [k] fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, [l] propterea quòd majestatem meam imposuissem tibi, dictum Domini Jehovæ;

15 Tum confisa pulchritudini tuæ scortata es pro nomine tuo; & profudisti scortationes tuas omni [m] viatori, illius fuit *pulchritudo tua:*

16 Etiam sumens de vestibus tuis, parasti excelsa tibi latis maculis interstincta, ut scortareris cum istis; *illis* non succedentibus, cùm non adesset *viator:*

17 Et sumens instrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; fecisti tibi imagines masculi, ut scortareris cum eis.

18 Capiens enim vestes versicolores tuas operuisti illas, & unguentum meum suffitumque

[a] Heb. *ad aspectum meũ: similem locutionem vide Gene. 30.30.*
[b] Heb. *animæ tuæ.*
[c] Heb. *in sanguinibus tuis: sic in sequentibus.*
[d] Heb. *ad ornatum ornamentorum.*
[e] Heb. *constituta fuerant.*
[f] Heb. *nuditas & retectio: sic ver. 22. & 39.*
[g] Heb. *fuisti mihi* uxor.
[h] Heb. *melis, id est, pellibus melium: ut Exod. 25.5.*
[i] Heb. *ad valde.*
[k] Heb. *nomen*
[l] Heb. *propter majestatem meam quam imp. trajectio*
[m] Heb. *transeuntis: sic ver. 25.*

que meum proposuisti illis;

19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, similam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc proposuisti illis, in odorem [n] gratum ut esset; dictum Domini Jehovæ.

20 ' Præterea sumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactasti illis ' consumendos: an minus *hoc esset* fornicationibus tuis,

21 Quòd jugulaveris ' filios meos & exposueris eos, traducendo eos illis?

22 ' Et cum omnibus abominationibus tuis, & scortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; ' cùm esses nudissima & retectissima, præbuisse te conculcandam in sanguine tuo:

23 Sed fuit post totam malitiam tuam ('væ væ tibi) dictum Domini Jehovæ,

24 Ut ' extrueres tibi fornicem, & faceres tibi suggestum in omni platea,

25 Et in omni capite viæ extructo suggesto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique [o] plurimùm scortata es.

26 Scortata enim es ' cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] ' torosis, & quidem plurimum scortata es ad provocandum me.

27 ' Cumque ecce extendens manum meam contra te ' diminuerem demensum tuum; & traderem te [r] desiderio odio habentium te [s] ' Pelischtæarum, ' quæ confusæ erant propter viam tuam [t] sceleratam:

28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non satiareris: sed scortata cum eis ne sic quidem satiata fuisti.

29 Quapropter plurimùm scortata es in Cenahhanæa ' cum Chaldæis; sed ne hoc quidem satiaris.

30 ' Quàm languidus est [u] animus tuus, dictū Domini Jehovę: faciendo omnia ista, opus mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?

31 Extruendo fornicem tuam in capite cujusque vię, cùm suggestum suum facis in omni platea; nec dum es ut ' scortum ludificando mercedem,

32 Ut mulier adultera, loco viri sui recipiens extraneos:

33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò dedisti ' pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro scortationibus tuis.

34 Itaq; fuit in te [y] contra quàm in istis fœminis scortationibus tuis, cùm [z] prosequeretur te nemo ad scortandum: nam quòd das mercedem, ac merces non datur tibi, hoc contrarium est.

35 ' Idcirco, ô scortum, audi verbum Jehovæ;

36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profusum est [a] ' virus tuum retecta nuditate tua, in scortationibus tuis cum tuis amatoribus; etiam super omnibus stercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos exposuisti eis:

37 ' Idcirco ecce ego congregaturus sum ' omnes amatores tuos quibus suaviter usa es, & quoscunque amas, cum omnibus quos odisti: & ubi congregavero illos contra te circumquaq;, retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam:

38 Et judicabo te judiciis ' adulterarum & ' effundentium sanguinem; exponens te [c] cædi proficiscenti ex ' ęstu iræ & zelotypia.

39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur ' fornicem tuam, & diruent suggesta tua, & exuentes te vestibus tuis sument ' instrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudissimam & retectissimam:

40 Deinde adducentes contra te cōgregationem ' obruent te lapidibus, & transfigent te gladiis suis:

41 Postea ' comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia ' ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut desinas esse meretrix, etiamque mercedem non poteris dare ampliùs.

42 Denique faciam ut requiescat æstus irę meæ in te, ' donec recedat zelotypia mea a te; donec quiescens non indigner amplius.

43 Eò quòd non es recordata ' dierum pueritię tuæ, & commovisti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias istud scelus cum omnibus abominationibus tuis.

44 Ecce ' quisquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.

45 ' Filia matris tuæ es ' fastidientis virum suum & filios suos: & soror *utriusque* sororis tuæ es, quæ fastidiverunt viros suos, & filios suos; ' mater vestra Chittęa, & pater vester Emoræus.

46 Soror autem tua ' major Schomron, ipsa cum filiabus suis sedet [t] ad sinistram tuam; soror tua verò minor te, sedens ' a dexera tua, est Sedom cum filiabus suis.

47 ' Neque verò in viis earum ambulasti, & secundum abominationes earum fecisti: tanquam parvum fastidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuisti majorem eis in omnibus viis tuis.

48 ' Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si fecit Sedom soror tua ipsa & filiæ ejus; quemadmodum fecisti tu & filię tuæ.

49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi sororis tuæ; cùm ' excellentia, saturitas cibi, & ' tranquillitas quieta esset ipsi & filiabus ejus, ' manum pauperis & egentis non confirmavit:

50 Cùm itaque exaltantes se facerent abominationem ' coram me; amovi eas, prout [d] visum est.

51 ' Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificasti enim abominationes tuas præ ipsis, & ' justificasti sorores tuas omnibus abominationibus tuis quas fecisti.

52 ' Tu etiam fer ignominiam tuam, ' quam adjudicas *utrique* sorori tuæ, propter peccata tua quibus abominabilius egisti quàm illæ; justiores erant te: tu, inquam, etiam erubesce & fer ignominiam tuam, cùm justifices sorores tuas.

53 ' Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus, ac reducem turbam Schomronis & filiarum eju:; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducam* [e] inter illas:

54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ fecisti; ' consolationi existendo illis.

55 Si sorores tuę Sedom & filiæ ejus revertentur ad pristinum statum suum, & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad pristinum statum suum;

[n] Heb. *quietis: ut Gene.* 8.21.
2 Reg. 16. 3. & 17.17. & 21.6.
Suprà 6. & 7

[o] Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.*
[p] Heb. *filiis Ægypti.*
[q] Heb. *magnis carnis: euphemismus: ut Levit.* 15.3.
[r] Heb. *animæ: ut Psa.* 27.12
[s] Heb. *filiarū Pelischtæorū.*
[t] Heb. *sceleris.*
[u] Heb. *cor.*
[x] Heb. *dominantis.*
[y] Heb. *contrarium ab istis.*
[z] Heb. *post te non ageretur scortatio.*
[a] Heb. *ærugo: sic infr.* 24.11
[b] Heb. *abominationum tuarum.*
[c] Heb. *sanguini æstus, & zelotypiæ.*

Suprà 22.
[d] Heb. *vidi.*
[e] Heb. *in medio illarum.*

ſuum; tu quoque & filię tuæ revertemini ad priſtinum ſtatum veſtrum.

56 *Cùm non fuerit Sedom ſoror tua [f]*in auribus, in ore tuo; tempore [g] ſummæ excellentiæ tuæ;

57 *Nec dum revelata fuerit malitia tua, *cùm eſſet tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circumſtantibus eam, filiabus Peliſchtæorum; * quæ depopulaturæ fuiſſent te circumquaque:

58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam ſic ait Dominus Jehova, viciſſim faciam tibi quemadmodum feciſti; quæ ſpreviſti *execrationem irritum faciendo fœdus.

60 *Veruntamen * recordatus ego fœderis mei tecum *initi* temporibus pueritiæ tuæ, præſtabo tibi fœdus [i] perpetuum.

61 Nam recordata viarum tuarum, pudore ſuffunderis, * aſſumendo ſorores tuas majores te cum minoribus te: & *dabo tibi eas in filias; *non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præſtabo ego fœdus meum erga te; & agnoſces me eſſe Jehovam:

63 *Ut recorderis & erubeſcas, * nec ſit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

f Heb. *in auditione.*
g Heb. *excellentiarum tuarum.*
h Heb. *filiarum, &c.*
i Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei adminiſtrationem erga Judæos & Jeruſchalaima) præter inſcriptionem duobus primis verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt tres: prima eſt narratio (ut diximus) allegorica ex comparatione ſpiritualis conjugii inter Deum & Eccleſiam Judæorum, uſque ad ver. 35. ſecunda eſt ſententia Dei Eccleſiam veterem, velut perfidiſſimam conjugem, repudiantis & flagellantis graviſſimè, uſque ad ver. 60. poſtrema, eſt promiſſio redintegrandi fœderis & connubii ſacri cum electis reliquiis, quatuor verſib. ultimis.* 2 Urbi Jeruſch.] *i. Judææ ſynecdochicè: nam Jeruſchalaimis ſedes erat Eccleſiæ, & regni caput: ſic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepſis ſive propoſitio ſumma hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hîc ſingulis vocibus expreſſa: unum eſt, geniturę, quę exponitur a ver. 4. ad 13. alterum verò commercii & converſationis, uſque ad ver. 35. quæ duo hoc verſu poſita* ὕστερον πρότερον *deinceps explicantur.* Commercia tua] *i. converſatio tota, ſynecdochicè.* Genituræ] *id eſt, ortus, curatio, educatio, & inſtitutio prima: nam hoc genus ſynecdoches frequentat ſcriptura ſacra, ut Gene. 3.16. & 1. Timo. 2.15.* Pater tuus] *id eſt, ſi ex patre Abrahamo eſſetis, faceretis opera Abrahami; ſed degeneraſtis ab illo, & in familiam Cenahhanæam malitioſè tranſiviſtis: quin imò ita obſirmati eſtis in veſtris iniquitatibus, ut ſi patre Emoræo & matre Chittæa eſſetis orti: ſic infrà ver. 45. non aſcita eſt, ſed hæreditaria & nativa malitia veſtra.* 4 Nam] *prius hoc narrationis membrum per antitheſin exponit duo; nimirum ſtatum calamitoſum miſerumq; Gentis ex Abrahamo ortæ, donec educeretur ex Ægypto, uſq; ad ver. 6. & beneficia ornamentaq; a Deo in gentem collata, verſib. ſeq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico comparatur, & ſtatus ejus cum infantis recèns in lucē prodeuntis ſtatu, ac paulatim per ſua incrementa provehentis.* Quo die] *id eſt, cùm in hanc lucem veniſſet, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis veſtræ, ex quo velut trunco gens propagata eſt. Nam ut ad hæc tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipſius narratione, tum verbis Jehoſchuhhæ 24.2. & ſequentibus; tum hiſtoriæ fide: maximè cùm iniquum ſit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratiſſimè Propheta ubique obſervat) confundere.* Non fuerat præciſus] *id eſt, a natura in morte, in ſordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate eras: quæ omnia allegoricè ſignificantur verbis ſequentibus.* Umbilicus] *id eſt, longum illud inteſtinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo dum in utero eſt vivet fœtus: ſynecdoche. Nam hoc inteſtinum in fœtu continet omnia vitæ inſtrumenta, venam umbilicalem ad alimoniam, arterias duas ad reſpirationem, &* οὐραχὸν *ad exſudanda fœtus excrementa. Hoc autem inteſtinum niſi præciditur, matri & infanti lethale eſt, niſi reſectum curatur, eſt exitioſum partui, quia totum profundit ſanguinem & exhalat ſpiritum meatu illo.* Aquis non erat] *id eſt, ut cui non ſunt ablutæ ſordes recens in lucem edito; ita jacebas in ſordibus peccati, ut oſtenditur Jehoſch. 24.* Cùm aſpexi] *quantopere ſe torqueant interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, ſed Hebræorum vocem eſſe confirmamus, pro certo habentes Deum his verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & ſequentibus.* Sale] *quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici, tum ad callum obducendum umbilico, totique cuti, tùm ad interiores partes confirmandas, & decoquendos abſumendóſque humores pravos: quibus omnibus utilem eſſe hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat] *id eſt, a nemine curata fueras, ac potius non potueras curari ſine me, ſed in peccatis tuis fuiſſes mortua: tanta eſt naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda ſunt veritati: non enim propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari poſſe; ſed ita ſentit incurabilem fuiſſe prorſus a natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis faſtidio eſſet, nedum ab ulla earum rerum curaretur.* 6 Tranſiens] *jam ſequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in verſum 4. quæ gradatim exponuntur rationes fœderis a Deo cum Eccleſia initi & ſuo ordine præſtiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Eccleſiæ promanaſſe dicuntur, verſu ſeq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium ſacrum, ver. 8. & ſequentibus.* Præbentem] *i. expoſitam morti, maliſque omnibus ad mortem: nam ea conditione fuiſſe Abrahamum cum cæteris uſque dum a Deo vocatus eſſet, Geneſ. 11. ſuprà oſtendimus.* Dixi tibi] *id eſt, virtute verbi promiſſionumq; mearum te a morte præſentiſſima liberavi, in qua æquè verſaberis ac infans cujus profluit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In ſanguine] *id eſt, utcunque in peccatis tuis demerſus ſis & a natura mortuus, tanquam infans exhauſto ſanguine.* Iterumq;] *i. non ſemel, ſed ſępius repetitis promiſſionibus confirmavi: ut Geneſ. 12. & 13. & 15. & 17. & ſequentibus.* 7 Copioſam] *q.d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium, dans Abrahamo & Saræ e mortuis Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore ſterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata eſt in Ægypto, quamvis obnitentibus Ægyptiis.* Ad ſummum] *id eſt, pulchritudinem & ſpeciem omnium elegantiſſimam, cujus cau-*

ſam vide Deut.7.7 & 8. Ubera] id eſt, quaſi pubes effecta eras, nubilis, & apta viro: quod hîc duobus ſignis exprimitur. Quamvis eſſes] id eſt, non propter ullam elegantiam aut bonum quod ineſſet in te viſa es mihi ad ſummum ornatum perveniſſe, & perplacuiſti mihi; ſed propter unicum amorem meum ex conſilio & electione gratuita: ut Deut.7. 8 Quapropter] jam venitur ad conjugium ſacrum initum cum Eccleſia Jiſraëlitarum, quo tempore liberata fuit a ſervitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver. 6. Tempus amorum] id eſt, tempus juſtum quo conjugareris mihi, ut prædictum fuerat Abrahamo Geneſ.15.13. Expandens] id eſt, te uxorem ducens, & agens virum ac ſervatorem tuum: vide Ruth.3.9. quamobrem ſequentia verba ſunt exegetica hoc ver. Conveniſſem] vide Exod.19.& 24. Nupſiſti] id eſt, viciſſim in fœdus conveniſti mecum, ibidem. 9 Itaque] expoſitio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo; quorum partes ſunt duæ, ſanctificatio a ſordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponuntur uſque ad ver.13. Lavi te] alludit ad ritum legis Levit.15.28. pro eo quod eſt, pleniſſimè mundavi & purificavi te. Unxi te] id eſt, ornavi unctione Spiritus, per cujus regenerationem reſtituta es elegantiæ tuæ. 10 Veſtienſque] id eſt, inſtruxi te rebus omnibus tùm ad neceſſitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriamq́ ſummam indidi, denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Schelomonis uſque.

13 Cumque ornaſſes] altera pars narrationis, de commercio ſive converſatione indigniſſima Eccleſiæ veteris, ut diximus in verſum 3. cujus prolepſis ſive propoſitio ſumma eſt verſi. quinque; deinde exornatio, uſque ad ver.35. ac in prolepſi quidem ad amplificationem pertinent duo verſus, quibus Deus ſummatim commemorat amplitudinem beneficentiæ ſuæ in Eccleſiam; deinde verò duplicem abuſum beneficiorum, exprobrat: unum, quòd cum gentibus exteris ſcortata ſit, ver.15. alterum, quòd cum diis alienigenarum, ver. 16. & 17. quæ duo membra poſtea ὕστερον πρότερον explicantur. 14 Fama] de qua 2. Schem. 8.13. & 1.Reg.4.30. 15 Pro nomine] id eſt, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam latè effeciſti ut diffunderentur ſcelera tua, ad coq́ latiùs conata es & promiſcuè te proſtituere: quod totum inde a temporibus Schelomonis per trecentos nonaginta annos fuiſſe factum hiſtoriæ ſacræ teſtantur, & Deus per prophetam exprobravit ſuprà 4.5. 16 Latis maculis] id eſt, pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis inſignita eſſent (nam hæc non ita evidenter e longinquo diſcernuntur) ſed latis plagis & teſſeris colorata; quæ meliùs e longinquo ſpectantur, & velut ſigna ſunt ad provocandos amatores. Cum iſtis] idolis ſive imaginibus quæ nominantur ſequente ver. Illis] id eſt, cùm illa non ſuccederent ex ſententia animi tui quæ diximus ver. 15. Itaque verba ſequentia horum interpretationem habent. 18 Capiens] exornatio proximè præcedentis membri in prolepſi, de inſano Jiſraëlitarum ſtudio in idololatriam, per ὑστέρωσιν, quam diximus ſuprà ver. 13. qua continentur duo crimina: unū, de rebus omnibus ad idola tranſlatis, duobus ver. alterum, de filiis ablatis inhumanitate & impietate ſumma, duobus alteris. 20 Præterea] alterum crimen, ut modò diximus: de quo ſi quis multa volet cognoſcere, legat Euſebium ſub finem lib. 2. de præparatione Evangelica. Interdictum autem diſertè habetur Levit. 18.21.& 22.& ſequentibus. Conſumendos] igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum eſt, 2. Regum 3.27. An minus] quaſi dicat, hoc verò facinus altero eſt longè indignius, & me adhuc ampliùs afficit, quòd expoſuiſti eos idolis qui fœdere erant mei. 21 Filios meos] id eſt, ipſos quoque primogenitos: vide infrà 20. 26. 22 Et cum] exornatio prioris membri prolepſeos, de fœderibus procuratis & junctis cum his & illis gentibus promiſcuè, omiſſa fide & veritate promiſſionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione. Cùm eſſes] id eſt, jam olim futurum fuiſſe ut nulla eſſes, niſi cepiſſem de te miſericordiam; & quòd nunc ſuperſtes ſis, id a me uno gratioſè profectum eſſe. 23 Væ væ] exclamatio pathetica. 24 Extrueres] id eſt, omnia comparares quæ ad commoditatem tuæ ſortationis putabas pertinere, ut palàm faceres te proſtibulum eſſe impuriſſimum, & te oculis omnium obtruderes: quod generatim exprobratum hoc & ſeq. ver. deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad ſcortationem hanc fuerant adductæ, verſib. quatuor; tum expreſſo hippomane quo in ſcortationem iſtam exarſerunt Jiſraëlitæ, ver. 30. & quatuor ſeq. vide ſimilia Jirmejæ 2. & ſeq. 26 Cum Ægypt.] ut factum eſt temporibus Chizkijæ, Jeſchahh. 30.& 31. deinde Jehojakimi & Tzidkijæ, 2.Reg.24.& 25. contra mandatum Dei, Deut.17.16. Toroſis] ſic pergit in allegoria, & deſignat accuratiſſimam Jiſraëlitarum libidinem, ut infrà 23.20. 27 Cúmque ecce] tranſitio ad ſecundos amatores, videlicet Aſſyrios; in quorum fidem Achaz ſe contulit propter immiſſas a Deo caſtigationes: vide 2. Reg. 16.7. & 2. Chro.28. Diminuerem] ex commminatione Levit. 26.20. & Deut. 28. 23.& 33 Peliſchtæarum] vide 2.Chro, 28.18. & Jeſchahh.15. Quæ confuſæ] i. quas etiam pudebat maleficiorum tuorum, licet projectæ eſſent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia ſcelera tua: vide Jirmej.2.33. 29 Cum Chaldæis] videlicet ex quo tempore Merodac-baladan legationem ad Chizkijam tranſmiſerat, 2.Reg.20.12.& Jeſchahh.39. 30 Quàm languid.] expoſitio elegantiſſima hippomanis per admirationem, ut diximus in ver. 24. qua gradatim oſtenditur inſanus Judæorum furor in conciliandis exteris, primùm per comparationem meretricis quæſtuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinoſiſſimæ, quæ abjectio & contempto omni quæſtus ſtudio libidine tantùm perfidioſè abripitur (ut de Meſſalina Clodia res portentoſas ſcribunt hiſtorici) duob. ver. ſeq. ac poſtremò illius quæ tantopere fertur præceps in libidinem, ut ipſa amatores redimat de ſuo atque muneretur, qui ſummus eſt gradus libidinis. q.d. Propheta, nequeo ſatis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, quæ tibi ſcortando nunquam ſatisfacis; ſed adhuc contabeſcis præ ardore libidinis, eamq́ nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuiſti: cujus hoc documentum eſt certiſſimum, quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæſtuariæ ſolent, neque ſatis habes ut gratis concilies amatores & adjungas tibi, ſed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipſius res ſacrilegè profundis ad illos redimendos comparandosq́. 31 Scortum] id eſt, ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæſtum meritorium, ſed gratis proſtituit ſe perdita ſtudio libidinis: ut exponitur ſequen. ver. 33 Pretio] videlicet plurima & ampliſſima: quod facit ad amplificationem ſceleris. 35 Idcirco] tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, nempe dictionem ſententiæ, ut diximus in ver. 1. Continet autem hæc ſententia propoſitionem, & exornationem ſive confirmationem ejus. Ac propoſitionis quidem partes omnino duæ ſunt, quarum una ſummatim cauſas ſententiæ ferendæ explicat,

plicat, ver. 36. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver. 45. Exornationis verò partes sunt totidem, ut suo loco dicturi sumus. 36 Virus tuum] *id est, sordes tuæ profluentes ex te propter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ: confer cum Jirmej. 2. 23. & seq. Vox autem Hhebræa propriè quidem æs significat; sed metonymicè quoque pro ærugine, id est, virulentia illa & damnosa materia accipitur quam æs madefactum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur.* Novimus *quidem a plerisque aliter accipi, videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus: sed tota illa interpretatio manavit ex falsa hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente intelligendum, & ex adjuncto verbo.* 37 Idcirco] *sententiæ dictio sive judicium duas partes continet. supplicium, & ignominiam, hoc ver. e quibus supplicium exponitur deinceps usque ad ver. 43. ignominia verò, ver. 43. & 44.* Omnes amator.] *ex quibus constabat exercitus Babylonis.* 38 Adulterarum] *de quo judicio vide Levit. 20. 10. & Deut. 22. 22.* Effundentium] *de quo judicio vide Gen. 9. 6. & Exodi 21. 12.* Æstu iræ] *videlicet Dei, qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat, & tanquam justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ.* 39 Fornicem tuam] *de qua suprà 24. & 31. id est, in urbe Jeruschalaimorum sedes adulteriorum tuorum a te comparatas.* Instrumenta] *de quibus suprà ver. 10. & sequentibus.* 40 Obruent te] *ut jus esse contra adulteras homicidiasque ex lege suprà ostendimus.* 41 Comburent] *vide complementum 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jirmejæ 52.* Ante oculos] *id est, palàm, ita ut sis omnibus exemplo, multisque ludibrio: prout de Edomæis legitur Psal. 137. 7. & Lament. 1. & 4. de Hhamonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tzidoniis, infrà 25. & sequentib.* 42 Donec recedat] *id est, donec consummavero in te ardorem totum meæ zelotypiæ: ut sequentia verba explicant.* 43 Dierum puer.] *id est, primæ conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ, de quibus suprà ver. 4. & sequentib.* 44 Quisquis] *id est, ludibrio eris in ore omnium: cujus ludibrii argumentum in fine versus positum, est* μεταβατικὸν *ad exornationem sententiæ.* 45 Filia] *exornatio sententiæ præcedentis, ut diximus in ver. 35. duabus partibus continetur: una est, exornatio causarum ab exemplo Cenabhanæorum, Sedomi, & Schomronis, usque ad ver. 52. altera est exornatio & confirmatio judicii, inde ad ver. 60. Horum autem verborum sensus est, nullo pacto a parentibus tuis, sororibus tuis, & gente tua degeneras, duobus versib. imò verò hos omnes omnibus numeris malitia superas, ver. 47. & quatuor seq.* Fastidientis] *notat Propheta his verbis Cenabhanæos tum a Deo & pietate Noachi defecisse, tum filios suos Moleco traduxisse, Levi. 18. 21. & 24. quo etiam modo sequentia de Sedomitis & Jisraëlitis sunt accipienda.* Mater] *ut suprà ver. 3.* 46 Major] *plures tribus & regiones continens.* Ad sinistra] *i. Septentrionem.* A dextera] *i. ad Meridiem: ut Exodi 26. 18* 47 Neque verò] *amplificatio per gradationem. de qua in ver. 45.* 48 Ne vivam] *confirmatio præcedentis dicti, tum a juramento, hoc ver. tum a demonstratione* κτ' σύγκρισιν, *tribus seq.* 49 Excellentia] *ex illa abundantia & tranquillitate, quas deinde Propheta nominat: vide Gen. 13. 10. & seq.* Tranquillitas] *ex quo gentem liberaverat Abraham, Gen. 14.* Manum paup.] *nam etiam duos angelos situri erant in platea pernoctare, eósque & Lotum ipsum summa injuria persequuti sunt, Gen. 19.* 50 Coram me] *vide Gen. 13. 13.* 51 Schomron quoque] *id est, regnum Jisraëlitarum: quod propterea longè minus peccasse dicitur, quia neque tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa essent, neque fuerat revocatum tam diuturna patientia: sed Judæa plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atque exempla judiciorum quibus deterreretur; & tamen malitia sua obfirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei assiduè concertavit.* Justificasti] *vide Jirm. 3. 6.* 52 Tu etiam] *altera pars exornationis de sententia lata, ut diximus in ver. 45. qua primùm affirmatur certissimè eventura & constantissima futura sententia Dei, ver. quatuor; deinde universè concluditur, quatuor alteris.* Quam adjudicas] *id est, quam justissimè illis importatam esse evincitur, & agnoscit tua ipsius conscientia.* 53 Si reduxero] *hypothetica enuntiatio constantiæ Dei in exequenda sententia sua. q. d. si illos reduxero, vos etiam reducturus sum; at non sum reducturus illos: igitur neque vos reducam, quicquid pseudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judæis illius temporis comminatur; ex quorum tamen posteris reliquias servatum iri docet infrà ver. 60. & sequentibus. simile judicium vide Numer. 14.* 54 Consolationi] *ut suprà 14. 22.* 56 Cùm non] *conclusio sententiæ, causam & judicium breviter complectens, binis versibus. Causa autem ponitur unica, nimirum obfirmatus animus &* ἀμεταμέλητος, *quamvis revocatus fuisset duobus exemplis gravissimis severitatis Dei; uno in Sedomitas, hoc ver. altero in Jisraëlitas, ver. sequente.* In auribus] *id est, fugeris de industria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effecisset Deus, Gen. 18. 19.* 57 Necdum] *id est, nondum evicta fueris apud animum tuum & agnoveris malitiam tuam, ex quo Jisraëlitæ flagellati & pessundati sunt in conspectu tuo, ut præmonita eorum exemplo resipisceres.* Cùm esset temp.] *id est, cùm probrosè Schomron soror tua a Syris, & Pelischtæis, finitimisque profligaretur duce Assyrio.* Quæ depop.] *id est, æquè te ac Schomronem profligassent, nisi custos fuissem tuus, teque ab illis vindicassem: ut promiserat Deus Jeschahhh. 7. & 8.* 59 Execrationem] *id est, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut suprà ver. 8.) execratione fœderi conjuncta tete obstrinxisti: synecdoche.* 60 Veruntamen] *ultima pars prophetiæ, promissio erga reliquias electas, ut diximus in ver.* Recordatus] *vide Gen. 8. 1.* 61 Assumendo] *id est, cooptando tecum ex Jisraëlitis & gentibus electos in Ecclesiam Christi.* Dabo tibi] *id est, efficiam ut parias spirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeschahh. 54. & sequentibus.* Non quidem] *id est, non ex illo fœdere Legis quod tu fregisti; sed ex fœdere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis inscripto per spiritum Dei vivi, ut dicitur versu sequente, vide Jirmejæ 31. 31. & sequentibus, 2. Corinth. 3. 3. & Heb. 8. 8.* 63 Ut recorderis] *id est, ut tu recepta in illud fœdus ducaris pœnitentia anteactæ vitæ; ac proinde sola fide expiationem a me in Christo perfectam complectaris, & gloriam totam soli Deo tribuas servatori tuo.* Nec sit tibi] *id est, planè obmutescas, tibi confusionem tuæ faciei tribuens & Deo salutem tuam: ut Ijobi. 5. 16. & Psal. 107. 42.*

CAPUT XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jeconiæ, beneficium Nebucad-netzaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntis fœdus cum Ægyptio: deinde severissimum Dei judicium ipsi regnoque toti denuntiat: promissiones denique Evangelii subjicit ad consolandum pios in ecclesia catholica.

1 * ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone ænigma, & utere parabola; * de domo Jisraëlis,
3 Dicens, * sic ait Dominus Jehova, * aquila quædam maxima, magna alis [a] * alatissima, plena plumis, cui inest [b] species artificiosissima; * veniens ad Libanum desumpsit * calamum summum cedri:
4 * Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpsit; & deferens in * terram [c] negotiatoriam, in * civitate aromatariorum posuit illam.
5 Accipiens verò * e semine illius terræ posuit ipsum * in agro [d] sativo; acceptum * secundum aquas multas, * [e] circumspectissimè posuit.
6 * Atque hæc quidem germinasset, [f] abiisset in vitem luxuriantem humilis statura, spectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus subjectis illi: abiisset, inquam, in vitem, edidissetq; ramos, & emisisset ramusculos:
7 Sed fuit aquila [g] quædam magna, magna alis, & copiosa plumis; ad quam ecce * vitis ista applicuit * radices suas, & palmites suos emisit ad eam, ut * irrigaret ipsam * ex areolis plantationis ipsius;
8 * Ista in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.
9 * Dic, sic ait Dominus Jehova, *an* prosperaretur? an non radices ejus * disrumpet, & fructum ejus succidet, & siccabit? omnibus frondibus germinis sui exsiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo [h] extirpaturus est eam radicitus?
10 * Ut ecce plantata sit, prosperabiturne? an non attingente ipsam [i] * Euro exsiccabitur prorsus? * cum areolis germinationis suæ exsiccabitur?
11 * Deinde fuit verbũ Jehovæ ad me, dicendo,
12 Dic jam domui isti [k] rebelli, an nescitis quid *sibi velint* hæc? dic, ecce venerat rex Babyloniæ *in urbem* Jeruschalaimorum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad se in Babyloniam:
13 Deinde accipiens de semine [l] regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad * execrationem potentes istius regionis acceperat,
14 Ut esset regnum humile, ne efferret se; ut observando fœdus suum staret.
15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos suos in Ægyptum, ut det sibi equos populumq; multum: an prosperabitur? an eripiet se qui facit ista? qui irritum fecit fœdus, etiámne eripiet se?
16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, nisi * in loco illius regis qui regem constituerat ipsum, cujus sprevit execrationem, & cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.
17 Neque copiis magnis aut congregatione multa * facturus *quicquam* est cum ipso Parhho in bello; cùm * diffundet *ille* missilia catapultaria, & cùm extruet propugnacula: ad excindendum animas multas.
18 Cùm spernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce * junxit manum suam, & omnia ista facit, non eripiet se,
19 * Idcirco sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi execrationem * meam quam sprenit & fœdus meum quod irritum facit; hoc reponam in caput ipsius.
20 Nam expandam super ipsum rete meum, & capietur sagena mea; deducensq; ipsum in Babyloniam disceptabo cum ipso ibi *de* prævaricatione ipsius qua prævaricatur contra me:
21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent, & qui reliqui erunt in omnem ventum dispandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum esse.
22 * Sic ait Dominus Jehova, attamen accipiens ego * e summo calamo illius cedri proceræ reponam: e summitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego super * montem altum & aggestum:
23 * In monte celsitudinis Jisraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabuntq; sub ea omnes aves cujuscunque alæ, in umbra palmitũ ejus habitabunt.
24 Ita experientur omnes arbores agri me esse Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exsiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor sicca: ego Jehova dixi, & faciam.

[a] Heb. *longa alæ.*
[b] Heb. *phrygionicum opus.*
[c] Heb. *negotiatoris.*
[d] Heb. *seminis.*
[e] Heb. *circumspectione accuratissima.*
[f] Heb. *fuisset: sic deinceps.*
[g] Heb. *una.*
[h] Heb. *sublaturus eam à radicibus ipsius.*
[i] Heb. *vento orientali.*
[k] Heb. *rebellionis.*
2. *Reg.* 24.17.
[l] Heb. *regni.*
Suprà 12.13

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ, præter inscriptionem duobus versibus comprehensam, partes omnino sunt duæ: una est, narratio prophetica funestissimi excidii eventuri Tzidkijæ Regi & Judææ toti, usque ad ver. 22. altera est promissio Evangelica pro electis reliquiis, tribus versibus ultimis.* 2 De domo] *i. de toto Jisraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promissorum: quæ duo sunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, usque ad ver. 11. & enarrationem illius, usque ad 22. Utrobique autem narrationis summa sunt capita duo: nimirum causarum explicatio ex quibus judicia consequutura sunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegressas causas.* Aquila quæd.] *typus magni Nebucad-netzaris regis potentissimi: ut exponitur ver. 12.* Alatissima] *id est, omnium instructissima iis rebus quæ ad volatum pertinent: sic una voce Propheta ostendit quàm Ægyptio præstiterit Babylonius, de quo ver. 7.* Veniens] *id est, invadens regnum Judææ, quod cum præstantissima Libani sylva comparatur.* Calamum] *id est, cacumen, & surculum summum, sive taleam quæ ad insitionem ex arbore avelli solet; unde vox Hhebræa appellatur. Est autem typus Jeconjæ regis.* 4 Summitatem] *id est, principes Judææ; ut dicitur ver. 12.* Terram] *id est, in Babyloniam emporiis celebrem.* Civitate arom.] *id est, mollissima & luxuriosissima, quasi omnes Babylonis cives præ mollitie redolerent aromata aut facerent aromatariam.* 5 E semine] *id est, semine regio, ut ipse interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconjæ.* In agro sat.] *id est, in Judæa ipsa restituit, ubi adhuc futura erat sementis non incommoda (ut sequentia docent) nisi ipsius culpa aliter accidisset.* Secundum aquas] *id est, in loco irriguo: vide Eccle. 11.1.* Circumspectissimè] *id est, omnibus legittimis cautionibus adhibitis quæ ad stabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præstito, obsidibus acceptis, & si qua sunt ejusmodi quibus de stabilitate fœderis provideri potest: ut dicitur ver. 13. & 14.* 6

Atque

Atque hæc] *id est, huic Regi Tzidkijæ (qui cum vite humili comparatur) optimè cessisset, si in obsequio Nebucad-netzaru permansisset.* 7 Aquila] *typus Ægypti, ut exponitur ver. 15.* Vitis ista] *id est, Rex Tzidkija fœdus init cum Ægyptio, fidem frangens Babylonius, ver. 15.* Radices] *id est, legationes clàm quasi per cuniculos emisit ad Ægyptium: vide Jirmejæ 37. & 38. sic exponitur infrà ver. 15.* Irrigaret ipsam] *id est, currus & equos suppeditaret ad firmandum ipsum.* Ex areolis] *id est, copiis Ægypti, quæ tota interluitur Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: sic alludit propheta ad rationem Ægyptiorum.*
8 Ista] *amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ justa occasio adsciscendi Ægyptium, ut ver. 6.*
9 Dic] *secundum caput typi, ut diximus in ver. 3. judiciorum denuntiatio.* Disrumpet] *nimirum Babylonius, ut exponitur ver. 16. & 20.* 10 Ut ecce] *occupatio, quasi dicat, esto sanè, sit beneplantata & loco optimo: peribit tamen.* Euro] *noxio vitibus, teste Columella lib. 5. cap. 5. Est autem hic typus divini judicii per Babylonium.* Cum areolis] *id est, quoscunq; aquæ ductus ad se ab Ægypto derivaverit.*
11 Deinde] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in vers. 3.* 13 Execrationem] *ut suprà 16. 59. vide 2. Chron. 36. 13.* 16 In loco] *id est, Babylone, regia Nebucad-netzaris: sic Jirmejæ 32. 5. & 34. 3. & sequentibus.* 17 Facturus] *id est, adjumento futurus est: nam priùs fractus est quam copias Judæis conjungeret.* Diffundet] *nempe Babylonius, obsidens Jeruschalaima pertinacissimè.*
18 Junxit manum] *vide Jirmejæ 50. 15.* 19 Idcirco] *confirmatio judicii per juramentum.* Meam] *id est, juratam in nomine meo, & autore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait] *altera pars prophetiæ, continens promissionem restitutionis & amplificationis Ecclesiæ in Christo.* E summo calamo] *id est, de reliquiis stirpis regiæ, ex qua fuit Zerubbabel, & ex eo Christus.* Montem altum] *id est, in Ecclesia, ut Jeschahh. 2. 2.* 23 In monte] *triplex promissio his verbis continetur per Christum ad Ecclesiam pertinens: prima est amplitudo Christi; secunda, beneficia ad Ecclesiam in Christo pertinentia; tertia denique, Ecclesiæ per totum orbem propagatio, hoc versu; quorum omnium finis est illustratio gloriæ Dei, versiculo ultimo.*

CAPUT XVIII.

Deus Jisraëlitas inter se expostulantes quòd patriorum scelerum pœnas darent reprehendens gravissimè, administrationem justitiæ suæ erga justos & peccatores explicat: adducentes exemplum suum arguit improbitatis, & justitiam suam omnino a calumniis illorum vindicat: ac postremò hortatione clementissima spem veniæ facit resipiscentibus.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Quid vobis est, quòd utimini parabola hac de terra Jisraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & dentes filiorum obstupescunt?
3 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ; si erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Jisraële.
4 En omnes animæ meæ sunt, æquè anima patris atque anima filii meæ sunt: anima quæ peccat, ipsa morietur.
5 Nam cùm quis erit justus, [a] exercebitq; jus ac justitiam,
6 In istis montibus non comedens, & oculos suos non attollens ad stercoreos deos domus Jisraëlis; uxoremque proximi sui nō polluens, & ad uxorem ex immunditia separatam non appropinquans,
7 Neminemq; opprimens, pignus suum debitori reddens, rapinam non rapiens; panem suū esurienti dans, & nudum operiens veste,
8 In usuram non dans, & fœnus non accipiens, ab iniquitate retrahens manum suam; jus [b] verum exercens inter [c] unum & alterum,
9 In statutis meis fideliter ambulans, juraq; mea observans [d] colendo veritatem; justus hic [e] omnino vivit, dictum Domini Jehovæ.
10 Quòd si genuerit filium effractorem, effusorem sanguinis; qui faciat fratri præter ullum istorum:
11 Qui ista omnia non faciat; quin etiam in istis montibus comedat, & uxorem proximi sui polluat;
12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat, pignus non reddat; & ad stercoreos deos attollat oculos suos abominationē faciens,
13 In usuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non vivet; omnes abominationes istas fecit, [f] omnino afficietur morte; [g] cædis ipsius causa in ipso erit.

[a] Heb. *faciet: sic deinceps.*
[b] Heb. *veritatis.*
[c] Heb. *virum cum viro.*
[d] Heb. *faciendo.*
[e] Heb. *vivendo: sic deinceps.*
[f] Heb. *moriendo.*
[g] Heb. *sanguines ipsius in ipso erit: ut Levit. 20. 9.*

14 Quòd si ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris sui quę facit, & animadvertens non faciat secundum illa,
15 In istis montibus non comedat, & oculos suos non attollat ad stercoreos deos domus Jisraëlis; uxorem proximi sui non polluat,
16 Et neminem opprimat, pignus non [h] accipiat, & rapinam non rapiat; panem suum esurienti det, & nudum operiat veste,
17 A paupere retrahat manum suam, usuram aut fœnus non accipiat, jura mea faciat, in statutis meis ambulet; hic non morietur propter iniquitatem patris sui, omnino vivet:
18 Pater *verò* ipsius quia oppressit oppressione, rapuit rapinam fratris, & quod non est bonum fecit [i] inter populares suos; ideo ecce morietur propter iniquitatem suam.
19 Sed dicitis, cur? nónne fert filius ipse propter iniquitatem patris? cùm filius jus & justitiam exercet, omnia statuta mea observat & facit ea, omnino vivet.
20 Anima quæ peccat, ipsa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatem filii: justitia justi cum ipso erit, & improbitas improbi cum ipso erit.
21 Cùm autem improbus conversus ab omnibus peccatis suis quæ fecit, observabit omnia statuta mea, & exercebit jus & justitiam; omnino vivet, non morietur:
22 Omnes defectiones ejus quas commisit nō commemorabuntur ei; in sua justitia quam exercet vivet.
23 An [k] ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovæ: an non cùm revertitur a viis suis, ut vivat?
24 Sed cùm avertens se justus a justitia sua facit iniquitatem, secundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine

[h] Heb. *pignoretur.*
[i] Heb. *in medio populorū suorum.*
[k] Heb. *delectando.*

[l] Heb *omnes justitiæ.*

[m] Heb. *dispositæ: sic deinceps.*

viveret? [l] omnia justè facta ejus quæ fecerit non commemorabuntur; propter prævaricationem ipsius qua prævaricatur, & propter peccatũ ipsius quo peccat, propter hæc morietur.

25 'Quòd autem dicitis, non est [m] æqua via Domini: 'audite jam, ô domus Jisraëlis, an via mea non esset æqua? annon viæ vestrę nõ sunt æquæ?

26 Cùm avertit se justus a justitia sua, & faciens iniquitaté, moritur 'in illis, propter iniquitatem suam quam facit moritur.

27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate sua quam faciebat exercet jus & justitiam, hic animam suam vivam conservat:

28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus suis quas commisit; omnino vivet, non morietur.

29 'Attamen dicunt domus Jisraëlis, non est æqua via Domini: an viæ meæ non essent æquę; ô domus Jisraëlis; annon viæ vestræ nõ sunt æquæ?

30 'Idcirco quemque secundum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ: revertimini, & avertite *vos* ab omnibus defectionibus vestris, ' ut non sit vobis offendiculo iniquitas.

31 Abjicite a vobis omnes defectiones vestras quibus defecistis, & 'facite vobis cor novũ & spiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Jisraëlis?

32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovæ: avertite itaque vos, & vivete.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota est ἐπιτιμητικὴ, partes omnino sunt tres: prima est reprehensio acerrima impiı Jisraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, usque ad versũ 19. secunda est confutatio firmamẽtorum quibus Jisraëlitæ suas blasphemias adversus Deum enitebantur stabilire, usque ad ver. 30. tertia est conclusio asserens justitiã Dei, & omnes revocans ad resipiscentiam certissimámque salutis expectationem.* 2 Quid vobis] *propositio blasphemi dicti quod etiam habetur Jirmejæ 31.29. & 30. cujus ἀνασκευὴ habetur sequentibus.* Terra Jis.] *id est, Jisraëlitis, metonymicè.* Dentes filior] *i. filii luunt injustè scelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blasphemiæ ἀνασκευὴ primùm universè fit per enuntiationẽ justitiæ Dei juramento confirmatam, duobus vers. deinde per accommodationem promissorum & minarum ejus ad tria personarum genera: nempe ad justum, ver. 5. & quatuor sequentibus; ad injustum justi filium, versib. quatuor; & ad justum injusti filium, ad versum 19. usque.* Si erit] *id est, nisi manifestò & illico, ac præsentissima edam judicia mea in singulos vestrûm cùm peccaveritis; quandoquidem tam studiosi estis cavillandi ea.* 4 En omnes] *ætiologia proximi præcedentis dicti a natura studióque Dei in res creatas suas: quòd dicitis, inquit, vos injustè culpam alienam luere, estis in me contumeliosi: nam ego ut omniũ creator sum, ita paterno studio erga omnes ducor: non possum a me temerè abalienare quemquam; sed si quis abalienatur, id ipsi suæ injustitia evenit, non injuria mea: ac propterea statui non amplius ita dissimulare justitiam meam sicut antè feci, ut me a calumniis improborum vindicem.* Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur. Quæ peccat] *ac proinde peccato suo se ipsam alienat a me, qui sum vitæ, & salutis autor.* 5 Nam cùm] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver. 3.* Jus ac just.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conscientia, ut sequentia exempla commonstrant.* 6 Istis mont.] *id est, in excelsis, ubi idola colebantur, ut Deut. 12.2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Psal. 106.28. & 1. Cor. 8. & 10.* Oculos] *id est, non implorans idola, synecdochicè a signo, ut Psal. 123.1.* Proximi sui] *id est, ullius: vide Levit. 18.19. & 20.* 7 Neminem] *ex lege Exod. 22. 21. & Levit. 25.14. & 17.* Pignus suum] *ex lege Exod. 22.26. & Deut. 24.12.* Rapinam] *ex lege Lev. 19.13.* Panem] *ex lege Deut. 15.7. & seq. ut Jeschahh. 58.7.* 8 In usuram] *ex lege Exod. 22.25. Levit. 25.35. & seq.* 10 Quòd si] *secundum gradationis membrum, de quo in ver. 3.* Ullum istor.] *nempe statutorum & judiciorum Dei, de quibus ver. 9.* 14 Quòd si] *tertium gradationis membrum, de quo ver. 3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *secunda pars prophetiæ, confutans verba Jisraëlitarum responsantium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Jisraëlitarum: quorum prior objectio fuit, exemplum suum satis documento esse ut filii dent pœnas paternorum scelerum, hoc ver. huic respondetur usque ad ver. 25. posterior fuit hominum præfractorum, qui quamvis evicti; obganniebant tamen utcunque se res haberet, non satis æquam esse administrationem Dei: cui respondetur ad ver. 30 usque.* Cur] *q. d. quamobrem hoc negas tu? aut nos non ausimus confirmare ab exemplo nostro, qui inculpati luimus parentũ criminosorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedẽtem blasphemiam eadem gradatione quæ antè dicta est; justi videlicet, duob. ver. injusti resipiscentis, ver. 21. & duob. seq. ac justi sese avertentis, ver. 24.* 20 Justitia] *id est, præmium justitiæ synecdochicè, ut in membro antitheto improbitatis pœna est intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perstrinximus in ver. 4. ut infrà duobus ver. ultimis, accipiendum κατά τι. q. d. nónne majorem delectationem capturus essem ex resipiscentia improbi ad salutem, quàm ex ipsius morte, si sese daret in resipiscentiam?* 25 Quod autem] *secundus confutationis locus, ut diximus in vers. 19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem suæ administrationis asserit, & iniquitatis Judæos damnat, hoc ver. deinde sigillatim gradationi sermonem accommodat, ut suprà: nisi quòd ejus qui sibi in justitia sua constat mentio omittitur, quia extra controversiam est.* 26 In illis] *videlicet viis suis iniquis, a quibus minimè resipiscit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quibus ad conclusionem transitur a confutatione.* 30 Idcirco] *conclusio prophetiæ, qua primùm Deus se omnia justè administraturum esse confirmat, deinde Jisraëlitas ad justitiam & regenerationem provocat, hoc & seq. versu, ac postremò causam hortationis adducit a studio paterno suo in homines, & ipsorum bono, versu ultimo.* Ut non sit] *id est, ne corruatis iniquitate vestra, ut Jirm. 5.25.* 31 Facite vobis] *id est, deposito vetere homine, qui secundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem qui secundum Deum conditus est in justitia & sanctimonia veritatis: ut nihil sapiatis corde, nihil spiretis aut velitis spiritu, nisi novitatem puram: quæ quidẽ omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum, Ephes. 4.22. & 2. Cor. 5.17. & sequentibus.*

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens Regum impiorum & inhumanorum culpa, jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis sit collapsurum usque in adventum Christi.

1 TU autem profer lamentationem de principibus Jisraëlis,

2 Dicens, quid *erat* mater tua? leæna inter leones recubans; [a]inter juvenes leones educans catulos suos.

3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm juvenis leo factus esset; & cùm didicisset prædari prædam, homines comedisset:

4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est; & deduxerunt eū [b] uncis in terram Ægypti.

5 Videns autem illa, cùm spe aluisset se se, periisse expectationem suam; accepit unum e catulis suis quem effecit juvenem leonem.

6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus; didicit prædari prædam, homines comedit:

7 Etiam cognovit de [c] viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vastavit: adeò ut desolaretur terra & [d] quæ implent eam, a voce rugitus ejus.

8 Quapropter disposuerunt contra eum gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in fovea captus est.

9 Tum ponentes eum in claustro [e]uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ; deducturi eum in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Jisraëlis.

10 In quiete tua mater tua similis erat viti plantatæ secundum aquas; fructifera & frondosa erat ab aquis multis:

11 Erantque ei scipiones [f]robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura ejus, supra intercurrentes ramos densos; ita ut conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.

12 Sed avulsa æstu iræ in terram dejecta est, & [g] Eurus arefecit fructum ejus; defregerunt sese, & aruerunt, scipionem robustum ejus ignis consumpsit.

13 Nunc enim plantata est in deserto, in terra sicca & siticulosa:

14 Et exiens ignis e scipione ramorum ejus, fructum ejus consumit, adeò ut non sit in ea scipio robustus, virga dominatura: hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

[a] Heb. *in medio juvenum leonum.*

[b] Heb. *hamis.*

[c] Heb. *viduis.*

[d] Heb. *plenitudo ejus.*

[e] Heb. *cum uncis.*

[f] Heb. *roboris: sic ver. 12. & ultimo.*

[g] Heb. *ventus orientalis.*

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur vers. 1. & ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Joschijæ: qui status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usque ad vers. 10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.* Principibus] *id est regulis; qui jam non poterant meritò dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *priore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum leæna comparatur, Reges verò cum illius catulis. Ac leenæ quidem conditio describitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jochanani, ver. 3. & 4. alter Jehojakimi; ver. 5. & sequentibus. In conditione autem leænæ duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, finitimos feros & crudeles, securè priùs habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris commemoratio exaggerat lamentationis argumentum, ut in secunda allegoria, ver. 10. & 11.* Catulos] *ex prophetia Jahhakobi, Gen. 49. 9.* 3 Homines] *i. abusus esset authoritate sua ad inhumanitatem feram, 2. Reg. 23. 32.* 4 Uncis] *i. captivum, ibidem ver. 33. & Jirm. 22. 11. & seq.* 5 Spe aluisset] *vz. redhibendi & recuperandi Regis sui precario ab Ægyptio.* Unum] *Jehojakimũ Joachazi fratrem, datum ab Ægyptio, 2. Reg. 23. 34.* 7 Etiam] *id est, non tantùm in homines feritatem exercuit; sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autẽ verbũ hoc modo accipi cùm aliis locis monuimus, tũ Ijobi 38. sæpius.* 8 Gentes] *de quibus 2. Reg. 24. 4.* 9 Deducturi eum] *id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut prophetaverat Jirmeja 22. 18. & 19.* In munitiones] *id est, Babylonem munitissimam: vide Jir. 51. 25. & 53.* 10 In quiete tua] *secunda allegoria, ut diximus in versum 1. qua primùm præstantia antiqua regni Judæorum & regum adumbratur, duobus ver. deinde inclinatio & ruina, tribus. Quod autem vertimus, in quiete tua, adducti tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum sequ antithesi: nam quod alii vertunt similitudinem, sine exemplo est; quod alii sanguinem, dificile est accommodatu, atq; violentũ. Quamobrẽ nos Hhebræũ vocabulũ ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce prisca Judææ tranquillitas.* 11 Erantq;] *i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes regni, eminebat q; regnum Judææ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumq; frequentia.* Ejus] *videlicet Regis cujusq; qui cum scipione robusto comparatus est.* Intercurrentes] *id est, inter principes eminens.* 12 Avulsa] *videlicet iis rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria.* 13 Plantata] *id est, deportata in locum servitutis miserrimæ, tam contrarium regno quàm desertum siccum infestum est viti.* 14 E scipione] *id est, ab ipso Jehojakimo rege: ipsius culpa, quia frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2. Reg. 24. 3.* Adeò ut non] *id est, ut neque jam adsit rex ullus firmus, neque sit ullus in posterum exstiturus, donec advenerit Christus: vide Jirmejæ 22. 30.* Hæc lamentatio] *conclusio verbis Dei mandantis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocriseos: ac propterea in totum populum

pulum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monitaq́; & indignissima populi malificia, ab exitu Ægypti ad sua usque tempora: deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronuntiat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promissiones erga bonos; e quibus disparatus Deum illos perditurum, hos liberaturum dicit ad gloriam ipsius.

1 FUIT autem anno septimo, [a]quinti mensis die decimo, venientes quidam e senioribus Jisraëlis ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,

2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

3 Fili hominis, alloquere seniores Jisraëlis, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, an ad consulendum me venitis? *ne* vivam ego, si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.

4 An causam ageres istorum? an causam ageres, fili hominis? abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.

5 Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die eligens Jisraëlem sublata manu mea semini domus Jahhakobi *juraveram*, notúmque fecerā me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)

6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraverā* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle; decus ipsum omnium regionum;

7 Edixeram eis, quisq; [b]res detestandas oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus vester:

8 Rebellantes contra me noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad consummandum iram meam in eis in media terra Ægypti.

9 Attamen feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium [c]inter quas erant, quia notum feceram me ipsis ante oculos illarum) educendo ipsos e terra Ægypti.

10 Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & abduxi ipsos in desertum:

11 Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:

12 Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut essent signo inter me & ipsos; [d]ut sciretur me Jehovam sanctificare ipsos.

13 Sed rebellarunt contra me domus Jisraëlis in ipso deserto, in statutis meis non ambulantes, & jura mea spernentes quæ qui fecisset homo vixisset per ea, & sabbatha mea prophanantes valde: quamvis dixissem me effusurum æstū iræ meę super eos in ipso deserto ad consumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

15 Veruntamen etiam ego sublata manu mea *juravi* eis in deserto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluētem lacte & melle; decus ipsum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statutis meis non ambularent, ac sabbatha mea prophanarent: quòd [d]stercoreos deos suos cor illorū sequeretur.

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis consummationem in deserto:

18 Edixi enim filiis illorum in deserto; in statutis patrum vestrorum ne ambuletis, & jura illorum ne observetis, neque stercoreis diis illorum vos polluatis:

19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis meis ambulate; & jura mea observate, ac facite ipsa:

20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo inter me, & vos; ut sciatur me Jehovam esse Deum vestrum.

21 Rebellarunt autem contra me ipsi filii, in statutis meis non ambulantes, & jura mea non observantes ut facerent ea, quæ qui faceret homo viveret per ea, sabbatha mea prophanātes: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, consummando iram meam contra eos in deserto.

22 Sed reducens manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam etiam ego sublata manu mea *juraveram* eis in deserto; me dispersurum eos in gentes, & sparsurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta mea spernerent, ac sabbatha mea prophanarent; denique [e]stercoreos deos patrum suorum sequerentur oculi ipsorum.

25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta non bona, & jura per quæ non viverent,

26 Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò quòd traducerent omnem aperientem vulvam; ut desolarem eos, ut experirentur me esse Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Jisraëlis, fili hominis, & indicito eis, sic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blasphemaverunt me patres vestri prævaricando contra me prævaricatione,

28 Quòd cùm introduxissem eos in terram quā sublata manu *juraveram* me daturum ipsis; aspexerunt omnem collem excelsum, & omnem arborem densis ramis, ubi sacrificarūt sacrificia sua, & ubi dederunt irritamentum oblationis suæ, & ubi disposuerunt [f]odores gratos suos, denique ubi libarunt libamina sua:

29 Et quamvis dicerem, ad eos ipsos qui veniebant eodem quò vos, quid sit ipsum excelsum; tamen vocatum est nomen illius excelsum, usque in diem hunc.

30 Idcirco dic ad domum Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; an in via patrum vestrorum vos ipsos impuraveritis, & [g]detestationes eorum sequendo vos scortati fueritis,

31 Et offerendo dona vestra traducendo filios vestros per ignem, vos ipsos impuraveritis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc usque diem; & ego consular a vobis, ô domus Jisraëlis ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si consular a vobis.

32 Ideoq; quod ascendit in spiritum vestrum [h]minimè omnium futurum est; quod vos dicitis, erimus ut istæ gentes, ut nationes istarum regionum, ministrando ligno & lapidi.

33 Ne

---

[a] Heb *quinto mense decimo mensis.*

Exod. 38.

[b] Heb. *detestationes oculorum suorū: sic deinceps.*

[c] Heb. *in quarum medio.* Exod. 14. Exod. 14 25. & 20. & sequentibus. Levit. 18. 5. & Deut. 30. 15. Exod. 16. 24. & 31. 13.

[d] Heb. *ad sciendum: sic infrà ver. 20.* Exod. 20. 5. & 23. 21.

Num. 14. 28 & seq.

[d] Heb. *post stercoreos deos suos cor illorum iret.*

Num. 15. 18.

[e] Heb. *post stercoreos deos patrum suorum essent.*

[f] Heb. *odorem quietum suarum.*

[g] Heb. *post detestationes ipsorum.*

[h] Heb. *existendo.*

33 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ; nisi manu robusta, & brachio extento, ac æstu iræ effuso *regnabo super vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas dispersi fueritis; manu robusta, brachioque extento, & æstu iræ effuso.

35 Nam *deducam vos in desertum populorū, ubi disceptabo vobiscum [i] in os:

36 Quemadmodum disceptavi cum majoribus vestris in deserto terræ Ægypti; sic disceptabo vobiscum, dictum Domini Jehovæ:

37 *Et transmittam vos sub virgam, ut inducam *vos in vinculum fœderis:

38 Seligensque ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, *e terra peregrinationum ipsorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jisraëlis redibit: ita experiemini me esse Jehovam.

39 * Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, quisque stercoreos deos suos agedum colite, *etiam postea, siquidem non auscultatis mihi: * nomen verò sanctitatis meę ne prophanate amplius donis vestris, & stercoreis diis vestris.

40 *Sed in *monte sanctitatis meæ, in monte celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ, ibi colent me *tota Domus Jisraëlis, [k] quanta quāta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi *requiram oblationes vestras, & primitias munerum vestrorum cum omnibus rebus sanctis vestris:

41 Cum odore [l] *grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis, & congregavero vos ex regionibus in quas dispersi fueritis: & sanctificabo me in vobis ante oculos ipsarū gentium.

42 Et experiemini me esse Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jisraëlis, in terram illam quam sublata manu mea *juraveram* me daturū majoribus vestris:

43 Ubi recordati viarum vestrarum omniumque actionum vestrarum quibus vos ipsos impurastis, fastidio eritis vobis ipsis propter omnia mala vestra quæ feceritis.

44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum; non secundum vias vestras pessimas, & secundum actiones vestras corruptissimas, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

[i] Heb. *facie ad faciem.*

[k] Heb. *tota ipsa.*

[l] Heb. *quietis.*

Suprà 6. 9.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inscriptio ostendit tum ipsum tempus & occasionē illius, ver. 1. tum mandatum Dei, secundo versu: tempus verò manifestum est, nempe quinto anno prophetatam esse ante expugnata & eversa Jeruschalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ: una, hypothesis qua Deus speciatim seniores Jisraëlis coram hypocriseos scelestæ reprehendit, ver. 3. & 4. altera, thesis qua universè Jisraëlem redarguit, impiis minatur, & pios promissis erigit, inde a ver. 5.* Ad consulendum] *simulatè, quamvis consilia sua stata afferrent in animis suis, ut dicitur infrà ver. 32.* 3 An ad consulen.] *animo integro, docili, & ad consilium capiendum comparato. q. d. nō me præjudicata affertis domo, & consilia quæ verbo tenus petitis jamdiu cudistis animo?* 4 Causam ageres] *id est, ampliùs intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione ampliùs (ut fingunt) opus est, sed reprehensione acerbissima, & minarum denuntiatione: idem argumentum est Jirmejæ 14. sic suprà 14. 2. & 3.* Abominationes] *transitio ad thesin, de qua in versum 1.* 5 Indic eis] *hujus theseos membra omnino sunt tria: primum est narratio, qua singula Dei beneficia comparantur cum indignissimis Jisraëlitarum maleficiis & ingrato animo, usque ad ver. 30. secundum est sententiæ dictio adversus ingratos & contumaces Jisraëlitas, usque ad ver. 40. tertium est piarum sanctarumque reliquiarum consolatio a promissis Dei, inde ad finem usque. Narrationis autem (quæ, ut diximus, per ἀγῶνα sive contentionem tota illustratur comparatis Dei operibus cum malefactis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in Ægypto gestarum, usque ad vers. 9. secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver. 17. tum etiam erga filios, usque ad vers. 27. tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad vers. 30.* Eligens] *id est, declarans me elegisse, misso Mosche & Aharone, Exod. 2. & sequentibus.* Sublata manu] *vide Gen. 14. 22. q. d. juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod. 3. 6.* Notumque] *verbo signis, & miraculis, Exod. 3. & 4.* 6 Exploraveram] *id est, prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer. 10. 33. humanitus dictum.* Decus ipsum] *epitheton terræ Cenahhanis, ut infrà ver. 15. & Dan. 8. 9.* 7 Edixeram] *etsi verba hęc disertè a Mosche non exprimuntur, non dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Jisraëlitæ servire Deo, Exod. 3. 12. & Mosche hanc causam non tantùm populo suo, sed ipsi quoque Parhhoni exponere, Exod. 5. 1.* 8 Noluerunt ausc.] *id est, neque fidem habuerunt mihi, ut ipsorum verba & facta demonstrarunt, Exod 5. 21. & 6. 8. neque ab idolis discesserunt, ut eventus ostendit Exod. 32.* Dixissem] *videlicet nisi servirent Deo, ut agnoscit Mosche Exod. 5. 3. sic in sequentibus.* 9 Feci] *id est, in præstanda liberatione perstiti: sic ver. 14. & 22.* 21 Ipsi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deserto: nam his pepercit Dei oculus, suprà ver. 17.* 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fueram, ut dicitur proximè præcedente versu, & quam ex parte feceram ut experirentur ipsi, versibus quatuor sequentibus.* 23 Etiam ego] *exegesis præcedentis sermonis, quòd Deus* reduxerit manum suam, *quam in Jisraëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hostes, cùm aliquos ex illis captivitati traderet, ut Numer. 21. & per se ipsum, cùm eos ipse castigaret acerbissimè, ut* Numer. 21. & 25. *vide in Psalm. 106. 26. & sequentibus.*
25 Non bona] *id est, ipsis incommoda noxiaque, ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num. 16. plaga pestilens, Numer. 17. serpentes, Numer. 21. 6. sententiaque juridica, Num. 25.* Per quæ non] *id est, quæ sententias mortis continerent.* 26 Impurans] *id est, impuros esse ostendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id est, primogenitum, qui ex lege sacer est Domino, Exod. 13. 2. vide suprà 16. 21. & infrà ver. 31. atque hęc quidem a Jisraëlitis fuisse facta disertis verbis non exponit Mosche; sed tamen non dubium est quin fecerit Jisraël, quando copulatus est cum idolo Pehhoris Midjanitarum Deo, Numer. 25.* 28 Aspexerunt] *id est, oculos animumque suum adjecerunt: vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem, sacerdotes pios, Prophetas, & servos Dei admonerē: ut*

per

per singulas ætates servos excitavit Deus ad revocandum populum suum a maleficiis: sic infrà 23.43. Eodem quò] *id est ad excelsa, quò vos etiam convenitis, ut scelerati idololatræ.* Quid sit] *id est, quàm invisum & exosum sit Deo, ac proinde perniciosum suis cultoribus: ut Deut.12.& 13.* Vocatum] *id est, permansit, & integrum est conservatum: ut Jeschahh.1.26.* 30 Idcirco] *secunda pars theseos, ut diximus in versum 5 sententiæ dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm contestatio Jisraëlitarum propter peccata ipsorum & impudentissimam hypocrisin, duobus versibus; deinde judicium juramento confirmatum, usque ad vers. 39. & conclusum præsentissima abdicatione repudioq; populi, ver.39.* 31 Si consular] *id est, si in posterum patiar vos ea hypocrisi perfidiaq; ad me accedere, ut docet mandato ver.39.* 32 Quod ascendit] *id est, non succedent cogitationes vestræ, plurimùm aberitis a vestris rationibus.* Erimus] *id est, eodem loco habebimur, & perfruemur tranquillè iisdem commodis, si communem cultum cum gentibus illis observabimus: ut illi dicebant Jirmeja 44.* 33 Regnabo] *id est, Regem me vobis gentibusq; invitis demonstrabo, impios affligendo & perdendo, piosq; secernendo, ut explanatur vers.35. & tribus sequent.* 35 Deducam vos] *id est, non sinam vos quiescere, ut putatis, o idololatræ; sed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locis importunissimis.* 37 Et transmittam] *id est, totum populum Jisraëlis ita probabo & recognoscam ut pastor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos, improbosq; abdicandos: de hac autem ratione vide Levit.27.32.* Vos] *id est, bonos ex vobis, synecdochicè: de quibus posteà ver.40. & sequentibus.* 38 E terra pereg.] *id est, e terra Jisraëlis, cujus hæredes falsò & justos dominos se gloriabantur esse qui in Judæa cum Rege Tzidkija remanserant: vide suprà 11.14.& seq.* 39 Vos itaque] *gravissima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver. 30.* Etiam postea] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, sed inquilini ad momentum estis.* Nomen verò] *id est, ne ampliùs abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habetote; siquidem idolis vestris adhæretis, quorum contagio impurari nolo cultum meum: ut hypocritas compellat Deus Jeschahh.1.& 66.* 40 Sed] *tertium membrum, consolatio, ut diximus in versum 5.* Monte sanct.] *vide suprà 17.23.* Tota domus] *nimirum selecta, ut dixit antè versu 38.* Requiram] *non autem vetabo & interdicam vobis, ut feci hypocritis, ver.39.*

CAPUT XXI.

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde apertis verbis typoq; prænuntians, ostendit quàm graviter sit per Babylonium affligenda: expeditionis illius consilia effectaq; declarat, ac nominatim prædicit cladē regis Tzidkija, & subversionem regni in Christo demum instaurandi: ac postremò per occasionem Hhammonitas nomine insolentiæ contra Judæos reprehendens, par illis exitiū per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ᵃET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dispone faciem tuā ᵃ dexteram versus, & ᵃfac ut stillet versus Austrum; ac prophetato in ᵃsylvam agrestem meridiem *versus:*
3 Et dicito sylvæ meridianæ, audi verbum Jehovæ: sic ait Dominus Jehova, ecce ego ᵃaccensurus sum in te ignem qui consumat in te ᵃomnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [b] inflammatissima, & adurentur ea omnes facies ᵃa meridie ad Aquilonem:
4 Et [c] experientur omnis caro ᵃ me Jehovam incendere illam; non extinguetur.
5 ᵃMe autem dicente, aha Domine Jehova; ipsi dicunt de me, nónne [d] artifex est parabolarum iste?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
7 ᵃFili hominis, dispone faciem tuam versus Jeruschalaima, etiam fac ut stillet ᵃloca sancta versus: & prophetato contra terram Jisraëlis,
8 Dicens terræ Jisraëlis, sic ait Jehova, ecce me contra te exerturum ᵃ gladium meum e vagina sua; ut exscindam ex te ᵃjustū & improbū:
9 Ut exscindam ex te justum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina sua contra omnem carnem a meridie ad Aquilonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina sua; ᵃ non revertetur amplius.
11 ᵃTu ergo fili hominis suspira: ᵃcum fractione lumborum & amaritudine suspirato ante oculos istorum.
12 Estóque cùm dicent ad te, quamobrem suspirabundus es? ut dicas, propter [e] rumorem qui advenit, quo liquescet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis spiritus, & omnia genua [f] diffluent *ut* aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.
13 ᵃDeinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait dominus; dic, ᵃgladius gladius exacutus, atq; etiā extersus est:
15 Ut mactet [g] mactandos exacutus est, ut sit ei ᵃcoruscatio extersus est: ᵃan gauderemus, ᵃvirga filii mei, *id est, gladio* spernente omne lignum?
16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipse exacutus est gladius, idemque extersus, quem tradat in manum interfectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipse erit contra populum meum, idemq; contra omnes principes Jisraëlis: ᵃ detrusi in gladium erunt cum populo meo; idcirco ᵃapplaude femori.
18 ᵃCùm probatio *est*, quid tandem *est*? ᵃan etiam virga *gladius* spernens non esset? dictum Domini Jehovæ.
19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [h] ᵃcomplode manibus: nam ᵃiterabitur gladius [i] tertiò, gladius ᵃconfossorum, idemq; gladius confossorum magnatum, cubicula permeans illorum.
20 ᵃAh factus est ad coruscationem, ᵃacuminatus ad mactationem; ut diffluente [k] animo & multiplicatis offendiculis, contra ᵃomnes portas eorum disponam mucronem gladii.
21 [l] ᵃUnis viribus dexteram pete, compositis pete sinistram; quocunque occurrent tibi res comparatæ.
22 Nam etiam ego ᵃcomplodam manibus meis, & ᵃfaciam ut requiescat æstus iræ meæ: ego Jehova eloquutus sum.
23 ᵃEt fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, ᵃpropone tibi duas vias

[a] Heb. *via dextrorsum.*
[b] Heb. *flammæ.*
[c] Heb. *videbunt: ut Psal. 90.15. sic deinceps.*
[d] Heb. παραβολῶν παραβολὰς, *ut infrà 24 3.*
[e] Heb. *auditionem.*
[f] Heb. *abibūt.*
[g] Heb. *mactationem.*
[h] Heb. *percute manum ad manum: sic infrà ver.22*
[i] Heb. *ad tertiam vicem.*
[k] Heb. *corde.*
[l] Heb. *aduna te dexteram pete, compone pete sinistram quò faciei tuæ comparata erunt.*

vias adveniente gladio regis Babyloniæ,e terra 'unius procedentes ambas,& 'latus selige,in 'capite viam'ad civitatem selige.

25 Viam *inquam* proponito,qua adveniat gladius contra Rabbatham Hhammonitarum ; aut contra Jehudæam cum *urbe* Jeruschalaimorum munita.

[m] Heb. *matre viæ.*

[n] Heb. *divisores.*

26 'Nam stabit rex Babyloniæ in [m] bivio , in capite duarum viarum,ad divinandum divinationem;'terget [n] cultros , consulet imagines , inspiciet jecur.

27 'In dextera ipsius erit divinatio, 'Jeruschalaima;'disponendos esse primores *exercitus* , os aperturos 'in occisione , sublaturos vocem cum clangore:'disponendos *igitur* primores exercitus contra portas,effundenda [o] missilia catapultaria,extruendas munitiones.

[o] Heb. *catapultam: ut* 2. *Reg.*19.32.

[p] Heb. *divinare.*

[q] Heb. *juratis juramentorum.*

28 'Erit quidem *hoc* istis tanquam [p] si divines vanitatem in oculis ipsorum , ' istis [q] juratis in juramenta multa : 'sed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi sunt.

29 ' Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd'revocatis in memoriam iniquitatem vestram,dum'retegunt se defectiones vestræ, dum apparent peccata vestra in omnibus actionibus vestris: quia versamini in memoria , 'manu illa capiemini.

[r] Heb. *iniquitas termini: hypallage , ut infrà ver.* 34

30 'Tu autem prophane improbe , ô princeps Jisraëlis;cujus advenit dies,*suo* tempore [r] iniquitatis terminus :

31 'Sic ait Dominus Jehova,'amove 'cidarim istam,& tolle coronam: [s] hæc futura non est;'eū qui in depressum *abiit* exalta, & ' eum qui altus est deprime.

[s] Heb. *hæc non hæc.*

32 'Perversam,perversam,perversam reddam illam:'etiam hæc non futura est, donec venerit is cujus est jus ipsum & tradidi illud.

33 'Tu autem fili hominis prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova de [t] Hhammonitis, & de 'opprobrio illorum: dicito igitur, 'gladius gladius [u] districtus est,ad mactationem extersus,ad consumendum , *extersus* propter ' coruscationem;

Jirmejæ 49.

[t] Heb. *filiis Hhammonis.*

[u] Heb. *apertus.*

34 'Dum vides tibi vanitatem , dum divinas tibi mendacium;'applicando te ad cervices cōfossorum improborum quorum dies advenit,*suo* tempore iniquitatis terminus.

35 'Repone *gladium* in vaginam suam: 'in loco ubi procreata fuisti,in terra conversationum tuarum judicabo te:

36 Et effundam super te indignationem meā, 'igne excandescentiæ meæ efflans in te;tradāq; in te malum 'hominum ardentium , [x] artificum perditionis.

[x] Heb. *fabrorum.*

37 Igni eris ad consumendum,sanguis tuus erit in medio terræ: non versaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus sum.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ sunt in universum partes : prima est prolepsis sive propositio* καθολικὴ *gravissimorum Dei judiciorum contra Jisraëlem totum,usque ad vers.*13 *secunda est enarratio sive exornatio copiosior ejusdem prophetiæ , inde ad finem usque. In prolepsi autem exponenda tres rationes Propheta adhibet : primùm quidem allegoricam,usque ad versum* 5.*deinde verò anagogicam , occasione sumpta ab expostulatione Prophetæ,usque ad ver.*11.*postremò verò typicam , duobus versibus.* 2 Dexteram ver.] *id est,respice versus situm Jeruschalaimorum, ut exponit anagoge vers.*7.*nam Prophetæ in Mesopotamia versanti Judæa a meridie erat.* Fac ut stillet] *id est, obversa facie eloquere prophetiam tuam: sic Ijobi* 29.22.*Hhamos* 7.16.*& Micæ* 2.6. Sylvam agrest.] *id est, terram Jisraëlis , quæ cum sylva horrente & infructuosa comparatur: sic deinceps.* 3 Accensurus sum] *id est,crudelissimum hostem immissurus.* Omnem arb.] *id est, justum æquè ac improbum,omnes promiscuè: eadem similitudine utitur Christus Lucæ* 23.31. A meridie] *id est , ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficientur gravissimè.ut ostenditur seq.versu.* 4 Me Jehovam] *id est,non humanum opus,sed divinum esse,ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem] *transitio ad anagogen ab expostulatione Prophetæ,ut diximus vers.* 1. 7 Fili hominis] *enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca sancta] *id est, templum ipsum,& singulas illius partes sine exceptione.* 8 Gladium meum] *id est,Chaldæum a me armatum,quo velut gladio usurus sum ad perficienda judicia mea.* Justum] *videlicet per comparationem , id est,eum qui non usque adeo contumax & ad injustitiam projectus est :nam alioqui cœtus omnium sylva agrestis nominata est,vers.*2.*& ipse Propheta id ipsum ostendit capite sequente, vers.*18.*vide Jirme.*3.6. 10 Non revertetur] *videlicet donec funditus consumpserit:quod dixerat,non extinguetur , suprà vers.*4. *sic comparat postremam hanc cladem cum superioribus: in quibus castigato aliquantisper populo tanquam recondebat gladium in vaginam suam.* 11 Tu ergo] *tertium membrum,typus,ut notavimus vers.*1. Cum fract.] *id est, te ipsum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis , quasi delumbis esses & acerbissimè ex malo tuo ejulares ; prout Judæi facturi sunt, quod exponitur sequente vers.* 13 Deinde] *postquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali ; nunc demum transit ad secundam partem, id est, enarrationem præcedentis prophetiæ,ut diximus in versum* 1.*per hypotyposin : qua primùm instrumenta judicii divini quasi subjiciuntur oculis , & forma illius , usque ad versum* 23.*deinde consilia , usque ad versum* 28. *ac postremo causæ eventaq; , reliquo capite.* 14 Gladius] *id est,jam certissimè & accuratissimè comparata sunt arma præstandis judiciis: sic deinceps.* 15 Coruscatio] *i. summa aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento esse omnibus notum est : ac propterea gladius coruscus dicitur Ijobi* 20.25. An gauderemus] *epiphonema , quo Propheta suspiriorum suorum causam exponit breviter, & incusat surditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis lascivientium.* Virga filii mei] *id est,cùm virga sive flagellum quo Jisraëlem filium meum solitus eram castigare , jam non sit ejusmodi ; sed effecta sit gladius crudelissimus , qui omnes omnino spernat, id est , æquè bonos atque improbos perditurus sit promiscuè, ut antè dixerat: sic infrà ver.*18. 17 Detrusi] *videlicet principes,quos modo nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hhebræo verbo quod habetur Psalm.*89. 45. Applaude] *ut Jirmejæ* 31.19. 18 Cùm probatio] ἐργασία *judicii quod modò denuntiavit Deus,primùm a causa, nempe obstinato Judæorum animo , nec resipiscente ullis castigationibus , hoc* ver.

ver. deinde ab usu impendentis & instantis judicii, versibus seq. sensus est, cùm tantummodo probo ad ignem afflictionum, ecquid tandem efficio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jeschabh. 1.5. & Jirmejæ 6.28. & sequentibus. An etiam virga] id est, nónne jam pro virga quam adhibui antehac, gladio illo spernente ac omnes promiscuè perdituro uterer? de quo ver. 15. 19 Complode] id est, significatione manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra istum contumacem populum. Sic Deus se quoque Chaldæos animaturum esse prænuntiat infrà vers. 21. Iterabitur] id est, tribus distinctis vicibus cædentur Judæi, & profligabuntur a Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die mensis quarti irruptio in oppidum facta est, Tzidkija rex captus, & copiæ ipsius fusæ: deinde verò septimo die mensis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzaris ingressus Nebuzar-adan destruxit oppidum, populares deportavit, & principes captivos trucidavit: postremò denique anno vigesimo tertio cùm Gedalia præfectus regioni fuisset occisus, & seditiones ortæ, de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus, adveniens Nebuzar-adan reliquias deportavit, terrámque totam desolavit: vide 2. Reg. 25. & Jirmejæ 52. Confossorum] id est, confossurus non paucos, aut tenues, aut in publicum venientes tantùm; sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis conclavibus pervestigaturus. 20 Ah] exclamatio pathetica ut Jeschabh. 1.4. cujus ἐμπλοκὴν indicem affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuitatem mutavimus, posteriorem versiculi partem priore loco statuentes. Acuminatus] id est, elaboratus & exacutus, ut stylus acus solet ad exarandum commodissimè & valentissimè: nam vocem Hhebræam exemplo R. Jonæ ab Hhebræa styli appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17.1. Omnes portas] id est, terminum & ditionem totam, synecdochicè: ut Exod. 20.10. 21 Unis viribus] apostrophe Dei ad gladium, cui mandat exequutionem sententiæ suæ, per transitionem. quasi dicat, pervade omnes partes totius Judææ, neque sinito quicquam tibi effugere. 22 Complodam] ut suprà vers. 19. Faciam ut] ut suprà 16.42. 23 Et fuit] secundum membrum enarrationis de consultatione Nebucad-netzaris in suscipienda expeditione: ut diximus in ver. 13. quam primùm figurat typo, duobus ver. deinde apertis verbis explicat, tribus seq. 24 Propone tibi] videlicet in tabula, ut suprà 4.1. qua expressus est typus expeditionis Babylonicæ. Unius] id est, ipsius Babylonii, qui procedens e regione sua dubitavit in utros priùs irrumperet, Judæósne an Hhammonitas, & quod iter suscepturus esset. Latus] id est, utram viam sequuturus sis. Capite] i. principio bivii, ubi via una in duas bifidata est; quo modo capita viarum appellant Jureconsulti: sic infrà ver. 26. Ad civitatem] Jeruschalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabbatham Hhammonitarum expeditione. Hanc verò interpretationem freti distinctionibus libri manuscripti aliis præferimus. 26 Nam stabit] explicatio typi: ut notavimus ver. 23. Terget cul.] superstitiosos ritus Propheta exponit, quibus Nebucad-retzar deos suos erat consulturus & litaturus eis. Sacrificia (inquit) faciet quàm plurima (quod synecdochicè hac loquutione terget cultros denotatur) præterea idola sua conjectis sortibus consulet, & quia ipsa sunt muta neque responsa dare possunt consulentibus, adhibebit extispicia; ut olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judiciis statuebantur æquè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere aliis, sed hanc ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam esse judicamus. 27 In dextera] id est, omnia divinorum aruspicúmque responsa summa consensione ostendent invadenda Jeruschalaima; & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm suscipiendam esse. Jeruschalaima] hanc vocem accipimus pro inscriptione calculorum qui sorte accidebant. q.d. omnibus calculis dicentur invadenda esse Jeruschalaima. Disponendos esse] id est, facienda esse castra & ordinanda, quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis Jeruschalaimis: huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vociferatio, & clangor insolens: ac propterea victoriam a signis prædicat Jechezkel συνεκδοχικῶς. In occis.] habitatorum urbis expugnatæ. Disponendos] id est, cùm dii sortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse obsidionem arctissimam.

28 Erit quidem] occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obfirmatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicii: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe confirmavit. q.d. ludificabuntur te, adeóque te ipsum divinationis nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas incusabunt: sed ne curato, non enim tibi, verùm sibi ipsis nocituri sunt sua ipsorum perfidia. Istis juratis] id est, perjuris istis infamibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerant ultrò, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè extergeantur. Sed hoc] id est, hoc ipsum improbissimum istorum factum quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jámque coram me & coram hostibus in rationem veniat, ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, visitentúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32.34. 29 Idcirco] transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente vers. Sunt autem eventa alia in populares, hoc vers. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribus sequentibus. Revocatis] videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente vers. Retegunt] id est, contumax vestra in peccatis obduratio palàm se ipsam prodit hac ludificatione vestra. Manu illa] Babylonii, de quo ver. 24. & sequentibus. q.d. non ampliùs rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu, jam comparata est manus mancipatura vos. 30 Tu autem] eventus in Regem Tzidkijam per apostrophen, quem Propheta compellat Dei verbis; ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus viris tribuitur ex lege, Exod. 22.28.) sententiam pro autoritate dicit: ut 1. Schem. 13.13. & 1. Reg. 18.18. & 2. Reg. 3.13. 31 Sic ait Dom.] expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse. Amove] id est, prophetando indica mox amovendam esse: sic sequentia. Cidarim] id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus. Hæc futura] id est, non ampliùs mansurum est regnum, ut apertè exponitur sequente vers. Eum qui in] nempe Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25.30. & Jirme. 52.31. Eum qui] Tzidkijam. 32 Perversam] id est, funditus eversum & prostratum erit regnum, deletúmque ex judicio meo, iteratis & repetitis cladibus per Babylonium: ut dictum est suprà ver. 19. Etiam hæc] id est, regnum ita eversum nunquã emerget e tanta perditione, nisi adventu Christi; ad quẽ

jus

jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea perventuru͂ est. Nam utcu͂q; co͂gregatæ fuerint reliquiæ, respub. instituta, & principes dati post edictum Cyri; omnia tamen fuerunt tenuissima & conturbatissima ut historiæ Hhezræ, Nechemjæ, & Machabæorum, prophetiaq́; Danijelis ostendunt duob. ultimis capitib. 33 Tu aute͂] *παρέργως in hanc prophetiam inserta est prophetia contra Hhammonitas, propter illam propositionem quæ habetur suprà ver. 24. & duobus sequent. tum ut Judæi pii qui supererant consolationem caperent de judiciis Dei contra adversarios ipsorum; tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent se non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs susciperet expeditionem contra Jeruschalaima, sed suas sibi adventuras vices. alioqui singularis horum prophetia continetur infrà capite 25.* Opprobrio illor.] *quo meos indesinenter affecerint; vide infrà 25.6. & Tzephan. 2. 8.* Gladius] *hujus denuntiationis capita sunt hæc; propositio venturi in Hhammonitas excidii per hypotyposin illius & antegressarum occasionum, hoc & sequent. versu; & judicii præfiguratio, tribus ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum esse docetur Jirme. 25.21. anno (ut probabile est) vigesimo tertio Nebucad-netzaris, quo ultima deportatio Judæorum facta est, Jirm. 52.30. postquam Jischmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidisset, & fuga sese ad Hhammonitas recepisset, Jirmej. 41.15.* Coruscationem] *vide suprà in versum 15.* 34 Dum vides] *id est, intereà dum confidis visionibus vanis, mendacibúsque divinationibus (quibus Hhammonitas abundasse apparet ex Numer. 24.) eáque fiducia insolentissimè insultas in misera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt confossi, & infestas inhumanissimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore sunt comparandæ præ infirmitate sua: interea inquam non animadvertis tibi quoque exitium instrui, & arma ad manum esse quibus tu ipse pariter conficiaris, adeóque graviùs.* Applicando te] *id est, in misera Judæorum corpora involando, ut exprobrat Tzephan. 2.8.* 35 Repone] *id est, abjice gladium quo infestas istos, neque amplius thrasonem age.* In loco] *i. in tua ipsius regione. periphrasis.* 36 Igne excand.] *i. quæ indignatio similis presteri aut adurenti vento futura est: ut interminabatur Judæis suprà ver. 3.* Hominum] *Chaldæorum, animo & facto infestissimorum tibi.*

CAPUT XXII.

Deus severissimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium facinora: quibus explicatis ostendit ipsos omnes apud se non majoris esse quàm scoriam impurissimam, ac proinde abjectum iri: postremò verò prophetarum, Sacerdotúmque, principum, & popularium peccata narrans confirmat eande͂ interminationem.

1[a] ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an causam ageres? an causam ageres civitatis istius [a] sanguinariæ? imò notas fac ipsi omnes abominationes suas,

3 *Dicens; sic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis sanguinem in medio sui advenire tempus: quæ facit stercoreos deos *præterea ad impurandum se.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & stercoreis diis tuis quos facis impura existens; *fecisti ut appropinquent dies tui, & pervenisti ad annos tuos: idcirco *exponam te probro apud ge͂tes, & ludificationi apud omnes regiones.

5 Quæ propinquæ sunt & longinquæ a te ludificabuntur te; *ô [b] infamis, copiosa divexatione.

6 *Ecce principes Jisraëlis, *pro brachio cujusque sunt in te; ut effundant sanguinem.

7 *Patrem ac matrem vilipendunt in te; cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas spernis, & sabbatha mea prophanas.

9 Homines [c] detractores sunt in te ut effundant sanguinem; & *per ipsos montes comedunt in te, scelus faciunt in medio tui:

10 Nuditatem patris **filius* retegit in te, impuram ex separatione comprimunt in te:

11 Et [d] alius cum uxore proximi sui facit abominationem, & alius nurum suam impurat [e] scelerate; & alius sororem suam filiam patris sui comprimit in te:

12 Munus accipiunt in te ut effundant sanguinem: usuram, & fœnus accipis, & quæstum facis a proximis tuis fraude; me autem oblivisceris, dictum Domini Jehovæ.

13 Ideo ecce * complodo manum meam propter quæstum tuum quem facis; & propter sanguinem tuum, quæ sunt in medio tui.

14 *An perstabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuæ diebus illis quibus ego acturus sum tecum? ego Jehova dixi & faciam.

15 Dispergam enim te in gentes, & spergam te in regiones; faciamq́; ut absumatur *impuritas tua ex te:

16 *Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me esse Jehovam.

17 *Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [g] effecti sunt mihi domus Jisraëlis pro scoria: omnes sunt * æris *scoriæ*, & stanni, ferriq́; ac plumbi in catino, [h] scoriæ ex argento effecti sunt.

19 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti estis vos omnes scoriæ; idcirco ecce ego congregaturus sum vos *intra Jeruschalaima.

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumque, ac plumbum, & stannum [k] in catinum, sufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æstu meo, & collocans *illic* *fundam vos:

21 Nam comportabo vos, & sufflabo circa vos ignem excandescentiæ meæ; ut fundamini in medio ipsius *urbis*.

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me esse Jehovam effundentem æstum iræ meæ in vos.

23 *Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic isti, *tu terra es quæ mundata non est, *non perfunderis pluvia die indignationis.

25 *Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus est, similes sunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, *robur & res pretiosas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus * vim faciunt legi meę, & prophanant res sanctas meas, inter sanctum &

Suprà 20. 4.
[a] Heb. *sanguinum.*
[b] Heb. *impura nomine.*
[c] Heb. *detractionis.*
[d] Heb. *vir: sic deinceps.*
[e] Heb. *cum scelere.*
Jirm. 5.8.
[f] Heb. *cor tuum.*
[g] Heb. *sunt mihi in scoriam: sic deinceps.*
Jescha. 1.25 & Jirm. 6. 30.
[h] Heb *scoria argentii sunt*
[i] Heb. *congregatione argenti.*
[k] Heb. *in medium catini: sic ver. 22.*

& prophanum non discernunt, & inter impurum & purum *discrimen* non ostendunt; ac a sabbathis meis occultant oculos suos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus, sunt tanquam lupi prædantes prędam: effundendo sanguinē, perdendo animas ut faciant quæstum:

28 Prophetæ verò ejus obducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.

29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [l] injuria.

30 Dum autem quæro ex eis aliquem qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam; non invenio.

31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: viam suam in caput ipsorum reponā, dictum Domini Jehovæ.

l Heb. *non jure.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetiæ totius argumentum de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usque ad versum 17 secundum, exornatio per similitudinem elegantissimam, usque ad ver. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.* 3 Dicens] *hæc propositio primùm quidem prolepticè judicium Dei & causas exponit duas, nimirum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas, a vers. 6. ad 13. postea verò judicia, ad 17. usque.* Præterea] *id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, quæ modò dicta est.* 4 Fecisti] *id est, accelerasti judicium tuum, & implevisti tempus quo luas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex comminatione Deut. 28. 37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jeruschalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.* 6 Ecce] *enarratio prolepseos, ut diximus in vers. 3.* Pro brachio] *id est, omnis injustitiæ sunt administri, & suam autoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23. 6. & Deut. 16. 19.* 7 Patrem] *congeries scelerum quibus universis est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20.* 9 Per ipsos] *ut suprà 18. 6.* 10 Filius] *ellipsis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* 13 Complodo] *ut suprà 21. 17. & 22. q. d. excito omnes, & provoco adversum te.* 14 An perstabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videris tibi (inquit Deus) præpotens & infracta futura animo viribusq; sed quid ista ad potentiā meā? non poterit animus tuus, ut ut modò insolescat, neq; vires tuæ, quantæcunque esse videantur, perferre gravitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua] *id est, homines impuri tui: hypallage.* 16 Et prophana] *id est, abdicata a Deo sancto Jisraëlis, prophanaq; gentibus exposita.* 17 Deinde] *secunda pars prophetiæ, exornatio propositionis per comparationem Jisraëlis cum metallorum scoriis, ut diximus suprà in vers. 1.* 18 Æris scoriæ] *id est, scoriæ & excrementa omni utilitate & voluptate carentia; idq; eò indignius, quòd antè pro argento lectissimo haberentur mihi.* 19 Intra Jerusch.] *velut catinum fusorium, seq. ver.* 20 Fundam] *fame, peste, & gladio, obsessis expugnatisq; Jeruschalaimis: ut minatus erat Deus suprà 4. & 5. & aliis capitibus.* 23 Denique] *tertia pars, confirmatio, ut diximus in vers. 1. quę prolepsin suam habet vers. 24. causarum verò explicationem, & judicii, sequentibus.* 24 Tu terra es] *propositio causæ, impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur postea 6. versibus.* Non perfund.] *id est, nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardescente judicio meo: metaphora ab incendiis, ad quæ restinguenda solet aqua comportari; vide vers. ultimo.* 25 Conjuratio] *enarratio hæc impuritatis, ut diximus suprà in vers. 1. fit per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recensentur tum malefacta primùm Prophetarum & Sacerdotum, duob versib. deinde Principum, duobus alteris; postremò popularium, ver. 29. tum verò vacatio ab omni bono, cujus boni ratione judicia fuisset misericorditer cohibiturus Deus, ver. 30.* Robur] *id est, opes & facultates quibus homines se solent confirmare: sic accipitur Proverb. 15. 6. & 27. 24.* 26 Vim faciunt] *i. planè palamq; contrà faciunt quàm ipsis imperavi lege: sic Tzephan. 3. 4.* 28 Obducunt eis] *ut sup. 13. 5. & sequent.* 30 Qui obducat] *ut suprà ibidem. vide idem argumentum Jirm. 5. 1.* 31 Viam suā] *ut suprà 16. 43.*

CAPUT XXIII.

Deus duarum sororum allegoria impietatem & inhumanitatē Jisraëlitarum Judæorumq; explicat, quòd non tantùm inter se, sed etiam cum diis nationibusq; exteris perfidè scortati sint: ac propterea judicium ostendit ab amatoribus repudiatis eventurum, quia neque monitis, neq; exemplis resipuerint: deinde verò ad ipsa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorum iniquitatem, judiciumq; gravissimum præ foribus esse docet.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ scortantes in Ægypto in pueritia sua scortabantur; ibi compressa fuerant ubera earum, ac ibi subegerant mammas [a] virginales earum.

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba sororis ipsius *minoris*, quæ [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias; nomina inquam earum, Schomronis Ahola, Jeruschalaimorum autem Aholiba.

5 Sed scortata est Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitq; amasiam cum amatoribus suis, cum Assyriis propinquis,

6 Indutis hyacinthino principibus & antistitibus, juvenibus [c] desideratissimis omnibus; equitibus, qui vehebantur equis:

7 Et exposuit scortationes suas ipsis, lectissimis [d] Assyriorum omnibus; & quorumcunque amasiam egit, ipsorum stercoreis diis omnibus impu-

a Heb. *virginitatis: sic infrà ver. 8.*
b Heb. *cum fuissent mihi.*
c Heb. *desiderii: sic deinceps.*
d Heb *filiorū Assyriæ: sic deinceps.*

impuravit se.

8 Denique scortationes suas [a] delatas ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuissent in pueritia ejus, & ipsi subegissent mammas virginales ejus, sed effuderunt scortationem suam in ea.

9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipsius, in manum Assyriorum [a] quibus cum amasiam egerat.

10 Ipsi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiásque ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [e] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuissent in eam.

11 [a] Videns verò soror ejus Aholiba, [f] [a] corruptiùs egit amasiam quàm illa; & scortationes suas *corrupit* præ scortationibus sororis suæ.

12 [a] Cum Assyriis amasiam egit, principibus & antistitibus [a] propinquis, indutis perfectissimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus desideratissimis omnibus:

13 Adeò ut viderem ipsam impurasse se, [a] viam eandem esse ambabus ipsis.

14 [a] Sed adjecit ad scortationes illius; [a] nam videns homines [g] expressos in pariete, imagines Chaldæorum expressas [a] Indico,

15 Accinctos cingulo lumbis suis, redundantes [h] coloriis ad capita sua, specie ducum omnes; similitudinem [i] Babyloniorũ Chaldæorum, *ut in* [k] solo natali suo *sunt*:

16 Amasiam egit cum eis ad aspectum oculorum suorum, [a] missis legatis ad ipsos in Chaldæã.

17 Congressi itaque cum ea Babylonii concubitu [l] amatorio impurarunt eam scortatione sua: & postquam impuravit se cum eis, [a] luxata est anima ipsius ab eis.

18 Cùm itaque [a] retegat scortationes suas, retegatque nuditatem suam; luxata est anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerat anima a sorore ejus.

19 Multiplicat enim scortationes suas, [a] recordando dies pueritiæ suę quibus scortata fuerat in terra Ægyptiorum.

20 Et amasiam agit [a] cum concubinis eorum; [a] quòd velut caro asinorum caro eorum sit, & *velut* [a] fluxus equorum fluxus eorum.

21 Sic [a] revisis scelus pueritiæ tuæ; subigendo ab Ægyptiis mammas tuas, propter *subacta* ubera pueritiæ tuæ.

22 Idcirco ô Aholiba, sic ait Dominus Jehova, ecce ego excitaturus sum amatores tuos in te, eos a quibus luxata est anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,

23 Babylonios, omnesq; Chaldæos, [a] Pekodæos, [a] Schohhæosq;, & [a] Kohhæos, omnes Assyrios cum ipsis: juvenes desideratissimos, principes & antistites omnes, duces, & [m] celeberrimos, vectos equis omnes:

24 Qui invadentes te [a] plaustris, curribus, & chiramaxiis, ac congregatione populorum, clypeum, ac scutum, galeamq;, disponent contra te circumquaque: & [a] proponam illis jus ut judicent te judiciis suis.

25 Nam opponam [a] zelum meum tibi ut agant tecum æstu iræ, [a] nasum tuum & aures tuas amoveant, & tandem gladio concidas; ipsi filios tuos, filiasq; tuas capiant, & [n] tu tandem consumaris igne:

26 Postquam nudaverint te vestibus tuis, & ceperint instrumenta ornatus tui.

27 Ita faciam ut [a] cesset scelus tuum a te, & scortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non sis sublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.

28 Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum [a] eorum quos odisti, in manum eorum a quibus luxata est anima tua:

29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te [o] nudissimam & retectissimam; retecta nuditate scortationum tuarum, & scelere tuo cum scortationibus tuis.

30 [a] Faciendo ista tibi, [p] eò quòd scortando persequeris gentes; eò quòd impuras te stercoreis diis earum;

31 *Quòd* in via [a] sororis tuæ ambulas; ideo trado [a] poculum ejus in manum tuam.

32 [a] Sic ait Dominus Jehova, poculum sororis tuę bibes profundissimum & latissimum; erit [q] capacissimum, [a] ad *faciendum* risum & subsannationem.

33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo desolationis [r] & quidem desolatissimæ, poculo sororis tuæ Schomronis.

34 [a] Bibes enim illud & exsuges; [a] & testas ejus volens comminuere, potiùs mammas tuas avelles: nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

35 [a] Idcirco sic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & rejecisti me post tergum tuum; ideo etiam tu reporta scelus tuum & scortationes tuas.

36 [a] Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis, an causam ageres Aholæ & Aholibæ? imò indica eis abominationes ipsarum:

37 [a] Quòd adulterantur, & sanguis inest manibus ipsarum; nam cum stercoreis diis suis adulterantur: [a] etiamq; filios suos quos pepererant mihi traducunt illis consumendos.

38 Ad hęc istud faciunt mihi, [a] polluunt sanctuarium meum eodem die; & sabbatha mea prophanant:

39 Nam postquam jugularunt filios suos stercoreis diis suis, veniunt ad sanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipsum: imò ecce sic faciunt [f] [a] in media domo mea.

40 [a] Quin etiam quòd mittitis ad homines venturos e lõginquo; [a] qui legato misso ad se statim ecce veniunt, quorum causa [a] lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu,

41 [a] Insides lecto honorato cum mensa instructa ante ipsum, cui *lecto* suffitum meũ ac unguentum meum adhibes.

42 [a] Ad homines quoque e [t] vulgo *mittitis*, qui adducuntur ebriosi ex deserto; [a] ac si daturi essent armillas manibus ipsarum, & coronam ornatus capitibus ipsarum.

43 [a] Et quamvis dicam isti effœtæ adulteriis; modò scortari istos scortationibus hujus, & modò illius:

44 Congreditur quisque cum ea, ut congreditur quis cum muliere scortante: ita congrediuntur cum Ahola & cum Aholiba, fœminis [u] sceleratissimis.

45 [a] Quare homines justi, ipsi judicabunt istas [a] judicio adulterarũ, & judicio effundẽtium sanguinem: nam adulteræ sunt, & sanguis est in manibus ipsarum.

46 [a] Nam sic ait Dominus Jehova; faciendo ut ascendat super istos [a] congregatio, & tradendo eas commotioni & direptioni,

[e] Heb. *nomini*

[f] Heb. *corrupit suam (ut ita dicamus) amasiationẽ præ illa.*

[g] Heb. *rei expressæ.*

[h] Heb. *infectiũ.*

[i] Heb. *filiorũ Babylonis: sic deinceps.*

[k] Heb. *terra nativitatis suæ.*

[l] Heb. *amorũ.*

[m] Heb. *vocatos.*

[n] Heb. *fine tuo.*

[o] Heb. *nuditatem & retectionem: ut suprà 16.7.*

[p] Heb. *propter scortari te post gentes.*

[q] Heb. *ampliũ ad capiendũ.*

[r] Heb. *& desolationis.*

Suprà 20.4. & 22.2.

[f] Heb. *in medio domus meæ.*

[t] Heb. *multitudine hominum: periphrasis.*

[u] Heb. *sceleris* Sup. ver. 37.

47 (*Obruent enim eas lapidibus congregatio, & præcident eas gladiis suis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)

48 Faciam ut cesset scelus ab hac terra: ita erudientur omnes fœminæ, ne faciant secundum scelus vestrum;

49 Cùm regesserint illi scelus vestrum in vos, & peccata stercoreorum deorum vestrorũ feretis: ita experiemini me esse Dominum Jehovã.

*suprà ver. 27

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] Hujus prophetiæ, cui cum superioribus argumento convenit, partes omnino sunt duæ: una est sententia Dei καθολικὴ adversus Jisraëlem totum propter continuam impietatem & improbitatem ipsius, usque ad versum 36. altera est sententia singularis adversus ætatem illam quę majorum peccatis graviora peccata accumulaverat, inde ad finem usque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina sunt membra: videlicet narratio peccatorum præcedentium, & prophetica judicii futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetia narratio fusa est, & protenditur usque ad versum 22. prophetia verò juditiorum comprehenditur, ver. reliquis. 2 Duæ fœm.] tota hæc narratio (ut suprà 16. & 20.) est allegorica; qua conjunctio Ecclesiæ cum Deo & spirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus vir est in allegoria, respublica Jisraëlis mater, ex qua progenita sunt duo regna, Jisraëlis & Jehudæ; quæ cum filiabus comparantur, & cùm ascitæ in fœdus nupsissent Deo, sceleratissimè dicuntur defecisse ab illo, & turpissima adulteria frequentasse: quod prolepticè dictum, his tribus versibus, postea particulatim narratur tum de Jisraëlis regno, ver. 5. & quinque sequentibus, tum verò de regno Jehudæ, usque ad versum 22. 3 In pueritia] id est, a prima ætate cœperunt defectione a Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis: ut suprà 20. 8. Hæc autem omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè. 4 Schomronis] id est, regni Jisraëlis, synecdochicè; ut Jeruschalaima quoque designant regnum Jehudæ. Sunt autem duæ illæ voces, Ahola & Aholiba, de industria fictæ ad ostendendam divisionem & constitutionem utriusque regni; nam quòd regnum Jisraëlis vocatur Ahola, id est, tentorium suum, ostendit Jisraëlitas inde a tempore illius discessionis non ampliùs hæsisse templo Dei, & domui Davidis; sed tentorium suum sibi habuisse seorsim, ut ipsi nominatim proclamasse leguntur 1. Reg. 12.16. Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba, id est, tentorium meum in ea, ostendit Judæos apud se templum Dei, sacerdotium, regnum, atque adeò ipsam majestatem Dei apud se præsentem habuisse, prout rex Abija Jisraëlitis explanat, 2. Chron. 13.5. & sequentibus. 5 Sed scortat.] prius membrum prolepseos, ut diximus in ver. 2. Amatoribus] diis, & populis exteris: ut sup. 16. Propinquis] id est, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Jisraëlis proximam, ex qua propinquitate factum est ut Menachem sibi Assyrium adjungeret: vide 2. Reg. 15.19. & in Jeschahh 7.8. 6 Indutis] id est, opulentissimis, & speciosissimis, & potentissimis: vide 2. Reg. 18.24. & Jeschahh. 10.8. 8 Delatas] id est, quas primùm in Ægypto hauserant, ut suprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, instauravit Jarobhham, &c. quæ perduraverunt usque ad excidium regni. Præterea non dubium est quin Jarobhhami, & successorum opera Ægyptii, Æthiopésque Judæę regnum infestaverint, 1. Reg. 14.25. & 2. Chron. 12. & 14. 9 Quibus cum] & a quibus posteà luxata anima ipsius defecerat per ultimum regem suum, 2. Reg. 17.4. 11 Videns] id est, quamvis regnum Judeæ palã animadverteret malefacta Jisraëlitarum, & pœnas de illis sumptas. Est autem hîc narratio secundi membri prolepseos, ut diximus in vers. 2. Corruptius egit] vide comparationem hanc Jirm. 3. & sup. 20. hujus autem propositionis καθόλου dictæ enarratio fit deinceps: nam adjunctio primùm Assyriorum, vers. 12. & 13. deinde Chaldæorum, usque ad ver. 18. ac postremò Ægyptiorum aliorumq; exponitur. 12 Cum Assyriis] ut narratur 2. Reg. 16.7. & Jeschahh. 7.11. Propinquis] ut supr. ver. 5. 13 Viam eandem] id est, hoc Judeæ regnum æquè teneri impietatis & sceleratę vitæ; ac tenebantur Jisraëlitæ. 14 Sed adjecit] exaggeratio a secundo crimine, ut diximus in ver. 11. Nam videns] nam ad solam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non satis habuit Assyriis; sed exarsit levitate summa & furore vehementissimo in amorem & studium adjungendi eos sibi, quos tantùm per umbram & imaginem aspexerat: elegantissima levitatis idololatrarum & infidelium descriptio, prostibulorum specie. Indico] vide Jirme. 22.14. His autem verbis ordinaria Chaldæorum constitutio describitur, ut exponit Propheta in fine sequentis ver. 16 Missis legatis] primùm (ut credibile est) per Chizkijam, quando legatio Beredac-baladanis in Babyloniam reversa est; unde gravissima illa denuntiatio est consequuta quæ legitur 2. Reg. 20. & Jeschahh. 39. deinde verò per Menaschem continuata, & sequentes Reges. 17 Luxata] id est, quamvis arctissimo fœdere conjuncta esset; offensione tamen aliqua suscepta discessit ab eis, ut se ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm. 6.8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentissimè. 18 Retegat scort.] id est, palàm se prostituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà vers. 40. & sequentibus. 19 Recordando] id est, revocando primam scortationem suam, atque exercendo 20. Cum concubinis] id est, ut alii populi Ægyptio adjuncti, similiter fœdera conjungit cum illo, certatimq; omnes inter se exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod ampliùs exponitur infrà ver. 42. Quòd velut caro] ut sup. 16.26. Fluxus] id est profluvium genitale, allegoricè: pro eo quod est, qui circumfluunt & exundant omni scelere & impietate copiosissimè. 21 Revisis] id est, repetis eandem scortationem quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus suprà ver. 3. 22 Idcircò] secunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia scelera: qua in parte primùm judicia sua exponit nudis verbis, usque ad ver. 32. deinde figurat, tribus versib. ac postremo summam sententiæ repetit, ver. 35. 23 Pekodæos] vide Jirm. 50.21. Schohhæos] populos in media Aßyria sitos sub Meratajmis, in quibus situm est oppidum Sitæ apud Ptolemæum. Kohhæos] populos item Aßyriæ in interiore illius parte positos ad Arbelitidem, ubi fuit oppidum olim munitissimum Koahh, historicis Gauga (ut literam hhajin mutari in G, observavimus Gene. 10. & alibi passim) ex quo factum est ut Strabo vocet Gaugamelam, quasi Gaugam munitionem dicas, voce composita. 24 Plaustris] veterem militiam his verbis describit propheta evidentissimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defensionem com-

comparatorum.Tria autem vecturæ ponuntur genera : primum est plaustrorum sive arcerarum (ut vocant veteres) quæ camerata erant ad commoditatem & defensionem vectorum: secundum, curruum non cameratorum, qui _ è falcati erant in re militari; scriptura ferratos, id est ferro armatos , vocat: tertium est χειραμαξίον, *chiramaxiorum, id est, arcuniarum (ut veteribus fuisse dictas testatur Festus) levissimorum curruum & trusatilium manu, quibus unus tantùm vir capi poterat , capso angustissimo insidens & ex eo depugnaturus: quod genus curruum quia propemodum solis constabat rotis, apud Hhebræos rotarum nomen obtinuit synecdochicè. Armorum vero ratio tota quæ hîc ponitur, est ipsa per se evidentissima.* Proponam illis] *id est, arcana spiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.* 25 Zelum] *id est, zelotypiam maritalem meam.* Nasum tuum] *id est, truncent & deforment te, velut adulteram quæ formâ sua indignissimè abusa fuerit : allegoria, ut suprà.* 27 Cesset scelus] *id est, tu ipsa, ó scelerata, esse desinas: hypallage.* 28 Eorum] *de quibus suprà vers.22.& 23.* 30 Faciendo] *repetitio brevis præcedentis judicii,* μεταβατικῶ*s ad figurationem illius, vers.32.& sequentibus.* 31 Sororis tuæ] *Aholæ, de qua vers.4.& sequentibus.* Poculum] *ut Jeschahh.51.17.& Jirme.25.15.* 32 Sic ait] *figuratio elegans antegressi judicii, ut diximus in vers.22.per allegoriam poculi quod miscet Deus, & ebrietatis maximæ qua Judæorum regnum periturum, & ludibrio apud gentes futurum erat.* Ad faciendum] *id est, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod subitura es gravitate : vide 2. Reg.21.13.* 34 Bibes] *vide Jeschahh.51.17.* Et testas ejus] *id est, quantamcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumperis quàm ut efficias : quod avulsu mammarum allegoricè designatur propter appellationem scorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeschahhja in fine capitis quinti.* 35 Idcirco] *summa sententiæ, ut diximus in vers.22.* Rejecisti me] *ut 1.Reg.14.9.& Nechem.9.26.* 36 Deinde] *secundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver. 1.) similiter membra sunt duo: unum est narratio, sive contestatio, exponens illius seculi malefacta, usque ad vers.45.alterum, judicii pronuntiatio sententiaque , ad finem capitis.* 37 Quod adulter.] *narratio hæc duo crimina summatim continet: unum, est intestinorum scelerum, tribus versibus: alterum verò scelerum perpetratorum cum exteris, vers.40.& sequentibus : qua in re gradatio est vehementissima, quòd ne intestinis quidem suis sceleribus & gravissimis habentes satis , exotica omnia conquisiverint studiosissimè; quæ omnia hîc per prolepsin universè dicta, deinceps minutatim exponuntur.* Etiámq;] *vide sup. 16.20.hæc omnia gradatim, ut diximus.* 38 Polluunt] *id est, ut polluti sunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religiosi habeantur : sic Jeschahh.66.3.* 39 In media]*. videlicet exemplo Menaschis, quem imitati sunt posteri, 2.Reg.21.4.& sequentibus.* 40 Quin etiam] *secundus locus criminum, ut diximus in vers.37.de consociatu exteris; qui per apostrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad scorta mœchos invitantia: ut suprà 16.31.& sequentibus.* Qui legato] *id est, qui ad minimam significationem tuam advolant.* Lavas te] *id est, omnino te comparas ut Thais impudentissima, ad polliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & sequente vers. quo figurat sapiens Proverb.7.* 41 Insides] *id est, accumbis & convivas accipis lautissimè.* 42 Ad homines] *amplificatio a sordibus istius meretricis, quòd non tantùm honoratos amatores, sed etiam turpissimos accipiat & provocet in amplexum suum: ut suprà 16.24.& sequentibus. quasi dicat , non satis fuit quod Assyrios, Babylonios, Ægyptiosq; nobiles popolos tibi adiunxeris; sed infimos quoque & abjectissimos, de quibus Jirm.27.3.* Ac si daturi] *id est, essent muneraturi ea.n amplissimis muneribus.* 43 Et quamvis] *id est, doceam, reprehendam, & comminer gravissimè adulterorum nomine per Prophetas meos, ut suprà 20.29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera : prius, perfidè agere Judæam erga Deum suum; posterius, ne illos quidem quorum consortium expetit fideles fore, sed fide instabilis modò ipsis, modò aliis adhæsuros, prout dabunt tempora : ut monuit Propheta de Hhammonitis suprà 21.33.& sequentibus.* 45 Quare] *transitio ad pronuntiationem sententiæ atque judicii, ut notavimus in vers.36.* Judicio adult.] *ut suprà 16.38.* 46 Nam sic ait] *explicatio singularis judicii, quod universè fuerat denuntiatum, præcedente ver.* Congregatio] *id est, Chaldæorum copiæ.* 47 Obruent enim] *explicatio commotionis & direptionis quæ modo dicta est per intercurrentem parenthesin, quam propterea perspicuitatis gratia notavimus.*

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipsamq; metropolim typicè impietatis summæ & inhumanitatis accusans, ostendit se perditurum & consumpturum ipsos & ipsorum sedes funditus, per similitudinem pereuntis ollæ cum suis carnibus : deinde in Propheta ipso alterum typum exhibet excidii generalis atque gravissimi; in quo typo illum perstare jubet usque ad minarum suarum complementum.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno ᵃnono, mense decimo, *die* decimo mensis, edicendo,

2 Fili hominis, scribe tibi nomen hujus diei, hunc eundem diem : ᵃincumbit Rex Babyloniæ in Jeruschalaima hoc ipso die.

3 ᵃEt ᵃ utere contra domum istam ᵇ rebellem parabola, indicens ei, ᵃsic ait Dominus Jehova; ᵃdispone istam ollam, dispone; & etiam infunde in eam ᵃaquas.

4 ᵃColligendo membra ᵃejus in ipsam, omne membrum bonum, femur & ᶜ armum; ᵃdilectu ossium implendo,

5 ᵃDilectum gregis accipiendo, & etiam ᵃpyram ossium sub ipsa; ᵃfervefac ᵈ eam quamplurimùm, ᵃelixant etiam ossa ejus in medio ipsius.

6 ᵃIdcirco sic ait Dominus Jehova, væ civitati isti ᵉᵃsanguinariæ , ollæ in qua est ᵃ spuma sua, & ex qua non exivit spuma ipsius; ᶠᵃ membratim, membratim extrahe illam, ᵃnon accidat in eam sors.

7 ᵃQuia sanguis ejus in medio ejus est, ᵃin loco arduo petræ posuit eum ; non effudit eum super terram ad tegendum eum pulvere :

8 ᵍAccendendo æstum iræ ad sumendum ultionem, ᵃdisponam sanguinem istius in arduo petræ; ut non tegatur.

9 ᵃIdcirco sic ait Dominus Jehova, væ civita-

2.Reg.25.4. & Jir.52.4

ᵃHeb. παραβολεῖ: ut sup. 17.2. & 18. 2.& 3.

ᵇ Heb. rebellionis.

ᶜ Heb. humerum.

ᵈ Heb. fervefactiones ejus.

ᵉ Heb. sanguinum sic ver.9

ᶠ Heb. per membra ipsius, per membra ipsius.

ᵍ Heb. faciendo ut ascendat: vide Exod.25.37.

vitati isti sanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,

10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, consumendo carnem; ut[h] conditura condimenti ossaque ipsa adurantur,

11 Et statuendo eam super prunas suas vacuam; ut incalescat & aduratur ærugo ipsius, fundaturque in medio ejus immunditia ipsius, consumatur spuma ipsius.

12 Mendaciis fatigavit *me*; ideo non exibit ab ea copiosa spuma ejus, indetur igni spuma ejus.

13 Pro immunditia est scelus; eò quòd mundavi te, sed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis amplius, donec fecero ut quiescat æstus iræ meæ in te.

14 Ego Jehova dixi, eventurum est & faciam, non abstraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: secundum vias tuas & secundũ actiones tuas judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.

15 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderium oculorum tuorum plaga: sed ne plangito, neque fleto, neque prodeunto lachrymæ tuæ:

17 Clamare[i] desiste, mortuorum luctum ne facito, tiaram tuam alliga tibi, & calceos tuos apponito pedibus tuis: neque obvelato mystacem, & cibum[k] ullorum ne comedito.

18 Quæ cùm eloquutus essem apud populum manè, mortua est uxor mea vespere: itaque feci postero manè quemadmodum jussus fueram.

19 Dicentibus autem ad me[l] popularibus; an nõ indicaturus es nobis, quid ista ad nos *pertineant* quæ tu facis?

20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,

21 Dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, ecce ego prophanaturus sum sanctuarium meum, excellentiam roboris vestri, desiderium oculorum vestrorum, &[m] cui indulget anima vestra; etiam filii vestri & filiæ vestræ quas reliquistis, gladio concident.

22 Tum facietis quemadmodum facio: mystacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,

23 Et tiaris vestris inditis ad capita vestra, calceisque vestris ad pedes vestros non plangetis, neque flebitis; sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & gemetis[n] alter cum altero.

24 Est enim Jechezkel vobis ostento, omnino prout facit facturi estis: cùm advenerit istud, utique experiemini me esse Dominum Jehovam.

25 Tu autem fili hominis, an non qua die tollam ab eis robur eorum, gaudium ornatus eorum; desiderium oculorum ipsorum, & [o] id ad quod attollunt animam suam, filios ipsorum & filias ipsorum:

26 Ea ipsa die veniet qui evaserit ad te, [p] ad significandum auribus?

27 Eo ipso die aperietur os tuum apud ipsum qui evaserit, ut eloquaris, ne obmutescas amplius; interea eris istis ostento, ut cognoscant me esse Jehovam.

[h] Heb. *condire condimentum: infinitivus pro nomine.*

[i] Heb. *sile.*

[k] Heb. *hominum.*

[l] Heb. *populo.*

[m] Heb. *indulgentiam animæ vestræ.*

[n] Heb. *vir cũ fratre suo.*

[o] Heb. *elationem animæ suæ.*

[p] Heb. *ad effectionem auditionis auribus.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus prophetiæ (qua postremò ante excidium regni Judaici miserabilem ruinam illius Propheta prænuntiavit) præter inscriptionem comprehensam vers. 1. & 2. summæ partes sunt duæ: una est explicatio venturi contra Judæos gravissimi judicii a Domino, usque ad ver. 15. altera est typorum, quibus velut sigillis confirmatum est argumentum totius prophetiæ, ad finem usque capitis.* Nono] *a deportatione Jeconjæ, unde ferè numerat Jechezkel: ut notavimus sup. 1. 2.* 2 Incumbit] *his verbis exponit Deus cur nominatim diem monimentis literarum inscribi velit: nempe quòd eo ipso die quo primùm Nebucad-netzar instituebat obsidionem Jeruschalaimorum, eodem die Propheta versans in Mesopotamia rem quæ ad Jeruschalaima, id est, quàm longissimè gerebatur, propinquis suis exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ postea sequitur confirmabat.* 3 Et utere] *prophetia hæc judiciorum duabus potissimùm partibus continetur: quarum una est allegoria sive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, usque ad vers. 6. tum judicia propter impietatem eventura, usque ad vers. 9. altera est exornatio ejusdẽ prophetiæ partim verbis propriis, partimq; figuratis, ad vers. 15.* Sic ait] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatẽ Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruschalaimorũ, ut sup. 11. 3. & 7. & sequentibus: membra gregis, & ossa, omniáque in ollam indita, typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkija: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter se aliis aliis impertaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur postea, vers. 6. & sequentibus.* Dispone] *id est, ut hactenus verbo indicasti Judæis abominationes ipsorum (ut dictum est sup. 14. & 20. & 23.) ita jam ipsis exprobra, hoc signo aspectabili figurans scelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* Aquas] *quibus alii fervefecerunt alios: sic allegoricè notantur intestina odia, & peccata quibus planè immersi erant.* 4 Colligendo] *id est, omnes æquè parvos ac magnos hoc signo ostende æstuare & fervere maleficiis in medio Jeruschalaimorum: nam summates membris pretiosis & electis, infimi & contempti ossibus figurantur; utrique verò sua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm dicuntur, tanquam in olla disposita, duobus versibus.* Ejus] *id est, eos qui sunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretiosis, quibus viri principes significantur; tum grege ossibusq;, quibus significatur vulgus.* Delectu ossium] *id est, opimis & prapinguibus omnibus.* 5 Delectũ greg.] *id est, populares & plebeios; qui in duas similiter classes distribuuntur, ut nobiliores distributi sunt præcedente versu. quasi dicat, assiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam suam degentes; deinde alios abjectissimos & exesos aliorum injuriis.* Pyram oss.] *id est, tenuissimos, qui velut ossa coacervata negliguntur & a potentioribus consumuntur.* Fervefac] *id est, hac tua olla ferventissima demonstra quantopere ferveant omnia scelera Jeruschalaimis, & fervefiant omnes mutuis maleficiis; prout exponit Deus verbis sequentibus.* Elixant etiam] *id est, nulli maleficio parcunt, & nudos etiam ipsos spoliant, ut vulgò dici solet.* 6 Idcirco] *propositio allegorica judicii, propter mala quæ figurata sunt superioribus versibus.* Sanguinariæ] *id est, confertæ cædibus: ut 2. Reg. 21. 16. quod exponitur sequente versu per allegoriam.* Spuma] *id est, sordes publicæ, & magis magisque ebullientes ex indignissimis sceleribus.* Membratim] *id est;*

est, exinaniendo hanc ollam tuam, prout singula membra ad manum venerint, donec totam exhauseris; ostende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruschalaimorum dispereant, donec desertum sit oppidum: ut dictum est sup. 21.19. *& sequentibus.* Non accidat] *id est, nihil refert quod primùm extrahas: tantùm ut obvenerint membra & ossa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia sanguis] *ætiologia allegorica ejus quod dixerat, civitatem sanguinariam esse & plenam sordibus, a figura legis. Nam, inquit Deus, similes sunt carni cujus non est depuratus sanguis; & si quem sanguinem depurarant, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur sanguis; deinde ut qui sanguis effunditur, fundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit.* 17.12. *&* 13. In loco arduo] *id est, in propatulo peccat, & peccati sui monimenta ponit.* 8 Disponam] *id est, vicissim illam ulciscar palàm, & in publico documenta statuam æternæ severissimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *secundus locus, exornatio: qua primùm causas judiciumque proponit Deus allegoria; deinde apertissimis verbis explicat, ternis versibus. judicis verò effecta ponuntur duo; prius, contra personas & facultates omnium, ver.* 10. *posterius, contra urbem ipsam figuratam olla, vers.* 11. 11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut suprà* 16.36. 12 Mendacus] *alterum exornationis membrum, ut diximus ver.* 9. 13 Pro immunditia] *apostrophe ad Judæam & metropolim: scelera tua (inquit Deus) sunt mihi tanquam immunditia, spuma, ærugo, & si quid est ejusmodi quod in ollis soleat improbari.* Mundavi te] *id est, verbo præcepi te mundari, & toties ac tam diu per Prophetas imperavi,* 2. *Chron.* 36.15. *& apud Jirmejam passim.* Fecero ut quiesc.] *ut suprà* 16.42. 14 Ego Jehova] *confirmatio a persona Dei loquentis.* Non abstraham] *id est, non sinam me ulla ratione aut interventore abstrahi; stat decretum meum irrevocabile: sic Jeschahh.* 47.3. Judicabunt te] *id est, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *secunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, ver.* 16. *&* 17. *ab ipso exhibentur, ver.* 18. *& quærenti populo exponuntur ver. sequentibus, usque ad ver.* 25. *denique prædictione singulari omnia concluduntur, tribus versibus ultimis. Est autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur vers.* 21. *posterior verò est vacatio a luctu, quæ exponitur ver.* 22. *&* 23. *ut antè Jirmeja prophetaverat, capite* 9. *&* 16. 16 Desiderium] *id est, uxorem charissimam tuam, ex ver.* 18. Ne plangito] *id est, luctum ne facito, neq; ullum ejus signum populo exhibeto de sublata uxore tua: quod per congeriem pluribus exponitur, hoc & sequente versu.* 17 Tiaram] *i. usitatum tuum capitis tegumentum; nam lugentes retegebant caput, & inspergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes soliti erant ponere: ut* 2. *Schem.* 15.30. Obvelato] *prout faciebant lugentes ex aliqua gravi causa: ut Levit.* 19.45. *& Micæ* 3.7. Cibum ullor.] *i. convivium ab amicis exhibitum ad levandum luctum: vide Jirm.* 16.7. 21 Ecce ego] *expositio prioris typi, ut diximus in ver.* 15. Prophanaturus] *i. gentibus prophanis expositurus, ut sit documentum subductæ a vobis præsentiæ meæ.* Sanctuarium] *i. locum sanctum & omnia ad cultum sacrum pertinentia, synecdochicè.* Excellentiam robor.] *id est, regnum & principatum; ut suprà* 7. 24. *& sequentibus.* Desiderium] *id est, uxorem cujusque: ut suprà ver.* 16. Cui indulget] *id est, res omnes vobis charissimas.* Quas reliquistis] *id est, qui supersunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuistis deportati.* 23 Sed tabescetis] *id est, priùs consumemini quàm vacet vobis agitare luctum: ut copiosiùs exponit Jirmeja* 9. *&* 16. 24 Ostento] *vide in Psalmum* 71.7. 25 Tu autem] *conclusio hujus prophetiæ per prædictionem singularem quandam, cujus complementum habetur infrà* 33.21. *& sequentibus.* Qua die] *id est, quo tempore sive anno: fuit autem ille annus decimus nonus Nebucad-retzaris, Jirmejæ* 25.12. *postquàm anno* 18. *Tzidkijam regem cepisset, & ipsa Jeruschalaima, ibidem.* Tollam] *id est, planè auferam: nam anno demum illo eversa sunt Jeruschalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver.* 2. *Reg.* 25.11. *& sequentibus.* Robur] *ut suprà ver.* 21. Gaudium ornatus] *id est, sacra omnia, de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme.* 7.4. 27 Eo ipso die] *quo ille nuntium ad te pertulerit. Sensus est, Prophetam hactenus satis prænuntiasse cladem Jeruschalaimis; regnoq; toti eventuram: inposterum debere ipsum supersedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova instruatur, quemadmodum narratur infrà* 33. *Quamobrem ab hoc loco ad illud usque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris istis] *id est, ita perges ut tibi imperatum est suprà, ver.* 16. *&* 17.

CAPUT XXV.

Propheta Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Pelischtæis propter impias ipsorum blasphemias in Deum, crudelissimáque malefacta in Judæos profugos, vastationem terræ & exitium æternum gentibus ipsis a Deo prænuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 *Fili hominis, dispone faciem tuam versus [a] Hhammonitas; ut prophetes contra eos.

Jirm. 49.1. *& seq. & supra* 21.33.

[a] Heb. *filios Hhammonis: sic deinceps.*

3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum Domini Jehovæ; sic ait Dominus Jehova, *eò quòd dicis, euge, de sanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Jisraëlis cùm desolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem:

4 Idcirco ecce ego traditurus sum te [b] *orientalibus in hæreditatem, ut collocent arces suas in te, & ponant in te tabernacula sua: ipsi comedent fructus tuos, & ipsi bibent lac tuum.

[b] Heb. *filiis orientis: sic ver.* 10.

5 Redigamq; *Rabbam in habitaculum camelorum, & Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me esse Jehovam.

6 *Nam sic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum, & plaudis pede; & lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jisraëlis:

7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te, traditurus sum te in prædam gentibus, & excisurus te ex populis, ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me esse Jehovam.

8 *Sic ait Dominus Jehova: eò quòd dicit Moab & Sehhir, ecce* ut omnes aliæ gentes *est* domus Jehudæ:

Jirm. 48.

9 Idcirco ecce ego *aperturus sum latus Moabitarum inde ab ipsis *Hharis, a civitatibus ejus *quæ sunt* ab extremitate ejus; *decus, ter-

terram *Beth-jeschimotarum; *Bahhal-behhonis, & *Kirjathajimorum:

10 Per Orientales, * cum Hhammonitarum regione quam * dedi in hæreditatem; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,

11 Etiam in Moabum exercebo judicia, ut experiantur me esse Jehovam.

12 *Sic ait Dominus Jehova, * eò quòd Edomæi [c] sumendo ultionem faciunt contra domum Jehudæ; & reos se statuunt [d] continenter sumêtes ultionem de eis,

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta: exponamque eam vastationi *a Temane, ut *Dedanem usque gladio concidant:

14 Edamq; ultionem meam in Edomæos *manu populi mei Jisraëlis: agentque contra Edomæos secundum iram meam & secundum æstũ meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.

15 *Sic ait Dominus Jehova, eò quòd agunt Pelischtæi per ultionem; & sumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [e] perpetua;

16 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego extendens manum meam contra Pelischtæos; excisurus sum * Cerethæos, & perditurus * residuum portus maris:

17 Et exercebo in eos ultiones magnas [f] summa increpatione æstus iræ; experienturque me esse Jehovã, cùm edidero ultionem meam in eos.

Jirm. 49.7.
[c] Heb. *ulciscendo ultione: sic infrà ver.* 15.
[d] Heb. *reos se statuendo.*
Jirm. 47.
[e] Heb. *seculi.*
[f] Heb. *increpationibus.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ quatuor sunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrocissimè infestantibus ultionem prædicit severissimam. Sunt enim hæ gentes quatuor: primi ponuntur Hhammonitæ, usque ad ver.* 8. *secundi Moabitæ, usque ad ver.* 12. *tertii Edomæi, usque ad ver.* 15. *ultimi Pelischtæi, ad finem usq.* 2 Fili hominis] *hac prophetia primùm occupatio regionis per Babyloniũ, usque ad ver.* 6. *deinde populi excidium Hhammonitis prænuntiatur, ver.* 6 *&* 7. *utriq; autem judicio sua causa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus.* Dispone] *ut sup.* 6.2. Eò quòd dicis] *id est, quod cultum meum, regionem, & populum prophanis exponi videns tibi gratularis & exultas.* 4 Orientalibus] *id est, Babylonis, Jirm.* 25.21. *sic infrà ver.* 10. 5 Rabbam] *de qua* 2. *Schem.* 11.1. 6 Nam sic] *alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & causam & pœnam. Hic enim causa amplificatur, quòd non tantùm lætati sunt depopulantibus Judæam Babyloniis; sed ipsi quoque perditis rebus insultarunt, Judæósque perfidè sunt depopulati: vide suprà* 21. 34. *judicium verò, quòd non tantùm servituri sunt & venturi in potestatem alienam; sed gens tota peritura.* 8 Sic ait] *inscriptio hæc, secundæ & tertiæ prophetiæ communis est: nam Sehhiris nomine intelliguntur Edomæi ex Genes.* 36. *& Deut.* 2. *Moabitarum autem prophetia causam unicam exponit, nimirum blasphemam ludificationem Judæorum (quæ etiam causa est cur Edomæi quoque in ver. hunc relati sunt) hoc ver. & judicia, tribus sequentibus.* Ut omnes aliæ] *id est, non magis servatur a Deo suo, quàm gentes cæteræ, contra incursantem Babylonium.* 9 Aperturus] *id est, facturus ut regionem Moabitarum pervadat hostis, quamvis latera ipsius firma Arnone fluvio & munitis oppidis esse videantur: simile est Num.* 24.17. Hharis] *hanc vocem propria significatione accipimus ad significandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio imposita, quorum unum est Hhar, Num.* 21.28. *& Jeschahh.* 16. 1. *alterum Hharohher, distinctionis causa appellatum nomine composito: sic enim appellatur Deut.* 2.35. *quamobrem exegeticè Propheta addidit verba sequentia, exponens se de illis civitatibus agere quæ in extremo sunt Moabitarum agro.* Decus] *id est, regionem totam opimam ac præstantissimam, ut fuit terra plantitiei quam idcirco nominat Jirm.* 48. 21. Beth-jeschim.] *de qua Jehoschuhh.* 13.20. Bahhal-behhonis] *id est, Bajithi, de quo vide Jeschahh.* 16. 2. Kirjathajim.] *ut Jirm.* 48.1 10 Cum Hhamm.] *id est, prout Hhammonitas & regionem ipsorum perdidero (ut suprà dixi) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo.* Dedi] *id est, jam adjudicavi sententia mea. suprà ver.* 4. 12 Sic ait] *hæc prophetia similiter causam quidem eandem comprehendit quæ dicta est suprà ver.* 8 *impiarum videlicet blasphemiarum in Deum; sed alteram quoque hoc loco exponit, nimirum importunissimum Edomæorum odium & pertinacissima malefacta in populum Dei: deinde sententiam excidii contra eos pronuntiat.* Eò quòd] *id est, quòd exercent simultatem illam avitam inde a majoribus haustam, de qua Gene.* 27. 43. *& populum meum oppugnant infensissime.* 13 A Temane] *vide Jirm.* 49.7. Dedanem usque] *id est, per omnes Edomæorum terminos, Jirm. ibidem ver.* 8. 14 Manu populi] *id est, ea ipsa Chaldæorum manu, qua populum meum antè percusserò: sic enim accipiendum demonstrant sequentia: vide Hhobadjam.* 15 Sic ait] *hæc prophetia similis cum præcedentibus argmento, primùm animosissima Pelischtæorum malefacta, hoc ver. deinde pœnas quas daturi sunt explicat, duobus sequentibus.* 16 Cerethæos] *vide* 1. *Schem.* 30.14. *sic autem Pelischtæos Propheta nominat, ut alludat ad exscindendi verbum.* Residuum] *id est, regionem Pelischtæorum maritimam portuosamq; sed priùs tum a rege Chizkija, Jeschahh.* 15. *tum a Psammeticho Ægyptusq; attritam, ut observavimus Jirmejæ* 25.20.

CAPUT XXVI.

Deus Tyro de eversione Jeruschalaimorum exultanti gravissimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aspicientes & recordantes præteritam illius gloriam subitumq; casum perhorrescant & luctum agant de Tyro consternati: deinde exprobrata Tyriorum Regi insolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipsi finitimisq; Tzidoniis, ad gloriam Dei & Ecclesiæ bonum: cujus promissione prophetia hæc terminatur.

1 *FUIT autem *undecimo anno, primo die *mensis illius; ut esset verbum Jehova ad me, dicendo,

2 Fili hominis, eò quòd dicit Tyrus de Jeruschalaimis, euge, fracta est *urbs* *portis [a] populosissimis, * avertitur ad me; replebor vastata *ea:*

3 *Id-

[a] Heb. *populorum.*

3 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre; ut deducam contra te 'gentes multas, ac si deducerem mare cum fluctibus ipsius:
4 Quæ perdāt muros Tyri, & destruant turres ejus; etiam abradam pulverem ejus ab ea, redigam que eam in [b] arduam petram.
5 'Locus [c] expandendis plagis erit in medio mari; nā ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ: ideo erit direptioni gentibus.
6 'Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur; ut experiantur me esse Jehovam.
7 'Nam sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, ' regem regum; cum equis, curribusq; & equitibus, & congregatione, populoque multo.
8 Filias tuas per agrum gladio interficiet; & disposito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] missilia catapultaria, & statuet contra te clypeum:
9 Et [e] 'helepolin disponet in muros tuos, & turres tuas demolietur ' cultris ejus.
10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulvisculus eorum; præ strepitu equitum, & 'chiramaxiorum, currusq; commovebuntur muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingressus civitatis disruptæ *patebunt*.
11 Ungulis equorum suorum calcabit omnes vicos tuos: populum tuum gladio interficiet, & stationum [f] robustarum tuarum *unaquæque* in terram descendet:
12 Et prædabuntur opes tuas, diripientq; mercem tuam, ac destruent muros tuos, & domos [g] desiderabiles tuas demolientur; & lapides tuos, lignaque tua, etiam pulverem tuum ' in medio aquarum ponent.

[b] Heb. *arduū petræ: ut suprà 24.7. & 8. & infr. 14.*
[c] Heb. *expansio. sic ver. 14.*
[d] Heb. *catapultam: ut 2. Reg. 19. 32*
[e] Heb. *delentē quod ad versum est sibi: periphrasis.*
[f] Heb. *roboris tui.*
[g] Heb. *desiderii tui.*

13 Ita faciam ut cesset strepitus canticorum tuorum, & sonus cithararum tuarum non audietur ampliùs:
14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis sagenis eris, ' non ædificaberis ampliùs; nam ego Jehova loquutus sum, dictum Domini Jehovæ.
15 'Sic ait Dominus Jehova Tyro; nónne a sono casus tui cùm clamabunt confossi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur 'insulæ?
16 Nam descendent e soliis suis omnes principes maris amoventes pallia sua, & vestibus versicoloribus suis nudantes sese: ' trepidationes induent, in terra sedebunt, & trepidantes *singulis* momentis stupebunt de te:
17 Proferentesque de te lamentationem dicent tibi, quomodo periisti quę habitabaris [h] a maritimis? 'cùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus istius civitatis laudatissimæ, quę erat firma in mari ipsa cum habitatoribus suis, ' terrorem horum.
18 'Nunc trepidabunt reliquæ insulę die casus tui, & turbabuntur insulæ quę sunt in mari propter exitum tuum.
19 'Nam sic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem desolatam, similem civitatibus quæ non habitantur; ' adducendo contra te abyssum, ut operiant te aquæ plurimę:
20 'Faciensque ut descendas cum descendentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vastitatibus [l] priscis cum descendentibus in foveam, ut non habiteris; ' ut reponam decus in terra viventium:
21 In [m] terrorem summum exponam te, quòd ' nusquam futura sis; & quæsita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

[h] Heb. *a maribus: met onymia.*
[i] Heb. *cisternæ.*
[k] Heb. *seculi.*
[l] Heb. *a seculo cum descendentibus cisternæ.*
[m] Heb. *terrores.*
[n] Heb. *in seculum.*

CAPUT XXVII.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,
3 Et dicito Tyro sitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populosissimæ apud insulas multas: sic ait Dominus Jehova, 'ô Tyre, tu dicebas ego sum perfecta pulchritudine.
4 'In [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui ' perfecerant pulchritudinem tuam.
5 Abiegna e 'Senire ædificabant tibi omnia 'tabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.
6 [c] Roboreos e Baschane faciebant remos tuos; transtra tua faciebant '*ex* [d] ebore tritissimo *artifices* ex insulis Cittæorum.
7 'Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbasus tua, ut esset tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex insulis 'Elischæ operiebat te.
8 ' Habitatores Tzidonis & ' Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipsi erant ' gubernatores tui.
9 Seniores ' Gebalis ac periti ejus erant in te 'curatores labis tuę: omnes classes maris & nautæ earum erant in te, ut commiscerent se commercio tuo.
10 'Persæ, 'Ludæiq; & 'Putęi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: scutum & galeam 'suspendebant in te, ipsi præstabant decorem [f] tibi.

[a] Heb. *populorum: ut supra 26.2.*
[b] Heb. *corde: ut Exod. 15.8 sic deinceps.*
[c] Heb. *roboribus.*
[d] Heb. *dente filio gressuum*
[e] Heb. *viri belli: sic ver. 27.*

11 Arvadæi cum copiis tuis super muros tuos circumquaq; & 'Gammadęi in turribus tuis erant: umbones suos suspendentes ad muros tuos circumquaque, ipsi perficiebant pulchritudinem tuam.
12 'Tarschisch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, stanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.
13 'Javan, Tubal, & Meschec erant mercatores tui; [h] 'hominibus & vasis æreis negotiabantur *in* commercio tuo.
14 *Qui erant* e domo 'Togarmæ; equis, equitibusque, ac mulis negotiabantur *in* nundinis tuis.
15 [i] 'Dedanitæ mercatores tui, insulæ multæ *mercatrices* mercium manus tuæ; 'cornibus eboris, 'hebenoq; reddebant pretium tuum.
16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chrysopraso, purpura, & Phrygiano opere, byssoq; & ' sandastro, ac ' pyropo negotiabantur in nundinis tuis,
17 E Jehudæa & regione Jisraëlitarum, erant mercatores tui: tritico ' Minnithæ, & [k] Phœniciæ, melleq; & oleo, ac ' opobalsamo negotiabantur *in* commercio tuo.
18 Damascus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino ' Chelbonis, & lana nitida:

[f] Heb. *tuum.*
[g] Heb. *dabant synecdochicè: pro eo quod est, dabant, accipiebant, & negotiationem exercebant sic deinceps.*
[h] Heb. *anima hominum.*
[i] Heb. *filii Dedanis.*
[k] Heb. *Pannagi: unde corruptè profluxit Phœniciæ nomen.*

19 Et Dan, ac Javan [l] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, casia, & calamo odorato, in commercio tuo erat.
20 * Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectu* curru.
21 Arabes, & omnes principes * Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibusque, & hircis, his erant negotiatores tui.
22 Mercatores * Schebę & Rahhmæ ipsi mercabantur tecum; [n] præstantissimo quoque aromate, & omni lapide pretioso, ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.
23 * Charan, & * Canne, ac * Hheden, mercatores * Schebæ; Assyrius, & * Cilmadæus mercans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectissimis, involutis hyacinthinis, & phrygianis, * gazisq; *gentium* in superioribus *habitantium*; * quæ funibus circumligantur, & [o] includuntur cedrinis *capsis* in mercatu tuo.
25 * Classes oceani decantabant te commercio tuo; deinique plena eras & gravis valde in intima parte marium.
26 * In aquas multas adduxerunt te * qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:
27 Opes tuæ, & nundinationes tuæ, commercium tuum, nautæ tui, & gubernatores tui, curatores labis tuæ, & miscentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die casus tui.
28 * Ad vocem clamoris * gubernatorum tuorum, * commoti sunt fluctus jactati:
29 Descendentesq; e classibus suis omnes [q] tractantes remum, nautæ, omnes gubernatores [r] marini; in terram constiterunt:
30 Facientésque ut audiretur de te vox ipsorum clamaverunt [s] amarè; & * imposito pulvere capitibus suis, in cinere volutaverunt se:
31 Inductoque propter te calvitio accinxerunt cilicia; & defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:
32 Ac protulerunt propter te in lamento suo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; * quæ erat par Tyro, par succisę in medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus, satiabas populos multos; amplitudine opum tuarum, & commerciorum tuorum ditabas reges terræ.
34 *Quo* tempore confracta es * a maribus in profundissimis aquis, commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt:
35 Omnes habitatores insularum obstupescunt de te; & Reges illorum horrescunt horrore, * percelluntur vultu.
36 Negotiatores in populis * sibilant de te: [t] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.

[l] Heb. *factus proficiscens (ut ita loquamur) id est, ut Homerus vocat* πολυπλάγχθεις.
[m] Heb. *libertatis*.
[n] Heb. *capite cujusque aromatis: ut Exodi 30.23.*
[o] Heb. *cedrantur, ut ita dicamus.*
[p] Heb. *ventus Orientalis.*
[q] Heb. *prebentes: synecdoche.*
[r] Heb. *maris.*
[s] Heb. *amaro clamore.*
[t] Heb. *terroribus: ut suprà 26.21.*

CAPUT XXVIII.

1 * ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dic antecessori Tyri, sic ait Dominus Jehova, * eò quòd elatus est [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis sum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium: cumque sis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:
3 Ecce * sapientior es Danijele, quicquam occultum non [d] absconditur tibi:
4 Sapientia tua & prudentia tua comparasti tibi facultates, & congessisti aurum & argentum in thesauros tuos:
5 Amplitudine sapientiæ tuæ in mercatura tua amplificasti facultates tuas, adeò ut elatus sit animus tuus facultatibus tuis:
6 * Idcirco sic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,
7 Idcirco ecce ego adducturus sum contra te * extraneos violentissimos gentium, qui exertis gladiis suis contra pulchritudinem sapientiæ tuę confodient * splendorem tuum.
8 In foveam demittent te, morierisq; * mortibus confossorum in intima parte marium.
9 * An [e] perges dicere, Deus sum, coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*, non autem Deus fortis, in manu confodientis te.
10 * Mortibus præputiatorum morieris, manu alienorum: nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovę.
11 * Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
12 * Fili hominis, profer lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, sic ait Dominus Jehova, * tu * obsignans summam, plene sapientia, & perfecte pulchritudine,
13 * In Hhedene horto Dei eras, omnes lapides pretiosi operiebant te, pyropus, topazius, & adamas, beryllus thalassius, sardius, & jaspis, sapphirus, chrysoprasus, smaragdusque cum auro: * opus tympanorum tuorum & fistularum tuarum in te, die quo procreatus fuisti, parata erant.
14 * Tu Cerub *eras* ex quo * unxi *te* protectorem; ex quo præposui te, * in monte [f] sancto Dei eras, * inter lapides [g] ignitos continenter ambulabas.
15 * Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuisti, donec prę sto fuit [h] iniquitatis pœna in te.
16 * In amplitudine mercaturæ tuę * pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* * e monte Dei perdiderim te, ô Cerub protector, e medio lapidum ignitorum.
17 * Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas sapientiam tuam cum splendore tuo; in terram dejeci te, Regibus exposui te ut aspiciant te:
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanasti * sanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui consumpsit te, & redegi te in cinerem super terram ante oculos omnium videntium te:
19 Quicunque norant te in populis obstupuerunt de te; [k] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.
20 * Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis, * dispone faciem tuam Tzidonem versus, & prophetato contra eam,
22 Dicens sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoscatur me esse Jehovam, cùm exercuero in ea judicia, & sanctificavero me in ea.

[a] Heb. *cor tuum, sic deinceps.*
[b] Heb. *Dei.*
[c] Heb. *corde: sic ver. 8.*
[d] Heb. *abscondunt: impersonaliter.*
[e] Heb. *dicendo dices.*
[f] Heb. *sanctitatis.*
[g] Heb. *ignis: sic ver. 16.*
[h] Heb. *iniquitas.*
[i] Heb. *in medio tui.*
[k] Heb. *terroribus: ut sup. 26.21. & 27 36.*
[l] Heb. *cognoscant: impersonaliter: ut suprà ver. 3.*

23 Nam

23 Nam immittam pestem in eam, & sanguinem in vicos ejus, & judicabuntur confossi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque; experientúrque me esse Jehovam.

24 Ita non erit amplius domui Jisraëlis spinus dolorificus, & spina dolorem afferens, ex omnibus locis circumstantibus eos, qui depopulentur eos; experienturque me esse Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Jisraëlis ex populis in quibus dispersi sunt, sanctificans me in eis ante oculos gentium; ut habitent in terra sua quam dederam servo meo Jahhakobo:

26 Tunc habitabunt in ea securè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes securè; cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos è locis circumstantibus ipsos, ut cognoscant me Jehovam esse Deum ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eódem spectare res ipsa loquitur, ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem istius prophetiæ tres in universum loci: quorum primus est de Tyro, usque ad vers. 20. capitis 28. secundus de Tzidone, usque ad ver. 25. tertius vero de populo Dei, cui promissiones fiunt ad consolationem ipsius; ut hac conclusione præcedentium prophetiarũ finis & usus legitimus a bonis cognosceretur. Ac primi quidẽ loci, quo mala Tyro denuntiantur, mẽbra sunt duo: primũ enim toti reipublicæ suæ calamitates pronuntiantur, duob. capitib. deinde verò nominatim sua denuntiatur Tyriorum Regi, capite 28. In utraque porrò prophetia tum ad Rempub. tum ad Regem ipsum pertinente partes sunt duæ; quarum priore narratur ventura calamitas, posteriore autem lamentum de casu illo & calamitate conscribitur. Quod ad rempub. itaque, sua mala narrantur ipsi, toto hoc capite: lamentum verò capite 27. continetur. Narrationis propheticæ quam hoc capite contineri diximus, pars prima est prolepsis, sive narratio summa casus horrendi Tyriorum, usque ad vers. 7. secunda, narratio singularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii, usque ad vers. 15. deinde verò horroris & consternationis gentium omnium, ad aspectum & recordationem tam gravis & insperati casus obstupescentium, ad finem usque capitis.* Undecimo anno] *a deportatione Jeconjæ, ut Jechezkel numerare solet; quo anno capta sunt Jeruschalaima: sic Prophetiam hanc videmus quandam fuisse præmunitionem ad consolandum bonos qui jam fuerant deportati, & qui mox deportandi erant.* Mensis] *etsi quotus hic mensis fuerit, disertis verbis Propheta minimè explicat: tamen ex comparatione sequentis versus planè statuimus mensem quintum intelligendum esse, quo Tyrii accepto nuntio de captis Jeruschalaimis gloriosam illam fiduciam prædicabant quæ exponitur sequent. ver. Nam ut accipiamus de primo mense (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet sermonis Hhebræi ratio, cùm Hhebræi nusquam hac periphrasi utantur, nisi ubi expressa est in narratione aliorum temporum comparatio* διακριτικῶς: *ut Gen. 8.13. & Exod. 40.2. & 17. sed simpliciter principium anni nominent: ut infrà 40.1. Est ergo mensis ille sententia nostra hoc loco dictus, qui sequutus est proximè post capta Jeruschalaima: capta sunt autem mense quarto, Jirm. 52.6.* 2 Fili hominis] *hæc prolepsis narrat duo in universum, nimirum peccatum ipsorum insolentissimum, hoc vers. deinde peccatorum pœnas, quatuor sequentibus. Est autem peccatum Tyriorum, quòd de alieno malo gavisi sunt, & sibi ex ruinis populi Dei montes aureos ominati.* Portis popul.] *id est, frequentissima cum civibus, tum etiam advenis, proselytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruschalaima longè clarissima urbium Orientis, non Judææ modò; ut ait Plinius lib. 5. natur. histor. cap. 14.* Avertitur ad me] *id est, bona, merces, commoda, & negotiationes omnes huc transferentur.* 3 Idcirco] *alterum membrum prolepseos, ut diximus superiore vers. quo exponuntur obsidio maxima, hoc vers. expugnatio, vastatio, & eversio urbis, duobus sequentibus; & totius agri desolatio, vers. 6. De hac autem historia vide annotata in Jeschahh. 23.1. & Jirm. 47.* Gentes multas] *copias Nebucad-retzaris, vers. 7.* 5 Locus expandendis] *id est, abibit in littus desertissimum, ut sunt ea importuna littora ad quæ piscatores solent plagas suas expandere.* 6 Filiæ quoque] *id est, non tantùm urbs infestabitur, sed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem sexum atrocissimè sævietur.* 7 Nam sic ait] *narrationis singularis pars prior, ut diximus in vers. 1. qua Babyloniorum expeditio & Tyriorum regni eversio sigillatim exponitur, usque ad vers. 15.* Regem regum] *vide Gen. 9.25.* 9 Helepolin] *machinam obsidionalem quam describit Ammianus Marcellinus li. 23. Hhebræis dictam* περιφραστικῶς *ex eò quòd instrumentum fuit expugnandis evertendisq́ oppidorum muris commodissimum.* Cultris] *id est, ferramentis mucronatis helepoleos, qui in muros impacti subruebant eos.* 10 Chiramaxiorum] *vide suprà 23.24.* 12 In medio aquar.] *id est, proturbabunt in mare cui superstructa es.* 14 Non ædificaberis] *videlicet ea dignitate, elegantia, & celebritate qua fuisti. Nam postea quod instauratum est in eodem loco, dictum est Palætyrus.* 15 Sic ait] *posterior narrationis pars; qua propheta ostendit fore ut edatur strages tanta Tyriorum omnium, ut nemo supervivat ad faciendum luctum; sed nationes solùm exteræ horrendum illius casum desleant, aspectuq́ & recordatione illius percellantur.* Insulæ] *id est, regiones aliæ maritimæ.* 16 Trepidationes ind.] *id est, non modò lugebunt eversionem tuam, sed etiam obtegentur ipsi, tanquam veste, metu gravissimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora.* 17 Cùm indiderint] *id est, cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro sumpserint, quæ horum omnium maritimorum animis terrorem summum injectura est. Sunt autem hæc verba a Propheta* δι᾽ ἐμπλοκῆς *dicta, quam perspicuitatis causa sustulimus.* Terrorem] *id est, malum gravissimum quod perterrefaciat alios: ut dicitur infrà vers. 21. synecdoche.* 18 Nunc] *id est, hoc demum tempore, quod modo dictum est.* 19 Nam] *confirmatio a Dei verbis.* Adducendo] *ut suprà ver. 3.* 20 Faciensque] *id est funditus perdidero te: circumloquutiones metaphoricæ.* Ut reponam] *id est, ut restituam populum meum Jisraëlem hostibus deturbatis: qua in re demonstratur proprius istorum judiciorum finis, videlicet salus Ecclesię ad gloriam Dei: ut copiosiùs exponitur infrà 28.25. & 26.* 21 Nusquam] *ut suprà vers. 14.*

IN CAPUT XXVII.

1 Et fuit] *Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus suprà 26.1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuè partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antithesis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & stuporis ingentis qui ex ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antithesi quidem gloria amplissima describitur, usque ad vers. 26. ruina verò vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, vers. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas, usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, vers. 3. & per congeriem similiter repetuntur vers. 27.* 3 O Tyre] *propositio summa gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus.* 4 In intima parte] *id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fistucationibus & molibus impositam.* Perfecerant] *id est, ornaverant te perfectissimè: sic infrà vers. 11. Primus locus, urbis elegantia.* 5 Abiegna] *secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in vers. 1.* Senire] *vide Deuterom. 3.9.* Tabulata] *e quibus videlicet compinguntur naves: hîc enim describitur rei navalis gloria; ut diximus in vers. 1.* 6 Ex ebore] *i. re navali non tantùm ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias luxumq; profusissimum; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimum, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hhebræi hoc genus eboris dentem filium gressuum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. cap. 3.* 7 Xylinum] *id est, deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia.* Elische] *vide Genes. 10.4.* 8 Habitatores] *id est, his gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. versu.* Arvadi] *vide Genes. 10.18.* Gubernatores] *clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10.11. & 22.* 9 Gebalis] *de quibus 1. Reg. 5.18. & Psalm. 83.8.* Curatores tui] *id est, naupegi tui, ædificatores, & curatores navium Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi.* 10 Persæ] *tertius locus, potentia & gloria militaris, quòd gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyriis.* Ludæi] *vide Genes. 10.13.* Putæi] *vide Gen. 10.6.* Suspendebant] *id est, stativa agebant, & præsidio erant tibi: synecdoche, a more militum in præsidiis agentium.* 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretati sumus Judic. 3.16. Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipsi viderint. Nos Gammadæos quidem existimamus a cubito dictos esse; sed quia regio fuit Phœniciæ cubitali forma projecta in mare, quæ postea devorata est a mari, Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. natural. hist. cap. 91. Etsi eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.* 12 Tarschisch] *quartus locus Tyriorum gloriæ, de divitiis & emporio celeberrimo, ut diximus in versum 1.* 13 Javan] *vide Gen. 10.2.* Hominibus] *id est, mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ] *de qua Genes. 10.3.* 15 Dedanitæ] *vide Gen. 10.7.* Cornibus eboris] *id est, dentibus ipsis elephantorum prægrandibus, formaq; incurvis, ut sunt cornua: quomodo Jubam appellasse testis est Plinius lib. 8. natural. histor. cap. 3.* Hebenoque] *ex India & Æthiopia allata; quæ quia duûm est generum, plurali numero ab Hhebræis appellatur: vide Plinium lib. 12. natural. hist. cap. 4.* 16 Sandastro] *vide Ijobi 28.18.* Pyropo] *vide Jeschahh. 54.12.* 17 Minnithç] *vide Judic. 11.35.* Opobalsamo] *vide Genes. 37.25.* 18 Chelbonis] *id est, Chalibonis (ut Ptolemæus vocat) in Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan] *ex posteris Keturæ, inter Jischmahhelitas habitans, Gen. 25.3.* 21 Kedaris] *vide Psalm. 120.5.* 22 Schebæ] *in Arabia felice: vide Gen. 10.7.* 23 Charan] *vide Gen. 11.31.* Canne] *id est, judicio nostro, Calne, Gen. 10.10.* Hheden] *vide Gen. 2.8.* Schebæ] *Arabiam desertam incolentis sub Mesopotamia, de quo Gen. 25.3. & Ijobi 6.19.* Cilmadæus] *id est, Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: dicitur enim tractus ille Choromitenus, l mutatio in r. quod mutationis genus Hhebræis quoque receptum est.* 24 Gazisque] *id est, denique (ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus illis gentibus quæ suprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis, Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Seribus, & cæteris ad Aquilonem spectantibus.* Quæ funibus] *id est, quæ optimè, accuratissimè, & pretiosissimè funibus firmis, stegestribus, & capsis incorruptis, & adversus omnem cœli injuriam validis involvuntur.* 25 Classes O[illegible]ni] *quintus gloriæ locus, celebritas; ut diximus in versum 1.* 26 In aquas multas] *secunda pars antitheseos, de ruina Tyri, quæ cum nave in alto versante comparatur, duobus versibus.* Qui remis] *id est, rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipsum capite sequent.* 28 Ad vocem] *explanatio luctus exterorum & stuporis horrendi ex Tyriorum clade, ut diximus in versum 1.* Gubernatorum] *de quibus ver. 26. Hîc autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti sunt] *hyperbole elegantissima: tantus fuit clamor (inquit) Tyriorum pereuntium, ut mare ipsum quasi perculsum exhorruerit, & fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem, autore R. Jehuda, ex vocis etymo & forma sic interpretamur, comparato altero loco Jeschahh. 57.24.* 30 Imposito] *id est, plurimùm lugebunt, quod exponitur a signis, hoc & sequent. versu: ut Jirmeja 6.26.* 32 Quæ erat] *mimesis lugentium, comprehendens paucis lugubrem illam antithesin præcedentis gloriæ & præsentis miseriæ, quam observavimus in versum 1. ut exponitur sequentibus.* 34 A maribus] *id est, fluctibus maris jactatis Euro, de quo suprà vers. 26.* 35 Percelluntur] *id est, perculsi expallescunt, velut exangues & exanimati horrore & metu: metalepsis.* 36 Sibilant] *vide 1. Reg. 9.8.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Et fuit] *Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios (ut diximus suprà 26.1.) primùm quidē Regi Tyrio-*

Tyriorum exitium prænuntiat, usque ad versum 11. *deinde verò lamentationem describit & luctum, quem de perditione illius agitaturi sunt exteri, usque ad versum* 20. *In prænuntiatione autem judicii continentur causæ, usque ad versum* 6. *deinde judicii explicatio sive sententiæ dictio ex antegressis causis, ver.* 6. *& quatuor sequentibus.* 2 Eò quòd] *causa judiciorum, nempe infinita animi præfidentia & elatio in rebus omnibus, quàm* Rex Tyri *oblitus se hominem esse sibi arrogabat.* 3 Sapientior es] *nimirum in oculis tuis. quasi dicat, videris tibi plus sapere quàm ipse Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona a Deo accepta sapientissimus habebatur, & in proverbium abierat: vide Danijelis* 1. 17. *sic sequentia omnia de præsumpta a Rege Tyriorum sui ipsius opinione accipienda sunt.* 6 Idcirco] *sententiæ dictio, ut observavimus in versum* 1. 7 Extraneos] *quorum meminit suprà* 26. 7. Splendorem tuum] *id est, te, utcunque splendeas & majestate indutus sis: hypallage.* 8 Mortibus conf.] *id est, violenta morte, ut quivis e vulgo; quamvis fiduciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges] *contestatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id est, morte præsente & æterna, quæ justa est eorum pœna qui aut deficiunt a Deo, aut sibi arrogant majestatem Dei.* 11 Et fuit] *secundus locus, videlicet descriptio luctus; ut diximus in versum* 1. *nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideò Propheta inducit lugentes alios; ut notavimus suprà* 26. 15. 12 Fili hominis] *hujus lamentationis argumentum idem est cum lamentatione capitis* 27. *Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antithesin præcedentem gloriam exponit & præsens exitium, usque ad versum* 17. *deinde gentium admirationem narrat, tribus sequentibus.* Tu obsig.] *prolepsis, sive propositio summa trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium, quæ minutatim sequentibus exponuntur* ὕστερον πρότερον. Obsignans] *id est, qui imperium habes in merces, easque præcludis & aperis arbitratu tuo: sic Ijobi* 37. 6. 13 In Hhedene] *explicatio tertii in propositione membri, de perfecta Tyri pulchritudine; quæ statuitur in habitationis elegantia cum Hhedene comparata, ut infrà* 31. 15. & 16. *& in ornamentis, in deliciis, & in majestate summa, antiquissima, ac gloriosissima, hoc & seq. ver.* Opus tympan.] *i. deliciæ tuæ, non tempore & usu comparatæ; sed tecum natæ videntur esse.* 14 Tu Cerub] *elegantissima regiæ illius majestatis descriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo dispositus est, Gene.* 3. 24. *Quemadmodum (inquit) Angelus præpositus est ei horto ad protegendum eum, & gladio illo versatili armatus omnibus est terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi est traditum, visus es tibi æquare gloriam angelorum Dei.* Unxi] *id est, constitui & præposui, ut sequens verbum explicat:* καλλώπισις. In monte] *id est, Deus eras judicio tuo.* Inter lapides] *id est, putabas te ut Deum imperium habere in ipsa fulgura: periphrasis.* 15 Integer eras] *explicatio secundi in propositione membri, nimirum sapientiæ, de qua suprà ver.* 12. 16 In amplitudine] *explicatio primi in propositione loci.* Pleni erant] *id est, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id est, e summa illa gloria tua, qua Deus esse videbaris tibi: ut suprà ver.* 14. 17 Elatus fuerat] *repetitio trium præcedentium prolepseos capitum cum judiciorum antithesi, hoc & seq. versu,* μετάβασις *ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in versum* 11. 18 Sanctuarium] *id est, sedem illam majestatis tuæ, quæ tibi divina esse videbatur.* 20 Fuit etiam] *secunda prophetia, contra Tzidonem: ut diximus suprà* 26. 1. *qua primùm per prolepsin judicium Dei & finis illius exponuntur, ver.* 22. *deinde explicantur, duobus sequentibus.* 21 Dispone] *ut suprà* 6. 2. 23 Sanguinem] *id est, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, salus Ecclesiæ, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus suprà* 26. 1. *de pace & tranquillitate Ecclesiæ Dei cœpta per Evangelium, & absoluta futura secundo adventu Christi. Nam promissionem hanc Evangelicam esse, & ad Ecclesiam Christi vetere Ecclesia figuratam propriè pertinere res ipsa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricis exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrahho Ægyptiorum Regi propter superbiam ejus inanemq́, Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyreneis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios subversum iri, quod post certum annorum numerum sit restituendum longè melius, ad gloriam ipsius, & Ecclesiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *mense*, duodecimo *die* mensis; fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ' dispone faciem tuam versus ' Parhhonem regem Ægypti; ut prophetes contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ' sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, ' balæna maxima quæ cubat inter rivos suos; qui dicit, ' mihi *est* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 ' Indam enim hamos maxillis tuis, faciamque ut adhæreat multitudo piscium rivorum tuorum squamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piscium rivorum tuorum squamis tuis adhærentem.

5 Postea deseram te abductum in ' desertum, te & totam multitudinem piscium rivorum tuorum, in superficie agri ' cades, non recipieris, neque congregaberis: bestiis terræ & avibus cœlorum exponam te in cibum:

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me esse Jehovam, ' eò quòd sunt ' scipio arundineus domui Jisraëlis.

7 ' Cùm prehendunt illi te manu, quassaris & findis eis totum humerum: cùmque innituntur tibi, confringeris, ' ut ut stabilias eis totos lumbos *tuos*.

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus sum contra te gladium; & excisurus ex te homines & jumenta.

Jirm. 44. 30 & 46. 13 & *seq.*

9 Ut sit terra Ægypti desolationi & vastitati, & experiantur me esse Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *est*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vastitatibus, vastitati ' desolatissimæ ' a turri Syenes usque ad terminum Cuschi.

' Heb. *desolationis: sic ver.* 12.

11 ' Non transibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertransibit eam; neque habitabitur quadraginta annis.

12 ' Reddam enim terram Ægypti desolatissimam

mam inter regiones desolatas, & civitates ejus inter civitates devastatas erunt desolatissimę * quadraginta annis: cùm dispergam Ægyptios in gentes, & spargam eos in regiones.

13 * Nam sic ait Dominus Jehova; b * exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò dispersi fuerint:

14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram * Patrosi, conversationis eorum; ut sint ibi * regnum humile.

15 Præ reliquis regnis erit humile, neque sese extollet ampliùs supra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:

16 * Ut non sit ampliùs domui Jisraëlis fidentiæ revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatē, his avertentibus se post illos; sed agnoscant me esse Dominum Jehovam.

b Heb. *fine quadraginta annorum.*

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconjæ, ut suprà persæpè diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contra Ægypti regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magis argumenti quàm temporu. Nam temporum seriem minimè observari, sed Jechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quàm ad prophetiarum tempus ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hæc prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Jeruschalaima obsidenti & occursanti cessissent, Jirm. 37.7. & ex ea occasione desolationem regni prædicit universè: in sequente verò Prophetia minutatim, velut instante jam prioris prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Ægypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exemplo confirmat desolationis illius prænuntiatæ amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctumq́ ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæis illatam paulò post fugam ignominiosam Ægyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, qua futuram post annos multos eversionem totius Ægypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hîc propositam, Propheta post annos septendecim confirmavit, & copiosiùs explicavit cap. 30.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Parhhonem] *Chophrahhum, Jirmejæ 44.30.* 3 Sic ait] *prior hæc prophetia contra Regem Chophrahhum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem propheticam malorum quæ erant ipsi eventura, tribus seq. Causa est maxima & insolentissima Regis præfidentia; qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc vers. exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versus 6. quòd Judæos præfidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit.* Balęna max.] *epitheton regis Ægypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi. 41. Posset etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit: sed alterum magis convenit sequentibus.* Mihi est] *quasi dicat, nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi.* 4 Indam] *narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam, sequente versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegoricè autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, ostendens se consilio suo velut adhibitis hamis educturum esse ipsum cum copiis extra terminum Ægypti.* 5 Desertum] *id est, in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum.* Clades] *id est, cadet exercitus tuus; sic sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Ægyptum reversus est.* 6 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 3. sed propterea hûc rejecta, ut sit μεταβατικὴ ad sequentem locum.* Scipio arund.] *ut 2. Reg. 18. 21. quod exponitur planissimè sequente ver.* 7 Comprehendunt] *secunda prophetia, ut diximus in versum 1. causam judicii explicat, hoc versu; deinde judicium narrat, quinque sequentibus; ac postremò aliquam restitutionem promittit, inde a ver. 13.* Ut ut stabilias] *id est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis.* 10 A turri Syen.] *id est, a termino uno ad alterum. Nam Syenæ terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cusch verò terminum Septentrionalem notat, qua Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus est posterorum Cuschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11.* 11 Non transibit] *id est, infrequens erit & deserta plurimùm: ut exponitur seq. versu.* 12 Reddam enim] *videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) deinde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimùm, ut hîc & Jirm. 46. prophetatur.* Quadraginta annis] *transitionis argumentum ad promissam restitutionem.* 13 Nam sic ait] *narratio prophetica restitutionis promissæ, ut diximus in versum 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum inclinantibus Babyloniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Ægypto per Babylonium post interfectum Chophrahhum, & eadem occasione Ægypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantùm fiduciariam prius obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Ægyptii, ut multis aliis, Herodotum.* Exactis] *ex quo Ægypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq.* 14 Patrosi] *vide Gen. 10.14.* Regnum humile] *id est, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Persis post Chaldæos paruit: vide similem loquutionem suprà 17.14.* 16 Ut non sit] *finis judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam. quasi dicat, ne in posterum Ægyptius sua amplitudine Judæos traducat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: similem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.*

CAPUT XXX.

Deus in mercedem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua suis interspiratio: deinde minutatim judicium suum Ægyptiis fœderatisq́ prænuntians, exponit se hominibus Ægypti cladem fœderatis consternationem, subversionemq́ regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 * DE-

1 ᵃDEINDE fuitᵃ vigesimo septimo anno, primo *mense*, primo *die* mensis; ut esset verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 ᵃFili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ [a]exegit a copiis suis servitutem magnam cōtra Tyrum, ᵃomne caput decalvatum est, & omnis humerus [b] nudatus: merces autem non est ipsi & copiis ejus de Tyro, propter illam servitutem quam serviverunt contra eam.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado, Nebucad-retzari regi Babyloniæ terram Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & spoliet spolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde sit merces copiis ipsius.

4 [c]Operæ pretium earum cujus nomine servivérint, trado illis terram Ægypti; quia operati sunt mihi, dictum Domini Jehovę.

5 ᵃDie illa ita[d]efferam ᵃcornu domui Jisraëlis, utᵃtibi dem aperturam oris inter illos; utᵃcognoscant me esse Jehovam.

6 ᵃRursus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de ᵃ die ista.

8 Nam propinqua est dies, propinqua est, inquam, dies Jehovæ: dies [e] nubila, tempus ᵃgentium erit:.

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confossis in Ægypto.

10 Æthiopes, ᵃ Putæiq; & ᵃ Ludæi, totaque ᵃmiscellanea turba, ᵃ Cubæi quoque, denique [f] juncti fœdere cum illis gladio cadent.

11 ᵃSic ait Jehova, & cadent sustentantes Ægyptum, ᵃdescenderque fastus roboris ejus: inde a turri ᵃSyenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

12 Et ᵃdesolabuntur[g] inter regiones desolatas, & civitates illius inter civitates vastatas erunt:

13 Ut experiantur me esse Jehovam, cùm ᵃposuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint omnes auxiliarii ejus.

14 Die illo prodibunt nuntii ᵃ a conspectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam [h] securam: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.

15 ᵃSic ait Dominus Jehova; & faciam ut cesset multitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;

16 Ipsum, & populum ejus cum ipso, violentissimos gentium adductos ad perdendum istam terram; qui exerentes gladios suos contra Ægyptum implebunt eam terram confossis:

17 Et ᵃ redigens rivos *in* siccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique desolabo terram & [i]quæ eam implent manu extraneorum; ego Jehova dixi.

18 ᵃSic ait Dominus Jehova, & perdam deos stercoreos, & faciam ut cessent idola ᵃ e Nopho, & ᵃ princeps e terra Ægypti non erit amplius: cùm indidero timorem terræ Ægypti.

19 Nam desolabo ᵃPatrosum, & [k] tradam igni ᵃTzohhanem; ac exercebo judicia in ᵃNo:

20 Et effundam æstum iræ meæ in ᵃ Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.

21 Cùm ponam ignem in Ægypto [l] valde dolebit Sin, & No [m] disrumpetur; & Noph, hostibus quotidianis.

22 Juvenes ᵃHeliopoleos & [n] Bubasti gladio cadent, ipsæ verò *puellæ* in captivitatem abibunt:

23 Et ᵃDaphnis obscurabitur dies, cùm frangam ibi ᵃlora Ægypti, & cessabit in ea fastus roboris ejus: ipsam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.

24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me esse Dominum Jehovam.

a Heb. *servire fecit.*
b Heb. *depilatus.*
c Heb. *opus*: *metonymia*: *ut Levit.* 19. 13.
d Heb. *faciam efflorescere.*
e Heb. *nubis.*
f Heb. *filii terræ fœderis*: *periphrasis fœderatorum.*
g Heb. *in medio*: *sic sequēs hoc ver.*
h Heb. *in securitate.*
i Heb. *plenitudinem ejus.*
k Heb. *tradā ignem in Tzohhane.*
l Heb. *dolēdo.*
m Heb *erit ad disrumpendū.*
n Heb. *Pibeseth.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetię (quæ superiorem post annos septendecim subsequuta est) idem est argumentum; sed quod in ea obscurius fuerat prædictum hîc denuntiatur apertis verbis; nimirum subversio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-netzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem consilii Dei contra Ægyptum pro Ecclesiæ bono, usque ad versum 6. deinde enarrationem singularem illius subversionis in Ægypto eventuræ, ad finem usque capitis.* Vigesimo septimo] *nempe a deportatione Jeconjæ, ut Jechezkel numerare solet; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzaris. Nam huc referendum esse annorum numerum evincit ipsa historiæ series, cùm anno undecimo a deportatione capta sint Jeruschalaima; duodecimo & decimotertio occupatæ sint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarumq; deinde Tyrus per annos tredecim obsessa, ut antè observavimus in Jeschah. 23. 1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere ostenditur vers. 2. & sequentibus.* 2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in consilium suum adhibet, & tanquam imperator summus narrat Nebucad-netzarem cum copiis se autore & duce maximis incommodis laboribusq; contra Tyrum militasse, hoc versu. Ac propterea se Nebucad-netzari & militibus nunc demum totū Ægypti regnum tradere evertendum atque spoliandum, pro mercede laboris diuturnis consumpti in expugnatione Tyri, vers. 3. & 4. ac postremò exponit se, qui brutas quodammodo & alienas a fide promissionibusq; operas muneretur, multò ampliùs beneficium erga Ecclesiam suam collaturum esse, vers. 5.* Omne caput] *id est, diuturna illa obsidione tantopere sunt attriti ut ne capillos quidem integros habere videantur, aut vestes unde humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua profligato Ægyptio adempta fuerit Judæis fiducia in illum. Est autem hęc præcedentis prophetiæ corollarium, quo ostenditur fore ut eversa Ægypto, & monarchia Nebucad retzaris constituta, Judæis levetur sua captivitas, & aliqua detur piis prophetis ac servis Dei autoritas confitendi & promulgandi nomen Dei inter ipsos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danijelis 2. & sequentibus, & 2. Reg. 25. 30.* Cornu] *id est, robur & potentiam Christi in domo Jisraëlis aliquo pacto promovebo, ne planè sepulta & extincta esse videatur.* Tibi] *& populo Dei; synecdoche. Nam Danijeli, tribus sociis illius, bonisq; aliis tradita est autoritas promulgandi nomen Dei.* Cognoscant] *non Judæi modò, sed Nebucad-retzar ipse, Babyloniiq; & exteri.* 6 Rursus fuit] *secunda hæc pars, enarratio (ut diximus in vers. 1.) complectitur propositionem summam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, usque ad versum 11. deinde* ἐξεργασίαν, *reliquo capite. Propositio autem*

primùm

primùm luctum imperat, ver. 7. tum explanat causam, tribus sequentibus. 7 Die ista] *quæ sequentibus exponitur.* 8 Gentium] *id est, quo gentes per voluntatem Dei sunt puniendæ, nimirum Ægyptii, vers. seq. & fœderati, ver. 10.* 10 Puteiq;] *vide Gen. 10.6.* Ludæi] *vide Gen. 10.13.* Miscellanea turba] *auxiliarium stipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id est, Libyæ interioris incolæ ad fluvium Nigirim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo, Geographicor. lib. 4.* 11 Sic ait] *propositionis ἐργασία tribus potissimùm membris concluditur: primum est de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, vers. 4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo 18.* Descendetque] *id est, concidet & ruet.* Syenes] *qui terminus est Ægypti meridiem versùs: ut suprà 29.10.* 12 Desolabuntur] *id est, erunt desolatissimæ omnium: sic sequentia.* 13 Posuero ignem] *id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervasero.* 14 A conspectu meo] *id est, me autore evolabunt ad Æthiopas qui nuntium perferant.* 15 Sic ait] *secundus ἐργασίας locus, ut versu 11. diximus.* 17 Redigens rivos] *id est, iter tam facile præbens Babylonio, quàm si rivi arefacti essent & complanata terra.* 18 Sic ait] *tertius ἐργασίας locus, ut diximus in vers. 11.* E Nopho] *vide Jeschahh. 19.13.* Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus.* 19 Patrosum] *vide Gen. 10.14.* Tzohhanem] *vide Num. 13.22.* No] *id est, Alexandriam, ut Jirm. 46.25.* 20 Sinem] *id est, Pelusium clausuram Ægypti ex adverso Arabiæ Petrææ, quæ deserto Sinis nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen. 41.45.* 23 Daphnis] *vide Jeschahh. 30.4.* Lora] *id est, imperium tyrannicum, quod scriptura ferè denotat loris: ut Levit. 26.13.*

CAPUT XXXI.

Deus attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potius pergat Ægyptus ruere in exitium suum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis fastuosæ Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptium non magis posse prænuntiatū illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *mense*, septimo *die* mensis; fuerat inquam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; quod ecce non alligabitur inditis medicamentis, imposita fascia ad obligandum ipsum, ut confirmetur ad [a] tractandum gladiū.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti; ut confringam brachia ejus, illud quod firmum est & quod fractum fuit ut dejiciam gladium e manu ejus:

4 Et dispergam Ægyptios in gentes, spargāque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniæ, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & gemat gemitibus confossorum coram illo.

6 Confirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis concident; ut [b] cognoscatur me esse Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, & spargam in regiones; ut cognoscatur me esse Jehovam.

8 Deinde fuit undecimo anno, tertio mense, primo *die* mensis; fuit *inquam* verbum Jehovę ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus; cui similis es in magnitudine tua?

10 Ecce Assyrium, erat cedrus in Libano, pulchra ramis, & virgultis umbrosa, altaque statura; cujus calami summi erant inter densos ramos.

11 Aquæ educaverant eam, abyssus extulerat eam: fluentis ejus obibat circumquaque plantarium ejus, cùm aquæ ductus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ omnibus arboribus agri; & multiplicabantur ramusculi ejus, prolongabanturque rami ejus, [c] quos emittebat, aquis multis:

13 In ramusculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes bestię agri; ac in umbra ejus sedebant omnes gentes amplissimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine sua, & longitudine palmitum suorum; quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 Cedri in horto Dei non abscondebant eam, abietes non erant similes ramusculis ejus & castaneæ non erant pares ramis ejus; nulla arbor in horto Dei similis erat ei pulchritudine sua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus; adeò ut inviderent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd te exaltas statura; at cùm edidisset ille summum calamum suum inter densos ramos suos, elatus est [d] animus illius in altitudine sua:

18 Quamobrem tradidi eum in manum fortissimi gentium; ut [e] liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

19 Ita cędentes eum extranei violentissimi gentium deseruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti sunt rami ejus in omnibus alveis terræ, descendentesque ab umbra ejus omnes populi terræ deseruerunt eam:

20 Super [f] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt omnes bestiæ agri:

21 Ut non exaltent se de statura sua ullæ arbores [g] irriguæ, & non proferant summum calamum suum inter densos ramos, neque [h] conquiescant in seipsis altitudine sua, [i] ullæ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi sunt morti, *dejecti* in terram imam inter filios hominis, ad [k] eos qui descenderunt in foveam.

22 Sic ait Dominus Jehova, quo die descendit in sepulchrum, [l] luctumque importavi obtexi pro eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ: & atratum reddidi pro

[a] Heb. *prehendendum: synecdoche, ut Gen. 4.21.*

Suprà 29.12

[b] Heb. *cognoscant: sic ver. seq.*

[c] Heb. *emittente ea.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *agendo ageret.*

[f] Heb. *casum.*

[g] Heb. *aquarum.*

[h] Heb. *stent.*

[i] Heb. *bibentes aquas: sic ver. 23.*

[k] Heb. *descendentes cisternæ: sic ver. 23*

[l] Heb. *lugere feci, obtexi.*

pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præ sono casus ejus cômovi gentes, cùm demitterem eum in sepulchrum cum descendentibus in foveam: unde consolationem ceperunt in terra ima omnes arbores Hhedenis, dilectus & præstantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiam ipsi cum illo descenderunt in sepulchrum ad confossos gladio; qui *domiti* brachio illius residebant in umbra illius inter gentes.

25 Cui ex arboribus Hhedenis ita similis es gloria & magnitudine? similiter dejicieris cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio præputiatorum cubabis cum confossis gladio; ille *est* Parhho, & tota multitudo ejus, dictum domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum prophetiæ sequentibus potius quàm antecedentibus conjungendum esse tum inscriptio ipsa, tum etiam argumentum docet. pertinet enim prophetia hæc proprie ad caput 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonstratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29. Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis superiorem præcesserit, placuit verbum substantivum plusquamperfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata sunt, quo expugnata Jeruschalaima; superior verò prophetia eo anno, quo expugnata est Tyrus, id est, post annos quindecim. Hujus autem capitis duæ sunt partes; prior, qua ex incoata Ægyptiorum ultione Deus ostendit ea tantùm initia dolorum esse, & multo graviora Ægyptiis post annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, usque ad vers. 8. posterior verò, quæ causam & judicium illud illustrat & confirmat exemplo, inde a vers. 8.* 2 Fili hominis] *priore hac parte exponuntur duo; occasio prophetiæ, hoc ver. & futuri gravioris mali denuntiatio, sequentib. Occasio autem prophetiæ fuit, quod Chophrabh rex Ægypti cedens occursanti Babylonio, copias suas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Ægypto contra Cyrenæos transtulerat, a quibus accepit plagam gravissimam & ignominiosissimam, ut diximus suprà 29.1. & ibidem prophetatum est, usque ad ver. 7.* Brachium] *id est, roboris partem; ea videlicet clade, quam modo diximus.* Quod ecce] *id est, nunquam acceptum damnum resarciet; neque per exteros, neque per suos populares ab isto malo curabitur. Nam Chophrabhum hac clade accepta ipsis Ægyptiis exosum invisumq; fuisse narrat Herodot. lib. 2. quod malum hîc narratur allegoriâ; cujus similis habetur Jeschahh. 1.6.* 3 Illud quod firm.] *id est, tum reliquam virium partem quæ adhuc integræ permanserunt adimam, tum eas ipsas quæ fractæ sunt planè comminuam.* Ut dejiciam glad.] *id est, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq; auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur vers. 5. finis verò, duobus sequen.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrabh per Amasin & Ægyptios deditus, in custodia servatus est, & miserè strangulatus: etsi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falsus est, quòd Amasin jam tum Regem fuisse dicit qui prorex fuit Babylonii.* 8 Deinde fuit] *secunda hæc prophetia (ut suprà diximus in vers. 1.) superioris est confirmatio ab exemplo Assyrii, cui comparatur Ægyptius vers. sequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes vers. Assyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus est narratio amplitudinis & fastus illius, usque ad vers. 17. secundus est casus & ruina præceps, usque ad ver. 22. tertius est calamitas & luctus aliarum gentium cum ipso, inde ad versum ultimum.* 9 Cui similis es] *hæc interrogatio, qua Deus conscientiam appellat Ægyptii, viam sternit ad propositionem sequentis exempli. quasi dicat, ne putato nunquam fuisse quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine potuerit comparari: sunt certè quibus compareris, & in iis ecce tibi exemplum recens Assyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut superior tua, versibus sequen. & animum adverte ad casum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba* κυκλοειδῶς *repetuntur vers. ultimo.* 10 Ecce Assyr.] *exemplum Assyrii totum allegoricum, sive expressum per comparationem elegantissimam: cui similis est suprà 17.3. & sequentibus; & Danijel. 4.* Erat cedrus] *id est, erat similis arbori procerissimæ, speciosissimæ, opacissimæ, frondosissimæ, vividissimæ, &c. quæ omnia ex sequentibus adjunctis intelligenda sunt; hoc est (uno verbo) omnium erat præstantissimus dum staret.* Cujus calami] *id est, conferta ramusculis in omnibus brachiis sive ramis suis, quod melius Græcè exprimas,* παμπληθὴς κλαδίσκων ἐν τοῖς ἀκρέμοσιν. 11 Aquæ educav.] *id est, omnibus modis secundabatur, & provehebatur felicissimè.* Fluentis ejus] *expositio felicitatis Assyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, sed plenis fluentis irrigata reliquas sitientes aut non ita copiosè irrigatas vi sua superat, primùm diffusis undequaque radicibus, hoc vers. & vers. 14. deinde trunco, brachiis, ramis, & ramusculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, vers. 12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Assyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, sed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur, si cum Assyrio compares.* Ejus] *videlicet abyssi. quasi dicat, irrigatum plantarium abyssi aquis.* Aquæ ductus] *videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentis, sed ductionibus tantùm erant irriguæ; quam allegoriam modò interpretati sumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliorum regum & principum omnium qui ea tempestate vixerunt, quòd non æquarent Assyrium, hoc vers. & quòd inviderent, vers. sequen.* In horto Dei] *id est, in plantario irriguo atque uberrimo, quod nominaverat suprà ver. 11.* Abietes] *id est, maximæ & crassissimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque specie ulla erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *secundus locus de casu Assyrii ut diximus in vers. 8. ad quem transitur brevi apostrophe ad Ægyptium, principio hujus vers.* 18 Fortissimi gent.] *id est, Babylonii, ut jam suprà nominatus est 28.7. & 30. 16. & vers. seq. Nam Esar-chaddon Assyrius per Berodac-baladanem Babylonium oppressus est & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq; ad Babylonium transfugerunt. seq. ver. adeo ut jam regio Assyriæ ignominiosissimè tereretur pedibus omnium, & in contemptum venisset, vers. 20.* 21 Ut non] *finis præcedentis judicii effecti contra Assyrium, nempe ut gentes omnes edoctæ exemplo illius discant non exaltare se, non luxuriari, neque in se ipsis conquiescere fiducia sui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant] *videlicet ut fecit Assyrius.* 22 Sic ait] *tertius locus, ut diximus in ver. 8. tam horrendum fuisse judicium Dei contra Assyriū, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ sint, ex quo ad æmulos pervenit consolatio, vers. sequente; & exitium ad eos qui hærebant Assyrio,* vers.

*vers.*24. Obtexi] *id est, feci ut abyssus qua irrigabatur Assyrius quasi lugens se se comprimeret, & fluenta sua subtraheret; quemadmodum lugentes solent in ædibus se se continere: sic sequentia dicta humanitus.*

23 Omnes arbores] *id est, alii reges & principes, de quibus suprà* 15. *&* 16. 25 Cui ex arb.] ἀναφορὰ *sive repetitio propositionis dictæ vers.*9. *qua concludit Propheta omnino Ægyptium gloria cum Assyrio comparandum esse; ac proinde supplicio quoque comparatum iri.* Ita] *videlicet ut similis es Assyrio.* Cum arboribus] *id est, cum principibus, quos præter Ægyptium Nebucad-retzar perditurus erat, ut superioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum] *vide suprà* 28.10. Ille est Parhho] *ironia, quasi dicat, ecce Parhhonem illum cum tota ipsius gloria.*

CAPUT XXXII.

Deus insolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a se captum & laniatum iri per Babylonium tam severo judicio, ut omnes gentes perhorrescant; deinde pro toto lamento illius ostendit alios reges populosque potentissimos quos tum perierunt ipsi de adventu ad sepulchrum gratulaturos esse.

1 DEINDE fuit duodecimo anno, duodecimo mense, primo *die* mensis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, profer lamentationem contra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eum; juveni leoni inter gentes similis es: imò es similis balanæ per maria, cùm prodiens per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina illarum.

3 Sic ait Dominus Jehova, at expandam contra te rete meum per congregationem populorum multorum; qui educent te plagis meis.

4 Et deserens te in terra, in superficie agri dejiciam te; faciamque ut habitent super te omnes aves cœli, & saturabo ex te bestias totius terræ.

5 Exponens carnem tuam super montes, & implens valles altitudine tua,

6 Et irrigans terram natationis tuæ sanguine tuo usque ad ipsos montes; adeò alvei implebuntur te.

7 Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atratasque reddam stellas eorum: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux sua:

8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam super te; & disponam tenebras super terram tuam, dictum Domini Jehovæ:

9 Et ad indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non nosti:

10 Faciamque ut obstupescant de te populi multi, & reges eorum horrescant propter te horrore, [c] vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident singulis momentis quisque propter [d] seipsum die casus tui.

11 Nam sic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.

12 Gladiis robustorum dejiciam multitudinem tuam, violentissimorum [e] in gentibus omnium, qui vastabunt fastum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.

13 Perdam etiam omnia jumenta ejus, ne superveniant aquis multis: ut non conturbet eas pes humanus amplius, etiam [f] ungulatus jumentorum non conturbet eas.

14 Tunc faciam ut sidant aquæ illarum; & flumina illarum tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;

15 Cùm reddidero terram Ægypti [g] desolatissimam, terram destitutam [h] iis quæ implebant eam; cùm percussero omnes habitantes in ea, ut experiantur me esse Jehovam.

16 Lamentatio hæc est, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.

17 Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejusdem mensis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & [i] effer eam; ipsam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum descendentibus in foveam,

19 *Dicens*, quo amœnior esses? descende, ut prosternaris cum præputiatis;

20 Inter confossos gladio *qui* ceciderint: gladius positus est, trahite eum, & omnes copias ejus.

21 Alloquantur illum fortissimi potentum e medio sepulchri cum auxiliaribus ejus; qui descenderint, jacuerint præputiati apud confossos gladio.

22 Ibi *alloquatur* Assyrius cum tota congregatione sua, circumstantibus illum sepulchris hujus; omnes confossi qui ceciderunt gladio:

23 Cujus sepulchra disposita sunt in lateribus foveæ, ut ejus congregatio circumstet sepulchrum illius; omnes confossi qui ceciderunt gladio, qui terrorem indiderant terræ viventium.

24 Ibi *alloquatur* Helam cum tota multitudine sua circumstans sepulchrum illius, omnes confossi qui ceciderunt gladio, qui descenderunt præputiati in imas terræ *partes*; qui indiderant terrorem suum terræ viventium, & reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam:

25 Cui inter confossos [k] positum est cubile cum tota multitudine ipsius, circumstantibus illā sepulchris ipsius; omnes præputiati cōfossi gladio, qui [l] indito terrore suo in terra viventium, jam reportant ignominiam suam cum descendentibus in foveam inter confossos positi.

26 Ibi *alloquantur* Meschec, Tubal, cum tota multitudine sua circumstantes illum sepulchris suis omnes præputiati confossi gladio, cùm indiderint terrorem suum terræ viventiū.

27 Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt ex præputiatis: qui descendent in sepulchrum cum instrumentis [m] bellicis suis, positis gladiis ipsorum sub capitibus ipsorum, cùm incumbat iniquitas eorum ossibus ipsorum; quia terror potentum in terra viventium est.

28 Tu quoque inter præputiatos confringeris, & jacebis cum confossis gladio.

29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus, qui collocabuntur potentia illorum.

[a] Heb. *lucis.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *cùm faciam ut volet.*
[d] Heb. *animam suam.*
[e] Heb. *gentiū.*
[f] Heb. *ungularum.*
[g] Heb. *desolationem & desolatam.*
[h] Heb. *plenitudine sua.*
[i] He. *fac eam descendere.*
[k] Heb. *posuerunt.*
[l] Heb. *cùm inditum est terror: impersonali constructione Hebræis frequentissima: ut in fine versus.*
[m] Heb. *belli ipsorum.*

lorum apud confossos gladio: ipsi cum præputiatis cubabunt,& cum descendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquantur* Toparchæ Aquilonis quotquot sunt,& omnes Tzidonii; qui descendent ad confossos cum terrore suo, a potentia illorum erubescentes,cubabuntq; præputiati cum confossis gladio,reportantes ignominiam suam apud descendentes in foveam.

31 Hos videns Parhho consolationem capiet de tota multitudine sua;confossi gladio,Parhho, & omnes copiæ ejus,dictum Domini Jehovæ:

32 Cùm indidero terrorem meum terræ viventium;& prostratus fuerit inter præputiatos cum confossis gladio , Parhho & tota multitudo ipsius,dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Duplex in hoc capite prophetia contra Ægyptum continetur,utraque eodem argumento; prior,ad vers.usque 17.posterior,inde ad finem capitis.Prioris autem membra sunt tria; primum est propositio improbitatis & insolentiæ Ægyptii,quæ causam judicii consequentibus attulit,vers.sequente: secundum, narratio judiciorum, usque ad versum 16.tertium,epilogus,ver.16.* Duodecimo] *a captivitate Jeconjæ, ut antè diximus; quo anno eversa fuerant Jeruschalaima.* 2 Lamentationem] *i.prophetiam lamentabilem & exitialem Ægyptiis.* Juveni leoni] *comparatio,ut suprà 19.2.& sequent.* Balænæ] *ut suprà 29.3.* Per flumina tua] *id est, commoditate Nili,qui multis ostiis in mare profunditur.* Illarum] *videlicet aliarum gentium.q.d finitimos omnes,qui sub aliena potestate sunt,ad res novas defectionemq́ sollicitas & permoves:ut Tzidkijam moverat Ægyptius.* 3 Sic ait] *prophetica hæc narratio venturi judicii primùm docet quale judicium futurum sit,usque ad versum 11.deinde per quos & quamobrem,versu undecimo, & quatuor sequentibus.* At expandam] *judicium duo summatim continet; perditionem Ægypti,descriptam allegoricè ab eadem balænæ similitudine,versib.4.deinde horrorem rerum creatarum omnium inanimarum,animatarumq́, in cœlo & terra præ gravitate judicii,quatuor alteris.* Populorū multor.] *qui futuri sunt velut piscatores mei,duce Babylonio: qua piscandi similitudine ferè utuntur prophetæ , cùm de Ægypto agitur.* 4 Faciamq́;] *id est,exponam te omnibus consumendum.* 5 Altitudine tua] *id est,cadavere tuo quamvis immanis sis & altissimus videaris tibi.* 6 Et irrigans] *id est,faciens ut terra,in qua tanquam balæna natas,ipsa natet in sanguine tuo:elegantissima hyperbole.* 7 Et operiam] *alterum membrum judicii hyperbolicum , ut diximus in versum 3.de rebus cœlestibus & terrestribus,binis versib.* 9 Indignationem] *videlicet ex horrore & metu,quem audita Ægyptiorum clade perceperint.* 10 Vibrante] *id est,quàm celerrimè judicium meum contra te exequente,illis spectantibus.* 11 Nam sic ait] *altera narrationis pars,ut diximus ver.3.* 13 Jumenta] *id est equos, quorum multitudine fretus Ægyptius obsistebat Babylonio,& alios ad defectionem provocabat amplissimis promissis: vide Jeschahh.31.1.* Ut non conturb.] *id est,non ampliùs abducat populos finitimos ab officio ipsorum: ut suprà ver.2.* 14 Ut sidant] *id est, ut quietè se contineant gentes,quas priùs balæna infestaverat: allegoria,ut principio capitis.* Tanquam oleum] *id est, faciam ut leniter agant,prout lenis est fluxus & sedatus præpinguis olei.* 16 Hæc est] *epilogus,ut diximus ver.3.* 17 Deinde] *secunda hæc prophetia sarcastica est tota adversus Ægyptum:qua Propheta Ægyptiorum funus a se efferri fingit , & ab aliis gentibus quæ interciderant in medium ipsarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes,(præter inscriptionem comprehensam hoc versu) prima, funeris descriptio,tribus seq. secunda,prosopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium,usque ad vers. 31.tertia,conclusio totam consolationem Ægyptii fore,quòd socios habeat in suis calamitatibus.* 18 Effer] *videlicet funus ejus in sepulchrum; sive typo aliquo prophetico,sive sermone tantùm fuerit Propheta usus.* 19 Quo amœnior] *id est,cui putares te anteponendum esse & habendum meliore loco?* 20 Gladius positus] *hypotyposis funeris venustissima; qua propheta ostendit quandoquidem tam fortis & strenuus fuit Ægyptius,planè æquum esse ut sepeliatur strenuorum more,quibus in sepultura ad caput substernebatur gladius, indicium militaris fortitudinis:ut infrà ver.27.ostenditur: Agite (inquit propheta) jam positus est & stratus gladius, trahite cadaver Ægyptii potentissimi , ut ipsius caput pro cervicali incumbat gladio.* 21 Alloquantur] *jam incipit prosopopœia,hoc ver.ut diximus in versum 17.cujus gravitas amplificatur a populorum certorum enumeratione,versibus sequentibus. Similem prosopopœiam vide Jeschahh.14.8.& seq.* Præputiati] *ut suprà 28.10.* 22 Ibi alloquatur] *ἐργασία prosopopœiæ (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant , quatuor versibus ; tum aliorum populorum qui prophetice casuri prædicuntur,versibus quinque. Est autem prior Assyriorum monarchia,posterior Hhelamitarum sive Medorum,ver.24.* Illum] *Ægyptium adventantem recens in sepulchrum suum.* Hujus] *Assyrii; ut solet corona convenientium ad novos advenas concurrere.* 23 Circumstet] *id est,medium locum & eminentissimum tribuat Ægyptio: sic deinceps.* 24 Omnes confossi] *jam enim Hhelamitæ regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti sub primum annum Tzidkijæ , ut annotavimus Jirmejæ 49. 34. Quamobrem statim a Hhelamitis ad Meschecum, Tubalem , & cæteros qui Hhelamitas domuerant transit propheta.* 26 Meschec,Tub.] *vide Gen.10.2.Sunt enim hi Scytharum sive Sarmatarum primi aditus in Asiam irrumpentium.* 27 Quamvis non] *occupatio ad hos & sequentes populos pertinens: dixerit quispiam,atqui isti non occubuerunt, sed rerum potiuntur in parte Asiæ:quid ergo causæ est cur istos ponas in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? respondet propheta, etsi nondum ceciderunt,cadent tamen antequam cadat Ægyptius : quamobrem sequentia sunt accipienda prophetice.* Descendent] *id est, efferentur funere magnifico,quale viris strenuis solet fieri:ut diximus suprà ver.20.* Cùm incumbat] *antithesis vehementissima, qua ostendit propheta etsi strenui illi in morte quasi triumphare videntur sibi, subdito cervicibus ipsorum gladio,eos tamen esse miserrimos; quia jam iniquitas ipsorum (qua ad terrendos & domandos homines abutuntur) incumbit capitibus ipsorum, & post funera ossa quoque ipsorum prosequutura est.* 28 Tu quoque] *Meschec,Tubal,& tota multitudo,quæ modò in Hhelamum dominaris.* 29 Illorum] *videlicet Chaldæorum,ut prophetatum est Jirmejæ 49.7.& suprà 25.12.sic versu seq.* 30 Toparchæ] *id est,Tyrii,Damasceni,& Syri alii,de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47.& 49.23.& suprà 26.&*

26. & duobus sequentibus. 31 Hos videns] *epilogus, ostendens omnem justam consolationem Ægyptio defuturam, ut annotavimus in versum 17.*

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo rei militaris confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde completo signo quod antè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænuntiare; deportatis vero exprobrare hypocrisin, & se nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, alloquere [a] populares tuos indicens eis, cùm adducturus sum contra terram aliquam gladium; si acceperint populus illius terræ [b] unum quempiam ab extremitatibus suis, quem imponant sibi speculatorem,

3 Et videns gladium supervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quisque sonum buccinæ non [d] acceperit monitum, & adveniens gladius sustulerit ipsum: [e] cædis suæ *causa* in capite ipsus erit:

5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim monitum accepisset, [f] seipsum eripuisset.

6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium advenientem, si non clanxerit buccina, populúsque non fuerit monitus, & adveniens gladius sustulerit ex eis [g] aliquem: hic propter iniquitatem suam tolletur, sanguinem verò ejus e manu speculatoris reposcam.

7 Te autem, ô fili hominis, te *inquam* speculatorem dedi domui Jisraëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.

8 Cùm dixero improbo, improbe, [h] omnino moriturus es; si non loquaris monendo improbum *ut desistat* a via sua: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sanguinem verò ejus e manu tua requiram.

9 Tu verò si monueris improbum de via sua, ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a via sua; ipse propter iniquitatem suam morietur, tu autem te ipsum eripueris.

10 Tu itaque fili hominis, dic ad domum Jisraëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones nostræ & peccata nostra incumbunt nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecqui viveremus?

11 Dic ad eos, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi; sed *delector* cùm revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini; revertimini a viis vestris pessimis; cur enim moreremini, domus Jisraëlis?

12 Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, justitia justi non est ereptura ipsum tempore defectionis suæ, & [i] in sua improbitate improbus non corruet quo tempore reversus fuerit ab improbitate sua: ut justus non poterit vivere illa quo tempore peccabit.

13 Cùm dixero justo, [k] omnino victurus es, si ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem; omnia justè facta ipsius non memorabuntur, sed in iniquitate illa sua quam facit morietur:

14 Et cùm dixero improbo, omnino moriturus es; si reversus a peccato suo exercuerit judicium & justitiam,

15 Pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in statutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:

16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & justitiam exercuit, omnino vivet.

17 Interea dicunt populares tui, non est [l] æqua via Domini; cùm ipsorum, ipsorum via non sit æqua.

18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit iniquitatem; etiam moritur in istis:

19 Cùm autem avertit se improbus ab improbitate sua, & exercet judicium & justitiam; in his ipse vivit.

20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini: quemque secundum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis.

21 Fuit autem duodecimo anno, decimo mense, quinto *die* mensis a deportatione nostra; ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeruschalaimis diceret, percussa est civitas.

22 Manus autem Jehovæ adfuerat mihi vespere, ante adventum ejus qui evaserat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me manè; aperueratq; os meum, ut non obmutescerem amplius.

23 Fuit ergo verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, qui habitant vastitates istas in terra Jisraëlis, loquuntur dicẽdo; unicus erat Abraham qui hæreditariò possideret hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis tradita est hæc terra in hæreditatem.

25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova; cum sanguine ipso comeditis, & oculos vestros attollitis ad stercoreos deos vestros, sanguinemq; effunditis: & istam terram hæreditariò possideretis?

26 Insistitis gladio vestro, facitis abominationem, & quisq; uxorem amici sui impuratis: & istam terram hæreditariò possideretis?

27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi qui in vastitatib' sunt, gladio cadant; & qui est in superficie agri, bestiis eum exponam quem comedant, qui verò in munitionibus & in speluncis, peste moriantur.

28 Ita reddam istam terram [m] desolatissimam, & desinet fastus roboris ejus: desolabunturque montes Jisraëlis adeò ut nullus transeat:

29 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm reddidero istam terram desolatissimã propter omnes abominationes istorum quas faciunt.

30 Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur [n] alter alterum, & quisque fratrem suum, dicendo; venite jam, & audite quod sit verbum quod prodit a Jehova:

31 Venientes ad te quasi adventu populi, sedentesque coram te *quasi* populus meus, & audientes verba tua, ipsa non faciunt: quamvis [o] suavissima ore suo ipsi faciant, [p] quæstum suum

[a] Heb. *filios populi tui: sic infrà ver. 12. & 17.*
[b] Heb. *virum unum.*
[c] Heb. *qui audit.*
[d] Heb. *monitus fuerit: sic deinceps.*
[e] Heb. *sanguis ejus: ut Levit. 20. 9.*
[f] Heb. *animam suam: sic ver. 9.*
[g] Heb. *animam.*
Suprà 3. 2. & sequentib.
[h] Heb. *moriendo: sic ver. 14.*
Suprà 18.
[i] Heb. *in improbitate ipsa improbi non corruet: ut Gene. 9. 6.*
[k] Heb. *vivẽdo sic ver. 15. & 16.*
[l] Heb. *disposita sic deinceps.*
Suprà 18. 25
[m] Heb. *desolationem & desolationẽ: sic ver seq.*
Suprà 24. 21
[n] Heb. *unus unum, vir fratrem suũ.*
[o] Heb. *amationes: sic ver. sequẽte.*
[p] Heb. *cor ipsorum post quæstum suum it.*

suum animus ipsorum persequitur.

32 Nam ecce tu es eis quasi canticum suavissimum pulchrum sono, & quidem qoptimè pulsantis: sed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.

33 Cùm igitur evenerit illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuisse in medio sui.

q Heb. *benefacientis pulsando.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad popularium suorum documenta revertitur, a quibus abstinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetæ, ut confirmetur ad sequentes prophetias intrepidè hominibus suis prenuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus Prophetam deintegro instituit de vocatione & doctrina ipsius, usque ad versum 21. altera, qua præmunit ipsam contra blasphemias & offensiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta sunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum* κατὰ θέσιν *& comparationem nobilissimam, usque ad versum 7. tùm speciatim de vocatione Jechezkelis & summa doctrinæ populo exponendæ;* καθ' ὑπόθεσιν, *ver. 7. & duobus sequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum ei adversantium confutatione, vers. 10. & sequentibus. Quam documentorū formam Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primùm, suprà cap. 3.* 2 Fili hominis] *propositio theseos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem minoris. q.d. si qui populus aut respub. in bellorum suspicione aut metu speculatorem posuerit, ipsius est monere populares suos: quod si tempestivè fecerit, non tenebitur præstare culpam eorum quos hostis interceperit; si non fecerit, luet pœnas suæ aut perfidiæ, aut indiligentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla autoritas; sed ego ipse speculatorem constitui in populo meo, suprà 3. & quamvis per aliquod tempus jusserim te obmutescere apud populares tuos, suprà 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evasit ad te venturus est, infrà vers. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c. & necessitatem illius perfungendæ tibi impositam explica tuis popularibus.* Adducturus sum] *nam nullum est malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non sit autor & effector Deus, Hamos 3.6.* Ab extremitatibus] *id est, e terminis regionis suæ, quia ipsis terminorum incolis magis perspectæ sunt omnes viarum & adituum commoditates, in quibus explorent observentq; omnia.* 3 Gladium] *id est, hostem armatum, synecdochicè: sic deinceps.* 4 In capite ipsius] *solùm videlicet; non autem a speculatoris capite reposcetur pœna.* 7 Te autem] *accommodatio præcedentis theseos & cōparationis militaris, ut indicavimus in vers. 2.*

10 Tu itaque] ἐργασία *præcedentis vocationis & functionis propheticæ, a repetitione documentorum legis de misericordia Dei erga resipiscentes: cujus occasio, nimirum sermo diffidentiæ ex qua laborabant Jisraëlitæ, ponitur hoc ver. responsio verò, sequentibus. Nam objectio Jisraëlitarum fuit hujusmodi: tu ipse antè prophetasti nos morituros esse, & tabefactum iri in peccatis nostris, suprà 24. 23. & res ipsa nunc demum ostendit omnem restitutionis speciem & spem a Deo nobis præcisam esse: quamobrem qui fieri posset ut nos viveremus, aut tu bona fide nobis vitam prædiceres? respondet Propheta, illud ego quidem dixi quod jam a vobis adducitur; sed amplius etiam dixi quod vos reticetis sive oblivione, sive diffidentia, sive malitia vestra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. suprà 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *summa responsionis, quæ amplificatur sequentibus eadem ratione qua usus fuerat Propheta suprà 18.*

12 Tu ergo] ἐπεξεργασία, *sive amplior exornatio responsionis quæ posita est proximè præcedente ver.* 15 Statutis vitæ] *id est, ad salutem vitámque pertinentibus, & quibus promissa est vita.* 17 Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem patheticam, quam exponunt tres sequentes versus.* 18 Istis] *videlicet aversione sua a justo & perpetratione iniquitatis.* 21 Fuit autem] *secunda pars capitis, in qua Deus exhibito signo quod ante annos quatuor promiserat, suprà 24. 26. Prophetam deintegro informat ut prophetet suis popularibus. Ac signi quidem explicatio duobus versibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum est duplex, unum, hominis cujusdam per quem renuntiata est subversio Jeruschalaimorum, de qua 2. Reg. 25. 11. & sequentibus, hoc ver. alterum, spiritus Dei præmonentis Prophetam, & tanquam nova vocatione instruentis, versu sequente, ut promissum fuerat suprà 24.* 22 Manus] *vide suprà 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Jechezkel populares suos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quòd non resipiscerent antegressis castigationibus: sed jus terræ eodem modo sibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus suprà 11. 15. qui locus exponitur usque ad versum 30. deinde verò Judæos deportatos, quòd prophetias sibi Deo autore indictas ludificarentur, ad finem usque.* 24 Fili hominis] *hæc prophetiæ pars continet primùm propositionem superbi dicti Judæorum, hoc vers. reprehensionem ipsorum, duobus sequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quasi dicat, si Deus uni Abrahamo adjudicavit hanc terram promissionibus, quid faceret nobis? qui plurimi sumus, ac hæredes Abrahami: nostra igitur est terra ex hæreditate. Quod argumentum refellit Propheta sequentibus, dicens, non estis filii aut hæredes Abrahami; nam si filii essetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8. 39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Insistitis gladio] *id est, confiditis & nitimini violentiæ vestræ, cujus administer est gladius.* 30 Tu etiam] *altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehensionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipsius popularium offensis frangeretur. Nam superior prophetiæ pars ostendebat duo: quorum unum expressum est, eos qui in Judæa commorabantur profligatum iri, alterum etsi dissimulatum est, ea continetur tamen; non fore ut deportati restituantur brevi, ut pseudoprophetæ promiserant Jirmejæ 28. & 29. His itaque verbis Prophetam Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipsius, & præ se ferat pietatis studium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergò, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipsius accedere; proinde neque concionibus credere, neque obsequi, tribus versibus: sed tamen Prophetæ videndum esse, ut pergat prophetare, fretus Dei promissionibus certissimè eventuris ad convincendum infidelem populum, ver. ultimo.* Juxta parietes] *id est, vicatim & ostiatim, ubique commendantes te.*

31 Quasi adv.] *id est, magna frequentia & diligentia, ac si verè populus meus essent, & membra Ecclesiæ meæ: sic interpretantur verba sequentia.* Quamvis suavis] *id est, utcunque suaves sibi esse ducant conciones tuas, & pro suavissimis sibi prædicent: sic interpretamur faciendi verbum ex seq. versu, pro eo quod est, agnoscere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12.33.* 33 Illud] *quod dictum est in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in versum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipub. & Ecclesiæ administris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipsorum administrationem: deinde promisso Christi regno ostendit Ecclesiam suam malis purgatum iri, & fœdus cum bonis initum; ex quo omnis benedictio, propagatio, & salus sit ad Ecclesiam perventura.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra pastores Jisraëlis: prophetato & dicito ad istos, ad pastores ipsos; sic ait Dominus Jehova, væ pastoribus Jisraëlis ᵃqui erant pasturi ipsos: ᵃ an non grex *est quem* pascunt pastores?

Jirm. 23.1.

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum est mactatis: gregem non pascitis:

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulsam non reducitis, pereuntemque non requiritis: sed vi dominamini in eas, & per sævitiam:

5 Adeò ut ᵃdispergantur destitutæ pastore, & sint cibo omnibus bestiis agri dispersæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & super omnem collem excelsum; denique in superficie totius terræ dipersæ sint oves gregis mei, ᵃ nemine reposcente & nemine requirente.

7 ᵃIdcirco ô pastores, audite verbum Jehovæ:

8 ᵃNe vivam ego, dictum Domini Jehovæ, nisi (eò quòd est grex meus direptioni, & sunt *oves* gregis mei cibo omnibus bestiis agri, destitutæ pastore, & non reposcentibus pastoribus meis gregem meum: pascunt enim pastores seipsos, gregem autem meum non pascunt)

9 ᵃIdcirco, ô pastores, audite verbum Jehovæ:

10 ᵃ Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra istos pastores, ut reposcam gregem meum e manu ipsorum, & faciam ut cessent a pascendo grege, ut non pascant amplius isti pastores seipsos: eripiam enim gregem meum ex ore ipsorum, ut non sint *oves* illis cibo.

11 ᵃNam sic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut reposcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

12 ᵃSicut anquirit pastor gregem suum quo tempore est in medio gregis sui, *ovium* dissipatarum, ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quo dispersæ fuerint tempore nubis & caliginis:

ᵃ Heb. *secundum inquisitionem, pastoris gregis sui.*

infrà 36.24.

13 Educens eos e populis, congregánsque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram suam; ut pascam eos in montibus Jisraëlis ad alveos, & in omnibus locis ᵇ habitabilibus hujus terræ.

ᵇ Heb. *habitationibus.*

14 In pascuo bono pascam eos, & in montibus ᵃ excelsi Jisraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & pascuum pingue depascent in montibus Jisraëlis.

15 Ego pascam gregem meum, & ego faciam ut recubent; dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulsam reducam, fractamque obligabo, & ægrotam confirmabo: ᵃpinguem verò & firmam perdam, pascam ᶜunamquamque jure.

ᶜ Heb. *eam, vel eas.*

17 ᵃVos enim, ô mi grex, sic ait Dominus Jehova; ecce ego judicaturus sum ᵈ inter ᵃ parvas pecudes, arietes, & hircos.

ᵈ Heb. *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.*

18 An parvum est præ vobis vos pascuum optimum depascere, quòd reliquum pascuorum vestrorum conculcatis pedibus vestris? & vos ᵉ nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus vestris conturbatis?

ᵉ Heb. *sedimenti aquas, id est, purissimas, in quibus omnes sidunt sordes.*

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus vestris depascant, & conturbatum pedibus vestris bibant?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova ad illas; ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudem ᵃ opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus vestris impetitis omnes morbo affectas; eo usque ut dispersetis eas forâs:

22 Ideo servabo gregem meam ut non sint amplius direptioni; & judicabo inter ᶠ pecudes.

ᶠ Heb. *pecudem ad pecudem: ut suprà ver. 17.*

23 ᵃNam excitabo eis pastorem unum qui pascat eas, servum meum ᵃ Davidem: ipse pascet eas, & ipse erit eis pastor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut servus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus sum:

25 Et pangens eis fœdus ᵃ pacis, ᵃ faciam ut cessent bestiæ malæ e terra; ut habitent in deserto securè, & dormiant in sylvis:

26 Reddámque ista & quæ sunt circa collē meum, ᵍ conferta benedictione: ac demittam imbrem tempore suo, imbres benedictionis erunt:

ᵍ Heb. *benedictionem:* εὐλογίαις.

27 Ut edat arbor agri fructum suum, & terra det proventum suum, sintque in terra sua securè, agnoscentque me esse Jehovā, cùm fregero ᵃlora jugi ipsorum, & eripuero eos e manu ʰ exigentium servitutem ab ipsis.

ʰ Heb. *sibi servientium ipsis: ut Exod. 1.14.*

28 Ita non erunt amplius direptioni gentibus, & bestiæ terræ non comedent eos; sed habitabunt securè, nemine deterrente.

29 ᵃDenique excitabo eis ᵃplantam ᵃ ad celebritatem; ut non sint amplius ⁱ quos intercipiat fames in terra, neque ferant ampliùs ignominiam gentium.

ⁱ Heb. *intercepti famis.*

30 Sed ᵏ cognoscatur me Jehovam Deum ipsorum cum ipsis esse; & ipsos esse populum meū, domum Jisraëlis, dictum domini Jehovæ:

ᵏ Heb. *cognoscant: impersonaliter.*

31 ᵃCùm vos, vos, *inquam*, ᵃhomines grex meus eritis, grex pascui mei; ego Deus vester, dictum Domini Jehovę.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt; quarum una gubernatores Jisraëlitarum tam politicos quàm Ecclesiasticos reprehendit gravissimè præteritæ administrationis nomine, usque ad versum 7. altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finem usq; quæ duo* κατὰ πρόληψιν *summatim enuntiantur ver.2.* 2 Qui erant past.] *exegesis. quasi dicat, pastores voco non ex re, quòd ita se re ipsa gerant; sed ex officio, quòd debuerant pascere.* An non grex] *contentio adversus pastores; quæ contenditur comparaturq; officium ipsorum, ut pascant gregem, hoc ver. cum operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.* 5 Dispergantur] *id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibusq; exteris tanquam feris exponatur.* 6 Nemine] *pastorum videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, etsi hoc ex officio debuerunt, ut infrà vers.12.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepsin dicta vers.10. deinde* ὕστερον πρότερον *explicantur.* 8 Ne vivam ego] πάθος *gravissimum, ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam cœptam propter hyperbaton ætiologicum, hoc ver. ac deinde sententiam suam repetens nova constructione: cujusmodi* ἀποσιωπήσεως *exempla apud probatos autores extant quamplurima.* Eò quòd] *ætiologia, ut modò diximus, quam Deus dictioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut fit in rebus forensibus.* 9 Idcirco] ἀναφορὰ *propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepsis sive propositio summa, ut diximus in versum 7. continens minas adversus pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei: e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque 17. minæ verò, usque ad versum 23. à quo versu ad finem usque capitis eædem promissiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio posterioris membri prolepseos, ut modò diximus; quia Deus promittit se anquisiturum, educturum, congregaturum, reducturum, pasturum, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelsi] *id est, excellentissimis, per hypallagen.* 16 Pinguem verò] *id est, eam quæ saginata confidet robori suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos.* 17 Vos enim] *apostrophe ad pios: quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorúmque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per* ὑστέρωσιν*; pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id est, pinguem illam, cujus meminit ver.16. ut exponit seq. versu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infrà 36. quibus primùm fit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionúmque ex fœdere in Christo, vers.25. & tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id est, Christum Davidis semen, ut vocatur Jirmejæ.23.5. & 33.17. & sequentibus.* 25 Pacis] *id est, quietis & prosperitatis gloriosæ: ut Jeschahh.11.10.* Faciam ut cesset] *ut Jeschahh.11.6. & Hosche.2.18.* 27 Lora] *ut suprà 30.23.* 29 Denique] *tertius promissionum locus, ut diximus in versum 23.* Plantam] *id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea surculus plantarum appellatur, Jeschahh.11.1. & 60.21.* Ad celebritatem] *id est, ut sit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus erit colligenda: ut demonstratur vers. ultimo, & infrà capite 36. copiosiùs.* 31 Cùm vos] *id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coalueritis in Christo, ut sitis Ecclesia mea.* Homines] *id est, non tantùm Jisraëlitæ, sed ex toto hominum genere in Christum insiti per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, &* ἐμπλοκὴν *transponendam tum loci natura evincit, tum etiam docet capitis 36. comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat. deinde suos severissimi illius judicii nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cœlis typo terræ promissæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationemq; promittens per Spiritum, qui desiderabatur in lege, hortatur Ecclesiam ad resipiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam contra montem Sehhiris; & prophetato contra eum,

3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manū meam in te, reddam te [a] desolatissimum.

4 Civitates tuas *in* vastitatem redigam, & tu [b] desolatissimus eris; ut experiaris me esse Jehovam.

5 'Eò quòd est tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Jisraëlitæ [d] per gladium; tempore calamitatis suæ,' *quo* tempore iniquitatis *est* terminus:

Supra 25.12

[a] Heb. *desolationem & desolationem.*
[b] Heb. *desolatio: sic ver.15*
[c] Heb. *seculi: sic ver.9.*
[d] Heb. *per manus gladii.*

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Iehovæ, in [e] cædem comparabo te, & cædes persequetur te: quandoquidem non odisti cædem, etiam cædes persequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] summæ desolationi, exscindens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in ipsis collibus tuis, vallibúsque tuis, & omnibus alveis tuis confossi gladio cadent.

9 Desolationibus perpetuis tradam te, & civitates tuæ non [h] restituentur; ut experiamini me esse Jehovam.

10 'Eò quòd dicis, 'duæ istæ gentes, & duæ regiones

[e] Heb. *sanguinem: sic deinceps.*
[f] Heb. *desolationi & desolationi.*
[g] Heb. *transeuntem & revertentem.*
[h] Heb. *revertentur.*

regiones istæ meę erunt; jam possessuri sumus *istam hæreditariò ubi Jehova fuit:
11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus sum secundum iram tuam & secundum invidiam tuam quam exercuisti præ odio tuo contra illos; ut agnoscar ab eis cùm judicavero te,
12 Et experiaris me esse Jehovam, audivisse omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Jisraëlis dicendo, desolati sunt; *nobis traduntur ad consumendum:
13 Ut magnificastis vos contra me ore vestro, fecistisq; ut abundarent contra me verba vestra; me audivisse.
14 * Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota * ista terra, desolationem sum effecturus tibi:
15 Secundum lætitiam tuam, de possessione domus Jisraëlis, eò quòd desolaretur, ita faciam tibi: desolatissimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque est, [i] ut cognoscatur me esse Jehovam.

[i] Heb. *ut cognoscant: impersonaliter.*

CAPUT XXXVI.

1* Tu quoque, fili hominis, prophetato de montibus Jisraëlis, dicens; *montes Jisraëlis, audite verbum Jehovæ.
2 *Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit *iste inimicus de vobis, euge; & *excelsa seculi [a] hæreditariò futura sunt nobis:
3 Idcirco prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova, [b] quia multis modis desolaverunt & exhauserunt vos circumquaque, ut essetis hæreditaria possessio reliquiis gentium; & traducti estis [c] in labia nationum, infamiamque populorum:
4 Idcirco montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: sic ait Dominus Jehova istis montibus & collibus, alveis vallibusq;, & vastitatibus desolatis, ac civitatibus derelictis, quæ sunt direptioni & subsannationi reliquiis gentium quæ circumquaque sunt:
5 Idcirco sic ait Dominus Jehova, *mentiar* nisi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam sibi in hæreditatem cum lætitia totius cordis, cum depopulatione [d] animosa, ut [e] sedes expulsorum ejus sit direptioni:
6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Jisraëlis, & dicito ipsis montibus & collibus, alveis ac vallibus; sic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & æstu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.
7 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, ego *sublata manu mea juro; *mentiar*, nisi gentes illæ quæ circumstant vos, ipsæ ignominiam suam reportaturæ sint:
8 Vos verò montes Jisraëlis ramum vestrum edituri sitis, & fructum vestrum laturi populo meo Jisraëli; *cùm [f] propè advenerint.
9 Nam ecce me apud vos, qui *respiciam ad vos ut colamini & seramini:
10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Jisraëlis quanta quanta est; ut inhabitentur civitates, & vastitates reædificentur.
11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augescent & fœtificabunt: faciámque ut habitetis sicut priscis temporibus vestris, benefaciens ampliùs quàm primordiis vestris, ut agnoscatis me esse Jehovam.
12 Adducam enim ad vos *homines cum populo meo Jisraële, qui hæreditariò possideant te, erisque eis in possessionem: *neque perges ampliùs orbare eos.
13 *Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te esse; & orbantem gentes tuas esse te:
14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovę:
15 Neque sinā ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas * offendere non sines ampliùs, dictum Domini Jehovæ.
16 * Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
17 *Fili hominis, domus Jisraëlis cùm habitarent in terra sua, impurarunt eam via sua & actionibus suis: tanquam impuritas *separatę ex immunditia, erat via ipsorum coram me:
18 Idcirco effudi æstum irę meæ super eos, [g] eò quòd sanguinem effundebant super terram; & stercoreis diis suis impurabant eam:
19 Et dispersi eos in gentes, sparsique sunt per regiones: secundum viam eorum & secundū actiones eorum judicavi eos.
20 Etiam cùm venissent in gentes quò venerunt, similiter prophanarunt nomen sanctitatis meæ; *cùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovæ ipsos esse, & e terra ejus prodiisse:
21 Sed *clementia usus sum propter nomen sanctitatis meæ, quod prophanant domus Jisraëlis in gentibus quò venerunt.
22 *Idcirco dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus sum, ô domus Jisraëlis; sed propter nomen sanctitatis meæ quod prophanastis, apud gentes quò venistis:
23 Ut sanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gentibus, quod prophanatis in medio earum: ut sciant gentes me esse Jehovam, dictum Domini Jehovę, cùm sanctificabo me in vobis, *ante oculos earum.
24 *Recipiens enim vos ex ipsis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus, ac reducā vos in terram vestram:
25 Et aspergens vos *aquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus vestris & ab omnibus stercoreis diis vestris mundabo vos:
26 Et dabo vobis *cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri; & amovens cor lapideum e carne vestra indam vobis cor carneum:
27 Et spiritum meum ponam in medio vestri; quo faciam ut in statutis meis ambuletis, & jura mea observetis facientes ea.
28 * Ita habitabitis in terra quam dederam majoribus vestris, eritisque mihi populus, & ego ero vobis Deus:
29 Qui servabo vos ab omnibus impuritatibus vestris; & *advocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.
30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non suscipiatis ampliùs opprobrium

[a] Heb. *in hæreditatem futura est.*
[b] Heb. *quia & quia: ut Levit 26.43.*
[c] Heb. *in labium linguæ, id est, nat onum: ut Jeschа.66.18.*
[d] Heb. *animi.*
[e] Heb. *expulsio ejus.*
[f] Heb. *appropinquaverint veniendo.*
[g] Heb. *propter sanguinem quod fundebant: trajectio.*

suprà 34.29

um famis in gentibus.

31 Recordamini ergo viarum vestrarum pessimarum, & actionum vestrarum quæ non sunt bonæ; & fastidio estote vobis ipsis propter iniquitates vestras, & propter abominationes vestras.

32 Non propter vos ego facturus sum, dictum Domini Jehovæ, notum esto vobis: erubescite, & rubore afficiamini a viis vestris, ô domus Jisraëlis.

33 Sic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus vestris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vastitates:

34 Et terra desolata colatur, pro eo quòd fuerat [h] desolatissima ante oculos omnis [i] viatoris:

35 Adeò ut dicant, terra hæc ipsa quæ desolata erat est similis horto Hhedenis; & civitates quæ vastatæ desolatæque & destructæ erant, munitę inhabitantur:

36 Ut cognoscant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam reædificare *civitates* destructas, [k] conserere desolatum *agrum*: ego Jehova dixi & faciam.

37 Sic ait Dominus Jehova, præterea [l] expositus ero domui Jisraëlis ut hoc faciam eis; multiplicabo eos quasi grege hominibus:

38 Quasi grege [m] sacrificatiorum, quasi grege *urbis* Jeruschalaimorum in solennitatibus ejus; ita erunt civitates quæ vastatæ sunt repletæ gregibus hominum, ut [n] cognoscatur me esse Jehovam.

Deut.9.5.

[h] Heb. *desolatio.*
[i] Heb. *transeuntis.*
[k] Heb. *plantare.*
[l] Heb. *quæsitus: ut Psal. 111.2.*
[m] Heb. *rerum sanctarum.*
[n] Heb. *cognoscant: impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *In his duobus capitibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio sequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes sunt duæ; una, qua sententia pronuntiatur Edomæis, hoc capite; altera, qua Jisraëlitis adhibentur consolationes cùm propositu judiciis in adversarios, tum promissionibus Evangelicis erga ipsos. In hoc igitur capite continentur duo; propositio summa sententię latæ contra Edomæos, usque ad versum 5. & sententiæ* ἐργασία, *sequentibus.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* 5 Eò quòd] ἐργασία *sententiæ præcedentis tribus omnino definitur membris, in quibus singulis causæ cum judiciis, id est, maleficia cum pœnis comparantur ad justitiam Dei illustrandam. Primum igitur est infensissima vexatio & insectatio Judæorum, ver. 5. cui paria judicia sequentibus denuntiantur: secundo loco subjicitur blasphema, sacrilega, & inhumana alienæ possessionis arrogatio, ver. 10. tertium denique est lætitia de alieno malo, ver. 14. adjectis utrique suis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut suprà 21.30. & sequentibus.* 10 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 5.* Duę istę] *videlicet Jsraëlitarum, qui priùs ab Assyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns Nebucad-retzar sub jugum miserat.* Istam] *nempe Judæam, quam blasphemantes designant a domicilio Jehovæ; ac proinde non Judæos tantùm, sed Deum ipsum ludificantur, ut ipse exprobrat ver. 13.* 12 Nobis traduntur] *ut Psalm. 137.7.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in versum 5.* Ista terra] *id est, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

1 Tu quoque] *Secundæ hujus prophetiæ ad Judæorum consolationem pertinentis, ut diximus suprà 35.1. duo summa sunt capita: unum, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, usque ad versum 7. alterum, de promissionibus Evangelicis, ad finem usque: quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Jisraëlis] *id est, montosa Jisraëlitarum regio, quã per prosopopœiam alloquitur Deus, quia abhominibus deserta erat, ut ostenditur ver. 4.* 4 Sic ait] *hæc propositione judicii, quæ summa est præcedentis capitis, similiter continentur causæ, eædem, tribus versibus, & sententiæ dictio, ver. 5. & 6.* Iste inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelsa] *vide Deut. 32.13.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, per antithesin præcedentis judicii & futuræ in Ecclesia benedictionis Dei, hoc & sequente versu. Quamobrem nos ab hoc versu promissionem inchoari diximus supr. in ver. 1. Continet autem hic promissionum Evangelicarum locus primùm propositionem summam benedictionum Dei erga hereditatem & hæredes ejus, usque ad versum 13. deinde* ἐργασίαν *singularum partium quas definit propositio, inde ad versum 33. ac postremò conclusionem, ad finem usque.* Sublata manu] *ut Gene. 14. 22. humanitus dictum.* 8 Cùm prope] *i. cùm restituam Jisraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promissio sequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præstantia, ver. 9. deinde hæredum exponitur, tribus sequentibus: quæ omnia allegoricè dicta sunt de hæreditate & hæredibus illis sanctis quorum mentio est 1. Pet. 1.4. & sequentibus.* 9 Respiciam] *i. curabo vos: ut Deut. 11.12.* 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi me: ut suprà 34.31.* Neque perges] *videlicet aut consumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatus lege fuerat Dominus, Levit. 18.28. & 20.22. & 26. 20. & 22* 13 Sic ait] ἐργασία *propositionis ut diximus in versum 7. duas partes complectitur; primùm enim exornantur promissiones hæreditatis ęternæ (ad quas fuerunt* μεταβατικὰ *verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus versibus; deinde verò promissiones hæredum illustrissimæ & amplissimæ enarrantur: confer cum Jeschahh. 33.20. & sequentibus.* 15 Offendere] *vide Jeschahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuscripti fidem sequuti sumus: atque hoc modo concluditur locus promissione universali, fore ut in rebus omnibus terra obsecundet justis suis possessoribus, ut Hosche. 2.22.* 16 Deinde] *alterum membrum* ἐργασίας, *de promissionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen suum. Qua in parte tria membra observanda sunt: primum est narratio peccatorum ex quibus Jisraëlitæ laborabant, & legalis administrationis Dei, usque ad versum 22. secundum, enarratio promissionum Evangelicarum, quæ illustrantur per comparationem occidentis legis, & spiritus efficacis operantisq́ per evangelium, usque ad versum 31. tertium denique, hortatio ad resipiscentiam filiorum Dei & fidem in promissiones antegressas, ver. 31. & 32.* 17 Fili hominis] *hujus narrationis capita*

sunt: hæc, Jisraëlitas peccasse, hoc ver. castigatos esse, duobus sequentibus; & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem spiritum vivificantem: ac proinde quòd aliquæ supersunt eorum reliquiæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velit efficere promissiones Evangelicas, ver. 21. Separatæ ex] *de qua Levit. 12. & 15.* 20 Cùm dicerent] *amplificatio peccati Jisraëlitarum a circumstantia; quòd ipsæ gentes observarent illos, & ad vitam sermonesq; illorum attenderent, his nominibus maximè quòd populus Dei erant, & prodierant tanquam e schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eo indignius fuit Jisraëlitas non abstinere a malo & mali specie, ad asserendam & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2.24.* 21 Clementia] *id est, nondum tamen propterea perdidi: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit.* 22 Idcirco] *jam sequitur secundum ἐργασίας membrum, de promissionibus Evangelicis: in quibus exponũtur primùm causa, quæ est gloria Dei & sanctificatio nominis ipsius, duobus versibus; deinde promissiones spirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & tribus sequentibus, ac postremò benedictiones a Deo in filios regeneratos per Christum manaturæ, tribus.* 23 Ante oculos] *hanc lectionem servat Chaldæus paraphrastes, & habet liber manuscriptus: etsi in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos vestros, præter ipsum Massoritarum testimonium.* 24 Recipiens enim] *enarratio liberationis spiritualis per vocationem Dei, hoc ver. justificationis, ver. sequen. regenerationis, ver. 26. & sanctificationis vitæ, ver. 27.* 25 Aquis mundis] *sanguine Jesu Christi: ut singulas has partes paucis complectitur Apostolus, 1. Petri 1.2.* 26 Cor novum] *ut Jirme. 31. 33. & suprà 11.19.* 28 Ita habitab.] *tertius promissionum gradus, ut diximus in versum 22.* 29 Advocans] *id est, efficiens verbo ut compareat velut accersitum: ut Psal. 105.16.* 31 Recordamini] *hortatio ad resipiscentiam, ut diximus in versum 16.* Fastidio] *vide suprà 6.9.* 33 Sic ait] *conclusio totius prophetiæ per anacephalæosin promissionum tum ad hæreditatem pertinentium, quatuor versibus; tum ad hæredes ipsos, duobus ultimis.* 35 Horto Hhed.] *vide suprà 28.13.* 37 Sic ait] *altera pars conclusionis, ut diximus in versum 33.* Expositus ero] *id est, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in infinitum Ecclesia.* Hominibus] *ut suprà ver. 10. & 11. & 34.31.* 38 Quasi grege] *elegans comparatio, qua fidelium omnium cœtus cum gregibus sacrificiorum comparantur; quemadmodum Christiani omnes Sacerdotes effecti in Christo se ipsos sistunt hostias vivas Domino, Rom. 12.1.*

CAPUT XXXVII.

Deus per visionem oblato Jechezkeli typo uno, & altero imperato, promittit a se & Judæos restitutum iri in terram ipsorum, & Ecclesiam catholicam sive universalem ab eodem symbolo confirmat liberandam esse per Christum; ut adunata in ipso Ecclesia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipso inhabitetur regaturq; ad gloriam ipsius sempiternam.

1 [a] SUPERVENIENTE mihi manu Jehovæ, eduxit me in spiritu Jehova, & collocavit me in medio cujusdam convallis; quç erat plena ossibus:

[a] Heb. *existēte super me.*

2 Et traduxit me per illa circumquaque; ecce autem erant multa valde in superficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tùm dicenti ad me, fili hominis, an revivíscerent ossa ista; dixi, Domine Jehova tu nosti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de ossibus istis; & dicito ad ea, ô ossa arida, audite verbũ Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova ossibus istis; ecce ego inducturus sum in vos spiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & superindam vobis cutem, ponámque in vobis spiritum, & vivetis; ut cognoscatis me esse Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum jussus fueram; fuit sonus me prophetante, & ecce concussio, appropinquantibus ossibus [b] uno ad suum alterum.

[b] Heb. *osse ad os suum.*

8 Deinde cùm aspicerem quòd ecce super ea nervi & caro [c] assurrexisset, & superindita esset eis cutis supernè; spiritus autem nullus inesset eis:

[c] Heb. *ascendisset.*

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, sic ait Dominus Jehova, a quatuor ventis adveni, ô spiritus, & perflato interfectos istos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingressus est in illa spiritus & revixerunt; steterúntque super pedes suos copiæ magnæ [d] quamplurimùm.

[d] Heb. *valde valde.*

11 Deinde dixit ad me, fili hominis, ossa ista tota domus Jisraëlis sunt; ecce dicunt, aruerunt ossa nostra, & periit exspectatio nostra, succisi sumus quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, sic ait Dominus Jehova, ecce ego aperiens sepulchra vestra deducam vos a sepulchris vestris, popule mi; reducamque vos in terram Jisraëlis:

13 Ut cognoscatis me esse Jehovam; aperiente me sepulchra vestra & deducente vos e sepulchris vestris, popule mi.

14 Et indam spiritum meum vobis ut revivíscatis, & collocabo vos in terra vestra; ut cognoscatis me Jehovam dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 Fuit etiã verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi lignum unum, & inscribe ei, Jehudæ, & filiis Jisraëlis sociis ejus: deinde accipe lignum [e] alterum, & inscribe ei, Josepho lignum Ephrajimi, cum toto domo Jisraëlis sociis ejus.

[e] Heb. *unum: ut seq. ver.*

17 Tum admove ea unum ad alterum tibi in lignum unum: ut sint [f] adunata in manu tua.

[f] Heb. *in una.*

18 Cùm autem alloquentur te [g] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid ista significent tibi?

[g] Heb. *filii populi tui.*

19 Dic ad eos, sic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus sum lignum Josephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jisraëlis sociis ejus; & componam has conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiámque eos lignum unum, ut sint unum in manu mea.

20 Cumque fuerint ligna ista quibus inscripseris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Dic ad illos, [a]sic ait Dominus Jehova, ecce ego recepturus sum filios Jisraëlis e medio ipsarum gentium quo abiverint; & congregans eos circumquaque reducam eos in terram suam:

22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Jisraëlis, & rex unus erit ipsis omnibus Rex: neque erunt amplius duæ gentes, neque dividentur amplius in duo regna deinceps:

23 Neque impurabunt se amplius diis stercoreis suis, & rebus detestandis suis, aut ullis defectionibus suis; sed servabo eos ex omnibus habitationibus ipsorum in quibus peccaverint, & mundabo ipsos, ut sint mihi populus & ego sim ipsis Deus.

24 Et [e] servus meus David rex erit super ipsos, ac [f] pastor unicus erit omnibus ipsis; ut in judiciis meis ambulent, ac statuta mea observent facientes ea.

25 Et residebunt in ea terra quam dederam servo meo Jahhakobo, in qua resederunt majores vestri; residebunt, inquam, in ea ipsi, filiique ipsorum, ac [h] nepotes ipsorum usque in seculum, & David servus meus princeps ipsis erit usque in seculum:

26 Cùm pepigero ipsis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipsis; & disponens ipsos multiplicabo ipsos, ponamq; sanctuarium meum [k] in medio ipsorum in seculum.

27 Ut existente tabernaculo meo apud ipsos, sim ipsis Deus & ipsi sint mihi populus:

28 Et cognoscant gentes me Jehovam sanctificare Jisraëlem, cùm erit sanctuarium meum in medio ipsorum in seculum.

[h] Heb. *filii filiorum.*

[i] Heb. *seculi.*

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ sunt: una, qua prædicitur restitutio Jisraëlitarum e captivitate, usque ad vers. 15. altera, qua prædicitur perfecta Ecclesiæ instauratio per Christum, adunatis Judæis & Jisraëlitis, ut sit Ecclesia una sancta Domino. Utraque autem prophetia typum suum habet, & anagogen typi. Ac prioris quidem typus oblato viso demonstratus est Prophetæ, ut ipse narrat usque ad versum 11. deinde verò accommodatio typi explicatur popularibus, ver. 11. & sequentibus.* Manu Jehovæ] *vide suprà 1.3.* In spiritu] *id est, per visionem, quasi fuissem abreptus spiritu, ut loquitur suprà 2.22.* Convallis] *cujusmodi erat Mesopotamiæ & Chaldæa tota, Gen. 11.2.* 3 Reviviscerent] *id est, videtúrne fieri posse ut recipiant vitam, & restituantur in statum pristinum præsentis vitæ? Nam responso suo non est putandum Prophetam dubitare de resurrectione carnis futura ad vitam æternam; sed de recuperatione præsentis status, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id est, interpres esto voluntatis Dei; qui potente verbo suo vivificat mortuos, & quæ non sunt vocat tanquam sint, Rom. 4.17.* 7 Sonus] *qui ferè præcursor est aut advenientis majestatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut suprà 1.4. & 2.22.* 11 Deinde dixit] *anagoge totius præcedentis typi; qua primùm exponitur miserabilis & desperata Jisraëlitarum conditio; quibus non ampliùs ostendebatur spes restitutionis quàm spes vitæ ossibus aridissimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & restitutio a Deo prædicatur, tribus sequentibus.* Aruerunt] *id est, ne in parte quidem nostra firmissima & solidissima vestigium est ullum vitæ præteritæ, aut signum in futurum adipiscendæ unquam: adeò gravis est deportationis nostræ calamitas.* Quod ad nos] *quasi dicat, spe alant se ipsos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, statuentes actum de nobis esse.* 12 Ego aperiens] *id est, solutis ruptisq; moris & impedimentis omnibus liberabo vos; sed perstat Propheta in allegoria; ut Jeschahh. 26.19.* 14 Dicere & fac.] *ut suprà 17.24. & 22.14. vide Jeschahh. 48.* 15 Fuit etiam] *secunda hæc prophetia (ut a me diximus) de instauratione Ecclesiæ in Christo, comprehendit typum, usque ad vers. 18. & accommodationem illius exegeticam, versibus reliquis.* 16 Lignum] *id est, virgam e ligno; ut solebant olim virgis adumbrari & significari tribus; ut Numer. 17. 17.* Inscribe] *id est, inscriptione facta speciatim designato qui populus adumbretur virga.* Filiis Jisraëlis] *id est, tribus Levi & Binjaminis, qui regno Jehudæ adhæserant cùm laceraretur regnum, 2. Chron. 11.* 17 Admove] *i. hoc typo præfigura unitatem futuram per Christum, ut exponitur ver. 22.* 18 Cùm autem] *transitio ad interpretationem typi, per occasionem consulentium de ea Jisraëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes sunt duæ; una, de conciliando & compingendo Jehuda & Jisraële, ver. 19. altera, de populo Dei postquam adunatus fuerit servando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Christo, versibus reliquis.* 19 Lignum Josephi] *id est, Josephum & Jisraëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id est, in potestate Christi, qui sermo æternus est Patris Deus unus cum Patre & spiritu sancto: hic enim David ille est de quo infrà ver. 24. in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan. 3.35. & Matth. 28.18.* 20 Cumq; fuerint] *videlicet adunata, ut dictum est suprà ver. 17. sic transitur ad explicationem loci alterius de regno Christi in Ecclesia ex variis populis adunata, ut notavimus in versum 18.* 21 Sic ait] *hæc narratio promissorum Dei antecedentia omnia complectitur; primùm quidem liberatæ a Deo Ecclesiæ coagmentationem & unionem, duobus versibus; deinde administrationem Christi, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, usque ad versum 27. ac postremò finem, nimirum gloriam Dei in Ecclesia catholica, versib. duob. ultimis: quæ omnia typicè a Prophetis dicta de uno populo & terra, ad veritatem Christi infinitam esse accommodanda sæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Christus; qui proptereà venit ut faceret voluntatem Patris in forma servi: quamobrem appellatur servus, 1. Chron. 17.19. & Jeschahh. 42.1.* Pastor] *ut Joan. 10.16.* 26 In medio ipsor.] *id est, in ipsorum cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Corinth. 6.16. & sequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipsis ex quo reduces fuerunt a deportatione erant eventuræ, operâ regum Asiæ minoris & Syriæ: gravissima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos, tum per alienigenas, tum sua ipsius manu effecturus est: gloriam ad Judæos ex hostium strage perventuram docet: omniaq; tandem excludit Evangelicis promissionibus.

1 DE-

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, disponе faciem tuam versus Gogum, terram Magogi, principem, primarium Mescheci & Tubalis; & prophetato contra eam,

3 Dicens: sic ait Dominus Jehova: ecce me contra te, ô Gog, princeps, primariæ Mescheci, & Tubalis:

4 Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cū eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites indutos [a] perfectissimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & scutatorum, tractantium gladios omnium.

5 Persas, Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] scutatos & galeatos:

6 Gomerum cum omnibus agminibus suis, domum Togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum omnibus agminibus suis; populos multos tecum.

7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; ut sis istis custodiæ.

8 Post dies multos [d] animadvertetur in te, *qui* [e] consequentibus annis invasurus es terram reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invasurus montes Jisraëlis, qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex populis educta habitabunt securè omnes:

9 Et ascendens quasi fremebunda vastatio invasurus es, similis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populiq; multi tecum.

10 Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut [f] venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,

11 Dicens, ascendam contra terram pagorum, invadam istos tranquillos habitantes securè; qui omnes habitant absque ullo muro, & quibus nullus *est* vectis, aut valvæ:

12 Ad prædandum prędam, & ad diripiendum direptionem; reducendo manum tuam contra vastitates inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuariam & [g] negotiantem, habitantes in [h] editiore loco istius terræ.

13 Scheba, & Dedan, negotiatoresq; Oceani, & omnes juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prędam advenis? an ad diripiendum direptionem congregasti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut præderis prędam magnam?

14 Idcirco prophetato, fili hominis, dicens Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die illa habitante populo meo Jisraële securè, expertus esses,

15 Postquam veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; insidentes equis omnes, congregatio magna, & copiæ multæ,

16 Ascenderis contra populum meum Jisraëlem, ut nubes ad operiendum terram illam? [i] consequentibus temporibus erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoscant gentes me, cùm me sanctificabo in te ante oculos ipsarum, ô Gog.

17 Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus priscis [k] per servos meos Prophetas Jisraëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturum te contra illos?

18 Atqui erit die illa, qua die invaserit Gog terram Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ; (ascendit æstus meus in ira mea.

19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit concussio magna in terra Jisraëlis:

20 Adeò ut concutiantur a facie mea pisces maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, & omnia reptilia reptantia super terram, omnesque homines qui erunt in superficie terræ: & diruantur ipsi montes, concidantque præcipitia, & omnis murus in terram corruat.

21 Advocabo enim contra illum pro omnibus montibus meis gladium, dictum Domini Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem suum erit:

22 Et disceptabo cum illo peste, & [l] cæde; & imbrem inundantem, lapidesq; immanis grandinis, ignem, & sulphur depluam super illum, & super agmina illius, ac super populos multos qui erunt cum illo.

23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, & innotescam in oculis gentiū multarum; ut [m] cognoscatur me esse Jehovam.

[a] Heb. *perfectionis.*
[b] Heb. *clypei & scuti, prehendentium, &c.*
[c] Heb. *scuto & galea.*
[d] Heb. *visitaberis.*
[e] Heb. *in consequentia annorum.*
[f] Heb. *ascendentibus in cor tuum.*
[g] Heb. facientem *negotiationem.*
[h] Heb. *umbilico: ut Judic. 9. 37.*
[i] Heb. *in consequentia dierum: ut Genes. 49. 1.*
[k] Heb. *per manū servorum.*
[l] Heb. *sanguine.*
[m] Heb. *cognoscant, impersonaliter.*

CAPUT XXXIX.

1 PRÆTEREA tu, fili hominis, prophetato contra Gogum, dicens, sic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Mescheci & Tubalis.

2 Ut reducam te senario unco trahens te; & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Jisraëlis.

3 Ubi percutiens arcum tuum e manu sinistra tua, sagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.

4 In montibus Jisraëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erunt tecum; volucribus, avibus [a] omnibus alitibus, & bestiis agri trado te comedendum.

5 In superficie agri concides; quia ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.

6 Deinde immittam ignem in Magogum, & in habitatores insularum [b] securos; ut experiantur me esse Jehovam;

7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in medio populi Jisraëlis, neque sinam prophanari nomen sanctitatis meæ ampliùs; sed cognoscent gentes me esse Jehovam sanctum in Jisraële.

8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domini Jehovę; illo ipso die quem proloquutus sum.

9 Tunc exibunt habitatores civitatum Jisraëlis, & incendentes exurent arma, scutaque & clypeos, arcus & sagittas, [c] jaculaque & spicula: & incendent ea igne septem annis.

10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e sylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores suos diripientq; direptores suos, dictum Domini Jehovæ.

11 Et erit die illa ut dem Gogo locum sepulchri ibi in Jisraële vallem [d] viatorum ad Orientem maris, ut illa obthuret [e] ora viatorum; cùm

[a] Heb. *cujuscunq; alæ: sic ver. 17.*
[b] Heb. *in securitate.*
[c] Heb. *baculā manus: periphrasis jaculorum quæ nō arcu emittuntur, sed manu.*
[d] Heb. *transeuntium.*
[e] Heb. *viatores.*

cùm sepeliverint ibi Gogum & totam multitudinem ejus, vocabuntque vallem multitudinis Gogi.

12 *Nam sepelient eos domus Jisraëlis; ut *mundent terram, septem mensibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius terræ, cùm *fuerit ipsis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ,

14 *Homines autem [f] assiduos separabunt trãsituros per regionem, transituros [g] ut sepeliant eos qui remanserint in superficie terræ; ad mundandum ipsam, [h]*exactis septem mensibus pervestigaturos.

15 Atque hi *transeuntes transibunt per terram, ut dispiciat *quisque* ossa hominum, extruátque juxta illorum quodq; monimentum: donec sepeliverint eorum quodque [i] vespillones in valle multitudinis Gogi.

16 *Quin etiam *nomini civitati erit multitudo ipsius, postquam mundaverint terram.

17 *Tu autem fili hominis, sic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus bestiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego mactaturus sum vobis, mactationem magnam in montibus Jisraëlis: ut comedatis carnem & bibatis sanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & sanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baschanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad satietatem, & bibetis sanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam mactaturus sum vobis:

20 Et satiabimini de mensa mea *equis & curribus; potentibus, & omnibus [k] bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

21 *Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & *manum meam quam imposuero illis.

22 Et cognoscant domus Jisraëlis, me Jehovam Deum ipsorum esse a die illo & deinceps:

23 Cognoscant verò gentes propter iniquitatem ipsorum deportatos fuisse domum Jisraëlis; eò quòd prævaricati essent contra me, & abscondissem faciem meam ab eis, ideo me tradidisse eos in manum hostium suorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & secundum defectiones eorum me egisse cum eis, cùm *abscondissem faciem meam ab eis.

25 *Idcirco sic ait Dominus Jehova, jam restituam captivam multitudinem Jahhakobi & miserebor totius domus Jisraëlis; & zelotypus ero nominis sanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam suam & totam prævaricationem suam qua prævaricati sunt cõtra me; quando habitabant in terra sua securè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipsorum; ut sanctificer in ipsis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoscant me Jehovam Deum ipsorum esse qui deportavi ipsos in gentes, colligã eos in terram ipsorum; neque relinquam amplius *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abscondam ampliùs faciem meam ab eis; *cùm effudero spiritum meum super domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

[f] Heb. *jugis.* [g] Heb. *sepulturos.* [h] Heb. *a fine septem mensium.* [i] Heb. *sepelientes.* [k] Heb. *viris belli.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes constat: sed varia est illorum accommodatio. Nos omissis tam variis interpretationibus statuimus ea per spiritum Dei hoc loco esse posita ad anticipationem, quasi eadem sit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus superiore capite duo præuntiaverit, restitutionem populi ex captivitate Babylonica, & instaurationem per Evangelium Christi; ne fortè Judæi præsumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut si non eveniret, animus deficerent; propterea anticipatione Deus antevertit opinionem illam, docens post reversionem populi ex captivitate, ante adventum Christi & justam regni Dei instaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hostes Ecclesiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Danijel. 9. capite, 10. & 11. similem anticipationem vide Jirmejæ 31.15. Summa igitur est, reverso in Judæam populo fore ut multa mala ipsi importentur ante adventum Christi, & contrà Deus quamplurima edat documenta severissimæ justitiæ suæ in adversarios Ecclesiæ ad gloriam suam & salutem ejus. Partes (præter inscriptionem & mandatum Dei, duobus vers. comprehensum) omnino sunt quatuor: prima est propositio summa tum hostium & rerum ab eis gestarum, tum eventorum a Deo; usque ad versum 10. secunda est enarratio propositionis, usque ad vers. 9. capitis 39. tertia, exornatio propositionis enarrationisque præcedentis, usque ad versum 25. postrema, conclusio.*
2 Dispone] *ut supra 6.2.* Gogum] *hanc vocem propriam esse constat inter omnes: sed plerique adducti interpretatione hujus & sequentis capitis, propriam viri esse putant, & regis alicujus quo autore futurum erat ut infestaretur Dei populus, alii regionis: nos verò comparato loco Apocalypseos 20.8. loci quidem & gentis appellationem esse statuimus; sed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & lacus Gygæus denominatus est. Gog igitur est minor Asia, quam his temporibus Halyattes obtinuit, deinde Crœsus: a quo fines regni sui in Syriam propagante inditum nomen est cuidam parti Syriæ proximæ Jisraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi situm fuisse oppidum docent omnes Geographi nomine Gygarta, pro eo quod est Gog-karta, id est, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc ita accipimus, Prophetam ex ordine gentes quæ supra Judæam sunt hoc loco percurrere, ut donotet maximè a regno Asiæ minoris, Syriæq; Judæam infestatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanorésque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpessi sunt.* Terram Magogi] *id est, Scythiæ sive Sarmatiæ incolas, synedochicè, qui tum Mediam obtinebant, ut meminimus Jirme. 49.34. & suprà 32.24. Asiam depopulabantur & vastabant omnia usque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnis idololatriæ Hierapolis a Scythis condita, quæ Syris dicebatur Magog, teste Plinio lib. 5. capite. 23.* Principem] *hoc asyndeton ostendit quod modo diximus, Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut synecdochicè intelligantur omnes eæ quarum opera usi sunt Reges ad grassandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & sequentibus.* Mescheci &] *vide Gene. 10.2.* 3 Ecce me] *hac propositione summa Deus consilium suum explicat de convocandis & excitandis hostibus contra*

Judæ-

Judæam, usque ad versum 8. & 9. Gog] *id est, vos gentes omnes ministraturę regi Syriæ ad evertendum populum meum.* 4 Ut reducam te] *id est, non tantùm inhibeam & sistam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piscator retrahens piscem, aut bubulcus bubalum.* Eduxero] *videlicet e regionibus suis nationes singulas in Judæam involaturas, quæ nominantur versibus sequentibus.* Indutos perfectè.] *ut suprà 23.6.* 5 Persas] *quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide 1. Macab. 3.31* Æthiopas] *quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum restitutus est per Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Putæis sive Cyrenæis accipiendum esse commonstrant verba sequentia.* 6 Gomerum] *vide Gene. 10. 2. hujus autem posteri Seleucis & Antiochis paruerunt.* Togarmæ] *vide Gene. 10.3.* 7 Ut sis istis] *i. ut circumvenias multitudine copiarum tuarum montes Jisraëlis, qui nominantur seq. versu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumclusos tenere videaris tibi: sic enim fecisse Reges Syriæ omnes historiæ testantur: sic ver. 9.* 8 Multos] *id est, annos ampliùs ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus Seleuci Nicanoris mirifica cœperunt Dei judicia pro defensione populi exerceri.* Reducem] *id est, cujus incolæ reversi fuerint & liberati a captivitate, ut promissum fuit suprà 37.* 9 Quasi fremebunda] *vide Proverb. 1.27.* 10 Sic ait] *secunda pars prophetiæ, enarratio antegressæ propositionis: quæ exponit Propheta primùm res hostium, id est, consilia ipsorum & facta, usque ad ver. 14. deinde verò ex adverso comparat consilia Dei & facta cum illorum consiliis & factis, inde ad versum 9. sequentis capitis.* 11 Pagorum] *id est, ex pagis tantummodo constantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur verba sequentia. Nam munitis locis plurimùm Judæam caruisse inde a temporibus Nebucad-retzaris ex historiis est evidentissimum.* Absque ullo muro] *i. sine munitione ulla, περιφραστικῶς; ut Deut. 3.5.* 12 Reducendo] *id est, semel, atque iterum, ac subinde expilando.* In editiore] *i. in Judæa montosa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant securitatis ergò.* 13 Scheba & Dedan] *id est, Arabes viventes latrociniis, ut notavimus Jeschahh. 13.20.* Negotiatoresque] *Tyrii, Tzidonii, & cæteri naviculariam facientes, & lucrum quærentes mari.* Juvenes leones] *id est, rapaces mercatores, & ad quæstum projectissimi.* Advenis] *videlicet sine nobis: quasi dicant, & nos quoque eodem convolabimus.* 14 Idcirco] *altera pars enarrationis, ut diximus in versum 10. qua propheta primùm per contentionem justitiam asserit judicii quod postea denuntiaturus est, usque ad versum 17. deinde ostendit Deum tum cognitione absolutissima, ver. 17. tum studio sanctissimo potentiáque summa instructum esse ad præstandum judicium ipsius justissimum (quæ tria in bono judice opus sunt) ver. 18. & duob. sequen. ac postremò judicium explicat, inde a ver. 21.* Gogo] *omnibúsque hostibus, synecdochicè.* Habitante] *id est, neminem lacessente, & pacem cum omnibus colente.* Experturus] *videlicet judicium meum, quòd posteà denuntiatur ver. 21. & sequentibus.* 16 Erit] *judicium superventurum tibi, ut modò dictum est.* Me sanctificabo] *efficiendo judicia mea sanctissima; ut Levit. 10.3.* 17 Sic ait] *enarratio cognitionis Dei quæ falli non potest, ut neque judicium potest ab ullo effugi: non fallis (inquit Deus) cognitionem meam: jam enim ante multa secula cognovi quicquid in populum meum effecturus es: quamobrem etiam prædico per servos meos; neque tantùm res quas gesturus es, sed etiam consilium meum eventáque tibi funestissima prænuntio: vide Jeschahh. 48. de hoc argumentationis genere.* Servos] *videlicet nostrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecarjam 14.* 18 Atqui erit] *enarratio studii & potentiæ Dei, tribus versibus armatæ ad exequendum judicium ipsius, de quo ver. 21. & deinceps. Est autem mutila oratio ad exprimendũ pathos: ut suprà 34.8.* 20 Adeò ut] *hyperbolicæ minæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturę suę.* Præcipitia] *i. immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cantic. 2. 14.* 21 Advocabo enim] *nunc demum judicii contra Judæorum hostes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipsa Judæorum, hoc capite; deinde in hostium ipsorum sedibus, capite sequente. Ac in Jisraëlis quidem agro tria judiciorum genera dicuntur eventura hostibus: primùm a Judæis, ut per Machabæos factum est; deinde ab ipsis inter se, ut factum est inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphi & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac postremò a Deo ipso, versu seq. quorum omnium finis ponitur versu ultimo.* Montibus meis] *i. montosa regione populi mei, ut suprà ver. 8.* 22 Disceptabo] *id est, quàm plurimis & vehementissimis judiciis continenter agitabo & perdam.*

IN CAPUT XXXIX.

1 Præterea] *Amplificatio judicii contra reges Asiæ Syriacę, & auxiliares copias eventuri, ut diximus suprà 38.21. quòd Deus non tantùm in terra Jisraëlitarum sit perditurus ipsos, versibus quinque; verùm etiam quodam veluti igne regiones ipsorum per Romanos incensurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio postea adhibetur, usque ad versum 9.* Gogum] *vide suprà 38.2. & 14.* 2 Senario unco] *hunc locum eodem planè sensu accipimus quo superiorem 38. 4. verbum verò Hhebræum (quod perinde sonat quasi sextare dicas, ut Latini decimare, vicesimare & centesimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum genere sive ferrearum manuum quibus situlæ e puteis hauriri solent, aut naves comprehendi; propter senos uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Livius lib. 8. de bello Punico.* 3 Percutiens] *id est, exarmabo te, ut factum fuisse sæpenumerò testantur historiæ. Hoc autem & sequen. versu prolepsis est sive propositio summa trium judiciorum Regibus Syriæ in Judæa eventurorum: primùm est, quòd arma amissuri sint, hoc versu; secundum, quòd ipsi morituri; tertium, quòd insepulti esca ferarum futuri sunt: quæ tria deinceps exornantur ver. 9. & sequentibus.* 6 Ignem] *id est, perniciem & vastitatem maximam, tanquam pervadente igne: prout factum est postquam Romanis Judæos ex fœdere adjuturis accessus in Asiam minorem patuit per regem Attalum, qui infensus Demetrio populum Romanum instituit hæredem regni sui.* 9 Tunc exibunt] *exornatio primi membri prolepseos, ut diximus in versum 3.* Septem annis] *id est, quàm diutissimè atque sæpissimè; numerus finitus pro infinito: ut Gene. 4.15. sic infrà ver. 12. & 14.* 11 Et erit] *Exornatio secundi membri prolepseos, ut diximus in versum 3. quod membrum habetur in principio versus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes casuri sint, a circumstantiis sepulturæ, usque ad versum 17.* Dem Gogo] *id est, non possessionem terræ, quam ambiebant ipsis traditurus sim; sed contrà*

contrà morte affecturus ipsos,adeò ut in ea ipsa terra pars sepeliantur; *usque ad versum* 17. *pars in sepulta a bestiis laceretur, inde ad ver.* 21. Vallem viatorum] *id est,Gilhhaditidis vallem, quam mercatores Gilhhadis emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cis Jardenem, ubi sita erant Dothajina, Genes.* 37.17. *altera, trans Jardenem ad Orientem maris Genezareth, sive lacus Tyberiados: quamobrem verba sequentia δ' ταχυπλῶς a Propheta adjecta sunt.* Ut illa obthuret] *id est,ut documento illius vallis discant extranei sinere Judæos, & ne hiscere quidem adversus illos amplius audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ aliis locis cæsæ, ut ex historiis constat; sed hac loquendi forma primum synecdochicè alia pugnarum & victoriarum insignium loca comprehenduntur, quia plurimùm in eo tractu contra reges Syriæ bellatum est; deinde verò hunc tractum nominatim adducit Deus,ut celebritatem judiciorum suorum denotet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentissimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illis proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus arduis definirentur, ac proinde minùs ab extraneis colerentur.* 12 Nam sepelient] *exegesis præcedentis versus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum stragem,ut Jisraëlitæ omnes diu in sepeliendis illorum cadaveribus occupentur; duobus versibus: deinde post diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum instituant, ac ordinarios, ver.* 14.*&* 15. *postremò extiturum perpetuum istius coacervatæ sepulturę documentum,ver.*16. Mundent terr.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) superesse insepulta in terra.* 13 Fuerit ipsis] *id est,celebres effecti fuerint victoriis.* 14 Homines autem] *secundum exegeseos membrum,ut diximus ver.*12.*de ordinariis curatoribus sepulturæ, ne impurata sit terra a consternatis cadaveribus.* Exactis septem] *id est, post diuturnam illam occupationem laboremq́ Jisraëlitarum omnium, de quo suprà ver.*12. *Istius autem curationis,quam* ΚΗΔΕΙΑΝ *Græci vocant, ratio exponitur diligentissima sequente versu.* 15 Transeuntes] *publici curatores, ut modò diximus.* Dispiciat] *id est, requirat, & pervestigata ut condantur suis sepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeseos locus,ut diximus in versum* 12. *quo Propheta ostendit non istius modò multitudinis quæ hìc illic victa & cæsa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam; sed in ipsa quoque Jeruschalaimorum urbe fore ejusdem gloriæ documenta,atque adeò celebraturos esse Judæos stragem illam & liberationem suam Jeruschalaimis. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum est, expulsis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipsa turri Jeruschalaimorum: unde factum est, ut ab eo tempore in acta publica tabulasq́ notaretur tempus a summo sacerdotio, gubernatione,& principatu Simonis: vide* 1.*Machab.*13.*&* 14. Nomini civit.] *id est, ex ista multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipsos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem narrat historicus.* 17 Tu autem] *exornatio tertii membri prolepseos, ut diximus in versum* 3. *cui similem vide Jirmejæ* 12.9. 20 Equis & currib.] *id est, viris militaribus,qui vehuntur equis aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *postremus exornationis locus de de fine judiciorum præcedentium, nimirum gloria Dei tum in perdendis adversariis,hoc versu; tum in regendis suis apud omnes populos explicata, tribus sequentibus.* Manum] *id est, plagam qua illos affecero: ut Ijobi* 23.2. 24 Abscondi f.] *humanitus dictum: ut Psal.*10.1.*&* 13.2.*& alibi passim.* 25 Idcirco] *conclusio,ut diximus suprà* 38. 1.*a magnificis Dei promissionibus:in quibus tria proleptice statuuntur,hoc ver. beneficiũ restitutionis,quod exponitur duobus versibus proximè sequentibus; causa beneficii, unica Dei misericordia ex fœdere; & finis, videlicet gloria Dei, cujus ratio ostenditur duobus versibus ultimis.* 29 Cum effudero] *id est, cùm evangelicas meas promissiones ipsis exhibuero,de quibus vide Actor.*2.17.

CAPUT XL.

Deus servo suo visionem exhibet de instauratione Ecclesiæ, regni, & populi per Christum: itaque primùm tribus his capitibus sedem Ecclesiæ suæ Jeruschalaimis statuens,magnificentissimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo,tribus atriis templum antecedentibus,templo elegantissimo,septo ad templum adjecto & atrio a posteriore ipsius parte ipsum terminante: & harum singularum partium membra, structuras, lumina, ornamentaq́ describit accuratissimè.

1 VICESIMO quinto anno a deportatione nostra, in principio anni, decimo die mensis, quarto decimo anno postquam percussa fuerit civitas; ipso eodem die fuit super me manus Jehovæ, ut deduceret me illuc.

2 Visionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Jisraëlis; & collocavit me in monte alto valde, secundum quem erat quasi structura civitatis a meridie.

3 Cumque duxisset me illuc, ecce virum cujus aspectus erat similis aspectui [a] chalybeo, cum funiculo lineo in manu sua, & calamo mensuræ; qui stabat in porta.

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aspice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ sum ostensurus tibi; nam ut ostenderem tibi adductus fuisti huc: indica omnia quæ vides domui Jisraëlis.

5 Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaque, & in manu illius viri calamus mensuræ, sex cubitorum, ex cubito & palmo: quo mensus est latitudinem illius structuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 Venitq; ad portam [c] quæ spectabat Orientem versus, ascendens per gradus ejus; & mensus est limen portæ calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

7 Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; inter procœtonas verò quinque cubitos: limen quoque portæ juxta vestibulum portæ intrinsecus, calami unius.

8 Ita cùm mensus esset vestibulum ipsius portæ intrinsecus, calami unius,

9 Mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, cum [d] liminibus ejus binûm cubitorum; nempe vestibulum portæ intrinsecus.

10 Procœtones autem portę [e] versus Orientem tres erant hinc, & tres inde, mensura eadem ternis ipsis; etiam mensura eadem liminibus hinc & inde.

11 Et mensus est latitudinem ostii istius portę

[a] Heb. *chalybis*.

Infrà 44. 5.
[b] Heb. *appone cor tuũ Ijobi* 1.8.

[c] Heb. *cujus facies via ad Orientem: sic deinceps.*

[d] Heb. *superliminaria: sic deinceps.*
[e] Heb. *via Orientis.*

tæ decem cubitorum, 'longitudinemq; ipsius portæ tredecim cubitorum.

11 'Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: (' & quisque procœton senûm cubitorum hinc, & senûm cubitorum inde.

13 'Itaque mensus est [f] præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum 'alius, latitudinem vigintiquinque cubitorum; 'ostium e regione ostii.

14 Ita fecit [g] subgrundarum supercilia 'sexaginta cubitorum) 'sic versus limen ipsum atrii [h] circumcirca portam.

15 'A fronte autem hujus ingressus usque ad frontem 'vestibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.

16 'Denique fenestræ 'clausæ erant procœtonibus, & superliminaribus eorum 'intrinsecus circumcirca portam, 'ac ipsis etiam pteromatis vestibuli:' *in* fenestris autem circumquaque intrinsecus, & in *unoquoque* 'limine palmæ.

17 'POSTEA introduxit me in atrium extimum, ubi ecce *erant* 'cellæ & pavimētum factum isti atrio circumquaque; 'triginta cellæ in ipso pavimento.

18 'Atque hoc pavimentum ad latus portarum 'e regione longitudinis portarum, pavimentum [i] depressius erat.

19 'Mensus etiam est latitudinem inde a fronte 'portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinsecus, centum cubitos; 'Orientem & Aquilonem versus:

20 Cùm 'portæ spectantis versus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.

21 (Cujus 'procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & vestibula ejus erant unumquodque secundum mensuram portæ prioris:)' quinquaginta cubitorum longitudine sua, latitudine verò 'viginti quinque cubitorum.

22 Etiam fenestræ ejus, & vestibula ejus, & palmæ ejus erant secundum mensuram 'portæ quæ spectabat versus orientē: quo gradibus 'septem ascendebatur, cum vestibulis ejus ante ipsū.

23 Ubi autem porta erat 'atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem versus; mensus est a porta ad portam centum cubitos.

24 Postea deduxit me [k] versus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem versus: cujus mensus est limina & vestibula secundum mensuras illas.

25 (Cui erant fenestrę, & vestibula sua circumquaque, similes 'fenestris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò vigintiquinque cubitorum:

26 Septem quoque 'gradus ascensum ejus, ubi vestibula ejus ante ipsos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.

27 'Ad portam autem atrii interioris meridiē 'versus; mensus est a porta *illa* ad portam hanc versus meridiem centum cubitos.

28 'TUM perduxit me in atrium alterum interius portā meridianā, ubi mensus est portam meridianam secundum mensuras 'illas.

29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, vestibulaq; ejus secundum mensuras illas cum fenestris ejus & vestibulis ejus 'circumquaq;) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.

30 'Nam vestibula erant circumquaque' longitudine vigintiquinq; cubitorum, & latitudine 'quinque *decadum* cubitorum.

31 Cum vestibulis suis 'secundum atrium exterius, & palmis ad limina ipsius; gradibusque octo *in* ascensus suos.

32 Deinde abduxit me in ipso atrio interiore versus Orientem, ubi mensus est portam secundum mensuras illas.

33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, vestibulaq; ejus secundum mensuras illas, fenestras etiam ejus, & vestibula ejus circumquaq;) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum:

34 Cum vestibulis ejus versus atrium exterius, & palmis ad limina ejus [l] utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.

35 'Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, mensus est secundum mensuras illas:

36 Procœtonas ejus, limina ejus, & vestibula ejus, fenestrasq; ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;

37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.

38 Ac 'cellæ quidem cum ostiis ipsarum *erant* ad limina singula portarum, ubi 'abluebant holocausta:

39 Sed in vestibulo 'hujus portę [m] binę mensæ erant utrinque; ad jugulandum in eis holocaustum, & 'peccatum, & reatum:

40 Et ad latus foris ascendenti ad ostium portæ Aquilonalis duę mensæ; similiter ad latus alterum quod erat vestibulo ejusdem portæ, duæ mensæ:

41 'Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ inde lateribus istius portæ: in his octo mensis jugulabant.

42 Quatuor autem mensæ pro holocausto erant e cæsis lapidibus longitudine [n] sesquicubiti, & latitudine sesquicubiti, altitudine autem cubiti unius; in quibus etiam deponebant instrumenta quibus jugulabant holocaustum & sacrificium.

43 Et 'lapides focarii 'palmi unius dispositi erant' intus circumquaque, & 'in mensis caro [o] rerum oblatarum.

44 'POSTEA [p] ab 'exteriore loco portæ 'intimæ *vidi* cellas 'cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portę Aquilonalis spectantes meridiem versus; [q] alteras in latere portæ Orientalis versus Aquilonem spectantes.

45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ spectant versus meridiem, sacerdotum sunt 'observantium observationem domus:

46 Cellæ autem istæ quæ spectant versus Aquilonem, sacerdotum observantium 'observationem altaris: hi sunt 'filiorum Tzadoki, qui appropinquant e posteris Levi ad Jehovam, ut ministrent ei.

47 Atq; hoc atrium mensus est longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum; quadratum, 'cum altari ante domum.

[f] Heb. *cum porta.*

[g] He. *superliminaria, i.* ὑπόγειασα, *sive* γλωσσόκομας, *ut Græci vocant: metaphora a forma jugamenti quod est in superliminaribus.*

[h] He. *portam circumcirca: an istrophe, ut seq. versu.*

[i] Heb. *inferius.*

[k] Heb. *via meridei: sic deinceps.*

[l] Heb. *hinc & inde: sic ver. 37.*

[m] Heb. *duæ mensæ hinc, & duæ mensæ inde.*

[n] Heb. *cubiti unius & dimidii: sic in sequentibus.*

[o] Heb. *oblationis.*

[p] He. *a foris.*

[q] Heb. *unum* ordinem.

CAPUT XLI.

1 'DEINDE adducens me ad 'vestibulum domus, mensus est 'limen vestibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem 'portæ trium cubito-

cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

2 Longitudo vestibuli viginti cubitorum erat, & latitudo undecim cubitorum, idq; cum gradibus quibus ascendebatur ad ipsum: & columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.

3 Postea adducens me ad ipsum templum, mẽsus est limina sex cubitorum latitudine hinc, & sex cubitorum inde latitudine, pro latitudine tentorii:

4 Latitudinem autẽ ostii decem cubitorum, & latera ostii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: mensus etiam est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

5 Et ingressus intrinsecus mensus est limen ostii duorum cubitorum; & ostium sex cubitorum, latitudinem autem ostii septem cubitorum,

6 Tum mensus longitudinem ejus viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, in parte interiore templi; dixit ad me, hoc est sanctum sanctorum.

7 Item mensus est parietem istius domus sex cubitorum, & latitudinem [a] substructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.

8 Substructiones autem istæ, substructio [b] una ad alteram, ternæ *erant*, idque triginta vicibus, perveniebantq; ad parietem qui erat domui, [c] trabes substructionum circumquaq; [d] ut hærerent; sed non hærebant parieti domus.

9 Nam dilatabatur *paries muri* [e] in ambitũ supernè pro substructionibus, quę [f] ambitum ipsius domus efficiebant supernè circumcirca domum, idcirco latitudo domus erat supernè: atque ita infimæ *latitudo* [g] excrescebat in summa *sui parte* promediana.

10 Similiter vidi ad domum *substructionem* [h] supremam circumquaque; fundamenta substructionum [i] justi calami, sex cubitorum ad alam usque.

11 Latitudo parietes qui *erat* substructioni extrinsecus quinque cubitorum *erat*: itémque [k] area pura locus substructionum quæ *erant* domui.

12 [l] Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* viginti cubitorum, circa domum circumquaque.

13 Ostia autem substructionum ad aream puram, ostia una *spectabant* [m] Aquilonem versus, & ostia altera versus meridiem: eratque latitudo loci areæ illius puræ, quinque cubitorum circumquaque.

14 Structura verò quæ erat ante septum latere versus [n] Occidentem latitudine septuaginta cubitorum *erat*: cujus structuræ paries quinque cubitorum *erat* latitudine circumquaque; longitudine autem sua, nonaginta cubitorum.

15 Deinde mensus est domum illam longitudine centum cubitorum; id est, septum, structuramque; & parietes ejus longitudine centum cubitorum:

16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum septo Orientem versus, centum cubitorum.

17 Denique mensus est longitudinem structurę in conspectu illius septi, quæ erat post illud, & peristylia ejus hinc & inde, centum cubitorum; comprehenso templo ipso interiore, & vestibulis atrii.

18 Limina, & fenestræ clausæ, & peristylia circumquaque erant tribus istis, e regione liminis cujusque tectorium ligneum circumquaque *a* solo inquam usque ad fenestras, etiam ipsæ fenestrę tectę erant,

19 Ad superiorem usque partem ostii, & usque ad domum intimam extimamque; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientissimè.

20 Eratq; fabrefactum Cerubinis & palmis, palma [p] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,

21 Nempe facies humana versus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis versus palmam *alteram* inde: fabrefactum in tota domo circumquaque:

22 A terra usque ad superiorem partem ostii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam in pariete templi.

23 Templo erat postis quadratus, & parti interiori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspectus illius.

24 Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum, cum angulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longitudo & parietes lignei erant: dixitque ille ad me, illa est mensa quæ est coram Jehova.

25 Binæ autem fores erant templo, & loco sancto;

26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles valvæ; duæ foribus unis, & duæ valvæ alteris.

27 Fabrefactiq; erant in illis in foribus templi, Cerubini & palmę, quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam denso ligno in fronte vestibuli extrinsecus.

28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc & inde in lateribus vestibuli; & substructionibus domus, densisque trabibus.

a Heb. *costæ; metaphora: sic deinceps.*
b Heb. *ad substructionem.*
c Heb. *costæ, sive substructiones, pro trabibus earum, synecdochicè.*
d Heb. *ut essent comprehensæ.*
e Heb. *ut ambiebatur supernè supernè, id est, in cõtignationẽ quamq.: sic infrà eod. ver.*
f Heb. *ambitus domus erant supernè supernè.*
g Heb. *ascendebat.*
h Heb. *altitudinis.*
i Heb. *plenitudinis calami.*
k Heb. *quod concessum erat: id est, spatium purũ & vacuum ante substructiones: sic deinceps.*
l Heb. *& inter cellas: eclipsis, ut 1. Chro. 2. 7. & 47. & 3. 18. & 20. & 4. 7. & alibi passim.*
m Heb. *via Aquilonis.*
n Heb. *mare.*
o Heb. *mensuris.*
p Heb. *inter Cerubum & Cerubum.*

CAPUT XLII.

1 DEINDE educens me ad atrium exterius eâ via [a] quæ spectat Aquilonem, adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione septi, & quæ erant e regione structuræ ad Aquilonem,

2 In conspectum longitudinis cubitorum centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.

3 E regione viginti illorum qui erant atrio interiori, & e regione pavimenti quod erat atrio exteriori; *erat* peristylium e regione peristylii tribus *ordinibus*.

4 Ita ante cellas ambulacrum erat denũ cubitorum latitudine introrsum, via cubiti unius; ostiaq; eorum ad Aquilonem.

5 Cellę autem summæ contractiores erant: quia superare debuerant peristylia ipsas, ex imis, & medianis ædificium erat.

6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant eis columnæ similes columnis atriorum istorũ: idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a solo ipso.

7 Macerię autem quæ extrinsecus erat ex adverso cellarum versus atriũ exterius in fronte cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.

8 Nam longitudo cellarum quę erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita ut

a Heb. *via Aquilonis: sic deinceps.*

ut ecce ante templum cellæ * centum cubitorum essent.

9 * A loco autem cellarum * istarum; * is qui deducebat me venturus ad illas * ab *Oriente* atrii exterioris,

10 * Per latitudinem maceriæ atrii versus Orientem; in frontem septi, & in frontem structuræ cellarumque:

11 * Ante ista autem erat * via secundum aspectum illarum cellarum quæ spectabant Aquilonem, secundum longitudinem illarum similiterque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum secundum rationes illarum, tum secundum ostia illarum erant.

12 Et simile ostiis illarum cellarum quæ spectabant meridiem * ostium in capite viæ, viæ *inquam* quæ erat ante * maceriam rectam Orientem versus, [b] qua venitur ad illas.

b Heb. *invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæque meridiei quæ sunt * in fronte septi sunt cellæ sanctitatis, ubi comedunt sacerdotes, qui sunt propinqui Jehovæ res sanctas sanctarum: ibi depositurí sunt res sanctas sanctarum, & munus, & peccatum, & reatum, quia locus ille sanctus est.

14 * Cum ingressi fuerint sacerdotes, non exibunt ex hoc sancto in atrium exterius, quin ibi reposuerint vestes suas in quibus ministraverint, quia sanctæ sunt; induentur vestibus aliis, cum appropinquabunt ad ea quæ sunt populi.

Infrà 44.19

15 * Cum itaque absolvisset mensuras domus interioris, deduxit me * via illius portæ quæ specta Orientem versus; & mensus est illam circumquaque.

16 Mensus est plagam Orientalem calamo mensuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

17 Mensus est plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam mensus est; quingentorum calamis, calamo mensuræ.

19 Divertens ad plagam [c] occidentalem; mensus est quingentorum calamis, calamo mensuræ.

c Heb. *maris.*

20 In quatuor plagas mensus est illam *structuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*; ad distinguendum inter sanctum & prophanum.

ANNOTATIO.

1 Vicesimo quinto] *A deportatione Jeconjæ, unde Jechezkelem ferè numerare persæpè diximus. Ab hoc autem loco ad finem usque libri Propheta postquam calamitates Judæis eventuras, tum deportationis, tum reversionis tempore prænuntiavit; nunc demum instaurationem spiritualem Evangelio Christi ad Ecclesiam ipsius perventuram adumbrat typis & figuris rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat, & loci; denique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre potest. In hac autem instauratione, perfectissima Christianæ Ecclesiæ constitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm instauratione templi, tribus capitibus; & totius ministerii cultusq; sacri, cap. 43. & 44. deinde restitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem usque. Quamobrem etsi hæc omnia inter se conjuncta sunt; tamen quia in certas classes distincta queunt facilius comprehendi; placuit seorsim capita alia ab aliis disponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi structuram pertinent, secundo quæ ad cultum sacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id est, primo mense. sive principe anni: ut accipiendum esse arguunt sequentia.* Percussa] *& captus Tzidkija, 2. Reg. 25. 7. qui fuit annus trigesimus secundus Nebucad-retzaris magni.* Manus Jehovæ] *ut suprà 1. 3. hoc autem versu & tribus sequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ, & autoritatem fidemq; hoc pacto conciliat doctrinæ suæ.* Illuc] *id est, ad civitatem percussam Jeruschalaimorum: sic vers. 3.* 2 Visionibus Dei] *ut suprà 8. 3.* Monte alto] *ut Jeschahh. 2. 2. nominatur Tzijon, typus Ecclesiæ.* Structura civitatis] *quæ describitur posteà sub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruschalaima, quæ comparata cum Tzijonis situ magis ad meridiem spectabant.* 3 Virum] *Christum, informatorem & ædificatorem Ecclesiæ, hæredemq; omnium a patre constitutum.* Similis aspect.] *id est, lucidissimus, & splendidissimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis tersi designantur, ut suprà 1. 7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora spatia mensoribus percommodo.* Calamo mens.] *id est, pertica mensoris: quæ in illis regionibus ferè ex cannis sive calamis adhiberi solet; quia levitate sua, æquabilitate, & rebus aliis sunt ad metiendum aptissimæ: sic Apocalyp. 11. 1. & 21. 15. Hujus autem calami magnitudo exponitur ver. 5.* 5 Ecce autem] *tota hæc narratio quinque omnino membra structuræ minutatim explicat; primum est ambitus universus, qui delineatur hoc versu, & infrà 42. 15. & sequentibus; secundum est atrium extimum, quod atrium primum a situ, sive atrium* δημηγορικὸν *ab usu ipsius appellatur: tertium, atrium interius sive medianum, quod* σκευοθήκη *a nobis sive armamentarium appellatur, ubi erant instrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ anteire oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege: quartum, atrium intimum sive pronaum, ubi erat altare holocausti: quintum denique templum cum suo vestibulo, substructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primum hic agitur, usque ad versum 17. de atrio extimo, inde ad versum 28. de mediano, inde ad versum 44. de intimo atrio, usque ad vers. 2. cap. sequentis; de templo verò capite 41. a ver. 3. usque ad versum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantum hoc capite sive pars anterior describitur, qua ibatur ad atria) partes ponuntur istæ; murus, hoc versu; porta, versu sequente; procœtones ad latera portæ, ver. 7. vestibulum, ver. 8. & 9. & spatia, sequentibus.* Ex cubito] *id est, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores esse cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus est locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in descriptione Babyloniæ.* Palmo] *id est, tanto spatio quantum definiunt digiti quatuor, sive tres pollices.* Illius structuræ] *id est, muri ambientis, sive claustri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hic verò crassitudo & altitudo unius calami, id est, cubitorum sex regiorum: quod non de hac modò parte, sed de omnibus in ambitum intelligendum est.* 6 Venitque] *descriptio portæ ad Orientem spectantis: quæ comprehensis postibus dicitur fuisse cubitorum duodecim; ut contrà postibus seorsim consideratis ostium sive lumen & apertura portæ dicitur esse cubitorum decem, vers. 11. erant enim cubitales postes.* Per gradus] *nam templum*

plumin cacumine montis situm erat; hic verò ambitus, & sequentes domus partes in declivi erant: vide infrà ver.19. & 26.& 34. Mensus est limen] id est, porta erat duplex sive biforis; ac proinde duo habebat limina a poste suo utrinq; ad medianum ipsius antepagmentum concurrentia, ita ut porta tota cum suis postibus duodecim cubitorum regiorum esset, aut (si postes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus. Limen portæ] videlicet inferum in utroq; portę ostio: nam superum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver.11. Calamo] prout definita est mensura illius suprà ver.5. 7 Et procœtonem] hi procœtones, qui intus istius muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad usum & commoditatem loci pertinebant. ut apud Græcos ostiariis cellæ (quę piloria vocabant) itemq; advenientibus πρόθυλα attribuebantur, quæ poëtis veteribus dicta fuisse thalamos docet Eustathius. Hoc autem spatium inter duas januas situm, id est, inter portam muri portamq; vestibuli, & ad latera septum procœtonibus, illud est quod Græcè θυρωρεῖον appellatur. Atque hoc quidem si in omnes partes spectaveris, ferè quadratum fuit: sex cubitorum in longitudinem secundum longitudinem procœtonum, ver.8. decem verò in latitudinem secundum amplitudinem luminis quod erat in porta. Inter procœtonas] videlicet qui ulterius secundum murum erant, ut exponitur vers.10. & in utramq; partem quasi observabant portam ingressus. Cùm autem terni essent procœtones isti, certum est duo tantùm spatia intervenisse quibus cingebatur medianus procœton, & ea spatia fuisse tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hîc inter procœtonas quinq; cubiti dicuntur intercurrisse brevitatis ergò: sic infrà ver.9. & 41.14. Limen quoque] id est, limen interius portæ ingressus, quo omninò fuit opus propter densitatem muri: quod ita accipiendum esse monstrat Propheta verbis sequentibus; cùm se notet agere de eo limine quod spectat vestibulum versùs, & quod est intrinsecus, ut ab extero limine distinguatur. Calami unius] nempe unumquodque limen: nam duo erant limina æquâ in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente versu. 8 Ita cum] nimirum pro amplitudine procœtonum circumstantium: erant enim cubitorum sex, ver.7. Vestibulum] id est, θυρωρεῖον, ut antè diximus, quod Hebræis quoque vestibulum portæ appellatur. 9 Vestibulum] videlicet interius, ut exponit finis versus. Octo cubitor.] in longitudinem ejus. Cum liminibus] non comprehensis liminum spatiis in octo cubitorum numero: quorum liminum alterum ad portam & θυρωρεῖον spectabat, alterum verò introrsum spectabat ingressum atrii intercedente spatio hypæthro sive subdiali, de cujus amplitudine dicetur ver.15. Binum cubitor.] id est, quorum quodque seorsim erat duûm cubitorum: conjunctim autem hic numerus brevitatis causa proponitur; ut suprà ver.7. 10 Procœtones autem] quorum mensura & situs dictus est ver.7. Hinc] id est, a dextera & a sinistra ipsius portæ secundum murum, ut diximus ver.7. Liminibus] nimirum externis & internis portæ & vestibuli, quorum capacitas idcirco describitur seq. versu. 11 Ostii] id est, luminis (ut Vitruvius vocat) sive aperturæ quam circumscribunt limina; vide suprà in ver.6. Longitudinem] id est, altitudinem: nihil enim est aliud altitudo, quàm stans & erecta longitudo portæ. Ita ostendit Propheta portam hanc in summo contractam fuisse rotundatamq; tertia antepagmenti parte, quam symmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib.4. de architectura, cap.6. 12 Terminus] id est, procœtones ab omni parte loricati erant & armati suggrunda in cubitum quaqua versum projecta: quæ suggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur sequente versu. Et quinq; proc.] ut suprà vers.7. 13 Itaque mensus] id est, descripsit spatium ab extremi procœtonis suggrunda usq; ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos viginti quinque: Nam suggrunda erat unius cubiti, ver.12. tres procœtones cubitorum senum capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, suprà ver.7. ac postremò limen sive antepagmentum portæ cubitale: quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos vigintiquinque usque ad lumen portæ. Alius] nimirum portæ utrinq; procœtonibus tanquam alis circumdatæ. Ostium e regione] id est, ad amussim, sive parallelogrammis lineis: nempe ita inter se respondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone apertis foribus extremum alterum procœtonem intrinsecus potuisses pervidere, & consimiliter extrinsecus ab extremitate una ad alteram. 14 Sexaginta] nimirum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò descripsimus. Sic versus limen] id est, eodem modo suggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli vestibulum, quà ibatur ad limen atrii templum versus. 15 A fronte] id est, ab ipso ingressu hujus ambitus usque ad ingressum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti: e quibus vigintiquinque erant tecti, nimirum usque ad finem vestibuli; vigintiquinque verò subdiales, a vestibulo ad murum usque atrii; a procœtonibus verò subdiales erant triginta octo; ultra procœtones denique omnia in aperto erant. Vestibuli] latè accepta significatione; nam est quidem propriè vestibulum quod trans portam situm est; sed Propheta hoc loco portam ipsam, θυρωρεῖον, vestibulumq; propriè dictum accipit synecdochicè: quamobrem sequentes duæ voces adduntur exegeticè. 16 Denique] expositis membris structuræ quæ in ambitu erat, jam de luminibus & ornamentis agitur hoc versu. Clausæ] ut 1.Reg.6.4. Superliminaribus] id est, suprà ipsas portas etiam fenestræ erant, ut singulæ partes essent luminosæ. Intrinsecus] nam extrinsecus non comparebant fenestræ, eratq; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ. Ac ipsis] id est, singulis muris vestibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota structura ad portam usq; amplius illustraretur istis vestibuli interioris luminibus. Has autem muros in pronais & vestibulis Vitruvius appellat pteromata. In fenest.] quacunq; parte aut fenestræ erant, ornata erant jugumenta & antepagmenta earum palmis, id est, encarpis, helicibus, & volutis; synecd. Et limine] nam in utroque antepagmento portæ, sive in poste palma erat, qua tum ornabantur postes ipsi, tum etiam hyperthyrum sive superliminare, quasi ex cornicibus palmis: vide infrà ver.26. 17 Postea] transitus ad secundum membrum loci sancti, quod atrium extimum antè appellari diximus in ver.5. atrium populi, quod in templo Schelomonis, & secundo illo quod a captivitate extructum est dicebatur maximum propter amplitudinem: in hac verò structura nō amplius spatium capit quàm cætera. Cellæ] in quas se recipiebant quicunque purificabantur ex lege, ut se & res suas componerent curarentq; commodè, cùm vota eucharistica aut similia erant facienda. Triginta cellæ] sitæ in area pavimentata atrii, quindenæ in utramq; partem. 18 Atque hoc pavim.] id est, pavimentum convexum erat in speciem, & in latera atrii declive; ut quæcunque fundebantur, commodiùs everri & ablui possent; atriumq; purum conservari. E regione] id est, secundum longitudinem atrii, qua ibatur a porta extima ad portam

atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera. 19 Mensus etiam] *id est, hoc atrium populare in universum erat centum cubitorum longitudine.* Portæ infimæ] *id est, orientalis, quæ* παραλληλογράμμως *sita erat inter portam claustri sive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivus erat ascensus in domum Dei.* Orientem &] *id est, in longitudinem & latitudinem: ut ver. 23. synecdoche, ac potius ellipsis, ut ver. sequen.* 20 Portæ] *id est, spatii a porta Aquilonali ad meridianam: eclipsis relati: ut Levit. 21.4.* 21 Procœtones] *attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver. 17.) erant attributæ populo.* Quinquaginta] *excepto decem cubitorum spatio quod capiebat porta: ut suprà ver. 11.* Viginti quinque] *nimirum a fronte portæ cujusq; ad finem sui vestibuli: nam in porta claustri Propheta statuit sex cubitos portæ, sex* θυρωρείῳ, *octo vestibuli, binos liminum illius, & unum suggrundæ sive loricationis: quam mensuram æquè hic fuisse servatam docet.* 22 Portæ] *id est, portæ claustri quam delineavit suprà ver. 6. & sequentibus: vide ver. 16.* Septem] *erat enim ambitus depressior atrio: sic in sequentibus.* 23 Atrio interiori] *id est, mediano, quod velut armarium & repositorium erat, ut diximus suprà in ver. 5.* 25 Fenestris illis] *de quibus suprà ver. 16. & 22.* 26 Gradus] *iter aperientes in atrium medianum, de quibus ver. 22.* Vestibula] *id est,* θυρωρεῖον *ac vestibulum; synecdochicè.* 27 Ad portam] *id est, cùm me eduxisset ex atrio populari per meridianam portam, secundum murum processit per claustrum sive ambitum usque ad portam meridianam secundi atrii, quod scriptura interius vocat; lineaq; recta mensus est a porta una ad alteram spatium cubitorum centum; in quorum medio intrinsecus erat murus atria duo inter se dividens. Est itaque hic versus* μεταβατικὸς *ab explicatione primi atrii ad descriptionem secundi interioris sive mediani.* 28 Tum] *descriptio hæc interioris sive mediani atrii continet primùm delineationem illius, usq; ad ver. 38. deinde narrationem instrumentorum quæ cõtinebantur eo, usque ad ver. 44.* Illas] *quæ definitæ sunt suprà in porta ambitus, & atrii popularis.* 29 Circumquaque] *excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem versus.* 30 Longitudine] *quod suprà latitudinem nominavit eam quæ hîc eadem longitudo dicitur, & contrà; non temerè factum est; sed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hic enim ingreditur per meridianam portam; itaq; rectà ab eadem porta tendens ad finem usque vestibuli, spatium illud numerat in longitudine; structuram verò quæ ad latera portæ utrinq; erat, ponit in latitudine: vide sup. ver. 21. & 25.* Quinque decadum] *ellipsis denarii numeri, qualem observavimus 2. Schem. 8.4. & 10.17. quam quidem ellipsin hîc statuendam esse omnino evincunt iidem ver. 21. & 25. quos modò diximus.* 31 Secundum atrium] *id est, eadem planè symmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata est.* 35 Similiter] *ut de porta meridiana ver. 28. & de Orientali, ver. 32. dictum est.* 38 Cellæ] *id est, ad singulos ingressus areæ sitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obversus erat limini vestibulorum ad eum usum qui exponitur in fine versus; atque hic finis est* μεταβατικὸς *ad secundam hujus loci partem, de quo sup. in ver. 28.* Abluebant] *vide 2. Chron. 4.6. In hac autem parte exponuntur instrumenta atrii hujus ad ministerium pertinentia, usque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28.* 39 Hujus portæ] *id est, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1.11.* Peccatum] *id est, hostiam pro peccato aut reatu, metonymicè: ut Levit. 5. & seq.* 41 Quatuor mensæ] *videlicet binæ cuique lateri intra vestibulum, & binæ extra.* 43 Lapides focarii] *vide in Psal. 68.14.* Palmi unius] *videlicet densitate, ut firmiores essent. Erant autem hi lapides dispositi ad commoditatem ministrantium, qui multa curare & multa comedere in loco sancto jubebantur lege.* Intus] *in atrio, ubi vacuum erat ambitus areæ.* In mensis] *id est, aderant mensæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ insternebantur iis oblationibus aut oblationum partibus quas popularibus, Levitis, & sacerdotibus attribuit lex: nam superiores illæ de quibus ver. 40. & sequent. ad ministerium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum usum.* 44 Postea] *hic versus propter breviloquentiam Hebræorum obscurus quidem est; sed tamen intelligi facilè potest ex præcedentium comparatione: nam cùm ex ipsis Prophetæ verbis constet evidentissimè Prophetam de atrio intimo sacrificiorum agere, videnda sunt duo: unum, ut quæ communia sunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc versu propria hujus atrii exponuntur interpretationem suam habeant ex versibus sequentibus, ut minutatim ostendemus.* Ab exteriore] *id est, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxisset, & per spatium ambitus sive claustri maximi secundum atrii murum ab eadem porta usque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexisset: deinde verò ingressum in portam illam perduxisset ad finem usque vestibuli: sic accipiendum esse ostendit analogia quæ est suprà ver. 28. Nam quemadmodum illic Prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectà in portam meridianam secundi atrii; sic etiam hoc loco intelligendus est Deus servum suum porta Aquilonali profectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii* ὀρθογράμμως *deduxisse.* Exteriore loco] *id est, area istius atrii, cum circuitu portæ atque vestibuli.* Intimæ] *id est atrii intimi, proximè accedentis ad vestibulum templi Dei.* Cantorum] *id est, ubi Levitæ musici erant, de quibus 1. Chron. 25.* 45 Observantium] *id est, janitorum, præfectorum atrii, & apothecis, & purgationi loci sancti, 1. Chron. 23.27. de quibus 1. Chron. 26. Hi autem dati erant a Deo & constituti ad manum sacerdotum, ut ministrarent ipsis: quapropter hic cellarum ordo sacerdotum esse dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum administri: sic seq. ver. vide Numer. 3.* 46 Observationem altaris] *id est, attendentium ad omnem oblationem holocaustorum Jehovæ ad manum sacerdotum, & ipsis ministrantium, vide 1. Chronicorum 23.30. & 24.20. & sequentibus.* Filiorum Tsadoki] *id est, legitimorum sacerdotum sunt administri: vide infrà 44.10. & sequentibus.* 47 Cum altari] *videlicet holocausti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40.6. & 29. id est præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in Domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà 43.13. & sequen. Ex hoc autem versu & justa structurarum inter se analogia colligimus id quod antè a nobis observatum est in ver. 44. nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum superioribus brevitatis ergò reticeri; ut de constitutione portæ,* θυρωρείῳ, *vestibuli, procœtonumq; ubi janitores stabant, etsi quid aliud fuit hujusmodi.*

IN CAPUT XLI.

1 Deinde] *Ab hoc versu initium faciendum esse capitis quadragesimi primi declarat ipsius argumentum. Nam quartum atrium hinc demum incipi constat, in quo definiuntur ista, vestibulum templi, duobus versibus; templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsius, usque ad finem capitis; ac postremò sacerdotum cellæ, earumq; usus, usque ad vers. 15. capitis quadragesimi secundi.* Vestibulum domus] *id est, quà ingressus patebat in templum sacerdotibus, ut forma illius exponitur versibus duobus.* Limen] *id est, porta biforu duo habebat limina ab anta sua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum quinûm longitudinem: ut suprà 40.6. similiter interpretati sumus.* Portæ] *id est, ostii sive aperturæ, ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem ostii sui superaret.* 2 Longitudo] *id est, interius spatium a porta muri ad portam usque templi: nam murus neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaq; vestibulum cum porta sua erat cubitorum viginti sex longitudine.* Undecim cubi.] *qua ratione interior area vestibuli utrinque excedebat semicubito limina ipsius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte: ut commonstrat sequentium versuum comparatio.* Gradibus] *ut dictum est in portis atriorum antecedentium.* Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7. 21.* 3 Postea] *altera pars, descriptio templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius.* Pro latitudine] *id est, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum a Mosche: nam tentorio illi fuerunt in latitudinem asseres octo singuli lati sesqui cubitum: ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse duodecim cubitorum, prout fuerunt hæc limina: vide Exodi 26. 22. & sequentibus.* 4 Ostii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo ostium efficiebatur biforum, infrà ver. 25.* Latera ostii] *id est, partes muri intrinsecus quinûm cubitorum erant: ita assurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur, decem nimirum ostii, decemq; muri adhærentis ostio: sic interius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta est, superiore versu.*

5 Intrinsecus] *id est, sanctuarium versus, ut dicitur ver. sequente.* Duorum cubit.] *in densitatem sive crassitudinem: erat enim sepimentum illud tenuius reliquo ædificio.* Ostium] *id est, aperturam, qua ibatur in sanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 25. quarum utraque ternûm cubitorum erat: atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex; quibus si antepagmentum medianum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem; ut explicat propheta verbis sequentibus.* 6 Ejus] *sanctuarii quod quadratum erat.* Sanctum sanctor.] *id est, sanctuarium, & locus sanctissimus: ut Exod. 26. 33. vide Gen. 9. 25.* 7 Domus] *id est, totius templi.* Substructionis] *vide 1. Reg. 6. 5. & 6. hæc autem substructio cubito fuit angustior quàm ea quæ a Schelomone extructa est secundum diversam proportionem templi: quæ continentem quidem habebat speciem pteromatis & corium (ut Vitruvius appellat) muri, in longitudinem templi & latitudinem; sed in triginta conclavia inter se distincta dividebatur, ad quæ suis triginta januis patebat aditus.* 8 Ternæ erant] *id est, tria habebant sola sive contignationes, erantq; (ut Græci vocant) tristegæ.* Idq; triginta] *id est, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas suas habebant contignationes.* Ad parietem] *videlicet ab opis aut columbariis alæ ad parietem usque templi: medianæ quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos sex; ut sequentibus exponitur.* Ut hærerent] *videlicet muro alæ, sive pteromatis, cujus mentio est ver. 10. Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem dimoveri possent.* Non hærebant] *videlicet templum versus: ut 1. Reg. 6. 6.* 9 Nam dilatabatur] *id est, in muro contracturæ inditæ erant domus circumquaque extrinsecus, quibus incumberet substructionum istarum trabeatio: ut 1. Reg. 6. 6* Muri] *videlicet templi, qui per spatium primæ contignationis sex cubitorum erat; per spatium verò medianæ inde a solo quinque cubitorum erat, ut sexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio; similiterq; per spatium summæ contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum est 1. Regum 6.) ad capiendas substructionis sive supremæ contignationis trabes.* Pro substruct.] *id est, substructionum trabibus suscipiendis: synecdoche.* Latitudo domus] *id est, latius in muro domus exhibebatur spatium, ut latiores sursum versus substructiones essent: quod deinceps exponitur, hoc & sequente versu.* Pro mediana] *id est, ut medianæ contignationis solum & spatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorso excederet.*

10 Fundamenta] *id est, solum summæ substructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.* Ad alam usque] *id est, inde a muro domus usque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. 6. 5. & ver. sequente.* 11 Parietis] *id est, alæ sive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quædam libera ab omni ædificio inter substructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus versu sequente, & deinceps.* 12 Inter quas] *sive (ut idem apertè dicatur) a substructionibus ad murum atrii erant cubiti vigintiquinque: nam cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro.* Viginti cubitor.] *quorum decem in peristylia occupati erant, & decem in areas cubitorum quinûm, ut postea videbimus.* 13 Substructionum] *videlicet cujusq; substructionis.* Ostia una] *nimirum earum substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meridiem erant, & quæ ad occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas ἀναλόγως.* 14 Structura verò] *hic locus ut planiùs possit intelligi, ita habendum est, antehac ex universo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuisse dicitur infrà 42. 16. & sequentibus) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id est, in primo ambitus spatio, & in tribus atriis occupati sunt; supersunt occupandi in templo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati sunt hoc modo: templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum structuriis suis retrorsum precisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta seorsim habuit versus partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius septum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum est Gizra, id est, dissepimentum sive segmentum, nos septum facilitatis causa reddidimus; posterius verò septum a Propheta nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & sequentibus. Atque hic murus est interjectus, septum ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco structuram vocat.* Septum] *i. anterius segmentum, ut modò diximus, sic propterea dictum, quòd velut particula esset resecta e suo atrio.* Septuaginta] *i. sub medium templi dividebat illud spatium longum 150. cubitos per cubitorum septuaginta latitudinem. Nam protendebatur*

debatur hæc structura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) usque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit septuaginta. Latitudine] *id est, spissus erat sive densus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *nimirum in longitudinem areæ: alioqui comprehenso muro quinûm cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infra ver. 17.* 15 Id est sept.] *exegesis præcedentis dicti: domum (inquit propheta) cùm nomino, intelligi volo spatium inde a porta ubi est vestibulum, templum, & appendices ejus sive substructiones cum area usque ad parietem ultimum quo area templi terminatur Occidentem versus. Hujus autem parietis loco siti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem versus.* 17 Structuræ] *id est atrii, quod structura disparabatur a septo, ut diximus in versum 14.* Peristylia] *id est, ambulationes columnatas ab aliis structuris sepositas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hebræa vox sonat habitationes avulsas & sepositas ab aliis.* Templo ipso] *id est, eo spatio posterioris in templo partis, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Vestibulis] *quæ erant huic atrio, ut dictum est in atriis præcedentibus: ac propterea satis habuit Propheta unico verbo perstringere.* 18 Clausæ] *ut 1. Reg. 6.4.* Tribus istis] *id est, septo, templo, & atrio extimo, quæ singillatim persequitur Propheta sequente versu.* 21 Facies humana] *vide supra 1.10.* 24 Altare] *videlicet thymiaterium suffitus, quod Deus poni jusserat ante velum & arcam testimonii, Exod. 30.6. Hic autem mensura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumscripta a Mosche, ibidem.* Parietes] *id est, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κατάχυσις. Dixitque] *spectans videlicet Aquilonem versus, & quasi digito commonstrans mensam quæ panibus faciei instructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25.23. & sequentibus.* 25 Binæ] *vide suprà in ver. 4.* 27 Denso ligno] *ex quo scapi illius portæ, tympanaq́ (ut vocant artifices) & cætera constabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod posteriorem templi partem complectebatur & septum illius terminabat (ut superiore capite diximus) usque ad ver. 13. deinde jus utriusq́ loci explicat, duob. versib. ac postremò ambitus totus circumscribitur, ad finem usque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra septum erat Occidentem versus.* Structuræ] *id est, muri interjecti, septum ab atrio exteriore dividentis, suprà 41.14.* 2 In conspectum] *id est, quo ex cellarum loco patebat oculis meis aspectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipsius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens intra hoc atrium denos cubitos utrique parti atrii relinquebat toto spatio suo.* 3 Viginti illor.] *de quibus suprà 41.12.* Atrio inter.] *id est septo: Periphrasis.* Pavimenti] *id est, areæ pavimentatæ.* Peristylium] *ut suprà 41.17.* Tribus ord.] *nimirum infimo, mediano, & summo.* 4 Ambulacrum] *in peristylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius] *id est, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis angustis, ut singuli tantùm per eas intrare possent.* Eorum] *videlicet ambulacrorum quæ erant ex adverso cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id est, quia hoc postulabat templi dignitas & decor, ut circumstantes atrii cellæ aut structuræ aliæ non haberent prospectum in templum aut membra ipsius; ideo effectum erat tum ut peristyliorum ambulatio superaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia contignatio inclinante tecto bona ex parte consumeretur.* Ædificium] *id est, commoda ædificiorum habitatio: nam tertia stega sive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnę] *id est, trabes arrectariæ sive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; sed incumbebat solo ipsi contignationis tertiæ.* Atriorum] *id est, ambulacrorum quæ in peristylio erant.* 7 Maceriæ] *quæ circumcludebat peristylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in septo sive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioris atrii vide suprà 41.12.* 9 A loco] *hac verborum congerie transitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Istarum] *videlicet Aquilonaliū.* Is qui] *Deus per spiritum humana specie, suprà 40.3.* Ab oriente] *id est, per tractum Orientalem atrii exterioris, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *id est, secundum maceriam illam transversam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Ante ista] *id est, septum & structuram, quæ modò nominavit.* Via] *id est, eadem erat omnino proportio viæ, ædificiorum, formæ, adituum, & si quæ sunt ejusmodi quæ antè dicta sunt de Aquilonali parte.* 12 Ostium] *quo terminabatur via atrii, & ad septum patebat aditus, quod ostium tam angustum erat quàm cujusq́ cellæ.* Maceriam] *id est, structuram illam sive dissepimentum, cujus fit mentio suprà 41.14.* 13 In fronte septi] *sed inclusæ septo, sive intra septum: ut docet versus sequens.* 14 Cùm ingressi] *ex analogia legis Exod. 28.43.* 15 Cùm itaque] *postrema pars descriptionis; ut diximus suprà in ver. 1.* Via illius portæ] *primæ, quà prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum: ut ipse narravit suprà 40.6.*

CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis visionibus de instauratione Ecclesiæ & perpetua ipsius præsentia in Ecclesia confirmans, promissionem gratiæ & sanctificationis populi effectum iri prædicat; ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocausti, formam expiandi & consecrandi ejus, usumq́ quotidianum explicat: deinde proposita sacerdotis summi dignitate atq́ officio, sacerdotes indignos exauthorat, resipiscentes ab extero cultu capite minuit, & fidos confirmat: ita postremò omnibus leges officiorum præscribit.

1 POSTEA cùm reduxisset me ad portam illam, ad portam quæ spectat versus Orientem:

2 Ecce gloria Dei Jisraëlis veniebat via Orientali; cujus sonus similis erat sono aquarum multarum, & a cujus gloria relucebat terra.

3 Similisque erat aspectus hujus visionis quam videbam prorsus visioni illi quam videram veniens [a] ad *prænuntiandum* perdendam

[a] Heb. *ad perdendum. nimirum verbo: Jirm. 1.10*

dam civitatem; visionesque similes visioni illi quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam.

4 Gloria verò Jehovæ ingrediente domum, via portæ quæ spectat versus Orientem;

5 Tollens me spiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat gloriâ Jehovæ domus:

6 Et audivi sermocinantem mecum e domo, viro *illo* astante mihi.

7 Dicebat autem ad me, fili hominis, *neque* locum solii mei & locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus sum [b] inter filios Jisraëlis in seculum; neque nomen sanctitatis meæ contaminaturi sunt amplius domus Jisraëlis, ipsi, & reges ipsorum scortatione sua, & cadaveribus regum suorum, *&* excelsis suis;

8 Apponendo limen suum limini meo, & postem suum ad postem meum, parietemque inter me & ipsos: cùm impurantes nomen sanctitatis meæ abominationibus suis quas faciebant consumpsero ipsos ira mea.

9 Nunc longè amovebunt scortationem suam, & cadavera regum suorum a me: & habitabo inter eos in seculum.

10 Tu fili hominis, indica domui Jisraëlis domum istam, cùm pudore suffusi fuerint propter iniquitates suas; ut metiantur [c] universe:

11 Cùm, inquam, pudore suffusi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & constitutionem ejus, exitusque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniaq; statuta ejus cum omnibus formis ejus omnibusq; legibus ejus notas fac eis, & describe ante oculos eorum; ut observantes totam formam ejus & omnia statuta ejus faciant ea.

12 Hæc *est* lex ipsius domus: in vertice montis totus terminus ejus circumquaque sanctus sanctorum est, ecce hæc est lex istius domus.

13 Hæ verò *sunt* mensuræ altaris iisdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primum [d] basis *altitudine* cubitali & cubitali latitudine, cujus [e] crepido versus labrum ejus circũquaque; spithamæ unius; nam hujusmodi est *quæque* [f] projectura altaris.

14 Tum a basi [g] solo juncta usque ad [h] diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore usque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis est;

15 Ita ipsum Hareel quatuor cubitorum est: ab ipso denique Ariele sursum versus cornua sunt quatuor.

16 Est autem ipsum Ariel duodecim *cubitorum* longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus suis.

17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus suis, circa quod crepido *est* dimidii cubiti: & basis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus spectantibus Orientem.

18 Tum dixit ad me, fili hominis, sic ait Dominus Jehova, hæc sunt statuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocaustum, & spargatur in eo sanguis.

19 Dabis itaque sacerdotibus Leviticis qui sunt e semine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovę, ut ministrent mihi; juvencum [k] subrumum pro peccato.

20 Et sumens e sanguine ejus, impones quatuor cornibus illius, & quatuor angulis diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipsum, & expiabis ipsum.

21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; ut comburat ipsum *sacerdos* in loco destinato domus, extra locum sanctum.

22 Die quoque secundo offeres hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.

23 Cùm absolveris purgare; offerto juvencum subrumum integrum, & arietem e grege integrum:

24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; sacerdotes injicient in eos salem, & offerent eos holocaustum Jehovę.

25 Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum subrumum, & arietem e grege integros parare debent.

26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipsum; [l] consecrabuntque ministerium *quisque* suum.

27 Cúmque absolverint istos dies; esto die octavo & deinceps, parent sacerdotes illi in ipso altari holocausta vestra, & eucharistica vestra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *in medio filiorum: sic deinceps.*

[c] Heb. *summam.*

[d] Heb. *sinus.*
[e] Heb. *terminus: sic deinceps.*
[f] Heb. *dorsum sive gibbus.*
[g] Heb. *terræ.*
[h] Heb. *adjumentum: sic deinceps, ab usu diazomatum.*

[i] Heb. *quadraturis: ut suprà* 1.8. *& deinceps.*

[k] Heb. *filium bovis: sic deinceps.*

[l] Heb. *implebunt manus ipsius: ut Exodi* 28.41. *&* 29.9. *& seq.*

CAPUT XLIIII.

1 TUM reduxit me viâ portæ sanctuarii exterioris quæ spectat Orientem, eratq; clausa.

2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clausa esto, non aperitor, & quisquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Jisraëlis ingressus est ea: esto igitur clausa.

3 Penes principem *est*, princeps ipse assidebit ei ut comedat panẽ corã Jehova: via vestibuli hujus portæ ingredietur, & via sua egredietur.

4 Quapropter duxit me via portę Aquilonalis in conspectum domus, unde vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ domũ Jehovę; & procidi in faciem meam.

5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribusque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus statutis domus Jehovæ & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad *leges* aditus domus, cum omnibus *legibus* exituum [b] e sanctuario:

6 Et indicito [c] rebelli, domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; satis esto vobis, discedite ab omnibus abominationibus vestris, ô domus Jisraëlis;

7 Qui introduxistis alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut essent in sanctuario meo, ut prophanarent ipsam domum meam: qui obtulistis cibum meum, adipem & sanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes vestras:

8 Neque observastis observationem rerum sanctarum mearum, sed [d] substituistis observatores observationis meæ in sanctuario meo [e] arbitratu vestro.

[a] Heb. *pone cor tuum: sic deinceps. Suprà* 40.4.

[b] Heb. *sanctuarii.*
[c] Heb. *rebellionis* domui.

[d] Heb. *posuistis.*
[e] Heb. *vobis.*

9 Sic ait Dominus Jehova, *ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad sanctuarium meum; ullus, inquam, alienigena qui sit [f] inter filios Jisraëlis.

[f] Heb. *in medio filiorum.*

10 Sed Levitæ isti, qui longè recesserunt a me cùm errarent Jisraëlitæ, qui errarunt a me [g] sequuti stercoreos deos illorum; etiam reportabunt iniquitatem suam.

[g] Heb. *post stercor.*

11 *Nam erunt in sanctuario meo ministri, præfecturarum ad portas Domus, & ministrantes domui: ipsi jugulabunt holocaustum & sacrificium populo, & ipsi stabunt coram eis ad ministrandum eis:

12 Eò quod ministrarunt eis coram stercoreis diis ipsorum, & fuerunt domui Jisraëlis offendiculo ad iniquitatem; idcirco sublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipsos iniquitatem suam:

13 Et non accessuros ad me, ut sacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res sanctas meas, ad res sanctas sanctarum; sed reportaturos ignominiam & abominationes suas quas fecerunt.

14 Itaque disponam eos observantes observationem domus; in toto ministerio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.

15 *Sacerdotes verò Levitici, *filii Tzadoki, *qui observarunt observationem sanctuarii mei aberrantibus Jisraëlitis a me, ipsi *appropinquabunt ad me ut ministrent mihi; & stabunt coram me offerendo mihi *adipem & sanguinē, dictum Domini Jehovæ.

16 * Ipsi accedunto sanctuarium meum, & ipsi appropinquanto ad mensam meam ministrando mihi, ut observent observationem meam.

17 Esto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut vestes lineas induant; neque [h] impositum esto ipsis *vestimentum* laneum, cùm ministrabunt in portis atrii intimi & intus:

Exod.28.43

[h] Heb. *ascendat super ipsos lana.*

18 Tiaræ lineæ sunto in capite eorum, & femoralia linea sunto ad lumbos eorum; non cingunto se [i] *ulla re sudatoria.

Exod.28.40.

[i] Heb. *ad sudorem.*

19 Exituri autem in atrium exterius, & in atrium extimum, ad populum, nudantes se vestimentis suis quibus ministrant deponunto illa in cellis sanctitatis; ut induant vestes alias, neque *sanctificent populum vestimentis suis.

Suprà 42.14

20 *Caput quoque suum ne radunto, & cæsariem ne promissam habento; [k] omnino tondento capita sua.

[k] Heb. *tondendo.*

21 Item vinum ne bibunto ullus sacerdos, cùm erunt ingressuri in atrium intimum:

*Levit.*10.9.

22 Et viduam aut repudiatam non ducunto sibi uxores, sed virgines e semine domus Jisraëlis; viduam quidem quæ sit vidua ex sacerdote ducent:

*Levit.*21.14.

23 Et populum meum docento discrimen inter sanctum & prophanum; & inter immundum & mundum instituunto eos.

*Levit.*10.10. & 11.

24 In lite autem ipsi insistunto juri; secundum jura mea judicanto illam: legesque meas, & statuta mea cum omnibus solennitatibus meis observanto, & sabbatha mea sanctificanto.

*Deut.*17.8.

25 Et ad mortuum hominem non venito sacerdos ad impurandum se; sed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de sorore quæ non nupserit viro impurari poterunt.

Levit. 21.1. & *seq.*

26 Post tempus autem purificationis ipsius, (*septem dies [l] numerantor ei)

[l] Heb. *numerent, impersonaliter.*

27 Quo, inquam, die venturus est in sanctū, in atrium intimum, ut ministret in sancto; offerto * peccatum suum, dictum Domini Jehovæ:

28 *Quod esto ipsis in possessionem, ego sum possessio ipsorum; jus autem possessionis ne tradatis eis in Jisraële, ego sum jus possessionis ipsorum.

29 Ipsum munus, peccatumque & reatū ipsi comedent; & omne anathema in Jisraële ipsorum esto.

Levit 6.30. & 7.25. & *Num.*18.

30 Item præcipuum omnium primitiarum ex omnibus; & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus vestris, sacerdotum esto; etiam principium conspersionum vestrarum dabitis sacerdoti, ut statuas benedictionem in domo tua.

*Num.*15.20.

31 Nullum morticinum, aut discerptum, ex avibus aut jumentis comedunto sacerdotes.

*Levit.*22.8.

ANNOTATIO.

1 Postea] *Duo hæc capita eodem argumento esse de sacro ministerio & cultu ostendimus suprà 40.1. quapropter ea conjungimus. Sunt autem in hac descriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus suum Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, sex primis versibus; posterior verò, propositio amplissimarū promissionum Dei, cæremoniarumque ad eas pertinentium, ad finem usque capitis sequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per visionem confirmat sequutura documenta, tribus versibus; alter, quo præfigurat restituendam populo suo præsentiam suam tum majestate sua, tum etiam verbo, tribus alteris versibus.* Reduxisset] *a plaga Occidentali, ad quam postremo diverterat, suprà 42.19.* Portam illam] *videlicet ambitus universi, de qua suprà 40.6.* 2 Gloria] *id est, visio gloriæ, cujus exegesis habetur sequen. vers.* Aquarum mult.] *vide suprà 1.24.* Relucebat] *ut splendor fuisse illi circumquaque dicitur, suprà 1.27.* 3 Visioni illi] *de qua suprà 10. sensus est, eadem planè majestas se se repræsentavit cùm rediret in domum suam, quæ priùs se se mihi ostenderat cùm abiret domo & domicilium suum abjiceret: quod me jusserat Deus verbis suis prophetare.* Visionesque] *id est, singulæ visionis partes.* Quam videram] *suprà 1.* Procidi] *vide suprà 1.28.* 5 Gloria Jehovæ] *id est, nube, quæ signum erat aspectabile præsentis majestatis Dei; synecdoche, ut 1.Reg.8.10.* 6 Viro illo] *de quo suprà 40.3.* 7 Dicebat] *secunda hæc pars, propositio documentorum Dei locis duobus concluditur; nimirum promissionibus Dei, usque ad versum 12. & umbris ac cæremoniis ad fœdus promissionesque pertinentibus. In promissionibus autem duo sunt membra, ut observavimus Gen.17.1. unum est sponsio promittentis Dei, tribus versibus; alterum, restipulatio, ver.10. & 11.* Neque locum] *promissio remissionis peccatorum, justitiæ, & sanctificationis in Christo adumbrata typis: est autem in his verbis* ζευγματικὴ *ellipsis, ut Psalm.9.19.* Locum solii] *id est, regiam, Jeruschalaima, urbem regis magni, Psalm.48.3. & Jirmejæ 3.12.* Locum plant.] *i. scabellū,* περιφραστικῶς*: ut nominatur 1.Chron.28.2. & Lament.2.1.* Scortatione] *spirituali; ut sequentia verba indicant.* Cadaveribus] *id est, corporibus humanis, quæ idolis suis antea sacrificarunt Jisraëlitæ; ut Jirm.*

Jirm.16.18.idola autem regum appellatione nonnunquam in scriptura designantur, ex Hhammonitarum usu,de quo Levit.18.21.sic Hhamos 5.26. 8 Apponendo] *id est,adhibendo traditiones suas ad præcepta mea, de quibus Jeschahh.29.13.& sequentibus.* Parietemq;] *elegans metaphora, pro eo quod est, iniquitatibus suis determinantes inter se & Deum suum,ut Jeschahh.59.2.* Consumpsero ipsos] *id est,postquam judicavero ipsos,& minas explevero prænuntiatas lege,Levit.26.& Deut.28.vide promissionem hanc Deut.32.36.* 9 Nunc] *id est, hoc ipso tempore; quod præsens erat quodammodo Prophetæ per visionem Dei.* 10 Domum istam] *id est, hanc visionem domus, qua figuratur ventura tum demum Ecclesiæ instauratio cùm Judæi resipiscent.* Ut metiantur] *id est, ut singulas quasque dimensiones præceptas & informatas in animo habeant,& Ecclesiam certò agnoscant a signis ipsius quæ Deus testificatur & instituit verbo: quod typicè hoc loco & generatim dictum,copiosiùs exponitur sequente versu.* 12 Hæc est lex] *secundus locus propositionis de umbris ac cæremoniis,ut diximus in vers.7.tria in universum capita comprehendit: primum est de circumscriptione loci sancti,hoc versu; secundum de altari holocausti, reliquo capite; tertium de sacerdotibus domui, loco sancto, & altari ministrantibus, capite sequente.* In vertice] *nam ad eam gradibus ascendi Propheta ostendit.suprà 40.& 41.* Sanctus sanctor.] *id est, sanctissimus: vide Gen.9.25.sensus est,tanta erit illius sanctitas, ut nemini extraneo liceat illùc appropinquare: ut Exod.19.21.& sequentib.* 13 Hæ verò] *secundum membrum umbratile, ut diximus præcedente versu: in quo exponuntur primùm forma altaris, usque ad ver.18.deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem usque capitis.* Iisdem cubitis] *qui definiti sunt suprà 40.5.ut sequentia docent* ἐξηγητικῶς. Basis] *id est,infima pars altaris solo juncta, ut dicitur seq.ver.* Latitudine] *id est, cujus projectura extuberabat justo cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque,prout etiam dicitur de diazomatis sequente versu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia solent Hhebræi relatorum ellipsin usurpare in locis evidentibus, ut persæpè monuimus. Nullum enim corpus nisi mathematicum, habet latitudinem quod non idem constet sua altitudine: longitudo verò definitur vers.17.* Spythamæ] *id est,duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde sexdecim in area pura sive pede plano & constrato basis,duodecim verò in crepidine sive ora artificiosa consumebantur.* Quæque projectura] *id est, eadem proportione erant inter se basis & duo diazomata, de quibus sequente versu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma] *id est,projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris: quæ quidem inferior sive minor hoc versu dicitur per comparationem majoris sive superioris, in quo erant cornua altaris fixa,infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente versu apparet altitudinem istius altaris esse cubitorum novem: quorum unus basi, duo spatio, unus diazomati inferiori, quatuor spatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique superiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel] *id est,* ἐσχάρα *sive focus altaris holocausti,& spatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocausta imposita crati sive reticulo,ex analogia legis Exod.27.4.vide Jeschahh.29.1.* 18 Tum dixit] *narratio officiorum quæ ad altare holocausti fuerunt præstanda (ut diximus in ver.13) officia duo explicat: unum extra ordinem,de expiatione & consecratione altaris,usque ad ver.27.alterum ordinarium,de jugi & quotidiano cultu,ver.ultimo.* 19 Dabis] *confer hæc omnia cum Exod 29.& Levit.23.* Qui sunt] *vide infrà 44.10. & sequent.* Juvencum] *hircumq; & arietem: quæ duo synecdochicè intelligenda esse docent sequentia.* 20 Diazomatis] *superioris, in quo erant cornua.* 21 Domus] *id est,structuræ maximæ sive ambitus: erat autem in eo destinatus locus ex analogia legis, Levit.4.12.* 22 Hircum] *pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonstrat Propheta ambulatorias esse legis cæremonias & desituras in Christo.* 24 Salem] *ad significandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumq; omnium sanctitatem: vide Levit.2.13.* 25 Septem diebus] *id est, æquè curabis offerri hircum,ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege: sic inest his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Propheta contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare] *sacerdotes ex lege consecrationum, Exod.29.* 27 Cumq;] *jam agit Propheta de ministerio ordinario, ut diximus in vers.18.vide Exod.29.38.& sequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit] *Hoc capite (ut diximus suprà 43.13.) describitur ministrorum ratio & constitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, usque ad ver.17.deinde verò leges feruntur illis; ad finem usque. Ordines autem tres ponuntur sacerdotum: primus est principis sive sacerdotis summi, tribus primis versibus; secundus, posterorum Ithamaris, qui propter peccata sua capite minuti sunt & tanquam mediastini effecti in ministerio divino, usque ad ver.15.tertius verò posterorum El-hhazaris & Tzadoki, sacerdotio honesto fungentium,ver.15.& 16.* Via portæ] *id est, per vestibulum quod nominatur versu.3.* Sanctuarii] *id est, anterioris partis templi: nam templi duo erant sanctuaria, sanctum ubi erat mensa cum thymiaterio,& sanctum sanctorum sive sanctuarium interius.* 2 Quisquam] *videlicet popularium, ac ne ministrorum quidem meorum,convenienter cum lege Exod.19.22.exceptis iis de quibus sequent.versu.* Ingressus est] *ac proinde intus residet; nocma.* 3 Penes principem] *i.princeps sacerdotum sive summus, sive secundarius vices illius gerens ipse ingreditor,& de aliis ex officio admittendis diligenter cognoscito.* Assidebit] *id est, manebit ad eam portam in loco sancto,ubi panem facies sive propositionum comedet ex lege, Levit.24.9.* 4 Quapropter] *videlicet quia non licebat ingredi porta templi, ut modò dictum est.* Portæ Aquil.] *atrii ultimi quod junctũ erat septo templi,ut expositum est suprà 41.* In conspect.] *id est, intra septum, quod ab atrio divisum erat peristylio.* Vidi] *id est, nubem quæ implebat templum percepi per fenestras templi: synecdoche.* Procidi] *ut suprà 1.28.hac autem narratione transitus comparatur ad alios sacerdotum ordines.* 5 Leges aditus] *id est, pertinentes ad personas accessuras templum, & earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem sacerdotis summi pertinent, ut modò dictum est; sed non obscurè in sequentibus præscribuntur.* 6 Et indicito] *hac denuntiatione instauraturus ordinem Ecclesiæ Deus primùm Jisraëlem totum increpat impietatis nomine, tribus versib.deinde Ithamaris posteros*

capite minuit, quia sese accommodaverant ad libidinem Jisraëlitarum, vers. 9. & quinq; sequentibus; postremo Tzadokis posteros confirmat, ut meminimus in ver. 1. 7 Alienigenas] *id est, constituistis ineptos sacerdotes, & alienos a me sive infidelitate cordis, sive præputio carnis infidelitatis signo. Nam hæc duo sunt a tenorium a Deo genera; quæ Jisraëlitæ quidem instituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobhhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkijæ & Joschijæ historia constat.* 9 Ullus alienigena] *hujus legis gradus elegantissimi sunt tres: primus, impios omnino arceri a sacris, hoc versu; secundus, ministros legitimos qui in firmitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos esse, & quamvis resipiscant capite minuendos, usque ad vers. 15. tertius integros & constantes in fide a Deo confirmari in suis officiis, ver. 15. & 16. vide 2. Reg. 23. 8. & sequentibus.* 11 Nam erunt] *id est, accensebuntur infimis Levitarum ministeriis, ex sacerdotibus effecti Levitæ populariumq; suorum ad ministri.* 15 Sacerdotes] *tertius gradus, ut diximus in ver. 9.* Filii Tzadoki] *quibus sacerdotium perpetuum fuerat promissum inde a Pinchaso, Num. 25. 12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2. 30. ex parte præstitum, 1. Reg. 2. 26. & amplius effectum, 2. Reg. 23.* Qui observarunt] *convenienter cum benedictione Moschis, Deut. 33. 9. & sequent.* Appropinquabunt] *ut suprà 40. 45.* Adipem & sang.] *id est, sacrificia justa ex ritu legitimo, quo adeps & sanguis cedebant Deo, Levit. 3. 16. & sequente.* 16 Ipsi accedunto] *transitio ad alteram partem de legibus sacerdotii, quæ omnes cum lege Moschis comparandæ sunt.* 18 Ulla resudat.] *qualia sunt vestimenta linea, quarum meminit præcedente versu.* 19 Sanctificent] *vide infrà 46. 20.* 20 Caput quoque] *id est, neque radunto prorsus, neque studiosè alunto cæsariem; sed modestiam colunto, & mediocritatem præ se ferunto.* 26 Septem dies] *quibus habebitur impurus ex mortuo, secundum analogiam Nazaræorum, Num. 6. 9.* 27 Peccatum] *id est, oblationem pro peccato.* 28 Quod esto] *videlicet sacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaq; sacrificia, συνεκδοχικῶς, ut exegesis demonstrat sequentium versuum.*

CAPUT XLV.

Deus constituto templo suo & cultu sacro, in eadem visione pergens novam Reipublicæ & Ecclesiæ totius formam per Christum instituendam figurat primùm generali distributione terræ, deinde publicis & privatis principum populariumq; officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & certis prærogativis tum in Ecclesia tum in sortitione terræ attributis Principi, æquitatem ipsi imperat: ritum & locum sacrificiorum abluendorum instituit: præstantiam terræ adumbrat rivo benedictionum suarum fœcundante ipsam; terminos ipsius circumscribit; sortes tribubus assignat, & statuit civitatis formam.

1 CùM autem [a] sortiemini terram 'in possessionem, 'offertote oblationem Jehovæ [b] sanctam ex ipsa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine decies mille; sancta esto in toto termino suo circumquaq;.

2 Esto ex hoc *spatio* 'in locum sanctum, 'quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum 'suburbium esto eis circumquaque:

3 Ita ut demensura hac *quam* mensus fueris, *id est*, longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *spatio* sit 'sanctuarium & sanctum sanctorum.

4 Sanctum e terra illud est, sacerdotum administrorum sanctuarii esto qui appropinquant ad ministandum Jehovæ: 'ut sit eis locus pro domibus, & sanctus locus pro sanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo; 'similiter esto Levitis in jus possessionis, 'ipsis ministris domus '*ministrantibus in* 'viginti [d] cellarum ordinibus.

6 In justam autem possessionem 'civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverso 'oblationes [e] sanctæ 'pro tota domo Jisraëlis esto.

7 'Ipsi autem Principi 'ab hac & ab illa *parte* 'oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis [f] ante oblationem sanctam & ante justam possessionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem versus, & a latere Orientis *portio* Orientem versus; prout 'longitudo ex adverso uniuscujusq; 'istarum partium *porrigetur* a 'termino Occidentis ad terminum Orientem versus;

[a] Heb. *facietis ut accidat terra.*
[b] Heb. *sanctitatem: sic deinceps.*
[c] Heb. *longitudinem.*
[d] Heb. *cellis.*
[e] Heb. *sanctitatis.*
[f] Heb. *in conspectu.*

8 Ipsi, *inquam*, *portio* hujus terræ esto in jus possessionis apud Jisraëlem; 'ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, sed terram 'reddant domui Jisraëlis per tribus ipsorum.

9 'Sic ait Dominus Jehova, 'satis esto vobis principes Jisraëlis, violentiam & vastationem amovete, jusq; & justitiam exercete; tollite 'depulsiones vestras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [g] justæ; & Epha justum, & Bath justum esto vobis.

11 'Epha & Bath summæ unius esto, ut capiat decimam' Chomeris Bath; & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipsum Chomerem esto summa cujusq;.

12 'Similiter *ad* siclum viginti obolorum; vicenûm siclorum *numi*, vicenûm quinûm siclorum *numi*, quindenûm siclorum *numi*, 'ipsius minæ *summa* esto vobis.

13 'Hæc oblatio *esto* quam offeretis; sextam Ephæ e Chomere tritici, similiter sextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:

14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim est* mensura olei) decimam Bathi e 'Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *est* Chomer:

15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, 'ex irriguis *pascuis* Jisraëlitarum in munus & in holocaustum, & in eucharistica; ad expiationem faciendam pro ipsis, dictum Domini Jehovæ.

16 Totus populus terræ [h] censentor in 'oblatione hac, 'cum Principe in Jisraële.

17 Nam [i] Principi incumbet *dare* holocausta cum munere & libamine diebus festis, noviluniisque, & sabbathis, in omnibus solennitatibus

[g] Heb. *justitiæ: Levit. 19 36. & seq.*
[h] Heb. *sunto.*
[i] Heb. *super Principe erit.*

tatibus domus Jisraëlis: ipse parato peccatum cum munere, & holocaustum atque eucharistica, ad expiationem faciendam pro domo Jisraëlis.

18 Sic ait Dominus Jehova, primo *mense*, primo *die* mensis [k] accipiens offerto juvencum [l] subrumum integrum; quo purges sanctuarium:

19 Accipiensque sacerdos de sanguine [m] catharmatis hujus, indet posti domus & quatuor angulis diazomatis, altari; atque posti, portæque atrii intimi.

20 Similiter quoque facito septimo die ejusdem mensis, nomine cujusvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.

21 Primo *mense*, quarto decimo *die* mensis esto vobis Pascha: festo septem dierum azymi [n] comeduntor.

22 Et parato Princeps ipse die illo pro se & pro toto populo terræ; juvencum peccati.

23 Et septem diebus ipsius festi parato holocaustum Jehovæ septenûm juvencorum, & septenûm arietum integrorum in diem, septem diebus illis; hostiamque pro peccato hircum caprarum in diem:

24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato; ac olei hinem in Epham.

25 Septimo *mense*, decimo quinto *die* mensis in festo illius parato hujusmodi septem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocaustum, & æquè munus, ac æquè oleum.

[k] Heb. *accipito: ut Exod.* 25.2.
[l] Heb. *filium bovis.*
[m] Heb. *peccati.*
Exod. 23.15.
[n] Heb. *comeditor: impersonaliter.*
Num. 29.12. & seq.

CAPUT XLVI.

1 SIC ait Dominus Jehova, porta atrii interioris quæ spectat Orientem esto clausa sex diebus [a] profestis, die verò sabbathi aperitor, & die novilunii aperitor:

2 Ut adveniens Princeps viâ vestibuli ipsius portæ foris consistat ad postem ipsius portæ, dum parabunt sacerdotes holocaustum ipsius, & eucharistica ipsius, & postquam incurvaverit se in limine ipsius portæ abeat: porta verò non clauditur usque vesperam;

3 Ut incurvent se populus terræ *ad* ostium portę illius, sabbathis & noviluniis coram Jehovâ.

4 Holocaustum autem quod oblaturus est Princeps Jehovæ; esto die sabbathi sex agnorum integrorum, & arietis integri:

5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [b] prout donatum fuerit manui ipsius; & oleum hinis in Epham.

6 Die autem novilunii, juvencum [c] subrumum quemque integrum: & sex agnos ac arietem, integri sunto:

7 Ephę quoque in juvencum, & Ephæ in arietem parato munus; & in agnos prout assequuta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.

8 Veniens autem Princeps, viâ vestibuli ejusdem portæ venito; & eâdem viâ suâ abito.

9 Sed cùm veniet populus terræ ante Jehovam in solennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum se, abito viâ portæ meridianæ, & qui venerit via portæ meridianæ, abito via portæ Aquilonem versus: non revertitor via portæ quâ venerit: sed e regione illius abeunto.

10 At princeps inter eos, cùm advenient, advenito; & cùm abibunt, [d] abeat ipse cum comitatu suo.

11 Denique in festis & in solennitatibus esto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem; in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.

12 Quòd si parabit Princeps voluntarium, holocaustum aut eucharistica, voluntariè Jehovæ; tum aperiet ei *sacerdos* portam quæ spectat Orientem, ut faciat holocaustum suum, & eucharistica sua quemadmodum facit die sabbathi: postea abibit, & claudet sacerdos portam post abitum ejus.

13 Præterea agnum [e] anniculum integrum parato holocaustum in diem, Jehovæ; [f] unoquoque manè parato illum:

14 Et munus adhibeto ipsi unoquoque manè sextam Ephæ, & olei tertiam hinis ad conspergendum similam: munus Jehovæ statutis [g] perpetuis jugiter.

15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque manè; holocaustum juge.

16 Sic ait Dominus Jehova, si dederit Princeps donum alicui e filiis suis, possessio ejus est, filiorum ipsius esto: juris ipsorum est possessione.

17 Sin autem dederit donum de possessione sua ulli e servis suis, erit quidem illius usque ad annum libertatis, quamvis cesset *servire* ipsi Principi: veruntamen possessio ipsius est, ipsorum filiorum ejus esto.

18 Ut non accipiat Princeps de possessione populi, oppressione deturbando eos die jure possessionis ipsorum: de jure suo possessionem tradet filiis suis, ut non dispergantur populus meus, ullus de jure possessionis suæ.

19 Postea duxit me per aditum qui est in latere portæ, ad sacerdotes, in cellas [h] sanctas spectantes Aquilonem versus: ubi ecce locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem versus:

20 Et dixit ad me, hic *est* locus ubi elixant sacerdotes reatum & peccatum: ubi coquunt munus, ut non efferant in atrium exterius ad sanctificandum populum.

21 Tum educens me ad atrium exterius fecit ut transirem in quatuor angulos atrii: ecce autem [i] atrium in unoquoque angulo ipsius atrii.

22 In quatuor angulis istius atrii atria erant [k] caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine: mensura eadem ipsis quatuor angularibus.

23 In quibus quatuor [l] popina erat circumquaque; quæ quidem [m] focis instructa erat sub ipsis popinis circumquaque:

24 Et dixit ad me, *in* his est locus [n] popparum; ubi elixant ministri domus sacrificium populi.

[a] Heb. *operis.*
[b] Heb. *donatio manus ipsius: ut Deut.* 16.17. & *infra ver* 11.
[c] Heb. *filium bovis.*
[d] Heb. *abeunto, nempe ipse & comites.*
[e] Heb. *filium anni sui.*
[f] Heb. *manè manè: sic deinceps.*
[g] Heb. *seculi.*
[h] Heb. *sanctitatis.*
[i] Heb. *atrium in angulo ipsius atrii, atrium in angulo ipsius atrii.*
[k] Heb. *fumacia, sive vaporaria.*
[l] Heb. *ordo.*
[m] Heb. *elixantibus facta.*
[n] Heb. *elixantium: id est, victimariorum, quod graecè* [illegible]

CAPUT XLVII.

1 POSTEA reduxit me ad ostium domus, ubi ecce aquas exeuntes [a] ex inferiore parte liminis domus Orientem versus; nam frons domus Orientalis erat: & aquæ

[a] Heb. *de sublimine.*

aquæ descendebant infernè a latere domus dextero, ab Australi parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem versus, circumduxit me via extima ad portam *extimam, via quæ spectat Orientem: ubi ecce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a latere dextro.

3 Cumque progressus vir ille ad Orientem cum linea in manu sua, mensus esset mille cubitus; traduxit me per aquas illas,* aquas [c] talares.

4 Postea mensus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas [d] genua pertingentes: rursus mensus mille, traduxit me aquis [e] lumbos pertingentibus.

5 Eo denique menso mille, torrens fuit quem non potui transire; quia altæ erant aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui transiri non posset.

6 *Cùm itaque dixisset ad me, vidistine, fili hominis? *deducens me collocavit me in ripa ipsius fluminis.

7 Me autem reverso, ecce in ripa fluminis arbores magnas valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ istæ* procedunt in Galilæam primùm, & descendunt in campestria: tum veniunt* ad mare, & in ipsum mare exoneratis eis*curantur aquæ ipsius.

9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit;*quocumq; pervenient* flumina, vivat, & fit multitudo piscium ampla valde: nam venientibus illuc aquis istis curantur & vivunt, quocunque pervenit hoc flumen:

10 Fitque ut stent juxta illud* piscatores a *Hhengedi usque ad fontem* Hheglajimorum, [g] locus sunt expandendis plagis: in speciem suam est multitudo piscium eorum par multudini piscium maris magni, copiosa valde:

11 *Cœnosorum ejus, *inquam*, & palustrium *locorum* ejus; quę non curabantur, sali attributa erant.

12 Ad flumen autem assurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores [h] esculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non consumuntur, mensibus suis, [i] præstantissimos fructus edunt; quia aquæ earum e sanctuario prodeunt, ideo sunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

13 *Sic ait Dominus Jehova, hic terminus *est* quo possessores constituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Jisraëlis; Josepho* funiculis *duobus attribuetis*:

14 Ut possideatis eam [k] unus æquè ac alter, quam sublata manu mea *juravi* me daturum majoribus vestris; prout acciderit terra hæc vobis in possessionem.

15 Hic ergo terminus *est* terræ in latere Aquilonali; a* mari magno *via Chethlonis [l] Tzedadum usque:

16 *Chamath, * Berotha, *Sibrajima, *quæ sunt [m] inclusa termino Damasci, & inclusa termino Chamathæ; pagi* mediani qui adjacent termino Chavranis.

17 Ita est terminus a mari *Chatzar-hhenon terminus Damasci, & [n] qui maximè Aquilonalis est, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

18 Latus autem Orientis [o] a* Chavrane & a Damasco, & a Gilhhade, & a terra Jisraëlis,* *terrâ* Jardenis, a termino *hoc* ad* mare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem versus.

19 Latus verò Australe meridiem versus a *Tamare usque ad* aquas contentionum Kadeschi *latus* possessionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Austrum versus.

20 Deniq; latus [p] Occidentis, mare magnum a termino *hoc* usque ex adverso* aditus Chamathæ: hoc latus est Occidentis.

21 *Partiemini autem terram hanc vobis per tribus Jisraëlis.

22 Esto autem ut sortiamini eam in possessionem vobis & peregrinis qui peregrinantur [q] inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & *sunto vobis ut indigena in filiis Jisraëlis, vobiscum accidant in possessionem inter tribus Jisraëlis.

23 Quamobrem esto in ea tribu qua cum peregrinatur peregrinus; ut ibi tribuatis possessionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *phialabunt ut ita dicamus.*
[c] Heb. *plantarum.*
[d] Heb. *aquas genuum.*
[e] Heb. *lumborum.*
[f] Heb. *anima vivens.*
[g] Heb. *expansio: ut suprà 26.5.*
[h] Heb. *escæ.*
[i] Heb. *primogenita proferunt: vide Ijob.18.13. & Jeschahh. 15.3.*
[k] Heb. *vir ut frater suus.*
[l] Heb. *ad ingressum Tzedadi.*
[m] Heb. *inter terminũ Damasci & inter terminum*
[n] Heb. *Aquilonis ad Aquilonem.*
[o] Heb. *de inter Chavranẽ, & de inter Damascum, & sic deinceps.*
[p] Heb. *maris.*
[q] Heb. *in medio vestri: sic deinceps.*

CAPUT XLVIII.

1* HÆC autem *sunt* nomina tribuum: *ab extremitate versus Aquilonem [a] secundum viam Chethlonis, aditus Chamathæ, Chatzar-hhenanis termini Damasci, Aquilonem versus, secundum Chamatham, (hæc enim sunt *ei latus Orientale *&* Occidentale) Danis *tribus* una:

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali usque ad latus [b] Occidentis; Ascheris una:

3 Et juxta terminum Ascheris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Menaschis una:

5 Et juxta terminum Menaschis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudæ, a latere Orientis usque ad latus Occidentis; esto *oblatio illa quam oblaturi estis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis,* longitudinis verò ut una* reliquarum portionum a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, in cujus medio sit* locus sanctus.

9 Oblatio illa quam oblaturi estis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum.*

10 Horum autem erit hæc oblatio [c] sancta, nempe sacerdotum, *ampla** Aquilonem versus vicies quinquies mille, & occidentem versus latitudine vicies mille cubitorum; & Orientem versus latitudine decies mille, versus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit sanctuarium Jehovæ.

11 Sacerdotum, quisquis sanctificatus fuerit e* filiis Tzadoki, qui observarunt observationem

[a] Heb. *ad manum sive latus: sic deinde eodem versu.*
[b] Heb. *ad mare: sic deinceps*
suprà 45.
[c] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.*

d Heb. *filiis Jisraëlis.*

onem meam; qui non errarunt errantibus [d] Jisraëlitis, quemadmodum errarunt alii Levitæ:

12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille; omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum.*

Levit. 25.34

e Heb. *sanctitas.*

f Heb. *prophanum: vide Deut.* 20.6.

14 (*Non autem vendent ex eo, neq; permutabit *quisquam*, neque transferet primitias terræ; quia [e] sancta est Jehovæ)

15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* [f] commune est *civitati ad habitationem & ad suburbia; in cujus medio erit ipsa civitas:

16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum.*

17 Sic erit *suburbium civitati, Aquilonem versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; & Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverso oblationis sanctæ, *id est*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille Occidentem versus, quod erit ex adverso oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum *ministris civitatis:

19 Ut minister quisque civitatis, ex omnibus tribubus Jisraëlis, ministrent *ei.

20 Totam hanc oblationem *vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationem sanctam cum justa possessione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis, *in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis usque ad terminum Orientem versus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille secundum terminum Occidentis ex adverso *harum* portionum, Principis esto; ita erit oblatio sancta & sanctuarium domus in medio illius:

22 *Et inde a justa possessione *Levitarum, justaque possessione civitatis, interjecta *possessioni* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis esto.

23 Residuum verò tribuum; a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem versus usq; ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Jissascaris una:

26 Et juxta terminum Jissascaris, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Australe meridiem versus; ibi erit terminus *a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeschi, ad *torrentem, ad mare magnum.

29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a torrente, pro tribubus Jisraëlis; & istæ sunt distributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 *Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum mensura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuũ Jisraëlis *erunt*, portæ tres Aquilonem versus; porta Reubenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem versus *cubitorum* quater mille quingẽtorum, similiter portæ tres; nempe porta *Josephi una, porta Binjaminis una, porta Danis una:

33 Et lateris Austrum versus, quater mille quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ tres; porta Schimhhonis una, porta Jissascaris una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem versus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Ascheris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis [g] deinceps *futurum est*, ibi Jehova.

g Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars visionis, adumbrans perfectissimam Ecclesiæ instaurationem & constitutionem per Christum, ut diximus suprà 40.1. in duas partes universè distribuenda est: quarum una est* ἔκθεσις *sive propositio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers. 9. altera,* ἐξήγησις *sive explicatio singularis rerum comprehensarum propositione summa, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum singularum perstringit, statim in principio; deinde nominatim excipit certam agri portionem in partes quatuor dividendam: ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes pertineat, quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers. 5. pars ad populum totum communiter, vers. 6. pars ad Principem, vers. 7. & 8. quæ omnia deinde suis locis explicantur. Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moschen, partimq; per Jehoschuhham effecta fuerat; denique totus ordo & civilis & Ecclesiasticus novus instituitur; tum ut Propheta populares suos doceret veterem illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem spei melioris; tum verò ut ostendat omnia in Christo nova effecta esse, etsi propter ruditatem populi & communem hominum infirmitatem augusta illa instauratio typis Ecclesiæ priscæ adumbratur.* In possessionem] *singulis videlicet tribubus assignandam: ut fit infrà 48.* Offertote oblat.] *id est, consecrate, prout oblationes consecrabantur Domino:* κατάχρησις. 2 In locum] *id est, pro structura loci sancti, qui delineatus est suprà 40. & 41. & circumscriptus, suprà 42.15. & sequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingentos latitudinis: similem loquuti-*

quæstionem, vide infrà 48.20. Suburbium] id est, area circumjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: sic infrà 48.17. 3 Sanctuarium] id est, locus sanctus, qui definitus est præcedente versu. 4 Ut sit eis] id est, ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus. 5 Similiter] ut eadem mensura modò attributa est sacerdotibus. Ipsis ministris] emphatica distinctio Levitarum, qui instaurationis tempore judicio Ecclesiæ comprobati fuerint & in ministerium recepti, eos hac sorte usuros esse. Nam alii etiam post reversionem Babylonicam recusati sunt, Hhezræ 2. & alii exautorati propter scelera sua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo ampliùs desiderari in Ecclesia Christi his verbis Propheta docet. Ministrantibus] id est, janitores, cantores, & administros sacrorum agentibus in domo Dei ad sacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus suprà 40.44. & sequentibus. Viginti cell.] id est, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunq; legitimè præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut facile est cuivis hac ratione colligere; in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: sic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ musici, janitores, & administri consistebant ad sua officia comparati. 6 Civitatis] id est, urbis metropolitanæ, quæ describitur infrà 48.15. & quinque sequentibus, & in fine ejusdem capitis. Oblationis] ut suprà vers. 1. Pro tota domo] id est, quia hæc regia futura est, communis omnium tribuum esto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & singulæ portæ suæ tribui assignantur, infrà 48.31. & sequentibus. 7 Ipsi autem] descriptio portionis ad Principem pertinentis, ut diximus suprà in ver. 1. Ab hac] id est, utrinque ob Occasu & Ortu, ut sequentia verba explicant. Oblationis] id est, illorum vicies quinquies mille cubitorum, qui sacerdotibus, Levitis, & communi suprà fuerunt assignati. Longitudo] videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi, quasi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem Propheta nominavit) sive duos illos tractus ab Ortu & Occasu sitos quàm longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita est vicies quinquies mille cubitorum, prout erat latitudo oblationis quam sacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, à tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis usque: longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrinque ab extremitate oblationis illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinquies mille cubitorum pervenire: hoc est (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinquies mille cubitos latam ab extremitate Orientali terræ ad Occidentalem ὀρθογράμμως regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media area rectum quadratum vicies quinquies mille cubitorum ad oblationem & possessionem civitatis exceptum est; latera verò utrinque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine. Istarum parr.] trium comprehensarum in oblatione. Termino Occid.] qui in latere quidem Occidentali portionis principalis pertinet à mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit à fine Orientali quadri usque ad extremum terræ. 8 Ut non opprim.] ætiologia novæ istius distributionis, μετάβασις ad sequentem locum de civilibus officiis. Reddant] id est, ademptam popularibus restituant, & restitutam servent, ut sequens versus explicat. 9 Sic ait] secunda hæc pars (ut antè in vers. 1. diximus) propositionem summam sigillatim explicat ὕστερον πρότερον. Primùm enim justum & legitimum usum tum civilem, tum Ecclesiasticum hujus distributionis exponit, usque ad caput 47. deinde verò præstantiam terræ demonstrans, minutatim explanat singularem omnium sortem ad finem usque Prophetiæ. Ac in justo quidem legitimoq; usu ponuntur duo, civilis administratio, usque ad versum 13. & Ecclesiastica, ad finem usque sequentis capitis. Satis esto] id est, contenti estote hac portione dupla quæ attribuitur vobis. Depulsiones] quibus populum meum depulistis ex hæreditate ipsius & tyrannica violentia, & fraude, quæ æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, versibus sequentib. 11 Epha] id est, ne ullo pacto mensuras justas minuitote. De Epha autem vide Exodi 16.37. de Batho verò 1. Reg. 7.26. Chomeris] tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16. 12 Similiter] id est, una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac mensurarum; ut omnia nomismata pendantur ad justam rationem sicli, quæ hîc præscribitur: ut Exod. 30.13. Hunc autem locum (utcunque interpretentur Hebræi) sic omnino accipiendum esse ut fecimus res ipsa loquitur: maximè cùm illi minam constare dicant ex sexagenis siclis, abutentes hoc loco imperitissimè, & ignorantes ipsam scripturæ interpretationem quam demonstravimus 1. Reg. 10.17. Ipsius minæ] sive pondo, ut ibidem interpretati sumus ex secundi Chro. 9.16. 13 Hæc oblatio] hac descriptione juris Ecclesiastici (ut diximus in vers. 9.) exponuntur officia primùm ordinariarum oblationum pro Ecclesia exhibendarum à populo & à Principe diebus profestis, festis, & solennitatibus, usque ad vers. 16. capitis seq. deinde verò leges humanorum munerum, usque ad vers. 19. ac postremò ritus & locus parandis eis attributus, ad finem usque capitis 46. sensus est, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge sacrificium pertinebat, & ordinaria omnia: sed quia rebus præcisè minimè taxatis multa inordinatè solent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes singulis imperare, ut his versib. definitur: nempe ut rei triticeæ sexagesima, oleariæ & vinariæ centesima, pecuariæ ducentesima offeretur Deo. 14 Coro] de quo 1. Reg. 4.21. 15 Ex irriguis] id est, bene pastam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22.18. & sequentibus. Hæc autem duo membra ἀναλόγως ad alia genera pertinere liquidorum & animantium aptarum sacrificiis docet versus decimi tertii comparatio. 16 Oblatione hac] muneris, holocausti, & eucharisticorum, quæ dicta sunt præcedente versu. Cum principe] cujus oblatio definitur universè primùm, sequente vers. deinde speciatim illustratur, ad finem usque capitis: ac postremò offerendi ratio Principi populoq; præscribitur, usque ad ver. 16. capitis seq. 18 Accipiens offer.] apostrophe ad Principem. 19 Catharmatis] i. sacrificii oblati ad purgandum sive purificandum. Diazomatis] vide suprà 43.14. Hæc autem cæremonia tota singularis est, neque docetur lege: ut sequentia multa. 22 Et parato] confer cum Num. 28.19. & sequentibus.

IN

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] *Jam exponit Deus rationes & ritus in offerendis superioribus sacrificiis a Principe populóque observandos, ut diximus suprà 45.16.* Atrii interioris] *id est, intimi, ubi erat altare holocausti: vide suprà 40.44.* Die verò] *id est, diebus festis, synecdochicè.* 4 Holocaustum] *longè ampliùs quàm imperabatur lege, Num 28. 9.* 6 Die autem] *oblatio minor quàm imperabatur lege, Num.28.11.* 8 Veniens autem] *ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principi tantùm cum sacerdotibus & Levitis conceditur; popularibus verò tribuuntur laterales portæ.* 10 At princeps] *id est, eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione sacra consumito.* 12 Voluntarium] *quod synecdochicè significatum fuerat eucharisticorum nomine, sup.45.17. & ver. 2. hujus capitis.* 16 Sic ait] *leges in hunc locum obiter inseruntur de donariis principis tum erga liberos, tum erga eos qui nihil ipsum attinent necessitudine: ut notavimus suprà 45.13.* 17 Erit quidem] *videlicet usus fructus dominiúmque utile ejus possessionis quam Princeps donaverit, ex communi jure possessionum quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25.23.* Annum libert.] *id est, Jubilei, quo libertas promulgabatur in terra, Levit.25.10.* Possessio] *id est, jus possessionis proprietarium, quamvis usum fructum percipiat donatarius.* 19 Postea] *jam venit Propheta ad explicationem locorum in quibus parabantur sacrificia a sacerdotibus & Levitis; utrinque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem usque capitis.* Aditum] *tertiani illius atrii, quo principi & populo ingredi nefas erat; sed Levitis solùm patebat & sacerdotibus: de quo suprà 40.44. & sequentibus.* Locus] *id est, atriola duo sacerdotum a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum esse demonstrat sequentium versuum comparatio.* 20 Atrium exterius] *populo attributum, & commune omnium: ut suprà 42. 14. & 44. 19. sic ver. sequente.* Ad sanctificandum] *id est, quod si facerent, populum (cujus nomine sanctificati sunt ad ministerium Dei) eadem religione sui ministerii obstringerent, ac proinde omnem ordinem pertur barent, ut suprà 44.19. de vestibus & instrumentis dicitur ea sanctificari Deo, id est, a communi usu ministerio ipsius vindicari: sic Exod. 29. 37. & 30.29.* 21 Tum educens me] *sequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipsis attributa ad ministerium populi.* 23 Popina] *id est, ambitus effectus coquendis sacrificiis: cujusmodi loca veteribus popinæ dicebantur.*

IN CAPUT XLVII.

1 Postea] *Hic secundus* ἐργασίας *locus (ut diximus suprà 45. 9.) exponit primùm præstantiam terræ profectam ex Dei benedictione in templo suo habitantis, usque ad ver. 13. secundò terminos totius terræ, usque ad ver. 21. tertiò rationem illius dividundæ, usque ad ver. 30. capitis sequent. ac postremò formam civitatis sanctæ, in fine prophetiæ. In præstantiæ autem declaratione observanda sunt hæc, primùm ortus & progressus benedictionum Dei, quæ cum rivo comparantur, usque ad vers. 6. deinde vero effecta, usque ad 13.* Domus] *id est, templi.* Aquas] *figurantes spiritum Dei & dona illius in Ecclesiam, quæ prima quidem specie lenissima sunt & tenuissima; sed paulo momento invalescunt maximè: ut de aquis gradatim ostendit propheta, sequentibus.* 2 Extimam] *id est, claustri sive ambitus maximi.* 3 Aquas talares] *id est, breves, in quibus plantæ duntaxat pedum mergi possent.* 6 Cùm itaque] μετάβασις *ad explicationem effectorum ex benedictione Dei consequentium, per interrogationem. Sunt autem effecta duo: unum, quod bona omnia exoriuntur, augescunt, & perficiuntur in Ecclesia virtute Dei; alterum, quòd curantur mala: ut synecdochicè ostenditur ab exemplo Asphaltitis lacus.* 8 Procedunt] *id est, totam terram irrigant. Nam Galilæa summa est pars Judææ; campestria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Asphaltite lacu.* Ad mare] *mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore testantur historici. Quamobrem scriptura mare salis & Sedomi vocat, historici Asphaltiten lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.* Curantur] *id est, utiles & salubres fiunt, quod commonstrat exegesis sequens duorum versuum.* 9 Flumina] *id est, aquæ maximæ istius fluminis.* 10 Piscatores] *qui prius nunquam dederant operam Asphaltiti.* Hhengedi] *de quo vide Genes. 14.7.* Hheglajimorum] *qui locus est in ipso principio Asphaltitis lacus, ubi Jardén in eum influit, teste Hieronymo. Sensus est, piscatores totum illum tractum Asphaltitis lacus colunt studiosissimè, & amplissima ex eo percipiunt commoda.* 11 Cœnoforum] *id est, omnium locorum quæ neque fructuosa erant, neque piscosa, neque ulla arte effici poterant talia, eorum fructus est amplissimus, & multitudo piscium copiosissima.* 13 Sic ait] *secundum membrum de universo termino terræ sanctæ, ut diximus in ver. 1.* Funiculis] *vide Deuteronom. 32. 9. De Josephi autem jure vide Gene. 48.5. & 49.22. & 1. Chron. 5.1. & sequentibus.* 15 Mari magno] *id est, mediterraneo: vide Num. 34. 7 sic infrà 19 & 20.* Via Chethlonis] *id est, ab extremitate una regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versus, cujus mentio fit infrà 48. 1. altera Tzedad, de quo Numer. 34. 8. ab Orientali regni Damasceni parte.* 16 Chamath] *de qua Num. 13.21. & 34.8. & 1. Reg. 8.65.* Berotha] *sive Berothai, 2. Schem. 8.8 Barathena Ptolemæo, quam in fine statuit Arabiæ desertæ.* Sibrajima] *alterum oppidum, a Geographis Arabiæ desertæ attributum, ut adjuncta docent.* Quæ sunt incl.] *id est, totus ille tractus qui ad duo hæc regna pertinet.* Mediani] *id est, inter Chamatham & Chavranem interjecti: est enim Chavran Arabiæ desertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.* 17 Chatzar-hhenon] *oppidum regna Judææ, Damasci, & Chamathæ disterminans in parte Aquilonali maximè; quod etiam dicitur Chatzar hhenan, Num. 34.9. & 10. & infrà 48.1.* 18 Chavranc] *de quo ver. 16.* Terra Jardenis] *i. trans Jardenem sita,* ἐν ἐπιτομῇ, *ut Psalm. 42.7.* Mare Orientale] *i. mare mortuum, de quo sup. ver. 8. ut Joël 2. 20. & Zecarjæ 14.8.* 19 Tamare] *oppido ultimo Judææ sub En-gadda sive Hhen-gedi ad Asphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro.* Aquas] *de quib. Num. 20. sic Num. 27.14.* 20 Aditus Cham.] *id est, itineris quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur.* 21 Partiemini] *tertium membrum (ut diximus sup. in ver. 1.) de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem universè, quomodo & quibus distribuenda sit,*

hos

hoc capite reliquo; deinde verò sigillatim, quæ sedes quibus assignandæ, usque ad vers. 30. *sequentis capit* 22 Sunto vobis] *id est, accensentor vobis, & habentor pro tribulibus vestris, ut sit unum ovile & u pastor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio singularis partium tribubus assignatarum : ut diximus sup.* 47. 21. *qua s suæ singulis tribubus ex ordine assignantur, initio facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ sequ tibus verbis per congeriem exponitur, quia copiosius fuerat explanata sup.* 47. 15. *& sequentibus.* 1 *nimirum extremitati versus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per suos tractus obti bat; quemadmodum cæteræ sequentes ex æquo habere dicuntur in sua sorte totam regionis longitudinem : autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex constante Geographorum usu: sic infrà* 8. *& quentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua sup.* 45. 1. *& sequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jeho & sacerdotum esse dicitur, usque ad ver.* 13. *pars, Levitarum, versu* 13. *&* 14. *pars civium, usque ad ver.* 2 *pars denique constans ex duabus aliis sive extremitatibus ad Orientem & Occidentem spectantibus attrib tur Principi, usque ad ver.* 23. Longitudinis] *vide sup. in ver.* 1. Reliquarum portion.] *vid cet quæ singulis tribubus assignatæ sunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus sa ctus] *id est, sanctificatus Jehovæ pro sanctuario ipsius & sacerdotum habitatione, ut sequentes versus oste dunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id est, in termino suo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occ sum in longitudinem vicies quinquies mille cubitorum: sic sequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide su* 44. 15. *& sequentibus.* 14 Non autem] *lex per occasionem huic loco inserta, de jure possession sanctæ: quamobrem placuit eam parenthesi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus mensu vers. seq. constitutio verò ver.* 30. *& sequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut sup.* 45. 2. 18 M nistris civit.] *id est, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibúsque suis ad conventus Ecclesiasticos au civiles accedentibus ministrare tenebuntur, & illorum procuratores esse: quod appertè docet exegesis sequent versus.* 19 Ei] *nempe Jisraëli: quamobrem, ut locus evidentior esset, Hhebræam verborum* ὕστερωσι[illegible] *mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide sup.* 45. 2. 21 In fronte] *id est, præcisè ex adverso totius latitudinis, quam tripertitus est Deus in sacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *i. quicquid utrinque supererit in longitudine, subducta oblatione sancta, per integrum illud spatium vicies quinquies mille cubitorum quod intercurret inter duas tribus Jehudæ & Binjaminis, id totum erit Principis: sic comparatur transitus ad sortes reliquas.* Levitarum] *tam sacerdotum, quàm aliorum ex posteris Levi, ut vocati sunt sup.* 44. 15. 28 A Tamare] *vide sup.* 47. 19. Torrentem] *Schichorem, de quo Jehoschubh.* 13. 3. 30 Hi autem] *quartum membrum, de constitutione urbis sanctæ: ut dictum est sup.* 47. 1. 32 Josephi] *id est, Ephrajimi & Menaschis conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur ver.* 31. *ut conventuum quoque Ecclesiasticorum & consilii ibidem esset commoditas.*

DANIJEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Danjelis ex parte rerum gestarum historias continet usque ad caput* 7. *ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem gestis habentur singularia tum pietatis ipsius sociorumq; documenta, tumverò fidei in Deum constantissimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq; mirabilium, ex quibus Danijel somnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obscura explicavit, & scripta ignota legit atque interpretatus est. In prophetia verò illustria extant monimenta & certissimæ circumscriptiones temporum, quibus Christus Deus in carne patefactus est & consummatum mysterium redemptionis nostræ: in cuius boni expectatione Danijel, ne Ecclesia Dei malis obsessa fatisceret, historiam singularem & accuratissimam prædicit rerum in Ecclesia gerendarum ad Christi adventum usque: & perpessiones gravissimas Ecclesiæ non tantùm prędictione, præmonitionibusq; levat, sed etiam consolationibus ex certa fiducia promissionum Dei cùm ad temporariam, tum ab æternam liberationem in Christo pertinentium.*

CAPUT I.

Danijel cum sociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recusat vesci, ne contra legem Dei & conscientiam animi sui impuretur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus a Deo benedicitur tum corporis elegantia, tum donis spiritualibus atque prophetia: quamobrē ipse cum sociis a Nebucad-netzare in ministerium aulicum asciscitur.

1 NNO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; *veneratʼ Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruschalaima, & obsederat ea:

2 Cumque tradidisset Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & *partem instrumentorum domus Dei, exportaverat ea in terram *Schinhharis in domum *Dei sui: nempe instrumenta illa exportaverat in thesaurum Dei sui.

3 Edixerat etiam Rex Aschpenazo præfecto aulicorum suorum; ut exportaret è filiis Jisraëlis tum

tum ex semine regio, tum ex proceribus,

4 Pueros quibus nullum inesset vitium, & [a] elegantes aspectu, & intelligentes [b] omnis sapientiæ, præditosque notitia, & valentes cognitione, [c] id est, quibus inesset facultas; [c] constituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;

5 Et prout constituerat Rex [c] demensum diei cujusque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [d] exactis illis consisterent coram Rege.

6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Mischaël, & Hhazarja:

7 [c] Quibus imposuit princeps aulicorum nomina: imposuit enim Danijeli *nomen* Belteschatzaris, & Chananjæ Schadraci, & Mischaëli Meschaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis,

8 [c] Sed [e] statuens Danijel cum animo suo, ut non [c] contaminaret se portione cibi regii & vino potionum ejus; [c] requisivit a principe aulicorum ut non contaminaret se;

9 Et [f] [c] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & misericordiam coram principe aulicorum.

10 Dixit enim princeps aulicorū Danijeli, [c] timeo Dominum meum regem, qui constituit cibum vestrum & potiones vestras: nam quare videret facies vestras [c] mœstiores quàm puerorum [g] qui similiter ut vos ad tempus alendi sunt & efficeretis me reum capitis apud Regem?

11 [c] Dicente itaque Danijele ipsi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ,

12 Proba quæso servos tuos diebus decem; [h] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquę quas bibamus,

13 Deinde inspiciantur coram te [i] vultus nostri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii; & prout videris, age cum servis tuis:

14 Auscultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.

15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum [c] elegans, ut pinguium carne; præ omnibus pueris qui comedebant potionem cibi regii.

16 Itaque [k] perrexit promus ipse tollere portionem cibi ipsorum vinumque potionum ipsorum, & dare ipsis legumina.

17 Interea pueris istis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & sapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni [c] visione & somniis.

18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxisset eos princeps aulicorum coram Nebucad-netzare,

19 Et alloqueretur eos Rex; non est inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ: [c] steteruntq; coram Rege:

20 Omnibusque *in* [l] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [m] decuplo superiores omnibus Magis *&* Astrologis qui in toto regno ipsius erant.

21 [c] Sic fuit Danijel usque ad annum primum Cyri regis.

[a] Heb. *bonos.*
[b] Heb. *in omni intelligentia, & noscentes notitiam, & intelligentes cognitionem.*
[c] Heb. *rem diei die suo. ut Exod. 5. 13.*
[d] Heb. *a fine illorum: sic infrà ver. 15. & 18.*
[e] Heb. *ponens Danijel in corde suo.*
[f] Heb. *dedit Deus Danijelem benignitati & misericordiæ: hypallage: ut Psal. 106. 46*
[g] Heb. *qui secundum revolutionem vestram sunt, id est, pariter ut vos educādi sunt triennium, & eo evoluto sistendi corā Rege.*
[h] Heb. *dent: impersonaliter.*
[i] Heb. *aspectus.*
[k] Heb. *fuit tollens, &c. & dans, &c.*
[l] Heb. *rebus sapientiæ intelligentiæ.*
[m] Heb. *decem partibus: ut 2. Schem. 19. 44.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Desinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Jirmejæ 25.1* Venerat] *id est, expeditionem in Babylonia instituens anno tertio desinente; anno demum quarto (prout Jirmeja prophetaverat) obsederat Jeruschalaima.* Nebucad-netzar] *Magnus historicis dictus, prioris Nabucad-netzaris filius, qui a Parhhone Necone lacessitus, Jirmejæ 46.2. Syriam pervasit, & Judæam (quam Parhho tributariam fecerat) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentia Dei conservata est in domo ipsius; quæ partim ad tempora usque Jeconjæ d[illegible]ti, partim ad eversionem usque oppidi penes Judæos mansit: vide Jirmejæ 27 18. & sequentibus.* Schinhharis] *vide Genes. 10.10.* Dei sui] *Beli (ut probabile est) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeschahh. 46.1.* 4 Id est] *exegesis vocum præcedentium. q. d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos; sed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur; denique optima indole essent & valere putarentur industria.* Constituros] *i. ministraturos Regi, ut sequen. ver. quod prædixerat Jeschahhja 39.7.* 7 Quibus imposuit] *ex usu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuisse observatum legimus Gene. 41.45. tum ut dissimularent nomina captivorum, extera, & exosarum gentium, tum ut abductos a Dei sui & populi recordatione diu suis & sibi, quantum in ipsis erat, administros suos obstringerent: ut ostenditur infrà 4.8.* 8 Sed statuens] *sensus est, sed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi sui abjicerent, & malorum consuetudine occallescentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: sed quantum in ipso fuit, sanctè & liberè professus est se ex animo abhorrere a rebus impuris & earum specie, ac proinde opere ab eis abstenturum esse.* Contaminaret se] *quod fuisset facturus si comedisset de cibario ipsis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit. 11. & Deut. 14. tum quia ne illa quidem quorum usus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a superstitione & idololatria; prout Babylonii ac reges maximè ante cibum sua habebant prothymata, & laudabant deos suos, infrà 5.4. aut denique sine offensa infirmiorum gustari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Christianis exprobrans, præceptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requisivit] *i. modesta & legitima ratione cum præfecto agens prospexit conscientiæ suæ.* 9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipse apertè concederet & præstaret illud quod a Danijele petebatur; flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quasi clàm & imprudente ipso gereretur. Ac propterea non negat quidem, sequente versu; sed periculum a se graviter metui ostendit; proinde verò se iniquo animo minime laturum esse, modò fiat sine suo periculo.* 10 Timeo] *q. d. annuerem, nisi me deterreret metus: quamobrem per me licebat, modò me ab hoc metu liberum præstetis.* Mœstiores] *i. deformiores, ut sunt hominum indignantium & mœstorum vultus: ut Gene. 40.6.* 11 Dicente itaq;] *cùm videlicet Danijel præciperet rem non esse curæ præfecto, modò ne periculum crearetur ipsi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus; sed ita constitutus planè ut si*

 curati

curati fuissent optimè, ex promissione Exod. 23.25. 17 Visione &] *i. omni prophetiarum genere; vide Num. 12.6.* 19 Steterunt que] *i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipsius ministrarent: ut suprà ver. 4. quo in ministerio fuisse acceptissimos docetur versu seq.* 21 Sic fuit] *i. in existimatione & dignitate ministravit regibus Babyloniæ usque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.*

CAPUT II.

Nabucad-netzar oblitus somnii quod sibi Deus obtulerat, Chaldæorum consilium advocat, a quibus somnium suum cum interpretatione sibi proferri jubet: quod cùm illi non possent, & se humanæ infirmitatis comparatæ cum sorte divina rationibus excusarent, Rex eos trucidari jubet; Danijel verò cùm judicatum cœpisset fieri causam rei cognoscens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum sociis & Ecclesia orans somnium interpretationemq; cognoscit, Regem de consilio Dei certiorem facit, & ostendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura esse, a quibus populus Dei infestetur usquedum Christus advenerit Rex sempiternus. his cognitis, Rex divinis honoribus Danijelem prosequuturus ab ipso reprehenditur, & ipsum cum sociis ornat dignitatibus amplissimis.

1 ANNO autem *secundo, *nempe* in regno Nebucad-netzaris, somniavit Nebucad-netzar* somnia; *quibus consternavit se spiritus ejus, [a]* cùm adhuc somnum caperet.

2 Quapropter edixit Rex, vocari * magos, *astrologosq;, & præstigatores, * Chaldæos deniq; ad indicandum Regi somnia ipsius; qui venientes steterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, somnium somniavi; & consternavit se spiritus meus solicitus de cognoscendo somnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi * Syrè, ô Rex *in secula vive; dic somnium servis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Respondens verò Rex dixit Chaldæis, * verbum a me abiit: nisi notum feceritis mihi somnium & interpretationem ejus, [b] in membra laniabimini, & domus vestræ [c] in sterquilinium redigentur:

6 Sin autem somnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona * cum honorario & gloriam multam recepturi estis [d] a me: itaque somnium & interpretationem ejus indicate mihi.

7 Respondentibus secundò ac dicentibus; rex somnium dicat servis suis, tum interpretationem indicabimus:

8 Respondit Rex dicens, [e] verè agnosco vos *tempus redimere, quandoquidem videtis abivisse a me verbum.

9 *Quia si ipsum somnium notum non feceritis mihi, una hęc est sententia vestri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, usquedum tempus mutetur: itaque somnium dicite mihi, ut cognoscam vos interpretationem ejus indicaturos esse mihi.

10 Responderunt Chaldæi [f] Regi, dicentes, *non est quisquam in [g] terra qui verbum regis possit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujusmodi petiit ab ullo mago, astrologóve, aut Chaldæo.

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretiosum est; ut alius non sit qui indicare ipsum possit Regi, nisi dii * quorum habitatio cum carne non est.

12 *Propter hoc rex in ira & fervore magno, edixit [h] perdi omnes sapientes Babylonię.

13 Cumque sententia profecta sapientes interficeretur; quærebant etiam Danijelem & socios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel * retulit consilium & causam Arjoco præfecto satellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum sapientes Babyloniæ:

15 *Respondensque dixit Arjoco dominatori regio; *quare sententia ista [i] acceleraret exequutionem a rege? tunc *verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.

16 Itaque Danijel ingressus petiit a Rege, ut tempus daret sibi; & interpretationem se indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum suam profectus est; *& Chananjæ, Mischaëli, & Hhazarjæ sociis suis verbum notum fecit:

18 Et misericordiam petendam esse a Deo cœli super arcano isto; ut non perirent Danijel & socii ipsius cum reliquis sapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli visione [k] nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.

20 Respondens Danijel dixit, * sit nomen Dei benedictum a seculo usque in seculum: *nam sapientia & potentia ejus est:

21 Et ipse * mutat tempora & tempestates, transfert reges & constituit Reges: dat sapientiam sapientibus, & scientiam [l] scitis & intelligentibus:

22 Ipse revelat profunda & abscondita: novit quod in tenebris est, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui sapientiam & * potentiam dedisti mihi: jam enim notum fecisti mihi quod quærebamus a te, cùm * verbum Regis notum fecisti * nobis.

24 Propter hoc Danijel ingressus ad Arjocum, quem constituerat Rex ad perdendum sapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; sapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc [m] festinantissimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, [n] inveni *virum ex [o] deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus est.

26 Respondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Belteschatzar; esne præditus facultate ut notum facias mihi somnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Respondens Danijel Regi dixit; *arcanum quod Rex petit non sapientes, astrologi, magi, * haruspices possunt indicare regi:

28 Sed est Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id, quod futurum est [p] consequentibus temporibus: somnium tuum cum visionibus capitis tui incumbentis cubili tuo * illud est.

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti cubi-

[a] Heb. *cùm somnus ejus fieret in ipso.*

[b] Chald. *membra efficiemini.*

[c] Chald. *sterquilinium disponentur.*

[d] Chald. *a coram me: sic deinceps.*

[e] Chald. *ex firmo.*

[f] Chald. *coram Rege: sic deinceps.*

[g] Chald. *arida.*

[h] Chald. *perdere.*

[i] Chald. *accelerat a coram rege.*

[k] Chald. *noctis.*

[l] Chald. *scientibus intelligentiæ.*

[m] Chald. *in festinatione, sive conturbatione.*

[n] Chald. *quòd inveni: pleonasmus.*

[o] Chald. *filiis deportationis.*

[p] Chald. *in consequentia dierum.*

q Chald. *asſcenderant.*

cubili tuo q obvenerant quid futurum ſit poſthac: & revelans arcana oſtendit tibi id quod futurum eſt.

30 De me autem, non per ſapientiam quæ ſit in me præ omnibus viventibus arcanum iſtud revelatum eſt mihi; ſed propter cauſam *eorum* qui interpretationem Regi notam facturi ſunt, ut cogitationes cordis tui recognoſcas.

r Chald. *videns fuiſti: ſic ver.* 34.

ſ Chald. *aſpectus.*

t Chald. *bono.*

31 Tu, ô Rex, r vidiſti, quòd ecce imago una magna, imago iſta ampla, & ſplendore excellente ſtabat ex adverſo tui; cujus ſ forma terribilis erat.

32 Iſtius imaginis caput erat ex auro t præſtante, pectus ejus & brachia ejus ex argento; venter ejus & latus ejus ex ære:

u Chald. *ex ipſis ferri, & ex ipſis luti: ſic infrà* 41.

33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus u partim ex ferro & partim ex luto.

34 Vidiſti, uſquedum exciſus eſt lapis qui non eſt in *ullis* manibus, & percuſſit imaginem ad pedes ipſius ferreos luteos; adeò ut comminueret eos.

35 Tunc comminuta ſunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æſtivis, ita abſtulit ea ventus, & nullus locus inventus eſt eis: lapis autem qui percuſſerat imaginem effectus eſt mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 Hoc *eſt* ſomnium illud, jam interpretationem ejus dicemus coram Rege.

37 Tu, ô Rex, Rex regum: cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémq; & gloriam det tibi,

38 Et quibuſcunque *locis* habitant filii hominum, beſtiæ agri & aves cœli, *ea* det in manum tuam, & dominatorem conſtituat te in omnibus illis; tu *inquam* es caput illud aureum.

39 Poſtea autem exſurget regnum alterum humilius tuo; & regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 Denique regnum quartum erit durum ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia; etiam ſicut ferrum quod confringit omnia iſta, comminuet & confringet.

41 Quòd autem vidiſti pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna x diverſa erunt in quibus de firmitate ferri futurum eſt: quandoquidem vidiſti ferrum mixtum cum luto cœnoſo.

x Chald. *diviſum.*

42 Et digiti pedum partim ſunt ex ferro & partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum eſt durum, & ex parte futurum eſt fragile.

43 Quòd verò vidiſti ferrum mixtum luto cœnoſo, commiſcebuntur quidem inter ſe ſemine humano, ſed non cohærebunt y aliud cum alio: perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

y Chald. *hic cum illo.*

44 Temporibus autem regum iſtorum ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in ſecula non deſtruetur, & regnum ipſum populo alieno non relinquetur; comminuturum & conſumpturum omnia illa regna, ipſum autem ſtaturum in ſecula.

45 Quandoquidem vidiſti e monte excindi lapidem qui non *eſt* in *ullis* manibus, & comminuere ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum eſt poſthac: ac verum *quidem* eſt ſomnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nabucad-netzar procidebat in faciem ſuam, ut Danijelem adoraret: & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde reſpondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *eſt* quod Deus veſter *eſt* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona ampliſſima multa dedit ei; dominatorémque conſtituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antiſtitum ſuper omnes ſapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, conſtituit ſuper negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meſchacum, Hhabed-negonem: Danijel vero præerat portæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus ſit incipiendus, plurimùm ambigitur: nam alii principium numeri iſtius ducunt ab anno illo primo cujus facta eſt mentio capite præcedente, & ſtatuunt ſomnium hoc contigiſſe, poſtquam Nebucadnetzar ſuperato Necone & Jehojakimo recepto in fidem ſuam reverſus eſt in Babyloniam; atque ita ſine diſtinctione has voces conjungendas putant*, anno ſecundo regni Nabucad-netzaris: *quod interpretationis genus tum Hhebræi contextus diſtinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in pueris inſtituendis imperatum & conſumptum fuiſſe dicitur ſuprà* 1. 5. & 18. *alii ſecundum annum ex eo tempore numerari putant, quo Nabucad-netzar magnus merum imperium obtinuit: hiſtoriam verò prioris capitis geſtam fuiſſe tradunt, cùm vivo Nebucad-netzare patre filius vices illius in regno ſuſtineret. Ac Joſephus quidem Beroſi verbis oſtendit libro primo contra Apionem, Nebucad-netzarem patrem vita defunctum eſſe cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Ægyptum ſuſcepiſſet, quam expeditionem fuiſſe omnium ultimam demonſtravimus Jechezk.* 30. 1. *& inde audito patris obitu & conſtituta Ægypto filium Babyloniam repetiviſſe, ut iniret regnum: quæ ſententia etſi in ſpeciem videtur diſcrepare, re ipſa tamen eſt eadem cum Joſephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum* 10. *capite* 11. *ſcribit exacto biennio poſt Ægypti populationem hoc ſomnium Nebucad-netzari oblatum eſſe. Nam ſi ad rem penitiùs attendamus, conſtabit planè eundem fuiſſe annum quo Nebad-netzar expeditiones terminavit & ſuſcepit regnum: nos itaque poſteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis eſt, & cum ratione temporum conveniens: ſed tamen certa ſunt capita quæ in hac interpretatione cogimur deſiderare. Primùm enim negligitur diſtinctionum Hhebraicarum ratio, ut in altera interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reverſionem illam ultimam Nebucad netzaris & glorioſam monarchiæ conſtitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem precum ejus, tum propter ſapientiam admirabilem. Nam dignitatem ſanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro ſalute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite* 14. 14. *& ſequentibus, quod caput ante everſa Jeruſchalaima fuit prophetatum: gloriam verò apud omnes exteros ſapientiæ nomine fuiſſe ampliſſimam oſtendit idem Jechezk.* 28. 3. *quam prophetiam Jechezkel conſcripſit ante annos minimùm ſexdecim quàm Nebucad-netzar ab expeditionibus diſcedens in Babyloniam reverteret: hos verò*

locos de Danijele à Propheta dictos non fuisse per prædictionem, sed in exemplum rei jam antè gestæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint. Quamobrem illos Hebraicam distinctionem confirmamus retinendam hoc loco, & annum secundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem steterunt coram eo, suprà 1.18. & 19. *quia versus ultimus nihil est aliud quàm* πρόληψις παρέργος: & *historiam hanc ad confirmationem versus* 20. *præcedentis capitis adhibitam fuisse judicamus: nam hoc exemplum peritiam primùm Danijelis, precesque & gloriam demonstrat; sequentis verò capitis exemplum peritiam, & pietatem trium sociorum ejus: quæ omnia* κτ πρόληψιν *dicta suprà* 1.17. & *sequentibus singularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propositiones ab exemplo aliquo singulari in scriptura petitum frequentissimè observavimus.* Nempe] *hæc verba* διακριτικῶς *fuerunt adjecta ad præcavendam amphiboliam, ut ostendat Propheta non esse hunc numerum secundarium jungendum cum primo proximè præcedentis versus (quem versum per prolepsin diximus esse* προθεραπευτικὸν *capitum sequentium) sed cum aliis antecedentibus.q.d. secundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus est, numerari volo; sed ab eo tempore quo pueri coram Rege ministrarunt, cùm Nebucad-netzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum secundò defectione Jojakimi provocatus ad capessendum bellum.* Somnia] *id est, somnium unum multiplex, quod deinceps enarratur ver.* 31. & *sequentibus,* Quibus conster.] *vide Genes.*40.6. Cùm adhuc] *id est, etiam tum incessit animum ejus consternatio tanta, ut ne ipsius quidem somnus tranquillus esset.* 2 Magos] *id est, doctores & peritos damnabilium disciplinarum, qui Chaldæis & Ægyptiis denotantur hac voce ex appellatione styli: ut Hhebræi doctores appellant scribas.* Astrologos] *quos Hhebræi ex eo nominant quòd cœlum crepusculi tempore observarent: veteres corrupta voce Græciophantas pro Reciophantis, id est, expansi observatores nominarunt: sic enim legendum apud Plinium libro 6 natur. histor.cap.*26. Chaldæos] *id est, divinos omnes: nam disciplina Chaldæorum vocatur divinatio, teste Cicerone in libris de divinat. quamobrem postea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver.*4. & *seq.* 4 Syrè] *id est, sermone Babylonico: nam Babyloniam fuisse olim comprehensam Syria testantur Strabo & Plinius.* In secula] *precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptant Regi quod Dei unius est, & hac ratione captant benevolentiam ejus: sic infrà* 3.9. & 5.10. *aut certè longævam vitam precantur ipsi, ut fecit Danijel.*6.22. 5 Verbum] *id est, excidit mihi e memoria somnium.* 6 Cum honoratio] *id est, sportula & præmio divinorum ordinario, quod ipsis tribuitur divinationis causâ. Huc enim spectat Chaldaicæ vocis notatio.* 8 Tempus redim.] *id est, diem diffindere, ut consumatur tempus & vobis detur effugiendi occasio.* 9 Quia] *exegesis præcedentis versus: videtis, inquit Rex, statam esse sententiam meam de vobis; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore: sed agite, jam non est tergiversandi locus, dicite somnium, &c.* 10 Non est quisq.] *excusatio hæc tribus argumentis nititur: primum est* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *non esse hoc penes hominem: secundum ab exemplo, nunquam visum vel auditum esse exemplum Regis qui hoc a divinis postulaverit: tertium præcedentium duorum ætiologicum, a natura Dei, quod hoc ad divinam tantùm naturam fatentur pertinere.* 11 Quorum habitatio] *id est, qui sunt puri spiritus, ab omni carnis involucro & infirmitate liberi.* 12 Propter hoc] *quia Regis postulato non satisfaciebant & expectationi ipsorum, & quia regem non obscurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, qui res inauditas & planè divinas ab ipsis exigeret.* 14 Retulit consilium] *id est, communicavit placidè consilium, causis expositis quibus differri erat necesse exequutionem sententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danijel cum sociis a conventu illo abfuisse, neq; vocatus fuisse duabus de causis; tum quia hic juvenis erat, & tanquam prolyta aliorū comparatione, qui jam diu magisterium in schola Babylonica fecerant & pro exercitatissimis ac peritissimis doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubium est quin Chaldæi indigenæ hunc honorem accedendi Regis hominibus exteris inviderint.* 15 Respondens] *ad sermonem Arjoci, indicantis sententiam a Rege latam de Magophonia.* Quare] *id est, nónne posset differri & rejici in aliquod tempus cruenta hæc exequutio, si spes fieret Regi exponendi somnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum est quòd alii se neutrum posse confitentur: nos verò si Regi placuerit, intra certum tempus somnium & interpretationem prolaturos esse confidimus.* Verbum hoc] *id est, consilium de adeundo Rege, quod Danijel fecisse dicitur seq. versu.* 17 Et Chananjæ] *nam horum preces sanctè adhibuit Danijel, & fructum earum agnoscit, postea ver.*23. & 36. 20 Sit nomen] *breve hoc canticum est eucharisticum, quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis causæ duæ, sapientia & potentia ejus, duobus versibus; ac postremò conclusio ponitur a singulari & præsente beneficio per apostrophen ad Deum, versu* 23. Nam sapientia] *propositio causarum proleptica, quæ duobus versibus deinde exponitur* ὕστερον πρότερον. 21 Mutat tempora] *his verbis respicit Danijel ad argumentum somnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum somniorum visionumque propheticum.* 23 Potentiam] *id est, facultatem & prærogativam cognoscendæ hujus admirabilis sapientiæ.* Verbum] *id est negotium.* Nobis] *id est, meis, & sociorum meorum, ac Ecclesiæ precibus: vide suprà in versum* 17. 25 Virum] *id est, Danijelem. Ex his autem Arjoci verbis & sequentibus Nebucad-netzaris apparet Danijelem adhuc fuisse hominem novum, cui nondum magna conciliata esset autoritas: ac proinde his verbis nostram interpretationem confirmari quam in versum* 1. *adduximus.* 27 Arcanum] *hoc Danijelis responsum duo in universum continet, exordium, versibus quatuor, & narrationem, a ver.*31. *ad* 46. *Exordii autem partes duæ sunt: primùm enim universè affirmat Danijel non humanas esse, sed divinas revelationes hujusmodi; quas neque sapientes arte divinare, neque Rex ipse cogitationibus consequi potuerit, sed Deus solus gratiosè communicet, tribus versibus: deinde verò eodem argumento facultatem divinationis istius sibi abjudicans, & Deo gloriam cedens, finem revelationis istius ostendit, ver.*30. Haruspices] *id est, agones & victimarii, qui ex harugis, id est, arietibus & victimis sectis, futura prædicebant; unde Chaldæis sectores appellantur: vide Jechezk.*21.26. 28 Illud est] *id est, eo argumento est, & illud ipsum significat quod futurum est consequentibus temporibus, prout tu ipse cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus suggessit tibi, versu sequente.* 30 Non per sapient.] *id est, non propter me aut ullam dignitatem quæ insit mihi,*

sed

sed propter populum & Ecclesiam suam quam habes in imperio tuo. Eorum] *id est, Judæorum & totius Ecclesiæ Dei, cujus precibus tradita est somnii & interpretationis revelatio: qua etiam ratione Dominus suis in Ægypto consuluerat, Gen. 41.* Ut cogitat.] *id est, ut animadvertas solicitè quid cogitandum, statuendum, faciendumq; tibi sit in posterum erga Ecclesiam Dei.* 31 Tu ô Rex] *narratio bimembris exponens somnium, versibus quinque, & somnii interpretationem, usque ad versum 46.* Vidisti] *per somnium, ut apparet ex versu 1. & sequent.* Imago una] *typus mandanæ administrationis, quæ perduravit, etsi per membra varians, usque ad adventum Christi.* Ampla] *omnia hæc imaginis istius epitheta pertinent ad ostendendam amplitudinem, gloriam, & majestatem tyrannicam regnorum, quæ per membra illius adumbrata sunt.* 34 Vidisti] *nimirum stantem imaginem.* Excisus] *e monte, infrà ver. 45.* 36 Hoc est somnium] *transitio ad interpretationem, ut diximus in versum 31.* Dicemus] *non ego solùm, sed socii mei & tota Ecclesia verbis meis: vide suprà 17. & 30.* 37 Tu ô Rex] *prætersilit quidem hoc loco Danijel interpretationem versus 31. quia satis visum est membra singularia explicari: sed tamen hoc & sequente versu paulo copiosiùs declarat amplitudinem, splendorem, & terribilem constitutionem regni Babylonici, ut idem de regnis sequentibus intelligatur ἀναλόγως. Exponit igitur his duobus versibus primam partem somnii, quæ habetur in principio versus 32.* Rex regum] *vide Genes. 9.25.* Det tibi] *hoc verbum & sequentia placuit præsente potiùs reddere quàm præterito, quia certum est in hac quoque parte demonstrasse Deum id quod futurum erat; quasi dicat Danijel, jam his paucis annis Deus te secundavit plurimùm, qui Ægyptium cecidisti, Syriam occupasti, Judæam tributariam effecisti, & imperium permagnum obtines: sed tamen adhuc versatur Dominus in eadem cogitatione conservandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum est; quemadmodum prædixerat Jirmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo autore cum aureo capite comparatur.* 38 Quibuscunque locis] *videlicet regionum istarum & finitimarum: quo modo universales particulas in scriptura synecdochicôs accipi omnibus notum est; ut Genes. 41.5.* Tu] *cum tuis successoribus, per synecdochen: nam in singulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, sed continens Regum in uno regno series intelligenda est appellatione regni: sic sequente versu.* Caput] *id est, regnum primum temporum ordine, ut caput in statua primas obtinet.* Aureum] *id est, felix & tolerabile, si cum aliis comparetur.* 39 Regnum alterum] *figuratum pectore & brachiis argenteis, suprà 32. Est autem hoc Persarum regnum, cujus duo fuerunt summi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Persæ, prout nominantur Jeschahh. 21.2.* Humilius] *id est, durius, & deterius, ac minus tolerabile, quàm sit hoc tuum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, sup. ver. 32.* Regnum tertium] *id est, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum ventre & latere ex ære.* 40 Denique] *quartum hoc genus imperii quàm variè interpretentur multi, nemo est qui nesciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad consummationem usque seculi locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, sed usque in priorem adventum Christi, & in earum numero Romanam rempublicam cum imperatoria majestate conjunxerunt. Ac priorem quidem sententiam patres ferè omnes sequuti sunt, adducti (ut probabile est) verbis Prophetæ suprà ver. 28. ubi non animadverterunt quid sibi vellent ea verba quæ nos interpretati sumus ex versu 29. quia vox Hhebræa non tantùm significat id quod postremum est; sed etiam posterius sive post venturum & consequuturum, quamvis non postremum illud sit. Posteriorem verò sententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt consilium Dei fuisse ut per Danijelem obsignaretur prophetia usque ad priorem adventum Christi & declarationem Evangelii, de quo versu 44. & seq. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo universè statum totius orbis, sed tantùm de eo statu perstringere quantum ad populum Judæorum, id est, Ecclesiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio nostro minimè probandum est quod regnum hoc quartum dicitur esse imperium Romanorum. Nam primùm ut hic versus accommodetur cum sequentibus, oportet illos popularem statum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum est neque a Republ. Rom in Judæam quidquam tentatum esse, nisi iis ipsis autoribus qui Judeæ dominatum sibi arrogabant usque ad Cleopatræ Herodisque tempora; a monarchia autem cœpta usque in adventum Christi nihil prorsus innovatum (quod enim Pompeius & Crassus fecerunt, ipsorum Judæorum nomine regumq; auspiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo factum est) postremò constituta monarchia sub Augusto nihilo fuit Judæa graviùs pressa tyrannide antequam exhiberetur Christus quàm sub Antiochis: quod tamen hoc loco apertè confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad consilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè statuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Danijeli a Deo explicatam esse clariùs magis ac magis, inde a capite 7. ac proinde loci hujus interpretationem genuinam petimus ex ipso Danijele infrà 11.4. & sequentib. ubi apertè ostendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram esse, & regna alia exstitura quæ Judæam torqueant, divexent & affligant omnium durissimè, prout etiam prophetavit Jechezkel 38. & 39. Neque obstat quòd regnum singulari numero appellatur, quòd ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum est de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipso Propheta tollitur, cùm crura ejus ferrea dicuntur pedibus & digitis fuisse partim ferreis, partimq; luteis, ver. 33. regna diversa, versu seq. & reges varii fuisse intelligantur versu 43. nominenturq; ver. 44. Est igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem eversa Alexandri magni Monarchia Reges Asiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regno, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad singularum partium demonstrationem veniemus.* Durum] *id est, sævissimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite 8. & 11.* Etiam sicut] *auxesis, pro eo quod est, non quidem ut vulgare ferrum, sed ut chalybs induratissimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà 11. & tribus Macabæorum libris.* Omnia ista] *i. res omnes istas aspectabiles.* 41 Quod autem] *typum qui positus est suprà versu 33. quia maximè ad institutum pertinet ut confirmaretur Ecclesia adversus perpessiones eventuras, exponit Propheta accuratissimè, tribus versibus. Primùm itaque docet ex comparatione typi non fore stabilia regna, sed variaturos illorum regnorum successus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc versu: deinde ne semper quidem Judæis imperaturos, sed interdum ipsorum potentiam a Deo & Judæis ipsis refractum iri, versu sequente: po-*

stremò providentia Dei effectum iri ut nulla conspiratione, nullis pactis, nulla sanguinis conjunctione, & affinitate inter se firmè coalescant, versu 43. Pedes &] *prolepsis: nam pedum typus exponitur hoc versu; digitorum, sequente.* Diversa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriæq; adumbrarunt; digiti verò adjunctas illis provincias, & singulares toparchias.* 42 Durum] *ut suprà ver. 40. pro eo quod est, modò Judæam infestabit gravissimè, modò a Judæis infestabitur: vide Jechezk. 38. 21. & seq.* 43 Commiscebuntur] *i. fœdere inibunt & sancient matrimonia: ut dicitur infrà 11. sed frustrà.* 44 Temporibus] *explicatio versuum 34 & 35.* Regum istorum] *id est, cùm adhuc ex isto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè sibi arrogabunt: sic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum simularet studiosissimè: quo regnante nascebatur Christus.* Regnum] *spirituale Christi, positum in scientia & virtute spiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id est, penes Christum in æternum erit.* Comminuturum] *id est, cujus regni infinita potentia futurum est ut singula regna (de quibus antè diximus) suo tempore perdantur: ut Jeschaiah 60. 12. Atque huc spectabat Danijel suprà ver. 20. & 21. cùm divinæ majestatis potentia ostenderet regna constitui & dejici: quod opus Christo vero Deo & homini, Regi & servatori nostro hoc & seq. versu tribuitur.* 45 E monte] *id est, e cœlis, & loco Dei altissimi.* Excindi] *id est, repentè atque ex insperato multis hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbráque mortis residentibus.* Lapidem] *angularem & summum totius ædificii, nempe Christum: qui etsi in speciem usus est adventu abjectissimo, tamen lapis est allisionis & rupes offensionis, qua confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipsum, Jeschahh. 8. 14. & 15.* Qui non est] *hæc verba, ut suprà ver. 34. interpretes ad cæsuram sive resectionem lapidis referre solent, quę nos potiùs ad causam efficientem & formam administrationis referimus quasi dicat Propheta, nulla humana arte vel autoritate Christum impelli in administrationem regni sui, aut ratione humana agi; sed tantùm pro voluntate Dei Patris ac sua per operationem spiritus.* Ferrum] *id est, statuam antè oblatam Regi per visionem: nam Christus manu sua potentissima labefactavisse regna omnia quæ statua adumbraverat his verbis dicitur: ut sup. ver. 35. Sunt enim hæc omnia statuæ illius somniatæ mēbra, quæ statua his verbis denotatur a materia περιφραστικῶς,* Posthac] *ut suprà ver. 28.* 46 Procidebat] *ignarus veri & legitimi cultus Dei, & oblitus moniti quod diligenter inculcaverat Danijel sup. 27. & sequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinitatis alicujus in Danijele (prout fieri ab idololatris exempla docent Actor. 14. 11. & 28. 6.) divinum honorem Danijeli impiè exhibebat, & exhiberi a suis mandabat, nisi Danijel pio & forti animo obstitißet. Obstitiße autem duobus argumentis facile est confirmare: primùm Danijelis pietate, qui multo minùs ferre potuit sacrilegam sui adorationem quam contaminationem ex cibario Regis, sup. 1. 8. deinde verò responsione Nebucad-netzaris in versu sequente: quam responsionem nunquam fuisset Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, nisi Danijel sanctissimis monitis revocaßet ipsum ad resipiscentiam, idq; repetitis eisdem argumentis quæ præmiserat statim a principio Danijel suprà 27. & sequentibus.* 47 Respondens] *Danijeli videlicet monenti, sanctèq; a tam gravi idololatria revocanti.* 49 Portæ regis] *id est, erat summus præfectus prætorio, & admissionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæis & Persis ut certis tantùm satrapis pateret ad Regem aditus; neque id promiscuè, sed per aliquem eorum unum summa autoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucad-netzare statuæ amplissimæ, quam curaverat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danijelis socii qui conventui isti intererant recusant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accusati & ab eo accepti minaciter fidem suam in Deum testantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint, neque metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, servantur a Deo incolumes, & a Rege coram suis omnibus revocantur: qui postremò hoc signo edoctus divinitus, Deo gloriam cedit, cavet ne ipsius nomen blasphemetur, & illos evehit.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex *facta imagine aurea, altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex; erexit eam in *convalle Duræ in provincia Babylonica.

2 Deinde Nebucad-netzar Rex misit [a]qui congregarent satrapas, antistites, & duces, senatores, præfectos thesauris, legisperitos, exactores, omnesque dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

[a] Chald *ad congregandũ.*

3 Tunc congregati satrapæ, antistites, & duces, senatores, thesauris præfecti, legisperiti, exactores, omnesque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-netzar Rex; stabant coram imagine quam erexerat Nebucad-netzar:

4 Et præco proclamavit [b]strenuè; vobis [c]edicitur, ô populi, nationes, & linguæ:

[b] Chald. *cum robore.*

[c] Chald: *dicunt, impersonaliter.*

5 Quo tempore audietis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, symphoniæ, & omnium generum musices; prociditote, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad-netzar Rex:

6 Nam is qui non prociderit & adoraverit, eâdem hora projicietur [d] in mediam fornacem ignis accensam.

[d] Chald. *in medium fornacis ignis accensæ: sic deinceps.*

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi sonum cornu, fistulę, citharæ, sambucæ, psalteriorum, omniumque generum musices: procidentes omnes populi, nationes, & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-netzar Rex.

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi, [e]* accusarunt Judæos:

[e] Chald *proclamaverunt accusationes Judæorum, sive obtrectationes.*

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-netzari Regi, ô Rex, *in secula vive.

10 Tu Rex proposuisti edictum, ut quisquis audiret sonum cornu, fistulę; citharæ, sambucę, psalteriorum, & symphoniæ, omniumque generum musices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accensam.

12 Sunt

12 Sunt viri Judæi, quos præfecisti negotio provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego; viri isti [f]non habuerunt tui, ô rex, rationem: deos tuos non colunt, & imaginem auream quam erexisti non adorant.

[f] Chald. *non posuerunt super te, ô Rex, rationem.*

13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æstum edicente [g] adduci Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; tunc inquam viros istos adduxerunt coram Rege,

[g] Chald. *adducere.*

14 Quibus proloquutus Nebucad-netzar dixit,* an [h] certo consilio, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, deos meos non colitis, & imaginem auream quam erexi non adoratis?

[h] Chald. *an quæstio est.*

15 Nunc si parati estis ut quo tempore audieritis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, & symphoniæ, omniumq; generum musices procidatis & adoretis imaginem quam feci,* *bene est*; sin autem non adoraveritis, eadem hora projiciemini in mediam fornacem ignis accensam: quis verò est Deus qui eripere possit vos e manibus meis?

16 Responderunt Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-netzar, * ut respondeamus tibi, non sumus soliciti de hoc negotio:

17 * Sive futurum est *ut* Deus noster quem nos colimus, *qui* potens est ad eripiendum nos; a fornace ignis accensa & a manu tua, ô Rex, eripiat *nos*,

18 Sive non; notum sit tibi, Rex, deos tuos nos non esse culturos, & imaginē auream quam erexisti non adoraturos.

19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit æstu, ut imago vultus ipsius immutaretur contra Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; respondensque edixit ut accenderent fornacem [i] septuplo magis quàm solebat accendi:

[i] Chald. *semel septies suprà quàm.*

20 Et viris valentibus robore qui erant * in copiis ipsius edixit ut vincirent Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; projiciendos in fornacem ignis accensam.

21 Tunc viros istos vinxerunt *cum suis chlamydibus, subligaculis suis, paludamentisq; suis & vestimentis suis: & projecerunt in mediam fornacem ignis accensam.

22 Propterea eò quòd verbū Regis accelerabat, & fornax accensa erat valde; viros istos qui intrudebant Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem interfecerunt scintellæ ignis.

23 Cum autem viri illi tres, Schadrac, Meschac, & Hhabed nego; * cecidissent in mediam fornacem ignis accensam vincti:

24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus surrexit cum perturbatione, & proloquutus dixit gubernatoribus suis, an non viros tres projecimus in medium ignis vinctos? *quibus* respondentibus & dicentibus Regi, verum *est*, Rex;

25 Respondit & dixit, ecce video viros quatuor solutos ambulantes in medio ignis, in quibus non est corruptio; forma autem quarti* similis est filio Dei.

26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad portam fornacis ignis accensæ proloquutus est & dixit, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego servi Dei excelsi, egredimini & venite: tunc egressi sunt Schadrac, Meschac & Habed-nego e medio ignis.

27 Et congregati satrapæ, antistites, ducesque, & gubernatores regis cùm inspicerēt viros istos non esse dominatum ignem in corpus eorum, & pilum capitis eorum non esse adustum; neque eorum chlamydes mutatas, denique odorem ignis non pervasisse eos:

28 Proloquutus Nebucad-netzar dixit, benedictus sit Deus horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, qui mittens angelum suum eripuit servos suos qui confisi sunt in ipso; cùm verbum Regis mutantes exposuerunt corpus suum, ut non colerent neque adorarent ullum Deum præterquam Deum suum.

29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis erraverit contra Deum horum, Schadraci, Meschaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur, & domus ejus [m] in sterquilinium redigatur; propterea quòd * non est Deus alius qui possit eripere hoc modo.

[k] Chald. *dixerit errorem.*
[l] Chald. *membra efficiatur.*
[m] Chald. *sterquilinium disponatur: ut suprà 2. 5*

30 Tunc Rex * prosperari jussit Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem; in provincia Babyloniæ.

ANNOTATIO.

1 Nebucad netzar] *Hujus historiæ tempus etsi minimè definitur, non dubium est tamen ex vers. 12. quin historiam superioris capitis subsequuta sit: quam longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propositionis quæ enuntiata fuerat* πρ[illegible]τικῶς, *suprà* 1.17. Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq; hujus statuę occasio non satis ex verbis textus confirmari potest, tamen probabile videtur nobis ex comparatione sexti capitis Chaldæos invidia Judæorum summis honoribus a Rege affectorum abreptos occasionem quæsivisse ut eos miserè de fastigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipsorum. Quod quidem videtur historia duobus modis innuere: quorum unus est, quòd dicuntur Chaldei non hos tantùm, sed Judæos in universum accusaße, versu* 8. & 12. *alter, quod Nebucad-netzar observata & explorata conservatione illorum omnes alios qui in autoritate erant apud ipsum, ad observandum idem miraculum convocavit de industria, vetuitq; ipsis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, ver.* 27. & 29. Convalle Duræ] *id est, in campo Dura sito inter Chaltapitida & Cissiam in Susianæ agro, teste Ptolemæo libro Geographicorum sexto.* 8 Accusarunt Judæos] *id est, cupidè arrepta hac occasione tum gentem ipsam, hoc versu; tum præfectos illos tres, versu* 12. *calumniis & obtrectationibus inter accusandum obruerunt apud Regem.* 9 In secula vive] *ut suprà* 2.4. 14 An certo consilio] *id est, certúmne & deliberatum fuit cum animis vestris ita vos gerere? sic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exod.* 21. 13. 15 Bene est] *sermo* ἀνταπόδοτος *per* [illegible] *contrarii, quod genus sermonis in omnibus ferè linguis receptum est.* 16 Ut respond.] *id est, ut paucis habeas responsum tuum. sic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præsente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum est] *responsum dilemmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati sumus: nobis satis est sive vivere, sive mori nos oporteat, ut vivamus moriamúrq; in Domino.* 20 In copiis] *i. cohortibus prætoriis & comitatu suo.* 21 Cum suis chlamyd.] *id est, non de-*

tractis neq; positis vestibus issorum pretiosis, adeò festinabant satellites obsequi mandato Regis: ut ostenditur sequente versu. 23 Ceciderent] *& soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei, versu 25.* 25 Similis est] *id est, venustissima & quasi divina: ut Homerus* ἀντιθέους, θεοειδέας, *&* διογενεῖς *nominat; vide versu 28.* 29 Non est Deus] *hunc sermonem statuit Nebucad-netzar ab experientia, quòd Deus optimus maximus servos suos, in ignem injectos liberasset; satellites verò ipsius, non obsistente Bele aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidisset: qua severitate judicii animus Nebucad-netzaris ad tempus aliquod refractus est.* 30 Prosperari] *i. restituit honoribus, & vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerent.*

CAPUT IIII.

Nebucad-netzar in amplissimum gloriæ fastigium evectus atq; insolescens, somnio divinitus immisso percellitur: cujus interpretationem non a Chaldæis, sed a Danijele accipit, fore ut de summa gloria in sortem brutorum abjectissimam detrudatur, donec agnito Deo restituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præsignificatæ, prænuntiatæ, & suo tempore perfectæ nomine Nebucad-netzar promulgat beneficium erga se, & gloriam Dei apud omnes gentes.

1 NEBUCAD-NETZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax vestra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelsus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnum [b] æternum, & dominium ejus [c] in omnes generationes *esse*.

4 Ego Nebucad-netzar tranquillus eram domi meæ, & virens in palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edictum, [d] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cumq; somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar secundum nomen Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorum, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo: videbam cùm ecce arbor in medio terræ esset altitudine magna,

11 Crevisse arborem, & roboratam esse; & altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspectuq; suo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub ea umbram captare bestias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli; denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in visionibus capitis mei super cubile meum; cùm ecce vigil & sanctus e cœlo descenderet,

14 Clamans [e] strenuè, & ita edicens; exscindite istam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & spargite fructus ejus: vagentur bestiæ [f] ne subsint ei, & aves a ramis ejus.

15 Verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingantur, & cum bestiis sit portio ejus in herba terræ:

16 [g] Animus ejus ab humano mutetur, & cor bestiæ detur ei; septemque tempora prætereant eum.

17 Ex decreto vigilum verbum hoc, & ex sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [h] usq; dum adducatur, ut agnoscant viventes, dominari excelsum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum hominum constituat in illo.

18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucad-netzar, jam tu Belteschatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli sapientes regni mei possunt interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia spiritus deorum sanctorum inest tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschatzar, cùm obstupuisset quasi horam unam, & cogitationes ejus conturbassent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschatzar somnium & interpretatio ne perturbet te, respondens Belteschatzar dixit, Domine mi, somnium hoc *eveniat* osoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & roborata est; cujus altitudo pervenit ad cœlum & aspectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cui cibus pro omnibus infuit; sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis sidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es: nam amplitudo tua ita crevit ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 Quod autem vidit Rex vigilem & sanctum descendentem de cœlo ac edicentem, excindite arborem istam ac perdite eam, verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus, usque dum septem tempora transeant super eum.

24 Hæc interpretatio est Regis; & decretum excelsi est quod superventurum est Domino meo Regi.

25 Nam te depellent [i] homines a se, & cum bestiis agri futura est habitatio tua, herbamque ut bobus tibi gustandam dabunt, & rore cœli te intingent, septemq; tempora efficient ut prætereant te: usquedum noscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

26 Quod autem dicebant relinquendam stirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi stabile erit, ex quo agnoveris cœlos dominari.

27 Quapropter, ô Rex, consilium meum placeat tibi, & peccata tua justitia abrumpe & iniqui-

[a] Chald. *coram me.*
[b] Chald. *seculi: sic infrà ver. 34.*
[c] Chald. *cum generatione & generatione: sic infrà ver. 34.*
[d] Chald. *adducere.*
[e] Chald. *cum robore.*
[f] Chald. *de sub ea.*
[g] Chald. *cor ejus ab hominibus mutent*
[h] Chald. *ad adductionem usque.*
[i] Chald. *ab hominibus: sic ver. 32.*

iniquitates tuas [k] erga afflictos: [*] si *forte* erit prorogatio tranquillitati tuæ.

[k] Chald. *afflictorum.*

28 Totum hoc supervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis mensibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc *est* Babylon illa magna quam ego [*] ædificavi; ut esset regia & ornamentum decoris mei robore potentię meæ?

31 Adhuc sermone illo *versante* in ore regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, [*]regnum hoc descedere a te:

32 Et homines te depulsuros a se, ut cum bestiis agri sit habitatio tua; herbam sicut bobus gustandam tibi daturos esse, & facturos ut septem tempora prætereant te usquedum agnoscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

33 Eadem hora verbum illud completum est in Nabucad-netzare: nam ab hominibus depulsus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum est, usque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* crevissent, & ungues ejus ut avium.

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebucad-netzar oculos meos ad cœlum sustuli, & mente mea ad me reversa Excelso benedixi, & viventem [l] in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *sit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes:

[l] Chald. *seculi.*

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate sua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque est qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reversa in me, & ad gloriam regni mei *capessendam* decore meo, & splendore meo reverso in me, tum me gubernatores mei & proceres mei requisiverunt: & in regno meo ita confirmatus sum ut amplitudo major adita sit mihi.

37 [*]Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extolloque, & glorifico Regem cœli: cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus vię *sunt viæ* judicii, qui denique ambulãtes in superbia potest dejicere.

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad-netzare emanavit summa est, Deum admirabiliter egisse cum Nebucad-netzare ut fastum ipsius intollerandum deprimeret, & ad officium revocaret: finis vero, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis versibus: narratio, usque ad versum 37. & conclusio, versu ultimo. Exordio continentur salutatio, versu 1. & propositio summa, duobus sequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, etsi disertis verbis in scriptura minimè ponitur; non dubium est tamen quin totum hoc argumentum & gestum & promulgatum fuerit postquam devictis aliis regnis, ex Ægypto (quam postremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reversionis hujus ad finem usque regni anni ad summum decem intercesserint, ut ostendimus Jechezk. 30. 1. certum est hoc programma sub finem regni ipsius editum in lucem esse fermè ante biennum quàm de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in versum 1.* Tranquillus] *ab omni hoste, & hostium metu, quos debellaveram.* Palatio] *quod erat Babylone: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide suprà 2. 27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum est a Babylonio suprà 1. 7. his verbis perstringitur. Est enim Belteschatzar Babylonica vox, composita ex tribus dictionibus: quæ idem sonat ac si dicas, Beli abdita thesaurizans sive conservans; erat enim Bel summus Babyloniorum Deus, Jeschahh. 46. 1.* 9 Non premere] *id est, non facessere negotium tibi; sed promptam esse atque expositam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id est, angelus sanctus, & deligenter excubias agens ad cognoscendã, prædicandam, & perficiendam voluntatem Dei: quo nomine plures oculi ipsis tribuuntur Jechezk. 1. Atque hoc quidem elogium historiæ est convenientissimum, quia adhuc versante sermone in ore Regis vox angeli e cœlis accidisse dicitur infrà versu 31.* 16 Ab humano] *id est obbrutescat, nihil humanum sapiat is qui adumbratur arbore.* Tempora] *id est anni, synecdochicè, ut Propheta ipse interpretatur infrà 11. 13. sic deinceps.* 17 Ex decreto] *confirmatio præcedentis mandati a consensu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio suo, tum postulato apud homines comprobantium. q. d. quod vos jubeo operam consumere ut excindatis arborem, &c. stirpem radicum ejus relinquatis, &c. denique eum tempora septem sinatis cum brutis degere; hæc non mea unius sententia putanda est, quam ego solus ad vos a Deo perferam; sed totus cælestium angelorum consessus unà id ipsum prædicat, & fieri a vobis postulat; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipse potentiam Dei cogatur agnoscere, tum alii omnes promulgatam ab illo discere.* Vigilum] *vide suprà 13.* Usque dum adducatur] *hoc membrum sic reddendum esse ostendit Danijel infrà versu 25. & Angelus ver. 32.* Ut agnoscant] *prædicatione Nebucad-netzaris: ut ipse ait versu 2. & 37.* 18 Deorum sanct.] *ethnici hominis verba.* 19 Obstupuisset] *perculsus gravitate somnii & novitate judicii in tantum Regem; cujus pax cùm ipsi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29. 7.* Domine mi] *hoc responsum Danijelis tribus membris comprehenditur: primum est precatio, his verbis; secundum, enarratio somnii, septem versibus sequent. tertium, hortatio ad resipiscentiam, versu 27. Atque hæc causa est cur Danijel precatione in principio utitur, quia sentiebat Dei minis & promissionibus hærere conditiones suas: quamobrem primùm orat Deum ut melius Nebucad-netzari consulat, & tantum judicium avertat misericordia sua; deinde viam misericordiæ hujus consequendæ Nebucad-netzari aperit.* Eveniat] *id est, absit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis somnii, quæ habetur suprà 10. & 11.* 22 Ut perven.] *id est, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad verba somnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio secundę partis somnii, quæ habetur suprà 13. & sequentibus.* 24 Regis] *i. spectans ad Regem, ut sequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars somnii posita ver. 15. & repetita ver. 23. de restitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deum cœlorum. μετωνυμικῶς: ut Matth. 21. 25.* 27 Quapropter] *tertius locus responsi, ut diximus in versum 19.* Peccata tua] *id est, plus satis hactenus peccasti injustitia & inhumanitate, ut ostenditur infrà 5. 19. nunc verò cùm Deus te præmoneat gratiosissimè, anticipa judicium ejus vera resipiscentia, injustitiã & inhu-*

inhumanitatem abrumpe, & te ipsum confer ad colendam justitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos duritia dominatus tui. Si fortè] *ut Jehoschubh.* 14.12. & 1.*Schem.*14.7. 30 Ædificavi] *id est, maximis operibus, ædificiisq́ exornavi: vide Josephum lib.*10.*antiquitatum Judaicarum cap.*11. 31 Regnum] *id est, te mox desiturum regem esse: ut ostenditur versu* 33. 37 Nunc ego] *conclusio ἐπαινετική, ut diximus suprà in versum* 1.

CAPUT V.

Belschatzar epulo magnificentissimo proceres excepturus vasa domus Dei in ostentationem traducit, ut Deum verum contumelia, falsos laudibus prosequatur: quamobrem Deus immissa manu impendens judicium describit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæis nescientibus legere, Danijel arcessitur, qui exemplo superbiæ & casus Nebucad-netzaris adducto Belschatzarem ejusdem criminis redarguit, & scripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte consequutum.

1 BELSCHATZAR rex facturus convivium magnum proceribus suis mille, & coram mille his vinum bibiturus,

2 Belschatzar edixit [a] ad gustandum vinum afferri vasa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-netzar [b] avus suus ex templo quod fuerat Jeruschalaimis: ut biberent in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

3 Tunc allatis vasis aureis quæ exportaverant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruschalaimis; bibebant in eis Rex ipse, proceresque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum; etiam laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

5 Eadem hora egressi digiti manus humanæ scripserunt e regione lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regii; Rege vidente partem manus quæ scribebat.

6 Tunc [d] toto Regis splendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipsum; cū cingula lumborum ejus dissoluta essent, genuaque ejus collliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] strenuè, ut adducerentur astrologi, Chaldæi & haruspices, & proloquens Rex dixit sapientibus Babylonis; quisquis legerit scripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipsius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

8 Tunc accedentes omnes sapientes regis, cùm non possent scripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Belschatzare valde cōturbato, adeò ut totus splendor ejus mutatus esset in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 Regina propter verba Regis & procerum ejus ad domum convivii accessit; proloquutaq́; Regina dixit, Rex in secula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & splendores tui ne mutentur.

11 Est vir in regno tuo cui spiritus deorum sanctorum inest, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentiaque, ac sapientia par sapientiæ Deorum inventa est: quapropter Rex Nebucad-netzar avus tuus præfectum magorum, astrologorum, Chaldæorum haruspicum constituit eum, avus tuus Rex.

12 Quandoquidem spiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio somniorū, & indicatio ænigmatum, ac solutio [f] rerum implexarum inventa est in ipso Danijele, cui Rex imposuerat nomen Beltefschatzar; nunc Danijel vocetur, & interpretationem indicabit.

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli; es tu ille Danijel, [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

14 Et tu de quo audivi spiritum Deorum inesse tibi; & lucem, intelligentiamque, & sapientiam excellentem inveniri in te?

15 Nunc ergo adducti sunt coram me sapientes astrologi, ut scripturam istam legerent & interpretationem ejus notam facerent mihi: sed non possunt interpretationem verbi istius indicare.

16 Ego autem audivi de te, posse te interpretationes [h] afferre, & res implexas solvere: nunc si poteris scripturam istam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura indueris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

17 Tunc respondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi sint, & honoraria tua alii da: verùm scripturam istam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, (Deus excelsus regnum, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad-netzari avo tuo;

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguę tremebant ac timebant a conspectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quē volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus esset [i] animus ejus, & spiritus ipsius obduratus esset ad superbè agendū; depositus est e solio regni sui, & gloriam amoverunt ab eo.

21 Nam ab [k] hominibus depulsus animum suum [l] ad bestias applicuit, & cum onagris habitationem suam; herbam ut bobus gustandam dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum est: donec agnovit, dominari Deum excelsum in regno hominum, & quem vult constituere in eo)

22 Tu igitur fili ejus Belschatzar, non depressisti animum tuum; quamvis totum hoc cognosceres:

23 Imò contra Dominum cœli adeò extulisti te, ut vasa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, proceresque tui, uxores tuę, & cōcubinæ tuæ vinum bibatis; deósque argenteos, & aureos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoscunt laudavisti: Deum verò in cujus manu *est* anima tua, & penes quem totum iter tuum *est*, non glorificasti.

24 Tunc a conspectu ejus missa est pars illa manus, unde scriptura ista exarata est.

25 Atque hæc scriptura illa quæ exarata est, Mene mene, tekel, upharsin; *id est, numeravit, numeravit*

---

[a] Chald. *pro gustu vini afferre.*
[b] Chald. *pater*, 2. *Reg.* 24. & 25.
[c] Chald. *super calcem, μελανωματικῶς.*
[d] Chald. *Regis splendoribus immutatis ipsi: sic ver.* 9.
[e] Chald. *cum robore, adducere astrologos, &c.*
Suprà 4.8. & 9. *suprà* 2.48.
[f] Chald. *nodorum: sic infrà ver.* 16
[g] Chald. *qui e filiis deportationis*
[h] Chald. *interpretari.*
suprà 4
[i] Chald. *cor: sic deinceps.*
[k] Chald. *filiis hominum.*
[l] Chald. *cum bestiis posuit.*

numeravit, appendit, dividuntq.

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; 'numeravit Deus regnum tuum, & [m] 'perfectissimè numeravit illud.

27 APPENDIT; appensus fuisti lancibus, & inventus es [n] 'minore pondere.

28 DIVISIT: divisum est regnum tuum, traditumque Medis ac Persis.

29 Tunc edicente Belschatzare induerunt Danijelem purpura cùm torque aureo ad collum ejus; & proclamaverunt de eo, ipsum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte 'interfectus est Belschatzar Rex Chaldæorum.

[m] Chald *perfecit* numerare.
[n] Chald. *deficiens.*

ANNOTATIO.

1 Belschatzar] *Nepos Nebucad-netzaris magni, filius Evil-merodaci, quem historici corruptè Labonidum sive Labynitum vocant pro Nabonidocho, ut vocat Alphæus apud Eusebium lib. 9. de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jirmeja 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet. nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex, & paucissimis ad ipsum patebat aditus.* 2 Ad gustandum] *id est, ad faciendum delicias translatis contumeliosè vasis Jehovæ ad insolens istud & intempestivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà 23.* 4 Laudabant] *tum tribuentes ipsis laudes victoriæ spoliorumq. domus Dei quibus abutebantur, tum etiam libantes ipsis epuli sui prothymata, ut diximus supra 1. 8.* 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in sequentibus appellatur, hoc versu, & 24.* Lychnuchi] *videlicet pensilis, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuisse hoc convivium de nocte cœptum ex eo apparet, quod Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus est; infrà vers. 29 quod factum diurnum, non autem nocturnum esse nemo est qui nesciat.* 6 Toto Regis splend.] *id est, tota illa festivitate & hilaritate quam præ se ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id est, solutæ essent ipsius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit λειποθυμία.* 10 Regina] *non uxor quidem Belschatzaris Regis (nam uxores illius dicuntur adfuisse supra 2. & 3.) sed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile est) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In secula vive] *vide supra 2. 4.* 12 Et interpretationem] *q. d. confirmo illum indicaturum esse: adeò explorata est illius certaq. sapientia.* 17 Honoraria] *vide supra 2. 6. hujus autem responsi partes sunt hæ: exordium munera honestè recusantis & spondentis interpretationem, hoc ver. propositio sive narratio rerum gestarum a Nebucad-netzare & Belschatzare κατὰ σύγκρισιν, usque ad versum 24. & scripturæ explicatio, sequentibus.* 18 Deus excelsus] *hoc membrum ad priorem partem συγκρίσεως pertinens, quia hyperbaticum est, placuit parentheseos nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars συγκρίσεως, nimirum ἀπόδοσις ad prius exemplum præsentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua supra ver. 5.* 26 Numeravit] *id est, annos quibus duraturum fuit regnum Babylonicum, & Judaici populi captivitas, in numerato habet.* Perfectissimè] *sic redditur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *id est, abjiciendus, ut nummus reprobus, justoq. longè levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata satrapis Cyri, teste Xenophonte libro 7.*

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem amplissimam evectus ampliusq. evehendus consilio Regis, a proceribus aliis observatur; qui frustra occasione captata illius obruendi, comminiscuntur novum edictum ut soli Regi ad tempus supplicetur: Huic edicto cùm non paruisset Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obtruditur, & servatur a Deo: quamobrem Darius educto Danijele accusatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 CÙM Darius Medus accepisset regnum ipsum, fermè [a] natus annos sexaginta duos,

2 Placuit coram Dario præficere ipsi regno satrapas centum viginti, qui [b] præessent toti regno:

3 Supra istos autem Eparchos tres, quorum Danijel ' primus esset; quibus essent satrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

4 'Tunc Danijele isto [c] pergente præesse Eparchis atque satrapis; & propterea quòd spiritus excellens inesset ipsi, Rege cogitante præficere ipsum toti regno suo:

5 Tunc Eparchi & satrapæ quærebant ut occasionem invenirent [d] 'ab administratione regni; sed nullam occasionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus esset, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

6 Tunc viri illi dicentes, non sumus inventuri contra Danijelem istum ullam occasionem; nisi inveniamus contra eum *occasionem* de lege Dei ipsius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & satrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in secula vive:

8 'Consilium inierunt omnes Eparchi regni, præsides, & satrapæ, gubernatores, ac duces, de statuendo statuto regio, & firmando interdicto: ut quisquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum.

9 Nunc, ô Rex, statue hoc interdictum, & exara scripturam; ut non mutetur, 'secundum jus Medorum & Persarum quod non [e] intercidit.

10 Quamobrem rex Darius exaravit scriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domum suam, 'cui fenestræ apertæ erant in cœnaculo ejus 'ex adverso Jeruschalaimorum: & 'temporibus tribus de die ipse [f] procumbens in genua sua orabat & confitebatur coram Deo suo, quemadmodum fecerat [g] antea.

12 Tunc viri illi convenientes; postquam invenissent

[a] Chald. *filius annorum.*
[b] Chald. *essent in toto regno.*
[c] Chald. *existente præfecto.*
[d] Chald. *a latere regni.*
[e] Chald. *transit: sit vers. 13.*
[f] Chald. *ingenicalans.*
[g] Chald. *ab ante hoc.*

venissent Danijelem orantem & supplicantem coram Deo suo:

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerunt coram Rege de interdicto Regis, nonne interdictum exarasti ut quisquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta nisi a te Rege, projiciatur in foveã leonum? respondit rex dicens, verum est verbum hoc, secundum jus Medorum & Persarum quod non intercidit.

14 Tunc responderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui est ex [i] deportatis Jehudææ [k] non habuit tui, ô Rex, rationem, aut interdicti quod exarasti: nam temporibus tribus de die petit petionem suam.

15 Tunc Rex simulac verbum hoc audivit, multùm tristatus est apud se, & pro Danijele adhibuit ' cogitationem ut liberaret eum; & usq; ad occasum solis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; scias, ô Rex, jus Medis & Persis esse, ut nullum interdictum aut statutum quod Rex statuerit non mutetur.

17 Tunc Rege ' dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntq; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis ' jugiter, ipse liberet te.

18 Et allato ' lapide uno ac imposito super os foveæ; obsignavit eum Rex ' annulo suo & annulo procerum suorum, ne mutaretur ' voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium suum & pernoctavit jejunus, & ' exhilarantium nihil jussit afferri coram se; somnusque ejus recessit ab eo.

20 Tunc Rex summa aurora surgens cum luce, [l] festinantissimè ad foveam leonum profectus est:

[h] Chald. *&* *Danijel: pleonasmus.*
[i] Chald. *filiis deportationis.*
[k] Chald *non posuit super te, ô Rex, rationem.*
[l] Chald. *cum perturbatione*

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem voce tristi inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel serve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis jugiter, potueritne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in secula vive.

23 Deus meus misit Angelum suum, qui occlusit os leonum ut non læderent me: ' propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commisisse me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem jussit [n] educi e fovea illa: eductoque Danijele e fovea illa, nulla læsio inventa est in eo, quia crediderat in Deum suum.

25 Deinde edicente Rege *satellites* adduxerunt viros illos qui [o] accusaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, ' filios eorum, & uxores eorum; neque pervenerant ad [p] imum foveæ, cùm dominium exercuerunt in ipsis leones, & omnia ossa ipsorum comminuerunt.

26 Tunc Darius Rex scripsit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra; pax vestra multiplicetur.

27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant *omnes* a conspectu Dei Danijelis; quia ipse *est* Deus vivens & stabilis in secula, & regnum ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem usque.

28 Liberat, & eripit, facitq; signa ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [r] leonibus.

29 Itaque Danijel iste prosperè egit in regno Darii, & ' in regno Cyri Persæ.

[m] Chald. *læsionem non fecisse.*
[n] Chald. *educere.*
[o] Chald. *proclamaverant accusationes, sive obtrectationes ipsius: ut supra 3.8.*
[p] Chald. *solum.*
[q] Chald. *a coram me.*
[r] Chald. *manu leonum: ut Gene. 9.5.*

ANNOTATIO.

1 Darius] *Versum hunc (qui ferè cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad sequentia pertinet, visum est huic capiti connectere. Est autem hic Darius Medus socer Cyri Regis, qui operam generi sui adhibuit ad occupandam Babylonem; ut observavimus 2. Chron. 36.23.* 3 Primus] *id est summus, ut exponitur sequente versu.* 4 Tunc Danijele] *duę hîc causæ explicantur quibus satrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti sunt: una, quòd jam præsentem hominis exteri sibi imperantis dignitatem ferrent indignissimè; altera, quòd consilium Regis cognoscerent de Danijele ampliùs evehendo in universam administrationem regni.* 5 Ab administratione] *id est, si fortè deprehenderetur peccasse in rationibus regni, quas ab ipsis satrapis ex autoritate Regis exigebat.* 8 Consilium] *hujus consilii finis quidem apertissimis verbis ostenditur; verùm species qua Darius ad illud probandum adductus est & ferendam legem, paulò est obscurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluisse novo suo regno gratiam & autoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, sed quasi divinam supplicantibus ostendere.* 9 Secundum jus] *vide Ester. 2.1. & 8.8.* 11 Ex adverso Jerusch.] *secundum postulatum Schelomonis, 1. Reg. 8.48.* Temporibus tribus] *id est, quoties commodum est ipsi versari domi suæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Josepho legimus Gen. 43.16. & vespertino, cùm se a negotiis recipit: quò non dubium est quin respexerit David Psal. 55.18.* 15 Cogitationem] *Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) visum est ex affini sermone Arabico sic interpretari.* 17 Dicente] *id est, annuente & concedente illud quod honestè non putabat a se impediri posse.* Jugiter] *id est, constantissimè & infracto animo: sic prædicat & admiratur Darius fidem constantiamq; Danijelis, qua admiratione adducitur ut commendet salutem ipsius Deo.* 18 Lapide] *ad obthurandum os foveæ; ne fortè Danijel ipse exeundi facultatem consequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homines isti tum a Rege, tum ab amicis, tum ab administris, tum a gentilibus Danijelis metuebant, quia Danijel maximam fidem apud omnes prophetia & interpretationibus, gratiam & autoritatem sanctissima administratione sibi comparaverat. Atq; hoc quidem ex loco & ex comparatione ver. 25. videntur illi animadvertisse, ut leones a Danijele in foveam injecto abstinerent; propterea lapidem & signaculum ad cautionem majorem adhibuisse.* Annulo suo &] *i. annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex autoritate Regis & summi totius consilii descriptis apponi solet.* Voluntas] *id est, decretum communi voluntate & autoritate factum.* 19 Exhilarantium] *id est, abstinuit ab omnibus rebus quæ ipsum a dolore suo avocare, aut tristitiam lenire potuissent: adeò afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem sic interpretandam esse confirmat distinctio. Sensus est, eò quòd visum est Deo Angelum mittere ad salutē meam & me integrū a leonibus conservare, planè comperta est mea integritas: cujus tum Deus ipse hac mirifica conservatione testis est apud omnes, tum verò testem appello tuam ipsius conscientiam.* 25 Filios eorum] *tum propter detesta-*

testationem sceleris in Deum & in regem commissi, adeoq; in regnum totum quod a Danijele tranquillè administrabatur; tum propter exemplum : nam tanti sceleris familiæ ipsæ tenebantur, & exemplo aliæ deterrebantur a similibus maleficiis. 29 In regno Cyri] *ut dictum est suprà 1.21. nam hactenus historica illa prolepsis a propheta fuit explicata, ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danijel visione quatuor bestiarum ex ordine succedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem visorum postulat: ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de postremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit gravissimè infestatus, cultus Dei eversus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnū, ac postremò deletum est, ut omne imperium Christo in Ecclesia traderetur.

1 ANNO primo Belschatzaris Regis Babyloniæ, Danijel somnium vidit, & visionis capitis sui incumbens cubili suo: tunc somnium scripsit, [a] summam verborum exponens.

2 Proloquutus Danijel dixit; videbam in visione mea per noctem, quòd ecce quatuor venti cœli irrumpebant in mari magno:

3 Et quatuor bestiæ magnæ ascendebant e mari,[b] diversę una ab altera.

4 Prima similis leoni, cui erant alæ aquilæ; *hanc* vidi, usquedum avulsis alis ejus quibus efferebatur e terra, in pedes velut homo stare coacta est, & cor humanum inditum est ei.

5 Deinde ecce bestia altera secunda, similis urso, quæ dominatum unum erexit, habens tres costas in ore suo inter dentes suos: cui ita [c] dicitur, surge, comede carnem multam.

6 Postea vidente me, ecce alia similis pardo, cui alę quatuor volucris erant in dorso ipsius: & quatuor capita bestiæ isti, cui potestas data est.

7 Postea videbam visionibus nocturnis quòd ecce bestia quarta timenda, terribilisq; ac dura valde, cui erant dentes ferrei magni, comedebat & comminuebat, ac reliquum pedibus suis conculcabat: eratque diversa ab omnibus bestiis antegressis, & erant cornua decem ei.

8 Animum advertebam ad cornua, cùm ecce cornu ultimum parvum succresceret inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conspectu ejus: & ecce oculi similes oculis [d] humanis erant in cornu isto, sed os loquebatur grandia.

9 Videbam, donec solia [e] abjecta sunt, & antiquus dierum sedit: cujus vestimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, solium *ut* scintillæ ignis, rotę *ut* ignis ardens,

10 A cujus conspectu fluvius ignis manabat prodiens, cui millies mille ministrabant, & coram quo myrias myriadum stabant: *donec* judicio considente libri aperti sunt.

11 Videbam, tunc [f] ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, usque dum occisa est bestia illa, perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

12 Etiam residui bestiarum [g] ablatus est dominatus; quia spatium in vita datum fuerat eis usque ad tempus & constitutum tempus.

13 Videbam visionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cæli similis filio hominis veniebat: deinde usque ad antiquum dierum pervenit, ut [h] sisteretur ante eum.

14 Et huic datus est dominatus, gloriaq; ac regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei serviant: cujus dominatus dominatus est [i] perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

15 Transfixus est spiritus meus mihi Danijeli intra [k] corpus, & visiones capitis mei cõturbaverunt me.

16 Appropinquavi ad unum ex astantibus, & veritatem quæsivi ab eo de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ bestiæ magnæ quæ sunt quatuor, quatuor sunt reges surrecturi e terra.

18 Qui accipient regnum hoc, regnum sanctorum excelsorum; qui possessuri sunt regnū ipsum usque in seculum, & usque in seculum seculorum.

19 Tunc optavi veritatem cognoscere de bestia illa quarta, quæ erat diversa ab omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & unguibus chalybeis, comedente, comminuente, & reliquum pedibus suis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo quod succrevit cadentibus a conspectu ejus tribus: de cornu, inquam, ejusmodi cui erant oculi & os loquens grandia, cujus denique aspectus major fuit quàm sociorum eius.

21 Videram cornu ejusmodi gerere bellum cum sanctis, & prævalere eis:

22 Usquedum veniret antiquus dierum, & judicium daretur sanctis excelsorum; & tempus perveniret quo regnum illud possideret sancti.

23 Ita dixit, bestia illa quarta regnum quartum erit in terra, quod diversum erit ab omnibus illis regnis; consumet enim totam terram, conteretq; eam, & comminuet eam:

24 Et cornua decem ex illo regno, decem Reges exurgent post quos exurget postremus, qui erit diversus a prioribus, & tres reges deprimet:

25 Et verba adversus excelsum loquetur, ac sanctos excelsorum deteret, adeò ut cogitet se mutaturum tempora & jus; tradanturque per manum ejus, usque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 Sed judicium considebit; & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo usque in finem.

27 Regnum autem, dominatusque & amplitudo regnorum sub toto cœlo dabitur populo sanctorum excelsorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei servient, & auscultabunt.

28 Hucusq; finis *est* sermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ cõturbavissent me, & [l] totus splendor meus mutatus fuisset in me, verbū hoc apud [m] animum meū servavi.

[a] Chald. *caput verborum dicens.*
[b] Chald. *hac ab illa.*
[c] Chald. *dicunt.*
[d] Chald. *hominis.*
[e] Chald. *abjecerunt.*
[f] Chald. *a voce verborum.*
[g] Chald. *abstulerunt dominatum: sic ver.26.*
[h] Chald. *sisterent eum.*
[i] Chald. *seculi*
[k] Chald. *vagina: quam metaphoram servavit in Hermotimi Clazomenii historia Plin. lib.7.nat.hist. cap.52.*
suprà ver.14
[l] Chald. *splendores mei mutati fuissent.*
[m] Chald. *cor.*

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Anno] Hactenus explicatis narrationibus historicis eorum quæ Danijeli obvenerunt, deinceps exponit Danijel narrationes propheticas earum rerum quæ Ecclesiæ Dei eventuræ erant usque ad adventum Christi & promulgationem Evangelii. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis administrationibus quas Ecclesia Judæorum erat perpessura; ut diversa quidem visione, sed eodem argumento fuerat demonstratum Nebucad-netzari, & a Danijele expositum suprà 2. tantùm illud observandum est, quòd regna illa quatuor crassius tum fuerant adumbrata: succedente verò tempore singulares circumstantiæ regnorum & administrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in sequentibus juvante Deo ostendemus. Belschatzaris] de quo suprà 5. 2 Proloquutus] posita inscriptione versu præcedente jam narrationem ingreditur Danijel, primùm quidem visionum, usque ad ver. 15. deinde verò petitæ exorataq; interpretationis, usque ad versum 28. quo versu prophetia hæc concluditur. Quatuor venti] id est, administri procellarum sequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immissi ad excitandas procellas & motus maximos, quibus cum bestiæ, sequente versu, id est, regna illa quatuor excitata sunt. Voluit enim hoc pacto Dominus ostendere, non consilio humano aut casu omnia hæc fuisse orbi terrarum eventura, & Ecclesiæ suæ; sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia. In mari magno] id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio. 3 Quatuor bestiæ] quarum interpretationem vide vers. 17. & suprà 2.37. & sequen. bestiis autem comparantur regna, quia ex belluarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm franguntur & tunduntur regna, ex contrario dicuntur tanquam homines restitui pedibus insistere, & cor humanum possidere, quia desinunt agere belluas, seq. versu. 4 Prima] typus regni Babylonici. Leoni] typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro suprà 2.32. Cui erant alæ] id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jirm. 4.13. & 48.40. & Jechezk. 17. 3. & sequentibus. Avulsis alis] id est, detractis regionibus, facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrum: ut factum esse narrant historici, & prædicit Jirmeja 50.21. & sequent. Efferebatur] id est, extollebat se supra communem hominum aliorum sortem, & tanquam bestia sæviebat. In pedes] id est, deplumis effecta in communem sortem reducta est. Cor humanum] id est abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè efferebatur ut leo. 5 Bestia] typus regni Persici. Similis urso] typus barbaricæ crudelitatis & ferinæ, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum æstimatur, & comparatur cum argento suprà 2.32. Quæ dominatum] id est, quæ bestia alias secum dominantes ferre non potuit; sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quiescere donec illas imperio suo adunasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosq; hanc vocem aliter interpretari, quia litera Schin modò in dextera sui parte, modo in sinistra puncto afficitur, & Hhebraica exempla hoc loco variant: sed nos fidem librorum emendatissimorum sequuti maluimus hoc modo reddere, quem argumento & rei ipsius veritati convenientiorem esse putavimus. Habens tres costas] id est, ampliùs etiam excedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ disertè nominantur infrà 8.4. & suo loco exponentur. Costas] id est, reliquias exesarum gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum. Cui ita dicitur] id est, cui mandatur divinitus ut propaget imperium suum, & sub jugum mittat nationes quàm plurimas, easq; ut fera bestia devoret. 6 Ecce alia] typus regni Macedonici. Similis pardo] id est, fraudulentissima & rapidissima: nam his duobus nominibus in scriptura celebratur pardus; Jirmejæ 5.6. & Chabakuk. 1.8. Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper his locis non tam respici unicam personam Regis, quàm regnum consiliumq; & administrationem ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo furibundus, ebriosus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque aspirabat, temeritate potius quàm certo consilio judicioq; ferebatur; sed usus est consiliariis patris, qui assiduè versati in technis illius solebant antevertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. Quamobrem dolus & rapiditas velocitasq; maxima, administrationis Macedonicæ hoc typo adumbratur. Alæ quatuor] indices pernicitatis summæ, quocunque illa se verteret. Quatuor capita] id est, quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni fuerat perventurum jure hæreditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per satrapas administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato commutati, postremò mutuis inter se conspirationibus reges effecti sunt, & domini hæreditatis alienæ; interfectis Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà 11.4. Data est] judicio Dei, ut suprà vers. 5. 7 Postea] typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter satrapas numeratus, tamen extincto in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium, prout monuimus suprà 2. & sequentia omnia commonstrabunt evidentissimè. Bestia quarta] sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum certa animantis specie comparari. Timenda] populo Dei, ad quem Danijel propriè respicit: ut suprà 2.40. Dentes ferrei] id est, duces & copiæ, tanquam instrumenta commolendis & minuendis Judæis accommoda. Reliquum] id est, quos non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus malis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planiùs exponetur. Eratque diversa] præ tyrannidis gravitate. id est, non poterat aut cum superiorum ulla, aut cum alia specie comparari: ut antè diximus. Cornua decem] id est Reges; ut exponitur infrà versu 20. 8 Animum advertebam] expositio singularis rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà ver. 20. & sequentibus. Ultimum] videlicet illorum decem, ut ibidem demonstrabimus. Inter illa] id est, in eorum numero. Et ecce] id est, quamvis humani aliquid præ se ferret, tamen specie tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum & factis homines pios proscindebat,

ut

ut deinceps ostendemus. 9 Videbam] *altera pars visionis de ratione quam observavit Deus in tollenda bestia, cujus duo sunt gradus: unus, quod maxima patientia & longanimitate usus est antequam bestiam pessundaret, usque ad versum 13. alter, quod filium suum æternum, hæredem constitutum rerum omnium, misit in possessionem regni sui, vers. 13. & 14. Videbam ergo, id est, observabam stantem hanc bestiam.* Solia] *id est, regnum & dominatus regum istorum, infra vers. 26.* Antiquus dier.] *id est, Deus sempiternus:* περίφρασις. Cujus vestimentum] *id est, qui justitia integerrima & potentia absolutissima instructus est ad perficiendum judicia sua: quò spectant typi omnes positi hoc & sequente versu.* 10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei constantissimorum, perlustrantium, pervadentiumque omnia, & adversa quæque consumentium.* Millies] *id est, infiniti angeli.* Libri aperti sunt] *id est, acta rerum ab hac bestia & cornu gestarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum; ut Apocalyps. 20.12.* 11 Videbam] *nempe Deum in judicio considentem, ut omne regnum traderet filio, vers. 13. & 14.* Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externis & internis motibus.* Occisa est] *i. regnum Seleucidarum ad Tigranem translatū, teste Justino libro 40.* Perditum] *i. deleta regni species capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Residui bestiar.] *id est, reliquæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis funditus sublatæ sunt.* Quia spatium] *id est, quia hæc omnia regna temporaria sunt; non autem æterna, quemadmodum illud est quod pater tradit filio, versibus duobus sequentibus.* Constitutum tempus] *id est, certum & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte transilire potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id est, figura Christi Dei & hominis veri, in persona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas verò nomine ipso confirmatur.* Veniebat] *perfecturus in terris mysterium redemptionis nostræ.* Deinde] *id est, redemptione consummata ascendit in cœlos ad Patrem.* Ut sisteretur] *id est, ut sistens se ipsum Deo ac Patri sederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriámque ac regnum acciperet, sequente versu.* 15 Transfixus est] *altera pars narrationis, ut diximus in versum 2. qua Propheta primùm petit, hoc & sequent. versu; deinde accipit visi interpretationem, ad finem usque.* 16 Astantibus] *angelis, de quibus versu 10.* 17 Regis] *id est regna, de quib. suprà ver. 3. & seq.* 18 Qui accipent] *id est, quæ regna dominabuntur in Judæos, qui* πεςιφραστικῶς *vocantur sancti excelsorum, hîc & infrà 21. & 22. quia penes illos fuit Ecclesia Dei usque in adventum Christi. Est autem hæc verissima Ecclesiæ definitio, ut dicatur esse cœtus sanctorum ad excelsa, hoc est, ad cœlestem vitam pertinentium.* Qui possessuri] *videlicet sancti excelsorum in Christo: sic perstringit Angelus totius visionis summam, indignitatémque belluinæ hominum administrationis in Ecclesiam amplificat per comparationem futuræ sanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id est, cùm non satis mihi fuisset factum hoc breviore responso.* Bestia illa] *de qua suprà vers. 7. & 8.* Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniasse sanctos: prout legitur in Macabæorum libris.* 20 Quod succrevit] *etsi primùm minimum fuerat, suprà versu 8. nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuisse Regem demonstrabimus in versum 24. & hominem fuisse impurissimum ostendit ipsa nominis antiphrasis.* Cujus denique] *i. qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine superavit.* 21 Videram] *his duob. versib. causam exponit Danijel, cur tam solicitè verum de hac bestia, singularibusque illius partibus & factis voluerit cognoscere; nempe quòd ab eo tempore Judæorum populus erat infestandus atrocissimè, donec liberaretur Ecclesia ab inimicis suis adventu Christi.* 22 Daretur] *in Christo.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diversum] *crudeli administratione, quam exponunt sequentia.* Terram] *populi Dei sive Jehudæam, ut planè accipiendum est ex ver. 21.* 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno usque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter secundus, Antiochus Theos tertius, Seleucus Callinicus quartus, hoc expulso Ptolemæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus sextus, Antiochus Magnus sive Hierax, id est accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, septimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulso per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiso frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Postremus] *istorum decem quos numeravimus.* Diversus a prior.] *ut præcedente versu. Nam & in gentem suam, & in exteras fuit perfidiosissimus.* Tres Reges] *nimirum Ptolemæum Philopatora, quem collatis cum patre & fratre viribus Syria depulit; deinde Seleucum fratrem suum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipsum Epiphanem liberaret; ac postremò ipsum Demetrium obsidem, ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id est, blasphemus erit in Deum, & contumeliosissimus atrocissimúsque tyrannus in populum ejus: quod amplissimè enarrat Danijel infra 11.* Adeò ut cogitet] *id est, nam blasphemus & importunus erit, ut ipsam Dei autoritatem sibi in populum ejus arroget, tempora sabbathorum, festorum, & circumcisionis abolendo, & legem ipsam Dei juraque omnia nefariè convellendo.* Tradanturque] *id est, novæ leges & cæremoniæ ab ipso imperentur, & instituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Usque ad tempus] *id est, per spatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo quinto regni Seleucidarum hoc effectum est, 1. Mac. 1.57. deinde verò die vigesimo quinto mensis Cislevi anno centesimo quadragesimo octavo legitimus Dei cultus instauratus est, 1. Macab. 4. 52. Quamobrem prima vox, tempus, annum significat corruptum sive constantem ex duobus diversorum annorum partibus; tempora biennium justum; particula temporis dies decem: vide suprà 4.16.* 26 Sed judicium] *id est, sed Deus justus judex ex eo tempore non desinet judicia exercere in Seleucidas, ut diximus suprà in versum 9. & 11.*

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum visionibus figurat, tum verbis per Angelum suum explicat constitutionem futuram primùm regni Persici, deinde Macedonici, ac postremò Seleucidarum; & calamitates eventuras Ecclesiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumscribit apertissimè ad piorum consolationē.

1 Anno

1 ANNO tertio regni Belschatzaris Regis visio apparuit mihi, mihi Danijeli; post illam quæ apparuerat mihi principio.

2 Respiciens igitur ad visionem illam (erat autem cùm viderem, ut essem Schuschane in palatio quod *est* in Hhelami provincia) respiciens inquam, ad illam visionem, cùm essem ad fluentum Ulaii,

3 Sustuli oculos meos, & vidi quòd ecce [a] aries unus stabat ante fluentum illud, bicornis: duo autem illius cornua erant alta; sed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] assurrexit posterius.

4 Videbam istum arietem cornu petentem [d] Occidentem, Aquilonémq;, & meridiem versus, cui nullæ bestiæ obsistebant, neque ullus eripiebat e manu ejus; sed faciebat pro voluntate sua [e] & quidem res magnificas.

5 Me autem considerante, ecce hircus [f] e capris veniebat ab occasu in superficiem totius terræ, quem nemo attingebat in terra: & hirco isti cornu [g] conspicuum erat inter oculos ipsius.

6 Veniens itaque ad illum usque arietem [h] bicornem, quem videram stantem ante ipsum fluentum; incurrit in eum [i] æstuantibus viribus suis.

7 Cùm autem vidissem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans se contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua illius, nec esset vis in ariete obsistendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipsius.

8 Hircus verò e capris, magnus evasit [k] admodum: sed cùm roboratus esset, fractum est cornu illud magnum, & assurrexerunt conspicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:

9 Et ab uno ex ipsis prodiit cornu unum perparvum; quod magnificavit se excellenter versus Meridiem & versus Orientem, & versus decus ipsum:

10 Ubi magnificavit se contra exercitum cœli; adeò ut dejiciēs in terrā de exercitu illo & de stellis ipsis, conculcaret eas.

11 Etiam usque ad Principem illius exercitus magnificavit se: nam ab ipso sublatus est jugis *cultus*, & abjectum habitaculum sanctuarii illius,

12 Exercitusq; expositus est defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta veritate in terram faceret & prosperaretur.

13 Tunc audivi quendam sanctum loquentē: dixit enim quidam sanctus illi qui occulta in numerato habet loquenti, quousque ista visio erit de jugi *cultu*, de defectione desolante? *quousque* exponetur & sanctitas, & exercitus conculcationi?

14 Dixitq; ad me, usque [l] ad vespertina matutinaq; tempora bis mille trecenta: tum [m] justè restituetur sanctitas.

15 Fuit autem cùm viderem ego Danijel istā visionem; ut requirente me intelligentiam, ecce staret coram me quasi aspectus viri:

16 Et audirem vocem humanam inter Ulajū; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic visionem istam.

17 Itaque venit ad stationem meam: quo adveniente conturbatus procidi in faciem meam; sed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc visio *futura est*.

18 Cùm autem loquente eo mecum sopore obrutus jacerem pronus in terra, tangens me fecit ut starem in statione mea.

19 Et dixit, ecce ego notum facturus sum tibi id quod futurum est usque ad extremitatem istius indignationis; nam constituto tempore finis erit.

20 Aries, quem vidisti, bicornis; est regum Mediæ & Persidis:

21 Hircus autem ille villosus, est regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, est rex primus.

22 Atque hoc effracto quòd consurgent quatuor pro illo; quatuor regna ex *sua* gente [o] assurrectura, sed non cum robore illius.

23 [p] Procedente autem regno istorum, cùm *defectionem* consummabunt defectores isti; exsurget Rex [q] impudens & [r] cautus:

24 Cujus robur ita invalescet, etsi nō robore ipsius, ut [s] mirificentissimè perdat, prosperetúrque & efficiat; perdet enim validos, populumq; sanctorum:

25 Et incumbens intelligentiæ suæ prosperabit dolum [t] actionum suarum, & [u] cum animo suo magnificabit se, & in tranquillitate perdet multos: denique principi principum obsistet, & absque manu frangetur.

26 Visio autem illius vespertini & matutini temporis quæ dicta fuit [x] verissima est: quare tu occlude hanc visionem, quia dierum multorum est.

27 Tunc ego Danijel [y] affectus ægritudine *aliquot* dies, assurgens feci officium Regis; quamvis obstupescerem super visione hac, nemo tamen animadvertebat.

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *secundo.*
[c] Heb. *ascendit: sic deinceps.*
[d] Heb. *mare.*
[e] Heb. *& magnificabat.*
[f] Heb. *caprarum.*
[g] Heb. *visionis: sic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: sic ver. 20.*
[i] Heb. *æstu virium suarum.*
[k] Heb. *usque valde.*

[l] Heb. *usque ad vesperam manè.*
[m] Heb. *justificabitur.*
[n] Heb. *finis.*
[o] Heb. *stabunt: sic ver. seq.*
[p] Heb. *in consequentia autem regni istorum.*
[q] Heb. *durus facie, ut Deut. 28.50.*
[r] Heb. *intelligens ænigmata.*
[s] Heb. *mirabilibus.*
[t] Heb. *in manu sua.*
[u] Heb. *in corde suo.*
[x] Heb. *veritas.*
[y] Heb. *affectus fui & ægrotavi.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inscriptionem comprehensam versu 1. partes duæ sunt: visio, ad versum usque 15. & visionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad versum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam descriptionem regnorum, de quibus suprà capite 2. & 7. hoc tantùm interest, quod in superioribus mentionem fecit regni Babylonici; hîc verò trium duntaxat consequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem servavit Danijel in Prophetiis sequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblatæ sunt ei visiones illæ, & exaratæ prophetiæ.* Principio] *id est, anno primo, suprà 7.1.* 2 Schuschane] *id est, Susis, ut Geographi vocant, quod oppidum circumluitur Euleo fluvio, & nomen Susianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen. 10.22. Nam Susianæ olim pars fuit Hhelamiditis, Persiam interiùs ab Oriente habens discretam fluvio Oroatide.* Ulaii] *id est, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Persarumq;, ut exponitur versu 20.* Posterius] *tempore: nam prius erat Medorum quàm Persarum regnum.* 4 Occidentem] *vide suprà 7.5.* 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infrà 21.* Quem nemo] *id est, qui solo adventu victor erat; tantùm abest ut quisquam obsisteret, donec venit ad arietem.* Conspicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infrà ver. 8. & 21.* 8 Fractum est] *typus mortis Alexandri Macedonis, ut infrà ver. 22.* 9 Ab uno] *id est, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] *ut suprà 7.*

8 *hac*

8 hæc autem de Antiocho Epiphane dicta sunt, ut suprà cap. 7. Versus Meridiem] id est, Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes sive Illustris, donec a Romanis per Caium Popilium decedere coactus est. Orientem] nam pervasit etiam Persida, & regni fines Ptolemaida usque ampliavit. Decus ipsum] id est Judæam, terram populi Dei: nam hic elogio celebratur regio illa in scripturis, ut Psalm. 48.3. & Jechezk. 20.6. 10 Exercitum cœli] id est, populum Dei, sive Ecclesiam in Judæa olim circumscriptam: cujus singula membra nominantur sancti excelsorum, suprà 7.18. & sequentibus: quamobrem populus sanctorum communiter appellantur, infrà versu 24. De stellis] id est, viris principibus & illustribus inter cæteros, qui administratione sua cùm in Republica tum in Ecclesia aliis præluxerant. 11 Principem] id est, Deum in populo suo singulari modo imperantem; quapropter princeps principum nominatur infrà 25. Ab ipso] Antiocho, quem figurat cornu. 12 Exercitusque] id est, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus sollicitatus est, multique adducti ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus transfugerent. Veritate] id est, lege, & doctrina veritatis. 13 Sanctum] Angelum videlicet: ut desiderant angeli introspicere in mysteria Dei, 1. Petri 1.12. Illi] id est Christo, sapientiæ æternæ & sermoni Patris; nam hæc duo sunt propria personæ Christi epitheta; unum, quòd sapientia est Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud se habet, tanquam numerata & perfectissimè cognita; alterum, quod sermo est Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempestivum est angelis suis hominibusque eloquitur in Ecclesia: quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore consulitur. Novimus quidem Hebræam vocem a Judæis aliter accipi, compositionem durissimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: sed nos rationem habuimus tum ipsius veritatis, tum etiam punctorum in hac nostra interpretatione. 14 Ad me] non autem ad sciscitantem Angelum: quia Angelus non sua, sed Danjelis & Ecclesiæ causa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1.12. Usque ad vespert.] id est, futura est funesta hæc calamitas annos sex tres menses & dies fermè octodecim, si in hoc septem annorum spatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando gestum sit, colligendum est ex 1. Machab. 1.12. nam evenit primùm desolans illa defectio anno centesimo quadragesimo primo Seleucidarum, 1. Machab. 1.12. quæ in defectione perseveratum est sequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio verò reversus Jeruschalaima devastavit, ibidem vers. 21. & suam impietatem produxit usque ad annum centesimum quadragesimum octavum, cujus mense nono die vigesimo quinto repurgatum est templum & cultus instauratus, 1. Machab. 4.52. Vespertina matut.] id est, dies bis mille trecentos, qui [illegible] partibus nominantur: ut infrà 26. Tum justè] id est, præcisè hoc elapso tempore cultus Dei instaurabitur: ut ex 1. Machab. 4. modò ostendimus. 15 Fuit autem] transitio ad secundam partem, nempe interpretationem visi: ut diximus in ver. 1. Quasi aspectus viri] id est, Angelus humana specie, qui propterea dicitur Gabriel, id est, vir Dei fortis, versu sequente & infrà 9.21. 16 Humanam] illius videlicet qui occultos in numerato habet, id est, Christi, de quo versu 13. Nam idem Angelis imperat, & interpres est judiciorum Dei & promissionum in Ecclesia. Inter Ulajum] id est, inter duas ripas illius fluvii, de quo suprà 2. 17 Conturbatus] ut Jechezk. 1.28. 18 Tangens me] id est, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19.5. & 7. 19 Ecce ego] exordium explicationis ad visum superius pertinentis habetur hoc versu; explicatio autem, septem sequentibus. 20 Aries] de quo ver. 3. & 4. 21 Hircus] de quo versu 5.6. & 7. Villosus] id est, horribilis, a signo. Regis Græc.] id est regnorum, quæ postea distribuit Propheta. Rex primus] Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit. 22 Effracto] ut suprà versu 8. Quatuor regna] Macedoniæ, Asiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum historici appellant, de quo deinceps propheta acturus est. Ex sua gente] i. non e gente Alexandri (nam totum illius genus duodecim annis intercidit) sed ex suis gentibus singula. Illius] Alexandri, quasi dicat viribus imparia. 23 Procedente autem] nimirum anno centesimo trigesimo septimo Seleucidarum, ut antè diximus ex 1. Machab. 1. Istorum] ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iste ortus est. Cùm defectionem] de qua 1. Machab. 1.12. ut versu 14. notavimus. Rex impud.] Antiochus Epiphanes, sive Illustris per antiphrasim dictus, quem propterea (Polybio teste) alii vocarunt petulantiæ nomine ἐπιμανῆ, quasi furiosum dicas. 24 Non robore ipsius] id est, non strenuè, sed tantùm impurissima fraude, ut dicitur sequente versu. Validos] id est, summos cum infimis: vide 1. Machab 1.25. & sequentibus. 25 In tranquillitate] id est, neque lacessitus, neque lacessens armis, sed pacem simulans tyrannicas cædes exercebit. Principi princip.] vide suprà in vers. 11. Absque manu] id est, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum persequente, 1. Macab. 6. & 2. Machab. 9. 26 Visio] de qua suprà ver. 14. Occlude] id est, quasi obseratam & obsignatam recondе in animo tuo, & piis tantùm omnibus confirma; apud istos verò dissimula: ut ostenditur sequente versu, sic Jeschahh. 8.16. & infrà 12.4. Dierum multorum] nempe ducentorum nonaginta duorum annorum, ab ineunte Persarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illustris exitium. 27 Officium regis] id est, mihi a Rege imperatum atque impositum. Quamvis obstupesc.] id est, dissimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occlusam in animo meo visionem continebam, prout me facere Deus mandaverat præcedente versu.

CAPUT IX.

Danijelem anno liberationis promissæ cogitantem cum animo suo & precibus flagitantem a Deo remissionem peccatorum suorum & popularium, gratiam, misericordiam, liberationem, & restitutionem Ecclesiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam vestigio perducit ad spiritualem liberationem quam Christus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu suo: ac propterea tempora definiens accuratissimè, exponit salutem Ecclesiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

[a] Heb. *uno Darjaveschi filii Achaschverosch.*

1 ANNO [a] primo Darii filii Assueri ex semine Medorum, quo factus est Rex in regno Chaldæorum:

2 Anno primo regni ejus, ego Danijel conside-

Jirm. 25. 29. [b] Heb. *completurum vastitatibus.*

siderans [a] ex libris; numerum annorum quibus fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam [b] completas fore vastitates Jeruschalaimorum, septuagesimum annum *adesse*,

3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum quærendo oratione & deprecationibus; cum jejunio, cilicioq; & cinere:

4 [a] Et orans Jehovam Deum meum, confessus sum; ac dixi, [a] obsecro, Domine Deus fortissime, maxime, & summè reverende, servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum & observantibus præcepta ipsius:

Deut. 7. 9. & 21.

5 Peccavimus, & perversè egimus, improbeque fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.

6 Non enim auscultavimus servis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges nostros, principes nostros, & patres nostros; ac totum populum terræ.

7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at penes nos pudor faciei, qualis est die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruschalaimorum, & penes omnes Jisraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depulisti eos, propter prævaricationem ipsorum qua prævaricati sunt in te.

8 Jehova, penes nos est pudor vultus, penes reges nostros; penes principes nostros, & penes patres nostros; quia peccavimus in te.

9 Penes Dominum Deum nostrum sunt miserationes & condonationes, [a] quia rebellavimus contra ipsum,

10 Ac non auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri; ut ambularemus in legibus ejus quas proposuerat nobis per servos suos prophetas:

11 Sed omnes Jisraëlitæ transgressi sunt legem tuam, idque recedendo ut non auscultarent voci tuæ: quapropter effusa est super nos illa execratio & illa adjuratio quæ scripta est in lege Moschis servi Dei, quia peccavimus in eum.

Levit. 26. & *Deut.* 28.

12 Itaque præstitit unum quodq; verborum suorum quę loquutus fuerat contra nos & contra judices nostros qui judicabant nos, inducēdo super nos malum [a] magnum: non enim factum fuit *malum* sub toto cœlo quemadmodum factum est contra Jeruschalaima.

13 Quemadmodum scriptum est in lege Moschis, totum hoc malum supervenit nobis; nec tamen deprecati sumus faciem iratam Jehovæ Dei nostri, revertendo ab iniquitatibus nostris, & animum advertendo ad veritatem tuam.

14 Ideo sedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit super nos; nam justus est Iehova Deus noster in omnibus factis suis quæ fecit, cùm non auscultaverimus voci ipsius.

15 [a] Nunc ergo, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparasti tibi nomen quale est hoc die: peccavimus, improbè egimus.

16 Domine secundum [c] totam justitiam tuam summam, avertat se jam ira tua & æstus tuus a civitate tua Jeruschalaimis, monte sãctitatis tuæ: nam propter peccata nostra & propter iniquitates patrum nostrorum, Jeruschalaima populusque tuus opprobrio *sunt* omnibus circumstantibus nos.

[c] Heb. *totas justitias tuas.*

17 Nunc inquam ausculta, Deus noster, orationi servi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua super sanctuarium tuum quod desolatum est; [a] propter Dominum.

18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide desolationes nostras, & civitatis [d] quæ vocata est de nomine tuo: non enim propter [e] ullam justitiam nostram nos [f] procidentes deprecamur te, sed propter miserationes tuas amplissimas.

19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.

20 [a] Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jisraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte [g] sancto Dei mei,

21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, [a] vir ille Gabriel quem videram in illa visione principiò; jussus advolare [h] contentissimè, [a] tetigit me [a] sub tempus muneris vespertini:

22 [a] Et [i] informans me loquutus est mecum; ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut [k] imbuam te intelligentia.

23 [a] In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia [l] desideratissimus es: quapropter animadverte ipsum verbum, & intellige visionem istam.

24 [a] Septimanæ septuaginta [m] decisæ sunt super populum tuum, & super civitatem [n] sanctam tuam [a] ad cohibendum defectionem illam & ad obsignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & [a] ad adducendum justitiam [o] perpetuam: [a] idque obsignando visionem ac Prophetam, & ungendo sanctum sanctorum.

25 [a] Igitur cognoscito & intelligito [a] ab [p] enuntiatione verbi, [a] de reducendo *populo*, & [a] de ædificandis Jeruschalaimis usque ad Christum [a] antecessorem *fore* [a] septimanas septem: deinde [a] septimanas sexaginta duas [q] rursus [a] ædificatã [a] platea & fossa, quæ tempora *erunt* [a] in angustia.

26 [a] Post septimanas autem illas sexaginta duas [a] excidetur Christus, sed [a] nihil ad illum: nam civitatem ipsam & ipsum sanctum perdet, [a] populum antecessoris [a] venturum, [a] adeò ut finis ei sit cum inundatione, denique usque ad finem belli [r] præcisè *bellum* erit desolationis maximæ.

27 [a] Corroborabit verò fœdus multis septimana [a] una: [a] in medio autem septimanæ ipsius [a] abolebit sacrificium & munus; deinde [a] per [s] legiones detestationum desolantes usque ad consummationem eamq; præcisum, per [a] desolantes, *inquam*, effundetur desolatio.

[d] Heb. *super quam vocatur nomen tuum: sic vers.* 19.

[e] Heb. *justitias nostras.*

[f] Heb. *projicimus deprecationes nostras coram te: sic versu* 20.

[g] Heb. *sanctitatis.*

[h] Heb. *cum lassitudine: hyperbole.*

[i] Heb. *faciens intelligere.*

[k] Heb. *faciam ut percipias intelligentiã.*

[l] Heb. *vir desyderiorum: ut inf.* 10. 11.

[m] Heb. *decisum est: impersonaliter.*

[n] Heb. *sanctitatis tuæ.*

[o] Heb. *seculorum.*

[p] Heb. *edictione.*

[q] Heb. *revertetur & ædificabitur.*

[r] Heb. *præcisum desolationum erit.*

[s] Heb. *alam detestationũ desolantem: ala pro copiis, metaphoricè, ut Jeschahh.* 8. 8.

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres sunt in universum partes: prima est, narratio occasionis qua adductus est Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus versibus; secunda est oratio,*

oratio, usque ad ver. 20. *tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Christi & effectis illius.* Darii] *de quo suprà* 6.1. 2 Ex libris] *tum prophetiarum Jirmejæ quibus annorum numerus fuerat præfinitus, tum historiis temporum quæ a deportationis initio effluxerant.* 4 Et orans] *hujus orationis quam Danijel adhibet coram Deo suo & popularium suorum nomine, duo sunt præcipua in universum capita; prius est confessio peccatorum, & justitiæ Dei peccatores castigantis, usque ad versum* 15. *posterius, petitio liberationis & gratiæ, usque ad versum* 20. *quæ duo præpostero ordine proponuntur hoc ver.* Obsecro] *tota hæc confessio duobus argumentis nititur; natura Dei, qui gratiosè fœdus inire, misericordiamq; & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de se & popularibus Danijel prædicat, ad gloriam Dei confusione ipsorum illustrandam.* 9 Quia rebellav.] *αἰτιολογία hoc ostendit cur penes Dominum dicantur miserationes & condonationes esse, & ab illo tantùm salus expectari: nempe quòd homines quamvis sanctissimi suæ rebellionis in Deum sunt conscii, ac proinde a se nihil nisi perditionem suam proficisci agnoscunt, salutem verò contrà ab unica Dei misericordia; ut infrà vers.* 18. 12 Magnum] *videlicet quantum non fuerat auditum usquam, visum, aut effectum anteà: quod significatur verbis sequentibus, & confirmatur Lamentationibus Jirm.* 15 Nunc ergo] *transitio ad secundam orationis partem, per comparationem anteactæ Dei beneficentiæ, & præcedentis confessionis anacephalæosin, hoc versu.* 17 Propter Dominum] *id est, Christum mediatorem, qui hæres & Dominus constitutus est omnium.* 20 Me autem] *transitio ad narrationem propheticæ revelationis, quæ facta fuit Danijeli, ver.* 22. *& sequentibus.* 21 Vir ille Gabr. *de quo suprà* 8.16. Tetigit me] *ut suprà* 8.18. Sub tempus] *vide* 1. Reg. 18.29. 22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente vers. propositio, quatuor sequen. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi hærendum esse in temporali hac restitutione; sed etiam cognoscat potiùs typum fuisse & particulam quandam æternæ liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis prædicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.* 23 In principio] *i. cùm primùm cœpisti orare, mandatum accepi a Deo ut responderem tibi.* Desideratiss.] *i. Deo acceptissimus.* 24 Septimanæ] *videlicet annorum, quæ universè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cùm postremæ hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit; ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet versu ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partem demas hebdomadis ultimæ, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè apertèq; hac ratione supputaveris: Hhezræ historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemjæ continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus sex, cujus mors incidit in annum primum centesimæ decimæ quartæ Olympiadis, Arriano teste & cæteris; Christi verò mors anno ultimo ducentesimæ secundæ Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, conflabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse prætermissam non tantùm brevitatis ergò statuimus, verùm etiam ut eò meliùs per æqualitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerum quoque septuaginta septimanarum annorum animis piorum commendaret.* Ad cohibendum] *i. ad continendum & confirmandum bonos prædicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis ferè defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo suprà* 8.13. *& sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiatione iniquitates electorum: quæ tria gradatim prædicantur de Christo forensi quadam ratione: quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris.* Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Christi, qui non tantùm peccata adimit; sed æternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se.* Idq;] *id est, quæ quidem beneficia duo amplissima, abolitionis peccatorum, & justitiæ æternæ Christus tunc duobus modis præstiturus est: nimirum prophetia Evangelica, qua visio, prophetiaq; & ministerium literæ, mortis, & condemnationis aboletur, ut copiosè explicat Apostolus* 2. *Corinth.* 3 *& sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuarii minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium æternam redemptionem nobis comparavit, antiquata legali illa & aspectabili [illegible], Hebr.* 8. *&* 9. *&* 10. 25 Igitur cognoscito] *[illegible] & singularis explicatio dicti præcedentis, qua Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quæ fuit ultima.* Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo* 2. *Chron.* 36.22. *& Hhezra* 1. *quo eodem anno de his rebus omnibus præmonebatur Danijel.* De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modò meminimus.* De ædificandis] *ex mandato Artaxexis, de quo Nechem.* 2. Antecessorem] *id est, principem & caput Ecclesiæ, qui regnat in domo Davidis in æternum.* Septimanas sept.] *i. annos quadraginta novem, in quibus Judæi reduces templum quidem ædificarunt & restituerunt cultum Dei; sed urbem minimè quapropter hæ septimanæ septem disertè a sequentibus seponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia in libro Hhezræ.* Septimanas sexag.] *id est, quadringentos triginta quatuor annos qui incipiunt ex quo tempore mandatum Nechemjæ traditum est de ædificandis Jeruschalaimis, & desinunt ineunte ultima hebdomade qua cœpit prædicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in præcedenti versum.* Ædificata] *de qua instauratione vide Nechem.* 3. *& sequentibus.* Platea & fossa] *i. urbs Jeruschalaimorum intus & foris: periphrasis.* In angustia] *quam prædixerunt Jechezkel* 38. *&* 39. *& Danijel præcedentibus ac sequentibus capitibus: & obtigisse narrant libri Hhezræ, Nechemjæ, & Machabæorum.* 26 Post septimanas] *id est, septimana septuagesima.* Excidetur Christus] *i. crucifigetur & tradetur morti: sed tempus magis circumscribitur seq. versu.* Nihil ad illum] *id est, mors ei propterea non dominabitur; sed perficiet judicia sua in populum rebellem & [illegible] templum: ut sequentia docent.* Populum antecessor.] *id est, populum Judææ, qui secundum electionem & secundum carnem populus erat Christi.* Venturum] *id est, qui tum futurus est, & Christum popularem suum in propria sua venientem minimè omnium recepturus.* Adeò ut finis] *id est, adeò ut exundet in eum populum severissimum diluvium judiciorum Dei usque ad internecionem ejus, quod sequentia verba declarant optimè.* 27 Corroborabit] *id est, multos in fœdere Dei prophetia sua, ac sacerdotio, regnoq;*

confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos redundet, Rom. 5.15. Un.i]*id est, septuagesima (ut antè diximus) qua ineunte cœpit prædicari.* In medio autem septimanæ]*id est, ineunte quarto anno hebdomadis ultimæ.* Abolebit] *nimirum unica oblatione sui ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, Hheb. 10. 14.* Per legiones]*i. per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis serviebant, dicuntur legiones detestationum, hîc, & detestatio, infrà 12.11. & quia populum Judæorum multoties ceciderunt ac postremò perdiderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21.20. cum Matth. 24. 15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos dicit Christus fore ut videant Judæi abominationem desolationis quæ dicta est a Danijele Propheta stantem in loco sancto, ubi non oportet; sic interpretatur Lucas; cùm autem videritis circumdari ab exercitibus Jeruschalaima, tunc scitote imminere desolationem ejus, &c.* Desolantes] *Romanorum copias: ut suprà.*

CAPUT X.

Danijel deflens popularium suorum in Judæa versantium calamitates & impeditum Dei cultum, visione a Deo monetur atque confirmatur bis, antequam futurus Judæorum status explicetur: deinde verò informatur de conditione Ecclesiæ Judæorum sub Persarum, Græcorumq; regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata serie ad Antiochum usque Epiphanem prædicit illius dolos, maleficia, impietatem, tyrannidemq; maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratissimè, ostendens Christum Ecclesiæ præfuturum in mediis calamitatibus, & tandem liberaturum potentia sua, ac postremò Danijele & Angelo postulante tempora & momenta rerum prædictarum circumscribit apertissimè.

1 ANNO tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danijeli, qui vocabatur nomine suo 'Belteschatzar: 'veritasque ipsius verbi ac constituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipsi *obvenit* eadem visione.

[a] Heb. *intelligere ipsum verbum: infinitivus pro nomine.*

2 'Diebus illis; ego Danijel 'fueram [b] in luctu trium septimanarum diebus:

3 'Cibum rerum desiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium septimanarum dies.

[b] Heb. *lugens*
[c] Heb. *ungendo.*

4 Die autem vigesimoquarto mensis primi; cùm essem ad [d] ripam fluminis magni, qui est 'Chiddekel:

[d] Heb. *manum, sive latus.*

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce 'vir unus indutus '*vestibus* lineis *aderat*; cujus lumbi accincti erant 'insigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus 'simile beryllo thalassio, & 'vultus ejus similis aspectui fulguris, oculique ejus similes tædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus 'similes colori æris tersi: sonus autem verborum ejus similis *erat* 'sono multudinis.

[e] Heb. *ignis.*

7 Videbam verò ego Danijel 'solus visionem istam, homines autem qui erant mecum non videbant visionem ipsam; sed trepidatione magna accidente eis, fugerunt [f] ut absconderent se.

[f] Heb. *pro abscondi.*

8 Cùm itaque relictus essem solus, & viderem visionem maximam istam, 'non fuerunt reliquæ in me vires: sed 'decor meus [g] mutatione corruptus est in me, adeò ut non obtinerem vires.

[g] Heb. *mutavit se in me ad corruptionem.*

9 Tunc audivi sonum verborum illius; & cùm audirem sonum verborum illius, ego fui oppressus sopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

[h] Heb. *super faciem meam*

10 Ecce autem 'manus tetigit me; & 'commovit me super genua mea, & palmas manuum mearum.

11 'Edixitq; mihi, Danijel, vir [i] desideratissime, considera verba quæ ego eloquuturus sum tibi, & sta [k] rectus, nam nunc missus sum ad te: cùmque loquutus esset mecum verbum istud, constiti tremens.

[i] Heb. *desideriorum: sic vers. 19.*
[k] Heb. *in statione tua.*

12 'Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuisti animum tuum ad 'considerandum & ad 'affligendum te, coram Deo tuo exaudita sunt verba tua: & ego veni propter verba tua.

13 'Sed 'princeps regni Persici 'stetit coram me 'uno & viginti diebus, cùm ecce 'Micaël [l] 'primus e principibus primariis venisset 'ad adjuvandum me: ego 'relictus sum ibi apud 'Reges Persiæ.

[l] Heb. *unus: ut sup. 9.1.*

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum est populo tuo [m] consequentibus temporibus: nam adhuc visio est de illis diebus.

[m] Heb. *in cõsequentia dierum.*

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujusmodi, [n] 'demisi faciem meam in terram obmutescens.

[n] Heb. *posui.*

16 Sed ecce 'quasi similitudo [o] humana 'attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus sum, dicens ad eum qui stabat e regione mei, 'Domine mi hac visione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

[o] Heb. *filiorũ hominis.*
[p] Heb. *obverterunt se.*

17 Quomodo ergo poterit servus Domini mei 'hîc loqui cum Domino meo illo; cùm in me 'ex hoc tempore, in me, inquam, non constiterint vires, & anima non reliqua sit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quasi aspectus hominis, '& confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir desideratissime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cumq; eo loquente mecum confirmatus essem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmasti me.

20 Qui dixit, 'nostine quamobrem venerim ad te? nunc enim 'revertor ad pugnandum contra principem Persiæ, donec 'me egresso ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 'Sed indicabo tibi id quod exaratum est in scripto [q] verissimo: quia 'ne unus quidem est qui se confirmet mecum ad ista, nisi 'Micaël princeps 'vester.

[q] Heb. *veritatis.*

CAPUT XI.

1 EGO 'igitur 'anno primo Darii Medi, steti ut ei essem confirmationi & robori.

2 'Jam verò 'veritatem indicabo tibi: ecce 'adhuc tres reges stabũt Persidi, deinde 'quartus

tus ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit se in divitiis suis, excitabit omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed obsistet rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, agetq; pro voluntate sua:

4 Et cùm obstiterit, frangetur regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cœli; sed non posteritati ejus, neque secundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam evelletur regnũ ejus, ut aliis prȩter illos *cedat*.

5 Itaque confirmabit se Rex Austri, & alter ex principibus ejus; qui confirmabit se supra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

6 Et [a] exactis aliquot annis consociabunt se; nam filia Regis Austri veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum [b] æquis conditionibus pacem: sed non obtinebit illa vires brachii, neque ipse consistet cum brachio suo; sed tradetur ipsa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

7 Postea existet e surculo radicum ejus in statu illius; qui veniens cum copiis suis aggredietur munitiones regis Aquilonis, agetq; contra eas ita ut occupet:

8 Atque etiam deos horum cum toparchis ipsorum, cum instrumentis [c] desideratissimis ipsorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipse annis *multis* stabit [d] valentior Rege Aquilonis:

9 Ita veniet in regnum rex Austri, ac revertetur in terram suam.

10 Sed filii illius miscebunt bellum, & postquam collegerint multitudinem, copias amplas, veniet [e] subinde exundabitque & transibit: & reversus miscebit bellum usque ad munitionem illius.

11 Unde exacerbatus Rex Austri prodibit, pugnabítque contra illum, contra Regem Aquilonis; opponetque multitudinem magnam, adeò ut tradatur multitudo illa in manum ipsius.

12 Itaque sublata illa multitudine extollet animum suum, & quamvis dejiciat myriadas, non corroborabitur.

13 Nam reversus Rex Aquilonis constituet multitudinem majorem priore; deinde [f] exactis illis temporibus, id est, annis, veniet subinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

14 Quibus temporibus multi obsistent Regi Austri; filii verò effractores populi tui tollentur stabiliendo visionem, & corruent.

15 Etenim veniens Rex Aquilonis diffundet [g] missilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & brachia Austri non constabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ denique erunt vires ad consistendum.

16 Cumq; fecerit qui aggredietur eum pro voluntate sua, nullo obsistente ipsi; stabit etiam in terra decoris, quam consumet manu sua:

17 Deinde disponet faciem suam ut ingrediatur cum robore totius regni sui, & rectis adjunctis [h] sibi, efficietque: & [i] virginem dabit ei corrumpendo illam, sed non perstabit illa, neque pro eo erit.

18 Postea convertet faciem suam ad insulas, capietque multas; cujus reprimens ductor opprobrium, vacuus opprobrio illius regeret in illum.

19 Ita convertet faciem suam ad munitiones terræ suæ; & impingens corruet, ac non invenietur.

20 Et stabit in statu hujus traductor exactoris, *in* decore [k] regio; qui diebus [l] paucis frangetur, quamvis neque [m] ira, neque bello.

21 In hujus statu stabit despectus, quamvis non imposuerint ei decorem regium: sed veniens [n] tranquillè usurpabit regnum blanditiis;

22 Et brachiis [o] inundantibus inundabuntur a conspectu ejus, & frangentur; etiamque antecessor fœderis.

23 Nam ex consociatione sua, cum illo faciet dolum; nam ascendens roborabit se cum parva gente.

24 Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, facietq; quod non fecerãt patres ejus & [p] majores ejus; prædam, spoliumq;, & facultates illis disperget, & contra munitiones cogitabit cogitationes suas, easq; ad tempus usque.

25 Postea excitabit vires suas [q] animumque suum contra Regem Austri, qui miscebit se bello copiis magnis & validis admodum; sed non consistet, quia cogitaverint contra eum cogitationes.

26 Nam comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus illius exundabit; & concident confossi multi.

27 Tunc utrorumque regum istorum animus erit malefaciendi, & in mensa eadem mendacium loquentur: sed non prosperabitur illud, quia adhuc *supererit* terminus constituto tempori.

28 Itaq; redibit in terram suam cũ facultatib. magnis, & animo suo contra fœdus [r] sanctum; quod cùm fecerit, revertetur in terram suam.

29 Constituto tempore [s] rursus invadet Austrum: sed non erit ut prior *expeditio*, aut ut posterior.

30 Venientibus enim contra eum navibus Cittæis dolore afficietur, [t] rursusq; indignabitur contra fœdus sanctum atque efficiet; reversus enim animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus sanctum:

31 Et brachia ab ipso stabunt; prophanabũtque sanctuarium, & munitionem, & amovebunt jugem cultum, imponentque detestationem desolantem.

32 Ut improbè agentes in fœdus contaminet blanditiis: & populum cognoscentium Deum suum prehendant, sicut facient.

33 Ita erudientes populum, instruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent se ipsis multi blanditiis.

35 Ex ipsis autem erudientibus corruent, ad conflandum eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, usq; ad tempus [u] determinatum: quia adhuc *supererit terminus* constituto tempori.

36 Nam faciet pro voluntate sua iste Rex, & extollet se, ac magnificabit se supra omnem Deum fortem, etiam supra [x] Deum fortissimum omnium, loquẽs mirabilia: & prosperabitur, usquedum consummet indignationem, dum id quod fuerat præcisum efficiatur.

37 Ne ad deos quidem majorum suorum attendet, neque ad desiderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; sed supra omnes

[a] Heb. *sub finem annorum*
[b] Heb. *rectitudines: sed nos perphrasi ad evidentiã utimur.*
[c] Hbd. *desyderii ipsorum.*
[d] Heb. *præ Rege.*
[e] Heb. *veniendo: sic ver. 13.*
[f] Heb. *sub finem illorum temporum.*
[g] Heb. *catapultam: metonymia.*
[h] Heb. *secum.*
[i] Heb. *filiam mulierum.*
[k] Heb. *regni.*
[l] Heb. *anu.*
[m] Heb. *iris.*
[n] Heb. *in tranquillitate: sic ver. 24.*
[o] Heb. *inundationis.*
1 *Machab.* 1. 19.
[p] Heb. *patrum patrum.*
[q] Heb. *cor: sic deinceps.*
[r] Heb. *sanctitatis: sic deinceps.*
[s] Heb. *revertetur & invadet.*
[t] Heb. *& revertetur & indignabitur.*
[u] Heb. *termini.*
[x] Heb. *Deum fortem deorum fortium.*

y Heb. *roborum: sic ver. 39.*

z Heb. *faciens munitionib. roborum cum Deo alieno.*

nes magnificabit se:

38 Et quod ad 'Deum y summi roboris, in sede ejus honorabit; honorabit, inquam, 'Deum quem non agnoverint majores ejus auro, & argento, & lapidibus pretiosis, ac rebus desideratissimis.

39 z Committénsque 'munitiones *Dei* summi roboris Deo alieno; 'quos agnoverit, *hos* augebit gloria & dominatores faciet in multos, ac terram partietur pretii loco.

40 'Sub tempus autem finis, confliget contra eum 'Rex Austri, 'irruétque ut turbo in illū 'Rex Aquilonis curribus, equitibúsq;, & classibus amplis; & ingressus regiones 'inundabit & transibit.

41 'Deinde regredietur in regionem decoris, cùm' multæ corruerint: hæ autem 'eripient se e manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac a præcipua Hhammonitarum.

42 'Cùm autem extendet manum suam in regiones, etiam terra Ægypti non b evadet:

43 Sed dominabitur in recondita auri, & argenti, & in omnia desideratissima Ægypti: 'Libyésque & Æthiopes c comitabuntur gressus ejus.

44 Sed rumores conturbabunt eum 'ab Oriente, & 'ab Aquilone: quamobrem 'exibit cum æstu iræ magno, ad perdendum & ad internecioni devovendum multos.

45 'Et d figet tentoria palatii sui inter 'maria in monte decoris e sancti: cumq; venerit 'ad finem suum, nullus erit auxilio ei.

a Heb. *principium filiorum Hhammonis.*

b Heb. *erit evasioni.*

c Heb. *ad gressus ejus erunt.*

d Heb. *plantabit.*

e Heb. *sanctitatis.*

CAPUT XII.

a Heb *filius populi tui.*

b Heb. *terræ pulveris.*

c Heb. *seculi: sic deinceps.*

d Heb. *terminisic ver. 9.*

1 'Tempore autem illo, 'astante Micaële principe illo maximo qui stat pro a popularibus tuis, cùm fuerit tempus angustiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens usque ad tempus istud; tempore *inquam* illo 'eripietur populus tuus, 'quisquis inventus fuerit scriptus in libro illo.

2 Tandemque 'multi ex dormientibus b in pulverulenta terra expergiscentur; hi ad vitam c æternam, illi ad opprobria & contemptum æternum:

3 Et erudientes splendebunt quasi splendore expansi; & justificantes multos, ut stellæ in sempiterna secula erunt.

4 'Tu verò Danijel occlude hæc verba, & obsigna hunc librum ad tempus d determinatum usq;: 'percurrent multi & augebitur cognitio.

5 'Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo 'alii adstabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter inde ad ripam ejusdem rivi.

6 Quo dicente ad 'virum indutum vestibus lineis, qui erat supra aquas ipsius rivi: 'quousque terminus erit horum mirabilium?

7 Audivi virum indutum *vestibus* lineis qui erat supra aquas ipsius rivi, qui extulerat dexteram suam & sinistram suam versus cœlos, jurantem per viventem in æternum; 'post constitutum tempus, constituta tempora, partémque *temporis*, & cùm 'absolvet dissipare e 'vires populi f sancti, fore ut absolvantur omnia ista.

8 Cúmque ego audiens non intelligerem; dixi, Domine mi, quis finis futurus istorum?

9 Qui dixit, 'abi Danijel; nam occlusæ sunt & obsignatæ hæ res usque ad tempus determinatum.

10 'Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabūtur 'multi; 'improbè quidem agent improbi, nec animadvertent ulli improbi: sed erudientes animadversuri sunt.

11 A tempore autem quo ablatus fuerit 'jugis *cultus*, & posita 'detestatio desolans; 'dies erunt mille ducenti nonaginta.

12 'Beatus qui præstolabitur & perveniet, ad dies mille trecentos triginta quinque.

13 Tu autem 'abi ad terminum ipsum; id est, quiesce ac persta in sorte tua ad terminum usq; dierum.

e Heb. *manum: ut Deut 32.36.*

f Heb. *sanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita sint communi argumento, ut res ipsa docet evidentissimè; idcirco placuit ea simul conjungere. In hac igitur prophetia continentur ista: primùm inscriptio proleptice omnes partes prophetiæ istius explicans, hoc versu: deinde narratio qui se comparaverit Danijel, & Deus visionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propositio verbi verissimi, & longi illius temporis ad probationem Ecclesiæ constituti, rerúmque singularium quæ per illud tempus fuerant eventuræ, capite 11. & quatuor primis versibus capitis 12. quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporis constituti, inde ad finem usque prophetiæ: quæ omnia (ut diximus) paucissimis verbis in hac inscriptione ponuntur. Quod autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta est Danijeli, non temerè factum est: cùm enim anno secundo ex quo venerant Judæi Jeruschalaima ad domum Dei, secundo mense cœpissent curare ædificationem templi Dei, Hhezræ 3.8. non dubium est quin eodem anno adversarii intercesserint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ætatem illam, tum pòst venturas generationes adversus illud malum præeuntibus visionibus, revelationibus, signis, & monitis sanctissimè confirmari, & adversus alia quoque incommoda, periculáque Judæis eventura armari Ecclesiam per spiritum Dei & prædictiones hujusmodi, velut certissimas futuras testes infinitæ illius & ineluctabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Ecclesiam.* Beltefschatzar] *vide suprà 1.7. & 4.8.* Veritásque] *id est, verbum, & revelatio verissima factorum & temporum quibus Deus suum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex versu quarto. Hujus autem narrationis partes sunt hæ: occasio visionis a Deo oblatæ, nempe solicitus Danijelis animus, versu 2. & 3. visionis genus, versu quarto & duobus sequentibus; audientium, & videntis Danijelis consternatio, versu 7. & duobus sequentibus; ac postremò confirmatio signis, verbis, & opere Danijeli facta atque repetita, reliquo capite.* Fueram in luctu] *proptereà quòd ne Judæis quidem reducibus fausta erant & secunda omnia; sed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambysen emissariósque ipsius aulicos Judæis infenses interrumpebatur, & jamque planè desierat.* 3 Cibum] *id est, corpori non indulgebam; sed macerabam ipsum jejunio, ut hac ratione corpus communicaret afflictionibus cum fratribus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum esset.*

esset. 4 Chiddekel] id est, Tigris: ut Gene. 2.14. 5 Vir unus] id est, Christus specie viri, ut apparet ex Danijelis verbis infrà 12.6. & 7. Vestibus lineis] id est, splendidissimis; quales a regibus, potentioribus, sacerdotibusq; ferebantur. Insigni auro] id est, cingula ex auro præstantissimo: metonymia: vide Jirm. 10.9. 6 Simile beryllo] id est, cœlestis colore atque cæruleo. Vultus ejus] rutilans & coruscus, ut Jechezk. 1.27. Similes colori] id est, scintillantes purissimè: ut Jechezk. 1.7. Sono mult.] vide Jechezk. 1.24. 7 Solus] ut cui soli Deus aperiret oculos ad visum percipiendum, quemadmodũ Paulo Actor. 9. 8 Non fuerunt reliquę] id est, penè exanimatus sum præ visionis amplitudine, & tenuitate mea. Decor meus] i. ita expallui & formam hominis viventis amisi, ut cadaver magis viderer esse quàm homo vivens. 10 Manus tetigit] ut suprà 8.18. Commovit me] i. aliqua ex parte erexit me perculsum & postratum metu. Atque hic primus confirmationis gradus. 11 Edixitq;] secundus confirmationis gradus. 12 Quamobrem] tertius confirmationis gradus, cum erecto corpore animus erigitur. Considerandum] i. animadvertendum mala præsentia, quibus populus Dei prægravatur. Affligendum] vide Levi. 16.29. 13 Sed princeps] Cambyses qui Cyro in expeditionem exteram profecto tenebat regni gubernacula. Est autem hoc & sequente ver. præcedentis explicatio per occupationem: miraberis fortasse, inquit Angelus, quid sibi hoc velit, te inde ab eo tempore exauditum esse, & tamen responsum accipere post tantum dierum numerum: sed (inquit) duo sunt quæ ad tui exauditionem pertinent; unum, ut ex consilio Dei prospiciatur de impedimentis quæ ab hostibus Ecclesiæ offeruntur; alterum, ut consilium Dei quo rebus Ecclesiæ adversantibus prospexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac consilium quidem Dei in Christo his diebus omnibus prospexit impedimentis quæ a Persarum Rege afferuntur, cumq; veluti in jus perduxit me administro, ut de consiliis & factis ejus præsentibus ac futuris cognosceret, hoc versu. Nunc demum verò cognitis & curatis rebus huc mittor ad consilium totum Dei tibi explicandum, prout fit deinceps. Princeps] id est, Cambyses filius Cyri. Stetit coram] id est, quasi in jure aut judiciali foro comparuit, ut de consiliis & factis ipsius cognoscerem & statuerem autore Christo. Uno & viginti] id est, tribus illis hebdomadibus, de quibus suprà 2. & 3. Micaël] Christus, sic appellatus voce composita, quasi dicas, qui par est aut æqualis ipsi Deo forti, quemadmodum loquitur Apostolus scribens ad Philippenses. Primus] id est, princeps angelorum, qui cum principibus humanis comparati optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac potestates in cœlis, Ephe. 3.10. Ad adjuvandum me] id est, informandum, confirmandumq; ad perficiendam hanc administrationem meam. Relictus sum] videlicet illis uno & viginti diebus. Reges Persiæ] id est, Cambysem cum primoribus & consiliariis regni. 15 Demisi faciem] vide suprà 8. & 9. Est autem inde ab hoc versu narratio occasionis ex qua Danijelem a Deo oportuit de integro confirmari, ad finem usque. 16 Quasi similitudo] id est, Angelus Gabriel, qui nominatus est suprà 9.21. Attigit] ut suprà versu 10. Domine mi] excusatio est Prophetæ a minore: si sola hac, inquit, visione oblata tam graviter affectus sum, suprà ver. 8. & 9. quanto magis afficerer colloquio hoc quod institius mecum? 17 Hic] emphasis. quasi dicat, qui tantulus sum & tam imbecillis; ut contrà Dominum vocat illum, id est, tantum, tam præstantem, & admirabilem. Ex hoc tempore] ex quo mecum cœpisti colloquium instituere. 18 Et confirmavit] adeò ut non starem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, suprà 11. 20 Nostine] prolepsis sive propositio summa totius prophetiæ, primùm universè de regnis, hoc versu; deinde verò de singulari illorum administratione, seq. ver. quę omnia seq. capite (ut diximus) suo ordine exponuntur. Revertor] id est, discedam a te; ut quemadmodum antè cognovi de constitutione regni Persidis & curavi eam sic in posterum contrà faciam, & oppugnem reges Persidis. Me egresso] ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur. 21 Sed indicabo] id est, jam verò transibo ad singularem aliquam explicationem eorum quæ modò dicta sunt, prout relata est in consilium Dei: quod cum scripto verissimo comparatur ex usu forensi. Ne unus quid.] id est, solus Christus stat ab Ecclesia sua; quam totus mundus infestat, sed ab eo ut justo principe adversus omnes etiam inferorum portas defenditur. Micaël] ut suprà ver. 13. Vester] i. Judæorum tuorum popularium: quo sensu dicitur alibi servator corporis sui & caput Ecclesiæ.

IN CAPUT XI.

1 Ego igitur] Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 10.1 qua exponit Angelus primùm quid sibi faciendũ & docendum fuerit mandatum de regno Persico, duobus versibus; secundò de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perpessionibus Ecclesiæ, usque ad caput duodecimum: ac postremò de confirmatione piorum in perpessionibus per prophetiam & promissiones Dei; quatuor primis versibus capitis duodecimi. Igitur] id est, ut intelligas quod modò perstrinxi paucis, ver. 20. & 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in posterum gerenda sunt, ita se habere planè ex voluntate consilioq; Dei, & meo ac angelorum ejus ministerio. Anno primo] id est, inde ab eo tempore quo monarchia Babylonica fuit a Medis & Persis occupata, versor in monarchiæ Persicæ administratione, ipsam protegens & regens ex decreto Dei pro[illegible]su est Ecclesiæ. 2 Jam verò] nimirum cùm non modò administrationis curandæ munus accepi a Domino; sed etiam recens ad verba tua explicanda & informandam Ecclesiam missus sum, suprà 10. 11. & sequentibus. Veritatem] eam videlicet quæ exarata est tanquam scripto in consilio Dei, suprà 10. 21. Adhuc tres reges] videlicet a Dario Medo qui nominatus est præcedente versu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyses Cyri filius, & Darius Hystaspis. Quartus] nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, posteà verò ludibrium. Ditabitur] tum illis quas Darius pater congerebat ex tributis provincialibus, qui propterea caupo regni sui dicebatur, ut annotavimus Ester. 10.1. tum illis quas ipse Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cùm in expeditione esset. Omnes] tum populos Orientis, tum verò posteros ipsius; qui hæredes fuerunt ejusdem belli, & ruinam sibi ex eo accersiverant, ut explicant duo sequentes versus. 3 Obsistet] id est, hic stabit, & prosternet Persas. Rex potens] Alexander Macedo, cognominatus Magnus. 4 Et cùm obstit.] id est, fractis Persis, per septennium monarcha vixerit. Frangetur] ut prædictum fuerat, suprà 2.44. & 7.6. In quatuor vent.] id est, secundum quatuor plagas seu regiones cœli dirimetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab

Oriente, Caßander Macedoniam ob Occidente, Antigonus Asiam minorem a septentrione, & Ptolemæus Lagi filius Ægyptum a Meridie. Sed non] nam Alexander & Hercules filii Alexandri Magni brevi tempore sine liberis extincti sunt: ut diximus suprà 7.6. Secundum domin.] id est, longè impars ac minimè comparanda dominatione. Evelletur] id est, tolletur funditus, sive radicitus. Illos] videlicet posteros & necessarios Alexandri Magni. 5 Rex Austri] id est, Ptolemæus Lagi filius: nam tantùm eos reges perstringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus est; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jeruschalaima dolo cepisse, & captivos quamplurimos abduxiße legitur apud Josephum lib. 12. Antiquitat. Judaic. cap. 1. Austri] id est, Ægypti, quæ ratione Judeæ ad Austrum sita est, ut diximus ver. 4. Et alter] id est, Ptolemæus Philadelphus, secundus Rex Ægypti ex serie hac. Confirmabit se] id est, amplius dominium obtinebit quàm pater. 6 Consociabunt se] id est, fœdus inibunt sancientq; matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo dictum est Seleucidarum regnum. Filia Regis] Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beronicen vocant) Ptolemæi Philadelphi filia. Veniet ad regem] id est, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & constituendam (ut sibi videbatur) pacem, justam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos sustulerat. Non obtinebit] id est, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio suo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide sup. 2.43. Neq; ipse conf.] id est, neque Antiochus Theos (qui Bernicen duxerit quasi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) constabit sibi, & hoc velut brachium retinebit; sed Laodicen repudiatam recipiet: quam ob causam Antiocho Theo adhuc superstite Ptolomæus Evergetes filius Philadelphi bellum instauraturus est. Sed tradetur] Bernice videlicet in potestatem hostium; adeò ut a Seleuco Callinico privigno suo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum aßeclis omnibus ipsius. 7 Postea] id est, in statum Ptolemæi Philadelphi succedit Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e stirpe illius sobolescens. Radicum ejus] id est, ex quibus Bernice processerit: fuit enim Evergetes Bernices frater. Regis Aquilon.] id est, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ. 8 Atque etiam] id est, Syriam totam opibus spoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum est ei Evergetæ nomen. Toparchis] qui obsides dati sunt & accepti, ut caveretur de obsequio & fide totius Syriæ. 10 Filii illius] Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina sunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus. Miscebunt bellum] id est, instituent bellum contra Evergeten, ut debellent duces ab eo in Syria constitutos: qua in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occisus est. Hæc quia variè ab historicis tradita sunt, maluimus Polybium autorem sequi: apud quem libro secundo legimus per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos esse. Veniet subinde] videlicet Antiochus Magnus, postquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater. Exundabitque] i. summo impetu, summaq; vi, & frequentissimis incursionibus occupabit Syriam & Judæam. Transibit] videlicet Raphiam usque, in fines Ægypti. Reversus] in possessionem ademptam a Rege Ægypti. Munitionem] Raphiam, quam modo nominavimus. 11 Rex Austri] Ptolemæus Philopator filius Evergetæ, quem historici per antiphrasin amantem patris dictum fuisse docent, eò quòd parentes necaverit: etsi Polybius Evergeten hujus patrem morbo scribit consumptum esse. Prodibit] anno quarto Antiochi Magni. Regem Aquil. videlicet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fusæ, & Syria recepta est. Multitudo illa] id est, exercitus Antiochi in manum Philopatoris. 12 Extollit] Ptolemæus Philopator secundis rebus diffluens. Dejiciat] id est, homines infinitos ex populo Dei cruentissima morte afficiat insolentissimè: vide librum tertium Macabæorum, & Josephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3. 13 Rex Aquilon.] idem Antiochus Magnus restitutus in possessionem Syriæ. Exactis illis] id est, mortuo Philopatore, cui successit puer Ptolemæus Epiphanes. 14 Multi obs.] id est, bona pars Judæorum, qui alioqui toto hoc bellorum tempore erant in multas factiones scissi, teste Josepho libro 12. Antiq. Judaic. cap. 3. Obsistent] adjungentes se Antiocho contra Philopatorem. Filii verò] id est, præfracti contemptores Dei, qui ab obsequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide Macab. 3. Tollentur] a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo, ut dicitur seq. ver. Stabiliendo vis.] cùm Deus hanc visionem præstabit atque efficiet, quæ his versibus exponitur. 15 Diffundet] id est, obsidebit, expugnabit, occupabitq; Ægyptum. Brachia Austri] id est, duces & copiæ Ægyptiorum: ut Jechezkel. 31.2. & sequentibus. 16 Qui aggredietur] Antiochus Magnus, ut antè dictum est. In terra decoris] vide sup. 8.9. Hæc autem intelligenda sunt de calamitatibus quibus effecta est Judæa propter ambitionem & avaritiam sacerdotum inter se concertantium. 17 Deinde] id est, postquam Judeâ malè affectâ consilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partimq; fraudes. Et rectis] id est, maxima recti æqui & boni specie, qua circumveniret Ptolemæum Ephiphanem. Fuit autem species illa consociatio matrimonii, de quo verbis sequentibus. Efficietque] nempe militare aliquid, Ægyptum callidè tentans & aliquò usque occupans; sed re non ita feliciter succedente consilium inibit matrimonii. Virginem] Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non succedentibus techniis Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit, ut circumveniret eum. Corrumpendo illam] id est, corruptissimis ac perditissimis consiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet. Non perstabit] videlicet in consilio primùm cum patre inito, id est, non stabit a partibus patris, sed adjunget se viro; ut sequentia verba explicant. 18 Ad insulas] id est, regiones longinquas & dissitas mari, tam insulas quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phocæam, Samum, Rhodum, Colophonem, Eubœam. &c. Ductor] id est, non Rex aliquis singularis, sed administer Romanæ Reipub. Marcus Acilius consul. Livius prætor, & Lucius Scipio. Opprobrium] id est, dedecus illatum Romanorum reipub. tum multarum urbium in Asia minore, mari Mediterraneo, Græciaq; occupatione, tum contumeliis in Romanos importatis. Vacuus op.] hoc est, cùm resarciverit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris. Regeret] id est, multabit illum probrosa amissione partis alicujus regni: nam ultra Taurum montem se recipere coactus est ignominiosè. 19 Ita convertet] id est, recipiet se in regnum suum, & tanquam imbellis munitionibus se se continebit. Impingens] tumultuariè a suis interfectus ad defensionem templi concursantibus, quod spoliaturus erat Antiochus. 20 Traductor] id est, Seleucus ille, qui Philopator & Soter

Soter dictus est: Periphrasticè autem nominatur traductor exactoris, tum propter infamem illius avaritiam qua totum ditionis suæ agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter ablegationem Heliodori Jeruschalaima, de qua 2. Machab. 3. Paucis] *videlicet postquam contra Judæos a Simone exacerbatus Heliodorum transmiserit, prout apparet ex 2. Machab. 4.* Neque ira] *id est, non apertis odiis, aut aperto marte; sed veneno per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi, de quo sequente versu.* 21 Despectus] *id est, Antiochus Epiphanes, sive Illustris & nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hîc ex rei veritate despectus sive contemptus appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, id est, furiosum.* Quamvis non imp.] *id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento.* Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci fratris filium hæredem justum fallebat, & populi simplicitate abutebatur, tanquam si non Regem se ipsum, sed pro Rege haberi vellet administratione tutelæ.* 22 Brachiis innundantibus] *id est, repentinis illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, ii qui noluerint ipsi imponere decorem regium.* Antecessor] *id est, Seleucus Philopator frater ipsius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre iniverat, cùm adhuc obses Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obsidem misit Demetrium filium suum ut Antiochum fratrem liberaret; quem sibi novi fœderis necessitudine conjunxerat, ut in Ægyptum communi consilio involarent, specie adjuvandi Physconem contra Ptolemæum Philometora.* 23 Ex consociatione] *id est, specie illius necessitudinis quam modò diximus, dolos nectet contra fratrem Seleucum Philopatora, & per Heliodorum e vita tollet dolo, antequam in Syriam veniat.* Ascendens] *in Syriam.* Roborabit se] *id est, primùm confirmabit se conciliatis amicis, clientibus, & oppidis dolosè in regno Syriæ, quasi tutorem ageret, & Demetrio fratris filio (qui obses apud Romanos erat) consuleret.* Parva gente] *id est, exiguo comitatu.* 24 Tranquillè] *exegesis precedentis versus.* Facietque] *id est, militem stationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obstringet sibi.* Cogitabit] *id est, jam tum consilia inibit de occupanda firmandaque sibi Syria; quæ consilia per annum integrum cum animo suo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem justum regni hæreditate spoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit Antiochus, id est, 137. anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11.* 25 Postea] *quàm fuerit firmata Syria, id est, anno secundo regni sui, ut modò diximus.* Regem austri] *Ptolemæum Philometora.* Miscebit se bello] *autoribus & consulentibus potissimum Eulaio & Lenæo, qui studebant partibus Philometoris.* Non consistet] *id est, fundetur inter Pelusium & Casium montem.* Cogitaverint] *id est, consiliis proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur sequente versu.* 26 Comedentes port.] *id est, intimi, qui ordinariè a consiliis erunt Philometori.* Illius] *videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris.* 27 Tunc utror.] *videlicet cùm fuso Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad instituendam pacem convenerint.* Illud] *videlicet, quòd uterque illorum dolosè in socium suum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occasionesque singulas dispensanti arbitratu suo.* Constituto tempori] *de quo infrà vers. 29.* 28 Redibit] *vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11.* Contra fœdus] *id est, exacerbato contra Deum, contra populum ipsius, contra fœdus tabulasque fœderis, contra legem, & contra cultum universum Dei.* Quod cùm] *id est, quam animi sui libidinem cùm perfecerit atrocissimè in Ecclesia Dei, &c. vide 1. Macab. 1. 17.* 29 Constituto temp.] *id est, post biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum Physcone fratre reconciliatus auxiliares Romanorum copias postulasset.* Austrum] *id est, Ægyptum.* Non erit] *id est, non ita succedet ut priore expeditione, de qua vers. 25. aut ut posteriore, de qua versu 40.* 30 Cittæis] *Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Cilicia portubus ferè servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Genes. 10. 4.* Dolore affic.] *per Caium Popilium Lænatem, qui a Romanis in Ægyptum legatus missus est.* Animum adhib.] *id est, attendet ad consilia Jasonis, Menelaï, & aliorum apostatarum, ut populum Dei infestet.* 31 Et brachia] *id est, copias maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumanissimè; ut exponitur novem versibus.* Sanctuarium] *ingrediendo, contrectando, expertando, & distribuendo res sacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab. 5. 15.* Et munitionem] *id est, Jeruschalaima cædibus funestando, ibidem.* Jugem cult.] *vide suprà 8. 11.* Detestationem] *id est, militem detestandum, qui desolet magis ac magis cultum Dei in stativis collocabunt: vide suprà 9. 27.* 32 Ut improbè] *id est, stationarium illum militem propterea Jeruschalaimis & per Judeam collocabunt, ut malos apostatas foveant, & bonos crudelissimè persequantur.* Contaminet] *id est, in hypocrisi ipsorum confirmet, obduretque magis ac magis.* 34 Adjuvabuntur] *id est, perpaucos habebunt adjutores, & plerosque ex iis hypocritas, qui lingua tenus ac non opere miseros Dei servos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Machabæorum extant quamplurima.* 35 Ex ipsis] *occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandum Ecclesiam contra tam acerbas tentationes: quid causæ est (inquies) cur istos sinat Deus corruere impiorum manibus? respondet spectari in hac Dei administratione duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones.* Quia adhuc] *vide suprà ver. 27.* 36 Nam faciet] *hunc versum & sequentes quàm variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & sequentium comparatione, adeoque ex historiæ fide statuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane esse intelligenda, cujus impietas primùm quidem κατὰ πρόληψιν, hoc versu; deinde verò κατὰ μέρη & particulatim exponitur, tribus sequentibus. Ac prolepsos quidem partes duæ sunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne summi quidem Dei metu abductum iri ab impietate & maleficiis; sed illum ultrò adversus Deum potentissimum magis ac magis exarsurum: quæ duæ res deinceps exponuntur.* Consummet] *videlicet Deus, perficiens severissimum judicium suum in sceleratum Antiochum, & alios improbos.* Præcisum] *videlicet decreto Dei.* 37 Ne ad deos] *id est, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia (quæ eo altiùs animis infigitur cùm a majoribus accepta est) tum omni naturali studio & amore erga suos, qui amor in mulieribus solet esse tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita se habuisse res ipsius gestæ ostendunt, cùm nihil unquam fecisse legatur nisi suo ipsius erga se studio, nulla Dei, nulla naturæ & sanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam superioribus exemplis demonstravimus.* 38 Deum summi] *id est, Deum Jisraëlis.* Deum quem non] *id est, Jovem Olympi-*

pium, de quo vide 2. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur seq. vers. 39 Munitiones Dei] id est, Judæam totam, synecdochicè. Quos agnoverit] id est, viros obscuros, ignotos, terræ natos evehet arbitratu suo: cujusmodi exemplum est de illo veteratore 2. Macab. 6. His autem amplificatur tyrannidis indignitas, quod Antiochus extraneos impurissimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine distributurus: quæ duo maximè cavebantur lege. 40 Sub tempus] id est, biennio post institutam idololatriam, & quasi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Physconis partibus semper studuit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus. Rex austri] Ptolemæus Philometor. Irruetque] id est, nomine Physconis Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum esse a Physcone minore fratre legimus apud Florum in Liviana epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium secundo. Rex Aquilon.] Antiochus, agens Physconis partes. Inundabit] id est, summo impetu & celeritate percurret. 41 Deinde regred.] ut versu ultimo. Multæ] de quibus 42. & 43. Eripient se] id est, expertes erunt cladis istius, quia ipsis optimè conveniet cum Antiocho. 42 Cùm autem] exegesis præcedentis versus: qua ostendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliasque regiones infestaturus sit, duobus versibus: deinde quàm trepidè celeriterque dimissurus, duobus alteris.
43 Libyesque] id est, populi Aphricæ Ægypto contermini, qui priùs auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipsi ministrabunt & ipsum sequentur ducem. 44 Ab Oriente] id est, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut meminit Zonaras. Ab Aquilone] id est, a Romanis, quorum navalia erant in Cilicia & Cypro, ut antè diximus. Exibit] ex Ægypto. 45 Et figet] id est, hoc furore percitus duo sibi proponet consilia: unum, ut regiam suam in Judæa stabiliret ad Judæos edomandos; quamobrem Antiochum filium commisit Lysiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Ægypti, 1. Machab. 3. 32. alterum, ut in Persarum regionem excurreret, & Parthos coërceret. Maria] Mediterraneum & Mortuum, qui fines sunt Judææ. Ad finem suum] id est, in Elymaida ad nobile Persarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus; ubi concitata multitudine fugatus est, & ab omnibus destitutus: vide 1. Macab. 6. & 2. Macab. 9.

IN CAPUT XII.

1 Tempore autem] nempe quo Antiochus rei summam Lysiæ commiserit, ut petat Elymaida: nam sub idem tempus recuperata sunt Jeruschalaima, & cultus Dei restitutus, 2. Macab. 10. Astante Micaële] id est, administrante & regente omnia Christo: vide suprà 10. 13. Eripietur] id est, incipiet eripi, & salus Dei demonstrari, per suos temporum gradus promovenda, tandemque perficienda secundo adventu Christi. Quisquis inventus] id est, quemcunque visum fuerit Deo ex decreto suo irrevocabili conservare. 2 Multi] id est, omnes quidem resurgent; sed multi resurgentium ad vitam, multi ad mortem æternam per Christum, qui factus est primitiæ dormientium. 4 Tu verò Dan.] vide suprà 8. 26. Percurrent] id est, quamvis jam sint perpauci qui tecum laborent de futuro Ecclesiæ statu; veniet tamen illud tempus cùm plurimi ad Ecclesiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni sanctæ, & scientia augebuntur.
5 Tum videbam] ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens illius verbi & temporis constituti, cujus mentio plurimùm facta est, ut diximus suprà 10. 1. Fit autem explicatio hæc ex postulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Christum, versu 7. quæ postea ampliùs illustratur postulante Danijele, ad finem usque capitis. Alii] sancti angeli, qui in res istas desiderant introspicere. 1. Petri 1. 12. 6 Virum] de quo suprà 10. 5. Quousque terminus] id est, ecquando tandem desinent ista, quæ summè nobis videntur & sunt admirabilia?
7 Post constitutum tempus] id est post spatium illud annorum trium dierumque decem, de quo suprà 7. 25. Absolvet dissip.] id est, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, dissipabit eorum vires potentia sua ut diximus suprà 7. 26. Vires pop.] id est, vires populum sanctum infestantes, & a quibus populus sanctus maxima accipiet incommoda. Constructio enim passiva est, ut Gen. 16. 5. 9 Abi Dan.] id est, quiesce, tibi satis esto, ut exponitur ver. 13. 10 Purgabuntur] anacephalæosis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus suprà 11. 35. Multi] id est, omnes quidem Judæi; sed multi boni, & multi improbi: similis loquutio, ut suprà ver. 2. Improbè quid.] i. reprobi ex Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque sibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea: sed quicunque tenebuntur studio erudiendi fratres suos, illi animadvertent & prædictiones colent ex animo. 11 Jugis cultus] de quo suprà 8. 11. & sequentibus, & 9. 27. & 11. 31. Detestatio desol.] vide suprà 9. 27. & 11. 31. Hoc autem & sequente versu categoricè respondet Christus quæstioni Danijelis, & præter illud tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruschalaimis instauravit, indictum suprà ver. 7. duo alia tempora adjicit: unum, quo Antiochus coactus est Judæis permittere ut in legitimis suis ritibus ambularent, 2. Macab. 11. 33. alterum, quo Antiochus e vita sublatus est, 1. Macab. 6. 16. Dies erunt] id est, a tempore istius desolationis per Antiochum factæ præterlabentur anni tres menses septem & dies quasi tredecim, usque ad illud tempus quo cultum a Juda instauratum Antiochus permittet confirmabitque diplomate: quod factum est die decimo quinto mensis Xanthici, id est, penultimi; anno centesimo quadragesimo octavo Seleucidarum, 2. Macab. 11. 33. 12 Beatus qui] id est, sed multo adhuc melior conditio futura est post dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno isto liberabitur. Hoc autem factum est morte Antiochi Epiphanis, qui decessit de vita ineunte anno centesimo quadragesimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6. 16. Nam etsi nominatim mensis diesque minimè in historiis exprimitur, non dubium est tamen quin sub principium anni extinctus sit: ut evidentissimè constat ex iis rebus, quas gessit filius Antiochus Eupator eodem anno. 13 Abi ad term.] id est, vide ut pergas in curriculo quod superest vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea: sic interpretatur hæc verba Christus exegeticè in sequente membro.

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoschebhæ Prophetæ versatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatamq; Jisraëlitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, judicium depravationis nomine ipsis superventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipsorum reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copiosiùs explicat, de peccatis gravissimè obiurgans populares suos, severissima Dei judicia fortiter præ-nuntians, & resipiscentibus reliquiis, quas Deus ex communi velut incendio conservaverit in Christo filio suo, gratiam, pacem, & salutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Ecclesiæ Jisraëlitarum, quo Jisraël totus impietatis evincatur, & severissima judicia perhorrescat propediem in totum corpus eventura: itaque pios hortatur ut solicitè Ecclesiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; castigationibusq; tandem promittit effecturum ut ad ipsum revertantur, & reconciliati Deo per Christum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter se in communione æterna gratuiti cum Deo fœderis gratulemur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Hoschehham filium Beeri, [a] temporibus Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudæ; & temporibus Jarobhhami filii Joaschi regis Jisraëlis.

2 Cùm [b] primò alloquutus est Jehova Hoschehham; edixit Jehova Hoschehhæ, abi, assume tibi uxorem [c] scortum & natos scorti, cùm [d] omnino scortetur hæc terra [e] aversata Jehovam.

3 Abiens itaque assumpsit Gomeram [f] Diblajimanā, quæ concepit & peperit ei filiū.

4 Tunc edixit Jehova ei, voca nomen ejus Jizrehhelem; nam adhuc paulisper, & animadvertam [g] cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq; ut cesset regnum *in* domo Jisraëlis.

5 Eritque die illo, ut frangam arcum Jisraëlis propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit filiam, edixitque *Jehova* ipsi *Hoschehhæ*, voca nomen ejus Lo-ruchamam: nam non pergam ampliùs misereri domus Jisraëlis, ut [b] ullo pacto condonem istis.

7 Domus autem Jehudæ miserebor, servaboque eos per Jehovam Deum ipsorum: ac nō servabo eos arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depulisset Lo-ruchamam, rursus concepit peperitque filium:

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus Lo-hhammin: quia vos non estis populus meus, nec ego sum futurus vester.

10 Quanquam futurus est numerus [i] Jisraëlitarum par arenæ maris, quæ neque mensurari neque numerari potest: eritque [k] pro eo quod dicitur istis, non populus meus estis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *estis*:

11 Quando congregantes se [l] Jehudæi & Jisraëlitæ unà, & præponentes sibi caput unum ascendent e terra hac: ut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

[a] Heb. *dieb. sic deinceps.*
[b] Heb. *principio.*
[c] Heb. *scortationum: & sic deinceps.*
[d] Heb. *scortando.*
[e] Heb. *de post Jehovam.*
[f] Heb. *filiam Diblajimorum.*
[g] Heb. *sanguines.*
[b] Heb. *condonando.*
[i] Heb. *filiorū Jisraëlis: sic ver. sequente.*
[k] Heb. *loco ejus.*
[l] Heb. *fi.i Jehudæ.*

CAPUT II.

1 DICITE fratribus vestris, ô popule mi; & sororibus vestris, ô misericordiam consequuta;

2 Contendite cum matre vestra, contendite ipsam non esse uxorem meam, & me non esse virum ipsius: ut amoveat scortationes suas a conspectu suo, & adulteria sua e medio uberū suorum:

3 Ne denudem eam [a] planè, & statuam eam ut die *quo* genita fuit; disponensque eam velut *in* deserto, & redigens eam velut *in* terra siticulosâ [b] extinguam eam siti:

4 Et filiorum ejus non miserear, eò quòd filii [c] scorti sint.

5 Nam scortatur mater ipsorum, scelus pudendum committit genitrix ipsorum; nam dicit, [d] prosequar amatores meos dantes cibum meum, & aquas meas, lanam meā, ac linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 Idcirco ecce ego obsepiam viam tuam spinis; & [e] obducam maceriam, ut semitas suas non inveniat:

7 Et sectata amatores suos non assequatur eos, & quærens eos non inveniat; tādem dicat, [f] age, revertar ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.

8 Etenim ipsa non agnoscit me dare sibi frumentum, mustumque, & oleum; etiam argentum copiosè suppeditare ipsi & aurum, [g] *quo* conficiunt Bahhalem.

9 Idcirco reversus recipiam frumentum meum tempore suo, & mustum meum tempestate sua; eripiamque lanam meam & linum meum tecturum nuditatem ipsius:

10 Ut nunc retegam fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.

11 Et abolebo omne gaudium ejus, festivitatem ejus, novilunium ejus, & sabbatum ejus; denique omnem solennitatem ejus:

[a] Heb. *nudam*
[b] Heb. *morte afficiam.*
[c] Heb. *scortationum.*
[d] Heb. *ibo post: sic infr. ver.13.*
[e] Heb. *maceriabo: ut ita dicamus.*
[f] Heb. *eam & revertar.*
[g] Heb. *quo faciunt in Bahhalem.*

12 Et

12 Et deſolabo vites ejus & ficus ejus, *de* quibus dicit, ᶠmerces hæ ſunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; ᵍ redigámque eas in ſylvam, ut comedant eas beſtiæ agri.

13 Ita ʰanimadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus ſuffitum facit eis, & ornans ſe inaure ſua & monili ſuo proſequitur amatores ſuos: mei verò obliviſcitur, dictum Jehovæ.

h Heb. *viſitabo ſuper illam.*

14 ᵃ Idcirco ecce ego pellecturus ſum eam, ᵇcùm deduxero eam *in* deſertum; & eloquuturus ſum ⁱquæ ſint ei cordi:

i Heb. *ſecundum cor ejus: ut Gen.* 34.3.

15 Et daturus ei vineas ipſius ᶜinde ab eo loco, & ᵈvallem Hhacoris ᵉpro foribus ſpei; ut canat illic ſicut diebus pueritiæ ſuæ, id eſt, ut quo die aſcendit e terra Ægypti.

16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut ᶠvoces me, vir mi; ac non voces me amplius, ᵍmi Bahhal.

17 ʰ Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur amplius nomine ſuo:

18 Et pangam pro ipſis fœdus die illo cum beſtiis agri, & cum avibus cœli, reptilibúſq; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant ſecurè:

Ijobi. 5.23. *Jeſchahh.* 2.4.

19 Et deſponſabo te mihi in ſeculum; deſponſabo te, inquam, mihi ⁱjuſtitia, judicioq;, & benignitate, ac miſericordia:

20 Et deſponſabo te mihi ᵏfide, ut agnoſcas Jehovam.

21 ˡErit etiam die illo, ut ᵐexaudiam, dictum Jehovę; ⁿexaudiam cœlos, & ipſi exaudiant terram;

22 Et terra exaudiat frumentum; & muſtum & oleum; & iſta exaudiant ᵒJizrehhelem.

23 Nam conſeram ᵖeam mihi in terra, & miſerebor ᑫLo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipſe dicet, Deus mi.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hæc capita inter ſe conjungenda eſſe nemo dubitabit, qui typum cum ſua anagoge ſtatuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inſcriptio* καθολικὴ, *ſive univerſalis, verſu* 1. *typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge ſive accommodatio typi, capite* 2. Hhuzzijæ] *etſi ex iſtis regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoſcheahh planè circumſcribi non poteſt, ſi tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Huzzijæ regis trigeſimus nonus) uſq; ad principium regni Jechizkijæ, comperies Prophetam hunc noſtrum minimum annis tribus & quadraginta prophetaſſe; ut ex Chronica ſupputatione promptum eſt cognoſcere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Jiſraële regnarunt: nam ultimus Rex Jiſraëlitarum anno ſexto Jechizkijæ ſublatus eſt, ad cujus tempora hic noſter prophetaſſe dicitur: ſynecdoche. Videtur autem conſultò Jarobhhami duabus de cauſis meminiſſe; una, ut demonſtraret apertiùs, ſub quæ tempora Hhuzzijæ cœperit prophetare; altera, ut majorem fidem & autoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentiſſimo Jiſraëlitarum regno, nec dum inclinante, funeſtam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùm primò] *typus hic a Deo imperatus non aliter a Propheta effectus eſt, quàm prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modò prophetis imperantur, ſi contra naturam, bonos mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, ſed figuratè imperata & propheticè denuntiata fuiſſe, permultis ſcripturæ locis exemplíſq; confirmari poteſt. Cùm autem futura fuiſſet contra bonos mores lege Dei præſcriptos iſtius typi exequutio, non eſt credibile rem quæ hîc ſcribitur fuiſſe a Propheta opere præſtitam, ſed typum Eccleſiæ pronuntiatum. Eſt autem hîc typus primùm imperatus a Deo, verſu* 2. *deinde verò pronuntiatus, reliquo capite: & duas partes in univerſum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Eccleſiæ Jiſraëlitarum, ver.* 3. *alteram de liberis, quibus figuravit Propheta certas partes & tempora regni Jiſraëlitarum, ut ſuis locis commonſtrabimus.* Aſſume] *videlicet prophetia; id eſt, prophetato hunc typum, te ſimilem eſſe homini, qui aſſumpſerit ſibi uxorem & liberos hujuſmodi. Sic accipiendam eſſe vocem hanc infinitis ſcripturæ locis confirmari poteſt; vide Deut.* 13.1. Et natos] *hæc verba evincunt manifeſtò rem non geſtam, ſed prædicatam eſſe; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & aſſumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur ſequentibus.* Cùm omnino] *ſumma interpretatio typi, qua oſtendit Deus ſe Jiſraëlem totum tanquam uxorem & liberos impuriſſimos pertuliſſe.* 3 Abiens] *Propheta in Eccleſiam ſive cœtum Jiſraëlitarum.* Aſſumpſit] *id eſt, prophetavit typum hoc argumento, ut diximus proximè præcedente verſu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, ſed accommodata tribuuntur. Totum enim Jiſraëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id eſt, integritas; ut doceat Deus a ſe totum Jiſraëlem ſine exceptione in conjugium ſacrum aſcitum fuiſſe. Ex Diblajimis autem fuiſſe dicitur, id eſt, ex deſerto immani & horrendo, de quo Jechezkel.* 6.14. *ut demonſtret Deus ſe gratioſè Jiſraëlitas ad dignitatem illam evexiſſe ſine ullo ipſorum merito, ut idem Jechezkel.* 16. *narrat copioſiſſimè.* Filium] *nunc demum tranſitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Propheta dicitur ſuſtuliſſe. Hi autem liberi tres ætates Jiſraëlitarum deſignant: primus enim ætatem illam ſignificat, quæ graviſſimis & periculoſiſſimis motibus exagitata eſt, quando Schallum poſteros Jehu ſuſtulit,* 2. *Reg.* 15. *ſecundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pileſere vaſtata, capta, & deportata eſt,* 1. *Chron.* 5.26 *tertius denique ætatem illam, quæ tota everſa eſt per Schalmanaſarem, cùm regnum Jiſraëlis totum intercidit,* 2. *Reg.* 17. 4 Ei] *Prophetæ, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Jiſraëlitarum, ubi Joram rex Jiſraëlis per Jehu interfectus eſt, & regnum ab ipſo occupatum,* 2. *Reg.* 9 *&* 10. Adhuc paulisper] *nam Zecarja filius Jarobhhami ſex menſibus tantùm regnavit, & per Schallumum ſublatus eſt, regnumq; poſteris Jehu ademptum,* 2. *Reg.* 15.10. Cædes] *id eſt, ſtragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam,* 2. *Reg.* 9. *&* 10. Regnum] *domus Jehu, quæ modo nominata eſt.* 5 Eritque] *id eſt, & ex eo tempore quo ſublata fuerit domus Jehu, non deſinam tum inteſtinis malis, tum etiam exteris quatere & labefactare vires Jiſraëlitarum.* Arcum] *id eſt, robur, ſynecdochicè: ut interpretatur Channa* 1. *Schem.* 2.4. Propter vallem] *id eſt, propter cædes in ea valle factas, ut dictum eſt præcedente verſu.* 6 Filiam] *ſecundus hic partus (ut diximus in verſum* 3.) *ſecundam ætatem denotat, qua Pecach filius Remaljæ a Tiglath-pileſere ſpoliatus eſt, & Gilhhaditæ deportati,* 1. *Chron.* 5.26. *Quamobrem etſi permagnum damnum Jiſraëlitæ acceperunt mulctati regione trans Jardenem ſita; cùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum*

reman-

remanserit, hæc ætas cum filia comparatur, sequens verò cum filio, versu 8. Lo-ruchamam] *id est, non adeptam, sive non consequutam misericordiam, vel(ut interpretatur Paulus Rom. 9.25.)non dilectam ex misericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Assyrio pertulit.* Condonem istis] *Jisraëlitis, ac proinde istos semel deportatos gratiosè restituam.* 7 Domus autem] *id est, regni Jehudæ, quod vos Jisraëlitæ, consociatis vobiscum Syris, tentatis & conamini occupare, ut narrat Jeschabh. 7.5. & sequentibus.* Per Jehovam] *id est, per Jesum Christum filium virginis, Deum æternum cum Patre & Spiritu sancto, & verum hominem nobiscum; qui signum æternum est, fundamentumq; fœderis & omnium promissionum Dei: vide Jeschabh. 7.14.* Arcu] *id est, domesticis ipsorum, aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertius hic partus tertiam ætatem denotat, cùm Jisraëlitæ reliqui fuerunt per Schalmanasarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur (ut diximus in versum 6.) quia adhuc potentior erat, quàm unquam tribus illæ trans Jardenem sitæ.* 9 Lo-hhammin] *id est, non populum meum, ut Propheta interpretatur sequente versu.* 10 Quanquam] *hi duo versus correctione quadam acerbitatem superioris typi temperantes sunt parasceuastici ad sequentis capitis documenta. Docet enim Deus universum quidem Jisraëlitarum corpus a se profligatum iri; sed reliquias aliquas servandas esse secundum electionem gratiæ in adventu Christi, quando omnes in unum populum sub uno rege & pastore in unum ovile coalescent, ut ait Jirmej. 3.18. & Jechezkel 34. & 37.* 11 Ascendent] *videlicet in Jeruschalaima, pro eo quod est, redeuntes ad Ecclesiam Dei instaurabunt cultum ejus. Sic enim Prophetæ typis Ecclesiæ veteris spiritualem Dei cultum adumbrarunt.* Ut ut] *id est, quantumcunque gravis, acerba, & ampla fuerit vindicta mea, quam adhibiturus sum contra Jisraëlitas inde a primo impetu, qui Jizrehhelis nomine designatur: occupatio.*

IN CAPUT II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anagoge sive enarratio (ut diximus suprà 1.1.) est διηγηματική, & tribus omnino partibus concluditur: prima est adhortatatio piorum ut fratres suos Ecclesiamq; Jisraëlitarum revocent ad resipiscentiam, versibus quatuor; secunda est ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Jisraëlitæ tenebantur, & futuræ administrationis Dei, ver. 5. & duobus seq. tertia est superiorum concionis partium exornatio, ad finem usque capitis.* O popule mi] *id est, vos qui nondum planè reprobati & rejecti estis decreto Dei; sed adhuc in spe estis retinendæ gratiæ Dei, si resipiscitis. Idem judicium de altero membro faciendum.* 2 Contendite] *id est, liberè indesinenterq; toti Ecclesiæ sua crimina ante oculos proponite, ut resipiscat iramq; venturam fugiat.* Adulteria] *id est, adulterinos fucos quibus ad inescandos amatores faciem exornant scorta: quamobrem etiam priscis Latinis schœnicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut copiosè exponit infrà versu 9. & sequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk. 16.4.* In deserto] *cujus allegoriam posuerat suprà 1.3. & reponit infrà ver. 14.* Siti] *id est, omni calamitosorum judiciorum genere: synecdoche.* 5 Nam scort.] *ætiologia, ut diximus in versum 1. exponit causas superioris hortamenti ad resipiscentiam, tum a maleficiis præteritis præsentibusq;, & scelesta in futurum obfirmatione, tum ab administratione Dei consequutura, castigandis maleficiis, ver. 6. & frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur resipiscentia, ver. 7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illi dicuntur amatores, sequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio consequuturæ Dei administrationis allegorica, per apostrophen irarum indicem.* Ut semitas suas] *ut cum illis scortari ampliùs nequeat, prout amplificatur seq. versu.* 7 Ad virum meum] *id est Deum, justum conjugem a quo defeceram.* 8 Etenim] *transitio ad exornationem, per brevem anacephalæosin maleficiorum quæ Jisraëlitæ perpetrabant, hoc versu. Hujus exornationis partes sunt hæ; explicatio castigationum Dei quæ indictæ fuerant suprà ver. 3. & 4. & copiosiùs exponuntur usque ad versum 14. & revocatio per spiritum, verbum, beneficiaq; Dei, ad utenda fruendaq; mutua Dei & Ecclesiæ inter se officia, ad finem usq; capitis.* 12 Merces] *id est, pretia meritoria.* Redigamque] *vide Jeschabh. 5.5.* 14 Idcirco] *altera pars exornationis, de administratione Dei revocantis suos a maleficiis: ut diximus in versum 8.* Cùm deduxero] *id est, ita afflixero ut fueram interminatus suprà ver. 3. Ponuntur autem primùm in hoc versu & sequente, tria Dei erga electos officia; vis spiritus pelliciens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad spiritum & verbum accedentia spem & letitiam animis piorum ingenerant; deinde verò reciprocum Ecclesiæ officium erga Deum, versu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id est, ab ipso deserto trans Jardenem, cujus meminit præcedente versu.* Vallem Hhacoris] *cis Jardenem, ad quam trajecto Jardene appulerunt Jisraëlitæ, cùm in possessionem terræ primùm mitterentur.* Pro foribus] *id est, pro accessu primo speratæ atque exoptatæ hæreditatis & benedictionum Dei; quemadmodum Jisraëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in suam possessionem ingressi sunt: allegoria ex veteris Ecclesiæ typo.* 16 Voces me] *id est, me pro justo conjuge habeas, colas, & profitearis.* Mi Bahhal] *id est, mi Domine. quasi dicat, hæc vox etsi per se justa atque honesta est, jam tamen mihi est odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum indolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exodi 23.13. Hoc autem versu & sequentibus exponit Deus sua & Ecclesiæ officia inter se mutua: quorum prius est liberatio ab omni malo, tum spirituali, hoc versu, tum corporali, sequente versu, ex fide & constantia fœderis mutui, versu 19. & 20. posterius verò, communicatio omnis boni, sive corporalis quo ad opus futurum esse Deus cognoverit, versu 21. & 22. sive spiritualis, versu 23.* 19 Justitia] *id est, conferens in te dona justitiæ, &c.* 20 Fide] *id est, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiscentia percipias fide augescente in omnem cognitionem mei.* 21 Erit etiam] *posterius officiorum genus, ut diximus in versum 17.* Exaudiam] *humanitus dictum; pro eo quod est, res omnes creatas in cœlo & in terra studentes & cooperantes in Ecclesiæ bonum, ac suo modo procurantes coram me ut subministrare possint Ecclesiæ quicquid debent; res, inquam, creatas (tanquam si invocarent me) benedictionibus cumulabo ad usum Ecclesiæ meæ.* Exaudiam cœl.] *id est, ipsis velut exorantibus suppeditabo quæ fuerint opus, & ipsi vicissim terræ: sic deinceps.* 22 Jizrehhelem] *id est, partus Ecclesiæ & reliquias Jizrehhelis illius de quo suprà 1.4. quas illa mihi pepererit in Christo, & quibus Ecclesiam conservero, sequente versu. Sic ostenditur etymon illius nominis quod priùs*

ad

ad significationem judicii spectabat, suprà 1.4. hic verò ad significationem gratiæ a Deo percipiendæ pertinet. 23 Ham] *Ecclesiam, matrem Germani Jisraëlis.* Lo-tuchamę] *cujus misertorum se negaverat suprà 1.6. hic verò reliquias se excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum est de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Jisraëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Ecclesiæ & regni ipsorum: deinde verò restitutionem promittit gratia ipsius obventuram in Christo.

1 DEINDE edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis est amor Jehovæ erga [b] Jisraëlitas, cùm ipsi respiciant ad deos alienos, & amentlagenas [c] vini.

2 Cùm itaq; comparassem eam mihi quindecim siclis argenti, & [d] sesquichomere hordei:

3 Edixi ei, diebus multis desideto [e] mea causa, ne scortator neque [f] nubito cuiquam; vicissim etiam ego [g] tua causa.

4 Nam diebus multis desidebunt Jisraëlitæ, nullo rege, nulloq; principe, & nullo sacrificio, ac nulla statua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 Postea reversi Jisraëlitę quærent Jehovam Deum suum, & Davidem regem suum; & [h] pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus ultimis temporibus.

[a] Heb. *amici.*
[b] Heb. *filios Jisraëlis.*
[c] Heb. *uvarũ: metonymia.*
[d] Heb. *chomere hordei, & letecho hordei.*
[e] Heb. *mihi.*
[f] Heb. *esto viri.*
[g] Heb. *ad te.*
[h] Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc Prophetia continet typum non admodum priori absimilem, tribus versibus; & explicationem illius, versu 4. & 5.* Respiciant] *id est, explorantes attenta observatione sequantur animum suum & oculos ad scortandum, ut loquitur Mosche Num. 15.39.* Ament lagen.] *id est, perditè vivant: synecdoche.* 2 Comparassem] *sic ostendit Propheta populum Jisraëlitarum (qui hac muliere adumbratus est) servitutem servivisse, donec Deus ipsum vindicavit sibi: nam mancipia tantùm & quidem extera erant venalia.* Sesquichomere] *de Chomere vide Levit. 27.16. & Jechezk. 45.11. Letec autem Hhebraicum non aliud est quàm semichomer. Quamobrem conjunctum pro Chomere & Letteco sesquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hic propheta noster prosequitur ritum legis qui imperatus est Deut. 21.13.* Mea causa] *id est, ut te justo tempore confecto uxorem ducam.* Ego tua causa] *supple desidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Jisraëlitæ in Assyriam fuerunt deportati per Schalmanasarem, id est, ab anno sexto Chizkijæ usque ad redemptionem comparatam in Christo & restitutionem Jisraëlis, fuerunt anni sexcenti octoginta. Est autem hic typi accommodatio, ut diximus ver. 1.* Nullo regę] *id est, sine ulla forma reipub. & Ecclesiæ, ac ne illius quidem depravatissimæ quæ tum apud Jisraëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Postea] *nimirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id est, cùm Christus Deus fiet manifestus in carne, qui idem est Jehova & David, ac proinde unica Jisraëlitarum salus.* Quærent Jehovam] *id est, dedent se Ecclesiæ, & regno Christi Jehovæ & Davidis nostri.* Pavidi] *ex documento Davidis Psal. 2.11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium suum compellat prędicatione Evangelii, Heb. 1.1.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlem totum vanitatis summæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præsente regni administratione confirmat reprehensionem suam: postremò verò Jehudam a participandis Jisraëlitarum factis dehortatur tum horrore injustitiæ, tum suppliciorum quæ Jisraëli comparata sunt metu.

1 AUDITE verbum Jehovæ, ô [a] Jisraëlitæ: nam contentio est Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd nulla sit fides, nullaque benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furandoque, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* cædes, ita ut aliæ aliis sint contiguæ:

3 Propterea lugebit hęc terra, & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum bestiæ agri, tum aves cœli: quin etiam pisces maris [d] interibunt.

4 Veruntamen quisquam ne contendito, & ne increpato quisquam: nam [e] populares tui similes sunt contendentibus cum sacerdote.

5 Itaque corrues interdiu, corruetq; etiam Propheta tecum noctu; & exscindam matrem tuam.

6 Exscindetur populus meus, [f] eò quòd vacet scientia: quia tu scientiam sprevisti, spernam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum ego quoque.

7 Prout aucti sunt, ita peccant in me; gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8 Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum attollunt animum suum quisque.

9 Quapropter erit ut populus, ita sacerdos; cùm [g] animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.

10 Nam comedentes non saturabuntur, scortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam desierunt observare.

11 Scortatio, vinumque, & mustum; intercipit [h] mentem.

12 Populus meus lignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi; nam spiritus scortationum in errorem agit, ut scortentur aversi [i] a Deo suo.

13 In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt sub quercu, populoq;, & robore, eò quòd bona sit umbra ejus: idcirco scortantur filię vestræ, & sponsæ vestræ adulterantur.

14 Non animadverterem in filias vestras quòd scortentur? & in sponsas vestras quòd adulterentur? quòd isti cum scortis separent quæ cum meretricibus sacrificent? imò populus non intelligens conturbabitur.

15 Si scortaris tu Jisraël, ne reatum obeat Jehuda: & ne accedatis Gilgalem, neque ascen-

[a] Heb. *filii Jisraëlis.*
[b] Heb. *erumpunt ita ut sanguines sanguinibus sint contigui.*
[c] Heb. *in bestia agri, & in ave.*
[d] Heb. *recipientur.*
[e] Heb. *populus tuus.*
[f] Heb. *ex non scientia.*
[g] Heb. *visitabo super eũ: sic vers. 14.*
[h] Heb. *cor.*
[i] Heb. *de sub Deum suum.*

ascendatis Beth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.

16 Nam ut juvenca refractaria, refractarius est Jisraël; nunc pasturus est eos Jehova tanquam agnum in loco spatioso.

17 Conjunctus est terriculis Ephrajim: sine illum.

18 Refractarium est merum eorum,[k] continenter scortantur; amant, date, ignominia ipsa sunt [l] protectores ejus.

19 Ligabit ventus istam alis suis; & erubescent propter sacrificationes suas.

[k] Heb. *scortando.*
[l] Heb. *clypei.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in universum duæ sunt : una* ἐπιτιμητική*, qua Jisraëlitæ increpantur, & gravissimis minis proteruntur judiciorum Dei impendentium, usque ad ver. 15. altera* διδασκαλική*, qua Jehudæi ab Jisraëlitarum exemplo officii sui admonentur, ad finem usque. Increpationis autem prolepsis, sive propositio summa contentionis Dei cum Jisraëlitis & causarum ejus ponitur versu 1. deinde verò prolepseos exornatio ex causarum ordine, versibus sequentibus.* Nulla sit fides] *tres causæ litigandi his verbis exponuntur, quas deinceps Propheta illustrat tum rerum gestarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immissurus,* ἀναλόγως *sive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus ostendit primùm nullam esse fidem, hoc versu; deinde propter perfidiam Jisraëlitarum judicium Dei exponit, sequente versu; non esse cur Jisraëlitæ confidant terræ suæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuosissimam calamitatem immissurus est.* Cædes] *ex his & sequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam post Jarobhhami mortem & Zecarjæ filii, quam prædixerat suprà 1. 4. pronuntiatam esse.* 3 Lugebit] *id est, horrebunt, & vasta erunt omnia: prosopopœia hyperbolica.* 4 Veruntamen] *secundus exornationis locus, nullam esse benignitatem in terra; ac potiùs feritatem & barbariem tantam, ut ne monenteis quidem benignè ferre possint, nedum peccantes benignè admonere: cui secundæ contentionis causæ hoc versu positæ comparatur judicium suum sequente versu: nolunt erigi, inquit, ac propterea singuli corruent.* Ne contendito] *id est, ne operam ludito quisquam in reprehendendis obstinatis istorum animis : omnes reprehensiones in ventos abituræ sunt.* Similes sunt] *id est, voluntariè peccant, & superbè committunt quicquid committunt; ac proinde tam rei sunt quàm qui non auscultant sacerdoti Dei, Deut. 17. 12. ut exemplum habetur Numer. 16.* 5 Corrues] *apostrophe ad populum, quem indesinenter prædicit esse deinceps ruiturum : ut gestum esse historia testantur.* Matrem tuam] *id est, regnum totum; vide suprà 1. 3.* 6 Exscindentur] *tertius exornationis locus, nullam esse agnitionem Dei tum in populo, tum in sacerdotibus; quorum crimina suppliciaq; universè posita hoc versu, sequentibus explicantur.* Scientia] *id est, agnitione Dei, cujus meminit versu 1.* Quia tu] *apostrophe ad sacerdotes.* Scientiam sprevisti] *quam colere & tueri debent ex officio sacerdotes, Deut. 33. 9. & 10. & Malеaci 2. 7.* Obliviscar fil.] *id est, non modò te spernam, sed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id est, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & sequente versu exaggerat Propheta indignum sacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ speciatim contulerat in sacerdotum ordinem, tum ab arrogantissima ipsorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ suæ inservirent : deinde verò simul populi & sacerdotum pœnas prænuntiat versu 9.* 8 Peccatum pop.] *id est, oblationes & sacrificia pro peccatis. quasi dicat, peccare populum non indignè ferunt; sed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex sacrificiis habent unde vitę suæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deuter. 24. 15.* 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ, ut diximus in versum 7. qua primùm vitæ & voluptati suæ consulentibus inopia victus voluptatumq; prędicitur, usque ad versum 12. deinde scortantibus cum idolis prænuntiantur domestica adulteria familias ipsorum impunè conturbatura, inde ad versum 14. ac postremò* καθόλου *sententia a Deo fertur, ver. 14.* 10 Non saturabuntur] *id est, tantùm abest ut saturentur propagenturq;, ut contrà fame & tabe conficiantur ipsi; ut in Schomronis obsidione factum est:* μείωσις. 11 Scortatio] γνώμη*, qua ostendit Propheta adeò obrutos & sepultos esse Jisraëlitas in adulteriis & ingurgitationibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præsentes animum advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in versum 9.* Lignum] *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id est, idololatriæ, quæ scortatio spiritualis est.* 13 In verticibus] *vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.* 14 Non animadvert.] *conclusio sententiæ Dei in omnes Jisraëlitarum ordines & sexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in versum 9.* Separent] *id est, res opimas domi suæ eligant, quas palàm Deo hominibusq; testantibus consumant cum scortis, religionis specie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si scortaris] *secunda pars concionis, ut diximus in versum 1. qua Propheta Judæos primùm dehortatur a communicandis operibus Jisraëlitarum, hoc versu; deinde causas dehortationis explicat, reliquis.* Ne accedatis] *apostrophe ad Jehudam. quasi dicat, cavete, ô Jehudæi, ne vel terminum ipsum Jisraëlitarum communicandæ idololatriæ causa attingatis: nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjiciuntur: unum, ne cum idolo Beth-elis communicent; alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idololatriæ.* Beth-avenem] *id est, Beth-elem, quo in oppido Jarobhham instituerat idololatriam 1. Reg. 12. 29. Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hìc & infrà 10. 5. pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei fortis, Gen. 28. 19.* 16 Nam ut juvenca] *propositio summa causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ; una, Jisraëlitas turpis rebellionis, & contumaciæ, adeòque transfugii reos esse, quod exponitur versu 17. & 18. altera, impendere ipsis a Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo.* Nunc] *id est, jam jam incipit, & porrò hoc effecturus est, ut perinde expositus sit Jisraël prædæ, ut misellus agnus solitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id est, transfugit a Deo vero ad falsos.* Terriculis] *vide 1. Schem. 31. 9.* Sine illum] *id est, tibi, ô Jehuda, nihil cum illo commune esto.* 18 Refractarium] *id est, merum quo se obruunt, istos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim persæpè a Prophetis reprehenditur : ut Jeschahh. 28. 1. metonymia, cui planè similis habe-*

habetur Proverb.20.1.Hanc autem interpretationem aliis anteponimus ex verſu 16. Am ant] *elegans ethopœia,qua exprimitur continens virorum principum deſiderium & labor in coacervandis muneribus: cui ſimilis eſt Proverb.30.15.* Ignominia]*id eſt,denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid ſibi re ipſa ignominioſum eſt id tanquam honorificum proſequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi ſunt quàm ipſa ignominia.* 19 Ligabit]*altera cauſa,ut diximus in verſum 16.leviſſimi,inquit, & ignominioſiſſimi principes iſti,tanquam vento paleæ,abripientur judicio Dei;quamobrem meritò Jehuda ab iſtis abſtinere debet.allegoria in ſcripturis frequens.* Iſtam]*ignominioſam Ephrajimi gentem,regnumq́ Jiſraëlis totum.* Sacrificationes]*id eſt,impios cultus ab ipſis exercitos.ſynecdoche.*

CAPUT V.

Deus Jiſraëlitas & Judæos ſcortationis averſionisq́ obfirmatæ nomine reprehendens certiſſimam ruinam ipſis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis,obſequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione,verbi divini contemptu,fœderis cum Deo abdicatione,maleficiisq́ certatim perpetratis,concludit ſermonem graviſſima denuntiatione futuri judicii,& hypocriſeos exprobratione.

1 AUDITE iſtud,ô ſacerdotes, & attendite domus Jiſraëlis, & domus Regis aurem præbete, nam ad vos judicium hoc *pertinet*: qui *velut* laqueus eſtis in Mitzpa, & rete expanſum ſuper Tabore.

2 Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt,iis ego caſtigationi ſum omnibus.

3 Ego novi Ephrajimum, & Jiſraël non eſt celatus [b] mihi: nunc ſcortari te, Ephrajim;impurum eſſe,ô Jiſraël.

4 Non [c] adhibent actiones ſuas ut revertantur ad Deum ſuum: nam ſpiritus ſcortationum [d] in ipſis eſt,& Jehovam non agnoſcunt.

5 Etiam teſtificatur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius:quamobrem Jiſraël Ephrajimque corruent iniquitate ſua, corruet etiam Jehuda cum illis.

6 Ut cum gregibus ſuis,& cum armentis ſuis eant ad quærendum Jehovam, non invenient:eruit ſe ab eis.

7 In Jehovam perfidè egerunt;nam filios extraneos pepererunt: nunc conſument eos menſes,partes eorum.

8 Clangite buccina Gibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini Beth-avene, [e] poſterior te, ô Binjamin, *clangat*.

9 Ephrajim deſolationi futurus eſt die correctionis; *quo* in tribubus Jiſraëlis notum fecero *illam* certam *eſſe*.

10 Sunt principes Jehudæ ſimiles iis qui movent terminum;ſuper eos effundam velut aquam,excandeſcentiam meam.

11 Opprimitur Ephrajim, conteritur judicio; quia placet, [f] ſequitur mandatum.

12 Quapropter ego tanquam tinea fui Ephrajimo,& quaſi putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns Ephrajim morbum ſuum, & Jehuda ulcus ſuum,abiit Ephrajim ad Aſſyrium,miſitque *Jehuda* ad Regem propugnaturum: ſed ipſe non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 Nam ego ut ferox leo ſum Ephrajimo,& velut juvenis leo domui Jehudæ:ego, ego rapiam & abibo;deportabo,& nemo eripiet.

15 [g] Abiens revertar in locum meum,donec reos peragant ſe & quærant faciem meam; cùm anguſtia fuerit ipſis quærant me diluculo,*dicentes*:

[a] Heb.*profundant: ut ita dicamus.*
[b] Heb.*a me.*
[c] Heb.*dant.*
[d] Heb.*in medio ipſorum.*
[e] Heb.*poſt te.*
[f] Heb.*it poſt mand.*
[g] Heb.*abibo revertar.*

CAPUT VI.

1 AGITE,revertamur ad Jehovam: nam ipſe rapuit & curaturus eſt nos; percuſſit & obligaturus eſt nos:

2 Vitę reſtituet nos poſt biduum; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipſo:

3 Ut agnoſcere [a] pergamus, cognoſcentes Jehovam, tanquam auroræ comparato exortu ejus: advenietque ut pluvia nobis:tanquam ſerotina & tempeſtiva terræ.

4 Quid facerem tibi, Ephrajim?quid facerem tibi,Jehuda?cùm benignitas veſtra tanquā nubes matutina, & velut ros [b] manè ſtillans abeat.

5 Propterea cecidi per Prophetas, interfeci iſtos ſermonibus oris mei; & judiciorum tuorum lux exorta eſt,

6 Me benignitate delectari, non autem ſacrificio;& cognitione Dei magis quàm holocauſtis.

7 At iſti tanquam hominis transgreſſi ſunt fœdus, ibidem perfidè egerunt contra me.

8 *In* Gilhhade urbs *erat* operantium iniquitatem *quæque*, [c] veſtigiis ſanguinolentis.

9 Sodalitium verò ſacerdotum eſt ſimile pręſtolantibus [d] aliquem turmis, *qua* via ad Schecemum *factum eſt* occidunt: nam ſcelus faciunt.

10 In domo Jiſraëlis video rem horrendam, ibi ſcortatione Ephrajimi pollui Jiſraëlem:

11 Etiam,ô Jehuda, *Ephrajimum* poſuiſſe meſſem in te; cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[a] Heb.*agnoſcamus perſequamur.*
[b] Heb.*matutinans: ut ita dicamus.*
[c] Heb.*veſtigiata (ut ita dicamus) ſanguine.*
[d] Heb. *virū.*

CAPUT VII.

1 DUM curo Jiſraëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia ſumma Schomronis;nam operantur falſitatem, & fur ingreditur, irruit turma foràs:

2 Neque dicunt [b] cum animo ſuo, me omnis malitiæ ipſorum recordari: nunc circumſtant eos actiones ipſorum, coram facie me ſunt.

3 Malitia ſua exhilarant regem, & mendaciis ſuis principes.

4 Quotquot ſunt adulterantur, ſimiles fornaci ardenti a piſtore; qui deſinit [c] eſſe vigil, ex quo ſubacta eſt maſſa uſquedum fermentata ſit.

5 Die regis noſtri, morbo afficientibus Principibus utre vini; extendit manum ſuam cum deriſoribus.

[a] Heb.*malitia.*
[b] Heb.*cordis ſui.*

6 Nam

6 [c] Nam ad inſidias ſuas applicarunt [d] animum ſuum ſimilem fornaci; quæ totam noctem dormiente [e] piſtore ipſorum ardet, tanquam ignis [e] flammans.

[c] Heb. cor.

[e] Heb. flammæ.

7 Quotquot ſunt incaleſcunt ut fornax illa, & conſumunt [e] judices ſuos; omnes reges ipſorũ cadunt, [e] nemine ex eis clamante ad me.

8 [e] Ephrajim cum populis ipſe [e] confundit ſe: Ephrajim eſt [e] ut placenta non verſa.

9 Comedunt extranei vim ipſius, nec tamen agnoſcit ipſe; etiam canities aſpergit eum, nec tamen agnoſcit ipſe:

10 Et quamvis [e] teſtificetur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius; non revertuntur ad Jehovam Deum ſuum, nec quærunt eum omnibus his:

11 Sed eſt Ephrajim [e] ſimilis columbæ fatuæ, [f] demens; [e] Ægyptium vocant, [e] Aſſyrium adeunt.

[f] Heb. nullo corde.

12 Cùm adibunt, [e] expandam ſuper eos rete meum, quaſi aves cœli deducam eos: caſtigabo eos, [g] prout [e] auditum eſt a cœtu ipſorum.

[g] Heb. ſecundum auditionem cœtus ipſorum.

13 [e] Væ eis, quoniam vagantur a me; vaſtatio eis, quoniam deficiunt a me: [e] cùm ego redempturus ſum eos, tum ipſi eloquuntur me mendaciis.

14 Neque inclamant me ex animo ſuo, cùm ejulant in cubilibus ſuis; cùm propter frumentum & muſtum congregantes ſe divertunt a me.

15 Cùm autem ego caſtigavi, [e] confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:

16 [e] Revertuntur non ad excelſum; [e] ſunt velut arcus [h] fallax, [e] concidunt gladio principes eorum [e] ab indignatione linguæ ipſorum: [e] hæc ſanna ipſorum in terra Ægypti.

[h] Heb. fallaciæ.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipſa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in univerſum quatuor: exordium, duobus verſibus; propoſitio criminum ſuppliciorumq́ propter crimina impendentium, uſque ad verſum 11. confirmatio propoſitionis, inde ad verſum 8. capitis 7. & concluſio, ad finem illius uſque. Exordium autem facit audientiam a perſona Jiſraëlitarum, verſu 1. & a perſona Dei, verſu 2.* O ſacerdotes] *tum illegitimi Jiſraëlitarum, tum verò in Judææ regno legitimi: nam etſi propriè compellat Propheta regnum Jiſraëlitarum; eadem tamen occaſione cum regno Jehudæ agit, velut criminum eorundem conſcio & obnoxio paribus judiciis; ut ipſa argumentationum ſeries oſtendet.* Domus Jiſraël.] *id eſt, regnum Jiſraëlitarum.* Domus regis] *id eſt, regnum Judæorum, quod domui Regis a Deo inſtituti hæſit: vide 1. Reg. 12. 16. & ſequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus ſum.* In Mitzpa] *monte ad Labanum, ubi ferè agebant aucupes, ſicut in Tabore; vide Jehoſchubh. 11. 3.* Tabore] *de quo Judic. 4. 6.* 2 Qui ad jug.] *periphraſis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundis latitare ſolent ad intercipiendas volucres; ſic etiam vos, ô latrones, ex abdito loco alienæ vitæ inſidiamini. Hoc verò mearum eſt partium, ut eos caſtigem, primùm quidem verbis evincendo revocandoq́; deinde etiam verberibus atque ſuppliciis: ſic comparatur tranſitus ad propoſitionem ſequentem.* 3 Ego novi] *ſecunda hæc pars, propoſitio, declarat primùm crimina Jiſraëlitarum, ver. 3. & 4. deinde ſupplicia, tribus ſequentibus; ac poſtremò exornatur, tribus alteris.* Scortari] *id eſt, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent] *id eſt, non ſtudent reſipiſcentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id eſt, impuriſſimus, ut ſpiritus perverſitatum nominatur Jeſchahh. 19. 14.* 5 Etiam] *quaſi dicat, ſed quid opus eſt diu multumq́ de probanda Jiſraëlis improbitate laborare? ipſius conditio faſtuoſiſſima plus ſatis teſtis eſt, & palàm facit impuritatem omnium: ſic loquitur Jeſchahh. 3. 10.* Cum illis] *id eſt, conſors maleficiorum & pœnarum quæ de Jiſraële enuntiantur.* 6 Ut cum greg.] *id eſt, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt ſibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modò dixi a Deo immiſſam ſubeant.* Gregibus ſuis] *id eſt, ampliſſimis ſacrificiis & oblationibus.* Eruit ſe ab eis] *i. deſeruit eos, tanquam profectus aliò, ut dicitur infrà 15. & oſtendit viſum Jechezk. 10.* 7 Perfidè eger.] *ut adulteræ oblitæ ſui conjugalis officii, ſuprà 3.* Filios extran.] *i. ſemen ſuum cum diis populisq́ exteris perfidè commiſcuerunt.* Conſument eos] *i. tanquam mulieres effœtæ & fractæ aſſidua venere diffluent menſibus, atque contabeſcent ſingula ipſorum membra: ſic Jirm. 2. 24.* 8 Clangite] *exornatio propoſitionis (ut diximus in verſum 3.) per hypotypoſin, quaſi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ poſtea exponit, duobus verſibus.* Gibhhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Rama Jiſraëlis; vide 1. Reg. 15. 21. & 22.* Beth-avene] *qui locus erat in ſolitudine utriusq́ regni contermina, Jehoſchubh. 7. 2. & 18. 12. ad Beth-elem & regnum Jiſraëlitarum pertinens.* Poſterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas ſe ipſum comparet, qui poſt regionem tuam habitat: quamobrem de Jiſraële agitur, ver. 9. & de Jehuda, ver. 10. ſimile vide Judic. 5. 14.* 9 Illam] *videlicet correctionem a me prænuntiatam, quam iſti ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad ſe perventuram putant.* 10 Similes iis] *id eſt, fines tranſgrediuntur ſui officii, neq́ iis terminis quos poſui ſe ipſos continent; ſed ultrò malitioſeq́ tranſcendunt & movent eos. Magnum autem fuiſſe termini moti crimen jura divina & humana teſtantur: vide Deut. 19. 14. & 27. 17. Jehudæos verò temporibus Achazi in hæc ſcelera proruiſſe regis operâ & ſacerdotis ſummi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chro. 28.* Velut aquam] *id eſt, abundantiſſimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars, ut diximus, confirmat propoſitionem præcedentem de maleficiis Jiſraëlitarum, Judæorumq́, & venturis a Deo judiciis, per enarrationem κλιμακώδη certorum facinorum, quibus ſigillatim ſua judicia comparantur. Primum facinus eſt, quòd mandata hominum prætulerunt voluntati Dei, hoc verſu: ſecundum, quòd revocante illos Deo caſtigationibus, exteris ſe auxiliis confirmarunt, verſu 12. & 13. tertium, quòd verbo Dei moniti ut auxilia extera deſererent, neque caſtigationibus neque verbo adducti ſunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad verſ. 5. capitis 6. quartum, quod eò dementiæ inſaniæq́ prolapſi ſunt ut Dei fœdus perfidia ſumma in Deum & homines irritum fecerint neglectis Dei mandatis, & perpetratis adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis; poſtremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia, uſque ad verſum 8. capitis 7.* Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipſos pertinere dixit ſuprà verſu 1.* Quia placet] *id eſt, nec tamen judiciis quibus frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; unam tantùm ob cauſam quia placent traditiones*

ipſi,& magis arrident quàm præcepta Dei. 12 Quapropter] *tranſitio ad ſecundum facinus,ut diximus præcedente verſu.* Tanquam tinea] *id eſt,conſumpſi eos ut tinea veſtem.ſic Ijobi.14.1. Prover. 25. 20.& alibi.* Putredo] *eas res quibus adhæret exulcerans & putrefaciens, quemadmodum oſtenditur ſequente verſu.* 13 Ephrajim] *id eſt,Menachem rex Jiſraëlitarum,de quo 2.Reg.15.19.* Morbum] *id eſt,infirmitatem ſuam.nam opus habuit Menachem adjumento ut ſe in regno quod occupaverat confirmaret.* Jehuda] *Achaz rex Jehudæ: vide 2.Reg.16.7.* Propugnaturum] *id eſt,qui ſervaret Achazum e manu regum oppugnantium ipſum,ibidem & 2.Chron.28.* 14 Nam ego] *tranſitio ad tertium facinus,ut diximus in verſum 11.quæ demonſtratur tum conſilium Dei miſericors de revocando Jiſraële flagellis ad ſeriam reſipiſcentiam,uſque ad verſum 4.capitis ſequentis; tum hypocriſis utriuſque regni,verſ.4.* 15 Abiens] *id eſt, ſubducam me ab illis quodammodo,ut me ſibi non ſentiant amplius præſentem eſſe; humanitus dictum.* Diluculo] *id eſt,tempeſtivè & ſtudioſiſſimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite] *Forma veræ & ſanctæ reſipiſcentiæ,quâ alii alios hortantur primùm ad agnoſcendam reſipiſcentia,& confitendam juſtitiam manus Dei antegreſſæ;deinde ad manum eandem fide adeundam pro reſtitutione ſui; ac poſtremò ad fructus fidei & reſipiſcentiæ proferendos certâ fiduciâ benedictionis Dei.* Curaturus eſt] *id eſt,recepturus & inſtauraturus, utcunque direpti & dilacerati ſimus.* Obligaturus] *id eſt,medicamento ad vulnera quæ inflixit nobis adhibito impoſiturus faſciam , ut chirurgi ſolent faſcias obducere vulneribus & medicamentis.* 2 Poſt biduum] *id eſt,brevi redintegrabit nos, ſi ſeriò accedamus ipſum,& curabit nos efficaciſſimè:numerus certus pro incerto.* 3 Ut agnoſcere] *finis reſtitutionis noſtræ a Deo effectæ,nimirum conſtans agnitio Dei freta benedictionibus ejus.* Tanquam auroræ] *id eſt, ut quemadmodum ex quo aurora exorta eſt,res videntur,magis ac magis innoteſcunt, & procedente ſole facillimè dignoſcuntur;ita nos augeſcamus & continenter roboremur in cognitione Dei & profeſſione ejus: vide Judic.5.31.& Proverb.4.18.* Adveniet que] *id eſt, indeſinenter & opportuniſſimè benedictionibus ſuis aſperget atque perfundet nos.* 4 Quid facerem] *videlicet aliud quàm quod expoſui ſuprà verſ.14. & 15.capitis præcedentis. Eſt autem hæc pathetica conteſtatio,quâ verberat Deus graviſſimè Jiſraëlitarum & Judæorum conſcientiam.* Abeat] *id eſt,quaſi momento diſpereat.* 5 Propterea] *tranſitio ad quartum facinus, ut diximus ſuprà 5.11.quòd omnes,quamvis ſollicitati verbo Dei, a fœdere tamen deſciverunt,& in omnibus maleficiis ſeſe occuparunt : propterea igitur(inquit) quòd benignitas veſtra tanquā nubes & ros evaneſcit illico, idcircò cecidi,&c.* Cecidi] *id eſt,feci ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea docerent populum, & perterrefacerent verberum meorum lethaliumq́; judiciorum ſenſu: vide Jirm. 1.10.* Judiciorum] *id eſt,prædicatione verbi juſſi prophetas prælucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq́; cognoſceres quæ explicantur ſequente verſu. Hic enim alter uſus eſt prophetiæ, ut non tantùm deterreantur homines a malo,ſed etiam ad bonum adducantur .* 6 Non autem] *vide 1.Schem.15.22.& Jeſchahh.1.11.& ſequent.* 7 At iſti] *narratio prophetica ac vehementiſſima quarti facinoris, cujus ſingula verba ſingulas habent emphaſes ad amplificandam indignitatem rei.* Tanquam hominis] *id eſt, tanquam ſi cum homine vaniſſimo ſibi res eſſet.* Ibidem] *ubi eos cædebam per Prophetas, & prælucebam ipſis:vide 2.Reg.17.7.& ſequentibus.* 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentis accuſationis, ab enumeratione partium ſingularum in quas populus Dei diviſus erat,uſque ad caput ſeptimum . Eſt autem hæc prima pars, Gilhhadis,id eſt,regionis trans Jardenem ſitæ ,συνεκδοχικῶς ideo ſeorſim poſita quòd jam eo tempore exemplo eſſet a Pul: Aſſyriorum Rege, & colonis deportati, 1. Chronic. 5.26. Quamobrem verbum ſubſtantivum noluimus per præſens reddere,ſed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Propheta cauſam anteacceptæ cladis demonſtrari.* Urbs erat] *id eſt,urbani omnes erant nequiſſimi, & ſanguinarii palàm paſſimq́;.* 9 Sodalitium] *ſecunda pars enumerationis, in qua propheta tranſgreſſionem perfidiamq́; populi commonſtrat:ac primùm quidem ſacerdotum,hoc ver. deinde verò popularium, cùm Jiſraëlitarum, ſeq. ver. tum Jehudæorum,ver.11.* Præſtolantibus] *id eſt,latronibus & graſſatoribus,quos ab explorandis & obſidendis itineribus veteres Latini Græca voce dixerunt hodœdocos,ut narrat Feſtus.* Qua via] *.i.via & ratione doloſa,quâ Schimhhon & Levi Schecemitas oppreſſerunt,Gen.34.* Scelus faciunt] *videlicet idem quod a Levi parente ipſorum factum eſt,proditione eos qui ipſis fidem habent tradentes morti.* 10 In domo Jiſr.] *jam ad popularium facta Propheta venit,ut diximus præcedente verſu.* Ephrajimi] *i.quæ ab Ephrajimo primùm profecta eſt.Erat enim Jarobhham Ephratæus,1.Reg.11. 26. qui idololatriam inſtituit profligato cultu Dei,1.Reg.12.26.& ſequentibus.* 11 Etiam ô Jehuda] *id eſt,animadverto Ephrajimū non tantùm ſuis Jiſraëlitis autorem fuiſſe nefandæ idololatriæ, verùm etiam Judæos in eandem labem pertraxiſſe;tum inde a temporibus Achabi,qui cum regibus Jehudæ affinitate contractâ intromiſit idololatriam, tum verò ipſis Prophetæ noſtri temporibus & Achazi regis,quo tempore Jehuda in manum regis Jiſraëlitarum traditus eſt,2.Chron.28.5.* Poſuiſſe meſſem] *id eſt, ſementem idololatriæ.quaſi dicat,ſeviſſe & diſſeminaſſe idololatriam in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti meſſem & fructum populus Jehudæ poſtea percepturus ſit: elegans metalepſis.* Cùm reducer.] *id eſt,cùm ego Hhodedi prophetæ prædicatione efficerem & potente meo ſpiritu,ut ex captivitate miſera (in quam Jiſraëlitæ vos rapiebant) reduceremini: quod factum etſi Jiſraëlitæ arrogant beneficentiæ ſuæ, & vos tributis; tamen ego jure optimo vendico ſoli miſericordiæ meæ:vide 2.Chron.28.8.& ſequentibus.*

IN CAPUT VII.

1 Dum curo] *Quintus & poſtremus locus facinorum,quòd alii alios provocant ad maleficia, ut diximus ſuprà 5.11.& ſe in iis de induſtria obfirmant:quod genus malitiæ Propheta figurat allegoria hominum, qui eò ampliùs exardeſcunt in ſua ſtudia , ut ut capitalia ſint, quò magis ſaluti ipſorum a perito & diligente medico conſulitur.* Nam operantur] *id eſt, eò magis aguntur feruntur q́; ad maleficia omnibus rationibus , locis, temporibusq́; perpetranda ſine ulla reverentia Dei ; aliorum , aut ſui ipſorum rationes;* quod

quod sequentibus versibus ostenditur. 2 Circumstant eos] *id est, abundant & circumfluunt maleficiis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur.* 4 Similes] *id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pistor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus 6.* A pistore] *id est, pistoris qui ignem accendit operâ.* Qui desinit] *id est, qui ferè non ampliùs temporis in capienda quiete solet consumere, quàm horam unam aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit.* Vigil] *hanc vocem ita interpretamur, ut Danijel. 4.13. & 17.* 5 Die regis] *id est, ne ipso quidem die quo rex Jisraëlitarum institutus est, cùm Deus fuisset castè invocandus & Rex populusq; admonendus sui officii, illo inquam die non abstinetur a maleficiis; sed omnes certatim principes quorum consiliis stare oportet rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoq; Rex ipse consociat se impietati illorum.* Morbo afficientibus] *ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores suos, ut loquitur Jeschahh. 5.11.* Utre vini] *id est, vino ex utribus immodico, cùm non cyathi, sed quadrantalia epotantur.* Extendit man.] *id est, æquè utrem vini e potandum suscipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem justitiam convellendam comparati; ut ostenditur Jeschahh. 5.22.* Derisoribus] *id est, hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9.7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eo impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines; vide Proverb. 1.22.* 6 Nam ad insidias] *explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cum omnia incendia publica, tum suorum principum ardores autoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, qui concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc vers. atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quòd reges multi in Jisraële tempore pauco ceciderint, sequente vers.* Pistore ipsor.] *quem modò diximus typum esse Regis.* 7 Judices suos] *id est, Reges, necessarios, & asseclas ipsorum, ut factum est Zecarjæ, Schallumo, Pekachjæ, & Pekacho, de quibus vide 2. Reg. 15.* Nemine ex] *nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem.* 8 Ephrajim] *postrema hujus concionis pars, conclusio, res antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Jisraëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimámque extraneorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illis superventurum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocriseos ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis.* Confundit se] *quod dixerat suprà 5.7.* Ut placenta] *hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus verbis a Propheta de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Jisraëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequutum est? Jisraëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulciaria placenta & tracta suavissima, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm fundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivis absumitur, & quicquid superest ipsum per se mucescit ac quasi obducta canitie per se corrumpitur, seq. versu.* 10 Testificetur] *vide suprà 5.5.* 11 Similis columbæ] *id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua fatuitate ac dementia pergit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei.* Ægyptium vocant] *ut fecit Rex Hoschea hh. 2. Reg. 17.4.* Assyrium] *ut dixit suprà 5.13.* 12 Expandam] *tanquam auceps super columbam, cujus meminit præcedente versu.* Auditum est] *prædicantibus Prophetis & contestantibus, 2. Reg. 17.13.* 13 Væ eis] *denuntiatio judicii superventuri, ut diximus in versum 8. cujus partibus suæ causæ adhibentur, nimirum alienatio & defectio a Deo, atque hypocrisis.* Cùm ego redempt.] *id est, cùm opus habent ut ipsos redimam. Nam dilemmaticè Propheta hypocrisin Jisraëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me his duobus versibus; sin autem per me difficultatibus eruditi & instructi liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, ver. 15. & 16.* 15 Confirmavi brach.] *i. infirmitates & difficultates eorum sublevavi, ut medicus ægrotum sublevat; ex allegoria versus 1.* 16 Revertuntur] *expositio mali quod a Jisraëlitis cogitari Propheta dixit, præcedente versu; nempe quòd aversi a Deo suis dolis fraudibusq; nituntur, & solam perfidiam pro telo habent.* Sunt velut arcus] *ut Psalmo 78.57.* Considunt] *id est, Reges & principes eorum domesticis ipsorum inter se conspirationibus tolluntur; ut suprà demonstravimus ver. 7.* Ab indignatione] *id est, qui gladius conspirationum minister acuitur stringiturq; virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus.* Hæc sanna] *id est, hac frequentia cædium & novarum rerum passim ludibrio & dicterio sunt omnibus hominibus, etiamq; fœderatis, ut sunt Ægyptii.*

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Jisraëlitis obventurum, & causas gravissimas illius explicat, quòd tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a temporali Davidis; & quòd in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Jisraëlitas contestatus de præfidente ipsorum lætitia egestatem deportationem, amissionem divini cultus, mortem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrilega ipsorum studia, factaq; hæreditaria ipsis esse adductis majorum exemplis ostendens singulis maleficiis judicia sua accommodat; ac postremò concludit repetitione summa.

1 ADHIBITA palato tuo buccina *dicito*, *involat* similis aquilæ in domũ Jehovæ; eò quòd transgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt.

2 Ad me clamantes Jisraëlitæ, Deus mi agnoscimus te:

3 *Eò quòd* deserit Jisraël bonum, inimicus persequetur eum.

4 Ipsi constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo faciunt sibi terricula, ut exscindatur *Jisraël*.

5 Deseret vitulus tuus, ô Schomron, *eos*; exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterunt *colere* innocentiam?

6 Nam a Jisraële ipse quoq; est, artifex paravit illum, neque Deus est: nam *in* fragmenta erit vitulus Schomronis.

7 ᵃCùm vento seminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; si fortè fecerit, ᵃextranei absorbebunt ipsam.
8 Absorbebitur Jisraël: mox erunt in gentibus ᵃsimiles instrumento in quo nulla *est* delectatio.
9 ᵃQuia isti ᵃascenderunt ad Assyrium, ᵃonagrum [a] solummodo studentem sibi; Ephrajimitæ mercede conduxerunt amores:
10 Etiam quia ᵃmercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox ᵃcongregaturus sum eos (ᵃcœperunt enim paululum) ᵃpropter onus ᵃRegis principum.
11 ᵃQuia ᵃmultiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; sunt ipsi altaria ad peccandum;
12 ᵃ*Quæ* præscribo ei [b] documentis amplissimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:
13 ᵃSacrificia ipsa ᵃdonariorum meorum, sacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum ᵃipsos in Ægyptū reverti.
14 ᵃDenique oblitus est Jisraël opificis sui, extruxitq; templa, & Jehuda ᵃmultiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates ᵃhujus, ubi consumpserit palatia ᵃillius.

[a] Heb. *solitarium sibi.*

[b] Heb. *amplitudinibus.*

CAPUT IX.

1 NE læteris, Jisraël, ᵃad exultationē ut populi, quòd ᵃscorteris a Deo tuo; diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.
2 Area ut lacus torcularis non pascet istos, & mustum ᵃmentietur isti.
3 Non habitabunt in terra Jehovæ; sed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Assyria ᵃpollutum comedent.
4 ᵃNon libabunt Jehovę vinum, neque suavia erunt ipsi *libamina*; sacrificia eorum ut ᵃcibus lugentium *futura essent* eis, quicunque comederent ipsum polluerent se: ᵃnam cibus eorū pro [a] mortuo ipsorum non venit in domum Jehovæ.
5 Quid facturi essetis, die ᵃsolennitatis & die festo Jehovæ.
6 Nam ecce interituri sunt a vastatione, Ægyptus congregabit eos, ᵃMoph sepeliet eos; [b] ᵃdesideratissima *tentoria* ad argentum ipsorum ᵃchamæleon hæreditariò possidebit, spina in tëtoriis ipsorum *erit*.
7 ᵃAdvenisse dies animadversionis, advenisse dies retributionis agnoscent Jisraëlitæ; ᵃstultos Prophetas istos, dementes, viros [c] ventosos esse, ᵃpropter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum intestinum odium.
8 ᵃSpeculatur Ephrajimum [d] conjunctum Deo meo; ᵃ*ut* laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipsius *est* intestinum odium in domo Dei ipsius.
9 ᵃIn [e] profundissimam corruptionem ᵃconjiciunt, ᵃsimilem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;
10 ᵃTanquam uvas in deserto inveneram Jisraëlem; ut primum fructum in ficu principio ipsius, videram majores vestros: ipsi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & separarunt se ᵃpudendo, & ᵃfuerunt detestationes [f] prout amaverunt.
11 Ipsorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.
12 Quòd si educaverint filios suos, [g] ita orbabo eos ut non superfit ullus: quin etiam vę eis, cùm discessero ab ipsis.
13 ᵃEphrajim, quemadmodum video Tyrum, plantata est in habitaculo; sed Ephrajim ᵃproducturus est ad interfectorem filios suos.
14 ᵃDa eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.
15 ᵃTotum malum istorum ᵃin Gilgale est, nam ibi odi istos: propter malitiam actionum istorum, e domo mea expellam istos, non pergā amare eos, omnes principes eorum sunt refractarii.
16 ᵃPercutietur Ephrajim, radix ipsorum exarescet, fructum non sunt facturi; etiamsi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* desideratissimos uteri ipsorum.
17 Spernet eos Deus meus; quia non auscultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

[a] Heb. *animæ: ut Levi.* 21.1

[b] Heb. *desiderii.*

[c] Heb. *venti.*

[d] Heb. *cum.*

[e] Heb. *profundant corrumpunt.*

Num. 25.

[f] Heb. *secundum amare ipsorum.*

[g] Heb. *orbabo eos ab homine*

CAPUT X.

1 VItis vacua est Jisraël, ᵃfructum reponit sibi; secundum multitudinem fructus sui multiplicat altaria, secundum bonum terrę suæ benefaciunt statuis.
2 ᵃImpertitur [a] animus eorum, jam rei sunt; ᵃille [b] decutiet altaria istorum, vastabit statuas istorum.
3 ᵃNunc enim dicunt, ᵃnullus rex est nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipse quid facturus esset nobis?
4 ᵃLoquuntur verba execrando [c] falsò, pangendo fœdus; & ᵃfloret simile cicutæ judicium per porcas agrorum meorum.
5 ᵃPropter ᵃvitulas Beth-avenis formidabunt *quisque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipsius, etiam ᵃatrati ejus *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit ab eo.
6 Etiam ᵃipse in Assyriam deportabitur, munus Regi ᵃpropugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubescet Jisraël a consilio suo.
7 Exscindetur ipsius Schomronis ᵃRex, similis spumæ in superficie aquarum:
8 Et succidentur excelsa ᵃAvenis, ᵃpeccatum Jisraëlis; spina & tribulus [e] assurget super altaria eorum: & dicent ipsis montibus, tegite nos; & collibus, cadite super nos.
9 ᵃInde a diebus Gibhhæ peccasti Jisraël, ibi ᵃsteterunt; non assequutum est eos Gibhhæ bellum contra [f] ᵃiniquos *gestum*.
10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos; congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* ᵃin duabus habitationibus ipsorum.
11 ᵃNam Ephrajim vitula est ᵃedocta, amans triturare, quamvis ᵃego transivissem super præ-

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *decollabit.*

[c] Heb. *vanitate.*

[d] Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.*

[e] Heb. *ascendet.*

[f] Heb. *filios iniquitatis.*

præſtantiam colli ejus: [f] uſurus ad equitandum fuiſſem Ephrajimo, araturus Jehuda, [g] occaturus Jahhakob.

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad juſtitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus eſt quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos juſtitiam.

13 Araſtis improbitatem, iniquitatem meſtitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuæ, multitudini potentium tuorum.

14 Quapropter exſurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vaſtabitur, ut vaſtavit Schalman [h] Arbelitida die belli: mater cum filiis collidetur.

15 Ita efficit vobis Beth-el propter [i] ſummam malitiam veſtram; in ipſa aurora [k] planè exſcindetur Rex Jiſraëlis.

[g] Heb. *occaturus ſibi; pleonaſmus.* *Jirmejæ* 4.3.

[h] Heb. *domum Arbeli.*

[i] Heb. *malitiam malitiæ veſtræ.*

[k] Heb. *exſcindendo.*

ANNOTATIO.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum ſuperiore eſt, partes ſunt quinque: propoſitio judicii a Deo venturi & cauſarum ejus, tribus primis verſibus; enarratio propoſitionis, toto cap. 8. conteſtatio Jiſraëlitarum ex propoſitionis argumento, ſeptem primis verſibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad verſum 11. capitis 10. & concluſio, ad finem uſque. Ac propoſitio quidem judicium venturum per hypotypoſin militarem explicat, in priore membro verſus 1. cauſas vero tres ex ordine recenſet; defectionem, verſu 1. hypocriſin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, verſu 3.* Similis aquilæ] *id eſt, aſſiduus hoſtis, velociſſimus, & potentiſſimus.* Domum Jehovæ] *populum Jiſraëlis antè effectum domeſticum Dei per gratiam ipſius, ut deinceps ſæpius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *id eſt, ſimulata pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipſi] *enarratio hæc propoſitionis judicia Dei ſigillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jiſraëlitarum, uſque ad verſum 11. deinde in hypocriſin verſ. 11. & duobus ſequent. ac poſtremò in abdicationem boni, verſu ultimo. Defectionis autem duo ponuntur genera: unum, a temporali Davidis regno figurante regnum Chriſti; alterum, a ſpirituali cultu & ſacro: quæ duo prolepticè hoc verſu poſita deinceps per ὑστέρωσιν explicantur.* Conſtituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhami: nam Jarobhham & quicunque ſequuti ſunt non venerunt in regnum ex promiſſione Davidi facta; ſed aut populi defectione, aut ipſorum occupatione Reges ſunt creati.* Terricula] *vide 1. Schem. 31.9.* Ut excindatur] *id eſt, ut ſuo ipſius gladio juguletur, & ſuo facto pereat: ut dicitur infrà 10.15.* 5 Deſeret] *expoſitio judicii divini contra defectionem a cultu ſacro, uſque ad verſum 9. quam ingreditur Propheta per Apoſtrophen ad Samariam regiam & metropolim Jiſraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ poſita eſt in obſervatione conjugalis officii noſtri erga Deum noſtrum.* 6 Nam] *ætiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipſa origine naturaq; fictilium vitulorum, tum ab exitio ipſorum, hoc verſu; quod ſuis quoque cultoribus perditionem eſt importaturum, duobus ſequen.* Ipſe quoque] *ut primus ille in deſerto fuſus, Exod. 32.* 7 Cùm vento] *.i. ut ſeverint ita metent, adeoq; difficiliùs atque moleſtiùs: quod ſequentibus verbis exponitur.* Extranei] *prout cœptum eſt fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & poſt obſidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17.5.* 8 Similes inſtrumento] *.i. abjectiſſimi, & expoſiti indigniſſimis contumeliis, tanquam pelves & matula.* 9 Quia iſti] *expoſitio judicii divini contra defectionem Jiſraëlitarum a temporali Davidis regno ad extera, hoc & ſeq. verſu: ut diximus in verſ. 4.* Aſcenderunt] *2. Reg. 15.19.* Onagrum] *.i. cui non magis curæ ſunt homines ut ipſos adjuvet, quàm onagro, de quo Ijobi 39.8. & ſequent. ſed ſibi tantùm proſpicit.* 10 Mercede cond.] *.i. conducto milite extero ſeſe confirmaverunt, ut de Hoſchebha Rege legimus 2. Reg. 15. 19.* Congregaturus] *id eſt, acervatim perditurus, ut infrà 9.6.* Eos] *videlicet Jiſraëlitas in quorum regionem involabunt conductæ gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeſchahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jiſraëlitæ Pule & Tiglat-peleſere ducibus, cùm tribus quæ trans Jardenem erant partim cæſæ, partimq; deportatæ ſunt, 1. Chr. 5.26. ſic ab exemplo recente hæ minæ confirmantur.* Propter onus] *.i. propter tributum quo Reges Jiſraëlis populum ſuum onerarunt, ut reges Aſſyriæ ſibi adjungerent. Hoc enim tributum pendebat Hoſcheahh Rex Schalmaneſeri, 2. Reg. 17.3.* Regis prin.] *.i. Regis Aſſyriorum potentiſſimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18.19. & ſequen. & Jeſchahh. 10.8.* 11. Quia mult.] *accommodatio judiciorum Dei in hypocriſin Jiſraëlitarum, ut diximus in ver. 4.* Multiplicavit] *.i. non ſatis habuit legitimo altari meo.* 12 Quæ præſcribo] *id eſt, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeſchahh. 1. & 66. ſic exponimus ex verſu ſeq.* 13 Sacrificia ipſa] *ut Proverb. 15.8. & 21.27.* Donariorum] *id eſt, etiamſi donentur mihi.* Ipſos in Ægypt.] *id eſt, neque adhærere Deo ex fœdere, neque ſervire Aſſyrio ſecundum fidem datam; ſed miſſis nuntiis cum Ægyptio conſpirare, 2. Reg. 17.4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra perverſitatem Jiſraëlitarum de induſtria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos ſermone, exemploq; ad idem ſcelus provocantium: poſtremus locus; ut diximus in verſum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbiſſimè Jeſchahh. 22.8.* Hujus] *videlicet Jehudæ, qui a copiis Sancheribi graviſſimè infeſtatus eſt, & damna accepit quàmplurima: vide 2. Reg. 18. & 19.* Illius] *Jiſraëlis, qui antè everſus & deportatus eſt quàm oppugnaretur Jehuda: ſic accipiendum eſſe locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Ne læteris] *Tertia pars, conteſtatio Jiſraëlitarum de præfidente ipſorum lætitia & conquieſcente in præſentibus bonis, verſu 1. quam lætitiam retundit Propheta prædictionibus egeſtatis, verſu 2. deportationis, verſu 3. amiſſionis divini cultus, verſu 4. & 5. mortiſq; & vaſtationis horrendæ, verſu 6. & 7.* Ad exultationem] *id eſt, magnopere adeò ut exultes; ut ſolent ii quos maxima lætitia afficit.* Scorteris] *id eſt, omiſſo vero Deo in diis & gentibus exteris conquieſcas, & te proſtituas eis: allegoria frequentiſſima.* 2 Mentietur] *.i. fallet ſpem iſtius, per proſopopœiam.* 3 Pollutum] *id eſt, impurum, neque primitiis neque ulla ratione conſecratum & acceptum Deo: vide Danijel. 1.8.* 4 Non libabunt] *id eſt, nefas*

erit ipsis libare, nedum sacrificare Domino. Cibus lugent.] *id est, si sacrificarent, illegitimè & impurè sacrificaturi essent, cùm sacrificantes lætari coram se Deus imperet Deut. 12.7. & sequentibus: His verò in deportatione & servitute miserrima lætitiæ nihil futurum sit.* Nam cibus] *explicatio similitudinis. q.d. quemadmodum ex lege nefas est sacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia sacrificia latè fuerunt celebranda ex lege Deut. 12. ita etiam ἀναλόγως ingrata futura essent istorum hominum sacrificia: quò pertinent sequentes versus.* 5 Solennitatis] *cùm agitanda est lætitia, Num. 10.10.* 6 Moph] *vide Jeschahh. 19.13.* Desideratissima] *id est, etiam intima ipsorum penetralia quibus desiderarent abscondere pecuniam suam, horrescent spinis & sentibus.* Chamæleon] *ut Proverb. 24.31.* 7 Advenisse] *quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum asserit a sacrilegis studiis, & inhumanis odiis populi Jisraëlis & prophetarum ejus, versu 8. & 9. quæ mala per comparationem majorum Propheta deinde ostendit hæreditaria Jisraëlitis esse, judiciaq; paria in ipsos accersere. Ac sacrilega quidem illorum studia posita in consociatione idolorum, & Dei fœderisq; ipsius repudiatione cum suis judiciis persequitur propheta, usque ad versum 9. capitis 10. & concludit, versu 9. & 10.* Stultos prophetas] *videlicet qui falsis prophetiis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex sequente versu.* Propter ampl.] *id est, quæ animadversio & retributio propter has duas causas superventura est, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiaq; intestina & crudelissima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Jisraële extiterunt.* 8 Speculatur] *narratio improbitatis duplicis, qua Pseudoprophetæ apud Jisraëlitas tenebantur: una, quòd pios indesinenter observabant & prodebant sceleratissimè quasi prophetarent; altera, quòd intestinis illis & publicis odiis abutebantur ut Jisraëlitæ inter se committerent, & illis tanquam laqueis ipsos impediebant & perdebant improbissimè religionis specie.* Ut laqueus] *id est, Propheta passim tendiculas ponit ad intestina odia inflammanda.* 9 In profundissi.] *ἐργασία confirmationis, ut diximus in versum 7. qua propheta docet adducta majorum comparatione studia sacrilega odiaq; esse in Jisraëlitis hæreditaria, ac proinde ipsos judiciis iisdem puniendos: sacrilega autem studia hæreditaria confirmat tum consociatione idolorum, ut Bahhal pehhori majores sese adjunxerant, versu 10. cui malo sua judicia substernuntur, usque ad versum 15. tum abdicatione Dei & fœderis ipsius, quod Gilgale fuerat instauratum cum incircumcisis majoribus, inde ad versum 9. capitis sequen.* Conjiciunt] *videlicet alii alios.* Similem temporibus] *id est, non latentem aut singularem aliquam; sed apertissimam & communem omnium, ut fuit scelus Gibhhæ Judic. 19.20.* 10 Tanquam] *narratio idololatriæ qua Jisraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati sunt: in qua Deus beneficium suum comparat cum ingratissimis illorum maleficiis; deinde judicia subjicit, ut diximus in versum 9. tanto amore (inquit Deus) Jisraëlitas complexus sum quanto amari solent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus: at ipsi amorem suum idolis tradiderunt: sic Deu. 32.10. & sequentibus.* Pudendo] *vide Jirmejæ 3.19.* Fuerunt detest.] *id est, assumptam semel idololatriam auxerunt arbitratu suo.* 13 Ephrajim] *amplificatio impietatis Jisraëlitarum ab infinita ipsorum præsidentia, quòd tam firmè fundati & radicati in sua amplitudine sibi viderentur, quàm Tyrus in sua sede.* Producturus] *id est, cruentis cædibus suos expositurus.* 14 Da eis] *Prophetæ verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum, gloriam ipsorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberis quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior sit eorum conditio quos judicio priore affeceris, quæso ut illud perficias; ut aut non nascantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis.* 15 Totum malum] *secundus locus sacrilegorum studiorum in quæ Jisraëlitæ exarserant, ut dictum est in versum 9. Fuerat, inquit Deus, majoris incircumcisorum scelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoschubh. 5. isti verò eum ipsum locum ubi majores sanctificaveram prophanis suis & impiis factis contaminant: ut infrà 12.12. & quamvis præputium carnis ipsorum fuerit in Gilgale exsectum, tamen malitia ipsorum adhæsit eis, quam inde ab eo tempore odio prosequutus sum, & deinceps ulturus, ut sequentes versus explicant.* In Gilgale est] *id est, non amotum est ab ipsis; sed adhuc in ipsis hæret, odiumq; meum conciliat.* 16 Percutietur] *narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & sequen. versu.*

IN CAPUT X.

1 Vitis] *ἐργασία præcedentis sententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Jisraëlitæ, versibus 4. deinde judiciorum quæ erant superventura divinitus, alteris quatuor.* Fructum reponit] *id est, nemini est fructuosa: si quid profert, eo toto in libidinem suam abutitur, ut sequentia verba exponunt.* 2 Impertitur] *id est, isti ex animo suo impertiuntur idolis quicquid habent.* Ille] *videlicet Deus meus, qui nominatus est suprà 9.17.* 3 Nunc enim] *propositio summatim duobus versib. prolepsis de malitia Jisraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam sigillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver. 3. & 4. judicia verò, sequentibus.* Nullus Rex] *id est, non reges nostri nobis; sed nos ipsi regibus nostris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuisse facta sacra historia testantur.* 4 Loquuntur] *id est, omnes perjuri & fœdifragi sunt, ac novæ conspirationes quotidie inter ipsos pullulant: quod indignissimum est inquilinis meis, quos ex meo ipsius agro mea sustentat liberalitas.* Floret simile] *i. omnia sunt depravatissima: ne judicium quidem ipsum (quod sacrum est Jehovæ) integrum est, sed constupratissimum & exitiosum omnibus.* 5 Propter vitulas] *narratio judicii, ut diximus in versum 3.* Vitulas Beth.] *id est, idola Beth-elis & Danis, synecdochicè: vide suprà 4.15.* Atrati] *vide 2. Reg. 23.5.* 6 Ipse] *habitator Schomronis, de quo precedente versu.* Propugnanti] *vide suprà 5.13.* 7 Rex] *Hoschehhh filius Ele, de quo 2. Reg. 17.* 8 Avenis] *i. Beth-avenis sive Beth-elis, de quo suprà 5. per aphæresin.* Peccatum] *id est, quibus in excelsis Jisraëlitæ peccatis gravissimis sese obstrinxerunt.* 9 Inde a diebus] *conclusio idipsum repetens quod dictum est suprà 9.9. per apostrophen ad Jisraëlitas, quibus subnectitur judicium suum seq. versu.* Steterunt] *id est, non fuerunt dejecti & perditi majores tui, prout peccatis sui merebantur.* Iniquos] *Binjaminitas.* 10 In duabus hab.] *i. in Jehuda & Jisraële; Hæc enim prolepsis conclusionis est, quæ in sequentibus fusiùs exponitur.* 11 Nam Ephrajim] *hæc conclusi-*

clusionis exortatio primùm comparat studia Jisraëlitarū cū gratiosoDei consilio, versu 11. *deinde documenta ejus, versu* 12. *cum factis illorum, versu* 13. *ac postremò judicium propinquum denuntiat, duobus versibus ultimis.* Edocta] *id est, quæ informata quidem est in pietate erga Deum, cultu & officio suo; sed omittens fugiénsque cultum & laborem justum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego transivissem] *id est domuissem, & aptassem ferendo jugo & trahendo aratrum meum.* Usurus ad equit.] *id est Jisraëlem & Jehudam, singulos denique occupaturus in cultu meo, ut prosopopœia sequente ostenditur: hæc omnia allegoricôs.* 14 Schalman] *sive Schalmanaser Rex Assyriæ, de quo* 2. *Reg.* 17. Arbelitida] *regionem Aßyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione quæ perstringitur* 2. *Reg.* 18. 34. *&* 19. 13. *Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud autores celebratum est.* Mater cum] *vide Gen.* 32. 11. 15 Ita efficit] *id est, horum in causa est impia sceleratissimáque vestra idololatria; quę de nomine Beth-elis synecdochicè designatur.* In ipsa aurora] *id est, momento uno, & ex improviso.*

CAPUT XI.

Deus paterni amoris sui erga Jisraëlem fundamentum statuens in Christo, ostendit se (etsi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Jisraëlem adduxit ad resipiscentiam) tamen non poße illum perdere; sed potius effecturum ut electi ad Christum exhibitum conversi amplectantur ipsum fide, & fruantur promissionibus.

1 QUIA puer Jisraël *est* quem ºdiligo; ideo ex Ægypto ºvocavi ºfilium meum.

2 º*Prout* ºrevocant eos; ita ºabeunt a conspectu illorum, Bahhalimis sacrificant, & sculptilibus suffitum faciunt;

3 ºProut ego ºassuefacio Ephrajimum, accipit ºilla ºin brachiis suis; neque agnoscunt me curare ipsos.

4 ºFuniculis humanis traho eos, densis funibus amoris; & sum eis ut qui sublevant jugum impositum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.

5 º Non erat ipsi revertendum º in terram Ægypti, aut Assyrii, ºqui *est* Rex ejus; sed º renuerunt converti.

6 º Denique cùm residet ºgladius in civitatibus ejus, & consumit membra ejus, devorátque; propter consilia eorum;

7 Populus meus [a] suspensi hęrent aversioni a me: ºquamvis ad excelsum revocent eum, pariter ºnon exaltat.

8 ºQuomodo exponerem te, ô Ephrajime? dederem te, ô Jisraël? quomodo disponerem te ut ºAdmam? ponerem te ut Tzebojima? ºse versat in me [b] animus meus, simul æstuant [c] viscera mea pœnitentia.

9 Non perficiam æstum iræ meę, [d] non perdam amplius Ephrajimum: ºquia Deus fortis sũ, ac non ºvir; in medio tui sanctus, non autem º invasurus civitatem.

10 [e] ºJehovam sequentur tanquam leo ºrugientem; cùm ipse rugiet, tum [f] trepidè accurrent ºfilii inde º a mari.

11 ºTrepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Assyriæ; & collocabo eos in domibus ipsorum, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *appendent aversioni mei.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *pœnitentiæ meæ.*
[d] Heb. *nō revertar ad perdendum.*
[e] Heb. *post Jehovam ibunt.*
[f] Heb. *trepidabunt: sic seq. ver.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expositis hactenus Jisraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite* 1. *&* 3. *nunc demum transilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ typo, nimirum ad enarrationem gratiosarum promissionum de reconciliatione Jisraëlitarum cum Deo, id est, sanctarum reliquiarum secundum electionem gratiæ in Christo. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum est, propositio causarum gratiæ & promissionum Dei, versu* 1. *secundum, narratio ingratissimæ Jisraëlitarum administrationis pro infinitis a Deo beneficiis, usque ad versum* 8. *tertium, immutabilium Dei promissionum explicatio miseros Jisraëlitas & ultrò ruentes in perniciem suam misericorditer conservantis. Ac in propositione quidem non mediocris difficultas ex eo ineße visa est, quòd interpretes ferè omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt respicere, quo populus Jisraëlis Deo autore & duce Mosche ex Ægypto egreßus est: sed cùm nos propiùs introspicimus consilium Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth.* 2. 15. *planè statuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam eße. Sensus igitur est, amorem Dei erga populum ipsius æternum esse; cumq́; gratuiti illius amoris & beneplaciti Dei fundamentum sit in Christo (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Jisraëlitæ agnoverant) etsi non fuißet futurum a justitia Dei alienum ut eo in æternum privarentur (quod subductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen sibi in amore suo erga populum suum constare, & propterea Christum (quem ad sua venientem minimè receperant) ex Ægypto, quò fuerat subductus, in terram Jisraëlis revocare.* Diligo] *id est, amare pergo, ex æterna electione mea in Christo, & fide constantiáque fœderis.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Christus, declinans sævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipsius propter ingratum animum & maleficia, nisi Deus ad veritatem suarum promissionum respiceret.* Vocavi] *id est, statui vocare decreto meo, & suo tempore certissimè revocaturus sum.* Filium meum] *unigenitum Christum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, est συγκριτικὴ beneficiorum Dei cum ingratissimis Jisraëlitarum maleficiis: qua ostendit Deus omnino necessarium eße ut Christum (in quo omnes ipsius promissiones sunt etiam & amen) ad Jisraëlem vócet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auscultarunt, sed ad idola transfugerunt, hoc versu: deinde cùm ipse Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola suffecerunt in locum mandatorum ejus, ver.* 3. *præterea ne beneficiis quidem devinciuntur Deo, sed ad exteros confugiunt, versu* 4. *&* 5. *ac postremò ne verberibus quidem resipiscunt, ver.* 6. *&* 7. *Sic ostendit Deus nihil jam amplius supereße quàm ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Christo, ut justi ambulent in illa, & impii impingant in illā:*

ut idem ait infrà 14.9. Revocant] *Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt] *id est, obvertunt eis cervicem, non autem faciem: ut ait Jirmeja 2.27.* 3 Prout ego] *secundus gradus συγκρίσεως; ut diximus in versum 2.* Assuefacio] *i. informo & instituo, ut accipiat legem meam.* Illa] *Babhalimos videlicet & sculptilia, quorum meminit præcedente versu.* In brachiis suis] *ut scortum impudens & in libidinem omnem exardescens, passis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.] *tertius gradus συγκρίσεως, ut diximus in versum 2. per similitudinem optimi agricolæ & jumentis suis studiosissimè consulentis: qua similitudine usus erat supra 10.11.* 5 Non erat ipsi] *i. nihil erat, cur a me aversus in Ægyptii aut Assyrii fidem sese reciperet, cùm omnia affatim & indulgentissimè a me subministrata essent.* In terram Ægypti] *ut fecisse legitur Rex Hóscheahh, 2. Reg. 17.4.* Qui est rex] *id est, cui regnum Jisraëlis est tributarium inde a temporibus Menachemi, 2. Reg. 15.19.* Renuerunt] *quamvis tot modis qui antè dicti sunt, revocarentur.* 6 Denique] *quartus & postremus locus συγκρίσεως, ut diximus in versum 2.* Gladius] *sive intestinus (ut mutuis Jisraëlitarum conspirationibus factum est) sive alienus ab hoste illatus, aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.] *i. quamvis hæc omnia, prophetia inquam, lex, administratio paterna Dei, & verbera documento sint ipsis, ut missa omni disceptatione & hæsitatione se committant Deo, non possunt tamen gloriam Deo solidè tribuere.* Non exaltat] *videlicet excelsum Deum.* 8 Quomodo exponerem] *tertia hæc pars continet primùm pathos elegantissimum, hoc versu: deinde promissiones Evangelicas in Christo, tribus seq. Sensus autem est τοῦ πάθους: ô Jisraël, si ad tua ista ingratissima & indignissima facta respicerem, non secus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quæ incendio e cœlo perierunt: sed ut ut in te sis perditus, & perdendus propter te; attamen in consilio meo servaris, & propter misericordiam meam in Christo servaberis.* Admam] *quam subvertit Jehova cum Tzebojimu, & duabus aliis civitatibus, Genes. 19. quarum simul habentur nomina Deut. 29.23.* Se versat] *i. in dubio est animus, incertus sum quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad supplicium sumendũ provocat, inde paternus meus amor & misericordia ad sustinenda & inhibenda judicia compellit, gratiamq; meam in Christo explicandam: deniq; certat virtus misericordiæ meæ cum vitiositate tua, & me tanquam patrem optimum filios castigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.*

9 Quia Deus fortis] *αἴτιον promissionum Dei duplex; unum, a natura Dei, quod Deus fortis est, ac proinde irrevocabile & infractum est decretum ipsius de servandis electis; alterum, ab officio & fœdere, quòd sanctus est, sanctificationis autor, & in populo suo habitans ad æternam sanctificationẽ ejus.* Vir] *qui cùm a se, tum ab alio mutabilis est: sic Numeror. 23.23. & 1. Schem. 15.29.* Invasurus civit.] *i. hostis & adversarius tuus, qui infensa acie irrumpam in te, & flamma ferroq; profanem omnia.* 10 Jehovam seq.] *i. Christum, quem vocavero ex Ægypto; ac non abibunt a conspectu ejus, ut fecisse dicuntur supra ver. 2.* Rugientem] *i. maxima voce personantem, & potentissima Evangelii: vide Hebr. 12.26.* Filii] *in Christo effecti, Joan. 1.12.* Amari] *i. ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.] *i. advolabunt: amplificatio præcedentis promissionis altera similitudine.*

CAPUT XII.

Deus Jisraëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domesticis majorum exemplis, pertexit narrationem infidæ ipsorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi fastus: quæ peccata postquam exaggeravit majorum exemplis, & verbi sui promissorumq; suorum recordatione, narrat se profligatis impiis reliquias gratiosè conservaturum esse: ideoq; omnes ad resipiscentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi sententia decretoq; terminat.

1 CIRCUMDEDERUNT me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Jisraëlis; quando Jehuda adhuc dominabatur cum Deo forti, & cum sanctis fidelis erat.

2 Ephrajim depascens ventum, & persequẽs Eurum, toto die mendacium & vastitatem multiplicat: nam fœdus cum Assyrio pangunt, & unguentum in Ægyptum deportatur.

3 Etiam disceptatio est Jehovæ cum Jehuda; qui animadversurus in Jahhakobum secundum vias ejus, secundum actiones ejus reddet ei.

4 In ipso utero calcaneum tenuit fratris sui, deinde robore suo principem se gessit cum Deo:

Gen. 25.26. Gen. 32.24. & seq.

5 Principem, inquam, se gessit cum angelo, & potentia valuit, flevit & supplex oravit eum; Bethele invenit eum, & ibi loquutus est nobiscum.

6 Atqui Jehova Deus exercituum, Jehova est memoriale ejus.

7 Tu ergo ad Deum tuum convertere; benignitatem & judicium observa, & expectationem habe in Deo tuo jugiter.

8 Mercator est, in manu ejus sunt lances [a] dolosæ; opprimere amat:

9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus sum, assequutus sum opes mihi; omnes labores mei non sufficiunt mihi, iniquitas *est* quæ *est* aberratio.

10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut sedeas in istis tentoriis, ut diebus solennitatis?

11 Et loquens per ipsos Prophetas ego visionem multiplicarem, & [b] per Prophetas ipsos proponerem similitudines?

12 An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves sacrificant, etiam altaria istorum sunt tanquam acervi per porcas agrorum meorum.

13 Illuc fugerat Jahhakob *ex agro* Syriæ; cùm servivisset Jisraël propter uxorem, & propter uxorem custodivisset *gregem*.

14 Huc per Prophetam adduxit Jehova Jisraëlem ex Ægypto, cùm per Prophetam servatus esset.

15 Provocavit Ephrajim *indignationem* [c] amarissimam; ideo [d] cędes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus reddit ei Dominus ipsius.

a Heb. *dol.*

b Heb. *per manum Prophetarum.*

c Heb. *amaritudinum.*

d Heb. *sanguines.*

CAPUT

CAPUT XIII.

1 'CUM eloqueretur Ephrajim 'tremorem, '*eum*[a] excitabat ipse in Jisraële; sed simulac reatum obiit cum Bahhale 'mortuus est.

2 Nunc verò pergunt peccare, & parant sibi fusione ex argento suo pro intellectu suo terricula, opus artificum quodque: de quibus isti dicunt; [b]' homines qui sacrificant, vitulos ' osculantor.

3 Idcirco sunt ' ut nubes matutinæ, & veluti ros [c] manè stillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex [d] camino summo.

4 Atqui ego sum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac servator nullus *est* præter me.

5 Ego agnovi te in ipso deserto, ' in terra [e] torridissima.

6 ' Prout erant pascua eorum, saturati sunt; simul ac saturati sunt, elatus est [f] animus eorum; idcirco obliti sunt mei.

7 ' Et fui eis tanquam vetus leo, velut 'pardus in via contemplatus sum:

8 Occurri eis ' ut ursus orbatus, & laceravi [g] præcordia eorum; exedique eos ibi ut immanis leo, *ut* bestia agrestis diffindens eos.

9 '*Id* perdidit te ô Jisraël: sed in me, 'in auxilio tuo *salus*.

10 'Sum Rex tuus, ubi nam est *alter*? 'is servet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regem & Principes?

11 'Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandescentia mea.

12 Servatur in fasciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum est peccatum ejus:

13 Dolores parturientis evenient 'ei: 'ipse filius est insipiens, nam *tanto* tempore non maneret 'in [h] ore matricis.

14 'E [i] potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero pestes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, sepulchrum, 'pœnitentiâ abscon sâ ab oculis meis.

15 'Nam ipse inter fratres fructificabit; *postquam* veniente ' Euro, vento Jehovæ e deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccatus fuerit fons ejus, 'is diripuerit thesaurũ omnium instrumentorum [k] desiderabilium,

16 *Postquam* desolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum suum; gladio ceciderint, parvuli eorum collisi fuerint, & prægnantes eorum diffissæ.

[a] Heb. *attollebat.*
[b] Heb. *sacrificantes hominum.*
[c] Heb. *matutinans (ut ita dicamus.)*
[d] Heb. *cataracta sive specu.*
[e] Heb. *inflãmationum.* Deut. 32. 15.
[f] Heb. *cor.*
[g] Heb. *clausuram cordis.*
1. *Schem.* 8. 5
[h] Heb. *fractura filiorum.*
[i] Heb. *manu.*
[k] Heb. *desiderii.*

CAPUT XIIII.

1 'CONVERTERE Jisraël, usque ad Jehovam Deum tuum; nam corruisti propter iniquitatem tuam,

2 'Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & a acceptũ confer bonum, & rependemus 'juvencos labiis nostris.

3 'Assyrius non potest servare nos, equo non vehemur, neq; dicemus amplius, ô Deus noster, operi manuũ nostrarum: quia per te misericordiam consequitur 'pupillus.

4 ' Curabo aversionem eorum, amabo eos, *populum* [b]' voluntarium; cùm aversa fuerit ira mea ab eo.

5 'Ero velut ros Jisraëli, florebit ut lilium; & [c] propagabit radices suas ut Libanicæ *arbores*.

6 [d] Diffundent se teneri rami ejus, erit que 'quasi oliva decus ejus; & ' odor ejus quasi Libani.

7 Revertentur sessuri in umbra ejus, 'in vitam producent *ut* frumentum, qui efflorescant tanquam vitis: memoria ejus *fragrabit* ' ut vinum Libani.

8 ' Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor ' eum, 'ego sum tanquam abies virens ' ex me fructus tuus [e] præstò est.

9 ' Qui est sapiens intelligat ista, intelligens etiam agnoscat ista: ' nam rectæ *sunt* viæ Jehovæ, & justi ' ambulabunt in eis; defectores autem ' impingant in eis.

[a] Heb. *accipe bonum: ut* Exod. 25. 2.
[b] Heb. *voluntatu.*
[c] Heb. *panget*
[d] Heb. *ibunt.*
[e] Heb. *invenitur.*

ANNOTATIO.

1 Circumdederunt] *Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitiùs attenderit. Nam in concione hac utitur Propheta primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Jisraëlitarum, tum etiam revocationis ad resipiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes sigillatim explicat; primùm quidem peccata Jisraëlitarum, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremò concludit veto & sententia elegantissima, versu ultimo. In hac verò prolepsi exponitur peccatorum summa, tribus versibus & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id est Jisraëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipsi principes fuerunt & autores peccandi, cùm a regno Jehudæ & religione vera deficerent, hoc versu; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exteris sese copularunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & facto in eadem scelera provocarunt, quibus effectum est ut Deus ipsis infensius esset. Quod autem Deus inquit,* circumdederunt me, *perinde est ac si diceret, volunt quidem haberi in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & circum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumfluunt, quibus me putant circumventum & delusum iri.* Quando Jehuda] *id est, quo tempore adhuc regnum Jehudæ legem & cultum integrum servabat, adhærens Deo & promissionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id est, strenuè se gerebat in cultu Dei; non autem ferebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi.* Sanctis] *patribus, quibus fuerant promissiones factæ.* 2 Depascens vent.] *id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentissimè.* Fœdus cum Assyr.] *vide suprà 5. 13. & 7. 11.* Unguentum] *id est munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2. Reg. 17. 4. sic Jeschahh. 57. 13.* 3 Etiam discept. *tertius gradationis locus, ut diximus in versum 1. de quo suprà 4. 15. & 6. 11.* 4 In ipso utero] *alterum propositionis membrum de revocatione a peccato duo*

continet :argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Jisraëlitarum parentis, tribus versibus ; & hortationem ex eo argumento sumptam, versu 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret: de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam supplex a Deo consequutus est, & Deus sæpius deinceps confirmavit; cujus promissa non sunt momentanea, sed tam certò æterna sunt quàm ipse a natura sempiternus est: agite ergo, si Jahhakobi semen estis, ad Deum revertimini, &c. 5 Flevit] etsi hoc apud Moschen disertè non legitur, non dubium est tamen quin ex rebus adjunctis autore spiritu Dei propheta collegerit alterum antagonistarum flevisse: cujusmodi eclipses a scriptura frequentari sæpe monuimus. Uter autem fleverit, quæstio est apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti serie ipsa verborum, quibus eundem nominandi casum antecedere communis usus & ratio postulat; tum verò ex narratione Moschis, in qua res adjunctæ manifestò docent fletum a Jahhakobo factum esse. Nam cùm luxata fuisset vertebra femoris Jahhakobi, cumq; angelus nomen suum roganti Jahhakobo non indicavisset (quorum altero potentiam suam, alterò majestatem Jahhakobo non obscurè innuebat) certum est Jahhakobum his indiciis adductum benedictionem a Deo cum fletu petiisse, quam deinde Angelus testificatus est nova impositione nominis: quæ impositio primùm eodem loco facta, postea Beth-ele repetita est, & ipsi ac posteritati ejus confirmata, Gene. 35. 10. & sequentibus. Invenit eum] id est, apparuit & obvenit ei Deus, Genes. 35.9. 6 Jehova Deus] i. Deus est æternus & potentissimus ad præstanda & asserenda in æternum promissa sua. 7 Benignitatem] vide Psal. 101.1. 8 Mercator est] secunda hæc concionis pars primùm peccata Jisraëlitarum, deinde revocationem exornat copiosissimè, ut diximus suprà in versum 1. & peccata singula amplificat per comparationem amplissimorum beneficiorũ Dei contra perfidiam Jisraëlitarũ misericorditer concertantis. Sunt autẽ peccata tria ordine posita; primum est vafra & dolosa avaritia, usque ad versum 12. secundum, idolatria, usque ad versum 6. capitis 13. tertium, præsidentia intollerabilis & fastus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad versum 9. quibus expositis transitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur duobus versibus, amplificatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Jisraëlitas opportuerat confidere, versu 10. tum etiam promissorum per prophetas ipsius, versu 11. quæ duo indignitatem peccati istius non mediocriter exaggerant. Mercatoris autem appellatio hîc significat eum qui veteribus aginator, ærillator, sive cocio dicebatur, nimirum qui ora contrahentium oblinens blandis verbis, fallit argutissimè, & perfidè ex rebus minimis sibi comparat lucrum. 9 Iniquitas est] id est, quisquis non init hanc vitam, iniquus habendus est; & omnis aberratio ab hac lucrandi via, mihi censetur improbitas. 10 Et ego] indignantis verba peccatum superius exaggerantia, ut modò diximus. Ut diebus] id est, festivè & tranquillè, ut fit in solennitatibus imperatis lege. 11 Similitudines] typicas & allegoricas, qualibus Propheta usus est suprà 1. & 3. & passim. 12 An in Gilhh.] expositio secundi peccati, id est, idololatriæ ut diximus suprà in versum 8. sensus est, putatisne Gilhhaditas qui deportati sunt per Tiglath-peleserum ipsos fuisse reos idololatriæ? vos autem minimè, qui ab Assyrio intacti remansistis? atqui ipse aditus regionis vestræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cognosci possit. Istorum] qui cis Jardenem habitant, neque fuerunt deportati. Tanquam acervi] id est, infinita sunt. 13 Illuc fug.] exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Jisraëlitæ obscurabant. q.d. impium sanè fuerat Gilhhadem ab illis sacrilega iniquitate & vanitate profanari, quem Deus velut asylum Jahhakobo patri vestro ex servitute misera redeunti & fugienti Labanem constituerat, Gene. 31. at quàm impium est Gilgalem a vobis sacrificiis & altaribus profanari? quem Deus duce Jehoschuhha consecraverat ad purgationem majorum vestrorum, Jehoschuhh. 5. & quo primo accessu majores vestros miserat in possessionem terræ. 14 Per prophetam] Jehoschuhham. Prophetam] Moschem, qui populum eduxit ex Ægypto. 15 Provocavit] regessio ad explicationem peccati, quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus versibus comprehensam.

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta suprà 12. 12. tum ab infelice successu qui Jisraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus versibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, versu 4. & 5. Infelix autem successus est triplex: primus, quòd qui prius terrori erant omnibus jam contemptui sunt ut cadaver mortuum, versu 1. secundus, quòd ne hac quidem insperata mutatione resipiscunt, sed stupidè & dementer in idolorum cultum ampliùs exardescunt, versu 2. tertius, quòd stulti effecti tandem evanescunt justo judicio Dei, versu. 3. Tremorem] id est, minas quibus alios percelleret & tremefaceret. Eum excit.] id est, totum Jisraëlem commovebat gravissimè. Mortuus est] id est, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarumq; virium. 2 Homines qui] i. quicunque Deum colere statuit, honorem illius & cultum vitulis exhibeto, ex præscripto Jarobhhami & consilio populi, 1. Reg. 12.28. Osculantor] vide Gene. 41.40. 3 Ut nubes] vide suprà 6.4. 5 In terra] vide Deut. 8.15. 6 Prout] expositio tertii peccati, nimirum præsidentis fastus: ut diximus suprà 12.8. a quo jusserat caveri Deus Deut. 8. 7 Et fui eis] id est, invasi eos & tractavi duriter. Pardus] vide Jirm. 5.6. 8 Ut ursus orb.] id est, infensissimo animo: sic 2. Schem. 17.8. & Prover. 17.12. 9 Id perdidit] nempe avarissima perfidia, idololatria, & præsidentia tua, quæ suprà ex ordine Propheta enarravit. Hinc autem incipit revocatio, ut diximus suprà 12.1. cujus revocationis partes sunt duæ, eodem ordine quẽ demonstravimus suprà 2 8. una est explicatio sive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipsius, & bonorum ex promissione Dei eventurorum si resipuerit, ad finem usque capitis; altera est hortatio ad resipiscendum & recipiendum promissiones Dei, capite sequente. Narrationis verò propositio summa continetur hoc versu ; cujus prius membrum de malis Jisraëlitarum exponitur versibus quatuor sequentibus; posterius de bonis divinitus obventuris, versu 14. & sequentibus. In auxilio tuo] id est, qui sum auxilium tuum: appositio. Eclipsin autem contrariis hoc loco statuimus, ut Gene. 18.19. ex comparatione sequentis versus, ubi ponitur servandi verbum. 10 Sum Rex tuus] contentio elegans, qua Deus confessionem adhibens Jisraëlitas evincit juris sui, improbitatisque ipsorum, hoc ver. & sequente, & justitiæ quam servat Deus in judiciis

suis

suis exequendis, versu 12. *&* 13. Is servet te] *concessio sarcastica: ut Deut.* 32.38. *& Judic.* 10.14. 11 Do tibi] *id est, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam his temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Jisraële,* 2. *Reg.* 15. *&* 17. 13 Ei] *nimirum toti Jisraëlis reipub. quæ cum matre comparatur, ut supra* 1. *&* 3. Ipse] *videlicet Ephrajim: sensus est, si saperet, maturè erumperet ex utero, & se Dei manibus velut obstetricantis committeret.* In ore matricis] *Hhebræam vocem hoc modo reddimus, ut* 2. *Reg.* 19.3. *quæ hoc loco futura fuisset ambigua & pro fluctibus accipi potuisset, ut Psal.* 42.8. *nisi Propheta de industria genitivum addidisset. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerperæ Hhebræis communi fracturæ nomine significantur sed hæc* διακριτικῶς *fractura esse non fluctuum, sed filiorum a Propheta dicitur.* 14 E potestate] *alter explicationis locus, ut diximus in versum* 9. *si resipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipsos non solvam: etiam a morte & sepulchro absumptos vindicabo. Quamobrem evidentissimum hîc habetur resurrectionis futuræ ellogium, ut ostendit Paulus* 1. *Cor.* 15.54. *& seq.* Pœnitentia absc.] *id est, & quidem in æternum ero, conferens meis vitam* ἀμεταμέλητον. 15 Nam ipse] *confirmatio præcedentis promissionis allegorica, continens elegantissimam occupationem. Atqui abreptus est tanquã vento Jisraël, dixerit quispiam, & ita exarefactus ut nulla amplius spes instaurationis ostendatur: Esto sanè, inquit Deus; ut Jisraëlem exarefecero, ut thesauros exhausero, ut desolavero, ut cruentissimis cædibus exposuero; efficiam tamen ut reflorescat promissione mea.* Euro] *quo adumbratur Assyrius.* Is] *nempe Assyrius, tanquam vento & turbine everrens omnia.*

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] *Secundus revocationis locus, hortatio ad resipiscendum, ut diximus suprà* 13.9. *cujus hortationis duo sunt argumenta, declinatio & fuga mali, tribus versibus, & prosequutio boni quod promissionibus Dei exponitur, versu* 4. *& sequentibus.* 2 Sumite] *declaratio resipiscentiæ quæ imperata est præcedente versu: cujus partes Ecclesia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni: fructum verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei.* Juvencos] *id est, gratias maximas, quæ ex ritu legitimo olim figurabantur sacrificiis: Levit.* 3. *& Psal.* 51.21. *synecdoche, pro eo quod est, omne sacrificium laudis, fructumq; labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apostolus Hebr.* 13. 15. 3 Assyrius] *id est, nulli confidimus præterquàm tibi.* Pupillus] *id est, quemcunque vires deficiunt ab ipso & ab aliis, synecdochicè.* 4 Curabo] *alterum hortationis argumentum a promissionibus Dei, qui se quærentibus inveniendum exhibet, pulsantibus aperit, & petentibus daturum promittit.* Voluntarium] *ut Psal.* 110.3. *verum piorum epitheton, quos propterea violentos appellat Christus, Matt.* 11.12. 5 Ero] *allegorica explicatio promissionum Dei, tribus versibus; respondens ex adverso judicio illi gravissimo quod dictum est suprà* 13.15. 6 Quasi olivæ] *id est, perpetuò virens, ut Psal.* 52.10. Odor ejus] *ut Cantic.* 4.11. 7 In vitam prod.] *id est, progignent liberos copiosissimè.* Ut vinum Libani] *id est, erit odoratissima, quale vinum est secundum Libani tractum nascens in Chelbone, Ampeloëssa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur.* 8 Ephrajim] *anacephalæosis, sive repetitio summa præcedentis revocationis, qua Deus Jisraëlitas monet ut ab idolis abstineant, & adhæreant sibi ipsos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copiosè docuerat.* Eum] *a terriculis abstinentem, ut se recipiat ad me.* Ego sum] *id est, sum procerissimus & opacissimus.* Ex me] *id est, sum fructuosissimus bono tuo: sine me nihil potes facere, Joan.* 15. 9 Qui est sap.] *conclusio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, fructumq; documentorum Dei provocat hortatione vehementissima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit: ut Apocalyps.* 22.11. Nam rectæ] *causæ cur boni intelligant & agnoscant doctrinam propheticam ponuntur duæ: una est amor Dei, & recti quod definivit Deus; altera, amor salutis ipsorum, quæ cum Dei & recti amore conjuncta est.* Ambulabunt] *id est, feliciter procedent: ut Judic.* 5.31. *non autem corruent, ut improbi atque defectores.* Impingant] *id est, corruant in æternam perniciem; quandoquidem Deum, rectum, & viam salutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.*

JOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER *Joëlis Prophetæ totus versatur in prophetico documentorum genere: nam occasione sumpta ex immissis insectis gravissimæ famis prænuntiis, populum ad sensum præsentis mali, maleficiorum conscientiam, & seriam resipiscentiam publicè privatimq; hortatur: atque ita resipiscentibus promissiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Christo, Evangelicasq; prædicat.*

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus post sementem coortis, animalibusq; verno tempore germina, flores, fructumq; enascentem perdentibus, deniq; æstiva siccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiscentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando afficiantur illorum sensu: & sacerdotes hortatus sacrum cœtum jejuniumq; indici jubet, totiq; Ecclesiæ formulam præscribit querimoniæ & resipiscentiæ.

1 VER-

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 *Audite hoc, ô *seniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit * hoc temporibus vestris, aut etiam a temporibus majorum vestrorum?

a Heb. *diebus.*

3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.

4 *Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 *Expergiscimini ebriosi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter mustum, quòd *excisum sit ex ore vestro.

6 *Gens enim ascendit super terram meam, robusta & innumera; cujus dentes dentes sunt leonis, cui molares immanis leonis sunt:

7 Disponens vites meas in vastitatem, & ficus meas in *clavum: b omnino *nudavit eas, ac dejecit, *albi evaserunt botri illarum.

b Heb. *nudando.*

8 Ejula, *ut virgo accincta cilicio propter maritum adolescentiæ suæ.

9 *Factum est ut succideretur munus & libamen a domo Jehovæ, lugent Sacerdotes ministri Jehovæ:

10 Vastatus est ager, luget terra: quia vastatur frumentum, exarescit mustum, languet oleũ.

11 Erubescunt agricolę, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit messis agri.

12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit *gaudium e filiis hominum.

13 *Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate ministri altaris, ingredimini, pernoctate in *ciliciis, ministri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei vestri munus & libamen.

14 c Indicite jejunium, proclamate *diem interdicti, congregate seniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei vestri, & clamate ad Jehovam, *dicentes,*

c Heb. *sanctificate.*

15 *Eheu diei isti, nam propinquus est *dies Jehovæ; qui similis vastationi ab omnipotente advenit.

16 Nónne coram oculis nostris cibus exciditur, e domo Dei nostri lætitia & exultatio?

17 *Mucida facta sunt sata sub glebis suis, desolata sunt horrea, destructa granaria; quoniam exaruit *frumentum,

18 Quàm ingemiscit jumentum? perplexa sunt armenta boum, eò quòd nullum sit pascuum eorum: etiam greges ovium desolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia *ignis consumpsit habitacula deserti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam bestiarum agri quæque *glocitat te versus; eò quòd *exaruerint alvei aquarum, & ignis absumpserit habitacula deserti.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etsi non definitur disertè tempus quo hæc prophetia promulgata est, pro certo tamen statuimus eam temporibus iisdem prædicatam quibus Hoscheahh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoschehhæ subjungitur sine ulla temporu diversi notatione, quod existimavit Hieronymus; sed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnino in Hhuzzijæ & Jarobhhami tempora inciderunt, ut suis locis demonstrabimus. Apud Judæos verò prophetasse res ipsa loquitur. Continentur autem hoc capite, inscriptio* καθολικὴ, *versu* 1. *exordium, versu* 2. & 3. *propositio, versu* 4. & *documentorum loci ex propositione antecedente profluentes, reliquo capite.* 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judęos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus est novitate, ut quæ nec antè visa fuerit, hoc ver. nec post tempus illud futura sit; sed tantùm memoria in omnem posteritatem recolenda, sequente versu.* Seniores] *id est, magistratus, & populares, ut infrà versu* 13. Hoc] *quod narratur versu* 4. *vide Exodi.* 10. 14. 4 Reliquum] *propositio sive narratio brevis famis ingentissimæ quam in Judæam immisit Deus. Ac fames quidem in Judæa fuisse legitur primùm Jorami temporibus,* 2. *Reg.* 8. *deinde verò Joschijæ, ut docetur Jirmejæ* 14. *sed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potiùs famem hanc tempore Hhuzziję certo consilio immissam a Deo confirmamus ex Jeschahh.* 5. 14. *maximè cùm sequentis apud Hhamosum prophetiæ argumentum constet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiscimini] *hi documentorum loci (ut diximus in versum* 1.) *ex antegressa narratione profecti duo universè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii sensu omnes afficiantur, usque ad versum* 13. *alterum, ut ex eo sensu ad jejunium, conventus sacros, resipiscentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm sobrios compellat Propheta, sed ipsos ebrios, qui sua ingurgitatione tempus a se falli putant & levari acerbitatem malorum, hoc versu: deinde causam communis luctus exornat, duobus versibus; ac postremò gravitatem luctus ostendit, quinque sequentibus.* Excisum] *id est, subitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jamq; ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël versu* 4. *sic Proverb.* 30. 25. 7 Clavum] *sic interpretamur Hebræam vocem a candescente spuma derivatam: est enim clavus (quem etiam fungum sive patellam vocant) tuber illud adnascens imis arboribus, quæ aut vetustate aut alio vitio fructum afferre desinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem subsidit, & clavos, tubera, aliaq; vitia tanquam despumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa advenientia consumptis emoriuntur ficus.* Albi evas.] *id est, omphacia vinearum (quæ natura virent) amisso succo expalluerunt, ut cùm animantia fiunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id est, tenerrimè, gravissimeq;.* 9 Factum est] *ætiologia tam gravis luctus imperati, quòd neque adest quod in cultu Dei consumatur, neque quod ad præsentem hominum necessitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipsi agri, ipsa terra, segetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per prosopopœiam.* 12 Gaudium] *ex messe & vindemia: vide Psalm.* 4. 8. 13 Accingite] *secundus documentorum locus, ut diximus in versum* 5. *quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc versu; deinde alios jubentur provocare, versu* 14. *ac postremò communis omnium resipiscentia & oratio describitur.* Ciliciis] *plangentium vestibus, ut Gene.* 7. 34. 14 Diem interdicti] *vide Levit.* 23. 36. 15 Eheu diei] *formula hęc querimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miserabiliter expostulat cùm de præsente malo, tum de aliis gravissimis ex eo consequuturis, hoc versu; deinde præsens malum*

exponit

exponit per hypotyposin, tribus versibus; postremò rem Deo committit, ut populi sui, animantium, & terræ suæ misereatur, duobus versibus ultimis. Dies Jehovæ] *id est, quo Jehova, ut judex, adventurus & vastationem immissurus est: nam sequentia sunt exegetica, ut Jeschabh 13.6.* 17 Mucida] *ex nimiis imbribus sementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod supererat ex illa semente.* 19 Ignis] *id est, sol assus & torridissimus, siccitate summa infestans omnia.* 20 Glocitat] *id est, ad te spectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Psal. 104.27.* Exaruerint] *vide Jeschabh. 5.13. & Hhamos. 4.*

CAPUT II.

Deus Judæos præsentium malorum occasione ad sacros cœtus aliaq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, seriamq; resipiscentiam, & per prophetam spem facit misericordia resipiscentibus: cùmque misericordia non tantùm ad temporalem illam difficultatem, sed etiam in perpetuum sit opus; ostendit se cùm ab illa calamitate Judæos liberaturum esse, tum benedictionem æternam per Christum cum Ecclesia communicaturum, hostes illius perditurum, illam vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum esse.

1 CLANGITE buccina Tzijone, & vociferamini in monte sanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam ádvenit dies Jehovæ, nam propinquus est:

2 Dies tenebrarum & calliginis, dies nubis & obscuritatis, ut nubes auroræ quæ panditur super montes; populus amplus & robustus, cui par non fuit a seculo, & post quem non amplius erit usq; ad annos [a] multarum generationum.

3 Ante eum consumet ignis, & post eum inflammabit flamma: ut similis horto Hhedenis sit terra ante eum, post eum desertum erit [b] desolatissimum, adeoque [c] quod evadat non est futurum ei.

4 Quasi aspectus equorum aspectus ejus, & ut equites, ita current:

5 Quasi strepitu curruum super cacumina montium salient; quasi strepitu flammæ ignis cōsumentis stipulam, quasi populus robustus instructus ad prælium.

6 A conspectu ejus dolebunt populi, omnes facies contrahent nigrorem.

7 Sicut potentes current, ut [d] bellatores scādent murum; & quisque per vias suas procedentes non pervertent semitas suas:

8 Et unus alterum non prement, quisque per aggerem suum procedent; etiam in ensem ruentes non sauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum discurrent; in domos ascendent, per ipsas fenestras ingredientur tanquam fur.

10 Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum:

11 Jehova autem edente vocem suam ante copias suas; cùm ampla admodum sint castra ejus, cùm robustus sit qui efficit verbū ejus: (magnus enim est futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis sustinebit eum?

12 Quapropter etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto [e] animo vestro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 Lacerate igitur corda vestra, ac non vestes vestras, & revertimini ad Jehovam Deum vestrum; quia gratiosus & misericors est, longanimis, & amplus benignitate, ut pœniteat eum hujus mali:

14 Quis scit an reversum pœniteat ipsum; & reliquam faciat post illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo vestro?

15 Clangite buccina Tzijone: [f] indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate senes colligite parvulos & sugentes ubera; egrediatur sponsus e cubiculo suo, & sponsa e thalamo suo:

17 Inter ipsum vestibulum & altare fleant sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, parce Jehova populo tuo, & ne exponas possessionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi *est* Deus istorum?

18 Jam zelotypia affectus Jehova terræ suæ; clementia usus est erga populum suum:

19 Respondit q; Jehova, dicens populo suo; ecce ego mittam vobis frumentum, & mustum, & oleum, ut saturemini eo, neque expositurus sum vos amplius opprobrio in gentibus.

20 Nam ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram siticulosam & desolatam, [g] primum agmen ejus in mare Orientale, & [h] postremum in mare posterum; adeò ut ascendat fœtor ejus & ascendat putor ejus, quamvis [i] magnificè agat.

21 Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentissimè Jehova aget.

22 Ne timetote bestiæ agrorum meorum, nam herbascent habitacula deserti: nam arbor proferet fructum suum, ficus & vitis edent vim suam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo vestro, nam daturus est vobis ipsum imbrem tempestivū [k] justè, & demissurus vobis pluviam tempestivam & serotinam primo quoque *tempore*.

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateasque perfundent torcularium lacus musto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos absumpsit locusta, melolontha, bruchusque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immisi in vos.

26 Comedentesque continentur ac saturati laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri quòd se [l] gesserit erga vos mirificè; neque erubescent populus meus in seculum.

27 Sed agnoscetis in medio Jisraëlis me esse, meque esse Jehovam Deum vestrum, & nullum esse amplius: neque erubescent populus meus in seculum.

28 Eritque postea ut effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filię vestrę: seniores vestri somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt.

29 Quin etiam super servos & super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum,

30 Edam ostenta in cœlis & in terra; sanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol

[a] Heb. *generationis & generationis.*
[b] Heb. *desolationis.*
[c] Heb. *evasio.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *corde.*
[f] Heb. *sanctificate.*
[g] Heb. *faciem ejus.*
[h] Heb. *finem ejus.*
[i] Heb. *magnificet faciendo: sic versu seq.*
[k] Heb. *in justitia.*
[l] Heb. *feceris vobiscum mirificando.*

31 Sol ipse *vertetur in tenebras, & luna in sanguinem; * antequam veniat dies Jehovę magnus & reverendus.

32 Eritque ut quisquis* invocaverit nomen Jehovæ eripiat se; quia in monte Tzijonis & Jeruschalaimis erit liberatio, quemadmodum *dixit Jehova, id est, in* residuis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

1* SED ecce diebus illis & tempore illo, quo *reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruschalaimorum,

2 * Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas *in convallem Jehoschaphati; ut disceptem cum eis ibi pro populo meo & possessione mea Jisraële, quòd disperserint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint,

3 Et in populum meum* projecerint sortem; exposuerintque puerum *pro meretrice, & puellam vendiderunt pro vino quod biberent.

4 *Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Palęstinæ? * an retributionem rependitis mihi? & an retribuitis mihi? [b] velocissimè reddam retributionem vestram in caput vestrum:

5 *Quia argentum meum & aurum meum capitis, & desiderabilia mea optima infertis in templa vestra:

6 Et filios Jehudæ, filiosque Jeruschalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino suo.

7 Ecce ego excitaturus sum eos e loco ipso quo *abducendos* vendidistis eos, ut reddam retributionem vestram in caput vestrum:

8 Vendam enim filios vestros & filias vestras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos *Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.

9 *Cùm dixerit*, *proclamate hoc in gentibus; [c] indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, ascendant omnes [d] bellatores;

10 *Tundite ligones vestros in gladios, & falces vestras in spicula; qui debilis est *dicat, potens sim;

11 Coite & convenite omnes gentes undique & congregati fuerint: *illuc fac, Jehova, ut descendant* potentes tui.

12 *Excitabuntur & ascendent gentes istæ *in convallem Jehoschaphati: sed ibi sedebo ad judicandum omnes istas gentes undique,

13 * *Dicens*; *immittite falculam, nam maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla est malitia istorum.

14 *Multitudines [e] passim *erunt* in convalle * concisionis: cùm *propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle concisionis.

15 Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum.

16 Cùm Jehova e Tzijone *rugiet, & ex Jeruschalaimis edet vocem suam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *est* populo suo, & robur filiis Jisraëlis.

17 Ita agnoscetis me Jehovam Deum vestrum esse, habitantem Tzijone monte sanctitatis meæ: eritque urbs Jeruschalaimorum [f] sancta, & *extranei non transibunt per eam ampliùs.

18 *Erit autem die illo, stillabunt montes ipsi mustum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & *fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit * vallem cedrorum lectissimarum.

19 Ægyptus desolationi erit, Edomæaque in desertum [h] desolatissimum erit propter violentiam[i] in filios Jehudæ, in quorum terra effuderunt sanguinem innocentum:

20 Jehuda autem in seculum permanebit, & Jeruschalaima in [k] quamque generationem.

21 Ubi mundabo *eos quorum sanguinem non mundabam: *eò quòd Jehova habitat Tzijone.

[a] Heb. *vos mihi.*
[b] Heb. *levis festinatione.*
[c] Heb. *sanctificate.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *multitudines.*
[f] Heb. *sanctitas.*
[g] Heb. *ibunt: sic paulò post.*
[h] Heb. *desolationis.*
[i] Heb. *filiorum.*
[k] Heb. *generationem & generationē.*

ANNOTATIO.

1 Clangitę] *Duo hæc capita omnino inter se conjuncta esse argumentationum series docet manifestissimè. Quòd autem a præcedente disjunximus, non eò factum est quòd dissimili esse putemus argumento; sed quia iteratam esse putamus prophetiam, altero fortasse pronuntiatam sabbatho; ut olim fuisse in more positum aliquot Jechezkelis exempla ostendunt. Cùm itaque superiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expostulationis formulam proposuisset, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit usque ad versum 18. deinde exponit Dei miserentis responsum, ad finem usque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Propheta solenni exordio adhibito, versu 1. quod etiam sub finem repetitur κυκλοειδῶς, versu 15. primùm gravitatem mali explicat, usq; ad versum 12. deinde si resipiscant Judæi, ad spem misericordiæ erigit, tribus versibus; ac postremò ordinem resipiscentiæ, & orationem Ecclesiæ resipiscentis præscribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus sacros, ut sacerdotes tuba. q.d. vos, ó Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum esse.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut suprà 1.15.* 2 Dies tenebr.] *id est, tristissimus & luctuosissimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Ester. 8.16.* Ut nubes auror.] *id est, tempus tam injucundum atque difficile, quàm solet ille dies esse quo exoriente nubes densissimæ in montes assurgunt, quæ solem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obscurant, & minantur imbres certissimos: vide Hhamos 4.13.* Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Assyrium intelligunt, adducti certis rationibus, quas ideò probare minimè possumus quòd infirmiores sint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur. Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua superiore capite. Locustas autem & similia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb. 30.25. & 26. quemadmodū etiam his attributum est gentis nomen suprà 1.6. & castra copiæq; Dei nominantur infrà versu 11. & 25.* Amplius & rob.] *ut novem sequentes versus comparationibus ostendunt, primùm quidem robur, usque ad versum 10. deinde innumerabilitatem, versu 10. & 11.* 3 Ante eum] *id est, ut ignis edax rerum, ita consumet omnia in omnes partes iste infestus exercitus.* Ut similis] *id est, quamvis solum esset uberrimum*

&

& abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui. Horto Hhed.] de quo Gen. 2.8. & sequentibus, similitudo frequens; ut Gen.13.10 & Jechezkel.28.13. 4 Quasi aspectus] id est, horridus erit populus & velocissimus. 6 Contrahent nigr.] id est, atrabuntur præ horrore & luctu. 7 Sicut potentes] id est, infesto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipsa domorum penetralia, ad perficiendum voluntatem Dei, tribus versibus. Non pervertent] id est, nemini cedent de via. 10 Ante illum] id est, tam numerosus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtegatur. 11 Jehova] id est, cùm Deus tanquam imperator exercitus animalia hæc animabit verbo, & armabit potentia sua ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ejus sustinere possit: sic Jeschahh.14.27. 12 Quapropter] secundus repetitionis locus, ut diximus in versum 1. doctrinam resipiscentiæ proponens ex lege. Etiam nunc] videlicet ut vos jam antè sum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus est & locus resipiscentiæ. 13 Lacerate] Prophetæ verba dictum Jehovæ explicantis, & ad seriam conversionem, ac non simulationem populares suos provocantis, tum a natura Dei, tum a spe remissionis consequendæ. Ac non vestes] videlicet solummodò: cujusmodi ellipsin frequentem esse demonstravimus Gen.32.28. Pœniteat] id est, abstineat ab immittendo malo isto quod statuit, & quod verbis ipsius denuntio vobis: vide Gen.6.6. 14 Quis scit] formula non dubitantis quidem; sed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promissionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoschubh.14.12. sic Jonæ 3.10. Illum] videlicet populum sive exercitum animalium quem statuit immittere ut saltem possitis in cultum ejus incumbere; qui sequentibus verbis denotatur synecdochicè. 15 Clangite] tertius repetitionis locus, ut diximus in versum 1. publicam resipiscentiam omnibus sine exceptione imperans, formamq; ejus & orationis apud Deum habendæ describens. 17 Parce] oratio pro peccatorum remissione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus asserendam: ut Exodi.32.12. Num.14.13. & sequentibus, Psal.115. & alibi passim. 18 Jam zelotyp.] videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad seriam hanc resipiscentiam adducta, tum Propheta nunc demum consilium Dei certissimum explicat, & ostendit utens præterito se promissiones sequentes a Deo accepisse. Hinc autem incipit secundus locus Prophetiæ, nimirum Dei miserentis responsum, ut diximus versu 1. hujus responsi partes in universum tres sunt; enarratio promissionum Dei erga Ecclesiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adversarios pro Ecclesia, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earundem promissionum continens, ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: nam prior temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, usque ad vers. 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio Christi, ad finem usque capitis. Usus est] id est, statuit uti & usurum esse narravit mihi. 19 Ecce ego] prolepsis sive propositio summa promissionum Dei temporariarum: quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur usque ad versum 26. posterior, de tollẽdo opprobrio & asserenda gloria sua & populi, ver.26. & 27. 20 Ex eo Aquil.] id est, exercitus animalium istorum partem quam in Aquilonem a regione vestra depulsurus sum: sensus est, planè vos animalibus istis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partimq; Occidentem versus. Siticulosam &c] id est, Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deuter.8. Mare posterum] vide Deuter.11.24. 21 Ne timeto] exornatio præcedentis promissionis per gradationem, tribus versibus. 24 Plateásque] id est, tanta erit vini oleiq; copia, ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia, hyberbole; ut infrà 3.13. 26 Comedentésque] altera pars promissionum temporariarum, ut diximus in versum 19. 28 Eritique] secundum genus promissionum, videlicet spiritualium, ut diximus in versum 18. ad quas transitur ex temporalium promissionum argumento; prout solitus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare. Spiritum meum] id est, de spiritu meo, synecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor.2.17. Somnia] id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror.12.6. 29 Quin etiam] promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum 32. ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquias perventuram esse exerto capite diem Jehovæ expectantes, versu ultimo. 30 Sanguinem] id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc versu; tum etiam in cœlo, versu sequente: ὕστερον πρότερον, pro eo quod est, miscebuntur omnia, in terris quidem ferro & flammâ, in cœlo verò portentis horridissimis. 31 Vertetur in ten.] i. obscurabitur, ut exponitur infrà 3.15. Antequam] id est, manifestissima erit administratio hæc effectioq; judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec patefiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & se glorificaturus in sanctis suis: ut loquitur Apostolus 2.Thess.1. 32 Invocaverit] id est, fide coluerit, & ipsum in angustiis suis oratione fidei accesserit. Dixit] Deuter.30. ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim. Residuis] Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est suprà 2.18. qua primùm judicium in gentes adversarias generatim proponitur, tribus versibus; deinde contestatio adhibetur, versibus quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu 9. ad 17. postremò finis judiciorum istorum ostenditur, versu 17. Reducam] id est, Ecclesiam liberabo, instaurabóque. 2 Congregabo] id est sistam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ. In convallem] id est, in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua 2.Chron.20. sita erat proximè Jeruschalaima in conspectu urbis ipsius; sic ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse, 1.Corinth. 6. 2. sumpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tzijone & Jeruschalaimis: ut Propheta dixit suprà 2.32. 3 Projecerint] id est, sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeóq;

deoq; libidine; ut sequentia verba ostendunt. Pro meretrice] id est, ignominiosissimè, pretio vilissimo & sordidissimo addixerint meos. 4 Quin etiam] contestatio, ut diximus in versum 1. qua Propheta gentes aliquot propinquas nominatim perstringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum singularium quæ propediem erant gentibus illis superventura. Nam hæc eadem judicia sub idem tempus copiosius prophetavit Jeschahbja 15. & 23. An retributionem] id est, an vos ullo pacto antè offenderam, ut offensam acceptam retalietis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependam vobis maleficia vestra. 5 Qui argent.] ætiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Pelischtæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyriis Tzidoniisq; venderent, 2. Chronico. 28. 18. illi vero, ut mancipia miserrima, empititios servos in regiones longinquas deportabant, ut servituti perpetuæ manciparentur, præcisa spe reditus aut redemptionis. 8 Sabæis] posteris Schabę emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Genes. 10. 7. 9 Proclamate hoc] hypotyposis (ut diximus in versum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeschabb. 8. 9. & 10. deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, versu 12. & sequentibus. 10 Tundite] pro eo quod est, omnia in usus bellicos convertite, etiam quæ ad præsentem vitam inprimis sunt necessaria: ut contrà pax permutatione instrumentorum militarium in rustica denotatur, Jeschabb. 2. 4. & Micæ 4. 3. Dicat] id est, ita confirmet animum suum, ut solent milites inhiantes prædæ; qui ut infirmi sint, tamen proposita præda efficiuntur alacriores. 11 Illuc fac.] apostrophe ad Deum, qua precatur Propheta ut judicium illud fiat quod in sequentibus prædicitur. Potentes tui] sancti, Angeli & homines, judiciorum Dei administri. 12 Excitabuntur] responsum Dei annuentis optatum positum superiore versu. In convallem] ut suprà versu 2. 13 Dicens] ad potentes suos, de quibus versu 11. Immittite] id est, demittite istas gentes, & calcate: allegoriæ, judicium Dei, operarumq; ministerium graphice exprimentes: ut Matth. 13. 14 Multitudines pass.] id est, strages tanta erit, ut passim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria significans infinitam fore reproborum multitudinem. Concisionis] anticipatio, qua propheta convallem Jehoschaphati nominat convallem concisionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento historiæ antegressę nominatam fuisse monuimus convallem Jehoschaphati, suprà in versum 2. Propinquus fuerit] id est, appropinquaverit, advenerit. 16 Rugiet] vide Jirmejæ 25. 30. 17 Extranei] i. non intrabit in Ecclesiam Christi quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalyps. 21. 27. 18 Erit autem] conclusio summatim repetens promissiones antecedentes Dei, quæ per allegoriam hoc versu enuntiatæ sequentibus explicantur. Fons] ut Jechezk. 47. 1. & Apocalyp. 22. 1. Vallem cedr.] id est, Ecclesiam, in qua justi plantati crescunt ut cedri lectissimæ: vide Psal. 92. 13. 21 Eos quorum sang.] id est, gentes in Ecclesiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offensis & peccatis suis, absque Christo, alienæ a Republica Jisraëlis, extraneæ a pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo, Ephes. 2. Eo quòd Jehova] ætiologia, cur Ecclesia semper duratura, & gentes in ea remissionem peccatorum consequuturæ sint.

HHAMOS.

ARGUMENTUM.

LIBER Hhamosi Prophetę versatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hostibus Ecclesię, Dei judicia a Deo superventura prędicat; deinde Judęos & Jisraëlitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens severissimè, ostendit eos propterea divinitus castigatum iri, & regnum utrumque perditum: quod postquam aliquot typis illustravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promissionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syris, Pelischtæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq; prædicit superventurum judiciorum suorum incendium propter injurias Ecclesię factas: deinde verò Judæis & Jisraëlitis propter gravissimum contemptum sui, legisq; & cultus corruptionem & abdicationem, ostendit se æquissimè ab iis graves pœnas repositurum esse bellicis cladibus & deportatione.

1 ERBA Hhamosi, qui fuit inter pecuriarios, [a] Tekohhæi: quæ vidit de Jisraële temporibus Huzzijæ regis Jehudæ, & temporibus Jarobhhami filii Joaschi Regis Jisraëlis, biennio ante ipsum terræ motum.

a Heb. Tekohha.

2 Dixit ergo, Jehova e Tzijone rugiet, & e Jeruschalaimis edet vocem suam; quandoquidem luxerunt habitacula pastorum, & aruit præstantissimum arvorum.

3 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Damasci, etiam propter quatuor non avertam istud; eò quòd trituraverint tribulis ferreis Gilhhadem:

Jeschabb. 7.

4 Sed immittam ignem in domum Chazaëlis, qui consumet palatia Ben-hadadi:

5 Et confringam vectem Damasci, exscindemque habitatorem e convalle Avenis, & tenentem sceptrum e domo Hhedenis: migrabuntq; populus Syriæ in Kirum, ait Jehova.

6 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd deportaverint hos deportatione perfecta tradendos Edomæis:

Jeschabb. 15. Joël. 3. 4.

7 Sed immittam ignem in murum Hhazzæ, qui consumet palatia ejus:

8 Et exscindam habitatorem ex Aschdodo, & tenentem sceptrum ex Aschkelone, convertamque

rámque manum meam contra Hhekronem; & peribunt ᵃ reliquiæ Pelischtæorum, ait Dominus Jehova.

9 ᵃ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiam propter quatuor, non avertam istud: eò quòd tradiderim hos deportatione perfecta Edomæis, neq; sint recordati fœderis[b] ᵃ fraterni:

10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui consumet palatia ejus.

11 ᵃ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd ᵃ persequatur gladio ᵃ fratrem suum corrumpens miserationes suas, ᵃ discerpatque in perpetuum ira ejus, & excandescentia ejus observet in æternum:

12 Sed immittam ignem in ᵃ Temanem, qui consumet palatia ᵃ Botzræ.

13 ᵃ Sic ait Jehova, propter tres defectiones [c] Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd ᵃ diffiderint gravidas Gilhhadis, ᵃ ut dilatarent terminum suum:

14 Sed accendam ignem in murum ᵃ Rabbæ; qui consumet palatia ejus cum clangore die belli, ᵃ cum procella die turbinis:

15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipse cum principibus suis simul, ait Jehova.

16 ᵃ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam istud; ᵃ eò quòd combusserit ossa Regis Edomæorum, [d] ᵃ ut calcem:

17 Sed immittam ignem in Moabum; qui consumet palatia ᵃ Kerijotarum; & morietur in strepitu Moab, in clangore, in sono buccinæ:

18 Exscindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

Jeschabh. 23 *Joël. 3.4.*

[b] Heb. *fratrum.*

Jeschabh. 34

Jirm. 49.

[c] Heb. *filiorũ Hhammonis.*

Jeschabh. 16

[d] Heb. *ad calcem.*

CAPUT II.

1 ᵃ SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd spernunt legem Jehovæ, & statuta ejus non observant, seducuntque ipsos mendacia ipsorum, [a] quæ sequuti sunt majores ipsorum:

2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui consumet palatia Jeruschalaimorum.

3 ᵃ Sic ait Jehova, propter tres defectiones Jisraëlis, etiam propter quatuor, non avertam ᵃ istud; ᵃ eò quòd ᵃ vendunt pecunia justum, & egentem ᵃ pro pari calceorum,

4 ᵃ Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam mansuetorum pervertunt; & vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen sanctitatis meæ:

5 ᵃ Et super vestes in pignus acceptas inclinant se juxta omne altare, ᵃ vinumque damnatorum bibunt in domo deorum suorum:

6 ᵃ Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipsorum, cujus altitudo similis erat altitudini cedrorum, & robustus erat ut robora; ᵃ perdiderimque fructum ejus supernè, & radices ejus infernè:

7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimq; vos per desertum quadraginta annos, ad hæreditariò possidendum terram ipsius Emoræi:

8 Et excitaverim e filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris ᵃ Nazaræos: ᵃ an verò [b] non *est* ita, ô filii Jisraëlis, dictum Jehovæ?

9 ᵃ At bibendum dedistis Nazaræis ᵃ vinum; & Prophetis interdixistis dicendo, ne prophetetis.

10 ᵃ Ecce ego pressurus sum locum vestrum, ᵃ quemadmodum premit plaustrum quod [c] plenum est manipulum.

11 Itaque peribit effugium a levi; & robustus non fortificabit vires suas, ac potens non liberabit [d] se ipsum.

12 Et tenens arcum non consistet, levisque pedibus suis non liberabit; neque insidens equo liberabit se ipsum:

13 Sed fortis [e] animo inter potentissimos; ᵃ nudus fugiet die illo, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *post quæ iverunt,*

Num. 13.28. & seq.

[b] Heb. *non hoc.*

[c] Heb. *plenum sibi.*

[d] Heb. *animam suam: sic ver. seq.*

[e] Heb. *corde suo.*

ANNOTATIO.

1 Verba Hhamosi] *Etsi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc versu circumscribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referant in eum ipsum annum quo Rex Hhuzzija elephantiasi affectus est, minimè firmum esse cogitamus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeschabhjæ 7.8. prout in eundem locum observavimus, tum verò quia illustriùs potuisset Propheta tempus illud plaga Hhuzzijæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in libro Regum & Chronicorum exponitur luculentissimè, alterum reticetur planè: Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hic noster est, vacare obscuritatis vitio minimè videretur. Quòd si divinare licet, nobis videtur esse verisimilius terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitisse, cùm inciperent omnia in regno Jisraëlitarum fervere conspirationibus & cruentis cædibus, quæ ab Hoschehha exprobrantur passim, quasi terra ipsa Deo autore tam atrocia confertaq; scelera perhorresceret; ac proinde Hhamosum hunc nostrum putamus incepisse paulò ante mortem Jarobhhami anno quasi 37. Hhuzzijæ qui fuit Jarobhhami (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Jisraëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoschehha & Joële prædici antè ostendimus; si hoc exceperis, quod Joël famem Judæorum narrat, hic verò etiam Jisraëlitarum, quæ dicitur versu 2. & immissa narratur infrà capite 4.7. Est autem in hoc versu generalis inscriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7.14. & sequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundi e Jehudæa, & inquilini in regno Jisraëlis: quò spectant verba Amatzjæ infrà 7.12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14.5.* 2 Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes universè continet: prima est, prædictio terræ motus paulo pòst eventuri, ut esset tanquam tessera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædicturus erat Hhamos, hoc versu; secunda est prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite; tertia, in Jehudam & Jisraëlem, capite sequente.* Jehova] *id est, voce sua personabit & movebit terram: quæ verba speciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in universum Joël effectioni judiciorum Dei, Joël. 3.16.* Luxerunt] *id est, pascua & arva torrefacta sunt, & advenit fames, de qua infrà 4. & Joël. 1. & 2. metaphora prosopopœetica: hanc autem famem a Joële dictam præcessisse ostenditur infrà 4. evidentissimè. quasi dicat, quandoquidem hac proximè præcedente plaga non resipuistis, ut infrà 4.11.* 3 Sic ait Jehova] *secundus hic locus prophetiæ sex nationibus Judeæ & Jisraëlis conterminis sua judicia prænuntiat,*

nuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur; & judiciis singulis suas attribuit causas ad Ecclesiam Dei spectantes. Hæc autem judicia extera ideo præmittit domesticis, quòd volunt Deus exterorum exemplo apud suos expergefactos autoritatem suam justitiamq́ asserere, quam in aliis demonstrari & in se ipsis dissimulari æquo animo pertulissent; tum etiam quòd eadem ratione conciliata est Prophetæ gratia atque autoritas, antequam domesticis ventura mala prædicaret. Propter tres] *id est, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Sensus est, si tantùm aliquoties peccassent Damasceni & Syri in Ecclesiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam castigandis illis adhiberem: sed cùm tribus peccatis quatuor adjecerint, & multis plurima, certum deliberatumq́ est judicia mea in ipsis perficere.* Damasci] *id est, regni Syriæ, cujus caput erat Damascus, Jeschahh.7.8. synecdoche.* Istud] *quod mox dicturus sum versu 4. & 5. sic deinceps.* Trituraverint] *id est, gravissimis suppliciorum generibus affecerint, synecdochicè: nam tribula ferrea adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces supplicio ultimo, 2. Schem.12. 31. Per quos autem gestum sit, exponit versu sequente.* Gilhhadem] *id est, Jisraëlem sibi conterminum.* 4 Chazaëlis] *qui plurimùm exagitavit & cruciavit Jisraëlem, 2.Reg. 10. 32. & 12.18. ut prædixerat Elischahh, 2.Reg.8.12.* Ben-hadadi] *filii Chazaëlis, qui imitatus patrem afflixit Jisraëlitas, 2.Reg 13.3.* 5 Confringam] *id est, labefactabo munitiones, synecdochicè.* Damasci] *id est, Damasceni tractus sive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc versu Propheta dividit.* Convalle Avenis] *id est, tractu Chamathæ, qua Syria conjuncta erat desertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum statuit Ptolemæus.* Tenentem scept.] *id est, principem, περιφραστικῶς.* Domo Hhed.] *id est, Cœle Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradisum.* Kirum] *vide 2. Reg.16.9.* 6 Sic ait Jehova] *secunda prædictio extera in Pelischtæos, quorum satrapiæ quatuor hoc hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta synecdochicè. vide Jehosch.13.3.* Deportaverint] *ut exemplum habetur 2.Chronicorum 21.16. & sequentibus, & exprobrat Joël 3.4.* Deportatione] *id est, ea deportatione, cui spes restitutionis omnis adimitur: ut Joël.3.6. sic infrà ver.9.* Edomæis] *qui inde a Jorami tempore defecerant, 2.Chron.21.10. & infensissimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant durissima servitute.* 7 Immittam ignem] *i. perdam & profligabo Pelischtæam totam: vide Jeschahh. 15.& 20.* 8 Reliquiæ Pelischt.] *videlicet quæcunque reliquę factæ fuerint ex superioribus judiciis per Chizkijam & Sancheribum administratis; vide Jirmejæ 25.20.& 47.4.* 9 Sic ait] *tertia prædictio extera.* Fraterni] *quod inierat cum Chiramo David, 2.Schem.5.11. & Schelomo religiosè coluerat, 1.Reg.5.1. cujus respectu alter alterum appellabat fratrem, 1.Reg.9.13.* 11 Sic ait] *quarta prædictio extera contra Edomæos.* Persequatur gladio] *id est, animo infensissimo necem Judæorum quærat (qui tamen sunt ejus necessarii) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obsequio Judæorum discedentes, atque cum hostibus sese conjungentes: ut exprobrat Hhobadja versu 11.* Fratrem suum] *ex posteritate Jahhakobi, qui fuit Hhesavi sive Edomi frater: sic Deut.23.7.* Discerpatque] *id est, nunquam non moliatur lacerationem populi vi apertà; & si quando vi non potest, intus simultatem alat quæ jam olim animo Hhesavi parentis sui insederat; Genes.27.43.* 12 Temanem] *vide Jirmejæ 49.7.* Botzræ] *vide Jeschahh.34.6.* 13 Sic ait] *quinta prædictio extera.* Diffiderint] *id est, omnes trucidaverint inhumanissimè; nemini, ac ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint.* Ut dilatarent] *vide Jirmej.49.1. contestationem ad argumentum hoc pertinentem.* 14 Rabbæ] *vide 2.Schem.11.1.* Cum procella] *allegoria, figuratè illustrans calamitatem bellicam quæ superioribus verbis expressa est.* 16 Sic ait] *sexta prophetia extera.* Eò quòd com.] *id eò quòd postquam a Jisraële defecisset, 2.Reg.1. tam pertinaciter sese in odio Jisraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Jisraëlitas ipsos; sed in auxiliares quoque atrocissimè sævierit: quemadmodum vel hoc unum exemplum ostendit, quòd rex Moabitarum Kir-chareseta a tribus regibus obsessus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, institutaq́ obsidio solveretur: qua soluta non tamen desivit Moabita in Jisraëlem, & auxiliares sęvire; sed filium Edomæi captivum in holocaustum obtulit: unde fervor magnus Edomæo, & semen defectionis paulò post sequutę enatum est, 2.Reg.3.25. & seq. quem locum antehac quidem partim rationibus, partimq́ autoritate bonorum adducti aliter accipiendum esse putavimus; sed nunc judicamus & monemus mutandum esse, quia verior est hæc interpretatio.* Ut calcem] *id est, in holocaustum, absolutissimè.* 17 Kerijotharum] *ut Jirmejæ 48.24.*

IN CAPUT II.

1 Sic ait] *Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuisse conjungendam omnes vident. Jam verò hoc capite (ut diximus suprà 1. 2.) propheta ad domestica judicia transilit, ut ostendat si Deus exteros in Ecclesiam peccantes ita judicaturus est, multo æquius fore ut ipsius domestici & in ipsum peccantes judicentur, nisi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiscantur atque resipiscant. Distribuuntur autem domestici in familias duas, Jehudam, cui sua prædictio fit duobus versibus: & Jisraëlem, inde a versu 3.* 3 Sic ait] *hæc prædictio contra Jisraëlem primùm prolepsin continet peccatorum judiciorumq́, principio versus; deinde peccata narrat, usque ad versum 10. ac postremò judicia prędicit, ad finem usque capitis.* Istud] *quod prædicturus sum versu 10. & sequentibus.* Eò quòd] *tria peccatorum genera Jisraëlitis hoc loco exprobrantur; primùm est inhumanitas & barbaries crudelissima, hoc versu & sequentis parte; secundum, impuritas maxima & incestus libidinosissimus, altera versus sequentis parte; tertium denique impia de peccatis gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, versu 5. quæ crimina exaggerantur sequentibus.* Vendunt pecunia] *id est, jus omne pervertunt muneribus corrupti, contra legem, Exodi 23.6. & sequentibus.* Pro pari calc.] *id est, pretio vilissimo: ut infrà 8.6.* 4 Qui anhelant] *has voces obscuriorem paulo ἐμπλοκὴν habentes in Hebræo textu, evidentiæ causa transposuimus.* 5 Et super vestes] *id est, de injuriis in proximum illatis tanquam de re bene gesta, idolis suis gratulantur: quia in re duplex crimen erat, detentio & abusus vestis pigneratitiæ, Exodi 22.26. & 27. & impia coram idolis gratulatio.* Vinumq́;] *id est, de spoliis eorum qui injustè damnati fuerint, epulum diis suis faciunt, palamq́ inter se convivantur.*

6 Quamvis]

6 Quamvis] *exaggeratio praecedentium criminum per comparationem rerum a Deo gestarum, tribus versibus, cum Jisraëlitarum facto, versu 9. Rerum autem gestarum tres sunt loci; exemplum judiciorum Dei in hostes quamvis potentissimos, hoc versu; beneficium liberationis & possessionis data, versu 7. ac postremo beneficium doctrinæ & cultus sacri, versu 8.* Perdiderimque] *id est, funditus sustulerim: allegoria.* 8 Nazaræos] *id est, homines voluntariè operam suam in cultu meo consumentes ex legis præscripto, Num. 6.* An verò] *contestatio vehementissima, ad verberandam gravius Jisraëlitarum conscientiam.* 9 At bibendum] *alterum membrum συγκρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in versum 6. quo Propheta per ὑστέρωσιν objectionibus respondet præcedentis versus.* Vinum] *contra legem Num. 6. 4. quasi dicat, neque ipsi auscultatis Domino, neque servos ipsius parere ei sinitis; ut postea ipsi Hhamoso factum esse legimus capite 7.* 10 Ecce ego] *prædictio judiciorum Dei, ut diximus suprà in versum 3. quę primùm similitudine figurantur, hoc versu; deinde apertè enuntiantur, reliquis.* Quemadmodum] *id est, triturabo vos violentissimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici pressus plaustro onustissimo singula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus vester; nec tantùm ejiciat, sed in eo ipso comminuamini.* 13 Nudus fugiet] *id est, si quis non comminuatur planè, saltem vitam suam solummodò spolii loco reportabit, similis grano tritici, quod trituratione non comminuitur quidem; sed ex gluma folliculoque suo decussum exilit.*

CAPUT III.

Deus per Prophetam Jisraëlitis beneficentiam suam paternam exprobrans, pœnas denuntiat severissimas, eo quòd deficientes ab ipso prædæ se exposuerint, & judicia ipsius peccatis accersiverint: itaque Prophetam probans ab utilitate prophetiæ ad Ecclesiam (si resipiscat) perventura, & a necessitate ipsi imposita; alios Prophetas hortatur, exterosque testes appellat iniquitatum populi, & clades a domesticis exterisque supervanturas prædicit.

1 AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Jisraëlis; contra totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,

2 Solummodo vos agnoveram ex omnibus familiis terræ: idcirco animadvertam in vos omnes iniquitates vestras,

3 An ambulaturi essent duo unà, nisi convenirent?

4 An rugiturus esset leo in sylva, si præda nulla adesset ei? an editurus esset juvenis leo vocem suam e lustro suo, nisi si capturus esset?

5 An casura esset avis in laqueum [a] humi-lem, si tendicula non adesset ei? an elaturus esset *auceps* laqueum e terra, si [b] prorsus non capturus esset?

6 Cùm clangente buccina in civitate populus trepidè non accurrerint, an erit malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 Non enim facit Dominus Jehova quicquam, nisi cùm revelaverit secretum suū servis suis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente quis non prophetet?

9 Promulgate in palatiis Aschdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppressos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui thesauros faciunt violentię & vastationis in palatiis suis.

11 Idcirco sic ait Dominus Jehova, hostis, etiam ambitus hujus terræ; is dejiciet a te robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 Sic ait Jehova, quemadmodum eripit pastor ex ore leonis ambo crura aut particulam [c] auritam; ita eripientur Jisraëlitæ, qui desident Schomrone in latere lecti & in crure sponde.

13 Audite & testificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 Quo die animadvertam defectiones Jisraëlis in ipsum, me animadversurum quoque in altaria Beth-elis; adeò ut exscindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percussurum domum [d] hyemalem cum domo [e] æstivali: denique perituras domos [f] eburneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *terræ.*

[b] Heb. *capiendo.*

[c] Heb. *auris.*

[d] Heb. *hyemis*

[e] Heb. *æstatis.*

[f] Heb. *eboris.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres sunt omnino partes; exordium, hoc versu; propositio prophetiæ, usque ad versum 9. & prophetiæ enarratio, ad finem usque.* Totam fam.] *id est, totam gentem Jisraëlitarum, in duo regna Jehudę & Jisraëlis laceratam.* 2 Solummodo vos] *brevis propositio argumenti quod prophetia hac continetur, per comparationem paternę illius beneficentiæ anteactæ Dei cum ingratissimis Judæorum iniquitatibus, in quas Deus se justo judicio animadversurum profitetur: cui subjicitur primùm exornatio per comparationes elegantissimas, tribus versibus; deinde occupatio factum Prophetæ asserens, tribus alteris.* Agnoveram] *id est, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator vester, Exod. 19. 5. & Deuter. 4. 20.* Idcirco] *videlicet quia vos gratiosè assumpti a me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi] *exornatio illustrans propositionem præcedentis versus, videlicet Deum qui priùs ipsos curaverat, & cum ipsis ambulaverat tùm signis aspectabilibus, tum re ipsa atque opere, non posse assentari & convenire amplius cum ipsis; sed animadversurum esse: quam propositionem Propheta illustrat gradatim tribus comparationibus: prima est a viatoribus iter simul facientibus; qua exponit Deus non amplius posse sibi cum Jisraëlitis convenire, hoc versu: secunda, non modo non convenire, sed jamque Deum ut leonem infestum minari necem Jisraëlitis, eo quòd ipsi non amplius agnoscantur ab illo, sed peccatis suis effecerint ut prædæ judiciisque acerbissimis exponantur, versu seq. tertia, nullo jam labore, nulla contentione opus esse, ut intercipiatur præda; sed omnia jámque providentia Dei esse comparata & ipsos sibi laqueum induisse ex quo minimè se erepturi sint, versu 5.* 4 An rugiturus] *id est, an Deus minas intonaret contra vos, si animadverteret vos ea conditione esse qua debetis, ac non potius in prædam abire peccatis vestris? sic accommodandum esse rugiendi verbum ostenditur versu 8.* Capturus esset]

id

id est, haberet animum capiendi, & rapiendi prædam visam & rugitu consternatam. 5 An casura esset] *id est, putaretisne vos fortuitò oppressum iri & irretitum calamitatibus non autem providentia Dei effici ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueus aviculæ? imò verò, inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit effecturum, ut cognoscatis omnia hæc agi sapientissima administratione ejus. Nam quemadmodum avis, ne minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi sine Patre nostro,* Matth. 10. 29. *ita etiam, ac multò minus casuri essetis, aut ipse laqueum elaturus sine maxima providentia sua, consilioque sapientissimo.* 6 Cùm clang.] *secundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta suo, quam apud populum odiosi hujus argumenti nomine fuisset suscepturus, duobus modis: primùm enim ostendit se populo suo de vigilibus prospexisse, qui voce veluti tuba Ecclesiam moneant afflictiones maximas a Deo ipso, nisi auscultet, subituram; quod argumentum est ab utilitate Ecclesiæ, hoc & sequen. versu: deinde ostendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas tamen ad prophetandum Dei autoritate cogi: quod argumentum est a necessitate functionis, versu* 8. Clangente buc.] *per ministerium Prophetarum, qui sunt speculatores Ecclesiæ dati, Jechezk. 3.* Trepidè non ac.] *id est, non convolaverint ad significationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori summo parendum est.* Malum] *id est, afflictio: ut Jeschahh.* 45. 7. 7 Non enim] *ætiologia præcedentis versus, Deum nolle populum suum inopinantem opprimere, sed longo intervallo sanctis præmonitionibus cavere ipsi per Prophetas suos, ut promissis revocentur & contineantur in bono, minis a malo deducantur, Jirmejæ* 18. 7. *& sequentibus.* 8 Quis non proph.] *quasi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & misellus pecuarius, possem a prophetia quam Deus mihi imperat abstinere: sic* 1. *Corinth.* 9. 16. 9 Promulgate] *apostrophe ad prophetas, ut non ipsi tantùm judicent, sed vel exterorum & alienissimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jisraële cognoscant. Est autem hîc prior pars ἐργασίας sive exornationis pertinentis ad propositionem versus* 2. *amplificans iniquitatem Jisraëlitarum ab ipsarum gentium exterarum testificatione: tam crassa (inquit) sunt peccata vestra, ut vel ipsi Pelischtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare possint. Quamobrem illos Dei verbis appello testes & judices impuritatis vestræ, siquidem vos ultrò non afficimini malefactorum vestrorum conscientia.* 11 Idcirco] *altera pars ἐργασίας judicium Dei peccatoribus superventurum explicans, duobus versibus; & ampliùs explicari jubens a Prophetis, versu* 13. *& sequentibus.* Hostis] *id est, inimicus tuus, administer judiciorum Dei, neque tantùm extraneus, sed etiam domesticus qui intra tuos terminos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam Jisraëlitæ primùm intestinis bellis attriti, deinde exteris profligati sunt; vide* 2. *Reg.* 15. *& duobus sequentibus.* Robur tuum] *quo thesauros violentiæ & vastationis accumulas.* 12 Sic ait] *ἐργασία denuntiationis præcedentis per rusticam & pastoritiam similitudinem, quam ex arte sua petivit Hhamos, ut alias ferè omnes.* Ita eripientur] *id est, perpaucæ reliquiæ conservabuntur ex plebe tenuissima.* Qui desident] *id est, qui nunc sunt tam molles & omni luxu diffluunt: ut ampliùs ostendit versu* 15. 13 Audite] *apostrophe ad Prophetas, ut diximus in versum* 11. 14 Quo die animad.] *i. me propter ipsorum idololatriam & luxum, tum religiosa ipsorum loca, hoc verùm opera omnia magnifica labefactaturum esse, versu sequente.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlitas increpans violentiæ, cædem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipsorum ludificatus, ostendit quamvis frequentibus gravibusque malis ad resipiscentiam ipsos sollicitaverit, in obfirmatione tamen perdurasse: ac propterea minis & promissionibus eos deintegro revocat.

1 AUDITE verbum Jehovæ, vaccæ Baschanis, quæ *estis* in [a] montanis Schomronis, quæ opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; quæ dicitis dominis illorũ, affer ut bibamus.

2 Jurat Dominus Jehova per sanctitatem suam, quòd ecce dies superventuri sunt vobis; cùm tollit vos aculeis, & posteritatem vestram hamis [b] piscatoriis,

3 Et per rupturas exibitis quæque e regione sui; ac abjicietis quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 Ite Beth-elem & deficite, Gilgale augete [c] defectionem; & afferte unoquoque mane sacrificia vestra, [d] tertio quoque anno pleno decimas vestras;

5 Et adolendo e fermentato [e] eucharisticũ, etiam indicite sacrificia voluntaria, [f] inclamate: siquidem ita amatis [g] Jisraëlitę, dictum Domini Jehovæ:

6 Atqui ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus vestris, id est, penuriam cibi in omnibus locis vestris; nec tamen cõversi estis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiamque ego cohibui a vobis imbrem cũ adhuc tres menses *superessent* ad messem, & demisi pluviam super civitatem unam, super civitatem verò alteram non demisi pluviam: portio una compluta est, & portio quæ non sivit pluviam descendere super se exaruit:

8 Ita evagabantur duæ trésve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas, neque saturabantur; tamen non estis reversi ad me, dictum Jehovæ.

9 Percussi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis vestris, & vineis vestris, ficubusque vestris, & oleis vestris, *ea* consumpsit eruca; nec tamen reversi estis ad me, dictum Jehovę.

10 Misi in vos pestem [h] pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes vestros, [i] adjuncta captivitate equorum vestrorum; fecique ut ascenderet fœtor castrorum vestrorum etiam in nasum vestrum; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovę.

11 Subverti ex vobis [k] prout subvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis similes torri erepto ab incendio; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

12 Idcirco sic facturus sum tibi, ô Jisraël: propterea quòd hoc facturus sum tibi, paratus adesdum obviam Deo tuo; ô Jisraël.

13 Nam ecce formator montium, & creator venti, & indicans homini quæ sit sua meditatio, efficiens auroram [l] obscuram, & proculcans excelsa terræ; Jehova Deus exercituum *est* nomine.

[a] Heb. *monte.*
[b] Heb. *piscationis.*
[c] Heb. *deficere.*
[d] Heb. *triade dierum, subaudi anni: vide Levit.* 25. 29.
[e] Heb. *gratiarum actionem.*
[f] Heb. *facite ut audiamini*
[g] Heb. *filii Jisraëlis.*
[h] Heb. *via: sic Jeschabh.* 18
[i] Heb. *cum captivitate.*
[k] Heb. *secundum subversionem Dei Sedomum, &c. nam actionẽ significantia nomina constructionem verborum cõjugatorũ obtinent, ut Jeschabh.* 13. 19
[l] Heb. *obscuritatum.*

AN NO-

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judicii, versu 2. & 3. confirmatio, inde ad versum 12. & conclusio ad tempestivam resipiscentiam Jisraëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baschan.] *id est, Jisraëlitæ refractarii, & similes juvencæ refractariæ, quæ opimo Baschanis pascuo saginata impatiens est jugi, petulca, & ferox: sic Hosch. 4.16.* Schomronis] *id est, regni Jisraëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeschahh. 7.9.* Quæ dicitis] *id est, vos qui non tantùm infirmiores opprimitis ipsi, sed etiam alii alios adhortamini ad omnem violentiam & oppressionem, ut de miserorum spoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id est, potentioribus, abutentibus contra infirmiores potentia sua, ut injustè dominentur ipsis:* Bibamus] *id est, convivia de rapto agitemus, synecdochicè: vide Gen. 43.34.* 2 Jurat Dom.] *propositio, ut diximus superiore versu.* Aculeis] *id est, hamis aculeatis, tanquam pisces: allegoriæ; ut 2. Reg. 19.28.* 3 Per rupturas] *id est, rumpentur & labefactabuntur munitiones vestræ; atque ita singuli per labes quasque obvias diffugietis.* Quæque] *respicit ad allegoriam vaccarum positam versu 1.* Quę erunt] *id est, dona, thesauros, & res omnes charissimas, quas firmo loco asservatis studiosissimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione sarcastica, versu 4. & 5. quam diluit contraria planè conclusio versu 12. & narratione præcedentium castigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Jisraëlitæ se ipsos colligerent & converterentur ad Deum, ver. 6. sequentibus.* Beth-elem] *vide Hhosche. 4.15. & 12.12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legem Dei, Deuter. 14.28. quam Jisraëlitæ in suo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta scelus illorum exaggerat, ut seq. versu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit. 7.3. similes autem ironias vide Jeschahh. 29.1. & Jirmejæ. 7.21.* Voluntaria] *de quibus Levit. 7.6.* Inclamate] *i. quàm maxima voce orate deos vestros: sic 1. Reg. 18.27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis, ut diximus in versum 4. quòd neque fame, hoc versu; neque siccitate, duobus seq. neque vi majore (ut jureconsulti vocant) & cœli injuria, versu 9. neque peste & bello, versu 10. neque oppidorum & agrorum subversionibus, versu 11. ad Deum reversi sint. Famis autem exempla in Jisraëlitis habentur, Achabi tempore, 1. Reg. 17. & 18. & Jorami, 2. Reg. 4.* 7 Imbrem] *ut 1. Reg. 17.* Cùm adhuc tres] *id est, pluviam (ut Prophetæ vocant) serotinam alendis & maturandis frugibus necessariam.* Quę non sivit] *i. quæ atrocitate peccatorum suorum avertit a se hanc Dei benedictionem.* 9 Percussi vos] *vide Joëlis 1. & 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod. 9.* Captivitate] *ut 2. Reg. 5.2.* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobbhami secundi: vide 2. Reg. 13.3. & seq. & 14.26.* 12 Idcirco] *conclusio, ut diximus in versum 1. denuntians malum & ad resipiscentiam Jisraëlitas vocans, hoc versu, propter majestatem Dei quæ adumbratur seq. versu.* Sic] *videlicet ut dictum est versu 2. & 3.* Paratus adesto.] *i. vide ut tui tædeat te, & resipiscendo ad Deum tuum (cùm nondum planè te abdicat) revertaris, ut antevertas faciem iratam ejus.* 13 Nam ecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut suprà 3.7.* Efficiens Auror.] *vide Joëlis 2.2. id est, cœlum & terram conturbans arbitratu suo.* Proculcans excelsa] *vide Deut. 32.13. & 33.29. quasi dicat, quem nullæ munitiones vestræ a perficiendo judicio suo aversuræ sunt, sed vos ipsi amolituri unica resipiscentia.*

CAPUT V.

Deus Judæis & Jisraëlitis ruinam pronuntiat; ipsos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum impietatis ipsorum maximæ, tum superbiæ, inhumanitatis, luxúsque perditissimi nomine: ac postremò juramento sententiam confirmans, ostendit fore gravissimam & ipsis omnibus ineluctabilem.

1 AUDITE verbum hoc, quod ego profero contra vos; [a] lamentabile, ô domus Jisraëlis.

[a] Heb. *lamentationis.*

2 Cadit, non perget stare virgo Jisraëlis; deserta erat in terra sua, nemo eriget eam.

3 Sic enim ait Dominus Jehova, civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Jisraëlis.

4 Nam sic ait Jehova domui Jisraëlis; quærite me, ita vivite.

5 Et ne quęratis Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & Beer-schebahhum ne transeatis: quia Gilgalita [b] omnino migrabit, & Beth-elita erit [c] nihili.

[b] Heb. *migrando.*
[c] Heb. *in nihilum.*

6 Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat velut ignis domum Josephi, & consumat Beth-elitas, nemine extinguente.

7 Mutantes in absinthium jus, & justitiam humi collocantes.

8 *Quærite* opificem Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum [d] densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocantem aquas maris, effundentem eas in superficiem terræ, Jehovam nomine,

[d] Heb. *umbram mortis.*

9 Qui recreat vastationem contra fortem, ut vastatio munitioni obveniat.

10 Oderunt in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.

11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæso lapide ædificastis, sed non habitabitis in eis; vineas [e] desideratissimas consevistis, sed non bibetis vinum earum.

[e] Heb. *desiderii.*

12 Quia novi multas defectiones vestras, & ingentia peccata vestra; affligentium justum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:

13 Idcirco intelligens tempore illo silebit, cùm tempus mali erit.

14 Quęrite bonum, neque malum; ut vivatis: aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.

15 Odio habete malum, & amate bonum, ac constituite in porta jus; fortasse gratiam faciet Jehova Deus exercituum reliquiis Josephi.

16 Idcirco sic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam adluctum, & ad planctum cum peritis lamenti.

17 Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm transibo in medio tui, ait Jehova.

18 Væ, concupiscentibus diem Jehovæ:

quorsum vobis diem Jehovæ? cùm sit tenebrarum, non autem lucis:

19 Tanquam si cui fugienti a conspectu leonis occurrat ursus; aut ingressum domum, & innitentem manu sua ad parietem mordeat serpens.

20 An non esset tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginosus, cui non inesset splendor?

21 Odi, sperno dies festos vestros; neque odoraturus sum diebus interdicti vestris.

Jeschah. 1.11 & seq.

22 Nam si obtuleritis mihi holocausta & munera vestra, non accepta habebo; & eucharisticum pinguium vestrorum non intuebor.

23 Amovendo a me strepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:

24 Sed fluet tanquam aqua jus, & justitia ut torrens validus.

25 An sacrificia & munus obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Jisraëlis?

26 Imò portastis tabernaculum Meleci vestri, & *imagines* Cijunis, imagines vestras; sydus Dei vestri, quæ fecistis vobis.

27 Quapropter deportabo vos ulterius [f] Damascenis, ait Jehova Deus exercituum nomine.

f Heb. *Damasco.*

CAPUT VI.

1 VÆ tranquillis Tzijone, & fiduciam habentibus in monte Schomronis; qui *montes* expressè nominantur præcipuum suarum gentium, ad quos conveniunt domus Jisraëlis.

2 Transite Calnen, & aspicite; & ite illinc Chamatham maximam, tum descendite Gathum Pelischtæorũ: an sunt prestantiores regnis istis? an amplior est terminus earum termino vestro?

3 *Væ* longè repellentibus diem mali, qui admovetis sedem violentiæ:

4 Accumbentibus in lectis [a] eburneis, & redundantibus super spondas suas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio saginarii:

5 Modulantibus [b] ad præscriptum nablii, *qui* sicut David excogitant sibi instrumenta [c] musica:

6 Bibentibus in crateribus vini, & *qui* præstantissimo unguentorum ungunt sese; neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Josephi.

7 Mox migrabunt inter primos migraturos; tunc cessabit, amovebiturq; designatio redundantium.

a Heb. *eboris.*

b Heb. *secundum os.*

c Heb. *cantici.*

8 Jurat Dominus Jehova [d] per se ipsum, dictum Domini Jehovæ exercituum, detestor ego fastum Jahhakobi, & palatia ejus odi; ideóque traditurus sum civitatem, & [e] quę implent eam.

9 Eritque si relicti fuerint decem homines in domo una, ut moriantur:

10 Cumque tollet aliquem amicus ejus, aut ustor ejus educturus ossa e domo, si dicat ei qui erit in lateribus illius domus, an *quis* præterea apud te est? is dicet, minimè: & dicet, tace, quia non *erant* commemoraturi nomen Jehovę.

11 Nam ecce Jehova præcepturus est, & percussurus domum majorem *velut* aspersionibus; & domum minorem rupturis.

12 An cursuri essent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? nam mutastis in cicutam jus; & fructum justitiæ in absinthium,

13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore nostro assumpsimus nobis cornua?

14 Sed ecce ego excitaturus sum contra vos, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, gentem; qui prement vos ab aditu Chamathæ usque ad torrentem campestrium.

d Heb. *per animam suam.*

e Heb. *plenitudinem ejus.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judiciorum Dei in Jisraëlitas, causarumq; ad ea pertinentium, usque ad versum 18. confirmatio, usque ad versum 8. capitis 6. & conclusio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Propheta odium Jisraëlitarum, ostendens se dolore flebili in hoc ipso argumento affectum esse, ac non ullo carnali studio invehi in Jisraëlitas.* 2 Cadit] *propositio hæc summatim primùm judicium lamentabile Jisraëli superventurum proponit, duobus versibus; deinde verò enarrat, usque ad versum 14. ac tum demum brevi repetitione transitus ad confirmationem comparatur, versibus quatuor.* Virgo Jisraël.] *id est, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut respub. in scripturis nomine filiæ, aut virginis denotari solet.* Deserta erit] *id est, ab omnibus destituta: ut verba sequentia explicant, hoc & sequente versu.* 3 Sic enim] *exegesis præcedentis versus, ruinam Jisraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id est, vix decimus quisque conservabitur: ut infra 6.9.* 4 Nam sic ait] *enarratio propositionis duobus membris continetur; primùm documentis resipiscentiæ quæ Deus per Prophetas suos Jisraëlitis exposuerat, usque ad versum 10. deinde verò judiciis in refractarios, usque ad 14. Ac documenta quidem resipiscentiæ per* θέσιν κ̀ ἀνάιρεσιν *proponuntur, hoc & sequente versu. aliis verò subsequentibus amplificantur tum a persona Dei, tum etiam a persona Jisraëlitarum.* Vivite] *ut Genes. 20.7.* 5 Beth-elem] *vide suprà 4.4.* Beerschebahhum] *oppidum hoc non Jisraëlitarum, sed regni Jehudæ fuisse tum ex situ constat, tum ex 1. Reg. 19.3. ubi Elija ad Beerschebahhum quod est Jehudæ dicitur pervenisse. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perstrinxerit, prout se in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetaturum dixit suprà 3.1. quam eandem rationem sequitur infrà 8.14. Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etsi ex scripturis non satis apparet; pro certo tamen statuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob consederant, Deum coluerant, & præsentem viderant, in superstitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiisse.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis suis. Est autem in Hhebræis verbis allusio venustissima ad ipsa locorum nomina.* 6 Quærite Jehovam] *amplificatio documentorum resipiscentiæ, ut diximus in versum 4.* Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, suprà 2.* Domum Josephi] *id est, regnum Jisraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajimi ex posteris Josephi.* 7 Mutantes] *id est, jus & judicium (quod optimæ Reipub. suave, utile, & salutare est) efficientes acerbissimum perversitate sua: sic infrà 6.12.* Humi

c collocan[

collocant] *id est, abjicientes & proculcantes sceleratissimè omne aequum & bonum.* 8 Opificem] *id est, creatorem coeli, & terrę, marisq́, & omnium quae sunt in eis: qui tum ordinariè res creatas suas administrat, hoc versu; tum extra ordinem consilio, judiciisq́ singularibus, versu sequente: etsi haec ferè omnia dicuntur synecdochicè.* Pleiadum &] *vide Ijob.9.9.& 38.31.* Mutat in mat.] *id est, vices diei & noctis regit.* Advocantem] *id est, vapores ex aquis efferentem, ut pluvia fermentet terram.* 9 Qui recreat] *id est, qui vastatos confirmat, & operâ eorum quotiescunque visum est perdit potentissimos, hos deprimens, & illos extollens, ut Psalm.75.8.* 10 Oderunt] *alter locus enarrationis, de judiciis comparatis a Deo in adversarios: ut diximus suprà in versum 4.* In porta cor.] *id est, eum qui justè judicat: vide Genes.34.20. sic versu 12. & 15.* 13 Intelligens] *.i. quisquis tum superfuerit praeditus prophetiarum nostrarum intelligentia, & justo sensu judiciorum Dei.* Silebit] *i. tacitus judiciis Dei acquiescet: ut infrà 6.10.* 14 Quęrite] *repetitio superiorum documentorum comprehensa versibus quatuor, μεταβατικὴ ad tertiam concionis partem.* 15 Fortasse] *vide Jehoschubh.14.12.* Reliquiis] *.i. illis Jisraëlitis quos ex maxima illa quam praedixi clade, velut torres ex incendio, visum fuerit eripere: ut suprà 4.11.* 16 Idcirco] *videlicet quia odistis bonum, & malum diligitis, suprà versu 10. contrà quàm a Deo praeceptum est.* In omnibus] *id est, summus, publicus, & generalis luctus futurus est; quo vel agricolae & vinitores ipsi cogentur ab opere quamvis necessario desistere, ut totos se tradant luctui.* 17 Etiam in omn.] *quasi dicat; omnis vindemia & messis, quae ferè hilaritatem habet, erit luctuosa.* Transibo in med.] *videlicet visitaturus te & effecturus ea quae jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exodi 11.4. & 12.12.* 18 Vae concupiscent.] *tertia concionis pars, confirmatio (ut diximus suprà in versum 1.) ostendit non posse Deum non supplicium sumere de Jisraëlitis propter odium suum in peccata illorum gravissima: itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quae ab idololatris solet adhiberi, ab hoc versu ad finem usque capitis; & vita illorum luxu & inhumanitate perdita, septem primis versibus capitis sequentis: quibus peccatis sua judicia ex adverso comparantur.* Concupiscentibus] *id est, ita loquentibus ut si seriò diem Jehovae expeterent, sive praefidentia imbuti, ut sunt hypocritae: sive contemptu atque ludibrio, ut Jeschahh.5.19.* Tenebrarum] *ut Joël.2.2.* Non autem] *id est, cùm nulla lux usquam sit affulsura; sed continentes tenebrae miseros persequuturae, & fluctus alii alios excepturi, denique mala superventura malis: ut ostenditur seq. ver.* 19 Tanquam si] *exornatio rustica, eodem spectans quò illud Jir.48.43. & 44.* Ingressum dom.] *leonis aut ursi metu.* 20 An non] *contestatio appellans Jisraëlitarum conscientiam, hoc versu; & justitiam judiciorum Dei asserens tum a praesentibus ipsorum peccatis, ver.21. & tribus seq. tum a peccatis majorum, versu 25.& 26 cui contestationi subjicitur sententiae dictio, versu 27.* 21 Odoraturus] *id est, odoramenta accepturus, ut Levit.26.31.* 23 Amovendo] *id est, plus facio obedientiam quàm sacrificium, 1.Schem.15.22. quamobrem non tantùm ea non intuebor, sed etiam planè amovebo: sic ostendit inesse αὔξησιν verbis praecedentibus.* 24 Sed fluet] *id est, faciam ut exundent in vos judicia mea, quibus vos ipsi cum omni fiducia vestra peribitis, & tanquam torrente in tractus longinquissimos deportabimini.* 25 An sacrificia] *amplificatio a peccatis majorum; ut diximus in ver.20.* Mihi] *ac non daemonibus: ut exprobrat Mosche Deut.32.17. quod confirmat correctio sequentis versus.* 26 Portastis taber.] *id est, ministravistis specie quidem tabernaculo Dei vivi: re autem vera coluistis Melecum Hhammonitarum Deum (quem vestrum impietate vestra effecistis) & alios gentium exterarum deos, synecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarum Propheta solummodò hoc loco nominat, quia Hhammonitae in propinquo erant; ut acriùs foderet ipsorum idololatriam.* Cijunis] *oppidi propinqui in finibus Hhammonitarum, quod Stephanus Act.7.43. appellat Remphan; quae nova fuit oppidi illius appellatio, aut etiam Rophon, sive Rephon, 1.Macab.5.37. & apud Josephum libro 12. Antiquitatum Judaica. cap. 12.* Sydus Dei] *id est, imagines corporum coelestium, quae pro diis habuistis, & simulachris adornastis.* 27 Ulterius Dam.] *id est, ultra Babylonem ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damasceni quidem in Syromediam deportati sunt Susianae finitimam, 2.Reg.16.9. Jisraëlitae verò tum in Persida longè ulterius, tum in regionem Caspiorum: ut apparet ex Hhezra 8.17.*

IN CAPUT VI.

1 Vae] *Alter confirmationis locus (ut diximus suprà 5.18.) a perdita Judeorum & Jisraëlitarum vita, quos aequè hoc loco perstringit simul, ut suprà 5.5. In hoc autem membro tria maximè peccata utrisque vertuntur crimini: primum est praefidens fastus, hoc & sequente versu; secundum, injustitia & inhumanitas, versu 3. tertium, luxus immoderatissimus, tribus alteris; atque ita judicium superventurum describitur, versu 7.* Tranquillis Tzij.] *id est, incolis regni Jehudae, qui in Tzijonis munitione & cultu externo fiduciam ponunt.* Fiduciam hab.] *Jisraëlitis.* Qui montes] *id est, quibus in locis est regnorum sedes, & maximi conventus habentur tum ad rem forensem, tum etiam ad Ecclesiasticam pertinentes.* 2 Transite] *exaggeratio indignissimi Jisraëlitarum & Judeorum fastus per comparationem aliorum regnorum quae tum adhuc stabant, sed non longo post intervallo eversa sunt: ut apparet ex 2.Reg.19.12. & sequent. Sensus est, beneficia a Deo accepistis amplissima, quanta in regno ullo finitimo, quamvis potente, nequeant inveniri: perlustrate ipsi, inquit Propheta, & comperietis rem ita se habere: & quàm iniquum est, obsecro, vos his ipsis bonis ornamentisq́ abuti ad fastum & insolentiam?* Calneh] *de qua Gen.10.10.* Chamatham] *oppidum maximum, in scripturis nominatissimum, quod regno tali nomen dedit Jisraëlitis contermino, ad pedem Libani.* Regnis istis] *Jehudae & Jisraëlis.* 3 Longè repellent.] *id est, per ludibrium traducentibus verbum Dei, quo ipsis dies malus obventurus pronuntiatur, eodemq́ modo ludificantibus quo fecisse Judaei leguntur Jechezk.12.27. & infrà 9.10 quasi ne ad nepotes quidem ipsorum minae Dei perventurae essent.* Qui admovetis] *id est, freti hac inani confidentia, quasi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne scelus & inhumanitatem ruitis.* 4 Accumbentibus] *ad capiendum cibum, ut moris fuit veteribus.* Redundantibus] *id est, circumfluentibus per singula convivia sua omni deliciarum & luxus perditissimi genere: in cibo, hoc versu; in musica, versu sequente; in potu & unguentis, versu 6. ut omnem doloris sensum quamvis urgentem obliterent: quae omnia una voce dicun-*

tur redundantia, hîc & versu 7. 5 Sicut David] *id est, studiosissimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta profusi, Davidis exemplo defendunt factum suum; tanquam si David illis ad luxuriæ irritamenta, non ad pietatis incitamenta fuisset usus.* 6 Neque afficiuntur] *id est, nullo sensu tanguntur, nulla commiseratione fratrum indignissimè oppressorum & fractorum malis.* 7 Mox migrabunt] *propositio judicii, ut diximus in versum 1.* Inter primos] *videlicet Jisraëlitæ non diu post Syros, de quibus 2. Reg. 17.* Designatio] *id est, descriptio illa quæ in conviviis accuratissimè solebat fieri a modiperatoribus & magistris conviviorum; ordines convivantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *conclusio (ut diximus suprà 5.1.) adhibito juramento Dei, summatim tum odii sui, hoc versu; tum judiciorum gravitatem explicans, tribus sequen. deinde per apostrophen ad Jisraëlitas ostendens judicium fore inevitabile, tribus versibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id est, quisquis necessitudine sanguinis aut familiaritatis adducetur, aut necessitate functionis cogetur ad hoc officium præstandum & facienda justa; quo in genere posteriore fuerunt ii quos Martialis ustores vocat, quibus demandata erat cura sive accendendi rogi, sive odoramentorum comburendorum: etsi hac appellatione reliqui omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores, vespillones, & cæteri id genus synecdochicè continentur: ut Jechezk. 39.14.* Ei qui] *id est, superstiti ex denis, ἀναλόγως cum interminatione posita suprà 5.3.* Tace] *id est, acquiesce judicio Dei: ut suprà 5.13.* Non erant] *id est, homines isti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei; quamobrem Deus fidem minarum suarum in illis demonstravit.* 11 Præcepturus] *id est, daturus mandata Assyrio & Babylonio.* Percussurus dom.] *id est, quasi densissimo lethalium judiciorum imbre perfusurus: quemadmodum prunas, ignem, sulphur, &c. depluere dicitur Psalmo 11.6.* 12 An] *apostrophe ad Jisraëlitas (ut diximus in versum 8.) qua Deus primùm fieri non ampliùs posse docet ut stent peccatores, quam ut in rupe cursus aut aratio fiat, hoc versu; deinde ostendit lætitiam ipsorum & fastum certissimo judicio suo periturum.* Nam mutastis] *altera allegoria: ut suprà 5.7. quod dulce est (inquit) & salutare, id amarum & exitiale effecistis peccato vestro; & illud quod planum erat effecistis ut jam sit asperum; adeò ut cadendum sit vobis e præcipitio, & moriendum tanquam cicuta pota.* 13 Cornua] *id est, vires amplificavimus nobis: vide 1. Schem. 2.1.* 14 Gentem] *Assyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathæ] *id est, ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur, Num. 34.8 illa verò a Meridie Schichore fluvio, de quo Num. 34.5. & Jehoschuhh. 13.3. qui idem torrens campestrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per visionem ostendit futuram famem, clades bellicas, & deportationem totius Jisraëlis post sublatam Jarobhhami domum: quo argumento offensus Amatzja Hhamosum apud Regem accusat conspirationis, discessumq; ipsi consulit: quod ex vocatione Dei recusat propheta, & Amatzjæ eventura divinitus mala, totiq; familiæ pronuntiat.

1 SIC ostendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce formaret prasocuridas, cum primùm [a] succrescit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum esset, post [b] fœnisecia Regis.

[a] Heb. *ascendit.*
[b] Heb. *tonsiones.*

2 Fuit autem cùm absolveret comedere herbam terræ; ut dicente me, Domine Jehova, condona obsecro, quis staret Jahhakobo? nam parvus est,

3 Pœniteret Jehovam hujus rei; non est futurum, dixit Jehova.

4 Sic ostendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce proclamaret se contendere igne Dominus Jehova: qui postquam consumpsisset abyssum magnam, consumpsit portionem quandam.

5 Sed me dicente, Domine Jehova, desiste obsecro; quis staret Jahhakobo? nam parvus est,

6 Pœnituit Jehovam hujus rei; etiam hoc nõ est futurum, dixit Dominus Jehova.

7 Sic ostendit mihi, quòd ecce Dominus stabat super murum [c] ad libellam structum; habens in manu sua libellam.

[c] Heb. *libellæ.*

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos? dixissem, libellam: dixit Dominus, ecce ego dispositurus sum libellam in medio populi mei Jisraëlis, non pertransiturus sum ampliùs præterire ipsi.

9 Nam desolabuntur excelsa Jischaki, & sanctuaria Jisraëlis in solitudinem redigentur; cùm insurrexero contra domum Jarobhhami gladio.

10 Tum misit Amatzja sacerdos Beth-elis ad Jarobhhamum Regem Jisraëlis, dicendo; cõjuravit contra te Hhamos in medio domus Jisraëlis, non posset hæc terra sustinere omnia verba ejus:

11 Nam sic ait Hhamos, gladio morietur Jarobhham; Jisraël autem [d] omnino migrabit e terra sua.

[d] Heb. *migrando: sic ver. 17.*

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoso, videns, abi, [e] aufuge in terram Jehudæ; & comede ibi panem, & illic prophetato:

[e] Heb. *fuge tibi: pleonasmus: vide Genes. 11.33.*

13 Beth-ele verò ne pergito ampliùs prophetare; nam sanctuarium Regis est, & domus [f] regia est.

[f] Heb. *regni.*

14 Respondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam, non Propheta eram; neque filius Prophetæ eram; sed bubulcus eram, & perquirens sycomora:

15 Cùm assumpsit me Jehova [g] a sequendo grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophetato apud populum meum Jisraëlem.

[g] Heb. *a post gregem.*

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edicis, ne prophetato apud Jisraëlem, neque facito ut stillet *prophetia* apud domum Jischaki.

17 Idcirco sic ait Jehova, uxor tua in ipsa civitate scortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent, & terra tua funiculo dividetur; tu verò in terra immunda morieris, cùm Jisraël omnino migrabit a terra sua.

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ: una publica, de toto regno Jisraëlitarum, ad versum usque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius, inde ad finem usque. In publica autem*

autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur. prout ex ordine contra Jisraëlitas illa effecit Deus: primum est famis illius maximæ, de qua jam antè egimus Joël.1. & 2. & supra 1. & 4. qui locus prophetiæ tribus primis versibus continetur; secundum est gladii tum domestici, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervasit Jisraëlem totum, tribus alteris versibus; tertium, extremæ cladis qua Jisraëlitæ per Schalman asarem affecti sunt, tribus aliis. Prasocuridas] *vide in Jeschahh. 33.4.* 2 Absolveret] *Deus per prasocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id est, superstes mansurus esset, si in hac fame augenda pergeres.* Parvus est] *id est numero, viribusq́; infirmus: ut antè ostendimus ex 2. Reg. 14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum: ut Gen. 6.6.* 4 Sic ostendit] *secundus locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Contendere igne] *id est, debellaturum esse Jisraëlitas gladio, qui cum igne comparatus est suprà cap. 1. & 2.* Postquam consum.] *id est, postquam per Tiglath-pileserem regnum Damasci totamq́; Syriam exhausisset, quæ deportatis Syris vasta & similis abysso effecta est: ut narratur 2. Reg. 16.9.* Portionem quand.] *regni Jisraëlitarum, nimirum, quicquid trans Jardenem erat; ut narratur 1. Chronic. 5.26. & Jeschahh. 9.1.* 7 Sic ostendit] *tertius locus prophetiæ, ut diximus in versum 1.* Murum ad libel] *typum Jisraëlis, quem tanquam structuram affabre factam, ad amussim curaverat ornaverátque Dominus.* 8 Dispositurus sum] *id est, quemadmodum ad libellam priùs exegi structuram populi mei Jisraëlis; ita ex contrario ad libellam exacturus sum destructionem ejus, ut totum hoc regnum simile reddatur ædificio quod æquatur solo.* Præter ire] *id est, condonare, & peccatorum ejus rationem prętermittere. quasi dicat, jam in universum statim propter ipsius peccata pessundare.* 9 Nam desolabunt.] *ut per Tiglath-pileserem & Schal-manasarem effectum est. 2. Reg. 16. & 17.* Contra domum] *id est, contra Zecarjam Jarobhhami filium, & familiam totam; vide 2. Reg. 15.10.* 10 Tum misit] *altera pars capitis, ut diximus in versum 1. continens primùm narrationem occasionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus est, deinde verò prophetiam contra Amatziam istum. In narratione autem duplex Amatziæ fraus exponitur: una, quòd Prophetam perfidè accusat apud Regem, hoc & sequente versu; altera, quòd Propheta veluti consulens jubet ipsum ex Jisraëlis regno excedere, versu 12. & 13. cui subjicitur responsum Prophetæ, ad finem usque.* Conjuravit] *atrox quidem, sed mendax criminatio.* In medio dom.] *id est, publicè apud populum tuum, quod est indignissimum.* 12 Videns] *ut 1. Schem. 9.9.* 13 Nam sanctuarium] *duas adducit causas cur non debeat Hhamos Beth-ele prophetare; unam religiosam (ut ipsi quidem videbatur) quòd Beth-el sanctuarium esset idoli, quòd Jisraëlitæ colebant pro Deo & rege summo; quemadmodum idolis ex usu Hhammonitarum nomen Regis indebant Jisraëlitæ, ut suprà 5.26. alteram verò civilem, quòd regia esset, in qua non prophetiæ exteræ, sed res forenses ex autoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, adducit nos vox sanctuarii, quæ (utcunque aliter Hhebræi sentiant) nusquam nisi de rebus sacris & religiosis enuntiatur.* 14 Respondens] *hac responsione Hhamos primùm asserit vocationem suam, confirmans æquum esse ut potiùs Deo pareat quàm hominibus, duobus versibus; deinde in Amatzjam verbis Dei fert sententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quasi dicat, non ex me, neque ex humana institutione factum est ut prophetem.* Sycomora] *ad victum: nam sycomori in Judæa sunt frequentes, & in Samaria: sensus est, non victus causa propheto; nam didici vitam sycomoris & agrestibus aliis rebus tolerare.* 16 Facito ut stil.] *vide Jechezk. 21.2.* 17 Funiculo] *vide Deut. 32.9.* Immunda] *id est extera, quam sibi non sanctificavit Deus, ut hanc vestram feceras: Assyriam puta intelligit.*

CAPUT VIII.

Deus demonstrato typo figurat subversionem Jisraëlitarum: & inhumanitatem, scelerаq́; ipsorum exprobrans, fore pronuntiat ut importet luctum gravissimum ex gravissimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipsis omnem consolationis viam.

1 SIc ostendit visionem mihi Dominus Jehova, quòd ecce fiscum æstivorum fructuum.

2 Cumque dicenti, quid vides Hamos? dixissem, fiscum æstivorum fructuũ; dixit Jehova ad me, advenit ipse finis populo meo Jisraëli, non pergam amplius prętérire ipsi.

3 Sed ejulabunt cantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ; plurimum erit [a] cadaverum, quę in omnem locum projecerit tacitus.

4 Audite hoc qui anhelatis *dejecturi* egentem, & [b] deleturi pauperes terræ,

5 Dicendo, quando transiverit hoc novilunium, ut vendamus commeatum? & sabbathum, ut aperiamus frumenti *horrea*? minuendo Epham, & majus faciendo pondus, ac pervertendo lancibus [c] dolosis,

6 Comparando pecunia tenues, & egentem [d] pari calceorum; *ut* denique [e] quisquilias frumenti vendamus.

7 Jurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam*, si obliviscar in ęternum omnium operum illorum.

8 An propter hoc non commoveretur hæc terra, & lugeret quisquis habitat in ea? & ascenderit velut rivus *in* totam ipsam; quo expelleretur & submergeretur, ut rivo Ægypti?

9 Imò erit die illo, dictum Domini Jehovæ; efficiam ut sol occidat ipso meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucido:

10 Et commutabo dies festos vestros in luctum, omniáque cantica vestra in lamentationem, inducens super omnes lumbos cilicium & super omne caput calvitium; disponamq́; illam quasi luctus unigeniti, ut finis illius sit tãquam diei amarissimi.

11 Ecce dies venturi sunt, dictum Domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram; non famem [g] habendi panis, neque sitim aquarum, sed audiendi verba Jehovæ.

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum, & ab Aquilone ad Orientem usque discurrentes ad pervestigandum verbum Jehovæ, non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipsi juvenes ea siti,

[a] Heb. *cadaver.*
[b] Heb *facturi ut cessent.*
[c] Heb. *doli.*
[d] Heb. *propter par.*
[e] Heb. *cadivum sive caducum.*
[f] Heb. *lucis.*
[g] Heb. *pro pane, neque sitim pro aquis.*

14 Qui jurant per 'reatum Schomronis, & dicunt '*ut* vivit Deus tuus, ô Dan; & *ut* vivit '*Deus* viæ Beerschebahhi, denique cadent, nec resurgent ampliùs.

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visi atque anagoges, tribus primis versibus; contestatio contra Jisraëlitas propter indignissima ipsorum scelera, usque ad vers. 9. & enarratio propositionis viso adumbratæ, inde ad finem capitis.* Ecce fisc.] *typica hæc visio populū Jisraëlis adumbrat; finis verò qui Jisraëli denuntiatur, adumbatus est allusione sive διὰ παρονομασίας, quā nos Latinè non possumus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ ὀπώραν, id est fructus æstivos significat, proximè accedit ad vocem alteram qua significatur finis: quamobrem venustatem quidem verbo non assequimur, sed nobis videtur satis ut rem aperiamus legentibus.* 2 Advenit ipse] *anagoge sive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur suprà 7.7. & seq.* 3 Sed ejulabunt] *i. luctuosissima erunt omnia; & tum res divinæ & sacræ, tum etiam humanæ prophanæq; jacebunt perditissimè.* Cantica templi] *quasi dicat, templum quod prius lætis & festivis cantionibus personabat, flebili ejulatu ac vociferatione complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens, ut dixit Propheta suprà 5.13. & 6.10.* 4 Audite hoc] *secunda pars, contestatio gravissima, Jisraëlitis peccata exprobrans, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, usque ad versum 7. & Dei consultationem exponens, versu 7. & 8.* Qui anhelatis] *ut suprà 2.4.* Deleturi] *id est, vos inhumani, per quos non stat quo minus perdatis bonos, nisi averteret Dei misericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam noviluniis sacerdotes clangentes tubis habebant cœtus sacros, Numeror. 10.10. & Psal. 81.4. singularia sacrificia offerebant Deo, Numeror. 28.11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4.23. & sacrum epulum celebrantes, sanctificationi suæ, non privatis negotiationibus incumbebant; ut apparet ex 1. Schem. 20.5. ac propterea in restitutione Ecclesiæ conjunguntur novilunia sabbathis, Jeschahh. 66.23.* Epham] *i. mensuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permissione legis Levit. 25.39 ut exempla habentur Jirmejæ 34.8. & seq. & Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut suprà 2.3.* Quisquilias *i. acus, glumam, folliculos, omniaq; frumenti aphæremata pro justo frumento.* 7 Jurat Jehova] *consultatio antecedens dictionem sententiæ, ut diximus in versum 4. qua Deus primùm judicium suum ostendit hoc versu; deinde probat omnium hominum conscientiis, ver. seq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens vehementissimè, a testificatione omnium hominum conscientiæ quam appellat Deus.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare solet.* 9 Imò erit] *enarratio propositionis quam visio superior adumbraverat, ut diximus in versum 1. de malis gravissimis Jisraëli obventuris; quorum malorum effecta primùm, duobus versibus; deinde causæ exponuntur, quatuor ultimis.* Ut sol occidat] *i. ut nulla lux planè affulgeat, aut spes liberationis consequendæ, & adipiscendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium sunt festivissimi: ut suprà 5.18. & sequentibus: sic versus sequens hujus est exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amarissimi, & cui nullum adhiberi potest remedium aut consolatio, ut sequentia verba interpretantur: sic Zecarjæ 12.10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctus illius amarissimi a causa efficiente, hoc & sequente versu, & ab effectis, ver. 13. & 14. Causa luctus est destitutio ab omni consolatione; quæ hoc versu elegantissima allegoria figuratur, & explanatur sequente.* Audiendi verba] *id est, saltem hoc beneficium a Deo consequendi, ut in suis angustiis percipiant consolationem ex verbo ipsius.* 14 Reatum Schom.] *id est, idola, quæ Reges Jisraëlis Schomrone habitantes statuerunt & continenter statuunt, ut populum suum magis ac magis efficiant rerum defectionis sacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idololatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis suis ab extremitate una terræ sanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Jisraëlitarum Septentrionem versus, Beerschebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id est, Deus ille, cuis ritus sui & cæremoniæ exhibentur secundum traditiones & placita hominum: vide suprà 5.5.*

CAPUT IX.

Deus typo discessionis a templo suo figurans abdicationem Judæorum & Jisraëlitarum, certissima judicia eis denuntiat, confirmatq; tum a majestate sua, tum ab illorum sceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promissionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hæreditatis, bonorumq; illius concionem terminat.

1 VIDI Dominum stantem 'super altari, ac dicentem, percute 'istud malogranatum, ut commoveantur postes ipsi, & 'divide ipsos in capite ipsorum omnium: [a] 'quod autem post ipsos est 'gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit se ex eis qui evaserit.

2 'Si foderent *latitaturi* in sepulchro, inde manus mea caperet eos; & si ascenderent in cœlum, illinc deducerem eos:

3 Etsi abderent se in vertice Carmeli, inde scrutatus caperem eos: & si occultarent se a conspectu oculorum meorum in [b] fundo maris, inde præciperem serpenti ut mordens *tolleret* eos:

4 Quòd si abirent in captivitatem coram inimicis suis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: [c] adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

5 'Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, dissolvitur; & lugent quicunque habitant in ea: 'conscenditque quasi rivus totam ipsam, quasi rivus Ægypti, 'atque submergitur:

6 'Qui extruxit in cœlis 'cœnacula sua, & 'cuneum suum super terram fundat: 'qui evocans aquas maris effundit eas in superficiem terræ, Jehova nomine.

7 'An non pares filiis Æthiopum estis mihi, ô filii Jisraëlis? dictum Jehovæ: an non Jisraëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Pelischtæos

[a] Heb *posterum autem ipsorum. Suprà 2.11.*

[b] Heb. solo.

[c] Heb. *ponam ut Gen. 44. 21.*

schtæos e Caphtore, & Syros, e Kiro?

8 ᵃEcce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum ᵇpeccans, ut perdam ipsum a superficie terræ; nisi quod non ᵈ omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:

9 Sed ecce ego ᵃ præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Jisraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut ᵃ non decidat lapillus in terram.

10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; ᵃqui dicunt, non assequetur aut obveniet hoc malum.

11 ᵃTempore illo erigam ᵃtugurium Davidis quod decidit, & sepiam rupturas ᵃearum ac demolitiones ᵃejus restituam; & reædificabo illud, ᵃsicut ᵉolim:

12 ᵃUt hæredes sint cum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus ᶠ quæ vocantur de nomine meo; dictum Jehovæ qui facit istud.

13 ᵃEcce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus attinget arator messorem, & calcator uvarum ᵍ satorem: & stillabunt montes mustum, & omnes colles ᵃ colliquescent:

14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Jisraëlis, qui ædificabunt civitates desolatas, ut inhabitent, & conserent vineas ut bibant vinum earum; facientq; hortos ut comedant fructum eorum:

15 Et ᵃplantabo eos in terra ipsorum, ita ut non evellantur ampliùs a terra sua quam dedero ipsis, dicit Jehova Deus tuus.

ᵈ Heb. *perdendo.*

ᵉ Heb. *diebus seculi.*

ᶠ Heb. *super quas vocatur nomen meum.* *Levit.* 26.5.

ᵍ Heb. *protrahentem semē.*

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ sunt omnino partes; denuntiatio mali gravissimi, usque ad ver.* 11. *& Evangelica promissio, ad finem usque. Ac denuntiationis quidem membra habentur tria: primum est propositio typi cum sua interpretatione juncti, hoc versu & tribus sequentibus; secundum confirmatio propositionis, versu* 5. *& duobus sequentibus; tertium exornatio, inde ad ver.* 11 Super altari] *videlicet extra templū suum, qua ratione demonstrabat Deus a se templum suum & populum abdicari; ut Jechezk.* 10. Istud malogranatum] *nimirum quod in summo templi fastigio erat inter acroteria: quemadmodum ferè fit in structuris & templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix potest certò definiri. Prophetam quidem audivisse certum est, sed hoc mandatum accepisse quod exequeretur nobis non videtur verisimile: nam etsi Propheta se audiße narrat, tamen cœleste aliquod opus visione oblatum eße res ipsa ostendit, quod nos ministerio angeli sive fulgur sive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuisse judicamus. quasi dicat, malogranatum istud templo summo impositum deturbato, & templum ipsum usque ad imos postes percellito atque disrumpito, ut quicunque in eo sunt hoc casu frangantur, & ita comminuantur ut nemo istorum effugiat.* Divide ipsos] *id est, non modò templum summum, sed a summo ad imum deturba totum, & ipsos postes quosque in capite ipsorum, id est, inde a summa parte diffringe.* Quod autem] *id est, Judæos & Jisraëlitas omnes, qui freti istius templi umbraculo post ipsius postes veluti delitescunt, & impietatem inhumanitatemq; colunt, a quibus in speciem se abhorrere simulant; vide sup. capite* 6. Gladio] *Aßyriorum & Chaldæorum, aliisque verberibus; synecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonstrandum quàm sit inevitabile judicium Dei, tribus versib. ut Psal.* 139.7. *& sequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propositionis præcedentis primùm a descriptione majestatis Dei, duobus versibus; deinde a criminatione ingratissimi Jisraëlitarum animi, quos Deus supra omnes gentes prosequutus fuerat beneficiis, ver.* 7. Conscenditq;] *id est, exundat in eam malum illud, cujus meminit suprà ver.* 4. *sic suprà* 8.8. Atque submerg.] ὑστέρωσιν *Hhebraicam ad perspicuitatem sustulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terræ, maris, & rerum omnium quæ in eis sunt creator ac dominus est omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Psal.* 104.3. *nam utramq; vocem eadem accipimus significatione.* Cuneum suum] *ut accipitur* 2. *Schem.* 2.25. *pro eo quod est, qui statuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia sua.* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immisit, Gene.* 7. *ac proinde eadem virtute armatus est ad perficiendum hoc judicium quod modò imperavit.* 7 An non pares] *contestatio vehementissima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis amplissimis prosequebar: jam verò quo in pretio esse vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque melius collocatum apud vos judico quàm cùm olim Pelischtæos e Caphtore eduxi, Deut.* 2.22. *aut si adversarios Dei & Ecclesiæ Syros, qui recens in Kirum deportati sunt (ut prophetatum fuerat suprà* 1.5.) *reducerem a deportatione sua, & in libertatem indignissimos homines vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propositionis, de judiciis Dei contra Jisraëlitas peccatores; in qua Deus reliquias secundum electionem gratiæ servandas nominatim excipiens, transitum comparat ad promissiones Evangelicas.* Peccans] *id est, perseverans in peccatis suis.* 9 Præcipiens] *Aßyriis & Babyloniis.* Non decidat] *i. nemo planè Judæorum & Jisraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis sit.* 10 Qui dicunt] *vide suprà* 6.3. 11 Tempore illo] *secunda concionis pars de promissionibus Evangelicis, quæ summatim dictæ duobus versibus, & adumbratæ typo veteris Ecclesiæ & regni, postea exornantur adjunctis magnificis Dei promissionibus in revocatum populum, tribus versibus ultimis.* Tugurium David.] *i. regnum Domini nostri Jesu Christi, quo (utut jam humile est) proteguntur pii.* Earum] *nempe maceriarum sive sepium. quasi dicat, ne minimam quidem labem relinquam in Ecclesia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum est regnum Christi.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim stetit floruitq; Davidis & Schelomonis regno, ita porrò ac longè ampliùs floreat: quod sequente versu ostenditur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hereditate perfruantur, & communem patrem hæreditatis suæ donatorem invocent: sic interpretamur ex Actor.* 15.17. 13 Ecce] *Exornatio sive amplificatio promissionis præcedentis a benedictionibus spiritualibus in Ecclesiam, cùm instaurata fuerit per Christum, profundendis; quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël.* 3.18. Colliquescent] *id est, tantam liquoris vim manabunt, ut in liquorem abire ipsi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & stabiliam eos, ut Exod.* 15.17. *nam virtute Dei custodimur per fidem ad salutem quæ parata est patefieri tempore ultimo,* 1 *Petri* 1.5.

HHOBAD-

HHOBADJA.

Propheta Edomæis superventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipsorum fastum, fœdera, & sapientiam ludificatur, & vim Ecclesiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipsi porrò sermone aut opere malefaciant: ac postremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Ecclesiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & salutem illius prædicat in regno Christi.

1 ISIO Hhobadjæ.' Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorem audivimus a Jehova, & legatum ad gentes missum *dicentem*; surgite, ut insurgamus adversus eam in prælium.

a Heb. *auditionem. Jirm.* 49.14

2 Ecce, 'parvum dispositurus sum te inter gentes; contemptus eris valde.

3 'Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui habitas in fissuris petræ, in [c] altissima habitatione sua; dicens cum animo suo, quis dejiceret me in terram?

b Heb. *cordis: sic deinceps.*
c Heb. *altitudine habitationis suæ: hypallage.*

4 'Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter stellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

5 'Quomodo excisa es? si fures advenirent tibi, si vastatores [d] nocturni, nónne furarentur quod satis esset ipsis? si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

d Heb. *noctis. Jirm.* 49.9.

6 Quomodo' perverstigantur Hhesavi, perquiruntur abdita ejus?

7 'Usque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui, decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: [g] convivæ tui' imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

8 'Nónne die illa, dictum Jehovæ; cùm perdidero sapientes ex Edomæa, & [h] intelligentes e monte Hhesavi,

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman; ut exscindatur quisque e monte Hhesavi a strage:

10 'Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum; operiet te pudor, & exscindêris in seculum:

e Heb. *homines fœderis.*
f Heb. *hominis pacis tuæ: sic Psal.* 41. 10.
g Heb. *cibi tui:* homines.
h Heb. *intelligentiæ viros.*
i Heb. *fratris tui Jahhakobi. ut Genes.* 16.5.

11 *Propterea quòd* eo die' stas ex adverso, quo die captivas abducunt extranei copias ejus; cumq; alienigenæ ingressi portas ejus, super Jeruschalaima' projiciunt sortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 'Ne ergo aspicias' diem fratris tui, diem alienationis ejus; neque læteris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque 'magnifices os tuum die angustiæ.

k Heb. *filiis Jehudæ.*

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aspicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipsius: neque extendant se *manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque persistas' in diruptione ad exscindendum qui evadunt ex eo: neque prodas superstites ejus die angustiæ.

15 'Nam propinquus est dies Jehovæ contra omnes istas gentes: quemadmodum feceris, fiet tibi; retributio tua revertetur in caput tuum.

16 'Nam' cùm biberitis in monte sanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & absorbebunt, 'eruntque ac si non fuissent:

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evadet, eritque [m] sanctus & hæreditariò possidebunt domus Jahhakobi hæreditarias possessiones suas:

l Heb. *evasio.*
m Heb. *sanctitas.*

18 'Eritque domus Jahhakobi' *velut* ignis, & domus Josephi flamma; domus autem Hhesavi in 'stipulam, ut accensi in hos consumant ipsos; neque erit superstes 'domui Hhesavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò possidebunt 'Australem regionem' cum monte Hhesavi, & locum humilem cum Pelischtæis; 'hæreditariò inquam possidebunt cũ agro Ephrajimi & cum agro Schôronis, Binjaminisque cum Gilhhade:

20 'Et [n] deportatæ copiæ istæ Jisraëlitarum quod *fuit* Cenahhanæorum Tzarphatham usq;, & [o] deportati Jeruschalaimani' quod est in fine dominatus; *id* hæreditariò possidebunt cum civitatibus Australibus.

n Heb. *deportatio copiarũ istarum.*
o Heb. *deportatio Jeruschalaimorum*

21 'Cumque ascenderint' servatores in monte Tzijonis ad judicandum montem Hhesavi, erit 'Jehovæ regnum.

ANNOTATIO.

1 Visio] *Hujus prophetiæ, qua Deus superventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus disertè quidem non exprimitur; sed ex argumento facile est colligere tum pronuntiatũ esse, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent: vide Jirme.* 49. *& Jechezk.* 25. *partes omnino sunt quatuor: prima est propositio judiciorum quæ Deus immisso milite in Edomæa exequuturus erat, duobus versibus: secunda est propositionis enarratio, tum causarum, tum judicii ad causas suas accommodati, usque ad ver.* 12. *tertia est dehortatio a maleficiis, usque ad ver.*16. *quarta, conclusio a promissionibus Dei amplissimis ad salutem Ecclesiæ & adversariorum ejus exitium, inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propositio hæc continet hypotyposin militarem, hoc versu; & effectum ejus, versu sequente.* 2 Parvum] *id est, profligaturus te ita ut minimus tuorũ numerus supersit: sic alludit ad deminutionem capitis Hhesavi, amissaq; primogenita: ut habetur Ge.* 25. 33. *&* 27. 31. 3 Superbia] *enarratio hæc propositionis duas causas continet, quibus ex ordine sua judicia connectuntur, ut Jechezk* 25. *prior est superbia, hoc versu; cui sua supplicia eaque gravissima & accuratissima subjiciuntur, usque ad ver.* 10. *posterior verò violentia atrocissima contra Judæos fratres, versu* 10. *&* 11.
4 Quamvis] *amplificatio per concessionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio suo. Est autem in Hhebræo contextu* ver-

verborum ὑμεῦλοχὴ, quam visum est nobis perspicuitatis causa invertere. 6 Pervestigantur] nimirum ab avaro milite, ut Jirme. 49.10. 7 Usque ad] amplificationis locus tertius a persona eorum qui Edomæos infestaturi sunt: tui ipsius, inquit Deus, fœderati, &c. ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & sedem tuam depopulabuntur. Imponent vulnus] id est, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipsam nequeat comprehendere, nedum curare arte & intelligentia. 8 Nónne die illa] exornatio proximè præcedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipse, ô Edomææ & Temanita, poteris capere & cõsequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen sapientiæ & intelligentiæ; vide Jirmejæ 49.7. 10 Propter violentiam] secunda causa; ut diximus in vers. 3. quam optimè interpretatur Jechezkel 25. & ostendit versus sequens. 11 Stas ex adver.] id est, observas & exploras diligentissimè quibus modis expilare possis fratres tuos, ut faciunt extranei. Projiciunt sort.] ut Joël. 3.3. 12 Ne ergo] tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & siccis oculis spectent, rideántq́, hoc versu; ne in facultates eorum involent, sequente versu; neque in homines profugos inhumani sint, versu 14. Cujus dehortationis causa subjicitur versu 15. Diem fratris] id est, afflictionis illius: ut Psalm. 116.2. Magnifices os] id est, protervè cachinneris: synecdochicè. 14 In diruptione] qua Edomæi, posteaquàm occupata sunt a Babyloniis Jeruschalaima, Judæos ipsos & regionem ipsorum totam infestarunt: ut apparet ex Psal. 137.7. quod malum per ipsos fieri hîc prophetice interdicit Deus. 15 Nam propinq.] αἴτιον dehortationis a talione & pari judicio, quod effecturus est Deus, hoc versu. 16 Nam cùm] apostrophe ad Judæos, transitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adversariorum Ecclesiæ, hoc versu; deinde salutem suorum, versu sequente; ac postremò utrumque exornat brevi enarratione, ad finem usque capitis. Cùm biberitis] prout judicium Dei oportet incipere a domo ipsius: ut Jeschahh. 10.12. & Jirmejæ 25.29. Erúntque ac si] id est, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur. 18 Erítque] exornatio præcedentis prolepseos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc versu; deinde Jisraëlis hæreditas & salus exponitur, duobus sequentibus. Velut ignis] hoc est, Jisraëlitæ erũt quædam veluti materia incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu importaturus sum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè ostendimus ex Jirmeja, Jechezkele, & Hamoso, ver. 11. & 12. Stipulam] quæ nullo negotio consumitur, & a natura sua fomes igni est. Domui Hhesavi] id est, impiis istis & inhumanis Edomæis: ex quib. tamen reliquiæ secundum electionem gratiæ conservabuntur quidem, Hhamos 9.12. sed cum Judæis & Jisraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei ascitæ Evangelio Christi, sequente versu. 19 Australem] id est, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ sunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ solent designare. Cum monte Hhes.] id est, cum Edomæis: vide Hhamos 9.12. Hæreditariò inquam] id est, nec Judæi tantùm, sed etiam Jisraëlitę omnes cis & trans Jardenem societatem inibunt hæreditatis sanctæ; vide Jechezk. 37.16. & sequentibus. 20 Et deportatę] id est, Ecclesia hæc instaurata justos suos terminos omni ex parte obtinebit qui ab antiquis finibus describuntur. Nam Jisraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo 1. Reg. 17.9. Judæorum verò terminus fuit in civitatibus australibus, de quibus Jehoschubh. 15.21. & sequentibus. Quod est in fine] id est, justos limites suos obtinebunt: nam quòd Judæi omnes secuti Chaldæum Paraphrastem Hhebræam vocem hoc loco positam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hispaniam; dignum est tam audacibus fabularum autorib. nos verò Hhebræam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus esse compositam, quæ conjunctæ significant terminationem dominatus. 21 Cúmque ascend.] id est, cùm prædicatione Evangelii, fideliúmque servorum opera adhibita Christus Ecclesiam servaverit ex inimicis ipsius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Christus super Ecclesiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33. Servatores] id est, administros salutis per doctrinam Evangelii: ut 1. Timoth. 4.16. & Jacob. 5.20. Jehovæ] id est Christo: ut modò diximus ex Lucæ 1.33.

JONA.

ARGUMENTUM.

LIBER Ionæ Prophetæ totus est historicus: quo narratur vocatio Ionę duplex: una, quam contumaciter tentavit subterfugere, donec persequutus ipsum Deus deduxit in mortem præsentissimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipsius animum edomaret, atque ad obsequium sui abduceret; altera, cui auscultans Ionas apud Ninevitas prędicavit, eósque adduxit ad resipicentiam: quibuscum indignè misericordiam Dei communicatam ratus, typo & sermone a Deo informatus est cùm de iniquitate studii sui, tum de equitate certissima Dei misericordiæ.

CAPUT I.

Jonas refugiens vocationem Dei se committit mari, ubi procella divinitus excitata nautæ jacturã faciunt, deos suos implorant, & sorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confessus sententiam mortis in seipsum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur: cujus sedato æstu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piscis receptus oravit Deum, miseriam suam exponens, & salutem expetens ad gloriam illius.

1 Cùm

1 Cùm fuisset verbum Jehovæ, ad [a] Jonam filium Amittai, edicendo,

2 Surge, adi [b] Nineven civitatem maximam, & clama contra eã; [c] ascendisse malitiam eorum in conspectum meum:

3 Surrexit Jonas ut fugeret [d] Tarsum a cõspectu Jehovę: quapropter descendens [e] Japhuntē, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit [a] naulum ejus, descenditque in eam, ut abiret cum [b] nautis Tarsum a conspectu Jehovæ.

4 Jehova autem [f] injecit ventum magnum in mare, fuitq; procella magna in mari; adeò ut [c] navem illam cogitarent fractum iri.

5 Quare timentes nautę inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntque instrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somno sopitus.

6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei, quid tibi est [f] somnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.

7 Deinde dixerunt [g] alter alteri, agite, projiciamus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.

8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ est [h] ars tua? & unde venis? quæ est regio tua? denique ex quonam populo es?

9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.

10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eũ, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipsis)

11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare [i] ab infestandis nobis? nã mare [k] magis ac magis procellosum erat.

12 Qui dixit ad eos, [a] tollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnosco propter me procellam maximam hanc [l] infestare vos.

13 Tunc [m] [b] remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent; quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;

14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis [c] sanguinem innoxium; nam tu, Jehova, quemadmodum vis facis.

15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destititque mare ab [n] æstu suo.

16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.

17 Paraverat autem Jehova piscem magnum, qui absorberet Jonam; fuitque Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

[a] Heb. *mercedem.*
[b] Heb. *eis, videlicet qui in navi erant.*
[c] Heb. *navis cogitaret fractum iri: metonymia.*
[d] Heb. *ad levandum a contra se.*
[e] Heb. *magister funis.*
[f] Heb *somno sopite.*
[g] Heb. *vir ad amicum suum ite.*
[h] Heb. *opera tua.*
[i] Heb. *a contra nos: sic ver seq.*
[k] Heb. *ibat & procellosum erat: sic ver. 13.*
[l] Heb. *contra vos esse.*
[m] Heb. *fodientes, videlicet remis; id est, seulcantes, ut Latini dixerunt.*
[n] Heb. *indignatione sua.*

CAPUT II.

1 Oravit autem Jonas Jehovam Deum suum, e visceribus illius piscis:

2 [a] Deinde dixit, inclamavi ex angustia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocẽ meam.

3 Nam projeceras me in profundum, in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:

4 Adeò ut [b] ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; veruntamen [c] pergam intueri in templum sanctitatis tuæ.

5 Circumiverant me aquæ [d] usq; ad animam; abyssus circumdabat me, [e] alga alligata erat capiti meo.

6 [f] Ad [d] præcisas radices montium descenderam, terra [g] vectibus suis obstitura mihi in seculum: attamen eduxisti [h] a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.

7 Cùm obrueretur in me anima mea, Jehovæ recordatus sum; pervenitque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.

8 [i] Qui observant [k] vanitates [e] mendaces, [l] benignitatem [f] erga se derelinquant:

9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: [m] omnimoda salus *est* Jehovæ.

[a] Heb. *mihi.*
[b] Heb *sepulcri.*
[c] Heb. *cor: ut Exod. 15. 8.*
[d] Heb. *præcisa montium.*
[e] Heb. *mendacii.*
[f] Heb. *suam.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *His duobus capitibus continentem historiam esse apud omnes constat; qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem subterfugere conatus sit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntarium obsequium comparaverit. Quo autẽ tempore hæc omnia gesta sint, etsi præcisè a nobis definiri nequit; tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobhhami secundi tempora, aut sub ipsum principium regni illius gesta sint: ut apparet ex 2. Reg. 14. 25* Jonam] *qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepheris, ut ibidem scriptum est.* 2 Nineven] *de qua Gen. 10. 11. & 12. & infra 3. metropolin Assyriorum.* Ascendisse] *id est, tam magnam esse ut jam quasi terram & cœlum compleat; quo nomine Deus rationem cum illis subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap. 3.* 3 Tarsum] *vide Gen. 10. 4.* Japhuntem] *oppidum maritimum, postea appellatum Joppen, de quo Jehoschuhh. 19. 46. & 2. Chron. 2. 16.* 4 Injecit] *i. repentissimè excitavit ac vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judicium esse ipsi infideles nautæ cognoscerent.* 12 Tollite me] *consilium hoc Jonæ fide datum esse, & ex resipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.* 13 Remigantes] *id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum devenirent.* 14 Sanguinem innox.] *id est, hominis istius, qui nos minimè offendit; sed te autore per sortem, & ipso confitente huic pœnæ adjudicatus est.*

IN CAPUT II.

1 Oravit autem] *Nimirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamitatem*

tem suam exponens Deo, misericordiam implorans, & officium suum erga Deum (a quo imprudenter discesserat) profitens: quod totum sequente oratione ostendit; quam exaravit, ubi salutem & liberationem a Deo accepisset. 2 Deinde] *postquam liberatus fuit, ut modo diximus: est enim canticum hoc eucharisticum ex propositione summa, hoc versu; narratione, usque ad ver. 8. & conclusione votiva ac eucharistica constans, duobus versibus ultimis.* 4 Ego dicerem] *summa argumenti quod oravit Jonas in ventre piscis; nimirum quòd miseriam suam a peccato profectam exposuit Deo, & quod liberationem petiit ut gloriæ ipsius porro in Ecclesia inserviret.* Pergam] *precantis verba: pro eo quod est, ne hic obscurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis; sed quandoquidem me huc integrum & valentem intrusisti, fac ut te palàm colere, atque prædicare possim beneficium tuum.* 5 Usque ad] *vide in Psalm. 69.2.* Alga] *i. tam versabar in profundo, demersus profundissimè, quàm si alga (quæ in fundo maris solet succrescere) caput meum detinuisset obvolutum.* 6 Ad præcisas ad] *quibus montibus asperis mediterraneum mare inde a Japhunte in Judæa, Syria, Ciliciaq; circumvallatum est.* Vectibus suis] *id est, inaccessis rupibus, quibus terra importuosa efficitur.* A corruptione] *quæ mihi per mortem fuerat in ventre piscis eventura.* 8 Qui observant] *conclusio eucharistica, ut diximus in ver. 2. per Antithesin vehementissimam idololatrarum, hoc versu; cum gratissimo Prophetæ officio quod vovet Domino, sequente versu.* Vanitatis mend.] *i. idola vanissima per se, vanitatem docentia, & mendacia suis cultoribus.* Benignitatem] *i. quandoquidem ita cæci sunt ut bona a Deo accepta minimè agnoscant, sed mendacibus suis idolis tribuant: non impedio quò minus sordescant ampliùs, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatis aditum ipsi intercludant sibi, adeoque maledictionem horrendam accersant in cervices suas.* 9 Omnimoda salus] *epiphonema gnomicon, ut psalm. 3.9.*

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui postquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis seriam resipiscentiam coluerunt & testificati sunt, veniam a Deo impetravêre: itaq; Jonas ægrè ferens misericordiam de illis capi, tanquam si prophetia ipsius esset inutilis & ipsi dedecorosa, a Deo reprehenditur: deinde verò observans e suo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum esset, typo divinitus informatur quàm æqua sit Dei in res creatas suas misericordia.

1 CùM autem edicente Jehova pisci illi, evomuisset Jonam in aridam;

2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo.

3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationem illam quã ego edico tibi.

4 Surgens itaque Jona abivit Nineven secundum verbum Jehovæ; Nineve autem erat civitas [a] perquàm maxima, itinere tridui:

5 Ubi cùm cœpisset Jonas ire per civitatem itinere diei unius; & proclamavisset dicens, adhuc quadraginta dies, deinde Nineve subvertetur:

6 Crediderunt [b] Ninevitæ Deo; & indicentes jejunium induerunt cilicia a maximo ipsorum usque ad minimum ipsorum.

7 Cùm enim pervenisset hoc verbum ad Regem Nineves, surgens e solio suo deposuit paludamentum suum a se; & operiens se cilicio sedit in cinere:

8 Et postquam convocasset *populum*, edixit Nineves ex sententia Regis & procerum ejus dicendo; homines & jumenta, armenta, & greges ne gustanto quidquam, ne pascuntor, & aquas ne bibunto;

9 Sed operiunto se ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum [c] fortiter; ac revertuntor quisq; a via sua pessima, & ab ipsa violentia quę inest manibus ipsorum.

10 Quis scit an reversurus sit, & pœniteat Deũ; ut reverso eo ab æstu iræ suæ, non pereamus?

11 Quare cùm vidisset Deus opera eorum, eós reversos esse a via sua pessima; pœnituit Deum ejus mali quo se dixerat affecturum eos, & non affecit.

[a] Heb. *magna Deo: ut Gen. 30.8.*

[b] Heb. *hominis Nineves.*

[c] Heb *in fortitudine.*

CAPUT IIII.

1 QUOD cùm [a] malè haberet Jonam, pessimè; & accensa esset *ira* ejus;

2 Oravit Jehovam dicens, quæso Jehova, an non erat hoc verbum meum, dum essem adhuc in terra mea? idcirco anteverteram fugiendo Tarsum; sciebam enim te Deum fortẽ gratiosum, & misericordem, longanimen, & amplum benignitate, ac pœnitentem mali esse:

3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæso animam meam a me: nam [b] præstat mori me quàm vivere.

4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accensa est *ira* tibi?

5 Nam egressus Jonas e civitate residebat ab Oriente civitatis: ubi fecerat sibi tugurium, ut resideret sub eo in umbra, usque dum videret quid futurum esset in civitate.

6 Paraverat enim Jehova Deus ricinum, qui ascenderet supra Jonam, ut esset umbra super caput ejus ereptura eum a malo ipsius; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia magna.

7 Deinde paravit Deus vermem ascendẽte aurora, postero mane; quo [c] lædente ricinum exaruit.

8 Fuit itaque oriente sole, cùm parasset Deus [d] Eurum silentem, ut percuteret sol caput Jonæ adeò ut deficeret animo; expeteretque [e] se ipsum mori, dicens, præstat mori me quàm vivere.

9 Dixit autem Deus ad Jonam, an factum bene *quòd* accensa est tibi *ira* propter istum ricinum? qui dixit, factum bene *quòd* accensa est mihi *ira* ad mortem usque.

10 Cui dixit Jehova, tu parcis isti ricino, pro quo non laborasti, & quem non educavisti; [f] qui una nocte extitit, & una nocte periit:

11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua sunt plures duodecim myriadibus hominum qui non norunt discrimen inter dexteram suam & sinistram suam, jumentaque multa?

[a] Heb. *malum videretur apud Jonam, malum magnum.* *Exod. 34. 6.*

[b] Heb. *bona est mors mea præ vita mea: sic ver. 8*

[c] Heb. *percutiente.*

[d] Heb. *ventum Orientis.*

[e] Heb. *animã suam.*

[f] Heb. *filius noctis extitit, & filius noctis periit.*

AN.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Versum hunc ad sequentia pertinere, ac non ad pracedentia res ipsa loquitur. Jam enim narrat historia quid secundò imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint.* 4 Civitas per quam] *nam erat in ambitu illius area quadringentorum stadiorum, quam circumstabat murus instructus mille quingentis turribus: ut testantur Herodotus & Diodorus.* Itinere tridui] *videlicet in ambitum, si quis pedibus voluisset totum civitatis ambitum murum turresq̃ prominentes extrinsecus perlustrare.* 5 Cœpisset] *i. nondum oppidum totum percurrisset: sic commendatur Ninevitarum fides.* Adhuc quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout sunt minæ & promissiones legis, & confirmant sequentia.* 6 Deo] *i. verbo Dei, & Jonæ servi ejus: ut Exod.14.31.* Cilicia] *ad luctum, ut Genes.37.34.* 7 In cinere] *ut Ijobi 2.8.* 8 Et jumenta] *quorum triste spectaculum fuit utile & ad docendum, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorum & iræ Dei contra peccata accensæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad seriam resipiscentiam: quæ omnia Deus spectavit lege in sacrificiorum ritibus.* 9 Manibus] *ut Psal.7.4.* 10 Quis scit] *vide Joël.2.14.*

IN CAPUT IIII.

1 Quod] *Id est, cùm Jonas indignè ferret Deum Ninevitis resipiscentibus condonantem non efficere quod per ipsum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum sermonis sui antepanebat Jonas saluti illorum omnium, ad quam Deus arcano consilio suo respexerat.* 2 Oravit] *humana infirmitate traductus; qua primùm superiorem suam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, sciebam te misericordem esse, & argumentum Prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans statuebam fore ut aliud per me diceres, & aliud præstares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc versu; deinde mortem iterum expetit, non acquiescens voluntati Dei, versu sequen.* 5 In umbra] *nimirum illius ricini, de quo seq. vers.* 6 Paraverat] *i. jam antè disposuerat in eam partem oppidi ricinum, quem nactus Jonas substruxit tugurium in quo resideret.* Ricinum] *Hhebræam vocem quam variè torserint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis rebus quæ hoc loco dicuntur, judicamus esse crotona sive trixin, quam Latini ricinum a similitudine seminus appellavêre: quod semen Hhebræi in libris suis & Ægyptii (apud quos frutex est frequentissimus) appellant kiki: unde factum est ut oleum ex eo semine Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum lirinum extera voce appellatur susinum: mutatis videlicet nominibus ex iis partibus unde usus eorum allatus est, aut ubi sunt frequentissima.* Malo ipsius] *quod fuisset accepturus Jonas a sole asso & æstu gravissimo.* 8 Parasset] *i. duobus incommodis momento uno Jonam affecisset, nimirum vento calente sed lenissimo (qui ferè sudorem excitat) & sole torridissimo.* Silentem] *i. tenuissimum, qui aërem a sole inflammatum non posset ita perspirare ut corrigeret, sed potius adjuvaret æstum: quamobrem silens aut surdus dicitur hic ventus διακριτικῶς, ut distinguatur ab altero Orientis vento qui sonorus est violentusq̃, ut Exod. 14.21.* 9 An factum bene] *a judicio singulari quod Jonas fecit de ricino, Deus tanquam typo adhibito evincit ipsum de jure & justitia sua in salute Ninevitarum procuranda, per comparationem minoris.* Ad mortem usque] *i. eò usque ut mortem expetiverim fractus & confectus malis.* 10 Tu parcis] *i. conservatum cupis: argumentatio vehementissima, illustrata multis & gravissimis antithetis, hoc & seq. ver.* Una nocte] *i qui momento nascitur & emoritur: proverbialis circumloquutio rei momentaneæ: etsi ricinum repentè nasci testis est Plinius lib. 15. naturalis historiæ cap.7.* 11 Qui non norunt] *id est, planè pueri; periphrasis.*

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER Micæ Prophetæ totus versatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatē Judæorum Jisraëlitarumq̃ a primoribus & prophetis totam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbissima eversione proximè futura pronuntiat: deinde verò sanctas reliquias secundum electionem Dei liberandas consolatur promissionibus de Christo, de Evangelio, de administratione Evangelica, & de fructibus ad Ecclesiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Jisraëlitis eversionem utriusq̃ regni, oppidorumq̃ & regionis vastationem prædicit propter ipsorum maleficia: ideoq̃ ut Dei justitiam asserat, popularibus, magistratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in causa esse ostendit venturi severissimi illius judicii: ac postremò Ecclesiam piorum consolans, amplitudinem ejus, liberationem a malis venturis per adventum Christi, bonorumq̃ omnium plenitudinem ipsi prædicit affore in Evangelio.

1 ERBUM Jehovæ, quod fuit ad Micam Moraschtitem, diebus Jothami, Achazi, Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit super Schomrone & Jeruschalaimis.

2 Audite populi[a] quotquot estis, attende terra & [b] qui eam implent: sitque Dominus Jehova in vobis testis, Dominus e templo sanctitatis suæ.

3 Nam ecce Jehova proditurus est e loco suo, & descendens calcabit excelsa terræ:

4 Et liquefient ipsi montes sub eo, & ipsæ con-

a Heb. *omnes ipsi: ut Ijobi 17.9.*
b Heb. *plenitudinem ejus.*

e Heb. *se diffindent.*

convalles e diffilient; tanquam cera a conspectu ignis, ut aquæ profusæ in declivem locum:

5 Propter defectionem Jahhakobi totum istud, & propter peccata domus Jisraëlis. cujus *est* defectio Jahhakobi? an non Schomronis? & cujus excelsa Jehudæ? an non Jeruschalaimorum?

6 Itaque disponam Schomronem in acervum d agrestem ad plantaria e vineatica; & faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.

d Heb. *agri.*
e Heb. *vineæ.*

7 Et omnia sculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque terricula ejus disponam in vastationem; quia ex mercede meretricia collegit, & dum merces meretricia est avertuntur.

8 f Præterea plangam & ejulabo, incedens spoliatus & nudus; edam planctum sicut dracones, & luctum ut g pulli ululæ:

f Heb. *præter hoc.*
g Heb. *filiæ*

9 Postquam ægra fuit *Schomron* plagis suis; quòd pervenerit usque ad Jehudam, pertigerit usque ad portam populi mei, Jeruschalaima usque.

10 Gathi ne indicetis, h omnino ne fleatis: in domo Hhophrç pulvere te voluta.

h Heb. *flendo.*

11 i Transi habitatrix elegantis *loci*, nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecorosi, planctus *erit* k in locis adjacentibus, *qua* accipiunt a vobis constitutionem suam.

i Heb. *transi vobis: pleonasmus.*
k Heb. *in loco illius lateris: sic accipitur 1. Schem. 20. 41.*

12 Nam dolebit propter bonum habitatrix l asperarum *sedium*, cùm descenderit malum a Jehova in portam Jeruschalaimorum.

l Heb. *amararum.*

13 Junge currum angariis, habitatrix Lacischi; origo peccati ipsa est cum filia Tzijonis, quia in te invetæ sunt defectiones Jisraëlis.

14 Idcirco dato munera cum Moreschetha Gathi: domus Aczibi erunt m mendaces regibus Jisraëlis.

m Heb. *mendacio.*

15 Adhuc hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareschç; Hhadullamum usque perveniet, gloriam Jisraëlis.

16 Glabra te & tonde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô similis aquilæ, quia migrant a te.

CAPUT II.

1 VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum in cubilibus suis; quod illucescente manè faciant, cùm est in potestate manus ipsorum:

2 Qui concupiscunt agros & rapiunt, domosque *concupiscunt* & adimunt: opprimentes virum cum domo ejus, quemq; cũ possessione sua.

3 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego cogito contra familiam istam malum; unde non amovebitis colla vestra, neque ambulabitis a elatè, cùm tempus mali erit.

a Heb. *elatione.*

4 Tempore illo proferet de vobis parabolam & lamentabitur lamentum b summum *lamentator* dicens, c prorsus vastati sumus, portionem populi mei commutat *Deus*: quomodo adimit mihi, *&* avertendo agros nostros partitur?

b Heb. *lamentabile.*
c Heb. *vastando.*

5 Idcirco, *inquam*; non erit tibi projiciens funiculum ad sortem; in congregatione Jehovæ.

6 Ne stilletis, stillent *isti*: non stillant secundũ istos, non hæsurũ esse *populũ* ignominiis.

7 O quç diceris domus Jahhakobi, an angustatus esset spiritus Jehovæ? an hæ essent actiones illius? nónne verba mea profutura essent apud d eum qui rectè ambulat?

d He. *rectum ambulantem.*

8 Atqui heri populus meus e quasi hostis insurgebat, f cùm adest vestis, togam detrahitis; a transeuntibus securè, quietis g a bello.

e Heb. *in hostem.*
f Heb. *e regione vestu togam denudatis.*
g Heb. *belli.*

9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo diliciarum suarum; a parvulis ejus aufertis decorem meum in seculum.

10 Surgite & abite, quia non est hæc requies; propter impuritatem perditura est *vos*, & quidem perditione præcisa.

11 Si vir h ventosus, & falsus mentiatur *dicens*, stillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; is stillator est populi hujus.

h Heb. *ambulator venti & falsitatis.*

12 i Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, k omnino congregabo reliquias Jisraëlis, simul disponam eum ut oves Botzræ; ut grex in medio ovilis sui, perstrepent præ multitudine hominum.

i Heb. *recipiendo.*
k Heb. *congregando.*

13 Ascendit effractor in conspectu eorum, perruperunt transeuntes portam qua egrediuntur: transitq; Rex eorum ante ipsos, & Jehova in principiis illorum.

CAPUT III.

Deut. 17. 18. & seq.

1 QUAPROPTER dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Jisraëlis; an non vestrum est scire ipsum jus?

2 Osores *sunt* boni, & amantes mali; rapientes cutem istorum ab eis, & carnem eorum ab ossibus ipsorum:

3 Et quod comedunt caro est populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac ossa eorum diffringunt: dividuntq; ut quod est in olla, & velut carnem quæ est in lebete.

4 Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; sed abscondet faciem suam ab eis tempore illo: quemadmodum malè instituerint actiones suas.

5 Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui mordentes suis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipsorum indicunt bellum:

6 Idcirco nox erit vobis a visione, quæ obscuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet sol super istos Prophetas, atrabiturque super eos dies:

7 Ita erubescent isti videntes, & pudore suffundentur isti divinatores, obvelabuntque mystacem suum quotquot erunt: quia nulla erit exauditio Dei.

8 Veruntamen ego repletus sum virtute a spiritu Jehovç, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo defectionem ipsius, & Jisraëli peccatum ipsius.

9 Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Jisraëlis; qui abominantur jus, & quicquid est rectum pervertunt:

10 Quisquis ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruschalaima iniquitate.

11 Quorum primores munere judicant, & que-

quorum sacerdotes pretio docent, & quorum Prophetæ pecunia divinant; interea 'Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio nostri est? non superveniet nobis malum.

12 Idcirco vestra causa 'Tzijon *ut* ager arabitur, & Jeruschalaima acervi erunt; & mons ipsius domus in excelsa [a] sylvosa.

[a] Heb. *sylva*

CAPUT IIII.

[a] Heb. *in extremitate dierum. Jeschah. 2.*

1 'SED erit [a] ultimis temporibus, *ubi* constitutus fuerit mons domus Jehovę in vertice aliorum montium, & elatus fuerit supra colles; ut confluant ad eum populi:

2 Eantque gentes multæ dicentes, venite ut ascendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovę Jeruschalaimis:

3 Qui judicem agit inter populos multos, & corripiet gentes validas 'in longinquum usque; ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces, non attollant [b] gens una in alteram gladium, neque discant ampliùs bellum;

[b] Heb. *gens in gentem.*

4 Sed 'considebant quisque sub vite sua, & sub ficu sua, nemine deterrente: quia os Jehovę exercituum loquutum est.

5 'Nam omnes populi ambulant quisque in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei nostri in seculum & in æternum.

6 'Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam 'claudicantem; & 'depulsam congregabo, '& quam malis affecero:

7 Et disponam claudicantem in reliquias, & procul disjectam in gentem validam; regnabitque 'Jehova super eos in monte Tzijonis ex hoc tempore usque in seculum.

8 Et tu 'turris gregis, 'clive filiæ Tzijonis, ad te usq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum 'filiæ Jeruschalaimorum.

9 'Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus est in te? an consiliarius tuus periit, quòd deprehenderit te dolor similis parturientis.

10 'Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egressa ex urbe habitaveris in agro, ac perveneris Babyloniam usque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova e manu inimicorum tuorum.

11 Nam quâvis jam cōveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, 'contaminetur, '& videat in Tzijone oculus noster:

12 Ipsi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt consilium ejus; eum congregare ipsas 'velut manipulum in aream.

13 'Surge & tritura filia Tzijonis; nam 'cornu tuum reddam ferreum & ungulas tuas reddam chalybeas, ut cōminuas populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæstum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

CAPUT V.

[a] Heb. *filia turmæ.*

1 'NUNC turmatim coito, 'ô [a] turmaria, 'obsidionem disponens contra nos: 'virga percutiant in maxilla judicem Jisraëlis.

2 'At tu Beth-lechem 'Ephrathę, 'minima [b] ut sis inducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit 'futurus dominator in Jisraële; 'cujus exortus inde a principio, a diebus seculi *sunt*.

[b] Heb. *existendo.*

3 'Idcirco exponet *quidem* eos usque ad tempus '*quo* parturiens pepererit: sed 'residuum fratrum ejus revertentur cum [c] Jisraëlitis;

[c] Heb. *filiis Jisraëlis.*

4 Et permanebit ac pascet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei sui: & habitabunt, quia jam magnus erit usque ad fines terræ.

5 Eritque hujusmodi 'pax; ut 'postquam venerit Assyrius in terram nostram, & postquam calcaverit palatia nostra, constituamus super eum 'septem pastores, & octo toparchas 'ex hominibus:

6 Qui pascent terram Assyriorum gladio, & terram 'Nimrodi in ostiis ejus: 'eripietq; ab Assyrio, cùm veniet in terram nostram, & cùm calcabit terminum nostrum.

7 'Itaque erunt reliquiæ Jahhakobi [d] inter populos multos, 'sicut ros a Jehova, & ut tenues pulvis super herbam; 'quæ non expectabat virum, neque præstolabatur filios hominis.

[d] Heb. *in medio populorū: sic ver. seq.*

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter bestias sylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm transit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua supra hostes tuos, & omnes inimici tui exscindentur.

10 'Nam erit die illo, dictum 'Jehovæ; 'cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Exscindensque civitates terræ tuæ, destruxero omnes munitiones tuas,

12 Et excidero præstigias e manu tua, adeò ut planetarii non sint tibi,

13 Excideroq; sculptilia tua & statuas tuas e medio tui, ut non incurves te amplius operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; 'ut perdam adversarios tuos,

15 Faciamque ira & æstu vindictam contra gentes, quæ non auscultaverint.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter se conjungenda esse & efficere justam concionem unam, facilè animadversuri sunt qui cum judicio & ratione prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hîc distinguenda, inscriptio καθολική sive universalis, versu* 1. *& prophetia ipsa ejus argumenti quod inscriptione continetur. Inscriptio autem (ut in cæteris Prophetis) exponit rem, personam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ singula ita sunt plana ut non videantur egere singulari aliqua interpretatione.* Moraschitem] *id est, oriundum ex oppido Moreschetb; cujus mentio est infrà ver.* 14. *Nam ut ad Marescham alterum Jehudæ oppidum referamus prohibet forma nominis.* Super Schomrone] *id est, super regnis duobus, Jisraëlis &* Jehu-

Jebudæ; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regnorum evertendorum causæ, versu 5. synecdoche. 2 Audite] *hujus prophetiæ (si exordium exceperis hoc versu comprehensum) duæ sunt omnino partes; una, propositio judiciorum Dei contra Judæos & Jisraëlitas, tribus capitibus; altera, consolatio sanctarum reliquiarum per promissiones Evangelicas, capite 4. & 5.* In vobis] *cùm improbis & defectoribus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minis; tum etiam bonis, ut in promissionum expectatione confirmentur: quæ duæ sunt concionis partes.* E templo sanct.] *id est, e cœlo, ut Psal. 11. 4. periphrasis, quam duo sequentes versus confirmant hoc loco statuendam esse.* 3 Nam ecce] *in narratione hac judiciorum Dei primùm observanda est prolepsis, sive generalis propositio & judiciorum Dei, hoc & sequente versu; & causarum, ver. 5. deinde verò singularis enarratio duorum membrorum prolepseos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam causarum, duobus sequentibus: etsi utrique membro pro occasione, id est, judiciorum enarrationi interdum causæ asperguntur, & causarum enarratione judicia.* E loco suo] *id est, e cœlo, ut modò diximus Psal. 115. 3.* Excelsa terræ] *ut Deut. 32. 13. & 33. 29.* 4 Liquefient] *ut Psal. 97. 5.* Tanquam cera] *illustrat Propheta duo proximè præcedentia dicta comparationibus.* Ut aquæ prof.] *id est, ita abibunt convalles in glebas minutissimas & friatę dissilient judicio Dei, ut aqua deorsum dejecta ex præcipitio hùc illùc dissilit in minutissimas guttulas.* 5 Cujus est def.] *ætiologia proximè præcedentis dicti, a ratione peccatorum quæ in Jisraële & Jebuda obtinebant. Non est, inquit Propheta, singularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis istorum regnorum defectio; sed ab ipsis regibus, regiisq; civitatibus profecta est, ab illis augetur, & in illis confirmatur: deniq; metropoles istæ in reatum publicum omnes regni utriusque cives adduxerunt, ipsosq; in eo obfirmant.* Jahhakobi] *id est, Jisraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illi loquuntur 2. Schem. 19. 44.* An non] *id est, nonne reus est Rex, principes, comites, & populares Schomrone habitantes? sic sequentia.* 6 Itaque] *prius hoc membrum prolepseos, ut diximus in versum 3. judicia Dei primùm enarrat in Jisraëlitas, duobus versibus, & in Judæos, duobus alteris; deinde verò figurat ratione castrensi tanquam speculator minutatim Judæis suis res futuras præsignificans, reliquo cap.* In acervum] *id est, ut nihil e Schomrone supersit quàm acervus lapidum ruderumq; ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides solent coacervare ad itinera extra vinearum septum.* Faciam ut diffl.] *gradatio. q. d. ac ne acervos quidem ipsos lapidum relinquam; sed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima usque fundamenta everret, atque deportabit: ut per Assyrios effectum est.* 7 Terricula] *ut 1. Schem. 31. 9.* Ex mercede] *id est, idololatriæ suæ & idolis accepta tulit bona sua: ut Hosche. 2. 5. & 8. & 12.* Et dum merces] *id est, tantisper dum sua bona possident (quæ non mihi sed suis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantisper, inquam, avertuntur a me benignitate mea abutentes, Hosche. 2. 5. & seq.* 8 Præterea] *enarratio judicii Dei contra regnum Jebudæ, ut diximus in versum 6.* Spoliatus] *nimirum veste mea prophetica; ut Jeschabh. 20. 2.* Sicut dracones] *sic Ijobi 30. 29.* 9 Plagis suis] *de quibus versu 6. & 7.* Pervenerit] *id est, non constiterit plaga in Jisraëlis regno, sed Jebudam quoque invaserit.* 10 Gathi] *hypotyposis castrensi forma denuntians & figurans calamitates Jebudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1. 20.* In domo Hhophræ] *id est, in Binjamine, Jehoschubh. 18. 23. quasi dicat, luctum procul agitato a Pelischtæorum finibus.* Pulvere] *id est, esto in luctu amarissimo: ut Jirmejæ 6. 26. synecdoche. Alludit autem hîc & sequentibus versibus ferè Propheta ad ipsa locorum nomina quæ hîc adducuntur.* 11 Transi] *id est, migra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc versu positas, quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam consilium Prophetæ est inde ab hoc versu, Jebudæ suas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jebudæ autem agrum dividit in elegantem uberemq; & in asperum ac steriliorem: futurumq; omnino prędicit ut totus ager acerbissimo luctu perfundatur: quod amplius exornat sequentibus.* Nudata pudendis] *id est, non tantùm inelegans, sed etiam affecta dedecore turpissimo: ut Jeschabh. 47. 3.* Locis adjac.] *id est, incultioribus, quę secundum agros uberes sunt & de illorum copia fructum percipiunt.* Constitutionem] *id est, rationem & quasi leges vitæ suæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò gravissima sentiunt incommoda; quod sequentis versus exegesis commonstrat.* 12 Propter bonum] *videlicet amissum clade publica: ut sequentia docent.* 13 Junge currum] *id est, fuge quàm poteris maximè & contentissimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non siveris effugere.* Angariis] *id est, equis celeribus cursum latum (ut Jureconsulti vocant) decurrentibus.* Origo peccati] *id est, Lacischani cives conscii, adeoq; autores sunt cum civibus Jeruschalaimorum perfidæ illius conspirationis contra Regē Amatzjam factæ, quem Jeruschalaimani persequuti sunt, Lacischani verò prodiderunt & morte affectum miserunt Jeruschalaima: vide 2. Reg. 14. 19.* Defectiones Jisr.] *id est, rea es earundem defectionum quibus tenentur Jisraëlitę, cùm hoc tuo facto peræquè a domo Davidis defeceris.* 14 Dato munera] *id est, redime pacem cum propinquis tuis quantum voles: concessio ironica.* Moreschetha] *id est, oppido a Binjaminitis occupato, quod priùs ad regnum Gathi pertinebat: sic interpretamur ex 1. Chron. 8. 13.* Erunt mend.] *id est, fallent expectationem regum Jebudæ imperantium reliquiis Jisraëlis.* 15 Hæredem] *id est, extraneum, qui per longum tempus hæreditariò obtineat possessionem tuam. De hoc autem & superiore oppido vide Jehoschubh. 15. 44.* Hhadullamum] *de quo Jehoschubh. 15. 35.* Gloriam Jisr.] *id est, Jeruschalaima metropolin, & Tzijonem Dei Regisq; sedem, quam nominaverat suprà ver. 9.* 16 Glabra te] *apostrophe ad Tzijonem & Jeruschalaima: vide Jeschabh. 22. 12.* Tonde] *ut Ijobi 1. 20.* Similis aquilæ] *id est, quæ omnium tibi videris excelsissima, prout aquila cæteras aves supervolat: ut Jirmeję 49. 16. & Hhobadjæ. 4.*

IN CAPUT II.

1 Væ cogitantibus] *Enarratio alterius membri prolepseos, ut diximus suprà 1. 3. videlicet causarum propter quas Deus ad statuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis causæ in universum duæ, quæ cum judiciis suis sigillatim comparantur: una est, inhumanitas cogitationum factorumq;, duobus versib. accersens severissimum Dei judicium, quod tribus versibus deinde exponi-*

tur; altera est impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, versu 6. quæ duo mala primum redarguuntur contestatione vehementissima popularium, inde ad finem capitis; deinde verò principum primorumq; populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis autorum, capite 3. In cubilibus suis] id est, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, supersedentibus a cogitando & informando malo. 3 Idcirco] applicatio judicii (ut diximus in ver. 1.) quo continentur servitus abjectissima, hoc versu; dedecus luctuosissimum, & depulsio ab Ecclesia & hæreditate Jehovæ, duobus versibus. Familiam istam] Jisraëlis totius. Elatè] ut modò facitis, cùm aquilarum instar vobis videmini, suprà 1.16. 4 Prorsus vastati] hoc lamento continentur duo; querimonia, & postulatio causæ, cui Deus subjicit responsum sequente versu. Commutat] suos in regionem exteram deportando, & regionem suam exteris partiendo. 5 Idcirco] ἀναφορικῶς respiciens ad principium versus tertii. Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores tui queritentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illis concedam: jam enim exposita est causa, me idcirco effecturum esse quòd cogitetis iniquitatem, &c. Projiciens funiculum] id est, qui possessionem ampliùs distribuat tibi: quòd Deus primùm per Jehoschuhham effecerat: vide Deut. 32.8. & 9. 6 Ne stilletis] altera causa, ut diximus in versum 1. quam Propheta ex abrupto affert ad testandum indignationem gravissimam. Sunt enim hæc verba principum & popularium de prophetiis arbitratu suo judicantium. Nam hoc scelus eodem tempore in Jehuda factum esse ostendit Mica & Jeschahhja 30.10. quo etiam in Jisraële factum est: ut vidimus Hhamos. 7.12. & 16. Stillent isti] videlicet pseudoprophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem stillandi verbo vide Jechezk. 21.2. Non stillant] i. non prophetant ut isti prophetæ nostri: sic causam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticescere: ut 1. Reg. 22.8. & seq. Non hæc iurum] summa pseudoprophetiarum quæ arridebant populo tanquam fausta, contra quàm Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia populo eventura: ut antè vidimus. 7 O quæ diceris] id est, qui es tu populus & Ecclesia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in versum 1.) incipit contestatio, qua Propheta vim spiritus Dei opponit populi instituto, hoc versu, quod institutum deinde explicat a populi inhumanitate a Deo punienda, usque ad ver. 10. & ab infidelitate, ver. 11. An angust.] contestationis fundamentum a persona Dei & populi nititur dilemmate: si ita ut vultis (Propheta inquit) nos conveniret prophetare, alterutrum oporteret, aut Deum, aut vos reprehendendos esse novitatis istius nomine: nam aut spiritus Dei angustatus esset, ut non ampliùs posset, auderet, aut vellet eandē rationem in dicendo & operando sequi, aut vos contumaces: atqui Deus est constantissimus semperq; sui similis in dicendo & benefaciendo rectus, hoc versu. Superest igitur ut vos ipsos damnetis contumaciæ, cùm asperiores vobis enuntiantur prophetiæ. Angustatus est.] ne posset vobis mala prædicere prædictaq; efficere. Hæ essent] i. an ita se gereret vera Ecclesia Dei & germana Jahhakobi domus, ut vos geritis? quod exponitur versib. seq. Nonne verba mea] i. nónne si recti essetis animo, & rectè vivendi studio duceremini, apud vos locus esset sermoni meo? & meliores efficeret vos instituto vitæ, augeretq; promissionibus? 8 Atqui heri] explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi; ut diximus præcedente versu. Heri] id est, his paucis annis, memoriaq; recentissima: synecdoche, ut Jeschahh. 30.33. Quasi hostis] id est, non secus quàm hostis, tum in reges suos conspirabat, & in regno utroq; maximam portam aperiebat nequitiæ & latrociniis, tum regnum unum in alterum invehebatur hostilibus grassationibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joasch, & Amatzja suorum conspirationibus occisi sunt, in Jisraële verò Nadab conspiratione Bahhascha & Joram conspiratione Jehu: deniq; regnum unū ab altero est frequentissimè infestatum. Cùm adest] id est, cùm nulla necessitate constringimini, sed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti sola libidine in res alienas involatis: nam species una latrociniorum pro genere accipitur. A transeuntibus] exaggeratio criminum a persona eorum quibus fit injuria. 9 Deliciarum] id est, charissima, ubi ipsis futuræ essent deliciæ in virorum liberorumq; complexu: sic gradatim auget maleficentiam populi, quòd nulla sexus aut ætatis ratione abducatur a malo. Decorem meum] id est, ornamenta juraq; omnia honoratissima quæ ipsis attribui lege. Nam Jisraëlitæ omnes inde a conceptu libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Ecclesiæq; obtinebant; sed latrociniis & bellis inter duo regna intercedentibus ne pueros quidem pro fratribus & cohæredibus fœderis promissionumq; habebant, sed in miseram duramq; servitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28. In seculum] id est, ista indesinenter facitis. 10 Hęc] nimirum terra. q. d. non ampliùs futura est vobis stabilis & tranquilla sedes. Propter impur.] qua impurastis ipsam: confer cum Levit. 18.25. & sequentibus. 11 Sic vir ventosus] altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus versu 7. Is stillator] id est, Propheta acceptus populo: vide suprà versu 6. 12 Omnino] παρεμβολὴ sive interjectus minarum quas Deus in populum Jehudæ & Jisraëlis pronuntiavit antè dictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine: prout causarum narrationi monuimus judicia interseri suprà 1.3. Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur pseudoprophetarum verba, quasi promissiones amplissimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Jisraëlis adunatione: sed quo consilio faciat demonstrat apertissimè sequente versu. Simul disponam] ut simul quàm maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur. Oves Botzrę] de qua Jirmejæ 48.24. oppidi Moabitarum, qui pecuarii erant maximi, 2. Reg. 3.4. 13 Ascendit] hypotyposis, qua propheta judicium populo superventurum quodammodo oculis exhibet, & res quasi præsentes narrat. Effractor] Assyrius, & Babylonius. Perruperunt] sic enim capta sunt Schomron, & Jeruschalaima. Rex eorum] Hoschealh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & 25. In principiis] id est, dux primi agminis, totiusq; hostilis exercitus, ut perficiat quæ dixit præcedente versu.

IN CAPUT III.

1 Quapropter] Altera pars contestationis, qua propheta (postquam totum populum admonuit capite proximo) nominatim principes populi & Prophetas velut inhumanitatis & impietatis autores compellat: quemadmodum exprobrat infrà ver. 11. principes quidem, versibus quatuor; prophetas verò, quatuor alteris: ac postremò universalem denuntiationem adhibet ut finem contestandi faciat, quatuor ultimis. 2 Rapientes] id est, omnibus modis absumentes ferissimè. 3 Quod comedunt] ut Psal. 14.4. hic autem ferinam

nam principum inhumanitatem Propheta persequitur lanionum & coquorum similitudine. 4 Tunc] videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit suprà 2.12.& 13. 5 Sic ait Jehova] contestatio in pseudoprophetas: ut diximus versu 1. Mordentes] id est cùm ipsis datur quod mordeant, & unde curent abdomen suum, ut suprà 2.11. 6 Nox erit vobis] id est, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebrisq; ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu somnia, interdiu visiones adducere, & divinationes vestras in locum eorum obtrudere. 7 Obvelabuntq;] ut Levit.13.45.& Jechezk. 24.17. & 22. Nulla erit exaud.] ut suprà versu 4. 8 Veruntamen] oratio antitheseos, qua Propheta administrationem suam & prædicationem comparat cum pseudoprophetarum factis, & transitum facit ad sequentem conclusionem hujus contestationis. Virtute] non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illi dicuntur versu 5. Defectionem] conjunctam supplicio suo, non autem pacem quam illi prædicant suprà 2.6.& 11.& hujus capitis versu 5. 9 Audite jam] conclusio totius contestationis, ut diximus ver. 1. 10 Ædificat Tzijo.] i. domos extruit, & urbem excolit artibus nefariis. 11 Jehova nituntur] id est, eo niti se prædicant, ut Jirmejæ 7. 12 Tzijon.] id est, vestra illa urbs cui confiditis ita evertetur, ut pars in arva, pars in rudera, pars denique in sylvam abeat.

IN CAPUT IIII.

1 Sed erit] Jam sequitur altera concionis pars, ut diximus suprà 1. 2. nimirum consolatio sanctarum populi reliquiarum per promissiones Evangelicas. Qua in parte tria potissimùm habentur membra. primum est, prolepsis sive propositio summa Evangelicarum promissionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo, versibus quinque; secundum, enarratio promissionis ὕστερον πρότερον, de malis avertendis quibus potuisset abduci & labefactari piorum fides, usque ad finem capitis; tertium denique bonarum promissionum amplior enarratio, cap 5. De hac autem prolepsi vide Jeschahh. 2. unde hæc ferè ad verbū exscripta sunt. 3 In longinq.] id est, usque ad fines terræ extimos, Psal. 2.8.& 72.8. 4 Considerant quisque] id est, securissimè fruantur suo: ut 1. Reg. 4.24. quam securitatem aliter figurat Jeschahh.11.6.& sequentibus; & 35. 5 Nam omnes populi] ætiologia antegressæ promissionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antithesi deorum quibus confidunt exteri: similem vide Psalm. 20.8. 6 Tempore illo] secundum membrum (ut diximus versu 1.) per ὑστέρωσιν ostendit piis non esse metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promissionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipsorum infirmitate, tum ab exterorum injuriis importata sublaturum esse adventu Christi, tribus versibus; qui promissionis locus exornatur, reliquo capite. Claudicantem] vide Jeschahh. 35. Depulsam] ex promissione, Deuteron. 30. 3.& sequentibus. Et quam malis] brevis occupatio, ne pii malorum sensu fatiscerent, qua ostendit Deus non omnes quos malis affecerit perituros in malis; sed bonorum esse ut mala superent freti expectatione promissorum Dei. 7 Jehova] Christus, æternum Ecclesiæ caput. 8 Turris gregis] hoc nomen etsi alibi non meminimus in scriptura legere, tamē ex analogia statuimus eam fuisse turrim quæ imposita erat portæ gregis ad meridiem urbis, de qua Nechem. 3.1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turris Chananeelis vocabatur: atque eandem ob causam fuisse turrim gregis appellatam, quia per portam huic turri substructam greges intromittebantur in forum pecuarium proximum, & in piscinam de qua Joan. 5.2. sic confirmat Deus fore ut Christus in possessionem justam Ecclesiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruschalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruschalaima. Clive] de quo 2. Chron. 27.3.& Nechemj. 3. Filiæ Jerusch.] id est, Ecclesiæ regnaturæ in Christo. 9 Nunc quare voc.] exornatio præcedentis promissionis per occupationem dixeris fortasse (inquit Deus) te gravissimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promissis meis; ac propterea abrepta infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut consiliarium superesse, hoc versu; sed Jehova Rex æternus & consiliarius est, versu sequente; qui consilium hostium novit, suumq; asservat & suo tempore exequitur ad gloriam suam, Ecclesiæ salutem, & adversariorum exitium, tribus versibus ultimis. 10 Parturi] id est, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & sciens tristitiam tuam evasuram in gaudium: ut Christus loquitur Joan. 16.20. & sequentibus: sic infrà 5.3. 11 Contaminetur] id est, polluamus eam cædibus: ut Num. 35. 33. & Psalm. 106. 38. Et videat] nimirum præstitam contaminationem hanc: sic explicat consilium adversariorum Ecclesiæ, ut Jeschahh. 10.7. & sequentibus. 12 Velut manip.] id est triturandas, ut mandatur Ecclesiæ sequente versu. 13 Surge] hortatio ad Ecclesiam piorum per hypotyposin, quasi jam in rem præsentem adducta esset Dei promissionibus: nam promissiones ponuntur duæ, Ecclesiam confirmatum iri ut hostes expugnet, & prostratos conculcaturam esse; idq; sola virtute Dei Ecclesiam fortificantis, & hostes cum rebus ipsorum omnibus devoventis anathemati perpetuo. Cornu] ut 1. Schem. 2.1.

IN CAPUT V.

1 Nunc] Altera pars enarrationis, de bonis a Deo promissis Ecclesiæ; quo transitus comparatur sarcasmo in hostes amarulentissimo, quem Ecclesia freta præcedente Dei promissione adhibet, ut meliùs exponat gloriationem suæ fidei adversus omnes injurias, hoc versu. Continet itaque hic secundus enarrationis locus primùm promissionem personæ Christi, in quo totus sermo Dei est etiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite. O turmaria] gens Assyriorum & Babyloniorum. Obsidionem disp.] id est, nos agens & crucians, circumsidensq; malis ab omni parte. Virga percutiant] id est, indignissimè & abjectissimè populum totum Jisraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Psal. 3. 8. 2 At tu] primus enarrationis bonorum promissorum locus, de persona Christi, quæ una turmariis omnibus ab Ecclesia objicitur, ut Jeschahh. 9.6. Ephrathæ] genitivus additus διακριτικῶς, quia alterum fuit Beth-lechem Zebulunis, Jehoschuah. 19. 15. Hoc autem est Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi, cujus mentio est 1. Chron. 2.19. & sequentibus. Minima ut sis] occupatio, qua ostendit Propheta non deterreri Ecclesiam tenuitate loci ubi Christus erat nasciturus, quin certa fide amplectatur promissiones Dei: quam occupationem

onem Pharisæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter commutarunt, Matth. 2. 6. In ducibus] sic interpretamur ex Matthæo, ut Judic. 6. 15. Futurus domin.] Christus caput Ecclesiæ. Cujus exortus] id est, declarationes & demonstrationes tanquam exorientis solis. quasi dicat, qui inde a principio seipsum patefecit demonstravitq; rebus creatis omnibus luce verbi sui, & virtute operum; quemadmodum exoriens sol luce & effectu suo inde ab exortu seipsum aperit. Nam in principio erat verbum, &c. omnia per ipsum facta sunt, &c. Joan. 1. 3 Idcirco] secundus enarrationis bonorum promissorum locus duas partes continet: unam, simplicem propositionem propheticam, usque ad versum 10. alteram confirmationem verbis ipsius Christi jam tum Ecclesiæ suæ promissiones easdem prædicantis, ad finem usque. Utrobique autem continetur duo, nimirum electorum salus, & in hostes imperium. Quo partur.] vide suprà 4. 10. Residuum fratr.] id est, reliquiæ gentium a Deo cooptatæ in Christo se adjungent Ecclesiæ: ut Heb. 2. 11. & 12. 5 Pax] id est, prosperitas & amplitudo Ecclesiæ Dei. Postquam ven.] quod prædixit suprà 4. 9. & sequentibus de Assyrio & Babylonio: synecdoche. Septem pastor.] id est, tot præsides & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hostes ex autoritate Christi & Ecclesiæ: numerus finitus pro infinito. Ex hominibus] id est, & quidem tanta facilitate hostibus imperabit virtus Christi, ut vel ii qui minimi fiunt in Ecclesia, coërcere illos & regere possint dono & vocatione ejus: nam Jisraëlitæ & Judæi omnes inde a deportationis tempore Gentibus abjectissimi & ad servitutem nati dicebantur. 6 Nimrodi] id est, Babyloniam, & terram Schinhharis, Gen. 10. 10. Eripietq;] id est, ab omnibus hostibus vindicabit, Luc. 1. 71. 7 Itaque erunt] ἐργασία duarum præcedentium promissionis partium per elegantissimas similitudines: nam sanctæ Ecclesiæ inter electos e gentibus administratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc versu; terribilis verò administratio contra hostes cum leonis violentia comparatur, duobus sequentibus. Sicut ros] nam administris Evangelii ipse effectus verbi tribuitur, tanquam si ipsi ros essent qui irrorant agrum Dei; simile vide 2. Corinth. 2. 15. Quæ non expect.] i. quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta designat illud quod apertis verbis dicit Jescha. 65. 1. 10 Nam erit] altera pars secundi in enarratione loci, ut diximus versu 3. Jehovæ] id est, Christi dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut suprà ver. 2. Hæc enim de Christo accipienda esse hoc saltem indicat, quòd Jehova hic se facturum dicit ea quæ Propheta dixerat a Christo factum iri, nimirum abolitionem malis, de qua præcedente capite; & communicationem bonis, hoc capite promissam. Cùm excidero] id est, cùm te malis quamplurimis oneravero, duobus versibus, atque ita purgavero a maleficiis, & impietatis tuæ instrumentis, tribus versibus. 14 Ut perdam] id est, ut tum demum severitatem judiciorum meorum in illis exerceam.

CAPUT VI.

Deus agrum Jisraëlitarum contestatus contendit cum toto populo suo, exponens beneficia in eum collata, documentaq; tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias verò piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac penè nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiamq; ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine Ecclesia consolationem accipiens celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AUDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum istis montibus, & audiant isti colles vocem tuam.

2 Audite montes contentionem Jehovæ, & robustissima fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum Jisraële disceptaturus est.

3 Popule mi, quid feci tibi? & quo fatigavi te? testificare contra me.

4 Cùm educens te e terra Ægypti, e domo servorũ redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & Mirjamum:

5 Popule mi, recordare jam quid consilii iniverit Balak rex Moabitarum, & quid responderit ei Bilhham filius Behhoris; ut agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem usque, dicas,

6 Quanam re instructus veniam ante Jehovã, incurvabo me Deo [b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis [c] anniculis?

7 An accepta haberet Jehova millia arietũ? myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum pro defectione mea? fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

8 Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?

9 Vox Jehovæ ipsi civitati prædicat, (nam quod res est videt nomen tuum) audite virgam, & quis accersat illud.

10 Adhuc? sitne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & epha [f] minutum detestabile?

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?

12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?

13 Quin imò ego ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & amovebis, sed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu seres, sed non metes; tu calcabis olivas, sed non unges te oleo; & mustum, sed non bibes vinum.

16 Etenim assiduè observat statuta Hhomri, & totum opus domus Achabi, ambulatisque in consiliis eorum; ut dedam te desolationi, & habitatores ipsius sibilo; itaque opprobrium populi mei portabitis.

Num. 23. & 24.
[a] Heb. *justitias.*
[b] Heb. *excelsitatis.*
[c] Heb. *filiis anni.*
Deut. 30. 15.
Deut. 10. 12.
[d] Heb. *modestè facias ambulando.*
[e] Heb. *despenset.*
[f] Heb. *maciei.*
[g] Heb. *lapidibus doli: ut Levit. 19. 36*

CAPUT VII.

1 HEI mihi, cùm sim tanquam [a] interceptis æstivis fructibus, tanquam *interceptis* racemis vindemiæ; nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desiderat anima

[a] Heb. *interceptionibus æstivi fructus.*

ma mea.

2 Periit benignus e terra hac, & rectus in hominibus his nullus est:[b] quotquot sunt, ad cędes insidiantur, quisque fratrem suum venantur plagis.

3 Ut malefaciant ambæ manus [c] strenuè; princeps possit, & judex pro retributione: & qui magnus est, eloquitur ærumnam [d] desideratissimam sibi ipse, quam contorquent.

4 Optimus istorum similis est spinæ, rectissimus præ spineto est: dies speculatorum tuorum; animadversio tua advenit, nunc erit perplexitas istorum.

5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: ab ea quæ cubat in sinu tuo observa fores oris tui.

6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia insurgit in matrem suam; nurus in socrum suam, inimici cujusque sunt [e] domestici ipsius.

7 Quapropter ego Jehovam versus speculabor, pręstolabor Deum salutis meę; exaudiet me Deus meus.

8 Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, surgam: cùm sedero in tenebris, Jehova illucescet mihi.

9 Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; usque dum contendat contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] fruar justitia ejus:

10 Et respiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi est Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura est conculcationi ut lutum platearum.

11 Quo die ædificaturus est macerias tuas, eo die in longinquum abibit decretum:

12 Die inquã illo, cùm ad te venturus est inde ab Assyria usque ad civitates [g] munitas, & inde a civitatibus munitis usq; ad flumen; &[h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:

13 Postquam fuerit hęc terra desolationi propter habitatores ipsius, propter fructum actionum ipsorum:

14 Pasce populum tuum cum pedo tuo, gregem possessionis tuæ habitantem solitariè in sylva, in medio arvorum; depascant Baschanem & Gilhhadem, ut diebus [i] priscis:

15 Ut diebus quibus egressus es e terra Ægypti, faciam ut videat ille mirabilia.

16 Videntes Gentes erubescent præ tota potentia illorum; imponent manum ori, aures illarum obsurdescent:

17 Lingent pulverem ut anguis, ut serpentes [k] terrestres: commovebuntur e claustris suis: ad Jehovam Deum nostrum [l] pavidi accurrent, & timebunt a te.

18 Quis est Deus fortis par tibi? condonãs iniquitatem, & prętericns defectionem reliquiis possessionis suæ; non retinens in ęternum iram suam, eò quòd delectetur benignitate.

19 [m] Conversus miserebitur nostri; subiget iniquitates nostras: imò projecturus es [n] in profundissimum maris omnia peccata istorum.

20 Præstabis fidẽ *datam* Jabhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus nostris a diebus [o] priscis.

[b] Heb. *omnes ipsi ad sanguines.*
[c] Heb. *benefaciendo.*
[d] Heb. *animi, id est, desiderii sui.*
[e] Heb. *homines domus.*
[f] Heb. *videam: ut Psal. 34.13.*
[g] Heb. *munitionu.*
[h] Heb. *ad mare amari, & a monte ad montem.*
[i] Heb. *seculi.*
[k] Heb. *terræ: ut Deut. 32.24.*
[l] Heb. *pavebunt: ut Hoschehh. 3.5. Exod. 34.6. & 7.*
[m] Heb. *convertetur miserebitur.*
[n] Heb. *profunda maris.*
[o] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in universum membra sunt tria: primum est exordium conjunctum inscriptione totius prophetiæ, duobus versibus; secundum contentio sive contestatio contra Judæos & Jisraëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & consolatio a promissionibus Dei, capite 7. Primæ autem partis emphasis est vehementissima per prosopopœiam, quod Deus cum Jisraëlitis disceptaturus montes potius & cautes durissimas quàm Jisraëlitas ipsos contestatur: ut Deuter. 32.1.* Istis montibus] *id est, montosis regionibus istis Jisraëlis & Jehudæ; ut Exodi 15.17.* 2 Contentionem] *quæ deinceps exponitur a versu 3.* Fundamenta ter.] *id est, montes ad imum usque: ut Deuter. 32.22. & Psal. 18.8.* 3 Populе mi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima est propositio juridica per interrogationem, hoc versu, cujusmodi habetur Jeschabh. 5. secunda est narratio beneficiorum Dei & documentorum ad officium populi pertinentium, usque ad vers. 10. tertia est peccatorum populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem usque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut fastidias cultum meum & officium tuum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei summatim, hoc & sequente versu; cui subjicitur narratio documentorum, quatuor reliquis.* Mirjamum] *sororem Moschu & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque spiritum habuerit, eaq; duce mulieres ex Ægypto egressæ hymnum Deo cecinerint: vide Exodi 15. 20. & sequentibus, & Numer. 12.2.* 5 Quid consilii] *id est, cogita apud te, cùm quibus artibus & quàm variis eversionem tuam hostes tui procuraverint; tum quàm justè & gratiosè Deus malefacta tua partim castigaverit Schittimis, Numeror. 25. partim purgaverit renovato ad Gilgalem fœdere, Jehoschubh. 5.* Ut agnoscens] *Hhebræam verborum* ἱμπλοκὴν *perspicuitatis causa mutavimus.* 6 Quanam re] *propositio documentorum, primùm per* ἄρσιν *sive* ἀφαίρεσιν, *duobus versibus: deinde per* θέσιν, *duobus alteris.* 7 Myriadas tor.] *elegantissima hyperbole, ut Ijob. 20.17.* 8 Indicavit] *hæc documentorum* θέσις *exponit duo: nam primùm ostendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc versu; deinde singularia prophetarum documenta, reprehensiones, & minas, versu sequente.* 9 Ipsi civitati] *Jeruschalaimorum, ac proinde Jisraëlitis omnibus; cùm in ea civitate fuissent omnia officia pietatis & humanitatis colenda longè religiosius quàm alibi, propter præsentem majestatem Dei: sic inest huic voci emphasis synecdochica.* Nam quod res est] *id est, pernovisti quicquid in civitate est, etiam occultissimum: apostrophe ad Deum: sic transitum parat Propheta ad tertium contentionis locum, perstringens peccata populi & judicia sua, hoc versu.* Nomen tuum] *id est, majestas tua nominatissima.* Virgam] *id est, & prædictionem de judicio quo flagellandi estis, & quæ sit causa cur hac virga flagellandi sitis: quæ duo in sequente loco* ὕστερον πρότερον *explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in versum 3. quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accersatur, tribus versibus: deinde virga sive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; summatim conjungitur, versu ultimo.* Sitne cuiquam] *id est, an adhuc, postquam tot monitis solicitavi vos, perstare oportet familias in improbitate sua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum cæsurus erat Deus; ut diximus versu 10.* Ægritudine] *ex interminatione Levit. 26.16. ut Jeschabh. 1.5.* 14 Amovebis] *nimirum res tuas* preti-

pretiosas a conspectu hostium. 16 Hhomri] *de quo 1.Reg.16.27.* Achabi] *de cujus malitia ibidem versu 32.* Sibilo] *vide 1.Reg.9.8.* Opprobrium pop.] *id est, quo ego justè sum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

IN CAPUT VII.

1 Hei mihi] *Tertia hæc concionis pars duo summatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quod nusquam ne apud intimos quidem & summè necessarios inveniant pietatem & fidem, septem versibus; & consolationem, toto capite reliquo.* Cùm sim tanq.] *id est, cùm æquè destituar bonis & justis viris, atque destituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervasit vis aliqua major, & fructus speratos sustulit.* Nullus est botr.] *exegesis verborum præcedentium per ὑστέρωσιν.* 2 Periit] *explicatio similitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc versu; principum primorumq́, ver.3.& 4.& necessariorum sive conjunctissimorum hominum perfidia inter se, ver.5.& 6. gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficii sui accuratissimi.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem suum, prout exprobratum est suprà 2.1.* Quam contorquent] *id est, quam injuriam communicatis inter se consiliis confirmant, & tanquam lorum aut restem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jechezk.2.6.* Præ spineto] *id est, tortuosior est & magis aculeatus quàm spinetum ullum.* Speculatorum] *id est, prophetarum tuorum casus communis tecum: hoc enim translatitium est prophetarum in scripturis epitheton, quo spectat propheta versu 7.* Nunc erit perp.] *id est, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter se omnes gravissimis malis judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id est, conjuge, periphrasis.* 7 Quapropter] *cùm nulla sit pietas, justitia & fides, ab hominibus istis planè abstinebo, ut me sistam & adhæream Deo meo. sic ex antithesi sermonis præcedentis transitur ad secundum locum de consolatione Ecclesiæ.* 8 Ne lætator] *consolationis Ecclesiæ, quam postremo loco a Propheta poni diximus suprà versu 1. argumenta duo per prolepsin ponuntur, hoc versu: unum, instabilitas lætitiæ quam hostes percipiunt ex Ecclesiæ malis; alterum mirificentissima Ecclesiæ liberatio, & salus gloriosissima: quorum prius duobus versibus proximè sequentibus, posterius verò septem aliis proponitur: ac postremò horum beneficiorum causa fertur accepta soli gratiæ, misericordiæ, & fidei quam ex fœdere præstiturus est Deus, tribus ultimis versibus. Hæc autem prolepsis fit gravior, enuntiata per apostrophen ad inimicas gentes: cui respondentem alteram ironicè vide lament.4.21.* 9 Indignationem Jeh.] *id est, æquo animo perfero, quia justè flagellat Jehova injustitiam meam, sed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus sum donec justitiam suam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & sequente versu.* Contentionem meam] *id est, causam meam agat contra te, quæ justè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blasphemantes Deum; ac proinde quod ad vos, causam injustam agitis.* 10 Respiciens] *nimirum justitia Dei.* 11 Quo die] *secundus locus consolationis, quo propheta Ecclesiam informat de promissionibus Dei, ut Ecclesia hostes informaverat proximis versibus. Sunt autem promissionum erga Ecclesiam instauratam partes duæ: una, de salute & pace Ecclesiæ, usque ad versum 16. altera, de vocatione gentium, versu 16.& 17.* Ædificaturus] *id est, instauraturus te: ut Hhamos 7.11.& sequentibus.* Decretum] *quod exponitur versu 14. id est, emanabit, & ad gentes omnes e terræ sanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te ventur.] *id est, in Ecclesiam concursuri Jisraëlitæ & Jehudæi undequaque libertate summa, & tanquam aggestis itineribus: ut prophetaverat Jeschahh.19.23.* Civitates munitas] *Ægypti; ad cujus nomen alluditur.* 13 Postquam fuer.] *id est, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit versu 8.* 14 Pasce popul.] *decretum Dei, administris Christi & Ecclesiæ officium præscribentis, typo veteris Ecclesiæ.* Pede tuo] *typo administrationis Evangelicæ.* Habitantem sol.] *id est, qui jam solitarius discurrit, & hùc illùc per arva sylvasq́ sparsus est.* 17 Lingent] *ut Psal.72.9.& Jeschahh.49.23.* 18 Quis est Deus] *conclusio consolationis per apostrophen ad Deum: qua primùm natura Dei describitur, hoc versu; deinde gratia & beneficentia in Ecclesiam prædicatur, tanquam unicus fons salutis, justitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus sequentibus.* 19 Subiget] *id est, antea quidem a natura venditi eramus sub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeschahh.50.1. & Rom.6.& 7. Jam verò Deus tyrannica peccati vincula dissolvens, & subigens iniquitates inimicas gloriæ suæ & saluti nostræ, redemit nos & asseruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imò projectur.] *gradatio per apostrophen: non tantùm, inquit, subiges; sed omne vestigium memoriamq́ peccati delebis, Psal.103.12.& Jeschahh.43.12. & immerges sepeliesq́ oblivione sempiterna: metaphora.*

NACHUM.

CAPUT I.

Propheta naturam & administrationem Dei pro suis & contra hostes potentissimam asserens, urbi Nineuæ & Assyriorum regno propter peccata ipsorum prænuntiat excidium ex consolationem Ecclesiæ: excidii illius rationem formamq́ & effecta describit; causas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinacissimam; & jus prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus summis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cædes promiscuas prædicit, æternamq́ ignominiam.

1 ROPHETIA onerosa Nineves, liber visionis Nachumi Elkoschæi.

2 Deus fortis zelotes & ultor *est* Jehova, ultor *est* Jehova & [a] æstuans; ultor est Jehova in hostes suos, & asservat *iram* in inimicos suos.

3 Jehova longaminis est, & magnus virtute, sed [b] ullo pacto non absolvit; Jehovæ via cum turbine & procella est, & cum nube pulvis pedum ejus.

4 Increpans mare arefacit ipsum, & omnia

Exod.20.5. & 34.6.

[a] Heb. *dominus æstus.*

[b] Heb. *absolvendo: ut Exod.34.7. Jescha.50.2.*

nia flumina exsiccat; languescit Baschan & Carmel, etiam flos Libani languescit.

5 Montes commoventur ab eo, & colles sese dissolvunt; conflagratque terra a conspectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.

6 Coram indignatione ejus quis subsistat? & quis consistat in æstu iræ ejus? cùm æstuans ira ejus funditur velut ignis, ipsæ rupes [c] evertuntur ab eo.

7 Bonus est Jehova, robori *est* tempore angustiæ: & agnoscit recipientes se ad ipsum.

8 Itaque inundatione pervadente, affecturus est consumptione locum illius: ut inimicos ejus persequuntur tenebræ.

9 Quid cogitaretis adversus Jehovam? consumptione affecturus est, non surget bis angustia.

10 Nam [d] æquè ac spinæ perplexi, & tanquam si mero obruti essent, [e] inebriati; consumentur, velut stipula arida, [f] planè.

11 Ex te prodiit cogitans contra Jehovam malum, consultor nequam.

12 Sic ait Jehova, si pacem coluissent, ita etiam ampli fuissent; aut ita tonsi ut transivisset: ut afflixeram te, non afflicturus fuissem te ampliùs.

13 Nunc verò fracturus sum lorum istius, [g] ne incumbat tibi; & vincula tua disrumpam.

14 Præcipit enim Jehova contra te, ô *Ninevita*, non seretur de nomine tuo ampliùs; e domo Dei tui exscindam sculptile & fusile: disponam sepulchrum tuum, postquam vilueris.

15 Ecce super his montibus pedes evangelizantis, promulgantis pacem, *dicentis*; celebra Jehuda festa tua, repende vota tua, nam non perget ampliùs transire in te nequam, totus excisus est.

c Heb. *demoliuntur: si passivè dici posset*

d Heb. *usque ad spinas.*

e Heb. *mero obruti.*

f Heb. *planè.*

g Heb. *de super te.*

CAPUT II.

1 ASCENDIT dissipator contra faciem tuam, *Nineve*, custodi munitionem: speculare viam, confirma lumbos, fortifica vires valde.

2 Nam reversus est Jehova cum excellentia Jahhokobi, ut *qui sit* excellentia Jisraëlis: quia evacuarunt eos [a] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.

3 Clypeus potentium ejus rubricatus, [b] bellatores coccinati, cum igne tædarum erunt currus quo die instruet *prælium*; cùm abietes agitabuntur horridæ.

4 Per vicos insanient currus, allident sese per plateas; aspectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.

5 [c] Recensebit magnificos suos, *sed* corruent in ambulatione illorum, festinabunt ad murum illius, quasi paratus fuisset protector.

6 Portæ fluminum aperientur, & ipsum templum dissolvetur:

7 Et statione posita deportabitur Nineve, deducetur: cum ancillis suis [d] comitantibus voce simili columbarũ, quæ tympana pulsant ex [e] animo suo.

8 Fuit quidem Nineve velut piscina aquarum, [f] ex quo tempore est; sed ipsos fugientes, *dicens*, consistite consistite, nullus avertet.

9 Diripite argentum, diripite aurum, & infinitum apparatum istum; gloriam ex omnibus instrumentis [g] desiderabilibus.

10 Vacuitas & quidem vacuissima & exinanita erit: & animus liquefactus, ac collisio genuũ, ac dolor in omnibus lumbis, & facies eorũ omnium contrahent nigrorem, *dicentium*,

11 Ubi est lustrum leonum, & quod pascuum erat juvenum leonum; quò ibat leo, quò leunculus catulus leonis, nemine deterrente?

12 Leo *inquam* rapiens quantum sufficiebat catulis suis, & strangulans leunculis suis; qui implebat rapina cavernas suas, & lustra sua rapto?

13 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos consumat gladius; ita exscindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox nuntiorum tuorum.

a Heb. *evacuatores.*

b Heb. *homines copiarum.*

c Heb. *commemorabit.*

d Heb. *deducentibus.*

e Heb. *corde: sic deinceps.*

f Heb. *a diebus* quibus est *ipsa.*

g Heb. *desiderii.*

CAPUT III.

1 VÆ civitati [a] sanguinariæ; *quæ* tota est mendacio & lacerato plena, non amovet rapinam.

2 Sonus flagelli, & sonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, currusque salientis *auditur*.

3 Eques educens & [b] flammantem gladium & coruscam hastam, & multitudo confossorũ, & ingens numerus cadaverum; denique infinita erunt corpora, adeò ut [c] impingatur in corpora illorum:

4 Propter amplitudinem scortationum scorti, [d] pollentis gratia magistræ præstigiarũ; quæ venundabat gentes scortationibus suis, & familias præstigiis suis.

5 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, & retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut ostendam gentibus nuditatem tuam; & regnis ignominiam tuam:

6 Et projiciens in te res detestandas, turpitudine afficiam te; disponamque te ut speculum.

7 Eritq; ut quisque videntium te aberret a te, ac dicat, vastata est Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem consolatores tibi?

8 An melius esset tibi quàm No nutriciæ, sitæ inter rivos, aquis circumdatæ; cui præmunitio est mare, a mari est murus ejus?

9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæque *gentes*, Putæi, & Libyes erant [e] auxilio tibi?

10 Etiam hæc deportationi fuit, abivit in captivitatem, etiam parvuli ejus illisi sunt in capite omnium vicorum: & super honoratos ejus projecerunt sortem, denique omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.

11 Tu quoque inebriaberis, eris latitans; tu quoque [f] desiderabis robur propter inimicum.

12 Omnes munitiones tuæ *similes* ficubus cum primitivis fructibus; si moveantur, illico cadent in os comedentis.

13 Ecce populus tuus, *ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis; [g] omnino aperientur

a Heb. *sanguinum.*

b Heb. *flammam gladii & fulgorem hastæ.*

c Heb. *impingant.*

d Heb. *bonæ.*

e Heb. *in auxilio tuo.*

f Heb. *quæ es.*

g Heb. *aperiendo.*

portæ terræ tuæ, absumet ignis vectes tuos.

14 'Aquas obsidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: 'ingredere in lutum, & calca argillam, refice fornacem laterariam:

15 Ibi consumet te ignis, exscindet te gladius, comedet te 'ut melolontha: 'numerosum effice te ut melolontha, 'numerosam effice te ut locusta.

16 Multiplicasti negotiatores tuos præ stellis cœli; 'ut melolontha irruit & avolat, *avolabunt*:

17 Diademati tui similes locustæ, & imperatores tui ut prasocuris foraminum; quæ castra metantur per sepes 'tempore frigoris, sed sole exorto errant, ita ut non dignoscatur locus ullius earum ubi fuerint.

18 'Dormitabunt 'pastores tui, ô Rex Assyriæ, jacebunt magnifici tui; 'abundabunt populus tuus super istos montes nemine congregante.

19 'Nulla est contractio fracturæ tuæ, ægra est plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tuum 'complodent manu super te: nam [i] 'quem non pervasit afflictio tua jugiter?

[h] Heb. *auditionem*.
[i] Heb. *ad quē non transivit*.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Vide Jeschabh. 13.1. Hujus libelli partes sunt istæ; inscriptio, versu 1. exordium, versibus 6. sequentibus; propositio, reliquo capite 1. enarratio & propositionis exornatio, usque ad versum 8. capitis 3. & confirmatio, inde ad finem usque. Inscriptionis autem partes sunt duæ; quarum una argumentum prophetiæ summatim explicat, altera autorem. Temporis nulla habetur mentio: sed tamen si ad argumentum hujus prophetiæ & historias attendemus, constabit prophetiam hanc sub finem regni Joschijæ conscriptam esse, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam consilium Dei in hac prophetia est, ut Judæos & pias Jisraëlitarum reliquias consoletur denuntiatione judicii hujus contra Assyrios, qui Jisraëlem infestaverant atrocissimè Pule, Tiglath-pilesero, Schalmanasare, Sancheribo, & Esar-chaddone regibus, per quem postremò Jisraël populus esse destitit regnante Menasche: ut observavimus Jeschabh. 7. Quapropter non dubitamus quin hæc post ea tempora, antequam Judæi deportarentur, fuerint ad consolationem bonorum pronuntiata contra Assyrios, quemadmodum Chabakkuk sequens contra Babylonios prophetavit.* Nineves] *id est, contra Nineven Assyriorum metropolin, & contra regnum ipsum; synecdochicè.* 2 Deus fortis] *exordium hoc totum sumitur a natura Dei, in maleficos hostes potentissimi ac severissimi, versibus quinque; & in bonos ac fideles gratiosi, versu 7.* 3 Cum turbine] *id est, tota ejus administratio potentissima est, & improbis omnibus summè formidabilis.* Pulvis pedum] *id est, vestigia ejus, aut pedes pulverulenti: sic Propheta Deum contra improbos invehentem comparat cum viro pulverem excitante cursu, quamvis insideat nubi velocissimæ, Psalm. 104.3. & Jeschabh. 19.1.* 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a testimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipsius, hoc & sequente versu.* 8 Itaque] *propositio hæc duo universè explicat; judicium Dei Assyriis superventurum, tribus versibus; & causas judicii, quinque sequentibus.* Inundatione pervadente] *id est, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementissimis magis ac magis destruetur & tandem corruet Nineve, regnumq; Assyriorum intercidet. Nam primùm Phraortes rex Medorum Nineven diutissimè obsessam, & Cyaxares filius ejus post eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata est in ea expeditione cujus meminit Jirmeja 49.34. tertiò a Cyaxare fuit debellatis Scythis capta: ac postremò tam diuturnis bellis & frequentibus attrita, (ne amplius Assyrii freti opportunitate ejus contra Medos rebellarent) ab Astyage eversa est. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantissimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Psalm. 35.6.*

9 Quid cogitat.] *id est, quid possetis cogitando consequi? apostrophe ad Ninevitas.* Non surget] *id est, continenter procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem poteritis judicium ipsius vestris cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac spinæ] *id est, foris quidem circumclusi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupefacti ut nesciant omnino quid capiant consilii.* 11 Ex te prodiit] *secundus propositionis locus, duas causas judicii pronuntiati ostendens: unam, improbitatem consiliorum factorumq; in Assyriis, hoc versu; alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, optimo Dei consilio, sed pessimo Assyriorum anteà satis afflictæ, versibus sequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasar, Sancherib, & Esarchaddon reges, eorumq; consiliarii.* Jehovam] *& populum ejus, synecdochicè.* 21 Sic ait Jehova] *altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modò diximus.* Pacem coluist.] *Jisraëlitæ videlicet mecum, & ipsi inter se: sic Jeschabh. 48.18.* Aut ita tonsi] *id est, aut certè si fuisset mihi aliquid de rebus ipsorum resecandum castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totondissent quidem aliquantum, sicut locustæ prata; sed illico se in regiones suas recepissent.* Ut affixeram] *primæ vice. q. d. non fuissem perrecturus amplius in calamitatibus importandis: satis fuisset futurum mihi quòd Pul primus Jisraëlitas quodammodo totondisset 2. Reg. 15.19.* 14 Non seretur] *id est, intercides: allegoria, quam sequentia verba explicant.* Postquam viluer.] *id est, cùm regnum amiseris ereptum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assyriorum gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeschabh. 52.7.*

IN CAPUT II.

1 Ascendit] *Exornatio propositionis, ut diximus in versum 1. continet prolepsin, id est, repetitionem summam propositionis, duobus versibus: (nam judicium denuntiatur versu 1. & causa 2.) deinde ἐργασίαν singularem, primùm quidem judicii, usque ad finem capitis hujus; deinde verò causarum, principio capitis sequentis.* Dissipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Custodi munit.] *concessio ironica. q. d. omnia fac & experire; tamen dissipator futurus est: ut Jeschabh. 8.9. & 10.* 2 Cum excellent.] *id est, ut stet in posterum cum populo suo; ac non ampliùs per te affligat ipsum sed propter ipsum perdat te.* Ut qui fit] *sic 2. Schem. 1.19.* Eos depopulat.] *nempe Jisraëlitas Assyriis: qui non illorum tantùm exhauserunt opes, sed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos, factaq; eorum, usque ad versum 8. deinde effecta, versu 8. & quatuor sequentibus: ac*

postremò

postremò attribuit totum autoritati Dei justum judicium suum exequentis, ver. 13. Ejus] *dissipatoris, de quo versu* 1. Rubricatus] *nam eo colore in bellis usos esse Scythas, Medos, Persasq; narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.* Cum igne tæd.] *id est, tanta rapiditate ferentur, ut ignis ex rotis versantibus emicet, qui tædas accensas æquare videatur & eas accendere posse: hyperbole, quæ exponitur sequen. versu.* Abietes agit.] *id est, abiegna arma, metonymicè.* 5 Recensebit] *nempe Cyaxares Medus, Nineven primò obsidens: quæ obsidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos soluta est.* Corruent] *Medi videlicet in ea Scytharum expeditione; quæ ambulatio potius & velitaris cursus, quam dominatio & administratio dicenda est. Nam Scythæ Mediam, Assyriam, Asiamq; spatio annorum viginti octo percurrerant, occuparunt, atque amiserunt.* Festinabunt] *id est, festinanter advolabunt in oppidum, quasi ipsum a Cyaxaris violentia liberassent & porrò protecturi essent; ut speraturi esse dicuntur infra* 3. 11. 6 Portæ flum.] *id est, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ secundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido; inter quas erat templum Jovis Beli, quem Nini regis patrem prædicabant.* 7 Statione posita] *a Scythis Assyriam obtinentibus, ut modò diximus.* Cum ancillis] *id est, heri heræq; cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ psaltriæ, sambucistriæ, & symphoniacæ prosequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles.* 8 Fuit quidem] *jam transit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver.* 3. *qua propheta primùm fugam hominum trepidissimam, hoc versu; deinde direptionem & vacuitatem loci luctuosissimam, quatuor sequentibus; postremò cædem & incendium peccatis antecedentibus respondens, versu ultimo prænuntiat.* Velut piscina] *id est, locus abundantissimus, & fructuosissimus, ut est piscina firmè aquam continens: sed (inquit propheta) erunt pleni rimarum obices, & dehiscet agger, ita ut aquæ omni ex parte diffugiant, & nemo possit obsistere.* 9 Diripite] *apostrophe ad Scythas & Medos, quibus mandatur Dei verbis Nineves direptio.* 10 Animus liquef.] *cujus tria signa sequentibus verbis proponuntur.* Collisio genuum] *ut Danijel.* 5.6. Facies] *ut Joël.* 2.6. 11 Ubi est lustr.] *lugentium verba, & Nineves casum deplorantium per comparationem præteritæ Ninevitarum gloriæ, amplitudinis, frequentiæ, & vitæ licentiosissimæ cum abjectione & ruina præsente: quamobrem incolæ omnes leonum appellatione denotantur.* 13 Ecce me] *conclusio hujus partis, qua Deus sibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in versum* 3. Nuntiorum tuorum] *i. nullum tibi ampliùs erit imperium, nulla autoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris; sed contrà audientes rumorem tuum complodent manu super te, infra* 3.19.

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars* ἐργασίας, *ut diximus suprà* 2.1. *qua Propheta causas exponit duas importatæ in Nineven calamitatis: unam, inhumanissimæ administrationis per vim & fraudes, versu* 1. *alteram, scortationis, præstigiarum, & nefariæ idololatriæ, versu* 4. *quibus singulis suæ pœnæ accommodantur.* Non amovet] *id est, quisque indesinenter rapit, neque ullo pacto resipiscit; quamvis Jonæ prædicatione ad tempus visi sint resipiscere.* 2 Sonus flagelli] *expositio illius væ, id est, judicii, quod sanguinariæ civitati indixit Deus, duobus versibus.* 3 Impingatur] *id est, nusquam iter fieri possit nisi per cadavera.* 4 Propter amplit.] *altera causa, ut diximus in versum* 1. *cui accommodantur judicia sua, tribus sequentib.* Scortationum] *id est, idololatria quam reges Assyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Jisraëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum ostendit* 2. *Reg.* 16.10. Quæ venundabat] *i. quæ tum suæ religionis specie, tum subdolis aliis artibus atque (ut Græci vocant)* πραγματείαις *populos ita mancipabat sibi, ut eos venderet, ageret, & ferret arbitratu suo.* 5 Retegam] *ut Jeschahh.* 47.3. & *Jechezk.* 16.37. 6 Projiciens] *in signum detestationis maximæ.* Disponamque te] *id est, faciam ut exemplo sis aliis omnibus in memoriam sempiternam.* 7 Aberret] *id est, deflectens ab itinere refugiat conspectum tuum, & te de industria negligat propter antegressa maleficia tua.* 8 An melius esset] *confirmatio prophetiæ, ut diximus suprà* 1.1. *ab exemplo potentissimi & munitissimi oppidi, tribus versibus: cujus exemplo Nineve quoque ruitura dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur, ad finem capitis.* No] *id est, Alexandria in Ægypto; vide Jirmejæ* 46.25. 9 Auxilio tibi] *apostrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etsi hujus historiæ singularem aliquam descriptionem non meminimus alibi legere, tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur, sententiam nostram afferemus paucis. Ac primùm quidem ad futurum tempus hæc verba referri minimè putamus omnium, quia nullus esset confirmationis locus: ad præterita autem ut referamus tempora flagitat argumentum: sed alii hanc rem a Sancheribo gestam putant, qui tamen (ut testis est Berosus apud Josephum) nunquam Pelusium excessit, sed adventu Tirhakæ regis Æthiopum referre pedem coactus est: alii ad Tyrios, qui multos annos ex quo classem Schalmanasaris fuderat mari imperarunt. sed hæc nuda conjectura est, neque sententiâ nostrâ probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus Jeschahh.* 19. *nullam planè fieri mentionem Alexandriæ, ubi celeberrimarum Ægypti civitatis adducit nomina, statuimus urbem Alexandriam antè illud tempus fuisse dirutam, cujus eo capite Jeschahhja rationem habet, nimirùm tempus Sethonis regis atque Psammetichi. quò spectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe, mortuo Asychi cùm regnaret cæcus quidam nomine Amysis, excurrisse in Ægyptum cum magna Æthiopum manu Regem Sabacum, & in Ægypto annos quinquaginta regnasse. Hunc verò, sive Alexandria obstiterit consiliis ejus (quod magis probatur) sive ipse diruendam & deportandas colonias judicaverit militari stratagemate, ut infirmata Ægypto imperium suum confirmaret; putamus fuisse hujus eversionis autorem atque effectorem; deinde autem ex eo tempore redintegratam esse, ut Jirmeja & Jechezkel in prophetiis suis meminerunt.* Projecerunt] *id est, sortitione mancipia inter se diviserunt inimici.* 11 Tu quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandriæ, tribus versib.* Inebriaberis] *ut Jirmej.* 25. 12 Similes ficubus] *i. nullo negotio concident ad votum obsidentium.* 13 Omnino aperient] *id est, omnia patebunt hostibus, eruntq; pervia, nullis copiis aut munitionibus obsistentibus.* 14 Aquas obsid.] *id est, compara & imple cisternas tuas, ac de commeatu & munimento tibi prospice, ironiæ: ut Jeschahh.* 8.9. & 10. *Hic autem & seq. ver. Propheta rationem seu formam judicii exequendi explicat*

(ut

(ut diximus in versum 8.)nempe munitionum eversionem, hoc & seq. versu; omnium fugam, versu 16. & 17. vacuitatem consilii, versu 18. deniq; plagam immedicabilem, versu 19. Ingredere in lut.] *i. facturus intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha] *i. inimicus numerosissimus, ut melolonthę solent magno numero involare.* Numerosum effice] *altera concessio ironica, qua Ninevitas ut viros, ac potius fœminas (quemadmodum dixerat ver. 13.) ludificatur, monens ut numerosis copiis quantas volent seipsos confirment, nihil tamen effecturos esse.* 16 Ut melolontha] *i. tota illa negotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparatur, re ipsa morem melolontharum servabit: nam ut illa momento ex agro in quem irruerunt avolant, ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus est versus seq.* 17 Tempore frigoris] *i. nocturno.* 18 Dormitabunt] *apostrophe ad Regem Assyriæ.* Pastores] *vide Jirmej. 23.1.* Abundabunt] *i. abundantissimè diffugient.* 19 Nulla est contract.] *i. ne minimum quidem levari potest afflictio tua, nedum ut ab ullo curari possit.* Complodent manu] *læti de eversione tua, & lætitiam complosione testantes, synecdoche: ut Psal. 47.2.* Quem non pervasit] *id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide, ac propterea non poterit sibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKUK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Iudæorum vita prophetat eversionem per Chaldęos adventurã, deinde ęgrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros, Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Propheta documentum illud fidei obsignat elegante oratione; cùm suo, tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Judæorum, respondet se Chaldæorum opera retusurum Judæos & perditurum esse: quo audito Propheta ampliùs expostulat, propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Judæi affligantur: quamobrem Deus iterum respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tãquam prædatores, judicium ipsius effecturos esse; verùm ambitionis, avaritiæ, inhumanitatis, luxus, & idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piis videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

a Heb. *onus quod &c. ut. Jescha. 13.1.*

1 [a] ONEROSA prophetia, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 Quousque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te violentiam, non servabis?

3 Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear molestiam, vastitatemque ac violentiam e regione mei? & *quare* est litem & jurgium *qui* efferat?

4 Idcirco intermittitur lex, & non procedit [b] unquam jus: quia improbus circumsidet justum, idcirco prodit jus perversum.

b Heb. *in æternum.*

Act. 13.41.

5 Respicite in gentibus, & intuemini, & admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus vestris, *quod* non credituri essetis si narraretur.

6 Nam ecce ego excitaturus sum Chaldęos, gentem [c] acerbissimam, & festinam; ambulaturam per latitudines terræ ad hæreditariò possidendum habitacula non sua,

b Heb. *amarã.*

7 Formidabilem & terribilem illam, abs qua judicium hujus & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus, & acutiores lupis [d] vespertinis, abundabuntq; equites ejus: & equites ejus e longinquo venientes involabunt, ut aquila celer ad escam:

d Heb. *vesperę*

9 Illa tota ad violentiam veniet, aspectu faciei ipsorum *aspectante* Orientem versus; ut colligat tanquam arenam captivam turbam.

10 Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores risui erunt ei; ipse omnem munitionem deridebit, & coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc remeante spiritu ubi regressus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam Dei sui esse.

12 Nónne tu ab [e] æterno es? Jehova Deus meus *est*, sanctus meus, nõ moriemur: Jehova ad judicium disponis eum, & ô rupes ad corripiendum fundas eum.

e Heb. *antiquitate.*

13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum, & intueri molestiam non potes: quare intuerêris perfidos? surdum ageres, dum absorbet improbus justiorem se?

14 Et faceres homines velut pisces maris? ut reptile cui non est dominator?

15 Quotquot sunt hamo educit, congregat illos plagis suis, & recipit eos retijaculo suo; idcirco lętatur & exultat.

16 Idcirco sacrificat plagis suis, & suffitum facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis est portio ejus, & cibus ejus opimus.

17 An propter hoc educet plagas suas, & jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

CAPUT II.

1 IN custodia mea stanti & cõsistenti in munitione; ac speculanti ad videndum quid eloqueretur mihi, & quid responsurus essem post correptionem meam,

2 Re-

2 'Reſpondit mihi Jehova dicens, ſcribe viſionem & quidem [a] perſpicuè in iſtis tabulis; ut percurrat lecturus eam.

3 Nam adhuc viſio ad conſtitutum tempus *rejecta* eſt, quam eſfabitur ſuo termino, neque fallet: ſi cunctabitur, expecta eam; nam [b] omnino eventura eſt,

4 'Ecce 'ebullat in quo non eſt rectus animus ipſius: juſtus autem ex fide ſua vivet.

5 'Quapropter etiam cùm vino perfidioſus ſit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo; cùm dilatet velut ſepulchrum animum ſuum, ſitque velut mors quæ non ſaturatur, & recipiat ad ſe omnes gentes, congregetque ad ſe omnes populos:

6 An non 'iſti omnes de eo parabolam prolaturi eſſent '& interpretationem *cum* ænigmatis de eo? & 'dicturus *ille*, 'væ multiplicanti non ſua (quouſque tandem?) & numeroſè aggregāti penes ſe 'denſiſſimum lutum.

7 'An non repentè 'conſurgent qui mordeant te, & expergiſcentur divexaturi te; & eris [c] continenti conculcationi eis?

8 Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliaturæ ſunt te omnes reliquiæ populorum; propter [d] cædes humanas & violentiam 'terræ, 'urbem, & omnes habitantes in ea.

9 'Væ [e] dedito quæſtui malo 'pro domo ſua, ut diſponat in excelſo nidum ſuum, quo eripiatur e [f] poteſtate mali.

10 'Conſilium inivisti pudendum domui tuæ, ſcindendi populos multos; & peccaſti *contra* [g] te ipſum:

11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus e ligno teſtificatur iſtud.

12 'Væ ædificanti civitatem [h] cędibus, & ſtabilienti urbem iniquitate.

13 'An non ecce a Jehova exercituum eſt; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?

14 Nam impletur terra cognoſcendo gloriam Jehovæ, ut aquæ operiunt [i] alveum maris.

15 'Vę potum præbenti proximo ſuo, adhibenti utrem tuum, & etiam inebrianti; 'ut intuearis nuditatem eorum.

16 'Saturaris ignominia præ gloria, 'bibe tu quoque & retige præputium: 'divertet ad te poculum dexteræ Jehovę, & vomitus ignominioſus ad gloriam tuam.

17 'Nam violentia Libani operiet te, & vaſtitas beſtiarum terrefaciens eas; propter cędes humanas & violentiam terræ, 'urbem & omnes habitantes in ea.

18 'Quid profuerit ſculptile, quòd ſculpſerit illud formator illius, fuſile aut doctor falſi; quòd confidat formator figmenti ſui ipſi, faciendo idola muta?

19 Væ dicenti ligno, expergiſcere; evigila, lapidi ſilenti: 'ipſe docet, ecce ipſum, continetur *quidem* auro aut argento, ſed omnino ſpiritus nullus *eſt* in medio ejus.

20 'Jehova verò 'in templo ſanctitatis ſuæ eſt; ſile a conſpectu ejus, ò univerſa terra.

[a] Heb. *declarando: ut Deut.* 27.8.
[b] Heb. *veniendo.*
[c] Heb. *conculcationibus.*
[d] Heb. *ſanguines hominis: ſic ver.* 17
[e] Heb. *quæſtuoſo quæſtus mali.*
[f] Heb. *manu.*
[g] Heb. *animam tuam.*
[h] Heb. *ſanguinibus.*
Jirm. 51.58.
Jeſcha. 11.9
[i] Heb. *in mari*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & autor ex inſcriptione ipſa hoc verſu cognoſcitur: tempus verò quia nominatim hîc in contextu aut alibi non oſtenditur, variæ de eo habentur ſententiæ. Nobis magis probatur noſtrum hunc prophetam ſub tempus regni deſinentis Joſchijæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conſcripſiſſe; cùm propterea quòd populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Jirmeja eodem tempore; tum etiam propterea quòd Deus diſertis verbis exponit ſe opus in ipſis diebus operaturum eſſe, id eſt, propediem Chaldæos in Judæam immiſſurum. Eſt autem prophetia hæc* διαλογιστική, *comprehenſa partibus in univerſum quatuor, ſi inſcriptionem hoc verſu exceperis: prima eſt, expoſtulatio & querimonia Prophetæ de licentioſa & perdita Judæorum vita, tribus verſibus: ſecunda, reſponſio Dei clades a Chaldæis eventuras in deſperatum populum prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, uſque ad verſum 12. tertia, altera Prophetę expoſtulatio de indigniſſima oppreſſione, quam boni a Chaldæo Rege improbo blaſphemoq; cum malis promiſcuè erant perpeſſuri, ad finem uſque capitis: quarta eſt reſponſio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confuſionibus, & improborum impiorumq; Chaldæorum exitium, capite 2.* 2 Quouſque] *expoſtulationis exordium patheticum ex abrupto, quo propheta exaggerat indigniſſimam Judaici populi adminiſtrationem, ab indeſinentibus ſuis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *ſummum argumentum querimoniæ, quod deinde exponitur duobus verſibus; vide Gen.* 6.11. 3 Quare facis] *id eſt, ſinis populares meos me præſente & vidente in ſua impietate & inhumanitate pergere, & magis magiſq; animos inter ſe accendere?* Litem & jurgium] *id eſt, qui nequeant patienter ferre admonitiones ſanctas ex verbo tuo: ut Hoſche.* 4.4. 4 Idcirco] *videlicet quòd iſti impatienter doctrinæ Dei jurgium & litem efferant contra ſervos Dei: ut Jirmejæ* 11. & 12. Circumſidet] *id eſt, non tantùm non repugnat, ſed obſeſſum tenet, & potitur rerum: ſic Pſalm.* 12.9. & 22.13. 5 Reſpicite] *ſecunda hæc pars (ut diximus in verſum 1.) continet reſponſum Dei ad præcedentem expoſtulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios converſa docet futurum ut violentiam ipſorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & adminiſtrationem ipſius: quòd ſummatim poſitum verſu 5. in ſequentibus enarratur.* 6 Nam ecce] ἐργασία *præcedentis verſus; qua primùm totius gentis intolerantia, verſibus quatuor; deinde verò Regis ipſius inhumana & impia arrogantia proponitur, verſu* 10. & 11. Feſtinam] *vide Jeſchahh.* 5.26. & *ſequentibus.* Per latitudines] *id eſt, quàm latè patet terra.* 7 Abs qua] *id eſt, quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate & violentia mecum expoſtulant boni, tum judicio meo caſtigabit & puniet in terra hac, tum etiam reliquos in terram ſuam deportabit. Hunc locum ſic interpretamur ex ſequentium comparatione: nam hic & præcedens verſus duobus ſequentibus ordine illuſtrantur; eſtq; octavus ſexti, nonus verò ſeptimi exegeticus.* 8 Lupis veſper] *vide Jirmejæ* 5.6. Aquila] *vide Jechezk.* 17.3. 9 Aſpectu faciei] *id eſt, cùm irruet in Judæam, nihil aliud ſpectabit quàm ut regionem totam ſpoliet atque exhauriat ſpoliaq; deportet in regionem ſuam quę ſita eſt Orientem verſus.* Tanquam aren.] *id eſt, innumerabilem, ut exponitur Gen.* 32.12. 10 Et ipſe] *ut prophetaverat Jirmeja* 25. Coacervato pulv.] *id eſt, factis aggeribus, ut priſca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucadnetzare debellatis vide Jirmeję* 25. & *Jechezk.* 25. & *ſeq.* 11 Remutante ſpir.] *id eſt, quando cum animo ſuo ultrò ſtatuerit ceſſare ab expeditionibus externis, ac proinde re-*

verſus

versus in Babyloniam fuerit: tum eripiens gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus rei complementū vide apud Danjelem quinque primis capitibus. 12 Nonne tu] tertia pars, ut diximus in versum 1. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendam misericordiam; & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus enaratio σχετλιαστικὴ, ternis versibus. causæ vero a natura Dei sumuntur omnes, eò quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres; una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut dicitur infrà 3.2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu; altera, odii contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique εὐτάξιας sive optime ordinatæ & constitutæ administrationis, cui tum tanta tyrannide non potest convenire, versu 14. Jehova Deus] gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis. Non moriemur] id est; quantacunq; sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei. Ad judicium] id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem. Rupes] ut Deut. 32.4. 13 Perfidos] Chaldæos: vide Jeschahh. 21.2. 14 Faceres] i. non magis curares salutem tuorum & prospiceres administratione tua quàm pisciculorum? qui in mari prædæ sunt aliis, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus ad sequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum. 15 Quotquot sunt] altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucad-nezzarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu; & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, sequente versu: quamobrem expostulationem concludit per πάθος, versu ultimo: omnia allegoricè. 16 Sacrificat] id est, sibi ipsi honores divinos arrogat; & artibus, instrumentis, viribus, adjumentisq; eosdem honores tribuit neglecto Deo. 17 An propter hoc] id est, quandoquidem ita est in homines ferox, & in te blasphemus; an semper improbitatem istam laturus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?

IN CAPUT II.

1 In custodia mea] Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam; quod responsum non sine attentione maxima vigiliisq; a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu; deinde verò responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus; ut Jeschahh. 21.8. & sequentibus. Eloqueretur] Deus. Responsurus essem] populo verbis Dei. Post correpṫ.] nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, suprà 1.5. & sequentibus. 2 Respondit] hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico programmate ac evidentissimo jubet in oculis omnium confirmari; duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia eventaq; proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cùm omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contra Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis. 4 Ecce] secunda pars responsi, per antithesin injusti factum cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto verò exitium denuntians: thesis, secunda pars responsi. Ebullat] id est, injustus ex infidelitate & improbitate laborans, etsi in clivum specie videtur assurgere & permagnus mons effici, ebullat tamen, hoc est, non magis est quàm bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio. 5 Quapropter] tertius responsi locus, hypothesis, de Babyloniis statuens, usque ad versum ultimum: & de justis, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem malefacta ipsorum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimoniis & votis comprobatam pronuntiat, sequentibus. 6 Isti omnes] populi quos cepit & congregavit ad se. Et interpret.] id est, non tantum obscurè, sed etiam nudis & apertis verbis maledicturi Babylonio, & prolaturi sententiam meam. Dicturus ille] videlicet justus ex fide sua vivens, versu 4. Væ multiplicanti] sententia hæc Dei contra Babylonium causas quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu; secunda, avaritia apud omnes populos testata bellis, versu 9. tertia, tyrannis & inhumanitas ex ambitione avaritiaq; proficiscens, versu 12. quarta, luxus & infamis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19. quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim. Densissimum lut.] id est, frequentiam maximam spoliorum aliis gentibus ereptorum; quæ omnia non magis commodant avaris ambitiosisq; possidentibus, quàm si densissimo luto sese immergerent. 7 An non] comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ 50. & 51. Consurgent] Medi & Persæ. 8 Terræ] id est, quam violentiam toti terræ intulisti. Urbem] videlicet Babylonem, tuam illam urbem (inquit) cujus confidis munitionibus, & habitatores illius spoliabunt: synchysis: hoc enim membrum ad versus principium pertinet: sic ver. 17. 9 Væ dedito] secundus causarū locus, ut diximus in versum 6. Pro domo] id est, ad stabiliendam domum suam quæstu conscleratissimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11. 10 Consilium] exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per apostrophen ad Babylonium vehementiùs exprobrat malefacta, hoc versu; & auget hyperbole, sequente. 12 Væ ædificanti] tertia causa, ut dictum est versu 6. cui judicium suum a Deo venturum subjicitur per θέσιν elegantissimam, versibus sequentibus. 13 An non ecce] explicatio judicii in peccatum istud Babyloniorum per thesin. Convenit (ait Propheta) justitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operis sui jacturam faciant, & malè ab ipsis parta malè dispereant, hoc versu; cui subjicitur antithesis: contrà verò (Propheta inquit) æquum est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus non exhauriantur incolæ; sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari, seq. ver. 15 Væ potum] quarta causa (ut diximus in versum 6.) pari judicio comparata. Ut intuearis] i. ut cum eis facias & patiaris muliebria: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat; deniq; huic præ-

prædicationi infestos fuisse Babylonios narrant Herodotus, Ctesias, & alii. 16 Saturaris ignom.] *id est, adeo circumfluus gloria & amplitudine ut abutaris ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maximam in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam consumatur.* Bibe tu quoque] *i. eadem perfer judicia, adeoq; omnium gravissima, Jirmejæ 25.26.* Divertet ad te] *i. eodem poculo inebriaberis, & ita perfunderis, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jirmej. 51. 57.* 17 Nam violentia] *explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est, per alteram allegoriam. Similes, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus; quorum cassibus & plagis intercipieris, & in vastitatem maximam redigeris. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ.* Urbem] *ut suprà versu 8.* 18 Quid profuerit] *transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum neq; sibi, neque suis cultoribus commodantium, sed falsa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu.* 19 Ipse docet] *videlicet lapis se silentem esse, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova verò] *secundus locus hypotheseos de justis, ut diximus in versum 5. quo Propheta concionem terminat: ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam esse doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant Dei judiciis & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo sanct.] *id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem Spiritus in Christo.*

CAPUT III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratiosarum promissionum ejus se ipsum confirmat: ac postremò gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 ORATIO Chabakkuki Prophetæ; secundum [a] odas varias.

2 O Jehova, audiens [b] pronuntiatum tuum timeo, Jehova opus tuum [c] interea temporis [d] conserva, interea temporis notum fac: in commotione *iræ* misereri recordare.

3 Deo a meridie veniente, & sancto e monte Paranis, Sela; operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et splendor tanquam lucis affuit, cornuaque [e] ad latus ipsius ei; quamvis ibi absconsio esset roboris ejus.

5 Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax ad pedes ejus.

6 Ubi autem constitit, mensus est terram; vidit, & disturbavit gentes: & dissipati sunt *quorum erant* montes [f] æterni, incurvati sunt *quorum erant* colles [g] perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

7 Locum vanitatis vidi *esse* tentoria Æthiopidæ, commota sunt aulæa terræ Midjanis.

8 An contra flumina accensa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandescentia tua? cùm insideres equis tuis, curribus tuis [h] salutaribus?

9 [i] Nudus alveus factus est arcu tuo, juramentis tribuum, sermone, Sela: flumina diffidisti terræ:

10 Te videntes contremuerunt montes, inundatio aquarum transivit; edens abyssus vocem suam, in altum latera sua extulit.

11 Sol, Luna stetit in habitatione: ad lucem sagittæ tuę itarunt, ad splendorem [k] coruscans hasta tua.

12 Indignatione progressurus in terram, ira trituraturus gentes.

13 Processisti ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo; fregisti caput e domo improbi, usq; ad collum, nudando fundamentum. Sela.

14 Perforasti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad dispergendum me; exultatio eorum esset ac si comesturi fuissent pauperem *latentem* in abscondito.

15 Iter fecisti ad mare usque equis tuis, *ad* acervum aquarum multarum.

16 Audivi, commoto ventre meo, ad vocem palpitantibus labiis meis, invasura putredine ossa mea, denique commoto me in loco meo; quiescendum esse mihi in die angustiæ, cùm ascendit contra populum hostis turmatim populaturus eum.

17 Quamvis ficus non efflorescceret, & nullus esset proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum; abscinderet *hostis* ob ovili gregem, & nullum esset armentum in bubilibus:

18 Ego tamen in Jehova exultabo, gestiam in Deo salutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum est, qui disponit pedes meos tanquam cervarum, & super excelsa mea facit ut incedam: magistro symphoniæ [l] fidium mearum.

[a] Heb. *odas erraticas: ut Psal. 7.1.*
[b] Heb. *auditionem tuam*
[c] Heb. *in medio annorum, bis eodem ver.*
[d] Heb. *vivifica.*
Deut. 33.2.
[e] Heb. *a latere.*
[f] Heb. *æternitatis.*
[g] Heb. *seculi, bis hoc ver.*
[h] Heb. *salutis.*
[i] Heb. *nudatio nudata est arcus.*
Jehoschu. 10. 12.
[k] Heb. *fulgor hastæ tuæ.*
[l] Heb. *in pulsatilibus: ut Psal. 4.1.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *Hæc inscriptio satis apertè demonstrat quodnam sit capitis argumentum. Nam Propheta quùm Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras; cum suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum coram Deo tanquam judice sistit, & orationem hanc fovens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes; petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fidei sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis.* Secundum odas] *id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova] *brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe timorem quo se Propheta perculsum confitetur; & postulatum de salute & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei misericordiam;* Pronuntiatum tuum] *id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi, & audiendum jussisti populo tuo promulgari suprà duobus capitibus.* Opus tuum] *i. factum in populo tuo quem comparasti tibi, ut Jeschahh. 45.11. quasi dicat, nisi populum tuum conservaveris, perierint opera tua antecedentia.* Interea tempor.] *id est, toto illo deportationis tempore quod constituisti.* Notum fac] *tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos salutari verbo: ita duo sunt petitionis capita &*

eorum

eorum consequendorum via unica, nempe Dei misericordia: quæ omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re fuisse completa liber Danijelis comprobat. 3 Deo]*secunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo postulato: quorum prius est a divinis operibus, usque ad versum 16. posterius verò a verbo & promissionibus ipsius, versu 16. In operibus autem proponitur primùm demonstratio gloriæ & majestatis Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, versu 6. & 7. deinde exornatio.* Sela] *vide Psal. 3. 3.* Operuit]*Propositio summa gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante.* 4 Lucis]*id est Solis, κατ' ἐξοχὴν, ut Ijobi 31. 26. & 37. 20.* Cornuáque]*id est, omnipotentiæ signa: nam robur cornibus scriptura figurare solet, quò spectant sequentia.* Quamvis ibi] *i. quamvis ne ita quidem explicaret totam majestatē & potentiam suam; sed potius illis umbraculo obtegeret, ne infinita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsas laborantes sua infinitate absorberet.* 5 Anteivit ipsum]*i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia sua præstaret arbitratu suo, quocunq; pergeret.* 6 Ubi autem const.]*id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Mosche, Exodi 15.* Terram] *quam attribuit populo suo in hæreditatem.* Vidit & disturb.]*i. ad solum aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: quod amplificatur verbis sequentibus.* Quorum erant montes]*i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitam possederant.* 7 Locum vanit.]*id est, vidi Scenitas Arabas Cuscho Æthiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midjanitas consternatos, id est, finitimos omnes, synecdochicè: ut Exodi 15. 14. & sequentibus.* Tentoria]*id est, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes; hypallage; sic sequens locus de Midjanitis.* 8 An contra]*exornatio operis Dei a singulari narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus versibus; deinde in cœlo, versu 11. ac postremò in terra, seq. Primus autē locus de maris & Jardenis divisione tractatur dialogisticè: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenis culpam, hoc versu; sed propter promissionem & jusjurandum a Deo præstitum fissuram eorum effectam esse omnipotentia ejus, duobus sequent.* Insideres equis]*id est, provehereris ante populum tuum, tanquam imperator strenuus ad salutem tuorum: humanitus dictum.* 9 Nudus alveus]*subjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo]*id est omnipotentia, quam suprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum]*id est, propter promissiones quas juramento tribubus confirmaveras.* 10 Te videntes] *vide Psal. 114. 4.* Inundatio]*i. inundantes & æstuantes aquæ Jardenis & maris rubri: hypallage Rhetorum.* Latera sua]*diffissarum aquarum videlicet, per quarum intervallum transibat populus.* 11 Ad lucem]*id est, pergente lucere sole præter naturæ ordinem.* Sagittæ tuæ]*id est, lapides grandinis, de quibus Jehoschu. 10. 11. qui etiam coruscantis hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetris immissi sunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis ex quo visum est Deo regnum in familia Davidis constituere, & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem. 5. & 8. & 10.* 13 Caput]*id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita sustulisti funditus, ut cùm caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.]*i. terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut suprà ver. 6. qui priùs eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati: nam fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.* 14 Perforasti]*i. principem quemque inimicorum, qui in pagis finitimisq; regionibus hîc illic erant reliqui, ita dejecisti, ut si montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudisses; idque nullo negotio, quia virgæ uncti tui fuerant ad perforandum satis.* 15 Iter fecisti]*i. regionem totam inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & exposuisti uncto tuo possidendam, 2. Schem. 8. & 1. Chro. 18.* Acervum aquar.]*periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut. 1. 7. & alibi passim.* 16 Audivi]*secundum argumentum fidei, a verbo Dei & promissionibus (ut diximus versu. 3.) pios ab omni hostium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus.* Commoto ventre]*i. me gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: quæ consternatio hîc exponitur signis compluribus.* Ad vocem] *visionum præcedentium, ut modò diximus.* Hostis]*id est Chaldæus, qui etiam turmatim invasisse Judæam dicitur, 2. Reg. 24. 4.* 17 Quamvis]*conclusio orationis, a gloriatione fidei innitentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere confirmat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantissimè describitur hoc versu; ut Psal. 46.* 19 Disponit pedes] *ut 2. Schem. 22. 34. & Psal. 18. 34.* Fidium mear.]*id est, quam orationem ad fides sum etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interversus violentia Babylonii.*

TZEPHANJA.

CAPUT I.

Deus per Prophetam populo suo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudis nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illi resipiscant, hi augescant in seria resipiscentia, cùm deterriti judiciis Dei gravissimis contra gentes aliquot exteras, tum fracti singularibus contra ipsos interminationibus: postremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promissiones Evangelicas subjicit de vocatione gentium, Ecclesiæ instauratione, remissione peccatorum, sanctificatione, & gloria æterna per Christum.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuschi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a] temporibus Joschijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

2 [b] Omnino recepturus sum omnia a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

3 Recepturus sum homines & jumenta, recepturus sum aves cœli, & pisces maris, & ruinas cum ipsis improbis: denique exscindam homines a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *diebus.*

[b] Heb. *recipiendo.*

4 Exten-

4 *Extendens enim manum meam super Jehudam, & super omnes habitatores Jeruschalaimorum, & exscindam e loco hoc *residuum Bahhalis, & nomen *atratorum cum ipsis *sacerdotibus:

5 Et qui incurvant se *super tecta exercitui cœlorum; etiam qui *incurvantes se jurant per Jehovam, ut qui jurant per *Melecum suum:

6 Tum qui retro aguntur [c] a sequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipsum.

7 *Sile *a conspectu Domini Jehovæ; *propinqua enim est dies Jehovæ, nã apparavit Jehova [d] *mactanda animalia, *præparavit *invitatos suos.

8 *Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipsos principes, & in filios Regis, & in omnes *qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in *omnem qui insilit in limen die illa, qui implent domum dominorum suorum violentia & dolo.

10 *Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piscium; & ejulatus a parte secunda, & confractio magna ab ipsis collibus.

11 *Ejulate habitatores [f] cavi: nam succidetur totus populus *mercaturam faciens, exscindentur omnes [g] argentarii.

12 Eritque tempore illo, *scrutante me Jeruschalaima lucernis; ut animadvertam in istos homines qui *concreti sunt cum fæcibus suis, dicentes cum [h] animo suo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum desolationi: ædificant quidem domos, sed non inhabitabunt; plantantq; vineas, sed non bibent vinum earum.

14 *Propinqua est dies Jehovę maxima, propinqua & festina valde; sonus diei Jehovæ, *amarè clamaturo ibi robusto:

15 Dies excandescentiæ, dies illa, dies angustiæ & oppressionis, dies vastitatis [i] & quidem vastissimę; dies tenebrarum & obscuritatis, dies nubis & caliginis.

16 Dies buccinæ & clangoris; contra civitates munitas, & contra *angulos altissimos:

17 Qua angustiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur sanguis eorum *velut pulvis, & caro eorum velut stercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandescentiæ Jehovę, cum igne zeli ipsius consumetur tota hæc terra: nam consummationem utique acceleratam confecturus est cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

c Heb. *a post Jehovam.*

d Heb. *mactationem.*

e Heb. *sanctificavit.*

f Heb. *mortarii: ut Judic.* 15.19.

g Heb. *tollentes argentum.*

h Heb. *corde.*

i Heb. *& vastationis.*

CAPUT II.

1 *Excutite vos, iterúmque excutite, ô gens, *vacuo desiderio:

2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, *cùm nondum* ut glumæ transit dies; cùm nondũ invadit vos æstus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

3 Quærite Jehovam omnes mansueti terræ, qui jus ejus operantur: quærite justitiam, quærite mansuetudinem, *fortasse *abscondemini die iræ Jehovæ.

4 *Nam Hhazza *derelicta erit, & Aschkelon desolationi: Aschdodum *in ipso meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

5 *Væ habitatoribus tractus [c] maritimi, genti *Cerethæorum: verbum Jehovæ contra vos est, *Cenahhanæa terra Pelischtæorum, me ita perditurum esse te ut nullus sit habitator.

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, *fossuris pastorum; & septis gregum.

7 *Et erit tractus pro residuo domus Jehudæ, ubi pascant: in domibus Aschkelonis vespere accubabunt, cùm reviserit eos Jehova Deus ipsorum, & reduxerit captivam turbam ipsorum.

8 *Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia [d] Hhammonitarum; quibus probris affecerint populum meum, *ut ampliaverint *suum* per terminum illorum.

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Dei Jisraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ salis, ac desolationis *locus* usque in seculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ possidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro fastu eorum; quia probris affecerunt, & ampliarunt *terminum* per populum Jehovæ exercituum.

11 *Terribilis erit Jehova in eis, nam *emaciabit omnes deos terrę; & incurvabunt se ei quisque e loco suo, omnes regiones gentium:

12 *Etiam vos Æthiopes, *confossis gladio meo istis.

13 *Nam extendet manum suam versus Aquilonem ut perdat Assyriam; disponetq; Nineven *desolationi, siccam ut desertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes bestiæ gentium, *tum platea, tum anataria, in *malogranatis ejus pernoctabunt: *vox cantabit in fenestra, desolatio in poste, cùm *cedrum ejus nudaverit.

15 Hujusmodi erit civitas illa exultabunda, quæ residet securè, quæ dicit cum animo suo, *ego *sum*, & præter me nulla *est* amplius: quomodo est desolationi? cubile bestiis? *dicet* quisquis transibit per eam, *sibilabit, *agitabit manum suam.

a Heb. *non affecta desiderio.*

b Heb. *parit; Deus.*

c Heb. *maris: sic ver. seq.*

d Heb. *filiorũ Hhammonis.*

CAPUT III.

1 *Væ ingluviei, & contaminatæ; civitati huic opprimenti.

2 *Non auscultat voci, non accipit disciplinam; Jehovę non confidit, ad Deum suum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus sunt leones rugientes: judices ejus *lupi vespertini, *qui* non rodunt ossa in matutinum usque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidiosissimi; sacerdotes ejus prophanant rem sanctam, vim faciunt legi.

5 *Jehova justus in medio ejus non facit iniquitatem, [b] *unoquoq; mane jus suum edit in lucem, non deest, sed nescit iniquus erubescere.

a Heb. *perfidiarum. Jirm.* 23. 11. *& seq.*

b Heb. *manè manè, ut Exod.* 16.22.

6 Exscidi gentes, [c] desolatæ sunt extremitates earum, destruxi vicos earum adeò ut nullus transiret ita sunt exinanitæ civitates earum, ut non sit quisquam, ut nullus sit habitator.

7 'Dicebam, utique timebis me, accipies disciplinam; 'ut non exscinderetur habitaculum ejus, [d] utcunque animadverterem in eam: veruntamen [e] 'inde a diluculo corruperunt omnes actiones suas.

8 'Idcirco 'præstolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo surrecturus sum ad prædam; nam jus meum est ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam super illas indignationem meam, totum æstum iræ meæ: cùm igne zeli mei absumpta fuerit tota hæc terra.

9 'Tunc enim 'mutabo in populis labium *ut* purum *sit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum 'humero uno.

10 'E transfluvialibus *partibus* Æthiopiæ ' supplices mei, filia dispersorum meorum afferent munus meum.

11 'Tempore illo non erubesces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris a me: nam tunc amovero e medio tui exultantes de fastu tuo, ut non pergas efferre te ampliùs in monte sanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuemq́; qui se recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquię Jisraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur in ore earum lingua dolosa: sed ipsi pascentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 'Cane filia Tzijonis, clangite Jisraëlitę; lętare & exulta ex toto [f] animo, filia Jeruschalaimorum,

15 Amovisse Jehovam judicia tua, expedivisse inimicos tuos: regem Jisraëlis Jehovam esse in medio tui, fore ut non timeas malum ampliùs.

16 Die illa dicetur urbi Jeruschalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens servaturus est, gavisurus de te lætitia; [g] conquieturus in amore suo, exultaturus de te cantu, *dicens*,

18 'Mœstos propter conventum recipiam, 'ex te sunt: *mœstos propter* onus impositum ' ei, opprobrium.

19 Ecce me ' conficiente cum omnibus affligentibus te, tempore illo; simul servabo claudicantem, & depulsam congregabo, disponámque [h] eis laudem & nomen in tota terra, 'pudoris eorum.

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam dispositurus sum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas vestras in oculis vestris, ait Jehova.

[c] Heb. *desolati sunt anguli: ut Judic.* 20.2.

[d] Heb. *omni quo animadverterem.*

[e] Heb. *diluculárunt corruperunt, ut ita loquamur.*

[f] Heb. *corde.*

[g] Heb. *taciturus.*

[h] Heb. *eas laudi: hypallage, ut seq. ver.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Unicam hujus prophetiæ concionem esse res ipsa declarat. Ac inscriptio quidem hoc versu continetur, concionis verò tres sunt omnino partes: prima est propositio judicii severissimi contra Jeruschalaima & Judæam totam, capite 1. secunda est revocatio Judeorum ad bonam frugem, cùm alienę calamitatis exemplis, tum interminationibus ex verbo Dei, usq; ad versum 8 capitis tertii; tertia est conclusio a promissionibus evangelicis, ad finem usque.* Temporibus] *post reformatam Ecclesiam, ut demonstrat infra ver. 4. & 7.* 2 Omnino recept.] *hujus propositionis summa duobus versibus continetur; enarratio verò reliquis, ad finem usque capitis: summa autem est Deum omnia sublaturum esse, quasi ad se ipsum ea receperit.* 3 Recepturus sum] *id est, efficiam terram hanc desolatissimam: hyperbole; ut Hosche. 4.3.* Ruinas] *id est, ne ipsa quidem rudera ab hac vindicta eximentur.* 4 Extendens] *enarratio propositionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de causis judicium illud subituri sint, & quomodo, usque ad versum 14. altera exornat, ad finem usque capitis. Tria itaque ponuntur hominum genera pro offensarum ratione: primum est popularium idololatrarum, versibus quatuor; secundum, familiæ regiæ & satraparum violenter sua autoritate abutentium, tribus versibus; tertium, mercatorum in quæstum suum securè incumbentium sine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris.* Residuum Bahh.] *nimirum quod non potuerat pervestigare Joschija: ut sunt ingeniosi ad tegenda maleficia sua idololatræ; vide 2. Reg. 23.* Atratorum] *de quibus 2. Reg. 23.5.* Sacerdotibus] *legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum autoritate cooptatis in sacerdotium; ut ferè illi erant quos atratos vocant.* 5 Super tecta] *vide 2. Reg. 23.12.* Incurvantes se] *Bahhalimis; id est, qui profitentur se incurvatione sua non idola quidem, sed Deum verum ex animo in statuis colere, hos æquè perdam atque illos.* Melecum] *sive Regem, prout idola summa ab idololatris dicebantur: vide Hhamos 5.26. & 7.13.* 7 Sile] *apostrophe ad idololatras: ne putes, ó idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino causa tua: confecta atque evicta est; sed tantùm ad judicium subeundum te ipsum compara.* A conspectu] *cui omnis res creata manifesta est, Hebr. 4.13.* Propinqua] *cœpit enim dies illa inde a morte Joschijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indesinenter pertulit, usque dum funditus eversum est: sic ver. 14.* Mactanda anim.] *ut Jeschahh. 34.6. & Jirmejæ 46.10. & Jechezk. 39.17. & sequentibus.* Invitatos suos] *Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2. Reg. 23. & sequentibus.* 8 Erit quoque] *secundum enarrationis membrum, ut diximus in ver. 4.* Qui induuntur] *id est, omnibus deliciis & vanitati student, palamq́; ostendunt in vectis exoticis moribus & vestimentis.* 9 Omnem qui] *id est, effractorem, administrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent.* 10 Eritque] *id est, tota Jeruschalaima tribus suis oppidis, luctuosa vociferatione personabunt. Nam porta piscium ad civitatem Davidis pertinebat, 2. Chronic. 33.14. secunda pars denotat alterum oppidum Jeruschalaimorum, hîc & 2. Reg. 22.14. colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam sterquiliniorum versus, ubi erat olivetum.* 11 Ejulate] *tertium enarrationis membrum, ut diximus versu 4.* Habitatores cavi] *id est, negotiatores omnes in cavo oppidorum interstitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephrajimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem. 3.8. & 32.* Mercaturam fac.] *vel Cenahhanæus: ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares suos docet, ipsos cum moribus Cenahhanæorum impurissimis idem quoque nomen sibi comparasse & accersivisse judicium Dei.* 12 Scrutante me] *i. cum minutatim*

minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratissimè; ut solent qui adhibitis lucernis perlustrant omnia: humanitus dictum. Concreti sunt] *id est, obfirmatè hærent in malo suo, ludificantes Deum & homines; metaphora, ut Jirmejæ.* 48.11. 14 Propinqua est] *altera pars enarrationis, nimirum exornatio; qua Propheta gravitatem judicii per congeriem explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quòd universalis cædes futura est, versu* 17. *& quòd clades inevitabilis, versu* 18. Amarè clamaturo] *id est, qua die Judæi (qui nunc viribus suis præfidunt, & se pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore.* 16 Angulos] *id est, turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent.* 17 Velut pulvis] *id est, copiosissimè & abjectissimè.*

IN CAPUT II.

1 Excutite vos] *Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus versibus; deinde argumenta adducit duo resipiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus minis & sermonibus Dei per prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad resipiscentiam duo compellat Judæorum genera; hos torpentes & omni sanctimoniæ cogitatione & studio vacuos, versu* 1. *& 2. illos verò in quibus aliqua pietatis & humanitatis scintillæ adhuc emicabant, versu* 3. 2 Cùm nondum] *id est, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut gluma solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, præcedente versu: quam eandem allegoriam servavit Christus Matth.* 3.12. 3 Fortasse] *vide Jehoschubh.* 14.12. Abscondemini] *id est, mitiùs beneficio Dei tractabimini, & sub fide illius latebitis.* 4 Nam Hhazza] *prius argumentum resipiscentiæ ab exemplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq; eo ordine quo res ante eversa Jeruschalaima successerunt. Primùm enim a Parhhone Necone Pelischtæa occupata est, ut annotavimus in Jirmejæ* 47. *de qua hìc agitur ad ver.* 8. *usque: deinde Moabitæ, Hhammonitæq;, ac Syri alii in Parhhonis potestatem devenerunt, usque ad ver.* 12. *tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæsi sunt, Jirmejæ* 46.2. *de quibus hìc agitur ver.* 12. *ac postremò Ninevitæ & Assyrii omnes in Scytharum potestatem redacti sunt, ut observavimus Jirmejæ* 49.34. *& in Propheta Nachum: quod postremum est hujus capitis exemplum, tribus versibus ultimis.* Derelicta] *alludit quidem Propheta in enuntiandis judiciis ad propria oppidorum nomina, aut notationem eorum; sed hoc linguæ proprium est, neque a nobis commodè potuit repræsentari.* In ipso meridie] *id est, vi aperta: fuerat enim Azotus antè infirmata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, cujus in Jirmejam Prophetam meminimus.* 5 Væ habitatoribus] *ἐργασία præcedentis proximè exempli, tribus versibus.* Cerethæorum] *de quibus* 1. *Schem.* 30.14. Cenahhanæa] *i. terra quæ Cenahhanææ accenseris, Jehoschubh.* 13.3. *ac proinde a Pelischtæis injustè detineris: ut apparet ex Gen.* 10.14. *&* 19. 6 Fossuris] *quæ excavantur in locis arentibus, ad aquandum & abluendum greges.* 7 Et erit tractus] *i. veniet in potestatem Judæorum: pro eo quod est, adjungetur Ecclesiæ, & ad eam pertinebit. Quod typicè a Propheta dictum accipiendum est de regno spirituali Christi, & sequentibus etiam gentibus accommodandum ἀναλόγως.* 8 Audivi] *secundum exemplum exterum Moabitarum Hhâmonitarumq;, ut diximus in ver.* 4. Ut ampliaverint] *i. ut irruentes in terminum Jisraëlis occupaverint de possessione illius: vide Jir.* 48. *&* 49. 11 Terribilis] *propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est μεταβατικὴ ad sequentia duo exempla, ut finis versus ostendit.* Emaciabit] *id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, omniaq; sacrificia quibus turgebant abolendo: humanitus dictum.* 12 Etiam vos] *tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptiorumq;, qui Parhhoni Neconi contra Nebucadnetzarem erant ministraturi; etiam vos (inquit) æquè ac superiores populi desolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Christi.* Confossis gladi.] *id est, postquàm ego per vos gentes istas quas modò dixi cecidero.* 13 Nam extendet] *hæc ætiologia respicit ad ver.* 11. *& ostendit adeò fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Nineve urbs potentissima immunes sint a judicio ipsius; sed in exemplum Judæis statuantur. Est itaque hìc exemplum quartum, ut diximus versu* 4. Desolationi] *quæ pluribus signis exprimitur seq. versu.* 14 Tum platea] *vide Jeschahh.* 34.11. Malogranatis] *id est, ornamentis summarum ædium, quæ inter acroteria numerantur: ut Hhamos* 9.1. Vox] *videlicet inauspicatarum avium; cujusmodi nominantur Jeschahh.* 13. *sub finem, &* 34.11. *& sequentibus.* Cedrum ejus] *id est, cedrina ejus tabulata, intestinumque opus omne Deus per Scythas sustulerit.* 15 Ego sum] *ut Jescha.* 47.8. Sibilabit] *ut* 1. *Reg.* 9. 8. Agitabit] *id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur: synecdoche.*

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] *Posterius argumentum revocandi Judæos ad resipiscentiam, ut diximus suprà* 2.1. *nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi tempestivè resipiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu* 1. *sententiam Dei, deinde causas exponit, usque ad ver.* 8. Ingluviei] *hanc vocem ita accipimus, ut Levit.* 1.16. *Est autem metaphorica Jeruschalaimorum descriptio: nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & sordes cum alimentis plurimas; ita etiam innuit Propheta Jeruschalaima fuisse conceptaculum quò reges, principes, & sacerdotes omnes Judeæ opes & omnes sordes congesserunt; quarum illas ex officio debuerant popularibus distribuere, has verò e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quamobrem etiam urbem simpliciter ingluviem vocat: qua in appellatione auxesis est elegantissima. quasi dicat, eam non cum onocrotalo, sed cum onocrotali ingluvie esse comparandam.* 2 Non auscultat] *expositio causarum, ut diximus ver.* 1. *qua singulorum ordinum peccata exponit, popularium, hoc versu; magistratuum, sequente; Ecclesiasticorum, ver.* 4. *deinde verò contumaciam probat, sequentibus.* 3 Lupi vespert.] *vide Jirmejæ* 5.6. Qui non rod.] *id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt.* 5 Jehova justus] *probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis: unum est, quòd verbo Dei solicitè per Prophetas suos admonentis non resipuerint,*

hoc versu; alterum, quòd ne ex severissimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti a malefaciendo, versu 6. & 7. Unoquoque mane] *vide 2. Chro. 36.15.* 6 Desolatæ sunt] *id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id est, Judæos monebam exemplis, eáque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non exscind.] *id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare; saltem ab exitio monitis, exemplis, verberibusq; meis revocata servari posset.* Inde a diluculo] *id est, indesinenter, ac studiosissimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus suprà 1.1. qua Propheta primùm vocationem gentium ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ, tribus versibus, deinde Ecclesiæ ipsius constitutionem exponit, tribus alteris; postremò hortationem propheticam ad Ecclesiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præstolamini me] *apostrophe ad pios, ut germana Ecclesiæ membra: quandoquidem (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita; vos saltem quorum animis adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & vestram expectationē in me collocetis; qui gentes inimicas perditurus, hoc versu; electásque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum asciturus sum, versu seq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, versu 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judiciis meis exercuero.* Mutabo] *id est, communicatione spiritus renovabo populos in spiritu mentis ipsorum, ut purificati per fidem puritatem sermone & opere colant coram Deo.* Humero uno] *id est, unanimiter, ut apparet ex Jirm. 32.39. est enim synecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id est, e locis remotissimis: vide Jeschahh. 18.4.* Supplices mei] *tum ex populis, tum ex gente Judæorum dispersa.* 11 Tempore illo] *secundus locus, de constitutione Ecclesiæ; illam fore vacuam improbis, & sanctam in Christo.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædicet, duobus versibus: cujus prædicationis causæ proponuntur duæ: una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, versu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitis.* 18 Mœstos propter] *id est pios, qui tanto studio conventus sacri constringuntur, ut tantisper dum a Deo absunt, sint in mœrore & luctu.* Ex te sunt] *αἴτιον: hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ó Ecclesia, & germani partus.* Ei] *nimirum Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes persanctè miseret.* 19 Conficiente] *nimirum consummationem, ut dixerat suprà 1.18.* Pudoris eorum] *id est, in qua onus & probra pudenda pertulerint; de quibus præcedente versu.*

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structuris privatis ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab anteactis Dei judiciis, hortatur ut resipiscentes seriò in opus ipsius incumbant: incumbentes verò promissione præsentiæ suæ confirmat; tum promovente opere ostendit; utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum præcedentium omnia cōmoda promittit adventura: ac postremò omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 ANNO ᵃsecundo ᵃDarii Regis mensis sexto, die primo mensis; fuit verbum Jehovæ ᵇ per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem ᵃfilium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoschuham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum, dicendo;

2 ᵃSic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt ᵃnon advenisse tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 ᵃAn tempus *est* vobis, heus vos, ᵃ desidendi in domibus vestris contabulatis; cùm domus hæc vasta *est?*

5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercituum, ᶜᵃ adhibete animum vestrum ad vias vestras.

6 ᵃSeritis multum, & infertis parum; comeditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis, sed minimè ᵈ affatim; induimini, sed nemo ita ut sit calor ipsi: & qui mercedem reportat sibi, mercedem reportat ᵃin loculum pertusum.

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animū ad vias vestras,

8 Ascendite in ᵃistum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud ᵃ glorificem me, ait Jehova.

9 ᵃSpectatis ad multa, sed ecce ad pauca *pervenitis*; & quod infertis ᵃ domum ᵃ efflo illud: quamobrem? dictum Jehovæ exercituum, ᵉpropterea quòd domus mea est vasta, & vos excurritis quisque pro domo sua.

10 Idcirco contra vos, ᵃ cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur frumento suo,

11 Me advocante siccitatem super hanc terram, & super hos montes, & super frumentum, & super mustum, & super oleum, & super id quod prolatura esset hæc terra: etiam super homines, & super jumenta, denique super omnem laborem manuum.

12 ᵃ Auscultavit autem Zerubbabel filius Schaltielis, & Jehoschuahh filius Jehotzadaki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovę Dei sui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova Deus ipsorum: timueruntque populus a facie Jehovæ.

13 ᵃTunc loquutus est Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo; ᵃEgo vobiscum sum, dictum Jehovæ:

14 ᵃConcitavitque Jehova spiritum Zerubbabelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & spiritum

ᵃ Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
ᵇ Heb. *per manum Chaggaii.* *Hhezræ 5.1.*
ᶜ Heb. *ponite cor vestrum: sic deinceps.*
ᵈ Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*
ᵉ Heb. *propter domum meā, quod est vasta, trajectio.*

tum Jehoschuhhę filii Jehotzadaki sacerdotis maximi,& spiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei sui:

15 Die vigesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darii Regis.

CAPUT II.

1 MENSE septimo, vigesimo primo die mensis; fuit verbum Jehovæ [a] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

2 Alloquere jam Zerubbabelē filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum; & reliquias populi,dicendo,

3 Quis inter vos *est* reliquus, qui viderit domum istam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc,nónne [b]ad illam tanquam nihil *est* in oculis vestris?

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel,dictum Jehovæ,& confirmare Jehoschuahh fili Jehotzadaki sacerdos maxime,& confirmare universe popule hujus terræ,dictum Jehovę,& perficite: sum enim vobiscum, dictum Jehovæ exercituum,

5 Cum VERBO, quo pepigeram vobiscū exeuntibus vobis ex Ægypto,& spiritu meo stāte in [c] vobis: ne timeatis.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, adhuc semel,(parum illud est)tum ego commoturus sum cœlos,& terram,& mare,& siccum:

7 Et commoturus sum omnes gentes, ut veniant [d]desiderati omnium gentium; & impleturus domum hanc gloria,ait Jehova exercituum.

8 Meum *est* argentum, & meum *est* aurum; dictum Jehovæ exercituum:

9 *Sed* major futura est gloria domus hujus posterioris quàm illius prioris, ait Jehova exercituum; nam in loco hoc disponam pacem, dictum Jehovæ exercituum.

10 Vigesimo quarto *die* noni *mensis*, anno secundo Darii;fuit verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam,dicendo,

11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam sacerdotes de lege,dicendo;

12 En,tulerit aliquis carnem [e]sanctam in ala vestis suę, vel tetigerit ala sua panem, aut pulmentum,aut vinum, aut oleum, aut ullum cibū; an sanctificabitur? cui respondentes sacerdotes dixerunt,non.

13 Deinde dixit Chaggai, si tetigerit immūdus [f]ex cadavere quicquam istorum, an immundum erit? cui respondentes sacerdotes dixerunt,immundum erit.

14 Respondens itaque Chaggai dixit, ita populus iste, & ita gens ista coram me fuit,dictum Jehovæ,& ita totum opus manuum istorum;imò quod obtulerunt ibi,immundum fuit.

15 Nunc enim adhibete jam animum vestrum ab hoc die [g] ad eos qui præcesserunt; ex quo non impositus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.

16 Ex quo sunt *dies* illi, veniente *aliquo* ad acervum vicenūm *modiorum*, est denūm; veniente ad lacum ut exhauriat quinquagenas *mensuras* torcularis,vicenarum est.

17 Percussi apud vos uredine, & rubigine,ac grandine totum opus manuū vestrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.

18 Adhibete jam animum vestrum a die hoc ad eos qui præcesserunt: a die vigesimo quarto *mensis* noni,[h]usque ad diem quo fūdatum fuerat templum Jehovæ,adhibete animum vestrum.

19 An adhuc semen [i]granarii, adeóque vitis, & ficus,& malus punica,& [k]olea non protulit? ab hoc ipso die benedicturus sum.

20 Deinde fuit verbum Jehovæ secundo ad Chaggaium; vigesimo quarto die mensis, edicendo,

21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo, ego commoturus sum cœlos & terram,

22 Et subversurus sum solium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipsarum gentium; subversurus,inquam, currum & sessores ejus,[l]ruentibus equis & sessoribus eorum unoquoque per gladium fratris sui.

23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, assumam te Zerubbabel fili Schealtielis serve mi, dictum Jehovæ, ponamque te ut annulum signatorium;quia te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

[a] Heb. *per manū Chaggaii:sic ver.* 10.

[b] Heb.*sicut illa.*

[c] Heb.*medio vestri.* *Heb.*12.26.

[d] Heb.*desiderium.*

[e] Heb.*sanctitatis.*

[f] Heb.*animæ.*

[g] Heb.*& sursum:sic ver.* 18.

[h] Heb.*ad a die:pleonasmus.*

[i] Heb.quod erat *in granario.*

[k] Heb.*arbor olivæ.*

[l] Heb.*descendentibus.*

ANNOTATIO.

1 Anno secundo] *Hujus prophetiæ,pro ratione temporum & argumentorum ipsius, partes sunt quinque: prima est, propositio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipsorum evincendum pertinentis, usque ad versum* 12.*secunda,promissio promovendi & perficendi opus Dei, postquàm sese Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promissio gloriæ quam Deus cum secunda domo erat communicaturus,novem primis versib.capitis* 2.*quarta,promissio singularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terrę ad usum populi obsequentis Deo, inde ad versum* 20.*postrema, promissio regni Christi, abs quo superiores omnes dependebant, inde ad finem usque.* Secundo] *de quo Hhezræ* 4.24 Filium Schealt.]*id est,nepotem: vide* 1.*Chron.*3.17.*& sequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expositionem peccati Judæorum, hoc versu; redargutionem, usque ad versum* 7.*& mandatum, sequentibus.* Non est tempus]*excusatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum studio proficiscens, in speciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excusationem afferre.quasi dicerent; videmus jam sæpius repetitis interdictis ex autoritate Cambysis, & Darii Hystaspis fuisse cautum ne institutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus, quo sententiam mutatam esse & jus ædificandi restitutum nobis confirmemur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incusemur: nec videmus qui ostendi possit aliud tempus nobis jam oblatum esse. Ita non obscurè servos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darium prætexebant; quod Propheta redarguit optimè,sequentibus.* 4 An tempus]*redargutio hæc nititur duobus argumen-*

argumentis: prius est ab improba desidia & negligentia Judæorum; ipsos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque abjecta sit, dum ipsi deliciis suis perfruantur & sibi studeant, hoc versu; posterius, ab antegressis Dei castigationibus, quibus Deus palàm evidentèr quoc testificatus sit quàm indignè ferat jacere templum & cultum suum diversis Judæorum studiis, vers.5.& 6. Qua ex redargutione deinde nascitur hortatio, versu 7.& 8. eámque Propheta exornat promissionum Dei cum antegressis castigationibus comparatione, tribus sequentibus. Desidendi] id est, acquiescendi rebus privatis & commodis vestris, contrà quàm virum pium decet; ut exemplum est Davidis Psal.132.& 2.Schem.7.2. 5 Adhibete anim.] id est, attendite meliùs ad rationes vestras, & expendite institutum vitæ vestræ, neque vobis ipsi abblandimini; ut qui videatis Deum peccatis vestris infensum graves castigationes omnibus importasse, ut narratur sequente versu: nam si vos ipsos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1.Corinth.11.31. 6 Sentis] ex maledictione legis Deut.28.15.& sequentibus. In loculum] id est, non meliùs conservat res partas quàm si loculo pertuso inderet; dicto citius omnes dilabuntur: proverbiale dictum. 8 Istum montem] Tzijonem. Glorificem me] id est, gloriam meam vobis testatam faciam, prosperando res & facta vestra, cùm servietis mihi; ex promissione 1.Schem.2.30. 9 Spectatis] ἐργασία proximè præcedentis promissionis, fore ut Deus se glorificet profusis benedictionib. per antithesin maledictionum quas antè populus fuerat expertus dum cultum Dei negligeret, suisque studiis inserviret. Domum] quisque suam videlicet. Efflo illud] id est, disperdo, tanquam ventis impellentibus. 10 Cohibentur] ex lege Deut.28.23. 12 Auscultavit] id est, auscultantes & timore Dei adducti cœperunt ædificare: ita hæc narratio transitum facit ad secundum locum prophetiæ. 13 Tunc loquutus est] nimirum die vigesimo quarto (ut habetur versu ultimo) ad quem usque diem ædificaverant tribus hebdomadis: tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum nutare fides populi videbatur, Hhezræ 5.3. Quamobrem mandatum Dei necesse fuit a Propheta repeti, & singularem promissionem adhiberi. Ego vobiscum sum] id est, adsum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me autore & duce, ac invitis omnibus. 14 Concitavitque] id est, Deus hac voce Prophetæ sui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut in cœpto opere pergerent.

IN CAPUT II.

1 Mense sept.] Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat piorum animis insidere propter angustiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, versu 3, eos nihilominus jubet bono animo esse, fretos Dei promissionibus; primùm de præsentia ipsius in Christo per spiritum, versu 4.& 5. secundò de gloria, ad cujus conspectum cœli, terra, & res omnes creatæ commoveantur, versu 6.& 7. denique de omni bono & prosperitate ex præsente ipsius gloria, versu 8.& 9. quæ omnia typicè prædicata de secunda hac structura templi, complementum habent in Ecclesia Christi, ut ostendit Apostolus Hebr.12.26. 3 Quis inter vos] occupatio, ut diximus in versum 1. quam Propheta consultò adhibet, quia jam ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaserat Hhezræ 3.12. Ad illam] id est, comparata cum illa quam Schelomo ædificaverat, & quæ ante annos fermè nonaginta eversa fuerat. 4 Jehova] Dei Patris sese explicantis in Christo verbo æterno suo, & per eum communicantis cum Ecclesia sua. 5 Cum verbo] hunc locum quicunque aliter interpretantur, aut σύγχυσιν durissimam horum duorum versuum coguntur invehere & a Prophetæ consilio alienā, aut vim facere particulæ qua hîc Propheta utitur: nos verò cùm mysteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuisse prophetis & fuisse Ecclesiæ proposita ex ipso Dei verbo cognoscamus; simplicitatem verborum sequuti & argumenti genus, statuimus Deum Patrem præsentiam sui ipsius cum Christo servatore nostro & cum Spiritu sancto promittere Ecclesiæ suæ, atque hoc vindice adversus omnia mala confirmare. Est itaque hic locus de sancta trinitate evidentissimus. Verbo] ut etiam vocatur 2.Schem.7.21. Quo pepigeram] id est, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & receperam in fœdus: quamobrem idem etiam appellatur angelus fœderis, Malac.3.1. Stante in vobis] ut Rom.8.9.& 11. 6 Adhuc semel] id est, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus est per Evangelium Christi. Parum illud est] nempe quod pepigeram vobiscum exeuntibus ex Ægypto. Nam lex præ impotentia nihil potuit efficere, sed literam senescentem & occidentem habuit, Rom.8.3.& 2.Cor.3.6. Evangelium verò (quod successit legi) ministerium est spiritus vivificantis: vide Jirmejæ 31.30.& sequentibus & Jechezk.36.26 & sequentibus. Commoturus] virtute spiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes, seq. versu: vide Hebr.12.25.& sequentibus. 7 Desiderati] id est, quoscunque ex gentibus elegero. 8 Meum est] id est, quod fuit prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos: nam illa tam mei juris sunt quàm olim fuerint; sed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternamq; prosperitatem. seq. ver. 10 Vigesimo quarto] quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1.1. qua Propheta iterum evincit peccata Judæorum antecedentia, & obsequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typis legalibus, usque ad ver.14. deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver.20. Hoc autem tempore voluit Deus argumentum istud prophetiæ populo suo exponi, quasi intermedio tempore inter sementes duas, autumnalem & vernam; ut promissio Dei hoc pacto fieret illustrior.
11 Sacerdotes] quorum fuit respondere de lege consulentibus: Levit.10.10.& 11.& Deut.33.10. 12 En tulerit] typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus est, hominem ex contactu rei sanctæ non contrahere sibi sanctitatem ullam, hoc versu; alter est si immundus erit, tantùm abfore ut sanctitatem inde percipiat, ut contrà rem sanctam impuraturus sit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum causas quæ in Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam sanctitatem ex altari sancto, aut rebus sanctificatis Deo percepissent, quia impuri animis suis fuerant, non secus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num.5.2.& Levit.22.5. An sanctificab.] ipse ex gestatione, aut contactu suo. 14 Ita popul.] accommodatio typorum præcedentium: non fuit hic populus (inquit) verum sanctarum contrectatione sanctificatus; sed potius ipsi, (ut impuri fuerant hactenus) oblationes sanctas impurarunt, ac proinde accersiverunt sibi præcedentes castigationes: sic transit Propheta ad enarrationem castigationum, trib. versibus

versibus seq. & populum hortatus promissiones subjicit, usque ad ver. 20. Ibi] *in altari Jehovæ, quod ante annos triginta fuerat extructum, Hhezræ* 3.2. 15 Nunc enim] *confirmatio ab administratione judiciorum Dei, & eventu ipso: ut supra* 1.5. Ex quo] *i. inde ab annis triginta, quibus intermissa fuit templi ædificatio: ut legimus Hhezræ* 4. *nam fundamenta solùm fuerant jacta; ex eo tempore non fuerat lapis fundamentis impositus.* Impositus] *i. continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo] *q.d. semper vos fefellit opinio vestra, & maledictionem pro sperata benedictione reportastis.* 18 A die vigesimo] *repetitio exegetica emphasin habens. quasi dicat, ab hoc ipso die qui dies est vigesimus quartus, &c.* 20 Deinde] *postrema pars prophetiæ, de cœlis & terræ reverentia exhibenda regno Christi, hoc versu; hostibus perdendis, sequente versu; & Christo rege in sempiternum præsidendo Ecclesiæ, versu ultimo.* 22 Subversurus sum] *vi Evangelii & spiritu oris Christi: vide* 2. *Corinth.* 10.5. & 2. *Thessal.* 2.8. 23 Zerubbabel] *i. Christe, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illi Christum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis suis habuerunt: ut loquitur Apostolus de Abrahamo, Heb.* 7.9. Ponámque te] *i. curabo te, in te conquiescam, et in oculis manibusq́ feram: vide Canticor.* 7.10. Te elegi] *ut Jeschahh.* 42.1.

ZECARJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecariæ prophetæ est totus propheticus & didascalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad resipiscentiam, figurat typis majestatem Christi intercedentis apud Deum Patrem, misericordiam Dei Ecclesiam restituentis, Gentes infestas Ecclesiæ, huius instaurationem, illarum eversionem, Christi & Ecclesiæ bona, Ecclesiasticam animadversionem in Judæos improbos, bonorumq́ in Babylonia adhuc hærentium & ubivis terrarum apud Gentes versantium sanctificationem in Christo: deinde verò consulentibus de jejunio respondet minimè hoc a Deo imperari, sed vitæ sanctimoniam, & promissiones dari, de quibus exultandum sit in Domino, ac non ieiunandum. Postea autem a suis temporibus descendens ad tempora Christi, duabus prophetiis elegantissimis adventum ipsius præfinit signis evidentissimis; hostium Ecclesiæ internecionem, suorum liberationem & defensionem gloriosam, & Judeæ subversionem sublato Christo pronuntiat: ac postremò vim Ecclesiæ potentissimam ex Dei presentia & beneficiis ipsius perceptam describit in reliquiis permansuram, quas Deus electas ex Judæis & gentibus gratiosè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reduces ad resipiscentiam hortatus, visiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronuntiari jubet. Primùm enim providentiam suam infinitam, & administrationem exitiosam hostibus, & suis salutarem figurat: deinde Babyloniorum ruina, & revocatione suorum propter Christum exposita, firmitatē sacerdotis Christi, & Ecclesiæ ac cultus sui stabilitatem in virtute sua docet constituram: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibusq́ exteris salutem prænuntians, publicum in Ecclesia monumentum statuit regni universalis Christi per Evangelium

1 ENSE octavo, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 ᵃ Efferbuit Jehova contra patres vestros, ᵃ fervente ira:

ᵃHeb. *fervore ira.* 2. *Chro.* 36.16

3 Quamobrem edicito istis, sic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & ᵃ revertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 ᵃ Ne sitis similes majoribus vestris quibus proclamaverant Prophetæ priores, dicendo, sic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis vestris pessimis; & ab actionibus vestris pessimis: non enim auscultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.

Jirm. 18.11. & 25. & *seq.* & 35.15.

5 ᵃ Majores vestri ubi nam sunt? & Prophetæ ipsi? an in seculum vivunt?

6 Veruntamen verba mea & statuta mea quæ præceperam servis meis Prophetis, nónne assequuta sunt majores vestros? adeò ut reversi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis secundum vias nostras & secundum actiones nostras, ita egit nobiscum.

Lament. 1. 18. & 2.17.

7 ᵃ Die vigesimo quarto undecimi mensis, is est mensis ᵃ Schebat, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 ᵃ Vidi ᵃ nocte, quod ecce ᵃ vir insidebat equo ᵃ rufo, & stabat inter ᵃ myrtos quæ *erant* ᵃ in profundo: postea verò ᵃ equos rufos, ᵃ balios, & albos.

9 Cumq; dicerem, quid *sibi volunt* isti, Domine mi? dixit ad me ᵃ Angelus ille qui alloquutus est me, ego ostendam tibi quid *sibi velint* isti.

10 Tunc respondens vir ille qui stabat inter myrtos, dixit; ᵃ hi *sunt* quos misit ᵃ Jehova ad perambulandum terram.

11 Et respondentes Angelo Jehovæ stanti in-

ter myrtos, dixerunt, 'perambulavimus terram; & ecce tota terra 'desidet, & tranquilla est.
12 Tunc loquutus 'angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quousque tu non misertus es Jeruschalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es' jam septuaginta annis?
13 Respondet autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; 'verba bona, verba consolatoria.
14 'Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; sic ait Jehova exercituum, zelo prosequor Jeruschalaima & Tzijonem, zelo maximo.
15 Fervore enim maximo ferveo contra gentes istas tranquillas: quia me effervescente paululum, ipsæ 'adjutrices fuerunt in malum.
16 Idcirco sic ait Jehova, reversus sum ad urbem Jeruschalaimorum misericordia; domus mea 'ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituum; & 'regula extendetur super Jeruschalaima.
17 'Ampliùs proclama dicendo, sic ait Jehova exercituum, adhuc dispergentur civitates meæ præ bono; 'consolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruschalaima.

CAPUT II.

1' ET sublatis oculis meis vidi, ecce autem 'quatuor cornua.
2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *sunt* ista? dixit ad me, ista *sunt* illa cornua quæ sparserunt Jehudam, Jisraëlem, & Jeruschalaima.
3 Deinde ostendit mihi Jehova 'quatuor fabros:
4 Et cùm dicerem, quid isti veniunt facturi? eloquutus est dicendo, illa cornua quæ sparserant Jehudam, adeò ut quisquam non extulerit caput suum; jam venerunt isti ad deterrendum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quę sustulerant cornu in terram Jehudæ ad spargendum eam.
5 'Iterum sublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] mensorium:
6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, 'ad mensurandum Jeruschalaima, ut 'videant quanta *sit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.
7 'Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me 'procedente, 'angelus alter processit obviam ipsi:
8 Cui edixit, 'curre, alloquere 'puerum istũ, dicendo; 'per pagos habitabunt *cives urbis* Jeruschalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *versantium* [b] in ea:
9 Et ego ero ei, dictum Jehovę, 'murus igneus circumquaq;; & gloriæ ero in medio ejus.
10 'Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, 'cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Jehovæ.
11 Heus Tzijon, 'libera te; quæ desides apud filiam Babyloniæ.
12 'Nam sic ait Jehova exercituum, '*qui* post *indictam* gloriam, misit me contra gentes istas quæ deprædatæ sunt vos; quia qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ipsius:
13 Nam ecce ego 'agitaturus sum manum meam contra illas, & erunt prædę 'servis suis: ita agnoscetis 'Jehovam exercituum misisse me.
14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce venturus sum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovę:
15 Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in medio tui: ita agnosces 'Jehovã exercituum mittere me ad te.
16 Tum possidebit Jehova 'Jehudam portionem suam in terra sancta, & 'eliget rursus Jeruschalaima.
17 'Sile universa caro a facie Jehovę, cùm 'excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ.

[a] Heb. *mensuræ.*

[b] Heb. *in medio ejus.*

[c] Heb. *secundum quatuor ventos.*

CAPUT III.

1' POSTEA ostendit mihi 'Jehoschuhham sacerdotem maximum 'stantem coram angelo Jehovę; & 'Satanam stantem ad dexteram ejus, ut adversaretur ei.
2 Dicebat autem 'Jehova ad Satanam, 'increpet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, 'qui eligit Jeruschalaima: 'nonne hic *est* titio ereptus ex igne?
3 Jehoschuahh autem cùm esset indutus 'vestibus sordidis, & staret coram ipso angelo:
4 'Respondens *angelus* alloquutus est 'eos qui stabant coram se, edicendo, amovete vestes istas sordidas ab eo; & dixit ad eum, 'vide, transtuli a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] mutatis vestibus;
5 Edixitque, 'imponunto cidarim mundam capiti ejus: imposuerunt itaque illi cidarim mundam capiti ejus, & induerunt eum vestibus, 'angelo Jehovæ adstante.
6 'Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehoschuhham, dicendo,
7 Sic ait Jehova exercituum, si in viis meis ambulabis; & si observationem meam observabis, & tu cùm jus dices domui meæ, tum etiam observabis atria mea; utique 'dabo tibi ambulationes inter 'astantes istos.
8 'Audi jam, Jehoschuahh sacerdos maxime, tu & 'amici tui qui sedent coram te, quãdoquidem [b] 'ostento sunt: [c] ecce ego adducturus sum servum meum, 'GERMEN.
9 Nam ecce 'lapis ille *est* quem pono 'coram Jehoschuhha, 'apponens lapidi unico septem oculos: ecce ego 'sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniquitatem terrę istius die uno.
10 Die illo, dictum Jehovę exercituum; 'vocabitis quisque amicum suum sub vitem, & sub ficum.

[a] Heb. *mutationibus.*

[b] Heb. *viri*

[c] Heb. *quòd ecce pleonasmus.*

CAPUT IIII.

1' DEINDE 'reversus angelus ille qui alloquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a somno suo:
2 Dixitque ad me, quid tu vides? cui dixi, video

video quòd ecce ' lychnuchus aureus totus, cujus lecythus supra summitatem ejus *est*; & septem lucernæ ejus in eo, [a] septemq; infundibula septem illis lucernis quæ *sunt* in summitate illius:
3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecythi,& altera ad sinistram ejus.
4 ' Cumque respondissem, loquutus sum ad angelum qui alloquebatur me dicendo; quid ista *sibi volunt*, Domine mi?
5 Respondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an nescis quid sibi velint ista? cui dixi, non, Domine mi.
6 ' Respondens itaque alloquutus est me, dicendo, hoc *est*' verbum Jehovæ ' ad Zerubbabelem, dicendo;' non virtute, neque vi, sed spiritu meo, ait Jehova exercituum,
7 ' Cujus es, ô mons magne? coram Zerubbabele ' in planitiem es:' nam proferet lapidem summum; ' *cum* [b] fragosis acclamationibus, gratia gratia *acclamatis* ei.
8 ' Fuit enim verbū Jehovæ ad me, dicendo,
9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum istam; & manus ejus perfecturæ sunt, ut agnoscas Jehovam exercituum ' misisse me ad vos.
10 ' Nam quis spreverit diem ' parvorum *operum*, cùm lætentur aspicientes ' ad lapidem illum [c] perpendiculum in manu Zerubbabelis ' septem isti?' oculi *inquam* Jehovç, ipsi peragrantes terram?
11 ' Ampliùs respondens dixi ad illum; quid *sibi volunt* duæ oleæ istæ, ad dexteram lychnuchi,& ad sinistram ipsius?
12 Et respondens ' denuò dixi ad eum; quid duæ vaccæ olivarum, quæ *sunt* in spatio duorum tuborum auri effundentium ex se [d] aureum liquorem?
13 Qui cùm alloquutus esset me, dicendo,' an nescis quid sibi velint ista? dixi, non Domine mi.
14 Itaque dixit,' hç *sunt* duæ [e] oleosæ;' quæ permanent apud Dominum totius terrç.

[a] Heb. *septem septémque infundibula lucernis:* σύγχυσις *verborum*, *quam tractatione verborū fecimus evidentiorem.*

[b] Heb. *fragoribus.*

[c] Heb. *stannum: metonymia.*

[d] Heb. *aurum*

[e] Heb. *filii olea.*

CAPUT V.

1 DEINDE [a] rursus attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' volumen ' volabat.
2 Cumque diceret ad me, quid tu vides? dixi, video volumen volans, ' lōgitudine viginti cubitorum,& latitudine decem cubitorum.
3 Tum dixit ad me,' hanc execrationem processuram in superficiem totius terræ, quia ' quisquis furatur, ex hoc *populo*,' ut illa, se [b] innocentem asserit; & quisquis jurat, ex hoc *populo*, ut illa, se innocentem asserit:
4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum, ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomē meum falsò: cōmoransque in domo ejus consumat eam, & ligna ejus, ac lapides ejus.
5 ' Postea progressus angelus qui alloquebatur me, dixit ad me; attolle jam oculos tuos, & vide quid sit hoc quod procedit.
6 Dicenti autem mihi, quid est? dixit, est Epha quæ progreditur; dixitq;, ' hic est oculus ipsorum in tota hac terra.
7 Ecce autem ' massam plumbi allatam; deinde istud,' mulierem unam quæ fuit in medio illius Ephæ.
8 Dixitq; ille,' hæc est ipsa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ; projecitque [c] massam illam plumbi ' in os ipsius *Ephæ*.
9 ' Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' duæ mulieres prodibant ' habentes ventum in alis suis, quibus erant alæ similes alis ciconiç; efferebantque Epham illam ' inter terram [d] & cœlum.
10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur me, quò istæ deferunt Epham hanc?
11 Dixit ad me,' ut ædificet sibi domum in terra ' Schinhharis; ubi stabiliatur & collocetur ' in basi sua.

[a] Heb. *reversus extuli.*

[b] Heb. *innocentem agit.*

[c] Heb. *lapidem.*

[d] Heb. *& inter cœlum.*

CAPUT VI.

1 ' DEINDE [a] rursus attollens oculos meos vidi, quòd ecce ' quatuor currus prodibant e medio duorum montium; qui montes erant montes chalybei.'
2 In curru primo equi ' rufi erant,& in curru secundo equi nigri:
3 In curru autem tertio equi albi; & in curru quarto equi grandine guttati,' badii.
4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me; quid *sibi* hæc *volunt*, Domine mi?
5 Et respondens angelus dixit ad me; hi quatuor sunt ' venti cœlorum procedentes [b] inde ubi constiterant, apud dominatorem totius terræ.
6 ' Qui sunt in illo *curru*, *&* equi illi nigri egrediuntur ' in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur post eos; grandine verò guttati egrediuntur in ' terram Meridianam.
7 ' Badii enim egressi ' quærebant eundo ut obambularent terram hanc; quapropter ' edixit, ite, obambulate terram hanc: sic obambularunt ' *equæ* terram.
8 ' Et accersens me alloquutus est me, dicendo; vide, hi qui egressi sunt in terram Aquilonalem,' tranquillarunt spiritum meum in terra Aquilonali.
9 ' Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi,
10 Accipe e [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a Tobija,& a Jedahhja; veniens tu die eodem, veniens inquam in domum [e] Joschijæ filii Tzephanjæ,' qui veniunt e Babylonia:
11 Accipe igitur argentum & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti ' Jehoschuhhæ filii Jehotzadaki, sacerdotis maximi:
12 Quem alloquêris, dicendo, sic ait Jehova exercituum dicendo,' ecce virum, cujus nomen est ' GERMEN, qui e ' loco suo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.
13 Is enim ' ædificaturus est templum Jehovç, idemque reportaturus decorem, & sessurus ac dominaturus in solio suo; eritque sacerdos in solio suo,& ' consilium pacis erit inter utrosq;.
14 Quamobrem illarum coronarum quæque esto ' pro Chelemo,& pro Tobija,& pro Jedahhja,& pro Chene filio Tzephanjæ ' in memoriale; in templo Jehovæ.
15 Nam longinqui advenient & ædificabunt in

[a] Heb. *reversus sustuli.*

[b] Heb. *a consistendo.*

[c] Heb. *deportatione.*

[d] *qui etiam Chelem, infrà ver.14.*

[e] *qui etiam dicitur Chen, infrà ver.14.*

in templo Jehovæ; ita cognoscetis Jehovam exercituum misisse me ad vos: atque hoc quidem futurum est, cùm omnino auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

Heb. *auscultando.*

ANNOTATIO.

1 Mense oct.] *id est, alterò pòst mense quàm prophetare cœperat Chaggai: vide Hhezræ 5. Sex autem capita hæc placuit de industria conjungere, quia per Dei administrationem una fuit continens eorum visio, non autem sorsim exhibita; & quia similiter unicum est & continens argumentum, si primos sex versus exceperis: nam in eis quædam præfatio totius libri a Propheta præfixa est, quam nos brevitatis ergò non duximus esse a prophetia altera dividendam. Sunt itaque hic prophetiæ duæ: una, hortatoria ad resipiscentiam, sex primis versibus; altera, narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usquedum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio.* 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes sunt, propositio, duobus versibus; & exornatio, tribus. Propositionis autem summa est hortatio ad resipiscentiam: argumenta verò illius duo, a minus majorum exemplo confirmatis, hoc versu; & a promissionibus Dei, versu sequente.* 3 Revertar ad vos] *id est, reconciliatus vobiscum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7.19.* 4 Ne sitis similes] *exornatio (ut diximus versu secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu; deinde per experimentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitissimis extortam, duobus sequentibus.* 5 Majores vestri] *sensus est, communem quidem istius vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei habuerunt: sed non propterea mortuis prophetis meis intermortua sunt verba mea, vixerunt plane, & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntesq; coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut suprà diximus) demonstrat alteram esse prophetiam a superiore; sequentia verò omnia usque ad caput 7. inter se continuanda esse. Est autem prophetia hæc ὁραματικὴ, id est, tota ex visionibus constans, quibus suæ interpretationes suis locis subnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in universum partibus: prima est prolepsis sive propositio summa visionum & prædictionum sequentium, toto hoc capite; secunda, narratio modi quem Deus ad illud usque tempus tenuerat in administratione sua ut præstaret consilium & promissiones suas, secundo capite; tertia, consiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præstare cœpturus erat copiosa enarratio, usque ad caput 7. quæ partes singulæ suas visiones suis rebus conjunctas habent.* Schebat] *qui plurimùm respondet Januario.* 8 Vidi] *visio hæc proleptica (ut diximus præcedente versu) primùm figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosq; & res creatas ministrantes ei, hoc versu; & tribus sequentibus: deinde verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium est habendis visionibus.* Vir] *Angelus Dei humana specie, nimirum Christus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patrem genusq; humanum intervenit tanquam verbum, sapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id est, coloris ignei, quo prodest Ecclesiæ suæ, & consumit adversarios.* Myrtos] *adumbrantes Ecclesiam ipsius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso.* In profundo] *id est, in loco fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum, gravissimas calamitates in Babylonia Judæaq; perferens: & communis est sors Ecclesiæ Dei.* Equos rufos] *cũ equitibus synecdochicè; pro eo quod est, omnis generis administros, qui ut Regi cursores, ita Christo Domino suo parent fidelissimè, sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrumque conjunctim; quod equis baliis figuratur.* Balios] *sive varios: sic enim Hhebræis appellantur a colore uvarum præstantissimarum, qui in eo tractu est varius.* 9 Angelus] *viridem insidens equo rufo, de quo præcedente versu: sic deinceps. Quapropter in sequentibus Propheta sic disertè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, discretionis causa.* 10 Hi sunt] *id est, sunt nuntii & exploratores a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerum agatur in terra: nam etsi Deo sunt omnia præsentissima expositaq; ante oculos ejus, Heb. 4.13. tamen & Angelos administros ac testes adhibet voluntatis suæ, & hac ratione in scripturis adumbrat majestatem suam; regum humanorum exemplo, quos frequens administrorum, satellitumq; comitatus stipare solet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua perferunt; ut qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum responso demonstratur absolutissima cognitio rerum omnium, qua præditus est Christus; non tantùm earum quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hic autem & duobus sequentibus narratur quo pacto Deus adductus sit ut misereretur Ecclesiæ Judæorum; deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum erat aliqua ex parte præstari, exponitur.* Desidet] *id est, delicias agit Babylonius, & quisque adversarius Ecclesiæ, dum Ecclesia tua maximis tempestatibus agitatur. Nam hæc verba figurant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem.* Jam septuaginta] *id est, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, Jirmejæ 25. & 29. sic demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis promissionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Ecclesiam, ira in adversarios, & effectis earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus est administrationis Christi, cum Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Propheta transit ad præsentem constitutionem rerum. quasi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermonem suum æternum; ideo nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu; & contra hostes, versu sequente, tum de officiis ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id est, afflictu aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babyloniis dicitur, Jeschahh. 47.6. de aliis verò gentibus, Jechezk. 25.* 19 Ædificabitur] *id est, perficietur invitis hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1.13. prior promissionum locus.* Regula extendetur] *id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos fermè viginti Nehhemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus.* 17 Amplius] *alter promissionum locus. quasi dicat, non tantùm promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed infinitas*

alias

alias & inæstimabiles profusurus in Ecclesiam re ipsa & verbo, secundum electionem & consilium æternum meum in Christo. Adhuc dispergentur] *id est, adeò Ecclesiam meam prosequar & cumulabo beneficiis, ut pro præ sua bonorumq́ suorum copia non capiantur angustis Judææ finibus, sed in totum orbem terrarum diffusi propagent benedictiones suas: vide Jeschabh. 49. 18. & sequentibus.* Consolante] *id est, promissas suas consolationes, & præfinitam electionem præstante. Nam semel ab æterno suos elegit Deus: sed electionis suæ consilium perficiendo eligere quoque in scriptura dicitur, per metalepsin; id est, in electione semel facta pergere.*

IN CAPUT II.

1 Et sublatis] *Secunda hæc pars, narratio (ut diximus supra 1. 7.) exponit modum quo Deus usus est in præstandis promissionibus antecedentibus. Primùm enim adversariorum Ecclesiæ ruina exponitur, versibus quatuor; deinde urbis ædificatio, versu 5. & 6. ac postremò Ecclesiæ Christi amplificatio per Evangelium, versu 7. & sequentibus: quæ tria ex ordine posita fuerant, tribus versibus proximè præcedentibus.* Quatuor cornua] *quibus adumbrantur hostes qui populum Jisraëlis omnibus ex partibus infestaverant: videlicet Syri, Assyrii, & Babylonii a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptii, a Meridie, & Pelischtæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jechezkele constat.* 3 Quatuor fabri.] *id est, ad ministros, artificesq́ judiciorum Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad deturbandos hostes Ecclesiæ suæ, qui structuram templi & urbis impediebant.* 5 Iterum sublatis] *secundus typus de ædificatione urbis, ut diximus in versum 1.* 6 Ad mensurandum] *id est, dimetiendum & delineandum formam urbis quæ brevi instaurabitur: ut diximus supra 1. 16.* Videant] *structores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Ecclesiæ.* 7 Ecce autem] *tertius narrationis locus, de promissionibus Evangelicis, quas perstrinxerat Propheta supra 1. 17.* Procedente] *videlicet ut alloqueretur me propius, & promissiones sequentes exponeret.* Angelus alter] *qui præstò erat ad observandum & accipiendum mandatum Christi: sic figuratur voluntarium, studiosum, & promptum ministerium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Christo, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus.* 8 Curre] *hoc verbo demonstratur quasi procul stetisse Zecarjam; ac proinde Christum voluisse ipsum accedere, ut quamprimùm notas faceret promissiones sequentes, nisi Angelus tanquam cursor operam suam Christo obtulisset.* Puerum] *Zecarjam.* Per pagos] *id est, innumera erit civium Ecclesiæ multitudo: ut supra 1. 17. Tria autem hoc Christi sermone continentur: primum, promissionum summa, duobus versibus; secundum, hortatio ad Jisraëlitas, ut freti promissionibus ad Ecclesiam convolent, duobus alteris; tertium, promissionum* ἐργασία *ad finem usque capitis. Promissionum autem loci sunt hi, ampliatio Ecclesiæ, hoc versu; protectio Dei, & sanctificationis gloriæq́ communicatio cum Ecclesia per præsentiam ipsius, sequente versu.* 9 Murus igneus] *id est, planè salutaris, ut Jeschabh. 26. 1. & 60. 18. Nam ut ignis res objectas consumit, ita Deus se tam terribilem & gravem ultorem fore adversus Ecclesiæ hostes pollicetur.* 10 Heus heus] *hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut promissiones Dei amplectantur, & bonorum ejus conscientia affecti accedant Ecclesiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus sequentibus; maledictio verò iis denuntiatur qui gratiosè huic vocationi non obsecundaverint, capite 5.* Fugite] *id est, tanquam fuga ex malis præsentibus & venturis (quæ commorantibus in Babylonia denuntiantur) vos eripientes, ad Ecclesiam advolate.* Cùm expanderim] *id est, cùm vobis, qui priùs in servitute angustissima tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illustrem fecerim tetendi cælo libero, & extra Babylonicum ergastulum ex animi vestri sententia evolandi.* 11 Libera te] *quasi dicat, per te unam stabit, nisi feceris, tanta commoditate oblata.* 12 Nam sic ait] *toto hoc versu verba sunt angeli illius qui obviam Christo processisse dictus est, supra versu 7.* Qui post indic.] *id est, qui duo significavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus est indicem; alterum, ut in hostes immittam ignem judiciorum ipsius: quæ duo Christus dixerat suprà versu 9. & hîc Angelus repetit,* ὕστερον πρότερον. Tangit pupill.] *ut Deut. 32. 10. & Psal. 17. 8.* 13 Agitaturus] *id est, percussurus sum & cæsurus, synecdoche.* Servis suis] *id est Judæis, qui servitutem ipsis servierant. Est autem hoc & sequente versu* ἐργασία *versus 9. ut contrà sequentibus per* ὕστερον *ἐργασία est octavi versus.* Jehovam exerc.] *id est, me filium & sermonem Dei patris æternum, eum esse qui mittor ad vos, ut hæc jamq́ prænuntiem, & præstem suo tempore.* 15 Jehovam exerc.] *id est, me filium Dei a Patre missum esse ut habitem in medio vestri, & vos cum gentibus adjuncti mihi, sitis mihi populus: sic demonstrat Christus se Jehovam esse, id est, verum & æternum Deum cum patre & spiritu sancto.* 16 Jehudam] *id est, Ecclesiam suam, typicè.* Eliget] *ut supra 1. 17.* 17 Sile universa] *apostrophe ad hostes, gloriosè prædicans majestatem & amplitudinem regni Christi in Evangelio, cui nemo ausit obmurmurare, nedum obsistere.* Excitatus fuerit] *id est, processerit tanquam e cubili suo in publicum, ad regendam Ecclesiam suam Evangelio.*

IN CAPUT III.

1 Postea] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 1. 7. nimirum enarratio consiliorum Dei quæ ad gloriam suam erat præstiturus, duobus membris continetur: prius est de administratione Dei in Judæa, in qua agitur de beneficiis Dei erga suos, hoc & sequente capite; & de judiciis contra immorigeros, capite 5. quæ duo perstrinxerat Propheta præcedente capite: posterius, de servandis electis e media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus agnoscit pro suis in Ecclesia quam patres mysticam nominarunt, primas obtinet caput, nimirum Christus sacerdos summus, de quo hoc capite; secundas verò corpus Christi, id est, Ecclesia catholica ex electis Dei adunata, de qua sequente capite. Capitis autem Ecclesiæ, & sacerdotis summi ratio duplex est: una, typica in Jehoschuhha, usque ad versum 8. altera simplex quam typus significabat, tribus versibus ultimis. In typo tria observanda sunt: defensio quam Christus suscepit pro servis suis adversus Satanam, duobus versibus; remissio peccatorum & justificatio per fidem, tribus sequentibus; & officii debiti restipulatio promissione conjuncta, versu 6. & 7.* Jehoschuhham] *de quo Chaggai 1. 1. & 12. & 2. 2.*

Stantem

Stantem coram]*id est, ministrantem Christo, & agentem typum ipsius in Ecclesia.* Satanam] *id est, adversarium: ut Ijobi 1.6.* 2 Jehova] *Christus, angelus Jehovæ, coram quo Jehoschuahh stabat.* Increpet] *id est, Deus pater verbo suo potente depellat te a tribunali suo, & accusandi facultatem adimat tibi; justificans servum suum, & secundum eum pronuntians.* Qui eligit] *i. propter electionem suam faciat.* Nonne hic est] *brevis contestatio evincens malitiam Satanæ. q.d. quid? nonne audis hoc esse consilium Dei? quin potius nonne vides ex liberatione mirifica jam antè præstita, & cognoscis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid tu Jehovæ obniteris?* 3 Vestibus sord.] *infirmitatum suarum peccatorumq; suorum symbolis.* 4 Respondens] *Christus, peccata remittens, & justificans impios.* Eos qui stab.] *id est, angelos, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes salutis futuri sunt, Hhebr. 1.14. Est autem hoc humanitus dictum: nam remissionem peccatorum & justificationem unius Christi est conferre per Spiritum.* Vide] *id est, ex hoc signo rei veritatem perspice: ut Jirmejæ 1.10.* 5 Imponunto] *id est, induatur hic rebus omnibus tum ad sacerdotium perfungendum pro Ecclesia, tum ad suam ipsius vitam sanctè traducendam & Deo probandam necessariis. Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est a Christo donis suis publicis (quæ hîc designantur cidari sacerdotali ornamento) tum etiam pro se ipso donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt; alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est; quòd autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quòd Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas; in eo quòd præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ.* Angelo Jehovę] *id est illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum contestatus] *tertius locus typi, restipulatio cum promissione, ut diximus in versum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.] *id est, constituam te in eadem dignitate qua sunt angeli Dei in cœlo, & inter ipsorum myriadas in eadem Ecclesia conversaberis: Matth. 22.30. & Hebr. 12.22.* Astantes] *id est, angelos, ut suprà versu 4.* 8 Audi jam] *altera pars capitis, ut diximus suprà versu 1. qua Propheta instituto in Ecclesia typico sacerdotio, transit ad complementum & veritatem illius in Christo, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Christo, qui promittitur hoc versu, attribuit firmitatem administrationis & consiliorum omnium ad defensionem Ecclesiæ, deinde justitiam ad justificationem & sanctificationem illius, ac postremò redemptionem ad promissiones ęternæ pacis præstandas: ut Christus nobis a Deo Patre factus est sapientia, justitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Corinth. 1.30.* Amici tui] *id est, Sacerdotes omnes, quorum præpositus es administrationi ut magister discipulus præest & præses assessoribus.* Ostento sunt] *vide Psal. 71.7.* Germen] *id est, Christum Jehovam: ut Jeschahh. 4.1. Jirmejæ 23.5. & 33.15. de quo etiam copiosiùs infrà 6.12. & sequentibus.* 9 Lapis ille est] *altera allegoria, significans firmitatem Christi, & Ecclesiæ superædificatæ Christo.* Coram Jehosch.] *id est, in Ecclesia, ubi Jehoschuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id est, perfectissimè adhibens ei absolutissimam providentiam meam, ut infrà 4.10. & in eo collocans ipsam, ut perfungatur administratione sua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei, oculi; perfectio septenario numero figuratur. De lapide autem vide Psal. 118.22. & Jeschahh. 28.16.* Sculpturus sum] *id est, eâdem operâ, & ornamenta omnia in eo depositurus sum, tradito sine mensura spiritu justitiæ, sanctificationis, & vitæ; & per eum remissionem peccatorum, ornamentáque omnia cum Ecclesia communicaturus: metaphora a structoribus lapides politos sculpentibus, rudes verò & impolitos cædentibus, ut apti sint ædificio.* 10 Vocabitis] *id est, ageetis in pace, ut 1. Reg. 4.24.*

IN CAPUT IIII.

1 Deinde] *Transitio ad descriptionem secundæ materiæ beneficiorum Dei, id est, Ecclesiæ catholicę; ut diximus suprà 3.1. ad cujus contemplationem Propheta se translatum fuiße dicit excitatione, tanquam si ad amplitudinem superioris visi infirmitate carnis suæ obdormivißet, hoc versu. Sunt autem in hac Ecclesiæ descriptione partes duæ: typus, versu 2. & 3. & interpretatio typi, sequentib. quæ duo toto hoc capite tractantur διαλογιστικῶς.* Reversus] *i. a Jehoschuhha conversus ad me, & mecum sermonem habens.* 2 Lychnuchus] *typus Ecclesiæ pretiosissimæ coram Deo, cujus singula membra deinceps a Christo explicantur.* 4 Cumque respondissem] *i. petenti angelo narraßem visionem oblatam. Hîc autem transitur ad interpretationem typi quam Propheta postulat, hoc versu: & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat, sequente ver. tum ad singularem interpretationem descendit.* 6 Respondens itaque] *quemadmodum typi duæ sunt partes duobus versibus distinctæ, ita etiam quęstiones Prophetæ & responsiones Christi in duas partes distinctæ sunt: prior respondet typo secundi versus, usque ad versum 11. posterior verò respondet typo versus tertii, quatuor versibus ultimis. In hoc autem priore responso ponitur primùm interpretatio κατ' ἀνάιρεσιν ϗ θέσιν, hoc & sequente versu; deinde confirmatio, tribus alteris.* Verbum] *adumbratum hujus visionis typo.* Ad Zerubbabelem] *ducem populi Dei, ac proinde typum Christi Regis æterni nostri.* Non virtute] *q.d. quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis, sive curandis, nulla ars humana, nullæq; vires adhibentur; sed Deus spiritu fecit, & supernè curat per eundem spiritum: ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restitutus est; curabiturq; porrò & conservabitur ne sua quidem & ducum suorum opera, sed unicâ virtute spiritus mei.* 7 Cujus es] *apostrophe ad adversarios, qui sibi prę Zerubbabelis Judæorumq; tenuitate montes magni esse videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hhezræ 4. & 5. q.d. putatisne vos vestri juris esse? aut populum meum esse in jure vestro? imò verò quicquid agatis, mei juris estis, neque potestis manus meas effugere.* In planitiem es] *id est, plana sunt virtute spiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia.* Nam proferet] *id est, exædificabit invitis vobis, & lapidem summum imponet ædificii.* Cum fragosis] *id est, favente & acclamante cum summa lætitia populo; cujus clamoris summa effingitur a Propheta, cùm dicit, gratia gratia. quasi dicat gratiâ Dei domus perfecta est, non merito aut virtute nostra; & gratiâ Dei porrò curabitur, quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoscere & prædicare veritatem superioris typi.* 8 Fuit enim] *confirmatio, ut diximus versu 6. a testimonio Dei Patris consilium suum exponentis Christo, quod ipse Propheta narrat nudis & apertis verbis.* 9 Misisse me] *ut suprà 2.13.* 10 Nam quis] *alterum argumentum, a providentia & studio Dei Patris. Deus (inquit Christus) non tantùm dixit, sed etiam procurat infinita*

finita providentia sua: quis ergo interverterit? Deus delectatur eo, quis spreverit? Parvorum oper.] *id est, tenuium principiorum istorum, quæ ducta sunt in extruenda domo.* Ad lapidem illum] *summum, de quo versu 7.* Septem isti] *de quibus suprà 3.9.* Oculi inquam] *id est, infinita Dei providentia.* 11 Ampliùs] *secunda pars anagoges, ut diximus in versum 6. qua Propheta sciscitatur, duobus versibus, & angelus respondet, duobus alteris.* 12 Denuò] *id est, accuratiùs & minutatim sciscitans: hîc enim exprimuntur visionis partes quas antè Propheta reticuerat, ver. 3. Nam utrinque adstabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem spectabant: supra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, superius verò (quod spatii majoris erat) accipiebat ex olearum baccis, quæ memorantur hoc versu.* 13 An nescis] *ut suprà versu 5. excitantis ad attentionem verba.* 14 Hæ sunt duæ] *hoc responso Angelus satis habuit demonstrasse interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæstionem explicat, q.d. duæ istæ arbores figurant omnimoda spiritus dona a Deo in æternum ad Ecclesiam pervenitura per Christum. Hinc autem facilè eruitur secundæ quæstionis interpretatio, nempe duas baccas tubosq; significare dimensum spiritus abundans, & in Ecclesiam a plenitudine Christi suis modis, tanquam tubulis, indesinenter defluens.* Quæ permanent] *id est, quæ in Christo sunt, & per Christum Ecclesiam perfundunt benedictionibus æternis.*

IN CAPUT V.

1 Deinde] *Tertiam partem prophetiæ diximus suprà 3.1. enarrare duo genera consiliorum Dei. Ac de beneficiis quidem illius in suos dictum est duobus capitibus: nunc posterius consiliorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè simul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur: primum est, execratio descripta & quasi relata in acta Ecclesiæ ex consilio Dei, quatuor versibus: secundum, improbitatis, scelerumq; gravissimorum quibus irritatus est Deus descriptio, & divini ordinis in eis observandis, quatuor alteris; tertium, sententiæ exequutio, tribus versibus ultimis.* Volumen] *ubi descripta erat sententia execrationis.* Volabat] *id est, celerrimè obibat terram.* 2 Longitudine] *id est, volumen amplissimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copiosissimè.* 3 Hanc execr.] *id est, quæ hoc volumine continetur: synecdoche.* Quisquis furatur] *id est, hujus voluminis scriptura sententiam fert in Judæos pervicaces qui hîc in peccatis vivunt, & se nihilominus justitiæ alicujus specie innocentes planè confirmant esse; quamvis maximorum scelerum teneantur cùm in secundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo synecdochicè designantur furti & juramenti nominibus.* Ut illa] *id est, æquè ac reliqua terra impudentes sunt in defendendo & probando peccata sua; haud secus ac si nunquam novissent Deum ampliùs quàm terra reliqua.* 4 Et ligna ejus] *id est, perdat eam funditus, ita ut ne vestigia quidem reserventur.* 5 Postea] *secunda pars capitis, nempe communis improbitatis descriptio, & divini ordinis, ut diximus in versum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæis providentia Dei in acervum unum & quasi modium comportatum, & gravissimo decreto ejus ac ineluctabili obsignatum iri.* 6 Hic est oculus] *id est, hæc est cognitio illa verissima quam Deus habet in Ecclesia sua de toto sceleratorum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo cernat, deinde specie illa appropinquante discernat tres illius partes quæ ponuntur sequente versu, & exponuntur versu 8.* 2 Massam plumbi] *typum firmitatis & immutabilitatis quæ decreta erat in decreto Dei adversus Judæos, qui sanctum fœdus faciebant irritum, quasi pondus imponeretur, ne legati judicio Dei & Ecclesiæ ipsius effugerent e suo carcere.* Mulierem] *figurantem corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Ecclesia.* 8 Hęc est ipsa improb.] *id est, hæc mulier typus est impiorum ex Judæis, qui in unum collecti asservantur & obsignantur, comparati ad illud judicium Dei subeundum quod sequentibus exponitur.* In os] *super fœminam videlicet, ut asservaretur inclusa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Christus videndum, sequentibus.* 9 Tum attollens] *tertia pars capitis, de executione sententiæ Dei, facta in Ecclesia post cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ & Nechemjæ docent. In qua exequutione duo sunt observanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra Ecclesiam deportari, hoc versu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod est, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod manebat Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & sanctæ in Judæa vitæ prætulerant, versibus sequent.* Duæ mulieres] *quæ designant Ecclesiam duorum temporum: unum est cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam missus Ecclesiam constituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Ecclesia repurgavit, Hhezræ 9. & 10. alterum, cùm Nechemja adhibito Sacerdotum consilio similiter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Ecclesia, sive singularis aliqua sit, sive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad distinguenda duo illius tempora.* Habentes ventum] *id est, expeditissimæ ad exequendum voluntatem Dei, ut Hhezræ 10. 8. quò spectat etiam alarum amplitudo sequentibus verbis exposita.* Inter terram & cœlum] *id est, palàm, publica sententia & executione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculis omnium quàm longissimè exponuntur.* 11 Ut ædificet] *i. relegat foras extra Ecclesiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in scripturis dicitur, figuratur sæpè domus ædificatione: ut Jirmejæ 29.5. & 28.* Schinhharis] *vide Gen. 10.10.* In basi sua] *id est, in sede illa, ubi jam anteà fundati & radicati corruptissimos suos mores hauserant, & ubi fratres ipsorum neglectis Dei beneficiis sedes suas fixerant; ut narratur 1. Chron. 4.22. & 23.*

IN CAPUT VI.

1 Deinde] *Posterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus suprà 3.1.) ostendit quamvis perdita & deplorata esse videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde servatum iri per misericordiam ipsius: quamobrem primùm exponit ministerium quod Deus adhibet perficiendis suis consiliis, usque ad ver. 7. deinde narrat singulare symbolum quo Deus Ecclesiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa versantium de reconciliatione, gratia, & cura sua, promissionibusq; in Christo implendis confirmavit, ad finem usque capitis.* 1 Quatuor currus] *hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias qua-*

tuor pertinere, & se ipsos plurimùm torserunt ad detorquendum contextum in varias interpretationes : nos missis præjudicatis omnibus visionem ex verbo angeli interpretamur , & assensuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentissimè omnes orbis partes obeuntium, & capessentium jussa illius : montes duo chalybei sunt signa potentissimæ & impervestigabilis Dei providentiæ, ex cujus abdito firmissima & ineluctabilia consilia prodeunt: equi celeritatem significant : itaque summa est, Deum quidem tum ad superiora, tum etiam ad cætera sua consilia præstanda & perficienda (quæ in recessu latent providentiæ ejus) abundare administris, per quos omnia cognoscat verissimè, & perficiat justissimè ac fidelissimè ; quemadmodum etiam Christo æterno Dei Patris filio in eandem sententiam equi attributi sunt, supra 1.8. quia Christus est sapientia Dei & potentia Dei : sed in hoc singulari negotio Angelis uti tanquam salutis bonorum administris, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos sibi, & adducendos ad cultum suum ; ne fortè omnes qui extra Judæam erant excidisse aliis à salute Dei putarentur, aut ipsi in desperationem conjicerentur.* 2 Rufi] *vide suprà 1.8.* 3 Badii] *id est, quorum præcipuus quidem color erat badius, sed ita ut quasi grandineæ guttæ interspersæ essent.* 5 Venti cœlorum] *id est, angeli ex quatuor cœli partibus se sistentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequenda mandata illius; ut Ijobi 1.6. & 1.Reg.22.19.* 6 Qui sunt in illo] *id est, equi illi rufi, nominati versu 2. quos digito indicabat Christus. Sensus est, istorum angelorum & administrorum Dei pars major est Babyloniam profecta est, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hostes : pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa versanti ministraret.* In terram Aquil.] *id est, Babyloniam, quæ respectu Judææ Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id est Judæam, quæ respectu Babyloniæ (ad quam angeli alii profecti erant) meridiana est.* 7 Badii] *altera pars capitis, narratio curæ quam Deus ministerio angelorum gerit tum in Judæa, hoc versu, tum in Babylonia, versibus sequentibus.* Quærebant] *id est, deposcebant sibi ultrò Judææ procurationem.* Edixit] *Christus angelorum princeps.* Equę] *hanc vocem in contextum visum est inserere, quia verbum genere fœmininum est. Constat autem equabus celeritatem inesse maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accersens] *secundus narrationis locus, (de qua proximè præcedente versu) exponit primùm efficacitatem Dei in suorum animis, hoc versu ; deinde professionem publicam piorum erga Deum, & Dei vicissim erga ipsos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id est, & certos homines ad resipiscentiam pietatemq́ adducendo, & alios in ea continendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ meâ : sic Deus opus sui spiritus tribuit angelis administris honorificè.* 9 Tum fuit] *transitio ad narrationem publicæ illius professionis quam Judæi pii, quotquot in Babylonia supererant, fecerunt per legatos suos ; & vicissim testimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factis coronis, hoc & sequente versu ; promissionibus subjectis de regno Christi, ver. 12. & 13. & donario palàm in Ecclesia ad documentum publicum proposito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religiosè oblationem facturi Domino.* 11 Jehoschuhhæ] *qui typus erat Christi; ac proinde coronis impositis regnum illius figurabat, de quo versu 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quasi dicat, ecce typus es viri illius, &c.* Germen] *de quo suprà 3.8.* Loco suo] *id est, propria sua gente ac sede, quam veteres Prophetæ designarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Consilium] *id est, evangelizabit pacem æquè iis qui procul sunt atque iis qui in Judæa sunt, utrosque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Ephes. 2.13. & sequentibus.* 14 Pro Chelemo] *& longinquis omnibus, qui cum ipsis & ipsorum exemplo Deum accessuri sunt: senecdoche.* In memoriale] *id est, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui se Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquis esse cum ipsis ad Deum accedendi: quo consilio Rëubenitæ, Gaditæ, & Menaschitæ altare cum Jardenem olim extruxerant, Jehoschuhh. 22.* 15 Misisse me] *ut suprà 2.15.* Cùm omnino] *id est, post illud tempus quo ædificaveritis templum Dei, & prophetias singulares suprà enuntiatas feceritis: post illud, inquam, tempus regnum hoc Christi ad Ecclesiam venturum est.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de observatione jejunii propter eversum templum instituti consulentes ipsum, admonet de jejuniorum vanitate, nisi pietati justitiæq́ studeatur, & majorum exemplo probat : itaque eos ad præsentis misericordiæ sensum, beneficiorumq́ ampliùs promissorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq́ abolens lætitiam imperat propter præsentem gratiam, & futurorum in Ecclesia bonorum amplitudinem.

1 POSTEA fuit anno quarto Darii regis; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* mensis noni; Cislevo mense:

2 Cùm misisset *populus* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, & viros suos ; ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 *Et* alloquendum sacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo; an fleturus sum mense quinto, separãdo me, quemadmodum feci jam aliquot annis?

4 Fuit igitur verbum Jehovę exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere totum populum hujus terrę, & sacerdotes, dicendo; cùm jejunatis & plangitis quinto & septimo *mense*, ut jam septuaginta annis (an [a] ullo pacto mihi; mihi inquam jejunatis?)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis ; nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nónne, *inquam, facturi fuistis* secundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm esset urbs Jeruschalaimorum deses, & tranquilla, & civitates circumstantes eam; cùm Australem locum & humilem regionem *populus* inhabitaret?

8 Fuitque verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo ; jus veritatis [b] dicite, benignitatemque & misericordiam exercete [c] alter in alterum :

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote ; & malum [d] alter alterius ne cogitate cum [e] animo vestro:

a Heb. *jejunando.*

b Heb. *judicate.*

c Heb. *vir cũ fratre suo.*

d Heb. *vir fratris sui.*

e Heb. *cordis.*

11 Sed

11 Sed renuerunt attendere, & prebuerunt [e]humerum refractarium; aureſque ſuas aggravarunt ne audirent:

12 Et cor ſuum diſpoſuerunt [*] *ut* lapidem perdiuturnum, ne audiret legem ipſam & verba quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo [f]per Prophetas illos priores: unde fuit fervor *iræ* magnus a Jehova exercituum.

[f] Heb. *per manum Prophetarum.*

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ipſum non audiverant; ut ita clamantes ipſos nō audirem, ait Jehova exercituum:

14 Sed turbine diſjicerem eos in omnes gentes quas non noverant, & terra hæc deſolaretur [*]poſt eos, deſtituta tranſeunte & redeunte: ita [*]diſpoſuerunt terram [g] deſiderabilem in deſolationem.

[g] Heb. *deſiderii.*

CAPUT VIII.

1 [*]DEINDE fuit verbum Jehovæ exercituum, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno zelotypus fui ipſius.

3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem; & habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur urbs Jeruſchalaimorum civitas [*] veritatis, & mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis.

4 Sic ait Jehova exercituum, [*] adhuc ſedebunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorū; habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua præ multitudine dierum:

5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris & puellis, ludentibus in plateis ejus.

6 [*]Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an* etiam in oculis meis [*]mirabile eſſet? dictum Jehovæ exercituum.

7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſervaturus ſum populum meum; [*]e terra Orientis, & e terra occaſus ſolis.

8 Et reducturus eos ut habitent [a] Jeruſchalaimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis Deus veritate & juſtitia.

[a] Heb *in medio Jeruſchalaimorum.*

9 [*]Sic ait Jehova exercituum, [*]confirmantor manus veſtræ, qui audiſtis diebus his verba iſta; [*]ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fundata eſt domus Jehovæ exercituum, [*]templum ædificandum fuiſſe.

10 Nam ante [*]dies hos [*]merces hominis non efficiebatur, & merces jumenti nulla erat; & exeunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed committebam omnes homines, [b] unum cum altero.

[b] Heb. *virum cum amico ſuo: ſic ver. 16. & 17.*

11 [*]Nunc verò non ſum ut diebus illis prioribus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ exercituum.

12 Nam ſementis [*]pacis eſt, vitis edit fructum ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique edunt rorem ſuum: denique facio ut poſſideant reliquiæ populi hujus omnia iſta.

13 [*]Eritque ut quemadmodum fuiſtis maledictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus Jiſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni: ne timetote, confirmantor manus veſtræ.

Chaggai 2.19.

14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemadmodum cogitaveram malo afficere vos, cùm ferveſeciſſent me patres veſtri, ait Jehova exercituum, neque pœnituit me:

Suprà 7.11. & ſeq.

15 Ita converſus cogito diebus his bono afficere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne timetote.

16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini veritatem alter cum altero; [c] veritatis & pacis jus dicite in portis veſtris:

Suprà 7.9.

[c] Heb. *veritatis & jus pacis judicate: trajectio.*

17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum [d] animo veſtro, & juramentum [e] falſum ne ametis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Jehovæ.

[d] Heb. *corde.*

[e] Heb. *falſitatis.*

18 [*]Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium [*]quarti *menſis*, & jejunium [*]quinti, & jejunium ſeptimi, jejuniumq; [*]decimi futurum eſt domui Jehudæ gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates [f] hilares; ſed veritatem & pacem amate.

[f] Heb. *bonas.*

20 [*]Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit* cùm venient populi, & habitatores civitatum multarum:

21 Et adibunt habitatores unius alteram, dicendo; eamus [g] continenter ad deprecandū faciem Jehovæ, & ad [*]quærendū Jehovam exercituum; eam ego quoque.

[g] Heb. *eundo.*

22 Ita venient populi multi, & gentes numeroſæ; ad quærendum Jehovam exercituum Jeruſchalaimis, & ad deprecandū faciē Jehovæ.

23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus illis [*] cùm prehendent decem homines ex omnibus linguis gentium; prehendent inquam alam viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum, quia audimus Deum eſſe vobiſcum.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unius concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus; deinde verò reſponſum propheticum, utroque capite.* Darii] *de quo ſuprà 1.1.* Ciſlevo] *qui plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur breviſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Meleco e Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melecum a deportata multitudine putaverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerint advenisse. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes, confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa verſante; ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quod templum eo tempore abſolutum eſſet; jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam, 2 Reg. 25.11. Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, teneantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare prioris templi nomine. Quam quæſtionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et viros ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

legationem suam: ut propter ordinem & honestatem convenit à cœtu magno certos homines consiliis capiendis, & rebus gerendis delegari. 3 Mense quinto] id est, Quintili sive Julio; die decimo mensis, quo eversum est templum, Jirm. 52.12. quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt. Separando me] id est, abstinendo a personarum consortio, & rerum omnium usu quæ ad lætitiam facerent, ut quàm studiosissimè possum affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis observandæ exemplum vide Joël. 2. 15. & sequentibus. Aliquot annis] nimirum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore eversi templi, & triginta tribus ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum gesta sunt. 4 Fuit igitur] responsum hoc propheticum duobus membris continetur: unum est thesis sive propositio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de industria adhibuit Deus, ut ostenderet populo regnum suum in cibo & potu minimè consistere, ut Jeschahh. 58. sed in pietate & justitia, usque ad versum 18. capitis sequentis; alterum est hypothesis sive responsum singulare ad quæstionem propositam, temperatam θέσεως antegressæ documentis, ad finem usque capitis. In thesi autem partes sunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus versibus sequent. confirmata per brevem majorum historiam, reliquo capite: deinde propositio gratiæ præsentis, & promissionum futurarum Dei, octo primis versibus capitis 8. postremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad versum 18. usque. 5 Totum pop.] id est, & consulentes, & consultos admone. Cùm jejunatis] redargutionis summa est, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: si jejunatis, nihil accedit: si comeditis & bibitis, nihil decedit ipsi: videndum fuit vobis, ut sive jejunaretis, sive comederetis, viveretis Domino ex præscripto legis formaq; documentorum quam prisci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita sensistis? an ita fecistis; hic ergo redargutionis locus. Septimo] propter interfectum Gedaljam jejunio instituto 2. Reg. 25.28. & Jirm. 41. Septuaginta annis] & iis amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonstravimus suprà in versum 1. synecdoche. 7 Cùm australem loc.] id est, cùm staret regnum Jehudæ & tribus integra; cujus possessio in his versabatur maximè, Jehoschuhh. 15. 8 Fuitque] exornatio confirmans redargutionem præcedentem per narrationem verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas suos majoribus, vers. 9. & 10. immorigeri majorum animi & obfirmati in Deum, ac postremò pœnarum quas Deus sumpsit de immorigeris, versibus binis a versu 11. 11 Humerum refract.] metaphora a bobus obnitentibus jugo. 12 Ut lapidem] sic Jechezk. 11.19. & 36.26. de hoc autem lapide vide Jirm. 17.1. 14 Post eos] id est, iis deportatis. Disposuerunt] id est, ipsi suis peccatis effecerunt: ut confitetur Danijel 9.16.

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] Secundus locus θέσεως, ut diximus in versum 4. capitis 7. propositio causæ qua Deus ad benefaciendum populo suo adducitur, (ea autem est sola ipsius zelotypia ex gratuito fœdere asserens & vindicans Ecclesiam suam) versu 2. & 3. & promissionum consequentium, ad versum usque 9. 3 Veritatis] id est, in qua veritatem suam Deus exhibet, & quam sanctificat ex promissionibus. 4 Adhuc sedebunt] id est, longævi & tranquilli erunt, fœcundabunturq; benedictione mea: nam temporarias promissiones ad bona spiritualia regni Christi referendas esse nemo est qui nesciat. 6 Sic ait Jehova] occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratiosè prospicit, ostendens non esse cur ex præsente sua tenuitate diffidant tam magnificis promissionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, sequentibus. Mirabile esset] ac proinde mihi factu impossibile. 7 E terra Orientis] id est, inde ab omnibus extremitatibus terræ, synecdochicè. 9 Sic ait Jehova] tertia pars θέσεως, hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus suprà 7. 4. quam Propheta προλημπτικῶς exponens hoc versu, explanat sequentibus. Nam hortationis primùm documentum affert, deinde verò exemplum præsens: quæ duo per ὕστερον πρότερον sequentibus exponuntur; exemplum, tribus versibus; & hortationis documentum, reliquis. Confirmantor manus] ut Jeschahh. 35.3. Ex ore Prophet.] nempe Chaggaii & Zecarjæ, Hhezræ 5.1. amplificatio hortationis a persona prophetarum, quorum fides jam spectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum. Templum æd.] id est, fuisse pergendum in ædificatione. 10 Dies hos] quibus incubuistis in absolutionem templi. Merces hom.] id est, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promissam non præstabat Dominus; sed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoste vexabamini: vide Chaggaii 1.6. & 2.15. & sequentibus. 11 Nunc verò] postquam incubuistis in ædificationem templi Dei. 12 Pacis] id est, tranquilla est ab hoste. 13 Eritque] transitio ad prius membrum, ut diximus in versum 9. per propositionem summam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur versu 14. & 15. tum officiorum populi, versu 16 & 17. 18 Fuit igitur] altera pars prophetiæ, ut diximus suprà 7.4. quia postquam Propheta θέσιν substruxit de jejuniorum inanitate, & veritatis, justitiæ, pietatisq; colendæ necessitate; nunc demum ostendit expressis verbis non esse tantoperè de jejuniis laborandum: sed lætandum in Domino de præsente beneficio, pacem veritatemq; colendam, hoc versu; & promissiones fide amplectendas, sequentibus. Quamobrem copulam Hhebraicam interpretati sumus igitur, ut ostenderemus hoc membrum esse propriè quæstionis propositæ suprà 7.3. ἀναλυτικῶς. 19 Quarti mensis] quo perrupta fuit civitas Jeruschalaimorum; ut Jirm. 52.6. & 7. Quinti] de hoc & sequente suprà 7.3. & 5. Decimi] quo mense instituta & cœpta est obsidio Jeruschalaimorum, Jirm. 52.4. 20 Sic ait] amplificatio lætitiæ quam Deus populo suo inferat, a promissionibus Evangelicis de regno Christi ex Judæis & gentibus adunando. 21 Quærendum] id est, consulendum: sic versu sequente: nam hæc duo sunt piorum officia coram Deo, orare & consulere. 23 Cùm prehend.] id est, pii ex gentibus acervatim se adjungent Ecclesiæ Dei studiosissimè: numerus finitus pro infinito: ut Jeschahh. 3.28.

CAPUT IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoq; externis supplicia prædicit gravissima, donec Ecclesiæ adunentur & se recipiant ad protectionem Dei: itaque Ecclesiæ piorum quasi digito commonstrans Christum, redempti-

demptionem, pacem, salutem, & bona omnia prænuntiat: Judæosq; omnes hortatur ut a Deo potius fortissimo quàm ab inanibus idolis pendeant, restitutionem Ecclesiæ magnificè præfigurans illis: ac postremò non resipiscentibus ruinam prænuntiat propter oppressos fratres & repudiatum Christum: qui gratiam Dei & pacem Ecclesiæ, quam Judæis obtulerat, sublaturus esse ab eis ostenditur, ut mali perdantur malè.

1 PROPHETIA [a]onerosa *est* verbi Jehovæ in terram circumstantem te, & Damascus requies erit illius: quia Jehovæ est oculus *spectator* hominum, ut omnium tribuum Jisraëlis.

[a] Heb. *onus: ut Jeschahh.* 13.1.

2 Quin etiam Chamatham terminabit illâ; Tyrum & Tzidonem, quamvis sapiens sit valde,

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem sibi; coacervaveritq; argentū quasi pulverem, & effossum aurum quasi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipsa igne absumetur.

5 Videns Aschkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pudefecerit *ipsam* expectatio sua: peribitque Rex e Hhazza, & Aschkelon non [b] permanebit:

[b] Heb. *sedebit*

6 Et habitabit nothus Aschdodi, denique exscindam fastum Pelischtæorum.

7 Cumque amovero cædes cujusque ab ore ipsius, & detestationes ejus [c] e dentibus ejus, relinquetur etiam ipse Deo nostro; ut sit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut Jebusæus:

[c] Heb. *ab inter dentes.*

8 Et castra habebo ad domum meam propter exercitum, propter transeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius exactor; quia jam [d] visum est mihi in oculis meis.

[d] Heb *vidi: ut Deut.* 12. 13

9 Exulta valde filia Tzijonis, clange filia Jeruschalaimorum, ecce Rex tuus adveniet tibi, justus & salute præditus est: pauper, & insidens asino, idque pullo nato asinabus.

10 Nam exscindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruschalaimis, exscindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus [e] a mari uno ad alterum, & a flumine usque ad fines terræ *protendetur.*

[e] Heb. *a mari ad mare.*

11 Tu autem [f] infecta sanguine fœderis tui, cùm emisi vinctos tuos e cisterna, in qua nullæ *sunt* aquæ,

[f] Heb. *in sanguine.*

12 *Dicens,* revertimini ad munitionem, vincti [g] sperantes: tum illo die, *quod* indico duplum, restituam tibi:

[g] Heb. *spei.*

13 Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; disponens te tanquam gladium potentis.

14 Nam Jehova contra hos conspicuus erit, prodeunte velut fulgure sagitta ejus: & Dominus Jehova buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos ut comedant, postquam subegerint lapides fundæ, & bibant strepentes quasi vino; implebuntque tum cratera, tum angulos altaris.

16 Deniq; servabit eos Jehova Deus ipsorum die illa, tanquā gregē populi sui; cùm lapides [h] coronarii pro vexillis erunt in terra illius.

[h] Heb. *coronamenti vexillabunt.*

17 Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustū facundas faciet virgines.

CAPUT X.

1 PETITE a Jehova pluviam tempore serotinæ; Jehova effecturus est nimbos, & pluviam [a] imbriferam editurus eis, cuique herbam in suo agro.

[a] Heb. *imbris.*

2 Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falsum, & somnia vana loquuntur, vanitate consolantur: idcirco proficiscētes velut grex, testificati sunt nullum fuisse pastorē.

3 Contra pastores istos accensa est ira mea, & in istos hircos animadverti: nam visitavit Jehova exercituum gregem suum, domum Jehudæ, & disposuit illos velut equum decoris sui in bello;

4 Ab ipso fuit angulus, ab ipso clavus, ab ipso arcus [b] bellicus; ab ipso processit omnis exactor pariter:

[b] Heb. *belli.*

5 Fueruntque similes potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipsis erat, & pudefecerunt eos qui insidebant equis.

6 Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Josephi servabo, & tranquillè collocabo eos, quia misereor eorum, eruntque ac si nō abjecissem eos; quia ego sum Jehova Deus eorum, & exaudiam eos.

7 Eruntq; similes potenti Ephrajimitę, & lętabitur [c] animus eorum quasi vino; & filii eorū videntes lętabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

[c] Heb. *cor: sit deinceps.*

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur sicut multiplicati fuerant:

9 Et disseminabo eos in populos, ut in longinquis locis recordentur mei: & viventes cum filiis suis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Assyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libanique adducam eos: sed non sufficiet eis.

11 Quamobrem transiens per mare angustiā percutiet in mari fluctus, arescēntque omnia profunda rivi: & dejicietur fastus Assyriæ, sceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictum Jehovæ.

CAPUT XI.

1 APERI Libane januas tuas, ut consumat ignis cedros tuas.

2 Ejula abies, quia corruit cedrus, quia magnifici vastantur: ejulate robora Baschanis, quia concidit sylva vindemiæ.

3 Vox ejulatus pastorem, eò quòd vastetur magnificentia eorum; vox rugitus leonum, eò quòd vastetur fastus Jardenis.

4 Sic ait Jehova Deus meus, pasce oves has interfectionis,

5 Quas possessores earum interficiunt, *neque habentur rei, & eorum * qui vendunt ipsas quisque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus sim; & pascentium eas nemo clementia utitur erga eas.

6 * Nam non utar clementia ampliùs erga *habitatores hujus terræ, dictum Jehovæ: sed ecce ego *faciam ut præstò sint homines [a] alter in manu alterius & in manu Regis sui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.

7 *Itaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*, ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi *devincientium, pavi oves illas.

8 *Et excidi *tres pastores *mense uno: *imminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odisset me:

9 *Et dixi, non sum pasturus vos; *quæ moritura est moriatur, & quæ exscindẽda est exscindatur, & reliquæ comedant [b] altera carnem alterius.

10 *Itaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, succidi ipsum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibus *populis istis.

11 Irritóque facto die illa; agnoverunt rectè *pauperes illius gregis qui observabãt me, verbum Jehovæ esse.

12 *Dixeram enim ad illos, si bonum *videtur* in oculis vestris, date mercedem meam; sin minus, desistite: qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

13 Edixit autem Jehova mihi, *projice eos *conferendos* in figulum, [c] *magnificum pretium quo pretiosè æstimatus sum ab illis: ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovę, *conferendos* in figulum.

14 Postea succidi baculum meum secundũ, *baculum* devincientium; *irritam faciendo fraternitatem inter Jehudam [d] & Jisraëlem.

15 *Tandem edixit Jehova mihi, ampliùs *sume tibi instrumentum pastoris stulti.

16 *Nam ecce ego suscitaturus sum pastorem in hac terra *qui* [e] erraticas non visitabit, [f] ætate teneram non requiret, & fractam non curabit, restitantem non portabit: sed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet.

17 Vę pastori nihili, derelinquenti gregem: gladius imminet brachio ejus, & oculo dextero ejus; brachium ejus [g] prorsus arescet, & oculus dexter ejus [h] omnino caligabit.

[a] Heb. *vir in manu amici sui.*

[b] Heb. *mulier carnem amicæ suæ.*

Matt. 26. 3. & seq.

[c] Heb. *magnificentiam pretii.*

[d] Heb. *& inter Jisraëlem*

[e] Heb. *celatas*

[f] Heb. *puerum*

[g] Heb. *arescendo.*

[h] Heb. *caligando.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hujus prophetiæ (quæ tribus capitibus comprehenditur) partes in universum sunt quatuor: prima est prophetia de hostibus Ecclesiæ frangendis & domandis, octo primis versibus; secunda, de Ecclesia per adventum Christi pace, salute, gloriaq; decoranda ad gloriam ipsius, reliquo hoc capite; tertia, confirmatio est & exornatio utriusque loci per hortationem, capite* 10. *quarta denique prophetia est de judicio Dei horrendo adversus gentem Judæorum obfirmatè reluctantem administrationi Christi, capite* 11. *Hanc autem inscriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum est; sed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis distincta est, quę hostibus Ecclesiæ universè exitium denuntiat una voce; tum verò Damascenos primùm, hoc versu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidoniosq;, tribus sequentibus; ac postremò Pelischtæos nominat, tribus alteris; finemq; judiciorum subjicit, octavo versu, qui versus est ad prophetiam secundam μεταβατικός.* In terram circumst.] *id est, Deus gravia illis regionibus mala prænuntiat quæ sunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per viciniatem impia sævaq; odia & bella in Judæos exercuerunt. Aliter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; perinde ac si Chadrac nomen esset proprium loci, regionis, aut Regis in Damasco regnantis: sed cùm nihil horum aut in scripturis, aut in historiis fide dignis extet, quod meminerimus; maluimus vocem hanc ex Syriaca lingua interpretari, tum quia Propheta de illis gentibus agit apud quas lingua Syrica obtinebat, tum verò quia sic interdum Prophetæ ludificantur gentes ex ipsorum linguis venustatis ergô, ut Jeschahh.* 14. 4. *& Jirmejæ* 25. 26. *&* 51. 41. *Hunc autem sermonem Propheta habet ad Promissam terram, quæ temporaria fuit Ecclesiæ sedes.* Et Damascus] *id est, regno Damasceno insidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac si in eo conquiesceret.* Quia Jehovæ] *id est, quia Deus infinita majestate sua tam bene perlustrat homines reliquos, quàm populum suum Jisraëlem; & quemadmodum in populum suum animadvertit, ita etiam de aliis cogniturus & in eos animadversurus est pro officio suo, Gen.* 18. 25. 2 Quinetiam] *secundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzidonem, ut diximus versu præcedente. De regno autem Chamathæ vide* 2. *Chron.* 8. 15. *&* 16. Terminabit] *terminos ejus deintegro disponet oculus sive providentia Dei arbitratu suo pro eo quod est, edomabit & reget ad Ecclesiæ bonum.* Illa] *videlicet requie onerosæ prophetiæ, hoc est, onerosa hac & gravi prophetia, quæ suo tempore incumbet ipsi: sic sequentibus.* Sapiens sit] *vide Jechezk.* 28. 3. *& sequentibus. In omnibus autem his prædicit Propheta res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò prosequendas ad regnum usque Christi; ut priores cùm evenissent, populum de venturis posterioribus confirmarent: quod summopere fuit necesse in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppressi sunt, usque ad adventum Christi.* 5 Videns Aschkelon] *tertius locus in Pelischtæos, ut diximus in versum* 1. 6 Nothus] *id est, non suus ac legitimus hæres, sed infamis extraneus Pelischtæam obtinebit.* 7 Amovero cædes] *id est, remisero peccata præcedentia & expiavero: promissiones Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm inimicæ essent reconciliatæ sunt Deo per mortem filii ejus, Rom.* 5. 10. Relinquetur] *id est, reliquiæ ex ipsis servabuntur per electionem gratiæ.* Ut sit tanquam] *id est, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac si una tribus Judæorum esset: quæ tribus ducis nomine designatur synecdochicè ut Judic.* 6. 15. Jebusæus] *Aravna, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei,* 2. *Schem.* 24. *&* 6. *& sequentibus.* 8 Castra habebo] *id est, protegam ab omnibus impressionibus & periculis hostium, allegenis.* Propter exerc.] *hostium irrumpentium.* Exactor] *id est, ullus qui opprimat, ut infrà* 10. 4. Quia jam visum] *id est, hæc faciam adductus solo beneplacito meo.* 9 Exulta] *secunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Christi, hoc versu; & constitutionem Ecclesiæ futuram per adventum ejus, sequentibus. Hoc*

autem

autem versu etsi in genere Propheta lætitiam imperat Ecclesiæ propter regnum advenientis Christi; tamen non dubium est quin Propheta actus spiritu Dei illum diem quasi digito commonstraverit quo Christus (apud quem justitia & salus latebant in infirmitate carnis) ingressus est Jeruschalaima, paupercula & abjecta specie ac mansuetissima insidens asello: vide Matth.21.1.& sequentibus, & Joan 12.14. Asinabus] id est, ex asina subjugi, ut interpretatur Matth.21.5. quæ quia abjugari non solet, pullus natus asinarum, id est, paris unius subjugis dicitur. 10 Nam exscindam] secunda exultationis causa, quòd non tantùm Rex adventurus est, sed optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in Ecclesia ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit sequentibus, nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, versu 11.& 12. eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac protectionem piorum, vers. 13.14.& 15. salutémque & omnis boni gloriosam communicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis. Exscindam] id est, faciam, ut omnis curruum, equorum, instrumentorúmque militarium usus cesset in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per sanguinem Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor.10.34. & sequentibus, & Paulus Ephes.2.17. 11 Tu autem infecta sang.] id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ integrum in animis suis & intemeratum servarunt sanguinem inspersum fœdere in Christo, quod fœdus olim fuerat initum Exod.24. His autem verbis confirmat Deus & amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, a recente illa liberatione quæ Judæis divinitus obtigerat. Cisterna] id est, carcere Babylonico: periphrasis. 12 Ad munitionem] id est, Jeruschalaima, quæ urbs munitionum Judæis fuerat. Vincti sper.] id est, vos pii & fideles, qui acquievistis promissionibus Dei per Prophetas factis cùm ad vincula raperemini, & stetistis fide. Illo die] nimirum quo Rex tuus adveniet tibi, versu 9. Quod indico dupl.] id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, quod jam expono promissionibus, præstabo gloriosissimè. 13 Cùm tetendero] id est, cùm populum meum bellis aliquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regū Asiæ & Syriæ: quod gestum est Machabæorum temporibus. Est autem allegorica loquendi forma, quasi Jehuda arcus esset, & Ephrajim sagittarum pharetra. 14 Nam Jehova] ἐργασία præcedentis promissi, a magnifica eversione hostium, hoc versu; & defensione Ecclesiæ, versu sequente. Buccina clang.] id est, intonabit in illos, ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie spirat. 15 Ut comedam] id est, tranquillè fruantur rebus suis, hostiúmque spoliis. Lapides fundæ] id est hostes, in quibus olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis utebantur. Strepentes] id est, hilares & gratulabundi; animo ipsorum ita effervescente in laudem Dei, ut si ferverent vino. Implebuntque] id est, gratias agent Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè; ut olim solebat Ecclesia sacrificiis; quorum sanguis indebatur crateribus, & angulis altaris inspergebatur ex præscripto legis. 16 Lapides coron.] id est, tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo. 17 Nam quantum] conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi, quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica faciliùs indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.

IN CAPUT X.

1 Petite] Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus suprà 9.1. qua posita Propheta primùm confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versibus; deinde exornat promissiones, reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impiis & inobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate, versu 2. deinde ab antecedente experimento deportationis, vers. 3.4.& 5. Jehova effect.] ex promissione Chaggai 1.6.& 2.15. cui eventus jam cœperat respondere, suprà 8.9.& sequentibus. 2 Nam imagines] ætiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis μεταβατική ad secundam hortationis argumentum. Proficiscentes] Judæi in deportationem Babylonicam: vide Firmejæ 23.1. & Jechezkel.34. Testificati sunt] ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam. 3 Contra pastor.] id est, duces & principes populi in utroque ordine, de quibus Firmeja & Jechezkel ibidem. Disposuit illos] id est, hostes magnificavit, & quasi habenis duxit ad exequendum voluntatem suam. 4 Angulus] id est, turris oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur synecdochicè, ut Tzephan. 1.16. Clavus] id est, tentoria militaria quæ panguntur clavis. Exactor] ut suprà 9.8. 5 Eos qui infideb.] id est, non tantùm vos, sed etiam Ægyptios auxiliares vestros: vide 2.Reg.24.9.& Jeschahh. 31.1. 6 Corroborabo autem] exornatio prioris causæ in hortatione positæ, id est, promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi. Exaudiam] ut pollicitus est suprà versu 1. 9 Recordentur mei] id est, anuntient Evangelium, & discipulos comparent Christo. Filiis suis] quos genuerint Evangelio, sive recordatione mei. 10 Non sufficiet] vide Jeschahh.49.20.& sequentibus. 11 Quamobrem] id est, eò quòd tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia, amplificabit populus Dei sedes suas, & quasi missis colonis Assyrios, Ægyptios, & gentes omnes subdet imperio Christi. Percutiet] id est, superabit omnes fluctus, nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi. Arescentq;] id est, tam commodè præternavigabunt Nilum, quàm si arefactus esset, ut olim fuit mare rubrum & Jarden. 12 In Jehova] id est, in Christo capite Ecclesiæ.

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] Quarta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9.1.) exponit judicium Dei horrendum

Judæis superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè proponitur summatim, tribus versibus; deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni toti; cujus summis, infimis, nobilibus, obscuris, potentibus tenuibusque, incolis ultimum judiciū prædicitur. Januas tuas] *id est, claustra tua & auditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis salutarius, Nechem. 2.8. & observati aditus. Ita demonstrat Propheta, nihil fore tam firmum, quin perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, velut accenso igne consumatur.* Cedros] *id est proceres, magnificos, & potentes quosque; sic deinceps, ut exponitur sequente versu.* 2 Abies] *id est, populares quique.* Robora Basch.] *id est, potentes quique.* Sylva vind.] *id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo: sic convertitur propositio, ut infimi de summis lugeant, summi de infimis, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum μεταβατική.* 3 Pastorum] *id est, eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est.* Magnificentia eor.] *id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14.28. & ex cujus spoliis isti sic ipsos magnificabant, non ut pastores studiosi, sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus.* Rugitus] *ex desolatione & fame.* Fastus Jard.] *id id est, fastus Judææ, quam definit Jarden: qui fluvius propterea hîc nominatur, quod leones ferè versabantur in solitudinibus eius.* 4 Sicait] *fusa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremò judicia, ad finem usque capitis. In vocatione duo statuuntur Judæorum genera; quorum uni pascendi committuntur Christo, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur.* Oves has] *id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eumq; ab illis vindica. Christus enim revera post ea tempora quæsiturus oves Jisraëlis amissas venit, quibus temporibus fuerant diu a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joannis Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos & Sadducæos, ut veteres historiæ docent.* 5 Neq; habentur] *id est, his sceleribus perpetratis impunè abeunt.* Qui vendunt] *id est, ita cum illis agunt, quasi justum in illos dominium obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit.* 6 Nam] *ætiologia, cur Deus Pater solas oves interfectionis commendet Christo, alias morti adjudicet.* Habitatores huj.] *id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modò dictæ sunt.* Faciam ut prēstò] *id est, tradam altos aliis perdendos intestinis motibus, ac postremò prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis confoderint. Primùm enim ferbuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit; ac postremò per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè consumpserunt.* 7 Itaque] *secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, nimirum pastione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatis dicitur, figuravit gratiam & beneplacitum Dei conquiescens in populo ipsius per Christum prædicatione verbi; posterior verò, qui devincientium baculus appellatur, significat Ecclesiam ex Jehudæ & Jisraëlis reliquiis adunatam; quod præcessurum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10.5. & 6.* Devincientium] *supple inter se Judæorum & Jisraëlitarum, ut communi opera serviant Domino: alias interpretationes novimus quidem, sed quod magis probamus & confirmatur infrà versu 14. illud adduximus.* 8 Et excidi] *tertius locus, ut diximus suprà in versum 4. duo judicia per Christum in Judæos effecta narrat: unum, quòd omnem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem abjecit, usque ad versum 15. alterum, quòd omnia malorum genera importavit donec consumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente versu: jam eadem bona ademptum Judæis iri ostendit Christus eodem ordine qui superiore versu positus est, & causæ istorum judiciorum attexuntur.* Tres pastores] *i. omnes doctores, qui Judæis supererant ut instituerentur in cognitione verbi Dei. Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera; Pharisæi, Sadducæi, & Essæni: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem respexeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut legimus Matth. 23.* Mense uno] *id est, eodem tempore atq; brevissimo.* Imminuto] *i. non tantùm alienato, sed etiam exacerbato & ad indignationem provocato: μιωῶτε.* 9 Et dixi] *nempe toti populo, ut videmus factum Matth. 23.37.* Quæ moritura] *i. sublata virga & curatione mea (ut typus ponitur seq. versu) estote deinceps expositi malis omnibus exteris & domesticis ad internecionem.* 10 Itaque] *typus superioris abdicationis.* Populis] *i. tribubus Jisraëlitarum; ut Judic. 5.14.* 11 Pauperes illius greg.] *ut vocavit suprà versu 7. reliquias electas & commissas Christo, nimirum Apostolos & discipulos illius.* 12 Dixeram enim] *ætiologia, cur Christus curam pascendi Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. Nam (inquit) jusseram illos mihi conferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos resipiscentia fueram hortatus: illi verò contrà infensissimo odio persequuti me appenderunt mercedem proditori meo, ut me illo administro perderent.* 13 Projice] *id est, prophetia tua ostende sic futurum esse: nempe proditorem Judam tactum indignatione facti sui mercedem istam reportaturum esse; quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro figuli comparando, ut narratur Matth. 27.* Magnificum pretium] *ironicè dictum.* 14 Irritam fac.] *i. testificando a specie typi illos non ampliùs inter se adunatos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremum usque dissipandos judicio Dei, ut sequens typus demonstrat.* 15 Tandem] *alterius judicii typus, de quo diximus in versum 8. ostendens fore ut tota Judææ administratio sublato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo.* Sume tibi] *id est, hæc sumens demonstra typo, & verbo prænuntia.* 16 Nam ecce] *explicatio typi est bimembris; fore ut Judæa per Reges, administratores, & procuratores sceleratos exhauriatur atque consumatur hoc versu: deinde etiam futurum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrant planè Josephus libris de bello Judaico, atque Hegesippus.*

CAPUT

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suis verò protectionem a se & salutem prænuntiat, si resipuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorum in sanguine illius, sanctificatione, & illustratione Evangelii promissa, prædicit Christum quidem percussum iri; sed non propterea minùs eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Judæorum partem, verùm reliquias adveniente majestate Dei luce, & gratia, bonisque omnibus in regno Christi fruituras, & gentes quoque perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultui suo cum rebus ipsarū consecraverit.

1 [a] ONEROSA prophetia verbi Jehovæ pro 'Jisraële: 'dictum Jehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque spiritum hominis [b] in eo.

2 'Ecce ego dispositurus sum 'Jeruschalaima ut 'plevem [c] soporiferam omnibus populis circumquaque; 'nempe tum contra Jehudā futuro in obsidione, *tum* contra Jeruschalaima.

3 Quin futurum est die illo, ut disponam Jeruschalaima *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se [d] omnino cęduntur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

4 Die illo, dictum Jehovæ, 'percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & 'super domum Jehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiam cæcitate:

5 Adeò ut dicant duces Jehudę cum [e] animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Jeruschalaimorū, in Jehova exercituū 'Deo ipsorum.

6 Die illo disponam duces Jehudæ tanquam 'foculum ignis [f] invadentis ligna, & ut tædam ignis [g] invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Jeruschalaima adhuc loco suo, Jeruschalaimis.

7 'Ita servans Jehova 'tentoria Jehudæ 'primùm; ut non magnificet se 'ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Jeruschalaimis supra Jehudam,

8 Die illo proteget Jehova habitantes Jeruschalaimis: eritque [h] abjectissimus ex eis, die illo 'similis Davidi; & domus Davidis ut 'dii, ut angelus Jehovę coram illis.

9 'Erit enim die illo, '*cùm* quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Jeruschalaima,

10 Ut 'effundam super domum Davidis, & super habitatores Jeruschalaimorum 'spiritū gratię & deprecationum, 'respicientque ad me quē transfixerint: clangentque super hoc, tanquam planctu de unigenito; [i] amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

11 Die illo magnus erit planctus Jeruschalaimis, ut planctus 'Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

12 Plangetenim terra, [k] quæque familiæ seorsim; familia 'domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia 'domus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

13 Familia 'domus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia 'Schimhhitica seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

[a] Heb. *onus: ut Jescha.* 13.1.
[b] Heb. *in medio ejus.*
[c] Heb. *soporis.*
[d] Heb. *cædendo.*
[e] Heb. *corde.*
[f] Heb. *in lignis.*
[g] Heb. *in manipulo.*
[h] Heb. *collapsus.*
[i] Heb. *amaricando* plangere *de eo secundum amaricare* plangere *de primo, &c. ut ita loquamur.*
[k] Heb. *familiæ familiæ; sic ver.* 14.

CAPUT XIII.

1 'DIE illo erit 'fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Jeruschalaimorū; 'pro peccato, & pro separatione ex immunditia.

2 'Erit etiam die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut exscindam nomina 'terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & 'spiritum impuritatis 'amoturus sum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quispiam ampliùs, ut dicant ad eum, 'pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Jehovæ: & 'transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetę quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant 'togam [a] villosam 'ut mentiantur:

5 Sed dicat, 'non sum Propheta, vir agricola sum; nam instituit me [b] aliquis a pueritia mea.

6 Quòd si dixerit ad eum *quisquam*, 'quid plagæ istæ [c] in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.

7 'Gladie, evigila contra pastorem meum, & contra 'virum proximum meum, dictum Jehovę exercituum, percute pastorem, & dispergentur oves; at 'reducam manum meam ad parvulos.

8 'Nam erit in tota terra, dictum Jehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:

9 Et inducam tertiam istam 'in ignem, conflansque eos ut conflatur argentū, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisque invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Jehova est Deus meus.

[a] Heb. *pili sive villi.*
[b] Heb. *homo.*
[c] Heb. *inter manus tuas.*

CAPUT XIIII.

1 'ECCE dies ventura est Jehovę, cùm dividetur 'spolium tuum in medio tui.

2 Recipiam enim omnes gentes contra Jeruschalaima ad bellum, & capietur civitas, diripienturque domus, & fœminæ comprimētur; & exeunte parte civitatis in deportationem, 'residuum populi non exscindetur 'a civitate.

3 'Nam procedens Jehova pugnabit contra gentes illas; 'ut quo die pugnavit, die conflictus.

4 'Et 'stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarū, qui est in conspectu Jeruschalaimorum ab Oriente, scindetur mons olivarum [a] medius Orientē & Occidentem versus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.

5 Tum fugientes 'vallem montium, 'cùm pertinget vallem montium, 'ad *montem contendetis quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu 'terræ motus diebus Hhuzziję Regis Jehudæ, veniente Jehova Deo meo, omnibúsque 'sanctis [b] adstituris tibi.

6 Et erit die illo, 'ut non sit lux [c] pretiosa & densa;

[a] Heb. *a medio ipsius.*
[b] Heb. *tecum.*
[c] Heb. *pretiorum & densitatis.*

densa:

7 Sed erit dies unus 'qui agnoscetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut 'tempore vespertino sit lux.

8 Erit etiam die illo, prodeuntibus 'aquis 'vivis e Jeruschalaimis 'parte sui ad 'mare Orientale, & parte sui ad mare 'posterum (quod æstate & hyeme futurum est)

9 Erit, inquã, Jehova [d] Rex super totã terram; die illo 'erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

10 [e] Redigetur tota hæc terra quasi campestria, 'a Gebahho ad Rimmonem in Australi parte Jeruschalaimorum; & exaltata *urbs* manebit 'in loco suo a 'porta Binjaminis usque ad locum portæ primæ, usque ad portam angulorum, & '*a* turri Chananeelis usque ad lacus torcularium Regis:

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam residebit urbs Jeruschalaimorum securè.

12 'Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruschalaima: tabefaciet carnem cujusque 'ipso stante super pedes suos, & oculi cujusque tabefient in foraminibus suis, & lingua cujusque tabefiet in ore ipsorum.

13 'Erit etiam die illo, ut sit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut 'prehendant [f] alter manum alterius, & ascendat manus unius in manum alterius.

14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruschalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, vestésq; [g] multæ admodum.

15 Et similiter futura est plaga equorum, mulorum, camelorum, asinorúmque, & omnium jumentorum quę erunt in castris illis; similis 'plagę illi.

16 'Eritque ut quisquis residuus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruschalaima, ascendant de anno in annum 'ut incurvent se Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent festum tabernaculorum.

17 Et erit *si* qui non ascenderint ex familiis terræ Jeruschalaima ad incurvandum se Regi Jehovę exercituum, 'ut non sit super eos imber:

18 Quòd si familia Ægypti non ascenderit, neque advenerit, 'super quos non est *imber*; 'erit illa plaga qua affecturus est Jehova gentes quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.

19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non ascenderint ad celebrandum festum tabernaculorum.

20 'Die illo erit inscriptum 'tintinnabulis equorum, sanctitas Jehovę; ut sint ollæ in domo Jehovæ 'quasi crateres coram altari:

21 Imò erit omnis olla Jeruschalaimis & in Jehuda sanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes sacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit 'Cenahhanęus ampliùs in domo Jehovę exercituum die illo.

[d] Heb. *in regem.*
[e] Heb. *revertetur.*
[f] Heb. *vir manum amici sui, & ascendat manus ejus ad manũ amici sui.*
[g] Heb. *in multitudinem.*

ANNOTATIO.

1 Onerosa proph.] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Ecclesiam Evangelio per Christum collectam pertinet) partes omnes sunt allegoricæ, sumptæ ex typo Ecclesiæ veteris. Sunt autem partes præter inscriptionem his paucis verbis comprehensam, Exordium, hoc versu; prolepsis sive propositio summa cùm judiciorum Dei contra adversarios Ecclesiæ, tum beneficiorum in Ecclesiam ipsius, usque ad versum 9. & enarratio prolepseos, ad finem usque prophetiæ. Hac autem inscriptione non tantùm exponit Propheta de more quis quid denuntiet, verùm etiam quamobrem: nempe finem esse hujus prophetiæ bonum & salutem Ecclesiæ, propter quam omnes adversarii, sive exteri sive domestici, dicuntur fore infesti gravissimis Dei judiciis; quæ vocabulo onerosæ prophetiæ designari solent.* Jisraële] *id est, pro germana Ecclesia Christi ex Judæis & gentibus adunata, ut Galat.6.16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibúsque Dei.*
2 Ecce ego] *secunda hæc pars, prolepsis sive propositio duo summatim complectitur; judicium Dei contra adversarios Ecclesiæ ipsius, usque ad versum 7. & salutem Ecclesiæ conferendam, versu 7. & 8. quæ duo postea per ὕστερον explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipse per se, tum per servos suos Ecclesiámque effecturus est, descriptio fit triplice allegoria: prima est, potionis soporiferæ, versu 2. quæ exornatur versu 4. & 5. secunda est lapidis gravissimi adversarios contrituri, versu 3. tertia denique ignis adversarios pervasuri atque consumpturi, versu 6.* Jeruschalaima] *id est Ecclesiam: sic deinceps.* Pelvem] *id est, vas ingens, quo populi omnes poti ita soporentur ut dicitur versu 4.* Nempe] *epexegesis nominis Jeruschalaimorum quo antè usus est, non simpliciter eum locum, sed Ecclesiam totam quam adversarii pressuri sint hac voce intelligendam esse.* 4 Percutiam] *id est, consilium & mentem adimam, ut subjiciantur, & ipsi corruant in exitium gravissimum.* Super domum] *id est, Ecclesiæ misertus: humanitus dictum.* 5 Deo ipsorum] *id est, qui Deus est piorum omnium in Ecclesia habitantium.* 6 Foculum] *sive (ut Græci vocant) ἐσχαρίδιον, quod Hhebræi appellant a forma labri vasis, de quo Exod.30.18. sensus est, utcunque tenues sint in speciem Ecclesię vires, tamen eas esse obvia & adversa omnia consumpturas, ut ignis facit.*
7 Ita servans] *altera pars prolepseos, ut diximus in versum 2. de salute communi totius Ecclesiæ, hoc versu; & protectione Dei gloriáque ad Ecclesiam perventura, sequente versu.* Tentoria Jehudæ] *sensus est, salutem ex æquo omnibus Ecclesiæ membris daturus est, eáque ad defensionem sui armaturus, ne alter alterius salutem sibi vel tantillum arroget; sed gloriam salutis suæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primùm] *nempe quia illos priùs invadebant hostes quàm pertingere possent Jeruschalaima: hæc enim pro ratione typi dicta sunt; ut ostendatur non potentia humana, sed per minimos etiam Deum salutem effecturum; quod illustratur sequente versu.* Ornatus domus] *id est, familia regis & civitas regia, quæ & ipsæ sunt ornatissimæ, & se toti regno ornamento esse putant, ac proinde ferè sibi arrogant protectionem & salutem illius.*
8 Similis Davidi] *id est robustissimus, & inprimis strenuus, ut 2.Schem 17.8. harum autem virium causa redditur sequentibus.* Dii] *id est, angeli: ut Psal.8.6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in vers. 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepseos duo ejus membra exponit ὕστερον πρότερον: primùm enim salutem Ecclesiæ & rationem illius enarrat copiosissimè, usque ad versum 12. capitis 14. deinde verò exitium adversariorum, sequentibus. Ad salutem autem Ecclesiæ ex ordine ponuntur ista: primùm resipiscentia vera animis piorum a Deo indita per Spiritum, toto hoc capite; deinde remissio peccatorum resipiscentibus*

piscentibus attributa in Christo per fidem, versu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindicatio ab omni corruptione ut pura & syncera sit, inde ad versum 7. ac postremò reliquiarum ad electionem pertinentium separatio, in fine sequentis capitis : cujus demum separationis ratio explicatur undecim versibus capitis 14. Cùm quæram perd.] *id est, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut profligem eos* 10 Effundam] *ut Joël. 2. 28.* Spiritum grat.] *id est, gratiosum spiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei est, ac proinde resipiscentes a peccato suo adducit ut deprecentur ipsum & implorent ipsius misericordiam : sic Actor. 2. 37* Respicientque] *fide amplectentes Christum : ut Apocalyps. 1. 7.* 11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megiddunis siti, tribu Menaschis, ubi Rex Joschija occubuit : fuit enim luctus publicus omnibus pro statuto in Jisraële imperatus, 2. Chronic. 35. 24. & sequentibus, quò spectant sequentes versus.* 12 Domus David.] *id est, reliquæ familiæ e regia stirpe ortæ.* Domus Nathan.] *ad quam extincto Schelomonis genere jus regni pervenerat : ac propterea hîc seorsim a reliquis familiis numeratur.* 13 Domus Levi] *id est Sacerdotum, κατ' ἐξοχὴν.* Schimhhitica] *una e posteris Gerschonis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1. hoc autem exempli causa ponitur, ut de cæteris idem judicium fiat ex sequente versu.*

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remissione peccatorum ad salutem in Christo pertinente, ut diximus suprà 12. 9.* Fons apertus] *id est, facilis erit & expositus omnibus accessus gratiæ Dei abluentis peccata & sordes nostras, velut in fonte purissimo, in sanguine Christi, cujus aspersio perennis pios sanctificat.* Pro peccato] *id est, quo abluuntur peccata, sordésque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15.* 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc versu; & item a falsitate, versibus seq.* Terriculorum] *vide 1. Schem. 31. 9.* Spiritum impuri.] *id est, doctrinam impuram ab impuro diaboli spiritu in animos suorū inspiratam, ut impurati impurent alios, & seducant seducti.* Amoturus sum] *aut perdendo ipsos ex lege Deut. 13. quod ostenditur sequēte versu; aut ad abjurationem falsæ doctrinæ suæ cōpellendo, sive pudore sive suppliciis, versibus tribus seq.* 3 Pater ejus] *auxesis q. d. ne ipsi quidem parentes parcent; adeò studium naturale in liberos subjicient pietatis studio, ex lege Deut. 13. 8.* Transfigent] *perciti zelo, ut fuit Pinchas, Numer. 25.* 4 Togam villosam] *qui communis erat amictus prophetarum, ut de Elija legitur 2. Reg. 1. 8 & de Joanne Baptista, Matth. 3. 4. vide in Jeschahh. 20. 2.* Ut mentiantur] *id est, prophetias mendaces enuntient.* 5 Non sum Propheta] *videlicet ampliùs. q. d. discessi ab illo vivendi genere, & me ad justum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici antè docuerunt.* 6 Quid plagæ istæ] *sensus est, recentes hæ plagæ quæ extant in corpore tuo videntur ostendere te adhuc pseudoprophetam esse : quæ objectio in responso unica voce diluitur, cùm eos qui ipsum a malo instituto ad bonum avocaverint agnoscit & prædicat esse amantes sui.* 7 Gladie] *postremus locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de separatione electarum reliquiarum per Christum. Ad hunc autem locum Propheta transit occupatione, hoc modo : videbitur fortasse manus esse tota superiorum bonorum promissio, cùm pastor meus Christus opprimendus vi & percutiendus sit tam graviter atque si pseudopropheta esset : quo ex scandalo tam graviter ipsæ oves, hoc est, discipulorum grex afficietur, ut momento uno diffugiant, Matth. 26 sed, inquit Deus, hoc saltem pii recordari debent a me ante tot secula illud ipsum scandalum prædici atque imperari, ne cùm eveniet ipsorum animi conturbentur, ut ipse Christus admonuit, Matth. 26. 31. & Joan. 14. & 16. & 18 deinde verò hoc cogitandum est me nullis vinculis distineri posse, quominus in electis meis efficiam promissiones meas; quæ ponuntur duobus versibus, & enarrantur principio sequentis capitis.* Virum proxim.] *hoc nomine Deus Pater honorificè appellat Christum, quia Christus est alter idem, imago Dei invisibilis, character hypostaseos Patris, & splendor gloriæ illius tanquam ex adverso micans in conspectu rerum creatarum omnium. Nam Hhebræa vox proximum aut amicum sonat, qui stat e regione alterius, & præstò est ad omnia amici officia comparatus : quamobrem idem in sinu Patris esse, & ad dexteram illius sedere dicitur intercedens pro nobis.* Reducam man.] *id est, recuperabo manum mea, & recuperatos conservabo meos in æternum : qui parvuli ea de causa dicuntur quam exponit Christus Matth. 18.* 8 Nam erit] *expositio promissionis præcedentis de manu Dei ad parvulos reditura; qua prædicit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc versu; & perpetuam illorum curationem qui ad salutem pertinebunt, versu sequente.* 9 In ignem] *afflictionum & crucis, in qua tanquam in catino tum conflantur & formantur, tum etiam reformati probantur pii.*

IN CAPUT XIIII.

1 Ecce dies] *Enarratio promissionis quæ modò summatim dicta est : qua Propheta ostendit, primùm quomodo futurum sit ut duæ Judæorum partes exscindantur, duobus versibus, quod dixerat versu 8. deinde quomodo sit servaturus tertiam partem, eámque recturus paterna administratione sua, sequentibus.* Spolium tuum] *apostrophe est ad Judæam & urbem Jeruschalaimorum, quæ per Romanos hæc omnia perpessa est.* 2 Residuum populi] *id est, minimam illam partem quæ nominata est tertia suprà 13. 8. & 9. sic transitur ad secundam promissionis partem.* A civitate] *id est, quo minus sit civitas, & constituatur Ecclesia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus servaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Propheta omissa urbis Jeruschalaimorum typo agit de Ecclesia, quæ est civitas, domus, & templum spirituale Dei.* 3 Nam proced.] *secundus hic promissionum locus duas formas explicat quibus salutem suis Deus collaturus est; una est adversariorum profligatio, hoc versu; altera, rerum omnium ad salutem populi commodarum subministratio, versibus seq.* Ut quo die] *id est, omnibus modis quibus unquam usus est ad debellandum & perdendum hostes suos, iis inquam omnibus utetur armáque omnia expediet, ac copias exponet quibus illos fundat deleátque.* 4 Et stantibus] *formas quibus Deus suorum commoda subministraturus est exponit Propheta magnificis allegoriis. Est autem primum commodum, adventus Dei cum sanctis suis ut in æternum*

Ecclesiam inhabitet, duobus versibus; secundum, lux perpetua per illustrationem Evangelii gloria in Spiritu ver.6.& 7. tertium, fluxus perennis aquarum salutarium in regno Christi, vers.8.& 9. quartum, impedimentorum omnium sublatio ad Ecclesiæ Dei securitatem, versu 10.& 11. Stantibus ped.] *q.d. cùm primùm appropinquaverit conspicuè & gloriosè ad Ecclesiam suam, dissilient montes ipsi, & ipsa quoque membra Ecclesiæ perculsa tanta Dei majestate trepidabunt, denique nihil non commovebitur: sic ostendit Propheta typo gloriosiorem fore Dei adventum ad Ecclesiam in regno Christi, quàm olim fuerit in tradenda lege, Exod.19.& 20.* 5 Vallem montium] *id est, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum dissiliente in partes.* Cùm pertinget] *Deus adveniens.* Ad montem] *id est, recipietis vos domum Dei versus attoniti, & obstupefacti novitate & majestate appropinquantis Dei.* Terræ motus] *de quo Hhamos 1.1.* Sanctis] *angelis, administris Dei & eorum qui hæredes salutis instituti sunt: ut Danijel.8.13.* 6 Ut non sit lux] *id est, dies non sit varius & instabilis, modò serenus, modò nubilus.* 7 Qui agnoscetur] *id est, quem curabit & conservabit Deus.* Tempore vespertino] *id est, quo tempore advesperascere & nox esse solet. q.d. dies semper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet; ut Jeschahh.60.20.* 8 Aquis vivis] *ut Jechezk.47.1.& Joël.3.18.* Vivis] *ut Genes.26.19.* Parte sui] *id est, Ecclesiam totam irrigantibus, quam Judææ typo Propheta adumbrat, mari mediterraneo circumclusæ, & Asphaltite lacu.* Mare Orient.] *de quo Jechezk.47.18.* Posterum] *de quo Deuteron.11.14.& 34.2.* 9 Erit Jehova unus] *id est, unicus & solus in Ecclesia agnoscetur, prædicabitur, & invocabitur.* 10 Redigetur] *q.d. æquabuntur in Ecclesia & plana erunt omnia, eminente sola statione Dei, Jeschahh.2.2.& 40.4.* A Gebahho] *id est, ab extremitate una Jehudæ ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehudæ, 1.Reg.15.27. Rimmon verò, Jehudæ & Schimhhonis Meridiem versus, Jehoschuhh.15.32.& 19.7.* In loco suo] *ut suprà 12.6.* Porta Binjam.] *qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jirmejæ 37.13. Erat autem porta illa ad Septentrionem sita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Nechem.3.6.) erat in parte occasus; altera, quæ angulorum dicitur, spectabat ortum, de qua 2. Chron. 25.23.* A turri Chan.] *id est, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananeelis Meridiem, torcularia Regis Septentrionem spectabant: vide Nechem.3.1.* 12 Hæc verò erit] *altera pars enarrationis, ut diximus suprà 12.9. quam perstrinxerat Propheta, tertio versu hujus capitis, de judiciis Dei contra adversarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum ipsos divinitus & a Judæis mancipatum iri, omnésque opes & instrumenta ipsorum, usque ad versum 16. alterum, reliquias tum ex ipsis, tum ex rebus ipsorum conservatas Deo consecratum iri, ad finem usque capitis: quæ omnia typis Ecclesiæ veteris delineantur.* Ipso stante] *id est, momento uno, antequàm sedere aut recumbere ex infirmitate possit.* 13 Erit etiam] *id est, neque tantùm Deus perdet illos manu sua, præcedente versu; sed etiam per ipsos inter se, hoc versu; & per Ecclesiam quoque suam, versu seq. ut prophetat in Gogum Jechezk. 38.21.* Prehendant] *id est, invadant alter alterum.* 15 Plagæ illi] *quam homines experturi dicuntur, tribus versibus antecedentibus.* 16 Eritque] *alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis gentium & offerendis Domino usque ad versum 20. (ut diximus in versum 12.) & rebus ipsarum consecrandis, versu 20.& 21.* Ut incurvent se] *id est, colant legitimè, synecdoche.* 17 Ut non sit super eos] *id est, ut maledictæ sint; quod malum difficultate quadam ad vitam præsentem pertinente effingitur.* 18 Super quos] *videlicet Ægyptios: nam Ægyptum ferè non perpluи historiæ docent, & testatur Mosche Deut.11.10.* Erit illa plaga] *id est, nihilominus easdem difficultates divinitus perferent quas aliis gentibus solet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo.* 20 Die illo] *secundum membrum, de rerum consecratione, ut diximus in versum 16.* Tintinnabulis] *quæ ferè in regionibus montosis appenduntur equis. q.d. illa omnia metallica describentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in sacros usus occupentur: allegoria, ut sæpè diximus.* Quasi crateres] *id est, ut sint ollæ copiosissimæ, quemadmodum cratcribus ad ministerium abundat altare Dei: præ eo quod est, ut sit maxima ministrorum omnium in Ecclesia commoditas, quod ostenditur sequente versu.* 21 Cenahhanæus] *id est, extraneus aut impurus ullus, synecdochicè: quod prædictum fuerat Jeschahh.35.8.& Joël.3.17. ubi hic locus apertissimè exponitur.*

MALEACI.

CAPUT I.

Deus exposito beneficio electionis suæ collato in posteros Jahhakobi, & reprobatione Hhesavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit pollutì cultus sui; quem vocatis ad Evangelium gentibus se confirmat asserturum, & abjecto sacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorúmq; licentiam, ludibria in Deum contumeliosa, sacrilegia, & blasphemiam omnium contumaciam reprehendit, subjectis promissionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad resipiscentiam hortatur, & fidem in venturum Christum.

1 ROPHETIA [a] onerosa verbi Jehovæ [a]ad Jisraëlem [b] per [a]Maleacin.

2 [a]Diligo vos, ait Jehova; & [a]dicitis, [a]in quo diligis nos? [a]nónne frater fuit Hhesav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 [a]Hhesavum verò odio habui; [a]ideo dispo- sui montes ejus desolationi, & possessionem ejus draconibus deserti.

4 [a]Quod dicit Edomæa, depauperati sumus quidem, at revertemur & ædificabimus vastata loca: sic ait Jehova exercituum, ipsi ædificent, at ego destruam; & [c] vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, usque in seculum:

5 Quod oculi vestri visuri sunt [a]ex termino Jisraëlis;

[a] Heb. *onus: ut Jescha.13.1.*
[b] Heb. *per manum Maleaci.*
[c] Heb. *vocabunt eos.*

Jisraëlis; & vos dicturi, magnificat se Jehova.
6 'Filius honorat patrem, & servus [d] dominum suum: quòd si pater sum, ubi est honor meus? & si [e] dominus sum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes cōtemptores nominis mei, qui dicitis, qua in re contemnimus nomen tuum?

d Heb. *dominos suos.*
e Heb. *domini.*

7 Qui afferentes super altare meum cibum 'pollutum, dicitis qua in re polluimus te? in eo' quòd dicitis mensam Jehovæ contemptibilem esse.
8 'Nam cùm affertis *animal* cæcum ad sacrificandum, nihil*ne* est mali? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne est mali? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus sit te, aut an suscepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.
9 'Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; '*dum* e manu vestra est hoc, an suscepturus est *ullius* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.
10 'Quis etiam inter vos est qui claudat fores gratis? aut num illustratis altare meum gratis? nulla est mihi delectatio' in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebo e manu vestra:
11 'Sed ab ortu Solis usque ad occasum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco' suffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.
12 'Etenim vos profanatis illud; 'in eo quòd dicitis, mensam Jehovæ pollutam esse, & proventus ejus 'contemptibilem esse cibum:
13 Et dicitis, 'ecce quantum fatigationis, cùm 'exsufflare possetis illud, ait Jehova exercituū; affertis etiam' raptum, & claudum, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu vestra? ait Jehova.
14 Imò maledictus est machinator, qui cùm sit in grege ipsius masculus, vovet & sacrificat corruptum Domino: nam 'Rex magnus sum, ait Jehova exercituum, & nomen meum est reverendum in gentibus.

CAPUT II.

1 'NUNC itaque ad vos *spectat*' præceptum istud, ô Sacerdotes;
2 Nisi auscultaveritis, & nisi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus vestris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.

a Heb. *posueritis in corde: sic in fine ver.*

3 Ecce ego corrupturus sum vobis sementem, & sparsurus fimum in facies vestras, fimum [b] sacrificiorum vestrorum:' adeò ut [c] abripiat vos ad se.

b Heb. *festorum: ut Exod. 23.18.*
c Heb. *tollat.*

4 'Nostis enim me misisse ad vos præceptum istud; ut sit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:
5 Fœdus meum fuisse cum illa vitæ & pacis, & 'dedisse eas ipsi *propter* reverentiam qua reveritus est me; & propter nomen meum' contritam fuisse:
6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non est inventa in labiis ejus; in pace & in æquitate ambulavisse mecum, & multos avertisse ab iniquitate:
7 Cùm labia Sacerdotis observarent scientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipsius: nam 'angelus Jehovæ exercituum est.

d Heb. *legem requirerent: impersonaliter.*

8 At vos recessistis ab illa via, fecistis ut impingerent multi in legem; corrupistis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.
9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo: prout minimè vos observatis vias meas, sed 'attollitis faciem contra legem.
10 'Nonne pater unus omnibus nobis est? nonne Deus fortis unicus creavit nos? quare 'perfidi essemus [e] alter in alterum, profanando fœdus majorum nostrorum?

e Heb. *vir in fratrem suū.*

11 'Perfidè agit Jehuda, & abominatio fit in Jisraële & Jeruschalaimis: profanat enim Jehuda sanctitatem Jehovæ' quam amaturus fuerat, 'ducens filiam Dei alieni.
12 Exscindet Jehova 'vigilantem & respondentem viro qui fecerit' illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.
13 'Atque hoc secundum facitis,' operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione; adeò ut minimè ampliùs respiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu vestra.
14 Dicitis autem, propter quid? propterea quòd Jehova testificatus est inter te [f] & uxorem adolescentiæ tuæ; contra quam tu perfidè agis, cùm sit socia tua & uxor [g] fœderata tibi.

f Heb. *& inter uxorem.*
g Heb. *fœderis tui.*

15 'Nam nónne unum effecit, cùm reliqui spiritus penes ipsum *essent*? quid autē unum? quæsiturum semen Dei: ideo cavete spiritui vestro, & in uxorem adolescentiæ tuæ ne perfidè *spiritus tuus* agito.
16 'Sibi odio esse dimissionem ait Jehova Deus Jisraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipsius ait Jehova exercituum: quare cavete spiritui vestro, ut non perfidè agitis.
17 'Fatigatis Jehovam verbis vestris, & dicitis, qua in re fatigamus? in eo quòd dicitis, quisquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & istis ipse delectatur; aut, ubi est Deus judicii?

CAPUT III.

1 'ECCE ego missurus sum' 'angelum meum, qui expediat viam ante me: & 'repentè veniet in templum suum 'Dominus quem vos quæritis, & 'angelus fœderis 'quo vos delectamini ecce venturus est, ait Jehova exercituum.
2 Quis autem sustineat diem adventus ejus? aut quis consistat cùm apparuerit? nam ipse 'quasi ignis conflatoris, & ut smegma fullonum est.
3 Ut sedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum; ut sint Jehovæ,' qui offerant munus [a] justè:

a Heb. *in justitia.*

4 Et suave sit Jehovæ munus Jehudæ & Jeruschalaimorum; ut diebus [b] priscis, & ut annis antiquis.

[b] Heb. *seculi.*

5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero testis festinantissimus contra præstigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falsò; & contra [c] oppressione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehova exercituum.

[c] Heb. *opprimentes mercedem.*

6 Quia ego Jehova * non mutor; ideo vos, filii Jahhakobi, * non consumpti estis.

7 * Inde a diebus majorum vestrorum recessistis a statutis meis, neque observastis: revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum; sed dicitis, * qua in re reverteremur?

8 An spoliet homo Deum, quòd vos spoliatis me? & dicitis, qua in re spoliamus te? * decimis & oblatione.

9 Maledictione estis maledicti, eò quòd me spoliatis; * gens ipsa tota.

10 Afferte omnes decimas in [d] thesaurum, ut sit cibus in domo mea: & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, si non aperuero vobis * cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non sufficiatis:

[d] Heb. *locum thesauri.*

[e] Heb. *evacuem.*

11 Et increpabo vestri causa * exedentem: ut non corrumpat vobis fructum terræ, neque orbet vos vitis in agro, ait Jehova exercituum.

12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis, ait Jehova exercituum.

13 * Invaluerunt contra me verba vestra, ait Jehova; sed dicitis, quid obloquuti sumus cōtra te?

14 Dixistis, vanum est colere Deum; & quod lucrum erit, cùm observaverimus observationem ejus, & cùm ambulaverimus * atratè metu Jehovæ exercituum?

15 Imò nunc felices prædicamus superbos: etiam * ædificantur qui faciunt improbitatem; & qui * probant Deum, * liberantur:

16 Tunc * timentes Jehovæ *qui* frequenter prædicant [f] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehova & audit, atque conscriptum est * in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovæ, & cogitantibus de nomine ejus.

[f] Heb. *vir apud amicum suum.*

17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus sum peculium: & clementia utar erga ipsos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium suum qui colit ipsum.

18 Tunc conversi videbitis inter justum & improbum quid intersit; inter colentem Deum, & eum qui non colit ipsum.

19 * Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax; quo erunt omnes superbi, & omnes facientes improbitatem stipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.

20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, * sol justitiæ cum curatione * in alis ipsius; & procedetis, augescetisque ut vituli saginarii:

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri sunt cinis sub plantis pedum vestrorum, quo die ego effecturus sum, ait Jehova exercituum.

22 * Recordamini legis Moschis servi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jisraëlem statuta & jura.

Exod. 20. & *Deut.* 5.

23 * Ecce ego missurus sum vobis * Elijam Prophetam, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 * Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; * ne veniens percutiam terram anathemate.

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam esse toto hoc libello res ipsa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjungimus. Continentur autem hoc libello primùm inscriptio, hoc versu; deinde exordium a gratuita electione Dei & beneficiis in Jisraëlitas, versibus quatuor sequentibus; tum propositio rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes custodes legis contestatur Deus ex lege, usque ad versum 22. capitis 3. postremò, hortatio ad resipiscentiam propter adventum Christi & promissiones Evangelicas illius: quæ omnia* διαλογιστικῶς *ad majorem emphasin a Propheta exponuntur.* Ad Jisraël.] *id est, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Testamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggai & Zecarja fecerunt; sed extructo jam templo & instituto cultu turpissimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemjæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipso primorum parentum Jahhakobi & Hhesavi exemplo confirmat, hoc versu; & in posteritatem continuata fuisse ostendit versu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem suum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tum contemptu malitioso: ut exponitur postea inde a versu 6.* In quo diligis] *id est, qua in re demonstras nos tibi curæ esse? qui æquè ac aliæ gentes affligimur, & nulla singularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nonne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex solo beneplacito voluntatis suæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuissent, & nihil fecissent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *secundum dilectionis documentum a præsente gentis utriusque statu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet desolata, ut predixerat Jirmeja 49. 7. & sequentibus, & Jechezk. 25. 12. & seq. Vos autem in possessionem vestram me autore redistis: quod secundum membrum hoc loco subintelligendum est, quia oratio (ut sæpe fit in contentionibus & contrariorum oppositionibus) est* ἀνανταπόδοτος. 4 Quod dicit] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jisraëlem deinceps confirmaturus, terram defensurus, & se in omnibus magnificaturus est: contrà verò Edomæis quos reprobavit, quamvis obnitentibus, omnem revertendi & instaurandi res suas facultatem adempturus, hoc & sequente versu: vide Jeschahhjæ 9. 10.* 5 Ex termino] *q. d. inde a sedibus vestris: tam illustria & perspicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in versum 1. gravissimas contestationes continet adversus plurima Jisraëlitarum*

litarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus oportuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde gravius in ipsos Dominus invehitur, usque ad versum 10. capitis seq. secunda contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia est adversus proterviam & certam malitiam qua plerique reduces ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum 7. capitis tertii; quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant perventuræ, usque ad versum 13. postrema denique adversus contumaciam ἀθέων & nequissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima. 7 Pollutum] id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici 22.20. & sequentibus, & Deuteron. 15.21. Quòd dicitis] id est, existimatis cum animis vestris non esse tanti faciendum ministerium Jehovæ, ut magnopere sit de lectissimis oblationibus laborandum. 8 Nam cùm affer.] ἐργασία contestationis primùm per comparationem tenuis alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei antè spectatam erga eos qui colunt ipsum, versu 10. postremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, versu 11. rejectis Judæis & eorum cultu. 9 Nunc itaque] concessio ironica: quandoquidem placet vobis (inquit) ita affectis animo & reprobato sacrificio instructis, agite, experimini damno vestro, sacerdotium vestrum ingratum est Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam. Dum e manu vestra] id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis. 10 Quis etiam] secundum ἐργασίας argumentum, ut diximus in versum 8. non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honorasset, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut sacrorum administros ullus non extiterit cui pie officium perfungenti Deus non benefecerit, ut repetit Deus infrà 3.10. In vobis] id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ. 11 Sed ab ortu] ex denuntiatione Deuter. 32.21. Suffimentum] id est, cultus meus apud omnes populos instituetur legitimè: qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus. 12 Etenim] ætiologia præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis. In eo quòd] ut suprà ver. 7. Contemptibilem] id est, nihil referre ut usque adeò accurata sint quæ offeruntur Domino. 13 Ecce quantum fatig.] hypocritarum verba, qui cùm res levissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defessos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumpsisse. Exsufflare potest] id est, solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole. Raptum] id est, oblationem quamque illegitimam: ut ostendimus suprà in versum 7. 14 Rex magnus] ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat versu 8. sic appellatur Psal. 47.3.

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] Amplificatio præcedentis contestationis adversus sacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus versibus; quæ interminationes postea confirmantur primùm documentis legis, versu 4. exemplisq; contrariis beneficiorum in Sacerdotes morigeros, tribus versibus; deinde præsente rerum constitutione, quod jamq; Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiissent, vers. 8 & 9. Præceptum] de curando cultu Dei, & aversanda contaminatione. 3 Adeò ut abripiat] id est, tanta copia stercorabo vos sementis loco, ut fimo inquinati planè obruamini. 4 Nostis enim] primus confirmationis locus, a sacerdotum ipsorum conscientia in cognitione legis & vocationis suæ instructorum a Deo, tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in versum 1. 5 Dedisse eas] id est, præstitisse vitam & pacem ex fœdere. Contritam fuisse] id est, vita & pace promissa fuisse destitutam, eo quod non sanctificasset nomen Dei ex fœdere. 7 Angelus] sive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic. 2.1. & Chaggai 1.13. 9 Attollitis faciem] id est, protervè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonstratur sequentibus contestationum locis. 10 Nonne pater] secunda contestatio, ut diximus suprà 1.6. illegitima Judæorum connubia damnat, tum propterea quòd contra fœdus Dei cum infidelibus inibantur, tribus versibus; tum etiam quòd contra fidem justæ uxori datam, versu 13. & sequentibus. Est autem hoc versu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illis utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adamum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis possumus justè dedignari? aut si cum illis connubia jungimus, an propterea justè possumus perfidiæ accusari? nam accersere alios ad fœdus & eos in communionem ejus cooptare est justissimum: tantum abest ut his connubiis nos perfidè agere, & profanare fœdus possimus. Perfidi enim.] id est, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres nostros quibuscum jungimus matrimonia, aut in Deum autorem fœderis: quæ duæ partes ὕστερον πρότερον in sequentibus explicantur. 11 Perfidè egit] ὑποφορὰ sive subjectio ad occupationem præcedentem; qua demonstratur primùm injuriam fieri Deo, hoc versu; ac proinde ulturum ipsum, sequente versu; deinde injuriam fieri uxori, versu 13. & 14. ac postremò naturæ ipsi & naturali connubiorum legi, versu 15. & 16. Quam amabat.] id est, quam sanctitatem adeò debuerat amare quisque, ut illius studio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eis diligentissimè abstineret: exaggeratio criminis. Ducens filiam] ut historia docet Hhezræ 9. & 10. & Nechem. 13.12. 12 Vigilantem &c] id est, non tantùm ipsum perfidum, verùm etiam defensorem omnem, adjutoremq; & patronum perfidiæ; etiam cùm muneribus oblatis Deum sibi placare videbitur. Illam] abominationem, de qua præcedente versu. 13 Atque hoc secund.] alterum perfidiæ crimen, ut diximus in versum 11. quòd justa uxor altera uxore superinducta non possit non angi, indignari & fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit 18.18. Operiendo lachrym.] id est, efficiendo ut justa uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria sibi facta conqueratur coram Deo.

15 Nam nónne] exegesis proximè præcedentis dicti, uxorem sociam viri & fœderatam esse communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus instituens matrimonium fecit ut duo tantùm essent una caro; & quamvis esset reliquorum spirituum pater, tamen unum tantùm par conjugavit, quod semen Dei, id est justos liberos, progigneret: quicquid suprà est, perfidiæ vestræ acceptum ferendum est: sic Matth. 19.4. & sequentibus.

quentibus. 16 Sibi odio esse]*occupatio defensionis Judæorum: atqui dimittetur uxor ex lege, Deuteron.* 24.*ut adducitur Matth.* 5.31. *Respondet Propheta, hoc verò odit Deus, neque passurus est ut legem suam adhibeatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritatis ipsius facitis & vestris ipsorum uxoribus: neque enim Deus dimissionem probavit, sed odio habet; ut ipsa legis verba ostendunt Deut.* 24.4. 17 Fatigatis]*tertia contestatio, ut diximus suprà* 1.6.*qua objicit Propheta indignissimas Judæorum blasphemias, quasi Deus aut justitia vacaret, aut judicio ad justitiam asserendam, hoc versu; deinde verò tantis blasphemiis respondet sex primis versibus sequentis capitis. Est autem hoc humanitus dictum: ut Jeschahh.*43.10.

IN CAPUT III.

1 Ecce ego] *Responsio ad præcedentes blasphemias asserens judicium & justitiam Dei a prædicatione Joannis Baptistæ & Christi, hoc versu; cujus potentia exponitur ver.* 2. *effecta verò primùm in pios salutaria, versu* 3. *&* 4.*deinde in impios exitialia, versu* 5. *&* 6. Angelum meum] *Joannem Baptistam prænuntium & præcursorem Christi, Matth.*11.10. *& Marci* 1.2. Repentè] *id est, eodem tempore subsequuturus est.* Dominus] *Jesus Christus.* Angelus fœd.]*nimirum idem Christus, in quo Deus mundum conciliavit sibi,*2. *Cor.* 5.19. Quo vos delect.] *id est, in cujus ludificatione delicias agitis, ut dictum est præcedente versu: sic Jeschahh.* 5.19. *& Hhamos* 5.18. 2 Quasi ignis] *cujus affecta sequentibus versibus exponuntur.* 3 Qui offerant munus] *vide Rom.* 12.1. 6 Non mutor] *ac proinde consilium meum quod promiseram præstabo.* Non consumpti]*tantis calamitatibus, sed adhuc servati benignitate mea, Lament.* 3.22. 7 Inde a diebus] *hortatio ad resipiscentiam,* μεταβατικὴ *ad contestationem quartam, de qua diximus suprà* 1.6. Qua in re revert.] *quasi dicant, quid commisimus? aut quando aversi fuimus a te? quòd nos reverti imperes.* 8 Decimis & oblat.] *vide Nehem.*13. 10.*& sequentib.* 9 Gens ipsa tota]*i.non tantùm vos,ô Sacerdotes; sed etiam populares omnes.* 10 Cataractas]*ut Gen.*7.11.*&* 2.*Reg.*6.35. 11 Exedentem] *i. quicquid absumit fructus vestros.* 13 Invaluerunt]*ultimus contestationis locus adversus* ἄθεον *Judæorum contumaciam,ut diximus suprà* 1.6.*quorū impia & blasphema dicta proponuntur ver.*14.*&* 15.*deinde verò evincuntur contrariis Dei promissionibus erga bonos, & minis contra malos; quæ generatim enuntiatæ, usque ad ver.*19. *per* ὕστερον *deinde exornantur, usque ad versum* 22. 14 Atratè] *id est, in luctu, synecdochicè.* 15 Ædificantur]*i.assurgunt felicissimè,& augentur bonis atque honoribus: metaphora a structuris.* Probant]*ut Psal.*95.9. Liberantur] *i.liberi sunt ab omni malo: antithesis.* 16 Timentes Jehovę] *i. pii qui reverentia Dei continentur in cultu ejus per fidem,alter alterum consolantur, & expectant gloriosum adventum Christi patientia.* In libro comment.]*humanitus dictum, a re forensi; cujus exemplum est Ester.*6.1. 19 Nam ecce]*exornatio præcedentis dicti* ὕστερον πρότερον, *de discrimine piorum impiorumq́; ut diximus in versum* 13. *idq́; comparationibus evidentissimis.* 20 Sol justitiæ]*Christus servator Ecclesiæ suæ, justitiam Dei contra improbos asserens,& electos justificans ab injustitia ipsorum.* In alis ipsius]*id est,tanquam radiis justitia sua perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum.* 22 Recordamini] *ultima pars Prophetiæ, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus præcursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Jeschahh.*40.3.*& suprà versu* 1. 23 Ecce ego] *sensus est, utimini lege tanquam pedagogo,qui vos deducat ad Christum:& adventum ipsius hoc signo agnoscite, quòd Joannes præcursurus est, ut Dominum advenientem indicet.* Elijam prophet.] *id est, Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Elijæ, ut exponit Angelus Lucæ* 1.17.*& Christus Matth.*11.14. 24 Ut convertat]*id est,ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemq́; revocet in vinculo pacis: quod Judæi sub adventum Christi ignorabant planè,ferventes schismatis & dissidiis infidelitatis; ut observavimus Zecariæ* 11.8 Ne veniens] *id est,ut saltem aliquos resipiscentes servem,qui antè ordinati fuerint ad vitam æternam.*

Quartæ partis Bibliorum finis.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

LIBRI APOCRYPHI,

sive

APPENDIX TESTAMENTI veteris ad canonem priscæ Ecclesiæ adjecta, Latináq; recèns e GRAECO SERMONE FACTA, ET NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA

PER FRANCISCUM JUNIUM.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D.LXXXI.

ORDO LIBRORUM APOCRYPHORUM.

HISTORICI,
ex temporum serie dispositi.

Tobiti lib. I.
Oratio Menaschis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epistola Jirmejæ.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezre lib. III.
Hhezre lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Esteræ.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo
Macbæorum III.
Macbæorum lib. I.
Macbæorum lib. II.

DIDASCALICI.

Liber Sapientiæ.
Ecclesiasticus.

TYPOGRAPHUS Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione sua, ut apparet infrà, Franciscus Junius commendaverit, visum est eum potiùs sequi, quàm illum a Wechelo in editione sua observatum. Te igitur humanissime lector, de eo admonendum censui, ut illam in præfatione Junii querelam de immutato a se instituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc editionem pertinere intelligeres.

¶ ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, DIETZ, ET VIANDEN, Domino in Breda, &c. Domino suo clementissimo.

VOTIESCVNQVE *mihi in mentem venit, Princeps Illustrissime, sententię illius quam olim canebat Lyricus,* ὁ μέγας δὲ κίνδυνος ἄναλκιν οὐ φῶτα λαμβάνει, *equidem aut a scribendo planè deterreor cōscius imbecillitatis meæ, aut totus perhorresco si quando me vela, quod aiūt, dare ventis necesse est, & publico scriptum aliquod committere. Nam quid est quod mea tenuitas ausit publico apertoq; cælo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Ecclesię Christi tot tantorũ hominũ scriptis ornatæ & cultæ proponere, nisi me in spectatum hoc literariũ stadium sententiæ bonorum pertraherent? quibus post emensos veteris Testamenti libros canonicos visus sum aliquid præstare debere & posse in hoc scriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros scribendũ instituere: quorum authoritate constantissima ac fide certissima nititur Ecclesia Christi; ex quibus tanquam ex uberibus lac vitę sugendum & tanquā ex penu cibum liberis præbet esurientibus, ægrotantibusq; medicinam, quorum nulla justa esse potest interpretatio sine studio pietatis maximo, sine cælesti sancti Spiritus illustratione, sine scientia peritiaq; multiplice, & sine instrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique sensa tam multis veterum, recentium probatissimorum, doctissimorumq; hominum libris pervestigata & enucleata sunt, ut quicunque memoria nostra animum ad scribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Ecclesiæ Christi satagere: & fuisset illud profectò futurum gravissimum, nisi secundũ Deum fuissē fretus clarissimi viri ac mihi conjũctissimi D. Immanuelis Tremellii consortio, cujus peritia jamdiu Ecclesiæ cognita, mihi verò jam est exploratissima, conspectus fuit jucundissimus, & suavissima studiorum inter nos communicatio, quæ memoriam absentis fecerunt acerbiorem. Sed in hoc opere etsi non ita deterret me librorum istorum authoritas fretum veteris Ecclesię canone (errare enim & labi in scriptis hominum adeò miserum non est ac periculosum quàm si in divinis offenderis) duę res tamen extiterunt, quæ me ab hoc instituto multùm & sæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & sollicitaverunt provectum, ut me ad meũ tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domestico meorum studiorum portu. Una est, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adfuit, nec alter ab illo, cujus succedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, sed solus necesse habui remos impellere Deo duce, pro Cynosura habens authenticos libros Scripturæ sacrę omni exceptione majores, & pro remigibus tenuē supellectilē librariā meā. Altera, quòd permulti ubiq; inveniũtur loci varii, distorti, depravati, depravati autē? imò profligati æquè in contextu Græco atq; in trāslationib⁹: quos quidē locos partim ex canonicorum scriptorum authoritate, partim ex ipsorũ authorum secũ aut aliorum cum ipsis comparatione, partimq; ex judicio necesse fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Macbęorum libris C. T. nullo negotio animadversura est. Sed quid ego de illis dicā qui hos libros tanta animi cōtentione pro canonicis vendicāt, ut actũ esse de totius Scripturæ authoritate clamitent, si expungantur isti ex albo canonis? Equidem & consuetudinē istam, immanem istam (ut Augustinus appellat) belluam ferumq; tyrannũ expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerũt facti istius ostenderē qui rebus humanis divinũ honorem tribuerunt, nisi plenæ essent hoc argumento paginæ in libris veterũ, quorum testimoniis ac potiùs authoritatę Scripturę canonicæ belluam istam expugnatam atque postratam jacêre putaremus. Quid enim si libri in hoc numero non pauci extant canoni sacro adversantes quibusdam locis, & diversum a veritate Dei constantissima prædicantes? quid si interdum sibi non constant ipsi? quid si in Ecclesiæ veteris*

teris sacrario judicio certo nunquã fuerũt repositi, non tãtùm Jehudæis librariis Ecclesię nostræ, sed Irenæo ipso, Origene, Hieronymo, Augustino, Epiphanio, & Joanne Damasceno testibus? quid si post quadringentos demũ annos a salute parta, non divina illa, sed Ecclesiastica authoritate donati sunt? Communis error in legem abiit quod ne in causis quidem civilibus Jurecoss. ferendum esse putaverunt. Quæ cùm ita sint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his scriptis grave sit agere, maluissem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphęum aliquem Scripturæ sacræ peritissimum recipere in se laborem istum quàm a me expeti, ut illius opera tædium exhaustum, correctos locos, bestiamq; domitam atq; confectam videremus: sed quia res a me desyderata est, ecce, partibus meis qua fide potui & diligentia maxima perfunctus sum. Verùm ut ad rem ipsam veniamus, habentur in hoc opere duo scriptorum genera: nam pleraque sunt historica, & duo didascalica. Atque hos quidem libros ego collocare seorsim statueram, omnibusq; libris historicis ex temporũ serie dispositis didascalicos unà subnectere, nisi meum hoc consilium imprudente aliorum facto fuisset abruptum. Cùm autem res facta infecta esse nequeat, nos institutũ illũ ordinem hac Epistola prosequentes, pauca de singulis istius operis libris præfabimur, judicium nostrũ de authoribus illorũ afferentes: de authoritate verò judicia sentẽtiasq; Flavii Josephi & patrũ quorũdam submittemus, ne quis prejudicatum sibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius est: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui desyderatur memoria nostra: Hebręi extãt duo, sed exercitationis gratia confictì, si quid in Hebræo sermone possũ judicare: Gręcus liber, si finẽ exceperis, authore Tobito inscribitur. Certè in Chaldæa Assyriáve scriptus est, idq; (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, sed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque scriptũ offunditur. MENASCHIS oratio pia est, habetur Gręcè, authore Menasche Rege an alio, incertũ. JUDITHÆ librũ Hebræũ fuisse putat Hieronymus, Chaldæũ scribit habuisse: mirũ est sanè historiam rei tam celebris in Jehudæa gestæ neq; in Ecclesia Hebraicè fuisse habitam, neque a Josepho præcone gentis suæ memoratam: hunc itaq; & Tobiti librũ poema sacrum potiùs quàm historiam dixeris adeò vir pius meritò veritatẽ utrobiq; honestatẽ verò prudentiãq; in hac re, si quando gesta est, desyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epistolã non habere inter Hebræos libros testis est Hieronymus: Græcè quidem habentur, sed uovitatẽ sapiunt sermone suo. DANIJELIS auctariũ sive adjectio Græca est, piũ canticũ: reliquas Danijelis & Esteræ accessiones planè ascribo poematis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neq; Græcè vidi, aut fuisse visos memini legere, sed justissima corã Deo & bonis omnibus anologia rem ad veritatem, sermonem ad Latinitatem revocavi, verbis (quo ad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm falsò emendicatũ nomẽ, & injuriã maximã: Authorem enim quẽ puduit sui operis, longè ampliùs debuerat puduisse cùm suis somniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Ecclesiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque sunt canonis, neque cum canone admodum consentiunt: scripsit ea Græcanicus aliquis matæologus, qui sermonis sui elegantiam in postremo capite ostentavit. Tres postremos libros communi appellatione (ut apud Eusebiũ testis est Origenes) prisca Ecclesia apud Syros Scharbit sarbane el, id est, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumaciũ in Deum, Græci dixerunt τὰ μακκαβαϊκὰ per synecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbæorum tertius, liber ab eodem authore profectus est quo sapientia: nam ovum ovo non est magis simile quàm unius libri sermo sermoni alterius: fluit utrobique, sed redundat oratio, & eadem ferè verba ac sententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuisse puto: adeò verba Philonium spirant, & Alexandrinum hominem arguit descriptio. Schimhhonem inscripsi de Sacerdotis qui tum erat nomine, sequutus exemplum Scripturę canonicæ, in qua virorum primariorum qui pars suæ historiæ fuerint in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon sacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori visum est in sacrarium involare. Atque hunc quidem librũ sententia mea in Galeato prologo Hieronymus vocavit πάστορα, sive Pastorem Latino casu, non autem pastorem, ut pleriq; omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τῆς παστάδος sive παστάδος, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cum fideli comitatu suo intercessit ne Rex veniret in sanctuarium, quo ex principio reliqua historia consequuta est. Sed nos inscriptionem evidentem, licèt novam, veteri obscuræ & de qua controverti possit anteposuimus. Quòd enim tertius Macbęorum liber nominatur, hoc fecit injuria temporũ ex illa synecdochica loquutione quam modò diximus, cùm post annos quinquaginta minimùm, Judęa Macbæorum nomen audiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbęorum librum Hebraicè a se visum narrat Hieronymus, eúmque temporibus Jochananis sive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Macbæi, verisimile est fuisse

Histor. Ecclesiast. lib. 6. cap. 25.

fuiſſe ſcriptum: hunc Grecè habemus tantùm & corruptiſſimũ, ſed tamen haud quaquã argumento inutilem, neq; ſcriptum incommodè. POSTERIOREM Græcum eſſe tantũ & author indicat cap. 2. & idem Hieronymus oſtendit, & evincit phraſis. Author quiſquis fuerit, plus Jaſoni Cyrenæo cuidam, & ſibi quàm veritati tribuit, inarticulus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege diſcedens hiſtoriæ, judicia ſua intempeſtivè apponens paſſim, ac nonnunquam etiam preter fidei ſanctæ analogiã. Jam ad didaſcalicos veniamus. SAPIENTIÆ liber (quem olim priſca Eccleſia, teſte Epiphanio, vocabat πανάρετον, id eſt, omnium virtutũ librum) non pauca pietatis documenta & ſingulares e ſcriptura ſacra obſervationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus ante meminimus) opus eſſe putat; Auguſtinus primũ quidẽ putavit Siracidæ duobus locis, ſed poſtea illud ipſum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipſius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis eſſe diceretur: utrũq;, ſi dixeris, fortè a vero non aberraveris: nempe a Schelomone quidem fragmenta eſſe, prout capite nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem compoſuiſſe illa atq; interpretatum eſſe Græca facundia. De ECCLESIASTICO, in ſuis præfationibus & quinquageſimo capite ſuſtulit author omnem dubitationis cauſam tum avi parentiſq; tum ſuum ipſius nomen exprimendo: quo in libro Ethica ſancta plurimum compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur Ἀπόκρυφοι. Apocryphi Grȩca appellatione, id eſt, oculti, propterea quòd Eccleſiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei teſtificatione, ut in arca Eccleſiȩ conderentur ἀρχέτυπα, & palam ex authentico illorum canone Eccleſia doceretur, ſed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietis, ſingularibus Eccleſiæ membris, volentibus legere permiſſi ſunt ut ex iis adjumenta fidei cum judicio expromãtur, non autẽ pro fundamentis fidẽ obſtringentibus cenſeantur. Hieronymus verò quibuſdam locis hagiographa hæc ſcripta nuncupat, voce apud ipſum quoq; Hieronimum ambigua. Sed de authoritate poſtea. Atq; hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuiſſe conjunctos & Teſtamento veteri adaptatos communis veterũ noſtrorumq; hominum docet conſenſio: ut jungerentur, etiam a nobis fuit poſtulatum. Fecimus, utinam fructu tam magno quàm moleſtia. Etenim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus eſt; ſive exempla hiſtoriarũ ſpectes quibus nihil ad dilectandum ſuavius, nihil ad docendum accommodatius exponi poteſt; ſive didaſcalicorum librorũ argumenta ad docendum æquè ac promovendũ pertinẽtia: moleſtiæ verò nunquam pænitebit me, ſi communẽ aliquem in Eccleſia fructũ enaſci animadvertero, & T. C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illuſtriſſime, hîc viſũ eſt appellare & tua ipſius causâ, & Illuſtriſſimæ Principis ac conjungis tuȩ fœminæ lectiſsimæ. Quid ita? fortaſſe inquies. Certè quia utriq; veſtrũ ſi cuiquã homini Principi memoria noſtra, multa evenerũt ejuſmodi, qualia in hiſtoriis iſtis explicantur: multa vidiſtis, ſenſiſtis, probaſtis, perpeſſi eſtis quȩ legendis iſtis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquam in ſpeculo contemplari corã. Deinde quid reſtet expenditis & noviſtis, ſcio: iter lubricum, anceps, periculoſum, præceps, ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, juſtitia, fortitudo, temperantiaq; ſunt opus, ut in nomine Domini conſiſtatis: quarum omniũ virtutũ documenta hîc ampliſſima obverſantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe neceſſaria. Quid eventurũ ſit porrò, didiciſtis jamdiu, & ex certiſſima Dei ὑψιμέδοντος (ut cum Poëta loquar) teſtificatione cognoviſtis promiſſiones Dei de vita prȩſente futuraq; fuiſſe pietati factas, ac proinde reverentibus Dominũ, credentibus, querentibus ſemper faciem ipſius, & intrepidè ac conſtanter adhærentib⁹ ipſi, æternã in cœlis hȩreditatẽ cõparatã eſſe, quã traditurus eſt Dominus juſtus judex iis qui ſanctè & ſyncerè confeſſi ſuerint nomẽ ſuum. Quas ob res primùm ſupplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut T. C. infinitis pene moleſtiarum molibus oppreſſam procelloſiſq; fluctibus jactatã magis ac magis in omni ſancto pietatis humanitatiſq; confirmet officio, animum ſtabiliat gratia, & cunctis benedictionibus ex ſancto verbo ac promiſſione ſua ornet augeatq;: deinde verò a T. C. obnixe peto ut meam hanc operam quàm potui fideliſſimè catholicæ Eccleſiæ prȩſtitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T. C. ſtudio officiiſq;, ſi qua T. C. grata poterunt a mea tenuitate proficiſci, ampliùs confirmeris.

ἐν λόγῳ ἀγ-κυρωτῷ.
Lib. 2. de doctr. Chriſt.
Lib. 17. de civitate Dei cap. 20.
Lib. 2. retract. ca. 4.

Princeps Illuſtriſſime, Deum iterum oro ut T. C. quàm diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatiſſimè.

T. C. Studioſſimus, Franciſcus Junius.

Φλαβίου Ἰωσήπου κατὰ Ἀπίωνος α.

Εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τοῦ ὑπογράφειν αὐτεξουσίου πᾶσιν ὄντος, μήτε τινὸς ἐν τοῖς γραφομένοις ἐνούσης διαφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφητῶν τὰ μὲν ἀνώτατω καὶ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐγένετο σαφῶς συγγραφόντων) οὐ μυριάδες βυβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βυβλία, τοῦ παντὸς ἔχοντα χρόνου τὴν ἀναγραφὴν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ οὐχ ὁμοίας ἠξίωται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τὴν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Ἐπιφάνιος ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, οὔτε ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apochryphorum, tertii & quarti Esdræ libri *somniis delectetur* quisquam: *quia & apud Hebræos Esdræ Nehemiæque sermones in unum volumen coarctantur, & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris sunt canonicis, *senibus sunt procul abiicienda.*

Augustinus libro 15. de civitate Dei, cap. 23.

In Aprocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adversis ac secundis rebus in Deum pius, & in fratres officiosus, facultatum amissione, exilio, & cęcitate probatus, postea benedicitur a Deo, visum recipiens, videns filium cum nuru adventantem, & sobolem numerosam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina consulit.

CAPUT I.

1 [a] OMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e semine Jachtzielis de tribu Naphtali:

2 Qui captivus abductus est diebus Schalmanasaris regis Assyriorum e Tischbe, quæ *regio* sita est ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilæa, supra Ascheris *tribum*.

3 Ego Tobit [b] fideliter ac justè ambulavi singulis diebus vitæ meæ, eleemosynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Assyriorum Nineven.

4 Nam cùm essem in regione mea in terra Jisraëlis [c] juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a domo Jeruschalaimorũ, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Jisraëlis,

5 Ut sacrificarent *illic* omnes tribus, ubi sanctificatum fuerat templum [d] pro tabernaculo Altissimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes [e] æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, sacrificantibus [f] Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

6 Ego tamen solus ibam sæpe Jeruschalaima diebus festis, quemadmodum præscriptum est toti populo Jisraëlis præcepto æterno, primitias decimasq; fœtuum, & [g] prima vellera habens; & dabã ea sacerdotibus posteris Aharonis ad altare *ministrantibus*.

7 Primas omnium fœtuum decimas dabam posteris Aharonis, qui ministrant Jeruschalaimis; secundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruschalaimis unoquoq; anno:

8 Tertias denique dabam iis quibus conveniebat *dari*, quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumque [h] ad viri ætatem pervenissem, ducens Channam uxorem [i] e gente nostra, genui ex ea Tobijam.

10 Sed cùm captivus Nineven abductus essem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis vescentibus [k] cibis gentium;

12 Ego continui [l] me ipsum, ne comederem eos:

13 Quia memor erã Dei ex toto animo meo.

14 [m] Conciliavit autem Altissimus gratiam [n] decoremq; *mihi* coram Schalmanasare, ut essem opsonator ipsius.

15 Itaque profectus sum in Mediam:

16 Deposuiq; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ Rageschi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Postquam verò mortuus est Schalmanasar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 Cujus [o] rationes cùm incertæ essent, non potui ampliùs proficisci in Mediam.

19 Ac in diebus quidem Schalmanasaris eleemosynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam esurientibus, & vestimenta mea nudis; & si quem ex gente mea videram mortuum, projectumq; ad murum [p] Nineves, eum sepeliveram.

21 Præterea si quem occidebat Sancherib rex, cùm venisset fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens sepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione sua) & requisita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me sepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoscens me quæri [q] ad mortem, ex metu me recepi aliò.

23 Tum raptæ sunt omnes facultates meæ; neq; relictum est mihi quicquam præter Chãnã uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non præteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipsius, fugeruntq; in montes [r] Armeniæ, & regnavit Esarchaddon filius ejus pro eo, qui pręfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris sui & toti procurationi.

25 Postulante itaque Achikaro mea causa, reversus sum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, procuratorq;, & rationarius, constituerat q; eum Esarchaddon [s] secundum a se, [t] filium fratris mei.)

26 Reversoque mihi domũ restituta est Channa uxor, & Tobija filius meus.

[a] Græc. *liber sermonum, vel rerum: Hebraismus ut 1. Reg. 11. 41.*
[b] Græc. *viis veritatis & justitiæ. Hebraismus, cui similem vide 1. Reg. 3. 6. & infrà 3. 5.*
[c] Græc. *juvene existente me.*
[d] Græc. *Tabernaculi.*
[e] Græc. *seculi.*
[f] Græc. *potestati Babbalis. Exod. 22. Num. 18.*
[g] Græc. *primas tonsuras.*
[h] Græc. *factus essem vir.*
[i] Græc. *e semine familiæ nostræ.*
[k] Græc. *panibus: Hebraismus, ut vers. 20.*
[l] Græc. *animam meam.*
[m] Græc. *dedit, ut Exod. 3. 21.*
[n] Græc *formam.*
[o] Græc. *viæ.*
[p] Græc. *in Nineven.*
[q] Græc. *mori.*
2. Reg. 19. 27
[r] Græc. *Ararati: vide Gen. 8. 4.*
[s] Græc. *a secunda.*
[t] Græc. *erat autem filius fratris mei.*

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem sunt exemplaria: nam ex Chaldæo transtulit Hieronymus, memoriaq; nostra duo Hebræa in lucem prodierunt, quæ ab audaculis hominibus fuisse scripta spondeo, & malè cùm de Hebræa lingua tum de Ecclesia merentibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatissimam judicamus. Quamobrem in hac translatione nostra plurimùm sequemur vestigia ejus, & mutationum (si quæ adhibebuntur) causas explicabimus. Scriptus est a Tobito liber, cujus inscriptio versus duos continet: in historia liber reliquus consumitur. Tempus ex hoc capite est evidentissimum.* Jachtzielis] *sic restitu-*

restituendum ex 1.*Chron*.7.13. 2 Qui capt.]*vide* 2.*Reg*.17.*&* 18. Schalmanasaris]*vel Schalmaneseris ex* 2.*Reg*.17.3.*&* 18.9.*nam quod Græci Enemessarum legunt corrupta est appellatio,ut infrà vers*.14.17.*&* 19. Tischbe]*non civitatis,sed regionis bello partæ nomine,cujus situm optimè describit sequentia: vide* 1.*Reg*.17.1.*annot*. Ad dexteram]*id est,ad Orientem tribui Naphtali*. 3 Ego Tobit] *hic versus per prolepsin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de instituto vitæ quod Tobija in solo natali suo secutus est; alteram,de ratione vitæ postquam in Assyriam fuit deportatus,quarũ partium enarratur prior usq; adversum* 10.*posterior reliquo capite,Hanc verò distributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione fecimus evidentiorem* 4 Domo]*id est,templo Dei, ut sequentia verba docent exegeticè*. 6 Solus]*id est,aut sine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam essem solitarius,ut ipse ait infrà* 5.19. 7 Omnium fœtuum]*hæc verba in contextu Græco imperitè cunjunguntur præcidenti versui,ut res ipsa loquitur . De hoc autem triplice decimarum genere,quæ hoc loco distinguntur evidentissime,vide Num*.18 *& Deut*.14.22.*& sequentibus*. 13 Quia memor.]*hoc est, nolebam sinere ut meus animus ullo pacto a recordatione reverentiæ Dei abduceretur,inescatus allectamentis gentium:vide annotata Danijelis* 1.8. 14 Obsonator]*sic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonem vel Sitarchum vocant Jureconsulti , aut etiam Sitocomum, id est,annonæ curatorem*. 15 Itaque]*nempe quia regis aulam tenebar sequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim stationem æstivam habebant in Media,ut annotavimus Hhezr*.6.2. 16 Deposuiq;] *nempe pecuniam in loculis obsignatam, quam Tobit Gebahheli accepta cautione chirographi dederat asservandam,ut ostenditur infrà* 9.6. *&* 7. Rageschi] *id est,in oppido,quod de nomine regionis ipsius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà* 5.11. 18 Cujus rationes]*id est,cùm præpeditus occupationibus non posset vacare constituendis & disponendis officiis domesticorum.Nam primùm ex cæde patris conturbatis omnibus fuit regno adversus fratres consulendum : deinde verò expeditiones suscipiendæ,de quibus* 2.*Reg*.18.*&* 19. 20 Ad murum]*ubi habebatur forum,ex usu veterum:quo modo apud Romanos pomærium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba filii infrà* 2.2. 24 Esar-chaddon]*Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; sed utrunq; corruptum est,ut alia in his libris quam plurima*. 25 Procuratorq;] *nempe cui regis negotia mandato ipsius administraret; quem Jureconsulti Græci* διοικητὴν *appellant , Dorotheus, Theophilus,Harmenopulus,& alii*.

CAPUT II.

a Græc.*factũ est prandium. bonum.*

1 DIe festo penticostes,qui *dies* sanctus est 'septimanarum septem , a comparatum est'prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa,edixi filio,abi , adduc quemcuuq; inveneris fratrum nostrorum egentem, qui memor sit domini: Ecce autem'sum expectaturus te.

b Græc. *unus*

2 Ille adveniens dixit,pater, b quidam e genere nostro projectus Jacet 'in foro strangulatus.

3 Tum ego antequam gustarem , exiliens sustuli eum,& *exportavi* in domũ quandam, donec occidisset sol:

4 Deinde reversus' lavi, & comedi cibum meum c tristis,

c Græc.*in tristitia. Amos.* 8.10.

5 Recordando prophetiæ Hhamosi,quemadmodum dixerit,

6 Convertentur feriæ vestræ in luctũ, & omnia hilaria vestra in lamentum;ac flevi.

7 Cùm autem occidisset sol,abii,& effossa *fovea* sepelevi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iste interfici propter factum istud,quamvis antè aufugerit : Nam ecce mortuos iterum sepelit:

Suprà 1. 22.

9 Eademque nocte decubui'pollutus ad murum'hypæthri,facie mea non obtecta; neque animadverti passeres in eo muro esse.

10 'Itaq; oculis meis apertis excreverunt passeres calidum *stercus* in oculos meos , unde enatæ sunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos,tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me,donec'profectus esset in 'Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in'gynęceis:

12 Cui,cùm remisisset *opus* suum'dominis, rependerunt quoque illi mercedem,& amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò venisset ad me , balare cœpit: Quamobrem dixi ei,unde hœdulus iste?' nonne furto sublatus est?Redde eum'dominis,nam nefas est comedere furto ablatum *quicquam*:dicẽte verò illa, d dono datus est mihi,præter mercedem,tamen'non credidi illi, sed edixi reddi eum dominis.

d Græc.*donum.*

14 Me itaque contra illam e ' exardescente, respondens illa mihi dixit,' ubi sunt tuæ eleẽmosynæ,& justè facta tua? Ecce spectata sunt omnia apud te.

e Græc.*rubente.*

ANNOTATIO.

1 Septimanarum septem]*Sic appellatur pentecoste Exod*, 34.22.*Levit*.23.15.*Et Deut*.16.10. Prandium lautum]*ex lege Deut*.16.11. Sum exsp.] *quasi dicat, non ante gustabo cibum quàm fratres egenteis adduxeris*. 2 In foro]*vide suprà* 1.20. 4 Lavi]*ex lege Levit*.21. 9 Pollutus]*ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat,Num*.9.6. Hypæthri] *vel subdialis ambulationis. Hoc enim sonat Græcum* [illegible] *vocabulum teste Athenæo lib*. 5.*dipnosophistarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus sui gravitate,a cubiculo,tecto,& cubiculi abstinens*. 10 Itaque]*hæc verba viam sternunt ad eam fabulam, quæ traditur infrà cap*.6.*&* 11. Profectus esset]*sic restituimus ex conjectura,sublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum esse docet caput* 14.*Achikarum verò de sua dignitate dejectum esse, ipse Tobit narrat infrà cap*. 14.10. *De hoc autem Achikaro vide suprà* 1.24.*&* 25 Elymaida]*regionem Assyriæ,de qua vide* 1.*Mac* 6.1. 11 Gynæceis]*id est,muliebribus officinis,quæ gynæcea sive gynæconitidas antiqui appellarunt.eorumq; præfectos Gynæciarios, qui pensa distribuebant singulis , & munerabantur operas. Hæc autem gynæcea cellas familiaricas Vitruvius nominat lib*.6.*de Architect.cap*.10

atque

atque in hæc gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admissa sit. 12 Dominis] *id est, Gynæciariis, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *his verbis Tobit non incusat uxorem furti, eóq; nomine pertinaciter in eam contendit, sed potius admonet permulta in aulis principum furto injuriáq; dominus justis adimi, ac propterea se ab hœdulo quem Gynæciarii uxori dederant de industria abhhorrere, ne ullo pacto cum injustitia illorum communicet, rem ullam accipiens ab injustis possessoribus. Nam justus (ait Ambrosius) non tantùm crimen metuit, sed contagionem peccati.* Dominis] *id est, Gynæciariis, ut superiore versu diximus: quasi dicat, illi sunto domini, si placet: ego rerum ab illis donatarum nolim esse dominus, quia de alieno magis, quàm de suo ferè largiuntur.* Non credidi] *nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardescente] *propterea quòd rem datam recusaret reddere ex mandato meo.* Ubi sunt eleemosynæ] *quasi dicat, quid? téne unum putas esse præditum bona fide & conscientia, qui tam malè de viro bono, ac de nobis optimè meritis judicare audes? quin potius respice ad te, & fidem tuam explora: Nam si optima fide eleemosynas tuas & similia antè præstitisses, putarésne futurum fuisse, ut tu his malis obruereris a Deo? spectata verò sunt facta tua, & quo animo antehac usus sis, res præsentes omnes plùs satis clamitant: sic Ijobi 4. 6. & alibi passim.*

CAPUT III.

1 ITAQUE contristatus [a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Justus es Domine, omniaque opera tua & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam [a] judicio vero, justoque tu judicas in seculum.

3 Memento mei & respice ad me: ne ulciscaris me pro peccatis meis, atque [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non [a] obedivimus præceptis tuis: quamobrem [c] exposuisti nos direptioni & captivitati mortique, & dicterio [d] probroso omnibus apud quos dispersi sumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua sunt & vera, me facito propter peccata mea majorumque meorum, quia non fecimus præcepta tua (non enim ambulavimus [e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle spiritum meum ut dissolutus redigar in terram: quoniam utilius est mihi mori quàm vivere, quandoquidem exprobrationes falsas audivi, ac tristitia multa [h] incessit me; præcipe inquam me solutum a [a] necessitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne avertas faciem tuam a me.

7 Eo ipso die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [a] in Ecbatanis Mediæ, ut ipsi quoque objiceretur probrum ab ancillis patris ipsius,

8 Quia tradita fuerat viris septem; sed [a] Aschmadæus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequam congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipsi, [a] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam septem viros habuisti, neque vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [a] illos, siquidem mortui sunt? abi cum illis: ne videamus ex te filium aut filiam in seculum.

12 Hæc cùm audisset, tristata est valde, adeò ut strangulatione premeretur; [a] sed dixit, equidem unica sum patri meo; [a] si fecero hoc, probrosum fuerit ipsi; & senium ejus deduxero cum dolore in sepulchrum.

13 Posteà oravit ad [a] fenestram quandam, dicens,

14 Benedictus est, Domine Deus mi, & benedictum nomen gloriæ tuæ, sanctum & pretiosum in secula; benedicant tibi omnia opera tua in seculum.

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam [i] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem.

17 Tu nosti, Domine, me puram esse ab omni [a] peccato viri,

18 Ac non coinquinasse nomen meum, neque nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica sum patri meo, neque est ipsi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neque [k] agnatus propinquus, neque filius ex eo [l] cui me conservem ut nubam ipsi.

21 Jamque perierunt mihi septem: quorsum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quòd si non visum fuerit tibi occidere me;

23 Præcipe respiciens ad me, & misertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem.

24 Exaudita autem est oratio utriusq; coram gloria Dei maximi:

25 Et missus est [a] Rephael curaturus hos duos, Tobiti desquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobijæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aschmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobijæ *jus* acciderat, ut illam hæreditariò duceret: eodemque momento reversus Tobit ingressus est domum suam, & Sara Rehhuelis filia descendit e cœnaculo suo.

[a] Græc. *judicium verum.* [b] Græc. *ignorationibus.* [c] Græc. *tradidisti nos in direptionem, &c.* [d] Græc. *exprobrationis:* [e] Græc. *in veritate.* [f] Græc. *secundum placitum coram te, facito mecum.* [g] Græc. *tollere præcipe: Hebraismus.* [h] Græc. *est in me.* [i] Græc. *dedi.* [k] Græc. *frater.* [l] Græc. *ut conservem ipsam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egressus ex ædibus in aliquam solitudinem, ut apparet infrà ver. 25.* 4 Obedivimus] *est quidem plurale verbum personæ tertiæ in contextu Græco: sed facilis fuit mutationis lapsus, & quod Hieronymus prima persona legit, judicamus esse adjunctu convenientius.* 6 Necessitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex necessitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *montosa regione Mediæ, ubi fuit metropolis Rageseh quam vocant Geographi κατ᾽ ἐξοχὴν Ecbatana: vide Hhezræ 6.2. & suprà 1.16.* 8 Aschmadæus] *hoc nomen in scripturis Canonicis nusquam legere memini; nec dubito ex portentosis Judæorum fabulis profectum esse, qui Aschmadai Syra voce appellant principem demoniorum, sive a perditione & profligatione hominum, sive ab apostasia, quæ duo Syrorū verbo denotantur. Atque huc spectat quod nominatim additur impuri illius dæmonii epitheton, quæ phrasis illorum fabulas, non scripturæ veritatem sapit. Quamobrem, ut nomen fabulosum, ita etiam quæcunque hîc ab eo dicuntur gesta fabulosa esse confirmamus. Nam certè non est tantum otii a rebus suis dæmonio-*

moniorum principi, ut neglecta hominum perditione studeat amoribus, & rivalem agat. 9 An nondum intelligis] *id est, an semper amore cæco rapieris? an semper dolore de viris amissis excæcaberis? an semper tibi indulgebis; & in alios immerenteis fures? an semper in nos tam indignè sævies, quàm si viris tuis intulissemus mortem? at ejus si qua culpa in ullo residet, ea profectò est in te quæ vivos enecas, mortuorum verò desyderio consumeris.* 11 Illos, siquid] *Græcas voces ita distinguimus,* τί ἡμᾶς μαστιγοῖς περὶ αὐτῶν, εἰ ἀπέθανον, *&c. id est, nulla profectò causa est cur tam indignè nos excipias plagis; nisi fortè dolorem tuum de amissis viris in nos deoneras impotentissimè; in quorum morte si qua culpa est, eam nos minimè, sed tu ipsa præstare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandẽ aliquando sine quiescere. Hæc ita accipienda esse, ostẽdunt verba Saræ, ver.17.* 12 Sed dixit] *nempe animũ resumens, & se confirmans a strangulationis periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *i. si me animo abjecto contingat strangulari.* 13 Fenestram] *superioris contignationis, ut finis capitis demonstrat.* 17 Peccato viri] *id est, concupiscentia illa, ex qua me ancillæ, velut æstro percitam objiciunt furere.* 25 Rephael] *hoc nomen Hhebræum nihil aliud sonat quàm curatorem Dei fortis, id est, a Deo forti missum: Quod nomen in canonicis scripturis extare non meminimus de Angelo dictum, in Judæorum verò commentariis plurimùm. Quamobrem historiam quæ de Rephaëlis curatione dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aschmadæ.*

CAPUT IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit [1]pecuniæ quam deposuerat apud Gebahhelem Rageschi *civitate* Mediæ,

2 Dixit apud se ipsum, ego postulabam mortem: quid non advoco Tobijam filium meum, ut ipsi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

3 Filii cùm mortuus fuero, sepeli me, ac ne despicias matrem tuam: honora eam omnibus diebus vitę tuę, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contristes eam.

4 Memento, fili, ipsam multa pericula [b] expertam esse propter te *latentem* in utero.

5 Cùm mortua fuerit, sepeli eam apud me in eodem sepulchro.

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei nostri recordare neque [c] voluntariè pecces, & transgrediaris mandata ejus, sed justitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules viis [e] iniquis: nam te [f] colente veritatem prosperi successus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus justitiam.

7 De facultatibus tuis fac eleemosynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemosynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemosynam:

9 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemosynam:

10 Thesaurum enim bonum [h] comparas tibi ipsi [10] in diem necessitatis:

11 Nam eleemosyna a morte [11] liberat, nec sinit *authorem suum* ingredi in tenebras:

12 Donum enim bonum est eleemosyna omnibus facientibus eam, [12]coram altissimo.

13 [i]Attentè cave tibi ipsi, fili, ab omni scortatione, & uxorem imprimis assume de semine majorum tuorum, ac ne assumas uxorem exteram quę non sit de tribu patris tui, quia filii [13] prophetarum sumus: Noachum, Abrahamum, Jitzchakum & Jahhakobum majores nostros [k] olim memento, fili, omnes istos duxisse uxores e cognatis suis, & benedictos fuisse in filiis suis, ac semen [*] ipsorum terram hæreditariò possessurum esse.

14 Nunc etiam, [*]fili, dilige fratres tuos, ac ne [l] superbè fastidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam sumere tibi ipsi uxorem: nam superbiæ adest perditio multa, ac non stabilitas, & [m] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima: arrogantia enim mater est famis.

15 [*]Merces omnis hominis qui operam commodaverit tibi apud te ne pernoctato, sed redde ei illico, [*] quòd si servieris Deo, reddetur tibi.

16 Attende tibi ipsi, fili, in omnibus operibus tuis, ut sis eruditus in tota conversatione tua, Itaque quod odisti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, [*] neque ambulet tecum [n] ebrius in via tua.

17 De cibo tuo da esurienti, & nudis de vestibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemosynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemosynam.

18 [*]Effunde cibos tuos in monumentum justorum, neque des peccatoribus.

19 Consilium ab omni prudente quære, neque contemnas [p] unquam consilium utile.

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo postula ut viæ tuæ efficiantur rectæ, & omnes calles tui consiliaque tua prosperè succedant. Nam [q] gens ulla non habet consilium, sed ipse Dominus dat omnia quæ bona sunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex [r] animo tuo.

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti *esse*, quæ deposui apud Gebahhelem filium Gobrajæ Rageschi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quod pauperes facti sumus; sunt tibi multa, si timeas Deum, & desistens ab omni peccato feceris quæ [s]placent ipsi.

Exo.20.12.

a Græc. *placitum ei.*

b Græc. *vidisse.*

c Græc. *velu peccare & transgredi.*

d Græc. *fac, sic deinceps.*

e Græc *iniquitatis.*

f Græc. *faciente.*

Inf. vers.17. Deut.15.

g Græc. *omni.*

h Græc. *thesaurizas.*

i Græc. *attende tibi. Exo.20.14.*

k Græc. *a seculo memento, fili, omnes istos sumpsisse uxores e fratribus suis.*

l Græc. *superbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabusq; populi tui.*

m Græc. *agrestis natura.*

Prov.11.2.

Levit.19.13

n Græc. *ebrietas, pro eo quod Hebræi dicerent vir ebrietatis.*

o Græc. *pane, sic versu sequente.*

p Græc. *in omni.*

q Græc. *omnis. Hebraismus, ut sup. ver.7.*

r Græc. *corde.*

s Græc. *placitum coram ipso.*

ANNOTATIO.

1 Pecunia] *De qua sup.1.16.* 10 In diem necessit.] *id est, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & angustiis opprimẽris, reposita erit, tanquam thesaurus, beneficii tui compensatio, vide Eccles.11.* 11 Liberat] *id est, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a suis benefactoribus propulsant mortis pericula, & a tenebris, id est calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adversitates, ut contrà res prosperæ nomine lucis designantur.* 12 Coram Altissimo] *id est, si pio & casto animo, qui Deo acceptus est, conferatur eleemosyna: sic Matth.6.* 13 Prophetarum] *id est, ex eorum genere, quos Deus adopta-*

adoptavit gratuito fœdere in Christo,ut gloriam ipsius prædicemus. Nam prophetæ in scriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt,sed etiam quicunque spiritu Dei acti fœdus ipsius profitentur,& gloriam prædicant:ut Gen.20.7. Et Psal.105.15. Ipsorum] *nempe æquè mulierum ac virorum,proinde extraneis non esse promissiones factas.* 15 Merces]*contextus Græcus omnino ita distinguendus est.*Quod si]*quasi dicat,penes Deum solum esse facultas retinendi mercedem,apud quem certissimè est reposita:quamobrem illi servito fide,&c.* 16 Neq; ambulet] *id est, ne consociator cum isto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id est, benefaciendum quidem est omnibus,sed imprimis domesticis fidei, Galat. 6.10.Neq tantùm illis,sed etiam illorum posteris tanquam hæredibus ejusdem benedictionis, ut hac beneficentia ostendas virum bonum a te & viventem coli & mortuum, ut loquitur Ruth.1.8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ub usitata illis temporibus forma humanitatis, qua amici singuli posteris qui parentibus orbati erant,convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jir.16.7.Est ergo* τάφος τῶν δικαίων, *idem quod* οἱ δίκαιοι ταφέντες: *hypallage Rhetorum.*

CAPUT. V.

1 TUM respondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandasti mihi:

2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam,cùm non cognoscam eum?

3 Itaque dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,

4 Conquire tibi ipsi aliquem, qui dum vivo proficiscatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.

5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaelem,qui

6 Erat Angelus, sed nesciebat Tobija:

7 Et dixit ei, an posses proficisci mecum in *civitatem* Mediæ Rageschum?

8 Et an peritus es locorum illorum?

9 Cui dixit Angelus, sum posecuturus tecum, & apud Gebahhelem [a] agnatum nostrum commoratus sum.

10 Dixit verò ei Tobija,expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi,at ne tardes.

11 Ingressus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiscatur mecum : edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoscam, ex qua tribu sit,& an certus *homo* sit ad proficiscendum tecũ, vocavit eum:

12 Cumq; venisset intrò, salutarunt alter alterum:

13 Et dixit ei Tobit,frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.

14 Quo dicente ei, túne tribum & familiam quæris,an mercenarium, qui proficiscatur cum filio tuo? dixit illi Tobit,[b] cupio,frater, cognoscere genus & nomen tuum.

15 Dixit verò ille,[c] ego sum Hhazarja *nomine*, genere verò filius Chananjæ illius magni & fratris tui.

16 Tum dixit Tobit, [e] prosperè adveneris, frater:

17 Sed ne irascaris mihi quòd quæsivi tribum tuam,& familiam tuam cognoscere.

18 Tu verò agnatus meus es ex [d] optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhjæ illius magni:

19 Ut qui iverimus [e] unà Jeruschalaima adoraturi,[c] afferentes primogenita *animalia* decimasq; fœtuum.

20 Et ipsos *novi* non seductos esse errore fratrum nostrorum.

21 Ex [f] stirpe magna es, mi frater; sed dic quam tibi mercedem daturus sim, drachmam in diem *spondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etsi amplius adjecturus sum tibi ad mercedem hanc, si incolumes reversi fueritis.

22 Atque hoc modo inter ipsos convenit.

23 Tum edixit Tobijæ, [g] compara te ad iter istud, & itinere prospero utimini.

24 Paravitq; filius, quæ ad iter illud *pertinebant*,cui dixit pater illius,proficiscere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus,prosperet iter vestrum,& Angelus Dei proficiscatur vobiscum.

25 Itaq; egressi sunt ambo ut proficiscerentur & [c] canis filii comitatus est eos. Flevit autem Channa mater ejus,& dixit Tobito, quid emisisti filium nostrum?nónne scipio manus nostræ est,[h] res nostras agens arbitratu nostro?

26 [c]Utinam argentum [c] huic argento non antecessisset, sed [c] ramenta nos circunstantia filii nostri essent.

27 Nam prout datum est nobis [i] unde vivamus a Domino,hoc sufficiens nobis est.

28 Dixit verò ei Tobit,ne curam habeas soror, incolumis veniet,& oculi tui videbunt eum:

26 Angelus enim bonus proficiscetur cum eo, & prosperabitur iter ejus,reverteturq; incolumis: ita clamare destitit.

[a] Græc. *fratrem.*

[b] Græc. *volo.*

[c] Græc. *salvus.*

[d] Græc. *pulchro & bono: Hellenismus: sic infrà.7.7.*

[e] Græc. *communiter ut infrà.9.8.*

[f] Græc. *radice.*

[g] Græc. *paratus efficitor.*

[h] Græc. *in eo quod ingrediebatur ille ac egrediebatur coram nobis. Hebraismus, ut Num.27.17.*

[i] Græc. *vivere.*

ANNOTATIO.

15 Ego sum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum esse, tum ipsa Tobiti quæstio, tum series historiæ evincit manifestissimè. Quamobrem ex verbis Hieronymi,& sequentium comparatione ita restituimus. Nam hîc se Hhazarjam nominat,non Hhazarjæ filium Angelus; atque ita deinceps appellatur. Hoc autem mendacium est,quo neque Deus, neque veri ipsius angeli in Canonicis libris leguntur usi quod mendacium ut excusemus,non magnopere putamus esse laborandum; quia (ut multæ rationes hinc inde comportentur) mendacium est mendacium,a Deo & ab electis ejus Angelis alienissimum.* 19 Afferentes] *vide sup.1 6.* 25 Canis]*cujus fit mentio propter historiam capitis 11.* 26 Utinam] *sensus est, quem non incommodè expressit Hieronymus,utinam nunquam fuisset pecunia ista pro qua misisti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuisset,quàm hæc quæ nobis præsens est: Nam etsi præsens hæc pecunia nostra vix digna est, quæ cum ramentis facultatum quas priùs habebamus,compararetur: tamen filio nostro futura fuisset satis,quæ nobis satis est,* Huic argento] *id est,præsenti pecuniæ nostræ, quam hîc habemus.* Ramenta] *id est,tenues hæ facultates nostre,quas tanquam ramenta tergendo radendoq; ægre corrasimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba effecerunt, tum versus sequentis ratio.*

CAPUT.

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt vespere ad [a] Tigrim fluvium, ubi commorati sunt.
2 Cumq; filius loturus descendisset, exiluit piscis ex eo fluvio,
3 Qui volebat devorare filium.
4 Dixit verò Angelus illi, prehende piscem illum.
5 Itaq; firmè prehendens piscem illum filius projecit eam in terram:
6 Dixitq; ei angelus, dissecca piscem istum & excipiens cor, heparq;, & fel, repone ea tutò.
7 Fecit ergo filius ut dixerat ipsi Angelus, piscem verò assatum comederunt, perrexeruntque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.
8 Cumque dixisset filius Angelo, Hhazaria frater, [a] quid sibi volunt cor istud, & Hepar, ac fel istius piscis?
9 Dixit ei, [a] cor & hepar istud, si quem turbet dæmonium aut spiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.
10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis suis, ita curabitur.
11 Cùm autem ad [a] Rageschum appropinquassent,
12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie commoraturi sumus apud Rehhuelem, qui idem est est cognatus tuus: est autem ei filia unigenita, nomine Sara: loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.
13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu solus es ex genere illius: puella autẽ pulchra & prudens est.
14 Nunc ergo ausculta mihi, & compellabo patrem illius, cumque revertemur Ragescho, [b] celebrabimus nuptias: Nam scio Rehhuelem minimè daturum esse illam viro alteri, secundum legem Moschis; neq; [c] sibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatẽ percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri*.
15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam septem viris fuisse traditam, & omnes in thalamo ipso periisse:
16 Nunc autem ego unicus sum patri, & metuo ne ingressus moriar, ut etiam priores illi, quia dæmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipsam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meæ ex dolore [d] mea causa percepto in sepulchrum ipsorum: Filius autem alter non est ipsis, qui sepeliat ipsos.
17 Dixit verò ei Angelus, an non meministi sermonum quos præcepit tibi pater, ut assumeres uxorem de gente tua?
18 Nunc ergo ausculta mihi frater, nam [e] tua erit uxor; illius verò dæmonii nullam rationem habe:
19 Nam hac ipsa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingressus fueris thalamum, si accipiens cinerem [a] thymiamatum imposueris de corde istius piscis & hepate, atque adoleveris,
20 Cùm odoratnm fuerit Dæmonium, fugiet; neque ampliùs revertetur ut impetum faciat [f] in sempiternum.
21 Sed quando eris congressurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum misericordem, qui misertus conservabit vos.
22 Ne metuas; nam illa tibi [g] jam olim erat præparata, & tu illam [a] servabis, ac proficiscetur tecum: etiam præcipio *animo* tibi fore ex ea liberos.
23 Cumq; Tobija audivisset ista, dilexit eam, & animus ipsius adhæsit ei pervalde: sic venerunt in Ecbatana.

[a] Græc. *quid est.*
[b] Græc. *faciemus.*
[c] Græc. *se debitorem constiturum mortis.*
[d] Græc. *de me.*
[e] Græc. *tibi erit in uxorē.*
[f] Græc. *in seculum seculi.*
[g] Græc. *a seculo.*

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim anfractuosus est, & ventrem facit amplissimum Adiabenen versus, quà faciendum est iter Nineve petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *consilium non divinum aut cœleste, sed plane magicum; ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimq́, impura Judæorum traditione possumus confirmare, qui harum nugarum doctores sunt alii, & inter se quoque exercitores superstitiosissimi, ut ipsorum libri usuales (ut ita vocem) ostendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis aliis adducor, ut Judæum aliquem rhapsodum fuisse hujus libri consarcinatorem putem.* 11 Rageschum] *id est, regionem Ragesschanam quæ una voce dicitur Ecbatana: Rehhuel enim habitabat in Ecbatanis, sed in civitate Rageschi minimè: vide suprà* 1.16. *&* 3.7. *& infrà* 9. 19 Thymiamatum] *nempe eorum quibus tu ex legis analogia vespere uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut signa precum conjuncta erant precibus, ut interpretatur David psalm.* 141.2. 22 Servabis] *ut Ephes.* 5.23.

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaq; ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis salutavit illos, & illi *resalutarunt* eam.
2 Postea introduxit illos domum, dixitque Rehhuel Hhednæ uxori suæ, quàm similis est adolescens iste Tobito cognato meo!
3 Rogavitq; eos Rehhuel, unde estis, fratres?
4 Qui dixerunt ei, filiis Nephtali, qui captivi sunt Nineves.
5 Dixitque illis, nostis Tobitum [a] cognatũ meum? Qui dixerunt, novimus.
6 Dicente autem illo, valétne? dixerunt ipsi, & vivit & valet; dixitq; Tobija, pater meus est.
7 Tum exiliens Rehhuel, & osculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amisisse oculos suos, dolore affectus est, & flevit:
8 Hhedna quoque uxor ipsius & Sara filia ipsius fleverunt.
9 Postea excipientes eos studiosè mactarũt arietem [c] subrumum, apposueruntq; cibaria multa: dixit verò Tobija Rephaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.
10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, et [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam

[a] Græc. *fratrem: sic deinceps.*
[b] Græc. *pulchri mei & boni hominis: ut suprà* 5.18.
[c] Græc. *ovini Hebraismus.*
[d] Græc. *sermonem; Hebraismus.*
[e] Græc *suaviter efficere.*

meam ducere:

11 Veruntamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam septem viris, & quando congressuri erant cum ea, mortui sunt de nocte: sed in præsentia hilariter age.

12 Dixit verò Tobija, non gustato quicquam hic donec *adstantes constitueritis mecum. Itaque dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *vicissim* tua.

13 Misericors autem Deus [g] prosperet vos rebus optimis.

14 Cùm autem vocasset Saram filiam suam, venit ad patrem suum:

15 Qui prehendens manum illius *tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce secundum legem Moschis accipe illam, & abduc ad patrem tuum; & benedixit eis.

16 Deinde vocavit Hhednam uxorem suam, & accipiens libellum scripsit [h] instrumentum conventionis, atque obsignavit.

17 Tum cœperunt edere.

18 Postea vocavit Rehhuel Hhednam uxorem suam, & dixit ei, soror *præpara alterum cubiculum, & introduc eam:

19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuasq; lachrymas accepit filiæ suæ:

20 Dixitque ei, bono animo esto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lętitiam pro tristitia hac tua: Bono animo esto, ô filia.

[f] Græc. *exporta illam ex nunc, secundum judicium.*

[g] Græc. *prosperum successum det vobis optimorum.*

[h] Græc. *syngrapham.*

[i] Græc.] *& recepit lachrymas: phrasis elegantissima.*

ANNOTATIO.

12 Adstantes] *Nempe tu & uxor, & si qui sunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15 Tradidit] *ex prisco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *sponsæ enim priores in thalamo jugali a matribus familias honestè collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum est, ut falleretur Jahhakob Gen.29.23.*

CAPUT VIII.

1 Cùm autem absolvissent cœnare, *introduxerunt Tobijam ad illam:

2 Qui adiens meminit *verborum Rephaelis, acceptoq; cinere thymiamatum impositum cor illius piscis, & hepar adolevit:

3 Quem odorem quando sensit dæmonium, abiit in *partes superiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.

4 Conclusis autem duobus illis simul ascendit Tobija in lectum, & dixit, surge soror, precemurque ut misericordiam faciat nobis Dominus.

5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum nostrorum, & benedictum nomen tuum sanctum, gloriosumq; in secula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.

6 Tu fecisti Adamum, & dedisti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxorem ipsius, e quibus factum est hominum [a] genus: tu dixisti non esse bonum ut sit homo solus, faciamus ipsi adjumentum simile ipsi.

7 Nunc autem, Domine, non ad scortationem accipio sororem meam hanc, sed *ex veritate.

8 Præcipe misertus mei ut cum hac consenescam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.

9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditque sepulchrum dicens, nónne hic etiam mortuus fuerit?

10 Et veniens Rehhuel domum suam, dixit Hhednæ uxori suæ.

11 Mitte unam ancillarum quæ videat an vivit: sin minus, *renuncies*, ut sepeliam eum, & nemo noverit.

12 Tum veniens ancilla cùm aperuisset januam, invenit duos ipsos dormientes:

13 Egressaq; renuntiavit eis illum vivere.

14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & sancta, & benedicant tibi omnes sancti tui, omnesq; res creatæ tuæ, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia secula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, sed pro multa misericordia tua [b] te gesseris erga nos.

15 Benedictus es quòd duorum unigenitorum misertus sis: fac eis Domine misericordiam, [c] fac ut percurrant vitam suam incolumes cum lætitia, & misericordia.

16 Jussitque famulis ut obruerent sepulchrum.

17 Posteà exhibuit eis nuptiale convivium dierum *quatuordecim dixitq; ei Rehhuel antequàm absolverentur dies nuptiales adhibito juraméto, eum non egressurum esse, donec completi essent illi quatuordecim dies nuptiales convivii.

18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumen ad patrem: reliqua verò, *inquit, accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

[a] Græc. *semen.*

[b] Græc. *feceris nobiscum.*

[c] Græc. *eorum vitam perfice.*

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhedna uxor, pro eo ritu quem superiore capite attigimus.* 2 Verborum] *de quibus vide suprà 6. 9.* 3 Partes superiores] *id est Montana illa, quibus Ægyptus a Lybia dirimitur: Fabulosum argumentum, ut in 6. cap. diximus.* 7 Ex veritate] *id est, ex verbo tuo & lege, quæ lex veritatis est.* 11 Renuntiet] *ellipsis frequens quam ex ver. 16. implevimus.* 17 Quatuordecim] *nempe septenum dierum in sponsum & sponsam unigenitos, ut dixerat suprà ver. 15. alioqui septemdialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29.27. & Judic. 14.15. & sequentibus: & infra 11.20.*

CAPUT IX.

1 Tum vocans Tobija Rephaelem

2 Dixit ei, Ahazarja frater,

3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiscere Rageschum Medię ad Gebahhelem, & referens ad me pecuniam illam, ipsum adhuc ad nuptias: quandoquidem juravit Rehhuel, me non egressurum esse:

4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd

5 Quòd si tarda vero multùm, dolebit admodum.

6 Ita profectus Rephaël commoratus est apud Gebahhelem, & exhibuit illi [f] chirographum ipsum:

7 Ille verò afferens loculos ipsos cum sigillis, vicissim tradidit ei.

8 Postea manè surgentes, [a] simul venerunt ad nuptias, [f] & benedixit *Gebahhel* Tobijæ & uxori ejus.

[a] Græc. *communiter: ut suprà* 5.19.

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobito pecuniam deponenti depositarius caverat se aut ipsi Tobito, aut alteri mandatario ipsius redditurum qui exhibuerit chirographum: ut suprà* 5.3. 8 Et benedixit] *sic contextum Græcum visum est emendare, tum ex rei natura, tum ex Hieronymi ipsius testimonio.*

CAPUT X.

1 PATER autem illius Tobit supputabat unoquoque die: cumque impleti essent dies profectionis, nec venissent illi, dicebat Tobit, an fortè [f] confusus est?

2 An fortè mortuus est Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam istam?

3 Et contristabatur valde: dicebat verò illi uxor, periit puer, quandoquidem tardavit.

4 Cœpitque ea lugere ipsum dicens:

5 [f] Eheu, pœnitet me fili, quòd dimiserim te, lucem oculorum meorum.

6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis est.

7 Sed dicebat illa ei, tace, ne fallas me, periit puer meus, & abibat quotidie in viam foras, quà discesserant.

8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non desinebat lamentari Tobijam filium suum,

9 Tantisper dum absoluti essent dies quatuordecim nuptiarum, quos juraverat Rehhuel eum illic [b] consumpturum esse.

10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non ampliùs sperant visuros esse me.

11 Cui dixit ipsius socer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui significent ipsi [c] res tuas. Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. surgens itaque Rehhuel dedit ipsi Saram uxorem ipsius cum dimidio facultatum, [f] corporibus, jumentisque, & pecunia.

12 Et benedicens eis dimisit eos, [f] dicendo, prosperum successum det vobis Deus, ô nati, Deus cœli, antequam moriar: dixit vero filiæ suæ, honora [f] soceros tuos: illi nunc parentes tui sunt: audiam de te [d] sermonem bonum; & osculatus est eam.

13 Hhedna autem dixit Tobijæ, frater chare, constituat te Dominus cœli; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depositum: ne ergo contristes eam, postea abiit etiam Tobija benedicens Deo, qui prosperaverat viam suam, cùm benedixisset Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

[a] Græc. *panē non comedebat, Hebraismus.*
[b] Græc. *facturum.*
[c] Græc. *ea quæ de te sunt*
[d] Græc. *auditionem.*

ANNOTATIO.

1 Confusus est] *Id est, lusit operam, & consumpsit frustra? nempe ea ratione quam exponit Tobit ver. seq. bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium est cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipsius argumento, quin verba Græca corrupta sint. Est enim* οἰ *pro* οὐ *legendum, qua mutatioue facta totus locus est evidentissimus.* 11 Corporibus] *nempe humanis, id est, mancipiis* κατ᾽ ἐξοχήν. 12 Soceros tuos] *id est, socerum & socrum, Hebraismus.*

CAPUT XI.

1 CÙM autem profectus esset donec appropinquarent ipsi ad Niniven,

2 Dixit Rephael Tobijæ, nosti frater, ut dimiseris patrem tuum:

3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:

4 Et accipe ad manum istud fel piscis.

5 Ita processerunt, & unà abiit canis [f] secutus eos.

6 Channa autem sedebat circumspiciens pro filio suo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:

7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Rephaël, scio ego, Tobija, aperturum oculos suos patrem tuum esse:

8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipsius, nam [f] mordicatus exteret, abjicietque albugines, & videbit te.

9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii sui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntq; ambo.

10 Tobit quoque exibat ad januam; sed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem suum inspersit fel illud oculis patris sui, dicens, [b] bono animo esto pater; ut autem mordicati sunt, extrivit oculos suos, & [f] desquamatæ sunt de angulis oculorum ejus albugines.

11 Ita videns filium suum irruit in collum ejus & flevit:

12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,

13 Et benedictum nomen tuum in secula:

14 [f] Et benedicant tibi omnes sancti tui Angeli, quia flagellasti, & misericordia usus es:

15 Nam ecce video Tobijam filium meum.

16 Itaque ingressus est filius ejus gaudens,

17 Et renuntiavit patri suo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.

18 Tum egressus est Tobit [c] obviam nurui suę gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipsum incedentem, eò quòd recepisset visum, Tobit profitebatur coram omnibus misertam ipsius fuisse Deum; cumque appropinquasset Tobit ad Saram nurum suam, benedixit

[a] Græc. *incidit, sic infrà ver.* 11.
[b] Græc. *aude*
[c] Græc. *in occursum nurus*

xit

xit ei dicens, [d] prosperè adveneris filia; benedictus sit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitq; lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.

[d] Græc. *incolumis.*

[e] Græc. *fratribus.*

19 Adfuit enim [*] Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,

20 Et agitatæ sunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus [*] septem.

[f] Græc. *cum lætitia.*

ANNOTATIO.

5. Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum est suprà 5. 25. nam hoc praeunte signo intelligitur Channa e longinquo Tobijam filium agnovisse.* 8 Mordicatus] *illiti fellis acrimonia.* 10 Desquamatæ sunt] *id est, pelliculæ squamis similes ex oculis ipsius exciderunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum sic habetur, & benedicti omnes sancti Angeli tui. Sed quorsum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego sic legendum sentio ut reposuimus, aut certè intelligendum passivum verbum ex atticorum usu.* 19 Achikar] *de quo suprà 1.24. Hunc autem locum sic legendum suspicor,* Ἀχίχαρος ὁ καὶ Νισβᾶς *sive (ut Græci legunt)* Νασβᾶς, *pro eo quod est, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quasi dicas præfectus, sive procurator, & gestor negotiorum regis, quod significatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide suprà 8.17.*

Caput XII.

1 POSTEA advocans Tobit Tobijam filium suum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus est tecū: etiam ampliùs ei oportet addere.

Suprà. 5. 21.

2 Cui dixit Tobija, pater [a] non esset mihi grave dare ipsi dimidium eorum quæ attuli,

[a] Græc. *non lædor dans ei.*

3 Quia me reduxit ad te incolumen, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, deniq; te curavit consimiliter; dixitque senex, justè fiet si dabitur ei.

4 Et [*] accersens Angelum dixit ei:

5 Accipe dimidium eorum quæ attulistis,

6 Ita discede incolumis.

7 Tum *Angelus* vocans duos ipsos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum est benedicere Deo, & efferre nomen ejus, [c] res a Deo gestas honorificè ostendendo, ac ne pigremini celebrare ipsum.

[b] Græc. *date.*

[c] Græc. *sermones Dei, Hebraismus.*

8 Arcanum enim regis bonum est occultare, opera autem Dei revelare gloriosum, bonum facite, & malum non assequetur vos.

9 Bona res est oratio cum jejunio, misericordiaq;, & justitia: melius est parum cum justitia, quàm multum cum injustitia: melius exercere misericordiam, quàm auri thesauros comportare: misericordia enim ex morte liberat, & ipsa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent misericordiam & justitiam omnimodam, implebuntur vita.

[d] Græc. *faciunt misericordias ac justitias.*

10 Qui autem peccant, hostes sunt suæ ipsorum vitæ.

11 Minimè occulturus sum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanū regis occultare bonum esse, opera verò Dei revelare gloriosum.

[e] Græc. *omne.*

12 Jam itaq; quando orabas tu & sponsa tua Sara, [*] ego afferebam monimentum orationis vestræ coram sancto;

13 [*] Et quando sepeliebas mortuos, similiter aderam una tibi; & quando non dubitabas surgere ac relinquere prandium tuum ut profectus circuntegeres mortuum, [f] non erat ignotum mihi benefactum tuum, sed tecum eram.

[f] Græc. *non latebas me benefaciens.*

14 Nunc ergo emisit me Deus ad curandum te, & sponsam tuam Saram.

15 Ego sum Rephaël, unus [*] ex septem Angelis illis sanctis qui referunt preces sanctorum, & egrediuntur coram gloria sancti.

16 Ipsis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem, quia metuebant,

17 Dixit, ne metuite, pax enim vobis futura est:

18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipsius gratia, sed voluntate Dei nostri veni; quāobrem benedicite ei in secula.

19 [g] Quotidie spectabar a vobis, ac non comedebam, neq; bibebam; sed visum vos contemplabimini.

[g] Græc. *omnibus diebus.*

20 Nunc autem celebrate Deum, quia ascendo ad eum qui miserat me; & scribite omnia quæ confecta sunt in libro.

21 Tum [*] surrexerunt; cumq; ampliùs [*] non viderent eum, celebraverunt opera magna adeoq; mirabilia Dei.

ANNOTATIO.

4 Accersens] *Nempe senex Tobit: quamobrem plurali utitur sequente versu dicens, dimidium eorum quæ attulistis.* 12 Ego afferebam] *possent quidem hæc verba de Christo accipi, qui Angelus est æterni nostri cum Deo fœderis, ut Justinus Martyr contra Tryphonem, & pleriq; patrum multos veteris Testamenti locos sanctè de Christo interpretati sunt. Sed cùm sequentia omnia circumspicimus, hæc omnia (ut pleraq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus, ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corrasit ex Jehudæorum fæce) ampliùs hoc loco quàm in aliis excusemus, alioqui nusquam scriptura istud officium Angelis tribuit, sed Christo soli vindicat.* 13 Et quando] *apostrophe ad Tobitum, ut ad Tobijam sermonem convertit in fine sequentis versus.* 15 Ex septem] *si unus hic locus extaret ad revincendam libri istius impuritatem, mihi quidem satis futurus esset; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici potest, aut hoc ex principiis magiæ petitum est, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Jehudæis suum virus communicaverunt: Nam statuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cæli regionibus attributos, principes, ministros, &c. ex quibus Zoroastres Bactrianus, Menastor Indus, & alii scelerum concinnatores suas magiæ observationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Jehudæos fuisse non mediocriter inquinatos, ostendit Epiphanius tomo 1. sui Panarii, ubi de Pharisæis agit; & ipsorum quoque libri, diurnæq; observationes testantur, quibus diem solis Rephaëli, diem lunæ Gabrieli, diem Martis Sammaëli, diem Mercurii Micaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi*

thi Kepharjeli tribuunt, eosq́ dominos statuunt totius administrationis in diem illum necessaria. Quamobrē ita statuimus, qui ex hoc libro veritatem petunt, aut se confirmaturos putant, eos perinde facere, atque si molem gravissimam statuminare velint arundine. 21 Surrexerunt] *e terra, in quam procideránt.* Non viderunt] *ut ascendendo ex oculis ipsorum disparuerat.*

CAPUT XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuisset ipsis Angelus Domini, Tobit scripsit orationem ad exultationem, dicens,

2 Benedictus sit Deus vivus in secula, & regnum ipsius, quia ipse flagellat misereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; est qui effugiat manum ipsius.

3 Celebrate eum filii Jisraëlis coram gentibus quandoquidem ipse dissemінavit nos in eis; ibi ostendite amplitudinem ejus, & exaltate ipsum coram omni vivente, quandoquidem ipse Dominus noster est, & Deus ipse pater noster in omnia secula.

4 Si flagellabit nos propter injusta facta nostra, at rursum miserebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos dissеminaverit: si quidem convertimini ad ipsum toto corde vestro, & toto animo vestro ad exercendam coram ipso veritatem, tunc convertetur ad vos, & minimè abscondet faciem suam a vobis, sed contemplabimini quæ facturus est erga vos.

5 Celebrate igitur eum toto ore vestro, & benedicite Domino [a] potentissimo, atque exaltate regem seculorum.

6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum, & indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.

7 Quis novit utrum [b] benevolè sit accepturus nos, & facturus misericordiam nobis?

8 Deum meum exalto, & animus meus regem cœli, qui exultabit de amplitudine ejus.

9 Dicant omnes, & celebrent eum [c] justè.

10 Jeruschalaima civitas sancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; sed rursum misericordiam faciet filiis justorum.

11 Celebra Dominum, quoniam bonus est, & benedic regi seculorum, ut rursum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia,

12 Et exhilaret in te captivos tuos, idque diligendo in te miseros in omnes generationes seculi.

13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; [d] generationes omnes laudabunt te, & dabunt [e] exultationis munera.

14 Maledicti omnes qui oderunt te, benedicti erunt omnes qui diligunt te in seculum.

15 Lætare & exulta [f] propterea quod filii justorum congregabuntur, & benedicent Domino justorum *dicentes*:

16 O beatos qui diligunt te, lætabuntur de tua [g] prosperitate, beatos qui contristati sunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in seculum.

17 Anima mea benedicat Deo regi magno:

18 Quia extruentur Jeruschalaima sapphiro, & smaragdo, ac lapide pretioso;

19 Muri tui, turresq́;, ac pręmunitiones ipsæ auro puro;

20 Et plateæ Jeruschalaimorum beryllo, & carbunculo, lapillisq́; [h] insitis ophirino tessellabuntur: dicentq́; omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja; & laudabunt dicentes:

21 Benedictus Deus, qui exaltavit *nos, in* omnia secula.

[a] Græc. *potentiæ.*
[b] Græc. *voles nos.*
[c] Græc. *in justitia.*
[d] Græc. *generationes generationū.*
[e] Græc. *exultationem metonymia.*
[f] Græc. *propter filios justorum, quod congregabuntur, trajectio.*
[g] Græc. *pace.*
[h] *ex ophirino.*

CAPUT. XIIII.

1 POSTEA cessavit celebrare Tobit.

2 Erat autem annorum quinquaginta octo,

3 Quando amisit [*] oculos; post annos verò octo recepit visum,

4 Et fecit [a] opera misericordiæ,

5 Perrexitque timere Dominum Deum, & celebrare ipsum.

6 Plurimum autem cùm senuisset, vocavit filiū suum cum sex [b] nepotibus suis, & dixit ei, fili accipe filios tuos (ecce consenui, & jam [c] propè est ut excurram ex hac vita) abi in mediam, fili, quia persuasus sum de iis omnibus quæ dixit [*] Jona propheta de Nineve, ipsam eversum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres nostros qui [*] in ipsa terra sunt dispersum iri ex optima illa terra, & Jeruschalaima fore deserta, domumque Dei illic exustum iri, desertamq́; fore ad tempus usque:

7 Sed iterum misserturum ipsorum Deum, & reducturum ipsos in terram illam, ubi ædificaturi sunt domum cum priore minimè [d] comparandam, donec [*] completæ sint tempestates seculi: postea verò reversuros ex [e] variis suæ captivitatis locis, & ædificaturos Jeruschalaima honorificè, domumque ipsam Dei illic ædificatum iri, & in omnes generationes seculi ædificium gloriosum, quemadmodum locuti sunt de eo prophetæ:

8 Et omnes gentes conversum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, suffossurasq́; idola sua, & benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum suum: ita lætabuntur omnes, qui diligunt Dominum Deum, in veritate & justitia, [g] exercentes misericordiam erga fratres nostros.

9 Nunc ergo, fili, abite Nineve, quia omnino futura sunt, quæ dixit propheta Jona; tu verò observa legem & pręcepta, estoq́; studiosus misericordiæ, & justus, ut tibi bene sit; & sepeli me honestè, matremq́; tuam mecum, neque amplius commoramini Nineves.

10 Fili observa quid fecerit [*] Haman Achikaro, qui educaverat ipsum; quemadmodum ex luce deduxerit eum [*] in tenebras, & quantis malis compensaverit eum.

11 Ac Achikar quidem servatus est, illi verò retributio est facta, cùm ille in tenebras descenderit: [*] Nitzba in misericordia [h] se occupaverat, & servatus est e laqueo mortis quem posuerant ipsi, Hhaman verò insidens in laqueum periit.

12 Nunc

[a] Græc. *misericordias.*
[b] Græc. *filiis filii sui.*
[c] Græc. *ad excurrendū ex hac vita sum.*
[d] Græc *non qualis prior.*
[e] Græc. *captivitatibus suis.*
[f] Gręc. *verè.*
[g] Græc. *facientes misericordiam fratribus.*
[h] Gręc. *erat.*

12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.

13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè *filius*.

i Græc. *deliquit anima à ipsius*.

14 Cumq; mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rehhuelem socerum suum:

15 Ubi consenuit honoratè, mortuosq; [k] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatemq; percepit facultatum illorum, & Tobiti patris sui.

16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:

17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [l] Nebucadnetzar & Assuerus: itaq; ante mortē de Nineve lætatus est.

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; synecdoche: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de his Jonæ prophetiis nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal. 4.4.* 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esteræ narratur: sed si ita est, toto cælo errat.* In tenebras] *id est, in conditionem obscuram miseramq;: sic deinceps.* 11 Nitzba] *hanc vocem in contextu Græco certissimis argumentis corruptam suspicor, neq; his verbis a repræsenti discedis puto: quamobrem pro Menaschis voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* ὁ Ναζᾶς, *ut suprà 11.19. quo pacto evidentiam habet locus.* 15 Soceros] *ut suprà 10.12.* 17 Nebuchadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxares Phaortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Nineven cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS
Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & votum laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,

2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,

3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,

4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,

5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,

6 Cujus promissionū immensa & impervestigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimum misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,

7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:

8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,

9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:

10 Incurvatus sum graviter vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum; sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.

11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine peccavi, & iniquitates meas agnosco,

12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ;

13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.

14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna secula, Amen.

JUDITH.

JUDITH Schimbhonitis, Nebucadnetzare Babyloniæ Rege per Holophernem potentissimarum copiarum ducem Judæam infestaturo, & Beth-Choglam obsidente, ad Holophernem proficiscitur in castra, ubi freta formæ suæ elegantia paucos dies intacta ab Holopherne consumens eum mendaciis decipit, & de nocte circumvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives suos reportans consilium dat eis, quo Assyrii fusi & profligati, Jehudæi liberati sunt, nomen ipsi comparatum, & gratiæ cantatæ Domino.

CAPUT I.

1 [a] NNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus [a]Arpacschadi regnum tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; [a] muros ex lapidibus cæsis in longitudinem cubitorum ternûm, in latitudinem cubitorum senûm, faciens [a] murum altum cubitos septuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus imposuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b] Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos sexaginta,

5 Fecitque portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum septuaginta, quarum latitudo cubitorum quadragenûm fuit, [d] ut procedere possent copiæ potentes ejus, & acies instrui præditatæ ejus)

6 Gessit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpacschadum in planitie magna, quæ planities est in finibus [a] Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaspen, & planitiem [a]Arjoci regis Elymæorum, & convenerant gentes multæ admodum [e] ex [a] Gelodæis in aciem.

7 Misit autem Nebucadnetzar rex Assyriorum ad omnes habitatores Persidis, & ad omnes habitantes occasum versus, id est, incolentes Ciliciam, & Damascum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesq; [f] accolas maris,

8 Et [a] ad [g] gentes Carmelum & Gilhhadem, superioremq; Galilæam, & magnam planitiem [a]Chatzar-allom *incolentes*,

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem usque Jeruschalaima, & [a] Batanæam, & [a] Aulonas, & Kadeschum, & flumen Ægypti, & Daphnas, & Ramessesum, & totam regionem Goschenis,

10 Usq; quà venitur ad ulteriora Tanæos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptū usq; quà venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum istarum verbum Nebucadnetzaris regis Assyriorum, neq; convenerunt ad ipsum [h] bellaturi, quia non metuebant ipsum; sed [i] videbatur ipsis non majoris quàm alius quilibet, & remiserunt legatos ejus [k] re infecta ignominiosè a conspectu suo.

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones istas valde, juravit per thronum & regnum suum omnino se ulturum esse omnes fines Ciliciæ, & Damasci, Syriæq;, ac sublaturum gladio suo omnes habitantes in regione Moabi, & Hhammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, usq; quà venitur ad fines utriusq; maris.

13 Et aciem instruxit copiarum suarum contra Arpacschadum regem anno decimo septimo, ubi cōfirmatus ipse in bello suo cum omnibus curribus ipsius dominatus est civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana usque occupavit turres, & devastavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [l] exposuit opprobrio:

15 Ipsum verò Arpacschadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipsius, atq; profligavit eo ipso die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipse [m] cum tota turba miscella sua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi soluto animo convivatus est ipse cum copiis suis per dies centum viginti.

[a] Græc. *altitudinem muri.*
[b] Græc. *fundamentis latitudinem.*
[c] Græc. *excitata.*
[d] Græc. *ad processus copiarum, &c.*
[e] Græc. *filiorum Gelod.*
[f] Græc. *habitantes secundum faciem maritimæ.*
[g] Græc. *eos qui sunt in gentibus.*
[h] Græc. *ad bellum.*
[i] Græc. *erat coram ipsis ut vir unus.*
[k] Græc. *vacuos in ignominia.*
[l] Græc. *dedit in probrum.*
[m] Græc. *post eum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Historiam hanc quàm variè interpretentur quicunq; eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres sententias in hunc locum afferre statuimus paucis, & quid magis probemus ostendere. Ac veterum quidem sententia fuit, teste Augustino lib.*18. *de civit. Dei, cap.*16. *hæc ad historiam Cambysis filii Cyri Persarum regis pertinere, Arphaxadum verò esse Arbactum quendam, quo authore (cùm Cyri apud Massagetas clades audita est) Medi in regem Persarum rebellaverint: quam sententiam ex Hhæbrorum testimoniis confirmare volebat Beda, eo quòd Cambysen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: sed neque tam diu regnavit Cambyses, ut hîc dicitur, & infrà* 2.1. *neque rex Assyriorum diceretur. Altera sententia est eorum qui Philonem secuti Dario Hystaspis filio ista tribuerunt; sed ne hæc quidem probatur nobis, quia illud hystoriæ fatrę planè repugnaret, & præterea Nineven longo antea tempore ab Astyage eversam fuisse confitentur hystorici. Quamobrem nos sententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune sit regum Babyloniorum nomen: Nebucadnetzarem hîc eum appellari, quem scriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magni Nebucadnetzaris pater, per quem Menasihe rex Judææ captus in Babyloniam deportatus, ac postremò vinculis solutus est. Is enim rex Babyloniæ primùm, postea verò Assyriæ quoque effectus est, succedens in regnum Esarchadloni magno, cùm fratres illius patricidæ regno indigni haberentur, unde tota Asia mutuis bellis exarsit diutissimè.* Arpacschadi] *id est, Artecasmis, qui Media divisa regnum suum Nineves confirmavit, ut eo propugnaculo si etiam tum Dejoci regi, tum irrumpentibus aliis hostibus obsisteret.*

6 Cragi] *Græcam vocem Ragau sic omnino intelligendam esse ostendit historiæ cum Geographicis comparatione*

paratio, & legendum χαράκου. *Est autem Cragus pars Tauri montis, cui subest campus amplissimus in accessu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural histor. cap. 27.* Arjoci] *id est, Dejocis, qui alteram Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis] *id est, Scythis, & superioribus gentibus trans montem Taurum ad septentrionem habitantibus, Gelas vocant Geographi, Græci Cadusios.* 8 Ad gentes] *id est, ad novos terræ Jisraëlis incolas, per Schalmanasarem & Esarchaddonem missos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom] *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, sed tantùm hoc in libro hic & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locis campum esse intelligimus inter montana duo, ex forma vestibuli protractum in magnam longitudinē: qua ex forma Chatzar, id est, atrium, appellatur. Allom vero a montibus sylvosis campum illum definientibus: sunt autem hæc montana Taboris, de quibus Jehoschu. 16. & sequentibus. hæc enim a Galilea superiore ad inferiorem, id est Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id est, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Alsadamorum sitas, ut appellat Ptolemeus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellot sic interpretamur, quia fit ex Hebræo Cholon sive Chillen, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini significatione cum Chatzar, de quo modò dicebamus. Duo autem fuerunt Alones in terra Jisraëlis, ut ex sacris libris est manifestissimum: sed hic Aulones ii sunt intelligendi qui secundum montes Arabiæ ad Ægyptum usque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & aliæ pertinent.*

CAPUT II.

1 ANNO autem decimo octavo, die vigesimo secundo mensis primi factus est sermo in domo Nebucadnetzaris regis Assyriorum de ulciscendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat.

Suprà 1. 12.

2 Convocatis enim omnibus administris ejus, & omnibus magnatibus ejus, proposuit eis arcanum consilii sui, [a] colligens omne malum regionum istarum ore suo,

[a] *Græc. convocans.*

3 Illi autem judicarunt profligandam esse omnem carnem eorum qui non obsecuti essent verbo oris ipsius.

4 Fuit itaque cùm obsolvisset consultationē suam, ut vocaret Nebucadnetzar rex assyriorum Holophernem primarium ducem copiarum suarum, qui secundus erat ab ipso ac ediceret ei,

5 Hæc dicit rex ille magnus Dominus totius terræ, ecce tu profectus a conspectu meo assumito tecum viros fretos robore suo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum sessoribus ad duodecim millia: & procedito [b] contra totam regionem illam quæ ab occasu est, quia non paruerunt verbo meo; ac denuntiato ipsis, ut terram & aquā cōparent mihi, quia indignatione mea super venturus sum ipsis & obtegens totam superficiem terræ pedibus copiarum mearum expositurus ipsos direptioni eis; adeò ut saucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur; denique acturus turbam [c] captivam illorum in extremitates totius terræ: tu ergo egressus præoccupa mihi totum terminum illorum; cumq; dedent se ipsos tibi, conserva eos mihi ad diem illum [d] quo sum castigaturus eos:

[b] *Græc. in occursum toti regioni.*

[c] *Græc. captivitatem.*

[d] *Græc. castigatio illorum.*

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut [e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei constat, ita quæcunque locutus sum ea quoque efficiam manu mea. Tu igitur ne transgreditor [f] quicquam verborum Domini tui sed [g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior esto in efficiēdis illis.

[e] *Græc. tradas.*

[f] *Græc. unū aliquod.*

[g] *Græc. conficiens conficito.*

7 Egressus itaque Holophernes a conspectu Domini sui, vocavit omnes dynastas, ducesq;, & præfectos copiarum Assyriæ, numeravitque lectissimos viros in aciem, quemadmodum præceperat ipsi dominus ipsius ad myriadas duodecim, & equites sagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem instruxit, quemadmodum millitaris multitudo disponi solet, & sumpsit camelos asinósque ad impedimenta ipsorum multitudine permagna, & oves bovesque & capras, [h] ut expeditiores essent, innumeras:

[h] *Græc. ad apparatum ipsorum quarum non erat numerus.*

9 Itē commeatum in virum quemque [i] numerosissimum.

[i] *Græc. in multitudinē.*

10 Aurumq; & argentum ex domo regis permultum.

11 Ita processit ipse cum omnibus copiis suis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari; ut obtegeret totam superficiem terræ ad occasum *sita* curribus & equitibus, peditibusq; lectissimis ipsorum: multi etiam miscelli conveniebant ad ipsos *numerosè* ut locustæ, aut ut arena terræ: innumerabiles denique erant præ multitudine.

12 Processerunt ergo Nineve itinere trium dierum [k] in campum Betilath; castraque fecit supra Betilathum propè montem illum qui a dextra est superioris Ciliciæ, ubi assumens omnes copias suas, pedites, & equites, atq; currus suos discessit inde in regionem montanam.

[k] *Græc. in faciem campi*

13 Et condidit Phudum, ac Ludum, vastavitque omnes [l] Tarsenses, & Jischmahhelitas, qui ad Austrum erant in superficie deserti Aulonum, cùm trajecisset Euphratem & transiisset Mesopotamiam.

[l] *Græc. filios Tarsis, & filios Jischmahhelis.*

14 Nam subruit omnes civitates excelsas impositas torrenti Arbonæo, donec veniatur ad mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ: concidit omnes qui obsistebant sibi, pervenitque ad terminos usque Japhonis meridiem versus & [m] prospectum Arabiæ.

[m] *Græc. faciem.*

16 Postea circumveniens omnes Medjanitas incendit tabernacula eorum & vastavit caulas eorum.

17 Descenditq; in campum Damasci [n] tempore messis triticeæ, ubi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque [o] exponens delenda civitates eorū deprædatus est, & agros eorum excutiens cæcidit omnes adolescentes eorum [p] acie gladii.

[n] *Græc. diebus.*

[o] *Græc. dans ad deletionem*

[p] *Græc. ore.*

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibusque Suri, Hhacone, omnibusque habitantibus Jemnane: etiamque habitatores Aschdodi, & Aschkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *id eſt, congerens ea omnia animo inſenſiſſimo, quæ malè facta ab illis fuiſſe confirmabat, ut eo pacto commune odium in conſiliariorum ſuorum animis incenderet.* 4 Holophernē] *Chaldaicum eſſet Cholparneahh: ſed uſitatam vocem hic viſum eſt retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam eſſe res ipſa loquitur. Ego ſi quid conjectura poſſum, exiſtimo regionem eſſe & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edeſſam ſita eſt, ubi Bithias & Samoſata in Geographicis a Ptolomæo collocantur: Eſt enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ferè ſunt paſcua montanis ſubjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodiſſimus.* Montem illum] *id eſt, Taurum.* 13 Phudum] *id eſt, Cappadociæ, & Armeniæ minoris incolas. Eſt autem hic verſus prolepticus, ſummatim exponens ea quæ poſtea minutatim explicantur.* In ſuperficie] *id eſt, in toto illo deſerto, quod ſecundum montes a ſumma Syria ad Arabiam & Ægyptum uſque protenditur.* 14 Arbonæo] *ex notatione vocis (Hhebraicè enim dicitur Charbonai ex nigrore) & natura ipſius fluvii quam tradunt hiſtoriographi, fluvius eſt Melas Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *Nempe Cilicium.* 18 Suri] *locus eſt maritimus inter Tyrum & Ptolemaida, quem a ſitu Geographi vocarunt Sandalium.* Hhacone] *id eſt, Ptolemaide, ut Plinius teſtis eſt: vide in Judic. 1. 31. Sed Græca vox eſt corruptiſſima.* Jemnane] *oppido ſito ſub Carmelo monte.* Habitatores] *id eſt, Peliſchtæi, ſynecdochicè.*

CAPUT. III.

1 QUAMOBREM miſerunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem ſpectantibus dicerent,

2 Ecce nos [a] ſervi Nebucadnetzaris regis magni [b] expoſiti ſumus tibi:

3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.

4 Ecce prædia noſtra, & omnia loca noſtra, omneſque agri tritici, gregeſque, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum noſtrorum expoſitæ ſunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi.

5 Ecce etiam civitates noſtræ, & qui incolūt eas, ſervi tui ſunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.

6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiaviſſent ipſi [e] in hanc ſententiam,

7 Deſcendit in maritimam regionem ipſe cum copiis ſuis.

8 Et cuſtodia impoſita civitatibus excelſis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.

9 Exceperunt autem eum ipſi cum tota circumjacente regione ipſorum coronis, choreiſque, & tympanis:

10 Ipſe verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:

11 Placebat enim ipſi profligare omnes Deos terræ.

12 Ut ſolùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipſorum, illum invocarent Deum.

13 Cùm autem veniſſent e regione *Chatzar-allomi prope *Dothajima, qui locus eſt ex adverſo *Serræ magnæ, ut vocant Jehudæi,

14 Caſtra fecit inter Gebahhum & *Scythopolin; ubi fuit menſem [f] integrum, ut omnia impedimenta copiarum ſuarum colligeret.

[a] Græc. *pueri*
[b] Græc. *adſumus coram te, ut Geneſ. 13. 9. ſic deinceps.*
[c] Græc. *faciei tuæ.*
[d] Græc. *occurre illis quod eſt bonū.*
[e] Græc. *ſecundum verba hæc.*
[f] Græc. *dierum.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo ſup. 1. 8.* Dothajima] *de quo Geneſ. 37. 17.* Serræ magnæ] *ſic vocant Jehudæi acceſſus anguſtos per fauces montium, cùm longiores ſunt anguſtiæ: quia montes utrinque inter ſe adverſantes figuram ſerræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuiſſe regionis illius conſtitutionem apparet ex 2. Reg. 6. Quamobrem eum ad commoditatem exercitus in omnes terræ partes tranſmittendi occupavit, ut fecit Jonathan, 1. Mach. 9. 73. Hæc autem ſerra, id eſt, ſerrata quodammodo anguſtia, magna dicitur diſcretionis ergò; quia minor fuit ſerra prope Micmaſchum, cujus habetur mentio 1. Schem 13. & 14. & 17. Et Jeſcha. 10. Has ſerras veteres Hebræi potius Mahhberoth, id eſt, tranſitus, nominarunt.* 14 Scythopolim] *quam Hebræi prius Bethſcheanem appellabant.*

CAPUT. IIII.

1 AUDIENTES verò [a] Jiſraëlitæ, qui habitabant in Judæa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, & quomodo ſpoliaſſet omnia loca ſacra earum, eaque [b] deleviſſet:

2 Metuerunt valde [c] ab eo, & Jeruſchalaimorum cauſa ac templi Jehovæ Dei ipſorum conturbati ſunt, * quia recens aſcendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vaſaq; & altare ac domus ipſa a profanatione fuerant ſanctificata.

3 Itaque miſerunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & *Bahhal-majima, & Jerichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem *Schalami qui præoccuparent omnes vertices montiū excelſorū.

4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis *deponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demeſſi.

5 Scripſit etiam *Jojakim ſacerdos magnus, qui erat [d] tempore illo Jeruſchalaimis, ad habitatores *Beth-choglæ, & *Beth-haſchittæ, quæ ſita eſt e regione Chatzar-allomi [e] adverſus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent aſcenſus montanæ *regionis*,

6 Quia per ipſos ingreſſus patebat in Judæam, eratque facile prohibere illos aggredientes, cum anguſtus eſſet tranſitus in viros [f] ad ſummum binos.

7 Feceruntque Jiſraëlitæ prout conſtituerat ipſis Jojakim ſacerdos magnus, & ſenatus totius populi Jiſraëlis, qui conſidebant Jeruſchalaimis.

8 Et inclamaverunt [g] omnes Jiſraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos ſuos contentione magna ipſi cum uxoribus ſuis,

9 *Et infantes ipſorum, ac jumenta ipſorum cum

[a] Græc. *filii Jiſraëlis, ſic deinceps.*
[b] Græc. *dediſſet in deletionem.*
[c] Græc. *a facie ejus.*
[d] Græc. *diebus illis.*
[e] Græc. *contra faciem agri.*
[f] Græc. *omnes.*
[g] Græc. *omnis vir Jiſraëlis.*

cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipsorum pecunia empto, imposuerunt cilicia lumbis suis.

10 Et unusquisq; vir, mulierq;, & pueri, atque habitatores Jeruschalaimorũ prociderunt [h] ante templum,

11 Et Inspergentes cinere capita sua expanderũt cilicia sua coram Domino,

12 Et altare ipsum cilicio circundederunt:

13 Exclamaveruntq; apud Deum Jisraëlis unanimiter [i] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipsorum, & uxores prædæ, & civitates [k] hæreditarias ipsorum deletioni, & res sanctas profanationi & probro, [l] unde lætaturæ essent gentes,

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipsorum ex tribulatione ipsorum servavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judæa & Jeruschalaimis coram [m] loco sancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim sacerdos magnus omnesq; qui astabant coram Domino sacerdotes, & qui ministrabant Domino, ciliciis accincti lumbos suos offerrent holocaustum [n] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et versante cinere super cidares ipsorum inclamarent Dominum omnibus viribus [o] ut benignè respiceret in totam domum Jisraëlis.

[h] Grçc. *contra faciem templi: sic deinceps.*
[i] Græc. *contentè.*
[k] Græc. *hæreditatis.*
[l] Græc. *lætitiæ gentibus.*
[m] Græc. *sancto.*
[n] Græc. *jugitatis.*
[o] Græc. *ad bonum ut visitaret.*

ANNOTATIO.

2 Quia recèns] *Hæc de Babylonica deportatione & reversione minimè intelligenda esse suprà in primum caput ostendimus; sed potius ad illud tempus referenda esse, quo Menasche solutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reversi sunt: sed cultus Dei, quem ipse contaminaverat, instauratus est Jeruschalaimis, quemadmodum legimus.* 2. *Chronic.* 33. 13. *agnovisse Menaschen, quòd Jehova sit Deus, &c.* 3 Bahhalmajima] *Has voces depravatissimas ita restituendas esse videbit facilè quisquis tum historiam sacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Jehosch.* 16. *&* 17. *& Judic.* 7. Schalemi] *de qua Gen.* 14. 4 Deponerent] *sic legendum esse in contextu Græco, ipso meridie clarius est.* 5 Jojakim] *hic verò is esse minimè putandus est, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem.* 12. 10. *&* 26. *sed ille potiùs cujus fit mentio in historia Chizkije,* 2. *Reg.* 18. *&* 19. *de quo insignis habetur prophetia Jescha.* 22. *Quam prophetiam si quis huic historiæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem est Jojakim & Eljakim. Nec obstat quòd eo tempore regnabat Menasche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentis regis fuit ab his negotiis in speciem abstinere, & Jehojakimo viro authoritate summa prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehudæ, tum in locis finitimis: quod si prorurasset Rex, speciem rebellionis habuisset.* Beth-Choglæ] *cujus mentio est Jehosch.* 18. 19. *&* 21. *civitas fuit partim ad Binjaminem, partimq; ad Ephrajimum pertinens.* Bethhaschittæ] *ut Judic.* 7. 22. 9 Et Infantes] *vide in Jona.* 3.

CAPUT. V.

1 SED cùm renunciatum esset Holopherni primario duci copiarum Assyriæ Jisraëlitas se comparavisse ad bellum, & accessus *regionis* montanę occlusisse, muroq; firmasse omnem verticem montis excelsi, & in agris disposuisse [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accersivit omnes principes Moabi omnesque duces Hhammonitarum, & omnes satrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhanæi, quis sit populus iste qui considet in *regione* montana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipsorum, qua in re *positum sit* robur ipsorum & potentia ipsorum, quis extiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipsorum,

4 Et quamobrem contrà statuerint quàm omnes habitantes ab occasu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore servi sui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo isto domicilia habente prope te, qui inhabitabat montanam *regionem* istam: non enim prodibit mendacium ex ore servi tui.

6 Populus iste a [g] Chaldæis oriundus est;

7 Fuerunt autem inquilini primùm in Mesopotamia, eò quòd nollent obsequi Diis majorum suorum, qui erant in terra Chaldæorum;

8 Sed excedentes instituto gentis suę adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quamobrem ejicientibus ipsos *patribus* a conspectu deorum suorum fugerunt in Mesopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cumq; edixisset Deus ipsorum, ut egressi ex incolatu suo proficiscerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati sunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Postea descenderunt in Ægyptum (obtexerat enim superficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerũt illic, donec reverterẽtur; ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum esset genus ipsorum.

10 Cùm autem insurrexisset in eos rex Ægypti, ut astutis consiliis opprimerent eos & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos servos:

11 Inclamaverunt Deum suum, qui percussit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conspectu suo:

12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis.

13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeschum Barnebhæ, ejecit omnes qui habitabant in deserto.

14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,

15 Et omnes Cheschbonis incolas profligarunt potentia sua.

16 Et postquam trajecerunt Jardenem,

17 Hæreditariò possederunt montanam istam regionem totam,

18 Ejectisq; a conspectu suo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebusæoq;, & Schecemita, & Girgaschæis omnibus habitarunt ibidem [l] diu.

19 Deniq; tantisper dum non peccaverunt coram Deo suo, fuerunt penes ipsos bona, quia Deus osor iniquitatis adest ipsis.

20 Quando verò discesserunt a via quam disposuerat ipsis, profligati sunt multis bellis quàm pluri-

[a] Græc. *offendicula.*
[b] *animo.*
[c] Græc. *filii Cenahhanis.*
[d] Grçc. *in occursum mihi.*
[e] Græc. *filiorum Hhammonis.*
[f] Græc *sermonem.*
[g] Græc. *sunt progeniti Chaldæorum.*
[h] Græc. *facti sunt.*
[i] Græc. *latere.*
[k] Græc. *ponerent eos in servos.*
[l] Græc. *dies multos.*

plurimum.

21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipsorum [m] æquatum solo, & civitates ipsorum captæ ab adversariis.

22 Nunc autem conversi ad Deum suum ascenderunt e dispersionis locis in quæ dispersi fuerant & obtinentes Jeruschalaima (ubi sanctuarium ipsorum est) habitatores effecti sunt regionis istius montanæ quòd deserta esset.

23 Nunc ergo, Domine imperator, si quis est error in populo isto, & peccavit contra Deum suũ, consyderandum est: quia hoc ipsis offendiculo futurum est, & ascendentes debellabimus eos.

24 Sin autem non est iniquitas in gente istorũ, prætereat quæso Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipsorum & Deus ipsorum ipsos, simusque probro coram universa terra.

25 Fuit autem cùm desiviset Achior loqui sermones istos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circunstabat.

26 Dicerentq; magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimę & Moabitidis, ipsum discindendum esse; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Jisraëlitis, nam ecce populus est cui non adsunt vires, neque robur ad aciem validam *constituendam*.

27 Quamobrem jam ascendemus, eruntque [o] tanquam esca devoranda toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

m Græc. *factum in solum.*

n Græc. *a facie filiorum Jisraëlis.*

o Græc. *in devorationem*

CAPUT. VI.

1 POSTQUAM verò cessavit tumultus hominum qui concessium circunstabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Assyriæ Achiori' coram toto populo alienigenarum,

2 'At quis nam es? quòd tu Achior coram toto populo alienigenarũ & apud omnes [a] Moabitas,' & quicunque sunt mercenarii Ephrajimi, quòd tu prophetavisti apud nos prout *audimus* hodie, & dixisti gentem Jeruschalaimorum non esse debellandam, quia Deus ipsorum sit protecturus ipsos: at quis Deus est nisi Nebucadnetzar?

3 Hic missurus est potentiam suam, & profligaturus eos e superficie terræ: neque liberabit eos Deus ipsorum, sed nos servi illius, profligabimus eos tanquam virum unum: neque sustinebunt potentiam equorum nostrorum: nam iis proculcabimus illos.

4 Imò illorum montes inebriabuntur sanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipsorum; neque obsistet vestigium ullum pedum ipsorum ex adverso nostri, sed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terrę: dixit enim, 'non irrita fient verba [c] mea.

5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es sermones istos 'die injustitiæ tuę, non visurus es amplius faciem meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem istorũ [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex servorũ meorum latera tua, & corrues inter vulneratos istorum, 'quando revertar *ad te*.

6 Quamobrem constituent te servi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [e] ad quas ascensuri sumus; neque peribis donec profligeris cum illis. Quòd si speras animo tuo fore ut non prehendantur, 'ne concidat vultus tuus: dixi, & nullum verborum meorum excidet.

7 Pręcepit itaque Holophernes servis suis, qui aderant tentorio suo, ut comprehendentes Achiorem statuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Jisraëlitarum:

8 Et comprehendentes eum servi illius abduxerunt eum extra castra in campum, & profecti e medio campestris regionis in montanam pervenerunt ad fontes qui subsunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinnerunt ascensum [g] quò contendebant illi, & lapides in eos immiserunt.

9 Quamobrem illi subeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiserunt abjectum sub radice montis: postea ad Dominum suum reverterunt.

10 Descendentes verò Jisraëlitæ e civitate sua adstiterunt ipsi, & solventes eum abduxerunt Beth-choglam,

11 Stiteruntque eum apud principes civitatis suæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micę e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhotnielis, & Carmi Malcielis.

12 Hi postquam accersivissent omnes seniores civitatis, concurrentibus omnibus adolescentibus eorum & mulieribus in congregationem, stiterunt Achiorem in medio totius populi sui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidisset:

13 Qui respondens renuntiavit eis verba consessus Holophernis, & omnia verba quæ prolocutus fuerat apud principes Assyriæ; & quæcunque magnificè jactaverat Holophernes contra domum Jisraëlis.

14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,

15 Domine Deus cœli, respice ad [h] immensam superbiam ipsorum, & miserere abjectionis gentis nostræ, ac intuere faciem eorum qui sanctificati sunt tibi hoc tempore.

16 Deinde consolati Achiorem laudaverunt eum valde.

17 Et assumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum suam, [i] exhibuit convivium senioribus:

18 Qui invocaverunt Deum Jisraëlis ad auxilium tota nocte illa.

a Græc. *filios Moabi.*

b Græc. *perditione.*

c Græc. *sermonum meorum.*

d Græc. *Ægyptum, id est, Ægyptios istos.*

e Græc. *ascensum.*

f Græc. *viri civitatis.*

g Græc. *illorum.*

h Græc. *superbias.*

i Græc. *fecit*

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circunstantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm, sed exteris quoque & sociis omnibus propter hunc contumeliosus fuerit: quod sequentis versus oratio indicat.* 2 At quis nam] *hi duo versus leguntur variè, sed nos illud sequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *sic perstringit Holophernes Achioris perfidiam, & aliorum in castris versantium, quos dicit a Judæis & Ephrajimitis redemptos esse, ut ita prophetent & frangant militum animos: quomodo Achiorem mercenarium Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q. d. Rex dixit,*

dixit, & statuit potius movere omnia, quàm ferre ut verbum suum intercidat. 5 Die injustitiæ tuæ] *id est, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexisti.* Quando revertar] *id est, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potentia mea; sic accipiendum esse docent sequentia.* 6 Ne concidat] *id est, si ita securus es de salute illorum, nihil de tua metuito; nam vestra sors communis futura est.*

CAPUT. VII.

1 POSTRIDIE verò denũtiavit Holophernes toti exercitui suo & toti populo suo, iis qui advenerant ad auxilium ipsius, ut conjunctis copiis ascendentes contra Beth-choglam ascensus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jisraëlitis.

2 Ita conjunctis copiis eo ipso die procedentes quique viri potentes ipsorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum septuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedibus comitabantur ipsos multitudine quàm plurima)

3 Castra posuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothajimis usq; Bahhalmajima, & in longitudinem a Beth-chogla usque ad Fabarium agrum, qui est e regione Chatzar-allomi.

4 Jisraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati sunt valde, dixeruntq; [c] alter ad alterum: nunc occludent isti superficiem totius hujus terræ: & neque montes excelsi, neque convalles, neque colles sustinebunt [d] gravem hunc numerum istorum.

5 Et assumptis quisque armis suis bellicis cùm accendissent pyram in turribus suis, manserunt excubantes totam noctem illam.

6 Die autem [e] postero eduxit Holophernes totum equitatum suum in os Jisraëlitarum qui erant Beth-choglę, ut recognosceret ascensus civitatis ipsorum:

7 Et fontes aquarum ipsorum invadens occupavit eos, ac instituit in eis præsidia bellatorum: ipse verò conjunctis copiis ad populum suum regressus est.

8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum ducesque regionis maritimæ dixerant, audiat jam sermonem Dominus noster, ne fiat [g] labes in copiis tuis:

9 Nam populus iste Jisraëlitarum non confidunt hastis suis, sed [h] istis prealtis montibus in quibus ipsi habitant: non enim fuerit facile ipsos antevertere per vertices montium ipsorum.

10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito cõtra eos; ut fit bellum instructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel unus: permane in castris tuis præservans unumquemque virum in copiis tuis, & obtineant servi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice istius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglę) ita tollet eos sitis, aut dedent civitatem suam: nos verò & populus noster conscendemus propinquos vertices montium, & in eis castrametabimur ad præsidium, ne exeat civitate ullus; & contabescent fame ipsi, uxoresque ipsorum, & liberi ipsorum; denique antequam gladius superveniat eis; subvertentur in plateis habitationis suæ. Sic rependes ipsis [k] malum, eò quòd seditionem moverint, neque auscultaverint [l] tibi placidè.

11 Atque horum sermones placuerant [m] Holopherni, & omnibus ministris ejus, constituerat que facere prout locuti fuerant.

12 Profecta igitur castra Hhammonitarum, & cum eis quinque Assyriorum millia, metata sunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jisraëlitarum. Ascendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati sunt in regione montana ex adverso Dothajimorum, ex quibus miserunt ad Notum & Subsolanum ex adverso Beth-hharabæ, qui est propinqua Ketzitzo ad torrentem Mochmur: reliquo Assyriorum exercitu castra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam superficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipsorum metata essent in multitudinem quam plurimam.

13 Tunc Jisraëlitę inclamarunt Dominum Deum suum minuto spiritu ipsorum eò quòd ipsos circundidissent omnes hostes ipsorum; adeò ut non esset effugiendi e medio illorum via. Cùm enim mansissent in circuitu ipsorum tota congregatio Assyriorum, pedites, cursusque, ac equites ipsorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vasa aquaria ipsorum ac cisternæ ita exhaustæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad satietatem die uno: quia ex demenso dabatur bibenda ipsis. Itaque abjicientes animum liberi ipsorum & mulieres ac adolescentes deficientes ex siti concidebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipsis. Et congregati sunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adolescentibus mulieribusque & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus senioribus, judicet Deus inter nos & vos, quandoquidem affecistis nos injuria magna, qui non locuti estis [n] de pace cum Assyriis.

14 Nunc autem non est adjutor noster, sed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut sternamur coram eis siti & perditione magna.

15 Nunc igitur accersite eos & tradite civitatem totam [o] deripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.

16 Præstat enim nos ipsis rapinæ esse, quam siti emori. Erimus enim [p] servi; sed vivet anima nostra, neq; videbimus mortem infantium nostrorum oculis nostris, & mulieres liberosque nostros deficientes animis ipsorum.

17 Contestamur vobis cœlum & terram, Deumque nostrum & Dominum majorum nostrorum, qui ulciscitur nos secundum peccata nostra, & peccata majorum nostrorum; [r] videte ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.

18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [q] in ecclesia, inclamantium dominum Deum voce magna.

19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo estote, fratres; toleremus adhuc dies quinque, quibus

[a] Græc. *filiis Jisraëlis: sic deinceps.*
[b] Græc. *virorum bellatorum: sic ver. 7.*
[c] Græc. *quisque ad proximum suum.*
[d] Græc. *gravitatem.*
[e] Græc. *secundo.*
[f] Græc. *filiorum Hhesavi, sic versu. 12.*
[g] Græc. *fractura.*
[h] Græc. *altitudinibus montium.*
[i] Græc. *ut ne unus.*
[k] Græc. *retributionem malam.*
[l] Græc. *faciei tuæ in pace.*
[m] Græc. *coram Holopherne & coram omnibus.*
[n] Gręc. *pacifica cum filiis Aschur.*
[o] Græc. *ad direptionem.*
[p] Græc. *in servos.*
[q] Græc. *in medio ecclesiæ.*

quibus advertet dominus Deus noster misericordiam suam in nos; non enim derelicturus est nos [t] in æternum:

20 Quod si præterlabentur illi, nec superveneritnobis auxilium, faciam secundum sermonem vestrum. Sic dispersit populum in [f] stationes ipsius; qui ad muros, & turres civitatis suæ abeuntes, in domos suas uxores liberosque remiserunt, fueruntque [t] plurimùm abjecti in civitate illa.

* Græc ad finem.

[f] Græc. castra.

[t] Græc. in abjectione magna.

ANNOTATIO.

11 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehosch. 18.22. transpositis literis.* Ketzitzo] *sic appellatur ibidem Binjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id est, atrum & palustrem; quamobrem etiam torrens kane, id est, arundine abundans, appellatur Jehosch. 16. 8. & sequentibus.* 17 Videte] *ellipsis, ut Gene. 3.22. Sensus est, videte ne per vos fiat, ut armis victi graviùs ab hoste ex victoria insolescente cruciemur.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achsai, filii Josephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkijæ, filii Chananijæ filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammiëlis, filii * Schimhhonis, filii Jisraëlis:

2 Cujus vir Menasche ex tribu & familia eadem mortuus erat [a] tempore messis hordeaceæ.

3 (* Instabat enim messoribus ligantibus manipulos in campo, & superveniente æstu capiti ejus decubuerat in cubili suo, sepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dothajima, & Bahhalmajima sito.

4 Fuerat autem Judith domi suæ [b] in viduitate annos tres & menses quatuor,

5 Et fecerat sibi tentorium in * cœnaculo domi suæ, imposito lumbis ipsius cilicio, & indutis vestibus viduitatis suæ.

6 Jejunabatque omnibus diebus viduitatis suæ præterquam * pridie sabbathorum, & sabbathis, & pride noviluniorum & festis, hilariisque domus Jisraëlis.

7 Eratq; speciosa forma, & venusta aspectu valdè, cui reliquerat Menasche vir ipsius aurum, & argentum, famulosque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:

8 Nec erat qui [c] insimularet eam rei ullius malæ, quia temebat Deum valdè.)

9 Audiens igitur verba populi iniqua adversus magistratum, quia minutus erat ipsorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes sermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipsos, ut jurasset eis se traditurum civitatem post dies quinque Assyriis, missa puella honoraria sua quæ præerat omnibus facultatibus ipsius, vocavit Hhuzijam & Chabrim, & Carmin seniores civitatis suæ:

10 Qui cùm venissent ad ipsam dixit eis, audite, quæso, me principes habitatorum Bethchoglæ: nam non est rectus sermo vester, quem elocuti estis coram populo hodierno die; statuentes jusjurandum illud quod locuti estis inter Deum atque nos; & dicentes vos traditurus civitatem hanc hostibus nostris nisi intra dies illos conversus Dominus auxilietur nobis.

11 Nunc enim qui nam estis vos, qui tentetis Deum hodierno die, & * stetis loco Dei [d] inter filios hominum.

12 Nunc enim Dominum omnipotentem * disquirite, & nihil pernoscetis [e] unquam.

13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipsius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc, scrutabimini, & mentem ejus pernoscetis, & ratiocinationē ejus percipietis mente?

14 Nequaquem, fratres; ne provocate ad iram dominum Deum nostrum. nam si nolit intra hos quinque dies adjuuare nos; ipse habet potestatem, quibuscunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis nostris.

15 Vos autem * ne pignoremini consilia domini Dei nostri: non enim similis Deus est homini * ad sumendas ultiones, neque similis filio hominis ad judicia statuenda.

16 Quamobrem expectantes salutem quæ ab ipso est, invocemus eum ad auxillium nostrum; & exaudiet vocem nostram, si placuerit ipsi:

17 Quandoquidem non extitit in generationibus nostris, neque est hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,

18 Quemadmodum factum est antegressis tēporibus, quorum causa traditi sunt gladio & direptioni majores nostri, conciderunt que casu magno coram hostibus nostris.

19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde speramus ipsum non despecturum nos neque ullum e gente nostra.

20 Neque verò * si deprehendamur ita, nominabitur Judæa *amplius*; sed prædæ erit [f] sanctuarium nostrum & reposcet profanationem ejus ex ore nostro, & metum [g] qui * fratres nostros invasit & captivitatem *incolarum* terræ, & vastitatem hæreditatis nostræ adversus nos profundet in capita nostra apud gentes ubi servi fuimus, erimusque * publico dicterio & probro coram possessoribus nostris. Non enim [h] reddetur servitus nostra gratiosa, sed ignominiosam efficiet ipse dominus Deus noster.

21 Nunc itaque fratres demonstremus fratribus nostris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & sanctissimum locum & domū & altare [i] firmè hærere nobis: præter omnia hæc agamus gratias domino Deo nostro, qui tentat nos ut etiam majores nostros.

22 Mementote: quæcunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum & quæ acciderunt Jahhakobo in [k] Mesopotamiensi Syria pascenti pecudes Labanis fratris matris suæ.

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipsorum; ita etiam nos non planè ulciscitur, sed ad institutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipsum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæcunque dixisti ex optimo corde elocuta es, neque est quisquam restiturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die sapientia tua manifesta est sed

[a] Græc. diebus.

[b] Græc. viduam agens.

[c] Græc. inferret in eam verbum malum.

[d] Græc. in medio filiorū.

[e] Græc. usq; in seculum.

[f] Græc. sancta nostra, sic sequente ver.

[g] Græc. fratrum nostrorum.

[h] Græc. dirigetur servitus nostra in gratiam, sed in ignominiam ponet.

[i] Græc. firmatum esse. in nobis.

[k] Græc. Mesopotamia Syriæ.

sed [l] a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam esse cōmentationem cordis tui: sed populus sitim validam passus est; ita coëgerunt nos, prout locuti sumus, facere ipsis, & [n] obstringere nos jurejurando, quod minimè sumus transgressuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia sis, & immittet dominus pluviam [o] ad implendum cisternas nostras, ut non deficiamus amplius.

27 Dixit verò ad illos Judith, auscultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [p] omnes ad posteros gentis nostræ.

28 Vos stabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atq; intra dies illos quibus elapsis dixistis vos tradituros esse hostibus nostris civitatem hanc, *inviset dominus Jisraëlem manu mea.

29 Vos verò ne perscrutemini [q] quid factura sim: non enim sum indicatura vobis, donec perfecta sint, quæ ego factura sum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [r] feliciter, & dominus Deus præeat tibi ad ultionem hostium nostrorum: tum reversi ex tentorio ejus ad suos ordines abierunt.

[l] Græc. *principio dierum tuorum.*
[m] Græc. *intelligentiam.*
[n] Græc. *adducere jusjurandum super nos.*
[o] Græc. *ad implementū cisternarum.*
[p] Græc. *generationem.*
[q] Græc. *factū meum.*
[r] Græc. *ad pacem.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum est, ex Hieronymo, & versu 2. capitis sequentis.* 3 Instabat] *hos septem versus hyperbaticos esse, res ipsa loquitur. Quamobrem parenthesios signo inclusimus.* 5 Cœnaculo] *sic accipitur his libris δῶμα, ut rectè observat in epistolis Hieronymus.* 6 Pridie sabbathorum] *hic locus apertè ostendit librum hunc fuisse a Judæo aliquo concinnatum superstitionum amatore. Nam sancti quidem erant sabbathorum dies, & neomeniæ solennitatesq̃, hilares ex lege, sed proximè antecedentes dies cum illis sanctificare Judaicum est: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus festis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam si Deus hoc nomine in are ipsorum futurus esset.* 11 Stetis loco] *id est, locum Dei authoritatemq̃, vobis assumatis.* 12 Disquirite] *verba sunt συγχωρητικά, q. d. experimini si forte scrutari potestis Deum; nunquam profectò vel tantillum majestatis illius pervestigando consequemini: cujusmodi argumentatio est Ijobi 37. & sequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod est, ne putetis vos posse consilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere; irritæ omnes sponsiones vestræ futuræ sunt, si temere agatis cum Deo.* Ad lumendas ult.] *id est viæ illius non sunt viæ humanæ, neque humanis motibus & instabilibus atque repentinis ad ulciscendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id est, si res erimus tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepistis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Jisraëlitas qui in captivitatem abrepti sunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, sed nos ex lege maluimus impretari προσκομμα* 28 Invisit] *vide Gen. 21. 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem imposuit cinerem capiti suo & cilicium, [a] *posita quam induerat veste, *cùm adhuc offerretur Jeruschalaimis in domo Domini suffitus vesperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, *cui tradidisti gladium [b] ad ulciscendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum esse) feceran tq; res quarum nomine [c] exposuisti principes eorum cædi, quę cubile ipsorum fraude oppressum irrigavit sanguine, & percussisti servos cum potentioribus, ac potentiores in thronis ipsorum:

3 Qui exposuisti uxores eorum prædæ, & filias eorū captivitati, omniaq; spolia eorum [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerūt zeli tui, & abominantes inquinamentum sanguinis sui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipsorum esses; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim fecisti res antegressas illis, & illas, & consequentes, etiamq; præsentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerūt eæ quarum consilium ceperas, & dixerunt ecce adsumus.

5 Etenim omnes viæ tuę sunt paratissimæ judiciaq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Assyrii multiplicati sunt copiis suis, elati sunt equo & sessore, gloriantur brachio peditum, spem habent in clypeo sagittaq; & funda, neque agnoscunt te esse Dominum conterentem bella, Jehovam esse nomen tuum,

7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:

8 Nam consilia inierunt profanandi [f] sanctuarium tuum,

9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis [g] gloriosi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.

10 Respice ad superbiam eorum:

11 Immitte iram tuam in capita eorum:

12 Inde manui meæ quæ vidua sum, vires quas præcepi mente,

13 Percute servum labiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum servo ipsius:

14 Frange eorum [h] erectas cervices manu fœminæ.

15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque potentia tua in valentibus *sita est*, sed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defensor infirmorum, deploratorum protector, desperatorum servator; næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jisraëlitarum,

16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarū, rex omnium rerum creatarum tuarum,

17 Tu exaudi orationem meam:

18 Et [i] præsta ut sermo meus sit fraudi, & vulneri, & cicatrici istis; qui contra testamentum tuū, & domum sanctificatam tuam, verticemq; Tzijonis, & domicilium possessionis filiorum tuorum consilia dura inierunt;

19 Denique [k] fac in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriūmque, non esse alium qui protegat gentem Jisraëlis præter te.

[a] Græc. *nudata.*
[b] Græc. *ad ultionem alienigenarū.*
[c] Græc. *tradidisti in cædem sic deinceps.*
[d] Græc. *ad divisionem filiorum.*
[e] Græc. *in adjutorem.*
[f] Græc. *sancta.*
[g] Græc *gloriæ tuæ.*
[h] Græc. *erectionem, ut infrà 12, 8.*
[i] Græc *da sermonem meum esse & fraudem, & vulnus, &c.*
[k] Græc. *fac.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Posita] *Græca verba unius literæ mutatione sic legenda esse ex scripturæ usu est manifestissimum.* Cùm adhuc] *id est, inter duas vesperas: sic enim ferè scriptura loquitur, & circumscribit tempus; ut* 1. Reg. 18.29. 2 Cui tradidisti] *hujus orationis impuritatem duo loci evincunt manifestè; unus, quod ea historia, quæ habetur Genes.* 34. *& a Spiritu sancto damnatur Gen.* 49.5. *& sequentibus, hic contra laudibus amplissimus effertur: alter, quòd mendacius a Deo benedici petit, & ad ea se comparat Judith: tanquam si mendacia (ut Augustinus vocat) officiosa accepta essent Domino.*

CAPUT X.

1 FUIT autem, cùm desivisset inclamare Deum Jisraëlis, & perfectis omnibus verbis suis surrexisset ex procubitu suo,
2 Ut vocaret ancillam honorariam suam, descendens in domum in qua versabatur diebus sabbathi & festis diebus suis, atque evolvens cilicium quo induta erat, exueret vestiméta viduitatis suæ.
3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento[a] optimo disposuit capillos capitis sui, & imposita sibi mitra induit vestimenta[b] festiva sua, quibus ornabatur[c] quo tempore vivebat vir ipsius Menasche.
4 Cumq; sumens sandalia adhibuisset pedibus suis, & circumposuisset brachialia, & armillas, annulosque, & inaures, ac totum mundum suum, denique venustè se composuisset valde [d] ad decipiendum oculos virorum, quicunque visuri essent ipsam,
5 Dedit ancillæ honorariæ suæ ligneum utrem vini, & vas olei, peramq; implevit farina, & palathis, panibúsq; & casseis, quæ circunvolvens omnia vasa sua imposuit ei.
6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ, inveneruntque adstantes ei Hhuzzijam & seniores civitatis Chabrin & Carmin:
7 Qui ubi viderunt eam[e] altera specie, & mutata veste, admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,
8 Dixerunt ei, Deus Deus majorum nostrorum[f] efficiat te gratiosam, & perficiat instituta tua ad gloriationem [g] Jisraëlitarum, & exaltationem Jeruschalaimorum, atque adoraverũt Deum.
9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum sermones, quos locuti estis mecum, præceperũt itaq; adolescentibus, ut aperirent ei quemadmodum dixerat: qui fecerunt ita.
10 Egressa igitur Judith ipsa & ancilla ipsius cum ea, prospectabant ad eam oppidani, donec descendisset mõtem, & transivisset vallem, neq; ampliùs viderent eam.
11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipsi prima Assyriorum custodia prehenderunt eam, & interrogarunt eam, ex quibus es? & unde venis?
12 Quæ dixit, filia sum Hhebræorum; & fugio a conspectu eorum, quia futurum est ut tradantur vobis[h] devorandi.
13 Ego verò venio in conspectum Holophernis primarii ducis copiarum vestrarum, ut renũtiem[i] res veras: nam demonstrabo[k] ei viam per quam proficiscens dominium totius montanæ *regionis* obtinebit, [l] nec disperibit virorum ipsius ullus, aut ullum animal.
14 Cùm autem audissent viri isti verba illius, & considerantibus faciem ejus[m] videretur valde admirabilis pulchritudine,
15 Dixerunt ei, servasti [n] te ipsam, quòd festinaveris descendere in conspectum domini nostri: nunc ergo accede ad tentorium ejus, & *quidam* ex nobis deducent te, donec te in manus ejus tradiderint.
16 Verùm, quando stabis coram ipso, ne metuas [o] animo tuo; sed renuntia[p] in hanc sententiam, & benefaciet tibi. ita delegerunt [q] ex suo numero viros centũ quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus, deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concursus in totis castris, cùm pervasisset clamor tẽtoria de adventu ejus: venientésque circundabant eam quando stabat extra tentorium Holophernis, donec renuntiassent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Jisraëlitas.
17 Dicebat enim alter alteri, quis contemnat populum istum, qui habet apud se mulieres hujusmodi: non est bonum relinqui ex iis virum unum, qui dimissi possent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.
18 Postea egressi qui excubabant in tentorio Holophernis, omnésque administri ejus, introduxerunt eam in tentorium.
19 Quiescebat autem Holophernes super cubili suo in conopæo, quod erat ex purpura auroquè & smaragdo, & lapidibus pretiosis contextum; sed cùm renuntiassent ipsi de ea, exiverat in proscenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipsi.
20 Cumque venisset Judith in conspectum ejus & administrorum ejus, admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus, procidens in faciem inclinavit se ei; sed servi illius erexerũt eam.

[a] Græc. *pingui.*
[b] Græc. *jucunditatis.*
[c] Græc. *diebus vitæ viri.*
[d] Græc. *ad deceptionem oculorum.*
[e] Græc. *ut erat alteratus aspectus ejus.*
[f] Græc. *det te in gratiã.*
[g] Græc. *filiorum Jisraëlis.*
[h] Græc. *in devorationẽ.*
[i] Græc. *verba veritatis.*
[k] Grǽc. *ante faciem ejus.*
[l] Græc. *nec dissonabit virorum ejus caro ulla, neq; spiritus vitæ.*
[m] Græc. *esset coram ipsis.*
[n] Græc. *animam tuam.*
[o] Græc. *corde.*
[p] Græc. *secũdum hæc verba tua.*
[q] Græc. *ex se.*

ANNOTATIO.

5 Casseis] *Græcè quidem legitur* καθαρῶν, *id est, puris panibus; sed non dubium est, quin præferenda sit Hieronymi lectio* καὶ τυρῶν, *id est, & caseis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio, & sequente simulatione tota, quid judicii faciendum sit, suprà docuimus.* 9.2.

CAPUT XI.

1 DIXIT verò Holophernes ei, bono animo esto, mulier, ne timeas apud [a] animum tuum. Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo consilio voluerit servire

[a] Græc. *cor. sic deinceps.*
[b] Græc. *hominem.*

vire Nebucadnetzari regi totius terræ:

2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam *regionem* istam, nisi me fecissent nihili, non fuissem sublaturus hastam meam: sed ipsi sibi confecerunt ista.

3 Nunc itaque dic mihi cujus rei causa effugeris ab eis, & veneris ad nos: [c] venisse enim tibi salutare futurum est. Esto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim est qui faciat injuriam tibi, sed benefaciet *quisque* tibi, ut fit servis domini mei Nebucadnetzaris regis.

[c] Græc. *venisti enim ad salutem.*

4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua [d] coram te: Non enim renuntiabo mendaciũ domino meo nocte hac: sed si sequaris sermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque decidet dominus meus institutis suis.

[d] Græc. *in facie tua.*

5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terrę, & vivit potentia illius, qui misit te ad correctionem omnis animæ, nõ solùm homines per te serviunt ei; verumetiam bestiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ sunt sub Nebucadnetzare, & tota domo illius.

6 Audivimus enim sapientiam tuam & versutias animi tui, & renuntiatum est toti huic terrę, te unum [e] peritissimum esse in toto regno, & potentem scientia, & admirabilem administratione bellica.

[e] Græc. *bonum.*

7 Jam verò de sermone, quem locutus est Achior in consessu tuo, audivimus verba illius: quia asciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas sermonem ejus: sed repone eum in animo tuo, quia verus est:

8 Nam genus nostrum non fert ultionem, nam non prævalet gladius eis, nisi peccaverint in Deum suum.

9 Sed nunc (ut dominus meus [f] non dejiciatur spe, & re infecta abeat) * & accidit mors in conspectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum suum quandocunque fecerint [g] rem alienam:

[f] Græc. *non sit dejectus, & sine facto.*

[g] Græc. *absurditatem.*

10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipsorum & rara est omnis aqua, ideóque consilium inverunt invadendi pecudes suas, & quęcunque discrevit ipsis Deus in legibus suis ne comedant, decreverunt consumere:

11 Et primitias frumenti, decimasque vini & olei, quas sanctificatas custodiebant sacerdotibus qui adstant Jeruschalaimis in conspectu Dei nostri, statuerunt absumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.

12 * Miserunt autem Jeruschalaima: quod si ii etiam qui illic habitant [h] assenserint eis qui reportarunt his remissionem a senatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipsis, sed *ita* facient: tradentur tibi [i] profligandi eo ipso die.

[h] Græc. *fecerint eadem eis.*

[i] Græc. *in profligationem.*

13 Itaq; ego ancilla tua cognoscẽs omnia hæc, aufugi a conspectu illorum, & misit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obstupescent in tota terra quicunque eas audiverint:

14 Nam ancilla tua pia est, & serviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneã apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallẽ istam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiserint peccata ipsorum: veniensq; referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obsistat tibi:

15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jeruschalaimorum:

16 Et ponam sedem tuam in medio *civitatis* illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non est pastor:

17 Ac ne canis quidem mutiet lingua sua adversum te: hæc enim mihi dicta sunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ missa sum ut renuntiem tibi.

18 Placuerunt autem sermones ejus [k] Holopherni, & omnibus administris ipsius, qui admirantes sapientiam ejus dixerunt,

[k] Græc. *corã Holopherne & coram omnibus.*

19 Non est [l] ab extremitate una terræ ad alteram mulier ejusmodi, pulchritudine vultus, & peritia sermonum.

[l] Græc. *ab extremitate usque ad extremitatem terræ.*

20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmisit te populo isti, ut adsit manibus nostris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. * Nunc autem ut tu venusta es specie, & grata sermonibus tuis.

21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris sedens eris nominatissima in tota terra.

ANNOTATIO.

9 Et accidit] *id est, jam rei mortis sunt Jehudæi ex peccato suo, quod sequentibus exponitur.* 12 Miserunt] *hic versus obscuritatem quidem habet non mediocrem: sed nos ex adjunctorum collatione in hanc sententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ rem esse liberam & in tantis angustiis concessam judicavit: verùm quia in rebus dubiis sententia fuit roganda Synedrii & Sacerdotis Hierosolymitani, Deut. 17. placuit Respub. homines mittere Jeruschalaima qui sententiam illius cognoscerent; ut si res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ concesserat, ita fiat: sin minus, ut abstineatur. Jam verò (inquit Judith) sive probent illi, sive improbent, Beth-choglani rei sunt peccati ex consilio suo: sed tamen si Jeruschalaimis (ut futurum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq, hoc pacto spondeo te potiturum Jeruschalaimis & Jehudæa tota.* 20 Nunc autem ut] *elegantissima perturbati ex amore animi figuratio, cùm Holophernes ex aspectu solo mulieris istius percitus, amantium more per illam jurat, cujusmodi πάθη apud Plautum & alios non pauca extant.*

CAPUT XII.

1 TUM jussit [a] introduci eam in locum ubi deponebatur argentea supellex ipsius, & præcepit instrui mensam ei de obsoniis ejus, & de vino suo bibendum dari:

[a] Græc. *introducere.*

2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, * ne qua fiat offensa; sed de iis quæ [b] mecum allata sunt, *victus* ministrabitur.

[b] Græc. *secuta sunt me.*

3 Dicente verò Holopherne ei, at si defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri sumus similia eis, quæ demus tibi? Non enim est nobiscum * quisquam e gente tua:

4 Respondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non consumet ancilla tua hæc quæ sunt penes me, donec fecerit dominus manu

meâ, quæ statuit consilio suo.

5 Cùm itaque abduxissent eam ministri Holophernis in *tentorium illud, somnum cepit ad mediam usque noctem, deinde surrexit sub matutinam vigiliam.

6 Et misit ad Holophernem dicens, præcipiat quæso dominus meus, ut sinatur ancilla tua ad precandum egredi: præcepitque Holophernes custodibus suis, ne prohiberent ipsam.

7 Ita permansit in castris triduo; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat se * ad fontem illum aquæ in castris:

8 Cumque ascenderet orabat dominum Deum Jisraëlis, ut dirigeret viam ipsius [c] ad erigendum populares suos.

9 Et ingressa permanebat munda in tentorio, usque dum afferret ancilla alimentum ipsius sub vesperam.

10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio servis suis [d] solùm, neque vocato ad [e] epulas ullo eorum qui [f] negotiis præerant, diceret Bigvaio eunucho, qui præerat omnibus rebus ipsius, profectus jam persuade mulieri isti Hebrææ, quæ est apud te, ut veniat ad nos, & [g] convivetur nobiscum:

11 Ecce enim turpe nobis est si mulierem ejusmodi omittamus, nec conversemur cum ea. Nam nisi eam pertraxerimus, derisura est nos.

12 Egressus itaque Bigvai a conspectu Holophernis accessit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam consequatur in conspectu ejus, & bibere nobiscum [h] hilariter vinum, ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum [i] Assyriarum, quæ adstant in domo Nebucadnetzaris.

13 Cui respondit Judith, & quæ sum ego, quæ contradicam domino meo?

14 Nam quicquid placiturum est in oculis ejus, studiosè factura sum: atque hoc mihi futurum est exultationi ad diem usque mortis meæ.

15 Ita exurgens ornavit se veste & toto mundo muliebri suo: cumque accedens ancilla ejus * stravisset ei coram Holopherne humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum usum suum, ut comederet accumbens in eis, ingressa Judith accubuit.

16 Tum obstupescente corde Holophernis de ea, & commoto animo ejus, fuit illius cupientissimus admodum congrediendi cum ea: nam observabat occasionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.

17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & esto nobiscum [k] hilaris.

18 Cui Judith, jam bibam, inquit domine, quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die [l] ex quo nata sum.

19 Accipiensque comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipsius præparaverat.

20 Quamobrem lætatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum, quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

[c] Græc. *ad erectionem filiorum populi sui.*
[d] Græc. *solis.*
[e] Græc. *vocationem vel invitationē.*
[f] Græc. *usibus.*
[g] Græc. *comedat & bibat.*
[h] Græc. *ad hilaritatem.*
[i] Græc. *filiorum Assur.*
[k] Græc. *ad hilaritatem.*
[l] Græc *nativitatis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat off.] *nempe in Deum, quem a se coli antè professa est. 11. 14.* 3 Quisquam] *nempe qui cibaria curet ejusmodi, iis legibus & cautionibus, quas observat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii, infrà ver. 10. ubi argentum & res omnes preciosæ custodiebantur, ver. 1.* 7 Fontem illum] *de quo suprà 7. 3.* 15 Stravisset] *ex prisca accumbendi forma.*

CAPUT XIII.

1 UT autem [a] advesperavit, [b] festinantes servi ejus receperunt se; Bigvaius verò conclusit tentorium ejus foris, cùm dimisisset adstantes a conspectu domini sui, & discessissent ad cubilia sua.

2 Erant enim omnes defatigati, eò quòd plurimùm [c] usi essent potu: Judith verò sola in tentorio illo relicta est,

3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto suo, quia [d] perfusus erat vino.

4 Judith autem edixerat ancillæ suæ, ut stans extra cubiculum ipsum observaret egressum ipsius, prout quotidie *fecerat*; nam dicebat se egressuram esse ad precationem suam: & Bigvaium allocuta erat in eandem sententiam. Itaque abiverant omnes a conspectu ejus, & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo, [e] neque parvus, neque magnus.

5 Tum consistens Judith ad lectum illius dixit [f] apud animum suum,

6 Domine Deus omnis potentiæ, respice hora hac ad opera manuum mearum, [g] ut exaltentur Jeruschalaima: quandoquidem jam tempus est defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi instituta mea [h] ad confringendum hostes, qui insurrexerunt in nos.

7 Et accedens ad * regulam lecti quæ erat ad caput Holophernis, deprompsit ex eo * acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo.

8 Corrobora me, domine Deus, hodierno die.

9 Et incussit in collum ejus duos ictus robore suo, auferensque caput ejus ab eò devolvit corpus ejus e strato,

10 Et abstulit a columnis * conopeum ipsum.

11 Egressaque paulo pòst tradidit ancillæ honorariæ suæ caput Holophernis, cùm indidisset illud in peram cibarii sui.

12 Ita egressæ sunt ambæ simul pro sua consuetudine ad precationem, & trajicientes castra circumiverunt * vallem illam, ascendentesque montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius:

13 Dixit Judith e longinquo custodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc, nobiscum Deus, Deus noster est ad faciendum adhuc [i] res potentes in Jisraële, & robustas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.

14 Fuit autem cùm audissent viri civitatis illius vocem ejus, ut festinantes descenderent ad portam civitatis suæ, & seniores civitatis illius convocarent:

15 Concursantesque omnes æquè parvi ac magni, eò quòd præter opinionem videbatur ipsis reverti illam, & aperientes portam susceperunt eas.

16 Cumque accendissent ignem [k] lucis causâ circumstabant eas.

17 Illa verò voce magna dicebat eis,

[a] Græc. *vespera facta esset.*
[b] Græc. *festinaverunt recipere; sic ver. 14.*
[c] Græc. *fuissent potus.*
[d] Græc. *circunfusum erat ei vinū.*
[e] Græc. *a parvo usque ad magnum: sic ver. 15.*
[f] Græc. *in corde suo.*
[g] Græc. *ad exaltationē Jeruschalaimorum.*
[h] Græc. *confractionem hostium, sic vers. 14.*
[i] Græc. *potentiam in Jisraële & robur.*
[k] Græc. *ad lucem.*

18 Laudate

18 Laudate Deum, laudate, Laudate Deũ: quia non abstitit misericordia ejus a domo Jisraëlis, sed diffregit inimicos nostros mea manu nocte hac:

19 Proferensque caput illud e pera sua ostendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Assyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat[l] ebriosus ubi percussit eum dominus per manum fœminæ.

20 Nam ut vivit Dominus qui conservavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipsius; nec tamen commisit peccatum mecum[m] impurum aut pudendum ullum.

21 Tum obstupuit totus populus admodum, & inclinantes se adoraverunt Deum,

22 Dixeruntq; uno animo benedictus es Deus noster, qui in nihilum redegisti hodierno die inimicos populi tui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altissimo supra omnes mulieres, quę versantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad diffringendum caput principis inimicorum nostrorum.

25 Nam[n] non absistet spes tua a mente hominum recordantium robur Dei in seculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationẽ æternam, ut[n] respiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non pepercisti[o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis nostræ: sed prævenisti casũ nostrum rectà ambulans coram Deo nostro.

26 Dixitq; totus populus,[p] Amen Amen.

[l] Gręc. *in ebrietatibus suis.*

[m] Græc. *ad pollutionem aut pudorem.*

[n] Græc. *ad respiciendum te in bonis.*

[o] Græc. *animæ.*

[p] Græc. *Fiat fiat.*

ANNOTATIO.

7 Regulam lecti] *id est, impagem illam transversam, cui cervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, quæ in prælis, & trapetis apud Græcos & Latinos authores trabes circunstantes dicuntur regulę. Usitatum est autem viatoribus militibusq́, ut gladium zonam pecuniamq́ cervicali subdant.* Acinacem] *gladium Persicum, per quem fere jurabant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.* 10 Conopeum] *est quidem conopeum illud quod propter infesta animalcula adhiberi solet, quæ Græci appellãt κωνωπεῖα sed hic potius accipiendum est infimum stratum, quo molliores viri utuntur in grabatis castrensibus: quod conopeum sine solo lineo, aut alio sustentaculo columnis lecti & spondæ appingitur. Qua autem causa hoc fecerit vide infrà ver. 19.* 12 Vallem illam] *de qua supra 12.7.* 25 Non absistet] *id est, pii omnes semper tuæ pietatis & fidei speiq́, quam in domino collocasti, mentionem facient.*

CAPUT. XIIII.

1 DIXIT verò Judith illis, ascultate mihi jam fratres, & accipientes caput istud suspendite ipsum in projectura summa muri nostri.

2 Eritque illucescente matutino, & exoriente sole super terram, ut assumatis quisque arma bellica vestra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum imposueritis ducem eis, tanquã descensuri in cãpũ ad primã custodiã Assyriorum, quamvis minimè descensuri estis.

3 Tum assumentes isti omnia arma sua ibunt in castra sua, excitabuntque duces copiarum Assyriç.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipsum, irruente in eos metu fugient a conspectu nostro.

5 Tum verò insequentes vos & quicunque habitant totum terminum Jisraëlis, prosternite eos[a] ubicunque fuerint.

6 Verùm antequam faciatis ista, arcessite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoscat illum qui nihili faciebat domum Jisraëlis, & qui ipsum[b] tradendum morti miserat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cum venisset, videns caput Holophernis ad manum cujusdam viri in congregatione populi, procidit in faciem, tanquam soluto spiritu suo. Cùm autem resumpsissent eũ, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans se coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus istis; renuntiavitq; Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat usq; dum erat allocuta ipsos; cumq; desiisset loqui, voce magna jubilavit populus, edideruntque vocem hilarem in civitate sua.

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Jisraëlis, credidit Deo admodum, & circũcisus carne preputii sui adjunctus est domui Jisraëlis usque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm ascendisset, suspenderunt caput Holophernis de muro, assumens quisq; vir arma sua processerunt[c] per acies in ascensus montis; quos cùm viderent Assyrii, transmiserunt ad ductores suos.

9 Venerũt igitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipsorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt[d] prę-fecto prætorio ejus,

10 Excita jam dominum nostrum; nam audent ista mancipia descendere contra nos in[e] pugnã, ut profligentur prorsus.

11 Ingressus autem Bigvai pulsavit vestibulum tentorii,

12 Suspicabatur enim eũ cũ Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, apriens ingressus est in cubiculum,

14 Ubi invenit eũ jacentem super strato mortuum, capite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, disrumpens vestimenta sua:

15 Deinde ingressus tentorium ubi solebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem prosiliens ad populum clamavit, prævaricati sunt servi,[f] attulit confusionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzatis: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adest ei,

16 Hæc autem verba cùm audissent principes copiarum Assyriæ, disruperunt statim tunicas suas, & turbatus est animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè[g] in castris effecta est.

[a] Græc. *in viis ipsorum*

[b] Græc. *ad mortem.*

[c] Græc. *secundum cohortem.*

[d] Græc. *ei qui erat super omnes res ejus*

[e] Græc. *in finem.*

[f] Græc. *fecit.*

[g] Græc. *in medio castrorum.*

CAPUT XV.

1 SED cùm audissent ii qui erant in tentoriis, obstupuerunt de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quisquam in conspectu

spectu proximi sui amplius; sed effusi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione mōtana circum Beth-choglam castra posuerant, in fugam verterentur.
3 Tum verò filii Jisraëlis unusquisque, inquam,[a] bellator ex eis effusi sunt in eos:
4 Et misit Hhuzzija[a] Eschtemonē, & Bethbirein, Chobamque, & Cholonem, denique in omnem terminum Jisraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerentq; ut omnes impetu effunderētur cōtra hostes ad tollendū eos.
5 Quòd cùm audissent Jisraëlitæ, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam usque, similiterquè ii qui Jeruschalaimis advenerant, & ex tota regione mōtana, quia renuntiaverant ipsis ea quæ facta fuerant castris inimicorum suorum:
6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriissent Damascum & terminos ejus.
7 Ac habitatores quidem Beth-choglę reliqui irruerunt in castra Assyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti sunt:
8 Jisraëlitę verò a cæde reversi reliquiis potiti sunt, viciq; & civitates quæ in montana & campestri regione erant, obtinuerunt multa spolia: erat enim multitudo eorū magna valde.
9 [a]Jojakim verò sacerdos ille magnus, & senatus [b] Jisraëlitarum habitantes Jeruschalaimis venerunt, ut [c][a] constituerent bona quæ fecerat Deus Jisraëli, & visa Juditha [d] alloquerentur eam verbis pacis.
10 Ingressi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:
11 Tu exaltatio Jeruschalaimorum, tu exaltatio magna Jisraëlis, tu gloriatio magna es gētis nostræ; quod feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Jisraëlem Deus prosecutus sit eos benevolentia: benedicta sis ab omni potente domino in ęternum tempus; dixitque populus totus, Amen.
12 Spoliavit autem populus castra per dies triginta:
13 Dederuntq; Judithæ tētorium Holophernis instrumentaq; argenti omnia, & lectos, urnasq;, & omnia supellectilia ejus; quæ accipiens illa imposuit alia mulæ suæ, aliaq; junctis plaustris suis cumulans imposuit.
14 Tum concurrens unaquæq; mulier Jisraëlitis ad videndum eā, benedixerunt ei, & exhibuerunt ei choream ex numero suo.
15 Cúmque illa accipiens thyrsos in manus suas dedisset quoque mulieribus, quæ comitabantur ipsam, vicissim coronam oleę imposuerunt ipsi, & [a]ipsius comiti. Ita processit coram toto populo in chorea dux omnium mulierū, & secuti sunt omnes Jisraëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipsorum *decantatis*.

a Græc. *vir bellator.*

b Gręc. *filiorum Jisraëlis.*

c Græc. *fundarent.*

d Græc. *loquerentur cum ea pacem*

ANNOTATIO.

4 Eschtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura restituere hoc modo visum est propter sequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres his quidem vocibus termini videntur designari, quibus Assyrii poterant effugium sibi investigare: occidentis terminus hic nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi spem fuisset adempturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem sita in tribu Jehudæ & Schimhhonis: Choba verò ad septentrionem est, Gen.* 14.15. *Cholon denique orientem versus, ubi Aulona Græci quoque scriptores statuerunt.* 9 Jojakim] *de quo suprà* 4.5. Constituerent] *id est, ut rebus sanctè & prudenter prospicerent, ordine rebus omnibus imposito, ne aut* Dei *offensa, aut administrationis imprudentia tātum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipsius comiti] *id est, ancillæ honorariæ, quæ ipsam fuerat prosecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAM incipiente Juditha professionem hanc apud totum Jisraëlem, totus populus post eam prolocutus est laudationem hanc.
2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *canere* tympanis, modulamini ei psalmos, laudemquè exaltate & invocate nomen ejus:
3 Quia Deus conterens bella, quia in castra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu persequentium me.
4 Venerant Assyrius e montibus, a Borea,
5 Venerat cum myriadibus copiarum suarum, quarum multitudo obthuraverat torrentes, & quarum equitatus tegebat colles:
6 Dicebat se incensurum[a] terminos meos, & adolescentes meos sublaturum gladio, lactentesquè[a] abjecturum in solum, & infantes meos [b] expositurum depopulationi, virginesq; meas prædaturum:
7 Sed dominus omnipotens[c] deturbavit eos manu fœminæ.
8 Non enim cecidit potens ille a juvenibus, neque pesteri[a] Titanum percusserunt eum, neque excelsi gigantes agressi sunt eum: sed Judith filia Merari pulchritudine vultus sui dissolvit eum.
9 Exuerat enim stolam viduitatis suæ ad[d] exaltandum Jisraëlitas laborantes:
10 Unxerat faciem suam unguento, & devinxerat crines suos insertos mitræ, ceperátque stolam lineam, ut deciperet eum.
11 Hujus sandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervasit acinaces collum illius.
12 Horruerunt Persę audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati sunt.
13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cum *illi* perterrefacti sunt; exaltarunt vocem suam, cùm retroversi sunt.
14 [e] Puelli cōfoderunt eos, & tanquam pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab instructa acie, domini Dei mei.
15 Cantabo domino hymnum novum.
16 Domine magnus es & gloriosus, admirabilis potentia, & inexuperabilis.
17 Tibi serviat omnis creatura tua; quia dixisti & facta sunt, misisti spiritum tuum qui ædificavit, neque est qui obsistere possit voci tuæ.
18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conspectu tuo, ut cera liquescerent.

a Græc. *positurum.*

b Græc. *daturum.*

c Gręc. *irritos fecit, vel deposuit.*

d Græc. *altitudinem laborantium Jisraëlitarū.*

e Græc. *filii puellarum.*

f Græc. *fugitivorum.*

19 Erga eos autem qui timentes sunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne sacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocaustum tuum, sed qui timet dominum, omnino magnus est.
20 Væ gentibus quæ insistunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciscetur eas die judicii,
21 Indendo ignem vermesque carnibus earum quorum sensu fleant in seculum.
22 Ingressi autem Jeruschalaima adoraverunt dominum, & postquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocausta sua, & voluntarias oblationes, ac donaria sua.
23 Obtulit verò Judith omnia instrumenta Holophernis, quæ dederat ipsi populus, & conopeum ipsum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] sacravit domino.
24 Populus verò hilaria agens Jeruschalaimis [h] coram sanctuario per tres menses, & Judith cum ipsis mansit.
25 Quibus diebus transactis [i] junctis *equis* reversus est quisque in hæreditatem suam, & Judith profecta Bethchoglam, mansit apud facultates suas.
26 Fuitque tempore suo gloria illustris in regione tota.
27 Et quamvis multi concupiscentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quisquam omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menasche vir ejus, usque dum aggregata est ad populum suum.
28 Sed provecta est, ut *erat* magna valde, consenuitque in domo viri sui ad annos centum quinque, demisitque ancillam honorariam suam [k] in libertatem. Ita mortua est Bethchoglæ, & sepelierunt eam *cives* in spelunca viri ipsius Menaschis, luxitque eam domus Jisraëlis diebus septem.
29 Distribuit autem facultates suas antequàm moreretur omnibus proximè Menschem virum suum, & proximè genus suum attingentibus:
30 Nec fuit ampliùs qui metum [l] Jisraëlis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] post mortem ipsius.

[g] Græc. *dedit.*
[h] Græc. *in conspectu sanctorum: sic accipiuntur sancta supra 4. 15. & 8. 20.*
[i] Græc. *junxit.*
[k] Græc. *liberam.*
[l] Græc. *filii Jisraëlis.*
[m] Græc. *postquam mortua est ipsa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius ecclesiæ cum Juditha concinentis, ut dicitur ver. 1.* 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigantum, planè ostendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conscriptum esse nusquam enim sic loquitur in libris authenticis sanctus Dei Spiritus simplicissimus veritatis doctor.*

BARUC.

Baruc deportata in Babyloniam Iehudæorum parte eòdem data occasione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Ieruschalaima pro cultu Dei, scribunt ad fratres qui erant in Iehudæa reliqui literas de agnitione & confessione peccatorum, de resipiscentia, & Evangelicis in resipiscentes promissionibus. Ac postremò epistolam Iirmejæ ad deportatos subjicit, qua illi adversus idola & idololatriam confirmantur.

CAPUT I.

1
ÆC autem sunt verba libri quæ scripsit Baruc filius Nerijæ filii Machsejæ, filii Tzidkiję, filii Chaschabjæ, filii Chilkijæ in Babylonia,
2 Anno quinto, septimo die mensis illius, eodem tempore quo ceperant Chaldæi Jeruschalaima eaque incenderant igne.
3 Hujus ergo libri verba legit Baruc [a] audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judæ,
4 Et audiente populo toto convenientibus [b] ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis [c] principum, & senioribus, denique audiente toto populo [d] æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia ad fluvium Sudi:
5 Qui cum flentes jejunarunt, & voverunt vota coram domino.
6 Cogeruntque pecuniam prout uniuscujusque potuit [e] facultas;
7 (Quam miserunt Jeruschalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi sacerdotem, & ad sacerdotes alios, & ad populares omnes, qui [f] præsentes erant cum eo Jeruschalaimis,
8 In terram Jehudæ die decimo Sivanis, ut accipiens ille restitueret vasa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vasa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joschijæ rex Jehudę,
9 Postquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quosque vinctos, & populum terræ Jeruschalaimis abduxisset in Babyloniam)
10 Et dixerunt, Ecce misimus ad vos pecuniam; ita cõparate vobis pecunia hac holocausta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficiẽtes munus offerte ad altare domini Dei nostri:
11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Beltschatzaris filii ejus, ut sint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:
12 Detque dominus vires nobis, illuminans oculos nostros, ut viventes sub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & sub umbra Beltschatzaris filii ejus serviamus eis diebus multis, & [g] consequamur gratiam coram eis.
13 Item orate pro nobis Dominum Deum nostrum, quia peccavimus domino Deo nostro; nec dum aversa est indignatio & ira ejus a nobis in hunc usque diem.
14 Et legite libellum hunc quem misimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus festis, & diebus solennibus,
15 Dicentes, domino Deo nostro justitia; nobis verò confusio vultus inest, prout est hodiernus

[a] Græc. *in auribus: sic deinceps.*
[b] Græc. *ad librum.*
[c] Græc. *regũ, sed hoc nomine principes quoque regiæ stirpis appellantur.*
[d] Græc. *a parvo ad magnum.*
[e] Græc. *manus.*
[f] Græc. *inveniebantur.*
[g] Græc. *inveniamus.*

ernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruschalaimorum,
16 Et regibus nostris, ac principibus nostris, & sacerdotibus nostris, & prophetis nostris majoribusque nostris;
17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri.
18 Neque auscultavimus voci domini Dei nostri, ut ambularemus in præceptis ejus, quæ exposuerat in conspectu nostro.
19 Ex quo die eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, usque ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominũ Deum nostrum, eumq; parvi fecimus, ut non auscultaremus voci illius:
20 Et quamvis adhæserint nobis mala & maledictio illa, quam constituerat dominus Moschi servo suo, quo tempore eduxit dominus majores nostros e terra Ægypti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle,* ut hodierno die:
21 Non tamen auscultavimus voci domini Dei nostri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;
22 Sed ambulavimus unusquisque in cogitatione cordis sui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei nostri.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inscriptio tam multis verbis implicata est, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo explicata. Summa est, Barucum anno a Jehojacinus deportatione quinto versantem in Babylonia, ut peritus erat scriba, fratribus deportatis communicato consilio tradidisse exemplum literarum, quod ipse exaraverat, ut ad fratres qui in Judæa adhuc manserant, mitteretur. Quarum literarum summa partibus duabus comprehéditur: una est confessio peccatorum & deprecatio, a versu 15. hujus capitis ad versum 9. cap. 3. Altera est officii ad omnes pertinentis explicatio, ad finem usque: quæ quidem epistola eò quòd longior est, libellus appellatur. Itaque continentur tria hoc capite: primum est inscriptio, novem versibus; secundum familiare consilium & communicatio deportatæ multitudinis, versibus quinque; postremum verò principium ejus libelli, quem Baruc captivorum nomine conscripserat.* In Babylonia] *Alibi quidem legi non meminimus, quando aut quomodo Baruc in Babyloniam profectus sit ante deportationem regis Tzidkijæ: sed tamen si qua conjectura huc afferri potest, probabile est, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum esse, Jirmejæ 51.59.* 2 Anno quinto] *a deportatione Jeconjæ, ut ex illo Jirmejæ loco colligimus.* Mensis illius] *qui mensis fuerit, præcisè ex scriptura statui non potest, sed sequentibus verbis circunscribitur. quasi dicat, præcisè quinto pòst anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruschalaima.* Incenderant] *hoc me usquam legere non memini. Quamobrem si cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis subjectum fuisse, sed eo restincto oppidum conservatum: alioqui post annos septem arserunt Jeruschalaima, 2. Reg. & 2. Chron. & Jir. ultimis capitibus.* 4 Ad fluvium Sudi] *nisi me animus fallit, fluvius ille est qui ex Euphrate derivatus circunfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Sudi tanquam vastati & desolati agri, appellatur.* 5 Vota coram] *nempe earum oblationum, quæ sequ. verbis exponuntur.* 8 In terram] *hic versus ex molestissima synchysi laborat in contextu Græco, quam nos evidentiæ causa correximus. Sensus est, deportatos collectam suam Jeruschalaima transmisisse, ut sacerdos magnus ex oblatione illa curaret argentea vasa fieri loco aureorum quæ per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24. 15. quod postea authoritate Regis Tzidkijæ curatum fuisse dicitur.* Si vanis] *qui Maio nostro ex parte respondet.* 10 Ad vos] *sic alloquebantur deportati Barucum & legationem totam, quasi cum fratribus qui in Jehudæa erant, egissent coram.* Munus] *illud videlicet, de quo agitur potissimùm Levit. 2.* 11 Filii] *id est, nepotis. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25. 30.* 20 Ut hodierno die] *nempe adhuc possidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in persona eorum qui remanserant Jeruschalaimis.*

CAPUT. II.

1 IDEO præstitit dominus verbum suum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices nostros, qui judicabant Jisraëlem, & contra reges nostros, & contra principes nostros, denique contra [a] Jisraëlitas & contra Jehudæos,
2 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint sub toto cœlo, prout factum est Jeruschalaimis secundum ea quæ scripta sunt in lege Moschis.
3 Vescituros nos [b] quemque carnibus filii sui, & quemque carnibus filiæ suæ:
4 Et reddidit eos subjectos omnibus regnis circunstantibus nos probro: & *desolationi* inviæ, omnibus populis circunstantibus nos, ubi disseminavit eos Dominus,
5 Fueruntque inferiores, ac non superiores: quia peccavimus domino Deo nostro, & non [c] auscultavimus voci illius.
6 Domino Deo nostro justitia; nobis verò & majoribus nostris inest confusio vultuum, pro ut est hodierno die:
7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa supervenerunt nobis.
8 Non enim precati sumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis sui nequam:
9 Idcirco invigilavit dominus malis istis, quæ adduxit dominus super nos. Nam justus est dominus in omnibus operibus suis, quæ mandavit nobis.
10 Nos verò non auscultavimus voci ejus, ut ambularemus in præceptis domini, quæ [d] exposuerat in conspectu nostro.
11 Nũc ergo, domine Deus Jisraëlis, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu robusta, signisque, & portentis, ac potentia magna, & brachio excelso, & [e] comparasti tibi ipsi nomen, prout est hodie:
12 Peccavimus, impiè fecimus, injusti fuimus domine Deus noster, in omnibus statutis tuis.
13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti sumus pauci in gentibus, ubi disseminavisti nos.
14 Exaudi, domine, orationem nostram & deprecationem nostram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conspectu eorum qui deportaverunt nos:
15 Ut noscat tota terra te esse dominum Deum nostrum, & [f] de nomine tuo vocari Jisraëlem,

[a] Græc. *virũ Jisraëlis & Jehudæ.*

[b] Græc. *virũ.*

[c] Græc. *ad non auscultandũ: quę corrupta est Hebraismi interpretatio.*

[d] Græc. *dederat.*

[e] Græc. *fecisti.*

[f] Græc. *nomen tuum invocari super Jisraëlem.*

lem, & genus illius.
16 Domine respice e domo sancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.
17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Non enim qui mortui sunt in sepulchro, quorum receptus est spiritus ex visceribus ipsorum, ii tributuri sunt gloriam & [g] laudē justitiæ domino:
18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depressionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & justitiam Domine.
19 Non enim rectè factorum a majoribus nostris regibusque nostris nomine effundimus nos [i] miseram deprecationem nostram in conspectu tuo Domine Deus noster:
20 Nam immisisti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per servos tuos prophetas, dicens,
21 Sic ait Dominus, inclinate humerum vestrum & servite regi Babyloniæ, & * considete in terra, quam dedi majoribus vestris.
22 Quòd si non auscultaveritis voci Domini serviendo regi Babyloniæ,
23 Faciam [l] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruschalaima * vox lætitię & vox gaudii, vox sponsi & vox spōsæ, sitque tota terra invia, deserta habitatoribus.
24 Cumque non auscultaverimus voci tuæ, serviendo regi Babyloniæ, præstitisti verba tua quæ prolocutus fueras per servos tuos prophetas, fore ut efferrentur ossa regum nostrorum, & ossa majorum nostrorum e loco suo.
25 Nam ecce sunt projecta ad æstum diei & gelu noctis, & mortui sunt in laboribus gravissimis, fame, gladio, atque disjectione.
26 Et exposuisti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout est hodie, propter improbitatem domus Jisraëlis & domus Jehudæ.
27 Deniq; fecisti nobiscum, Domine Deus noster, secundum omnem æquitatem tuam, & secundum omnem tuam miserationem magnam:
28 Quemadmodum elocutus fueras per servum tuum Moschem, quo die mandasti ei ut scriberet legem tuam coram [m] Jisraëlitis dicens:
29 Nisi auscultaveritis voci meæ, utique * examen illud magnum ac multum illud convertetur in *numerum* parvum, in gentibus, ubi disseminabo eos.
30 Novi non esse auscultaturos mihi, quia populus dura service est:
31 Sed si reversi ad [n] seipsos in terra deportationis suæ agnoverint me esse Dominum Deum ipsorum, me indente ipsis cor & aures audientes,
32 Et laudaverint me in terra deportationis suæ, recordantes nominis mei,
33 Et reversi fuerint ab *aversatione* humeri sui [o] obdurati, & ab improbitatibus actionum suarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum suorum qui peccaverunt coram Domino:
34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promisi majoribus ipsorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:
35 Denique constituam eis fœdus æternum, me fore ipsis Deum, ut ipsi mihi sint populus; neque amovebo ampliùs populum meum Jisraëlem a terra quam dedero eis.

[g] Græc. *justificationem.*
[h] Græc. *depressa & infirma.*
[i] Græc. *misericordiam.*
[k] Græc. *manu servorum, sic ver. 24, & 28.*
[l] Græc. *defectum.*
[m] Græc. *filiis Jisraëlis.*
[n] Græc. *ad cor suum.*
[o] Græc. *duri.*

ANNOTATIO.

21 Considete] *id est, si non deficietis ab obsequio regis Babyloniæ, estote certi, vos minime deportatum iri: sed in hac terra cum bona regis venia permansuros esse. Sic Gen. 20. 7.* 23 Vox lætitiæ] *vide Jirm. 7. 34.* 29 Examen] *metaphora ab apibus sumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Jisraëlis, anima in angustiis *versans* & spiritus anxius inclamavit te.
2 Exaudi, Domine, & miserere, quoniam Deus es misericors; miserere inquam, quia peccavimus coram te:
3 Tu enim sedes in seculum, nos verò *an* periremus in seculum?
4 Domine omnipotens Deus Jisraëlis exaudi jam orationem * mortuorum Jisraëlitarum, id est, filiorum qui peccant coram te, qui non auscultaverunt voci Domini Dei sui, unde nobis adhærent hæc mala.
5 Ne recorderis iniquitates majorum nostrorum; sed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,
6 Te Dominum Deum nostrum esse; & laudabimus te, Domine.
7 (Nam propterea indidisti cordibus nostris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis nostræ, * quandoquidem revocavimus in animum nostrum totam iniquitatem majorum nostrorum, qui peccaverunt coram te.
8 Ecce nos hodie in deportatione nostra ubi disseminasti nos, probro, & execratione, ac exactione infesti sumus * secundum omnes iniquitates majorum nostrorum, qui defecerunt a Domino Deo nostro.
9 * Audi, Jisraël, mandata vitæ; auribus percipite, ut cognoscatis prudentiam.
10 Quid est Jisraël, cur verseris in terra inimicorum, consenueris in regione aliena,
11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui sunt in sepulchro?
12 Dereliquisti * fontem sapientiæ.
13 Si via Domini ambulasses, habitasses in pace [a] æterna.
14 * Disce ubi sit prudentia, ubi sit robur, ubi sit intelligentia, ut cognoscas pariter ubi sit lōgævitas ac vita, ubi sit lux oculorū & pax.
15 * Quis invenit locum illius? & quis ingressus est thesauros illius?
16 Ubi sunt principes gentium, & qui dominantur bestiis [b] terrestribus?
17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [c] innumera est possessio?
18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant solicitè, & quorum [d] opera non possunt pervestigari,
19 Deleti sunt, & in sepulchrum descenderūt, aliiq; exstiterunt pro eis.

[a] Græc. *seculum.*
[b] Græc. *quæ super terram.*
[c] Græc. *non est finis possessionis.*
[d] Græc. *non est pervestigatio operū.*

20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra, sed viam scientiæ non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque susceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita est in Cenahhane, neque visa in Temane:
23 Neque [e] Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quę in terra sunt, mercatores *Medanæi & Temanitæ, & *Rhetores, & scrutatores intelligentiæ habent eam; viam sapientiæ non agnoverunt, neque recordati sunt calles ejus.
24 O Jisraël, quàm magna est domus Dei, quàm amplus locus possessionis ejus?
25 *Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
26 *illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neque viam scientiæ tradidit eis;
28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem consilii, [f] ex qua laborabant.
29 Quis ascendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus est eam *pro* auro lectissimo?
31 Non est qui cognoscat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoscit eam, invenit eam intelligentia sua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obsequitur ei [g] tremens:
34 Quo vocante stellas splenduerunt ipsæ in stationibus suis lætantes, & dixerunt, adsumus;
Splenduerunt cū lętitia coram factore suo.
35 Is Deus noster est, non æstimatur alius cum ipso comparatus.
36 Invenit omnem viam scientiæ; quàm dedit Jahhakobo filio suo, & Jisraëli dilecto suo: postea in terra visa est, & inter homines ea conversata est.

[e] Græc. *filii Hagare.*
[f] Græc. *ipsorum.*
[g] Græc. *tremore.*

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apostolus Eph.* 2.1. *quod sequentium verborum exegesis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia respiciunt ad promissionem, quæ ex Deut. posita est suprà* 2. 29. *& sequentibus.* 8 Secundum omnes] *id est, ut promeriti sumus nostris iniquitatibus, quæ geminæ sunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum nostrorum.* 9 Audi Jisr.] *altera pars literarum, ut diximus suprà* 1.1. *qua Jisraëlitis gratia a Deo oblata exponitur, hoc capite & principio sequentis, deinde ad obsequium & fidem revocantur, reliquo libello.* 12 Fontem sap.] *nempe legem Dei, ex qua sapientia in homines erat manatura: ut ipse enarrat toto capite reliquo, & concludit disertis verbis principio capitis quarti.* 14 Disce] ἐργασία *præcedentis sermonis de præceptis vitæ, & prudentiæ ad vitam consequendam, quasi dicat, jam ex tuis calamitatibus cognosce, non esse vitam prudentiamq; in manu aut industria hominum, neque in corporum vastitate, sed a Deo accipiendam esse, ac non esse quidem in manu hominum industriaq; ostenditur usque ad vers.* 24. *non esse penes homines proceros, usque ad vers.* 32. *sed penes Deum esse docetur sequentibus. Utrique autem, prudentiæ inquam & vitæ, adjunguntur attributa duo, hoc versu, ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum, qui aut potestate freti sunt, ver.* 16. *& tribus sequentibus, aut exemplis, versu* 20. *&* 21. *aut industria & arte, versu* 22. *&* 23. 23 Medanæi] *de quibus Genes.* 37. Rhetores] *sic interpretamur Græcam* μυθολόγων *vocem, ex antiqua significatione* μύθου. *Nam Temanæi ubique in scriptura sapientiæ nomine celebrantur, quæ ex Philosophorum omnium consensu in verbis & rebus sita est.* 25 Magna] *nempe dignitate & præstantia, quia in ea solùm sapientia & vita emicant, ut ostenditur Deut.* 4.6. *& sequentibus, &* 30.15. 26 Illic] *alter locus amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in versum* 14. *simile argumentum vide Ijob.* 28.

CAPUT IIII.

1 *IS est liber præceptorum Dei, & lex subsistens in seculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertinent*: qui autem relinquūt eam, morituri sunt.
2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad splendorem coram lumine illius:
3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.
4 Beati sumus, ô Jisraël, quòd ea quæ placent Deo sunt nobis cognita.
5 Bono animo esto, popule mi, *monimentum Jisraelis.
6 Venundati estis gentibus, non tamen ad perditionem, sed quia ad iram provocastis Deum, traditi estis adversariis:
7 Nam exacerbastis eum qui fecit vos, sacrificantes dæmonibus, ac non Deo:
8 Obliti autem estis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affecistis urbem Jeruschalaimorum, quæ educavit vos.
9 *Videns enim superventuram vobis iram a Deo dixit, audite, ô vicinæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.
10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumque, quam super eos adduxit æternus:
11 Nam educavi illos cum lætitia, sed dimisi illos cum fletu & luctu.
12 Nemo lętetur de me, quòd vidua sim & derelicta a multis; desolata sum propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:
13 Non autem statuta ejus agnoverunt, neque ambularunt viis mandatorum Dei, neq; callibus institerunt disciplinæ [a] tradite justitia ejus.
14 Accedant vicinæ Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum, filiarumq;, quàm induxit eis æternus.
15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentē, & diversa utentem lingua,
16 Cujus homines non sunt reveriti senem, neque miserti pueri; sed abduxerunt dilectos viduæ

[a] Græc. *in justitia ejus.*

viduæ, & solitariam filiabus ipsius desolaverunt.
17 Ego verò quid possem adjumenti afferre vobis?
18 Nam qui induxit vobis mala ista, is vos e manu inimicorum vestrorum exempturus est.
19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta sum, desolata.
20 Exui stolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura æternum diebus meis.
21 Bono animo estote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e potestate, e manu inimicorum.
22 Ego enim jam concepi spem in æterno salutis vestræ, advenitq; mihi lætitia a sancto propter misericordiam, quæ vobis eventura est [b] brevi ab æterno servatore nostro:
23 Nam emisi vos cum luctu & fletu; sed Deus vos redditurus est mihi cum gaudio & lætitia in seculum.
24 Quemadmodum enim modò viderunt vicinæ Tzijonis captivitatem vestram; ita visuræ sunt brevi salutem vestram a Deo, quę adventura est vobis cum gloria magna & splendore æterno.
25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo supervenit vobis: Nam persecutus est quidem te inimicus tuus, sed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus supergredieris.
26 [c] Deliciæ meæ ambulaverunt viis asperis; sublatæ sunt tanquam grex direptus ab inimicis.
27 Bono animo estote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio vestri ab eo qui induxit *ista*.
28 Quemadmodum enim fuit [d] vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* conversi [e] decies amplius requirite eum.
29 Nam qui induxit vobis mala ista; inducet vobis æternum gaudium cum salute vestra.
30 Bono animo esto, urbs Jeruschalaimorum; nominatim vocans te consolabitur te.
31 Miseri, qui te affligunt, & qui lætantur de casu tuo:
32 Miseræ civitates, quibus servierunt liberi tui: misera, quæ accepit filios tuos.
33 Nam quemadmodum læta fuerit de ruina tua, & gavisa de casu tuo: ita dolore afficietur de sua ipsius desolatione.
34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia multa, & gloriatio ejus [f] vertetur in luctum.
35 Ignis enim superveniet ei ab æterno [g] diutissimè, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.
36 [*] Circunspice ad orientem, urbs Jeruschalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem a Deo:
37 Ecce veniunt filii tui, quos emiseras; veniunt congregati ab ortu ad occasum usq; verbo sancti, & lętantes de gloria Dei.

[b] Græc. *in celeritate, sic versu 24. & 25.*
[c] Græc. *deliciati mei.*
[d] Græc. *cogitatio vestra.*
[e] Græc. *decuplatè quærere.*
[f] Græc. *erit.*
[g] Græc. *in dies longos.*

ANNOTATIO.

1 Is est] *Hæc verba omninò cum superioribus conjungenda sunt, ut pessimè distributa sunt permultis locis capita.* 5 Monimentum Jis.] *id est, tenues reliquię Jisraëlitarum, quæ nunc tantùm quoddam veluti monimentum estis, vestigiumq; populi, si cum priore populi frequentia comparemini.* 9 Videns] *similem Ecclesiæ prosopopœiam vide 4. Hhezr. 2.* 39 Circunspice] *hypotyposis, tanquam si reliquiæ Jeruschalaimorum spectantes orientem versus observarent Jehudæos e Babylonia gloriosè revertentes: quo etiam totum sequens caput pertinere docent verba ipsa evidentissimè.*

CAPUT V.

1 EXUE, urbs Jeruschalaimorum, stolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collatæ* in seculum.
2 Amici diploidem justitiæ denatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.
3 Deus enim demonstrabit omni genti, quæ sub cœlo est, splendorem tuum.
4 Nam [a] vocaberis nomine tuo a Deo in seculum, pax justitiæ & gloria pietatis.
5 Exurge urbs Jeruschalaimorum, & consistens in loco edito circunspice orientem versus, & vide liberos tuos congregatos a solis occasu ad ortum verbo sancti, & lętantes ad Dei recordationem.
6 Nam egressi sunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.
7 Constituit enim Deus deprimi omnem montē excelsum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad [b] æquandam terram, ut eat Jisraël securè ad gloriam Dei.
8 Exilieruntq; etiam sylvæ, & omne lignum odoratum coram Jisraële præcepto Dei.
9 Deducetur enim populus Jisraëlis [c] lætus, lumine glorioso ipsius, per misericordiam & justitiam quæ ab ipso est.

[a] Græc. *vocabitur nomen tuum.*
[b] Græc. *æquationem terræ.*
[c] Græc. *cum lætitia.*

CAPUT VI.

EXEMPLUM Epistolæ quam misit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodū mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccastis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum.
2 Cùm itaque veneritis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum usque in [*] generationes septem: postea verò educam vos inde cum pace.
3 Nunc autem visuri estis in Babylonia deos argenteos, aureosq;, & ligneos sublatos humeris, qui metum ostentant gentibus.
4 Cavete igitur ne vos etiam [a] ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,
5 Cùm videbitis turbam ante & post eos adorantium eos; sed dicite cogitatione vestra, te oportet adorare, Domine.
6 Nam [*] Angelus meus vobiscum est, qui idem repostiturus est animas vestras.

[a] Græc. *conformati.*

7 Lingua enim illorum est expolita a fabro, ipsaq; idola deaurata & argentata: sed falsa sunt, cùm loqui non possint.
8 Etiam tanquam virgini* amanti mundum, accipientes aurum.
9 Comparant coronas, imponuntq; capitibus deorum suorum: aliquando verò etiam subducentes sacerdotes a diis suis aurum & argentũ, in [b] usus suos consumunt:
10 Donantq; ex illis etiam meretricibus quæ sub tecto ipsorum sunt, & ornant deos ipsos argenteos aureosq; & ligneos, tanquam homines, vestimentis.
11 Hi autem non servant eos constanter ab ærugine & tineis:
12 Quamvis circumamicti sint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus est in eis.
13 Ac habet quidem sceptrum; ut judex [c] aliquis regionis, qui tamen ullum peccantem in se non sublaturus est:
14 Habet quoque gladium in dextera, & securim; seipsum verò ex bello latronibusque non eximit; unde [d] perspectum est non esse Deos.
15 Ne igitur metuatis ab eis: nam æquè ac vas hominis confractum inutile est, ejusmodi sunt illorum dii:
16 Cùm illi constituti sunt in suis domibus, oculi ipsorum pleni sunt pulvere a pedibus ingredientium:
17 Et sicut alicui qui regem offenderit, circunscepta sunt atria; tanquam in virum qui ad mortem rapiendus est domos illorum muniunt sacerdotes, januis & claustris, & vectibus, ne a latronibus spolientur.
18 Lucernas accendunt, ac plures quàm sibi ipsis; quarum nullam videre possunt: est enim profecto tanquam trabs aliqua earum quæ in æde sunt.
19 [e] intima verò illorum aiunt *elingi terrestribus [f] insectis comedentibus ipsos, & indumentum suum ipsorum non sentiunt.
20 Atrantur facie sua ex fumo, qui ab æde est:
21 Super corpus ipsorum & super caput advolant noctuæ, hirundines, & aviculę, similiterque etiam feles:
22 Unde cogituri estis non esse Deos; ne igitur metuatis ipsos.
23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem nisi quis exterserit æruginem, minimè fulgebunt; neq; enim senserunt quando fundebantur.
24 Omni pretio empta sunt ea quibus non inest spiritus.
25 Carentes pedibus humeris feruntur, demõstrantes suam ipsorum ignominiam hominibus.
26 [g] Pudore verò etiam urgentur qui ministrant eis: quia si quando in terram ciciderit, non expurgit per se, neque si quis eum erectum statuerit, movetur per semeq; si inclinatus fuerit, unquam erigitur: sed tanquam mortuis *palmas eis adhibent.
27 Sacrificia verò illorum vendentes sacerdotes ipsis abutuntur; similiterq; etiam mulieres ex eis *salsamenta facientes, nihil mendico neq; impotenti impertiunt.
28 Sacrificia eorum, quę ex mensibus laborat & puerpera contingunt. cognoscite igitur ex his non esse Deos; nec timeatis illos.

[b] Græc. *seipsos.*
[c] Græc. *vir.*
[d] Græc. *perspecti sunt.*
[e] Græc. *corda; Hebraismus.*
[f] Græc. *reptilibus.*
[g] Græc. *pudefiunt.*

29 Unde enim vocarentur dii? *scilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis, aureisq;, & ligneis.
30 In domibus ipsorum sacerdotes sedent, habentes tunicas discissas, & capita barbasq; rasas, quorum capita retecta sunt,
31 Rugiuntque clamantes coram diis suis, ut quidam solent in *epulo ad mortuum facto.
32 Ex indumento illorum ablato sacerdotes vestiunt uxores suas & liberos.
33 Neq; si malum perficiatur ab ullo, neque si bonum, possunt reddere: neque constituere regem possunt, neq; tollere.
34 Similiter neq; divitias, neque æs ullo pacto possunt dare: si quis, ubi votum voverit eis, non prę stiterit, minimè reposcituri sunt.
35 Ex morte [h] quenquam minimè liberant, neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.
36 Hominem cæcum ad visum minimè revocant, versantem in necessitate hominem minimè eximunt.
37 Viduę non miserentur, neq; orphano benefaciunt.
38 Erutis e monte lapidibus dii similes sunt, idola lignea, & deaurata, & argentata: & qui ministrant eis, pudorem consequentur.
39 Quomodo igitur existimandum est, aut pronuntiandum illos esse Deos?
40 Quin etiam ipsi quoque Chaldæi ignominia afficiunt ea, qui quando viderunt mutum, non valentem loqui, ad *Belum adducentes.
41 Petunt ut loquatur tanquam posset illud esse, nec possunt ipsi percipientes mente relinquere illa: nam sensu carent ipsi.
42 Mulieres verò cinctæ* funiculis in viis ipsis sedent accedentes *acus eorum.
43 Sed quando aliqua illarum abstracta ab aliquo uno ex transeuntibus compressa fuisset, [i] alteram probro afficit quòd non fuerit appetita, sicut ipsa fuit, neque funiculus ipsius disruptus fuerit.
44 Omnia quæ fiunt in illis falsa sunt: quomodo igitur putandum est, aut prædicandum, deos illos esse?
45 A fabris & auri fusoribus comparata sunt, nihil aliud futura quàm quod esse voluerint ea artifices:
46 Et ipsi fabricatores eorum minimè longævi futuri sunt: & quomodo ergo quæ ab ipsis fabricata sunt, possent esse dii?
47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adsunt ad ipsa.
48 Nam cùm supervenerit eis bellum & mala ineunt consilium de eis sacerdotes, ubi simul abscondentur cum eis.
49 Quomodo igitur non potest ex sensu cognosci hos non esse Deos? qui neque servent seipsos ex bello, neque ex malis.
50 Quæ sunt lignea & deaurata atque argentata, hęc cognoscentur postea a gentibus omnibus esse falsa, regibusq; manifestum erit non esse Deos; sed opera manuum humanarum, nec ullum Dei opus inesse eis.
51 Qua igitur re cognoscendum est non esse deos?
52 Nam regem minimè instituunt regionis, neque pluviam dant hominibus.
53 Judiciumq; minimè [k] faciunt illorum, neq; liberant ab injuria, ut qui impotentes sunt: sunt enim quasi corniculæ inter cœlum & terram.
54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum ædi,

[h] Gręc. *hominem.*
[i] Græc. *propinquam.*
[k] Græc. *judicant. sic versu 63.*

ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem sacerdotes illorum, & servantur, ipsi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hostibusque minimè resistunt: quomodo igitur existimandum, aut accipiendum istos esse Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conservari possunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipsis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circunstat eos, & habentes discedunt, cùm illi ne se ipsos quidem adjuverint.

58 Itaque præstat esse regem, qui ostendat suam ipsius fortitudinem, aut instrumentum domui utile quo utatur possessor, quàm deos falsos esse; aut etiam januam domi servantem quæ in ea sunt, quàm falsos deos; aut ligneam columnam esse in basilicis, quàm falsos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & astra, quæ splendida sunt, cùm mittuntur ad usum suum, optimè auscultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perspicuum est, & ipse ventus regionem totam perspirat:

61 Et cùm nubibus mandatum est a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum est:

62 Et ignis demissus supernè ad desolandum montes & sylvas, facit quod imperatum est:

63 Ista autem ne formis quidem facultatibus suis conformata sunt: quamobrem neque putandum, nec prædicandum est istos esse Deos, cum non possint isti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.

64 Scientes igitur non esse deos, ne timeatis illos:

65 Nam neque regibus maledicturi sunt, neque benedicturi:

66 Signaque apud gentes in cœlo minimè ostensuri sunt, neque ut sol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.

67 Bestiæ ipsæ meliores sunt eis, quæ fugientes in specum possunt sibi ipsis prodesse.

68 Igitur manifestum est nobis, nullo pacto esse deos: quapropter ne timeatis eos.

69 Nam quemadmodum in cucumerario * pudenda statua nihil observans; ita sunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis qualibet insidet:

70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, deauratique & argentati:

71 Quæ non esse deos cognituri estis a purpura & splendore, qui inerat illis, putrescente; & eò quòd ipsa postea exeduntur, itaque sunt probro regioni suæ.

72 Itaque melior est homo justus non habens idola. Nam procul a probro futurus est.

ANNOTATIO.

2 Generationes sep.] *id est, decadas annorum, sive bina lustra, quæ quidem significatione in vetere Testamento spondere possumus non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epistolam hanc, ut alia id genus, adulterinam esse confirmamus: etsi rem & argumentum ducimus non esse inutile.* 6 Angelus] *de quo Exodi 23.20.* 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: est enim* φιλόκοσμος *qui mundum hunc creatum amat, & qui mundum muliebrem: quam posteriorem interpretationem magis probant sequentia.* 19 Elingi] *id est, ipsa idola testantur, se facillimè quasi suctu quodam a tenuissimis vermiculis lingi & erodi in partes intimas usque.* 26 Palmas] *id est manus, synecdochicè, ad erigenda idola collapsa. Hanc enim propriam esse significationem* αἴρειν, *fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius testantur.* 27 Salsamenta] *nempe ut condita sibi asservent ea, quæ in egentes fuissent eroganda.* 31 Epulo] *id est, silicernio una voce: vide Jirm. 16.* 40 Belum] *id est, summum Deum, de quo Jeschahh. 46. 1. quasi dicat, cùm dii minorum gentium curare non possunt, recurrunt ad eum qui in summa apud Assyrios & Babylonios existimatione est.* 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia duplicem usum præstabat meretricibus: alter est, quod ex junco faciebant fucum &* καλλωπίσματα, *unde Schœniculæ Latinis priscis dicebantur: alter verò, quòd illa præcinctione artem suam profitebantur, & facilitatem solvendæ zonæ suæ ac potiùs frangendæ ostendebant.* Acus eorum] *id est, glumam, paleas, & quisquilias minutas junci, quas ad præcinctionem suam videbant ineptas esse, aut ex vitili junco inter conserendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nominabant. Hæc autem impura Babyloniorum prostibula ante Deorum templa fecisse meritoriam, testatur Herodotus.* 69 Pudenda statua] *Græca vox nihil aliud sonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam in fœmis illa statua præferebat pudenda amplissima, quæ Græci appellant* βασκάνους: *quamobrem nos rem infamem attigimus casta appellatione. Alioqui* προβασκάνιον, *si justam vocis notationem spectes, illud sonat quod Festus appellat præfiscine.*

ADJECTIONES IN Danijelem.

Ad tertium caput Danijelis.

24* AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.

25 Nam consistens Hhazarja oravit hoc modò, & aperiens os suum in medio ignis dixit,

26 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum;

strorum; laudandum, & gloria afficiendum nomen tuum in secula;

27 Quia justus es in omnibus quibus affecisti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ, & omnia judicia tua vera.

28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxisti in nos, & in civitatem sanctam majorum nostrorum Jeruschalaima. Nam [a] verissimo judicio induxisti hęc omnia in nos propter peccata nostra.

[a] Græc. *veritate & judicio;* [illegible].

29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes a te, & quidem supra modum peccavimus in omnibus,

30 Cùm mandatis tuis non auscultaverimus, neque observaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis, ut bene esset nobis.

31 Idcirco quæcunq; induxisti in nos, & quæcunque fecisti nobis, verace judicio fecisti:

32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimicissimorum; & regi injusto, ac improbissimo suprà [b] omnes incolas terræ.

[b] Grec. *totā terram.*

33 Nunc itaque non est nobis *facultas* aperiendi os, (confusioni & probro sumus expositi) *nobis, inquam,* servis tuis & colentibus te:

34 Ne tradas nos, quæsumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque dissipes fœdus tuum:

[c] Græc. *finē.*

35 Et ne amoveas misericordiā tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Jitzchako servo tuo, & Jisraëli sancto tuo,

36 Elocutus es, dicens te multiplicaturum semen ipsorum, ut sunt astra cœli, & ut est arena quæ circumstat [e] littus maris.

[d] Græc. *propter Abrahamū, &c. quibus elocutus fueras, &c. trajectio frequens.*

[e] Græc. *labium.*

37 Nam, Domine, diminuti sumus supra omnes gentes, & sumus abjecti in tota terra hodie propter peccata nostra:

38 Neque est hoc tempore princeps, & propheta, & dux, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque suffitus:

39 Non locus offerendis fructibus coram te, & consequendæ misericordiæ tuæ: sed ut sumus animo contrito, & spiritu [f] abjectissimo, accepti simus:

[f] Græc *abjectionis vel humilitatis.*

40 Tanquam si essent holocausta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita sit sacrificium nostrum coram te hodie, ut litetur [a] prosequentibus te. Non enim confusio evenit fiduciam habentibus in te.

41 Nunc itaque prosequimur te ex toto animo, & timemus te, & faciem tuam quærimus:

42 Ne confusioni exponas nos, sed fac nobiscum secundum æquitatem tuam, & pro amplitudine misericordiæ tuæ,

43 Et exime nos secundum facta mirabilia tua, gloriamq; compara nomini tuo, Domine:

44 Ita pudore afficiantur omnes, qui designant in servos tuos mala, & confusi decidant, ab omni potestate, & vires eorum conterantur.

45 Ut cognoscant te esse Dominum Deum solum & gloriosum in toto terrarum orbe.

46 Cum autem non cessarent qui injecerant eos administri regis incendere fornacem [a] naphtha, & pice, stupaque, & malleolis;

47 Diffusa flamma supra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervasit,

48 Ut incenderet [g] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipsam.

[g] Græc. *Chaldæorum.*

49 Angelus verò Domini in fornacem illam descendit cum [h] Hhazarja:

[h] Græc. *ἐν qui circum Hhazarjam: hellenismum.*

50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium fornacis tanquam si aër fuisset persperfus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque molestia affecerit, neque turbaverit eos.

51 Tunc tres illi, quasi ore uno laudarunt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,

52 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum, & laudandus ac exaltandus supra omnia in secula, & benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum, supraque omnia laudandum & exaltandum in secula.

53 Benedictus es in templo sanctæ gloriæ tuę, & supra omnia laudatus gloriosusque in secula.

54 Benedictus es in throno [i] gloriosi regni tui, & supra omnia laudatus summeq; gloriosus in secula.

[i] Græc. *gloriæ.*

55 Benedictus es qui vides abyssos insidens Cerubinis, & supra omnia laudatus, summeque gloriosus in secula.

56 Benedictus es in firmamento cœli, & supra omnia laudatus, ac glorificatus in secula.

57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

59 Cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

60 Benedicite aquæ omnes, quæ supra cœlos estis, Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

61 Benedicite Domino omnes potestates Domini, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

62 Sol & Luna benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

63 Astra cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

66 Ignis & æstus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

67 Frigus & calor benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

68 Rores & pruinæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

69 Noctes & dies benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

70 Lux & tenebræ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

74 Benedicat terra ipsa Domino, laudet & supra omnia exaltet eum in secula.

75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

76 Quæcunque nascuntur in terra, benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.

77 Fontes benedicite Domino, laudate & supra

pra omnia exaltate eum in secula.
78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
79 Cete & quæcunque movemini in aquis benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
80 Omnes volucres cœli benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
81 Bestiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
83 Jisraëlitæ benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
85 Servi domini benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
86 Spiritus & animæ justorum benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula.
88 Chananja, Hhazarja, & Mischaël benedicite Domino, laudate & supra omnia exaltate eum in secula: quia exemit nos e sepulchro, & servavit nos a [b] morte, liberans nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.
89 Celebrate Dominum, quoniam bonus est, quoniam in seculum misericordia ejus.
90 Omnes qui colitis Dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia secula esse misericordiam ejus.

[b] *Græc. e manu mortis: Hebraismus.*

ANNOTATIO.

24 Ambulabant] *Hæc additamenta Danijelis non esse, multis argumentis confirmari potest. Ac primùm quidem sive ab ipsis qui periculum tantum subierunt, sive ab alio homine pio fuerit factum, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multæ causæ afferri possunt; a quibus hoc loco supersedebimus, singula suis locis, annuente domino, indicaturi.* 40 A prosequentibus] *id est, e nobis ut ostendit sequentis versus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumine Babylonico; de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT. XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,
2 Qui duxerat uxorem nomine Susannam filiam Chilkijæ, pulchram valde & timentem Domini:
3 Nam parentes illius justi docuerant filiam suam ex lege Moschis.
4 Eratque Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi suæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus esset in æstimatione.
5 Fuerant autem designati duo seniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiisse iniquitatem Babylone a senioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.
6 Isti constanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.
7 Erat verò, cùm excurrisset populus meridie, ut ingressa Susanna ambularet in horto viri sui.
8 Videntes itaque eam duo seniores isti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapsi sunt in concupiscentiam ejus:
9 Et pervertentes suam ipsorum mentem declinaverunt oculos suos, ne respicerent in se, neque recordarentur judiciorum justorum e *cœlo*.
10 Et quamvis essent uterque transfixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem suum:
11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiscẽtiam suam, se velle cum ea concumbere)
12 Sed observabant sollicitè quotidiè, ut viderent eam.
13 Cumque dixissent alter alteri, eamus jam domum, quia hora est prandii,
14 Egressi quidem discesserunt alter ab altero; sed reflectentes venerunt eodem, & sciscitantes alter ab altero causam, confessi sunt inter se concupiscentiam suam, atque tum communi consilio constituerunt occasionem, cùm eam possent invenire solam.
15 Fuitque observantibus illis diem appositum, ut veniens Susanna sicut [a] antea, cum duabus solùm puellis desyderaret lavari in horto, quia æstus erat.
16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo seniores abditi, & observantes eam:
17 Dixerat enim puellis suis, afferte mihi oleũ & smegmata, & januas horti occludite ut laver.
18 Quæ facientes prout edixerat, occluserant januas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipsis; neque viderant seniores illos, eò quòd essent absconditi.
19 Fuit ergo, ut egressis puellis insurgerent duo seniores illi, & incurrentes in eam dicerent.
20 Ecce januæ horti istius clausæ sunt, & nemo contemplatur nos; sumus autem affecti concupiscentia tui: propterea assentiri nobis, & concumbe nobiscum:
21 Sin minus, testabimur contra te fuisse tecũ juvenem, ac propterea te emisisse puellas a te.
22 Tunc ingemiscens Susanna dixit, angustiæ sunt mihi undique: nam sive hoc fecero, mors mihi adest; sive non fecero, non sum effugitura manus vestras.
23 [b] Malo tamen non commissa offensa incidere in manus vestras, quàm peccare coram Domino.
24 Itaque exclamavit voce magna Susanna, exclamaveruntq; illi duo seniores quoque adversus eam,
25 Et accurens unus aperuit januas illius horti.
26 Audientes verò clamorem in horto domestici, insilierunt per obliquam januam visuri quid accidisset ei:
27 Sed cùm dixissent seniores illi sermones suos

[a] *Græc. hesterno die ut tertius ut Gen. 31.2.*

[b] *Græc. eligendum mihi est.*

suos,pudore affecti sunt servi valdè, quia nunq̃ fuerat habitus de Susanna sermo ejusmodi.
28 Fuitq; postridie ubi convenisset populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo seniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Susannam ad morte afficiendum eam,
29 Dicerent coram populo; mittite ad Susannam filiam Chilkijæ, quæ uxor est Jojakimi: & miserunt illi:
30 Venit igitur illa cum parentibus suis, & filiis suis,& omnibus cognatis suis.
31 Erat autem Susanna delicata valdè,& pulchra specie.
32 Isti verò iniqui jusserunt retegi ipsam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipsius.
33 Flebantq; qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.
34 Surgentes autem seniores illi duo in medio populi [b] imposuerunt manus suas capiti illius.
35 Illa verò flens respiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.
36 Dixerant enim seniores illi, ambulantibus nobis in horto solis, ingressa ista cum duabus puellis occlusit januas horti, cùm dimisisset puellas:
37 Et veniens ad istam juvenis qui erat absditus,accubuit cum ea.
38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem istam incurrimus in eos nempe videntes congredi ipsos.
39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehensum retinere,quia valentior est nobis; sed aperiens januas exiliit.
40 Istam verò cùm prehendissemus,interrogabamus qui esset ille juvenis:sed noluit enuntiare nobis.hæc testamur.
41 Tum credente eis congregatione, tanquam senioribus populi judicibusq;, condemnarant eam [c] ad mortem.
42 Exclamans verò magna voce Susanna dixit, ô Deus æterne abditorum cognitor, qui nosti omnia,[d] antequam sint,
43 Tu scis istos res falsas contra me testificatos esse: ecce autem morior, cùm nihil commiserim eorũ quæ isti improbè commenti sunt contra me.
44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.
45 Cumq; abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus spiritum sanctum pueruli junioris nomine Danijelis, qui clamavit voce magna,
46 Purus sum ego a sanguine hujus.
47 Convertit autem se totus populus ad illum, dixeruntq;,quid sibi vult sermo iste, quem tu elocutus es?
48 Ille verò stans in medio eorum dixit, adeò stulti estis,ô Jisraëlitæ,ut non habita quæstione, neque re certa cognita condemnetis Jisraëlitidem?
49 Revertimini in judicium, nam isti res falsas contra eam testificati sunt.
50 Reverso itaque toto populo cum festinatione,illi dixerunt *puero* seniores,adesdum,jam sede in medio nostrum,& renuntia nobis;quandoquidem tibi dedit Deus seniorum munus.
51 Edixit verò Danijel illis, separate istos alterum ab altero procul, & exquiram illos.
52 Cùm autem separati essent [e] alter ab altero, accersens unum eorum, dixit ei,ô inveterate [f] in diedus malignis, nunc venerunt [g] supplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,
53 Judicans judicia injusta; innocentes quidem condemnans,noxios verò dimittens; cùm dicat Dominus, innocentem & justum non interficies.
54 Nunc igitur hanc siquidem vidisti, dic sub qua arbore videris eos congredientes inter se;
55 Qui dixit, sub lentisco. dixit verò Danijel, rectè,mentitus es in tuum ipsius caput; ecce enim [*] nuntius Dei accepta sententia a Deo medium discindet te.
56 Postea seponens eum jussit adduci alterum; cui dixit,ô semen Cenahhanis ac non Jehudæ, pulchritudo decepit te, & concupiscentia pervertit animum tuum.
57 Sic faciebatis filiabus Jisraëlis,quæ timentes congrediebantur vobiscum; at non sustinuit filia Jehudæ iniquitatem vestram.
58 Nunc ergo dic mihi sub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter se; qui dixit, sub ilice.
59 Tum dixit ei Danijel,rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipsius caput. Expectat enim nuntius Dei gladium habens ad secandum te medium, ut profliget vos:
60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo servanti eos, qui spem collocant in ipso:
61 Et insurrexerunt in duos seniores istos, eò quòd reos confecisset eos Danijel ex ore ipsorũ falsi testimonii,
62 Et fecerunt ei secundum legem Moschis, quemadmodum improbè cogitaverant facere propinquo suo;& interfecerunt eos;ita servatus est sanguis innocens die illo.
63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia sua Susanna cũ Jojakimo viro ejus,& cognatis omnibus,quòd non esset deprehensum turpe factum in ipsa.
64 Danijel verò effectus est magnus coram populo a die illo in posterum.
65 [*] Rex autem Astyages cùm aggregatus esset majoribus suis,suscepit Cyrus Persa regnum illius.

[c] Græc. *mori.*
[d] Græc. *ante ortum eorum.*
[e] Græc. *unus ab uno.*
[f] Græc. *dierum malorum.*
[g] Græc. *peccata tua.*
Deut. 19.

ANNOTATIO.

1 Erat] *Historiam hanc argumento piam esse agnoscimus: sed ut gestam fuisse minimè credamus, permultis rebus adducimur; maximè verò,quòd neq̃ magistratus, neque judicia ulla nedum capitalia Babylone fuisse Judæis attributa,credibile est; quibus tamen fundamentis duobus tota hæc historia nititur: deinde quod Danijelis nomen alia ratione dicitur innotuisse,quàm quæ ab ipso Danijele conscripta est.* 34 Imposuerunt manus] *ad interficiendum eam, velut criminosam, ex lege Deut,* 17.7. 55 Nuntius Dei] *id est,justus judex,sententiam laturus verbis illius. sic versu* 59. 65 Rex autem] *hic versus sequenti capiti planè conjungendus est,nihil enim ad præcedentem historiam facit; nisi fortè quispiam hoc argumento velit amplius falsitatem ejus revincere.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

[a] Græc. *erat convictor regis.*

1 [a] CONVIXIT autem Danijel huic regi, & gloria superavit omnes amicos ejus.
2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quod consumebant unoquoque die similæ artabas duodecim, & oves quadraginta, vinique metretas sex.
3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum suum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?
4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta; sed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet dominium in omnem carnem.
5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel esse Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?
6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum est, æs verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.
7 Tum indignatus rex accersivit sacerdotes suos, et dixit eis, nisi dixeritis mihi quis comedat impensam istam, morituri estis:
8 Sin autem ostenderitis Belum comedere ista, morietur Denijel, eò quòd in Belum blasphemaverit: dixitque Danijel regi, fiat secundum verbum tuum.
9 (Erant autem sacerdotes Beli septuaginta sine uxoribus & liberis) venitque rex cum Danijele in ædem Beli.
10 Ubi dixerunt sacerdotes, ecce nos excurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miscens propone, & occlusam portam anulo tuo obsigna.
11 Quòd si veniens manè non inveneris omnia comesta a Belo; moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus est contra nos.
12 Ipsi autem eo contemnebant quòd fecissent sub mensa occultum aditum, quo ingrediebantur semper, & tollebant ea.
13 Fuit autem, cùm egressis illis rex apposuisset edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris suis; qui afferentes cinerem constraverunt eo totam ædem coram rege: postea egressi clauserunt portas, & obsignarunt anulo regis, abiveruntque.
14 Sacerdotes verò ingressi nocte pro more suo, & uxores, liberique eorum commederunt omnia, atque abierunt.
15 Cùm itaque surrexisset rex manè, & Danijel adesset ei,
16 Dixit rex, integra sunt sigilla, Danijel; qui dixit, integra sunt ô rex.
17 Sed fuit, simulac aparuisset portas, ut respiciens rex ad mensam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque est apud te dolus vel unicus.
18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur intrò, & dixit, aspice solum, & agnosce cujus hæc vestigia sint.
19 Tunc rex, video, inquit vestigia virorum mulierumque, & puerorum:
20 Et iratus rex comprehendit tum sacerdotes, uxoresque, & liberos eorum, qui demonstrarunt ipsi occulta ostiola, quibus ingrediebantur, ut consumerent quæ imponebantur mensæ:
21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit eum cum æde ipsius.
22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.
23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc esse dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non esse viventem Deum: itaque adora eum.
24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus sum, quia is Deus vivens est.
25 Tu verò rex da mihi potestatem, & interficiam draconem istum sine gladio & fuste: cui dixit rex, do tibi.
26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemque, & pilos, quæ coxit una fecit massas quas indidit in os draconis illius, & disruptus est draco. Tum dixit Danijel, ecce [b] numina vestra.
27 Fuit autem, cùm audivissent Babylonii, ut indignarentur valdè, & conversi in regem dicerent, rex iste Jehudæus factus est, Belum destruxit, & draconem interfecit, ac sacerdotes ipsos jugulavit.
28 Postea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem: sin minus, interficiemus te, & domum tuam.
29 Cùm itaq; videret rex se ab illis urgeri vehementer, necessitate coactus tradidit eis Danijelem.
30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies sex.
31 Erant verò in fovea illa leones septẽ quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: sed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.
32 Erat autem propheta Chabbakuk in Jehudæa; qui cum coxisset pultem, & intrivisset panes in magide, abibat in campum ut ferret ea messoribus.
33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;
34 Cui dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi sit nescio.
35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipsius deposuit eum delatum Babylonem supra foveam impetu spiritus ejus.
36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.
37 Danijel verò dixit, Etenim meministi mei, Deus, qui nõ deserueris eos qui requirunt te.
38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei restituit Chabbakukum confestim in loco ipsius.
39 Rex autem venerat die septimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inspexerat, cùm ecce sederet Danijel.
40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque est alius præter te, & extraxit eum:
41 Eos verò qui in causa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati sunt statim in conspectu ejus.

[b] Græc. *culturas vestras vel venerationes.*

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hac hystoria idem judicium ac de superiore facimus.* 2 Artabas] *id est, 12. medimnos atticos, & chœnices 36. nam artaba, teste Herodoto, medimnum Atticum capit cum 3. chœnicibus,* Metretas] *id est cados, qui denos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hæc Cyri temporibus dicantur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaris adventum prophetaverit, nemo est qui nesciat hæc aut falsa dicenda, aut Chabbakuko alteri tribuenda esse, cujus tamen nusquam scriptura meminit.* 35 Ejus] *nempe Domini, cujus in principio versus facta est mentio.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex historia Chronichorum, Hhezræ, & Nechemjæ consarcinatus est, & eodem est argumento si unam historiam exceperis de trium illorum judicio coram Dario Rege pronuntiato quid omnium esset fortissimum; unde præmium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Jehudæorum gente.

CAPUT I.

2. Chron. 35. 1 ELEBRANS Joschija Jeruschalaimis pascha Jehovæ, jugulavit Pascha, quarto decimo die mensis primi:

2 Postquam instituisset Sacerdotes ' in custodiis suis vestibus indutos in domo Jehovæ.

3 Edixissetq; Levitis sacrorum administris pro Jisraële, ut sanctificanres se Jehovæ proponerent *res sanctificatas* arcæ sanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex:

4 Non incumbet vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc servite Jehovæ Deo vestro, & curam habete populi ejus, Jisraëlis, ac preparate per familias vestras secundum distributiones vestras ex præscripto Davidis Regis Jisraëlis, & ex descriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omnesque in templo secundum partitionẽ familiæ paternæ suæ state coram Jisraëlitis fratribus vestris:

6 Ita jugulate Pascha, & sanctificati parate pro fratribus vestris, facientes secundum verbum Jehovæ *indictum* per Moschen.

7 Donavitq; Joschija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille & armentalium tria millia, eaque de facultatibus Regis ex promisso tradita sunt.

8 *Principesq;* Sacerdotibus in Pascha pecudes bis mille *sexcentas*, & armentalia *ter* centum:

9 Conanja verò cum Schemahja & Netaneele fratribus, Chaschabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Pascha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, steterunt sacerdotes ac Levitæ per tribuentes azymis,

11 Et per distributiones familiarum paternarum suarum in conspectu populi obtulerunt Jehovæ secundum ea quæ in libro Moschis præscripta sunt.

12 Nam assarunt Pascha igne pro ritu, hostias verò coxerunt in gabatis & in ollis pro arbitratu suo, cũ transmisissent ad omnes populares:

13 Postea verò paraverunt sibi & sacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes usque dum finita esset 'hora: quamobrem Levitæ illi paraverunt sibi & suis fratribus posteris Aharonis,

15 Et sacris cantoribus posteris Asaphi agentibus in statione sua, secundum preceptum Davidis *datum* Asapho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per singulas januas *observantibus*, quibus non erat recedendum a ministerio suo: his fratres ipsorum paraverunt.

17 Ita consummatus est totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando pascha, & offerendo holocausta in altari Jehovæ secundum præceptum regis Joschijæ,

19 Celebrarunt enim Jisraëlitæ qui aderant tempore illo Pascha diemque festum azymorum diebus septem:

20 Neque celebratum est Pascha simile huic in Jisraële a diebus Schemuelis prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Jisraëlis celebraverunt tale Pascha quale celebravit Joschija, & Sacerdotes, Levitæque, & Jehudæi, omnes que Jisraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruschalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joschija celebratum est Pascha istud.

23 'Ac directa quidem sunt opera Joschijæ coram Jehova Deo ipsius, corde integro reverentis eum:

24 Quæ autem illi accidisse scripta sunt jam olim, *ea* propter ' illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt præ omni gente neque requisiverunt verbum Domini in Jisraëlem *acciderunt*,

25 His omnibus a Joschija gestis, ascendebat

bat Pathho rex Ægypti venies itinere Carcemischum versus ad Euphratem, cui processit obviam Joschija:
26 Sed mitit rex Ægypti ad Joschijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?
27 Non sum missus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum spectat, festinās descende.
28 Non est autem aversus Joschija cum copiis; sed pugnare contra eum aggressus est, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.
29 Et constituto contra eum prælio in convalle Megidduntis descenderunt Principes ad regem Joschijam,
30 Edixitquè Rex pueris suis, amovete me a prælio, nam infirmatus sum valde: & statim amoverunt eum pueri ipsius ab acie.
31 Tum ascendit currum secundarium suum, & perveniens Jeruschalaima vita functus est, ac sepultus in sepulchro majorum suorum:
32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joschijam, magistrique symphoniæ viri ac mulieres lamentati sunt de eo in hunc usque diem: mandatum enim est fieri semper in tota gente Jisraëlis.
33 Hæc autem scripta sunt in ʼlibro historiarum Regum Jehudæ: singulæ inquam res gestæ Joschijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque gesta sunt ab eo, etiam quæ non scripta sunt in ʼlibro Regum Jisraëlis & Jehudæ.
34 Itaque assumentes qui erant e *Jehudæorum* gente Jochananem filium Joschijæ, eum constituerunt regē pro Joschija patre ipsius, cùm esset annorum ʼviginti trium.
35 Cùmque regnasset in Jisraële tres menses, amovit eum Rex Ægypti ne regnaret Jeruschalaimis:
36 Et gentem mulctavit centenis talentis argenti & talento auri,.
37 Constituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruschalaimorum,
38 ʼObligans sibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus præhendens duxit in Ægyptum.
39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpisset in terra Jehudæ & Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.
40 Contra hunc autem ascendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo ʼabducturus in Babyloniam,
41 Et sacra vasa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abstulit, consecravitque in templo suo Babylone.
42 De impuritate autem hujus & impietate scriptum est in Chronicis regum.
43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex institueretur.
44 Regnavit autem menses tres & dies decem Jeruschalaimis, & fecit malum in conspectu Domini.
45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babilonem cum sacris vasis Domini,
46 Et constituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruschalaimorum, cùm esset annorum viginti unius: qui regnavit annis undecim,
47 Et faciens malum in conspectu Domini nō metuit sibi a verbis quæ dicta fuerāt per Jirmejam Prophetam ex ore Domini:
Jirmejæ 25. & sequente.
48 Sed cùm jurejurando obstrictus fuisset Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice sua animoque suo transgressus est jura Jehovæ Dei Jisraëlis:
49 Etiam principes populi Jehovæ multa iniquè gesserunt & impiè egerunt supra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod sanctum erat Jeruschalaimis:
50 Cùmque mitteret Deus majorum ipsorum & per nuntium suum revocaret ipsos, eò quòd parcebat illis & habitaculo suo,
51 Ipsi subsannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuserūt Prophetis ejus:
52 Qui ad æstum iræ concitatus contra gentem suam propter impietatem ipsius, præcepit ascendere ʼReges Chaldæorum.
53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu sancti templi eorum, neque pepercerūt puero aut seni, virgini aut adolescenti, cùm omnes traditi essent in manum ipsorum:
54 Et omnia sacra instrumenta Domini, regalesq; thesauros sumptos exportarunt in Babyloniam,
55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Jeruschalaimorum turres eorum incenderunt igne,
56 Absumentes omnia quæ inerant desyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:
57 Ubi fuerunt servi Babylonio usquedum regnarent Persæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,
58 Donec exolvisset terra sabbatha sua, *&* omni tempore desolationis suæ quievisset, complendo annos ʼseptuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In his libris duo desyderamus, hempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audacter immutata, multa imperitè ab his præter authoris mentem corrupta sunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hausta sunt, ea nos cum authentica historia conformavimus: quæ autem adducta aliunde, ea aut testimoniis, aut judicio probabilibusq; conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum est ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco censuræ hujus notaquè in hunc sunt conferendæ.* 2 In custodiis] *Hebræam vocem Græci* ἐφημερίαν *interpretantur: atque hæc utriusq; est significatio,* λειτουργία καὶ φυλακὴ καθημερινὴ, *id est, quotidiana custodia atque administratio. Hic autem scriptor vices dierum exponit, melius vicaria officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velimus ut hæc quæ restituimus ipse cum libris canonicis dignetur comparare: nos enim deinceps ab harum notarum molestia supersedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi, qua demum hora comedi jubetur Pascha,* Exod. 12. 6. *confer cum* Exod. 29. 39. 23 Ac directa] *hi duo versus solummodo ad historiam libri Chronicorum adjecti sunt, quorum hæc sententia. Joschija vir summa*

Dei

Dei reverentia præditus omnibus in rebus pietatis ergo secundatus est per benedictionem Dei: mors autem ipsius & cædes exercitus (quæ per εὐφημισμὸν reticentur hoc versu, ut quæ jam olim scriptum fuerit ipsi accidisse) ea non propter ipsius, sed propter populi peccata acciderunt; quem tam gratiose hujus optimi Regis opera revocatum, minimè resipiscentem omnium, ac potius magis magisq; a Deo & pietate desciscentem hac tanti Regis jactura oportuit meritas pœnas luere: ut nominatim Jirmeja a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus deflet hunc primum fuisse aditum ad procellas calamitatum maximas, funestumq; exitium populi. Sunt autem hæc παρασκευαστικὰ ad sequentem narrationem de occiso Joschija & fuso exercitu. 24 Illos qui] *id est, Jehudæos impios, desertores, transfugas, & contemptores infestissimos verbi Dei.* 33 Libro hist.] *id est, in actis publicis, annalibus Regum, atque diariis: vide 1. Reg. 11.41.* Libro Regum] *nempe Ecclesiastico, id est, 2. Reg. 22. & 23. & 2. Chronic. 34. & 35.* 34 Viginti trium] *ô hominem audacem! nodum secuit quem nescivit solvere. vide in 2. Reg. 24.1. & Jirme 23.* 38 Obligans] *id est, Jehojakimum obstringens jurejurando, ut regnum suum Ægyptio acceptum ferret, ac esset ipsius beneficiarius; ut de Tzidkija dicitur infrà ver. 48.* 40 Abducturus] *censuræ causam vide in 2. Chronic. 36.6.* 52 Reges Chald.] *id est, non solùm Regem regum Nebucad-netzarem, sed etiam Principes regni Babylonici ministrantes ei: sic 2. Reg. 18.24. & Jescha. 10.8.* 58 Septuaginta] *sic legendum ex fide historiæ authenticæ, & exemplarium veterum testimonio.*

CAPUT II.

2. Chro. 36. 22. Hhezræ. 1. 1.

1 REGNANTE Cyro Rege Persarum, ad consummationem verbi Jehovæ *dicti* ore Jirmejæ,

2 Suscitavit Jehova spiritum Cyri Regis Persarum, ut promulgaret per totum regnū suū etiam scripto,

3 Dicens, sic ait Cyrus Rex Persarum, me constituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jisraëlis Dominus excelsus,

4 Et commisit mihi ut ædificem domum sibi Jeruschalaimis quæ sunt in Jehudæa.

5 Quisquis est e gente vestra *ædificaturus*, assistente Domino ipsius ascendito Jeruschalaima:

6 Quotquot verò hîc illic resederint, sublevanto eos homines ipsius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votivisque oblationibus in ædem domini qui est Jeruschalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarū ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq; & Levitarum, quos excitavit Deus ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovę qui est Jeruschalaimis:

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento suo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus est,

10 Etiam Rex ipse Cyrus protulit vasa sacra Domini, quæ transtulerat Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruschalaimis & consecraverat idolo suo;

11 Eaq; prolata Cyrus Rex Persarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita sunt Scheschbatzari Prę-sidi Jehudææ.

13 Eorum autem hic numerus: pelves aurei trigenta, pelves argentei mille, sceespitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei secundarii quadringenti decē & alia vasa per millia:

14 Omnia vasa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc numerata sunt Scheschbatzari cum iis *proficiscenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruschalaima.

Hhezra. 4. 7.

16 Temporibus autem Artaxerxis Regis Persarum scripserunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum Bilscham, Mithredates, Tabeel, Rechum preses consilii & Schimschai legisperitus, cæteriq; habitantes in Samaria & locis reliquis, epistolam sequentem Artaxerxi regi:

17 Quam Rechum præses consilii & Schimschai legisperitus condiderunt nomine servorum Regis & reliquorum curiæ ipsius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum sit Domino Regi, Jehudæos qui ascendentes a vobis ad nos venerunt Jeruschalaima civitatem rebellem ac pessimam ædificare, muros ejus perficere, ejusquè templum excitare:

19 Quòd si civitas ista & muri consummati fuerint, eos tributa non esse daturos, sed damnū Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo prospeximus, justum fore arbitrati sumus si non despiceremus istud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi: ut si visum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum:

22 Et invenies in Commentariis de eis scriptum, cognoscesque civitatem istam fuisse rebellem, Regibúsque & civitatibus damnosam,

23 Et Jehudæos rebelles, conspirationemque in ea fecisse inde a seculo; eamque ob causam civitatem istam fuisse devastatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, si ista civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut accessus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc rescripsit Rex Rechumo præsidi consilii, & Schimschaio legisperito, & reliquis collegis eorum, habitantibusque in Syria & Phœnicia, ea quæ sequuntur:

26 Legi epistolam quam misistis mihi: itaque præcepi quęstionem haberi, & inventum est civitatem istam jam olim Regibus resistere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores esse versatos in ea; etiam Reges potentissimos Jeruschalaimis dominatos esse, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros istos ne ædificent civitatem, & ne quid ampliùs faciant,

29 Ut non procedant graviora unde processerunt mala, damnumque regibus importetur.

30 Tunc recitatis iis quæ a rege Artaxerxe scripta fuerant, Rechū & Schimschaius legisperitus & collegæ eorum jungentes festinanter

ter venerunt Jeruſchalaima cum equitatur turba & agmine,

31 Cœperuntque ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jehuſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Totum hoc caput ex Hhezra 1. & 4. deſumptũ eſt: ſed quia multis in locis fraus facta eſt veritati, nos hoc caput merito regulæ illius confirmavimus.* 12 Scheſchbatzari] *ſic legendum planè: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatis erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimæ veritatis immania congerit mendatiorum plauſtra.* 13 Eorum aut] *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſcilicet videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quas adducit Hhezra, eumque ut hominem* αναριθμολόγητον *putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt] *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima, ait Hhezra: hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur infrà 4.44. Hoc quidem certè inſcitiámne an impietatem appellem neſcio: ſed ad cætera.* 16 Temporibus] *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabis Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4.6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hiſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxis Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communis regum Perſarū appellatio quaſi primarium hominum bellatorum dicas) Aſſuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæreditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hæreditarium dicas: horum ergo Regum duorum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic noſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat, atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quòd hiſtoriam Darii Artaxerxis Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus; atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanè accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, nequeo excuſare.* Rechum præſes conſ.] *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judicium: Rathimus Balihemus hoc verſu dicitur: ſequente ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Behhel-tehhem Chaldaicè dominum conſilii, cauſæ, judiciiq; ſignificat, aut etiam Dominum accentuum, poſtremò verò ver. 25. dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animadverterem voluiſſe his occaſionibus Dominum piis conſulere, & impios illos revincere qui tantam his impuris & ineptis ſcriptis authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT. III.

1 *REx Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Mediæ & Perſidis.

2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præſidibus, & profectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſq;, centum viginti ſeptem provinciis:

3 Qui cum ediſſent, bibiſſentque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.

4 *Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,

5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quandoquidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientia, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:

6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,

7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.

8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,

9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur *victoria ſicut ſcriptum eſt.

10 Unus ſcripſerat, forte eſt vinum:

11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:

12 Teritus ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.

13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;

14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorumque, clariſſimos, regulos, & præfectos,

15 Quibus conſidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.

16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,

17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prædicaverat fortitudinem vini, dicens,

18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,

19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,

20 Et omni menti ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive meminerit;

21 Omneſque animos reddit munificos, faciens ut vir potus neq; Regem, neq; magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:

22 At poſtquam biberint, neque amicitiæ neq; germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;

23 Cùm autem e vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.

24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atq; hoc dicto conticuit.

ANNOTATIO.

1 Rex darius] *Quàm futilis & vana hæc hiſtoria ſit omnes oculati cùm ex tempore videre poſſunt,*

tum

tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperitè conturbari rationem illius ante ostendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullus tam bonus artifex conciliationum futurus est quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illum teneri mendatii. Illum mendacem ut dicamus absit; qui Zerubbabelem præfectum Jehudææ docet tanquam rem inauditam, eo demum tempore in opus Domini incumbendū esse; cui populus obnititur ut contemnenti Regum diplomata: qui & profectos & populū ipsum partim mandatu Dei partimq; promissionibus excitavit; quo prædicante Spiritus Dei animavit ipsos, ac non regis ullius authoritas: Superest hunc & Josephum & alios mendatium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verum quid multis opus est? Jehudæi adversarius & quæsitoribus suis respondentes nullam hujus historiæ, nullam mandati a Dario mentionem faciunt, Hhezræ 5.13. & 17. qua una profectò authoritate sublata fuisset omnis rixandi occasio: sed ne ipse quidem Darius adducit, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas istas Antihhezræ alicujus, non germana Hhezræ scripta cum libris Canonicis compactas & adæquatas volunt. 4 Tunc] *cùm rex Darius (ut isti volunt) expergefactus suis lateronibus custodibusq; corporis problema suum attulisset, quid omnium esset fortissimum.* 9 Victoria] *id est, (ut Josephus ait)* γέρας νικητήριον, *victoriæ præmium a Rege propositum: etsi huic scriptori cum Josepho non satis convenit.*

CAPUT IIII.

1 TUM cœpit secundus dicere, qui prædicaverat fortitudinem Regis,

2 O viri, nónne fortissimi sunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ sunt in eis.

3 Rex autem est illorum omnium fortissimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipsis faciant.

4 Nam si ipsos ad belligerandum miserit, abeunt; montes, muros, & turres subruunt;

5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non transgrediantur; quòd si vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prædati fuerint.

6 Similiterque alii omnes qui in militiam, minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, sed colunt terram; hi cùm messuerint, afferunt tributa Regi.

7 Denique solus ipse si dixerit occidite, occidunt; si desinite, desinunt;

8 Si percutite, percutiunt; si exterminate, exterminant; si ædificate, ædificant;

9 Si excidite, excidunt; si plantate plantant;

10 Omnes tenues & potentes ipsi obediunt, eis instructus accumbit ac bibit dormitque eis custodientibus in circuitu ipsum:

11 Neque possunt abire ullus arbitratu suo ut curet res suas, sed dicto parent ipsius.

12 O viri, ecqui non esset Rex fortissimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.

13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is est Zerubbabel) cœpit dicere,

14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum est fortissimum: quis ergo est qui dominetur eis?

15 Nónne mulieres pepererunt regem, omnemq; populum qui dominatur mari & terræ?

16 Nónne ab eis nati ac educati sunt qui plantant vineas, e quibus fit vinum?

17 Hæ conficiunt vestes omnium hominum hæ gloriam afferunt hominibus, ab his viri nequeunt retrahi.

18 Si congregato auro & argento ac re qualibet pretiosa viderint aliquam mulierem habitam atque spetiosam,

19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quam aurum & argentum & rem quamlibet pretiosam:

20 Vir patrem relinquit qui educavit ipsum, ac religionem suam; & adjungit se mulieri,

21 Et cum muliere seipsum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis suæ.

22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognosci istud, mulieres dominari vobis: nónne dolores subitis;

23 Et accipiens homo gladium suum adit itinera commissurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,

24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumque furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam suam?

25 Quinetiam diligi a viro uxorem ipsius magis quàm patrem aut matrem *evincit istud*:

26 Nam multi dementes facti sunt propter uxores suas, multi servi facti sunt propter illas;

27 Multi perierunt & jugulati sunt, cùm peccassent propter mulieres.

28 Jam verò, credite mihi, ut magnus sit Rex potentia sua, quem regionum omnium homines verentur contingere;

29 Vidi tamen Appajimam filiam Rab-schakis concubinam Regis magnificentissimi assidentem ad dexteram Regi,

30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat suo, & feriebat Regem sinistra manu.

31 Atque hæc cum fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea si arriserit ipsi ridet; si indignata fuerit, abblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.

32 O viri, ecquî non essent mulieres fortissimæ? quis enim res faciat ejusmodi?

33 Tunc respicientibus Rege & clarissimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,

34 O viri, nónne fortis sunt mulieres? magna verò est terra, excelsumque cœlū, & velox cursus Solis, in orbem conversantis cœlum, & locum suum repetentis uno die.

35 An verò non esset magnificus qui hæc fecit? maxima igitur est veritas, fortissimaque omnium.

36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipsi, & omnia opera commoventur ac contremiscunt ab ea, neque est apud eam iniquum quicquam.

37 Vinum iniquum, iniquus Rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq; est in ipsis veritas, sed peribunt in iniquitate sua.

38 At veritas manet, valensque in æternum vivit, & obtinet in omnia secula;

39 Apud quam neque est acceptio personarū, neq; distinctio; sed jus reddit omnibus justis & injustis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non

40 Non enim est in judicio ejus iniquitas,sed fortitudo,& regnum,potentiáque, & majestas in omnia secula. Benedictus sit Deus veritatis.

41 Hoc autem desinente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt,maxima est veritas atque fortissima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles suprà quàm scriptum est, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es sapientissimus,proximè assidebis mihi,& cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Regi,memor esto voti tui,* vovisse te ędificationem*Jeruschalaimorum quo die regnum accepturus esses,

44 Omniúmq; vasorum restitutionem exportatorum Jeruschalaimis,* quæ separans Cyrus cùm potiretur Babylonis,voluerat illuc remittere;

45 Vovisse quoque ædificatione* templi quod incenderunt*Edomęi,quando Jehudæa vastata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud est quod postulo Domine ac peto,hoc illud est de quo rogo majestatem tuam,ut perficias votum quod vovisti Regi cœlesti ore tuo.

47 Tunc surgens Darius Rex osculatus est illum,& rescripsit omnibus quæstoribus, præfectis atque clarissimis ut deducerent eum ac comites ejus ascensuros ad ædificandum Jeruschalaima,

48 Omnibúsque procuratoribus qui erant in Syria Phęniciáque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruschalaima ad juvandum eos in civitatis instauratione;

49 Prǽterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudęam ascensuris* libertatem pronuntians,ut nemini potentori,magistratui, aut pręfecto liceret invadere portas ipsorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mandavit* liberam ab eis esse, Edomæósque cedere castellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et instructuram templi dari quotannis talenta vicena donec exædificatum esset,

52 Ad holocausta verò comburenda quotidie in altari sacro,quemadmodum præceptum est,alia talenta dena offerri per annos singulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiscẽtibus ad instaurandum civitatem pronuntiavit libertatem,ipsis ipsorumque posteris.

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antistitibus rescripsit vestimenta sacra numero certo dari quibus induti ministrarent;

55 Levitis quoque demensa dari usquedum consummata esset domus,& extructa Jeruschalaima,

56 Et omnibus custodibus civitatis dari sortes atque stipendia:

57 Amandánsque omnia vasa quæ separaverat Cyrus e Babylonia, quæcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruschalaima.

58 Egressus itaque adolescens ille, elata facie versus Jeruschalaima benedixit Regi cœlesti,

59 Dicens abs te est victoria,a te sapientia & lux; ego verò servus tuus sum:

60 Benedictus es,ô qui dedisti mihi sapientiam;celebrabo te Domine Deus majorum nostrorum.

61 Et acceptis literis profectus est*Babylonẽ, veniensq; nuntiavit fratribus suis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum suorum, quòd daret ipsis laxamentum & * refrigerationem.

63 Ut ascendentes ędificarent Jeruschalaima & templum in quo invocatum est nomen ipsius; exultaveruntq; cum symphonia & lætitia diebus septem.

ANNOTATIO.

1 Tum] *Eadem cum præcedente cap. historia, judicium idem.* 29 Appajimam fil.] *sic restituimus ex Flavii Josephi comparatione: nam ille vocat* Ἀπάμην τὴν Ῥαβεζάκου τοῦ Θεμασίου παῖδα. 43 Vovisse te] *id est, te cùm ambires regnum votum nuncupasse, & spopondisti Domino fore si per voluntatem ejus ad fastigium regni pervenires, ut adeptus regnum ea præstares quæ sequuntur. Sic duobus locis interpretatur Josephus* ἀρχαιολογίας ιά. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus : nam quod ad ædificationem templi si probabuntur ista, quid Chaggaio Propheta fiet? quod ad instaurationem oppidi, quid fiet Nechemjæ historia? quod ad immunitatem quid fiet Esteræ libro? nam duobus hisce capitibus eadem opara tres illæ historiæ convelluntur, earumq; tempora confunduntur impudentissimè. Cætera quæ falsò hîc illîc dispersa sunt, jam antè suis locis perstrinximus.* Jeruschalaimorum] *contra historiam Nechemjæ 1. & 2.* 44 Quæ separ.] *vide suprà in 2.15.* 45 Templi] *vide suprà in 3.1.* Edomęi] *de quibus Psal. 79.12. & 137.7. & Jirmeja. 49.7. & Jechezkel. 25.12.* 49 Libertatem] *sive immunitatem, contrà quàm narratur Ester. 10.* 61 Babylonem] *erat enim Rex Ecbatanis, ut frigida conjectura divinat author ex Hhezra 6.2.* 62 Refrigerationem] *ut 4. Hhezræ. 11.46.*

CAPUT. V.

1* POST hæc autem electi sunt qui ascenderent principes paternarum familiarum per tribus ipsorum cum uxoribus, filiis, filiabusq; ipsorum, servis, ancillisque, & pecoribus ipsorum:

2 Et misit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruschalaima cum pace Jehudæos utenteis instrumẽtis musicis,tympanísq;, & tibiis,

3 (Omnes enim fratres ludebant eis)jussitq; illos cum eis ascendere.

4 *Hæc autem sunt nomina virorum qui ascenderant per familas paternas suas in tribus suas in præfecturas suas:

5 Sacerdotum e filiis Pinchasi filii Aharonis,princeps Jeschuahh filius Jehotzadaki *cũ Jehojakimo filio,& Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus est apud Darium Regem sermones illos mirabiles secundo anno regni ejus,mense Nisane, *mense* primo.

7 Atque hi sunt ex Jehudæa qui ascenderant e captivitate illius deportationis quam depor-

Hhezra. 2. Nechem. 7.

deportaverat Nebucadnetzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reversi Jeruschalaima repetiverunt in partes Jehudææ unusquisque civitatem suam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Mispeтetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, singulis principibus ipsorum: hic numerus popularium a principibus ipsorum,

9 Filii Pahhoschi, bis mille centum septuaginta duo; filii Schepharjæ trecenti septuaginta duo;

10 Posteri Arachi, sexcenti quinquaginta duo;

11 Posteri Pachath-moabi ex posteris Jeschuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Posteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; posteri Zaccai, septingenti sexaginta; posteri Binnui, sexcenti quadraginta octo;

13 Posteri Bebai, sexcenti viginti octo; posteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Posteri Adonikami, sexcenti sexaginta septē, posteri Bigvai, bis mille sexaginta septem; posteri Hhaddinis, sexcenti quinquaginta quinque;

15 Posteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; posteri Chaschumi, trecenti viginti octo; posteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Posteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehharimani, Cephirani, & Beerotani, septingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, sexcenti viginti unus;

20 Micmasæi, centum viginti duo; Beth-elitę & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; posteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; posteri Magbischi, centum quinquaginta sex;

22 Posteri Charimi, trecenti viginti; Jerechūtini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodęi, Chadidæi, & Onuntini, septingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: posteri Jeschahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuaginta tres; posteri Immeris, mille quinquaginta duo;

25 Posteri Paschchuris mille ducenti quadraginta septem; posteri Charimi, mille septendecim.

26 Levitæ: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, septuaginta quatuor;

27 Posteri Asaphi qui psallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Ostiarii verò, posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitæ, posteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus ministrantes in templo, posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhoti, posteri Kerosi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,

30 Posteri Lebanæ, posteri Chagabę, posteri Schalmai, posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Gachadis, posteri Reajæ, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,

31 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephischesimi, posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,

32 Posteri Batzelithi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ, posteri Barkosi, posteri Siseræ, posteri Temachi, posteri Netziachi, posteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ, posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli,

34 Posteri Schephatjæ, posteri Chatilis, posteri Pokereth-hatzebajimi, posteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & posteri servorū Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi sunt illi qui ascenderunt e Telmelacho & Telcharsa, eorumquè principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates suas & progeniem suam, quemadmodum essent ex Jisraële, posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non sunt inventi esse posteri Chabajæ, posteri Kotzi, posteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus est de nomine ejus.

39 Horum quæsita est scriptura generis quod prædicabant, sed non inventa est; quapropter sunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res sanctas, donec Sacerdos existeret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Jisraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti sexaginta,

42 Præter servos & ancillas eorum septies mille trecentos triginta septem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum septingenti triginta sex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, asini sexies mille septingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cùm pervenissent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domnm Dei statuendam in sede ipsius,

45 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri drachmas semel & sexagies mille, argentiq; pondo quinques mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruschalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoresq;, & ostiarii & omnes Jisraëlitæ in regionibus suis.

47 Cùm autem septimus advenisset mensis, versantibus Jisraëlitis in civitatibus suis, convenerunt unanimes in atrium qnod erat ante portam Orientalem: *Hhezra. 3.*

48 Ubi stans Jehoschuahh filius Jotzadaki cū fratribus suis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus suis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moschis viri Dei.

50 Cumq; erexissent altare in sede sua, quamvis convenientibus contra ipsos populis ali-

arum

arum gentium; obtulerunt in eo hostias & holocausta Jehovæ mane & vesperi:
51 Et celebraverunt festum tabernaculorum sicut præceptum est, sacrificia in diem offerentes secundum ritum,
52 Itemq; holocaustum juge, & hostias sabbathorum ac neomeniarum & dierum solennium, omnes res sacras.
53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ, cum templi Jehovæ non esset jactum fundamentum:
54 Dederuntq; pecuniam putatoribus & fabris, cibumq; & potum cum oleo,
55 Tzidoniis ac Tyriis, ut adveherent ipsis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis, secundum facultatem e Cyro Rege Persarum ipsis datam.
56 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima, mense secundo, cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoschuahh filius Jotzadaki cum fratribus suis Sacerdotibus & Levitis, & quicunque venerant e captivitate Jeruschalaima.
57 Fundare domum Dei primo die secundi mensis anno secundo, quicunque venerant in Jehudæam & Jeruschalaima.
58 Cnmq; statuissent Levitas a nato' viginti annos & deinceps ut præessent operi domus Jehovæ,
59 Assistens Jeschuahh, filii ejus, & cognati ejus, ac fratres eorum Levitæ simul præfuerunt opificibus in domo Dei:
60 Steteruntq; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ posteri Asaphi cum cimbalis,
61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jisraëlis:
62 Totus verò populus' vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam, cùm excitaretur domus Jehovæ.
63 Venientes autem ex Sacerdotibus, & Levitis, primoribusq; paternarum familiarum senes qui viderant domum priorem,
64 Ad hujus ædificationem flebāt voce magna, & multi vociferabantur ex lætitia magna,
65 Adeò ut populus non internosceret vociferationem ex lætitia voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima, ita ut longè audiretur.
66 'Audientes verò inimici Jehudę & Binjaminis, *Hezra. 4.*
67 Et cogoscentes deportatos istos ædificare templum Jehovæ Deo Jisraëlis,
68 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum familiarum, & dixerunt eis, ædificemus vobiscum:
69 Nam sicut vos auscultamus Deo vestro, & ipsi pariter adolemus inde a diebus Esarchaddonis Regis Assyriæ qui deportavit nos huc.
70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeschuahh cum primoribus paternarum familiarum Jisraëlis, non est vestrum nobiscum ædificare domum Deo nostro;
71 Sed nos soli ædificabimus Jehovæ Deo Jisraëlis, ut præcepit nobis rex Cyrus rex Persidis.
72 Populi autem illarum regionum istantes in populum Jehudææ conturbabant opus ædificationis, & insidiis, & hominibus adductis ne ædificarent;
73 Et grassationem' exercentes impediebāt ne consummaretur ędificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq; structuram' usquè ad annum secundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Post hæc] *Hi tres versus primi ex scriptoris officina sunt: reliquum caput ex Hhezra huc translatū est, & ex Nechemjæ 7. (hæc enim confudit authoris imperitia) sed ita corruptum propriis nominibus, numeris, & sensu, ut nihil suprà. Nos itaque ad ἀρχέτυπον revocavimus omnia, quæ partim scriptoris audaciæ accepta ferimus, partimq; librariorum oscitantiæ.* 4 Hęc autem] *hyperbaton ad finem usque cap.* 5 Cum Jehojakimo] *sic omnino legendum est: fuit enim Jehojakim non Zerubhabelis, sed Jehuschuæ filius, Nechem. 12. 10.* 45 Drachmas 61000] *id est, ut scriptor conjicit, minarum duodecim millia. At hunc scriptorem neque minarum pretia, neque drachmarum oportuit didicisse, aut aliud egisse cùm ista scriberet.* 62 Vociferabatur] *o imperitum Legis & sermonis Hhebræi scriptorem, qui ex popularibus efficit tubicines: cum Hhebræa vox sequentius sonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *insipida, etiam putida sunt quæ in hunc versum author commentatus est: quare nos illa ut notha abdicavimus.* 73 Usque ad an.] *Somnolentus hæc scripsit, qui structuram putavit biennio solùm fuisse ab hostibus impeditam: quod ipsa revincit veritas, cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuisse impeditam narret Hhezra 4. 6. & 7. & hujus loci verba planè aliter sonent Hhezræ. 4. 24.*

CAPUT. VI.

1' ANNO autem secundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetæ iis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis, nomine Dei Jisraëlis. *Hhezra. 5.*
2 Tunc surgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeschuahh filius Jotzadaki redorsi sunt ædificare domum Domini habitantis Jeruschalaimis, cùm adessent eis Prophetę Domini juvantes eos.
3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps' trans flumen, & Schetarboznai cum collegio suo:
4 Et dixerunt eis, quo authore ædificatis domum istam & tectum istud, aliáq; omnia perficitis? & quinam sunt structores qui ista ædificant?
5 Sed gratiam hanc consequuti sunt respiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,
6 Ut non impedirentur ædificare, donec significatis Dario omnibus rebus istis, responsum haberetur.
7 Exemplum epistolæ quam miserunt Dario Tatnai princeps trans flumen, & Schetarboznai, ac collegæ ejus qui erant trans flumen: Dario Regi salutem,
8 Notum sit Regi nos profectos in regionē

Jehudææ & ingressos Jeruschalaima invenisse viros qui ædificant Domum Dei magnam,
9 Templum ex lapidibus politis & maximis,pretiosaq; materia ad parietes;
10 Et opus istud celeriter fieri, & prosperari in manibus eorum, magnificeq; & quàm diligentissimè perfici.
11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum istam,& opera hæc facitis?
12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpositos operi; & nomina eorum nobis de scripto dari postulavimus.
13 Qui responderunt nobis dicentes, nos sumus servi Dei qui fecit cœlum & terram.
14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & consummata a Rege Jisraëlis magno & potentissimo:
15 Sed ex quo majores nostri exacerbantes peccaverunt in Deum Jisraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldeorum,
16 Qui domum istam demolientes incenderunt,& populum captivum abduxerunt in Babyloniam.
17 Verùm anno primo Cyri Regis Babyloniæ rescripsit Cyrus rex domum hanc ædificari,
18 Et illa sacra vasa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruschalaimis consecraverat in templo suo,illa deprompsit Cyrus rex e templo Babylonico,& tradita sunt Zerubbabeli ac Scheschbatzari Præsidi:
19 Quibus mandatum est ut afferentes hæc vasa reponerent in templo quod futurum erat Jeruschalaimis,& ipsum templum Dei curarent ædificari in loco suo.
20 Tunc Scheschbatzar posuit fundamenta domus Dei quæ est Jeruschalaimis, atque ex eo tempore huc usque ædificatur, necdum est absoluta.
21 Nunc ergo si videbitur tibi ô Rex,perquiratur in tabulario Cyri Regis quod est in Babylonia,
22 An inveniatur ex authoritate Cyri regis cœptam esse structuram domus Domini quæ est Jeruschalaimis,& judicium domini nostri Regis de his rescribat nobis.
23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophilaciis: & inventus est in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo scripta erant ista. *Hhezra.6.*
24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ est Jeruschalaimis ædificari,ubi ignis jugis accendatur,
25 Cujus altitudo sit cubitorum sexaginta, & amplitudo cubitorum sexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impensas e domo regia tradi;
26 Et sacra vasa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucadnetzarem e domo Domini quæ erat Jeruschalaimis,ibidem reponi ubi fuerant posita.
27 *Nunc itaque mando curæ vobis esse,ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai & collegę vestri Præsides qui estis trans flumen ut abstineatis ab eo loco:
28 Mando quoque omnino ędificari,& prospici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec consummatum sit templum Domini,
29 Et de canone transfluviali diligenter quantitatem dari viris illis,& Zerubbabeli præfecto ad sacrificia Domini in tauros arietesque & agnos,
30 Similiter frumentum,sal, vinumque & oleum indesinenter quotannis, prout Sacerdotes qui sunt Jeruschalaimis edixerint quotidie consumendum esse; ac sine mora:
31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus,orantes pro ipsorum vita.
32 Pręterea denuntiator istud,quisquis transgressus fuerit aliquid eorum quæ rescripta sunt, amotum iri lignum a domo ipsius cui suspendatur, & bona ipsius ascribenda Regi.
33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum suam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ est Jeruschalaimis.
34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentissimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hæc quidem rectè: nisi quòd ad Darium Hystaspis filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœniciæ interpretatur author: sed hoc pacto non satis exprimit: nam fuerunt etiam Arabarchæ, & alii.* 27 Nunc itaque] *sic legendum vel authore invito.*

CAPUT. VII.

Hhezra.6.13
1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai,& collegæ obsequentes mandatis Darii Regis,
2 Assistebant sacris operibus diligentissimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:
3 Ita prosperabantur opera sacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta sunt omnia de sententia Domini Dei Jisraëlis,& ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Persarum.
5 Finita autem domo nostra ad diem tertium mensis Adaris sexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jisraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ,& reliqui reduces deportationis qui conscripti erant,secundum ea quæ præscripta sunt in libro Moschis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini,juvencos centum,arietes ducentos,agnos quadringentos,
8 Et hœdos pro peccatis totius Jisraëlis duodecim ex numero tribuum Jisraëlis:
9 Præfueruntq; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per distributiones suas omnibus operibus Domini Dei Jisraëlis secundum præscriptum libri Moschis, & ostiarii singulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha die quarto decimo mensis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etsi omnes reduces non simul purificati

cati sunt, tamen omnes Levitæ purificati erant,

12 Immolaveruntque Pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis Sacerdotibus, ac pro seipsis,

13 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque separaverant se ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,

14 Et celebraverunt festum azymorum septem diebus coram Jehova epulantes,

15 Quoniam converterat animum Regis Assyriæ erga ipsos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Jisraëlis.

CAPUT VIII.

Hezr.7.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe Persarum Rege, accedens Hhezra filius Seraję, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi,

2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis, filii Bukki, filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis, sacerdotis primarii,

3 Hhezra ergo ascendit e Babylonia (erat autem legisperitus promptus in lege Moschis quam dederat Jehova Deus Jisraëlis, docenda efficiendaque)

4 Cùm dedisset ei Rex gloriosè atque munificè omne desyderium ejus, tantam consequutus erat gratiam in conspectu ejus:

5 Et ascenderunt cum ipso ex Jisraëlitis, sacerdotibusque, & Levitis sacris cantoribus templi, ostiariisque, & Netinæis Jeruschalaima.

6 Anno septimo regni Artaxerxis mense quinto, egressi e Babylonia primo die mensis.

7 Pervenerunt Jeruschalaima ipso authore, prout Dominus iter ipsorum prosperavit.

8 Nam Hhezra maximo studio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ sunt ex Lege Domini, præstando ea, & docendo Jisraëlem justitiam ac judicium omne.

9 Ascendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt scriptum ab Artaxerxe Rege concessum Hhezræ Sacerdoti Legis perito, cujus exemplum subjectum est.

10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti perito legis Domini, salutem.

11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui sponte voluerint ex gente Jehudæorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui sunt in regno meo comitari te Jeruschalaima,

12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congressi proficiscantur ex placito meo & intimorum septem consiliariorum meorum;

13 Ut revisentes quæ aguntur in Jehudæa & Jeruschalaimis observent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,

14 Deferantq; munera Domino Deo Jisraëlis, quæ vovimus ego & consiliarii, Jeruschalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ esse Domini habitantis Jeruschalaimis,

15 Ut aurum & argentum quod donatum fuerit ab ipsa gente in templum Domini ipsorum quod est Jeruschalaimis, collectum expendatur in juvencos, arietes, agnos, hœdosque & quæ his conjuncta sunt,

16 Ut offerantur hostiæ Domino super altare Domini ipsorum Jeruschalaimis.

17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei vestri facitote:

18 Et sacrosancta vasa quæ data sunt tibi ad ministeriū domus Dei tui reddens Jeruschalaimis,

19 Cætera quæ tibi obvenerint necessaria domui Dei tui dato de ærario Regis.

20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac secundum voluntatem Domini.

21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quæstoribus ærarii qui sunt trans flumen, ut quicquid rescripserit Hhezra Sacerdos peritus legis Dei, diligenter detur ei usque ad argenti talenta centum,

22 Et ad frumenti coros centum, & vini bathos centum, totidemque olei, & salis quod abundet ei sine taxatione.

23 Omnia secundum legem Dei fiant Deo Altissimo, ne forte effervescat ira in regnum Regis, & filii, aut filiorum ejus.

24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus, & Levitis, & sacris cantoribus, Netinæisque, & administris templi hujus.

25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec possit ullus imponere eis quicquam.

26 Tu autem Hhezra pro sapientia Dei constitue judices & arbitros trans flumen, & omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,

27 Ut quicunque transgressi fuerint legem, diligenter plectantur, sive morte, sive cruciatu, sive pecunię mulctatione, sive exilio.

28 Et dixit Hhezra Legisperitus, Benedictus Deus majorum nostrorum, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Jehovæ quæ est Jeruschalaimis,

29 Et me honore affecit coram Rege, consiliariisq; ejus, & principibus potentibus ejus.

30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus, congregavi ex Jisraële viros qui ascenderent mecum.

Hhezr.8.

31 Hi autem sunt primores paternarum familiarum, & gentis suæ, qui mecum ascenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia.

32 E posteris Pinchasi, Gerschom; e posteris Ithamaris, Danijel; e posteris Davidis, Chattusch;

33 E posteris Schecanjæ, e natis Parhhoschi, Zecarja; & cum eo reversi sunt viri centum quinquaginta:

34 E posteris Pachath-moabi, Eljohhenai; & cum ipso viri ducenti:

35 E posteris Schecanjæ, filius Jachazielis; & cum ipso trecenti viri:

36 E posteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis; & cum ipso quinquaginta viri:

37 Et e posteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis; & cum ipso octoginta viri:

38 E posteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis; & cum eo ducenti octodecim viri:

39 Ex posteris Schelomithi filius Josiphję; & cum eo centum sexaginta viri:

40 Ex posteris Bebai, Zecarja filius Bebai; & cum ipso viri viginti octo:

41 Ex posteris Hhazgadis, Jochanan filius Kata-

Katanis; & cum ipso viri centum decem:
42 Ex posteris Adonikami posterioribus, quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja; & cum eis sexaginta viri: denique e posteris Bigvai, Hhuthai & Zabbub; & cum eis septuaginta viri.
43 Cùm autem congregassem eos ad fluvium Ahavæ, metati sumus illic triduo, & recognovi eos:
44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem inveni illic.
45 Quapropter amandavi Elehhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanemque, & Zecarjam, ac Meschullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores;
46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Casiphja loco,
37 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo, & Netinæis qui erant in Casiphja loco, ut mitterent nobis qui ministerio fungerentur in domo Jehovæ Dei nostri,
48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei nostri valida adfuit nobis, viros intelligentes e posteris Machli filii Levi filii Jisraëlis, Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;
49 Chaschabjam & Jeschahhjam e posteris Merari, cognatos ejus & filios eorum viginti;
50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes ministerio Levitarum, Netinæos ducentos viginti, quorum omnium nomina scripto expressa sunt.
51 Tum proclamavi illic jejunium, ut affligentes nos in conspectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus nostris filiisq; & pecoribus propter insidias:
52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatum, ut tuerentur nos contra aduersarios nostros:
53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipsum ex toto animo adfuturam.
54 Sic igitur deprecati Dominum Deum nostrum, eum exoravimus, & compotes facti sumus a Deo nostro.
55 Et separavi e principibus Sacerdotum viros duodecim; & Scherebjam Chaschabjamq;, & cum eis ex cognatis eorum viros decem;
56 Quibus appendi aurum & argentum & vasa sacerdotalia domus Dei nostri, quæ donaverat Rex & consiliarii ejus, principesque, & omnes Jisraëlitæ,
57 Appensaq; tradidi talenta argenti sexcenta quinquaginta, vasa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,
58 Et crateres aureos viginti, & vasa ex orichalco præstante duo, pretiosa ut aurum.
59 Et dixi eis, & vos sancti estis Jehovæ, & vasa hæc sancta, etiam aurum & argentum votivũ est Domino Deo Patrum nostrorum:
60 Sedulò custodite donec expendatis ea principibus Sacerdotum Levitarumque, & principibus paternarum familiarum Jisraëlis Jeruschalaimis in cellis domus Dei nostri.
61 Itaque susceperunt Sacerdotes & Levitę aurum illud, argentum, & vasa inferenda Jeruschalaima in templum Domini.
62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo mensis primi, venimusque Jeruschalaima:
63 Ubi postquam consedissemus triduo, die quarto expensum est aurum & argentum in domo Jehovæ Dei nostri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,
64 Et collegæ ipsius Elhhazari filio Pinchasi, quibuscum erant Jozabad filius Jeschuhhæ, & Nohhadja filius Binnui Levitæ; ex numero & ex pondere universa.
85 Et scriptum est pondus ipsorum eadem hora.
66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocausta Domino Deo Jisraëlis, juvencos duodecim pro toto Jisraële arietes nonaginta sex,
67 Agnos septuaginta septem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in sacrificium Domino:
68 Et legenda tradiderunt edicta Regis Satrapis regiis, & principibus trans flumen, qui honore affecerunt gentem & templum Domini.

Hhezra.9.

69 His autem consummatis, accesserunt ad me principes dicendo, non separaverunt se gens Jisraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,
70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ; immunditias suas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebusæis, Moabitis, Ægyptiis; & Edomæis habent:
71 Conjugati enim sunt filiabus eorum ipsi & filii ipsorum, & mistum est semen sanctum alienis gentibus: etiam participes sunt principes & antistites iniquitatis istius a principio.
72 Ut audivi ista, conscidi vestem & pallium meum; & vellens de capillis capitis mei & barbæ sedi dolens & mœstus.
73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jisraëlis lugentem propter iniquitatem istam, & sedebam tristis usque ad tempus sacrificii vespertini.
74 Tunc consurgens a jejunio conscissa veste & pallio, & flectens genua extendi manus ad Dominum,
75 Dicens, Domine confusus sum, & pudet me comparere ante faciem tuam:
76 Nam peccata nostra multiplicata sunt supra capita nostra, & iniquitates nostræ altæ sunt in cœlum usque,
77 Quoniam a temporibus majorum nostrorum sumus in reatu magno usq; in diem hunc.
78 Itaque propter peccata nostra fuimus traditi, reges nostri & Sacerdotes nostri Regibus terræ gladio, captivitati, & prædę, ac confusioni usque in hodiernum diem.
79 At nunc quando cõtingit nobis misericordia abs te, Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco sanctitatis tuę;
80 Detegente lumen nostrum in domo Domini Dei nostri; dante nobis cibum omni tempore servitutis nostrę;
81 Cùm serviremus, non derelinquente nos Domino Deo nostro; sed constituente nos in gratia, & disponente ut nobis Reges Persidis dent cibum,
82 Ut extollamus templum Domini Dei nostri, & instauremus vastitates Tzijonis; denique dante nobis stabilitatem in Jehudæa & Jeruschalaimis:
83 Nunc inquam, quid dicemus Domine habentes hæc? transgressi enim sumus præcepta tua quæ dederas in manus servorum tuorum Prophetarum, dicens,

84 Terra-

84 Terra quam ingressuri estis ad possidendū hæreditatem ejus, terra polluta est coinquinationibus populorum ipsius, quorum immunditiis repleta est tota immunditia sua.
85 Nunc ergo filias vestras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis vestris:
86 Nec quærite pacem habere cum illis unquam, ut invalescentes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem distribuatis filiis vestris usque in seculum.
87 Postquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera nostra pessima & maxima peccata nostra; & dedisti nobis tale residuum;
88 An rursus aversi transgrederemur jura tua, & commisceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?
89 Nónne iratus nobis perderes nos, donec non relinqueretur radix & nomen nostrum?
90 Jehova Deus Jisraëlis justus esses: sed derelicta est radix usque in hodiernum diem.
91 Ecce, sumus coram te in reatibus nostris, quamvis non sit standum coram te in eis.
92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac prostratus ante templum, congregati sunt ad eum Jeruschalaimis turba magna valde viri, & mulieres, juvenésque, & juvenculæ: & fletus erat magnus in ipsa multitudine.
93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e posteris Hhelami, nos in Dominum peccavimus, quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ.
94 Nunc verò spes est toti Jisraëli: hîc ergo detur jusjurandum Domino nos expulsuros omnes uxores nostras quæ sunt ex alienigenis cum natis earum.
95 Sicut tibi præceptum est a majoribus ex lege Domini, surgens explica:
96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò aderimus tibi: viriliter fac.
97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum, Levitas, & totum Jisraëlem ut facerent secundum rem hanc: qui juraverunt.

CAPUT IX.

Hhezr. 10. 6.

1 POSTEA surgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaschibi:
2 Ubi diversatus non gustavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.
3 Et promulgatum est in tota Jehudæa & Jeruschalaimis, omnibus qui reversi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruschalaima:
4 Quicunque verò non venturus esset biduo vel triduo ex consilio principum ac seniorum, ejus facultates omneis sublatum iri; ipsum verò separatum iri a congregatione deportata.
5 Ita congregati sunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruschalaima, mense nono, die vicesimo mensis;
6 Et consedit totus populus in area templi trementes propter præsentem hyemem.
7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè fecistis quòd duxistis uxores alienigenas, superaddentes reatui Jisraëlis.
8 Nunc ergo cedite confessionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum nostrorum,
9 Et perficientes voluntatem ipsius discedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis.
10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna, sicut dixisti faciemus.
11 Sed quoniam multitudo magna est, & tempus hybernum, nec possumus sub dio stare; hoc autem opus non est unius diei neque bidui, quia plurimi in hac re peccavimus:
12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud se alienigenas;
13 Sistent se præfinito tempore cum senioribus & judicibus, usque dum solverint iram Domini ex negotio hoc:
14 Tantùm Jonathan filius Hhasaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ susceperunt istud: Meschullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos:
15 Feceruntque secundum omnia hæc reduces ex captivitate.
16 Nam electi viri Hhezra Sacerdos, & primarii paternarum familiarū in familias paternas suas nominibus expressi sederunt a die primo mēsis decimi, ut examinarent negotium istud.
17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas usque ad diē primum mensis primi.
18 Et inventi sunt ex Sacerdotibus permisti qui habebant uxores alienigenas;
19 E filiis Jeschuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja;
20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores suas, litando ex grege arietem pro reatu suo.
21 Item e posteris Immeris, Chanani & Zebadja; & e posteris Charimi, Mahhaseja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija:
22 Et e posteris Paschchuris Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.
23 Item ex Levitis, Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:
24 Et e musicis, Eljaschib;
25 Et ex ostiariis, Schallum, & Telem, & Uri.
26 De Jisraëlitis verò: e posteris Parhhoschi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja:
27 Item e posteris Hhelami, Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija:
28 Item e posteris Zattu, Eljohhenai, Eljaschib, Mittanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:
29 Et e posteris Bebai, Jochanan, Chananja, Zabbai, & Hhathlai:
30 Et e posteris Bani, Meschullam, Malluc, & Hhadaja, Jaschub, Scheal, & Ramoth:
31 Item e posteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celale, Benaja, Mahhaseja, Mattanja, Betzaleel,

tzaleel,& Binnui,ac Menasche:

32 Item e posteris Charimi,Elihhezer,Jischija,Malcija,Schemahhja,Schimhhon, Binjamin, & Malluc,& Schemarja:

33 Et e posteris Chaschumi,Mattenai,Mattatta,Zebad,Eliphelet, Jeremai, Menasche, & Schimhhi:

34 Item e posteris Bani,Mahhadai,Hhamram, & Uël,Benaja,Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth,Eljaschib,Mittanja, Mattenai, & Jahhasau,& Bani,& Binnui,& Schimhhi,& Schelemja, & Nathan,& Hhadaja,Mabnadbai, Schaschai, Scharai,Hhazareel, & Schelemja, Schemarja, Schallum,Amarja,& Joseph:

35 Et e Nebuntinis,Jehhiel,Mattitja, Zabad, Zebina,Jaddon,Joël,& Benaja.

36 Omnes isti duxerunt uxores alienigenas, & dimiserunt eas cum filiis.

Nechem.8. 37 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitę & Jisraëlitę Jeruschalaimis atque in regione tota: novilunio autem mensis septimi dum erant Jisraëlitæ in commorationibus suis,

38 Congregata est tota multitudo simul in aream quæ est ab Oriente portæ sacræ:

39 Et dixerunt Hhezræ legisperito ut afferret legem Moschis traditam a Domino Deo Jisraëlis.

40 Tum afferens Hhezra sacerdos legem coram tota multitudine corū tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere legem novilunio mensis septimi;

41 Legit in area quæ est ante portam sacram templi a prima luce usque ad meridiem, coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad legem.

42 Stabat autem Hhezra Legisperitus in suggestu ligneo qui fabricatus fuerat,

43 Adstantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja,Urija, Chilkija, & Mahhaseja ad dexteram;

44 Ad sinistram verò Pedaja, & Mischaële, Malcija,Chaschuino,Chaschabaddana, Zecarja,& Meschullamo;

45 Cùm sumeret Hhezra librum coram tota multitudine,pręsidens e superiore loco in conspectu omnium.

46 Deinde postquam absolvisset legem omnibus stantibus; benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo,Deo exercituum omnipotenti,

47 Et respondit omnis populus,amen;elatisq; sursum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.

48 Jeschuahh quoque & Bani, & Scherebja, Jamin,Hhakkub,Schabbethai, Hodija, Mahhaseja,Kelita,Hhazarja,Jozabad,Chanan, Pelaja, & alii Levitæ

49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini,& proponebant singuli ei quibus lectio intelligeretur.

50 Deinde loquutus legatus, Regis cum Hhezra sacerdote legisperito ac Levitis docentibus populum dixit, dies hic sanctus est Domino (flebant enim omnes cùm audivissent Legem.)

51 Et dixit Hhezra, Digressi ergo comedite pinguissima quæque,& bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.

52 (Sanctus enim est hic dies Domino) & nolite mœsti esse:nā Dominus gaudio afficit vos.

53 Levitæ quoque denuntiarunt palam omnibus dicentes,dies hic sanctus est, nolite mœsti esse:

54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque, & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur,& magnificè lætati sunt de verbis quæ edocti fuerant.

55 Et congregati omnes Jeruschalaimis celebrarunt lætitiam secundum dispositionem Domini Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Postea] *Tria hæc postrema capita ferè verbum de verbo transcripta sunt ex libro Hhezræ usque ad vers. 37. hujus capitis,reliqua ex Nechem.8. quamobrem nos ea libris Canonicis,id est regulæ veritatis,(a qua nō mediocriter aberrabant) jure conformavimus: ut diluta & abjecta falsitate,qua scatebat hic liber,sit soli æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in sempiterna secula.*

HHEZRÆ
Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis est prophetici,cōtinens objurgationes populi immorigeri, & promissiones Ecclesię gloriosę per doctrinam Evangelii comparandæ Christo: deinde verò visiones mirificas subnectens ad concionis suę illustrationem ostendit malorum quę Jehudæos opprimebant causas,venturorum signa, & formas usq; ad instaurationem Ecclesiæ per Christum authorē boni in suos & mali in adversarios:atq; ab expectatione illius pios & fideles animos consolatur.

CAPUT I.

1 LIBER Hhezræ prophetæ secundus, filii Seraję, filii Ahazarję, filii Chilkijæ,filii Schallumi,filii Tzadoki, filii Achitubi,

2 Filii Amarjæ,filii Hhazarjæ,filii Merajothi, filii Zerachję,filii Hhuzzi,filii Bukki,filii Abischuhhæ,filii Pinchasi,filii Elhhazaris,

3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit depor-

portatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Persarum.

4 *Fuit igitur verbum *Domini ad me, *dicendo,

5 Abiens renuntia populo meo facinora ipsorum, & ipsorum filiis iniquitates quas admiserunt in me, ut renuntient posteris,

6 Peccata majorum aucta in ipsis esse : *qui obliti mei sacrificaverunt diis alienis.

7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo servitutis ? ipsi autem irritauerunt me, & consilia mea spreverunt.

8 * Tu itaque excute comam capitis tui, & *projice omnia mala super ipsos ; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamque populus iste disciplinam non accipit.

9 *Quousque tandem tolerarem istos quibus tanta contuli beneficia ?

10 Reges multos propter eos subverti ; Parhhonem cum servis ejus & omnem exercitum ejus percussi:

11 * Omnes gentes a facie eorum perdidi *in Oriente, provinciarum duarum ; *populos Tyrum & Tzidonem usque dissipavi, & omnes adversarios eorum interfeci.

12 *Tu ergo alloquere istos dicens, Hæc dicit Dominus.

Exod.14.

13 Ego vos per mare traduxi ; & *plateas vobis jam olim munitas effeci ; ducem vobis dedi Moschen, & Aharonem sacerdotem ;

14 Lucem vobis columna ignis exhibui , & maxima miracula feci in vobis : vos autem mei obliti estis, ait Dominus.

15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis signo fuit , *castris vestris ut præsidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis,

Exod.16.

16 Ac non triumpharetis in nomine meo deperditione inimicorum vestrorum; sed nunc adhuc etiam murmuratis.

17 Et ubi sunt beneficia quæ præstiti vobis ? nónne in deserto esurientes inclamavistis me,

18 Dicendo, quare in desertum istud adduxisti nos ? ut morte afficeres nos ? præstitisset nos servire Ægyptiis quam mori in deserto hoc:

Psal.78.25.

19 Et condolens gemitibus vestris dedi vobis man in escam, panem angelorum manducastis.

Exod.17.
Num.20.

20 Nónne cùm sitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquę ad saturitatem ? propter æstus *ut* foliis arborum * obtexi vos?

21 Divisi vobis regiones opimas ; Cenahhanæos, & Perizzæos, * ac Pelischtæos a facie vestra projeci : quid faciam vobis amplius ? ait Dominus.

Exod.15.

22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deserto cùm essetis *ad fontes amaros , sitientes & blasphemantes nomen meum,

23 Non ignem vobis immisi pro blasphemiis, sed mittens lignum in aquam dulces feci fontes.

24 *Quid tibi faciam, Jahhakob ? noluisti obedire, Jehuda : transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut custodiant statuta mea.

25 Quoniam me dereliquistis, ego quoque vos derelinquam : quando petetis a me misericordiam, non miserebor :

26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos : maculastis enim manus vestras sanguine, & pedes vestri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.

27 Non me planè dereliquistis, sed vos ipsos ait Dominus.

28 Hæc dicit Dominus omnipotens , nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos suos,

29 Ut essetis mihi populus, & ego vobis Deus ; essetisque mihi filii, & ego vobis pater ?

30 Ita vos collegi ut gallina pullos suos sub alas suas : modò autem quid facerem vobis ? projiciam vos a facie mea.

31 Olationem cùm attuleritis mihi , avertam faciem meam a vobis : dies enim festos vestros, & neomenias, & circuncisiones repudiavi.

32 Ego misi servos meos Prophetas ad vos ; quos acceptos interfecistis, & laniastis corpora eorum : sanguinem eorum reposcam, ait Dominus.

33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus vestra deserta est : projiciam vos ut ventus stipulam,

34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.

35 Tradam domos vestras populo venturo , *qui cùm me non audiverint, credent ; qui cùm signa non ostendero ipsis , facient præcepta mea ;

36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates suas.

37 Testor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, sed spiritu credẽtes quæ dixit.

38 *Nunc verò frater aspice quæ gloria, & vide populum advenientem *ab ortu ;

39 (Quibus daturus sum principatũ Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoschehhę, & Hhamosi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,

40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) *& eum qui Angelus Domini vocatus est.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hi tres versus primi generalem totius libri inscriptionem continent : reliqua pars hujus capitis cum seq. cap. unam continet prophetiam : quamobrem duo hæc capita visum est coniungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo dici solet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quibusdam visum est distinguere, est inanissimum : quid enim aliud clamat generis recensio quàm hunc eundem sacerdotem esse ? Verùm quisquis fuerit hic Pseudohhezras, profectò sui generis oblitus est cùm ista scriberet, Quid enim sibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio vers. 2. filii Achijæ, filii Pinchasi, filii Hhælis? Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra atque ἀκίβδηλος cap.7. Præterea quis nescit Hhelin, Pinchasum, & Achijam non esse de gente Elhhazaris, sed Ithamaris procreatos? Quis verò huic libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipsa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerlia (ne quid grauius dicam) animadverterit ? Quisquis es qui hunc librum legis, sume authoritatem probandi atque judicandi sermones ejus : non enim obstringit fidem tuam illius authoritas, si qua est in tam crassis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat , si mutationum singularum (multa enim hîc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) causas minutatim non attulerimus : quæ res infiniti*

libris & temporis fuisset, neque verò utilitatem permagnã effecisset, nam ipsa mutationes pio lectori se probatura sunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ. Secundus] *Priorem qui volet quærere, laterem laverit: nam primum illum, authenticum Hhezræ librum longè postea fuisse scriptum ostendit capitis* 3. ἐπιγραφὴ: *proximè præcedentem eadem ratio commonstrat non esse habendum in isto numero. Nisi fortè secundum dicas posuisse interpretem pro Hebræa voce quæ posteriorem sonat, ut hoc nomine intelligas res posteriores, hoc est post venturas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prius est de Synagogæ veteris abdicatione, usque ad vers.* 38. *posterius de Ecclesiæ Christianæ vocatione & constitutione gloriosa, ad finem usque cap.*2. *In priore membro inest consultatio quædam Christi cum Propheta* προανακλητικὸς, *usque ad vers.*12 *deinde prædicationis forma, vers. reliquis.* Domini] *Jesu Christi, qui sermo & sapientia est Dei patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà* 2.5. *& Hhezram fratrem, vers.* 38. *hujus cap. & alibi sæpe.* Dicendo] *hæc consultatio, ac potius* προθεραπεία *sequentis prædicationis continet primùm sententiæ summam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione positam, versibus* 4. *deinde confirmationem*, 3. *reliquis*. 6 Qui obliti] *nempe majores multùm, hi verò plurimùm: quamobrem posteris suis renuntiantes debent testatam facere justitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primùm typica (cujusmodi habetur Jechezk.* 5.) *deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id est, projectum iri denuntia: vide Jirm.*1.10. 9 Quousque] *confirmatio, ut diximus in ver.*4. 11 Omnes gentes] *hunc versum ita restituimus ex veritate historiæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baschanis obtinebant.* Populos] *id est Cenahhanæos, usque ad Tyri & Tzidonis terminos.* 12 Tu ergo] *hæc prædicatio primùm contestatur peccata, usque ad ver.* 24. *deinde sententiam fert verbis & authoritate Dei, reliquis versibus.* 13 Plateas] *nempe in mari descendente.* 15 Castris ve.] *hanc veram esse intelligentiam confido agnituros omneis qui ad historiam Moschis animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & sequentibus omnibus facilè, tacente me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam si trichilas umbrásve e foliis construxissem vobis.* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum esse, Amoræo pro amaro. Consulatur Mosche.* 24 Quid tibi] *sententia reprobationis, ut diximus in ver.* 12. *quæ* ὕστερον πρότερον *exponit vocationem gentium, hoc ver. & rejectionem Jehudæorum* 3. *sequentibus: quamobrem postea utrúmque correcto ordine exornatur: rejectio usque ad ver.* 35. *vocatio verò gentium, ver.* 35. *& duobus sequen.* 35 Qui cum] *elegans descriptio populi fidelium voluntarii, ut appellatur Psal.*110.3. *& apud Jeschahhjam passim.* 38 Nunc verò] *transitio ad secundam partem Prophetiæ per visum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe solis, quasi dicat, qui populus inde a diluculo accurrit ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) sed ad tempus circunscribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id est, Joannem Baptistam, qui præit ante faciem Domini & prælucet Ecclesiæ ejus. Sic potest defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pius quisque huic Hhezræ debet anteponere.*

CAPUT II.

1 HÆC dicit Dominus, ego * eduxeram populum istum de servitute, eisque mandata dederam per servos meos Prophetas: quos audire noluerunt, sed irrita fecerunt consilia mea.

2 *Mater quę istos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & * derelicta sum.

3 Educaveram vos cum lætitia; sed amisi vos cum luctu & tristitia, quoniam peccastis coram Domino Deo vestro & fecistis quod malum videtur in oculis ejus.

4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua sum & derelicta: abite filii & petite a Domino misericordiam.

5 *Ego verò te, pater, testem invoco in matrem filiorum istorum qui noluerunt testamentum meum servare,

6 Ut exponas eos confusioni, matremque eorum direptioni, ne progenies fit eis,

7 Dispergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam spreverunt *sacramentum jurisjurandi mei.

8 Væ tibi Aschur, qui abscondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,

9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggesto cinere: sic efficiam eos qui mihi non auscultarunt, inquit Dominus omnipotens.

10 *Hæc edicit Dominus Hhezræ, Indica *populo huic meo me daturum ipsis regnum Jeruschalaimorum quod daturus fueram Jisraëli,

11 Recepturum ad me gloriam *illorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;

12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratissimum, hos neque labori neque fatigationi infestos fore.

13 Pergite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos * morentur: jam paratum est regnum, vigilate.

14 Testare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.

15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia sicut columba, comfirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

16 Et excitans mortuos de locis suis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Jisraël.

17 Ne timeas, ô filiorum istorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.

18 Mittam tibi adjutores servos meos Jeschahhjam & Jirmejam, & * quorum consilium sanctificavi ac paravi tibi, *ut* arbores duodecim gravidas variis fructibus.

19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes septem abundantes rosa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.

20 Viduam absolve, pupilli causam age, egenti da, orphanum tuere, nudum vesti,

21 Confractum & debilem cura, claudum ne deride, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,

22 Senem & puerum intra muros tuos serva,

23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda sepulchro: & dabo tibi *primam sedem in resurrectione mea.
24 Contine te & quiesce popule mi, nam requies tua adventura est.
25 Nutrix bona, nutri filios tuos, confirma pedes eorum,
26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego reposcam de manu tua.
27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppressionis & angustiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copiosa eris.
28 Invidebunt gentes, sed nihil adversus te poterunt, inquit Dominus.
29 Manus meæ protegent te, ne filii tui * tormenta experiantur.
30 Hilaris esto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.
31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus sum e lateribus terræ, & misericordiam facturus eis, quia misericors sum, ait Dominus omnipotens.
32 Complectere natos tuos usq; dum veniam, & faciam eis misericordiã: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.
33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino *in monte Chorebi, ut adirem Jisraëlem: sed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & respuerunt mandatum Domini.
34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auscultatis & intelligitis, expectate * Pastorem vestrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille est qui temporibus ultimis erat adventurus.
35 Parati estote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.
36 Fugite umbram istius seculi, percipite jucundissimam gloriam vestram: ego testor palam servatorem meum.
37 Commendatum domum percipientes hilares estote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœlestia advocavit.
38 * Agedum consistite, & respicite numerum obsignatorum ad convivium Domini,
39 Qui umbram effugientes seculi istius splendidas tunicas a Domino accep[illegible]unt.
40 Accipe, Tzijon, numer[illegible]m tuorum, & reclude tuos vestibus candidis indutos qui legi Domini plenè obsequuti sunt.
41 Filiorum tuorum quos optabas plenus est numerus: roga Dominum penes quem imperium est ut sanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus est.
42 Ego Hhezra vidi in monte Tzijonis turbã magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum:
43 In quorum medio erat juvenis statura celsus, eminens supra omneis alios, qui singulorum capitibus imponebat coronas, & * eo magis extaltabatur: ego autem tenebar miraculo.
44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui sunt hi, Domine?
45 Qui respondens mihi dixit, hi sunt qui mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confessi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palma[illegible].
46 Iterũ dixi Angelo, Quis est juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?
47 Qui respondens dixit mihi, ille est Filius Dei quem in seculo suo confessi sunt.
48 Cùm itaque cœpissem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perstiterunt, edixit mihi Angelus, abi renuntia *populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam transitio facta est vers. 38. capitis præcedentis) similiter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Christo προθεραπευτικὴ, usque ad ver. 10. deinde prædicatio, ad finem usque cap. Narratione exponit Christus verba Dei patris expostulantis de Synagoga, vers. 1. verba Ecclesiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. versibus; ac postremò verba Christi cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipsam recepturi essent, vers. quinque.* Eduxeram] *i. egeram ut pater cum filiis. &c. quæ dixit suprà 1. 28. & sequentibus, sed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Mater] *Ecclesia quæ istos genuerat semine incorrupto verbi, ut viverent Deo: expostulat autem cum illis, duobus versibus & eos admonet, vers. 4.* Derelicta] *a Deo, spirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Christi, qui ut sapientia æterna Patris statuit quid sit porrò, rebus ita constitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus vers. & quid illius defensoribus, vers. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc æd.] *prædicatio hæc tria in universum complectitur, promissionem Ecclesiæ Christianæ, tribus vers. propositionem documentorum ad Ecclesiam & liberos illius pertinentium, a vers. 13. ad vers. 38. & confirmationem, reliquis.* Populo huic] *advenienti, de quo suprà 1. 38. & sequent.* 11 Illorum] *Jisraëlitarum, & totius veteris Synagogæ.* 13 Morentur] *bona illa promissa. quasi dicat, ut brevi illa consequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus vers. ad matrem verò hortationes vers. 15. cum promissione vers. 16. quæ duo posita προληπτικῶς sequentibus exornantur: hortatio usque ad vers. 30. promissio verò sequentibus.* 18 Quorum conf.] *id est, Prophetas duodecim quorum posuit nomina suprà 1. 39. & 40. Hæc autem sic restituimus, ut locum efficeremus simplicissimum.* 23 Primam sedem] *id est regnum, de quo suprà vers. 10.* 29 Tormenta] *quòd gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Testamento hac significatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moschen alterum simulet hic ἐγγαστριμυθῶς: hoc verò nusquam in probata scriptura legitur, sed contrà Jehudæi sacerdoti Hhezræ paruisse, Hhezræ 10.* 34 Pastorem] *Christum, ut appellatur a Prophetis passim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in vers. 10 fit primum hypotyposi & demonstratione quadam fidei, quatuor vers. deinde narratione visionis, vers. 42. & sequentibus.* 43 Eo magis] *id est, eò gloriosior erat, & ab Ecclesia cœlesti de salute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut suprà vers. 10.*

CAPUT. III.

1 ANNO tricesimo ab urbe diruta, cùm essem in Babylonia, conturbatus fui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam desolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque Spiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altissimum,

Gen.1. 4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio statuisti terram solus, & in ea parasti populum:

Gen.2. 5 Tu dedisti Adamo corpus mortuum (nam ipsum quoque figmentum manuum tuarum est) cumq; insufflasses in illud spiritum vitæ, factus est vivens coram te:

6 Tu inducens eum in Paradisum, quem dextera tua conseverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: sed transgressus est illam: ideoq; sententiam tulisti in illum mortis, & in posteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubusque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu suo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis spreverunt præcepta tua.

9 Quapropter succedente tempore induxisti diluviū in habitatores seculi, quo perdidisti eos.

10 Evenitq; singulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquisti, Noachum cum domo ipsius, unde justi omnes.

12 Fuit autem cùm cœpissent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ dispersæ sunt, quando cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conspectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonstrares ei soli voluntatem tuam.

15 Ac constitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam esse derelicturum semen ipsius:

16 Itaq; dedisti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hhesavum: e quibus eligens Jahhakobum postquam Hhesavum separavisti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum semen ejus ex Ægypto adduxisses ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyssos, & conturbares seculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terræ motu, ventoque, & gelida nube, dares semini Jahhakobi legem, generationi Jisraëlis quod diligenter observaret.

20 Sed non abstulisti cor malignum ab eis, ut ederet lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus gestavit Adam ex quo transgressione victus est, atq; etiam omnes qui nati sunt ex eo:

22 Et facta est permanens infirmitas adeòque lex infirmitatis hærens cordi populi radice pessima, in qua discedente bonitate remansit malignitas.

23 Cùm autem procedentibus temporibus anni completi essent, quibus suscitasti tibi servum, nomine Davidem,

24 Indixisti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuisset annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

25 Omnino facientes ut fecerat Adam omnesque generationes ejus; & ipsi quoque usi sunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidisti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut sustines peccatores istos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conservans inimicos tuos, quod non significaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur via hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te prǽterquam Jisraël? aut si quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non comparet, neq; labor attulit fructum suum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende statera iniquitates nostras, & aliorum qui in hoc seculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio nisi in Jisraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conspectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens sic observavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies servasse mandata tua, gentes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continens visio & revelatio est. Sed ut uno verbo dicam, deliria & commenta omnia. Nam falsam esse totam visionis hujus narrationem tam multa ostendunt, ut libro altero opus esset si quis singula deliria (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur putidissimæ naturalis historiæ fabulæ ex impurissima Talmudistarum lacuna haustæ; quas nos suis locis Deo volente notabimus. Quod autem ad numerum hunc attinet vide sup. 1.1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miseram captivitatem Babyloniæ hos cœtus colligere, & alia facere quę vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc scriptore veritatem in narratione tota, pietatem in multis desydero: & Christianum lectorem moneo ut judicium sanctè habeat impiis aut futilibus nugis discernendis, aut ab istius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus septem, quibus ex animi perturbatione jejunabat: ut doceur*

cetur infrà 5. 13. & 6. 35. 4 Populum] *id est, genus quodque animalium quibus tanquam incolis implevesti terram: sic accipio hic populum, ut Proverb. 30. 25. & seq.* 31 Via hæc] *id est, agendi ratio, qua tuos perdis miserè & inimicos servas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus missus ad me, cui nomen * Uriel,

2 Dixit mihi, Gravissimè ergo defecit animus tuus, quòd in seculo hoc comprehendere cogitas viam Altissimi.

3 Cui dicente me, ita Domine mi, respondens ille mihi, tres * vias, iniquit, missus sum ut ostendam tibi, & tres similitudines ut proponam coram te:

4 E quibus unam si exposueris mihi, ego vicissim demonstrabo tibi viam quam desyderas videre: & docebo te unde sit cor malignum.

5 Cùm autem dixissem, eloquere Domine mi; dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.

6 Tum respondente me & dicente, quis mortalium ea facturus esset de quibus rogas me?

7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantæ habitationes sunt in profundo maris? aut quantæ venæ in abysso ima? aut quantæ venæ aquarum sunt in expasso? aut qui sunt exitus * paradisi?

8 Diceres mihi fortasse in abyssum non descendi, ac ne in sepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum ascendi unquam:

9 Nunc autem non rogavi te nisi de igne, & vento, & die quem præteriisti, a quibus tamen separari non potes, & non respondes mihi de illis.

10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua sunt tecum versantia, non potes cognoscere:

11 Et quomodo posset vas tuum capere viam Altissimi, etiam ex corrupto exteriùs seculo intelligere corruptionem * quæ evidens est in conspectu meo?

12 Me autem dicente illi, præstiterat nos non esse quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligere:

13 Respondit mihi, dicendo, Profectus sum aliquando ad sylvam arborum compestrem, quę iniverant consilium dicentes,

14 Agite, eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis sylvas alias:

15 Similiterque fluctus maris; hi quoq; inierunt consilium dicentes, Agite, ascendamus & debellemus sylvas campi, ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.

16 Sed irritum fuit consilium sylvæ; ignis enim veniens consumpsit eam:

17 Et similiter consilium fluctuum maris; obsistens enim arena prohibuit eos.

18 Si ergo judex istorum esses, utrum priùs absolveres? aut utrum condemnares?

19 Cui ego respondens, utique inquam, vanum consilium inierunt: terra enim data est sylvæ; & maris locus, ut ferat fluctus ipsius.

20 Et ille mihi, Bene, inquit, judicasti; & quare non aptas tibi ipsi hoc judicium tuum?

21 Quemadmodum enim sylvæ data est terra, & maris locus fluctibus ipsius; sic habitatores terræ quæ sunt super terram ea solùm possunt intelligere, cœlites verò quæ sunt cœlorum altitudine.

22 Tunc respondens dixi, oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:

23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis superioribus, sed de iis quæ pervadunt nos quotidie: cur Jisraël expositus sit gentibus opprobrio, & populus quem dilexisti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum nostrorum interierit, & * constitutiones scriptæ nusquam habeantur,

24 pereuntibus nobis e seculo tanquam locustis, vitaque nostra stupori & pavori dedita, quasi indigni essemus consequi misericordiam;

25 Quid item nomine suo de quo vocamur facturus sit: de his interrogavi.

26 Respondit autem ille mihi dicens. Quandoquidem scrutaris plurimùm & frequenter admiraris, quòd adeò festinè seculum hoc pertranseat;

27 Certè non est capax ut reportet ea quæ in futura tempora justis promissa sunt, quoniam plenum injustitia est hoc seculum & infirmitatibus.

28 Ea autem de quibus rogas enarrabo: nam seminatum est malum, sed nondum evenit destructio ipsius.

29 Si ergo non everratur quod seminatum est, & non discedat e loco ubi seminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi seminatum fuerit.

30 Etenim granum mali seminis in corde Adami seminatum est ab initio: at quantum impietatis generavit usque adhuc, & generaturum est usque dum in aream deportetur?

31 Jam verò æstima apud te granum mali seminis quantum impietatis segetem generaverit:

32 Quando ergo secatæ fuerint spicæ quæ sunt innumeræ, quàm magnum areæ acervum tum primùm effecturæ sunt?

33 Cùm autem responderem dicens, quomodo, & quando ista? quare pauci sunt & mali anni nostri?

34 Respondens ille edixit mihi, Tune præfestinans contendas ut sis superior Altissimo (festinares enim frustrè superior esse ipso) nam excessus tuus est maximus.

35 Nónne de his quando interrogaverunt * justi ipsi in suis cellis dicendo, Quousque sic speraturus sum? ecquando adventurus est fructus areæ & mercedis nostræ?

36 Respondens ad ea * Jeremiel Archangelus dixit, quando completus fuerit numerus seminum vestrorum:

37 Nam qui statera ponderavit seculum, & dimensus est mensura, numeravitque tempora accuratissimè, is non movet quicquam, nec præstiturus est usque dum præfixa mensura impleatur.

38 Tunc ego respondi dicens, ô Domine Jehova, at nos etiam omnes pleni sumus iniquitate.

39 Vide quæso ne fortè propter nos non imple-

pleantur justorum areæ, propter peccata habitatorum terrę.

40 Respondens autem ille, abi, inquit, interroga prægnantem an completis novem mensibus ipsius adhuc possit vulva ipsius partum in seipsa continere:

41 Et dicenti mihi, non potest Domine, dixit ille, in sepulchro cellæ mortuorum sunt cum vulva comparandæ,

42 Quemadmodum enim festinat puerpera effugere necessitatem partus, sic etiam hæ ea quæ sibi fuerint commendata festinabunt reddere.

43 Jam tibi demonstrata sunt ea quæ ab initio cupiebas cognoscere.

44 * Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, si fieri potest, Si idoneus sum,

45 Demonstra mihi utrum plura eventura sint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura sint.

46 Quid præteriverit scio, quid autem futurum sit ignoro.

47 Tum ille edixit mihi, Consiste ad dexteram, & demonstrabo tibi rem similitudine.

48 Consistens itaque vidi quòd ecce fornax ardens transivit ante me, fuit autem cùm transeuntem flammam vidissem, quòd ecce superesset fumus:

49 Postea transiens ante me nubes plena aquæ imbrem demisit impetu, cumque transivisset impetus pluviæ, superfuerunt ex ea guttæ,

50 Et dixit ille mihi, Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita mensuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem insuper ventura sunt, cum guttis & fumo comparari.

51 Quamobrem ego orans dixi, putásne me victurum usque ad dies illos? & quid erit diebus illis?

52 Respondens autem ille mihi dixit, Signorum de quibus me interrogas partem possum tibi indicare: de vita autem tua non sum missus ut dicam tibi, nescio.

ANNOTATIO.

1 Uriel] *hac voce significatur Christus, lux & sapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in sequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut suprà* 1.4. 3 Vias] *id est, rationes ordinariæ, & aspectabilis hujus administrationis; quas si non comprehendisse te animadverteris, non debebit videre mirum hanc a te minimè comprehendi posse.* 7 Paradisi] *id est, cœlestis habitationis; ut nominatur in Testamento Novo, in Vetere autem nusquam: sic exponendum ex vers. sequen.* 11 Quæ evid.] *id est, spiritualem corruptionem & invisibilem, quam solus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Constitutiones] *hæc prima Jehudæorum fabula, quam deinde amplificat cap.* 14. *Statuit enim omnia Legis exempla intercidisse, ut hoc pacto confirmet se inspiratione Dei animatum (ut Moschen alterum) eam restituisse populo diebus quadraginta exscriptam: quasi verò aut Legem Monarchia illa, quam Danijel vocat auream, sustulerit, aut omnes servi Dei & Prophetæ tempore illo accuratè eam non conservaverint. O hominis impudentiam! sapientioris scilicet Danijele, infrà* 12.11. & 36. 35 Justi ipsi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hhebraismus ita fuit reddendus; animæ justorum, pro justis ipsis. Nam de piorum cùm viverent expostulatione hic agi evincit ipsa expostulationis forma, Cellas autem eorum sic dicit, ut conclavia dixerat Jescha* 27.1. *quem locum hic non dubitamus respici: sic infrà* 5.9. 36 *Jeremuel] hoc nomen in totis Bibliis non extat; sed apud phanaticos Judæos est cognitum, & a Magis decantatum Docti viderint.* 44 Ego verò] *ab hoc loco quæstiones sequuntur otiosorum hominum quamplurimæ, & responsa suis quæstionibus non indigna.*

CAPUT. V.

1 De signis igitur, ecce dies venturi sunt quibus deprehendentur habitatores terræ * in censu multo; sed abscondita veritatis via sterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injustitia suprà quàm nunc vides, & quàm olim fuisse audiveris.

3 Eritque * cùm primùm vestigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conspiciatur deserta.

4 Nam si vitam tibi dederit Altissimus, videbis post tertiam tubam, relucentem subitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno sanguinem stillante, & lapide edente vocem suam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non sperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sedomi pisces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et solitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immisso: etiam bestiæ agrestes emigrabunt, & mulieres ex mensibus laborantes parient monstra:

9 Tanquam si in dulcibus aquis inveniantur salsæ, ita amici omnes inter se pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens separatus manebit tanquam in cella sua conditus,

10 Et quæsitus a multis non invenietur; sed multiplicabitur injustus & incontinens super terram.

11 Adeò ut si rogent incolæ regionis unius incolas alterius, dicentes, Nónne apud uos aliquis transiit justitiam colens, qui juste fecerit? hoc negent illi.

12 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis sperent homines, non consequantur; quamvis laborent, non dirigantur viæ ipsorum.

13 Hæc signa ut indicarem tibi permissum est mihi: sed si orans iterum & flens, ut modò fecisti, jejunaveris diebus septem, adhuc istis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitq; anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & allocutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes statuit me.

16 Fuit

16 Fuit autem secunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinã fuisti? & quare est vultus tuus tristis?
17 An nescis tibi creditum esse Jisraëlem in regione deportationis suæ?
18 Exurge ergo, & gusta cibum, ac ne derelinquas nos, ut pastor gregem suum lupis, in manu malignorum.
19 Cui dixi, discede a me, neque propriùs accedito me: auscultans itaque ut dixeram, discessit a me.
20 Ego verò jejunavi diebus septem, ejulans & plorans, sicut mandaverat mihi Uriel Angelus,
21 Fuitq; post dies septem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,
22 Ut reciperet anima mea spiritum intelligentiæ, iterumq; inceperem loqui sermones corã Altissimo dicens,
23 *Domine Jehova, ex omni sylva terræ & omnibus arboribus ejus* vineam unicam elegisti;
24 Et ex omnibus terris orbis elegisti *foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi *lilium unum elegisti;
25 Et ex omnibus abyssis maris *plenum rivum unum tibi elegisti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipsi sanctificasti Tzijonem;
26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegisti tibi *columbam unam, & ex omnibus formatis peccoribus prospexisti tibi de *ove una:
27 Et ex omnibus multiplicatis populis unum tibi populum comparasti, & unam ex omnibus probatam legem donasti huic populo dilecto tuo
28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidisti? quare statuisti super unam hanc *radicem arbores alias, & dispersisti unicũ tuum in multos?
29 Et conculcant eum qui contradicunt promissis tuis, quiq; tuis fœderibus non credunt?
30 Etenim si ullo pacto odisti populum tuum, tuis manibus debuit castigari.
31 Fuit verò cùm elocutus essem sermones istos ut missus ad me Angelus qui antè venerat ad me preterita illa nocte,
32 Diceret mihi, audi me & instituam te, attende ad me & plura exponam tibi.
33 Me autẽ dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te rapitur causã Jisraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?

Infrà.8.47.

34 Non Domine, inquam ego; sed ex dolore ita loquutus sum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altissimi, & investigare partem judiciorum ejus.
35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine? quorsũ igitur natus sum? aut cur vulvã matris meæ non effecta est mihi sepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakobi, & defatigationem gentis Jisraëliticæ?
36 Qui dixit mihi, numera mihi quę nondum evenerunt, collige mihi dispersas guttas, & viriditati restitue flores aridos,
37 Et aperiens mihi clausas specus produc ventos inclusos in eis, demonstra mihi vocis imaginem; & tunc ostendam tibi laboris istius causam quam rogas videre.
38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò est qui hęc scire possit, nisi *qui cum hominibus habitationem non habet?
39 Ego autem insipiens ecquĩ possem de his dicere de quibus interrogasti me?
40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta sunt, ita non potes pervestigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promisi me facturum populo * in fine.
41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri sunt: quid ergo facturi sunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui sunt sequuturi nos?
42 Et ille, Coronæ, inquit simile effeci judicium meum: ut non est ulla postremorum tarditas, sic nulla est primorum velocitas.
43 Tum ego repondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui sunt, & qui futuri sunt, ut celeriùs judicium tuum ostenderes?
44 Respondens autem ille mihi dixit, non potest res creata festinare præ creatore, neq; unà sustinere seculum eos qui creandi sunt in ipso.
45 Cui ego, sicut dixisti, inquam, servo tuo te authorem vitæ indidisse vitam creaturis unà creatis a te, & sustinuisse creaturam; posset etiã nunc portare præsentes unà.
46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, si paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.
47 Me autem dicente, non utique poterit, sed per tempora:
48 Et ego, inquit ille, statui *quasi* vulvam terrę iis qui seminati sunt in terra per tempora pariendis:
49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni sint, sic ego disposui a me creatum seculum.
50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, nam ecce mater nostra, quam dixisti mihi adhuc juvenem esse, jam senectuti propinqua est.
51 Respondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,
52 Et dicito ei, quare ei quos nunc paris non sunt pares prioribus, sed minores statura?
53 Illa enim dictura est tibi, alii sunt, qui in juventutis robore nati sunt, & alii qui sub tempus senectutis deficiente matrice sunt nati,
54 Consydera tu ipse quoque minore statura vos esse quàm ii qui antecesserunt vos,
55 Et qui post vos venturi sunt minores fore vobis, quasi jam senescentibus creaturis, & robur juventutis prętereuntibus.
56 Et ego, rogo te, inquan., Domine, si inveni gratiam in oculis tuis, dem[...]stra servo tuo per quem visites creaturas tuas.

ANNOTATIO.

1 In censu] *id est, divites quidem erunt auro, argento, & ære; fide verò & bonis operibus minimè: sic Lucæ 18.8. Cæterum omnia sequentia ad historias accomodabit qui abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id est, in ipso dierum istorum principio evertetur regnum Babyloniæ per Cyrum, de quo vers.6. hæc enim* προκατασκευὴ *sequentibus vers. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum superioribus quidem convenit*

venit argumento; sed partim ludicris, partimq; falsis rationibus nititur. Vineam] *& ubinam olea ?* 24 Foveam] *illam puto Macpelæ quam emit Abraham, Gen.* 23. Lilium] *propositio ludicra.* 25 Plenum rivum] *Schiloachum, de quo Jescha.* 8. *& Psal.* 46. 26 Columbam] *est enim turtur ex columbario genere sed de avicula Levit.* 14. *imperata ipse viderit.* Ove] *ubinam ergo bovillum & caprinum genus?* 28 Radicem] *ut Psal.* 80. 38 Qui cum] *id est Deus, periphrasticè, ut Danijel* 2.11. 40 In fine] *id est, tandem, ex usu Hhebræorum: sed vide hominis argutiam, qui ineptis sophismatis cum Deo volnit παρασυλλογίζεσθαι ex ambiguo. Nam dicente Deo ποιεῖν τῷ λαῷ ἐντέλη, hic ita interpretatur ut si dixisset Deus λαῷ τῷ ἐντέλη: atque hinc sequens objectio.*

CAPUT VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequam starent processus seculi, & antequàm spirarent ventorum cœtus,

2 Antequàm personarent voces tonitruum, antequàm splenderent nitores coruscationum, antequàm statuerentur fundamenta paradisi,

3 Antequàm spectarentur decori flores, antequam statuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,

4 Antequàm extollerentur alta aëris spatia, & antequam nominatim definerentur mensuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Antequam investigarentur præsentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & seorsim consignati essent qui thesaurum fidei compararunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta sunt per me solum, ac non per alium; * eorumq; finis per me, ac non per alium est dispositus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quæ erit separatio temporum? aut quando erit prioris finis, & sequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami usque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hhesavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hhesavi:

9 Ut finis hujus seculi fuit Hhesavi calcaneum; & ut principium sequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra.

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, si inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonstres servo tuo finem signorum tuorum, quorum partem mihi demonstrasti præcedente nocte.

13 Et respondens ille dixit mihi, surge in pedes tuos, & audies vocem sonitus amplissimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo stas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expavescito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de sermonibus istis tremescit & commovetur: scit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm surrexissem in pedes, ut audirem quod ecce vox loquebatur, cujus sonus par erat sono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, eritque cùm appropinquare incipiam ut visitem habitatores terræ istius.

19 Et cùm quæstionem habere incipiam de iis qui injustè nocuerunt injustitia sua, postquam suppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo seculum hoc reserabitur quod transire incipit, hæc signa faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant simul:

21 Et infantes anniculi edent voces suas, prægnantesque parient immaturos partus ternûm & quaternûm mensium, qui vivent & suscitabuntur:

22 Apparebuntque repentè loca sata semente vacua, & plena promptuaria subitò invenientur inania:

23 Et tuba clangens personabit; qua audita omnes subitò expavescent.

24 Eritq; illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expavescente ex his terra venæ fontium consistant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quisquis derelictus fuerit ex omnibus istis quæ prædixi tibi servetur ille, & videat salutem meam finemq; vestri seculi.

26 Videantq; homines qui recepti fuerint, qui mortem non gustaverint a nativitate sua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & ostendetur veritas quæ infructuosa fuerat tamdiu.

29 Fuit autem cùm allocutus esset me, ut ego paulisper intuerer in eum ante quem stabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens ostendam tibi tempore venturę noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus septem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora istis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita est vox tua ab Altissimo: vidit Deus fortis rectum consilium tuum, & prospexit castitatem quam a juventute tua habuisti:

33 Propterea misit me ut his omnibus demõstratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfestinatione, ut prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfestinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit postea ut flerem iterum jejunaremq; diebus septem, suppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altissimo,

37 (Inflammabatur enim spiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es solummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum est.

Gen. 1.

39 Cumq;

39 Cùmque esset Spiritus ubi tenebræ circumferebantur & silentium erat, sonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:
40 Tunc edixisti de thesauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.
41 Tu die secundo creasti aërem expansi, & imperasti ei ut distingueret divisionemq; statueret inter aquas, ut pars earum sursum recederet, pars verò maneret deorsum.
42 Tu die tertio imperasti aquis ut congregarentur in partem * septimam terræ; sex veró partes illius siccas conservasti, ut existerent ex iis quæ administri tui seminata a Deo colerent.
43 Verbo enim procedente ex te statim fiebat opus.
44 Processit itaque subitò fructuum multitudo immensa, deliciæ gustus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore impervestigabili: hæc die tertio facta sunt.
45 Tu quoque die quarto imperasti esse splendentem Solem, lucentem Lunam, stellas dispositas,
46 Mandans eis ut seruirent homini qui formandus erat.
47 Tu quinto die dixisti parti septimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & pisces: atque ita factum est.
48 Aqua muta & inanima, quę Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.
49 * Tunc autem reservasti duo animantia, quorum unum vocasti * Bahamoth, alterum Livjathan;
50 Et separasti ea unum ab altero: non enim septima pars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea simul.
51 Itaque dedisti Bahamothis unam partem quę tertio die siccata fuerat ut habitaret in ea, ubi sunt montes mille:
52 Livjathani verò dedisti septimam partem humidam, & servasti ipsum ut devoret quos & quando voles.
53 Sexto autem die imperasti terrę ut procrearet coram te jumenta, bestias, & reptilia:
54 Atque insuper Adamum fecisti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti sumus nos omnes & populus quem elegisti.
55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creasti seculum;
56 Residuas autem gentes ab Adamo ortas dixisti nihil esse, aut salivæ similes esse, & quasi stillis vase decidentibus comparasti abundantiam earum.
57 At nunc ecce, Domine, gentes istæ quæ nihilo deputatę sunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:
58 Et nos populus tuus quem vocasti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi sumus in manus eorum.
59 Quòd si propter nos creatum est seculum quare non possidemus hæreditatem nostram cum seculo? quousque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *nempe desinentium priorum temporum desinens, & ineuntium incipiens: nam fines seu extremitates duę sunt temporum rerumque omnium quæ mensura constant: quo modo accipi ostendit versus sequens. Responsum autem planissimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hic ab historia Moschu in traditiones Jebudæorum delabitur, unde circumscriptio hæc profecta est: sic vers. 47.* 49 Tunc autem] *En crassissimas Jebudæorum fabulas, quas hic Propheta (si Deo placet) adducit seriò. Non intellexerunt Jebudæi quid significent verba Dei Ijobi 40. & 41. ignorantiæ autem suæ audaciam adhibuerunt ducem, & has fabulas commenti sunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcus secutus cæcos.* Bahhamoth] *sic legendum, non autem Henoch: ut Ijobi locus ostendit, & Jebudæorum fabulæ.*

CAPUT VII.

1 FUIT autem cùm finissem eloqui verba hæc, ut missus ad me Angelus qui missus fuerat ad me antecedentibus noctibus,
2 Ediceret mihi, surge Hhezra, & audi sermones quos veni eloquuturus ad te.
3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare positum est in spatioso loco adeò ut sit altum & immensum:
4 Est autem ei accessus in angusto portu, ubi simile est fluminibus.
5 Quis enim unquam velit ingressus mare experiri ipsum aut dominari ipsi, nisi transeat per angustum in latitudinem ipsius? quomodo alioqui venire poterit?
6 Item alterum exemplum: civitas ædificata est & sita in campestri loco, quæ plena est bonorum omnium:
7 Introitus ejus angustus est & in præcipitio positus, versante a dextera quidem igne, a sinistra verò aqua alta,
8 Adeò ut semita unica sit inter hæc posita, putà inter ignem & aquam, quæ semita non capit nisi solummodo vestigium hominis.
9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; si nunquam ille periculum quod antè positum est transeat, quomodo percipiet hęreditatem suam?
10 Cùm autem dixissem ad hæc, ita est Domine; dixit mihi, sic etiam est pars Jisraëlis:
11 Nam propter eos feci seculum: sed quando transgressus est Adam constitutiones meas, tum adjudicatum est ei illud quod factum est.
12 Et facti sunt introitus hujus seculi angusti: dolore infesti & laboriosi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoso cincti:
13 Alterius enim seculi introitus spatiosi & securi sunt, & afferentes immortalitatis fructum.
14 Quamobrem si nunquam ingressi fuerint homines viventes angusta hæc & vana loca, nō poterunt ea recipere quæ reposita sunt.
15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortalis es?
16 Quare non præcipis animo tuo quod futurū est, sed in pręsente hæres?
17 Tunc ego respondens dixi, Domine Jehova, ecce disposuisti Lege tua ut justi hæc possideant.

deant hæreditariò,impii autem pereant.
18 Justi autem ferunt res angustas pro eo quòd sperabant spatiosa:*qui enim impiè gesserunt?at hi angustias patiuntur, nec spatiosa visuri sunt.
19 Sed dixit mihi,non est judex superior Deo, neque intelligentior Altissimo.
20 Pereunt multi in præsentia, quia negligitur Lex Die quæ proposita est.
21 Mandavit enim Deus omnino venientibus quando venerunt, quid faciendum vitam habituris, & quid observandum ue pœnas luerent:
22 Hi autem non persuasi contra dixerunt ei, & proposuerunt sibi cogitationes vanas,
23 Et circundantes sibi cohortes delictorum dixerunt de altissimo non esse ipsum, & vias ejus non agnoverunt:
24 Et spernentes Legem ejus sponsiones ei factas abnegarunt, & constitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minime perfecerunt.
25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis,
26 Ecce tempus veniet & erit cùm venerint signa quæ prædixi tibi ut appareat,*sponsa,& emergens ea demonstrabitur quæ nunc obducicitur terrâ,
27 Et quisquis liberatus fuerit a prædictis malis videat facta mirabilia mea.
28 Revelabitur enim filius meus Jesus cum iis qui sequuntur ipsum, & recreabuntur qui relicti fuerunt annis* quadringentis.
39 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Christus,&*viventes omnes.
30 Et seculum convertatur diebus septem in antiquum silentium, quale fuit indiciis antecedentibus, ita ut nemo superstes derelinquatur.
31 Sed erit elapsis diebus septem,ut moriente corrupto seculo istud seculum quod nondum vigilat excitetur,
32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipsa, & pulvere eos qui in illo silentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quę sibi fuerint cõmendata.
33 Tunc apparebit Altissimus insidens judiciali throno,& præterlapsis miseriis recipientur illi qui patientia usi fuerint longanima.
34 Nam judicium solum remanebit,veritas stabit, & fides revalescet,
35 Unde operæ pretium subsequetur, & merces ostendetur, & justitia erit pervigil, nec injustitia ampliùs dominabitur,
36 Dixi autem,pater Abraham pro Sedomitis orauit,& Mosche pro majoribus qui in deserto peccaverunt,
37 Et *Jehoschuahh* successor ejus pro Jisraële in diebus Hhacanis,& Schemuel,
38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad sanctum locum,
39 Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut reviviscerer,
40 Et Chizkija pro populo diebus Sancheribi, multi denique pro multis.
41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injustitia multiplicata est, oraverint justi pro impiis; quare nunc etiam non sic futurum esset?
42 At ille mihi respondens dixit, præsens seculum non est finis, gloria in ea versantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.
43 Dies enim judicii futurus est finis temporis istius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.
44 Soluta fuerit intemperantia, abscissa incredulitas, excreverit justitia, exorta fuerit veritas.
45 Nam tunc nemo poterit eum qui periit servare, nec eum qui vicit perdere.
46 Ego verò respondens,hic est, inquam, sermo meus quem semper habui, melius futurum fuisse non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipsum ut non peccaret.
47 Quid enim prodest hominibus hic in tristitia vivere, & post mortem supplicium exspectare?
48 O tu quid fecisti, Adam?quod enim tu peccasti non est factus tuus solius casus, sed & noster qui ex te provenimus.
49 Quid enim prodest quòd promissa est nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.
50 Quòd prædicta est nobis spes perennis? nos vero pessimè evanuimus.
51 Quòd reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis? nos verò malè conversati sumus.
52 Quòd proposita est gloria Altissimi protegens eos qui considerate incessernnt? nos autem pessimis viis ambulavimus.
53 Quòd ostenditur paradisus cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas atque curatio?
54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis conversati simus.
55 Quòd præ stellis fulgebunt facies eorum qui abstinuerint se? nostræ autem facies tenebris nigriores erunt,
56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos post mortem incepturos pati.
57 Tum ille respondens dixit, hæc cogitatio est certaminis quo certaturus est homo qui in terra nascitur,
58 Ut si victus fuerit patiatur quod dicis;sin autem vicerit, percipiat quod dico:
59 Hęc enim vita est quam Mosche cùm viveret indixit populo,dicens,elige tibi vitam ut vivas.
60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis post eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus sum ipsos,
61 Non futuram fuisse tristitiam eis perditione ipsorum, sed futurum,gaudium, sicut futurum est eis quibus persuasa est salus.
62 Hic ego respondens dixi,Scio Domine, Altissimum vocari misericordem, eò quòd miseretur eorum qui nondum venerunt in seculum.
63 Quòdq; miseretur eorum qui convertunt se ad legem ipsius:
64 Et longanimem esse,eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quasi suis operibus
65 Et munificum esse, eò quòd donare vult cuique prout res exigunt:
66 Et plurimùm misericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat misericordias iis qui præsentes sunt, qui pręterierunt, & qui futuri sunt.
67 Multiplicat,si enim non multiplicaret misericordias suas, non servaretur hoc seculum cum iis qui obtinent ipsum hæreditariò;

68 Et

68 Et condonat; si enim pro bonitate sua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur suis iniquitatibus, non posset dicies millesima pars hominum conservari:

69 Et judex si non ignosceret iis qui curantur verbo ipsius, & deleret multitudinē cōtentionū,

70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, nisi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quasi dicat, utrum impietas populo tuo inest, ac non magis gentibus exteris? ut suprà* 3.28. 26 Sponsa] *id est, Ecclesia, quę jam quasi sepulta atque obruta est, adeoq́ putrefacta, ut Jechezkel.* 37. 28 Quadringentis] *hos annos rotundato numero agnosco dici: sed in accommodatione est labor: nam cum ab anno primo Cyri ad perpessionem Christi anni sint ex Danijele* 487. *ad nativitatem* 453 *hęc autem anno* 30. *dicta sint ab eversis Jeruschalaimus, hoc est* 492. *anno ante natum Christum. videtur hoc tempus àb eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ lib. desinit: quasi sub illud tempus ab Hhazra hic liber fuisset scriptus: ita subductis annis* 49 *usque ad nativitatem Christi anni erunt* 404. *rotundato numero. Vide quæ scripsimus in Actor.* 13.20. 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

CAPUT. VIII.

1 TUNC ille respondit mihi dicens, hoc seculum fecit Altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2 Proponam autem tibi, Hhezra, similitudinem. Quemadmodum si rogares terram, dictura esset tibi se plus daturam terrę unde fiat fictile, minimum autem pulveris unde fit aurum; sic etiam habet se hoc pręsens seculum.

3 Multi quidem creati sunt, sed servabuntur pauci.

4 Ego autem respondens dixi, 'absorbe ergo anima quod sentitur, & devora quòd sapit.

5 Conveneras enim audiendi prophetandique consilio; sed non est tibi datum spatium nisi solummodò ad vivendum.

6 O Domine, si non permittas servo tuo ut oremus coram te, & des nobis semen cordi culturamq́; sensui unde fructus efficiatur, qui vivere posset omnis corruptus qui inter homines locum habet?

7 Tu enim solus es, & nos una figmentum sumus tuarum manuum prout locutus es.

8 Nunc autem quando in vulva fingitur corpus, tu præstas membra: conservatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem mensibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipso:

9 Ipsum inquam quod conservat & quæ cōservatur in eo, utraq; servantur; & servata plerunq; iterum reddit vulva quæ creverunt in ipsa.

10 Imperasti etiam ex ipsis membris, præberi fructui lac mamillarum,

11 Ut nutriatur id quod formatum est ad tēpus aliquod, & postea instituas eum in misericordia tua.

12 Enutris eum justitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;

13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.

14 Si ergo perdis eum solo jussu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum est servetur.

15 Nunc itaq; Domine, eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu nosti optimè; verum de populo tuo propter quem doleo.

16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jisraële propter quem tristis sum, & de Jahhakobo propter quem dolore affectus sum.

17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapsus nostros qui inhabitavimus terram,

18 Et exaudiui celeritatem judicis adventuri.

19 Ideo audi vocem meam, & intellige sermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam assumatur,

20 Dicens, Domine qui permanes in æternum; cujus oculi elati in supremo sunt atque in aëre;

21 Cujus thronus æstimari non potest, nec comprehendi gloria; cui adstat exercitus Angelorum tremens,

22 'Quorum observatio vento & igni committitur; cujus verbum verum, & dicta perstantia; cujus fortia jussa, & dispositio terribilis;

23 Cujus aspectus arefacit abyssos, & indignatio tabefacit montes, ut testificatur veritas:

24 Exaudi orationem servi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:

25 Dum enim vivo, loquuturus sum; & dum sensum habeo, affaturus te.

26 Ne respicias ad delicta populi tui, sed ad eos qui tibi serviunt fideliter:

27 Ne attendas ad impia gentium studia, sed ad eos qui custodiverunt anxiè testimonia tua:

28 Neque reputes eos qui conversati sunt falsò in conspectu tuo, sed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:

29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, sed respice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:

30 Nec indigneris eis qui bestiis pejores judicati sunt, sed eos diligas qui semper in tua justitia & gloria fiduciam habuerunt.

31 Nos enim & majores nostri ex morbis talibus languemus; tu autem propter nos peccatores misericos appellaberis.

32 Tunc misericors appellaberis, si voles exhibere nobis misericodiam, nobis inquam non habentibus opera justitię:

33 Justi enim, si quibus essent opera multa reposita, ex propriis operibus mercedem reciperent.

34 Quid verò est homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipso?

35 Etenim verè nemo natus est qui non impiè gesserit, & viventium nemo qui non deliquerit,

36 Hac autem in re annuntiabitur justitia tua & bonitas tua Domine, quòd eorum misertus fueris quibus nihil est bonorum operum.

37 Tunc respondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam, ut sermones habuisti, sic etiam fiet.
38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem;
39 Sed delectationem capiens ex justorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & salutis, & recipiendæ mercedis.
40 Quomodo ergo locutus fueram, sic etiam est.
41 Sicut enim agricola serit quidem super terram semina multa, plantasq; plurimas plantat; sed non omnia quæ seminata sunt procedente tempore servantur, nec omnia quæ plantata sunt radicantur: sic etiam qui in seculo seminati sunt omnes servabuntur.
42 Ego autem respondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.
43 Quemadmodum semen agricolæ cùm non assurgit, sive non acceperit pluviam tuam tempore suo, sive corruptum fuerit multitudine pluviæ;
44 Sic etiam perit similiter homo qui manibus tuis formatus est, qui tua imago nominatur eò quòd similis est tibi, propter quem omnia formasti; quandoquidem comparasti eum cum semine agricolæ.
45 Ne irascaris nobis; sed parce populo tuo, & miserere hæreditatis tuę: tu enim creaturæ tuæ misertus es.
46 Qui respondit mihi dicens, Quæ sunt præsentia, prӕsentibus; & quæ futura, futuris sunto.
47 Multum enim abes ut possis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipsum frequenter accessi propiùs, sed injustos nunquam.

Suprà 5. 33.

48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altissimo,
49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter justos glorificeris plurimùm.
50 Quapropter miseriæ multę ac miserabiles evenient habitatoribus seculi temporibus ultimis, quia in multa superbia ambulaverint:
51 Tu autem pro te intellige, & pro similibus tui inquire gloriam.
52 Vobis enim apertus est paradisus, plantata arbor vitæ, preparatum futurum tempus, cōparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque sapientia.
53 Radix mali obsignata est ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis abscondita est, & in sepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum:
54 Præterierunt dolores, & ostenditur tandem adventurus immortalitatis thesaurus.
55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.
56 Etenim isti assumentes licentiam spreverunt Altissimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus:
57 Prætera etiam conculcaverunt justos ejus,
58 Et dixerunt cum animo suo non esse Deum, & quidem scientes se morituros esse.
59 Sicut enim vos suscipient illa quæ prædicta sunt, sic eos invadent sitis atque cruciatus qui comparati sunt.
60 Non enim voluit Deus hominem disperdi; sed ipsi qui creati sunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipsos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipsis vitam:
61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.
62 Atque hæc quidem non omnibus demonstravi, sed tibi & paucis tui similibus.
63 Tunc ego proloquens dixi, ecce nunc Domine, demonstrasti quidem mihi multa signa quæ incipies facere ultimis temporibus; sed quo tempore non demonstrasti mihi.

ANNOTATIO.

4 Absorbe] *id est, in vitam præsentem incumbe: objectio ethopœetica, ut est 1. Cor. 15. 32.* 22 Quorum] *ut Psal. 104 4. & Hebr. 1. 7.* 38 Ante mortem] *vide infrà 9. 9. & sequentibus.* 52 vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ suo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu si quo modo poteris, metire tempus in ipso: erit enim cum videris partem quandam signorū quæ prædicta sunt transisse;
2 Tunc intelliges illud esse tempus quo cœpturus est Altissimus visitare seculum quod ab ipso factum est:
3 Quando, inquam, videbitur in seculo terræ motus & populorum turbatio,
4 Tunc intellige Altissimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum esse,
5 Sicut enim quicquid est in seculo initium pariter & consummationem habet, ac consummationem manifestam:
6 Sic etiam Altissimi tempora initia habent manifesta prodigiis & potentibus factis, & cōsummationes manifestæ sunt & actu & signis:
7 Eritque ut quisquis servabitur, qui poterit effugere labore suo per fidem qua credidistis,
8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque salutare meum in terra mea & in terminis meis, ut sanctificavi me inde a seculo.
9 Tunc erunt in miseriis qui nunc abutuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint:
10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia consequerentur;
11 Et qui fastidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc esset apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, sed spreverunt eam;
12 Hos oportet post mortem in cruciatu agnoscere.
13 Tu ergo noli ampliùs curiosè inquirere quomodo cruciabuntur impii, sed inquire quo modo servabuntur justi, quorum & propter

quos seculum est, & quando.
14 Ego verò respondens dixi,
15 Quod antè loquutus sum nunc etiam dico & dicam in posterum, plures esse qui pereunt quàm qui serventur; sicut fluctus majores sunt guttis.
16 Ille autem respondit dicens,
17 Qualis ager, talia & semina, & quales flores, tales tincturæ; & qualis operator, tale opus; & qualis agricola, talis cultura: quoniam tempus est seculi.
18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc sunt seculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat:
19 Atque ut tunc quidem, quisque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & messe indesinente, & lege imperveſtigabili: sed corrupti sunt mores eorum.
20 Consyderans itaque seculum quod ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ advenerant in ipsum,
21 Respexi & peperci ei valde: tandem servavi mihi acinum e botro, & plantam e plantario multo.
22 Pereat ergo multitudo quę immeritò nata est, serveturque acinus meus & planta mea, quæ multo cum labore perfeci.
23 Tu autem si adhuc alios septem dies remiseris (sed ne jejunato illis;
24 Ito in campum florum * ubi domus non est ædificata, & comedito solùm de floribus ipsius campi: ne carnem gustato, vinumque ne bibito, sed flores solummodo)
25 Deprecans indesinenter Altissimum, veniam denuo & alloquar te.
26 Itaque profectus sum, sicut dixerat mihi, in campum qui vocatur * Ardatha; ubi sedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum saturatus sum.
27 Fuit autem post dies septem discumbente me super gramen, cùm animus meus turbaretur de integro sicut antea,
28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui corā Altissimo, & dicerem;
29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuisti majoribus nostris in deserto avio & infructuoso cùm egrederentur ex Ægypto,
30 Et dixisti planè, Tu Jisraël audi me, & semen Jahhakobi attende ad sermones meos:
31 Ecce enim ego semino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo iu seculum.
32 Verùm majores nostri acceptam legem nōservaverunt, & statuta tua non custodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)
33 Nam qui acceperant, perierunt non custodientes quod in ipsis seminatum fuerat.
34 Ecce autem consuetudo est, cùm accepit terra semen, aut mare navem, aut vas aliquod escam vel potum; perdito eo in quo seminatū est, vel in quod immissum est,
35 Simul id quod seminatum immissū ve fuerit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non esse penes nos: nobis verò non ita accidit.
36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor nostrum quod exceperat eam:
37 Lex verò non periit, sed permansit in suo robore.
38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, respiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quę ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, vestimentis suis discissis & cinere insperso capiti ipsius.
39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus versabar, conversus sum ad eam,
40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?
41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, flere & in dolore pergere; nam valde amaro sum animo, depressa sum valde.
42 Me autem dicente ei, quid perpessa es? dic mihi; respondit illa mihi,
43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:
44 Ego verò per singulas horas & per singulos dies annosque triginta illos deprecabar Altissimum nocte ac die.
45 Fuit tandem post triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & respiciens abjectionem meam attendensq; tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gavisa sum valde ego & vir meus & omnes cives mei, honoremque Deo forti plurimum tribuimus:
46 Et educavi eum labore multo.
47 Fuit autem quum crevisset pervenissetque ad eam ætatem qua uxorē ducturus erat, ut diem facerem epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap. 10.* 26 Ardatha] *campus est sententia mea suprà Babylonem a fungorum copia quasi fungosus appellatus, cujus in finibus est ille vicus quem Herodotus Ardericam voce composita nominat, quasi fungosum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1 * HOc facto, introiens filius meus in thalamum suum, cecidit mortuus.
2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & surrexerunt omnes cives mei ad consolandum me, & continui me ad noctem usque diei alterius.
3 Fuitque supersedentibus omnibus a consolatione mei ut quiescerem, fuit inquam ut surgens ea nocte fugerem, veniremque (ut vides) in hunc campum.
4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, sed hic consistere; neque comedere neque bibere, sed sine intermissione lugendo jejunare usque dum moriar.
5 Omittens igitur sermones in quibus versabar, iratus respondi ei, dicens,
6 Tu mulierum omnium stultissima, nónne vides luctum nostrum, & quæ nobis accidunt?
7 Tzijonem matrem nostram omni tristitia contristari, & depressione deprimi, & lugere validissimè,
8 Nos nunc lugere omnes, & tristes esse?

cùm autem nos omnes contristamur, tu an cōtristaberis de uno filio?
9 Interroga enim terram, & dicet tibi se eam esse quæ debeat tam multorum lugere casus qui in ea pullulant,
10 Et omnium qui ex ipsa ab initio nati sunt, & aliorum qui venturi sunt:nam ecce penè omnes in perditionem ambulant,& exitio traditur plurima pars eorum.
11 Utra igitur amplius lugere debet?hæc certè quæ tātam multitudinem perdidit magis quā tu quæ pro uno doles.
12 Quòd si dixeris mihi,non est planctus meus similis planctui terræ; quoniā fructum amisi ventris mei, quem cum mœroribus gestavi & cum doloribus peperi;
13 Terra autem pro modo terræ; sic abit ex ea multitudo præsens ut evenit antè:
14 Ego quoque dicturus sum tibi, Sicut tu cum labore peperisti, sic etiam terra dat fructum suum homini ab initio,* ei qui infecit ipsam.
15 Nunc ergo contine apud te ipsam dolorem tuum,& fortiter fer qui tibi contigerunt casus.
16 Si etiam tanquam justis acquieveris rebus a Deo determinatis, & consilium ejus percipies suo tempore,& istis in rebus laudaberis.
17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.
18 Illa autem dicente mihi,non faciam,neq; ingrediar civitatem; sed hic moriar:
19 Perrexi adhuc loqui ad illam dicens,
20 Noli facere rem istam: sed assentire suadenti. Quot enim sunt casus Tzijonis? accipe consolationem propter dolorem Jeruschalaimorum.
21 Vides enim sanctuarium nostrum desolatum esse,& altare nostrum dejectum templumque nostrum destructum,
22 Psalterium nostrum humi prostratum esse, hymnum conticuisse, exultationem nostram dissolutam esse, lumen lychnuchi nostri extinctum,* arcam fœderis nostri direptam, loca sancta nostra contaminata, & nomen de quo vocati sumus penè profanatum; liberos item nostros esse contumeliam passos, Sacerdotes nostros succisos, Levitas nostros in captivitatem abductos, virgines nostras inquinatas, mulieres nostras vim passas,justos nostros direptos,parvulos nostros perditos,juvenes nostros in servitutem raptos,& fortes nostros infirmatos,
23 Et quod omnium est maximum, signaculum Tzijonis,* resignatam esse gloriam ipsius: nam tradita etiam est in manus eorum qui oderunt nos.
24 Tu ergo excute tuam tristitiam multam,& depone a te dolorum multitudinem,ut tibi propitius Deus fortis requiem præstet tibi Altissimus,requiem a laboribus.
25 Fuit autem me alloquente eam, ut facies ejus repente fulgeret, ac specie coruscus fieret aspectus ejus adeò ut expavescens valde ab ea cogitarem quid illud esset.
26 Ecce autem subito emisit sonum vocis magnum & ita formidabilem ut moveretur terra ipsa a sono mulieris.
27 Cumq; respicerem, ecce mulier amplius non comparuit mihi; sed civitas ædificabatur & locus demonstrabatur a fundamētis magnus: & timens clamavi voce magna,
28 Et dixit,ubi est Ubriel Angelus qui principio venit ad meīnam ipse fecit ut venirem in tantum hunc excessum mentis, quo finis meus quem spectabam evanescit, & oratio mea efficitur ridicula.
29 Me autem proloquente ista,ecce venit ad me;
30 Et respiciens me quòd ecce jacêrem ut mortuus,& intellectus meus abalienatus esset prehendens dexteram meam confirmavit me, & statuens me in pedes meos,dixit mihi,
31 Quid tibi est? quòd turbata est mens tua & sensus cordis tui:quid conturbaris?
32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquisti me, qui faciens secundum sermones tuos veni in hunc campum: ecce autem videre mihi visus sum quæ non possum enarrare.
33 Ille autem dixit mihi,Sta viriliter,& docebo te.
34 Ego verò dixi,loquere,Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut non frustratus moriar.
35 Nam vidi quę nesciebā, & audio quæ nescio:
39 Aut an falleretur sensus meus, & somniaret anima mea?
37 Nunc ergo oro te ut exponas servo tuo excessum istum.Qui respondens mihi dixit,
38 Audi me & docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altissimus revelavit tibi mysteria multa:
39 Vidit rectam viam tuam, te sine intermissione fuisse contristatum pro populo tuo, & valde luxisse propter Tzijonem.
40 Hæc ergo intelligentia visionis quæ tibi apparuit paulo antè:
41 Quòd vidisti lugentem quam cœpisti consolari,
42 Nunc autem speciem mulieris amplius non vides, sed visa est tibi civitas ædificari;
43 Et quòd illa narrabat tibi de casu filii sui; hæc solutio est:
44 Hæc mulier quam vidisti est Tzijon, quam etiam modò conspicis ut civitatem ædificatam.
45 Quòd dixit tibi se fuisse sterilem* triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erat adhuc oblata in ea oblatio.
46 Sed fuit post annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit sterilis filium.
47 Quòd dixit tibi se educasse eum cum labore,hi fuerunt habitatores Jeruschalaimorum.
48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum suum mortuus est, & contigit ei casus; hæc est ruina Jeruschalaimorum quæ facta est:
49 Ecce autem vidisti similitudinem illius,& cùm lugeret filium cœpisti consolari illam de iis quę contigerant:hæc fuerunt tibi aperienda.
50 Nunc autem videns altissimus te ex animo toto contristari,& ex toto corde condolere illi, ostendi tibi claritatem gloriæ illius pulchritudinem decoris illius:
51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non est ædificata.

52 Nam

52 Nam sciebam Altissimum cœpturum esse tibi ostendere hæc;
53 Propterea edixeram tibi ut venires in hunc agrum ubi nullũ est fundamentũ ædificii:
54 Nec enim poterat opus ædificii humani sustineri in eo loco,ubi incipiebatur ostendi civitas Altissimi.
55 Tu ergo noli timere,neq; expavescat cor tuum; sed ingredere, & vide splendorem ac magnitudinem ædificii,quantum potest videre aspectus oculorum tuorum:
56 Postea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire potest.
57 Tu enim beatus es prę multis, & vocatus ab Altissimo quò alii pauci.
58 Nocte autem quæ in crastinum ventura est maneto hic.
59 Et ostendet tibi Altissimus eas visiones rerum extremarum quas efficiet Altissimus habitatoribus terræ ultimis temporibus,
60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera,sicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Pessimè distinguuntur hæc a præcedente cap.sed parum,at potiùs nihil in eo situm est.* 14 Ei qui] *amplificatio q.d.homini cujus viis corruptissimis corrupta etiam est & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2.Mac.2.* 23 Resignatam] *id est, Deo resignate & reserante libidini omnium expositam.* 45 Triginta] *fabula tam stolida, quàm stolida est ea quæ sequitur typi accommodatio.*

CAPUT. XI.

1 TUNC vidi somnium, quòd ecce ascendebat de mari aquila,cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,
2 Vidi autem, cum ecce expanderet alas suas in omnem terram omnibus ventis cœli efflantibus in eam atque collectis,
3 Vidi,inquam, e pennis ejus nasci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:
4 Et capita ejus quiescebant, quorum mediũ erat majus aliis capitibus: ipsa itaq; quiescebat cum illis.
5 Deinde vidi cùm ecce volasset aquila pennis suis, ut regnaret super terram & super habitatores ejus,
6 Vidi ei subjici omnia quæ sunt sub cœlo & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quæ sunt super terram.
7 Tum vidi quòd ecce surgens aquila in ungues suos alloquuta est, pennas suas dicens,
8 Nolite omnes simul vigilare? dormite quæque loco suo: & ad tempus vigilate:
9 Capita autem ultimo loco serventur.
10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, sed e medio corpore ejus:
11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quæ ecce erant octo.
12 Postea vidi quòd ecce a dextera parte surgens una penna regnavit super omnem terram:
13 Fuit verò cum regnasset, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & sequens exurgens regnavit,& multum obtinuit tempus:
14 Sed fuit cùm regnasset, ut adveniente fine ipsius hæc non appareret sicut etiam prior.
15 Ecce autem vox emissa est ad eam, dicens,
16 Audi tu quæ tandiu obtinuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias desparere:
17 Nemo post te obtinebit tempus tuum,ac ne dimidium quidem illius.
18 Tum exurgens tertia tenuit principatum sicut & priores, & disparuit ipsa quoque.
19 Et sic contigit omnibus aliis singilatim principatum gerere, ac deinde nusquã comparere.
20 Vidi enim cùm ecce per tempus sequentes pennæ erigerentur a dextera parte, obtinerę ipsas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:
21 Et aliquas ex eis erigere quidem se,ac principatum non obtinere.
22 Sic vidi postea, cum ecce non comparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,
23 Nihil superesse in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex pennulas.
24 Vidi autem quod ecce a sex pennulis divisæ duæ manserunt sub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manserunt in loco suo.
25 Et vidi quòd ecce hæ quæ alis suberant cogitabant se erigere & obtinere principatus.
26 Nam vidi quòd ecce una erecta est, sed statim non comparuit:
27 Et sequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:
28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ supererant apud seipsas cogitabant etiam regnare:
29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium evigilavit(hoc autem erat duobus aliis capitibus majus)
30 Et vide conjunctis duobus aliis capitibus secum,
31 Quòd ecce conversum est caput istud cum aliis prosequentibus ipsum, & comedit duas illas subjectas alis quæ cogitabant regnare.
32 Hoc autem caput perterruit omnem terrã & dominatum est in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum supra omnes alas quę fuerant.
33 Postmodum autem vidi quòd ecce medium caput subitò disparuit, idq; sicut alæ:
34 Superfuerunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super habitatores ejus.
35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dexteræ partis illud quod erat in læva.
36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Respice ex adverso tui, & considera quod vides.
37 Et vidi quòd ecce quiddam simile leoni cõcitato e sylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem dicendo,
38 Audi tu,& eloquar ad te quę dicit Altissimus tibi:
39 Nónne tu es illa quæ superes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in seculo

lo meo, idq; ut post eos veniret finis temporum istorum?

40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ prætcrierant, & dominatu obtinuit seculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore gravissimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.

41 Tu non judicasti terram ex veritate;

42 Sed afflixisti mansuetos, & læsisti quietos, & dilexisti mendaces, & destruxisti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejecisti,

43 Adeò ut ascenderit contumelia tua usque ad Altissimum, & superbia tua ad Deum fortem.

44 Respexit itaque Altissimus superbiæ tempora, quæ ecce finita sunt, & scelera ejus completa.

45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennulæ tuæ pessimæ, & capita tua maligna, & ungues tui pessimi, & totum corpus tuum vanum,

46 Ut *refrigeretur tota terra, & liberata a vi tua convertatur, & speret jus ac misericordiam ab eo qui fecit ipsam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc somnium explicatur cap. sequente, fabulasq́, non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3. Hhezræ 4.62. metaphora convenientissima ab anhelu & ex labore fessis.*

CAPUT XII.

1 Hoc facto, cùm alloquutus esset leo his verbis aquilam, vidi,

2 Quòd ecce superesset caput, non autem comparerent illæ quatuor alæ quæ ad ipsum transierant: nam erectæ fuerant ut regnarent, sed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.

3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ, totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde, & ego ex tumultuatione ac excessu mentis metuq; magno evigilavi, & dixi spiritui meo,

4 Ecce tu præstas mihi hæc, eò quòd scrutaris vias Altissimi:

5 Ecce adhuc sum defessus animo, & spiritu meo infirmus valde, ne modica quidem inest mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.

6 Nunc ergo orabo Altissimum, ut me ad finem usq; confirmet.

7 Tum dixi, Domine Jehova, si inveni gratiam in oculis tuis, si justus effectus sum apud te præ multis, & si certè ascendit oratio mea in conspectum tuum;

8 Confirma me, & ostende mihi servo tuo interpretationem distinctam visi horribilis istius, ut plenissimè consoleris animam meam:

9 Nam dignum me habuisti cui tempora ultima ostenderes.

10 Ille autem mihi, *hæc est, inquit, interpretatio visionis hujus:

11 Aquila quam vidisti ascendentem e mari, regnum illud est quod visione visum est Danijeli fratri tuo:

12 Sed non est illi data interpretatio, nunc autem sum interpretaturus tibi.

13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum super terram, a quò erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipsum.

14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus post alterum:

15 Qui verò secundus incipiet regnare, is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.

16 Hæc est interpretatio duodecim alarum quas vidisti.

17 Quòd autem vocem quæ loquuta est audisti non e capitibus ejus exeuntem, sed e medio corpore ejus,

18 Hæc est interpretatio; post tempus regni illius nascentur contentiones non modicæ, periclitabiturq; ut cadat; non tamen cadet tunc, sed iterum restituetur principio suo.

19 Quòd vidisti pennulas octo subjectas alis cohærentes alis ejus,

20 Hæc interpretatio: exurgent in ipso Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni; ac duo quidem ex ipsis peribunt statim;

21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutius servabuntur medio tempore, cùm incipiet appropinquare tẽpus ejus ut finiatur; duo verò in finem servabuntur.

22 Et quòd vidisti tria capita quiescentia,

23 Hæc interpretatio: ultimis temporibus ejus suscitabit Altissimus tria regna in quæ reducturus est multa alia, & dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,

24 Infestantia eos labore graviore quàm præcedentia: propterea vocati sunt Reges capita aquilæ.

25 Isti enim sunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius.

26 Quòd vidisti caput maximum disparuisse, hæc interpretatio; unus ex eis super lecto suo morietur, sed tamen cum tormentis.

27 Duos autem qui perstiterint gladius consumet:

28 Unius enim gladius consumet alterum, sed tamen ille quoque gladio tandem cadet.

29 Quòd vidisti pennulas duas subjectas alis trajicere subter caput quod erat in parte dextera,

30 Hæc est intepretatio: hi sunt quos servavit Altissimus in finem suum, hoc est regnum exile, & tumultu plenum.

31 Quòd etiam audivisti leonem, quem videras evigilantem progressum de sylva, rugientem, alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq; injusta ejus omnibus sermonibus suis, sicut audisti:

32 Hic est spiritus quem servavit Altissimus in finem contra eos & impietates eorum, ut arguat eos, & eis objiciat in os dilaniationes eorum.

33 Sistet enim eos in judicio vivos: eritque postquam arguerit eos, ut tunc demum corripiat eos.

34 Nam residuum populum meum liberaturus est a miseria, qui servati fuerint in finibus meis,

meis, & exhilarabit eos usque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus sum tibi.
35 Hoc somnium quod vidisti, & hæ interpretationes illius.
36 Tu verò solus fuisti dignus qui hoc secretum scires Altissimi.
37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidisti, & pone ea in loco abscondito:
38 Et docebis ea sapientes populi tui, quorum animos scis posse capere & servare secreta hæc.
39 Tu autem adhuc sustine hic alios dies septem, ut tibi ostendatur quicquid visum fuerit Altissimo ostendere tibi. Ita profectus est a me.
40 Fuit autem cùm audiisset omnis populus pręteritis septem diebus me non fuisse reversũ in civitatem, ut *congregati omnes æquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,
41 Quid peccavimus in te? quid injustè egimus in te, quòd derelictis nobis sedisti in loco hoc?
42 Tu enim nobis superes solus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & sicut lucerna in loco obscuro, & sicut in portu navis servata a tempestate.
43 An non sufficiunt nobis mala quæ contigerunt?
44 Si ergo tu nos dereliqueris, quanto nobis fuisset melius succensos fuisse nos quoque cum Tzijonis incendio?
45 Nec enim sumus meliores eis qui ibi mortui sunt: & ploraverunt voce magna.
46 Respondens autem eis dixi, confide Jisraël, & noli contristari tu domus Jahhakobi;
47 Est enim memoria vestri corã Altissimo, & Deus fortis non obliviscitur vestri in tentatione:
48 Ego verò non dereliqui vos, neque discessi a vobis; sed veni in hunc locum ut deprecarer pro desolatione Tzijonis, ut quærerem misericordiam pro oppressione sãctificationis vestræ.
49 Nunc ergo abite unusquisque vestrum in domum suam: ego autem veniam ad vos post dies istos.
50 Et profectus est populus, sicut dixeram ei, in civitatem:
51 Ego autem sedi in campo septem diebus, sicut mihi mandavit Deus, comedens solummodo de floribus agri: ex herbis fuit esca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc est] *Si quis in summo otio volet negotiosus esse, poterit hanc interpretationem ad historias utcunque pertrahere: sed quid opus est tantam operam in opere tam fabuloso consumere? Hic certè nimis prædicat laudes suas cùm Danijeli seipsum anteponit; & nefariè quoque mentitur cùm datam visi interpretationem Danijeli negat. Ego verum & fructuosum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & senticosum malo colere.*
40 Congregati omnes] *vide suprà in 3.1.*

CAPUT XIII.

1 FUIT autem post dies septem, ut nocte somniarem somnium,
2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.
3 Vidi autem quòd ecce invalescebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum suum vertebat ut consideraret, tremebant omnia quę ab eo respiciebantur:
4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exardescebant omnes qui audiebant vocem ejus sicut ardet *terra quando sentit ignem.
5 Et vidi postea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui ascenderat e mari,
6 Vidi quòd ecce sibi ipsi exculpsit montem magnum, & volavit super eum.
7 Ego autẽ quæsivi regionẽ videre vel locũ unde mons exculptus esset, nec tamen potui.
8 Deinde vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valdè, & tamen ausi sunt pugnare.
9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum suam, neque frameam prehendit, neque aliquod instrumentum bellicum; sed solummodo, ut vidi,
10 Emisit ex ore suo sicut flatum ignis, & e labiis suis spiritũ flammę, & e lingua sua scintillantes procellas; quæ commista sunt omnia simul, flatus ignis, spiritus flammæ, & multitudo procellarum,
11 Quæ irruit impetu super multitudinem paratam ad pugnandum, & succendit omnes adeò ut repẽtè nihil videretur de innumera illa multitudine, nisi pulvis solùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.
12 Postea verò vidi hominem illum descendentem de monte, & vocantem ad se multitudinem alteram pacificam:
13 Accessitque ad eum species hominũ multorum quorundam gaudentium, & quorundam dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri solent: & infirmatus sum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,
14 Tu ab initio demonstrasti servo tuo res istas mirabiles, & dignum me habuisti cujus precationem susciperes:
15 Nunc ergo demonstra mihi adhuc interpretationem somnii istius.
16 Nam sicut existimo ex sensu meo, * væ iis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo ampliùs væ illis qui non fuerint derelicti:
17 Qui enim non fuerint derelicti, tristiores erunt.
18 Intelligo nunc quæ sint reposita in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:
19 Propterea enim venerint in pericula magna & necessitates multas, sicut ostendunt somnia hęc.
20 Attamen facilius est periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertransire sicut nubem a seculo.
21 Ille autem mihi respondens dixit; & visionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.

22 Quòd de iis dixisti qui derelicti fuerint, hęc est interpretatio:
23 Qui perfert periculum, in illud tempus hic se custodivit; & qui in pericula inciderunt, hi sunt qui habent opera & fidem apud Altissimum.
24 Scito ergo beatiores esse qui derelicti fuerint iis qui sunt mortui.
25 Hæ interpretationes visionis: quòd vidisti virum ascendentem e medio maris,
26 Is est quem conservat Altissimus multis temporibus, qui per seipsum liberaturus est creaturas suas, & ipse dispositurus iis qui derelicti sunt fœdus.
27 Quòd autem vidisti de ore ejus exire sicut flatum & ignem & procellam,
28 Et quòd non tenebat frameam, neque instrumentum bellicum; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc est interpretatio:
29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altissimus liberare eos qui sunt super terram,
30 Et veniens excessum mentis afferet iis qui inhabitant terram:
31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem, & locus locum: gens insurget adversus gentem, & regnum adversus regnum.
32 Erit autem cùm fient hæc & contingent signa quæ antè ostendi tibi, ut tunc reveletur Filius meus quem vidisti ut virum ascendentem.
33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus, ut derelinquat unusquisque bellū suum quod habuerint inter se,
34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, ut volentium venire & expugnare eum.
35 Ipse autem stabit super cacumen montis Tzijonis.
36 (Tzijon enim procedet ostendeturq; omnibus parata & ædificata, ut vidisti montem sculpi sine manibus)
37 *Et ipse Filius meus arguet impietates gentium quas adinvenerunt, malis quæ cum procella comparantur; & mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, assimilatis flammæ;
38 Et perdet eos sine labore per Legem quæ igni assimilata est,
39 Quòd autem vidisti eum colligentem ad se aliam multitudinem pacificam;
40 Hæ sunt decem tribus captivæ abductæ e terra sua diebus Hoschuhhæ Regis, quem captivum abduxit Schalmanasar rex Assyriorum: quæ deportatæ cis flumen posteà translatę sunt in *terram aliam.
41 Ipsi autem sibi ceperunt hoc consilium, ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,
42 Et ibi observarent ligitima statuta sua quæ non observaverant in regione sua.
43 Per introitus autem fluminis Euphratis angustos introierunt,
44 (Fecit enim eis tunc Altissimus signa, sistēs venas fluminis usque dum transivissent)
45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna, iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur *Hhar-schareth.
46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus usque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,
47 Iterum Altissimus sistet venas fluminis ut possint transire: propterea vidisti multitudinem cum pace ambulantem.
48 Sed et qui derelicti fuerint e populo tuo, qui invenientur intra terminum meum,
49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo superfuturi sunt;
50 Et tunc ostendat eis multo plura portenta.
51 Ego verò dixi, Domine Jehova, ostende mihi cur viderim virum ascendentem e medio maris.
52 Et ille mihi, Sicut non potes, inquit, vel scrutari vel scire quæ sunt in profundo maris; sic non poterit quisquam super terram videre Filium meum vel eos qui cum eo sunt nisi tempore & die illo.
53 Hæc est interpretatio somnii quod vidisti, & propter quod illuminatus hic fuisti solus.
54 Nam dereliquisti viam tuam, & in meam incumbens, legem quæsivisti eam,
55 Vitamq; tuam disponens sapienter, *illam ex animo tuo vocasti matrem.
56 Ac propterea ostenditur tibi merces apud Altissimum: erit enim post tres dies alios; ut apud te alia proloquar, exponamque tibi * res graves & mirabiles.
57 Profectus itaque perrexi in campum, glorificans multùm & laudans Altissimum de rebus mirabilibus quas suo tempore facit,
58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus; & resedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id est, res terrestres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis sunt, sed prophetantis verba: gravis quidem, inquit, eorum conditio futura est qui tum vivent; sed eorum adhuc gravior qui antè sublati fuerint: illi enim ut procellis agitentur, videbunt tamen regnum Dei; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipse] *hunc & sequentem versum imperitia librariorū corruptissimum sic restitui oportuit ex vers. 10.* 40 Terram aliam] *id est, (inquiunt Judæorum fabulę) trans montes Caspios, ubi regnum est amplissimum quod fluvio Schabbatjone disterminatur a reliquis gentibus: ut tradunt ipsorum libri, & docet historia illius monstri quod memoria nostra per Carolum V. Cæsarem pœnas Mantuæ in Italia dedit suę impietatis & perfidiæ, nempe Schelomonis Regis, ut se agyrta ille prædicabat. En impiam falsissimamq; historiam hoc prophetico (si credere fas est) libro confirmatam, & ab authore explicatam usque ad vers. 48. Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoscant ex hoc saltem loco, a quo spiritu isthæc ad nos allata sint: hæc enim verba ementiuntur planè veritatem Dei aliis in libris authenticis ab ipso Hhezra traditam.* 45 Har-schareth] *id est, mons ministerii, seu montosa regio, in qua cultus Dei institutus & observatus est. Hhebræa appellatio.* 55 Illam] *nempe legem meam.* 56 Res graves] *scilicet ad imitationem Moschis: ut iste videri voluit.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

1 FUIT autem die tertio cùm federem fub quercu, ut ecce vox exiens ad me *e rubo diceret, Hhezra Hhezra;

2 Cui dixi, Ecce me Domine, & furrexi in pedes meos.

3 Tum ille mihi, Planè revelatus fum fuper rubum, & alloquutus fum Mofchen, quando populus meus ferviebat in Ægypto,

4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum fuper montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,

5 Et enarrans ei res multas admirabiles, oftendi ei temporum arcana & finem.

6 *Ac præcepi ei dicens, hæc palam facies verba, & hæc abfcondes.

7 Nunc quoque edico tibi,

8 Signa quæ demonftravi, & fomnia quæ vidifti, & interpretationes quas audifti in corde tuo repone.

9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, adducêris reliquus factus confilio meo cum fimilibus tuis ufque dum finiantur tempora:

10 Quoniam feculo periit juventus fua, & tēpora prope eft ut fenefcant.

11 Nam in duodecim partes divifum eft feculum, cujus transfierunt decem, & dimidium partis vndecimæ.

12 Superfunt autem ei quæ fubfequuntur medium partis undecimæ.

13 Nunc ergo difpone domum tuam, & corripe populum tuum, ac confolare humiles eorum,

14 Et renuntians jam corruptelę dimitte abs te mortales cogitationes, abjiciensq́ue a te pondera humana exue te jam infirma natura, ac reponens feorfim moleftiffimas tibi cogitationes, feftina migrare ab his temporibus:

15 Quæ enim vidifti nunc contigiffe mala, iterum his deteriora facient.

16 Nam quo invalidius fiet feculum a fenectute, eò multiplicabuntur ampliùs inhabitatores mala.

17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem feftinat venire illa vifio quam vidifti.

18 Ego verò refpondens dixi, Placeant hęc coram te, Domine.

19 Ecce enim ego abiens, ficut præcipifti mihi, corripiam præfentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?

20 Pofitum eft ergo feculum in tenebris, & habitatores ejus funt fine lumine;

21 *Quoniam lex tua exufta eft: quamobrem nemo fcit quę a te facta funt, vel quæ incipient fieri opera.

22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum fanctum ut fcribam quicquid fuit factum in feculo ab initio, quæ fuerunt fcripta in Lege tua, ut poffint homines invenire femitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus, vivant.

23 Refpondens itaque mihi dixit, Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.

24 Tu autem præpara tibi *libros multos; & accipiens tecum Serajam, Debarjam, Schelemjam, Echanum, & Chatzielem, hos quinque viros paratiffimos ad fcribendum velociter, advenito huc;

25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur donec finita fint quæ inceperis fcribere.

26 Iifque perfectis quædam palam facies, quædam fapientibus occultè trades: in craftinum autem hac hora incipies fcribere.

27 Tunc ego profectus ficut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,

28 Audi Jifraël verba hæc,

29 Peregrinati funt majores noftri olim in Ægypto, & liberati funt inde,

30 Et acceperunt Legem vitæ quam non cuftodiverunt, & quam vos fequentes eos transgreffi eftis.

31 Traditaq; vobis terra in fortem & monte Tzijonis, & patres veftri & vos iniquè feciftis, ac non obfervaftis vias quas pręcepit vobis Altiffimus:

32 Qui cùm juftus fit judex, abftulit vobis ad tempus quod donaverat.

33 Et nunc vos hîc eftis, & fratres veftri funt *ulterius quàm vos.

34 Si ergo imperantes fenfibus veftris erudiveritis cor veftrum, vivi confervabimini, & poft mortem mifericordiam confequemini.

35 Judicium enim poft mortem adveniet quando iterum revivifcemus, atque tunc juftorum nomina apparebunt, & impiorum facta oftendentur.

36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requirat me in dies quadraginta.

37 Ita acceptis quinque viris ficut mandaverat mihi, profecti in campum manfimus illic.

38 Fuit autem poftridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum, & bibe quod bibendum tibi dedero.

39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi, plenus rei liquidæ ficut aqua, fed colore igneo:

40 Quem accipiens bibi; cumque bibiffem ex eo, cor meum cruciebatur intellectu, & in pectore meo intumefcebat fapientia, quam fpiritus meus voluit confervare memoriæ.

41 Quapropter ubi apertum fuit os meum, non fuit claufum ampliùs;

42 Sed ut Altiffimus dederat intellectum quinque illis viris, fcripferunt ea quę dicebantur excelfu mentis, & quæ non intelligebant:

43 Ac nocte quidem fumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44 Sic fuerunt fcripti per quadraginta dies libri *ducenti quatuor.

45 Fuit autem completis quadraginta diebus,

46 Ut loqueretur Altiffimus dicens, Quæ priora fcripfifti propone palàm, ut legant digni & indigni;

47 Pofteriores verò feptuaginta conferva, ut tradas eos fapientibus e populo tuo:

48 In his enim eft vena intellectus, & fapientiæ fons, & fcientię flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet e cœlo hic Moses descenderat alter: nam in tota hac narratione sua Mosen simulat, ut mendacius suis conciliet fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, sed librum qui hæc doceat minimè. Hæc & sequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, sed lymphatus enuntiaturus est.* 21 Quoniam] *Jam sequitur blasphema & contumeliosa in Dei Ecclesiam fabula; amissa esse omnia exempla Legis, hunc vero Moschem alterum eam restituisse cùm 40. dierum spatio jejunaret: quasi verò neque in tota deportata multitudine, neque in Jehudæa fuisset pius aut Propheta quisquam a quo unum Legis exemplum fuisset asservatum. Vide sententiam nostram suprà in 4.23.* 24 Libros] *sic lego ex ver. 44. intelligit autem cortices ad scribendum pugillares, id est, pyctacia, unde vocem buxi in vulgatis libris corruptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caspios & Imaum, si credere fas est: vide suprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 1.36. libri documentorum, quos ego quidem minimè desideraverim, & 70. lib. mysteriorum, quibus fortè Elixir ostendebatur Chymisticis, & quintæ essentiæ pervestigandæ ac consequendæ ratio, ver. 47. & 48.*

CAPUT XV.

1 *Ecce eloquere in aures plebis meæ sermones Prophetiæ quos immisero in os tuum, ait Dominus,

2 Et fac ut inscribantur chartæ; nam fideles & veri sunt.

3 Ne timeas a cogitationibus adversum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:

4 Quoniam omnis incredulus in sua incredulitate morietur.

5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,

6 Quia polluit vehementissimè omnem terrã iniquitas, & completæ sunt noxiæ illorum.

7 Propterea sic ait Dominus,

8 Jam non silebo de impiis factis istorum quæ irreligiosè agunt, nec tolerabo in iis quæ iniquè exercent: ecce sanguis innoxius & justus inclamat me, & animę justorum clamant indesinenter.

9 Planè sumam vindictam de istis, ait Dominus, & recipiam omnem sanguinem innoxium ab istis ad me.

10 Ecce populus meus quasi grex ad occisionem ducitur: *jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;

11 Sed educam eum manu forti & brachio excelso, & percutiens plaga sicut priùs corrumpam omnem terram ejus.

12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis suis, verberata plaga & castigatione quas inducet ei Deus.

13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniã deficient semina ipsorum ab uredine & grandine, & a syderatione terribili.

14 Væ huic seculo, & iis qui habitant in eo;

15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum: nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus suis.

16 Nec erit stabilitas inter se hominibus, nec curabunt alii invalescentes aliis Regem suum & Principes; sed vias rerum gerendarum statuent in potentia sua,

17 Adeò ut desiderans homo in civitate sua ire, non possit.

18 Nam propter superbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.

19 Non miserebitur homo proximi sui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & deripiendo facultates eorum.

20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui sunt ab Occidente, ab Austro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes se reddant quæ ademerunt illis:

21 Sicut faciunt adhuc electis meis, sic faciens reddam in sinum eorum, ait Dominus Jehova:

22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec cessabit gladius irruere in effundentes sanguinem innoxium super terram.

23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terræ, & peccatores, ut stramen accensum.

24 Væ eis qui peccant & non observant mandata mea, ait Dominus:

25 Non parcam illis: discedite filii a potestate illorum nolite contaminare sanctuarium meum:

26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipsum, propterea tradidit illos Deus morti & occisioni, dicens,

27 Jam ecce venerunt super orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccastis in eum.

28 Ecce visio horribilis, cujus aspectus est ab Oriente.

29 Nam exibunt nationes * deserta colentiũ Arabum cum multis curribus; & sicut ventus, eorum numeri ferentur super terram, adeò ut etiam timeant trepidéntque omnes qui de illis audient:

30 Carmanii quoque insanientes ira exibunt ut apri e sylva, & advenientes cum copiis magnis consistent in bello conjuncti illis, & vastabunt portionem terrę Assyriorum.

31 Posteà verò supervalescent incolę deserti memores ortus sui, & conversi conspirabunt ad persequendum eos copiis magnis:

32 Ii autem turbati quiescent a copiis horum, & convertent se in fugam.

33 Tunc a regione Assyriorum subsessor veniens obsidebit eos & consumet unum ex eis, eritque timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipsorum.

34 *Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem usque, quarum aspectus horret valde, plenus iræ procellarúmque:

35 Et collidentes inter se elident sydus amplum quod super terram est, sydus istorum, eritq; sanguis a gladio fusus ad ventrem usque.

36 Et fimus hominis usq; ad avertam cameli: eritq; timor & tremor multus super terram.

37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.

38 Postmodùm enim movebuntur nimbi copiosi

piosi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invalescentq; insuper venti ab Oriente; & nubes quas suscitabit in ira Deus recludent eos, & sydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæque plenæ ira,& sydus earum, exterrituræ omnem terram & habitatores ejus, effusuræque in omnem locum altum & eminentem syderationem terribilem,

41 Ignem,& grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnesque rivi plenissimè *ut* aquis multis,

42 Et demolientur civitates & muros,& montes, colles que,& ligna sylvarum, fœnumq; pratorum,& frumenta agrorum;

43 Et transibunt constanter Babylonem usque ac eam exterent.

44 Convenient in eam,& circunsidentes eam effundent syderationem omnemq; iram super eam,& subeunte pulvere ac fumo in cœlum usq; omnes in circuitu lugebunt eam:

45 Qui verò sub ea manserint servient iis qui extriverint ipsam.

46 Tu autem Asia' concors in spem Babylonis,& gloria personæ ejus.

37 Væ tibi misera,propterea quòd imitata es eam, ornans filias tuas ad scortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum semper cupidè scortati sunt.

48 Exosam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus :propterea , inquit Deus,

49 Immittam tibi mala, viduitatem , paupertatem,famem,gladium , & pestem ad devastandum domos tuas violenta morte.

50 Gloria virtutis tuę sicut flos siccabitur,cùm exurget ardor emissus super te,

51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & castigata a mulieribus , ut non possint te ampliùs suscipere potentes amatores tui.

52 Nunquid ego sic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,

53 Nisi occidisses electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus,

54 Et' dicens, in morte eorum cùm inebriata esses, exorna speciem vultus tui?

55 Merces scortationis tuæ in sinu tuo est, propterea accipies retributionem.

56 Sicut facis electis meis,dicit Dominus, sic faciet tibi Deus & exponet te malo;

57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuę atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio :

58 Et qui erunt in montibus , pereuntes fame manducabunt carnes suas,& sanguinem bibent ex fame panis & siti aquæ.

59 Infelix per maria ibis, & rursum accipies mala:

60 Nam transeuntes allident civitatis accisæ incolas,& exterentes aliquam portionem terræ tuæ partem gloriæ tuæ perdent , cùm revertentur rursum ad Babylonem' eversam.

61 Destructaq; illis eris pro stipula,& ipsi erunt tibi ignis:

62 Absument enim te & civitates tuas,terram tuam,& montes tuos,omnes sylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne :

63 Filios tuos captivos ducent ; & censum tuũ habentes in prædam,perdent gloriam faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce]*Videntur hæc duo capita ea summatim exponere quæ* 136.*libris continebantur: nam ut in versus distributa sunt proximè ad numerum eundem accedunt,maximè si quatuor versus primos qui ad rem illam propriè non pertinent exceperis.* 10 Jam]*his quàm bene conveniat cum Jirmejæ* 44. *pius lector, obsecro,judicet.* 29 Deserta col.]*Dracones interpres reddidit non intellecta Hhebræa voce quæ habetur Jeschahh.*13.21.*sic ver.*31.*Qui hæc volet interpretari,ad Characenos referat: verùm facessant somnia.* 34 Ecce]*hæc de Cyro commodè possunt accipi.* 46 Concors] *nam Gygadibus Asiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio,ut ostendimus Jirmejæ* 50. 54 Dicens]*id est,tibi ipsi ex maleficio gratulans.* 60 Eversam]*i.quam dixi evertendam esse: nam alioqui priùs Asia fuit domita quàm obsideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 'VÆ tibi Babylon,& Asia: væ tibi Ægypte & Syria.

2 Præcingite vos saccis & ciliciis, plangite filios vestros & dolete , quoniam appropinquavit contritio vestra,

3 Immisso vobis gladio, ecquis est qui avertat illum?

4 Immisso in vos igne , ecquis est qui extinguat illum?

5 Immissis in vos malis, ecquis est qui repellat ea?

6 Nunquid repulsurus esset aliquis leonem esurientem in sylva ? aut mox extincturus esset ignem in stipula cùm cœpit ardere?

7 Nunquid repulsurus esset aliquis sagittam immissam a forti sagittario?

8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis est qui repellat ea?

9 Exit ignis ex ira ejus,ecquis est qui extinguat eum?

10 Coruscat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?

11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipsius?

12 Terra tremit & fundamenta ejus,mare fluctuat e profundo,& fluctus ejus disturbantur ac pisces ejus a facie Domini , & a gloria virtutis ejus:

13 Quoniam fortis est dextera ejus quę arcũ tendit,sagitę ejus acutæ quæ ab ipso mittuntur non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.

14 Ecce mittuntur mala,& non avertentur donec supervenerint terræ:

15 Ignis succenditur, & non extinguetur donec consumat fundamenta terræ:

16 Quemadmodum non redit sagitta missa a valente sagittario, sic non revertentur mala quæ missa fuerint in terram.

17 Væ mihi, væ mihi: quis me liberabit diebus illis?

18 Initium dolorum,& multi erunt gemitus; initium famis,& multi interitus; initium bellorum,

rum,& formidabunt potentissimi; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.
19 Quid faciam,cùm evenerint mala ista?
20 Ecce fames,& plaga, tribulatioque & angustia, missa sunt flagella ad emendationem:
21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitatibus suis, sed erunt flagellorum semper immemores,
22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut sibi putent dispositam esse pacem,tunc pullulabunt mala super terram, gladius, fames, & magna confusio:
23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ,& gladius perdet cæteros qui superfuerint a fame;
24 Et mortui sicut stercora projicientur, & non erit qui consoletur eos: nam derelinquetur terra deserta, & civitates ejus dejicientur.
25 Non derelinquetur qui colat terram,& qui seminet in ea:
26 Arbores dabunt fructus,sed quis demeteret illos?
27 Uva maturescet, sed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna desolatio.
28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire,
29 Nam reliqui fient e civitate deni,& bini ex agro,qui absconderint se in densis nemoribus & scissuris petrarum:
30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto singulis arboribus ternę aut quaternæ olivæ,
31 Aut sicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter scrutantur vineam;
32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perscrutantibus domos ipsorum gladio,
33 Et relinquetur terra deserta, & agri ejus veterascent, & viæ ejus omnesque semitę germinabunt spinas, eò quòd non transibunt homines per eam.
34 Lugebunt virgines non habentes sponsos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filię earum non habentes adjumentum,
35 Sponsis earum bello consumptis, & viris earum attritis fame.
36 Audite verò ista,& cognoscite ista, ô servi Domini.
37 Ecce verbum Domini,excipite illud:ne diis credatis,in quos dicit Dominus,
38 Ecce appropinquant mala,& non tardant.
39 Quemadmodum prægnans cùm paritura est a nono mense partum suũ; appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres, dolores circumeunt uterum ejus, & prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:
40 Si non morabuntur mala proditura super terram; sed gemet seculum & dolores comprehendent illud.
41 Audite verbum plebs mea: parate vos ad pugnam, & in malis sic estote ut advenæ terræ:
42 Qui vendit,quasi qui fugiat;& qui emit,quasi perditurus:
43 Qui mercatur,quasi non capturus fructum: qui ædificat quasi non habitaturus:
44 Qui seminat,quasi non messurus: & qui vineam putat,quasi non vindemiaturus:
45 Qui nubunt,quasi nongenituri liberos; & qui non nubunt,quasi vidui.
46 Propterea quòd qui laborant, laborant frustrà
47 Fructus enim illorum metent alienigenæ, & substantiam illorum rapient,domos evertent, & liberos eorum captivos ducent,quia in captivitatem & famem gignunt natos suos.
48 Nam qui negotiantur ex rapina, quo magis exornant civitates & domos suas,possessionesque & seipsos,
49 Eo magis prosequar ipsos zelotypia pro peccatis ipsorum,ait Dominus.
50 Quomodo invidet adulteræ mulier honesta & proba valde;
51 Sic invidens justitia iniquitati quòd exornat se accusabit eam in os, quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari super terram.
52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius:
53 Nam adhuc pusillum, & sublata iniquitate e terra justitia regnabit in vos.
54 Ne dicat peccator se non peccasse: quoniam carbones ignis accendet super caput suum qui dicit, non peccavi coram Domino Deo & gloria ipsius.
55 Ecce Dominus cognoscit omnia opera hominum,& inventiones,cogitationesque, & corda illorum.
56 Dixit enim, fiat terra,& facta est; fiat cœlum,& factum est;
57 Et verbo illius stellæ constitutę sunt,& novit numerum stellarum.
58 Qui scrutatur abyssum quamque & thesauros illarum,qui mensus est mare & conceptaculum ejus,
59 Qui conclusit mare inter aquas, & suspendit terram super aquas verbo suo,
60 Qui extendit cœlum ut cameram, super aquas fundavit ipsum,
61 Qui fecit in deserto fontes aquarum, & ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,
62 Qui finxit hominem,& posito corde ejus in medio corporis indidit ei spiritum, vitam, & intellectum;
63 Et spiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia, & scrutatur omnia absconsa in abditis partibus terræ,
64 Hic novit inventionem vestram, & quę cogitatis in cordibus vestris,peccantes, & volentes occultare peccata vestra.
65 Et propterea quòd Dominus planè scrutatus est omnia opera vestra,ideo traducet vos omnes;
66 Et vos confusi eritis cùm procedent peccata vestra coram hominibus,& ipsæ iniquitates vestræ ut accusatores sistent se in die illo.
67 Quid facietis? aut quomodo abscondetis peccata vestra coram Deo & Angelis ejus?
68 Ecce judex Deus,timete eum,desinite a peccatis vestris, & jam obliviscimini in æternum committere iniquitates vestras: & Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.
69 Ecce enim incenditur ardor super vos, ô turbæ amplissimæ,& rapient quosdam ex vobis quos cibent idolothytis,
70 Et qui consenserint eis,erunt eis ludibrio, & probro,ac conculcationi:,
71 Erit autem singulis in locis & in vicinis civitatibus insurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt quasi insani, nemini parcentes, diripiendo & devastando adhuc timentes Domini:
73 Nam devastabunt & deripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.
74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.
75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adsunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.
76 Ne timeatis, neque hæsitetis, quoniam Deus dux vester est,
77 Quin potius servate mandata & præcepta mea, ait Dominus Deus, ne gravia sint in vos peccata vestra, néve supra vos se efferant iniquitates vestræ.
78 Væ iis qui constringuntur peccatis suis, & obteguntur suis iniquitatibus:
79 *Quemadmodum ager qui a sylvescentibus vepribus occupatur, & cujus semita quâ transit homo spinis obtecta occluditur, is traditur consumendus igni; *sic illi futuri sunt*.

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Transitio ad alteram prophetiam. quasi dicat, ut væ tibi, ò Babel & Asia, futurum est, sic etiam Ægypto & Syriæ.* 50 Quomodo] *hunc locum sic legi ut reposuimus, omninò postulat comparatio.* 69 O turbæ] *apostrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *similis locus habetur 2. Schemu. 23.6. & 7. unde hic sumptus est.*

ADJECTIONES AD librum Esteræ.

CAPUT X.

4 ET dixit Mordecai, a Deo facta sunt ista:
5 Recordor enim illius somnii, quod videram de rebus istis; nam non præteriit earum quicquam.
6 Parvus fons, qui fluvius effectus est exorta luce & sole, & aqua multa, hic inquam fluvius est Ester, quam duxit rex & reginam fecit.
7 Duo verò dracones sumus ego & Haman.
8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:
9 Gens autem mea ipsa est Jisraël, quicunq; inclamant Deum & servantur. nam servavit Dominus populum suum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis istis, & præstitit Deus signa, & prodigia hæc maxima, quæ non sunt facta in gentibus.
10 Propterea effecit sortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.
11 Veneruntq; hæ duæ sortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo constituti apud omnes gentes,
12 Cùm *recordatus est Deus populi sui asseruitq; justitiam hæreditatis suç.
13 Quapropter agitabuntur his dies illi mense Adare, die decimo quarto illius mensis, cum cœtu & gaudio lætitiaque coram Deo per generationem quamque in seculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectiones omnes quàm fabulosæ sint, & quàm a sermone spiritus divini alienæ, res ipsa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis observandum est, facile fuit satanæ, cùm Ecclesia dissipata jaceret in captivitate, aut postliminio reversa gravissimis procellis quateretur, scripturam sanctam his nugis etiam hominum minimè malorum opera infarcire. De his autem vide capite sequente.* 12 Recordatus] *vide Gen. 8.1.*

CAPUT XI.

1 ANNO quarto *regnante Ptolomæo & Cleopatra attulit Dositheus qui se dicebat esse sacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epistolam *Purim, quam dicebant esse ipsam, & interpretatum Lysimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruschalaimis.
2 Anno secundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Nisanis somnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kischi ex tribu Binjaminis, homo Jehudæus habitans in urbe Susis, vir magnus, qui erat administer in aula regis.
7 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruschalaimis cum Jeconja Jehudææ rege deportaverat: atque hoc illius somnium.
4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perterbatio super terram, & ecce Dracones duo magni parati processerunt ambo ad concertandum, quorum fuit sonus maximus,
5 Adeò ut sono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent justorum gentem.
6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & angustia, afflictio & conturbatio magna supervenit terræ:
7 Qua conturbatum est totum genus justum, qui timentes sua ipsorum mala, comparaverunt se ad interitum.
8 Sed cùm inclamavissent Deum, ad clamorem ipsorum factus est quasi ex parvo fonte fluvius magnus, aqua multa:
9 Et lux atque sol exortus est, humilesque exaltati

exaltati sunt,& absumpserunt gloriosos.

10 Postea expergefactus Mordecai qui viderat somnium hoc, & quid Deus consilii cœpisset facere, retinuit somnium hoc in animo suo, & omni ratione voluit cognoscere illud * ad noctem usque illam.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in statuenda bibliotheca amplissima operam consumpsit, & septuaginta interpretes in exponendo vetere testamento occupavit, ut Josephus narrat Antiquit. Judaic. lib. 12.* Purim] *id est, sortitionum, ut habetur interpretatio Ester. 3. 7.* 10 Ad noctem usque] *cujus habetur mentio Ester. 6. 1.*

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in vestibulo cum * Bigtane & Terescho duobus eunuchis regis, custodibus vestibuli,

2 Audiit illorum cogitationes; & studia eorum perscrutatus cognovit eos se comparare, ut manus injicerent in Artaxerxem regem; & indicavit regi [a] consilia eorum.

[a] Græc. *de eis.*

3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos suos, confessi illi fuerunt strangulati.

4 Et scripsit rex negotia hæc in commentario: & Mordecai conscripsit de iisdem rebus.

5 Deinde præcepit Rex Mordecaium ministrare in aula, eique dedit donaria hujus rei causa.

6 Haman verò filius Hammedatæ Agagæus cùm gloriosus esset apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos eunuchos regis. * Epistolæ autem illius exemplum est hujusmodi.

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Ester. 2. 21.* 6 Epistolæ] *quam flagitante & exterquente Hamane rex Artaxerxes scripserat, de qua Ester. 3. 12. & sequentibus.*

CAPUT. XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magistratibus & toparchis subditis provinciarum centum viginti septem ab India Æthiopiam usque hæc scribit.

2 Multis imperans gentibus, & universum orbem terrarum obtinens, volui non fiducia hujus potestatis elatus, sed æquius semper & cum lenitate agens subditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum pervium que ad terminos usque exhibens etiam renovare pacem omnibus hominibus exoptatam.

3 Me autem consulente consiliarios quomodo istud ad finem perduci posset, Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolentia immutabili ac firma fide [a] spectatus, qui secundum regni honorem reportavit,

[a] Græc. *demonstratus.*

4 Indicavit nobis singulis tribubus per orbem terrarum permixtum esse exosum populum quendam, adversantem legibus quæ sunt apud omnes gentes, & continenter regum instituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.

5 Cum itaque percepissemus gentem istam unicam ex adverso semper cuivis homini obiectam per adjectionem legum extraneam mutare & dissentire a rebus nostris, ac mala pessima consummare, idque ut regnum hoc convenientem statum minimè assequatur:

6 Mandavimus itaque ut quicùnque significantur vobis literis scriptis ab Hamane præfecto negotiis & secundo a nobis, cùm uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis, sine ulla misericordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris mensis duodecimi, præsentis anni:

[b] Græc. *parcitate.*

7 Ut isti olim & nunc exosi die uno violenter in sepulchrum descendentes, in posterum tempus sinant negotia nostra bene constituta & perturbationibus vacua continéter procedere.

8 Ille autem oravit dominum, recordatus omnium operum domini, & dixit, domine domine, rex omnipotẽs, quia omnia sunt in potestate tua

9 Et non est qui obsistere possit tibi volenti servare Jisraëlem,

10 (Quia tu fecisti cœlum & terram, & quicquid mirabile est in regione subjecta cœlo;

11 Et dominus es omnium, ac non est qui tibi Domino possit resistere)

12 Tu omnia nosti, tu scis, domine, me non cõtumelia, neque superbia, neque cupiditate gloriç fecisse istud, quòd non incurvaverim me isti superbo Hamani:

13 Nam grato animo vellem osculari vestigia pedum ejus ad salutem Jisraëlis;

14 Sed me fecisse illud ne gloriam hominis supra gloriam Dei statuerem;

15 Non enim adoraturus sum quenquam præter te, domine, neque tamen superbiç causa facio istud.

16 Nunc verò, domine Deus rex, parce populo tuo, quandoquidem intuentur nos ad perditionem *afferendam*, & cupiunt perdere hæreditatem, quæ tua est inde a principio:

17 Ne despicias partem tuam, quam tibi ipsi redemisti e terra Ægypti.

18 Exaudi orationem meam, estóque propitius sorti tuæ, & converte luctum nostrum in gaudium, ut viventes laudemus nomen tuum, Domine; neq; deleto os laudantiũ te, Domine.

19 Omnes quoque Jisraëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipsorum obversabatur oculis ipsorum.

[c] Græc. *ex robore ipsorum.*

CAPUT XIIII.

1 ESTER regina similiter confugit ad dominum, cum in agone mortis se deprehensam esse conspiceret:

2 Nam positis vestimentis gloriæ suæ indu-

it

it vestimenta angustiæ & luctus,& pro superbis deliciis cinere sordibusq; persudit caput suum corpus suum abjiciens valde, omnemq; locum exaltationis suæ replevit [a] contortis crinibus suis.

3 Et orans dominum Deum Jisraëlis dixit.

4 Domine mi,tu rex noster unus es, adjuva me solitariam,& quæ adjutorem non habeo nisi te,quia periculum meum adest manui meæ.

5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, [a] recipientem Jisraëlem ex omnibus gentibus,& patres nostros ex omnibus majoribus ipsorum, ad hæreditatem æternam adoptasse, ac fecisse eis quæcunque dixeras.

6 Nunc autem peccavimus coram te, ideo tradidisti nos in manus inimicis nostris, eò quòd gloriam tribuimus diis istorum: justus es domine.

7 Nunc verò non satis habent acerbitate servitutis nostræ:

8 Sed [a] datis manibus suis in manus idolorum suorum spoponderunt,

9 Se sublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obstructuros ora laudantium te; extincturosque gloriam domus tuę,& altaris tui:

10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in seculum.

11 Ne tradas, domine sceptrum tuum iis qui nihil sunt, neque rideant de casu nostro: sed converte consilium istorum in ipsos,& eum qui princeps hujus consilii est contra nos initi, in exemplum statue.

12 Memento,Domine,innotescito tempore afflictionis nostræ, & mihi audaciam adde, rex gentium,& omnem dominatum obtinens.

13 Inde sermonem compositum ori meo coram [a] leone ipso,& traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos,ad interitum ipsius,& eorum qui consentiunt ipsi;

14 Nos autem libera manu tua, & adjuva me solitariam; ac non habentem alterum adjutorē nisi te, Domine, omnium cognitionem habes,

15 Et scis me odisse gloriam iniquorum, & abominari cubile incircumcisorum, & omnis extranei.

16 Tu scis necessitatem [b] mihi impositam,me detestari signum istud meum superbiæ, quod in capite meo gero: [c] quibus diebus me spectandam præbeo,me detestari istud ut pannunculū [d] ex mensibus,neque gestare istud [e] quibus diebus conquiesco:

17 Neque comedisse ancillam tuam [f] e mensa Hamanis, neque gloriam tribuisse convivio regis,neque bibisse vinum libaminum,

18 Neque lætatam esse ancillam tuam ex [g] quo die huc translata sum usque adhuc,nisi in te domine Deus Abrahami.

19 O Deus,qui robore supra omnes vales,exaudi vocem desperatorum,& libera nos e manu hominum consilia improba ineuntium: me denique libera a timore meo.

[a] Græc. *recepisse.*

[b] Græc. *meā.*
[c] Græc. *diebus spectationis meæ.*
[d] Gręc. *menstruatorum.*
[e] Græc. *diebus quietis meæ.*
[f] Græc. *mensam, metonymicè.*
[g] Græc. *die translationis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Contortis] *Torquendo laceratis.* 8 Datis manibus] *synecdoche elegantissima fœdus & consociationem significans, a signo,ut Jirm. 50.15.* 13 Leone] *id est, principe, metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter belluas. Sic 1.Chron.11,22. Et si hic author humanum regem videtur potius crudelitatis arguere,ut ostendit vers.7. capitis proximè sequentis.*

CAPUT. XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm desiisset orare,ut exuens vestimenta illa luctus amiciret se [a] glorioso ornatu suo:

2 Ita cùm esset [b] insigniter ornata, invocans omnium spectatorem & servatorem, assumpsit duas ancillas honorarias suas:

3 Quarum uni quidem innitebatur quasi delicatam ageret:

4 Altera verò ponè sequebatur allevans indumentum ejus:

5 Illa autem rubore perfusa cum [c] elegantia pulchritudinis suę, & vultu suo hilari,velut amabili,animo verò angustato a metu;

6 Ingressa omnes januas constitit coram rege, qui incidebat throno regni sui, indueratque omnes vestes insignes suas, totus ornatus auro & lapidibus pretiosis, eratque valde formidabilis.

7 Tollens enim vultum suum [d] coruscantem gloria [e] vehemente ira intuitus est; quamobrem procidens regina mutavit colorem suum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorariç suæ,quç antegrediebatur.

8 Sed mutavit Deus spiritum regis in mansuetudinem, qui celeriter contendens exiliit e throno suo, & recepit eam in ulnas suas, donec restituta esset,consolans eam verbis pacificis,& dicens ei,quid est Ester? Ego sum frater tuus; bono animo esto, nequaquam morieris: nam commune præceptum nostrum est.

9 Accede; & sublatam auream virgam suam imposuit collo illius,

10 Amplexatúsque eam dixit,alloquere me.

11 Quæ dixit ei, vidi te,domine, tanquam angelum Dei,& conturbatus est animus meus metu gloriæ tuæ.

12 Quia mirabilis es,domine,& vultus tuus [f] omni gratia plenus.

13 Ea autem loquens recidit ex defectione sua.

14 Rex verò turbatus cum toto servitio suo consolabatur eam.

[a] Græc. *gloria.*
[b] Græc. *insignis.*
[c] Græc. *vigore.*
[d] Græc. *ignitum.*
[e] Græc. *vigore iræ.*
[f] Græc. *gratiu.*

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quisquis hæc scripserit, putavit se honorem maximum accessione hac scriptis authenticis facturum esse: sed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc sint a veritate aliena.* 8 Commune] *hoc est, non spectat, neque attingit te, quod in gentem Judæorum a nobis fuit imperatum. Nam æquè lex tua est ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate soluta es.* 11 Vide te] *vide ut mentiatur Ester, si huic authori credimus; aut verò mentiatur author supra vers. 7.*

CAPUT. XVI.

1 REX magnus Artaxerxes satrapis & principibus centum viginti septem Regionū ab India Æthiopiam usque, & [a] nostris procurationibus salutem.

[a] Græc. *iis qui res nostras cogitant.*

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo sapiunt;

3 Ac non solùm subditis nostris quærunt malefacere, sed quia satietatem non possunt ferre, etiam in eos qui ipsis benefecerunt aggrediuntur machinationes:

4 Et non tantum gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventosis illis cogitationibus hominum virtutis expertium statuunt, se judicium effugituros Dei omnia spectantis, semper, quod improbis invisum est;

5 Sępe etiam multos eorum qui in potestatibus constituti sunt, quibus commissa sunt tractanda amicorum negotia, hortatio ista efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt a ratione simplicem eorū qui ampliùs possunt benevolentiam.

7 Hoc autem consyderare licet tum ex antiquioribus (ut tradicæ sunt nobis) historiis, tum ex iis quæ si exquiramus, ante pedes sunt iniquè consummata, eorum qui indignè dominatum obtinent pestilentia.

8 Proinde attendere ad ea quę deinceps futura sunt, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace.

9 Utentes mutationibus, & quę in conspectum venient semper discernentes, [b] obviam eundo æquissimè.

[b] Græc. *cum æquiore occursu.*

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, Macedo, revera alienus a Persarum sanguine, multumq; distans a bonitate nostra, & hospitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua sumus in omnes gentes consecutus est eò usque, ut diceretur pater noster,

[c] Græc. *quā habemus.*

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut secundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam præstantiam, instituit dominatu privare nos, ipsoq; spiritu:

13 Et servatorem nostrum modisq; omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni consortem Esteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificiosis circunventionibus expetens ad interitum.

[d] Græc. *methodorum.*

14 (His enim modis putabat se postquam nos solitarios deprehendisset, Persarum dominationem ad Macedonas translaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab isto [e] conscelleratissimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non esse maleficos, sed justissimis administrari legibus,

[e] Græc. *ter exitiale.*

16 Et filios esse altissimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus nostris regnum in hac dispositione elegantissima.

17 Rectè igitur feceritis, si non utamini ampliùs literis ab Hamane missis filio Hammedathæ,

18 Cùm iste qui confecerat hæc ad Susarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epistolæ proponentes in omni loco, liberè sinatis Jehudæos uti suis ipsorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut si qui tempore angustiæ invadant eos, ulciscantur die decimo tertio mensis Adaris duodecimi, eo ipso die.

21 Hunc enim Deus qui omnia potenter administrat, [f] lætum confecit ipsis loco excidii electo generi comparati.

[f] Græc. *lætitiam.*

22 Quamobrem vos quoque in celebribus vestris feriis, insignem illum diem cum omni lętitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps salutis nobis & benevolentibus Persis, iis verò qui insidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in universum regio, quę secundum ista minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione consumetur; & non solùm in via hominibus, verùm etiam bestiis, & volucribus in omne tempus constituetur, ut inimicissima.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ sunt quidem elegantes verbis, & industria aliqua exaratæ; sed argumento plurimùm discedunt ab eo quod scriptum est Ester. 8. 13. quia (ut credibile est) volebat author locupletare historiam, sed fidem suam eadem opera minuere.* 3 Satietatem] *id est, ut ipsi amplius expleantur bonis per eos qui student ipsis benefacere. Videtur quisquis author fuerit hunc locum sumpsisse ex Pindaro Olymp. α. ubi de Tantalo agens his verbis utitur elegantissimè,* ἀλλὰ γὰρ καταπέψαι μέγαν ὄλβον οὐκ ἐδυνάσθη κόρῳ δ' ἕλεν ἄταν ὑπέροπλον, *&c.* 7 Traditæ] *vocem passivam pro activa legimus, sive placuerit insolenter verbum activum significatione passiva reddere: sive ex activo* παραδίδωμι *passivum facere* παραδέδομαι. 10 Macedo] *hoc apertum est audaciæ argumentum, cùm Agageus Hhamalekitam sonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communi Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danijelem; in libris autem Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Chitthim: ut in primùm Mac. ostendemus. Atq; hæc una ratio satis futura est ex omnium historiarum testimonia sumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix post annos octaginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Persis congredientium.*

SCHIM-

SCHIMHHONIS SACERdotis summi liber unus, qui vulgo liber Macbeorum tertius appellatur.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis summi inscriptus est, insignem historiam exponit de gravissimis calamitatibus quas Ecclesia Jehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegypti rege perpessa est, & mirificentissima liberatione a Deo præstita. Historia est pauci temporis, gesta sub annum quartum Antiochi Magni Regis.

CAPUT. I.

1 T autem [a] Philopator didicit ab iis qui reversi erant [a] ea loca quæ obtinuerat, ab [a] Antiocho sibi adempta esse, denuntiavit omnibus suis pedestribus & equestribus copiis;

[a] Græc. *factam locorũ quia se obtinebantur ablationem.*

2 Et assumpta secum sorore Arsinoë contendit ad loca usque Raphiam adjacentia, ubi castra fecerant milites Antiochi.

3 Theodotus verò quidam se [b] perfecturum insidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè sibi fuerant commissa; & intulit se noctu in tentorium Ptolemæi solus, ut eum occideret atque hoc *pacto* bellum dissolveret.

[b] Græc. *expleturum insidias.*

4 Sed abducto eo Dositheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, postea verò mutaverat [c] cultum legittimum & se a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit supplicium ejus.

[c] Græc. *legitima.*

5 Deinde verò cùm prælium vehemens cõmitteretur, & res valentiores esset ab Antiocho admodum, obambulans Arsinoë hortata est copias cum miseranda specie & lachrymis, [d] capillis passis, ut & se ipsos & liberos suos uxorésque audacter adjuvarent, promittens se victoribus daturam cuique duas auri minas:

[d] Græc. *capillos soluta.*

6 Itaque evenit ut adversarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

[e] Græc. *in manuum pugnis.*

7 Cùm autem [f] insidias illas superasset, judicavit sibi in propinquas civitates eundum esse ut adhortaretur eas: quod postquam fecisset, donariáque delubris distribuisset, [f] effecit ut subditi sui bono essent animo.

[f] Græc. *bene audentes subditos constituit.*

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipsum ex Senatu & Senioribus qui salutarent ipsum, & munera apportantes de iis quæ evenerant gratularentur ipsi, accidit ut eo esset paratiore animo ad eos quàm citissimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruschalaima sacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorũ quæ ex ordine fieri solent in loco fecit;

10 Cum jam venisset ad locum ipsum, accuratione & decore obstupefactus, optimumque miratus ordinem loci sancti, in animum induxit consilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat istud, quia ne illis quidem qui ex gente sunt liceat ingredi, neque omnibus sacerdotibus; sed soli Sacerdoti summo qui anteit omnes, idq; per annum semel, hic nequaquam fuit persuasus:

12 Sed quamvis lex apud ipsum legeretur, non destitit seipsum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd si illi (*inquit*) honore isto privati sunt, me non oportet; rogavitq; quam ob causam ingredientem se in totum fanum nemo ex præsentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, [f] imprudenter *factum*, hoc ipsi malè portendere; si hoc, inquit, factum est, quam ob causam non essem omnino, velint nolint, ingressurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto vestitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut instanti necessitati succurreret, & impetum illius nefariè invadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti statuentes fuisse factum:

15 Et inclusæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesque pulverem crinibus passis, gemitu lamentisque plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque [f] recèns emissæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant dispositi, tum convenientem *sibi* pudorem relinquentes, cursũ confusum in civitate faciebant,

[g] Græc. *obviam itionẽ.*

17 Prætereaque recèns genitos liberos tum matres, tum nutrices [h] hĩc illic relinquentes aliæ per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concursatione in templum supremum congregabantur.

[h] Græc. *alibi & alibi, vel aliter alitera.*

[i] Græc. *irrevocabiliter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.

[k] Græc. *in idem, ut ver. 21.*

19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè insistentem, & suum illud consilium explere cogitantem; sed exclamantes impetu capienda arma & audacter pro lege patria moriendum, magnã eo in loco exasperationem [l] concitabant:

[l] Græc. *faciebant.*

20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribusque aversi, ad [n] idem orationis officium accesserunt.

[m] Græc. *senibus, ex more Laconum: sic accipio ex ver. 8.*

[n] Cræc. *eundem orandi statum.*

21 Itaque populares quidem, ut antè simul orantes conversabantur, Seniores verò qui circunstabant Regem multifariam tentabant superbam ejus mentem a concepto apud se consilio dimovere.

22 At ille audaciam assumens omnibus omissis jamque aditum comparabat, [o] se illud ad finẽ perductururũ censens quod ante dixerat:

[o] Græc *finẽ impositurum esse censens quod.*

23 Quamobrem illi etiam qui circunstabant Regem videntes ista, se ad invocandum cum nostris eum qui omnem potentiam habet contule-

tulerunt, ut res præsentes defenderet, neque dissimularet illegitimum istud superbumque factum.
24 Ex concurrente autem densissima & laboriosa turbarum exclamatione incomparabilis quidam [p] assurgebat clamor:
25 Videbantur enim non homines solùm, sed parietes quoque ipsi & solùm totum personare, tanquam si jam tum mortem *&* *ruinam* subiissent pro contaminatione loci.

p Græc. *tras.*

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolomæi Evergetæ filius, quem occiso parente dictum fuisse Philopatora per antiphrasin falso tradiderunt multi: vide in Danijelem* 11.11. Antiocho] *magno, qui Seleuco Cerauno successerat in Seleucidarum regno.* 7 Insidias illas] *id est, prælium illud quod sublato ex insidiis Philopatore putabat Antiochus non posse a se non feliciter committi, ut in exemplo Judithæ legimus evenisse.* 13 Imprudenter] *sic distinguenda esse verba & accipiendum locum res ipsa arguit: statuit enim Ptolemæus sibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium sanctum; hoc autem cùm illi non prohiburrint (quod ex lege debuerant) non posse illud prohiberi. Hic verò respondetur neque fuisse hoc ferendum, (per imprudentiam enim sacerdotes lapsos esse) neque illud concedendum esse.* 16 Recens emissæ] *id est, eæ quæ & ornatæ & comptæ elegantissimè ordine processerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

CAPUT. II.

1 [a] ITAQUE [a] Schimhhon Sacerdos summus genibus contra sanctuarium flexis, & convenienter protentis manibus in cœlum orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:
2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter sanctos sanctissime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine exaudacia, viribusque fremedundo opprimimur.
3 Tu enim qui creasti omnia & qui ea universa obtines dynasta justus es, ac propterea qui ex contumelia superbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:
4 Tu eos qui antehac in justitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidisti, inducta super eos aqua immensa:
5 Tu occupatos in operibus superbiæ Sedomitas [b] cum manifestò infinitæ malitiæ tenerentur concremasti, exemplum præbens pòst venturis *ætatibus:*
6 Tu audacem illum Parhhonem, qui sanctum populū tuum Jisraëlem servituti mancipaverat, variis ac multis suppliciis probans, notam fecisti majestatem tuam;
7 Post quæ *supplicia* notam fecisti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui persequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundasti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturæ imperium obtinenti incumbebant fide salvos transvexisti, qui etiam agnoscentes apud se opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:
8 Tu, ô Rex, qui creaveras [a] infinitam illam & immensam terram, elegisti civitatem hanc, & sanctificasti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificavisti magnifica faciens commendationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:
9 Et diligens domum Jisraëlis promisisti, siquando [e] nos aversos a te occuparet angustia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem nostram:
10 Jam verò [a] fidelis es & verax, quandoquidem sæpe dum affligerentur majores nostri succurristi ipsis in abjectione sua, & liberasti ipsos e malis maximis.
11 Ecce autem nunc, ô Rex sancte, propter multa & magna peccata nostra opprimimur sub jecti inimicis nostris, & dimittimur in [f] imbecillitate summa.
12 Atque in hoc casu nostro audax & prophanus iste studet injuria afficere locum sanctum: quē in terra hac designasti nomine glorioso tuo
13 Nam habitatio quidem tua, cœlū [g] summū, in accessa est hominibus: sed quandoquidem placuit tibi gloriam tuam in populo tuo Jisraële *statuere, &* locum hunc sanctificavisti,
14 Ne ulciscaris de nobis [h] per immundos istos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo suo, neque exultent [i] superba lingua sua dicentes, nos proculcavimus domum illam sanctificationis [a] sicut proculcantur domus abominationum.
15 Dele peccata nostra, & dissipa errores nostros, & misericordiam tuam ostende hoc tempore: citò præoccupent miserationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.
16 Hic ille inspector omnium & sanctus supra omnia Deus, in sancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaciaque elatum maximè [a] flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a vento; adeò ut prostratus humi, non valens ampliùs agere quicquam, sed solutus membris, ne vocem quidem posset edere justo judicio implicatus.
17 Quamobrem cùm amici tum custodes ejus [k] acram videntes castigationem quæ [l] invaserat ipsum, metuentesque ne vita etiam ipsum deficeret, cito extraxerunt ipsum, perculsi metu [m] maximo.
18 [n] Postea verò cùm seipsum recolligisset, minimè ad resipiscentiam venit correptus: sed amarulentis interminationibus usus abiit.
19 Cùm autem delatus in Ægyptum augesceret malitiā *cùm sua*, tum adjutorum atque sociorum ab omni justo [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non solùm innumeris se libidinibus explevit; sed etiam eò processit audaciæ, ut maledicta singulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propositum Regis attendentes ii quoque sequerentur voluntatem ejus.
20 Proposuerat enim *sibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad [a] turrim aulę junctam columna scripturam insculpserat,

a Græc. *fecerant Genes.* 7.
b Græc. *manifestos malitiis factos Genes.* 9. *Exod.* 7. *& seq.*
Exod. 14.
c Græc. *turbarum multitudine inundasti profunditate maris.*
d Græc. *tibi.*
e Græc. *fieret aversio nostri & nos comprehenderet ang.*
f Græc. *imbecillitatibus.*
g Græc. *cœli.*
h Græc. *immunditia istorum, neque punias nos prophanatione: hypallage.*
i Græc. *superbia linguę.*
k Græc. *acutam.*
l Græc. *comprehenderat.*
m Græc. *excedente.*
n Grӕc. *tempore verò post.*
o Græc. *separatorum.*
p Græc. *cōtra gentem hanc vituperium dicerct.*

ſculpſerat, ne quis eorum qui non ſacrificant veniret in templa; ipſorum ſed ut [r] omnes Jehudæi in populi cenſum, aut ſervilem ſtatum cogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in cenſum referrentur, adhibito etiam igne obſignari inſigni Bacchi folio hederæ in corpus impreſſo, ac deinde ſeparari ad utendam quæ priùs [s] contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, ſubjecit ſcripturæ; Quòd ſi qui ex illis voluerint certo conſilio inter illos verſari qui ſacris ſunt initiati eos æquo jure cives cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio iſtos [q] gradus pietati [t] civitatis hujus imperatos, facilè ſeipſos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex converſatione futura cum rege:

24 Veruntamen plurimi in generoſo animo confirmati non deſtiterunt a pietate; ſed pecunias pro vita commutantes interpedè, conabantur ſeipſos a recenſionibus liberare, quippe freti bona ſpe ſe defenſionem conſequuturos eſſe:

25 Præterea qui diſcedebant a ſe eos abominabantur, & tanquam hoſtes gentis ſuæ judicabant, privabantque communi converſatione commodo.

[q] Græc. *gradus pietatis civitatis hujus.*

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic verſus quibuſdam in libris integer eſt, in pleriſq; mutilus. Sed utrumq; membrum optimè convenit: nam & Sacerdos ſummus omiſſo Rege ſuprà 1.23. ad orationem converſus præivit verba Eccleſiæ, & Eccleſia conſpirantibus animis verba illius ſequuta eſt.* Schimhhon] *non ille Juſtus, de quo Eccleſiaſtici 50. ſed filius Oniæ illius cujus habetur hiſtoria apud Joſephum Antiquit. lib. 12. cap. 4. & pater alterius Oniæ qui fœdus cum* Romanis *& Spartanis, fecit 1. Mac. 12 20.* 8 Infinitam] *dictum* κατά τι, *nempe ſi cum Jebudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id eſt, conſtans factis, & verax promiſſionibus.* 14 Sicut pro.] *id eſt, ſicut Judæi iſti templa Deorum noſtrorum, quæ abominationes vocant, ſunt ſoliti proculcare.* 16 Flagellavit] *ſic 2. Mac. 3.26.* 20 Turrim] *Alexandriæ in palatio Regis.* Ut omnes] *id eſt, ut quicunque Jehudæi in civitate erant, aut probata religione & impreſſo in cutem ſigno libertati aſſererentur, aut in ſervitutē traherentur.* 21 Contracta] *ſive comparata per veri Dei abnegationem & ſuperſtitionum Ægyptiarum comprobationem: etſi non pro civibus Alexandrinis, ſed pro accenſis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege ſacris utebantur verſu ſeq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruſchalaimorum, id eſt, cùm animadverterent prout germanis Jebudæis inerant pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam fuiſſe a Rege conſtitutos, a quibus gradibus infirma ipſorum caro metuebat; ad impios vitæ, libertatis, honorumq; gradus ſeſe contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆC autem impius ille percipiens adeò iratus eſt, ut non ſolùm Alexandriæ manentibus iraſceretur, ſed etiam iis qui in regione erant adverſaretur gravius, mandaretque feſtinanter omnes congregari [a] una & peſſima nece e vita tolli.

2 Quæ dum adminiſtrabantur, evulgatus eſt dirus contra gentem ſermo conſpirantibus ad maleficium hominibus: quibus dabatur ad [b] inſtitutum iſtud occaſio, tanquā ſi *Jehudæi* ipſos a ſuis legibus prohibituri eſſent.

3 Ac Jehudæi quidam benevolentiam fidem que [c] conſtantem in reges obſervabant; ſed quia celebant Deum & lege ejus regebantur, [s] ſeparationem inſtituebant in quoſdam & cōverſiones (quam ob cauſam quibuſdam eſſe inimici videbantur) & bonis rerum juſtarum factis orantes converſationem ſuam, omnibus hominibus [d] erant probatiſſimi.

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur iſti alienigenæ minime enumerabant, ſed de adorationibus & cibis differentiam pervulgabant, dicentes neque regi neque poteſtatibus homines iſtos conſentire, ſed diros eſſe & magnopere negotiis adverſari: denique non vulgari perſtringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatem erant nulla affecti injuria, tumultum inopinatum contra hos homines ſpectantes & improviſas concurſationes fieri, ſuccurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat conſtitutio)

6 Sed ferentes graviter conſolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non ſtarent iſta: non enim [t] ab eo qui nihil ignorat, talem conſtitutionem rerum ita deſpectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipſis, clam [e] excipientes quoſdam dabant fidem ſe defenſionē communem adhibituros, & [f] contentiſſimè ad auxilium adventuros.

8 Ille igitur præſente proſperitate elatus, ac in Dei maximi potentiam non reſpiciens; ſed ſtatuens ſe perpetuò in eodem conſilio permanſurum, contra eos reſcripſit has literas:

9 Rex Ptolemæus Philopator ducibus militibuſque per Ægyptum & *quemque* locum *reſidentibus* [g] ſalutem & valetudinem: valeo ego ipſe quoque & negotia mea.

10 Poſtquam militaris noſtra in Aſiam expeditio (quam noviſtis ipſi quoque) inoffenſo Deorum auxilio ad finem ex animo perducta eſt; non vi [h] armorum, ſed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas eſſe quæ Cœlen Syriam, Phœniciam que habitant, & beneficiis ultrò proſequendas.

11 Cumque templis quę per civitates ſunt reditus multos attribuiſſemus, advenimus etiam Jeruſchalaima, quo aſcenderamus ut templum iſtorum ſceleratorum & nunquam ab amētia ſua deſinentium honoraremus.

12 Et illi ſermone quidem adventum noſtrū gratè, at re ipſa falſò accipientes, cùm eſſet nobis animus ingrediendi in templum ipſorum, & decentiſſimis atque pulcherrimis donariis honorandi, [i] antiquiſſima *ſua* acti ſuperbia ab ingreſſu

[a] Græc. *in idem.*

[b] Græc. *diſpoſitionem iſtam.*

[c] Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*

[d] Græc. *conſtituti erant.*

[e] Græc. *attrahentes.*

[f] Græc. *omnino contentè*

[g] Græc. *ſalvere & valere.*

[h] Græc *haſtæ.*

[i] Græc. *antiquioribus. typhis, ut Arnobius loquitur.*

ingressu nos prohibuerunt.

13 Ita non experti sunt robur nostrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; sed suam contra nos diritatem effecerunt manifestam, ut qui omnino soli ex gentibus cervices in reges & [k] bene de se meritos attollentes nihil [l] æquum perferre volunt.

14 Ac nos quidem quòd istorum amentiæ [m] concessimus, & cum victoria reversi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:

15 [n] Interea verò cùm apud tribules istorum omnibus significavimus oblivionem *tanti* mali; atque tum societate, tum mille rebus quas eis primùm simplicissimè volueramus concreditas eos ausi ad mutationem provocare, eos & consortes perpetuorum Sacerdotum voluimus constituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;

16 Isti contra accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum est & perpetuò in malum [o] inclinantes non solùm aversari sunt hoc jus civitatis inæstimabile, verum etiam paucos e suis qui optimè erga nos affecti sunt abhominantur sermone atque silentio, maximè suspicantes nos ob illud vivendi infame institutum citò ea quæ correximus eversuros.

17 Quapropter etiam optimè persuasi signis istos modis omnibus a nobis dissentire, atque providentes ne si fortè repentinus in posterum [*] tumultus instaret, impios istos a tergo proditores & barbaros hostes haberemus,

18 Mandavimus simul ac hæ literæ ad vos [p] pervenerint, ut istos qui his literis indicantur cum uxoribus liberisque eadem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis inclusos, [q] ut immedicabili & ignominiosa nece (quemadmodũ homines diros decet) auferantur.

19 His enim supplicio simul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè convenienti statu optimaque dispositione constitutum iri,

20 Quisquis autem Jehudæorum aliquem [r] sive senem, sive puerũ, sive lactentem etiam protexerit, turpissimis tormẽtis cruciabitur distenta familia tota:

21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd substantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam [*] libertate coronabitur.

22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, [s] inhabitabilis efficitor & cremator igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in sempiternum tempus. Atq; sic quidem [t] habebat literarum forma.

[k] Græc. *benefactores.*
[l] Græc *germanum.*
[m] Græc. *unà delati sumus.*
[n] Græc. *in istis.*
[o] Græc. *annuentes.*
[p] Græc. *acciderint.*
[q] Græc. *ad immedicabilem & ignominiosam necem.*
[r] Græc. *a sene usque ad infantem usque ad eum qui mamma subjicitur.*
[s] Græc. *in accessus.*
[t] Græc. *scripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Separationem] *id est, excommunicatione sive abstentione utebantur in eos qui parebant tyranno deficentes a Deo, & resipiscentibus prædicabant gratiam Dei absolutionemq; a peccatis ipsorum, ut de integro adunarentur Ecclesiæ. Sic accipimus vocem* καταστροφῆς *: nam ut in Comœdiis protasin epitasinq; turbulentas sequitur catastrophe, qua res in suum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in misera defectorum vita cùm ad officium revertuntur, & se restituunt Ecclesiæ Dei, postquam plus satis vitam suam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap.15,12. vide suprà 2.25.* 6 Ab eo] *id est, a Deo: periphrasis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà si servus fuerit.*

CAPUT. IIII.

1 Quocunque autem mandatum illud [a] pervenit, populare constitutum est a gentibus [*] convivium cum acclamationibus & gaudio, velut audacter jam demonstrante se inimicitia quæ ipsis olim cogitatione callum indurata contraxerat.

2 Jehudæis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibusque, inflammato undique ipsorum corde, cum improvisam pernitiem repentè contra se decretam deplorarent.

3 Quæ præfectura, aut civitas, aut quis in universum locus habitabilis, aut quæ viæ planctu ejulatibusque de illis non implebantur?

4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de insolentibus suppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam misericordiam & incertam hujus vitæ commutationem reputantes deplorarent [b] infelicissimam eorum dejectionem.

5 Nam præibat senum multitudo variorum canitie, quorum [c] incurvis pedibus tardisque a senio sine pudore ullo ad profectionem [d] celerem abutebantur violentæ [*] adversionis impetu:

6 Quæ verò ad communionem vitæ nuptialem modò thorum subierant adolescentulæ, pro delectatione suscipientes ejulatus, & unguento delibutam comam conspersæ pulvere, ac sine velo abductæ, lamentationem pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus alienigenis laceratæ; cùm vinctæ publice vi usque ad [e] locum ubi conscendebatur navis traherentur.

7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ætate adolescentiæ, pro convivio juvenilibusque deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque sepulchrum ad pedes positum.

8 Agebantur autem bestiarum modo tracti vinculorum ferreorum [f] vi, alii collo suffixi clavis ad navium transtra, alii pedes firmis constricti pedicis; idque etiam tabulato quod supernè erat frequente imposito, ut undequaque obtenebratis oculis ductum insidiatorum in tota navigatione [g] paterentur.

9 His ergo in navigium illud quod diximus actis & finita navigatione prout sancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in suburbano hippodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quam oportunissimus [h] ad traducendum *miseros* cum apud eos qui in civitatem venie-

[a] Græc. *accidit, ut suprà 3.18.*
[b] Græc. *ter infelicem.*
[c] Græc. *tarditatem pedum incurvorum ex senio.*
[d] Græc. *acutam, ut 2. Mac. 9.7.*
[e] Græc. *immissionem in navem.*
[f] Græc. *necessitatibus.*
[g] Græc. *accipirent.*
[h] Græc. *ad paradigmatismum.*

veniebant, tum apud eos qui inde in regionem proficiscebantur [i] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque universè [k] in muros reciperentur.

[i] Græc. *in peregrinationem.*
[k] Græc. *dignarentur muris.*

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentius exeuntes lugere ignominiosam fratrum miseriam, iratus mandavit ut his simul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a supplicio eorum immunes essent; & totam gentem nominatim describi:

[l] Græc. *non defectu supplicio.*

11 Non enim se laboriosum illud operum ministerium quod paulo ante ' significaverat exactum esse, sed cruciatos tormentis ' quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum descriptio [m] vehemente studio ambitiosaque assiduitate ab ortu Solis ad occasum, etsi perfectum finem minime consequuta diebus quadraginta:

[m] Græc. *amaro, sive acerbo.*

13 Rex verò multum ac perpetuo impletus gaudio, conviviaque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profano ore muta quidem & quæ non poterant ipsos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Post illud autem intervallũ temporis quod modò dicebamus, retulerunt scribæ Regi se non ampliùs posse Jehudæorum descriptionem facere propter immensam eorum multitudinem; cùm essent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus consistentes, alii verò alio loco: tanquam si fieri non potuisset illud ab omnibus ducibus qui præerant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quasi fuissent corrupti donis ad machinationem fugæ, accidit ut de re illa manifestò persuaderetur, dicentibus illis ac demonstrantibus & chartam jamq; & scriptorios calamos quibus utebantur deficisse.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentiæ illius qui Jehudæis e cœlo succurrebat.

ANNOTATIO.

1 Convivium] *nempe idolis eucharisticum epulum, ut infrà vers.* 13. 5 Adversionis] *qua duces Ægyptii a domestica & sedentaria quiete senum eos ad laboriosum cursum retrahebant.* 11 Significaverat] *suprà* 2.20. Quæ denuntiaverat] *suprà* 3.18.

CAPUT V.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus ira, & ab indignatione omnino immotus jussit in diem posterum ' largos thuris manipulos cum vino copioso mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti, & efferatos profusa potus illius subministratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

[a] Græc. *immitti ad occursum necis Jehudæorum.*

2 Ac ille quidem cùm mandasset ista, congregatis amicis summis & ducibus [b] qui infensi in Jehudæos erant, ad convivium se convertit: magister verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè consummavit.

[b] Græc. *inimice in Jehudæos habentibus.*

3 Prętereа etiam administri vespere exeuntes vinciebant miserorum manus, & reliquas contra eos [c] cautiones moliebantur totam noctem, existimantes gentem illam simul internecionis terminum pręcepturam.

[c] Græc. *securitatem.*

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deserti esse videbantur propter necessitatem qua cum vinculis undequaq; circuncludebantur, omnipotentem Dominum ac omnis potestatis habentem imperium, Deum suum patremq; misericordem omnes indesinente clamore cum lachrymis invocabant, orantes ut impium illud consilium contra se *captum* mutaret, magnificaque apparatione ipsos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè supplicatio in cœlum ascendebat: Chermon verò cùm immisericordes illos elephantes potu perfudisset, plenos multa illa vini subministratione & saturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res istas nuntiaret Regi.

[d] Græc. *matutinus: sic infrà ver.* 15.

6 Verùm *Deus* partem somni (quæ res creata inde a [e] temporibus seculi bona est de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratiosè tribuit omnibus quibuscunq; ipse voluerit immisit Regi:

[e] Græc. *seculo temporis: hypallage.*

7 Itaque detentus suavissima & profunda efficasitate Domini a nefario quidem proposito plurimùm excidit, sed ab immutabili ' consilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cum horam quæ antè significata fuerat effugissent, Deum suum laudaverunt sanctum, iterumq; rogarunt ut optimè conciliatus cum ipsis potentissimæ manus suæ robur superbis gentibus ostenderet.

9 Media autem jam fermè decima [f] vocator frequentes invitatos videns, accessit, pepulit Regem, eumque vix excitans ostendit tempus convivii jam [g] præterfluere, sermonemque ' de illis habuit: quem reputans Rex & ad convivium versus, jussit eos qui ad convivium venerant ' ex adverso sui accumbere:

[f] Græc. *qui ad vocationes erat institutus confertim vocatos videns.*
[g] Græc. *prætercurrere.*

10 Eoq; facto adhortatus est ut se in convivio occupantes ' pręsentē convivii partem eo plus honorarent *eam* in lætitia consumendo.

11 Cùm autem diutiùs processisset confabulatio, Chermonem accersitum Rex cum minis acerbis interrogavit quam ob causam finerentur Jehudæi in diem præsentem supervivere.

12 Qui ubi ostendit se nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxisse & attestati sunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei somno.

13 Tu verò sine cunctatione in diem crastinum similiter elephantis comparato ad scelestorum Jehudæorum istorum deletionem.

14 Hæc ubi dixisset Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio simul collaudarunt, & in suam quisque domum reversus est: ubi non tam ad somnum tempore noctis abusi sunt, quam ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miseri esse videbantur.

15 Simulac autem gallus manè cecinerat, bestias armatas in peristylio magno ' commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant congrega-

gregabantur ad spectaculum inprimis miserabile, diluculum studiosè expectantes.

16 Jehudæi verò [h] continenter animam trahentes, supplicatione multis lachrymis conjuncta canticisque miserabilibus, manibus ad cœlum protensis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipsis succurreret.

[h] *Græc.per indivisum tempus, id est, perpetuum & continens: ut infrà 6.26.*

17 Nondum radii Solis dispergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon accersivit [i] ut prodiret, indicans illud quod antea Rex in animo habuerat paratum esse.

[i] *Græc. ad exitum.*

18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obstupesceret, ignoratione planè occupatus quęsivit quamobrem illud studiosè ab eo effectum esset: erat autem istud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.

19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, bestiæ copiæque istæ, ô Rex, paratę sunt ex proposito consilio vehemente tuo.

20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipsius cogitatio de his rebus providentia Dei dissipata esset, minaciter intuēs dixit,

21 *quotquot parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam escam bestiis feris paraverint, inculpatorum Jehudæorum loco, qui mihi meisq; majoribus integram stabilemque fidem eximiè demonstrarunt: quanquam nisi animo erga te propenso essem propter communem educationem & ministerium tuum, pro illis privareris vita.

22 Sic Chermon inopinatam ac periculosam sustinens comminationem & aspectu & vultu [k] cohorruit: amicorum verò quisque paulatim diffluxit tristis, qui congregatos dimiserunt quemque ad occupationem suam.

[k] *Græc. contractus est.*

23 Jehudæi autem Regis sermonibus auditis illustrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt, ut qui ab ipso auxilium hoc consequuti essent.

24 Deinde cùm Rex cōstituto de-integro consilio hortaretur convivas ut se ad lætitiam conferrent, secundum leges illas Chermonem accersens cum interminatione dixit *ei*, quoties oportet tibi de iisdem rebus mandata dari, ô infelicissime? etiam nunc tandem elephantos arma in diem crastinum ad deletionem Jehudæorum.

25 Cognati autem simul accumbentes instabilem hanc mentem admirati protulerunt ista, ô Rex, quousque verò nos ut expertes rationis pertentaturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rursum in ipso facto dissolvens mutato consilio ea quæ placuerunt tibi?

26 Quorum gratiâ hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur sæpe.

27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus studio rationi adversante, & mutationes animæ quæ ad [l] procurationem Jehudæorum in ipso fuerant effectæ nihili faciens,

[l] *Gręc. inspectionem seu visitationem.*

28 Postquam impurissimum juramentum firmè statuisset se cùm istos sine cunctatione genibus pedibusque bestiarum sauciatos ad inferos transmissurum, tum castris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatam solo flammę & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis (*inquit*) in accessum fuit, ubi consummāt sacrificia, citò prostratum igne in omne tempus effecturum:

Suprà 1.10.

29 Tunc lęti discesserunt amici & cognati cum fiducia, & disposuerunt copias ad custodiam per opportunissima civitatis loca.

30 Magister verò elephantorum ut bestias ad furiosam (ut ita dicam) ferè constitutionem odoratis poculis e vino condito thure, [m] formidabili ornatas apparatu adduxerat; sub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum versus repleta esset, ingressus aulam ad rem pręsentem incitavit Regem.

[m] *Græc. formidabiliter.*

31 Qui ira gravi impiam mentem complens, *omni mole erupit cū bestiis, volens immiti animo & pupillis oculorum siccis molestum illū & miserabilem eorum de quibus antè diximus spectare exitum.

32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis simul prosequentibus, pergentisque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horrisonum tumultum audientes, cùm illud sibi ultimum vitæ momentum esse arbitrarentur,

33 *Sub* finem miserrimæ illius expectationis ad commiserationem & ejulatus versi osculabantur alii alios complectentes cognati, *&* in colla ruentes filiorum patres & puellarum matres:

34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac sugerent ultimum.

35 Veruntamen cùm hi e-converso etiam considerarent defensiones ipsorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, pronos unanimiter seipsos prosternentes, & infantes ab uberibus seponentes inclamaverunt voce magna universitatis [n] principem,

36 Supplicantes ut apparitione illustri facta misereretur ipsos jamque ad portas sepulchri constitutos.

[n] *Græc. dynastam.*

ANNOTATIO.

1 Largos thuris] *Thus enim, teste Dioscoride lib.1.cap.70. potum largè maniam excitat, largius affert mortem: sic voluit Rex bestias ad feritatem & sævitiam accendi præbito thure ex vino*; *quod indicatur infrà ver.30.* 7 Consilio] *puta Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati aderant.* Ex adverso] *pro Ægyptiorum more, ut Gen.43.33.* 10 Præsentem conv.] *Sic modestè Rex loquitur, excusans quòd pars temporis in convivio agitando consumendi periisset, hortansq; ut festivitate & convictu liberiore jacturam temporis resarcirent.* 15 Commovebat] *præbito potu, & aliis rebus ad sævitiam eos accensurus, furoremq; provocans.* 21 Quotquot] *sensus est, si quisquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, quisquis tandem ille sit, cùm ipse tum necessarii ipsius pœnam perferto Jehudæis irrogatam.* 31 Omni mole] *id est, comitatu maximo, copiisq; prosequentibus, de quibus vers.sequente.*

CAPUT VI.

1 ELHHAZAR autem quidam vir insignis de sacerdotibus *qui erant* e regione illa, in senum numero jam ætatem consequutus, & omni virtute ornatus quæ ad vitam

vitam hanc *pertinet*, senes qui circunstabant ipsum contrahens ad invocaudum Deum sanctum oravit [a] his verbis;

[a] Græc. *hæc.*

2 Rex [b] magnifice, altissime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem semper gubernas misericorditer, respice ad semen Abrahami, ad liberos sanctificati Iahhakobi, *ad* populum patris quæ sanctificata est tibi, exterum in terra extera injustè pereuntem, ô pater.

[b] Græc. *magnipotens.*

3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti istius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum superbo exercitu mari perfusos perdidisti, luce misericordiæ perlustrans genus Jisraëlis:

Exod. 14.

4 Tu Sancheribum gravem Assyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui [c] gladio terram totam subjectam sibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra sanctam civitatem tuam res graves fastu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregisti, manifestam gentibus multis potentiam tuam ostendens:

2. *Reg.* 19.

[c] Græc. *hasta.*

5 Tu socios tres versantes in Babyionia, qui animam suam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis servirent, ignitum caminum perfundens rore liberasti, [d] adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpessi sint, flammamq; omnibus adversariis immisisti:

Dan. 3.

[d] Græc. *usque ad capillum impassos.*

6 Tu Danijelem, qui invidentiæ calumniis leonibus sub terram fuerat projectus *ut* esca bestiis *esset*, incolumem in lucem revocasti; & Jonam prolixè in ventre marini cete liquescentem, illæsum omnibus domesticis ostendisti, pater.

Dan. 6.

Jon. 2. & 3

7 Nunc ergo, ô *Deus* osor iujuriæ, plurimùm misericors, universitatis protector, citò appare istis qui de genere *sunt* Jisraëlis, & ab iniquis gentibus abominandisque injuriam patiuntur.

8 Quòd si impietatibus in peregrinatione hac constricta fuit vita nostra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.

9 Ne isti [e] qui nihil nisi vanitatem sapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventuræ nomine, dicentes, ne Deus quidem ipsorum liberavit istos:

[e] Græc. *vana sapientes.*

10 Sed tu, ô æterne, qui omnes vires ac universam potestatem obtines, jam respice.

11 Miserere nostri, qui per iniquorum injuriam rationi adversam vita destituimur insidiatorum modo:

12 Gentes verò stupescentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô gloriose *Deus* potentiáque prædite, de salute generis Jahhakobi.

13 Tibi supplicat tota infantium istorum multitudo, & hi parentes istorum cum lachrymis: demonstretur omnibus gentibus te nobiscum esse Domine, neq; avertisse faciem tuā a nobis.

Levi. 26. 40
Deut. 30.

14 Sed quemadmodum dixisti te ne tum quidem cùm in terra inimicorum suorū versantur despexisse eos, ita perfice Domine.

15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò desineret, Rex cum bestiis ac toto copiarum horrore secundum hippodromum prætervehebatur:

16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipsæ unà personantes castris totis [f] necessarium fletum excuterent.

[f] Græc. *inexcitabilem fletum fucerent.*

17 Tunc gloriosissimus, omnipotens, & verax Deus ostendens sanctam faciem suam aperuit portas cœli, e quibus gloria instructi duo formidabilesque aspectu Angeli omnibus manifesti præterquam Jehudæis descenderunt,

18 Et resistentes impleverunt adversariorum copias perturbatione & metu, immotisque ligarunt pedicis, adeò ut ipsum Regis corpus horresceret, & oblivio audaciam ipsius quæ tam graviter inflammata fuerat occuparet:

19 Bestiæ verò conversæ in copias armatas quæ subsequebantur, proculcabant & profligabant [g] illas.

[g] Græc. *illos nempe copiarum viros.*

20 Tunc Regis ira in misericordiā & lachrymas conversa est, propter eas res quas antè fuerat machinatus.

21 Nam cum audisset [*] clamorem illum; & cōsyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cum ita lachrymans interminatus est amicis, dicens,

22 [*] Regno abutimini, qui tyrannos crudelitate superavistis, & me ipsum in vos beneficum jam aggredimini cùm a principiatu, tum etiam a vita amovere, clam machinantes ea quę non essent regno profutura.

23 Quis [*] eos *homines* qui munitiones regionis nostræ [h] fideliter tenuerunt, e domiciliis suis exportatos singulos præter rationem huc coarcervavit?

[h] Græc. *in fide.*

24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecellunt, & qui pessima persępe ab hominibus pericula susciperunt, ita nefariis implicuit suppliciis?

25 Solvite, dissolvite injusta vincula, [i] in proprias sedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt gesta deprecati. Absolvite filios omnipotentis, cœlestis Dei viventis, qui a nostris [k] adhuc majoribus expeditam constitutionem cum gloria præbet nostris negotiis.

[i] Græc. *in propria: sic inf. vers.* 33.

[k] Græc. *usque nunc.*

26 Atq; hęc quidem dicebat iste: illi verò [l] momento soluti, sancto servatori Deo suo benedicebant quòd modò effugissent mortem.

[l] Græc. *indiviso tempore, ut supra* 5. 16.

27 Postea Rex in civitatem reversus accersito eo qui reditibus præerat jussit vina crateraque ad convivium necessaria in septiduum Jehudęis suppeditari, statuens eos quo in loco se subituros exitium putaverant, ibidem [*] Soteria cum omni lætitia celebrare.

28 Tunc illi qui antè probrosi fuerant & sepulchro proximi ac potius in illud jamque descenderant, loco acerbæ necis & luctuosissimæ [*] poculum salutare inter se statuentes; eum locum qui ad ruinam ipsis & sepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus diviserunt.

29 Et finem flebili lamentationis cantui facientes, receperunt majorum cantica, Deum servatorem laudantes atque mirificum; fletuq; omni & ejulatu abjecto choreas constituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ signum.

30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm amplissimum convivarum numerum congregasset, indesinenter in cœlum *respiciens* vicissim celebrabat Deum magnificè, propter salutem quæ ipsi præter opinionem acciderat.

31 Qui verò antè statuerant illos in exitium *raptos* avium futuros escam, & cum gaudio descripserant; hi contra gemuerunt, quòd pudore apud animum suum amicti essent, & quòd auda-

audaciam suam, quæ ignem spiraverat merum, ingloriè extinctam cognoscerent.

32 At Jehudæi constituta, ut antè diximus, chorea [m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & psalmis transegerunt;

33 Et communem de his rebus ferentes legem in toto incolatu suo generationibus omnibus dies prędictos statuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comessationis causâ; sed propter salutem quam ipsis Deus effecerat.

34 Deinde accesserunt Regem, se ad suos dimitti postulantes.

35 Cæterum descripserant illos *administri regis* a vicessimo quinto die Pachonis ad quartum Epiphi diebus quadraginta: constituerunt verò perditionem illorum a quinto Epiphi ad septimum diebus tribus, cum etiam magnifice illustrans misericordiā suam universitatis princeps incolumes eos liberavit.

36 Unanimiter autem convivati sunt [n] omnibus suppeditatis a rege ad diem usque decimum quartum:

37 Quo etiam die cùm [o] interpellassent Regem pro dimissione sui, collaudans eos rex magno animo scripsit eorum gratiā sequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpositos, [q] in hanc sententiam.

[m] Græc. *prædicta.*

Sup. 2. & 3. Suprà 5.

[n] Græc. *omnia suppeditati.*

[o] Græc. *interpellationē fecissent.*

[p] Græc. *per civitatem.*

[q] Græc. *hunc tenorem habentes.*

ANNOTATIO.

21 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver. 16.* 22 Regno abut.] *id est, authoritate Regia, ut exponitur cap. sequente.* 23 Eos homines] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id est, salutares dies, festos dies salutis suæ.* 28 Poculum salut.] *sic interpretamur cum Phavorino* κώθωνα, *pro poculo ex quo milites victoria parta inter se propinabant: quæ propinandi ratio in conviviis & encharisticis epulis fuit observata: vide Psalm. 116. 13.* 35 Pachonis] *Ægyptia mensis appellatio Aprili nostro ex parte respondentis.* Epiphi] *Mensis Junio nostro similiter ex parte respondentis, quo celebrabantur Apidis festa sive Epaphi, unde nomen habuit: vide Eusebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 REX Ptolemæus Philopator ducibus qui sunt per Ægyptum & omnibus qui præfecti sunt rebus *gerendis* salutem & incolumitatem: valemus quoque ipsi & liberi nostri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos insistentes nobis persuaserunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui sub regno sunt *nostro* afficeremus insolentibus defectorum suppliciis:

3 Prętextum hunc afferentes nunquam fore ut bene constituantur negotia nostra propter diritatem [a] qua isti sunt omnes gentes, donec istud fuerit consummatum.

4 Qui etiam cum eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam insidiatores adduxissent, sine ulla disquisitione & percunctatione ipsos sunt aggressi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quam legis Scytharum sit.

5 Nos autem propterea interminati durissimè, cùm pro ea ęquitate quam hominibus omnibus exhibemus ægre vitam essemus istis gratificati; Deum verò cœlestem agnovissemus certò Jehudæos protegere velut patrem semper filios propugnantem, atque reputavissemus constantem illam quam habent ergo nos & majores nostros [d] amicam benevolentiam, *hos* justè ab omni crimine qualicunque ratione *intenso* absolvimus.

6 Et unicuiq; præcepimus ut ad res suas omnes quocunq; loco *sint* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res istas quæ præter rationem confectæ sunt *ipsis* exprobare.

7 Scitote enim si quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto tristitia affecerimus, nos non hominem sed Deum altissimum qui potestati omni dominatur adversarium nobis in omni re ad ultionem factorum istorum [e] inevitabilem semper habitaturos. Valete

8 Jehudæi verò cùm has literas accepissent non dederunt operam ut statim abscederent sed prętereà a Rege postulaverunt, ut qui ex gente Jehudæorum voluntariè Deum sanctum & Dei legem omisissent, ii ab ipsis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris causâ præceptiones divinas omiserint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atque hic ut percepit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; ut eos qui essent transgressi regem Dei liberè in omni loco regni sui sine ulla regia potestate aut cognitione profligarent.

11 Tunc bene precantes ei, ut decebat, illorū sacerdotes cum turba tota, & acclamantes Hallelu-jah, cum gaudio discessernnt.

12 Itaque [g] pollutum ex gente sua quemque prout incidebat in itenere puniebant, [h] variisq; modis traductum *e medio* tollebant.

13 Sustulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitarúntq; lætitiam cum gaudio, postquàm prophanos illos sustulissent.

14 Illi verò qui ad mortem usque Deo adhæserant, integro salutis fructu accepto, jungentes e civitate abierunt, omnigenis floribus odoratissimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum suorum sancto servatori Jisraëlis.

15 Sed cùm pervenissent Ptolemaida quæ Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ubi de communi sententia ipsorum classis dies septem ipsos præstolabatur;

16 Illic fecerunt convivium salutare, suppeditante Rege alacriter ipsorum cuique omnia quæ erant opus ut se in suas domos singuli reciperent:

17 Atque ibidem statuerunt ut dilati *ad suos* cum pace dies eosdem hilares tempore incolatus sui [i] adhibitis justis celebrationibus agitarent.

18 Quos ubi consecraverunt, columnaq; in convivii loco *posita* confirmarunt voto, integri liberíque summo cum gaudio discesserunt terra,

[a] Græc. *quā isti habent.*

[b] Græc. *cum vexationibus*

[c] Græc. *insibulati.*

[d] Græc. *amicitiæ.*

[e] Græc. *inevitabiliter.*

[f] Græc. *omnium.*

[g] Græc. *incidentem pollutorum.*

[h] Græc. *& cum traductionibus.*

[i] Græc. *in justis.*

terra & mari, fluvioq; in suas *domos*, conservati præcepto Regis, & majorem habentes quam antè in inimicos potestatem gloria & metu cōjunctam.

19 Denique nullius operâ a suis facultatibus concussi sunt; sed singuli res suas omnes ex descriptione receperunt adeò ut qui habebant aliquid *de eis* maximo cum timore ipsis restituerent: ita Deus maximus res magnificentissimas perfectè faciebat, ad salutem ipsorum.

20 Benedictus sit liberator Jisraëlis in sempiterna tempora. Amen.

ANNOTATIO.

10 Regia potest.] *id est, magistratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id est, rosarum ferax: hæc Ptolemais est in Arsinone Nomo imposita Nilo, quâ Ptolemæus in Geographicis* ὅρμον, *id est stationem vocat; ut ab altera Ptolemaide Mercurii distinguatur, quæ metropolis est in Thinito Nomo.* 16 Salutare] *id est, eucharisticum, ut suprà 6.28. de salutari poculo diximus.*

MACBÆORUM

LIBER PRIMUS

PRIOR Macbeorum liber singulares populi Dei clades, victoriasq; mutationes varias, & mirificam Dei administrationem in Ecclesia vetere describit, prout a prophetis fuerant prænuntiatæ: imprimis verò ea quæ a Macbeorum sive Chaschmannæorum familia ad Dei gloriam & populi salutem gesta sunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexando Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Estq; historia annorum ferme quadraginta.

CAPUT I.

1 UIT autem postquam cecidisset Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra *Cittæorum, cecidisset, *inquam*, Darium regem Persarum Medorumque ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnasset.

2 Constituit enim prælia multa, expugnavitq; munitiones, & jugulavit reges terræ.

3 Pervadensq; ad extremas usque terras accepit spolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipso.

4 Ita exaltatus est ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdè imperaret regionibus, gentibus, & regnis, essentq; ea sibi tributaria.

6 Postea verò decidens in lectum, cùm agnosceret se in morte esse,

7 Accersivit [a] administros suos gloriosos qui unà cum ipso fuerant educati a pueritia, & divisit illis *regnum suum cùm adhuc viveret.

8 Cùm itaque regnavisset Alexander annis *duodecim, & mortuus esset,

9 Obtinuerunt dominatum administri ejus quisque in loco suo:

10 Et imposuerunt omnes *sibi* diademata post mortem illius, & filii eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus *illustris, filius *Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses; regnavitque anno centesimo trigesimo septimo regni *Græcorum.

12 Temporibus illis prodierunt ex Jisraële [b] *homines iniqui, & persuaserunt multis, dicentes; eamus & disponamus fœdus cum gentibus circumstantibus nos: nam ex quo separati sumus ab illis, [c] obvenerunt nobis mala multa.

13 Qui sermo cùm bonus visus esset in oculis illorum,

14 Comparati animo quidam e populo profecti sunt ad regem, qui dedit illis potestatem faciendi [d] statuta gentium.

15 Ædificaverunt itaque *gymnasium Jeruschalaimis secundum leges gentium:

16 Et *facientes sibi præputia abscesserunt a fœdere sancto, & conjuncti gentibus vēditi fuerunt ad faciendum malum.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, præcepit quoq; animo regnum Ægypti, ut regnaret super duo regna:

18 Et ingressus Ægyptum cum turba numerosa, curribus, elephantisque, & equitibus, & magna classe,

19 Constituit prælium contra *Ptolemæum regem Ægypti, in quo aversus Ptolemæus a conspectu illius fugit, cecideruntque confossi multi:

20 Postea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepitque Antiochus spolia Ægypti.

21 Inde revertens Antiochus, postquam percussisset Ægyptum, anno centesimo quadragesimo tertio:

22 Ascendit contra Jisraëlem & Jeruschalaima cum turba numerosa:

23 Et ingressus sanctuarium [e] superbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus instrumentis ejus, & mensam propositionis, & crateras, phialasque, & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conspectu templi, [f] aurúmque detraxit omnibus.

24 Similiter accepit argentum & aurum, & instrumenta desiderabilia; accepitque thesauros absconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram suam.

[a] Græc. *pueros.*

1. *Mac.* 4. 7.

[b] Græc. *filii.*

[c] Græc. *invenerunt nos.*

[d] Græc. *justificationes.*

2. *Mac.* 5.

[e] Græc. *in superbia.*

[f] Græc. *& desquāmavit omnia.*

25 Et fecit cædem hominum, loquens superbia magna.
26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Jisraëlem in omni loco eorum.
27 Nam ingemuerunt principes, senioresque, virgines, & adolescentes infirmati sunt, & pulchritudo mulierum immutata est:
28 Omnis sponsus assumpsit lamentum, quæ sedebat in thalamo fuit in luctu:
29 Et mota est terra propter habitatores suos, totaque domus Jahhakobi induerunt [g] pudoris indumenta.
30 Post duos annos [h] integros misit rex praefectum tributo in civitates Jehudæ, qui venit Jeruschalaima cum numerosa turba:
31 Cui alloquenti ipsos sermonibus pacificis dolose, crediderunt cives.
32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multum ex Jisraële:
33 Et accipiens spolia civitatis incendit eam igne, diruitque domus ejus, & muros ejus in circuitu:
34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberosque, & jumenta possederunt.
35 Postea ædificaverunt [i] in civitate Davidis murum magnum, munitumque turribus munitis, qui fuit ipsis pro arce:
36 Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, qui confirmarunt se in ea:
37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congregantesq; spolia Jeruschalaimorum deposuerunt illic, fueruntq; loco laquei maximi.
38 Nam fuit pro insidiis in locum sanctum, & pro diabolo infesto in Jisraëlem semper:
39 Vnde effundebant sanguinem innocentem in circuitu sanctuarii, & contaminabant sanctuarium.
40 Itaque fugerunt habitatores Jeruschalaimorum propter istos, & fuit urbs habitatio exterorum, fuitque extera natis suis, liberis ipsius derelinquentibus ipsam.
41 Sanctuarium ejus desolatum est ut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium, honor ejus in nihilum.
42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus, celsitudine ejus conversa in luctum.
43 Cùm autem rescripsisset rex toti regno suo, ut [k] coalescerent omnes in populum unum, & derelinquerent unusquisque ritus suos:
44 Acciperunt omnes gentes secundum sermonem regis.
45 Et multi quoque ex Jisraële consenserunt cultui ejus, & sacrificantes idolis coinquinaverunt sabbathum.
46 Misit enim rex libellos [l] per legatos Jeruschalaima, & ad civitates Jehudæ, denūtians sequendos esse ritus alienos terræ;
47 Et holocausta, sacrificiumque, & libamen e sanctuario tollenda interdicto:
48 Et profananda sabbatha, diesque festos:
49 Et coinquinandum sanctuarium, & sanctos:
50 Ædificandas aras, & lucos, idolorúmque delubra, & sacrificandas suillas, & [m] immundas pecudes.
51 Dimittendósque filios ipsorum incircumcisos, efficiendas animas ipsorum abhominabiles re omni immunda, & inquinamento, ita ut oblivi scerentur legis, & immutarent omnia statuta Dei.
52 Qui autem non fecerit secundum verbum regis, hunc moriturum esse.
53 [n] In sententiam hanc omnino rescripsit toti regno suo, & præfecit inspectores toti populo
54 Civitatibusque Jehudæ mandavit ut sacrificarent in [o] civitate quaque.
55 Congregati sunt itaque ex populo ad eos multi, quisquis dereliquit legem, & perfecerunt mala in terra,
56 Facientes ut Jisraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipsorum.
57 Die autem decimo quinto mensis Cislevi, anno centesimo quadragesimo quinto, extruxerunt abominationem desolationis super altare, & in civitatibus Jehudæ circumquaque extruxerunt aras;
58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt suffitum;
59 Et libros legis, quos invenerunt conscindentes usserunt igne:
60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis, aut si quis acquiescebat legi, edicto regis afficiebatur morte.
61 Freti robore suo faciebant ita Jisraëli, iis qui deprehendebantur [p] unoquoque mense in civitatibus.
62 Et vigesimo quinto mensis sacrificantes in ara quę erat super altare,
63 Mulieres quæ circunciderant liberos suos morte afficiebant ex præstituto:
64 Et suspendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Sed multi in Jisraële confirmati sunt, & roborati cū animis suis, ne res impuras comederent:
66 Susceperuntque consilium moriendi, ut non polluerentur cibis illis neque sanctum fœdus inquinarent, ac mortui sunt.
67 Unde effecta est ira magna contra Jisraëlem valde.

[g] Græc. *pudorem.*
[h] Græc. *dierum.*
[i] Græc. *civitatem Davidis muro magno.* 2. Mac. 6.
[k] Græc. *essent.*
[l] Græc. *manu legatorum.*
[m] Græc. *communes sic deinceps.*
[n] Græc. *secūdum omnes sermones istos.*
[o] Græc. *civitate & civitate.*
[p] Græc. *omni mense & mense.* 2. Mac. 6. 10.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non potest æquè constare, ac de libri secundi scriptoribus; etsi ex historiarum quæ in utroq; libro habentur, comparatione manifestissimum est, authores diversos esse, cùm non tantùm aliter scribant, sed etiam alia ab hoc atque ab illo conscribantur. Quamobrem ut diversos fuisse credamus, faciunt tum styli varietas, tum historiæ differentia. De authoritate quid patres senserint, omnibus perspectum est: apud nos verò qua authoritate sint, paucis explicabimus. Utrunque humanum scriptum est, & res non paucas præter historiarum veritatem, & justitiæ legem complectitur: sed hunc tamen omnibus numeris libro secundo anteponimus, quia scriptor aut concinnator illius, quisquis tandem fuerit, sibi non constat ipse, & res inter se pugnantes tradit. Dicti sunt autem Macbeorum libri, quia historiam principum quorundam Jehudæorum exponunt, qui populares suos a tyrannide vindicantes, insigne suum aut militare vexillum quatuor literis inscripserunt, M. C. B. I. (ut olim Romani facere sunt soliti). Quibus literis significatum est Hebraicè dictum illud Moschis Exodi 15. 11. quis est par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inscriptione vexilli, & a popularibus, & ab exteris omnibus, Macbæi una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabæi.*

Cittæ-

Cittæorum] *id est, Cilicum, ut explicavimus Gen.* 10.4. *Veteres autem Macedonas ab Hebręis fuisse dictos Cittæos, falsò crediderunt, quòd non satis assequerentur Bilbhami mentem in ea prophetia, quæ habetur Nū.* 24.24. 7 Regnum] *i. administrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrū & Herculem ex Roxana & Arsine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea mensibus octo.* 11 Illustris] *sive appellatione Græca* ἐπιφανής, *ad quam alludens vulgus, Polybio teste, eum vocavit Epimanem, id est furiosum; qui propterea quòd despectus erat, neque ad ipsum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Danjel.* 11.21.) *voluit glorioso nomine maculam suam eluere.* Antiochi] *illius nempe qui magnus dictus est.* Græcorum] *id est, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum suum stabiliverunt in Syria.* 12 Homines ini] *quorum principes nominat Josephus Antiq. Jud. lib.* 12. *cap.* 6. *&* 2. *Mac.* 4. 15 Gymnasium] *vide* 2. *Mac.* 4.12. 16 Facientes] *id est, non alentes circuncisionem, sed præputium reducentes arte, ut ibidem Josephus exponit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur* 2. *Mac.* 5.24. 57 Cislevi] *qui Novembri nostro ex parte respondet, infrà* 4.52. Abominationem] *id est, aram abominandam, qua cultus Dei jacebat desolatus. Sic enim appellatur infrà versu* 62. *& impositam fuisse altari Josephus ibidem docet cap.* 7. 67 Effecta est ira] *id est, ampliùs exarsit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

1 [a] TEMPORIBUS illis surrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, sacerdos e posteris Jojaribi Jeruschalaimis, & consedit Moddinis.

2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur Gaddesch;

3 Schimhhon, qui vocabatur Taschi;

4 Jehuda, qui vocabatur Macbæus;

5 Elhhazar, qui vocabatur Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur Aphusch.

6 Videns autem blasphemias, qui efficiebantur in Jehuda & Jeruschalaimis,

7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus sum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis sanctę, & sedendum illic, quando tradita est in manus inimicorum?

8 Sanctuarium in manu extraneorum est, factus est [b] Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.

9 Instrumenta gloriæ in captivitatem exportata sunt, interfecti sunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.

10 Quæ gens non accepit sortem [c] ex regno, & non obtinuit spolia ejus?

11 Omnis mundus ejus ablatus est, pro libera facta est [d] ancilla.

12 Ecce enim [e] sanctuarium nostrum, & pulchritudo nostra, & gloria nostra desolata est, & coinquinarunt ea gentes.

13 Quorsum nobis ampliùs vivere?

14 Et discindens Mattitja filiiq; ipsius vestimenta sua induerunt cilicia, & luxerunt valde.

15 Cùm autem venerunt administri regis, qui impellabant in apostasiam, in civitatem Moddina, ut sacrificarent *incolæ*;

16 Multi quidem ex Jisraële ad ipsos accesserunt: Mattitja verò, & filii ejus simul adducti sunt;

17 Quibus respondentes administri regis allocuti sunt Mattitjam dicentes, princeps & gloriosus & magnus es in civitate hac, firmatusque filiis & fratribus:

18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudę, & qui relicti sunt Jeruschalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribusq; multis.

19 Respondens verò Mattitja dixit voce magna, si omnes gentes regni, & quæ in domo regis sunt, auscultent ipsi, deficientes quisque a cultu majorum suorum, & consenserint mandatis ejus;

20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum nostrorum.

21 Propitius nobis sit Deus, ne derelinquamus legem & statuta ejus.

22 Sermoni regis non auscultabimus, ut transgrediamur cultum nostrum, ad dextram aut sinistram *deflectentes*.

23 Cumq; desivisset proloqui sermones istos, accessit [f] quidam Jehudæus in oculis omnium sacrificaturus in ara Moddinis secundum præceptum regis.

24 Quod videns Mattitja, zelo affectus est, & contremiscentibus renibus suis, extulit animum suum secundum judicium *legis*, incurrensq; jugulavit illum super aram ipsam:

25 Hominem quoq; regis cogentem sacrificare occidit momento illo, & aram destruxit.

26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schaullu,

27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quisquis zelotypus est legis, & præstat fœdus, [g] prosequatur me:

28 Fugeruntque ipse, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.

29 Tunc descenderunt multi, qui requirebant justitiam & jus, in desertum illud.

30 Ut illic considerent ipsi cum filiis suis, & uxoribus suis jumentisq; suis, quia multiplicata erant super ipsos mala.

31 Cùm autem renuntiatum esset viris a rege missis, & copiis quæ erant Jeruschalaimis in civitate Davidis, descendisse homines qui dissipaverant mandatum regis, in latebras quæ sunt in deserto illo, & fugisse multos post eos:

32 Statim occupantes eos castra fecerunt contra eos, & constituerunt in eos prælium die [h] sabbathi, cùm edixissent eis,

33 Quousque tandem? nunc egressi facite secundum sermonem regis & vivetis.

34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus sermonem regis, polluendo diem sabbathi.

35 Itaque accelerarunt in eos prælium.

36 Sed non responderunt eis, neque lapidem miserunt in eos, neque obsepiverunt latebras suas, dicentes,

37 Moriamur omnes in simplicitate nostra; testificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.

38 Ita insurgentibus illis contra hos in prælium

[a] Græc. *diebus.*

[b] Gręc. *templum ejus: metonymia.*

[c] Græc. *regnum.*

[d] Græc. *in servam.*

[e] Græc. *sancta.*

[f] Græc. *vir.*

Num 25.

[g] Græc. *exito post me.*

[h] Græc *sabbathorum, & deinceps.*

lium sabbatho, mortui sunt hi cum suis uxoribus & liberis suis, ac jumentis suis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoscens Mattitja, & amici ejus, luxerunt super eis admodum:

i Græc. *vir propinquo suo.*

40 Et dixit [i] alter alteri, si omnes fecerimus ut fratres nostri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes istas pro vita nostra & statutis nostris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque consilium inierunt die illo dicentes, quisquis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die sabbathi, pugnabimus contra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui sunt fratres nostri in suis latebris.

k Græc. *congregatio Aschidæorum.*

42 Tunc congregati sunt ad eos [k] congregatione sua Aschidæi valentes robore e Jisraelitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis essent illis confirmationi.

44 Tum constitutis copiis cæciderunt peccatores in ira sua, viros iniquos in indignatione sua; & cæteri fugierunt ad nationes *alias* ut servarentur.

l Græc. *circundans.*

45 [l] Obiens enim Mattitja cum amicis suis regionem, destruxerunt aras illorum;

46 Et circunciderunt pueros incircuncisos, quoscunque invenerunt in terminis Jisraëlis, [m] fortiter:

m Græc. *in fortitudine.*
n Græc. *filios superbiæ.*

47 Et persecuti sunt omnes illos [n] superbissimos, prosperè succedente hoc opere in manu illorum.

48 Ita asseruerunt legem e manu gentium, & e manu ipsorum regum, ac ne illi quidem peccatori [o] vires concesserunt.

o Græc. *dederunt cornu.*

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis suis; nunc firmata fuit superbia, & castigatio, & tempus indignationis, & æstus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi estote legis, & exponite animas vestras pro fœdere majorum vestrorum.

51 Mementote patrum nostrorum, quæ opera fecerint suis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus est fidelis? & imputatum est ei ad justitiam.

53 Joseph tempore angustiæ suæ observavit mandatum, & Dominus Ægypti factus est.

54 Pinchas pater noster cum zelo afficeretur legis, accepit fœdus æterni sacerdotii.

55 Jehoschuahh complendo sermonem, factus est in Jisraële judex.

56 Caleb testimoniis confirmando in Ecclesia *sermonem suum*, præcepit hæreditatem terræ.

57 David in misericordia sua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis assumptus est in cœlum usque.

59 Chananja, Hhazarja, & Mischël credentes servati sunt e flamma.

60 Danijel in simplicitate sua liberatus est ex ore leonum.

61 Sic igitur cogitate in [p] generationem quamque; quicunque spem habent in illo, eos non infirmatum iri:

p Græc. *generationem generationum.* Ecclesiastici 10.11. & 12.

62 Et a sermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in stercora & in vermes abitura est.

63 Ut hodie extollatur, cras meminè reperietur: nam reversus fuerit in pulverem suum, & ratiocinatio ejus perierit.

64 Vos itaque filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiscemini.

65 Ecce autem Schimhhonem fratrem vestrû, scio virum consilio valentem esse; ipsi auscultate [q] omni tempore, ipse vobis futurus est pater.

q Græc. *omnibus diebus.*

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute sua, is vobis futurus est dux exercitus, ut geratis bellum populariium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui observant legem, & *facietis* ultionem populi vestri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appositus est suis majoribus.

70 Cumque mortuus esset centesimo quadragesimo sexto anno, sepeliverunt eum filii ipsius in sepulchris majorum ipsius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jisraëlitæ luctu magno.

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recensetur in sacerdotum albo, 1.Chronic.24.7.ex familia (ut credibile est) Elhhazaris, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia Mattitja Pinchasum patrem vocat, infrà 54.* Moddinis] *Hieronymus montem vocat, Josephus vicum, Author civitatem, ver.15.& sequent. Sed hæc postrema duo facilè inter se convenire possunt. Montis autem vocabulum eò quòd in desertis Jehudæ montanisque partibus sita esset civitas, in Hieronymi contextum infarctum puto. Nos ex locorum comparatione appellamus Moddin, quia videtur dici a depulsorum bonorum perfugio, Hhebræa appellatione.* 2 Gaddesch] *hoc nomen, ut sequentia ferè omnia, nomen est officii, non autem (ut putavit vulgus) cognomen Jochananis. Est autem Gaddes præfectus rebus coacervatis atque comparatis, ut si quæstorem dicas ærarii: quod officium fuisse Jochananis, ut res comparatas curaret atque conservaret, docet historia infrà 9. 36. quamobrem etiam idem appellatur Joseph 2.Mac.8.22.& 10.19.* 3 Taschi] *id est, (ut ita loquamur) secretarius, secretorum & fidelium consiliorum author: quo nomine commendatur a parente infrà ver.65.* 4 Macbæus] *vide suprà 1.1.* 5 Hhabaran] *id est, pervadens, a strenuitate & fortitudine, cujus exemplum est infrà 6.43.* Aphusch] *id est, auctarium, sive vir amplus. Nam utroque modo non incommodè accepi potest, ut intelligatur hunc amplificantem potentiam Jehudæorum & nomen fuisse rebus gestis amplissimum, quod historia confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur Zaccai 2.Macbæorum 8.22. & 10.19.* 16 Adducti] *ut qui nollent sacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *his vocibus non dubitamus inesse synchysin potius librariorum culpa, quàm authoris ipsius. Sensus enim est Mattitjan neque exemplo servorum regis, neque gentium omnium, a verò Dei cultu abductum iri.* 29 Desertum] *de quo suprà in ver.1,* 34 Quousque] *huic item loco vitium non dubitamus fuisse factum, pro eo quod est, ἕως πότες νῦν ἐξελθόντες, &c.* 42 Aschidæi] *hoc nomen non est ullius gentis; sed propriè eos denotat profugos, qui religionis ergô huc illuc fuerunt diffusi, ne tyrannide regis ad scelus ullum cogerentur. Aschid enim diffusum sonat: sic infrà passim, & 2.Mac.14.6.* 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphani sive Illustri, de quo suprà 1.11.*

CAPUT

CAPUT III.

2. Mac. 8. 1.

1 SURREXIT itaque Jehuda, qui vocatus est Macbai filius ejus pro eo:
2 Cui auxiliantes omnes fratres ipsius, & quicunque adhæserant patri ipsius, gesserunt bellum Jisraëlis cum lætitia.
3 Et amplificavit gloriam populo suo: nam induens thoracem ut Gigas, & accingens arma bellica sua, prælia constituit protegens castra sua gladio:
4 Et similis effectus leoni in operibus suis, & tanquam juvenis leo rugiens in venationem,
5 Persecutus est iniquos perscrutans eos, & turbantes populum suum incendit;
6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbarentur, prosperè succedente salute[a] per administrationem ejus.

a Græc. *in manu ejus.*

7 Sic exacerbans reges multos lætificavit Jahhakobum operibus suis, ita ut in seculum usque memoria ejus sit benedictioni:
8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex ea, avertitq; iram a Jisraële,
9 Factusq; celebris ad extremitatem usque terræ, congregavit pereuntes.
10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes, & ex Schomrone copias multas, ut bellaret contra Jisraëlem:
11 Quod cognoscens Jehuda processit ei[b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confossis multis, & reliquis fugientibus.

b Græc. *in occursum ejus ut ver. 16. & 17.*

12 Quorum spolia accipiens gladium Apollonii assumpsit Jehuda, eoq; bellum gessit diebus omnibus.
13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegisse Jehudam cœtum ecclesiamque fidelium secum & procedentium in bellum, dixit,
14 Coparabo mihi nomen, & glorificabor in regno, debellans Jehudā & socios ejus, & istos nihili facientes sermonem regis.
15 Et applicavit se ad illud, ascenderuntque cum eo castra impiorum fortia ad juvandum eum, & exequendum ultionē in filios Jisraëlis.
16 Cùm autem appropinquasset ad ascensum Beth-choronis usq;, egressus est Jehuda obviam ei paucis comitibus:
17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam sibi dixerunt Jehudæ, quid poterimus, qui pauci simus, efficere præliando contra tantam multitudinem *ac* fortem, cùm nos solutis viribus simus ex inedia hodierna?
18 Sed dixit Jehuda, facile est concludi multos in paucorum manibus, neque est differentia coram[c] Deo cœli ut servet, multisné an paucis:

c Græc. *cœlo: synecdoche, ut infrà ver. 60.*

19 Non enim multitudine copiarum est victoria belli, sed e cœlo fortitudo est.
20 Ipsi veniunt contra nos cùm[d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores nostras, liberosq; nostros, ad spoliandum nos.

d Græc. *cum multitudine injuriæ.*

21 At nos pugnamus pro animis nostris, & legibus nostris.
22 Quamobrem ille conteret istos in conspectu nostro: vos itaq; ne metuatis ab illis.
23 Cumq; desiisset loqui, invectus est in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & castra ipsius coram eo.
24 Et persecuti sunt eos in descensu Beth-choronis ad campū usq;, cecideruntque ex eis quasi octingenti viri, reliqui verò fugerunt in terram Pelischtæorum,
25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq; ipsius, & consternatio irruere in gentes circunstantes ipsos:
26 Et[e] perlatum est ad regem usque nomen ipsius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.

e Græc. *appropinquavit.*

27 Ut autem rex Antiochus audivit sermones istos,[f] exarsit indignatione, & mittens congregavit copias omnes regni sui, castra potentia valde:

f Græc. *iratus est.*

28 Aperiensque ærarium suum dedit stipendia copiis suis in annum, & mandavit eis ut in annum comparatæ essent ad omnem usum.
29 Sed cùm videret deficere argentum e thesauris, & collectores tributorum regionis paucos esse propter seditionem & plagam quam effecerat in terra, tollendo leges quæ fuerant a diebus primis;
30 Veritusque ut non haberet quod semel aut bis satis esset ad sumptus & donaria, quæ dederat antea liberali manu; ut abundauerat supra reges priores[g] liberalitate donorum:

g Græc. *liberali manu.*

31 Incertus cum animo suo ualde, cepit consilium proficiscendi in Persida; & accipiendi tributa regionum illarum, ac congregandi pecuniam multam.
32 Itaque reliquit Lysiam hominem gloriosum, & e regali genere, præfectum negotiis regis a fluvio Euphrate usque ad terminos Ægypti,
33 Qui educaret Antiochum filium ipsius, donec reverteretur ipse:
34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos, addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat, & de habitatoribus Jehudææ, ac Jeruschalaimorum,
35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jisraëlis, & reliquias Jeruschalaimorum, auferendumque e loco illo memoriam eorum;
36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum, & sorte tradendum terram eorum.
37 Rex verò ipse accipiens dimidium copiarum quod remanserat, profectus est Antiochia e civitate regni sui, anno centesimo quadragesimo septimo, & trajecto Euphrate fluvio, regiones superiores peragravit.
38 Elegit autem Lysias Ptolomæum filium Dorymenis, & Nichanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;

2. Mac. 8.

39 Et misit cum eis quadraginta millia virorum, & septies mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devastarent eam secundum sermonem regis.
40 Atque hi profecti cum omni exercitu suo venerunt, & castra posuerunt prope Emmauntem in regione campestri:
41 Quorum[h] famam audientes mercatores regionis assumpserunt argentum & aurū multum valde, atque administros, & venerunt in castra, ad accipiendum Jisraëlitas in servitium sibi

h Græc. *nomen.*

sibi, quibus cum adjunxerunt se copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum,

42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata esse mala, & copias castra metari in terminis suis; ut cognoverunt sermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem & consummationem dixerunt [i] quisque alter alteri:

[i] Græc. *quisque ad proximum suum.*

43 Restituamus populum nostrum ex dejectione hac, & pugnemus pro populo nostro, ac sanctuario.

44 Et congregatus est conventus, ut parati essent ad bellum, utque orantes peterent misericordiam, & miserationes *a Deo.*

45 (Nam Jeruschalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut desertum, non erat qui ingrederetur, aut egrederetur inter natos ejus & sanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diversorium erat pro gentibus denique sublata erat delectatio ex Jahhakobo, tibiaque & cithara defecerat.)

46 Congregatique venerunt Mitzpam e regione Jeruschalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jisraëli.

47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia, & cinerem imponentes capitibus suis, & disruperunt vestimenta sua:

48 Expanderuntque libros legis, de quibus accuratè scrutabantur, gentes ut inscriberent eis figuras idolorum suorum:

49 Et afferentes vestimenta sacerdotii, primitiasque, & decimas excitaverunt; Naziræos, qui expleverant dies suos.

50 Inclamaveruntque voce in cœlum sublata dicentes, quid faciemus istis, & quonam istos abducemus?

51 Et sanctuarium tuum conculcatum est atq; inquinatum, & sacerdotes tui versantur in luctu & abjectione:

52 Et ecce gentes istæ congregatæ sunt contra nos ad tollendum nos. Tu nosti quas rationes ineant contra nos.

53 Quomodo poterimus subsistere in faciem istorum, nisi tu adjuveris nos?

54 Clanxeruntque tubis, & clamaverunt voce magna.

55 Postea verò constituit Jehuda duces populi, chiliarchos, & centuriones, & præfectos, quinquagenis, & decuriones:

56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & desponsaverant uxores sibi, & conseverant vineas, timidisque, ut reverteretur quisq; domum secundum legem.

57 Ita profecta sunt castra, & metati sunt ad Emmauntem meridiem versus.

58 Et dixit Jehuda, accingimini, & estote, [k] strenui, ac estote parati [l] mane ad pugnandum contra gentes istas quę congregatæ sunt adversum nos, ad tollendum nos & sanctuarium nostrum:

Deut.20. [k] Græc. *in viros potentes.* [l] Græc. *in mane.*

59 Nam melius est quos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ & sanctuarii.

60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo, ita faciat.

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id est dynastas, principes & primores viros, qui reges quoq; in scriptura appellantur, ut Jescha.* 10.8. 29 Seditionem] *id est, divisiones & intestinos motus orientes in singulis gentibus, propterea quòd offenderetur ipsarum superstitio insolente edicto regis Antiochi, de quo supra* 1.43. *nam semper vulgatum fuit in superstitiosis gentibus illud Hesiodi,* νόμος ἀρχαῖος ἄριστος. 31 In Pers.] *vide infra* 6.1. 37 Antiochia] *ea quæ fluvio Daphnæ adjacet, unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id est, populi administrationem in se publicè reciperet, ut Num.*27.17. 46 Mitzpam] *in finibus Binjaminitarũ, de qua* 1.*Schem.*7.5.&15. 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.*6.*nam vota ad exorandam a Deo misericordiam pertinebant, ut Lament.*4.7. 57 Meridiem] *id est, qua parte spectat Jeruschalaima, cùm hostes ab altera parte Emmauntis essent, suprà vers.*40.

CAPUT. IIII.

1 Assumpsit autem Gorgias quinquies mille viros, & mille equites electos; & castra ista profecta sunt noctu,

2 Ut irruentes in castra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipsi [a] incolæ montis duces itineris illi.

[a] Grę c. *filii, summitatis, sive promontoris.*

3 Quod audiens Jehuda profectus est ipse ac potẽtes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.

4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant dispersæ a castris,

5 Cùm veniens Gorgias in castra Jehudæ noctu, nemine invento, quæsivit eos in montibus; nam dicebat, fugiunt isti a nobis.

6 Simulac autem illuxit dies, visus est Jehuda in campo ipso cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladiosq; non habebãt pro voluntate sua.

7 Cùm itaq; aspicerent castra gentium fortia loricatis hominibus, & equitatum circunstantem ea qui quidem periti erant [b] rei militaris,

[b] Græc. *belli.*

8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipso, ne timeatis multitudinem istorum, & impetum istorum ne formidetis:

9 Mementote ut servati sunt majores nostri in mari rubro, quando persequebatur eos Parhho instructus copiis.

10 Nunc ergo inclamemus [c] Deum cœli, si miserebitur nostri; & recordatus fœderis majorũ conteret castra ista hodie in conspectu nostro;

[c] Græc. *cælum: synecdoche: sic deinceps.*

11 Ut cognoscant omnes gentes, esse qui liberet & servet Jisraëlem.

12 Attollentes autem alienigenæ oculos suos cùm vidissent illos ex adverso venientes,

13 Exierunt e castris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.

14 Cúmque fuissent congressi, gentes illæ contritæ sunt, diffugerúntque in campum.

15 Extremi verò omnes ceciderunt gladio; quos persecuti sunt ad Schedemothas usque, & usq; ad campos Edomęæ, Aschdodumq; & Jamniam; ceciderúntq; ex eis quasi ter mille viri.

16 Reversus autem Jehuda & copię ejus a [d] persecutione illorum,

[d] Græc. *persequendo post eos.*

17 Edixit populo, ne concupiscatis spolia; [e] hostes enim sunt ex adverso nostri,

[e] Græc. *bellum, metonymia.*

18 Gorgias, inquam, & copiæ ejus in monte

isto

isto sunt prope nos ; sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate illos ; posteà verò liberè spolia illorum capite.
19 Absolvente adhuc Jehuda ista *eloqui*, apparuit pars quædam prospiciens e monte:
20 Quæ vidit in fugam versos fuisse *suos*,& *Jehudæos* succendere castra sua : nam fumus qui spectabatur demonstrabat factum.
21 Illi autem videntes ista timore perculsi sunt valde ; & simul videntes Jehudæ castra in campo parata ad prælium,
22 Fugerunt omnes iu regionem alienigenarum.
23 Itaq; Jehuda reverso ad solia castrorum, acceperunt aurum multū & argentum,& [f] hyacinthinas vestes, & infectas purpura marina, & divitias magnas:
24 Deinde reversi laudarunt & benedixerunt Deo cœli, eò quòd bonus sit, quòd in seculum misericordia ejus:
25 Effectaque est salus magna Jisraëli die illo,
26 Quicunque autem alienigenarum conservati sunt, advenientes renuntiarunt Lysiæ omnia quæ acciderant :
27 Et ille audiens confusus est, & abjecit animum quòd ea non essent facta Jisraëli quæ voluerat, neque evenissent ea quæ rex ipsi mandaverat.
28 Sequente autem anno collegit virorum lectissimorum sexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum,ut expugnaret eos :
29 Venientesque in Edomæam castra fecerunt *Beth-tzuræ, quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,
30 Et videns castra illorum fortia, oravit dicens, benedictus es servator Jisraëlis, qui contrivisti impetum potentis per [g] servum tuum Davidem, & tradidisti castra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipsius.
31 Conclude castra ista in manu populi tui Jisraëlis, & confundantur in copiis & equitatu suo :
32 Inde illis metum, & liquefac [h] audax robur illorum, commoveanturque contritione ipsorum :
33 Dejice ipsos gladio amantium te ; & laudent te omnes qui cognoscunt nomen tuum, hymnis,
34 Tum congressi sunt inter se, cecideruntq; ex castris Lysiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverso istorum.
35 Videns autem Lysias fugam quæ fuerat sui exercitus,& factum audax Jehudæ, atque ut parati sunt vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit ; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus, cogitavit oportere ut instauratus rediret in Jehudæam.
36 *Dixit autem Jehuda & fratres ejus, ecce contriti sunt inimici nostri, ascendamus ad purificandum locum sanctum, & instaurandum denuò:
37 Congregatisq; castris totis ascenderunt in montem Tzijonis:
38 Ubi cùm viderunt sanctuarium desolatum, & altare contaminatum,portasque exustas,& in vestibulis plantas enatas tanquam in arboreto, aut in aliquo montium, [i] cellasq; dirutas;

[f] Græc. *hyacinthum,& purpuram marinam.*

[g] Græc. *manum servi.*

[h] Græc. *audaciam roboris.*

[i] Græc. *pastophoria.*

39 Diffregerunt indumenta sua plangentes planctu magno, imposueruntq; cinerem capiti suo.
40 Et procidentes super faciem in terrā clanxerunt *tubis [k] hoc significantibus,& inclamaverunt Deum cœli.
41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant * in arce, donec purificaret locum sanctum :
42 Et elegit sacerdotes inculpatos studiosos legis,
43 Qui purificarunt locum sanctum, & sustulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.
44 Cum autem consilium inirent de altari holocausti contaminato,quid eo facturi essent,
46 Accidit eis consilium optimum destruendi illud ne fortè esset ipsis probro,quia gentes contaminaverant illud:& destruxerunt altare,
46 Reposueruntq; lapides illos in monte domus ipsius commodo loco *servandos*, donec Propheta adventaret ad *respondendum de illis:
57 Et acceptis lapidibus integris secundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.
48 Posteà ædificatis locis sanctis interioribusque domus partibus, atria ipsa sanctificaverunt,
49 Et factis novis instrumentis sanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocaustorum, ac thymiamatum,mensamq; in templum.
50 Ita suffitum fecerunt in altari, & accenderunt lucernas impositas lychnucho, ut lucerent in templo:
51 Imposueruntq; mensę panes, & extenderunt aulæa, perfeceruntque omnia opera quæ curaverunt.
52 Tum surgentes manè vigesimo quinto die mensis noni (is est mensis Cisleu) anno centesimo quadragesimo octavo,
53 Obtulerunt sacrificium secundum legem in altari holocaustorum novo quod fecerant.
54 Quo die contaminaverant illud gentes,eodem fuit denuo instauratum cum canticis & citharis cinyrisq; & cymbalis:
55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixeruntque Deo cœli, qui prosperum successum tribuerat ipsis.
56 Celebraveruntq; hanc instaurationem altaris diebus octo, offerentes holocausta cum lætitia, & sacrificantes sacrificium *salutis & laudis.
57 Nam ornarunt [l] partem anteriorem templi coronis aureis, & scutulis,renovaruntq; portas, & cellas,cum januas apposuissent eis.
58 Cùm itaq; fuisset lætitia magna in populo valde,& aversum opprobrium gentium:
59 Statuit Jehuda cum fratribus suis, & tota ecclesia Jisraëlis, ut agerentur dies instaurationis altaris temporibus suis [m] quotannis, diebus octo, incipientibus a vigesimo quinto mensis Cislevi,cum lætitia & gaudio :
60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circunquaque muros altos, & turres præpotētes, nequando advenientes gentes proculcarent ea,ut fecerant priùs :
61 Mandaveruntq; exercitum qui * illic erat custodiis incumbere, postquam munivisset illū: & servare Beth tzuram,ut haberet populus munitionem,ex adverso Edomææ.

[k] Græc. *significationum.*

Exod. 20.25

[l] Græc. *quod est in facie templi.*

[m] Græc. *annum secundū annuum.*

[n] Græc. *montem.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Assumpsit] *Sensus est, Gorgias volens contra Jehudæos infesto agmine procedere cum sex hominum millibus, duces adhibuit itineris, quibus authoribus Jehudæos numero paucos, inermes, & inopinantes aggressus opprimeret, nihil necesse ratus, ut tota castra ad istud consilium efficiendum moverentur, ut apparet ex versu 6.* Castra ista] *id est, hi sex mille viri duce Gorgia.* 3 Potentes illi] *qui ad Jehudam fuerant congregati suprà 3.44.* 15 Schedemothas] *id est, fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuisse testatur Jescha.16.17. vox autem Hhebraica postea invaluit, & in nomen quasi proprium abiit, ex quo etiam montes Alsadami apud Ptolomæum in Geographicis fuerunt appellati. Est autem hic orientis tractus: ut ex sequentibus Edomæa terminus meridianus est, Aschdodum verò, id est Azotus, &c. ab occidente sunt.* 29 Betht-tzurę] *termino Jehudæ, cujus mentio est Jehosch.15.58. & infrà ver.61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm se vidit ab hostibus quiescere.* 40 Tubis hoc sig,] *id est, iis instrumentis, eaq; forma, quæ imperatur lege Numer.10.* 41 In arce] *id est, tertia parte oppidi quæ ἄκρας nomenq; deinde habuit Græca appellatione.* 46 Respondend.] *id est, docendum quid illis fieri oporteret. Simile est Hhez.2. 63.* 56 Salutis] *id est, gratiarum actionis, quod pacificorum sacrificium vulgò appellarunt. Sic accipiendum esse evincit argumentum, itemq; Propheta Psal.116.13.* 61 Illic] *nempe Betht-tzuræ Edomæam versus, ut suprà, ver.29.*

CAPUT V.

2.Mac.12.

1 FUIT autem, cùm audissent gentes in circuitu ædificatum esse altare, instauratumque denuò sanctuarium, ut priùs, ut irascentur valde:

2 Ineuntesq; consilium de tollendo genere Jahhakobi, eos qui erant in medio sui, inciperent morte afficere, & tollere aliquos e populo.

3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in [a] posteros Hhesavi in Edomæa, regionem ' Hhakrabbatenam quia circunsedebant Jisraëlitas, & percussit eos plaga magna, eosque in arctum compellens cepit spolia eorum.

4 Deinde recordatus malitiæ 'filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [b] laqueus & offendiculum, struendo eis insidias per itinera;

5 Postquam inclusi fuissent ab eo in turres castra metâte contra illos, internecioni devovit illos, & incendit turres illius *regionis* igne, cum omnibus quæ erant in eis.

6 Inde transmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populumque multum cum Timotheo duce ipsorum.

7 Eo autem cum illis congresso præliis multis, contriti sunt a conspectu ejus, ita percussit eos.

8 Cumque cepisset priùs ' Jahhxerum & pagos illius, reversus est in Jehudæam.

9 Congregatæ sunt autem gentes quæ erant in regione Gilhhadis contra Jisraëlitas, qui erant in finibus ipsorum, ad tollendum ipsos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem ' Dathema, miseruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ sunt contra nos gentes quæ circunstant nos ad tollendum nos, atq; se comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux est exercitus ipsarum.

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipsarum: nam [c] ceciderunt e nobis multi:

13 Et omnes fratres nostri qui erant in partibus ' Tobi, morte affecti sunt, & captivas abduxerunt uxores ipsorum, liberosque eorum & ipsam supellectilem, postquam peremissent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ istę legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa disruptis vestibus renuntiantes in hanc sententiam,

15 Dicentesq; convenisse contra se ex ' Ptolemaide, Tyroque, & Tzidone, & Galilæam totam 'repletam esse alienigenis, ut consumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populusque audivisset sermones istos, congregata est ecclesia magna ad consulendum quid facturi essent fratribus suis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

17 Dixitque Jehuda Schimhhoni fratri suo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui sunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiscemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Josephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudęa ad custodiam:

19 Quibus mandavit dicens, præeste huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reversi fuerimus.

20 Cùm ergo 'distributi essent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiscerentur in Galilæam; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galilæam commisit prælia multa contra gentes, & contritis gentibus a conspectu suo persecutus est eos ad portas usque Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntque spolia earum.

23 Et assumentes alios e Galilæa, etiam qui in 'Hharbathis erant, cum uxoribus liberisque, & quæcunque erant ipsis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lætitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajecissent Jardenem, profecti sunt itinere trium dierum in deserto.

25 Ubi occurrerunt Nabathęis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipsorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehensos esse 'Botzræ, & Betzeri, 'Mallæ, Cheschbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ sunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis comprehensos esse; ac postridie statuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

28 Quamobrem convertit Jehuda cum castris suis viam ad desertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem masculum [d] acie gladii, & acceptis omnibus spoliis eorum incendit

[a] Græc. *filios*

[b] Græc. *in laqueum & offendiculum.*

[c] Græc. *cecidit e nobis multitudo.*

[d] Græc. *ore: sic deinceps.*

incendit eam igne.
29 Inde verò movens nocte profectus est tanquam in munitionem *iturus esset*.
30 Sed cùm illuxisset, sublatis oculis ipsorum, ecce populus multus atque innumerus attollebant scalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.
31 Videns autem Jehuda inceptum esse prælium clamore civitatis ascendente in cœlum usq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,
32 Pugnate hodie pro fratribus vestris:
33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.
34 Agnoscentia verò castra Timothei, Macbæum esse, fugerunt a conspectu ejus, & percussit eos plaga magna, adeò ut ciciderint ex eis die illo ad octies mille viros.
35 Postea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptisque spoliis ejus incendit eam igne.
36 Inde movens occupavit Cheschbonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.
37 [e]His autem rebus gestis, congregavit Timotheus castra altera, & castra metatus est ex adverso *Rephanis trans torrentem;
38 Jehuda verò misit qui explorarent castra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ sunt ad eos omnes gentes quæ circumstant nos, copiæ multæ admodum:
39 Arabas etiam conduxit ad auxilium suum, & castra habent trans torrentem, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus est itaque Jehuda obviam eis.
40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum suarum, cùm appropinquaret Jehuda & castra ejus ad torrentem aquæ, si trajecerit ad nos prior, non poterimus sustinere eum; sed [f]omnino potentior erit nobis:
41 Sin autem formidaverit, & castra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimusque potentiores eo.
42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, stitit populi scribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne sinatis [g]ullum hominem castra ponere; sed veniant omnes in prælium.
43 Ita trajecit in illos prior, totusque populus ipsius post ipsum, & contritæ sunt in conspectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma sua fugerunt in *fanum, quod est Karnajimis.
44 Occupantes autem civitatem, fanum ipsum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic eversa est urbs Karnajimorum, cùm non potuissent amplius sustinere in cõspectu Jehudę.
45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jisraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [h]tam parvum quàm magnum, & uxores eorum, liberosque eorum & supellectilem, castra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.
46 Cùm autem venissent *Hhephronem usque (quæ civitas est magna in ipso ingressu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorsum aut sinistrorsum: sed per medium ejus eundum erat)
47 Excluserunt eos cives,
48 Et obstruxerunt portas lapidibus.
49 Misit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,
50 Transibo per terram tuam, ut abeamus in terram nostram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus transibimus: sed noluerũt aperire ei.
51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in castris irrumpendum esse cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaveruntque civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita est civitas in manus ipsorum;
52 Et perdidit omnem masculum acie gladii, funditusq; eversa illa accepit spolia ejus, & pervasit per civitatem super eos qui occisi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverso *Bethscheanis est.
53 Jehuda verò [i]agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec venisset in terram Jehudæ.
54 Tunc ascenderunt in montem Tzijonis cum lętitia & gaudio, obtuleruntque holocausta, eò quòd non cecidisset ex ipsis ullus, donec reversi essent cum pace.
55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverso Ptolemaidos;
56 Audiens Joseph filius Zecarjæ & Hhazarja principes copiarum reliquarum strenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,
57 [k]Comparemus nos quoque nobis ipsis nomen, & proficiscamur ad oppugnandum gentes, quæ circumstant nos:
58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cum ipsis, profecti sunt contra Jamniam.
59 Egressus verò Gorgias e civitate est, & viri ipsius obviam eis in prælium.
60 Ita versus in fugam Josephus & Hhazarja persequentibus illis propulsati sunt ad terminos usque Jehudææ, cecideruntque die illo e populo Jisraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jisraëlis;
61 Eò quòd non audivissent Jehudę & fratribus ejus, existimantes se facturos facinus.
62 Isti autem non erant de semine virorum illorum, quorum operâ salus data est Jisraëli.
63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam consecuti sunt valde coram toto Jisraële, gentibusque omnibus, ubi audiebatur nomen ipsorum:
64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes fausta.
65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant * in regione Meridiana, percussit Chebronem, & [l]villas illius.
66 Et sublata munitione illius, postquam turres illius incendit circumquaque, castra movit profecturus in terram alienigenarum, transivitque *Schahharajima:
67 Quo tempore ceciderunt sacerdotes civitatum, volente ipso facinus strenuum efficere cùm processisset in prçlium sine consilio.
68 Declinavitque Jehuda in Aschdodum in terram alienigenarum, quorum altaria destruxit, & sculptiles Deos combussit igne: cumque cepisset spolia civitatum, reversus est in terram Jehudæ.

[e] Græ. *post hæc autem verba.*

[f] Græ. *potens, potentior.*

[g] Græ. *omnem.*

[h] Græ. *a parvo ad magnum.*

[i] Græ. *colligens extremos: Hebraismus, ut Nũ. 10.25.*

[k] Grç. *faciamus.*

[l] Græ. *filias.*

ANNOTATIO.

3 Hhakrabbatonam] *id est, regionem populorum qui Hhakrabbæi dicebantur Jehudææ conterminam,* ...

ut constat ex Num.34.4. Jehosch.15.3. Et Judic.1.36. 4 Filiorum Hhakanis] *hunc locum ita legendum esse, res ipsa loquitur: nam Beanis, sive (ut apud Josephum legitur) Bavanis; scriptura nusquam meminit: sed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benebhhakan scripserunt Bavan. Fuit autem Hhakan Etzeri filius, Gene.36.27. qui idem Jahbhakan 1.Chron.1.24. Unde filii Jabhakanis dicti sunt populi Edomææ, Num.33.31 & 32. Et Deut.10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem secutus est Hieronymus; sed Gezer sive Gazer ab hoc tractu situm est longissimè, ut apparet ex Jehosch.16.3. & 10. & Judic.1.29. & alibi passim. Quam obrem locum hunc ex Josepho Græco confirmamus hoc modo legendum esse. De hoc autem oppido vide Num.21.32. & 32.1.* 10 Dathema] *id est, meo judicio, Rithma, cujus meminit Mosche. Num.33.18. & 19. Nam d in r apud Hebræos commutari non est insolens, ut Dodanim, Rodanim, Gen.10.4. & 1.Chron.1.7.* 13 Tobi] *sic restituimus locum ex Judic.11.5 & 7. & 1.Schem.10.6. & 8. Nam hæc regio dicitur Tob, & Syriæ attribuitur in scriptura sacra, atque inde Tobiani Jehudæi, 2.Mac.12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic.1.31.* Repletam esse] *vocem hanc ex Hieronymo supplere non dubitavimus, ut omnino necessariam.* 23 Hharbathis] *propriè dicendum fuisset Hharabothis, id est, locis campestribus: campum magnum appellat infrà 12.49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, soliti sunt designare.* 26 Botzræ] *hæc nomina cùm ex Josepho, tum ex historiæ sequentis comparatione, imprimis verò scripturæ sacræ sic restituimus. Est autem Botzra Edomæorum metropolis, Jesch.63.1. Betzer verò vel Botzra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rëubenitas pertinens, Meraritis assignatum. vide Jirm.48.24.* Mallæ] *sic legimus ex Josepho. Est autem Malle propriè munitio quam Jurecconsulti clausuram vel clusuram vocant, eademq; vocatur Mitzpa Moabitarum, 1 Schem.22.3. ut confirmatur infrà ver.35.* Mahhacathæ] *id est, oppido Mahhacathæi, habitantis in finibus Gilhhadis, de quo populo Deut.3.14. Jehosch.12.5. & alibi passim. Cheschbonis verò nomen pervulgatum est. Karnajima Mosche nominavit Gen.14.ver.5.* 37 Rephanis] *vel Raphonis, quam civitatem Remphanem vocat Stephanus Act.7.43. & Hhamos Cijunem cap.5. ver.26. vide quæ in Acta Apostolorum ex translatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Atergatium, ut appellatur 2. Mac.12.26.* 46 Hhephronem] *civitatis est (ut docet ratio itineris) ad Midjanitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Midjanis filio, Gene.25.4. & 1.Chron.1.33.* 52 Bethscheanis] *civitatis ad Menaschem pertinentis, quæ postea a Scythis Asiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Jehosch.17.11. & Judic.1.27.* 65 In regionem Mer.] *id est, in parte Jehudææ quæ Meridiem spectat ab Edomæis occupata.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: sed absurdum est planè Samariam constitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem reposuimus ex Jehosch.15.36.*

CAPUT VI.

2.Mat.9.

1 REX autem Antiochus pervadens [a] superiores regiones cùm audisset esse in [a] Elymaide, quæ est in Perside; [a] civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et [a] templum quod erat in ea, esse opulentum valde, ibique esse tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus [a] Græcorum illic:

[a] Græ. in Græcis.

3 Venit querens occupare civitatem, & deprædari eam; sed non potuit, quia innotuerat hic sermo civibus.

4 Quamobrem insurgentes in eum [b] prælio infestarunt eum, & fugiens movit inde cum tristitia magna, reversurus Babylonem.

[b] Græ. in prælium.

5 Venit autem quidam in Persida, qui nuntiavit ei, in fugam versa esse castra quæ profecta erant in terram Jehudæ;

6 Et profectum Lysiam cum copiis potentibus inprimis fuisse in fugam versum a conspectu eorum, eousq; invaluisse armis & copiis, & spoliis multis, quæ ex illis castris ceperant cùm Jehudæi concidissent ea.

7 Et diruisse abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruschalaimis, & sanctuarium sicut illud quod antè fuerat circumdedisse muris altis, & Beth-tzuram civitatem suã.

8 Fuit verò cùm audivisset rex sermones istos, ut consternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex tristitia, quòd factum non fuisset ipsi, sicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata esset in ipso tristitia magna.

10 Et arbitratus se jamjam moriturum, advocavit omnes amicos suos, & dixit eis, abscessit somnus ab oculis meis, & concidi animo ex solicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quousq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus sum!

12 Nam [a] utinam bonus & dilectus fuissem in [c] regno meo. Nunc autem recordor malorum quæ feci Jeruschalaimis, accipiens omnia instrumenta aurea & argentea quæ in eis sunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ sine causa.

[c] Græ. potestate.

13 Agnosco propter ista obvenire mihi mala hæc: nam ecce pereo tristitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis suis, præfecit eum toti regno suo:

15 Et tradidit ei diadema, & stolam suam, & annulum, ut agens Antiochum filium ipsius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus est illic Antiochus rex anno centesimo quadragesimo nono.

17 Et cognoscens Lysias mortuum esse regem, instituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem educavit juvenem, & imposuit ei nomen Eupatoris.

2 Mac.10.11

18 [a] Qui autem ex arce erant, concludebant Jisraëlitas circa sanctum locum, & procurantes *populo* huic mala semper, & firmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit universum populum, ut circunsideret eos.

20 Qui congregati simul, obsidionem instituerunt in eos anno centesimo quinquagesimo, fecitque contra eos Jehuda [a] stationes pro balistariis & machinas.

21 Prodeuntes autem ex ipsis e clausura sua

quidam

quidam impii ex Jisraële qui adhæserant ipsis,& profecti ad regem dixerunt,
22 Quousque non exercebis judicium, aut ulcisceris fratres nostros?
23 Nobis placuit servire patri tuo,& ambulare in iis quæ indicebantur ab ipso,& obsequi præceptis ejus, quamvis ii qui ad istum populum pertinent hujus rei causa a nobis alienarentur:
24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur,& possessiones nostræ diripiebantur:
25 Neque in nos solùm injiciebant manum, sed etiam in omnes terminos suos.
26 Ecce autem castra fecerunt hodie contra arcem Jeruschalaimorum ut capiant illam;& locũ sanctum,itemque Bethtzuram muniverunt.
27 Quòd si non anticipaveris eos celeriter,majora istis facient,neque poteris continere eos.
28 Tunc iratus rex cùm audivisset, congregavit omnes amicos suos principes copiarum suarum,& [d] magistros equitum:
29 Et a regibus aliis atque ab insulis maris venerunt ad eum mercinariorum copię,
30 Adeò ut esset numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitum, elephantorumque triginta duorum,peritorum [e] rei bellicæ.
31 Tum venientes per Edomæam castra fecerunt contra Bethtzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis, sed egressi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.
32 Movens itaque Jehuda ab arce,posuit castra ad Bethzecarjam e regione castrorum regis:
33 Rex verò manè surgens movit castra impetu contra viam Bethzecarjæ, ubi distributæ copiæ ad prælium clanxerunt tubis.
34 Cumque elephantibus ostendissent sanguinem uvæ & mororum,ut instituerent eos ad prę-lium;
35 Diviserunt bestias in phalangas, & constituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis, cum galeis æneis in capitibus ipsorum: & quingenti equites ordinati sunt ad unamquamque bestiam lectissimi.
36 Hi opportunissimè ubicunque erat bestia aderant;& quocunque proficiscebatur, proficiscebantur simul;non discedebant ab ea.
37 Turres quoque ligneæ super eas firmæ, *&* obtegentes unamquamque bestiam erant accinctæ super ea machinis;& in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis, cum Indo *magistro* bestiæ.
38 Reliquum verò exercitum hinc & inde statuerunt in duabus partibus duces [f] agentes *eum*, & circumsepti phalangibus;
39 Adeò ut sole super aureos clypeos fulgente mõtes ab eis,& resplenderét ut lampades ignis,
40 Fuit autem extensa pars quædam castrorum regis ad excelsa montium, & quædam ad humilia loca;ita procedebant securè atque ordinatè.
41 Commovebanturque omnes qui audiebant sonum multitudinis eorum & incessum multitudinis, & collisionem armorum; erant enim castra magna admodum atque valentia.
42 Appropinquante autem Jehuda & castris ejus in aciem,ceciderunt ex castris regis sexcenti viri.
43 Videns verò Elhhazar Hhabaran unam ex bestiis loricatam loricis regiis, quæ erat superior omnibus aliis bestiis; eò quòd videbatur ipsi in ea esse rex,
44 Exposuit se ipsum vt servaret populum suũ, & compararet sibi nomen æternum;
45 Incurrensque in eam audacter per medium phalangis cùm morte affecisset a dextera sinistraque, adeò ut discinderentur ab eo hinc & inde,
46 Subiit sub elephantum illum,& supponens se ei occidit eum, ceciditque in terram super ipsum & illic mortuus est.
47 Cúmque vidissent potentiam regis & impetum copiarum, declinaverunt ab eis.
48 Qui autem ad castra regis pertinebant, ascenderunt adversus eos Jeruschalaima,ut castra poneret rex in Jehudæam & in montem Tzijonis:
49 Postquam facta pace cum Bethzuranis exiissent e civitate(nam non erat ibi commeatus ipsis ut conclusi manerent in ea,quia sabbathũ erat terræ)
50 Et accepisset rex Beth-tzuram,& instituisset illic præsidium ad servandum eam.
51 Posuit ergo castra in locum sanctum diebus multis, & statuit illic stationes pro balistariis machinasque, & igni & lapidibus mittendis tormenta accommoda, & scorpiones ad injicienda tela,& fundas,
52 Fecerunt autem illi quoque machinas adversus machinas eorum,& præliati sunt diebus multis.
53 Cibaria verò non erant in vasis, quia septimus erat annus, & qui servati se receperant in Jehudæam a gentibus, comederant residuum [g] quod fuerat repositum.
54 Ita reliqui erant in locis sanctis viri pauci, quia pręvalebat eis fames,& dispersi erant quisque in locum suum.
55 Sed cùm audiret Lysias Philippum, quem constituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium suum;
56 Revertisse a Perside & Media ut regnaret ipse,& copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis *regnum* acciperet:
57 Festinaverunt & extimulati sunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibusque copiarum & viris,deficimus indies,& alimenta nobis sunt pauca;locus verò quem obsidemus munitus est, & incumbunt nobis negotia regni:
58 Nunc itaque jungamus dexteras viris istis,& faciamus cum eis pacem,& cum tota gente ipsorum;
59 Et constituamus eis ut ambulent ex lege sua sicut antea.Nam propter legalia statuta sua quæ expulimus,irati sunt,feceruntque hæc omnia.
60 Placuit hic sermo coram rege & principibus;qui misit ad eos faciendę pacis nomine, & acceperunt illi:
61 Cùmque juramento confirmasset eos rex & principes de illis,abierunt a munitione.
62 Rex autem ingressus in montem Tzijonis cùm vidisset munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datóque mandato evertit murum circumquaque.
63 Deinde movens diligenter reversus est ad Antiochiam,ubi invenit Philippum dominãtem civitati,& oppugnans eum,vi civitatem occupavit.

2.Mac.11.

[d] Græ. *qui præsunt habenis.*

[e] Græ. *belli*

2.Mac.13.

[f] Græ. *commoventes.*

[g] Græ. *repositiones.*

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex consilio capto suprà 3.31.* Elymaide] *regio est, quam Eulæus amnis a Susiane disterminat, & Oroatis a reliqua Persidis parte: quæ regio tota palustris, quia ab Historicis ferè extra Persidem collocatur, cùm tamen sit pars illius, propterea autori visum est eam hoc pacto circumscribere.* Civitatem] *Persepolin, ut appellatur 2.Mac.9.* 2 Templum] *Dianæ, ut Josepho placet, quæ Nanæa dicitur 2 Mac.1.13.* 12 Utinam] *id est, utinam me ita gessissem in meos subditos, ut illis benefaciens amorem omnium mihi conciliavissem.* 18 Qui autem] *id est, præsidiarii milites Antiochi, qui Acram tertiam Jeruschalaimorum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Jehudæos faciebant, & deprehendebant multos ad civitatem sanctam venientes.* 20 Stationes] *id est, vineas ornatas carvis, plateis, aliisque veterum instrumentis, quibus balistarii ab hostium telis defendebantur, ut infrà ver.51.* 32 Bethzeca jam] *nomen loci est, quod alibi non legitur, dissitum ab hostibus stadiis septuaginta, teste Josepho lib 12.cap.14. Inter Bethtzuram & Jeruschalaima.* 37 Cum Indo] *id est, magistro bestiæ (ut Hieronymus vertit) qui ex India cum elephanto unoquoque ad Antiochum venerat, ut imperium exerceret in belluam: nam Indicos elephantos supra Æthiopicos plurimùm commendari testis est Livius: quorum magistri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran] *vide suprà 2.5.* 46 Mortuus est] *Elhhazar cum elephante prostrato super ipsum.* 47 Declinaverunt] *subducentes se Jeruschalaima, ut colligitur ex versu sequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centesimo quinquagesimo primo, egressus ᵃDemetrius Seleuci filius Roma, ascendit cum viris paucis in ᵃcivitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm venisset in domum regalem majorum suorum, comprehendentibus copiis ipsius Antiochū & Lysiam, quos ad ipsum adducerent,

3 Ut cognita re ab ipso diceret, ne mihi ostendatis facies eorum.

4 Ita cùm occidissent eos copiæ, insedit Demetrius throno regni sui.

5 Venientes autem ad ipsum viri omnes iniqui & impii ex Jisraële, quorum dux erat Alcimus qui volebat sacerdotio fungi:

6 Accusaverunt populum apud regem dicētes, perdidit Jehuda cum fratribus suis omnes amicos tuos, & nos dispersērunt e terra nostra.

7 Nunc itaque mitte ᵃaliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniàtque eos, & omnes qui ad hanc rem sunt adjumento ipsis.

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum suum dominantem in regione transfluviali, & magnum in regno, fidumque regi, emisit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui instituit sacerdotium; mandavitq; illi ut efficeret vindictam in filios Jisraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Juhudæ, misit legatos ad Jehudam & fratres ejus dolosè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt sermonibus eorum; noverant enim venisse illos cum multis copiis.

12 Congregati verò sunt ad Alcimū & Bacchidem[b] scribæ congregatione magna, requisituri quæ justa videbantur.

13 (Hi enim ᵃAschidæi primi fuerant in filiis Jisraëlis) & requisiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim, quidam sacerdos e semine Aharonis venit cum copiis istis, neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus est verbis pacis, juravitque eis dicens, non procurabimus vobis malū, & ᵃamicis nostris.

16 Sed postquam credidissent ipsi, comprehenderunt ex eis viros sexaginta; & occidit eos die uno, secundum sermones illos, quos scripsit *Psaltes*.

17 Carnes sanctorum tuorum & sanguinem eorum effuderunt circum Jeruschalaima, nec fuit eis qui sepeliret ipsos.

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum; dicebant enim, non inest veritas & jus istis, transgressi sunt enim pactum constitutum, & jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jeruschalaimis castra posuit ᵃBethzethæ, & mittens comprehendit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipso & populares quosdam, quos mactavit projecitque in magnam [c] foveam.

20 Deinde committens regionem Alcimo dimisit cum eo copias auxilio futuras ei, & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu sacerdotii:

22 Et congregati ad ipsum omnes qui turbabant populum suum, obtinuerunt terram Jehudæ, & plaga magna affecerunt Jeruschalaima.

23 Quamobrem videns Jehuda omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jisraëlis, suprà quàm gentes,

24 Egressus in omnes terminos Jehudææ circūquaque fecit ultionem de viris illis qui transfugerant, & contracti sunt, ne in regionem amplius proficiscerentur.

25 Ut autem videns Alcimus prævalere Jehudam & comites ejus agnovit se non posse sustinere eos, reversus ad regem accusavit eos [d] pessimè.

26 Quapropter misit rex Nicanorem unum nobilium suorum principum, odio habentem & infestum Jisraëli, dans in mandatis ei ut tolleret populum.

27 Et veniens Nicanor Jeruschalaima *instructus* copiis multis, misit ad Jehudam & fratres ipsius dolosè verbis pacis, dicens,

28 Ne esto bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in faciem cum pace.

29 Ita venit ad Jehudam, & salutarunt alter alterum pacificè: sed hostes erant parati ut abriperent Jehudam:

30 Quæ res cùm innotuisset Jehudæ, eum dolosè venisse ad ipsum; deterritus est [e] ne ampliùs congrederetur cum eo, nec voluit ampliùs videre faciem ejus.

31 Agnoscens itaque Nicanor retectum esse consilium suum, processit obviam Jehudæ juxta ᵃCephar-salma.

32 Ceciderunt que eorum qui erant a Nicanore quasi quingenti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus gestis, & ascendente Nicanore ad montem Tzijonis; processerunt e loco sancto

[a] Græ. *virum*

[b] Græ. *congregatio scribarum.*

Psal.79.

[c] Græ. *puteum.*

[d] Græ. *malorum.*

[e] Græ. *abesse.*

sancto quidam e sacerdotibus & e senioribus populi, salutaturi ipsū cum pace, & demonstraturi ei holocaustum quod offerebatur pro rege.

34 Verùm subsannans eos ludificatus est eos & polluit eos locutus superbè.

35 Juravitq; cum furore dicens, nisi tradatur Jehuda cum castris ipsius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace, ut incendam domum istam; exivitq; actus furore magno.

36 Ingressi verò sacerdotes steterunt [f] ante altare & templum, fleverúntq; dicentes:

37 Tu elegisti domum hanc, ut vocetur de nomine tuo, ut sit domus orationis & obsecrationis populo tuo.

38 Fac ultionem de homine isto, & de castris istius, corruantq; gladio; memento blasphemiarum istorum, ac [g] ne sinito eos consistere.

39 Egressus autem Nicanor Jeruschalaimis castra posuit in Beth-chorone, ubi occurrerunt ei copiæ Syriæ:

40 Jehuda verò castra fecit Hadasis cum tribus virorum millibus, & orabat Jehuda dicens,

41 Cùm legati a rege missi blasphemarunt, procedens angelus tuus percussit ex eis centum octoginta quinque millia:

42 Ita contere castra ista coram nobis hodie & agnoscant reliqui istos malè oblocutos esse loco sancto tuo; & judica istum secundum malitiam ipsius.

43 Congressis itaque castris in prælium decimo tertio Adaris mensis, contrita sunt castra Nicanoris, & ipse primus in prælio concidit.

44 Cùm autem viderunt castra ejus mortuum esse Nicanorem, abjectis armis suis fugerunt:

45 Eosq; persecuti sunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadasis usque quò venitur Gezerum, ubi clanxerunt tubis [h] ad significantibus post ipsos.

46 Egressi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, Feriebant illos; adeò ut Revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.

47 Ita acceperunt spolia prædámque; caput verò Nicanoris amoventes & dexteram ejus quam extenderat superbè, detulerunt, & suspenderunt ad Jeruschalaima.

48 Unde lætatus populus valde, agitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:

49 Instituerúntq; celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.

50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

[f] Græc. *in conspectu.*

[g] Græ. *ne dato eis mansionem.*

2.Mac.15.

2.Reg.19.

[h] Græ. *significationi, ut supra 4.40.*

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab historicis cognominatus Soter.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Josepho narratur. & 2.Mac.14. sed illud caput est huic adversissimum.* 13 Aschidæi] *vide supra 2.42.* 15 Amicis] *id est, eis qui se nobis adjunxerint.* 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quam Hebræa, locum olearum sonans. Videtur autem hic locus prope Mitzpam fuisse situs, de qua supra cap.3. Nam ad eum locum erat fovea magna, cujus meminit Jirm.41.7. & 9. eaque ad custodiam primùm extructa instar turris, ut receptaculum a prædonibus esset ac hostibus involantibus: vide 2.Mac. 13.4.* 31 Cepharsalma] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadasis] *hanc vocem ex locorum comparatione eandem esse cum Hhatroth Adaris, conjicimus, qui locus situs est inter Jeruschalaima & Gezerum in tribu extrema Ephrajimi, Jehosch.16.5. & 18.13. quamobrem Hieronymus Adarsa legit, non autem Adasa, quæ vox appellatione Syrica respondet alteri Hhebraicæ: nam Hadasim Hhebræis sunt myrti: quibus videntur Hhatroth Adaris abundasse, & ex eo nomen habuisse quòd myrtuosi essent.* 45 Gezerum] *vide supra in 5.8.* 46 Feriebant] *metaphora sumpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id est, cùm eos qui primi occurrebant fugerent Demetriani, & putarent sibi consulendum fuga, conferebant se in aliorum manus.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum, eos valere robore, & eos placido animo acquiescere iis omnibus quę proponebantur ipsis, & quicunque ad ipsos veniunt constituere cum eis amicitiam, denique valentes esse robore:

2 ([a] Narratū enim fuerat ei de bellis ipsorum & rebus strenuis quas gerebant apud Galatas, eos vi superasse, & effecisse sibi [b] tributarios,

3 Et quæcunque fecerant in regione Hispaniæ, ad obtinendum [c] fodinas metallicas auri & argenti, quæ in ea sunt;

4 Ut superaverant locum illū totum consilio suo & tolerantia, (quamvis locus ille procul abesset ab ipsis valde) & reges qui invaserant ipsos ab extremitate terræ, donec contrivissent eos, postquam percussissent eos plaga magna; utque reliqui darent ipsis tributum quotannis;

5 Philippum quoque & Perseum Macedonū regem, & qui extulerant se in ipsos ut eos contrivissent bello, & superavissent eos:

6 Itemq; Antiochum magnum, regem Asiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes, & equitatum & currus, copiásq; multas valde, & attritus est ab ipsis)

7 Ut cùm ceperint vivum, statuerinq; ut ipsis daret cùm ille, tum qui reges futuri erant post illum, tributum magnum, datis obsidibus & [d] divisione instituta.

8 Quæ regionem Iliacam, Mysiam, Lydiámq;, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi:

9 Et quia Græci consilium inierant invadendi & tollendi ipsos, ut cognito sermone hoc ab ipsis;

10 Miserint in eos ducem unum, bellóq; afflixerint eos, adeò ut ceciderint ex eis confossi multi, multos verò captivos abduxerint, uxores eorum, liberósq; eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, eversisque munitionibus eorum, ac deprædatis illis, servos effecerint eos in diem hunc usque.

11 Item ut reliqua regna & insulas, quæcunque obstiterunt ipsis, perdiderunt, & in servitutem compulerunt.

12 Cum amicis autem suis, & iis qui acquiescunt ipsis, *cum* iis conservare amicitiam, & obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipsorum, metuere sibi ab ipsis; quoscunque autem volunt adjuvare & tenere regnum, eos regnare;

13 Contrà verò quos voluerint, destituere; deniq; exaltatos esse valde:

14 Atque propter hęc omnia, non imposuisse quenquam eorum diadema sibi, neque induisse purpuram, ut ea se magnificè gerat;

15 Sed senatum fecisse sibi, & quotidie consilium esse trecentorum viginti, consilia ineuntium

[a] Græc. *narraverant.*

[b] Grę. *sub. tributum.*

[c] Græ. *metalla.*

[d] Græ. *multitudine, ut ver 20.*

semper de [d] republica, ut exornent eam:
16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipsis in annum & imperium habeat totius terræ ipsorum, & omnes ita auscultare uni ut non sit invidia, neque æmulatio inter ipsos)
17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jasonem filiũ Elhhazaris, quos misit Romam ad constituendum cum ipsis amicitiam & societatem,
18 Et tollendum jugum suum a se, quia videbant regnum [e] Græcorum oprimere Jisraëlem servitute.
19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingressi in senatum prolocuti sunt dicentes,
20 Jehuda Macbai & fratres ipsius, & respublica Jehudæorum nos miserunt ad vos, ut constituamus vobiscum societatem & pacem, & nos inscribamur sociis & amicis vestris:
21 Qui sermo placuit coram ipsis.
22 Atque hoc exemplum est illius epistolæ, quam rescripsit *Senatus* in tabulis æreis, & misit Jeruschalaima, ut esset apud eos illic monimentum pacis & societatis.
23 Quod faustum felixq; sit Romanis, & genti Jehudæorum mari terráque in seculum, gladiũ que & hostis procul fit ab eis.
24 Quòd si extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum sociorum ipsorum in tota ditione ipsorum;
25 Auxilium latura est gens Jehudæorum, pro ut tempus [e] præbebit ipsis, animo optimo:
26 Neque dabunt, neque subministrabunt hostibus oppugnantibus ipsos commeatum, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; & custodient mandata eorum, [e]nihil accipientes.
27 Similiter verò si genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipsis opportunitas præbebitur:
28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; sed custodient mandata hęc idq; [f]bona fide:
29 In hanc sententiam statuerunt Romani cum populo Jehudæorum fœdus.
30 Quòd si in posterum consilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi facient [g] prout placuerit ipsis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum est,
31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, scripsimus ei dicentes, Quamobrem [h]grave jugum imponis amicis nostris sociisque Jehudęis?
32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terráque oppugnabimus.

[e] Græ. *circũscriptũ fuerit, sic vers. 27.*

[f] Græ. *non cum dolo.*

[g] Græ. *ex placito ipsorum.*

[h] Græ. *gravas jugum tuum in amicos.*

ANNOTATIO.

2 Narratum] *ab hoc versu ad 17. usque continuum est hyperbaton, quod nos propterea parentheseos notis inclusimus.* 7 Divisione] *divisionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut discederet Antiochus ab Europa omni, & Asia, quæ citra Taurum montem sunt, ut habent verba Publii & Romanorum rescriptum, quod apud Appianum legimus. & sequens versus exponit.* 8 Regionem Hiacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatissimas: sed confidimus ex veritate restitutas esse, si ita legeris. Nam Attalus rex ab Antiocho infestatus populum Rom. hæredem dixit; fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aspersit: ita res illius plurimæ ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipsius translatæ sunt.* 18 Græcorum] *id est, Seleucidarum, ut supra 1. 11.* 26 Nihil accip.] *id est optima fide, & ob omni munere & corruptione libera, ut membrum antitheton accipi hæc verba oportere docet, infrà vers. 28.*

CAPUT IX.

1 AUDIENS verò Demetrius [a]fecisse Nicanorem & copias ejus bellum, perrexit Bacchidem & Alcimum secundò mittere in terram Jehudæ, & [b]cornu dexterum cum eis.
2 Profecti itaque via Gilgalem versus castra metati sunt cõtra [c]Cesulothas quæ sunt in [d]Harbathis: quam cum occupassent, perdiderunt animas humanas multas.
3 Mense autem primo anni centesimi quinquagesimi secundi, castra metati sunt contra Jeruschalaima.
4 Moventes autem profecti sunt [e]Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;
5 Cùm Jehuda castra posuisset [f]Hadasis, habens ter mille viros electos secum:
6 Qui videntes multitudinem copiarum, hostes multos esse, metuerunt valde, & diffluxerunt multi e castris; non sunt facti ex eis reliqui, nisi octingenti viri.
7 Videns itaq; Jehuda diffluxisse castra sua cùm prælium istud affligeret ipsum, adeoq; animo attritus esset (quia non habebat tẽpus congregandi eos) ut dissolveretur,
8 Dixit iis qui erant reliqui, surgamus, & ascendamus in adversarios nostros, si fortè poterimus debellare eos.
9 Avertebant autem illum dicentes, nequaquam poterimus: sed servemus nostras ipsorum animas modò; revertere; nam fratres nostri diffluxererunt, & nos debellaremus istos? qui sumus tam pauci.
10 Sed dixit Jehuda, absit a me ut faciam facinus istud, & fugiam ab istis: nam si propè est tẽpus nostrum, moriamur viriliter propter fratres nostros, ac ne relinquamus quicquam quod gloriæ nostræ crimini verti possit.
11 Tunc moverunt copiæ e suis castris, ut sisterent se obviam illis, diviso equitatu in duas partes, & funditoribus sagittariisque procedentibus ante copias, qui primi bellatores erant potentes omnes.
12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus est.
13 Clanxerunt quoque milites Jehudæ ipsi tubis, & commota est terra a sonitu castrorum; fuitque pręlium commissum a mane usque ad vesperam.
14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmamẽtum castrorum ad dexteram esse; quapropter convenerunt ad ipsum omnes animosi.
15 Ita cõtritũ est dexterũ cornu ab illis, & persecuti sunt a tergo eos usq; ad [g]Aznothas montem.
16 Qui autem erant in cornu sinistro, videntes cornu dexterum attritum esse, reversi sunt secun-

secundum vestigia Jehudæ & comitum ejus a posterioribus partibus;
17 Ita ingravescente prælio ceciderunt confossi multi ex his & ex illis:
18 Jehuda verò cecidit,& fugerunt reliqui.
19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Jehudam fratrem suum, sepeliverunt eum in monumento majorum suorum Moddinis:
20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes Jisraëlitæ planctu magno; lugentésque diebus multis dixerunt,
21 Quomodo cecidit potens,qui servabat Jisraëlem?
22 Reliquæ verò res Jehudę, & bella,& strenua facta quæ fecit,& magnitudo ejus non sunt descriptæ:nam multæ erant admodum.
23 Fuit autem post mortem Jehudæ, ut emergerent iniqui in omnibus terminis Jisraëlis, & exorirentur omnes operarii injustitiæ.
24 Diebus illis fuit fames magna valde:quapropter defecivit regio ipsa cum illis.
25 Eligens verò Bacchides impios istos viros, eos instituit dominos regionis.
26 Qui exquirentes prescrutantesq; amicos Jehudæ,adducebant eos ad Bacchidem, qui ultionem sumebat de eis,illudens eis.
27 Ita fuit afflictio magna in Jisraëlitis,cujusmodi non fuerat,ex quo die non est visus propheta ipsis.
28 Quamobrem congregati omnes amici Jehudæ dixerunt Jonathani,
29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus est,non fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos & Bacchidem,& invadendum adversarios gentis nostræ:
30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut sis loco illius[a] princeps noster,& dux ad gerendum bella nostra.
31 Accepitq; Jonathan,momento illo principatum,& surrexit in locum Jehudæ fratris sui:
32 Quod resciscens Bacchides quæsivit eum occidere:
33 Sed cognoscens Jonathan, & Schimhhon frater ipsius,ac omnes qui erant cum ipso,fugerunt in desertum*Tekohhæ, & castra posuerunt ad aquas lacus*Aspharis.
34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabbathi venit ipse cum toto exercitu suo *secundum Jardenem.
35 Miserat autē*fratrem suum ducem multitudinis,ut rogaret Nabathos amicos suos ut apud ipsos deponerent impedimenta sua, quæ multa erant.
36 Sed exeuntes * filii Amri * Medeba comprehenderunt Jochananem & quęcunque habebat;quæ habentes abierunt.
37 [b]Postea verò renuntiatum est Jonathani, & Schimhhoni fratri ipsius filios Amri celebrare nuptias magnas & deducere sponsam Medeba,filiam cujusdam e magnatibus summis Cenahhanis,cum pompa maxima.
38 Recordati itaq; Jochananis fratris sui ascenderunt & abdiderunt se sub quadam montis unius specu.
39 Cumq; sublatis oculis suis vidissent, quòd ecce turba & apparatus multus, procedente sponso cum amicis suis & fratribus suis obviam illis cum tympanis,instrumentisque musicis, & armis multis;
40 Exsurrexerunt in eos ex insidiis, & interfecerunt eos, adeò ut caderent confossi multi,& reliqui fugerent ad montana;ceperúntq; omnia spolia illorum.
41 Ita conversæ sunt nuptiæ in luctum, & vox musicorum instrumentorum ipsorum in lamentum
42 Illi autem facta ultione sanguinis fratris sui reversi sunt ad terminum Jardenis.
43 *Audiens ergo Bacchides venit die sabbathi ad ripas usq; Jardenis cum copiis multis.
44 Dixit autem Jonathan suis, surgamus jam & pugnemus pro [c] nobis ipsis: non enim est hodierno die, ut [d] ante hac:
45 Nam ecce bellum imminet ex adverso nostri,& a tergo nostro; aqua verò Jardenis hinc & inde,palusque, & saltus; non est declinandi locus.
46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut servemini a manu inimicorum.
47 Tunc commissum est prælium, & extendit Jonathan manum suam ad percutiendum Bacchidem;sed declinavit ab eo retrorsum.
48 *Postea insiliit Jonathan & qui erant cum eo in Jardenem,& transnaverunt in ulteriorem ripam:illi verò non trajecerunt Jardenem insequentes eos.
49 Ceciderunt autem ex castris Bacchidis quasi viri mille,die illo.
50 Reversus autem Jeruschalaima ædificavit civitates munitas in Jehudæa, & munitionem quæ est Jerichunte,& Beth-elem,&*Thimnatam, &*Pirhhatonem,& * Tappuachum, instruentes muris altis, portisque & vectibus;
51 Et posuerunt præsidia in eis,ut inimicè agerent cum Jisraële.
52 Muniuit quoq; civitatem Beth-tzuranā & *Gazara & * Acram,ponens in eis copias & apothecas commeatuum:
53 Acceptisq; filiis eorum qui duces regionis erant obsidibus,posuit eos in arce Jeruschalaimis in custodia.
54 Anno autem centesimo quinquagesimo tertio,secundo mense, præcipiente Alcimo ut destrueretur murus atrii in loco sancto extimus, & evertente opera prophetarum, cùm jam cœpisset destruere;
55 Momento illo percussus est Alcimus,& impedita opera illius,obserato ore illius, & paralysi affecto corpore,adeò ut non posset ampliùs[e] quicquam eloqui aut præcepta dare de domo sua;
56 Et mortuus est Alcimus tempore illo cum cruciatu magno.
57 Videns ergo Bacchides mortuum esse Alcimum,reversus est ad regem,& quievit terra Jehudæ duobus annis,
58 Quapropter consilium iniverunt omnes iniqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo sunt habitant in quiete confidenter: nunc igitur adducamus Bacchidem, qui comprehendat istos omnes una nocte:
59 Et profecti consilium communicarunt cum eo.
60 Qui movens ut veniret cum copiis multis misit epistolas clàm omnibus sociis suis qui erant in Jehudæa,ut comprehenderent Jonathanem & eos qui erant cum ipso; sed non potuerunt,quia innotuit illis consilium istorum.
61 Sed comprehenderunt ex hominibus regionis authoribus illius sceleris quinquaginta

[a] *Græ. in principem & ducem.*

[b] *Græ. post sermones istos renuntiaverunt.*

[c] *Græ. animis nostris.*

[d] *Græ. heri & nudiustertius.*

[e] *Græ. sermonem.*

viros,& interfecerunt eos.

61 Postea secedens Jonathan & Schimhhon & qui erāt cum eo, *Beth-ketzitzum, quod est in *deserto, extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:

63 Quod Bacchides cognoscens congregavit totam suam multitudinem,& iis qui erant ex Jehudæa denuntiavit.

64 Cumque veniens castra posuisset contra Beth-ketzitzum, oppugnavit ipsum diebus multis, fecitque machinas:

65 Jonathan verò relinquens Schimhonem fratrem suum in civitate processit in regionem, & venit [f] cum numeris.

66 Ita percussit *præfectum viarum insidiis cum [g] sociis ipsius,& * eos qui falas observabant in tentorio ipsorum.

67 Cúmque incepisset cædere, ascendens cum suis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egressi e civitate, incenderunt machinas:

68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem, contritus est ab illis; & affixerunt eum valde, eò quòd consilium ipsius & expeditio ipsius inanis esset.

69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos, qui consuluerant ipsi ut veniret in regionem, occiderunt ex eis multos; etiamque inibat consilium invadendi terram eorum.

70 Hoc autem postquam cognovit Jonathan, misit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem, & ut redderent ipsis [h] captivorum turbam:

71 Quod accipiens ille fecit secundum sermones ejus,& juramento spopondit ei se non procuraturum ei malum, ullo dierum vitæ suæ;

72 Redditisque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ, revertens abiit in terram suam, ac non perrexit ampliùs invadere terminos eorum.

73 Ita sublato ex Jisraële [i] bello habitavit Jonathan *Micmaschi,& cúm cœpisset Jonathan judicare populum, delevit impios ex Jisraële.

[f] Græ. *numerans.*
[g] Græ. *fratribus.*
[h] Græ. *captivitatem.*
[i] Græ. *gladio.*

ANNOTATIO.

1 Fecisse] *Ac non amplius facere sublatum morte. Noëma, cuiusmodi est apud Latinos, vixit, pro eo quod est, decessit de vita, non vivit amplius.* Cornu dexterum] *id est, eos milites qui in superiore prælio regi ministraverant, suprà 6.33. & sequentibus.* 2 Cesulothas] *oppidum in finibus Jissascaru, de quo Jehosch. 19.18* Hharbathis] *vide suprà 5.23. Sic enim legendum esse, ratio ipsa docet.* 4 Bethzetham *sic legimus ex Josepho, ut suprà 7.19.* 5 Hadasis] *vide suprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taboris, Jehosch. 19.34.* 24 Descivit] *id est tota se commisit Bacchidi, ut commodiùs a fame levari poßet.* 33 Tekohhæ] *in extremis finibus Jehudæ ad Asphaltitem lacum versus Moabitidem. vide Jirm 6.1.* Aspharis] *id est, Asphaltitis cujus bitumen Syris Asphar sive Aspharta dicitur, eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum est: unde etiam Asphaltus corrupta voce appellatur Græcis, & Asphaltites lacus.* 34 Secundum] *sic interpretamur Græcum* πρῶτον *ex versu 43 infrà, ut accipitur in scriptura passim.* 35 Fratrem] *Jochananem, ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri] *Moabitæ civis Medebani, ac fortasse ex nefario illo genere Amri, cujus est mentio 1. Reg. 16.* Medeba] *oppido Moabitarum, cujus mentio est Num. 21.30. Jehosch. 13.9. Jes. 16.2. & alibi.* 43. Audiens] *regressio ad sermonem, qui interruptus fuerat inde a versu 35. quibus hyperbatis hic autor abundat.* 48 Postea] *nempe cùm violento impetu Bacchidem propulsaßet.* 50 Thimnatam] *ex tribu Danis, Jehos. 19.43.* Pirhhatonem] *Ephrajimitarum, Jud. 12.15.* Tappuachum] *Jehudæ, Jehosch. 15.34.* 52 Gazara] *oppidum munitum in Pelischtæorum finibus Azotum versus, de quo infrà 13. & 14. & seq.* Acram] *id est, partem unam Jeruschalaimorum, ut antè vidimus, 4.41.* 62 Bethketzitzum] *id est, locum ubi fuerat Ketzitz Binjaminitarum oppidum, quod a situ quoque vallis Ketzitz appellatur, Jehosch. 18. 21.* Deserto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam esse, nemo est qui nesciat, quam tamen ex Josepho non possis restituere, cùm nihil recenseat hujusmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria accepisse; etsi odares pro odure legitur. Est autem* ὁδίωρης *apud Græcos viarum insidiator, cujusmodi sunt in castris primæ emißariorum custodiæ, quas a Bacchide fuisse constitutas ex militari usu minimè dubitamus.* Eos qui falas] *Græca phrasi quam autor adhibet, Syrica est propriè, quasi dicas filios Bitzaronis. Sunt autem illi apud Syros, qui* φρυκτοὺς, *turres speculatorias, & falas custodiebant, atque ex iis eminus explorabant quid circumstantibus in locis ageretur.* 73 Micmaschi] *in tribu Binjaminitarum: vide. 1. Schem. 13. & Jes. 10.28.*

CAPUT X.

1 ANNO verò centesimosexagesimo ascendit Alexander filius Antiochi *Illustris, & occupata *Ptolemaide, cùm accepissent eum regnavit illic.

2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam ei in prælium:

3 Misitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis, adeò ut magnificaret eum.

4 (Dicebat enim, anticipemus pacem constituere cum istis, antequàm constituerit iste pacem cum Alexandro contra nos:

5 Nam recordaturus esset omnium malorum quæ commisimus in ipsum,& in fratres suos, atque in gentem suam)

6 Deditq; ei potestatem congregandi copias & comparandi arma, ut esset ille socius ipsius; & obsides qui erant in arce reddi edixit ei.

7 Veniens itaq; Jonathan Jeruschalaima, cùm legisset epistolas [a] audiente toto populo, & iis qui erant in arce:

8 Timuerunt timore magno, quando audiverunt regem dedisse ei facultatem congregandi copias;

9 Tradiderùntque qui erant in arce Jonathani obsides, quos reddidit parentibus ipsorum.

10 Tunc habitans Jonathan Jeruschalaimis cœpit ædificare & instaurare civitatem.

11 Edicens [b] operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundarent lapidibus quadratis ad munitionem; & ita fecerunt.

12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides.

[a] Græ. *in auribus totius populi.*
[b] Græ. *facientibus opera.*

13 Et

13 Et relinquens quisque locum suum abiit in terram suam.
14 Tantùm Bethtzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & pręcepta reliquerant: nam hoc erat ipsis perfugium.
15 Sed audiens Alexander rex promissa quęcunque literis significaverat Demetrius Jonathani, cùm narravissent ipsi bella & strenua facta quę fecerat ille, & fratres illius; ac labores quos sustulerant:
16 Dixit, an non possemus invenire unum aliquem virum ejusmodi? nunc ergo constituemus eum amicum sociumque nostrum.
17 Et scriptas literas misit ei, dicens [e] in hanc sententiam:
18 Rex Alexander fratri Jonathani salutem.
19 Audivimus de te virum potentem robore te esse, & commodum esse ut sis amicus nobis.
20 Nunc itaque constituimus te hodie sacerdotem summum gentis tuæ, & amicum regis vocari, misit quoque ei purpuram & coronam auream: *dicens*, ' ut & sentias nobiscum, & conserves amicitiam erga nos.
21 Sic induit Jonathan sanctam vestem septimo mense anni centesimi sexagesimi, festo tabernaculorum, & congregavit copias, comparavitque arma multa.
22 Quos sermones audiens Demetrius dolore affectus est;
23 Et dixit, quid nam fecimus, quòd [d] prior nobis Alexander amicitiam constituit cum Jehudæis ad firmamentum sui?
24 Scribam eis ego quoque verba cohortationis, & amplitudinem & dona *conferam*, ut sint mecum ad auxilium *meum*.
25 Et scripsit eis in hanc sententiam; Rex Demetrius genti Jehudæorum salutem.
26 Quòd conservastis pacta nobiscum inita, & permansistis in amicitia nostra ac non accessistis inimicis nostris, audientes gavisi sumus.
27 Nunc itaque permanete adhuc ad servandũ fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:
28 Dimittemusque vobis, [e] quæ dimittenda erunt multa, & dabimus vobis dona.
29 Nunc etiam absolvo vos remittens vobis omnes inquam Jehudæos, a tributis, & ' a [f] canone salinarum, & a coronis:
30 Et pro tertia parte seminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere, dimitto ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur a terra Jehudæ, & a ' tribus pręfecturis ex Samaritide, Galilæaque adjectis ei; idque ab hodierno die in tempus æternum.
31 Urbs verò Jeruschalaimorum esto sancta, & libera cum terminis suis & a decimis, & a vectigalibus.
32 Dimitto etiam potestatem arcis quæ est Jeruschalaimis, quam trado sacerdoti summo, ut constituat in ea viros quoscunque elegerit ipse ad custodiendam eam.
33 Omnem quoque ' animam Jehudæorum, quę captiva adducta fuerit e terra Jehudę in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.
34 Item ' omnes dimittunto tributa eorum, & jumentorum ad eos pertinentium; & omnes dies festi, sabbathaq; & novilunia, diesq; stati, & terni dies ante festum, terniq; dies post festum, sunto omnes dies isti dies immunitatis & remissionis omnibus Jehudæis qui sunt in regno meo;
35 Ut non habiturus sit potestatem quisquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.
36 Preterea inscribuntor Jehudęorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:
37 Et constituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magnis, & pars ex eis constituetur in curandis negotiis regni [g] fiduciariis; quorum pręfecti & magistratus sunto ex ipsis, & incedunto legibus ipsorum, quemadmodum etiam pręcepit rex in terra Jehudæ.
38 Quod autem ad tres pręfecturas illas adjectas Jehudęę e regione Samariæ; hoc adjicitor Jehudęę, ut recenseantur subjectę uni: nec obediant alteri potestati, nisi sacerdotis summi.
39 ' Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do sanctuario quod est Jeruschalaimis, ad convenientem sumptum sanctuarii.
40 Item ego in annum do quindena millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipsum pertinentibus;
41 Etiamq; quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum administratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:
42 Quibus addita quinque millia Siclorum argenti, quos accipiebant de negotiis sanctuarii (ut annis precedentibus) ex rationibus quotannis, ea quoque remittuntur, quia pertinent ipsa ad sacerdotes qui funguntur ministerio.
43 Et quicunque fugerent in templum quod est Jeruschalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores sunt legalium pensitationum, aut cujuslibet operę, absolvuntur; etiam ab omnibus quæ erant ipsis in regno meo.
44 Tum ad ædificandum & instaurandum opera loci sancti sumptus dabitur e rationib[us] regis;
45 Tum ad ædificandum muros Jeruschalaimorum, & muniendum circumquaq; sumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui sunt in Jehudęa.
46 Cùm autem Jonathan populusq; audivit sermones istos, non crediderunt eis, neq; acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Jisraëlem, ut afflixerat eos valde:
47 Sed acquieverunt Alexandro, eò quòd ille fuisset ipsis autor sermonum pacis; & socii pręliorum fuerunt ei omnibus diebus.
48 Cùm itaque Alexander rex congregavisset copias magnas, & castra fecisset ex adverso Demetrii;
49 Commiserunt prælium duo isti reges, sed fugerant castra Demetrii, & persecutus est eum Alexander, cùm pręvaluisset eis.
50 Cumque obfirmasset pręlium valde usque dum occideret sol, cecidit quoque Demetrius die illo.
51 Et misit Alexander ad ' Ptolemęum regem Ægypti legatos, in [h] hanc sententiam dicens,
52 Quoniam reversus in terram regni mei insideo throno majorum meorum, obtineoque dominatum; & conterens Demetrium obtinui regionem nostram:
53 (Nam commisi in eum pręlium, quo contritus est ipse & castra ipsius a nobis, insidemúsque throno regni ejus)
54 Nunc ergo statuamus inter nos amicitiam,

[e] Græ. *secundum sermones istos.*

[d] Græ. *prævenit nos Alexander constituere.*

[e] Græ. *dimissiones multas.*

[f] Græ. *pretio salis.*

[g] Græ. *qua sunt in fidem.*

[h] Græ. *secundum sermones istos.*

& jam da mihi filiam tuã, ut sit mihi [i] uxor, & ego gener tibi; & dabo tibi dona illique digna te.

55 Respondens verò Ptolemæus rex dicens, [k] felix dies, quo reversus es in terram majorũ tuorum, & insedisti throno regni eorum.

56 Jam verò facturus sum tibi quæ scripsisti; sed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & socer ero tibi quemadmodum dixisti.

57 Egressus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipse & Cleopatra filia ipsius venerunt Ptolemaida, anno centesimo sexagesimo secundo.

58 Ubi cùm occurrisset ei Alexander rex, tradita est ipsi Cleopatra filia ejus; celebravitque nuptias ejus Ptolemaide, ut *faciunt* reges, cum gloria maxima.

59 Scripserat autem rex Alexander Jonathani, ut veniret [l] obviam ipsi:

60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum, aurumq;, & amicis eorum, ac dona multa, & [m] adeptus est gratiam in oculis eorum.

61 Congregati sunt autem adversus eum viri pestilentes ex Jisraële, viri iniqui, ut accusarent eum; quibus non attendit rex;

62 Sed mandavit rex, ut exueretur Jonathan vestimentis suis, ac indueretur purpura; atque ita fecerunt.

63 Postea sedere jussit eum rex secum, edixitque principibus suis, prodite cum eo in medium civitatis, & mandate ne quisquam incuset eum de ulla re, & nemo ipsum interturbet ulla de causa.

64 Fuitque ubi viderunt accusatores gloriam ejus sicut promulgabatur, & amictum ipsum purpura, ut omnes fugerent.

65 Cumque gloria affecisset eum rex, & conscribens eum inter primos amicos disposuisset eum ducem, & participem principatus:

66 Reversus est Jonathan Jeruschalaima cum pace atque lætitia.

67 Anno autem centesimo sexagesimo quinto, venit * Demetrius filius Demetrii e Creta in terram majorum suorum:

68 Quod audiens Alexander rex, contristatus est valde, & reversus est Antiochiam.

69 Constituit autem ducem Demetrius Apollonium, præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas castra posuit Jamniæ, misitque ad Jonathanem sacerdotem summũ, dicens,

70 Tu unicus efferris in nos, & ego factus sum ludibrio probróque propter te: quamobrem verò potentiam ostentas contra nos in * montibus istis?

71 Nunc ergo si confidis copiis tuis, descende contra nos in campum, ubi decertemus inter nos: nam penes me est potentia civitatum.

72 Interroga, & disce quis sim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non posse vestra consistere vestigia in conspectu nostro, quia bis in fugam versi sunt majores tui in terra sua.

73 Nunc itaque non posses sustinere equitatum, & copias hujusmodi in eo campo, ubi neque lapis, neque saxum, neque locus effugiendi est.

74 Cùm autem audivit Jonathan sermones Apollonii, commotus [n] animo elegit decem millia hominum, & processit Jeruschalaimis, occurrente ipsi Schimhhone fratre ipsius ad auxilium ipsius;

75 Et castra posuit contra Joppen, postquam exclusissent eum e civitate eò quòd præsidium Apollonii erat Joppes, & oppugnarunt eam.

76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus est Jonathan Joppæ.

77 Quod audiens Apollonius, castra instituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectúsque Aschdodum * tanquam iter faceret, eadé quoque opera processit in campum, quia habebat multitudinem equitatus, cui confidebat.

78 Persequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum versus, ut congrederentur castra a tergo ejus in prælium:

79 Reliquit Apollonius mille equites occultè post eos.

80 Cognoscente autem Jonathane esse insidias post se, * circuiverunt castra illius, unde * conjiciebant jacula in populum a matutino ad vesperam usque.

81 Populus verò consistebat, ut mandaverat Jonathan, cùm * labore fatigati essent equites eorum.

82 Tunc trahens Schimhhon copias suas congressus est cum * phalange, (nam equites defatigati erant) & contriti ab eo fugerunt.

83 Equitatu verò dissipato in campo * fugerunt Aschdodum, & ingressi sunt * ædem Dagonis, templum idoli sui ut servarentur.

84 Incendens verò Jonathan Aschdodum, & civitates circumstantes eam, accepit spolia eorum; & sacrum Dagonis, eósque qui confugerant in illud incendit igne.

85 Ita fuerunt qui ceciderunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.

86 Et inde movente Jonathane ut castra poneret contra Aschkelona, processerunt cives obviam ei cum gloria magna.

87 Postea reversus est Jonathan Jeruschalaima, & qui erant cum eo, habentes spolia multa.

88 Fuitque ut audivit Alexander rex sermones istos, ut [o] ampliore gloria Jonathanem afficeret,

89 Mittens ei * fibulam auream, ut mos est dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omnésq; terminos ejus [p] hæreditatis nomine.

[i] Græ. *in uxorem.*
[k] Græ. *bonus.*
[l] Græ. *in occursum.*
[m] Græ. *invenit.*
[n] Græ. *cogitatione.*
[o] Græ. *adderet glorificare*
[p] Græ. *in hæreditatis donum.*

ANNOTATIO.

1 Illustris] *Hanc vocem Græci libri constanter legunt in nominandi casu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hîc quoque Illustris fuerit dictus exemplo patris, aut alia appellatione Belahh, teste Josepho lib. Antiquit. Jud.* 13. Ptolemaide] *de qua suprà* 5.15. 20 Ut & sent.] *ellipsis in scripturis frequens, ut Gen.* 4.25. *&* 20.11. *& alibi passim.* 29 A canone] *hanc vocem substituimus pro eo quod Græcè pretium salis nominatur: quia in Jisraëlitarum agro ad paludem Cendeviam & aliis locis erant salinæ vectigales a Regibus factæ: de quibus salinis agitur Jehoschu.* 13.6. *& infrà* 11.35. *Est itaq; pretium salis genus pensitationis in perpetuum regioni impositum, quod Græci & Latini canonem appellant teste est Asconio in Divinationem: similiterque coronarum voce alterum pensitationum genus quod fit extra ordinem, atque imperatur: quamobrem pensitationem hanc singulari nomine Latini indictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfecturis] *quarum idem meminit infrà ver.* 38. *&* 11.34. 33 Animam] *nempe quæ mei juris fuerit: nam hoc versu de mancipiis suis agit Demetrius; & de alienis, seq. versu.*

versu. 34 Omnes dimittunto] *nempe qui exemplo meo noluerunt manumittere Jehudæos servos.* 39 Ptolemaida] *quasi dicat, infaustam illam sedem, quam Alexander Illustris occupavit, decerno Jehudæorum esse, & ipsis addico.* 51 Ptolemæum] *Philometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta est suprà 7.1.* 70 Montibus istis] *id est, Jehudæa montosa tua, ut Exod. 15.17. & Deut. 1 viii.* 77 Tanquam iter fac.] *id est, fingens se nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum suis castris contingeret, & dissimulans insidias quas disposuerat.* 80 Circuiverunt] *id est, castra sua ex adverso castrorum Apollonii, tanquam circumdaturi, in longum protraxerunt. Hhebraismus.* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eò quòd totum diem expectarent in armis, ut sibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanis astu castra posuerant, & equitatui iter interceperant, ne ad Apolloniũ reverti posset.* 82 Phalange] *id est equitatu, qui fuerat in insidiis.* 83 Fugerunt] *nempe castra.* Ædem Dagonis] *vide 1. Schem. 5.2. & sequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium necessariorum & conjunctissimorum regibus, ut exponunt sequentia: Romani verò milites insigni victoria parta fortissimos eo solebant munerari, teste Livio libro 7. de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas, * ut est arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quærens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipsum regno suo.

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis [a] pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd socer ipsius esset.

[a] Græ. *pacificis.*

3 Ita civitates ingrediens * Ptolemæus, instituebat copias [b] præsidiarias in unaquâque civitate.

[b] Græ. *præsidium.*

4 Cùm autem venisset prope Azotum, demonstrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum suburbiáque ipsius destructa, corporáque projecta, & homines exustos, quos exusserat *Jonathan* * in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipsius)

5 Enarraverunt regi quæ fecerat Jonathan ad criminandum eum: & conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria, postquam salutassent alter alterum & pernoctassent illic,

7 Profectus Jonathan cùm rege ad fluvium usque qui dicitur * Eleutherus, reversus est Jeruschalaimum.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam usque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Misit legatos ad Demetrium regem, dicens, age, constituamus inter nos fœdus, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexander, regnabisq; in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæsivit interficere me.

11 Criminatus est autem eum, propterea quòd ipse concupiscebat regnum ejus:

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipsi Demetrio; & alienatus est ab Alexandro, ita ut manifestæ essent ipsorum inimicitiæ.

13 Et ingressus Ptolemæus Antiochiã, apposuit duo diademata capiti suo, Asiæ, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorum illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invasit eum bello, & producens Ptolemæus *copias* occurrit ei manu valida, atque in fugam vertit eum.

16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus est:

17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri misit Ptolemæo.

18 Postea rex Ptolemæus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus, perierunt * ab iis qui in iisdem munitionibus versabantur.

19 Ita regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.

20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudææ ad expugnandum arcem quæ erat Jeruschalaimis, fecit contra eam machinas multas.

21 Profecti autem quidam osores gentis suæ, viri iniqui ad Regem, cùm renuntiassent ei Jonathanem obsidere arcem,

22 Audiens ille iratus est, & ubi audivisset, statim jungens venit Ptolemaida, & rescripsit Jonathani ne obsideret; sed veniret ipse obviam sibi celerrimè Ptolemaida, ut congrederentur.

23 Ut autem Jonathan audivit, obsidere jussit; & delectis senioribus Jisraelis & sacerdotibus exposuit se ipsum periculo:

24 Nam accipiens argentum & aurum, vestemque & alia munera [c] plurima, profectus est ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:

[c] Græ. *plura.*

25 Et quamvis accusarent eum quidam iniqui, ex eadem gente,

26 Fecit tamen ei rex, quemadmodum fecerant ei antecessores ipsius, & exaltavit eum coram omnibus amicis suis,

27 Stabiliens ei principatum sacerdotii, & quæcunque alia antè habuerat [d] ad honores pertinentia, fecitque ut ille dux primorum amicorum esset.

[d] Græc. *honorata.*

28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudæam faceret immunem tributorum & tres * toparchias atque Samaritida, promittendo ei talenta trecenta;

29 Acquiescens rex conscripsit Jonathani epistolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:

30 Rex Demetrius Jonathani fratri salutem, & genti Jehudæorum.

31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni cognato nostro de vobis, scripsimus etiam ad vos, ut videatis.

32 Rex Demetrius Lastheni patri salutem.

33 Genti Jehudæorum, amicis nostris, & conservantibus ea quæ ex jure sunt erga nos, judicavimus benefaciendum esse propter benevolentiam ipsorum erga nos.

34 Constituimus ipsis & terminos Jehudææ, & tres præfecturas, * Aphæremam, Lyddam, & Ramatham, quæ adjectæ sunt Jehudææ ex Samaritide, & omnia quæ adhærent ipsis, omnibus sacrificantibus Jeruschalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;

35 Et

35 Et alia ad nos pervenientia, deinceps decimas, inquam, tributaque ad nos pervenientia, & salis stagna, & pervenientes ad nos coronas, omnia concedimus eis:
36 Neque irritum fiet quicquam horum deinceps in omne tempus.
37 Nunc itaque curate confici istorum exemplum, quod datur Jonathani, & ponitor in monte sancto, conveniente loco, & [e] celebri.
38 Videns autem Demetrius rex quietam esse terram coram ipso, & nihil sibi obsistere, dimisit omnes copias suas unumquemque in locum suum, præter exteras copias quas collegerat ab insulis gentiū: ita factæ sunt inimicæ ipsi omnes copię, quas a majoribus habuerat.
39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs, cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare, profectus est ad * Malcoëlem Arabē (qui alebat * Antiochum puerulū Alexandri)
40 Et insistens apud eum ut traderet eum sibi ut regnaret pro patre suo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus prosequuntur eum copiæ ejus; mansitque illic dies multos.
41 Scripsit autem Jonathan epistolas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos qui in arce erant Jeruschalaimis, & qui erant in munitionibus; quia Jisraëlem oppugnabant.
42 Remisit verò Demetrius literas ad Jonathanem dicens, non solùm hæc facturus sum tibi, & genti tuæ; sed gloria [f] ornabo te & gentem tuam, si commoditatem habuero.
43 Nunc itaque rectè feceris, si miseris ad me viros, qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copiæ meæ.
44 Tunc misit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipsum Antiochiam; quibus advenientibus ad regem, lætatus est rex adventu ipsorum.
45 Nam congregati fuerant cives [g] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.
46 Itaque fugiente rege in aulam, occuparant cives vias civitatis, & cœperant bello infestare.
47 Advocante autem rege ad auxilium Jehudæos, cùm fuissent congregati ad ipsum omnes simul, statim in civitate dispersi sunt;
48 Interfecerúntq; in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatem, capientésq; spolia multa die illo servaverunt regem.
49 Videntes verò cives obtineri a Jehudæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus suis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,
50 * Da nobis dexteras, cessentq; Jehudęi nos & civitatem oppugnare.
51 Tum abjicientes arma fecerunt pacem, & gloriam consecuti sunt Jehudæi coram rege, & coram omnibus qui erant in regno ipsius; reversique sunt Jeruschalaima habentes spolia multa.
52 Et sedente Demetrio rege in throno regni sui, quievit terra coram ipso.
53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam ab alienatus a Jonathane non reddidit ei secundum [h] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipsum, sed afflixit eum valde,
54 Postea autem reversus est Tryphon & Antiochus cum eo, puerulus [i] juvenis, qui regnavit imposito sibi diademate.
55 Et congregatę sunt ad ipsum omnes copię quas disperserat Demetrius, pugnaverúntque in eum, ita ut fugatus fugeret.
56 Tum accepit Tryphon * bestias, & obtinuit Antiochiam.
57 Scripsit verò Antiochus junior Jonathani dicens, stabilio tibi principatum sacerdotii, & pręficio te * quatuor præfecturis, & volo esse te ex amicis regis:
58 Et mittens ei instrumenta aurea ad ministerium, dedit ei potestatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi * fibulam aureā.
59 Schimhhonem quoque fratrem ejus constituit ducem a tractu Tyri usque ad terminos Ægypti.
60 Profectus itaque Jonathan cùm peragrasset * trans fluvium, & in civitatibus singulis, & congregatę essent ad ipsum omnes copiæ Syriæ [k] auxiliares, venit Aschkelonem, ubi obviam ipsi processerunt [l] cives honorifice:
61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumsedit eam, & incendens suburbia ejus igne prædatus est ea.
62 Postea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obsides, emisit eos Jeruschalaima, pervasitque regionem Damascum usque.
63 Audiens verò Jonathan advenisse principes Demetrii * Kadeschum quod est in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipsum regione illa,
64 Occurrit eis; fratrem verò suum Schimhhonem reliquit in regione sua.
65 Tum castra ponens Schimhhon cōtra Bethtzuram, oppugnavit eam diebus multis, & conclusam observavit eam,
66 Adeò ut rogarent eum [m] sibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate posuit in ea præsidium.
67 Jonathan verò & castra ipsius metata ad * aquam Genezareth surrexerunt manè, venturi in campum * Chatzoris.
68 Ecce autem castra alienigenarum occurrerunt ei in ipso campo, emissis insidiis contra eum in montibus; Jehudæi verò obviam occurrerunt ex adverso castrorum.
69 Sed cùm insidiæ exurgentes e locis suis committerent prælium,
70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neque ullus reliquus factus est ex eis, præter Mattitjam filium Abschalomi, & Jehudam filiū Chalphai principes militiæ copiarum.
71 Disrumpens itaque Jonathan vestes suas, imposuit terram capiti suo, & oravit;
72 Reversúsque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.
73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipso, reversi sunt ad eum, & persecuti sunt eum Kadeschum usque, in castra illorum usque, ubi posuerant castra:
74 Ceciderúntque ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reversus est Jonathan Jeruschalaima.

[e] Græ. *insigni.*
[f] Græc. *glorificabo.*
[g] Grę. *in medium civitatis.*
[h] Græ. *benevolentias.*
[i] Græ. *junior.*
[k] Græ. *ad auxilium.*
[l] Græ. *qui ex civitate erant, sic deinceps.*
[m] Græc. *dexteras accipere*

ANNOTATIO.

1 Ut est arena] *Hyperbole in scripturis frequens.* 3 Ptolemæus] *optimè sic legit Hieronymus, quem nos*

nos hoc loco secuti sumus. nam quod Græcè Πτολεμαΐδος *legitur pro* Πτολεμαῖος, *corruptum est.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta est in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Arado in Syria.* 18 Ab iis] *id est, a militibus contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati sunt, & sodales suos occiderunt, simulac audita fuit mors Ptolomæi Philemetoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de seq. omnibus vide suprà 10.38. & infrà ver. 34.* 34 Aphærema] *Græcam vocem quam Hieronymus prætersiliit, ex communi contextus Græci & Josephi Græci consensu in translatione servamus; etsi non minus foret commodum periphrasticè interpretari, sublatam agri partem, id est, agrum Beth-elis, qui regno Jisraëlis fuerat ademptus inde a temporibus Abijæ, ut annotavimus 2. Reg. 23.4. Quamobrem etiam Ruffinus apud Josephum sic interpretatus est; quam interpretationem imperiti librarii pessimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ contermine. Ramathajim Jerichuntem versus, Lydda versus mare, Beth-el verò inter utrumque media regione.* 39 Malcoëlem] *vel Amalcoëlem. Nam utrumque nomen est Arabum; Simalcoe autem in contextu Græco vitiosum est, facto σι ex α.* Antiochum] *qui arrogante nomine dictus est Antiochus Theós.* 50 Da nobis dexteras] *id est, fac nobiscum pacem, ut antè ostendimus ex Jirm. 50. sic deinceps.* 56 Bestias] *id est, elephantes Demetrii, qui κατ' ἐξοχὴν appellantur bestiæ.* 57 Quatuor præfecturis] *id est, tetrarchiis quatuor, quæ definiuntur Luc. 3.1. Nam ad eas omnes hæc verba referri oportere, sequentia ostendunt inde a versu 60.* 58 Fibulam] *ut suprà 10.89.* 60 Trans fluvium] *Jardenem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeschum] *Naphtalitarum Jehosch. 19.37.* 67 Aquam Genezareth] *id est, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiados.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Jehosch. 19.36.*

CAPUT XII.

1 VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis sibi adjumento esse, elegit viros quos misit ad [a] Romanos ad constituendum & renovandum cum eis amicitiam;

2 Itemque ad Spartiatas & loca alia misit epistolas [b] in eam sententiam.

3 Profecti ergo Romam & ingressi senatum dixerunt, Jonathan summus sacerdos, & gens Jehudæorum misit nos, ut renouetis amicitiam secum & societatem, sicut antea.

4 Dederuntque literas eis, scriptas ad eas pro ratione loci, ut deducerent eos in terram Jehudę cum pace.

5 Hoc autem exemplum literarum est, quas scripsit Jonathan Spartiatis:

6 Jonathan summus sacerdos, & senatus gentis, & sacerdotes populúsque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus salutem.

7 Jam antea missæ sunt literæ ad Oniam sacerdotem summum ab Areo regnante apud vos, docentes vos fratres nostros esse, ut exemplum earum subjectum est.

8 Et accepit Onias virum illum qui missus fuerat, honorificè; cùm recepisset literas, quibus declarabatur negotium societatis & amicitię.

9 Quapropter nos etiam qui istorum non indigemus, consolationem habentes ex libris sanctis, qui versantur in manibus nostris;

10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiscum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora transiverunt ex quo misistis ad nos.

11 Nos itaque omni tempore indesinenter, & festis, & reliquis convenientibus diebus recordamur vestri, in sacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;

12 Et lætamur de gloria vestra.

13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circumstant nos:

14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos socios atque amicos nostros bellis istis.

15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati sumus ab hostibus nostris, & depressi sunt hostes nostri.

16 Elegimus igitur Numenium filium Antimachi, & Antipatrum filium Jasonis, quos misimus ad Romanos, ut renovent amicitiā cum eis & societatem præcedentem.

17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti salutent vos, & reddant vobis epistolas a nobis de renovatione fraternitatis nostræ.

18 Nunc itaque rectè feceritis, si respondebitis ad ista nobis.

19 Hoc autem est exemplum literarum, quas miserant Oniæ:

20 Areus rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.

21 Inventum est in scriptura de Spartiatis & Jehudæis ipsos fratres esse, & esse ex genere Abrahami.

22 Nunc autem ex quo novimus ista, rectè feceritis si scribetis nobis de pace vestra.

23 Enimverò nos rescribimus vobis pecora nostra, & facultates nostras vobis, & quæ nostra sunt vobis exposita esse: mandavimus igitur *viros* ut renuntient nobis in eandem sententiam.

24 Audiens verò Jonathan reversos esse principes Demetrii cum copiis [c] pluribus quàm antea, ad debellandum ipsum,

25 Movens Jeruschalaimis processit obviam ipsis in regionem Chamathæ, (neque enim dabat ipsis spatium invadendi regionem ipsius)

26 Et misit speculatores in castra illius, qui reversi renuntiaverunt ipsi, illos constituisse irruere in eos nocte.

27 Cum itaque occidisset sol, præcepit Jonathan suis ut vigilarent, & essent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emisitque præcubitores circum castra sua.

28 Quamobrem audientes adversarii paratum esse Jonathanem cum suis ad prælium, timuerunt & perculsi animo suo, & pyris per castra sua accensis *abiverunt*.

29 Jonathan verò, & milites ejus nesciverunt ad matutinum usque: videbant enim luminaria ardentia.

30 Tunc persecutus est eos Jonathan a tergo; sed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:

31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur Nabathæi, percussit eos, & cepit spolia eorum.

[a] Græ. *Romam, metonymicè.*
[b] Græ. *secundum eadem.*
[c] Græ. *multis superius.*

32 Postea

32 Postea jungens venit in Damascum, & peragravit regionem totam.

33 Schimhhō verò profectus peragravit Aschkelonem usque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen versus occupavit eam:

34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis) & posuit ibi præsidium, ut custodirent eam.

35 Reversus autem Jonathan congregavit seniores populi, & consilium inivit cum ipsis ædificandi munitiones in Jehudæa,

36 Et extollendi muros Jeruschalaimorum, & ^d extruendi murum magnum, præaltum, inter *arcem & civitatem, ad disparandam eam a civitate, ut ea seorsim esset; ut *neque emerent neque venderent in ea *præsidiarii illius*.

d Græ. *exaltandi altitudinem magnam.*

37 Cùm itaque convenissent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipse ad murum *torrentis qui versus subsolanum est, ubi comparaverunt *illud* quod appellatur *Chaphunatha.

38 Schimhhon verò extruxit *Chadida in *humili loco, quæ munivit portis & vectibus.

39 Quærebat autem Tryphon regnum Asiæ obtinere, & imponere sibi diadema injecta manu in Antiochum regem.

40 Sed metuebat ne fortè Jonathan ipsum non sineret, ac ne fortè oppugnaret ipsum; ideo quærebat rationem prehendendi ipsum ut perderet, movensque venit *Beth-scheanem:

41 Et procedens Jonathan in occursum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem, Beth-scheanem quoque venit.

42 Videns ergo Tryphon adesse ipsum cum copiis multis, & injicere manum in ipsum metuens,

43 Excepit eum honorificè, commendans eum omnibus amicis suis, & dans ei dona; præcepitq; amicis suis, ut obedirent ipsi quemadmodum sibi:

44 Dixitque Jonathani, quorsum vexasti totum populum istum, cùm bellum non sit nobis?

45 Nunc ergo remitte eos in domos suas, & delige tibi viros paucos qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaida quam *traditurus sum tibi, & reliquas munitiones copiasq; reliquas & omnes qui præsunt negotiis, ut revertens abeam: nam hujus rei gratia adsum.

46 Tunc Jonathan fidem habens ei, fecit quemadmodum dixerat: amandavit enim copias, ut abirent in terram Jehudæ.

47 Reliquos verò detinuit secum, viros ter mille; quorum bis mille dimisit in Galilæam, mille verò cum ipso profecti sunt.

48 Sed cùm ingressus esset Jonathan Ptolemaida; occluserunt Ptolemaidenses portas, & comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.

49 Tum misit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ, & in *campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.

50 Sed ubi cognoverunt eum comprehensum esse, & periisse qui erant cum ipso, exhortati inter se profecti sunt, unà revertentes & comparati in prælium.

51 Videntes verò persecutores eos de vita dimicaturos esse, reversi sunt.

52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ, & luxerunt Jonathanem ac comites ejus, timuerūtque valdè; luxerunt quoque omnes Jisraëlitæ luctu magno.

53 Tum quærebant omnes gentes quæ circunstabant eos, atterere eos:

54 Dicebant enim; non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id est, fide publica tanquam legatos ex jure gentium sanctos, honorificè ad suos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epistolæ exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Josephum lib.13. Antiq. Jud. cap.9.* 7 Areo] *quod Darius legitur vitiosum est. Nam Areus Lacedæmoniorum rex fuit: ut cùm a Josepho in hac epistola, tum a Pausania & Livio Decadis 4. lib.9. appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni secundo successit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *sic Josephus legit, non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *sic legendum ex versu 7. Nam ex mutatione vitium contextui factum est (ut periti Græcæ linguæ facilè possunt animadvertere) & finis præcedentis versus cum hujus principio confusus, hoc modo,* ὧν ἀπέστειλαν Ὀνίᾳ. Ἀρεῖος βασιλεύς, *&c.* 23 In eandem sent.] *id est, ut quemadmodum nostrum erga vos animum exponimus, & omnia officia pollicemur; sic a vobis eundem nuntium reportare possint.* 25 Chamathæ] *sitæ in finibus Jisraëlis ad Libanum; de qua Num.13.21. & alibi passim.* 27 Præcubitores] *sive procubitores & custodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathæi] *sic reponimus ex Josepho; ut locorum situs & ratio postulat. Sunt autem hi populi ab oriente, dicti a Nabajotho, cujus mentio est Gene.25.13.* 36 Arcem] *sive Acram, quam Demetrii milites obtinebant; de qua suprà 4.41.* Neque emerent] *id est, ut a civitate & omni commercio cum civibus exclusi essent Demetriani, adeoq; prospectus ipse in civitatem commodus impeditus.* 37 Torrentis] *qui dicitur Gichon, ab ortu circumluens tota Jeruschalaima.* Chaphunatha] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus esse, quem ædificare instituerat Jonathan, & qui postea a Schimhhone profectus est, infrà 13. 10. vocatur autem Chaphunatha a forma, quia murus erat introrsum reflexus, ut angulum Acra circumcluderet; cui videntur fuisse utrinque propugnacula Acram versus projecta; quæ propterea dicta sunt Chaphunatha, quasi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio est Hhezræ 2.23. & Nech.7.37.* Humili loco] *sic interpretamur vocem Schephela Hhebræam, ut in scriptura passim accipitur sic Jehosch.11.2.* 40 Beth-scheanem] *id est, Scythopolim, ut antè vidimus 5.52.* 45 Traditurus sum] *ex promisso Demetrii, suprà 10.39.* 49 Campum magnum] *id est, Hharabothas, de quibus suprà 5.23.*

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendū terram Jehudæ, & atterendum eam,

2 Cùm videret populum esse trepidum & perculsum metu; ascendit Jeruschalaima, & cōgregavit populum,

3 Et

3 Et adhortatus est eos, dicens eis, Ipsi nostis quanta ego & fratres mei ac domus patris mei fecerimus pro legibus & [a] sanctuario; & quę prælia, angustiásque [b] experti simus.

4 Propterea perierunt fratres mei omnes causâ Jisraëlis, & ego solus reliquus factus sum.

5 Nunc autem absit a me, ut parcam animæ meæ omni tempore angustiæ: non enim melior sum fratribus meis.

6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro sanctuario, & pro uxoribus liberísque nostris; quandoquidem congregatæ sunt omnes istæ gẽtes, ut atterant nos [c] infenso animo.

7 Ita de integro accendit [d] animos populi, simul atque audivit sermones istos; qui responderunt voce magna dicentes:

8 Tu esto noster dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,

9 [e] Gere bellum nostrum, & quæcunque edixeris nobis, faciemus.

10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus, acceleravit perficere muros Jeruschalaimorum; quibus munivit ea circunquaque.

11 Misitq; Jonathanem filium Abschalomi, & copias cum eo idoneas Joppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*, ibidem mansit in ea.

12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis, invasurus terram Jehudæ, habens Jonathanem secum in custodia.

13 Schimhhon verò castra posuit Chadidis e regione illius campi.

14 Cognoscens verò Tryphon surrexisse Schimhhonem pro Jonathane fratre ipsius, & committendum sibi fore bellum, misit ad eum legatos, dicens,

15 Pro argento illo quod debet Jonathan frater tuus in ærarium regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus ipsum:

16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obsides, ut dimissus non deficiat a nobis, sed *securè* dimittamus ipsum.

17 Ac noverat quidem Schimhhon, istos dolo loqui cum ipso; misit tamen argentum & duos pueros; idque ne quando inimicitiam susciperet magnam apud populum, qui fuissent dicturi,

18 Quia non misit ei argentum & pueros, idcirco periit.

19 Cùm autem misisset pueros & talenta centum; mentitus est, ac non dimisit Jonathanem.

20 Sed postea venit Tryphon ad invadendum regionem, & atterendum ipsam, ambiens via Dorum versus. Schimhhon verò, & castra ejus ex adverso procedebant ei, quemcunque in locum proficiscebatur ille.

21 Qui autem ex arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipsos per desertum, & mitteret ipsis alimenta.

22 Quamobrem comparavit Triphon totum equitatum suum, ut veniret, sed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, sic movens ille venit in regionem Gilhhadis.

23 Cùmque venisset proximè Botzekatham, interfecit Jonathanem, qui sepultus est illic;

24 Et reversus est Tryphon castra movens in terram suam.

25 Itaque mittens Schimhhon accepit ossa Jonathanis fratris sui, quem sepeliverunt Modinis in civitate majorum suorum,

26 Et plangentes eum omnes Jisraëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.

27 Extruens verò Schimhhon monumentum super sepulchrum patris sui, & fratrum suorum, extulit illud speciosũ lapide polito, ante & retrò

28 Statuítque super ea septem pyramidas; unam ex adverso alterius; patri, & matri, fratribúsque quatuor.

29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis imposuit omnem armaturam ad nomen æternum, & ad omnia armorum genera naves insculptas, ut spectarentur ab omnibus navigantibus mari.

30 Hoc est sepulchrum quod fecit Moddinis in diem usque hunc.

31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,

32 Et regnavit loco ejus, imponens sibi diadema Asiæ; intulítque plagam magnam terræ.

33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & posuit cibaria in munitionibus:

34 Deligénsque Schimhhon viros misit ad Demetrium regem ut concederet [f] immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ.

35 Et mittens ei Demetrius rex in eam sententiam, respondit ei, & scripsit ei epistolam ejusmodi:

36 Rex Demetrius Schimhhoni sacerdoti summo, & amico regum, senioribúsque & genti Jehudęorum salutem.

37 Coronam auream, vestémque spadicem, quas misistis, accepimus, & parati sumus [g] tribuere vobis pacem magnam, & scribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis [h] quæ dimittimus.

38 Nam quæcunque constituimus erga vos, stata sunt; & munitiones vestræ quas ædificastis, vobis sunto.

39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum usque diem commissa; & coronam quam debetis: præterea si quid aliud pendebatur Jeruschalaimis tributi nomine, ne amplius penditor.

40 Quòd si qui vestrum apti sunt ut conscribantur inter nostros, conscribuntor, & pax apud vos esto.

41 Anno centesimo septuagesimo sublatum est jugum gentium a Jisraële:

42 Cœpitq; populus Jisraëlis scribere in syngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe sacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudæorum.

43 Diebus illis castra ponens contra Hhazzam circundedit eam castris, & factum Helepolin admovens civitati, ita concussit turrem unam, ut occupaverit:

44 Exilientibusque iis qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.

45 Quamobrem ascenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & libris in murum, disrumpentes vestimenta sua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipsis daret,

46 Et dicentes ne utaris nobis secundum malefacta nostra, sed pro misericordia tua.

47 Tunc [i] adductus in ipsos misericordia Schimhhon non debellavit eos; sed ejiciens eos

[a] Græc. *sanctitatis, sic ver.6.*
[b] Græ. *vidimus.*
[c] Græ. *inimicitiæ gratia.*
[d] Græ. *spiritum.*
[e] Græ. *bella.*
[f] Græ. *dimissionem.*
[g] Grę. *facere*
[h] Græ. *demissiones.*
[i] Grę. *solutos in ipsis.*

eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingressus est in eam celebrans & benedicens *Deo*.

48 Cumque ejecisset ex ea omnem immunditiam, incolas statuit illic viros qui legem observarent; & amplius muniens eam ædificavit sibi ipsi in ea habitationem.

49 Qui autem erant * in arce Jeruschalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut esurirent valde, perirentque ex eis multi fame.

50 Sed cùm inclamassent Schimhhonem ut dexteras [k] jungeret, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoq; arcem ab inquinamentis;

[k] Grę. *acciperent.*

51 Et ingressus est eam die vigesimo tertio secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude & termitibus, citharisq; & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus esset hostis magnus, & ejectus ex Jisraële:

52 Constituitque quotannis agitari diem illum cum lætitia:

53 Et amplius munivit montem sancti loci, qui erat secus arcem; ubi habitavit ipse & comitatus ipsius.

54 Tum videns Schimhhon Jochananem filium suum virum esse, statuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit * Gazaris.

ANNOTATIO.

10 Perficere] *ut consilium fuerat initum, & cœptum suprà 12.35.* 13 Chadidis] *de quibus suprà 12.38.* E regione campi] *hoc est, quod oppidum monti impositum prospectat Jehudææ campestria, ut interpretatur Josephus lib. 13. Antiq. cap. 11.* 20 Dorum versus] *oppidum Edomææ, quod sic legimus ex Josephi testimonio.* 23 Botzekatham] *id est, cùm terminos Jehudæ proximè attigisset. est enim Botzkatha oppidum Jehudæ in finibus Edomæam versus, Jehosch. 15. 39. Quòd enim Græcè βάσκαμα legitur, corruptè habetur μ pro θ.* 25 Moddinis] *vide suprà 2.1.* 37 Spadicem] *Græcam vocem βαΐνην neque Hieronymus, neque alii interpretati sunt; etsi satis ex argumento ostenditur quid sibi author voluerit. Est enim βαΐον, sive βάϊον, ut legitur infrà versu 51. ramus palmæ cum fructibus colorem phœniceum, sive spadicem habentibus; quo ex colore Græcis dicitur βαΐνος spadix, & vestis colore spadice βαΐνη; quemadmodum ab alia arbore color dicitur Balaustius. Vestis autem nomen in hac constructione plurimum desyderari apud Græcos, nemo est qui nesciat: ut Joan. 20.12.* 43 Helepolin] *obsidionalem machinam, de qua ex Ammiano Marcellino in Jechezkel. diximus.* 49 In arce] *id est, in Acra, ut historicis quibusdam appellatur. vide suprà 4.41. & 12.36.* 54 Gazaris] *vide suprà 9.52.*

CAPUT XIIII.

1 ANNO autem centesimo septuagesimo secundo, congregavit Demetrius rex copias suas, & profectus est in Mediam ad contrahendum auxilium sibi, ut Tryphonem debellaret.

2 Sed audiens * Arsaces rex Persidis & Mediæ, venisse Demetrium in fines suos, misit unum principum suorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecidit castra Demetrii, & comprehendens eum adduxit eum ad Arsacem, qui in custodia posuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti suæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam suam Joppen [a] ut portus *Jehudæis* esset, & comparavit aditum ad insulas maris,

[a] Græ. *in portam.*

6 Et dilatatis terminis gentis suæ obtinuit regionem,

7 Congregavitque multam captivorum multitudinem consecutus dominatum * Gazarorum, Bethtzuræque, & Acræ, ex qua sustulit immunditias; neque fuit qui resisteret ipsi.

8 * Ita colebant terram suam cum pace, terraq; dabat fœtus suos, & arbores agrorum fructum suum:

9 Seniores in plateis sedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant gloriosas vestes, & [a] amictus bellicos.

10 Civitatibus subministrabat cibaria, & instruebat eas instrumentis [b] ad munitionem aptis, eò usque ut nominaretur nomen [c] gloriosum eius, ad extremum usque terrę:

11 [d] Comparabat pacem in terra, lætabatúrque Jisraël lætitia magna.

12 Et sedebat quisque sub vite sua & ficu sua, nec erat qui exterreret ipsos:

[b] Græ. *munitionis.*
[c] Græ. *gloriæ*
[d] Græ. *faciebat.*

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipsi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi sui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vasa loci sancti.

16 Ut autem Romæ [e] auditum est, mortuum esse Jonathanem, & Spartam usque, contristati sunt valde.

[e] Græ. *audiverunt.*

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrē ejus factum esse sacerdotem summum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quę in ea sunt:

18 Scripserunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac societatem, quam constituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ sunt coram ecclesia Jeruschalaimis.

20 Atque hoc exemplum est literarum quas scripserunt Spartiatæ: Spartiatarum principes, & civitas Schimmoni sacerdoti magno, senioribúsque, & sacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, salutem.

21 Legati missi ad populum nostrum renuntiaverunt nobis gloriam vestram & honorem, de quorum adventu lætati sumus.

22 Itaque rescripsimus, quæ ab ipsis dicta sunt in consiliis populi, hoc pacto: * Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes suam nobiscum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos gloriosè, & poni exemplum sermonum istorum in * libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum scripserunt istorum Schimhhoni sacerdoti summo.

24 Postea

24 Postea misit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum,magnum,ᶦminarum mille pondere, ad statuendum cum eis societatem.
25 Cùm autem populus audivit res istas, dixerunt,quam gratiam reddemus Schimhhoni,& filiis ejus?
26 Confirmavit enim ille *suos*, & fratres illius paternaque domus illius., atque expugnando inimicos Jisraëlitarum propulsaverunt ab eis, ideo statuerunt ei [f] liberam administrationem, ut conscripserunt in tabulis æreis,quas apposuerunt ᶦ columnis in monte Tzijonis.
27 ᶦAtque hoc exemplum scripturæ: Die decimo octavo ᶦElulis, anno centesimo septuagesimo secundo, qui tertius est annus Schimhhone sacerdote summo,
28 ᶦ In atrio munitionis, congregatione magna sacerdotum, & populi, & principum gentis, seniorumque regionis. ᶦ Notum se fecit nobis, quandoquidem sæpe gerebantur bella in regione hac:
29 Et Schimhhon Mattitjæ filius e posteris Jojaribi, & fratres illius; qui exposuerunt se ipsos periculo, resistentes adversariis gentis suæ, ut staret locus sanctus ipsorum & lex; [g] gloriamque magnam pepererunt genti suæ.
30 Nam congregans Jonathan gentem suam factus est eis sacerdos summus; postquam verò appositus est ad populares suos,
31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum sanctum eorum:
32 Tunc surgens Schimhhon propugnavit gẽtem suam, & consumens pecunias multas de suo arma dedit viris copiarum gentis suæ, & dedit eis stipendia,
33 Munivitque civitates Jehudææ,& Bethtzuram in finibus Jehudeæ sitam, ubi erant arma hostium prius, & posuit in ea [h] præsidiarios homines Jehudæos.
34 Joppen quoque munivit mari impositam, & Gazara ad terminos Aschdodi, ubi priùs hostes habitaverant, collocans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum constitutionem,disposuit in eis.
35 ᶦQuare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam [i] certo consilio comparaverat genti suæ, instituerunt eum ducem suum, & sacerdotem summum, videns inquam justitiam & fidem quam conservavit genti suæ, procurans omnibus modis exaltare populum suum:
36 Adeò ut diebus ipsius res bene successerint [k] administratione ipsius, sublatis gentibus e regione ipsorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruschalaimis, qui fecerant sibi ipsis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu sanctuarii,& infligebãt plagam magnam sanctitati;
37 Collocante ipso in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad securitatem regionis civitatisque,ac efferente muros Jeruschalaimorum.
38 Et rex quoque Demetrius stabilivit ei sacerdotium summum,
39 ᶦSecundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis suis,ac glorificavit eum gloria magna.
40 (ᶦ Nam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos sociósque,& eos obviam processisse legatis Schimhhonis gloriosè,
41 Et visum esse Jehudæis sacerdotibusque ut esset ipsorum dux & sacerdos summus Schimhhon in seculum, donec exurgeret propheta certus,
42 Essetque super eos dux, tum ut cura sit ipsi pro loco sancto constituendi per ipsum præfectos operibus ipsorum, & regioni, armisque, & munitionibus;
43 Tum ut cura sit ipsi sanctuarii, utque pareatur ipsi ab omnibus, & ut scribantur de nomine ejus omnes ᶦ syngraphę in regione, & ut induatur ᶦ purpura,aurumque gestet)
44 Ideo non licebit ulli ex populo & sacerdotibus irritum facere quicquam istorum, & rebus quæ ab ipso dicentur contradicere: aut conventum in regione cogere sine ipso, aut indui purpura,& ornari fibula aurea.
45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum,reus futurus est:
46 Nam placuit toti populo statuere,ut Schimhhon faciat secundum res istas.
47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipsi summo sacerdotio fungi,ac esse ducem ac principem gentis Jehudæorum, sacerdotumque & præesse omnibus:
48 Scripturam istam edixerunt poni in tabulis æreis,
49 ᶦEasq; statui in ambitu loci sancti, in loco [l] celebri: eorum verò exempla poni in gazophylachio,ut haberet Schimhhon,ejusq; filii.

[f] Græ. *libertatem.*
[g] Græ. *gloria magna glorificaverunt.*
[h] Grę. *præsidium.*
[i] Græ. *consuluerat facere.*
[k] Græ. *in manibus.*
[l] Græ. *insigni*

ANNOTATIO.

2 Arsaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Persis Mediáque tenebantur: atque hinc Parthi dicti sunt Arsacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus suprà* 9.52.*&* 13.54. 8 Ita colebant] *fusa descriptio summæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, usque ad versum* 16 *ut* 1.Reg.4. 9 Amictus bellicos] *id est, in re militari honestè se ipsos exercebant, ne otio torpescerent: quod ex sequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica species narrationis,quæ in acta publica Spartæ relata est.* 23 Libris] *id est, actis publicis.* 24 Minarum mille] *id est, librarum nummulariarum,ut accipiendum docet analogia. Est enim mina apud Hhebræos & Syros idem quod pondo,cujuscunque materiæ fuerit: ut demonstravimus* 1.*Regum* 10.17. 26 Columnis] *nempe atrii sive ambitus,ut in decreto habetur infrà ver.*49. 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba, ad quorum historiam regreditur scriptor infrà* 15.15. *Jam verò occasione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti subjicit.* Elulis] *qui mensis est sextus Augusto nostro plurimùm respondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hhebræas ortu & significatione, quibus autor contextum Græcum infercivit: atque hic quoque Græcam vocem, non dubitamus fuisse scriptam pro Chatzarbam millo, id est, atrio munitionis. Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hhebræi omnes uno ore testantur habitos fuisse conventus ad Reipublicæ administrationem necessarios: eúmque ad eos habendos non templum, non regia; sed atrium aliquod, ac potius basilica (quam Hhebræi quoque appellant Chatzar) fuerit necessarium, cum locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hieronymus;*

ronymus; cui in his tanquam ruderibus scrutandis aliquid tribuendum puto. Notum se fecit] *huc usque sunt inscriptionis verba, quæ ante decretum Jehudæorum in actis publicis fuerant posita. Hujus autem decreti partes in universum duæ sunt; narratio causarum, quibus ad faciendum decretum istud adducti sunt, usque ad ver. 35. & rerum decretarum Schimhhoni explicatio, ad finem usque capitis. sensus est, infinitis beneficiis probavit fidem suam, studiumq; nostræ Reipublicæ.* 35 Quare] *honorum qui Schimhhoni decernuntur constitutio est a populo Jehudæorum, hic, & confirmatio a rege Demetrio, versu 38. & sequentibus.* 39 Secundum] *id est, secutus decretum a Jehudæis factum.* 40 Nam audiebatur] *hos versus per parenthesin insertos ab autore fuisse credimus, ut ostenderet non voluntate adductum, sed quadam necessitate fractum Demetrium fuisse, ut honores Schimhhoni decretos confirmaret, & specie aliqua amplificaret.* 43 Syngraphæ] *ut suprà 13.42.* Purpura &c.] *hæc enim duo sunt insignia dominatus, ut suprà 10.20. & 11.58.*

CAPUT XV.

1 TUM misit [a] Antiochus filius Demetrii regis literas ab insulis maris Schimhhoni sacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & universæ genti;

2 Quæ scriptæ erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni sacerdoti magno, & gentis principi, gentiq; Jehudæorum salutem.

3 Quandoquidem viri pestilentes obtinuerunt regnum majorum nostrorum,

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud restituam sicut erat prius, collegi multitudinem copiarum, & comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut consequar eos qui corruperunt regionem nostram, & qui desolaverunt civitates multas in regno)

5 Nunc ergo stabilio tibi omnes [a] immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui antecesserunt me, & quæcunque alia dona remiserunt tibi:

6 Item quod concesserunt tibi [b] cudere proprium numisma regioni tuæ:

7 Et Jeruschalaima sanctumque locum esse libera; omnia etiam arma, quæcunque comparavisti, & munitiones, quas ædificasti, quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi, & quæcunque futura erant regis, ab hoc in omne tempus remissa sunto tibi.

9 Cùm autem constituerimus regnum nostrum, gloria afficiemus te, gentemque tuam, & templum magna, adeò ut manifesta futura sit [c] gloria vestra in universa terra.

10 Anno centesimo septuagesimo quarto cùm processisset Antiochus in terram majorum suorum, convenerunt ad ipsum omnes copiæ adeò ut pauci cum Tryphone essent:

11 Qui persequente Antiocho rege ipsum, venit [a] Dora *in locum* mari impositum fugiens:

12 Videbat enim simul adduci in se ipsum mala, cùm dimisissent ipsum copiæ.

13 Itaque castra posuit Antiochus contra Dora, habens secum centum viginti millia bellatorum, & octo equitum millia:

14 Et circumdans civitatem navesque e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec sivit egredi aut ingredi quenquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma, habentes literas ad reges atque regiones, in quibus scripta erant ista:

16 [a] Lucius consul Romanorum Ptolemæo regi salutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos, amici nostri sociique, renovaturi amicitiam & societatem quæ ab initio fuit, missi a Schimhhone sacerdote summo, populoq; Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis scribere regibus ac regionibus ne procurent eorum mala, neque oppugnent eos & civitates eorum, regionemque eorum, & ne societatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et visum est nobis accipere clypeum illum ab ipsis.

21 Si qui ergo pestilentes effugerunt e regione illorum ad vos: tradite eos Schimhhoni sacerdoti, ut ulciscatur eos secundum legem ipsorum.

22 Atque hæc quoque rescripsit [a] Demetrio regi, & [a] Attalo, & [a] Ariarathi,

23 Et [a] Arsacæ, atque in omnes regiones, & [a] Lampsaco, & Spartiatis, & Delo, & Myndo, & Sycioni, & Cariæ, & Samo, Pamphyliæq;, & Lyciæ, & Halicarnasso, & Coo, & Sidæ, & Arado, & Phaselidi, & Gortynæ, & Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum rescripserunt Schimhhoni sacerdoti summo.

25 Antiochus ergo rex castra fecit contra Dora, [a] secundo *die* adhibens contra illa manus machinasque faciens; & conclusit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quisquam.

26 Cùm autem misisset ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipsi, & argentum aurumque, & vasa multa:

27 [a] Voluit quidem ea accipere; sed postea irrita faciens quæcunque confecerat cum ipso priùs, ut alienatus est ab ipso,

28 Misit ad ipsum quendam amicorum suorum Athenobium, qui communicaret cum ipso dicens, vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acrā quæ est Jeruschalaimis, civitates regni mei:

29 Terminos earum desolastis, & [d] inflixistis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupavistis, & tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam sunt:

31 Sin minus, date pro eis quingenta talenta argenti, & pro perditione [e] quam intulistis, & tributis locorum quingenta alia talenta: quod si non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

32 Veniens itaque Athenobius amicus regis Jeruschalaima, vidit gloriam Schimhhonis & repositorium cum vasis aureis & argenteis, apparatumq; tam multum ut obstupesceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui respondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; sed hæreditatem majorum nostrorum, quæ ab inimicis nostris injustè aliqua occasione occupata fuit:

34 Nos verò occasionem habentes vindicamus hæreditatem majorum nostrorum.

35 De Joppe autem Gazarisque, quæ petis (hæc

[a] Græc. dimissiones.

[b] Græc. facere cusionem proprium numisma.

[c] Græc. glorificabimus te gloria magna.

[d] Græc. fecistis: sic vers. 35.

[e] Græc. quam perdidistis.

(hæc infligebant populo plagam magnam,& regioni nostræ) horum causa daturi sumus talenta centū:sed non respōdit Athenobius ei verbū.

36 Reversus verò cum ira ad regem renuntiavit ei sermones istos, & gloriam Schimhhonis, & quæcunquæ viderat: quamobrem iratus est rex ira magna,

37 Tryphon verò ingressus navigium fugit Orthosiada.

38 Itaq; instituens rex Cendebæum ducem in regione maritima,& copias pedestres, & equestres dans ei;

39 Mandavit ei ut castra metaretur adversus Jehudæam, ædificaret Gedorum, & muniret Pylas,denique ut oppugnaret populum:Rex verò Tryphonem persecutus est.

40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit lacessere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ædificavit Gedorum,

41 Ubi ordinavit equites copiasq;,ut procedentes percurrerent itinera Jehudææ, quemadmodum constituerat ipsi rex.

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora] *castellum maritimum situm inter Carmelum montem,& ostium fluvii Chersei,cui adjuncta est civitas,ut apparit ex ver.14.* 16 Lucius] *Quis hic Lucius fuerit,dubitant interpretes. nam sub illud tempus consul eo nomine vix legitur: sed hoc librorum vitio factum est.Fuerunt enim hoc eodem anno consules Romæ Lucius Furius Philus,& sextus Atilius Serranus,quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto,& libro de officiis 3. nominatur. Alii verò autores plerique non Lucium Furium,sed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio] *qui tum quidem vivebat cùm exararenter literæ:sed antè perierat quàm ad Jehudæos preferrentur.* Attalo] *regi Pergamorum & Phrygiæ.* Ariarathi] *regi minoris Armeniæ,qui corruptè in Græco* Αραθης; *in latino Arabas appellatur.Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes;ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arsacę] *vide suprà 14.2.* Lampsaco] *id est,incolis Hellesponti,synecdochicè; a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura,& veterum librorum propinquitate scripturæ.* 25 Secundo die] *id est, non intermissa opera;sed simulac admovit castra,opus aggrediens animo infensissimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hîc cùm in Latino,tum in Græco textu negatio est: sed duæ sunt causæ,ex quibus eam sustulimus,& tollendam planè judicamus.Primùm enim nisi hoc modo acceperis,desipuisse planè Antiochum oportuerit;qui dum in tanto certamine versabatur legationem sequentem ad Schimhhonem miserit, ut majorem sibi hostium numerum compararet, intempestivè & impudentissimè:deinde verò nihil verbis Josephi apertius, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Shimhhonis copias petiisse,accepisse, & in obsidione occupasse,adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus summè necessarius esse putaretur.* 37 Orthosiada] *oppidum Phœniciæ,ut Ptolemæus testis est, lib.5.inter Simyram & Tripolin.* 38 Cendebæum] *virum illustrem, abs quo intra montis Carmeli radices nominatur palus Cendebæa,sive Cendevia Plin.lib.5.19.& lib.36.c.26.* 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: sed corruptam esse apellationem hoc loco dubitari non potest, cùm Cedron torrens sit ad Jeruschalaima; Gedorum vero oppidum sit in finibus Jehudææ,Edomæis ac Pelischtæis conterminum. Jehosch.15.58. Quam vocem hîc reponendam esse sequens evincit historia.* Pylas] *id est, portas;sed quia vox Græca apud Latinos autores ferè angustis montium faucibus tribuitur,visum est hîc eam retinere. Intelliguntur enim angusti omnes Jehudææ aditus,quæ montibus circumclusa est.*

CAPUT. XVI.

1 QUAPROPTER ascendens Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri suo quæ conficiebat Cendebæus.

2 Schimhhon verò accersens duos filios suos seniores Jehudam & Jochananem, dixit eis Ego & fratres mei, paternaq; domus mea gessimus bella Jisraëlis a juventute ad hodiernum usq; diem,& prosperè successit [a] administratione nostra ut liberaretur persæpe Jisraël.

3 Nunc autem consenui; vos verò ad hoc [b] officium misericors his annis idonei estis: estote loco meo & fratres mei, & procedentes pugnate pro gente nostra; auxilium autem a cœlo adesto vobis.

[a] Grę. manibus nostris. [b] Græ. misericordiam.

4 Deinde cùm delegisset e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus proficiscentes contra Cendebæum Moddinis pernoctarunt.

5 Vnde exurgentes manè profecti sunt in campum:ecce autem copiæ multę [c] obvium venientes eis,pedestres cum equitibus; sed torrens erat inter ipsos.

6 Habens autem castra [d] ex adverso eorum ipse cum populo suo, ut vidit populum formidine dubitantem trajecere torrentem, trajecit primus:quem videntes viri trajecerunt post eum.

[c] Græ. in occursum. [d] Græ.contra faciem.

7 Tunc divisit populum,equites in medio peditum collocans (equitatus enim adversariorum multus erat valde)

8 Et clanxit tubis;ita verso in fugam Cendebæo & castris illius,ceciderunt ex illis confossi multi;reliqui verò confugerunt ad munitionē.

9 Tunc vulneratus est Jehuda frater Jochananis;Jochanan verò eos persecutus est,donec venisset ad Gedorū quam ædificaverat Cendebæus.

10 Itaq; fugerunt ad turres usque quæ sunt in agro Aschdodi, cùm eam succendisset igne: cecideruntq; ex eis ad viros bis mille:postea reversus est in terram Jehudæ cum pace.

11 Ptolemęus autem filius Abubi constitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:

12 Erat enim gener sacerdotis summi.

13 Hujus cùm elatus esset animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus,ut tolleret eos.

14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat [e] quæ in eis curanda erant:ita descendit Jerichuntem ipse & Mattitja Jehudaq; filii ipsius, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo, hic est mensis Schebat.

[e] Grę.curationem earum.

15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur Dok, quam ædificaverat,dolo fecit eis convivium magnū, & ab-

& abſcondit illic viros:

16 Cumq; [f] affatim bibiſſet Schimhhon cum filiis ſuis, exurgens Ptolemęus, & qui aderant ipſi, ceperunt arma illorum; invadentesq; Schimhhonem in convivio, occiderunt eum & duos filios ejus, & quoſdam ex pueris ejus:

17 Faciens ſcelus magnum, & reddens mala pro bonis.

18 Deinde ſcripſit hæc Ptolemæus, mittens ad *regem ut mitteret ipſi copias ad auxilium, & ſe traditurum regionem ac civitates ipſi.

19 Miſit quoque alios Gazara qui tollerent Jochananem, & chiliarchis miſit epiſtolas ut venirent ad ſe, ut daret ipſis argentum & aurum, donativaque:

20 Alios verò miſit qui occuparent Jeruſchalaima & montem templi.

21 Sed prę currens quidam renuntiavit Jochanani Gazara, periiſſe patrem ipſius & fratres ipſius, & miſit etiam, *inquiens*, ad occidendum te.

22 Quod audiens *obſtupefactus eſt admodum; & comprehendens viros qui venerant ad perdendum ipſum, interfecit eos. Cognoverat enim eos quęrere ut perderent ipſum.

23 [g] Reliqui autem ſermones Jochananis & bella ejus & ſtrenua facta ejus, quæ fortiter geſſit; & ædificatio murorum quos ædificavit, & actiones ejus:

24 Ecce hæc ſcripta ſunt in [h] *Chronicis ſummi ſacerdotii ejus, ex quo factus eſt ſacerdos ſummus poſt patrem ſuum.

[f] Græ. *inebriatus eſſet. vide Geneſ. 43. 34.*

[g] Græ. *reliqua autem ſermonum Jochananis, & bellorum, &c.*

[h] Græ. *libris dierum.*

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazaris a parente fuerat præfectus, ſuprà 13.54. hiſtorici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id eſt, ſigno dato per tubicines impreſſionem in hoſtes fecit: ſynecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit ſequente verſu.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obſidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen eſt Syrum ab inveſtigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sedeten, de quo ſuprà 15.* 22 Obſtupefactus eſt] *audito inſperato generi in ſocerum ſuum & affines ſcelere.* 24 Chronicis] *id eſt, in actis publicis: vide 1. Reg. 11. 41.*

MACBÆORUM
Liber ſecundus.

Secundus liber Macbæorum hiſtoriam continet rerum in Eccleſia Dei geſtarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora uſque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Jehuda Macbæo fuſus eſt: maximè verò memorabilia adducit piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate ſibi tradita conſtanter & ſanctè hanc vitam contempſerunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis infractæ exemplum in ſe ipſis ſtatuerunt. Hiſtoria eſt annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I.

1 RATRIBUS qui ſunt per *Ægyptum Jehudæis, fratres qui ſunt Jeruſchalaimis Jehudæi & qui ſunt in regione Jehudęæ ſalutem & pacem optimam.

2 Et bonis afficiat vos Deus recordatus fœderis ſui, quod conſtituit cum Abrahamo, & Jitzchako, & Jahhakobo ſervis ſuis fidelibus.

3 Et det vobis animum omnibus ad colendum ipſum, & faciendum ipſius voluntatem corde maximo, & animo voluntario:

4 Et aperiat mentem veſtram in lege ſua, & in præceptis ſuis, & pacem efficiat:

5 Et exaudiens veſtras orationes reconcilietur vobis, neque vos deſerat tempore [a] calamitoſo,

6 Prout nunc hîc oramus pro vobis.

7 Regnante *Demetrio anno centeſimo ſexageſimo nono, nos Jehudęi reſcripſimus vobis de afflictione & impetu, qui ſupervenerat nobis annis illis, ex quo defecerat *Jaſon & comites ejus a terra ſancta & regno:

8 (Qui poſtquam incendiſſent veſtibulum, & innocentem ſanguinem effudiſſent, nos orantes dominum ita exauditi ſumus, *ut obtulerimus ſacrificia & ſimilam, accenderimus lucernas, & panes propoſuerimus)

9 Ut nunc etiam agatis *dies [b] tabernaculorum Ciſlevo menſe,

10 *Anno centeſimo octogeſimo octavo, qui Jeruſchalaimis & in Jehudæa ſunt ſenatus *populuſque Jehudæ Ariſtobulo magiſtro *Ptolemæi regis (qui eſt de gente *unctorum ſacerdotum) & Jehudæis qui ſunt in Ægypto ſalutem & incolumitatem,

11 E magnis periculis a Deo ſervati maximas gratias agimus ei, *ut qui in regem fuiſſemus dimicaturi.

12 Is enim [c] eduxit *eos qui dimicaverant inſtructa acie contra civitatem ſanctam.

13 Nam veniens dux in Perſida, & copiæ comitantes eum quę ſuſtineri non poſſe videbantur, conciſę ſunt in *loco ſancto Nanęę, ſacerdotibus qui Nanææ miniſtrant verbis doloſis utentibus.

14 Ut enim *congreſſurus cum ea advenit in locum Antiochus & *amici comitantes ipſum, accipiędarum pecuniarum cauſa dotis nomine.

15 (Quas

[a] Græ. *malo.*

1. *Mac. 3. 36. & ſeq. & infr. 10. 1.*

[b] Græ. *ſcenopegia.*

[c] Græ. *fecit ut ebullirent: ſic ſapientiæ 10. 19.*

15 (Quas proponebant ipsi sacerdotes Nanææ ipso accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,

16 Postquam introivisset Antiochus, aperuerunt abditam * specus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumq; in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant; projecerunt.

17 In omnibus benedictus sit Deus noster, qui tradidit eos qui fecerant impiè.

18 Acturi in * Cislevo, vigesimo quinto die, purificationem templi, opus esse diximus, ut exponeremus vobis ut ipsi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorum: quando Nechemja qui extruxerat templum & altare obtulit sacrificium.

19 *Etenim cùm in Persidem agerentur majores nostri sacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, absconderunt in cavo putei *fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt *eum* tutò, adeò ut omnibus ignotus esset locus.

[d] Græ. vacuum aqua.

20 Prætergressis autem annis multis, quando visum est Deo, missus Nechemja rege Persidis posteros sacerdotum qui absconderant misit ad ignem illum: cumque exposuissent * nobis se non invenisse ignem, sed aquam densam,

21 Jussit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata sunt quæ ad sacrificia pertinebant, jussit sacerdotes Nechemja inspergere aqua & ligna ipsa, & quæ incumbebant illis.

22 Quod postquam factum est, & tempus advenit quo sol resplenduit, qui priùs erat nubilus, * accensa est pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.

23 Tunc orationem habebant sacerdotes cùm absumeretur sacrificium, sacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente * Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemja.

24 Erat autem oratio illa hujusmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens justusque, & misericors,

25 Solus rex & bonus, solus [e] beneficentissimus, solus justus & omnipotens, ac æternus, qui conservas Jisraëlem ab omni malo, qui fecisti majores electos, & sanctificasti eos,

[e] Græ. choragus.

26 Accipe sacrificium hoc pro toto populo tuo Jisraële, & custodi partem tuam, atque sanctifica:

27 Ampliùs collige turbam dispersam nostram; in libertatem assere eos qui serviunt in gentibus; qui nihili fiunt, & abominationi sunt respice, & agnoscant gentes ipsæ te esse Deum nostrum.

28 Tormentis affice eos qui potentia abutuntur, & contumeliosi sunt [f] superbè,

[f] Græ. in superbia.

29 Planta populum tuum in loco sancto tuo sicut dixit Mosche.

30 Sacerdotes autem psallebant hymnis interea:

31 Postquam verò consumpta sunt ea quæ erant sacrificii, tunc residuam aquam Nechemja jussit lapidibus maximis * capi.

32 Quod ubi factum est, * flamma accensa *in eis* per relucens ex adverso lumen ab altari ipso, *a qua* consumpta est.

33 Cumque manifestum fuisset hoc factum, & nuntiatum Persarum regi venientibus in locum ubi ignem absconderant sacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuisse, ex qua [g] Nechemja res purificasset ad sacrificia pertinentes.

[g] Græ. qui circum Nechemiam, ut vers. 36. Hellenismus.

34 Rex circumsepivit locum re probata, & sanctum effecit:

35 Et multa accipiens munera variáque * donavit rex, quæ gratiosè largiri placuit.

36 Vocavit autem Nechemja locum illum * Nephtar, quod si interpreteris, purificationem sonat: vocaturq; [h] a vulgo Nephtar.

[h] Græc. de multis.

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis scriptis consarcinatum, (prout in ipso limine ostenditur) partimque epitomen, ut exponitur infrà 2.24. Nam primùm ponitur exemplum unius epistolæ ad Jehudæos in Ægypto versantes de observanda scenopegia, usque ad versum 10. deinde verò alterum exemplum epistolæ miraculosæ & fabulosæ ponitur usque ad 2.20. cui narrationi subjicitur communis reliqui libri præfatio, usque ad caput tertium. Sed hæc prior nihil ad argumentum libri istius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Jirmeja, prout intelligendum falsò videretur ex libro Hbezræ 4. sed partim deportati a Ptolemæo Lagi filio, partimque a Philadelpho benignè accepti, & acciti ut narrat Josephus lib 12. Antiq. Judaic.* 7 Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteris filio, de quo 1. Macb. 11. 19.* Jason] *de quo infrà cap. 4. & sequentibus.* 8 Ut obtul.] *id est, ut ordinarium Dei cultum instituerimus: synecdoche.* 9 Dies tab.] *id est, ferias illas conceptivas in mensem Novembrem institutas 1. Mac. 4. 59, ut infrà 18.* 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut his libris intelligendum est.* Populúsque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, senatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit Ptolemæi Evergetis, quo regnante conscripta sunt hæc.* Unctorum sa.] *id est, summorum: nam summus sacerdos unctus appellatur diacriticôs, vide quæ annotavimus Exod. 40.* 11 Ut qui] *id est, quibus fuisset prælium cum Antiocho rege committendum, nisi prospexisset Deus.* 12 Eos] *id est, Antiochum Illustrem cum copiis, quodam impetu animi & fervore impulit ut nos missos faceret & ferretur aliò.* 13 Loco sancto] *sic placet interpretari, ac non templum; quia teste Herodoto & Cicerone libro de legibus 2. Persa autoribus Magis non ferunt parietibus includi deos, sed omnia statuunt eis patentia ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum est & domus. Est autem Nanæa, (si Josepho credimus) Diana dicta (ut observavimus suprà 1. Macb. 6. 2.) quasi puellam dixeris. Sed hanc historiam totam fabulosam esse nemo negaverit, qui Polybium, Josephum, aut præcedentis libri caput 6. & cap. 9. infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda historia consensum huic somnio anteponimus.* 14 Congressurus] *fingit enim Antiochum Nanææ conjugium ambivisse ut dotem perciperet, id est, thesaurum abditum in sacrario Nanææ dotis specie occuparet; nempe promittentibus sacerdotibus ea lege, si Antiochus sponsus illius esset. Cujusmodi commenta de Tiberio, Nerone, & Heliogabalo testantur historici.* Amici] *velut pronubi comitantes sponsum, sive παράνυμφοι.* 16 Specus] *qui pro laquearibus accipiunt φάτνωμα, non animadvertunt quod ex Herodoto & Cicerone modò dicebamus, Persas templis extructis caruisse. Quamobrem nos φάτνωμα potiùs accipimus pro specu, & conceptaculo ærarii in terra effosso ad præsepis*

pis formam, quod Græci vocant φάτνην. Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur φατνώματα teste Athenæo, opæ, sive columbaria, foraminaq; in navium ambitu facta ad ejaculandum missilia; videlicet a specie præsepis, cujus formam habet accessus subterranearum speccuum. 18 Cislevo] *ex instituto Jehudæ Macbæi supra 1. Mach. 4. 52. & 59.* 19 Etenim] *hæc jam altera fabula, quam neque sacrorum, neque apochryphorum ullus præter hunc, neque Jehudæorum, neque gentilium libri (quod sciam) tradiderunt: etsi Jehudæos extollendæ gentis suæ adeò studiosos non est credibile, fuisse rem tantam prætcrituros silentio. Contra enim vulgatum est in illorum commentariis inde a deportationis tempore gloriam Dei, arcam (de qua cap. 2.) & alia quinque desiderata fuisse.* Fundum] *sic legendum βάσιν, non autem τάξιν.* 20 Nobis] *id est, genti nostræ.* 23 Jonathane] *sacerdote summo, de quo Nechem. 12. 11.* 31 Capi] *id est, in lapides cavos inserri, fortè servandi animo.* 32 Flamma] *id est, ita exarsit flamma ignis qui erat in altari, ut repercussu, sive (ut loquimur) reverberatione sua aquam illam lapidibus inditam accenderet, absumeretq;.* 35 Donavit] *id est, erogavit in locum sanctum.* 36 Nephtar] *Syra, non autem Hebrææ originis; quod rem esse fabulosam docet: fuisset enim procul dubio Nechemja Hhebræum nomen tam sancto Dei operi impositurus.*

CAPUT II.

1 INVENITUR autem in [a] scriptis Jirmejam Prophetam jussisse eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout [a] significatum est:

2 Et mandavisse prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipsis [a] legem ut non obliviscerentur præceptorum Dei, ac non aberrarent cogitationibus, videntes simulacra aurea, argenteaque, & mundum circumstantem ea;

3 Et alia dicentem hujusmodi, hortatum esse ne absisteret lex ab [a] animo ipsorum.

a Græ. cordis.

4 Erat quoque in eadem scriptura, ut tabernaculum & arcam jusserit idem propheta divino responso facto [a] unà secum iter facere;

5 Cumque processisset ad [a] montem, quem Mosche conscendens spectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam invenisse domicilium in spelunca factum; & tentorium, & arcam, atque altare suffitus intulisse illuc, & januam obstruxisse.

6 Advenientes autem quosdam eorum qui unà comitabantur, ut annotarent viam, non potuisse invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixisse, incognitum fore locum illum, donec congreget Deus venturam congregationem populi, facta misericordia;

8 Tunc autem Dominum demonstraturum illa, & apparituram [a] gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moschis manifesta fuerat, & Schelomone postulante ut locus sanctificaretur, magnificè fuerat patefacta,

1 Reg. 8.

9 Idque cùm præditus sapientia obtulit sacrificium dedicationis & consecrationis tēpli;

10 Quemadmodum etiam Mosche apud Dominum orante descendit ignis de cœlo, & sacrificia consumpsit: ac etiam Schelomone orante descendens ignis consumpsit holocausta.

Levit. 9. 24.

11 Quum dixit Mosche propterea quòd non fuisset comestum sacrificium pro peccato, fuisse consumptum.

Levit. 10.

12 Similiterque Schelomo dies octo celebravit.

13 Enarrabantur autem & in scriptis illis, & in commentariis Nechemjæ res eædem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit scripta de regibus, & Prophetis, scriptaque Davidis, & de donariis regum epistolas.

14 Similiter autem [a] Jehuda ea quæ inciderant propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia; suntque ea apud nos.

15 Horum igitur si indigebitis, qui exportent ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, rescripsimus vobis; rectè igitur feceritis dies eosdem celebrantes.

17 Deus autem qui servavit totum populum suum, idem reddit hęreditatem omnibus, regnumq; & sacerdotium, & sanctificationem;

18 Quemadmodum promisit in lege: speramus enim in Deo, ipsum citò misertorum nostri, & congregaturum *nos* e terra, quę subest cœlo, in locum sanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Macbęo gestas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem, & aræ dedicationem,

21 Etiamque prælia in Antiochum Illustrem, & Eupatorem filium illius gesta,

22 Et illustria signa e cœlo edita viris pro Jehudaismo certatim agentibus strenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci essent, depopulati sint, & barbaras turbas persecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum instauraverint, civitatéque liberaverint, & leges (quæ mox dissolvendæ erant) restituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipsos:

24 Hęc a Jasone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus uno volumine contrahere.

25 Nam considerantes confusionem [a] numerorum, & difficultatem propositam iis qui volunt evolvere narrationes hujus historię propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus ut volentibus legere exhiberetur [b] delectatio, studiosis rei memoria complectendæ facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas.

b Græ. delectationem: sic deinceps.

27 Ac nobis quidem, qui molestiam suscepimus conficiendæ Epitomes, non facile sed *plenum* fuit sudorum opus, ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis est. Veruntamen [a] ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter molestiam hanc sustinebimus,

c Græ. non facile.

29 Accuratam quidem de singulis rebus tractationem autori concedentes; maximè verò laborantes, ut lineamentis epitomes insistamus.

30 Quemadmodum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius structuræ, qui autem encausticen & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum proprias exquirere; sic etiam de nobis censeo;

31 Autori quidem historiæ convenire, ut penetrare

tret & ambulacra faciat verborum, multaque rimetur in rebus singularibus ;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum esse ut brevitatem dictionis sectetur, & quę ad exornationem causarũ pertinent, aversetur.

33 Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quæ pręfari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidũ enim fuerit ante historiam multis circumfluere ; historiam verò contrahere.

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertia fabula genus scriptionis arguit, quam ne impudentissimi quidem Jehudæi accepturi sint; apud quos vulgo dictum est, nusquam arcam Dei, &c. extitisse, ut diximus supra 1.19. Ceterum vide quàm bene huic conveniat cum quarto Hhezræ 10.22.* Scriptis] *quænam hæc scripta sint, neque divinare libet, neque possim: fuerunt certè alicujus commentorum artificis; qualia multa religionis species importat hierophylacis: ut solus Herodotus testis futurus est locupletissimus.* Significatum est] *suprà 1.19.* 2 Legem] *quam liber Hhezræ quartus amissam fuisse dicit.* 4 Una secum] *sic interpretamur Græcum verbum ex notatione ipsius, ut 1.Cor.10.4.* 5 Montem] *de quo vide Deut.32.49.* 8 Gloriam Domini] *id est, ignem & nubem: quæ duo signa deinde ὕστερον πρότερον sequentibus exponuntur.* 14 Jehuda] *de hac historia, ut etiam de præcedente nihil habetur, quæ Nechemjæ tribuitur. Omnes autem quo in pretio habendæ sint, & Josephus contra Apionem, & alii multi docuerunt.* 25 Numerorum] *sic reprehendunt isti Jasonis historiam tum magnitudinis, tum varietatis nomine: falsitatis etiam debuerant, cùm neque secum ipsi neque cum aliis conveniat.* 28 Ad habend.] *id est, ut de multis bene mereamur; quam speciem loquendi observat Paulus, 2.Cor.9.12.*

CAPUT III.

1 DUM sancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conservarentur optimè, propter pietatem [a] Onię sacerdotis summi, & improbitatis odium ;

2 Accidit ut ipsi quoque reges honorarent locum, & templum missis muneribus optimis [a] decorarent;

[a] *Græx. glorificarent.*

3 Adeò ut Seleucus ipse rex Asiæ suppeditaret de suis reditibus omnes sumptus ad ministeria publica sacrificiorum pertinentes.

4 [a] Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo constitutus, cùm adversus sacerdotum summum de [a] iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet ;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thrasæi filium, qui ea tempestate dux erat Cœles Syrię atque Phœniciæ :

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarùm numerus dici non poterat, plenum esse gazophylacium Jeruschalaimis ; adeò ut multitudo [a] earum quæ ex tributis colligebantur esset innumerabilis, & minimè venirent eæ ad sacrificiorum rationem : fieri autem posse, ut illę sub potestatem regis reciderent.

7 Congressus autem Apollonius [a] cum rege, de indicatis ipsi pecuniis exposuit ei ; qui ut antè elegeret Heliodorum præfectum ærario, misit eum, & mandata dedit ut prędictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque statim Heliodorus instituit profectionem ; specie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus ; sed facto propositum regis effecturus.

9 Cùm autem venisset Jeruschalaima, & benignè a summo sacerdote civitatis exceptus esset, exposuit de facto indicio illo, & cujus causa adesset demonstravit, rogavitq; an [b] ex veritate hæc ita se haberent.

[b] *Græc. veritatibus.*

10 Cui ut sacerdos summus ostendit [a] deposita esse viduarum orphanorumque,

11 Quædam verò etiam Hyrcani esse [a] filii Tobijæ, viri pręstantis excellentia, non autem ejusmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon ; eaque omnia esse quadringenta talenta argenti, & ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res suas crediderunt sanctimoniæ illius loci, & honorati in universo mundo templi majestati & inviolatæ religioni; illud omnino fieri non posse.

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea planè in ærarium regis esse inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum istarum ratione habita de iis ordinaret : itaque fuit non parva in tota civitate angustia.

15 [a] Sacerdotes verò ante altare sacris vestibus induti, projiciebant se ipsos, & inclamabant cœlum versus eum qui leges tulit depositi, ut iis qui deposuerant pecunias illas integras conservaret.

16 Neque poterat quisquis videbat summi sacerdotis vultum, quin vulneraretur mente ; nam aspectus, & mutatus color declarabat angustiam quæ urgebat animum ipsius ;

17 Circumfusus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifestus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam supplicationem, eò quòd [c] abiturus esset in contemptum locus.

[c] *Græc. venturus.*

19 Et succinctæ sub mammas mulieres ciliciis vias implebant, inclusæque virgines alię quidem ad portas concurrebant, alię ad muros, alię verò per fenestras prospectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum [d] deprecabantur.

[d] *Græc. faciebant deprecationem.*

21 Eratque miseranda promiscuæ multitudinis prostratio, & sacerdotis summi in angustia magna versantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum, ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni securitate conservaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipso ibidem cum satellitibus ad ærarium jamque præsente,

24 Ille spirituum & omnis potestatis princeps illustre signum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant ausi convenire, obstupefacti potentia Dei in [e] deliquium animi formidinemq; converterentur.

[e] *Græc. dissolutionem.*

25 Apparuit enim quidam equus ipsis terribilem habens sessorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit

Heliodoro anteriores vngulas; qui autem insidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo * ante ipsum apparuerunt adolescentes, robore decori elegantissimi gloria, & amictu speciosi, qui etiam ab utroque latere adstantes, indesinenter eum flagellabant, multas ei injicientes plagas.

27 Cùm itaque subitò in terram cecidisset, & multis tenebris circumfusus esset, rapientes simul eum & imponentes lecticę *satellites.*

28 Eum qui modò cum multa concursatione & toto satellitio in prędictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum consequi potuerat extulerunt,

29 Manifestè agnoscentem potentem administrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus, & omni privatus spe ac salute jacebat.

30 Illi verò domino benedicebant, qui suprema gloria suum locum affecisset, & templum illud quod paulò antè metu ac turbatione plenũ fuerat, cùm omnipotens dominus apparuit, gaudio lętitiaque impletum est.

31 Quidam verò Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altissimũ, ut vitam gratiosè donaret homini qui planè jacebat [f] animam acturus.

f Grę. in ultimo anhelitu.

32 Tum veritus sacerdos summus ne fortè suspicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis consummatum esse, sacrificium obtulit pro salute illius viri.

33 Cumque sacerdos summus Deum exorasset, iidem adolescentes iterum apparuerunt Heliodoro, iisdem vestibus induti, & stantes dixerunt, multas habe gratias Oniæ sacerdoti summo, nam propter eum gratiosè vitam tibi donavit Deus.

34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis [g] disparuerunt.

g Græ. disparentes facti sunt.

35 Heliodorus autem, cùm sacrificium obtulisset domino, & vota maxima vovisset ei qui vitam ipsi reparaverat, Oniamque salutasset, castra movens ad regem reversus est;

36 Testificans omnibus, quæ aspectu viderat, opera Dei maximi.

37 Interrogante autem rege Heliodorum, quisnam aptus esset qui adhuc semel mitteretur Jeruschalaima, dixit,

38 Si quem habes hostem, aut rebus tuis insidiantem, hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipsum, si tamen salvus evaserit: eò quòd in loco revera quædam est Dei potentia.

39 Nam ille qui habitationem cœlestem obtinet, inspector est & adjutor illius loci, qui venientes ad [h] malefaciendum verberat, & perdit:

h Græ. maleficium.

40 Atque sic quidem cesserunt res Heliodori, & custodia gazophylacii.

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimhhonis, filii prioris Oniæ, ut narrat Josephus sub finem capitis 4. lib. 12. Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cœlo a Josepho dissidet; & (nisi me animus fallit) a veritate ipsa, ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret: non propterea Binjaminitam templi custodem facit.* Iniquitate] *quod alii libri ἀγορανομίαν legunt, hoc est ædilitatem, nobis tam videtur ab hoc loco alienum, quàm quod maximè.* 6 Earum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confusam distinguimus διὰ φορῶν: nam sensus est, injuriam Seleuco regi fieri maximam: infinitum enim thesaurum esse in gazophylacio templi & tamen sacerdotes pecuniam ad res sacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut ne hæc quidem tota, ad sacros usus expendatur.* 7 Cum rege] *nempe Seleuco Philopatore, sive (ut Josephus vocat) Sotere, de quo ver. 3.* 10 Deposita] *de hoc depositi religiosi genere lege Ambrosium lib. 2. Officiorum cap. 29.* 11 Filii Tobijæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus suis a partibus Oniæ tertii, sive Menelai stetit contra Jasonem, ut Josephus scribit ibidem cap. 6.* 15 Sacerdotes] *similem penè narrationem & verbis similibus vide in Schimhhone, sive Historia Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperitè Macbæorum tertius.* 26 Ante ipsum] *puta Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 * ILLE autem Schimhhon de quo antè diximus, qui index fuerat pecuniarum & patrię, malè loquebatur de Onia, tanquam si ipse & Heliodorum impulisset, & malorum artifex extitisset,

2 Virumq; [a] bene de civitate meritum, & curatorem gentilium suorum, legumq; studiosum, insidiatorem in negotia Regis audiebat dicere.

a Græ. benefactorem civitatis.

3 Sed cùm inimicitia eò usque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur, cædes committerentur:

4 Considerans Onias difficultatem contentionis, & Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem se ipsum contulit,

5 *Non quòd civium accusator esset, sed spectans illud quod publicè privatimq; toti multitudini conducebat.

6 Videbat enim sine regali providentia fieri non posse, ut res ampliùs sortirentur pacem, & Schimhhonem nõ cessaturum a dementia ista.

7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutasset, & regnum Antiochus qui Illustris cognominabatur accepisset, ambivit *Jason frater Oniæ summum sacerdotium.

1. Mac. 1. 11.

8 Pollicitus regi pro consecutione trecenta sexaginta talenta argenti, & alterius cujusdam reditus talenta octoginta:

9 Præterea etiam promittebat se alia centum quinquaginta constituturum, si concederetur ipsi potentia sua gymnasium & Ephebórum ludum sibi constituere, & cives Jeruschalaimorum *cùm Antiochenis conscribere.

10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, statim ad * Græcum ritum tribules suos traduxit.

11 Et humana regum indulta Jehudæis proposita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia & societate ad Romanos habuerat) exorata dejecit, legalesq; administrationis dissolvens illegitima novavit instituta.

12 Ultrò enim sub ipsam arcem gymnasium fundavit, & potentissimos Ephebórum subigens *sub petaurum duxit.

13 Atque hoc pacto invalescebat quidam Hellenismus & progressus morum alienigenarum, propter

propter supremam istam istius impii,'ac non sacerdotis summi Jasonis impuritatem;
14 Adeò ut non ampliùs alacres sacerdotes essent administeria altaris: sed templum ipsum contemnentes,& sacrificia negligentes, festinabant communicare cum iniquo palæstræ spectaculo post disci provocationem,
15 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducentes.
16 Quorum etiam causa pervasit ipsos gravis calamitas,cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari,hos inimicos atque ultores habuerunt,
17 Nam impiè contra divinas leges venire non est facile; veruntamen hæc sequens tempus declarabit.
18 Cùm autem celebraretur 'quinquenale certamen Tyri,cui rex aderat:
19 Misit Jason iste scelestus spectatores' tanquã Antiochenses e Jeruschalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad sacrificium Herculis,quas etiam ipsi qui exportabant postulaverunt non [b] erogari ad sacrificium;
20 Sed propter ipsos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.
21 Misso autem in Ægyptum Apollonio filio Menesthei,[c] propterea quòd ad obtinendas primas a Philometore rege accersitus erat,percipiens postea Antiochus' eum a rebus suis alienum factum esse,curavit ut contra ipsum confirmaretur:quamobrem Joppen venit,ac inde profectus est Jeruschalaima.
22 Ubi magnificè a Jasone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus, introductus est postea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu constitit.
23 Post triennium verò misit Jason Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de nogotiis necessariis monita facturum.
24 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuisset ei,'coram potestate,ad se ipsum transtulit sacerdotium summum, eò quòd Jasonem talentis argenti trecentis superasset.
25 ' Cùm itaque regàlia mandata accepisset, advenit, nihil quidem sacerdotio summo dignum afferens,sed animos crudelis tyranni bestiæque barbaræ impetus habens.
26 Ac Jason quidem,qui' proprium fratrem abdicaverat, abdicatus ab'altero profugus in Hhammonitida regionem expulsus'est:
27 Menelaus verò principatum obtinuit,sed promissarum regi pecuniarum nihil curavit exigebat verò eas Sostratus præfectus arci:
28 Ad hunc enim pertinebat rerum quæ ex vectigalibus colligebantur,exactio: quamobrem hi duo a rege accersiti sunt.
29 Ac Menelaus quidem reliquit sacerdotii successorem Lysimachum fratrem suum: Sostratus verò Cratetem præfectum Cypriis.
30 His autem hoc modo constitutis,accidit ut Tarsenses & ' Mallotæ seditionem moverent:eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati essent.
31 Celerrimè itaque rex venit ad constituendum res illas,relicto qui vices fungeretur Andronico,ex viris [d] dignitate præstantibus.
32 Ratus autem Menelaus se arripuisse occasionem commodam,aurea quædam instrumẽta templi subtrahens, donavit Andronico,& alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata*.
33 Quod bene cognoscens Onias redarguit postquam secessisset in locum tutum,'Daphnen, quæ ad Antiochiam sita est.
34 Quare Menelaus assumptum seorsim Andronicum hortatus est ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniam(cùm persuasus esset ad dolũ, dexteràque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram,quamvis suspectus esset persuasit ut ex asylo'procederet:itaque eum repentè circumclusit,nulla justi reverentia ductus:
35 Quam ob causam non solùm Jehudæi, sed etiam multi ex aliis gentibus indignati,tulerunt ægerrimè injustam hanc hujus viri cædem.
36 Cùm autẽ reverteretur rex e partibus Ciliciæ,compellaverunt eum Jehudæi qui in civitate erant, suffragantibus etiam odio improbitatis Græcis,eo quòd præter rationẽ Onias interfectus esset.
37 Itaque Antiochus ex animo contristatus & versus ad misericordiam etiámque lachrymans propter temperantiam defuncti,sũmamque modestiam,
38 Et accensus animo statim Andronici purpuram abstulit,vestes disrupit, circumduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipsi punitionem rependente.
39 Sed cùm sacrilegia multa fierent per civitatem Lysimacho;[e] conscio Menelao, & fama foris pervulgata esset, congregavit se multitudo contrà Lysimachum, multis jam aureis instrumentis varias in partes ablatis.
40 Cũq; excitatæ turbæ ira plenę essent, armans contrà Lysimachus ad ter mille viros, cœpit manus injustas inferre,duce imprimis'Chavranensi quodã provecto ætate,nec verò minus amentia.
41 Illi verò cùm simul viderent quoque impressionem Lysimachi arripientes alii saxa, alii fustes [f] densos,alii verò ex adjacente cinere, quod depsebant pugillis prehendentes, projiciebant in milites Lysimachi:
42 Eamque ob causam multos quidem eorum [g] vulnerarunt,multos verò etiam prostraverunt multosq; ad fugam compulerũt ipsum,denique sacrilegum prope gazophylacium interfecerunt
43 De his autem constitutum est Judicium contra'Menelaum:
44 Et adveniente rege Tyrum contra ipsum accusationem fecerunt tres viri a senatu missi.
45 Menelaus vero jam deprehensus promisit pecunias multas Ptolemęo filio Dorymenis, ut persuaderet regi.
46 Quamobrem accepta ea Ptolemęus adductum regem in quodam peristylium,ut refrigeraturum se traduxit *a sententia*.
47 Qui autorem quidem totius mali Menelaum absolvit ab accusationibus; miseros autem illos, qui si etiam apud Scythas dixissent causam,liberi a condemnatione fuissent absoluti, [h] illos adjudicavit morti.
48 Itaque celeriter pœnam injustam subierunt,eò quòd antea pro civitate, populoque,& sacris vasis dixissent causam.
49 Eamque ob causam Tyrii quoque odio improbitatis istius adducti, res ad sepulturam eorum pertinentes suppeditaverunt magnificè.
50 Menelaus verò propter[i] summam potentiorum avaritiam magnus civium suorum insidiator effectus,mansit in principatu inolescens malitia.

[b] Græ.*uti.*

[c] Græ.*propter vocationes primas Philometoris.*

[d] Græ.*qui in dignitate siti erant.*

[e] Græ.*cum scientia Menelai.*

[f] Græ. *densitates.*

[g] Græ. *vulneratos fecerunt.*

[h] Græ.*illis mortem adjudicavit.*

[i] Græ.*potentiorum avaritias.*

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo suprà 3.4. & sequentibus.* 5 Non quòd] *his verbis Josephum ementitur, adeoq; veritatem ipsam evidentissimè: vide Josephum antiquitatum Judaic. lib. 12.* 7 Jason] *qui Jesus dicebatur: antiochenum nomen aut Græcum adoptavit, ne quid Judæum vel nomine tenus saperet.* 9 Cum Antiochenis] *id est, referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipsum Jeruschalaimorum.* 10 Græcum] *id est, apud gentes receptum synecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic versu 13. & 15.* 12 Sub petaurum] *sic interpretor Græcam vocem* πέτασον *secutus Phavorinum. Nam* πέτασος *&* πέταυρον *ex eadem origine dicta significant machinã ligneam rotis versatilem; ex qua petauristæ maxima corporis agilitate evolabant, ut meminit Festus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non sacerdotis] *iterum impingit Josepho colaphum, indignè ferens ut hæc catena maleficiorum (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & concinnator technarum dicatur e sacerdotum genere.* 18 Quinquennale cert.] *quod erat Herculis, ut veteres historiæ docent, & indicatur sequente versu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenses in certamen erogabant munera: cives autem Jeruschalaimorum pro Antiochensibus habebantur suprà vers. 9.* 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora, cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram potestate] *id est, cùm regem in os alloqueretur, propterea quòd bellè & aulicè assentatus esset.* 26 Proprium frat.] *Oniam, ut suprà vers. 7.* Altero] *fratre videlicet Menelao, qui etiam Josepho teste Onias Junior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido, cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impositum, a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id est, veniret inde Antiochiam, ut ex sequentibus constat.* 40 Chavranensi] *id est, regione Chavranis, de qua Jechezk. 47.16 & 18.* 43 Menel.] *quòd ipso conscio & participe Lysimachus sacrilegia sua perpetrasset, suprà vers. 39.*

CAPUT V.

1 SUB idem verò tempus [a] secundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit.

1. Mac. 1.17.

2 Accidit autem per totam civitatem fermè ad quadraginta dies, ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a] gladiisque strictis,

3 Et turmę equitum dispositæ, congressionesque factæ, & incursiones utroúque, & clypeorum agitationes, & [b] spicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum splendores, & loricę omnigenæ.

4 Quamobrem omnes expetebant ut ostentum illud [c] bene cederet.

5 Sed cùm increbruisset falsus sermo, tanquam si commutasset Antiochus vitam *morte*, assumens Jason mille viros minimùm, repentè in civitatem fecit impressionem: quibus jam super murum convenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem confugit.

6 Jason verò faciebat cædes civium suorum nemini parcens, non cogitans secum prosperitatem in cognatos infelicitatem esse maximam.

7 Cum itaque videretur sibi hostium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit, sed pro fine insidiarum percipiens pudorem, profugus iterum in regionem Hhammonitarum abiit:

8 Itaque terminum malæ conversationis sortitus est, cùm inclusus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens, persecutione pressus ab omnibus, exosus ut desertor legum, & execrabilis ut patriç civiúmque carnifex, in Ægyptum ejectus est.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit, delatus ad Lacedęmonios tanquam si ob cognationem fuisset *apud illos* protectionem consecuturus:

10 Et qui multitudinem insepultorum ejecerat nullo fuit comitatus luctu, neque sepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium sepulchrum habuit.

11 Sed cùm ista [e] innotuissent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos esse: itaque jungens venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

12 Ubi mandavit militibus conscindere, ac non parcere obviis quibusque, & eos qui domos conscendere ut trucidare.

a Græ. gladiorúmque eductionibus.

b Græ. spiculorum multitudines, & telorum jactus.

c Græ. ad bonum fieret.

d Græ. in civitatem ex civitate.

e Græ. accidissent.

13 Itaque fiebant juvenum & senum occisiones, virorumque & mulierum ac puerorum deletio, virginumque & infantium cædes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus consumpti sint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cæcis venditi.

15 Non contentus autem istis ausus est in sanctissimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et sceleratis manibus sacra vasa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentũ gloriæque loci & honorem fuerant reposita, profanis manibus, contrectans,

17 Elatus est mente Antiochus, non cognoscens propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuisse, ac propterea [f] despectum fuisse locum.

18 [a] Quod si non evenisset, neque in multa peccata fuissent delati, quemadmodum Heliodorus (qui missus fuerat a Seleuco rege ad inspectionẽ gazophylacii) hic quoq; in ipso aditu repentè [a] flagellatus aversus fuisset ab audacia sua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus, sed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui unà fuerat particeps adversorum casuũ, qui fuerunt in gẽte, postea cõmunicavit beneficii; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini conciliatione cum omni gloria fuit restitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiam secessit, existimans præ superbia se cùm terram navigabilem, tum mare ipsum pervium pedibus [g] effecturum propter elationem cordis.

22 Sed reliquit etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruschalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus magis barbarũ quàm qui constituerat ipsum;

23 [a] Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui pessimè *aliorum* omnium supra cives efferebatur, ut adversus cives Jehudæos animum habebat inimicissimum.

24 Et [a] misit abominationum principem Apollonium cũ exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui justa ætate erãt jugularet; mulieres verò juniores venderet.

f Græ. fuisse circa locũ despectionem.

g Græ. positurum.

25 Hic autem cùm venisset Jeruschalaima simulans se pacificum, cohibuit se usque ad sanctum diem sabbathi; quo occupās feriātes Jehudæos, illos milites qui parebāt ipsi, mandavit armari, 26 Ita egressos omnes ad spectandum confodit, & per civitatem cum armis discurrens multam peremit multitudinem.

27 Jehuda verò Macbæus [h] novem aliis comitantibus secedens, in montibus ferarum more transigebat vitam cum suis comitibus; qui gramineo alimento vesci perseverabant, ne contaminationis illius essent participes.

h Græc. *decimus quodammodo existens.*

ANNOTATIO.

1 Secundam] *De qua vide annotata in Danijelis 11.* 18 Quod si non] *hic discedit ab historia autor, prout deinceps fecisse videbimus: nec tantopere laborat, ut historiam simpliciter narret, quàm ut gentem suam extollat, omnibus suis digressionibus.* Flagellatus] *suprà 3.24.& sequentibus.* 23 Garizimis] *id est, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menasche institutum templum, ut infra 6.2. & Ecclesiastici 50.27.* 24 Misit] *videlicet post biennium, 1. Mac.1.30. Græca autem vox μυσάρχης, quam vulgo interpretantur ab odio, aliud omninò significat. Nam aut singulari ratione μυσάρχης appellatur, quod abominandorum istorum consiliorum princeps fuerit quæ executus est, ut duo sequentes versus ostendunt (est enim μύσος abominatio) aut significat præpositum (ut Imperatores vocant) sacro ærario, id est, intimo thesauro regis, qualis erat apud Romanos locus quem Favissam appellabant: atque hæc interpretatio ex 1. Mac.1.30. confirmari videretur; sed prior est simplicissima.*

CAPUT VI.

1 PAULO pòst tempore misit rex senem [a] Antiochenum qui cogeret Jehudæos, ut transilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipsis Dei:

2 Et contaminans templum quod erat Jeruschalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Garizimis (prout erant habitatores loci) Jovis hospitalis nominaret,

3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus institutio.

4 Nam templum luxu & comessationibus implebatur a gentibus, molliter vitam consumentibus cum [b] meretricibus, & [c] sacroædis ambitu ad mulieres se adjungentibus, etiamque intrò ferentibus quæ non conveniebant;

5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur.

6 Neque verò celebrare licebat sabbatha, neque patrias solennitates observare, neque simpliciter se Jehudæum confiteri;

7 Sed ducebantur cum acerba necessitate die natali regis singulis mensibus ad visceratione; & cum erat Dionysiorum festum, cogebantur hederam ferentes pompam Baccho ducere.

8 Decretum quoque [d] prodiit in vicinas civitates Græcas, suggerente Ptolemæo, ut contra Jehudæos eadem prosecutio, & visceratio fieret:

9 Qui autem ad ritus Græcos transire nollent, ii jugularentur, itaque nihil nisi miseria instans videri poterat.

10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ sunt, ad quarum ubera suspensis natis, publicè per civitatem circumductas eas, deorsum a muro præcipitaverunt.

11 Alii verò inter se concurrentes ad speluncas, ut latenter septimum diem celebrarent, indicati Philippo, concremati sunt; quia religio fuerat ipsis ut sibi succurrerent, propter gloriā diei religiosissimi.

12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates istas contrahantur: sed cogitent supplicia hęc non ad interitum, sed ad eruditionem generis nostri spectare:

13 Etenim quòd non diu sinuntur qui agunt impiè, sed statim in supplicia incidunt, magnæ beneficentiæ signum est:

14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipsi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum esse; ut postea non ulciscatur nos, si tandem ad peccatorum summum perveniremus.

15 Quamobrem misericordiam quidem nunquam aufert a nobis; sed erudiens cum calamitate non derelinquit populum suum.

16 Verùm hęc ad commonitionem dicta a nobis sunto.

17 Nunc his paucis positis ad narrationem veniendum.

18 Elhhazar quidam ex primoribus scribis vir jam provectus ætate, & aspectu faciei pulcherrimus, cogebatur [e] hiare ut comederet suillam carnem.

19 Hic autem conjunctam gloria mortem potiùs, quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [f] tormentum adducebat;

20 Idque se inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos quise audent ab eis defendere quæ propter vivendi studium gustare est nefarium.

21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viscerationem illam constituti erant, propter notitiam quę ab antiquis temporibus cum viro hoc *intercesserat*, assumptum eum seorsim hortabātur, ut afferens carnes quæ ab ipso comparatæ essent uteretur iis quibus conveniret ipsi; sed ita simularet, quasi comederet *secundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus sacrificii;

22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & propter veterem cum ipsis amicitiam humanitatem cōsequeretur.

23 Hic autem honestam suscipiens cogitationem, & dignam ætate ac senectutis excellentia & comparata ac spectata canicie optimáque a puero educatione, ac potius sancti & divinitus indita legis institutione, [g] continuò respondit, edicens ut citò ad sepulchrum præmitteretur.

24 Non enim hac ætate nostra (*inquit*) dignum est simulare, ut multi juvenes statuentes Elhhazarum nonagenarium transivisse ad alienigenarum ritus:

25 Illi quoque propter simulationem meam, & propter paululam istam & momentaneam vitam seducantur per me, & [h] abominandam maculam senectutis comparem.

26 Etenim si ad præsens extraham supplicio humano; at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus sum.

27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam com-

a Græ. *post non multum tempus.*

b Græ. *sociis.*
c Græ. *sacris ambitibus.*

d Græ. *exiit.*

e Græ. *hians.*

f Græc. *tympanum: sic vers. 28.*

g Græc. *consequenter.*

h Græ. *abominationem & maculam.*

commutans *morte*, cùm hac senectute dignus videbor.

28 Tum juvenibus exemplnm nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & sanctis legibus honestam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confestim venit,

29 Cùm ii a quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipsi exhibuerant in malevolum convertissent, propter sermones quos antè habuerat; prout ipsi dementiam esse cogitabant.

30 Cùm autem plagis moriturus esset, ingemiscens dixit; Domino qui sanctam cognitionem habet manifestum est me, cùm potuerim liberari a morte duros perferre corpore dolores flagellatum, adimo verò libenter propter reverentiam ipsius hæc pati.

31 In hunc igitur modum emigravit ille, non tantùm juvenibus sed etiam plurimis e gente mortem suam [h] pro exemplo animi generosi & monimento virtutis relinquens.

[h] Græ. exemplū, &c.

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Athenienſem legunt Græci libri, quos quidem viderim: sed mea sententia melior est lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochiæ tanquam in regia civitate habitaret, & cives incolásque illius cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Viscerationem] *genus sacrificii, in quo adstantibus fiebat creanomia, id est, idolothytorum distributio.* Hederam] *Baccho sacratam, ex gentium ritu; simile vide in libro Schimhhonis, qui vulgò dicitur Macbæorum 3. cap. 2. 21.* 8 Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta est suprà 4. 45. & sequentibus.* 11 Philippo] *de quo suprà 5. 22.* 19 Tormentum] *id est, ipse ultrò præiens, dux erat tortoribus, ut ad mortem iret. Est autem tympanum instrumentum quo distendebantur sontes cùm erant cædendi aut examinandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus spectat Apostolus ad Heb. 11. 35.* 20 Se inflectens] *id est, ita contendens toto corpore ad tormenti locum, ut solent nautæ qui remulcum agunt: quod significat verbum* πυάζειν, *a quo hic aoristus, non autem a* πύω *deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres septem cum matre prehensos cogi a rege ut illicitis carnibus suillis vescerentur, flagellis cæsos & taureis.

2 Sed unus illorum qui primus causam dixit, ita locutus est, quid rogare vis, & discere a nobis; nam parati sumus mori potius, quàm leges patrias transgredi,

3 Tum exitus furore mandavit rex, ut sartagines & lebetes fervefierent:

4 Quibus repentè fervefactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit precidi linguam & cute circumdetracta extremos artus resecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:

5 Deinde eum omnino effectum inutilem jussit ad pyram adduci spirantem, & frigi: cùm autem vapor e sartagine admodum se [a] diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, sic dicentes.

6 Dominus Deus inspicit, & [b] revera de nobis consolationem accepturus est, quemadmodum per canticum quo in [c] os contestabatur de claravit Mosche, dicens, & de suis servis consolationem accipiet.

7 Postquam verò primus migravit hoc modo, secundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pellem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priusquam suppliciis membratim afficiatur corpus?

8 Atque hic respondens patria voce dixit, minimè.

9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cumq; [d] extremum ageret spiritum dixit, tu quidem scelestè ex hac præsente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro suis legibus mortuos suscitabit in æternam resurrectionem vitæ.

10 Post hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipso posceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè.

11 Hæc a Deo cœli possedi, atque hæc despicio propter ejus leges, ut qui hæc ab ipso spero me de integro reportaturum esse.

12 Adeò ut rex ipse & qui cum eo erant obstupescentes admirerentur adolescētis animum, ut dolores istos nihili faceret.

13 Atq; hoc quoque defuncto, quartum similiter cædentes cruciabant.

14 Qui cùm propè esset ut moreretur, sic dixit, optabile est mutari expectationes quæ sunt ab hominibus, & quæ a Deo sunt expectare, nositerum resurrecturos per ipsum: etenim tibi resurrectio ad vitam non erit.

15 Consequenter etiam quintum adductum cædebant, qui respiciens in illum dixit:

16 Potestatem inter homines habens cùm sis corruptioni infestus, facis quod vis: verùm ne putes genus nostrum a Deo derelictum esse;

17 Sed tu expecta, & contemplare magnā ejus potentiam, ut te & semen tuum cruciaturus est.

18 Post hunc adduxerunt sextum, qui cùm moriturus esset, dixit ne erres frustrà; nos enim propter nos ipsos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum nostrum; atque hæc digna admiratione facta sunt:

19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum agressus es.

20 Sed mater supra modum admirabilis fuit dignáque memoriæ optimæ; quæ sub tempus unius diei simul videns perire septem filios, forti animo ferebat, propter spes quas in Domino posuerat.

21 Et unumquemq; eorum hortabatur voce patria, generoso animo impleta: fœmineáque cogitationem masculo animo excitans dicebat eis;

22 Nescio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego spiritum vitamq; sum largita vobis, neque primariam cujusque in formationem ego coaptavi.

23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & spiritum & vitam vobis pro misericordia iterū redditurus est, quandoquidem nunc vos ipsos despicitis propter leges ipsius.

24 Antiochus autem putans se contemni & probrosam hanc esse suspicatus vocem cùm adhuc minimus natu superesset, non tantùm sermonibus ad hortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat se ditaturum simul & beatissimum effecturum illum si traduceretur ab *institutis* patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.

25 Et quia adolesens minimè attendebat, rex accersitam matrem hortabatur ut pueri consultrix pro salute esset;

26 Quæ cùm ille multis hortatus esset, recepit se suasuram filio.

[a] Græc. *diceret.*

[b] Græ. *veritatibus.*

[c] Græ. *faciem Deut. 32. 36.*

[d] Græ. *in ultimo spiritu existens.*

27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua sic dixit,

28 Fili miserere mei, quæ novem menses te in utero circumtuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavi te & perduxi ad ætatē hāc usque, & quæ molestias educationis pertuli. peto a te, fili, ut respiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis sunt, agnoscas Deum hęc fecisse ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum esse.

29 Ne timeas carnificem istum, sed esto dignus fratribus tuis, mortémque suscipe, ut eadem misericordia cum tuis fratribus excipiam te.

30 Hac autem solùm desinente dixit adolescens, quæ sunt res quas expectatis? non sum obediturus præcepto regis; sed præcepta legis audio, quæ majoribus nostris per Moschen data est.

31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:

32 Nos enim propter nostra ipsorum peccata patimur:

33 Quod si increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos paulisper iratus est, at iterum conciliabitur servis suis.

34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitiosissime, ne frustra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœlestes pueros attollens manum.

35 Nondum enim omnipotentis inspectoris Dei judicium effugisti.

36 Etenim jam hi fratres nostri, qui brevem laborem sustinuerunt, divino fœderi vitę æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, justas pœnas istius superbiæ reportaturus es.

37 Ego autem sicut fratres illi, & corpus & animā trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi sit propitius huic genti, utque tu per quæstiones & flagella ad confitendum abducaris ipsum solum Deum esse.

38 In me verò & fratribus meis sistatur omnipotentis ira, quæ in uiversum genus nostrum justè adducta est.

39 Tunc excitus rex furore, in hunc supra alios pessimè invectus est, acerbè ferens quòd ita sannis exagitatus esset.

40 Hic igitur purè migravit *e vita*, omnino cōfidens in domino.

41 Denique ultima [e] post filios vitam finivit mater.

42 De viscerationibus igitur, & [f] immanibus cruciatibus hactenus dictum esto.

[e] Græ. *filiorum.*
[f] Græc. *excedentibus.*

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria sunt, sed cortinas, & lebetes amplissimos, quales in baphiis sunt, ut in eas cortinas mutila corpora conjicerentur.* 6 De nobis] *id est, injuriam quæ nobis fit ulciscens, consolationem accipiet de inimicis suis.* 22 Nescio] *i. neq; rationem teneo, neq; facultate prædita sum aut fui unquam gignendi vos: sic interpretandum ostendunt sequentia, ut Ijobi 39. 4. accipitur sciendi verbum* 37 Utque tu] *respicit ad historiam quæ habetur infrà 9. 11 & sequentibus. De hac autem historia tota plura vide apud Josephum in oratione de Macbæis, quæ dicitur* περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

CAPUT VIII.

1 JEHUDA autem Macbæus, & qui erant cum eo latenter proficiscentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permanserant in Judaismo assumentes congregaverunt sex virorum millia:

2 Et invocarunt Dominum, ut aspiceret populum ab omnibus afflictum, misereretur templum ab hominibus impiis profanatum,

3 Misertusque civitatis (quæ & perdita erat, & [a] æquanda solo) inclamantem se [b] occisorum sanguinem exaudiret:

4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blasphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipsius, odium im puritatis ostenderet.

5 Macbæus autem [c] cùm haberet aciem, jamque non poterat a gentibus sustineri, ira Domini in misericordiam versa.

6 Civitatésque & vicos ex improviso veniens succendebat, & commoda loca occupans non paucos hostium in fugam vertebat.

7 Maximè [d] noctium adjumento ad hujusmodi insidias utebatur, adeo ut sermo quidam de fortitudine ejus ubique personaret.

8 Videns verò Philippus brevi hominem ad incrementum pervenisse, & frequentius secundis rebus provehi, Ptolemęo Cœles Syriæ & Phœniciæ duci scripsit ut succurreret unà negotiis regis.

9 Ipse verò citò electū Nicanorem filiū patrocli e summis amicis misit, subjectis ei *militibus* e gentibus omnigenis non paucioribus vicies mille, ut universum Jehudæorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunxit ei.

10 Distulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudæorum turba expleret illud:

11 Et statim ad maritimas civitates miserat, provocans ad emptionem [e] mancipiorum Jehudæorum, & promittens se nonagena mancipia talento addicturum esse; *scilicet* non expectans consecuturam in ipsum ultionem ab omnipotente.

12 Jehudæ verò [f] innotuit res de Nicanoris invectione:

13 Qui ut communicavit cum suis comitibus adventū illius exercitus, formidolosi *homines* & qui justitiæ Dei diffidebant, diffugerunt & se a loco subduxerunt:

14 Alii verò omnia vendebant quæ relicta erant, ac simul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequā congrederentur, fuerant venditi:

15 Quod si non propter ipsos facturus esset, at *certè* propter fœdera ipsius cum majoribus inita, & [g] propterea quòd de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur.

16 Tunc convocatos eos qui aderant sibi ad sex mille numero Macbæus hortabatur ne propter hostes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injustè ipsos invadentiū; sed generosè dimicarēt assumentes ante oculos injuriam ab ipsis iniquè in locum sanctum consummatam,

1. Mat. 3.
[a] Grę. *futura erat æquum solum.*
[b] Græ. *sanguinum: Hebraismus.*
[c] Græ. *factus in acie conjuncta.*
[d] Græ. *noctes cooperantes capiebat.*
[e] Græ. *corporum.*
[f] Græ. *accidit*
[g] Grę. *propter invocationem super ipsos venerandi, &c.*

17 Et verberationem civitatis ludibrio expositæ, etiámque dissolutionem illius acceptæ a majoribus administrationis.

18 Illi etenim armis, inquit, pariter & [h] audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & istos procedentes in nos & mundum totum potest nutu uno dejicere, confidimus.

19 Cúq; amplius collegisset corã eis & defensiones pro majoribus factas, & ultionem centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periissent,

20 Et prælium in Babylonia adversus Galatas commissum, * quemadmodum ipsi universè ad operã præstandã venissẽt octies mille cum 4. millibus Macedonum, & Macedonibus hæsitantibus ipsi octies mille *numero* centum viginti millia perdidissent propter auxilium ipsis e cœlo collatum, & utilitatẽ magnam accepissent:

21 His rebus fecit ut bono animo essent, & parati ad mortem pro legibus patriáq; obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, constituit etiã fratres suos, qui duces ordinis utriusq; essent, Schimhhonẽ, & * Josephũ, & Jonathanẽ, quorũ cuiq; mille quingentos milites subjecit, itemq; Elhhazarum:

23 Et postquã legisset apud illos e sacro libro, * tesseramq; dedisset, DEI AUXILIO, ipse primæ aciei dux congressus est cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipsis omnipotente, trucidarunt ex hostibus supra novem millia, vulnerarunt q; & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coëgerunt fugere.

25 Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem suam acceperunt; cumque eos multum persecuti essent unà, receperunt se hora interclusi:

26 Erat enim pridie sabbathi, quam ob causam non perstiterunt longiùs in eos incurrere.

27 Sed cum arma eorum collegissent, & spolia exuissent hostium, incubuerunt in sabbathum, plurimùm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conservaverat ad diem illum usque * principium misericordiæ quæ denuo stillabat in ipsos.

28 Post sabbathum autem debilitatis, viduisq; & orphanis, cùm partem e spoliis erogassent, reliquas inter se & * pueros partiti sunt.

29 Atque his perfectis, & communi supplicatione facta misericordem Dominũ oraverunt ut ad finem usque servis suis conciliatus permaneret.

30 Postea eorũ qui Timotheo & Bacchidi aderant supra viginti millia sustulerunt conjunctis viribus * obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, spoliáq; plura diviserũt, æquis partibus inter ipsos, & debilitatos, orphanósq;, & viduas, senésq; effectis.

31 Cumq; arma eorum collegissent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò spolia tulerunt Jeruschalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat sustulerunt, hominem impurissimum, & qui multas molestias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Callisthenẽ (qui sacras portas succẽderat) in domunculum quandam sibi consulentẽ fuga, cremaverunt: itaq; dignam impietate sua mercedem reportavit.

34 Ille autẽ [i] sceleratissimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionẽ Jehudæorum aduxerat,

35 Depressus ab eis qui [k] judicio ipsius minimi esse videbãtur, auxilio Domini, gloriosa veste posita per Mediterraneum mare tanquã mancipium se solitariũ subtrahens, venit Antiochiam, * supra omnes secundis rebus usus in exercitus sui interitu.

36 Et qui receperat tributũ Romanis persolvendũ, ex captivitate eorũ qui erant Jeruschalaimis, [l] confectũ iri, renũtiavit Jehudæos habere propugnatorẽ Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus esse Jehudæos, quia legibus ab eo mandatis obsequãtur.

[h] Græc. *audaciis.*

2. *Reg.* 19.

[i] Græ. *ter sceleratus.*

[k] Græ. *secundum ipsum.*

[l] Græ. *rectũ.*

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit sup.* 5.22. Ptolemæo] *non filio Dorymenis, de quo sup.* 4.45. *sed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, inf.* 10.12. 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores essent, & commodiùs in militiam incumberent.* 20 Quemadmodũ] *hujus Gallorum stragis, sive (ut Livius nominat) Gallogræcorũ, tempus mihi quidem non planè constat; sed tamen eo tempore factã fuisse conjicimus, cùm Brenno duce trajecta Græcia invaserũt Asiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pausanias. qua in victoria res strenuæ a Jehudæis gestæ fuerunt amplissimæ, sed historicorũ invidia suppressæ, & Macedonũ virtuti attributæ.* 22 Josephum] *vide* 1. *Mac.* 2.5. 23 Tesseram] *symbolum militare, quod postea literis majusculis posuimus, ut ostenderemus hanc fuisse, (ut Vegetius appellat) vocalem tesseram: sic inf.* 13.15. 27 Principium] *nam illa prioribus calamitatibus quasi recissa videbatur: ut dictũ est sup.* 7.33. *&* 37. 28 Pueros] *i. milites, qui imperio ipsius paruerant, ut Gen.* 14.24. *hujus autem rei legem vide* 1. *Schem.* 30.22. *& seq sic infrà ver.* 30. 30 Obnixi] *metaphora elegãs ab ædibus, quarũ structura statuminatur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *i. hac una re felicior suo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT. IX.

1 * SUB tempus autem illud Antiochus se ignominiosè e regionibus Persicis receperat.

2 Nam ingressus urbem Persepolim nomine tentavit sacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum subsidium in fugam versi sunt, unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus [a] turpiter referret gradum.

3 Cùm autem esset ad * Ecbatana, [b] perlatæ sunt ad eum res Nicanori Timotheóq; factæ.

4 Itaq; furore percitus arbitrabatur se etiam eorũ a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retrorsum: ac propterea aurigam jussit indesinẽter pergentẽ profectionem perficere; ut judiciũ e cœlo jam instabat ipsi. sic enim superbè dicebat, cœmeteriũ Jehudæorũ efficiam Jeruschalaima, cùm illuc venero:

5 Omnipotens autẽ Dominus Deus Jisraëlis incurabili, nec aspectabili plaga percussit eum: cùq; solummodo finiret sermonẽ illũ, occupavit eũ immedicabilis viscerũ dolor, & acerba interaneorũ tormenta;

6 Omnino justè, qui per multas & insolentes calamitates aliorum viscera tormentis affecerat,

7 Hic verò nequaquã a jactantia desinebat; sed adhuc etiam implebatur superbia, ignem spirans animis contra Jehudæos, & ꝓfectionem [c] accelerari jubens; sed contigit etiam, ut ipse decideret de curru qui agebatur impetu, decidentiq; gravi casu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

8 Atq; hic qui modò videbatur maris fluctibus imperare, ꝓpter arrogantiam qua supra [d] humanũ modum agebatur, & arbitratus statera se montes altissimos appensurũ esse dũ in terra erat, gestatorio portabatur, manifestã Dei potentiã in se demonstrans:

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperẽt vermes vivi, & illius in doloribus angoribusque viventis carnes deciderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominẽ qui paulò antè videbatur cœli astra contingere, nemo exportare poterat propter intolerabilem

1. *Mac.* 6.1.

[a] Græ. *inhonestam reversionem faceret*

[b] Græ. *acciderunt.*

[c] Græ. *acui.*

[d] Græ. *hominem.*

rabilem illam odoris gravitatem.

11 Hic igitur cœpit vulneratus a multitudine super biç desinere, & divino flagello venire ad agnitionē sui, [e] momentis singulis graviùs affectus angoribus.

12 Cumq; ne suum quidem odorem posset perferre, hæc dixit, justum est Deo subjici, eumq; qui mortalis est res Deo pares minimè sapere.

13 Et orabat scelestus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs miserturus ipsius, sic dicens,

14 Se tum civitatem sanctam (ad quam venire festinabat ut æquaret solo & cœmeterium efficeret) liberam designaturum;

15 Tū Jehudęos omnes (quos decreverat ne sepultura quidē dignari, sed ejicere devorandos avib[9] cū feris parvulis) eos æquales [a] Antiochenis effecturum;

16 Quòd autē priùs spoliaverat sanctū templū, elegātissimis donariis ornaturum, & sancta vasa omnia q̄ plurimū aucta redditurū, & cōveniētes ad sacrificia sumptus ex reditibus propriis suppeditaturum:

17 Præterea etiam se fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiātem robur Dei.

18 Sed cùm nequaq̄ laboriosi dolores desinerent (nam supervenerat ei justum judiciū Dei) de rebus suis desperans scripsit ad Jehudęos sequentes literas, habentes formam deprecationis [f] hoc modo:

19 Bonis Jehudęis [*] civibus salutem plurimam & valetudinem ac prosperitatē rex & dux Antiochus.

20 Si valetis cū liberis vestris & res vestrę sūt vobis ex sentētia, in [g] Deo cœli spem habēti mihi honorē vestrū & benevolentiam pergratū fuerit recordari.

21 Rediens e regionibus Persidis, & in difficilem infirmitatem incidens necessarium duxi curare cōmunem securitatem omnium.

22 Non desperās de me ipso, sed spem magnam habens fore ut infirmitatem hanc effugiam.

23 Considerans autem [*] patrem quoq; meum, quibus temporibus in has superiores partes duxit exercitum, designasse eum qui sibi succederet:

24 Ut [*] si quid præter opinionem eveniret, aut etiā aliquid grave ꝑnūtiaretur, scientes regionis incolę, cui rerum summa relicta esset, nō turbarentur de eo:

25 Prętereа cogitans adjacentes magnates, & vicinos regno tempora observare, & expectare quid eventurum sit: designavimus filium [*] Antiochum regē, quem sępius accurrens in has superiores Satrapias, apud plurimos vestrûm deponens commendabam, & scripsi ad eum quę huic scripto subjecta sunt.

26 Hortor igitur vos & peto, ut memores beneficiorum publicè privatimq; observetis quisque benevolentiam qua estis in me ac filium.

27 Nā persuasus sum ipsum æquè & humanè sequētem ꝑpositū consiliū meū, vobis obsecundaturum.

28 Ille igitur homicida & blasphemus cùm res pessimas perpessus esset, prout alios exceperat, peregrinus in montanis miserrima morte vitā commutavit.

29 Exportavit verò corp[9] Philippus, qui fuerat cū ipso educatus; qui etiam metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometora in Ægyptū delat[9] est.

e Græ. *per punctum temporis.*

f Græ. *continentes verò sic.*

g Græ. *cœlo.*

ANNOTATIO.

1 Sub temp.] *Confer hunc locum cum eo qui habetur sup.1.13.& seq: qua ex comparatione nemo non visurus est aut sui oblitum autorem esse, aut certè impudentem aliquem rhapsodum primum caput & secundi partem, maxima cum injuria in librū istū intulisse.* 3 Ecbatana] *vide Tob.3.7.* 15 Antiochenis] *vulgò legitur Atheniensibus, eodem errore quem annotavimus sup.6.1.* 19 Civibus] *nēpe Antiochenis ex dono regis, ut vovisse dicitur ver.15.* 20 In Deo Cœli] *q.d. is mihi qui in Deū credo, nuntius fuerit gratissimus, si cognovero cùm res vobis honorificè succedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatorem substituerat in expeditionem proficiscens, ut moris erat regibus.* 28 Si quid] *i. aut clades, aut mors: euphemismus apud bonos autores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus est, ut infrà 10.10.*

CAPUT X.

1 Macbæus autem & qui erant cum ipso, Domino [a] duce & templum civitatēmq; receperunt,

2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiámq; delubra demoliti sunt,

3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; cūq; [b] lapidibus attritis ignem ex eis accepissent, obtulerunt sacrificium post tempus biennii, & suffitum, lucernásq; & panem propositionum curaverunt.

4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes [c] proni, ne ampliùs in ejusmodi mala inciderēt, sed si quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipso erudirentur, ac non blasphemis barbarísq; gentibus traderentur.

5 Quo autem die templum ab alieniginis fuerat pollutum, evenit eo ipso die purificationem fieri templi die vigesimo quinto mensis Cislevi:

6 Quo cum lętitia agitaverunt diebus octo formam festi tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum festum in montibus & in speluncis fuerant ferarum modo solitarii:

7 Quaꝑpter thyrsos, & ramos speciosos, etiámq; palmas habentes, hymnos efferebant ei qui ꝑsperū successum tribuerat ad purificandum locum suum:

8 Decreverūtq; cōmuni mādato, & decreto in tota Jehudęorū gente, ut hi dies quotannis celebrarētur.

9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita se habuit.

10 Nunc verò res ipsas quoq; tēpore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabim[9] cōtrahentes ea mala quę a bellis cōtinua acciderūt.

11 Hic enim suscepto regno designavit, qui negotiis prçesset Lysiam quendam, & qui dux esset primarius Cœles Syrię & Phœnicię.

12 Ptolemęus enim qui vocabatur [*] Macron, pluris faciens ut erga Jehudęos jus conservaret, propter injuriam quę ipsis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace transigere.

13 Unde apud Eupatorem ab amicis accusatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprum fidei suę commissam habens a Philometore reliquisset, & ad Antiochum Epiphanem recessisset, neque nobilem potestatem usque adeò generosè administravisse thausto veneno decessit de vita.

14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.

15 Et huic conjuncti etiam Edomęi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudęos, profugósque Jeruschalaimis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.

16 Quamobrem ii qui Macbæo aderant, cùm factis precibus postulassent a Deo ut sibi adjutor esset, in Edomæorum munitiones fecerunt impetum.

17 In quas cùm fortiter incurrissent, compotes locorum facti sunt, & cùm omnes ulti sunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, sustulerúntque e medio non minus viginti millibus.

18 Cùm enim confugissent novem millia minimū, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obsidionem *ferendam* necessaria:

19 Macbæus ipse ad urgentia loca seorsim abiit, relictis Schimhhone, & [*] Josepho, atque

1. Mac.3.36.

a Græ. *antecedente ipsos.*

b Græ. *ignefactis.*

c Græ. *in ventrem.*

etiam

etiam Zaccæo, multisque cum ipso ad obsidionem illorum.
20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibusdam qui erant in turribus pecunia corrupti sunt; & septuaginta drachmarum millibus acceptis, siverunt quosdam diffluere.
21 Quod factum ut Macbæo renuntiatum est, congregavit ductores populi, & accusavit quòd pecunia vendidissent fratres, cùm hostes adversus eos dimiserant.
22 Itaque hos proditores [d] evictos interfecit, & repentè turres illas duas occupavit,
23 Armisque quæ in manibus ipsius erant utens ad omnia prosperè, perdidit in duabus illis munitionibus [*] ampliùs vicies mille.
24 Timotheus autem, qui priùs fuerat a Jehudæis victus, congregatis exteris copiis quamplurimis, & equitibus non paucis ex Asia collectis adveniebat, tanquam armis Jehudæam recepturus.
25 Qui verò Macbæo aderant cùm ipse unà accederet ad supplicandum Deo,
26 Terra aspergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidentesq; in solum quod est e regione altaris, petiverunt ut propitius ipsis factus exerceret inimicitias contra inimicos ipsorum, & adversantibus adversaretur, prout declarat lex:
27 Deinde oratione perfuncti, assumptis armis processerunt e civitate plurimùm; cúmq; ad hostes appropinquassent, [e] resederunt.
28 Simulac autem diffusus est ortus *solis*, utrique congressi sunt: hi quidem sponsorem habentes prosperitatis a victoriæ virtute conjunctæ perfugium suum ad Dominum, illi verò ex adverso ducem certaminum constituentes animum.

[d] Græ. *factos*

supr.8.

Levit.26.

[e] Græc. *in se ipsis fuerunt.*

29 Dum autem vehemens committebatur pugna, apparuerunt adversariis e cœlo, insidentes equis frænatis auro, viri quinque illustres, & duces Jehudæorum duo.
30 Qui Macbæum assumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ super ipsos erat, integrum a vulneribus conservabant: in adversarios verò tela fulguraque ejaculabantur. Quaobrem confusi cæcitate concidebantur, & pleni perturbatione.
31 Itaque jugulati sunt vicies mille quingenti *pedites*, & sexcenti equites.
32 Ipse verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur, in munitum perváldè præsidium: ubi dux erat [*] Chæreas:
33 Macbæi verò milites alacres præsidium illud obsederunt dies viginti quatuor.
34 Sed cùm ii qui intus erant, confisi munitione loci, pervaldè blasphemarent, nefariosque sermones objicerunt;
35 Illucescente die vigesimo quinto adolescentes eorum qui Macbæo aderant, quidam inflammati animis propter blasphemias, accedentes murum, viriliter feroq; animo obvium quémque occiderunt.
36 Alii verò similiter conscendentes in ambitu adversus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accensis vivos blasphemos illos cremaverunt.
37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem, & Timotheū in quadam fovea abditum jugulaverunt, fratremque ejus Chæream, & Apollophanem.
38 Quæ cùm perfecissent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnifica beneficentia Jisraëlem prosequenti, & victoriā danti sibi.

ANNOTATIO.

11 Hic enim] *confer hæc cum.1.Mac.6.17. Ex qua comparatione cùm hujus loci, tum aliorum mendacia sunt evidentissima.* 12 Macron] *distinctionis ergò, ne confundatur cum filio Dorymenis, de quo 1.Mac.3.38.& alibi. Videtur autem hoc nomen Macron opprobrii causâ ab aulicis fuisse impositum, quasi venditorem dicas, quod sequens versus innuit.* 19 Josepho] *vide 1.Mac.2.2.& 5.* 23 Amplius] *repetitio est ejus quod dictum fuerat vers.17.ut intelligamus priore illo impetu occubuisse undecim millia; hoc autem posteriore ea novem millia, quæ in turres confugerant, suprà 18.* 32 Chæreas] *frater Timothei, infrà versu 37.*

CAPUT. XI.

1 POST [a] tempus autem paucissimum Lysias procurator regis & cognatus, præfectúsque negotiis, valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,
2 Congregatis quasi octoginta millibus, & equitatu universo, adventabat contra Jehudæos; statuens se cùm civitatem effecturum [b] Græcorum habitaculum,
3 Tum etiam templum ad quæstum [*] pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium, & venale quotannis redditurum sacerdotium summum:
4 Minimè ad hæc considerans potentiam Dei, sed mente captus propter myriadas, peditum, & millia equitum atq; elephantes octoginta.
5 Cumque Jehudæam ingressus accessisset prope Beth-tzuram, quæ munito agro sita erat distans quasi stadiis quinque Jeruschalaimis, affligebat eam:
6 Sed ubi Macbæi comites perceperunt illum obsidere munitiones suas, ejulatibus & lachrymis supplicaverunt ipsi ac turbæ Dominum, ut [*] bonum angelum mitteret ad salutem *præstandā* Jisraëli.
7 Ipse autem Macbæus primus assumptis armis hortatus est alios, ut periculum secum perferentes, fratribus suis succurrerent:
8 Quamobrem etiam alacriter simul fecerunt impetum. Cùm autem ibidem essent ad Jeruschalaima, apparuit antecedens ipsos eques veste alba, armaturam auream commovens:
9 Et simul omnes benedixerunt Deo misericordi, animísque confirmati sunt, adeò ut non solū homines, sed bestias etiam ferissimas murosque ferreos parati [c] impetere,
10 Processerint [d] ordinibus suis adjutorem habentes e cœlo, miserente ipsorum domino.
11 Ita leonum more irruentes in hostes, prostraverunt illorum undecim millia, & mille sexcentos equites;

[a] Græc. *post paucum omnino tempus.*

1.Mac.6.28.

[b] Græ. *Græcis.*

[c] Græc. *vulnerare.*

[d] Græc. *in dispositione.*

12 Omnes

12 Omnes verò coëgerunt fugere, quorum plurimi vulnerati conservati sunt [a]nudi;ipse verò Lysias turpiter fugiens servatus est:
13 Et prout non erat demens, reputans secum damnū quod acceperat,& cogitans invictos esse Hhebræos,quibus omnipotens Deus auxilietur,
14 Mittens persuasit se consentire in omnes *conditiones* justas;& quia etiam ipsius erat ut persuaderet regi,se coacturum ut ipsis amicus esset.
15 Annuit itaque Macbęus omnia ad quæ Lysias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Macbęus tradidit Lysiæ descripto pro Jehudæis,ea concesset rex.
16 Fuerunt enim scriptæ Jehudæis literæ a Lysia quidem [e] hoc modo: Lysias populo Jehudęorum salutem.
17 Jochanan & Abschalom missi a vobis cùm tradidissent subscriptum responsum,rogaverunt pro rebus quę significantur illo.
18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri,declaravi;quæ verò fieri posse contigit, ille concessit.
19 Si igitur servaveritis illam in negotia hęc benevolentiam,etiam in reliquum tempus conabor in causa esse ut bonis afficiamini.
20 De rebus autem [f] singularibus pręcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiscum.
21 Valete.Anno centesimo quadragesimo octavo,die Jovis Corinthii vicesimo quarto.
22 Regis verò literę sic habebant:Rex Antiochus Lysię fratri salutem.
23 Postquam pater noster ad Deos migravit, volentes incolas regni nostri turbis vacuos [g] incumbere in rerum suarum procurationem:
24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverūt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Gręcos,sed suam ipsorum institutionem malunt, postulare ut concedantur sibi sui ritus legitimi:
25 Volentes igitur illam quoque gentem [h] vacare turba, judicavimus & templum ipsis restituendum,& administrationem relinquendam secundum mores qui fuerunt majorum ipsorum tempore.
26 Itaque benefeceris si mittens ad eos dexteras dederis,ut nostrum consilium cognoscentes & bono animo sint, & suaviter versentur in rerum suarum occupatione.
27 Ad gentem verò, Regis literæ erant hujusmodi: Rex Antiochus senatui Jehudęorum, Jehudæisque aliis salutem.
28 Si valetis,erit prout volumus; nos quoque valemus ipsi.
29 Manifestum fecit nobis Menelaus vos velle descendere,& rebus propriis incumbere.
30 [i] Iis ergo qui descendunt ad vos usque ad trigesimum mensis Xanthici,futura est fides cum securitate:
31 Ut Jehudæi utantur suis ipsorum [k] cibis & legibus,quemadmodum etiam priùs; & nemo ipsorum ullo pacto afficiatur molestia rerum errore commissarum nomine.
32 Misi autem Menelaum quoque, ut consoletur vos.
33 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo,decimo quinto Xanthici.
34 Miserunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum salutem.
35 Quibus in rebus Lysias cognatus regis concessit vobis,nos etiam comprobamus:
36 Quæ autem judicavit ad regem referenda esse,mittite confestim aliquem qui de iis prospiciat, ut exponamus quemadmodum conveniet vobis:nos enim provehimur Antiochiam.
37 Ideoq; festinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoscamus qua sitis sententia.
33 Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

[e] Græ. *continentes modum hunc.*
[f] Græ. *quæ ex parte.*
[g] Græ. *esse.*
[h] Græ. *extra turbam esse.*
[i] Græ. *dextera.*
[k] Græ. *sumptibus.*

ANNOTATIO.

1 Post tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis distet ab autore prioris Machæorum & a Josepho quoque,res ipsa loquitur. Quamobrem de hac narratione,quemadmodum etiam de aliis,judicium facimus.* 6 Bonum ang.] *hæc variè possumus interpretari: sed autorem puto ad Pythagoream doctrinam respexisse,de bonis & malis angelis singulos prosequentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc pacto videtur autor innuere,hoc genus orationis per spiritum Dei fuisse factum,ut qui eventum postulato respondisse doceat versu* 8. 12 Nudi] *id est,nudati armis suis ut in servitutem aut vincula traherentur.* 21 Jovis Corinthii] *sic vulgo quidem legitur: sed cùm omnia hæc mensium nomina sint Macedonica,utpote regno a Macedonibus constituto; ego Dioscurum legendum puto, qui mensis fuit Macedonum septimus redintegrandæ rationi commodus: quemadmodum etiam postea nominatur Xanthicus,qui mensis fuit illorum quintus.* 29 Velle descendere] *id est,desiderare,ut a militaribus incursionibus liberi,non ampliùs cogamini intra muros Jeruschalaimorum & munitionum aliquot vos continere; sed ut per me vobis liceat habitationes vestras singulis repetere,& agros colere. Sic accipiendum,ostenditur infra* 12.1. 30 Iis ergo] *sensus est, cùm postulaveritis ut vobis liceat agros vestros colere, nondum tamen bene constituta pace: placuit nobis, legatis vestris,qui ad vos profecturi sunt fidem dari,nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; sed omnia vobis esse integra,donec intra illud tempus reversi a vobis cum mandatis vestris,conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo suprà 4.& 5.capitibus: nempe ut Jehudæorum animos sollicitaret scelus.*

CAPUT XII.

1 FACTIS autem his conventionibus, Lysias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura versati sunt:
2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Gennęi filius, itemque Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non sinebant eos consistere,& negotia quiete conjuncta agere.
3 Joppenses quoque hoc tam impium facinus consummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui secum habitabant ut cum uxoribus liberisq; in scaphas a se comparatas conscenderent, quasi nulla adfuisset contra eos animorum diritas;
4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepissent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes suspicionem; submerserunt eos scaphis in altum provectos, qui ducentis nō erant pauciores.
5 Itaque cùm accepisset Jehuda factam in gentiles suos crudelitatem, [a] denuntiavit iis

1.Mac.5.

viris qui erant secum,

6 Et invocato justo judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & scaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:

7 Cumque locus circumclusus esset, recessit ut venturus denuò, & universam Joppensium rempublicam eradicaturus.

8 Accipiens quoque Jamnienses etiam velle ᵃ idem perficere in Jehudæos inquilinos,

9 Invadens Jamnienses nocte succendit portum cum classe, adeò ut splendores flammæ apparerent Jeruschalaima usque, cùm distent stadiis ducentis quadraginta.

10 Atque inde provecti novem stadia, cùm instituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille *peditibus*, & quingentis equitibus.

11 Ubi commissa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei prosperantibus, superati Arabes Nomades postulaverunt Jehudam sibi dexteram dare, promittentes se & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipsis adjumento.

12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, concessit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria sua discesserunt.

13 Aggressus quoque est civitatem quandam ponte munitam, & muris circumseptam, & promiscuis gentibus habitatam, cui nomen erat *Caspin:

14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remissiùs agerent, milites Jehudæ petentes conviciis, prætereaque blasphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;

15 Milites Jehudæ postquam invocassent magnum mundi principem, qui sine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoschuhhæ, irruerunt ferociter in murum,

16 Et occupata civitate per voluntatem Dei, cædes quæ dici non possent perfecerunt, adeò ut adjacens *lacus, qui in latitudinem capiebat duo stadia, perfusus sanguine plenus videretur.

17 Inde verò profecti stadia septingenta quinquaginta, pervenerunt in *Characem ad eos qui *Tobiani Jehudæi dicebantur.

18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis discesserat; sed præsidium in quodam loco, ac valde firmum reliquerat.

19 Dositheus autem & Sosipater ex ducibus qui Macbæo aderant, progressi perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.

20 Macbæus verò disposito per cohortes exercitu præfecit eos cohortibus, & in Timotheum irruit habentem secum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.

21 Sed cognoscens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiserat uxores liberosq; & apparatum reliquum in locum qui dicebatur *Carnion: erat enim locus difficilis obsessu & aditu propter locorum omnium angustiam:

22 Cumque apparuisset cohors Jehudę prima, invadente hostes metu, & timore ex apparitione ejus qui omnia inspicit ᵇ pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut sæpè læderentur a suis, & gladiorum mucronibus configerentur.

23 Itaque ᶜ persecutioni instans maxima contentione Jehuda, confodiensq; miseros perdidit ad triginta virorum millia:

24 Et ipse Timotheus in Dositheum Sosipatrumq; incidens, postulavit cum multis veteratoriis artibus, ut se vivum dimitterent, eò quòd multorum & parētes & fratres haberet, *quorū alioqui futurum esset ut nulla ratio haberetur:

25 Cumque fidem dedisset ille multis se eos illæsos restituturum, dimiserunt eum propter salutem suorum fratrum.

26 Progressus verò Jehuda contra Carnion, & *Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.

27 Post quorum fugam perditionemque castra etiam fecit contra *Hhephron civitatem munitam, in qua omnium nationum turbę habitabant, & adolescentes robusti ad muros constituti robustè propugnabant; ubi denique machinarum telorumq; multi apparatus erant.

28 Sed invocato principe qui ᵈ potenter conterit vires hostium, civitatem occupantes sub jugum miserunt eam, prostraveruntque eorum qui intus erant viginti quinque millia.

29 Postea moventes inde irruerunt contra Scythopolim, distantem Jeruschalaimis stadiis sexcentis:

30 Sed cùm Jehudęi qui consistebant illic de iis testarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos usi essent, & quàm benigna conversatione adversis temporibus,

31 Gratias agentes eis hortati sunt, ut in reliquum tempus erga gentem benigni essent; veneruntque Jeruschalaima, cùm jam propinquus esset festus *septimanarum dies.

32 Post pentecostē verò, quēadmodū appellatur, impetū fecerunt in Gorgiam ducē Edomęę:

33 Processeruntque cum peditum ter mille, & quadringentorum equitum comitatu.

34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis ceciderint.

35 Dositheus verò quidam eques ex turma Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum clamyde fortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; sic Gorgias effugit *Mareschām.

36 Ut autem ii qui obsidebant *Esdrin amplius pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux antecessor belli,

37 Et incipiens sermone patrio clamorem hymnis conjunctum, aggressus est ex improviso milites Gorgiæ, eosque in fugam vertit.

38 Tū Jehuda recipiens exercitū venit in civitatem Hhadullamū, ubi superveniente die septimo pro more purificati sabbathū transegerunt:

39 Postridie verò venerunt milites Jehudę secundū tēpus illud *quo ministeriū hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant efferrent, & cum cognatis in patriis sepulchris reponerēt.

40 Invenerunt autem sub tunicis cujusque eorum qui erant mortui res sacratas idolis Jamnienfibus,* a quibus lex Jehudæos averterat; adeò ut omnibus fieret manifestum, istos propter hanc causam cecidisse.

41 Omnes itaq; benedicentes operibus Domini justi judicis, qui res occultas manifestas facit,

42 Ad

ᵃ Græ. *eodem modo.*

ᵇ Græ. *facto super eo.*

ᶜ Græ. *faciens persecutionē contentiùs.*

ᵈ Græ. *cum potentia.*

42 Ad supplicationem conversi sunt, oraveruntque ut commissum istud peccatum perfectè * deleretur : & generosus Jehuda hortatus est multitudinem,ut conservarent seipsos integros a peccatis, cùm [e] ante oculos suos viderint ea quæ facta sunt propter istorum peccatum qui ciderant.

[e] Græ. *sub aspectum.*

43 Deinde cùm ex capitatione confecisset ad drachmas bis mille argenti, misit Jeruschalaima, ut offerretur sacrificium pro peccato ; * valde bene & honestè faciens quòd de resurrectione cogitaret:

44 (Nam si eorum qui antè ciciderant, resurrectionem non expectavisset, superfluum & delirum fuisset orare pro mortuis)

45 Deinde quòd prospexit iis qui piè occumbunt optimam repositam esse gratiam.

46 Sancta & pia cogitatio, ex qua pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato soluti essent.

ANNOTATIO.

3 Denuntiavit] *Id est, ad arma convolari jussit.* 13 Caspin] *hæc illa videtur esse, quæ apud filios Hhakanis fuisse dicitur, 1.Mac.5.4.& sequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad illam historiam pertinent ; sed ita ut narratione illa hanc ferè totam labefactari oporteat : tam malè huic cum illo, cum Josepho, & cum historicis aliis convenit.* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco salientibus conficitur: unde etiam putei filiorum Hhakanis appellantur Deut.10.6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petrææ, quod Ptolemæus Characmobam vocat, mea sententia, pro Charace Tobiana, prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1.Mac.5.13. Hi autem Jehudæi propter historiam dicebantur, quæ est Judic.11.* 21 Carnion] *legendum* Karnajima *ex 1.Mac.5.26.& 43.& 44. Sed hic tam benè locorum expressit nomina, quàm veritatem rerum.* 24 Quorum] *i. qui omnes, nisi vitæ suæ consulatur, perituri sint nece miserrima.* 26 Atergation] *nomen est fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1.Mac.5.43. Dicitur autem Atergation a portentosa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis scriptoribus dicitur Atergatis, sive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, sive Darceto sermone Syro ; quam illi ita colebant ut Latini Opem sive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus ; unde Syra est appellatio.* 27 Hhephron] *vide 1.Mac.5.46.* 31 Septimanarum] *id est pentecoste, ut exponitur sequente versu. sic Deut.16.10.* 35 Marescham] *de qua 1.Chro.2.42.& 2.Chro.11.8.& 14.9.* 36 Esdrin] *i. Schabbarajima ; sed hîc corrupta est appellatio. vide 1.Mac.5.66.* 39 Quo minist.] *i. cùm primùm transacto sabbatho licuit recognoscendis mortuis incumbere, & justa eorum facere ; quod nefas erat sabbatho.* 40 A quibus] *i. quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde superstitibus non esset damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium suum pro more interponit, adeò peritus legis ut sacrificia pro piis oblata fuisse putaverit qui se polluerant anathemate : quod planè adversatur legi.*

CAPUT XIII.

1 ANNO autem centesimo quadragesimo nono [a] perlatum est ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,

[a] Græ. *accepit*

2 Et cum eo Lysiam procuratorem, & unumquemque præfectum negotiis habentem copias * Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephantesq; viginti duos, & falcatos currus trecentos :

3 Quibus se immiscuerat etiam * Menelaus hortatus * cum ludibrio multo Antiochum, non de patriæ salute cogitans ; sed ut in principatu constitueretur.

4 Verùm Rex regum Antiochi animum adversus istum sceleratum excitavit ; & cùm ostendisset Lysias hunc causam esse malorum omnium, mandavit (ut moris est) *satellitibus*, ut abducentes eum * Beream in eodem loco perderēt.

5 Est autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ instrumentum habebat versatile undequaq; præceps in cinerē:

6 Ibi reum istum sacrilegii, & qui etiam aliis quibusdam malis perpetrandis excelluerat, omnes in exitium impulerunt.

7 Hac nece contigit iniquum istum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere :

8 Omnino justè; nam quandoquidē consummaverat multa peccata circū altare, cujus ignis & cinis erat castus, in cinere mortē reportavit.

9 Rex cæterùm cogitationibus efferatus veniebat, designaturus contra Jehudæos res pessimas, quæ unq̄ fuissent factæ patris sui tempore.

10 Sed cùm Jehuda percepisset ista, denuntiavit multitudini, ut dies noctesque invocaret Dominum, si quando aliās, nunc etiam succurreret iis, qui propè erant ut lege, & patria, & templo sancto privarentur;

11 Et populum qui jam paulisper respiraverat, non sineret infamibus gentibus subjici.

12 Cùm itaque omnes simul idem facerent, & orarent misericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indesinenter prostrati, hortatus eos Jehuda jussit venire *ad se:*

13 Et [b] seorsim cum senioribus existens consilium iniit, ut antequam invaderet exercitus regis Jehudæam, compotesque fierent civitatis, ipsi procedentes, de summa rerum ope Domini decernerent *prælio*.

[b] Græ *per se*

14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus est qui secum erāt ut generosè ad mortem usque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas castra fecit.

15 Deinde data suis tessera, DEI VICTORIAE, cum juvenibus optimis dilectis invadens noctu castra ad aulam regiam, sustulit quasi bis mille viros; & elephantum qui primas tenebat, cum multitudine impositam ipsi domum habitante, * adjecit illis.

16 Denique postquam metu & perturbatione implevissent castra prosperè discesserunt.

17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illucesseret, propter protectionem Domini, quæ supernè defendebat ipsum.

18 Rex autem ut percepit gustum Jehudæorū audaciç, loca tentavit artibus.

19 * Cumque ad Beth-tzuram munitum Jehudæorum præsidium accederet, in fugam vertebatur, offendebat, minuebatur:

20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res necessarias.

21 Quarum rerum arcana hostibus renuntiavit

vit Rhodocus e Jehudæorum exercitu; sed quæstione habita prehensus atque conclusus est.
22 Tum rex secundò cum Bethtzuranis sermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congressus est cum Jehudæ copiis, inferior fuit.
23 Ut autem accepit descivisse Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confusus est, Jehudæosque hortatus submisit se ipsum, & juravit in omnes justas leges: reconciliatusque sacrificium obtulit, templum honoravit, & locum [a] humaniter coluit.
24 Macbæum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide usque ad [b] Gerrenos [c] maximum.
25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenses conventiones illas (nam indignabantur [d] eò quòd voluissent Jehudæi côditiones irritas facere)
26 Venit in tribunal Lysias, defendit rem commodè, persuasit, sedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reversus est: ita successit profectio & reversio regis.

[c] Græ. *ducem*.

ANNOTATIO.

2 Græcas] *id est, ex alienigenis, prout jam sæpè diximus.* 3 Menelaus] *de quo suprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo gentem suam nefariè traducebat.* 4 Beream] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim similem locum 1. Mac. 7. ex Josepho emendavimus, & quæcunque hic de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuisse conjuncta statuimus. Est enim πύργος non tantùm elata turris, sed etiam omnis structura instar turris, ut est porta cum fastigiato tympano & acroteriis, ut infrà 14. 41. sive edita, sive in terram depressa; atque custodia omnis, ut Phavorinus explicat.* 15 Tessera] *vide suprà 8. 23.* Adjecit illis] *i. prostravit æquè atque illos bis mille.* 19 Cumq;] *historiæ hujus vanitatem qui volet cognoscere, comparet cum 1 Mac. 6. 31. & sequentibus; & cum Josephi historia. Nam qui hæc scripsit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quàve injuria prædicaret. Quod itaque hîc præter morem συν τομεῖ, optimo jure facit, ut breviora sint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *scilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaq., 1. Mac. 6. 62.* 24 Gerrenos] *i. a summus finibus Jisraëlitarum ad imos usque Ægypti & Pelischtæa, ubi est Gerrum mons ad Pelusium in finibus Ægypti situs, Ptolemæo teste.* 25 Eò quod vol.] *paralepsis est in his verbis. q. d. eò quòd cùm Jehudæi tanta rebellione se gessissent in regem, rex tamen ipsorum conditionibus constituisset pacem: quod & rege indignum, & sibi incommodum esse cogitabant.*

CAPUT XIIII.

1 POST tempus autem triennii, perlatum est ad Jehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio advenisse cum multitudine valida & classe:
2 Et occupasse regionem, postquam Antiochum & procuratorem ejus Lysiam sustulisset.
3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat sacerdos summus, sed voluntariè inquinatus [a] côfusionis temporibus) cùm reputaret nulla ratione sibi salutem esse, neque ampliùs accessum ad sanctum altare,
4 Venit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, afferens ei coronam auream, & palmam, ac præterea ramos, qui templi esse putabantur; & [*] quietè se continuit die illo.
5 Sed cùm tempus sumpsisset [b] dementiæ suæ commodum, arcessitus in côcilium a Demetrio, & interrogatus, quo instituto consilioq; Jehudæi constitissent, respondit ad hæc:
6 Qui ex Jehudæis dicuntur [*] Aschidei, quorum dux est Jehuda Macbæus, bella & seditiones fovent, non sinentes ut regnum bonam constitutionem assequatur.
7 Quamobrem ego majorum gloria spoliatus, nempe sacerdotio summo, huc nunc adveni;
8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [c] optimè cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim istorum quos modò dixi pravitate rationem aversante, universum genus nostrum non mediocres calamitates accipit.
9 Cùm autem tu, ô rex, singula ista cognoveris; & regioni & obsesso generi nostro prospice pro ea [d] comi humanitate quam omnib. exhibes.
10 Tantisper enim dum Jehuda superest, fieri non potest ut pacem negotia hæc consequantur.
11 Atque hæc postquam ab illo dicta sunt, côfestim amici reliqui in res [e] Jehudæ infensissimi, Demetrium ampliùs accenderunt:
12 Qui statim accersens Nicanorem, qui magister elephantorum erat, & ducem Jehudææ designans eum, misit;
13 Datis literis ut & Jehudam tolleret, & comites ejus dispergeret, & Alcimum sacerdotem summum templi maximi constitueret.
14 [*] Gentes verò quæ ex Jehudæa fugerant Jehudam, miscebant se gregatim Nicanori, miserias & casus Jehudæorum putantes fore [f] sibi ipsis felicissimos.
15 Sed cùm audivissent Jehudæi Nicanoris adventum & accessionem gentium; conspersi terra supplicaverunt ei qui in æternum constituit populum suum, & semper cum illustri apparitione defendit partem suam.
16 [*] Postea præcipiente duce, statim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Dessau miscuit *pugnam*.
17 Schimhhon verò Jehudæ frater cum Nicanore quidem congressus est, sed de repentina adversariorum disparitione brevi tempore facta fuit [*] consternatus.
18 Veruntamen audiens Nicanor strenuitatem qua erat Jehuda, & felicitatem in certaminibus *susceptis* pro patria, metuebat [g] armis experiri:
19 Quamobrem misit Posidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [h] fidem atque acciperent.
20 Quibus de rebus cùm plurima fuisset deliberatio, & cum turbis dux cômunicavisset, visa concorde sententia annuerunt conventionibus:
21 Et præstituto die quo privatim [i] unà venturi essent, advenienti utrique sellæ positæ sunt:
22 (Disposuerat autem Jehuda armatos *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hostibus repentè maleficium existeret) & convenientem habuerunt sermonum inter se communicationem.
23 Tum moratus Nicanor Jeruschalaimis nihil fecit absurdi, dimissis turbis gregariis quas antè coëgerat:
24 Sed Jehudam semper ferebat [k] oculis, adeò ex animo in virum hunc [l] propendebat:

25 Eoq;

1. *Mac.* 7.
[a] Græ. *commixtionis*.
[b] Græ. *propriæ dementiæ cooperans*.
[c] Heb. *germanè*.
[d] Græ. *benè occursabili*.
[e] Græ. *dirè habentes contra Jehudam*.
[f] Græ. *proprias felicitates*.
[g] Græ *judicium per sanguines facere*.
[h] Græ. *dextras; synecdoche*.
[i] Græ. *in idê*.
[k] Græ. *habebat in facie*.
[l] Græ. *inclinabat*.

25 Eoque hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quiete usus, & communem vitam instituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, sumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) insidiatorem regni ipsius Jehudam successorem designavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & sceleratissimi istius calumniis inflammatus, scripsit Nicanori, cùm se dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubēs ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

28 Quæ cùm ad Nicanorem ᵐ perlata essent, confusus erat, & iniquè ferebat, quòd res compositas irritas facturus esset, maximè cùm nullam vir ille fecisset injuriam.

ᵐ Græ. *accidissent.*

29 Sed quandoquidem non erat unde resisteret regi, opportunū tempus observabat, ut stratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoscerens Nicanorem austeriùs semper agere erga se, & solitam conversationem agrestiorem exhibere, cogitavit austeritatem istam ex optimo *animo* minimè proficisci; & coacervatis non paucis suorum comitum se a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoscens se generosè a viro stratagemate delusum esse, adveniēs ad maximū & sanctum templum, cùm sacerdotes convenientia offerrent sacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento se nescire ubi locorum is sit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit ista:

33 Nisi vinctum mihi tradatis Jehudam, istud Dei fanum complanabo, & altare suffodiam, & templum hìc illustre ᵉ Libero patri instituam:

34 Atque his dictis abiit; sacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui semper fuit propugnator gentis nostræ, dicentes ista:

35 Tu Domine universitatis, nullius rei indigens, voluisti templum habitationis tuę apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô sancte omnis sanctificationis Domine, conserva impollutam in secula hanc domum, quæ nuper purificata est.

37 ᵉ Rezaja autem quidam e senioribus qui erant Jeruschalaimis, vir amans civitatis, & perbene audiens, adeoque propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus est.

38 Hic enim antegressis temporibus judicium continentiæ in Jehudaismo reportaverat, & corpus animumque pro Jehudaismo cum omni constantia exposuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem ⁿ qua in Jehudęos vehebatur manifestò testatam facere, milites amplius quingentos misit qui eum comprehenderent:

ⁿ Græ. *quam in Jehudæos habebat.*

40 Putabat enim comprehenso illo, se Jehudęis cladem effecturum.

41 Cùm autem ᵉ turbæ occupaturæ turrim vestibuli januam pulsarent vi, & ignem afferri juberent, januasq; incendi; denique cùm jam penè comprehensus esset, sibi ipsi subjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm sceleratis istis subjici, & indignas generosa conditione sua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intulisset ictu certo, propter contentionis festinationem; turbę autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, se ipsum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retulissent gradum, effecto spatio processit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc spiraret ᵒ animoque inflammatus esset, surgens (quamvis ferretur salientium more sanguis, & gravia essent vulnera) cursu pervasit turbas,

ᵒ Gręc. *animis*

46 Et super quandam petram prǽruptam consistens, planè jam exanguis effectus, protulit intestina, & capiens ambabus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & spiritus dominium obtinet, ut ea sibi iterum redderet, hoc pacto migravit e *vita.*

ANNOTATIO.

4 Quiete se cont.] *id est, nihil primo congressu in gentem suam protulit.* 6 Aschidæi] *vide 1. Macb. 2. 42.* 14 Gentes] *de quibus 1. Macb. 2. 44.* 16 Postea] *hæc & sequentia ferè omnia ut in præcedens caput observavimus) aut 1. Macb. & Josephi autoritatem convellunt, aut illorum contrà autoritate (quod mihi certo videtur certius) convelluntur.* 17 Consternatus] *nesciens videlicet quo spectaret tam subita discessio, aut quid portenderet.* 13 Libero patri] *qui superstitione maxima colebatur a Syris, ut vidimus suprà 6.* 37 Rezaja] *historiam hanc ab autore quidem laudari non miror, tanquam si aliquid præclarum ab hoc homine gestum esset: sed si quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc factum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipsa hypothesi judicat Augustinus optimè in Epist. 61. ad Dulcitium, & lib. 2. contra secundam Gaudentii epistolam cap. 23. tum etiam universè de thesi lib. 1. de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe istorum quingentorum militum: quemadmodum reliquo capite de iisdem intelligenda est hæc appellatio.*

CAPUT XV.

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam esse in partibus Schomronis, consilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cùmque Jehudæi qui ᵉ ex necessitate eum prosequebantur, dicerent, nequaquam ita ᵉ horridè & barbarè perdas illos; sed gloriam tribue diei illi, qui olim ᵃ sanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

ᵃ Græ. *cum sanctitate.*

3 Interrogavit ille sceleratissimus, an esset in cœlo princeps, qui præcepisset diem sabbathi celebrari.

4 Quibus respondentibus, Dominum viventem esse principem in cœlo esse qui jusserit diem septimum observari:

5 Ego verò, inquit, ᵉ alter sum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miserum consilium suum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iste cum omni jactatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de castris Jehudæ statuere:

7 Macbęus verò indesinenter confidebat cū omni expectatione, se defensionem consecuturum a Domino:

8 Itaque hortabatur suos ne formidarent adventum gentium; sed habentes in mente ea auxilia quę antè fuerant ipsis e cœlo facta, nunc

etiam expectarent victoriam sibi ab omnipotente affuturam:

9 Et consolabatur eos ex lege & prophetis; & præterea revocans in memoriam ipsis etiam certamina quæ perfecerant, alacriores eos efficiebat, animosque eorum excitabat.

10 Atque hic denuntians ista simul ostendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumq; transgressionem:

11 Denique eorum quemque non tam clypeorum lancearumq; munitione armabat, quàm adhortatione sermonibus optimis; ad quos adjiciens somnium fide dignum omnes affecit lætitia summopere.

12 Fuit autem illius visio hujusmodi: Oniam, qui summus sacerdos fuerat, virum [b] optimum, reverendum quidem aspectu; sed moribus mitē, & sermones decenter efferentē, qui deniq; a puero laborem consumpserat in rebus omnibus quę virtutis sunt propriæ; hunc protendentem manus vota fecisse pro toto Jehudæorum cœtu:

b Græ. bellū & bonum: Hellenismu.

13 Deinde eodem modo apparuisse virum canitie & gloria præstantem, cujus admirabilis quædam & decentissima erat circumstans eum excellentia.

14 Tum respondentem Oniam dixisse, hic est humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate sancta.

15 Jirmejam verò protendisse dexteram, & gladium aureum dedisse Jehudę; cumq; daret, pronuntiasse ista,

16 Accipe sanctum gladium donum a Deo, quo frangas adversarios.

17 Tum accipientes hortationē ex his Jehudæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutē incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non esse castra metandū, sed generosè irruendū, & cōgressū toto animo ac virili facto, de rerū summa decertandū, quandoquidē & civitas & locus sanctus & templum periclitabatur:

18 Nam de uxoribus liberisq;, itemque fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: sed maximus & primus insidebat eis de templo sanctificato metus.

19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat solicitudo, sed congressus sub dio faciendi cogitatio eos conturbabat.

20 Ut autem omnes jam futurum certamen expectabant, & jam miscebant *prælium* hostes & acie disposita, & bestiis in opportuna parte constitutis, & equitatu ad [c] alas disposito,

c Græ. cornua.

21 Conspiciens Macbæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, bestiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & mirificum Dominum invocavit, agnoscens non armis esse; sed pro ut apud se ipsum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriā.

22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine misisti Angelum tuum tempore Chizkiję regis Jehudææ, qui sustulit e castris Sancheribi ad centum octoginta quinque millia.

23 Nunc autem, ô princeps cœlorū, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;

24 Magnitudine brachii tui percellantur isti, qui cum blasphemia contra sanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis desiit.

25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:

26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prælium* cum hostibus miscuerunt:

27 Ita manibus quidem pugnantes, sed cordibus orationem fundentes apud Deum, prostraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illustri Dei pręsentia.

28 Ut autem ab opere cessantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidisse Nicanorem cum tota armatura sua.

29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi suo paterna lingua.

d Græ. & turba: ὑ δὰ ἰὸν

30 Pręcepit autem [*] ille primus civium suorum propugnator, qui omnino corpus & animā suam abjecerat, & ætate sua benevolentiam in suos gentiles conservaverat, ut rescissum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruschalaima.

31 Quò cùm advenisset, & convocatis gentilibus suis ac sacerdotibus ante altare constitisset, advocavit eos qui erant in arce:

32 Et ostendens profani Nicanoris caput manumque blasphemi qua extenta in sanctam omnipotentis domum cervices extulerat,

Sup. 14. 31.

33 Cùm linguā Nicanoris impii abscidisset, dixit se eam minutatim daturum avibus; præmia verò dementiæ ex adverso templi suspensurum.

34 Itaque omnes in cœlum aspicientes, benedixerunt illustri Domino, dicentes, benedictus sit qui conservavit locum suum impollutum.

35 Tum suspendit Nicanoris caput de arce, ut manifestum esset omnibus, & evidens signum auxilii a Domino.

36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem sinendum esse;

37 Sed haberi celebritatem die decimo tertio mensis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem festi [*] Mordecaici.

38 Cùm igitur res Nicanoris ita successerint, & ab illis temporibus civitatem Hhebræi obtinuerint; hîc ego quoque finem sermonis faciam.

39 Ac si quidem bene & [e*] prout compositionem perstringi convenit *præstitero*, hoc etiam ipse volui; sin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen est quod potui assequi.

e Græ. & bene contingenter compositioni.

40 Nam ut vinum seorsim bibere, similiterque etiam aquam, [*] utrunque [f] variè adversum est; contrà verò ut vinum aqua commixtum suavem & delectabilem gratiam efficit: ita etiam sermonis apparatus delectat aures legentium compositione sua, atque hic finis futurus est.

f He. e diverso.

ANNOTATIO.

2 Ex necess.] *i. coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudæi refringere Nicanoris impetū conabantur, non spectant indignitatem facti in Jehudam, sed tantùm violati sabbathi; etsi consilium erat Jehudæorum, ut religionis specie afferrent moram: q.d. non decet nos tanq̃ feras religionis expertes, aut tanq̃ barbaros, diem sabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe secundus a rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphrasis Jehudæ Machæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Esther. 9.* 39 Prout] *i. quemadmodum lex historiæ postulat narrationes variis ex rebus confectas atq; compositas, convenienter temperari: sic excusat autor suam infantiam.* 40 Utrunq; variè] *i. adversatur valetudini; generosum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens constitutionem corporis quibus aptè inter se mixtis atq; temperatis potus salubris & suavis efficitur. Atq; hoc pacto hic gravissimus Macbæorū encomiastes a convivio orsus est narrationē suam, & a potu terminavit.*

LIBER

LIBER Sapientiæ sermone eleganti atque accuratus, argumento non inutilis est. Primùm enim documenta justitiæ & pietatis affert ad sanctè instituendam vitam necessaria: deinde verò oratione ad Deum conversa, pias meditationes subjicit de hominum vanitate constantissimaq; Dei misericordia: & admirabilitatem cùm judiciorum Dei in adversarios, tum beneficiorum in suos ab exemplo Aegyptiorum ac Israëlitarum percurrit artificiosissimè.

CAPUT I.

1 DILIGITE justitiam, ô [a] judices terræ; sentite de Domino [*] bonitate, & simplicitate cordis quærite ipsum.

2 Nam [b] expositus est iis qui non tentant ipsum, & patefit iis qui non infidi sunt ei.

3 Perversæ enim ratiocinationes separant a Deo, & [*] probata illius potẽtia arguit insipientes,

4 Eò quòd in malitiosam animam non ingreditur sapientia, neque habitat in corpore quod subjectum est peccato.

5 Sanctus enim spiritus disciplinæ fugit dolum, & absistit a ratiocinationibus *hominum* vacuorum intelligentia; & [*] indicatur cùm advenit iniquitas.

6 [*] Nam humanus est spiritus sapientiæ; sed non liberat blasphemum a *maledicto* labiorum ipsius, quia renum ipsius testis est Deus, & cordis ipsius observator [*] verus, & auditor linguæ:

7 Cùm spiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injustam nullus occultus futurus est, neque præteritura ipsum justitia illa [*] arguens.

9 Nam [*] consiliis impii adest quæstio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura est [c] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia [*] auris [d] zelotypa audit omnia hæc, etiam sonus murmurationis non est abditus ei.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [e] continete linguam; quia sermo occultus non est [f] impunè abiturus, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

12 Ne [g] studeatis morti errore vitæ vestræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum vestrarum:

13 [*] Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:

14 Nam omnia creavit ut sint, & [*] salutares sunt ortus hujus mundi, in quibus non est pharmacum [h] exitiale, neque inferorum regnum super terram.

15 Justitia autem immortalis est:

16 Impii verò manibus & sermonibus accersiverunt mortem amicam arbitrati eam, contabuerunt ubi conventionem statuerunt cum ea; quia digni sunt [i] qui cedant in partem illius.

[a] *Græ. judicantes terrã.*
[b] *Græ. invenitur: ut Psa. 111.2.*
[c] *Græ. ad argutionem iniquitatum.*
[d] *Græ. zelotypiæ.*
[e] *Græ. parcite linguæ.*
[f] *Græ. vacuum.*
[g] *Græ. æmulemini.*
[h] *Græ. exitii.*
[i] *Græ. illius partis esse.*

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *nempe cordis: nã hoc ἀπὸ κοινοῦ ex sequente membro repetimus.* 3 Probata] *i. tentata ab improbis, ex præcedente ver.* 5 Indic.] *i. tum demum seipsum indicat & vires suas revincendis improbis exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominũ: ut dictũ est ver. 3.* 6 Nã hum.] *occupatio elegans, non est ita durus & asper spiritus Dei inquit improbus: respondetur verò, humanus quidem est, fateor; sed tamen non propterea injustus est, qui hominis blasphemi maledicta impunè abire sinat.* Verus] *i. certissimus, corã quo nihil latere potest: quod significat actionis Græcæ notatio.* 8 Arguens] *de qua suprà ver. 3. & 5.* 9 Consiliis] *i. eo ipso tẽpore quo de malis consultat impius, hoc ipsum quæritur a Deo atq; cognoscitur: metaphora a re forensi.* 10 Auris] *i. Dei, qui zelotypus passim in Scripturis dicitur.* 14 Salutar.] *i. ad salutem spectabant omnia creationis lege; ut quæ carerent injustitia (quæ exitii pharmacũ appellatur) & potestate tenebrarũ ac peccati, qua definitur inferorũ regnũ verbis seq.*

CAPUT II.

1 DIXERUNT enim apud seipsos ratiocinantes improbè, brevis & molesta est vita nostra, neq; remediũ est adversus mortem humanã, nec cognitus est ullus qui ab inferis reverterit:

2 Nam casu nati sumus, postea verò ita futuri sumus quasi non fuissemus: quia fumus est respiratio [a] narium nostrarum, & sermo *prolatus* motu cordis nostri scintilla est,

3 Qua extincta [b] in cinerẽ abiturũ est corp⁹ nostrũ, & spiritus noster ut aër mollis diffundetur:

4 Quo tempore oblivioni erit nomen nostrũ, & nemo recordabitur operum nostrorum: ita transitura est vita nostra ut vestigia nubis, & quasi nebula dispergetur [c] infestata a radiis solis & a calore ejus [d] gravius impulsa.

5 Nam *ut* umbræ transitus est tempus nostrum, neque est remeatio a morte nostra; quia obsignata est, & nemo revertitur.

6 Agite ergo, fruamur præsentib⁹ bonis, & possessione hac tanq̃ in juventute utamur studiosè.

7 Vino pretioso & unguentis impleamur, ac ne prætereat nos [e] jucundus aër[illegible]

8 Coronemus rosarum calycibus, antequam marcescant:

9 Nemo nostrûm expers sit nostræ [*] lasciviæ; ubique relinquamus symbola lætitiæ: nam hæc est portio nostra & sors hujusmodi.

10 Potẽtia opprimam⁹ pauperẽ justũ, ne parcam⁹ viduæ, neq; senis revereamur lõgævos canos:

11 Sed esto robur nostrum lex justitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.

12 Insidiemur autem justo, quia incommodus est nobis & adversans operibus nostris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum [f] vitæ institutæ nostræ:

13 Profitetur cognitionem se habere Dei, & [*] filium Domini seipsum nominat:

14 Factus est nobis ad [g] redarguendum cogitationes nostras:

15 Gravis est nobis etiam [h] ad aspectum, quia dissimilis est aliorum vita illius, & aliò spectantes semitæ ejus:

16 [i] [*] Argentum reprobum æstimamur ab ipso, & abstinet a viis nostris tanquam ab immundis rebus; beatos prædicat fines justorum, & Deum patrem jactitat.

17 Videamus sint ne sermones ejus veri, & experiamur quæ sint [k] eventura ei:

[a] *Græ. in naribus nostris.*
[b] *Græ. cinis.*
[c] *Græ. persequuta si passivè dici potest.*
[d] *Græ. gravata.*
[e] *Græ. flos aëris: hypallage.*
[f] *Græ. disciplinæ nostræ.*
[g] *Græ. redargutionem cogitationum.*
[h] *Græ. visus.*
[i] *Græ. in reprobum.*
[k] *Græ. inventum ejus.*

18 Nam si justus iste filius est Dei, suscipiet eum & liberabit eum a manu adversantium.
19 Contumelia & tormento quæstionem habeamus de eo: ut cognoscamus * æquitatem illius, & probemus [l] quam habet iste malorum tolerantiam.
20 In mortem turpem condemnemus istum: nam *illius erit prospicere ex sermonibus istius.
21 Hæc ratiocinantes erraverunt: etenim excæcavit eos malitia ipsorum,
22 Et non agnoverunt arcana Dei, neque mercedem speraverunt sanctitatis, neque judicaverunt præmium esse animis inculpatis.
23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem [m] ipsissimæ naturæ suę fecerat eum:
24 Sed invidentia diaboli mors venit in mundū, & tentant illum qui cedunt in partem istius.

[l] Grę. *istius.*

[m] Græ. *propria proprietatis.*

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id est, ne sinamus commodum tempus præterfluere, sed in sereno cœlo expatiantes, voluptatibus nostris perfruamur.* 9 Lasciviç] *id est, juvenilis petulantiæ, quam senectus persequi neque potest ex imbecillitate, Ecclesiastæ 12. neque ex officio debet: unde vox Græca dicta est.* 13 Filium] *vel puerum & servum: quod utrunque designat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jirm. 6. 29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui istum ex æquo & bono propugnabit si filium suum esse agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & sequente ver.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modò diximus.*

CAPUT III.

1 JUSTORUM verò animæ sunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:
2 Videntur in oculos insipientium mori, & æstimatur malum esse exitus ipsorum,
3 Et discessus a nobis contritio: hi verò versantur in pace,
4 Etenim ad aspectum hominum si puniuntur, horum *tamen* * spes immortalitatis plena est:
5 Et paulum castigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipsos, eosque dignos se ipso deprehenderit,
6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipsos, & tanquam holocaustum sacrificium acceperit ipsos.
7 Itaque tempore * visitationis ipsorum relucebunt, & tanquam scintillæ accendentes stipulam [a] perficient cursum:
8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in secula.
9 Qui confidunt ipsi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipsum: nam gratia & misericordia inest sanctis ejus, & * visitatio electis ejus.
10 Impii verò prout * ratiocinati sunt [b] perferent supplicium, qui neglexerint justum & a Deo defecerint.
11 Nam qui nihili facit sapientiam & disciplinam miser est; etiam inanis est spes illorum, & labores infructuosi, inutiliaque opera illorum.
12 Uxores eorum insipientes sunt & improbi liberi illorum,
13 Maledictaque generatio illorum: nam beata est sterilis quæ polluta non est, quę non experta est cubile [c] flagitiosè, & perceptura fructū in visitatione animarum.
14 Similiter Eunuchus qui non operatus est manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectissima & sors in templo Domini animo [d] gratissima.
15 * Bonorum enim laborum fructus celebris est, & non excidit radix prudentię:
16 Liberi verò mœchorum *non consequentur perfectionem, sed semen ex illegitimo cubili natum delebitur.
17 Etenim sive longævi sint, nihili æstimantur, & inhonora ad finem usque est senectus istorum:
18 Sive celeriter moriantur, neque spem habent neque consolationem in die * cognitionis.
19 Nam generis iniqui dura sunt exitia.

[a] Græ. *percurrent.*

[b] Græ. *habebunt.*

[c] Græ. *in delictis.*

[d] Græc. *gratior: comparationis enallage.*

ANNOTATIO.

4 Spes] *id est, res sperata, quam consequuntur a morte; metonymicè, ut ostendunt sequentia.* 7 Visitationis] *id est judicii, quo Deus lustrans & recognoscens suos separabit, ut oves ab hœdis.* 9 Visitatio] *id est, agnitio & cura paterna Dei indesinenter respicientis ad suos, & promissa præstantis, ut Gene. 21. 1. & Psal. 8. 5.* 10 Ratiocinati sunt] *id est, in alios facere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia benefacientibus a Deo sunt omni ex parte benedicta.* 16 Non consequentur] *sic visum est Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infrà 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipsorum cognoscetur, & quasi visitabuntur acta; ut visitatio dicta est suprà ver. 9. & 13.*

CAPUT IIII.

1 [a] MELIUS est carere liberis servata virtute: nam immortalitas inest memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoscitur,
2 Quam præsentem imitantur, & desiderant abeuntem, * quæ in seculo hoc triumphat, coronam gestatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura.
3 Plurimùm verò sobolescens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis stolonibus radicem in profundum [b] aget, neque stabilem pedem ponet:
4 Etenim quamvis ramis ad momentum effloruerit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipsa vi ventorum eradicabitur:
5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipsorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.
6 Nam ex illegitimis [c] congressibus geniti liberi testes sunt improbitatis adversus parentes, [d] cùm de ipsis habetur quæstio:
7 Justus verò si [e] matura morte obierit, in quiete futurus est.
8 Non enim quæ longæva est senectus honorata est, neque numero annorum *multorum* mensurata;
9 Sed prudentia hominibus est canities, & vita immaculata est senilis ætas.
10 * Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter * peccatores, fuit translatus;
11 Ereptus est ne malitia mutaret intellectum ipsius, aut dolus deciperet animum ipsius.
12 Nam fascinatio improbitatis obscurat quę bona sunt, & circumagitatio concupiscentiæ trans-

[a] Græ. *melior est carentia liberorum cum virtute.*

[b] Græ. *dabit.*

[c] Græ. *somnis.*

[d] Græ. *in inquisitione ipsorum.*

[e] Græ. *occupaverit mors.*

Gene. 5.

transvertit mentem carentem malitia.
13 *Sanctificatus, brevi implevit longa tēpora:
14 Grata enim Domino erat anima ipsius, propterea festinavit eum, *tollere* ex improbitatis medio.
15 Populi autem vident, & non considerant neque [l]intelligentiam advertunt ad istud, gratiam & misericordiam adesse sanctis ejus, visitationemq; electis ejus.
16 Condemnat justus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annosum senium injusti.
17 Vident enim mortem sapientis; neque animadvertūt quid consilii ceperint de eo, & quorsum in tuto statuerit eum Dominus.
18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipsos.
19 Erunt enim postea ruinę ignominiosæ & contumeliæ expositi apud mortuos in seculum; cùm franget ipsos præcepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atque ad extremum usque desolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.
20 Inibunt rationes peccatorum suorum pavidi, & revincent eos ex adverso iniquitates ipsorum.

[l] Græ. *ponunt in intelligentia istud.* *Supr. 3. 9.*

ANNOTATIO.

2 Quæ in seculo] *id est, quæ sibi bene conscia, & jam in hac vita spem venturi boni præcipiens animo, triumphant in fide, ut victoriam certissimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Christiana victoria.* 4 Ipsa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terra.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoschi cœperat Ecclesia Dei corrumpi & cultus perverti ex Kajinitarum conversatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obscurat] *id est, quasi nebulas fuscini obducit, & perstringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *sive rotatio & circumductio in gyrum; qua ferè hominum hebetantur sensus, idq; eo vehementius quo velocior est agitatio: metaphora a rhombis.* 13 Sanctificatus] *sic interpretamur vocem hanc ex scripturæ usu, cujus exempla in Epistola ad Hebræos extant quàm plurima.*

CAPUT V.

1 TUNC stabit confidentia magna justus in conspectu eorum qui afflixerint ipsum, & qui abjecerint labores ipsius:
2 Videntes turbabuntur timore gravi, & stupefient propter [a]salutem inopinatam eorum.
3 Dicentq; apud se ipsos resipiscentes, dicent (inquam) gementes propter angustiam spiritus, hic erat quem habebamus quondam [b]ludibrio & communi probro.
4 Stulti vitam ejus æstimabamus furorem, & finem ejus ignominiosum,
5 Quomodo relatus est in filios Dei, & in sanctis est sors illius?
6 Planè erravimus a via veritatis, justitiæ luce non lucente nobis, & sole justitię non exorto nobis.
7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti sumus, & perambulavimus deserta avia; viam autem Domini non cognovimus.
8 Quid juvit nos superbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?
9 Præterierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,
10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm transivit, non potest inveniri vestigium neque via meatus ejus in fluctibus;
11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, sed turbans ictu verberatum levem [c]aëra & scissum [d]vi stridente motis alis permeat, posteaq; non invenitur signum progressus in eo:
12 Aut tanquam sagittâ in scopum missâ sectus aër statim in se ipsum resolvitur adeò ut ignoretur transitus illius.
13 Ita etiam nos nati defecimus.
14 Ac virtutis quidem signum nullum [e]valuimus ostendere; sed in malitia nostra planè absumpti sumus.
15 Nam spes impii ut lanugo delata a vento, & tanquā spuma tenuis a procella [f]impulsa, & tanquam fumus a vento dissoluta est, aut etiam præteriit ut diversorii in diem unū recordatio.
16 Justi verò in seculum vivunt, quorum merces est in Domino, & quorum cura est apud Altissimum.
17 Propterea regnum decoris accepturi sunt, & diadema [g]pulcherrimum e manu Domini; nā dextera sua proteget eos & brachio defēdet eos
18 *Sumet *ad* totam armaturam zelum suū, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:
19 Induet pro thorace justitiam, & imponet pro galea judicium *minimè simulatum:
20 Sumet in scutum inexpugnabile sanctitatem:
21 Acuet verò [h]severam iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem usq; mundus ipse contra insipientes istos.
22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [i]bene in orbem adducto, insilient in scopum;
23 Et grandines [k]confertæ, ab indignatione lapides jaculātē projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluviiq; simul severè exundabunt:
24 Instabit in eos spiritus potentiæ, & tanquā procella ventilando ejiciet eos: desolat enim totam terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

[a] Græ. *inopinatum salutis.*
[b] Græ. *in risum & in parabolam probri.*
[c] Græ. *spiritum.*
[d] Græ. *vi stridentis.*
[e] Græ. *habuimus.*
[f] Græ. *persequuta, si passivè dici potest.*
[g] Græ. *pulchritudinis.*
[h] Græ. *præcisam: sic vers. 23.*
[i] Gr. *bene rotundato.*
[k] Græ. *plena.*

ANNOTATIO.

3 Resipiscentes] *Non quidem secundum Deum, sed tantùm vi malorum pressi; ut sequens exegesis docet.* 18 Sumet] *elegans descriptio paternæ providentiæ Dei in piorum salutem incumbentis, cui ex adverso respondet illa Christiani militis descriptio Ephes. 6.* 19 Minimè simul.] *id est, verissimum & simplicissimum.*

CAPUT VI.

2 AUDITE igitur reges, & intelligite; discite, ô judices extremitatum terræ:
3 Auribus percipite dominatores multitudinis, & superbientes de turbis nationum.
4 Nam data est a Domino potentia vobis, & potestas ab Altissimo; qui questionem habebit de operibus vestris, & consilia perscrutabitur.
5 Quandoquidem cùm ministri sitis regni ipsius non judicastis rectè, neque observastis legem, neque ex consilio Dei ambulastis;
6 Horribiliter & celeriter instabit in vos nam judicium [a]severū exercetur in eos qui præsunt.

[a] Græ. *præcisum.*

7 Minimus enim quivis b condonationem habet misericordiæ; potentes verò potenter exquirentur.

8 Nam Dominus omnium non dissimulabit personam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipse fecerit, & pariter utatur providentia in omnibus:

9 Sed potentibus vehemens instat inquisitio.

10 Ad vos itaque, ô c reges, pertinent sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis.

11 Nam qui sanctè servant res sanctas sanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint ° defensionē d consequentur.

12 Expetite igitur sermones meos, & e cupido animo instituimini.

13 Præclara & nunquam marcescit sapientia; quę facilè spectatur ab iis qui diligunt ipsam, & invenitur ab eis qui quærunt ipsam:

14 Imò occurrit cupientibus, ut °antè noscatur.

15 Qui manè attendit ad ipsam, non laboraturus est; nam assidentem foribus suis inveniet eam.

16 Nam cogitare de illa f prudentia perfectissima est, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit cura:

17 Quoniam illa dignos se g circumeundo quærit, & in callibus quibusque, apparet eis benevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.

18 °Nam verissimum principium illius est disciplinæ cupiditas;

19 Cura autem disciplinæ est charitas, & charitas observatio legum illius; attentio verò ad leges est incorruptæ vitæ firmamentum;

20 Vita autem incorrupta facit ut simus propinqui Deo:

21 Igitur cupiditas sapientiæ perducit ad regnum *ejus*.

22 Si ergo delectamini thronis & sceptris, reges populorum,

23 Honorate sapientiam, ut in seculum regnetis.

24 Quid autem sit sapientia, & quomodò extiterit, renuntiabo, nec celabo vos mysteria; sed a principio ortus pervestigans exponam h perspicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipsam:

25 Neque etiam cum invidia tabifica ambulabo, °is enim non est communionem adepturus sapientię.

26 Multitudo autem sapientum est salus mundi, & rex prudens stabilimentum populi:

27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

b Græ. *condonabilis est miser.*

c Græ. *tyranni: sic versu 22.*

d Græ. *invenient.*

e Græ. *cupite & instituimini: Hebraismus.*

f Græ. *prudentiæ perfectio.*

g Græ. *circumit quærens.*

h Græ. *inevidens*

ANNOTATIO.

11 Defensionem] *id est, excusationem a vita anteacta sua & peccatis præcedentibus.* 14 Antè noscatur] *nempe quam ingenerata sit justa in animis illorum cupiditas.* 18 Nam verissimum] *gradatio elegantissima per inductionem, quam mutatis interdum vocibus figuravit autor, sed planè eodem sensu.* 25 Is] *nempe qui cum invidia ambulaverit.*

CAPUT VII.

1 SUM quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab a homine primo ex terra facto:

2 Et in utero matris figuratus sum caro tempore decem mensium; conagulatus cum sanguine ex semine viri idque per voluptatem b conjunctam somno.

3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram iisdem perpessionibus infestus decidi; primam vocem similem omnibus emisi flens:

4 In fasciis educatus sum & curis.

5 Nemo enim rex aliud habuit initium naturę suæ;

6 Sed unus est omnium ingressus in hanc vitam, & par exitus.

7 Propterea oravi, & prudentia data est mihi; invocanti mihi advenit spiritus sapientiæ.

8 Prætuli eam sceptris & thronis, & divitias nullas duxi c cum ea comparandas esse:

9 Neque æquavi ei lapidem pretiosum; quia omne aurum respectu ejus, arena exigua, & tanquam lutum æstimatur argentum ad eam:

10 Præ sanitate & specie dilexi eam, & proposui consilium mihi habēdi eam pro luce; quia non occumbit proficiscens ex ea lux.

11 Advenerunt autem mihi hæc bona simul cum ea omnia, & innumeræ divitię d per eam;

12 Et lætatus sum de omnibus, quòd eorum dux esset sapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem esse.

13 Hac & sine dolo didici, & sine invidia trado; divitias hujus non abscondo.

14 Thesaurus est hominibus qui nunquam deficit; quo qui utuntur, cum Deo cōtrahūt amicitiā, donis ex eruditione profectis commendati:

15 Mihi verò Deus dedit ut loquar ex sententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipse & e ad sapientiam dux est, & constans sapientum rector.

16 Etenim in manu ipsius sumus, & nos & sermones nostri, omnisq; prudentia, & opificiorum scientia.

17 Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem certam, ut cognoscam constitutionem mundi & vim elementorum,

18 Principium & finem mediúmq; temporum,

19 Solstitiorum mutationes, & varietates tempestatum, anni f circutus, & stellarum situs.

20 Naturas & animantium, animos beastiarum, ° spirituum vires, & cogitationes hominum, differentias plantarum, & radicum facultates:

21 Denique quæcunque sunt occulta & manifesta novi; °artifex enim omnium docuit me sapientia:

22 Nam inest ei spiritus intelligens, sanctus, g simplex, multiplex, subtilis, mobilis, splēdidus, impollutus, perspicuus, perpessionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,

23 Humanus, stabilis, certus, securus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes spiritus intelligentes puros & summè subtiles:

24 Nam omni motu res mobilior est sapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate sua.

25 Nam vapor est potentiæ Dei, & syncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:

26 Nam splendor est a luce æterna, & speculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:

27 Cumq; una sit, omnia potest, & in se ipsa manens innovat omnia, & per ætates singulas in animas sanctas transiens amicos Dei & prophetas comparat.

28 Nihil enim diligit Deus, nisi eum qui habitat cum sapientia;

a Græ. *protoplasto.*

b Græ. *venientem cum somno.*

c Græc. *in comparatione ejus.*

d Græ. *manibus ejus.*

e Græ. *sapientiæ.*

f Græ. *circulos.*

g Græ. *unigenum.*

29 Nam ea est speciosior sole, & superat omnem stellarum situm, cum luce comparata ^a prior esse deprehenditur:
30 Et enim illam excipit nox: sapientiæ verò non est prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iisdem perpess.] *Græcam vocem legendam nominandi casu ipsum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *Hæc non ad ventos pertinere, sed ad animi humani facultates ex adjunctis perspicuè cognoscitur.* 21 Artifex enim] *elegans Christi & spiritus æterni ex Deo Patre & Filio procedentis testificatio reliquo capite & sequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præstantia, ut exponitur versu seq.*

CAPUT VIII.

1 PERTINGIT autem a ^a fine uno ad alterum fortiter, & disponit omnia utiliter.
2 Hanc amavi & exquisivi a juventute mea & quærens ducere hanc sponsam mihi ^b amore pulchritudinis hujus correptus sum.
3 Nobilitatem suam hac gloria exornat; quòd convictum Dei habet, Dominúsque omnium amavit eam:
4 ^c Hæc enim est quæ docet scientiam Dei, & quæ eligit opera illius.
5 Quòd si divitiarum optabilis est possessio in vita, quid sapientia ditius hæc omnia operante?
6 Et si prudentia operatur, quis eorum quæ in natura sunt artifex potius est quàm ipsa?
7 Et justitiam si quis diligit, ^d elaboratæ ab ea res sunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, justitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil est in vita hominibus:
8 Sin etiam multiplicem experientiam desiderat aliquis, hæc novit vetera & futura conjicit, scit versutias sermonum & solutiones ænigmatum, signa & portenta prænoscit eventusq; tempestatum ac temporum.
9 Judicavi iatq; hanc ducendam ad convictum ^e meum, sciens, futuram esse mihi consultricem bonorum, & consolationem a curis & molestia.
10 Per hanc gloriam in turbis habiturus sum, & honorem apud seniores juvenis:
11 Acutus inveniar judicio, & in conspectu potentum admirationi ero:
12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquente amplius manum imponent ori suo.
13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriā æternam venturis post me derelinquam:
14 Administrabo populos, & gentes subjicientur mihi:
15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingressus domum meā acquiescam ei:
16 Non enim acerbitatem habet conversatio ejus, neq; dolorem convictus ejus; sed lætitiam & gaudium.
17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cum animo meo, immortalitatem esse in cognatione sapientiæ,
18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indesinētes, & in communi colloqui cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione sermonum ejus; circumivi quærens ut assumerem eam apud me:
19 Eram autem puer bona indole, animamque bonam sortitus eram;
20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:
21 Sed cùm agnoscerem me non aliter fore compotem illius nisi Deus dederit; atque hoc ipsum novisse cujus sit gratia, esse prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo.

> ^a Græc. *fine ad finem.*
> ^b Græc. *amator fui pulchritudinis.*
> ^c Græc. *mysta enim est scientia Dei, & electrix operum.*
> ^d Græc. *labores ejus.*
> ^e Græc. *mihi.*

CAPUT IX.

1 O DEUS majorum & Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo,
2 Et sapientia tua constituisti hominem; ut dominetur creaturis quæ a te factæ sunt,
3 Et administrans mundum sanctitate & justitia ^a recto animo judicia exerceat:
4 Da mihi sapientiam adsestricē ^b throni tui, ac ne reprobes me e numero filiorum tuorum:
5 Nam ego servus tuus sum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & ^a tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.
6 Etenim ut perfectus sit aliquis inter filios hominum, absente sapientia quę a te est ^c nihili reputandus est.
7 Tu me antè elegisti regem populi tui, & judicem filiorum filiarumq; tuarum:
8 Dixisti ut ædificem tibi domum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altera, imaginem ^a tabernaculi sancti quod ab initio pręparavisti.
9 Tecum autem est sapientia, quæ novit opera tua, & quę adfuit cùm faceres mundum, & quæ scit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.
10 Emitte illam e sanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut ^d præsens versetur mecum in labore, & cognoscam quid gratum sit apud te:
11 Illa enim novit omnia atque intelligit, estque ductura me in actionibus meis moderatè, & conservatura me in gloria sua;
12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum justè, & ero dignus throno patris mei.
13 Quis enim hominum cognoscat consilium Dei? aut quis cogitare possit quid velit Deus?
14 Nam ratiocinationes mortalium sunt timidæ, & ^a instabiles cogitationes eorum.
15 Infestum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam:
16 Et vix conjicemus ea quæ in terra sunt, & quæ ad manus sunt laboriosè invenimus; quæ autem in cœlis sunt quis pervestigavit?
17 Et consilium tuum quis noverit, nisi tu dederis sapientiam, & miseris sanctum spiritum tuum *e locis* altissimis?
18 Sic enim correctę sunt eorum qui in terra versantur semitæ, & res quæ placent tibi homines edocti sunt:
19 Itaque sapientia fuerunt servati.

> ^a Græc. *in rectitudine animæ judiciū judicet.*
> ^b Græc. *thronorum tuorum: enallage emphatica: ut vers. 12.*
> ^c Græc. *in nihilum.*
> ^d Græc. *mecū præsens laboret.*

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem usque libri oratio est & meditatio homine pio non indigna cujus exemplum videntur patres in suis meditationum, confessionum, & soliloquiorum libris imitati.* 5 Tenuior]

or] *q.d. tenuis quidem corpore, sed mente animoq; tenuissimus.* Tabernaculi sancti] *id est, illius cœlestis & æterni quod Deus ostendit Moschi, Exo. 25.40. ut interpretatur Apostolus Heb. 8.5. nam sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 14 Instabilis] *id est proclives, ac potius præcipites ad lapsum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT. X.

Gene.1. 1 HÆC primum formatum parentum mundi qui solus creatus est conservavit,

2 Et eximens eum à delicto[a] ipsius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.
[a] Græ. proprio.

Gen.4. 3 Discedens autem ab hac injustus ira sua, unà periit tum furoribus quibus occidit fratrem.

Gen.7. 4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum servavit sapientia, quæ exiguo ligno justum gubernabat.

Gen.11. 5 Hæc etiam in consensu improbarum gentium confusarum agnoscens justum, servavit eum inculpatum Deo; & in [b] summa filii *sui* miseratione fortem custodivit.
[b] Græ. visceribus filii. *Gene.22.*

Gen.19. 6 Hæc justum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque descendente:

7 Cujus adhuc testimonium nequitiæ constituta est solitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & statua salis constituta animę non credentis monimẽtum.

8 Nam qui sapientiam prætcriverunt non tantum eo acceperunt damnum, quòd res bonas nõ [c] obtinent; sed etiam reliquerunt suę ipsorum insipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapsi sunt:
[c] Græ. cognoscunt. hebraismus.

9 Sapientia verò cultores suos e laboribus liberavit.

10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris justum deduxit callibus rectis, demonstravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem sanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:
[d] Græ. profugum iræ: Gen. 28. Genes. 31. & 32.

11 Cùm avaritiâ dominatus exerceretur in ipsum, hæc adfuit & ditavit ipsum:

12 Conservavit ipsum ab inimicis, & ab insidiantibus tutata est, certâminisque validi præmium dedit ei; ut cognosceret omni re potentiorem esse pietatem.

13 Hęc venditum justum non dereliquit; sed ex peccato liberavit eum: unà cum ipso descendit in foveam, *Gen. 37. & 39.*

14 Neque in vinculis dimisit eum; *sed constanter adfuit* donec contulit ipsi sceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendacesq; demonstrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriam æternam ei. *Gen. 41.*

15 Hæc populum sanctum & semen inculpatum liberavit a gente affligentium. *Exod. 12.*

16 Ingressa est in animam administri domini, & formidabilibus regibus obstitit portentis & signis. *Exod. 5. & sequentibus.*

17 Reddens sanctis mercedem sanctitatis laborum suorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis tegumentum interdiu, & lux [e] stellaris noctu. *Exod. 14.*
[e] Græ. stellarum.

18 Traduxit eos trans mare rubrum, & transvexit eos trans aquas multas;

19 Hostes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abissi [f] eduxisset eos.
[f] Græ. fecisset ut ebullirent ii. sic 2. Mac. 1.12.

20 Propterea justi spoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipsos. *Exod. 15.*

21 Nam sapientia os mutorum aperit, & linguas infantium disertas [g] reddit.
[g] Græ. ponit.

CAPUT XI.

1 FECIT ut succederent opera eorum [a] administratione Prophetæ sancti.
[a] Græ. manu *Deut. 8.*

2 Permearunt desertum inhabitabile, & in locis aviis impegerunt tentoria:

3 Restiterunt hostibus, & inimicos ulti sunt:

Exod. 17. 4 Sitientes invocaverunt te, & data est ipsis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium siti.

5 Per quę supplicio affecti sunt inimici ipsorum,

6 Per eadem ipsi in difficultatibus versantes sunt affecti beneficio.

7 Nam loco fontis perennis fluvii qui sanguine sanioso turbatus fuerat ad redargutionem mandati [b] de cędendis infantibus,
[b] Græc. infanticidæ.

8 Dedisti ipsis aquam ex insperato largam,

9 Cùm demonstravisses per sitim quæ tum fuerat quomodo adversarios punivisses.

10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis misericordia erudirentur, agnoverunt quomodo ira judicati impii sint tormenta passi.

11 Etenim hos tanquam pater admonens probavasti, illos verò tanquam rex [c] severus condemnaris in quæstionem aduxisti.
[c] Græc. præcisus.

12 Qui & absentes & præsentes pariter cruciati sunt.

13 Nam duplex eos occupavit dolor & gemitus, [d] rerum præteritarum recordantes:
[d] Græ. recordationibus præteritorum.

14 Cùm enim audivissent suis ipsorum suppliciis illos bono affectos esse, persenserunt Dominum.

15 Nam quem [e] expositum olim abjectúmq; pro deplorato ludificantes habuerant, eum [f] posterioribus eventis mirati sunt [g] quando siti fuerunt affecti a justorum siti dispare.
[e] Græ. in expositione.
[f] Græ. in fine eventorum.
[g] Græc. non similia justis sitientes.

16 Pro insipientibus autem ratiocinationibus injustitię ipsorum, quibus errantes colebãt reptilia rationis expertia & bestias viles misisti contra eos multitudinem animantium raitionis expertium ad vindictam;

17 Ut cognoscerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipsum.

18 Non enim difficultatibus distinebatur omnipotens manus tua & quæ creavit mundum ex informi materia, quin posset immittere ipsis multitudinem ursorum, audacésve leones,

19 Aut plenas [h] juvenis animi bestias incognitas, aut ignivomum efflantes halitum strepitúmve ventilati fumi, aut instar fulguris ejaculantes ab oculis scintillas graves;
[h] Græ. recens creatæ.

20 Quarum non tantùm noxa eos poterat simul atterere, sed etiam aspectus perterrefaciens perdere.

21 Quinetiam sine his uno afflatu cadere poterant a justitia [i] persequente, & ventilati a spiritu potentiæ tuæ: verùm omnia mensura, numeroque, & pondere disposuisti.
[i] Græ. persequuti ut passivè dicamus.

22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi semper adest, & robori brachii tui quis restiturus esset?
[k] Græ. multum posse.

23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus est totus mundus coram te, & tanquam gutta

l Græ. matutina.
m Græ. ad resipiscentiam.

gutta roris descendens l mane in terram;
24 Misereris autem omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum m ut resipiscant.
25 Nam diligis omnia quæ sunt, & nihil abominaris eorum quæ fecisti; nec enim comparasti quicquam quod haberes odio.
26 Ecqui autem mansurum fuisset aliquid nisi tu voluisses? aut conservatum fuisset n quod non accersivisses?
27 Sed parcis omnibus eò quòd tua sunt, ô Domine, animarum amans.

n Græ. non vocatum a te.

ANNOTATIO.

1 Prophetę sancti] *id est Moschis, quem servum Domini vocavit suprà 10.16.* 13 Duplex] *nempe quòd ipsi horrēdam sitis gravitatem experirentur, & quòd iis ipsis rebus juvari populum Jehudæorum cognoscerent.* 15 Quem expos.] *id est Moschen, periphrasticè.* 19 Juvenis animi] *id est ferocissimi, ut solent juvenes feræ (quæ nondum adversa experta sunt) audaciores & ferociores esse.*

CAPUT XII.

1 NAM spiritus incorruptus tuus inest omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te, Domine.
3 Etenim * antiquos habitatores sanctę terræ tuę odio habens,
4 Eò quòd inimicissima facerent opera veneficiorum, & sacra impia,
5 (Qui & liberorum occisores erant immisericordes, & viscera comedebant humanarum carnium)
6 * Et *facerent* epulum a sanguinarium * ex abominatione * mystę crueti sacrificii, & interfectores * animarum ope carentium parentes voluisti perdere manibus majorum nostrorum,
7 Ut b dignos incolas acciperet Dei filios hęc terra apud te omnium pretiosissima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti, & misisti præcursores tui exercitus vespas, ut illos paulatim profligarent ex ea:
9 Non c quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in potestatem justorum, aut bestiis gravibus aut verbo pręciso ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam esse naturam illorum, nativamq; malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in seculum;
11 (Nam semen erat maledictum inde a principio) neq; timens aliquem in peccatis ipsorum securitatem dabas.
12 Quis enim dixerit, quid fecisti? aut quis restiturus sit judicio tuo? & quis sit accusaturus te nomine gentium perditarum quas tu fecisti? aut quis d constiturus adversum te veniat vindex pro injustis hominibus?
13 * Nam non est Deus præter te, cui curæ sunt omnia ut ostendas te non injustè judicasse:
14 Neq; rex aut tyrannus * oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pœna affecisti;
15 Sed ut justus es, justè omnia disponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:
16 Nam potentia tua justitiæ principium est & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.
17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonstrare, etiam in iis qui agnoscunt * audaciam istam redarguis.
18 Tu autem dominium habens roboris * ex æquitate judicas, & cum summa indulgentia administras nos: adest enim tibi quando vis potentia.
19 Docuisti autem populum operibus hujusmodi oportere ut justus humanus sit, & e bonam spem effecisti in filiis tuis; quandoquidem tribuis in peccatis resipiscentiam.
20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione punivisti, tribuens tempus & f modum quibus abalianarentur a malitia ista:
21 Quanta cum accuratione judicasti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidisti bonarum promissionum?
22 Nos itaque erudiens inimicos nostros g infinitè castigas; ut tuam bonitatem curemus judicantes *de eis*, judicati verò expectemus misericordiam.
23 Unde etiā eos qui h imprudente vita injustè vixerūt propriis cruciavisti abominationibus.
24 Etenim per vias erroris erraverunt longiùs, deos existimantes esse etiam * inhonora inimicorum suorum animalia; decepti tanquam infantes vacui prudentia.
25 Propterea tanq̄ pueris rationis expertibus judicium i ad ludificandum eos immisisti.
26 Qui autem ludibriis increpationis nō commonefiunt, justum Dei judicium experturi sunt,
27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, k cum indignatione erant soliciti, de iis inquam quos putabant deos, * cùm se iisdem puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quem olim novisse * negaverant: ideoque l extrema illa condemnatio supervenit illis.

a Græ. sanguinis.
b Gręc. dignum incolatum filiorum Dei. Exod. 23. Jehoschubh. 24.
c Græ. impotens.
d Græ. ad consistentiam tibi.
e Græ. bonæ spei fecisti filios tuos.
f vel locum: sed hoc malumus.
g Græ. decies millies.
h Græ. imprudentia vitæ.
i Græ. ad ludificationem.
k Græ. indignabantur.
l Græ. terminus ille condemnationis.

ANNOTATIO.

3 Antiquos hab.] *i. Cenahhanæos, de quorum maleficiis vide Levit. 18. & seq.* 6 Et facerent] *Hic ἀπὸ κοινοῦ verbum repetimus quod habetur ver. 4. quo facto locus apertius est.* Ex abominat.] *i. ex abominanda liberorum cæde.* Mystę cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obscuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis est: nam alii legunt μύστας θιάσου, quod quid sibi velit nequeo divinare: alii μύστας θυμοῦ, quam vocem divinum furorem significare hoc loco æstimant, quia revera non divino, sed diabolico furore abripiebantur cultores isti. Ego ad veterem scripturam judico magis accedere si legas θυσιῶν, quam vocem Græci veteres pro cruentis sacrificiis acceperunt: unde apud illos θυσιασταὶ dicti, quibus sacra erant communia ad fidem inter se obstringendam.* Animarum] *i. liberorum suorum, qui egentes ope fuissent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *i. obtutu fixo intueri faciem tuam, ut vel uno verbo obsistat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non esse perfecta potentia: aut si perfecta est, eam non demonstrare.* 18 Ex æquitate] *non autem severo judicio audaciam istam redarguis.* 24 Inhonora] *i. pecora*

pecora ipsa Jisraëlitarum, quorum hostes erant Ægyptii: vide Exod. 8. 26. 27 Cùm se iisd.] *id est, cùm viderent animalia sua (quæ sententia ipsorum erant divinitate prædita) a Deo profligari, Exod. 9.* Negaverant] *Exod. 5. 2. & sequentibus.*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani sunt omnes homines a natura, quibus inest Dei ignoratio; cùm ex iis quæ vident bonis nō potuerint eum novisse qui est, neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem, aut orbem stellarum, aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mundi esse putaverint.

3 Quorum si delectati specie ista Deos esse statuerunt, agnoscant quanto istis melior est dominus: nam ille naturalis pulchritudinis autor creavit illa.

4 Quòd si potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex istis quanto sit potentior is qui comparavit ista:

5 Nam ex magnitudine & specie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex spectatus est.

6 Veruntamen in rebus istis criminatio * est parva: etenim ipsi fortasse errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius conversantes perscrutantur, & persuadentur visu, quia res quæ videntur pulchræ sunt.

8 Verùm e diverso ne isti quidem sunt digni venia.

9 Nam si tantum valuerunt cognoscere ut potuerint conjecturis assequi * seculum, istarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miseri verò sunt, & mortuis incumbunt spes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurum & argentum [a] arte elaboratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem, opus antiquæ manus.

11 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem succidens serra circumraserit scitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit utile instrumentum ad ministerium vitæ,

12 Et resegminibus operis ad comparationem alimenti consumptis sese expleverit;

13 Quod autem ex istis rejectum fuerit nullam ad rem utile, lignum tortuosum, & ramis adnatis plenum sumens sculpserit [b] accurato otio suo, & perita intelligentia formaverit illud, assimilaverit illud imagini humanæ,

14 Aut animanti alicui vili illud fecerit simile, inunxerit rubica & fuco, rubefecerit colorem ejus, & omnem maculam quæ in eo est, obliverit,

15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro posuerit illud, & ferro confirmaverit:

16 Hic igitur providerit quidem illi ut non decidat, sciens illud non posse sibi ipsi adjumentum afferre: etenim imago est, & opus habet adjumento.

17 Sed cùm de possessionibus, & nuptiis suis, & liberis orat;

18 Non pudet ipsum alloqui rem inanimam: sed de sanitate quidem invocat id quod nullis est viribus, pro vita verò quod mortuum est rogat, & pro auxilio [c] quod nullam planè sui experientiam exhibuit supplicat,

19 Et de profectione ab eo quod ne gressu quidem uti potest, & de quæstu & opere ac manuum consequutione ab eo quod ignavissimum est manibus commodam effectionem petit.

[a] Græ. *artis elaboratione.*

[b] Græ. *accuratione otii sui.*

[c] Græ. *imperitissimum: si hoc accipio activa significatione.*

ANNOTATIO.

6 Est] *Hoc* κατά τι *accipiendum est q. d. isti homines duobus argumentis in sententiam hanc adducuntur, nempe specie & operatione eorum quæ habent pro diis; ac proinde digniores sunt excusatione quàm illi de quibus deinceps a ver. 10. nec tamen propterea planè sunt excusandi, ver. 8.* 9 Seculum] *id est, res naturales quæ in seculo sunt, indigare.*

CAPUT XIIII.

1 E DIVERSO aliquis sed ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipsum:

2 * Hoc etenim cupiditas, quæstuum excogitavit, & artifex peritia comparavit,

3 Tuáq; ô pater, gubernat providentia: nam [a] proposuisti etiam in mari viam, & in fluctibus securum callem,

4 Demonstrans te posse ab omni re servare, ut etiam sine arte aliquis possit * supergredi,

5 Neque vis otiosa esse opera sapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt homines [b] se ipsos, & pervadentes fluctum * rate conservantur.

6 Nam etiam principio pereuntibus superbis gigantibus, spes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit seculo semen naturæ *nostræ* gubernata manu tua.

7 Benedictum enim lignum fuit * per quod est justitia:

8 Illud verò manu factum maledictum est, ipsum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem elaboravit, illud verò corruptum nominatur Deus.

9 Ex æquo sunt exosa Deo, & qui facit impiè & impietas ipsius:

10 Etenim quod factum est cum eo qui fecit punietur.

11 Propterea etiam in idola gentium animadversio futura est, quia inter creaturas Dei ad rem abominandam facta sunt; ut [c] quę sint offendicula animis hominum, & laqueus pedibus insipientium:

12 * Principium enim scortationis est idolorum excogitatio, & illorum inventio corruptela vitæ:

13 Nam neque a principio erant, neque in seculum futura sunt,

14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum, ac propterea præcisus * illarum finis excogitatus sit.

15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò sublati imaginem fecisset, hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & subditis mysteria sacrificiaque tradidit.

16 Deinde [e] procedente tempore invalescens hæc impia consuetudo tanquam lex custodita est & tyrannorum pręceptis cultus sculptilibus attributus est:

[a] Græ. *dedisti.*

[b] Græ. *animas.*

Gene. 6.

[c] Græ. *& ad offendicula & ad laqueum.*

[d] Græ. *intempestivo: metaphora à fructibus immaturis.*

[e] Græ. *in tempore.*

17 Quos

f Græ. in aspectu.

17 Quos cùm f in os non possent honoribus prosequi homines eò quòd longè habitarent; longinquam eorum faciem effigurantes, conspicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut absenti g studiosè tanquam præsenti assentarentur.

g Græ. per studium.

h Græ. intentionem.

18 Ad h incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artificis.

19 Etenim hic fortasse dominatori volens placere detorserit arte similitudinem ad aliquid pulchrius:

20 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò antè honorabatur jam numen esse duxerint.

i Græ. hoc fuit vita ad insidias.

21 Atque i hæ fuerunt in vitam hanc insidiæ, quòd aut calamitati, aut tyrannidi servientes homines *nomen illud lapidibus & lignis imposuerunt quod communicari cum illis non potest.

22 Deinde non satis fuit errare in Dei cognitione; sed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:

23 Nam aut sacrificia ex cæde liberorum, aut occulta mysteria, aut furiosas ex alienis legibus comessationes agentes,

24 Neque instituta vitæ, neque nuptias amplius puras custodiunt; sed alter alterum aut insidians tollit, aut adulterans dolore afficit:

25 Omnia deniq; se promiscuè habent, sanguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,

26 Gratiæ oblivio, animarum inquinatio, naturæ immutatio, nuptiarum confusio, adulterium, & impudicitia.

27 Nam idolorum quę ne nominanda quidem essent cultus principium omnis mali, *causaque, & finis est:

28 Aut enim lætantes furunt, aut prophetans res falsas, aut vivunt injustè, aut pejerant citò:

k Græ. injusti fuit: Hebraismus.

29 Nam qui inanimis idolis confidunt, quando jurarunt improbè, non expectant ut k injustitiæ arguantur.

30 De utrisq; verò subsequentur ipsos ea quæ justa sunt, * eò quòd malè senserint de Deo attendentes idolis, & injustè juraverint dolo contemnentes sanctimoniam:

31 Non enim eorum per quos juratur potentia, sed * jus peccantium semper injustorum hominum transgressioni supervenit.

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Institutam comparationem inter lignum idoli & navis, ver. 1. deinceps explicat; agens de ligno navis, usque ad versum 8. de idolis verò, sequentibus.* 4 Supergredi] *id est, super mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè facta, qualis est ea quam Festus candicariam vocat.* 7 Per quod est] *id est, quo Ecclesia, thesaurus justitiæ tuæ, fuit conservata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola invecta sunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam amplissima aperta est.* 14 Illarum] *nempe opinationum. quasi dicat, falsi dolores sola opinione in stultorum mentibus ingenerati idola invexerunt, quibus superstitiosi excogitarunt se dolorem suum brevi emollituros & superaturos esse.* 21 Nomen illud] *id est, nomen Dei.* 27 Causáque] *id est, efficiens ut inde a principio fuerit atque sit: nam cessante causa (ut aiunt illi) effectus cessat. sic ergo causæ nomen progressum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id est, propter impietatem atque injustitiam, ut Rom. 1.* 31 Jus peccantium] *id est, in peccantes a Deo latum, non ab idolis importatum.*

CAPUT XV.

1 TU autem, ô Deus noster, bonus es, & verax, longanimis, & misericordiâ administrans omnia:

2 Etenim si *peccaverimus, tui sumus nos qui novimus potentiam tuam: non sumus autem peccaturi, scientes nos in tuis reputatos esse.

3 Nam cognoscere te absoluta est justitia, & nosse potentiam tuam radix immortalitatis.

4 Neque enim seduxit nos improbæ artis humana cogitatio, neque umbra picturarum, qui labor infructuosus est, species maculata coloribus diversis,

a Græ. ad appetentiam venit.

5 Quarum aspectus insipientibus a appetentiam excitat, quæ concupiscit mortuæ imaginis speciem carentem spiritu.

6 Rerum malarum amatores, dignique talibus expectationibus sunt & qui faciunt, & qui concupiscunt, & qui colunt eas:

7 Etenim figulus teneram terram premens laboriosè quidem fingit ad ministerium nostrum unum quodque *vas*; sed ex eodem luto finxit cùm vasa operibus mundi servientia contrariaque omnia similiter, quorum utriusque quis sit cujusque usus judicat figulus:

8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* qui paulò antè e terra natus paulò pòst proficiscetur in eam ex qua desumptus est, cùm repetitum fuerit debitum præsentis vitæ.

9 Enimvero *curæ est ei non quòd laboraturus sit, neque quòd brevem vitam habeat; sed concertat cum aurificibus, & argentariis, & fabros ærarios imitatur, & gloriæ ducit quod res adulterinas fingit:

10 Cinis est cor illius, & terra vilior est spes illorum, & vita illius luto inhonoratior;

11 Qui ignoravit eum qui finxit se, & qui inspiravit ipsi animam efficacem, & sufflavit in ipsum vitalem spiritum.

12 Verùm ratiocinati sunt rem ludicram esse vitam nostram, & vitam hanc publicum mercatum esse quæstuosum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:

13 Hic enim supra omnes novit se peccare, qui materiæ terreæ fragilia vasa sculptaq; fabricatur.

14 Omnes verò insipientissimi sunt, miseri inquam, insipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipsum abutuntur:

15 Quandoquidem omnia idola gentium deos esse reputant, quibus neque oculorum usus ad aspectum est, neque nares ad contractionem aëris, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorum pedes inanes sunt ad gressum.

16 Homo enim fecit illa, & spiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo similem illis potest Deum fingere:

17 Sed cùm sit mortalis, rem mortuam operatur manibus iniquis: melior enim est suis numinibus, quippe cum ipse quidem vivat, illa verò minimè.

18 Quin etiam animalia colunt inimicissima: nam etiamsi * dementiâ inter se comparen-

tur,

tur, aliis deteriora sunt;

19 Neque ita pulchra sunt ad aspectum inter animantia, ut desideremus ea; sed *fugerunt & Dei laudem & benedictionem ejus.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id est, si vixerimus in peccatis, conscii simus potentiæ tuæ: sed a peccatis abstinemus conscii æternæ misericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id est, hominis mortalis: periphrasis.* 9 Curæ est ei] *id est, neque laboris sui gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitiosam gloriam suam ex opificio suo consequatur.* 18 Dementia] *id est, ab homine dementissimo, qui ipse (ut ut mente careat) neq; ea desideranda neq; servanda judicabit; sed a natura sentit animalia esse laude & benedictione carentia, ac proinde minimè esse colendas illorum species: quod ostenditur seuente ver.* 19 Fugerunt] *id est, & illaudata sunt ipsa per se, ac potiùs turpia, & maledicta apud omnes: ut sunt serpentes, quos Ægypti coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a similibus puniti sunt [a] meritò, & a multitudine bestiarum cruciati.

a Græ. dignè. Exod. 17.

2 Cujus punitionis loco benefecisti populo tuo, quibus [b] concupiscente appetentia alimentum præparasti novi gustus coturnicem:

b Græc. ad concupiscentiam appetentiæ.

3 Ut illi quidem concupiscentes ab alimento averterentur * propter demonstratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam necessariam, hi verò paulisper indigentes effecti etiam novum participarent gustum.

4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam supervenire inevitabilem, his verò solùm ostendi quomodo hostes ipsorum cruciarentur.

5 Etenim quando illis sævus supervenit bestiarum furor, morsibusque tortuosorum anguium corrupti sunt;

6 Non ad extremum usque mansit ira tua: sed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, symbolum habentes salutis ad recordationem mandati legis tuæ:

Numer. 21.

7 Nam qui advertebat ad illud non per illud servatus est quod videbatur ab ipso; sed per te servatorem omnium:

8 Atque hoc pacto persuasisti hostibus nostris te esse qui liberas ab omni malo.

9 Hos enim locustarum & muscarum occiderunt morsus, neque inventum est remedium animæ istorum; quia digni erant qui ab hujusmodi rebus punirentur:

Exod. 8.

10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum superarunt dentes, quoniam misericordia tua ex adverso veniens sanavit illos.

11 Nam ad recordationem sermonum tuorum velociter conservati sunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes [c] abalienarentur a beneficio tuo.

c Græ. immobiles fierent.

12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; sed tu*, Domine, sermo qui sanat omnia:

13 Tu enim vitæ ac mortis potestatem habes, & deducis ad portas inferni reducisque.

14 Homo quidem occidit malitia sua; sed egressum spiritum non reducet, neque religatum est animam desumptam:

15 Tuam verò manum nihil potest effugere:

16 Nam impii qui negabant te a se cognosci, flagellati sunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibusq;, & imbribus [d] exagitati, quæ non poterant effugere, & igne consumpti.

d Græ. persequuti inevitabiliter.

17 Quod enim mirabile supra omnia est, in aqua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus justorum propugnator est:

18 Nam modò quidem mitescebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immissa erant, sed ipsi intuentes agnoscerent se exagitari judicio Dei:

19 Modò verò etiam inter aquam supra ignis facultatem ardebat, ut terræ injustæ fœtus corrumperet.

20 Quorum loco alimento Angelorum cibasti populum tuum, & * comparatum panem sine labore e cœlo misisti ipsis; qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem gustum poterat temperari.

Psal. 78. 25.

21 *Substantia enim tua patifaciebat tuam erga liberos suavitatem, cùm occurrentis cujusq; subserviens desiderio temperabatur secundum illud quod volebat quisque.

22 Nix autem & glacies sustinens ignem non tamen liquescebat, ut agnoscerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruscantem fructus hostium consumpsisse.

23 Hic verò e contrario ut alerentur justi, etiam propriæ facultatis oblitus est.

24 Nam creatura tibi qui fecisti omnia subserviens ad punitionem contra injustos intenditur, & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.

25 Propterea etiam in omnia tunc transformata, gratiæ tuę omnium altrici subserviebat ad voluntatem [e] egentium;

e vel precantium.

26 Ut discerent filii tui quos dilexisti, Domine, naturas fructuum non alere hominem; sed verbum tuum eos qui tibi credunt conservare.

27 Illud enim quod ab igne non consumebatur, simpliciter a radio solis calefactum brevi liquescebat:

28 Ut notum esset oportere ut antevertamus solem ad gratias agendas tibi, & ad exortum solis oremus te.

29 Nam spes ingrati tanquam hyberna glacies liquescet, diffluetque ut aqua inutilis.

ANNOTATIO.

3 Propter demonstr.] *Id est, propterea quòd Jisraëlitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videntes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ necessaria est misserti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphrasis man quæ autor consulto utitur ut propriam Hebrææ vocis notationem indicet: vide Exod. 16. 16.* 21 Substantia] *id est, substantia man a te creata & data populo tuo: sic malim accipere quàm referre ad naturam Dei.*

CAPUT

CAPUT XVII.

1 NAM magna sunt tua judicia & inenarrabilia; qua propter ineruditæ animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui se dominatu abusuros in gentem sanctam præsumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti inclusi tectis noctis longissimæ, perfugæ a providentia æterna jacuerunt.

Exod.10.

3 Nam cùm statuerent se in occultis peccatis obscuro oblivionis velamento latitaturos esse, dispersi sunt expavescentes graviter & simulachris perturbati.

4 Neque enim spelunca quæ continebat ipsos vacuos metu conservavit; sed soni conturbantes ipsos circumstrepebant, & visa tristia [a] flebilibus formis apparebant.

[a] Græ. non ridentibus faciebus.

5 Ac ignis quidem nulla vis poterat illustrare, neque lucidæ astrorum flammę sustinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipsis solùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a visione illa quæ non erat aspectabilis, ea quæ videbāt ducebant [b] pessima:

[b] Græ. pejora: Atticismus.

7 Ita jacebant magicæ artis ludibria, & contumeliosum indicium arrogantium prudentiæ suæ incumbentium.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim si nihil ipsos turbulentum conterruerat;

10 Bestiarum transvectionibus, & reptilium sibilis abacti peribant tremebundi, & recusantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida est improbitas teste proprio condemnata, & semper res graves pręsumit dum constringitur conscientiā:

12 Nihil enim est metus nisi [c] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione sunt.

[c] Græ. proditio: sic vers. seq. & 15.

13 Cùm autem intrinsecus minor est ista abjectio, eo majorem ratiocinatur esse ignorantiam illius causæ quæ tormentum præbet.

14 Ii verò qui noctem illam revera [d] intolerabilem & ex inferni intolerabilis spelūcis supervenientem eundem somnum dormiebant,

[d] Græ. impossibilem.

15 Modò portentis agitabantur fantasmatum, modò abjectione animi sui [e] deficiebant, cùm repentinus ipsis & non expectatus timor supervenisset:

[e] Gre. dissolvebantur.

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc inciderat, custodiebatur conclusus carcere carente ferro.

17 Nam sive agricola quis esset, sive pastor, sive laborum qui in desertis occupantur operarius, præoccupatus istam [f] inevitabilem necessitatem sustinebat:

[f] Græ. indissolubilem.

18 Una enim tenebrarum catena omnes constricti erant.

19 Sive sibilans ventus, sive commoda vox avium inter densos ramos, sive numerus aquæ euntis violentiā, sive fragor immanis dejectarum petrarum, sive lascivientium animalium cursus invisus, sive rugientiū immanissimorum animalium vox, sive [g] reflexa e cavitate montiū echo, hæc illos exterrentia dissolvebant.

[g] Græ. refracta, sive repercussu infracta: ut loquitur Plinius.

20 Totus enim mundus lucido perlustrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis supernè protensa erat nox gravis, imago tenebrarum quę ipsos erant suscepturæ; sed ipsi sibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

1 Nam magna] *His verbis explicatur causa cur pios oporteat solem antevertere sanctis officiis, ut dictum est supra 16.28. & cur e contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id est, vana illa præsidentia qua statuerant fore ut obscuro oblivionis velo, tanquam in spelunca latitarent, ut dixerat versu proximo.* 7 Contumeliosum indic.] *id est, contumeliosa illa in Deum & Moschen magia, qua se jactaverant effecturos ut signa a Mosche edita essent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur* προσδοκία, *id est, expectatio; sed vocem hanc pro altera consimili non dubito irrepsisse quam ex præcedente versu & 15. reposuimus: sensus est quò minus urgetur conscientia, eò magis improbos confidere ignorari mala sua, quæ sunt ipsorum cruciatus causæ.* 19 Commoda vox] *sic vertimus* τὸ ἐμμελὲς *sequuti Vitruvium: est enim commodum quicquid partes habet inter sese modulis convenientibus.*

CAPUT XVIII.

1 AT sanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, sed non videntes formam,

2 Prędicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipsi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti essent, & quòd discrepassent ab illis [a] veniam precabantur,

[a] Græ. gratiā.

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux esset profectionis ignotæ & sol innocuus magnificæ peregrinationis, prębuisti.

Exod.13.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & custodirentur in tenebris, qui inclusos custodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux seculo danda erat.

5 Cumque consilia inivissent illi occidendi infantes sanctorum; & exposito & servato uno filio ad redargutionem abstulisti illis multitudinem filiorum, quos uno animo insequentes perdidisti in aqua vehementi.

Exod.1. Exod.2. Exod.14.

6 Illa nox prius innotuerat majoribus nostris, ut securè cognoscentes quibus credidissent juramentis freti illis bono essent animo.

7 Sic accepta est a populo tuo tum salus justorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adversarios, sic etiam nos accersens glorificabas.

9 Nam occultè sacrificaverant sancti bonorū pueri, & [b] divinam legem concordia disposuerant, eorundem pariter & bonorū & periculorū participes fore sanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinentes.

[b] Græ. divinitatis.

10 Resonabat verò absonus inimicorum clamor, & miserabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm servi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

12 Unoque animo omnes [c] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad sepliendum sufficiebant vivi,

[c] Græ. in uno nomine mortis.

cùm momento uno [d] honoratissima ipsorum generatio corrupta esset.

13 Nam qui nihil crediderant propter [*] veneficia, in primogenitorum interitu confessi sunt populum filium esse Dei:

14 Cùm enim quietum silentiũ contineret omnia,& nox in [e] suo veloce cursu media esset,

15 Omnipotens tuus sermo e cœlis e [f] throno regali præcisus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ desiliit,

16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non simulatum, qui consistens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, sed etiam in terra ambulans.

17 Tunc repentè & visa somniorum gravium exturbarunt eos,& institerunt timores inopinati:

18 Et alius alibi postratus semimortuus patefaciebat quam ob causam moreretur.

19 Nam somnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant,ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.

20 Contigit quidem aliquando justos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta est in deserto;sed non diu permansit ira:

21 Festinans enim vir inculpatus propugnavit,arma sui ministerii orationem & suffitus placationem afferens obstitit iræ & finem imposuit calamitati,ostendens se tuum servum esse.

22 Vicit enim vastatorem illum non robore corporis,non armorum efficacitate: sed verbo subjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.

23 Nam cùm jamq; acervatim cecidissent alii super alios mortui,intermedius stans rescidit irã, & divisit viam quæ ad vivos *spectabat*:

24 [*]Quoniam talari vestimento impositus erat totus ornatus,& majorũ gloriæ incerant sculpturæ lapidum ordinibus quatuor dispositæ,& majestas tua super diadema capitis illius.

25 His cessit vastator,& hæc timuit: nam sola illa sufficiebat iræ tentatio.

d Græ. *honoratior.*

e Græ. *propria velocitate.*

f Græ. *thronis regalibus, ut sup. 9. 4.*

Num. 16.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Mosche.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus imperaverat, Exodi* 11. *& Mosche verbis illius denuntiaverat, Exo.* 12. 12 Mortem unam nominantes] *id est, eam nominatim accersentes ex animo præ doloris sui gravitate.* 13 Veneficia] *id est, artes magicas, de quibus supra* 17.7. 24 Quoniam] *i. quoniam sacerdotis summi officio defungebatur, qui in Lege typus erat Christi, ut Apostolus ad Hebræos docet.*

CAPUT XIX.

1 IMpiis verò ad finem usque [*] animus institit immisericors:

2 Prænoverat enim res etiam futuras illorũ fore, ut cùm ipsi permisissent discedere & [a] studiosè deduxissent illos, pœnitentia ducti persequerentur.

3 Nam cùm adhuc haberent præ manibus luctus,ejularentque ad sepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ,& quos emiserant supplicantes eos ut fugitivos persequuti sunt:

4 Trahebat enim ipsos ad finem istum digna ipsis necessitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat,ut plenè perferrent punitionem [*] tormentis illis deficientem,

5 Ac populus quidem tuus iter opinionem superans transiret; illi verò novam [b] consequerentur mortem.

6 Tota enim creatura in suo genere deintegro supernè reformabatur, ut deserviret propriis mandatis,ut tui pueri custodirentur illæsi.

7 Castra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c] fundus aridæ terræ fuit conspicuus, ex rubro inquam mari via expedita,& viridans campus e fluctu violento,

8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua transiverunt, spectantes portenta admirabilia.

9 Nam velut equi pasti sunt,& velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem suum.

10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis suæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxisset muscas, & pro aquatilibus eructasset fluvius ranarum multitudinem.

11 Postea verò ipsi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiscentia peterent escas [d] delicatas.

12 Nam ad consolationem ipsorum ascenderunt e mari coturnices.

13 Atque hæ quidem pœnæ supervenerũt peccatoribus,non sine antegressis signis, vi fulgurum: justè enim patiebantur a suis ipsorum improbitatibus: etenim [e] [*]gravissimum peregrinorum odium exercebant:

14 Cùm [*] illi quidem [f] ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos servituti manciparent:

15 Neque solum istud,sed ([*]quæcunq; tandem sit horum consideratio)cùm illi inimicè alienos exceperint,hi verò postquam [g] festivè acceperant homines jamque juris ejusdem participes laboribus gravibus afflixerint.

16 Itaque percussi sunt etiam cæcitate, sicut illi ad fores illius justi cùm vastis circumamicti tenebris quisque suarum forium viam perquireret.

17 Elemẽta enim per se commutata sunt, quemadmodum in Psalterio soni nomen numerosum mutant, etsi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quæ factæ sunt aspectu licet conjicere.

18 Nam terrestria in aquatica mutabantur, & natatilia transibant super terram.

19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus,& aqua naturam [h] extinguendi non recordabatur.

20 Flammæ e diverso carnes animantium corruptioni infestarum non tabefaciebant, cùm hic ambularent,[*] neq; liquabile *man*,glaciali specie, genus ad liquescendum commodum alimenti [i] suprà quàm humani.

21 Nam in omnibus, Domine, magnificasti populũ tuum, & affecisti gloria, neque despexisti quin omni tempore & loco adsisteres.

a Græ. *cum studio.*

Exod. 13.

b Græ. *invenirent.*

c Græ. *receptio vel revisitio: ut ita loquamur.*

Exod. 15.

Exod. 16.

d Græ. *deliciarum.*

e Græ. *gravius.*

f Græ. *non cognoscentes.*

g Græ. *cum festivitatibus*

Gen. 19.

h Græ. *extinctricem.*

i Græ. *ambrosiæ.*

ANNOTATIO.

1. Animus] *i. spiritus Dei in illos infestus: nam hæc vox ἀπὸ κοινοῦ ad sequentem quoque versum transferenda.*

renda est. 4 Tormentis illis] *i. quæ sola punitio desiderabatur ad tormenta antecedentia* 13 Gravissimum] *quam gravitatem sequentibus autor amplificat per Sedomitarum comparationem.* 14 Illi] *puta Sedomitæ, quorum instituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. utcunque istorum inter se comparatione placebit dispicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum est ζευγματικῶς tabefaciendi sive liquefaciendi verbum: sensus est, neq; flammæ ad quas coquebatur man hoc poterant efficere quod Solis radii præstabant: nam ad solem man liquescebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem disperibat igne: cùm alioqui constitutione glaciali esset, & æquè dissolveretur Sole ac exaresceret: vide Exod.16.*

ECCLESIASTICUS, sive Sapientia Jesu filii Sirachi.

Incerti autoris præfatio.

1 HIC Jesus Sirachi erat filius, [a] nepos Jesu ejusdem nominis.

2 Hic ergo temporibus inferioribus vixit post captivitatem & revocationē *populi*, & post Prophetas omnes fermè.

3 Avus autem ipsius Jesus, quemadmodum hic quoq; testatur, vir fuit [a] inter Hhebræos laboris studiosus ac prudentissimus:

4 Qui non solùm aliorum hominum præditorum intelligentia qui ante ipsum fuerant sapienter dicta contulit, verùm etiam ipse sua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & sapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jesus ferè bona ex parte collectum relinquens e vivis excessisset, Sirach ille post eum iterum assumens proprio filio Jesu reliquit illum.

6 Atque hic eundem capiens totum convenienter aptatum in unum [a] volumen comportavit, cùm sapientiam de suo, patrisque, adeoque de avi nomine appellasset; ex ipso nomine sapientiæ alliciens, ut [b] ampliore studio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

7 Itaque sermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cùm singulares quasdam veteres Deoque gratas historias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus sit Deus populum suum *prosequi*, & quibus expleverit malis inimicos ipsorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jesus fuit, nihil minus quàm ille [a] incumbens probandæ sapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit scientia, & appellatus est.

[a] Græ. *compositionem.*

[b] Græ. *amanter magis haberet ad meditationem.*

ANNOTATIO.

1 Nepos] *E gente Elhhazari ut habent quidam libri infrà 50.21.* 3 Inter Hhebræos] *sic interpretari malumus ex versu ultimo.* 8 Incumbens] *Græcam vocem sic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blasphemum fuerit hujus sapientiam cum Schelomonis æquare sapientia.*

Prologus autoris in sapientiam Jesu filii Sirachi.

1 CUM multa & magna nobis per legem & Prophetas aliosque qui hos sequuti sunt tradita fuerint, quorum causa laudandus est Jisraël eruditionis nomine & sapientiæ;

2 Atque ita non solùm ipsos cùm legent sapientiores fieri opus sit, sed etiam oporteat ut qui discendi erunt studiosi exteris utiles esse possint cùm dicendo, tum etiam scribendo:

3 Avus meus Jesus, postquam se plurimùm in lectionem dedisset tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atque in eis aptam facultatem consequutus esset;

4 Adductus est ipse quoque ut aliquid scriberet earum rerum quæ ad eruditionem & sapientiam pertinent,

5 Ut disciplinæ studiosi & qui horum facti sunt participes ampliùs adhuc augescant legitima institutione vitæ.

6 Itaq; moniti estote ut [b] lectioni huic cum benevolentia & attentione incumbatis, nobisq; detis veniam si facultate vocum quarundam destitui videbimur quibusdam in locis, in quibus interpretandis studiosè laboravimus:

7 Non enim æquè valent eadem per se cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alteram transferuntur:

8 Neque solùm ista; sed etiam alia, & lex ipsa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt sermone suo enuntiata.

9 Nam [a] trigesimo octavo anno Evergetæ regis, cùm venissem in Ægyptum & aliquod tempus ibi consumpsissem, inveni non mediocris disciplinæ viaticum.

10 Quapropter summè necessarium esse statui ut ipse aliquod studium laboremque conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad scientiam hanc adhibitis [a] illo tempo-

[a] Græ. *patriorum.*

[b] Græ. *lectionem hanc faciatis.*

[c] Græ. *librorum.*

poris intervallo:

11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in *peregrinatione voluerint studio disciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traducerent.

ANNOTATIO.

9 Trigesimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus est, aut ex eo corrigendum Eusebii Chronicon ubi Evergetes scribitur annos viginti sex tantum regnum Ægypti tenuisse: quod posterius malim.* 10 Illo temporis interv.] *nempe quo a regione mea absfui conversans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *i. hac vita, in qua peregrinamur absentes a Domino, ut Psal. 39.13. & 119.19. & 2. Corinth. 5.6.*

CAPUT I.

1 OMNIS sapientia a Domino, atq; apud ipsum est in seculum.

2 Arenam maris & guttas pluviæ, diesq; seculi quis enumeret?

3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyssumq;, & sapientiam quis pervestiget?

4 Prior omnibus creata est sapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.

5 Fons sapientiæ est sermo Dei *versantis* in altissimis, & viæ *ejus mandata æterna.

6 Radix sapientiæ cui retecta est, & callida ejus facta quis novit?

7 Unus est sapiens, reverẽdus valde, insidens throno suo,

8 Dominus is creavit eam, & novit ac recensuit eam,

9 Et effudit eam in omnia opera sua, adest omni carni pro donatione ejus & suppeditavit eam diligentibus ipsum.

10 Reverentia Domini est gloria, & prædicatio, lætitiaq; & corona exultationis.

11 Reverẽtia Domini delectatura est cor, & inditura lætitiam, gaudiumq;, & longævitatem.

12 Timenti Dominum bene futurum est ad finem usque: & die mortis ejus benedicetur illi.

13 Principium sapientiæ est revereri Dominum: hæc adest fidelibus, in utero cum ipsis creata est.

14 Cum hominibus *fundamentum æternitatis nidificavit, & cum semine eorum *quibus* credita est.

15 *Plenitudo sapientiæ est revereri Dominũ: nam inebriat eos suis fructibus,

16 Omnem domum eorum implet [a] desideratis rebus suis, & cellas fœtibus suis.

17 Utraque autem sunt dona Dei ad *pacem.

18 Corona sapientiæ est revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem [b] salutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.

19 Scientiam & cognitionem [c] intelligentem velut imbrem profundit sapientia, & gloriã exaltat eorum qui obtinent ipsam.

20 Radix sapientiæ est revereri Dominum, & rami ejus sunt [d] longævitatis.

21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.

22 Non potest iracundus [e] quisquã justificari; nam momentum iracundiæ ejus est ruinæ ipsi.

23 Ad tempus sustinet longanimus, & postea editura est se lætitia ipsi:

24 Ad tempus occultaturus est sermones suos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.

25 In thesauris sapientiæ sunt parabolæ [f] scitæ; sed abominationi est peccatori pietas.

26 Si cupis sapientiam, observa mandata; & Dominus eam suppeditabit tibi:

27 Sapientia enim ac eruditio est reverentia Domini, & [g] perplacet ei fides ac mansuetudo.

28 Ne diffidas reverentiæ Domini [h] cùm egebis, neque accedas eum duplice [i] animo.

29 Ne simulatus esto [k] *ut si ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.

30 Ne exaltes te ipsum, ut cadens non inducas animæ tuæ ignominiam:

31 Nam revelaturus esset Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;

32 Quoniam non accesseris ex veritate ad reverentiam Domini, sed animus tuus fuerit dolo plenus.

[a] Græ. *desiderii.*
[b] Græ. *salutis, vel curationis.*
[c] Græ. *intelligentia.*
[d] Græ. *longævitas.*
[e] Græ. *vir.*
[f] Græ. *scientiæ.*
[g] Græ. *placitum ejus.*
[h] Græ. *indigens existens.*
[i] Græ. *cordis.*
[k] Græ. *in oribus humanis.*

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta sapientiæ, id est, viæ quibus pervenitur ad sapientiam, sunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. instravit inde a conceptu viam fidelibus qua perventuri sunt ad vitam æternam.* 15 Plenitudo] *vel exundatio, quam significationem spectare videtur inebriandi verbum.* 17 Pacẽ] *i. prosperitatem afferentia: respicit enim ad reverentiam Dei & sapientiam.* 29 Ut si ora] *i. ut si duas aut plures personas ageres, aut duo plurave ora haberes in capite tuo: hoc ita accipiendum adjuncta confirmant.*

CAPUT II.

1 FILI, si ad serviendum Domino accesseris, compara [a] te ipsum ad tentationem.

2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præfestines tempore [b] quo inducetur illa.

3 Agglutinator ei ac ne absistito, ut augearis ad finem usque tuum.

4 Quicquid inductũ fuerit tibi, accipe libenter; & ad commutationem dejectionis tuæ *ferendam* esto longanimus;

5 Nam ut igne probatur aurum, sic homines accepti camino dejectionis.

6 Crede ipsi, & suscipiet te; & dirige vias tuas spemq; colloca in illo.

7 Qui reveremini Dominum, credite ipsi; ac non decidet merces vestra.

8 Qui reveremini Dominum, spem habetote de bonis, & de lætitia [c] æternitatis ac misericordiæ:

9 Qui reveremini Dominũ, expectate misericordiam ejus; neq; declinate ut non decidatis;

10 Aspicite ad antiquas ætates, & videte,

11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus est?

12 Aut quis manens in reverentia ejus derelictus

[a] Græ. *animam tuam: sic ver. 21.*
[b] Græ. *inductionis.*
[c] Græ. *seculi.*

licitus est? aut quis invocavit eum & [d] despectus est ab eo?

13 Quoniam pius & misericors Dominus, longanimus, ac plurimus misericordia, & remittit peccata, & servat afflictionis tempore.

14 Væ cordibus timidis, & manibus remissis, & peccatori ingredienti [e] calles duos.

15 Væ cordi remisso; quia non credit, propterea non protegetur.

16 Væ vobis qui perdidistis patientiam:

17 Ecquid facturi estis cùm [e] animadvertet Dominus?

18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conservabunt vias ejus.

19 Qui reverentur Dominum, quærent [f] ut placeant ei:

20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.

21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda sua, & coram eo abjicient se ipsos,

22 *Dicentes*; incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.

23 [*] Nam ut majestas ejus, ita etiam est ejus misericordia.

[d] Græ. despexit eum: sed passivè ad evidentiam reddidimus.

[e] Græ. inviserit.

[f] Græ. beneplacitum apud eum.

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *i. incerto homini, qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq; impellitur, Jacob. 1. 8.* 23 Nam ut] *id est, æquè hæc atque illa apud Deum infinita est: elegans consolationis locus.*

CAPUT III.

1 ME patrem audite filii, & ita facite ut salvi sitis.

2 Nam Dominus gloriā attribuit patri [a] ut superior sit liberis, & judicium matris firmavit in filios.

3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:

4 Et qui gloriam tribuit matri suæ, similis est ei qui thesaurum colligit.

5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis suæ exaudietur.

6 Qui gloriam tribuit patri, longævus erit:

7 Et qui auscultat Domino, quietem afferet matri suæ.

8 Qui reveretur Dominum, honoraturus est patrem, & tanquam dominis serviturus iis qui genuerunt ipsum.

9 Opere & sermone honora patrem tuum matremque, ut superveniat tibi [*] ab hominibus benedictio:

10 Nam patris benedictio statuminat domos liberorum, maledictio verò matris eradicat fundamenta.

11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam non est tibi [b] gloriæ patris ignominia.

12 Gloria enim hominis *existit* ex honore patris ipsius, & [c] probro est liberis mater ignominiosa.

13 Fili suscipe in senectute patrem tuum, neq; dolore afficias eum in vita tua:

14 Et si quando deficietur intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum; [*] *sed honorem habe* omnibus viribus tuis.

15 Misericordia enim [d] erga patrem tuum non tradetur oblivioni, sed contra peccata [*] statumē domus erit adstructum tibi:

16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut serenitate glaciei superveniente ita dissolvetur peccata tua.

17 Tanquam blasphemus est qui derelinquit patrē suum, & execratione perfusus a Domino qui ad iram provocat matrem suam.

18 Fili, opera tua [e] mansuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligeris.

19 Quò major es, eò magis te ipsum abjice; & coram Domino [f] consequeris gratiam.

20 Multi sunt excelsi & gloriosi supra modum; sed mansuetis revelantur arcana; nam magna est potestas Domini, sed ab humilibus gloriam adipiscitur.

21 Difficiliora [g] captu tuo ne quæras temerè, & valentiora [h] viribus tuis ne exquiras insipienter; quę mādata sunt tibi hæc sanctè cogita:

22 Non enim opus est tibi [i] ut occulta intuearis oculis.

23 [k] Ut redundantes sint sermones tui ne curiosè laborato:

24 [*] Nam plura [l] quàm intellectus humanus capiat demonstrata sunt tibi.

25 Multos seduxit pręsumptio ipsorum vana, & suspicio prava labefactavit cogitationem eorum: [*] pupillas non habens indigebis luce; sed si cognitionis es expers, ne annuntiato.

26 Cor durum affligetur [m] tandem; & qui amat periculum, in illo periturus est.

27 Cor durum gravabitur rebus laboriosis, & peccator peccata addet peccato.

28 [n] Cùm inducitur superbo *afflictio*, non est curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata est in eo.

29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris hujusmodi auditoris [o] a sapiente exoptatur.

30 Ignem flammantem extinguet aqua, & misericors beneficentia expiabitur a peccato:

31 Nam Dominus qui reddit gratiosè facta, in posterum recordaturus est; adeò ut [p] quo tempore ceciderit ille, statumen consequuturus sit.

[a] Græ. super liberos.

[b] Græ. gloria

[c] Græ. probrum.

[d] Græ. patris

[e] Græ. in mansuetudine.

[f] Græ. invenies.

[g] Græ. te.

[h] Græ. te.

[i] Græ. occultis quæ intuearis.

[k] Græ. in redundantibus sermonum.

[l] Græ. intellectu hominū

[m] Græ. in ultimis.

[n] Græ. in inductione superbiæ.

[o] Græ. concupiscentia est sapientis.

[p] Græ. tempore casus sui inveniat statumen.

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id est, a parentibus quibus autoritatem & jus attribuit Dominus suæ benedictionis conferendæ, ut Exod. 20. 12. sic interpretatur sequens vers.* 14 Sed honor] *ellipsis contrarii ut Genes. 18. 19.* 15 Statumen] *sic interpretamur ex vers. 11.* 24 Nam plura] *elegans ætiologia a rerum sive materiæ quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q. d. ne anquiras fucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptisve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæci quicunq; præsumptionibus animi & suspicionibus circumfluentes se putant esse lynceos.*

CAPUT IIII.

1 FILI, vitam pauperis ne destituito, neque [a] oculis indigentibus [*] protrahas *beneficentiam.*

2 Animam esurientem ne afficias molestia, neq; protrahas viro [b] cùm in egestate est.

3 Cor [c] exacerbatum ne amplius turbes, neq; protrahas donum ab indigente:

4 Supplicem afflictum ne abjicias, neq; avertas faciem tuam a paupere:

5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:

6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi sui orationem exaudiet qui fecit ipsum.

7 Amicum te ipsum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.

8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & responde ei [f] mansuetè verbis pacis.

9 Exime eum cui fit injuria e manu injurii; neque sis minuto animo cùm judicas.

10 Esto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:

11 Ita futurus es tanquam filius Altissimi, & diliget te magis quàm mater tua.

12 Sapientia exaltat filios suos, & prehendit manu eos qui quærunt ipsam.

13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lætitia explebuntur.

14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.

15 Qui serviunt illi, sunt ministraturi [*] sancto; nam diligentes illam diligit Dominus.

16 Qui obedit illi, judicaturus est gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.

17 Si [*] crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in possessione erunt horum [h] posteri.

18 Nam distortè *quidem* ambulatura est cum eo [i] primum,

19 Timorem & metum adductura super eum, & cruciatura eum eruditione sua, donec crediderit anima ipsius & tentaverit ipsum in statutis suis:

20 Sed rursum redibit ad ipsum rectà & lætificabit ipsum,

21 Detegens ipsi occultas res suas.

22 Si seductus fuerit, deseret ipsum, & tradet ipsum [k] potestati casus ipsius.

23 Conserva occasionem, & cave a malo:

24 Ac ne pudefias [l] pretio animæ tuæ:

25 Nam est pudor adducens peccatum, & pudor est [m] gloriosus & gratus.

26 Ne suscipias personam [n] damno animæ tuæ, ac ne reverearis ad ruinam tuam.

27 Ne prohibeas sermonem tempore salutis,

28 Ac ne occultes sapientiam tuam [o] ut bellus videaris.

29 Nam sermone cognoscitur sapientia & eruditio ex verbis linguæ.

30 Ne contradicas veritati [p] ullo modo, sed verecundia cohibetor [q] ne mentiaris inopia eruditionis tuę.

31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.

32 Ne substernas te ipsum [r] cuiquam stulto, ac ne suscipias personam potentis.

33 Ad mortem usque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.

34 Ne sis audax lingua tua, iners verò ac remissus in tuis operibus.

35 Ne sis tanquam leo domi tuę & tanquam ex viso percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.

36 Ne esto manus tua extenta ad accipiendū, ad reddendum verò contracta.

[a] Græc. *oculos indigentes: sic seq. versu.*
[b] Græc. *in egestate ipsius.*
[c] Græc. *irritatum, nempe inopia.*
[d] Græc. *fac.*
[e] Gręc. *magnati.*
[f] Græc. *in mansuetudine pacifica.*
[g] Græc. *eorum.*
[h] Græc. *generationes.*
[i] Græc. *in primis.*
[k] Græc. *in manus casus, hebraismus.*
[l] Græc. *pro anima tua.*
[m] Græc. *gloria & gratia.*
[n] Græc. *contra animam tuam.*
[o] Gręc. *ad belliciem.*
[p] Gręc. *ne quidem secundum unum.*
[q] Græc. *de mendatio ineruditionis tuæ.*
[r] Græc. *homini.*

ANNOTATIO.

1 Protrahas] Nempe suppeditare quod ad vitam est necessarium: quod nos exprimimus uno beneficentiæ nomine. 15 Sancto] id est, Deo, quemadmodum hoc epitheto Hebræi plurimum Deum notare solent. 17 Crediderit] nempe sapientia se ipsam homini commiserit, q.d. nunquam extorquebitur a Deo quicum se illa communicabit: sic accipitur hoc verbum versu 19.

CAPUT V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris sufficientes mihi sunt ad vitam.

2 [*] Ne persequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.

3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [a] omnino injuriam tuam ulturus esset.

4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit molestum? nam dominus est longanimus, nequaquam verò dimissurus te.

5 De expiatione ne securus esto [b] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;

6 Ac ne dixeris, miseratio illius multa est, multitudinem peccatorum meorum expiabit:

7 Nam misericordia & ira apud ipsum citæ sunt; sed super peccatores incubabit ejus indignatio.

8 Ne differas te ad Dominum convertere; neque rejicias [c] de die in diem:

9 Subitò enim prodibit ira domini, qua attereris quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis disperderis.

10 Ne innitaris pecuniis [d] injustè partis: nā nihil adjuvaturæ sunt [e] quo die ultio adducetur.

11 Ne ventiles ad omnem ventum, neque pergas in omnem viam: ita est peccator bilinguis:

12 Esto stabilis certa tua intelligentia, & unus esto sermo tuus.

13 Esto celer [f] ad bene audiendum, estoque ex veritate vita tua, & cum tolerantia responsionē rectam eloquere.

14 Si tibi est intelligētia, respondeto proximo; sin minus, manus tua super os tuum esto.

15 Gloria & ignominia in loqutione est, & lingua hominis est [g] ruinæ ipsi.

16 Ne voceris susurro, ac lingua tua ne insidiator:

17 Nam furi quidem inest laboriosa turpitudo, sed bilingui pessima condemnatio.

18 [*] In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

[a] Græc. *ulciscens.*
[b] Græc. *in abundantia.*
[c] Gręc. *diem ex die.*
[d] Græc. *injustis.*
[e] Græc. *die inductionis.*
[f] Græc. *in auditione tua bona.*
[g] Gręc. *ruina.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 Ne persequaris] *i. ne similiter voluntati tuæ ad eam explendam, aut robori tuo ad demonstrandum illud innitaris.* 18 In re magna] *i. utrisque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de ea factus securo animo obsequaris.*

CAPUT VI.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam [1] malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ita peccator bilinguis ignominiam habiturus est.

[a] Græc. *pro amicone, &c.*

2 Ne efferas te ipsum in cõsilio animæ tuę, [2] ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.

3 [3] Folia tua comede; sed perdes fructus tuos, ac te ipsum relinques ut lignum aridum.

4 Anima prava perdit possessorem suum, qui ludibrium inimicorum ipsam effecturus est.

5 Guttur suave multiplicat amicos suos, & lingua bene loquens multiplicat qui bonis verbis compellent ipsam.

6 Qui pacem colant tecum, multi sunto; consiliarii verò tui unus e millenis.

7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum; neq; citò credas te ipsum ei:

8 Nam est amicus tempore suo, qui non permanet die afflictionis tuæ:

9 Est item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probrosum tibi revelaturus est:

[b] Græc. *tråsportatur.*
[c] Grec. *probri.*

10 Item amicus est mensarum particeps, qui nõ permanebit die afflictionis tuæ;

11 Sed rebus secundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:

12 Sin deprimeris, contra te stabit; & a facie tua occultabitur.

13 Ab inimicis tuis separator, & ab amicis tuis tibi attende.

14 Amicus fidus valida est protectio; quem qui [d] adeptus est, thesaurum adeptus est.

[d] Græ. *invenit.*

15 Amici fidi non est pretium quo permutetur, & nullum est pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.

[e] Grę. *pulchritudinu ejus.*

16 Amicus fidus medicamentũ est vitæ; quem qui timent Dominum, consequentur.

17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam suam; quia [f] prout ipse est, sic etiam propinqui ipsius futuri sunt.

[f] Græc *secundum ipsum.*

18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos usque consequêris sapientiam.

19 Cujus bonos fructus expectato.

20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, sed citò comedes de fœtibus ejus.

21 Quàm aspera est valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.

22 [22] Tanquam lapis indicaturæ fortis apud illum futura est, nec tardabit abjicere eam:

23 Nam sapientia [23] secundum nomen suum est, neque est multis manifesta.

24 Audi, fili, & elige sententiam meam, neque abjice consilium meum, sed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.

25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.

26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conserva vias ejus.

27 Investiga, & quære, & innotescet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito.

28 [g] Tandem enim consequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam:

[g] Græ. *in ultimis invenies.*

29 Eruntq; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro stola gloriæ:

30 Nam ornamentum aureum est ei, & vincula ejus sunt glomus hyacinthinum.

31 *Ut* stolam gloriæ indues eam, & coronam exultationis tibi ipsi circumdabis.

32 Si cupiveris fili, erudieris; & si dedas animũ tuum, eris solers:

33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.

34 In multitudine seniorum consiste, & qui sapiens est huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiant te.

35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.

36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare semper: ipse stabiliet cor tuum, & [h] concupita sapientia tradetur tibi.

[h] Græ. *concupiscentia sapientiæ.*

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Nempe mutabilitatis & inconstantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quasi dicat, ne si tuo ipsius consilio acquiescas, ac non aliorum consilia complectaris; labores ex consiliorum instabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris: quod malum alienis ferè consiliis corrigitur.* 3 Folia tua]*loquutio est συγχωρητική, quia sapiens hominem consiliis suis præsidentem compellat allegoricè: tua (inquit) consilia sunt velut folia recens enata, quibus si utaris, & fructus tuos & te ipsum ita perdideris, ut si quis tenera folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id est, non pluris faciet eam quàm lydium lapidem quisquis aurum nescit, sed perinde abjicit ut gemmam gallus Æsopicus.* 23 Secundum nomen] *id est, sapientum est solùm, qui sunt paucissimi.*

CAPUT VII.

1 NE facias mala, & mala non deprehendent te.

2 Absiste ab injusto, & peccatum declinabit a te.

3 Fili, ne serito in sulcis injustitiæ, & minime [a] septuplum eorum metes.

[a] Grę. *ea septula.*

4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.

5 Ne justitiam tibi asseras coram Domino, neque coram rege sapientiam.

6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injustè facta tollere; ne quandó metuas a facie potentis, & ponas offensionem in recto itinere tuo.

7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipsum in turbam.
8 Ne [b] alligeris bis peccato : nam uno non eris innocens.
9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum respiciet, & cùm obtulero Deo altissimo accipiet ›* ne parvo animo sis in oratione tua, & ne despicias exercere misericordem beneficentiam.
10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate versatur : est enim qui deprimat & qui exaltet.
11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] similiter.
12 Ne velis mentiri ullo mendacio : nam assiduitas ejus non est futura [e] bono.
13 Ne verbosus sis in multitudine seniorum, neque repetas sermonem in oratione tua.
14 Ne oderis laboriosum opus, & agricolationem creatam ab Altissimo.
15 * Ne referas te ipsum in multitudinem peccatorum :
16 Memento iram non tardaturam esse.
17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura sit.
18 Ne commutes amicũ* ulla re quę sit indifferens, neq; fratrem germanum auro* ophirio.
19 Ne aberres ab uxore sapiente & bona; nam gratia ejus est superior auro.
20 Ne affligas famulũ opus facientẽ [f] fideliter, neq; mercenarium qui tradit [g] se ipsum.
21 Famulum intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.
22 Si pecora tibi sunt, inspice illa: quòd si utilia sunt tibi, permaneant tibi.
23 Si liberi sunt tibi, erudi eos; & flecte a juventute collum eorum.
24 Filię sunt tibi, attende ad corpus earũ; neq; hilarem præbeas erga illas vultum tuum.
25 Eloca filiam, & confeceris opus magnum: sed viro intelligenti trade illam.
26 Uxor est tibi ex animo, ne ejicias eam; exosæ verò te ipsum ne addicito.
27 Ex toto corde gloria affice patrem tuum, & matris dolores ne obliviscaris :
28 Memento te per illos fuisse genitum : quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?
29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & sacerdotes ipsius admirare; ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas ministros ejus.
30 Time Dominum, gloriaque affice sacerdotem:
31 Et da ei partem prout mandatum est tibi,
32 Primitias, & *sacrificium* [h] pro reatu,
33 Et donum [i] armorum, & sacrificium sanctificationis, primitiasque * sanctorum:
34 Et mendico porrige manum tuam, ut consecrata sit benedictio tua.
35 Gratia doni corã omni vivente *spectata est*, etiam * super mortuo gratiam ne avertito.
36 Ne recedas a flentibus; sed cum lugentibus luge.
37 Ne pigreris infirmum invisere : nam ex hujusmodi *rebus* amaberis.
38 In omnibus sermonibus tuis memento [k] finis tui, & in [l] æternum non peccaturus es.

[b] Græ. *alliges bis peccatum.*
[c] Græ. *qui est in acerbitate animæ suæ.*
[d] Græ. *simile.*
[e] Græ. *ad bonum.*
[f] Græ. *in veritate.*
[g] Græ. *animam suam.*
[h] Græ. *pro delicto.*
[i] Græ. *brachiorum.*
[k] Græ. *ultimorum tuorũ.*
[l] Græ. *seculum.*

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Sensus est, ne putes fore ut misericordiam donariis & oblationibus consequaris; sed omissa illa inani fiducia toto animo implora Dei misericordiam, quæ una Deum tibi propitium est & tu acceptus illi : & eandem misericordiam quam a Deo expetis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præstat, & tu ut filius misericordis patris.* 15 Ne referas] *id est, ne facias peccatis tuis ut peccatoribus accenseаris a Deo; sed judicii venturi metu in officio contineтor.* 18 Ulla re quæ] *sensus est, amicitiam tantisper contine dum potes bona in Deum fide & conscientia; neque propter ullam rem mediam sive indifferentem, quã sine fidei damno pius acquirere potest aut amittere, amicitiæ jacturam facito : sic infrà 27.1.* Ophirio] *Græca verba depravata sunt, pro quibus ita legendum spondeo,* μηδὲ ἀδελφὸν γνήσιον σου ἐν χρυσῷ σώφειρ. 33 Sanctorum] *id est, quæ cum sanctis communicanda sunt ex lege, & ad sanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id est, etiam mortuorum nomen in posteris ipsorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth 1.8. quod genus loquutionis explicant sequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatũ obtinente, ne quando incidas in manus ipsius.
2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando * statuat adversum te libram :
3 Multos enim perdidit aurum, etiam regum animos inclinavit.
4 Ne contendas cum homine [a] verboso, neq; aggeras ad ignem illius ligna.
5 Ne ludificeris cum rudi, * ut non afficiantur ignominia progenitores tui.
6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato; memento nos omnes esse [b] infestos increpationibus.
7 Ne ignominia afficias [c] ullum de senectute ipsius, etenim ex [d] numero nostro senescunt *homines*.
8 Ne læteris de mortuo tibi inimicissimo, memento nos omnes mori.
9 Ne despicias narrationem sapientum; sed in proverbiis illorum conversare:
10 Nam ab illis disces eruditionem, etiam ad ministrandum rectè magnatibus.
11 Ne aberres a narratione senum : etenim didicerunt ipsi a suis parentibus.
12 Quia ab ipsis disces intelligentiam etiam ad dandum tempore necessitatis responsum.
13 * Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igne [e] flammante illius.
14 Ne resilias a conspectu contumeliosi, ut non insideat velut insidiæ ori tuo.
15 Ne mutuũ des homini potentiori te; quòd si dederis mutuum, ita esto quasi perdideris.
16 Ne spondeas supra vires tuas : quòd si spoponderis, ita curam habe quasi soluturus.
17 Ne judicio experiaris contra judicem, nam secundum opinionem illius [f] judicabitur.
18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non sit gravis in te : hic enim pro voluntate sua facturus est, & unà peribis hujus insipientia.

[a] Græ. *linguace.*
[b] Græ. *in increpationibus.*
[c] Græ. *hominem.*
[d] Græ. *nobis.*
[e] Græ. *flammæ.*
[f] Græ. *judicabunt eum, hebraismus.*
[g] Græ. *ambules tecum.*

19 Cum iracundo ne [h] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter solitarium: ita enim *videtur* sanguis in oculis illius, quasi nihil esset; & ubi non est auxilium, ibi dejiciet te.
20 Cum stulto consilium ne ineas, nam non possit celare verbum.
21 Coram alieno rem occultandam ne facias: nescis enim quid pariturus sit.
22 Cuivis homini ne exponas [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falsam ullus.

[h] Græ. *facias.* [i] Græ. *ambules cum eo solitudinem.*
[k] Græ. *cor. ut vers. 3.*

ANNOTATIO.

2 Statuat adversum] *Id est, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contra te, ut fit cùm lanci alteri plus ponderis imponitur: sic accipiendum commonstrat versus sequens, cùm dicitur etiam libra aut pretio apposito inclinari animos regum, qui tamen pretio minus corrumpi possunt.* 5 Ut non affic.] *i. ne sis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionysodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τίς πατέρ' αἰνήσει εἰ μὴ κακοδαίμονες υἱοί; 13 Ne incendas] *i. ne provoces & irrites hominem sceleratum.*

CAPUT IX.

1 NE sis zelotypus uxoris [a] versantis in sinu tuo, neque doceas *eam* contra te disciplinam malam.
2 Ne dedas mulieri [b] te ipsum, ut [1] illa supra te ipsum ascendat.
3 Ne occurras mulieri meritoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.
4 Cum psaltria ne sis assiduus, ne quando capiaris institutis illius.
5 Virginē ne studeas habere notam, ne quando offensionem subeas [5] increpationibus illius.
6 Ne des te ipsum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.
7 Ne circumspicias *eam* per vicos civitatis, etiam in solitariis illius viis ne erres.
8 Averte oculum a muliere formosa; neque studeas habere notam pulchritudinem alienam.
9 Nam pulchritudine mulieris multi seducti sunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur: ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.
10 Cum muliere nupta ne sedeas planè, neque [10] symbolam cum illa conferas ad vinum:
11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoque spiritu in perditionem delabaris.
12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non est æqualis illi.
13 Ut vinum novum, amicus novus: si inveteratum fuerit, tum [c] suaviter comprehende ipsū.
14 Ne invideas gloriæ peccatoris; nescis enim quæ sit illius subversio.
15 [d] [15] Ne placeant tibi impiorum placita: memento eos [*] ad inferos usq; minimè justos fore.
16 Longè absiste ab homine qui potestatem habet occidendi, ut minimè suspiceris timorem mortis:
17 Quòd si accesseris, ne delinquas; ut non eripiat statim vitam tuam.
18 Cognosce te [e] medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.
19 Pro viribus tuis conjecturam fac de [f] altero, & cum sapientibus ini consilia; cum intelligentibus esto confabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.
20 Viri justi sunto convictores tui, & in reverentia Domini esto gloriatio tua.
21 [g] Opera artificum laudatur opus, & dux populi sapiens sermone suo.
22 Formidabilis est in civitate sua vir [h] verbosus, & qui præceps est sermone suo odio futurus est.

[a] Græ. *sinus tui, id est, tibi charissimæ: ut Deut. 28. 54*
[b] Græ. *animam tuam: sic deinceps.*
[c] Græ. *cum lætitia.*
[d] Græ. *ne placeas tibi placitus impiorū.*
[e] Græ. *in medio laqueorum.*
[f] Græ. *propinquo.*
[g] Græ. *manu.*
[h] Græ. *linguax: ut supra 8. 4.*

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro subjecta est & tenetur lege illius, Rom. 7. 2. & 1. Cor. 7. 39. quamobrem* ὕπανδρος *appellatur infrà ver. 12.* 5 Increpationibus illius] *id est, cùm illa increpabitur facti sui nomine.* 10 Symbolam] *aliud est symbolum, id est, hospitalis tessera, aliud verò symbola, id est, collatum pretium nomine hospitis; hîc verò planè de symbola verba accipienda sunt.* 15 Ne placeant] *hunc versum cum præcedente putamus conjungendum prout duo membra inter se respondent, pro eo quod est, neque illorum gloriam appetas neque studia & institutum vitæ.* Ad inferos usque] *id est, unquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX sapiens erudit populum suum, & principatus intelligentis ex ordine institutus est.
2 [a] Qualis est judex populi, tales etiam sunt ministri ejus; & qualis est dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.
3 Rex rudis perdit populum suum, civitas verò intelligentia potentum habitabitur.
4 In manu Domini est potestas hujus terræ, & eum qui utilis est in ea suscitabit suo tēpore.
5 In manu Domini est prosper successus viri, qui faciei literati gloriam suam appositurus est.
6 De ulla injuria ne irascaris proximo, & ne agas quicquam [b] contumeliosis factis.
7 Odiosa est coram Domino & hominibus superbia, & [*] ab utrisque ejicitur delictum injustū.
8 Regnum a [c] gente una ad alteram traducitur propter injustè facta, & contumelias, pecuniasque dolo partas: quamobrem superbit terra & cinis?
9 Avaro etenim nihil est iniquius:
10 Nam hic etiam suam ipsius animam venalem efficit, quia [d] dum vivit [*] abjiciunt *eam* interanea ipsius.
11 Longam infirmitatem resecat medicus; & [*] qui rex est hodie, cras etiam moriturus est.
12 Mortuo enim homine hæres serpentum & bestiarum ac vermium futurus est.
13 Principium superbiæ est cùm homo absistit a Domino, cùm ab opifice suo absistit [e] animus ipsius:
14 Nam principium peccati est superbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, sed subvertetur tandem.
15 Propterea [f] admirabiles inducit castigationes Dominus, & tandem subvertit eos:
16 Thronos magistratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum intus:

[a] Græ. *secundum judicem populi: sic etiam, &c.*
[b] Græ. *contumelia.*
[c] Græ. *gente in gentem.*
[d] Græ. *in vita ejus.*
[e] Græ. *cor.*
[f] Græ. *mirificat (ut ita loquamur) Dominus in lucitiones.*

17 Radices gentium superbarum evellit Dominus,& plantat in gloria humiles earum loco:
18 Regiones gentium subvertit Dominus, perdens eas usque ad fundamenta terræ.
19 Sustulit ex eis, eosque perdidit;
20 Et amovit e terra memoriam eorum.
21 Non est a creatione indita hominibus superbia,neque ira animi natis mulierum.
22 Semen g securum est eorum qui reverentur Dominum, & pretiosa planta eorum qui diligũt ipsum; semen h ignominiosum est eorum qui non attendunt legi, semen i errabundum est eorum qui mandata transiliunt.
23 k Inter fratres qui dux ipsorum est honoratus est; sed qui reverentur Dominum in oculis illius *sunt honorati.*
24 * Ante sortem principatus est reverentia Domini, duritas verò superbiaque amissio est principatus.
25 Divitis & gloriosi,ac pauperis,horum gloriatio est reverentia Domini.
26 Non est justum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque convenit gloria affici * virum peccatorem.
27 Magnates quidem, judicesque,& potentes afficiuntur gloria; sed non est eorum quisquam major eo qui reveretur Dominum.
28 Famulo intelligenti ministrabunt liberi; & vir scientia præditus cùm eruditur,non obmurmurabit.
29 Ne sapientem age in opere tuo faciendo, neque gloriosum age tempore angustiæ tuæ.
30 Nam melius est ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui gloriosum agit & indiget pane.
31 Fili,mansuetudine gloriam compara animæ tuæ,& da honorem ei prout digna est.
32 Eum qui peccat in animam suam quis justum pronuntiet? & eum qui vitam suam afficit ignominia quis ornet gloria?
33 Pauper afficitur gloria propter scientiam suam, dives verò afficitur propter divitias suas.
34 Is autem qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

g Græ. *securitatis.*
h Græ. *ignominiæ.*
i Græ. *erroris.*
k Græ. *in medio fratrum.*

ANNOTATIO.

7 Et ab utrisque] *Hunc locum ex sermonis Hhebraici comparatione hoc modò reddimus,& sequentium verborum ratione: docetur enim sequentibus primùm ut ab hominibus expelluntur potentes qui autoritate sua abutuntur; deinde verò ut deturbantur a Deo, sive morte,sive judiciis extra ordinem effectis.* 10 Abjiciunt eam] *id est, nihil minus quàm suam ipsius animam possidet,cùm eam perinde exponat ac si ultrò omnes hominis partes etiam intimæ conclamarent nullam animæ rationem haberi a se.* 11 Qui rex est] *id est,& longam tyrannidem pestemq; reipublicæ resecat mors.* 24 Ante sortem] *id est,antequam vir bonus obtineat principatum & honores sortiatur apud Deum, tamen tam est in pretio quàm magistratus ullus; ut contrà qui dignitatem obtinet,si improbus est,nullius est pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hhebræorum usu accipe,pro eo qui divitiis aut alia re præstat: atque hoc pacto constabit antithesis.*

CAPUT XI.

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipsius, & a inter magnates faciet ut consideat.
2 Ne laudes b quenquam de pulchritudine ipsius,neque abomineris c ullum ex aspectu ipsius.
3 Parva est inter volucres apis,sed principatus est condimentorum dulcium fructus illius.
4 De amictu vestimentorum ne glorieris, & * die honoris ne extollaris;nam admirabilia sunt opera Domini,occultaq; opera ejus hominibus.
5 Tyranni multi resederunt d humi, & is de quo nulla fuerat suspicio gestavit diadema.
6 Multi potentes ignominia valde affecti sunt, & gloriosi traditi in aliorum manus.
7 Priusquam perquisiveris, ne crimineris: cognosce primùm,atque tum increpa.
8 Priusquam audiveris, ne respondeas; & in medium sermonum ne immittas verbum.
9 De re quæ e non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne consideas.
10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam si multis incubueris, non eris innocens; & si persequaris *multas*, minimè consequeris; & si aufugeris; minimè effugies.
11 Est qui defatigatur laborans & festinans, atque eo magis deficitur.
12 Est ignavus indigens sublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini f beneficentissimè intuetur,& quem erigit ex abjectione ipsius,
13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati sunt.
14 Bona & mala, vita & mors,paupertas divitiæque sunt a Domino.
15 Sapientia, scientiaque, & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo sunt.
16 Error & tenebræ creatæ sunt * cum peccatoribus; sed qui exultant in malis, cum eis malum consenescit.
17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus successum bonum confert in seculũ.
18 Est qui ditescit attentione & parsimonia sua: * atq; hæc portio ipsius est e mercede ipsius,
19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indesinenter de bonis meis, nescit tamen quale tempus præteribit ipsum,ut ea relinquat aliis moriens.
20 Consiste in * fœdere tuo, & versare in illo, atque in opere tuo veterasce.
21 Ne admireris opera peccatoris; sed crede Domino,& permane in labore tuo.
22 Nam leve est *factu* in oculis Domini, ut quàm citissimè ditet pauperem.
23 Benedictio Domini est in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipsius.
24 Ne dicas, quæ est utilitas mihi g ab officio? & quæ deinceps mihi futura sunt bona?
25 Ne dicas, sufficiunt mihi, & *satis* multa sunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?
26 * Tempore bonorum est malorum oblivio, & tẽpore malorum nõ est bonorum recordatio:
27 Nam facile est coram Domino ut die mortis reddat homini secundum opera ipsius.
28 * Afflictio horæ oblivionem deliciarum efficit, hominis verò consummationem revelatio operum ipsius.

a Græ. *in medio magnatum.*
b Græc. *virum.*
c Græ. *hominem sic deinceps.*
d Græ. *in pavimento,*
e Græ. *non est tibi.*
f Græ *ad bona:*
g Græ. *placiti.*

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis suis vir agnoscitur.
30 Ne quemvis hominem inducas in domum tuam: nam multæ sunt insidiæ diaboli.
31 Ut perdix venatrix in cavea, ita est cor superbi, & velut speculator invadens ad ruinam:
32 Nam bona in mala convertens insidiatur, etiam iis qui stant a suis partibus imponit maculam.
33 E parva scintilla multæ conficiuntur prunæ, & homo peccator in sanguinem insidiatur *multum*.
34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in seculo *duraturam*.
35 [a] In domum recipe alienum, & te pervertens conturbatione abalienabit te a rebus quæ tibi propriæ sunt.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id est, quemadmodum considerato homine indignum est ut se de suis vestibus efferat, ita etiam indignum est ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo subministrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id est, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores sunt, sed alii sapientiam a Deo obtinent præcedente ver. alii in naturali sua constitutione veterascunt.* 18 Atque hęc port.] *videlicet quæ exponitur sequente versu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo inivisti & accepta ab eo promissionum fide confirmasti te in functione tua permansurum ut exponitur sequente versu.* 26 Tempore bonorum] *hic versus ad verba quoque præcedentia pertinet illius hominis qui dicit se usurum rebus præsentibus, & quandoquidem sibi bona adsunt se mala oblivione sepulturum & de illis tum demum fore solicitum cùm supervenerint, quæ verba redarguuntur sequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio est a minore ex præcedente hypothesi: si ita est ut dicis (inquit) tempore malorum non esse boni recordationem & unius horæ afflictionem afferre deliciarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio suo opera hominis revelabit Deus?* 35 In domum] *ironicôs principium versus accipiendum est. Alluditur autem ad proverbium qui canem alit externam, &c.*

CAPUT XII.

1 QUANDO benefacies cognosce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.
2 Benefac pio, & retributionem consequeris; quòd si non ab ipso, at ab Altissimo.
3 Non erunt bona ei qui assiduè incumbit in mala & qui misericorde beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem suscipias.
4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne des ei ut non illis potestatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum affeceris.
5 Nam etiam Altissimus peccatores odit & piorum gratia redditurus est ultionem, sed custodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono ac ne suscipias peccatorem.
6 [a] Non ejicitur secundis rebus amicus iste, sed non occultus erit in adversis inimicus.
7 Secundis rebus alicujus tristes sunt inimici ejus, adversis autem illius etiam amicus separatur.
8 Ne credas inimico tuo in seculum.
9 Nam sicut æs affert æruginem, sic etiam [a] pravitas illius.
10 Etiamsi abjiciat se & inflexus ambulet, insiste animæ tuæ & custodi ab illo *ipsam*: sic eris erga ipsum tanquam qui abstergit speculum & cognosces [a] non intulisse æruginem ad extremũ usq;.
11 Ne statuas eum apud te ipsum ne quando cùm subverterit te consistat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando sedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognoscas sermones meos & pungaris verbis meis.
12 Quis misereatur incantatoris a serpente morsi aut omnium accedentium bestiis? sic hominis peccatorem accedentis & se [c] admiscentis peccatis ejus *nemo misertus est*.
13 Horam *unam* tecum permanebit in statione justa; sed si declinaveris nequaquam perdurabit:
14 Ac labiis quidem suis aget suavem inimicus, sed in animo suo versabit consilia te in foveam everrendi:
15 Oculis suis lachrymabitur, sed si occasionem invenerit non poterit impleri sanguine; mala si obveniant tibi, ibidem priorem quàm te invenies illum, & quasi velit succurrere supplantabit calcem tuum.
16 [a] Caput suum movebit, & applaudet manibus, & hic illic susurrabit multa, ac vultum suum commutabit.

[a] Græc. *erit.*

[b] Græ. *in extremũ.*

[c] Græ. *unà fermentatis.*

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic versus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene est, non agnoscuntur amici infidi, ac proinde ejici non possunt: sed rebus adversis non erit obscura illorum inimicitia: quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe vitium affert amicitiæ, ut æs rebus adjunctis æruginem.* 10 Non intulisse] *id est, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damnosam illius æruginem, quam alioqui ex diuturno contagio contracturus esses.* 16 Caput suum] *id est, te eversum ludificabitur, nec amplius dissimulabit odium; loquutiones sunt parœmiacæ, ut 2. Reg. 19. Psal. 22. & alibi passim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea; & qui communicat cum superbo, similis fiet ei.
2 Pondus [a] superans vires tuas ne tollas in vita tua, & cum eo qui robustior est te aut ditior te ne communices.
3 Quid communicatura esset olla cum lebete? illa si allidet, eadem conteretur.
4 Dives cùm injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur amplius.
5 [a] Si utilis fueris, [c] opera tua utitur; quòd si deficiaris, afflicturus est te.
6 Et si habueris, convictor erit tuus; cumque exhau-

[a] Græ. *supra te.*

[b] Græc. *rogant ipsum: Hebraismus.*

[c] Græ. *operatur in te: Hebraismus.*

exhauserit te, tum non laborabit ipse.

7 Si opus te habuerit, & seducet te arridens tibi, & faciet tibi spem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus est tibi?

8 Sed pudore afficiet te * cibis suis bis aut ter *oblatis* donec exhauserit te, & [d] tandem deridebit te; ac postea videns te derelinquet te, & caput suum movebit adversum te.

[d] Græ. *in ultimis.*

9 Attentè cave ne seducaris mente,

10 Et ne abjiciaris * hac lætitia cordis tui.

11 Accersente potentiore te, esto ut qui subducit se; & eo magis te perget accersere.

12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè absistas, ut non tradaris oblivioni.

13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum, & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus est te, & tanquam arridens perquisiturus res occultas tuas.

14 * Immisericors est qui non custodit sermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parciturus est.

15 Conserva & attende valde ut audias, nam cum casu tuo obambulas.

16 Audiens ista, * in somno tuo vigila.

17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad salutem tuam.

18 Omne animal diligit simile sibi, & omnis homo diligit * propinquum sibi.

19 Omnis caro congregatur cum suo genere, & ad similem sibi agglutinatur vir.

20 Quid communicaturus esset lupus cum agno? similiter peccator cum pio?

21 Quæ pax esset hyenæ cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?

22 Ut venationes leonum sunt onagri in deserto, ita pascua divitum sunt pauperes.

23 Ut abominationi est superbis abjectio, ita est abominationi apud divitem pauper.

24 Dives * Jactatus statuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.

25 Divitis collapsi multi sunt defensores; cùm res tacendas eloquutus est, tamen justum ipsum pronuntiant:

26 Si humilis lapsus est, increpatur ipse; si enuntiaverit [e] verbum intelligentiæ, non tamen tribuitur ipsi locus.

[e] Græ. *intelligentiam.*

27 Divite loquente omnes silent, etiam sermonem ejus exaltaverunt ad nubes usque.

28 Paupere loquente dixerunt, quis iste est? & si offenderit ampliùs, subvertere solent ipsum.

29 Bonæ sunt divitiæ quibus non inest peccatum, & mala paupertas in ore impii.

30 Cor hominis mutat vultum ipsius, sive ad bona spectet, sive ad mala: nam animus in delectatione virescens bonum vultum efficit.

31 Vestigium cordis * in bonis *versantis* est vultus virens, inventio autem parabolarum est [f] laboriosa cogitatio.

[f] Græ. *cum labore.*

ANNOTATIO.

5 Si utilis] *Apostrophe ad pauperem.* 8 Cibis suis] *id est, uno aut altero convivio obstringet te ita ut pudori futurum sit tibi, nisi operam tuam universam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id est, hac inani honoru specie, quæ te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immisericors] *puta in se ipsum. quasi dicat, qui verba non temperat & librat coram potentioribus, is vitæ suæ pessimè consulit.* 16 In somno tuo] *id est, quisquis cum potentioribus versaris, etiam tum cùm dormis istud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum sibi] *id est, conditione non absimilem.* 24 Jactatus] *vel ejectatus procellis & rerum adversarum fluctibus.* 31 In bonis versantis] *id est, quòd jamq; bona præsentia percipit & iis cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverso opponitur parabolarum inventio, id est, cùm torquendus est animus in dictu excogitandis, aut rebus pervestigandis quæ fugiunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATUS est vir qui non labitur ore suo, ac non pungitur peccatorum multitudine:

2 Beatus quem non condemnat anima ipsius, & qui non decidit de spe sua in Dominum.

3 Viro [a] sordido non sunt bonæ divitiæ, & viro invido quorsum pecuniæ?

[a] Græ. *parvi verbi.*

4 Qui colligit [b] subtrahendo animæ suæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.

[b] Græ. *ab anima sua.*

5 Qui sibi ipsi malus est, cuinam erit bonus? non enim lætatur de pecuniis suis.

6 Non est pejor eo qui sibi ipsi invidet, atque hæc retributio est malitiæ illius.

7 Nam si benefecerit *sibi*, invitus facit, & [c] tandem declarabit malitiam suam.

[c] Græ. *in ultimis.*

8 Invidus ad aspectum oculi malus est, avertens faciem despicit animas.

9 Avari oculus non impletur parte, & injustitia improbi exsiccat animam ipsius.

10 Oculus malus invidet pani, & indigens est in mensa sua.

11 Fili, prout habueris, tibi ipsi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.

12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum sepulchro non fuisse demonstratum tibi.

[d] Græ. *sepulchri.*

13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.

14 Ne defraudeaderis die bono, & pars cupiditatis bonæ ne prætereat te.

15 Nónne alteri relicturus esses labores tuos, & defatigationes tuas [e] divisuris hæreditatem?

[e] Græ. *in divisione hæreditatis.*

16 Da & accipe, & [f] sanctè regito animã tuam:

[f] Græ. *sanctificato.*

17 Nam non est in sepulchro cur alimentum quæras.

18 Omnis caro tanquam vestimentum veterascit: nam hæc constitutio est inde a seculo, [g] omnino moriturus es.

[g] Græ. *morte.*

19 Quemadmodum folium virens in densa arbore illud abjiciente & hoc producente, ita etiã *se habet* generatio carnis & sanguinis: illa moritur, hæc verò gignitur.

20 Omne opus putrescens deficit, & cum eo abiturus est opifex illius.

21 Beatus vir qui cum sapientia res honestas meditatur, & qui intelligentia sua res sanctas disserit;

22 Qui considerat vias suas cum corde suo, etiam res occultas * illius percipiet mente: [h] persequere illam ut vestigator, & [i] velut insidiator vias illius explora.

[h] Græ. *exi post illam.*

[i] Græ. *insidiare viis illius.*

23 Qui flexus inspicit per fenestras illius, & ad januas illius auscultat,

24 Qui

24 Qui versatur proximè domum illius, & pāgit ad muros illius palum, statuens tentorium suum ad manum illius:
25 Hic diversabitur in diversorio * bonorum,
ponet liberos suos sub tegmine illius, & sub ramis illius acquiescet.
26 Protegetur ab illa adversus æstum, & in gloria illius diversabitur.

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta sapientia, de qua sequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantissimā, ut est Proverb. 9.*
25 Bonorum] *id est, quæ in diversorio omnia bona a Deo circumfluunt.*

CAPUT XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus est * ista, & potitus cognitione legis adipiscetur illam.
2 Quę tanquam mater occurret ipsi, & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipsum,
3 Cibabit ipsum pane intelligentiæ, & bibendam prębebit ipsi aquam sapientię.
4 Statuminabitur super illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi, ac minimè pudore afficietur.
5 Nam efferet eum supra proximos ipsius, & in medio Ecclesiæ aperiet os ejus.
6 Lætitiam & coronam exultationis adipiscetur, & nomen ęternam erit hęreditarium ei:
7 Nequaquam verò homines insipientes illā apprehensuri sunt, & viri peccatores neutiquam visuri illam,
8 Procul abest a superbia, & viri mendaces non faciunt mentionem illius.
9 Non est speciosa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non est immissa ei.
10 Nam per sapientiam prędicanda est laus, & Dominus prosperum ei successum daturus est.
11 Ne dicas, per Dominum factum est ut deficerem; nam quæ odio habet ea non faceres.
12 Ne dicas, ipse finxit me; nam non habet opus viro peccatore.
13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipsum.
14 Ipse a principio cùm fecit hominē permisit ipsum consilio ipsius, *dicens*; si voles, custodies mandata & fidem, faciendo quod placet.
15 Apposuit tibi ignem & aquam, ad utrum volueris extende manum tuam.
16 * Coram hominibus est vita & mors:
17 Et utrumque placuerit dabitur ipsi.
18 Nam multa est sapientia Domini & validus est potentia & videns omnia,
19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipsum, & ipse cognoscit omne opus hominis.
20 Non præcepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

[a] Græ. *virginitatis.*
[b] Græ. *non est amata.*

ANNOTATIO.

1 Ista] *Quæ antè dicta sunt inde a versu 22.* 16 Coram hominibus] *id est, humano generi in Adamo. Hæc autem frequentes anastrophæ sententiam illuminant.*

CAPUT XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem, neque læteris de filiis impiis, si multi fuerint: ne læteris de ipsis, nisi adsit ipsis reverentia Domini.
2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum, neque innitaris illorum multitudine:
3 Præstat enim justus unus *aliis* mille,
4 Et mori sine liberis quàm impios habere liberos.
5 Nam ab uno intelligente [a] instrui civitas habitatoribus potest, impiorum verò tribus citò desolabitur.
6 Multa hujusmodi vidit oculus meus, & potentiora his audivit auris mea.
7 In congregationē peccatorum accenditur ignis, & ingentem contumacem exardescit ira.
8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes, qui defecerant robore insipiente suo:
9 Non pepercit vicinitati Loti, quos abominatus est propter superbiam ipsorum:
10 Non misertus est gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis suis quæ [c] perpetraverant:
11 Atque ita sexcenta millia peditum quę collecta fuerant, in duritia cordis ipsorum flagellans, miserans, verberans, curansque Dominus misericordia & eruditione conservavit; nam si quis fuerit dura cervice in populo, mirandum est istud si impunè tulerit:
12 Misericordia enim & ira sunt apud illum.
13 Celeriter princeps est [d] placidissimus aut effundens iram: prout est multa misericordia ejus, ita etiam reprehensio ejus; quemque secundum opera ipsius judicaturus est.
14 Non effugiet cum rapina peccator; ac minimè deficiet pii tolerantia.
15 Omni misericordi beneficentiæ da locum: nam quisq; secundum opera sua inventurus est. Dominus induraverat Pharhonem ne cognosceret ipsum, ut agnoscerentur efficacitates ipsius rebus creatis sub cœlo: omni creaturę misericordia ejus manifesta est, nam lucem suam ac tenebras * adamante dispescuit.
16 Ne dicas, a Domino abscondar & apud excelsum quis mei memor futurus est?
17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ est anima mea [f] inter res creatas immensas?
18 Ecce cœlum & cœlum [g] summum, abyssus, & terra, & quæ in eis sunt, ad aspectum ejus cōmoventur; totus mundus qui factus fuit, & qui est, * ad voluntatem ejus.
19 Unà montes ipsi & fundamenta terræ, respiciente ad ea Domino, concutiuntur tremore.
20 Neque condignè corde istis cogitare potest: nam vias illius quis percipiat animo?
21 * *Est* procella quam nemo videre potest; verùm plurima ipsius opera sunt in abditis.
22 Opera justitiæ ejus quis annuntiare, aut quis sustinere possit? nam * longè est fœdus ipsum & exqui-

[a] Græ. *cohabitabitur civitas.*
Gen. 6.
Gen. 19. Exod. 14.
[b] Gręc. *perditionis.*
[c] Græ. *fecerunt.*
[d] Græ. *placationum.*
Exod. 9. 16.
[e] Græ. *plurimo.*
[f] Græ. *in immensa creatura.*
[g] Græ. *cœli.*

exquisitio rerum omnium in morte.
23 Qui submittit se, cogitat ista; sed vir insipiens res stultas seductus cogitat.
24 Audi me, fili, & disce scientiam, atq; ad sermones meos attende [h] animo tuo.
25 Ostendam [i] pensitatè eruditionem, & accuratè enuntiabo scientiam ejus.
26 Nam ex judicio Domini sunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta sunt, disposuit partes eorum.
27 Ornavit in seculum opera sua, prout in manu ejus sunt principia illius in [l] generationem quamque: neque esurierunt neque fatigati sunt [*] in opificiis ejus, neque defecerunt ob operibus ejus.
28 Alterum non fuit alteri angustię,
29 Et in seculum usque non sunt immorigera sermoni ejus:
30 Nam [*] postea in terram respiciens Dominus implevit eam bonis suis.
31 [m] Cadaver omnis animantis tegit superficies illius, & in illam [n] revertuntur ipsa.

[h] Græ. corde.
[i] Græ. in pondere eruditionem & in accuratione.
[k] Græ. a factura ipsorũ.
[l] Græ. generationes generationum.
[m] Græ. animam: ut Levit. 21.1.
[n] Græ. reversio ipsorum est

ANNOTATIO.

15 Adamante] *id est, firmissimè & validissimè: nam adamantinum ex natura gemmæ appellamus quicquid invictum est & robustissimum, ut Ismenias apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula esse adamantina ad rempubl. continendam.* 18 Ad voluntatem] *puta commovetur, quod ἀπὸ κοινοῦ oportet repeti.* 21 Est procella] *comparatio est a minore, & sensu integerrimo.* 22 Longè est] *id est, ne tum quidem cùm ad tempus mortis pervenit homo, aut fœdus Dei perfectè comprehendere quantumvis sit eruditus ac pius, aut opera perquirere & pervestigare potest; quemadmodum sapiens in Ecclesiaste docet.* 27 In opificiis] *id est, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; sed tantùm fuerunt præstò ad mandatum Dei.* 30 Postea] *nimirum quàm creata sunt a Deo.*

CAPUT XVII.

1 DOMINUS creavit e terra hominem.
2 Et rursus in eam convertit ipsum.
3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipsis, cùm daret ipsis potestatem in ea quæ super terram sunt:
4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipsorum, secundum imaginem suam fecit ipsos:
5 Imposuit timorem ejus cuilibet carni, ut in speciem bestiarum & volucrium dominaretur.
6 Sed partem tribuens, [c*] sexto loco dedit ipsis mentem, [d] septimoque sermonem ad interpretationem efficacitatum ejus.
7 Consilium, & linguam oculosque, aures & cor dedit ad cogitandum illis; scientia intelligente implevit eos, bonaque & mala demonstravit eis:
8 Adhibuit oculum suum ad corda eorum, dedit ut per secula gloriari possint de factis mirabilibus ipsius, ut intelligenter enarrent opera ipsius,
9 Et [e] nominatissimam sanctificationem ipsius electi laudent:
10 Adjecit eis scientiam, & legem vitę hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo se nunc mortales esse:
11 Fœdus [f] perpetuum statuit cum eis, & judicia sua demonstravit eis:
12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum, & [g] gloriosam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,
13 [h] Attentè cavete ab omni injustitia, & mandata eis singulis de propinquo daret.
14 Non sunt absconditæ ab oculis ejus vię illorum, perpetuò sunt ei expositæ; sed omnis homo a juventute ad res malas *spectat*: itaq; [*] non potuerunt corda sua pro lapideis facere carnea.
15 Nam [i] cùm dividerentur gentes totius terrę, unicuique genti constituit ducem; sed assumpsit Jisraëlem [k] pro parte sua; quem ut primogenitus est nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.
16 Quapropter omnia opera ipsorũ sunt tanquam sol coram illo, & oculi illius assiduè intuentur vias ipsorum.
17 Non fuerunt occulta ab eo injusta ipsorum facta, sed omnia peccata ipsorũ exposita fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus est & agnoscit figmentum suum, neq; dimisit eos, neque reliquit [l] quin parceret ipsis.
18 Nam [*] misericordia [m] in virum est tanquam sigillum penes ipsum, & gratiam [n] erga hominẽ velut pupillam conservat, impertiens filiis suis filiabusque resipiscentiã; postea verò exsurgens retribuet ipsis, retributionem inquam ipsorum retribuet in caput ipsorum.
19 Veruntamen resipiscentibus conversionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deserebant.
20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [o] in os, & minus offende.
21 Reduc *te ipsum* ad altissimum, & converte ab injustitia: nam ipse dux futurus est e tenebris ad illustrationem [p] salutarem:
22 Et valde odio haberem abominandam.
23 Altissimum quis laudet in sepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?
24 A mortuo, tãquã si nõ esset, perit celebratio,
25 Vivens & incolumis corde laudat Dominũ,
26 Magnã esse misericordiam Domini Dei nostri, & placationẽ revertentibus ad ipsum sanctè:
27 [*] Non enim posse omnia inesse hominibus, cùm non sit immortalis filius hominis.
28 Quid lucidius sole? at hic tamẽ deficit: [*] item vir qui cogitat carnem & sanguinem.
29 Potentiam [q] quidẽ altissimi cœli [*] ille considerat, sed homines omnes sunt terra & cinis.

[a] Græ. numeri
[b] Græ. secundum ipsos.
[c] Græ. sextũ.
[d] Græ. septimum.
[e] Græ. nomen sanctificationis.
[f] Græ. seculi.
[g] Græ. gloriã vocis.
[h] Gręc. attendite.
[i] Græ. in divisione gentium. Deut. 32.8.
[k] Græ. sibi partem.
[l] Græ. parcens.
[m] Græ. viri.
[n] Græ. hominis.
[o] Græ. ante faciem, & minue offendiculum.
[p] Græ. salutis
[q] Græ. altitudinis cœli.

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe post quinque αἰσθητήρια, id est, sensus instrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini sunt communia.* 14 Non potuerunt] *sed hoc potest unus qui promisit Deus, Jechezk. 11.19. & 36.26.* 18 Misericordia] *hanc germanam esse hujus versus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjuncta omnia. sensus est, Deum arcano suo consilio habere obsignatam misericordiam suam, qua suos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conservaturus est.* 27 Non enim posse] *ac propterea illos Dei misericordia opus habuisse.* 28 Item vir] *q. d. cùm sol ipse quantacunque sit luce præditus amitta*[s]

tat eam, non mirum est si homo quoque deficit, qui nihil nisi humanum a natura sapit humano & carnali modo. 29 Ille] *nempe qui vivit & incolumis est corde, ver. 25. hic quidem Deum agnoscit, ad quem omnis potestas in cœlo terraq; pertinet; sed hoc a gratia, non autem ex natura est: quis enim posset terra & cinis supremam cœli potestatem agnoscere?*

CAPUT XVIII.

1 QUI vivit in seculum, is creavit omnia [a] communi lege,

2 Dominus, solus justus, cùm non sit præter eum alter; qui fecit habitabilem mundū palmo manus suę, cujus voluntati obediunt omnia: nam ipse rex omnium est, distinguens in eis potentia sua a prophanis res sanctas.

3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipsius? aut quis pervestigavit magna ipsius facta?

4 Robur majestatis ipsius quis enumeret? & quis propositurus sit [b] enarrationem miserationum ejus?

5 Non possunt minuere aut addere, neque pervestigare possunt *homines* mirablilia *opera* Domini.

6 Cùm absolverit homo, tū principiū est; cumque desiverit, tum dubitaturus est *unde incipiat.*

7 Nam quid est homo? & quis usus illius? quodnam est bonum illius? & quod malum illius?

8 Numerus dierum hominis, ut sint plurimi, est annorum centum: sed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non potest computari: tanquam gutta aquæ e mari, & tanquam calculus arenæ, ita sunt mille anni inter dies seculi.

9 Propterea longanimus est Dominus erga illos, & diffundit misericordiam suam in illos.

10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum esse:

11 Propterea copiosam adhibuit placationem suam.

12 Misericordia hominis est erga proximum suum:

13 Misericordia verò Domini erga omnem carnem.

14 Arguens, erudiensque, docens, & convertens, ut pastor gregem suum,

15 Excipientium eruditionem miseretur, & festinantium ad judicia ejus.

16 [*] Fili, [d] secundis rebus utens ne præbeas reprehensionis argumentum, neque in ulla oratione molestiam sermonis improbi.

17 Nonne æstum sedat ros? sic melior est sermo donatione.

18 Ecce nonne sermo superat donationem bonam? at utrunque est penes hominem gratia præditum.

19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.

20 Priusquam loquaris disce, & ante invaletudinem cura.

21 Ante judicium compara te ipsum ut benefacias, & hora animadversionis placationē [e] consequeris.

22 Antequā infirmeris, abjice te continētia, & tempore peccatorum demonstra conversionem.

23 Ne impedias quin reddatur tempestivè votum, neque differas ad mortem usque [f] ut justè facias.

24 Antequam voveas, compara te ipsum; ac ne esto similis viro tentanti Dominum.

25 Recordare indignationem [*] *venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* [g] cùm faciem avertet Deus.

26 Recordare tempus famis tempore abundātiæ, paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.

27 A matutino ad vespertinum usque commutatur tempus, & omnia ista sunt cita coram Domino: homo sapiens in re qualibet religiosè metuet, & diebus peccatorū attentè cavebit a delicto; insipiens verò non observat tempus.

28 Omnis *vir* intelligens sapientiam & eruditionem agnovit,

29 Et ei qui [i] adeptus est illam celebrationem tribuit.

30 Qui intelligentes sunt ii quoque sermonibus sapientiam testantur, & distillant parœmias accuratas in vitam: [k] optima est fiducia in Dominum solum, [*] quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.

31 [l] Ne sequaris concupiscentias tuas, sed prohibe *te* a tuis appetitionibus.

32 Si suppeditaveris animo tuo rem quam concupiscit, quæ lubet ipsi; facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo, qui invidens tibi.

33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras consilium illarum *adipiscendarum.*

34 Ne fias pauper cōvivia ex fœneratione frequenter exhibendo, cùm nihil est in marsupio tibi: nam famosus esses insidiator tuæ ipsius vitæ.

[a] Græ. *effecit.*
[b] Græ. *enarrare.*
[c] Græ. *non supputabili autem omnibus numero est cujusque dormitio.*
[d] Græ. *In bonis ne des reprehensionem*
[e] Græ. *invenies.*
[f] Græ. *justificari.*
[g] Græ. *in aversione faciei.*
[h] Græ. *in divitiarum.*
[i] Græ. *invenit.*
[k] Græ. *melior.*
[l] Græ. *ne eas post.*
[m] Græ. *gaudium inimicorum tuorū.*

ANNOTATIO.

☞ Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant: & penes ipsum solum in rebus omnibus constat perfectio, ut docent sequentia.* 16 Fili] *idest, vide ut secundis & adversis rebus, sive abundes sive indigeas, sive des, sive petas, ut sermonem tuum temperes, & omnem offensam avertas.* 25 Venturam] *nempe si temerè tentaveris Dominum, ut Ecclesiast. 5.* 30 Quandoquidem mort.] *ætiologiam hanc accipio hoc modo: Deus solus vivens, adeoq; vita ipsa est; ac proinde quisquis alteri quàm Deo confidit, non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur, sed etiam ipse jam eò mortuus est quòd derelinquit vitam.*

CAPUT XIX.

1 OPERARIUS ebriosus non solet ditescere, & qui nihili facit res parvas paulatim ruit.

2 Vinum & mulieres seducunt intelligentes; & qui agglutinatur scortis, est audax:

3 Tineæ & vermes hæreditariò possidebunt illum, & arefiat [a] traductus in exemplum infamiæ maximæ.

4 Qui citò credit *stultis*, levis est animo; & qui peccat, in [b] se ipsum delinquit.

5 Qui lætatur de constitutione prava, condēnabitur; qui verò oculum contra voluptates intentum

[a] Græ. *in traductione majore.*
[b] Græ. *animam suam.*

gentum habet, coronam parat vitę suę.

6 Qui compos est linguę suę [c] cum altero sine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.

[c] Græ. *non pugnanti convivet.*

7 Nunquam repetas sermonem, & nihil tibi detrimento erit.

8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, & ' nisi in te redundaturum esset crimen peccati, ne reveles:

[d] Græ. *vitas alienas.*

9 Nam qui audiverit te, & observaverit te, is suo tempore odio habiturus est te.

10 Audivisti sermonem? moriatur apud te, & bono animo esto; non enim rumpet te.

11 [e] A sermone stultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.

[e] Græ. *a facie sermonis.*

12 Ut sagitta fixa in femore hominis, ' ita est sermo in ventre stulti.

13 Argue amicum, ne quando fecerit; & si fecerit, ne quando pergat:

14 Argue proximum, ne quando dixerit, & si dixerit, ut non repetat.

15 Argue amicũ; nam sæpè existit vana calumnia, & ne cuivis sermoni credito [f] animus tuus.

[f] Græ. *cor.*

16 Est qui labitur sermone, sed non ex animo; ecquis autem est qui non sit lapsus lingua sua?

17 Argue proximũ antequam mineris; & ' concede locum legi Altissimi cùm ira vacas.

18 Reverentia Domini [g] principium est quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & sapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini est eruditio vitę, & qui faciunt res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructum: reverentia a Domino est tota sapientia & omni sapientiæ adest effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; ' servus qui dicit Domino, ut placet *tibi* non faciam; & si postea faciet, irritat altorem suum.

[g] Græ. *principium acceptionis.*

[h] Græ. *arborem, metonymicè: Hebraismus.*

19 Improbitatis scientia non est sapientia; neque est prudentia, ubi consilium peccatorum est.

20 ' Est improbitas quæ eadem abominanda est, sed est insipiens qui parum valet sapientia.

21 Præstat timidus qui trepidat in intelligentia, eo qui abundat prudentia & transgreditur legem Altissimi.

22 Est astutia accurata quæ ipsa injusta est, & est qui pervertat gratiam in proferendo judicio: sed qui justè judicia pronuntiat hic sapiens est.

23 Est qui parvè agens flexus ambulat [i] pullatúsque; sed apud se plenus est ignito dolo.

[i] Græ. *pullitiæ.*

24 Unà quidem deflectit vultum, & surdum voluntariè agit, sed ubi non cognoscitur [k] ' priùs te afficiet malo.

[k] Græ. *præveniet tibi malefaciendo.*

25 Etiamsi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; si occasionem invenerit, afficiet malo.

26 Ex aspectu cognoscitur vir, & ex [l] obvia personę specie cognoscitur qui valet mente.

[l] Græ. *occursione personæ.*

27 Ornatus viri, & risus dentium, gressúsque hominis enuntiant constitutionem ejus.

28 Est redargutio quæ intempestiva est, & qui tacet *eam*, is quoque prudens est.

ANNOTATIO.

8 Nisi in te] *Id est, nisi tu ipse dissimulando onerares te crimine, aut suspicione criminis.* 12 Ita est] *id est, non magis a stulto contineri potest quàm fœtus a parturiente, aut sagitta a transfixo homine.* 17 Concede locum] *id est, ne priùs transversus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine putabas irascendum.* 18 Servus] *explicatio proximè præcedentis dicti ab exemplo domestico: ut servus qui reveretur herum suum, sapit & facit voluntatem ejus agnoscens imperium ejus, sic etiam pius hos officiorum gradus persequitur erga Deum & dominum suum.* 20 Est improbitas] *quasi dicat, scitè distinguendum est inter eos qui certa malitia improbè in peccatis se ipsos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera deinceps amplificantur.* 24 Prius] *nempe quàm percipiatur aut cognoscatur a te.*

CAPUT XX.

1 ' QUEMADMODUM melius est redarguere, quàm occultè indignari: sic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.

2 ' Ut concupiscentia eunuchi de vitianda puella, ita est quisquis vi exercet judicia.

3 Est tacens qui sapiens deprehenditur, & est aliquis odiosus præ multa loquacitate sua.

4 Est tacens eò quòd non habet responsionẽ, & est tacens qui opportunitatem novit.

5 Vir sapiens taciturus est ad opportunitatem usque, procax verò & insipiens opportunitatem transilit.

6 Qui abundat sermone, abominationi est; & qui potentiam sibi arrogat, odio est.

7 Quàm pulchrum est hominem reprehensum declarare resipiscentiam; sic enim voluntarium peccatum fugiturus es.

8 Placent quidem mala viro peccatori, sed inventum est ad detrimentum ipsius.

9 Est donatio quæ tibi non profutura est, & donatio est cujus dupla futura est retributio.

10 Accidit diminutio propter gloriationem, sed est qui per humilitatem extulit caput.

11 Est qui parvo emit multa, sed illa persolvit septuplo.

12 Sapiens se ipsum reddit sermonibus amabilem, stultorum verò gratię effunduntur.

13 Donatio insipientis non est tibi si acceperis profutura, similitérq; etiam invidentis, propter necessitatem [a] ab eo impositam; nam oculi ejus *spectant* ut pro uno accipiant multa.

[a] Græ. *ejus.*

14 Pauca dabit; sed exprobrabit multa, & aperiet os suum tanquam præco.

15 Hodie mutuò dabit, & cras repetet odiosus Domino & hominibus *vir* hujusmodi.

16 Stultus dicet; non est amicus mihi, non est gratia [b] beneficiorum meorum:

[b] Græ. *bonorum meis.*

17 Qui comedunt [c] cibum meum sunt vani lingua.

[c] Græ. *panem*

18 O quoties & quàm multi istũ derisuri sunt. ' nam neque illud quod habuit, [d] acceptum rectò sensu dedit, neque similiter quod non habet ipsi perinde est.

[d] Græ. *accepit.*

19 Lapsus a pavimento tolerabilior est quàm lapsus a lingua: ita ruina malorum, ' studiosè advenit.

20 Homo ingratus, ' sermo intempestivus in ore rudium assiduè futurus est.

21 Ab ore stulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore suo.

22 Est qui vetatur peccare præ indigentia, ac

de

ne in sua quidem quiete compungitur.
23 Est qui perdit se ipsum pudore, & quidem personæ observatione se ipsum perdit.
24 Est qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.
25 Labes mala est in homine mendacium, & in rudium ore assiduè versatur.
26 Optabilior est fur quàm [e] mēdax assiduus; utriq; verò perditionis hæreditatē consequentur.
27 Mores hominis mendacis sunt [f] ignominiosi, & pudor ejus comitatur ipsum assiduè.
28 Sapiens provecturus est se ipsum sermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.
29 Qui [g] colit agrum suum, altiorem faciet acervum suum, & qui magnatibus placet, veniam exorabit injustitię suæ.
30 Zenia & dona excæcant oculos sapientum, & velut pastomis ori indita avertunt reprehensiones.
31 [h] In sapientia occulta, & thesauro abdito, quænam est utrobique utilitas?
32 Præstat homo occultans stultitiam suam homini occultanti sapientiam suam.
33 Præstat tollerantia [i] infracta in quærendo Domino, homini suam ipsius vitam sine Domino [*] agitanti.

e Græ. *mendacio.*
f Græ. *ignominia.*
g Græ. *operatur terram.*
h Græ. *sapientia abdita & thesaurus non apparēs, quæ utilitas in ambobus? pleonasmus Hebraicus.*
i Græ. *non aversabilis.*

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Sensus est: utrumque horum æquè salutare est, peccantem officiosè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrius libertas anteponenda sit, reprehendentis, an confitentis culpam.* 2 Ut concupiscentia] *id est, corrumpuntur quidem judices; sed judicia ipsa ac potius justitia minimè: nam justitia non est ab hominibus, qui circumveniri possunt; sed a Deo, cujus integritas in dicendo jure non magis ab homine constuprari potest quàm ab eunucho impotentissimo virgo: quod enim differtur, non aufertur judicio ipsius ineluctabili.* 18 Nam neque] *id est, duobus nominibus in ludibrium iste traducitur: primùm enim donum ipsius non est donum, cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratiosum decet; deinde verò tam dolet de re donata, quàm si ea carere minimè potuisset. hic autem duo sunt Hebraismi, sententiā meā: metalepsis in accipiendi verbo, quam bene Hieronymus observavit, ut Exodi 25.2. deinde ellipsis negationis* ἀπὸ κοινοῦ *in posteriore membro.* 19 Studiosè] *id est, ultrò sese offeret ac diligentissimè: metaphora.* 20 Sermo intempest.] *id est, hominis ingrati atque inepti sermones alieni sunt: sed appositio in verbis Hebræis gratiam habitura esset Latino sermoni insolens.* 33 Agitanti] *id est, circumducenti & quasi rotis huc illuc versanti instabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, cùm peccasti, ne pergas ampliùs; sed priorum causa deprecare.
2 Tanquam [a] a serpente fuge a peccato: nam si accesseris ipsum, mordebit te.
3 Dentes leonis sunt dentes ejus, tollentes animas hominum:
4 Similis gladio ancipiti est omnis iniquitas, plagæ illius non est curatio.
5 Insultatio & contumelia desolant divitias: ita superborum domus desolabitur.
6 [*] Precatio pauperis ab ore *ipsius* ad aures *solùm* illius; sed judicium illius studiosè advenit.
7 Qui odit reprehensionem, vestigio insistit peccatoris; sed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo suo.
8 Notus e longinquo est, qui valet lingua; sed consideratus novit, cum ille labitur.
9 Qui ædificat domum suam pecuniis alienis, est ut qui colligit sibi ipsi lapides ad tumulū sepulturæ suæ:
10 Stuppa coacta est iniquorum congregatio, & [b] consumit eos flamma ignis ad perditionem.
11 Via peccatorū lapidibus quidem complanata est: sed in extremo ejus est mortis fovea.
12 Qui custodit legem Domini, tenet intelligentiam ejus.
13 Assumptio autem sapientiæ est consummatio reverentiæ Domini.
14 Non erudietur is qui non est [*] solers.
15 Solertia enim est quæ multiplicat *illi* [c] acerbitatem.
16 Cognitio sapientis velut inundatio multiplicari solet, & consiliū ejus ut castus fons vitæ.
17 Intestina stulti similia sunt confracto vasi: ullam scientiam non tenent in vita sua.
18 Sermonem sapientem cùm audiverit scitus, laudat eum & [d] [*] adhibet sibi; sin eum audivit qui caret intelligentia, & displicet ipsi, & avertit eum post tergum suum.
19 Narratio stulti est tanquam onus in via: in labiis verò intelligentis invenitur gratia.
20 Os prudentis in Ecclesia requiri solet.
21 Tanquam domus deleta, ita est stulto sapientia: cujus sermones si cùm animo reputentur, cognitioni hominis vacantis intelligentia sermones insunt quos nequeas perquirere.
22 [e] Pro pedicis est in pedibus dementium eruditio, & velut manicę ad manum dexteram.
23 Stultus in risu extollit vocem suam, vir autem solers vix placidè arrisurus est.
24 Tanquā mundus aureus est prudenti eruditio, & tanquā armilla imposita brachio dextero.
25 Pes stulti [f] citò infertur in domum *alterius*, sed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit se.
26 Imprudens a foribus flexus in domum introspicit, sed vir eruditus consistit foris.
27 Ruditas est hominis [g] cùm auscultat ad fores, prudens verò ignominiā istam gravabitur.
28 Multiloquorum labia res narrant quę non attinent ipsos, prudentum verò sermones statera ponderantur.
29 In ore stultorum est cor ipsorum, in corde autem sapientum est os ipsorum.
30 Cùm execratur impius [*] satanam, is suam ipsius animam execratur.
31 Inquinat suam ipsius animam susurro; & ubicunq; inquilinus fuerit, odio futurus est.

a Græ. *a facie serpentis.*
b Græ. *consummatio eorum est flāma.*
c Græ. *amaritudinem.*
d Græ. *ad se apponit.*
e Græ. *pedica.*
f Gręc. *citus in domo.*
g Græ. *auscultare.*

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id est, cùm pauper divitem contumeliosum deprecatur, aures quidem illius, sed animum minimè afficit; ac propterea judicium Dei contumeliosum hominem affecturum est duritia tanta & inhumanitatis nomine.* 14 Solers] *nempe in custodienda lege Domini: nam hic versus & sequentes sunt duorum præcedentium exegetici.* 18 Adhibet sibi] *id est, sibi ipsi applicat: sic accipiendum docet antithesis.* 30 Satanam] *qui homicida est a principio, mendacium & impiorum pater.*

CAPUT XXII.

1 LAPIDI conspurcato cōparatur piger, & quisque exsibilat ignominiam ejus.
2 Stercori bubulo e sterquiliniis comparatur piger, quem quisquis tollit, manum solet excutere.
3 Pudor patri est in genitura filii carentis eruditione, & filia *talis* ad detrimentū gignitur.
4 Filia prudens hæres viri sui futura est; quæ autem pudore afficit *eum*, ad tristitiam genitoris *afficit*.
5 Patrem virumq; pudore afficit audax, sed apud utrosque ignominiosa futura est.
6 Musicorum *sonorum* in luctu narratio intēpestiva est, flagella verò & correctio tempore sapientiæ.
7 Liberi qui cum vita bona educantur, suorū genitorum abscondunt ignobilitatem, liberi qui in contemptu & ruditate exultant, inquinant nobilitatem cognationis suæ.
8 Conglutinat testam qui docet stultum, & excitat dormientes e profundo somno; narrat dormitanti qui narrat stulto: nam [a] consummata narratione dicet, quid est?
9 Mortuū defle, quia defecit *eum* lux; & stultum defle, quia defecit eum intelligentia.
10 Suavius defle mortuum, quia requievit:
11 Nam stulti vita [b] gravior est morte.
12 Luctus mortui septēdialis est, sed stulti ac impii *luctus perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.
13 Cum insipiente ne habeas sermonem multum, neque ambules cum eo qui caret intelligentia: nam ut nullo sensu est, omnia tua nihili facturus est.
14 Cave ab illo ut molestiam non habeas, & [c] 'quisquiliis ejus minimè inquineris.
15 Declina ab illo & requiē [d] consequēris, & nequaquam securus esto in dementia ejus.
16 'Plumbo futurū esset aliquid gravius, & si quod aliud nomē est rei alicui graviori plumbo.
17 Arenā, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quàm hominem vacantem intelligentia.
18 Coaxatio lignea devincta ad ædificiū concussione non dissolvitur: ita cor statuminatum super [e] consulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur.
19 Cor fundatū super intelligente cogitatione est ' velut ornatus [f] arenati in pariete xysti.
20 Valli in alto siti ex adverso venti nequaquam mansuri sunt;
21 Ita cor meticulosum in cogitatione stulti ex adverso cujusque timoris minimè permansurum est.
22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat sensum.
23 Qui mittit lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, dissolvit amicitiam.
24 Si in amicum strinxeris gladium, ne desperes: est enim [g] reconciliationis via.
25 In amicum si aperueris os, ne verearis; est enim componendi ratio, prçterquam ex probro, superbiaq; & arcani revelatione; & doloso ictu: ex his enim omnis amicus aufugit.
26 [h] Fide utere erga propinquum in paupertate *illius*, ut læteris rebus secundis illius.
27 Tempore afflictionis permane apud illum, ut cohæres sis hæreditatis illius: 'neque enim semper [i] circumhærentem constitutionem oportet contemnere, neque admirabilis est dives qui non habet mentem.
28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, sic ante [k] cædes convitia.
29 Amicum protegere non erubescam, & a cōspectu ejus nequaquam abscondam me;
30 Quòd si mala mihi per ipsum evenerint, quisquis audiverit cavebit ab illo.
31 'O si quis inderet mihi ad os meum custodiam, & ad labia mea sigillum solers; ut nō corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea.

[a] Grç. *in consummatione*.
[b] Græ. *supra mortem est*.
[c] Græ. *excussione*.
[d] Græ. *inveniet*.
[e] Græ. *consili*.
[f] Græ. *arenatus*.
[g] Græ. *regressio*.
[h] Græ. *fidem posside*.
[i] Græ. *circumscriptionem*.
[k] Græ. *sanguines*.

ANNOTATIO.

14 Quisquiliis] *Id est, ne per ludibrium pedes excutiat contra te, & velut ramentis pedum in te conjectis te ipsum commaculet.* 16 Plumbo] *id est, si dissimulares securè dementiam stulti, tandem experientiâ cognosceres eam plumbo, & si qua alia res gravior plumbo nominari potest, longè graviorem esse, ut sequens versus explicat.* 19 Velut] *id est, convenientissimum est, quemadmodum in xystis sive hypethris ambulationibus atque gymnasiis convenientissimum est parietes arenato aut marmorato æquabili & politissimo incrustari.* 27 Neque enim] *id est, non decet virum bonum ex præsente specie temporibúsque judicare.* 31 O si quis] *optantis verbę ex Hebræorum usu.*

CAPUT XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitç, ne derelinquas me in consilio 'istorum, neq; sinas me inter istos cadere.
2 (Quis institueret in cogitationem meam flagella, & in corde meo eruditionem sapientiæ?) 'ut in peccatis errore commissis tu mihi parcas Domine, & non sinas eorum contumelias qui ex professo peccatores sunt:
3 Ut nō multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionē; itaq; corruam corā adversariis, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorū spes procul est a misericordia tua.
4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationē oculorum ne tribuas mihi, & giganteum animū semper amove a servis tuis.
5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & coërcine semper eum qui cupit servire tibi: ventris appetentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.
6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui servabit, minimè deprehendetur labiis ipsius.
7 In sua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator superbusq; offendent istis.
8 Juramento ne assuefacias os tuum, & nominare sanctum ne assuefias.
9 'Nam quemadmodum famulus [a] non paucis vibicibus afficitur, de quo assiduè habetur quæstio; ita qui jurat & Deum semper nominat, a peccato minimè mundus erit.
10 Vir qui multùm jurat plenus est iniquitate, & non abscedet a domo ejus flagellum.
11 Cùm abundabit peccatum ejus in ipso, etiamsi despexerit, peccat ' dupliciter.

[a] Grç. *non minuitur a vibice*.

12 Quòd si inaniter juravit, justus non habebitur: nam implebitur domus ejus [b] inductis flagellis.

[b] Græ. *inductione.*

13 ' Est sermo circumvestitus morte, ne deprehendatur iste in hæreditate Jahhakobi.
14 Nam a piis omnia hæc abstitura sunt, qui in peccatis non involventur.
15 [c] Intemperanti juramento ne assuefacias os tuum: huic enim [d] culpa inest peccati.

[c] Græ. *intemperantiæ juramenti.*
[d] Græ. *sermo.*

16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates considebis,
17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & cõsuetudine tua ipsius marcescas; velles enim te non natum esse, & diem execrareris partus tui.
18 Homo consuescens sermonibus [e] probrosis, omnibus diebus suis nequaquam erudietur.

[e] Græ. *probri.*

19 ' Duo genera [f] multùm peccant, & tertium adducit iram:

[f] Græ. *multiplicant peccata.*

20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec consumptus sit:
21 Homo scortator peccans in suo ipsius corpore, qui non desipit donec ignem accenderit.
22 Scortatori homini quilibet cibus suavis est, nequaquam cessaturus est donec moriatur.
23 Homo digrediens e cubili suo, dicens cum animo suo, quis videt me?
24 Tenebræ circumstant me, & parietes tegunt me, & nemo videt me, quid vererer? peccata mea minimè recordabitur Altissimus:
25 Cui timori sunt oculi hominum, quasi non noverit oculos Domini altissimi millies sole lucidiores esse,
26 Qui inspiciunt omnes vias hominum, & considerant in partes occultas usque,
27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, similiterq; postquam consummata sunt pervidet omnia.
28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non suspicatus fuerit deprehendetur.
29 Similiter etiam mulier relinquens virum suum, & [g] hæredes ex alio parans.

[g] Græ. *hæreditatem.*

30 Etenim primùm non paruit legi Altissimi, ac secundò in virum suum deliquit, tertiò verò scortatione adulteravit, & ex alio viro præbuit liberos.
31 Hæc in Ecclesia producetur, & in liberos hujus animadversio erit.
32 Non mittent in diversum filii istorum radicem, & rami istius non ferent fructum:
33 Relinquet ad execrationem memoriam sui, & probrum istius non delebitur.

Sapientia 3. *&* 4.

34 Ita cognoscent qui reliqui facti fuerint, nihil esse melius reverentia Domini, & nihil suavius eo qui attendit mandatis Dei.
35 Gloria magna est sequi Deum, & longitudo vitæ *in eo sita est,* [h] ut accipiaris ab illo.

[h] Græ. *ut accipi.*

ANNOTATIO.

1 Istorum] *Qui ex professo peccatores sunt, prout sequente versu nominantur: relativum præiens antecedenti ex Hhebræorum usu.* 2 Ut in peccatis] *id est, ut non sinas me per errorem peccata committere, tanquam si parceres flagellis & eruditioni meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permitteres: sic accipiendum docent sequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut justa sit comparationis hujus ἀντίδοσις duo versus conjungendi sunt, quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laborarunt sensus est, servum de quo propter maleficia continua habetur quæstio, eodem loco habendum esse atque hominem juramentis deditum: utrumque reum esse peccati, hoc versu; & indesinenter flagellatum iri, ver. seq.* 11 Dupliciter] *nempe quòd peccat, & quòd despiciens peccati gravitatem Deum ipsum despicit, & in peccatis magis ac magis involvitur.* 13 Est sermo] *nempe juramentum ejusmodi: nam in sermone de juramentis pergit usque ad versum.18.* 19 Duo genera] *hæc tria proponit deinceps ad finem usq; capitis: hominem animo æstuantem, versu sequente; adulterũ, usq; ad versum 32. & adulteram, reliquo capite.*

CAPUT XXIIII.

1 SAPIENTIA ' laudat [a] se ipsam, & in medio populi sui gloriatur.

[a] Græ. *animam suam.*

2 In Ecclesia Altissimi os suum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens,*
3 Ego ex ore Altissimi proveni, & tanquam nebula cooperui terram:
4 Ego in excelsis *locis* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:
5 Rotunditatem cœli circuivi sola, & in profunditate abyssorum ambulavi:
6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquisivi:
7 Et apud hæc omnia quæsivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.
8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requiesceret tentorium meum, dicens,
9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres esto Jeruschalaimis.
10 Ante seculum a principio creavit me, & in secula minimè defectura sum; in tentorio sancto coram illo ministravi.
11 Atque ita Tzijone stabilita sum, in civitate sanctificata similiter fecit ut quiescerem, & Jeruschalaimis est potestas mea.
12 Itaque radicata sum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipsius.
13 Tanquã cedrus in Libano exaltata sum, & tanquam cupressus in montibus Chermonis.
14 Tanquam palma ' Hhengedi exaltata sum, & tanquam plantæ rosæ Jerichuntinæ:
15 Tanquam olea decora in specioso campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata sum:
16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pila aromatica, & tanquam myrrha electa [b] emisi odorem bonum:

[b] Græ. *dedi.*

17 Tanquam galbanum, & onyx, stacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo.
18 Ego velut terebinthus extendi ramos meos, suntque [c] gloriosi & gratiosi rami mei.

[c] Græ. *gloriæ & gratiæ.*

19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum; & flores mei [d] afferunt fructũ gloriosum & divitem.

[d] Græ. *sunt fructus gloriæ & divitiarũ.*

20 Ego mater sum dilectionis optimę, reverentiæque, & cognitionis, & spei sanctæ.
21 Quas cõmunico cum liberis meis omnibus, semper futuras iis ' qui indicuntur ab ipso.
22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini:
23 Nam memoria mei dulcior est melle, & hęreditas mea favo mellis.
24 Qui comedunt me, adhuc esurient; & qui bibunt

bibunt me, adhuc erunt sitientes mei.

25 Qui auscultat mihi, pudore non afficietur unquam; & qui [e]colunt me,[e] non aberrabunt.

[e] Græ. operantur in me: metaphora a terra.

26 Hęc omnia *dicit* liber fœderis Dei altissimi,

27 Lex quam mandavit nobis Mosche hęreditariam in congregationibus Jahhakobi: ne [f] deficiatis, quin robore valeatis in Domino: ut confirmet ipse vos, agglutinamini ipsi: Dominus omnipotens Deus solus est, neque est amplius præter ipsum servator:

Deut. 33.
[f] Græ. dissolvamini valere.

28 Qui implet omnia, tanquam [*] Pischon sapientia sua, & tanquam Tigris diebus novorum *fructuum*:

29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jarden diebus messis.

30 Qui demonstrat tanquam lucem eruditionem scitam, & tanquam Gichon diebus [*]flavescentis segetis.

31 Non [g] agnovit primus perfectè illam, similiterq; ultimus non pervestigavit illam:

[g] Græ. consummavit agnoscere.

32 Nam [*]ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius, & consiliũ illius ex abysso magna.

33 Ego sapientia tanquã fossa ducta e flumine,

34 Et tanquam aquæ ductus, processi in paradisum:

35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam justam meam:

36 Ecce autem factus est mihi ex fossa fluvius, & ex fluvio meo factum est mare:

37 Quia eruditionem tanquam matutinũ tempus illustro, & demonstro eam in longinquum usque.

38 Quia doctrinã [*]ad prophetiam effundo, quã relicturus sum in generationes æternas.

39 Videtis me non mihi soli laborasse, sed omnibus qui exquirunt illam.

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id est, se ipsam prædicat per spiritum dei iis laudibus quæ sequuntur inde a versu 3.* 14 Hhengedi] *de quo vide Genes. 14. sic autem legendum cùm libri veteres ostendunt, tum ipsa sententia.* 21 Qui indicuntur] *id est, quos mihi dedit pater, ut Christus loquitur Joan. 10.* 25 Non aberrabunt] *a vero scopo qui piorum animis objectus est: sic interpretamur Græcam vocem ex notatione illius, & præcedentis membri comparatione.* 28 Pischon] *de his nominibus quatuor vide Gene. 2. 11. & sequentibus: pertinẽt enim ad fluvios duos Euphratem & Tigrin, qui Babyloniam atq; Seleuciam fœcundant restagnatione sua, ut testantur Herodotus, Diodorus, & Plinius lib. 18. Naturalis hist. cap. 17. & 18. Hîc autem ellipsis est relati, & sequentib. versib. pro eo quod est tanq̃ Pischon &c. replent adjacentem agrum.* 30 Flavescentis seg.] *nam sub illud tempus exundant Euphrates & Tigris, quod significatur voce Græca: etsi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circũ Euphratẽ nulla est; dicitur enim* τρύγητος *non* ἀπὸ τ͂ τρυγὸς, *i. a vino; sed ab ariditate quæ segetẽ maturat, ac proinde ei* τρύγης *&* τρυγήτου *nomen dedit; quamvis a verbo* τρύχω *deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id est, infinito fonte, metaphoricè.* 38 Ad Prophetiam] *hoc est, ut eos qui accipiunt me efficiam prophetas, ex quorum ventre (ut loquitur Christus) profluunt rivi salientis aquæ. Joan. 7. 38. atque huc spectavit autor cùm exemplum suum adduceret sequente versu.*

CAPUT XXV.

1 TRIBUS rebus [*]speciosus effectus sum & surrexi speciosus coram Domino, coram Domino & hominibus:

2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui, & viro ac muliere quibus inter ipsos convenit.

3 Tria verò genera odit anima mea, & infensus sum valde vitę illorum:

4 Pauperem superbum, & divitem mendacem, senemque mœchum [a]minima præditum intelligentia.

[a] Græ. minutum intelligentia.

5 In juventute tua si nihil coëgeris, quomodo poteris in senectute tua [b] consequi?

[b] Græ. invenire.

6 Quàm speciosum est canitiei judicium, & senioribus cognitio consilii!

7 Quàm speciosa est senum sapientia, & gloria præditis *decora* cogitatio atq; consilium!

8 Corona senum est experientia multiplex, eorumque gloriatio reverentia Domini.

9 Novem cogitata prædicavi beata esse ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.

10 Homo de liberis lætans *beatus est, &* qui vivens videt ruinam inimicorum:

11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non servit homini indigno se.

12 Beatus qui [c] adeptus est prudentiam, & qui *eam* narrat ad aures audientium.

[c] Græ. invenit: sic deinceps.

13 Quàm magnus est qui adeptus est sapientiã! sed nemo est qui superet reverentem Domini.

14 Dilectio autem Domini supra omnia excellit ad illustrationem.

15 Qui tenet eam, cui comparari posset?

16 Reverentia Domini principium est dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis [d] ad illum.

[d] Græ. illius.

17 [e]Omnem plagam, modò ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [e]modò ne improbitatem mulieris;

[e] Græ. ac nõ, & sic deinceps.

18 Omnem [f] invasionem, modò ne invasionem [*] osorum; & omnem ultionem, modò ne ultionẽ inimicorum:

[f] Græ. inductionem.

19 (Non est caput valentius capite serpentis, neq; est animus valentior animo inimici)

20 Habitare cum leone & dracone malim, quã habitare cùm improba muliere.

21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciẽ illius obtundit tenebris *ut sit* [*]tanquã ursa.

22 Inter propinquos suos accumbens vir illius etiam [g] invitus propter illam ingemiscet.

[g] Græ. invitè.

23 Exigua est omnis improbitas ad improbitatem mulieris, [h] forte peccator accidat illi.

[h] Grę. sors peccatoris.

24 Vt ascensus arenosus ad pedes senis, ita est mulier garrula quieto viro.

25 [*]Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiscas [*]deliciarum causa.

26 Ira, & impudẽtia, ac turpitudo magna [i] inest mulieri, si suppeditaverit quę opus sũt viro suo.

[i] Græ. est mulier: sic versibus sequentibus duobus.

27 Cor humile, faciemq; mœstam, & plagam cordis efficit mulier improba;

28 Manus remissas, & genua soluta quæ non consolatur virum suum in angustia.

29 A muliere principium est peccati, & per eam nos omnes morimur.

30 Ne des aquæ effluendi locum, neq; mulieri improbę licentiam exeundi.

31 [*]Si non ambulat ad manum tuam,

32 A [k] carne tua reseca illam, da *libellum* & dimitte *illam*.

[k] Græ. carnibus tuis.

ANNO-

ANNOTATIO.

8 Speciosus] *i. deterso mœrore omni recreor tantopere ut vultu testatam faciam lætitiam meam.* 17 Omnem plagam] *hi versus propter ellipsin verbi obscuritatem per magnam habere visi sunt immeritò, cùm verbum habeatur vers. 20. quod cum his versibus conjungendum est. sensus est, se a Domino paratum esse omnes plagas perferre ab hominibus, omnes astus, omnemque violentiam, modò Deus eas plagas, technas, violentiamque avertat quæ hîc describuntur: quamobrem eas exornat autor sequentibus & se ipsum explicat.* 18 Osorũ] *id est, quam osores & inimici voluerint. quasi dicas, modò ne tradatur anima mea desiderio inimicorum meorũ, quemadmodũ permultis locis orabat David.* 21 Tanquam ursa] *i. ferocissima & nemini parcens: similitudo est in scripturis frequens, ut 2. Schem 17.8.* 25 Ne accidas] *i. ne abjicias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris raptus amore formæ.* Deliciarum causa] *i. propter delicias illius te victurum sperans in deliciis.* 31 Si non ambulat] *i. si in te qui vir ipsius es minimè acquiescit, sed se nefariè adjungit alteri discedens a manu tua, cui se data conjugii fide obstrinxerat.*

CAPUT XXVI.

Supr. ver. 21.

1 MULIERIS bonæ beatus est vir, & numerus dierum ejus duplex.

2 Mulier fortis lętitiã affert viro suo, & annos vitæ illius implet [a] prosperitate.

3 Bona mulier bona portio est, in partẽ [b] reverentibus Dominum dabitur:

4 [*] Divitis enim ac pauperis animus bonus est erga Dominũ, omni tempore vultum habẽtes hilarem exultant.

5 A tribus formidat cor meum, & a quarti conspectu metuo.

6 Calumnia civitatis, & concio populi,

7 Et obtrectatio, *ista* omnia supra mortem laboriosa sunt:

8 Sed [c] onerosa cordi & luctifica est mulier æmulans zelotypiã mulierem *alteram*:

9 Et flagellum est linguæ cum omnibus de re communicans.

10 [*] Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita est ut qui prehendit scorpium.

11 Iram magnam *efficit* mulier ebriosa, & vertiginosa, quę inhonestam constitutionem suam minimè contegit.

12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoscitur.

13 In filiam [d] inverecundam confirma custodiam, ut cùm invenerit sibi licentiam esse non utatur *ea*.

14 [e] Impudentem oculum a tergo observa, ac ne mireris si delinquat in te.

15 Quemadmodum viator sitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adversum omnẽ palum sessura esset, & adversus telum apertura pharetram.

16 Gratia mulieris delectat virum ipsius, ossaque illius pinguefacit scientia illius.

17 Donatio Domini est mulier taciturna atque benevola, neq; est [f] quicquam quo erudita illius anima commutari possit.

18 Gratia [g] suprema est pudica & fidelis mulier:

19 Neq; est pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.

20 Ut sol Domini oriens in altissimis, ita pulchritudo bonæ mulieris est in ornamento domus ipsius.

21 Ut lucerna elucens in lychnucho sancto, ita est pulchritudo vultus *illius* in ætate stata.

22 Ut columnæ aureæ impositæ basibus argenteis, ita sunt pedes speciosi in pectoribus firmis *illius*.

23 Fili, florem ætatis tuę conserva sanum, ac ne des alienis robur tuum.

24 Cùm requisiveris ex omni agro [*] fœcundam sortem, sere propria semina fretus bono genere tuo:

25 Ita fœtus tui superstites, & audenter generosum animum obtinentes [h] augescent.

26 Mulier [i] meretrix æqualis [*] sui reputabitur, quæ autem subest viro, turris [k] defendens a morte reputabitur utentibus.

27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.

28 Mulier inhonesta ignominiã [l] *in virũ* excitabit, filia verò honesta etiam virum verebitur.

29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.

30 Mulier honorans virum suum omnibus apparebit sapiens, quæ autem non honorat eum [m] superbè impia ab omnibus agnoscetur.

31 Bonæ mulieris vir beatus est, numerus enim annorum ejus futurus est duplex.

32 Mulier clamosa & loquax spectata est, ad arcendos inimicos *apta*:

33 Et hominis cujusque anima [*] quæ similiter arcetur istis, in bellicis seditionibus [n] sibi ipsi degendum cogitat.

34 Duobus *nominibus* afficitur tristitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio:

35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes si [o] flocci fiunt,

36 Et si quis revertitur a justitia ad peccatum: hunc comparabit Dominus [p] ut cædatur gladio.

37 Vix eximitur mercator e delicto, neq; justus est a peccato caupo.

[a] Græ. *pace.*
[b] Græ. *reverentium.*
[c] Græ. *animi cordis, & luctum.*
[d] Græ. *non aversabilem: sic ver. 29.*
[e] Græ. *post impudentem oculum observa.*
[f] Grę. *commutatio eruditæ animæ.*
[g] Græ. *super gratiam.*
[h] Græ. *magni evadent.*
[i] Græ. *mercenaria.*
[k] Græ. *mortis*
[l] Græ. *contra teret.*
[m] Græ. *in superbia.*
[n] Grę. *animam suam transigit.*
[o] Græ. *stercorentur, ut ita dicamus.*
[p] Græ. *ad gladium.*

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorẽ habet.* 10 Jugum] *i. conjuges inter se sunt veluti conjugati boves: quòd si mulier improba est, nihil jugo illo miserius.* 24 Fœcundam sortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *i. porcæ altili: sic enim Græci appellant σίαλον, ut a syagro distinguatur.* 33 Quæ similiter] *Græcam vocem aliud ferè significare novimus: sed si quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine τρόπος (ut vulgus fecit interpretum) compositam esse, sed potius ex [illegible] quæ posita est præcedente versu: atque hoc pacto hic locus habet evidentiam.*

CAPUT XXVII.

1 [a] REI indifferentis gratia peccaverũt multi; & qui quærit abundare, oculum suum [a] avertit.

2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum [a] ultrò citroq; teritur.

3 Qui non obtinet [b] studiosè reverentiam Domini, hujus citò subvertetur domus.

4 Dũ excutitur cribrũ, remanent sordes; similiterq; [*] exuviæ hominis in eloquutione ejus.

5 Vasa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipsius *probatur.*

6 Culturam arboris demonstrat fructus illius, sic eloquutio cogitationis quæ inest cordi hominis.

7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim est tentatio hominum.

8 Si sequaris jus, comprehendes ipsum; & indues ipsum velut talarem *vestem* gloriæ.

9 Volucres ad similes sibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui [c] colunt *ipsam.*

10 Leo insidiatur venationi, similiterq; peccatum iis qui operantur malum.

11 Narratio pii semper est cum sapientia, imprudens verò mutatur ut luna.

12 Inter eos qui carẽt intelligẽtia [*] observa tẽpus; inter consideratos verò assiduè versare.

13 Narratio stultorum [d] offensioni est, & risus eorum hæret deliciis peccati.

14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen istorum [e] facit ut obstruamus aures.

15 [f] Effusionẽ sanguinis facit superborũ pugna, & convitiatio illorum gravis auditu est.

16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquam amicum inventurus est ex animo suo.

17 Benevolentia prosequere amicum, & fidus esto cum eo:

18 Quòd si revelaveris arcana ejus, nequaquã persequaris [g] eum.

19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum suum, ita [*] perdit propinquum suum.

20 Et quemadmodum si volucrem e manu tua dimiseris, ita propinquum dimisisti; & minimè [h] venando consequeris ipsum.

21 Ne prosequaris ipsum: nam abstitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:

22 Nam vulnus obligari potest, & de convitio est reconciliatio:

23 Sed qui revelavit arcana amisit fidem.

24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, absistet ab eo.

25 E regione quidem oculorum tuorum suave efficiet os suum, & sermones tuos mirabitur; sed postea pervertet os suum, & tuis sermonibus offensiones addet.

26 [i] Permultùm [*] odi, neq; est quem ei comparem, & Dominus odio habiturus est.

27 Qui lapidẽ in altũ mittit, super caput suum mittit; ita plaga dolosa diducit vulnus.

28 Qui fodit foveam, in ipsam incidet:

29 Et qui statuit laqueum, capietur ipso.

30 Malefico mala supervenientia morabuntur apud ipsum, quamvis minimè cognoscat unde adveniant ipsi.

31 Illusio & probrum superborum est, vindictaque ut leo insidiatur illis.

32 Laqueo capientur qui lętantur de ruina piorum, & dolor consumet eos ante mortem ipsorum, simultas, & ira, & quęcunque sunt res abominandæ: hujusmodi vir inquam peccator [k] possidetur istis.

[a] Græ. *conteritur.*
[b] Græ. *per studium in reverentia.*
[c] Græ. *operantur.*
[d] Græ. *offensio.*
[e] Græ. *sepimentum aurium est.*
[f] Græ. *effusio sanguinis est superb.*
[g] Gr. *post eum.*
[h] Græ. *venaberis.*
[i] Græ. *multa.*
[k] Græ. *possessus est istoris: nam vocem Græcam passivè sumit Siracides.*

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *i. ejus rei qua homines bona fide & conscientia carere possent, ut mercatores & caupones lucro: sic suprà 7.18.* Avertit] *nempe a justo oculum suum adjicit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *i. tanquam spolia adempta ipsi, cùm inter loquendum excutitur & perturbatione animi ad sermonẽ fundendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt sequentes versus.* 12 Observa tempus] *nempe quo subterfugias eorum consortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *i. æquè perdit amicum suum retegendis arcanis ac si inimicus esset.* 26 Odi] *nempe istum qui retegit arcana amici sui.*

CAPUT XXVIII.

1 [a] ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] constanter servaturus est.

2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi solventur peccata tua.

3 Homo in hominem cõservat iram, & a Domino curationem petat?

4 Et in hominem similem sibi non adhibens misericordiam pro peccatis suis deprecetur?

5 Cùm ipse qui caro est conservet simultatẽ, ecquis expiet peccata illius?

6 Memẽto [c] finis, & desine inimicitias gerere:

7 Ac ne simultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; sed in mandatis permane.

8 Memento mandatorum, neque simultatem exerceas in proximum.

9 Et *memento* fœderis altissimi, ac [*] despice [d] rem ignoratione commissam.

10 Abstine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.

11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.

12 [e] Prout est materia ignis, ita accenditur: prout est cõfirmatio pugnæ, *ita* augetur ignis: prout est robur hominis, *ita* furor est illius: & prout sunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.

13 Contentio accelerata accendit ignem, sed pugna accelerans effundit sanguinem.

14 Si flaveris in scintillam, accenditur, sin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.

15 Susurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacẽm perdiderunt.

16 Lingua duplex multos divexavit, & dissipavit eos ab [f] una gente ad alteram:

17 Et civitates munitas sustulit, domosq; magnatum subvertit.

18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipsarum.

19 Qui attendit ei, nequaquam requiem consequetur, neq; habitabit cum tranquillitate.

20 Plaga flagelli efficit vibicem, sed plaga linguæ

[a] Græ. *ulciscens a Domino inveniet ultionem.*
[b] Græ. *servans.*
[c] Grę. *ultimorum.*
[d] Græ. *ignorationem.*
[e] Græ. *secundum materiã sic sequentia.*
[f] Græ. *gente ad gentem.*

guæ confringit ossa.

21 Multi ceciderunt acie gladii, sed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.

22 Beatus est qui protegitur [g] adversus illam, qui non [h] expertus est furorem illius;

23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus est.

24 Nam jugum illius jugum est ferreum, & vincula ejus vincula ærea.

25 Mors pessima est [i] quæ affertur ab illa, & sepulchrum utilius est illa.

26 *Illa* piis minimè dominatura est, & flamma illius minimè comburentur.

27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam: atq; in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipsos tanquā leo, & tanquam [a]pardalis perimet ipsos.

28 [a]Ecce circumsepi possessionem tuam spinis; at ori tuo fac januas & vectes.

29 Argentum tuum & aurum tuum colliga; sed sermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:

30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram [k] insidiatore.

[g] Græ. *a facie ejus.*
[h] Græ. *pertransivit in furore illius.*
[i] Græ. *mors illius.*
[k] Græ. *insidiante.*

ANNOTATIO.

9 Despice] *i. injuriam ab homine acceptam ita dissimula, quasi ab imprudente fuisset facta.* 27 Pardalis] *sive pardus fœmina, quam mare longè atrociorem esse ac fraudulentiorem testantur omnes.* 28 Ecce] *similitudines συγκριτικαί, quibus demonstratur studium ad sermones nostros adhibendum.*

CAPUT XXIX.

1 QUI [a]exercet misericordiam, fœneratur propinquo; & qui se pro illo cōfirmat [b] facultate sua, servat mandata.

2 Mutuum da propinquo tempore [c]quo opus habet, iterumq; redde propinquo tempore suo.

3 [d] Firmum exhibe sermonem tuum, & fidus esto erga illum: ita omni tempore [e] quod opus erit tibi consequeris.

4 Multi tanquam rem inventam existimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipsos adjuverant.

5 Usque dum acceperit, osculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui submittit vocem:

6 Tempore autē restitutionis protrahit tempus, & [f] affert excusationem socordiæ, ac causatur tempus:

7 Quòd si potuerit dare, vix reportabit dimidium, & [a]reputabit illud tanquam rem inventā.

8 Sin minus, *cùm* privaverit eum pecuniis suis, & [g] immeritò inimicum eum comparaverit,

9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei.

10 Multi itaq; propter improbitatem *istam* aversantur hominem, & privari metuunt.

11 Veruntamen [h] afflicto propinquo longanimus esto, & in *conferenda* misericordi beneficentia ne protrahas eum.

12 Propter mandatum suscipe pauperem, & in egestate ipsius ne averseris eum.

13 Perde argentū propter amicum & fratrem, ac ne abscondas illud subter lapidem [i]ut pereas.

14 Colloca thesaurum tuum secundū mandata Altissimi, quod utilius erit tibi quàm aurū ipsū.

15 [a]Cōcludito misericordē beneficentiā in penuariis tuis, eāq; te ex omni afflictione eximet:

16 Supra scutum robustissimum & supra hastā validam contra hostem propugnabit te.

17 Vir bonus spondebit pro altero; sed qui amisit pudorem derelinquit illum.

18 Beneficiorum sponsoris ne obliviscaris; exposuit enim animam suam pro te.

19 [a]Sponsionem bonam evertit peccator.

20 Sponsore us... fugit peccator, atq; inutilis *vir* animo suo relinquit eum qui liberavit ipsū.

21 Sponsio multos [k] commodè agentes perdidit & agitavit eos ut fluctus maris:

22 Viros potentes ejecit domibus, qui erraverunt per alienas gentes.

23 Peccator transgrediens mandata Domini in sponsionem incidet, & [a] qui persequitur operarum conductiones incidet in judicia.

24 Suscipe propinquum pro facultate tua, & attentè cave tibi ipsi ne incidas.

25 [l]Præcipua vitæ humanæ sunt aqua & panis, vestisque & domus tegens [a]imbecillam conditionem.

26 Melior est vita pauperis sub tegmine trabium, quàm epulæ splendidæ ex alienis rebus.

27 Æquè parvis ac magnis rebus acquiesce, ac ne audias probrum domus tuæ.

28 Mala est vita migrantis de domo in domū: nam ubi inquilinus es, [m] non audes aperire os.

29 Hospites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea [a]res acerbas audies:

30 Adveni, inquiline, instrue mēsam, & si quid est [n] penes te pasce me;

31 Abi, inquiline, a conspectu [a]gloriæ; opus est domo, hic frater mihi in hospitium advenit.

32 [a]Gravia sunt ista [o] prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum.

[a] Græ. *facit.*
[b] Græ. *manu.*
[c] Græ. *necessitatis ejus.*
[d] Græ. *firma.*
[e] Græ. *necessitatem tuam invenies.*
[f] Græ. *reddit sermonem socordiæ.*
[g] Græ. *gratis.*
[h] Græ. *in afflictione.*
[i] Græ. *ad perditionem.*
[k] Græ. *diligentes.*
[l] Græ. *principatus.*
[m] Græ. *non os apertum.*
[n] Græ. *in manu tua.*
[o] Græ. *habenti prudentiam.*

ANNOTATIO.

7 Reputabit illud] *id est, videbitur sibi in eum esse beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *id est, pro eo quòd thesaurum collegis argenti & auri, thesaurum compara misericordiæ.* 19 Sponsionem] *i. virum bonum qui pro ipso fidejusserit: sic accipimus ex sequentium interpretatione.* 23 Qui persequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè sponsores & fidejussores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id est, naturam infirmam nostram, quæ sub dio (ut fit in aliis animantibus) non posset perdurare. hic autem transitur ad secundum totum capitis.* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν, duobus versibus proximè seq. exponitur.* 31 Gloriæ] *i. hominis gloriosi, quem pluris facio quàm te.* 32 Gravia] *conclusio duas summas capitis partes repetens ὕστερον πρότερον.*

CAPUT XXX.

1 QUI amat filium suum, assiduè flagella ei adhibiturus est, ut lætetur de eo [a] tandem.

2 Qui erudit filium suum, lætabitur de eo, & inter spectatos de eo gloriabitur.

3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimici

[a] Græ. *de ultimis ejus.*

ci & coram amicis de eo exultaturus est.
4 Defuncto illius patre ita est tamen quasi nõ esset mortuus; nam similem sibi reliquit post se:
5 *Quem* in vita sua videns lætatus est de eo, neque in obitu suo afficitur tristitia;
6 *Quia* contra hostes reliquit vindicẽ, & qui amicis [b] referat gratiam.
7 Qui [c] strigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, *quamvis ad omnem clamorem turbentur viscera ipsius.
8 Equus indomitus evadit [d] molestus, & filius sibi permissus evadit præceps.
9 [e] Blandè educa filium, & terrorem incutiet tibi; collude ipsi, & tristitia afficiet te.
10 Ne rideas cum ipso, ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.
11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne despicias errata ejus.
12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum est infans; ne fortè induratus sit tibi inobsequens, & dolori sit animę [f] tuę.
13 Erudi filium tuum, & [g] operam da ei, *ut nõ offendas turpi conditione ejus.
14 Præstat pauper sanus & [h] constitutione sua valens diviti *flagellis affecto in corpore suo.

[b] Grę. *reddat.*
[c] Græ. *circumradit.*
[d] Græ. *durus.*
[e] Græ. *lacta.*
[f] Græ. *tibi.*
[g] Græ. *operare in eo.*
[h] Græ. *habitu*

15 Sanitas & bona constitutio quolibet auro melior est, & corpus validum immensis opibus.
16 Non sunt divitiæ quæ meliores sunt sanitate coporis, neque est lætitia superans gaudium cordis.
17 Potior est mors quàm vita [i] acerba, aut invaletudo permanens.
18 Res bonæ inclusæ * ad os clausum sunt *velut* fercula ciborum ad sepulchrum sita.
19 Quid prodest *holocaustum idolo? nam neque edit, neque odoratur: ita est is [k] quem persequitur Dominus:
20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem, atque ingemiscens.
21 Ne tradas [l] tristitiæ animum tuum, neq; angas te ipsum consilio tuo.
22 Lætitia cordis est vita ipsa hominis, & exultatio [m] producit dies viri.
23 Dilige animum tuum, & consolare cor tuum; tristitiamque procul a te siste.
24 Multos enim perdidit occiditq; tristitia.
25 [n] Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectutem adducit sollicitudo.
26 Cor splendidum & [o] bene affectum *in epulis ciborum suorum curam habet.

[i] Græ. *amara.*
[k] Græ. *qui persequitur a Domino, ut passivè dicamus.*
[l] Græ. *in tristitiam.*
[m] Grę. *productio dierum.*
[n] Græ. *zelus.*
[o] Grę. *bonum.*

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem] *i. quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium veluti strigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem similitudine Schelomo in Proverbiis usus est.* 13 Ut non offendas] *i. ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offensionem provoceris fractus impatientia.* 14 Flagellis] *i. infirmitatibus corporis, ut plerumq; appellantur in Testamento novo & interpretantur sequentia.* 18 Ad os clausum] *i. ante os illius qui eis non audet uti, impeditus adversa valetudine.* 19 Holocaustum] *Græcam vocem sic interpretamur ex usu veterum, ut confirmant sequentia; non edit res appositas, neque odoratur res quæ cremantur igne.* 26 In epulis] *i. hilariter epulatur, neq; cibil suum onerat varia solicitudine, quæ maximè inter edendum infesta est valetudini: est ergo hic ellipsis particulæ solùm. q. d. in epulis curam habet solùm ciborum suorum, ac non rei alterius quæ ipsum torqueat.*

CAPUT XXXI.

a VIGILIÆ divitiarum *causa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovent somnum.
2 Sollicitudo [a] pervigil postulat dormitationem, & infirmitatem gravem eluit somnus.
3 Defatigatur dives in [b] cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis suis.
4 Defatigatur pauper penuria victus, sed in quiete sua efficitur egentior.
5 Qui amat aurum, non erit justus; & qui persequitur corruptionem, hic implebitur *ea.*
6 Multi fuerunt vincti propter aurum; & perditio eorum [c] occurrit eis.
7 Lignũ offensionis est iis *qui sacrificant ipsi, & omnis imprudens capietur eo.
8 Beatus est dives qui inculpatus deprehenditur, & qui non [d] sectatur aurum.
9 Quis est ille, ut beatum prædicemus eum? fecerit enim in populo suo res admirabiles.
10 Quis probatus eo perfectè versatus est ut [e] extollatur gloria? quis cùm posset transgredi non trangressus est? & cùm *posset* malum facere non fecit?
11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia misericordiæ ejus enarrabit Ecclesia.
12 Ad mensam magnificam assidens ne aperias fauces tuas in ea:
13 Neq; dicas, multa certè sunt imposita ei.
14 Memento malam rem esse oculum nequam.
15 Quid *oculo nequius creatum est? propterea de omni aspectu lachrymatur.
16 Quocunque inspexeris, ne extendas manũ

[a] Græ. *vigilia.*
[b] Græ. *coactione pecuniarum.*
[c] Græ. *fuit in conspectu eorum.*
[d] Græ. *it post aurum.*
[e] Græ. *sit in gloriatione.*

tuam:
17 * Ac ne cum eo in patina collidas.
18 Intellige res propinqui ex te ipso, & de omni verbo cogita: comede ut homo quę apposita sunt tibi; *neq; devora, ne odio habearis.
19 Cessa primum eruditionis gratia; neq; esto insatiabilis, ne fortè offendas:
20 Quòd si inter plures consederis, ne [f] primus eorum extendas manum tuam.
21 Quàm sufficit homini erudito res modica? nam in cubili suo non anhelat; somnus [g] sanus cum intestino * mediocri surgit manè, [h] compos animæ suæ:
22 [i] Laboriosæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adsunt viro insaturabili.
23 *Quòd si coactus fueris in epulis, exsurge, deambulans vome, & quiesces.
24 Audi me, fili, ac ne contemnas me; & [k] tandem comperies sermones meos.
25 In omnibus operibus tuis esto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.
26 *Splendido in cibis benedicunt labia, testimonium est fidele bonitatis illius.
27 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum est testimonium improbitatis illius.
28 In vino ne agas virum: nam vinum multos perdidit.
29 Fornax probat id quo duratur acies ex immersione; ita vinum in corde superborum ex ebrietate *facit.*
30 Tanquam vita est vinum hominibus, si [l] moderatè

Infra 37.32.
[f] Græ. *primus.*
[g] Græ. *sanitatis.*
[h] Græ. *& anima ejus est cum eo.*
[i] Græ. *labor vigiliæ.*
[k] Græ. *in ultimis.*

[l] moderatè illud biberis.
31 Quænam vita est *homini* qui destituitur vino? hoc enim creatū est ad lætitiam hominibus.
32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempestivè, quod satis est.
33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverso casu.
34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offensionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.
35 In convivio vinoso ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihili in lætitia ejus:
36 Sermonem [n] probrosum ne dixeris ei; neq; angas eum [o] obversantem tibi.

[l] Græ. *in mensura ejus.*
[m] Græ. *acerbitas animæ est.*
[n] Græ. *exprobrationis.*
[o] Græ. *in occursu ejus.*

ANNOTATIO.

7 Qui sacrificant] *i. qui requirunt aurum studiosè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe isto qui nequam est, ut dicitur præcedente versu: nam eo nequam est quòd ad cujuslibet rei aspectum lachrymatur, quasi jam animo eam devorasset: quod significant verba sequentia.* 17 Ac ne] *id est, ne committas ut æquè manus tua in patinam involans aliis offensioni sit, prout est oculus tuus; sed ex te ipso de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut bestia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter pasto, ac non fracto. q. d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd si] *præceptum ἰατρικόν.* 26 Splendido] *i. homini in ratione victus minimè sordido benedicunt omnes, & testantur pietatem ejus: sordido verò contrà, seq. versu.*

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *si te* constituerūt *homines*, ne extollitor; esto eis tanquam unus ex ipsis:
2 [a] Curam eorum habe, atque ita sede.
3 Et omnē tui copiā facito; cumq; probaveris te, requiescito: ut per illos afficiaris lętitia, & ornamenti causa coronam adipiscaris.
4 Alloquere [a] seniorem: hoc enim decet te:
5 Sed [a] cùm accurata scientia agitur, musicos etiam modulos impedi.
6 Ubi est [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempestivè agas sapientem.
7 Sigillū carbūculi impositū ornamēto aureo est concentus musicorū in [c] vinoso convivio.
8 Sigillum smaragdi in aureo instrumento est musicorum melos ad vinum suave.
9 [a] Loquere adolescens vix, si opus erit tibi, si bis interrogatus fueris:
10 [d] Summatim sermonem contrahe: paucis multa.
11 Esto tanquam is qui novit, & silet tamen.
12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi senes sunt ne multa effutias.
13 Ante tonitru celerpręit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.
14 Tempestivè expergiscere, ac ne aciem extremam agito; [a] excurre domum, ac ne desideto:
15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; sed sine peccatis, & sermone superbo:
16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis suis.
17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè incumbunt, adipiscentur benevolentiam.
18 Qui quærit legem, explebitur ea; simulator verò offendet in eam.
19 Qui reverentur Dominum, consequentur judicium, & [a] jura accendent & lucem.
20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate sua invenit [a] judicia sibi convenientia.
21 Vir [e] consultus minimè cogitationem negligit: [f] inconsultus verò & superbus non pertimescit metum:
22 Sed postquam fecit, apud se sine consilio est.
23 Sine consilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.
24 Viā in qua adversus casus est ne ambules, & ne offendas in lapidosis *locis*.
25 Ne credas viæ [a] quæ sine offendiculo est, sed a filiis tuis cave:
26 In omni bono opere crede [g] tibi ipsi: hęc enim est mandatorum observatio.
27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

[b] Græ. *in accuratione scientiæ.*
[b] Græ. *acroama.*
[c] Græ. *vini.*
[d] Græ. *capitula: ut ita loquamur.*
[e] Græ. *consilii.*
[f] Græ. *alienus* a consilio.
[g] Græ. *animæ tuæ.*

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. postquam eorum curam habueris, tum vacato tibi solutus curis.* 4 Seniorem] *i. conviviis bonis, & gravitate præditis conversare.* 9 Loquere] *i. esto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut vers. 11. quod postea exponitur* κατὰ τι. *q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps sis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe à negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in studio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quærit homines qui adblandiantur nequitiæ suæ.* 25 Quæ sine offendic] *i. quæ alioqui tibi videtur esse tutissima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: seq. versu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: sed in tentatione etiam iterum eripiet ipsum *Deus*.
2 Vir sapiens nō odit legē, [a] hypocrita verò in ea versatur ut in procella multorū *fluctuum*.
3 Homo intelligentia pręditus se credit legi, & lex ei fidelis futura est.
4 Utcunque interrogatio manifesta *sit*, præpara sermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc respondeto.
5 [a] Rota plaustri sunt viscera stulti, & cogitatio ipsius est velut axis qui vertitur.
6 Equus [b] admissarius est tanquam amicus irrisor: sub omni sessore hinnit.
7 Quamobrem dies superat diem, & omnis lux diei per annum a sole data?
8 Cognitione Domini disparata sunt.
9 Qui mutavit tempora & ferias:
10 Nam ex illis alios exaltavit & sanctificavit, alios ex illis reposuit [a] in dierum numero.
11 Homines quoque omnes *qui* e solo sunt, prout e terra creatus est Adam.
12 [c] Plurima scientia Dominus disparavit ipsos, & mutavit vias ipsorum.
13 Ex ipsis aliis benedixit, exaltansq; ex ipsis sanctificavit & admovit sibi; ex ipsis *verò* alios

[a] Græ. *simulans.*
[b] Græ. *in admissuram.*
[c] Heb. *multitudine scientiæ.*

alios execratus est, & abjecit, evertitq; eos e sedibus ipsorum.
14 Velut figuli lutum in manu ejus sunt.
15 Omnes viæ ejus ex placito ipsius sunt, ita est homo in manu illius qui fecit ipsum redditurus ipsis secundum judicium suum.
16 Ex adverso mali bonum est, & ex adverso mortis vita; similiter ex adverso peccatoris pius est, similiterq; ex adverso viri pii peccator; deniq; similiter (intuêre in omnia opera Altissimi) [d] bina *sunt omnia*, unum ex adverso alterius.
17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui spicas legit post [*] messores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.
18 Considerate me mihi non soli laborasse, sed omnibus quærentibus eruditionem.
19 Audite magnates, & ductores Ecclesiæ auribus accipite.
20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des potestatê in te ipsum, [e] dũ vivis; neq; des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.
21 Dum adhuc vivis & spiritus est in te, ne alienaveris te *mancipans* [f] ulli carni:
22 Melius enim est ut liberi precentur te, quã ut tu respicias ad manus filiorum tuorum.
23 In omnibus tuis operibus [g] superiorem administrationem obtine, neque afficias labe gloriam tuam.
24 [h] Quo die consummabuntur dies vitæ tuæ, & tempore mortis, divide hæreditatem.
25 Pabula, virgaque, & onera sunt opus asino; cibus, & castigatio, operaq; famulo.
26 Utere opera ejus cum castigatione, & quæret requiem: sine remissas illi manus, & quæret libertatem.
27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò malefico tormenta & cruciatus.
28 Immitte eum ad opus, ut non otietur: nam multum malum docuit otium.
29 Ad opera constitue eum, quemadmodum decet eum:
30 Quòd si non obsequatur, fac compedes habeat graviores; sed ne esto nimius in ullam carnem, & sine judicio ne facias quidquam.
31 [*] Si est tibi famulus, esto tibi tanquã [i] tu ipse, quia sanguine parasti ipsum: si est tibi famulus, age eum ut fratrem, [*] quia est tanquam tu ipse.
32 Indigebis eo si afflixeris eum injustè & movens aufugerit, qua via requireres ipsum?

[d] Græ. *duo duo.*
[e] Grç. *in vita tua.*
[f] Græ. *omni.*
[g] Græ. *esto superagens, & ne des labem in gloria tua.*
[h] Grç. *die consummationis dierum.*
[i] Græ. *anima tua, bis eodem ver.*

ANNOTATIO.

5 Rota plaust.] *i. planè instabiles volubilésque sunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *puta profestorum: ellipsis contrarii.* 17 Messores] *sic accipiendam esse vocem hanc docet præcedens spicilegii, ut etiam ostendimus suprà* 24.30. 31 Si est tibi fam.] *i. si ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia est tanq.] *hæc altera est ratio ab humanitatis jure; prior verò fuit ab utili; sed hanc posteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter distinctiones depravatas: quæ tamen & natura & lege Dei confirmatur.*

CAPUT XXXIIII.

1 VANÆ sunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; somniaq; [*] addunt alas insipientibus.
2 Ut qui captat umbram & persequitur ventos, ita est qui se adhibet somniis.
3 [a] Rem hanc secundum illam *exhibet* somniorum visio, *ut* ex adverso faciei [*] *exhibetur* similitudo faciei.
4 De re immunda quid mundari potest? & de mendace quid verum esse?
5 Divinatio, auguriaq;, & somnia vana sunt; & [*] tanquam puerpera visa habet cor tuum.
6 Nisi ab Altissimo demittantur [b] qui invisat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:
7 Multos enim seduxerunt somnia, & exciderunt qui spem in eis habuerant.
8 [*] Sine mendacio perficitur lex, & sapientiæ in ore fideli est consummatio.
9 Vir [*] qui erravit, novit multa; & qui multa expertus est, enarrat sermones intelligentes:
10 Qui non est tentatus, novit pauca;
11 Qui verò erravit, multam calliditatẽ habet.
12 Multa vidi in errore meo: itaq; intelligẽtiæ meæ sunt [c] quæ sermonibus meis informantur.
13 Sæpe ad mortem usq; periclitatus sum, & conservatus sum:
14 Propterea spiritus vivet reverentium Dominum,
15 Cùm spes eorũ incumbat ei qui servat ipsos.
16 Qui reveretur Dominum, nihil extimescit, neq; expavescit; qui ille spes ipsius est.
17 Reverentis Dominum anima beata est.
18 Cui adhibet se, & quod est statumẽ illius?
19 Oculi Domini intenti amãtibus ipsũ [d] protectio potentissima, & statumẽ valentissimũ, tegmẽ ab æstu, tegmen inquã a meridiano, custodia ab offensione, & adjumentum in casum,
20 Exaltans animam, & illustrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.
21 Sacrificantis ex injusto oblatio ridicula est, neq; [e] placitura sunt iniquorum dona.
22 Non placent Altissimo oblationes impiorum, neque multitudine sacrificiorum placatur peccati nomine.
23 Mactat filium coram patre ipsius qui offert sacrificium de pecuniis pauperum.
24 Panis vita est pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [f] sanguinarius est.
25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,
26 Effunditque sanguinem qui fraudat mercede mercenarium.
27 [*] Uno ædificante & altero destruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque*?
28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus est Dominus?
29 Qui lavatur ex mortuo *tacto* & iterum tangit eum, *huic* quæ utilitas est ex lotione ipsius?
30 Sic homo est qui jejunat de peccatis suis, rursumque abiens eadem facit: quis exauditurus esset orationem istius? & quid profecerit humiliter abjiciendo se?

[a] Græ. *hoc secundum illud est somnior.*
[b] Græ. *in visitatione tua.*
[c] Græ. *figmẽta sermonum meorum, sive formationes.*
[d] Græ. *protectio potentiæ & statumen roboris.*
[e] Græ. *ad placitum.*
[f] Græ. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cœlo.* 3 Exhibetur] *nempe in speculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita percelluntur sensus, ut visa infinita se illi offerant nisi quietè contineatur.* 8 Sine mendacio] *i. studio verum verarum; ac non fallacium, ut sunt somnia: sic etiam os fidele accipiendum est.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo instabili in somniis versatus est.* 27 Uno ædific.] *harum omnium similitudinum ratio hic continetur in versu ultimo.*

CAPUT

CAPUT XXXV.

1 QUI observat legem,[a] abundè oblationum facit:
2 Sacrificat hostiam salutarem, qui attendit mandatis:
3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quasi offerat similam; & qui exercet misericordiam, quasi [b] offerat *sacrificium* laudis.
4 Quod placet Domino est ut desistatur ab improbitate, & litatio est desistere ab iniquitate.
5 Ne appareas coram Domino vacuus:
6 Nã hæc omnia propter mãdatũ *faciẽda sunt*.
7 Oblatio justi cùm pinguefacit altare, gratus odor illius est coram Domino.
8 Sacrificium viri justi acceptum est, & memoria ejus non excidet oblivione.
9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.
10 In donatione qualibet [c] hilarẽ præbe vultũ tuum, & cum lætitia decimas sanctas confer.
11 Da Altissimo [d] prout dedit ipse; & bono oculo, [e] prout adest manui tuæ:
12 Nam Dominus est qui reddit, & redditurus septuplum: ne resecato de donis;
13 Non enim accepturus esset: ne ergo attendas injusto sacrificio.
14 Nam judex est Dominus, apud quem non est personæ *illius* gloria.
15 Non est accepturus Dominus personã [f] quæ invadat pauperem; sed orationem ejus injuria affecti exauditurus.
16 Nequaquam despecturus est supplicationem orphani; & viduam cum [*] effuderit eloquutionem *suam*.
17 Nónne lachryma viduę in maxillã descẽdit? etiã illius exclamatio in eum qui eduxit illam.
18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes usque continget.
19 Oratio humilis *viri* transit nubes; & minimè [*] consolationem accepturus est donec appropinquaverit; miniméque destiturus: donec inspexerit Altissimus, *qui* jus dicet justis, judiciumque [g] exequetur.
20 Nam Dominus nequaquam tardaturus est, neq; longanimus [h] in eorum causa futurus ille fortis; donec contriverit lũbos immisericordiũ:
21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec sustulerit multitudinem contumeliosorum, & injustorum sceptra contriverit.
22 Donec reddiderit homini secundùm actiones ejus, [i] mercedes inquam hominum secundum cogitationes ejus,
23 Donec confecerit judicium populi sui, lætitiámque illis attulerit misericordia ejus.
24 Quàm tempestiva misericordia est tempore afflictionis! quasi nubes est pluviæ siccitatis tempore.

[a] Græ. *abundat oblationibus.*
[b] Græ. *sacrificat.*
[c] Græ. *exhilara.*
[d] Græ. *secundum donum ipsius.*
[e] Græ. *secundum inventum manus: Hebraismus.*
[f] Græ. *in pauperem.*
[g] Græ. *faciet.*
[h] Græ. *in eis.*
[i] Græ. *operat Hebraismus.*

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrymas eloquutione conjunctas, ut sequens versus ostendit: syllepsis Hhebraeorum.*
19 Consolationem accept.] *i. ab oratione sua destiturus. q.d. cùm ipse apud dominum importunus erit, tum Deus ut pater misericors ad eum statim exaudiendum paterno animo adducetur.*

CAPUT XXXVI.

1 [*] MISERERE nostri, Domine Deus omnium & respice:
2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.
3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant potestatem tuam.
4 Quemadmodum coram ipsis sanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipsis:
5 Et agnoscant te, prout etiam nos te agnovimus; non esse Deum præter te, Domine.
6 [a] Ede nova signa, & facres alias mirabiles.
7 Gloriam compara manui & brachio dextero, ut enarrent mirabilia tua:
8 Excita furorem, & effunde iram:
9 Tolle adversarium, & inimicum extere.
10 Accelera tempus recordatus iræ, & enarrent te mirabilia tua.
11 Ira [b] ignita devoretur [*] qui servatus est, & qui malis afficiunt populum tuum perditionem [c] consequantur.
12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo est præter nos *princeps*.
13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hæreditatem ipsis, sicut principio.
14 Miserere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine; & Jisraëlis quem primogenitum nominavisti.
15 Miserare civitatem sanctificationis tuæ, Jeruschalaima, locum quietis tuæ.
16 Comple Tzijonem extollendo sermones tuos, & gloria tua populum tuum.
17 Da testimonii rebus quas creavisti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.
18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetę tui [d] fideles demonstrentur.
19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo secundum benedictionem Aharonis, ut agnoscant omnes qui in terra sunt te Dominum seculorum esse.
20 Omnem cibum comedit venter; sed cibus cibo melior est.
21 Fauces gustant cibos venaticos, ita cor intelligentia prædictum sermones mendaces.
22 Cor distortum tristitiam [e] affert, vir autem multorum peritus rependit illi.
23 [*] Quemlibet marẽ accipit mulier: sed est puella una elegantior altera, *& magis accepta viro*.
24 Species mulieris exhilarat faciem, & superatam omnem concupiscentiã hominis abducit.
25 Si inest linguę *illius* misericordia, & mansuetudo, atq; curatio; [*] non est vir illius [f] quales sunt homines alii.
26 Qui comparat mulierem adjumentum simile sibi & columnam requietis, incipit possessionem *constituere*.
27 Possessio cui non est sepes, disrumpitur, & cui non est uxor, is ingemiscit errans.
28 Quis enim fidem habiturus est [g] expedito latroni gliscenti de civitate in civitatem? ita etiam viro qui non habet nidum, sed diversatur ubicunque advesperaverit.

[a] Græ. *innova signa, & muta mirabilia.*
[b] Græ. *ignis.*
[c] Græ. *inveniant.*
[d] Græ. *fideles fiant.*
[e] Græ. *dat.*
[f] Græ. *secundum filios hominum.*
[g] Græ. *bene cincto.*

ANNOTATIO.

1 Miserere] *Documentũ superioris capitis de precibus oblationib. usq; plorum, optimè hic sancta oratio subjicitur, usque ad versum 20. cujus plana est sententia.* 11 Qui servatus est] *puta superstes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. promiscuè observatur virorum forma, non autẽ mulierum: ac propterea mas quilibet non*

non habita ratione formæ a muliere accipitur: sed vir in muliere ampliùs habet rationẽ formæ. Est ergo Quilibet accipiendum pro eo qui specie valet, aut qui non valet promiscuè. Hic verò membrum quod per ellipsin contrarii desiderabatur sive ἀνανταπόδοτον ad evidentiam supplevimus, ut confirmant faciendum esse versu seq. 25 Non est vir] *i. hic planè aliis beatior putandus est, ac non habendus in communi aliorum sorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *quidem* amicus dicit, ego quoque amicitiam colui; sed est amicus solùm amicus nomine.

2 Nónne tristitia manet ad mortem usq; *cùm* socius & amicus ad inimicitiam convertitur?

3 O improba cogitatio, unde es devoluta, quę tegeres *aridam fraudulentia?

4 Socius cum amico victitat [a] lætè, & tempore afflictionis [b] adversarius est.

5 Socius cum amico laborat ventris causa, & adversans *ei* accipit scutum hostile.

6 Ne obliviscaris amici cũ animo tuo; sed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus est.

7 Ne consiliũ ineas cũ eo qui subdolè observat te, & ab invidẽtibus tibi consiliũ absconde.

8 Consiliarius quisq; extollit consilium; sed est qui consilium det [c] pro se ipso.

9 A consiliario [d] tibi ipsi cave, & prius nosce quę sit ipsius necessitas (etenim ipse sibi ipsi consulturus est)

10 Ne fortè detrudat *aleam in te; & dicens tibi bona est via tua, ipse stet ex adverso visurus quid eveniat tibi.

11 Ne ineas cõsiliũ cũ eo qui subdolè observat te, & ab invidentibus tibi consilium absconde:

12 *Neque* cum uxore de æmula ipsius, & cum meticuloso de bello, cum mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immisericordi de benignis moribus;

13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto * de consũmatione *operis*, servo otioso de omni labore.

14 Ne attende ad istos de ulla consultatione:

15 Sed cum viro pio assiduus esto, quem agnoveris observare mandata Domini;

16 Qui [e] animo suo conveniat cum tuo, & qui cùm cecideris indolescat tecum.

17 Itaque consilium cordis *sui* stabilito, nemo enim tibi fidelior est illo.

18 Nam animus viri interdum renuntiare solet *meliùs* quàm * septem speculatores sedentes in sublimi specula.

19 Sed supra hæc omnia ora Altissimum, ut dirigat veritas ipsius viam tuam.

20 * Principium omnis operis est oratio, & cõsilium omnem actionem anteit, vestigiumq; [f] lætitiæ mutatæ est vultus.

21 Quatuor * partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors; sed quę horum dominatum assiduè obtinet est lingua.

22 Est vir callidus eruditor multorum, qui suæ ipsius animę est inutilis.

23 Qui sapientem agit verbis, est odiosus; hic omni sapientia destituitur:

24 Non enim data est ipsi a Domino gratia, cũ careat omni sapientia.

25 Est sapiens [g] sibi ipsi, cujus intelligentiæ fructus in lingua versantes sunt laudabiles.

26 Vir sapiens populum suum erudit, & fructus intelligentię ipsius sunt [h] stabiles.

27 Vir sapiens impletur benedictione, eumque beatum prędicant videntes omnes.

28 Vita cujusque continetur numero dierum; sed dies Jisraëlis sunt innumerabiles.

29 Sapiens in populo suo hęreditariam percipiet gloriã, & nomen illius [i] stabit in seculum.

30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animi tui; & vide quid sit malum illi, ac ne des illi:

31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re existimationem adipiscitur.

32 Ne esto insaturabilis omnibus deliciis, neq; [l] projectus esto ad escas:

33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & insatiabilis voracitas * proximè accedit choleram.

34 Voracitate insatiabili multi sunt mortui; sed qui attendit sibi, vitam prorogaturus est.

[a] Grę. *in lætitia.*
[b] Græ. *adversum: sic versu seq.*
Infrà 11.
[c] Græ. *ad se ipsum.*
[d] Grę. *animam tuam custodi.*
Suprà 7.
[e] Græ. *in anima sua* sit *secundum animam tuam.*
[f] Grę. *mutationis lætitiæ.*
[g] Græ. *propriæ animæ.*
[h] Græ. *fideles.*
[i] Græ. *erit.*
[k] Græ. *in vita tua.*
Suprà 31.19.
[l] Græ. *effusus.*
[m] Grę. *inest.*

ANNOTATIO.

3 Aridam] *i. terram, quæ est hominum fraudulentorum sedes: sic appellatur Genes.* 1. 10 Aleam] *vel sortem: sed hoc est evidentius.* 13 De consummatione] *puta operis accelerandi & perficiendi, ut plura curentur conductionis anno.* 18 Septem] *i. multi: numerus finitus pro infinito, Hebræorũ more.* 20 Principium] *sensus est quæcunq; accidunt hominibus, ea certis ex causis accidunt & signis agnoscuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex se efficiunt; alia verò tanquam actiones quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua posita est, ut exponitur sequente versu; actionem verò in consiliis præcedentibus, ut antè dictum est: utriusq; autem index est vultus in homine, hæc distributio cum philosophica doctrina re quidem convenit; sed philosophorum verba autor non planè sequutus est. Distribuuntur enim a philosophis res omnes in theoreticas, practicas, & poëticas; de quibus Basilius in primam Homiliam de creatione elegantissimè.* 21 Partes] *nempe operis, ut appellavit præcedente versu.* 33 Proximè acced.] *i. hominem ita nausiabundum facit ut bilis vehementissima.*

CAPUT XXXVIII.

1 [a] AFFICE medicum suis honoribus convenientibus usui ipsius, etenim ipsum creavit Dominus:

2 Nã ab Altissimo curatio est, *cujus nomine* etiam a rege percepturus est gloriam.

3 Scientia medici exaltat caput ipsius, adeò ut coram magnatibus sit admirationi.

4 Dominus creavit e terra pharmaca; quapropter vir prudens non gravabitur illis.

5 Nónne a ligno aqua dulcis facta est, ut robur illius ab homine cognosceretur?

6 Etiam ipse dedit hominibus scientiam, quæ gloriosi efficerentur rebus admirabilibus ipsius.

7 Illis curat hominem, & tollit laborẽ ejus.

8 Unguentarius illis facit mistionem; & nunquam consummata sunt opera [b] illius, estq; * pax ab illo in superficie terræ.

9 Fili, in tua invaletudine ne dispicias, sed ora Dominum ut ipse curet te.

10 Absiste a delicto, & manum [b] in recto occupa; atq; ab omni peccato cor munda.

11 Exhibe odorem bonum, & [c] suffitum conjunctum

[a] Græ. *honora*
Exod. 15.25.
[b] Grę. *dirigit*
[c] Græ. *monimentum simile: est autem monimentum idē quod suffitus Hebræorum more.*

junctum simila; & [d] pinguem oblationem offer, [e] ut qui non cœperis.

12 Deinde medico da locum, etenim ipsum creavit Dominus; neque absistito ab eo, etenim opus est eo.

13 Est interdum tempus, cùm manibus eorum prosper successus *advenit*.

14 Etenim ipsi Dominum oraturi sunt ut det eis quietem sanitatemque ad vitam.

15 Qui peccat adversus opificem suum, incidat in manus medici.

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tanquam res graves passus ordire lamenta; sed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque despicias sepulturam ejus.

17 [e] Fletu acerbo utere, & calente planctu:

18 Et fac luctum pro dignitate ejus diem unū aut duos, propter calumniam; & consolationem accipe tristitiæ causa:

19 Nam a tristitia evenit mors, & tristitia robur cordis reflectit.

20 [f] Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam tristitia: sed vita pauperis est maledictio cordis.

21 Ne dedas tristitiæ cor tuum, absiste ab ea recordatus [g] finem.

22 Ne oblivisceris: non enim est reversio, & illū nō juvaturus es, & te ipsum affecturus malo.

23 Memento juris tui, hoc quoque jus tuum esse: mihi heri, & tibi hodie.

24 [h] Requiescente mortuo fac ut quiescat memoria ejus, & consolationem de eo percipe [i] egresso spiritu ejus.

25 Sapientia [k] jurisperiti opportuno otio comparatur; sed qui parum attendit actioni suæ, non efficietur sapiens.

26 Qua in re efficeretur sapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de hastili stimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio est de taurorum [l] fœtibus,

27 Hic animum suum adjicit ad edendos sulcos, & vigiliæ ejus *occupantur* in pabulis juvencarum.

28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem transigit, qui scalpunt [m] sigilla sculpturis, & cujus assiduitas *versatur* in varietate commutanda, animum suum adhibet ad effingendam picturam, & cujus vigiliæ in opere consummando.

29 Ita faber ærarius assidens incudi & addiscens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & qui æstu camini oppugnatur,

30 Cujus aurem [n] nove personat mallei & incudis sonus, & [*] cujus oculi spectant ex adverso instrumenti similitudinem,

31 Animum suum adhibet ad operum consummationem, & vigiliæ ejus *versantur* in ornando ad consummationem *operis*.

32 Similiter figulus assidens operi suo, & convertens pedibus suis rotam, qui [o] solicitus incūbit semper operi suo, ut numerosa sit tota elaboratio sua,

33 Brachio suo figurat lutum, & eo quod ante pedes est [*] flectit robur suum,

34 Cor adhibet ad [p] oblinendum perfectè, & vigiliæ sunt ejus in mundando camino:

35 Omnes isti manibus suis fidem habent, & quisque procurat ut sapiat in opere suo:

36 Sine istis non ædificatur civitas, neque *cives* incolunt neque ambulant in ea; in consilio verò populi non desiderantur, neque in concione [*] transcendunt,

37 [q] In sede judicum non sedent, & dispositionem judicii non discernunt, neque eruditionem judiciumque exponunt,

38 Neque instructi sententiis gravibus inveniuntur; sed possessionem seculi confirmant, & optatum eorum est de elaboratione artis.

39 Nisi qui adjecerit animum suum & cogitet de lege Altissimi, *non efficietur sapiens*.

[d] Græ. pinguefac oblationem.

[e] Græ. exacerba fletum, & calefac plāctum.

[f] Græ. inductione: ut suprà 2.2.

[g] Græ. ultima

[h] Græ. in quiete mortui.

[i] Græ. in exitu spiritus.

[k] Græ. scribæ in opportunitate otii: sed qui minutus est actione.

[l] Græ. filiis.

[m] Græ. sculpturas sigillorum.

[n] Græ. innovat.

[o] Græ. in sollicitudine.

[p] Græ. consummandum linitionem.

[q] Græ. in parabolis.

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id est, honestè munerare.* 8 Illius] *puta medici, q.d. semper est ubi occupetur.* Pax] *i. prosperitas & incolumitas corporibus opera illius.* 11 Ut qui non cœp.] *i. ut qui non ante everteris Dominum benedictionibus; sed ille beneficentia inde a principio prævenit te: sic accipitur verbum* [illegible] *ab Homero in Odyssea, pro eo quod posteriores Græci* κατάρχειν *dixerunt.* 18 Propter calum.] *i. ut calumniam vites: quo sensu etiam subjicitur tristitiæ causa, id est, ad levandam atq; delendam tristitiam.* 20 Cùm inducit.] *i. nunquam advenit tentatio aut malum, quin eadem opera dolor tristitiaq; incessat animum: sed nihil est miserius & nulla (ut ita dicam) pauperies humanæ vitæ potest tanta accidere, quàm si quis præ tristitia suo ipsius animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentissimi.* 22 Obliviscaris] *nempe finis, qui proximè nominatus est.* 25 Sapientia] *postquam de morbis & morte actum est; jam venitur ad consilia publica, quorum autores ex Hebræorum usu appellantur scribæ: ac quæstio quidem proximè sequente versu, & solvitur versu 39. exornatur verò 39. cap.* 30 Cujus oculi] *i. qui intendunt oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur suum.* 33 Flectit] *i. refringit illud incumbens in laborem usq; ad lassitudinem.* 36 Transcendunt] *i. ad superiores sellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC sapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:

2 Narrationem virorum nominatorum conservat, & [a] instructus variis parabolis cum eis ambulat:

3 Occulta *sensa* proverbiorum exquirit, & instructus [b] ænigmaticis parabolis conversatur:

4 Inter magnates ministrat, & coram ducibus spectatur:

5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines expertus est:

6 Cor suum adhibet ad Dominum manè accedens suum opificē, & precatur coram Altissimo,

7 Et aperiens os suum in oratione de peccatis suis deprecatur.

8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur spiritu prudentiæ.

9 Is profundens verba sapientiæ sua etiam in oratione celebrat Dominum:

10 Is dirigit consilium suum atque scientiam, & de occultis suis rebus cogitat:

11 Is exponit eruditionem disciplinæ suæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.

12 Laudant intelligentiam ejus multi, quæ in seculum minimè delebitur:

13 Nec desistet memoria ejus, sed nomen ejus vivet in [c] omnes generationes.

14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem.

[a] Græ. in variationibus parabolarum: sic ver. seq.

[b] Græ. ænigmatis parabolarum.

[c] Græ. generationem generationum.

dem ejus enuntiabit Ecclesia.
15 Sive maneat, nomen relinquit ampliùs quàm mille; sive requiescat, comparat sibi.
16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio mense est luna plenus sum.
17 Audite me sancti, & germinate tanquam rosa plantata ad flumen humidum,
18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.
19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.
20 Opera Domini omnia sunt bona valde, & omne præceptum suo tempore est: non est unde dicas, cur istud est? nam omnia ista suo tempore [f] sunt exposita.
21 Sermone ipsius aqua stetit tanquã acervus frugũ, & verbo oris ejus aquarũ conceptacula.
22 Præcepto ejus *existit* quicquid placet, neque est qui possit minuere quod servaturus est.
23 Opera cujusque carnis sunt [g] exposita ei, neque est unde abscondantur ab oculis ejus.
24 [h] Ex quo seculum est, in seculum inspicit; & nihil est coram ipso mirabile.
25 Non est unde dicas, quid istud est? omnia enim ad ministerium suum creata sunt.
26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.
27 Ita iram ejus gẽtes hæreditatis nomine percepturæ sunt, ut convertit aquas in salsuginem.
28 Viæ ejus sunt rectæ sanctis, similitérque iniquis sunt [i] offendiculo.
29 Bona bonis creata sunt ab initio, similiter peccatoribus mala.
30 Præcipuum omnis usus ad vitã hominis est aqua, & ignis, ferrúmq;, & sal, & similago tritici, & lac, & mel, sanguis uvæ, oleúmque, & vestimentum:
31 Omnia hæc piis bona sunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.
32 Sunt spiritus qui ad ultionem creati sunt & quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore consummationis effundunt robur, & furorem ejus qui fecit illum sedant:
33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia ista ad ultionem creata sunt.
34 Bestiarum dentes, & scorpii, viperæque, & gladius ulciscens ad interneciones impios.
35 Lætantur cùm oritur ipse.
36 Et in terra ad ministeria comparata sunt, suísque temporibus sermonem non sunt transgressura.
37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commisi scripto.
38 Opera Domini omnia bona sunt, & omne ministerium suppeditat suo tempore.
39 Nec est unde dicas, hoc illo pejus est; nam omnia tempore *suo* probata erunt.
40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

[d] Græ. *labiorum.*
[e] Græ. *in celebratione.*
[f] Græ. *requiruntur: Hebraismus: ut Psal.* 111.2. *Exod.* 14.
[g] Græ. *coram ipso.*
[h] Græ. *a seculo.*
Gen. 19.
[i] Græ. *offendicula.*

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id est, si superstes proficiscatur aliò, sive morte ad quietem concedat, semper nomen optimum sibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hebræa cujus loco* θαυμάσιον *posuit autor, potius occultum quàm mirabilem sonat: sed hoc per metalepsin; illud verò propria significatione: quamobrem utramque significationem in hoc loco conjungendam statuo.* 32 Quorum furore] *id est, quæ præterea irritat & accendit Deus, ut flagella quibus a natura fuerunt armata in homines sæviant atrocius.* Furorem ejus] *id est, consummato judicio Dei opificis faciunt ut ira ejus conquiescat.* 36 Ad ministeria] *legitur quidem ad manus in contextu Græco; sed melius opinor legit Hieronymus* εἰς χρείας, *quàm* εἰς χεῖρας *illud enim videtur simplicius, & cum Hebræo sermone convenientius.*

CAPUT XL.

1 OCCUPATIO magna homini cuique creata est, & jugum grave filiis Adami impositum [a] ex quo die egressi sunt ex utero matris suæ ad diem usque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:
2 Cogitationibus eorũ & timori cordis [c] sollicita expectatio *nempe* dies mortis *impositus*,
3 [d] Æquè sedenti in throno gloriæ, atq; humiliter abjecto in terra & cinere,
4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.
5 Indignatio, invidiaque, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & effingendi studium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte somnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.
6 Perparum, quasi nihil [e] quietem capit; & ex eo in somno versatur tanquam in diebus speculationis,
7 Conturbatus visu mentis suæ ut qui effugit [f] a bello tempore salutis suæ.
8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [g] communem omni carni & homini & pecudi; sed peccatores septuplo graviora supra hæc invadunt *mala:*
9 Mors, & contentio, gladiúsque, & sanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagellis; contra iniquos ista omnia creata sunt, etiam propter eos diluvium factum est.
10 Quæcunq; e terra sunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.
11 Omne donum injustitiaq; delebitur:
12 Fides verò consistet in seculum.
13 Pecuniæ injustorum tanquam fluvius exarescent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eas* intonabit *Deus.*
14 Cùm aperit ille manus, afficitur lætitia: ita qui transgrediuntur ad consummationem usque deficient.
15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ sunt in præcipite rupe.
16 *Sunt velut* spuma imposita cuivis aquæ & [h] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.
17 Gratia est velut viridarium [i] benedictionibus confertissimum, & in seculum permanet misericors beneficentia.
18 Vita hominis sua sorte contenti & operarii suavis est; sed superat utraque qui thesaurum illum adipiscitur.
19 Liberi & ædificatio civitatis stabiliũt nomẽ;
20 Vinum & musica lætitiam afferunt cordi; sed supra utraque amor sapientiæ.
21 Tibia & psalterium suaves efficiunt modulos, sed supra utraque suavis lingua.
22 Gratiam & pulchritudinem concupiscit oculus, sed supra utraque herbam [k] satam.

[a] Græ. *a die exitus.*
[b] Græ. *reversionis ad matrem.*
[c] Græ. *sollicitudo expectationis.*
[d] Græ. *a sedente in throno gloriæ & usque ad abjectum, sic deinceps, Hebraismus.*
[e] Græ. *in quiete est.*
[f] Græ. *a facie belli.*
[g] Græ. *cum omni carne.*
[h] Græ. *labio.*
[i] Græ. *cum benedictionibus.*
[k] Græ. *seminis.*

23 Amicus & socius [l] tempestivè occurrunt, sed supra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxilium in tempore afflictionis, sed supra utraq; misericors beneficētia liberat.
25 Aurum & argentum [k] constabiliunt pedem, sed supra utraq; consilium probatum est.
26 Pecuniæ & robur exaltant animum, sed supra utraque Domini reverentia.
27 Non est in [m] reverente Dominum diminutio, neque est cur sibi ipsi quærat auxilium.
28 Reverētia Domini est tāquā virjdarium [n] benedictū, quā supra omnem gloriā obtegit Deus.
29 Fili, vitam [o] mendicam ne vivas: præstat mori quàm mendicare.
30 Vir respiciens ad alienam mensam non habet vitam [p] quæ reputanda sit vita; inquinat animam suam escis alienis:
31 Vir autem scitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis suavis est mendicitas, sed [q] ignis ardet in ventre ejus.

[l] Græ. *ad tempus.*
[m] Græ. *reverentia Domini: hypallage.*
[n] Græ. *benedictionis.*
[o] Græ. *mendicitatis.*
[p] Græ. *in ratiocinio vitæ.*

ANNOTATIO.

5 Effingendi stud.] *Id est, ludificandi & exagitandi adversarios, eorúmque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obscurandi hypocriseos nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem describit Ijob 6.15. & sequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe justus: ellipsis contrarii.* 16 Spuma] *eandem similitudinem etiam adhibet Hoseh. 10.7. est autem Græca vox rara quidem, sed tamen propriè Græca; cujus loco per epenthesin Græci ἄχθην vel ἄχνην dixerunt, ut τέχνη pro τευχή, μυσάχνη & similia.* 18 Illum] *de quo dictum est præcedente versu.* 22 Herbam satam] *i. utilitatem conjunctam pulchritudine: unde est Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.* 25 Constabiliunt pedem] *id est, hominem a lapsu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *puta judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

1 O Mors, quàm [a] acerba est tui memoria homini utenti pace in facultatibus suis,
2 Viro minimè distracto *curis*, sed successu prospero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, *quàm* bonum est judiciū tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremā senectā agenti, & distracto ad omnia, atq; diffidenti, & qui amisit patientiam!
5 Ne timeas [b] jus mortis: recordare [c] eorum qui præcesserunt te, & qui sequuntur; hoc enim jus est *indictum* carni a Domino.
6 Ecquid recuses quod placet Altissimo? sive decem, sive centum, sive mille annos *natus.*
7 Non est in sepulchro [*] incusatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui conversantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum semine eorum assiduum est probrum.
10 Patri impio succensent liberi, eò quòd per ipsum probro sint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquistis legem Altissimi: nam sive multi sitis, ad perditionem *estis*:
12 Et sive nascamini, ad maledictionem nascimini: sive moriamini, [d] maledictioni in partem adjudicamini.
13 Quæcunque è terra sunt, in terram revertuntur, sic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipsorum est: sed nomen hominum [*] qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curā habe de nomine: hoc enim tibi permanet magis quàm mille thesauri ingentes auri.
16 Vitæ bonæ [e] numerantur quidem dies, sed bonum nomen in secula permanet.
17 Eruditionem in pace conservate, liberi.
18 Sapientiæ abscondita & thesauro nō manifesto, quæ est utrique utilitas?
19 Præstat homo abscondens stultitiam suam homini abscondenti sapientiam suam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum est omnem pudorem conservare, neque omnia omnibus probantur *fuisse facta* [f] fideliter.
21 [g] In patrem & matrem, pudeat vos scortationis; & in ducem potentioremque, mendacii;
22 Et in judicem magistratúmque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis;
23 In socium & amicum, injustitiæ; & in loco ubi incola es, furti;
24 In veritatem Dei, *fracti* fœderis; & [h] [*] in eū qui impingit cubitum, ciborum; [*] in exagitatione, [i] nundinationis;
25 Et apud salutantem, silentii; pudeat aspectus in mulierem meretricem, & aversationis [k] ab homine nobili;
26 [l] Ablatæ portionis & doni, & [m] adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
27 [*] Curiositatis, & ancillæ; nam ne insistito in cubile ejus.
28 Pudeat apud amicum sermonum probri, & postquam dederis ne exprobrato;
29 Pudeat etiam repetitionis, & sermonis ex auditu, & revelationis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter prudens, & gratiam coram omni homine [n] consequeris.

[a] Græ. *amara.*
[b] Græ. *judicium.*
[c] Græ. *priorū te & ultimorum.*
[d] Græ. *in maledictionem dispertimini.*
[e] Græ. *numerus dierum est.*
[f] Græ. *in fide.*
[g] Græ. *a patre: sic deinceps.*
[h] Græ. *ab impactione cubiti, de panibus.*
[i] Græ. *acceptionis & donationis: Hebraismus.*
[k] Græ. *faciei hominis nobilis.*
[l] Græ. *ab ablatione porti.*
[m] Græ. *consideratione mulieris quæ sub est viro.*
[n] Græ. *invenies.*

ANNOTATIO.

7 Incusatio vitæ] *[illegible] non [illegible] [illegible] quantum vixeris, [illegible] tibi vertetur crimini [illegible] [illegible] vixisse, [illegible] vitæ [illegible] [illegible].* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem ἀγαθῶν singulari numero legitur, sed per [illegible] sequutus Hieronymum, nam hoc pacto locus est evidentior.* 24 In eum] *hic locus [illegible] accipitur, [illegible] judicio [illegible] verissimam [illegible] [illegible] furti [illegible] violentiæ [illegible]. Is autem violentus est qui alteri nolenti rem suam eripit, & contra nitenti; quod hic una specie declaratur hominis habentis panem sive alimentum [illegible] & cubitum impingentis atque circumdantis, ne eripiatur sibi. Hunc hominem quisquis rem suam adimit, violentus est; at propterea admonet [illegible] [illegible] poenas, tum etiam violentiæ.* In exagitatione] *[illegible] [illegible] & contumeliis probrosis [illegible] [illegible] ludere, & conventionem [illegible] [illegible].* 29 Repetitionis] *[illegible] [illegible] [illegible] nam delationi [illegible] [illegible], quia omnibus bonis semper odiosa, persæpe damnosa est.*

CAPUT

CAPUT XLII.

1 Ne de rebus istis pudeat te, [a] neque suscipias personam ad peccandum;
2 De lege Altissimi, & fœdere, & de judicio ut impium justifices;
3 De [a] re sociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis sodalium;
4 Et accuratione trutinæ ponderumque, de acquisitione multarum & paucarum rerum;
5 De varia mercatorum venditione,
6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] cruentando latere famulo nequam.
7 In mulierem improbam [c] bona est obsignatio; & ubi manus multę sunt, conclude *res tuas*.
8 Cùm tradideris numero & pondere, & datum & acceptum omnia de scripto *habe*.
9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & stulti, & decrepiti cum juvenibus litigantis: eris[q;] eruditus [d] certò, & coram omni vivente probaberis.
10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & sollicitudo de ea abducit somnum; tum in juventute ejus, ne fortè ætatis flos prętereat; tum [f] elocata, ne fortè odio sit:
11 In virginitate, ne fortè polluatur, & in paternis *ædibus* suis gravida fiat; cum viro autem versata, ne fortè transgrediatur, & elocata ne fortè sit sterilis.
12 In filiam [g] inverecundam firma utere custodia, ne fortè efficiat [h] ut tu sis gaudio inimicis, sermone in civitate, & famosus in populo, denique pudore illa afficiat te in turba multorum.
13 In ullum hominem ne intuêre ob pulchritudinem, & inter mulieres de conside:
14 Nam ex vestimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.
15 Melior est improbitas viri, quàm mulier benefica, [*] mulier pudore afficiens ad probrum.
16 Memorabo jam opera Domini, & quæ vidi enarrabo verbis Domini, opera ipsius.
17 Et sol perlustrans in omnia inspicit, & gloria Domini plenum est opus ipsius.
18 [*] Non indidit sanctis Domini ut enarrẽt omnia mirabilia ipsius, quę firmavit Dominus omnipotens statuminãdo gloria sua universitatem.
19 Abyssum & cor pervestigat, & de calliditatibus [*] illorum cogitat:
20 Novit enim Altissimus notitiam omnem, & introspicit in signa [i] æterna, nũtians res preteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens.
21 Non preterit ipsum ulla cogitatio, non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.
22 Res magnificas ornavit sapientia sua, qui ante seculum & in seculum est:
23 Neque augetur, neque minuitur, neque indiget ullo consiliario.
24 Quàm desiderabilia sint omnia opera ipsius, etiam [*] ad scintillam usq; facile est spectare.
25 Hæc omnia vivunt manentque in seculum omnibus in ministeriis, omniaque obediunt.
26 Omnia duplicia, unum e regione alterius; neque fecit quicquam deficiens.
27 [k] Alterum alterius confirmat bona; deniq; quis expleatur videndo gloriam Dei?

a Græ. *verbo socii.*
b Græ. *sanguinando.*
c Græ. *bonum sigillum.*
d Græ. *verax.*
e Græ. *occulta vigilia est & sollicitudo ejus.*
f Græ. *postquam cohabitavit: sic ver. seq.*
g Græ. *non aversabilem firma custodiam.*
h Græ. *te gaudium inimicis, loquutionẽ in civitate, & appellatiũ populi.*
i Græ. *seculi.*
k Græ. [illegible]

ANNOTATIO.

1 Neq; suscipias] *i. neq; autoritate cujusquam aut gratia abducaris ut committas peccatum; sed magis te pudeat peccati coram Deo, quam offensæ hominu gratiæ.* 15 Mulier pudore] *hæc verba qui a præcedentibus disparant, indignè faciunt: sunt enim superiorum exegetica: quibus ostendit antecedens dictum non esse* καθόλου *de omni muliere, sed* ἐν μέρει *accipiendum de improba.* 18 Non indidit] *i. tantã facultatem aut tantum flumen eloquii cum suis non communicavit, ut pro merito opera ipsius enarrare possint.* 19 Illorum] *puta singulorum cordium.* 24 Ad scintillam] *i. rem quamlibet minimam: proverbiale dictum.*

CAPUT XLIII.

1 [a] SUPERBA altitudo expansum purum est, species cœli cum aspectu glorioso ejus.
2 Sol ad aspectũ nuntiat [*] de glorioso Deo quod instrumẽtũ est admirabile, opus Altissimi.
3 [b] Cùm in meridiano est arefacit regionem, & ex adverso æstus illius quis subsistat? *quasi* in caminum sufflet operibus ęstus *sui*.
4 [*] Tripliciter sol exurit montes, vapores igneos efflat, & refulgens radiis hebetat oculos.
5 Magnus est Dominus qui fecit illum, & sermonibus suis sedavit iter *illius*.
6 Idem lunam fecit ad constitutionem tempore suo *faciendam*, demonstrationem temporũ, & signum seculi.
7 Etiam a luna signum *habetur* diei festi.
8 Luminare *ubi* minutum est ad consummationem, mensis est de nomine illius; auctum verò res mirabiles facit mutatione:
9 Instrumentum [c] castra habens in alto, in expansio cœli relucens.
10 Pulchritudo cœli est gloria astrorum, ornatus lucem præbens in cœlis Domini Altissimi.
11 Ad sermones sancti [d] exhibent condemnationem, neque exardescunt in custodia sua.
12 Vide [*] arcum, & benedic ei qui fecit ipsum, valde speciosum splendore suo.
13 Curvavit cœlum in circulum gloriosum, manus Altissimi extenderunt illum.
14 Præcepto suo sistit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii sui.
15 Propterea apertis thesauris evolant nubes ut volucres.
16 Magnificentia sua confirmat nubes, & diffringuntur lapides grandinis.
17 [e] Sonus tonitru ipsius facit ut indolescat terra, & aspectu ipsius commoventur montes.
18 Voluntate ipsius spirat Notus, & [f] procellosus Boreas, & Circius.
19 Tanquam volucres deorsum volantes spargit nivem, cujus descensus est tanquam locustæ divertentis.
20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus, & ad imbrem illius extra se rapitur cor.
21 Et pruinam tanquam salem in terram profundit, quæ congelata [g] efficit palorum summitatem.
22 Frigido vento Borea efflante comingitur ex aqua gelu, in omni congregatione aquarum diversatur, & aquam velut lorica induit.
23 [*] Exedit montes, & desertum exurit, herbãque extinguit tanquam ignis.
24 [h] Quæ omnia curans festinanter nebula, ros occurrens [*] ab æstu exhilarat.
25 Sermocinatione sua quiescit abyssus, & in ea in-

a Græ. *superbia altitudinis firmamẽtum munditiei.*
b Græ. *in meridie ei: Hebraismus.*
Jehosch. 9. & Jesch. 38.
c Græ. *castrorum.*
d Græ. *sistunt.*
e Græ. *vox.*
f Græ. *procella Borea & conversio venti.*
g Græ. *est palorum summitas.*
h Græ. *curatio omnium per diligentiã.*

ea insulas plantavit.

26 Qui navigant mare, narrant periculi ejus: quod audientes auribus nostris admiramur.

27 Ibidem sunt incredibilia & mirifica opera, varietas omnium animantium, discrimē cetorū.

28 Deniq; per ipsum prospera via utitur Angelus ipsius, & sermone ipsius consistunt omnia.

29 Ut dicamus multa, haud quaquam tamen assequemur; & [k]ut summatim dicam, is est universum ipsum.

30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipse est magnus præter omnia opera sua.

31 Terribilis Dominus, & magnus valde, & admirabilis potentia ejus.

32 Glorificantes Dominum exaltate quantū potestis; nam adhuc etiam superabit *exaltationem vestram*.

33 Et exultantes eum [l]plurimas vires cōferte

34 Ne defatigemini: non enim unquam assequemini. quis vidit ipsum ut enarret, & quis magnificet ipsum prout est?

35 Multa abscondita sunt majora[*] istis, pauca vidimus ex operibus illius:

36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit sapientiam.

[l] Græ. *& auditionibus aurium nostrarum.*

[k] Græ. *ad cōsummationē sermonum; ut infrà 50.15.*

[l] Græ. *mul'tiplicate in vobis.*

ANNOTATIO.

2 De glorioso] *i. de Deo gloriæ: quod argumentum explicatur Psalm. 19.* 4 Tripliciter] *i. quamplurimum: nam ternarius numerus intendit significationem.* 9 Instrumentum] *i. luna est velut instrumentum Dei stellarum castris circumdatum, & exercitibus, ut appellantur Gen. 2.1. sic transitur ad locum de stellis.* 11 Exhibent] *i. ita obscurantur quasi tenebris perpetuis damnatæ essent; ut Jeschahh. 24.23. Joëlis 2.30. & alibi passim.* 12 Arcum] *i. irin, ut a poëtis appellatur, de quo Gene. 9.12. & sequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes fœtus terræ.* 24 Ab æstu] *puta adveniente, cum vernare incipiunt omnia.* 35 Istis] *nempe quæ ad notitiam nostram perveniunt, ut interpretantur sequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 JAM laudemus viros gloriosos, & majores nostros genere.

2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majestati suæ inde a seculo.

3 Dominantes in regnis suis, & viri [b] celebres potentia, consilia ineuntes cum intelligentia sua, qui renuntiaverunt de prophetiis,

4 Ducentes populum constantibus consiliis, & intelligentia [c] juris popularis,

5 Quorum eruditioni sapientes sermones inerant, [*]qui exquirebant modulationes musicorum, & carmina scripta enarrabant,

6 Viri divites, [d] instructi robore, colentes pacem in suis habitationibus:

7 Hi omnes per generationes adepti sunt gloriam, [e] qua gloriati sunt in diebus suis.

8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen, cujus enarrentur laudes:

9 Sunt etiam quorum non est recordatio, qui perierunt quasi non extitissent, & fuerunt quasi non fuissent, liberiq; ipsorum post ipsos.

10 Verùm quàm fuerunt [f] misericorditer accepti viri illi quorum justè facta non sunt oblivioni tradita.

11 Cum semine illorum permanet bona hæreditas, posteri illorum in fœderibus sunt.

12 In fœderibus est semen eorum, & liberi eorum post eos.

13 In seculum manet eorum semen, neq; delebitur eorum gloria,

14 Sunt quidem eorū corpora sepulta in pace; sed nomē eorum vivit in [g]generationē quamq;

15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudē eorum enuntiat Ecclesia.

16 Chanoc placuit Domino Deo, & translatus est, exemplum resipiscentiæ his generationibus *propositum*.

17 Noach deprehensus est integer, justus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore irascebatur *Deus*.

18 Propterea cum diluvium fieret,

19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo constituta sunt, ut non deleretur diluvio omnis caro.

20 Abraham magnus pater multarum gentium *fuit*, cui non est inventus par in gloria illius,

qui conservavit legem Altissimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.

21 In carne illius instituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus est:

22 Propterea juramento constituit ei se benedicturum gentibus in semine ejus,

23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem possessuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio usque ad extremitatem terræ.

24 Similiterq; in Jitzchako statuit propter Abrahamum patrem ipsius,

25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.

26 Agnovit eum in benedictionibus[*] illius, cumq; dedisset ei hæreditatem, divisit partem ejus in tribus duodecim, quas dispertitus est:

27 Eduxitq; ex eo[*] virum misericordię, qui consecutus est gratiam coram omni carne.

[a] Græ. *creavit.*

[b] Græ. *nominati.*

[c] Græ. *scripturæ populi.*

[d] Græ. *subministrati.*

[e] Græ. *& gloriatio* fuerūt

[f] Græ. *misericordiæ: ut ver. 27.*

[g] Græ. *generationem & generationem*

Gen. 5.

Gen. 6.

[h] Græ. *tempore iræ.*

[i] Græ. *seculi.*

Gen. 17.

[k] Græ. *in fœdere cum illo.*

Gen. 22.

[l] Græ. *a mari ad mare.*

Gen. 25.

[m] Græ. *requievit super caput.*

Gen. 27.

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant autore spiritu Dei exquisita illa & sacra cantica quæ descripta fuerunt Ecclesiæ tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki, q.d. fallebatur quidem Jitzchak cum verba Dei benedictionem pronuntiaret; sed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoscebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum misericord.] *i. Moschen misericorditer a Deo servatum & acceptum, ut exponitur sequente versu, qui imperitè ab hoc divulsus est. vide suprà in versum 10.*

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moschen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta est:

2 Parem affecit eum gloriæ sanctorum, & magnificavit eum hostium timoribus, sermonibus ejus signa compescuit, & gloria affecit eum in conspectu regum.

3 Dedit ei mandata ad populum suum, & demonstravit ei gloriam suam:

4 In fide & mansuetudine ejus sanctificavit eum, cum elegisset eum ex omni carne:

5 Fecit ut audiret vocem suam, & introduxit

[a] Græ. *in benedictionibus* est.

Exod. 4. & seq.

Exod. 19.

duxit eum in caliginem:

6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitę atque scientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura sua Jisraëlem.

7 Aharonem extulit sanctum, similem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

8 Instituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei sacerdotium populi, & ornatu apto beavit eum.

9 Nam circumcinxit eum amictu glorioso, induens eum consummatione [d] gloriosa, & cōfirmavit eum instrumentis roboris,

10 Feminalibus, & talari veste, atq; humerali:

11 Et circumdedit eum parvulis malogranatis, aureisq; tintinnabulis plurimis in circuitū, ut sonaret vox ad gressus ejus, ut sonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale esset [e] popularibus ejus:

12 Stola sancta ex auro & hyacintho purpuraq; opere plumario, rationali judicii manifestis veritatis *signis*,

13 *Ex* retorto coccineo opere artificioso, lapidibus pretiosis sculpturis sigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum; scriptura cælata de numero filiorum Jisraëlis.

14 Coronam auream imposuit cidari, [f] cum ectypo signo sanctificationis *opere* sigilli, *instrumentum* [g] gloriationis honoratę, opera strenuè fabrefacta, quæ adornata speciosè ab oculis concupiscerentur.

15 Ante eum res non fuerunt ejusmodi, neque in seculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus solùm, & posteros ejus perpetuò:

17 Quorum sacrificia in holocaustum offerūtur assiduè bis in diem.

18 Implevit Moschę manus ejus, eumq; oleo sancto unxit:

19 *Quod* fuit ei in fœdus perpetuum & semini ejus, [h] cantisper dum futurum est cœlum; ut ministrantes eis simul fungantur sacerdotio, & benedicant populo in nomine ipsius.

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocaustum Domino, suffitū odoremq; gratum ad monimentū, litando pro populo:

21 Deditq; ei mandata sua, potestatemq; judiciorum de fœderibus *suis*; ut doceret Jahhakobū testimonia, & in lege ipsius illustraret Jisraëlē.

22 Cùm simul institissent in eum alieni, invidentes ei in deserto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

23 Videns Dominus improbavit, sed consummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta consumendo eos igne [l] flammante:

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, dedit illi hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim sacrificia Domini comedunt, quæ dedit ei & semini ejus.

27 Verùm in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum est portio ei; nam ipse pars est hæreditatis ejus.

28 Pinchas verò filius Elhhazaris tertius est gloria, eò quòd zelo ductus ipse cum reverentia Domini,

29 Steterit in aversione populi [o] optimo promptoq; animo suo, & pro Jisraële *Deū* placaverit.

30 Propterea instituit ei fœdus pacis & [p] populo ipsius, ut antistes rerum sanctarum esset, ut magnificentia sacerdotii esset ipsi ac semini ipsius in seculum.

31 Ac *ex* fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis [p] a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis *debetur* etiam semini ipsius.

32 Indat vobis sapientiam, cordi *inquam* vestro ad judicandum populum suum [q] justè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus *constet*, per generationes illorum.

[b] Græ. *in faciem.*
[c] Græ. *seculi; sic deinceps.*
Exod. 28. & 29.
[d] Grę. *gloriationis.*
[e] Græ. *filiis populi.*
[f] Græ. *ectypum opus.*
[g] Grę. *gloriationem honoris, opera roboris, concupiscentias oculorum, adornata speciosa: appositiones Hebraicæ.*
[h] Græ. *dies cœli.*
[i] Græ. *viri.*
[k] Græ. *animo & ira.*
[l] Græ. *flammæ.*
[m] Græ. *panem.*
[n] Græ. *in plenitudine.*
Num. 25.
[o] Græ. *bonitate promptitudinis animæ suæ.*
[p] Græ. *filii ex filio solum est.*
[q] Græ. *in justitia.*

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] *id est, angelorum ut apud Danijelem appellantur.* 12 Rationali] *id est, eo ornatu quod pectorale dixerunt alii, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cognoscebatur; de quo vide Exod. 28. 15. & seq. & Hhezræ 2. 63.* 28 Implevit] *id est, consecravit ministerium sacerdotale ejus: vide Exod. 28. 41.* 30 Populo] *id est, posteris e gente ipsius, ut sæpe vox ista a Mosche accipitur.* 32 Indat vobis] *conclusio capitis de sacerdotibus a voto sive oblatione ad Deum.*

CAPUT XLVI.

1 FORTIS in bello Jehoschuahh filius Nunis & successor fuit Moschis in prophetiis:

2 Qui fuit magnus secundum nomen suum ad salutem electorum ejus, vindicādo inimicos qui insurgebāt, ut hereditatē traderet Jisraëli.

3 Quàm gloriosus factus est, cùm extolleret manus suas, extenderetq; in civitates gladium!

4 Quis ante eum sic stetit? nam bella Domini ipse induxit *illis*.

5 Nónne ad manum illius retrogressus est sol, & unus dies fuit [a] ut biduum?

6 Invocavit altissimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immissis lapidibus grandinis potentia vehemente.

7 Erupit in gentes bello, & [b] descendēs perdidit eos qui resistebant:

8 Ut agnoscerent gentes armaturam ipsorum, [c] Domino *esse curæ* bellum ipsius: etenim persequebatur eos [d] præeunte principe.

9 Etiam [e] tempore Moschis fecit [f] misericorditer ipse & Caleb filius Jephunnæ resistendo coram Ecclesia, prohibendo populum a peccato & murmurationem [g] improbam sedando.

10 Atque hi cùm duo fuerint e sexcentis millibus peditum conservati sunt, ut adduceret ipsos *Deus* in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle:

11 Deditque Dominus Calebo robur quod ad senectutem usque permansit ei, adeò ut ascenderit ipse suprà [h] celsas civitates terræ, & semen ipsius hæreditatem obtinuerit:

12 Ut viderent omnes filii Jisraëlis bonum esse obsequi Domino.

13 Similiter judices singuli de nomine suo,

14 Omnes quorum cor non est scortatione aversum a Deo, & quicunq; non fuerunt aversi a Domino, horum etiam memoria est [i] benedictionibus conjuncta.

15 Ossa eorum revirescant in loco suo; & nomen eorum, quasi permutatione, renovetur

Num. 27.
Exod. 17.
Jehosch. 10.
[a] Græ. *ad duos.*
[b] Græ. *in descensu.*
[c] Græ. *coram Domino esse bellum.*
[d] Græ. *post principem.*
[e] Græ. *die.*
[f] Græ. *misericordiam.*
Num. 14.
[g] Græ. *improbitatis.*
Jehosch. 14.
[h] Græ. *altitudinem.*
[i] Græ. *in benedictionibus.*

in filiis eorum qui gloriam adepti sunt.
16 Dilectus a Domino suo Schemuel Propheta Domini constituit regna, & unxit principes præficiens populo ipsius;
17 Ex lege Domini judicavit congregationē, & invisit Jahhakobum Dominus.
18 In sua fide accuratus Propheta compertus est, & agnitus in verbo suo:
19 Nam invocavit Dominum principem affligentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum oblatione lactentis [k] maris:
20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut sono magno tonitru faceret ut exaudiretur vox sua;
21 Attrivitq; duces Tyriorum & omnes principes Pelischtæorum.
22 Deinde antequam indormisceret a seculo, contestatus est coram Domino & * uncto ipsius *ducens*; pecunias, ac [l] ne calceamenta quidem ab ullo homine accepi, nec incusavit eum [m] quisquam.
23 *Posteaquam verò obdormivisset, prophetavit demonstans regi mortem ipsius, & extulit e terra vocem suam; prophetia *indicans* deletum iri iniquitatem populi.

1. Schem. 10. & 16. — 1. Schem. 6. — 1. Schem. 7. — [k] Græ. *viri*: κατάχρησις. — 1. Schem. 12. — [l] Græ. *usque ad calceamenta ab omni carne.* — [m] Græ. *homo.*

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarum Domini, id est Christo, qui apparuerat ipsi Jehosch. 6.* 22 Uncto ipsius] *i. Schaüle rege quem unxerat 1. Schem. 10.* 23 Posteaquam] *habetur quidem historia 1. Schem. 28. de hoc argumēto: sed alienum istud esse a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria muliere provocatus Schauli respondisse, cùm patres ipsi permultis locis & argumentis plurimis ostenderunt, tum evincit scriptura manifestissimè: sed hoc scriptum humanum est; & quatenus cum verbo Dei conformatur, piè accipiendum; reliqua casto & sancto judicio discernenda: tenuit enim hic noster autor illud dogma de reversione non modo spirituum, sed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Elija Propheta narrat infrà 48. 10.*

CAPUT LXVII.

1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta, Davidis temporibus.
2 Tanquam adeps separatus ab hostia salutari, ita est David *eximius* e [a] Jisraëlitis.
3 Inter leones peregrinus conversatus est sicut inter hœdos, & inter ursos sicut inter lactētes agnos.
4 In juventute sua occidit gigantem, & sustulit probrum e populo,
5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ dejecturus [b] gloriabundum Goljathum.
6 Nam invocavit Dominum altissimum, qui dedit dexteræ ipsius robur tollendi hominem potentem bello ad exaltandū cornu populi sui.
7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & laudavit eum benedictionibus Domini.
8 Cùm allatum fuisset ipsi diadema gloriæ, attrivit inimicos circumquaque, & redegit in nihilum Pelischtæos adversarios, in diem hodiernum usque attrivit illorum cornu.
9 In omni opere suo tribuit celebrationem sancto Altissimo verbis [c] gloriosis.
10 Ex toto corde suo decantavit & amavit opificem suum:
11 Instituitque cantores ante altare, ut voce suaves canerentur moduli ipsius, & in dies laudarent Dominum modis suis.
12 Tradidit ad dies festos res decoras, & tempestates ornavit [d] absolutissimè, laudantibus illis sanctum nomen ejus, & inde a matutino personante sanctuario ejus.
13 Dominus abstulit peccata ipsius, & cornu ipsius in seculum exaltavit, tradens ei fœdus regni & thronum gloriæ in Jisraële.
14 Post eum extitit filius sapiens, per quem [e] lato habitabat Deus.
15 Schelomo regnavit temporibus pacis, & gloriam adeptus est, cùm Deus sedavisset *regiones* circumstantes eum, ut statueret domum ad nomen ejus, & pararet sanctuarium in seculum:
16 Qui sapiens factus est in juventute sua, & impletus ut *aqua* fluvius, intelligentiā.
17 Terram obtexit anima tua totam, & implevit parabolis [f] ænigmaticis:
18 Ad insulas procul pervenit nomen tuum, & dilectus es in [g] prosperitate tua.
19 De odis, & parœmiis, parabolisque, & interpretationibus admiratæ sunt regiones,
20 In nomine Domini Dei totius terræ qui vocatus est Deus Jisraëlis.
21 Congregasti quasi stannum aurum, & quasi plumbum collegisti multum argenti.
22 Inclinasti viscera tua ad mulieres, & in potestate aliena fuisti corpore tuo.
23 Indidisti maculam gloriæ tuæ, & prophanum effecisti semen tuum ad inducendum iram in filios tuos, & ut compungerentur de impudētia tua; cùm [h] discinderetur regnum, & ex Ephrajimo regnum inobsequens inciperet.
24 Dominus verò nequaquam fuit derelicturus misericordiam suam, neque [i] facturus ut abrumperetur cursus operum ipsius;
25 Ac minimè deleturus posteros electi sui, & semen ejus qui dilexit eum minimè sublaturus:
26 Sed Jahhakobo disposuit reliquias, & Davidi radicem ex ipso.
27 Nam cùm requiesceret Schelomo cum suis majoribus,
28 Reliquit post ipsum de semine ipsius [k] insipientissimum e populo, minimaq; intelligentiā, Rechabhhamum; qui * avertit populum consilio suo,
29 Et Jarobhham filius Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem: cumque prodidisset Ephrajimo viam peccati, multiplicata sunt peccata illorum valde,
30 Ut amoveret ipsos e terra Deus;
31 Donec ira & vindicta supervenisset ipsis.

2. Schem. 7. — [a] Græ. *filiis Jisraëlis.* — 1. Schē. 17. 34 — [b] Græ. *glorationem Goljathi: hypallage.* — [c] Græ. *gloriæ.* — 1. Chro. 23. & seq. — [d] Græ. *usque ad consummationem.* — 2. Schem. 7. — [e] Græ. *latitudine.* — 1. Reg. 1. — 1. Reg. 3. — [f] Græ. *ænigmatum.* — [g] Græ. *pace.* — 1. Reg. 11. — [h] Græ. *fieret in duo.* — [i] Græ. *neque futurus erat corruptus ab operibus suis.* — 2. Reg. 12. — [k] Græ. *insipientiam populi & minimum intelligentia.*

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus est] *Ex utriusq; lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut simpliciissimam amplectimur, & sententia nostra vetustissimam.* 28 Avertit] *id est, induxit ad defectionem, facto insipiēnti suo, cùm ei regni arripiendi causam dedisset Jarobhham.*

CAPUT XLVIII.

1.Reg.17.

1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis, cujus sermo tanquam fax ardebat:
2 Qui induxit in eos famem validam, & zelo suo *paucos effecit eos:
3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.

2.Reg.1.

4 Quàm gloriosus effectus es, Elija, mirabilib° *factis* tuis: & quis par tibi est unde glorietur?
5 Qui mortuum excitasti e morte, & e sepulchro animam sermone Altissimi:

1.Reg.17.

6 Qui deduxisti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipsorum:
7 Qui audivisti in Sinai redargutionem Domini, & in Chorebo judicia ultionis:

1.Reg.19.

8 Qui unxisti reges ut retribuerent, & Prophetas successores post te:
9 Qui assumptus es ignis turbine, curru [a] equis igneis vecto.
10 *Qui conscriptus es [b] fore redargutioni in *sua* tempora, ut sedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum, ut converteres cor patris ad filium, & constitueres tribus Jahhakobi.
11 Beati qui viderunt te, & qui obdormiverunt cum dilectione *tui*:
12 *Etenim nos [d] planè victuri sumus.
13 Elija ut tectus fuit turbine, similiter Elischahh impletus fuit spiritu sancto, adeò ut diebus suis nō fuerit commotus a principibus, neq; dominio abusus sit in eum quisquam:
14 Ulla res non superavit illum; sed [e] cùm obdormivisset, prophetavit corpus illius.
15 Et in vita sua fecit portenta, & in morte sua mirabilia opera sua.

2.Reg.2.
[a] Græ. equorum igneorū.
[b] Græ. redargutio.
[c] Græ. iram judicii cum furore.
[d] Græ. vita.
[e] Græ. in dormitione.
2.Reg.2. & 13.

16 Ad ista omnia non resipuit populus, neque abstiterunt a peccatis suis, donec cum depopulatione abducti sunt e terra sua, & dispersi in tota terra.
17 Ita relictus est populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:
18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f] peccaverunt plurimùm.
19 Chizkija munivit civitatem suam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*, & fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.
20 Temporibus ejus ascendens Sancherib, misit Rabschakem a Lacischo, & movens manū suā contra Tzijonem cervices extulit superbia sua:
21 Tunc commota sunt corda, & manus illorū, indoluerunt q; ut parturientes:
22 Et invocaverunt Dominum misericordem extendentes manus suas ad ipsum:
23 Et sanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeschahhjam.
24 Cæcidit castra Assyriorum, & contrivit eos angelus ipsius.
25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat se in viis Davidis patris sui, prout mandaverat Jeschahhja Propheta ille magnus & fidelis in visione sua.
26 [i] Temporibus *ejus retrogressus est sol, & addidit vitam regi:
27 Spiritu magno vidit res ultimas, & consolatus est lugentes Tzijone:
28 Res in seculum usque futuras ostendit, & res absconditas antequam advenirent illæ.

[f] Græ. multiplicaverunt peccata.
2.Chro.32.
[g] Græ. ad aquas.
2 Reg.18. & 19.
[h] Græ. manu Jeschahhjæ.
[i] Græ. diebus.
2.Reg.20.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe Exarata fame a Deo, qua enecti sunt multi.* 10 Qui] *hic locus inscientiam autoris redarguit cæcutientis in promissionibus de regno Christi: existimavit enim ipsum Elijam iterum venturum esse, prout in speciem ipsi videbatur dicere Malcaci sub finem prophetiæ, unde hæc omnia desumpta sunt. Nos verò meliùs ex Testamento novo didicimus Johannem Baptistam alterum fuisse Elijam, qui in spiritu ac virtute Elijæ venerit ad præstanda hæc omnia: vide suprà in 46.* 23. *hîc autem* ἐλέγχειν *legimus, atque ita legendum esse confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui diligimus te, & ministerium tuum accepturi sumus: sic ostendit autor ampliùs se fretum esse ejusdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeschahhjæ, de quo jam sermo instituitur reliquo capite.*

CAPUT XLIX.

1 MEMORIA Joschijæ *similis* comparato ad compositionem suffitus operi unguentarii,
2 In omni ore tanquam mel suavis est, & tanquam *instrumenta* musica in convivio [a] lauto:
3 Is ad rectum adductus [b] quando conversus est populus, sustulit res abominandas [c] & iniquissimas:
4 Direxit ad Dominum cor suum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.
5 Præter Davidem, & Chizkijam, ac Joschijā omnes delictum commiserunt:
6 Relinquentes enim legem Altissimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.
7 Dedit *cornu illorum aliis, & gloriam illorum genti alienæ:
8 Incendit electam civitatem sanctificationis, & desolavit vias illius [d] *ad manum Jirmejæ:
9 Nam afflixit ipsum, quamvis in utero ipse sanctificatus esset Propheta ad eradicandum, affligendumque, & perdendum, similiter ædificandum, & plantandum.
10 Jechezkelis, qui vidit visionem gloriæ quā

[a] Græ. vini.
[b] Græ. in cōversione populi.
2.Reg.23.
[c] Græ iniquitatis.
[d] Græ. in manu Jirmejæ.
Jirm.1.
Jechezk.1.

ostendit ipsi insidentem currui Cherubinorum.
11 (Etenim meminit inimicorum [e] *perfusorū imbre, & correxit eos qui spectabāt vias rectas)
12 Et duodecim Prophetarum sit memoria [f] conjuncta benedictionibus.
12 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem, qui quidem est tanquam sigillum ad manum dexteram:
13 Similiter q; Jehoschuahh filius Jehotzadaki, qui temporibus suis ædificaverunt ædem & extulerunt templum sanctum Domino paratum ad gloriam [g] perpetuam.
14 Inter electos quoque fuit Nehhemja, cujus plurimùm extat memoria: qui excitavit nobis muros collapsos, restituitq; portas & vectes, & instauravit areas ædium nostrarum.
15 Nemo creatus est ejusmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim assumptus est e terra.
16 Neq; par Josepho fuit vir dux fratrū *suorum*,
17 Statumen populi, cujus ossa [h] curata sunt a Domino.
18 Schē & Scheth inter homines gloriam adepti sunt, & supra universum in creatione Adam.

[e] Græ. in imbre.
[f] Græ. in benedictionibus.
Chaggai 2. 23.
[g] Græ. seculi.
Gen.5.
Gen.49.
[h] Græ. visitata.

ANNO-

ANNOTATIO.

7 Cornu] *id est robur, ut in scriptura passim.* 8 Ad manum] *i. eo vivente & vidente, adeò ut particeps quoq; afflictionum fuerit, ver. seq.* 11 Perfusorum] *i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementissimo aut diluvio quodam: sic duabus partibus concludit Jechezkelis prophetiam.*

CAPUT L.

1 SCHIMHHON filius Chonjæ sacerdos magnus, qui in vita sua sartam tectam ædem præstitit, etiam diebus suis populum confirmavit:

2 Et ipso autore fundata est altitudo [a] duplicis loricationis, alta lorica templi.

3 [b] Temporibus ejus minora fuerunt conceptacula aquæ, [c] æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum est.*

4 Qui curavit populum suum a casu:

5 Qui corroborans civitatem & circummuniens, gloriã adeptus es in cõversatione populi:

6 [d] Exeundo ex ęde cui velum obductum est tanquam astrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus suis extitisti:

7 Et tanquã arcus perlustrans nebulas gloriæ:

8 Tanquam sol refulgens in templo Altissimi, tanquam flos rosarum [e] quo tempore existunt novi, tanquam lilia ad [f] ripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æstivis,

9 Tanquam ignis & thus in acerra:

10 Tanquam instrumentum ex auro solidè malleatum, quovis lapide pretioso ornatum:

11 Tanquam olea decora progerminans fructus, & tanquam cupressus exaltata ad nubes; cùm assumeret ipse stolam gloriæ, indueretque [g] consummatæ gloriationis ornamenta;

12 In ascensu altaris sancti glorificavit amictum sanctificationis.

13 Cùm autem acciperet membra e manu sacerdotum, ipse quoque stans ad focum altaris,

14 (Circa eum corona fratrum *versante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circumdabant eum tanquam stipites palmarum, omnibus inquam filiis Aharonis [h] indutis gloria sua,

15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Ecclesia Jisraëlis) [i] deniq; ministrans super altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altissimi,

16 Extendit ad [k] craterem manum suam, & libavit de sanguine uvæ:

17 Effudit supra fundamenta altaris odorem [l] suavem Altissimo regi omnium.

18 Tunc exclamantes filii Aharonis insonuèrunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altissimo.

19 Tunc universus populus promiscuè festinans prociderunt super faciem in terram, ut adorarent Dominum suum omnipotentem Deum Altissimum;

20 Laudaveruntque cantores vocibus suis, cum sono plurimo suave effectum est melos:

21 Et oravit populus Domini Altissimi oratione coram *Deo* misericorde, donec consummatus esset ornatus Domini, & ministerium illius absolvissent.

22 Tunc descendens extulit manus suas super totam Ecclesiam [m] Jisraëlitarum, ut daret benedictionem Domini labiis suis, & in nomine illius gloriaretur.

23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altissimo.

24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas solus ubique facit, qui altè evehit dies nostros inde ab utero, & agit nobiscum pro misericordia sua:

25 *Et orate* ut sit pax temporibus nostris in Jisraële, [n] quamdiu futuri sunt dies seculi, ut fidem apud nos confirmet misericordiæ suæ, & diebus nostris liberet nos.

26 Duabus gentibus offenditur anima mea, etiam tertia non est gens:

27 Qui resident in monte Schomronis, & viri habitantes Pilischtæã, & populus stultus Schecemi habitans.

28 Eruditionem intelligentiæ & scientiæ exaravit in libro hoc Jesus filius Siraci Hierosolymitanus, qui profudit imbrem sapientiæ ex animo.

29 Beatus qui versatur in istis; & qui indit ista cordi suo, efficietur sapiens.

30 Si enim fecerit ista, valens erit ad omnia, quia lux Domini *aderit* vestigio ejus qui piis tradit sapientiam.

31 Benedictus Dominus in seculum: [o] amen, Amen.

[a] Græ. *duplex receptio, sive analemma.*
[b] Græ. *diebus: sic deinceps.*
[c] Grę. *æs tanquam maris.*
[d] Græ. *in exitu ædis veli.*
[e] Græ. *diebus novorum* florum.
[f] Grę. *exitum*
[g] Græ. *consummationẽ gloriationis.*
[h] Græ. *in gloria.*
[i] Græ. *ad consummationẽ, ut sup. 43. 29*
[k] Græ. *libatorium.*
[l] Græ. *boni odoris.*
[m] Græ. *filiorum Jisraëlis.*
[n] Græ. *secundum dies seculi.*
[o] Græ. *fiat, fiat: sic enim septuaginta reddiderunt.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhon] *Is videlicet qui historicorum omnium consensu Justus appellatus est, itemq; Priscus; filius Chonjæ, nepos illius Jaddubbæ qui obviam legitur processisse Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus] *id est, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra pristina non fuerint satis ad lotiones sacras; quamobrem lacum ex ære ingentem & capaciorem multò curavit fieri.* 5 Circummuniens] *Græca vox non tantùm obsidere est, sive munire ad oppugnandum; sed etiam ad propugnandum. Est enim πολιορκεῖν τῆ πόλει ἕρκος περιβάλλειν, & πολιορκία, πόλεως φυλακὴ, ut interpretatur Phavorinus.* 6 Ex ęde] *i. e sanctuario: periphrasis.* 12 Glorificavit] *id est, non turpificavit impietate aut impuritate, ut alii; sed sanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra] *nempe sacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus] *i. duobus gentium generibus, quarum aliæ corruptam & commixtam ex Jehudaismo & paganismo religionem habent, aliæ verò purè paganicam.* 27 Populus stultus] *nam præter Samaritismum (ut vocat Epiphanius) huic populo accesserunt alia per sceleratum illum transfugã Menaschem, cujus in Nechemjam meminimus; sed hoc genus indignum esse dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Jesu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex, & laudabo te Deum servatorem meum:
2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuisti mihi, & liberavisti corpus meum e perditione,
3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adversus eos qui obstiterunt mihi fuisti adjutor:

a Grç *calumnie*.

4 Liberavisti inquam me pro multitudine misericordię nominis tui e rictibus paratis ad devorationem,
5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,
6 E [b] suffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fuerim exustus,

b Græ. *suffocatione ignis*.

7 Et * e profundi ventre, atque e lingua immunda, & a sermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injustam.
8 Appropinquaverat ad mortem usque anima mea,
9 Et vita mea erat propinqua sepulchro infimo:
10 Circumdederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aspexeram ad defensionem hominũ; sed non erat.
11 Itaque recordatus sum misericordię tuę, Domine, & operationis hujus a seculo,
12 Te eximere eos qui patienter sustinent, & servare eos e manu inimicorum.
13 Et extuli ab ira altè supplicationem meam, & a morte liberationem rogavi,
14 Orans *Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore superborum, quo deficiebar auxilio.
15 Laudabo nomen tuum assiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea.
16 Nam servasti nos e perditione, & exemisti me e tempore mali.
17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & bene dicam nomini tuo domine.
18 Cùm adhuc junior essem, antequam oberrarē, quæsivi sapientiã manifestò oratione mea:
19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum usque requisiturus sum illam.
20 Tanquam de flore dematurescente uva, lætatum est cor meum de illa: ingressus est pes meus [c] rectà, a juventute mea investigavi illam.

c Græ. *in rectitudine*.

21 Inclinavi aurem meam parumper, & accepi,
22 Multamq; adeptus sum mihi eruditionem: progressio a me facta est in illa.
23 Ei qui tribuit mihi sapientiam, potentiam tribuam.
24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haudquaquam pudore afficiar.
25 Decertavit anima mea de illa, & *effecta fame accuratè incubui,
26 Manus meas extendi in sublime, cùm ignorationes de illa animadverti:
27 Animam meã direxi ad illam, [d] & purificatus inveni illam:

d Græ. *in purificatione*.

28 Cor possedi conjunctum illi inde a principio:
29 Propterea nequaquam derelinquar.
30 Et cor meum turbatum est in quærenda illa, propterea comparavi possessionem bonam.
31 Dedit Dominus linguam [e] *ut sit merces a me; itaq; ea laudabo ipsum.

e Græ. *mercedem meam*.

32 Appropinquate ad me, ô inerudιti, & commoramini in eruditionis domo.
33 Quare cunctamini? aut quid dicitis [f] interea? cùm vestrę animæ sitiant valde.

f Græ. *in his*.

34 Aperto ore meo loquutus sum, comparate vobis sine argento *sapientiam*.
35 Collum vestrum supponite jugo, & suscipito anima vestra eruditionem: propè est ut inveniatis eam.
36 Aspicite oculis vestris me laboravisse, & mihi ipsi requiem multam invenisse.
37 Participes estote eruditionis * cum magno numero pecunię, & multũ auri possidete cum ea.
38 Lætetur anima vestra de misericordia *illius, & ne pudeat vos laudationis illius.
39 Operamini opus vestrum * ante tempus illud, & dabit mercedem vestram suo tempore.

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id est, ex imis inferis; ut ipse loquitur infrà versu 9.* 14 Dominum] *manifesta distinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis mysterium, quemadmodum observavimus 1. Schem. 7. Danijel. 9. & Chaggai 2. & aliis locis.* 25 Effecta fame] *id est, cùm ea gustata amplius esurirem & sitirem illam: metaphora elegans.* 31 Ut sit merc.] *id est, ut ea demum compensatione agnoscam beneficentiam ipsius erga me, & laudationem pro mercede retribuam ei.* 37 Cum magno num.] *id est, quæ eruditio est maximarum divitiarum loco, & veras confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, ut Græca vocis apertè distinguit genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox subjicit) singulis mercedem suam decursa hac vita daturus est, justus judex, & solus sapiens, atque benedictus in sempiterna secula.*

FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

IESV CHRISTI D. N. NOVVM TESTAMENTVM,

Theodoro Beza Interprete.

Additæ sunt summæ breues doctrinæ in Euangelistas, & Acta Apostolorum.

ITEM,

Methodus Apostolicarum Epistolarum ab eodem autore, cum breui phraseon, & locorum difficiliorum expositione, ex ipsius autoris maioribus annotationibus desumpta: paucis etiam additis ex Ioach. Camerarij notationibus in Euangelistas & Acta.

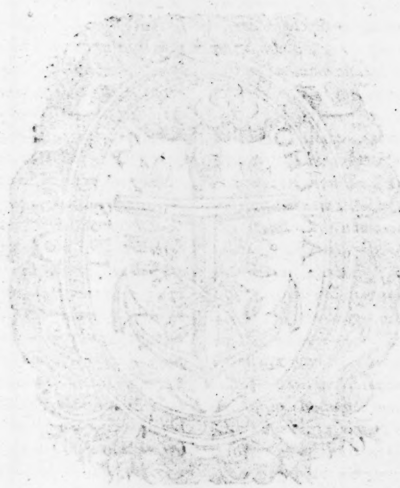

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius, Typographus.

ANNO M. D. LXXXI.

Cum Priuilegio Regiæ Maiestatis.

NOBILISSIMO AC ILLVSTRISSIMO DOMINO D. HENRICO, COMITI HVNTINGDONIAE, HASTINGVAE Domino, &c. consilij Maiestatis Regiæ, in parte boreali Præsidi.

FATENTVR omnes, Ecclesiæ Dei pernecessarium esse, vt extet vtriusque Testamenti fidelis Latina versio, quæ etiam si extaret, inutilis tamē esset Ecclesiæ, nisi omnium hominum manibus ea assiduè tereretur. Nam si (vt dici solet) auaro tam deest quod habet, quàm quod non habet, iudicandum erit non minus Ecclesiæ deesse versionem eam quæ negligitur, quàm si illa omninò careremus. Itaque quum ad professionem Theologicam in hac inclita & celeberrima ciuitate vocarer, partem autem Noui Testamenti interpretandam sumpsissem, iudicaui mihi etiam versionem aliquam esse assumendam: quæ si adhuc recepta minus esset, familiaris tamen opera mea auditoribus redderetur. Quum autem nostra memoria fuerint multi viri doctissimi qui diligentem in conuertendis Noui Testamenti scriptis operam nauauerint, quorum studia laudo, & illis quantam possum, habeo gratiam, hoc tamen cum eorum venia dictum esse velim, & cum omnium ferè doctorum hominum assensione à me dictum iri confido, Noui nempè Testamenti Bezæ versionem, omnium castissimam esse & purissimam. Itaque meum esse existimaui procurare, illa non tantùm vt extaret, sed etiam velut à vulgata versione quamminimum abest, sic in eius locum in schola & in Ecclesia succederet, donec (quod vt aliquando fiat à Deo peto) ex Principum Christianorum voluntate, aut illa ipsa, aut melior aliqua, communibus quasi suffragijs ab omnibus reciperetur. Quòd autem aliquando mihi ab ipso Beza relictum onus fuisset, vt eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi captum interpretatione cōuerterem, & quæ occurrunt subinde difficiliores & minus vsitatæ phrases, cum in verbis tum in sententijs, breuioribus notis explicarem: opus institutum importuna illa Ecclesiarum nostrarum vexatio abrupit, atque in aliud illud tempus differre me coegit: Fecit tamen illius de me iudicium, vt ingratum illi minimè fore putarem, quum is tantam mihi concessisset in sua libertatem, si dum integras illas annotatiunculas cum versione ab ipso coniunctas edi curarem, notas eas adijcerem Latinas, quas mihi concesserat vt Gallicas ederem. Porrò in his scribendis, illud meum fuit consilium, vt quemadmodum opus ipsum est ab ipso Beza profectum: sic etiam & quæ iam obscuriorum locorum interpretationis gratia coniunguntur, ea omnia ita ex ipsius maioribus annotationibus transferrentur, vt integrum opus Bezæ meritò censeretur. Meum sanè iudicium, aut nunquam aut perrarò sequutus sum: Bezæ verò iudicio omnia vt in eius agens fundo permisi, si pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij viri doctissimi, & amantissimi ipsius Bezæ, notationibus transtuli, maximè in quatuor Euangelistas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinas autem & aliorum Apostolorum Epistolas solum Bezam ideò sum sequutus, quòd pauca viderentur in earum expositione ab illo prætermissa. Huic porrò curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phrases & obscuriores loci diligentius examinantur, perpetuò mihi ob oculos versabantur: versabantur etiam minores, quibus diligētius methodum persequitur, ille quidem, Serenissimæ & suis non minus quàm regijs virtuti-

bus, splendidæ Elizabethæ Reginæ inscripta, hæc verò Illustrissimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generosis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis. Hæc faciebam vt quæ qualisq́; esset Ecclesiæ Christi conditio, assiduè mihi in mentem veniret. Cùm enim celeberrimum illud Serenissimæ Reginæ se nomē offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ vestræ conditioni gratulari, quæ fœlix ac nimium fœlix omnium iudicio censetur, modò tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona sua norit: Miseranda porrò nostrarum Ecclesiarum seruitus dies noctesq́; se mihi offerebat, quæ non minus tristitiæ, quàm vestra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Vester quidem status mihi gratas illas promissiones de pacata Ecclesiæ forma, & de quiete quæ nobis ad tempus esset concedenda, admonebat, quibus promissionibus euentum videbam respondere. Quamuis enim vos aliquando Dominus vexasset duriter, & quasi ad momentum concussisset, noluit tamen virgam impietatis requiescere super sortem vestram, ne mitteretis ad iniquitatem manus vestras, sed decurtauit Dominus dies illos propter electos suos, quod fecit quando & quomodo voluit, iustè tamen fecit. At nostræ, quantas nostri non audiuere patres, ærumnæ, in durissimis nostris casibus, & tristissimis Ecclesiæ calamitatibus, mihi tristem quidem carni, veram tamen nec nobis inutilem proponebant, nostri Magni Prophetæ sententiam, qui diceret, Non est discipulus supra magistrum, &, Si me persequuti sunt, & vos persequentur. Quod etiam Gentium, id est, noster Apostolus expertus est, quodq́; nos experturos longè ante prædixit, oportere nos per multas oppressiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui piè volunt viuere in Christo, persequutionem passuros. Itaque quum omnium nostrûm communis sit fides, vna futuræ vitæ expectatio, diuersa tamen conditio: agnosco scilicet, in hac tanta diuersitate Deum iustum, veracem, & fidelem: qui quod promisit, in tam varijs rerum euentis, constantissimè præstet. Hæc apud me sæpissimè cogitans, atque in his sapientissimam Dei sapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam sollicitudines. Sic labori isti meo sensi non parum leuationis adferri quum, non quod multos facere memini, & in quo ipse non semel peccaui, inani rerum desiderio me affligebam: sed meipsum diuinis admonitus exemplis, ad ardentes concipiendum preces cohortabar, quibus petebam, vt vestra fælicissimæ genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè sentiendum, quantos benignitatis suæ thesauros vobis aperuerit ille, qui quum in Christo sibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij sui prædicationem vos precetur vt seriò ad Christum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem nostrisq́; adeò ad hunc vsque diem miserè & crudeliter vexatis, Dominus tandem dimitteret peccata nostra, illisq́; debitas pœnas. Negare certè non possimus quin nos in penetralia suæ veritatis deduxerit, quin sæpè nostri misertus, in nostram perniciem iam depromptas sagittas, in pharetram condiderit: fatemur tamen ingenuè, nos de his seriò vt par erat non cogitasse, atque vt innumera alia silentio prætercam, quin hominem, brachium nostrum posuerimus, non inficiamur. Iustum itaque Dominum esse agnoscebam, & vias eius esse iudicia: hæc inquam, susceptum laborem si non omninò leuabant, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias. Tales ergo in opere faciundo meæ erant cogitationes. Non abs re autem videbitur, si de mei etiam instituti ratione aliquid dicam: Primùm, etsi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quam mihi Dominus cōcessit, aliquid afferre potuissem, quod ad Euangelistarum & Apostolorum explicationem non inutile fuisset: quum tamen mihi semper inuidiosum fuerit fucorum illud genus, qui aliorum aluearia expilant, alienoq́; labore inuenta verbis in se transmouent, & ea pro suis venditant, tum verò maximè eorum, qui vsque adeo pudorem omnem abiecerunt, vt eos manifesti plagij non pudeat, existimaui turpe mihi fore, si ad idem saxum impingerem ad quod alios allisisse damnabam. Ea porro causa fuit, cur in hoc opere Bezæ sententia tanquam meæ commentationi impositis terminis me continuerim, interea maiorum illarum annotationum tanquam specimen tradens, vt si quibus plus suppetit otij, eas tamen nondū euoluissent, saltem ex notarum mearum lectione intelligerent quantum ex illis fructus essent percepturi, si modo ad illas diligenter euoluendas animum appellerent. Quum autem plerique omnes homines qui in Ecclesia censentur, aut Magistratum gerunt, aut Ecclesiæ Dei præsunt, aut priuatorum hominū sunt loco, ijs omnibus vtilem meam qualem-

cun-

cunque operam futuram indicaui: Si enim aliqui sint quibus voluntas (quæ semper adesse debet) & otium adsint, eorum doctas legendi commentationes, qui in Nouum Testamentum scripsere, quales nostra memoria Dominus multos excitauit: tantùm abest vt hæc mea ab instituto illos reuocare debeat opera, vt potius ad tam præclarum studium illos sit prouocatura. At verò siqui sint, qui aut præter muneris amplitudinem, aut magnam negotiorum molem ita distineantur, vt amplius illis vacare tam sanctis studijs non liceat, quum eis in illa rerum difficultate versantibus indignum sit, non quotidie aliquid operæ dare ediscendæ eius sacræ voluntati, cuius exercent iudicium: optimè sanè illis consultum erit, si quod Tullius de Cyri pædia fecisse se scribit, Nouum istud Testamentum assiduis & quotidianis lectionibus terant. Quantum autem ad priuatos attinet, etsi non tanto negotiorum onere premuntur, multi tamen, vt ad rem natura sumus attentiores quàm decet, caussificantur sibi per negotia non licere tot & tantos doctorum commentarios euoluere, quibus hoc meo labore satisfecisse nemo non iudicabit, quod & illi vel me tacente facilè agnoscent. Vt autem de Verbi administris aliquid dicam, in quorum gratiam hæc esse potissimùm à me scripta fateor: sic omnia mihi temperasse videor, vt doctis, mediocribus, & qui infra mediocritatem adhuc subsidunt benè meo quidem iudicio consuluerim: Sanè si qui sint doctiores qui otio indulgeant, non hîc illi quod satis erit, si sit publicè dicendum, inuenient: non etenim sic eos leuabit à studijs meus labor, vt non apud seipsos commentari, & magno studio consequi sit illud necesse, quoties apud populum erit dicendum, si modò cum fructu docere volent: Erit tamen hæc strenuis & diligentioribus veluti vigiliarum epitome, vt in memoriam studiosam illis reuocet commentationem. At mediocribus, & minus doctis, duarum præstantissimarum in docendo rerum vsum ostendent, Methodi, & Grammaticæ interpretationis, modò in vtraque aurcam teneant mediocritatem, id est, vt neque ambitiosè nimis Methodicos se & Linguarum peritos ostentent, nec nimis superbè vtrunque fastidiant, in quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus: quorumdum hi ignorantiam affectatam, illi inanem pompam sectantur, vtrique à simplici illa docendi ratione quam nobis Paulus præscribit, absunt longissimè. Sed hîc non est de his amplius disputandi animus, fortassis aliàs commodior dabitur de his disserendi occasio. Cur autem nomini tuo, Domine Nobilissime & Comes Illustrissime, hæc inscribi voluerim, multæ grauesque causæ fuerunt, quas non ita necessarium fuisset enarrare, si quibus Anglia clauditur terminis, ijsdem nostra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumentum, & operis materia satis ostendit ijs qui te norunt (norunt autem omnes Angli) cur tuæ potissimum Amplitudini offeratur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forsan peruentura est lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda est ratio, vt alijs possit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Christi Euangelium, prodesse. Primùm quidem fateor opus minimè dignum fuisse quod tuo nomini inscriberetur, si ea respicias quæ à me sunt profecta. Præter operam enim, & aliquam tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici potest. Sed quia videram maiores illas annotationes Serenissimæ Reginæ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos non puduit Euangelij Christi, quorum maior pars quiescit à suis laboribus, nomini inscriptas: quum inter Anglos Proceres ad Regiam familiam proximè accedas: nemo autem sit inter Proceres, qui magis quàm tu virtutem illam heroum nostrorum Euangelicam admiretur & referas, putaui non abs re fore, vt si quibus & familiæ & gentis & animi nobilitate accedis, ijsdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum autem eæ virtutes eius sint generis, vt etiamsi in ijs æquales non habeas multos, habeas tamen qui sibi etiam aliquid tecum commune vendicare possint. In ijs equidem quæ verè Christianum principem decent charitatis officijs, quoniam neminem noui qui tuam beneficentiam erga Christi exules superes: ego quoque Christi exul omnium exulum nomine qui tibi debent plurima, quum & ipse præterea me debere priuatim sentiam, has offero meas in exilio meo laborum primitias, in quibus si nihil est à me profectum quod tua Amplitudine sit dignum, alia tamen ex alijs sumpsi, quæ meam tenuitatem suis diuitijs abundè compensent. Quod si meam hanc erga tuam Amplitudinem addictissimam voluntatem, eamq; minimè benefici-

orum acceptorum immemorem probaueris, magna mihi beneuolentiæ Diuinæ accessio facta videbitur. Dominus Spiritu suo prudentiæ, fortitudinis, consilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale. Londini, sexto Calend. Nouembr. Anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo tertio.

Tuæ Amplitudini addictissimus
P. Loselerius Villerius.

ILLV-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI CONDENSI, &c. CAETERISQVE ILLVSTRIBVS ac generosis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Christi Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA *Vezelius, Geneuensis Ecclesiæ minister, gratiam & pacem à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.*

ADFERO tibi, Illustrissime Princeps, cæterisq; vobis vera Christi cognitione per clementissimi Patris cœlestis misericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuersos, nunc vero quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehēsæ summis illustratos: munus Ecclesijs Dei (quarum ex Christianissimi Regis edicto tutores & alumni estis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucūdum fore confido. Quidni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Christi & Euangelij non pudeat, coram vniuerso mundo tam fortiter tamque constanter declarastis? Et quibus, quæso, potius quàm vobis, eius quæ hîc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, sed etiam assertoribus ac vindicibus, meos istos qualescunq; labores consecrarim? At enim (dicet nonnulli) nihil istis opus erat. En igitur consilij mei rationes paulò altius repetitas.

Intolerabiles sunt omninò qui nouitatis studio vetustatem damnant: sed ij quoq; magnam reprehensionem merētur quibus nihil nisi vetustum sapit. Obsecro enim, qui veteres nunc sunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentiosis ingenijs constat, nulli vnquam seculo defuisse, qui Dei veritatem vel de industria vel præ ignorātia obscurarent. Imò etiam liquet, quāuis nunquam ita seuerè vltus sit Deus mūdi perfidiam vt Ecclesiam suā penitus destituerit vera verbi sui notitia, nō semper tamen parem fuisse intelligentiæ mensuram, in ijs etiam quæ sunt ex præcipuis nostræ religionis capitibus. Itaque vetustissimi sunt nonnulli quoque falsissimi & perniciosissimi errores: adeò quidem vt Paulus etiam ipse iam olim ad Thessalonicenses scripserit, iam tum mysterium iniquitatis perfici cœpisse: & Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorū causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorū libris comprehenso, ad sua commēta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui nō videt, nihil planè videt, quid aliud consequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaq; regula aliqua opus est, qua falsę interpretationes verbi plerunq; ancipitis & ambigui à veris distinguātur. At quænam erit hæc regula? Hic alij nobis inanissimū illud suum CATHOLICVM obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de plerisq; controuersijs quæritur.

Alij Concilia & veteres Canonas sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesię cōcordia: sed infœlici successu. Multas enim Synodos (de ijs loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in ijs etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquam

nūc ignoret,nō obſcurè tātùm ſed etiam imperitè ſæpe iudicaſſe. Itaque prouinciales ſæpe à generalibus ſunt correctæ. Sed quid ſi prouinciales interdū rectius quàm vniuerſales ſenſerunt? Hoc autem ita eſſe, facile animaduertet quiſquis vel vnicam Gangrenſem cum multis quas OEcumenicas vocāt, compararit. Omitto quod ipſa temporum hiſtoria manifeſtè probat, optimis etiā illis temporibus, (ſi cum poſterioribus conferantur) eam fuiſſe Epiſcoporum partim ambitionem, partim futilitatē & ignorantiam, ac multorum etiam apertiſſimam ac deſperatiſſimam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuiſſe, vel ipſi cęci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas, quo manifeſtiſſima tyrannis Eccleſiam oppreſſit (vt recentem iſtam Tridētinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatiſſimæ Synodi de vllis religionis capitibus, niſi de vno & altero, conſtituunt? Quid quòd quorūdam malitia, falſæ epiſtolæ, ſuppoſita decreta, ementiti infiniti canones irrepſerunt? Nota eſt illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Auguſtini temporibus in Africano concilio deprehenſa, quam nuper ineptiſſimus ſimul & impuriſſimus quidam apoſtata, tibi, Illuſtriſſime Princeps, à ſcelerata ſua audacia non ignotus, conatus eſt excuſare. Quid igitur in ijs regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inauſum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Concilijs quidem hactenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocāt ſcripta confugiunt. Sed quoſnam tandem, quæſo, ex tanto numero deligemus? Vetuſtiſſimos enim paucos habemus: (id eſt vſq; ad Conſtātini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiuſmodi tamē vt ne ipſi quidem Patrum admiratores in ijs ſine multis exceptionibus acquieſcant. Ætatem ſequentem vſq; ad imperij Romani manifeſtam inclinationē, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius Pneumatomacus, ſed multò magis Neſtorius & Eutyches, in Oriente præſertim: quibus maxima clariſſimaq; ingenia ſeſe oppoſuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum epiſcoporum feracior. Occidētem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquię etiānum hodie Eccleſiam vaſtant. Sed hîc peto vt ſine cuiuſquā iniuria mihi liceat dicere quod res eſt. Quæro igitur quem potiſſimum aut quóſnam ex iſtis velint pro hodiernarū controuerſiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (ſicuti par eſt) omnes ipſi recuſabunt. Clamant enim vna veluti voce, adferre ſeſe quod dedit Dominus, nec ijs quę docent aliter ſtādum quàm ſi ex Verbo Dei ſcripto comprobentur. Notæ ſunt his de rebus, Cypriani, Auguſtini & Chryſoſtomi in primis voces, quibus ad vnicam ſacrā Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt ſpero) cum eorum venia qui in illorū ſcriptis ſunt verſati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamenta, quibus tantùm aberat vt ſeſe opponerēt nonnulli primæ notæ Epiſcopi, vt alij quidem alioqui pij & docti, tamen in ſcribēdis encomijs eloquentiam ſuam immodicè prorſus oſtentarent: alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis neſcio quibus ſtudijs, quibus Græca gens ſemper dedita fuit, vt extruendis magnificis templis, honorandæ martyrum memorię, & accumulandis ritibus, incumberēt: alij partim ignorantia, partim auaritia & ambitione, manifeſta denique improbitate, apertas ſuperſtitiones naſcentes non modò non reprimerent, ſed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant: vnum, quòd qui in philoſophorum ſcriptis erant exercitati, parum memores grauiſſimę ac planè Apoſtolicæ illius ſententiæ, Videte nequis ſit qui vos deprædetur per philoſophiam, præterquam quòd in multis ſpeculationibus euanuerunt, vt quum Platonica de genijs & intelligentijs commēta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipſius Apoſtoli tempore, Angelorum cultum apertè damnantis, inualuiſſe) verbum Dei ad Philoſophorum placita quibus imbuti erant, manifeſtè inflectebant. Hinc illæ liberi arbitrij opiniones planè Ariſtotelicæ, quibus nunc quoque Eccleſia Dei concutitur, & iam tum eſſet peſſundata niſi ſeſe Auguſtinus à Pelagio excitatus oppoſuiſſet, interdùm tamen & ipſe in illos humanæ philoſophiæ ſcopulos velut æſtu quodam abreptus: vt alia multa prætermittam, quæ libenter ſanè veluti patrum pudenda, tegi patiar.

Alte-

Alterum maximum malum fuit, quod velut fatalis quidam morbus omniũ animos inuaserat, incredibile nimirum studium totam Scripturã in allegorias trãsformandi: in quibus excogitandis adeò sibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc sibi licere sit arbitratus, Vtriq; autẽ huic malo videtur sanè Origenes occasionẽ præbuisse, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus sacris scripserunt, impurissimus: quẽ etsi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen vicissim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabãtur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio persequebantur. Neq; verò hoc malum intra Orientem constitit, sed Africam quoque, Italiam, Gallias, & Hispaniam inuasit, adeò vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti sunt Pelagius & Cęlestinus, (vt Donati schisma taceam) quibus Augustinum opponẽs Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Christianæ capitum, nempè prouidentiæ, liberi arbitrij, fidei & gratuitæ iustificationis notitia, philosophicis Græcorum Episcoporum commentis penè oppressa, rursus emergeret. Et tamen (quod mirum est) inualescebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & stulta opinio cœlibatus: quos pudẽdos errores apertè defendit Hieronymus. Crescebat quoque rituum multitudo, vt queritur Augustinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præsertim, gentibus omnium superstitiosissimis) non aliter quàm Angelos plerique admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæstio: quam tamen in Ecclesijs passim non fuisse receptam, Augustini scripta manifestè ostendunt. Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potissimùm ex ista multitudine iudices statuemus? Si apostatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligem[9] qui circa Theodosij magni seculum vixerũt. Et certè fateor eo tempore doctissimos Episcopos extitisse. At hoc ego tamẽ affirmo (quod testor me nullius insectandi causa dicere) vix posse quenquam illorum dari qui non & secum ipse, & ab alijs, multis in rebus, & ijs quidem maximi momenti, dissentiat. Quod si fortè noster ille apostata inficiabitur, tum ego mendax habear nisi ita id esse conuicerim. Sed hîc audio quid excipiat. Saltem enim ex ijs scriptoribus, inquit, apparebit quæ tum fuerit externa Ecclesiæ Catholicæ forma. Quasi verò præcipuum sit hoc nostrum certamen, ac nõ de doctrina ipsa potius: quasi sine exceptione quouis tẽpore recipiendi sint ritus quoscunque Apostolica etiam Ecclesia vel vt vtiles, vel etiam vt suo tẽpori necessarios vsurpauit: quasi denique non ineptissimè faciant qui collabentibus ædium fundamentis, de instaurando fastigio laborent. Et quid pluribus opus est? Meminerũt, opinor, multi vestrûm, illustriss. & generosissimi domini, quũ in illa ludicra potius velitatione quam seria disputatione Possiacena, de hac re dissereremus, nos paucis verbis istam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medij tãtopere commendant, turbarum componendarum rationem sic definijsse, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipsa & fide ex Dei verbo disceptandũ & constituendum esse: quæ si semel esset stabilita, tum nos de ritibus lõgè facilius trãsacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per se vel ob aliud superstitiosos, alios vt prorsus impios reijceremus, alios demũ (quos vel necessarios, vel vtiles esse constaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur isti amplius requirunt? certè hoc vnum illustriss. princeps, vt fidis Dei ministris, quasi seditiosè vel ambitiosè omnia nouãtibus, in odium adductis, greges impunè populẽtur. Sunt enim planè eorum similes quos testatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi sinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, perniciosissimi, & apertis illis Euãgelij hostibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi vobis Ecclesiarum Dei ex Christianissimi regis edicto tutoribus & alumnis, quibus isti præcipuè, partim ventris & lucri causa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus assentantur gratiam, insidiantur.

Sed video me in hac sententia refutanda fuisse paulò longiorem. itaque ad rem redeo. Illis autem quid facias qui publicum errorem pro regula religionis sequendum arbitrantur? qui Patrum &

consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimonijs opponunt? qui deniq; vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos céseo, ne cum ratione videamur insanire?

Quod si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tādem foro tanta ista lis agitabitur? Nempè coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient isti) ex cœli penetralibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis non depromunt? Quoniam scilicet, Deo non muto & silente, (quale est illorum crustaceum numen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu loquuti sunt vt Dei homines: eorum, inquam, quorum doctrinę tanquam fundaméto superstructam Ecclesiam clamat Apostolus: Prophetarum videlicet & Apostolorū libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ex Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendū erit, quandoquidé Satanæ synagoga specioso etiam Ecclesiæ nomine abutitur. Hoc ipsum autem quomodo nisi ex doctrinę genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Successio enim illa in qua nonnulli proram & puppim constituunt, iampridem valere desijt, quum certū sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesia illa Romana ne vestigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinæ, doctrinæ, inquam Propheticæ & Apostolicæ successionem quærimus: vt sit rursus necessariò ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptū habemus, quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hîc video multa posse nobis obijci. Primùm enim dicent sese traditionis nomine intelligere, non quòd à nullo prorsus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quòd sacris illis libris quos Canonicos vocāt, non comprehésum, potest tamen ex idoneiis alijs scriptoribus probari: adeò vt quod initio non scriptum erat, scriptū meritò nūc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant, Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicationes, (vt de homusio, de duarum naturarum vnione, & similes alias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quę certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abundè à me paulò antè responsum esse quum de Synodis & Patrum scriptis dicerem, tamen habeo quod præptereà respondeā. Ista enim primùm omnium non esse sine discrimine recipienda, ne ipsi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc sequemur? Si ab hominum scriptis & autoritate pédemus, & fortè de ritibus quęratur, quàm multa hîc comperiemus nō tantùm diuersa, sed etiam cōtraria? Quū vetustissimis temporibus de festo Paschę controuersia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruersitatem deniq; plerumq; totius orbis Episcoporum manifestè probans, in Ecclesiam incidisset, adeò vt non secus quàm si de summa fidei actum esset, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apostolicas traditiones confugisset quid tādem effectum est, nisi vt vtraque factione suos duces Apostolos (vt aiebant) nacta, incrudesceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambitiosissimum, nō Papam OEcumenicum, sed Episcopum epistola, & quæ in singulis Ecclesijs fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoscetur. Nec enim hîc libet singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus esset. Quid

igitur

igitur hic sequemur? Quod comperietur, inquiunt, ab omnibus vbique receptum, vt est chrisma, consignatio crucis, & alia eiusmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt solæ catholicæ recipiantur: qua de re posteà dicemus.

VENIAMVS ad dogmatum traditiones. Eæ verò vel quæ in sacris libris tradita sunt explicant, aduersus hæreticos qui clarissimis etiam rebus tenebras offundere consueuerunt: vel quæ totidem verbis nusquam perscripta, tamen ex locorum inter se comparatione sunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifestè, partim obliquè scriptis Propheticis & Apostolicis aut adijciũt, aut detrahũt, aut etiam immutãt. Illas verò vtrasq; (cuiusmodi sunt quatuor illarum Synodorũ fidei quas vocant expositiones) tantùm abest vt repudiemus, vt contrà obuijs (quod aiunt) vlnis, quicquid eiusmodi est, libentissimis animis amplectamur.

Tertiam autem speciem quomodo tãdem admittendam censuerimus? Nam siquid adijciendum est Verbo illi scripto, consequitur non omnia quæ ad salutem nostram requiruntur, perscripta fuisse in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec potest, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adijci disertè vetans. Nec verò me hic mouent Cabalistæ, Talmudistæ, & totum hoc audacium hominum genus. quid enim à Domino expressius dici potuit? Et quàm seuerè illam audaciam vltus sit Dominus, siquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum esset, tot Prophetarum (id est Legis interpretum) de his rebus clamores, tota sacra historia, ipse denique Christus est luculentus testis. An porrò vel suæ Ecclesiæ minus cauisse Deum arbitramur, misso in terras Filio suo: vel Apostolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuisse arbitrabimur? Testatur Paulus Ephesijs sese omne Dei consilium, de salute æterna videlicet, ipsis absque vllo prorsus subterfugio exposuisse. Ostendant igitur quid Paulus docuerit quidẽ, at non perscripserit: aut plenam doctrinam Euangelij (quum ipse potentiam Dei ad salutem vocat) in eius scriptis comprehensam esse fateantur. Sed quorsum tam multa? quum ad rem ventum est, quid isti proferre possunt ab Euangelistis & Apostolis in doctrina fidei prætermissum? Fortassis quòd beata illa virgo Maria non sit in originis peccato cõcepta, quòd virgo perpetuò vixerit, quòd baptizandi sint infantes, nec iterandus Baptismus, ieiunandum in quadragesima, sacrum chrisma, aqua benedicenda, consecranda altaria, crux adoranda, & quid non? Nihil enim istorum in sacris literis comprehendi confitentur. Transsubstantiationem autem, confessionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridem in sacris literis, sed frustrà, quærunt. Atqui beatæ virginis Marię conceptum eiusmodi non modò sacræ literæ, sed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipsius ad mortem vsque virginitatem, etsi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illustrissime Princeps, cuidam importuno monacho respondi) nihil hoc ad nostræ salutis mysterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res est, & ab Euangelistis narratur, conceptum esse Christum seruatorem nostrum ex Spiritu sancto, & ex Maria virgine natum. Baptizandos autem esse infantes, nec esse iterandum Baptismum, absit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem sacræ literæ exprimerent, quæ nonnisi euersa verbi Dei autoritate in Ecclesia sanciri potuisse, manifestis rationibus euincitur? Sed de his plus satis: nec enim singularia ista nunc suscepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo scripto comprehensa aliquid detrahitur, veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis est adempta: quòd verbis Pauli dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & discriminis ciborum legem, adscripta est concepti voti exceptio: & altera illa quam vniuersaliter valere nonnulli volunt, NISI aliter domino nostro Papæ visum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria, (vt esse debet) tam execrandum sacrilegium ferat? Nam certè si quicquam scriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, necesse est vt quemadmodum paulò antè isti dictatam à Spiritu sancto doctrinam, mancam & mutilam

esse volebant, ita nunc in alijs eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrūque piorum aures sine magna offensione ne audire quidem possunt. At enim, inquiunt, ceremonias Legis olim sublatas esse negari non potest. Nos verò de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia, cuius partem etiamsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegam istorum audaciam tuendam facit. Quid mirum est enim Legem ijs adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac conspectum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas, & Apostolicum de idolothytis & suffocato decretum communi consensu abolitum, & vnctionem Apostolicam quam nunc sustulimus, opponant, iterum respondeo, externa hæc esse, de quibus posteà differemus. Stat igitur illud, doctrinam salutis Verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse oportere.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel ijs fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cælestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine apposito, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant necessariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim praua imitatione, atque adeò ambitiosissima auaritia, & auarissima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circumstantijs non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infœlicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hîc verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformandā, sed reformandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quādam illis obduxerunt) restitutionem: quę nisi à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed à Satanæ spiritu profecta, qui tū demum se prodit quum ad rem ventum est. Tum enim nihil adeò turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto non obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam, illius apostatæ, cuius nomine has chartas commaculare nolui) inanissimæ de his rebus rhapsodiæ. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via positū, etiamsi quis sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollendum censent, potius quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in plerisque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam ipsos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri. Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsumque adeò archetypon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis ipsis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquā, nec habitura est Ecclesia) nō tan-

tantum, vt isti volũt, inchoatum; sive primis lineamẽtis adũbratũ, sed viuis additis coloribus quamdiligẽtissimè & quamuenustissimè expressũ fuit: à quibus quãto absueris lõgius, tanto magis ab operis regula discesseris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliũde quàm ex ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quẽ ego quidẽ hac in re pictorem longè excellentissimũ fuisse concedo) petẽdum esse credam, facit eorum tum inter se discrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apostolicas quas vocant traditiones sparsim commemorarunt, aut etiam collegerunt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ informationes quæ Clementi tribuuntur, & Apostolici nonnulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd siqui obijciant non omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apostolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Dominus Mosaicos ritus vt alij substituerentur: & si iudaizare non licuit, multo minus gentilissare oportuit. quod si veteribus Episcopis in mentem venisset, Christiana religio, neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiã in manifestissimam superstitionem, ac tandem etiam in atheismum degenerassent. Verè enim Paulus atheos vocauit qui vnum verum Deum ritè non coluit. An verò quia hoc argumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit, ecclesiæ rationem nõ habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lucæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, cum non modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex ijs optimè cogniturũ: vt traditionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vtut sit, quũ inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione sit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nam neque ex vetustate, neq; ex scriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentum colligi posse demonstrauimus. Itaq; vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationẽ preire nobis verbi scripti lucem necesse est, quãto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem nobis eadem ista lux præeat oportet in quibus longè magis cęcutiunt homines, & multò periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendum, nisi quod vel est in verbo Dei disertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

At enim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud: Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio & Eutychete, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alij transubstantiationem, alij consubstantiationem, alij sacramentalem duntaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem paucissimis, (nempè HOC est corpus meum, & HOC est sanguis meus) eliciunt. Denique, inquiunt isti mediatores, quum incidit controuersia non de verbo sed de sententia, quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiam, ad patrum orthodoxorũ scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ nec Patrũ, nec Synodorum testimonia repudianda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.

Primùm enim siquid sine Dei Verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stat enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiarit, anathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt, quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Syno-

ctorum denique non est hoc munus, doctrinam nouam condere, sed à Deo conditam ex eiusdē Verbo confirmare. Quæ secùs fecerint, impiorum sunt cathedræ, & derisorum scamna, quæ fugere iubemur vt beati simus.

Deinde si de interpretatione Verbi scripti quæritur, testes quidem illos (vt dixi) minimè repudio, sed primùm omnium veram Ecclesiam à Satanæ synagoga: suspectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifestè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui suspectis: Synodos quoq; legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis concilijs & cœtibus aduersus Christi veritatem coactis: veros denique libros à suppositìtijs accuratè discernendos arbitror.

His verò constitutis, tum istos ego non vt iudices, (iudex enim est vnus Deus ex scripto suo verbo) sed vt iuratos & vocatos testes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forensibus controuersijs testes audiri solent, ita videlicet vt sui etiam testimonij causas reddant, causas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipso verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Augustinus, humanas rationes repudians, Per Scripturas diuinas, inquit, multo tutiùs ambulatur: quas verbis translatis opacatas quum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat cōtrouersiam: aut si habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nam si ex solo Scripto Verbo sapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petēda est. Sic enim (vt idē Augustinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus sanctus, vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Christum ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadē Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sua confirmant, & Berœenses Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam, cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Constantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonensis Eutychen, Augustinus Pelagium & Donatum iugulauit. Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant, vt illata aliunde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos conspuāt pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi autor sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem cōstituit: sed quatenus illis standum sit ostendo, eatenus videlicet, vt nihil de suo proferant, ne tum quidem quum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur, sed ex Scripturis ipsis Scripturas secundum analogiam fidei interpretentur: quod quisquis fecerit, siue sit nouus, seu vetus, seu priuatus, seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex, siue iuuenis, siue solus, siue cum multis, audiatur. Etsi enim retinendus est ordo in Ecclesia Dei, tamen nulli magis falluntur quàm qui certis locis aut personis alligant Spiritus sancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? ij certè quibus tanquam cardinibus sustineri verā religionem oportuerat. Itaq; propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Ecclesiæ conditio, reprobato ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei templo sedente Antichristo.

Quid igitur? nempē Dei verbo controuersias omnes dirimi: & falsum Verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernatas, ab ijs quibus Satan præest: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari necesse est: quia in ijs quæ salutis sunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum est.

Quæ quum ita sint, efficiunt illud verissimum esse, Illustriss. Princeps, vnde initio diximus, potissimum orta esse mala illa omnia, quibus Patrum nostrorum memoria Ecclesia penè oppressa fuit: ac proinde hanc vnam esse ipsius erigendæ viam ac rationem, si ex puro Dei verbo de controuersijs illis decidatur. Ita enim fiet vt de plerisque ne quærendum quidem sit, de quibus tamen hodie nonnulli

partim

partim propter ignorãtiam, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimonijs videbuntur, si non ex consuetudine (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex locorum inter se collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur: tum demùm nihil tam difficile occurret quod facile non intelligatur, nihil tam obscurum, quod non illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istam cognitionem quis tandem instituit? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi autoritate conferent? Ista verò persequi nostri non est instituti, quanuis sæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortassis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod instat agamus.

QVVM igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controuersiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quum non omnes (quod optandum esset) suis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deum possint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriusque Testamenti interpretatio habeatur, quod iampridem efficere conati sunt nonnulli: satis autem fœliciter præstitit nemo. Vetus enim editio (cuiuscunque tandem sit) quanuis minimè improbanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt multi eruditi & pij homines emendare: quamuis non omnes pari successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditissimos scriptores leget, & eorum interpretationes plerunque absurdissimas cũ Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem, non tantùm idem malum viguit sed etiam alterius (id est Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes dum à vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæpe quærunt, & fœdissimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, vt collatis quàm diligentissimè possem varijs codicibus, & expensis quamplurimorum doctorum hominum sententijs, eorum præsertim quos nostra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm anteà vnquam, repetita vsque ab Apostolorum temporibus memoria, habuerit Ecclesia, eos saltem nonnihil subleuarem qui puriorem interpretationem desiderant. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se contuli, & quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorundam locorum sententiam planè ac perspicuè exponere studui. Sed quum spissum illud opus, & valdè (quod expertus profectò loquor) laboriosum, sub incudem reuocatum, & denuò excussum, sic viderem excreuisse, vt eo non satis commodè plerique vti possent, curaui vt absque illis annotationibus seorsim excuderetur: quarum tamen loco mihi substituisse videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, sed etiam vt valdè necessarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum susceperũt. quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix quidem ab eo præstari potest, qui res ipsas non intelligat, tamen intra verba consistit. Alterum, eorum est, qui res ipsas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille Iohannes Caluinus, beatę memoriæ vir, & meus in Christo parens (quod fine cuiusquam inuidia dictum sit) veteres & recentiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in quibusdam, non quod ad doctrinam ipsam attinet (quam ego purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quoquam alio interprete, semper animaduerti) sed in locorum quorundam explicatione dissentio: tamen de ipsius commentarijs statuo quod in genere scribendi multum dissimili Cicero de Iulij Cæsaris commentarijs iudicabat, eum videlicet sanos

hominès à scribendo deterruisse. Et verò vtinam nobis qui per Dei gratiã ministerio fungimur in ipsius Ecclesia (ac mihi in primis) in discendo & docendo potius quàm in scribendo occupatis esse liceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduersariorum importunitas, quorum conatibus necesse est veritatis amantes sese modis omnibus opponere, ne simplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Visi sunt autem mihi semper nimium multi (siue quoniam ita est, siue quòd ipse potius halluciner) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apostolicæ historiæ particularibus narrationibus, in quas diuino planè artificio distributa est, ad quod potissimùm doctrinæ Christianæ caput singula sint referenda non animaduertant: multo minus autem in Apostolicarum epistolarum grauissimis illis, & (quod verissimè dico) excellenti methodo cõtextis disputationibus, quis sit illarum status, quæ argumentorum series, quis denique scopus, parum considerent. Hinc factum vt neque pes neque manus sæpe in quorundam scriptis & dictis appareat, & relicto scopo ad quasdam obseruatiunculas confusè & perturbatè congestas deueniatur, atque adeò in plerisque maximi momenti locis nulla sententiæ ipsius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præsertim (quo tamen scriptore nihil fuit vnquam in scribendo iudiciosius) infinita anantapodota & hyperbata imperitissimi homines iampridem somniarint, & passim etiam suis in eum commentarijs, magna certè cum sua ignominia, inculcarint: adeò quidẽ vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentissimus, nõ minus fuerit in scholis ignotus, quàm si nulla eius monimenta extarent: imò non aliter eum quàm scopulum quẽdam multi refugerẽt. Itaque vt huic malo mederer, conatus sum in hoc opere, quantum à me præstari potuit, breues doctrinæ summas in historicis narrationibus annotare, vt quisquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem cursum dirigat, ob oculos positum obseruet. In epistolis autem operam dedi, vt & scopus & series argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine distributis genuinæ expositiones cognosci possint.

Quòd si mihi dederit Dominus vt duo præterea tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expositionem, & præterea locos communes, suis quosque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium fecisse existimabo. Sed hæc aliquando fortassis dabit Dominus. Intereà quòd mihi datum est, Illustres & generosi Domini, id omne vobis potissimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, scriptum & dicatum volui, tum vt grati mei animi significationem ederem (quid non enim vobis, miseras ouiculas aduersus luporum rabiem, vestrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debemus?) tum verò vt vos in sancta ista & heroicis vestris animis digna fortitudine & perseuerãtia magis ac magis confirmarem.

En igitur tibi, Illustriss. Princeps, sacros illos cælestis doctrinæ interpretes, pro cuius defensione nõ dubitasti tot tãtisque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illustres & generosi Domini, sacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognosceris, tanto minus vos pœnitebit, quum huc adacti essetis, pro eo vicissim sanguinẽ vestrum fudisse, qui vos pretiosissimo suo sanguine redemit. Præclara sunt illa, & coram ipsis cælestibus Angelis insignia fidei & zeli vestri trophæa: quibus tamen statuendis vtinam, vtinam, inquam, sicut optabatis, solis spiritualibus armis vti licuisset. Nũc porrò restituta pace, spirituali constantia & inuicta fidei fortitudine opus est, vt inchoatum opus perpetua vestra cum laude absoluatur. Suppeditabat autem eam Dominus iugi & assidua huius verbi auditione ac meditatione. siquidem quod corporibus nostris cibus, hoc animis nostris cælestes istæ dapes præbent, nempè vt earum succo non tantùm viuamus, sed etiam crescamus & adolescamus, dum perfecti tãdem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à vestris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinẽtia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuistis, & à quibus geniti estis in Domino, vera & sancta do-

cere

cerè vobis persuasistis, ne, quæso, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neq; id ego temerè moneo. Etsi enim mihi notum est animi vestri robur, tamen quis sit quorundam vestræ saluti insidiantium astus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hostibus non loquor, sed Simones illos intelligo, partim mediam nescio quam religioné fabricantes, partim etiam ex infælicibus illis de Cœna Domini contentionibus occasionem serendæ inter vos discordię captantes. Quid enim, inquiunt? an idem est Ecclesiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderunt Patres? an soli isti nescio qui sapiunt? an isti non sunt quos doctissimi quique sacramentarios vocant, ac detestantur? Nos verò quid ad hæc respondeamus vobis non est ignotum: nec vnquam recusabimus coram vniuerso mundo nostræ quam isti vocant transformationis causas reddere. Quid autem istiusmodi homines captent mirum ni omnibus sit perspectum, quum alij quidem palam perditissimis Euangelij Christi inimicis seruiant, alij multiplici apostasia sint celebres, alij quę sua sit inconstantia & futilitas, aut certè quàm nullo sint iudicio prædití, tota vita mundo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non esse fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum esse præmoneo. Cauebitis autem, si in ea quam ex fidis vestris pastoribus accepistis fide, tot martyrum sanguine obsignata, & cuius confessio plana & perspicua edita est, perseuerantes pestes istas vel statim abegeritis: vel si semel audire constituistis, adhibitis ijs pastoribus audiatis à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci possint.

Neque causa vlla est cur ista vos perturbent. Hanc enim Ecclesiæ conditionem esse Dominus ipse ac præceptor noster sedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic nostris temporibus exorti sunt Anabaptistæ in plurimas sectas diuisi: sic hodie eousque efferbuit quorundam in manifestis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Christi naturas cum Nestorio dissoluant, proprietates verò cum Eutychete confundant: quorum etiam pestilentes quosdam libros Gallicè quoque iam conuersos esse præmoneo. Alibi in Polonia exorti sunt execrabiles Threiteitæ, quàm penè totam deuastarunt. Cudit etiam clandestina quædam alia Satanas, aduersus quæ necesse est vt sinceritate & simplicitate Christianæ quam accepistis doctrinæ, resistatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari solet, obsisti, neque hæreses quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, nisi vera ac legitima Ecclesiasticæ disciplinæ ratione instituta, possunt: idcircò illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomen, illud, inquam, vos obtestor, ne disciplinam istam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, sed vt diuinam ordinationem, sine qua necesse est totum ædificium corruere, omni studio & animi contentione stabiliatis, & semel stabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hęc est Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, solem negat meridie lucere. Et, quæso, quæ tandem Respublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non statim dissoluetur, nisi legum vinculis adstringatur? An verò Christianam Ecclesiam omnis pietatis & honestatis magistram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui sublata illa de qua loquor disciplina, si quiuis ad docendum verbum admittatur, si in pastorum doctrinam & mores non inquiratur, si quiuis promiscuè ad Sacramentorum vsum recipiatur, si cum offendiculo peccantes redarguere, si contumaciter sese opponentes seuerè coercere, ac tandem etiam, (si ita opus est) exemplo Apostoli, ne reliquos sua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit, nisi etiam pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu sancto instituto eleemosynæ administrentur: nisi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiāt, quid aliud mox erit Ecclesia, maxima ex parte, quàm hominum audacissimorum, & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ sunt magistratuum partes. Quasi verò nos vel de ijs quæ ad hanc vitam pertinent, siue de ijs quæ sunt huius seculi, velimus in Ecclesiastico conuentu vllo modo disceptari, vel ipsos pastores aut quosquam alios eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magistratuum iurisdictioni & imperio exima-

mus. Quis me (inquiebat Christus ijs respõdens qui pro diuidũda hęreditate ipsum interpellabant) vestrum iudicẽ constituit? At ille idem inquit, Qui ecclesiam non audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autẽ tollẽda quæ stabiliuit: imò verò tantùm abest vt hæc disciplina, siquidem legitimè (id est ex vno Dei verbo) cõstituatur, Magistratuum authoritatem imminuat, vt econtrariò vel maximè stabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri possit atque illud vnum, si omnium conscientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum est ne pontificia illa tyrannis rursus in Ecclesiam inuehatur. Ita est profectò. Sed stultorum est (vt inquit ille) sic vitare quædam vitia vt in cõtraria incurras. Itaq; vt hominum tyrannidem vitemus, non excutiendum sed recipiendum est iugũ illud Christi, solis prophanis & impijs ingratum, bonis autem & pijs longè suauissimum. Magistratus autem, vosque adeò quos Dominus Ecclesiæ suæ nutritios ex Regiæ maiestatis edicto constituit, tantum abest vt quorũdam exemplo pro laicis (quos isti vocãt) habeamus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt econtrariò vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quamseuerissimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumq; presbyterium non tantùm ex pastoribus, sed ex ijs quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores quum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligẽdis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui prætérquàm quòd à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum Optimum Maximũ precor vt te, Illustrissime Princeps, vosque cæteros illustres & generosos Dominos, excellẽti illo suo Spiritu indutos, veraq; Filij sui notitia & excellentissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciat: vt magnũ illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœlestis regni sui instaurationẽ, quam fœlicissimè, immortali cum vestra laude & gloria, perficiat. Geneuæ decimo Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, M. D. LXV.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

1 Quod Iesus sit Messias ille promissus, Seruator patribus. 18 Christi natiuitas.

CAP. I.
Luc. 3.24.
1 Iesus Christus ortꝰ est ex Abrahamo, ex tribu Iuda, & ex familia Dauid, sicut Deus promiserat.
Genes.21.2.
Genes.25.24.
Genes.29.35.
Genes.38.27.
1.Paral.2.5.
a Recensio Hebraorum idiotismo, vt Genes.5.1. liber generationum.
Ruth.4.18.
1.Reg.16.1. & 17.12.
2.Reg.12.24.
b Maiorum, ex quibus ortus est Christus.
c Qui, sub, Christus est etiam filius Abraham.
3.Reg.11.43.
1.paral.3.10.
4 Reg.20.21. & 21.18.
1.paral.3.13.
4.Reg.23.34. & 24.1.
2.Para.36.4.
4.Reg.24.6.
2.paral.6.9.
1.paral.3.16.
1.Esd.3.4. & 5.2.
d Id est, incidit deportatio in tempora Iakimi & Iechonia: nam Iechonias natus erat ante deportationem.

1 ‖[1] [a] LIBER [b] generationis IESV Christi, filij Dauid, [c] filij Abraham.

2 ‖ Abraham genuit Isaac ‖ Isaac autē genuit Iacob. ‖ Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

3 ‖ Iudas autē genuit Phares & Zara è Thamar. ‖ Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram:

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. ‖ Booz autē genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.

6 ‖ Iesse autē genuit Dauid regem. ‖ Dauid autē rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* Vriæ.

7 ‖ Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autèm genuit Asa.

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

9 Hozias autē genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 ‖ Ezechias autem genuit Manasse. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

11 ‖ Iosias autem genuit Iakim. Iakim autē [d] genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

12 Post verò deportationem Babylonicam, ‖ Iechonias genuit Salathiel. ‖ Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autē genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, ex qua [e] genitus est IESVS, qui dicitur Christus.

17 [f] Vniuersæ igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad deportationem Babylonicam, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 [2] IESV verò Christi natiuitas ita fuit. ‖ Nam quum mater eius Maria [g] desponsa esset Ioseph, priusquam ipsi conuenissent, inuenta est [h] vterum ferre ex Spiritu sancto.

19 Porrò Ioseph vir eius quum esset iustus, & nollet eam ‖ [i] ignominiæ exponere, voluit clàm eam dimittere.

20 Hæc autem quum [k] cogitasset, ecce, Angelus Domini [l] in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili Dauid, ne metuito [m] accipere Mariam [n] vxorem tuam. Nam quod in ea [o] genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 [3] Pariet autem filium, ‖ & vocabis nomē eius IESVM. Ipse enim ‖ [p] seruabit populum suum ex peccatis [q] ipsius.

22 (Porrò totum hoc factum est vt [r] impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

2 Christus verus Immanuel ac proinde Iesus (id est Seruator) ex Spiritu sancto, conceptus est in Virgine, sicut prædictum fuit à Prophetis.
3 Christus ex eadem virgine incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.
e Vel natus.
f Omnes isti suis gradibus prout alius alium genuit, in hac familia Dauidis descriptione enumerati.
Luc.1.27.
Deut.24.1.
g Sponsione promissa.
h Ad verb. in vtero habere, sub. fœtum.
i Potest etiam reddi, exemplum in ea fieri.
Luc.1.31.
Act.4.12.
k Apud se statuisset.
l Nocturna visione.
m A parentibus videlicet vel à cognatis traditam. *n Quæ tibi pro vxore pacta est.* *o E substantia matris, à Spiritu sancto.* *p Liberabit, est autem interpretatio nominis Iesu.* *q Eorum, id est, populi, collectiuè.* *r Præstaretur.*

23 || Ecce, Virgo [s] quædam [t] vterum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus.)

24 Experrectus autē Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

25 Et non cognouit eam [u] quousque peperisset Filium illum suum primogenitum: vocauitq; nomen eius IESVM.

Esa.7.14.

s Per excellentiam additur articulus in Hebræo & Græco contextu.

t Ad verb. in vtero habebit, scilicet fœtum.

u Particula quousque siue donec, Hebræis de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, vt Michol non sustulit liberos vsque ad diem obitus sui, 2.Sam. 6.23. infra vltimo cap. ecce, vobiscum sum vsque ad consummationem seculi.

CAP. II.

1 Magi primitiæ Gentium Christum adorant.
14 Fugit Ioseph cum Iesu & matre in Ægyptū.
16 Herodes pueros occidit.

CAP. II. *Luc.2.6.*

1 Christus pauperculus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus, nihilominus celebre testimonium habet suæ diuinitatis è cęlo, & regię maiestatis ab exteris: quòd etiam ab eis ipsis à quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

1 QVum [1] || ergo natus esset Iesus in *ea* Bethleam [a] *quæ est* Iudææ, téporibus Herodis regis, ecce [b] magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma,

2 Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

3 His autem auditis, Herodes rex [c] turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus [d] principibus Sacerdotum & [e] Scribis populi, percontatus est ab eis vbi Christus nasceretur.

5 At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ est* Iudææ: Sic enim scriptum est per Prophetam,

6 || Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam [f] minima es inter duces Iuda. ex te enim exibit dux [g] qui pascet populum illum meum Israël.

7 Tum Herodes clam vocatis magis, [h] exquisiuit ab eis quo tempore stella apparuisset.

8 Et eis Bethleem dimissis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: postquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

Mich.5.2. Iohan.7.42.

a Ad differentiam alterius quæ est in tribu Zabulon.

b Sapientes & docti. Persicum est nomen, quod in bonam partē à Persis sumitur.

c Multum commotus, quia alienigena vi regnum occuparat, Iudæi autem turbati quia improbitas res est vesana atque demens. *d Primarijs Sacerdotibus, id est ijs qui erant de familia Aaronis in 24. classes distributi 1.Paral.24,5.& 2.Paral.36.14.* *e Qui legem interpretabantur populo, Hebræi enim deriuant à verbo quod enarrare significat.* *f Etiam si sis exiguum oppidulum, futura es tamen Messiæ ortu nobilissima ac celeberrima.* *g Qui reget & gubernabit: Reges enim eleganter dicuntur populi pastores.* *h Certè & exploratè cognouit.*

9 Ipsi verò audito rege, profecti sunt: & ecce, stella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec venit, stetitque supra *locum* in quo erat puerulus.

10 Visa autem stella gauisi sunt gaudio magno valdè.

11 Et ingressi domū, inuenerunt puerulum cum Maria matre ipsius: & procidentes [i] adorauerunt eum: apertisque [k] thesauris suis obtulerūt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et [l] diuinitus admoniti in somnio ne reuerterētur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam.

13 [2] Ipsis autem regressis, ecce Angelus Domini apparet in somnio Ioseph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & esto illic vsque dum dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerulum, ad eum perdendum.

14 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

15 Et fuit illic vsque ad [m] obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, || Ex Ægypto vocaui Filium meum.

16 Tum Herodes quum vidisset *se* illusum esse à Magis, excanduit valdè: & missis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus [n] eius, à bimulis & inferioribus, secundùm tempus quod exquisierat ex Magis.

17 Tunc impletū fuit quod ait [o] Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem,

18 || [p] Vox in Rhama audita est, lamētatio & fletus, & eiulatus multus, [q] Rachel plorans filios suos: & noluit consolationem admittere *de eo* quòd non sint.

19 [3] Quum autem obijsset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Ægypto,

20 Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israël. Mortui sunt enim qui petebant [r] animam puerulι.

21 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israël.

2 Christus vix dum natus, incipit pro nobis crucifigi, tū in sese, tum in membris suis.

Osea.11.1.

3 Christus extincto tyrāno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ, vt ex ipso etiā gentili nomine quod ipsi propterea tributum est, constet eum esse verum illum Domini Nazaræum.

i Humilis & abiecta venerationis gestus.

k Reconditis opibus quas attulissent.

l Significatione diuina, etiam cum nihil rogassent.

Hier.31.15.

m Ad mortem, vtitur enim dictione quæ finem significat.

n Bethleem.

o Nam Deus in ore Prophetarum loquitur.

p Id est, vox lamētationis, fletus & eiulatus.

q Id est, Terra illa vicina Bethleemitica, nam in via ducente in oppidum hoc, cuius & Ephrata nomen habet à soli fertilitate & copia frugum, Rachel Iacobi coniux in partu mortua sepultaq; fuit.

r Ad verbum finiuisset sub. vitam, sic obire & oppetere Latinis sub. mortem.

22 Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

23 Et quum eò venisset, [t] habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt impleretur quod dictum est per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

t Sibi domicilium elegit, id est, firmam stationem.

CAP. III.

1 Iohannes concionatur. 4 Vestitus & victus ipsius. 5 Baptizat. 8 Fructus pœnitentiæ. 10 Securis ad radicem. 12 Ventilabrum, palea. 13 Christus baptizatur.

1 TEmporibus ‖[a] autem illis adfuit [1] Iohannes Baptista, prædicans [b] in deserto Iudææ.

2 Dicensq́;, [c] Resipiscite, appropinquauit enim [d] regnum cœlorum.

3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, [e] complanate semitas eius.

4 ‖ Ipse verò Iohannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos, alimentum autem eius erat [f] locustæ & mel agreste.

5 ‖ Tunc exiuit ad eum [g] Hierosolyma, & tota Iudæa, totaque regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, [h] confitentes peccata sua.

7 [2] Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit eis, ‖ Progenies viperarum, quis vobis præmonstrauit vt fugeretis à futura ira?

8 [3] Ferte igitur fructum dignum ijs qui resipuerint.

CAP. III. Mar. 1.4, luc. 3.3.
1 Iohannes singulari sanctimonia & extraordinaria vitæ austeritate omnium oculos in se cōuertēs, Christo statim sequuturo, veluti viā præparat, sicut Esaias prędixerat, summam Euangelij plenius mox tradendi prænuntians.
Esa. 40.3, mar. 1.4, luc. 3.4, iohan. 1.23. Mar. 1.6. Mar. 1.5, luc. 3.7. Infrà, 12.34. Ioh. 8.39, Act. 13.26.

2 Nihil æquè nobis viam ad misericordiam & salutem pręcludit quam nostræ iustitiæ opinio. 3 Vera resipiscentia, est res interior, quæ in mente & animo sedem habet,

a Ad verbum diebus, Hebr. non autem illis diebus quibus Nazareth Ioseph commigrauit, sed longo post tempore circiter 25. post annis 30. enim ætatis anno baptizatus fuit Iesus à Iohanne, illis igitur diebus quibus incola fuit adhuc Iesus vrbis Nazareth. b In regione saltuosa, quæ tamē incolas reciperet, vt Zachariam, Luc. 1.40. illic fuit domus Ioab. 1. Reg. 2. 34. & huius deserti sex oppida numerantur, Ios. 15.61. c Metanoein, *mutari significat animo & mente, idque in melius. d Regnum Messiæ, cuius gubernatio planè erit cœlestis. e Planum & æquabile iter facite. f Locusta cibus fuit quibusdam Orientalibus, qui dicti sunt* acridophagi, *id est, locustiuora, Eust. in od. 9. g Hierosolymitæ. h Agnoscentes ex gratuita remissione, se salutem consequi.*

9 [4] Et ne [i] putetis *vobis* dicendum apud [k] vosipsos, ‖ Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

10 ‖ Iam verò securis ad radicem arborum posita est: omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

11 ‖ [5] Ego quidem baptizo vos aqua [l] ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit, [m] validior me est, cuius non sum dignus qui [n] soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

12 ‖ [6] Cuius ventilabrum in manu ipsius, & [o] perpurgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

13 ‖ [7] Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur ab eo.

14 At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc: ita enim decet nos implere [p] omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

16 Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua: & ecce aperti sunt [q] ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentē tanquam columbam, & venientem super ipsum.

17 [8] Et ecce vox è cælis, dicens, ‖ Hic est Filius ille meus dilectus in quo [r] acquiesco.

4 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax euadit.
Infrà 7.19, Mar. 1.8, luc. 3.16, ioh. 1.26, act. 1.5, & 19.4. Mar. 1.9. Luc. 3.11.
5 Ne insignis quidem à Deo salutis nostræ causa institutis vel in eorum administris hærendum est: sed assurgendum est ad eam ipsam, i. ad Christum, intus sua vnius vi efficientem quod externus figuratur, 1. Pet. 1.17, coloss. 1.13.
6 Impiorū triumphi sempiterno cruciatu terminabuntur. 7 Christus nostrum baptismum in sese sanctificat. 8 Christi plena consecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili sancti Spiritus symbolo declaratur.

i Ne existimetis caussam esse cur de Abrahamo superbiatis. k In cordibus vestris, sic 1. Match. 3. l Externum signum de vita in melius commutanda admonebat, & obsignabat eorum in Christum insitionē, qua fit, vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat, Rom. 6. m Fortior. n Ad verbum, pedum vincula, i. calceos. o Omnino purgabit. p Legitimas obseruationes. q Iohanni r Græcum verbum, significationem habet præclaræ existimationis, & eius quod valde placet: dicit itaque Pater, Christum vnum esse, quem cùm intuetur omnem in nos conceptam opinionem deponat.

CAP. IIII.

1 Tentatur Christus. 4 Scripturis conuincit Diabolū. 11 Angeli ei inseruiunt. 17 Prædicat pœnitentiam & se aduenisse. 18 Vocatio Petri & Andreæ. 21 Iacobi, Iohannis. 23 Prædicat Euangelium, & sanat infirmos.

1 TVnc ‖ [1] Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

CAP. IIII. Mar. 1.12, luc. 4.1.
1 Christus omnibus modis tentatus, semper victor euadit, vt & nos ipsius virtute eundē hostem superemus,

Deut.8.3. Psal.90.11. Deut.6.16.

2 Cessante præconis voce, sese patefaciës Dominus, plenam lucem infert mundi tenebris, gratuitam peccatorum remissionē resipiscētibus offerens.

Deut.6.13. & 10.20. Mar.1.13. luc.4.14. iohan.4.43.

3 Christus de suo a nobis recessu aliquādo futuro maturè cogitās, iam ab ipsis initijs suæ prædicationis, discipulos sibi diuinitus ascifcit, pauperculos quidem illos & planè rudes, sed eorum quæ vidissent & audissent tāto minus suspectos testes futuros.

Esa.9.1. Mar.1.15.

a *Continuos, nam quartus casus solet ferè continuum tempus indicare.*

b *i. Iube, cùm enim dicit Deus, perinde est atque si imperaret.*

c *Græcè acceptum adducit, vel transfert.*

2 Et quum ieiunasset [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esurijt.

3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic vt isti lapides panes fiant.

4 At ille respondens dixit, Scriptum est, ‖ Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

5 Tunc [c] transfert eum diabolus in Sanctam vrbem, & statuit eum super [d] pinnas templi.

6 Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace teipsum deorsum: nam scriptum est, ‖ Quia Angelis suis mandabit de te, & *ipsi* tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est, ‖ Non [e] tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum transfert eum Diabolus in montem sublimem valdè, & ostendit ei omnia regna mūdi & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, ‖ Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies.

11 Tunc omittit eū diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & ministrabant ei.

12 [2] ‖ Quum audisset autem Iesus Iohannem [f] traditum esse *in custodiam*, redijt in Galilæam.

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in [g] Capernaum *vrbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictū est per Esaiam Prophetam, dicentem,

15 ‖ Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam [h] maris trās Iordanem, [i] Galilæa Gentium:

16 Populus [k] positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis, lux exorta est.

17 ‖ Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite, [l] appropinquauit enim regnum cælorum.

18 [3] Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. (erant enim piscatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.

20 Illi verò statim omissis retibus, sequuti sunt eum.

21 Tunc progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrē eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua: & vocauit eos,

22 Illi autem statim omisso nauigio & patre suo, sequuti sunt eum.

23 [4] Et circumijt totam Galilæam Iesus, docens in [m] synagogis [n] ipsorum, & prædicans Euangelium [o] regni, & sanans [p] quemuis morbum & quemuis [q] languorem in populo.

24 Tunc exijt [r] fama eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, varijs morbis [f] & cruciatibus detentos, & [t] dæmoniacos, & [u] lunaticos, & [x] paralyticos: sanauitque eos.

25 Et sequuta est eum turba multa, à Galilæa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *sitis*.

4 Christus corporales morbos sanans, spirituale & salutificam suā virtutem in animis credentium obsignat.

m *Iudæorum ecclesijs.* n *Galilæorū.* o *Messiæ.* p *Id est, Omnis generis morbos, non autem singulos.* q *Propriè significat ignauiam stomachi, sed hic sumitur pro ijs morbis quo qui sunt correpti, languët & contabescunt.* r *Ad verbū auditio, metonymicè, id est, fama.* f *Basanos propriè, est coticula qua aurum exploratur, transfertur ad quascunque quæstiones tormentorum, hoc loco sumitur pro morbis qui acerrimè ægrotos excruciant.* t *Qui malis spiritibus vexantur, Dæmon enim in scriptura in malam partem sumi solet, etsi aliàs sit nomen commune.* u *Qui ad conuersiones lunares acribus morbis corripiuntur.* x *Eneruatos, languentibus & debilitatis corporis membris.*

d *Ambitum illum quo planum templi tectum ambiebatur, nequis inde posset decidere, sicut cautum erat Deut. 8.* e *Ad verbum, non pertentabis.* f *Coniectum in carcerem, ad verbum traditum sub custodia.* g *Quæ multò celebrior erat quàm Nazareth.* h *Tiberiadis, vel quod ea regio tenderet Tyrum versus ad mare mediterraneum.* i *Sic dicta quòd vicina esset Tyrijs & Sidonijs, & quòd in ea parte Solomon concessisset Tyriorum regi viginti vrbes, 1.Reg.9.11.* k *Id est, Qui versabatur.* l *Ad vos peruenit.*

CAP. V.

1 Qui beati. 13 Apostoli sal & lux mundi. 14 Vrbs suprà montem posita. 15 Lucerna. 16 Opera bona. 19 Mandatorum Christi impletio. 21 Occidere quid. 23 Reconciliatio sacrificijs præfertur. 27 Adulterium. 29 Oculi erutio. 30 Manus abscisio. 31 Libellus abscessionis. 33 Non iurandum. 43 Inimici diligendi. 48 Perfectio.

CAP.V. Luc.6.20. Luc 6.21. esa.61.2.3.

1 Christus docet summum bonū in huius vitæ commodis & rebus secundis positum non esse, sed in cælo esse repositum ijs qui vt a reliquis miserabiliter & modis omnibus ideò vexentur quòd nolint eorum mores imitari, nihilominus in Dei voluntate sponte acquiescunt & quibusuis prodesse student.

1 Qvum vidisset autem turbam, ascendit in montem: & quum consedisset, adierunt eum discipuli eius.

2 [1] Tūc aperto ore suo docebat eos, dicens,

3 ‖ Beati [a] pauperes [b] spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

4 ‖ Beati qui lugent: quoniam ipsi

a *Paupertatis nomine, intelliguntur omnes coniuncta cum ea miseria.* b *Quorum spiritus domiti sunt & qui sese Deo subijciunt.*

con-

consolationem accipient.

5 ||Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

6 ||Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur,

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

8 ||Beati [c] mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei [d] vocabuntur.

10 ||Beati qui [e] persequutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

11 ||Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis, & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniã merces vestra multa *est* in cœlis. ita enim persequuti fuerũt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

13 ||[2] Vos estis sal [f] terræ: quòd si sal infatuatus fuerit, quo [g] salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

14 Vos estis [h] lux mundi. Non potest vrbs occultari suprà montem posita.

15 ||Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium: sed in [i] candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

16 || Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera [k] glorificentque Patrem vestrum qui est in cælis.

17 [3] Ne existimate me venisse vt dissoluam legem aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt [l] impleam.

18 ||[m] Amen quippè dico vobis, Vsquedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint.

Psal.37.11. Esa.65.13. Psal.34.4. 1.Pet.3.14. 1.Pet.4.14.

2 Verbi presertim ministros necesse est (nisi velint omniũ esse miserrimi) hãc viã ad summum bonũ, & verbis & re ipsa cæteris commõstrare.

Mar.9.50, luc.14.34. Mar.4.21. luc.8.16.& 11.33. 1.Pet.2.12. Luc.16.17, luc.2.10.

3 Christus non venit vt nouam quãpiam iustitiæ & salutis rationem in mundum inueheret, sed partim vt quod ceremonijs erat adumbratum, re ipsa impleret, liberatis per gratiam hominibus à maledictione Legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præscriptę vsum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus insculperet.

19 [4] Quisquis igitur [n] soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, [o] minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus [p] vocabitur in regno cælorum.

20 Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia || plus quàm Scribarum & Pharisæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum.

21 [5] Audistis dictum fuisse antiquis, ||Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

22 Ego verò dico vobis, quicunque irascitur fratri suo temerè, [q] tenebitur [r] iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, [s] raca, tenebitur [t] consessu: quisquis autem dixerit, fatue, tenebitur [u] gehenna [x] ignis.

23 [6] Igitur si munus tuum attuleris ad [y] altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contrà te.

24 Omitte illic munus tuum coràm altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

25 ||[z] Esto amicus [a] aduersario tuo citò, dum es in via cum eo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat [b] ministro, & in custodiam conijciaris.

26 Amen dico tibi, nequaquam exi-

4 Incipit à vera Legis expositione, quàm vetustis quidem sed falsis Scribarum commẽtis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

Luc.11.39. Exod.20.9. deut.5.17. Luc.12.58.

5 Sexti præcepti vera expositio.

6 Docebãt auari Pharisæi placari Deum oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negat contrà Christus Deo gratam esse cuiusquam oblationem qui fratri offenso non satisfecerit: atque etiam affirmat nũquam præfractis istis fratrum contemptoribus patefaciendum esse velut exitum ex ira & maledictione Dei, priusquam fratri penitus satisfecerint.

c *Venustè, Græci* katharous *vocarunt, vt enim in speculo perpurgato fulgens imago liquidè conspicitur, sic relucere in corde puro, & apparere quasi faciem Dei æterni.* d *Erunt Hebr.* e *Persequutione exagitati.* f *Doctrina vestra esse debet sinceritate & integritate efficax, quæ si talis non sit, in sua futilitate contemnetur & refutabitur.* g *Quid supererit quo vti possitis ad saliendum, sic Latini fatuos, insulsos vocant.* h *Participando veram lucem, lucetis.* i *Instrumentum erat, eminenti loco positum, cui imponebatur vel infigebatur lucerna.* k *Gloriam Dei prædicent.* l *Vt absoluta euadant prophetia.* m *Verè & certè.*

n *Violauerit vel minimum præceptum Legis.* o *Nullus censebitur in Ecclesia.* p *Erit. Hebr.* q *De diuinis iudicijs & peccatorum discrimine disserens, orationem ad consuetam ciuilium iudiciorum formam accommodat, certum est enim hic non agi de politicis legibus.* r *In quo sedebant triumuiri qui de pecuniarijs & minimis causis cognoscebant.* s *Incondita hominis indignantis vox.* t *Iudicio quod ex 23. iudicibus constabat, qui de grauioribus causis & capitibus cognoscebant, sicut summi erant iudices 71. qui de grauissimis causis cognoscebant, vt de tribu integra, vel de summo sacerdote, aut Pseudopropheta.* u *Gehenna nomen Hebræis compositum, idem sonat ac vallis Hinnon, id est, Tophet. quo loco Israëlitæ soliti erant inaudita crudelitate suos liberos dijs adolere, vnde factum est vt acciperetur pro loco cruciandis reprobis destinato, Ier 7.31.* x *Quatuor erant suppliciorum genera Hebræis vsitata, antequam politia ab Herode euerteretur, strangulatio, gladius, lapidatio, ignis: huc ergo respexit Christus, quia ignis summum erat supplicium. quòd ergo mentionem facit iudicij, consessus, & gehenna, ostendit peccata alia, alijs grauiora esse, sed omnia esse eiusmodi, vt eorum rationem reddere oporteat, & pœnas luere* y *Accommodat totum hunc sermonem, ad rationem suorum temporum, quibus erectum erat Hierosolymis altare: inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vsurpandas oblationes, ineptiores qui quid de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transferant.* z *Præcide omnem inimicitiarum causam.* a *Ad verbum, contra litigatori.* b *Apparitori.*

bis illinc vsq; dum [c] reddideris vltimum quadrantem.

27 [7] Audiſtis dictum fuiſſe antiquis, || Non mœchaberis.

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aſpicit mulierem vt eam cócupiſcat, iam adulterauit eam in corde ſuo.

29 || Quòd ſi oculus tuus [d] dexter facit vt [e] tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et ſi dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum ex mébris tuis, ac non totum corpus tuum cóijciatur in gehennam.

31 Dictum eſt autem, || Quiſquis [f] dimiſerit vxorem ſuam, det ei [g] libellum diſceſſionis.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiſerit vxorem ſuam, extra rationem [h] ſcortationis, facere vt ea mœchetur:& eum qui dimiſſam duxerit, mœchari.

33 [8] Rurſum, audiſtis dictum fuiſſe antiquis, || Non [i] peierabis: ſed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, ne iuretis omninò: neque per cœlum, quia thronus Dei eſt:

35 Neque per terram, quia [k] ſcabellum eſt pedum eius, neque per Ieroſolyma, quia vrbs eſt magni regis.

36 Neque per caput tuum iures:quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

37 || Eſto autem ſermo veſter [l] etiam etiam, non non: quod autem ſuprà hæc redundat, à [m] malo eſt.

38 [9] Audiſtis dictum fuiſſe, || [n] Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne reſiſtatis [o] malo: ſed quiſquis te [p] cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quiſquis te [q] angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

42 || Petenti abs te, dato: & volentem mutuari abs te, ne auerſere.

43 Audiſtis dictum fuiſſe, || Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

44 Ego verò dico vobis, || diligite inimicos veſtros, [r] benedicite ijs qui deuouent vos, benefacite ijs qui oderunt vos, & || precamini pro ijs qui vos [ſ] infeſtant & perſequuntur vos:

45 || [10] Vt ſitis filij Patris veſtri qui eſt in cælis, facit enim vt ſol ſuus exoriatur ſuper malos ac bonos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.

46 Nam ſi dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne & [t] publicani idem faciunt?

47 Et ſi complexi fueritis fratres veſtros ſolum, quid amplius facitis? nonne & publicani ita faciunt?

48 Eſtote igitur vos perfecti, vt pater veſter qui eſt in cælis, perfectus eſt.

Exod.20.14. Infra 18.8, mar.9.47.

7 Scortator cenſetur coram Deo quiſquis mulierem concupiſcit: ac proinde oculi continendi ſunt & membra omnia, omneſque adeò occaſiones quibus ad malè agendum commoueri poſſumus, vel maximis cum damnis ſunt vitandæ.

Infra 19.7, deut.24.1, mar.10.4, luc.16.18, 1.cor.7.10. Exod.20.7, leui.19.12, deut.5.11.

8 Tertij præcepti explicatio, aduerſus perverſam Scribarum ſententiam, qui obliquas ſiue indirectas iurandi formas excuſabant.

Iac.5.12. Exod.21.24, leuit.24.20, deut.9.21. Leu.6.29, rom.12.17, 1.cor.6.7.

9 Secundæ Tabulæ ſummam contrà quam docebant Scribæ, ſic oſtendit accipiendam, vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potiùs repetitæ iniuriæ ſint perferendæ, & ipſis capitalibus hoſtibus ſit benefaciendum.

Deut.15.8. Leuit.19.18. Luc.6.27. Luc.23.34. act.7.60, 1.cor.4.13. Luc.6.13.

10 Argumentum duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos eſſe oportet: alterum à cóparatis, Præſtare oportet Dei filios huius ſeculi filijs.

c Summo iure tecum agetur. d Dextri oculi & dextra manus meminit, quia dexteræ partes potiores ſunt, & expeditiores ad quoduis ſcelus patrandum. e Ad verbum, ſcandalizat: peccata enim ſunt veluti ſcandala, i. ſaxa ad quæ impingimus. f Ad verbum, abſoluerit. g Ad verb. abceſſionale. h Scortatio, hic ſumitur pro adulterio. i Peierare, non ſignificat falſum iurare, ſed quod iuraris non præſtare. Cic. Offi 3. k Ad verb. ſuppedale, quod pedibus ſubiectum. l Quod affirmatis nudè affirmetis, quod negatis nudè negetis. m A conſcientia mala, vel à Diabolo. n Sub. erue.

o Poteſt exponi in tertio caſu, id eſt, illi qui malus eſt, vel ſexto, id eſt, per malum, vt ſit ſenſus, ne penſate iniuriam iniuria. p Fuſte vel virga, quod ignominioſum eſt. q Nomen Perſicum, Herodotus lib. 8. angari autem dicebantur, quos hodie poſtas dicimus, hoc intereſt, quod Perſis licebat equos, naues, ipſos denique homines ad curſum rapere: ſic angariatus dicitur Cyrenæus ille, qui ad baiulandum crucem adactus eſt, infra 27.32. r Bene precemini. ſ Hoſtium more, & violenta cum contumelia. t Qui vectigalibus præerant, genus hominum Iudæis inuidioſum, quia Romanis (quorum iugum ferebant impatientiſſimè Iudæi) operam ſuam locaſſent, tum verò quòd ſoleant auaritiæ eſſe dediti publicani.

CAP. VI.

1 Eleemoſyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Ieiunium. 19 Theſauri. 20 Pauperibus ſubueniendum. 24 Deus & diuitiæ. 25 Solicitudo de victu & veſtitu tollenda. 33 Regnum Dei, & eius iuſtitia.

1 ATtendite [1] ne eleemoſynam veſtram detis coram hominibus, vt ſpectemini ab eis: alioqui [a] mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum qui eſt in cælis.

2 || Itaque quum dabis eleemoſynã, ne cures buccina cani coràm te, ſicut [b] hypocritæ faciunt in [c] ſynagogis & in

CAP. VI. 1 Eleemoſynas ambitio irritas facit.

Rom.12.8.

a Mercedis nomen paſſim in Scripturis ſumitur pro præmio, ſed gratuito, ideò fruſtra à ſcolaſticis opponitur merito. b Simulatores, hypocritæ enim erant hiſtriones, qui perſonam aliquam in fabula ſuſtinerent. c In locis celebrioribus, quod ſolent hiſtriones.

plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis *eos* referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 [3] Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in [d] angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, *eos* [e] referre mercedem suam.

6 Tu verò, quum precaris, introito in [f] conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui *te* aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precantes autem ne sitis [g] loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa [h] loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

9 [3] Vos igitur ita precamini, || Pater noster qui *es* in cælis, [i] sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælo, *ita* etiam in terra.

11 Panem nostrum [k] quotidianũ da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos [l] inducas in tentationẽ, sed libera nos à || [m] malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.

14 || [4] [n] Nam si remiseritis [o] hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.

15 Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.

16 [5] Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ, tetrici. [p] obscurant enim facies suas, vt appareãt hominibus, ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 [6] Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

20 || Sed congerite vobis thesauros in cælo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

22 || [7] Lucerna corporis est oculus: itaque si [q] oculus tuus [r] simplex fuerit, totum corpus tuum [s] lucidum erit:

23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumẽ quod est in te, tenebrę sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24 || [8] Nemo potest [t] duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & [u] mammonæ.

25 || [9] Propterea dico vobis, ne estote solliciti de [x] anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri: neq; de corpore vestro, qua re sitis induendi. nonne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus?

26 Intuemini in volucres [y] cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nonne vos multò præstatis eis?

27 Quis autem ex vobis [z] solicitè cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum crescant: non [a] fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem cum vniuersa [b] gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis,

30 Quòd si herbam agri quæ [c] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nonne vos multò magis,

2 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanem garrulitatem.
3 Vera omnium Christianorum precum summa ac formula.
4 Condonantibus iniurias, condonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.
5 In eos qui sanctitatis famam ex ieiunijs venantur.
d Ad verb. in platearum angulis. i. vbi viæ desinunt, scilicet in compitis & quadriuijs, vbi solent homines conuenire.
Luc. 11. 2.
e Scilicet, gloriosam illam prædicationem, quam ab hominibus consequuntur.
Infra 13. 19. Marc. 11. 25. eccle. 28. 2.
f Ad verb. in locum interiorem & abditum.
g Longæ preces non damnantur, sed vanæ, inanes, & superstitiosæ.
h Ad verb. verbositate.
i Sanctè colatur.
k Ad verb. idoneũ & vtilem natura nostra ad quotidianam vitam, vel eum quo contenta esse possit natura atque constitutio nostra. l Inferas. m Diabolo, vel ab omnibus malis & aduersis rebus. n Antithesis ad excitandam attentionem in doctrina huius diligentia. o Æqualibus vestris. p Non sinunt conspici faciem priorem, id est, colorem faciei natiuum vitiant, vt appareant macra & pallida facie.

6 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vitæ æternæ thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt.
Luc. 12. 33. 1. tim. 6. 19. Luc. 11. 34.
7 Homines quantulancunque naturæ suæ lucẽ malignè extinguunt.
Luc. 16. 13.
8 Deus à toto homine vult coli.
Luc. 12. 22. philip. 4. 6. 1. tim. 6. 8. 1. pet. 5. 7. Psal. 54. 23.
9 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filijs.
q Mentis iudicium, vt sicut oculis corporis, ita recta ratione. i. Spiritu Dei illustrata tota vita nostra regitur.
r Purus, cui opponitur postea malus, i. inquinatus.
s Oculis luce illustratum.
t Dissidentibus, nam si duo consentiant, instar vnius erunt.
u Vox Syriaca, significans quæcunque ad rem pecuniariam pertinent. x De vita vestra. y Aereas, siue in aere versanteis: cælum enim pro aere in omnibus ferè linguis vsurpatur. z De solicitudine loquitur, quæ coniuncta est cum animi anxietate, cui annexa est vt plurimum diffidentia. a Opere faciundo. b In splendore regio. c Quæ est in natura rerum, vt vulgò dici solet.

ô [d] exigua fide prædit?

31 Ne igitur estote soliciti, dicentes, Quid edemus: aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia ista gentes requirũt) nouit enim Pater vester cælestis vos indigere his omnibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iustitiam eius, & ista omnia [e] adijcientur vobis.

34 Ne sitis igitur soliciti [f] de crastino: nam crastinus dies solicitus erit de *rebus* suis, sufficit diei [g] vexatio.

d *Languida.*
e *Erunt vobis instar auctarij.*
f *Propter crastinum, hebr. vt Prouerb.27.1.*
g *Afflictio.*

CAP. VII.

1 Non iudicandum de proximo. 6 Non dãdum sanctum canibus. 13 Via lata & arcta. 15 Pseudopropheta. 18 Arbor & fructus. 24 Domus super petram fundata. 26 Super arenam.

1 NE || [1] iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & || qua [a] mẽsura metimini, vicissim metientur vobis.

3 Quid autem aspicis festucam quæ est in oculo fratris tui, trabem verò quæ est in oculo tuo, non animaduertis?

4 || Aut [b] quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam festucam ex oculo tuo: & ecce trabs in oculo tuo?

5 Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum dispicies vt eijcias festucam ex oculo fratris tui.

6 [2] Ne date *quod* sanctum *est* canibus, nec proijcite [c] margaritas vestras coràm porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & [d] conuersi lacerent vos.

7 || [3] Petite, & dabitur vobis, quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

8 Quisquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.

9 Nam quis est ex vobis [e] homo, qui, si filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

10 Et, si piscem petierit, num serpẽtem dabit ei?

11 Si vos igitur, quum sitis mali, nostis dona bona dare liberis vestris, quantò magis Pater vester qui est in cælis, dabit bona ijs qui ab ipso petent?

12 || [4] Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. [f] ista enim est Lex & Prophetæ.

13 [5] || Introite per angustam portam: quoniã lata est porta, & spaciosa via quæ adducit in exitium, multiq; sunt qui introeunt per eam.

14 Quia [g] angusta est porta & stricta via quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniant eam.

15 [6] Cauete verò vobis à pseudoprophetis, qui veniunt ad vos cum vestimẽtis [h] ouium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces.

16 A fructibus eorũ agnoscetis eos. || Num colligunt ex spinis vuam, aut ex tribulis ficus?

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Nõ potest arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

19 || Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur.

20 Nempè igitur ex fructibus ipsorũ agnoscetis eos.

21 [7] || Non quisquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cælorum, sed qui facit quod vult pater meus qui in cælis est.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per [i] nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomẽ tuum multas [k] virtutes edidimus?

23 Tunc autem [l] profitebor eis, || Nũquam [m] noui vos: || discedite à me qui [n] facitis iniquitatem.

24 || [8] Quisquis igitur audit ex me sermones istos, & eos præstat, assimilabo eũ viro prudenti, qui edificauit domũ suam super petram:

25 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerũt venti, & inciderunt domui illi: & non cecidit: fundata enim fuerat super petram.

26 Et quisquis audit ex me hos sermones: & eos non præstat, assimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam.

CAP. VII
Luc.6.37. rom.2.1. 1.cor.4.3. Mar.4.24. luc.6.38. Luc.6 41.
1 Reprehendere quidem alij alios debemus sed nec temerè, neque vt sanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.
2 Peruicaces Euangelij hostes indigni eius prædicatione.
Infra 21.22. mar.11.24. luc.11.9. ioh.14.13.& 16.14. iac.1.6.
3 Preces certum in omnibus malis perfugiũ.
4 Anacephalæosis interpretationis secundæ Tabulæ.
Luc.6.31. ioh.4.16.

Luc.13.24.
5 Exemplũ vitæ non petendum à multitudine.
6 Cauendi doctores falsi, quorum notæ sunt falsa doctrina & mali mores.
7 Excellẽtissima etiã dona absque pietate nihil est.
Luc.6.43.44
8 Vera pietas vno Christo nititur, ideoq; perstat inuicta.
f *Metonymicè, id est, doctrina Legis & Prophetarum.*
Suprà 3.10. Rom.2.13. iac.1 22.
g *Angusta est & arcta via: per hanc ipsam asperam viam, & transire oportet, & perpeti, seu tolerare & comprimi, & ita ingredi ad vitam.*
h *Hominum mansuetorum*
Luc.13.25. 27. Psal.6.9. Luc.6.27.
i *Nomen significat celebrem illam virtutem Dei quam testatur quisquis Deum appellat.*
k *Ad verbum, potestates, dicuntur autem illi excellentes effectus, potestates Dei ab effectis, quia ex illis quanta sit Dei potestas intelligitur.*

a *Par pari referetur.* b *Qua fronte.* c *Margarites dicitur Græcis à nitore splendente, Latinis vnio in summo fuit olim pretio, nam vnio Cleopatræ æstimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatis: transfertur ad significandam preciosissimam doctrinam cælestem.* d *Caues vel porci.* e *Homo quum sit, sub. cum Deo benignitate minimè comparandus.*

l *Palam dicam.* m *Non est ignorantia, sed reiectionis.* n *Qui omni vitiorum generi estis addicti, & qui ex vitijs videmini artem facere.*

27 Des

Mar.1.18, luc.4.32.
o Ruina.
p Ad verbũ, excutiebãtur, nam qui obstupescunt, illis veluti valido aliquo ictu mens excutiebatur.
q Ea præditum potestate admiratur multitudo, quæ esset egregiæ & liberæ doctrinæ, dissimilis Pharisaicæ.

27 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit [o] casus eius magnus.

28 ‖ Et factum est quum finisset Iesus sermones istos, [p] percellebatur turba super doctrina ipsius.

29 Docebat enim eos vt habens [q] autoritatem, & non vt Scribæ.

CAP. VIII.

1 Leprosus purgatus. 5 Centurionis fides. 11 Gentium vocatio. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tempestas in mari. 28 Duo dæmoniaci sanantur. 32 Dæmones in porcos abeunt.

CAP. VIII. *Mar.1.40, luc 5.12.*
1 Christus leprosum manu tactũ sanans, declarat se nullos quãtumuis impuros peccatores ad se confugientes abhorrere.
Leuit.14.4. Luc.7.1.
2 Christus proposito Centurionis incircumcisi, sed excellenti fide præditi, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionẽ, & Gentium vocationẽ.
a Lepra, non est ille morbus quem Græci elephãtiasin vocant, sed pertinacissima scabiei genus.
b Pueri nomine intelligi potest filius, minister & seruus.

1 QVum autem descendisset è monte, sequuta est eum turba multa,

2 ‖ [1] Et ecce, [a] leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

3 Extensaque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Iesus, Vide *vt* nulli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer donum illud quod ‖ imperauit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

5 ‖ [2] Ingressum autem Iesum in Capernaum adijt Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, [b] puer meus [c] proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

8 Et respondẽs Centurio dixit, Domine, non sum dignus vt sub tectum meũ ingrediaris: sed [d] solùm loquere, & sanabitur puer meus.

9 Nam & ego sum homo, sub potestate *constitutus*, & habeo sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israël quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & [e] discubituros cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno cælorum.

12 ‖ Filios verò regni eiectum iri in tenebras [g] exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi, Sanatusque est puer eius eo ipso momento.

14 ‖ [3] Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam & febricitantem.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

16 ‖ Quum autẽ serum *diei* esset, obtulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus [h] verbo, [i] omnesq; malè affectos sanauit:

17 ‖ Vt impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

18 ‖ Quum vidisset autem Iesus turbam multam circum sese, iussit *suos discipulos* abire in [k] vlteriorem *ripam*.

19 [4] Et quum accessisset quidã Scriba, dicit ei, Magister, sequar te quocunque abieris.

20 Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, [l] nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 [5] Alius autẽ ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrem meum.

22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt [m] mortui sepeliant mortuos suos.

23 ‖ [6] Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eum discipuli eius.

24 Et ecce motus magnus factus est in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, serua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide præditi? Tunc experrectus [n] obiurgauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, [o] vt venti quoque &

Infrà, 25.31. Marc.1.29. luc.4.38.
3 Christus varios morbos sanans, ostendit se missum à patre, vt in eo vno remedium in quibusuis malis quæratur.
4 Veri discipuli Christi ad quasuis ærumnas se comparent.
Marc.1.32, luc.4.46. Esa.54.4, 1.pet.2.24. Luc.9.59.
5 Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operam sibi impendi.
6 Christus etiam si videatur suos interdũ etiã in extremis periculis negligere, suo tamen tempore sedatis omnibus tẽpestatibus, illos in portum perducit.
Marc.4.35, luc.8.22.
f Indigenas, quos vulgo vocant naturales, quales erant Iudæi.
g Quæ sunt extra regnũ: nam in regno lux, extra regnum, tenebræ.
h Sermone solo.
i Omnis generis.
k Traijcere, Ad verbum,

c In lecto, quasi cadauer, sicut sunt paralytici. d Tantùm verbo iube. e Metaphora sumpta à conuiuijs, qui enim simul assident, socij sunt in conuiuio.

Capernaum enim sita erat ad locum Tiberiadis. l Vmbracula ex ramis contexta. m Increduli, incredulos. n Hebr. id est, additis minis, præcepit, vt Psal. 106.9. & increpuit mare Suph. o Quia.

mare ausculent ei?

28 ||[7] Et quum ipse venisset ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergesenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeuntes, sæui valdè: adeò vt non valeret quisquã præterire per viam illam.

29 Et Ecce clamarunt, dicẽtes, Quid [p] nobis tecum, Iesu Fili Dei? venisti huc vexatum nos ante tempus?

30 Erat autem [q] longè ab eis grex porcorum multorum pascens.

31 Dæmones verò precabãtur eum, dicentes, Si eijcis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egressi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui sunt in aquis.

33 Pastores autem fugerunt: & quum abijssent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occursum Iesu, & quum vidissent eum, rogarũt vt [r] digrederetur à finibus ipsorum.

Mar.5.1, luc.8.26.
7 Christus homines à miserabili Satanæ seruitute liberatum venit: sed mundus Christo quàm vilibus vel leuissimis cõmodis carere mauult.
p *Sub. est rei.*
q *In monte, testantibus marco & Luc Gadara autem teste Iosepho, lib. 17. cap. 13. erat Græcanici instituti, vnde mirum esse non debet si porci illic fuerunt.*
r *Vbi vita degitur qualis est porcorum, ibi Christus non manet, sed Dæmones.*

CAP. IX.

1 Paralyticus sanatur. 5 Remissio peccatorum. 9 Matthæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum. 18 Principis filia suscitatur. 20 Mulier à fluxu sanguinis sanatur. 28 Duo cæci fide sanãtur. 32 Mutus dæmoniacus sanatur. 37 Messis, Operarij.

1 ET [1] ingressus nauigium, traiecit, & venit in [a] suam vrbem.

2 ||Et ecce, obtulerunt ei paralyticũ in lecto proiectum: quumque [b] vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Cõfide fili, remissa sunt tibi peccata tua.

3 Et ecce, quidam è Scribis dicebãt apud se, Iste [c] blasphemat.

4 Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus vestris?

5 Vtrum enim est facilius dicere, remissa sunt tibi peccata: an dicere: Surge & ambula?

6 Vt autem sciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam.

7 Tunc *ille* surrexit, abijtq; domum suam.

8 Turba verò quum *hoc* vidisset, mirata est, & glorificauit Deum qui dedisset talem potestatem hominibus.

9 ||[2] Et quum prætergrederetur Iesus illinc, vidit quendam sedentem ad [d] telonium, qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* surgens sequutus est eum.

10 Et factum est quum Iesus accumberet domi *illius*, ecce, multi publicani & [e] peccatores qui venerant simul accubuerunt cum Iesu & discipulis eius.

11 Quumque *id* vidissent Pharisæi, dixerunt discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magister vester?

12 Iesus autem quum *hoc* audisset dixit eis, Qui valent non egent medico, sed malè affecti.

13 Profecti verò discite quid sit, || Misericordiam volo, & non sacrificium. non enim veni vt vocarem iustos, || sed peccatores ad resipiscentiam.

14 [3] Tunc adeunt eum discipuli Iohannis, dicentes, || Quare nos & Pharisæi multùm ieiunamus, discipuli verò tui non ieiunant?

15 Et dixit eis Iesus, Num possunt [f] filij thalami lugere quandiu cum eis est sponsus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum [g] impexum in vestimentum vetus: illud enim ipsius [h] supplementum tollit *aliquid* ex illo vestimento, & fit peior fissura.

17 Neque inijciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed inijciunt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conseruantur.

18 ||[4] Hæc eo loquẽte ipsis, ecce, quidam princeps *synagogæ* quum venisset, adorauit eum dicens, Filia mea [i] modò defuncta est: sed veni & impone manum tuam super eam, ac viuet.

19 Tunc surgens Iesus sequutus est eum, & discipuli eius.

20 (Et ecce, mulier sanguinis proflu-

CAP. IX.
Marc.2.3, luc.5.18.
1 Peccata sunt nostrarũ afflictionum causæ, & ab vno Christo credentibus remittuntur.
a *Capernaũ, nam vt inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth educauit, Capernaum in colam habuit Christum.*

Mar. 2.14, luc.5.27.
2 Christus humiles peccatores ad se vocat, hypocritas fastuosos aspernatur.
3 Aduersus prauam æmulationem in rebus medijs.
4 Nullum est tam inueteratum vel insanabile malum quod Christus vera fide tanquam manu, vel leuissime attactus, protinus nõ sanet.
Osea.6.6, infra, 12.7. 1.Tim.1.15. Mar.2.18, luc.5.33.
d *Ad publicanorum mẽsam.*
e *Publicanorum socij, qui Iudæa in formam prouinciæ redacta, operam suam Romanis ad exactionem tributorum locabãt, & ideo à reliquis Iudæis, peccatores, id est, scelerate perditi vocabantur.*
Mar.5.22, luc.8.41.
f *Heb. qui in conclaue sponsi, vt maximè familiares admittuntur.*
g *Rudem, qui fulloni traditus non fuit.*

b *Id est, ex manifesto signo cognouisset.* c *Blasphemare apud sacros scriptores, est impiè loqui, apud disertiores Græcos significat, calumniari.*

h *Quod immissum est ad implendam fissuram.*
i *Nuper.*

5 Christi potentiæ mors etiam ipsa cedit.
6 Christus sanatis duobus cæcis, confirmat se esse mundi lucem.
7 Exempli potestatis Christi in diabolum.
8 Etiamsi essent ordinarij pastores, Christus tamen Ecclesiæ suæ curam non abiecit.

uio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam vestimenti illius.

21 Dicebat enim apud se, Si solùm tetigero vestimentum eius, seruabor.

22 Iesus verò conuersus & intuitus eam, dixit, Confide filia, fides tua te seruauit. Et seruata est mulier ab eo [k] momento.

23 [5] Et quum venisset Iesus domum principis *synagogæ*, vidissétque [l] tibicines, & turbam tumultuantem,

24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et deridebant eum.

25 Quum autem fuisset eiecta turba, ingressus, [m] prehendit manum eius: & surrexit adolescentula.

26 Et exijt hæc fama in totam illam regionem.

27 [6] Quumque prætergrederetur illinc Iesus, sequuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miserere nostri fili Dauid.

28 Quum autem venisset [n] domum, adierunt eum cæci illi, & dixit eis Iesus, Creditis me hoc posse facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundùm fidem vestram fiat vobis.

30 Et [o] aperti sunt oculi eorum: & grauiter [p] interminatus est eis Iesus, dicens, Videte ne quis sciat.

31 At illi egressi sparserunt eius famam in tota illa regione.

32 ‖ [7] Ipsis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

33 Et eiecto dæmonio loquutus est mutus, & mirata est turba, dicens, Nunquam apparuit tale quidpiam in Israel.

34 ‖ Pharisæi verò dicebant, Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

35 ‖ Et circuibat Iesus vrbes omnes ac vicos, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & sanans [q] quemuis morbum & quemuis languorem in populo.

36 ‖ [8] Quum vidisset autem turbam, [r] misericordia commotus est super eis, quòd essent [s] dissipati & disiecti quasi oues non habentes pastorem.

37 Tunc dicit discipulis suis, ‖ Ipsa quidem messis multa, operarij autem pauci.

38 Rogate igitur dominum messis, vt [t] emittat operarios in messem suam.

k *Eo temporis articulo quo hæc dicta sunt.*
l *In luctu adhibitos tibicines constat.*
m *Vi adhibita cepit.*
n *In illam domum quam inhabitare solitus erat.*
o *Hebræi vocant oculos clausos, qui nihil vident: apertos, qui vident.*
p *Cum vehementi commotione, & interiore animi fremitu.*
q *Cuiusuis generis.*
r *Ex intimis visceribus profecta.*
s *Ad verb. exoluti.*
t [illegible]

Luc. 11. 14. Infra 12. 24. mar. 3. 22. Luc. 13. 22. Mar. 6. 6. luc. 13. 22. Mar. 6. 34. luc. 10. 2. Ioh. 4. 35.

CAP. X.

1 Apostolis datur gratia sanitatum. 5 Mittuntur ad prædicandum Euangelium. 11 Pax. 14 Pulueris excussio. 16 Afflictio. 22 Perseuerantia. 23 Fuga. 28 Timor. 29 Passeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Christum. 34 Dissidium. 37 Amor parentum. 38 Crux. 39 Perdere animam. 40 Recipere Euangelistam.

1 ‖ TVnc [1] aduocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus impuros, vt eijcerent eos, & sanarent omnem morbum & omnem languorem.

2 Porrò [2] duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: [a] primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

3 Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & [b] Lebbæus, cognominatus Thaddæus.

4 Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iscariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hos duodecim misit Iesus, & addidit eis mandatum, dicens, In [e] viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

6 Sed proficiscimini potiùs ad oues perditas domus Israel.

7 [3] Profecti verò prædicate, ‖ dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

8 [3] Ægrotos sanate, leprosos purgate, mortuos excitate, dæmonia eijcite. dono accepistis, dono date.

9 ‖ [4] Ne [f] comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis vestris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque soleas, neque virgam, ‖ nam dignus est [g] operarius alimento suo.

11 ‖ [5] In quamcunque verò vrbem aut [illegible]

Mar. 3. 13. luc. 9. 1.
1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum Euangelium in Israel.
2 Summa Euangelij siue prædicationis Apostolicæ.
3 Miracula verbi appendices.
4 Abijcienda sunt verbi ministris quæcunque sollicitudines, vel tantillum possint eos remorari. *Act. 13. 46. Luc. 10. 9.*
5 Fœlicissimi, qui præconium Euangelij recipiunt: infœlicissimi, qui reijciunt.
Mar. 6. 8. luc. 9. 3. 1. Tim. 5. 18. Luc. 10. 8.
a *Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò vocati fuerint.*
b *Latinè corculum sonat.*
c *Ad differentiam Petri.*
d *Vir Kerioth, id est, Keriothites: Kerioth autem erat in tribu Iuda, Iosue 15. 25.*
e *Ad exteras gentes.*
f *In hanc profectionem, nempè vt & nullis impedimentis retineantur, & vt aliquem percipiant gustum prouidentiæ Diuinæ, nam ex illis dominus reuersis quærit Dominus, ecquid illis in via defuerit, Luca 22. 35.*
g *Vobis Deus de alimento prouidebit.*

6 Christus docet quomodo se gerere debeant ministri sub cruce. b Cuius sit dignus ad vos recipiendos, vt Hebr. 11, 38 dicit mundum non fuisse dignum. Mar. 6. 11, luc. 9. 5. Act. 13. 51. & 18. 6. Luc. 10. 5. i Ex Hebraorum idiotismo qui pacis nomine omnia fausta intelligunt. k Versabimini in summo discrimine. l Qui ne iniuriam quidem vlciscamini: Et ne autem animantium naturis admonitu, nec sinit prudentiam fieri malitiosam, nec simplicitatem amentem, sed vnam virtutis formam, quam maxime licuit, ex ambobus exquisitè constituit. Mar. 13. 11. luc. 12. 11. Luc. 21. 16. Mar. 13. 13. luc. 21. 19. m Nam in causa religionis, homo homini solet esse ferè semper lupus. Luc. 6. 40. ioh. 13. 16. & 15. 20. Infra 12. 24. Mar. 4. 22. luc. 8. 17. & 12. 2. n Aduersus eos & gentes.

vicum introieritis, [h] exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, salutate eam.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat [i] pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

14 ‖ Et quicunque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, ‖ excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorũ in die iudicij, quàm vrbis illius.

16 ‖ [6] Ecce ego mitto vos vt [k] oues in medio luporum: estote igitur prudentes vt serpentes, & [l] innocentes vt columbæ.

17 Cauete autem ab [m] hominibus: tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, *vt hoc sit* [n] eis & Gentibus testimonium.

19 ‖ Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur [o] in vobis.

21 ‖ Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: ‖ verum qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

23 Quum autem persequentur vos in [p] ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam [q] obieritis vrbes Israelis, quin venerit Filius hominis.

24 ‖ Non est discipulus suprà magistrum, neque seruus supra dominũ suum.

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & *vt* seruus *sit* sicut dominus ipsius. ‖ si ipsum patremfamilias [r] Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius?

26 [f] Itaque ne eos timete. ‖ nihil enim est opertum quod non sit retegendum, & nihil occultum quod non sit cognoscendum.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate [t] suprà domos.

28 [u] Et ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potiùs eum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passerculi [x] assario veneunt, & vnus ex eis non cadet [y] humi [z] sine patre vestro?

30 Vestri verò etiam ‖ capilli capitis omnes numerati sunt.

31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis.

32 [7] ‖ Quisquis igitur [a] confitebitur me coràm hominibus, confitebor & ego eum coràm Patre meo qui est in cælis:

33 Quisquis autem negauerit me coràm hominibus, negabo eum & ego coràm Patre meo qui est in cælis.

34 [8] ‖ Ne existimetis, me venisse missurum pacem in terram: non veni missurus pacem, sed gladium.

35 ‖ Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrum suam.

36 Et inimici hominis *erunt qui sunt* domestici ipsius.

37 ‖ [9] Qui amat patrem aut matrem suprà me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam suprà me, non est me dignus.

38 ‖ Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me à [b] tergo, non est me dignus.

39 ‖ Qui inuenerit animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam.

40 ‖ [10] Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

41 [11] Qui recipit Prophetam in [d] nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

9 Confessionis publicæ necessitas & præmium. 8 Euangelij prædicationem ciuilia dissidia consequuntur. 9 Omnia sunt sine exceptione, nostro erga Deum officio postponenda. 1. Reg. 14. 45, act. 27. 34. Mar. 8. 38, luc. 9. 26. & 12. 8. 1. tim. 2. 12. 10 Deus sacri ministerij est autor & vindex. Deut. 33. 9, 1. sam. 11. 7, act. 10. 9, luc. 12. 51. Mich. 7. 6. 11 Nullum officiũ Christo impẽsum perit. Luc. 14. 26. t Propalam & in editioribus locis: erant enim adium summa ita fabricata vt in illis ambulare & versari possent. Infrà, 16. 24, marc. 8. 34, luc. 9. 23. & 14. 27. Infra, 16. 25, marc. 8. 35, luc. 9. 24. & 17. 33, ioh. 12. 25. Luc. 10. 6, ioh. 13. 20. u Quàm tamen iis immanes & sani tyranni non sunt nobis metuendi.

o Pro vos vel inter vos. p In quam ingressi eritis. q Ad finem deduxeritis. r Fuit Acaronitarum idolum, quod appellare possumus Dominum muscarum. f Veritas non semper occultabitur.

x Quarta vnciæ parte. y Ad verbum, ad terram. z Non interueniente patris vestri decreto. a Me confessione libera agnouerit. b Ad verb. retro me, qui me præeuntem sequuntur: doctrina enim & afflictionibus præit Christus. c Seruauerit vitam: seruare autem dicuntur qui illam ex discrimine eximunt. Dicuntur autem ea ex vulgi opinione qui eos perijsse putant qui moriuntur, quoniam de futura vita non cogitant. d Vt Prophetam.

Mar. 9. 41.
e Qui coràm mundo sunt viles & abiecti.

42 ||Et quicunque potum dederit vni ex his [e] paruis poculum frigidæ solùm, in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdiderit mercedem suam.

CAP. XI.

1 Iohannes mittit discipulos ad Christum. 7 Testimonium Christi de Iohanne. 13 Lex & Prophetæ. 18 Christus & Iohannes. 21 Chorazin. Bethsaida. 25 Euangelium reuelatum paruulis. 28 Fatigati & onerati.

CAP. XI.
1 Christus ex suis operibus probat se esse promissum illum Messiam.
Luc. 7. 18.
2 Quæ conuenientia, quod item discrimen inter Prophetarum ministerium, Iohannis præconium & plenam Euangelij lucem à Christo allatam.
a Præceptis instituendi.
b Discipulorum, id est, in Galilæa, vnde plerique eorum oriundi erant.
Act. 2. 7.
c Pauperes euangelizantur, id est, pauperibus annunciatur Euangelium.
Malach. 3. 1.
d Qui ex me non ceperit offendiculi occasionem.
e Ad verb. qua vndarũ more huc atque illuc impellitur, quod fluctuare dicunt Latini.
Luc. 16. 16.
f Confirmo vobis quòd videritis quondam prophetam præstantiorem.

1 ET [1] factum est quum finem fecisset Iesus [a] præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus [b] eorum.

2 ||Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis,

3 Dixit ei, Tune is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & [c] pauperibus Euangelizatur.

6 Et beatus est qui [d] non fuerit offensus in me.

7 [2] Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ [e] agitetur à vento?

8 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? [f] certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

10 Iste enim est de quo scriptum est, ||Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coràm te.

11 Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in [g] regno cælorum, maior eo est.

12 ||Porrò [h] à diebus Iohannis Baptistæ vsque nunc regno cælorum [i] vis adfertur, & [k] violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem [l] prophetarunt.

14 Et, si vultis recipere, ||ipse est Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

16 ||[3] Sed cui assimilabo [m] generationem hanc? [n] Similis est puerulis qui sedent in foris: & acclamant sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: [o] lamẽtati sumus vobis, & non planxistis.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, ac dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & [p] peccatorum. [q] [4] Sed iustificata est sapientia à filijs suis.

20 ||[5] Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ [r] virtutes ipsius, quòd non resipuissent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidan. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim [s] cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm vestra.

23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cælum sublata, vsq; ad inferos deprimêris. nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm tua.

25 ||In illo tempore, [t] respondens Iesus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea [u] detexeris infantibus.

26 [x] Etiam Pater, [y] quia ita placuit [z] tibi.

27 [6] ||Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit Filium, nisi Pa-

3 Nulli pertinaciores Euangelij hostes, quã ij quibus hariissimũ esse oportuit.
Mal. 4. 5.
Luc. 7. 31.
4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur.
5 Superbi Euangelium oblatum suo maximo malo reijciunt, quod paruulis cedit saluti.
6 Nulla nisi in vno Christo vera Dei notitia, nulla animi tranquillitas.
Luc. 10. 13.
i Id est, quasi impetu quodam in illud perrumpitur.
k Vim inferentes rapiũt, id est, corripiunt.
l Futura tãtum vaticinati sunt quæ nunc præsentia clarè & perspicuè cernuntur.
m Ætatem istam, siue seculum pro hominibus istius ætatis.
Luc. 10. 21.
n Accusatur prouerbij figura peruersitas seculi, quod neque duris neque mollibus mouetur.
Iohan. 3. 35. & 6. 46.
o Lugubres cantiones cecinimus.

g Notamus Ecclesiæ statum in quo vera Dei gloria elucet: comparantur non personæ, sed doctrina genera, præconium Iohannis cum lege & prophetis, & cum illo rursus clarissima illa Euangelij prædicatio.
h A tempore.

p Vt sup. 9. 10. q Sapientes agnoscunt Euangelij sapientiam, quam illud recipiunt. r Vt sup. 7. 22. s Veteris fuit consuetudo in sacco & cinere lugere. t Heb. id est, orationem continuans, nam a nemo interrogauerat. u Ministerio Christi qui vnicus est interpres vniuersæ veritatis rerum diuinarũ. x Hac particula declarat se in patris consilio acquiescere. y Sola voluntas Dei iustitiæ norma. z Ad verb. ante te Heb. in oculis tuis.

a Quod facile fieri nõ potest, nam mãdata eius grauia non sunt, quia omne quod genitum est ex Deo vincit mundum.
1. Ioh 5.3,
ierem.6 16.
1. Ioh. 5. 3.

ter, neque Patrem quisquam nouit, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

28 Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam vt requiescatis.

29 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus vestris.

30 || Iugum enim meum [a] facile est, & onus meum leue est.

CAP. XII.

1 Discipuli spicas vellunt. 6 Misericordia, sacrificium. 10 Arida manus sanatur. 12 Sabbathis benefaciendum. 22 Dæmoniacus sanatur. 25 Regnum diuisum. 31 Peccatum, Blasphemia. 33 Arbor bona aut mala. 34 Vipera. 41 Niniuitæ. 42 Regina Saba. 48 Veri parentes Christi.

Cap. XII. Mar. 2.23, luc. 6.1.
1 De vera sanctificatione Sabbathi, & eiusdem abrogatione.
Deut. 23.25.
1. Reg. 21.6.
Exod. 29.33.
Leuit. 8.31, & 24.9,
num. 28. 9.
2 Legales ceremonias cum dilectione proximi minimè pugnare.
Osea 6. 7.
a Per id tẽpus his autem verbis indicatur hãc historiam non narrari iuxtà tẽporis seriem.
b Hebræi panes faciérum vocant, quia coram Domino appositi tota hebdomadá manerent in aurea mẽsa, huic cultui consecrata, Leuit. 24.6.
Mar. 3.1,
luc. 6.6.

1 IN || [1] [a] illo tempore, ibat Iesus Sabbatho per sata: discipuli verò ipsius esuriebant, cœperuntque vellere spicas, & edere.

2 Pharisæi autem, quum *hoc* vidissent, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt || quod non licet facere in sabbatho.

3 Ipse verò dixit eis, Non legistis quid fecerit || Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes [b] propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitum, neque ijs qui cum eo erant, sed || sacerdotibus solis?

5 Aut non legistis || in Lege, [c] sabbathis sacerdotes in templo sabbathũ [d] profanare, & sine crimine esse?

6 Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hîc esse.

7 Quòd si nossetis quid sit, || Misericordiam volo & non sacrificium, non cõdemnassetis insontes.

8 Nam Dominus est etiam sabbathi Filius hominis.

9 [2] || Et digressus illinc venit in synagogam eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licétne sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eum.

11 Ipse verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, & si ea inciderit sabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præstat oui? Itaque licet sabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit: estque restituta sana vt altera.

14 [3] Pharisæi verò egressi cœperunt consilium aduersus eum, vt eum perderent.

15 Iesus autem quum *hoc* nosset, secessit illinc, sequutaque est eum turba multa, sanauitq; eos omnes.

16 Et [e] interminatus est eis ne ipsum palàm facerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, dicentem,

18 || Ecce seruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquiescit anima mea: ponam Spiritum meum super eum, & [f] iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Non litigabit, neque [g] clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quassatam non confringet, [i] & linum fumigans non extinguet, vsquedum [h] proferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes sperabunt.

22 || [4] Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus: & sanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret.

23 Et [i] obstupuit tota turba, dicebántque, Nonne iste est filius ille Dauid?

24 Pharisæi verò, quum *hæc* audissent, dicebant, || Iste non eijcit dæmonia nisi per [k] Beelzebub principem dæmoniorum.

25 [5] Iesus autem quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum [l] dissidens aduersus sese, vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidens aduersus seipsam, non stabit.

26 Sed si Satanas Satanam eijcit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Et si ego per Beelzebub eijcio dæmonia, [m] filij vestri per quem eijciunt? propterea ipsi erunt vestri [n] iudices.

3 Quatenus & quo respectu cedendũ indomito impiorũ furori.
4 Manifestissima etiã veritas, impiorum calumnijs est obnoxia: sed ea nihilominus est fortiter asserẽda.
5 Christi & Satanæ regna simul cõsistere non possunt.
Esa. 42,1.
e Additis minis vetuit.
f Iudicij nomine compositum statũ intelligit, quis videlicet à Christo vera religio erat inter Gentes promulgãda, eiectis superstitionibus, quod vbicũq; fit, ibi regnare dicitur Dominus, & iudicare, id est, rebus præesse & illas moderari.
Suprà 9.32,
luc. 11.4.
Suprà, 9.34,
mar. 3.2,
luc. 11.17.
g Græca dictio, significationem habet clamoris vehementis, & vociferationis turbulentæ.
h Cũ vi quadam (frustra obsistente mũdo & Satana) feret sententiam & iudicium, quasi se victorem declaret omnium inimicorum suorum.

c Singulis sabbathis. d Sacerdotes quum Dei opus faciunt sabbatho, tamen legem non violant: ergo multò minus sabbathi Dominus, sabbathum violabit.

i Græcum verbum significat præ admiratione apud se non esse & de statu mentis deijci, vnde ecstasis. k Supr. 10.25. l In partes distractũ, vnde nascuntur seditiones. m Vos ipsi etc. n Vestra vitia (etiam tacentes) virtutibus suis condemnabunt.

28 Sin

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

29 Nam quomodo potest aliquis ingredi domũ validi *alicuius*, & [o] vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.

31 ‖ Propterea dico vobis, quoduis peccatũ & [p] blasphemia remittetur hominibus: [6] blasphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autẽ fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei [q] neq; in hoc seculo, neque in futuro.

33 Aut [r] facite arborem bonã, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem: nam è fructu arbor cognoscitur.

34 [7] Progenies viperarum: quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali? ‖nam ex abundantia cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona: & malus homo ex malo thesauro profert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque [f] verbum otiosum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicij.

37 Ex sermonibus enim tuis [t] iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis.

38 [8] Tunc responderunt quidam è Scribis ac Pharisæis, dicentes, Magister, ‖ velimus ex te signum videre.

39 Ipse verò respondẽs dixit eis, Natio mala & [u] adulterina signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

40 ‖ Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in [x] corde terræ tres dies & tres noctes.

41 [9] Niniuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabũt eam: ‖ quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas *est* in hoc loco.

42 ‖ Regina [y] Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam:

6 De blasphemia in Spiritũ sanctum.
7 Hypocritæ tandem seipsos suo testimonio produnt.
Mar. 3. 29, luc. 12. 10, 1. ioh 5. 13.
8 Aduersus præposteros miraculorũ flagitatores.
9 Docet Christus tristi Iudæorũ exẽplo, nullos esse infœliciores quàm qui accensam in se Euangelij lucem extinguunt.
o Res & supellectilẽ, Hebrais.
Luc. 6. 45.
p Sup. 9. 3.
q Nec in vita, nec post mortẽ, id est, nunquam.
r Arborem proponite egregiam & bonam, vel malam & putridam vt fructus sint consimiles.
Infra. 16. 2, luc. 11. 29, 1. cor. 1. 22.
f Vana & inutiles nugæ in quibus plerique vitam terunt.
Ion. 2. 1.
t Absoluẽris.
Ion. 3. 5.
u Illegitima, quia defecit à fœdere Abrahæ, vel quia reliquit verum Dei cultum.
3. Reg. 10. 1, 3. paral. 9. 1.
x In sepulchro, id est, in visceribus terræ. *y Meridiei: loquitur autem de Regina Saba, id est, Sabæorum regina, quia regio Iudææ respectu est meridionalis, 1. Reg. 10.*

quòd venerit à [z] terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* in hoc loco.

43 ‖ Cæterùm quum impurus spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

44 Tũc dicit, Reuertar domũ meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, [a] versam & ornatam.

45 Tũc proficiscitur, & accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse *sit*: & ingressi habitant illic, ‖ fitq; vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 [10] ‖ Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce mater & frater eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tuum colloquium.

48 [11] Ipse verò respondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.

50 Quisquis enim fecerit quod vult Pater meus qui est in cælis, is est meus frater, & soror, & mater.

Luc. 11. 24.
10 Docet Christus suo exẽplo omnia esse gloriæ Dei postponenda.
11 Nulli nobis coniunctiores quã qui sunt domestici fidei.
Heb. 6. 4. & 10. 26. 2. pet. 2. 20.
Mar. 3. 31, luc. 8. 20.
z Sabaa enim sita est in extremo Arabiæ fœlicis littore, ad fauces sinus Arabici
a A verbo Vero, id est, mundatam scopis.

CAP. XIII.

1 Parabola seminantis. 11 & 34 Cur in parabolis loquutus Christus. 18 Expositio parabolæ. 24 Parabola Zizaniorum. 31 Grani sinapis. 33 Fermenti. 44 Thesauri absconditi. 45 Margarita. 47 Sagena iacta in mare. 53 Christus à Nazaræis non suscipitur.

1 ILlo [1] verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare,

2 Et coacta est ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba suprà littus stabat.

3 Et loquutus est eis multa per [a] parabolas, dicens, Ecce, *quidam* sator exijt ad seminandum.

4 Et in seminando, alia quidem ceciderunt iuxta viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram,

6 Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia verò ceciderunt in spinas: & [b] ascenderunt spinæ, & suffocarunt ea.

CAP. XIII.
1 Christus proposito satoris ænigmate, declarat sen'ẽ vitæ impari successu in mundo serẽ, quòd videlicet plerique vel non admittant, vel adolescere non sinant.
a Comparationes & similitudines.

8 Alia verò ceciderũt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem [c] cẽtena, aliud verò sexagena, aliud verò tricena.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 [2] Ipse verò respondens dixit, Quia vobis datum est nosse [d] mysteria regni cælorum, illis autem non est datum.

12 || Quisquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiam quod [e] habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

14 || Itaq; completur in ipsis prophetia Esaiæ quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non [f] cernetis.

15 Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & [g] conuertantur, & sanem eos.

16 [3] Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant: & aures vestræ, quòd audiant.

17 || Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18 Vos igitur audite parabolam eius qui seminat.

19 || Quoties [h] quispiam audit sermonem de [i] regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod satum est in [k] corde ipsius: is est qui iuxta viam [l] semen excepit.

20 Qui verò in petrosa semen excepit, is est qui sermonem audit, & eum statim cum gaudio accipit.

21 Non habet autem radicem in sese, sed [m] temporarius est: ortáque oppressione vel persequutione propter sermonem, statim offenditur.

22 Qui verò in spinas semen excepit, is est qui sermonem audit: sed solicitudo seculi huius, & [n] fallacia diuitiarum suffocat sermonem, & fit infructuosus.

23 Qui verò in terram bonam excepit semen, is est qui sermonem audit & intelligit, [o] qui videlicet fructum fert, editque, alius quidem centena, alius sexagena, alius verò tricena.

24 [4] Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.

25 Quum autem dormirẽt homines, venit eius inimicus, & seminauit [p] zizania inter triticum: abijtque.

26 Quum verò germinasset herba, & fructum edidisset, tunc apparuerunt etiã zizania.

27 Accedentes autem serui patrisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nónne bonum semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quispiam hoc fecit, Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.

30 Sinite simul crescere vtraque vsque ad messem: & tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

31 || Aliam parabolam proposuit eis dicens, [5] Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptum quispiam seminauit in agro suo.

32 Quod minimum quidem est omnium seminum: quum autem excreuerit, maximũ est olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cœli, & [q] nidulentur in ramis ipsius.

33 || Aliam parabolam loquutus est eis, *dicens*, Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ [r] satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

34 Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam: || & absque parabola nihil loquutus est eis:

35 Vt compleretur quod dictum fuit per prophetam, dicentem, || [s] Aperiam per parabolam os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

36 Tunc dimissa turba, venit domum Iesus:

2 Intelligẽtiæ & fidei donum est proprium electorũ, reliquis iusto Dei iudicio excæcatis.

3 Potior est Ecclesiæ præsentis cõditio, quàm Patrum qui fuerunt sub Lege.

Infrà, 25.29.

c Ad verb. centum, Hebræi enim carent distributiuis.

d Id est, Arcana.

Esa.6 9. mar.4.12, luc 8.10, ioh.12.40, act.28.26, rom.11.8.

e Etiã quod se putat habere, vide luc.8.18.

f Perspicietis, vt animi etiam illam notionem intelligat.

Luc.10 24.

g Heb. id est, resipiscant.

h Ad verb. omni audiente, vt vniuersalis nota ad tempus non ad personam referatur.

Mar.4.15, luc.8.11.

i Cælesti.

k Satio ista ad auditionem refertur sine intelligẽtia, etiamsi cordis fiat mẽtio: nam siue excipiatur semen animo, siue non, qui tamen seminat, animo seminat.

l Ad verb. satus homo enim hic dicitur satus, vt ager satus. *m Ad quoddam tempus durat, est herba quasi certi temporis.*

4 Christus alio ænigmate mali seminis cum bono permixti, docet nũquam fore penitus liberam Ecclesiam ab offendiculis, tum in doctrina, tũ in moribus, donec aduenerit dies ille instaurationi rerum omnium destinatus.

n Ad verb. extra viam abductio.

o Qui homo.

p Latini, lolium.

Mar.4.30, luc.13.18.

5 Deus regnum suum à tenuissimis principijs auspicatur, vt insperati progressus, melius illustrẽt eius potentiam.

q Vmbracula contexant ex bacillis & frondibus, supra.8.20.

Luc.13.20.

r Modios quatuor & semis, nam seba mensura fuit verum aridarum sesquimodium continens.

Mar.4.33. Psal.73.8.

s Hebr. loquar in parabolis.

Iesus: & adierunt eum discipuli eius, dicentes, [t] Edissere nobis parabolam zizaniorum [u] agri illius.

37 [6] Ipse verò respondens, dixit eis, Qui seminat bonum semé, est Filius hominis.

38 Ager autem, est mundus: bonum verò semen, sunt [x] filij regni, zizania verò, sunt filij illius [y] Mali.

39 Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: || messis verò, consummatio seculi est, messores autem, Angeli sunt.

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in consummatione seculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia [z] offendicula, & eos qui [a] faciunt iniquitatem:

42 Proijcientque eos in [b] fornacem ignis: illic erit fletus, stridorq; dentium.

43 || Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum audiat.

44 [7] Rursus, simile est regnum cœlorum thesauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit [c] ex eo, [d] subducit *sese*, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rursus, simile est regnũ cœlorum cuipiam negotiatori, quærenti pulchras [e] margaritas:

46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 [8] Rursum, simile est regnum cœlorum sagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] omni *rerum* genere coegit:

48 Quam impletam *piscatores* subduxerunt in littus: & sedentes collegerunt quæ bona sunt, in vasa, [g] putria verò foras abiecerunt,

49 Ita erit in consummatione seculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] separabunt malos è medio iustorum:

50 Proijcientque eos in caminum ignis: illic erit fletus & stridor dentium.

51 [9] Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

6 Explicatio superioris ænigmatis, de bono & malo semine.

Apoc.14.15, ioel.3.13.

7 Quantæ sint opes regni cœlestis, paucissimi intelligunt: nec fit quisquam earum particeps, nisi qui aliarum omniũ rerum iactura illas redimit.

Sap.3.7. dan.12.3.

8 Multi sunt in Ecclesia, qui tamen non sunt ex Ecclesia, ac proinde tãdem eijciẽtur. Sed plena ista repurgatio, in vltimum illum diẽ differtur.

9 Sedulos esse oportet, quos nõ solum sibi sapere, sed etiam alijs Dei sapientiam dispensare necesse est.

t Declara & explica.

u i. Qua in illo agro sata esse dixisti.

x Qui ita sunt in Ecclesia, vt etiam sint de Ecclesia.

y Diaboli.

z Metonymia, i. eos qui designarunt turpia, & alijs nocentia facinora.

a Supr.7.23.

b Hebr. ardentem. c Reperto. d Clam discedit. e Supr. 7.6. f Quæ colligit res varias. g Qualia multa è maris fundo vnà cum piscibus eruuntur, vt sunt muscus & alga. h Missi à Domino. i Tanquam ad certum finem destinatos, malos siquidem, morti secundæ, electos vitæ.

52 Ipse verò dixit eis, Propterea omnis [k] Scriba edoctus in regno cœlorum, similis est cuipiam patrifamilias, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

53 Et factum est quum finisset Iesus parabolas istas, [l] soluit illinc.

54 || [10] Et quum [m] venisset in patriam suã, docuit eos in synagoga eorum *adeò* vt [n] percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & virtutes?

55 Nónne iste est ille fabri filius? nónne mater eius, dicitur Maria, || & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

56 Et sorores eius nõne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?

57 Et offendebantur in [o] eo. Iesus autem dixit eis, || Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.

58 Neque [p] edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

10 Homines non sola ignorantia peccant, sed vltrò sibi accersunt offendicula, ne obsequãtur, Deo vocanti idque certa cum eorum pernicie.

Mar.6.1, luc.4.16. Ioh.6.42.

Mar.6.4, luc.4.24, ioh.4.44.

k Supr.2.4.

l Nauigauit.

m In Nazareth.

n Sup.7.28.

o Sup.11.6.

p Sup.7.22.

CAP. XIIII.

1 Herodis iudicium de Iesu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Iesus. 18 De quinque panibus, &c. 23 Orat Christus. 24 Apostoli iactati fluctibus. 27 Fides. 30 Petrus periclitatur. 36 Fimbria vestimenti.

1 IN || [1] illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu.

2 Et dixit [a] pueris suis, Iste est Iohãnes ille Baptista: ipse surrexit à mortuis, & propterea [b] virtutes agunt in eo.

3 || Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui,

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eum habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, || quòd eum haberent vt Prophetam.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis saltauit filia Herodiadis [c] in medio: & placuit [d] Herodi.

7 Vnde cũ iureiurando spospondit *se* daturum ei quicquid petijsset.

8 Illa verò [e] producta à matre sua,

CAP. XIIII.

Mar.6.14. Luc.9.7.

Mar.6.17, luc.3.19, infrà, 21.26.

1 In Iohanne exemplũ fortitudinis inuictæ, quod omnes fidi Verbi ministri imitentur: in Herode, exemplum tyrannicæ vanitatis, superbiæ, ac sæuitiæ, aulicæ deniq; conscientiæ, & miserabilis eorũ seruitutis, qui sese voluptatibus semel dediderunt: in Herodiade & eius filia, exemplũ meretriciæ lasciuiæ, & fœmineæ crudelitatis.

a Seruis. b Per virtutes intelligit vim illam & facultatem, non autem effecta, vt antea sæpe. c Palam & publicè. d Tres fuerunt Herodes, primus filius Antipatri, qui Ascalonius etiam dicitur, quo regnante natus est Christus, cuius iussu interfecti sunt pueri: Alter dictus Antipas, Magni filius, matre Malthaca seu Martaca, qui Tetrarcha dictus est, cui auctum fuit imperium, Archelao Viennam in Gallia relegato: Tertius Agrippa Magni nepos, ex Aristobulo, qui Iacobum interfecit. e Inducta vel persuasa.

Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptistæ.

9 Et contristatus est Rex: sed propter iusiurandum & eos qui simul accũbebant, iussit dari,

10 Et misso *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum est caput eius in patina, datumq; est puellæ: & *ipsa* obtulit matri suæ.

12 Tunc accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, idque sepelierunt: & venientes renuntiauerunt Iesu.

13 || Quum autem hoc audisset Iesus, secessit illinc in nauigio in desertum locum priuatim: & quũ audisset turba, pedibus sequuta est eum ab vrbibus.

14 [2] Et egressus Iesus vidit multam turbam: & [f] misericordia commotus est erga eos, sanauitque eorum ægrotos.

15 || Quum autem serum diei esset, adierunt eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & tempus iam præterijt: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant sibi escas.

16 Iesus autem dixit eis, Non habent necesse abire: date eis vos quo vescãtur.

17 Ipsi vero dicunt ei, Non habemus hîc nisi quinque panes & duos pisces.

18 Ipse autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Et iussa turba per [g] herbas discũbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piscibus, [h] suspiciens in cælum, [i] benedixit: & quum fregisset dedit discipulis panes, discipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & saturati sunt: sustulerũtq; quod superfuerat fragmentorum, duodecim [k] cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuerunt viri quasi quinquies mille, absque mulieribus ac puerulis.

22 Et statim coëgit Iesus discipulos suos inscendere in nauigium, & præire sibi in *ripam* vlteriorem, [l] dum dimitteret turbam.

23 Dimissa igitur turba, ascendit in montem priuatim, ad orandum. || Quum autem serum diei esset, solus erat illîc.

24 [3] Nauigiũ verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis [m] vigilia abijt ad eos Iesus, ambulans super mare.

26 Et eo viso super mare ambulante, discipuli turbati sunt, dicentes, [n] Spectrum est: & præ metu clamarunt.

27 Sed statim loquutus est eis Iesus, dicens, Confidite: ego sum, ne timete.

28 [4] Respondens autem ei Petrus, dixit, Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas.

29 Ipse verò dixit, Veni. Et quum descendisset è nauigio Petrus, ambulauit super aquas, vt veniret ad Iesum.

30 [o] Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpisset demergi, clamauit, dicens, Domine, serua me.

31 Statim verò Iesus, extenta manu, apprehendit eum, dicitque ei, O exigua fide prædite, quid dubitasti?

32 Et quum essent ingressi nauigium, quieuit ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 || Et quum traiecissent, venerunt in terram [p] Genezaret.

35 [5] Et quum agnouissent eum viri loci illius, miserunt in totam circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè affectos.

36 Et precabantur eum, vt solùm tãgerent fimbriam [q] pallij ipsius, & quotquot tetigerunt, [r] seruati sunt.

[2] Christus quinque panibus & duobus pisciculis maximã turbam reficiens, ostendit nihil defuturum ijs qui regnum Dei, postpositis omnibus, quærunt.
Mar.6.32, luc.9.10,
[3] Nauigandũ nobis per maximas tẽpestates, & Christus, modò eò quò ipse iusserit contẽdamus, nos nunquã deseret.
Mar.6.35, luc.9.12, ioh.6.5.
f Ex animo, id est, corde.
g Per gramina.
h Precantis gestus.
i Benè precatus est & gratias egit.
k Mensura genus, siccis & aridis propriam.
l Dum signicat tẽpus intermediũ quo turba fuit cũ Iesu.
m Ad verb. custodiæ: indicatur tempus appropinquãtis diei, nam veteres in quatuor vigilias diuidebãt noctem, quibus fiebãt excubiæ.
Mar.6.46, ioh.6.16.
[4] Fide calcamus ipsas tempestates sed Christi demum virtute, eas ipsas vires quas nobis indidit, per eandem misericordiam adiuuante.
[5] Christus ægrotos sanans ostẽdit à se petendũ esse spiritualium morborum remediũ. nos verò ad eum non tantùm accurrere, sed etiam alios adducere oportet.
Mar.6.53.
n Spectrum seu phãtasma est ad quod animus attrahitur specie inani, quum videre sibi aliquid videtur, quod re ipsa nihil est.
o Animaduertens, translatio à corpore ad animum. p Fuit lacus vicinus Capernaumo, qui & mare Galilaæ & Tyberiados dicitur: vnde nomen datum regioni. q Summa vestis. r A morbo.

CAP. XV.

1 Mandata & doctrina hominum. 11 Scandalum. 13 Plantatio qua eradicatur. 14 Caeci cæcos ducentes. 18 Cor. 22 Chananaa. 26 Panis filiorũ. Catelli. 28 Fides. 38 4000. hominum satiantur. 36 Gratiarum actio.

1 TVnc || [1] accedunt ad Iesum Ierosolymitani quidã Scribæ & Phasæi, dicentes,

2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? [a] non enim lauant manus suas quum [b] edunt panem.

3 [2] At ille respondẽs dixit eis, Quare & vos transgredimini mandatum Dei per traditionem vestram?

CAP. XV. *Mar.7.1.*
[1] Nulli plerunque audaciores Dei cõtemptores, quã quos Deus suos nomophylacas constituit.
[2] Arguitur sacrilega eorum audacia in corrumpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legum condendarum autoritate vsurpanda.
a Quæ a maioribus sunt quasi de manu in manum tradita, vel quæ approbata sunt a senioribus, penes quos erat ecclesiæ gubernatio.
b Cibum comedunt, hebr.

4 Nam

Exod.20.12, & 21.17, deut.5.16, ephe.6.2. Exod.21.17, leui.20.9, pro.20.20.
3 Iidem dănătur simulationis & superstitionis, quòd in rebus externis constituant regnum Dei.
Esa.29.13. Mar.7.17.
4 Christus docet non esse ne in rebus quidem medijs fouendam falsorũ doctorum hypocrisin, qui animabus nostris ludunt, & causam non esse cur eorum vocatio ordinaria nobis perstringat oculos: alioqui nos vnà cũ illis perituros.
Iohan.15.8. Luc.6.39. Mar 7 17.
c Honoris nomine, intelligitur officij omne genus, quod à liberis parẽtibus debetur.
d Absq; vlla spe veniæ moriatur. Gen.6.5, & 8.21.
e Sensus est, Quicquid tẽplo donauero,

4 Nam Deus mandauit dicens, ‖ [c] Honora patrem tuum & matrem, &, ‖ Qui maledixerit patri aut matri, [d] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, [e] Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quodcũque à me erit, tibi, proderit, etiamsi nequaquam honorauerit patrem suum, aut matrem suam, *insons erit.*

6 Et [f] irritum fecistis mandatũ Dei per traditionem vestram.

7 [3] Hypocritæ, benè de vobis prophetauit Esaias, dicens,

8 ‖ Appropinquauit mihi populus hic ore suo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abest à me.

9 Sed frustrà me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

10 ‖ [4] Et aduocata turba, dixit, eis, Audite & intelligite.

11 Non quod ingreditur in os, [g] polluit hominem, sed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

12 Tunc accedentes discipuli eius dixerunt ei, Nosti Pharisęos audito sermone isto offensos fuisse?

13 Ipse verò respondens dixit, ‖ Omnis planta quam non plantauit Pater ille meus cælestis, eradicabitur.

14 Sinite eos: ‖ duces sunt cæci cæcorum. porrò si cæcus cæco [h] præierit, ambo in foueam cadent.

15 ‖ Respondens autem Petrus dixit ei, Edissere nobis parabolam istam.

16 Iesus autem dixit, Adhuc & vos sine intelligentia estis?

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 ‖ Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, scortationes, furta, falsa testimonia, [i] obtrectationes.

cedet in rem tuam, perinde enim est ac si tibi dedero, quia (vt Pharisæi nostri temporis loquuntur) erit tibi meritorium Nam hac specie religionis, illi ad se transferebant omnia, quasi qui templo donasset, filij officiũ impleuisset. f Ad verb. spoliastis omni imperio & authoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin inuito mundo & Satana, stant præcepta Dei in Ecclesia ipsius. g Ad verbum, communem reddit, id est, profanum: Hebræi enim commune, id est, cuius vsus est vulgaris, profanum vocant, quod promiscuo vsu velut inquinatum est h Dux fuerit itineris. i Hic legitur à Græcis, blasphemia, similiter tamen hoc loco pro calumnijs in proximum sparsis.

20 Hæc sunt quæ polluũt hominem: illotis autem manibus vesci, non polluit hominem.

21 ‖ Egressus illinc Iesus recessit [k] in partes Tyri & Sidonis.

22 Et ecce, mulier [l] Chananæa à finibus illis egressa, clamauit, dicens ei, Miserere mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 [5] Ille verò non [m] respondit ei quicquam. Tunc accedentes discipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat post nos.

24 Ipse verò respondens dixit. ‖ Non sum missus nisi ad oues perditas [n] domus Israël.

25 Illa autem venit, & adorauit eum dicens, Domine, [o] succurre mihi.

26 Ipse verò respondens, dixit, Non est bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

27 Ipsa autem dixit, Etiam Domine. Etenim catelli vescuntur micis quæ cadunt è mensa dominorum suorum.

28 Tunc respondens Iesus dixit ei, O mulier, magna *est* fides tua: fiat tibi vt vis. Et sanata fuit filia eius ab eo momento.

29 [6] ‖ Et digressus illinc Iesus venit iuxta mare Galilææ: & quum ascendisset in montem, sedit illic.

30 Tunc adijt eũ turba multa, habens secum ‖ claudos, cæcos, mutos, [p] mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Iesu: & sanauit eos.

31 Adeò vt turba mirata sit, quum videret mutos loquentes, mancos sanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificauerunt Deum Israël.

32 ‖ [7] Iesus autem aduocatis discipulis suis dixit, [q] Commoueor misericordia erga turbam, quia iam triduum [r] permanent apud me, & non habent quo vescantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33 Tunc dicunt ei discipuli eius, Vndè nobis in deserto tot panes vt saturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Iesus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos pisciculos.

Mar.7.24.
5 Quod Christus interdum cõniuet ad sanctas etiam preces, suæ gloriæ studio & nostro bono facit.
6 Christus, vbi etiã contemnitur, tamen non desinit esse beneficus, & in medio luporum, oui le suum congregat & fouet.
Suprà 10.6,
7 Christus repetito miraculo, confirmat se nũquam defuturũ ijs qui etiam per deserta ipsum sequuntur.
Mar.7.31.
k Regiones vicinas Tyro & Sidoni, id est, ea parte qua Palestina vergit ad Phœniciam, & mare Syriacum. Esa.35.5. Mar.8.1.
l Ex Chananæorũ stirpe, qui in Phœnicia habitabant.
m Ne verbũ quidẽ respondit.
n Gentis Israeliticæ, quæ diuisa quidem erat in tribus, sed quæ ab vna domo egressa sunt.
o Ad verbũ, ad vocem illius cuius accurrere inuandi

gratia. p Quibus membra erant debilitata paralysi, vel natura, postea enim opponitur, sanos. Sic autem solitus est sanare Christus, vt membra debilitata sanitati restitueret quum tamen aliqui difficile illi non fuerit pedes aut manus ijs dare qui illis membris carerent. q Vide sup. 9.36. r A meo latere non discedunt.

f Ad verb. resupinent sese, veluti remiges adducentes remos.

35 Tunc iussit turbam [f] discumbere humi.

36 Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis: discipuli verò turbæ.

37 Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat fragmentorũ septem [t] sportas plenas.

t Sporta est vasis textilis genus.

38 Erant autẽ qui comederant, quatuor mille viri, absque mulieribus & pueris.

39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigium: venitque in fines Magdala.

CAP. XVI.

4 Signum Iona. 6 Fermentum Pharisæorum. 12 Pro doctrina 13 Opinio populi de Christo. 17 Fides à Deo. 18 Petra. 19 Claues. 21 Prædicit Christus mortem suam. 24 Abnegatio sui, & crux. 25 Perdere animam.

CAP. XVI. *Mar. 8.11.*

1 Optimè conuenit aduersus Christum inter impios alioqui dissidentes: sed iisdem inuitis Christus triumphat.

2 Vitandi falsi doctores.

Supra 12.38. Iohn. 2.18. Mar. 8.14. luc. 12.1. Supra 14.17. ioh. 6.9. Supra 15.34

a Vt experirentur ecquid hoc posset præstare quod petebant, sed malo animo ipsos instigante, nempe quòd sperarent se reperturos aliquid in eo, vnde iustæ reprehensionis occasionem arriperent:

1 ET || [1] quum accessissent Pharisæi & Sadducæi, [a] tentantes rogarunt eum vt signum è cælo ipsis ostenderet.

2 Ipse vero respondens dixit eis, Quando serum est diei, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum.

3 Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocritæ, [b] faciem quidem cæli nostis discernere, signa verò temporum non potestis?

4 || Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi || signum [d] illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abijt.

5 || [2] Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes:

6 Iesus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 *Id* autem quum [e] nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non sumpsistis?

9 Nondum intelligitis neque meministis || [f] quinque illos panes *hominum* quinquies mille, & quot cophinos acceperitis?

10 Neque septem illos panes || quater mille *hominum*, & quot sportas accepeƿitis?

11 [g] Quomodo non intelligitis me non [h] dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum?

12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

3 Christus varijs quidem est hominum iudicijs obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur.

Mar 8.27. luc. 9.18.

13 [3] || Quum venisset autem Iesus in partes [i] Cæsariæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, [k] Filium hominis?

4 Fides à gratia est, non à natura.

5 Ea demùm est vera fides, quæ Christum confitetur cuius etiam virtus est inuicta.

Iohan. 6.69.

14 Illi verò dixerũt, Alij quidem [l] Iohannem Baptistam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

16 || Respondens verò Simon Petrus, dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuentis.

6 Ministerij ecclesiastici authoritas cælestis

3 Iohan. 1.43.

17 [4] Tunc respondens Iesus, dixit ei Beatus es Simon [m] Bar-iona: quia [n] caro & sanguis *hæc* non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis.

7 Prius discendum est quàm docendum.

Iohan. 20.23.

18 [5] || Sed & ego tibi dico, tu es [o] Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiam: & [p] portæ inferorum non superabunt eam.

19 [6] || Et tibi dabo [q] claues regni cœlorum: & quicquid [r] ligaueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis.

20 [7] Tunc interdixit discipulis suis, vt

vel impellente eos diffidentia aut curiositate, quibus modis dicitur tentari Deus, i. ad iracundiam prouocari, quasi velint homines cum eo certare. b Hebr faciẽs: est externa species, & quasi rerum omnium vultus. c Supra 15.34. d Articulus celebritatem facti indicat. e Non ex alijs sed vt sua diuinitatis. f Tot numero panibus, quinque millia hominum satiatos fuisse.

g Interrogatio cum admiratione coniuncta. h Dicere, pro iubere. Hebr. i Duæ fuerunt Cæsareæ vna stratonis ad mare Mediterraneum, ab Herode magnificè extructa in honorem Octauij, altera Philippi Herodis Magni ex Cleopatra filij Tetrarchæ in honorem Tiberij, ad radices Libani, Ioseph. libro decimoquinto. k Per appositionem. l Quod suspicatus est Herodes, supr. 14.9. m Fili. n Hoc dicto significatur naturalis hominis procreatio in terris, ipsa creata natura non extincta, sed per peccatum deformata: sensus ergo est, Ista patefactio non est humana atque terrena intelligentia: sed demonstrationis diuinæ & cœlestis. o Iesus Syriacè est loquutus: itaque non est vsus annotatione Petri & petra, vsus est enim vtrobique nomine Cepha: Sed qui Græcè scripsit, discrimine terminationis, voluit Petrum qui pars est ædificij, à Christo petra, i. fundamento distinguere, vel Petrum à fidei confessione qua Ecclesiæ est communis, quod veteres testantur: Sic enim Theoph. Ea confessio quam es confessus, fundamentum futurum est credentium. p Aduersarij Ecclesiæ comparantur regno munito, itaq; per portas intelliguntur ciuitates munita consilio & propugnaculis. Sensus est, Quicquid consilio vel viribus potest Satan. Sic Paulus 2. Corinth. 10.4. vocat munitiones. q Metaphora sumpta ab œconomis, qui claues gerunt: describitur ministrorum verbi potestas, vt Esa. 22.22. illa autem potestas communis est omnibus ministris, infra 18.18. Itaque ministerium Euangelicum ritè dici potest, clauis regni cœlorum. r Ligantur quorum peccata retinentur, illis cœlum clauditur, nempe quòd fide non recipiunt Christum: contra quam beati sunt, quibus cœlum apertum est, qui Christum amplexi, ab eo liberantur, & fiunt illi cohæredes.

nemini

8 Aduersus crucis offendiculum tempestiuè præparandi sunt omnium animi.
9 Aduersus præposterũ zelum.
10 Nulli peius sibi consulũt, quàm qui sese suprà Deum amant.
Suprà. 10.38 mar. 8.34, luc. 9.23, & 14.27.
Suprà, 10.39 mar. 8.35, luc. 9.24, & 17.33, iohan. 12.25.
Mar. 8.36, luc. 9.25.
f Dignitatis erat non ætatis nomen: eos designat penes quos erant iudicia, quæ Hebræi vocabulo Sanhedrim *vocabant: ij sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.*
Psal. 61.13, rom. 2.6.
Mar. 9.1, luc. 9.27.

nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

21 [8] Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Ierosolymã, & multa pati à [f] Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio de suscitari.

22 [t] Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 [9] At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me [u] satana, scandalo es mihi: nam non [x] sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* hominum.

24 [10] ‖Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25 ‖Quisquis enim voluerit [y] animã suam [z] seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea causa, [a] inueniet eam.

26 ‖Quid enim prodest cuipiam si totum mundum lucratus fuerit, [b] anima verò sua mulctetur? aut quam dabit quispiam [c] compensationem animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat cum [d] gloria Patris sui cum Angelis suis: ‖& tunc reddet vnicuique secundum facta eius.

28 ‖Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant, qui nequaquam gustabũt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in [e] regnum suum.

t Manu prehensum seduxisset, vt solent familiarius aliquid disseri. u Satan, id est, aduersarius, per antonomasiam Hebræis dicitur qui Græcis Diabolus, id est, calumniator, vel tentator: sed tribuitur ijs qui malitia vt Iudas, Iohan. 6.70. vel leuitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt. x Eo verbo significatur Petrum falsa de se persuasione peccasse. y Vitam suam hebr. vel synecdochicôs, seipsum. z Suprà, 10.39. a Seipsum lucrifecerit. Sensus est eos qui sui seruandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non faciunt, quod captant, sed etiam eius rei quam seruatam esse volunt, id est, suipsius iacturam faciunt, quod est damnum omnium maximum: contra verò qui pro Christo mori non dubitant. b Seipsum perdat, vt Luc. interpretatur. 9.25. c Qua sese redimat. d Suprà, 6.29. e Per regnum intelligenda est gloria ascensionis, & quæ illam sequuta sunt, Ephes. cap. 4. vers. 10. vel prædicationem Euangelij, Mar. 9.1.

CAP. XVII.

1 Transformatio Christi. 5 Audiendus Christus. 11 Elias. 13 Iohannes Baptista. 17 Infidelitas Apostolorum. 20 Fidei vis. 21 Oratio, & Ieiunium. 22 Christus passionem suam prædicit. 24 Tributum soluit.

1 SExto [1] [a] verò pòst die accepit Iesus Petrum ac Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.

2 [b] Transformatusq́; est corãm eis, & splenduit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.

3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias cum eo colloquentes.

4 [c] Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hîc esse: si vis, faciamus hîc tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ‖Hic est Filius [d] ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

6 Et quum *hæc* audissent discipuli, [e] ceciderunt in faciem suam, & timuerũt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixitque, Surgite, & ne timete.

8 Sublatis autem oculis suis neminem viderunt, nisi Iesum solum.

9 Et quum descenderent de monte, mandauit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hanc [f] visionem, vsquequò Filius hominis à mortuis resurgat.

10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicunt, ‖oportere vt Elias primùm veniat?

11 Iesus autem respondens dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam venisse, quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Tunc intellexerunt discipuli eum de Iohanne Baptista, *hæc* sibi dixisse.

14 [2] ‖Et quum venissent ad turbam, adijt eum quidã, [g] accidens ei ad genua.

15 Et dicens, Domine, miserere filij mei, quoniam [h] lunaticus est, & malè affligitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum potuerunt sanare.

17 Respondens autem Iesus, dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tan-

CAP. XVII. *Mar. 9.2, luc. 9.27.*
1 Christus sic est humilis in Euangelio, vt in terra sit cæli & terræ Dominus.
2 Indigni quidem sunt homines Christi beneficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.
Suprà, 3.17, 2. pet. 1.17.
a Lucas octo dies numerat, in quibus primum & vltimum Matthæus intermedios.
b In aliam formam est mutatus.
c Hebr.
Malach. 4.5, suprà, 11.14, mar. 9.11.
d Articulo Iesum a reliquis filijs distinguit: Ille enim natura Filius est, non adoptione, ideò primogenitus dicitur inter fratres, quia licet ipse natura sit vnicus, princeps tamen est inter multos, quatenus est fons adoptionis ac caput.
Mar. 9.17, luc. 9.37.
e Heb. prostrati adorarunt. Sup. 8.12
f Quod vidissent, alioquin propriè de ijs dicitur horama, *quod per quietem somni cernitur. g Supplicantium more. h Qui certis lunæ temporibus comitiali morbo, aut alio genere morbi laborant: hoc tamen loco ita accipiendum est, vt ad morbum naturalem intelligamus accessisse diabolicum furorem.*

dem [i] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmoniũ Iesus, exiitque illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 [3] Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eiicere?

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram.|| amen quippè dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

21 [4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur nisi per [k] precationem & ieiunium.

22 [5] ||Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur. Et contristati sunt vehementer.

24 [6] Quum autem venissent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntque, Magister vester [l] non [m] soluit [n] didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiũt tributa aut censum? [o] à filijs suis, an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempè igitur liberi sunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare mitte hamum: & eum piscem qui [p] ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies [q] statêrem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

3 Diffidentia interrũpit diuinorum beneficiorũ cursum.
4 Remedium aduersus diffidẽtiam.
5 Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum.
Luc.17.6.
Infrà, 20.17,
Mar.9.31,
luc.9.44,
6 Christus vltrò sese Cæsaris edictis subijciens, ostendit ciuiles politias Euangelij doctrina minimè aboleri.
i Sustinebo vos.
k Vt intelligatur attentio & diligẽtia precationis ardentis, quæ extra sobrietatem esse nequit.
l Non negat, sed interrogat.
m Soluere debet.
n Qui viginti annos essent nati ad quinquagesimum, pendebant sicli sanctuarij dimidium, Exod. 30. 13. Hoc erat didrachmon Atticum, quod Iudaæ subacta exegerunt Romani. *o Per filios non subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intellige.* *p Ad hamum.* *q Stater erat tetradrachmus, id est, quatuor drachmarum.*

CAP. XVIII.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suscipere puerulũ. 7 Scandalizare. 7 Scandala. 9 Oculi erutio. 10 Angeli. 12 Ouis perdita. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri resipiscenti semper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum seruis suis.

1 EO || ipso tempore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quisnam maximus est in regno cælorum?

CAP. XVIII.
Mar.9.33,
luc.9.46.

2 [1] Et quum aduocasset [a] puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

3 || Et dixit, Amen dico vobis, nisi [b] conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* puerulus iste, is est maximus ille in regno cælorum.

5 Et quisquis exceperit aliquẽ puerulum talem in nomine meo, me excipit.

6 [2] || Quisquis autem offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendatur mola [c] asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

7 [3] Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim vt eueniant [d] offendicula: veruntamẽ væ homini illi per quem offendiculum euenit.

8 || Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu [e] offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habentem conijci in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum est tibi [f] luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 [4] Videte ne contemnatis aliquem ex paruis istis: || dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cœlis est.

11 ||Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

12 Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relictis ipsis nonagintanouem, profectus in montes, quærit eam quæ aberrauerat.

13 || Quòd si acciderit vt inueniat eã, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonaginta nouem quæ non aberrarunt.

14 Ita non [g] vult Pater vester qui in cœlis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

15 [5] || Si verò peccauerit [h] in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solũ. si te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ:

1 Submissio animi, vera ad excellentiam via.
Infra, 19.14,
1.cor.14.20.
2 Fratrum quantumuis abiectorum summa nobis habenda ratio. Qui secus fecerit graues pœnas dabit.
Mar.9.42,
luc.17.1.
3 Non potest quidem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidendæ sunt occasiones.
Suprà 5.30,
mar.9.43.
4 Quo quispiam est infirmior, eo magis oportere illius salutẽ nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet.
Psal.34.8.
Luc.19.10.
Luc.15.4.
5 Studendũ est sarciẽdæ concordiæ, non autem vindicandæ iniuriæ.
Leuit.19.17,
eccle.19.13,
luc.17.3,
iac.5.19.
a Puerum ætate.
b Hebr. resipueritis.
c Lapis quo fruges moluntur.
d Impedimẽta quæ inferantur operibus bonis. Græc. scandala, id est, ad quæ impingitur.
e Supr.5.29. *f Ad verbum vnoculum, qui natura vnum tãtum habet oculum, vnoculus dici potest, seu qui altero captus oculo.* *g Ad verb. non est voluntas ante patrem vestrum, Hebr.* *h Si peccauerit ita, vt solus peccatum fratris noris.*

16 Sin

Deut.19.5. ioh.18.17, 1.cor.5.9, 2.cor.13.1, 2.thess.3.14, heb.10.18.

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: || vt in [i] ore duorum aut trium testium [k] stabile sit omne verbum.

1.Cor.5.9, 2.thess.3.14, Ioh.20.23.

6 Qui Ecclesiæ iudicium contemnit, Deū contemnit.

17 [6] Quòd si [l] neglexerit audire, dic [m] Ecclesiæ: quòd si Ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut quispiam || [n] ethnicus & quispiam publicanus.

18 Amen dico vobis, || quæcunque [o] ligaueritis in terra, erunt ligata in cęlo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cælo.

7 Implacabilem Deum experientur qui à fratribus quantumuis magnis multisque iniurijs prouocati, non ignoscunt.

19 Rursum dico vobis, si duo ex vobis [p] consenserint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis est,

20 Vbi enim sunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic sum in medio eorū.

Luc.17.4. Luc.17.4.

21 [7] Tunc adiens eum Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? an || vsque septies?

22 Dicit ei Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.

23 || Propterea simile est regnum cęlorum regi qui voluit [q] conferre rationem cum seruis suis,

24 Et quum cœpisset conferre, oblatus est ei quidam debitor [r] decies mille talentorum.

25 Quum autem is non posset *hæc* reddere, iussit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

26 Procidens ergo seruus ille [s] adorabat eum, dicens, Domine, [t] differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

27 [u] Commotus autem misericordia dominus serui illius, dimisit eum, & mutuum remisit ei.

28 Egressus verò seruus ille, inuenit vnum ex conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & prehensum eum [x] suffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conseruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: sed abiens coniecit eum in carcerem, quousque redderet debitum.

31 Quum autem vidissent conserui eius quæ facta fuerant, cōtristati sunt vehementer: & quum venissent, declararūt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipsius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remisi tibi, quia precatus es me:

33 Nonne oportuit & te misereri cōserui tui, vt & ego tui misertus sum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vsquequò redderet id omne quod sibi debebatur,

35 Ita & Pater meus cælestis faciet vobis, nisi remiseritis suo quisque fratri, ex cordibus vestris offensas eorum.

i Id est sermone ac testimonio: os enim aliquando sumitur pro sermone, Num. 9.16. atque etiam pro tacito testimonio scilicet, quum res per se loquitur, infra, 21.16. k Ratū firmúmque. l Ad verb. non sit audire dignatus, vel audire dissimularit. m Agit non de quadā politia, sed de ecclesiastico conuētu, nam postea addit ligādi & soluendi potestatem, quia ecclesia erat: respicit autem rationem sui temporis, quo penes seniores iudicium erat ecclesiæ, Iohan. 9.22. item, 12. 42. item 16.2. apud quos supplicium erat è Synagoga eijci, velut apud nos excommunicari. n Profanus & à religione alienus qui tales erant, Gentes ab Hebræis vocabantur, quorum sicut & publicanorum consuetudo fugeretur. o Suprà, 16.19. p Translatio à corpore ad animū, nam ad cantum propriè refertur vox Græca, à symphonia deriuata. q Subducere rationem. r Vt sit insigne discrimen, memoratur ingens summa sexagies centena millia aureorum coronatorum, & exigua decem aureorum, inter quæ proportio euanescit. s Cimb adorationis, quæ in Oriente erat frequens. t Ne indulgeas iracundiæ tuæ ergà me, sic Deus macrothymos in sacris literis celebratur, id est, clemens & cohibens impetum animi, Psal. 86.15. patiens & multa misericordia. u Suprà, 9.36.

x Premebat fauces illius, seu collum obtorquebat.

CAP. XIX.

2 Sanantur infirmi. 3. & 7. Libellus discessionis. 12 Eunuchi. 13 Pueruli oblati. 17 Bonus Deus. Mandata seruanda. 21 Perfectus. 23 Diues. 26 Salus à Deo. 27 Relinquere omnia & Christum sequi.

Cap. XIX. Mar.10.1.

1 ET || factum est, quum finijsset Iesus sermones istos, [a] soluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

1 Indissolubile est coniugij vinculum, nisi ob scortationē.

2 Et sequuta est eum turba multa: sanauitque eos illic.

2 Non statim probat Deus quod ciuiles leges cogūtur tolerare.

3 [1] Tunc adierunt eum Pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini [b] dimittere vxorem suam quauis ex causa?

Gen.1.24. Gen.2.24, 1.cor.6.16, ephes.5.31. Deut.24.1.

4 Ille verò respondens dixit eis, Nō legistis || [c] opificem ab initio fecisse masculum & fœminam?

5 Et dixisse, || Propterea relinquet homo patrem & matrem, & [d] agglutinabitur vxori suæ: & [e] qui duo *fuerant*, erūnt vna caro.

6 Itaque non amplius sunt duo, sed vna caro. quod ergo Deus [f] coniunxit, homo ne seiungat.

7 [2] Dicunt ei, Cur ergo || Moses man-

a Traiecit à Galilæa in fines Iudææ. b Libellum mittere repudij, sup. 5.31. c Ad verb. qui fecit, sub. hominem.

d Exprimitur vis Græci vocabuli, qua significatur artissima illa coniunctio viri & vxoris, quasi glutine coniunctorum. e Qui duo erant homines, fiunt velut vnus homo, caro autem per Synecdochen pro toto homine seu corpore, Hebr. f Vnà coniungunt & eadem [illegible] ges, quasi à iugo translatione facta.

3 Peculiare est continentiæ donum: ac proinde perpetuæ cõtinentiæ legem ne sibi quidem potest quisque indicere.
Suprà, 5.32, marc. 10.11, luc. 16.18, 1. cor. 7.11.
4 Etsi etiã infantes in gratuito Dei fœdere comprehenduntur.
5 Et legem & seipsos minimè omniũ norunt qui ex lege salutem petunt.
Suprà, 18.3, mar. 10.13, luc. 18.15.
g Ratione vel caussa vestræ duritiei.
h Lege scilicet politica, non morali. hac enim perpetua est regula diuinæ institutæ, illa sese aliquando vt regula Lesbia inflectit.
Mar. 10.17, luc. 18.18.
Exod. 20.13.
i Hoc itaque tempore in adulteros latæ leges negligebantur: repudio enim non fuisset opus, si capitali supplicio detempitum fuisset matrimoniũ.
k Ad verb. si ita est caussa hominis cũ muliere, id est, si ita se res habet de viro & vxore, seu de coniugio.

dauit dare libellum discessionis, & eam dimittere?

8 Dicit eis, Moses [g] pro duritia cordis vestri [h] permisit vobis dimittere vxores vestras: cæterùm à principio non fuit ita.

9 Dico autem vobis, ‖ quicunque dimiserit vxorem suam, nisi [i] ob scortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimissam duxerit, mœchari,

10 [3] Dicunt ei discipuli eius, [k] Si tale est negotium hominis cum vxore, non expedit contrahere matrimonium.

11 Ipse verò dixit eis, Non omnes [l] capiunt hunc sermonem, sed quibus datum est.

12 Sunt enim [m] eunuchi qui ex matris vtero nati sunt ita: & sunt eunuchi qui castrati sunt ab hominibus: & sunt eunuchi qui [n] seipsos castrarunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat.

13 [4] ‖ Tunc oblati sunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: discipuli autem obiurgarunt eos.

14 Iesus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibite eos ad me venire. talium est enim regnum cælorum.

15 Et quum imposuisset eis manus, profectus est illinc.

16 [5] ‖ Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magister bone, quid boni faciã vt habeam vitam æternam?

17 Ipse verò dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus, nisi vnus, *nempè* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, serua mandata.

18 Dicit ei, quæ? Iesus autem dixit, ‖ Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Nõ dices falsum testimonium.

19 Honora patrem, & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipsum.

20 Dicit ei adolescens, Omnia hæc obseruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

21 Ait ei Iesus, [o] Si vis perfectus esse, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me.

l Recipiunt & admittunt, sicut translatitiè, locum aliquem angustum capere non posse multas res. m Eunuchus nomen est generis, eius species sunt spadones, thlibiæ & castrati. n Qui à coniugio abstinent, & continentiam seruant, ex Dei scilicet dono. o Non verè responderat iuuenis se omnia mandata seruasse: ideo verò charitatis exemplo proposito, latentem in animo morbum indicat.

22 Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abijt contristatus. habebat enim bona multa.

23 Iesus autem dixit discipulis suis, [6] Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

24 Rursum verò dico vobis, [o] Facilius est [p] camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 *His* autem auditis discipuli eius perculsi sunt valdè, dicentes, Quis ergo potest seruari?

26 Intuitus autem *eos* Iesus, dixit eis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27 [7] ‖ Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te: quid ergo erit nobis?

28 Iesus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui sequuti estis me, [q] in regeneratione, quum sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, ‖ sedebitis etiã, vos, *inquam*, super thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Israël.

29 Et quisquis reliquerit domos aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, causa nominis mei, [r] centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure possidebit.

30 [8] ‖ Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi primi.

6 Diuites peculiari Dei dono egent, vt possint ex Satanæ tendiculis euadere.
7 Minimè perit quod Dei causa negligitur.
8 Nõ modò nihil iuuat, sed etiã valdè nocet, benè cœpisse, nisi quis ad extremum perseueret.
Mar. 10.28, luc. 18.28.
o Ad verb. leuioris est laboris.
Luc. 22.30.
p Theoph. cameli nomine, funem anchorarium intelligit, Caninius verò ex Thalmudistis obseruat prouerbialem esse locutionem, & cameli nomine animal intelligi.
Mar. 10.31, luc. 13.30.
q Regeneratio sumitur pro illa die, qua electi incipient nouam vitam viuere, id est, cum animo & corpore fruentur illa hæreditate cælesti.
r Ad verb. quæ centies tanti sunt.

C A P. X X.

1 Operarij conducuntur in vineam. 15 Oculus nequam. 17 Passionẽ suam prædicit. 20 Zebedæi filij. 22 Calix. 28 Minister noster Christus. 30 Cæci duo.

1 SImile [1] enim est regnum cælorum patrifamiliâs, qui exijt cum prima luce ad conducẽdos operarios *quos mitteret* in vineam suam.

2 [a] Pactus autẽ cum operarijs [b] denario in diem, misit eos in vineam suam.

3 Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iustum fuerit, dabo vobis.

CAP. XX.
1 Deus nemini obstrictus, quoscunq; quandocunque libuit, vocat. Tãtum danda est opera vnicuique vt ad metam inoffenso cursu, nihil in alium vel in Dei iudicia curiosè inquirens, perueniat.

a Ad verbum, concentum habuit, translatio à musica symphonia.
b De singulis in diem denarijs.

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horam, fecit iridem.

6 Circa horam autem [c] vndecimam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hîc statis totum diem otiosi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum accipietis.

8 Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

9 Et quum venissent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt [d] singuli denarium.

10 Venientes autem & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium,

11 Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs.

12 Dicentes, Isti vltimi vnam horam *opus* [e] fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei, & æstum.

13 Ipse verò respondens dixit vni eorum, [f] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

14 Tolle quod tuum est, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

15 || Annon licet mihi quod volo facere in [g] meis? an oculus tuus [h] malus est quia ego bonus sum?

16 Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

17 [2] Et ascendens Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,

18 || [3] Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scribis, & condemnabũt eum morte:

19 || [4] Tradentque eum Gentibus vt illudant, & flagellent, & crucifigant: sed [i] tertia die resurget.

20 || [5] Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21 Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt sedeant isti duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

22 Respondés autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis [k] bibere poculum quod ego bibiturus sum, & [l] baptismate quod ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.

23 Tunc dicit ei, Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam & sinistram meam, [m] non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est à Patre meo.

24 || Et quum *hæc* audissent *alij* decé, indignati sunt de duobus fratribus.

25 Iesus autem quum eos aduocasset, ait, Scitis principes Gentium in eas [n] dominari, & qui magni sunt, licentia vti in eas.

26 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunq; voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.

27 Et quicunque voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus.

28 Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, || daretque animam suam *in* redemptionis pretium pro [o] multis.

29 || [6] Tunc egredientibus ipsis ex Iericho, sequuta est eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci sedentes iuxtà viam, quum audissent Iesum præterire, clamarunt, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

31 Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi verò magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

32 Et quum substitisset Iesus, [p] vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

34 Misericordia autem cómotus Iesus tetigit oculos eorum: & statim visum receperunt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

CAP. XXI.

1 Christus asina insidens, ingreditur Ierusalem. 12 Vendentes eycit. 13 Oratiemis domus. 19 Ficus arefacta. 23 Baptismus Iohannis. 28 Qui voluntatẽ Dei faciant. 30 Publicani. Meretrices. 33 Vinea Dei. Iudæi. 38 Filius occisus ab agricolis. 42 Lapis angularis.

1 ET || [1] quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Beth-pha-

---

2 Christus necessariò quidem, sed voluntariè tamen crucẽ adijt.

3 Christum ij demùm acerbissimè persequuntur, quos minimè omniũ oportuit.

4 Ignominia crucis, certum iter ad æternæ vitæ gloriã.

5 Contraria prorsus est ratio regni cælestis & terreni.

6 Christus duobus cæcis solo contactu sanatis cõfirmat se vnum esse mundi lucẽ.

1 Christus humilis de mundi superbia triumphans, ad veram gloriam per crucis ignominiam ascendit.

---

c Horam vltimam, dies enim 12. horis continebatur, quarum prima ab ortu solis numerari soleret.

d Ad verb. æqualiter denarium.

e Subauditur operã vel actionem. Hebræi enim in verbo, verbale nomen includunt vt Psa. 13.4. Ne dormiam mortis sub. dormitionem.

Suprà, 19.30, marc. 10.31, luc. 13.30, infrà, 22.14.

f Ad verb. sodalis quo vocabulo in omnibus ferè linguis compellamus ignotos.

g Sub. rebus.

Mar. 10.32, luc. 18.31. Ioh. 18.23. Mar. 10.35.

h Nequam. i. An inuides istis benignitatem meam, Hebræi enim per oculum malum inuidentiam significant, quoniam elucent potissimum in oculis tales affectus. Sup. 6. 23. opponitur vitioso. sumitur autem illic pro simplice.

i Supr. 17.22.

k Metonymia, poculũ pro eo quod poculo continetur. Deinde poculi nomine, Hebræi modum pœnæ quæ peccatis infligitur, psal. 11.6, vel letitiæ qua cumulantur fideles, psal. 23. 5. aliquãdo sortem suam conditionem intelligunt, psal. 16. 5.

Mar. 10.14, luc. 22.25. Phi. 2.7. Mar. 10.46, luc. 18.35.

l Transfertur ad afflictiones, translatione Dauidi familiari.

m Non excluditur omnipotentia diuinitatis in Christo, sed indicatur demissio ad copulationem naturæ humanæ.

n Cum quadam acerbitate.

o multorum vice vel causa.

p Voce, non alterius ministerio.

Cap. XXI. Mar. 11.1, luc. 19.29.

ge ad montem Olearum, tunc Iesus misit duos discipulos.

2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex aduerso, & statim inuenietis asinam ligatam,& pullum cum ea :soluite, & adducite mihi.

3 Et siquis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus esse:[a] statim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum est, vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem,

5 || Dicit[b] filiæ Sion, Ecce, Rex tuus venit tibi mansuetus, & insidens asinæ, ac pullo filio subiugis *asinæ*.

6 Profecti sunt autem discipuli, feceruntq; sicut imperarat eis Iesus.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & eis imposuerunt[c] pallia sua, & collocarunt *ipsum* super[d] ea.

8 Plurima autem turba strauerunt pallia sua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus,& sternebant in via.

9 Porrò turba quæ præibat & quæ sequebatur, clamabat dicens,[e] Hosanna filio Dauid :[f] benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna *ô qui es* in *cælis* altissimis.

10 Et quum introisset Hierosolyma,[g] commota est vniuersa vrbs, dicẽs, Quis est hic?

11 Turba autem dicebat, Hic est Iesus ille Propheta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

12 || Et introiuit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes || vendentes & ementes in templo: mensásque[h] numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

13 Et dixit eis, Scriptum est, || Domus mea, domus orationis[i] vocabitur: || at vos fecistis eam speluncam latronum.

14 || Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

15 [2] Quum vidissent autem principes sacerdotum & Scribæ miranda illa quę fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt:

16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autem dixit eis, Etiam. nunquam legistis, || Ex[k] ore infantium & lactentium[l] perfecisti laudem?

17 [3] Et eis relictis, exijt extra vrbem in Bethaniam: & diuersatus est illic.

18 [4] Manè autem rediens in vrbem, esurijt.

19 Et quum vidisset ficum quandam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia solùm: tunc dicit ei, || Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illicò ficus.

20 Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo illicò exaruit ficus?

21 [5] Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, neque[m] hæsitaueritis, non solùm hoc *quod factum est* ficui, facietis: verumetiam si monti isti dixeritis, Tollitor, & proijcitor in mare, fiet.

22 || Et quæcunque precando petieritis, si[n] credideritis, accipietis.

23 [6] Et quum venisset in templum, principes Sacerdotum & seniores populi eum docentem adierunt, dicẽtes, Qua[o] autoritate facis ista? & quis tibi dedit istam autoritatem?

24 Respondens autem Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego[p] rem quandam: quam si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua autoritate ista faciam.

25 [q] Baptisma Iohannis vnde erat? è[r] cælo, an ex hominibus? At illi[s] ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

26 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam || omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

28 [7] Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò respondens ait, Nolo: sed posteà quum[t] resipuisset, abijt.

[2] Vruntur in primis gloria Christi, quos oportuit pietatis esse magistros: sed frustrà.

a *.i. Ille qui vobis aliquid dixerit, dimittet eos, scilicet asinam & pullum.*

Esa.62.11, zach.9.9, ioh.12.15.

b *Ciuitati Sion Heb frequens in Threnis Ierem.*

c *Vestem exteriorem.*

d *Sub. vestimenta, non asina.*

e *Fuit vetus acclamationis formula, qua vtebantur in festo tabernaculorum, quũ ramos gestarent ex Dei mandato, Leuit.23.40. cõposita dictio ex corruptis, dicendũ enim esset Hosianna, id est, serua quæso.*

Mar.11.11, luc.19.45. ioh.2.13. Deut.4.25. Esa.56.7. Ierem.7.11. Mar.11.17, luc.19.46.

f *Bene sit ei qui venit in nomine Domini. i. quem nobis dedit regẽ Dominus.*

g *Hypallage. id est, omnes Hierosolymita.*

Psa.8.3.

h *A quibus pecunia permutatur, qui Græce collybistæ dicuntur: Collybum enim, permutatio est pecuniæ, id est, Erit. Hebr.*

k *Suprà, 11.16.*

[3] Christus sic deserit impios vt tamẽ habeat Ecclesiæ rationem.

Mar.11.13.

[4] Hypocritæ tandem suo fuco nudabuntur.

[5] Fidei virtus quanta.

[6] In eos qui ordinariæ successioni, prætерita doctrina, vocationẽ alligant, & hoc falso prætextu, Christo volunt os occludere.

Mar.11.27, luc.10.1.

[7] Nouum non est, omnium hominum esse deterrimos, quos pietatis iter alijs commõstrare oportuit.

l *Omnibus numeris absoluisti, apud Dauidem legitur, firmasti seu fundasti, à quo non dissentit Euãgelista si sententia spectetur, nam illud firmum est, quod omnibus numeris est absolutũ.*

Suprà, 14.5.

m *Verb. Græcum significationem habet dubitandi, & ambigendi in quodam quasi discrimine cogitationum.*

n *Ad verbum, credentes. sed participium includit conditionem.*

o *Seu qua potestate.*

p *Ad verb. vnum verbum vel sermonem. i. ego interrogabo vos vno sermone.*

q *Synecdochicos, prædicatio Iohannis dicebatur baptisma, prædicabat enim baptismum pœnitentiæ, &c. Mar.1.4, act.19.3.*

r *Deo, vt constet ratio antitheseos.*

s *Ratiocinando cogitabant, vel rationes conferebant.*

t *Sup.3.2.*

u *Cessantibus vobis, properant ad Regnum Dei, vt vos oporteat sit saltem eorum exemplum imitari, Itaque impropriè hic dicuntur Praire, quos nemo sequitur.*

30 Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondens ait, Ego *abeo*, domine. sed non abijt.

31 Vter è duobus fecit quod voluit *eius* pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices [u] præeunt vobis in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes [x] via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis posteà, vt ei crederetis.

33 ‖[8] Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plantauit vineam, & sepem circumposuit ei, foditq; in ea torcular, & [y] ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

35 Agricolæ verò, captis eius seruis, alium quidem cæciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

36 Rursum, misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

37 Postremò autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricolæ verò, viso filio dixerunt inter se, ‖ Iste est hæres, venite, trucidemus eum, & [z] obtineamus hæreditatem eius.

39 Tunc captum eum eiecerunt extrà vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, [a] Malos ipsos malè perdet, & vineam suam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, ‖ Quem lapidem reprobarunt [b] ædificantes, is [c] factus est [d] caput anguli: à Domino [e] factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ [f] ferat eius fructus.

44 ‖ Porrò qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem verò ceciderit, [g] dissipabit eum.

45 Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

46 [9] Et quum studerent eum prehēdere, timuerunt turbam, quoniam vt Prophetam eum habebat.

8 Ij sæpenumero sæuissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei commissa est. Sed Dei vocatio nec temporibus nec locis, nec personis certis est alligata.

Esa.5.1.5. ierem.2.21, mar.12.1, luc.20.9.

u Cessantibus vobis, properant ad regnum Dei, vt vos oportuerit saltem eorum exemplũ imitari. Itaq; impropriè hic dicuntur Praire, quos nemo sequitur.

x Agens vitam iustam, vel vita & moribus integer, via enim Hebræis sumitur pro vita & moribus

Infra, 26.3. & 27.1. iohan.11.15.

y Locum muniuit, turris enim mœnium pars firmissima.

z Ad verbum, firmiter teneamus.

a Prouerbialis sententia indicans quo sint exitu digni, mali.

Psal.118.22, act.4.11. rom.9.33. 1.pet.2.7. Esa.8.14.

b Architecti, qui ædificanda domui, id est, Ecclesiæ præsunt. c Hebr. cœpit esse. d Lapis in angulo præcipuus dicitur, caput anguli, qui totius ædificij iuncturas sustinet. e Ea res (sub. quod lapis reiectus sit caput) facta est à Domino, quod cum summa admiratione à nobis spectatur. f Ferunt fructus regni Dei, qui edunt fructus spiritus, non carnis, Galat.5.

9 Impij nihil possunt nisi quod Deo libet.

g Sicut paleæ à vento dissipari solent. vtitur enim verbo, quod propriè, ventilando paleas de frumento minutim dispersas separare significat.

CAP. XXII.

1 Nuptiarum parabola. 9 Gentium vocatio. 11 Vestis nuptialis, fides. 16 De censu Cæsaris. 23 De resurrectione interrogatur Christus. 32 Deus viuentium. 36 Mandatum maximum. 37 Dilectio Dei. 39 Dilectio proximi. 42 Interrogat Iesus Pharisæos de Messia.

1 TVnc ‖ [1] respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

2 Simile est regnum cælorum cuidam Regi qui fecit nuptias filio suo:

3 Et misit seruos suos qui vocarent [a] vocatos ad nuptias: sed noluerũt venire

4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prandium meum paraui, tauri mei, & [b] altilia [c] mactata sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5 Illi autem quum *hoc* neglexissent, abierunt: alius quidem in agrum suum, alius verò ad mercaturam suam.

6 Reliqui verò prehensos seruos eius contumelijs affecerũt, & trucidarũt.

7 [2] Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

8 Tunc dicit seruis suis, [d] Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

9 [3] Ite ergo ad [e] compita viarum, & quoscũq; inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egressi serui illi in vias, cōgregarũt omnes quos inuenerunt, [f] malos pariter ac bonos: & īpletæ sũt nuptię cō uiuis

11 [4] Ingressus autem Rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali:

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nup-

CAP. XXII. *Luc.14.16. apoc.19.9.*

1 Vera corám Deo ecclesia non est eorum omnium cœtus qui voce Euangelij inuitantur, quum plerique seruire malint huius vitæ commodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequantur: sed est eorum duntaxat qui vocati parent cuiusmodi ferè sunt quos mundus minimi facit.

2 Triste cōtemptorum Christi exitium.

3 Deus prior nos nihil tale cogitantes vocat.

4 In ista etiam paucitate, nonnulli sunt reiectitij, qui videlicet vitæ nouitatē fidem non approbant.

a Qui inuitati essent, Heb. 1. Sam 9.13. b Irenaus saginata, Græc. enim. verb. de animalibus dicitur, quæ accuratè aluntur vt pinguescant, & magis idonea sint ad suauitatem ciborum. c Vtitur verb. sacrificijs familiari, quod transfertur ad alias etiam epulas, solebant tamen, & conuiuia à sacrificijs auspicari. d Metonymia, id est, conuiuium nuptiarum. e Ad verb. exitus, solent enim illic esse triuia. f Vocatio generalis offert Euangelium omnibus, sed eorum qui intrarunt, vita non est expers inquisitionis.

5 Christianos oportet magistratibus etiã impijs & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat. *Supra, 8.17, & 13.42. Infra, 25.30. Mar. 12.13, luc. 20.26.*

6 Christus asserit resurrectionem carnis, aduersus Sadducæos.

g Ad verb. Capistratus fuit, id est, prorsus obmutuit quasi freno vel capistro iniecto.

h Illis qui conuiuis ministrabant.

i Vel quomodo. Rom. 13.7.

k Irretirent in verbis seu oratione verbum Græcum deductum à laqueis quæ à venatoribus figuntur. Mar. 12.19, luc. 20.27. Act. 23.6. Deut. 25.5.

l Qui cum Herode nouam quandam religionem, ex Paganismo & Iudaismo cõflabant.

m Verè & sincerè.

ptialem? At illi [g] os occlusum est.

13 Tunc dicit Rex [h] ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & stridor dentium.

14 || Multi enim sunt vocati, pauci verò electi:

15 || Tunc profecti Pharisæi consilium cœperunt [i] vt [k] illaquearent eum in sermone.

16 Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum [l] Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in [m] veritate docere, nec quenquam curare. non enim [n] respicis in personam hominum.

17 [5] Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet [o] censum dare Cæsari, an non?

18 Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census. Ipsi verò obtulerunt ei [p] denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

21 Dicunt ei, Cæsaris. Tunc dicit eis, || [q] Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22 Quum igitur *hoc* audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

23 [6] || In illo die adierunt eum Sadducæi, || qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magister, || Moses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens [r] filios, eius frater [f] ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo:

25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obijt: & quum non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo:

26 Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem:

n Hebr. Non moueris specie, id est, apparentia. o Census est facultatum æstimatio, pro cuius ratione in prouincijs vectigalibus tributum soluebatur, sumitur autem hoc loco pro tributo. p Suprà, 17.24. fit mentio drachmæ, hîc verò denarij, cùm drachma septima parte superet denarium, hanc diuersitatem sic conciliare licet, denarius soluebatur Romanis in tributum pro ratione census, drachma templo viritim quod Iudæa subacta ad se transtulerunt Romani. q Persoluite. r Ad verbum, Liberos, quorum appellatione veniunt & filiæ, sed quia quod ad familiæ rationem attinet, qui filias reliquerit, perinde est atque si nihil reliquisset: non enim illæ numerabantur in familia: liberorum nomine intelliguntur filij, Deut. 25.5. f Hebr. restituet semen fratri suo, satis liberis i. posteritatem.

27 Post omnes autem mortua est & mulier:

28 In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

30 Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt [t] vt Angeli Dei in cælo.

31 De resurrectione verò mortuorũ, nõ legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

32 || Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum, sed viuentium.

33 Et quum *hoc* audisset turba, percussa est ob doctrinam eius.

34 [7] || Pharisæi verò, quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum.

35 Tunc interrogauit *eum* [u] quidam ex *ipsis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

36 Magister, quod est mãdatum magnum in Lege?

37 Iesus autem dixit ei, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex [x] tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Istud est primum & magnum mãdatum.

39 Secundum autem, simile est huic, || Diliges [y] proximum tuum vt teipsum.

40 Ab istis duobus mãdatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

41 || [8] Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? [z] cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsquedum [b] ponam inimicos tuos [c] scabellum pedum tuorum.

45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere [d] quicquam: neque ausus fuit quispiam ab illo die amplius eum interrogare.

7 Euangelium minimè abolet Legis præcepta, sed stabilit potius.

8 Christus sese Dauidis quidem filiũ secũdũ carnem sed alia etiã ratione Dauidis Dominum & verum Deũ esse, apertè ostendit.

Exod. 3.6. Mar. 12.28.

t Non dicit incorporeos fore homines, ita enim non amplius essent homines sed qui tanquam Angeli iam non magis ducant vxores neq; nubant. Deut. 6.5, luc. 10.27.

u Scriba, vt inquit Ma. 12. 28. quid autẽ sit Scriba, vide Sup. 2.4. Luc. 19.18, mar. 12.31. Mar. 12.35, luc. 20.41.

x Hebræi legunt, Deut. 6. 5. corde, anima & viribus, Mar. 12. 30, & Luc. 10. anima, corde, viribus, & cogitatione.

y Alterum hominem. Psal. 110 1.

z Ex cuius gente seu familia, Hebræi enim posteritatem filios vocant.

a Vide Mar. 12.36.

b Faciam vt sint, Hebr.

c Sup. 5.35.

d Sup. 15.23.

CAP.

CAP. XXIII.

1 Scribæ docentes populum Legem Mosis, quales. 5 Phylacteria, Fimbriæ. 7 Salutationes. 8 Fratres. 9 Pater. 10 Minister. 13 Claudere regnum cœlorum. 14 Comedere domos viduarum. 15 Proselitus. 16 Iurare per templum. 23 Decimare mentham. 25 Purgare exteriorem poculi partem. 27 Sepulchra dealbata. 33 Serpentes, Viperæ. 37 Gallina.

1 TVnc Iesus loquutus est turbæ & discipulis suis,

2 [1] Dicens, || In cathedra Mosis [a] sedent Scribæ & Pharisæi:

3 [b] Omnia ergo quæ dixerint vobis vt seruetis, seruate & facite: sed secundùm opera eorum ne facite. dicũt enim, & non faciunt.

4 || [2] Ligant enim onera grauia difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.

5 [3] Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus. dilatant enim || phylacteria sua, & producunt [d] fimbrias palliorum suorum.

6 || Amantque [e] primos accubitus in cœnis: & primos consessus in [f] conuẽtibus.

7 Et in foris salutationes, & vocari ab hominibus [g] Rabbi, Rabbi.

8 [4] Vos autem ne [h] vocemini Rabbi: [i] vnus enim est doctor vester, *nempe* Christus: omnes autem vos, fratres estis.

9 || [k] Et Patrem vestrum neminem vocetis in terra: vnus enim est Pater vester qui in cœlis est.

10 Ne vocemini [l] doctores: vnus enim vester est doctor, *nempe* Christus.

11 Sed qui maximus est vestrũm, fit minister vester.

12 || Porrò qui sese [m] extollet, deprimetur: & qui sese demiserit, extolletur,

13 [5] Sed væ vobis Scribæ & Pharisæi [n] hypocritæ, quoniam clauditis regnum cœlorum [o] coram hominibus. || vos enim non introitis, nec [p] introeuntes sinitis introire.

14 || [6] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam [q] exeditis domos viduarũ, & [r] in speciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

15 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ quoniam circumitis mare, & [f] aridam, vt faciatis vnum [t] proselytum: & quum fuerit factus, facitis eum [u] filium gehennæ duplò magis quàm vos *estis*.

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quisquis iurauerit per templum, nihil est: quicunque autem iurauerit per aurum templi, [x] debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius est, aurum, an templum quod [y] sanctificat aurum?

18 Et, quisquis iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum quod est super ipsum, debet.

19 Fatui ac cæci, vtrum enim maius est, munus, an altare quod sanctificat munus?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum & per omnia quæ super illud sunt:

21 || Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eũ qui habitat in eo:

22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per [z] thronum Dei, & per eum qui sedet super ipsum:

23 || [7] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hi-

Margin notes (left):

CAP. XXIII. 2. Esdr. 8. 14.
1 Audiendũ quod flagitio si etiam doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamẽ vt praui eorum mores vitentur.
Luc. 11. 46, act. 15. 10.
2 Hypocritæ plerunq; seueri ssimi eorum exactores, quæ ipsi maximè negligunt.
Num. 15. 38, deut. 6. 8, & 22. 12.
Mar. 12. 38, luc. 11. 43, & 20. 46.
Malach. 1. 6.
3 Hypocritæ ambitiosi.
4 Modestia singulare ministrorum Dei ornamentum.

Margin notes (right):

5 Hypocritæ ferre non possunt vllos sese meliores.
Luc. 14. 11, & 18. 14.
Luc. 11. 52.
Mar. 12. 40, luc. 20. 47.
6 Hypocritis familiare est zeli prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti.
7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex professo negligunt.
l Apparet Scribas eiusmodi titulos perlibenter captasse, quos vers. decimo sexto, vocat Duces cæcos.
m Videtur ad Rabbinorum nomen alludere: Rab, enim eminentem significat.
n Vehementer aliquos increpans Christus, hoc nomine vtitur, vt intelligatur nihil esse simulatione atque falsitate in religione execrabilius.
o In os hominum.
3. Reg. 8. 13, 2. par. 6. 2.
p Pedem habentes in limine.
Luc. 11. 42.

a Quonia is ordo fuerat à Deo institutus, ideò etiamsi hypocritæ & mercenarij irrepsissent in hunc ordinem, ex eorum tamẽ ore volebat Dominus audiri verbum suum. b Nimirum tradentes Mosis doctrinam, quam profitentur, hoc enim indicat metaphora sedis, quam illi vt doctores Mosaicæ disciplinæ occuparent. c Filum erat, vel vitta hyacintina, in fimbria anguli, quo conspecto memoria edictorum legitimorum conseruaretur: vnde Phylacterion, quasi cõseruatorium dictum, Num. 15. 38. vel erant lamina aut membranula quadam ex Dei instituto fronti alligata, Exod. 13. 16. Deut. 6. 8. quo ritu abusi sunt postea Iudæi, similes illis qui hodie de collo amuleta suspendunt, in quibus initium Euangelij secundum Iohannem inscriptum est: quod olim Antiochena Synodus dãnauit. d Ad verb. contorti filorum cincini qui ab extrema vestium ora pendebant. e Quasi præsidentias dicas. f Quando coguntur conuentus & concilia. g Rab, eminentem declarat, & qui multorum sit instar, ex repetitione quam fastuosius fuerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per impositionem manuum declarabantur sapientes. h Ne ambiatis: alioquin non dãnat Dominus quin honorem suum exhibeamus Magistratui vel Magistris. August. De sermone verbi Domini, ex Matthæi 11. cap. i Videtur alludere ad locum Esaiæ, cap. 54. vers. 13, & Ieremiæ, cap. 31. vers. 34. k Respicit Iudæorum consuetudinem, apud quos Rabbini vocabantur patres nostri.

q Deuoratis. præpositio enim auget. r Ad verb. prætextu longum precantes. Coniunctio (&) duplicem notat improbitatem, vna quòd viduarum bona exederẽt: altera, quòd id prætextu pietatis fieret. s Arida dicitur pars illa terræ, quã Dominus nobis ad habitandam concessit. t Proselitus erat, qui patria superstitione relicta, Iudaismum erat amplexus, quasi aduentitiũ dicas. u Qui gehennæ addicitur, hebr. Quid autem sit gehẽna, vide suprà, cap. quinto. vers. vigesimo secundo. x Obnoxius est mulcta: peccata autẽ Syriaca lingua dicuntur debita. constat autem Syriacè loquutum Dominum. y Facit vt aurum, scilicet vsui sacro destinatum, sanctum habeatur. z Si cœlum est solium Dei, sequitur illum esse extra rerum omnium vniuersitatem.

8 Hypocritæ de externis plus æquo solliciti, interiora prorsus aspernantur. *Luc.11.39.*
9 Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aspergunt dedecore, quũ maximè volunt scelera sua tegere.
10 Hypocritæ crudeles.
11 Exitus eorum qui zeli prætextu Euangelium persequuntur.
12 Vbi maxima Dei misericordia ibi summa perfidia, & tandem seuerissima Dei iudicia.
a In quibus plus est momenti.
b Constantiam in promissionibus.
c Poculi & patinæ.
d Opere tectorio inductis.
e Ad verb. in sanguine.
f Prouerbium hebraicũ, quo significatur, Pergite vos quoque imitari maiores vestros, vt tandem vestra improbitas ad summũ gradum perueniat.
g Vide suprà cap.5.ver.22.
h Iustorum.
2.Par.24.21.
i Ioiada, qui & Barachias i. bene dictus Dei dicebatur.
Luc.13.34.

pocritæ, quoniam decimatis mentham & anetum & cuminum, & omittitis quæ [a] grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam ac [b] fidem. hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

25 [8] || Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autem *illa* [c] plena sunt rapina & intemperantia.

26 Pharisæe cæce, purga primùm quod est intra poculũ, & patinam, vt id quoque quod extra est, purum fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam assimiles estis sepulcris [d] dealbatis, quæ extra quidem apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, omniique immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

29 [9] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum:

30 Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum nostrorum, non fuissemus eorum socij [e] in cæde Prophetarum.

31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 [f] Vos quoque complete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere possitis iudiciũ [g] gehennæ?

34 [10] Propterea ecce, ego mitto ad vos Prophetas & sapientes, & Scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem.

35 [11] Vt veniat super vos omnis sanguis [h] iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ *filij* [i] Barachiæ, || quem occidistis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam.

37 ||[12] Ierusalem, Ierusalem quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties [k] volui congregare liberos tuos, || quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, [l] Benedictus qui venit in nomine Domini.

4.Esd.1.30.
k De externo ministerio loquitur & quatenus huic genti seruanda promissa, iam à promissione Abraha solicitus.
l Iud.16.28.

CAP. XXIIII.

1 Destructio templi. 4 Signa aduentus Christi. 12 Iniquitas. 23 Pseudochristi. 29 Signa consummationis seculi. 31 Angeli. 32 Ficus. 37 Tempora Noe. 42 Vigilandum. 45 Seruus.

1 ET || egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.

2 [1] Iesus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non [a] dissoluatur.

3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod *erit* signum [b] aduentus tui, & [c] consummationis seculi?

4 [2] Et respondens Iesus, dixit eis, || Videte ne quis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent.

6 Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sed nondum erit [d] finis.

7 Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræ motus [e] singulis locis.

8 Hæc autem omnia principium sunt [f] dolorum.

9 || Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pseudoprophetæ surgẽt ac seducent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 [3] Sed qui sustinuerit ad finem vs-

CAP. XXIIII.
Mar.13.1. luc.21.5, & 19.44.
1 Prædicitur vrbis & quidem in primis templi dirutio.
2 Ecclesiæ perpetuum erit certamen cum infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeò cum falsis prophetis, donec idem victoriæ & triumphi dies aduenerit.
3 Mundo & Satana frustra furentibus, vbiq; propagabitur Euangelium, & qui constanter crediderint, seruabuntur.
Supra, 10.17 luc.21.12. ioh.15.20, & 16.2.
a Diruatur.
b Præsentia.
c Perfectionis. Ephes.5.6.
d Id est, cum ea peracta fuerint, nondum tamen aderit finis.
e Passim.
f Ad verb. grauium cruciatuum, quales esse solent parturientium.

que

que, is seruabitur.

14 Et prædicabitur istud [g] Euangelium regni [h] in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

15 [4] || Quum ergo videritis [i] abominationem illam vastatricem quæ dicta est || à Daniele Propheta, posita in loco sancto: (qui legit, [k] animaduertat.)

16 Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes.

17 Qui [l] suprà domum, non descendat vt sumat quicquam è domo sua:

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat [m] vestimenta sua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, || neque [n] Sabbatho.

21 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vsque tempus, neque erit.

22 [o] Et nisi contracti fuissent dies illi, periret [p] omnis caro: sed propter electos contrahentur dies illi.

23 Tunc siquis vobis dixerit, || Ecce, hìc Christus, aut hìc: ne credite.

24 [q] Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & [r] edent signa magna & miracula: ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos.

25 Ecce, prædixi vobis.

26 Itaque si dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne egredimini. Ecce, in conclauibus: ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

28 [5] || Vbicunque enim fuerit [s] cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

29 [6] || Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorũ concutientur.

4 Deleta funditus vrbe Ierusalẽ, non abolebitur, sed ad fines vsque orbis terrarum protendetur Christi regnum.
Mar.13.14, luc.21.20. Dan.27.9.
5 Vnicum remedium aduersus mundi furores, sese vnà cum Christo aggregare.
Act.1.12.
6 Impiorũ securitatem æterna condemnatio, piorum autem miserias perpetua fœlicitas suo tempore excipiet.
Mar.13.21, luc.17.23.

30 Tunc apparebit [t] signum Filij hominis in cœlo: & tunc [u] omnes tribus terræ [x] plangent, || & videbunt Filium hominis, [y] venientem in nubibus cœli cũ potentia & gloria multa.

31 || Is verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à [z] quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum extremum.

32 [7] A ficu autem discite parabolam: quum iam ramus eius [a] tener sit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum propè esse *&* ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit [b] ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

35 || [8] Cælum & terra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 [9] De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 || Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium [c] edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam.

39 Nec cognouerunt diluuium vsquedum venisset, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 || [10] Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

41 [d] Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

42 || [11] Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

43 || Illud autem scitote, si sciret paterfamiliâs [e] qua vigilia fur venturus sit, vigilaret, nec fineret perfodi domũ suam.

Apoc.1.7, dan.7.13, Zach.12.12. 1.Cor.15.52, 1.thess.4.16.
7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudicijs: sed eum non intelligunt ac etiam irrideant impij pij verò obseruant & expectant.
8 Iam incipit Dominus iudiciũ quod tandẽ complebit.
Mar.13.32. Luc.17.28, gen.7.5. 1.pet.3.20.
9 Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diẽ instaurationis. Quando enim is sit futurus nostro bono, omnibus occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehẽdamur, sicut olim accidit in diluuio.
Luc.17.35, 1.thess.4.17. Mar.13.33. Luc.12.39, 2.thess.5.2, apoc.16.18.
10 Aduersus eos qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordem, vt securè intereà delicientur. 11 Exemplum horrẽdæ hominum securitatis in ijs de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

g Fœlix de regno cœlorũ nuntiatio. h Ad verb. in vniuersa habitabili. Luc.17.37. Mar.13.24, luc.21.25, esa.13.10, ezech.32.7, ioel.2.31, & 3.15. i Ad verb. abominationem desolationis, id est, quam omnes propter fœditatem atque turpitudinem execrando auersentur: loquitur autem de idolis in templo collocatis, vel vt alij volunt, respexit ad deprauationem doctrinæ in Ecclesia. k Sensum consideret. l In superiore domus parte. m Summa trepidatio indicatur futura. n Non licebat Sabbatho iter facere, Ioseph.lib.13. o Miscentur ea quæ populo Iudaico euenerunt annis 34. cum tota terra vastata, tandem vrbs Hyerosolimorum capta fuit & vnà cum templo deleta cumq́ue quæ vltimum illum aduentum Domini nostri antecessura sunt. p Tota gens funditus periret, caro autem synecdochicos pro homine, Heb. q Exorientur. r Palàm insignia signa proponẽt spectanda. s Christus, qui celeriter & illustri præsentia aderit, ad quem omnes aquilarum instar aggregabuntur.

t Summa gloria & maiestas, quæ testabitur Christum illum Dominum cœli & terræ, aduentare vt orbem terræ iudicet. u Omnes gentes, alludit ad dispersionem, de qua, Gen.10. & 11. vel ad Israelitica gentis distributionem. x Tanto dolore afficientur, vt seipsos plangant, id est, feriant: transfertur autem ad luctum. y Nubibus insidentem, velut sublatus est in cælum. z Quatuor partibus orbis. a Lanit, id est, cum lauor indicat succum vitalem è radice ad corticem euasisse. b Sup.21.16. c Significanter Euangelista verbo vtitur quod proprium est brutis, fore enim indicat vt eius tẽporis homines instar brutorum sint ventri dediti: alioqui edere & bibere per se vitium non est. d Græcæ & barbaræ mulieres molebant & coquebant. Plut.in lib. Problematum.

D

Luc.12.42.
e Ad verb. qua custodia.
Sup.14.25.

44 Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.

45 ‖ Quis igitur est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super famulitium suum, vt det illis alimentum in tempore?

46 Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

48 Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperitq́; verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua nō nouit:

51 Et [f] separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis: ‖ illic erit fletus & stridor dentium.

f Sub. à reliquis, vel in duas partes secabit, quod genus erat supplicij atrocissimum, quo Iust. Mar. refert affectum Esaiam à Iudæis, lignea nempe serra: eius supplicij exempla habentur, 1.Sā. 15.33, & Dan.3.29.

Suprà, 13.42. infrà, 25.33.

CAP. XXV.

6 Virgines expectantes sponsum. 13 Vigilandum. 14 Talenta seruis tradita. 24 Seruus nequam. 30 Extremum iudicium quale. 41 Maledicti.

CAP. XXV. 1 Petenda est à Deo virtus quæ nos per tenebras incedentes, ad extremum vsque veluti fax deducat: alioqui si fastidio torpescamus, ipsi quoque excludemur a Nuptiarū pompa (solebat noctu ferè celebrari, idq́; a puellis.

b Oculi somno grauatis.

1 TVnc [1] erit simile regnum cœlorū decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis [a] prodierunt in occursum sponsi.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

3 Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperant oleum secum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.

5 Tardante verò sponso, [b] nictarunt omnes, ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius.

7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lāpades nostræ extinguntur.

9 Responderunt verò prudentes illæ, dicentes, Nequaquam, ne non sufficiat nobis & vobis: ite verò potius ad eos qui vendunt, & ipsæ vobis emite.

10 Quum autem irent emptum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausaque est ianua.

11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

13 ‖ Vigilate itaq́; quia nescitis diem neq; horam qua Filius hominis veniet.

14 [2] ‖ Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique secundùm ipsius [c] facultatem: & peregrè profectus est statim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat, [d] negotiatus est ex ijs: & [e] fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò tempus, venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: [f] ingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce, alia duo lucratus sum suprà ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominē [g] durum esse, qui metas vbi nō seminasti, & inde cogas vbi non sparsisti:

25 Itaque timens abij, & occultaui talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & cunctator, sciebas me metere vbi non seminaui, & inde cogere vbi non sparsi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam [h] mensarijs: & veniens ego

Suprà, 24.43 mar.13.35. Luc.19.12.

2 Christus testatur magnum quidē fore interuallum inter suum ad Patrem discessum & reditum ad nos, sed se nihilominus eo die subducturum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiam cum suis domesticis, qui acceptis donis præ ignauia vsi nō fuerint.

c Prudentiam & peritiam in negotiando, id est, qua præditi erant.

d Ad verb. quæstum fecit, vel rem fecit.

e Id est, lucratus est.

f Id est, adesdum vt percipias fructum benignitatis meæ: gaudium autem Domini reciprocatur, Iohan.15.11. vt gaudium illud meum in vobis maneat & gaudium vestrum impleatur.

g Græcè austerum, quem Comici vocant seuerum

h Quos trapesitas vocāt, qui mensulis propositis pecuniam fœnore elocant.

ego recepissem meum, cum fœnore.

28 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

Suprà, 13.12, mar. 4.25, luc. 8.18. & 19.26.

29 ‖ (Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)

Suprà, 8.12. & 22.13.

30 Et inutilem seruum eijcite ‖ in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.

3 Futuri æterni iudicij graphica descriptio.

31 [3] Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.

32 Et cogentur coràm eo omnes gẽtes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis.

33 Et statuet, oues quidem ad dexteram suam, hœdos autem ad sinistram.

i Beati & fœlices, quos Pater meus beneficijs suis cumulauit.

34 Tunc dicet rex ijs qui ad dexteram ipsius *erunt*, Venite [i] benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.

Esa. 58.7, ezech. 18.7.

35 ‖ Esuriui enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:

Eccle. 7.39.

36 Nudus, & amiciuistis me: ‖ ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.

37 Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & [k] aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potum?

k Nutriuimus.

38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?

39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?

40 Et respondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.

Psal. 6.9, suprà, 7.23, luc. 13.27.
l. Ad verb. execrandi.

41 Tunc dicet etiam ijs qui ad sinistram *erunt* ‖ [l] Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.

42 Esuriui enim, & non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & non dedistis mihi potum:

43 Hospes eram & non collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*, & nõ inuisistis me.

44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?

45 Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.

Dan. 12.2, ioh. 5.29.

46 ‖ Et abibunt isti in supplicium æternum: iusti verò in vitam æternam.

CAP. XXVI.

1 Consilium sacerdotum contra Christum. 6 Christo pedes vnguntur. 15 Illum vendit Iudas. 19 Institutio Cœnæ. 34 & 69. Petri abnegatio. 38 Tristis Christus. 47 Osculo proditus. 57 Ad Caipham ducitur. 64 Fatetur se Christum. 67 Conspuitur.

CAP. XXVI. *Mar. 14.1, luc. 22.1. Iohan. 11.47.*

1 ET ‖ [1] factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,

2 Scitis intra duos dies Pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.

Mar. 14.3, iohan. 11.2.

1 Christus ad mortem vltrò properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressionem expiaturum.

2 Non homines, sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigendus esset Christus.

3 ‖ [2] Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam [a] Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:

4 Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.

5 Dicebant autem, Non [b] in festo, ne tumultus fiat in populo.

Deut. 15.11.

6 ‖ [3] Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,

7 [c] Venerat ad eum mulier, habens [d] alabastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accumbentis.

8 [e] Videntes autem discipuli eius, indignati sunt, dicentes, Quorsum [f] perditio hæc?

9 Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.

10 [4] Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

11 [5] ‖ Semper enim pauperes habebi-

3 Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor viuificus esset omnibus peccatoribus ad ipsũ confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarij consilij occasionem. 4 Non temerè damnandum quod extra ordinem agitur. 5 Christus in seipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.

a Supra 2.4. b Festi nomine totum Azymorum festum intelligitur, cuius primus, & octauus ita sancti erant, vt omninò cessandum esset, quamuis totus ordo Sanhedrin aliter censuerit: Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet ut sui æterni sacrificij Israelem totum testem haberet. c Hæc enim gesta erant antequam Christus veniret Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab Euangelista recenseri. d Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria. quod alabastritem lapidem veteres plerumque excauarant ad eos vsus: quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius libro 13. capite primo.

tis vobiscum: me verò non semper habebitis.

12 [g] Quòd enim hæc vnguētum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

14 ‖ Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum,

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

17 [6] ‖ Primo autem *die* Azymorum, venerunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum pascha?

18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quēdam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum propè est, apud te faciam pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt pascha.

20 Quum autē serum diei esset, [i] recubuit cum duodecim.

21 ‖ Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrûm me prodet.

22 Tunc contristati vehementer, cœperūt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, Domine?

23 Ipse verò respondens, ait: Qui [k] intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

24 Filius quidem hominis abijt sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

25 Respōdens autem Iudas qui [l] prodebat eum, dixit, Num ego sum, Rabbi, Dicit ei, Tu dixisti.

26 [7] ‖ Edentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum [m] benedixisset, fregit, deditq; discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc [n] est corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo [o] omnes.

28 [p] Hoc est enim sanguis meus Noui [q] testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

30 Et quum [r] hymnum cecinissent, abierunt in montem Olearum.

31 [8] ‖ Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. scriptum est enim, ‖ Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.

32 Postquam autem surrexero, ‖ pręibo vobis in Galilæam.

33 Respondens verò Petrus dixit ei, etiamsi omnes offendantur in te, ego nūquam offendar.

34 Dixit ei Iesus, ‖ Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 ‖ Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36 [9] Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hîc, vsquequo abiens, precatus fuero illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari, & [s] grauissimè angi.

38 [10] Tunc dicit eis Iesus, Vndiquaq; tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hîc, & vigilate mecum.

Mar.14.10, luc.22.7.

6 Christus verè nos in patriā mox introducturus, ac proinde legalē typū abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neglecta contraria traditione & cōsuetudine Iudæorum, simulq; ostēdit sic omnia mox esse euentura hominum ministerio, vt æternum Dei decretum ea gubernauerit.

Mar.14.12, luc.22.7.

7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouū fœdus nouis quoq; mysterijs sancit.

Mar.14.18, luc.22.14, ioh.13.21.

g Id est, effuso hoc vnguēto in corpus meum, hæc illa fecit ad me sepeliendum

1.Cor.11.24.

h Is fuit dies primi mensis decimusquartus: primus autem azymorū debuit esse decimusquintus, sed quia huius diei vespera quæ Romano more referebatur ad diem præcedentem, Iudæorū more ad sequentem diem pertineret, ideò dicitur primus azymorum.

i Quia ex præscripto legis calceati erant, & baculum gestabant tanquam festinabundi, inde conijcitur non recubuisse comedentes Pascha, sed stetisse, cum alioquin sumpturi cibum calceos exuebant: loquitur itaque hoc loco non de Paschate, sed de cœna, quæ peracto solemni ritu Paschatis adornata est. *k Id est, quem mea mensa dignabar, alludens ad locum, Psal.41.10. quod non est ita accipiendum, quasi eo ipso tempore quo hæc à Domino dicebantur, Iudas manum haberet in patina (fuisset enim indubitatum signum) sed ad mutuum conuictum refertur.* *l Id est, qui in eo iam totus erat, vt proderet.*

8 Christus solicitus de suis potius quàm de seipso, prædicit ipsorū fugam, monet vt mox sperēt meliora.

9 Christus discipulorū infirmitati cōsulēs, alijs in tuto relictis, tres tātùm assumit suæ angustię testes futuros, & in locū proditioni destinatū vltrò progreditur.

Mar.14.27, ioh.16.30, & 18.8.

Zach.13.7.

Mar.14.28, & 19.7.

Iohan.13.38.

Mar.14.3, luc.22.39.

10 Christus verus homo pœnas nobis Dei desertoribus debitas luiturus, à suis deseritur. luctatur terribiliter cum maledictionis Dei horrore: ex quo tandē victor euadens efficit vt mors non sit amplius nobis formidabilis.

m Marcus dicit gratias egisset: itaque benedicere, nō est murmuratione magica, aut vi verborum consecrare: mutātur tamen panis & vinum non natura, sed qualitate, fiunt enim corporis & sanguinis Christi symbola, non sua natura nec vi verborū, sed Christi institutione, quæ recitari & explicari debet, vt habeat fides quod amplectatur & in verbo & in elementis. *n Metonymicè, ita tamen vt per fidem verè, sed spirituali modo à credētibus recipiatur Christus cum suis donis, ita vt vnum cum illo fiant.* *o Contrà Christi institutionem faciunt, qui calicem sustulerunt.* *p Scilicet poculum seu vinum, est sanguis meus, sacramentaliter nimirum, sic Luc.22.20.* *q Vel fœderis, id est, quo nouum fœdus sancitur, in fœderibus enim sanciendis, adhibebantur vini libationes & sanguinis fusiones.* *r Quum peregissent solennem cantum, quem putant quidam fuisse sex, Psal. continuorum, à 112. ad 117.* *s Verbū quo vtitur significationem habet ingentis doloris & maximæ atq; mortiferæ tristitiæ, quod vt indicat veritatem humanæ naturæ, quæ mortem, quæ cōtra naturam inuasit, fugiebat, sic ostendit Christum (cæterùm à peccato immunem) has horribiles pœnas sustinuisse, quia sentiret iram Dei in nos accensam propter peccata, quæ in ipso vlciscebatur.*

39 Et progressus paululū, procidit in faciem suam, precans, & dicens, [t]Pater mi, si possibile est, [t] abeat à me [u] poculum istud. verumtamen non vt ego volo, sed vt tu.

40 [11] Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormiētes, & dicit Petro, Itáne non potuistis vnā horam vigilare mecū?

41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus, sed caro infirma *est*.

42 Rursum secundò abijt, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

43 Et quum venisset reperit eos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis, rursum abijt: & precatus est tertiò, eūdem sermonē dicens.

45 Tūc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod superest, & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.

46 [12] Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit.

47 || Et adhuc eo loquēte, ecce: Iudas vnus ex duodecim, venit, & cū eo turba multa cum gladijs & fustibus, [x] à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum.

49 Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit, Aue Rabbi. Et deosculatus est eum.

50 At Iesus dixit ei, [y] Amice, quorsum ades? [13] Tunc accesserunt, & manus iniecerūt in Iesum, & prehenderunt eū.

51 Et ecce, vnus ex ijs qui *erant* cum Iesu, extensa manu [z] exeruit gladium suum, & percusso seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

52 [14] Tunc ait ei Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum. || quicunq; enim [a] acceperint gladiū, gladio peribūt.

53 [15] An putas me non posse nūc precari Patrem meū, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorū?

54 [b] Quomodo ergo implerētur || Scripturæ, *quæ dicunt* sic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Iesus turbæ, vt aduersus latronem exiuistis cum gladijs & fustibus, vt comprehēderetis me, quotidie apud vos sedebam docens in templo, nec prehendistis me.

56 || Hoc autem totum factum est vt implerentur Scripturæ Prophetarū. Tūc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

57 [16] || Illi verò prehensum Iesum abduxerūt [c] ad Caiapham Pontificē maximum, vbi Scribæ & seniores coacti erāt.

58 Petrus autē sequebatur eum procul, vsque in [d] aulam Pontificis maximi: & ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem.

59 || Principes autem Sacerdotum & seniores & totus consessus quærebāt falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte mulctarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

61 Dixerunt, Iste dixit, || Possum [e] dissoluere templum Dei, & triduo ipsum ædificare.

62 Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil respōdes? [f] quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

63 Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus, dixit ei, [g] Adiuro te, per Deum viuentem vt dicas nobis, an tu sis Christus ille Filius Dei.

64 Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quinetiam dico vobis, [h] ab hoc tempore videbitis || Filium hominis sedentem ad [i] dextram potentiæ *Dei*, & venientem in [k] nubibus cæli.

65 Tunc Pontifex maximus [l] dirupit vestimenta sua, dicēs, Blasphemauit, quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

66 Quid vobis videtur? Ipsi verò respōdētes dixerūt, Tenetur mortis pœna.

67 || Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerūt: alij verò [m] baccillis eum ceciderunt.

63 Dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

56 [17] || Petrus autē sedebat [n] extrà in

11 Imago humanæ securitatis.
12 Christus vltrò capiēdum se præbet, vt volūtaria obediētia voluntariam Adami defectionem luat.
13 Christus capitur vt liberemur.
14 Vocationem oportet esse zeli regulam.
15 Christus ideò captus, quia capi voluit.
16 Christus innocēs dānatur à Pontifice, eius impietatis, cuius nos rei sumus.
17 Petrus mirabili Dei prouidentia horum omniū futurus testis, ad singularis cōstātiæ exemplū suæ incredulitatis experientia præparatur.

t Prætereat me & intactū relinquat.
u Id est, quod impēdet, quod offertur & quod paratū est, Hebr. pro ira Dei & supplicio sup. 20. 22.
Mar. 14. 43, luc. 22. 47, ioh. 18. 3.
x Submissi.
y Reprehensio ironica, & obiurgatio increpans Iudam. Nō enim ignorabat causam aduentus ipsius.
z Ad verb. euaginsit.
a Accipere gladium dicuntur, qui bus à Domino non traditur, idest, qui præter vocationē gladio vtuntur.
Gen. 9. 6, apoc. 13. 10. Esa. 53. 10.
b Per epitotesin tacitæ obiectioni respondet, nempè cur à Patre in extremo periculo subsidium non petat, & respondens interrogat.
Supr. 14. 31.
Mar. 14. 53, luc. 22. 54, ioh. 18. 14.
Mar. 14. 55.
Ioh. 2. 19.
c Ab Anna ad Caiapham, apud quē coactus fuit cœtus, Iohan. 18. 13.
d Aula propriè est locus ante ædes spatiosus sub aperto cælo, cuiusmodi solent esse ante ædes Regū & Potentū, per Synecdochen pro ipsis ædibus sumitur.
Suprà, 26. 17, rom. 14. 10, 1. thess. 4. 14.
e Supr. 24. 2.
f Quid sit quod isti aduersum te testimoniū dicant?
Esa. 50. 6.
g Iuratū te iubeo dicere per Deum.
Mar. 14. 66, luc. 22. 55, ioh. 18. 25.
h Distinguit hac particula priorem aduentum à posteriore. i i. Deo assidentem pari scilicet honore præditum, vel à dextris potētia sua, i. in potestate maxima: dextra enim Hebræis quiddam potentius indicat. k Supr. 24. 30. l More apud Iudæos recepto, qui illud facere tenebantur, vbi à quopiam Israelita audyssent blasphemiam in Deū, idq; ex traditione Talmudis, libro de Magistratibus, titulo, De quadruplici morte. m In Matt. 14. 65. n Id est, Extrà eum locum in quo Pontifex sederat, non autem extra domum: nam inde paulò pòst in vestibulum sese recipit.

aula: & accessit ad eum quædam ancillula, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

70 Ipse verò negauit coràm omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*, & dixit ijs qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

72 Tunc rursus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Paulo pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestum facit.

74 Tunc cœpit seipsum [o] deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et statim gallus misit vocem.

o .i. Iurando seipsum execrari.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquã gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extrà, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

2 Pilato vinctus traditur. 5 Iudas seipsum strangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Christus spinis coronatur. 34 Crucifigitur. 40 Cõuitijs incessitur. 50 Emittit spiritum. 57 Sepulchro imponitur. 62 Custoditur à militibus.

CAP. XXVII. *Mar. 15.1, luc. 22.66, ioh. 18.28.*

1 MAnè ‖ autem quum esset, consilium cœperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morte multarent.

2 Et vinctum eum abduxerunt, àc tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

3 [1] Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes Sacerdotum & seniores,

4 Dicens, Peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerũt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipse* abiectis illis *numis* argenteis in templum, [a] secessit: & abiens ‖ [b] strangulauit *sese*.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere [c] in corbanam: quoniam pretium [d] sanguinis est.

7 Consilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam [e] hospitum.

8 Quapropter vocatus est ager ille, ‖ ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.

9 (Tunc impletum est quod dictum est per [f] Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et [g] acceperũt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filijs Israël.

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrũ figuli, sicut constituit mihi Dominus.)

11 [2] ‖ Iesus autem stetit coràm præside, & interrogauit eum præses, dicens, Túne es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

12 Et quũ ipse accusaretur à principib' Sacerdotũ & seniorib', nihil respõdit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificentur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præses valdè.

15 [3] Præses autẽ in festo consueuerat turbę dimittere vnũ vinctũ, quẽ voluissẽt.

16 Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipsis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei sit* cũ iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnijs propter eum.

20 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabban, Iesum verò perderet.

21 Respõdens autem pręses dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabban.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 [4] Videns autem Pilatus se nihil [y] proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua [z] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à [a] sanguine huius iusti: vos videritis.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, [b] Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autẽ flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

27 ‖ Tunc milites præsidis, quum ab-

y Hoc se nihil iuuare. z Veteribus moris erat, in hominum cæde alijsue mactationibus aqua abluere manus expiationis gratia. a A cæde. Hebr. b Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & posteritas nostra pœnas luamus.

1 Exemplũ horrendi iudicij Dei in eos, tum qui Christũ vendũt, tum qui Christum emunt.

a Ex hominũ conspectu.

b Infrà, act. 1.18.

c Templi ærarium.

d Vitæ aut cædis.

Act. 1.18.

e Peregrinorum & hospitum, quibus etiã mortuis coniungi religio erat Iudæis.

Act. 1.19.

Zach. 11.13.

2 Christus tacet accusatus, vt non accusemur: nostrũ reatũ agnoscẽs, simul suã innocentiã silentio probans.

Mar. 15.3, luc. 23.3, ioh. 18.33.

3 Christus ab eodẽ iudice prius absoluitur quàm damnetur, vt eũ constet iustũ pro iniustis mori.

4 Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt coràm Deo absoluamur.

Marc. 15.15, luc. 23.18, ioh. 18.40, act. 3.14.

f Cùm hæc prophetia legatur apud Zachariã, aut librariorũ culpa, aut quorundam inscitia, nomen Ieremiæ irrepsisse fatendũ est, forsan ex margine cùm literarum compendia iou & zou vicina sint. In Syriaca verò paraphrasi nullum adscribitur Prophetæ nomen.

g Sequitur Euangelista nõ verba, sed sententiam Prophetæ, quàm ostendit impletam esse.

Mar. 15.16, ioh. 19.1.

duxissent

5 Christus ignominiam subijt peccatis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipsis rex designatur à quibus afficitur cõtumelia.
6 Educitur extra vrbem vt in cœleste regnum introducamur.
Mar.15.21, luc.23.26.
Mar.15.22, luc.23.32, ioh.19.16.
7 Christus nullum vsquam solamen inuenit vt omni cõsolatione in eo repleamur.
Mar.15.24. Psal.22 19.
8 Fit maledictio, vt in ipso benedicamur: nudatur suis etiã vestibus, vt ipsius nuditate ditemur.
9 Pronuntiatur verus Messias ab ijs ipsis à quibus reijcitur.
Ioh.2.19.
10 Pendens medius inter latrones Christus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

duxissent Iesum in prætorium, coëgerũt ad eum vniuersam cohortem.

28 [5] Et quum exuissent eum, [c] circũposuerunt ei chlamydem [d] coccinam.

29 Et coronam è spinis [e] contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum submisso, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

31 Et quũ illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, indueruntq; vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 ||Exeuntes autẽ inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc [f] angariauerunt vt portaret crucem eius.

33 [6] || Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus.

34 [7] Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

35 || [8] Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, || Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

36 Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, [9] HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

38 [10] Tũc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

39 [11] Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, || Tu qui destruis templũ, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

11 Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.
c Super injicitur enim chlamys & circumuoluitur carens nimirum manicis. d Apud Iohannem, & Marcum, fit mentio purpuræ, quæ & ipsa suauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophana militum ita vestiuit Iesum, qui rex perhiberetur. e Implexis spinis concinnatam. f Suprà, cap.5. vers 42. id est coëgerunt Simonem ad ferendum onus crucis: vnde constat tam duriter anteà afflictum fuisse Iesum, vt viribus ad crucem in itinere ferendam fuerit destitutus. Nam illum gestasse crucem scribit Iohannes.

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 ||Confidit in Deo, liberet eum nũc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.

44 Idipsum autem etiam [g] latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabãt ei.

45 [12] A sexta autem horà tenebræ factæ sunt super [h] vniuersam regionem, vsque ad horam nonam.

46 Circiter verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, || Eli, Eli, lama-sabachtani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur [i] deseruisti me?

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabant, quum *hoc* audissent, dicebant, [k] Eliam vocat iste.

48 Et statim currens quidam ex eis, || quum acceptam spongiam impleuisset aceto, & [l] circumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

49 Reliqui verò dicebant, Sine videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 [13] Iesus autem quum rursum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 [14] || Et ecce, [m] aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imũ: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et [n] monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53 Qui egressi è monumẽtis post resurrectionem eius, introierũt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erãt seruantes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 || [15] Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa,

Psal.22.19, sap.2.18.
12 Cœlum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitẽ immersus eiulat, & intereà irridetur.
13 Christus superatis cæteris hostibus tandẽ etiam mortem ipsam lacessit.
Psal.22 2. Psal.69.22.
14 Christus etiam mortuus se Deũ omnipotentem esse, vel ipsis hostibus confitẽtibus, demõstrat.
2.Par.3.14.
15 Christus non clàm, sed præsidis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumẽto nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.
g Synechdoche: alter enim solus conuitiabatur. Vide Luc.
h In Marc. 15.3.
Mar.15.42, luc.23.50, ioh.19.38.
i In hac scilicet calamitate: Hec autem exclamatio humana natura propria peccati quidem experti, sed quæ iram Dei sustineret debitam peccatis nostris. k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignoratione linguæ, sed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitauit vt ista amarissima paronomasia intelligeretur. l Extremo calamo circumuolutam. m Quo dimidebantur Sancta sanctorum. n Id est, fissis petris monumenta sunt aperta, vt hoc Symbolo doceretur mortem esse deuictam: mortuorũ autem resurectio sequuta est resurrectionem Christi, vt apparet ex proximè sequente versiculo.

nomine Ioſeph, qui & ipſe diſcipulus fuerat Ieſu.

58 Is adijt Pilatum, & petijt corpus Ieſu. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus.

59 Et Ioſeph, quum accepiſſet corpus, inuoluit illud ſindone pura:

60 Poſuitque in monumento ſuo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto ſaxo magno ad oſtium monumenti, abijt.

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, ſedentes contra ſepulcrum.

16 Ipſius Chriſti interfectoribus ſepulcri cuſtodia cõmittitur, quominus poſſit de eius reſurrectione dubitari.

62 [16] Poſtero autem die quæ ſequitur paraſceuen, coacti ſunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus [p] planum illum dixiſſe, quum adhuc viueret, Tertio pòſt die ſurgam.

64 Iube ergo muniri ſepulcrum vſque in diem tertium: nequando veniãt diſcipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo, Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

65 Dixit eis Pilatus, [q] Habetis cuſtodiam: abite, munite ſicut ſcitis.

66 Ipſi autem profecti munierunt ſepulcrum, obſignato lapide, cum cuſtodia.

p Seductorẽ, vel præſtigiatorem.

q Præſidiarios milites, templi nimirũ cuſtodia deſignatos.

CAP. XXVIII.

1 Mulieres ſepulchrum adeunt. 2 Angelus. 8 Chriſtus conſpicitur à mulieribus. 18 Mittit Apoſtolos ad prædicandum.

CAP. XXVIII 1 *Mar. 16. 6, ioh. 20. 11.*

1 Chriſtus profligata in ipſo ſepulcro morte, ſua vi reſurgit: quod mox Angelus teſtificatur.

1 E[a] Xtremo ‖ [1] autem Sabbatho, quũ [b] luceſceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt ſpectarent ſepulcrum.

2 Et ecce, terræ motus factus eſt magnus. Angelus enim Domini quum deſcendiſſet è cœlo, & acceſſiſſet, deuoluit lapidem ab oſtiò, ſedebatque ſuper eum.

3 Erat autem [c] viſus eius vt fulgur, & veſtimentum eius album ſicut nix.

4 Cuſtodes autem concuſſi ſunt præ ipſius timore, & facti ſunt ſicut mortui.

5 Reſpondens autem Angelus dixit mulieribus, [d] Vos *verò* ne timete: ſcio enim vos Ieſum crucifixum quærere.

6 Non eſt hìc: ſurrexit enim prout dixit, Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite diſcipulis eius, eum ſurrexiſſe à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egreſſæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent diſcipulis eius.

2 Chriſtus ipſe poſt reſurrectionẽ apparet, & miſſis ad diſcipulos mulieribus, oſtendit ſe curam eorũ non abieciſſe.

9 [2] Quum autẽ proficiſcerentur vt renuntiarent diſcipulis eius, ecce, Ieſus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem acceſſerunt, & prehenderũt pedes eius, & adorauerunt eum.

10 Tunc ait eis Ieſus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

3 Quo magis ſol lucet, eo magis excecãtur impij.

11 [3] Proficiſcentibus autem ipſis, ecce, quidam ex cuſtodia venerunt in vrbem, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12 Tunc coacti cum ſenioribus, conſilio capto, [e] pecuniam multam dederũt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Diſcipuli eius nocte venerunt, & eum furati ſunt nobis dormientibus.

14 Quòd ſi hoc [f] auditum fuerit apud præſidem, nos perſuadebimus ei, & ſecuros vos præſtabimus.

15 Ipſi verò accepta pecunia fecerunt ſicut erant edocti: & diuulgatus eſt iſte ſermo apud Iudæos vſque ad hodiernum diem.

4 Diſcipulis quoq; apparet Chriſtus, quos etiam Apoſtolos deſignat.

16 [4] Vndecim autem diſcipuli profecti ſunt in Galilæam, in montem vbi cõſtituerat eis Ieſus.

17 Et cùm vidiſſent eum, adorauerũt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedẽs Ieſus, loquutus eſt eis, dicens, ‖ Data eſt mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

5 *Kephalæa*, apoſtolatus, doctrinæ à Chriſto traditæ per orbem terrarũ promulgatio, & ſacramentorum adminiſtratio: quarum rerum efficacia non à miniſtris, ſed à Domino pendet.

19 ‖ [5] Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in [g] nomine patris, & Filij & Spiritus ſancti.

20 Docentes eos ſeruare omnia quæ mandaui vobis: & ecce, ego vobiſcum ſum [h] omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. Amen.

a Exeunte iã Sabbatho, i. ſub diluculũ, more ſcilicet Romanorum, qui diem naturalẽ ab ortu ſolis ad ſequentem ortum numerant: non autem Hebræorum, qui à veſpera ad veſperam. b i. primi à Sabbatho diei illuceſcẽte diluculo: primus autem dies ille eſt, quem hodie Dominicum vocamus. c Oculorum radij & per ſynechdoch. pro vultu. d Emphaticè, mulieres confirmat, perterritis ſcilicet militibus.

e Satis multum nummorũ. f Periculum enim erat ne deferrentur. g Inuocato Patre, Filio, & Spiritu ſancto. h In omne tempus intelligitur autem hic locus de modo præſentia Spiritus, quo ſe ſuaq; nobis communicat, cæterũ corpore abeſt. *Heb. 1. 2. Mar. 16. 15.*

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Vestitus & victus ipsius 9 Baptizatur Iesus. 12 Tentatur. 14 Prædicat Euang. 16. 21. & 19. Docet in synagogis. 23 Sanat dæmoniacum. 29 Socrum Petri. 31 Multos infirmos, 40 Leprosum.

1 PRINCIPIVM Euangelij Iesu Christi Filij Dei:

2 [1] Vt scriptum est in [a] Prophetis, ‖ Ecce, ego [b] mitto nuntium meum [c] ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.

3 ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.

4 ‖ [2] Baptizabat Iohãnes in deserto, & prædicabat [d] baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.

5 ‖ Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.

6 [e] Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pellicea circa lumbos suos, ‖ & edebat locustas & mel syluestre.

7 [3] ‖ Et prædicabat dicẽs, Venit ponè me qui validior me est, cuius non sum dignus qui [f] incuruatus soluã corrigiam solearum.

8 ‖ Ego quidẽ [g] baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.

9 ‖ [4] Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.

10 [5] Et statim [h] ascendens ex aqua, vidit findi cœlos, & Spiritum tanquam columbam descendere super eum.

11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius

CAP. I.
Malac.3.1.
1 Iohannes præit Christo sicut prædictum est à Prophetis.
Esa.40.3, luc.3.4, iohan.1.15. Matth.3.4. Matth.3.5.
2 Summa doctrinæ Iohãnis, aut potius Christi, remissio peccatorum & emendatio vitæ.
3 Iohannes & omnes minstri in Christum Dominum respiciunt.
Leuit.11.22. Mat.3.11, luc.3.16, ioh.1.27. Act.1.5, & 2 4, & 11.16, & 19.4. Mat.3.14, luc.3.21, ioh.1.33.
4 Christus baptismum nostrũ in sese cõsecrat.
5 Vocatio Christi è cœlis vt capitis Ecclesiæ.

a Metonymia. i. in libris Prophetarũ, Malachia scilicet & Esaia. b Tẽpore præsenti vtitur Propheta de re futura, tam certus quàm si eam cerneret. c Metaphora sumpta à Regum cõsuetudine, qui solent habere suos anteambulones. d Multa erant apud Iudæos genera lauacrorum: hic autem agitur de singulari lauacro, quod veri baptismatis omnes habet partes, resipiscẽtiam & remissionem peccatorum. e Mat.3.4. f Voluit Euangelista infimi serui conditionẽ significare. g Docet vim omnẽ baptismi à Christo manare qui intus baptizat. h Iohannes qui descenderat in aquã cum Iesu.

ille meus dilectus, in quo [i] acquiesco.

12 ‖ [6] Statimq; Spiritus eum [k] expellit in desertum.

13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. eratque cum feris: & Angeli ministrabant ei.

14 ‖ [7] Postquam autẽ traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangeliũ regni Dei:

15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, [l] resipiscite, & credite Euangelio.

16 ‖ [8] Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores)

17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt sitis piscatores hominum.

18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.

19 [9] Tũc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio sarciebant retia.

20 Statimq; vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, sequuti sunt eum.

21 ‖ Et ingrediuntur [m] Capernaum: statimque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat.

22 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ.

23 ‖ [10] Erat autẽ in synagoga eorum quidam [n] in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit.

24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu [o] Nazarene? Venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* [p] Sanctus ille Dei.

25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo.

26 Tunc quum [q] discerpsisset eum spi-

Mat.3.17. luc.4.1.
6 Christus tentatus vincit.
Mat.4.12, luc.4.14, ioh.4.43.
7 Iohanne capto plenè se prodit Christus.
Mat.4.18, luc.5.2.
8 Vocatio Simonis & Andreæ.
9 Vocatio Iacobi & Iohannis.
10 Annũtiat doctrinam qua sola expellitur Satan è mũdo: quod etiam miraculo confirmat.
Mat.4.18, luc.4.31. Mat.7.28. Luc.4.32.
i Vide Matthæũ, 3.19.
k Non significatur expulsio violenta, sed vis diuina qua Christũ, (qui ad illud vsq; tẽpus vt priuatus vixerat) noua persona induit, ac lucta proxima & ministerio præparatur.
l Mat.3.2.
m Ab vrbe Nazareth.
n Ad verb. homo in spiritu impuro. i. quem spiritus impurus corripuerat. o Natus erat in vrbe Bethleem, sed errore vulgi Nazarenus dictus est quia educatus esset in Nazareth. p Alludit nomen illud quod Pontificis maximi tiara inscriptum erat, Exod.28.36. q Infra.9.20.

Matth.8.14, luc.4.32.
11 Varijs ſanatis morbis, demonſtrat ſe veram vitam in mundum attuliſſe.
12 Curato leproſo oſtendit ſe idcircò veniſſe vt mundi ſordes ſuo contractu eluat.
13 Teſtatur ſe non ambitione, ſed ſolius Patris gloriæ & amoris in miſeros peccatores ſtudio duci.
r Velut attoniti.
ſ i. Pro ſuo iure, vel pro imperio.
t Non ſolùm in Galilæam, ſed etiam in vicinas regiones.
u Non enim eſt dæmoniorum Euangelium prædicare. Act.16.18.
x Vicos qui eſſent inſtar vrbium.

ritus impurus, & clamaſſet voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò [r] quærerent inter ſe dicentes, Quid eſt hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per [ſ] poteſtatem imperet etiam ſpiritibus impuris, & auſcultent ei?

28 Peruenit autem fama eius ſtatim in totam regionem [t] circumiacentem Galilææ:

29 [11] ||Et ſtatim è ſynagoga egreſſi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitās: & ſtatim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehenſa manu eius: & dimiſit eam febris ſtatim: & miniſtrauit eis.

32 Quum autem ſerum *diei* eſſet, occidente ſole, adducebant ad eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad oſtiũ.

34 Et ſanauit multos malè affectos varijs morbis: & dæmonia multa eiecit: & non [u] ſinebat loqui dæmonia quòd ipſum noſſent.

35 Et manè valdè multa nocte, quũ ſurrexiſſet, exijt, & abijt in deſertum locum, & illic precabatur.

36 Et proſequuti ſunt eum Simon, & qui cum ipſo erant.

37 Et quum inueniſſent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua [x] oppidula, vt & illic prædicem, ad hoc enim ſum egreſſus.

39 Et prædicabat in ſynagogis eorũ, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.

Mat.8.2, luc.5.12.

40 [12] || Venitque ad eum leproſus, precans eum eique ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

41 Ieſus autem miſericordia commotus, extenſa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum *hæc* dixiſſet, ſtatim abijt ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauiter interminatus ei *Ieſus*, ſtatim ablegauit eum:

44 [13] Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam dicas: ſed abi, oſtende teipſum [y] ſacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ || imperauit Moſes, vt hoc ſit eis teſtimonio.

45 ||Ille verò egreſſus, cœpit prædicare multa, & [z] rem diuulgare, ita vt iam non poſſet Ieſus manifeſtè introire in ciuitatem: ſed foris in deſertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

y Omnes poſteri Aaronis de lepra indicare poterant.
z Ad verb. ſermonem.
Leui.14.4. Luc.5.18.

CAP. II.

1 & 4 Paralyticus remiſſis peccatis ſanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Ieiunia & afflictiones prædicuntur. 23 Diſcipuli ſpicas vellunt. 26 Panes propoſitionis.

1 ET || [1] rurſus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum eſt eum [a] domi eſſe.

2 Statimque coacti ſunt multi, *adeò* vt iam non caperent *eos* [b] ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad oſtium, & loquebatur eis ſermonem *Euangelij*.

3 Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non poſſent ei appropinquare propter turbam, detexerunt tectum *ædium* in quibus erat, eoq; perfoſſo, *funibus* [c] demiſerunt [d] grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

6 Erant auté illic quidam ex Scribis ſedentes, & [e] ratiocinantes in cordibus ſuis,

7 Quid iſte ita loquitur blaſphemias? || quis poteſt remittere peccata, niſi ſolus Deus?

8 Et quum ſtatim cognouiſſet Ieſus ſpiritu ſuo, eos ita ratiocinari apud ſe, dixit eis, Quid iſta ratiocinamini in cordibus veſtris?

9 Vtrum eſt facilius, dicere paralytico, Remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula?

10 Vt autem ſciatis Filium hominis præditum eſſe autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Tibi dico, ſurge, ac tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam.

12 Tunc *ille* ſtatim ſurrexit: ſublatoque grabbato, egreſſus eſt coram omnibus: adeò vt [f] obſtupeſcerent omnes, & glorificarent Deum, dicẽtes, Nunquam tale quicquam vidimus.

13 || [2] Et egreſſus eſt rurſus ad mare: totaque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14 Et quum prætergrederetur, vidit [g] Leuin Alphæi *filium* ſedentem ad [h] telonium

CAP.II.
Mat.9.1.
1 Chriſtus ſanato paralytico demonſtrat homines amiſſas omnes vires in ſe vno per fidem recuperare.
2 Euangelium ſuperbos offendit humiles ſeruat.
a In domo in qua commorari ſolebat, nam Capernaum ſibi elegerat ad habitandum, relicta Nazareth.
b Nec domus nec veſtibulũ eos caperet.
Iob.14.4, eſa.43.15.
c Superiore parte tecti perfoſſa (qua plana erat) demiſerunt paralyticum in inferiorem partem, vbi Chriſtus concionabatur: alioqui enim in eius conſpectum illis perrumpere non licebat.
d Sic Latini vocant lectos viliores, in quibus meridiari ſolent.
e In animis ſuis, in vtramque partem de eo facto diſputantes.
Mat.9.9, luc.5.27.
f Ad verb. mentem loco mouerent.
g. Alterum Matthæi nomen. Luc.5.27.
h Telonarij erant qui vectigalia redimebant, telonium aut redemptionem vectigalis, aut locum vbi telonæ præſidebant.

lonium, dixitque ei, Sequere me. Et *is* surgens, sequutus est eum.

15 Et factum est quum Iesus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi & secuti fuerant eum.

16 Quumque Scribæ ac Pharisæi vidissent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid *est* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis,[i] Ijs qui valent, non opus est medico, sed ijs qui malè affecti sunt,|| non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad [k] resipiscentiam.

18 [3] Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 ||Tunc ait eis Iesus, Num possunt filij thalami [l] quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quandiu habent secum sponsum, non possunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 [m] Sed nemo panniculum impexum insuit vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

22 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum disrumpit vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est.

23 ||[4] Factum est autem vt ipse præteriret [n] Sabbatho per sata, & cœperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

24 Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

25 Et ipse dixit eis, Nunquam legistis || quid fecit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cum eo *erant*?

26 Quomodo ingressus sit domum Dei sub [o] Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit, quos non licet edere || nisi sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum.

28 Itaque Filius hominis est etiam [p] Sabbathi Dominus.

3 Superstitiosi & hypocritæ in rebus medijs temerè pietatis summã collocant, qui triplici ratione reprehenduntur: Primùm quia non spectantes quid ferant cuiusque vires, temerè quasuis leges de his rebus statuant.

1.Tim.1.13.

4 Secundò quòd inter leges de his rebus à Deo positas, & leges de rebus per se illicitis sancitas, nullum discrimen constituunt.

Mat.9.14, luc.5.33.

i Qui sunt integri viribus.

k Mat.3.2.

l Quandiu.

m Vide Mat. 9.16.

n Ad verb. sabbathis, id est, diebus feriatis.

Mat.12.1, luc.6.1.

1.Reg.21.6.

Exod.29.33, leuit.9.31, & 24.9.

o 1.Sam.21.1. vocatur Achimelech filius eius Abiathar, at ex aliorum locorum collatione docetur vtrumque binomium fuisse Vide 1.Par. 24.2.1.Sam. 8.17.

2.Sam.15.29.

1.Reg.25.18.

1.Reg.2.26.

p Sabbathum in sua habet potestate, vt possit pro suo imperio illi dominari.

CAP. III.

1 Arefacta manus sanatur 6 Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt 10 Tactu Christi sanantur multi. 11 Eiusdem aspectu dæmones genibus accidunt. 14 Duodecim Apostoli. 24 Regnum aduersus sese partitum. 29 Blasphemia in Spiritum. 31 Parentes Christi.

1 ET || [1] introiuit rursus in synagogam: eratque illic quidem [a] arefactam manum habens:

2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eum, vt ipsum accusarent.

3 Tunc ait homini habenti manum arefactam, Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere an malefacere *cuipiam*?[b] hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.

5 Et quum circumspexisset eos cũ ira, [c] condolescens quòd [d] occalluisset cor eorum, dicit homini, Extende manum tuam. Et *is* extendit: restitutaque est manus eius sana vt altera.

6 [2] Tunc egressi Pharisæi, statim cũ [e] Herodianis consilium inierunt aduersus eum, vt eum perderent.

7 Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa, & à Iudæa.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa, & *regione quæ est* [f] trans Iordanem; & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant, magna multitudine, quum audissent [g] quanta faceret, venerunt ad eum.

9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolum sibi [h] semper adesset, propter turbam, ne ipsum opprimerent.

10 Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in cũ vt ipsum tangerent quotquot tenebantur [i] flagellis.

11 Et [k] spiritus impuri quum eum conspexerant, accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsum palàm facerent.

CAP. III. *Matth.12.9, luc.6.6.*

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicem) morali præferebant, quũ è contrario ex ista petere oportuerit verum ceremonialis vsum.

2 Quo magis premitur veritas, eo magis emergit.

a Id est, inutilem & enectam.

b Ad verb. animam, vt sit Synecdoche pro toto homine.

c Homines cùm iniuriam factam sibi dolent in iram erumpunt, idq́ non sine vitio, at Christus sine vitio iratus est, & indoluit non tam propter iniuriam illatam, quam propter illorum improbitatem: illum itaque capiebat aduersariorum commiseratio, ideò condolescere dicitur. d Quasi callo obduruisset ita vt salutari doctrinæ amplius locus non esset. e Vide Mat. 22.16. f Qua Petrea dicitur à Ioseph. g Quàm immensa & quàm mirifica. h Ad verb. assiduè sibi præsto esset. i Morbis quidem vt flagellis, homines flagellat Deus. k In ijs quos innaserant, vel metonymicè pro ijs qui à spiritibus exagitabantur.

13 ||Tunc ascendit in montem,& aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

14 [3] Et [l] constituit duodecim qui secum essent,& quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberentque potestatem sanandi morbos,& eijciendi dæmonia.

16 [m] Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum:)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi,& Iohannem fratrem Iacobi (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui.)

18 Et Andream, & Philippũ, & Bartholomæum,& Mattheum,& Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & [n] Thaddæum,& Simonem [o] Cananiten.

19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum, [p] veneruntque domum.

20 Conuenit autem rursum turba,adeò vt ne capere quidem cibum possent.

21 [4] [q] Et quum *hæc* audissent ipsius propinqui, venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [r] apud se non esse.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant,dicebant eum habere Beelzebub, & || per principem dæmoniorũ eijcere dæmonia.

23 Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?

24 Neque [f] si regnum aduersus sese dissideat,potest stare regnum illud:

25 Neque si domus contra semetipsam dissideat,potest stare domus illa.

26 *Sic* quoque si [t] Satanas insurrexit & dissidet aduersus semetipsum, stare non potest,sed finem habet.

27 Non potest quisquam validi *alicuius*, [u] vasa,ingressus domum eius,diripere, nisi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

28 [5] || Amen dico uobis,quæuis peccata remittentur [x] filijs hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint.

29 Sed quicunque blasphemarit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed tenetur [y] æterno iudicio.

30 [z] Dicebant enim,Spiritum impurum habet.

31 [6] || Veniunt igitur [a] fratres & mater eius: & foris stantes, miserunt ad eum,& eum vocarunt.

32 Sedebat autem circa eum turba, *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea,aut fratres mei?

34 Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is est frater meus, & soror mea,& mater.

Infr.6.7, matth.10.1, luc.9.1.

3 Duodecim discipuli segregantur ad futuri Apostolatus tyrocinium.

4 Nulli infensiores Euangelij hostes quàm quos minimè oportuit

5 Soli extrà spem salutis qui cognitũ Christum malitiosè oppugnant.

l Elegit ac designauit duodecim, qui secum familiariter versarentur.

m Mat.10.2

n Qui etiam à Luca dicitur Iudas, ad cuius differentiam proditor dicitur Iscariotes.

Mat.9.34, & 12.24. luc.11.14.

o Vide Matt. 10.4.

p Apostoli in contubernium recepti in domum venere, vt posthac cum Christo versarentur.

q Ad verb. qui ab eo erant, id est, gentiles seu propinqui: qui enim mente essent capti ad agnatos deducebantur.

Mat.12.34, luc 12.10, 1.ioh.5.16.

r Mentis non esse compotem

ſ Si regnum distractum fuerit in partes.

t Id est, Satanicus cœtus. *u Cuiuscunque generis instrumenta.* *x Hominibus, Hebr.* *y Quod nunquam delebitur.*

6 Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

Matth.12.46. luc.8.19.

z. Verba Euangelistæ.

a Fratrum nomine, omnes qui eiusdem sunt cognationis intelligunt Hebræi.

CAP. IIII.

4 Parabola seminantis. 14 Eiusdem expositio. 18 Spinæ. 21 Lucerna. 26 Sementis iacta in terram. 31 Granum sinapis. 38 Dormit Christus in puppi.

1 ET ||rursus cœpit docere iuxta [a] mare: & coacta est ad eum turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, [b] sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebatque eis in doctrina sua,

3 [1] Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat,exijt ad seminandum.

4 Et factum est in seminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: veneruntque volucres cæli, & deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non habebat terram multam: & statim exortum est,propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum est,& propterea quòd non habebat radicem,exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonã, deditque fructum assurgentem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena,& aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum,audiat.

10 Quum autem esset [c] solus, interrogarunt eum qui [d] circa eum erant cũ duodecim,de parabola.

11 Et dixit eis,Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ijs autem qui

Mat.13.1, luc.8.4.

1 Eadem quidem Euangelij doctrina vbique seritur, sed non pari successu: hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

a Tiberiadis.

b In naue in mare deducta.

c Ad verb. solitariè.

d Qui illum assectabantur.

[e] foris ſunt, per parabolas omnia *iſta* fiũt:

12 || Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

13 Prætereà dixit eis,[f] Neſcitis parabolam iſtam? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis?

14 Seminator ille, ſermoné ſeminat.

15 Iſti autem ſunt qui iuxta viam *ſemen excipiunt*, in quibus *videlicet* ſeminatur ſermo: ſed poſtquam audierunt, ſtatim venit Satanas, & tollit ſermonem ſeminatum in cordibus eorum.

16 Et iſti ſunt ſimiliter qui in petroſa ſemen excipiunt: qui *videlicet*, quum audierint ſermonem, ſtatim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in ſe, ſed temporarij ſunt: deinde orta oppreſſione aut perſequutione propter ſermoné, ſtatim offenduntur.

18 Hi ſunt autem qui in ſpinas ſemen excipiunt, hi ſunt, *inquam*, qui ſermonem audiunt:

19 Sed ſolicitudines [g] ſeculi huius, & fallacia || diuitiarum, & cupiditates quæ in cęteris rebus *verſantur*, introeuntes ſuffocant ſermonem, iſque redditur infructuoſus.

20 Hi ſunt verò qui in terram bonam ſemen exceperunt, qui *videlicet* audiunt ſermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud ſexenta, aliud centena.

21 [2] Dixit etiam eis, || Num lucerna venit vt ſubter modium ponatur, aut ſubter lectum? nónne vt [h] candelabro imponatur?

22 || Non eſt enim quicquam occultum quod non manifeſtandum ſit, vel *quod* abſcondatur: ſed *oportet* vt palàm proferatur.

23 Siquis habet aures ad audiẽdum, audiat.

24 [3] Præterea dixit eis, Videte quid audiatis, || [i] qua menſura metimini, alij vobis metientur, & adijcietur vobis qui auditis.

25 || Qui enim habet, dabitur ei: & qui nõ habet, etiã quod habet tolletur ab eo.

26 [4] Item dicebat, Ita eſt regnũ Dei, vt ſi quiſpiam iaciat ſemen in terram,

27 Et [k] dormiat, & exurgat nocte ac die: & ſemen germinet, & aſſurgat [l] quomodo ipſe neſcit.

28 [m] Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.

29 Quum autem prodiderit *ſeſe* fructus, ſtatim mittit falcem: quoniam adeſt meſſis.

30 || [5] Dicebat etiam, Cui *rei* aſſimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

31 Velut grano ſinapis: quod quum ſeminatur in terra, minimum eſt omnium ſeminum quæ in terra ſunt.

32 Sed quum ſeminatũ fuerit, aſſurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt poſſint ſub eius vmbra volucres cæli nidulari.

33 || Et talibus multis parabolis loquebatur eis ſermonem, [n] prout poterant audire.

34 Abſque parabola verò non loquebatur eis: priuatim autem diſcipulis ſuis [o] explicabat omnia.

35 || Dixit autem eis die illo, quum ſerum *diei* eſſet, Tranſeamus in vlteriorem *ripam*.

36 Dimiſſa igitur turba, acceperunt eum vt erat in nauigio: ſed alia nauigiola erant cum eo.

37 [6] Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúſque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipſe in puppi, ceruicali indormiens: tunc expergefaciunt eum, dicuntq́; ei, Magiſter, [p] non eſt tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit vẽtum, dixitque mari, Sile, obmuteſce. Tum quieuit ventus, factaque eſt tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, [q] Quid ita timidi eſtis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantque alius ad alium, Quiſnam iſte eſt, vt etiã ventus & mare auſcultent ei?

Eſa.6.9, matth.13.14, luc 8.10, ioh.12.40, act.28.26, rom.11.9.

2 Etiamſi lucem Euãgelij reſpuat mundus tamen eſt accendẽda, vel ob hanc vnã cauſam, vt eius ſcelera pateſiant.

3 Quo liberalius cõmunicamus à Deo accepta, eo fit ipſe erga nos liberalior.

4 Dominus ſerit & metit, ratione quadam hominib⁹ prorſus ignota.

e Id eſt, exteris, alienis & non noſtris. 1.Tim.6.17.

f Quomodo igitur.

g Ad huius vita negotia pertinentes.

Matth.5.15, luc.8.16.& 11.33.

h Vide Mat. 5.15.

Matt.10.26, luc.8.17, & 12.2.

i Sup. Mat. 7.2.

Mat.7.2, luc.6.38.

k .i. Semente facta trãſigat ſecurus dies ac noctes minimè dubitãs quin ſemẽ germinet, quod noctu & interdiu creſcit.

Mat.13.12, & 25.29, luc.8.18, & 19.26.

5 Deus cõtrà quàm ſoleant homines, à minimis auſpicatus, in maxima deſinit.

Matt.13.31, luc.13.19.

6 Qui cum Chriſto nauigãt, etiãſi videatur ille periclitantibus ſuis ſtertere, tamẽ in tempore ab ipſo expergefacto ſeruantur.

Matt.13.34.

l Miniſtrorũ officium eſt agrum ſtudioſè colere, ſucceſſum Deo cõmendare. Vis enim illa qua ſemen adoleſcit, occulta eſt, qua ex fructu tantum agnoſcitur.

Matt.8.23, luc.8.22.

m Vi quadã ſeipſum mouente.

n Pro auditorum captu.

o Ad verb. ſoluebat, nẽ; ſ tanquam ænigmatum nodos.

p An nihil curas.

q Quomodo fidem non habetis.

CAP. V.

1 Dæmoniacus ſanatur. 6 Dæmon agnoſcẽs Chriſtum. 9 Legio Dæmoniorum. 13 In porcos intrat. 22 Iairi filia. 25 Mulier à fluxione ſanguinis ſanatur. 26 Medici. 34 Fides. 39 Dormire.

1 ET || [1] venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem [a] Gaderenorũ.

CAP. V. *Matth.8.28, luc.8.26.*

1 Chriſti virtutem admirantur multi, qui tamen vel leuiſſimæ rei iactura redemptam nolint.

a Vide Matth.8.30.

2 Egressoq; ei è nauigio, statim occurrit è monumētis homo in [b] quo erat spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquā poterat eum vincire:

4 Propterea quòd sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumētis [c] erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit, & adorauit eum:

7 Et clamās voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? [d] adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

8 (Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine)

9 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *est*? Et respondit dicens, Legio mihi nomen *est*, quia multi sumus.

10 Et multùm [e] precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

11 Erat autem illic ad [f] montes grex porcorum magnus pascens.

12 Et precati sunt eum omnes *illi* dæmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in [g] mare, (erant autem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

14 Qui verò pascebant porcos, fugerunt, & renuntiarunt in vrbem & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderent quid illud esset quod factum fuerat.

15 Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedētem ac vestitū, & sanæ mentis, eū *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actū esset cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

18 Ipsi verò ingressi in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia [h] quanta tibi Dominus præstiterit, & *quantopere* misertus sit tui.

20 Abijt igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratq; apud mare.

22 ‖ [i] Et ecce, venit vnus ex Principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

23 Et multum precabatur eum, dicēs, Filiola mea [k] in extremum adducta est: *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt seruetur: & viuet.

24 Abijt igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur eū turba multa, & cōprimebāt eū.

25 [2] Tūc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

26 Fueratque multa perpessa à multis medicis, & expenderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat, sed potius in deterius venerat:

27 Quū audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: & [l] sensit corpore se sanatam esse ex eo [m] flagello.

30 Statim autem Iesus quum apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, cōuersus in turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?

31 Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

32 *Ipse* verò circumspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum sciret quod in se factū fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitque ei [n] omnem veritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: abi in [o] pace, & esto sana ex flagello tuo.

35 Adhuc eo loquente, veniunt *quidam* [p] à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est: quid amplius [q] vexas magistrum?

36 [3] Iesus autem, statim vt audijt hūc sermonem qui dicebatur, dicit Præfecto synagogæ, Ne metue, solummodò crede.

37 Neq; permisit vt quisquam ipsum consequeretur nisi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domū Præfecti synagogæ,

---

b *Ad verb. in spiritu, In spiritu autem dicuntur esse quos spiritus quasi inclusos teneat ac deuinctos.*

c *Versabatur.*

d *Id est. Confirma mihi, interposito iureiurando fore vt non me vexes.*

e *Is Dæmon, qui etiam pro cæteris legatione fungebatur.*

f *Hæc tota regio maxima ex parte est aspera, intercursantibus montibus Galaad.*

g *Strab. lib. 16. est in Gadaride stagnū aquæ pessimæ, qua degustata, pecora pilos, vngulas, & cornua amittunt.*

h *Sup. 3. 8.*

Matth. 9. 18, luc. 8 41.

i *Cœtus non temerè conueniebāt, sed in singulis Synagogis certi fuerunt homines qui multitudinem moderarentur.*

k *Ad verb. extremè habet.*

2 Vera fide quamuis imbecilla, vel leuissimè attactus Iesus, virtute sua nos sanat.

l *Ad verb. cognouit.*

m *Sup. 3. 10.*

n *.i. Rem totam ita vt gesta erat.*

o *Heb. fœliciter.*

p *Ab ædibus Principis.*

q *.i. Defatigas, vel molestia afficis.*

3 Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidē apprehendunt.

gogæ, & tumultum conspicit, flentes & eiulantes multum.

39 Et ingressus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non est mortua. sed dormit.

40 [4] Et deridebant eum, Ipse verò, eiectis omnibus, accepit patrem & matrem puellæ, & [r] eos qui secum erant, & ingreditur *eò* vbi puella erat iacens.

41 Prehensaque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod est si interpræteris, Puella (tibi dico) surge.

42 Et statim surrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim, & obstupuerunt stupore magno.

23 *Ipse* verò multum imperauit eis nequis id resciret: dixitque vt daretur puellæ quo vesceretur.

4 Indigni sunt Christi irrisores, qui fiant ipsius bonitatis testes.

r *Tres discipulos.*

CAP. VI.

2 Prædicans Christus à suis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apostoli. 13 Eijciunt dæmonia: Vngunt oleo ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Christo. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apostoli reuersi à prædicatione. 34 Christus docet in deserto. 37 Pascit populum quinque panibus. 48 Apostoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu vestimenti Christi.

1 ET [1] || egressus est illinc, venitque in patriam suam: & sequuti sunt eum discipuli eius.

2 Quumque [a] aduenisset Sabbathū, cœpit in synagoga docere: multique audientes [b] percellebantur, dicentes, Vnde huic ista? & quæ est hæc sapientia quæ data est ei, vt etiam [c] virtutes tales per manus eius edantur?

3 Nónne iste est faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Iose & Iudæ & Simonis? nónne & [d] sorores eius hîc sunt apud nos? Et offendebantur in ipso.

4 Dicebat autem eis Iesus, || Non est Propheta [e] inhonoratus nisi in patria sua, & inter cognatos, & in domo sua.

5 Neq; [f] potuit illic virtutem vllam edere, sed quū paucis ægrotis imposuisset manus, sanauit *eos*.

6 || Mirabaturque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

CAP. VI. *Mat. 13. 54, luc. 4. 16.*

1 Mūdus incredulus nihil quidem de Christi virtute detrahit, sed oblata eius efficacia seipsum priuat sciens ac prudens.

Ioh. 4. 44.

a Ad verb. facto Sabbatho.

b Obstupefiebant.

Mat. 9. 33, luc. 13. 22.

c Per virtutes intelligit mirifica illa Christi fa[illegible] [illegible]

7 || [2] Tūc aduocauit duodecim illos, cœpitque eos mittere [g] binos: deditque eis potestatem *aduersus* spiritus impuros.

8 [3] Et præcepit eis vt nihil sumerēt [h] ad iter nisi virgam tantùm, non peram, non panem, non æs in zona:

9 Sed *vt* calcearentur || [i] sandalijs: & ne [k] induerentur binis tunicis.

10 Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, [l] illic manete, vsquedum exeatis illinc.

11 || [4] Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, egressi illinc, || excutite puluerem qui subest pedibus vestris, *vt hoc sit* testimonio aduersus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* siue Gomorrhorum in die iudicij, quàm vrbis illius.

12 Egressi igitur *illi* prædicabant vt resipiscerent *homines*.

13 Et dæmonia multa eijciebāt: || [m] vngebantque oleo multos ægrotos, & sanabant *eos*.

14 || [5] Audiuit autem *hæc* rex Herodes (clarum enim factum erat nomen eius) dixitq;, Iohannes ille qui baptizabat, surrexit à mortuis, & propterea [n] virtutes agunt in eo.

15 Alij dicebant, Elias est. Alij verò dicebant, Propheta est, vel vnus ex Prophetis [o] illis.

16 || [6] Quum igitur *hæc* audisset Herodes, ait, Hic est Iohannes quem ego [p] decollaui, ipse surrexit à mortuis.

17 Ipse enim Herodes missis *satellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui, quia duxerat eam vxorem.

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, || Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

19 Herodias autem [q] imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, sciens eum *esse* || virum iustum ac sanctum, & obseruabat eum: auditoq; eo

Mat. 10. 1, luc. 9. 1, supr. 3. 14.

2 Peculiari legatione præparantur discipuli ad generalem illum Apostolatum.

Act. 12. 8.

3 Fidis pastoribus ne de rebus quidē alioqui ad hanc vitam necessarijs cogitandum, si vel tantillum eos remorentur.

Mat. 10. 14, luc. 9. 5. Act. 13. 51, & 18. 6.

4 Dominus seruorum suorum seuerissimus vindex.

Iac. 5. 14.

Mat. 14. 1, luc. 9. 7.

5 Euangeliū pios cōfirmat, impios perturbat.

6 Vide annotat. apud Mat.

Luc. 3. 19.

g Ad verbum, duo, duo, Hebr. i. singula ablegauit paria.

h Vide Mat. 10. 10.

i Sandalium propriè est calceamētum muliebre.

Leuit. 18. 16. Mat. 22. 16.

k Id est, vestes sibi assumerent mutatorias, scilicet, vt expeditiores essent ad hanc obeundam peregrinationem. *l Id est, Ne in ista subita peregrinatione immutetis hospitia vestra.* *m Oleum illud, symbolum fuit mirificæ istius virtutis, porrò cum iam pridem illud donum cessarit, ceremonia quæ alicubi retinetur, est inutilis.* *n Hoc loco virtutis nomen, pro vi faciendorū miraculorū sumitur.* *o Veteribus.* *p Id est, caput ipsi amputari.* *q Occasiones captabat quibus noceret.*

[illegible] uinan[illegible] [vi]rtutem declarabant, mat. 7. 22. *d Hebræorū more, qui per fratres & sorores intelligunt agnatos omnes.* *e Non tantum cui iustus non tribuitur honor, sed & qui afficitur contumelia.* *f i. Voluit, ad diuina enim opera requiritur accipientis fides.*

multa faciebat, & [r] libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies oportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primarijs Galilææ:

22 Et introisset filia ipsius [f] Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Iurauitque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 At illa [t] egressa, dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

25 *Puella* igitur cupidè statim ad regem ingressa, *id* petijt, dicens, Velim vt [u] iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

26 Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reijcere.

27 Et statim rex, misso [x] spiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

28 Ille verò abijt ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

29 Quumque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

30 || Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant,

31 [7] Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululum. Erant enim multi venientes & abeuntes: & [y] ne cibũ quidem capere ipsis vacabat.

32 || Abierunt igitur in desertũ locum nauigio seorsim.

33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præueneruntque eos, & conuenerunt ad eum.

34 || Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & misericordia commotus est super eis, quoniam erant vt oues nõ habentes pastorem: cœpitque eos docere multa.

35 || Quum autem iam [z] multus dies esset, adierunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est:

7 Christum vel per ipsa deserta sectãtibus non modò nihil deerit, sed etiam multũ superer it. Et quàm turpe ab eo qui vitam æternã donat, hanc caducam nõ expectare.

r Tyrãnus libenter audiebat in se sententiam ferri, sed semen cadebat in loca petrosa.

f Quã Herodias sustulerat, non ex Herode Antipa, sed ex Philippo illã Ioseph: Salomen vocat.

t Non enim solebant mulieres cum viris accumbere.

u Ad verb. ex hac, sub. hora.

x Spiculatores erãt regij satellites, a spiculis gerẽdis dicti.

Luc.9.10. Mat.14.13, luc.9.10.

y Ad verb. non erat tempus. i. opportunitas ad manducandũ.

z Horarum numero iam aucto, ad verb. cum iam hora multa fieret. i. vergente ad noctem die.

Mat.9.36, & 14.14, luc.9.11.

Mat.14.15.

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes. nam quo vescantur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num* [a] *vt* profecti emamus [b] ducentis denarijs panes, & demus eis quo vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. || Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos pisces.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes [c] per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per [d] areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum, [e] benedixit, ac fregit panes: deditque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederuntque omnes, & saturati sunt:

43 Et sustulerunt fragmẽtorum duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autẽ qui comederant, quasi quinquies mille viri.

45 [8] Et statim coëgit discipulos suos inscendere nauigium, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset [f] eos, abijt in montem ad precandum.

47 || Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditque eos vexatos in *nauigio* [g] prouehendo (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa [h] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebatque eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, putarunt spectrum esse, & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite, ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium,

8 Fidos seruos Dei post leues labores manet grauissima tempestas, quã absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur, vt quo tempore & qua ratione minimè expectant, in fœlicitatis portum prouehantur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago.

Mat.14.17, luc.9.13, ioh.6.9.

a Interrogatio cum admiratione atque adeò cum ironia coniuncta, qua vtũtur qui indignantes negãt se aliquid facturos.

Mat.14.23, ioh.5.16.

b Summa coronatorum.

c Ad verb. per conuiuia, conuiuia, Hebræorum more, qui carent distributiuis, Supr.6.7. Conuiuia autem vocat distinctiones ordinum eorum qui accubuerunt.

d Vel areolatim ad verb. areolis, areolis, Heb. [illegible]

[illegible] gratias egit Deo Patri, & nomen eius inuocauit. f Discipulos. g Prouehunt remis nautæ nauigia, i. remis agunt. h Nox in quatuor custodias erat diuisa.

quieuit-

g Christus in patria reiectus, ex improuiso ad eos appellens à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

i Tantū abest, vt quum cognouissent spectrum non esse, desierunt obstupescere, vt etiā multò magis quàm antea sint perculsi, cùm viderent ventos ac mare ipsius imperio acquieuisse. *k Miraculum illud quinque panum, vel non perceperant, vel non satis considerauerant, adeo vt virtus ista Christi illis non minus esset noua, quàm si miraculo illi recens facto non interfuissent.* *l Vel eam, sub. fimbriam.* *m Recuperabant sanitatem.*

quieuitque ventus: & *ipsi* [i] multò magis apud sese obstupescebant, & mirabantur.

52 [k] Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniā cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecissent, venerunt in terram Genezaret: & appulerunt.

54 [g] Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

55 Quum percurrissent totam illam circumiacentem regionem, cœperunt in grabatis malè affectos circumferre vbi audiebant eum esse.

56 Et quocunque introisset in vicos, aut vrbes, aut agros, in foris ponebant ægrotos, & precabantur eum vt vel fimbriam pallij ipsius tangerent: & quotquot tangebant [l] eum, [m] seruabantur.

CAP. VII.

2 Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus. 4 Pharisæorum doctrina de lotionibus. Hypocritæ. 8 Præcepta hominum præceptis Dei, præferuntur. 10 Parentes honorandi. 14 Quæ sunt quæ verè coinquinant hominem. 25 Chananæa. 32 Surdus mutus sanatur.

CAP. VII. *Mat. 15. 1.*

1 Nulli magis resistunt sapientiæ Dei, quàm quos oportuit omnium esse sapientissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniā nulla in re sibi magis quàm in superstitione (id est commētitio Dei cultu, homines placent.

n Ad verb. communibus. Pharisæi siquidem illotis manibus cibum capi nolebant, quod illas cōmuni rerū attrectatione, pollui existimarent. Mat. 15. 11. *o i. Comedere cibum, Hebr.* *p Iterum atque iterum, metaphora ducta à pugilibus qui iteratis pugnis decertant Pygme enim est illa pugna, vel de Iudæis dicitur qui pugnū palma lauando fricarent.* *q Studiosè obseruantes.* *r Id est, & à forensibus negotijs ne cibum quidem capiunt nisi prius sese in aquas demerserint.* *f Horum appellatione intelliguntur omnis generis vasa, quotidianis vsibus destinata.* *t Non instituunt vitam Hebr. apud Hebræos enim via est genus vitæ.* *u Vide Mat. 15. 3.*

1 TVnc ‖ [1] coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis.

2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius [n] pollutis manibus (id est illotis) [o] edere panem, conquesti sunt.

3 Nā Pharisæi & omnes Iudæi, nisi [p] pugno lauerint manus, non edunt, [q] tenentes traditionem seniorum.

4 [r] Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperūt tenenda, nempè lotiones poculorum, & [f] sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non [t] ambulant secundum [u] traditionem seniorum, sed illotis manibus edūt panem?

6 [2] Ille verò respondens dixit eis, Enimuerò bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptum est, ‖ Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me.

7 [3] Frustrà verò me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

8 [4] Nam omisso mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones sextariorum & poculorum: aliaque similia eiusmodi multa facitis.

9 [5] [x] Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mādatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

10 Moses enim dixit, ‖ Honora patrē tuum & matrem tuam, &. ‖ Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, [z] Corban (id est munus) quodcūq; ex me *erit*, tibi proderit: *insons erit*.

12 Nec permittitis amplius eū quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

13 Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

14 ‖ Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quę polluunt hominem.

16 Si quis habet aures ad audiēdum, audiat.

17 Et quum introisset domū, *digressus* à turba, interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itáne & vos despitis? non intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominē, non posse eum polluere?

19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem: & in latrinam abit, [a] purgans omnes escas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

21 ‖ Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

22 Furta, [b] auaritiæ, [c] scelera, dolus, proteruia, [d] oculus malus, obtrectationes, superbia, amentia.

23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

2 Hypocrisis, perpetua superstitionis comes. *Esa. 29. 13.*

3 Quo magis satagunt superstitiosi eo magis delirant, dum sibi promittunt se Deū demereri.

Exod. 20. 12, deut. 5. 16, ephe. 6. 2. Exod. 21. 17, leuit. 20. 9, pro. 20. 20.

4 Superstitiosorū cōmenta Legē Dei nō modò non perficiunt (vt ipsi non sine blasphemia vulgò persuadent) sed etiam penitus tollunt.

Mat. 15. 10.

5 Vera religio superstitioni ex diametro repugnās, in spirituali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quātumuis altè radices egisse videātur, euellentur.

x Ironia. *y Sine spe veniæ morte mulctetur.* *z Mat. 15. 5.* *a Quod enim in latrinam vadit, purgat omnes escas. Gen. 6. 5, & 8. 21.* *b Omnis generis versutia, quibus alij ex aliorum incommodis sua captant commoda.* *c Inueterata malitia.* *d Vide Mat. 15. 19.*

24 [6] || Et illinc surgẽs abijt in [e] confinia Tyri ac Sidonis & ingressus domum, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre.

25 Quum enim de eo audisset mulier cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier [f] Græca, [g] Syrophœnissa genere) & rogauit eũ vt dæmonium eijceret ex filia sua.

27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi. non est enim bonum accipere panẽ liberorum, & objjcere [h] catellis.

28 Ipsa verò respondit, & dixit ei, [i] Etiam, Domine: etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorum.

29 Tũc dixit ei, Propter istum sermonem abi: exijt dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem *illa* abijsset domum suam, inuenit dæmonium exisse, & filiam proiectam super lectum.

31 [7] Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines [k] Decapolis.

32 Et offerunt ei surdum [l] difficulter loquentem: & precantur vt imponat ei manum.

33 *Ipse* verò quum [m] abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.

34 Ac suspiciẽs in cœlũ, ingemuit, dixitq; ei, Ephphata, quod est, Adaperitor.

35 Et statim adapertæ sunt eius aures: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui dicerẽt. sed [n] quantumcunque ipse eis interdixisset, multò magis *hoc* prædicabant [o].

37 Et supramodum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt surdi audiant, & muti loquantur.

6 Quod oblatum repudiant superbi, hoc velut extorquent modesti, & humiles peccatores.
Mat. 15. 21.
7 Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitã condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitã instaurat.
e In extremos Palestinæ fines, vicinos Tyro & Sidoni.
f Religione, prosa[illegible].
g Vicina Damasco.
h Vtitur diminutiuo, vt maiore cum contemptu loqui videatur.
i Quasi dicat, Ita se res habet vt tu dicis, nam satis debet esse catellis si vel micas excipiant, micas igitur peto, nõ filiorum panẽ.
k Regiuncula erat, sed dicta à decem vrbibus, quas intercurrant & cingunt tetrarchia, Pli. lib. 3. cap. 18.
l Balbum.
m Acceptum ab illorũ manibus seduxisset.
n Quo plus.
o Sub. quam si ille non prohibuisset.

CAP. VIII.

1 Miraculum de septem panibus. 11 Iudæi signa quærunt. 15 Cauendum à doctrina Pharisæorum. 22 Cæcus sanatur. 27 Varia populi opinio de Christo. 29 Apostolorum de Christo confessio. 31 Prædicit mortem suam Christus. 33 Petrus, satan. 35 Animam seruare & perdere. 38 Erubescere Christum.

1 Diebus || [1] illis, quum multa omninò turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixitque eis,

CAP. VIII. 1 Mat. 15. 32.
1 Vide annot. apud Mat. 15. 32.

2 Misericordia cõmoueor erga turbam: quia iam triduum manẽt apud me, nec habent quo vescantur.

3 Quòd si dimisero eos ieiunos [a] domum suam, [b] deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

4 Responderunt autem ei discipuli eius, [c] Vnde istos quispiam possit hîc satiare panibus in deserto?

5 Interrogauit autem eos, Quot panes habetis? Ipsi verò dixerunt, Septem.

6 Tunc præcepit turbæ vt discumberet humi: & acceptis septem illis panibus, [d] quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis vt apponerent: & apposuerunt turbæ.

7 Habebant autem pisciculos paucos: & quum benedixisset, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorum quæ superfuerant, septem sportas.

9 Erant autẽ qui comederant, quasi quater mille, dimisitque eos.

10 || Et statim ingressus in nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11 [2] || [e] Et venerũt Pharisæi, cœperũtque altercari cum eo, quærentes ab eo signum è cœlo, tentantes eum.

12 Ipse verò, [f] quum altè ingemuisset spiritu suo, dixit, Cur natio ista signum requirit? amen dico vobis, [g] si dabitur nationi isti signum.

13 || Et eis relictis, ingressus rursus nauigium, abijt in vlteriorem *ripam*.

14 || Fuerãt autem obliti discipuli sumere panes, & panem non habebant nisi vnum secum in nauigio.

15 [3] Tunc interdixit eis, dicens, || Videte, cauete à fermento Pharisæorum, & [h] fermento Herodis.

16 [4] Disceptabant igitur alij aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

17 [i] *Id* autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis quod panes non habetis? nõdum animum aduertitis, nec intelligentia præditi estis? adhuc [k] stupi-

2 Obstinati doctrinæ Euangelicæ hostes tot iampridem editis miraculis non credentes noua requirunt: Christus autẽ iratus eos planè deserit.
3 Cauendũ potissimũ ab ijs qui verbum Dei adulterant quocunque gradu, siue in Ecclesia, siue in ciuili politia polleant.
4 Terrenis addicti, ad cœlestia quantumuis manifestè proposita, prorsus caligant.
Mat. 15. 39.
Mat. 16. 1.
a Domum scil. suam vnumquemque.
b Ad verb. exoluentur, in deliquio enim animi nerui resoluuntur.
c Ex quo loco? versabantur enim in solitudine.
Mat. 16. 4.
Mat. 16. 5.
Mat. 16. 6.
d Vide Mat. 14. 19.
e Hebraius familiaris loquutio, qua significatur Pharisæos eo consilio profectos domo, vt eum agrederentur.
f Ex ipsis animi penetralibus profecta sunt ista suspiria, quod Dominus illorum tanta infidelitate esset vehementer commotus. *g Ecliptica oratio, Hebræis familiaris, in qua subaudiri debet, Patiar habere mendax, vel aliquid simile. quũ plenam sententiam concipiunt, addunt, Hæc faciat mihi Dominus.* *h Vide Mat. 22. 16.* *i Vide Mat. 16. 8.* *k Suprà 6. 52.*

dum

Ioh. 6.11.
5 Vera imago nostræ regenerationis, quæ in nobis à mũdo segregatis, paulatim à Christo perficitur.
6 Miracula Christus nõ vult à doctrina separari.
7 Multi Christum laudant qui tamen eum sua laude spoliant.
8 Christus sua momẽta prædicationi Euangelij præfixit.
9 Christus nec inuitus neque ex insperato, sed præscius & volẽs nostri causa passus est quicquid est passus.
10 Nulli magis insaniunt quàm qui extra verbum Dei sapiunt.
Mat. 16.13, luc. 9.19.
l Qui fieri potest vt hæc tam aperta tamq; manifesta non intelligatis?
m Motũ hominum percipiebat quum formã ipsam non distingueret.
n i. Iterum iussit vt reipsa exploraret rectiùs cerneret.
o Additis minis prohibuit.
p Tertio post die.
q Liberè & planè.

dum habetis cor vestrum?

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meministis?

19 || Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Quum autem septem illos *hominibus* quater mille, quot sportas fragmentis plenas sustulistis? Illi verò dixerunt, Septem.

21 Tunc dixit eis, [l] Quo modo *hæc* non intelligitis.

22 [5] Venit autem Bethsaidan: & obtulerunt ei cæcum, & precati sunt eum vt ipsum tangeret.

23 Tunc prehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & quum inspuisset in oculos eius, imposuissetque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

24 Qui quum oculos sustulisset, dixit, [m] Video homines: nam cerno instar arborum ambulantes.

25 Deinde rursum imposuit manus oculis eius, [n] fecitque vt *denuò* oculos attolleret: & restitutus est, viditq; procul & dilucidè omnes.

26 [6] Tunc *Iesus* misit eum domum suam, dicens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.

27 || [7] Ingressus est autem Iesus ac discipuli eius in vicos Cęsareæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicens eis, Quem me dicunt homines esse?

28 Illi verò responderunt, Iohannem Baptistam: & alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29 Tunc ipse dixit eis, Vos autem, quem me dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Christus.

30 [8] Tunc [o] interminatus est vt nulli *id* dicerent de se.

31 [9] Et cœpit eos docere quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibusq; sacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & [p] tribus pòst diebus resurgere.

32 [10] Et [q] apertè eum sermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpitque obiurgare.

33 Ipse verò conuersus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abscede à me Satana: nam [s] non sapis quæ Dei *sunt*, sed quæ *sunt* hominum.

34 [11] Et quum aduocasset turbã cum discipulis suis, dixit eis, || Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

35 || Nam quisquis voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam causa mea & Euangelij, is seruabit eam.

36 [12] Quid enim profuerit cuipiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur?

37 Aut quam dabit quispiam compẽsationem animæ suæ?

38 || Nam quemcunque puduerit mei ac meorum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris sui, cũ Angelis illis sanctis.

Mat. 10.38, & 16.24, luc. 9.23, & 17.34. Mat. 10.39, & 16.25, luc. 9.24, & 17.33, ioh. 12.25. Mat. 10.33, luc. 9.26, & 12.8.

11 Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter sustinere.
12 Omnium hominum stultissimi sunt qui huius vitæ vsuram æternæ fœlicitatis iactura redimunt.

r Discede ex meo conspectu. s Non est ista prudentia diuina, sed humana.

CAP. IX.

2 Transfiguratio Christi. 7 Christus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptista. 14 Dæmoniacus sanatur. 23 Fides omnia potest. 31 Prædicit Christus mortem. 33 Qui maior inter Apostolos. 36 Christus pueris accipit in vlnas. 42 Scandalizare. 50 Sal. Pax.

CAP. IX. Mat. 16.28, luc. 9.27. Mat. 17.1, luc. 9.28.

i Christi mox in cruce exinaniẽdi cœlestis gloria, visibilibus symbolis, Eliæ & Mosis præsentia & colloquio ipsiusque adeò Patris voce, coràm tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur.

1 PRætereà dixit eis, || Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant qui nequaquam gustabunt mortem, vsquedum viderint [a] regnum Dei venisse cum potentia.

2 || [1] Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & trãsformatus fuit coràm eis.

3 Et vestimenta eius facta sunt [b] coruscantia, candida valdè vt nix, qualia [c] non potest fullo in terra dealbare.

4 Et visus est eis Elias cũ Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

5 Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonũ est nos hîc esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

6 Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim [d] exterriti.

7 Et extitit nubes quę inũbrauit eos:

a Cùm patefacto Euangelio regnum suum inchoabit, id est, post resurrectionem. b Quasi scintillas emittentia. c Id est, nullus fullo. d Id est, præ metu apud se non erant.

venitque vox è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

9 [2] || Quum verò descenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10 *Ipsi* igitur id [e] continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset, [f] A mortuis resurgere.

11 [3] Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt || Elias prius veniat?

12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: & || vt scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei fecisse quæcunque voluerunt, sicut scriptum est de eo.

14 || Et quum venisset ad discipulos *suos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

15 Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

16 [4] Tunc interrogauit Scribas, Quid [g] altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum:

18 Qui vbicunque eum corripuerit, [h] lacerat eum, *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit: & dixi discipulis tuis vt eijcerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousque tandem apud vos ero? quousq; tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum autem eum [i] vidisset, continuò spiritus [k] discerpsit eum: & *ille* quum cecidisset in terram, voluebatur spumans.

21 Tunc interrogauit *Iesus* patrem eius, Quantum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

22 Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

23 Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, [l] omnia fieri possunt credenti.

24 Pater verò pueri statim clamans cum lacrymis, dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus turbã simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicens ei, *Tu* spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 [5] Et quum clamasset *spiritus*, multumque discerpsisset eum, exiuit: & *ille* factus est quasi mortuus, adeò vt multi dicerent mortuum esse.

27 Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum: & *ille* surrexit.

28 [6] Et quum esset ingressus domum, discipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos nõ potuimus *spiritum* illum eijcere?

29 *Ipse* verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [m] nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.

30 || Et illinc egressi, [n] vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quisquam *id* sciret.

31 [7] Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

32 Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 [8] || Venit igitur Capernaum. & quũ venisset [o] domũ, interrogauit eos, Quid in via inter vos disceptabatis?

34 Ipsi verò siluerunt: nam alij aduersus alios disseruerant in via quis *esset* cæteris maior.

35 Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omnium vltimus, & omnium minister.

36 Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto, dixit eis,

37 Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit [p] nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, [q] non me excipit, sed eum qui misit me.

38 [9] || Respondit autem ei Iohannes, dicens, Magister, vidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

39 Iesus autem ait, Ne illum prohibete. || nullum enim est qui edat virtutem per nomen meum, & possit citò male-

2 Dominus sua tempora Euangelij promulgationi definiuit.
Mat.17.9.
3 Stulta rabbinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur.
Malach.4.5.
4 Christus miraculo confirmat etiam indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat.
Esa.53.4.
e Quasi cum labore.
f Non de vniuersali illa quæ futura est resurrectione quærebãt, sed quod de peculiari illa sua resurrectione dixerat non intelligebant.
Mat.17.15, luc.9.38.
g Ad verb. communicatis quæstiones.
h Interno dolore vexat sicut in colico dolore accidere solet.
i Protinus ac Iesus adductum puerum aspexisset, spiritus cœpit suo more sæuire.
k Id est, vellicauit cum sensu grauissimo.
l Nihil est quod non velit & possit Christus eis qui in ipsum credet.

5 Quo Christi virtus propior, eo impotentius furit Satan.
6 Fide, ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanam ex vetere possessione deijciendum.
7 Sedulò quidem nos præmonet Christus, ne improuisis malis opprimamur, sed incredibilis est hominũ socordia.
Mat.17.22, luc.9.22.
8 Sola humilitas attollit.
Mat.18.1, luc.9.45.
9 Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis
m Nulla alia ratione.
n Id est, adiunctis sibi discipulis.
o In quam solitus erat diuertere.
p Mea causa.
q Non tam me excipit quam, &c.
Luc.9.49.
1.Cor.12.3.

dicere mihi.

40 Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

41 ‖ Quisquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id est*, quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedẽ suam.

42 [10] ‖ Et quisquis offenderit vnum ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

43 ‖ Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam: bonum est tibi ad vitam ingredi mancum, *potius* quàm duas manus habentem abire in gehennam, in ignem extinguibilem:

44 ‖ Vbi vermis [r] eorum non interit, & ignis non extinguitur.

45 Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proijci in gehennam, in ignem inextinguibilem:

46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

47 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum est tibi introire in regnũ Dei luscum, *potius* quam duos oculos habentem proijci in gehennam ignis:

48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

49 [11] Nam [s] omnis *homo* igne salietur: ‖ & omnis oblatio sale salietur.

50 ‖ Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quònam ipsum condietis? habete in vobisipsis salem, & pacem habete inter vos mutuò.

Matt.10.42.
10 Deus adeò seuerus est offendiculorum vltor vt quoduis damnum faciendum sit potiùs quàm vel omnino cuipiam obijciendum offendiculum.
Matt.18.6. luc.17.1.
Mat.5.29, & 10.8.
Esa.66.24.
11 Oportet nos à Deo veluti sale macerari, tum vt simus victimæ ipsi gratæ, tum vt mutuò coniuncti, alij alios saliamus.
r Eorum scilicet, qui in eam flammam erunt coniecti.
s Igne saliri debet, id est, verbo incorrupto conditus sese Deo consecrare.
Leuit 2.13.
Mat.5.13, luc.14.34.

CAP. X.

2 Vxor ob solam fornicationem dimittenda. 13 Paruuli Christo offeruntur. 17 A diuite interrogatur Iesus quomodo vita æterna possideatur. 28 Apostoli relinquentes omnia propter Christum. 33 Christus prædicit mortem suam. 35 Filiorum Zebedæi petitio. 46 Bartimæus cæcus sanatur.

1 ET ‖ quum illinc [a] surrexisset, venit in fines Iudeæ per *regionem quæ est* trans Iordanem: & conuenit rursum turba ad eum: &, vt consueuerat, rursum docebat eos.

2 Tunc accedentes Pharisæi interrogarunt eum, an liceret viro vxorem dimittere. tentantes eum.

3 Ipse verò respondens dixit, Quid vobis mandauit Moses?

CAP. X.
Mat 19.1.
a Id est, profectus seu digressus, Hebræis enim sidere idem est quòd habitare, surgere quod proficisci.

4 Ipsi autem dixerunt, ‖ Moses permisit libellum abscessionis scribere & dimittere *vxorem.*

5 [1] Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro duritia cordis vestri scripsit vobis [b] mandatum istud:

6 A principio verò creationis, ‖ masculum & fœminam fecit Deus.

7 ‖ Propterea relinquet homo patrem suum & matrem, & agglutinabitur vxori suæ:

8 Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna. Itaq; nõ sunt amplius duo, sed vna caro.

9 ‖ Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

10 Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

11 *Ipse* verò dixit eis, ‖ Quicunq; dimiserit vxorem suam, & duxerit aliam, mœchatur aduersus [c] eam.

12 Et si mulier dimiserit virum suum, & nupserit alteri, mœchatur.

13 [2] ‖ Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

14 Quod quum vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. [3] talium enim est regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

16 Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

17 [4] [d] Et egrediente eo *vt se daret* in viam ‖ quidam, quum accurrisset, & [e] accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

18 Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempè* Deus.

19 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne [f] damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Iesus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da paupe-

Deut.24.1.
1 Repudia quæ Lex tolerauit, Deus tamen nũquam probauit.
Gen.1.27, mat.19.4.
Gen.2.24, 1.cor.6.16, ephes.5.31.
2 Deus pro sua bonitate non tantum patres, sed etiam eorũ liberos in fœdere cõprehendit ac proinde ipsis benedicit.
1.Cor.7.10.
3 Malitia pueros fieri oportet, vt ingrediamur regnum cœlorum.
Mat.5.32, & 19.9. luc.16.18, 1.cor.7.10.
Mat.19.13, luc.18.15.
Mat.19.16, luc.18.18.
4 Duo imprimis fugienda æternã vitam seriò quærentibus. opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio cursu reuocat.
Exod.20.13.
b Vide Mat. 19.8. Moses siquidem præceptum non dedit de repudiandis vxoribus, sed vxoribus potius contra inflexibilem maritorum duritiem prospexit.
c Quam repudiauit, adulter enim est altera consuescens. *d Quum iter ipsis iniret.* *e Vide Mat.17.14.* *f Nec vi, nec fraude, nec alia quauis ratione.*

ribus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem, abijt contristatus, habebat enim bona multa.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dixit discipulis suis, Quàm difficile qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

24 Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius percellebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

27 Intuitus autem eos Iesus, dicit, Apud homines *hoc est* impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

28 ‖ [5] Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus ait, Amē dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

30 Quin accipiat [g] cētuplicia nunc isto tempore, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, [h] cum persecutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

31 ‖ Multi autem primi, erunt vltimi, & vltimi, primi.

32 [6] ‖ Erant autem in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.

33 *Dicens*, Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentq́; eum Gentibus:

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.

35 [7] ‖ Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, [i] velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis.

Mat. 19.27, luc 18.18.
5 Prę Christo omnia negligere, certum est ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.
Mat. 19.30, luc. 13.30.
6 Rursus discipuli ad inuictam patientiam pręparantur, mortis imminentis & simul certò sequuturæ vitæ denuntiatione.
Mat. 20.17, luc. 18.31.
7 Omnino prius certandum est, quàm triumphandū.
Mat. 20.20.
g *Centies tātundem, nempe quod ad verū vsum & commoda huius vitæ, si modò illa non ex copijs & cupiditate nostra metiamur, sed ex Dei voluntate.*
h *In medijs etiam persequutionibus.*
i *Rogamus.*

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextram tuam & alter ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & [k] baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sed sedere ad dextram meam & ad sinistram meam, non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est.

41 Et quum *hæc* audissent *alij* decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 [8] Iesus autem quum eos aduocasset, dixit eis, ‖ Scitis eos [l] quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni sunt inter eas, licentia in eas vti.

43 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium seruus.

45 Nam & Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionis pretium pro [m] multis.

46 [9] Tunc veniunt Hiericho, ‖ eoq́ue egrediente ab Hiericho, ac discipulis eius & turba multa, filius Timęi Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans:

47 Et quum audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Iesu, miserere mei.

48 Et obiurgabant eum multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Tunc Iesus quum substitisset, iussit eum vocari. Vocant igitur cæcum, dicētes ei, Confide, surge: vocat te.

50 Ipse verò abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

51 Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstem? Cæcus autem ait ei, [n] Rabboni, vt visum recipiam.

52 Iesus autem dixit ei, Abi, fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

8 Magistratus secundū Deum suis subiectis imperant: pastores autē non ad dominandum sed ad seruiendum vocati sunt, præeunte ipsis Dei Filio, quatenus & ipse fuit voluntatis Patris minister.
Luc. 22.25.
9 Christus vnus fide inuocatus, cæcitatem nostram sanat.
k *Vide Mat. 20.22.*
l *Quibus decretum est & constitutum.*
Luc. 18.35.
m *Multorū vice.*
n *Magister, Iohan. 20.16.*

CAP.

CAP. XI.

1 Chriſtus ingreditur Ieruſalem vectus aſello. 13 Ficus infructuoſa maledicitur. 15 Eijciuntur templo vendentes & ementes. 23 virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Chriſtus faciat quæ facit. 30 Baptiſmus Iohannis vnde.

Cap. xi. *Mat. 21. 1, luc. 19. 29.*

1 Viua ſpiritualis in terris regni Chriſti imago.

a *Nondum vllus homo.*

1 QVum ‖ [1] autem appropinquarent Hieroſolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, miſit duos è diſcipulis ſuis,

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis eſt ex aduerſo: & ſtatim vt ingredie mini in eum, inuenietis pullum ligatum, ſupra quem [a] nullus hominū ſedit: ſoluite eum & adducite.

3 Quòd ſi quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum ſtatim huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerūt pullum ligatum apud oſtium foris in biuio: & ſoluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adſtabant, dixerunt eis, Quid facitis qui ſoluitis pullum?

6 Ipſi verò dixerunt eis prout mandarat Ieſus: & *illi* dimiſerunt eos.

Iohan. 12. 14.

7 ‖ Adduxerunt igitur pullum ad Ieſum, & iniecerunt ei pallia ſua, ſeditque ſuper eum.

2 Exemplū vltionis quæ hypocritas manet.

3 Chriſtus re ipſa oſtēdit ſe verè eſſe Regem illum ac Pōtificem, ac proinde tēpli diuini cultus vindicē.

Mat. 21. 10, luc. 19. 45.

b *Benè ſit ei qui ad nos venit diuinitus, ſed à Deo miſſus.*

Mat. 21. 19.

c *Fœlix ac proſperum.*

d *Tempus veſpertinum.*

e *Hic manifeſtè apparet Hebraiſmus, nam alioqui nemo dicatur ficui reſpondere.*

8 Multi verò pallia ſua ſtrauerūt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & ſternebant in viam.

9 Et qui præibant quiq; ſequebatur, clamabant, dicentes, Hoſanna, [b] benedictus qui venit in nomine Domini.

10 [c] Benedictum regnū patris noſtri Dauid, quod venit in nomine Domini: Hoſanna ô *qui es in cœlis* altiſſimis.

11 ‖ Et ingreſſus eſt Hieroſolymam Dominus, & in templum: quumque circumſpexiſſet omnia, & [d] veſpera iam hora eſſet, venit Bethaniā cum duodecim.

12 ‖ Et poſtero die quum exiſſent Bethania, eſurijt.

13 [2] Quumque procul vidiſſet ficum habentem folia, venit *viſurus* videlicet, num inueniret aliquid in ea: & quum veniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficuum.

14 Tunc [e] reſpondens Ieſus dixit ficui, Ne amplius ex te in ſeculum quiſquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt diſcipuli eius.

15 [3] Veniunt igitur Hieroſolymam. Et ingreſſus Ieſus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebāt & emebant in templo, & menſas numulariorū, & cathedras vendentium columbas ſubuertit.

16 Nec ſinebat vt quiſquam deportaret [f] vas per templum.

17 Et docebat dicens eis, Nónne ſcriptum eſt ‖ Domum meam, domū precationis [g] vocatū iri ab omnibus Gētibus? ‖ vos autē eam feciſtis ſpeluncā latronū.

18 Et *hoc* audierunt Scribæ & principes ſacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent. timebant enim eum, quia tota turba percellebatur ſuper doctrina ipſius.

19 Quum verò veſpera eſſet, egreſſus eſt Ieſus ex vrbe.

20 [4] ‖ Et manè [h] adambulantes ficui viderunt eam exaruiſſe radicitus.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

22 Et reſpondens Ieſus dixit eis, Habete [i] fidem Dei.

23 Amen enim dico vobis, quicunq; dixerit monti huic, tollitor & proijcitor in mare: nec hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunq; precantes petitis, credite [k] vos accepturos: & erunt vobis.

25 ‖ Et quum [l] adſtiteritis precantes, remittite ſiquid habetis aduerſus aliquē: vt & Pater ille veſter qui in cælis *eſt*, remittat vobis offenſas veſtras.

26 Nam ſi vos non remiſeritis, nec Pater ille veſter qui in cælis *eſt*, remittet offenſas veſtras.

27 ‖ [5] Tunc veniunt rurſus Hieroſolymæ: & quum ipſe ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & ſeniores:

28 Et dicunt ei, Qua autoritate iſta facis? & quis tibi dedit autoritatem iſtam vt hæc facias?

29 Ieſus autem reſpondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. Reſpondete igitur mihi, & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

30 Baptiſma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi.

31 Ratiocinabātur autem apud ſe dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidiſtis ei?

4 Fidei vis longè maxima: cohæret autem cum fide charitas.

Eſa. 56. 7, Iere. 7. 11.

5 Ordinariæ ſucceſſionis obtētu iampridem oppugnatū Euangelium.

f *Id eſt, inſtrumentū vllum, profanū videlicet, cuiuſmodi plurima habebāt iſti, quibus atrium templi cœperat eſſe pro foro.*

Mat. 21. 9.

g *Palam erit & habebitur, Hebr.*

h *Iuxta ipſum ficum iter facientes, erat enim in via vt dicit Matt.*

Mat. 7. 7. luc. 11. 9.

i *Fides Dei, eſt qua Deo habetur.*

Mat 6. 14.

k *Ad verbū, quod accipitis, tempus autem præſens quaſi rem exhibet.*

l *Id eſt, Cùm appárueritis coram altari.*

Mat. 21. 14, luc. 20. 1.

6 Merces malę cõſciẽtiæ timere eos quibus timori eſſe licuit.

32 [6] Sed ſi dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim ſentiebãt de Iohanne, eum verè Prophetam fuiſſe.

33 Tunc reſpõdẽtes dicunt Ieſu, Neſcimus. Et Ieſus reſpondẽs dicit eis, Nec ego dicã vobis qua autoritate iſta faciã.

CAP. XII.

1 *De vinea.* 10 *Chriſtus lapis reprobatus à Iudæis.* 13 *De tributo dando Cæſari.* 18 *Sadducæi negantes reſurrectionem.* 28 *Primum mandatum.* 31 *Dilectio Dei & proximi præponitur ſacrificijs.* 36 *Chriſtus filius Dauidis.* 38 *Cauendum à Scribis & Phariſæis.* 42 *Vidua paupercula.*

CAP. XII. *Mat.21.33, luc.20.9, eſa.5.1, ierem.2.21.*

1 Dei vocatio nec locis nec perſonis nec temporibus certis eſt ſine exceptione adſtricta.

a Parabola apud Euãgeliſtas non tantùm collationem aut comparationẽ, ſed etiã ænigmata & allegorias ſignificat.

b Tempus quo colligi fructus ſolent.

c Id eſt, Res iſta, vide Mat.21.42.

d Affectabãt & mirificè cupiebant.

e Verbo à venationibus ſumpto vtitur Euangeliſta.

Pſal.118.22, eſa.28.16, mat.21.42, act.4.11, rom.9.33, 1.pet.2.8.

2 Euãgeliũ Magiſtratus imperiũ cũ Dei cultu cõiungit.

Mat.22.15, luc.20.20.

f Suo, vel Chriſti.

1 ET ‖[1] cæpit per [a] parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumpoſuit ſepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus eſt.

2 Miſitque ſeruum ad agricolas *ſuo* [b] tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum cęciderunt, ac remiſerunt inanem.

4 Et rurſum miſit ad eos aliũ ſeruũ, *& illi* huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & remiſerunt dedecoratum.

5 Et rurſum alium miſit, & illum trucidarunt: multoſque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium ſuum dilectum, miſit etiam illum vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter ſe, Iſte eſt hæres: venite, trucidemus eũ, & noſtra erit hæreditas.

8 Et captum eum trucidarunt, & eiecerunt extra vineam.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

10 Ne hanc quidẽ Scripturã legiſtis? ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus eſt caput anguli:

11 A Domino factum eſt [c] iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris?

12 [d] Studebant igitur eum prehendere: ſed timuerunt turbam. norant enim eum aduerſus ipſos illam parabolam dixiſſe: itaque omiſſo eo abierunt.

13 ‖[2] Et miſerunt ad eum quoſdam è Phariſæis & Herodianis, vt eum [e] captarent [f] ſermone.

14 Illi verò, quum veniſſent, dicunt ei, Magiſter, ſcimus te veracem eſſe, neq; curare quenquam. non enim reſpicis in [g] perſonam hominum, ſed in veritate [h] viam Dei docens: Licet cenſum Cæſari dare, an non: [i] demus, an non demus?

g Non iſtam externis indicas, vt ea tenebras offundant veritati.

h Quà ad Deum peruenitur.

i Iterata interrogatio captioſa.

Rom.13.7.

15 Ipſe verò, quum ſciret eorum hypocriſin, dixit eis, Quid me tẽtatis? proferte mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius eſt imago iſta & inſcriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæſaris.

17 Et reſpõdens Ieſus dixit eis, ‖ Reddite quæ *ſunt* Cæſaris, Cæſari: & quæ Dei *ſunt*, Deo. Et admirati ſunt ſuper eo.

Mat.22.23, luc.20.27.

3 Carnis reſurrectio, aduerſus Sadducæorũ inſcitiã & malitiam aſſeritur.

Deut.25.5.

k Vide Mat. 24.

18 ‖[3] Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes,

19 Magiſter, ‖ Moſes ſcripſit nobis vt ſi cuius frater mortuus ſit, ac reliquerit vxorem, [k] & filios nõ reliquerit, accipiat ipſius frater vxorem eius, & excitet ſemen fratri ſuo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit ſemen.

21 Et ſecundus accepit eam, & mortuus eſt, & ne ipſe quidem reliquit ſemẽ: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam ſeptem illi, neque reliquerunt ſemen: vltima omnium mortua eſt & mulier.

23 In reſurrectione ergo, quum reſurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam ſeptem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc reſpondens Ieſus dixit eis, [l] Nónne propterea erratis quod neſciatis Scripturas, neque potentiam Dei?

l Interrogatio, vim habẽs affirmationis.

25 Poſtquã enim à mortuis reſurrexerint, neq; vxores ducunt, neq; nuptum dãtur: ſed ſunt vt Angeli qui in cęlis *ſunt*.

26 De mortuis verò, quòd ſuſcitandi ſint, non legiſtis in libro Moſis quomodo in rubo loquutus ſit ei Deus, dicẽs, ‖ Ego *ſum* Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob?

Exod.3.6, mat.22.31.

27 Non eſt Deus mortuorũ, ſed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

Mat.22.35.

4 Sacrificia ſiue externi cult⁹ nũquã placuerunt Deo, niſi præeuntibus neceſſarijs officijs.

m Primariũ ac præcipuũ.

Deut.6.4.

28 ‖[4] Et quum acceſſiſſet quidam è Scribis qui audierat eos diſceptantes, & ſciebat eum bene illis reſpondiſſe, interrogauit eum quod eſſet primum omniũ mandatum.

29 [m] Ieſus autem reſpondit ei, Primũ omnium mãdatorũ *eſt*, ‖ Audi Iſrael, Dominus Deus noſter, Dominus vnus eſt:

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum

Leuit. 19.18, mat. 22.39, rom. 13.9, gal. 5.14, iac. 2.8.

tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota [n] cogitatione tua, & ex totis viribus tuis. hoc *est* primum mandatũ.

31 Et secundum *illi* simile, hoc *est*, || Diliges proximum tuum vt teipsum. maius istis aliud mandatum non est.

32 Tũc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus, nec alius est præter eum:

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum, plus est quàm omnia [o] holocautomata & sacrificia.

34 Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse, dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 || [5] Et respõdens Iesus dicebat, docens in templo, Quomodo dicunt Scribę Christum esse filium Dauid?

36 Nam ipse Dauid dixit [p] per Spiritũ sanctũ, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meã, vsquedũ posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum: vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

38 || [6] *Ipse* autem dicebat eis [q] in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui [r] volunt [f] stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris.

39 Primosq; consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis:

40 || Qui deuorant domos viduarum, & [t] in speciem vtuntur longis precibus: [u] isti auferent grauius iudicium,

41 || [7] Et quum sedisset Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo turba mitteret [x] æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa:

42 Et quũ venisset quædã vidua pauper, misit minuta duo, quod est quadrãs.

43 Tunc *ille* quum aduocasset discipulos suos, dixit eis, Amen dico vobis, vidua hæc pauper, plus misit quàm omnes qui miserunt in gazophylacium.

44 Nam omnes ex eo quod ipsis redundat miserunt: hæc verò è penuria sua misit omnia quæ habebat, totum *inquam*, victum suum.

5 Christus ex ipso Dauide, vnde ortus erat secũdũ carnẽ, deitatem suã probat.
6 Nõ temerè pastorum mores pro exẽplo sunt sequendi.
7 Officia secũdum Deũ præstita, non ex pretio externo, sed ex cordis affectu æstimantur.
Matt. 22.42, luc. 20.41.
n Vide Mat. 22.37.
Psal. 110.1.
o Sacrificiorũ genus quæ tota adolebantur.
Mat. 23.6, luc. 11.43, & 20.45.
p Ad verb. in Spiritu sancto, est in hoc dicendi genere energia, quo significatur nõ tam Dauidẽ loquutum fuisse, quàm Spiritum sanctũ, qui quodammodo Dauidem ipsum possederit.
Matt. 23.14, luc. 20.47.
Luc. 21.1.
q Inter docendum.
r i. Amant, vt Mat. 23.4. summo studio contendunt.
f Stola amictus est muliebris ad talos demissus: sumitur autem in genere pro vestimẽto ad ornatum composito. hoc tamen loco videtur significari exterior illa vestis fimbriata, cuius fit mentio Deut. 22.12. t Vide Matth. 24. u In istos feretur sententia grauior. x Pecuniam ex quocunq; metallo, more scilicet Romanorum apud quos initio fuit æs signatum.

CAP. XIII.

1 De destructione vrbis Ierosolymæ. 9 Persecutiones propter Euangelium. 10 Euangeliũ prædicandum omnibus gentibus. 26 De aduentu Christi ad iudicium. 33 Vigilandũ & orandũ.

1 ET || [1] quum egrederetur è templo, dixit ei quidam è discipulis eius, Magister, vide quales lapides, & qualia *ista sint* ædificia.

2 Tunc Iesus respondens dixit ei, Vides ista magna ædificia? || non relinquetur lapis super lapidẽ qui nõ destruatur.

3 Et quum sederet in monte Olearum ex aduerso templi, interrogarunt eũ priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

3 Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum *erit* quando futurum est vt omnia hæc consumentur.

5 Iesus autem eis respondens cœpit dicere, || Videte ne quis vos seducat.

6 Multi enim venient in [a] nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: multosque seducent.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini: oportet enim *ista* fieri, at nondum *erit* finis.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum: eruntq; terræ motus singulis locis, & erunt fames ac turbæ.

9 Principia dolorum ista. sed cauete vos vobis ipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coràm præsidib⁹ ac Regibus sistemini mea causa, *vt hoc sit* [b] testimonio aduersus eos.

10 Et apud omnes gẽtes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 || Quum autem vos traditos duxerint, ne [c] antè soliciti estote quid dicturi sitis, [d] neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini. non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

13 Et eritis exosi omnibus [e] propter nomen meum: sed qui perseuerauerit ad finem vsque, is seruabitur.

14 || Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à || Daniele Propheta [f] positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa, fugiant in montes:

CAP. XIII. Matth. 24.1, luc. 21.5. Luc. 19.43.
1 Prædicitur templi, vrbis, atque adeò totius gentis excidium, & Ecclesiæ iactatio: additur tamen cõsolatio multiplex: & tandem futura mundi consummatio describitur.
Eph. 5.6, 2. thess. 2.3.
a In nomen meũ mutuabuntur.
b Vt vobis auditis, tantò magis conuincãtur, nec possint ignorantiam prætexere.
Mat. 10.19, luc. 12.11, & 21.14.
c Non prohibetur cogitatio, sed anxia illa solicitudo, quæ à diffidẽtia proficiscitur, vide Mat. 6.27.
d Artificiosa illa dicẽdi ratione, quid dicturi sitis.
e Propter me.
Mat. 24.15, luc. 21.20.
Dan. 9.25.
f Quum profana gẽtes ciuitatem Dei, ipsumq; templum non modo cõtaminabunt suo ingressu, sed etiam funditus euertent.

15 Qui verò *fuerit* supra domum, ne descendat domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt sumat pallium suum.

17 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

19 [g] Erunt enim dies illi *talis* oppressio qualis non fuit à principio rerum cōditarum, quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec erit.

g Heb. cuius magna est emphasis, ita enim significatur fore, vt toto illo tempore calamitas calamitatem excipiat perinde ac si tempus ipsum ipsa esset miseria: sic Amos.5.20. dicit diem Domini fore tenebras.

20 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, omnis caro periret: sed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

21 ‖Ac tum si quis vobis dixerit, Ecce hîc Christus, vel, Ecce illic: ne credite,

Mat.24.25, luc.21.8.

22 Surgēt enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & edent signa ac miracula ad seducendum, si fieri possit, etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

24 ‖Cæterùm per illos dies, pòst oppressionem illam sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum.

Ezech.32.7, esa.13.10, ioel.2.10.13, & 3.15.

25 Et stellæ cœli excident, & potestates quæ in cœlis *sunt* concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potētia multa & gloria.

27 *Ipse* verò tunc mittet Angelos suos, & suos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vsque ad extremum cœli.

28 A ficu verò discite parabolam, Quum ramus eius iam tener fit, & germinat folia, nostis propè esse æstatem:

29 Ita & vos quum hæc videritis fieri, agnoscite propè esse & ad fores *regnū* Dei.

30 Amē dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vsquedū facta sint hæc omnia.

31 Cœlum & terra præteribunt, sermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 [a] Sed de die illo ac [b] hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse filius, sed *solus* Pater.

2. Non est curiosè vltimus ille dies inquirēdus, quem solus Pater nouit: sed cauendum potius ne nos imparatos opprimat.

b De illo puncto temporis.

33 ‖Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurū.

Mat.24.13.

34 *Nam Filius hominis ita est* vt quispiā qui peregrè agens relicta domo sua, dataque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, [i] ianitori mandauit vt vigilaret.

i Atriensis seruos, & ianitorē in tanta seruorum multitudine in primis habere consueuerant veteres.

35 Vigilate igitur (nescitis enim quādo dominus domus veniet, vespere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repētè venerit, inueniat vos dormientes,

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico vigilate.

CAP. XIIII.

1 Consilium Sacerdotum cōtra Christum. 3 Mulier vngens caput Christi vnguento. 12 Pascha præparatio. 22 Institutio Cœnæ. 41 Christi captiuitas. 43 Iudas osculo prodit Christū. 53 Christus coram Caiapha. 66 Petri negatio.

1 ERat ‖ [1] autem Pascha & azyma duobus pòst diebus: & quærebant principes sacerdotum & Scribæ, quomodo eum dolo prehensum trucidarent.

CAP.XIIII, *Mat.26.1, luc.22.1.*

1 Dei volūtate contra hominum consilium accidit, vt Christus captus die Paschæ solenni immolaretur, vt figuræ responderet veritas ex omni parte.

2 Dicebant autem, Non [a] in festo, ne tumultus sit populi.

3 Quum autem *Iesus* esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accumbēte eo venerat mulier habens alabastrum vnguenti nardi liquidæ multi pretij: & cōfracto alabastro, effuderat ei in caput.

4 [2] Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

2 Temeraria iudicia coram Deo irrita.

5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Iesus autem ait, Omittite eam: quid ei molestiam exhibetis? bonum opus operata est erga me.

7 [3] Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis eis benefacere: me verò non semper habebitis.

3 Christus semel atque iterum in se vngi sustinuit certam ob causam: vult autem in pauperibus quotidiè vngi.

8 [4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad sepulturam.

9 Amen dico vobis, vbicunque prędicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod ista fecerit, dicetur in memoriam ipsius.

4 Occulto spiritus instinctu mulier Christū vngens, proximam eius mortem ac sepulturam omnibus ponit ob oculos.

10 ‖[5] Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, vt eum ipsis proderet.

Mat.26.14, luc 22.4.

11 Illi verò *eo* audito gauisi sunt: &

5 Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigendi Christi occasio.

a Vide Mat.26.5. b Quinquaginta tribus libris Franciciis, vel sex Anglicanis. c i. anteuertit vnctionē corporis mei ad sepulturā.

polliciti

polliciti sunt se pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo opportunè eum proderet.

12 ||[6] Ac primo die Azymorũ,[d] quando [e] pascha [f] mactabant, dicunt ei discipuli ipsius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas pascha?

13 Tunc mittit duos è discipulis suis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: sequimini eum.

14 Et quocunq; introierit, dicite patrifamiliâs, Magister dixit, Vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis edam?

15 Tunc ipse vobis indicabit [g] cœnaculum magnum stratum, paratum: illic parate nobis *Pascha*.

16 Abierunt igitur discipuli eius, veneruntque in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

17 Et quũ serum *diei* esset, venit cum duodecim.

18 ||[7] Quumque accubuissent, & ederent, ait Iesus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edet mecum.

19 Ipsi verò cœperunt contristari, & ei dicere sigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

20 Ipse autem respondens dixit eis, Vnus ex duodecim, [h] qui *manum* intingit mecum in catinum *me prodet*.

21 Filius quidem hominis abit, prout scriptum est de eo: sed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat [i] homini illi si natus non fuisset.

22 || Et [k] edentibus ipsis, quum accepisset Iesus panem, & benedixisset, fregit: deditque eis, & ait, Accipite, edite: hoc est corpus meum.

23 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

24 Et dixit eis, Hoc est sanguis meus Noui illius testamenti, qui pro multis effunditur.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vsque ad diem illum quum ipsum bibam nouũ in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olearum.

27 [8] || Tunc dicit eis Iesus, Omnes offendemini in me nocte ista. nam scriptũ est, || Percutiam pastorem, & dispergẽtur oues.

28 || Sed postquam surrexero, præibo vobis in Galilæam.

29 [9] Petrus autem dixit ei, Etiamsi omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie nocte ista, priusquam bis gallus vocem miserit, tèr abnegabis me.

31 At ille [l] multò magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

32 || [10] Veniunt igitur in locum cuius nomen *est* Gethsemane, Tunc dicit discipulis suis, Sedete hîc vsquedum precatus fuero.

33 Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cœpitque expauescere & grauissimè angi.

34 Et dixit eis, Vndiquaque tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hîc & vigilate.

35 Progressusque paululum, procidit in terram: & orauit, vt, si possibile esset, abiret ab ipso hora illa.

36 Dixitque, [m] Abba Pater, omnia possibilia sunt tibi: transfer à me istud poculum. verùm non quid ego velim, sed quid tu.

37 [11] Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitque Petro, Simon, dormis? non potuisti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & precamini, ne inroeatis in tentationem. spiritus quidẽ promptus *est*, sed caro infirma.

39 Et quum rursus abijsset, precatus est, & eundem sermonem dixit:

40 Et reuersus inuenit eos rursum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neque sciebant quid ei responderent.

41 Et venit tertiò, dicitque eis, Dormite quod superest, & requiescite: sufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

43 || [12] Et statim adhuc eo loquente, adest Iudas, qui erat vnus è duodecim: &

Mat. 26.17, luc. 22.7.

6 Christus factus sub Lege pro nobis, pascha celebrat ex Legis præscripto: & simul edito miraculo declarat sese mox in carne passurum, nihilominus Deum esse.

7 Abrogatur typus legalis mox reipsa implendus, & in eius locũ substituũtur *Antitypa* noui fœderis, ad cõsummationem vsq; mundi duratura.

Mat. 26.20, luc. 22.14, ioh. 13.21.

8 Christus prædicit se mox à suis deserendum eos minimè tamẽ deserturum.

Mat. 26.26, 1. cor. 11.24.

d Quo die, nimirum ad vesperã qua initium erat decimiquinti. Vide Mat. 26 17.

e Metonymia, sacramẽtis familiaris, i. agnum illum paschalem.

f Mactare solebant. Ioh. 16. 28.

g Græca vox significat contignationem ædium superiorem, cuicunque vsui destinatam: quia verò solebant in ea parte domus cœnare, cœnaculum vocarunt. h Qui mecum vesci consueuit. Mat. 26.23. i Vide Mat. 26.24. k Vide Mat.

Zach. 13.7. Infrà. 16.7.

9 Humanæ temeritatis & imbecillitatis tristissimũ in præstantissimo homine exemplũ proponitur.

Mat. 26.30, luc. 22.19.

10 Christus in carne pro nobis assumpta, horrificos illos maledictionis Dei terrores subiens calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipse iustus pro iniustis exhauriat.

11 Horrendum humanæ socordiæ exemplum in ipsis à Christo electis discipulis.

Mat. 26.47, luc. 22.47, ioh. 18.3.

12 Sicut homines Deum conditorem suũ desertum ac proditum, scientes & volentes sua laude spoliarũt ita Christus volens pro iniustis satisfacturus à suis desertus, proditione familiaris sui capitur tanquã latro, vt pœna peccato respondeat, & nos verè proditores, desertores ac sacrilegi ex diaboli laqueo eximamur.

l Illa conduplicatio vehementem Petri asseuerationem magis exprimit. m Fuit hæc conduplicatio recepta eo tempore cum idiomata permiscerentur: Abba autem Syriacum est.

cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus Sacerdotum & Scribis & Senioribus.

44 Dederat autem eis iste qui eum prodebat, cōmune signum, dicens, Quécunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite [n] tutò.

45 Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicitque ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & cœperunt eum.

47 [o] Quidam autem adstantium, exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.

48 Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladijs & fustibus, ad comprehendendum me?

49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepistis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

50 Tunc relicto eo [p] omnes fugerunt.

51 [13] Quidam autem iuuenis sequebatur eum, amictus [q] sindone super nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

52 Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.

53 ‖ Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo [r] omnes principes Sacerdotum & Seniores & Scribæ.

54 Petrus autem procul sequutus est eum intrò vsque in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciens *sese* ad ignem.

55 ‖ [14] Principes autem sacerdotum & totus concessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte mulctarent: nec inueniebant.

56 Nam multi falsum testimoniū dicebant aduersus eum: sed non erant [s] paria ipsorum testimonia.

57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

58 Nos audiuimus eum dicentem, ‖ Ego destruam templum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.

60 Tum pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respōdes quicquā? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

61 Ipse verò silebat, & nihil respōdit. Rursum Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Tú*ne* es ille Christus Filius *Dei* [t] benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum. ‖ & videbitis Filiū hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli.

63 Pontifex maximus verò, diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

65 [15] Et cœperunt quidam conspuere in eum, & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. [u] ministri verò bacillorū ictibus eum cædebant.

66 [16] ‖ Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

67 Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras.

68 Ipse verò negauit, dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiuit extra in [x] vestibulum: & gallus vocē misit.

69 ‖ Tunc [y] ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere ijs qui adstabāt, Hic est *vnus* ex ipsis.

70 Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulò post qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quē dicitis.

72 ‖ Tunc secundò gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se [z] proripuisset, fleuit.

CAP. XV.

1 De his quæ Christus sub Pilato præside passus est. 11 Barabas Christo præfertur. 15 Christus traditur à Pilato vt crucifigatur. 17 Spinis coronatur. 19 Conspuitur & irridetur. 21 Simon Cyrenæus portat crucem Christi. 27 Christus crucifigitur inter duos latrones. 29 Contumeliis afficitur. 37 Expirat. 43 Ioseph sepelit Christum.

1 S‖ [a] Tatim autem diluculo, consilio inito, summi Sacerdotes cum Senioribus & Scribis, ac toto consessu, vinctum

---

13 Omnia pietatis prætextu licent in Christum grassantibus.

14 Christus adeò innocens, vt ne falsis quidē testibus opprimi potuerit, tandem Deum Patrē confessus damnatur impietatis coram Pontifice, vt nos qui Deum abnegauimus, verè impij, corā Deo absoluamur.

n Ita diligēter vt elabi non possit.

o Petrus.

p Discipuli.

q Linteum quo amictus ille, audito nocturno tumultu, repente accurrerat, vt intelligatur qua licentia isti latrones fuerint grassati.

Mat.26.57, luc.22.54, ioh.18.24.

r Coactum fuit summum concilium quum accusaretur Christus vt blasphemus, & pseudopropheta: tertiū enim crimen læsæ maiestatis, confictū fuit à Sacerdotibus, vt Pilatum ad eum damnandū adigerent.

Mat.26.59. Ioh.2.19.

s Non congruebant.

15 Christus omne contumeliarum genus nostro nomine sustinens, æternum decus in se credituris acquirit.

Mat.24.30.

16 Triste exemplum tum humanæ imbecillitatis tum diuinæ misericordiæ, spiritū pœnitentiæ & fidei suis electis donātis.

Mat.26.69, luc.22.55, ioh.18.15.

t Dei, qui omni laude dignus est.

u Apparitores enim bacillos gestabant.

x In locum aulæ proximū.

Mat.27.71, luc.22.56, ioh.18.25.

y Ex diligenti Euangelistarum comparatione intelligitur Petrum agnitū fuisse à muliere, suggerentibus ancillis, imò apud Lucam, cum agitur de secūda abnegatione, fit mentio serui & non ancillæ.

Mat 27.57, ioh.13.38.

z Foras, sub.

CAP. XV. *Mat.27.1, luc.22.66*

a Ad verbū ipsum mane.

vinctum Iesum abduxerunt, [b] tradideruntque Pilato.

2 [1] Tunc interrogauit eum Pilatus, Túne es ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens, dixit ei, Tu dicis.

3 Et multùm accusabant eum principes sacerdotum.

4 || Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? Ecce, quàm multa aduersus te testificantur.

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeò vt miraretur Pilatus.

6 In festo autem [c] dimittebat eis vnum ex vinctis, quemcunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabas, vinctus cum seditionis socijs, qui cædem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à principibus Sacerdotum)

11 Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabam ipsis dimitteret.

12 Tunc Pilatus respondens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis Regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabam, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 [2] Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Et cœperunt eum salutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum, ac summissis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxeruntque vt crucifigerent eum.

21 [3] || [a] Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexandri & Rufi) vt portaret crucem eius.

22 || [4] Duxeruntque eum in locum Golgatha, quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vinum: ipse verò non sumpsit.

24 || [5] Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tolleret.

25 Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.

26 Eratque inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, || Et cum [e] sceleratis numeratus est.

29 Et qui prætéribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, || *Tu* qui destruis templum, & triduo ædificas.

30 Serua teipsum, & descende è cruce.

31 Similiter autem & principes sacerdotum illudentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.

32 Christus ille rex Israel descendat nunc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

33 [6] Quum vero aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super [f] totam regionem vsque ad horam nonam.

34 [7] Et hora nona clamauit Iesus vo-

omnibus contumelijs afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur. 6 Ita Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis tenebrarũ horrore sancitur. 7 Christus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione, Dei armatis, potenter luctans, corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorũ gurgitibus demerso, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, summa & ima concutiens, velo templi fisso extortoque à suis carnificibus testimonio, victorem sese ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostibus denuntiat.

d Vide Matth. *e Ad verb. ex legibus. i. legis præuaricatoribus.*

f Ad verb. terram, terra autem nomine Hebræorum more Palæstinam intelligit, itaque amplificatur prodigij nouitas, quod in plenilunio Paschatis, scilicet tempore, & sole reliquum orbem illustrante, atque adeò in ipso meridie, ille orbis angulus in quo tantum facinus patraretur, in densissimis tenebris delituerit.

1 Christus vinctus apud Iudicis terreni tribunal publicè non suorum (vt ex ipsius iudicis ore cõstitit) sed nostrorum omniũ peccatorum reus ad crucem damnatur: vt nos nocentissimi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio, in publico ipsorum quoque Angelorum consessu absoluamur.

2 Christus hominum peccata sublaturus, qui Dei ipsius solium vsurpare sunt conati, affectati regni damnatus, sub falsa regni specie deridetur: vt nos contra verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronam gloriæ accipiamus.

b Non licebat illis capitali supplicio aliquem afficere. nam capitalium criminum illis erepta fuerat cognitio, primum ab Herode Magno, posteà à Romanis, anno 40 ante templi euersionẽ. ideò Pilato tradunt Iesũ.

Mat. 27. 12, luc. 23. 3, ioh. 18. 3.

c i. dimittere solebat.

Mat. 27. 32, luc. 23. 26.

Mat. 27. 33, luc. 23. 33, ioh. 19. 23.

Mat. 27. 35, luc. 23. 33, ioh. 19. 23.

3 Impiorum rabiei nullus modus. Interea verò vel ipsa Christi sub crucis pondere laborantis imbecillitas arguit agnũ ad sacrificium duci.

4 Christus extra terrenæ Ierusalẽ septa educitur in locum morticinijs pollutum, non in sese quidem, sed in nobis contaminatissimus, propter imposita ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cœleste sacrarium introducamur.

Esa. 53. 12, Ioh. 3. 19.

5 Christus nudus in crucem attollitur, & tanquam sceleratorum sceleratissimus,

ce magna, dicens, || Eloi, Eloi, lamma-sabachthani? quod est si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?

35 Et quidam adstantium quum audissent, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

36 Cucurrit autem quidam, || & impleta spongia aceto, & circumposita calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahẽdũ eum.

37 Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

38 Et aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè homo iste Filius erat Dei.

40 [g]Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene: & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome:

41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa, || sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma.

42 || Quum autem serum *diei* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, [g] antesabbathum.)

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa, [h] honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, [i] fidenti animo introijt ad Pilatum, & petijt corpus Iesu.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset, & aduocato Centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuisset.

45 Et *re* cognita ex Centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.

46 Is autem emit [k] sindonem, & detractum eum inuoluit sindone; depositque in monumento quod erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostiũ monumenti.

47 Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater*, spectabant vbi poneretur.

Psal.22.1, mat.27.46.

Psal.69.22.

Luc.8.2.

Mat.27.57, luc.23.50, ioh.19.38.

g Dies qua sabbathum antegreditur.

h Plenus authoritatis, ex concilio Sanhedrim, vel forsan qui adscitus esset in concilium à Pilato.

i Si quis expendat quod periculum vltrò subierit Ioseph, quam fidenti fuerit animo intelliget.

k Linteum. iohan.19.40.

CAP. XVI.

1 De Christi resurrectione. 9 Christus apparet Maria Magdalena & alijs. 15 Mittit Apostolos prædicandum. 19 Ascensio Christi.

Luc.24.1, ioh.20.1.

1 ET || quum exactum esset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater*, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.

2 Itaq; valdè manè, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum exorto sole.

3 Dicebãtq; inter sese, Quis deuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?

4 Et [a] intuitæ, conspiciunt lapidem esse deuolutũ: nam erat magnus valdè.

5 [1] || Ingressæ igitur in [b] monumentũ, viderunt iuuenẽ sedentem ad dextrã, amictum stola candida: & expauerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hic. ecce locus vbi posuerunt eum.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, *ipsum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis, || prout dixit vobis.

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

9 [2] Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis || apparuit primùm Mariæ Magdalenę, || ex qua eiecerat septem dæmonia.

10 Illa profecta annuntiauit ijs qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

11 Illi verò quũ audissent eum viuere & conspectũ fuisse ab ea, non crediderũt.

12 [3] Posteà autem || duobus ex ipsis ambulantibus apparuit [c] alia forma, quũ rus proficiscerentur.

13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

14 || [d] Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd ijs qui ipsum conspexerant excitatum non credidissent.

15 [4] Et dixit eis, || Profecti in mundũ vniuersum, prędicate Euangelium [e] omni creaturæ.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: || qui verò non crediderit, condemnabitur.

17 Signa autẽ eos qui crediderĩt, hęc subsequentur, || Per nomen meũ dæmonia eijcient: || linguis loquentur [f] nouis:

18 || Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, nequaquam nocebit eis, || ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

1 Angeli resurrectionis Domini testes.

Mat.28.1, ioh.20.12.

2 Christus ipse Mariæ Magdalenæ apparet, discipulorum incredulitatem exprobrans.

3 Christus duobus alijs discipulis apparet, & tandem etiam ipsis vndecim Apostolis.

Sup.14.28, mat.26.32. Ioh.20.26.

Luc.8.2.

4 Designãtur Apostoli definito ipsorum munere, docendi videlicet quæ audierant, & sacramenta instituta administrandi: addita edendi miracula potestate.

Luc.24.13.

Luc.24.36, ioh.20.16.

a Cum sepulchrum versus conuertissent oculos.

Mat.28.19.

b In speluncam, in qua excisum erat sepulchrum.

c Luc.24.13.

Ioh.12.48.

Act.16.18.

Act.2.4, & 10.46.

Act.28.5.

Act.28.8.

d Non respexit temporis seriem Euangelista, sed narrationis distributionem, quam facit triplicem: prima complectitur quomodo mulieribus apparuerit, secunda discipulis, tertia Apostolis, ideò dicit Postremò. e Non Iudæis, nec in Iudæa tantum, sed omnibus hominibus & vbique, idq; omnes (scilicet) Apostoli. f Peregrinis, quas antea non nossent.

Luc.24.51.
5 Christus in terris suo munere defunctus, in cælũ ascendit, inde Ecclesiam suã, Apostolica doctrina varijs signis confirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus.

19 ‖ [5] Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis: sursum receptus est in cælum, & sedit ad dexteram Dei.

20 Illi verò egressi prædicarunt vbique, ‖ Domino vnà operante, & sermonem confirmante per signa [g] subsequentia.

Heb.2.4.

g Sub. doctrinam, itaque doctrina præire, miracula subsequi debent.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT. I.

1 Præfatur Lucas. 5 Zacharias & Elizabet. 15 Iohannis qualis futurus. 20 Zacharias incredulus, mutus efficitur. 26 Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natiuitatem. 39 Maria visitat Elizabet. 46 Canticum Mariæ. 68 Canticũ Zachariæ nuncians Christum promissum venisse. 76 Iohannis officium.

CAP. I.
1 Lucas huius historiæ testes oculatos laudat.
2 Iohãnes, alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parente, præter ordinem naturæ, adhibito duplici miraculo cõcipitur, vt homines tempestiuè ad audiendum eius præconium, secundũ Prophetarũ prædictiones, excitentur.
1.Para.24.1.

1 VONIAM [a] multi [a] aggressi sunt [b] cõponere narrationem earum rerum quarũ [c] plena fides nobis facta est,

2 Prout [d] tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis:

3 Visum est etiam mihi, omnia [e] altè *repetita* penitus [f] consequuto [g] ordine *de eis* ad te scribere, [h] præstantissimè Theophile:

4 Vt [i] agnoscas earum rerum [k] veritatem quas auditione accepisti.

5 FVit [a] [l] diebus [m] Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ‖ ex [n] vice Abia: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

6 Erant autem iusti ambo in [o] conspectu Dei, [p] incedentes in omnibus [q] mandatis & constitutionibus Domini [r] inculpatè.

7 Nec erat ipsis proles, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

8 Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9 Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquam ingressus esset in templum Domini:

10 ‖ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

11 Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

12 Et Zacharias eo viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

13 Dixit autem ei Angelus, Ne timeas Zacharia, nam exaudita est deprecatio tua: vxorque tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multiq; super eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus [t] in conspectu Domini; & vinum [u] siceramque non bibet, & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

16 ‖ Multosque filiorum Israel [x] conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Nam ipse præcedet in [y] conspectu eius, [z] cum spiritu & virtute Eliæ, vt

o Vera iustitia nota, scilicet quæ Dei iudicio probetur.
p Id est, viuebat, Heb. est enim vita nostra instar viæ in qua nobis pergendum quousque ad metam peruenerimus.
q In morali & ceremoniali lege.
Exod.30.7. leuit.16.17.
r Quos nemo iure culpare potuisset. Hæc autẽ loco describuntur fructus, non autem caussa iustificationis, quæ fides est, eaq; sola.
s Populus in atrio tum esset, foris autẽ dicatur fuisse, ingressus autem templum Zacharias, ab atrio, distingui hoc loco templũ necesse est.
Malach.4.5. matth.11.14.

a Ad verb. in manus sumpserunt, (quasi dicat) idque non præstiterint, scripsit autem ante Matthæum & Marcum. b Id est, describere, vel ordinare. c Ad verb. plenè certiorati sumus, Πληροφορία enim, est certissima animi persuasio. d Non fuit Lucas oculatus testis, itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus apparuit, nec à Paulo tantùm, sed ab alijs etiam Apostolis edoctus fuit. e Longè altius Lucas exorsus est Euangelium quàm alij. f Ad verb. diligenti attentione assequuto. g Id est, distinctè & distributè. h Id est, potentissimè: fuit ergo Theophilus vir primariæ nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco. i Pleniorem cognitionem habeas eorum, quæ antea vtcunque cognoueras. k Ad verb. non labascentem firmitatem. l Heb. id est, temporibus, quo exprimitur quàm breuis sit & caduca regum potestas. m Herodis, scilicet magni. n Ex classe: distributi enim fuerunt in classes posteri Aaronis, 1. Paral.24.2.

t Heb. quo significatur quædam singularis præstantia, sic de Nemrod Gene. 9.10. dicitur robustissimus venator coràm Domino. u Quicquid inebriare potest. x Faciet vt multi resipiscentes se conuertant ad Dominum, à quo desciuerant. y Velut solent qui reges antegrediuntur, quos vbi videas, statim nõ procul abesse regem. z Metonymicè, pro donis Spiritus, i. caussa, pro effectu.

conuertat [a] corda patrum in filios, & rebelles ad [b] prudentiam iustorum: vt paret Domino populum instructum.

18 Túc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

19 Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui [c] adsto in conspectu Dei: missusq; sum vt te alloquar: & hæc tibi læta nuntiem.

20 Et ecce, silebis, nec loqui poteris *ad eum* vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Erat autem populus expectãs Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

22 *Ille* verò egressus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansitque mutus.

23 Et factum est, vt impleti sunt dies ministerij ipsius, abijt domum suam.

24 Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

25 Nempè ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus est, *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 [3] Mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth:

27 || Ad virginem [d] desponsam viro cui nomé erat Ioseph, ex [e] domo Dauid: nomen autem virginis *erat* Maria.

28 Ingressus igitur Angelus ad eam, dixit [f] Aue [g] gratis dilecta: Dominus tecum *est*: [h] benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum *eum* vidisset, [i] perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: [k] es enim in gratia apud Deum.

31 || Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: || & vocabis nomen eius IESVM.

32 Hic erit magnus, & Filius Altissimi [l] vocabitur: dabitque ei Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius:

33 || Regnabitq; super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, [m] Quomodo erit istud, quandoquidem virum non sum [n] cognitura?

35 Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus [o] superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod nascetur ex te [p] sanctum, [q] vocabitur Filius Dei.

36 Et ecce, Elisabet [r] cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & [s] hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis.

37 Quia apud Deum non erit impossibile vllum [t] verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Et abijt ab ea Angelus.

39 [4] Quum autem surrexisset Maria per eos dies, profecta est in [u] montanam *regionem* cum festinatione in [x] vrbem Iuda:

40 Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

41 Et factum est vt audiuit Elisabet salutationem Mariæ, [y] salijt fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet:

42 Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia [z] benedictus fructus vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

44 Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, salijt fœtus exultans in vtero meo.

45 Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta sunt ei [a] à Domino.

46 [5] Tunc ait Maria, [b] Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

3 Angelus nascituro Domino inseruiens, ad virginẽ Mariam mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus, virtute Spiritus sancti concipitur.

4 Elisabet Iohannẽ & Maria Christum in vtero gestãtes, sancto Spiritu afflatæ, mutuò sibi gratulantur.

5 Christus afflictorum Redemptor, superborum vltor, Patribus promissus, reipsa tandem exhibitus.

a Synecdochicos fore dicit, vt tollat omnis generis inimicitias, vnde solẽt sequi in vita maxima perturbationes.

b Prudentia, & bonitas, duæ sunt causa, quibus maximè adduci possint, vt patres reuereantur.

c Id est, qui appareo, Hebræi enim ministros principum, adstare dicunt, id est, paratos esse ad capessenda principũ imperia.

Matth. 1. 18.

d Id est, sponsione promissam.

e Idem dicẽdũ est de Maria, alioquin nõ esset Christus filius Dauid.

f i. Gaude.

Esa. 7. 14. Infrà, 2. 21. matth. 1. 21. Dan. 7. 14. 27. mich. 4. 7.

g Ad verbũ, reddi posset gratia & fauoris plena, subijcitur autem exegeticè, quisnã sit ille fauor, Dominus est tecum. *h Scilicet à Deo.* *i Re tam insolenti commota.* *k Ad verbum, inuenisti, Hebræi enim inuenire gratiam eos dicunt, qui sunt in gratia.* *l Id est, declarabitur, cùm enim Filius esset ab æterno, suo tempore manifestatus est in carne.*

m Rei magnitudo cogit, vt sciscitetur Virgo, non quod diffidentia moueatur, imò cùm tantùm de modo concipiẽdi rogetscõstat cæteris credidisse.

n Heb. Quo honesto vocabulo cum viro congressionem significãt: sensus autem est, qui fiet istud, nam cùm ea sim quæ futura sit Christi mater, satis intelligo, id futurum esse debere sine cõgressu viri: edocta etenim erat Virgo sancta, è Virgine nasciturum Messiam.

o Id est, efficiet sua vi Spiritus sanctus vt gignat. *p Purum & ab omni labe immune, nam qui erat sublaturus peccatum, peccati expers esse debuit.* *q Declarabitur, vel manifestabitur.* *r Etiamsi Elisabeta ex tribu esset Leui, cognata tamen Mariæ esse potuit, nam cùm caueretur vt filiæ nuberent viris suarum tribuum, ne scilicet tribuum distributiones confunderentur, non impediebant quin ex alijs tribubus Leuitæ vxores ducerent: Leuitis enim nulla portio assignata fuit, in terra diuisione.* *s Id est, Sextum iam agit mensem ex quo concepit.* *t Id est, Quicquid Dominus dixerit.* *u Quæ exposita erat ad meridiem Hierosolymorum.* *x Id est, Hebron, quæ olim Cariatharbe dicta fuit, quia vna fuit ex vrbibus quæ fuerunt concessa Leuitis in tribu Iuda, & quæ in montibus Iudæ fuisse traditur. Ios. 14. & 21. 9.* *y Fuit hic motus extraordinarius.* *z Benedictus est Christus humanæ naturæ respectu.* *a Id est, (quod barbari dicunt) ex parte Dei.* *b Altè & magnificè prædicat.*

48 Quia

6 Iohannis natiuitas nonnis miraculis illustratur.

48 Quia [c] respexit [d] humilem ancillam suã, ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes [e] ætates:

49 Quia [f] magnificè mecum egit potens ille, cuius sanctum *est* nomen:

50 Et cuius misericordia in [g] omnes ætates *parata est* [h] timentibus ipsum.

51 ‖ Forte facinus fecit [i] brachio suo: ‖ [k] dissipauit superbos [l] cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit [m] potentes è thronis, & extulit [n] humiles.

53 ‖ [o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

54 ‖ [p] Suscepit Israel [q] puerum suum, vt memor esset misericordiæ.

55 (‖ Prout [r] loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & [s] semini eius) in æternum.

56 Mãsit autem Maria cum illa quasi menses tres: & *posteà* reuertit domum suam.

57 [e] Elisabetæ verò impletũ est tempus pariendi: & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica misericordia sua vsum esse erga eam: ‖ & ei gratulabantur.

59 Et factum est, die octauo venerũt vt circunciderunt puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.

60 Sed respõdens mater eius ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

62 [t] Innuebant enim patri eius [u] quid vellet eum vocari.

63 Isque postulatis tabellis scripsit, dicens, ‖ Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.

64 [x] Apertum est autem os eius illicò, & lingua eius loquebatur, benedicens Deo.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ [y] diuulgata sunt omnia [z] verba ista.

c Gratuito amore est cõplexus.
Esa.51.9. Psal.33.10, esa.29.15. 1.Reg.2.6, psal.34.11. Esa.30.18, & 41.8, & 54.5, iere.31.3.20. Gen.17.19, & 21.15, psal.132.11.
d Ad verb. humilitatem, id est, abiectã meam conditionem, nõ ergo prædicat sua merita Virgo, sed gratiam Dei.
e Vide Mat. 11.16. Suprà 14.
f Ad verb. Magnifica, seu ingentia facinora.
g Ad verb. ætates ætatũ, id est, in perpetuũ, vel ad posteros vsque in mille secula.
h Piè ac religiosè viuentibus, Heb.
i Pleonasmus, Hebræis familiaris, sumitur autem brachium pro robore. Suprà, 13.
k Quasi palea à vẽto dissipatur.
l Id est, Dissipauit eos & cogitationes ipsorum, vel per cogitationes ipsorum, vt malũ cõsiliũ fuerit consultori pessimum.
m Opibus aut potestate insignes.
n Abiectos & viles, tales autem sunt re vera pauperes spiritu i. qui sibi coràm Deo nihil tribuũt.
o Qui ad extremam redacti sunt inopiam.
p Prostratum, manu sua subleuauit.
q Seruum suũ.
r Id est, Pollicitus est.
s Posteritati.
t Signis & nutibus petebant.
u Id est, Quo nomine.
x Restitutus est illi vsus vocis.
y Ad verb. sermonibus omniũ celebrata.
z Quicquid dictum aut factum fuerat.

7 Iohannes vixdum natus, autoritate Spiritus sancti, muneri suo initiatur.

66 Et omnes qui audierunt, [a] reposuerunt *ea* in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.

67 Et [7] Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitq;, dicens,

68 ‖ [c] Benedictus Dominus Deus Israel, quòd [d] inuiserit & [e] redemerit populum suum,

69 ‖ Et [f] erexerit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui:

70 ‖ Prout loquutus est per os sanctorum, qui à [g] seculo fuerunt, Prophetarum suorum.

71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui oderũt nos.

72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, [h] ac memor esset Testaméti sui sancti.

73 Et ‖ iusiurãdi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturũ nobis:

74 Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

75 ‖ Cum sanctitate & iustitia in [i] ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

76 Tu verò [k] puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius.

77 Et [l] des cognitionem salutis populo eius, per [m] remissionem peccatorum ipsorum:

78 Propter [n] viscera misericordiæ Dei nostri, quib⁹ inuisit nos ‖ [o] germé ex alto:

79 Vt appareat ijs qui in tenebris & [p] vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in [q] viam pacis.

80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitque in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israelem.

Infrà 2.30, matth.1.21. Psal.132.17. Psal.132.18, iere.23.6, & 30.10.
a Diligenter & attentè cõsiderarunt, & velut infixerunt animo.
b Id est, præsens Dei fauor, & singularis quædam virtus in eo apparebat.
Gen.12.16, iere.31.31, heb.6.13.17. 1.Pet 1.13.
c Omni laude dignissimus.
d Quod ipse se memorẽ reipsa declarauit populi sui, adeò quidẽ vt ipse è cælo descenderit, vt præsens eos inuiseret, & redimeret.
Suprà, 17, Zach.3.8, & 6.12, malach 4.2.
e Persolut[o] lytro, id est, nostræ redemptionis pretio.
f Cornu Hebræis, robur significat, metaphora à cornupetis ducta: erigere autem robur Israelis, est cùm vires Israelis collapsæ videbantur esse, regnum tamen Israeliticum prostratis aduersarijs asserere.
g A mundo condito.
h Vt reipsà ostenderet se memorẽ esse.
i Deo approbatore, sup.6.
k Id est, quantumuis hodie tantillus sis.
l Id est, aditum patefacias.
m Remissio peccatorum est modus quo nos Deus seruat, Rom.4.7.
n Propter intimam, & ipsis visceribus hærentem misericordiam.
o Alludit ad locos Iere.23.5. & Zach.3.8. & 6.12. dicitur autem germen ex alto, id est, diuinitus ad nos missum, non sicut alia sunt germina quæ è terra germinant.
p Vide Mat.4.16.
q Id est, In eam viam quæ ad veram fœlicitatem deducit.

CAP. II.

1 Censetur tota terra à Cæsare Augusto. 7 Nascitur Christus. 13 Canticũ Angelorũ. 21 Christus circũciditur. 22 Puerpera Mariæ purgatio. 28 Simeon suscipit Christum. 29 Canticum Simeonis. 36 Anna prophetissa. 40 Puer Christus. 46 Iesus cum doctoribus disputat.

CAP. II.
1 Filius Dei, forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur. Idem tamen per Augustũ regem huius mundi maximũ (quãuis nihil tale cogitantem) sibi cunas præparat in Bethlehem, vt Prophetę prædixerãt. *Iohan 7 4'.*
2 Pueruli in præsepi iacentis deitatem & officium Angeli ipsi pastoribus declarant, neglecto potentũ fastu.

1 FActum [1] est autem diebus illis, prodijt edictum à Cæsare Augusto, vt [a] describeretur [b] tota terra.

2 (Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)

3 Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque vrbem.

4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, || in [c] vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd esset ex domo & familia Dauid.)

5 Vt describeretur cũ Maria despõsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum est autẽ quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.

7 Peperit igitur filium suum primogenitum, & fascijs eum inuoluit, reclinauitq; eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

8 [2] Erant autem pastores in eadem regione, [d] excubantes, & [e] agentes vigilias noctis super gregem suum:

9 Et ecce, Angelus Domini [f] superuenit ipsis & gloria Domini circumfulsit eos: & timuerunt timore magno.

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim [g] euagelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:

11 *Nempè* natũ esse vobis hodiè Seruatorem (qui est Christus Dominus) in vrbe Dauid.

12 Hoc autem vobis signum *erit*, Inuenietis infantem fascijs inuolutum, iacentem in præsepi.

13 Et repentè adfuit cũ Angelo multitudo [h] exercituum, cœlestium, laudantium Deum, & dicentium,

14 Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in homines [i] beneuolentia.

15 Et factum est, vt discesserũt ab eis Angeli in cælum, tum pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus [k] factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.

17 Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.

19 Maria verò ista omnia conseruabat, [l] conferens *ea* in corde suo.

20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.

21 [3] || Et quũ aduenisset dies octauus vt circunciderent puerulum, || tunc vocatum est nomen eius, IESVS, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in vtero conciperetur.

22 [4] Et quum impleti fuissent dies [m] purgationis Mariæ || secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

23 (Prout scriptum est in Lege Domini, || Omnis masculus [n] primogenitus, sanctus Domino [o] erit)

24 Et vt darent oblationem, || secundum *id* quod [p] dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25 [5] Et ecce, quidam erat in Hierusalem cui nomen Simeon: *erátque* homo iste iustus ac [q] religiosus, expectans consolationem Israel: & [r] Spiritus sanctus erat super eum.

26 Fueratque ipsi [s] diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* non [t] visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in templum. & quum introducerẽt puerulum Iesum [u] parentes, vt eius causa facerent quod ex Lege consueuerant.

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Nunc [x] dimittis seruum tuum Domine, [y] secundum verbum tuum, in pace.

30 Quia [z] viderunt oculi mei [a] salutem tuam.

3 Christus Ecclesiæ caput, sub Lege factus, vt nos (quod & ipsum Iesu nomẽ indicat) à maledictione Legis liberarẽt, circumcisus, obsignat in sui ipsius carne, Patrum circumcisionem.
Gen. 17. 18, leuit. 12. 3. Suprà, 1. 31, matth. 1. 21, iohan. 7. 22. Leuit. 12. 6. Exod. 13. 21, num. 8. 6. Leuit. 12. 6.

4 Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legẽ oblatus, & Mariã & nos omnes in sese purificat.

5 Simeon publicè in templo, Messiæ aduentũ, Israelis magna ex parte reiectionem & Gentium vocationem surdis prædicit.

a Id est, Vt descriptu omnium ciuitatũ capitibus, intelligeretur, qua cuiusque regionis, vrbis, familiæ, domus facultates essent.
b Quam latè pateret imperium Romanum.
c In qua natus & educatus fuerat Dauid.
d Foris & sub dio pernoctantes.
e Ad verb. custodientes custodias, nox enim quatuor custodijs, i. vigilijs diuidebatur.
f Repẽtè venit, cum nil tale illi sperarent.
g Lætus vobis adsum nũcius ingentis gaudij.
h Copia Angelorum, quibus tanquam militibus circumsepta est Dei maiestas.
i Propensa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.
k Ad verb. verbum istud, id est, istud totum negotium de quo audiuimus.
l Diligenter secum omnia ista expendẽs.
m Scilicet vt legem implerent, alioquin impura non reddita erat Virgo.
n Ad verb. adaperiens matricem, id est, qui primus nascebatur.
o Ad verbum, vocabitur.
p Id est, Quod mandatum erat.
q Attentè & cautè circumspiciens.
r Id est, Ornatus erat donis spiritus. Metonymia.
s Vide Matth. 2. 12. accidit, scilicet Simeoni, dum diligenter plenitudinem temporum scrutatur, quod Danieli, Dan. 9. 2.
t Heb. id est, non sensurum mortem.
u Ioseph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.
x Potestatem mihi facis discedendi ex hac vita, vt patribus meis adiungar.
y Secundum id quod mihi es pollicitus.
z Id est, quod ipsis oculis vidi, antea enim animo videbat, vt de Abrahamo dicitur, Vidit diem meum & gauisus est.
a Ad verbum, Id quo salus continetur.

31 Quam

31 Quam parasti[b] in oculis omnium populorum:

32 Lumen[c] patefaciendum Gētibus, & gloriam populi tui Israel.

33 Pater autem & mater eius mirabantur super ijs quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixitque Mariæ matri eius, || Ecce[d] positus est iste in[e] casum & resurrectionem multorū in Israel, & in[f] signum cui contradicatur:

35 (Quin & tuam ipsius animā[g] traijciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 [6] Erat etiam *quædam* Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquam vixisset cum viro annis septem à virginitate sua.

37 Et *quum esset* vidua quasi annorum octoginta quatuor, non abscedebat à téplo, ieiunijs ac deprecationibus seruiens Deo noctem ac diem:

38 Hęc igitur eo ipso momento[h] quū superuenisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabāt redemptionē in Hierusalem.

39 At *illi* vt perfecerunt omnia secūdum Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in vrbem suam Nazareth.

40 Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu,[i] implebaturque sapientia: & Dei gratia ipsi inerat.

41 [7] Ibant verò parentes eius quotānis Hierosolymam, || in festo paschæ.

42 Quum igitur factus esset annorum duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymā secundum ritum festi.

43 Peractisque *eius* diebus, quum reuerterētur illi, remāsit puer Iesus in Hierusalem: quod nesciuit Ioseph, nec mater eius.

44 Existimantes autem eum esse in comitatu, ierūt viam *vnius* diei: & requirebāt eum inter cognatos, & inter notos.

45 Et quum eum non inuenissent, reuersi sunt in Hierusalem, quęrentes eum:

46 Et factum est, triduo pòst inuenerunt eum in templo, sedentem in medio magistrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.

48 Et eo viso fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita fecisti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 [8] Tunc dixit ad eos, Quid est quòd quærebatis me? *an* nesciebatis quòd in ijs quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

50 At ipsi non intellexerunt verba quæ ipsis loquutus erat.

51 [9] Descendit autem cum eis, venitque Nazareth: & erat eis subiectus. Et mater eius conseruabat omnia hæc in corde suo.

52 Iesus autem proficiebat sapiētia & statura ac gratia apud Deū & homines.

[6] Additur Simeoni altera testis, & quidē omni exceptione maior, omnes ad excipiēdum exhibitum Messiam inuitans.

Esa. 8.14, rom. 9.33. 1 pet. 2.8.

[b] *Ad verb. Ante faciem, tanquam signum aliquod edito loco positum, quo cōuertātur omnium oculi.*

[c] *Quod Gētibus illucescat.*

[d] *Pro scopo est destinatus & constitutus à Deo.*

[e] *Casum reproborum sua pereuntiū culpa, resurrectionē electorū quibus datur vt credant.*

[f] *Id est, Scopum, quem omnes certatim figere cōtendunt.*

Deut. 16.1.

[g] *Id est, Sæuissimus vulnerabit doloribus.*

[h] *Id est, Vna cum Simeone.*

[i] *Vt illa Diuina sese pro ætatis progressu in homine Christo exerebat.*

[7] Extraordinario facto, Scribæ & Pharisæi ad audiendā suo tempore Christi sapiētiam excitātur.

[8] Minimè quidem negligēda, sed tamen Dei gloriæ secūdū vocationem nostrā postponēda sunt quæcūque hominibus officia debemus.

[9] Christus, verus homo, per omnia nobis similis factus, excepto peccato.

CAP. III.

4 Iohannes hortatur ad resipiscentiam. 15 Testimonium ipsius de Christo. 20 Herodes illum in carcerem includit. 21 Christus baptizatur. 23 Catalogus Maiorum Christi.

1 ANno[1] verò decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha,

2 || Sub Pontificibus maximis[a] Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohānem Zachariæ filium, in deserto.

3 || Venit igitur in omnem regionem circumiacētem Iordani, prædicans[b] Baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum.

4 Vt est scriptum in libro sermonum Esaiæ Prophetæ, dicentis, || Vox clamātis in deserto, Parate viam Domini, cōplanate semitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

6 Videbitq; omnis[c] caro[d] salutē Dei.

7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipso, || Progenies viperarum quis præmonstrauit vobis vt futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrē habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò securis etiam ad radicē arborum posita est: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, exciditur, & in ignem abijcitur.

10 Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

CAP. III. *Act. 4.6. Matth. 3.1, mar. 1.4.*

1 Iohannes tempore à Prophetis prodiens, iacit exhibiti Euāgelij sui damēta: vera Legis obseruatione, & gratuita in Christo pone ipsum aduentāte misericordia proposita, addito etiā baptismo, efficaci tum regenerationis, tum remissionis peccatorum symbolo.

Esa. 40.3, ioh. 1.23. Matth. 3.7.

[a] *Hic vocatur à Iosepho Ananus.*

[b] *Vide Mar. 1.*

[c] *Omnis caro, pro omni homine.*

[d] *Vide supr. 1.30.*

Iac.2.15, 1.ioh.3.17.

2 Vt ritè & cum fructu sacramenta percipiamus, neque in signis hærendum, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christum sacramentorum autorem, & rei ipsius per sacramenta adumbratę exhibitorem, assurgẽdum est.

Mat.3.11, mar.1.8, ioh.1.26, act.1.5, & 8.4, & 11.16, & 19.4.

3 Euangelium est mũdi totius cribrum.

4 Iohannis præconium morte ipsius sanciri oportuit.

Mat.14.3, mar.6.17. Mat.3.13, mar.1.9, ioh.1.32.

5 Baptismus noster in capite Ecclesię sanctificatur, simulq; ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, sacerdos & Propheta declaratur.

6 Christi secundum carnem genus ad Adamum & inde ad Deũ vsq; deducitur, vt eum esse cõstet quẽ vnum Deus Abrahamo & Dauidi promissum, ab æterno Ecclesiæ suæ ex omni hominum genere colligendæ destinauit.

11 Respondens autem dixit eis,|| Qui habet duas tunicas, impertiat non habẽti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quòd [e] constitutum est vobis, exigite.

14 Interrogauerũt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? & dixit eis, Neminem concutite, neque calumniamini: & contenti estote [f] stipendijs vestris.

15 [2] Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohãne, númnam ipse esset Christus ille,

16 Respondit Iohannes, dicens omnibus, || [g] Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus qui soluam solearum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17 [3] Cuius ventilabrũ in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: cogetq; triticum in horreum suum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

19 [4] || Herodes autẽ tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, deq; omnibus sceleribus quæ ipse fecerat:

20 Adiecit & hoc supra omnia, quod inclusit Iohannem in carcere.

21 || [5] Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, & Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cœlum:

22 Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, supra eum: & vox de cœlo extiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus in te acquiesco.

23 [6] Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iãna, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Naggæ,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semi, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodã, qui fuit Er,

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim,

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h] Dei.

h Videlicet filius non genitus, sed factus: Nam ea ratione aliquando se Patrem Deus nuncupat, Deut.32.6.

CAP. IIII.

1 De tentatione & ieiunio Christi. 16 Docet in Nazaret magna omnium admiratione. 24 Propheta in patria docens contemnitur. 33 Dæmoniacus sanatur. 38 Socrus Petri sanatur. 40 Sanãtur & infirmi. 41 Et dæmones confitentur Christum.

CAP. IIII. *Mat.4.1, mar.1.12.*

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, pòst quadraginta dierum ieiuniũ, Satana ter superato, velut è cœlo victor repentè prodiẽs munus suũ aggreditur.

2 Christus primùm ad diffidẽtiã de Deo, deinde ad opũ & bonorũ studiũ, tertiò deniq; ad vanam de se cõfidentiã à Satana solicitatus, ter eũ Dei verbo vincit.

1 IEsus || [1] autem plenus Spiritu sancto, reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum.

2 Dies quadraginta, tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: sed ijs exactis posteà esurijt.

3 [2] Tũc dixit ei diabolus, Si Filius es

e *Quæ summa est exigenda pecunia vectigalis.* f *Ad verb. opsonijs vestris, nam cibaria militibus dabantur cum pauxillo pecunia.* g *Vide Mat.3.11.*

Dei, dic isti lapidi, vt fiat panis.

4 Et respondit ei Iesus, dicens, Scriptum est, || non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

5 Tunc quum subduxisset eum diabolus in montem sublimem, ostendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*. nam mihi [c] tradita est, & cuicunque voluero, do eam.

7 Itaque si tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia.

8 Respondens autem Iesus, dixit ei, Abscede à me Satana: Scriptum est enim, || Adorabis Dominum Deum tuum: & ei soli seruies.

9 [e] Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim, || Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te.

11 Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, || Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et finita omni tẽtatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.

14 Reuersus est autẽ Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exijt in totam circumiacentem regionem.

15 Et ipse docebat in synagogis eorũ, omnibus ipsum glorificantibus.

16 || [3] Venit igitur Nazareth vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die Sabbathi, in synagogam: & surrexit vt legeret.

17 Tunc datus est ei liber Esaiæ prophetæ: quumque [f] explicuisset librum, inuenit locum *in* quo scriptum erat,

18 || Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicem captiuis dimissionẽ, & cæcis [g] visus recuperationem, & confractos emittam in libertatem:

19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quũ reddidisset ministro, sedit: & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum,

21 Cœpit autem eis dicere, Hodiè impleta est hæc Scriptura [h] audientibus vobis.

22 [4] Et omnes [i] testimonium ei dabãt, ac [k] mirabantur super sermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebantque, Nónne iste est filius Ioseph?

23 Et dixit ad eos, Omninò dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: quæcunque audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiam hic in patria tua.

24 Dixit autem, Amen dico vobis, || nemo Propheta acceptus est in patria sua.

25 Sed in veritate dico vobis, || multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna per totam [m] regionem.

26 Sed ad nullam illarum missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* [n] Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27 || Et multi leprosi erant in Israel [o] sub Elisæo propheta, sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 [5] Tum repleti sunt omnes excandescentia in synagoga, hæc audientes.

29 Et quum [p] surrexissent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vsq; ad [q] supercilium mõtis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

30 Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

31 Et descẽdit in Capernaum vrbem Galilææ, || ibique docebat eos sabbathis.

32 || Et percellebantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cum autoritate.

33 || Erat autem in synagoga quidam habens [r] spiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,

34 [6] Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sãctus ille Dei.

Deut.8.3, mat.4.4.

3 Christus quis sit, & quorsum venerit, ex Esaia propheta palàm suis demonstrat.

a Momento temporis: metaphora ducta à Scribarum punctis.

b Metonymicè potestatis nomine, regna ipsa intelligit.

Deut.6.16, & 10.20.

c Verè quidẽ illud. nã princeps est mũdi, at precariò, nõ autem absolutè: itaque malè colligit, se dare ea cui velit.

Psal.91.12.

Deut.6.16.

d Ex edito loco, cui subiecta erat amplissima regio, situs omnium regionũ ei commonstrabat.

e In totum hunc locum, vide Mat.4.

f Erant enim eo tempore libri tereti baculo circumuoluti.

Mat.13.54, mar.6.1, ioh.4.43.

Esa.61.1.

g Ad verb. reuidentiam (barbarè tamen) dicere possis.

4 Familiaritas contẽptum etiam Christi gignit, qui propterea desertis suis sæpe ad extraneos migrat.

5 Mundus quo asperius reprehenditur, eo apertius furit: sed piorum vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita.

Ioh.4.44.

1.Reg.17.9, iac.5.17.

2.Reg.5.14.

6 Christus non tantùm homines, quantumuis stupidos, sed ipsa etiã dæmonia, velint, nolint, percellit.

h Ad ver. in auribus vestris.

i i. Approbabant communi consensu ac voce de quibus ipse dissserebat: testari enim hoc loco, & multis alijs similibus, significat aliquid publica professione comprobare.

Mat.4.13, mar.1.21.

Mat.7.29, mar.1.22.

Mar.1.23.

k Huic Scripturarum collationi intererant non solum doctores, sed & plebs: præterea vernaculo vtebantur sermone. alioquin non admirata fuisset multitudo. eundem ordinem instituit in Ecclesia Corinthiaca Paulus, 1.Cor.14. l Vt illa diuina quæ in Christi verbis totóque habitu inerat, quaque homines mirifice ad se alliceret, Psal.45.3, Diffusa est gratia in labijs tuis. m Ad ver. in terram. i. Israeliticã, Vide Mar.15.33. n i. Quæ erat in Sidoniorum agro. o Quo tempore Elisæus functus est munere Prophetæ. p Dimisso conuentu, vel egressi è synagoga. q Metaphoricos, pro parte montis editiore. r Ad ver. spiritũ dæmonij impuri. i. dæmonem impurum.

35 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Et obortus est pauor in omnibus. & colloquebantur alij cum alijs, dicētes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnē locum circumiacentis regionis.

7 Christus, sanandis solo verbo corporis morbis, confirmat se Deū esse omnipotentem, salutis hominū causa missum.
Mat.8.14, mar.1.30.

38 [7] || Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

39 Tunc *ipse* [f] adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit. *illa* verò quum illicò surrexisset, ministrauit eis.

8 Satā perpetuus veritatis hostis, ne tum quidem audiēdus quū veritatem dicit.
Mar.1.35.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis varijs, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorum impossitis manibus, sanauit eos.

41 [8] || Exibant autem etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. [t] Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christum.

9 Nulla ne zeli quidem specie debemus inuocationis nostræ cursu retardari.
f Gestus Christi ad lecti fulcrum inclinatu vt febricitantem alleuaret.
t Vide Mar. 1.34.
u Id est, cùm prima luce, eáq. aduentante.

42 [9] [u] Orto autem die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.

44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

CAP. V.

1 Christus docet è nauigio. 6 De captura pisciū. 12 Leprosus. 16 In deserto orat Christus. 18 Paralyticus. 27 Leui publicanus. 34 Ieiunia & afflictiones Apostolorum post ascensionē. 36 37 38 Vetustis vtribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.

CAP. V. *Mat.4.18, mar.1.16.*
1 Christus quatuor à scitos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandem illis comittendæ.

1 FActum || [a] est autem, quum turba [a] immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnū Genezaret:

2 Viditque duo nauigia quæ ad stagnum erant: piscatores verò quum ex ijs descendissent, abluebant retia.

3 Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra [b] proueheret paululum: quumque concedisset, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Prouehito in altum, & demittite retia vestra ad capturam.

5 Tum respondens Simon ait ei, [c] Magister, quum per totam noctem nos [d] fatigauerimus, nihil cepimus: tamen [e] ex tuo iussu demittam rete.

6 Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem magnam. dirumpebatur autem rete eorum.

7 Et inuenerunt socijs qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8 Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me. Nam homo peccator sum, Domine.

9 Pauor enim [f] occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant.

10 Similiter autem & Iacobum & Iohānem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

11 *Illi* autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

2 Christus leproso sui attactu mūdato, & ad sacerdotes remisso, testatur se eū esse quo per fidē apprehenso, nos omnes secūdum Legem immundi, testimonio ipsius Dei, mundi ac puri pronuntiemur.
3 Christus mauult doctrina quàm miraculis inclarescere, ideoque ab ijs discedit qui ipsum vt corporum medicum, non vt salutis autorem quærunt.
b In altum.
c Epistates, *is est qui rei alicui praest, alij Euangelista retinuerunt nomen Rabbi.*
Mat.8.2, mar.1.40.
d Vide Mat. 6.28.
e Ad verb. in verbo tuo, i. iuxta id quod pracipis.
f Vndique conclusum tenebat.

12 [2] || Et factum est, quū esset in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciē, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

13 *Iesus* autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abijt ab eo.

14 Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, || prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

Leuit.14.4.

15 [3] Dimanabat autem eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

16 Ipse autem secedēs erat in desertis, & precabatur.

17 Et factum est quodam die, quum ipse doceret, essentque Pharisæi sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & *ex* Hierusalem

a Cùm quasi in illum incumberet pra visendi, & audiendi studio, qua res fecit vt è nauigio doceret.

Mat.9.2. mar.2.3.

4 Christus sanato paralytico, malorum omnium causam & remediū ostendit.

5 Ecclesia est peccatorum Christi beneficio resipiscentium multitudo, cum eo conuiuans, magno cum superbi & inuidi mundi offendiculo.

6 Hypocritarum & imperitorum hominum est pietatem in ieiunio & rebus mediis collocare.

g Sese exereret vis illa in Christo, illo tempore.

h De quibus egit vers.15.

i Id est, eneruatus, paralytici verò nomen est vsitatum.

k Vid. Mar.2

l Id est, cognita, Heb.

m Diuina scilicet intelligentia.

Mat.9.9, mar.2.14.

Hierusalem: & [g] potentia Domini adesset *ei* ad sanandum [h] illos:

18 [4] || Tunc ecce *adfuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat [i] paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

19 [k] Et quum non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegulas demiserunt eum cum lectulo in mediū, ante Iesum.

20 Qui fide eorum [l] visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua.

21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Iesus autem quum [m] nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate in terra remittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam.

25 *Is* autem illicò quum surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abijt domum suam, glorificans Deum.

26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

27 || [5] Post hæc verò exijt, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: eratq; turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ & Pharisæi, murmurabant aduersus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

1.Tim.1.15.

31 Et respondens Iesus dixit eis, Non opus est ijs qui sani sunt, medico: sed ijs qui malè affecti sunt.

Mat.9.14, mar.2.18.

32 || Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

33 [6] || Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

34 [7] Ipse autem dixit eis, Num potestis facere vt filij thalami, quo *tempore* cū ipsis est sponsus, ieiunent?

7 Leges de ieiunijs & alijs eiusmodi rebus promiscuè & absque circumstantiarum discrimine positæ, non modò sunt tyrannicæ, sed etiam summè perniciosæ in Ecclesia.

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, tunc ieiunabant illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum noui vestimenti immittit in vestimentum vetus: alioqui & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioqui disrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est: & vtraque conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum: dicit enim, Vetus [n] vtilius est.

n Salubrius.

CAP. VI.

1 Discipuli spicas vellunt Sabbatho. 6 De habente manum aridam. 13 Electio Apostolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Quo fructu verbum Dei sit audiendum.

CAP. VI. *Mat.12.1, mar.2.23.* *1.Reg.21.6. Exod.29.32, leuit.8.31, & 24.9.*

1 FActum || [1] est verò vt sabbatho [a] altero primo pertransiret per sata. Vellebant autem eius discipuli spicas, edebantque, [b] confricantes manibus.

2 Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabbathis?

3 Tunc respondens Iesus dixit eis, || Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid quum esuriret ipse & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederitque, ac dederit etiam ijs qui secum *erant*: quos *panes* non licet edere || nisi solis sacerdotibus?

5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam Sabbathi.

1 Christus aduersus superstitiosos in munitissimis quibusque hærentes, ostendit ne sabbathi quidem Legem sine omni exceptione latam fuisse, nedū vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

a Cùm spicas vellerent discipuli rectè annotat Epiph. in confutatione Ebionis, illum factum esse in festo Azymorum. Cùm autem in festis plurium dierum vt in festo tabernaculorum & Pascha, primus & vltimus dies pari celebrandi essent ceremonia, Leuit.23. vltimus ille dies commodè vocatur à Luca, secundo primum sabbathum. at Theoph. putat intelligendum esse alterum post primum alicuius festi. b Ad verba terendo comminuentes.

6 ||[2] Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogã, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an sabbatho sanaturus esset *illum*. vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

8 At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam,[c] Licet sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam*? hominem seruare, an [d] perdere?

10 Et quum eos omnes circumspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.

11 Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alij cum alijs, quidnam facerent Iesu.

12 [3] Factum est autem illis diebus, abijt in montem ad precandum: [e] & pernoctauit *illic* precans Deum.

13 || Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes.

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Iscarioten, qui etiam fuit proditor.)

17 Descendit cum eis, stetitque in loco campestri: turbaque discipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hierusalem, & à [f] maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à morbis suis:

18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

19 Et tota turba studebat eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

20 [4] || Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat,[g] Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

21 || Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. || Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

22 || Beati eritis quum vos oderint homines, & [h] separauerint vos, & conuitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filiũ hominis.

23 Gaudete illo die & [i] salite, ecce enim, merces vestra multa *est* in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

24 || Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis consolationem vestram.

25 || Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

27 [5] || Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui vos oderunt:

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infestant vos.

29 || Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: || & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito.

31 || Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

32 || Nam si diligitis eos qui vos diligunt,[l] quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

34 || Et si mutuum dederitis *ijs* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

35 Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date,[m] nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, || ac filij eritis illius Altissimi: nam ipse [n] benignus est erga ingratos & malos.

36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

Mat.12.5, mar.2.1.
2 Charitas, omnium ceremoniarũ regula.
3 Christus non absque feruentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apostolos futuros deligens, ostendit quanta religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.
4 Christus aduersus omnes philosophos, ac præsertim Epicureos, docet summum bonũ nusquam hic in terris, sed in cœlis esse repositum, afflictiones verò propter iustitiã, iter illud esse quo ad id peruenitur.
Infra, 9.1, mat.10.1, mar.3.13, & 6.7.
c Vide Mar. 3.4.
d Qui non iuuat proximum cum iuuare possit, interficit.
e Ad verb. & erat pernoctans in oratione Dei.
f A toto illo tractu maris qui Syrophœnicia dicitur.
g Id est, beati estis vos pauperes, est enim in tota oratione forma compellationis Mat.5.1.
Esa.65.13.

Esa.61.3.7. Mat.5.11.
5 Charitas Christiana plurimumà mundana diffidens, nõ modò non vindicat iniurias, sed etiam hostes vel acerbissimos complectitur, idque propter Patrem cœlestem, nedũ vt suam in benefaciendo vtilitatẽ quærat.
Amos 6.1. eccle.31.8. Esa.65.13. Mat.5.44. Mat.5.39. 1.Cor.6.7.
h E Synagoga eiecerint vt explicatur Iohan.16.2. Quæ quidem pœna in Ecclesia est grauissima, si modò censores iudicio legitimo, & ex verbo Dei iudicent.
Mat.7.12, tob.4.16. Mat.5.46.
i Prægaudij abundantia, vt solent lasciuientes pecudes.
Mat.5.42, deut.15.8. Mat.5.45.
k Id est, quicquid boni vnquam vobis accidere potest, id totum iam ex vestris opibus consequimini, itaq; non est quod aliam speretis mercedem, Mat.6.2. *l Quid est in hoc opere vestro quod gratum esse possit? Nam si in amando spectatis vestra commoda, ea quærite commoda, quæ verè sint commoda, diligite igitur vestros inimicos, sic ostendetis vos ea expectare commoda, quæ à Deo proficiscuntur.* *m Cum mutuum dabitis, solo benefaciendi affectu sitis impulsi, non quia speratis vos postea recepturos sortem.* *n Id est, Facilem sui præbet vsum.*

37 [6] || Ne

Mat.7.1.
6 Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.
Mat.7.2, mar.4.24.
Mat.15.14.
Mat.10.24, ioh.13.16, & 15.20.
Mat.7.1.
7 Imperiti reprehensores, & se & alios perdũt quia qualis magister, talis & discipulus.
8 Hypocritæ, seuerissimi aliorum reprehensores, in alijs perspicacissimi, in seipsis cæci.
Mat.7.17.
Mat 6.16, & 12.33.
9 Bonus est non quisquis nouit alios carpere, sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.
Mat.7.21, rom.2.13, iac.1.21.
10 Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.
o Cùm hoc loco non agatur de politicis iudicijs, constat absoluendi verbo intelligi bonitatem illam qua Christiani vtuntur in ferendis & condonandis iniurijs. p Hæc Epitheta sumpta sunt ab ijs qui liberaliter vel aridas metiuntur, qui solent illud quod admetiuntur succutere, comprimere & cumulare. q Similitudo significatur, non æqualitas.

37 [6]|| Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: [o] absoluite, & absoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: || mensuram, *inquam*, bonam, [p] pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *alij*.

39 [7] Dicebat autem eis parabolam, || Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

40 || Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* [q] perfectus *discipulus*, erit vt magister.

41 [8]|| Quid autem aspicis festucã quę est in oculo fratris tui, trabẽ autẽ quæ est in oculo proprio, non animaduertis?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

43 || [9] Non est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum.

44 || Vnaquęq; enĩ arbor ex fructu proprio cognoscitur, Neq; enim è spinis colligunt ficus, neq; è rubo vindemiant vuã.

45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

46 || Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47 [10] Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitque fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

49 Qui autẽ *eos* audiuit, nec præstitit, similis est cuipiã qui ædificauit domum suam super solum absq; fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitque ruina domus illius magna.

CAP. VII.

1 De seruo Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filius viduæ suscitatur in Nain. 18 Iohannes mittit discipulos suos ad Christum. 33 Eiusdem peculiaris victus ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Iesu.

CAP. VII.
Mat.8.5.
1 Admonet Iudæos Christus proposito Centurionis exemplo, se contumacia ipsorum offensum, parare transitum ad Gentes.
2 Christus palàm suum in mortem imperium asserit.
a Quam multi faciebat.
b Ædes cõgregationis nostræ ipse curauit ædificandas.
c Id est, qui ei suo nomine dicerent.
d Id est, solo verbo iube.
e Vide Mat. 8.9.
f Iesus.
g Nain perhibetur nomẽ oppidi in Galilæa, quæ sita fuerit ad alterum riuum Cyssonii influentis in mare Galilææ.

1 Q|| Vum [1] autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi [a] pretiosus.

3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

4 Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes dignum esse cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram, & [b] synagogam ædificauit nobis.

6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, [c] dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tectum meum subeas:

7 Ideò ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te: sed [d] dic verbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub [e] potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.

11 [2] Et factum est *die* sequenti, [f] proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur [g] Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbaque multa.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ: turbaque ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quumque accessisset, tetigit loculum: (ij verò qui portabant, substiterunt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus,

& cœpit loqui: & *ille* dedit eũ matri suæ.

16 [a] Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus [h] surrexit inter nos, & certè Deus respexit populum suum.

17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

18 ‖ [3] Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

19 Misit ad Iesum, dicens, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerũt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicẽs, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

21 [i] Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

23 Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

24 [4] Quum autem abijssent nũtij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

25 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum? ecce qui vestitu [k] honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs regum.

26 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, ‖ Ecce, mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

28 Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

29 Et *his* auditis, totus populus & publicani [l] iustificarũt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

30 Pharisæi autem & Legis interpretes consilium Dei reiecerunt [m] aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

31 ‖ [5] Dixit autem Dominus, Cui ergo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, & qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum.

35 Sed iustificata est sapientia à filijs suis omnibus.

36 [6] Rogauit autem eum quidam ex Pharisæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi, discubuit.

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato allabastro vnguenti,

38 ‖ Et [n] stans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

39 [7] Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum: nam est [o] peccatrix.

40 [8] Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingẽtos, alter verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget?

43 Respondens verò Simon dixit, Existimo eum cui plus gratificatus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit,

45 Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non vnxisti: hæc

---

h *Exortus est.*

Mat. 11. 2.

3 Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum cõfirmãdos ablegat.

i *Qua scilicet venère discipuli Iohannis ad Christum.*

4 Quod procul ostenderũt Prophetæ, proximũ indicauit Iohannes: ipse autem Christus quotidie in Euangelio exhibet, idq; plerunque frustrà, plurimis vel prorsus futilia vel inanẽ splendorem quærentibus.

k *Quo vtũtur viri nobiles & suis opibus illustres.*

l *Deum iustum bonum, fidelẽ & misericordẽ prædicarunt.*

Malach. 3. 1.

m *Id est, Suo maximo damno.*

5 Quamcunque rationẽ Deus offerẽdo nobis Euangelio sequatur, plerique homines sibi ipsis offendicula obijciunt: sed nihilominus aliqua colligitur Ecclesia.

Mat. 11. 16.

6 Præsentis atque adeò vel domi suę excepti Christi beneficijs homines superbi seipsos priuant quibus fruũtur humiles & abiecti.

Mat. 15. 40, Ioh. 20. 11.

n *Adstans ac manens ad pedes.*

7 Temeritas superbiæ comes.

8 Diligere Christũ, certũ est ac perpetuũ remissionis peccatorum testimonium.

o *Pharisæus respicit legem de eorum pollutione, qui alios pollutos contigissent.*

hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse peccata eius multa: [p] nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiã peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, fides tua te seruauit: [q] vade in pace.

p Id est, Inquit Theoph. declarauit copiosè fidẽ suã, & Basil. in cõcione de Baptismate, Multum debenti, multum dimittitur, vt magis abundè ille diligat. Est itaq; ex similitudine adeò manifesta Christi sententia, vt mirum sit gratia aduersarios tam ineptè hunc locum ad stabiliendа merita torquere. Is enim cui condonatur debitum maius, eo nomine magis diligit illum, qui istud beneficium in ipsum contulit: Et mulier hac declarat officijs summi amoris, quantum beneficium accepisset: charitas itaque non vt caussa, sed vt signum accipi debet. Negat enim Christus illam sicut Pharisæus iudicabat peccatricem esse, testatur autem illi vita prioru remissa fuisse peccata.

q Benedictione confirmat beneficium collatum.

CAP. VIII.

1 Mulieres ministrãtes Christo de facultatibus suis. 4 Parabola seminãtis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Christi. 22 Christus ventis imperat. 26 De legione. 37 Gerasæni Christum rejciũt. 41 Iairi filia sanatur. 43 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 52 Fletus ob mortuos.

CAP. VIII.

1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo:

2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, || ex qua septem dæmonia exierant,

Mar. 16. 9.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

4 || [1] Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam,

Matth. 13. 3.

1 Idem Euangeliũ vbiuis seritur, at non pari fructu: idque solo hominum vitio.

5 Quidam qui seminabat, exijt ad seminandum semen suum: & in seminãdo aliud cecidit in viam, & conculcatum est, & volucres cæli deuorarunt illud:

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicẽtes quæ esset ista parabola.

10 Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse [a] mysteria regni Dei: reliquis autẽ per parabolas *loquor*, vt || videntes non videant, & audientes nõ intelligant.

2 Quod quisque priuatim accipit, tenetur in communẽ vsum depromere.

Esa. 6. 9, matth. 13. 14, mar. 4. 12, iohan. 12. 40, act. 28. 26, rom. 11. 8.

11 || Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

Math. 13. 18, mar. 4. 15.

12 Qui autem in viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne, quum crediderint, seruentur.

13 Qui verò super petram, ij *sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

3 Cœlestia bona parsimonia amittuntur, liberalitate crescunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt: sed [b] profecti, à solicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec, fructum [c] perferunt.

4 Nulla est tã arcta sanguinis inter homines cõiũctio, quàm est Christi & eorũ qui vera fide eum amplectuntur.

15 Quod autem in bonam terram *cecidit*, ij sunt quę in corde [d] honesto ac bono auditum sermonem [e] retinent, & fructum adferunt per patientiam.

Math. 5. 15, mar. 4. 21, infra. 18. 33.

16 || [2] Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

a Mysteria sunt res arcana, quas diuulgare fas non est, dicta à verbo myzo quod reprimo sonum significat, & Latinis est mutire.

17 || Non est enim *quicquam* occultum quod non fit futurum manifestum: nec absconditũ quod non fit cognoscendum, & venturum in apertum.

Math. 10. 26, mar. 4. 22, infra, 12. 2.

18 [3] Videte ergo [f] quomodo audiatis. || quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [g] quod videtur habere, tolletur ab eo.

Math. 13. 12, & 25. 29, mar. 4. 25, infra, 19. 26.

19 [4] || Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant cum conuenire propter turbam.

Mat. 12. 46, mar. 3. 32.

20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

21 Ipse verò respõdens dixit eis, Ma-

b Id est, simul atq; audito verbo, redierunt ad curanda sua negotia.

c Id est, Non ferunt fructum perfectum & absolutum, atque eousque vt maturescat, vel non perducunt ad finem. d Quod non solum videri, sed esse reipsa studeat, vt honestum ad externam vitam, bonum ad veras enim virtutes referatur. e Non sine magno certamine, luctante scilicet aduersus Spiritum Dei nouum hospitem, Satana & carne. f Id est, quomodo affecti ad verbum audiendum accedatis, & eo audito quomodo vos geratis. g Sub. sibi, vel alijs, vel vtrisque, hoc enim hominum genere nihil superbius, si quod celant videas, nil etiam magis ad incautos fallendos accommodatum.

ter mea & fratres mei, isti sunt, [g] qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.

22 ||[5] Factum est autẽ quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripam stagni. Et [h] prouecti sunt.

23 Nauigantibus autem eis [i] sopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & [k] complebantur, ac periclitabantur.

24 Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit vẽtum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factaque est tranquillitas.

25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alij ad alios, Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & auscultent ei?

26 ||Et nauigauerũt in regionem Gadarenorum quæ est in opposita ripa Galilææ.

27 [6] Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.

28 *Is* ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei Altissimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nã à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis [l] agitabatur à dæmone in deserta.

30 Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in [m] abyssum.

32 Erat autem ibi grex porcorũ multorum pascentium in monte: & rogabãt eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

33 Egressa autem dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: veneruntque ad Iesum, & inuenerũt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

36 Annuntiauerũt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eũ tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt [n] esset cum eo: sed dimisit eum Iesus, dicens,

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abijt igitur prædicãs [o] per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

40 Factum est autem quum reuertisset Iesus, [p] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

41 ||[7] Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus: qui erat præfectus synagogæ: quumque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipsius:

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eaque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quæ erat in fluctione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum [q] victum, nec ab vllo potuerat curari,

44 Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallij ipsius: & illicò substitit fluxio sanguinis eius.

45 Tunc ait Iesus, Quis *est* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erãt, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis *est* qui me tetigit?

46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego [r] cognoui virtutẽ à me exijsse.

47 Quum autẽ mulier illa vidisset se non latuisse, tremẽs venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illicò.

48 Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

50 Iesus.

Matth.8.23, mar 4.36.

5 Expedit interdũ nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsius potentiæ & nostræ imbecillitatis eo certius experimentum habeamus.

Matth.8.28, mar.5.1.

6 Christus solus verbis profligans dæmoniorũ legionẽ, diuinam suam virtutem ostẽdit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tantam hanc vltrò oblatã gratiam stolidi homines plerique ne leuissima quidem rerum suarũ iactura redemerint.

h *Vide supr. 5.3.*

i *Sub. Iesus, profundissimũ autem fuisse hunc soporem, indicauit geminata illa acclamatio discipulorum in ipso excitãdo.*

k *Catachresis, non enim discipuli, sed nauis complebatur.*

l *Id est, Cum impetu impellebatur, vt eques calcaribus equum agitat.*

m *Abyssus est immensa profunditatis vorago, quasi absque fundo.*

n *Id est, vt liceret apud eum esse, sine cum ipso versari.*

Mat.9.18, mar.5.22.

o *Vrbem, scilicet Gadarenorum. Nec aduersatur quod Marcus istum in Decapoli prædicasse dicit, nã Gadara à Plinio, lib.5.cap.18. inter Decapolis oppida recẽsetur: fuit itaque Decapolis partim cis Iordanem, partim trans Iordanẽ sita.*

p *Id est, Reditus eius gratus acceptusq; fuit multitudini.*

q *Id est, Necessaria ad vitam degendam.*

7 Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominum esse testatur.

r *Id est, Sensi & percepi.*

50 Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

51 Ingressus verò domum, non permisit ingredi quenquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

52 Flebant autem omnes, & [f] plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent esse mortuam.

54 Ipse verò eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, ac [t] surrexit illico: & *ipse* præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obstupuerũt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

f Plangere propriè est cadere & feriri, trãsfertur ad funera lugentium, quòd illic tales esse soleant gestus.

t Cadauer iacebat, puella verò, recepta vita, vt verè illam non modo reuixisse, sed etiam ab omni morbo liberatam esse constaret, surrexit è lecto.

CAP. IX.

1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum. 7 & 19 Opinio vulgi de Christo. 12 De quinque panibus & duobus piscibus. 20 Confessio Apostolorũ. 24 Perdere animam. 35 Christus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Contẽtio Apostolorum de primatu. 49 Quidam eijciens dæmonia nomine Christi. 52 Samaritani nolunt Christum recipere. 55 Vindicta prohibita. 57, 59, 61 De tribus Christum sequi volentibus, sed diuersis rationibus.

1 CONuocatis || [1] autem *Iesus* duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatem in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

2 || Misitque eos vt prædicarent regnum Dei, & sanarent ægrotos.

3 || Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque [a] virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quancunque domum intraueritis, [b] illic manete, & illinc exite.

5 || Et quicunq; non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

6 Exeuntes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbiq;.

CAP. IX. *Mat. 10. 1, mar. 3. 13, & 6. 7. Math. 10. 7. Math. 10. 9, mar. 6. 8. Infra. 10. 11, mat. 10. 14, marc. 6. 11, act. 13. 51.*

1 Duodecim Apostoli solo Christi mandato & Spiritus potentia instructi mittuntur, tum vt nullus Israelita possit ignorantiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuersalem illam legationem præparentur.

a Vide Mat. 10. 10. b Ex ciuitate aliqua discessuri, illinc exite, quo primũ diuerteritis: in summa prohibet Dominus ne hospitiũ mutent. Ista etenim promulgatio Euangelij fuit quasi discursio quadam ne aliquis in Iudæa posset ignorantiam aduentus Christi prætexere.

7 || [2] Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & [c] hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdam Iohannem excitatũ esse à mortuis:

8 A quibusdam verò, Eliam apparuisse: *ab* alijs autem, Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

9 Tunc ait Herodes, Iohannẽ ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

10 || Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quæcunque fecerant. || [3] Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum [d] desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida.

11 Quod quum cognouisset turba, sequuta est eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos quibus sanatione opus erat, sanabat.

12 || Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* [e] diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus.

13 *Ipse* verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces, [f] nisi nos profecti emamus [g] toti huic populo escas.

14 Aderãt enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, [h] Facite vt discumbant per singulos quousq; discubitus quinquageni.

15 *Ipsi* igitur ita fecerunt, & discubuerunt *illi* omnes.

16 *Ipse* verò, acceptis quinq; illis panibus, & duobus piscibus, suspiciens in cœlum, [i] benedixit eis: & fregit, deditq; discipulis vt apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim.

18 || [4] Et factum est quum ipse [k] solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauitque eos, dicens, Quem me dicit esse turba?

19 Ipsi autem respondẽtes, dixerunt,

Mat. 14. 1, mar. 6. 14.

2 Ad Euangelij nuntiũ mundus in varias opiniones scinditur, tyranni autem in primis trepidant.

3 Nihil ne in desertis quidem deerit Christũ sectantibus.

Mar. 6. 30. Mat. 14. 13, mar. 6. 35. Mat. 14. 16, mar. 6. 35. ioh. 6. 5.

4 Quanuis mũdus inter varios errores fluctuet, non esttamẽ fastidienda, sed eo diligentius cognoscenda, & eo constantius cõfitenda veritas.

c Quasi perplexus, & impeditus in luto tenebatur.

d Desertum dicitur Bethsaida nõ quod in vrbe fuerit sed quia in agro cẽseretur eius vrbis à qua cognominabatur.

e Ad verb. dissoluãtur à curribus ductum: dissoluunt enim equos qui diuertunt à via in hospitiũ. Sic à diuertendo finxere Latini diuersorium.

Mat. 16. 13, mar. 8. 27.

f Ellipsis: itaque subaudiendum est, Non possumus igitur eis dare quo vescantur, nisi nos profecti, &c. g Ad verb. in totum hunc populũ. i. qui toti huic populo sufficiat. h Vide Mar. 6. vbi conuiuia vocat quod Lucas discubitus. i i. De his panibus ac piscibus gratias egit Deo, & simul eum precatus est, vt tantilla copia, tãtam multitudinem pasceret, deniq; vt totum hoc conuiuium ad Dei gloriam referretur. k A turba separatus.

Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij verò prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

20 Dixit autem eis, Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

22 [5] Dicens, || Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis & trucidari, & tertia die excitari.

23 || Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam [l] quotidie, & sequatur me.

24 || Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is seruabit eam.

25 ||Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue *seipso* mulctetur?

26 || Quē enim puduerit mei ac meorum sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua & patris, sanctorumque Angelorum.

27 || Dico autem vobis verè, sunt quidam ex ijs qui hîc adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

28 || [6] Factum est auté, post hæc verba quasi dies octo *intercessérant*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

29 Et facta est inter precandum facies vultus eius alia, & vestitus eius albus *ac* emicans.

30 Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses & Elias.

31 Qui visi cum gloria dicebāt ipsius [m] exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Petrus verò & qui cum ipso erāt, grauati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

33 Et factum est quum illi discederēt ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hîc esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nesciēs quid diceret.

34 Hæc autem ipso dicēte, extitit nubes quæ inumbrauit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsū audite.

36 Et postquam vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt [n] per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

37 || [7] Factum est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa.

38 Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam vnigenitus est mihi.

39 Et ecce, spiritus arripuit eum, & repentè clamat, & discerpsit eum cum spuma, & vix discedit ab eo, [o] conterens eum.

40 Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eijcerent, sed non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmonium, & discerpsit: obiurgauit autem Iesus spiritum impurum, & sanauit puerum: & reddidit eum patri suo.

43 Percellebantur igitur omnes super magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

44 [8] || [p] Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominū.

45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratque ipsis occultum, adeò vt illud [q] nō sentirent: & timebant eum interrogare de hoc dicto.

46 [9] || Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus,

47 Iesus autē [r] visa cogitatione cordis ipsorum, acceptum puerulum statuit apud se:

48 Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hūc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

49 [10] || Respondens autem Iohannes ait, Magister, vidimus quendam sub nomine tuo eijcientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* nō sequitur nobiscū.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 [11] Factum

---

5 Per crucē & inuictam patientiam ad cœlestem gloriā Christus ipse peruenit.

Mat.17.22, mar.8.31. Infr.14.27, mat.10.38, & 16.24, mar.8.34. Infr.17.33, mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, iohan. 12.25. Mat.16.26, mar.9.36. Infra,12.9, mat.10.33, mar.8.38, 2 tim.2.12. Mat.16.28, mar.9.1. Mat.17.1, mar.9.2.

6 Christus, ne discipulos offenderet ipsius in carne exinanitio, voluntariam eam esse docet, cælestis suæ gloriæ splēdore aliqua tenus ad momentum ostenso.

l Velut enim dies diem consequitur, sic crux excipit crucem: crux autem metonymicè, pro humana vita miserijs: fuit enim apud Iudæos grauissimum & sæuissimū crucis supplicium.

m i. Mortem quam obiturus erat in Ierusalem.

Mat.17.14, mar.9.17.

7 Nulla re magis ostenditur Christus quàm incredulitate, quamuis eam ad tempus tolleret.

8 Non est quod nobis tranquillitatem in hoc mundo polliceamur, quum ij ipsi qui Christo applaudere videntur, paulò pòst eum crucifigant.

9 Ambitionis exitus, ignominia: modestæ autem subiectionis, gloria.

Mat.17.22, mar.9.31.

10 Extraordinaria temerè nec probāda nec damnanda.

n Ad verb. in diebus illis, scil. vsque quo Christus resurrexisset.

Mat.18.1, mar.9.35.

o Vt in comitiali morbo fieri solet.

p Attendite diligenter, & semel audita conseruate.

q Non intelligerent.

r Translatio à corpore ad animum.

Mar.9.38.

11 Christus vltrò ad mortem properat.
3.Reg.8.10.18.
12 Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt omnia ad Dei gloriam & commodum proximi referantur.
13 Oportet Christum sequuturos ad quæuis incommoda subeunda sese comparare.
Mat.8.19.
14 Dei vocatio quibusuis in hominesofficijs, sine vlla exceptione, anteponenda.
Mat.8.21.
15 Oportet Christum sequuturos, mundi solicitudinibus semel renuntiare.
f Ad verbū, Obfirmauit faciem suam, id est, certo iam proposito moriendi sese dedit in viam, & deposito omni mortis timore iter ingressus est.

51 [11] Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum reciperetur, tū ipse [f] sese obfirmauit vt proficisceretur in Hierusalem.

52 Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium*.

53 || Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

54 [12] Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerūt: Domine, vis [t] dicamus vt ignis descendat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicēs, nescitis cuius [u] spiritus vos sitis.

56 || Filius autem hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

57 [13] Factum est autem proficiscentibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet,

59 [14] || Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

60 Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant [y] mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 [15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam ijs qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

t Iubeamus. Hebr.
u Hebr. Id est, cuius voluntatis, consilij, & destinatæ sententiæ: Sic dona Dei spiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & eis contraria quæ à malo spiritu proficiscuntur, vt spiritus auaritiæ, superbiæ, & furoris.
x Homines, Synecdoche.
y Qui etiamsi in hac humana & caduca vita permaneant, à vera tamen vita, quæ æterna est & diuina, alieni sunt.

CAP. X.

1 LXX. discipuli. 10 Ingratis vrbibus impietas obycitur. 17 Discipulos redeuntes humilitatis admonet. 30 Proximus quis. 38 De Martha & sorore Maria.

CAP. X.
1 Aduentus Christi mittuntur septuaginta fecundi præ nuntij.

1 POst [1] hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret.

2 Dicebat ergo eis, || Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam:

3 || [2] Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: || & [a] nemine in via salutaueritis.

5 || In quancunque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd si fuerit illic quispiam [b] filius pacis, requiescet super eū pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

7 [c] Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes, quæ ab ipsis *apposita fuerint* || dignus enim est operarius mercede sua, Ne transite è domo in domum.

8 || Sed & in quamcunq; vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, [d] edite quæ apponuntur vobis:

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 [3] In quamcunque autem vrbem ingressi fueritis, & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

11 || Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, [e] vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore, quàm vrbis illius.

13 || Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent.

14 Ideò Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in iudicio quàm vestra,

15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum sublata es, vsque ad inferos deprimēris.

16 || Qui vos audit, me audit: & qui vos reijcit, me reijcit: qui verò me reijcit, reijcit eum qui misit me.

Mat.9.37.
Mat.10.16.
2.Reg.4.29.
Mat.10.12, mar.6.10.
2 Fidi ministri verbi sunt in mundo velut agni inter lupos: sed modò in hoc vnum sint intenti, vt officium faciant, qui eos misit, idem etiam conseruat.
Deut.24.14, mat.10.10, 1.tim.5.18.
Mat.10.11.
3 Deus Euangelici ministerij seuerissimus vindex.
a Hyperbolicè: sic solent Hebræi præcipere, vt celeriter, & nulla interiecta mora aliquid obeatur, 2.Reg 4.29. Alioqui comes & humana salutationes inter Christiana officia numerantur: Porrò hæc vocatio fuit temporaria.
Suprà, 9.5, act.13.51, & 18.6.
Mat.11.21.
b Hebr. i. qui faueat doctrinæ pacis, & illam amplectatur.
Mat.10.40, ioh.13.20.
c Hospitium vobis deligite in ea domo, in quam primùm ingressi fueritis, id est, ne de quærendo vobis commodo hospitio solliciti sitis, sicut faciunt, qui in aliquo loco diutius commorari constituerunt: non enim hic instituitur solennis illa Euangelij prædicatio quæ vsurpata fuit quum Ecclesiæ constituerentur: Sed dimittuntur isti vt omnibus Iudææ partibus significent vltimum aduentare Iubilæum.
d Contenti estote apposito vobis cibo.
e i. Aduersum vos.

17 [4] Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subijciuntur nobis [f] per nomé tuum.

18 *Ipse* autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur [g] è cœlo cadentem.

19 Ecce, do vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & [h] nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subijciantur: gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis.

21 [5] ‖Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc abscondẽris à [i] sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

22 [6] Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere.

23 [7] Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, ‖Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.

25 [8] ‖Tum ecce, quidam [k] Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

27 Ille verò respondens dixit, ‖ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: ‖ & proximum tuum vt teipsum.

28 Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & viues.

29 [9] Ille autem volens [l] iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

30 Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, *eo* seminece relicto.

31 [m] Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, [n] ex aduerso præterijt.

32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum & illum vidisset, præterijt ex aduerso.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

35 Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsius age: & quodcunque prætereà insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 Ille autem dixit, Is qui vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

38 [10] Factum est verò inter eundum, ipse ingressus est in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum suam.

39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

40 Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, non est tibi curę quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

41 Respondens autem dixit ei Iesus, Martha, Martha, solicita es, & [o] satagis de multis:

42 Atqui vna re opus est. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

4 Neque donum miraculorum, neq; aliud eiusmodi quantumuis excellens, sed sola electio æterna solidi gaudij materiam præbet. Est autem sola Euangelij promulgatio, Satanæ ruina.

Mat.11.25.

5 Contẽptibilis quidem est Ecclesia, si externam eius speciem cõsideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapientia.

Mat.13.16.

6 Aberrat à via quisquis Patrem quærit extra Filium.

Mat.22.35, mar.12.28.

7 Noui fœderis & veteris discrimen, in reuelationis mensura.

8 Fides nõ tollit, sed stabilit Legis doctrinam.

Deut.6.5. Leuit.19.18.

9 Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoscunque possumus iuuare.

10 Christus non lautè tractari, sed attentè vult, cæteris post positis rebus, audiri.

f Discipuli etenim non plena vtebãtur potestate, sed inuocato Christi nomine miracula edebant.

g Collocatur Satan in aëre cum suis angelis, Eph 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidem cum impetu, quando voce Euangelij eius potestas aboletur. *h Nulla vos iniuria afficiet.* *i Sub. huius mundi.* *k Vnus quispiam ex profitentibus cognitionẽ ac scientiam legitimarum constitutionem, seu Legũ Mosaicarum.* *l Id est, iustitiã suam asserere. siue ostendere se iustũ esse, id est, omni culpa vacare. In hac autẽ significatione vtitur nomine iustificationis Iacobus.*

m Id est, cum illud non prævidisset Sacerdos, alioqui prouidentia Diuina respectu nihil est fortuitum. *n Deflexit de via.* *o Ad verb. turbaris: indicatur siquidem turbida opera solicitudo.*

CAP. XI.

1 Docet Apostolos orare. 14 Dæmonium mutũ eijcitur. 27 Mulier è turba vocem extollens. 29 Iudæi signa petunt. 37 A Pharisæo inuitatus externam sanctimoniæ laruam corripit.

1 ET factum est quum ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam ex eius discipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit discipulos suos.

2 [1] ‖Dixit

2 [1] ‖ Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, etiam in terra.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis [a] in diem.

4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

5 [2] Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

6 Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponã ei:

7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostiũ clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit, at certè propter [b] importunitatem eius surget ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

9 ‖ Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 ‖ Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

11 ‖ Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

13 Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum iis qui ab eo petierint?

14 ‖ [3] Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum: factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus, & mirata est turba.

15 Quidam verò ex iis dixerunt, ‖ Per Beelzebul principem dæmoniorum eiicit dæmonia.

16 Et alij tentantes, signum è cœlo petebant ab eo.

17 [4] Ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, ‖ Omne regnum dissidens aduersus sese, vastatur: & domus aduersus sese *dissidens*, cadit.

18 Quòd si etiam Satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnũ eius? Nam dicitis, [c] per Beelzebul eiicere me dæmonia.

19 Quòd si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filij vestri per quem eiiciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

20 Sin autem [d] digito Dei eiicio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

21 Quum validus quispiam armatus custodit [e] aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.

23 [5] Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

24 ‖ [6] Quum impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

25 Veniens igitur inuenit eam [f] verfam & ornatam.

26 Tunc proficiscitur & accipit septem alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitant illic: ‖ fitque vltima conditio hominis illius deterior priore.

27 [7] Factum est autem quum hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

28 Ipse autẽ dixit, Imò verò beati qui audiunt sermonem Dei, & eum obseruant.

29 ‖ [8] Quum autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum requirit, sed signũ non dabitur ei, ‖ nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi isti.

31 ‖ Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon *est* hoc in loco.

32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione, & cõdemnabunt eam, ‖ quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

33 [9] ‖ Nullus verò lucernam accensam in occulto ponit, neque subter modium: sed in candelabrum, vt qui ingrediuntur, splendorem videant.

1 Veræ precationis formula.
Mat. 6. 4.
2 Precandum est cum fide.
3 Exemplũ horrendæ & insanabilis excæcationis, quum mala conscientia & destinata malitia virtus Dei blasphematur.
4 Dignoscendi veri Christi à falso hæc vera ratio est, quòd verus Christus cũ Satana nulla prorsus conditione paciscitur. Superest autẽ vt cognitus agnoscatur.
Mat. 2. 1. & 21. 22. mar. 11. 24. ioh. 14. 13. & 16. 23. iac. 1. 5. Mat. 7. 7. Mat. 9. 32. & 12. 22. mar. 3. 2c.
a Id est, quantum in hunc diem opus est, non vt honestam curam tuendæ huius vitæ nobis eximat, sed sollicitudinem illam anxiam qua plerique se conficiunt.
Mat. 9. 37. & 12. 22. mar. 3. 20. Mat. 3. 24. mar. 3. 23. Mat. 12. 25. mar. 3. 24.
b Ad verb. impudentiam: ea verò impudentia de qua hoc loco agitur, in vitio poni non debet, sed maxime Deo commendata, qui talem importunitatem probat.

5 Aduersus mediatores qui Christum cum Satana falsam ad tempus conciliandi rationem quærunt.
6 Qui non [illegible] peiore est conditione quàm qui nunquam cœpit.
7 Christus non captat laudem in sese, sed in nostra salute.
Mat. 12. 43.
8 Præposteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent.
Heb. 6. 4. 2. pet. 2. 20. Mat. 12. 38.
9 Ideo accenduntur mentes cognitione Dei, vt aliis præluceamus ac proinde laborandum in primis de vera illa luce petenda.
c In nomine vel authoritate Beelzebul.
d Id est, virtute Dei.
Exod. 8. 19. 3. Reg. 10. 1. 2. paral. 9. 1.
e [illegible]
Ion. 3. 5. [illegible]
f [illegible]

34 ‖ Lucerna corporis est oculus: quũ igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35 Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Itaque si corpus tuum totum lucidum *fuerit*, non habens aliquam partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore te illustrat.

37 [10] Postquã autẽ loquutus esset, rogauit eum quidam Pharisæus vt panderet apud se. Ingressus igitur discubuit.

38 Pharisæus autem quum *hoc* vidisset, admiratus est eum non prius ablutũ fuisse ante prandium.

39 Dixit autẽ Dominus ei, ‖ Vos quidem Pharisæi exteriorem poculi patinęque partem purgatis: sed [g] quod intra vos est, plenum est rapina & scelere.

40 Dementes, nónne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?

41 Imò, [h] ea quæ adsunt date *in* eleemosynam: & ecce, omnia erunt vobis pura.

42 [11] Sed væ vobis Pharisæis, quoniam [i] decimatis mentham & rutam, & [k] quoduis olus, sed præteritis [l] iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 [12] ‖ Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primum consessum in conuentibus, & salutationes in foris.

44 [13] ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quoniam estis vt monumenta quæ non apparent, & quæ nesciunt ij qui super *ea* ambulant.

45 Respondens autem quidam ex legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis iniuria.

46 [14] Ipse autem ait, ‖ Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

47 [15] ‖ Væ vobis, quoniam ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.

48 Nempe [m] testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* [n] expellent:

50 Vt à natione ista [o] requiratur sanguis omnium Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

51 ‖ A sanguine Abel vsque ad sanguinem ‖ Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 [16] Væ vobis Legis interpretibus, quoniam [p] sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

53 [17] Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum [q] allicere ad loquendum de multis:

54 Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

Mat. 6. 23.
10 Cultus Dei non in externis munditie & excogitatis ritibus, sed in spirituali cordis iustitia & charitate positus est.
11 Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.
12 Hypocrisis & ambitio plerumque coniunctæ.
Mat. 23. 25.
13 Hypocritæ externo aspectu fallunt.
14 Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgent.
15 Hypocritæ sanctos mortuos honore prosequuntur, quos viuos crudelissimè persequuntur.
Infra, 20. 46, mat. 23. 6, mar. 12. 38.
Mat. 23. 27.
g Animus vester.
Mat. 23. 4, act. 15. 10.
Mat. 23. 29.
h Id est, pro facultatibus vestris, (quasi dicat) vestris rapinis quæ impediebant quominus puri vesci possetis, opponatur charitas, qua ex ijs quæ vobis suppetunt, liberales sitis in egenos, sic futurum est vt sanctificetur quod intra patinam est, etiamsi patina abluta non fuerit.
i Decimam partem ex Dei lege persoluendam decidistis.
k Id est, omne genus olerum, vt explicat August. in Enchir. ad Laurent. cap. 99, vbi simili ratione docet explicandum quod ait, Paulus, 1. Tim. 2. 4. Deum velle omnes saluos fieri.
l Id est, quod iustum & æquum est: complectitur autem iudicium præcepta secundæ tabulæ, charitas autem Dei primam.

16 Iampridem ij præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ ianitores.
Gen. 4. 8. 2. Paral. 24. 21.
17 Euadit quidem mũdus eo deterior, quo magis reprehẽditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.
m Cum sitis rentes persequamini Dei seruos, idque patrum vestrorum exemplo, etiamsi pietatis stud[ium] prætexatis, reuera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, trophæa auita crudelitatis erigitis.
n Ira insectabuntur, vt tandem expellant.
o Id est, vt ratio à vobis reposcatur, atque adeò pœnæ exigantur fusi sanguinis Prophetarum.
p Abscondistis & sustulistis è medio, vt nusquam compareant.
q Varijs propositis quæstionibus aliquid ex ore elicere, quod insidiando carpere possent.

CAP. XII.

1 Fermentum Pharisæorum. 5 Quis timendus. 8 Confiteri Christum. 17 Parabola diuitis cuius regio exuberarat. 22 Terrenorum cura despicienda. 31 Regnum Dei quærendum. 39 Fur in nocte. 51 Dissidia ob Euangelium.

1 INtereà ‖ [1] quum coacta esset [a] permulta turba, adeò vt alij alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis: in primis cauete vobis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

2 ‖ Nihil enim opertum est, quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

Cap. XII. Mat. 16. 6, mar. 8. 4.
Supra, 8. 17, mat. 10. 26. mar. 4. 22.
1 Fidelibus doctoribus constitutis, cauendi sunt in primis qui puritatẽ doctrinæ speciosis commentis inficiunt, deinde danda opera vt palam & intrepidè, auxilio Dei freti, sinceram doctrinam proponant.
a Ad verbum, populi myriades, numerus certus pro incerto, id est, multitudo innumerabilis.

4 ‖ [2] Di-

Mat.10.28.
Mar.10.29.
2 Etiamsi hypocritæ principes habeant suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tantillum trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam velit Deus quod repugnet suorum saluti.
1.Sam.14.45.
act.27.34.
Supra,9.26,
mat.10.32,
2.tim.2.12.
Mat.12.31,
mar.3.28,
1.Ioh.5.16.
Mat.10.19,
mar.13.11.
3 Ingens constantis confessionis merces, horrenda abnegationis pœna, atque adeo irreuocabilis pœna si dedita opera ore & animo blasphemetur cognita veritas.
Eccle.11.19.
4 Magnum est confessionis certamen, sed vel infirmissimis certantibus non cedrit suo tempore qui omnia potest.

4 ‖[a] Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, & postea non habent quod amplius faciant.

5 [b] Præmonstrabo autem vobis quē timeatis: timete eum qui postquam trucidarit, præditus est autoritate inijciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.

6 ‖Nonne quinque passerculi væneunt [c] assarijs duobus, & vnus ex ijs nō est in obliuione apud Deum?

7 ‖Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

8 ‖[3] Dico autem vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis cōfitebitur eum coram Angelis Dei:

9 Qui verò negauerit me in cōspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

10 ‖Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, nō remittetur.

11 ‖[4] Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis:

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento, quæ oporteat dicere.

13 [5] Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicē aut partitorem prefecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [d] auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, [e] vita ipsi constat ex bonis suis.

16 [6] Dixit autem eis parabolam in hæc verba, ‖ Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [f] regio.

17 Itaque [7] ratiocinabatur apud se dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [h] oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?

21 Ita *est* qui thesaurum congerit [i] sibi, nec est in Deo diues.

22 [7] Dixit autem discipulis suis, ‖Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neq; de corpore, qua re sitis induendi.

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

24 Considerate coruos: nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

27 Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cū omni gloria sua amictum fuisse vt vnum ex ijs.

28 Quòd si herbam quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit quanto magis vos [l] exigua fide prediti?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibituri: & ne [m] suspenso animo estote:

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 [8] Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

32 [9] Ne time, ô parue grex: nam visum est Patri vestro dare vobis regnum.

Iac.4.13.
7 Bella cogitatio de protrahenda Dei præscientia ... [illegible] stultissimas & maximè anxias hominum de hac vita solicitudines.
8 De regno Dei solicitis nihil deerit.
9 Stultum est ab eo nimia non sperare, qui maxima vltro largiatur.
Mat.6.25.
1.pet.5.7.
psal.55.23.
f Id enim hoc loco describitur, qui non fundum quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, vt solent ij qui dominio [illegible] agro contingunt. *Esa.5.8.*
g Id est, vt animus suo apud se subducebat, propter dictum in ... [illegible]
h Anima sibi læta atque hilari.
Sese ... [illegible]
k Metaphora a meteoris ducta ... [illegible]
l [illegible]

5 Christus tribus de causis recusat esse familiæ herciscundæ iudex: primò, ne carnalem Iudæorum de Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicum imperium ab Ecclesiastico ministerio distinguat: tertiò, vt ijs occurrendum doceat qui Euangelij prætextu, atque adeo ministrorum nomine ad priuata sua commoda abutuntur.

6 Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis pendent.

b De impendentibus periculis monet, quoniam improuisa vehementius feriunt. c Vide Matth. 10. d Pleonasmus declarans ... [illegible] quia sæpius fit ... [illegible] e Id est, Deus (vt ait Paulus) ... [illegible] & idem conseruat ... [illegible]

Mat.6.20. 1.Pet.1.4. 10 Sancta prodigalitas, certū ad veras opes parandas compendium. 11 Fidelium feruorū Dei vita in hoc mundo est peruigil quædam peregrinatio, præeunte Verbi lucerna. 12 Nullis maior incubit vigilandi necessitas, quàm iis qui aliquē honoris gradū in Dei familia sunt adepti. *Mat.24.42, apoc.16.15.* 13 Euangeliū sicut est vnica veræ pacis causa inter pios, ita est inter impios summa perturbationis occasio. *l Metonymia, qua significatur, beneficio declarat à clementia misericordiæ affectionis benigni tas, quæ eleemosyna dicitur, à nomine eleimon deducto, quod ab altero nomine eleos, i. misericordia deriuatur. Dat igitur eleemosynam, qui benignè faciendo alteri, & tribuendo aliquid egenti, efficit se misericordia illius ostendit. m Solebant nuptiæ noctu celebrari. n Id est, singula menstruæ quam ab eo cui non tam multa commissa sunt.*

33 [10]Vendite bona vestra, & [l] date eleemosynam. ‖ Parate vobis crumenas quæ non veterascunt, thesaurum in cælis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *&* vbi tinea non corrumpit.

34 Vbi enim thesaurus vester est, illic & cor vestrum erit.

35 ‖[11] Sint lumbi vestri præcincti, & *vestræ* lucernæ accensæ:

36 Et vos similes *estote* iis qui expectant quando dominus suus reuersus sit à [m] nuptiis: vt quum venerit ac pulsauerit, statim aperiant ei.

37 Beati serui illi quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt discumbant, & prodiens ministrabit eis.

38 Et si venerit secunda vigilia, & si tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati sunt serui illi.

39 ‖ Hoc autem scitote, si sciret pater familiâs qua hora fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domum suam.

40 [12] Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

41 Dixit autē ei Petrus, Domine, nobis dicis istā parabolā, an etiā omnibus?

42 Dixit autem Dominus, Quisnam est fidus dispensator ac prudens, quem dominus præficiet famulitio suo, vt in tempore det [n] demensum?

43 Beatus seruus ille quem dominus, quum venerit inuenerit ita facientem.

44 Verè dico vobis, omnibus suis bonis præficiet eum.

45 Quòd si dixerit seruus ille in corde suo, Tardat dominus meus aduētum: cœperitque verberare seruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

46 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: & separabit eum, partemque cum infidis ei assignabit.

47 Ille autē seruus qui nouit voluntatē domini sui, nec *se* comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis.*

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porrò cuicunque multum datum est, multum repetetur ab eo: & apud quem deposuerit multa, [o] amplius reposcent ab eo.

49 [13] Ignem veni missurus in terram, & quid volo si iam accensus est?

50 Sed baptismo oportet me baptizari: & quomodo constringor vsquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisse pacē daturū in terra? non dico vobis, imò dissidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo dissidentes, tres aduersus duos, & duo aduersus tres.

53 Dissidebit pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.

54 [14] ‖ Dicebat autē etiā turbæ, Quum videritis nubem [p] exorientem ab occasu, statim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 Et quum austrum flantem, dicitis, Æstus erit: & fit *æstus.*

56 Hypocritæ, faciem cæli & terræ nostis probare: hoc autem tempus qui fit vt non probetis?

57 [15] Cur autem & per vos ipsos non iudicatis quod iustum est?

58 ‖ Enimuerò dum abis cum aduersario tuo ad magistratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat [q] exactori, & exactor coniiciat te in carcerem.

59 Dico tibi, nō exibis illinc vsquequò vltimum etiam minutum reddideris.

14 Hominibus in terrenis rebus acutissimi spontanea malitia in iis quę ad cœlestē vitam spectāt, planè cæcutiunt. 15 Homines amore sui cæci, ac proinde exosi ac pertinaces, præmiū suæ stultitiæ ferent. Mat.16.2. p Id est, Quæ appareret, & colligeretur in illa cali plaga. Math.5.25. q Et qui mulctas exigit, cu iusmodi erant constituti in tenuiore litigātes: præter eā Magistratuū ministri damnatos cogunt ad persoluendum quod debent, idq; interdum etiam addita non tantum impensarum, sed etiam carceris pœna in rebelles.

CAP. XIII.

1 De Galilæis. 4 Et iis qui in Siloe oppressi sunt. 6 Ficus non ferens fructum. 11 Mulier spiritu infirmitatis, id est, morbo à Satana inflicto laborās sanatur. 19 Parabola grani sinapis, 21 Fermenti, 23 An pauci saluandi. 31 Herodes vulpes.

CAP. XIII. 1 Iustis aliorum pœnis nō oportet nos insultare, sed iis potius ad resipiscentiam erudiri. a Annis fere, Ariel. præsidē in Iudæa Pōtius Pilatus. Et iuxit r annum quartum provinciæ ipsius qui esset 15 Regno Tiberii, opus redemptionis humanæ manu sua absoluit Christus. b Sub loco, vel riuulo ipso eorum Siloam vicinius vnde in riuum aqua defluit, quem ab eo, Esa. 8.6 & Esd. 3.15. Vnde turris vbi castellum extructum ad hoc aqua ductum, quod repentè prostratum aliquos occiderit.

1 ADerant [1] autem eo ipso tempore, [a] quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorū sanguinem [a] Pilatus miscuerat cum ipsorum sacrificiis.

2 Et respōdens Iesus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuisse, quoniā talia passi sunt?

3 Non, dico vobis: imò nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

4 Aut illos decē & octo, supra quos cecidit turris in [b] Siloam, & trucidauit

eos, putatis [a] debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitát in Hierusalé?

5 Nó, dico vobis: imo, nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

6 [4] Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit.

7 Dixit auté vinitori, Ecce, anni tres sunt ex quo [d] venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiá terram [e] inutilem reddit?

8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiá hoc anno, vsquequò fodero circum eá, & misero stercus:

9 Et si quidem tulerit fructú, *dimittes*: sin minus, in futurum excindes eam.

10 [5] Docebat autem in quadam synagoga sabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens [f] spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: eratque incurua, nec prosus *sese* poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, [g] absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus: & illicò [h] surrecta est, & glorificabat Deum.

14 [4] Respondens autem [i] præfectus synagogæ, indignans quod Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrûm Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinum à præsepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

18 || Dixit autem *Iesus*, Cui rei similé est regnum Dei, & cui illud assimilabo?

19 [5] Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suú: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

20 || Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

22 || Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hierosylymam.

23 [6] Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

24 || Contédite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare, & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit paterfamiliâs, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respódens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 [7] Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 || Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: || abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 [8] Illic erit fletus & stridor dentiú, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab [k] Oriente & Occidente, & Borea & Austro: & discumbent in regno Dei.

30 || Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

31 [9] Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicétes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite [l] vulpi illi, Ecce, [m] eijciam dæmonia, & sanationes peragam [n] hodie & cras, & tertia die [o] consummabor.

33 [10] Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri nó potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

34 || Hierusalem, Hierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina [p] pulliciem suam sub alas, & noluistis?

35 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, nó videbitis me vsquedum venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

n Vt interpretatur Theoph. vel per hodie, præsens, per cras, futurum tempus intelligi potest, quandiu nimirum suo munere fungetur. o Scilicet peracto pro peccatis sacrificio. p Ad verb. nidum, pullicies autem pullorum est nidus.

2 Lóga quidem est Dei patiétia, sed ita tamen vt tádé iudiciú exerceat.
3 Christus idcirco venit, vt nos à Satanæ vinculis liberaret.
4 Viua hypocrisis imago, & eiusdem merces.
5 Dominus regnú suú à tenuib⁹ principijs inchoat vt inspe-rati progressus potentiá eius melius illustrent.
c Id est, Peccatores.
d Venire soleo.
e Solú officit sua in parte sterile, quod alioqui vitibus nó inutile fuisset.
f Morbo à Satana inflicto laborans.
g i. Soluta, cópositum pro simplici, Tenebatur enim mulier Satana, quasi vinculo cóstricta, ita vt, toto octodecim annis caput attollere nó posset.
h Vel subrecta, subrigimus enim quæ deorsum pendent erigimus quæ iacent.
Mat. 13.31, mar. 4.31.
i Vnus ex ijs qui Synagogæ præerant, plures enim Archisynagogos fuisse apparet, ex Marc. 5. 22. & Act. 13. 15.
Mat. 13. 33.

Mat. 9.35, mar. 6.6.
Mat. 7.13.
6 In eos qui dum malunt cum multis errare, quàm cum paucis rectè incedere, tandem tarditate sua à regno Dei excluduntur.
7 Frustrà est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostendit.
Mat. 7.23, & 25.41.
Psal. 6.9.
8 Reiectio Iudæorú, & Gétium vocatio prædicitur.
9 Pergendú in vocationis cursu per medios seu veros seu fictos terrores.
Mat. 19.30, & 20.16. mar. 10.31.
10 Nusquá crudeliores piorú hostes quàm qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore exsequitur.
Mat. 23.37.
k Vndiq; ex toto orbe terrarum, cuius sunt istæ plagæ maiores.
l Fraudulento insidiatori.
m Ad verb. eijcio.
n Id est, Exiguo temporis momento, prouerbiali scilicet sententia,

CAP. XIIII.

1 Hydropicus Sabbatho sanatur. 8 Primi accubitus. 12 Pauperes ad prandium vocandi. 16 Inuitati ad cœnam magnam. 23 Compulsi. 28 Turrim ædificaturus.

CAP. XIIII. 1 Ne Sabbathi quidē lex officia charitatis debuit impedire.
2 Arrogātiæ merces ignominia: veræ autem modestiæ, gloria.
3 In eos qui sua vel ambitiosè vel cōpensationis spe profundūt, quū charitas christiana in Dei tantùm gloriam & vsum proximi respiciat.

1 ET [1] factum est quum venisset domum cuiusdam ex [a] primoribus Pharisæis Sabbatho ad [b] capiendum cibum, ipsi obseruabant eum.

2 Et ecce, quidam [c] hydropicus erat coram eo.

3 Tum respondēs Iesus dixit Legis interpretibus & Pharisæis, in hæc verba, Licétne sanare Sabbatho?

4 Ipsi verò tacuerunt. Tum ipse prehensum eum sanauit, & dimisit.

5 Et respondens eis dixit, Quis vestrûm *si ipsius* asinus aut bos in puteum incidat, non statim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerso ad ista respondere.

7 [2] Dixit autē parabolam ijs qui vocati fuerant, attendēs quomodo primos accubitus eligerent: dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco, ne fortè honoratior te sit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

10 ‖ Sed quum vocatus fueris, vade discubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria in cōspectu eorum qui tecum discumbunt.

11 ‖ Nam omnis qui se extollit, deprimetur: & qui se depresserit, extolletur.

12 [3] Dicebat autem etiam ei qui ipsum vocauerat, ‖ Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; vicinos diuites: nequando & ipsi te vicissim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non possunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum.

15 Hæc autem quum audisset quidā ex ijs qui simul accumbebant, dixit ei, Beatus qui cōmedet panē in regno Dei.

16 Ipse autē dixit ei, ‖ Homo quidam fecit cœnam magnā, & vocauit multos:

17 Misitque seruum suum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.

18 [4] Et omnes cœperunt [d] vno *ore se* excusare. Primus dixit ei, Agrum emi, & necesse habeo exire & eum inspicere: rogo te, habe me excusatum.

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiscor ad probandum ea: rogo te, habe me excusatum.

20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & propterea non possum venire.

21 Quū igitur seruus aduenisset, annuntiauit ista domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs dixit seruo suo, Abi citò in [e] plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudosque & cæcos huc introducito.

22 Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.

23 Tunc ait Dominus seruo, Abi in vias & sepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, gustaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuersus, dixit eis,

26 [5] ‖ Siquis venit ad me, & [f] non odit patrem suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & sorores, atque adeò etiam animam suam, non potest meus esse discipulus.

27 ‖ Et quisquis non portat crucem suam, & *non* sequitur me, nō potest meus esse discipulus.

28 [6] Quis enim ex vobis, si velit turrim ædificare, non prius [g] sedens computat sumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur*?

29 Ne, postquam posuerit fundamētum, & nō potuerit perficere, omnes qui spectarint, incipiant ei illudere,

30 Dicentes, Homo iste cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

31 Aut quis rex proficiscens vt committat prælium aduersus alterū regem, sedens prius nō consultat an possit cum decem millibus occurrure ei, qui cum viginti millibus venit aduersus ipsum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul est, legatione missa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*?

33 Sic ergo, quisquis vestrûm non valedicit omnibus bonis suis, non potest

a Vel ex ijs quos Sanhedrim vocabant, vel ex principibus Synagoga. Non enim omnes Pharisæi fuere Archisynagogi Ioh. 7. 48. Pharisæus enim secta nomē fuit, etiā si ex tota historia cōstet, Pharisæos fuisse in summa admiratione.
Prou. 25. 7. Infra, 18. 14, matth. 23. 12. Tob. 4. 7, prou. 3. 9.
b Ad verb. ad comedendum panem. Hebr.
c Laborans humoris cruda abundante & se effundente copia, quam Latini aquā intercutem vocarunt.
Mat. 22. 2, apoc. 19. 9.

4 Adeò insanit maxima etiam eorū pars, quibus Deus seipsū patefecit, vt quæ à Deo nacti sunt adiumēta, in impedimēta spontè conuertant.
5 Affectus etiam per se laudabiles, cogendi in ordinem, vt pietas supereminent.
6 Christi veros sectatores oportet ædificare simul ac pugnare, ac proinde ad quasuis ærumnas perferēdas, tempestiuè esse compositos.
Suprà, 9. 23, mat. 10. 37, & 16. 24.
d Quasi ex cōpacto & cōstituto: quamuis enim isti diuersas afferāt causas, in eo tamen omnes conueniunt, quòd sua negotia prætexāt, ne ad cœnam adsint.
Mat. 10. 38, & 16. 24, mar. 8. 34.
e In patentes & latas regiones.
f Siquā lo nimirū (inquit Theoph.) in Deo periculū vertitur. Non igitur hæc simpliciter iubet, sed cōparatiuè.
g Domi supputans omnia antequam opus aggrediatur.

Mat. 5.13, mar. 9.50.
7 Discipulos Christi oportet & sibi & alijs sapere, alioqui redduntur omnium maximè fatui.
b Id est, Aptus & accōmodatus.

test meus esse discipulus.

34 [7] || Bonus est sal: si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Neque ad terram, neque ad sterquilinium [b] appositus est: foras eum abijciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

4 Parabola ouis perditæ. 8 Drachmæ. 11 Filij Prodigi.

CAP. XV.
1 Non desperandum de ijs qui aberrarunt, sed potius de ijs in primis laborādum, Christi exemplo.
Mat. 18.12.
2 Homines, discessione vltrò à Deo facta, bonis acceptis spoliatiā seipsis, in infinitas calamitates sese præcipitarunt. Deus autem pro sua singulari bonitate, vltrò ijs occurrēs quos illis calamitatibus domitos ad resipiscentiam inuitauit, nō modò benignè eos admittit, sed etiam amplioribus quā vnquàm anteà donis ornatos, summa fœlicitate beat.
a i. Vndique ex publicanis aliqui & peccatoribus accedebant ad Iesum.
b Partem bonorum ad me pertinentem.
c Ad verb. vitam, i. ea quibus vita sustentatur.

1 ACcedebāt [1] autem ad eum [a] omnes publicani & peccatores, vt eum audirent.

2 Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Iste peccatores recipit, & vescitur cum eis.

3 Ipse verò loquutus est ad eos hāc parabolam, dicens,

4 || Quis ex vobis, si habeat centum oues, & perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas nonaginta nouem in deserto, & pergit ad eam quæ perijt, vsquedū eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros suos gaudens?

6 Veniensque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi, nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudiū in cœlo super vno peccatore resipiscentē, maius quàm super nonaginta nouem iustis, quibus non opus est resipiscentia.

8 Aut quæ mulier, si habeat drachmas decem, & perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque accuratè, vsquequò *eam* inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium est apud Angelos Dei super vno peccatore resipiscente.

11 [2] Ait autem, Quidā habebat duos filios:

12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi [b] partem substantiæ *mihi* cōtingentem. *Ille* igitur diuisit eis [c] facultates.

13 Post dies autem nō multos, quum omnia coegisset iunior ille filius, peregrè profectus est in regionem longinquam & illic dissipauit substantiam suam, profusè viuendo.

14 Omnibus verò ab eo consumptis, orta est fames valida in regione illa: & ipse cœpit *victu* defici.

15 Abijt igitur & adhæsit vni ex ciuibus regionis illius, qui misit eum in agros suos vt pasceret porcos.

16 Et desiderabat implere ventrem suum siliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

3 Initium resipiscētiæ, agnitio diuinæ misericordiæ nos ad benè sperandum excitantis.
d i. Cibo, hebr.
e i. In Deum, quia in cœlo dicitur habitare.

17 [3] Quum autem ad se redijsset, dixit, Quot mercenarij patris mei abundant [d] panibus? ego verò fame pereo.

18 Surgens proficiscar ad Patrē meū, & dicam ei, Pater, peccaui [e] in cœlum, & aduersum te:

19 Neque amplius sum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

20 Surgens igitur venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, vidit eum pater ipsius, ac misericordia motus est: & accurrens incidit in collum eius & deosculatus est eum.

4 In vera resipiscentia inest sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus: vnde nascitur confessio, quam sequitur absolutio.

21 [4] Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœlum & aduersum te, neq; amplius sum dignus vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad seruos suos, Promite stolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & soleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum saginatum mactate: & vescētes oblectemur.

24 Quia filius iste meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Cœperunt igitur oblectari.

5 Qui Deū verè amant, omnes optant habere conuiuales.

25 [5] Erat autem filius eius senior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus est quid istud esset.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum saginatum, quòd valētem illum receperit.

28 Indignatus est autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipsius egressus hortatus est eum.

29 Ipse verò respondens dixit patri, Ecce, tot annos seruio tibi, nec vnquam mandatum tuum sum [f] transgressus, nec vnquam dedisti mihi hœdum, vt cum amicis meis oblectarer.

f Vel, præterij, i. [illegible]

30 Sed quum filius iste tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactasti ei vitulum illum saginatum,

31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt.

32 Oblectari autē & gaudere [te] oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat que, & inuentus est.

CAP. XVI.

1 Parabola dispensatoris delati ad dominum. 13 Duobus dominis seruire. 16 Lex & Propheta. 19 De Diuite & Lazaro.

1 Dixit autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidam diues, qui habebat [a] dispensatorem: & is dilatus est apud eum vt qui dissiparet ipsius bona.

2 Vocauit eū igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ. [b] non enim poteris amplius esse dispensator.

3 Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mendicare pudet.

4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantū debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum [c] batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe [d] tabulas tuas, & sede citò & scribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantū debes? Is autem ait, Centum [e] coros tritici, Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

8 Et laudauit dominus dispensatorem [f] iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrem, [g] filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in suo genere.

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona [h] iniusto, vt quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula [i].

10 [2] Qui fidelis est in paucissimis, etiam in multis fidelis est: & qui in paucissimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

11 Si ergo in iniusto māona fideles nō fuistis, [k] verū *mamona* quis credet vobis?

12 Et si in [l] alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 [3] || Nullus seruus potest duobus dominis seruire: aut enim vnū odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit & alterum contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ.

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisæi, qui erant auari: & sannis eum excipiebant.

15 [4] Tunc dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominū conspectu: Deus autem nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

16 [5] || Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrūpit.

17 || Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm Legis vnum apicē excidere.

18 || Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro [m] dimissam ducit, mœchatur.

19 [6] Cæterum quidam erat diues, & induebatur [n] purpura & bysso, & se oblectabat quotidie splendidè:

20 Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlcerosus:

21 Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum est autem vt moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam diues ille, ac sepultus est.

23 [o] Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in sinu eius:

24 Tum ipse clamans dixit, Pater Abrahā, miserere mei, & mitte Lazarum,

CAP. XVI. 1 Qui homines sæpè alienis etiā sumptibus amicitias sibi cōparent, turpe nobis est, liberali bonorum in eos vsus acceptorū dispensatione Domino nō placere, & proximos non demereri, quū hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè sunt peccandi illecebræ) in contrarium finē vertantur.

2 Timendū ne propter terrenæ dispensationis abusum cœlestibus donis priuemur. Quomodo enim spiritualibus bene vtetur qui terrena malè administrant?

3 Nemo simul potest Deum & opes amare. *Mat. 6. 24.*

4 Deū non latent vitia quatumuis hominibus occulta, atque adeò ijs ipsis quibus insunt. *Mat. 11. 12.*

5 Pharisæi noui fœderis præ vetere excellētiam contemnebant, exactā iustitiam Legis ignorantes, cuius quàm falsi essent interpretes Christus ex septimo præcepto docet. *Mat. 5. 18. Mat. 5. 32. & 19. 9. 1. cor. 7. 11.*

6 Piorum paupertatē & miserias, sempiterna fœlicitas: diuitum autem luxū & crudelem fastū, æterna miseria, absque vlla misericordiæ spe, consequetur.

a Oeconomū, i. curatorem, seu administratorem rei familiaris. b Tibi non fiet a me potestas. c Batus, hebraica mensura liquidorum. d Obligationis instrumenta. e Corus, hebraica mensura aridorum, Ioseph. Ant. 15. cap. 12. f Hac parabola non approbatur œconomi iniustitia, quæ reuera furtum erat: Sed Parabolæ proponuntur, vt obliquè & propositæ velut imagine quadam aliquid demonstrent, & rei veritatem ostendant, non per omnia similitudine rebus ipsis congruente. Hoc itaque vnum vult hac parabola Christus docere, cautiores esse profanos homines in curandis huius vitæ negotijs, quàm filij Dei sint soliciti de vita æterna. g i. homines præsenti vitæ addicti, quibus hoc loco filij lucis opponūtur: hos spirituales, illos carnales vocat Paulus. h Ad verb. iniustitiæ, non ad opes malè partas illud referendum est, vult enim Dominus liberalitatem nostram deriuari è fonte puro: sed iniustas vocat diuitias, quibus iniustè vtuntur. i Subi. pauperes nimirum Christiani, horū enim tabernaculorū illi sunt hæredes, Theophyl. k i. Cœlestes & veras diuitias, quæ fluxis & caducis opponūtur. l In externis bonis, quæ aliena vocat, quia nostræ fidei, sunt commissa.

m Qui hinc colligunt, post repudium nullum esse secundo matrimonio locum, altera superstite parte, ineptè colligunt. Loquitur enim Christus de repudijs apud Iudæos vsitatis, inter quæ numerari non potest repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oporteret capitali pœna plecti. n Admodum preciosè & splendidè. Purpureas enim vestes preciosas fuisse constat, byssum autem subtilissimum linum Achaicum fuisse tradit, Plin. pretio æquale auro. o Sub figuris nostro sensui accōmodatis depinguntur res spirituales.

vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguã meam: quoniam crucior in ista flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ij qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

27 [7] Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas: audiant eos.

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

31 Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne si quidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

7 Quũ certa viuẽdi regula nobis in verbo prę scripta sit, aliæ reuelationes temerè & frustrà quæruntur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoscendum. 10 Serui inutiles sumus. 11 De decem leprosis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falsi Christi. 26 Aduentus Christi qualis futurus.

1 Ait [a] autem discipulis, Fieri non potest quin eueniant scãdala: sed væ illi per quem eueniunt.

2 Expedit ei si mola asinaria circumponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis istis.

3 [2] Cauete vobis. ‖ Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

4 ‖ Et, si septies in die peccauerit in te, & septies *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei.

5 [3] Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, ‖ Si haberetis fidem [a] quantulum *est* granum sinapis, diceretis huic sycamino, Eradicator, & plãtator in mari: & obediret vobis.

7 [4] Quis autem vestrûm habet seruum arantem, aut pascentem, qui ingresso ab agro dicat statim, Procede, & discumbe?

8 Imò nonne dicet ei, Para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bibero: & postea edito tu & bibito?

9 Num gratiã habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fuerãt? non puto.

10 [5] Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

11 [6] Et factum est, inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quoddã vicũ, occurrerunt ei decẽ viri leprosi, qui steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu Magister, miserere nostri.

14 Qui quũ *eos* vidisset, dixit eis, Profecti ‖ ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum purgati sint.

15 [7] Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciẽ ad pedes eius, gratias ei agẽs: eratq; iste Samaritanus.

17 Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem illi purgati sunt? Nouem autem illi vbi *sunt*?

18 Non sunt reperti qui redierint, vt tribuerent gloriam Deo, nisi alienigena iste.

19 Et dixit ei, Surge *&* abi, fides tua te seruauit.

20 [7] Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non venit regnum Dei ita vt [b] obseruari possit.

21 Neque dicent, Ecce hic, aut, ecce illic. ecce enim, regnum Dei intus habetis.

22 [8] Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre vnũ ex diebus Filij hominis, nec videbitis.

23 [9] ‖ Et dicent vobis, Ecce hîc, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neq; prosequimini.

24 Nam sicut fulgur coruscans ex

CAP. XVII. Mat. 18.7. mar. 9.42.

1 Ecclesia scãdalis necessariò obnoxia, sed quæ inulta non finet Dominus, si vel minimus quispiã fuerit offensus.

Mat. 18.21. Mat. 18.21.

2 Reprehensiones & iustas esse, & à charitate proficisci oportet.

Mat. 16.20.

3 Deus quàuis imperfectè, verè tamen credentibus nunquam deerit, in ijs etiam difficultatibus quæ nulla humana ratione vinci possunt. 4 [5] Quũ Deus suo iure nos nostraque omnia sibi vendicet, nihil nobis quamuis strenuè ad mortem vsque laborantibus debere potest.

a Si vel tantillum fidei haberetis, quantulum est granulum sinapis.

5 Legis obseruatio vel perfectissima, non est tamen vllius præmij meritoria.

6 Christus ingratis etiã futuris benefacit: sed solis gratis prosunt ad salutem beneficia Dei.

7 Regnum Dei etiam præsentissimum, plerisque tamen aduersum, quoniam illud falsò ex aliquo externo splẽdore constare putant.

Leuit. 14.2.

8 Præsentia sæpe negligimus, quæ frustra tamen quærimus amissa.

9 Christus prædicit ventuos pseudochristos, suam quoque gloriam ... delecta ... cis ignominia.

Mat. 24.23. Mar. 13.21.

b Ad verbum, cum obseruatione, id est cum externo ...

stum illum, cuius regni tandiu expectatio fuerat. Sed de ijs, hic locus significat, qui Pharisæi ... regnum expectabant ... futurum, cum ille ... animi tristitia frustra absentem Filium hominis requiratis.

vna regione quæ sub cœlo est, in *alteram* quæ sub cœlo est, splendet: ita erit & Filius hominis die suo.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione ista.

26 ‖ [10] Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot? edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabãt, ædificabant:

29 ‖ Quo autem die Lot exijt Sodomis, pluit igne & sulphure è cœlo, & omnes perdidit:

30 Secundùm hæc erit dies, quo Filius hominis detegetur.

31 In illo die *si* quis fuerit supra domum, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter non reuertatur retrò.

32 [11] ‖ Memineritis vxoris Lot.

33 ‖ Quicunq; quæsierit animam suam seruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, [e] viuificabit eam.

34 ‖ Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes simul, vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 [12] Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, ‖ Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

Gen.7.5. mat.24.18. 1.pet.3.20.

10 Mundus repentino Dei judicio opprimetur: fideles autẽ oportet perpetuas excubias agere.

Gen.19.24.

11 Cauendum in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebræ, vel vllius coniunctionis respectus nos vel tantillum remoretur.

Gen.19.26. Supra.9.24. mat.10.39. marc.8.35. iohan.12.25. Mat.24.41.

12 Vna perstandi ratio, Christo adhærere.

e Id est, [illegible] ... est æterna.

Mat.24.28.

CAP. XVIII.

a Iudicis iniqui & viduæ parabola. 10 De Pharisæo & Publicano. 15 Puerorum est regnum Dei. 22 Vendere omnia & dare pauperibus. 28 Apostoli relinquunt omnia. 31 Mortem suam prædicit Christus. 35 Cæcus visum recipit.

CAP. XVIII. Eccle.18.22. rom.12.12. 1.thess.5.17.

1 Deus vult nos assiduitate precandi non fatigare, sed exercere. Itaque sic luctandum cum impatientia, vt longior mora precandi cursum non abrumpat.

1 Dixit [a] autem eis etiam parabolam *huc spectantem*, ‖ quòd oporteret ipsos semper precari, nec [b] segnescere:

2 Dicens, Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tempus: post hæc verò dixit apud se, Etsi Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

5 Tamen quia molestiam mihi exhibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens [c] obtundat me.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

7 Deus autem non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, [d] etiamsi iram differat super ipsis?

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

9 [3] Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam:

10 Duo homines ascenderant in téplum vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter Publicanus.

11 [3] Pharisæus stans, hæc apud se precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste Publicanus.

12 Ieiuno bis [e] hebdomade, decimo quæcunque possideo.

13 Publicanus autem [f] procul stans, nolebat vel oculos in cœlum attollere; sed percutiebat pectus suum dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

14 Dico vobis, descendit iste iustificatus domum suam *potius* quàm ille: ‖ quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.

15 ‖ [g] Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: [4] quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

16 Iesus verò quum [h] puerulos aduocasset, dixit, [5] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete; talium est enim regnum Dei.

2 Duo in primis multorum preces inanes reddunt, propriæ videlicet iustitiæ fiducia, & aliorum cõtemptus: quibus vitijs cor contritũ ac humiliatum opponitur.

3 Etiamsi quicquid habemus nos à Deo habere fateamur, nihilominus vt arrogantes despicimur à Deo, si vel tantillum in nostris operibus fiduciæ coram Deo habeamus.

4 Christum ex carnis suæ sensu æstimare, infinitarum corruptelarum causa.

5 Etiam infantes fidelium in gratuito fœdere comprehenduntur.

c *Ad verb. ictibus me opprimat metaphora sumpta à pugilibus, qui aduersarium pugnis aut cæstibus obtundunt: sic importun[illegible] clamoribus, quasi ictibus aures Iudicis verberant.*

Supra.14.11. mat.23.12. Mat.19.13. mar.10.13.

d Quantumuis tardus videatur in vlciscendis ipsorum iniurijs.

a Afflictionibus vel malis cedere, vt faciunt qui animum despondent. b Paria cum paribus minimè conferuntur, sed minus cum maiore. Si etiam ab iniquissimo iudice per importunitatem ius obtinetur, quantò magis piorum assidua preces apud Deum valebunt.

e Ad verb. sabbatho, sabbathum autem pro hebdomade sumitur. f Procul à Pharisæo loco, nimirum humiliore. g Si adferebantur, teneri itaq; adhuc erant, quod amplius confirmatur ex eo quòd infantes essent: illud autem obseruandum aduersus hostes pædobaptismi. h Eos qui puerulos gestabant, quos discipuli abigebant.

6 Puerilis innocentia, Christianorum ornamentum.

17 [6] Amen dico vobis, quicunq; non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

Mat. 19.16, mar. 10.17.

18 ‖ Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam ęternam possidebo?

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus, *nempe* Deus.

Exod. 20.13.

20 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

7 Opum illecebræ plurimos à recta via abducunt.

22 [7] Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

23 At ille his auditis, valdè tristis factus est: nam diues erat valdè.

8 Diuitem simul & piũ esse singulare Dei donũ est.

24 [8] Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierant, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

Mat. 19.27, mar. 10.28.

28 ‖ Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

9 Omnium euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri non recusant.

29 [9] Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

Mat. 20.17, mar. 10.32.

10 Certa quidem est crux, sed nõ minus certa est gloria quæ victores manet.

31 ‖ Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, [10] Ecce, ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur:

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

i Pleonasmus iteratũ quanta fuerit discipulorum ignorantia docetur.

34 [i] Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erantque ista verba ipsis occulta, nec cognoscebant quæ dicebantur.

Mat. 20.29, mar. 10.46.

11 Christum se esse mundi lucem visibili miraculo confirmat.

35 ‖ [11] Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam, mendicans.

36 Quum igitur *is* audisset turbam prætereuntem, percunctabatur quid hoc esset.

37 Nuntiauerũt autem ei, Iesum Nazerenum transire.

38 Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

12 Quò plures obices opponit Satan, etiam per eos qui Christi nomen profitentur, eò magis nobis est pergendum.

39 [12] Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

43 Illicò igitur visum recepit, & sequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

CAP. XIX.

2 Zacchæus publicanus. 13 Mina seruis data ad negotiationem. 29 Iesus ingreditur Hierosolymam. 41 Flens prædicit vrbis excidium. 45 Vendentes ejicit è templo.

CAP. XIX.

1 Christi gratia eos potissimum præuenit, qui maximè videbantur ab ea alieni.

1 Iesus [1] autem ingressus Iericho, transibat.

2 Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zacchęus, [a] magister publicanorum, & diues:

3 Studebatque videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quod statura paruus esset.

2 Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamẽ fert eam ad alios transferri.

4 Præcurrens ascendit in sycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

5 Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dicit ei, Zacchæe, festinans descende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

3 Exemplũ veræ resipiscentiæ ex effectu intelligitur.

6 Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

a Præfectus publicanorũ qui ibi contrahebant, erant enim publicani in societates distributi, vt ex institutis loci tractatũ Ciceronis docetur.

7 [2] Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuersaretur.

8 [3] Adstans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid

cuipiam [b] per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit, [c] eo quòd ipse quoque est [d] filius Abrahami.

10 || Venit enim Filius hominis vt quærat & seruet quod perierat.

11 [4] Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolam, eo quòd esset prope *Hierusalem*, & quòd putarent fore vt illicò regnum Dei appareret.

12 Dicit ergo, || Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

13 [5] Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum, miseruntque legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum est quum rediisset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniam: vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

16 Adfuit autem primus, dicens, Domine, [e] mina tua decẽ minas lucrifecit.

17 *Ille* autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 *Ille* verò & isti dixit, Tu quoque præesto quinque vrbibus.

20 [6] Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

21 Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

22 Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui:

23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud [f] mensam, & ego veniens, cum vsuris eam exegissem?

24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decem minas habet.

25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 *At ille*, Nam, *inquit*, || dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur.

27 Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc & iugulate coram me.

28 Et his dictis, [g] antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

29 || [7] Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis,

30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

31 Et siquis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

35 || Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et palliis suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

37 Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearum, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altissimis.

39 [8] Tum quidam Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

40 Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

41 [9] Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

42 Dicens, [h] Nempe si [i] vel tu nosses

4 Patienter expectandũ Dei iudiciũ, quod suo demum tempore patefiet. *Mat. 18. 11. Mat. 25. 14.*

5 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorum qui à Christo quem nõ cernunt, deficiunt: alterum, eorum qui pro suæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam & proximorum commodum industriè & gnauiter vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tẽpore apparens Dominus iustis pœnis vlciscetur: secundos gratis beabit, pro laborum quos sustinuerint ratione: ignauos autem, vt inutiles ętiã plectet.

6 In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

Supra, 8. 18, mat. 13. 12, & 25. 29, mar. 4. 25.

Mat. 21. 1, mar. 11. 1.

7 Regnum suum non esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

8 Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi præcones, Dominus alios inuitis illis extra ordinem excitat.

9 Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

b Ad verb. per Sycophantiam, cuius vocabuli propria significatio videtur optime conuenire personæ magistri publicanorum: illis enim fere mos est, suis latrociniis prætexere reipub. commoda, & hoc obtentu ita prædari, vt siqui se se illorum rapacitati opponat, iniuriam reipub. fieri clamitent. *c Id est, quandoquidem.* *d Delectus à Deo, quiq; vestigiis fidei Abrahæ insistat: colligitur autem familiæ Zacchæi contigisse salus Domini, quia cum Abrahamo familia etiam benedictionem accepit, domestici enim omnes circumcisi fuere.* *e Mina fuit Græcorum numisma cuius precium denarij centum, æstimatione autorum circiter decem.* *f Id est, apud mensarios: trapezitis.*

g Discipulis cunctantibus, Iesus ad mortem certissimam pergebat.

Mat. 21. 7, ioh. 12. 14.

h Defectiua oratio, Christi partim commiserantis instantem vrbis cladem, partim inauditã perfidiam ac contumaciam exprobrantis.

i Id est, saltem tu, sub Hierusalem, cui propriè destinatum hoc erat narum.

Infra,21.6, matth.24.1, marc.13.1.
10 Christus Hierusal-m ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mādatas purgandi tēpli partes.
Mat.21.12, mar.11.11.
Esa.56.7. Iere.7.11.
Mat.21.13, mar.11.17.
k Si post tot Prophetas interfectos, & me quoq; Prophetarū Dominum toties repulsum, nūc hac saltē extrema profectione, aliquā eiusce sui rationem habuisses.

k vel hoc saltem l tuo die, || quæ m ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis.

43 Nam veniet tempus aduersum te, quo circunijcient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & constringent vndique:

44 Teq; solo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd nō noueris n tempus illud visitationis tuæ.

45 || 10 Et ingressus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebant in eo & emebant:

46 Dicens eis, Scriptum est, || Domus mea, domus precationis est: || vos autem reddidistis eam, speluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo. || principes autem sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere.

48 Nec inueniebāt quid facerent: totus enim populus pēdebat ab ipso, quum eum audiret.

l Dies huius vrbis, dicitur tempus illud opportunum. Hebr. m Id est, ea in quibus posita est tua fœlicitas. n Id est, Hoc temporis punctum, quo Deus te inuisit.

CAP. XX.

4 Baptismus Iohannis vnde? 9 Sacerdotum impietas, vinea & agricolarum similitudine notatur. 21 Tributum Cæsari reddendum. 27 Sadducæos negantes resurrectionem conuincit. 41 Christus quomodo filius Dauidis.

CAP. XX.
Mat.21.23, mar.11.27.
1 Vidi quod ad doctrinæ veritatem attinet Pharisæi, de vocatione externa controuersiam mouent, & propriæ conscientiæ testimonio conuincuntur.

1 ET || 1 factum est quodam dierum illorum quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum & Scribæ, cum Senioribus,

2 Et dixerunt ei, Dic nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem.

3 Respondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. dicite igitur mihi,

4 Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

5 At illi ratiocinati sunt apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos, persuasum enim est ei Iohannem Prophetam esse.

7 Responderunt igitur se nescire vnde esset.

8 Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

9 2 Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, || Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.

10 Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

11 *Ille* verò perrexit alterum seruum mittere, at ipsi hunc quoq; cæsum & cōtumelia affectum, ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

14 Viso autem eo agricolæ, colloquuti sunt inter se dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.

15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam alijs. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.

17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, || Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli?

18 Quisquis ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ iniicere in eum manus eo ipso momento: sed timuerunt plebem: cognouerunt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 3 Itaque a obseruantes *eum*, miserunt b insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt c carperent eius sermonem, tradituri eum imperio & d potestati Præsidis.

21 || Qui interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, e nec accipere personā, sed viam Dei in veritate docere:

22 Liceat nobis censum dare Cæsari, an non?

23 Animaduersa autem eorum f calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Re-

Esa.5.1, iere.2.21, matt.21.33, marc.12.1.
2 Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorū hostes qui in ipso Dei sacrario versantur. Sed hoc ipsi tandem impunè non ferent.
3 Vltimum pseudoprophetarum perfugium est ad veros Prophetas perdendos, seditionis crimen eis impingere.
a Tempus opportunū eum capiendi.
b Fraudulēte subornatos.
c .i. Vt aliquid ex ipsius sermone arriperent, & hac occasione calumniam illi struerent.
Psal.117, 22, esa.28.16, act.4.11, rom 9.13, 1 pet.2.8.
d Vt necaretur.
e Non ignorū gratia vllius Personam quæ vocat externas circunstātias, quas si quis respiciat, peria de partibus non sustinet.
Mat.22.16, mar.12.14.
f Panourgia, quadam est ad mala agendum solertia, longo vsu & tractandis rebus omnibus quæsita.

spondens autem dixerunt, Cæsaris.

25 Tunc dixit eis, || Reddite igitur quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ *sunt* Dei Deo.

26 Itaque non potuerunt verba eius [a] carpere coram populo, & mirati super eius responso, siluerunt.

27 || [4] Accedētes autem quidam Sadducæorum (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum,

28 Dicentes, Magister, || Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, & eius frater accipiat vxorem illā, & excitet semen fratri suo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis.

30 Accepit igitur eam secundus, *qui* & ipse mortuus est sine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.

32 Post omnes autem mortua est & mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerunt eam vxorem.

34 Tum respondens dixit eis Iesus, [b] Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud cōsequantur, & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

36 Neq; enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt: & filij sunt Dei, quum sint [i] filij resurrectionis.

37 Mortuos autem excitari, etiam || Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt [k] ei.

39 Respondentes autem ei quidam ex Scribis dixerunt, Magister, bene dixisti.

40 Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

41 || Dixit autem eis, Quomodo dicūt Christum filium esse Dauid?

42 [5] Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, || Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,

43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

44 Dauid ergo Dominū eum vocat, & quomodo filius eius est?

45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

46 || [6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati, & amant salutationes in foris, ac primos consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

47 Qui [l] deuorant domos viduarum, & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

Rom.13.7.
4 Asseritur carnis resurrectio aduersus Sadducæos.
a Reprehendere.
Mat.22.23, mar.12.18.
Deut.25.5.
b Filij huius æui dicuntur, non qui huic seculo sunt addicti sicut antea 16.8. & quibus filij lucis opponuntur, sed qui in hoc mundo versantur.
i i. Homines resurrectionis participes, Nā velut illi verè dicuntur victuri, qui æterna fœlicitate perfruentur, ita verè censentur resurgere, qui ad vitam resurgunt, quamuis in genere si resurrectionis nomen sumatur, ad impios etiam pertinet, qui ad exitium resurgent, quod vita propriè non est, sed mors.
Exod.3.6.
k i. Coram eo, Præclara sententia, Nō interire etiam dicta in terris morte, sanctos homines.
Mat.22.44, mar.12.35.
5 Christus sic est filius Dauidis secundum carnem, vt sit eiusdem Dominus (vtpote æternus Dei filius) secundū Spiritum.
Psal.109.1.
Suprà,11.43, mat.23.6, marc.12.38.
6 Vitandum ambitiosorū & auarorum pastorū exemplum.
l Metanymia, id est, Bona atque rem.

CAP. XXI.

1 Vidua supra opes liberalitas. 5 De tempore ruina templi, 19 & Hierusalem, 25 Signa præcedentia extremum iudicium.

1 INtuitus || [1] autem, vidit diuites mittentes munera sua in gazophylaciū.

2 Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit amplius quàm omnes.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quod donarent Deo: hæc autem misit ex penuria sua totum victum quem habebat.

5 || Et quibusdam dicētibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac [a] donarijs ornatum esset, dixit,

6 [2] Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magister, quando hæc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant?

8 || Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient [b] in nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

9 [3] Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini, oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.

10 Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum.

11 Et magni terræmotus erūt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

12 || Sed ante hæc omnia inijcient vobis manus, & *vos* persequentur, tradētes in synagogas & carceres, adductos ad reges ac præsides, nominis mei causa.

CAP.XXI.
Mat.12.41.
1 Pauperibus licet ditissimos etiā quosuis beneficētiæ studio, Deo iudice superare.
Suprà,19.34, mat.24.1, mar.13.1.
2 Prædicitur templi illius terreni excidium, vt verum illud spirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis eir cunspectos esse.
Ephes.5.6, 2.thess.2.3.
3 Verū templi Domini, per medios tumultus incredibiles & acerbissimas ærumnas inuicta patiētia extruitur, cuius nō potest nō esse fœlicissimus exitus.
a Græc. anathimasin. ina thomata au. *erant qua de parietib* aut *columnis suspendebantur.*
Mat.24.3, mar.13.9.
b Nomē meū vsurpantes.

13 [c] Hæc

Supra.12.11, mat.10.15, mar.13.11.
4 Prædicitur vobis totius vltimum excidium.
5 Post varias illas tēpestates Dominus tandē Ecclesiam suam planè liberaturus apparebit.
Mat.9.30. Mat.10.22. Mat.24.15, mar.13.14, dan 9.17.
6 Oportet nos sobrios esse, & in Domini aduentum dies & noctes intētos ne incauti opprimamur.

13 [c] *Hæc* autem cedent vobis testimonio.

14 ‖Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non poterunt contradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quosdam* ex vobis:

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18 ‖Sed pilus capitis vestri non peribit.

19 ‖Per patientiam vestram [d] possidete animas vestras.

20 [4] ‖Quum auté videritis Ierusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & [e] ira in populo isto.

24 Et cadent [f] acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur à Gentibus vsquequo impleantur tempora Gentium.

25 ‖[g] Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gentium in consilij inopia, resonante mari & salo:

26 [5] Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nam potestates cœlorum agitabuntur.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, ‖quoniam appropinquat redemptio vestra.

29 [6] Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

c Is erat earum rerū exitus, vt coram Deo & hominibus testata sit vestrorum hostium perfidia & crudelitas, ac vestra vicissim constātia. Egregia sententia, Afflictiones piorum sanctorumq́, hominum pertinere ad testimonium veritatis.
Esa.13.10, ezec.32.7, mat.24.29, mar.13.24.
d Quamuis multa vos vndiq́ mala circumsistent, fruimini nihilominus virtute vestra, hæc omnia fortiter sustinendo.
Rom.8.21.

30 Quum iam emiserint *folia, vos ea* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite prope esse regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquā præterierit hæc ætas quousque hæc omnia facta fuerint.

33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ‖Cauete autem vobis, nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille.

35 Nā vt laqueus, inuadet in omnes qui [h] habitant in superficie totius terræ.

36 Excubate igitur omni tēpore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & [i] consistatis coram Filio hominis.

37 Docebat auté interdiu in templo, noctu verò exiens diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

38 Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

Rom.13.13.
h In omnes homines vbicunque tandē fuerint.
i Ita appareatis, vt intrepide possitis vultum, & sententiam iudicis sustinere.

CAP. XXII.

3 Iudas vendit Christum. 7 Pascha parant Apostoli. 24 Contendunt de primatu. 30 A Satana expetuntur. 35 Nihil illis defuisse ait Christus. 42 Orat in monte. 44 Sudat sanguinem. 50 Auriculam Malcho amputatam sanat. 57, 58, 60. Petrus ter Christum abnegat. 63 Illuditur & cæditur Christus. 69 Fatetur se Filium Dei.

1 A‖Ppropinquabat [1] autem festum Azymorum, quod dicitur Pascha:

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent *e medio*: timebant enim plebem.

3 ‖[2] Introijt autem Satanas in Iudā cognominatum Iscariotē, qui erat è numero duodecim.

4 Qui abiens colloquutus est cum principibus Sacerdotum ac [a] præfectis *templo*, quomodo ipsis eum traderet.

5 Qui gauisi sunt: ac pacti sunt *se* daturos ei pecuniam.

6 Et *ipse* spospondit: quærebatque oportunitatē, vt traderet eum ipsis [b] absq; turba.

CAP. XXII
Mat.26.1, mar.14.1.
1 Christus Patris prouidentia potius quam hominū arbitrio, festo paschæ captus.
Mat.26.14, mar.14.10.
2 Deus pro sua admirabili prouidentia ipsum exitij nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.

a Per iram ea intelligit quæ à Deo irato immittuntur. f Ad verbum, hebræi enim aciem gladij os vocant quod ea parte mordeat. g Postquā exacta fuerint tempora Gentium salute, & Iudæorum vltioni constituta: Sic autem transit ab excidio Hierosolymitano, ad supremi illius & vltimi iudicij narrationem.

a Qui custodia templi præerant, quos à presbyteris & ab antistibus distinctos fuisse liquet ex vers. 52 huius capitis. b I. Sine tumultu, vel clam turba quæ eum solebat assectari: quamobrem etiam id tempus obseruauit, quo solum esse sciebat in horto.

7 ‖ Venit autem dies azymorum, qua [c] oportebat mactari [d] pascha:

8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud*?

10 [3] At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphoram baiulans: sequimini eum domum in quam ingredietur:

11 Et dicite patrifamilias ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis edam?

12 Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha*.

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

14 [4] ‖ Quum igitur adesset [e] *constitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

15 Et dixit eis, [f] Desiderio desideraui hoc Pascha vesci vobiscum, antequam ego [g] patiar.

16 Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo, quousq; compleatur in regno Dei.

17 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

18 Dico enim vobis me non bibiturũ ex fructu vitis, vsquequò regnum Dei venerit.

19 [5] ‖ Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meũ, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, postquam cœnasset, dicens, [h] Hoc poculum, *est* Nouum [i] illud testamentum per sanguinẽ meũ qui pro vobis effunditur.

21 ‖ [6] Veruntamen ecce, [k] manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa.

22 [7] Et Filius quidem hominis ‖ prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

23 Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter se, quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

24 [8] Orta est autem etiam contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

25 Ipse verò dixit eis, ‖ Reges gentiũ dominantur eis: & qui potestatem habẽt in eas, [l] benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat.

27 Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nonne qui accumbit? At ego sum in medio vestrum vt qui ministrat.

28 [9] Vos porrò ij estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.

29 Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum,

30 Vt edatis & bibatis in mensa mea in regno meo, ‖ & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

31 [10] Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, ‖ Satanas appetijt vos, quos [m] ventilaret sicut triticum.

32 [11] Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando cõuersus, confirma fratres tuos.

33 [12] Ipse verò dixit ei, Domine, tecũ paratus sum, & in carcerem & ad mortem proficisci.

34 ‖ At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priusquam ter neges me tibi notum esse.

35 Dixit etiam eis, ‖ Quando misi vos absque crumena, & pera & soleis, num quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

36 Dixit ergo eis, At nũc qui crumenam habet sumat *eam*, similiter & peram: & qui non habet, [n] vendat pallium suum & emat gladium.

37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptum illud, ‖ Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

Mat.26.17, mar.14.12.
3 Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se, qui mox esset crucifigendus, nihil latere, ac proinde vltrò ad mortem proficisci.
4 Christus pascha secundum Legis ritũ peracto, postremũ hoc (secundum huius vitæ modum ac necessitatem) suum cum ipsis conuiuium fore prædicit.
Mat.26.20, mar.14.18.
5 Christus nouis symbolis nouum fœdus, suamque adeò nobiscũ communicationem, sancit.
Mat.26.26, mar.14.22, 1.cor.11.23.
Mat.26.21, mar.15.19, ioh.13.18.
6 Christus rursum declarat se vltrò ad mortem ire, quanquàm minimè ignoret Iudæ proditionem.

Psal.41.10.
7 Prouidentiæ decretũ, quanuis necessariò eueniat, non tamen excusat instrumẽtorũ culpã.
Mat.20.25, mar.10.42.
8 Pastores non ad dominandum, sed ad seruiẽdum vocati sunt.
9 Cõsortes afflictionum Christi, fient & regni ipsius participes.
10 Semper cogitandum de Satanæ insidijs.
Mat.19.28.
11 Quod electi nunquã penitus excidũt à fide, Christi precibus debet, idq; vt mutuò sese erigant.
1.Pet.5.8.
12 Fidem à vana securitate plurimum distare docet Christus, proposito tristissimo Petri exemplo.
Mat.26.34, mar.14.30, ioh.13.38.
Mat.10.9.
l i. Magnifico titulo ornantur. Sic enim mos fuit semper principes aliquibus cognominibus honestare.
Esa.53.12.

c Ex Lege nimirum præscriptum. d i. Agnum qui figura erat ipsius Phase, metonymia in sacramentalium negotio vsitatissima. e Vespertinum crepusculum quo tempore hæc cœna erat celebranda. f Maximoperè desideraui, hebr. g Supplicio mortis afficiar. h Hoc loco duplex est metonymia. Primùm enim poculum continens pro contento, poculum videlicet pro vino, quod ipso poculo continetur. Deinde vinum dicitur esse fœdus, quum sit duntaxat fœderis, aut eius potius quo fœdus sancitur (nimirum sanguinis Domini) symbolum ac tessera vera quidem illa ac minimè inanis, sed tamẽ ab eo distinguenda quod ipsa repræsentat. i Additus articulus indicat excellentiam, & respicit locum Ier.31.31. quo promittitur nouum fœdus. k i. Machinatio phrasi hebr. Sic 2.Reg.14.19. Nunquid manus Ioab in isto toto negotio?

m Agitaret & disperderet, vt quæ etiam excuteret. n Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Vixistis adhuc in pace cum militiones, nunc verò bellum instat acerrimum, & cæteris rebus omissis, de vnis armis est cogitandum. Quænam autem ista sint arma, ipse suo exemplo docuit, quum postea in horto precaretur, & quum Petrum gladio ferientem reprehenderet.

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hic. Ipse verò dixit eis, Satis est.

Mat.26.36, mar.14.32, ioh.18.1.

39 ‖ Et egressus, profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius.

13 Preces, certum aduersus periculosissimos nostrorum hostium insultus subsidium.

40 Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 [13] Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positisque genibus precatus est.

Mat.26.41, mar.14.38.

42 [14] Dicens, ‖ Pater, si vis, transfer poculũ hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.

14 Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei coniũctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.

43 Visus est autem ei Angelus è cœlo corroborans eum.

44 Et *ipse* cõstitutus in [o] angore, intẽtiùs orabat, Erat autem sudor eius quasi [p] grumi sanguinis descendentes in terrã.

45 [15] Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

15 Homines in maximis suis periculis penitus torpidi, donec à Christo excitentur.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

Mat.26.47, mar.14.43, ioh.18.3.

47 [16] ‖ Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum.

16 Christus proditione capitur volens, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obediẽtia liberet.

48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

49 [17] Videntes autẽ ij qui circa ipsum *erant*, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?

17 Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducens, Christo minimè gratus.

50 Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. & tacta illius auricula, sanauit eum.

52 [18] Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus sacerdotum, & prefectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem existis cum gladijs ac fustibus?

18 Ipsa eorũ qui Christum cœperũt trepidatio probat partim malã ipsorum conscientiam, partim etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidentia.

o Ad verb. Et factus in agonia. Agonia autem summam Christi luctantis angustiam significat: neque enim cum mortis duntaxat terroribus luctabatur Christus, vt cæteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipso Christo constantiores, sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum nostrorum onus in se receperat. *p Hæc non solùm ostendunt, Christum verum fuisse hominem, sed alia quoque piorum consideratione comprehendenda, quibus arcanum redemptionis generis humani continetur, in illa demissione ad seruilem humilitatem Filij Dei, quæ quidem verbis sunt inexplicabilia.*

53 Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & [q] potestas tenebrarum.

q Concessa potestas tenebris, ad lucem ad tẽpus premendam.

Mat.26.57, mar.14.53, ioh.18.14.

54 ‖ Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. [19] Petrus verò sequebatur procul.

Mat.26.69, mar.14.66, ioh.18.16.

55 ‖ Quumq; accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

19 In Petro spectandum proponitur tum humanæ imbecillitatis, tum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.

56 Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

57 Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

58 Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.

59 Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.

61 Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, ‖ Priusquam gallus vocem miserit, ter me abnegabis.

Mat.26.34, ioh.13.38.

62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.

Mat.26.67, mar.14.65.

63 [20] ‖ At ij qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes *eum:*

20 Christus luit ignominiam nostris peccatis debitam.

64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius, & interrogabãt eum, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 [21] ‖ Et vt ortus est dies, conuenit ordo Seniorum populi, & principes sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum,

21 Christus immeritò damnatur blasphemiæ apud Pontificis tribunal, vt ab ea quam commeriti sumus blaspemia coram Deo absoluamur.

Mat.27.1, mar.15.1, ioh.18.28.

67 Dicẽtes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

69 [r] Ab hoc tempore erit Filius hominis, sedens ad dexteram potentię Dei.

r Deinceps.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

1 Accusatur coram Pilato. 7 Mittitur ad Herodē. 11 Illuditur. 24 Cupiditati Iudaeorum exponitur à Pilato. 27 Mulieres plangunt eum. 33 Crucifigitur. 39 Conuitiatur vnus ex maleficis. 43 Alter fide seruatur. 46 Expirat Christus. 53 Sepelitur.

CAP. XXIII. 1 TVm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

2 Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istum [a] peruertere gentem, || & vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum, *id est*, regem esse.

Mat. 22. 21, mar. 12. 17. Mat. 27. 11, mar. 15. 2, ioh. 18. 33.

3 || Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Túne es rex Iudæorum? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.

4 [1] Ait verò Pilatus ad principes Sacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 At illi inualescebant, dicentes, Concitat populum, docés per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa huc vsque.

6 [2] Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus esset.

7 Et quū cognouisset eum ad [b] Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valdè, cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respondit.

10 Stabant autem principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accusantes.

11 Herodes autem cum [c] militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset *ei*, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

12 [3] Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.

1 Christus damnandus seditionis à nobis in mūdo excitatæ, primùm omnium pronūtiatur innocens vt eū constet non suorum (quę nulla fuerūt) sed nostrorū scelerū pœnam vltrò subire.

2 Christus est principū ludibrium, sed magno tum ipsorū malo.

3 Pietatis odiū impios inter se coniungit.

a Deprauare & inducere in errores.

b Fuit hic Herodes Antipas tetrarcha: in cuius tempus gubernationis totius, annorum fere 22. incidit Iohannis Baptistæ muneris functio atque cædes, & Iesu Christi mors ac resurrectio, & initia doctrinæ Apostolicæ, & Ierosolymitanæ actiones, annorum post mortem Christi ferè septem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum secundum Caij Cæsaris, Lugdunum. c .i. Cum comitatu suorum nobilium, & militum qui Herodem è Galilæa sequuti erant.

13 [4] Pilatus verò, conuocatis principibus sacerdotum, & [d] magistratibus ac populo,

14 || Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu questione habita, nullā noxam inueni in homine isto, ex ijs de quibus accusatis eum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.

16 [5] Castigatum ergo eum dimittam.

17 Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam*.

18 Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam.

19 (Qui erat propter seditionē quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem)

20 Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.

21 Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 [6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: castigatum ergo eum dimittam.

23 At illi instabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum, ac principum sacerdotum.

24 Tū Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.

25 Dimisit autem eis illum qui propter seditionem & cædem cōiectus fuerat in carcerē, quē petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.

26 [7] || Quum igitur abducerent eum, prehenso Simone quodam Cyrenęo, qui veniebat rure, imposuerūt ei crucem ferendam pone Iesum.

27 [8] Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

28 Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, ne flete super me, verū super vobisipsis flete, & super liberis vestris:

29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, || Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

Mat. 27. 13, mar. 15. 14, iohan. 18. 38, & 19. 4.

4 Secundò absoluitur Christus ab eo ipso à quo damnatus est, vt eū constet iustū iniustos redemisse.

5 Carnis prudētia ex duobus malis minus eligit: sed his consilijs maledicit Dominus.

d Illis quos Iudæi Sanhedrim vocabant.

6 Tertiò soluitur Iesus antequā semel damnetur, vt pateat damnata in eo esse nostra peccata.

Mat. 27. 32, mar. 15. 21.

7 Militaris licentiæ exemplum.

8 Impiorum triumphos excipit horribilis exitus.

31 [e] || Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

32 || Ducebãtur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

33 [9] Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & maleficos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.

34 [10] Iesus autem dicebat, Pater, remittite eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerũt sortem.

35 Et stabat populus spectans. sannis autem excipiebant eum etiam primores cũ eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsũ, si hic est ille Christus Dei [f] electus.

36 Illudebãt autem etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes.

37 Dicentesque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.

38 [11] Erat autẽ etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.

39 [12] Vnus autem ex [g] maleficis qui erant suspensi, cõuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

40 Respondens autẽ alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

41 Et nos quidẽ iustè: nã digna factis recipimus: iste verò nihil [h] insolens fecit.

42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in [i] paradiso.

44 [13] Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam regionẽ vsque ad horam nonam.

45 Et obscuratus est sol, & aulæum templi fissum est medium.

46 [14] Quumq; clamasset voce magna Iesus, ait, || Pater, in manus tuas depono spiritum meum. Et quum hæc dixisset expirauit.

1.Pet.4.17. Mat.27.38, mar.15.27, ioh.19.18.

9 Christus fit pro nobis maledictio in cruce, luens pœnam ijs debitam qui voluerũt dij fieri.

10 Christus pro hostibus precans, ostendit se & oblationem esse & põtificem.

11 Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.

12 Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit sese tum vitã seruandis credentibus, tũ mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.

13 Christus etiam moribundus se omnipotentẽ Deum esse ipsis etiam cæcis ostendit.

14 Christus confidenter ipsas mortis tenebras ingreditur eã videlicet intra ipsiu met penetralia debellaturus.

"Psal.31.6.

e Quasi dicat, si designant ista in me fructifero, & perpetuò virente & cuius vita æterna est propter Diuinam naturã, quid fiet in vobis infructuosis, & omnis iustitiæ viuificæ expertibus? f Quem fauore peculiari Deus complectitur. g Itaque vel Synecdochicos intelligendum quod Matthæus refert, aut vtrunque illusisse Christo, sed alterum diuina illa patientia victum in præclaram illam & sempiterna memoria dignam confessionem erupisse. h Nihil præter officium. i Paradisus, id est, hortus visibilis, conditus fuit à Deo in plaga Orientali: is autem qui mente comprehenditur est salutis & fœlicitatis locus sempiterna in Dei benignitate & clementia animorum piorum amœnissima quies, & tranquillissima atq; lætissima habitatio.

47 [15] Quum vidisset autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iustus erat.

48 Et omnis turba quæ simul ad hoc spectadũ accesserat, spectãs quę facta fuerant, verberãs pectora sua reuertebatur.

49 [16] Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum consequutæ à Galilæa, videntes ista.

50 || [17] Tum ecce vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus.

51 (Qui non suffragatus fuerat consilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudæorum: qui etiam expectabat & ipse regnum Dei.

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petijt corpus Iesu.

53 Et detractũ inuoluit sindone, posuitq; illud in monumẽto quod erat ex lapide excisũ, in quo nõdũ quisquã posit⁹ fuerat.

54 Porrò dies erat Parasceues, & Sabbati dies [k] succedebat.

55 [18] Subsequutę etiam mulieres quę cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumẽtum & quomodo positum esset corpus eius.

56 Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidẽ quieuerunt, secundum mandatum.

15 Christus ab ipsis etiã hostib⁹ suis, quoties libuit, testimoniũ quã honorificentissimũ extorquet.

Mat.27.57, mar.15.43, ioh.19.38.

16 Christus in medio carnificũ colligit & tuetur suũ pauperculũ gregẽ.

17 Christus celebri sepultura, tum mortis tũ resurrectionis suæ fidẽ publico ipsius Pilati testimonio sancit.

18 Christus à diabolo & cũctis ipsius organis oppugnatus atque adeò in ipsis mortis faucibus versãs, infirmas mulierculas in aciei frõte collocat, de omnibus illis terribilibus hostibus mox sine vllo magno conatu triumphaturus.

k Ad verb. illucescebat, nimirum tem incipiens, luce diei præcedentis vergente ad occasum, qui fuit Parasceues, id est, præparationis in posterum diem feriarum.

CAP. XXIIII.

1 Mulieres ad monumentũ accedunt. 9 Quæ ab Angelis acceperũt, Apostolis nũtiant. 13 Duobus euntibus in Emmaus adiungit se Christus. 27 Interpretatur illis Scripturas. 39 Cõtrectandum se præbet Apostolis. 49 Promittit Spiritum sanctum. 51 Sursum fertur in cœlũ.

1 PRimo || [1] autem *die* hebdomadis, [a] profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

4 Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus:

5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terrã, dixerũt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

6 Non est hic, sed surrexit memẽto-

CAP.XXIIII. Mar.16.1, ioh.20.1.

1 Mulierculæ deligũtur futurę primę testes resurrectionis, præter suam etiam expectationẽ, vt & fraudis & violẽtiæ absit omnis suspicio.

a Id est, valdè manè, vt inquit Marcus, vel vt Iohannes, Cum adhuc tenebræ essent, id est, cùm vixdũ inciperet lucescere.

te vt || loquutus ſit vobis quum adhuc in Galilæa eſſet,

7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio reſurgere.

8 Recordatæ ſunt igitur verborum illius.

9 [2] Et reuerſæ à monumento annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apoſtolis.

11 Sed viſa ſunt apud eos quaſi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

12 || [3] Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum: & quum [b] introſpexiſſet, videt lintea ſola *illic* iacentia: abitque, apud ſemetipſum mirans hoc factum.

13 || [4] Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipſo die in vicum diſtantem ſtadijs ſexaginta ab Hieruſalem, cui *vico* nomen *eſt* Emmaus:

14 Et colloquebantur inter ſe de ijs omnibus quæ euenerant.

15 Et factum eſt dum colloquerentur, & *ſe* mutuò rogitarent, ipſe Ieſus acceſſit, & vnà iter faciebat cum ipſis.

16 [c] Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoſcerent.

17 Dixit autem eis, Qui ſunt hi ſermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* eſtis tetrico vultu?

18 Reſpondens autem alter cui nomen [d] Cleopas, dixit ei, Tu ſolus commoraris in *vrbe* Hieruſalem, & ignoras quæ in ea facta ſunt his diebus?

19 Ipſe verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta ſunt* Ieſu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & ſermonibus coram Deo & toto populo.

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & [e] magiſtratus noſtri, vt [f] morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem ſperabamus illum eſſe qui redempturus eſſet Iſrael: atqui præter hæc omnia, [g] tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta ſunt.

22 Sed & mulieres quædam [h] ex nobis obſtupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes ſe etiam viſionem Angelorum vidiſſe, qui dicunt eum viuere.

24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiſcum ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipſum verò non viderunt.

25 [5] Tum ipſe dixit eis, O amentes & tardi corde ad credendum omnibus quæ loquuti ſunt Prophetæ!

26 Nónne hæc oportuit pati Chriſtū, & introire in gloriam ſuam?

27 Et exorſus à Moſe & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipſo *ſcripta erant*.

28 Appropinquarunt autem vico in quem proficiſcebantur: & ipſe fingebat ſe longius ire.

29 Sed *ipſi* adegerunt eum, dicentes, Mane nobiſcum: quoniam adueſperaſcit, & inclinauit dies. Ingreſſus eſt igitur vt maneret cum eis.

30 Et factum eſt quum accubuiſſet cū eis, ſumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti ſunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: ſed ipſe [i] ablatus eſt ex eorum conſpectu.

32 Tum inter ſe dixerunt, Nónne cor noſtrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

33 Et ſurgentes eo ipſo momento, reuerſi ſunt in Hieruſalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipſis erant:

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conſpectus eſt Simoni.

35 Tum ipſi expoſuerunt quæ *geſta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipſis [k] in fractione panis.

36 [6] || Hæc autem ipſis loquentibus, ſtetit ipſe Ieſus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Territi verò illi & expauefacti putabant ſe ſpiritum conſpicere.

38 Tum dixit eis, Quid turbati eſtis, & quare [l] diſceptationes ſubeunt corda veſtra?

Supra, 9.22, mat. 17.23, mar. 9.31.

2 Animus plusquàm muliebris à mulieribus plusquā virili animo per Dei miſericordiam præditis diſcipulis exprobratur: vt conſtet regnum Dei in extraordinaria virtute eſſe poſitum.

Ioh. 20.6.

3 Chriſtus diſcipulorū incredulitate vtitur ad plenam reſurrectionis ipſius fidem faciendam, ne nimium credulè videantur quod poſtea toti mundo annūtiarūt, ſibi perſuaſiſſe.

Mar. 16.12.

4 Probatur reſurrectio à duobus alijs oculatis teſtibus, quos ad fabulam confingendam nullo modo fuiſſe comparatos omnes circunſtantiæ oſtendunt.

5 Vera & certa eſſe quæcunque de Chriſto ſcripſerant Euangeliſtæ ex Propheticarum prædictionum comparatione liquet.

6 Seſe verè reſurrexiſſe & quidem eodem illo quod aſſumpſerat corpore, demōſtrat ipſe Dominus ex certis & neceſſarijs ſignis.

Mar. 16.14, iohan. 20.19.

b *Quaſi prono capite, & propenſo collo diligenter obſeruaſſet.*

c *Retinebantur, & impediebantur, ita nimirū ſtatuente Domino: nō itaq; inuiſibile fuit corpus Chriſti, ſed oculi impediti fuerunt.*

d *Quidam ex veteribus exiſtimant alterum diſcipulum fuiſſe noſtrum hunc Euangeliſtam, Epiphanius contra Saturnilianos Nathanaelem fuiſſe ſcribit, quæ omnia incerta ſunt.*

e *Vide ſup. 23.13.*

f *Vt in illum non inquireretur, ſed vt conuictus damnaretur.*

g *Vel tempus, aut res ipſa ducit hodie diem tertium.*

h *E noſtro grege.*

i *.1. Repentinè ſubductus fuit, non ergo præſentem illum fuiſſe ſed corpore quod cerni non poſſit, fingendum eſt, ſed reuera locum mutaſſe intelligi debet.*

k *Cùm panem frangeret qui mos erat huius gentis, atq; etiamnū hodie à Iudæis ſeruatur cōuiuij initio, adhibita precatione.*

l *Varia & perplexa ambages, quales ſolent in mentem venire, quum aliquid nouum & parum per ſe probabile occurrit.*

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum, contrectate me, & videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipsis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic esculentum aliquid?

42 Tum ipsi dederunt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conspectu comedit.

44 [7] Dixitque eis, Hi *sunt* sermones quos loquutus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:

47 Et prædicari in eius nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, [m] incipiēdo ab Hierusalem.

48 Vos autem estis horum testes.

49 || Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem [n] vsquequò induamini virtute ex alto.

50 [8] Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

51 || Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cœlum.

52 Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.

53 Eruntque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

7 Euangelij Prophetis promissi & suo tempore præstiti, prædicatio Apostolis committitur, cuius summa, est resipiscentia & remissio peccatorum.

8. Christus ascendit in cœlum corpore à discipulis abiēs, spiritu corda ipsorum replens.

Ioh. 15.26, act. 1.4.

m Ad verb. incipientibus, sub. Euangelij præconibus, qui erant Apostoli.

Mar. 16.19, act. 1.9.

n .i. Vsquequò Spiritus sanctus è cœlo in vos illabatur.

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. I.

1 Sermo ille ante secula ex Deo genitus, 2 & qui semper apud Patrem residebat, 14 Homo factus est. 6. 7. Iohannes quorsum à Deo missus. 16 Concio ipsius de officio Christi. 19 20 Testimonium eiusdem Sacerdotibus redditum. 40 Andreæ vocatio: 42 Petri: 43 Philippi: 45 Nathanaelis.

1 IN [1] [a] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, eratque ille [e] Sermo, Deus.

2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

3 || [2] [f] Omnia per hunc *Sermonem* facta sunt, & [g] absque eo factum [h] est nihil quod factum sit:

4 [i] In ipso vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum:

5 [3] Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non [m] comprehenderunt.

6 || [4] Fuit quidam missus à Deo, cui

CAP. I. 1 Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri.

Coloss. 1.16. Mat. 3.1. mar. 1.2. luc. 3.3.

2 Manifestat Filius Dei æternam illam suam deitatem, ex omnium rerum conditarum, tum creatione, tum conseruatione: in primis autem ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit. 3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis supersit splendoris quod eos reddat inexcusabiles. 4 Alia est manifestatio Filij Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines tempestiuè excitati sunt, Iohannis velutì apparitoris voce.

a .i. A principio, vt loquitur Euangelista, 1. Epist. 1. nempe quasi dicat Sermonem non cœpisse existere quum Deus initium faceret creandi quicquid conditum est. Nam iam tum erat ille Sermo quum res creatæ condi cœperunt, ac proinde ante rerum omnium principium iam erat. b .i. Subsistebat. c Additus articulus excellentiam notat, discernitque hunc Sermonem, à mandatis diuinis, quæ alioqui sermo Dei dicuntur. d Particula apud, indicat personarum distinctionem. e Sermo loco subiecti, Deus loco prædicati ponitur.

f Paulus hunc locum interpretatur Col. 1.16. & 16. g .i. Vt Pater operatus est, sic cum eo Filius: fuit enim illi synergos. h Ex ijs quæ facta sunt, nihil factum est absque eo. i .i. Per ipsum, phrasi Hebræis familiari, videlicet ipsius vi & efficacia. k Videlicet, iam tum quum per eum essent facta omnia, aliòqui dixisset, Est. l Vis illa rationis & intelligentiæ in animis hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorem referenda. m Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atque adeo non agnouerunt.

Hebr. 11. 3. Mat. 11. 6. Mat. 17. 1. 2. pet. 1. 17.

5 Filius Dei quum vidert sese in suis operibus ab hominibus quamuis intelligentiæ luce præditis, (qua omnes eos donauit) non agnosci, ipsis corporeis oculis se conspiciendum præbuit populo suo: sed ne sic quidem ab eo est agnitus, imò ne admissus quidem.

Col. 1. 16. & 2. 9.

6 Filius à suis plerisq; exclusus, à paucis quibusdam agnitus, eos vi sua regenitos in communem filiationis dignitatem adsciuit.

nomen Iohannes:

7 Is venit ad *dandum* testimonium, *id est*, vt testaretur de Luce, vt omnes per [n] eum crederent.

8 Non erat ille [o] Lux illa, sed *missus* fuit vt testaretur de illa Luce.

9 [5] *Hic* erat [p] Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

10 [q] In mundo erat, & mundus || per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.

11 [r] Ad suos venit, & sui eum non acceperunt.

12 [6] Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *hanc* [s] dignitatem vt filij Dei fierent, *nempè* ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex sanguine, neque ex [t] libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

14 || [7] Et Sermo ille [u] caro factus est: & [x] commoratus est inter nos, (& || spectauimus [y] gloriam eius, gloriam *inquam* [z] vt vnigeniti *egressi* à Patre) [a] plenus gratiæ ac veritatis.

15 [8] Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, *Is* qui [b] pone me venit, prælatus est mihi: quia [c] præstantior me est.

16 || [9] Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & [d] gratiam pro gratia.

7 Filius ille, Deus æternus, assumpsit hominis naturam, vt idem & vnus sit Deus & homo, quod oculatis testibus constitit, inter quos versatus, certis argumentis vtranque naturam demonstrauit. 8 Iohannes fidus excellentiæ Christi testis. 9 Christus, vberrimus fons omnium bonorum, sed qui tum demùm plenè exundarit, quum sese reipsa mundo exhibuit.

n Iohannem. o Lux illa de qua diximus. i. Christus, qui vnus potest nostras tenebras illustrare. p Qua verè & propriè meretur Lucis nomen, quum natura luceat non participatione. q Manifestata fuit persona illa sermonis, iam cum mundus conderetur. r Altera Sermonis manifestatio, nimirum in carne. s Hoc iure eos dignatus est, vt eos pro filijs adoptaret. t Ex illa crassa & corrupta hominum natura, quæ Spiritui passim opponitur. u i. Homo. sumitur autem pars pro toto, Synecdoche. Assumpsit enim totam naturam humanam. i. verum corpus & veram animam. x Ad tempus, quo peracto sursum ascendit. vtitur enim verba à tentorijs deducto: sic tamen abest à nobis corpore, vt semper præsens sit, non carne, sed vi Spiritus. y Gloria vocatur, manifestatio illa maiestatis Christi, quæ veluti subiecta fuit hominum oculis, cum apparuit Filius Dei in carne. z Hæc particula non similitudinem hoc loco, sed rei veritatem explicat, vt hoc dicatur, conspectam esse gloriam, quæ deceret, & quam habere par esset vnigenitum, atque germanum Filium Regis vniuersorum & Dei. a Non tantùm participauit gratiam & veritatem, sed ipsa veritatis & gratiæ essentia plenus fuit. b i. Is ante quem sum missus, viam illi paraturus, vt referatur ad tempus vocationis, non ætatis, cum alioqui Iohannes, sex mensibus maior natu fuerit. c Ad verb. Prior, illud autem non ad tempus, sed ad dignitatem referitur.

17 Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit.

18 || [10] Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in [e] sinu Patris, ille *nobis* [f] exposuit.

19 [11] Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu qui es?

20 Et [g] confessus est, [h] neque negauit: confessus est *inquam* se non esse Christum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo *es*? Tune es Elias? *Ipse verò* dixit, [i] Non sum. *Et illi*, Es tu [k] Propheta *ille*? Qui respondit, Non.

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt responsum demus ijs qui miserunt nos: quid dicis de teipso?

23 Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, || Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.

24 [12] Porrò qui missi fuerant, erant ex Pharisæis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur [l] ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta *ille*?

26 Respondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua, sed [m] in medio vestrûm stat quem vos nescitis:

27 || Hic ille est qui pone me venit, qui prælatus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus vt soluam corrigiam.

28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

29 [13] Postero die, videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce Ag-

1. Ioh. 4. 12, 1. tim. 6. 16.

10 Ex vno Christo manat vera Dei cognitio.

11 Iohannes nec est Messias, nec aliorum Prophetarum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

12 Christus autor baptismi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne ministro, sed in Christo Domino posita est tota.

Esa. 40. 3, mat. 3. 3, luc. 3. 4.

13 In Christo est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorũ, ad expiandum mundum.

d i. Gratiam supra gratiã, quasi dicat, gratiam gratia cumulatã.

Mat. 3. 11, mar. 1. 7, luc. 3. 16, act. 1. 5, & 11. 16. & 19. 4.

e i. Qui Patri est intimus ac coniunctissimus, non modò amoris, sed etiam naturæ coniunctione, atque adeò vnione. f Antea Legis vmbris occultatum, & humanæ mẽtis aciem effugientem detexit, & spectandum exhibuit: Nam qui ipsum vidit, videt & Patrem. g Plane & aperte agnouit ac dixit. h Pleonasmus, Hebræis familiaris, cuius magna est emphasis, eadem enim repetuntur, in studio certæ & explicatæ elocutionis. i Iudæi existimarunt Eliam iterum venturum ante tempora Messiæ, idq; ex loco Malach. 4. 5. qui de Iohanne intelligi debet, Matth. 11. 14. Negat tamen Iohannes se Eliam esse, scilicet, ex eorum sensu loquens. k De aliquo eximio Propheta interrogant, non de Christo, antea enim negauit Iohannes se esse Christum. Existimarunt enim insignem aliquem Prophetam esse mittendum, similem Mosi, huc detorquentes locum illum Deut. 18. 15. qui de toto Prophetarum choro, maximè autem de capite Christo est intelligendus. l Hinc doceri potest, Iudæos ipsos non ignorasse mutationem aliquam fore in religione sub Messia. m Palam & inter vos.

nus [n] illle Dei qui [o] tollit [p] peccatum mundi.

30 Hic est de quo dicebam, Pone me venit vir qui prelatus est mihi: quia præstantior me est.

31 Et ego [q] non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea veni ego baptizans aqua:

32 [14] Tum, *inquam*, testatus est Iohãnes, dicens, || Conspexi Spiritum descẽdentem quasi columbam de cælo, *qui* etiam mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris spiritum descendentem ac manẽtem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium [r] illum Dei.

35 [15] Postero die iterum stabat Iohãnes, & ex discipulis eius duo:

36 [16] Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 [17] Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.

38 Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos sequentes *se*, dicit eis,

39 Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) [s] vbi moraris?

40 Dicit eis, venite & videte. Venerunt, videruntque vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo: [t] hora enim erat quasi decima.

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & sequuti fuerant eum:

42 Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, [u] Christus.

43 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod declaratur [x] Petra.

14 Christus visibili Spiritus sancti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei cõprobatur.

15 Iohãnes non sibi, sed Christo discipulos collegit.

Matth.3.16, mar.1.10, luc.3.22.

16 Christus non vt inane spectrũ, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

17 In hac prima discipulorum collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filiũ suum (seruorum suorum ministerio) vocante: quẽ vicissim nobis occurrẽtem audire, & domũ vsque persequi nos oporteat, vt ab eo eruditi, alijs vicissim manum præbeamus.

Mat.16.18.

n Articulus adiectus emphasin habet non modò dignitatis, vt à typico agno & cæteris legalibus victimis distinguatur, sed etiam reuocat in mentem Prophetias Esaiæ, & aliorum. *o Verbum præsentis temporis significat actum continuum, vis enim ea est perpetua, & natiua Agno, vt tollat mundi peccatum.* *p Id est, Radicem illam peccatorum, nempè corruptionem, & ex consequenti fructus peccati, quæ solent peccata numero multitudinis dici.* *q Non illum antea de facie noram.* *r Articulus, summum aliquid declarat, eumque ab alijs distinguit, qui passim à Mose & Prophetis filij Dei, vel filij Excelsi dicuntur.* *s Vbi est tuum hospitium.* *t Noctis instabat tempus.* *u Id est, Vnctus, & per excellentiam Rex secundum ritum populi Iudaici.* *x Id est, Rupes vel saxum, quod Petros & Petra dicunt Græci.*

44 Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 [18] Inuenit Philippus Nathanaelẽ, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit || Moses in Lege, & || Prophetæ, *nempè* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

47 [19] Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

48 [20] Vidit Iesus Nathanaelem veniẽtem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

49 [21] Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis, Deinceps videbitis cælũ apertum, & Angelos Dei [y] ascendentes ac descendentes super Filium hominis.

Gen.49.10, deut.18.18. Esa.4.2, & 40.10, & 45.8, iere.23.5, & 33.14, ezech.34.23, & 37.24, dan.9.24.

18 Bonos in doctorum etiã conatus adeò probat Dominus, vt eos etiã efficiat doctorũ magistros.

19 Cauẽda in primis falsa prejudicia quæ nobis accessum ad Christũ precludunt.

20 Simplex integritas veros Israelitas à fictis discernit.

21 Miraculorum finis est, nobis Christũ omnipotentem & simul vnicum salutis nostræ autorem proponere, per fidem amplectendum.

y Ita significatur Diuina virtus, quæ in ipsius ministerio erat conspicua futura, ministrantibus ei Angelis, vt Ecclesiæ capiti.

CAP. II.

1 Christus aquam in vinum mutat, 11 facit signorum suorum principium. 12 Capernaum descendit. 13 Hinc Hierosolymam ascendit, 15 & mercatum è templo eijcit. 19 Templum nempè corpus suum, soluendum à Iudæis prædicit. 23 Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.

1 PORRÒ [1] [a] die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana *oppido* Galilææ: eratq; mater Iesu illic,

2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

3 [2] Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

4 Dicit ei Iesus, [b] Quid mihi tecum, mulier? nondum venit [c] hora mea.

5 Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

CAP. II.

1 Christus in publico cœtu, insigni miraculo declarans sibi in ipsam etiã rerum naturam imperiũ esse ad corpora hominum pascẽda, omniũ animos ad spiritualẽ & salutificam suæ virtutem cognoscendam indicat. 2 Christus satis superq; per se de nostra salute solicitus, internuntijs non eget.

a Post illud cum Nathanaele colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohãne, vel ex quo in Galilæam peruenerat. *b Id est, Quid mihi tecum est negotij?* *c Tempus opportunum.*

6 Erant autem ibi lapideæ [d] hydriæ sex positæ, [e] secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ [f] amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerunt eas igitur vsque ad summum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nũc, & offerte [g] architriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem gustauit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinũ, (nesciebat autẽ vnde esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinũ opponũt, & quum *conuiuæ* [h] sitim expleuerint, tũc id quod deterius *est*: tu seruasti bonum vinum vsque adhuc.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 Postea descendit Capernaum, ipse & mater, & [i] fratres & discipuli eius: mãseruntq; illic non multos dies:

13 [3] Nam propè erat pascha Iudeorũ. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

14 [4] Et inuenit in templo venditores boum, & ouium, & columbarum: & numularios sedentes:

15 Factoque flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & [k] argentariorum numulos effudit, mensasque subuertit.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domũ Patris mei, domum mercatus.

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptum esse, || [l] Zelus domus tuæ deuorauit me.

18 [5] Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod [m] signum ostendis nobis, vt ista facias?

19 Respondit Iesus, & dixit eis, || Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud:

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

21 At ille loquebatur de [n] tẽplo corporis sui.

22 Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quod hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem Iesus dixerat.

23 [6] Quum autem esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat.

24 Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

25 [7] Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine. ipse enim sciebat quid esset in homine.

3 Christus sub Legẽ factus pro nobis, Legi paschæ satisfacit.

4 Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cũ zelo init sacerdotale & propheticũ suũ munus.

5 In eos qui ordinariç vocationi, qua ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligant vt extraordinariã, cuius virtuti (quam ipsi frustra extinctam volũt) Deus è cælo testimoniũ reddit, non nisi externis & corporalibus miraculis obsignatã admittant.

d *Id est, Aquales, nimirũ vasa aquæ destinata, in quibus lauabant sese Iudæi.*

e *Secundum ritum purificationis.*

Psal.68.10. Mat.27.71, & 27.40, mar.14.58, & 15.29.

f *Amphora singula capiebant cẽtum libras duodecim vnciarũ, Ex ijs intelligimus Christũ suppeditasse vinum ad libras mille & octingentas.* g *Qui totũ conuiuiũ curabat.* h *Ad verb. inebriati fuerint. Hebræus autẽ non semper in vitio ponitur inebriari, sed aliquãdo liberalẽ vini vsum, qui modũ nõ excedat notat, vt Gen.43.34.* i *Id est, Cognati. Hebr.* k *Vide Mat.21.12.* l *Zelus hoc loco sumitur pro animi æstu ex indignatione de ijs concepta, quæ indignè fiunt aduersus eos qui nobis sunt chari.* m *Quo miraculo confirmas, ex quo possit intelligi virtus illa ac authoritas cælestis, quæ tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi?*

n *Id est, De corpore suo.*

6 Non satis tuta fides eorũ qui miraculis nitũtur.

7 Christus scrutator cordium, ac proinde verus Deus.

CAP. III.

1 Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianæ regenerationis instituit. 14 Serpens in deserto. 23 Iohannes baptizat, 27 & suos docet se non esse Christum.

1 ERat [1] autem quidam ex Pharisæis cui nomen *erat* Nicodemo, [a] ex primoribus Iudæorum:

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse [b] magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, [c] nisi Deus sit cum eo.

3 [2] Respondit Iesus & dixit ei, Amẽ, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, nõ potest [d] videre [e] regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, [f] Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in vterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit [g] genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitum est ex [h] carne, caro est. & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.

CAP. III. 1 Nulli interdum doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tum doctis tũ indoctis petẽda est sapiẽtia.

2 Initium Christianismi positũ est in eo, vt sciamus nos non tãtùm aliquatenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturam nostram, quod ad qualitates attinet rursum & de integro creari quod quidem nulla alia virtute effici potest, quam diuina illa à qua fuimus initio conditi.

a *Honores seu magistratũ gerens in populo Iudaico, Vide Luc.14.1.* b *Scimus te missum diuinitus ad nos erudiendos.* c *Nisi in quo diuina elucet quadam præstantia. Quòd si Nicodemus bene nouisset Christum, non modò dixisset Deum esse cum eo, sed in eo, vt Paulus 2.Cor.10.* d *Id est, Intraire, vt explicat infrà 5.* e *In Ecclesiam, Disserit enim Christus qui fit vt ius ciuitatis Dei nanciscamur.* f *Id est, Quomodo ego qui sum senex, possim gigni denuò? sic enim respondet, vt ac si ad se vnum, verba Christi pertinerent.* g *Vide infra, 4.11.* h *Id est, Carnalis, totus nimirum impurus, & iræ Dei obnoxius: significat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, id est, homo Spiritus sancti gratia Christo insitus, cuius natura perennis est ac immortalis, etiamsi supersit lacta carnis.*

8 Ventus [i] quò vult spirat: & sonum eius audis, sed nescis vnde veniat & quo vadat: ita est quisquis genit' est è Spiritu.

9 [3] Respōdit Nicodemus & dixit ei, Quomodo possunt hæc fieri?

10 Respondit Iesus, & dixit ei, Tu es magister Israelis, & hæc non nosti?

11 Amen, amē dico tibi, quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur: [k] sed testimonium nostrū non recepistis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis cælestia, credetis?

13 [l] Nullus enim [m] ascendit in cælum nisi qui descendit è cælo, *nempe* [n] Filius hominis, [o] qui est in cælo.

14 ‖ [4] Prout autem Moses extulit serpentem in deserto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quisquis credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

16 ‖ [5] Ita enim Deus dilexit mūdum, vt Filium suum vnigenitum dederit, vt quisquis credit [p] in eum non pereat, sed habeat vitam æternam,

17 ‖ [6] Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt [q] condemnet mundum, sed vt seruetur [r] mundus per eum.

18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam cōdemnatus est. quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 [7] Hæc est autem [s] condemnatio, ‖ quod Lux venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quàm Lucem, quia sunt eorum mala opera.

20 Quisquis enim peruersè agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipsius.

21 Qui verò [t] sincerè agit, venit ad lucē, vt manifesta fiant facta ipsius, quòd [u] secundum Deum facta sint.

22 Posteà venit Iesus, & discipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & ‖ baptizabat.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 [8] Orta est igitur quæstio quibusdam ex discipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntq; ad Iohannem, & dixerūt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu ‖ testimonium dedisti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.

27 Respondit Iohannes & dixit, [x] Homo non potest recipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo.

28 Vos ipsi mihi testes estis me dixisse, ‖ Non sum ego Christus, sed missus sum *qui apparerem* coram eo.

29 Qui habet sponsam sponsus est: amicus autem spōsi qui stat & audit eum, [y] gaudio gaudet propter vocem sponsi. hoc ergo gaudium meum impletum est.

30 Illum oportet crescere, me verò minui.

31 Qui supernè venit, supra omnes est: qui è [z] terra est, terrenus est, & [a] terrena loquitur: qui è cælo venit, supra omnes est.

32 Et quod [b] vidit & audiuit, hoc testatur: sed testimoniū eius [c] nemo recipit.

33 Qui recipit euis testimonium, is obsignauit ‖ quòd Deus verax sit.

34 Nam is quem misit Deus, verba Dei loquitur, non enim *huic* [d] admetitur Deus spiritum.

35 Pater diligit Filium, ‖ & omnia [e] dedit in manum eius.

36 ‖ Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, [f] nō videbit vitā, sed ira Dei manet super eū.

3 Arcanum nostræ regenerationis humano captui incomprehensibile, fide percipitur, sed non nisi in Christo quoniam is & Deus est in terris, & homo in cælis, id est, sic homo vt sit etiam Deus, ac proinde omnipotēs: & sic Deus vt sit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pateat.

Infrà, 12.32, num. 21.9.

1. Iohan. 4.9. Infrà, 9.35, & 12.47.

4 Christus prædicit fore, vt ipse per Euangelij prædicationē, velut salutiferum signum attollatur, ad quod totus mundus accurrat quod olim serpentis erecta figura fuit in deserto adumbratum.

5 Patris amor prorsus gratuitus, nostræ salutis est origo. Christus autem, is est in quo iustitia & salus nostra residet: fides verò instrumentum quo apprehenditur: vita æterna, id quod apprehendendum proponitur. 6 Christus nō damnat, sed eius contemptus. 7 Sola prauitas in causa est cur homines oblatam lucem repudient.

Suprà, 1.9.

8 Satan discipulos Iohannis stulta præceptoris æmulatione incendit, vt Euangelij cursum impediat: Iohannes verò sui officij memor, nō modò frangit eius conatus, sed etiā occasionē inde arripit reddēdi Christo testimonij: in quo vno testatur vitam æternā à Patre cœlesti proponi.

Infrà, 4.1. Suprà, 1.17. 34.

Suprà, 1.20.

Rom. 3.4.

Mat. 11. 37.

Haba. 2.4, 1. ioh. 5.10.

i Libero & vago impetu. k Vos tractatis dubia & incerto authore profecta, & creditur vobis at ego certa, & cognita doceo, nec mihi creditur. l Solus Christus verò cælestia docere potest, quia nullus ascendit, &c. m Id est, Spiritualis intelligentia luce præditus est, vel vnquam fuit, nisi Filius ille qui sese ad nos demisit. n Quòd è cælo descendisse dicitur, ad naturam Diuinam referri debet qua carnem assumpsit: deinde ad ipsum cōceptionis modum: nam origo Iesu Christi in terris cælestis est, non terrena, vt qui conceptus sit ex Spiritu sancto. o De toto Christo dicitur, quod alteri naturæ (Diuinæ nimirum) est proprium, vt intelligamus vnicam esse personam, in quam duæ sint vnitæ naturæ, hanc loquendi formam vocarunt communicationem idiomatum. p Non idem est credere in aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatem, hoc ad quamcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu. q Vt sit causa condemnationis, reuera enim peccata caussa sunt mortis, alioqui Christus iudicabit viuos & mortuos. r Non vna Iudæorum gens, sed quicunque crediderit in eum. s Id est, Condemnationis causa, quæ quidem in hominibus hæret, nisi Dei beneficio ab ea liberentur.

t Ad verb. qui facit veritatem. i. qui vitam ducit verè bonā, & omni fraudi expertem. u Id est, Cum Deo, Deo scilicet veluti præeunte. x Quid conamini mea conditioni adijcere: hæc est sors omnium hominum, vt ex se ne tantillum quidē possint consequi. y Heb. i. mirificam capit voluptatem. z Nihil aliud est quam homo terrenus quilibet sacū opificium. a Corruptionem, ignorantiam, tarditatē, &c. sentit. b Quod plenè & perfectè cognitum habet. c Perpauci. d Ad verb. non dat ad mensuram. e i. Arbitrio & potestati eius permisit. f Heb. i. non fruetur.

CAP. IIII.

6 Iesus fatigatus petit potũ à muliere Samaritana. 27 Veram adorationem docet. 26 Fatetur se esse Messiam. 32 Cibus ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regij filium sanat.

1 VT [1] ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere || & baptizare quàm Iohannem:

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius)

3 Reliquit Iudæam, & abijt rursum in Galilæam.

4 Oportebat autẽ eum transire per Samariam.

5 [2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit || Iacob Iosepho filio suo.

6 Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petijsses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hũc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius peccora?

13 Respõdit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt non sitiam, neq; veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir. hoc verè dixisti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

20 [3] Patres nostri in hoc [f] monte adorauerunt: & vos dicitis || Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare:

21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

22 || Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabũt Patrem [g] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

24 || Deus est [h] Spiritus: & qui adorant, eum oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Messiam vẽturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.

27 Intereà autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quod cum muliere loqueretur: nemo tamẽ dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte, hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerãt ad eum.

31 [4] Interim autem rogabãt eum discipuli dicentes, Rabbi, comede.

32 Ille autẽ dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

CAP. IIII. *Suprà. 3. 22.*

1 Seruãdus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur, quin pergamus, neque in accersendis periculis simus præcipites.

Gen. 33. 19, & 48. 22, Ios. 24. 32.

2 Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ cõmunicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verũ Dei cultũ Iudæis traditũ defendens ita, tamẽ vt vtrosque ad se vnũ reuocet: in quem videlicet patres omnes ipsæq; adeò Legales omnes ceremoniæ respexerint.

a Ita vt lassus erat, vel idcirca quia lassus erat.

b Instabat Meridies.

c Non est vsus necessitudinis Iudæis cum Samaritanis.

d Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, nimirum de seipso, quem Pater huic mulierculæ offerebat.

e Hac aqua perennis. i. immensa illa Dei Charitas: viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriebatur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebræis familiares, Iere. 2. 13, Ioel. 3. 18, Zach. 13. 11.

3 Duabus ferè columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio. Patrum videlicet detortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

Deut. 12. 6. 4. Reg. 17. 29. 1. Cor. 3. 17.

4 Curare quidem corpus fas est, sed ita vt oblatã amplificandi regni Dei occasionem vltro & auidè quibusuis huius vitæ vsibus etiam alioqui necessarijs præferamus.

f Huius montis nomen est Gazim, in quo Sanaballeta Cuthæus templum extruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriã Issicam: ibiq; summũ Pontificem cõstituit Manassem generum suum, Ioseph. lib. 11.

g Spiritus, opponitur mandato, quod carnale dicitur, Hebr. 7. 16. in sese videlicet consideratio: sic veritati non opponit mendacium, sed Legis externas ceremonias, quæ duntaxat adumbrabant quod reipsa præstat Christus.

h Nomine spiritus intelligit naturam diuinam, non tertiam hypostasim.

34 Dicit

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est exequi voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

35 [5] Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre *spatium* superest, & messis aderit? || Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

36 [6] Porrò qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc [i] dictum illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alij laborauerũt, & vos in labores eorum introistis.

39 [7] Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris, testãtis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.

40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.

41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum.

43 [8] Duobus autem post diebus exijt inde, & abijt in [k] Galilæam.

44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, || Prophetam in sua patria honorem non habere.

45 Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.

46 [9] Venit igitur Iesus rursum || Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius [l] quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Dixit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicẽtes, Filius tuus viuit.

52 Percõtatus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam septimam dimisit eum febris.

53 Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota.

54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

5 Matura spirituali fruge, nusquam tardãdum, nisi à filijs huius seculi redargui velimus. *Mat.9.37, luc.10.2.*
6 Prophetarũ doctrina instar sationis fuit: Euangelij verò, instar messis & optimè inter vtranque & vtriusq; ministros conuenit.
7 Amplectuntur Samaritã cupidissimè quod Iudæi pertinacissimè repudiarãt.
8 Contemptores quidem Christi seipsos priuãt eius beneficio, sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus.
9 Christus etiam corpore absens, verbo suo nihilominus efficaciter agit in credentibus. *Mat.13.58, mar.6.4, luc.4.2.*
i Prouerbium illud.
Supra, 2.1.11
k In oppida & vicos Galilææ, quòd in patria Nazaretide non vellet consistere, ob contemptum sui, & vbi, vt referunt alij Euangelistæ, impediretur efficacitas beneficiorum ipsius, mirabili contumacia. *l Quidam ex Herodis aulicis, nam etsi Herodes rex non esset, sed tetrarcha: tamen si nominis ambitionem excipias, rex erat, saltem à vulgo rex dicebatur, mat.6.14.*

CAP. V.

1 Christus ad Piscinam decumbentem, 5 Sanat in Sabbatho. 10 Pharisæos præcipiti iudicio factum suum calumniantes, 17 Authoritate patris sui conuincit, 19, 20 Diuinam suam virtutem multis argumentis, 45 Mosis etiam testimonio comprobat.

1 POst hæc erat || dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.

2 [1] Est autem Hierosolymis ad *forum* pecuarium, [a] piscina quæ nominatur Hebraicè [b] Bethesda, quinque porticus habens.

3 In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4 Angelus enim descendebat certo momẽto in piscinam, & turbabat aquam: itaq; qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

5 Erat autem quidam illic tricesimũ octauum annum agens im morbo.

6 Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

7 Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo

CAP. V. *Leuit.23.2, deut.16.1.*
1 Nullũ est tam inueteratum malũ, cui non mederi possit Christus.
a Ex qua potare & in qua mersari solerent pecudes, quarum magnum numerum Hierosolymis esse oportuit.
b Id est, domus effusionis, quòd in eum locum magna aquæ copia effunderetur.

Ierem.7.8.
2 Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quam ipsius religionis.
3 Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio. Christi autem opera, Patris sunt opera, tum quod sint vnus Deus, tum etiam quia nonnisi in Filio operatur Pater.
4 Pater neminem facit æternæ vitæ participem nisi in Christo, in quo etiam vno ritè colitur.
Infra.7.19.
c Similitudine ducta ab ijs qui ex aquis emergũt, sic enim fere declinant, qui clàm è turba elabuntur.
d Id est, sibi proprium ac peculiarem, quod ex eo colligũt, quia operandi verbũ quod Deo proprium est, sibi vendicat, atq; ideo parem se facit Deo.

ille: & sustulit grabbatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

10 [a] Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, || non licet tibi tollere grabbatum.

11 Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabbatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

13 Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim [c] euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

14 Posteà inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat.

15 Abijt ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

16 Ac propterea persequebantur Iudæi Iesum, & studebant eum trucidare quod ista fecisset Sabbatho.

17 [3] Iesus autem respondit eis, Pater meus vsq; adhuc operatur, & ego operor.

18 || Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solum soluisset Sabbathũ, sed & Patrem [d] suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.

19 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Amen, amen dico vobis, nõ potest Filius [e] à semetipso operari, *id est*, [f] nisi viderit Patrem operantem. quæcunq; enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.

20 Pater enim diligit Filiũ, & omnia demõstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demõstrabit ei, vt vos miremini.

21 [4] Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

22 [h] Neque enim Pater [i] iudicat quẽquam, sed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, nõ honorat Patrem qui misit eum.

24 [5] Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non veniet, [k] sed transiuit à morte in vitam.

25 [6] Amen, amen dico vobis, veniet tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint viuent.

26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

27 Et [l] autoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, [m] quatenus Filius hominis est.

28 [7] Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumẽtis sunt, audient vocem eius.

29 || [8] Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectioné condemnationis.

30 [9] [p] Non possum ego à meipso facere quicquam, [q] prout audio iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est*, Patris.

31 || Si ego testor de meipso, testimonium meum non est [r] idoneum.

32 || Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me.

33 || [10] Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimonium dedit veritati.

34 Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis [s] ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego testimonium habeo maius *testimonio* Iohannis: opera enim quæ de-

5 Non colitur Pater nisi sermone Filij per fidem apprehenso, quæ vna via est ad vitam æternam ducens.
6 Omnes sumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari possumus quàm Christi sermone per fidem apprehenso.
7 Omnes tandem ad tribunal Christi sistẽtur iudicandi.
Mat.25.41.
8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.
9 Christus omniũ quæ fecit, Patrẽ autorem & approbatorem habet.
Infra,8.14.
Mat.3.17.
Supra,1.27.
10 Christus & Iohannis voce, & infinitis miraculis, & omnium Prophetarum testimonijs, vnicus seruator declaratus est. Mundus tamen intereà alioqui pseudoprophetis addictus, & videri volens religiosus, nihil istorum videt.

e Sine Patris non modò authoritate, sed etiam vi ac potentia effectrice. f Hæc referenda sunt ad personam Christi, quæ duabus naturis constat, non autem simpliciter ad diuinam naturam: dicit ergo se à Patre impelli & regi in omnibus rebus, nihilominus cùm dicit sese pariter operari cum Patre diuinam naturam asserit. g Simili ratione, vnà & coniunctim. Non enim res à Patre factas, alijs rebus à se factis exprimit Filius, sed quia in agendo par & coniuncta sit Patris ac Filij dignitas & virtus. h Hæc negatio non simpliciter negat Deum gubernare mundum, sed ex Iudæorum hypothesi, qui Filium à Patre separabant, cùm potius non sit intelligendus Pater gubernare mundum aliter, quàm in persona Filij in carne manifestati, sic infra.30. dicit se non venisse, vt faceret voluntatem suam, suam doctrinam, suam non esse, infra.7.16. Cæcum & eius parentes non peccasse. 9.3. i Iudicare per Synecdochen per omnem administrationem.

k Antithesis sententiam auget, vtitur autem Hebræorum more, præterito, vt in re certissima. l i. Summũ ius gubernandi & administrandi omnia, adeò vt vitæ & necis potestatẽ habeat. m Id est, non tantùm quatenus Deus est, iudicabit mundum, sed etiam quatenus est homo, hoc accepit à Patre vt sit iudex mũdi. n Sub. è monumentis. o In eam resurrectionem quam perennis vita cõsequatur, cui opponitur resurrectio condemnationis, id est, damnatoria. p Vide sup.22. q Vt Deus mihi suggerit intra me habitans. r Fidele, id est, dignũ cui fides adhibeatur. Vide infr.8.14. s Temporis momento.

dit

dit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater miserit me.

37 ‖ Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquã audistis, ‖ neque speciem eius vidistis.

Mat.3.17, & 17.5. Deut.4.12.

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus nõ capio:

42 Sed noui vos [u] charitatem Dei nõ habere in vobis.

u Charitatẽ erga Deum.

x Hac negatio non remouet quod dicitur, sed corrigit: quasi dicat Christus Iudæos nullũ habituros acriorem accusatorem Mose Infra, 12, 43.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alij ab alijs captetis, & ‖ gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis?

45 [x] Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: ‖ de me enim ille scripsit.

Gen.3.15, & 22.18. & 49.10, deut.18.15.

47 Quòd si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAP. VI.

5 Quinque panibus & duobus pisciculis cibantur 5000. 15 Secedens Christus, 17 Discipulos nauigantes, 19 Aquis inambulans assequitur. 26 De vero, 27 & non perituro, 35 Pane vitæ disserit. 41 52 Murmurant Iudæi, 60 & discipuli plerique, 66 recedunt ab eo, 69 Apostoli, Dei Filium esse fatentur.

CAP.VI. 1 Esuriunt quidem interdum qui Christum sequuntur, sed suo præsidio nunquam destituuntur.

1 POst [1] hæc abijt Iesus [a] trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis.

2 Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

4 Propè autem erat pascha, ‖ festum Iudæorum.

Leuit.23.7, deut.16.1. Mat.14.16, mar.6.38, luc.9.13.

5 ‖ Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

a Non quod traiecerit Tiberiadis lacum, sed quia propter amplos sinus nauigatio erat compendium itineris: ideò dicitur abijsse trans mare, cùm ex vno anfractu in alium traijceret.

6 (Hoc autem dicebat, tentans eũ: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andreas frater Simonis Petri,

9 Est hîc puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10 Dixit autem Iesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quinquies mille.

11 Accepit autem panes illos Iesus, & actis gratijs distribuit discipulis, discipuli verò accumbentibus: similiter etiam ex pisciculis illis quantum volebant.

12 Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat.

2 Cultu præpostero non modò non delectatur, sed etiam summopere offenditur Christus.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant ijs qui comederant.

14 [2] Illi ergo quum vidissent signum quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille: qui venturus erat in mundum.

Mat.14.25, mar.6.47.

3 Periclitamur quidem, sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedentes, in portum perducimur.

15 Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

16 [3] ‖ Vt autem serum *diei* factum est, descenderunt discipuli eius ad mare.

17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare [b] versus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

b Mar.6.45. iubentur præire Bethsaida, proficiscentibus enim Capernaum occurrebat in via Bethsaida.

18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.

19 Quum ergo prouecti fuissent quasi stadia vigintiquinque aut triginta, conspiciunt Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem naui: & timuerunt.

20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

21 [c] Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & statim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

c Cùm anteà fuissent præterriti, agnita eius voce, & mutatũ animus, eum quem fugiebant, cupidè accipiunt in nauim.

22 Postero die turba quæ stabat trans mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolum, nisi vnum illud in quod ingressi

fuerant discipuli eius, & Iesum non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eius discipulos abijsse:

23 Alia verò nauigiola Tiberiade venisse propè locum vbi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

24 Quum ergo vidisset turba Iesum illic non esse, neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

25 Et eo inuento trans mare, dixerũt ei, Rabbi, quando huc peruenisti?

26 [4] Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis panes illos, & saturati estis.

27 [d] Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: || hunc enim Pater [e] signauit, *id est* Deus.

28 [5] Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur [f] opera Dei?

29 Respondit Iesus & dixit eis, || Hoc illud est [g] opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

30 [6] Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto: sicut scriptum est, || Panem cœlestem dedit eis vt vescerentur.

32 [7] Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moses panẽ illum [h] cœlestem: sed Pater meus dat vobis panem illum verè cœlestem.

33 Panis enim ille Dei, is est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.

35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille [i] vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: || & qui credit in me, non sitiet vnquam.

36 Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.

37 [8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia descendi è cœlo vt faciam [k] non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui [l] videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

41 [9] Murmurabant ergo Iudæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cœlo descendit.

42 Et dicebant, || Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cœlo descendi?

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

45 Est scriptum in [m] Prophetis, || Et erunt omnes [n] docti à Deo. Quisquis audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Non quòd Patrẽ viderit quisquã, || [o] nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 [10] Ego sum panis ille vitæ.

49 Patres vestri comederunt || manna in deserto, & mortui sunt.

50 [p] Hic est panis ille qui è cœlo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

51 [11] Ego sum panis [q] viuificus qui è cœlo descendi: siquis [r] ederit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

4 Nihil quidem deest regnum Dei quærẽtibus: non est tamen Euangelium, ventris sed animi pabulum.
5 Frustrà satagunt homines, quum student placere Deo absque fide.
6 Christi vis spiritualis sordet terrenorum miraculorũ studiosis.
7 Christus, verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, mannæ symbolo patribus significatus.
Supra, 1.32, mat. 3.17. & 17.3. 1. Iohan. 3.23.

8 Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò consequitur vita æterna. Est itaque fides in Christum, certũ electionis ac proinde futuræ nostræ glorificationis testimonium. *Mat. 13.35.*
9 Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis est à Deo, naturã nostram immutante, vt ab ipso afflati, in Christo erudiri & seruari sustineamus. *Esa. 54.13, ierem. 31.33. Mat. 11.27.*
10 Verus sacramentorũ vsus est, ab ijs ad rẽ ipsam, id est ad Christum assurgere: cuius vnius participatione æternam vitam consequimur. *Exod. 16.14.*
11 Christus a Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitę vsum.

d Operam veram & studium vestrum impendite. Exod. 16.14, num. 11.7, psal. 77.24, sapien. 16.20. Eccle. 14.19. e Id est, quẽ indita virtute sua, quasi impresso sigillo, tum à cæteris hominibus distinxit, vt in eo tanquam antitypo Deus Pater appareat: tum etiam (quod Christo proprium est) huic muneri inaugurauit, Deo homines reconciliandi in vitam æternam. f Quæ Deo placeant: putant enim vitam æternam ab implenda legis conditionem pendere, ideò eis ad fidem reuocat Christus. g Id est, hoc demum opus est quod Deus flagitat, vt mihi credatis: reuocat itaque illos ad fidem. h Negat Manna fuisse verum panem cœlestem, sed autem dicit verum panem, qui in vitam veram & æternam pascat. Quod autem Paulus, 1. Cor. 10. vocat Manna cibum spiritualem non aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum signo coniungit. In tota autem hac disputatione agit cum Iudæis Christus ex eorum hypothesi, illi autem, nullam aliam habuerunt Mannæ rationem, nisi quod ventrem saginaret. i Qui vitam habeam & illam præbeam.

k Vide, sup. 5.32. l Videre & credere coniunguntur, alia enim species visionis est vniuersalis, qua & diaboli vident: hic autem agit de speciali qua electorum est. m In libro Prophetarũ, in tria enim capita diuidebant vetus testamentũ, Legẽ, Prophetas, & Hagiographa. n Filij videlicet Ecclesiæ, vt explicatur apud Esa. 54.13. id est, ordinati ad vitam, Act. 13.48. est itaq; cognitio veritatis cœlestis, donum & opus diuinũ, non virium humanarũ. o Si solus Filius vidit Patrem, solus ille est qui docere verè possit. p Cum hæc diceret, seipsum commonstrabat. q Qui vitam dat mundo, sup. 34. r Id est, si quis reuera fuerit Christi (qui cibus est noster) particeps.

52 [12] Pugnabant ergo Iudæi alij aduerſus alios, dicentes, Quomodo poteſt hic nobis carnem *ſuam* dare qua veſcamur?

53 Dixit ergo eis Ieſus, Amen, amen dico vobis, niſi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, [t] non habetis vitam in vobis.

54 ‖ Qui edit carnem meam, & bibit meum ſanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Caro enim mea verè eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus.

56 Qui edit meam carnẽ, & bibit meũ ſanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut miſit me viuens [t] illo Pater, & ego viuo [u] per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipſe quoque per me.

58 Hic eſt panis ille qui de cælo deſcendit: non prout comederũt Patres veſtri manna, & mortui ſunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Hæc dixit in ſynagoga, quum doceret in Capernaum.

60 [13] Multi ergo ex diſcipulis eius *his* auditis dixerunt, Durus eſt hic ſermo: quis poteſt eum audire?

61 Sciens autem Ieſus apud ſe diſcipulos ſuos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 *Quid* ſi igitur conſpiceretis Filium hominis aſcendẽtem eò ‖ vbi erat prius?

63 [14] [x] Spiritus eſt qui viuificat, caro non prodeſt quicquam: verba quæ ego loquor vobis, ſpiritus ſunt, & vita ſunt.

64 Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Ieſus quinam eſſent qui non credebãt, & quis eum proditurus eſſet.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis neminem poſſe venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.

66 [15] Ex eo multi diſcipulorum eius pedem retulerunt, nec amplius cum eo verſabantur.

67 Dixit ergo Ieſus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

68 Reſpondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te eſſe Chriſtũ illum Filium Dei viuẽtis.

70 [16] Reſpondit eis Ieſus, ‖ Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis eſt diabolus?

71 Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iſcariota. futurum enim erat vt hic proderet eum, quum eſſet vnus ex illis duodecim.

1.Cor.11.27.
12 Caro inter carnalem mãducationẽ, cuius inſtrumentum ſunt dentes, & ſpiritualẽ eſum qui in fide cõſiſtit, diſtinguere non poteſt, ac proinde dãnat quod non intelligit. Sed nihilominus inculcanda eſt veritas.
13 Chriſti cũ membris ſuis vnionẽ, aſſequi non poteſt humana ratio adoret igitur quod eſt ipſa excellentius.
14 Ideò viuifica eſt nobis caro Chriſti, quia idẽ qui homo eſt, Deus eſt, quod myſterium ſola fide (quæ Dei donũ eſt electis peculiare) comprehenditur.
Suprà, 3.13.
15 Ea eſt hominũ malitia, vt ex ipſa ſalutis doctrina (niſi ſiqui ſingulari Dei beneficio credant) occaſionem exitij ſui arripiant.
ſ Præſente Chriſto præſens eſt vita, vbi abeſt Chriſtus, mors præſens eſt.
Mat.16.16.
16 Paruus eſt numerus Chriſtũ profitentium, & in ijs rurſus aliqui ſunt hypocritæ, atque adeò omnium hominum deterrimi.

t Quatenus Chriſtus homo eſt, vim illam viuificam quam ſuis impertit habet à Patre: adijcit autem articulum vt à reliquorum patrum numero eximatur ille Pater. u Chriſtus ſignificat, quamuis homo eſſet, ſe tamen viuificam carnem habere non ex ipſa carnis natura per ſe conſiderata, ſed quia caro illa per Patrem viuebat, id eſt, vim illam viuificam à Patre hauriebat. x Spiritus, id eſt, vis illa manãs à diuinitate, facit vt caro Chriſti, quæ alioqui nihil aliud eſſet, quàm caro, & in ſe viuat, & nobis ſit viuifica.

CAP. VII.

2 Chriſtus affines ad feſtum Tabernaculorum profectos. 10 clàm ſequitur. 14 Docet in templo. 12 Varia de illo ſunt vulgi iudicia. 32 Sacerdotes iubent eum comprehendi. 41 Diſsidium in turba propter eum, 47 & inter Phariſæos & ſatellites ad capiendum eum miſſos. 50 & Nicodemum.

1 VErſabatur [1] autem Ieſus poſt hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa verſari, quia ſtudebant eum Iudæi trucidare.

2 Propè autem erat feſtum Iudæorum ‖ [a] ſcenopegia.

3 Dixerũt igitur ad eũ fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæã, vt diſcipuli tui cõſpiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipſe celebris eſſe: ſi hæc facis, patefacito teipſum mundo.

5 Nam ne [b] fratres quidem eius credebant in eum.

6 [2] Dicit ergo eis Ieſus, Tempus meũ nondum adeſt: tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum.

7 Non poteſt mundus vos odiſſe: me autem odit, quoniam ego teſtor de eo, opera eius mala eſſe.

8 Vos aſcendite ad feſtum hoc: ego nondum aſcendo ad hoc feſtum, ‖ quia tempus meum nondum impletum eſt.

9 Hæc autem quum eis dixiſſet, mãſit in Galilæa.

10 [3] Vt aſcenderunt autem fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad feſtum, non manifeſtè, ſed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in feſto, & dicebant, Vbi eſt ille?

12 Et murmur multũ erat in turba de eo. alij quidẽ dicebant, *Vir* bonus eſt: alij autẽ dicebant, Non: ſed turbam ſeducit.

13 Nullus tamen [c] palàm loquebatur

CAP. VII.
Leuit. 23.34.
1 Dei gratia non eſt hæreditaria, ſed aduentitium donũ. Hinc fit vt ſæpe filijs Dei plus moleſtiæ exhibeant propinqui quàm extranei.
2 Stultis ſuorum votis minimè obſequendum.
Infrà. 8.20.
3 Exemplũ horrẽdæ cõfuſionis in ipſo Eccleſiæ ſinu. Paſtores metu & terrore oppreſſum populũ tenent: populus nõ apparentem Chriſtum quærit, ſeſe offerentem negligit, nõ deſunt etiã qui cognitũ temerè condemnent: pauci tãtùm clanculum rectè ſentiunt.

a Feſtus dies à figendis tabernaculis dictus, quia ſeptem totos dies ſub tabernaculis agerent. b Cognati, Hebr. c Vel liberè, Iudæorum enim principes nihil magis optarunt, quàm ſepeliri eius famam.

de eo, propter metum Iudæorum.

14 [4] Festo autem [d] iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

16 [5] Respondit eis Iesus, & dixit, [e] Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 [6] Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

19 ‖ [7] Nónne Moses dedit vobis Legem, & *tamen* nemo ex vobis præstat Legem? ‖ quid me studetis trucidare?

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes, quis te studet trucidare?

21 [8] Respondit Iesus & dixit eis, Vnũ opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen ‖ Moses dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Mose sit, ‖ sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circuncisionem accipit homo Sabbatho, vt non soluatur [f] Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

24 ‖ [9] Ne iudicate [g] secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

25 [10] Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?

26 At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt. num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

27 [11] Sed nouimus vnde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cogniturus est vnde sit.

28 [12] Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à me ipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.

30 [13] Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?

32 [14] Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac principes sacerdotum ministros vt eum prehenderent.

33 Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscũ, deinde abibo ad eum qui me misit.

34 ‖ Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.

35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eum? num [h] ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

37 [15] ‖ [i] Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Siquis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 ‖ Qui credit in me, sicut [k] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de ‖ Spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum. Nondũ enim erat [l] Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat [m] glorificatus.)

40 [16] Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, ‖ Vere hic est Propheta [n] ille.

41 Alij dicebant, Hic est Christus.

4 Christus bonitate certat cum mũdi perfidia: plerique interea ex eo ipso arripiũt offendiculi occasionem, quo oportuerat eos ad Christũ amplectendum incitari.
5 Ideò pauci sunt quibus Euangelium sapiat, quoniam rarum est pietatis studiũ.
Exod.24.3.
Suprà, 5.18.
6 Vera salutis doctrina à cõmẽtitia eo distinguitur quòd illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriam obscurat.
Lenit.12.3.
Gen.17.10.
Deut.1.18.
7 Nulli securiùs clamant se Legis Dei asserrores esse, quàm qui illã impudentissimè violant.
8 Sabbathũ (quod hîc nobis pro omnium ceremoniarum regula proponitur) non impediẽdis, sed potius exercendis Dei operibus destinatum est: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet. 9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeũtes personæ, nos transuersos abripiant. 10 Multi mirãtur irritos fieri hostiũ Dei conatus, nec tamen intereà diuinam virtutem agnoscunt. 11 Homines ad struenda sibi obstacula ingeniosi.

12 Christi veritas minimè pẽdet ex hominũ iudicijs.
13 Nõ licet malis quod lubet, sed id demùm quòd Deus decreuit.
14 Prout crescit regnum Dei, crescit eius hostium rabies, donec tandem absentia bona frustrà requirant, quæ præsentia neglexerint.
Infra, 13.33.
15 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vt verò summæ nostræ inopiæ sensu seriò tangamur: alterũ, vt in vno Christo per fidẽ apprehenso, quæramus omnium bonorũ copiam.
Lenit. 23.36.
Esa. 55.1.
Ioel.2.28,
act.2.17.
Deut.18.15.
16 In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alijs sunt crudeliores Christi hostes ijs qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

d Circiter quartum diem. e Vide sup. 5.22. loquitur autem ex Iudæorum hypothesi, quasi dicat, Mea doctrina, non est mea, id est eius, quem vos hominem vnum ex multis putatis esse, atque adeò contemnitis, sed eius à quo missus sum. f Id est, Si Lex circuncisionis à Mose data, tanti sit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circumcidere hominẽm, num meritò apud vos reprehẽdor, quòd hominem totum sanarim? g Ex eo quòd præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quàm Galilæus vilis, & contemptus fabri filius, sed spectate attentius rem ipsam, & ex fructibus arborem æstimate.

h Ad verb. In dispersionem Gentium seu Græcorum: Græcorum autem nomine, intelligit Hebræos qui erant dispersi inter Gentes, 1. Pet. 1. 1. i Vltimus dies Tabernaculorum, id est, octauus fuit æquè celebris atque primus. k Locus non extat. vbi hæc ad verbum legantur, sed ex multis locis, vbi sparsim de donis Spiritus instar aquæ effundendis, vt Ioelis 2. Esa. 44. agitur, sumi videtur: maximè autem ex 55. cap. Esa. l Quid nomine Spiritus intelligat, paulò ante expressit, de Spiritu quem accepturi erant credentes. Spiritus ergo nomine, intelligẽda sunt virtutes Spiritus sancti. m Id est, Nondum ea erant nota atque perspecta, propter quæ gloria vnigeniti erat videnda. n Non est otiosus articulus, Vide supra, 1. 21.

Quidam

Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa veniet Christus?

Mich.5.2, matth.2.5.

42 || Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?

43 Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo iniecit in eum manus.

17 Deus è cælis irridet Filij sui inimicos.

45 [17] Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos qui dixerũt eis, Quare non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

18 Falsi pastores adeò sunt stolidi, vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.

48 [18] Num quis ex primioribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

Suprà, 3.2.

50 Dicit eis Nicodemus, || is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

Deut.17.8, & 19.15.

51 Nũ Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, || & cognouerit [a] quid faciat?

a Quid patrarit is qui defertur.

52 Responderũt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

19 Non est consiliũ cõtra Dominum.

53 [19] Et profectus est vnusquisque domum suam.

CAP. VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehensa, 11 condonantur peccata. 12 Christus Lux mundi. 19 Pharisæi quærũt vbi ipsius sit Pater. 39 Filij Abrahæ. 42 Filij Dei. 44 Satan mendacij pater. 56 Abraham vidit diem Christi.

CAP. VIII. 1 IEsus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

1 Mali bonis insidias nectentes, sibi ipsis laqueum nectunt.

3 [1] Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierẽ in adulterio deprehensam: & quũ statuissent eam in medio.

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

Leuit.20.10.

5 ¶ In Lege autem Moses mandauit nobis, vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

2 In hypocritas, qui plusquã seueri aliorum cẽsores, suis vitijs indulgent.

6 Hoc autẽ dicebãt tẽtantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

7 [2] Quum autem perseuerarẽt eum interrogare, erexit se, & dixit eis, || Qui vestrûm immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

Deut.17.7.

8 Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

3 Christus noluit ciuilis magistratus partes ad se trahere, cõtentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere.

9 Auditis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, initio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

10 [3] Quum autem erexisset se Iesus, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te cõdemno: vade, & ne amplius pecces.

4 Mundus natura cæcus nusquã nisi in solo Christo fit lucis cõpos.

Supra, 1.5, infra, 9.5.

12 [4] Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicens, || Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

5 Christus testis est veritatis omni exceptione maior, vt qui ob hoc ipsum sit à Patre missus, & ab eodẽ infinitis miraculis mundo approbatus.

13 [5] Pharisæi igitur dixerunt ei, [a] Tu de teipso testaris: testimonium tuum nõ est idoneum.

Supra, 5.31.

14 Respondit Iesus & dixit eis, || [b] Etiamsi ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam.

6 Nemo Deum nisi in Christo nosse potest.

15 Vos secundum carnem iudicatis, ego [c] non iudico quenquam.

7 Dei non hominũ arbitrio viuimus & morimur. Itaq; illud vnum superest, vt nostro munere cõstanter desũgamur.

16 Quod si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

Deut.17.6, & 19.15, mat.18.16, 2 cor.13.1, heb.10.28.

17 Sed & in Lege vestra scriptum est, || duorum hominum testimonium idoneum esse.

18 [d] Ego *is* sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

a De teipso testimoniũ dicis, quod cõmuni opinione omniũ improbatur, & propria prædicatio sordida perhibetur.

19 [6] Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrem quoque meum nossetis.

20 Hæc verba loquutus est Iesus in [e] gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, [7] quia nondum venerat hora eius.

b Quod 5. capite, 31. vers. negarat, accipiendum est per concessionem, eo autem loco accommodans sese auditoribus, qui nihil in Christo præter humanitatem agnoscebant, pernegabat suum ipsius testimonium, nisi aliunde confirmaretur: Hoc autem loco Diuinitatem suam asserit, ac Patrem testem laudat sibi consentientem. c Ego nunc simpliciter dicere, neminem condemnare tamen si id facere libeat, sanè pro iure meo faciam, Non enim solus sum, sed mecum est Pater. d Aperte Diuinitas ab humanitate distinguitur, alioqui duo testes non essent, quum vnus testis non numeraretur. e Aliqua erat regio conferendis oblationibus destinata.

8 Quoniam homines natura à rebus cœlestibus abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus, nisi quē Spiritus Dei formauit. Intereà tamen mūdo oblatam vitā repudianti, necessariò pereūdum erit.
9 Is demùm quis sit Christus, cognoscet qui attentè audiet quid loquatur.
10 Deus cōtemptę Christi doctrinæ vindex.
11 Ipse quoque Christi contemptus cedit eius gloriæ: quòd tandem eius hostes maximo suo malo sentient.
12 Veri discipuli Christi in eiusdē sermone perseuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiētes, à durissima peccati seruitute in veram libertatē iustitiæ & vitæ asserantur.
Rom. 6. 10, 1. pet. 2. 19.
13 Omnes natura planè diabolica præditos nasci declarant scelerati ipsorū mores. Immutantur autē, & secundum fœdus cum Abrahamo sancitū, in Dei familiā adsciscūtur in vno Christo per fidē apprehēso quæ quidē fides ex verè sancta & honesta vita dignoscitur.

21 [8] Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

24 Ideò vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nā nisi credideritis me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

25 [9] Dixerunt ergo ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, [f] *Id* quòd à principio dico vobis.

26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt eum de Patre ipsis loqui.

28 [11] Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me misit, mecum est. nō reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 [12] Dicebat ergo Iesus ijs Iudęis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

32 Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos [g] in libertatem vindicabit.

33 [h] Responderunt ei, [i] Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, Quisquis committit peccatum, ‖ seruus est peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 [13] Scio vos semen Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrē meum, & vos facitis quod vidistis apud patrem vestrum.

39 Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Nos ex scortatione non sumus geniti: vnum patrem habemus, *nempè* Deum.

42 Dixit ergo eis Iesus, Si Deus Pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43 Quare [k] loquutionem istam meā non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

44 ‖ Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille [l] fuit homicida à principio, & in [m] veritate [n] non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, [o] de suo loquitur, quia mēdax est, & mendacij [p] pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 [14] Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare uos non creditis mihi?

47 ‖ Qui ex Deo est, verba Dei audit: proptereà vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 [15] Ego verò non quæro gloriam meam: [q] est qui quærat, & iudicet.

51 [16] Amen, amen dico vobis, siquis sermonem meum seruauerit, mortem [r] non conspiciet in æternum.

52 [17] Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu

14 Christus munere sibi commisso à Patre, omni ex parte est perfunctus.
15 Christi hostes ad tēpus quidem lasciuiūt, sed Pater suo tēpore apparebit, contumeliarum sibi in Filij persona illatarum vindex.
16 Sola Euangelij doctrina per fidem apprehensa, certū est aduersus mortem remedium.
1. Ioh. 3. 8.
17 In eos qui sanctorū splendore abutuntur vt Christi gloriam obscurent.
k *Id est, Idioma, siue etiā linguā, quasi dicat, Nō magis quod dico intelligitis, quàm si ignota & peregrina lingua vobiscum loquerer.*
1. Ioh. 4. 6.
l *Initio mundi cōditi: nam protinus atque homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortem.*
m *In fidelitate & integritate, id est, non seruauit suam originē,* Iud. 6.
n *Id est, non perseuerauit constāter, vel non permāsit.*
o *Ex suo vitiis instinctu, & ex suo propriè ingenio.* p *Author.* q *Id est, Qui contemptum mei, aut sui potius vindicet.* r *Non sentiet in media enim morte, fideles vitam vident.*

f *Id est, Sum Christus & Saluator, illud enim est, quod à principio dixi vobis me esse.* g *A seruitute peccati.* h *Quidam de multitudine, non illi scilicet qui crediderant: aduersantium enim non assentientium ista est oratio.* i *Procreati ab Abrahamo.*

dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est: etiam Prophetæ mortui sunt: quem tu teipsum facis?

54 [18] Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, [f] gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 [19] Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum nô nosse, ero similis vestri, *id est* mendax. sed eum noui, & sermonem eius seruo.

56 [20] Abraham pater vester [t] gestiuit vt videret [u] diem istum meum: & [x] vidit, ac gauisus est.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

58 Dicit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquàm Abraham fieret, [y] ego sum.

59 [21] Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, transiens per medium eorum: & sic præterijt.

18 Christo nihil magis alienum ab omni ambitione, sed eũ supra omnia extulit Pater.

19 Nulla est Dei extra Christũ, nec Christi extra ipsius verbũ legitima cognitio.

20 Christi virtus præcedentibus etiam omnibus seculis, sese in patribus exeruit, vt qui eum venturum, in promissionib9 viderint, & summo cũ gaudio viua fide apprehenderint.

21 Zelus absque sciẽtia tandem in apertam rabiem exit: nec tamen licet malis quicquid libet.

f Concessione: quasi dicat, Sit sanè prædicatio de me mea, quam vos contemnitis, nullius momenti: at est alius qui me glorificat, id est, qui celebrat nomen meum. t Summo affectus fuit desiderio. u Dies spatium est quo aliquis vixit, aut aliquid insigne aut fecit, aut pertulit. x Fidei nimirum oculis, Heb. 11.13. y Christus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine mundi occisus.

CAP. IX.

1 Christus cæci nati oculos in Sabbatho aperit. 13 Qui quum diu contra Pharisæos disputasset. 22. 35 A Synagoga eiectum. 36 Christus æterna lucis cognitione donat.

1 PRæteriens [1] autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic: an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 Respondit Iesus, [a] Neq; iste peccauit, neque parẽtes eius, *vt cæcus nasceretur*: sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

4 [2] Oportet me operari eius opera qui misit me, donec [b] dies est: venit nox quum nemo potest operari.

CAP. IX.

1 Omnium quidem etiã corporis malorum prima est origo peccatum: nec tamen cõsequitur semper à Deo respici peccata eorum, quos durissimis etiã flagellis cædit.

2 Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

a Disputat ex hypothesi discipulorum, qui præsupponunt morbos non nisi propter peccata immitti, respondet ergo Christus aliam fuisse caussam cæcitatis, nimirum ut diuinum opus conspiceretur.
b Dies & nox metaphoricè pro luce, id est, illustri doctrina veritatis cælestis, & tenebris in eiusdem doctrinæ obscuratione.

5 Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux sum mundi.

6 [3] Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitq; ei, Vade, laua in piscina Siloam (quod, si interpreteris, missus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebãt, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic est: alij verò, Similis est ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* sum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo [c] aperti sunt tibi oculi?

11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, visum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

13 Adducunt eum ad Pharisæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutũ faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

15 Rursus ergo interrogarunt eum etiam Pharisæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

16 [5] Dicebant ergo ex Pharisæis quidam, Homo iste non est à Deo: nam sabbathum non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

17 Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta est.

18 Non crediderũt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam*, qui visum receperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Híccine est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

20 Responderunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

21 Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos, iam enim constituerãt

Suprà, 1.9, & 8.12, infrà, 12.35. 46.

3 Christus adhibito luti ac deinde fontis Siloã (id est Missi) symbolo, cæcum natum sanans, declarat, sicut ipse initio hominẽ cõdidit, ita etiã se demùm eiusdẽ tum corporis, tũ multò magis animæ instauratorem esse, & ita quidem vt vltrò ad nos sanãdos prior accurrat.

4 Vera imago omnium hominũ, qui vt natura cæci sunt, oblatam sibi lucẽ nec admittunt ipsi, nec in aliis ferunt, & tamẽ miris modis inter se tumultuantur.

c Hebræorum more, clausi dicuntur oculi cæcorum, quoniam luci nõ sunt peruij. Itaque dicuntur aperiri ijs qui ex cæcis fiunt videntes.

5 Nullius rei præterea acrius quam religionis, oppugnatur religio: sed ea quo magis premitur, eò magis assurgit.

Iudæi vt si quis eũ confiteretur *esse* Christum, synagoga moueretur.

23 Propterea parentes eius dixerũt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei,[d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus[e] peccatorum esse.

25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & nõ audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 [6] Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

29 Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit, nescimus.

30 Respondit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* est quòd vos nesciatis vnde sit, & *tamen* aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores non audire: sed si quis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.

34 Responderunt & dixerunt ei,[f] Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 [7] Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, Tune credis in Filium Dei?

36 Respõdit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?

37 Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eũ, & qui loquitur tecum, ille est.

38 At ille, Credo, Domine. Et adorauit eum.

39 [8] Et dixit Iesus, ‖ [g] Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt[b] qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

40 Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?

41 Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

6 Necesse est tandem erumpat superba impietas, frustrà sub pietatis zelo delitescens.

7 Fœlicissima est eorũ conditio qui ab impijs (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quam longissimè extruduntur, vt Christus eo propius ad ipsos accedat.

8 Christus Euangelij prædicatione quosuis suarum tenebrarum sibi conscios verè illustrat: eos verò qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sunt etiam sæpe qui primum in Ecclesia locum obtinent.

Sup. 3.17, infra 12.47.

d Solennis formula, qua olim quis adigebatur ad culpam corã Deo agnoscendam velut si dictum fuisset Cogita te coram Deo esse, qui rem totã nouit: venerare igitur ipsius maiestatem & hunc illi honorem habe, vt palam fateri rem totam malis, quàm corãm eo mentiri, Ios. 7. 19. 1. Sam. 6. 5. *e Hebrais peccator dicitur homo impius, & qui peccandi velut artem factitat.* *f A prima origine es sceleratus, quod latini dicunt, Totus quantus es, nihil nisi peccatum es.* *g Cum summo imperio ac authoritate, vt statuam quod iustum ac aequum est: quasi dicat, [illegible] Atqui [illegible] populi Dei administrationem, quasi [illegible] Atque [illegible] ter exercebo iurisdictionem meam, quam isti solent: nam quos isti pro cæcis habent, eos luce donabo, istos autem qui se solos acutissimos esse putant, in profundissimas ignorantiæ tenebras demergam.*

b In cæcorũ & videntium nomine est ironia: loquutur enim ex Pharisæorũ hypothesi, qui se videre, alios cæcutire iudicabant.

CAP. X.

1 Pharisæos Christus pastores malos, 8 Se verò multis argumentis, 11 14 bonum comprobat. 19 Dissidium propterea oritur. 31 Lapides tollentium, 39 & prehendere cupientium manus euadit.

1 Amen,[1] amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Huic aperit[a] ianitor, & oues vocẽ eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur: quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc[b] parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 [2] [c] Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, sed non auscultarunt eos oues.

9 [3] Ego sum ostium: per me si quis introierit, seruabitur: & [d] ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

CAP. X.

1 Quum per vnum Christum pateat nobis ad Patrem aditus, nec alij vlli sint veri pastores quàm qui ad Christum primi accedentes, alios eò etiã adducũt: nec aliud verum ouile censendum quàm quod ad Christũ aggregatur.

2 Nihil refert quã multi, vel quam pridem fuerint falsi doctores.

3 Christus verè vnicus Pastor est Ecclesiæ, & ea demum vera est Ecclesia, quæ hunc vnum propriè pastorem agnoscit. Huic autẽ opponuntur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: itemque mercenarij, qui quum sui tantùm commodi spe vtcunque gregem pascant, in periculis eum deserunt.

a Loquitur ex illorum temporum more, quo solebant seruum aliquem habere perpetuò ad fores assidentem. *b Euangelista Parœmiæ vtitur nomine: Est autem Parœmia, oratio obscurior, & quasi deflexa à communi itinere.* *c Hæc vniuersalis nota accommodata est ad id de quo agitur: Cum itaque dicat se esse ostium, fures vocat & latrones omnes eos qui sibi nomen ostij vindicarunt, quod non pertinet ad ullum Prophetarum, qui omnes, omnibus Christum, tanquam ostium indicarunt.* *d Id est, securus vitam aget, hebr. Deut. 26. 6. Est tamen peculiaris allusio ad pastorum officium.*

10 Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni, vt vitam habeant, & abundent.

11 ‖ Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor animam suam dat pro ouibus:

12 Mercenarius autem, & qui non est Pastor, cuius non sunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit, & dissipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Prout [h] nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 [4] Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, ‖[i] fietque vnum ouile, *&* vnus pastor.

17 [5] Propterea Pater me diligit ‖ quia ego [k] pono animam meam vt eam rursus assumam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. ‖ Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 [6] Dissidium igitur rursum ortum est inter Iudæos propter istos sermones.

20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

22 ‖ Facta sunt autem [l] encænia Hierosolymis, & hyems erat.

23 [7] Et ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram [m] suspendis? si tu es Christus, dic nobis [n] apertè.

25 [8] Respondit eis Iesus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

26 [9] Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

27 Oues meæ vocem meam audiunt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manu Patris mei.

30 Ego & Pater vnum sumus.

31 ‖ [10] Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

32 Respondit eis Iesus, Multa præclara opera demonstraui vobis ex [p] Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Responderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam; id est quia tu, homo quum sis facis teipsum Deum.

34 Respondit eis Iesus, Nonne scriptum est in Lege vestra, ‖ Ego, dixi, dij estis?

35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest [q] solui scriptura:

36 *Me*, quem Pater sanctificauit & misit in mundū, vos dicitis me blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?

37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38 Sin verò facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.

39 [11] Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.

40 Abijtque rursus trans Iordanem, in eum locum vbi primum fuerat Iohannes baptizans, mansitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

42 Et multi illic crediderunt in eum.

CAP. XI.

1 Christus ostensurum se esse, 25 vitam & resurrectionem, 10 Lazarum mortuum, 17 iam [illegible] sepultum, 43 resuscitat. 47 Consultantibus pontificibus, 49 Caiphas 50 [illegible] pro [illegible] vendendum [illegible]. 54 [illegible] vbi [illegible].

Esa. 40. 11. Ezech. 34. 23.
4 Gentium vocatio.
5 Christus ex Patris decreto vnicus veræ Ecclesiæ pastor vt qui vltrò vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita quidem vt eadem sua virtute resumxerit.
Eze. 37. 28.
6 Euangelium detegit hypocrisin, ideoque necesse est mūdum ad eius exortum tumultuari.
Esa. 53. 7.
7 Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinā Euangelij reijciunt, quas in suis animis circumferunt.
Act. 4. 28.
8 Euangelij doctrina duplici testimonio cœlitus confirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiūctis miraculis.
1. Mach. 4. 59.
h *Diligit, approbat.*
i *Indicium Ecclesiæ catholicæ in toto orbe terrarum, quæ Caput vnum habet, & solum Christum custodem pastoremque vnicum.* k *Vtitur præsenti tempore, quia tota Christi vita, fuit quasi mors perpetua.* l *Instituta fuerunt Encænia à Iuda Machabæo & fratribus, restituto cultu Dei, pulso Antiochi præside. Vide 1. Mach. 4. 59.* m *Suspensam atque anxiam tenes.* n *Aperte & sermone minime ambiguo.*

9 Non [illegible] rum est [illegible] cos [illegible] qui [illegible] [illegible] in domum bo- stir. Habet tamen suos Dominus quos in oues commuta- tos, & Filio suo commis- sos, aduer- sus omnium ferarum tru- culentiam conseruat.
Supra 5. 39.
10 Christus dignitatem suam ex o- peribus pla- nè diuinis asserit.
Psal. 81. 6.
o *Causam affert cur non credant, scilicet quia non sint ex oui- bus.*
p *Patris mei authoritate & potentia fretus.*
q *i. Violari, aut irrita fie- ri.*
11 Christus vitat pericu- li non diffi- dentia, nec mortis me- tu, nec peri- culum cap- tans, sed vt alibi Ec- clesiam col- ligat.

Cap. xi.
Matt. 26. 7. infra 12. 3.

1 AEgrotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania [a] vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

2 (|| Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)

3 Miserũt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce *is* quem amas, ægrotat.

4 Iesus autẽ hoc audito, dixit, Morbus iste nõ est [b] mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt per eum *morbum* glorificetur Filius Dei.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 [2] Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco vbi erat:

7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

8 [3] Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

9 Respondit Iesus, [c] Nonne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Hæc ait: & postea dixit eis, Lazarus amicus noster [d] dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

13 Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putauerunt eum de dormitione somni dicere.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuisse: sed eamus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas qui, dicitur Didymus, condiscipulis: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Iesus, [4] & inuenit eum quatriduum iam diem in monumento agere.

18 Erat autem Bethania prope Hierosolymam, ferè stadijs quindecim:

19 [4] Multique ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

1 Christus putridum amici cadauer vitæ restituens, insigne tum summæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolentiæ exemplum edit, quod sit futuræ resurrectionis imago.

2 Quòd Deus interdum videtur in nobis iuuandis cunctator, & suæ gloriæ & nostræ saluti consulit, vt rerum exitu probat.

3 Hoc vnũ est tutum, & rectum iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris prælucẽtem, intrepidè sequi.

4 Naturales affectus non damnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

a Vbi habitabant ipsæ sorores.

b Ad verb. ad mortem, id est, idèo immissus, vt ipsum perimat.

c Suo tempore quæq; actiones debitè rectè procedunt, & commode perficiuntur.

d Hebræi mortẽ somni molliore vocabulo indigitant, unde Cæmiteria, id est, dormitoria, vbi corpora resurrectionem expectantia quiescunt.

20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:

22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Iesus, [e] Resurget frater tuus.

24 Dicit ei Martha, Scio resurrecturum || in resurrectione vltimo illo die.

25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: || qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet:

26 Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mũdum venturus erat.

28 Et quum hæc dixisset, abijt, & clàm vocauit Mariam sororẽ suam, dicẽs, Magister adest, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

31 Iudæi ergo qui domui erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exijsse, sequuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illîc fleat.

32 Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hîc, nõ esset mortuus frater meus.

33 [5] Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerãt cum ea, flentes, [f] infremuit spiritu, & turbauit seipsum:

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lacrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodò amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic || qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

38 Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelunca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iã olet quatuor enim dierũ est.

Supra, 5. 29, luc. 14. 14. Supra, 6. 35.

e Resurgere propriè rursus surgere significat; in sermone autem Ecclesiastico pro vitæ recuperatione sumi solet.

5 Christus vna cũ carne nostra, humanos etiã omnes affectus (absque peccato tamen) & quidem in primis misericordiam, assumpsit.

Supra, 9. 6.

f Vehementissima commotionis indicia, sed absque peccato: hæ autẽ affectiones humanæ naturæ propriæ sunt.

40 Dicit

6 Ferreæ contumaciæ hic est postremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studiũ obtendere.
7 Insaniens falsæ Ecclesiæ cœtus, statuit se saluum esse nõ posse nisi eo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit: nec aliter etiam inhumanis negotijs iudicat carnis prudentia, quæ à vertiginis spiritu regitur.
8 Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, vt maledicendo benedicant.
Infra, 18.14.
9 Cedendũ quidem impiorum furori quum sic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minimè recedamus.
g Synedrij nomine vtitur Iohãnes, quod Iudæi Sanhedrim vocarũt
h Ad verbũ, tollent, id est, vi eripient. Nam erat adhuc quadã tunc administratio in populo Iudaico, Pontificia ad modum labefactata atque diminuta.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

41 Sustulerunt ergo lapidem *à loco* vbi mortuus ille fuerat positus. Iesus autẽ attollens sursùm oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodijt manus & pedes vinctus fascijs; facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

46 [6] Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerunt ergo Pontifices & Pharisæi [g] concilium, & dicebant, Quid facimus? nam hic homo multa signa edit.

48 Si ita sinimus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & [h] delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 [7] Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 || Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 [8] Hoc autem ex seipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei [i] dispersos cogeret in vnũ.

53 [9] Ab illo ergo die consultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Iesus ergo palam amplius nõ versabatur inter Iudæos: sed abijt illinc in regionem quæ est propè desertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

55 Prope autem erat pascha Iudæorũ: & ascenderunt multi Hierosolymã ex illa regione ante pascha, vt purificarẽt se.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes, Quid videtur vobis? an non venturum esse ad festum?

57 Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt siquis sciret vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

i Quia non erant vt Iudæi in vna regione coacti, sed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi.

CAP. XII.

1 Christo apud Lazarum cœnanti, 3 pedes vngit Maria. 4 Accusatur à Iuda, 7 A Christo defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum sublatum cupiunt. 12 Christo Hierosolymam venienti 13 obuiam itur. 21 Græci illum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confitentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.

1 IEsus || [1] ergo sex ante pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui simul accũbebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretij, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autẽ impleta est odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidam ex discipulis eius, *nempè* Iudas Simonis *filius* Iscariotes, qui erat eum proditurus,

5 Quare hoc vnguentum non væniit trecentis denarijs, & datum est pauperibus?

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, || & marsupium habebat, & ea quæ inijciebantur, portabat.

7 [a] Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ seruauit illud.

8 Pauperes enim semper habebitis vobiscũ, me verò non semper habebitis.

9 [3] Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarũ viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarẽt:

11 Quia multi ex Iudæis propter eũ abibant, & credebant in Iesum.

12 [b] || Postero die turba multa quæ venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam:

13 Acceperunt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

Infra, 18.14. (?)
CAP. XII.
Mat. 26.6. mar. 14.3.
1 Exemplũ horrendum in Iuda, auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.
2 Extraordinariam vnctionem, vt symbolicam sic probat Dominus, vt testetur sese nec pompis externis, nec sumptuosis cultibus, sed eleemosynis colendum.
Infra, 13.29. Mat. 26.10. mar. 14.7.
3 Luce Euangelij sese patefaciente, alij curiosi, alij (& quidẽ quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehenduntur, alij impetu quodam correpti eum honorant: quo sunt paulo post defecturi, paucissimi quæ decet reuerentia ipsum excipiunt: Christus intereà regnum suum spirituale inter medios inimicos auspicatur.

a Vide Mat. 14. b Vide Mat. 21.

14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

15 || Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 [4] Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur:

20 Erant autem quidam Græci, ex ijs qui [c] ascendere solebant vt adorarent in festo:

21 Isti ergo venerunt ad Philippum qui *erat* à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

23 Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 [5] Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, [d] mortuum fuerit, ipsum solùm manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum adfert.

25 || Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Siquis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & siquis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

27 [6] Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me [e] ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, [f] glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 [7] Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.

32 Et ego, si [g] sublatus fuero è terra, [h] omnes traham ad meipsum.

33 (Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat vt moreretur.)

34 Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, || Christum [i] manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

35 [8] Dixit igitur eis Iesus, Adhuc *ad* paruum tempus || lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt [k] filij lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abijsset, occultauit se ab eis.

37 [9] Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum:

38 Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, || Domine, quis credidit sermoni nostro, & [l] brachium Domini cui retectum est?

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

40 || Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & loquutus est de eo.

42 [10] Veruntamen etiam ex [m] primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne synagoga mouerentur.

43 || Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriam Dei.

Zacha.9.9.
4 Ij ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.
5 Mors Christi instar sationis fuit, quæ dũ videtur ad interitum tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorũ quàm capitis conditio.
6 Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim suã non exercente diuinitate, vt expiationi locum faceret, horrorẽ maledictionis Dei perculsus, exclamat, ad preces cõfugit, petit liberationem: & tamẽ Patris voluntatem & gloriam, ipso Patre cœlitus hãc obedientiã comprobante, rebus omnibus anteponit.
Mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, luc.9.24, & 17.33.

7 Christus mortis suæ genus, diaboli & mundi expurgationem, suũ denique triumphum surdis prædicit.
8 Immensa quidem Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudicium planè horrendum.
Psal.89.37, & 109.4, & 116.2, esa.40.8, ezech.37.25. Supra,1.9.
9 Fides nõ est naturæ, sed gratiæ.
10 Non modò pauci credunt, si cum incredulis comparentur, sed etiam ex ijs paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deũ.
Esa.53,1, rom 10.16. Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12. luc.8.10, act.28.26, rom.1.8. Supra,5 44.

c Iuxta solennem consuetudinem. Græci autem à Gentis nomine primò dicti sunt, posteà eo nomine sunt dicti omnes qui à religione Iudæorum essent alieni, qui & Ethnici, falsarum, scilicet, religionum cultores. d Moritur granum tritici, cum efficacitate soli mutatur, & fit radix frugiferi culmi. e Sub, mortis instantis. f Patris igitur gloria, est Christi gloria.

g Vsus est Christus verbo ambiguæ significationis, quod attollere, & è medio auferre significat: de sua enim morte admonere volebat, at aliter interpretari videntur Iudæi. h Chrysost. & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, id est, non tantùm ad Iudæos. i Intellexerunt ergo verbum tolli Iudæi, pro euanescere, & è medio tolli. k i. Lucis participes. l Brachium Domini, est Euangelium, quod est potentia Dei in salutem omni credenti. Non est itaque brachium Domini retectum ijs quorum Dominus cor non aperit. m Vide Luc.23.35.

Supra,3.18, & 9.39.
Supra,5.17.
Mar.16.36.

11 Summa Euãgelij, ac proinde salutis hæc est, clamore ipsius Christi in media Hierusalem, testata fide in Christũ, vt vnicum seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.

a *Particula negans, hoc loco nihil remouet, sed corrigit potius, sic Mar.9.37.*

44 [11] Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me [a] non credit in me, sed in eum qui me misit.

45 Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

46 || Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 || Et siquis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eũ. non enim veni vt condemnem mundũ, sed vt seruem mundum.

48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: || sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

50 Et scio, mandatum eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, proũt dixit mihi Pater, ita loquor.

CAP. XIII.

4 A cœna surgens Christus, 15 Humilitatem commendaturus Apostolis, pedes eorum lauat. 21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 Et Petro lapsum abnegationis prædicit.

CAP.XIII.
Mat.2.62, mar.14.1, luc.22.1.

1 Christus non minus certus victoriæ quàm certaminis imminentis, adhibito ablutionis pedum symbolo, partim quidem præbet summæ modestiæ exemplum, suamque in discipulos singularem beneuolentiam hoc insigni facto, mox ab ijs discessurus, testatur: partim verò se, num esse testatur, qui suorum sordes abluat, idque paulatim, & suis veluti momentis.

1 ANte || [1] festum autem Paschæ, sciens Iesus venisse horam ipsius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset [a] suos qui erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filij* Simonis Iscariotæ, vt proderet eum.)

3 Sciens Iesus, Patrem omnia dedisse sibi [b] in manus, & se à Deo prodijsse, & ad Deum abire:

4 [c] Surgit à cœna, & deponit [d] pallium: & accepto linteo, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Respondit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nunc, cognosces autem posteà.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te, [e] nihil mecum habebis cõmune.

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solùm pedes meos, sed & caput & manus.

10 Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus. || & vos puri estis, sed non omnes.

11 Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes.

12 Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?

13 Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

14 Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Magister, vos quoque debitis alij aliorum pedes lauare.

15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 || Amen, amen dico vobis, Seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 [2] Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, || Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suum.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.

20 || Amen, amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

21 Quum hæc dixisset Iesus, [f] turbatus est spiritu, & [g] testatus est, dixitque: Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 || Discipuli ergo aspiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret.

23 Erat autem quidam ex discipulis Iesu [h] recumbens in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Iesus.

24 Innuit ergo Simon Petrus, vt percontaretur quisnam esset de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Iesu,

Infra,15.3.

Infra,15.20, mat.10.24, luc.6.40.
Psal.40.9.

2 Christus non temerè proditus est, sed Patre quidem ita nostræ salutis causa ordinante, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltrò, & spõte Patri suo obsequente.

e Ad verb. non habes partem mecum, i. nisi lauacrũ admiseris, nõ pertinet ad te pars vlla regni cælestis.

Mat.10.40, luc.10.16.

f Supra,11.33.

g Palàm ac cum asseueratione loquutus est.

h Sic accubuit Iohannes, vt caput haberet in suo lectulo versus caput Iesu, itaque facilè attingere potuit sinum Iesu, notum enim est veteres non solitos ad mensam sedere, sed recumbere.

Mat.26.21, mar.14.18, luc.22.21.

a Domesticos, i. sanctos. b In potestatem. c Quod dicitur surrexisse Christus indicat tempus intercessisse inter Pascha ceremoniam, & istam ablutionem pedum, in quod spatium videtur sacra Cœna institutio conferenda. d Summam vestem.

dixit ei, Domine, quis est?

26 Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iscariotæ.

27 Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

29 Quidam enim putabãt, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, statim exiuit, erat autem nox.

3 In Christi ignominia nobis cõsideranda est ipsius glorificatio.

31 [3] Quum autem exiuisset, dixit Iesus, [i] Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

i Hic versiculus & sequens illustre reddunt testimonium diuinitati Christi.

32 *Quod* si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in seipso, & statim glorificabit eum.

Supra, 7.34. Infra, 13.12, leuit. 19.18, mat. 22.39, 1. ioh. 4.21.

4 Gloria illa æterna paulatim à capite in membra defluet. Interea verò in primis curãdũ est, vt mutua cum charitate huius vitæ cursum peragamus.

33 [4] Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum, quæretis me: sed || sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire: *ita* & vobis nunc dico.

34 || Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis: sicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios.

35 Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alij in alios.

36 [5] Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me nunc sequi, sequêris autem postea.

Mat. 26.34, mar. 14.30, luc. 22.34.

5 Triste temerariæ fiduciæ exemplum.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meã pro te ponam.

38 Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? || Amen, amen dico tibi, non mittet vocem gallus, vsquequò ter me abnegaueris.

CAP. XIIII.

1 *Consolatur discipulos suos,* 2 7 *Diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens.* 16 *Consolatorem,* 17 *Spiritum promittens,* 26 *eius officium describit.* 27 *pacemq́ suam pollicetur.*

CAP. XIIII.
1 Is credit Deo qui Christo credit: nec alia est ratio animi in summis difficultatibus cõfirmãdi. Christus non discessit à nobis vt nos desereret, sed potiùs vt nos secum in cælos tandem attolleret.

1 NE [1] turbetur cor vestrûm: creditis in Deum, etiam in me credite.

2 In domo Patris mei [a] habitationes multæ sunt: [b] alioqui dixissem vobis, [c] Proficiscor paraturus vobis locum.

2 Vnicus Christus via est ad veram & perẽnem vitam: quoniam is demùm est in quo se patefacit Pater.

3 Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, [d] rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

4 [2] Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viam scire?

3 Dei maiestas in Christi tum doctrina tum factis se planè cõspicuã præbet.

6 Dicit ei Iesus, [e] Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me.

4 Virtutis Christi approbatio, nõ est in persona ipsius inclusa, sed per totũ Ecclesiæ corpus diffusa.

7 [f] Si nossetis me, Patrem etiam meum nossetis: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostẽde nobis Patrem, & sufficit nobis.

9 Dicit ei Iesus, Tãtum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

5 Is demùm ritè Christũ amat qui ipsius mãdatis paret: quod quia cum infinitis ærumnis est coniunctũ, ipse quamuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quẽ incognitum aspernatur mundus.

10 [3] Non credis me in Patre & Patrem in me esse? verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

12 [4] Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, [g] & maiora ijs faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor.

Infra, 16.23, matth. 7.7, mar. 11.24, iac. 1.5.

13 || Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

15 [5] Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Ego autem rogabo Patrem, &

a *Domicilia.*

b Id est, Nisi ita esset vt dico, nempe, nisi in domo Patris mei non vni mihi, sed etiã vobis pateret locus, nollem hæc vos vana spe deludere, sed ingenuè id vobis dixissem. c *Tota hæc oratio est allegorica, qua suos Dominus consolatur, significans se abire in cælum, non vt illic solus regnet, sed vt suis breui sedem ibi præparet.* d *Ad vniuersam Ecclesiam hæc sunt referenda, ideò Angeli dicebant discipulis attonitis, Quid statis defixis in cælum oculis? Iesus iste ità veniet vt vidistis eum ascendere, Act. 1. 11. & passim in Scripturis plena consolatio Ecclesiæ in eius aduentu reijcitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idcirco dies redemptionis dicitur.* e *Hoc dictum indicat Christi naturam, voluntatem & efficaciam.* f *Nosse Deum & videre Deum, eadem esse ex hoc loco probatur: quod autem dicit antea, Deum nemo vidit vnquam, intellige dum est extra Christum: est enim, vt inquit Chrysost. compendiosa ac facilis demonstratio naturæ Patris, ipse Filius.* g *Id est, Non tantum ea facio, sed etiam alijs concedere possum, vt maiora faciant.*

alium

alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum.

17 Nempè Spiritum illum [h] veritatis quem [i] mundus nõ potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoscetis [k] me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & [l] conspicuum ei exhibebo meipsum.

22 [6] Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

23 Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus.

24 Qui nõ diligit me, sermones meos non seruat, & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

25 [7] Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

26 ‖ Consolator autem ille, *id est*, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 [8] Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 [9] Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos, Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, proficiscor ad Patrem. [m] nam Pater maior me est.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 [10] Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & [n] in me non habet quicquam.

31 Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio: surgite, abeamus hinc.

[5] Minimè quærendum est cur his potius quàm illis patefiat Euãgelium, sed curandũ potius vt Christũ oblatũ amplectentes, vere ipsum amemus, id est, nos totos ipsi in obsequium addicamus.

[7] Quod semel loquutus est Christus, idipsum suis momẽtis insculpere electorũ animis, Spiritus sancti officium est.

[8] Vera omnis fœlicitas in vno Christo nobis obtingit.

[9] Tantùm abest vt discessum Christi à nobis secũdùm carnẽ, ægrè ferre debeamus, vt è cõtrario de eo nos gaudere oporteat, quũ ex capitis glorificatione pendeat omnis membrorum benedictio.

Infra, 15.26.

[10] Christus non inuitus sed volens, non diabolo cedens, sed Patris decreto obediens mortem subijt.

h Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, ab effectu, quia veritatem inspirat, aliòqui in seipso veritatem habet essentiali modo. i Homines mundani. k Filius in Patre est coessentiali modo, in discipulis respectu quodam, tanquam adiutor & opitulator. l Me quasi aspectabili cognitioni exhibebo: est autem illa exhibitio non corporalis, sed spiritualis, & omnium maximè perspicua. m Illud referendum est ad personam Mediatoris, quo respectu Pater maior est Filio.

n Quasi dicat, non statim aggredietur Satan suis viribus, sed in me nihil habet iuris, nec in me quicquam comperiet, quod se insectaturum spectet.

C A P. X V.

1 Vitis: 2 & palmitum similitudine, 5, 6 ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint. 12, 17 Dilectionem mutuam commendat. 18 Ad patientiam in afflictionibus, suo exemplo adhortatur.

1 EGo ‖ [1] sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

3 ‖ Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis, sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est*, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam absque me nihil potestis facere.

6 ‖ Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineam*, statim vt palmes arescet: deinde cogũtur isti *palmites*, & in ignem abijciuntur, & ardent.

7 [2] Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, ‖ quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.

8 [a] In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 [3] Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: [b] manete in illa mea charitate:

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meũ in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

12 ‖ Hoc est præceptum meum, vt di-

C A P. XV.
Mat. 15.13.
Supra, 13.11.

[1] Natura penitus aridi, & flammis tantùm apti sumus. Itaque vt viuamus & frugiferi simus, necesse est primùm omnium nos Patris manu, Christo, velut viti, palmites, inseri, deinde insitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari: alioqui ne insitum quidẽ fuisse cuiquã proderit, nisi penitus viti adhærens succũ inde hauserit.

Coloss. 1.10.
1. Iohan. 3.22.
Supra, 13.14.
1. Thess. 4.9.

[2] Is demũ in Christo manet, qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autẽ vicissim istiusmodi homini nihil prorsus denegabit.

[3] Charitas Patris in Filium & Filij in nos, & nostra tum in Deum tum in proximum, perpetuo inter se nexu cohærent: nec quicquam est ea suauius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis suppeditat.

a Quasi dicat, Ita glorificabitur Pater meus, si ita declaratis esse mihi discipuli, fructum [illegible] attuleritis. b i. In illa charitate qua ego vos prosequor, reciprocatur autem ista charitas.

ligatis alij alios, prout dilexi vos.

13 ‖ Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

14 Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.

15 [4] Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

16 [5] Non vos me [c] elegistis, sed ego elegi vos, & ‖ constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 [6] Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuissetis, mũdus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, ‖ Non est seruus maior domino suo. ‖ si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

21 ‖ [7] Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.

22 [d] Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.

23 Qui me odit, *is* etiam Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in [e] Lege eorum scriptus est, ‖ Oderunt me immeritò.

26 [8] Quum autem venerit Consolator ille ‖ quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus, *inquam*, ille veritatis, qui à Patre emanat) ille testabitur de me.

27 Sed & vos testabimini, quia à principio mecum estis.

1. Ioh. 3. 11, & 4. 21.
4 Euangelij doctrina, sicut Christi voce prodita est, perfectissima est & absolutissima consilij Dei, quòd ad salutẽ nostrã attinet, declaratio, Apostolis commissa.
Mat. 28. 19.
5 Christus autor est ac conseruator Euangelici ministerij ad finem vsque mundi. Est autem ministris in primis opus tũ precibus tũ charitate mutua.
Supra, 13. 16, mat. 10. 24.
Mat. 24. 9.
Infra, 16. 4.
6 Non modò non perterrefacere, sed etiã cõfirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domini sui sint mũdo exosi.
7 Odium mũdi aduersus Christũ, ex mẽtis stupore, sponte tamẽ cœcutientis, oritur, vt mundus nihil planè habeat quod culpæ suæ prætexat.
Psal. 34. 19
Supra, 14. 26, luc. 24. 49.

8 Aduersus impiorum rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed non alia vox est Spiritus sancti quàm quæ Apostolorum ore sonat.

c *Disertè hoc loco dicitur, Salutem hominis esse solius fauoris & benignitatis Dei æterni, & nullius meriti ipsorũ.* d *Quasi dicat, Nisi venissem, isti coràm Dei tribunali non desinerent dicere se fuisse religiosos & planè alienos à peccato: sed quũ ad eos venerim, & me planè reijciant, ereptum est illis quicquid suæ improbitati prætexuissent.* e *Aliquando Legis nomine intelligitur Pentateuchus, hoc loco pro tota Scriptura: locus enim quem citat, legitur in Psalmorum libro.*

CAP. XVI.

1 Crucem prædicit discipulis. 7 Consolatorem promittens, 8 9 13 eius officium describit. 21 Mulieri parienti afflictiones suorum comparat.

1 HÆc [1] loquutus sum vobis vt ne offendamini.

2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos putabit *se* cultum præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia nõ nouerunt Patrem, neque me.

4 ‖ Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, memineritis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

7 [2] Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 [3] Et quum venerit ille, [a] arguet [b] mundum de peccato, & de iustitia & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 [c] De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conspicietis me:

11 [d] De iudicio autẽ, [e] eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

CAP. XVI.
1 Euangelij ministris nõ tantùm ab apertis hostibus, sed etiã ab ijs ipsis qui domestici atq; adeò columnæ Ecclesię sibi videntur, quæuis probra sunt expectanda.
Supra, 15. 21.
2 Christi absentia secundum carnem, Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute toti pendeamus.
3 Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax, vt mundũ etiã inuitũ tandẽ cogat & suã iniustitiã, & Christi iustitiam ac omnipotentiam fateri.
a *Conuincet ita vt nihil habeat quod prætexat.*

b *Respicit tempus illud quod ipsius ascensionem consequutum est, cum effuso in Ecclesiam Spiritu, omnes contradicentes manifestè coarguit: Conuicti autem fuere ipsi Christi hostes peccati, quum coacti sunt profiteri se in eo errasse quòd non credidissent, ideò dicebant Petro, Act. 2. Quid faciemus viri fratres?* c *Ipsius Christi: quum enim mundus videbit per me Spiritum effusum, fateri cogetur, me iustum fuisse, qui ex hoc mundo discedens, non fuerim damnatus à Patre.* d *De autoritate illa ac potestate, quam ego tunc obtinebo in cœlo & in terra.* e *Id est, Quia reipsa intelligent & cognoscent me, diabolo superato, imperium in mundo exercere, quum viderint omnes sese frustrà vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cœlesti, qua destruatis omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, Vide 2. Corinth. 10. 12.*

12 [4] Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatẽ. non enim loquitur à semetipso, sed quęcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

14 [5] Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quę habet Pater, mea sunt: propterea *illum* de meo accepturũ quod renuntiabit vobis.

16 [6][f] Paulisper, & non cõspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, [g] quia ego vado ad Patrem,

17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alij ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit paulisper? nescimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper & videbitis me?

20 Amen, amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Mulier quum parit, dolorẽ habet. quia venit hora eius: quum autem peperit puerulum, iam nõ meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini, sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 [7] Et illo die me non interrogabitis quicquã. || Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque adhuc non petijstis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc loquutus sum vobis per prouerbia. at veniet tempus quum iam non per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

26 [8] Illo die in nomine meo petetis: & nõ dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.

28 || Exiui à Patre, & veni in mũdum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

29 [9] Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuisse.

31 Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

32 || [10] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, meq; solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecum est.

33 [11] Hæc loquutus sum vobis vt [h] in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

4 Apostolica doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidẽ omnibus suis numeris absoluta.
5 Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.
6 Gratia Spiritus sancti, viuũ est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illis carnis oculis: vnde perẽne gaudium in medijs etiam doloribus sentitur.
7 Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos, tum etiam Ecclesiam per ipsos erudijt & ad finem vsque seculorum erudiet.
Supra, 14.5, mat. 7.7, & 21.22, mar. 11.24, luc. 11.9, iac. 1.5.
f Vbi paululum temporis præterierit.
g Quia transeo ad æternam gloriam, vnde futurum est vt vobis adsim multò magis quam antea: Tunc enim verè, quis & quantus sim experiemini.

8 Summa cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc est glorificatus. *Infra, 17.1.*
9 Fides & stolida securitas plurimùm distant.
Mat. 26.31, mar. 14.27.
10 Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.
11 Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.
h In me prorsus conquiescatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitiæ.

CAP. XVII.

1 Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris. 9 Orat pro Apostolis, 20 & toto credentium grege.

1 HÆc [1] loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cœlum, dixitque, [2] Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 || Sicut dedisti ei autoritatem *in* [a] omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc est autem vita æterna, vt te [b] solum cognoscant *esse* Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus cõsummaui quod dedisti mihi vt facerẽ.

CAP. XVII. *Mat. 28.18.*
1 Iesus Christus æternus Pontifex, mox seipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vnà secum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est, & erit ad finem vsq; seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum. 2 Præfatur sese, sicut in mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater.
a In omnes homines. b Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus dijs opponat, nõ vt seipsum & Spiritum sanctum excludat, quum sui cognitionem statim cum Patris cognitione coniungat, sed suo more totã diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex, immortalis, sapiens, habitans lucem inaccessam, inuisibilis, Rom. 16.27. 1. Tim. 1.17.

5 Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud temetipsum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.

Supra,16,27.

3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturus, eosque (repudiata semel omni reproborum turba) Patri commẽdat, quòd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelam suã receperit: illi verò vicissim eius doctrinam amplexi, tot tantosque hostes sint habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint.

6 [3] Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo. [c] tui erant, & [d] mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

7 || Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.

8 Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè norunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro *ijs* quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et mea omnia, tua sunt, & tua mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.

11 Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mundo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, [e] vt sint vnum prout *&* nos.

12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabã eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius ille perditionis: || vt Scriptura impleretur.

Psal. 108. 8.

4 Modum liberationis hũc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruati, re ipsa experiãtur veram esse doctrinam salutis quam ex ore ipsius acceptam alijs erãt udituri.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud se.

14 Ego tradidi eis sermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.

15 [4] Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.

16 Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

17 [f] Sanctifica eos tua veritate: sermo tuus veritas est.

18 [5] Sicut me misisti in mundum, *ita* & ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati [g] per veritatem.

5 Addit, communem secum esse Apostolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse primus seipsum Patri consecrat.

c Æternam illam electionem declarat in ipso Dei beneplacito absconditam, qua totius nostra salutis est basis. d Indicat aeterni illius & absconditi propositi declarationem in Christo factam, per quem demum fide apprehensum iustificati sumus, & sanctificati, vt electionis gloriam tandem consequamur. e Concordiam & coniunctionem animorum tribui suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuina inter ipsos consensio sit. f Id est, sanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter deuotum est ac consecratum.

20 [6] Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro ijs qui per sermonem eorum credituri sunt in me:

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, teque eos diligere sicut me dilexisti.

24 || Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

6 Secundo loco offert Deo Patri suos omnes, id est quotcunque in ipsum per Apostolorum doctrinam credẽt: vt sicut ipse cum Patre cohæret omnem inde plenitudinẽ accipiens, ita & illi cũ ipso coniuncti inde vitam hauriãt, ac tandem in eo ipso simul dilecti, vnà etiam gloria cum ipso perfruantur.

Supra, 10. 14.

25 [7] Pater iuste, mundus te non nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

7 Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligatur à Patre eo ipso amore, quo Filium complectitur.

g. Opponitur sanctificatio Christi vera, id est, solida, externis purificationibus.

CAP. XVIII.

1 Christi, à Iuda proditi, virtute, 6 milites in terram prosternũtur. 13 Christus ad Annam: hinc ad Caiapham ducitur. 22, 23 Ministri bacillo casus, quid responderit. 28 Pilato traditus, 36 regnum suum declarat.

Cap. XVIII. *Mat. 26. 36, mar. 14. 32, luc. 22. 39, 2. reg. 15. 23. Mat. 26. 47, mar. 14. 43, luc. 22. 47.*

1 HÆc || [1] quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

3 || [2] Iudas ergo quũ accepisset cohortem, & à Pontificibus ac Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 [3] Iesus itaque, sciens omnia quæ ventura

1 Christus in hortum proditori cognitũ capiendus vltrò ingreditur, vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionem, in mundum ingressum est, sua obedientia tollat. 2 Christus innocens capitur velut sceleratus, vt nos scelerati tanquam innocentes dimittamur. 3 Christi persona non virtus ab aduersarijs victa est quando & sicut voluit.

ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum, Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

8 [4] Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse, ergo si me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt impleretur sermo quem dixerat, || Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

10 [5] Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. an non bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 [6] Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & vinxerunt eum.

13 Et adduxerunt primùm || ad Annam (erat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

14 Erat autem Caiaphas is || qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominē mori pro populo.

15 || [7] Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & simul introijt cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrū.

17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum,

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens *se*.

19 [8] Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conueniunt, & in occulto loquutus sum nihil.

21 Qvid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

22 Hæc autem quum ipse dixisset, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum, dicens, Itáne respondes Pontifici maximo?

23 Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

24 || Miserat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

25 || [9] Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

26 Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

27 Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

28 || Ducunt ergo Iesum à [a] Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipsi non introierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha:

29 [10] Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem adfertis aduersus hominem istum?

30 Responderunt & dixerunt ei, Nisi iste esset maleficus, non tradidissemus eum tibi.

31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram cōdemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis [b] non licet occidere quenquam.

32 || Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, [c] significans qua morte futurum erat vt moreretur.

33 || Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum: dixitque ei, Túne es rex Iudæorum?

34 Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fe-

c *Dixerat Christus fore vt crucifigeretur.*

---

4 Christus boni pastoris officium ne in extremis quidem suis periculis negligit.

5 Zelus Dei intra vocationis suæ limites est ab vno quoque continendus.

6 Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenum pontificem trahitur dānandus, vt ab ipsomet æterno Pontifice absolvamur.

7 Viuum exemplum humanæ imbecillitatis, etiam in præstantissimis quibusque, simulatque sibiipsis relinquuntur.

Luc.3.2.

Supra,11.50.

Mat.26.58, mar.14.54. luc.22.54.

8 Christus parcè causam suam tuetur, non vt morti se subducat, sed vt ipsum innocentem damnari constet.

Mat.26.57, mar.14.53. luc.22.54. Mat.26.69, mar.14.66. luc.22.55.

9 Lapsi semel homines, nō modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

Mat.27.2, mar.15.1, luc.23.1, act.10.28, & 11.3.

Mat.20.19.

Mat.27.11, mar.15.2, luc.23.3.

10 Filius Dei sistitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multominus iniquitatis in profano homine, quā in ipsis populi Dei principibus inuenitur. Viua imago iræ Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordiæ, seuerissimi deniq; iudicij in præfractos oblatæ eius gratiæ contemptores.

a *Ab ædibus Caiaphæ.*

b *Erepta enim illis fuerant capitalia iudicia, quadraginta annis ante templi destructionem.*

cisti?

36 [11] Respondit Iesus, Regnum meũ non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

37 Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.

38 [12] Dicit ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 ‖ Est autem vobis consuetudo vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultisne ergo, dimittam vobis regem Iudæorum?

40 ‖ [e] Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbás latro.

11 Christus regnum suũ spirituale asserit, mundanum detractat.

12 Christũ oportuit qui dem innocentem pronuntiari, sed tamen quatenus nostram personam sustinet non modò vt sceleratũ, sed etiam vt sceleratorũ sceleratissimum damnari.

Mat.27.11, mar.15.6, luc.23.17. Act.3.14.

d Fastidientis atque adeò irridentis vox, non interrogantis. *e Ad verb. Magnum & deformem clamorem ediderunt.*

CAP. XIX.

1 Pilatus Christum flagellatum, 2 & spinis coronatum 4 liberare volens, 8 Iudæorum improbitate vincitur. 16 crucifigendum tradit. 26 Iesus matrem discipulo commendat, 30 Aceto gustato, moritur. 34 Mortui latus lancea confoditur. 40 Sepelitur.

1 TVnc ‖ [1] ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit.

2 Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

3 Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

4 [2] Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

5 Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium, Tunc dicit eis, *Pilatus*, Ecce homo.

6 Quum ergo vidissent eum Principes Sacerdotum & ministri, clamarũt, dicentes, [a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se finxit.

CAP.XIX. *Mat.27.26, mar.15.18.*

1 Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem illi maledicit.

2 Christus rursum eodem illo ore absoluitur quo posteà damnatus est.

a Crucifigi volunt quem ipsi ex recepta consuetudine lapidatum suspendissent, quasi blasphemia conuictũ: petunt autem vt crucifigatur more, scilicet, Romano

8 [3] Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9 Et rursus ingressus est Prętorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset supernè: propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. quicunque se regem facit, contradicit Cæsari.

13 [4] Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, seditque pro tribunali, in loco qui dicitur [b] Lithostrotos, Hebraicè autem [c] Gabbatha.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora verò quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt principes Sacerdotum, Non habemus regẽ, nisi Cæsarem.

16 [5] Tunc ergo tradidit eum ipsis vt crucifigeretur. ‖ Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

17 Et *ipse* portans crucem suam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

19 [6] Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

20 Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus. & erat scriptum Hebraicè, *&* Græcè, *&* Latinè.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illum dixisse, Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

23 ‖ [7] Milites ergo quum crucifixissent

3 Conscientia Pilati pro Christo pugnat: sed mox succumbit, quoniam singulari Dei virtute non fulcitur.

4 Pilatus priusquam Christum damnet, seipsum eodẽ ore condemnat.

5 Christus Satanam, peccatum & mortem cruci affigit.

6 Christus in solio crucis sedens, palàm Rex æternus omnium populorum, eius ipsius manu proscribitur, cuius ore fuerat vsurpati regni damnatus.

Mat.27.31, mar.15.25, luc.23.26.

7 Christus vestium inter carnifices (excepta inconsutili tunica) distributione, significat fore vt Mox suis opibus dispersis, ipsos etiam hostes suos per vniuersum orbem locupletet: ita tamen vt vnus & integer maneat Ecclesiæ thesaurus.

b Lithostrotos vocant Græci panimentum, incrustationis exiguis lapillis factum.

Mat.27.35, mar.15.24, luc 23.33.

c Gabbatha excelsum locum declarat, vt sunt iudicum tribunalia.

sent

8 Christus non in prioris modò, sed & in posterioris Tabulæ obseruatione perfectum est omnis iustitiæ exemplar. Psal.22.19. Psal.68.22, mat.27.22.

sent Iesum, acceperunt eius vestimenta, (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. erat autem tunica insutilis, à summo contexta tota.

24 Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit, vt Scriptura impleretur, dicens, || Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

9 Christus accepto aceto Spiritũ exhalat, verè amarissimum & acidissimum iræ Paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

25 [8] Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ *vxor*, & Maria Magdalene.

26 Quum vidisset ergo Iesus matrẽ ac discipulum adstantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

10 Christi corpus (ipso sic volente) ad tempus mortuum, sauciatur, at ne minimũ quidem os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

28 [9] Postea, quum sciret Iesus *reliqua* omnia iam perfecta esse, || vt perficeretur Scriptura, dixit, Sitio.

29 [d] Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum. Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admouerunt ori eius.

30 Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem, & verum credentium lauacrum. Exod.12.46, num.9.12. Zach.12.10.

31 [10] Iudæi ergo, vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue, (erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura, ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

33 Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non confregerunt eius crura:

34 [11] Sed quidam ex militibus lancea latus eius [e] fodit, & statim exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui [f] vidit testatur, & verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere, vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur, || Non confringetur *vllum* os ipsius.

37 Et rursus alia Scriptura dicit, || Videbunt quem transfixerunt.

d Galatinus refert ex libris Sanhedrin solitos fuisse Iudæos potare reum vino thure confecto, vnde ratio eius turbaretur: sic scilicet Iudæi conscientijs nocentium consulebant. e Vel [illegible]. f Hoc vulnere plene facta fuit mortis Christi fides. Nam effusa aqua ex hoc vulnere, indicauit ferrum vsque in pericardion penetrasse, illum videlicet aquæ conceptaculum, quo vulnerato necesse est omne animal protinus mori.

Mat.27.57, mar.15.42, luc.23.50. Supra,3.2.

12 Sepelitur Christus palàm & loco celebri, conscio & permittente Pilato, idq; ab hominibus sic Christo fauentibus, vt tamẽ ante eum diem apertè non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neq; de resurrectione meritò ambigi possit ex sepultura.

38 || [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu, sed occultus propter metũ Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

39 || Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens mixturę myrrhę & aloes libras quasi centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.

41 In eo autem loco vbi fuerat crucifixus, erat hortus, & in horto monumentum nouum, [g] in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum, quod monumentum illud propè esset, posuerunt Iesum.

g Ne quis ipsius resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiam ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.

CAP. XX.

1 Maria nuntiat Christum resurrexisse. 13 Petrus & Iohannes hoc visuri, 4 excurrunt. 15 Iesus Mariæ apparet, 19 & discipulis domi congregatis. 25 Thomas ante incredulus, 28 credit.

CAP.XX. *Mat.16.1, luc.24.1.*

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidẽ vt suspectæ fidei esse meritò non possint, quum hoc ipsum illis persuaderi vix potuerit, nedũ vt ex composito id sint commenti.

a Vide Mat. 28.1.

1 PRimò || [a] [1] verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit manè quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento.

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis, Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerint eum.

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumẽtum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro, venitque prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & cõspexit lintea *ibi* posita:

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad mo-

numentum, viditque & credidit.

9 Nondum enim nouerant [b] Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

10 Redierunt ergo discipuli ad suos.

11 || Maria autem flens stabat ad monumentum [c] foris, Dum ergo fleret incuruaret se in monumentum:

12 [2] Et conspexit duos Angelos [d] albatos, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.

13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt [e] dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

14 [3] Et quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, conspexitque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur Magister.

17 [4] Dicit ei Iesus, Ne me tangito: Nondum enim ascendi ad patrem meũ: sed proficiscere ad [f] fratres meos, & dic eis, Ascendo ad [g] Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.

18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eaq; sibi dixisse.

19 || [5] Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & [h] fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus, stetitque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: || sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 [6] Siquorum remiseritis peccata, remittitur eis: siquorum retinueritis, retenta sunt.

24 [7] Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

26 Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

29 [8] Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30 [9] || Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum cõspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

CAP. XXI.

1 Iesus piscantibus Apostolis apparet, 6 7 quem miraculo captorum piscium agnoscunt. 15 Petro omnium curam committit, 18 mortisq; genus eidem praenuntiat.

1 POsteà [1] patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:

2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, alijque ex discipulis ejus duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim: & illa nocte nihil cœperunt.

4 Mane autem iam exorto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

5 Dicit ergo eis Iesus, Pueri, numquid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.

---

2 Angeli quoque (& quidem bini) facti resurrectionis Domini testes. *Mat.28.1, mar.16.5.*
3 Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.
4 Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundùm carnem, sed in cœlis per fidem quò ipse nobis præiuit.
5 Christus ianuis clausis repentè vi diuina sese discipulis sistens, plenam eis fidem facit tũ resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerij directore.
6 Promulgatio remissionis peccatorum per fidem in Christum, & iræ Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis summa est Euangelicæ prædicationis.
7 Christus ex Thomæ incredulitate certum resurrectionis suæ testimonium elicit.
8 Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet. *Infra, 21.25.*
9 Fides in Christum Filium Dei & vnicum nostrum seruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præsertim historiæ resurrectionis scopus.

CAP. XXI. 1 Christus non tantùm præsens sed etiam vnà cum discipulis suis vescens, plenissimam suæ resurrectionis fidẽ facit.

b Per antonomasiam scripta illa, quibus tanquam tabulis est obsignata Dei volũtas, scriptura dicitur. Mar.16.14, luc.24.36, 1.cor.15.5. c Id est, extra speluncam, in qua excisum erat sepulchrum. Mat.28.18. d Ad verb. in albis, sub. vestimentis. e Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere sic loquitur, vt de toto homine. f Fratrum nomine discipulos intelligit, nam proximo versiculo, Maria dicitur annuntiasse discipulis. g Patrem meum dixit secundum naturam in Deitate, & Patrem vestrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius. h Vel sponte patuerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuerunt peruij.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piscium.

7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse,[a] amiculum succinxit, (erat enim nudus) & abiecit se in mare.

a Amiculum ex lino quod natanti minimè obsisteret.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piscium.

9 Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas, & piscem impositum, & panem.

10 Dicit eis Iesus, Adferte ex piscibus quos modò cœpistis.

11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot essent, non est fissum rete.

12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Nullus autem discipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum scirent Dominum esse.

13 Venit ergo Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14 Hac iam tertia vice patefactus est Iesus discipulis suis, quum resurrexisset à mortuis.

15 [2] Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

2 Petrus terna confessione in pristinum gradum restituitur, vnde terna abnegatione exciderat: simulque admonetur, eum demum esse pastorem qui Christum diligens ipsius oues pascit.

16 Dicit ei rursum secundò, Simon fili Ionæ, diligis me? At ille, Etiam Domine: tu nosti quòd amem te. Dicit ei, pasce oues meas.

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Tristis fuit Petrus quòd [b] tertiò dixisset ipsi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia nosti, tu nosti quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

18 [3] Amen, amen dico tibi, quum esses iunior,[c] cingebas te, & ibas quò volebas: cùm autem senueris, extendes manus tuas, & alius [d] te cinget, & transferet [e] quò noles.

3 Prædicitur mors Petri violenta.

19 Hoc autem dixit, significans [f] qua morte glorificaturus esset Deum. Et quum hoc dixisset, dicit ei, Sequere me.

20 [4] Conuersus Petrus videt illum discipulum quem diligebat Iesus, sequẽtem, || qui & recubuerat in cœna super pectus eius, & dixerat, Domine, quis est ille qui te prodit?

4 Cauendũ ne dum alios circumspicimus quod nobis iniunctum est negligamus.

Suprà, 13.23.

21 Hunc ergo quum vidisset Petrus, dicit Iesu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Iesus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23 [g] Exijt ergo sermo iste inter fratres, discipulum illum non moriturum: sed non dixerat ei Iesus, Non morietur: sed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?

24 [5] Hic est discipulus ille qui de his testatur, & hæc scripsit: & scimus verum esse testimonium eius.

5 Vera est Christi historia, nec hominum curiositati, sed saluti, sancto cum delectu perscripta.

Suprà, 20.30.

25 || Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur sigillatim, ne mundum quidem ipsum opinor capturum eos qui scriberentur libros. Amen.

b Nempe æquum erat, vt triplici abnegationi triplex confeßio opponeretur, ne de tanti peccati remissione, & restitutione muneris Apostolici dubitaret Petrus. c Qui peregrè proficiscebantur, præsertim in Oriente, & in ijs regionibus quarum incolæ prælongis vestibus vtuntur, illos necesse est succingi. d Respexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculis constringuntur, quasi dicat, Nunc te liberè accingis, vt proficiscaris quò libuerit, atqui tempus erit, quum non te zona accinges, sed alius te vinculis constringet, vt te pertrahat etiam inuitum. e Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum eum legamus gaudentem rediisse e concilio in quo flagris cæsus fuerat, sed quia hæc voluntas nõ proficiscitur à carne, sed ab illo aduentitio Spiritus dono, itaque repugnantiam quandam indicauit. f .i. Petrum morte violenta moriturum. g .i. Dimanauit.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I.

1 Continuat Lucas hanc hiſtoriam ad ſuum Euangelium. 9 Sublato in cælum Chriſto, 10 Apoſtoli, 11 monentibus Angelis 12 reuerſi, 14 precibus incumbunt. 15 Petri inſtinctu, 18 Iudæ proditoris loco 23 Matthias eligitur.

CAP. I. 1 Tranſitio ab Euangelij (id eſt dictorum & factorum Chriſti) hiſtoria ad Apoſtolorum acta. 2 Ideò Chriſtus ſtatim à reſurrectione non aſcẽdit in cælũ, vt ſuæ reſurrectionis plenam fidẽ faceret, & Apoſtolos in doctrina quã audierant, præſens cõfirmaret. *Luc.24.49, ioh.14.25. Matth.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26, infra,2.2, & 11.16, & 19.4.* 3 Prius certandũ, quàm triumphandum, nec curioſè inueſtiganda quę Deus nõ patefecit.

1 PRIMVM[1] quidem librum confeci, Theophile, de [a] omnibus quę cœpit Ieſus & facere & docere,

2 Ad *eum* vſque diem quo quum mandata dediſſet Apoſtolis per Spiritum ſanctum, quos elegerat, ſurſum receptus eſt,

3 [2] Quibus etiam ſeipſum, poſtquam ipſe paſſus fuit, repræſentarat viuũ multis [b] indubitatis ſignis, per dies quadraginta conſpectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *ſpectant*.

4 [c] Et congregans *eos*, ‖ denuntiauit eis ne abſcederent Hieroſolymis, ſed *vt* expectarent promiſſum Patris, Quòd *inquit* audiſtis ex me.

5 Nam ‖ Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autẽ baptizabimini [d] Spiritu ſancto iſtis non multis pòſt diebus.

6 [3] Quum igitur illi conueniſſent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore [e] reſtitues regnum Iſraeli?

7 Dixit autem ad illos, Non eſt veſtrûm noſſe tempora ſiue [f] opportunitates quas pater in ſua ipſius autoritate poſuit.

8 ‖ Sed recipietis virtutem Spiritus ſancti, poſtquam ſuperuenerit in vos: eritiſque mihi teſtes & in Hieruſalem, & in tota Iudæa, Samariaque, & vſque ad vltimas terras.

9 [4] ‖ Et quum hæc dixiſſet, aſpicientibus ipſis eleuatus eſt: & nubes ſuſceptũ eum abſtulit ab oculis eorum.

10 Et quum eſſent intenti in cælum oculis eo proficiſcente, ecce, viri duo aſtiterunt illis albo veſtitu:

11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid ſtatis intuentes in cælum? hic Ieſus qui ſurſum receptus eſt [g] à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conſpexiſtis eum proficiſcentem in cælum.

12 Tunc reuerſi ſunt in Hieruſalem à monte qui vocatur Oliueti, qui eſt prope Hieruſalem, [h] diſtans itinere Sabbathi.

13 [5] Et quum [i] introiſſent, aſcenderunt in [k] cœnaculum vbi commorabantur Petrus *videlicet* & Iacobus, ‖ & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.

14 Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer [n] in oratione & deprecatione cum [o] vxoribus, & Maria matre Ieſu, & cum ipſius [p] fratribus.

15 [6] Et per eos dies aſſurgens Petrus in medio diſcipulorum, dixit, (erat autem turba [q] capitum eôdem *loci* quaſi centum viginti.)

Infra,2.2. Luc.24.51. 4 Chriſtus, promiſſa Spiritus ſancti plena virtute, qua corpore abſens Eccleſiam ſuam regat, corpus ſuum à nobis ſurſum in cœleſtia tabernacula ſuſtulit, ibidem teſtibus Angelis ad extremũ vſque diem æterni iudicij permanſurum. 5 Eccleſiaſtici conuẽtus ad audiẽdum Verbũ & cõmunes preces concipiendas, autoribus Apoſtolis, in domo priuata primùm inſtituti & celebrati. 6 Petrus, vel ex arcana Spiritus reuelatione, vel expreſſo Eccleſiæ iudicio, Apoſtolici collegij antiſtes & interpres.

a Facta Ieſu, ſunt miracula, & actiones deitatis indices, & omniũ verum perfecta ſanctitas, atque adeò doctrinæ ipſius exempla. b Indubitata ſigna, Tecmeria *vocat, quæ neceſſaria vocantur: Chriſtum autem verè reſurrexiſſe, indicarunt hæc ſigna, loqui, ambulare, edere, manibus ſeſe contrectandum præbuiſſe. c Congregauit eos Dominus, quum diſperſi huc & illuc fugiſſent, vt eos vnà omnes haberet aſcenſionis ſuæ teſtes. d Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Chriſtus opponatur Iohanni, ſicut aqua, Spiritus ſanctus. e Priſtino ſtatui. f Id eſt, Rei gerendæ commodas occaſiones, ſcilicet quas Dominus rebus agendis conſtituerit.*

g E veſtro conſpectu. h Circiter duo millia paſſuum. i Domum ingreſſi ſunt, quam ſibi Eccleſia eo tempore veluti communę domicilium delegerat. k Superiorem domus partem. l Verbum Græcum ſignificationem habet conſtantiæ & firmitatis inuictæ. m Vtiliter concordiæ fit mentio: Eæ enim preces Deo ſunt gratiſſimæ, quæ fiunt ab animis & voluntatibus conſentientibus. n Petebant diſcipuli tum Spiritus miſsionem, tum à præſentibus periculis quibus circumcidebantur liberationem. o Confirmari enim decebat vxores, quas ſocias periculorum eſſent habituri. p Cognati. q Ad verb. nominum. Solent enim homines nominatim cenſeri.

Psal.41.10, Ioh.13.18.

7 Occurrit Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quòd quæcunq; ei acciderunt, à Deo fuerint prædicta.

Mat.27.5.

8 Apostoli nihil deliberant nisi cõsulto Dei verbo: deinde quod totius Ecclesiæ intererat, non nisi conscia Ecclesia exequuntur.

Psal.69.26.
Psal.109.8.

9 Apostolos oportuit immediatè à Deo ordinari, ideoque præeuntibus precibus, eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.

r *Respexit Lucas nõ consilium Iudæ, sed euentum: Sic aliquid dicitur malum sibi quærere, habita nõ consilij aut voluntatis, sed euẽtus ratione.*

s *Significant verba Græca pronum Iudam prolapsum medium discissum fuisse, cum quodã singularis crepitus fragore.* t *Munus & functionem; Dauid quidem hæc scripsit in Doeg regijs armentis præfectum. Solent etiam Pastorum, ouium & gregis vocabula ad Ecclesiasticam administrationem transferri.* u *Ad verb. intrauit & exiuit, quod genus dicendi Hebræis indicat functionis publicæ, eiusque laboriosæ administrationem, quum de ijs agitur qui in publico munere versantur. Deut.31.2. 1.Paral.27.1.* x *A nostro cœtu.* y *Publicè & totius collegij suffragijs.* z *Vt sit ipse consors & particeps huius ministerij.* a *Decessit siue excidit à prolabendo: metaphora à via ducta. Vocationes enim Hebræis viarum nomine significantur.* b *Sortiti sunt coniectis sortibus.* c *Calculis coniectis sententiæ olim, siue suffragia declarabantur.*

16 [7]Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, ‖quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ ijs qui comprehenderũt Iesum:

17 Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerij huius,

18 Is igitur [r] acquisiuit agrũ ex mercede iniustitiæ. ‖& [s] præcipitatus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius.

19 Innotuitq; omnibus habitantibus Hierosolymæ: adeò vt vocetur ager ille propria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.

20 Scriptũ est enim in libro Psalmorum, ‖Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. ‖Et, [t] Episcopatum eius accipiat alius.

21 [8] Oportet igitur ex ijs viris qui nobiscum conuenerunt toto tempore quo Dominus Iesus [u] munere suo functus est inter nos,

22 Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vsque diem quo sursum receptus est [x] à nobis, vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.

23 [9] [y] Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam:

24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende vtrum elegeris ex his duobus,

25 Vt accipiat [z] sortem ministerij huius & Apostolatus, à quo [a] aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.

26 [b] Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiam, qui communibus [c] calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

CAP. II.

1 *Apostoli.* 4 *Spiritu sancto repleti,* 8 *diuersis linguis loquuntur.* 12 *Ebrietatis notam.* 15 *Petrus tollit:* 34 *Christum Messiamq; esse docet.* 37 *Auditoribus cõsternatis* 38 *pœnitentiam suadet.*

CAP. II.

1 Apostoli, die maximè solẽni vt res esset toti mũdo perspecta, vno in loco cõgregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem Spiritũ, eandemq; fidẽ esse constaret, adhibito duplici symbolo, cœlitus designãtur, & excellentissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & necessario dono, vngũtur.

2 Verbum Domini alios percellit vt eos ad inquirẽdam veritatẽ adigat, alios verò sic redarguit, vt suæ ipsorum impudentię testes esse cogat.

a *Ad verbum, compleretur, id est, inchoatum esset, velut Luc.2.21 Cõpleri enim dicunt Hebræi diem vel annum, quum præcedentes exacti sunt. Is autem inchoatur Ierem.25.12. Erit autem quum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo, &c. Non enim post septuagesimum annum, sed ipso septuagesimo anno, reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes, dies quinquagesimus post Paschatis festum.* b *Duodecim Apostoli, qui futuri essent Ecclesiæ quasi Patriarchæ.* c *Sub. ignis, vel Spiritus.* d *Alias linguas vocat, quæ diuersæ essent ab ea quæ Apostolis erat familiaris, quas Marcus nouas vocat.* e *Significat Apostolus, nec temere, nec fanaticorum instar modò hac, modò illa lingua loquutos, sed magnam habuisse auditorum rationem: in summa, nihil dixisse, nisi Spiritu sancto linguam moderante.* f *Apophthegmata dicere.* g. *Huius facti rumore.* h *Non quòd resonante vna voce, audirentur plures, sed peregrinis linguis loquebantur Apostoli: illo enim pacto esset magis audientium miraculum, hoc verò dicentium, Nazianz. in Orat. de Pent.* i *Iudæorum nomine eos intelligit, qui origine & religione Iudæi erant, quamuis alibi nati. Proselyti autem erant qui è Paganis, Iudæorum religionem amplectebantur.*

1 QVum [a] autem [a] aduenisset dies Pentecostes, erant [b] omnes cõcorditer eodem *loci.*

2 Tum extitit repentè è cælo sonitus tanquam ruentis flatus violenti, qui repleuit totam domũ vbi erant sedentes.

3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, *qui* etiam [c] sedit super vnumquenque eorum.

4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperuntque loqui [d] alijs linguis, [e] prout Spiritus ille dabat eis [f] eloqui.

5 Erant verò Hierosolymis commorantes Iudæi viri religiosi, ex omni natione *eorum* qui sub cælo *sunt.*

6 Orto autem [g] hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquentes.

7 Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce homines isti qui loquuntur, Galilæi sunt?

8 [h] Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quisque lingua in qua nati sumus?

9 Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudæamque & Cappadociam, Pontum & Asiam,

10 Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundum Cyrenen, & aduenæ Romani, [i] Iudæiq; & Proselyti.

11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei *facta.*

12 [2] Obstupescebant autem omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit?

3 Petrus calumnijs hominū opponens Dei veritatem, docet in se & suis collegis impletū quod Ioel de plena Spiritus sancti exhibitione nouissimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Ecclesię offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur.
Ioel.2.28, esa.44.3.
4 Vsus pręcipuus omnium donorum Spiritus sancti, est homines ad salutem per fidem adducere.
5 Christus innocens à sceleratis, ex Dei prouidētia, crucifixus.
6 Christus (sicut prædixerat Dauid) nō modò resurrexit, sed etiā in ipso sepulchro, ab omni corruptione fuit immunis.

13 Alij verò [k] cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, [l] sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vósque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, vt vos existimatis, isti ebrij sunt, quum sit [m] hora diei tertia:

16 Sed hoc illud est quod dictum est [n] per Prophetam Ioel,

17 || [3] Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in [o] quamuis [p] carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et quidem super seruos meos & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

21 [4] Et futurum est vt quicunq; [q] inuocauerit nomen Domini, seruetur.

22 [5] Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo [r] approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.

23 Hunc *inquam* definito consilio, & [s] prouidentia Dei deditum quum accepistis, manibus [t] sceleratis *cruci* affixum [u] interemistis.

24 [6] Quem Deus excitauit, solutis [x] doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

25 || Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominū coram me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne commouear.

26 Propterea oblectatū est cor meū, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe:

27 Quoniam non [y] derelinques animam meam apud inferos: nec sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

28 [z] Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, || eum & obijsse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

30 Propheta igitur quum esset, & sciret || Deum [a] iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christū excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, || nō derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

32 [7] Hunc Iesum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos sumus testes.

33 Itaque [b] dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Neq; enim Dauid ascendit in cælos: sed dicit ipse, || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

35 Vsquedum [c] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse [d] factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

37 *His* autem auditis compuncti sunt corde, & dixerūt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

38 [8] Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrûm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Vobis enim *facta est* [e] promissio & liberis vestris, & omnibus qui longè

Psal.16.8.
7 Iesum Christū esse Regē æternū designatum testatur Petrus, & ex ipsis Spiritus sancti donis palàm conuincit, addito Dauidis testimonio.
1.Reg.2.10, infra,13.36.
Psal.132.11.
8 Resipiscentia & remissio peccatorū in Christo sunt duo Euangelij ac proinde nostræ salutis capita. Obtinetur autem ex promissionibus per fidem apprehensis & per baptismum, quicum est coniūcta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignatur.
Psal.16.10, infra,13.35,
Psal.110.1.
x *Morte dolorū corporis, & animi plena: itaq; quū mors videretur esse ipsorum dolorum victoria ac imperiū, Christus meritò dicitur lethales istos dolores superasse, quū mortuus mortem vicit, in æternum cum Patre victurus.*
y *Non permittes me permanere in sepulchro.*
z *Aditū mihi ad veram vitā patefecisti.*

k *Vocabulo vtitur, quod contumeliam irrisionis indicat: Hac autem irrisio, docet nullum tantum esse miraculum, cui non audeat obtrectare impietas.* l *Obseruanda est Petri confidentia, vt ab initio statim cognosceretur Spiritus sancti gratia.* m *Ab orto sole, qua in septimam nostram vel octauam incidere potest.* n *Nihil aliud dissoluit quæstiones & dubitationes, nisi Propheticum testimonium: rationes enim hominum euerti possunt, vox Diuina euerti non potest.* o *Ad verbum, omnem, indefinitè, id est, Non tantum Iudæis, sed & cæteris gentibus.* p *Id est, Hominem.* q *Inuocare, in sacris literis significationem habet precationis ardentis implorantis opem Diuinam.* r *Qui sit ijs operibus quæ per illum fecit Deus, tanquam necessarijs demonstrationibus comprobatus.* s *Pereunte æterna Dei cognitione, quæ nec à consilio definito diuelli potest, quod Epicurus facit, nec interim mali caussa esse: nam pessimum Iudæ factum æterno & immutabili consilio, in optimum finem definiuit. Bene enim agit Deus, etiamsi malè agant instrumenta.* t *Dei consilium non excusat Iudæos, quorū manus fuerunt scelerata.* u *Tribuitur factum ijs quorum consilio & impulsione res acta fuit.*

a *Solemni formula iurasset.* b *Virtute ac potentia Dei.* c *Efficiam.* d *Factus dicitur Christus, quia in eam euectus est dignitatem: non igitur ad naturam refertur, sed ad statum & dignitatem summam.* e *Gratuitam esse donum nomen* Epangelias *declarat.*

sunt,

sunt, quoscunque videlicet aduocaue-rit Dominus Deus noster.

40 [10] Alijsq; sermonibus plurimis [f] ob-testabatur, & exhortabatur *eos* dicens, Seruamini ex natione ista praua.

41 [10] Qui ergo libēter exceperūt sermonē eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

42 [11] Erantq; perdurantes in doctrina Apostolorum & [g] communicatione, & [h] fractione panis, & precibus.

43 [12] Obortus est autem omnibus timor: multaque miracula & signa per Apostolos edebantur.

44 [13] Omnes autem qui credebant, erant eodem *loci*, & habebāt omnia communia:

45 Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebāt ea omnibus, prout cuique opus erat.

46 [14] Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

47 Laudantes Deum, & [i] habentes gratiam apud totum populum. Dominus autē addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

9 Is demū verè aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impijs segregat.
10 Insigne virtutis Spiritus sancti exemplum, Non baptizatur autem adulti, nisi fidem professi.
11 Vera Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramentorum administratio pura, & vera inuocatio communis.
12 Dominus quoties expedit extraneorum rabiem frænat, vt Ecclesia plantari & recircari possit.
13 Charitas efficit omnia communia, quod ad vsum quidem attinet, pro necessitatis ratione. 14 Fideles initio non tantum ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cum fructu conueniebant.

f Dei interposita autoritate. g Facultatum & omnium charitatis officiorum, vt postea explicat. h Utebantur Hebræi spissis minutis panibus, itaque potius frangebantur, quàm cultris secarentur: sic perfractionem panis conuictum illum mutuum intellexerunt, atque adeò conuiuia quæ celebrare solerent. Cum autem Agapas celebrarent, sacram etiam Domini Cœnam soliti erant vsurpare, in quam iam tum temporis irrepserant corruptelæ, quas emendat Paulus 1. Cor. 11. i i. Grati & acceptissimi populo.

CAP. III.

1 Petrus cum Iohanne in templum ascendens, 2 claudum sanat. 9 Populo ad miraculum concurrenti 12 Salutis mysterium per Christū exponit, 13 ingratitudinem eorum accusans, 16 & pœnitentiam ab illis postulans

1 CÆterùm [1] Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, sub horum precationis *nempè* nonam.

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris suæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab ijs qui ingrediebantur in templum.

3 Is quum vidisset Petrum ac Iohānem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

4 Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

5 Ille igitur [a] attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

7 Et prehensa manu eius dextera, erexit *eum*: illicò verò confirmati sunt pedes ipsius ac malleoli.

8 Et exiliens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

9 Viditque eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt eum esse qui ad *petendam* eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 Quum [b] teneret autem qui sanatus fuerat claudus Petrum & Iohannem, concurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

12 [2] Quo viso Petrus respondit populo, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

13 || Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus *inquam*, Patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendum.

14 Vos autem Sanctum illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidā condonari vobis.

15 [c] Principem autē vitæ trucidastis, quem Deus excitauit à mortuis: cuius *rei* nos testes sumus.

16 Et per fidem in nomen ipsius, hūc quem conspicitis ac nostis, confirmauit nomen ipsius: [d] fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam *ista* fecisse, sicut & primores vestros.

CAP. III.
1 Christus claudum quendam natum, hominem notum omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorum sanans, partim eos qui crediderant confirmat, partim alios credituros vocat.

a Animo & oculis.

2 Miracula conuincēdis incredulis destinata sunt, ac proinde pessimè ijs abutuntur qui vel in ipsis miraculis vel in organis quibus Deo vti placet, obstupescētes, ex eo quod ad veri cultus (id est Christianismi) notitiam à Deo institutum est, idololatriæ & superstitionis stabiliendæ occasionem arripiunt.

|| Infra 5. 30.

b vel eorum à quibus curatus fuerat amore, vel metu, ne si eos ex oculis semel amisisset, iterū claudus fieret.

c In seipso habentem vitam & causam vitæ.

d Quia fide amplexum est illum à mortuis excitatū, cuius nomen ex vobis audijt.

18 Deus autem quæ pronuntiauerat per [e] os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum, ita impleuit.

19 [3] Resipiscite igitur, & conuertimini, vt deleatur peccata vestra: postquam venerint tempora refrigerationis à conspectu Domini.

20 Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Christum:

21 Quem oportet quidem [f] cœlo capi, vsque ad tempora restitutionis omnium, quæ *tempora* prædixit Deus per omnium os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

22 Moses etenim ad Patres dixit, ‖ [g] Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

23 Futurum est autem vt [h] quisquis non auscultarit Prophetã illum, [i] disperdatur è populo.

24 Sed & omnes Prophetæ à [k] Samuele & ijs qui deinceps *sequuti sunt*, quotquot loquuti sunt, etiam prænuntiarunt dies istos.

25 [4] Vos estis [l] filij Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres nostros, dicens ad Abraham, ‖ Et in semine tuo benedictionem consequetur omnes familiæ terræ.

26 Vobis primùm Deus [m] Excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis vnumquenque auertendo ab ipsius sceleribus.

Deut.18.15, infra 7.37.

3 Optimum quidem est Christum oblatum statim amplecti, sed ijs qui pro humana imbecillitate tantum beneficium neglexerint superest resipiscẽtiæ remediũ. Opponendũ est autẽ crucis ignominiæ, decretum Dei prædictum per Prophetas de Christo prius in terris crucifigendo, deinde è cœlis iudice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruentur omnes credituri, & omnes increduli semel pereant.

Gen.12.3, Galat.3.8.

4 Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

e Quamuis multi fuerint Prophetæ, oris tamen numero singulari mentionem facit, vt indicet consensum Prophetarum. f i. Cœlo contineri, vel recipi in cœlum. g Hæc promissio est singularis & eximij cuiusdam Prophetæ. h Ad verb. omnis anima, quæ. i Expungetur, siue perimetur sublatus de populo contumax ille. k Quo tempore regnũ Israelis constitutum fuit. l Quibus peculiariter fuerunt Prophetæ destinati, & quibuscum fœdus est sancitum. m Exhibitum mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum suum euectum.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes. 3 capti concilio sistuntur. 7 & 19. Christi causam agunt intrepidè. 24 Discipuli preces ad Deũ fundunt. 32 Multi possessiones suas vendunt: 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

CAP. IIII.

1 LOquentibus [a] autẽ ipsis ad populum, superuenerunt sacerdotes & [a] Præfectus templo & Saducæi:

2 Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis,

3 Et iniecerunt eis manus, posueruntque eos in custodiam in posterum diem. Nam erat iam vespera.

4 Multi verò eorum qui audierant sermonem, crediderunt: [b] & factus est numerus virorũ, quasi quinquies mille.

5 Factum est autem postero die, vt cogerentur [c] primores eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant [d] ex genere Pontificio.

7 [a] Quum igitur statuissent eos in medio percontati sunt, Qua potestate, aut [e] quo nomine vos hoc fecistis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu Sãcto dixit eis, Primores populi & seniores Israel,

9 [3] Quandoquidem [f] de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominẽ ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iste seruatus sit:

10 [4] Notum sit omnibus vobis, & toti populo Israel, per nomẽ Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quẽ Deus excitauit à mortuis, per hoc *inquam* istum adstare in vestro conspectu sanum.

11 ‖ Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

12 Nec est in alio quoquã salus: nec enim [g] aliud nomẽ est [h] sub cœlo quod [i] datũ sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

13 [5] Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines esse illiteratos & [k] idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cũ Iesu fuisse.

14 Illum verò videntes stantem cum

1 Nulli sæpe vel diligẽtiores vel audaciores sunt Ecclesiæ hostes, quàm qui se vocant eius architectos; sed quò isti vehementius insaniunt, eò constantius perseuerant fideles serui Dei.

2 In eos qui de successione personali (separata doctrinæ successione) gloriantes veros Verbi ministros oppugnant.

3 Lupi verorum pastorum successores, nec Dei, nec Ecclesiæ, sed suã causam agunt.

4 Is demùm verus est Pastor qui oues docet ab vno Christo pendere, vt qui iam non sit mortuus, sed mortis victor omne imperium obtineat.

5 Hoc saltem obtinet seruorũ Dei ingenua libertas, vt qui sub zeli larua delitescebant, tandem apertè se impios prodant.

Psal.118.22, esa.28.16, matth.21.42, mar.12.10, luc.20.17, rom.9.33, 1.pet.2.7.

a Habuerunt Iudæi copiolas quasdam ad templi sacrorumq; custodiam & præsidium, Mat.27.65. His erat præfectus dux aliquis, qualis fuit Eleazarus Ananiæ põtificis filius, iuuenis, audax & superbus, quum cõmotum fuit bellum Iudaicum. Ioseph. lib.2 capt. Iudææ. b Volentes diminuere numerũ, auxerunt. c Illi erant qui Sanhedrim constituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequam Herodes crudelissimè in familiã Dauidis sæuiret. d Ex quibus pontifices Legiferique solebant, mutata iam annui muneris functione. e Qua authoritate. f Ad ver. in nos inquiritur. g Non est alius vel alia vis cuiusquam siue autoritas. Ortum est autẽ illud genus loquendi, Hebræis familiare, eo quod in periculis appellari soleant ij à quibus opem expectamus. h Vspiam, significat autem imperij Christi amplitudinem. i Sub. à Deo. k Idiota, si opponitur Magistratui, significat priuatum: in mentione artificiorum studiorumque, indoctum: in mentione dignitatis & præstantiæ, humilem & inhonoratum.

eis qui sanatus fuerat, nihil poterant cõtradicere.

15 Iussis autem ipsis extra concilium abire, [l] conferebant inter sese,

16 [6] Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nam conspicuum signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitantibus in Hierusalem, nec possumus negare:

17 Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac vlli hominum loquantur in nomine isto.

18 Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omninò loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

19 [7] Petrus autem & Iohannes respõdentes dixerunt eis, An apud Deum iustum sit, vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

20 Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

21 [8] Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homo ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

23 [9] Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & seniores ipsis dixerant.

24 [10] Isti verò, quum *hæc* audissent, concorditer sustulerũt vocem ad Deum, dixeruntq́;, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25 Qui per os Dauid pueri tui dixisti, || Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

26 Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eôdem *loci* aduersus Dominum, & Christum eius.

27 Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & [m] populis Israel,

27 [n] Vt facerent quæcunque [o] manus tua & consilium tuum prius definierat facienda.

6 Qui sibi placet in ignorantia, tandem fit etiam apertè & contra cõscientiam malus.
7 Sic parẽdum hominibus quibus subicimur vt Deo in primis obsequamur.
8 Tantum abest vt liceat impijs quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificãdam gloriam vtatur.
9 Apostoli sua pericula cũ Ecclesiæ cœtu communicant.
10 Nec expauefieri nos oportet hostium minis, nec eorũ insultus stolidè ridere: sed tũ potẽtiæ tum beneuolentiæ Dei seriam meditationẽ (sicut vtraque nobis in Christo spectanda proponitur) aduersariorum tum viribus tum maleuolẽtiæ opponendo, ad Patris præsidium confugere.
|| Psal. 2. 1.
l Sub. sententias.
m Etsi vnus esset populus Israel, numero tamẽ multitudinis effertur non tantum propter duodecim tribus, quarum singula populum constituebant, sed etiam propter ingentem multitudinem, quasi gentes multæ simul coijssent, vt Iud. 5. 14.
n Scelerati, nihil tale cogitantes Dei consilium exequuntur, nec tamen eximuntur culpa.
o Tu pro tua potestate, tuoque iure.

29 Nunc igitur Domine, intuere in minas eorũ, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum.

30 Manu tua à te extensa ad sanandum, vtque signa & miracula edantur per nomen sancti Filij tui Iesu.

31 [11] Quum autem precati essent, commotus est locus in quo erant coacti: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonẽ Dei cum libertate.

32 [12] Multitudinis autem eorum qui crediderant, [p] erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.

33 Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

34 [13] Nullus enim erat egens inter eos. quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quę vendita fuerãt:

35 Et deponebant ad pedes Apostolorum, distribuebatur autem *hoc* singulis prout cuique opus erat.

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, deposuitque ad pedes Apostolorum.

11 Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se cum esse qui terram & cœlum concutiendo, fit eã confirmaturus.
12 Exemplum veræ Ecclesiæ, in quã viget tũ in doctrina tum in mutua charitate cõsensus: pastores autem veram doctrinam sincerè & constanter proponunt.
13 Vera Charitas etiam cũ suo dispendio subleuat pauperum inopiam, sed ita vt ritè & ordinè omnia administrentur.
p Consilijs voluntatibus & omnibus sensibus congruebant.

CAP. V.

1 Ananias ob fraudem interuersi precij 5 exanimis corruit 10 & Sapphira eius vxor. 12 Per multa Apostolorum miracula 14 fides propagatur. 18 Carceri inclusos Apostolos 19 Angelus liberat, 25 & quum consilio Sacerdotum sistunt, 35 Gamalielis consilio seruantur, 40 cæsi, 41 Deum celebrãt.

1 VIR [1] autem quidem nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vẽdidit possessionem:

2 Et [a] interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatamq́; partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

3 Dixit autem Petrus, Anania cur [b] impleuit Satanas cor tuum vt [c] mentireris *in* Spiritum sanctum, & interuerteres ex pretio istius predij?

CAP. V.
1 Cõtrarijs exẽplis docet Lucas quantum sit malum hypocrisis, præsertim eorũ qui sub falsa zeli specie volũt in Ecclesia eminere.
a Callidè surripuit.
b Prorsus occupauit.
c Cum enim prædium illud consecrassent Ecclesiæ, non dubitarunt partem pretij interuertere, quasi illis res esset non cum Deo sed cum hominibus, ideò postea eos dicit tentasse Deum.

4 Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur [d] induceres in animum rem istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eum, elatumque sepelierunt.

7 Intercessit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipsius, nesciens quod factum fuerat, ingressa est:

8 Dixit autem ei Petrus, Dic mihi, num tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *est* cur conuenerit inter vos vt [e] tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, [f] ad ostium *adsunt*, & efferent te.

10 Illicò verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

11 [1] Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apostolorum edebantur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipsis adhærere: sed [g] magnificabat eos populus.

14 Magis autem accrescebat multitudo credentium in Domino, virorum simul ac mulierum.)

15 Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hierusalem, adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.

17 [2] Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant, (quæ est [h] secta Sadducæorum) repleti sunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, posueruntque eos in custodia publica.

19 [3] Sed Angelus Domini per noctem aperuit fores carceris: eductisque illis, dixit,

20 [4] Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia [i] verba vitæ huius.

21 [5] *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo *erant*, conuocauerunt concilium & vniuersum senatum filiorum Israel: miseruntque in carcerem *ministros* à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem venissent ministri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerunt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intus inuenimus.

24 Vt verò audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principesque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

25 [6] Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos conieceratis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

26 [7] Tunc præfectus abiens cum ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

27 Adductos autem eos statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus.

28 Dicens, Nónne [k] etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos [l] inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

29 [9] Respondens autem Petrus & Apostoli dixerunt, Obedire oportet Deo potiùs quàm hominibus.

30 [10] Deus Patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.

31 Hunc *inquam* Deus dextra sua euectum *constituit* principem ac seruatorem, vt det resipiscentiam Israeli & remissionem peccatorum.

32 [11] Et

---

1 Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceant, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

2 Quo magis crescit Ecclesia, crescit Satanæ furor ac proinde à minis ad carcerem venitur.

d Indicatur consulta & deliberata fraus, & culpa hominis admittentis instinctus diabolicos.

e Quoties mala conscientia fit aliquid, toties homines in seipsos sententiam ferunt, & quantum in se est Deum ad iram prouocant quasi de industria volentes periculum facere an sit iustus & Omnipotens.

f Aduentant.

g Magnis laudibus efferebat, Vide Luc. 1. 46.

h Hæreseos nomine vtitur, hæresis autem electionem significat, inde pro recta formula disciplinæ, fictione, studio & ratione vitæ sumitur, quod sectam Latini vocarunt: initio fuit vocabuli vsus medius, sed tandem nonnisi in vitio poni cœpit, vnde hæreticus qui à doctrina sana ita aberrat, vt contempto Dei & Ecclesiæ iudicio, in sententia permaneat, & Ecclesiæ concordiam violet.

3 Angeli sunt seruorum Dei ministri.

4 Ideò liberat suos Dominus vt eo animosius hostes lacessant.

5 Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

6 Quo apertius se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorum ipsius hostium vesania.

7 Tyranni Deum non metuentes, coguntur seruos suos metuere.

8 Tyrannis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

9 Nulli homini nisi secundum Deum parendum est.

10 Christus inuitis suis hostibus, princeps & seruator Ecclesiæ constitutus est, ac re ipsa declaratus.

i Verba quibus annuntiatur ad vitam via.

k Ad verb. præcipiendo præcepimus, Heb. id est, enixè atque modis omnibus.

l Facere nos homicidij reos illius hominis quem ne nominare quidem volunt.

11 Non satis est rectũ esse finem, sed etiam pro vocationis ratione ad eum progrediendum est.

12 Christus in ipsa hostium turba, quoties ita expedit, inuenit causæ suæ patronos.

13 Cauendum in religionis negotio in primis nequid præter vocationem, zeli prætextu, audeamus.

14 Verbis ferendis assueti Apostoli, tandẽ ipsis verberibus assuescunt, & ita quidem vt eò euadant fortiores.

m Significatur animi irati acerba perturbatio, translatione sumpta ab ijs, qui serra cum stridore scindunt.

n Alicuius nominis.

o Dissuadet suos ab Apostolorum cæde, nec Romanum magistratum appellandum cẽset, quia nihil

32 [11] Et nos sumus ei testes horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus ijs qui obediunt ipsi.

33 At illi *his* auditis [m] frendebant, & consilium inibant eos interimendi.

34 [12] Surgens autem in consilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper abducerent foras Apostolos:

35 Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis quod ad istos homines *attinet*, quid facturi sitis.

36 [13] Nam ante hæc tempora, exortus est Theudas, dicens se [n] aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum qui interemptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum redacti.

37 Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multum post se: perijt & ille, & omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt.

38 Et nunc dico vobis, [o] abstinete ab hominibus istis, & sinite eos: quoniam si est ex [p] hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

41 [14] Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu concilij: quòd digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in [q] templo & domi non cessabant docere & Euangelizare Iesum Christum.

Iudæi impatientius ferebant, quàm Romanorum tyrannidem confirmari. p Fictum & commentitium. q Publicè & priuatim.

CAP. VI.

1 Apostoli 3 Ministrandi officium delegant 5 septem delectis viris: 8 Inter quos Stephanus fidei plenus, 12 captus 13 violata legis Mosis accusatur.

CAP. V. 1 Satan foris frustrà oppugnatam Ecclesiam, intestina dissensione adoritur, Apostoli verò ex eo ipso arripiunt optimam constituendæ Ecclesiæ occasionem.

1 CÆterùm [a] per eos dies quũ multiplicarentur discipuli, ortum est murmur [a] Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorum viduæ despicerentur in [b] ministerio quotidiano.

2 Diuersa sunt (autoribus Apostolis) nec temerè coniungenda, docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici ærarij munera, Apostoli verò ne Diaconus quidem nisi conscia Ecclesia elegerunt. *Infra, 21.8.*

3 In Diaconis, (nedum in pastoribus) eligendis præeat oportet tum doctrinæ tũ morum examen.

4 Vetus Ecclesia ritè electos, manuum impositione Deo veluti consecrauit.

5 Fœlix tentationis exitus.

6 Ecclesiam suam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demũ etiam verberibus præparatam, tandem ad sanguinem vsq; & c[illegible]s cũ Satana & mundo fœliciter committit.

2 [2] Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Nõ est [c] æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare [d] mensis.

3 [3] Despicite ergo fratres ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

4 Nos verò in precibus & administratione Sermonis perdurabimus.

5 Placuit autẽ hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, || & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum Proselytum Antiochensem.

6 [4] Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, [e] imposuerunt eis manus.

7 [5] Itaque sermo Dei crescebat, & valdè multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem: multaque turba Sacerdotum auscultabat [f] fidei.

8 [6] Stephanus verò plenus fide ac [g] potentia: edebat miracula & signa magna in populo.

9 [7] Exorti sunt autem quidam [h] è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrænecorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.

10 [8] Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.

12 [9] Commoueruntque plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, correptum...

7 Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ fuerunt Satanæ flabella. 8 Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias conuertuntur.

9 Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerentibus Academiarum doctoribus exorta.

a Eorum qui ex Græcis Iudæorum religionem erant amplexi.
b Distributione rerum necessariarum. c Tale est, vt placere nõ debeat. d Conuiuijs, quanquam mensarum nomine, cætera etiam munera intelliguntur, quæ sint cum illo coniuncta, vt quæ ad curam pauperum pertinent. e Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui hac formula vtebantur, tum in publicis, ac victimarum consecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priuatis, vt liquet ex Gen. 48. hunc ritum seruauit Ecclesia, 1. Timoth. 5.22, infra, 8.16. sed nulla hic fit mentio chrismatis, rasuræ, crucis, &c. f Metonymia, .i. Doctrina Euangelica. g Eximijs ac excellentibus donis. h Ex cœtu, & veluti ex gymnasio.

ptum adduxerunt in concilium.

13 [10] Statueruntque falsos testes qui dicerent, Homo iste nō cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quum diceret, Iesum istum Nazarenum destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, [i] viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

10 Exemplum calumniatorum, ex ijs qui bene ac verè dicta sunt, falsas conclusiones colligentiū.

i Singularem & eximiam speciem fuisse vultus Stephani his verbis indicatur, in animi securitate, & conscientia bona, & caussa fiduciæ: Orationem enim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, vt aspectu statim ipso percelleret animos Iudæorum.

CAP. VII.

1 Stephanus causam dicens ostendit electos à Deo fuisse Patres, 20 priusquam natus esset Moses, 47 & staret Templum: 44 Externos verò omnes ritus ad cœleste exemplar formatos fuisse. 54 Stridentes dentibus Iudæi, 59 lapidibus illum obruunt.

CAP. VII.
1 Admittitur quidem ad causam dicendam Stephanus, sed vt iuris obtentu dānetur.

1 Dixit [1] autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

2 [2] Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, ‖ [a] Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahę quum esset in [b] Mesopotamia, priusquā habitaret in Charrhan:

Gen. 12.4.
Gen. 15.13.16

2 Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illū verum Deū agnoscere: simulque docet illos esse templo, & omni illo legali cultu, antiquiores, ac proinde aliud esse ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc, postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei possessionem in ea, [c] ne vestigium quidem pedis: quamuis [d] pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.

6 Loquutus autem est ita Deus, ‖ Erit *inquit* semen tuum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subijcietur, & malè accipietur [e] annis quadringentis.

7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.

Gen. 17.9.
Gen. 21.2.
Gen. 25.24.
Ge. 29.31, & 30.5, & 35. 23.
Gen. 37.28.

8 ‖ Deditque ei pactum Circuncisionis: ‖ & ita *Abraham* genuit Isaac, & circūcidit eum die octauo, ‖ Isaac autem *genuit* Iacob, ‖ & Iacob duodecim Patriarchas.

9 [3] Patriarchæ verò inuidia moti ‖ Iosephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum, [f] sed erat Deus cum eo.

3 Stephanus diligenter etiam cō memorat Patrum quorundam horrenda scelera, vt Iudęos doceat non temerè acquiescendū esse in Patrū autoritate & exemplis.

10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, ‖ deditque ei [g] gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti, qui constituit eum præfectum Ægypto & toti domui suæ.

Gen. 41.37.
Gen. 42.1.
Gen. 45.4.

11 Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan, & oppressio magna: & non inueniebant cibos Patres nostri.

12 ‖ Quum audisset autem Iacob esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primùm.

13 ‖ Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph.

14 Missis autem *nuntijs* Ioseph accersiuit patrem suum Iacob, omnemque cognationem suam, capitum septuagintaquinque.

Gen. 46.6.
Gen. 49.33.
Gen. 23.16.

15 ‖ Descendit ergo Iacob in Ægyptum: ‖ obijtque ipse & patres nostri.

16 Qui [h] translati sunt in Sichem, & positi in sepulchro, ‖ quod emit Abraham pretio argenti à filijs Emmor *filij* Sichē.

17 Quum autem appropinquaret tēpus promissionis cuius *causa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto,

18 Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph.

19 Hic [i] aduersus genus nostrum ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerent infantes suos ne sobolescerent.

20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit [k] diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi [l] pro filio.

22 Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: eratque potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum est ei quadraginta

a Potens ille Deus gloria & maiestatis plenus. b Cum postea ver. 4. dicat Abrahamum exijsse è Chaldæa, palàm est Mesopotamiam vicinam Chaldæam continuisse, sic Plinius libr. 6 cap. 27. c Ne tantillum quidem, vt in solo suo posset figere pedem. d Possessionis promissio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tametsi posteritas demum eius, illam possidendo occupauerit: est autem Synecdoche. e Anni quadringenti numerantur ab initio exorti seminis Abrahami. i. à nato Isaaco: quadringenti autem & triginta anni, qui narrantur à Paulo Gal. 3.17. ab eo tempore quo Abraham vnà cum patre exiuit ex Vr Chaldæorum.

f Hebr. quo peculiaris Dei fauor erga aliquos declaratur. Videtur enim ab ijs abesse, quos iuuare non sustinet: contra præsens illis, quos ex maximis quibusque periculis eripit.

g Vt gratiosus esset nomine sapientia coram Pharaone.

h Patriarchæ filij Iacob, quamuis solius Iosephi fiat mentio, Ios. 24.32.

i Solerter excogitauit aduersus genus nostrum, nempè iubendo vt exponerentur mares.

k Dei benignitate & fauore nascebatur ille puer, vt esset aspectus illius elegans.

l Vice filij.

gintà

ginta annorum tempus, subijt in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

24 ‖ Et quum vidisset quendam iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Existimabat autē fratres suos intelligere Deum per manum ipsius dare eis salutem. At, illi non intellexerunt.

26 ‖ Porrò sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te cōstituit principem & iudicem super nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?

29 Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

30 Expletis verò annis quadraginta ‖ visus est ei in deserto mōtis Sina [m] Angelus Domini in flammeo igne rubi.

31 Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandum, extitit ad eum vox Domini, *dicentis*,

32 Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorū: locus enim in quo stas, terra sancta est.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *est* in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

35 Hunc Mosen quem abnegauerant, dicentes, Quis te constituit principem & iudicem? hunc *inquam*, Deus principem & redemptorem misit, [n] ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

36 ‖ Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, ‖ & in deserto, annis quadraginta.

37 [4] Hic est Moses ille qui dixit filijs Israel, ‖ Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

38 ‖ Hic ille est qui fuit in congregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus nostris, qui*que* excepit viua [o] eloquia quæ nobis traderet.

Exod. 2. 11.

Exod. 2. 13.

Exod. 3. 2.

m Filiū Dei nunc Angelū vocat, Ipse est enim magni consilij Angelus, & ideò paulò post demonstrat eum dicentē Mosi, Ego Deus ille patrum tuorum, &c.

n Ad verbum, manu, id est, potestate.

4 Agnoscit Mosen pro legislatore, sed ita vt eius ipsius testimonio probet Legem in perfectius quippiam (nempe in propheticū munus, quod in Christum, prophetarū caput, ferebatur) respexisse.

Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 14.

Exod. 16. 1.

Deut. 18. 15, supra, 3. 22.

Exod. 19. 2.

o Logia *Græci vocant oracula diuinitus demissa, oratione soluta.*

39 Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:

40 Dicentes Aharoni, ‖ Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

41 Et [p] vitulum fecerunt per illos dies, obtuleruntq́; sacrificium idolo, & oblectarūt sese operibus manuum suarum.

42 Auertit autem *se* Deus, & [q] tradidit eos in seruitutem [r] exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, ‖ Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

43 Imò [s] baiulastis tabernaculū Moloch, & sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

44 [5] Tabernaculum [t] testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ‖ is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

45 ‖ Quod etiam [u] acceptum introduxerunt patres nostri cum Iesu in [x] possessionem Gentium, quas expulit Deus [y] à conspectu patrum nostrorum, ‖ vsque ad dies Dauid,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petijtque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 ‖ [6] Solomon autem ædificauit ei ædem.

48 ‖ Sed Excelsissimus ille in manufactis templis non habitat, sicut Propheta dicit,

49 ‖ Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorū. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?

51 ‖ [7] Duri ceruice, & [z] incircuncisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obnitimini, sicut patres vestri, *ita* & vos.

Exod. 32. 1.

5 Fuit quidem erectū tabernaculū à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

6 Templum quidē à Solomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

Amos 5. 25.

7 Stephanus zelo Dei incensus, eādem etiam suos iudices iudicat.

Exod. 25. 40, hebr. 8. 5.

Iosue. 3. 14.

2. Reg. 7. 16, psal. 132. 3.

p Quæ superstitio fuit Ægyptiaca idololatria, apud hos enim & Apis mirificus vitulus cultū habuit diuinum, ac vaccarum simulacra insignia fuerunt, Herodotus lib. 2.

1. Reg. 6. 1, 1. para. 17. 12.

Infra, 17. 24.

Esa. 66. 1.

Ierem. 9. 26, Ezech. 44. 9.

q Eos à suo spiritu destitutos tradidit Satanæ & peruersis cupiditatibus, vt seruirent stellis. *r Per exercitum cœli hoc loco non intelligit Angelos, sed lunam, solem, & reliquas stellas, Deut. 17. 3.* *s In humeros vestros sublatum tulistis.* *t Id est, conuentus.* *u Per manus traditum.* *x Metonymicè intelliguntur regiones quæ à Gentibus obtinebantur.* *y Quas Deus expulit, vt ingredientibus maioribus nostris, cederent harum regionum possessione.* *z Incircuncisi sunt corde, quorum natura adhuc vitijs demersi, hærent: alioqui carne erant omnes Iudæi circuncisi, duplex ergo fuit circuncisio, Vide Paul. Rom. 2. 28.*

8 Satan deprehensus, apertiùs furit.
Exod. 20. 1.
9 Quo propius mortẽ accedũt martyres, eo propius Christũ intuentes, in cælum assurgunt.
10 Zelus tũ hypocritarũ tum etiã superstitiosorum, tandem in manifestam rabiem exit.
11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum vsque halitum comitantur.
a Angelorũ ministerio.
b Translatio, vt supra, 5. 33.
c Paratum ad me confirmandũ in veritatu confessione. & recipiendum ad sese.

52 Quem Prophetarum nõ sunt persequuti patres vestri ? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.

53 ‖ Qui accepistis Legem [a] per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

54 [8] Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & [b] stridebant dentibus in eum.

55 [9] Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum [c] adstantem ad dextram Dei.

56 Et ait, Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis adstãtem ad dextram Dei.

57 [10] Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures suas, & [d] irruerunt concorditer in eum.

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant : [e] testes autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Iesu, suscipe Spiritum meum.

60 [11] Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne [f] statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, [g] obdormiuit.

d Violentus ille fuit impetus, animaduersio enim tunc Iudæis concessa non erat, vt apud Pilatum fatentur, dicentes, Non licere sibi occidere quenquam : ideò Ioseph. libr. 20. refert ab Anano Sadducæo interfectum fuisse Iacobum fratrem Domini, eoq; nomine accusatum fuisse apud Albinum præsidem. e Cautum erat in Lege, vt testes lapidationem auspicarentur, Deut. 17. 7. f Statuendi vocabulo, intelligit firmam ac perennem peccati imputationem. g Vide 1. Thess. 4. 13.

CAP. VIII.

2 Dum Stephanum lugent pij, 3 Saulus Ecclesiam vastat. 5 Philippus Samaria Christum prædicat. 9 Simonis magi 18 auaritia notatur. 26 Philippus 27 Eunuchum Æthiopem 38 baptizat.

CAP. VIII.
1 Christus hostiũ rabie ad propagãdum regnum suum abutitur.
2 Stephanũ mortuũ sancti lugent & sepeliũt, singulari fidei & charitatis exemplo: inuocat autem nemo.

1 SAulus [1] autem consenserat in necem eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quæ *erat* Hierosolymis : & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2 [2] [a] Extulerunt autem vna Stephanum viri religiosi, feceruntque planctum

a Inter piorum officia quæ hoc loco recensentur, nulla fit mentio conditarum reliquiarum.

3 Fidelium dispersio, fit Ecclesiarum vnio.
4 Philippus antea diaconus in Hierusalem, fit à Deo extraordinẽ Euãgelista.
5 Christus Satanã (quoties libuit) victum velut in triumpho ducit, ijs ipsis spectãribusquos fascinauit.
6 Impij quoq; & reprobi interdũ coguntur bonum Dei donũ gustare, sed quod mox euomant.
7 Petrus, nõ iam primas, sed Apostolici collegij legatus, & quidẽ addito Iohanne collega, pro authoritate sibi cõmissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis superstruunt.
8 Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex suis latebris eliciunt.
b Magia primùm in bonam partem sumebatur, nomine à Persis ducto, apud quod Magi sunt sapiẽtes, postea sumptum est in malam.
c Ita sibi suis præstigijs conciliarat Samaritanos, vt cæco quodam furore amentes toti essent illi addicti.

magnum super eum.

3 [3] Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos : & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

4 Illi igitur dispersi peragrabant *regionem*, euangelizantes sermonem *Dei*.

5 [4] Philippus verò quum peruenisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ cõcorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 [5] Vir autẽ quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artẽ [b] magicam, & gentem Samariæ [c] obstupefecerat, dicẽs se esse quempiam magnum.

10 Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attendebãt autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

12 Quum verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad Regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinent*, baptizabãtur tum viri tum mulieres.

13 [6] Simon verò, & ipse credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

14 [7] Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse Sermonem Dei, miserũt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent [d] Spiritum sanctum.

16 (Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerant in nomine Iesu)

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

18 [8] Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

d Eximia illa dona, quibus ornatos illos esse oportebat, præsertim qui præficiendi erant Ecclesiæ.

19 Dicens,

9 Simonis, nō Petri, sed magi, sunt successores qui res sacras aut emunt aut vendunt.

10 Bene de summis etiã peccatoribus sperandum, quoad eius fieri potest.

11 Christus gratis vocãs quoscunque libuit Philippo nihil tale cogitãte, ad eunuchũ imprudentem erudiendum & baptizandũ vsus, in AEthiopiam vsque regni sui limites profert.

12 Arcana Dei prouidentia regũtur etiã quæ maximè videntur fortuita.

e In hac doctrina quam annuncio.

f Vere rectũ, & sine simulatione.

Esa.53.7.

g Fel amaritudinis, vocat interiorẽ cordis malitiam, & virus illud diabolica impietatis, quo Magus iste totus erat repletus: dicitur autem Magus ille esse in felle, quasi oppressus esse totus felle, & in eo sepultus.

19 Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 [9] Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecunijs acquiri.

21 Nō est tibi pars neque sors in [e] hoc negotio: cor enim tuum non est [f] rectum in Dei conspectu.

22 [10] Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si fortè remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in [g] felle amarissimo, & [h] nexu iniustitiæ positum.

24 Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorum* quæ dixistis.

25 Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 [11] Angelus autẽ Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge & vade meridiem versus, ad viam quæ ab Hierusalem descendit Gazam: quæ est deserta.

27 *Is* igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Æthiops eunuchus, [i] dynastes Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuersis illius opibus, veneratque adoraturus in Hierusalem,

28 Reuertebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam Prophetam,

29 Dixit autẽ Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Qui enim possim, nisi quis mihi [k] præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederetque secum.

32 [12] Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, || Vt ouis ad mactationem ductus est: & vt agnus coram suo tonsore mutus, ita non aperuit os suum.

33 [l] In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: [m] seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Respondens autẽ Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à scriptura ista, euãgelizauit ei Iesum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait Eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?

37 [13] Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, [n] Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

38 Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & Eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

39 Quum autẽ ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus. pergebat enim in via sua gaudens.

40 Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens Euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

h Iniquitatis vinculis irretitum. i Opibus & potestate insignis apud Candacem. Candace autem nomẽ commune erat Reginarum Æthiopiæ. k Ad verb. viã ad intelligendũ demonstret, vel sit dux itineris. l Hebr. veritas legit: E claustro & iudicio assumptus est. Claustri autem nomine intelligit sepulchrum ipsúq; adeò mortis vincula, iudicij autem supplicium quo affectus est, & miserabilem illam cõditionem, quam subijt Christus nostra causa, Patris iram sustinens. m Quamdiu autem ipsius sit duraturum. Nam Christus excitatus ex mortuis amplius non moritur, Rom.6.9.

13 Professio fidei in adultis baptizãdis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primum in Christum inserimur, sed iã insiti confirmamur.

n Sũma confessionis necessaria ad Baptismum.

CAP. IX.

2 Saulus Damascum petẽs. 4 à Domino prosternitur. 10 Ananias mittitur, 18 vt eum baptizet. 23 Iudaeorum insidias 25 per murum demissus euadit. 33 Petrus Æneã paralytico medetur. 36 Tabitham defunctam 40 Vitæ restituit.

1 SAulus || [1] autem adhuc [a] spirãs minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adijt Pontificem maximum,

2 Et petijt ab eo epistolas *perferẽdas* Damascum ad synagogas: vt si quos inuenisset huius [b] sectæ, tum viros tum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

3 Quum autem iter faceret, factum est vt appropinquaret Damasco: || & repentè circumfulsit eum lux è cœlo.

4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autẽ, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus, quem tu persequeris. [c] durum est tibi contra stimulos calcitrare.

CAP. IX. Rom.9.3. gal.1.13. Infra.22.6. 1.cor.15.8. 2.cor.12.2.

1 Saulus (qui & Paulus) Christũ veluti fugiẽtẽ crudelissimè persequens, in eũdem victorẽ incidit, & singulari diuinæ bonitatis exemplo pro sæuitiæ suæ cõmerita pœna, nõ modò in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio confirmatur.

a Indicatur in Saulo fuisse vehementes impetus minarum de cæde discipulorũ. b Ad verb viæ: viã autẽ vocant Hebræi genus vitæ quo quis insistat. c Prouerbiũ de contumacia seipsos lædentium.

6 *Is verò* tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbē, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, [d] steterunt attoniti, audientes quidem [e] *eius* vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus è terra: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non commedit neque bibit.

10 Erat autē quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus: Anania, Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicū qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine [f] Tarsensem. ecce enim precatur.

12 Et vidit per visum virum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem sibi manum, vt visum reciperet.

13 Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalē.

14 Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomē tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam [g] instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meum in conspectū Gentium, & regum, & filiorum Israel.

16 Ego enim [h] ostendā ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

17 Abijt igitur Ananias, & introiuit domum [i] illam, & impositis manibus dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu sancto.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius quasi squamæ, & visum recepit illicò: ac surgens baptizatus est.

19 Quumque cepisset cibum corroboratus est: Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot.

20 [a] Et statim in synagogis prædicauit Christum *nempe* eum esse Filium Dei.

21 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant, Nonne hîc est qui populatus est in Ierusalē eos qui inuocabant nomen istud, & huc idcirco venit, vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 [3] Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, [k] collatis testimonijs demonstrans eum esse Christum.

23 [4] Expleto autem multo tempore inierunt inter se Iudæi consilium illum interimendi.

24 Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum adseruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

25 [5] Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, sune summissum in sporta.

26 [6] Quum verò Saulus aduenisset Hierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

28 [7] Versabatur ergo [l] cum eis in Hierusalem.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus [m] Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 [8] Quod quū cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaræam, & emiserunt Tarsum.

31 [9] Ecclesiæ igitur per totam Iudæā & Galilæam & Samariam habebant pacem, & [n] ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, *&* consolatione sancti Spiritus multiplicabantur.

32 [10] Factū est autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, ascenderet etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ:

33 Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab Annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat Paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus Christus: surge, & sterne tibiipsi. *Is* autem statim surrexit.

d Constiterunt, ita vt progredi non possent, sed attoniti manerent tanquam saxei. e Vocē, sub. Pauli audierunt: nam postea expressè dicitur eos nō audiuisse vocem alloquentis, 22 9. alij tamen sic locos in speciem dissidentes cōciliant. audierunt scilicet sonum sed non audierūt vocem distinctā. f Tarsus fuit vrbs Ciliciæ vicina Anchialæ, quas duas vrbes Sardanapalus fertur vno die extruxisse.

g Vel vas in quo perferatur nomen meum. h Demonstrabo perspicuè.

i Iudæ.

a Paulus nullo à carne & sanguine petito consilio, statim ad munus sibi cōmissum aggreditur.

3 Paulus non pugnat sola autoritate, sed adhibitis Prophetarū testimonijs. 4 Paulo ipsi tandē crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantùm ostendatur. 5 Hostium insidias & conatus salua vocatione, vitare nihil prohibet. 6 Non temerè olim quiuis ne interoues quidem ne dum inter Pastores, admissus. 7 Pericula ex periculis expectanda constātibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubat. 8 Licet, ex Ecclesiæ cōsilio locum mutare Verbi ministris. 9 Ecclesiarum ædificatio, persequutionum exitus, modò patienter expectetur Dominus. 10 Apostolatus Petri, sanato paralytico, obsignatur.

k Collatis Scripturæ locis, vt artifices aliquid compacturi solent singulas partes comparare, vt aliæ alijs ad amussim quadrent. l Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apostolis solos sibi tum fuisse conspectos dicit, Gal. 1. 18. 19. m Vid. sup. 6. 1. n Hæc translatio significat stabilimentum & augmentum.

35 Et

35 Et viderunt eum omnes qui incolebant [o] Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad Dominum.

36 [11] Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat diues operum bonorũ & eleemosynarum quas præstabat.

37 Factum est autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauissent, posuerunt in cœnaculo.

38 Quum autem Lydda esse prope Ioppen, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsque ad ipsos progredi.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipsis esset.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus [p] positis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

41 Data autem ei manu *Petrus* erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræsentauit.

42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quẽdam coriarium.

11 Petrus suscitato per nomẽ Christi cadauere, fidem facit omnibus sese Euangelium vitæ annuntiare.

o Lydda vrbs fuit Palæstinæ, Saron regio campestris, & locus pascuus, inter Cæsareã Palæstinæ, & Taborem montẽ, lacumq; Genezareth, tractu longo vltra Ioppen sese extendentem.

p Cùm in genua procubuisset, qui est precantium gestus.

CAP. X.

1 Cornelius Centurio 4 Angeli iussu 5 Petrum accersit, 11 Qui & ipse visione oblata 15 20 ne gentes aspernetur, instituitur. 34 Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat: 44 Hi autem Spiritum sanctũ accipiũt, 47 baptizantur.

1 POrrò [a] quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

2 [b] Pius ac timens Deum, cum tota domo sua, & præstans eleemosynas multas populo:

3 Qui quũ assiduè precaretur Deũ, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

CAP. X.

1 Petrus, duplici miraculo interueniente, Gentiũ primitias Deo consecrat.

a Colebat igitur vnum Deũ nec erat idololatra, nec fidei in Messiã potuit esse expers, qui pius esset. Sed eum adueniße nondum cognouerat. *b Magna laus istius hominis, qui omnes suos domesticos & familiares, à quibus necessariò studuerit esse religiosos ac pios.*

4 At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, [c] Quid est Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemosynæ tuæ [d] ascenderunt [e] memoriæ causa in Dei conspectum.

5 Nũc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem pium ex iis qui cum ipso assidui erant:

8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Postridie verò illis iter facientibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus [f] supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Factum est autem vt valdè esuriret, voluitque capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum [g] mentis excessus.

11 Conspexitque cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, [h] quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erant [i] quæuis [k] quadrupedia terræ, & feræ, ac [l] reptilia, & volucres cœli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

14 [2] Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquam commune seu impurum.

15 Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu [m] ne polluito.

16 Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cœlum.

17 Quum autem apud sese ambigeret Petrus quodnam esset visum illud quod viderat, ecce viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum:

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quæ

2 Petrum post acceptũ etiam Spiritum sanctum oportuit quotidie in cognitione beneficij Christi proficere.

c Quid me vis Domine? cõparat enim se ad audiendum.

d Translatio hebraïs familiaris, ab holocausti ritu ad preces.

e Id est, vt Deum veluti non sinant tui obliuisci. Sic enim solet interdum Scriptura quasi balbutire.

f Vide Matt. 10.27.

g Ecstasis, siquidem etsi nõ stupet Petrus, sed Dei colloquio fruitur & mysteria eius docetur, mẽs tamẽ eius quasi excessu altius euecta fuit, breui ad sedes suas reditura.

h Vt quadratum videri possit fuisse velum.

i Hic manifestè particula vniuersalis ponitur pro indefinita, id est, cuiusuis generis, vt significentur genera singulorum, non singula generum.

k Eorum quæ [illegible].

l Quid nomine reptilium intelligatur, docetur Leu. 11 [illegible].

m Ne pro polluto habeto.

runt te:

20 Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego is sum quẽ quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abijt cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis.

25 [3] Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

3 Adoratio religiosa vni Deo conuenit: ciuilis autem, & ipsa periculosè ministris Verbi tribuitur.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant.

28 Dixitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quam ob causam me accersiueritis.

30 Tũ Cornelius ait, Nudiusquartus vsque [n] ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

n Non eandem horam indicat, sed æqualem duorum videlicet dierũ nonam.

31 [4] Dixitq;, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

32 [5] Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare, qui quum adfuerit, loquetur tibi.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodẽ nutritur & adolescit.

33 Eodem igitur momento misi ad te: & tu bene fecisti qui aduoneris. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

34 [6] Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio || Deum [o] non accipere personam,

6 Sublatum est populorum discrimen aduentu Christi. Quis autem sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur.

Deut. 10. 17, 2. paral. 19. 7, iob. 34. 19, sap. 6. 8, eccle. 35. 16, rom. 2. 11, galat. 2. 6, ephes. 6. 9, coloss. 3. 25, 1. pet. 1. 17. Luc. 4. 14. Iere. 3. 34, mich. 7. 18. Infra, 15. 9.

35 Sed in quauis gente acceptum ei esse [p] quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Id quod [q] significauit filijs Israel, annuntiãs pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

37 [7] Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, || initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes.

7 Summa Euangelij, Christum promissum Patribus, & suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostẽdit) ac tandem pro nostri reconciliatione crucifixum, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eum credit, remissione peccatorum accepta, seruetur, sicut supremo illo die, sedente eodem ipso viuorum ac mortuorum iudice, patefiet.

38 Vt Iesum Nazarenum [r] vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia, qui obambulauit benefi ijs afficiens & sanans omnes sub diaboli potestate redactos, quoniam Deus erat cum eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalem fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt conspicuus fieret,

41 Non toti populo, sed testibus quos ipse prius [s] designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo postea quam resurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 || Huic etiam omnes Prophetæ testimonium dant, || remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

44 [8] Adhuc loquẽte Petro verba ista,

8 Quid loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis apparet.

o *Non iudicare ex externis.* p *Per timorem Dei, Hebræi vniuersum cultum intelligunt: vnde intelligitur Cornelium fide minimè caruisse, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei expertes non fuerunt: ineptè ergo faciunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberum arbitrium constituunt.* q *Significauit Deus Israelitis, ex quauis gente gratum esse Deo qui piè viuit, annuntiauit enim pacem hominibus per Christum qui non vnius gentis, id est, Israelitica, sed omnium est Dominus.* r *Hæc formula sumpta est ex Hebræorum consuetudine, apud quos vngebantur Reges & sacerdotes. Inde factum est vt dicantur vngi quos donis ac virtutibus imbuit ac exornat.* s *Hæc Apostolorum* Cheirotonia, *id est, electio, propriè Deo tribuitur: nam etsi legitima ministrorum electioni Deus præsit, est tamen hoc loco tacita antithesis inter* Dei Cheirotonian, *& hominum suffragia, siquidem à Deo immediatè designantur Apostoli, mediatè ministri Ecclesiæ.*

illapsus

illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

45 Fideles autem qui *erant* ex circuncisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

47 [9] Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

9 Baptismus sanctos nõ facit, sed sanctificatione obsignat.

48 Iussitque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

2 Petrus eo nomine accusatus, 5 sese defendit, 22 Barnabas Antiochiam mittitur, 26 Vbi Discipuli, Christiani nominati sunt. 28 Ibidē Agabus famem futuram prænuntiat.

CAP. XI. 1 Petrus immeritò reprehensus ab imperitis, non obijcit se à nemine iudicandum, sed palàm facti sui rationē reddit.

1 Avdierunt [1] autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circuncisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

4 Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cœlo, & ad me vsque venit.

6 In quod quũ intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & uolucres cœli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & vescere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Respondit autem mihi vox secundò è cœlo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cœlum,

11 Tum ecce, eodem momento tres viri superuenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

12 Dixit verò mihi Spiritus vt cõgrederer cum eis, nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset Angelum domi suæ, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonē qui cognominatur Petrus:

14 Qui tibi ea dicturus est per quæ serueris, & tu & tota domus tua.

15 Quum autem exorsus essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quēadmodum & in nos in principio.

16 Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, || Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto.

Mat. 3.11, mar. 1.8, luc. 3.16, iohan. 1.26, supra 1.5, infra 19.4.

17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quũ credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deum possem prohibere?

18 [2] His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscentiam dedit in vitam.

2 De veritate incomperta quærentes, placidè audiendi: sed vicissim eiusdem declarationi acquiescendum est.

19 [3] *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & [4] Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

3 Dispersio Ecclesiæ Hierosolymitanæ, multarũ aliarum collectionis causa.

4 *De Antiochia Syriæ loquitur, quæ Ciliciæ erat vicina.*

20 [4] Quidam autem ex ijs Cyprij & Cyrenenses, qui introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis Euangelizãtes Dominum Iesum.

4 Antiochenam Ecclesiam (id est nouam quãdam Gentiũ Hierusalē) extraordinariæ vocationi debemus.

21 Fuit autem manus Domini cum eis: multusq; numerus credentium conuersus est ad Dominum.

22 [5] Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque.

5 Extraordinariã vocationem non temerè damnant Apostoli, sed tamen ex effectis dijudicant.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide. & adiuncta est multa turba Domino.

25 [6] Abijt autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum inuentum duxit Antiochiam.

6 Nulla fuit inter Apostolos de vsurpãdis aut retinendis sedibus ac gradibus cõtentio.

26 Factum est autem vt annum totum conuenirent in Ecclesia, docerentq;

7 Dominus suis flagellis sic cum impijs inuoluit Ecclesiam, vt tamen ei, quacunque ratione expedit, in tempore prospiciat.

8 Ecclesiæ omnes vnũ corpus constituunt.

b .i. Vt ex eo possent Diaconi pauperibus subuenire: omnia enim ritè, & ordine administrari oportuit, quamobrem dicuntur hæc misisse ad presbyteros, i. ad Ecclesiæ gubernatores.

turbam multam, & discipuli nominarentur primum Antiochiæ Christiani.

27 [7] Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam.

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famẽ magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.

29 [8] Singuli autẽ discipulorum, prout cuique suppetebat, decreuerunt [b] subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

CAP. XII.

1 Herodes Iacobum gladio occidit. 4 Petrum incarceratũ, 8 Angelus liberat. 20 Rex Tyrijs infensus, 21 placatur: 22 & quum diuinos honores sibi vendicat, 23 à vermibus erosis, vitam finit.

Cap. XII.

1 Concedit quidem inducias Ecclesiæ suæ dominus, sed ad tempus.

2 Tyrannorum vetus mos est piorum sanguine redimere impiorum gratiam.

3 Tyranni sibijpsis crucem figunt, tum quoque quum agunt ex animi sui sententia.

4 Preces, consilia tyrannorum euertunt, Angelos à Deo impetrant, carcerem perfringunt, catenas dissoluunt, Satana deniq; profligato, Ecclesiam seruant.

1 CÆterùm [1] per id tempus aggressus est [a] Herodes rex male accipere quosdam ex Ecclesia.

2 [b] Interemit autem Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

3 [3] Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiã Petrum: (erant autem dies Azimorum.)

4 [3] Quem etiam prehensum coniecit in carcerem, traditum [c] quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eum populo:

5 [4] Petrus igitur seruabatur in custodia: preces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

6 Quum vero esset producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium obseruabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux splenduit [d] in carcere: & pulsato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge velociter: Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitque ei Angelus, Præcingere, & subliga sandalia tua. Fecit autem i-

a Herodis nomen commune fuit posteritati Herodis Ascalonitæ cognomento Magni: Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodis magni, filius Aristobuli, eius Agrippæ pater, de quo postea. b Indicta causa & vi aperta occidit. c Copiolis quaternorum.

d Ad verb. in habitaculo, Sic honestiore vocabulo carcerem vocabant, Plut. in Solone.

ta. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicum vnum: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 Tum Petrus [e] ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 [5] Et *re* considerata, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

13 [6] Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, [f] prodijt puella vt subauscultaret, nomine Rhode.

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio nõ aperuit vestibulum, sed intrò currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rem* habere. At illi dicebant, Angelus eius est.

16 Petrus autem perseuerabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17 [7] Quum autem manu eis indixisset silentium, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere, dixitq;, Annuntiate ista Iacobo, & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

18 [8] Orto autem die fuit tumultus nõ paruus inter milites quidnam factum esset Petro.

19 Herodes verò, quum eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit *eos* ad supplicium rapi: & quum descendisset à Iudæa Cæsaream, *ibi* commoratus est.

20 [9] Herodes autẽ infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi cõcorditer venerũt ad eum, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacẽ: eo quòd aleretur regio ipsorũ ex regis *agro*.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, concionabatur ad eos.

5 Sacri nocturni conuentus tum virorum tũ mulierum (quum diurnis locus nõ datur) Apostolico exemplo comprobantur.

6 Plus etiam à Deo impetramus quam ausimus sperare.

7 Cedendũ quidem interdum furori, sed ita vt nihilò neg ligentius fiat opus Domini.

8 Consiliũ malum tandem consultoribus pessimum.

9 Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

e Ad verb. factus in sese. Nam antea prorsus attonitus, quasi extra se erat.

f Videlicet è loco vbi congregati erant, non ex ipsis ædibus.

22 [10] Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

23 [11] Illicò verò percussit eum Angelus Domini, eo quòd non [g] tribuisset gloriam Deo, & [h] erosus à vermibus animam efflauit.

24 [12] [i] Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex Hierusalem expleto ministerio, simul assumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

10 Popularis adulatio stultos infatuat.
11 Superbis Deus resistit.
12 Tyranni Ecclesiam diruendo ædificant.
g Ioseph. narrat hunc Regem non repressisse adulatorum voces, quam ob causam & iste moriens, de istorum vanitate conquestus est. h Ad verb. factus verminosus. i Illi qui audiebant sermonem.

CAP. XIII.

2 Paulum & Barnabam sibi segregari iubet Spiritus 6 Paphi, 8 Elymas magus 11 excæcatur, 14 Hinc Antiochiam Pisidiæ profecti. 17 Euangelium prædicant, 45 Iudæis acriter contradicentibus.

1 ERant [1] autem Antiochiæ in Ecclesia quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & magistri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Menahen qui fuerat vnà cum [a] Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 Quum igitur ij [b] ministrarent Domino & ieiunarét, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos [c] aduocaui.

3 [2] Tunc *igitur* quum ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt *eos.*

4 [3] Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, descenderunt [d] Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumque peruenissent Salaminam, annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem ministrum.

6 Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendam magũ pseudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Bariesus.

7 Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonem Dei.

8 [4] Obsistebat autem eis Elymas, *id est magus, (ita enim explicatur nomen eius)* quærens auertere Proconsulẽ à fide.

CAP.XIII.
1 Paulus, adiuncto Barnaba, non ab homine, nec per hominẽ, sed Spiritus sancti extraordinario mandato, Gentium Apostolus secundo designatus.
2 Ieiuniũ & preces solennem manuũ impositionem præcedebant.
3 Paulus cum suis Cyprum primo impetu Christo subigit.
4 Satan sese Christo opponens, eius victoriam illustrat.
a Is fuit Antipas, qui Iohannem Baptistam interfecit.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 [5] Dixit, O plene omni dolo & omni [e] maleficentia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, [f] manus Domini aduersum te: erisq; cæcus non videns solem ad tempus. Illicò verò incidit in eum calligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

12 Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

13 [6] Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliæ *vrbem,* Iohannes verò abscedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

14 At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam *vrbem* [g] Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

15 [7] Post lectionem autem Legis & prophetarum miserunt Præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, siquis est [h] in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 [8] Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

17 Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum [i] extulit, quũ essent incolæ ‖ in terra Ægypti, ‖ & ex ea eduxit eos [k] elato brachio.

18 Et circiter ‖ quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deserto.

19 Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, ‖ sorte distribuit eis terram earum,

20 Et postea annis circiter [l] quadringentis & quinquaginta dedit iudices, ...

5 Magus extra ordinem quidẽ, sed corporali tamen pœna à Paulo affectus ordinarijs magistratibus exemplum præbet in eos animaduertendi, qui improbè & obstinatè cursum Euangelij impediunt.
6 Exemplũ in eodem cœtu, tum singularis constantiæ, tum magnæ imbecillitatis.
7 In synagoga (ad cuius exẽplar institutos fuisse constat Ecclesiæ Christianæ cœtus) primùm habebatur sacrorum librorũ lectio, deinde etiam ijs qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archisynagogis loquendi potestas.
Exod.1.1.
Exod.13.14.
Exod.16.1.
Iosue.14.1.
8 Deus plurimis peculiaribus beneficijs eleẽum Israelem affecit, sed illo in primis quòd æternum liberatorem ei promisit.

b Fungentibus illis munere suo, id est, vt interpretatur Chrysost. facientibus præconium. c Vocare (vnde nomen vocatio in Ecclesia vsitatissimum) dicitur Dominus, cùm facit existere quod non est, siue illud ad substantiam, siue ad qualitates referatur, sumitur inde translatio, quod cum aliquid esse incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qui dixit & facta sunt. d Seleucia vrbs fuit Ciliciæ, à Seleuco vno ex Alexandri successoribus.

e Vitium illud notat, quo qui laborat, ad quoduis scelus facilè ac propenso animo feratur. f Potentia quæ sese exerit in feriendis & proterendis suis hostibus. g Distinguitur ab Antiochia Syriæ. h Heb. quo significatur, diuina gratiæ dona in nobis esse tanquam in thesauris, eaq; nostra non esse, sed Dei. Sic David, Posuisti in os meum canticum nouum, Psal. 40.1. i Sublatum euexit in dignitatem. k Aperte, exerta vi ad hostes populi sui conterendos. l A nato Isaaco ad deletos vsque, ductore, Iosua, Cananæos, intercesserunt anni quadringenti quadraginta septem, ideò additur particula circiter, quia tres anni desunt, sed vsus est maiore numero integro Apostolus.

Iudic. 3. 9. 1. Sam. 8. 5. 1. Sam. 9. 15. & 10. 1. 1. Sam. 16. 13.

9 Iesum esse seruatorē illum ex Dauide exoriturum probat ex Iohannis testimonio

Psal. 89. 21. Esa. 11. 1. Malach. 3. 1, matth. 3. 10. & 11. 10, mar. 1. 2, luc. 3. 3. Mat. 3. 11, mar. 1. 7, ioh. 1. 20.

10 Iudæis propriè promissus & missus Christus. Mat. 27. 28, mar. 15. 11, luc. 23. 23, ioh. 19. 6. Mat. 28. 2, mar. 6. 6, luc. 24. 6, ioh. 20. 19.

11 Iesu acciderūt quęcunque de Messia prædixerant Prophetæ vt hinc quoq; constet illū esse verum & vnicum illum Seruatorem: nec tamen propterea excusantur, qui eum non modò non receperunt, sed etiam crudelissimè (quanuis innocentem) sunt persecuti.

gentis quinquaginta ‖ dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetam.

21 Et exinde ‖ petierunt regem, ‖ deditque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Beniamin,[m] annis quadraginta.

22 Et amoto illo, ‖ excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato, dixit, ‖ inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

23 [9] Huius è semine Deus ‖ secundum promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum:

24 ‖ Quum ante prædicasset Iohannes[n] coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli.

25 Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, ‖ Quem me suspicamini esse? non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non sum dignus qui soluam.

26 [10] Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

27 [11] Qui enim habitabant in Hierusalem, & primores eorum, quum ignorarent istum, & *eo* condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

28 Et nulla causa mortis inuenta, ‖ petierunt à Pilato vt necaretur.

29 Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractum è ligno, posuerunt in monumento.

30 ‖ [12] Deus autem excitauit eum à mortuis.

31 Qui visus est per dies multos ijs qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum expleuisse filijs illorum, *id est*, nobis,[o] excitato Iesu:

33 [13] Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, ‖ Filius meus es tu, ego hodie genui te.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum: ita dixit, ‖ Dabo vobis[p] firmas illas Dauidis beneficentias.

35 [14] Ideò & aliàs dicit, ‖ Non sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

36 Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei concilio, ‖ obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 [15] Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:

39 [q] Et ab omnibus à quibus per Legem Mosis[r] absolui non potuistis, per hunc, quemuis qui credat, absolui.

40 [16] Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in[s] Prophetis.

41 ‖ Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.

42 [17] Egressis autem *eis* è synagoga Iudæorum, rogarunt Gentes vt in proximè sequens Sabbathum loquerentur sibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis &[t] religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarét in gratia Dei.

44 Sequēte verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.

45 [18] Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac[u] blasphemantes.

46 [19] Tunc[x] libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos[y] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Do-

Psal. 2. 7, hebr. 1. 5. & 5. 5. Esa. 55. 3. Psal. 16. 10.

14 Sic intrauit sepulchrum Dominus vt ne corruptionē quidem senserit. 1. Reg. 2. 10, supra, 2. 20.

15 Christus ideò missus, vt per legē damnatos gratuita remissione peccatorum donet.

16 Beneficia Dei cedunt contemptoribus certo exitio. Haba. 1. 5.

17 Gentes præeunt Iudæis in regnum cœlorum.

18 Euangelij eiusdem odor reprobis incredulis mortem spi[...] electis autem credētibus, vitam.

19 Euangelium, expresso Dei mandato, Gentibus promulgatum.

12 Opponenda est gloria resurrectionis, ignomiæ crucis & sepulturæ, Probatur autem resurrectio tum oculatis testibus, tum Prophetarum testimonijs. 13 Si Christus mansisset in morte, non esset verus Filius Dei, nec firmum esset fœdus cum Dauide sancitum.

m In hoc quadraginta annorum spatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quasi absorpta fuit à regno administratio. n Iohannes apparitoris instar Christum non eminus, vt alij Prophetæ venturum significauit, sed iam iter ingressum & sibi imminentem commonstraret. o Verè enim tunc & manifestè apparuit vt Dei vnigeniti Filius, cùm deposita infirmitate, victor mortis è sepulchro emersit.

p Ad verb. sancta David fidelia, sancta autem vocāt Græci quod Hebræi beneficentias: vocantur autem beneficentia Dauid passiua significatione, id est, quæ in Dauidem fuerunt collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotismo, firma atque constantes. q Cùm ceremoniales leges vos absoluere non potuerint à peccatis absoluemini per istum, si fide illum amplectamini. r Ad verb. iustum declarari. s Vide Mar. 1. 2. t Qui relicto Paganismo, Mosis religionē erant amplexi. u Contumelijs & conuicijs incessentes. x Vsi oratione libera, aperta, & confidente. y Hoc vestro facto, quasi sententia in vos lata statuitis & decernitis.

minus, *dicens*, ‖ Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

48 Gentes autem hæc audientes, gauisę sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crediderũt quotquot erant [z] ordinati ad vitam æternam.

49 Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.

50 [20] Iudæi verò extimularũt mulieres [a] religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarũt persequutionem in Paulum ac Barnabam, eieceruntque eos è finibus suis.

51 [21] ‖ At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.

52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

Esa. 49.6.
20 Ea est hostium Euangelij calliditas, vt quorundam etiã, alioqui non penitus malorũ, simplicitate ad suam crudelitatem exercẽdam abutantur.
Infra, 18.6, matth. 10.14, mar. 6.11. luc. 9.5.
21 Non obstat mundi perfidia, quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

z Itaque aut non omnes erant vitæ æternæ destinati, aut omnes necesse fuisset credere, quod quia verum non est, sequitur quosdam destinatos fuisse: itaque non tantùm Deum præsciuisse, sed etiam præordinasse, vt nec fides nec fidei effecta, caussa sint ordinationis, sed ordinatio fidei. a Quæ essent Mosis Legem amplexæ.

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnabas 5 Iconio eijciuntur. 6 Paulus Lystra 10 claudum sanat: 13 & sibi sacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæis autoribus lapidatur, 23 Hinc multis Ecclesijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

1 FActum [1] est autem [a] Iconij vt simul introirent synagogam Iudæorũ, & loquerẽtur, ita vt crederet Iudæorum simul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò [b] increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

3 [2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabatque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuisa est autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apostolis.

5 Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

6 Re considerata, [d] perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem.

7 Et illic prædicabant Euangelium,

CAP. XIIII.
1 Non minus constantes esse nos oportet, quã obstinata est malorũ peruersitas.
2 Non cedendum minis, imò ne aperto quidem furori, nisi quum ita prorsus necesse est, idque nõ quietis captandæ causa, sed vt eo latius propagetur Euangelium.
a Iconium vrbs fuit Lycaoniæ.
b Qui nõ paruerũt doctrinæ.
c Ad verbum, deprauarunt.
d Licet aliquando fugere pericula opportunè.

8 [3] Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab vterò matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exilijsset, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dij assimilati hominibus, descenderunt ad nos.

12 Vocabantque Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium: quoniam is erat dux sermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collati ante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad [e] vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

14 Quod cùm audissent Apostoli Barnabas & Paulus, [f] diruptis pallijs insilierunt in turbam, clamantes,

15 [4] Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos quoq; sumus homines [g] iisdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes vt à [h] vanis istis rebus conuertimini ad Deum illum viuum, ‖ qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt:

16 [5] Quique præteritis ætatibus ‖ [i] siuit omnes Gentes suis ipsarum vijs incedere.

17 Quanquã non passus est se *esse* expertem testimonij, *nobis* benefaciendo, dans nobis cœlitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

19 [6] Superuenerunt autẽ quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ‖ Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem, existimantes eum mortuum esse.

20 Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est vrbẽ: & postridie abijt Derben cum Barnaba.

21 [7] Quumque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium, & Antiochiam:

22 [8] Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide, &

3 Vetus est diaboli astus efficere vt fideles serui Dei vel se mel profligentur, vel pro idolis colantur, idq; præcipuè arrepta ex miraculis occasione.
4 Idololatria etiã dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & eximijs, quod vnius Dei est tribuit, nempe inuocationis cultũ.
5 Consuetudo quãtumlibet vetus non excusat idololatras.
6 Diabolus in extremũ redactus, tãdem apertè furit, sed frustrà, tunc quoq; quum videtur esse superior.
Gen. 1.1, psal. 146.6, apoc 14.7. Psal. 81 13.
7 Per medias mortes nihilominus in vocatione pergendum.
8 Ministrorum est, non tantùm docere, sed etiã iam doctos confirmare, & ad crucẽ præparare.
2. Cor. 1.25.
e Ædium in quibus habitabãt Paulus & Barnabas.
f Vide Mat. 26.65.
g Mortales vt vos estis, & eiusdem atque vos humanæ natura participes. b Hebræorum more Idola res vanas vocant. i Ex arbitrio suo viuere, nulla ipsis præscripta ratione religionis.

dicentes, oportere per multas oppressiones nos ingredi in regnum Dei.

23 [9] Quumq́; ipsis per suffragia creassent per singulas Ecclesias Presbyteros, precatiq́; essent cum ieiunijs, commédarunt eos Domino in quem crediderant.

24 [10] Peragrataq́; Pisidia, venerunt in Pamphyliam.

25 Ac Pergæ loquuti *Dei* sermonem, descenderunt [k] Attaliam.

26 || Et illinc abnauigarunt [l] Antiochiam, vnde fuerant commendati gratiæ Dei ad opus quod expleuerant.

27 Quum autem venissent & coegissent Ecclesiam, retulerunt quanta Deus per ipsos effecisset, eumque aperuisse Gentibus ostium fidei.

28 Et egerunt illic multum tempus cum discipulis.

9 Apostoli plãtatas Ecclesias commiserũt proprijs pastoribus, quos quidem, nec temerè, sed præeuntibus precibus & ieiunijs, crearunt, nec pretio aut imperiosa potestate Ecclesijs obtruserunt, sed cœtus suffragijs comprobatos cõstituerunt.

Supra, 13.2.

10 Paulus & Barnabas sua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuersi, rationem itineris suæ Ecclesiæ exponunt.

k *Attalia vrbs Pamphyliæ maritima, Lyciæ vicina.*

l *Antiochiam Syriæ.*

CAP. XV.

2 Antiochenis quidem iugum Legis obtrudere conantur. 6 Consultant de hac re Apostoli: 19 & quid facto opus est 23 per literas indicant. 36 Inter Paulũ & Barnabam 39 acris contentio oboritur.

CAP. XV.

1 Ecclesia tandem etiã ciuili dissidio exercetur, orto à superbis & præfractis ingenijs malorũ initio. Fuit autem prima cõtẽtio, de Christi officio, sola ne ipsius iustitia per fidem apprehensa iustificati seruemur, an verò Legis etiam obseruatione fit opus.

1 PORRÒ [1] [a] quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres, & *dicebant*, Nisi circuncidamini ritu Mosis, non potestis seruari.

2 [2] Orta igitur seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus & Barnabas & quidem alij ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam, *percontaturi* de hac quæstione.

3 Illi ergo [b] deducti ab Ecclesia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrãtes conuersionem Gentium: & adferebãt gaudium magnum omnibus fratribus.

4 Quum autem aduenissent in Hierusalem, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipsos effecerat.

5 Sed (*aiebant*) quidam surrexerunt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circũcidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

6 [3] Congregati sunt igitur Apostoli & Presbyteri vt dispicerent de hoc negotio.

2 Ecclesiarum conuentus ad opprimendas hæreses instituti, ad quos cõmuni nomine cer.i homines mittebantur. 3 Res prius in Apostolorum & Presbyterorum conuentu, audita vtraque parte disceptatur, deinde cum plebe communicatur.

a *Epiphanius indicat fuisse Cerinthum.* b *Officiosè deducti ab Ecclesiastico cœtu, i. à quibusdam delegatis ab Ecclesia.*

7 Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, || [4] Viri fratres, vos scitis Deum [c] iampridem [d] inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis.

9 || Nihilq́; [e] discreuit inter nos & illos, [f] fide purgatis cordibus eorum.

10 [5] Nunc ergo [g] quid tentatis Deũ, || imposito iugo ceruici discipulorum, quod neque patres nostri neq; nos portare potuimus?

11 Imò per gratiã Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

12 [6] Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes.

13 Postquam autem conticuissent, respondit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me,

14 [7] Simeon exposuit quomodo primùm Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populum nomini suo.

15 Et huic *rei* consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

16 || Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculũ Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud:

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 [i] Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

19 [8] Quamobrem ego censeo no esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur.

20 Sed ad eos scribendũ vt abstineant à [k] pollutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato & sanguine.

Supra, 10.30, & 11.15.

4 Deus ipse in vocatione Gentium incircuncisarum, docuit fide absque legali cultu salutem cõstare.

Supra, 10.43, 1.cor.1.2. Mat.25.4.

5 Petrus à ceremonijs ad Legẽ ipsam in genere transiens, docet, si petenda esset à Lege salus, non autem à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum: quoniã Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

6 Viua legitimi cõcilij effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

Amos 9.11.

7 Gentium vocationem ex Dei verbo cõfirmat Iacobus Petro assentiens.

8 In rebus medijs hactenus communicãdum cum fratrum infirmitate, vt eis cõcedatur discẽdi spatium.

c *Ad verb. à diebus antiquis, id est, ab initio mandati præconij Euãgelij, & statim post delapsum super nos Spiritum sanctum.* d *Ex nobis, vel ex nostro cœtu Apostolico.* e *Nullum discrimen fecit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium.* f *Christus pronunciat Beatos, qui mundi sunt corde: tales autem effici fide nunc planè & dilucidè dicitur.* g *Cur tentatis Deum, quasi ille non valeat saluare fide.* h *Alphęi, qui & frater Domini fuit dictus.* i *Nihil ergo fit temerè, sed Dei ordinatione,* k *A sacrificijs, seu à conuiuijs quæ in idolorum templis agitabantur.*

21 Moses

21 Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabbatha legatur.

22 [9] Tunc visum est Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres.

23 Et ista per manus eorum *mittenda* scribere: Apostoli & Presbyteri & fratres, ijs qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus, qui *sunt* ex Gentibus, salutem.

24 [10] Quoniam quosdam [l] è nobis egressos audiuimus vos turbasse verbis, [m] labefactantes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legem, quibus *hoc* non præceperamus:

25 Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

26 Hominibus qui [n] exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

27 Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Visum est enim [o] Spiritui sancto ac [p] nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc [q] necessaria:

29 [11] *Videlicet* vt abstineatis ab ijs quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

30 [12] Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine, reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super exhortatione.

32 Iudas quoq; & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt [r] cum pace à fratribus ad Apostolos.

9 In legitima synodo, nec ij quib⁹ permittitur iudiciū, quicquam tyrannicè statuūt, nec communis cœtus tumultuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significādis & stabiliēdis quæ ita fuerint decreta.

10 Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab ijs qui salutem aliūde quam ab vno Christo per fidē apprehenso petendā docent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunque authoritatē suæ vocationi prætexāt.

11 Ea demùm est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.

12 Charitas etiam in rebus per se medijs est necessaria.

13 Omnium interest, quid tenēdum sit certò cognoscere, nedū vt Ecclesiam oporteat, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis.

l E nostra congregatione. m Translatione sumpta ab illis, qui quod ædificatum est, diruunt: ædificari autem Ecclesiam, pro constitui, familiaris est Scripturæ metaphora. n Qui extremis periculis exposuerunt vitam suam. o Mentio fit in primis Spiritus sancti, ne humanum negotium illud esse videatur. p Non quòd tribuatur propria authoritas hominibus, sed vt ministerij & operæ fidelitas demonstretur. q Necessitas illa non fuit præcisa, sed referri debuit ad temporis conditionem, vt aliarum Gentium cum Iudæis esset magis apta, & minus dissentanea vitæ ratio. r Hebr. id est, fratribus illis omnia fausta precantibus, & cum bona Ecclesiæ venia.

34 Sed Silæ visum est ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoq; egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs etiam multis sermonem Domini.

36 [14] post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reuersi inuisamus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, *cognituri* quomodo habeant.

37 [15] Barnabas autem consuluit vt assumerent secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum censebat eum non assumere qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

39 [16] Sic igitur sunt [f] exacerbati, vt alter ab altero discederet: & Barnabas, assumpto Marco, nauigaret Cyprum:

40 Paulus verò allecto Sila abijt, cōmendatus gratiæ Dei à fratribus.

41 Peragrauitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

14 Ecclesiæ, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideóque institutæ fuerunt tum synodi tum etiam inspectiones.

15 Triste dissidij inter optimos & cōiunctissimos viros exemplum, nō tamē de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

16 Deus quidem suorū etiam delictis, ad Ecclesiæ suæ ædificationē, vtitur: sed tamen in optimis etiam causis cauendum, ne vltra modum efferuescamus.

f Vehementer commoti fuerunt animi. Theoph. pusilli animi affectionem humanam fuisse censet. Est autem consideranda vis consilij diuini: ita enim factum est, vt diuersis in locis exerceretur doctrina Euangelij.

CAP. XVI.

1 Paulus circunciso Timotheo, 12 Philippis agens, 14 Lydiam in fide instituit: 16 Pythonis spiritum 18 expellit. 20 Propterea 22 virgis cæsi 24 in carcerem conijciuntur. 26 Terræmotu 27 carceris ianuæ aperiuntur, 31 32 & eiusdem custos Christi fidem recipit.

1 PEruenit [1] autē Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine || Timotheus, filius mulieris cuiusdam [a] Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

2 Huic [b] dabāt testimonium fratres qui Lystris erant & Iconij.

3 [2] Eum *itaque* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erāt: sciebant enim omnes patrē eius Græcū esse.

4 [3] Prout autē pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda [c] instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

CAP. XVI. || Rom. 16.21, philip. 2.19, 1. thess 3.2.

1 Timotheū ne Paulus quidem ipse nisi idoneo testimonio probatū, ad ministerium assumpsit.

2 Timothe⁹ non absoluta necessitate, sed propter temporis circunstantiam ad lucrifaciendos Iudæos circunciditur.

3 Seruanda in rebus medijs charitas, tum vt infirmis, tum vt Ecclesiæ paci consulatur.

a Paulus commendat in posteriore ad Timotheum, pietatem matris & auiæ Timothei. b Nimirùm pietatis & honestatis. c Decreta illa, de quibus egit superiore capite.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide & augebantur numero quotidie.

6 [4]Phrygia autem peragrata & Galatica regione, [d]prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia:

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spiritus.

8 Pręterita autem Mysia, descenderunt Troada.

9 [5]Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans, & rogans eum, & dicens, Traijce in Macedoniam & succurre nobis.

10 [6]Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, [e]collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 [7]Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, [f]vbi solebat esse precatio: vbi quum consedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ conuenerant.

14 [8]Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit: cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo:

15 [9]Quum verò baptizata esset & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

16 [10]Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spiritum [g]Pythonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando:

17 Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad [h]multos dies. sed molestè ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi per nomē Iesu Christi, vt exeas ab ea. Exijt igitur eodem illo momento.

19 [11]Videntes autem domini abijsse spem quæstus sui, præhensum Paulum & Silam traxerūt in forum ad magistratus.

20 [12]Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint Iudæi:

21 [13]Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere neq; vsurpare, quum simus Romani.

22 [14]Vnà autem insurrexit turba aduersus eos: & præfecti diruptis eorum vestibus, iusserunt *eos* virgis cædi.

23 Quūq; multas plagas eis imposuissent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentariensi vt tutò eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerē, & [i]pedes eorum adstrinxit numella.

25 [15]Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebant eos.

26 Repentè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

27 [16]Expergefactus autem commentariensis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

28 [17]Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibiipsi mali: omnes enim hic sumus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 [18]*Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorū* plagas & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illicò.

34 Quumq; perduxisset eos domum suam, apposuit eis mensam: & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.

35 [19]Die autem exorto præfecti miserunt [k]viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

4 Deus sua momenta cōstituit patefacienda suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio

5 Euangelij ministri ij sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

6 Sancti nō temerè visi omnibus quibusuis crediderunt.

7 Deus à mulierculæ conuersione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Euangelio personarum acceptionem.

8 Dominus quidē vnus cor aperit, sed ad audiēdum verbum quod prædicatur.

9 Exemplū sanctæ matrisfamiliâs.

10 Satan sese in Angelū lucis transformans tētat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palā impeditus eijcitur.

11 Cupiditas quæstus, persequēdæ veritatis occasio Deus interea Timotheo parcēs, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamē vocat.

12 Auaritię prætexitur tum publicæ pacis tum etiam pietatis studium.

13 Satanicū argumentū à maiorum autoritate, sine vllo discrimine.

14 Iniquorum magistratuum exemplum, populi furori obsequētium.

15 Sanctorū preces cœlū & terrā cōcutiunt.

16 Misericors Dominus, quoties libuit per media mortem ad vitā trahit, & pro iustis pœnis summā clemētiam impertitur.

17 In medijs, præsertim extraordinarijs, ne pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

18 Deus eadem quum libuit manu vulnerat & sanat.

19 Ignominia tandem iniquorum magistratuū merces.

d Cur quidē prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, instituens nos ad obediendum, non inquirendum.

e Supra, 9.23. *f Vbi de more solebant esse conuentus.* *g Epitheton Apollinis qui responsa daret petentibus.* *h Miraculum non festinanti Paulus omnia siquidem fecit ductore Spiritu.*

i Vt tutius asseruarētur, compegit eorum pedes in numellam. Numella autem fuit lignea machina genus, in quam pes & collum immittebant. *k Viatores erant quibus vocandi causa vtebatur Magistratus.*

36 Annuntiauit

36 Annuntiauit autem commentariensis hos sermones Paulo, Miserunt *inquit*, præfecti vt dimittamini: nunc igitur egressi, ite in pace.

37 [20] Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerẽ, & nunc clàm nos eijciunt? non profectò: sed veniant ipsi, & nos educant.

38 [21] Renuntiauerunt autem Præfectis viatores verba ista: timueruntque audito eos Romanos esse.

39 Et veniẽtes precati sunt eos, & eductos rogarant vt egrederentur ex vrbe.

40 [22] Egressi autẽ è carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

20 Nõ sunt quidem retaliandæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est adminiculis à Domino porrectis, ad cohibẽdam impiorum libidinem, ne saltem alijs similiter noceant.

21 Impij nõ Dei sed hominum metu mouẽtur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum ita opus est.

22 Sic vitanda pericula, vt nunquam negligatur officium.

CAP. XVII.

1 Paulus Thessalonicæ 3 Christum annuntians, 6 7 à Iasone exceptus, 10 Beræam emittitur: 15 inde Athenas profectus, 19 in Areopago 23 Deum illis ignotum annuntiat, 34 nonnullis ad Christum conuersis.

CAP. XVII. 1 Pauli & Silæ eiectio, multorum aliorum salus.

1 QVum [1] autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.

2 Paulus autem sicut consueuerat introiuit ad eos, & per sabbatha tria disseruit *cum* eis ex Scripturis,

3 [2] Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis, & hunc esse Christum Iesum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

4 Nõnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ.

5 [3] Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdã [a] circunforaneis viris sceleratis, ac turba coacta, perturbarunt vrbem: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi sunt qui [b] orbis terrarum statum subuerterunt: & hîc adsunt.

7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum.

8 Cõcitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

9 *Qui* tamen quum [c] satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

10 [4] Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Beræam: qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

11 [5] Fuerunt autem isti [d] generosiores ijs *Iudæis* qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13 [6] Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi Berææ quoq; annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 [7] Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus substiterunt illic.

15 [8] Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, [e] deduxerunt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

16 [9] Paulo autem Athenis illos expectante [f] irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem [g] idolis deditam.

17 Disserebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie [h] cum quibusuis obuijs.

18 [10] Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum

2 Christus ideò mediator quia crucifixus resurrexit, nedum vt propter crucis ignominiam sit repudiandus.

3 Zelus incredulorum quantumlibet speciosus, tandem palàm deprehẽditur, neque rectitudine neque vlla æquitate niti. Sed non licet malis quicquidlibet, quum inter eos etiam excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

4 Ea demũ est spiritus prudentia quæ Dei gloriam sibi sic proponit pro scopo, vt nusquam ab ea deflectat.

5 Dominus in eadem gente varia inscrutabilis suæ sapientiæ exẽpla, eodem penè momento proponit, vt timeatur.

6 Habet etiam suos zelotas Satan, & eos quidẽ quos minimè oportuit.

7 Non est consilium nec rabiens contra Dominum.

8 Excubant vicissim oues Christianæ pro pastorum salute, sed in Domino.

9 In lucta sapientiæ diuinæ cum humana, homines irrident quod non intelligunt: Deus autem stultorum curiositate vtitur vt electos suos colligat.

10 Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christum oppugnant: vna, eorum qui omnem religionem irrident: altera, eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

a *Cuiusmodi solent in foro vitam terere, viles nimirum & venales, quos facem & sentinam vrbis vocare solet Cicero.*

b *i. Isti vbique Gentium & locorum sunt seditionum authores.* c *Hoc de satisdatione iudicio sisti intelligendum est.* d *Comparat Iudæos cum Iudæis.* e *Non frustra laudati sunt Iudæi Berrœenses, qui è Macedonia Athenas Paulum incolumem deduxerunt, cum tota Thessalia, Bœotia, & Attica intercedant.* f *Non poterat sustinere.* g *Idolis addictam & mancipatam, Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quàm in reliqua tota Græcia, imò & pudoris, famæ & appetitionis apud eos aras extitisse.* h *Quemcunque obuium habuisset Paulus, quo cum loquentem audire iussisset, cum eo disserebat, totus ardens zelo gloriæ Dei.*

eo: & quidam dicebant, Quid vult [i] nugator iste dicere? Alij verò, Peregrinorũ deorum videtur annuntiator esse: quia Iesum & resurrectioné annuntiabat eis.

19 Et prehensum eũ duxerunt in [k] Areopagum, dicẽtes, possumúsne scire quæ sit ista noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Peregrina enim quædam ingeris auribus nostris. volumus ergo scire quidnam ista sibi velint.

21 [11] (Cæterùm Athenienses & aduenę hospites nulli alij rei vacabant nisi ad dicendum aut audiendũ aliquid noui,)

22 [12] Stãs autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienses, omninò conspicio vos [l] quasi religiosiores.

23 Præteriens enim & contemplans [m] sacra vestra, inueni etiam aram cui inscriptum erat, [n] Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 [13] Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo sunt, quum sit cœli & terrę Dominus, ‖ in manufactis templis non habitat:

25 ‖ Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quũ ipse det omnibus vitam & halitum & omnia.

26 [14] Condidítque ex [o] vno sanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuersam superficiem terræ, definitis tempestiuitatibus quas præstituit, & positis terminis habitationis eorum:

27 Vt quęrerent Deũ si fortè [p] palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abest ab vnoquoque nostrûm.

28 Per ipsum enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam vestratium poëtarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus.

29 ‖ Progenies ergo Dei quum simus, non debemus existimare auro aut argẽto, aut lapidi, [q] sculptili artificij aut com-

11 Sapiẽtia hominis, vanitas.
12 Ipsi idololatræ firmissima suppeditant aduersus superstitionẽ suã argumenta.
13 Stultissimũ est creatorem creaturæ cõparare, incõprehensibilem circumscribere, & cum putare donis cõciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ij sunt autẽ idololatriæ fontes.
Sup. 7. 48.
Psal. 50. 8.
14 Deus in operibus suis est mirificus, præsertim in hominis opificio, non vt in ipsis operibus obstupescamus, sed vt ad opificem assurgamus.
Esa. 40. 23.

i Ad verbũ seminilegus, quasi semina legens, id est colligens, trãslatio, sumpta ab auicula quæ semina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte etiam, quam ex quibusdã auditionibus adepti sunt scientiam, ostentant. k Locus erat dictus quasi Martius collis, vbi iudices qui Areopagitæ dicebantur de summis criminibus cognoscebant, apud quos aliquando Socrates caussam dixerat, postea impietatis ab illis condemnatus. l Detineri nimio atque peruerso timore Deorum vestrorũ. m Sacra vocant, omne id quod religionis causa homines venerantur. n Pausanias in Atticis meminit aræ Atheniensium, dicatæ dijs ignotis, Laertius in Epimenide meminit aræ nullo inscripto nomine. o Ex vna cognatione siue origine. p Homines enim cæcorum instar, Deum non nisi palpando inuestigare poterant antequam vera illa lux mundo illucesceret. q Quæ materies, puta aurum, argentum, lapides, solent humano artificio & prout hominibus comminisci libuit, insculpi, neque enim rudis illa materia, sed arte quadam formam adepta, coli solet.

mentationis hominum, numen esse simile.

30 [15] Temporibus igitur istius ignorantiæ dissimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt resipiscant.

31 Eo quòd statuit diem quo iustè iudicaturus est orbem terrarum, per eum virum quem definijt, [r] fide palam facta omnibus, illo à mortuis excitato.

32 [16] Quum audissent autem resurrectionem mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rursus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorũ.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

15 Vetus error errantes non excusat, sed Dei patientiam cõmendat: qui tamen futurus est iustus contemptorum iudex.
16 Homines vt suam vanitatem manifestè prodant, vno eodemque Euangelio variè afficiuntur: quod tamen non desinit esse in electis efficax.

r Christo iudice mundi declarato, per resurrectionẽ à mortuis.

CAP. XVIII.

1 Paulum Corinthi 6 Gentes docentem, 9 solatur Dominus. 12 Coram Gallione accusatum, 16 sed frustra: 18 Hinc in Syriam, 19 deinde Ephesum profectus, 23 Galatiæ & Phrygiæ ecclesias confirmat. 24 Appollos ab Aquila exquisitius institutus, 28 Christũ magno cum fructu prædicat.

1 POstea [1] Paulus discedens Athenis, venit Corinthum:

2 Et reperto quodam Iudæo, nomine ‖ Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priscilla vxore eius, (eo quòd edixisset [a] Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

3 Et quia eiusdem erat artificij, mãsit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

4 [2] Disserebat autem in synagoga omnibus Sabbathis, & [b] alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, [c] constringebatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum Iesum.

6 [3] Illis autem sese opponentibus, ac

CAP. XVIII.
Rom. 16. 3.
1 Veri ministri adeò non quærunt quæ sua sunt, vt suo iuri vltrò renuntient, potiusquàm vel tãtillum impediatur Euangelij progressus.
2 Semper quidem asserenda est ingenuè veritas, sed tamen temperanda est doctrina prout fert profectus occasio. 3 Omnibus frustra tentatis non desistendum ab opere, sed contumacibus desertis, ad morigeros transeundum.

a Suetonius, Iudæos autore Christo perpetuò tumultuantes Roma expulit. b Verb. quo vtitur persuadendi habet significationem. c Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia: tantus enim fuit Pauli ardor, vt Heroico impetu totus sui oblitus ad prædicandum Christum ferretur.

blasphemant-

blasphemantibus, || excussis vestibus dixit eis, [d] Sanguis vester super caput vestrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiscar.

7 Et digressus illinc, introijt domũ cuiusdam nomine Iusti, colentis Deum, cuius domus erat confinis synagogæ.

8 || Crispus autem præfectus synagogæ credidit Domino cum tota domo sua: multique Corinthiorum audientes credebant,& baptizabantur.

9 [4] Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, [e] Ne time, sed loquere, & ne tacueris.

10 Nam [f] ego sum tecum,& nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus est mihi multus in hac vrbe.

11 [g] Commoratus est itaque *illic* annum & sex menses, docens eos sermonẽ Dei.

12 [5] Quum autem Gallio esset Proconsul [h] Achaiæ, insurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum,& adduxerunt eum ad tribunal,

13 Dicentes, Iste persuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Siqua iniuria esset, aut facinus malum, ô Iudæi, [i] quatenus æquum esset vos tolerarem:

15 Sin verò quæstio est de [k] sermone & [l] nominibus & Lege vestrate, ipsi videritis: iudex enĩ ego istarũ rerũ esse nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Græci Sosthenem præfectum synagogæ apprehensum verberabant ante trinunal: neque quicquã eorum Gallioni curæ erat.

18 [6] Paulus verò quum adhuc *illic* permansisset dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Priscilla & Aquila, quum || [m] totondisset caput [n] Cenchreis: habebat enim votũ.

19 Peruenit autem Ephesum, & eos ibi reliquit: ipse verò ingressus synagogam, disseruit cum Iudæis.

20 [7] Rogãtibus autem ipsis vt diutius apud ipsos maneret, non annuit:

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me festũ quod instat agere Hierosolymis: sed iterum reuertar ad vos, || [o] Deo volente. Et prouectus est Epheso.

22 Quumque descendisset Cæsaream, assendissetque *Hierosolymam*, ac salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam.

23 Et quum peregisset *illic* aliquantum temporis, abijt, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24 [8] Iudæus autem quidam || Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Ephesum, [p] potens in Scripturis.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens spiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantùm Baptisma Iohannis.

26 Cœpitque liberè loqui in synagoga. Quem quum audissent || Aquila & Priscilla assumpserunt eum, & exquisitius ei exposuerunt [q] viam Dei.

27 Quum autem vellet transire in Achaiam, fratres *eum* adhortati scripserunt discipulis vt exciperent eum. qui quum aduenisset, multum contulit ijs qui crediderant per [r] gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, ostendens per Scripturas Iesum esse [s] Christum illum.

Supra,13.51, mat.10.14.
4 Dominus constantiæ seruorum suorum vindex & assertor.
1.Cor.1.14.
5 Impij malè agendo non defatigantur, sed Dominus eorum conatus miris modis irridet.
6 Paulus factus omnibus omnia, vt omnes Christo lucrifaceret.
7 Apostoli non hominũ arbitrio, sed spiritus sancti ductu fuerunt circũacti.
1.Cor.4.19, iac.4.15.
8 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeò mulierculæ schola proficere non recusans, insignis in Ecclesia minister euadit.
1.Cor.1.12.

d Hebraica phrasis, qua significat Iudæos sibi esse autores exitij, se verò culpa carere, quòd eos deserendo transeat ad cæteras gentes.
e Pleonasmus quo confirmatur Paulus, vide Iohan.1.20.
f Luc.1.66.
Num.6.18, infra,21.24.
g Ad verb. sedit, vnde veteres sedis nomen sumpserunt quod tribuerunt Episcopu, sedebat autem, id est, commorabatur Paulus docens sermonem Dei: nil autem hæc sedes ad illos, qui docendi causa, sedem nunquam aspexerunt.
h Id est, Græcia, Vocabant autem præsidem non Græciæ sed Achaiæ Romani, quia Græcos subiecerint Romani per Achæos, qui tum Græciæ principes erant, Pausanias.
i Quantum æquitas pateretur.
k De eo quod aliquis (vt vestra fert religio) non rectè dixerit.
l De verbu, prophanus enim homo putat de religione controuersiam quæstionem esse verborum, non rerum.
m Sub. Paulus.
n Cenchrea portus fuit Corinthiorum.
o Sic nihil nos decet absq̃ ista particula promittere, nescimus enim quid parritura sit postera dies.
p Scripturarum cognitione egregiè instructus.
q Viam qua tendit ad Deum.
Rom.16.9.
r Per diuinum illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.
s Quod Iesus esset ille Christus, i. Messias.

CAP. XIX.

1 Discipuli quidam Ephesi 3 Iohannis doctrina imbuti, 2 ignorantes Spiritus sancti visibiles illas gratias, quibus Deus regnum filij sui ornauerat, 5 baptizantur in nomine Iesu. 13 Exorcistæ Iudæi 16 à Diabolo caduntur. 19 Libri exuruntur Magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum seditionem concitat.

1 [1] FActum est autem interim dum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: vbi quum discipulos inuenisset,

2 Dixit eis, Num [a] Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ei, Imò, ne *hoc* quidem audiuimus, an sit Spiritus sanctus.

3 [2] Tunc dixit eis, [b] In quid ergo baptizati estis? ... quos Christus perficeret,

CAP.XIX.
1 Paulus Ephesiorum ruditate nihil offensus, Ecclesiam ibidem instituit.
2 Iohannes discipulos tantùm inchoauit, quos Christus perficeret.

a Dona illa eximia Spiritus sancti, quæ nimirũ tum in Ecclesia vigebant.
b Qua igitur doctrina imbuti & initiati estis.

ptizati estis? At illi dixerunt, In [c] Iohannis baptisma.

4 Dixit autem Paulus, || Iohannes quidem baptizauit baptismo resipiscentiæ, dicens populo, vt in eum qui venturus erat post ipsum, crederent, hoc est in Christum Iesum. Qui verò audierunt, baptizati sunt in nomen Domini Iesu.

5 Et quum imposuisset eis manus Paulus, venit Spiritus sanctus in eos: & loquebantur linguis, & prophetabant.

6 Erant autem omnes isti viri circiter duodecim.

7 *Ipse* porrò ingressus synagogam, liberè loquebatur, ad tres menses disserens & suadens quæ ad regnum Dei *pertinent*.

8 [3] Quum autem quidam indurarentur, & parere nollent, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abscedens ab illis, separauit discipulos, quotidie disserens in schola [e] Tyranni cuiusdam.

9 Hoc autem factum est per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Asia, tum Iudæi tum Græci, audirent sermonem Domini Iesu.

10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

11 *Ita* vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius sudaria seu semicinctia, & discederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis exirent.

12 [4] Aggressi sunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorcistis nominare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum quem Paulus prædicat.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis sacerdotum septem, qui hoc faciebant.

14 Respondens verò spiritus malus, dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?

15 Et insilijt in eos homo in quo erat spiritus malus, & [g] superatis illis, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Ephesi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

17 [5] Et multi eorum qui crediderant, veniebant [h] confitentes & indicantes facta sua.

18 Multi verò ex ijs qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt in omnium conspectu: quorum supputatis pretijs, repererunt [i] denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter crescebat sermo Domini, & inualescebat.

20 [6] His autem expletis, proposuit Paulus per [k] Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia proficisci in Hierusalē, dicens, Postquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Missis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ipsi ministrabant, *videlicet* Timotheo & Erasto, ipse substitit ad tempus in Asia.

22 [7] Ortus est autem illo tempore tumultus non paruus ob [l] viam *Domini*.

23 Nam quidam nomine Demetrius, signator argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæstum.

24 Quibus congregatis, & ijs qui similium rerum *erant* opifices, dixit, Viri, scitis ex hoc opificio nostras esse facultates:

25 Et spectatis & auditis Paulum nō solùm Ephesinam, sed propè totius Asiæ multam turbam persuadendo auertisse, quòd dicat deos illos non esse qui manibus fiant.

26 Periculum est autem non solùm ne [n] pars ista nobis per ipsum confutata pereat, sed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq́; sit vt etiam destruatur maiestas eius, quā tota Asia & orbis colit.

27 *His* autem auditis, pleni excandescentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

28 Et impleta est ciuitas tota confusione: & irruerunt concorditer in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, socijs peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, non siuerunt eum *prodire* discipuli.

30 [8] Sed & quidam ex Asiæ primoribus quum essent ei amici, *nuntijs* ad eum missis, rogarunt ne se daret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabant, erat enim

Supra, 1.5, & 2.1. & 11.16, mat. 3.11, mar. 1.8, luc. 3.16, ioh. 1.26.

3 Separare sese & alios ab incredulis planè desperatis, non est scindere Ecclesiam, sed eam potius vnire.

4 Satan cogitur aduersus seipsum testificari.

5 Magia publico testimonio, & Apostolica autoritate damnata.

c Baptizari in Iohannis baptisma, est profiteri doctrinam quā Iohannes annuntiabat ac baptismo obsignabat.

d Via nomine Hebræi intelligunt certam vitæ rationē, hîc autem per excellentiam, via pro Christianismo sumitur.

e Tyranni nomen hoc loco proprium est.

f Sic vocabantur, qui dæmonas ejiciebant, addita per Dei nomen obtestatione: in initio autem Ecclesiæ sic vocati sunt, qui miraculorum dono pollētes, manus imponebant energumenis, i. a dæmonio obsessis.

g Illis frustra resistentibus, superior euasit.

6 Paulus indefatigabilis.

7 Quæstus, accedente pietatis prætextu, verè tam pertinaciter defendendæ idololatriæ causa.

8 Inuicta quidem constantia opus est Verbi præsertim ministris, sed quæ tamen sanctà prudentia modestè se regi patiatur.

h Publicè, metu diuini iudicij præterriti, errata sua professi sunt ac detestati: hoc autem nihil ad confessionem auricularem.

i Qui minimi æstimant indicant excrescere hanc summam ad septem mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanas.

k Spiritu instinctu, non igitur pertinaciter dicendus est Paulus in mortem ruisse, sed Spiritu ductore.

l Vide supra vers. 9.

m Effigies erant aδium sacrarum cū simulachro Dianæ, quas comparabant venerantes illam.

n Quasi dicat, si pergat Paulus vt cœpit, opinionem de Dianæ imaginibus confutare, totus hic quæstus peribit.

enim confusa, & pleriq; nesciebant cuius *rei* causa conuenissent.

32 Ex turba verò *quidam* produxerũt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

33 [9] Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox extitit vnà omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

34 [10] Tum scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorũ vrbem æddituam esse magnæ deæ Dianæ, & à [o] Ioue delapsi simulachri?

35 Quũ igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

36 Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.

37 Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices [p] negotium habent cum aliquo, [q] agitur forum, & [r] Procõsules sunt, alij alios in ius vocent.

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in [s] legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum est ne postulemur seditionis propter *diem* hodiernũ, quum nulla subsit causa ob quam possimus reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

9 Idololatris pro omni ratione sufficiunt rabies & clamores.

10 Hominis politici exẽplũ, mendacijs pacem redimentis: quod nũquã fecisset Paulus.

o Superstitiosè credebãt Ephesij, simulachrum ad se cœlitus delatum.

p Siquid habẽt accusationis aduersus quempiam.

q Certis enim diebus dantur iudicia forensia & assunt Præsides.

r Nomine Proconsulum intelliguntur etiam Procõsulum legati, id est, qui eorũ vices gerebant.

s Legitima concio non tãtùm opponitur tumultuosæ, sed etiam illi quæ extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendis concionibus constituti.

CAP. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam instituit, 17 Troade in mediam noctem sermonem protendens, 9 Eutychum per fenestram delapsum 10 resuscitat. 15 Miletum 17 vocatis Ephesinis presbyteris, 23 quid se 28 & alios maneat, exponit.

1 POstquam [1] autem cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abijt profecturus in Macedoniam.

2 Quum autẽ illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset [a] multo sermone, venit in Græciam.

3 [2] Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, censuit reuertẽdum per Macedoniam.

CAP. XX.

1 Paulus nõ vtquieturus, sed alibi laboraturus, ex Ecclesiæ consensu Epheso discedit.

2 Præposterus zelus, etiam homicidiorũ magister nihil autem vetat sancta prudentia malorum conatibus occurrere.

a Copiosa enim opus erat exhortatione post istam turbam.

4 Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Berœensis: Thessalonicenses verò, Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præiuissent, expectarũt nos Troade:

6 Nos verò enauigamus Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

7 [3] [b] Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangẽdum panem, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxitque sermonem vsque in mediam noctem.

8 [4] Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deijciente *eum* somno profundo, quum diutius disssereret Paulus, præ somno ruens, decidit ex tertia cotignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

10 Quum descẽdisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

11 Quum igitur ascẽdisset, fregissetq; panem ac gustasset, diu colloquutus vsq; ad diluculum, ita *demùm* profectus est.

12 Adduxerunt autem puerũ viuum, & recreati sunt non mediocriter.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

14 Vt autem cõgressus est nobiscum ad Asson, recepto eo venimus Mitylenẽ.

15 Et quum illinc abnauigassemus, sequenti die peruenimus contra Chium: postridie verò appulimus Samum: & quũ diuersati essemus Trogyllij, sequenti die venimus Miletum.

16 [5] Decreuerat enim Paulus preternauigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

17 Missis autem [c] Mileto *nuntijs* Ephesum: accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

18 [6] Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

3 Nocturni cœtus per se damnati nõ possunt nec debent, quũ iusta eorum causa subesse possit.

4 Diabolus meditãs ingenti offendiculo Ecclesiã turbare, Paulo suppeditat insignem cõfirmandi Euãgelij occasionem.

5 Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentũ condit, quo anteactæ vitæ rationẽ reddit, doctrinã à se propositã tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiam hortatur.

6 Veri pastoris viua imago.

b Ad verbũ, primo die Sabbathi, id est, Dominico: ex hoc igitur loco, & 1. Cor. 16.2. non ineptè colligitur iam tum consueuisse Christianos hoc die solẽnes conuentus agere.

c Secundum indicatos locorum situs, interuallũ fuit illud inter Ephesum atque Miletum, ad stadia circiter quadringẽta, quæ efficiunt propè quinquaginta millia passuum Germanica.

19 Seruiés Domino cum omni [d] modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in Iudæorum insidijs:

20 Vt nihil [e] subterfugerim eorũ quæ vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per singulas domos:

21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum Iesum.

22 [7] Et nunc ecce, ego [f] vinctus Spiritu, proficiscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

23 Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicens vincula & afflictiones me manere.

24 Sed nullius rei habeo rationẽ, neque vita mea mihi ipsi cara est, vt peragã cursum meum cum gaudio, & ministeriũ quod accepi à Domino Iesu, ad testificãdum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prędicans regnum Dei.

26 Ideò testor vobis hodierno die, me [g] purum esse à sanguine omnium.

27 [8] Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei cõsilium.

28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos, ad [h] pascendam Ecclesiam [i] Dei, quam proprio [k] illo sanguine acquisiuit.

29 [9] Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

30 Et ex vobisipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt [l] discipulos post se abstrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquenque.

32 [10] Et nunc quoque, fratres, cõmendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis quid [m] hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus:

7 Testificatur se, ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

8 Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degeneraturis: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

10 Dei potẽtia & gratuitæ ipsius promissiones in verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerij sustentacula.

d Vide Luc. 1. 48.

e Nihil aut per metũ, aut lucri causa subticuerim, vel aliqua ex parte dissimulauim.

f Vinculum Spiritus vocat, instinctũ Spiritus sancti impellentis ad iter Hierosolymitanũ, quẽ prompto paratoq́ animo ipse sequeretur.

g Si perierimus, nullam tamen in me culpam fore, Vide supra 18. 6.

h Custodiendam, instituẽdam & regẽdam.

i Illustris sentẽtia de Christi Deitate, & ostendens rectè in persona huius, propter vnionem duarum naturarum tribui vni in concreto proprietatem alterius: id quod pia antiquitas, mentione communicationis proprietatum religiosè explicauit. *k Articulus additus excellentiam huius sanguinis indicat.* *l Abundantia miseria, nimirum absentia tanti pastoris, & ingressus luporum.* *m Tanquam filij, atque ideò ex gratuita beneuolentia.*

33 [11] Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui.

34 Imò ipsi nostis, || vsibus meis, & ijs qui mecum sunt, manus istas ministrasse.

35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando [n] suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

36 Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.

37 [12] Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

38 Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda.

1. Cor. 4. 12, 1. thess. 2. 9, 2. thess. 3. 9.

n Quasi porrecta manu, alioquin collapsuros retinere.

12 Euangelium nõ tollit, sed verè regit naturales affectus.

CAP. XXI.

1 Paulus Hierosolymam attendens, 8 Cæsariæ Philippum Euangelistam conuenit: 19 cuius etiam vincula prædicit Agabus. 17 Hierosolymam quum aduenisset, 26 templum ingressus, 27 comprehenditur à Iudæis, 32 per Lysiam tribunum ijsdem eripitur.

1 VT [1] autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coũ, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

2 Et inuenta naui quę traijciebat in Phœnicem, *ea* cõscensa, prouecti sumus.

3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigamus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.

4 Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant [a] per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.

5 Sed peractis illis diebus, abijmus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbẽ exiuissemus. & positis genibus in littore, precati sumus.

6 Et alij alios complexi, conscendimus nauim: illi autẽ reuersi sunt ad suos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

8 Postridie verò egressi Paulus, & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum || Philippi Euãgelistæ (qui erat [b] vnus ex illis septem) mansimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines [c] prophetantes.

CAP. XXI. 1 Vocationis cursum interdum homines non tantùm amici sed etiam Spiritu Dei prædití conãtur remorari: sed nostrum officiũ est vbi nos vocari à Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

a Qui prædicebant per Spiritum, quæ pericula imminerẽt Paulo, illud quidam vt Propheta, at humana affectione illũ deterrebant ne Hierosolyma proficisceretur.

b De septem Diaconis loquitur, de quibus antea capite 6. Supra, 6. 5.

c Peculiari dono prædicẽdi futura erãt instructæ.

2 Dei volũtas, omniũ affectuũ frenũ est in ijs, qui Dei gloriam seriò quęrũt.

3 Deus autor celebrãdus omnium rectè dictorũ & factorum.

4 In rebus medijs (quales erant nõ Pharisaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tãtisper dum plenius patefieret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus, nõ præfractè & malitiosè reluctãtibus veritati, sed nõdum plenè institutis quoad eius fieri potest (præsertim quũ de tota aliqua multitudine agitur) nosipsos vltrò accõmodemus.

d Ad verb. habentes votũ super se.

e Id est, Consecrator: hic siquidẽ de impuris non agitur, sed de ijs qui Nazareatus voto essent obstricti.

f Vt tu huic voto nõ tantũ interfuisse, sed etiã præfuisse videare: ideò postea dicitur Paulus dies purificationis denuntiasse: Nã quãuis in Nazareorũ oblationes essent sumptus decreti, licebat tamẽ ijs aliquid adijcere Num. 6.21.

Suprà, 18.18, num. 6.18.

10 Et quum *illic* permansissemus dies complures, descendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cuius est hæc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentque in manus Gentium.

12 Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Tunc respondit Paulus, Quid facitis flentes & comminuẽtes cor meum? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 [2] Quum igitur non assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Porrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum.

17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introijt Paulus nobiscum ad Iacobũ: & omnes Presbyteri adfuerunt.

19 [3] Quos complexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gẽtes per ipsius ministerium.

20 [4] At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: suntq; omnes accensi zelo Legis.

21 Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionem à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque *secundum* ritus ambulare.

22 Quid est ergo? omninò oportet conuenire multitudinem. audient enim te venisse.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor [d] voto obnoxij.

24 His assumptis [e] sanctificator cum eis, & [f] adde ad eorum sumptus, vt ‖ radant capita: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acceperunt, sed te quoq; ita incedere vt Legẽ obserues.

25 De ijs autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab ijs quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocatis, & scortatione.

26 Tũ Paulus assumptis viris illis, sequẽti die cum eis sanctificatus ingressus est in templum, [g] denuntians expletionem dierum sanctificationis, vsquedum oblata fuit pro vnoquoq; eorum oblatio.

27 [5] Quum autem septem illi dies iam essent explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo conturbarunt totam turbam, & iniecerũt manus in eũ:

28 Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locum istum.

29 (Viderant enim anteà Trophimũ Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templum.)

30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebãt è templo: statim q; clausæ sunt fores.

31 [6] Studentibus autem ipsis eũ trucidare, peruenit fama ad Tribunũ cohortis, totam Hierusalem conturbatam esse.

32 Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac Cẽturionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessarunt verberare Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus, & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.

34 Alij autẽ aliud clamabant in turba: & quũ nõ posset certi *quicquã* cognoscere propter tumultũ, iussit duci in castra.

35 Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licẽtne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

38 Nonne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionẽ cõcitasti & eduxisti in desertũ quatuor millia [i] sicariorũ?

g Significanda erat sacerdotibus dierũ expletio: nam quo die Nazareorũ votum finiebatur, offerenda erant sacrificia.

5 Zelus prępostérus maximæ confusionis & magnorum scelerum causa.

6 Dominus inter ipsos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

h De isto Ægyptio, qui triginta millia hominum coegit, vide Ioseph. lib. 2. cap. 12.

i Vtitur sicariorum nomine Græcè loquens, Græca tamen inflexione: sicarius autem à sica dicitur.

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus, Tarsensis non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentiũ postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

CAP. XXII.

1 Paulum rationem fidei suæ reddentem 22 aliquandiu Iudæi audiunt. 23 Illis verò clamantibus, 24 Virgis examinari iussus, 27 Romanum se ciuem esse declarat.

CAP. XXII. 1 Paulus breui anteactæ vitæ narratione suã tũ vocationem tum doctrinam vt diuinam asserit.

1 Viri fratres & patres, audite meã, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

2 (Quum audissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium, & dixit,)

3 [a] Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe [a] ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patriæ Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie.

a Id est, Assiduus auditor, huc enim respexit, quod qui docet, solent è superiore loco discipulos alloqui in subsellijs sedentes.

4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsq; ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Vt & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur.

6 Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco, circiter meridiem, vt repentè è cælo circunfulserit me lux multa:

7 Cecidique in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixitque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

9 Porrò qui mecum erant, [b] lucem quidẽ conspexerunt, & expauefacti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

b Vide sup. 9. 7.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autẽ dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascũ: & illic tibi dicetur de omnibus quæ cõstituta sunt tibi vt facias.

11 Quum verò nõ viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damascum:

12 Ananias autem quidam vir pius secundum Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum.

13 Veniens ad me & adstãs dixit mihi, Saul frater, recipe visum. Et ego eodem illo momento sum eum intuitus.

14 Ipse autem dixit, Deus Patrũ nostrorũ delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres [c] Iustum illum, & audires vocem ex ore ipsius.

c Id est, Christum.

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autẽ mihi reuerso in Hierusalem quum precarer in templo, vt raperer extra me:

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalẽ: quoniã non accipient testimonium tuũ de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciũt me pertraxisse in carcerẽ, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebãt in te.

20 Et quum funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstabã, & assentiebar cædi illius, & custodiebã pallia eorum qui [d] interficiebant eum.

d Propriè. Neque enim præeunte iudicio, sed manifesta vi Stephanus fuit à latronibus cæsus, quum nè per leges quidẽ tum liceret Iudæis quenquam capitis damnare.

21 Tum *is* mihi dixit, Proficiscere: nã ego te procul ad Gentes mittam.

22 [2] Audiebant autem eum ad hunc vsque sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi: non enim conuenit eum viuere.

2 Pernicax superbia, neque veritatẽ ipsa amplecti, neque vt ab alijs recipiatur, pati potest.

23 [e] Clamantibus autem eis, & proijcientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

e Descriptio seditiosi tumultus & furiosa turba.

24 [3] Iussit tribunus eũ duci in castra, dixitque vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret quam ob causam sic clamarent aduersus eum.

3 Prudẽtia carnis non quid iustum, sed quid vtile sit considerat, & ita quidem vt vtilitatem ex præsenti aspectu metiatur.

25 [4] Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

4 Nihil prohibet iustis adminiculis à Deo subministratis iniuriã repellere.

26 *Hoc* verò quum audisset Cẽturio, adijt Tribunum, & annuntiauit ei, dicẽs, Vide quid facturus sis: homo enim iste Romanus est.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui.

Paulus

Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

29 Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant eum inquisituri: sed & Tribunus quoq; timuit, cognito eum [f] Romanum esse, quoniam eum vinxerat.

f Nō patria, sed ciuitatis iure.

30 Postero autem die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totumque ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

CAP. XXIII.

1 Paulum causam dicentem, 2 Ananias percuti iubet. 7 Dissentio inter ipsius accusatores oritur. 11 Consolatur Deus Paulum. 14 De Iudæorum insidijs. 20 Tribunus certior factus, 27 Paulum Felici præsidi mittendum curat.

CAP. XXIII. 1 Paulus bonam conscientiā omnium calumnijs opponit, cuius testē citat totius vitæ suæ cursum.
2 Tandem cogūtur hypocritæ sua ipsorum intemperie sese prodere.
3 De iniurijs quæri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id sine odio & sedato animo fiat.
Exod.22.28. Infra,24.22, philip.3.6.
4 Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.
5 Impios licet inter se interdū cōmittere, vt ab oppugnatione desistāt, modò id nulla veritatis iactura fiat. 6 Infirma est malorum concordia, quantumlibet ad opprimendā veritatem cōspirent. 7 Negare Angelorū & animarū hypostasin, & mortuorum resurrectionem, vetus Sadducæorū hæresis.

1 INtentis [1] autem in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem:

2 [2] Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipsi adstabant, vt os eius cæderent.

3 [3] Tum Paulus dixit ei, [a] Futurum est vt percutiat te Deus, [b] paries dealbate. & tu sedes iudicans me secundum Legem, & [c] Legem transgrediens iubes me cædi.

4 Tum qui adstabant dixerunt, Pōtifici maximo Dei conuitiaris?

5 [4] Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum. scriptum est enim, ‖ Principi populi tui non maledices.

6 [5] Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorum, alteram verò Phariseorū, clamauit in consessu, Viri fratres, ‖ ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 [6] Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

8 [7] Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, [d] neque Angelum, neque spiritum: Pharisæi autem vtrumque confitentur.

9 [8] Ortus est igitur clamor magnus: & quū surrexissent [e] scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

8 Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum libet, causæ suæ patronos.
e Scribarum munus erat publicum, Pharisæorum nomē, sectæ fuit nomen.

10 [9] Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

9 Deus suos ad extremū non deserit.

11 Sequenti verò nocte adstās ei Dominus, dixit, Confide Paule. Vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 [10] Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione [f] deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequò trucidassent Paulum.

10 Stulto zelo correpti, mētiri & occidere, quiduis denique sibi licere, arbitrantur.
f Execrādo, seu deuouendo se promiserunt.

13 Erāt autem plures quàm quadraginta *viri*, qui hāc coniurationē fecerāt:

14 Qui adierunt principes Sacerdotū & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosipsos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

15 Nunc ergo vos indicate Tribuno [g] ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de ijs quæ ad eum *spectant*: nos verò, priusquam appropinquet, paratisumus ipsum interimere.

g Senatu ita fieri petente, nempe ne priuatè quorundam studio Tribunus id à se peti existimet.

16 Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra annuntiauit Paulo.

17 [11] Paulus autem aduocato quodā ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

11 Prudentia Spiritus cum simplicitate est cōiungenda.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehēsa eius manu, quum secessisset seorsum, percōtatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandū?

20 *Ille* autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.

21 Tu verò ne ipsis assentitor, insidiātur enim ei ex istis viri plures quadraginta, qui seipsos deuouerūt neq; esuros ne-

a Græci sermonis ratio ostendit, non esse imprecationem, sed pœnæ denuntiationem. b Vehemens est oratio & aspera, à conuitio tamen aliena. Abesse enim potest à sanctis & pijs acerbitatis & animi amari, id est, picrias perturbatio. c Iubet enim Lex reum patienter audiri, & de concilij sententia iudicem pronuntiare. d Naturas expertes molis corporum.

que bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

12 Non est consilium contra Dominum & ipsius seruos.

22 [12] Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset *vt* nulli effutiret se hæc ipsi indicasse.

23 Et aduocatis duobus quibusdã ex Centurionibus, iussit vt pararent milites ducētos qui proficiscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

b Parata exhiberent.

24 Et vt iumenta [b] præberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

25 Scripta epistola quæ hãc summam contineret,

13 Lysias repentè factus à Domino Pauli patronus.

26 [13] Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

27 Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimēdus, superueniens cum militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse:

28 Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum,

29 Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi *eum* ad te: & denuntiaui quoque accusatoribus vt quæ habent aduersus eũ dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptũ erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Postero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

33 Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legisset autem *literas* Præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

35 Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitq; in prætorio Herodis ipsum custodiri.

CAP. XXIIII.

1 Tertullo accusante 10 Paulus pro se causam dicit. 25 Præsidi & eius vxori Christum annuntiat, Speratam pecuniam cum frustra Felix expectasset. 28 prouincia accedens, vinctum Paulum relinquit.

CAP. XXIIII

1 Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem iuris specie nituntur obtinere.

2 Tertullus ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, desinit in mendacia: Paulus verò diuina eloquentia fretus simplici exordio adhibito, vera iustificatione obiectum seditionis crimen à se reijcit.

3 In causam religionis Paulus à cōiecturali ad qualitatis statum delabitur, obiectam sibi religionem nō modò non negans, sed etiam vt veram, diuinã & omnium antiquissimam, defendens.

1 Qvinque [1] autem pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram præside contra Paulum.

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

3 [a] Nos per te tuæque prudentiæ egregia in hac gente [b] facinora multam pacem consequuros, & prorsus & vbique agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc esse [c] pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem, & [d] principem sectæ [e] Nazarenorum:

6 Qui templum quoque tentauit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundũ Legem nostrã iudicare,

7 Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:

8 Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

9 [f] Consenserunt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

10 [2] Respondit autem Paulus, quum innuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te [g] à multis annis isti Genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

11 Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

12 Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo disserentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 [h] Neq; probare possunt ea de quibus nunc me accusant.

14 [3] Hoc verò tibi confiteor, me secundum

a Crudeliter quidem & auarè administrauit Prouinciã Felix, multa tamen præclarè ab eo gesta narrat Iosephus, capto nempè Eleazaro sicariorum duce, & profligato Ægyptio illo impostore qui magnas in Iudæa turbas dederat. b Katorthómatos vtitur nomine, quod officiũ perfectũ Stoici definierunt. c Ad ver. pestem. d Quasi primos ordines ducentem, vel antesignanũ. e Sic vocabantur per ludibriũ Christiani, ab vrbe Nazareth vbi natũ putabant Christũ, vnde factũ vt Iulianus Apostata illum Galilæũ vocaret. f Orationẽ Tertulli confirmarunt. g Causam dixit Paulus, biennio antequã Felix de Prouincia decederet, infr. 27. antequã autẽ Felix Iudeæ præficeretur à Claudio administrarat Trachonitidem, Batauaam, & Galaunitidem, Ioseph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 1?. h Ob oculos sistere, & certis argumentis confirmare.

cundum

cundum viam illam quam [i] sectam dicũt ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

4 Rem gestam deniq; verè narrat Paulus quã Tertullus multis modis corruperat.

15 Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum tum iniustorum.

5 Iudex vt dere dubia, amplius pronuntiat.

16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

6 Fidus est suorum custos Dominus, & incredibilis quædam virtus veritatis, etiam inter homines alioqui profanos.

17 [4] Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus gẽti meæ & oblationes.

18 [k] Quo tẽpore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neque cum tumultu, quidam [l] ex Asia Iudæi:

19 Quos oportuit apud te adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

7 In animo sibi malè conscio, etiã siqua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Intereà tamen patientia opus est, eaque diuturna.

20 Aut hi ipsi dicant siquod inuenerint in me iniustè factum, [m] quum ego starem in consessu:

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 [5] Auditis autem his, Felix distulit eos, [n] Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent, inquiẽs, Quum Tribunus Lysias descẽderit, pernoscam vestrum negotium.

23 [6] Et præcepit Centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare aut eum adire.

24 Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum [o] Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quę est in Christum.

25 Disserẽte autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nunc quidẽ abscesserũ opportunitatẽ nactus accersam te:

26 Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiã frequentius eum accersens, colloquebatur cũ eo.

27 [7] Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum: & [p] volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

i Hæresis siue sectã in bonam partem.
k Quibus rebus dum essem occupatus.
l Hinc colligitur Asianos istos fuisse inimicos Pauli, & eos, qui aduersus eum populum concitassent.
m Ad quem deductus fueram à Tribuno.
n De impietate iudicare non poterat Felix, nisi melius cognita ratione eius via quã profitebatur Paulus: de reliquis quæ ad seditionẽ pertinebãt, censet audiendum Lysiam, ideò ampliat reum. *o Drusilla soror fuit Agrippæ, de quo postea loquetur Lucas, fœmina libidinosissima, quæ ab Azizo Emesinorum rege circunciso, ad hunc Felicem Pallantis liberti Neronis fratrem transijt.*

p Quum infinita in prouincia scelera admisisset, solius Pallantis fratris gratia mortem euasit, vnde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.

CAP. XXV.

1 Festus succedens, 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæsarem appellat. 14 Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundemq; illi sistit, 27 vt causam cognoscat.

1 FEstus [1] ergo ingressus prouinciam, triduo pòst ascẽdit Hierosolymam ab *vrbe* Cæsarea.

CAP. XXV. 1 Diligentes ministri Satanæ in captandis omnibus occasionibus: sed excubãs Dominus pro suis omnia eorum consilia nullo negorio impedit.

2 Indicarũt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidijs, vt eum in via interimerent.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

6 [2] Et factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci.

7 Qui quum venisset, circunsteterunt *eum* qui Hierosolymis descenderãt Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant [a] demonstrare.

8 Quum ipse exciperet, *se* neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

9 [3] Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illìc de his iudicari apud me?

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu [b] pulchrè nosti.

2 Iniuriam non iniuria, sed iure licet repellere.
a Certò & indubitatis argumentis cõfirmare.
3 Dominus malorum consilia non tãtùm auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.
b Optimè.
c Agrippa iste Agrippæ fuit filius, cuius mortem antea descripsit Lucas, eius soror Bernice.

11 Nam siquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello.

12 Tunc Festus cum concilio collocutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficisceris.

13 [4] Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.

4 Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorum improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferens, Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

14 Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi exposuit quæ ad Paulum *spectabant*, dicens, Vir quidam est relictus à Fœlice vinctus:

15 De quo, quum peruenissem Hierosolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & seniores Iudæorum, petentes damnationem aduersus eum.

16 Quibus respondi, non esse Romanis morem, quempiam [d] perdendum dare, priusquam is qui accusatur, in conspectu habeat accusatores, & locum defensionis accipiat super criminatione.

17 Quum ergo huc conuenissent, absque vlla dilatione, consequenti die quum sedissem pro tribunali, iussi adduci hominem.

18 Cuius accusatores quum adstarēt, nullum crimen objiciebant eorum quæ ego suspicatus eram:

19 [5] Sed quæstiones quasdam de sua [e] superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiusmodi quæstione, dixi num vellet proficisci in Ierusalem, & illic iudicari super istis.

21 Quum verò Paulus appellasset vt seruaretur Augusti cognitioni, iussi eum seruari quousque mitterem eum ad Cæsarem.

22 [6] Agrippa verò dixit Festo, Velim & ipse hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

23 Postero igitur die quum venisset Agrippa & Bernice cum multa [f] ostentatione, & introisset in [g] auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Festo adductus est Paulus.

24 Tum Festus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui simul adestis nobiscum, cōspicitis istum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hierosolymis & hîc, vociferātes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum cōperissem nihil dignum morte eum fecisse, & is ipse appellasset Augustum, decreui eū mittere.

26 De quo quid certi scribam [h] domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquisitione habita, habeam quod scribā.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non significare.

d Non esse Romanis hūc morē vt quē-piam ad pœnā condonēt priusquam, &c.

5 Profani ex intestinis rixis damnandæ verè doctrinę occasionē arripiūt sed salua interim manet veritas.

e Prophanus homo Iudaicā religionem superstitionem vocat, idq́ corā Agrippa rege, sed mirum id esse nō debet quando soliti fuerint prouinciarum præsides, ob Romani imperij maiestatem, sese regibus anteponere.

6 Impletur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, supr. 9. cap. 15.

f Cum magna pompa, id est, apparatu Regio.

g Iurisconsultorum verbum pro eo loco vbi ius dicitur.

h Augusti, ǀ appellatio, primum à bonis Principibus reiecta, post admissa velut à Traiano.

CAP. XXVI.

2 Paulus coram Agrippa, 4 vitam actam à iuuentute. 16 vocationemq́ suam, 22 tanta authoritate exponit, 28 vt etiam Regis animum nonnihil flecteret, 30 sed re infecta discedunt proceres.

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipso dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defensione vsus est.

2 [1] Super omnibus de quibus postulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd sim hodie causam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarū esse sciam omniū quæ apud Iudæos sunt & rituum & quæstionum, ideò rogo te vt patienter me audias:

4 [2] Itaq; vitam quidē meam actam à iuuentute, quæq́; à principio fuit in gēte mea Hierosolymis, sciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui [a] anteà nouerint me iam inde à [b] maioribus (si velint testari) secūdum [c] exquisitissimam illam sectam nostræ religionis vixisse Pharisæum:

6 [3] Nunc verò ob spem promissionis factæ patribus nostris à Deo, sto in iudicium vocatus:

7 Ad quā duodecim tribus nostræ, *Deo* nocte & die perpetuò seruientes, sperant se peruenturas. de qua spe postulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 [4] Quid? incredibile iudicatur apud vos quod Deus mortuos excitet?

9 Equidem statueram mihi aduersus nomen Iesu Nazareni multa contraria facienda.

10 ‖ Quod etiam feci Hierosolymis: & multos sanctorū ego carceribus inclusi, & principibus Sacerdotū potestate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, [d] tuli suffragium.

11 Ac per omnes synagogas sæpe ipsos puniens, [e] coēgi ad blasphemādum: & supramodum furens aduersus eos, persequutus sum in exteras vsque ciuitates.

12 Quo tempore etiam ‖ proficiscens Damascum cum potestate & procuratione principum Sacerdotum:

13 De medio, rex, in via vidi cœlitus lucem, quæ splendorem solis superabat, circumfulsisse me & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidissemus in terrā, audiui vocem alloquentē me,

CAP. XXVI.

1 Peritum judicem nācisci, magnū & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ suę narrationem in duo tempora distribuēs prioris testes citat ipsos aduersarios, posterioris verò, patres & Prophetas.

3 Tres sunt testes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus viri Patres, Ecclesiæ cōsensus.

4 Mortuos resurgere probat primùm ex Dei potentia, deinde ex Christi resurrectione cuius ipse sit testis idoneus.

Supra. 8. 5.

a Qui anteà fuerim, vbi & quomodo vixerim.

b A Pharisæis oriūdum.

c Exquisitissima erat inter Iudæorum sectas Pharisaismus, quia cæteris præstabat.

d Comprobaui non enim fuit è Iudicū numero.

e Atrocitate suppliciorum.

Suprà. 9. 2.

me, ac dicentem, Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi, Quis es Domine? At ille dixit, Ego sum Iesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco enim apparui tibi, vt designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus, ad quos nunc te mitto.

18 [5] Vt aperias oculos eorum, vt se conuertant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt remissioné peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant, per fidem quæ est in me.

19 [6] Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cœlesti visioni:

20 || Sed ijs qui sunt Damasci primùm, & Hierosolymis, & per omnem regionem Iudææ, deinde & Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent.

21 Horum causa Iudæi || me in templo comprehensum tentarunt interficere.

22 [7] Sed auxilium à Deo nactus persistiti in hunc vsque diem, testificans *ista* [f] tum paruis tum magnis, nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.

23 *Nempè* Christum [g] esse passurum, ac [h] primum ex resurrectione mortuorum, [i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

24 [8] Hæc autem ipso pro se excipiente, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multæ litteræ te ad insaniam adigunt.

25 Tunc ille, Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed vera ac sobria verba eloquor.

26 Scit enim ista rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latère eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in [k] angulo gestum est.

27 [9] Credis rex Agrippa, Prophetis? scio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodum persuades mihi vt fiam Christianus.

29 Tunc Paulus dixit, [l] Optarim à Deo & vt propemodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

30 [10] Quum autem hæc dixisset, surrexit rex ac Præses, & Bernice, & qui cõsederant cum eis.

31 Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste, nisi appellasset Cæsarem.

CAP. XXVII.

1 Paulo, 7 9 periculosam naui gationem præmonenti, 11 non creditur. 14 Diu ventis vndiq; iactati, 21 41 naufragium faciunt: 34 omnes tamen salui, 44 in terram euadunt.

1 VT [1] autem decretum est nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulum, tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

2 || Conscenso igitur nauigio Adramitteno, nauigaturi secundùm Asiæ regiones, prouecti sumus, & nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem, & Iulius humaniter tractató Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprum, quòd venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est [a] secundùm Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quumque multis diebus tardè nauigaremus, vixque peruenissemus secundùm Cnidum, non permittente nobis vento, sublegimus Cretam secũdùm [b] Salmonem:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

9 [2] Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam [c] ieiunium præterijsset,

5 Euangelij finis est, ad Christi cognitioné adductos, & in eo per fidem apprehenso iustificatos & sanctificatos, seruare.
6 Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, testem auté, ipsius gratiam.
7 Christus, scopus Legis ac Prophetarum.
Supra, 12. & 14.
8 Sapientia Dei est stultis insania, sed nihilominus constanter asserenda est veritas.
Supra, 21. 10.
9 Paulus velut oblitus se captiuum causam dicere, Apostolici muneris non potuit obliuisci.
f Quibusuis.
g Christum non futurum talem regem qualem sibi Iudæi somniabant, sed ferendis nostris calamitatibus ac peccatorũ pœnis destinatum.
h Primum ex ijs qui à mortuis sunt excitati.
i Vitam, & eam quidem cum perenni fœlicitate coniunctam. Opponitur enim tenebris, quæ partim mortem, partim etiam calamitatem significant in omnibus fere linguis. *k Occultè & clam.*

10 Paulus solenniter absoluitur, nec tamen dimittitur.
l Deum precor vt & parum absit & valde fiat, vt non tu modò, sed omnes qui me hodie audiunt, efficiamini similes mei, exceptis vinculis.

CAP. XXVII.
1. Cor. 11. 23.
1 Paulus inter vinctos quidem & per medias mortes, sed multis tamé splendidis testimonijs ornatus, Romam tandé velut ipsius Dei manu deducitur.
2 Prouidentia etiam quum accessit extraordinaria euentus patefactio, causas medias non tollit, sed ordinat potius ac disponit rectũ illarum vsum.
a Quod Ciliciam alluit.
b Creta promontorium.
c De ieiunio Iudaico intelligit quod fiebat in festo expiationis, de quo, Leu. 23. 27. incidebat autem in septimum mensem ad occasum Vergiliarum quod minus idoneum est nauigantibus.

admonebat *eos* Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoque damno non solùm oneris & nauis, sed etiam [d] capitum nostrorum, futuram nauigationem.

11 [3] Centurio autem gubernatori & nauclero potius assentiebatur quàm ijs quæ à Paulo dicebantur.

12 Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique cœperunt consilium soluendi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad [e] Africum & Chorum.

13 Quum autem aspirasset [f] Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòst impegit in [g] eam ventus turbulentus qui vocatur [h] Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti [i] vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

16 Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ compotes fieri.

17 Qua subducta, adiumentis vtebantur, succincta naui: timentesque ne in Syrtin inciderent, summissis velis ita ferebantur.

18 [4] Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

19 Ac tertio die ipsis nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

20 Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21 [5] Et quum multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo non proueh i à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantùm nauis.

23 Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo,

24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 [6] Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.

26 In insulam autem quandam incidere nos oportet.

27 [7] Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in [k] Adria, nautæ circa medium noctis suspicati sunt [l] appropinquare sibi aliquam regionem.

28 Et demissa [m] bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide inuenerunt passus quindecim.

29 Timentesque nequo modo in aspera loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

30 [8] Nautis verò studentibus fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtentu velut è prora anchoras extensuri,

31 [9] Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & siuerunt eam excidere.

33 [10] Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi sumentes:

34 Ideò vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram spectat. [n] nullius enim vestrum capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, accepto pane, gratias egit Deo in conspectu omnium, & quum fregisset, cœpit edere.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibum.

37 Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducenta septuagintasex.

38 Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proijcientes frumentum in mare,

39 [11] Quum autem dies ortus esset, terram non agnoscebant, [o] sinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem consilium cœperant, si possent expellere nauim.

40 *Igitur* anchoris sublatis, permiserunt *eam* mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad auræ

3 Homines suæ potius prudentiæ quàm Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltrò sese mutuò in infinita pericula cōijciunt.

4 Exitus tandem ostendit, nullos sibi peius consulere, quàm qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

5 Deus parcit etiam impijs ad tempus, propter electos suos.

6 Promissio super fidem efficax.

7 Ad promissam & certam salutem per medias tamen tempestates, atque adeò per ipsas mortes peruenitur.

8 Nullum est tam turpe factum ad quod diffidentia & mala conscientia homines non impellant.

9 Etsi promissionum Dei exitus à causis medijs simpliciter non pēdet, tamen Dei beneficentia indignos se reddunt qui oblata media vel temerè vel diffidentia non amplectuntur.

10 Trepidante mundo, soli fideles non modo quieti manent, sed alios etiam suo exemplo confirmant.

11 Tum maximè expectandæ sunt tempestates, quum proximus est portus.

d Ad verb. animarum nostrarum.

e Africus flat ab occasu brumali, Chorus ab occasu solstitiali.

f Qui & Auster meridionalis.

g Sub Cretam, à cuius littoribus propterea abrepta fuit nauis.

h Qui flat ab ortu brumali.

i Obuersa prora luctari.

k i. In mari Adriatico, Ptolemeus enim Orientale Siciliæ littus, mari Adriatico allui scribit.

l Se accedere ad aliquam regionem.

m Bolis, est perpendiculum quo altitudinem maris explorant nautæ. *n Hebraicum prouerbium, quo significatur prorsus saluos & integros ipsos fore.* *o Sinus est intra terras mare, vt Adriaticus Persicus.*

12 Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.
13 Deus inter suos etiam hostes inuenit quorum opera suos conseruet.
14 Hominũ malitiam vincit Dei bonitas.
p Sic vocatur Isthmus, quod vtrinq; mari alluatur.

auræ flatum, tendebant ad littus.

41 Sed quum incidissent in locum p bimarem, illiserunt nauem: ac prora quidem infixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

42 [12] Militum autem consilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enatasset, effugeret.

43 [13] At Centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: iussitq; vt qui possent natare, abijcerent se primos, & in terram euaderent:

44 [14] Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdam nauis *fragmentis*. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

1 Barbarorum humanitas erga naufragos. 3 Paulus viperam manu tollit, 6 illæsus: 8 Publium 9 & alios sanat. 11 Melita soluentes, 16 Romam perueniunt. 17 Paulus Iudæis 20 causam suam exponit: 23 Iesum docet, 30 biennio.

Cap.xxvIII.
1 Pios quidem pericula ex periculis manẽt, sed glorioso semper exitu.
2 Etsi res aduersæ sunt peccatorum pœnæ tamẽ quum Deus affligendis hominibus non semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel non expectant exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquemq; æstimant.
3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtranque partem instabilius.
4 Seruum Dei quanuis miserum & egentem excepisse, nullum vnquam pœnituit.

1 ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari [a] Melitam.

2 Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem, accensa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

3 [1] Quum igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens inuasit eius manum.

4 [2] Vt verò Barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alij alijs dicebant, Omninò homicida est homo iste, quem seruatum è mari [b] vltio non sinit viuere.

5 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est:

6 Illi verò expectabant dum [c] intumesceret, aut concideret repentè mortuus. [3] Sed quum multum *tempus* expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

7 [4] Cæterùm circa locum illum erant prædia *cuidam* primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hospitio habuit.

8 Factum est autem vt pater Publij febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus: sanauit eum.

9 [5] Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

10 [6] Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum proueheremur imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

11 [7] Tribus itaque post mensibus deuecti sumus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui [d] erat insigne Castor & Pollux.

12 Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

13 Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secundo die venimus Puteolos.

14 [8] Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & ita contendimus Romam.

15 [9] Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum vsque ad [e] Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam.

16 Quum autem venissemus Romã, Centurio tradidit vinctos [f] Præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret [g] seorsim, cum milite qui ipsum custodiret.

17 [10] Factũ est autẽ vt tertio pòst die conuocaret Paulus Iudæorũ primos, qui vbi conuenissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quũ nihil fecerim aduersus populũ aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum:

18 Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale:

19 [11] Sed contradicentibus Iudæis coactus sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habeam de quo gentem meam accusem.

20 Ob hanc igitur causam vos aduccaui, quos viderem & alloquerer: nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de re ex Iudæa: ne-

5 Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.
6 Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.
7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluũt.
8 Profanorum etiam corda, Dominus prout libet, in suorum gratiam inflectit.
9 Deus nũquam patitur suos supra vires affligi.
10 Paulus vbique se Apostolum esse meminit.
11 Vtendũ quidem medijs à Deo oblatis, sed ita vt gloriam Dei, non autem nosipsos quæramus.
d Sic solebãt ornare nauiũ proras, vnde naues quoque denominabantur.
e Via Appia strata opera militari, ab Appio cæco longa atq; lata excurrente mare versus, in qua tres erant tabernæ.
f Præfecto prætorio.
g Non in publica custodia sed in priuato hospitio, quod sibi conduxerat.

a Ea est quæ hodie Malta dicitur. b Ius & fas. c Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, porrò Dioscorides lib 6. cap.38. viperæ morsum corporis tumorem gignere scribit, sic & Nicander in Alexipharmacis.

12 Mutuus eſt Legis & Euãgelij cõſenſus.

13 Euangelium credẽtibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.

14 Increduli ſpõte quidẽ reluctantur veritati, non tamen fortuitò.

b Argumẽtis idoneis adhibitis, probãs regnum Dei a Prophetis prædictum aduenisse.

Eſa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, luc.8 10, ioh.12.40, rom.11.8.

que adueniens quiſquam fratrum annũtiauit aut loquutus eſt aliquid de te mali.

22 Velimus autem ex te audire quæ ſentias. nam de ſecta iſta notum eſt nobis vbique *ei* contradici.

23 [12] Quum igitur conſtituiſſent ei diem, venerunt ad eum in hoſpitiũ complures: quibus [h] cum teſtificatione exponebat regnum Dei, ſtudẽs eis perſuadere quæ de Ieſu Chriſto ſunt, ex Lege Moſis & Prophetis, à manè vſque ad veſperam.

24 [13] Et alij quidem aſſentiebantur ijs quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autẽ inter ſe diſcordes eſſent, diſceſſerunt, quum Paulus hoc verbum dixiſſet, Rectè ſanè Spiritus ſanctus loquutus eſt per Eſaiam Prophetam patribus noſtris,

26 [14] Dicens, ‖Vade ad populum iſtum, & dic Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim eſt cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis ſuis [i] conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & ſanem eos.

28 [15] Notum ergo ſit vobis miſſam eſſe Gentibus hanc Dei ſalutem, & ipſos audituros.

29 [16] Quum ergo hæc dixiſſet, exierunt Iudæi, multam habentes inter ſe diſceptationem.

30 [17] Manſit autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipſum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto, cum omni libertate, nemine prohibente.

15 Incredulitas reproborum non poteſt irritã facere Dei fidem

16 Non Euangelium, ſed Euangelij contemptus, diſſidiorum cauſa.

17 Verbum Dei non poteſt vinciri.

i Videre ſe ſimularunt, quod vel inuiti cernebãt, atque adeò noluerunt hoc videre.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

1 Ab Apoſtolatus ſui approbatione exorſus, 15 Euangelij commẽdationem ſubnectit: 16 per quod Deus virtutem ſuam exerit ſeruandis 17 Fide hominibus 21 impia ingratitudinis reis: 26 in quo ira Dei meritò effuſa colligitur, 27 quòd laxatis habenis in omne ſcelus paſſim ferantur.

CAP. I.

1 Prima pars epiſtolæ, vtiliſſimã præfationẽ continens, vſque ad verſ. 16.

Act 13.1.

1
[1] AVLVS [a] ſeruus Ieſu Christi, *ex Dei* vocatione [b] Apoſtolus, ‖ [c] ſeparatus ad *prædicandum* Euãgelium Dei,

2 [2] (Quod antè promiſerat per Prophetas ſuos in Scripturis ſanctis)

3 [3] De [d] Filio ſuo, ([e] facto ex ſemine Dauidis, [f] ſecundum carnem:

4 [g] Declarato Filio Dei [h] potenter ſecundum Spiritum ſanctificationis, per reſurrectionem à mortuis) *nempe* Ieſu Chriſto Domino noſtro.

5 ([i] Per quem accepimus [k] gratiam & Apoſtolatum ad [l] obediẽtiam fidei, inter omnes Gentes, [m] pro ipſius nomine:

6 Inter quas eſtis etiam vos, [n] vocati à Ieſu Chriſto.)

7 Omnibus qui Romæ eſtis, dile-

2 Attentos reddit Romanos, ſignificãs ſeſe nõ ſuo nomine, ſed vt Dei ad Gentes legatum, cum eis agere de re omniũ maxima, iam olim plurimis idoneis teſtibus à Deo promiſſa, nunc demùm autem re ipſa præſtita.

a Miniſter, neque enim hoc loco ſeruus opponitur libero, ſed munus & officium declarat. b Quum in genere ſe ſeruum dixiſſet, ſpeciali nomine ſe Apoſtolum dicit, idque non ſibi propria authoritate ſumpſiſſe, ſed ex Dei vocatione, idcóque nil ab officio ſuo alienum agere, qui ad Romanos ſcriberet. c Ad prædicandi Euangelij munus à Deo conſtitutus.

3 Reddit Romanos dociles, explicata Euãgelicæ doctrinæ ſumma. Docet igitur Chriſtum (Euangelij materiam & argumẽtum) vnicum eſſe nõ geminũ Dei Patris Filiũ, qui quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere ſit conditus: quod ad diuinam autem & ſpiritualem, qua ſeipſum ſanctificauit, ſit ex æterno Deo Patre genitus, ſicut ex potenti ipſius reſurrectione liquet.

d Perſonam vnam Chriſti manifeſtè aſſerit, eiuſdem duas naturas, earúmque proprietates. e Qui carnem aſſumpſit è Virgine Dauidis filia. f Quatenus homo eſt, caro enim per Synecdochen pro homine ſumitur. g Demonſtrato & manifeſtato. h Infirmitati carnis opponitur virtus Diuina, qua mortem ſuperauit. i A quo. k Hoc beneficium eximiæ liberalitatis, quod mihi omnium ſanctorum minimo datum eſt euangelizare, &c. Epheſ. 3.8. l Vt homines fide obediant Deo. m Nominis eius cauſa. n Qui Dei beneficio eſtis Chriſti.

ctis

4 Reddit eosdem beneuolos, veris eorū laudibus cõmemoratis, & sua in eos verè Apostolica beneuolētia, adhibito Dei ipsius testimonio, cōfirmata.

5 Altera pars epistolæ vsque ad noni capitis initium. Est autem huius disputationis status, Vnā esse adipiscendæ salutis rationē (quę in Euāgelio, absq; vllo populorum discrimine à Deo proponatur) Iesum Christum videlicet, per fidē apprehensum.

6 Cōfirmatio, in Euangelio docetur, nos coràm Deo iustificari fide quotidie augescente: ergo & seruari.

Abac.2.4.

7 Probatio tum antecedentis, tum consequentis, ex Abacuc, qui tum iustitiam coram Deo, tum vitam tribuat fidei. 8 Altera principalis illius quæstionis confirmatio, Omnes homines in sese siue extra Christum considerati, sunt rei tum impietatis, tum iniustitiæ, ac proinde damnationi obnoxij. Ergo aliunde quærant iustitiam oportet.

ctis Dei, vocatis sanctis: [o] Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

8 [4] In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christū, super omnibus vobis, [p] quòd fides vestra annunciatur [q] in toto mundo.

9 Testis enim mihi est Deus, cui seruio [r] spiritu meo in [f] Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:

10 Semper in precibus meis rogans, vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex volūtate Dei, veniam ad vos.

11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini:

12 Hoc est, ad [t] communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.

13 Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructū aliquem haberem inter vos quoque, sicut & inter reliquas Gentes.

14 Et Græcis & barbaris, tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

15 Itaque prompta est mea facultas vobis quoque [u] qui Romæ estis euangelizare.

16 Nō enim me pudet Euāgelij Christi, [5] [x] potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam [y] Græco.

17 [6] Iustitia enim Dei per illud retegitur [z] ex fide in fidem: ‖ [7] sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

18 [8] Palàm enim est ira Dei è cœlo [a] aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui [b] veritatem iniustè detineant:

19 [9] Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est [c] in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.

20 Ipsius enim inuisibilia, [d] dum ex rebus conditis intelliguntur, ex [e] creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas. ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

21 Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* [f] vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: sed [g] vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorū.

22 Quum se [h] profiterentur esse sapientes, stulti facti sunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis [i] Dei in efformatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum, & reptilium.

24 [10] [k] Quamobrem etiam [l] tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt fœdarent corpora sua inter se:

25 Vt qui veritatem Dei mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore, qui est benedictus in secula, Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nam & fœminæ illorum mutarūt naturalem vsum in eum qui est præter naturam:

27 Similiterque etiam masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt sua libidine alius in alium, masculi in masculos fœda perpetrantes, & [m] compensationem quam oportuit erroris sui in sese recipientes.

28 [11] Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos Deus in mentem [n] omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat.

29 Oppleti omni iniustitia, scortatione, improbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

9 Impietatem probat ex eo quod quū omnes homines habeāt illustre & perspicuū speculū naturæ Dei æternæ ac omnipotētis in reb. creatis, tamē ab illis principijs ad absurdissima sua commēta in constituendo Dei cultu defecerint.

10 Iniustitiam hominū primùm ostēdit in eo quòd præter ipsius naturæ leges mutuis libidinibus sese contaminēt, iusto Dei iudicio.

11 Idē probat longa multorū scelerum enumeratione à quibus, si nō omnibus, saltem plerisque, nemo est prorsus immunis.

b Veritatis nomine intelligit Paulus quidquid lucis in homine relictum est, non quòd ea duce possint cum Deo in gratiā redire, sed vt suo ipsorū iudicio conuincantur sceleris cum in Deū, tum in homines.

o *Gratuita Dei beneuolentia. Pax autem Hebræis, est fœlix rerum omnium successus.* p *Quòd ea sit vestra fides, vt passim in Ecclesijs commendetur.* q *Per omnes Ecclesias, hyperbole è medio petita.* r *Planè volens & ex animo illi addictus.* ſ *In promulgando Filio ipsius.* t *Quantumuis excellens Paulus, Ecclesiam tamen docendo ab illa potuit erudiri.* u *Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamsi aliqui Romani non essent, Vide finem Epistola.* x *Organon Dei verè potens & efficax ad seruandum.* y *Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem significat.* z *Ex fide, quæ quotidie incrementum accipiat.*
a *Aduersus omnes impietatis species.*

c *In ipsorū animis.* d *Deum non vides, tamen vt Deum agnoscis ex operibus eius, Cicero.* e *Ex mundi fabrica.* f *Non ex eo cultu coluerunt, qui ipsius æternæ potentiæ ac diuinitati conueniebat.* g *Quasi dicat, à seipsis fuisse in eam amentiam coniectos.* h *Vel putarent.* i *Pro vero Deo, aliud sunt amplexi.* k *Religionis contemptus omnium scelerum fons.* l *Vt iustus iudex.* m *Mercedem, quæ meritis responderet.* n *Insanam atque peruersam, vnde fit vt extincta primùm conscientia, deinde etiam maxima ex parte sublata synteresi, homines tandem in omne scelerū genus præcipites ferantur.*

30 Susurrones, obtrectatores, Dei osores, contumeliosi, superbi, gloriosi, inuentores malorum, parentibus immorigeri,

31 Desipientes, [o] fœdifragi, charitatis expertes, implacabiles, immisericordes,

32 Qui post Dei [p] iura cognita (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos esse morte) non solùm ea faciunt, sed etiam facientibus [q] patrocinantur.

o Pastorum, ac conuentorum immemores.
p Per ius Dei intelligit ius quod Philosophi ius naturæ, Iurisconsulti ius Gentium dixerunt.
q Socij sunt in malefaciendo, & peccantes laudant.

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei sistit. 12 Gentibus excusationem 14 ab ignorãtia præcidit. 17 Vrget Iudæos à Lege scripta, 23 in qua gloriabantur: 27 æquatq; eos inter se.

CAP. II.
1 Conuincit eos qui ex cęterorũ numero videntur eximendi, quoniam aliorũ vitia redarguant: Istos igitur dicit minimè omnium esse excusabiles, quoniam si propius & intus considerentur, (quod omninò facit Deus) reperientur & ipsi ijs esse obnoxij, quæ in reliquis animaduertunt: vt planè in seipsos sententiã ferant, quum alios damnant.
Iac.5.3.
Psal.61.13, mat.16.27, apoc.22 12.

1 QVapropter inexcusabilis es ô homo quisquis *alios* damnas. nam hoc ipso quòd damnas alterum, teipsum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 [a] Scimus verò iudicium Dei esse [b] secundum veritatem aduersus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 [2] An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad resipiscentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quòd resipiscere nescit, [c] ‖ thesaurizas tibijpsi iram in diem iræ, & patefactionis iusti iudicij Dei:

6 ‖ [3] Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius:

7 Ijs quidem qui perstant, [d] boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id est* ijs qui quærunt vitam æternam:

8 Ijs verò qui sunt contentiosi, & qui [e] veritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, *reddetur* [f] excandescentia & ira.

9 Oppressio & angustia aduersus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

11 [g] Non enim est personarum acceptio apud Deum.

12 [4] Quicunque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

13 ([5] Non enim qui audierunt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legem præstant, [h] iustificabuntur.

14 [6] Nam quum Gentes [i] quæ Legem non habent, [k] natura quæ Legis sunt faciant, isti Legem non habentes, sibijpsis sunt lex:

15 Vt qui ostendant opus Legis [l] scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus)

16 [7] In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, [m] ex Euangelio meo, per Iesum Christum.

17 [8] Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo.

18 Et nosti *eius* voluntatem, & exploras quæ [n] discrepant, institutus ex Lege:

19 Confidisque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui *sunt* in tenebris,

20 Eruditorem insipientium, magistrum infantium, quòd habeas [o] informationem cognitionis ac veritatis [p] in Lege.

4 Vniuersalem illã humani generis accusationẽ sigillatim applicat, tum Gẽtibus tũ Iudæis.
5 Occupatio aduersus Iudęos, quos non excuset Lex illa, sed condemnet: quoniam nõ Legem audire, sed Legẽ custodire iustificat.
6 Occupatio aduersus Gentes, quæ etiam si Legem Mosis non habuerint, non habent tamen quid suis sceleribus prætexant, quũ habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptũ, vt qui quædam vt mala prohibeãt & puniant, quædã vt bona pręcipiãt & laude prosequãtur.
7 Deus iudicia multa differt, quæ tamẽ suo tẽpore exequetur per Iesum Christũ, seuerissimo cũ examine non tãtum dictorum, & factorũ, sed etiã cogitationũ maximè arcanũ.
8 Probatio ex Dauidis, & aliorũ Prophetarũ testimonio, Iudęos summis quidẽ beneficijs à Deo fuisse affectos, tradita eis Lege, sed esse omnium hominũ maximè ingratos.

2 Grauis exclamatio in eos qui sibi placent quòd sint alijs perspicatiores, quum nihilo sint meliores. 3 Firmamentum superioris disputationis, opus esse omnino iustitia, tum Iudæis tum Græcis.

a Nullas adhibet Paulus sententias Scripturæ, disserit enim aduersus omnes homines in genere: affert autẽ prolepses, quas omnium mẽtibus insitas, Satan ipse non potuit prorsus euellere. b Ex vera existimatione, non autem ex specie exteriore. c Dum indulges tuis voluptatibus, & speras te aliquid boni tuis adepturum, inuenies Dei indignationem. d Gloriam, quæ bona opera consequitur, quod non ideò proponit, quasi aliquis esse possit qui viribus suis salutem possit consequi: sed vt hac proposita salutis cõditione, quam præstare nemo queat, adducat homines ad Christum, qui solus fide donatos iustificat, vt ipse concludit, Infra, 3. 21. 22.

e Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam. f Ira subitò inflammata, Dei nimirum in peccatorem. g Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria, vt eos amplectatur vel repudiet. h Iusti pronuntiabuntur apud Dei tribunal, quod scilicet, accideret: si qui essent qui Legem præstarent. At quum non ex Lege, sed ex fide iustificatus fuit Abraham, sequitur neminem ex operibus iustificari. i Non quidem simpliciter, sed cum Iudæis comparata. k Honesta iubeant, turpia prohibeant. l Hæc cognitio naturalis est notitia. m Sicut testatur doctrina hæc, cuius ego sum præco constitutus. n Rectè discernere quæ à Dei voluntate discrepant. o Rationem instituendi ac formandi alios in cognitione veritatis. p Quasi diceret externi cultus prætextu, Iudæos sibi solis omnia vindicasse, quum reuera nihil minus quàm Legem præstarent.

21 Qui

Esa.52.5, ezech.36.20.

9 Occupatio peculiaris, aduersus eos qui in circuncisione & externo legali cultu sanctimoniã constituebant. Docet igitur, circuncisionem externam, si ab interiore separetur, non modò non iustificare, sed etiam damnare circuncisos, à quibus nimirũ flagitet, quod ipsa significat, cordis videlicet, ac totius vitæ puritatem ex Legis præscripto: adeò quidem, vt siquis corpore incircuncisus detur, qui corde sit circũcisus, longè sit quibusuis solo corpore circuncisis Iudæis anteponendus.

21 Qui igitur doces alium, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum, mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis transgressionem Deum dedecoras?

24 Nam ‖ Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

25 [9] Nam circuncisio quidem prodest si Legem seruaris: quòd si transgressor Legis fueris, circuncisio tua facta est præputium.

26 Itaque si [q] præputium iura Legis seruauerit, nonne [r] præputium illius pro circuncisione reputabitur?

27 Et quod est [s] ex natura præputiũ, si Legem seruet, damnabit te qui per [t] literam & circuncisionem transgressor es Legis?

28 Non enim qui est [u] in propatulo *Iudæus*, Iudæus *est*: nec ea quæ est in propatulo *circuncisio*, *id est*, in carne, circuncisio *est*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *est*, & circuncisio cordis, *id est* [x] in spiritu, non litera: cuius *Iudæi* laus? non *est* ex hominibus, sed ex Deo.

q Metonymia, præputiatus. r Præputiati status ac conditio. s Qui est natura & genere incircuncisus. t Litera familiari Paulo phrasi spiritui opponitur: porrò hoc loco literalis circuncisio est pelliculæ abscissio, Spiritus autem circuncisio est, cordis, id est, spiritualis finis ceremonia, vera pietas, iustitia, quibus à prophanis gentibus populus Dei secernitur. u Qui foris, id est, externa ceremonia. x Cuius vis est interior & in animo.

CAP. III.

1 Concedit Iudæis aliquam, 2 ex fœdere prærogatiuã, 4 sed quæ penitus in Dei misericordia sita sit. 9 Iudæos ac Gentes æquè esse peccatores, 11 authoritate Scripturæ confirmat: 19 vsumque Legis monstrans, 28 Fide nos iustificari colligit.

CAP. III. 1 Occupatio prima aduersus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habent amplius quàm Gentes? Habent, inquit Apostolus, Dei respectu, qui sui fœderis tabulas eis commisit, adeò vt non possit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens sine exceptione à Deo vocari abijciatur, vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam suam bonitatem vtatur.

1 QVæ [1] est igitur præstantia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

2 Multa per omnem modum. [a] Primarium enim *illud est* quòd eis credita sunt [b] eloquia Dei.

3 Quid tum enim si quidam [c] fuerunt increduli? Tum incredulitas eorum, [d] fidem Dei inanem reddet?

4 Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est, [e] Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas [f] quando tu iudicas.

5 [2] Quòd si [g] iniustitia nostra Dei iustitiam commendat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat [h] pœnam? ([i] humano more loquor.)

6 Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 [3] Etenim si [k] veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicitur* (sicut de nobis malè loquuntur, & sicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam [l] antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse [m] sub peccato.

10 Sicut scriptum est, ‖ Non est iustus, ne vnus quidem.

11 Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.

13 ‖ Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis suis ad dolum vsi sunt ‖ venenum aspidum sub labijs eorum.

14 ‖ Quorum os diris & amarulentia plenum est:

15 ‖ Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorũ.

17 Et [n] viam pacis non cognouerunt.

18 ‖ Non est timor Dei coram oculis eorum.

19 [5] Scimus autem, quæcunque [o] Lex

2 Altera occupatio ex priore responso promanans, sic commẽdari Dei iustitiã nostra iniustitia, vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mundi iudicẽ, ac proinde seuerũ iniustitiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori, si peccata cedant in Dei gloriam, nõ modò non esse punienda, sed etiam ijs esse incũbendũ: quã blasphemiã Paulus cõtentus execrari, iustam pœnã blasphemis denuntiat.

4 Altera ad primam illã obiectionẽ responsio, Iudæos, si in sese considerentur, iampridem pronuntiatum esse ore Prophetarum, nihilo esse alijs meliores.

Psal.14.3, & 53.3. Psal.5.10. Psal.140.3. Psal 10.7. Esa.59.7. Psal.36.2.

5 Probat, illam Dauidis & Esaiæ grauissimã accusatione, Iudæos propriè respicere.

a Primaria fuit Iudæorum sors atque conditio. b Oracula. c Fuerant fœdifragi. d Fidem à Deo datam. e Vt de iustitia tua constet. f Quando edidisti pulcherrimum tuæ iustitiæ, constantiæ & fidei specimen, seruato eo qui fuerat fœdifragus. g Perfidia cum suis fructibus. h Ad veritatem, metonymicè pro effectu ira. i Hæc ergo non in mea persona loquor, quasi ita sentiam, sed hunc sermonem humanæ illi sapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non subijcitur. k Fides ac cõstantia. l Arguimus, per allatam enim accusationem declarat. m Reos peccati. n Vita innocens & pacifica. o Mosis.

dicit, ijs qui in Lege sunt dicere: [6] vt omne os obturetur, & [p] obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

20 Propterea [q] ex operibus Legis [r] nulla caro [s] iustificabitur [t] in conspectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 [7] Nunc vero absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum.

22 [8] Iustitia, inquam, Dei per fidem [u] Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur ex [x] gloria Dei.

24 [9] Iustificantur autem [y] gratis, *id est* eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo.

25 [10] Quem proposuit Deus *vt esset* placamentum per fidem, in [z] sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem [a] præcedentium peccatorum.

26 [b] Ex Dei tollerantia, ad declarandam iustitiam suam [c] præsenti tempore: [d] vt sit ipse iustus, & [e] iustificãs eum [f] qui *est* ex fide Iesu.

27 [11] Vbi igitur gloriatio? exclusa est. [g] Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

29 [12] An [h] Iudæorum Deus solùm? ánnon & Gentium? certè & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit [i] circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

31 [13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legem [l] stabilimus.

6 Conclusio totius superioris disputationis, à vers. 18. primi capitis. Ergo, inquit Apostolus, non est quòd quisquam ex vlla lege seu illa vniuersali, seu Mosis particulari, speret se iustificandum, ac proinde seruãdum: quũ (sicut probauimus) ex Legis & vitæ collatione probetur, omnes esse peccatores, ac proinde condẽnatione dignos in Dei conspectu. 7 Itaque, inquit Apostolus, non perirent homines, Deus quod olim promisit, nũc exhibet, rationem videlicet qua coram ipso absque Lege iustificati seruemur. 8 Huius iustitiæ veluti materia est Iesus Christus, fide apprehensus, & in hunc finem quibusuis populis oblatus, sicut extra eum omnes populi à regno Dei excluduntur. 9 Hæc igitur iustititia, quòd ad nos attinet, prorsus est gratuita, vt quæ nitatur ijs quæ non ipsi fecimus, sed Christus nostri à peccatis redimendi causa pertulit. 10 Deus ergo autor est gratuitæ istius iustificationis, quia sic ei visum est: Christus verò, is in quo pœnas pro nostris peccatis perpesso, remissione peccatorum donamur: instrumentum autem quo Christum apprehendimus, est fides: finis denique, ipsa diuinæ benignitatis declaratio, vt sic constet eum esse verè clementem, & in suis promissis constantem, vt qui credentes gratis iustificet.

11 Argumẽtum probandæ conclusioni, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria: Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam siue per sola nostra opera, siue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiæ non tribueretur Deo in solidum. 12 Aliud argumentum ab absurdo. Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus solis Iudæis esset seruator. Item, si alia ratione Iudæos, alia Gentes seruaret, non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iustificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentum cum proximè consequenti, vt planè sit firma eius conclusio. 13 Occupatio: Non tamen propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, sicut suo loco declarabitur.

p Reus esse comperiatur. q Ex eo quòd præstetur Lex. r Caro vt aliâs sæpe pro integro homine metonymicè: est tamen hoc loco emphasis, Sic enim explicatur antithesis, hominis (qui nihil est aliud quàm caro per peccatum inquinata) & Dei illius in sese purissimi & perfectissim. s Absoluetur coram tribunali Dei. t Tacita antithesis: iustitia coram hominibus, quantumuis iustis, & iustitia coram Deo possit subsistere, porrò sola est Christi iustitia, quæ verè coram Deo possit consistere. u Quæ habetur Christo, vel nititur Christo. x Gloria Dei nomine intelligitur meta illa ad quam contendimus, id est vitam æternam, quæ in gloria Dei participatione consistit. y Ex gratuito dono ac mera liberalitate. z Sanguinis nomen ad veterum sacrificiorum figuram nos reuocat, quorum veritas est in Christo. a Eorum peccatorum quæ, dum inimici eramus, admisimus. b Pro sua patientia, ac facilitate. c Hoc tempore, nimirum quo scripsit Paulus. d Vt summè verax ac fidelis comperiatur. e Christi imputata iustitia iustum ac irreprehensibilem constituens. f Ex eorum numero qui Christum fide sunt amplexi, quibus opponuntur qui ex circuncisione, id est, ex Lege salutem expectant.

g Per quam doctrinam? porrò doctrinam operum conditionem habet annexã si feceris, doctrina verò fidei, si credideris. h Deus eorum, Deus esse dicitur Scripturæ more, quos beneuolentia sua complectitur. i Circuncisos. k Ociosam, vacuam, & omnibus viribus destitutam. l Firmam & efficacem reddimus.

CAP. IIII.

1 Quod antè dixit de fide, exemplo Abrahæ, 3 6 ac Scripturæ testimonio probat: & decies imputationis vocem inculcat hoc capite.

1 QVid [a] igitur dicemus Abraham patrem nostrum adeptum esse [a] secundum carnem?

2 [2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 [3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum est ei pro iustitia.

4 [4] Atqui [c] ei qui operatur, merces

CAP. IIII. 1 Nouum argumentum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credentium desumptum. Est autem eiusmodi propositio, Abrahamũ, si ex sese sine operibus consideretur, nihil promeritum esse de quo gloriari possit apud Deum. 2 Occupatio meritò quidem Abrahamum se posse extollere inter homines at non apud Deum. 3 Confirmatio propositionis Fidei imputatione iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine vllo operum ipsius respectu. 4 Probatio prima confirmationis, á contrarijs sumpta: Ei qui suo labore quippiam promeritus est, persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur.

a Ex operibus, vt ipse vers. sequenti explicat. b Imputare hoc loco & similibus, significat acceptum ferre. c Ei qui ex opere sit aliquid promeritus.

[d] non

[d] non imputatur ex gratia, ſed ex debito:

5 Ei verò qui non operatur, ſed credit in eum [e] qui iuſtificat impium, imputatur fides ſua pro iuſtitia.

6 [5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iuſtitiam abſque operibus, *dicens*,

7 Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorũ obtecta ſunt peccata.

8 Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.

9 [6] Iſta igitur [f] beatitatis prædicatio, in circuncisionem *ſolùm* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatum fuiſſe Abrahæ fidem pro iuſtitia.

10 [7] Quomodo ergo imputata eſt? quum eſſet in circunciſione, an *quum eſſet* in præputio? non in circunciſione, ſed in præputio.

11 [8] Et [g] ſignum accepit circunciſionis, quòd [h] obſignaret iuſtitiam fidei quæ fuerat in præputio [9] vt eſſet pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipſis iuſtitia:

12 [10] Et pater circunciſionis, ijs *videlicet* qui non ſolùm ſunt ex circunciſione, ſed qui etiam incedunt veſtigijs fidei patris noſtri Abrahami, quæ fuit in præputio.

13 [11] Non enim [i] per Legem promiſſio *ceſſit* Abrahæ, aut ſemini eius, [k] vt hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiam fidei.

14 [12] Etenim ſi ij qui [l] ex Lege *ſunt*, hæredes ſunt, inanis facta eſt fides, & vana reddita eſt promiſſio.

15 [13] Nam Lex iram efficit: ſiquidem vbi non eſt lex, ibi nec tranſgreſſio *eſt*.

16 [14] Propterea ex fide *eſt hæreditas*, vt *ſit* per gratiam, vt firma ſit promiſſio [m] toti ſemini: [15] *id eſt* non ſolùm ei quod *eſt* ex Lege, verumetiam ei quod *eſt* ex fide Abraham, qui eſt pater omnium noſtrûm.

17 (Sicut ſcriptũ eſt, [16] Patrem multarum gentium conſtitui te) [n] coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, [o] viuificante mortuos, & [p] vocante quæ non ſunt, tanquam ſint.

18 [17] Qui *Abraham* contra ſpem ſub ſpe credidit, vt fieret pater multarum gẽtium: ſecundùm id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit ſemen tuum.

19 Ac [q] minimè imbecillis fide, non conſiderauit ſuum ipſius corpus iam [r] emortuum, quum centum circiter natus eſſet annos, nec emortuam vuluam Saræ.

20 Aduerſus promiſſionem autem Dei non diſceptauit infidelitate: ſed robuſtus factus eſt fide, [ſ] tributa gloria Deo:

21 Ac [s] plenè perſuaſum habens, eum quod promiſerat, poſſe etiam facere.

22 Quapropter etiam *hoc* imputatũ eſt ei pro iuſtitia.

23 [18] Non ſcriptum eſt autem propter eum ſolùm, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:

24 Sed etiam propter nos, quibus futurum eſt vt imputetur, ijs *nimirùm* qui credunt in eum qui excitauit Ieſum Dominum noſtrum à mortuis,

25 Traditum *in mortem* [u] propter of-

5 Altera eiuſdem confirmationis probatio, Dauid collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum: ergo & iuſtificationem.
6 Noua propoſitio, iſtã iuſtificationis viam tũ ad incircũciſos, tũ ad circũciſos credẽtes ſpectare ſicut in Abrahami perſona demonſtratur.
7 Ad incircunciſos id ſpectare (nã de circunciſis non dubitabatur) ſic colligit, Abraham in præputio iuſtificatus eſt, ergo ad præputiatos etiam ſpectat hæc iuſtificatio. Imò nè ad circunciſos quidem pertinet ratione circunciſionis, tantum abeſt vt propter præputium excludantur incircunciſi. 8 Occupatio: Cur igitur Abraham fuit circunciſus, ſi iam erat iuſtificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iuſtitiæ. 9 Applicatio exempli Abrahæ ad incircunciſos credentes, quorum etiam Patrem cõſtituit Abrahamum. 10 Applicatio eiuſdem exempli ad circunciſos credentes, quorum ſit quidem pater Abraham, ſed ex fide. 11 Ratio cur æſtimandum ſit Abrahæ ſemen ex fide, quia videlicet Abraham ipſe credendo ſit factus eius promiſſionis particeps, qua factus eſt omnium gentium pater. 12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quòd promiſſio non poſſit apprehendi ex Lege, ac proinde eſſet irrita: altera, quòd conditio fidei fruſtra adiungeretur promiſſioni ex operibus apprehendendæ.

13 Ratio prioris cõfirmationis, cur promiſſio non poſſit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex, quũ à nullo obſeruetur, nõ conciliat nobis Deum, ſed iram eius denuntiat.
14 Concluſio huius argumenti: Ex fide apprehendente promiſſionẽ Abrahamo factam, & quam primus ipſe Abraham fide apprehendit, totius poſteritatis Abrahami (id eſt Eccleſię ex omnibus populis collectæ) iuſtificationem ac ſalutem proficiſci.
15 Id eſt, non tantùm eorum qui credunt & ſimul ex Lege circunciſi ſunt, ſed etiam eorum quiſquis circunciſione, & ſolius fidei reſpectu, cenſentur in Abrahami filijs. 16 Spiritualis eſt iſta paternitas, ex vnica Dei promiſſionis virtute pendens.
17 Deſcriptio veræ fidei in Dei potentia ſimul ac beneuolentia penitus acquieſcentis, propoſito Abrahami exemplo. 18 Vna eſt perpetuaque in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iuſtificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Chriſto Mediatore noſtro expiatis noſtris peccatis, eundem à mortuis excitauit, vt & nos iuſtificati in eo ſeruemur.

d Non numeratur neque tribuitur. e Qui eum qui in ſeſe eſt impius, facit iuſtum in Chriſto. f Iſtud igitur Dauidis dictũ quo beatos illos eſſe pronuntiat. g Circunciſionem, qua ſignum eſt, vt ſacramentum Baptiſmi dicimus pro Baptiſmo qui eſt ſacramentum. h Circunciſio dicta fuit primùm ſignum, quod ad externam cæremoniam pertinet, nunc vis & ſubſtantia illius ſigni explicatur, id eſt, quorſum adhibeatur, nempe iuſtitia fidei, qua in ipſius Chriſti poſſeſſionem mittimur, non ſimpliciter ſignificanda, ſed etiam obſignanda: Spiritus enim ſanctus id reipſa intus præſtat, quod Sacramenta Verbo coniuncta repræſentant. i Per præſtita opera, aut addita implendæ Legis conditione. k Vt pro filijs haberet omnes nationes orbis, vel per mundum intelligi poteſt regio Canaan. l Si ij demùm ſunt hæredes qui Legem impleuerunt.

m Omnibus credentibus. n Coram eo (videlicet) Deo, id eſt, cognatione ſpirituali, qua coram Deo locum habet, & Deo nos gratos reddit. o Eo, qui vita reſtituit. p Apud quem iam ſunt, quæ alioqui reipſa non ſunt, vt qui vel vno verbo quiduis poſſit ex nihilo efficere. q Fortiſſimus, ac conſtantiſſimus: Hebræi enim contrarium eius quod negant, fortiſſimè aſſeuerant. r Iam effœtum viribus, & ad gignendam ſobolem ineptum. ſ Deo agnito & laudato, vt qui ſummè bonus ac verax eſſet. s Vera fidei deſcriptio. u Vt aſſenſus noſtras lueret.

fensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

CAP. V.

1 Amplificationibus illustrat 2 Iustitiam Christi, quæ fide apprehenditur, 5 quia datus est pro iniustis, 8 & peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Christi cum Adam, 17 Mortis cum vita, 20 Legis cum gratia.

CAP. V. *Ephes. 2. 18. Iac. 1. 2.*

1 IVstificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.

2 ‖ [a] Per quem etiam fide [a] habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b] quam [c] stamus, [3] & [d] gloriamur sub spe gloriæ Dei.

3 [4] Neque id solùm, sed etiam ‖ gloriamur in oppressionibus, [5] sciẽtes quòd oppressio patientiam efficiat:

4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

5 Porrò spes non pudefacit, [6] quod [e] charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 [7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, [f] suo tempore pro impijs mortuus est.

7 [8] Enimuerò vix pro [g] iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

8 [h] Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quod quum adhuc essemus [i] peccatores, Christus ‖ pro nobis mortuus sit.

Hebr. 9. 15. 1. pet. 3. 18.

9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum [k] ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

11 [9] Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrũ Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 [10] Propterea sicut per [l] vnum hominem [m] peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transijt, in [n] quo omnes peccarunt.

13 [11] Nam [o] vsque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non [p] imputatur quum nulla est lex.

14 [12] Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, [q] in eos quoque qui non peccauerant ad [r] similitudinem transgressionis Adam, [13] qui est typus illius qui erat futurus.

1 Aliud argumentum ab effectis: Eo iustificamur quòd conscientiã verè coram Deo pacat. Pacat autẽ conscientiã non Lex, sed fides per Christum, vt anteà probauit. Fide ergo, non Lege iustificamur. 2 Quòd fidei tribuitur conscientiæ tranquillitas, ad Christum referendum est, ipsius fidei datorem, & in quo ipsa fides est efficax. 3 Occupatio aduersus eos qui miserias & calamitates Ecclesiæ penè assiduas conspicientes, putant Christianos somniare, quũ suam fœlicitatem iactant: quibus respondet Apostolus, eorum fœlicitatem alibi esse sub spe repositam, quæ quidem spes adeò sit certa, vt de fœlicitate illa non minus exultent, quàm si ea fruerentur. 4 Ipsæ oppressiones multis modis suppeditant exultationis materiem, nedum vt nos reddant miseros. 5 Quia afflictiones patientiæ nos assuefaciunt, patientia verò bonitatem Dei nobis reddit exploratam: ista denique experientia spem nostram alit, quæ quidem nunquam nos frustratur. 6 Fulcimen spei est certum conscientiæ testimonium, ex Spiritus sancti dono, nos à Deo diligi: hoc autem nihil aliud est quàm quod fidem vocamus: vnde sequitur, fide pacari conscientias. 7 Certa in aduersis consolatio, ne pacem nostram interturbent: quia qui prorsus infirmos atque adeò impios adeò dilexit, vt pro eis etiam mortem subiret, qui posset iam in ipso viuentes & sanctificatos negligere? 8 Amplificatio charitatis Dei erga nos, vt de ea non possimus ambigere, qui pro iniustis, & à quibus nihil boni possit captare, atque adeò pro suis hostibus Christum dederit in mortem. Quomodo igitur quos Christus moriens iustificat, & reconciliat, non seruaret ab exitio, iam viuus?

9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positũ est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad remissionem peccatorum accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidem imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatã, omnesque eius fructus absorbeat: vt in Christo non modò desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus. 10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit. 11 Hoc ita esse, & peccatum ac mortem non cœpisse post Legem Mosis datam, & violatam, illud manifestè docet, quòd mortui sunt homines ante Legem illam positam. Nam quum mortui sint, peccatum quod est mortis causa, iam tum extabat: & ita quidem vt imputaretur: vnde etiam efficitur aliquam iam tum fuisse Legem, cuius transgressio esset mortis causa. 12 Istam autem Legem, non esse illam vniuersalem, nec ab actuali aliquo singulorum peccato mortem illam fuisse profectam, illud declarat, quòd ipsi infantes qui legem illam naturalem neque cognoscere vnquam potuerant nec transgredi, instar Adami tamen mortui sunt. 13 Respondet autem Adamus ille prior alteri posteriori, nempè Christo, sicut mox explicatur.

a Sciamus tamen hoc fidei effectum adhuc vigere. b Gratiam, id est, gratuitam beneuolentiam, vel eam conditionem in quam gratuito sumus adsciti. c Firmi permanemus. d Non modò æquo animo & moderato sumus, sed etiam magna lætitia perfusi, nobis placemus de hæreditate cœlesti, quæ nos manet. e Qua nos Deus persequitur. f Tempore opportuno & idoneo, quod Pater præscripserat. g Iusti alicuius hominis vice.

h Confirmat, in nobis videlicet, vt in medijs afflictionibus sciamus eum nobis adfuturum. i Quum in nobis regnaret peccatum. k Afflictionibus & exitio. l Adamum, qui Christo confertur, illi similis quòd vterque quod suum est suis communicat: dissimiles autem sunt, quòd ille peccatum in suos natura deriuat in mortem, Christus suam iustitiam suis per gratiam communicat in vitam. m Peccati nomine, morbum illum intelligit hæreditarium, quem originalem vulgò vocant: sic enim in numero singulari vocare solet illud peccatum, quum fructus in numero multitudinis soleat vocare, peccata. n Adamo. o Tempore quod ab Adamo ad Mosen intercessit. p Vbi lex nulla est posita, nemo vt reus ac nocens punitur. q Infantes. r Secundum eam formam qua peccant adulti, dum cupiditatibus obsequuntur, aliqui tota posteritas quum in Adamo, (ipse sciens ac prudens peccaret) corrupta fuit.

14 In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quòd vterque quod suum est in suos propaget: in eo verò primùm differunt, quod ille quidem natura suam offensam in multorum exitium propagarit, istius verò obedientia in multos ex gratia redũdarit.
15 Altera disparitas in eo posita est, quod illius quidem vna offensa homines reos effecit: Christi autẽ iustitia gratis imputata, non ab illo tantùm reatu, sed etiam ab alijs omnibus absoluat.
16 Tertium discrimen est, quòd potentior etiam sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos. 19 Itaque in summa, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduerso iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.
18 Totius istius comparationis, hoc est fundamentum, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam, in alios promanet. 19 Occupatio: Cur igitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficium in Christo Iesu.

15 [14] At non vt offensa, ita etiam *est* quod *Deus* gratificatur: nam si [r] illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quæ *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 [15] Neque vt *illud quod introijt* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium, nam reatus quidem ex vna *offensa introijt* ad condemnationem: quod autem gratificatur *Deus, datur* ex multis offensis ad [t] iustificationem.

17 [16] Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multò magis ij qui redũdantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, [u] in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 [17] Nempe igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem: ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad [x] iustificationem vitæ.

19 [18] Sicut enim per [y] inobedientiam vnius hominis, peccatores cõstituti sunt [z] multi: ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

20 [19] Lex verò præterea [a] introijt vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* [b] superabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

r Adami. t Ad sententiam absolutoriam. u Vera & perennis vitæ participes facti. x Non tantùm quia remissa sunt peccata, sed etiam quia iustitia Christi nobis imputatur. y Non igitur solùm ad nos imitatione transijt peccatum, sed etiam hæreditaria fuit corruptio. z Multos, opponit paucis. a Accessit ad morbum illum, quo laborabant omnes homines vnius peccato contaminati. b Gratia è cælo tanta copia fuit effusa, vt peccatum non æquarit modò, sed etiam infinitis partibus superarit.

CAP. VI.

1 Descendit ad sanctificationem, siue argumentum [illegible] induere Christi iustitiam ducat, 4 argumento à baptismo sumpto. 15 inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit: 16 breuemq; mentionem interserit Legis abrogatæ.

1 [1] Qvid igitur dicemus? permanebimus [a] in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 [2] Absit: qui [b] mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 [3] An ignoratis ‖ nos quotquot baptizati sumus [c] in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

4 ‖ Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis [d] in gloriam Patris, [e] ita & nos ‖ noua vita ambulemus.

5 [4] Nam si cum eo plantati coaluimus [f] conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *confirmatione* [g] coalescemus:

6 Illud scientes [h] veterem illum nostrum hominem cum [i] eo crucifixum esse, vt eneruetur [k] corpus peccati, [l] ne posthac nos seruiamus peccato.

CAP. VI. 1 Transitio ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio. Gal. 3.27. Col. 2.12. 1. Cor. 6.14. ephes. 4.22. col. 3.8. 2. tim. 2.11. heb. 12.1. 1. pet. 2.1. 2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent & vtrunq; manat à Christo ex Dei gratia. Est autem sanctificatio, abolitio peccati, id est, corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas. 3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficij pignus & sigillum est Baptismus noster. 4 Mors peccati, & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquam possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato, ac proinde neminem qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem.

a In illa corruptione, etiamsi enim non imputetur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam sanctificatio iustificationem subsequens, paulatim interimit. b Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes, ita sunt facti, vt natiua illa corruptio sit in eis emortua, id est, vigore suo extincta, fructus amarissimos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui sunt in carne, i. quos Spiritus Dei, à natura corruptionis seruitute non asseruit. Peccato autem tertio casu hoc loco construitur: alioqui mori peccato, sexto casu dicitur, is qui peccati [illegible] tenetur, qui & mortuus absolutè dicitur, infra vers. 11.

c Vt cum Christo coalescentes, vim ipsius persentiremus [illegible] peccato, & creando nouo homini. d Vt ipse Christus, deposita infirmitate, gloriosus cum Deo viuit in æternum.

e Nos autem qui illius membra sumus, idcirco [illegible], vt & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus [illegible] nouam, quasi nimirum iam in cælis versemur. f [illegible] virtute ab ipso in nos deriuata, perinde moriamur peccato, vt ipse mortuus est. g Perficitur enim indies, [illegible] erit, omninò perfecta sanctificatio. h [illegible] naturam, sicut cum iniquitate concepti sumus & in lucem editi, [illegible] autem dicitur partim collatione veteris illius Adami cum Christo, partim etiam [illegible] nostræ deformationis respectu, [illegible] permanemus. i [illegible] nostra corruptio, Christo [illegible] non per se ipsa, sed per [illegible]. k [illegible] inhæret. l [illegible] sanctificationis, ad quam contendimus, [illegible] tandem [illegible], nempe quando Deus erit omnia in omnibus.

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Christi capitis cum suis membris collatione.

7 [5] Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

8 Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cũ eo.

9 Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

10 [6] Nam quòd mortuus est peccato, mortuus est [m] semel: quòd autem viuit, viuit [n] Deo.

11 Ita etiam vos colligite, vosipsos tũ mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum.

7 Fatetur sic adhuc nõ esse mortuũ in nobis peccatum, vt penitus sit extinctum: sed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati sumus, quæ efficit, vt Lex iam non fiat peccati virtus, & instrumentum in nobis.

12 Ne [o] regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis:

13 Neque [p] sistite [q] membra vestra [r] arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

14 [7] Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

Iohan. 8.34, 2. pet. 2.19.

8 Sub Lege & sub peccato esse, idem declarant, eorum respectu qui non sunt sanctificati: sicut è contrario sub gratia & sub iustitia esse, regeneratis conueniunt. Sunt autem ista contraria, vt vnum cum altero consistere non possit. Expellit igitur peccatum iustitia.

15 [8] Quid igitur? peccabimus, quòd non simus sub Lege, sed sub gratia? absit.

16 ‖ An nescitis quod cui sistitis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis: vel peccati ad mortem vel obedientiæ ad iustitiam?

17 [9] Gratia autem *sit* Deo quòd fuistis *quidem* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ [s] in quam estis traditi:

18 Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.

19 [t] Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut sistitis membra vestra serua impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra serua iustitiæ ad sanctimoniam.

9 Natura serui peccati & liberi iustitiæ, gratia Dei sumus iustitiæ serui at proinde à peccato liberi.

m Vna vice pro omnibus. n Apud Deum. o Regnare apud Paulum significat summum imperium obtinere, cui nemo sese opponat, vel si quis hoc faciat, frustra illud faciat. p Peccato tanquam domino alicui, vel tyranno. q Mentem atque illius facultates omnes. r Pro instrumentis quibus ad patranda scelera vtatur. s Hoc dicendi genus emphasin habet, significat enim Euangelicam doctrinam, quasi instar typi cuiusdam esse, cui velut immittatur, vt eius figura conformemur. t Cùm de rebus cælestibus loquar, libenter tamen me captui eorum ad quos scribo accommodo: ideò similitudines istas seruitutis & libertatis ex hominum commercijs sumo.

20 Quum enim serui essetis peccati, [u] liberi eratis iustitiæ.

10 Adhortatio ad iustitiæ studium, & peccati odium, proposito vtriusque contrario exitu.

21 [10] Quem igitur fructum habebatis tunc ex *ijs* de quibus nunc erubescitis? nam [x] finis illorum mors *est*.

22 Nunc verò liberati à peccato, mãcipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

11 Mors est pœna peccato debita, sanctificamur autem gratis ad vitam æternã.

23 [11] Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

u Nullum erat iustitia in vos imperium. x Vel merces aut vectigal.

CAP. VII.

1 Explicat quid sit non esse amplius sub Lege, 2 sumpto ex coniugij Lege exemplo: 7 12 Idq. in Legis contumeliam ne vrgeat, 14 nostra culpa factum esse docet, 13 Vt in mortis materiam cederet, 17 quæ ad vitam data erat. 21 Exin transit ad describendam spiritus & carnis luctam.

Cap. VII. 1. Cor. 7.39.

1 AN [a] ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

1 Proposita coniugij similitudine, statum hominis ante & post regenerationẽ inter se comparat. Lex (inquit) matrimonij hæc est, vt superstite marito constet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

2 ‖ Nam viro subiecta mulier viuenti viro deuincta est per Legem: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.

3 Proinde viuẽte viro, mœcha [a] vocabitur si fiat alterius viri: sin autẽ mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.

4 [2] Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi [b] in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt [c] fructum feramus [d] Deo.

5 [3] Quum enim [e] essemus in carne, [f] affectiones peccatorum [g] per Legem

2 Accommodatio similitudinis: Ita, inquit nobis contigit: Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo nouam sobolem procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti, transiuimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, sed vitales fœtus edamus.

a Erit omnium voce & consensu. b Ad verb. per corpus, id est, in corpore, vt intelligatur arctissima illa Christi cum membris communicatio. c Fructus vocat liberos, quos vxor tollit ex marito. d Qui sint Deo grati. e Cùm essemus in prioris coniugij conditione, quam proximo versiculo vocat vetustatem literæ. f Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam mente vim suã exerunt. g Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natos nimirum ex peccato intus habitante, & occasionem istorum motuũ arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, sed nostro vitio.

existentes

4 Obiectio. An igitur Lex & peccatum idem sunt, ac mutuò consentiunt? Imò, inquit, peccatum à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autē quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur, donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio. *Exod. 20. 17, deut. 5. 21. 1. Tim. 1. 8.*

5 Proponit sese pro exemplo, in quo omnes homines intueantur, primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent, stupidi videlicet, & sine verò sensu peccati, ad malum procliues: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguitur Legis testimonio, peruicaces nimirùm, & peccandi libidine multò magis ardentes quàm vnquam anteà.

existentes [h] vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

6 Nunc autem liberi sumus à Lege, [i] mortuo *eo* [k] in quo [l] detinebamur, vt seruiamus in [m] nouitate spiritus, ac non *in* vetustate [n] literæ.

7 [4] Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiam cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, ‖ Non concupisces.

8 Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam absque Lege, peccatum *est* [p] mortuum.

9 [5] Ego enim viuus eram [q] sine Lege quondam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum reuixit,

10 At ego [s] mortuus sum: & repertū est illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Nam peccatum occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

12 ‖ [6] Itaq; Lex ipsa quidē sancta: & [t] mandatū illud sanctū, ac iustum & bonū.

13 [7] Ergo quod bonum *est*, mihi factum est [u] mortiferum? Absit: imo peccatum *mihi factum est mortiferum*: quum,

6 Conclusio, Legem quidem per se sanctam esse, totam autem culpam in nobis esse, qui Lege abutamur. 7 Propositio, Legem non esse mortis materiam, sed corruptam naturam ab ea non tantùm detectam, verumetiam irritatam, inde occasionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis reatus.

h Vim suam exerebant. i Quasi diceret, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac effluxit, ita vt, quod detinebat, (peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat. k Est enim hic maritus intra nos. l Mala quidem est fidei possessor Satanas, qui fraude nos addixit peccato & sibi: quandiu tamen sumus peccatores, sponte peccamus. m Vt eos docet qui vetere mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei renouauit. n Per literam, legem intelligit illius veteris conditionis respectu: antequam enim voluntas nostra per Spiritum sanctum formata sit, Lex surdis canit, ac proinde nobis est muta ac mortua, quantùm ad eius præstationem attinet. o Cupiditatis nomine, non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem, illas ipsi etiam Philosophi damnarunt licet obscurè, hanc ne suspicari potuerunt: est nihilominus sedes natiua illius labis.

p Etiamsi in nobis sit, non agnoscitur tamen pro peccato, neque ita furit, vt post Legis cognitionem furere solet. q Quatenus Legem ignorabam, tunc enim vere viuere mihi videbar, non enim mea me turbabat conscientia, vt quæ morbum ignoraret.

r Cùm mandatum cœpi intelligere. s In peccato, super peccatum. t De non concupiscendo. u Mortiu mea culpam sustinet.

vt [x] proderetur *esse* peccatum, mihi per [y] id quod bonum est, gigneret mortem, *id est*, vt ipsum fieret [y] summè peccans per illud mandatum.

14 [8] Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subijcerer peccato.

15 [9] Quod enim perpetro, [10] [z] non agnosco, [11] non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio:

16 Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona *sit*.

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed [a] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 [12] Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum. nam velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiam, [b] non assequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 [13] Comperio igitur volenti mihi

8 Causa huius rei hæc est, quòd Lex cœlestē puritatem flagitet, homines autē quales nascuntur, sint corruptionis mancipia, cui sponte seruiunt.

9. Proponit seipsum, vt regeneratū, pro exemplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuè appareat. Nam quia Lex in homine non regenerato tantùm mortem parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quum salutares etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato, (id est corrupta natura) oriri Ac proinde, simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguēdo peccato in regeneratis, ad finem vsq; capitis: sicut paulò antè, nempè à vers. 7. vsq; ad hunc 15. eiusdem vsum docuit in non regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò vitiositatem homini insidentem etiam regenerato.

11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet quatenus est gratia regeneratus: nolle, quatenus nō est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideò Paulus regeneratorum partē sustinens, perinde loquitur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quamuis tamen postea fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.

12 Vitium illud, siue peccatum, siue Lex peccati, homines non regeneratos, prorsus occupat, regeneratos autem remoratur. 13 Conclusio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est corruptionem, in qua toti nati sumus) nòs ad mala impellere: spiritum autem, id est, animum nostrum quatenus est regeneratus, cum Lege Dei consentire, carnem verò, id est, totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue Legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo alieni esse possint quàm volunt.

x Vt peccatū ostenderet se esse peccatum, nempe vt proderet se id esse quod est reuera. y Quàm maxime, explicatis omnibus suis viribus. z Non approbo. a Corruptio illa natiua, quæ etiam in regenitis hæret, nondum plane debellata. b Hoc illi verè commemorant, quos gratia Dei innouauit: nam vbi non est Spiritus, [illegible] esse lucta carnis?

facere bonum hāc Legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:

23 Sed video aliam Legem in membris meis rebellantē [d] Legi mentis meæ, & captiuum reddentem me Legi peccati, quæ est in membris meis.

24 [14] [e] Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 [f] Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. [g] Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò Legi peccati.

14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxiū esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis: sed clamandum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortem aliquādo victores reddet, vt qui iam simus in Christo victores.

c *Interior homo, is est qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, non mentem & rationem: exteriores, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philosophia: sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris, à capite ad calcem, quatenus quidem homo non est gratia Dei regeneratus.* d *Lex mentis, hoc loco, non de mente: qualis illa est à natura intelligenda est, sed de mente Spiritu Dei renouata.* e *Ærumnosis & perpetuis pugnis fatigatus.* f *Colligit sese, & se acquiescere significat in Christo.* g *Hæc vera est regeneratorum perfectio, si se imperfectos esse agnoscant.*

CAP. VIII.

1 *Concludit nihil damnationis esse ijs qui sunt Christo inserti per eius Spiritum,* 3 *vtcunque onerati sint adhuc peccatis.* 9 *Illo enim Spiritu viuunt,* 14 *cuius testimoniū* 15 *dubitationē omnem arcet,* 18 *& miserias præsentes sublenat.*

1 [1] NVlla igitur nunc *est* condemnatio ijs qui *sunt* in Christo Iesu, [2] *id est, qui* non [a] secundum carnem incedunt, sed secundum Spiritum.

2 [3] Nam [b] Lex Spiritus [c] vitæ [d] *qui est* in Christo Iesu, [e] liberauit me à lege peccati & mortis.

3 [4] Quum enim Legis [f] impotentia nihil posset [g] in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato [h] carni peccato obnoxiæ, [i] idque pro peccato [k] condemnauit peccatum in carne.

4 Vt illud [l] ius Legis compleatur [5] in nobis, qui non secundum carnem incedimus, sed secundum Spiritum.

5 [6] Nam qui [m] secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundum Spiritum, quæ Spiritus sunt.

6 [7] Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

7 [8] Propterea quòd intelligētia carnis, inimicitia *est* aduersus Deum. [9] Legi enim Dei non subijcitur: nam ne potest quidem.

8 [10] Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

9 [11] Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd siquis Spiritū Christi non habet, is non est eius.

CAP. VIII. 1 Cōclusio totius superioris disputationis à vers. 16. primi capitis, adhunc vsq; locum. Quum in Christo fide iustificati cōsequamur peccatorum remissionē & iustitiæ imputationē, atq; adeò etiam sanctificemur: ex his efficitur, esse extra cōdemnationis metum, qui per fidē sunt Christo insiti. 2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidē non inserūt Christo, sed nos ei insitos esse declarāt. 3 Occupatio, Quū adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullā esse condemnationē in ijs qui hac vi sunt præditi? Quoniam, inquit, vis ista Spiritus viuificātis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potētissima est in Christo, & nobis credētibus imputata, facit vt perinde censeamur, ac si nullæ prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerēt. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione disserit, quæ pars ad plenè pacandam conscientiam requirebātur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio eget, nempè ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur.

a *Ducem carnem sequuti: nō enim dicitur viuere secūdum carnem, qui Spiritum ducem sequitur, etiamsi aliquādo extra viam vestigiū ponat.* b *Ius & authoritas Spiritus, cui opponitur tyrā is peccati.* c *Qui veterem hominem mortificat, nouum viuificat.*

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non ea erat virtus) idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt hominem posset purum & integrum præstare, vtque morbū peccati potius accenderet quam extingueret, Deus Filium suum induit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penitus aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso, penitus integri & inculpati, habiti plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quam Lex flagitat, ac proinde nulla sit in nobis condemnatio. 5 Redit ad id quòd dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, esse nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere secundum carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant. 7 Probat consequutionem, eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem spectat. 8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis. 9 Ratio cur caro sit Dei hostis, Quoniam illi nec vult nec potest se subijcere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

18 Conclusio, Ergo ambulantes secundum carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundum spiritum ambulant, de quibus contraria omninò superioribus intelligenda sunt: ac primùm definit quid sit in spiritu siue sanctificatum esse, nempè habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu, cum nostra in Christum insitione cohærere.

d *Sub. absolutè & perfectè.* e *Imputata siquidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatam perficit.* f *Quæ Legi propria non est, sed vitio nostro accidit.* g *In homine non regenerato, cuius morbum quidem indicare potuit, non sanare.* h *Hominis natura quæ corrupta erat per peccatum, donec illam sanctificaret.* i *Vt peccatum aboleret in carne nostra.* k *Nullum in nos ius habere declarauit.* l *Ipsa Legis Dei substantia compleatur, vel illud ipsum quod requirit Lex, vt possimus iusti coram Deo inueniri: nam si iustificationi adiungatur sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa Legis formula.* m *Ad carnis præscriptum viuunt.*

12 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias, concedens adhuc quidem illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) altera sui parte (quam corpus vocat, id est, massam) à terrenis sordibus nondū purificata, in morte esse: sed simul iubens de fœlici certaminis exitu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (id est gratiæ regenerationis) scintilla, quā ijs inesse ex iustitiæ fructibus constet, sit vitæ semen.

10 [12] Porro si Christus in vobis est, [n] corpus quidem mortuum *est* propter peccatum: spiritus autem vita *est* propter iustitiam.

11 [13] Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra [o] per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

12 [14] Nempe, igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, *sed Spiritui.*

13 [15] Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis morificetis, viuetis.

14 [16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei.

15 [17] Non enim accepistis [p] Spiritum seruitutis rursus ad [q] metum, sed accepistis Spiritum [r] adoptionis, per quem clamamus Abba, *id est* Pater.

16 Qui ipse Spiritus testatur vnà cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei.

17 [18] Quod si filij, etiam [s] hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: [19] si modò simul *cum eo* patimur, simul *cum eo* glorificemur.

13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quando videlicet & vos deposita prorsus omni infirmitate, & superata morte, gloria cœlesti induet. 14 Adhortatio ad carnem vi spiritus regenerationis, indies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis. 15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes, æterna vita manet. 16 Confirmatio huius rationis, Quia filij sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus istis versiculis, quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam inquit, Euangelij gratiam accipiunt, in qua Deus sese non rursus formidabilem, sicut in Legis promulgatione, sed benignum Patrem in Christo præbet, adeò vt eum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionem in animis nostris per fidem obsignante. 18 Probatio consequutionis confirmationis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo. 19 Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam fœlicitatem perueniant per crucem videlicet, sicut & ipse Christus. Simul autem aperit consolationis fontes, ac primùm quidem, quòd Christum ipsum habeamus afflictionū socium: secundò quòd illi quoque simus in æterna illa gloria socij futuri.

n Caro, siue illud omne quod adhuc in mortis & peccati salebris hæret. o Virtute Spiritus, qua sese primùm in capite nostro exeruit, sed qua in suis membris quotidie etiam exeritur. p Spiritus nomine, sanctus ille intelligitur, quem accepere dicimur, quum in animis nostris est efficax. q Quem ciebat in animis nostris prædicatione Legis. r Qui obsignat in animis nostris adoptionem nostram, ideoque aperuit os nostrum. s Bonorum Patris participes, idq. gratis, quia filij adoptiui.

18 [20] [t] Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

19 [21] Etenim [u] res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

20 Nam [x] vanitati res creatæ subiectæ sunt, [y] non sua sponte, sed [z] propter eum qui subiecit *eas, isti vanitati:*

21 [a] Sub spe quòd & ipsæ vindicabitur ex [b] seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare, & vnà [c] parturire ad hoc vsque *tempus:*

23 [22] Neque verò *illa* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nos ipsi, inquam, [d] apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectantes, *id est* ‖ [e] redemptionem corporis nostri.

24 [23] Nam spe seruati sumus. [f] Spes autem si cernatur, nō est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

25 Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

26 [24] Itidem autem & Spiritus vnà [g] subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus. sed ipse Spiritus [h] interpellat pro nobis suspirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò scrutatur corda, nouit [i] quis sit sensus Spiritus: quia [k] secūdum Deum interpellat pro sanctis.

20 Tertiò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam. 21 Quartò, nos certò esse liberandos docet ex ea confusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio nō extitit. Cæterùm sicut ea initiū habet ex hominis peccato propter quē erat conditus, Deo sic ordināte: ita cum electis tandem instaurabitur. Luc. 21. 28. 22 Quintò, si expectat reliquus mūdus instaurationem, veluti suspirans, idque non frustrà, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias. 23 Sextò, Cum fide spes necessariò cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandum quod futurum credimus. 24 Septimò, Non est quòd fatiscamus sub afflictionum pondere quum firmissimum præsidium suppeditent preces: quæ irritæ esse non possunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitante proficiscantur.

t Omnibus benè expensis colligo. u Rerum vniuersitas. x Fluxa & euanida conditioni. y Non propensione naturali. z Vt conditoris imperio obsequantur cui visum est ipsarum vanitate ostēdere, quantopere esset homini offensus. a Noluit mundum perpetua maledictioni propter hominis peccatum subijcere, sed spem illi fecit restitutionis. b A corruptione cui nunc sunt mancipata, asserentur in fœlicem illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filij Dei in gloriam euehentur. c Significatur non tantùm summus dolor, sed etiam fructus qui eum consequitur. d Ex intimo corde. e Extremam illam instaurationem quæ futura est nostra adoptionis consummatio. f Metonymia pro eo quod speratur. g Tanquam onus sustinet, ne nos sub eo fatiscamus. h Nos ad preces instigat, atq. adeò veluti verba & suspiria nobis intus dictat. i Quæ suspiria à sui Spiritus afflatu proficiscantur. k Quia sanctos docet precari ex ipsius Dei voluntate.

28 [24] Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum, [l] omnia simul conferre ad bonum, ijs *videlicet* qui ex [m] proposito *ipsius* vocati sunt.

29 Nam quos præsciuit, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.

30 Quos verò [n] prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit; quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32 [25] Is quidem qui proprio Filio nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis [o] gratificabitur?

33 [26] Quis tentabit crimina aduersus electos Dei? [p] Deus, *is est* qui iustificat.

34 Quis est qui condemnet? Christus, *is est* qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

35 Quis nos separabit à [q] charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (‖Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totum diem, habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.)

37 [r] Imò in his omnibus plusquam victores sumus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,

39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neq; vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

24 Octauo, Nec temerè, nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidētia, summo nostro bono: qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filij sui cōformationi: ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.

25 Nonò, Nō est quod metuamus ne quicquid nobis vtile est, nō largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo pepercerit, vt nos seruaret.

Psal. 41.24.

26 Magnificentissima cōclusio totius secundæ partis huius epistolæ, id est, tractationis de iustificatione, Nobis nullos coram Deo metuēdos accusatores, quum Deus ipse nos vt iustos absoluat: dānationē verò nobis multo minus esse formidandam, quum Christi morte & resurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos perterrefaciat, quasi à charitate qua Deus nos in Filio diligit exciderimus? Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmatis.

l Non tantùm afflictiones, sed quiduis aliud. m Propositum vocat id quod Deus ab æterno pro bona sua volūtate apud se constituit. n Vtitur Præteritis pro præsentibus, Hebræorum more, qui rem futuram per Præteritum aliquando explicant, vt eius firmitas constet: respicit etiam ad actum Dei continuum. o Gratis donabit. p Qui non modò insontes, sed etiā prorsus iustos in Filio pronuntiat. q Qua Christus nos prosequitur. r Non modò tantis malis non frangimur, sed etiam plusquam victores sumus omnium illorum.

CAP. IX.

1 Iudæis occurrit, 7 ac duplex filiorum Abrahæ genus dicit, 15 cunctáque in hoc negotio peragi ex Dei volūtate, 20 instar figuli. 24 30 Tum vocationem Gentium, 31 tum Iudæorum reprobationem, 25 27 Prophetarum testimonijs testatam ostendit.

1 VEritatem [1] dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum.)

2 Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

3 Optarim enim ego ipse [a] anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis [b] secundum carnem:

4 Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, ‖ & [c] gloria, ‖ & [d] fœdera, [e] & Legis constitutio, & [f] cultus, & [g] promissiones:

5 Quorum *sunt* Patres, & *ij* ex quibus Christus quod ad carnem attinet, [2] qui est supra omnes, Deus laudandus in sæcula. Amen.

6 ‖ [3] Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei, non enim omnes qui *sunt* ex patre [h] Israële, *sunt* Israël:

7 Neque quia *sunt* semen Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filij: [4] sed ‖ [i] in Isaac vocabitur tibi semen.

8 [5] Hoc est, non qui [k] filij carnis, ij filij Dei: sed qui *sunt* ‖ [l] filij promissionis, censentur in semine.

CAP. IX. 1 Tertia pars huius epistolæ vsque ad duodecimū caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores ascēdit ac primùm quidē, quoniam de Iudæorū reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilē suam in eos beneuolentiam duplici aut etiā triplici iureiurādo insigni desiderij sui testificatione declarās, & omnes eorum prærogatiuas illis cōcedēs.

Supra, 2.17. Ephes. 2.12. Supra, 2.28. Gen. 21.12, heb. 11.15. Galat. 4.28.

2 Testimonium Deitatis Christi manifestissimum. 3 Ingreditur tractationem prędestinationis per occupationis speciem, Qui fieri possit vt reiectus sit Israel, quin simul cōstituēdum sit, irritum esse pactum Dei cum Abrahamo & semine sancitum. Respondet ergo, veritatem constare Dei verbo, etiamsi reiectus sit Israel: quoniam sic generalis est ac communis Israelitici populi electio, vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visum est. Propositio igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri, vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia.

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quamuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus, & circuncisus ante ipsum Isaacū. 5 Generalis applicatio probationis siue exempli superioris.

a Tanta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, vt si fieri potuisset, paratus fuisset abdicationem Israelitica gentis redimere, sui sempiterno exitio, anathematis enim nomen illud hoc loco significat. b Carnis coniunctionem. c Arca fœderis, quæ erat præsentiæ Dei symbolū. d Tabulæ fœderis, metonymia. e Lex iudicialis. f Lex cæremonialis. g Quæ facta fuerūt Abrahamo & posteris. h Israel priore loco pro Iacobo, altero pro Israelitis sumitur. i Isaac tibi erit verus ac germanus filius, ac proinde tuæ benedictionis hæres. k Qui nati sunt ex Abrahamo consueto naturæ ordine. l Qui virtute promissionis sunt nati.

9 [6] Pro-

Gen.18.10.
Gen.25.21.
Gen.25.23.
Malach.1.2.
Exod.33.10.

6 Ratio applicationis, Quoniam vi promiſſionis natus eſt Iſaac, ac proinde non fuit electus, imò ne extitit quidem niſi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem conſequitur prædeſtinationis fontem eſſe promiſſionem, non carnem, ex qua promiſſione manat electio particularis: ſiue electos naſci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædeſtinantis reſpectu. 7 Altera probatio vehementiſſima ab Eſau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Iſaaco filio promiſſionis, eadem matre, eodemque partu non diuerſis, ſicut Iſmael & Iſaac: quum tamen Eſau reiecto ſolus Iacob ſit electus: idque ante ipſorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipſius eligendi, nec vlla Eſau improbitas, ipſius reijciendi cauſa haberi poſſit. 8 Non dicit Paulus, Fieret, ſed, Factum permaneret. Falluntur ergo qui præſcitam fidem, electionis, præſcitam infidelitatem, reprobationis cauſam faciunt. 9 Reiectionem Eſau probat, ex eo quòd addictus ſit fratri in ſeruitutem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus ſit fratris, & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apoſtolus ex Malachia, optimo Moſis interprete, ſeruitutem Eſau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuiſſe coniunctam.

9 [6]Promiſſionis enim ſermo hic eſt, ‖ Hoc ipſo tempore veniam, & erit Saræ filius.

10 [7]Neque *hic* ſolùm, ‖ ſed Rebecca, quum ex vno concepiſſet, *nempe* ex Iſaac patre noſtro, *hæc experta eſt.*

11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil feciſſent boni vel mali, [m] vt propoſitum Dei quod *eſt* ſecundum *ipſius* electionem, *id eſt* non ex operibus, ſed ex vocante, *firmum*[8] maneret.

12 [9] Dictum eſt ei, ‖ Maior ſeruiet minori.

13 Sicut ſcriptum eſt, ‖ Iacob dilexi, Eſau verò odio habui.

14 [10] Quid igitur dicemus? [n] Num iniuſtitia *eſt* apud Deum? Abſit.

15 [11] Nam Moſi dicit, ‖ [o] Miſerebor cuius miſertus fuero, & [p] commiſerabor quem commiſeratus fuero.

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniuſtus eſt, vt qui indignos poſſit amare, & dignos odiſſe. Auerſatur Apoſtolus hanc blaſphemiam, & poſtea ſigillatim reſpondet.

11 Reſpondet priore loco de delectis ad ſalutem: in quibus eligendis negat Deum iniuſtum videri poſſe, etiamſi nondum natos nullius dignitatis reſpectu elegerit, ſiue ſaluti prædeſtinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem deſtinatum niſi interpoſita miſericordia, quæ cauſa eſt prædeſtinationi ſubordinata. Præſupponit autem miſericordia miſeriam, & hæc rurſus peccatum ſiue voluntariam corruptionem humani generis corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde miſericordia ſuis gradibus præſtatur, nimirum vocatione, fide, iuſtificatione & ſanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, ſicut docebit Apoſtolus. Iſta autem omnia propoſito Dei ſubordinata omninò efficiunt, vt nullo modo videri poſſit in diligendis & ſeruandis ſuis electis iniuſtus.

m *Dei decretum quod proficiſcitur ex ipſius mera voluntate, quo illi viſum eſt uno præterito, alterum eligere.* n *Humana mens nullas alias amoris vel odij cauſas, quam quæ in perſonis ſunt ponit, unde emanat hæc obiectio.* o *Gratia & fauore proſequar, quem fauore proſequar.* p *Materna veluti miſericordia amplectar, quem amplectar.*

Exod.9.16.

12 Concluſio reſpõſionis, Ergo Deus nõ eſt iniuſtus, gratuita bonitate eligens & ſeruans quos ei videtur, ſicut etiam reſpondit Moſi pro toto populo deprecanti. 13 Iam reſpondet de reprobis, ſiue quos Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis reſpectu exitio deſtinauit. Ac primò verum hoc eſſe docet prolato teſtimonio ipſius Dei, de Pharaone, quem in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iuſtè punito, glorificaretur. 14 Secundò profert finem conſilij diuini, vt doceat nullam in eo ineſſe iniuſtitiam. Eſt autem ſummus hic finis, non propriè & ſimpliciter ipſorum reproborum exitium, ſed Dei gloria in eorum iuſto ſupplicio elucens. 15 Concluſio reſpõſionis integræ ad primam obiectionem, Ergo quum Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen ſeruet, niſi gratia iuſtificatos & ſanctificatos, non poteſt conſilium de ipſis ſeruandis iniuſtum videri. Nec rurſus vlla de iuſtitia in conſilio Dei æterno de ijs quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur reſponſio ad aſſerendam Dei iuſtitiam in æterno reprobandi decreto, poſita eſt in verbo Indurandi: quod tamen ſubticuit in præcedente verſiculo, quod ſatis nota ſit Pharaonis hiſtoria. Eſt autem maximum eius pondus: ſiquidem induratio quæ miſericordiæ opponitur, eadem atque illa præſupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua induruntur reprobi & rurſus corruptio integrum creationis ſtatum. Eſt autem illa quoque induratio ſpontanea, quia ſic indurat Dominus corruptione offenſus, vt ipſa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè ſunt germanæ reproborum dãnationis cauſæ. Cur igitur exitio deſtinat? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniuſtitia? Imò ſi omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam? 16 Altera obiectio, ſed pro reprobis tantùm, ex priore reſponſione naſcens, Si Deus quos vult deſtinat exitio, & quod ſemel decreuit impediri non poteſt, quo iure damnat qui voluntate ipſius pereunt? 17 Non reſpondet Apoſtolus non hanc Dei voluntatem, ſiue Deum pro ſuo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importuni nonnulli vocant blaſphemiam: imò concedit aduerſario antecedens vtrunque, hanc nimirum eſſe Dei voluntatem, & quidem cuius euentus ſit neceſſarius, ſed Deum propterea negat iniuſtum eſſe malorũ vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere conſtet ex manifeſtis teſtimonijs, quæ hæc audacia eſt, hominem (id eſt cinerem) Deo reſponſare, atque adeò in ius vocare? Quòd ſiquis neget ita expeditum eſſe nodum, reſpondeo nullam eſſe vllis in rebus firmiorem demonſtrationem, vt quæ nitatur certiſſimo iſto principio, Dei voluntatem eſſe iuſtitiæ regulam.

16 [12] Nempe igitur *electio* non eſt eius qui [q] velit, neque eius qui currat, ſed miſerentis Dei.

17 [13] Dicit enim [r] Scriptura Pharaoni, ‖ Ad hoc ipſum [s] excitaui te [14] vt oſtendam in te poteſtatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

18 [15] Itaque [t] cuius vult miſeretur, quem autem vult indurat.

19 [16] Dices ergo mihi, Quid adhuc ſuccenſet? nam voluntati illius quis reſtitit:

20 [17] Imò verò, ô homo, tu qui es

q *Voluntatem vocat cogitationem & conatum animi, curſum verò bona opera, quorum nostri laudem tribuit, ſed ſoli miſericordiæ Dei.* r *Deus in Scriptura ſic alloquitur Pharaonem, vel Scriptura introducit Deum alloquentem Pharaonem.* s *Feci ut exiſteres.* t *Quem ei libitum* [illegible] *fuit deſtinare.*

Esa.45.9. Sap.15.7. Ierem.18.6. Osē.2.23. 1.pet.2.10.

18 Amplificatio superioris respōsionis, à cōparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed illas potius ordinet.

Osēa.1.10.

qui ex aduerso responsas Deo? || [18] num dicet [u] figmentum fictori. Cur me talem fecisti?

21 || [18] Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa faciat [19] aliud quidē vas ad [x] decus, aliud verò [20] ad dedecus?

22 [21] *Quid* si verò volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate [y] vasa iræ [22] coagmentata ad interitum:

23 Et vt notas faceret [z] diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordię, quæ prę parauit ad gloriam?

24 [23] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos non solùm [a] ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

25 [24] Vt etiam in Osea dicit, || Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam.

26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, || Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.

18 Alludēs ad Adami creationem, humanum genus nondum conditum nisi in opificis mente, comparat massæ luti, ex qua Deus postea, prout ab æterno decreuerat, condiderit, & quotidie condat, tum eligendos, tum reprobandos. quòd etiam declarat verbum Faciendi. 19 Quum in obiectione facta tantùm sit mentio vasorum ad dedecus, tamen aliorum etiam in hac responsione meminit, quoniam vtrinque eiusdem opificis eandem iustitiam esse contendit, sicut etiam poscit contrariorum ratio. 20 Quum igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cum Paulo loquuntur qui quosdam dicunt ad iustum exitium à Deo esse conditos, & qui hac formula offenduntur, inscitiam suam produnt. 21 Secunda responsio est, Deum, præterquam quòd iustè decernit, quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatem in ipsis etiam reprobis declaret, quum eos diutissimè toleret & multis insignibus beneficijs frui sinat, donec tandem iustis pœnis addicat: idque optimo fine, nempe vt se iniquitatis hostem & vltorem declaret, vt quæ sit ipsius potentia, seueris istis iudicijs patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipsa demonstret. 22 Iterum ergo, liceat cum Paulo dicere, quosdam homines à Deo opifice conditos esse ad interitum. 23 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse petendum ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, proposito Iudæorum & Gentium exemplo, vt clarior sit doctrina. 24 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio, ac proinde non est quod indignitas nostra vel maiorum nostrorum impediat, quominus statuamus nos esse electos si ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutē fide amplectamur.

u Hæc similitudo mirè quadrat primæ illi humani generis creationi. x Ad vsum honestum. y Vasorum nomine intelligunt Hebræi omne instrumenti genus. z Magnitudinem iræ immensam. a Non solùm omnes & singulos Iudæos vocauit, sed ex Iudæis & ex Gentibus.

Esa.10.22.

25 E contrario verò, neq; externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est electionis testimonium, nisi Deo vocati fide respōdeamus: quod in Iudæis accidit sicut prædixerat Dominus.

Esa.8.9. Psal.118.22. esa.28.16. & 8.14. 1.pet.2.6.

27 [25] Esaias autē clamat super Israël, || *Etiam* si fuerit numerus filiorum Israël vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.

28 [b] Rem enim conficiet & concidet cum iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.

29 Et sicut prius dixit Esaias, || Nisi Dominus [c] Sabaoth reliquisset nobis [d] semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.

30 [26] Quid igitur dicemus? Gentes quæ [e] non sectabantur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ *est* ex fide:

31 [27] Israëlē verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ non peruenisse.

32 Quare? Quia non ex fide, sed velut ex [f] operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

33 Quemadmodū scriptum est, || Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis: & quisquis credit in eum, non pudefiet.

26 Electionis declaratio, est vocatio fide apprehensa, sicut in Gentibus factum est. 27 Vocationis contemptus causa est hominū superbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus quærenda sit.

b Dominus cōstituit ad extremam paucitatem populum ingratum redigere. c Exercituū, quo Epitheto summa tribuitur Deo potentia. d Reliquias vel tantillas. e Nulla ergo erant in gentibus opera præparatoria: quòd autem Gentes eò peruenerint quod non sectabantur, imputandum est diuinæ misericordiæ: quòd non peruenerint Iudæi eò quod sectabantur, imputandū est illis, qui malè quærebant. f Sub iustitiā apprehensuri, sectati sunt legē iustitiæ.

CAP. X.

1 Pertractat effecta electionis, 3 quod alij respuant, alij amplectantur, 4 Christum finem Legis, 15 Gentium vocationem à Mose, 20 Iudæorum verò indurationem ab Esaia prædictam recenset.

CAP. X.

1 Propositurus in Iudæis miræ peruicaciæ exemplum, insinuatione vtitur.

1 FRatres, [1] propensa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israël, est ad salutem,

2 Testor enim *de* ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia.

3 [2] Nam [a] ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam [b] studentes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.

4 [3] Nam [c] finis Legis *est* Christus,

2 Primus ad vocationem ingressus, est suæ iustitiæ renuntiare, alter, iustitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti. 3 Probatio, quia Lex ipsa in Christum respicit, vt in eum credentes seruentur. Itaq; vocatio ad salutem ex Legis operibus, est fictitia & vana, Christus autem ad salutem cuiuis credenti offertur.

a Ignorantia iuris non excusat coram Deo præsertim domesticos. b Ignorantia coniuncta arrogantiæ. c Finis Legis est illos iustificare qui illam obseruant: quum autem carnis nostræ vitio Legem non obseruemus, hunc finem non consequimur: At huic morbo medetur Christus, qui pro nobis Legem impleuit.

ad

ad iustitiam [d] cuiuis credenti.

5 [3] Moses enim describit iustitiam quæ est ex Lege, *his verbis*, || Quòd qui præstiterit ea, viuet per illa.

6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, || [e] Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere.

7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

8 [5] Sed quid dicit? || Prope te [f] verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

9 [6] *Nempe* quòd si [g] confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.

10 Corde enim [i] creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

11 [7] Dicit enim Scriptura, || Quisquis [k] credit in eum, non pudefiet.

12 Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci: nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

13 || [8] Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.

14 Quomodo igitur inuocabunt eum in quem non crediderint? [9] quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, || Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona!

Leuit. 18. 5, ezech. 20. 11, galat. 3. 12. Deut. 30. 12. Deut. 30. 14. Esa. 28. 16. Ioel. 2. 32. Esa. 52. 7, nahum. 1. 15.

4 Legem in Christum respicere, illud manifestè probat, quod conditionem proponit quæ à solo Christo præstita est, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur conscientia, nec iã quærat quis poterit in cœlum ascendere, vel nos ex inferis eruere, qui vtrunque à Christo præstitum doceat Euangelium, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur.

5 Vocatio fit per verbum prædicatum. 6 Ea demùm est vera fides quæ non tantum in cerebro, sed etiam in corde residet, quam externa etiam vita testamur, quæque in Christum fertur vt vnicum seruatorem, qualem se in verbo patefecit. 7 Alteram partẽ nunc probat quam proposuerat vers. 4. Christum videlicet quoscunque liberè nullo discrimine vocare: quod duplici testimonio confirmat. 8 Vera inuocatio est veræ fidei testimonium; vera autem fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis. 9 Fides ea vera est quæ Deũ quærit in verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus.

d Non tantum Iudæis, sed & Gentilibus. e Ne apud te cogitaris, vt faciunt qui perplexo sunt animo. f Per verbum intelligit Moses Legem, quam Dominus voce sua promulgauit: Paulus autẽ ad prædicationem Euangelij, quæ fuit Legis perfectio accommodat. g Si planè sincerè atque apertè professus fueris, te unum Iesum ducere tuum Dominum, & seruatorem. h Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis, non vt excludatur Filij diuinitas, sed vt Patris consilium de nobis redimendis in Filij resurrectione declaretur. i Fidei tribuitur iustitia, atque adeo quum oris confessio sit fidei effectum, confessio autem via sit qua ad salutem peruenitur, consequitur fidei salutem quoque tribui. k Credere in Deum est assentiri Dei promissioni de salute per Christum, idque non tantum in genere, sed quà ad nos illæ promissiones pertinent singulos, unde nascitur confidentia.

16 [10] Sed non [l] omnes auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit, || Domine, quis credidit sermoni nostro?

17 [11] Ergo fides ex auditu est: auditus autem [m] per verbum Dei.

18 [12] Sed (inquam *ego*) ánnon audierint? || Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum verba eorum.

19 [13] Sed (inquam *ego*) nunquid Israël non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, || Ego ad æmulationem prouocabo vos [n] per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

20 Esaias autem [o] vtitur audacia, dicitque, || Inuentus sum ab iis qui me non quærebant, conspicuus factus sum iis qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israëlem autem dicit, || Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

Esa. 53. 1, iohan. 12. 38. Psal. 19. 5. Deut. 32. 21. Esa. 65. 1. Esa. 65. 2.

10 Vbi fides est, ibi est & verbum: at non contra, vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem. 11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationẽ in ascẽdere, sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur. 12 Obiectio. Si vocatio electionis testimonium est, annon vocati sunt Iudæi? Quidni (inquit Apostolus) hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis expers? nedũ vt Iudæos vocatos fuisse negẽ. 13 Pergit quærere Iudæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quòd neglexerunt Iudæi, ad Gentes translatum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium, non sufficere ad Dei notitiam, particularem autem ex Dei verbo per se insufficientem esse: sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possint ignorantiam prætexere.

l Hoc dicit propter Iudæos. m Ex Dei mandato. n Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, sicut viuere non dicuntur sed mori, qui æterno supplicio sunt addicti. o Impauide loquitur.

CAPVT XI.

1 Ne Iudæorum vocatio ad omnes spectare putetur. 4 deceptum olim Eliam fuisse ait. 16 & quum radicem sanctam habeant, 17 plures quoque ex iis fore sanctos. 18 24 Gentes verò admonet humilitatis: 33 & exclamat profunda Dei esse iudicia.

1 NVm [1] igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum suum? Absit: [2] nam & ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

CAP. XI. 1 Iam ostendit Apostolus quomodo sit aliis applicanda hæc doctrina, permanens in proposita hypothesi. Itaque docet Iudæorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temere de singularibus personis pronuntiandum esse, sint nécne ex electorum numero. 2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certò possumus, ac debemus, vt prius dictum est: de aliena verò non ita certò, sed nostra efficere debet vt de aliis bene speremus.

1.Reg.19.10.
1.Reg.19.18.
3 Secunda probatio, Quia Deus sibi constat in suo fœdere, etiamsi sint homines perfidi. Sic ergo quũ dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam sobolem reiectã putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene sperẽmus.
Esa.29.10. & 6.9.
matth.13.14.
iohan.12.40.
act.28.26.
Psal.69.23.
4 Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, tunc quoq;

2 [3] Non abiecit Deus populum suum, quem [a] præcognouit. [4] An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicens aduersus Israëlem,

3 ‖ Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærit animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? ‖ Feci [b] vt remanserint mihi septẽ millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* [c] Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reseruatio [d] secundum electionem gratuitam facta est.

6 [5] Quòd si per gratiam, [e] non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Israël, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò [f] occalluerunt,

8 [6] Sicut scriptum est, ‖ Dedit eis Deus Spiritum [g] soporis: [h] oculos vt nõ videant, & aures vt non audiant) vsque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, ‖ [i] Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant & tergum ipsorum semper incurua.

11 [7] *Num* igitur, inquam *ego*, ideò impegerunt vt conciderent? Absit. sed per eorum ruinam salus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 Quòd si eorum ruina est [k] opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis [l] plenitudo ipsorum?

13 [8] Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum [m] illustro:

14 *Vt experiar* siquo modo ad æmulationem prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos ex ipsis.

15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ *erit* assumptio, [n] nisi vita ex mortuis?

16 [9] Quòd si [o] primitiæ sanctæ, *sancta* etiam massa: &, si [p] radix sancta *est*, etiam rami.

17 ‖ [10] Quòd si nonnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es [q] pro ipsis, & [r] particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es.

18 [s] *Ne* gloriare aduersus ramos. quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Ierem.11.16.
7 Istam gẽtis Iudæorũ reiectionem Dominus subordinauit, vt occasionem Vocationi Gentium præberet: & hanc rursus vocationem Gentium conuerteret in occasionem restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentium æmulatione, tandẽ & ipsi Euangelium amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subseruire Dei gloriæ seueritatem ipsius quàm misericordiam, atque adeò, per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiam aditum inuenire: vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec alijs insultare, sed eos potius ad sanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. 8 Testatur se suo exemplo cæteris hac in re præire. 9 Iudæorum gens in genere ipso & eius radice, id est, Abrahamo, considerata, sancta est, etiam si plerique eius rami sunt excisi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt semel eos omnes abdicatos esse censeamus: sed consideranda fœderis radix, & retrò potius ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorum posteris aliquibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciamus residere. 10 Nulla caussa est cur Gentes misericordiam consequutæ Iudæis gratiæ contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæorũ maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnauit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quoque generalis doctrina elicienda, nobis esse studendum Dei gloriæ etiam proximorum respectu, nedum vt de eo quod alijs singulari quadam gratia prælati simus, gloriemur.

quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamẽ suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temerè de quoquam vt reprobo pronuntiandum, quum eò etiam interdum redigatur Ecclesia, vt velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. 5 Etiamsi non omnes electi sint, tamen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibi ipsis hoc imputent. 6 Non tamen accidit hæc induratio nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat omni sensu eius adẽpto, & duplicatis eorum tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

a *Quem ab æterno electum amplexus est.* b *Loquitur de reliquijs ab æterno electis, non autem in* [illegible] *eligendis: non enim electi sunt, quia idololatræ non fuissent, sed* [illegible] *quia electi erant.* c *Baal patronum significat, vt cum in cuius aliquis est potestate, quo nomine afficiunt idololatræ hodie sua idola, quæ vocant patronos suos & nostras dominas.* d *Ad verb. secundum electionem gratiæ, non qua homines gratiam elegerunt, sed qua Deus ex gratia elegit.* e *Hoc versiculo corruit iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera caussam esse iustitiæ, aut caussæ partem.* f *Vide Mar.3.5.* g *Altissimum veternum, quod omnem sensum adimat.* h *Oculos ad non videndum, id est, ad videndum ineptos.* i *Sicut infelices aues eo ipso illiciuntur ad mortem, vnde vitam petunt; sic Iudæis in mortem cedebat illud ipsum ex quo vitam captabant, nimirum lex Dei, quam præpostero zelo Euangelium repudiabant.*

k *Opulentiæ nomine intelligit Euangelij cognitionem in vitam æternam, Mundi autem, Gentes vniuersas per totum orbem dispersas.* l *Iudæorum, nempe quum tota gens in communi ad Christum accedet.* m *Insigne & illustre reddo.* n *Futurum erit, vt cùm Iudæi ad Euangelium accesserint, mundus quasi reuiuiscat.* o *Alludit ad illorum panum primitias, quorum oblatione tota frugum massa sanctificabatur, quibus in reliquum annum poterant bona cum conscientia vti.* p *Abraham.* q *In ramorum defractorum loco.* r *Contra communem agriculturæ rationem accidit, vt stolonis sterilis succus mutetur arboris generoso succo.* s *Gloriari quidem licet in Domino, sed non ita vt despiciamus Iudæos, quos potius decet ad præclaram illam æmulationem prouocare.*

19 Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego insererer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas: ne effertor animo,[t] sed time.

21 Nam si Deus [u] naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

22 [11] Vide igitur [x] benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris [y] in benignitate: alioquin & tu excideris.

23 [12] Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur: potest enim Deus rursum eos inserere.

24 Etenim si tu ex [z] naturali excectus es oleastro, & præter naturam insitus es in [a] veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

25 [13] Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis [b] apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *istam quæ* est ex parte, Israeli euenisse [c] tantisper dum plenitudo Gentium [d] introierit.

26 Et ita totus Israel seruabitur: ‖ sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis à me fœdus, ‖ Quum abstulero peccata ipsorum.

28 [13] Itaque [e] quod ad Euangelium *attinet*, *sunt* inimici propter vos: [f] quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 [14] Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit.

30 [15] Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Sic & isti nunc non paruerunt vt per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Conclusit enim Deus [g] omnes in contumacia, vt omnium misereretur.

33 [16] O profundas diuitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei! quàm inscrutabilia sunt [h] eius iudicia, & eius [i] viæ imperuestigabiles!

34 ‖ [17] Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?

35 Aut quis [k] prior dedit ei, & reddetur ei?

36 Nam ex eo, & per eum, & [l] in ipsum *sunt* omnia: Ipsi *sit* gloria in secula. Amen.

11 Quum res ipsa ostendat hæreditariam non esse electionem (quamuis quominus perpetua sit Dei benedictio, culpa sit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque etiam ne quod in alijs culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in sese, vel cum aliorum contemptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt.

Esa.59.20.
Esa.27.9.

12 Multi ad tempus tunc excisi, id est, extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa postea exciduntur, & penitus abijciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis. 13 Iudæorum excæcatio nec ita est vniuersalis, vt nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua est futura, siquidem tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod nunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

13 Iterum, vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniungat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudæos officium, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

14 Probatio, quia fœdus de vita æterna cum illa gente sancitum, non potest esse irritum.

Esa.40.13.
iob.41.2.
1.cor.2.16.

15 Altera probatio. Quia quamuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum peruicacia, sed vt veluti locus introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem beneficij participes, ac ita constaret & Gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod non ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum Gentem absque ista velut interruptione seruasset. 16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsus, quam etiam docet esse religiosè adorandam, non autem curiosè & profanè scrutandam vltra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici freno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium, ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quod nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta queri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

t *Modestè ac sollicitè Deum reuerere.* u *Naturales vocat, non quibus à natura inesset vlla sanctitas, sed qui ex ijs erant nati, quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gentibus sibi segregarat.* x *Facilem ac lenem animum.* y *In ea conditione, ad quam benignitas Dei te euexit: notandum autem hic non agi de electione singulorum, quæ firma semper est, sed gentis vniuersæ.*

z *Naturam intellige, non qualis creata fuit, sed vt est in Adamo corrupta, & ab eo in posteros deriuata.* a *In Iudæorum gentem, quam mera gratia Deus sanctificarat: loquitur autem de tota gente, non de singulis.* b *Ne intus insolescatis.*

c *Donec, refertur enim ad tempus.* d *In Ecclesiam.*

e *Quatenus Euangelium non admittunt.*

f *Quatenus Deus respicit non quid mereantur, sed quid Deus Abrahamo promiserit.* g *Tum Iudæos, tum Gentes.*

h *Ratio quam tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis.* i *Consiliorum & factorum ipsius rationes.* k *Euertitur hoc dicto præuisionis operum doctrina, & omnis meriti.*

l *Sub. Deum, ad cuius gloriam omnia referuntur, nec tantùm res creata, sed inprimis noua ipsius opera quæ in electis suis edit.*

CAP. XII.

1 *Parænetica tractat.* 2 *ad cultum Dei gratum:* 9 *ad dilectionem non simulatam,* 14 20 *etiam inimicorum.*

1 [1] PRecor igitur vos, fratres, per

Cap. xii. 1 Quarta pars epistolæ, quæ absolutis Christianæ doctrinæ, capitibus, versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuum vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei fretus.

a *Hac præfatione indicat finem vltimum humanarum actionum esse Dei gloriam.*

Ephes.5.17, 1.thess.4.1.

2 Secundū præceptum est, ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic sæculo penitus renuntiantes, Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamus.

1.Cor.12.11, ephes.4.7. 1.Pet.4.10.

3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat.

miserationes Dei, vt [b] sistatis [c] corpora vestra [d] hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, [e] rationalem illum cultum vestrum:

2 [2] Et ne configuremini sæculo isti, sed transformemini per renouationem [f] mentis vestræ, ad hoc || vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta.

3 [3] Enimuerò per gratiam quæ mihi data est, [g] edico cuiuis versanti inter vos, [h] ne sapiat suprà quàm oportet sapere: sed sapiat [i] ad sobrietatem, || prout cuique Deus partitus est mensuram [k] fidei:

4 [4] Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

5 Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alij aliorum membra.

6 || [5] Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiam, *prophetemus* pro [l] proportione fidei.

7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum [m] is qui docet, in docēdo:

8 Tum [n] qui exhortatur, in exhortatione, || [o] qui distribuit, cum simplicitate: [p] qui præest, cum diligentia: [q] qui miseretur, cum hilaritate.

9 [6] Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* || abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 || Fraterna charitate alij ad alios amandos propensi. Honore alij alijs præeuntes.

11 || Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. [r] Domino seruientes.

12 [7] Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. || In oratione perdurantes.

13 || [f] Vsibus sanctorum [t] communicantes, hospitalitatem sectantes.

14 || [u] Benedicite ijs qui vos insectantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. || Non elatè *de vobisipsis* sentientes, sed [x] humilibus obsecundantes. Ne [y] estote prudentes apud vosmetipsos.

17 || Nemini malum pro malo vicissim reddentes. Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

18 || Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes:

19 || Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti: sed date locum iræ: scriptum est enim: || Mihi est vltio: ego rependam, dicit Dominus.

20 || Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, [z] carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

Mat.6.2, 2.cor.9.7. Amos 5.15, Ephes.4.2, 1.pet.2.17. 1.Pet.5.8.

6 Iam ad secundæ Tabulæ officia accedens, ex charitate velut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autē Christianam definit sinceritate, malarum rerū odio, bonarum autem studio, eoq; propenso, & colendi proximi auido, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

Luc.18.1, 1.cor.16.1. Heb.13.2, 1.pet.4.13. Mat.5.44. Prou.3.7, esa.5.21. Prou.20.22. mat.5.39. 2.cor.3.11, 1.pet.3.9. Heb.12.14. Eccle.28.1, mat.5.39. Deut.32.35, heb.10.30. Prou.25.22.

4 Ratio huius præceptionis est duplex: vna, quoniam Deus non commisit quæuis quibusuis agenda, ac proinde præposterè agit, & non modò inutiliter, sed etiam cum aliorum incommodo se & alios fatigat, qui vocationis fines præterit: altera, quod ista vocationum & donorum diuersitas & imparitas, in nostrum commodum cedit, quum idcirco instituta sit vt alij alijs obstringantur: vnde consequitur, neminem hoc ægrè ferre debere, quum priuatorum cuiusque donorum communis sit vsus. 5 Quod in genere dixerat, peculiariter sacris muneribus applicat, in quibus periculosius peccatur. Ea verò distribuit in duo genera, Prophetarum videlicet & Diaconorum: & rursus Prophetas in Doctores & in Pastores diuidit. Diaconos autem triplices facit, nempè ærarij Ecclesiastici, veluti quæstores, quos propriè vocant Diaconos: disciplinæ moderatores, qui & Seniores siue Præsbyteri vocantur: & propiùs curandis ipsis pauperibus seruientes, cuiusmodi erat viduarum collegium.

7 Commemorat alias virtutes varias cum suis effectis coniunctas, nempe spem, æquanimitatē, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in iuuandis etiam inimicis, sympathiam tum in prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & concordiæ, quoad eius fieri potest cum quibusuis colendæ, ardentissimum studium, quòd nullis etiam cuiusquam iniurijs extingui possit.

b Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est vbique. c Vosipsos, Synecdoche, olim aliena, nunc nostra offerenda. d Olim mortuam, nunc hostias Spiritu vita præditas. e Spiritualem. f Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginam tanquam in arce locat Philosophia, nec libero hominis arbitrio, quale fingunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est, Vide Ephes.1.18. & 2.3 & 4.17. & Coloss.1.21. g Præcipio. h Ne sibi immodicè placeat, vt ij solent qui sibi videntur plus sapere, quàm reuera sapiant. i Sobrietas erit, si non nobis arrogamus quod non habemus, & si non de eo quod accepimus, gloriemur. k Fidem appellat cognitionem Dei in Christo, cum donis quæ manant in fideles per Spiritum sanctum. l Vt quisque teneat reuelationis suæ modum. m Qui Scripturæ interpretationi tantùm vacat. n Qui alibi Pastor dicitur.

o Sub eleemosynas distribuat bona fide, & sine personarum respectu. p Ecclesiæ senior. q Qui curandis pauperibus vacant, hilares sint, ne mœrorem mœrori addant. r Rectè hæc clausula addita, quæ distinguit officia Christiana, ab officijs Philosophicis. f Non autē delitijs & superuacaneis officijs, ac vsibus. t Vera charitatis norma, quum aliorum incommodis, non minus quam nostris afficimur, & ita affecti proximum pro viribus iuuamus. u Bene precamini. x Nihil æque scindit concordiam atque ambitio, quum quispiam humilia fastidit, sublimia ambitiosè sectatur. y Ne prudentiæ opinione turgeatis. z Sic Solomon ænigmaticè iram Dei alicui imminentem depingit.

CAP.

CAP. XIII.

1 Vult vt subdamur Magistratibus: 8 proximos diligamus: 12 viuamus iustè: 14 & Christum induamus.

CAP. XIII. *Sapien.6.1, tit.3.1, 1.pet.2.13.*

1 Iam seorsim ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obediẽtiam videlicet: à qua declarat neminem esse liberum, & ita quidem vt nõ tãtùm ipsi summo magistratui, sed etiã infimis quibusuis magistratus potestate fungentibus debeatur.

1 OMnis ‖ [1] [a] anima [a] potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3] non enim est potestas nisi à Deo: & quæ sunt potestates, sunt à Deo [b] ordinatæ.

2 Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

3 [4] Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5] Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. [6] Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, [c] vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit.

5 [7] Quapropter necesse est subijci, nõ solùm propter iram, [d] sed etiam propter conscientiam.

Mat.22.21.

2 Argumentum ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subijciãtur?

6 [8] Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidẽ ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

7 ‖ Reddite igitur omnibus quod debetis, cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui [e] timorem, timorem: cui [f] honorem, honorem.

8 [9] Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alij alios diligatis. [10] nam qui diligit alterum, [g] Legem impleuit.

3 Aliud maximi ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis author est Deus, vt qui sunt rebelles, sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant. 4 Tertium argumentum ab vtilissimo fine, Quòd hac ratione Deus bonos cõseruet, malos coerceat: qua sententia ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeant. 5 Optima ratio ferendi iugi istius non modò sine molestia, sed etiam maximo cum fructu. 6 Deus gladio etiam vltore magistratum armauit. 7 Conclusio, Parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multò magis quia etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest. 8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorum obedientia. 9 Ostendit quomodo futurum sit vt quàm paucissima iudicia exerceantur, nempe si vitam ita instituamus, vt nemo quicquam meritò possit à nobis flagitare, præter id vnum quod ex charitatis lege alij alijs perpetua quadam obligatione debemus. 10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

a Etiamsi Apostolus, etiamsi Euãgelista, etiamsi Propheta. Chrysostom. Papa itaque tyrannis in omnia regna euertitur. b Distributa, alia enim sunt maiores, alia minores. c Per quem Deus vlciscitur malos. d Vsque ad aras: nam iniqua præcipienti, respondendum est illud Petri, Præstat Deo obedire quàm hominibus. e Obedientiam, eamq; ex animo proficiscentem. f Reuerentiam, quam magistratui habere par est.

9 Siquidem illud, ‖ Non mœchaberis; Non occides; Non furaberis, Non falsum testimonium dices; Non concupisces, & siquod aliud *est* mandatum, in hoc sermone [h] summatim comprehenditur, nempe ‖ Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Exod.20.14, deut.5.18, Leuit.19.18, matth.22.39, marc.12.31, galat.5.14, iac.2.8, 1.Tim.1.5.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaque ‖ expletio Legis, est charitas.

11 [11] Idque, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuum iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salus quàm quum credidimus.

11 Amplificatio à circũstantia temporis, quod & ipsum nos per se officij admoneat, quum tenebris ignorãtiæ & prauarum cupiditatum, diuinæ veritatis cognitione depulsis, supersit vt vitã ad æternam illã omnis iustitiæ & honestatis normam, virtute Spiritus Christi freti, exigamus.

12 Nox processit, [i] dies autem propinquat. Abijciamus igitur [k] opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

13 Vt interdiu, compositè ambulemus: ‖ non *in* comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac proteruijs, non lite & inuidia:

14 ‖ Sed [l] induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

Luc.21.34, Galat.5.16, 1.pet.2.11.

g Non vnicum aliquod præceptum obijt, sed in genere præstitit quod Lex iubet. h Tota siquidem Lex nihil aliud quàm amorem Dei & proximi præcipit. Sed quum Paulus hoc loco de mutuis hominum officijs disserat, Legis vocabulum restringendum est ad secundam tabulam. i Albi dicimur in luce versari, sed ita vt nondum apparuerit quod simus, adhuc enim videmus vt in crepusculo. k Eam vitam, quam agunt qui lucem fugiunt. l Induit Christo, est in possessionem Christi mitti, ita vt ille sit in nobis, & nos in illo.

CAP. XIIII.

1 Commendat eos qui fide sunt infirma, 15 ne vitio nostro scandalizentur. 10 Et illis è diuerso imperat vt non temerè firmiores iudicent: 19 vt intra ædificationis 20 & charitatis terminos, 22 Christiana libertas consistat.

CAP. XIIII.

1 EVm [1] verò qui fide est infirmus, [a] assumite, non *tamen* [b] ad certamina disputationum.

2 [2] Alius quidem [c] credit vescen-

1 Iam tractat quomodo in rebus medijs nos gerere deceat cum fratribus, nõ malitia, nec damnãda superstitione, sed beneficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus. Docet autem, eos leniter & patienter erudiendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ in eiusmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex charitatis lege. 2 Proponit pro exemplo, discrimen ciborum, quod nonnulli vt in lege præscriptum (quam abrogatam esse nesciebant) penitus obseruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelij cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam rectè censerant.

a Ne media & indifferentis rei causa defugiatis eius consortium, sed eum adiungite vobis. b Vt varijs & incertis disputationibus discedat incertior quàm venerit, aut perturbata conscientia [illegible]. c Nouit ex fide.

dum esse quibusuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

3 [5] Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto; & qui non edit, edentem ne condemnato. [4] Deus enim eum assumpsit.

4 ‖ [3] Tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit. stabilietur autē: potest enim Deus eum stabilire.

5 [6] Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem *peræquè* æstimat quemuis diem. [7] [d] Vnusquisque in animo suo plenè certus esto.

6 [8] Qui [e] curat diem, [f] Domino curat; & qui non curat diem, Domino non curat. [g] Qui edit, Domino edit, [9] gratias enim agit Deo. & [h] qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7 [10] Nullus enim nostrûm [i] sibijpsi viuit, & nullus sibijpsi moritur.

8 Nam siue viuimus, Domino viuimus; siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, siue moriamur, Domini sumus.

9 Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

10 ‖ [11] Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu, cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.

11 Scriptum est enim, ‖ [k] Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *sese* flectet omne genu, & omnis lingua [l] confitebitur Deo.

12 Nempe ergò vnusquisq; nostrûm de seipso rationem reddet Deo.

13 [12] Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: [m] sed hic potius adhibete iudicium: vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

14 [13] Noui, & persuasum habeo per [n] Dominum Iesum, nihil esse [o] impurum [p] per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei impurum *esse*.

15 Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatem ambulas. ‖ [14] Ne esca tua illum perdito pro [15] quo Christus mortuus est.

3 In huiusmodi facto, inquit Apostolus, neq; qui libertatem suam norût, fratrem ignorantem arroganter despiciant, neque indocti morosè condemnent quod nō intelligunt.

4 Prima ratio, quia quū & qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membrum, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò potest. Explicatur autem antecedens versu sexto.

5 Alia ratio à superiore dependens, cur rudes à peritioribus non debeant, vt extra spem salutis positi, damnari. Quia, inquit Apostolus, qui hodie rudis est cras potest pleniore cognitione donari, vt & ipse firmus consistat. Itaque Dei est, non hominis sententiam illam damnatoriam ferre.

6 Aliud exemplum legalis discriminis dierum.

7 Opponit isti contemptui & præcipitibus iudicijs assiduum proficiendi studium, vt firmis de sua libertate bene constet, quænam sit videlicet, & cuiusmodi vsus: & vicissim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel isti in sua infirmitate sibi placeant.

8 Ratio petita ab ipsa rerum mediarum natura, quas bona conscientia & facere possit aliquis, & aliquis rursus non facere. Quum enim & dierum & ciborum discrimen à Deo statutum esset, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, & tamen alioqui Christum vt Seruatorem agnoscebant, quomodo potuissent bona conscientia negligere quod à Deo præceptum sciebant? Contra verò, qui Christi beneficium hac etiam in parte norant, bona conscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolus vers. 10.) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quum infirmi fratres nihilominus sint fratres. Iam verò siquis hanc doctrinam ad nostra hæc tempora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & quidem eiusmodi, vt qui eas non arbitrantur medias, fundamentum haberent in Lege, & simplici ignorantia, non autem malitiosa (illis enim ne ad tempus quidem cessit Apostolus) nec superstitione, sed religioso Dei metu hallucinarentur.

9 Ita significat Apostolus sese de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negotium? nempe hîc nobis cauenda sunt duo, sicut in epist. ad Corinth. explicatur: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant: alterum, ne tum quoque quum res est media (vt idolothytum in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum conscientiam vulneremus.

10 Non hærendum, inquit, in ipso cibo, sed in vsu cibi, vt demùm verè possit reprehendi qui sic viuit, vt in Deum non respiciat. Illi enim & vita & mors nostra cōsecrata est, & idcirco mortuus est propriè Christus, non autem simpliciter, vt vescamur aut non vescamur hoc vel illo cibo.

2.Cor.1.10. Esa.45.23. philip.2.10. 1.Cor.8.11.

11 Conclusio, relinquēdum esse ius suum Domino, ac proinde in rebus quæ, prout conscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt, non esse infirmos fratres à firmis despiciendos, nedum damnandos. Non valeret autem æquè hæc consequutio in altero membro, nempè ne infirmi firmos iudicent. quoniam infirmis non est perspectum, eos qui diem non curāt, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut firmis notū esse potest infirmos eos qui diem curant & non vescuntur, Domino diem curare, & Domino non vesci. 12 Vbi quid non faciendum sit conclusit, quid faciendum sit ostendit: nempe cauendum ne fratrē nondum firmum, præpostero vsu libertatis nostræ prorsus euertamus. 13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatam esse illam pædagogiam Legis beneficio Christi, ijs qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat, vt fratri infirmo consulatur, quum idcirco non admittatur libertas. 14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quàm fratris salutē. quod ij faciunt, qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionem. 15 Aliud argument[illegible], Christi exemplum sequi nos oportet: ille verò nedum vt propter escam infirmos perderet, pro ijs vitam ipsam profudit.

d Vnusquisque apud se, id est, in cōscientia sua dicere possit, se nosse ac sibi persuasum esse per Dominum Iesum, nihil esse per se impurū. Illa autem persuasio inniti debet verbo Dei. e Peculiari quadam ratione obseruat. f Domini est iudicium rectè ne faciat an secus: Itaque cur non potius laboratis de eo, vt quisque se Deo approbet, quàm vt aliena curetis? g Qui nullum facit ciborum discrimen. h Qui cibos non attingit, quos immundos putat ex Lege.

i Se vnum respicit, quod Hebræi dicunt, Benefacit animæ suæ. k Iusiurandi formula, Deo peculiaris qui vnus verè sua vi ac potestate existat. l Me agnoscet pro Deo. m Obliquè malignos istos censores perstringit, qui huc conferunt totum suum acumen, vt aliquid carpendum inueniant in fratrum vita, quum potius omne rationis iudicium huc conferre oportuerit, ne suo neglectu fratres suos vel præcipitent, vel in aliquod offendiculum impellant. n Spiritu Domini Iesu, vel per Dominū Iesum, quem noui aduectu suo materiā [illegible]. o Ad verb. commune. Vide Mat. 15.11. p Natura.

Tit. 1. 15.
1. Cor. 8. 13.

16 Aliud argumētum. Quia sic denahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audēdum, aditum aperiat.
17 Ratio generalis, & caeterorum argumentorum fundamentum, Regnū Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiae & pacis studio, & Spiritus consolatione.
18 Conclusio vniuersalis, vsum

16 [16] Ne vestrum igitur bonum blasphemator.

17 [17] Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

18 Nam qui [r] per haec seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

19 [18] Nempe igitur quae ad pacem faciunt, sectemur, & quae ad mutuam aedificationem.

20 Ne cibi causa destrue opus Dei. ‖ Omnia quidem pura: sed malum *est* homini qui edit cum offendiculo.

21 ‖ Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque *quicquam* in quo frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmus est.

22 [19] [s] Tu fidem habes: apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non condemnat seipsum in *eo* [t] quod approbat.

23 Qui verò [u] ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non *edit* ex fide; quicquid verò ex fide non est, peccatum est.

istius libertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam aedificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum censeatur. 19 Duplicem in his rebus cautionē addit: vnam ad firmos spectantem, vt qui certam notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illum conseruet, quo videlicet prudenter & vtiliter ita vti dictum est vtatur: alteram, quae infirmos respicit, ne temere solo aliorum exemplo incitati, titubāte conscientia quicquam agant, quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo non persuasi sumus ipsi probari.

q Malè audiat. r Qui pacem ac iustitiam tranquillè colit per Spiritū sanctum. s Quid nomine fidei intelligat exposuit suprà vers. decimo quarto, nempe certum esse ac securum in rebus indifferentibus. t Quod amplectitur. u Secum disceptat.

CAP. XV.

a Pertinet & vltim... [illegible] ad confirmandos infirmos. 3 Christi exemplo. 7 qui se communicauit 8 non modo Iudaeis, 10 sed etiā Gentibus. 15 Scriptionis huius Epistolae ratio redditur.

CAP. X V.
Psal. 69. 10.
1 Iam disserit generaliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono id fieri potest.

1 Debemus [a] autē nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorū portare, ac [a] non indulgere nobisipsis.

2 *Itaq;* vnusquisq; nostrum proximo indulgeat [b] in bonum, *id est* ad *eius* aedificationem.

3 [2] Etenim Christus non indulsit sibipsi, sed sicut scriptū est, ‖ Conuitia eorū qui conuitiantur tibi, inciderunt in me.

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non pertulit vt non infirmos modò, sed etiam crudelissimos hostes patientia victos ad Patrem adduceret.

a Alijs spretis. b Ipsius bono ac commodo.

4 [a] Nam quae [c] antè scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta fuerit: vt per patientiam, & consolationem [d] Scripturarum, spem habeamus.

5 [4] Deus autem patientiae & consolationis *autor*, ‖ det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Christum Iesum:

6 Vt concorditer vno ore glorificetis Deū ac Patrē Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumite alij allos, sicut & Christus [e] assumpsit nos in gloriā Dei.

8 [5] *Illud* autem dico, Iesum Christū ministrum fuisse [f] circuncisionis, [g] pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones [h] Patrum:

9 [6] Et vt Gentes pro misericordia glorificent Deum [i], sicut scriptum est, ‖ Propterea confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam.

10 Et rursum dicit, ‖ Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rursum dicit, ‖ Laudate Dominū omnes Gētes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit, ‖ Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipso Gentes sperabunt.

13 [k] Vtinam verò Deus [l] spei impleat vos omni gaudio & pace credendo, vt spè abundetis per virtutē Spiritus sancti.

14 [8] Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd [m] ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quae data est mihi à Deo,

3 Occupatio, qua circumcantur exercitū exēplis, nobis ad imitādum proponi, vt Patrum exēplo patientia & spe mutuò nos tolleremus.
1. Cor. 1. 10.
4 Petendum à Deo patiētiae exēplū, vt mutuò cōsensu tū firmi tum infirmi Deo seruientes, alij alios ad Dei gloriam adsciscamus, sicut & Christus nos omnes quātumuis indignos assumpsit.
Psal. 18. 50.
Deut. 32. 43.
Psal. 117. 1.
Esai. 11. 10.
5 Christi exempli applicatio ad Iudaeos, quos quantumuis indignos, tamen propter promissiones cū Patribus eorū sancitas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio sit apud eos incredibili cū patientia

defunctus. Multo minus igitur aequum esse, vt à Gentibus propter varia vitia spernatur, quos castos fecit Dei Filius. 6 Eiusdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incomprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, vt à Iudaeis quasi extraneae despici non debeant. 7 Totam superiorem tractationem precibus velut obsignat, petens eis tribui à Domino, quicquid eis praeceperat. 8 [illegible] in qua primùm se excusat quòd pluribus ad eos scripserit, [illegible] eos commonefecerit [illegible] idque ex muneris sui necessitate, quod [illegible] obligat.

c A Mose & alijs Prophetis. d Doctrina & consolatio tribuitur Scripturis, quia illic ad [illegible] & consolandum, [illegible] e Nos minimè dedignatus vltro asciuit, quo gloria Dei fieret participes. f Circumcisorum Iudaeorum, quandiu inter vixit, [illegible] g Vt Deum esse veracem confirmaret. h Patribus factas. i Aperiè professus, [illegible] k In quem speramus. l Perfecta & cumulata [illegible] m Vltro & sponte vestra.

16 Adhoc vt sim minister Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei vt[e] oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

17 [9] Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ ad Deum *pertinent*.

18 Non enim sustinuerim quicquam loqui, quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obedientiam Gentibus, verbis & factis,

19 [f] Virtute signorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamentum ædificarem:

21 Sed sicut scriptum est, || Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22 || [10] Quapropter etiam impeditus sum sæpe*ne* venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, || desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis,

24 Quandocunque proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* prætoriens, videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra consuetudine prius ex parte expleteus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam, [g] ministrans sanctis.

26 Placuit autem Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

27 [11] || Placuit enim *inquam*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum *bona* Gentes participarunt, debēt etiam *ipsæ* in carnalibus eis [h] ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis [i] consignauero [k] hunc fructum, abibo, istac in Hispaniam.

29 [12] Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Christum venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & [l] per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *vestris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles sunt in Iudæa: vtque ministerium hoc meum erga Hierusalem, acceptum sit sanctis.

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiscum refocillet.

33 Deus autem pacis *princeps* sit cum omnibus vobis, Amen.

CAP. XVI.

1 Commendat Phœben. 3 Salutat officiosè complures, 17 admonetq; vt eos caueant qui dissidiorum autores sunt.

1 COmmendo [a] autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis:

2 Vt eam excipiatis [b] in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis, nam hæc cum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate || Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

4 (Qui pro anima mea, suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus nō ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium.)

5 Item [b] Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, [c] primitias Achaiæ in Christo.

6 Salutate Mariam, quę multum laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & cōcaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt [d] in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbanum adiutorem nostrū in Christo, & Stachyn mihi dilectum

9 Magnificè quidem Apostolatum suum ab effectis asserit, sed ita vt præterquam quod verè omnia loquitur, totam gloriam Deo vt vnico autori tribuat: nec sese propriè spectet, sed huc potius respiciat, vt eo minus de doctrina à se proposita veritate dubitetur. Esa. 52.15. Supra, 1.11. Supra, 1.13. 1 Thess. 2.17. 2 Cor. 8.1. 10 Summa in eos egregiā voluntatem, & suum etiam rerum statum familiariter Romanis præscribit, ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillū quidem aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum, & ad suum munus pertinens, & veluti quandam digressionem ... Macedonicam Ecclesiam commendans, eos ad ...

... æmulationem honestè prouocat. 11 Voluntaria quidem fuit eleemosyna, sed quas tamen ex charitatis lege ... [illegible] ... eleemosyna dicitur fructus. 12 Per mutuam illam qua Spiritus sanctus animos nostros deuinxit.

12 Pollicetur sese ad eos non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: sed precum officium ab eis postulans, ostendit quare in quibus difficultatibus nisi non maximè oporteat. [illegible]

Rom. 16. 1 Absoluta tota disputatione, iam ad familiares commendationes & salutationes descendit: in quibus præcipuè scopum respiciens, nempe vt norint Romani qui sint inter ipsos honore & prætio digni, atq; adeò quos sibi imitandos debeant proponere: quos obiter etiā singulos egregijs aliquibus testimonijs exornat. a Christiano ... [illegible] ... virtutum illarum sint & simulachra apud profanos homines. b Fidelium coetum ... [illegible] ... Christo consecrauit: est autem allusio ad legales ceremonias. d Per fidem in Christo.

10 Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos, *inquam* qui *sunt* in Domino.

12 Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Asyncritum, Phlegontem Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olimpam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

16 ‖ Salutate alij alios [e] osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 [2] Precor auté vos, fratres, [f] vt speculemini dissidiorum & scandalorum autores, præter doctrinam quam vos didicistis: ‖ & declinetis ab eis.

18 Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per [g] blãdiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.

19 [3] Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos *attinet*: sed volo vos [h] sapientes quidem esse in rebus bonis, [i] innocentes verò in malis.

20 [4] Porrò Deus pacis *princeps* conteret Satanã sub pedes vestros citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscũ. Amen.

21 [5] Salutant vos ‖ Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.

22 Saluto vos in Domino, ego Tertius, [k] qui descripsi epistolam.

23 Salutat vos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 [6] Gratia Domini nostri Iesu Christi, *sit* cum omnibus vobis Amen.

25 ‖ [7] Ei verò qui potest vos stabilire, secundum Euangelium meum & præconium Iesu Christi, ‖ ex reuelatione [l] mysterij quòd [m] à temporibus æternis tacitum fuit:

26 Nũc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus [n] declaratum:

27 Soli, *inquam*, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

2 Sicuti nominatim eos describens qui commẽdatione digni erãt, satis expressit quos audire ac sequi deberent: ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, nõ tamẽ nominatim, quoniam necessarium id nõ erat.

3 Simplicitas condienda est prudentia.

2. Cor. 16. 20, & 13. 12, 1. pet. 5. 14. 2. Iohan. 10.

e Sanctum uocat osculum, quod ab animo proficiscitur sancta illius charitatis pleno: hoc autem referendum est ad illius temporis morem. *f Attentè & diligẽter quasi hostes è specula obseruetis.* *g Vtitur nomine* Chrestologias, *quæ pollicitationẽ quæ reipsa nihil præstet significat, quũ quod audis dicas pollicentem magis de tuis rebus quam de proprijs solicitũ.* *h Cognitione veritatis & prudẽtia instructos, ut bona amplecti, mala vitare, fraudes et laqueos pseudoprophetarũ effugere, illis etiã apertè obsistere possitis. hic autẽ locus apertè refellit fidẽ implicitã Sophistarũ.*

4 Pugnandum est certa spe victoriæ.

Act. 16. 1, philip. 2. 19.

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuam fouendam coniunctionem, partim vt totidem veluti subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat.

6 Iam tertiò eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrinæ efficacia.

Ephes. 3. 20. Ephes. 5. 9, coloss. 1. 26, 2. Tim. 1. 9, tit. 1. 2.

7 Magnifica gratiarũ actione, prædicat Dei potentiam & sapientiam, quæ potissimum in Euangelio eluceant: facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis confirmet.

i Qui nullam prorsus artem. *l nocendi teneatis, nedum vt reipsa noceatis.* *k Qui dictante Paulo excepi.* *l Arcani, id est, vocationi Gentiũ.* *m Alijs omnibus ætatibus.* *n Oblatum & quarumuis gentium cognitioni exhibitum.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. I.

1 Post gratulationem, 10 quæ vim habet exhortandi, 12 taxat dissidia Corinthiorum, 17 eósque à fastu ad humilitatem reuocat. 20 Nam euertens omnem mundi sententiam, 23 25 solam crucis prædicationem erigit.

CAP. I. *Act.5.9. 1.thess.4.7.*

1 Inscriptio epistolæ, in qua præcipuè captat Corinthiorum gratiã, ita tamen vt se Dei seruum esse, non hominum vbique meminerit.

Rom.1.7. ephes.1.1. coloss.1.22. 2.tim.1.9. tit.3.5. 2.Tim.1.22.

1 PAVLVS[1] vocatione [a] Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei, [3] & Sosthenes frater,

2 [4] Ecclesię Dei quæ est Corinthi, ‖ [5] sanctificatis [a] in Christo Iesu, ‖ [b] vocatis sanctis, cum omnibus ‖ qui [c] inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in quouis loco, *Domini, inquam,* tum ipsorum tum nostri.

3 [6] Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

4 [7] Gratias ago Deo meo semper de vobis, ob gratiam Dei quæ data est vobis in Christo Iesu:

5 Quòd [d] in omnibus ditati sitis in ipso, [8] [e] omni loquendi facultate, omnique cognitione:

6 [9] Prout testimonium Christi [f] cõfirmatus fuit in vobis.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, ‖ [10] [g] expectantes [h] dum reueletur Dominus noster Iesus Christus.

8 [11] ‖ Qui Deus etiam confirmabit vos vsque ad finem [i] inculpatos, in diem Domini nostri Iesu Christi.

9 ‖ [k] Fidelis Deus, per quem vocati estis in communionem Filij ipsius Iesu Christi Domini nostri.

10 [12] Precor autem vos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, [13] vt idem loquamini omnes, & non sint inter vos dissidia, sed sitis [l] coagmentati eadẽ mente & sententia.

11 [14] Declaratum est enim mihi de vobis, fratres mei, à domesticis Chloes, quòd lites sint inter vos.

12 [m] Hoc autem dico, vnumquenque vestrûm dicere, ‖ Ego quidem sum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego Christi.

Tit.1.11. philip.3.20. 1.Thess.3.13. & 5.25.

1.Thess.5.24. Act.18.24.

2 Si Apostolus, ergo audiendus, etiamsi acrius interdum eos obiurgarit quum suã causam non agat, sed Christi mandata perferat. 3 Sosthenem adiungit, vt duobus testibus sanciatur hæc doctrina. 4 Ecclesia Dei est etiam quæ magnis vitijs laborat, modò admonentibus pareat. 5 Vera definitio Ecclesiæ Catholicæ, quæ vna est. 6 Fundamentum & vita ipsius Ecclesiæ Christus à Patre datus. 7 Damnaturus multa vitia incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulsus postea videatur ad obiurgationes descendere: ita tamen vt omnia ad Deum autorem referat, idq; in Christo, quò magis pudeat Corinthios sacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur. 9 Verũ istorum donorũ vsum in eo positũ ostẽdit, vt ita illustretur Christi in ipsis potentia, vt postea magis liqueat, quàm turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur. 10 Obiter, inquit causam non esse cur sibi tãtopere de receptis donis placeãt, quum hæc nihil sint præ ijs quæ sunt expectanda. 11 Testatur se bene etiam in posterum de ipsis sperare, vt eo patientius ferant se postea reprehendi: simul tamen ostendit Dei vnius opus esse, tum initium, tum etiam complementum nostræ salutis. 12 Absoluta præfatione ad rem ipsam accedit, ab obtestatione grauissima incipiens, quasi Christum ipsum non Paulũ loquentem sint audituri. 13 Prima pars huius epistolæ, cuius scopus est, ad mutuam concordiam Corinthios, sublatis omnibus discordiarum causis, reuocare. Prima igitur hæc pars, est de tollendis schismatibus. Est autem schisma quum qui in doctrina alioquin consentiunt, tamen sese ab alijs seiungunt. 14 Incipit obiurgationẽ ab occupatione, quoniã ex testibus idoneis intellexerit inter eos esse multas factiones. Simul autem aperit dissidiorum causam, quòd alij ab alijs doctoribus penderent, nonnulli verò etiam sibi ita essent addicti, vt omnes doctores negligerent, solius Christi sese discipulos, exclusis doctoribus, vocantes.

a Nos sanctificat Pater. i. à reliqua colluuie nos separat, donando nos Filio suo, vt ipse sit in nobis & nos in illo. b Quos Deus pro gratuita sua beneuolentia sibi segregauit: vel quos Deus ad sanctitatem vocauit, illa expositio fontem sanctificationis, hæc finem ostendit. c Propriè inuocare is dicitur, qui cum clamore, Dei subsidium petit in periculo constitutus, per Synecbdochem autem pro toto Dei cultu sumitur: itaque inuocare nomen Christi, est Christum pro verò Deo agnoscere. d In omni re seu negotio. e Quum quandiu hic versamur, ex parte cognoscamus & ex parte prophetemus, hæc vniuersalis nota restringenda est ad præsentem fidelium conditionem cæterùm lógon *vocat non inanem loquentium, sed sanctæ facundiæ donum, quo abutebantur Corinthij.*

f Donis illis egregijs Spiritus. g Dum expectatis. h Loquitur de altero Christi aduentu. i Vt sitis inculpati. Inculpatos autẽ vocat non quos nunquã quisquã culparit, sed quos nemo possit meritò culpare, id est, eos qui sunt in Christo Iesu, in quibus nulla est condemnatio. Vide Luc.1.6 k Verax & constans, nos non tantùm vocans, sed etiam nos ornans dono perseuerantiæ. l Cõpacti, vt totum quippiam, quòd suis omnibus partibus aptè inter se cohærentibus componatur. m Quod vobis dictum volo, illud est.

Act. 18. 14.
Infra, 3. 14.

15 Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniam sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui, quum vnus sit, non possit esse duorũ separatorum ac dissidẽtium corporum caput

13 [15] Num dispertitus est Christus? [16] num Paulus crucifixus est pro vobis? [17] aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

14 [18] Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrûm baptizauerim, nisi || Crispum & Gaium:

15 Vt ne quis dicat me in meum nomen baptizasse.

16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud scio num quem alium baptizauerim.

17 [19] Non enim misit me Christus vt baptizarẽ, sed vt euangelizarem: || [20] non *tamen* cum [n] dicendi peritia, [21] ne inanis reddatur crux Christi.

18 [o] Nam sermo ille de cruce, ijs quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, || [p] potentia Dei est.

Galat. 5. 1.
1. per. 2. 16.
Rom. 1. 16.
Esa. 29. 14.
mat. 11. 18.

19 [22] Scriptum est enim, || Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.

20 Vbi sapiens? vbi [q] Scriba? [r] vbi cõquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

21 [23] Nam postquam [s] in Dei sapientia [t] mundus non cognouit Deum ex *eius* sapientia, [24] placuit Deo per [u] stultã prædicationem seruare credentes.

22 [25] || Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt:

23 Nos autem prędicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculũ, Græcis verò stultitiam:

24 Ipsis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

25 Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

22 Non modò probat Apostolus nouum hoc non debere videri, quum fuerit tanto antè tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogãtiam mundi punire, qui sibi placeat in sua patientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reijci, quod vnum isti tantopere curabant.

16 Altera ratio est, quòd non sine sacrilegij scelere sic pendeant ab hominibus vt à Christo: quod quidem faciunt quicquid aliquis dixerit, propter personam probant: sicut isti qui idem Euangeliũ ex vnius ore acceptũ probabãt: ex alterius autem ore fastidiebant: adeò quidem vt factiones istæ ex doctorum nominibus appellarentur. Substitnit autem suum ipsius nomen Paulus, non tantùm ne quenquam grauet, sed etiam vt ostendat se causam suam non agere. 17 Tertia ratio à baptismi formula & fine desumpta, qua nomen damus, Christo inuocato cum Patre & Spiritu sancto. Itaq; etiam siquis à doctrina Christi non deficiat, tamẽ à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, fit Christi desertor: quoniã si Christũ vnum magistrum haberet, eum per quosuis docentẽ audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quod Dei prouidẽtia factũ sit, vt sit extra omnem suspitionem, quasi discipulos alijs ereptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm discipulos, sed etiã multo magis doctores ipsos hîc reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogebant. 19 Occupatio, se non fuisse apud illos baptizandis multis intentum. minimè id tamen Baptismi contẽptu, sed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores assentientes committebat alijs quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus, quũ è contrario ij quos reprehendit quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent. 20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exẽplum Apostolica grauitate opponẽs peruersis illorum iudicijs. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in docẽdo Euangelio, tũ in sententijs tũ in verbis obseruanda. 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempè quòd Deus ea demùm ratione voluerit mundũ sibi subijcere, ex qua intelligerẽt homines quantũuis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absq; hominum artificio. Itaq; sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neq; à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quam diuersissimã esse ab ijs, quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideoq; quadam sapiẽtissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triũphare, sicut se facturũ per Esaiam prædixerat. Hinc autẽ colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.

23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (id est, mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat. 24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam punientis, vt eius saluti nihilominus consulat, docens videlicet homines stultescere, vt Deo sapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat, Prædicationem Euangelij stultam esse. Stulta est, inquit, hominibus quos Deus noua luce non donauit, id est, omnibus in sese consideratis. Iudæi enim requirunt miracula, & Græci argumenta, quæ ratione sua possint comprehendere: ideoque Euangelio non modò non credunt, sed etiam illud irrident. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione inest summa Dei virtus ac sapientia, sed quam soli vocati præcipiant: Deo manifestè demonstrante, sese tum quoque quum illum planè stultum esse insani homines iudicant, ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quædam adhibet omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

n *Oratoria facultate, hanc autem à se non modò vt non necessariã remouet, sed etiam vt Apostolicæ facultati omninò prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed eam diuinam, non humanam, & à fucatis illis coloribus puram.*

o *Sermo de crucifixo, vel genus orationis quo vtimur.* p *Illud in quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat, quæ quidem ita non emicaret, si ab aliquo humano præsidio penderet. Sibi enim homo tribueret, quod vnius crucis proprium est.* q *Vbi es, ô literate, & terendis libris exercitate.* r *O tu qui in huius mundi arcanis perscrutandis & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnem ætatem consumis: insultat autem hominibus huius seculi, quorum ne vnus est qui hoc arcanum suspicari potuerit.* s *In hac mundi fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis exposita.* t *Omnes homines non regenerati, sed cuiusmodi sunt quum in hanc lucem prodeunt.* u *Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorum hypothesi, interim aduersarios grauissimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quàm suam & agnoscere & deprecari stultitiam.*

Ierem. 9. 23.

26 Confirmatio ex ijs ipsis petita, quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeijs magna ex parte constabat: vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apostolus hoc modo fastum eorum deijcit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti. 27 Euangelium minimè omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miserijs & calamitatibus liberationem.

26 [26] Videtis enim [x] vocationem vestram, fratres, vos *videlicet* non esse multos sapientes [y] secundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verùm quæ stulta *sunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat robusta:

28 Et quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt [a] aboleat:

29 Vt ne glorietur vlla [b] caro coram eo.

30 [c] Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27] qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaque & sanctificatio, & redemptio:

31 Vt sicut scriptum est, || [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

x *Quam rationem sit sequutus Dominus in vobis vocandis.*

y *Et sapientia genere quod vnum hominibus probatur: qui quum carne sint spiritualem sapientiam non norunt.* z *Quæ penè nulla sunt hominum iudicio.* a *Vana & inutilia atque adeò nihili esse ostendat. Vide Rom. 3. 31.* b *Caro vt aliàs, sæpe pro homine, significanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmam & miserabilem hominis conditionem Dei maiestati opponat.*

c *Quos deiecerat, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatem ostendat extra ipsos, id est, in Christo residere, idq; ex Deo.* d *Deo omnia tribuat cum gratiarum actione, hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale somniant Sophistæ.*

CAP. II.

1 *Prædicationem suam in exemplum adducit,* 4 *humanitus quidem abiectam,* 7 13 *spirituali tamen virtute insignem,* 14 *Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.*

CAP. II. Sapien. 1. 17.

1 Redit ad vers. 17. superioris capitis, i. ad sui ipsius exemplum, concedens se neque grandiloquentia, neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsum esse, imò verò maxima cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, vnum Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse.

1 [1] EGo igitur quum venirem ad vos, fratres, || non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis [a] testimonium Dei.

2 Non enim [b] decreueram, quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christũ, eumque crucifixum.

3 || Et fui ego cum [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

4 Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* || in persuasorijs humanæ sapientiæ verbis, [2] sed in [d] demonstratione spiritualis potentiæ.

5 [3] Ne fides vestra consistat in sapientia hominũ, sed in potentia Dei.

6 [4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neque [f] principum seculi huius qui abolentur.

7 [5] Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* [g] in mysterio, *id est* occultam illam, [6] quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram.

8 [7] Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam [h] Dominum gloriæ crucifixissent.

9 [8] Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, || quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, [i] nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt.

2 Quod aduersarijs cõcesserat, iam in sui ministerij commendationẽ retorquet, cuius virtus optimè ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat, quanto magis constabat nullũ mundi adminiculum interuenisse.

Act. 18. 1. sup. 1. 17. 2. Pet. 1. 10. Esa. 64. 4.

3 Admonet Corinthios id ita factũ esse magno ipsorum bono, vt qui hoc modo cœleste esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat, quòd ostentationem quærentes, maximo fidei adminiculo sese vltrò priuarent.

4 Aliud argumentum sumptum à natura rei, i. Euangelij, quod sit vera sapientia, sed solis perfectionis studiosis cognita: ijs verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed vana & caduca excellentia. 5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mundanis ingenijs non perspiciatur, quoniam videlicet, re vera tam sublimis est, vt eo vsque penetrare non possint. 6 Occurrit obiectioni, Si tam abstrusa, quando & quomodo tandem cognita? Deus inquit, eam apud se ab æterno definijt, quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret. 7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia primariæ autoritatis hominibus ita repudiata est, vt etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt. 8 Rursus obijcitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines istam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus, quæ omnem humanum captum superant.

a *Euangelium.* b *Non decreueram profiteri inter vos aliam cognitionem, quàm Christi & quidem crucifixi.*

c *Infirmitatem opponit eminenti sermonis, ideo coniungit timorem ac tremorem vera modestia comites, non illos quibus perterrefiat conscientia, sed qui vanitati & arrogantiæ opponuntur.*

d *Apodeixeos nomine vtitur, quo significatur probatio, quæ fit certis & necessarijs rationibus.* e *Perfectos vocat, non eos qui iam sint perfectionem adepti, sed qui ad illam contendunt, vt Philip. 3. 15. vt perfectum infirmo opponat.* f *Eorum qui inter homines, vel sapientia vel opibus ac potentia cæteris præstant.*

g *Quam homines ne suspicari quidem potuissent.*

h *Potentem illum Deum, vera gloria ac maiestatis plenum: continet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitatis Christi, & vnionis naturarum, quæ talis est, vt quod proprium est humanitati, diuinitati tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt.* i *Ne cogitare quidem ea potest homo, tantum abest vt ea possit sensibus complecti.*

9 Quæstio si captum hominem superat quo modo à quoquam homine intelligi, nedum à vobis declarari potest? Ex peculiari, inquit, per Spiritum Dei illuminationem: à quo quisquis afflatus est, penetrat vsque ad illa Dei arcana. *Supra, 1.17. 2. pet. 1.16. Prou. 27.19.*
10 Similitudine illustrat, quid de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas peruestigat, sic mens nostra vi illa Spiritus diuini freta, res diuinas intelligit.

10 [9] Nobis autem Deus *ea* reuelauit per Spiritum suum. Spiritus enim omnia [k] scrutatur, etiam profunditates Dei.

11 [10] Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis, nisi [l] spiritus hominis qui est in eo? ita etiam ea quæ sunt Dei nemo nouit, nisi Spiritus Dei.

12 Nos verò non [m] spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui *est* ex Deo: [11] vt [n] sciamus quæ Deus est nobis gratificatus:

13 ‖ [12] Quæ etiam loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet Spiritus sanctus, spiritualia cum ijs quæ spiritualia sunt [o] coniungentes.

14 [13] [p] Animalis autem homo non est capax eorum quæ sunt Spiritus Dei. sunt enim ei stultitia, nec potest *ea* cognoscere, quia [q] spiritualiter dijudicantur.

15 ‖ [14] At spiritualis [r] dijudicat quidem omnia, ipse verò [15] à [s] nemine dijudicatur.

16 ‖ [16] Quis enim nouit mentem Domini, qui [t] instructurus sit eum? nos autem [u] mentem Christi habemus.

Esa. 40. 13. Sapien. 9. 13. Rom. 11. 34.

11 Quod in genere dixerat, iam ad ea restringit quæ nobis Deus de salute nostra in Christo patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Christi seiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, suas speculationes pro Dei arcanis obtrudunt. 12 Iam ad institutum redit, & concludit argumentum quod cœperat vers. 6. est autem eiusmodi, Verba sunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: est autem ista sapientia spiritualis, non humana: spirituali igitur quodam docendi genere tradenda est, non humanæ illius eloquentiæ sermonibus, vt simplex quidem illa, sed incredibilis Spiritus maiestas ibi eluceat. 13 Rursus occurrit offendiculo, qui fiat vt ista tam pauci approbent. Hoc verò mirum videri non debere, respondet Apostolus quum homines in suis (vt vocant) naturalibus, non sint præditi ea facultate, qua res spirituales dignoscuntur (quæ facultas est aduentitia) ideoque sapientiam spiritualem habeant pro stultitia. Hoc autem perinde est ac si diceret, mirum non esse cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux sit illis, pro tenebris. 14 Amplificatio à contrarijs. 15 Carnis sapientia, inquit Paulus, nihil certi, ne in suis quidem rebus constituit, nedum vt aliena, id est, spiritualia, discernat. Spiritus autem Dei quo præditi sunt spirituales, falli nullo modo potest, ac proinde à nullo redargui. 16 Ratio superioris dicti. Quia spiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus didicit quod Christus non docuit. Iam verò si, quod ex illo magistro didicimus, posset ab alio redargui, eum oporteret esse ipso Deo sapientiorem. Ex hoc autem consequitur, non tantum ineptos esse, sed etiam impietatis reos, qui putant se vel perfectius quippiam posse comminisci, vel meliore aliqua ratione docere posse sapientiam Dei, quam ij sciuerint aut docuerint, quos certum est illo Spiritu Dei fuisse præditos.

k Nihil in Deo tam profunde absconditum, quod non penetret Spiritus. l Mens ipsius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita. m Non sumus afflati spiritu, qui per huius mundi doceat, sed eo qui nos ad Deum subuehat. Hic locus docet aduersus Sophistas quid sit fides, vnde promanet, quæ sit illius vis. n Scire hic propriè sumitur, ea enim verè est scientia, qua à Spiritu Dei sumus persuasi. o Verba rebus accommodantes, nempe sicut spiritualia sunt quæ docemus, sic spirituale sit docendi genus. p Homo non alia quàm naturali animi luce præditus, vt definitur Iudæ 19. q Per Spiritum scilicet. r Intelligit ac discernit. s Homine, quum autem à Prophetis Prophetia iudicanda dicitur, [illegible] discipuus est Spiritus non hominis. t Collaturus consilia, edocturus quid ei sit agendum. u Christi Spiritu sumus præditi, qui nobis illa arcana aliòquin inscrutabilia, omnemque adeò veritatem patefecit.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrinæ suæ humilis, 4 docet quo loco habendi sint ministri: 6 quod munus, 10 quæ vera ædificandi ratio. 16 Monet Corinthios ne patiantur animas suas profanari 18 superba carnis sapientia.

1 [1] EGo porrò, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed loquutus sum vt [a] carnalibus, *id est* vt infantibus in Christo.

2 Lactis potu vos alui, & non [b] esca: nondum enim [c] poteratis *id ferre*: immò ne nunc quidem adhuc potestis.

3 Nam adhuc carnales estis. quum enim in vobis *sint* liuor & contentio, & dissidia: nónne carnales estis, & [d] secundum hominem inceditis?

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem sum Pauli, alter verò, Ego *sum* Apollo, nónne carnales estis?

5 [2] Quis igitur est Paulus, quis autem Apollos, nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus de-

CAP. III. 1 Explicata sapientiæ diuinæ (id est, Euangelicæ) dignitate, & damnata vniuersaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hoc Corinthijs specialiter applicat, carnales eos appellans, i. in quibus adhuc caro Spiritui præualeret. Affert autem duplex eius rei testimonium: vnum, quod tales eos esset expertus, adeò vt cum eis non aliter quàm cum rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egisset: alterum, quod ipsi ostenderent ex istis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ sapientiæ excitatis, sese parum admodum profecisse. 2 Vbi satis multis rationibus tum ambitiosos doctores, tum stultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi sunt veri ministri Verbi ostendit, vt neque plus neque minus eis tribuatur, quàm par sit. Docet igitur eos quidem esse per quos ad fidem & salutem adducamur, sed vt Dei ministros, & ita quidem vt per se nihil efficiant, sed Deus in ipsis, prout visum est eos donis instruere, sic etiam operatur. Non est igitur quis minister loquatur, sed quid dicatur attendendum, & ab eo vno pendere nos oportet, qui per suos seruos loquitur.

a Carnales vocat, qui sunt adhuc rudes, addit [illegible], infantes. b Solido cibo. c Vt vos solido cibo pasceretis: vt [illegible] Corinthij, ita nos [illegible] Apostolus, initio lacte [illegible] solido vbi, [illegible] modo differebant. d [illegible] hominum ingenij [illegible].

dit?

6 [3] Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

7 Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: ‖ vnusquisque verò suam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

9 Etenim Dei sumus [e] administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.

10 Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui; alius autem superædificat. [4] porrò quisque videat quomodo superædificet.

11 [5] Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

12 [6] Quòd siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

13 [7] Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

14 Sicuius opus manebit quod superædificauerit, mercedem accipiet.

15 Sicuius opus exustum fuerit, damnum faciet: [8] ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

16 ‖ [9] An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

17 Siquis templum Dei [f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.

18 [10] Nullus seipsum seducat: siquis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc seculo, stultus fiat, vt fiat sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, ‖ [g] Carpit sapientes cum versutia ipsorum.

20 Et rursum, ‖ Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.

21 [11] Itaque nullus [h] glorietur in hominibus, omnia namque [i] vestra sunt:

22 Siue Paulus, siue Apollos, siue Ce-

‖ Psal.62.13, galat.6.5.

‖ Infra, 6.19, 2.cor.6.16. Iob.5.13. Psal.94.11.

3 Duplici similitudinè illam sententiam illustrat: primùm comparans cœtum fidelium aruo, quòd Deus seruorum opera satum & rigatum fœcundet: deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, sed suorum operariorum manibus, quorum alijs in iaciendo fundamendo, alijs in componendo ædificio vtatur. Vtraque autem similitudo huc spectat, vt doceat vnius Dei autoritate & vi in solidum omnia perfici, vt sit in eum vnum propriè respiciendum. Deinde, quamuis Deus quibusdam in præstantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ alijs negligendos, ac multo minus esse disiungendos (sicut à factiosis istis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, quamuis dispari operandi ratione inseruiant, adeò vt alter alterius ope & subsidio egeat.

4 Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque postea fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primùm, ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare, id est, aliquid vel reipsa, vel docendi genere diuersum ab architectis Apostolis, in Ecclesia proponere.

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificij structura.

6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificij. .i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat, tum in materia, tum in forma cuiusmodi doctrina auro, argento, & gemmis comparatur, ex qua etiam materia, Esaias & Iohannes in Apocalypsi, cœlestem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnum, stipulæ, .i. curiosæ & futiles, quæstiones vel ordinationes, itemque tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hîc non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi forTassis specie tenus.

7 Testatur, quòd etiam res ipsa declarabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento insistunt: sed hoc opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perstet, tamen non semper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, discussis tenebris, quale illud sit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probæ sint necne, ita etiam Dominus suo tempore, Spiritus & Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & solida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò secus, consumpta euanescant, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat. 8 Non adimit spem salutis imperitis & ineptis ædificatoribus, qui fundamentum retineant, cuiusmodi erant isti rhetores potiùs quàm pastores Corinthij: sed addit exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati istud operis sui examen, atque adeò ferre inanium laborum suorum iacturam. 9 Perstans in ædificij metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse instar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo Spiritu consecrarit. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertens, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ polluiones: quod facinus non sit futurum inultum. 10 A contrarijs colligit eos demùm puram sapientiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiant: quod si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quod ex Dei sententia sapiant.

11 Redit ad propositionem vers. 2. priore loco, auditores monens, ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum, non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

e *Subministri. Administri autem non vt [illegible] insita agunt, sed ex gratia donata, quibus fiunt idonei [illegible] 1. Cor. 3. 8. augmentum autem omne, itaque mana à Deo, vt nihil inde laudis ad administrum redire possit.*

f *Vt rem sacram polluit ac contaminat, polluit autem Dei templum, Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangelij inquinabat.*

g *Vtcunque sint magistri, eos tamen Dominus capiet, quum illorum artes retegat.*

h *Sibi placeat.*

i *Adminicula vobis destinata.*

phas,

22 A persona ad res ipsas transit, vt maius sit pondus argumenti. Imò etiã à Christo ad Patrem ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patrem vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbique testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cum ipso Deo, vnà omnes deuinciamur.

phas, 22 siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquam*, vestra sunt.

23 Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

CAP. IIII.

1 Definitione veri Apostoli adducta, 7 humilitatis speciem honori sibi magis esse debere quàm probo docet. 9 Signa profert vnde reipsa appareat, 10 nec gloria, 11 nec ventri ipsum studuisse. 17 Ad finem Timotheum commendat.

CAP. IIII. 1 Cõclusio officij auditorum erga ministros, vt pro dominis eos non habeant: interea verò, vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorũ velut manu, thesaurũ illum salutis, ex arcanis Dei depromptũ accipiant. *Matth. 7.1, rom. 2.1.*

1 Sic de nobis reputet[a] homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

2 [b] Quod superest autem, *illud* requiritur in dispensatoribus vt fidus quisque inueniatur.

3 [3] Mihi verò pro minimo est quòd à vobis dijudicer, [c] aut ab humano [b] iudicio: [5] imo nec meipsum dijudico.

4 Nullius enim rei mihi cõscius sum: sed non per hoc iustificatus sum: [5] sed Dominus is est qui me dijudicat.

5 ‖ [6] Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedum venerit Dominus qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc [d] laus erit vnicuique à Deo.

2 Posteriore loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fidos, gerant, quum sit eis coram Domino reddenda suæ dispensationis ratio. 3 Quoniam sese proposuerat pro exemplo, cæteros reprehendens, vitat occupatione & grauitate Apostolica fretus, testatur se nihil morari contraria de se illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Affert tamen rationes optimas, cur nihil moueatur illorum de se iudicijs. 4 Primum, quia quod homines in his rebus iudicant ex suo sensu, non maioris est momenti quàm quum indocti de sapientia iudicant. 5 Secundò, inquit, quomodo vos quanti sim vel non sim iudicare potestis, quum ne ego quidem qui mihi probabiliter melius sum notus quàm vobis, atque adeò qui bona conscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen non ausim propterea mihi quicquam tribuere. Scio enim me nihilominus non esse irreprehensibilem, nedum vt omnibus instar vestri placeam. 6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens: Dei est æstimare vnumquenque suo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallunt. Vestrum itaque hoc iudicium non est.

a Quisque. b Ab verb. die, pro iudicio, ex Cilicismo idiotismo. c Sed me Domini iudicio permitto. d [illegible] *vnus non poterat, quin cæteri* [illegible] *vituperij mentionem facit, quia istiusmodi hoc erat* [illegible] *is hominibus plus tribuerent quàm par esset.*

6 [7] Hæc autem, fratres, figura quadã transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis discatis, suprà id quod scriptum est non sapere: vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium.

7 [8] Quis enim te discernit? quid autem habes quòd non acceperis? quòd si etiam accepisti, quid gloriaris [f] vt qui non acceperis?

8 [9] Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis: atque vtinam sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectandos proposuit, tanquam morti addictos. [g] Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, nos ignominiosi.

11 Ad hoc vsque tempus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

12 ‖ Et laboramus, operantes proprijs manibus: conuitijs affecti bene precamur: persecutionem patientes sustinemus:

13 ‖ [h] Infamati precamur: purgamẽta mundi facti sumus, *vsque* omnium sordes vsque adhuc.

14 [10] Non vt vos pudore suffundam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

15 Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, at nõ multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in

7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorũ factiosorũ doctorum nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorũ dedecus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquam anteponeret. *Act. 20.34, 1. thess. 2.9, 2. thess. 3.8. Matt. 5.44, luc. 23.34, act. 7.60.* 8 Optimum remediũ coercendæ arrogantiæ ostendit: primum, vt cogites, quo iure, te existimes ex aliquorum numero, quis & ipse homo sis: deinde si confiteris, etiamsi quid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, nisi ex Dei liberalitate. Quis autem [illegible] Dominum [illegible]

[illegible] 9 Descendit ad [illegible] ironiam, [illegible] illos ad ruborẽ vel inuitos cogat. 10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet vt meminerint à quo sint in Christo geniti, & cum pro exemplo sequi non dubitent, quantumuis in speciem præ alijs abiectum, ac Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipsi erant in se experti.

e Nostro exemplo, qui aliorũ etiam vitia in nostras personas transferre [illegible] *f In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia,* [illegible] *g* [illegible] *h* [illegible] *i* [illegible]

Domino, qui vobis in memoriam reducet [k] quæ sint viæ meæ in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesijs doceo.

18 [11] Cæterum perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

19 Sed veniam breui ad vos, si Dominus voluerit, & cognoscam non [l] verba istorum qui inflati sunt, sed *Spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *situm est* regnū Dei, sed in *Spiritus* virtute.

21 [12] Quid vultis? cum virga veniam ad vos? an cum charitate & [m] Spiritu lenitatis?

Act. 19. 21, luc. 4. 15.

11 Postremò, ad Apostolicas etiā minas descēdit, sed vt pater filios obiurgans, ne ad castigationem vsq; veniat, cogatur eorum intemperie.

12 Transitio ad alteram partem huius Epistolæ, in qua grauissimum scelus seuerissime reprehendit, ostendens Ecclesiasticæ correctionis vsum.

k Quam viam & regulam sequar in docendis passim Ecclesijs. l Verba vocat istorum phaleras & inanem verborum splendorem, quibus opponit virtutem Spiritus. m Leniter in vos affectus.

CAP. V.

1 Quòd incestuosum priuigni cum nouerca coniugium taciti ferrent, 2 & [illegible] causa esse admonet [illegible] dejiciantur potius quam superbiant. [illegible] Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse, 12 ne contagio latius serpat.

CAP. V.

1 Grauiter reprehendēdi qui tolerādis sceleribus Ecclesiā Dei exponūt ipsorum infidelium ludibrijs.

2 Nulli magis superbiunt, quàm qui sese minus nouerint.

3 Excommunicatio nō est vnius potestati cōmittēda, sed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, admini[s]tranda.

1 Omninò [a] auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeo vt quis vxorem patris habeat.

2 [2] Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit?

3 [3] Enimuero ego vt absens corpore, præsens autem [a] spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

4 Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4] cum potestate Domini nostri Iesu Christi,

5 [5] Eiusmodi *inquam homo* [c] tradatur Satanæ, [6] ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

4 Non dubium est quin ratum sit in cœlis eiusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.
5 Excommunicatus traditur Satanæ potestati, quum ex domo Dei eijciatur. 6 Finis tamen excommunicationis propositus, non est excommunicati exitium, sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

a Animo, cogitatione, voluntate. b Imploratò Domini Christi nomine. c Quasi se traderet Satanæ, exponit Dominus, quid dictis, Figuras sicut Ethnicus & Publicanus, Matth. 18. [illegible] communitatis Christianæ amittit [illegible] Ecclesiam [illegible] regnum Satan[æ].

6 [7] Non est bona [d] gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 [8] Expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua [e] massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim [f] Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, *nempè* Christus.

8 Itaque [g] festum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: sed non fermentatis *panibus* sinceritatis & veritatis.

9 [9] Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini cum scortatoribus.

10 [h] At non omninò cum scortatoribus mūdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scilicet è mundo exire.

11 Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini, *id est* siquis quum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 [10] Quid enim mea *interest* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

7 Alius finis excōmunicationis, ne contagio ad reliquos peruadat, quò fit vt necessariò sit in Ecclesia retinēda, ne alij aliorum contagione inficiantur.

8 Allusione ad Paschæ ceremoniā facta, hortatur vt impurum illum è suo cœtu eijciant. Olim, inquit, Pascha celebraturis non licebat fermētatis panib[us] vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Pascha vesceretur qui fermentum vel degustasset. Porrò totam nostram vitam esse oportet instar festi illius Azymorum, in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipsis, tum ex domibus cœtibúsque nostris procul abesse iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiam palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes ostēdit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ communione sint ordine legitimo eijciendi. Mētionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit, in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vsum & consuetudinem notat: quod & ipsum dextrè accipiendum est, ne quis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij alijs, vt parentibus filij, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucrifaciendis debent impediri. 10 Eijciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

d Immeritò & non bona ratione gloriamini, quasi excellatis, quum inter vos tantum scelus inueniatur. e Massæ nomine, vniuersum Ecclesiæ corpus intelligit, singulos ex quibus est Spiritu renouatos, detracta veteri corruptione. f [illegible] Agnus Paschalis [illegible]. g Tot enim vitæ tempore perpetuum festum agamus, iustè & integrè. h Si prorsus vobis esset abstinendum ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de ijs igitur loquor, qui in sinu Ecclesiæ versantur, quos debetis disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis mediis omnibus Christo lucrifacere.

CAP. VI.

1 [illegible] in forensibus contentiones, 6 quibus se [illegible] filij [illegible], [illegible] Euangelij [illegible]. 9 deinde scortandi licentiam graui commination[e] [illegible].

1 Sustinet

CAP. VI.

1 Tertia quæstio de forensibus iudicijs, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet, nō licere, propter offendiculū videlicet. Neque enim per se malū est.

2 Addit se nō prohibere quominus si ita opus est, iure agere liceat cū proximo, sed sanctis disceptatoribus.

Matt.5.39. luc.6.29. rom.12.19. 1.Thess.4.6.

1 SVstinet [a] [1] aliquis vestrûm negotium habēs cum altero, iudicio experiri [b] sub iniustis, [2] ac non sub sanctis?

2 [3] An ignoratis sanctos mundum iudicaturos? quòd si per vos iudicabitur mundus, indigni estis [c] minimis iudicijs?

3 An ignoratis fore vt Angelos iudicemus? nedum *vt* quæ ad huius vitæ vsum pertinent *non iudicemus?*

4 [4] Itaque si [d] iudicia habeatis de ijs quæ ad huius vitæ vsum pertinent, [e] eos qui minimi fiunt in Ecclesia, eos *inquam* in subsellijs collocate.

5 [5] Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itáne non est inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui possit dijudicare inter fratres suos?

6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus?

7 [6] Iam igitur omninò [f] impotentia in vobis est, quòd [g] iudicia habetis inter vosmetipsos. ‖[7] quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

8 ‖ At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres.

9 An ignoratis iniustos nō esse Dei hæreditatem possessuros? [8] Ne errate, neque scortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt.

11 ‖ Et hæc eratis nonnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in [h] nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

12 ‖ [9] [i] Omnia mihi licent, ‖ at non omnia conducunt: omnia mihi licent, at ego [k] non redigar sub vllius rei potestatem.

13 [10] Escæ ventri *destinatæ sunt*, & venter escis. Deus autem & hūc & eas abolebit, corpus verò non scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum suscitauit, & ‖ nos suscitabit potentia sua.

15 [11] An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam *vt sint* scorti membra? Absit.

16 [12] An ignoratis eum qui agglutinatur [illegible]

Tit.3.3. Infra, 10. [illegible] Eccle.37.[illegible] Rom.6.[illegible]

3 A comparatis colligit, non sine sanctorum iniuria judices infideles à fidelibus quæri, quum sanctos Deus ipse, judicando mundo & diabolis, sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas controuersias, quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, nō possint dijudicare. 4 Conclusio, quæ remedium huic malo præscribit, nempe si de priuatis negotijs coram delectis ex Ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri, inquit, vel infirmus quisque vestrûm satisfecerit. Non damnat igitur iudicum subsellia, sed quid propter circumstantiam temporis expediat ostendit, idque sine vlla iuris magistratus imminutione. Nec enim agit de judicijs quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis iudicijs, sed de controuersijs, quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris componi. 5 Thesin accommodat ad hypothesin, hoc semper eos reuocans, vt falsam de sua ipsorum præstātia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam longius progreditur, & quamuis arbitros ex fidelium cœtu eis concedens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potius priuata iudicia, modò sine offendiculo exerceantur. tamen testatur, si tales essent quales esse optandum erat, futurum fuisse vt ne hoc quidem remedio egerent. 7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe, quòd etiam apud infidelium iudicum subsellia litigarent; quod offendiculum debuerant potius, quauis iactura, redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de iure nostro, potius quàm temerè, aut aliquo vindicandæ iniuriæ studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthijs autem neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæreditate priuari.

8 Transitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus medijs, disserens in primis quomodo viri mulieribus vti vel non vti possint: cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimonium & Cœlibatus. Ac Scortationem quidem penitus damnat. Matrimonium verò quibusdam præcipit, vt remedium bonū ac necessariū, quibusdā liberū relinquit, quibusdam non vt illicitum, sed vt incommodum, non tamē sine exceptionē, dissuadet. Cœlibatū autē (sub quo etiam virginitatem comprehēdo) nemini [illegible] tamē, at nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Dicturus autē in scortationē, incipit à generali reprehēsione eorum vitiorū, quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat: seriò monens, resipiscentiam cum peccatorū remissione, siue sanctificationē cū iustificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secūdo loco Corinthios [illegible] in rebus medijs simpliciter peccare: primùm quòd eis abuterētur, [illegible] in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabat, [illegible] ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiam ijs [illegible] qui intemperāter eis abutēs, [illegible] illis [illegible] subijcit [illegible]. 10 Secundo, quòd multa in rebus medijs [illegible] per se essent illicita, veluti scortationē, quam perinde [illegible] & potū inter merè naturales ac licitas appetitiones [illegible] bant. Subijcit autē Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessarium huius vitæ vsum conditi sunt cibi, [illegible] non est perpetua. Nam & cibi & tota ista alimentorum ratio [illegible] spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario [illegible] ritati esse destinatum, vel illud ostendit quòd Christo sit consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, [illegible] virtute qua resurrexit, viuificandis, datus nobis est à Patre. 11 Expositio superioris argumēti à cōtrarijs, & eius applicatio. 12 Probatio eiusdē argumēti. Cōtrarij sunt ex diametro scortum & Christus, caro & spiritus, [illegible] est cum scorto, (quod quidē fit naturali [illegible] corporum [illegible]) [illegible] esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

a *Quasi diceret, Eóne vos audacia processisse, vt vos non pudeat Euangelium exponere profanorum ludibrijs.* b *Coram iniustis.* c *Infimis subsellijs.* d *Fora ac curias.* e *Vilißimos quosque.* f *Impotentia animi, vt tribuitur qui à cupiditatibus se superari sinunt, vitium à temperantia & moderatione plurimum dissidens: perstringit igitur eos qui ferendæ iniuriæ sunt impares.* g *Controuersias in foro disceptandas.*

h *In Iesu.* i *[illegible] ad res medias.* k *[illegible] illum non posse carere put[illegible], vt planè [illegible] blandiens, manum in eiusmodi homines injiciat.*

Gen.2.24. matth.19.5. mar.10.8. ephes.5.31. Supra,1.37, 2.cor.6.16. Infra,7.23, 1.pet.1.18.

natur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? [l] Fient enim, inquit, [m] qui ‖ duo *erant*, caro vna:

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

18 [13] Fugite scortationem. omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

19 [14] An ignoratis ‖ corpus vestrum esse téplum Spiritus sancti, *qui est*, in vobis, quem habetis à Deo, [15] neque esse vestri iuris?

20 ‖ Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

13 Aliud argumentum, cur fugienda sit scortatio, quoniã peculiari quadam turpitudine corpus commaculat. 14 Tertium argumentũ, Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata. 15 Quartum argumentum, Quòd non simus nostri iuris, vt alteri cuipiam alij, nedum Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloriæ inseruiremus.

l Apud Mosem hæc non dicuntur de scortatione, sed de matrimonio: sed cùm illa sit istius corruptio & vtrisque sit communis coniunctio carnis, non potest dici Apostolus hoc testimonio abusus. m Apud Mosem particula (duo) non legitur, sed valdè expressa est tum hoc loco, tum Matth. 19.5. quia fit tãtùm mentio viri & vxoris vnius, vnde refellitur polygamia: qui enim cum multis cõsuescit, in multas veluti partes dissipatur.

CAP. VII.

1 Disserens hîc de coniugio, 2 quod est remediũ vitandæ scortationis, 10 indissolubile, 18 20 iubet vnumquemque sorte sua contentum viuere. 25 Quis virginitatis finis esse debeat ostendit, 35 & qui coniugiũ suscipere debeant.

CAP. VII. 1 Timot.4.3.

1 CÆterùm [a] de quibus scripsistis ad me, [b] bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, suam quisque vxorem habeat, & propriũ quæque virum habeat.

3 ‖ [2] Vxori vir [c] debitam beneuolétiam reddat: similiter autem & vxor viro.

4 [3] Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus non habet in potestate, sed vxor.

1 De coniugio docet, quamuis cœlibatus sua etiã habeat commoda, quæ postea explicabit, tamen vitandæ fornicationis caussa necessarium esse matrimonium: sed ita vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. 2 Secundò, declarat summa partium beneuolentia colendum esse coniugium. 3 Tertio monet alterum in alterius esse potestate, quòd ad corpus attinet, vt mutuò se fraudare non possint.

a Quod attinet ad ea de quibus ad me scripsistis. b Commodum & (vt dicitur) expediens, quia coniugium multas secum affert molestias, idque vel diuinæ institutionis corruptela. c Debitæ nomine, genus omne beneuolentiæ complectitur, quamuis tamen pe[illegible] vnam speciem copiosius persequitur.

5 Ne fraudate alius alium, [4] nisi siquid ex consensu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus: & rursum simul conuenite, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.

6 [5] Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

7 Nam [e] velim omnes homines esse vt & ipse *sum*. sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

8 [6] Dico auté [f] cœlibibus & viduis, bonum eis est, si manserint vt *maneo* ego.

9 Quòd si se non continent, matrimonium contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm [g] vri.

10 [7] Ijs autem qui matrimonio iuncti sunt, denuntio non ego, sed Dominus, ‖ Vxor à viro ne discedito.

11 Quòd si etiam discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

12 [8] Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitãdum cum eo, ne eam dimittito.

13 Et vxor quæ habet virum infidelé, qui consentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito.

14 [9] Maritus enim infidelis [h] sanctificatus est [i] vxori, & vxor infidelis sanctificata est [k] viro: alioqui certè liberi vestri improbi essent: [l] nunc autem sancta sunt.

4 Quartò, addit exceptionem, nisi alter ab altero abstineat ex consensu mutuò vt liberius vacent precibus: qua in re tamen monet vt quid expediat cõsiderent, ne diuturniore ista veluti cõiugij interruptione ad incontinentiã solicitentur.

Matth.5.32, & 19.9, mar.10.11, luc.16.18.

5 Quintò, matrimoniũ docet non esse simpliciter omnibus necessarium, sed ijs demùm qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia. 6 Sextò, de repetendo matrimonio idé monet, nempe cœlibatum quidem probandum esse, sed ijs demùm quibus datum est vt se possint continere: sin minus, repetendas esse nuptias, vt conscientiæ paci consulatur. 7 Septimò, prohibet dissidia & repudiorũ mutiationes, (de adulterij enim crimine non agit, quod tũc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugij vinculũ negat, Christo ipso autore. 8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelé deserere non possit. 9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase, ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui.

d Toti id vnum agatis. e Optarim. f Totus hic locus facit aduersus eos qui damnant secundas nuptias. g Libidine ita æstuare, vt aut voluntas succumbat tentationi, aut certè Deum pacata conscientia non possis inuocare. h Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc, vt coniugium illud profanetur. i Non in sese est ille infidelis sanctificatus, sed respectu vxoris. k Sub. fideli. l Hic locus facit aduersus catabaptistas & eos qui præcisam salutis caussam ponunt in baptismo, fidelium enim liberi vi fœderis sancti sunt vel ante baptismum, accedit autem baptismus tanquam sanctitatis sigillum.

15 [10] At

15 [10] At si incredulus discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in [m] huiusmodi *rebus*: [11] sed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus?

17 [12] Sed vt vnicuique *domum* partitus est Deus, vt vnumquenque [n] vocauit Dominus, ita incedat: & in Ecclesijs omnibus constituo.

18 [13] Circuncisus aliquis vocatus est? ne [o] attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circuncidatur.

19 Circũcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorũ Dei.

20 || Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

21 Seruus vocatus es? ne sit tibi [p] curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Etenim qui [q] in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus est seruus est Christi.

23 || [14] Pretio empti estis, ne estote serui hominum.

24 [15] Vnusquisq; in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat [r] apud Deum.

25 [16] De virginibus autem præceptũ Domini non habeo: [s] sed do *vobis* quod

10 Respõdet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? tum verò, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus.
11 Nequis prætextu istius libertatis infideli præbeat discedendi occasionem, significat pacificè colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat.
Ephes. 4. 1. Supra. 6. 20. 1. pet. 1. 18.
12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitute & libertate coniugij dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, vt circuncisione & præputio, seruitute & libertate: generaliter monens vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circuncisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberum, non sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia.
13 Significat tamen in his exemplis non omnia esse paria, quoniam circuncisio per se non sit appetenda, libertatem verò, seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est, quòd in istis non sit positum regnum Dei, ac proinde ista non impediant quominus Deo pareamus. 14 Rationem dissimilitudinis ostendit, quoniam qui circuncisionem affectasset, sese iam non Deo, sed humanæ traditioni subijciebat. Est autem hoc multo magis de superstitionibus intelligendũ, quas nonnulli inter res medias stultè numerant. 15 Repetitio generalis doctrinæ. 16 Virginitatem nulli præcipit, suadet tamẽ & laudat propter aliud, nempe tum propter præsentis temporis necessitatem, quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia non grauabãtur: tum etiam propter huius vitæ curas, quas secum necessariò matrimonium trahit, vt illis animum distrahi sit necesse: quòd in mulieribus præsertim locum habet.

m Quum eiusmodi quippiam inciderit. n Certo generi vitæ addixit. o Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputiatur, quod quidem fit cute ferro adducta, vt glandem rursum operiat. Celsi. lib. 7. cap. 25. p Quasi hæc vocatio sit Christo indigna. q Qui quum seruus sit conditione, vocatus est ad Christi participationem. r Ita sincerè & ex animo, vt vos Deo approbetis. s Pro ratione circumstantiarum hoc vobis consulo.

sentio, vt [t] cui Dominus per misericordiam dederit fidum esse.

26 Existimo igitur [u] hoc bonum esse propter [x] instantem necessitatem, bonum hoc *inquam* esse homini ita esse.

27 Alligatus es vxori? ne quære dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.

28 Quòd si etiam duxeris vxorem, non peccasti; & si nupserit virgo, non peccauit: sed [y] afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt* huiusmodi, ego verò vobis [z] parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus [a] contractum est in posterum: vt & qui habẽt vxores, sint vt non habẽtes:

30 Et qui [b] flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes; & qui emũt, vt non obtinentes:

31 Et qui vtuntur [c] mũdo hoc, vt non abutentes. præterit enim [d] species huius mundi.

32 Velim autẽ vos absq; solicitudine esse. Qui cœlebs est curat ea quæ *sunt* Domini, quomodo placiturus sit Domino:

33 At qui duxit vxorẽ, [e] curat ea quæ sunt mũdi, quomodo placiturus sit vxori.

34 Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est* virgo. quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, tum [f] spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

35 Hoc autem dico [g] vestro commodo: non vt laqueum vobis inijciam, sed vt decenter & aptè adhærescatis Domino absque vlla distinctione.

36 [17] Cæterùm siquis aliquid non decens à se in virginem suam committi pu-

17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sint liberi, monens vt superiorem doctrinam sequuti, dispiciãt quid suis liberis conueniat, ne vel necessario aduersus incõtinentiam remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat: sed simpliciter, neque in omnibus.

t Quod dicturus sum dico ego, qui homo quidem sum, sed dignus cui fides adhibeatur, quia vt talis essem, à Domino sum consequutus. u Virginem manere. x Propter necessitatem quæ sanctos solet assiduè vrgere, quorum videlicet perpetua est iactatio, vt eorum conditio minimè videatur ad coniugium accommodata, nisi ex altera parte carnis infirmitas ad illud adigat. y Carnis nomine comprehendit quæcunq; ad præsentem vitam spectant, coniugium enim multa secum incommoda trahit: inclinat ergo ad cœlibatum, non quòd in eo collocet Dei cultum magis quàm in matrimonio, sed propter ea incommoda, quibus si fieri posset, cuperet omnes eximi, vt vni Deo vacarent. z Cupio infirmitati vestræ consultum. a In fines siquidem sæculorum peruenimus. b Fletus appellatione res aduersas, gaudij prosperas intelligunt Hebræi. c Iis rebus quas hic Dominus nobis concedit. d Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil esse solidum. e Distrahuntur cogitationes eorum qui sunt coniugio deuincti, ideò si cui datum est continere, commodior est cœlibatus: cæterùm possunt etiam coniuges curare quæ sunt Domini. Clem. Strom. 3. f Animo. g Significat se nemini imponere necessitatem vel ducendæ vxoris vel non ducendæ, sed simpliciter proponere vtrum vitæ genus sit commodius.

tat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat,[h] non peccat: iungantur matrimonio.

Rom. 7. 2. 1. Thess. 4. 3.

18 Quod de cœlibe marito, de vxore quoque vidua pronuntiat, licere ipsi videlicet alias nuptias cõtrahere, modò id religiosissimè faciat: nec tamẽ dissimulat eam fore à multis curis liberam quæ cœlebs permãserit.

37 Qui verò stat firmus [i] in corde, nec adigitur [k] necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaq; qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, [l] melius facit.

39 ‖ 18 Vxor alligata est [m] lege quandiu viuit vir ipsius: quòd si [n] obdormierit vir ipsius, libera est ad cui vel nubẽdum: tantùm [o] in Domino.

40 Sed beatior est si ita maneat, secũdum meam sententiam: ‖ puto autem me quoque Spiritum Dei habere.

h Benefacit, vt explicat, infra. vers. 38. i Apud se, Hebr. k Cui non obstat filiæ infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè possit seruare virginem. l Commodius liberis consulit, idq; non simpliciter, sed conditionibus antea expressis. m Per legem matrimonij. n Mortuus fuerit. o Religiosè & cum Dei timore.

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vsque ad finem decimi capitis dehortatur vt ab impuris Gentilium epulis abstineant. 8 Abusum Christianæ libertatis coercet, 11 & scientiam charitate frænandam docet.

Cap. VIII. 1 Aggreditur aliam rerum mediarum speciẽ, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarum vsum. Remouet autẽ in primis quæ Corinthij promiscuè idolothytis vtentes prætexebant. Primùm igitur afferebant, istud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis. Esto, inquit Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamen non esse in ista notitia simpliciter acquiescendum. Ratio est, quia nisi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fastus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiuncta. 2 Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo (inquit) idolum esse re vera inanem quãdam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibusuis cibis licere.

1 CÆterùm [1] de ijs quæ idolis immolantur, scimus nos [a] omnes scientia esse præditos. Scientia [b] inflat, charitas verò [c] ædificat.

2 Quòd siquis *sibi* videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit sicut oportet nosse.

3 Sed siquis diligit Deum, hic edoctus fuit ab eo.

4 [2] De esu igitur eorum quæ [d] idolis immolantur, scimus idolum [e] nihil *esse* in mundo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

a Restringenda est nota vniuersalis, vt apparet vers. 7. tum notandum est subesse ironiã, vt apparet ex versu proximo. b Vanitati & arrogantiæ veluti materiam subministrat, quatenus charitate destruitur. c Instruit proximum. d Idolum hoc loco sumitur pro simulachro ad numen repræsentandum effìcto, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.

Iohan. 13. 13. infra, 12. 3.

5 Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cœlo & in terra: (sicut sunt dij multi, & domini multi.)

6 Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille,[f] à quo omnia, & nos [g] in ipso: & ‖ [h] vnus Dominus Iesus Christus,[i] per quem omnia, & nos per ipsum.

3 Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos scitis, non desunt qui ignorent: externarũ autẽ actionum iudicia non tãtùm à vestra sed etiam à spectatorum conscientia dependent, ac proinde vesti ę actiones non tantũ ad vestrã sciẽtiam, sed etiã ad fratrum ignorantiam accommodari debent.

7 [3] Sed non in omnibus *est* ea scientia.[4] nonnulli enim *cum* [k] cõscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt: & conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur.

8 [5] Cæterùm esca nos non commẽdat Deo neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neq; si non vescamur, pauperiores reddimur.

9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt.

Rom. 14. 15.

4 Applicatio rationis. Multi sunt qui non possunt nisi titubante cõscientia vesci idolothytis, quòd ea impura esse existimẽt: itaq; si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc esu: cui malo occasionem præbuisti. 5 Occupatio, An verò propterea æquũ fuerit nos iure nostro fraudari? Imò, inquit Apostolus, nihil quod ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti, cuius è cõtrario legitimus vsus est siquis ea sic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat. 6 Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum ob loci circumstantiã tiam, etiam cessante offendiculo vt suo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrarijs sumpta. Tu (inquit) homuncio de tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est, (neque enim si vera scientia præditus esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis, tuo exẽplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subijt?

10 [6] Etenim siquis viderit te qui sciẽtia præditus es, in idoleio accumbere, nónne conscientia ipsius qui infirmus est instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

11 ‖ [7] Et tua ista scientia frater qui

e Inane & vanum somnium. f Quum Pater à Filio distinguitur, illi principium tribuitur. g Subsistimus. h Sed quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus, vnius ergo nomen non personas, sed naturam respicit. i (Per) non causam instrumentalem, sed efficientem significat: operatur enim vnà Filius cum Patre, quod non est ita accipiendum vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtriusque, etiamsi Personæ sint distincti. k Conscientiam idoli vocat tacitum eorum iudicium qui immunda putabant esse quæ idolis offerebantur, ideoque illis bona conscientia vti non poterant: illa enim est vis conscientiæ vt opus natura sua medium, si bona fuerit bonum reddat, si mala, malum.

infirmus

Rom. 14. 21.
8 Alia amplificatio, eiusmodi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redundare, ne putent isti sibi cum infirmis tantùm fratribus esse negotium.

infirmus est, propter quem Christus est mortuus, peribit?

12 [8] Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.

13 ‖ [9] Quapropter si esca facit vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

9 Conclusio, quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab alijs exigere cui sese prior ipse non subijciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere, quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere: nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolatitijs carnibus nō vesci.

CAP. IX.

1 Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa 15 vltrò abstinuerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet. 24 Vitamq; nostram stadij instar esse dicit.

Cap. IX.
1 Antequā longius progrediatur in proposita hypothesi idolothytorum, voluit omnium istorum malorum causam ostendere simul & tollere, nempe quod de suo iure non putarent Corinthij se teneri decedere in cuius quam gratiam.

1 NOnne [1] sum Apostolus? nónne sum liber? [2] Nonne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis [a] in Domino?

2 Si alijs non sum Apostolus, at certè vobis sum. nam [b] sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.

3 [3] Mea responsio apud eos, [c] qui in me inquirunt, hæc est.

4 [4] Annon habemus potestatem [d] vescendi ac bibendi?

5 Annon habemus potestatem [e] sororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini & Cephas?

Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit tamen de vtroque seorsim, ac primùm de persona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti, an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus. 2 Apostolatum suum probat ab effectis, quòd ab ipso Iesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsi sui muneris autoritas fuerit ipsorum conuersione magnificè obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos sese non aliquousque in infirmorum fratrum gratiam demittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset vt eos penitus profanos Dei lucrifaceret.

3 Obiter hoc addit, ac si diceret, Tantum abest vt possitis de meo Apostolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam soleam, oppositis ijs quæ apud vos per me egit Dominus, refellere. 4 Iam de re dicit Quum & liber sim & verè Apostolus, cur mihi non liceat, non dico vesci idolothytis, sed meis laboribus sustentari, atque adeò vxorem etiam alere: quod & reliqui Apostoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt.

a Per Dominum. b Sigilli instar quo confirmetur meum Apostolatum verè esse à Domino. c Qui de me, quasi iudices de reo quæstionem habent. d Ecclesiæ videlicet sumptu. e Fidelē.

6 An solus ego & Barnabas non habemus potestatem [f] non operandi?

7 [5] Quis [g] militat proprijs stipendijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

8 [6] Num [h] secūdùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Mosis Lege scriptum est, ‖ Non obligabis os boui trituranti. [i] Num boues curæ sunt Deo?

10 An hoc propter nos omninò dicit? propter nos enim *hoc* scriptum est, quòd sub spe debeat is qui arat arare: & qui triturat sub spe, spei suę particeps esse.

11 ‖ [7] Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum *fuerit* si nos vestra carnalia messuerimus?

12 [8] Si alij *sui* in vos [k] iuris participes sunt, *cur* non potiùs nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euāgelium Christi.

13 [9] An nescitis ‖ eos qui sacris operantur, *ea quæ* ex [l] sacrario *sunt* edere? *&* qui altari assident, cum altari [m] participare?

14 Ita Dominus constituit ijs qui Euangelium annunciant, [n] vt ex Euangelio viuant.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. [10] Neque verò hæc scripsi vt ita fiat in me, nam bonum est mihi mori potiùs quàm vt gloriationem meam aliquis inanem faciat.

5 Ne videretur Apostolus granare, æquum esse quod facerent ostēdit à comparatis, quum & milites stipendija acceptis, & agricolæ suorum laborū fructibus & pastores sui gregis prouentu viuāt.
Deut. 25. 4. 1 Tim. 5. 18.
Rom. 15. 27.
6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à cōparatis.
Deut. 18. 1.
7 Assumptio argumentorum cum amplificatione, quoniam ne hic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat.
8 Aliud argumentum maximi momenti: Alij apud vosmetipsos aluntur, ergo & mihi licuit, idque etiam potius quam cuiquam alij: & tamen recusaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti, ne quid sit quod retardet Euangelium Christi. 9 Vltimo tandem loco expressam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamen iure vti noluerit. 10 Obiter auertit suspicionem, quòd hæc scripsisset quasi mercedem non persolutam repetens. Imò, inquit, mori malim, quàm in hoc instituto gratis euangelizandi non perseuerare. Nam teneor quidem omninò euangelizare, quū hoc munus sit mihi à Domino commissum: sed nisi vltrò & ipsius Dei amore hoc fecero, nihil sanè fecerim quod probetur: Quòd si mallem Euangelium malè audire quàm mercedem non accipere, tum sanè constaret me non Euangelij, sed mercedis causa labores istos subire. Hoc autem ego appello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrifacerem Christo & vnà cum ipsis Christo lucrifierē.

f Non viuendi ex manuum labore. g Militare solet. h Nam ijs tantum nitor quæ ex hominum consuetudine valent? i Num ad boues propriè respexit Dominus quum hanc legem conderet? nam alioqui minima etiam ad Dei curam pertinent. k Ius appellat facultatem viuendi alieno sumptu. l De templo (metonymia) id est, de ijs quæ in templa afferuntur. m Altaris sunt socij in diuidenda victima. n Ex eo quod Euangelium prædicant. Sequitur ex hoc loco, Paulum ex missarum prouentibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsiuisse, nec voluisse abs alijs quæri.

anem reddat.

16 Etenim si euangelizem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. væ autem mihi est nisi euangelizem.

17 Nam si volens hoc faciam, mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio credita est mihi.

18 Quæ igitur mihi est merces? vt quum euangelizem, gratuitum [o] cõstituam Euangelium Christi, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub [p] Lege sunt, vt si *essem* sub Lege, vt eos qui sub Lege sunt, lucrifaciam:

21 Exlegibus vt exlex, (*ita tamen* vt non sim exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrifaciam exleges.

22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: [q] omnibus factus sum omnia, vt omninò aliquos seruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt [r] vnà particeps eius fiam.

24 [11] An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic currite vt comprehendatis.

25 Porrò quisquis certat, in omnibus est [s] continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *sunt continentes:* nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugillem ago vt aerem non cædens.

27 Sed contundo [t] corpus meum, & in seruitutem redigo: ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipse [u] reprobus fiam.

11 Aliam huius mali causam affert, nempè quòd gulæ essent dediti. Erant enim solennes sacrificiorum epulæ: & plus satis celebratus semper fuit sacerdotum luxus. Itaque durum istis erat luxui assuetis, qui præsertim libertatem Euangelicã prætexerẽt, ab his conuiuijs arceri. Eos verò ex aduerso Apostolus, tum iucunda similitudine, tum etiam suo exemplo ad sobrietatem, imò etiam ad carnis mortificationem vocat, negans aptos esse ad cursum vel pugilationem (cuiusmodi certamina Isthmica erant) qui corpori indulgerent: ac proinde affirmans, nullum eos præmium manere, nisi aliam vitæ rationem insisterent.

o Pro quo nullus fiat sumptus, ab ijs quibus illud annuntio. p Legis vocabulum, hoc loco ad illam partem quæ erat cæremoniarum est restringendum. q In rebus medijs & indifferentibus, quasi diceret, me in omnes formas mutaui, vt omni ratione aliquos seruarem. r Vt & ego cum ijs quibus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam. s Exquisitissima vtitur dicta. t Veterem hominem spiritui reluctantem.

u Reprobum non opponit electo, sed probato. eum nimirum quem experientia ostenderit non talem esse qualem esse oportebat.

CAP. X.

1 Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus sors est æqualis. 1 4 in tesseris externis sua gratia. 14 Itaque absurdum esse participes fieri mensæ dæmoniorum eos qui Cœna Domini communicant, 24 & qui in rebus medijs rationem proximi non habent.

1 [1] NOlim autem vos ignorare fratres, ‖ [a] Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, ‖ & omnes per mare transiuisse:

2 [2] Et ‖ omnes [b] in Mosen [c] baptizatos esse nube & mari:

3 Et omnes [d] eandem [e] escam spiritualem edisse:

4 ‖ Et omnes eundem potum spiritualem bibisse. Bibebant enim [f] ex sequente spirituali Petra: Petra verò [g] erat Christus.

5 Sed plerosque illorum non approbauit Deus. ‖ prostrati sunt enim in deserto.

6 [3] Hæc autem [h] typi nostri fuerũt, vt ne concupiscamus res malas, ‖ sicut illi concupierunt.

7 Ne igitur idololatræ estote, sicut quidam eorum, vt scriptum est, ‖ Sedit populus ad edendum ac bibendum: ac surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, ‖ sicut quidam eorum scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus [i] Christum, ‖ sicut

CAP. X. Exod. 13. 21, num. 9. 18. Exod. 14. 22. Exod. 16. 18. Exod. 17. 6, num. 20. 10, & 21. 16. Num. 16 65. Num. 11. 4. & 26. 64. psal. 106. 14. Exod. 32. 6. Num. 25. 9. Num. 21. 6, psal. 106. 14.

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrendo iudicij Dei exemplo, in eos qui & ipsi easdem re ipsa, id est, eiusdem adoptionis & salutis tesseras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd appositissimè dicuntur in eos qui idololatrarum conuiuijs intererant, ideò etiam videntur referri quod nonnulli, dummodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti non esse, vt Deus propterea ipsis succenseret. 2 Re paria fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, vt quæ & ipsa in vnum Christum respicerent, qui varijs typis sese illis ingerebat. 3 Applicatio exempli, aduersus eos qui cupiditatibus suis abripiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt, idololatria (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christum, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita fiamus cautiores.

a Sic Paulus loquitur fœdus respiciens, non personas, nisi in genere. b Mose illis præeunte. c Omnes quidem externo symbolo baptizati fuerunt, sed non reipsa, quod illis, non Deo imputandum. d Eandem videlicet atque nos. e Mannan, quæ spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christum verum cibum amplectebantur. f Ex riuo & rupe profluente, qui populum sit comitatus. g Sacramentaliter significabat. i. ita vt esset veris adiuncta rei veritas: Deus enim non nudum signum, sed rem etiam ipsam significatam offert fide spiritualiter percipiendam. h Qui Sacramenta nostra significarent, sunt enim Circuncisio Israelitis quidem sigillum iustitiæ, nobis autem typus fuit baptismi, sic deinceps. i Tentare Christum, est eum velut ad certamen prouocare, quod ij faciunt, qui eius cognitione abutentes, eam suis cupiditatibus prætexunt.

Num. 14. 37, iudic. 8. 24.

cut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.

10 ‖Neque murmurate, sicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: & scripta verò sunt ad nostri admonitionem, in quos [k] fines seculorum occurrerunt.

12 [4] Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit, nisi [l] humana. fidelis autem *est* Deus, qui non sinet vos tētari supra *id* quod potestis, sed [m] præstabit vnà cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 [5] Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculum [n] benedictionis cui benedicimus, nónne [o] communio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nónne communio corporis Christi est?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: nam omnes vnius panis sumus participes.

18 Videte Israelem *qui est* [p] secundum carnem: nónne qui edūt victimas, [q] participes sunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut quod idolis immolatum est, aliquid esse?

20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gētes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos [r] participes dæmoniorum esse.

21 Non potestis poculum Domini bibere, & [f] poculum dæmoniorum: non

4 Tandem ad Corinthios ipsos delabitur, monens ne sibi placeāt, sed vt potius Satanæ astutijs occurrant. Vtitur tamen insinuatione, & eos etiam erigit, ne videri possit eos perditis illis idololatris & Christi contemptoribus qui in deserto perierūt, penitus similes facere.

5 Iam rediens ad illas idolorū epulas, ne quid tergiuersari possint, præfatur sese non alijs rationibus vsurum quàm quas ipsimet optimè norint. Est autē inductio à simili: Sacra cōuiuia Christianorum sunt pignora communionis ipsorum cum Christo in primis, deinde etiā inter se Israelitæ quoq; suis sacrificijs mutuā in vna eademq; religione copulationem sanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cum suis idolis aut potius dæmonijs (idola enim nihil sunt) solennibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mēsam illam esse dæmoniorum mensam: fugienda est igitur vobis. Neque enim fieri potest vt cum Domino simul & cum dæmonijs quicquam habeatis commune, nedum vt huiusmodi epulas in rebus medijs rectè numeretis. An igitur vultis cum Deo confligere, & si id feceritis, an vos putatis fore superiores?

k *Seculum hoc nostrū sic vocatur, est enim seculorū complemētū.* l *Quæ ab infirmitate proficiscitur.* m *Ille qui vos vestri boni gratia tentari voluit, aditum faciet ad euadendum.* n *Gratiarum actionis, vnde Eucharistia dicitur sacrum illud epulum.* o *Efficax tessera nostræ cum Christo coniunctionis atque adeò incorporationis.* p *Qui adhuc ceremonijs vacant.* q *Eiusdem cultus ac sacrificij sunt conscij.* r *Cum dæmonijs quicquam habere commune, aut in eam societatem coire, quæ dæmoniorum auspicijs coit.* f *Solebant prophanæ Gentes festa sua conuiuia eius Dei laudibus cui sacrificatum erat & libatione claudere.*

potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

22 Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

23 ‖[6] [t] Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, sed nō omnia ædificant.

24 Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius *est*.

25 [7] Quicquid in [u] macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

26 ‖Domini enim est terra & [x] plenitudo eius,

27 Quòd si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

28 At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

29 Conscientiam autē dico non tuam, sed illius alterius. [8] cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?

30 Et si ego per [y] gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

31 ‖[9] Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

32 Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei:

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius vtilitatem, sed multorum, vt seruentur.

Supra, 6. 13, eccles. 37. 31. Psal. 24. 1.

6 Accedēs ad aliā idolothytorum speciem, repetit generalem illam regulam, In rerum mediarum vsu, nō nostri separatim, sed etiam proximorum habendam esse rationem, ac proinde mustā per se licita esse, quæ propter proximi offensionem, facere sit nefas.

Coloss. 1. 7.

7 Applicatio regulæ ad propositā hypothesin, Quicquid in macello venit, tanquam ex Domini manu promiscuè emere, & domi cum fidelibus, siue etiā domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet cōuictu, edere potestis: sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur, appositis immolatitijs carnibus. Tum enim vobis omninò habenda est illius infirmitatis ratio.

8 Ratio, quia nobis non est committendum vt libertas nostra malè audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum conscientiam malimus offendere, quàm de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Transfert autem Apostolus ista in suam personam, vt tantò minus habeant Corinthij quod illi opponant.

9 Conclusio, ita esse nobis instituendam vitam, vt nos ipsos non quæramus, sed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthijs (suo videlicet gregi) sese pro exemplo proponere, sed ita vt eos ad ipsum archetypum (id est, Christum) reuocet, quò & ipse respiciat.

t *Vide supra, 6. 13.* u *Solebant prostare venales carnes sacrificatæ, quarum precium ad sacerdotes redibat.* x *Infinita illa rerum copia, quibus plena est.* y *Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur committam vt mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?*

CAP. XI.

1 Notat Corinthios quòd in ſacris cœtibus, 4 viri orent velatis capitibus: 6 mulieres verò retectis. 17 In ſumma, quòd in peius conuenirent: 21 & profana ſympoſia permiſcerent epulo ſacræ Cœnæ Domini: 23 quam ad primam Christi inſtitutionem exigit.

CAP. XI.
a Theſſ. 5. 9.
Epheſ. 5. 23.
Gen. 1. 16. 17, & 3. 1, & 9. 6,
coloſ. 3. 10.
Gene. 2. 23.

1 IMitatores ‖ mei eſtote, ſicut ego Chriſti.

2 [1] Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meminiſtis, & ſicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

3 [2] Velim autem vos noſſe ‖ Chriſtũ eſſe omnis viri caput. caput autem mulieris, virum: caput verò [a] Chriſti, Deum.

4 [3] [b] Omnis vir orans aut prophetãs operto capite, dedecorat caput ſuum.

5 [4] Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput ſuum: [5] nam *id* vnum ac idem eſt ac ſi raſa eſſet.

6 Nam ſi non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd ſi turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

7 [6] Vir enim nõ debet velare caput, ‖ quum *is* imago ſit & gloria Dei: at mulier, gloria viri eſt.

8 [7] Non enim eſt vir ex muliere, ſed mulier ex viro.

9 [8] Neque enim conditus eſt vir propter mulierem, ſed ‖ mulier propter virum.

1 Quintus huius Epiſtolæ tractatus, De publicorum cœtuũ recta diſpoſitione, tria capita complectens, nẽpè de virorũ & fœminarũ decenti habitu, de Cœnæ Domini ritu, & de recto donorũ ſpiritualium vſu. Reprehenſurus autem nonnulla, incipit tamen ab eorum laude vniuerſali, traditiones appellans, particulares de decore, & honeſtate leges, ad Eccleſiaſticam politiam ſpectantes, quas poſtea Canonas vocarunt. 2 Deum in Chriſto mediatore proponit, non modò pro doctrinæ, ſed etiam pro Eccleſiaſtici decori fine ac ſcopo. Deinde ad quæſtionem propoſitam, de virorum & fœminarum habitu in puplicis cœtibus decenti, illud accommodans, declarat fœminam vno gradu inferiorem eſſe viro, ex Dei ordinatione: virũ autem ſic ſubiectum eſſe Chriſto, vt in eo oporteat gloriam Dei propter præeminentiam ſexus elucere. 3 Hinc colligit, viros, ſi operto capite (quod tum habebatur ſubiectionis ſignum) publicis cœtibus ad audiendum Verbum & preces concipiẽdas coactis interſint, ſua veluti dignitate ſeipſos priuare, contra Dei ordinationem. 4 Viciſſim etiam colligit, fœminas quæ ſubiectionis ſigno, id eſt velo, ſublato, in Eccleſiaſticis cœtibus apparent, ſeipſas dedecorare. 5 Argumentum primum à ſenſu communi, quaſi dictante fœminis natura, turpe illis eſſe non velato capite prodire in publicum, quum tam denſis & prolixis comis eas donarit, quas etiam adeò ſtudioſè alant, vt nullo modo radi ſuſtineant. 6 Occupatio, Nónne etiam comæ viris datæ ſunt? Concedo, inquit Apoſtolus, ſed aliud obſtat. Nam cõditus eſt vir, vt in eius dominio eluceat Dei gloria: fœmina verò, vt ſuæ ſubiectionis profeſſione virum reddat auguſtiorem. 7 Inæqualitatem mulieris probat ex eo, quòd vir ſit materiale fœminæ principium. 8 Secundò, ex eo quòd fœmina ſit viri cauſa condita, non autem vir in fœminæ gratiam.

a Quatenus Chriſtus eſt Mediator. b Politicam hanc eſſe legem Pauli temporis ſui circumſtantijs accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorſus ratione capite aperto loqui in cœtu, ſignum eſt ſubiectionis.

10 [9] Propter hoc debet mulier [c] poteſtatem habere in capite, [10] propter Angelos.

11 [11] Attamen neque vir abſque muliere, neque mulier abſque viro, [d] in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro *eſt*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 [12] Apud voſipſos iudicate, *Num* decorũ eſt mulierem nõ velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipſa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum eſſe dedecori ſit:

15 Contrà, mulieri comatam eſſe, gloriæ ſit? Nam coma [e] pro velamine data eſt ei.

16 [13] Quòd ſiquis videtur contentioſus eſſe, nos eiuſmodi conſuetudinem nõ habemus, neque Eccleſiæ Dei.

17 [14] Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, ſed cum detrimento conuenitis.

18 [15] Primum enim quum conuenitis in Eccleſia, audio diſſidia inter vos eſſe: & aliquam partem credo.

19 [16] Oportet enim etiam hereſes inter vos eſſe, vt qui [f] probati ſunt, manifeſti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* [g] non eſt Dominicam Cœnã edere.

21 Nam vnuſquiſque propriam cœnam [h] præoccupat in veſcendo: & hic quidem eſurit, ille verò ebrius eſt.

21 [17] Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Eccleſiam Dei contemnitis, & pudefacitis

9 Concluſio, oportere, velatas eſſe fœminas, vt ſubiectionem externo ſigno teſtentur. 10 Quid hoc ſit, nondum mihi liquet. 11 Digreſſio, quã adhibet Apoſtolus, ne quod de virorum eminẽtia, & fœminarũ gradu inferiore dictum erat politiæ Eccleſiaſticę reſpectu, perinde accipiatur acſi nullus ſit iſtius imparitatis modus. Viros ergo docet ſic eminere, vt interea ſolos viros nõ cõdiderit Dominus, ſed etiam fœminas: & ita eſſe cõditã fœminã ex viro, vt viri viciſſim interuentu fœminæ gignantur: quæ res admoneant ita vtrinque ſeruandum eſſe illum ſexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur. 12 Inculcat argumentum à communi naturæ ſenſu ſumptum. 13 Præfractè contentioſis ad vltimum opponendum eſt, Eccleſias Dei alienas eſſe à contentionibus. 14 Tranſitio ad ſequentem tractatum de recta Cœnæ Domini adminiſtratione. Vtitur autem hac aſperiore præfatione Apoſtolus, vt intelligant Corinthij ſe quod in genere obſeruabant, (id eſt Apoſtoli monita) in re tamen vel præcipua non ſine magna culpa neglexiſſe. 15 In Cœna Domini ritè celebrãda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schiſmata & hæreſes, etſi ex diabolo oriantur & mala ſint, tamen temerè non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt. 17 Agapas, quamuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipſis Apoſtolis, in Eccleſijs vſurpatas, tamen propter abuſum tollendas cenſet Apoſtolus.

c Velamen, quod ſit ſubiectionis ſymbolum. d Per Dominum. e Vt eſſet illi velamen, & quidem eiuſmodi quod aliud accerſeret. f Quos experientia docuerit eſſe fidei & pietatis ſinceræ. g Vſitata hyperbola Apoſtolus præciſè negat fieri, quod à pleriſque ritè non fiebat. h Alijs non expectatis ſumit.

Matth.26.26, mar.14.22, luc.22.17, Iohan.6.53, 1.Cor.13.1.

eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

23 [18] Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte, qua proditus est, accepisse panem:

24 ‖ Et gratijs actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis [i] frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicẽdo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentũ per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panẽ hunc, & poculum hoc biberitis, mortẽ Domini annuntiatis, vsquequò venerit.

27 ‖ [19] Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè, reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.

28 ‖ [20] Probet autem [l] quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

29 Nã qui edit & bibit indignè, damnationem sibijpsi edit & bibit, non [m] discernens corpus Domini.

30 [21] Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

31 Etenim si nosipsos [n] dijudicaremus, non puniremur.

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

33 [22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendũ, alius aliũ expectate.

34 [23] Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, cõstituã.

18 Vera celebrãdę Cœnæ Domini forma ex ipsius institutione petenda est, cuius hæ partes sunt quod ad pastores attinet, Annũtiare mortem Domini prædicando ipsius Verbum: Benedicere panẽ & vinum, inuocato Dei nomine, & eius institutione cum precibus explicata: ac demùm fractum panẽ comedẽdum & acceptum poculum, bibendum tradere, vnà cũ gratiarum actione. Ex parte verò gregis, Probare seipsum, id est, explorare tũ notitiã, tum fidem, tum resipiscentiam suam: Annuntiare mortem Domini, id est, vera fide ipsius Verbo & institutioni assentiri: ac demùm acceptũ ex ministri manu panem edere, & vinum bibere, & gratias Domino agere. Hæc fuit Pauli & Apostolorum liturgia.

19 Qui sacra symbola contemnit (id est minus rectè ijs vtitur) non panis & vini, sed rei ipsius (id est Christi) contemptor habetur, & eius sceleris graues pœnas luet. 20 Probatio sui ipsius necessariò in Cœna requiritur, ac proinde admitti ad illam non debent qui seipsos probare non possunt, veluti infantes, furiosi ac mẽte capti, itemque homines Christianæ religionis, vel nulla vel non satis plena cognitione imbuti, & siqui alij sunt eiusmodi. 21 Profanatio corporis & sanguinis Domini in ipsius mysterijs seuerè ab ipso vindicatur, ac proinde tanto malo tempestiuè occurrendum, sese condemnando & corrigendo. 22 Cœna Domini est communis actio Ecclesiæ, ac proinde priuatis cœnis nullus locus relinquitur.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animum communione Christi reficiendum instituta est Cœna Domini, ac proinde à communibus epulis separari debet. 24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, disposuit Apostolus in Ecclesijs.

i Fractionis nomine designatur mortis genus, quoniam Domini corpus grauissimis cruciatibus laceratum, contusum, atque etiam fractum fuit, etiamsi non perinde fuerint fracta crura eius vt latronum. k Aliter quàm dignum est tanta mysteria tractari. l Hinc apertè refellitur fides implicita Sophistarum. m Discernere corpus Domini dicitur qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad hunc cibum cum magna reuerentia accedat. n Probaremus & exploraremus, fide & resipiscentia nosipsos à profanis secerneremus.

CAP. XII.

1 Vt à contentione & superbia Corinthios auocet, dicit spiritualia dona ideò varia conferri, 7 vt mutuò collata, 12 coalescamus in symmetria in vnum Christi corpus, 20 quemadmodum membra corporis humani in vnum coalescunt.

Cap. XII. Mar. 9.39. Supra, 8.6. Iohn. 13.13, philipp. 2.10.

1 [1] PORRÒ [a] de spiritualibus donis, fratres, nolim vos [a] in ignorantia versari.

2 [2] Scitis vos [b] Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

3 [3] Quapropter notum vobis facio, ‖ nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere Iesum [c] anathema, ‖ & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per Spiritum sanctum.

4 [4] Discrimina autẽ donorum sunt, sed [d] idem Spiritus.

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus:

6 Et discrimina [e] facultatum sunt, sed idem est Deus, efficiens eas omnes in quibusuis.

7 Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatem.

1 Iam aggrediẽs tertium locum huius tractatus, id est de recto spiritualium donorum vsu, non obscurè significat Corinthios illis fuisse abusos. Nam qui excellebant, ambitiosè illa iactantes, Deum horũ donorũ autorẽ sua laude fraudabant: & nulla fratrũ habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur, ac proinde Ecclesiam illorum donorum vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellentioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt totum illud corpus veluti disiectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona aliunde habere, nempè ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda. 2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. 3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritus sancti gratia. 4 Secundo loco, hanc aliud fundamentum, nempe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera, sed vnum eundemque Spiritum, Dominum, ac Deum, esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem vtilitatem.

a Nescire in quem vsum hæc dona vobis sint concessa. b A vero Dei cultu ac familiare prorsus alienos. c Execrari, vel quocunque modo de ipsius gloria detrahere. d Distinctè distinguit Spiritum, à donis. e Sic Paulus vocat miraculorum efficaciam à Spiritu sancto emanantem, quæ quidem illos ad miracula apte reddidit. f Spiritus sese gratis patefacit, quum videlicet hæc dona largitur. g Vsum Ecclesiæ.

8 [h] Nam huic quidem per Spiritum datur sermo [h] sapientiæ, alij verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona sanationum per eundem Spiritum:

10 Alij verò [i] facultates *edendarũ* virtutũ, alij verò [k] prophetia, alij verò [l] discretiones spirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarũ.

11 ‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

12 [7] Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnũ sunt corpus: [8] ita & [m] Christus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes [n] in vnum corpus baptizati sumus: siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes [o] vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

14 [9] Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 [10] Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

5 Explicat illam multiplicẽ diuersitatẽ, commemoratis præcipuis donis, inculcãs quod antea dixerat, ab vno & eodẽ spiritu omnia hæc proficisci.

Rom. 12. 3, ephes. 4. 8.

6 Adijcit etiam aliquid amplius, nẽpe dona ista quanuis imparia, sapiẽtissimè tamẽ distribui, quoniã Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula.

7 Illustratio superioris dicti, adhibita corporis similitudine. Hoc, inquit, apertè conspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra sunt, sed ita coniuncta, vt vnum corpus constituant. 8 Applicatio similitudinis: Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudæi, siue Græci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro Capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactum construatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem. 9 Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: acsi dicat, adeò non impediri corporis vnitatem hac diuersitate membrorum, vt non possit etiam esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis membris constet. 10 Iam superstruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primum quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui non ita excellentibus donis præditi, idcirco sese ab alijs segregabant, quibus nimirum inuidebant. Hoc autem, inquit, perinde est ac si negaret pes se esse ex corpore, quoniam non est manus, vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, vnitatem corporis tueri.

h Sapientia clarissimum est donum, quo præditos esse oportet, qui non tantùm docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastorum proprium: sermo cognitionis, doctoribus conuenit. i Per facultates summa illa intelligit diuina potentia effecta, quæ inter miracula excellunt, vt Mosis in adducendo populo, Elia, & quædam Petri, vt in facto Anania & Saphyra. k Futurorum prædictio. l Quibus falsi Prophetæ à veris dignoscantur, quo dono præ Philippo excelluit Petrus in Simone Mago dignoscendo, Act. 8. m Christum intellige cum sua Ecclesia coniunctum. n Cum Christo vnum corpus facremus. o Uno viuifico sanguinis Domini potu, participes sumus vnius Spiritus ipsius.

17 [11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

18 Nunc autẽ Deus collocauit membra, singula sigillatim in corpore, sicut voluit.

19 Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20 Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

21 [12] Nõ potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

22 Imò multo potius, quæ videntur membra corporis [p] infirmissima esse, necessaria sunt:

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè esse inhonesta, ijs [q] honorem ampliorem circumponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

24 Nam quæ sunt in nobis decora, *ijs decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

25 Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idem [r] curent alia pro alijs.

26 [13] Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudent omnia membra.

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra [s] ex parte.

28 ‖ Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *constitutis* [t] potestates, deinde dona sanationum, [u] opitulationes, [x] gubernatio-

11 Rursum eosdẽ compellans, docet fore vt si obtinerent quod petũt, nẽpe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius ac proinde ipsorum etiam destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac nequis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul compegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret.

Ephes. 4. 11.

12 Iam ex aduerso cõpellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernentur: Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & speciosiora membra alijs abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar sit singulorum seorsum consideratorum gradus ac cõditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda. 13 Eandem doctrinam iam absque allegoria Corinthijs applicat, monens, quum reipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse vt neque inuidia, neque ambitione peccent alij in alios, sed potius mutua Charitate coniuncti, singuli quod acceperunt, pro ministerij sui ratione, in communem vsum conferant.

p Minimarum & abiectissimarum facultatum, ac proinde cæteris aspernabilia. q Maiore studio tegimus. r Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant. s Aliquatenus. Nam omnis Ecclesia per orbem dispersa, diuersa sunt vnius corporis membra. t Qui funguntur potestate edendarum illarum virtutum. u Diaconorum functiones. x Seniorum ordinem declarat, qui disciplinæ Ecclesiasticæ custodes erant.

nes

14 Ambitiosos & inuidos sanctā quandā ambitionem & inuidentiam docet, puta si præstantissimis, id est, Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præstat, alij alios contendant superare.

nes, genera linguarum.

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes, Doctores? num omnes *sunt* potestates?

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

31 [14]Sed ambite dona potiora. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

1 Monet nulla esse tam eximia dona, quæ non vitientur coram Deo, si absit Charitas: 4 ideoq́ in eius laudes digreditur.

CAP. XIII. *Mat. 17.20.*

1 De charitate primo loco disserit, cuius præstātiā primùm ex eo demōstrat: quòd nisi ipsa interuenerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coràm Deo, quod partim inductione probat, partim etiā argumento à causa finali. Quorsum enim illa dona nisi ad Dei gloriam & Ecclesiæ vtilitatem, vt antè probauit? Dona autem ista, nisi adsit charitas, nullū rectum vsum habent.

1 SI [1] linguis hominū loquar & [a] Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonās, aut cymbalum [b] tinniens.

2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia omnemq́; scientiam: & si habeam [c] totam fidem, adeò vt || montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

4 [2] Charitas, [d] patiens est, comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

5 [e] Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6 Non gaudet iniustitia, [f] gratulatur autem veritati:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8 [3] Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur, & linguæ cessabunt, & [g] cognitio abolebitur.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorū comparatione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex quibus etiam intelligant Corinthij tum quàm sit in Ecclesia non tantùm vtilis, sed etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde quàm de nihilo superbiant.

3 Secundò, charitatis præstātiam commēdat, ex eo quòd nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hic viuimus necessarijs, nullus erit in altero illo seculo locus.

a Hyperbole Emphatica, quasi diceret, Si linguæ essent aliquæ Angelorū, & ego eas tenerē, neq́ illis vterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud esset quàm inanis & obstrepera loquacitas. b Irconditū & confusum sonū edens. c Fidei nomine donum edendorū miraculorum intelligit, non fidem iustificantem, quæ charitatis expers esse non potest, illa potest. d Ad verb. iram differt. e Non est contumeliosa. f Iustitia iniustitiā gratulatur: Hebræi enim veritatis nomine iustitiā intelligūt. g Ratio adipiscēda scientia ex prophetia.

9 [4] Ex [h] parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 [5] Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabā, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 [6] Cernimus enim [i] nunc per speculum & per ænigma: tunc autē [k] coràm *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

13 [7] Nunc verò manet fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

4 Ratio, quia nūc eo statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerū perceptione, ac proinde earū doctoribus egeamus. Tūc verò quum omnem Dei cognitionē adepti fuerimus, quorsum illa, quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionē contendentibus, adhibentur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potiùs quàm loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideoq́; ijs indigemus quæ & linguam & mētem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus? 6 Accōmodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitam, in qua obscure res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cœlestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quamuis non ijs officijs coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant. 7 Conclusio, ac si dicat Apostolus, Ita igitur tum erit nostra conditio, nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, siquidem Christi sumus, vt pote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides, spes & charitas. Inter ista verò maxima est charitas, vtpote quæ in futura vita non aboleatur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentes adepti, quorsum fidem & spem haberemus? At nos illic demùm & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

h Imperfectò modo & ratione discimus. i Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda. k Ad verb. facie ad faciem.

CAP. XIIII.

1 Commendat donum prophetiæ: 7 & comparatione à musicis instrumentis sumpta. 13 verum interpretādi Scripturas vsum docet. 17 abusum tollit: 34 ac vetat ne mulieres publicè doceant.

CAP. XIIII.

1 Illatio ex præcedentibus. Quū igitur sic præstātissima charitas, illam vobis in primis ducem proponite: ac proinde ea ducite excellentissima quæ quā plurimis prosunt, (vt est prophetia, id est docendæ & applicandæ doctrinę donū: quod quum sit excellentissimū & plurimo in Ecclesia vsui, tamen contemnebatur præ alijs) non autē quę in speciem magis possunt videri mirifica, vt est linguarum donum, quum videlicet quispiam repentè multarum linguarū cognitione donabatur: quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vllius erat vsus, nisi adesset interpres.

1 SEctamini [1] charitatem, ambite autem spiritualia, magis tamen vt [a] prophetetis.

a Quid sit prophetia indicat, vers. 3.

2 [a] Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit, [c] spiritu verò loquitur mysteria.

3 Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad [d] ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat. qui verò prophetat, [e] Ecclesiam ædificat.

5 Velim autē omnes vos loqui linguis, magis tamen vt prophetetis. maior enim *est* qui prophetat quàm qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

6 Nunc verò, fratres, si veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiā, aut per doctrinam?

7 [3] Atqui inanima quę sonum edūt, siue tibia *sit*, siue cithara, nisi distinctionē tonis dederint, quo modo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos nisi per linguam [f] bene significantem sermonem edideritis, quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

10 [4] Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo, & nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: & qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

12 [5] Ita & vos quādoquidem spiritus ambitis ad ædificationem Ecclesię quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

14 [6] Nam [i] si precer lingua, [k] spiritus meus precatur, sed intelligentia mea [l] est infructuosa.

15 Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam [m] intelligentia: psallā spiritu, sed psallam etiam intelligentia.

16 [7] Quandoquidem si benedixeris [n] spiritu, is qui [o] implet locum idiotæ, quomodo dicturus est [p] Amen ad tuam gratiarū actionē? nam quid dicas nescit.

17 Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

18 [8] Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos omnes linguis loquar:

19 Sed in Ecclesia malim [q] quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 ‖ [9] Fratres, ne estote pueri intelligentia: sed malitia pueri, intelligentia verò adulti estote.

21 In [r] Lege scriptum est, ‖ Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic, & ita quoq; me non audient, dicit Dominus.

22 [10] Linguæ igitur sunt signum, non ijs quæ credunt, sed infidelibus: prophetia verò non infidelibus, sed credētibus.

23 [11] Itaque si eòdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem [s] idiotæ vel infideles, nónne dicent vos furere.

24 Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiā aut idiota,

2 Taxat peruersum de dono linguarum iudiciū. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana. Itaque constat prophetiam, cui seruire oportuit linguarum donum, esse isto prestantiorem: ac proinde nō rectè iudicare Corinthios, qui linguas pluris quā prophetiam faciebāt, quoniam videlicet in linguarum dono plus inerat ostentationis. Hinc autem alter abusus illius doni linguarum consequebatur, quū Corinthij in publico cœtu linguis vterentur absque interprete: quòd etsi fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum vsum illius doni corrumpebat, quum nulla inde vtilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, sed ad communem omnium vtilitatem sint instituti. 3 Illustrat quod dixerat, sumpta à musicis instrumentis similitudine, quæ & ipsa quamuis articulatè non loquantur, tamen sonis suis distinguuntur, vt aliquis sit illorum vsus. 4 Necessitatem interpretationis cum linguarum dono coniungenda ostendit ex idiomatum multiplici varietate, adeò vt sine interprete alius alij loquens, perinde faciat ac si non loquatur. 5 Conclusio, Si volunt spiritualibus illis donis ita vt par est excellere, quærendam ipsis esse Ecclesiæ vtilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter vsurpandum quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio, siue ex eodem loquentis ore, siue ab alio interprete.

6 Ratio, quia non satis est nos sic loqui in Ecclesia, vt ipsi Deum colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nosà cœtu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum. 7 Alia ratio, Quam oporteat Ecclesiā loquenti assentiri, atq; adeò hunc assensum testari quomodo assentiētur qui non intellexerūt quid dictum sit? 8 Seipsum proponit pro exēplo, tū vt pudeat illos stultæ ambitionis, tū vt omnē inuidiæ suspicionem effugiat. 9 Liberè iā arguit eos puerilis inscitiæ, qui donum linguarū ad ædificationē Ecclesiarū collatū, non videant in maledictionis instrumentum hac sua ambitione cōuerti, quum inter pœnas quibus populi sui duritiē vltus est Dominus, hæc etiā exprimatur, quòd eos inter peregrinos disperserit quorū linguam non intelligebant. 10 Conclusio linguarum igitur donum puniendæ incredulitati seruit, nisi ad prophetam (id est interpretationem Scripturæ) referatur, ac proinde ab audientibus percipitur quod dicitur. 11 Aliud argumentum, non modò inutile esse fidelibus linguarum donum absque prophetia, sed etiam tum ijs, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimum nocere. Ita enim fieri vt videatur alijs furere fideles, nedum vt infideles ita erudiantur.

‖ *Mat. 11. 1.* ‖ *Esa. 28. 11.*

b Lingua hoc loco pro idiomate peregrino sumitur, quod nemo intelligat sine interprete. c Afflatu quem à Spiritu accepit: qui tamen abutitur, quum loquatur mysteria, quæ non intelligantur à quoquam in cœtu. d Quæ homines promoueant in pietatis studio. e Cœtum. f Commodè remipsam explicantem. g Quales sunt Papistæ in omnibus suis concionibus, & qui aliquot verba Hebræa aut Græca ambitiosè è pulpito apud imperitum vulgus effundunt, vt inde sibi ventosæ eruditionis famam concilient.

h Petat interpretationis donum. i Si incognito idiomate in Ecclesiastico cœtu preces concipiam. k Donum quidem & afflatus Spiritus suas partes peragit, sed mihi soli. l Nullus ex meis precibus fructus ad Ecclesiam redit. m Ita vt ab alijs etiam intelligar & alios instituam. n Solo nulla habita audientium ratione. o Qui sedet inter priuatos. p Vnus ergo præibat, cæteris respondebat Amen. q Paucissima. r Legis nomine totā sacram scripturam intelligit. s Vide Act. 4. 13.

arguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis esse.

26 [12] Quid igitur est fratres? quoties conuenitis quisq; vestrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet. omnia ad ædificationem fiant.

27 [13] Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus autem interpretetur.

28 Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia *qui loquitur lingua*: sibijpsi verò loquatur & Deo.

29 [14] Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent.

30 Quòd si *quid* alij patefactum fuerit assidenti, prior taceat.

31 Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discant, & omnes consolationem accipiant.

32 Et [m] spiritus Prophetarũ Prophetis subijciuntur.

33 Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.

34 ‖ [15] Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquãtur, sed *imperatur* vt subditæ sint, ‖ sicut & Lex dicit.

35 Quod si quid discere volunt, domi suos viros interrogent. nam turpe est mulieribus in conuentu loqui.

36 [16] An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

37 Siquis videtur Propheta esse, aut [x] spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

38 [17] Qui verò ignar⁹ est, ignarus esto.

39 [18] Itaque fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

12 Conclusio, ædificationẽ Ecclesiæ esse regulam ac normã recti spiritualiũ donorum vsus. 13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summum tribus vicissim in conuentu si modò adsit interpres aliquis linguarum dono vti fas esto: sin abfuerit interpres, qui eo dono prȩditus est, sibi soli loquitor.

1.Tim.2.12. Gen.3.16.

14 Forma prophetiæ, Duo aut tres proponunto reliqui dijudicato quod propositum fuerit, nũ sit videlicet verbo Dei consentaneum. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiã, loquendi partes ei conceduntur. Quiuis, sed suo ordine & sigillatim, ad prophetandũ quoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alij aliorũ iudicijs se regi sinunto. 15 Mulieribus silentium in publico cœtu imperatur, præcipitur verò vt domi ex viris suis percontentur. 16 Vniuersalis conclusio tractatus de donorum spiritualium in cœtibus legitimo vsu: cum aspera obiurgatione, ne soli sapere Corinthij sibi videantur. 17 Pertinaciter ignaros, nec se doceri sustinentes nihil debet curare Ecclesia, & nihilominus pergere in ijs quæ recta sunt. 18 Prophetia in Ecclesijs omninò retinenda, linguarum donum non prohibendum, sed ordine facienda sunt omnia.

m Doctrina quam adferunt Prophetæ afflati Spiritu Dei. x In spiritualibus cognoscendis ac dijudicandis eruditus.

CAP. XV.

1 Cùm essent apud Corinthios qui corporum resurrectionem in dubium vocarent, 13 postquam eius necessitatem validis argumẽtis comprobauit, 23 rationem etiam 35 & modum subiungit.

1 ECce ‖ [1] porrò vobis declaro, fratres, Euãgelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam [a] statis:

2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: [b] nisi si frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, ‖ secundum Scripturas.

4 ‖ Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secundum Scripturas.

5 ‖ Et visum fuisse Cephæ, deinde [c] duodecim illis.

6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus [d] semel: ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus,

8 ‖ [2] Vltimo verò omnium, velut abortiuo visus est etiam mihi.

9 ‖ Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quod persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 [3] Quòd si Christus prædicatur ex

CAP. XV. Gal.1.11. Esa.53.5. Ion.2.1. 1.pet.2.24. Iohan.21 19. Act.9.3. rom.9.3. ephes.3.8. Ephes.3.7.

1 Sextus huius Epistolæ tractatus de resurrectione. Vtitur autem transitione, primùm ostendens se nihil noui afferre, vt Corinthij intelligerẽt se à recto cursu cœpisse deflectere: deinde non agi de re leuicula, sed de altero Euangelij capite, quo amisso fidem eorum oporteat euanescere. Et ita demùm ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationẽ inchoat, nostræ videlicet fundamento, eamque primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo deniq; testimonio, confirmat. 2 Obiter autoritatem sui Apostolatus asserit, quam maximè intererat summam esse apud Corinthios, vt hæc epistola suum apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodam artificio sese cum quibusuis ita comparat, vt se infra omnes deijciat. 3 Primum argumentum, esse resurrectionem à mortuis. Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

a Quod adhuc etiam profitemini. b Quod absurdũ est & fieri nequit, quin percipiant fidei fructum, qui crediderint. c Selectis illis Apostolis, qui vulgo dicebantur duodecim etiam expulso Iuda. d. Non diuisim, sed vna eodemq; tempore.

4 Secundũ, ab absurdo. Si nō est resurrectio mortuorum, Christus nō resurrexit.

mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectioné mortuorum?

13 [4] Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus.

5 Probatio illius absurdi ab alijs absurdis, Si Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio Euangelij, & vana est fides quam ei habuistis, & nos mendaces sumus.

14 [5] Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra:

15 Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

6 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione.

16 [6] Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus:

17 Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: [7] adhuc [e] estis in peccatis vestris.

18 [8] Nempè & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 [9] Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.

20 [10] Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: || [11] & [f] primitiæ eorũ qui obdormierunt factus est.

Colos. 1. 18, apoc. 1. 5.

7 Primò, quum mors sit peccatorum pœna, frustrà crederemus remissa esse nobis peccata, quæ maneant:

21 [12] Quia enim per hominem mors, per hominem quoq; resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes [g] viuificabuntur.

23 || [13] Vnusquisq; autem suo ordine: primitiæ Christus, postea quę sunt Christi, in aduentu ipsius.

1. Thess. 4. 15.

24 [14] Deinde *erit* [h] finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum aboleuerit [i] omne imperium, & omnem potentiam & virtutem.

Psal. 110. 1, act. 2. 34, heb. 1. 13, & 10. 13.

25 Nam oportet eum regnare || vsquequo omnes inimicos [k] subiecerit pedibus eius.

26 [l] Vltimus autem hostis aboletur mors.

Psal. 8. 7, heb. 2. 8.

27 || Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.

28 Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, [m] tunc & ipse Filius subijcietur ei qui subiecit ipsi omnia, [n] vt Deus sit omnia in omnibus.

29 [15] Alioqui quid facient qui baptizantur [o] pro mortuis, si omninò mortui

13 Duo simul agit. Declarat enim sic cõmunẽ esse Christo cum suis omnibus resurrectionem, vt tamẽ ipse & tẽpore (primus enim iã resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrûm omnium vita ac gloria. Deinde hac occasione ad proximũ argumentum transit. 14 Quartum argumentum, quo etiam confirmantur reliqua, nitiur validissimo fundamento: quòd videlicet oporteat Deũ regnare, hæc autem sit huius regni ratio, vt velit Pater in Filio suo homine facto, Rex demonstrari, cui omnia præter ipsum promittentẽ subijciãtur, vt ipse Pater postea in Filio victore triũphet. Huius autem dominationis Filij in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempè hostium debellationẽ (quorũ alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanã & impios omnes, quantumuis potentes & superbos alios verò prorsus aboleri, vt mortẽ) & piorum plenam ac integrã ab omnibus hostibus assertionẽ: vt hoc modo Deus plenè in Ecclesiæ corpore vnà cum Christo capite suo cohærente, regnum ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradũ in Filij capitis resurrectione ponit: complementũ verò in integra membrorũ cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinent vt doceat, nisi resurgant mortui, Nec Patrem, summum Regem nec Christũ omnium Dominũ haberi posse. Nec enim domita esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filij ipsius in suis membris gloria. 15 Quintum argumentũ à fine baptismi, quòd nimirùm qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id est, vt aduersus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolum.

cata, quæ maneant: manent autem peccata, si Christi mortem non excepit eiusdem resurrectio. 8 Secundò. Quia nisi Christi resurrectio, statuatur, perierint omnes in Christo mortui Quis ergo fuerit fidei fructus? 9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in qua beati sint qui in Christum sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi. 10 Conclusio superiorum argumentorum, Christus ergo resurrexit. 11 Eandem conclusionem statuit pro enthymematis sequentis antecedente: Christus resurrexerit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis non vt priuatus aliquis sigillatim & per se considerandus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitijs sanctificari. 12 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur: sic, quia in Christo filij Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur.

e Adhuc sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionem peccatorum. f Alludit ad primitias frugũ, quarum oblatio reliquos fructus sanctificabat. g Aliena vi, nimirùm Christi, resurgent.

h Complementum siue perfectio. i Omnes suos hostes, qui potentia sua spoliabuntur. k Hic cõsideratur Christus vt in forma serui manifestatus, quo respectu dominatur quidem Ecclesiæ vt caput, sed quia hæc potestas ei data est à Patre. l Conclusio argumenti à toto ad partem, nam si omnes hostes subijcientur, necesse est mortem subijci. m Non quòd antea Patri subiectus fuerit Filius, sed quia nondum plenè Ecclesia (quæ eius est corpus) perfecta est, hic enim languet, nec tota illa gloria particeps, sanctorum etiam mortuorum corpora, quæ in sepulchris iacent ad resurrectionis vsq; diem, gloria erunt expertia: Cæterum Christus vt Deus, cum Patre nos subiectos habet: vt Sacerdos, nobiscum Patri subiectus est, August. de Trinit. lib. 1. cap. 8. n Significatur magnificentissimis istis verbis incomprehensibilis quædam gloria, quæ à Deo promanans, nos totos capiti nostro adiunctos implebit, ita tamen vt capiti sua seruetur eminentia. o Qui baptizantur vt mors ipsa extinguatur, siue in resurrectionem ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus.

non

16 Sextum argumentũ, Nisi sit resurrectio mortuorum, quorsum Apostoli tot mortibus sese quotidie obijcerent? *Esa.22.13, sapien.2.6.*

17 Occupatio, At tu Paule, ambitiose fecisti, vt homines solent, quũ Ephesi cum bestijs certares. Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitę æternæ quã spero?

18 Septimũ argumentũ à proximo dependens, Si nulla mortuorum resurrectio, cur alij cuipiam rei quàm ventri & luxui fuerit studendum?

non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 [16] Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior, [p] per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

32 [17] Si [q] secundùm hominem aduersus bestias pugnaui Ephesi, quæ mihi vtilitas, si mortui non excitantur? ‖ [18] [r] Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 [19] Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mála.

34 Euigilate [f] iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.

35 [20] At dicet aliquis, Quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

36 [21] Demens, quod tu seminas, non viuiscit, nisi mortuum fuerit.

37 Et quod seminas, non corpus oriturum seminas, sed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

38 [22] Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & singulis seminibus suum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro, sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piscium, alia verò volucrium.

Gen.1.2.

23 Corporum excitatorum ex mortuis, triplicem qualitatem ponit, incorruptionem, quia nimirum erunt firmissimæ & prorsus incorrupta natura: gloriam, quoniam splendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentiam, quoniam videlicet absque cibo, potu, & alijs adminiculis, quibus caduca hæc vita ne conseruare quidem sese ab interitu potest, perennia permanebunt.

24 Vno verbo absoluit istam qualitatis corporis mutationem ex resurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat spirituale: quas duas qualitates planè diuersas mox diligenter explicat.

40 Et *sunt* corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia verò terrestrium.

41 Alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. stella enim à stella differt in gloria.

42 [23] Ita & resurrectio mortuorum. [t] seminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum:

43 Seminatur [u] ignominiosum, excitatur gloriosum. seminatur infirmũ, excitatur [x] potens.

44 [24] Seminatur corpus animale, excitatur corpus spirituale: est corpus animale, & est corpus spirituale.

45 ‖ [25] Ita etiam scriptum est, Factus est [y] prior homo Adam animal viuens: posterior *autem* Adam *factus est* [z] spiritus viuificus.

46 [26] At spirituale non est prius, sed animale, deinde spirituale.

47 Primus homo è terra, [a] terrenus: secundus homo, ipse Dominus [b] è cœlo.

48 [27] Qualis terrenus ille, tales & qui terreni sunt: & qualis ille cœlestis, tales & qui cœlestes sunt.

49 Et sicut gestauimus [c] imaginem

19 Conclusio, cum graui exhortatione, vt sibi à praua quorundam consuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuisse non dissimulat, monens vt sobriè sapiant iustitiæ. 20 Probata resurrectione, iam patefacit eorum stuporem, qui non sine subsannatione quærebant quomodo fieri posset vt mortui resurgerent: &, si fortè resurgebant, quærebant ridentes, qualia essent ista corpora futura. Istos igitur qui sibi acutissimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur. 21 Potuisti, inquit Apostolus, ex quotidiano vsu discere vtrunque: siquidem semina seruntur & putrescunt, & tamen tantum abest vt propterea pereant, vt contra longè ornatiora prodeant, atque adeò quum nuda & arrida serantur, incipiunt demùm à morte virere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora nostra ex putredine resurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita? 22 Diuersitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modò hac, modo illa forma donatur, sua tamen retenta specie: vt in grano apparet, quod nudum seritur, & longè aliud exurgit: tum in diuersis eiusdem generis speciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cœlestia & corpora terrestria: quæ singula rursus magno discrimine inter se variantur. Non est igitur quod vt rem impossibilem & inusitatam repudiemus corporum non tantùm resurrectionem, sed etiam mutationem in melius.

25 Animale corpus dicitur quod sola anima vegetatur, cuiusmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: spirituale verò vocatur, quod vnà cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum est, Dei videlicet Spiritu, qui ex altero Adamo, nempe Christo, in nos deriuatur. 26 Iubet secundo loco considerari ordinem istius duplicis status siue qualitatis, quod animale præcesserit condito Adamo, idque ex terræ limo, spirituale verò superuenerit, quum Dominus videlicet è cœlo missus, carnem nostram sibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret. 27 Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus nostris, quandiu in terris animaliter versantur, in hac vita videlicet, & in sepulchro: tum Christi spiritualitatem ijsdem nostris corporibus, postquam & ipsa resurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò sequuturam.

p *Quasi diceret, quotidie morior, cuius rei testes appello omnes ærumnas, quas verè gloriari possum me apud vos sustinuisse.*

q *Non diuino aliquo impulsu, neque in Deum respiciens, sed vel gloria, vel temeritate actus.* r *Epicureorum vocem.*

f *Vt iustitia vacetis.*

t *Sepelitur, & instar seminis homo conditur.* u *Splendoris & decoris expers.* x *A priori imbecillitate liberum, quod videlicet vicissitudini tam variæ sit obnoxium, nec sese tueri nisi cibo, potu, & cæteris eiusmodi præsidijs possit.* y *Adam prior dicitur, quòd ab eo tanquam à radice orti sumus, Christus autem posterior, quia in eo tanquam in principio spirituales omnes comprehenduntur.* z *Christus dicitur Spiritus, ab excellentissima illa natura, id est, Deo in ipso habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præstantiore eius parte.* a *Inceno manens, & terrestri natura addictus.* b *Descendisse de cœlo dicitur Dominus, ratione communicationis idiomatum.* c *Imaginem, intellige non vanam & inanem, sed quam res ipsa consequatur.*

terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

50 [28] Hoc autem dico, fratres, [d] carnem & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

51 [29] Ecce [e] mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur.

52 [f] Momento & iactu oculi,|| ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium iuduerit incorruptam naturam,& mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est, || Absorpta est mors ad victoriam.

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?

56 Stimulus verò mortis *est* peccatũ: vis autem peccati, Lex.

57 || Sed Deo *sit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

58 [30] Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem [g] in Domino.

28 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam illam corporum crassam, fæculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur.
Mat.24.31, 1.thess.4.16. Osea.13.14, heb.2.14. 1.Ioh.5.5.
29 Pergit vlterius, declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehenduntur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem, sed subitania immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficij & victoriæ Christi fruitio. 30 Exhortatio ab vtili sumpta, vt quum intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse fidis operarijs, persistent in doctrinæ de mortuorum resurrectione veritate.

d Hoc loco caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione incorruptionem consequetur. e Rem arcanam & adhuc occultam ideoq; dignissimam quam attentè audiatis. f Indicatur breuissimum fore illud tempus. g Dei ope ac bonitate id efficiente.

CAP. XVI.

1 Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrant. 10 Deinde Timotheum commendat: 13 & amica exhortatione, 19 deinde salutationibus Epistolam claudit.

1 [1] PORRÒ de collecta in sanctos, quẽadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

2 [a] Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrûm apud se reponat, recondens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Postquam autem accessero, quoscunque probaueritis [c] per epistolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam vestram in Hierusalem.

4 [2] Quod si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo.)

6 Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.

7 Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.

8 Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9 Nam ostium mihi apertũ est magnum, & [d] efficax, & aduersarij multi.

10 Quòd si venerit Timotheus, videte vt [e] tutò sit apud vos. opus enim Domini operatur vt & ego.

11 Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Porrò de Apollo fratre multùm precatus sum eum vt iret ad vos cum fratribus: sed omninò non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

14 Omnia vestra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam [g] Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis [h] addixisse:

16 Vt & vos [i] subijciamini talibus, & omnibus operam suam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

18 Refecerunt enim [k] spiritum meum ac vestrum. [l] Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

19 Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est domi ipsorum.

Cap. XVI. 1 Collectæ olim ex Apostoli instituto fiebãt, primo quoque die hebdomadis, quo nimirùm iam tum mos erat conuenire.

a Qui olim dies solis, nunc dominicus dicitur.

2 Reliqua pars Epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur, ita tamen vt omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.

b Vt quisq; conferat pro ratione prosperitatis, quã à Domino obtinuerit. c Quas illis dabitis perferendas. d Ad magnas res conficiendas opportunum. e Sine iusti metus occasione. f Saluum & incolumẽ, atque adeò cum bona gratia. g Stephana nomen viri est, non autẽ mulieris. h Sese totos ministerio demisisse. i Honore & reuerentia prosequamini, illis cedatis, & ab ijs sinatis vos regi vt par est, quum sese, & facultates vobis iuuandis consecrarint. k Animum. l Tales ducite, quales sunt reuera.

Rom. 16. 16, 2. cor. 13. 12, 1. pet. 5. 14.

m Sic designatur species extremi anathematis.

20 Salutant vos fratres omnes. ‖ Salutate alij alios osculo sancto.

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema, [m] maranatha.

23 Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanam & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

1 A laude afflictionum auspicatur, 8 exponens quid in Asia pertulerit, 10 & quàm dexter affulserit Deus. 17 Addit nulla leuitate id factum esse, quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.

Cap. I.

1 Vide huiusmodi salutationum explicationem in superioribus epistolis. *Ephes. 1. 3, 1. pet. 1. 3.*

2 Incipit suo more à gratiarum actione, quã tamen præter morem sibi applicat, epistolam inchoans à sui Apostolatus dignitate asserenda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius despiciendi argumentum ex eius miserijs captabant. Ipse verò respondet, ita se affligi, vt superent tamen consolationes, quarum eius fontes ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.

3 Ideò nos consolatur Dominus, vt tanto certius possimus alios solari.

1 [1] PAVLVS Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cum sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

2 Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ [2] [a] Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater *inquam* ille [b] misericordiarum: & Deus omnis consolationis *author*.

4 Consolans nos in omni oppressione nostra, [3] vt possimus *positos* in quauis oppressione consolari, ea ipsa consolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

5 Nam sicut abundant [c] perpessiones Christi in nobis: ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.

6 [4] Siue autem premimur, *id fit* pro vestra consolatione ac salute, quæ [d] efficitur in tolerantia earundem perpessionum quibus & nos afficimur: siue consolationem accipimus, *id fit* pro vestra consolatione ac salute: & spes nostra firma *est* de vobis:

7 Quòd sciamus vos, sicut socij estis perpessionum, ita etiam *socios fore* consolationis.

8 [5] Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia, nos summè grauatos fuisse supra vires, adeò vt prorsus [e] animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipsi [f] apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in

4 Negat despici meritò posse tum ærumnas quibus premi solebat, tum cõsolationes quas à Domino percipiebat quũ maximum ex vtrisque confirmationis argumentum capere possint ac debeant Corinthij. 5 Testatur adeò se non pudere illarum afflictionum, vt etiam cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac suam vicissim, quamuis nondum plenam liberationem.

a Laus & gloria tribuatur. b Summè misericors.

c Ærumnæ, quas ob Christum perpetimur, siue quas in nobis perpetitur Christus.

d Etiamsi gratuitò nobis datur salus, quia tamen certo itinere ad eam peruenitur, nimirum innocentia, & integra vita curriculo peracto, ideò dicimur salutem nostram operari, Philip. 2. 12. Iam verò quia Deus vnus est, qui pro gratuita sua beneuolentia in nobis omnia efficit, ideò dicitur salus ab eo effici in nobis per ea ipsa videlicet, per quæ nos ad æternam vitam oportet, superatis omnibus difficultatibus, contendere.

e Prorsus inopes consilij essemus, quomodo periculum vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præsidia.

f Intùs & in animo, constitutum nobis erat mori.

Rom. 15. 30.

6 Ne seipsum videatur efferre, omnia tribuit Deo, & simul piorum precibus se plurimùm tribuere profitetur.

7 Gloria Dei, finis afflictionũ sanctorũ, quas proinde pretiosas haberi oporteat.

8 Secundo loco aliam calumniam diluit, videlicet quòd homo leuis esset, & cui temerè non esset credẽdum, quum promisisset se ad eos venturum, nec tamẽ venisset. Præfatur autem de animi sui simplicitate & sinceritate, quam & ex ipsius præsentis voce cognouerint, & in absentis literis debeant recognoscere: & se porrò alium nunquam futurũ testatur.

nobisipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

10 Quique ex [g] tanta morte liberauit, & liberat: in quo speramus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 ‖ [6] Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecandum, [7] vt donum ex multis personis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarũ actione pro nobis.

12 [8] Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium *videlicet* conscientiæ nostræ, quòd cũ simplicitate & [h] sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed [i] cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissimùm autem apud vos.

13 [k] Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoscitis, spero autem vos etiam [l] ad extremum agnituros.

14 Sicut & aliquatenus agnouistis nos [m] gloriationem vestram esse, quemadmodum & vos nostra *estis*, in [n] diem Domini Iesu.

15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt [o] secundam gratiam haberetis:

16 Et per vos transire in Macedoniã, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17 [9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? num autem quæ delibero [p] secũdum carnem delibero, [q] vt sit apud me Etiam & Non?

18 [10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* sermonem nostrum apud vos non fuisse Etiam & Non.

19 [11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est*, per me & Syluanum ac Timotheum, [f] non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in [t] ipso.

20 [12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, [u] in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* (Amen) ad Dei gloriam [x] per nos.

21 [13] Porrò qui nos confirmat vobiscum in Christum: & qui vnxit nos, Deus *est*. Qui etiam obsignauit nos deditque [y] arrhabonẽ Spiritus in cordibus nostris.

22 [14] Ego verò testem Deum inuoco [z] in animam meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.

23 [15] Non quòd dominemur vestræ fidei, sed *quòd* administri simus [a] gaudij vestri: nam fide statis.

12 Deniq; summã suæ doctrinæ explicat, omnes videlicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

13 Huius constantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritũ sanctum tribuit, simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optimè conscij. 14 Iam ad rem accedens, iurat tantùm abesse vt leuiter consilium de sua ad eos profectione mutarit, vt contra idcircò non venerit, ne præsens cogeretur durius quàm vellet cum ipsis agere. 15 Remouet omnem arrogantiæ suspicionem, testans sese non vt dominum sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum.

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis quòd nonnulli studebant Corinthijs persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio non constare. De hoc enim laborabat. 10 Deum ipsum citat testem ac iudicem suæ in docendo, vno & eodem Euangelio constantiæ. 11 Adiungit suos collegas testes, quibus cum summo consensu semper idem, id est vnum Christum, docuit.

g Ex summis illis periculis. h Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus ipse. i Fretus ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cœlitus est gratificatus. k Candidè & absque fuco scribere se dicit: qui enim fucata oratione scribit, meritò sanè dicitur alia scribere quàm quæ leguntur. illud autem à Corinthijs agnosci & approbari dicit Apostolus. l Perfectè. m Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios lucrifecisset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam purè ac sincerè fuerant instituti. n Quo iudex sedebit. o Alterum beneficium. p Hominum more, qui temerè solent polliceri quiduis, & leuiter consilium mutare. q Vt aliquid modò affirmem, modò negem. r Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare.

f Non fuit varius & inconstans. t Sub. Deo. u Omnes vno Christo proponuntur exhibenda ac præstanda, constanti & inuariata ratione. x Nostro ministerio. y Arrhabo, id est omne quo dato confirmatur promissio. z In caput meum, siue vita mea periculo. a Gaudium & pacem conscientiæ, cuius facit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, simul finem Euangelij designat.

CAP. II.

1 Excusans se quòd non venerit. 2 clàm illos taxat, 4 & communem sympathiam ostendit: 5 vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere, 6 Mœcho, quem Satanæ tradi præceperat, 7 resipiscenti veniam dari 8 obsecrat, 13 & profectionis suæ in Macedoniam meminit.

CAP. II.

1 Transit ad alterũ locũ huius Epistolæ, qui tamẽ velut inseritur superioribus, ad quę postea reuertitur. Agit autem de incestuosi illius absolutione, quoniam suã resipiscentiã satis testatus videbatur, ve rũ excõmunicationis vsum declarans, nempe vt non ab odio, sed à charitate incipiat, & in eãdem desinat, ne dũ modũ nullũ tenemus, Satanæ seruiamus.

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne rursus ad vos cum [a] tristitia veniam.

2 Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exhillaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipsum vobis scripsi, ne quũ venero, tristitiam capiam ex ijs de quibus oporteat me gaudere: [b] confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrûm *gaudium* esse.

4 Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.

5 [1] Quòd siquis tristitiam attulit,

a Tristitiæ causam vobis adferens, quod futurum erat si prius ad eos venisset quàm resipuissent. b Quia omninò speraui fore vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis: quia mea gaudia existimatis vobis esse communia.

2 Redit ad Apostolatus sui cõfirmationem, prolatis, tum suorum laborum, tum etiã Dei benedictionis, testimonijs.
3 Quoniam constabat eũ nõ pati successũ vbique recipi, imò verò longè plurimos eũ despicere, atque adeò execrari negat propter ea de sui Apostolatus autoritate quicquã detrahendum, quum Christum doceat non tantùm vt credentiũ seruatorem, sed etiam vt contemptorem iudicem.
4 Rursus remouet arrogantiæ crimen, omnia à se gesta tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsosmet facit testes, vsq; ad versum sextum proximi capitis.
Infra, 4.2.

[c] non mihi tristitiam attulit, [d] sed quadantenus, ([e] ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit istiusmodi *homini* ista obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 [f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumq́,* consolemini, ne quo modo redundante tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.

8 Quapropter precor vos vt [g] ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam scripsi, vt cognoscerem probationem vestri, *id est*, an ad omnia obedientes sitis.

10 Cui verò condonatis, & ego *condono.* nam & ego siquid condonaui, cui cõdonaui, propter vos *id feci,* in [h] conspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

11 Non enim illius [i] machinationes ignoramus.

12 [2] Porrò quum venissem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertum erat per Dominum, non habui relaxationem *in* spiritu meo, eo quòd non inuenissem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixissem, abij in Macedoniam.

14 Deo autẽ gratia, qui facit vt semper triumphemus in Christo: & [k] odorem notitiæ suæ manifestum facit per nos omni in loco.

15 [3] Nam Christi bona fragrantia sumus Deo in ijs qui seruantur, & in ijs qui pereunt:

16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. [4] & ad hæc quis idoneus?

17 ‖ Non enim, vt plerique [l] cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

c Quasi dicat, perinde esse abstersam illam omnem molestiam, ac si nunquam illam sensisset. d Mecum, inquit Paulus, nullum est illi amplius negotium. e Ne iam per se grauato onus adijciam, quod potius detractum cupio. f Vt pro eo quod antea illum seuere vlti estis, nunc illi condonetis. g Me deprecatore, publico Ecclesiæ consensu declaretis vos illum denuò pro fratre complecti. h Verè & ex animo. i Nefanda consilia & sceleratam voluntatem. k Alludit ad sacerdotum vnctionem & sacrificiorum suffitus. l Callidè & auarè minime denique sincere tractamus, metaphora à cauponibus ducta, qui nihil non adulterant.

CAP. III.

1 Dicit se satis habiturum cõmendationis. 4 quãdiu in fide permanserint. 6 Se ministrum non literæ, sed Spiritus. 8 Discrimen Legis & Euangelij exponit, [illegible] quod illum charitate magis perstringat oculos, quàm illuminet: [illegible] vero lux conspicuam Dei faciem exhibeat.

1 INcipimus rursus nosipsos commendare? num egemus, vt nonnulli, cõmendatitijs epistolis apud vos, aut [a] vobis commendatitijs?

2 Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus.

3 [a] Dum palàm fit vos esse epistolam Christi [b] subministratam à nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei [c] viui, [1] non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.

4 [d] Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum,

5 Non quòd idonei simus ex nobisipsis ad cogitandum quicquam, velut ex nobisipsis: [e] sed quòd idonei sumus, *id* ex Deo est:

6 [2] Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non [f] literæ, sed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd si mortis ministerium literis [g] informatum in saxis, fuit [h] gloriosum, adeò vt nõ possent intueri filij Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Quî non potius [i] ministerium Spiritus erit gloriosum?

9 Nam si ministerium cõdemnationis *fuit* gloriosum, multo magis ministerium [k] iustitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id est* quòd ad superantem gloriam attinet.

CAP. III.
1 Obiter alludit ad externi Leuitici ministerij cum Euãgelico siue Apostolico collatione, quam postea copiosè persequetur.
2 Amplificat suum & suorum collegarum ministerium, id est, Euangelicũ, eius collatione cum ministerio Legali, quod cõsiderat in Mosis persona, per quem videlicet Lex tradita est: cui opponitur Christus Euangelij autor. Est autem collatio eiusmodi ab ipsa substantia ministerij sumpta. Lex est veluti scriptum quoddam per se mortuum & inefficax: Euangelium autem siue nouum fœdus, est velut ipsa Dei virtus in innouandis, iustificandis, & seruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniustitiæ reos peragens: Euangelium offert & confert iustitiam & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus subseruiens promissioni: Euangelium manet ad finem seculorum. Itaque quis est illius splendor præ istius gloria?

a Prudenter sic concipit orationem Apostolus, vt sensim à persona commendatione, ad rem ipsam accedat. b Cui veluti scribendæ operam nostram impendimus. c Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo scribitur Epistola, vt ostendat viuã illam esse à Deo. d Hanc confidentiam exerimus, & ita magnificè nobis gloriari licet de nostri ministerij dignitate & fructu. e Quòd apti & accommodati simus ad tantam gratiam alijs impertiendam. f Non Legis, sed Euangelij. g Impressum & insculptum: ex hoc autem loco facilè colligitur Apostolum non agere de cæremonijs, sed de ipso Decalogo. h Gloriã, splendorem & maiestatem declarat, quæ quidẽ in Mose corporalis fuit, in Christo fuit spiritualis. i Per quod Deus offert atque adeò tradit Spiritum non modò non mortuum, sed etiam viuificantem. k [illegible] Christi, cuius imputatione non modò non condemnamur, sed etiam vt iusti coronamur.

Exod.34.34.

11 Nam si quòd [l] aboletur, *fuit* gloriosum; multo magis est gloriosum id quod manet.

12 [3] Itaque quum eiusmodi spem habeamus, multa in loquendo euidentia vtimur:

13 || [4] Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur filij Israel [m] in finem eius quod aboletur.

14 Itaque occalluerunt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet non retectum velamen illud, quod per Christum tollitur:

15 Sed ad hunc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est.

16 Postquam autem [n] cõuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

17 || [o] Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

18 [5] Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

3 Ostendit qua in re sit posita, hæc Euangelicæ prædicationis gloria, nempè in eo, quòd perspicuè patefaciat id quod Lex obscurè ostendebat, vt quæ ad Christũ venturum sanãdos auditores amandaret, quos ipsa vulnerauerat. *Iohan.1.14.* 4 Obiter exponit allegoriã velaminis Mosis, quod fuit symbolũ obscuritatis & imbecillitatis hominis, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarentur: quod velamen aduentu Christi, corda illustrantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem asseramur. 5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium speculo, quòd etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modò non perstringat vt Lex, sed suis etiã radijs transformet, vt & ipsi fiant eius gloriæ ac splendoris participes, alijs videlicet illustrãdis: sicut dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera Lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui simus Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelij ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque proposito sui suorumque collegarum exemplo.

l Aboletur Lex atque adeò ipse Decalogus, cum ipso Mose coniunctus, si ministerium Mosis per se respiciatur. m In imas vsque partes ministerij Mosis. n Cor eorum. o Christus est ille Spiritus qui tollit velamen, in cordibus nostris agens, sicut etiam lex externa eò nos vocabat, sed frustra, quum mortuis loquatur, donec ista Spiritu simus viuificati.

CAP. IIII.

1 Recenset se adeò laborasse in prædicando Euangelio, 4 vt à Satana excæcati sint, qui illius splẽdorem non cernant, 7 prolatum in testaceis vasculis 10. tot ærumnis obnoxijs. 16 itaque suo exemplo ad fortitudinẽ eos hortatur, 17 ex contemptu præsentis vitæ.

Cap. IIII. 1 Iam manifestè testatur sese cum collegis (sed per Dei misericordiam) integrè & sincerè vocatione sua, neglectis omnibus periculis, defungi.

1 PRopterea [1] quum ministerium hoc habeamus prout misericordiã cõsequuti sumus, [a] non segnescimus:

2 Sed abdicauimus [b] turpitudinis tegumenta, non incedentes cum calliditate, neque [c] falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis cõmendãtes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.

3 [2] Quòd si tectum est Euangelium nostrum, ijs qui pereunt, tectum est:

4 In quibus Deus hujus seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos [d] lumẽ Euangelij gloriç Christi. [e] qui est imago Dei.

5 [3] Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autem, seruos vestros [f] propter Iesum.

6 Quoniam Deus || [g] qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, *is est* qui splẽduit in cordibus nostris, [h] ad *præbendum* lumen cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.

7 [4] Habemus autem thesaurum hũc in testaceis vasculis, [5] vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:

8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus:

9 Persequutionem patimur, sed in ea non deserimur: deijcimur, at non perimus:

10 [6] Quolibet [i] mortificationem Domini Iesu in corpore circunferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

11 Semper enim [k] nos qui viuimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiam

2 Obiectio, multos audire Euangelium, quo nihilo magis, quàm prædicatione Legis illustrentur. Respondet, culpam esse in ipsis hominibus, quibus Satan in mundo dominãs oculos eruit. Interea verò nihilominus clarissimam Euãgelij lucem à se & suis collegis spectandam proponi, quum Christus, quem vnum prædicat, is sit in quo vno Deus cognosci ac veluti perspici possit. *Gen.1.3.* 3 Remouet suo more omnem ambitionis suspitionem, sed quidẽ fideliter docere confirmans, sed vt seruũ, & totam hãc lucem quam alijs conferat cum suis collegis, à Domino testans promanare. 4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerij splendori, quoniam, videlicet, Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus. 5 Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi, vt, inquit omnibus constet eos non humana sed diuina, eaque præstantissima virtute fretos consistere, quum millies moriantur, & nunquam pereant. 6 Amplificatio superioris sententiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo, comparat vitæ quæ mortem ipsam opprimat.

a Malis & calamitatibus fracti non cedimus. b Versutias & fraudum omne genus, quæ tanquam latebras homines captant, quibus sua probra operiant. c Quod superiora cap. dicebat cauponantes. d Lumen perspicuæ ac illustris prædicationis, qua annuntiatur gloria Christi. e In quo seipsum conspiciendum præbet Pater. f Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus. g Qui solo verbo fecit. h Vt à Deo illustrati, vicissim alijs eam lucem præbeamus. i Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem ac præcipuè ministrorum. k Qui vita illa viuimus, nempe Spiritu Christi, inter tot & tantas ærumnas.

vita

Psal. 116. 10.

7 Cõclusio admodum artificiosa: ac si diceret. In summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ patientiæ exemplis nõ desinerent omnes fideles cõfirmare.

8 Declarat præcedẽtem sententiam, ostendẽs sese cum suis collegis mori quidem quodãmodo, vt alijs,

vita Iesu manifesta fiat in [l] mortali carne nostra.

12 [7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

13 [8] Et quia habemus eundem [m] Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, ‖ Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoq; credimus, quamobrem etiam loquimur:

14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoq; per Iesum excitet, & sistat vobiscum.

15 [9] Nam hæc omnia propter vos, [n] vt gratia illa copiosissima, pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

16 Propterea nõ segnescimus: [10] [o] sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamẽ [*] renouatur quotidie.

17 Momentanea enim [p] leuitas oppressionis nostræ excellenter æternum pondus [q] gloriæ conficit nobis:

18 Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur: nam quæ cernuntur, temporaria sunt: at quæ non cernuntur, æterna.

vitam compararent, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod alijs credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruentur. 9 Quomodo hæc constantia in ipsis foueatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarum sibi commissarum salutem. 10 Adijcit veluti triumphale epinicium, sese quidem affligi exterius, sed interius proficere quotidie: & nihili esse omnibus modis quæcunque sunt in hanc vita sustinendæ ærumnæ, præ constantissima illa & æterna gloria.

l Miseræ illi conditioni obnoxia. m Eandem fidem ex eiusdem Spiritus afflatu. n Quum fuero liberatus & vobis restitutus, ingens illud beneficium quod in me effusum erit, vicißim in Dei gloriã redundet, multis gratias agentibus. o Nouas vires acquirit ne nouis malis ingruentibus frangatur externus, qui interni viribus sustinetur. p Non dicuntur ærumnæ leues, quasi sint ipsæ exiguæ, sed eas illico pertransituras ostendit, quum ne tota quidem vita nostra sit diuturna. q Quæ constantißimè manet immota.

CAP. V.

1 Persistit in eodem argumento, 6 de certa spe salutis 8 per fidem: 12 Non vt se iactet, 14 cum Deum & ipsius Ecclesiam præ oculis habeat: 17 & nihili æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.

CAP. V.

1 Arrepta occasione ex comparatione proximæ præcedẽte, corpus istud ita vt est in hac vita calamitosum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cœleste domiciliũ, sic vocans firmã & perennem eiusdẽ corporis in cœlo glorificati cõditionẽ, adeò quidẽ, inquit, vt nos nõ modò nõ simus isti tabernaculo addicti, sed potius domiciliũ illud cũ suspirijs & gemitibus expectamus. Est autẽ etiã hic locus de futura gloria, isti tractationi de ministerij dignitate insert⁹, vt & ille alter de quo dixim⁹ initio capitis secũdi.

1 [1] SCimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutũ fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium *videlicet* non manufactum, æternum in cœlis.

2 In hoc enim suspiramus, ‖ expetẽtes domicilio nostro, quod [a] è cœlo est, [b] superindui.

3 [2] Siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

4 Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus onerati: in quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

5 Porrò Deus *is est* qui nos ad hoc ipsum [c] condidit, qui eam dedit nobis [d] arrhabonem Spiritus.

6 [3] [e] Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrè absumus à Domino.

7 (Per [f] fidem enim incedimus, non per aspectum.)

8 [g] Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 [h] Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

10 ‖ [4] Omnes enim nos [i] comparere oportet coram tribunali Christi, vt vnusquisque reportet quæ in corpore *fecerit*, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 [5] Scientes igitur [k] terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifesti sumus: & spero *nos* etiam cõscientijs vestris manifestos esse.

Apoc. 14. 13.

2 Declaratio superioris dicti, Nõ temerè, inquit, desideramus illo domicilio cœlesti (i. illa gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrãtes manebimus nudi, semel amisso corporis tegumẽto, sed alia veluti veste insuper inductur receptũ corpus: ac proinde non huius vitæ tædio, sed præstãtioris desiderio suspiramus. Neq; hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitã cõditi simus cuius rei pignus Spiritũ adoptionis habemus.

Rom. 14. 10.

3 Illatio ex proximè præcedente sententia nascẽs, Itaq; quum ex Spiritu sciamus nos aduenas esse quãdiu hîc versamur, cõstanter hãc moram ferimus, (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illum non conspiciamus nisi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamẽ vt semper ad illum aspiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hîc viuentes & quum ad eum hinc discedimus, possimus ei esse accepti. 4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cœlesti dixerat, addit vnicuiq; prius reddendam rationẽ suæ peregrinationis, postquã hinc migarit. 5 Iam per trãsitionem, occasione ex proximè præcedente sententia arrepta, redit ad vers. 16. superioris capitis, suam & suorum collegarum sinceritatẽ confirmans.

a Cœleste, gloria nimirum, non autem substantia. b Vestem vocat immortalitatis gloriam, quam veluti veste induimur. c Respicit primam illam creationem, vt significetur in illum finem fuisse condita corpora, vt ea cœlesti immortalitate induantur. d Vide sup. 1. 22. e Confidentes vocat eos qui sunt animo præsenti, id est, quieto & ad sustinenda pericula parato, quòd de felici exitu nihil dubitent. f Earum rerum quas speramus, non autem in ipso præsenti conspectu Dei. g Sic tamen confidimus, sic forti & tranquillo animo peregrinationem illam consciscimus, vt tamen multo malimus ad Dominum discedere. h Quod quum ita sit, ita annitimur viuere, vt & nostra peregrinatio illi placeat, & tandem ab eo domum recipiamur. i Sisti præsentes, & illic inquam vt palàm fiat, qui fuerimus. k Formidabile illud iudicium.

6 Noua ratione remouet omnem superbiæ suspicionem, quòd nō sua sed illorum intersit sincerū haberi ipsius Apostolatū, contra vanam quorundam ostentationem.

12 [6] Enimuerò non iterum nosipsos commendamus vobis, sed vobis occasionem præbemus gloriandi de nobis : vt habeatis *quod dicatis* aduersus eos qui [l] ex facie gloriam captant, at non ex corde.

Esa.43.19, apoc.21.5.

7 Sensus est, Etiam quū (vt nonnulli censent) insanio, dum videor meipsum stultorum more venditare vestro commodo id facio, non minus quàm quum simpliciter vobis euangelizo.

13 [7] Nam siue insanimus, Deo *insanimus* : siue sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.

14 [8] Charitas enim illa Christi [m] constringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus si [n] vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, & *illum* pro omnibus mortuū esse, vt qui viuunt posthac [o] non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16 [9] Itaq; nos posthac neminem nouimus secundum carnem. [10] quod si etiam nouimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus.

17 [11] Siquis igitur *est* in Christo, [p] noua creatura *est*. || vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia.

18 [12] Hæc autem omnia sunt ex Deo qui recōciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque ministerium reconciliationis :

19 Nempe quia Deus erat in Christo mūdum reconcilians sibi : non imputando eis peccata ipsorum : [q] posuitque in nobis sermonem hunc reconciliationis.

20 Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

21 Fecit enim *vt* qui [r] non nouit peccatum, pro nobis [s] peccatum *esset*, vt nos efficeremur [t] iustitia Dei in eo.

8 Pergit in depellenda omnis ambitionis & ostentationis suspicione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quum ipse pro nobis omnibus qui mortui eramus quum nobis viueremus (id est, quum terrenis adhuc affectibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitam quam ab eo accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cœleste meditemur) totam ipsi consecremus. 9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nempè neminem secundum carnem nosse. i. sic inter homines versari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectant, in quibus sese homines fatigant. 10 Amplificatio, Hoc, inquit, adeò verum est, vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerandus. 11 Exhortatio, vt vnusquisque iam Christi Spiritu innouatus, cœlestia non terrestria meditetur. 12 Commendat ministerij Euangelici præstantiam, tum ab ipsius Dei autoritate, vt qui sit ministerij istius autor, tū ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo gratuita in Christo nostrorū peccatorum remissione & iustificatione oblata, idq; tam benignè & liberaliter, vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt suiipsorum habeant rationem, nec tantum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscure carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

l. Externis laruis & fucata illa pompa sapientia & eloquentia humana, nō autem vera pietate, qua in corde sedem habet. m Totos nos possidet. n Hoc loco de sanctificatione agit, qua fit vt Christus in nobis viuat. o Vide 6. & 7. cap. ad Rom. p Veluti res quadam recens à Deo condita, nam etsi non de noua condatur homo quem regenerationis Spiritu donat Deus, sed sola qualitates immutantur : sic tamen voluit loqui Spiritus sanctus, vt doceat omnia in solidum tribuenda gloria Dei, non quod trunci aut stipites simus, sed quia creat in nobis Deus vt bene velimus, & possimus.

q Vsus est nostra opera, Heb. r Qui esset a peccato alienus. s Peccator non in sese, sed ex omnium nostrorum peccatorum reatu ipsi imputato. t Iusti apud Deum, & quidē iustitia non nobis inhærente, sed qua cum in Christo sit, nobis per fidem à Deo imputatur.

CAP. VI.

1 Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur, 5 ne afflictionibus deijciantur, 9 nec gloria insolescant : 14 pollutiones fugiant, 16 quū sint viua viuentis Dei templa.

1 SEd [1] &, *vt* operam nostram ei accommodātes, hortamur ne frustra gratiam Dei vos receperitis.

2 [2] Dicit enim *Deus*, || Tēpore [a] accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi : ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

3 [3] Nullam vlla in re præbentes offensionem, ne vituperetur ministerium:

4 Sed & in omnibus nos [b] approbantes, || vt Dei ministri, [4] tolerantia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustijs,

5 In plagis, in carceribus, [c] in tumultuationibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,

6 [5] Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu Sāncto, charitate nō simulata,

7 [d] Sermone veritatis, [e] virtute Dei, [f] armis iustitiæ dextris ac sinistris.

8 [g] Per gloriam & ignominiam, per

CAP. VI. *Esa.49.8.*

1 Ministerio Euangelij non tantùm indigēt homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiā accepta gratia, vt in ea perseuerent.

1. Cor.4.1.

2 Quòd offerrur gratia, ex gratia Dei est, qui sua constituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occasionem arripiamus.

3 Præbet Corinthijs veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nēpe vt (sicut ab initio proposuerat) sibi & sui similibus autoritatem conciliet. 4 Recenset priore loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quæ & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus. 5 Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recenset, & quibus armis omnia impedimenta superentur.

a Gratuita beneuolentia: quo videlicet tempore Deus suum illum immensum amorem effudit. b Declarantes & reipsa præstantes. c Sine agitationibus crebris, quum nullam quietam sedem inueniremus. d Prædicatione Euangelij. e Potestate edendi miracula & malos domandi. f Integritate. g Particula (per) hîc causam significat, sed quemadmodum dicimus per campos, per vrbem incedere, describit enim iter difficillimum.

coruitia

g Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cum ipsis agere, & simul conqueritur illos in redamando Patre paria non facere.

Eccle.13.11.
1.Cor.3.17.
& 6.19.
Leuit.26.12.
Esa.52.11.
Ierem.31.1.

7 Iam liberè eos ob iurgat quòd se infidelibus adiungerent socios in externa idololatria, quasi re media & indifferente, qui quartus est huius epistolæ locus, cuius conclusio est, oportere quos Dominus filiorum nomine dignatus est, puros sese non tantum animo, sed etiam corpore præstare, vt toti sint Deo sacri.

conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

9 Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:

10 Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

11 [g] Os nostrum [h] apertum est erga vos, Corinthij, cor nostrum dilatatum est.

12 [i] Non habitatis angustè in nobis, sed angusti estis [k] in visceribus vestris.

13 Loquor autem vt filijs de pari cōpensatione: dilatamini & vos.

14 [7] Ne in pari iugo copulemini cum infidelibus. || quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris?

15 Et quæ concordia Christo cum Belial? aut [l] quæ pars fideli cum infideli?

16 Et quæ consensio templo Dei cū simulacris? || nam vos templum estis Dei [m] viuentis, sicut dixit Deus, || [n] Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

17 || Quapropter exite è medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

18 || Et ero vobis pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

h Oris & cordis dilatatio vehementissimum declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua lætitia. i Vos in animo meo tanquam in domicilio estis, eoq́; minimè angusto: totum enim cor meum vobis patefeci, at vos mihi estis mihi angusti.

k Viscera vocat Hebræorum more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes. l Quid commune habet. m Deum viuentem opponit Idolis. n Habitat nobiscum Deus, quia Christus factus est Immanuel.

CAP. VII.

1 Ne nimium teneros animos vrgendo prosternat, 2 probabile reddit quod omnia dixerit 4 ex ingenti erga illos dilectione: 8 itaque sibi non displicere quod mœrore eos affecerit, 10 & adduxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

CAP.VII. *a Corporis & animi, vt sit hoc modo perfecta sanctificatio vtraque sui parte constans.*

1 HAs igitur promissiones quum habeamus, dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento [a] carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cū timore Dei.

1 Rursum ab illa admonitione, ad personam suam redit, opponens tum fidelitatis suæ, tum perpetuæ in eos beneuolentiæ suæ testimonia.

2 Obiectio. At tu nos asperrimè tractasti: Respondet Apostolus se non sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde se iam etiam gaudere quòd illos ad eam tristitiam, quāuis minimè volens, impulerit, quæ tam illis fuerit fructuosa. Quandam enim esse nō solum laudabilem, sed etiam necessariam tristitiam, ex qua videlicet iuis gradibus oriatur resipiscentia, de qua magnificè ipsos laudat, Estq́; huius epistolæ quintus iste locus.

b Sinite vos locum apud vos muniat, vobis videlicet docendis.

c Vt vos ingrati animi vel perfidiæ condemnem.

d Deiectos & prostratos.

2 [1 b] Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminē expilauimus.

3 [c] Ad condemnationem *vestri* non loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendum & simul viuendum.

4 Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione, vehementer exūdo gaudio in omni afflictione nostra.

5 Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

6 Sed qui consolatur [d] abiectos, cōsolatus est nos Deus, [e] aduentu Titi.

7 Non solùm autem aduentu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis vestrū vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeò vt magis gauisus fuerim.

8 [2] Nam etiamsi tristitia vos affeci per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit. video enim epistolam illam, tametsi ad tempus tristitia vos affecisse:

9 Nunc gaudeo, non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis [f] ad resipiscentiam: nam tristitia affecti fuistis secundùm Deum, vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

10 Nam qui [g] secundùm Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutē: cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim istuc ipsum, quòd secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imò defensionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens desiderium, imò zelum, imò vindicationem? per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

12 Nempe etiamsi scripsi vobis, non *scripsi vobis* eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestum fie-

e Iis quæ Titus adueniens renuntiauit de vobis, quo fructu videlicet literas meas perlegeritis, præterquam quod ipsa Titi præsentia sum recreatus. f Ita vt ea tristitia vobis ad emendanda vestra vitia profuerit. g Secundum Deum dolor non formidine pœnæ territur, sed quòd sentiat se Deum clementissimum Patrem offendisse: huic opponitur dolor, qui pœnam duntaxat timet, aut qui aliquius terreni boni perditū angitur: illius fructus est resipiscentia, huius desperatio nisi Dominus succurrat.

ret studium illud nostrum pro vobis [h] in conspectu Dei.

h Minimè fucatum, sed eiusmodi vt Deo possim illud approbare.

13 Propterea consolationem accepimus ex consolatione vestri: sed longè plurimùm gauisi fuimus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et siquid apud eum de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra, *qua vsus eram* apud Titum, vera comperta sit.

15 Et [i] viscera eius amplius erga nos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrûm, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

i Intimus illius amor.

16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 Macedonum, 9 atque adeò ipsius Christi exemplo, 14 vt liberales sint in Sanctos, hortatur, 16 Titum, 18 & alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.

CAP. VIII. 1 Sextus locus huius epistolæ, cōtinens varias exhortationes Corinthijs ad beneficentiam inflammandis, qua Hierosolymitanæ Ecclesiæ inopia necessario tempore sub leuaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum Ecclesiarum, alioqui mulnis ærumnis ad extremā penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur. 2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quòd Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absoluendam eleemosynarum collationem incitaret. 3 Tertiò, monet vt concitatam de se expectationem non fallant.

1 PORRÒ [1] notam facimus vobis, fratres, [a] gratiam Dei præstitam Ecclesijs Macedonum.

2 Nam [b] in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Nam pro viribus (testor) vt supra vires [c] voluntarij *fuerunt*:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt [d] gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

5 [2] Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt*, sed semetipsos dediderunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

6 Vt adhortaremur Titum, vt sicut antè cœpit, ita etiam absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

8 [3] Non ex imperio loquor, sed [e] aliorum studio, vestræ quoque dilectionis [f] sinceritatem reddens exploratam.

9 [4] Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, eum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quũ esset diues: vt vos illius paupertate ditesceretis.

10 [5] Et sententiam in ea re *meam* edo: nam hoc vobis conducit, qui non solùm facere, [g] sed etiam velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt sicut *adfuit* promptum illud velle, ita etiam *adsit* ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 [6] Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

13 [7] Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppressio: [h] sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, ‖ Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulùm, non habuit minus.

16 [8] Gratia autem *sit* Deo, qui cordi Titi induit idem studium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltrà ad vos abijt.

18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum, cuius laus est [i] in Euangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostræ, cum hac [k] beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animum vestrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac [l] exuberantia quæ administratur à nobis.

21 ‖ Ve qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus.

22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosio-

4 Quartum argumentũ, ab exemplo Christi. 5 Diligenter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod, nisi sit voluntarium, Deo gratum esse non possit. 6 In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare. 7 Christiana beneficẽtia est mutua, vt ius analogum seruetur. *Exod. 16.18.* 8 Commēdat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tũ vt minimè sit suspecta eorum fides, quasi eos summisserit ad expilandas Ecclesias: tum vt eò sint ad collationem promptiores.

f Tum apparet germana esse charitas quum reipsa, idq; promptè ac liberaliter fratribus succurrimus propter Christũ. Rom. 12, 17. g Non solùm facere, sed etiam vltro facere. Designat enim voluntatem spontaneam absque aliorum impulsu, nedum ab ambitione profectam.

a Beneficium Diuinum. b Quòd multa illa ærumnæ quibus Dominus ipsos explorauit, eorum alacritatem non modo non extinxerint, sed etiam clariorem effecerint. c Sponte liberales. d Gratiam vocat quod alij onus vocassent, hic autem vers. ex 8. est explicandus. e Macedonum rogatu.

h Vt sicut nunc alijs inopibus vos abundantes largimini e vestro, sic alij vicissim de suo vobis largiantur. i In prædicatione Euangelij. k Muneribus collatis in subsidium Ecclesiæ Hierosolymitanæ. l In hac copiosa Ecclesiarum munificentia, quæ nostræ fidei commissa est.

studiosio-

m *Duobus Titi collegis.* n *Per quos gloria Christi illustratur.* o *Testes huius vestræ pietatis habituri omnes Ecclesias, in quarum velut conspectu versamini, quum legatos cernatis ad vos missos, suffragijs delectos.*

studiosiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue [m] de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarum *&* [n] gloria Christi.

24 Itaque demonstrationem charitatis vestræ & nostræ de vobis gloriationis editæ in eos, [o] in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

1 Cur de eorum voluntate bene sentiens 3 illis tamen adhortandis sedulò incumbat, 4 rationem adduci: 6 & sementi eleemosynas cõparat, 10 quas Deus rependit magno fœnore.

CAP. IX. 1 Prudenter occurrit suspicioni quam concipere poterant Corinthij, quasi Apostolus adeò anxiè illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Testatur ergo se non ideò id facere vt eos doceat subueniendum esse sanctis, quum sese etiam pro ijs sponsore apud Macedonas interposuerit, sed tantùm vt sponte currentes incitet, quò sint omnia tum paratiora, tum etiam copiosiora. Rom. 12. 1. Eccle. 35. 11. Psal. 112. 9. 2 Eleemosyna, nec tenaciter nec malignè præstari debet. Voluntaria autem & liberalis comparatur sationi, quam vberrima messis amplissimæ benedictionis cõsequitur.

1 [1] NAm de subministratione quidem quæ sit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

2 Noui enim promptum animum vestrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Misi autem hos fratres ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis.

4 Nequo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præfidente ista gloriatione.

5 Itaque necessarium putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.

6 [2] Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benignè, benignè etiam metet.

7 Quisque sicut [c] præoptat corde, *ita* agat ‖ non [d] ex tristitia aut [e] necessitate. ‖ nam hilarem datorem diligit Deus.

8 Potens est autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omninò quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:

9 (Sicut scriptum est, ‖ Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet [h] in sæculum.

10 Porrò qui suppeditat semen serenti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat [i] fructus beneficentiæ vestræ)

11 *Vt inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

12 [3] Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorum inopiam, sed etiam redundat in multas gratiarum actiones apud Deum:

13 (Dum [k] per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificant de [l] consentiente vestra subiectione in Euangelium Christi, deque benigna in se & omnes communicatione)

14 Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

15 [m] Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

3 Alius duplex fructus beneficentiæ in sanctos, vel præstantissimus hic est, quòd occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides. b *Est perennis. loquitur autem Dauid de viro Deum timente, & proximum amante, cui dicit nunquã defuturum, quod alijs largiatur.* i *Pijs hominibus beneficentia est præ omnibus latifundijs.* k *Ex hoc vestra charitatis specimine, in hac subministratione.* l *Quòd vno consensu declaraueritis vos vnum Euangelium agnoscere, cui vosipsos libenter subieceritis, ex quo doceatis vos cum Ecclesia Hierosolymitana consentire.* m *Ne gloriosa ista prædicatione offerrentur Corinthij, claudit hoc epiphonemate, hanc exhortationem.*

a *Vtitur nomine* hypostaseos *quod significat animi quandam imperterritam subsistentiam.* b *Quasi ab auaris.* c *Vltro seligit ac constituit apud se.* d *Illiberali animo.* e *Inuitus, vt qui nolit malè audire.* f *Omnis Dei munificentia.* g *Vt alios omnibus modis iuuare possitis bene faciendo.*

CAP. X.

1 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 quæ vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit, 7 Seq. præsentem non minus virtutis habere in operibus, 11 quam absens grauitatis in verbis.

CAP. X. 1 Reddit ad illam Apostolatus sui defensionẽ, sed ita vt simul autoritate sua reipsa vtatur. Seriò enim & grauiter monet, additis etiam planè terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autem superbos quosdam, qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & cum leuissimum experti fuerant, qui tamen absens seuerissimè ad eos scripsisset, de eo non aliter quàm de Trasone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes ferocire. Primùm igitur sese clementem & moderatum fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturum quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirùm ex apparentia quam externam vocant.

1 [1] CÆterùm precor vos per clementiam & [a] æquitatem Christi, ego ipse Paulus qui coram quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens.

2 *Hoc* autem rogo, ne, quũ præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos æstimant vt si [b] secundùm carnem ince-

a *Naturam illam ad misericordiam potius, quàm ad seueritatem ius persequendum propensam.* b *Non alio præsidio freti essemus, quàm quod præ me fero: opponitur itaque caro. i. imbecilla Pauli conditio, spiritnali & Apostolica dignitati.*

2 Secundò, teſtatur ſe quantumuis alioqui cæterorum hominum ſimilem, tamen ijs viribus inſtructum prodire, quibus nullæ hominum munitiones, ſiue fraude & aſtu, ſiue robore & potentia reſtiterint, pares eſſe poſſint, quoniam diuinis armis certet.
3 Amplificatio ſpiritualis iſtius virtutis, quæ hoſtes quantumuis callidos & potentes ſic domet, vt alios quidem reſipiſcentes ad Chriſtum adducat, alios præfractè rebelles ab ijs qui regi ſe patiuntur ſeparatos, pro meritis vlciſcatur.
4 Inculcat eadem, ſed maximo cũ ſententiarũ & verborum pondere.
Epheſ.4.7.

deremus.

3 ² Nam in carne incedentes, ſecundum carnem bellum non gerimus.

4 (Arma enim militiæ noſtræ ᶜ non carnalia ſunt, ſed ᵈ diuinitus valida, & ad ſubuerſionem munitionum)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemque ſublimitatem quæ extollitur aduerſus cognitionem Dei: ³ & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Chriſto:

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, poſtquam impleta fuerit veſtra obedientia.

7 ⁴ ᵉ Quæ ob oculos ſunt aſpicitis? ſiquis apud ſe confidit ſe Chriſti eſſe, hoc viciſſim cogitet ᶠ ex ſe, quemadmodum ipſe Chriſti *eſt*, ita & nos Chriſti *eſſe*.

8 Nam ſi amplius etiam quippiam glorier de poteſtate noſtra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad ſubuerſionem veſtri, non pudefiam:

9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epiſtolas.

10 Nam epiſtolæ quidem ᵍ (inquit) graues ſunt & validæ: ſed præſentia corporis infirma *eſt*, & ſermo nihili.

11 Hoc cogitet *qui* iſtiuſmodi *eſt*, quales ſumus verbo per epiſtolas quum abſumus, tales etiam *fore* reipſa quum aderimus.

12 ⁵ Non enim ʰ audemus nos ⁱ inſerere aut conferre cum quibuſdam qui ſeipſos commendant: ſed ᵏ non intelligunt quod ˡ ipſi in ſeſe ſeipſis metiuntur, & ſeſe ſibijpſis ᵐ comparant:

13 At nos non gloriabimur de ijs ⁿ quæ menſuræ *noſtræ* non ſint, || ſed ſecundum dimenſionem regularem eius menſuræ quam Deus nobis diſpertitus eſt, *gloriabimur* nos perueniſſe ad vos etiam vſque.

14 Non enim vt ſi non peruenerimus vſque ad vos, extendimus noſipſos ſupra modum: nam vſque ad vos etiam peruenimus ᵒ in Euangelio Chriſti.

15 Non de ijs quæ ᵖ menſuræ *noſtræ* non ſunt gloriantes, *id eſt*, de alienis laboribus, ſed ſperantes, *nos*, augeſcente fide veſtra, per vos admodum amplificatum iri in aſſignata noſtra menſura:

16 Vt in ijs *regionibus* quæ vltra vos *ſunt*, euangelizem: non vt ᑫ in alteri aſſignata menſura, de præparatis gloriemur.

17 || ⁶ Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

18 Non enim qui ſeipſum commendat, is probatus eſt, ſed is quem Dominus commendat.

5 Coactus refellere ſtultas quorundam ambitioſorum iactationes, teſtatur eos nihil proferre poſſe, niſi quòd ipſi ſibi de ſeipſis falsò perſuaſerint: ſe verò, etiamſi de maximis rebus glorietur, non tamen vltra metas eius menſuræ progreſſurum quàm ſit ei admenſus Dominus, vt qui ad eos vſque peruenerit euangelizando, ac longius etiam ſe perrecturum confidat, vbi & ipſi ita profecerint, vt in ijs erudiendis non ſit neceſſe ipſum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quod in alienos labores nuſquam ſucceſſerit.

6 Emollit quod de ſe dixerat, ſimulque Corinthios ad alia audienda præparat, teſtatus ſe nihil aliud quærere, quàm vt Deo ſeſe approbet, cuius vnius gloriæ ſtudeat.

c Ea quibus homines authoritatem ſibi apud alios parant, & res illas magnas gerunt. d Infinita illa Dei potentia nituntur.
e Itáne verò in æſtimandis hominibus externam illam laruam intuemini? f Etiam à me non admonitus. g Indicatur certus aliquis huius ſermonis author. h Ironia. i Numerare.
k Non ſentiunt vel animaduertunt. l Sola de ſeipſis perſuaſione freti, nihil non ſibi arrogant. m Alios omnes contemnẽtes, pro menſura nihil aliud adhibebant, quàm ſeipſos. n De ijs quæ Deus non eſt nobis admenſus.
o Dum Chriſtum prædico. Ierem.9.24, 1.cor.1.31. p Quaſi Deus terrarum orbem inter Apoſtolos diuiſerit excolendum. q In regionibus ab alijs præparatis, & quaſi excultis in Euangelij prædicatione.

CAP. XI.

2 Ingenti ſe erga Corinthios amore cogi teſtatur, 5 vt ſuas laudes deprædicet. 9 Gratuitam illis ſuam operam impendiſſe, 13 ne qua in re ſuperiores eſſent pſeudoapoſtoli: 22 quos longè antecellere recenſet in ijs quæ vera ſunt laudis.

1 VTinam ¹ toleraretis pauliſper inſipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei ᵃ zelotypia. Præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) ᵇ ſiſtam, *nempe* Chriſto:

3 Sed metuo ne quomodo ſicut || ſerpens ille Euam ſeduxit calliditate ſua, ᶜ ita corruptæ mentes veſtræ *degenerent* à ſimplicitate ᵈ quæ eſt in Chriſto.

4 ² Enimuerò ſi veniat qui ᵉ alium Ieſum prædicet quem non prædicauimus, aut *ſi* Spiritum alium accipiatis quem non accepiſtis, aut Euangelium aliud quod non accepiſtis, rectè *eum* toleraueritis.

Cap.xi. 1 Agnoſcit ſe quodammodo ſtultos imitari in rerum iſtarum prædicatione, ſed addit ſe inuitum hoc facere ipſorum bono, quòd eos à vanis quibuſdam & aſtutis hominibus non ſine Satanæ fraude deceptos videat.
Gen.3.4.

2 Teſtatur eos falli ſi vel excellentius aliquod Euangelium vel præſtantiora Spiritus dona ſe à quoquam accepturos ſomnient.

a Loquitur vt procus, ſed qui tamen non ſibi at Domino illos ambiat. b Vt vos coniungam. c Hic locus notandus contra eos, quibus natiua illa & incorrupta ſacrarum ſcripturarum ſimplicitas, præ humanæ facundiæ fucis ac pigmentis ſordet. d Quæ ijs conueniat qui in Chriſto ſunt. e Perfectiorem doctrinam de Ieſu.

3 Refutat illorũ Thrasonum calumnias. Sum, inquit, fateor, non ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelij notitiam non possunt adimere, sicut vosipsi estis modis omnibus experti. *Infra,12.11.* 4 Alia calũnia quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans. Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obijcere, nisi quòd quiduis subire vestri causa sustinui, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum vrsit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis vllo esse oneri, etiamsi vobis euangelizabam? 5 Amplificatio, adeò se istius facti non pudere, vt etiam deinceps non aliter agere apud ipsos decreuerit, quo verè semper possit affirmare se gratis in Achaia docuisse: minimè id quidẽ quòd Corinthios dedignetur, sed vt Thrasones isti occasionẽ iampridem captatam nusquam inueniant: ipse verò interea illis proponat quod æmulentur, vt verè tandem possint dicere se esse Pauli similes. 6 Apertè tandem istos suis coloribus depingit, prædicens fore vt quantumcunque zelum gloriæ Dei simulent, tandem seipsos prodant.

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuisse [f] summis Apostolis.

6 [3] Quòd si [g] rudis *sum* sermone, nõ tamen *sum rudis* cognitione: sed omninò manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

7 [4] Num peccaui quum meipsum demitterem vt vos attolleremini? quodque gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, ‖ non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præstiti vobis minimè onerosum, [5] & præstabo.

10 [h] Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio [i] non obstruetur contra me in regionibus Achaiæ.

11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem ijs qui optant occasionem, vt in *eo de* quo [k] gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 [6] Nam istiusmodi pseudapostoli, operarij dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

14 Neque id mirum: ipse enim Satanas transformatur in Angelum [l] lucis.

15 Non magnum est igitur si transformentur vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quorum finis erit secundum opera eorum.

16 [7] Rursum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico secundum Dominum, sed vt insipienter, in præsidente ista gloriatione.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

19 Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

20 [8] Toleratis enim siquis vos in seruitutem adigit, siquis exedit, siquis accipit, siquis attollit sese, siquis vos in faciem cædit.

21 [m] Quantum ad contumeliam dico, nempe nos [n] infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (insipiẽter loquor) audacia velim vti & ego.

22 ‖ Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitæ sunt? *sum* & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:

23 Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) [o] supero ego: in fatigationibus, amplius: in vulneribus supra illos: in carceribus, amplius: in [p] mortibus, sæpe.

24 A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

25 ‖ [r] Ter virgis cæsus fui, ‖ semel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

26 *In* itineribus sæpe *fui, in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres.

27 In fatigatione & [ſ] ærumna, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

28 [s] Absque ijs quæ extrinsecus *eueniunt, vrget* agmen illud in me quotidie consurgens, *id est*, solicitudo de omnibus Ecclesijs.

29 Quis affligitur, quin ego affligar?

7 Pergit aperta cum fiducia, & grauissima quadam ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapientes Corinthios desipiens cum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, deque rebus fortiter gestis. *Philip.3.5. Act.16.23. Act.14.19. Act.27.41.* 8 Antequã ad rem accedat perstringit Corinthios, qui quum sibi sapientissimi viderentur, interea non animaduertebant pseudapostolos ad quæstum abuti ipsorũ simplicitate. 9 Hoc tandem addit velut appendicem, vt Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solicitudine omnes penè Ecclesias penderet: res ipsa testabatur.

f Ad verbum, ijs qui supraquàm valdè sunt Apostoli.

g Mascula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit fucata illa dicendi ratione, quam nimium multi hodie sequuntur. *h Forma iurisiurandi, quasi diceret, Ne consteatur in me veritas.* *i Mihi semper patebit.* *k Captarunt aduersarij omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquam gratis essent docturi, quum potius Corinthios exederent, captabant aliam occasionem, nempe vt Paulus aliquid acciperet: quod si fecisset, tum demùm se pares fore sperabant. Nam ita Zelum & scientiam simulabant, & ea vana specie eloquentiæ exornabant, vt aliqui etiam Paulum despicerent, ostendit autem hæc omnia fictum esse.* *l Lucis nomine gloria cælestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.*

m Quasi dicat, habita eius contumeliæ ratione qua vos afficiunt (id dico) qua sanè minor non est, quàm si vos caderent. *n Infirmus habetur Paulus, qui vilis, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthijs videretur, quum in eo emineret vis illa Diuina.* *o Paulus veram gloriam nactus, apertè ministerium suum asserit non sui causa, sed quòd doctrinam suam videret periclitari.* *p Præsentibus mortis periculis.* *q Respicit illud quod scriptum est Deut. 25.3. Hic locus præterea ostendit multa quæ pertulit Paulus, fuisse prætermissa à Luca.* *r A præsidibus Romanis.*

ſ Ærumna est ægritudo laboriosa, veluti quum delassatus aliquis pro quiete cogitur nouos labores capessere.

Act. 9,24.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis obijciebatur: vt si dicat, Proferũt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem detrahant: at ego si gloriari velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquam hîc à me confingi Deus ipse est testis.

quis offenditur, quin ego vrar?

30 [10] Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ *sunt* gloriabor.

31 Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula, nouit me non mentiri.

32 || In vrbe Damasci, gẽtis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damascenorum vrbem, cupiens me prehendere:

33 Sed per fenestram in sporta demissus fui per mœnia, & eius manus effugi.

CAP. XII.

1 Inuitus recenset 3 reuelationes diuinitus 4 sibi factas, 6 ob quas quum verè gloriari possit, non velit, 10 infirmitatum suarum conscius: 11 sed hanc sibi necessitatem ineptiendi ipsos injecere, 20 dum se addicunt ambitiosis hominibus, per quos à Christo alienantur.

CAP. XII. 1 Pergit in proposito, & quoniã gloriosuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipsum supra cõmunẽ hominum captum attollant: at non absque præfatione, & accurata etiam excusatione.

2 Vt omnẽ ambitionis suspicionem remoueat, testatur se illa vt extrinsecus nõ vt sua iactare, quãuis nihil hic affingat, ne hac occasione plus ei tribuatur ab alijs quàm per se sit: ac proinde se velle potius in suis miserijs gloriari.

1 GLoriari [1] sanè non expedit mihi. veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

2 Noui hominem [a] in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vsque cælum.

3 Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio: Deus nouit)

4 Raptum fuisse in [c] Paradisum, & audisse [d] ineffabilia verba, quæ [e] non liceat homini loqui.

5 [2] De eiusmodi *re* gloriabor: de meipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

6 Nam si voluero de ijs gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra *id* quod videt *esse* me, aut *quod* audit ex me.

a Quod in Christo dico, id est, quod sine ambitione dictum velim, quum nihil aliud quàm vnum Christum respiciam. b In sublimissimum vsque cælum: nec enim in nomine tertij est philosophandum. Sed tamen hic locus aduersus eos obseruandus qui cælum ponunt vbique. c Sic vocant Græci quæ Latini viuaria, barbarè parcus, vocant, in quibus plantæ excoluntur & feræ pascuntur. Per excellentiam Græci interpretes sic vocarunt hortum illum Eden: Hinc factum vt beata illa gloria Dei sedes eo nomine vocaretur. d Quæ fando explicari à quoquam homine non possunt. e Quæ nulla vi ne sanctorum quidem possit explicari, nempe quia diuinum est numen: Sic explicat Clemens Alex. Strom, 5.

7 [3] Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi [f] surculus infixus carni, *&* angelus [g] Satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferar.

3 Excellens doctrina, cur Dominus præstantissimos etiam seruos suos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligi velit: nempe ne nimiũ efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

8 Super hoc [h] ter Dominum rogaui, vt abscederet à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. [4] Libentissimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, [i] vt inhabitet in me potentia Christi.

4 Concludit se pseudapostolorũ iactationib⁹ solas suas ærumnas velle opponere: simulque se excusat quòd ipsorum importunitatem de his rebus tã multa dicere sit coactus, nempè quòd euerso ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinam ruere.

10 Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persequutionibus, in angustijs pro Christo: quum enim impotens sum, tunc potens sum.

11 Fui insipiens in gloriando: vos me coegistis: [5] nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui [l] summis Apostolis, tamesi nihil sum.

12 [m] Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiam, & signa & prodigia & [n] virtutes.

13 Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesijs, nisi quòd ego ipse || [o] non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

14 Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, ne cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filij parentibus thesauros cõgerere, sed parentes filijs.

Supra, 11.9.

5 Testes rursum Corinthios facit eorum quibus suum apud eos Apostolatum obsignarat Dominus, & denuò quàm sit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propensus, certis argumentis declarat. 6 Aliam calumniam longè grauissimam à se depellit, nimirùm quòd astu & per alios quæstum faceret.

15 Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiamsi, abundè vos diligens, minus diligar.

16 [6] Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

18 Precatus sum Titum, & cum eo

f Concupiscentiam intelligit, quæ teli instar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, &c. Surculum autem vocat, translatione ducta à surculis, qui vestigijs pedum infesti sunt, si per caduas syluas est ambulandum. g Qui cupiditates illas incendit. h Sæpe. i Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt nostra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Christi. k Illas non tantùm æquo vel forti animo fero, sed etiam voluptatem maximam ex illis percipio. l Vide supra, cap. 11. vers. 5. m Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolum Domini. n Potentia facta. o Non fui remissus in victu meis manibus mihi quærendo, ne vobis essem oneri.

misi

misi fratrem: nunquid vos expilauit Titus? nonne eodem spiritu incessimus? nonne iisdem vestigiis?

19 [7] Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, [p] in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

20 [8] Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes:

21 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

7 Concludit se hæc ad eos nō scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi sit conscius: sed quod eorum maximè intersit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.

8 Confirmata sua apud eos autoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

p Vt eum loqui verè ac sincerè conuenit, qui se in Christo esse profitetur.

CAP. XIII.

1 Tertiò aduenienς, 2 seueriorem vindictam illis denuntiat: 3 qui reipsa experti sunt virtutem Christi in suo Apostolatu. 10 Optat tandem vt resipiscant: 11 & fausta illis precatur.

CAP. XIII. Deut. 19. 15, mat. 18. 16, ioh. 8. 17, heb. 10. 28.

1 Tertia hac vice venio ad vos. ‖ Ex ore duorū testium aut trium, firmum erit omne verbum.

2 Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo iis qui antè peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

3 [1] Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed [a] potens est in vobis.

4 Nam etsi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. [c] nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

5 ‖ [2] Vosipsos tentate annon sitis in fide, vosipsos probate. annon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

6 [3] At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

7 Opto verò à Deo, ne quid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestum est faciatis, nos verò [d] velut reprobi simus.

8 Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

9 Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* [e] instaurationem.

10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem.

11 [4] Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiscum.

12 [5] Salutate alii alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

1. Cor. 11. 20.

1 Grauissima increpatio, quòd dū Apostolicas admonitiones despiciunt, Christi ipsius patiētiam tentent: atque adeò dum ipsum vt calamitosi aspernantur, nihil obiicians quòd non sit ipsi cum Christo commune.

a Quum opus fuerit ad vos vlciscendos erit potentissimus.

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationem relatione, oportere vel Apostolatū eius renceatur, in cuius doctrina fundata sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

3 Mitigat illam asperitatem sperās fore vt se dociles fideli Apostolo præbeant: illud etiā addens, se famam & existimationem suam nihil morari, dummodo seruiat eorum saluti, qui sit vnicus eius scopus.

4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur. 5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

b Quod attinet ad infirmam illam formam serui quam accepit, semetipsum exinaniens. c Particula (nam) non est causalis, sed illatiua. d Hominum iudicio. e Vt omnibus benè compositis, Ecclesiæ membra quæ luxata erant in locum suum restituantur.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT I.

1 Post inscriptionem 6 subiungit obiurgationẽ, Galatas accusans defectionis 9 à suo Euangelio, 15 quod à Deo accepit 17 antequam cum vllo Apostolorum contulisset.

Cap. I. *Tit. 1. 3.*

1 Salutatio paucis complectens Apostolicę doctrinæ summã, ac præterea, etiam statim ab initio, præferẽs Apostolicæ autoritatis grauitatem, aduersus pseudapostolos mox asserendæ.

Luc. 1. 74.

2 Veri Euãgelij summa est, Christũ suavnius oblatione nos ex mũdo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolũ esse testatur nihilo selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudapostoli abutebantur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam citò aures ijs prębuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebãt. 4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant isti pseudapostoli, qui Legem Mosen, patres in ore habebãt totidem hæc esse veri Euangelij corruptelas, & seipsum, atq; adeò Angelos etiã ipsos (nedum istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere, si vel tãtillũ velint in Euangelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

1 [1] Pavlvs Apostolus (non [a] ab hominibus, neq; [b] per hominem, ‖ [c] sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, qui suscitauit eum ex mortuis.)

2 Quique mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ:

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

4 [2] Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ‖ vt eximeret nos ex præsenti [d] seculo malo, secundum voluntatem Dei & Patris nostri:

5 Cui *sit* gloria in [e] secula seculorum. Amen.

6 [3] Miror vos ita citò, deserto eo qui vocarat vos in gratiam Christi, [f] transferri in aliud Euangelium:

7 [4] Quod non est aliud: sed nonnulli vos turbant, & volunt [g] inuertere Euangelium Christi.

8 Sed etiam si nos, aut Angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euãgelizauimus, [h] anathema esto.

9 Vt antè diximus, etiam nunc iterũ dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

10 [5] Nunc enim *vtrum* [i] homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

11 ‖ [6] Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non esse secundum hominem.

12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed [k] patefaciente *mihi* Iesu Christo.

13 ‖ [7] Audistis enim quomodo versatus sum olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutũ esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

14 Et profecisse in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionũ, [l] quas à patribus meis acceperã.

15 Sed quando placuit Deo, qui [m] separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

16 Retegere Filium suũ [n] in me, ‖ vt

1. Cor. 15. 1. Act. 9. 1.

5 Cõfirmatio tũ à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Nec enim inquit, vel ea docui quæ hominibus arriderent, vt isti qui in rebus externis & operibus Legis salutis partem constituunt: neque cuiusquã gratiam captaui: ac proinde cœlestem esse doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat.

Ephes. 3. 8.

6 Secundum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominũ adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodò superior, quos Christus hominum more in terris erudijt. 7 Probat se à Christo ipso extra ordinem fuisse edoctum, ex anteactæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Galatis perfecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus notum est, nempe apud capitales Euangelij hostes Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulum Pharisęorũ fuisse, nemo nescit me in Pharisaismo etiam excelluisse, & repente Apostolum Gẽtium ex Pharisæo factum, adeò vt nullum spacium intercesserit, quo potuerim ab hominibus institui,

a Designat autorem ministerij in genere, hoc enim est commune omnibus ministris. b Instrumentalem attingit causam: hac enim est peculiaris Apostolorum prærogatiua, quòd à Christo vocati sint immediatè. c Christus quidem homo est, sed etiam Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominũ numero eximendus. d Ex deprauatissima illa conditione extra Christum. e In infinitum spacium, heb. f Vtitur voce passiua, vt culpam in pseudoapostolos reijciat, & tempore præsenti, vt indicet ab illis rem nondum confectã, sed eos in actu esse. g Nihil enim magis est contrarium fidei siue gratuitæ iustificationi, quàm ex Lege seu ex meritis iustificatio.

h Vide Rom. 9. 3. i Pseudoapostolos perstringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi nihil derogare vellet Apostolis, se tamen Deum suadere non homines. k Hic locus de patefactione extraordinaria intelligendus est. Nam alioqui solus Filius Euangelium suum patefecit per Spiritum suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus. l Paternas vocat traditiones quia non solùm ipse Pharisæus erat, sed etiam Pharisæo patre natus. m Loquitur de æterna Dei prædestinatione ad Apostolatum, cuius tres constituit gradus, consilium Dei æternum, designationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præuisorum operum facit mentionem. n Mihi, hac tamen phrasis Hebræis familiaris indicat gratiam cœlitus illapsam.

8 Quoniam obijci poterat, fuisse quidē ipsum in via vocatū à Christo, sed postea ab Apostolis & alijs eruditum, quorum (vt antè dixi) omnib9 ad destruendū ipsius Apostolatum, pseudapostoli abutebantur, quasi aliud traderet, quam veri Apostoli, nec esset ipse ex eorū numero quibus sine exceptione credendum esset: idcirco respondet Paulus se statim à vocatione cœpisse Damasci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hierosolymis nisi quindecim diebus fuisse, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde vero cœpisse in Syria & Cilicia, docere, approbantibus Iudææ Ecclesijs quibus ex fama tantum notus esset, nedum vt ibi fuerit ab hominibus institutus.

uangelizarem ipsum inter Gentes, [8] non statim [o] contuli [p] cum carne & sanguine.

17 Neq; redij Hierosolymam ad eos qui ante me *fuerant* Apostoli: sed abij in Arabiam, ac denuò reuersus sum Damascum.

18 Deinde tribus pòst annis redij Hierosolymam, vt viserem Petrum: & mansi apud eum dies quindecim.

19 Alium autem ex Apostolis non vidi quenquam nisi Iacobum fratrem Domini.

20 In ijs porro quæ scribo vobis, ecce [q] coram Deo, non mentior.

21 Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ.

22 Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ *erant* in Christo.

23 Sed solùm audierant *qui dicerent*, Qui persequebatur nos aliquando, nunc annuntiat [r] fidem quam olim vastabat.

24 Et glorificabant Deum de me.

o Communicaui. p Cum quoquā mortalium. q Iurisiurandi formula. r Doctrinam fidei.

CAP. II.

1 Nihil à suo Euangelio diuersum sensisse Apostolos, 3 incircumcisi Titi exemplo ostendit. 11 & quod asseruerit illud aduersus Petri simulationem. 17 Inde transitū facit ad causa tractationem, gratuitò nos iustificari per Christū, &c.

Cap. II. 1 Iam ostēdit quàm sibi cum Apostolis conueniat, quibuscum se fatetur de Euangelio quod inter Gētes docuerat, decimoquarto demùm à sua conuersione anno contulisse quod quidē ita sit illis probatum vt neque coegerint Titum suum comitem circuncidi frustra, frustra ringentibus qui ipsum insidiosè obseruabant: neque vel tantillum ad eam doctrinam quam prædicarat adiecerint, imò etiam datis dexteris ipsum & Barnabam vt Apostolos à Domino Gentibus destinatos agnouerint.

1 DEinde [1] interiectis annis quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam vnà cum Barnaba, assumpto simul & Tito.

2 Ascendi autem ex reuelatione, & exposui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: sed priuatim cum eis qui sunt in pretio, nequo modo [a] frustra currerem aut cucurrissem.

3 Sed neque Titus qui mecum erat, quū esset Græcus, coactus fuit circūcidi:

4 Nempe propter [b] emissarios falsos fratres qui irrepserant ad explorandā libertatem nostrā quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem adigerent:

5 Quibus ne ad momētum quidem cessimus per [c] subiectionem, vt [d] veritas Euangelij permaneret [e] apud vos:

6 Ab ijs autem qui putantur esse aliquid, qualescunque fuerint, nihil mihi discrepat. ‖ personam hominis Deus non accipit. Nā qui sunt in pretio, [f] nihil mecum præterea contulerunt.

7 Imò è contrariò, quum vidissent mihi cōcreditum fuisse Euangeliū [g] præputij, sicut Petro circuncisionis:

8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apostolatum circuncisionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes.)

9 Quumque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui putantur esse columnæ, [i] dextras dederunt mihi ac Barnabæ societatis: vt nos inter Gentes, ipsi verò inter circuncisos, *Apostolatu fungeremur.*

10 Solùm *monuerunt* vt pauperū meminissemus: quod & ipsum studui facere.

11 Quum autem venisset Petrus Antiochiam, [k] in os ei restiti, eo quòd condemnandus esset.

12 [2] Nam antequam venissent quidā à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quū autē venissent, subduxit sese ac separauit ab eis metuēs eos qui erant è circūcisione.

13 Ac simulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaq; etiam Barnabas simul [l] abreptus fuit in illorum simulationem.

14 Sed quum vidissem eos [m] non recto pede incedere, vt [n] veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quū sis Iudæus, Gentiliter viuis, ac nō Iudaicè, cur Gentes [o] cogis iudaizare.

15 [3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus [q] peccatores.

Deut. 10.17, 2. cron. 19.7, iob. 34.19, sapien. 6.8, eccle. 35.16, act. 10.34, rom. 2.11, ephes. 6.9, coloss. 3.16, 1. pet. 1.17.

2 Alia vehementissima sui Apostolatus, atque adeò eius quā tradiderat doctrinæ de gratuita per vnā fidē iustificatione probatio, quod ob hoc ipsum palàm Antiochiæ Petrum reprehenderit in eo peccātem quòd in Iudæorum quorundam Hierosolymitanorum gratiā iudaizans, Gētes quæ crediderāt offendisset.

3 Secunda pars huius epistolæ, cuius status est Nos fide in Iesum Christum absque operibus Legis iustificari. Quod quidem sic proponit vt primùm occurrat obiectioni, (sum enim, inquit, & ego Iudæus, nequis possit obijcere me esse Legis hostem) deinde verò id confirmet expresso Dauidis testimonio.

a Nullo cum fructu, nam quantum ad doctrinam, de eà nil dubitauit Paulus, sed quia spargebatur illum à reliquis Apostolis dissentire, quod cursum Euangelij impedire potuisset, huic incommodo mederi studuit. b Qui per fraudem & pietatis simulationem in fidelium album irrepserant.

c Vt nos illis, prodita libertate, subijceremus. d Vera ac sincera Euangelij doctrina, nullis istorū falsis doctrinis corrupta. e Galatarum nomine omnes gentes intelligit. f Nihil noui mihi adiecerunt. g Inter Gentes, vt Petro inter Iudæos. h Quos solos isti pro columnis habent Ecclesiæ, quorū nomine ad vos decipiēdos abutuntur. i Porrexerunt manū, quod symbolū esset nostræ in Euangelij doctrina summa consensionis. k Corā omnibus. l Exemplo potius quàm iudicio. m Rectum pedem opponit simulationi præposteræ. n Veritatem Euangelicam vocat, tum ipsam doctrinam, tum doctrinæ vsurpationem, quæ vulgò practica dicitur. o Cogi eos dicit, qui exemplo Petri Iudaizabant. p Etiamsi Iudæi simus, tamen ex fide iustificationem docemus, quia minirum satis intelligimus, ex Lege neminem posse iustificari. q Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quòd alienæ essent à Dei fœdere.

Rom.3.20.

4 Antequã longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni cui ab hac gratuitæ per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bonorum operum studio abduci. Obiectio autẽ est huiusmodi, Si peccatores iustificarentur fide per Christum absque Lege, Christus peccãtes approbaret, atque adeò suo ministerio velut ad peccandũ hortaretur. Respõdet Paulus, hanc consequutionem falsissimam esse, quoniam Christus in credentibus peccatum destruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruentur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet: vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque siquis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum non Euãgeliũ, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat. 5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori.

16 Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidem [r] Iesu Christi: etiam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propterea quòd non iustificabitur ex operibus Legis [f] vlla caro.

17 ‖ [4] [t] Quòd si, dum quærimus iustificari per Christũ, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

18 Nã si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

19 Ego enim per Legem [u] Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

20 Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autem, non amplius [x] ego, sed viuit in me Christus. & vitam quã nunc viuo [y] in carne, viuo per fidẽ Filij Dei qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 [5] Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus [z] sine causa mortuus est.

r In Iesum Christum. f Vllus homo: in nomine autem carnis magna est emphasis, quo significatur hominis natura prorsus corrupta. t A iustificatione descendit ad sanctificationem alterum beneficium Christi apprehensi. u Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit vt verè moriamur Legi, quoniam nos iustificando tollit conscientia terrores, & nos sanctificando, facit vt concupiscentia in nobis mortificata, non ita possit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitione, vt antea faciebat, Rom.7.10. & 11. x Qui olim fui. y In hoc mortali corpore. z Quũ nulla causa esset cur id faceret.

CAP. III.

1 Exprobrat quòd se abduci passi sint ab illis ad viuum expressa in Christo iustificationis gratia, 6 Abrahæ exemplum adducit. 10 Effectũ, 21 & causas latæ Legis exponens.

CAP. III. 1 Tertium argumẽtum ab ijs Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio cœlitus fuerant donati, quæ quum essent omnibus oculis sic exposita vt veluti viuæ essent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte confiderent miratur, fieri potuisse vt à pseudapostolis dementarentur.

Gen.15.6. rom.4.3. iac.2.23. Gen.12.3. eccle.44.20. act.3.25. Deut.27.26.

2 Quartum argumẽtum superiori insertum, & id quidem duplex. Si fidei adijcienda est Lex, hoc nõ erit progredi sed regredi, quum excellẽtiora sint dona illa spiritualia in vos collocata, quam quæcunque possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorẽ esse Christo, quia perficeret quod Christus dũtaxat inchoaret.

1 [1] A Mẽtes [1] Galatæ, qui vos fascinauit ne obsequeremini veritati: quibus [a] ab oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

2 [2] Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis [b] Spiritum accepistis, an ex [c] fide per auditum percepta?

3 [3] Adeò amentes estis? quum spiritu inceperitis, nunc [d] carne perficimini?

4 [3] Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

5 [4] Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditũ percepta *subministrat*?

6 [5] Sicut ‖ [e] Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

7 [6] *Ita* nostis nempe, eos qui *ex* fide sunt, esse filios Abrahæ.

8 [7] Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, antè Euangelizauit Abrahæ, ‖ [8] [f] Benedicentur *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 [9] Itaque qui ex fide *sunt*, benedicuntur [g] cum fideli illo Abraham.

10 [10] Nam quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sunt. [11] Scriptum est enim, ‖ Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subierint. 4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia insernerat. 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primùm, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundum promissionem fide apprehensam gratis ei imputata: quod expressè testatur Moses. 6 Alterum, Ex fide æstimandos esse filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione. 8 Probatio secundi & tertij antecedentis, ex verbis Mosis. 9 Conclusio quinti argumenti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filij (id est, omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, id est, gratis iustificantur. 10 Sextum argumentum, cuius etiam conclusio est in præcedente versiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis, id est, qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam: Ergo benedictio eorum est qui sunt ex fide, id est, qui ex fide iustitiam habent. 11 Probatio antecedentis: cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totam Legem.

a Quibus ita egregiè ac perspicuè fuit propositus Christus, vt quasi vestris oculis repræsentata fuerit viua ipsius imago, ac si apud vos ipsos esset crucifixus. b Spirituales illas gratias, quibus obsignata erat in Galatis Euangelij prædicatio. c Doctrina fidei. d Carnis nomine ceremonias Legis intelligit, quibus opponit Spiritum, id est, spiritualem Euangelij efficaciam. e Vide Rom.4. f Benedictio hoc loco significat gratuitam ex fide promissionem. g Cum fideli Abraham, non per fidelem Abraham dixit, vt intelligatur benedictionem non manare ab Abrahamo, sed ab eo per quem Abraham ipse cum posteris est benedictus.

Abac.2.4, rom.1.17, heb.10.38. Leuit.18.5. Deut.21.23, Heb.9.17.

12 Assumptio cum conclusione, Nemo autem Legem implet: Nemo igitur Lege iustificatur, siue Omnes maledicuntur qui ex operibus Legis iustitiam quærunt. Additur autem simul ipsius assumptionis probatio eiusmodi, iustitia & vita tribuitur fidei: Nemo igitur Legem implet,

11 [12] Nullum autem per Legem iustificari apud Deum, manifestum *est*. siquidem ‖ iustus [h] ex fide viuet.

12 [13] Lex autem non est ex fide: sed ‖ Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.

13 [14] At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: [15] scriptum est enim, ‖ [i] Execrabilis quisque pendet in ligno.

14 [16] Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, *&* vt promissum illum Spiritum accipiamus per fidem.

15 [17] Fratres, [k] humano more loquor, Hominis licet pactionē [l] autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo. [18] qui est [m] Christus.

17 [19] Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo [n] respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem.

18 [21] Nam si ex Lege est [o] hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 [22] Quid igitur Lex? [p] transgressionū gratia addita est [q] vsquequò venisset semē illud cui facta est promissio: [23] *Lex, inquam*, [r] ordinata per [s] Angelos per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnius nō est: [24] Deus verò vnus est.

21 [25] *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit, nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

19 Argumētū ostātē à comparatis, Si authēticū hominis pactum firmū manet, multò magis Dei pactum. Ergo, Lex non fuit lata vt abrogaret promissionē cū Abrahamo sancitā, quæ in Christū respiciebat. i. cuius exitus à Christo pēdebat. 20 Amplificatio argumenti, Promissionē illā præterquam quod per se

13 Ratio superioris consequutionis ostenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proinde si præstaretur, iustificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione. 14 Occupatio, Quomodo igitur possunt benedici, quos Lex prænuntiat execrandos? Quoniam Christus sustinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eam effugeremus. 15 Probatio responsionis, ex Mosis testimonio. 16 Conclusio omnium superiorum, de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nempè & Gentes fieri in Christo gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipsos quibus se accenset Apostolus, nonnisi per fidem consequi promissam illam Euangelij gratiam, quam Spiritū vocat. Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionē applicat, additū sibi parans ad sequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum. 17 Sequenti argumento quod septimum est ordine duo axiomata præponit: vnum, Ritè pacta & cōuenta inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adijcere: alterum, sic pactum esse Deum cum Abrahamo, vt eius sobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus cōposita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret: vt qui non dicat se Deum fore Abrahæ & seminibus eius (quòd tamē dicendum esset si plura haberet diuersa semina, nēpè Gentes seorsim, & seorsim Iudæos) sed se Deū fore Abrahæ & ipsius semini, quasi vni. 18 Proponit septimi argumenti summam, nempè in vno Christo tum Gentes cum Iudæos, in vnum seminis Abrahæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Christus: sicut infrà explicatur vers. 28.

firmissima est, longissimi etiam temporis præscriptione, nēpè 430. annorū, fuisse cōfirmatā, vt infringi nullo pacto potuerit. 21 Obiectio, Fatemur promissionē non abrogari Legis pacto, ideoq; Legē cum promissione coniungimus. Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul nō possunt, nēpè, vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quū promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legē non esse datā iustificandi causa, quoniā ita infringeretur promissio. 22 Obiectio ex superiore responso nascens, Si non est ex Lege hæreditas, saltē aliqua ex parte: quorsum igitur data iampridē promissione, lata est Lex? Idcirco, inquit Apostolus, vt homines coargueret peccati, ac proinde doceret in Christū respicere, in quo tādē promissio illa omnium populorum simul seruandorū impleretur: nedū vt sit lata Lex hominibus iustificandis. 23 Cōfirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferendæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem incutiētibus Angelis, & interueniente Mose internuntio. Internuntio porrò opus non est vni, sed duobus minimum iisque dissidentibus. Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta. 24 Occupatio, nequis obijciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adijci pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit Apostolus, in Deum non cadit qui semper vnus est, id est, idem ac sui similis. 25 Conclusio per interrogationem enuntiata, eadem quidem atque illa quæ expressa est suprà vers. 17. sed ex alio antecedente nascens, vt nouum sit argumētum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autem si viuificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationē illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur.

h Particula (ex) hoc loco non materiam, sed instrumentum significat. i Sic Latini abire in malam crucem iubent, quibus exitium imprecantur summo cum dedecore coniunctum. factus est autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem sustinuit, vt nos sua iustitiæ redderet participes. k Vtar exemplo quod sumam ex medio & promiscuo hominum vsu, vt vos pudeat minus tribuere Dei quàm hominum pactis. l Quod vulgò dicunt authenticam. m Non agit Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescebant.

n Qua ferebat in Christū. o Hæreditatis nomine, significatur ius seminis, vt Deus sit Deus noster, i. ex pacti formula, cum Abrahamo fideli: vt & ipsi fideles benedicamur. p Vt homines intelligerent patefactis transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat seruari, idq; in Christo. q Donec diruta macerie, surgeret plenum semen illud coagmentatum ex vtroq; populo Iudæis & Gentibus, seminis enim nomine, non Christus per se, sed cū suo corpore coniunctus intelligendus est. r Imperata sive edicta. s Opera & ministerio.

Rom. 3. 9.

22 Sed ‖ conclusit [t] Scriptura [u] omnia sub peccatum, vt [x] promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

23 [26] Antequam autem venisset fides, sub Legis præsidio tenebamur, conclusi [y] in eam fidem quæ erat reuelanda.

24 Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum *respiciens*, vt ex fide iustificaremur.

25 At postquam venit fides, non amplius sub pædagogo sumus.

26 [27] Omnes enim filij Dei estis, per fidem in Christo Iesu.

27 [28] Nam quicunque in Christo [z] baptizati estis, [a] Christum induistis.

28 Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus ac fœmina. omnes enim vos [b] vnus estis in Christo Iesu.

29 Quòd si vos *estis* Christi, nempe Abrahæ semen estis, & secundum promissionem hæredes.

26 Iam sub sequitur secundæ partis huius epistolæ altera tractatio, cuius status est, Etiamsi non iustificet Lex (id est tota illa Legalis œconomia) an propterea sit abolenda, quum Abraham ipse circuncisus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuisse, quoniam idcirco fuit instituta, vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est, Christus & Euangelium manifestè ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum. 27 Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit nos conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis, iam non opus esse custodia vel pædagogo. 28 Particula vniuersali vsus, ne viderentur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credentibus communem, quòd sit nostræ in Christo liberationis pignus, cum Iudæis, cum Græcis, vt verè hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est, semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres.

t *Legem Scriptura nomine intelligit.* u *Omnes homines, & quicquid ab homine proficiscitur.* x *In singulis verbis latet enthimema operum merita conuellens: nam promißio, fides, Christus, daretur, credentibus, meritis aduersantur.* y *Causam finalem notat.* z *Tacitè circuncisioni quam iactabant Pseudoapostoli, opponit Baptismum.* a *Ecclesiam oportet Christo tanquam veste operiri, & sub eo delitescere, vt sancta sit prorsus, & irreprehensibilis.* b *Vnius instar, sic summa coniunctio significatur.*

CAP. IIII.

1 *A tutela Legis emancipatos,* 4 *Christi aduentus qui eius est finis,* 9 *absurdum est ad egenas superstitiones relabi.* 13 *Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euangelij.* 21 *Et pulchra allegoria suam disputationem exornat.*

1 [1] HOc autem dico: Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quamuis sit dominus omnium:

2 Sed sub tutoribus & curatoribus est, [a] vsque ad tempus quod pater præfinierit.

3 Ita & nos, quum essemus infantes, sub [b] elementis mundi eramus in seruitutem redacti:

4 [2] At postquam venit [c] plenum tempus, emisit Deus Filium suum factum ex [d] muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, ‖ vt [e] adoptionem acciperemus:

6 [3] Quoniam autem estis filij, [f] emisit Deus [g] Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, *id est*, Pater.

7 [h] Itaque non amplius es seruus, sed filius: quod si filius, etiam [i] hæres Dei per Christum.

8 [4] Imò tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis ijs qui natura non sunt dij:

9 At nunc quum cognoscatis Deum, imò potiùs edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & [k] egena elementa, quibus [l] retrorsus ab initio seruire vultis?

10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim apud vos.

12 [5] Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi fecistis iniuriæ.

Cap. IIII. 1 Declarat alia duplici similitudine, quod de custode ac pædagogo paulò antè dixerat. Legem enim (.i. totam illam Legalem œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tempus dati, tantisper dum, finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem vt filij, non vt serui viueremus. Sed & obiter Legale illud regimen velut alphabeti & rudimentorum instar fuisse docet, præ illa Euangelij doctrina.

Rom. 8. 15.

2 Multa simul tradit, nempe suo tempore finitam fuisse tutelam, vt desinant, curiosi homines quærere cûr tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non esse natura filios, sed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit, vt fratres ipsius fieremus. 3 Ostendit hîc nos esse liberos & nostri iuris factos, vt intereà nos Spiritu Christi gubernari oporteat, qui in cordibus nostris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. 4 Applicat superiorem doctrinam Galatis, peculiari cum comprehensione. Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem asciti fuissent, quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi? 5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixisse, miro atque adeò planè diuino artificio, sic declarans suam in illos beneuolentiam, vt necesse fuerit Galatas hæc legentes, vel prorsus esse desperatos, vel cum lacrymis leuitatem suam agnoscere ac deprecari.

a *Hoc additur, quoniam qui est sub perpetua tutela & curatione, vix potest liber censeri.* b *Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimentis, Deus Ecclesiam suam erudiuit, post ea plenè cornu effudit Spiritum sanctum tempore Euangelij.* c *Plenum dicitur tempus, cuius omnia spatia sunt peracta: itaq; nec serius nec citius venire debuit Christus.* d *Mulierem, sexus ratione, vocat Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta.* e *Adoptio filiorum est æterna, sed suo tempore exhibetur.* f *Ex consequente antecedens colligit.* g *Spiritum sanctum, qui Patris est & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia per quem obsignatur nostra in illum adoptio.* h *Seruus non dicitur hoc loco qui peccato seruiat, quod est infidelium, sed qui sub ceremonijs adhuc degit, quod est Iudæorum.* i *Particeps bonorum.* k *Egena & impotentia vocantur elementa in sese, & seorsim à Christo: deinde quod ea ratione ipsi sese egenos esse in Christo testarentur, quum tamen à Christo ad ceremonias relabi nihil aliud sit quàm relictis opibus, inania sectari.* l *Retroflexis vestigijs.*

13 Nostis

Gen.16.15.
Gen.21.1.

5 Quoniam Pseudapostoli perpetuò vrgebant, nisi Gentes circunciderentur, Christū eis nihil profuturum, & istud dissidium eorum qui ex circuncisione crediderant aduersus incircuncisos credentes, plenum erat offendiculi, Apostolus, post varia argumenta, quibus illorum errorem refutauit, profert allegoriam in qua dicit Spiritū sanctū adumbrasse omnia hæc mysteria: fore videlicet, vt duo filiorum genera Abrahamum communem

13 Nostis autem me per [m] infirmitatem carnis vobis prius euangelizasse:

14 Et [n] experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelum Dei, [o] vt Christum Iesum excepistis.

15 [p] Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse.

16 Itaque *num* inimicus factus sum vobis, dum vobis vera loquor?

17 Depereunt vos [q] non bene, imò excludere vos volunt, [r] vt se depereatis.

18 Sed præclarum est [s] vehementer amare in re bona semper, & non solùm dum præsens sum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vsquequò formetur Christus in vobis.

20 Velim autem nunc adesse apud vos, & [t] mutare vocem meam: quoniam hæsito in vobis.

21 [5] Dicite mihi qui sub Lege [u] vultis esse, Legem non auditis?

22 Scriptum est enim, Abrahamum duos filios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

23 || Sed is qui ex ancilla *natus est*, [x] secundum carnem natus est: || qui verò ex libera, [y] per promissionem.

24 Per quæ aliud figuratur: Nam hæ [z] sunt [a] duæ illæ pactiones, vna quidem

patrem haberent, sed planè diuerso exitu. Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelem vi naturæ ordinaria: ex Sara verò ingenue sustulit Isaacum, vi promissionis, & ex sola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, sed etiam hæredem est persequutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios. Vnam igitur latam fuisse in Sina extra terram promissam, secundum quam pactionem geniti sint Abrahæ filij secundum carnem, Iudei videlicet, ex illa pactione (i. ex Lege) quærentes iustitiam: at non hæredes, imò tandem ex domo eijciendi, vt qui veros hæredes persequantur. Alteram verò in illa sublimi Hierusalem, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sacrificio) sancitam, quæ filios promissionis gignat, virtute nimirùm Spiritus sancti credentes, & in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescentes, qui soli, expulsis illis seruis, sint filiorum iure, patriæ hæreditatis futuri participes.

m Per varias afflictiones. n Has ipsas vexationes quotidianas, quibus Dominus me explorauit inter vos. o Mei ministerij causa. p Quantus vbiq. rumor erat hominum, vos beatos prædicantium? q Nam commodi sui priuati causa depereunt.

r Vt omnem amorem à me in ipsos transferatis. s Bonam suam Zelotypiam, peruersæ pseudoapostolorum opponit. t Alijs verbis apud vos vti. u Qui vltro appetitis. x Consuetudo hominum more, & natura vi ordinaria. y Vi promissionis, quam Abrahamus sibi & verè suo semini apprehendit. Nam alioqui effœti erant Abraham & Sara. z Figurant & adumbrant. a Duæ dicuntur pactiones, vna veteris, altera noui testamenti: quæ tamen reipsa duæ non fuerant, sed temporum & accidentium ratione.

quæ est Agar, ex monte [b] Sina generans prolem ad seruitutem.

25 Sina enim mons est in Arabia, [c] pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc *est*, [d] seruitque cum filijs suis.

26 [e] Sublimis verò illa Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm.

27 [6] Scriptum est enim, || Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis, quoniam plures sunt liberi [f] desertæ, quàm eius quæ habet virum.

28 || Nos igitur, fratres, [g] secundum Isaac, [h] promissionis filij sumus.

29 Sed quemadmodum tunc is qui [i] secundum carnem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus erat [k] secundū Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? || Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [7] Nempe, fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

6 Ostendit se in hac allegoria sequutum Esaiæ Prophetæ vestigia, qui prænuntiant Ecclesiam constituendam ex filijs Saræ sterilis, id est, ex ijs qui merè spiritualiter per fidem forēt Abrahæ filij, potius quàm ex Agare fecunda etiam tum: prædicens Iudæorum reiectionem & Gentium vocationē.

Esai.54.1.
Rom.9.8.
Gen.21.10.

7 Conclusio superioris allegoriæ, Nullo modo accersendam esse Legalem seruitutem, quum ancillæ filij non sint hæredes.

b Sina fuit montanum, quod in eo monte sancita fuit illa pactio, quam adumbrabat Agar. c Quam rationem habet Agar ad filios suos eandem Hierusalem habet ad suos. d Sub Sina. e In sublimi, id est, excellenti loco posita. f Destructæ & excisa. g Exemplo Isaaci, qui cælestis Hierusalem est primogenitus, velut Ismael serua synagoga. h Semen illud ad quod pertinet promissio. i Natura vi ordinaria. k Diuinitus & spiritualiratione.

CAP. V.

1 Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantum sit pretium tantæ libertatis: 13 qualiter ea sit vtendum, 16 vt Spiritui obediant, 18 & resistant carni.

Cap. 5.
Act.15.2.

1 IN libertate igitur quâ Christus nos liberauit, perstate, & ne è contrario implicemini seruitutis iugo.

2 || [1] Ecce, ego Paulus dico vobis, [a] si circuncidamini, Christum nihil vobis profuturum.

3 Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.

1 Altera obtestatio quâ disertè testatur iustitiam operum & iustitiam ex fide non posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest, nisi qui plenè ac perfectè illam præstat. Arripit autem circuncisionis exemplum, quoniam ea erat totius Legalis cultus basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.

a Circuncisio, alias sigillum iustitiæ dicitur, sed hîc obseruanda est circunstantia temporis, quo Baptismus Circuncisioni successerat. Præterea disputat Apostolus ex aduersariorum hypothesi, qui Circuncisioni salutis partem adscribebant.

4 Facti estis [b] inanes Christi || quicunque [c] per Legem iustificamini, & à gratia excidistis.

5 [2] Nos enim [d] Spiritu ex fide spe iustitiæ expectamus.

6 [3] Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, [4] neque præputium, [5] sed [e] fides per charitatem agens.

7 [6] Currebatis pulchrè, quis vos intercepit, vt non obsequeremini veritati?

8 [7] Hæc persuasio nō *est* [f] ex eo qui vocat vos.

9 || [8] Paulum fermēti totam massam fermentat.

10 [9] Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

11 [10] Ego autem, fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

12 [11] Vtinam etiam abscindantur qui vos [g] inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: [12] tantum ne libertatem *arripite vt dātam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alij alijs.

14 [13] Nam [h] tota Lex vno verbo completur, isto *videlicet*, || Diliges proximum tuum vt teipsum.

15 [14] Quòd si alij alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab alijs consumamini.

16 [15] *Hoc* autem dico, || spiritu incedite, & quod concupiscit caro ne perficite.

17 Nam [i] caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 [16] Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, proteruia.

20 Idololatria, veneficiū, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At [k] fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 [17] Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

25 [l] Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 [18] Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

1. Cor. 7. 19. 1. Cor. 5. 6.

Leuit. 19. 18. mat. 22. 39. mar. 12. 31. rom. 13. 9. iac. 2. 8. Rom. 13. 14. 1. pet. 2. 11.

2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset cæremonialis & externo cultu implicita: nostra autem fides nuda est, ac spirituali cultu contenta. 3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo nobis exhibito cum plena spiritualis circuncisionis veritate. 4 Facit etiam præputij mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in Circuncisione. 5 Occupatio, Si abolitus est totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduos charitatis fructus edit. 6 Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat. 7 Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinā suæ repugnantem. 8 Hoc addit ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monēs (similitudine à fermēto sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos considerare quam hac in re suum commodum non quærat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. 11 Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. 12 Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis vsum in eo positum esse, vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alij aliorum saluti seruiamus, ex charitate.

13 Charitatem proximi proponit tanquam scopum, ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio. 14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili: quoniam nulli sibi peius consulant, quàm qui mutuò se oderunt. 15 Agnoscit maximā piorum imbecillitatē, quod ex parte sunt regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu, qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

16 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recensens, eaque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere. 17 Nequis obijceret Paulum agere sophistam, vt qui, Spiritum vrgendo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret, ostendit se non literalem illam & externam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quem oporteat esse nostræ vitæ moderatorem. 18 Adijcit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitijs esse obnoxios, ac primùm quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas contentiones, & iniurias necesse sit exoriri.

b Vacui, id est, vt postea explicat, à gratia excidistis. *c Id est, Quæritis per Legem iustificari, etsi reuera nemo per Legem iustificatur.* *d Spiritu, qui fidem gignit.* *e Sic vera fides ab adulterina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationis Synaition adiungitur.* *f Ex Deo.* *g Qui enim Legem prædicant, cogunt conscientias perpetuò trepidare.*

h Ad secundam tabulam restringi debet. *i In vno enim eodemq; homine regenerato caro habitat, regnat autem Spiritus non tamen sine lucta quod copiosè explicatur, Rom. 7.* *k Non sunt igitur fructus liberi arbitrij, nisi quatenus à gratia liberatum est.* *l Si verò donati sumus illo Spiritu viuifico, qui facit vt peccato mortui, Deo viuamus, hoc reipsa id est, sancta vita testemur.*

CAP. VI.

1 Agit iam in specie de charitate erga delinquentes & lapsos: 6 erga ministros verbi, 10 erga domesticos fidei: 12 Non quemadmodum falsi Legis Zelatores, 13 qui in carne mutilata gloriantur, 14 non autem in cruce Christi.

1 FRatres, [1] etiamsi [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offensa, [b] vos spirituales [c] instaurate huiusmodi hominem cum [d] spiritu mansuetudinis: [2] considerans temetipsum, ne & tu tenteris.

2 [3] Alij aliorum onera portate: & ita complete [e] Legem Christi.

3 Nam siquis sibi videtur aliquid, quum nihil sit, hunc suus ipsius animus fallit.

4 Opus autem suum probet vnusquisque: & tunc in semetipso gloriationem habebit, & non in alio.

5 ‖ [4] Nam vnusquisque onus suum portabit.

6 ‖ [5] Communicet autem qui instituitur in sermone, ei qui se instituit, [f] omnia bona.

7 [6] Ne fallimini: Deus non irridetur. quidquid enim seminauerit homo, hoc & metet,

8 Nam qui seminat [g] carni suæ, ex carne metet interitum: qui verò seminat spiritui, ex spiritu metet vitam æternam.

9 ‖ [7] Porrò ne benefaciendo segnescamus. tempore enim suo metemus, si non elanguerimus.

10 [8] Nempe igitur dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, maximè verò erga domesticos fidei.

11 [9] Videtis quàm longis literis vobis scripserim mea manu.

12 Quicunque volunt [h] speciosi apparere [i] in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Christi persequutionem patiantur.

13 Nam ne ipsi quidem qui circunciduntur, Legem seruant: sed volunt vos circuncidi, vt [l] de vestra carne glorientur.

14 [10] A me verò absit [m] gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mundus mihi crucifixus est, & ego mundo.

15 Nam in Christo Iesu neque circuncisio quicquam valet, neque præputium, sed noua creatio.

16 Et quicunque secundum hanc regulam incedent, pax *erit* super eos & misericordia, & super [n] Israelem Dei.

17 [11] De cætero, nequis mihi molestias exhibeto: ego enim [o] stigmata [p] Domini Iesu in corpore meo porto.

18 [12] Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum [q] spiritu vestro, fratres. Amen.

Ad Galatas scripta fuit Romæ.

CAP. VI.
1 Importunum rigorē dānat quòd fratrum reprehēsiones Spiritu mansuetudinis oporteat esse temperatas.
2 Attingit vlcus, quoniam ij ferè sunt rigidissimi censores qui suæ infirmitatis sunt immemores.
1.Cor.3.8.
1.Cor.9.7.
1.Thes.3.13.
3 Finē hunc esse reprehensionum ostendit, vt fratrem collapsum erigamus, non autē superbè opprimamus. Vnumquēque igitur oportere non ex aliorum reprehēsione, sed ex suijpsius approbatione laudabilem vitam sectari. 4 Ratio, cur homines opporteat in sese potissimum esse intentos: Quoniam videlicet vnusquisque nō ex comparatione cum altero, sed ex suijpsius vita corā Deo censebitur. 5 AEquum est magistros pro facultatū ratione à discipulis ali. 6 Beneficentiam in egenos commēdat, primùm omniū eos obiurgās, quos non pudet hoc vel illud prætexere quominus proximos iuuent, quasi Deū possint fallere, deinde eleemosynā comparans sationi spirituali, quam consequutura sit spiritualis messis, vt nihil sit ea lucrosius: auaram autem parsimoniam sationi carnali, vnde nihil nisi caducum & mox periturum colligatur. 7 In eos qui initio quidē sunt benefici, sed non perseuerāt, quod diutius videatur messis differri, perinde ac si vnū & idē esset sationis ac messis momētū.

8 Domestici fidei (id est, eadē religionis professione nobiscum coniuncti) cæteris quibuscunque sunt anteferendi, ita tamen vt in quosuis nihilominus beneficentia nostra redūdet.
9 Quarta & vltima pars epistolæ, in qua redit ad præcipuum scopū, nempe ne Galatæ sese à pseudapostolis amplius sinant extra viam abripi. Depingit autē illos pseudapostolos suis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem studio faciant quod faciunt, sed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circuncisione bonam gratiam suæ gentis aucupentur. 10 Comparationem sui cum illis non dubitat instituere, testificans se ex aduerso ijs ærumnis gaudere, quas Christi causa sustineat, & sicut à mundo despiciatur, se vicissim mundum pro nihilo habere: quæ sit vera veri Israelis circuncisio. 11 Perseuerans in eadem translatione, ærumnas suas, atque adeò plagarum sibi pro Christi nomine impositarum vibices, opponit externæ circuncisionis cicatrici, tanquam verum Apostolatus sui sigillum. 12 Valedicēs precatur eis gratiam & Spiritum, aduersus pseudapostolorum fraudes, externa illa inculcantes.

a A carne & Satana. b Qui virtute Spiritus sustinemini. c Nitamini in eo supplere quod deest. d Sic loquuntur Hebr. vt omnes veras virtutes intelligamus à Deo proficisci. e Christus charitatis præceptum disertè & peculiariter vocat suum mandatum. f Quauis pro facultatū ratione. g Huius præsentis vitæ cōmodis.

h Speciem opponit veritati. i In cæremoniarum obseruatione. k Crucifixi prædicationem. l Quòd vos Iudaismo implicuerint: alludit tamen ad formam circuncisionis. m Hoc verbum apud Paulum in laude positum, significat aliqua in re acquiescere. n Verum Israelem, cuius laus est ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2.19. o Inustas notas, quales inuri seruis fugitiuis solebant. p Multum enim interest cuius stigmata feramus, siquidem causa facit martyrem, non pœna. q Cum animis vestris.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPVT I.

1 Post salutationem 4 de gratuita Dei electione 5 & adoptione disserit: 7 13 à qua salus hominum tanquam ex vero & natiuo fonte manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest, 16 precatur, vt ad plenum 20 Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.

CAP. I.
1 Inscriptio & instauratio, de quibus in alijs epistolis dictum est.
1.Cor.1.1.
1.Cor.1.3.
2.pet.1.2.
2 Prior pars epistolæ in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorũ exemplo, & varijs exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoãs suo more à gratiarũ actione.

1 [1] AVLVS Apostolus Iesu Christi, per volũtatem Dei,‖ sanctis qui agunt Ephesi, & [a] fidelibus in Christo Iesu.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖[2] Benedictus Deus [3] & Pater Domini nostri Iesu Christi, [4] qui benedixit nobis omni [b] benedictione spirituali [c] in cælis [5] in Christo:

4 [6] Sicut elegit nos [d] in ipso antequam iacerentur fundamenta mundi, 7 [e] vt simus [f] sancti & inculpati [g] coram eo per charitatem.

5 [8] Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum [h] in sese, pro beneuolo affectu voluntatis suæ,

6 [9] Ad [i] laudem gloriosæ suæ gratiæ, [10] qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

7 [11] In quo habemus redemptionẽ per sanguinem ipsius remissionẽ, *inquam*, peccatorum ex diuite ipsius gratia:

8 [12] [k] Qua redundauit in nos [l] omni sapientia & intelligentia.

9 Patefacto nobis [m] mysterio volũtatis suæ, [13] secundum gratuitam suam beneuolentiam, quã proposuerat in sese.

10 [14] *Nempè* vt in pleni temporis dispẽsatione [n] recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tum quæ in terra:

11 [15] In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui [o] omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius,

3 Causa efficiens nostræ salutis est Deus non vniuersaliter & cõfusè cõsideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi. 4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutẽ necessarijs. quod benedictionis genus est cœleste & electorum proprium. 5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac saluifica benedictione donamur. 6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet: Quia, inquit ab æterno elegit nos in Filio. 7 Explicat causam illam finalem proximam, quam duplicem facit, sanctificationem videlicet, & iustificationem, de qua mox differet. Ex his autem duo sunt etiam notanda, nempe non posse vitæ sanctitatem à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficium Dei gratuitò nos eligentis. 8 Alia etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiusque adeò æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nondum natos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic sit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides præuisa sit prædestinationis causa, sed effectum.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio. 10 Altera finalis causa proxima, nostra instificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis. 11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificiũ ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem. 12 Nunc demùm ad causam formalem, id est ad vocationem, siue prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus consilium illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euangelij autem loco substituens omnem sapientiam & intelligentiam, quanta sit eius præstantia declarat. 13 Non tantùm electio, sed etiam vocatio est à mera gratia. 14 Pater tum exhibuit mundo Christum omnium electorum caput quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapientissimè disposuit. Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palantes alioqui & à Deo separati simul collecti sunt: quorum alij iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur. 15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vsque recurrens, vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alij rei quàm vni Dei gratiæ ac misericordiæ salutem suam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati.

a Sanctorum definitio. b Omni beneficentia genere, qua verè cœlestis est ac Diuina. c Qua nos è sublimi suo solio donat Pater, vel quia ijs donis donantur sancti quæ propria sunt ciuium cœlestiũ. d Adoptandos. e Non ergo, quia eramus aut esse debebamus sancti, ideo nos elegit Deus: sed vt sancti essemus. f Christi iustitia induti. g Verè ac sincerè.

h Nihil neque præsens, neque futurum respexit Deus, sed seipsum. i Vt beneficentia ipsius, sicut summam laudem meretur, ita etiam prædicetur. k Per quam gratiam seu beneficentiam. l Perfecta & integra. m Nisi enim Dominus nobis illud mysterium declarasset, quis vnquam per se vel suspicari potuisset? n Recolligi dicuntur fideles in Christo, quia fide cum eo coniuncti sunt, veluti vnius hominis instar. o Omnia sine exceptione tribuit gratia Dei, nec tamen idcirco sumus stipites: ea enim nobis vt velimus & possimus concedit. Philip.2.13.

qui

qui [p] priores sperauimus in Christo.

13 [16] In quo *sperastis* & vos, audito [q] sermone veritatis, *id est* Euangelio salutis vestræ. in quo etiam posteaquam credidistis, [r] obsignati estis [s] Spiritu illo promissionis sancto:

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in [t] libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 [17] Propterea etiam ergo, quum audissem eā quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis.

17 [18] Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille [u] gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per [x] agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis [y] quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

19 [19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus, || pro efficacitate fortis roboris ipsius.

20 [20] Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & [z] collocauit ad dextram suam in cœlis,

21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & [a] omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.

16 Iam etiā exæquat Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiam posteriores accesserunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tantisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerunt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria.

Coloss. 1. 19, infra, 1. 7.

17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedētibus: primùm, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur: secundùm, illa omnia quæ ad duo veluti capita reuocat, fidem videlicet & charitatem, certis gradibus in nos augeri, vt ab eiusdem gratia petendum sit incrementum à quo est initium, & à quo finis speratur. 18 Causæ fidei sunt, Deus Pater sancto suo Spiritu mentes nostras illustrans, vt Christum in Euangelio sibi patefactum amplectantur ad vitam æternam obtinendam, & ipsius Dei gloriam prædicandam. 19 Fidei excellentia declaratur ab effectis, quoniam in illa sese exerit potentissima Dei virtus. 20 Potentiam & gloriam illam Dei longè sublimissimam, cuius credentes omnes sunt participes, adhuc tamen in nobis (propter crucis ignominiam & carnis infirmitates) perobscuram, iubet nos Apostolus in Christo gloriosissimo fidei oculis contemplari.

p De Iudæis loquitur. q Sermone illo qui propriè verax est, qui à Deo proficiscitur. r Translatio sumpta à sigillis, quorum impressione authentica ab incertis distinguuntur. s Spiritu illo qui non affert Legem, sed promissionem gratuitæ adoptionis. t Plenam & perfectam. u Maiestatis plenus. x Non enim sufficit semel nosse, sed etiam agnoscendus est nobis Deus quotidie magis a[illegible]. y Quæ bona ille vos ad Christum vocans sperare iubeat. z Collocari ad dextram Dei, consortem est esse illius imperij summi. a Quicquid existit, vel supra res etiam omnes eminentissimas.

22 [21] Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit [b] caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

23 Quæ est corpus ipsius, *&* [c] complementum eius qui omnia implet in omnibus.

21 Ne summam illam Christi gloriā putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamē necessitate non fit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustentetur, nedum vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

b Vt esset caput summum, adeò vt ei nihil non subsit. c Tantus siquidem erga Ecclesiam est Christi amor, vt etiamsi omnia omnibus ad plenum præstet, tamen sese veluti mancum & mutilum caput existimet, nisi Ecclesiam sibi habeat velut corpus adiunctam.

CAP. II.

1 Vt gratiæ magnitudinem ex comparatione amplificet, reducit illis in memoriam, 1 quòd exitio prorsus addicti, 8 gratia sint seruati, 13 & propinqui facti, 16 reconciliatione per Christum facta, 17 & per Euangelium publicata.

1 ET || [1] vos *vnà viuificauit*, quū essetis [a] mortui [2] in offensis & peccatis:

2 [3] In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius, [b] secundum principē cui potestas est aëris *&* spiritus [5] nunc agentis [c] in hominibus contumacibus.

3 [6] Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus [d] carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: [7] eramusque natura [e] filij iræ, vt etiam [f] reliqui.

4 [8] Sed Deus qui diues est miseri-

Cap. II. Coloss. 2. 13.

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolētiæ declarat collatione miserrimi illius status in quo nati sumus, cū dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eā cōditionē describit, vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, nō semimortuos sed planè ac prorsus mortuos nasci. 2 Causam mortis indicat, nēpe peccata. 3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis. 4 Vniuersale esse hoc malū testatur, adeò vt omnes sint Satanę mācipia. 5 Ideo homines mancipati sunt Satanæ, quòd Deo sint sponte rebelles. 6 Gentibus seorsim dānatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihilo esse per se meliores. 7 Cōclusio, omnes homines nasci iræ & maledictioni Dei obnoxios. 8 Iā sequitur alterū collationis mēbrū nostrā excellentiā declarans, quòd videlicet Christi virtute simus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandē & ipsi cū eo regnemus. Inculcat autē multis modis, huius beneficij causam efficientē esse gratuitā Dei misericordiam: materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum: finem denique, Dei gloriam.

a Vide Rom. 6. 2 Mortuos itaque eos vocat qui non sunt renati: nam sicut immortalitas damnatorum non est vita, sic hæc animæ & corporis coniunctio propriè vita non est, sed mors in ijs qui Spiritu Dei non aguntur. b Ex arbitrio principis. c Filij contumaciæ dicuntur qui contumaciæ sunt dediti, Heb. d Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quem in duas partes diuidit: carnem, eam nempè partem quam álogon *vocant philosophi, & cogitationem, quod* tò logicòn *vocant, itaque nihil relinquit homini semimortuum, sed concludit hominem natura filium iræ. e Homines filij iræ dicuntur passim, id est, iudicio Dei irati rei æternæ mortis. f Populi prophani.*

cordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos.

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos per Christũ, *cuius* gratia estis seruati:

6 [8] Vnàque excitauit, vnàque collocauit in cœlis in Christo Iesu:

7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.

8 [h] Gratia enim estis seruati per fidē. idque non ex vobis: Dei donum *est*.

9 [9] Nō ex operibus, nequis glorietur

10 [i] Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versaremur.

11 [10] Propterea memētote vos quōdam Gentes in carne, [k] qui dicebamini Præputium ab ea [l] quæ vocatur Circuncisio in carne *&* quæ manibus fit:

12 Vos, *inquam*, illo tempore fuisse [m] absque Christo, [n] alienos à republica Israelis, & || extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo:

13 [11] At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, *inquam*, Christi.

14 [12] Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit:

15 || Inimicitijs, *id est* lege mandatorũ *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in se metipso vnum nouum hominem, faciens pacem,

16 Et vtrosque in [o] vno corpore reconciliaret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitijs per eam.

9 Expresse detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quum ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis.

10 Superiorem doctrinam Gentibus applicās ostendit eas non tantùm natura, vt & ipsos Iudæos, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quo mgis oporteat ipsas tanti Dei beneficij memoriam conseruare.

Rom. 9.4.

11 Christus vnicum est Iudæorum & Gentium vinculum, quo cum Deo conciliantur.

Coloss. 1.14.

12 Sicut ceremonijs & legali cultu dirimebātur Iudæi à Gentibus, ita nunc Christus, diruto illo septo, vtrosque in seipso & inter se & cum Deo copulat. Ex quo consequitur, eos qui cæremonias illas stabilire velint, Christi gratiam irritam facere.

g *Nempè vt postea subijcit (in Christo.) Neque enim adhuc id in nobis præstitum est, sed in capite duntaxat, cuius Spiritu cœpimus, peccato mori, viuere Deo, donec opus illud plenè perficiatur: spes tamen certa est, vt non magis certũ sit quod percepimus, quàm quod expectamus.* h *Cohærent ergo gratia, id est, Dei donum & fides, quibus opponuntur Seruari ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illis in mentem venit qui tam dissentanea velint coniungere?* i *Hic de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumuis sint bona, gratiæ in solidum debentur.* k *Qui nullo alio nomine quàm gentes vocabimini, vt vestra impuritas omnibus esset testata.* l *A Iudæis qui Circuncisione. Fœderis nota à vobis discernebantur.* m *Meritò à Christo auspicatur omnium promissionum scopo.* n *Qui nullum ius Israeliticæ ciuitatis haberetis.* o *Alludit ad Legis sacrificia, quæ veram & vnicam istam hostiam repræsentabant.* p *Morte enim mortem destruxit, crucique velut affixit.*

17 [13] Et veniens euangelizauit pacē vobis qui procul *eratis*, & ijs qui propè *erant*.

18 Quoniam vtrique [q] per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 [14] Nempe igitur non amplius estis hospites & inquilini, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei:

20 [15] Superstructi super fundamētum Apostolorum ac Prophetarum, cuius [r] ipsimus āgularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

21 In quo totum ædificium congruenter [s] coagmentatum, crescit vt fit templum sanctum Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

13 Huius gratiæ efficax est instrumentũ Euangelij prædicatio, tum Iudæis tum Gētibus cōmunis.

14 Conclusio, Gentes in consortiũ salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ præstantiam, eā vocans ciuitatem & domum Dei.

15 Doctrinā salutis deposuit Dominus initio penes Prophetas: deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeò veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demùm est Ecclesia vera Catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum.

q *Christus est veluti ianua, per quem ad Patrem accedimus, Spiritu autem Sancto tanquam duce accedimus.* r *Præcipuus, id est, ædificij caput, nā ædificiorũ fundamēta sunt veluti capita.* s *Non tantum igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificiũ Deo debetur.*

CAP. III.

1 *Ideo se dicit à Iudæis multa passum,* 3 *quòd mysterium de Gentibus seruandu,* 8 *Dei iussu prædicauerit.* 13 *Deinde rogat Ephesios ne ob afflictiones quas patitur deficiāt:* 14 *ac propterea orat Dominum.* 18 *Vt percipiant quanta sit Christi dilectio.*

1 HVius [1] rei gratia ego Paulus *sum* [a] captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Si quidem audistis dispensationē gratiæ Dei quæ data est mihi apud vos:

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi fecisse mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi.)

5 [b] Quod alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, vt nūc retectum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, consortesque promissionis eius in Christo per Euangelium.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi, *inquam*, longè minimo omnium sanctorum data est hæc gratia [illegible]

CAP. III.

1 Asserit Apostolatum suũ aduersus offendiculũ crucis ex quo etiā sumit argumentũ ad eũ cōfirmādũ, affirmās se nō modò designatum Apostolum per Dei misericordiā, sed etiā peculiariter Gētibus vndiquaque ad salutē vocādis destinatũ: quoniā ab initio Deus ita decreuerat, quamuis diu distulerit eius consilij patefactionem.

a *Captiuus Christi passiuè dicitur, id est, qui pro Christi asserta gloria captiuus teneatur.* b *Non, quòd nemo Gentiũ vocationem antea nosset, sed quòd paucis manifestata fuit, quibus autem fuit manifestata veluti Prophetis, figuris tamen & obscurius significata fuit.*

uangelizandi

uangelizandi inter Gentes imperuestigabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterij quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 [2] Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* [c] multiformis illa sapientia Dei:

11 Secũdum propositũ [d] æternũ, quod cõstituit in Christo Iesu Domino nostro:

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e] fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis ob afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 [3] Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.

15 (Ex quo tota [f] familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Vt det vobis, [g] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in [h] interiore homine:

17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

18 Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

19 Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.

20 [4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quę petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ętates seculi seculorum. Amen.

2 Vocatio Gentium inopinata, ipsis etiã Angelis cœlestibus & speculi instar in quo magnificã Dei sapientiã intueantur.
3 Docet suo exẽplo efficaciã doctrinæ à Dei gratia pendere, ac proinde preces cum prædicatione & auditione verbi esse coniungendas, quibus indigeãt nõ modò qui sunt nouitij, sed ipsi quoq; veterani, vt magis ac magis per fidẽ cũ Christo coalescẽtes, omnib[9] spiritualibus donis cõfirmati, in cognitione eius immensæ charitatis qua nos Deus Pater in Filio complexus est, fundẽtur ac radices agant, quum tota familia, cuius pars iam in cœlum recepta est, pars adhuc in terris hęret, ab illa adoptione Patris cœlestis in vnico Filio suo, pendeat. 4 Erumpit in gratiarũ actionem, qua confirmentur etiam Ephesij, vt quiduis ex Deo sperent.

c *Vnica semper fuit Deo ratio homines saluandi sed varia fuit forma.* d *Quod omni principio sit antiquius.* e *Fidẽ in ipsum.* f *Tota gens quæ vnũ Patrẽfamilias habet, ea autẽ est Ecclesia, in Christo adoptata.* g *Pro magnitudine misericordiæ ipsius.* h *Vide Ro.7.22.* i *Qua diligimur à Deo, ea enim est radix nostræ electionis.* k *Quã sit illud opus Christi omnibus partibus absolutũ.* l *Quam exhibuit nobis Deus in Christo.* m *Quæ superat omnem ingenij nostri captum, vt quidem planè animo concipi possit: nam alioqui quisque Dei Spiritu fretus pro modulo suo tantum percipit, quantum ad salutem satis est.* n *Ita vt in nobis abundent quæcunque ad nostram illam cum Deo perfectionem requiruntur.*

CAP. IIII.

Tria vlt. ca. præceptiones de moribus cõtinẽt. 1 Hortatur ad mutuã coniunctionẽ: 7 propterea varia dona à Deo conferri, 16 vt ædificetur Ecclesia. 18 Reuocat ergo eos ab infideliũ vanitate, 25 à mendacio, 29 & spurcitie sermonis.

1 PRecor [1] itaque vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est [a] vocatione qua vocati estis,

2 [2] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alij alios per charitatem:

3 [3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

4 [4] Vnũ *est* corp[9] & vn[9] spirit[9], sicut & vocati estis in vnã spẽ vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus, & Pater omnium, qui est [c] super omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.

7 [5] Sed vnicuique nostrûm data est gratia pro mensura [f] doni Christi.

8 Quapropter dicit, Quum ascendisset in sublime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & dedit dona hominibus.

9 Cæterùm illud Ascendit, quid est nisi quod etiã descenderat prius [h] in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, [i] vt impleret [k] omnia.

11 [6] Dedit igitur ipse alios quidem, [l] Apostolos: alios verò, [m] Prophetas: alios autem, [n] Euangelistas: alios autem, [o] Pastores & doctores.

12 [7] Ad coagmentationem sanctorũ,

CAP. IIII. 1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorũ summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.
2 Secundò, animi mãsuetudinem cõmẽdat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.
3 Tertiò, summã coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur.
4 Argumẽtum maximi momenti ad mutuã charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominũ vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemq; gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat. 5 Admonet, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea variè ac diuersè, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad cõmunem totius corporis vtilitatem referre. 6 Priore loco functiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, commemorat. 7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

a *Vocationem vniuersalem fidelium intellige, nempe vt sancti sint sicut Deus sanctus est.* b *Vide Mat.18.23.* c *Qui vnus summum habet in Ecclesiam imperium.* d *Vnus prouidentiam suam per omnia Ecclesiæ membra diffundit.* e *Vnus in Christo nobiscum coniungitur.* f *Quod Christus contulit.* g *Captiuorum multitudinẽ.* h *In terram, quæ est pars infima mundi.* i *Donis suis cumularet.* k *Ecclesiam.* l *Apostoli fuerunt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horũ fuit officium per vniuersum orbẽ Ecclesias constituere.* m *Prophetarum munus fuit* [illegible] *ij autẽ erant qui insigni aliqua sapientia pollerent* [illegible] *futura prædicabant.* n *Hi* [illegible] *Apostoli* [illegible] *suo fungendo munere, quum omnibus non possent sufficere.* o *Pastores ij sunt qui Ecclesiam regunt, Doctores qui scholam.*

ad opus ministerij, ad ædificationem, *inquam*, [p] corporis Christi.

13 [8] Donec euademus omnes [q] in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ [r] adulti Christi:

14 [9] Vt ne simus amplius pueri, [10] qui fluctuemus & circunferamur quouis vento doctrinæ, in hominum [s] alea, [t] veteratoria ad insidiosè fallendum versutia.

15 [11] Sed veritatem sectantes cū charitate, prorsus adolescamus in eum *per* omnia quia est caput, *nempe* Christus.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes suppediatas commissuras, ex [u] vi intus agente pro mensura vniuscuiusque membri, incrementum capit [x] corpori conueniens, ad suijpsius extructionem per [y] charitatem.

17 [12] Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini ‖ sicut reliquæ Gentes versantur [z] in vanitate mentis suæ.

18 Cogitationem habentes obscuratam, & abalienatam à [a] vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis, & obduratione cordis eorum.

19 Qui posteaquam [b] dedoluerunt, semetipsos dediderūt proteruiæ, ad [c] certatim patrandam impuritatem omnem.

20 [13] Vos autem non ita didicistis Christum:

21 Si modò eum audistis, & per eum edocti fuistis, [d] sicut est veritas in Iesu:

22 ‖ *Nempe* deponere quod ad pristinam conuersationem attinet, [e] veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

23 Renouari verò [f] spiritu mentis vestræ,

24 Et induere nouum illum hominem qui [g] secundum Deum conditus est [h] ad iustitiam & sanctimoniam [i] veram.

25 [14] Quapropter deposito mendacio, loquimini veritatem quisque proximo suo. nam sumus alij aliorum membra.

26 [15] [k] Irascimini, & ne peccate: sol ne occidat [l] super iracundiam vestram:

27 Neque date locum diabolo.

28 [16] Qui furabatur, non amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus [m] quod bonum sit, vt possit impertiri cui opus fuerit.

29 [17] Nullus sermo [n] corruptus ex ore vestro egreditor, sed siquis est commodus ad ædificationis vsum, vt [o] gratiā auditoribus adferat.

30 [18] Et ne tristitia afficite Spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

8 Huius ministerij vsus perpetu9 est dū in mūdo versamur .i. vsq; ad tēpus illud quo carne exuti, penit9 inter nos consentiētes, capiti nostro Christo adherebimus. Hoc autē fit crescēte in nobis cognitione Filij Dei, ipsoq; adeò paulatim in nobis adolescēte, donec viri perfecti euadam9, quod quidē in altero fiet seculo, quum Deus erit omnia in omnibus.

Rom. 1. 21.

9 Inter pueritiam (id est statū admodum imbecillū, quum videlicet adhuc penitus vacillamus) & perfectā ætatē, quæ nobis in altero demū seculo obtinget, aliquid est mediū, nempe adolescētia, & firmus ad perfectionē progressus. 10 Eos qui in verbū Dei nō recūbunt, cōparat nauiculis quæ doctrinis hominū tāquā ventis cōtrarijs huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere nō tātùm humani ingenij leuitate, sed etiā quorūdā versutijs qui hāc velut artē faciāt. 11 Veritatis & charitatis studio in Christo crescimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totū corpus vegetātis vt singulos artus pro eorū modulo nutriat, Ecclesiā suam diuersis functionibus quasi mēbris constantē, seruata vniuscuiusq; proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neq; extra Christū posse hoc corp9 viuere, neq; quēquā posse spiritualiter crescere, qui sese à cæteris mēbris seiungat. 12 Descendens ad doctrinæ Christianæ fructus, primùm differit de morum & actionū principijs, grauissimā cōparationē instituēs filiorū Dei cū ijs qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mēte vanitati dedita, sensibus dēsissima caligine obscuratis affectibus autē ad malum paulatim sic assuefactis, vt eos tādē omni amisso iudicio oporteat ad turpissima quęuis pręcipites ferri.

Coloss. 3. 8.

13 Sequitur antithesis hominum vera ac viua Christi cognitione regeneratorū, qui longè alia habeant actionū principia, desideria videlicet sancta & honesta, & mentē prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus nascuntur, vita videlicet iusta & verè sancta. 14 Particulares aliquot Christianas virtutes sigillatim cōmendat ac primum quidem veritatē (.i. sinceros mores) exigit, damnata omni fraude & simulatione, quoniam alij aliorū causa nati sumus. 15 Iram sic cohibēdam docet vt quantumuis feruens, tamen foras non erumpat, & mox, atque adeò ante somnum extinguatur: ne Satan mali suggerendi consilij occasionem ex pessimo illo consultore arripiens, nos pessundet. 16 A corde descendit ad manus, furta condemnans: & quoniam huic sceleri dediti solent inopiam prætexere, docet laborem optimum esse aduersus paupertatem remedium, cui sic benedicat Dominus, vt ijs qui laborant, aliquid etiam supersit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur surripere. 17 Inijcit etiā frenum linguæ, sic docens temperādum sermonē, vt non modò nō destruātur auditorū animi, sed etiā instruātur. 18 Generalis præceptio aduersus omnes exuperantias affectuū positorū in facultate, quam irascibilē vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autē præfationem longè vehementissimā, cauendum esse ne Spiritum sanctū in nobis ea lege habitantē vt nostris omnibus affectibus moderetur, nostra intemperie velut tristitia afficiamus.

p *Ecclesiæ.* q *Ad eam summā coniunctionē cuius vinculum, est fides.* r *Christus dicitur adolescere non in sese, sed in vobis* s *Incertis illis casibus quibus iactantur homines.* t *Eorum qui ad alios fallendos mirè sunt exercitati.* u *Vt Christi, qui animæ instar singula membra vegetat.* x *Ita crescit, vt par est corpus crescere.* y *Charitas est ipsa artuum commissura.* z *Si partes omnes animæ etiam nobilissimæ, corruptæ sunt, quid est hominū aliud quā corruptio?* a *Qua Deus viuit in ipsis.* b *Omnis iudicij expertes facti sunt.* c *Quasi agatur de lucro, ita vt alius alium superare contendat.*

d *Vt edocti sunt qui verè ac seriò Iesum agnoscunt.* e *Vos ipsos.* f *Vbi oportuit vim rationis præcipuam esse, ibi potissimum omnia vastans grassatur corruptio.* g *Ad Dei imaginem.* h *Effectus & finis nouæ creationis.* i *Minimè fucatam, sed genuinam.* k *Si irasci contigerit, at ne peccate, id est, iram cohibete, vt quod malè cogitastis malè nō exequamini.* l *Ne iracundos vos nox deprehendat. i. omnia citò cōponantur.* m *Laborando in rebus sanctis & proximo vtilibus.* n *Ad verb. putris.* o *Vocat gratiam quod ad progressum in pietate & charitate pertineat.*

13 Omnis

19 Argumẽtum ab exemplo Christi sumptum, quo nullum esse potest grauius, etiam si hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel de seruanda erga quosuis moderatione & morum suauitate agatur.

31 Omnis amaritudo, & excandescẽtia, & ira, & clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed estote alij in alios benigni, misericordes, condonãtes vobis mutuò *offensas*, [19] sicut & Deus in Christo condonauit vobis.

CAP. V.

3 Et ne in vitijs quæ reprehendit, oscitanter suas admonitiones excipiant, 5 seuera denuntiatione eos terret, 8 stimulos etiam adhibet, 15 & a generali morum parænesi 22 ad specialem vxorũ 25 & maritorum descendit.

CAP. V. *Ioh.13.34. & 15.12, 1.ioh.3.23. Supra,4.19, coloss.3.5, 1.thess.3.17.*

1 Estote || igitur imitatores Dei, vt filij dilecti.

2 Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimã Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

1 Iam accedit ad alteram affectuum speciem, positam in facultate quam concupiscibilem appellant: nominatim scortationẽ, auaritiam, & dicacitatem, & quidem grauissimè, reprehendens. *Mat.14.4, mar.13.5, luc.11.8, 2.thes.2.3.*

3 || [1] Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia, ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:

4 Et obscœnitas, & stultiloquium, & [a] dicacitas, quæ non conueniunt. sed potius gratiarum actio.

5 [2] Nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurum, aut auarum, qui est [b] idololatra, habere hæreditatẽ in regno Christi & Dei.

6 || Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 [3] Ne igitur estote cõsortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autẽ [c] lux in Domino: vt filij lucis incedite

9 (Nam fructus [d] Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate.)

2 Quoniam hæc scelera sunt ex eorum numero quæ plerique ne inter vitia quidem numerant, expergefacit pios, vt tanto magis sibi ab ijs vt nocentissimis pestibus caueant. 3 Quia nihil procliuius est quã mala exempla sequi, idcirco monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, sese verò instar lucis. Illos igitur turpissima quæq; (vt in tenebris fieri solet) patrare: ipsos verò oportere non modo non sequi illorum exempla, sed etiam (quod proprium lucis munus est) eorum tenebras coarguere, & præeunte Christo, vera illa luce, sic incedere vt prudentes decet.

a Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quiddam spectetur, vel exemplo vel maledicentia peccetur. b Idolorum seruituti addictus, auarus enim in suis opibus vitam suam positam esse putat. c Fideles dicuntur lux tum quia vera luce illustrantur, tum quod alijs præluceant, vt sceleratorum etiam vitam coarguant. d Cuius vi facti sumus lux in Domino.

10 Probantes quid sit acceptum Domino.

11 Et nõ commerciũ habete cũ operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam [e] arguite.

12 Nam quæ occultè, fiunt ab istis, turpe est vel dicere.

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

14 Quapropter [f] dicit, Excitare qui dormis, & surge [g] à mortuis, & illucescet tibi Christus.

4 Quo corruptiores sunt huius seculi mores, eo magis in omnes occasiones intentos esse nos oportet, nec aliud nobis ipsis quàm Domini voluntatem proponere. *Coloss.4.5. Rom.12.2, 1.thess.4.3.*

15 || [4] Videte igitur quomodò accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:

16 [h] Redimentes occasionem, quoniam [i] dies mali sunt.

17 || Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

5 Dissolutis infidelium cõuitijs sobrios & sanctos fidelium cœtus opponit, in quibus personent vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

18 [5] Et ne inebriamini vino, in quo [k] luxus est, sed implemini Spiritu:

19 Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cãtiones spirituales: canentes & psallentes [l] in corde vestro, Domino.

6 Breuis repetitio scopi ad quem omnia referenda sint, vt propter Deũ alij alijs seruiant. *Coloss.3.18, tit.2.5, 1.pet.3.1. 1.Cor.11.3. Coloss.3.19.*

20 Gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

21 [6] Subiecti alij alijs, cum timore Dei.

22 || [7] Vxores proprijs viris subiectæ estote [8] vt Domino.

23 || [9] Quoniã vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesię: [10] & is est qui salutẽ dat corpori.

24 [11] Itaq; sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.

25 [12] || Viri, diligite vxores vestras,

7 Iam ad œconomiam descendit, singulas œconomices partes ordine distribuens. Vxorum autem officium in eo positũ esse dicit, vt viris subijciãtur. 8 Primum argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possint, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistãt. 9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. 10 Aliud argumentum, Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tãtum iusta sed etiam vxori vtilissima sit ista subiectio sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis longè dissimili ratione. 11 Conclusio officij vxorũ erga maritos. 12 Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere cuius dilectionis viuum est exemplar Christi erga Ecclesiam charitas.

e Valdè sanctè, sancta vniuersa vita. f Scriptura, vel Deus in scriptura. g Loquitur de morte peccati. h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum ocijs omnibus anteponunt. i Difficultatis & asperitatis plena tempora. k Omnis profusio, ac summa cũ turpitudine coniuncta. l E[illegible]gie cordis affectu, non lingua duntaxat.

Gen.2.24. mat.19.5. mar.10.7. 1.cor.6.16.

ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum expoſuit pro ea.

26 [13] Vt eam [m] ſanctificaret, poſtquam eam purgaſſet lauacro aquæ [n] per verbum.

27 Vt ſiſteret eam ſibi glorioſam, *id eſt* Eccleſiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiuſmodi, ſed vt eſſet ſancta & inculpata.

28 [14] Ita debent viri diligere ſuas vxores vt ſua ipſorum corpora, qui diligit ſuam vxorem, ſeipſum diligit.

29 Nullus enim vnquam [p] ſuam ipſius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam ſicut & Dominus Eccleſiam:

30 Quoniam membra ſumus corporis eius, [q] ex carne eius, & ex oſſibus eius.

31 ‖ Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & [r] agglutinabitur vxori ſuæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 [15] Myſterium hoc magnum eſt: loquor autem de Chriſto & de Eccleſia.

33 [16] Itaque & vos ſinguli *ita facite*, ſuam quiſque vxorem ita diligat vt ſeipſum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

13 Quoniam multi ſolent vxorum infirmitates ſuæ duritiei & inhumanitati prætexere, iubet nos contemplari Apoſtolus, qualem Eccleſiam nactus ſit Chriſtus, quum eam ſibi adiungeret, & quomodo omnes eius ſordes adeò non ſit dedignatus, vt ſua etiam puritate omnes illas eluere non deſinat, tantiſper dum illa penitus purificet. 14 Aliud argumentum. Vnuſquiſque naturæ ſponte ſeipſum amat: reſiſtit ergo naturæ qui vxorem non amat. Conſequutionem probat primùm ex mutua Chriſti & Eccleſiæ coniunctione myſtica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet eſſe inſtar ſingularis indiuidui. 15 Nequis naturalem Chriſti & Eccleſiæ coniunctionem ſomniet, qualis eſt viri & vxoris, arcanam eam eſſe oſtendit, ſpiritualem videlicet, & quæ a communi hominum captu ſit quàm remotiſſima: vtpote quæ ſpiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo connexu conſtet.

16 Concluſio officij tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

m Sanctam efficeret. n Promiſſionem gratuita in Chriſto iuſtificationis, & ſanctificationis fide receptam. o Eccleſia in ſeſe conſiderata, non prius erit ſine ruga, quàm cum ad metam peruenerit, in hac enim vita in ſtadio currit: at ſi in Chriſto conſideretur, munda eſt & ſine ruga. p Suum corpus. q Alludit ad creationem mulieris, qua noſtram cum Chriſto coniunctionem ſignificat, quæ fit fide, at ſacramento Cœna obſignatur. r Vide Matth.19.5.

CAP. VI.

1 Subijcit præcepta de liberorum, 5 ſeruorum, 9 dominorum officijs, 10 Deinde proponit quàm acris pugna fidelibus ſit propoſita: 11 quibus armis in ea vtendum: 21 Poſtremò Tychicum commendat.

CAP.VI. Coloſſ.3.20.

1 ‖ [1] Liberi, auſcultate [a] in [2] Domino parentibus veſtris: [3] id enim eſt iuſtum.

2 ‖ [4] Honora patrem tuum & matrem tuam: [5] (quod eſt præceptum primum cum [b] promiſſione)

3 Vt bene tibi ſit, & ſis longæuus ſuper terram.

4 [6] Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos veſtros, ſed enutrite eos in doctrina & [c] monitis Domini.

5 ‖ [7] Serui auſcultate ijs qui *veſtri* domini ſunt [8] ſecundùm carnem [d] cum timore ac tremore, cum ſimplicitate cordis veſtri, vt Chriſto.

6 Non ad oculum ſeruientes, vt qui hominibus placere ſtudent, ſed vt ſerui Chriſti, [9] facientes ex animo quæ vult Deus:

7 Cum beneuolentia ſeruientes [e] Domino, & non hominibus.

8 [10] Vt qui illud ſciatis, ſingulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, ſiue ſeruus fuerit, ſiue liber.

9 [11] Et vos domini, eadem facite erga illos, remiſſis minis: ſcientes veſtrum etiam ipſorum Dominum eſſe in cœlis, ‖ nec [f] perſonæ reſpectum eſſe apud eum.

10 [12] Quòd ſupereſt, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipſius robur:

11 Induite vniuerſam illam arma-

Exod.20.12, deut.5.16, eccle.3.10, mat.15.4, mar.7.10.

Col.3.22. Tit.2.9. 1.pet.2.18.

Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34.19, ſap.6.8, eccle.35.16, act.10.34, rom.2.11, gal.2.6, coloſſ.3.25.

1 Accedit ad aliam œconomices partem: & liberorum erga parentes officium in eo poſitum eſſe docet, vt parentibus obtemperent. 2 Primum argumentum, Quia ſic Deus ſanciuit. Ex quo etiam conſequitur, hactenus teneri liberos hac obedientia, vt tamen à Dei cultu non diſcedant.

3 Secundū argumentū, Quòd iuſtiſſima ſit hæc obedientia. 4 Probatio primi argumenti. 5 Tertium argumentū, ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera ſit peculiari benedictione dignatus. 6 Patrum officium eſt, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ poteſtatis vti. 7 Iam ad tertiam œconomices partem deſcendit, nempe ad mutua ſeruorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo poſitum eſſe docet, vt ex animo dominos ſuos ament & reuereantur. 8 Mitigat ſeruitutis aſperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta ſpiritualis libertas, quæ corporalem ſeruitutem non aboleat: adeò quidem vt Chriſti eſſe non poſſint, niſi dominis ſuis fideliter & ſponte inſeruiant, quatenus quidem ſalua conſcientia id fieri poteſt. 9 Vt quibuſuis prætextibus occaſionem præcidat, docet non ſine Dei voluntate ſeruos naſci aut fieri, ac proinde in Dei voluntatem eſſe ipſis reſpiciendum, quantumlibet dura ſit ſeruitus. 10 Etiamſi ingratis aut crudelibus dominis ſeruiatur, tamen ſeruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo eſt accepta.

11 Dominorum officium eſt, moderatè & ſanctè vti ſuo in ſeruos imperio, quum & ipſi alio reſpectu communem habeant Dominum qui in cœlis eſt, & tum ſeruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit alteram huius epiſtolæ partem, graui exhortatione, vt omnes ſint in procinctu, & ſpiritualibus armis freti, conſtanter pugnent, donec hoſtes penitus profligentur. Monet autem primo loco, vt arma ex Deo ſumamus, quibus ſolis confici poſſit hoſtis.

a Dominus enim author eſt, & ſecundum illum præſtanda eſt obedientia.

b Peculiari, nam alioqui ſecundum præceptum habet miſericordiæ promiſſionem in mille generationes, ſed vniuerſalem.

c Monitis ex verbo Dei petitis, ſiue ſanctis & Deo acceptis.

d Cum ſolicita reuerentia, nam ne ſeruilis metus probatur in ſeruis Chriſtianis. e Dei reuerentia commoti, & quaſi ipſi Deo.

f Libertatis aut ſeruitutis.

turam

Supra,2.1.

13 Secundò, præcipuos hostes inuisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nempe conscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelij cognitione, fide: denique Dei verbo, adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia.

turam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 [13] Quoniam non est nobis lucta ‖ aduersus [g] sanguinem & carnem, sed aduersus [h] imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.

13 [14] Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis resistere [i] tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

15 Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelij pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbũ Dei:

18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per [l] Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis.

19 Et pro me, vt mihi detur [m] sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij.

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt *inquam*, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

21 [15] Vt autem sciatis & vos res meas, *&* quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

22 Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Pax *sit vobis* fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad [n] immortalitatem. Amen.

l Vt sanctæ preces à Spiritu Sancto proficiscantur.

m Loquendi facultas.

15 Familiaris & beneuolentiæ plena sui status declaratio, vna cum precatione solenni, qua consueuit Paulus epistolas suas claudere.

n Vitam æternam.

g Homines, quorum fragilis & caduca est natura, cui opponuntur versutiæ spirituales, infinitis partibus potentiores.

h Ista nomina tribuit Angelis malis propter effectus, non quod eos sua vi possint præstare, sed quia illis Deus laxat habenas.

i Vid. sup. 5.16. *k Vt præparatio Euangelij sit calceorum instar: optimè autem conuenit epitheton, cùm nos ad Deum per infensissimos hostium cuneos pergentes id nos ad fortiter pergendum hortetur, quòd ex Euangelij doctrina sciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.*

Missa fuit Roma ad Ephesios, per Tychicum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 De pio animi sui erga Philipp. affectu, testatus. 12 de se & de suis vinculis tractat: 22 & eos suo exemplo incitat, 27 hortaturq́; ad vnitatem. 28 & patientiam.

CAP. I.

a Episcoporũ nomine eos qui verbo & gubernationi præerant, Diaconorum eos qui Ecclesiæ ærarij essent œconomi intelligit.

1 PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnà cum [a] episcopis ac diaconis.

2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias ago Deo meo cum summa memoria vestri,

4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

5 [b] Super vestri in Euãgelio participatione, [c] à primo die vsq; ad hoc tẽpus:

1 Scopus epistolæ est, Philippenses modis omnibus cõfirmare, vt non modò non deficiant, sed etiam proficiant: Ac primò quidem præterita laudat, vt ad pergendum hortetur: quod se etiam omninò sperare dicit, idque ex vtius charitatis ipsorum testimonio, sed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

b Quòd & vos facti estis participes Euangelij. *c Ex quo vos cognoui.*

6 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat[d] vsque ad diem Iesu Christi:

7 Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Euangelij, vos, *inquam*, omnes vnà mecum fuisse [f] gratiæ meæ participes.

8 [2] Testis enim mihi est Deus quàm propensè amem vos omnes in visceribus Iesu Christi:

9 [3] Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni sensu:

10 Vt dignoscatis quæ discrepant, vt sitis sinceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsque Christi:

11 Pleni [g] fructibus iustitiæ, qui *insunt vobis* per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

12 [4] Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij euenisse:

13 *Adeò* vt vincula mea [h] in Christo celebria sint in toto [i] prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [k] Sermonem loqui.

15 Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem: nonnulli verò etiam propensa volũtate Christum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentionem Christum annuntiant [l] non purè, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis:

17 Alij rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelij constitutum esse.

18 [5] Quid igitur? attamen quouis modo, siue in [m] speciem, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationem Spiritus Iesu Christi.

20 [6] Secundum intentam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

21 Mihi enim *est* Christus, & *in* vita & *in* morte, lucrum.

22 [7] Vtrum verò [n] viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longè optimum est:

24 Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos.

25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 [8] Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos [o] perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 [9] Nec vlla in re territos ab ijs qui se opponunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis autem salutis: idque à Deo.

29 [10] Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

30 [11] Idem certamen sustinẽdo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

2 Addit suæ in eos beneuolentiæ declarationem, ostendens simul quare maximè possint confirmari, nempe precibus assiduis.

3 Quid præcipuè nobis sit petendũ, ostendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt discrepantia possimus dignoscere) deinde in charitate crescamus, vt ad extremum vsque ad gloriam Dei per Iesum Christum, verè bonis operibus incumbamus.

4 Occurrit crucis offendiculo, vnde nonnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelij, quamuis non simili omnium studio, tamen reipsa per istam occasionem magnopere amplificata.

5 Suo proposito exemplo docet verum gaudium esse nostrarum afflictionum exitum, idque virtute Spiritus Christi, quem petentibus largiatur.

6 Perseuerantia opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit, siue moriendum.

7 Exemplũ veri pastoris, suam quamuis felicitatem postponentis ouium suarum vtilitati.

8 Illis instar procemij præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt consensum & in doctrina & in voluntatibus seu animis conseruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelica professione indignum admittant.

9 Persequutiones ab Euangelij hostibus intentatæ nos non deijcere, sed erigere potius debent, quum certa sint à Deo ipso testimonia tum nostræ salutis, tum impiorum exitij.

10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem esse nostræ salutis indicium, quoniam pati pro Christo donum est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

11 Iam ostendit quo consilio suarum afflictionum meminerit.

d *Ad extremum vsque finem non deseret vos Dei Spiritus, donec mortalia vestra corpora sistantur Christi iudicio glorificanda.* e *Vera cum Christo coniunctionis verum argumentum.*

f *Gratiam vocat quasi singulare aliquod beneficium, vincula sua.* g *Si iustitia est arbor, Opera bona sunt fructus, falli necesse est Sophistas, quum dicant opera causas esse iustitiæ.* h *Christi nomine.* i *In Cæsaris regia.* k *Euangelium per excellentiam sermo dicitur.* l *Non puro animo, alioqui puram doctrinam.* m *Speciosam scilicet causam. i. Christum ipsum prætexebant suæ ambitioni & inuidiæ.*

n *In hoc mortali corpore degere.* o *Standi verbum athletis conuenit, qui immoto velut gressu consistunt.*

CAP. II.

1 *Obtestatur eos vt nihil prius habeant* 3 *humilitate:* 6 *idque exemplo Christi.* 19 *Timotheum se illis breui missurum promittit,* 26 *& moram Epaphroditi excusat.*

1 Siqua

CAP. II.

1 Vehemẽtissima obtestatio, vt ea omnia repellant, quibus illa summa cõsensio violari solet, nempe contẽtionem & superbiam, quibus fit vt alij ab alijs seiungantur.

2 Proponit perfectissimum omnis modestiæ & morum suauitatis exẽplum, Iesum Christũ, quẽ nos oporteat pro viribus imitari. Is autem, quãuis nihil sit eo sublimius, tamen nostri causa eò vsque se abiecit, vt serui formã (nostram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vsque crucis obnoxiam.

3 Summissionis Christi gloriosissimum exitũ ostendit, vt modestiam doceat verum iter esse ad solidam laudem & gloriam.

1 SIqua [1] igitur cõsolatio *est* in [a] Christo, siquod solatium charitatis, siqua communio spiritus, [b] siquæ viscera ac miserationes,

2 Explete meum gaudium, vt itidem sitis affecti, [c] eandem charitatem habentes, vnanimes, & sententijs vni.

3 Nihil *gerite* per contentionem, aut per inanem gloriam, sed ex modestia, alium quisq; se præstantiorem existimet.

4 Ne sua quisque spectetis, sed vnusquisque etiam quæ sunt aliorum.

5 [2] Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in Christo Iesu:

6 Qui quum esset [d] in forma Dei, [e] non duxit rapinam, [f] parem esse cum Deo:

7 Sed ipse se [g] exinaniuit, [h] forma serui accepta, similis hominibus factus:

8 Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 [3] Quapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donauit ei [i] nomen quod est supra omne nomen:

10 Vt ad nomen Iesu [k] omne genu *se* flectat cœlestium ac terrestrium & subterraneorum:

11 [l] Omnisq; lingua confiteatur Dominum esse Iesum Christum, ad gloriam Dei Patris.

12 [4] Proinde, dilecti mei, sicut semper obedistis, non vt in præsentia mea solùm, sed nunc multò magis in absentia mea, cum timore ac tremore [m] vestram ipsorum salutem conficite.

13 [5] Deus enim is est qui efficit in vobis & [n] vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *sua* beneuolentia.

14 [6] Omnia facite absque murmurationibus ac disceptationibus:

15 ‖ [7] Vt sitis irreprehensi & sinceri, filij, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis prauę ac peruersæ: inter quos *homines* splendetis vt luminaria in mundo,

16 [o] Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari possim in die Christi me nõ frustra cucurrisse, nec in vanũ laborasse.

17 Quin etiam si pro libamento offerar super [p] hostia sacrificioque fidei vestræ, gaudio & gratulor omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

19 [9] Spero autem in Domino Iesu, me ‖ Timotheum breui missurum vobis, vt & ego [q] bono sim animo, cognito statu vestro.

20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit.

21 ‖ Nam [r] omnes quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ Christi Iesu.

22 Porrò probationem eius nostis, quod veluti cum patre filius, mecum seruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur spero me missurum simulatq; videro rerum mearum statum.

24 Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.

25 Sed necessarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem legatũ, quique mihi subministrauit, quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur, propterea quòd audissetis eum ægrotasse.

27 Et certè ægrotauit proximè mortem: sed Deus misertus est eius: nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem:

28 *Eo* studiosius itaque eum misi, vt quum videritis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Mat. 5.14. 1. pet. 4. 9.

6 Modestiã à contrarijs superbiæ effectis describit, alienam esse docens tum ab omni maligna & occulta simultate, tum ab apertis cõtentionibus & rixis.

Act. 16. 1.

7 In summa requirit vitã inculpatã & integram, vt verbo Dei illustrati inter huius seculi tenebras splẽdeant.

1. Cor. 10. 24.

8 Rursus addit eis stimulos, proposita sua de ipsis verè Apostolica solicitudine: consolans etiam eos ne magnitudine afflictionum ipsius cõtristentur, ne si ipsum quidẽ mori oporteat, vt suo sanguine, veluti libamento, oblationẽ eorum perficiat.

9 Cõfirmat etiam eorũ mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summum in se iuuando studium collaudat: tum etiam promittẽs fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnum fructum sint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore sperans vt (volente Deo) ipse citò ad eos veniat.

4 Conclusio, oportere nos summissos & humiles per nostræ vocationis viam ad salutem progredi. 5 Solidissimum aduersus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quam ex gratuita Dei misericordia habemus.

a Christiana. b Siquis intima charitatis sensus. c Parem. d Talis qualis est ipse Deus, ideoq; Deus, quum vnus Deus sit suipsius prorsus similis. e Christus ille Deus æterna gloria præditus, sciebat quidem ius suúq; esse non in humili carne apparere, sed cum magnificentia Deo digna: verùm maluit sese demittere. f Quum par Filius sit Patri, æqualitatem esse necesse est, contra Arrium: quum Filius Patri comparetur, necesse est personarum esse distinctionem, contra Sabellium. g Quasi ex omni seipsum ad nihil redegit. h Assumpta humana natura. i Dignitatem & celebritatem nominis, sed cum reipsa coniunctam. k Omnis creatura tandem subijcietur Christo. l Omnis gens. m Conficere salutem dicitur qui in iustitia stadia currit.

n Non sumus igitur stipites, sed bene volumus non quidem natura, at quia Deus ex mala voluntate bonam fecit. o Euangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu. p Quasi diceret, Ego vos ad Christum adduxi, cui postulo vt vos hostiam viuam sistatis, nec dubitem in hoc vestro spirituali sacrificio, tanquam libaminis additamentum interuenire. q In alacritate animi confirmer. r Plerique.

29 Excipite igitur eum in Domino cũ omni gaudio: & tales in pretio habete.

30 Nam propter [f] opus Christi accessit ad mortem vsque, non habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

f *Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vinctum & egentem inuisere.*

CAP. III.

2 Refellit inanes pseudapostolorũ iactantias, 7 & illis vnum Christum opponit, 10 vim & naturam fidei describit, 15 vt posthabitis omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi. 18 cuius inimicos notat.

1 [1] QVod superest, fratres mei, gaudete in Domino. 2 [a] Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] concisionem.

3 [3] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus [c] in carne:

4 [4] Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo:*

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israëlis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, || religione Pharisæus:

6 || Quod ad zelum *attinet*, persequens Ecclesiam: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Sed quæ erant mihi [d] lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Quin etiam certè duco [e] omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum mulctaui, *eáque* duco pro stercoribus, vt Christum [f] lucrifaciam.

9 Et comperiar [g] in eo, [h] non habẽs meam iustitiam, *nempè* quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiam *quæ est* ex Deo per fidem:

10 [5] Vt [i] cognoscam eum, & vim resurrectionis ipsius, [6] & communionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti:

11 *Experiens* ecquo modo perueniam [k] ad resurrectionem mortuorum.

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experiens* an quoque apprehẽdam, cuius etiam rei causa [l] apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmã supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

15 [7] Quotquot itaque [m] perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd siquid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedunt, sicut habetis nos pro exemplari.

18 [8] Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, || hostes *esse* crucis Christi.

19 Quorum [n] finis *est* exitium: quorum Deus *est* venter, & [o] gloria cum confusione ipsorum: qui terrestria curant.

CAP. III.
1 Cõclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino.
2.Cor.11.22.
Act.13.6.
2 Præfatio ad sequentẽ admonitionem, vt à pseudapostolis sibi sedulò caueant, circuncisionem cũ Christo (*id est*, operũ iustitiam cũ gratuita per fidem iustificatione) cõiungẽtes, & cæremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitijs inculcantes. Vocat autẽ eos canes, vt profanos latratores: malos operarios, quòd vera opera negligerent, & verum eorum vsum non traderent. Denique vocat concisionem, quòd circuncisionem vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

3 Veram circuncisionem vsurpandam, ostendit, eam nimirum quæ sit animi, vt resectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus. 4 Peruersis Legis zelotis nõ dubitat seipsum etiam secundum carnem anteponere, vt omnes norint se quod illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere quod videlicet qui Christum habeat, nullo supplemẽto indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

5 Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virtute resurrectionis ipsius ex morte euadamus.
6 Iter ad æternam illam salutem est, Christi vestigijs insistere, per crucis ærumnas, donec ad Christũ ipsum, vt metam nobis propositam euadentes, palmam ad quam nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hęc autem vera pietatis exercitia opponit Apostolus euanidis illis legalibus ritibus, in quibus pseudapostoli summam pietatis collocabant.
Rom.16.17.
7 Cõclusio huius exhortationis, tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perstent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt si qui sunt adhuc rudes, adeò vt ista nondum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas non moueant, & benignè tolerentur dum & ipsi erudiantur à Deo. Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere. 8 Pseudapostolos, non maleuolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quod videlicet Euangelij Christi hostes (vtpote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, otio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum miserrimum exitum fore prædicit.

a *Quæ ex me sæpe audijstis.* b *Alludit ad circuncisionem, cuius dum nomine gloriarentur, Ecclesiam concidebant.* c *In rebus externis, neque ad animum ipsum pertinentibus.* d *Quæ pro lucro habebam.* e *Excludit omnia opera tam præcedentia, quàm subsequentia fidem.* f *Vt illorum loco Christum nactus, planè fiam ex paupere locuples, nedum vt quicquam amiserim.*

g *Christo: qui enim extra Christum inueniuntur, sunt illi obnoxij condemnationi.* h *Illud est in Christo esse, Inueniri non in sua iustitia, sed Christi iustitia imputata indui.* i *Sentiam reipsa & experiar.* k *Vitam æternam, quæ resurrectionem sanctorum consequetur.* l *Non etenim currimus, nisi quatenus à Christo apprehensi sumus.* m *Anteà dixerat se perfectum non esse. Perfectos itaque hoc loco eos vocat qui aliquousque sunt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente vers. explicat.* n *Merces.* o *Quam captant ab hominibus.*

20 [9] Nos

1.Cor.1.8, tit.2.12.

9 His oponit veros pastores qui neglectis terrestribus, in cælum toti aspirent, vbi sciunt fore vt etiam in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

20 [9] Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatoré expectamus Dominum Iesum Christum.

21 || Qui transformabit corpus nostrũ humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subijcere sibi omnia.

CAP. IIII.

1 A particularibus monitis, 4 ad generalia descendit. 10 Eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit, 12 vt patienter destitutum laturus fuerit.

Cap. IIII. 1 Conclusionis repetitio, vt ad victorię vsq; adeptionem fortiter, Domini robore freti, perseuerent.

Apo. 3.5, & 20.8, & 21. 27.

2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eo alacrius incitent.

3 Adijcit particulares exhortationes, quarum prima est vt Philippens. gaudium nullæ ab impijs illatæ afflictiones impediant.

1 Itaque, [1] fratres mei chari & exoptati, gaudium & [a] corona mea, ita state [b] in Domino, dilecti.

2 [2] Euodiam precor & Syntychen precor, vt sint itidem affecti in Domino.

3 Et rogo te quoq;, socię germane, opitulare ipsis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarunt, vnà cum Clemente quoq; & reliquis adiutoribus meis, || quorum nomina sunt in [c] libro vitæ.

4 [3] Gaudete [d] in Domino semper: rursum inquam gaudete.

5 [4] [e] Moderatio vestra nota sit omnibus hominibus. [5] Dominus propè est.

6 [6] De nulla re soliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione cũ [f] gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

7 Et [g] pax Dei quæ superat omnem intellectum, præsidio erit [h] cordibus vestris, & mentibus vestris in Christo Iesu.

8 [7] Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque [i] veneranda, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, siqua virtus, & siqua laus est: hæc cogitate.

4 Altera, vt omnia æqui boni consulentes, moderatè se gerant cum omnibus. 5 Occupatio, nõ oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, vt omnibus nostris malis suo tempore medeatur. 6 Tertia, ne anxiè simus vlla de re soliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agẽtes, ab eo petamus quibuscunque nobis est opus, vt pacata conscientia nos ei totos ex animo summittamus. 7 Conclusio vniuersalis, vt sicut tum verbis, tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis sanctimoniæ & iustitiæ regulam exigant.

a Meum decus. b Ea concordia cuius Dominus sit vinculum. c Dicitur per Antropopathiam Deus librum habere, in quo electorum suorũ nomina descripserit, quibus vitam æternam sit daturus: Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Israel, & arcanum Domini, cap. 13.9. d Sic à gaudio mundi distinguitur nostrum gaudiũ. e Tranquillus animus. f Sic Dauid sæpissimè à lacrymis orsus in gratiarum actionem desinit. g Summa illa tranquillitas animi quam vnus Deus in Christo largitur. h Animum diuidit in cor, id est voluntatis & affectuum sedem, & superiorem partem, qua intelligimus & ratiocinamur. i Eiusmodi vt vos sancta quadam grauitate exornent.

8 Gratam sibi esse testatur eorum beneficẽtiã, qua in summa rerũ inopia fuerat ab eis subleuatus: ita tamẽ orationẽ tẽperans vt ab omni sordiũ suspicione se purum esse, atque adeò se animũ habere tum secundarũ, tũ etiam aduersarum rerum capacem, se deniq; in sola Dei volũtate acquiescere, testetur.

9 Testatur se superiorũ quoque officiorũ memoriam conseruare, & rursus sinistram immodicæ cupiditatis suspicionẽ repellit, quòd à nullis alijs quicquã acceperit.

10 Rursus testatur, quòd eorum officium approbet, non tam id sua quam illorum causa facere, vt qui non tam ipsi quã Deo hoc veluti sacrificiũ obtulerint, cuius non sit Dominus ipse futurus immemor.

9 Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc, *inquam*, facite, & Deus pacis *autem* erit vobiscum.

10 [8] Gauisus sum autem in Domino magnopere quod iam tãdem reuiruistis in vestra pro me cura: qua de re tamen soliciti eratis, sed destituebamini opportunitate.

11 Non quòd [k] penuriæ *meæ* respectu loquar: nam ego didici, in quibus sum, ijs ipsis contentus esse.

12 [l] Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus [m] initiatus sum, & ad saturitatem & ad esuritionem, *id est*, tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

13 Omnia valeo per Christũ qui me corroborat.

14 Attamen rectè fecistis, quòd simul communicastis meæ oppressioni.

15 [9] Nostis autem & vos, Philippenses, quum [n] initio Euangelij proficiscerer è Macedonia, nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti, nisi vos solos.

16 Nam etiam Thessalonicam semel & iterum quod opus erat mihi misistis.

17 [10] Non quòd requiram donum: sed requiro fructum exuberãtem, *qui* [o] in rationem vestram *inducatur*.

18 Accepi autẽ omnia, & abundo: expletus sum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quę à vobis *missa fuerãt*, [p] odore bonę fragrantiæ, hostia Deo accepta *ac* grata.

19 Deus autem meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secũdum diuitias suas, gloriosè, in Christo Iesu.

20 Deo autem & Patri nostro *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

21 Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecũ sunt fratres.

22 Salutant vos omnes sancti, maximè verò qui sunt [q] ex Cæsaris domo.

23 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

k Penuria mea habens rationem. l Vtitur generali nomine, de vna eius specie loquens, nempe de paupertate: solet enim paupertas secum omnis generis incommoda trahere. m Metaphora ducta à rebus sacris, vita hæc enim nostra instar est sacrificij. n Initio prædicati Euangelij apud vos. o In vestras rationes referatur. p Alludit ad Legis thymiamata. q Ex Neronis aulicis.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Post inscriptionem. 4 illos laudat, vt attentos faciat ad se audiendum. 7 Testimonium doctrinæ quã ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinã erga eos gratiã suis elogijs prædicat, 20 & omnes nostræ salutis partes in solo Christo omninò sitas esse, exponit.

CAP. I. 1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in ipsa excipienda alacritatem. 2 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipsos in eodem gradu consistere, sed vlterius etiam progredi tũ in ipsa cognitione Euangelij, tũ in vero ipsius vsu. 3 Perseuerantiæ donum à nobis non est, sed à Dei virtute gratis nobis communicata.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per [a] voluntatem Dei, & Timotheus frater,

2 Ijs qui sunt [b] Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias agimus [c] Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes:

4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

5 Propter [d] spem sepositam vobis in cœlis: quam prius audistis per sermonẽ veritatis *id est* Euangelij:

6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiuistis & cognouistis Dei gratiam.

7 Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:

8 [2] Qui & declarauit nobis vestram per [e] Spiritum charitatem.

9 Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis [f] eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:

10 Vt incedatis sicut Domino dignũ est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & crescentes in agnitionem Dei.

11 [3] Omni robore corroborati, secundum gloriosam vim ipsius, ad omnem tollerantiam & animi lenitatem [g] cum gaudio:

12 [4] Gratias agentes [5] Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam sortem sanctorum [h] in luce:

13 ‖ Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.

14 [6] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

15 ‖ [7] Qui est imago Dei incõspicui, [i] primogenitus omnis rei creatæ:

16 ‖ Nam per eum condita sunt omnia quæ in cœlis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, [k] siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia, *inquam*, per eum & eius respectu cõdita sunt.

17 Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.

18 [8] Estque caput corporis Ecclesiæ, principium ‖ & [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

Math. 3. 17, & 17. 5, 2. pet. 1. 7. Heb. 2 3. Iohan. 1. 3. 1. Cor. 15. 21, apoc. 1. 5.

a Gratuita Dei liberalitate. b Colossa sita sunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, qua parte imminent Lyciæ & Pamphiliæ. c Non potest aliter à nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo sumus adoptati. d Speratam gloriam. e Spiritualem, siue à Spiritu manantem. f Dei.

4 Absoluto proœmio rẽ ipsam aggreditur, id est totius Christianismi breuem quidem, sed excellentissimam descriptionẽ, quæ in tres tractatus cõmodè distribuitur. Primùm enim veram doctrinam secũdum ordidem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit varijs exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2. vers. 6. At tertio demùm loco, vsque ad caput tertium, corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat. 5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filij sui assertos. 6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit. 7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eũ ipsum esse in quo vno sese Deus conspicuũ præbet: qui antequam quicquam conderetur (id est ab æterno) genitus est à patre: per quem etiã omnia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt. 8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officiũ describit, nempè vt sit ipsi Ecclesiæ quod caput est corpori id est princeps eius & gubernator, ipsumq; adeò veræ vitæ principium, vt qui primus resurgẽs vitæ æternæ sit autor, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirũ plenissima sita sit omnium bonorum abundantia, quę in Ecclesiam exundet.

g Quæ minimè extorqueatur ab inuitis, sed quæ ab animo læto & alacri proficiscatur. h In illo regno cœlesti & glorioso. i Antè genitus quam quicquam cõderetur ideoq; æterni Patris æternus Filius. k Angelos exornat præstantissimis nominibus, vt ex præstantissimorum intellectuum comparatione, intelligamus quam infinita sit Christi præstantia, in quo solo præteritis etiam Angelis nobis est acquiescendum. l Qui sic resurrexit vt non amplius sit moriturus, & qui alios ad vitam vi sua excitat.

19 ‖ Quoniam

Iohan.1.14, infra,1.9 Rom.16.25, ephes.3.9, 2.tim.1.10 tit.1.2, 1.pet.1.20.

19 ‖ Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m]omnis plenitudo inhabitaret:

20 [9] Et pace per sanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia sibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.

21 [10] Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mente operibus malis *intenta*, nunc sanè [o] reconciliauit.

22 In corpore illo [p] carnis suæ, per mortem: vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se:

23 [11] Siquidé permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euãgelij quod audistis, *Euangelij, inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ sub cœlo est: [12] cuius factus sum ego Paulus minister:

24 Qui nunc gaudeo de ijs quæ patior [r] pro vobis, & [s] reliquias afflictionum Christi vicissim expleo in carne mea, pro corpore ipsius, id est Ecclesia:

25 [13] Cuius *Ecclesiæ* factus sum minister ex dispensatione Dei, quæ data est mihi erga vos, ad implendũ Dei sermonẽ

26 ‖ *Nempe* mysterium absconditum à seculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum est [t] sanctis eius,

27 Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ sint diuitiæ gloriosi huius mysterij inter Gentes, id est Christi inter vos, *qui* est spes illa gloriæ:

9 Iam docet quomodo sit Christus illo munere sibi à Patre imposito defunctus, mortem crucis videlicet (id est cum maledictione Dei coniunctam) ex ipsius decreto subiens, vt hoc sacrificio omnes tũ qui in venturũ ipsum credẽtes, iã sub hac spe in cœlis erant collecti, tum qui in eum deinceps in terris crederent, Patri reconciliaret. Sic autem describitur ab Apostolo iustificatio, vna eaque præcipua beneficij Christi pars. 10 Alterum opus Dei in nobis per Christum, est sanctificatio, quum nos videlicet qui Deum pessimè oderamus, & toti vltrò in vitia ferebamur, sic in bonam Patris gratiam restituit, vt simul sancto suo Spiritu nos purificet, ac iustitiæ consecret. 11 Secunda huius partis epistolæ tractatio, qua exhortatur Colossenses vt ab hac doctrina nullo modo se dimoueri patiantur declarans nullum aliud vsquam esse verum Euangelium. 12 Autoritatem huic doctrinæ conciliat etiam ex suo Apostolatu: cuius certam approbationem ex suis afflictionibus sumit, quas pro Christi nomine sustineat, vt Ecclesias istis quoque patientiæ exemplis erudiat. 13 Aliã sui Apostolatus approbationẽ profert, nempe quòd Deũ habeat eius autorem, à quo etiam peculiariter sit designatus Gentium Apostolus, vt hoc modo per ipsum impleatur quod Prophetæ de Gentium vocatione prædixerunt.

m Plenissima rerũ omniũ Diuinarũ copia. n Vniuersam Ecclesiã. o Sub. Filius p Id est, carneo, vt intelligamus nõ fuisse imaginarium corpus, sed verũ. q Vniuersis hominibus: sic autẽ docet Euãgelium non fuisse conclusum vnius Iudææ angulo. r Vestro commodo atque fructu. s Quod superest afflictionũ Christi: afflictiones autem Ecclesiæ, Christo dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia amplius Ecclesiam redimere sit necesse, sed vt virtutẽ suam Christus in quotidiana suorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis consolatione. t Quos ipse in Christo consecrandos sibi delegit: porrò mysterium nostræ redemptionis dicit absconditum fuisse à seculis, id est, iampridem & ab omnibus paucis exceptis qui & ipsi extra ordinẽ edocti fuerunt. u Sic iniicit Paulus frænum curiositati hominum.

28 [14] Quemque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes [x] omni sapientia: vt quemuis sistamus perfectum in Christo Iesu:

29 Ad quod etiam enitor, decertans secundum efficacitatem ipsius agẽtem in me potenter.

14 Testatur se fideliter suo Apostolico munere passim defungi, vt qui ad vnum Christum homines adducat, Dominus ipsius laboribus copiosissimè benedicente.

x Integra & absoluta, quæ nimirum in sese sit absoluta & tandem suos sectatores perficiat.

CAP. II.

4 Vanitatis damnat quicquid est extra Christum. 11 Nominatim de circuncisione, 16 ciborum abstinentia, 18 Angelorum cultu loquitur. 20 Unde constituit à decretis per Christũ liberatos esse.

1 VElim [a] enim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis & ijs qui *sunt* Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:

2 [2] Vt consolationem accipiant [b] eorum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia [c] certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris & Christi:

3 In quo sunt omnes thesauri [d] sapientiæ ac cognitionis absconditi.

4 [3] Hoc autem dico, nequis vobis imponat [e] probabilitate sermonis.

5 ‖ Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernẽs vestrum [f] ordinem, & [g] soliditatẽ vestræ in Christum fidei.

6 Sicut igitur [h] accepistis Christum Iesum Dominum, *ita* in eo incedite:

7 Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.

8 [4] Videte nequis sit qui vos [i] deprædatur per philosophiam & inanem deceptionem, [5] secundum traditionem homi-

CAP. II. 1 Occupatio, quòd nec Colossenses nec Laodicenses inuiserit, nõ factum vlla negligentia, & se tanto magis de illis esse solicitum.

1.Cor.5.3.

2 Breui cõcludit summam superioris doctrinæ quòd videlicet certæ sapientiæ & cognitionis Dei vel reconditissimæ summa omnis sit in vno Christo, cuius hîc sit vsus, quod ad homines attinet, vt mutua charitate compacti, in tanti boni cognitione fœlices conquiescant, tantisper dum eo plenè persuantur. 3 Transitio ad sequentem tractatum aduersus Christianismi corruptelas. 4 Corruptelas omnes ad tres species reuocat. Prima est quæ ex speculationibus curiosis, & tamen subtilis cuiusdam sapientiæ speciem referentibus, exoritur 5 Secunda quæ est manifestè superstitiosa & inanis, & sola consuetudine, fictisq; enthusiasmis nititur.

a Me corpore præsentem. b Sub. quos non viderat. c Eius intelligentiæ, quæ certam & indubitatam persuasionem in nostris animis gignit. d Extra Christum nulla est vera sapientia. e Oratione ad persuadendum comparata. f Disciplinæ Ecclesiasticæ rationem, g Doctrinam. h Non ergo ab hominum traditionibus pendet Christus. i Verbum militare, quod significat prædam abigere.

Rom.8.29. Rom.6.4. Ephes.1.20. Ephes.2.1. Ephes.2.15.

num [6] secundum [k] elementa mundi,[7] & non secundum Christum.

9 [8] Nam [l] in eo [m] inhabitat [n] omnis plenitudo deitatis [o] corporaliter:

10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

11 [9] In quo etiam circuncisi estis ‖ circuncisione quæ fit sine manibus, dum [p] corpus carnis peccato obnoxiæ exuistis per circuncisionem Christi.

12 ‖ [10] [q] Consepulti cum [r] eo per Baptismum [11] per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem [s] Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis:

13 ‖ [12] Vosq; mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

14 ‖ [14] Ac deleto quod aduersum nos *erat* [t] rituum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit:

15 Et expoliata [u] imperia ac potestates [x] traduxit palàm triumphatis illis [y] per eam:

16 [15] Ne quis igitur vos damnet ob cibum, vel potũ, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut Sabbathorum:

17 Quæ sunt vmbra rerum futurarũ, at [z] corpus, *est* Christi.

18 [16] Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex [a] subiectione & cultu Angelorũ: [17] *sese* ingerẽs in ea quę nõ vidit, [18] & [b] temerè turgens carnis suę sensu:

19 [19] Neque obtinens caput, ex [c] quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit [d] Dei augmento.

20 [20] Itaque si mortui cum Christo, *liberi* estis ab elementis mũdi, quid [e] vt viuentes in mundo, ritibus oneramini,

21 [21] Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.

22 [22] Quæ omnia ipso vsu pereunt,

6 Tertia species, eorum erat, qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant. 7 Vniuersalis confutatio omniũ corruptelarum hæc est, quòd falsam religionem esse necessariò oporteat, quæ Christo quicquam adijcit. 8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt qui illum habet, nihil amplius possit requirere. 9 Iam peculiariter aduersus tertiam speciem agit, id est, aduersus eos qui Iudaismum vrgebant: ac primùm quidem circuncisione carnis nobis opus esse negat, quũ absq; ea simus Christi virtute intus circuncisi. 10 Occupatio, Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismum habeamus interioris illius renouationis tesseram ac sigillum efficacissimum. 11 Finis Baptismi vnus est mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus. 12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur. 13 Nouum argumentum eiusmodi, latens in his paucis verbis, Non impedijt præputium quominus in Christo iustificati vitam consequeremini. ergo circuncisione præputij non est vobis opus ad salutem. 14 Generalius iam loquitur aduersus totum Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam siquis illos ritus propius consideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnationem mereri palàm testabamur, Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantumlibet potentibus, triumphauit Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyrannidi obnoxij?

15 Cõclusio, nominatis etiam certis speciebus, puta ciborũ & dierũ discrimine, quibus nos non obstringi nouo argumento probat, quoniã videlicet res illæ Christũ veturũ adumbrabãt. nos verò iã eũ ipsũ nobis exhibitũ possidemus. 16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplũ proponit Angelorum cultum: quòd falsæ religionis genus primùm hac ratione refutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempè ius conscientiarum religione obligandarum, quantumuis ista videantur homines ad similiter de se sentiendum adducere. 17 Secundò, quòd nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtrudant. 18 Tertiò, quòd ista non alio fundamento quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur. 19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum fouẽdo, tum etiam augendo sufficiat. 20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet merè sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quum incerto ciborum genere, & cæteris similibus rebus, pietas, remissio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum autores intelligunt, quum nusquam sit. Vtitur autem argumento à comparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus suo sanguine sancientis ab ijs ritibus externis estis liberati quibus visum fuerat Domino, mundum veluti rudimentis quibusdã ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandem ratione, nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mundi ciues. i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur supra ver. 8. aliũ ordinẽ sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostẽdat quibus gradibus falsæ religionis mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalẽ illũ cultum opposuit, quo nonnulli rursus abusi sunt: in refutatione verò incœpit à Legalis cultus abolitione, vt à comparatis doceret multò magis illos falsos cultus esse tollendos. 21 Mimesis, in persona istorum superstitiosorum. 22 Aliud argumẽtum, non posse spirituale & internũ regnũ Dei consistere in rebus istis externis, & quæ vsu consumũtur.

k Rudimenta, quibus Dominus Ecclesiam suam quasi sub pædagogo erudijt. l Significatur distinctio naturarum. m Naturarũ vnio. n Asseritur perfectissima deitas. o Sancita est cõiunctio Dei & hominis substãtiali & hypostatica vnione. p Periphrasis veteris hominis, quem solet etiam corpus peccati vocare. q Vide Ro.6.4. r Vt tota vis non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidẽ resurrectio Christi & fides. s Quæ à Deo manat. t Abolitis ritibus. u Satanã & eius Angelos. x Tanquam victor, captiuos ignominiæ causa transuexit.

y In ea videlicet cruce, quæ fuit instar triũphalis currus. z Corpus, vt rem firmam & solidam opponit vmbris. a Stolida demißione animi, cum alioqui demißio etiam inter virtutes locetur: arrogantiæ enim isti Angelorum cultores insimulabant eos qui rectà ad Deũ contenderent. b Sine ratione. c Christo. d Augmento quod à Deo proficiscitur. e Quasi vestra fœlicitas sit in rebus istis terrenis posita, & non potius spirituale sit Dei regnum.

23 præscriptio

23 Tertium argumentũ, Quia Deus non est istarum traditionum autor, ac proinde conscientias non ligant.

[22] *præscripta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 [23] Quæ rationem quidem habent, [f] sapientiæ in [g] cultu voluntario & summissione animi, & [h] in eo quod corpori non parcant: non *tamen* vllius sunt pretij, *quum* ad ea *spectent* [i] quibus farcitur caro.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc esse, quòd ita videantur homines optimo animo Deum colere, sese summittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: sed nihilominus res esse nullius dignitatis, quum minimè spectent ad spiritualia & æterna, sed ad carnis alimentum.

f Quæ videntur quidem exquisita quadam ratione esse, nimirum cuiusdam sapientiæ è cœlo allata. g Hinc nata sunt opera supererogationis, quasi homines plus præstarent quam illis fuerit præscriptum, origo scilicet redimendorum meritorum Monachalium. h Graphica Monachatus descriptio. i Quum in cibo & potu posita sint, in quibus non est positum regnum Dei.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs quæ pseudapostoli vrgebant, 2 cœlestia opponit; 5 & à mortificatione carnis orditur, 8 vnde deducit particulares exhortationes, 18 & particularia officia quæ ex singulorum vocatione pendent.

Caput III. *Ephes. 5. 1.*

1 Altera pars epistolæ in qua, arrepta occasione ex vanis illis exercitijs, suo more post doctrinam ipsam explicatam, ad Christianæ vitæ descriptionem descendit.

1 [1] ITaque [a] si [a] resurrexistis cum Christo, [2] superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens.

2 Superna curate, non [b] terrestria.

3 [4] Nam mortui estis, [5] & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo:

4 Quando Christus vita *illa* nostra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefictis gloriosi.

5 [6] Mortificate igitur [c] membra vestra terrestria, || scortationem, impuritatem, mollitiem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ est idololatria.

2 Renouatio siue regeneratio ex participatione resurrectionis Christi, fons est omnis sanctimoniæ vnde posteà deducuntur riui. 3 Finis & scopus omnium Christianæ vitæ officiorum est, cœlorum iter ingredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere. i. solidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumentum à connexis simulq; à causis efficientibus, Mortui estis quod ad carnem attinet, id est, ad veterem naturam caduca omnia quærentem: & è contrario, cœpistis Spiritu viuere: ergo spiritualia & cœlestia, non autem carnalia & terrena curate. 5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo versari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis est: sed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Christum ipsiusq; Dei manum depositæ complementum certò patefiet in glorioso illo Domini aduentu. 6 Mortua natura ne sit amplius in vobis efficax, sed viua sit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant spirituales motus illis contrarij. Recenset autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

a Christi enim participes, in alteram veluti vitam transferimur, vbi nec cibò nec potu egebimus, similes enim erimus Angelis. b Sic vocat speciem illam religionis, de qua superiore cap. egit. c Eleganter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & voluntas hominis deprauata perinde vtitur ac corpus membris

6 Ob quæ [d] venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *vitijs* & vos versabamini quondam, quum in ijs viueretis.

8 At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandescentiam, malitiam; maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore vestro.

9 Ne mentimini alius aduersus alium, [7] quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipsius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [e] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipsum condidit,

11 Vbi non est Græcus & Iudæus, Circumcisio & Præputium, Barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia & in omnibus Christus.

12 [8] Induimini igitur, vt electi Dei, sancti & dilecti, [g] visceribus miserationum, benignitate, modestia, mansuetudine, lenitate:

13 Tolerantes alij alios, & condonantes vobis mutuò, siquis aduersus aliquem habuerit quærelam; sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

14 Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ est [h] vinculũ perfectionis.

15 Et pax Dei [i] imperet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in [k] vnum corpus: & gratiosi estote.

16 Sermo Christi inhabitet in vobis copiosè cum omni sapientia: docendo & commonefaciendo vos mutuò [l] psalmis, hymnis, & cantionibus spiritualibus cum gratia canentes in corde vestro, Domino.

17 || Et quicquid egeritis sermone aut facto, [m] in nomine Domini Iesu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 || [10] Vxores, subiectæ estote pro-

7 Definitio regenerationis à partibus sumpta, quæ sunt, veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depositio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiam collatæ) instauratio. Vtraque verò in nobis nũc inchoata, suis gradibus absoluitur, illo quidem sensim moriente, isto verò sensim ad perfectionem alterius vitæ perueniente. 8 Nouitas vitæ in agnitione, hominem ad Dei conditoris imaginem (id est, ad totius animæ rectitudinem) transformãte, posita est.

1. Cor. 10. 31. Ephes. 5. 22.

9 Iterum inculcat Euangelium illa externa non spectare, sed veram iustificationem & sanctificationem in vno Christo, quarum fructus multiplices recenset. Duo verò cõmendat in primis, sanctam videlicet concordiam, & verbi diuini studium assiduum. 10 Ad œconomica præcepta ab ethicis descendens, ab vxoribus exigit subiectionem secundum Deum.

d Venire solet. e Loquitur de agnitione efficaci. f Ornatæ estote, ita vt nunquam exuatis. g Tenerrimis illis affectibus summa misericordia. h Quo omnia hominum inter se officia continentur ac cohærent. i Omnia regat ac moderetur. k In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alij alijs membrorum instar adessetis. l Psalmos, vocat quascunque sacras cantiones varijs argumentis scriptas, Hymnos, qui laudes contineant, Cantica, peculiares quasdam & artificiosas magis cantiones, quæ & ipsæ laudes continebant, sed angustiore quadam forma compositas. m Inuocato Christi nomine, vel ad Christi laudem ac gloriam.

prijs viris,[n] vt conuenit in Domino.

19 ‖ [11] Viri,diligite vxores,& ne sitis aduersus eas amarulenti.

20 ‖[12] Liberi, auscultate parentibus [o] in omnibus : hoc enim gratum est Domino.

21 [13] Patres, ne irritate liberos vestros,ne despondeant animum.

22 ‖ [14] Serui auscultate per omnia ijs qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere student,sed cum simplicitate cordis,timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.

24 Scientes vos à Domino recepturos [p] mercedem hæreditatis : nam Domino Christo seruitis.

25 [15] Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit : neque est personarum respectus.

1.Pet.3.1. Ephes.6.1.

11 A viris, vt vxores diligant,& leniter eas habeant.

Ephes 6.5, tit.2.9, 1.pet.2.18.

12 A liberis,vt sint ex Dei mandato parentibus obsequentes.

13 A patribus,vt benigni sint in liberos.

14 A seruis, vt Deum ipsum reuereti,cui grata est eorum obedientia, reuerenter, fideliter & ex animo dominis obtemperent. 15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram Domino illo cœlesti,qui iniustè facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

n Aberrant enim coniuges quicunque Deum sibi in Christo non proponunt in amando, quod omninò ignorauit Philosophia. o In Domino, vt explicatur Ephes.5.19. p Pro eo quod dominis rectè parueritis, tempus erit, quum ex seruis filios vos factos reipsa agnoscetis, cùm cœlestis hæreditatis eritis participes.

CAP. IIII.

1 Ad generales exhortationes redit, 2 & precandi studium, 6 ac sermonis suauitatem præcipit. 7 Postremò commendationes & salutationes subiungit.

1 VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete : scientes vos quoque habere Dominum in cœlis.

2 ‖ [1] In precibus [a] perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione.

3 ‖ [3] Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis [a] ostium sermonis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam sum vinctus :

4 Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet me loqui.

5 ‖ [4] [b] Sapienter vos gerite erga extraneos,[c] opportunitatem redimentes.

6 [5] Sermo vester semper [d] cum gratia *sit* [e] sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater,& fidus minister,ac conseruus in Domino.

8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra consoletur.

9 Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ hîc aguntur.

10 Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata : si venerit ad vos,excipite eum.

11 Et Iesus qui vocatur iustus, qui sunt ex circuncisione : hi [f] soli adiutores in [g] regno Dei,fuere mihi solatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus,vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Hoc enim de eo testor,eum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ,& eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus,& Demas.

15 ‖Salutate fratres qui sunt Laodiceæ,& Nympham, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

16 Et quum perlecta fuerit apud vos epistola,facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur : & eam quæ scripta est ex Laodicea,vt vos quoque legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti in Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum.Gratia *sit* vobiscum.Amen.

CAP.IIII. Luc.18.1, 1.thess.5.17. Ephes.6.18, 1.thes.3.1.

1 Generales aliquot exhortationes adijcit, & tandem additis familiaribus multis salutationibus ac pijs commendationibus, epistolam claudit. 2 Preces assiduas & ardentes esse oportet. 3 Precibus Ecclesiarum speciatim commendandi qui verbum ministrant.

a Os apertum & liberum, ad prædicandum Euangelium.

Ephes.5 15.

4 Habenda est magna etiam externorum ratio in tota vitæ nostræ ratione.

5 Sermonē ad audientium vtilitatē accommodatum esse oportet.

b Considératè ac circumspectè. c Occasionem illos lucrifaciendi,etiam cum vestrarum rerum iactura quærentes. d Ad commodum proximi comparatus. e Huic opponitur sermo putris, de quo Ephes.4.29. f Romæ igitur eo tempore non fuit Petrus. 2.Tim.4 11. g In Euangelio.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAPVT I.

1 Gratiarum actionem ideò præponit, 4 vt Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum: 8 & quòd reliquis exemplum facti sunt.

Cap. I.
1 Gratulationis verè Christianæ exemplum, vnde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi, qui magnarũ virtutum sibi sunt cõscij, nempè si cogitẽt se à Deo omnia accepisse, & ab eo petẽdã perseuerãtiam, ad quã etiã tota epistola Thessalonicenses hortatur.
2 A tribus precipuis donis eos commendat, fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patiẽtissima: nempe vt eos pudeat tot excellentibus donis ornatos, nõ perseuerare in Dei electione.
3 Alia ratio cur omninò sit eis perseuerandum, quoniam dubitare non possunt de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.
4 Alia ratio, quoniam ad eum vsque diem summa alacritate fuerant Euangelium amplexi, adeò vt reliquis vicinis essent exemplo: quo turpius illis fuerit in medio cursu deficere.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicensiũ, *quæ est* in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 [1] Gratas agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri faciẽtes in precibus nostris:

3 [2] Indesinenter memoria repetentes efficacem vestram fidem, & laboriosam charitatem, & tolerãtem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo Patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, vos *esse* à Deo electos:

5 [3] Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non locutione duntaxat, sed etiam virtute, cum in spiritu sancto, [b] tum incerta persuatione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 [4] Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cum [c] gaudio Spiritus sancti.

7 Adeò vt fueritis exẽplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verumetiam in omni loco fides vestra quæ est in Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui.

9 Siquidem [d] ipsi de nobis annuntiant qualem ingressum habuerimus ad vos, [5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

10 Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempè* Iesum qui liberat nos ab [e] ira illa ventura.

5 Vera cõuersio nõ est idola deserere, nisi quis simul Deum verũ & viuũ in Christo vnico redemptore colat.

a Ad verb. electionem vestram esse à Deo. b Fructum maximum ex Pauli prædicatione consequutum, duabus rebus demonstrat, donis illis Spiritus sancti, & certa persuasione, quam in illorũ animis insedisse res ipsa ostendit, quum alacribus animis crucem pertulerint. c Cum gaudio, quòd à Spiritu promanat. d Credentes omnes. e Articulus additus non est otiosus: iram autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter iratus, mundum tandem vlciscetur.

CAP. II.

1 Declarat quonã fide ipsis Euangelium prædicarit, 5 neq; lucrũ, 6 aut gloriam quæsierit: 10 idq; eorum testimonio probat: 14 & quòd ipsi infractè an me persequutiones à suis tulerint, 17 Addit se magno illos visendi desiderio teneri.

Cap. II.
1 Quod de suo Apostolatu paucis attigerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.
Act. 16.22.
2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè medijs in periculis euangelizare.
3 Purã doctrinã, puro animi affectu, fideliter docere.
4 Alienũ ab omni assentatione & auaritia, Deo suã consciẽtiam approbare.
5 Omni vitata elatione, seipsum infimis quibusuis, eos lucrifaciendi causa, summittere.

1 [1] NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 ‖ [2] Imò etiam quum ante afflicti fuissemus & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertatate vsi sumus [a] in Deo nostro, ad annuntiandum apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 [3] Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex [b] impuritate, neque cum dolo.

4 [4] Sed sicut [c] placuimus Deo *quibus* crederetur Euãgelium, ita loquimur, non vt hominibus placẽtes, sed Deo qui [d] approbat corda nostra.

5 Neque enim vnquam sermone assentatoria vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus: Deus testis est.

6 [5] Neque ex hominibus quærentiam approbare.

a Dei ope ac gratia freti. b Vllo scelere aut maleficio. c Cùm inter Dei & hominum iudicia hoc intersit, quod homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso inuenit sui consilij rationem, sic vt quum ne ad cogitandum quidem simus idonei, eos quos ipse primum ad sanctas illas vocationes eligit, eos non inueniat, sed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet. d. Qui grata & accepta habet.

tes gloriã, neq; à vobis, nec ab alijs, quum possemus [e] oneri esse, vt Apostoli Christi.

7 Sed fuimus [f] placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus.

8 [6] Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euãgelium Dei, sed etiam nostras ipsorum animas, quòd chari nobis essetis.

9 [7] Meministis enim fratres, || laboris nostri ac ærumnæ: nocte enim ac die operãdo, nequem vestrûm grauaremus, prædicauimus apud vos Euangeliũ Dei.

10 [8] Vos testes *estis* & Deus, quomodò sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

11 [9] Sicut nostis quomodo vnumquenque vestrûm, tãquam pater liberos suos, hortabamur & consolabamur,

12 || [10] Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suum regnum ac gloriam.

13 [11] Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptũ de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non *vt* sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 [12] Vos enim, fratres imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, [g] in Christo Iesu, vt qui eadem passi sitis & vos à proprijs [h] contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

15 [13] Qui etiam Dominum Iesum occiderunt, & proprios Prophetas, & nos exegerunt: [14] neque Deo placet, & [i] omnibus hominibus aduersantur:

16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt seruentur, vt semper [k] compleant peccata sua. occupauit enim eos [l] ira ad extremum vsque.

17 [15] Nos verò, fratres, [m] orbati vobis ad temporis momentum, conspectu, non animo, eo vehementius studuimus videre faciem vestram, cum multo desiderio.

18 Ideò voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus) semel atque iterum, sed impediuit nos Satanas.

19 Nam quæ est nostra spes aut gaudium, aut corona de qua glorier? annon & vos in conspectu Domini nostri Iesu Christi in eius aduentu?

20 Itaque vos estis gloria nostra & gaudium.

6 Gregem sibi commissum propria vita chariorem habere.
7 Suo potiùs iure cedere quàm oues grauare.
Act.20.34, 1.cor.4.12, 2.thess.3.8.
8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exemplo cęteris præire.
9 Paternum affectum ad exhortationes & cõsolationes afferre.
Ephes.4.1, philip.1.27, coloss.1.10.
10 Omnes ad vitam sicut Deo dignum est instituendam, sedulò & ardenter vrgere.
11 Approbato suo ministerio rursum, in eum quem dixi finem Thessalonicensium alacritatem suæ in docẽdo diligẽtiæ respondentem, & eorundem infractam patientiam cõmendat. 12 Confirmat eos in domesticis afflictionibus, quoniam à suis vexabantur: quod dicit eis esse cum Iudaicis Ecclesijs commune, ac proinde iucundum etiam illis esse debere. 13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerentur. Id verò, inquit, nouum non est, quum ipsum Christum & suos Prophetas occiderint, neque adeò expulerint. 14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorum rebellione moueatur.
15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miserijs versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satã meos conatus impedijt, ideóque Timotheum fidum meum collegam ad vos misi, quoniã nihil est mihi vobis charius.

e Quum meo iure potuissem Ecclesia sumptibus viuere. f Moribus minimè asperis, sed faciles & benigni, sicut nutrix quæ neque ambitione neque auaritia ducitur, sed qua materna affectu omnes molestias patienter sustinet. g Christi auspicijs collectæ. h Abs ipsis quibuscum gentem & ciuitatem communem habetis. i Iudæi enim nec in regnum Dei introire volebant, nec alios sinebant ingredi. k Hæreditaria improbitas vsque excrescat, donec expleto iniquitatis cumulo, ad iram prorumpat Deus. Hebr. l Irati Dei iudicium, quod sanè paulò pòst apparuit in excidione vrbis Hierosolymitanæ, in quam plurimi etiam prouinciales conuenerant quum obsideretur.

m Disiuncti à vobis & quasi orphani.

CAP. III.

1 Desiderij erga illos sui fidem facit, quòd Timotheũ ad eos miserit, 6 quòd prosperi eorum status nuncio ita sit affectus, 9 vt gratias agere satis non possit. 11 Itaque in precationem erumpit.

1 QVamobrem *hoc desiderium* non amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

2 || Misimusque Timotheum fratrem nostrum, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra:

3 Vt nemo commoueatur in oppressionibus istis: [1] ipsi enim nostis nos ad id esse constitutos.

4 Etenim quum apud vos essemus, prædicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & nostis.

5 Quamobrẽ etiam ego nõ amplius ferens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo tentasset vos tentator ille, & inanis redditus esset labor noster.

6 [2] Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestram, vosque bonam nostri memoriam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

7 Propterea consolationem accipimus, fratres, ex vobis, in omni aflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

8 Nunc enim [a] viuimus, si vos perstatis in Domino.

9 Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

CAP. III.
Act.16.1.
1 Voluntas Dei hac lege suos vocãtis, vt eos per crucem ad gloriam adducat, certum est aduersus afflictiones remedium.
2 Rursus ex eo quòd tã feliciter adhuc perrexerint, ad reliquum iter perficiendũ eos hortatur, in eo etiam gratissimum ipsi, eorum Apostolo, facturos.
a Nam nunc non aliter vobis videmur salui, quàm si pergitis in fide.

10 || Nocte

Rom. 1. 10, & 15. 23. 2. Cor. 1. 8, infra 5. 23.

3 Altera pars epistolæ, in qua de Christianæ vitæ officijs disserit. Docet autẽ duabus in rebus positam esse Christianæ vitæ perfectionem nẽpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarũ tamen complementum in alterum aduentum Christi differtur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi.

10 ‖ Nocte ac die quam vehementissimè precantes vt videamus vestram faciem, & quæ desunt fidei vestræ [b] compleamus?

11 Ipse verò Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

12 [3] Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodũ & nos in vos:

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat ‖ in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

b Aduersariorum importunitate coactus fuerat, vix inchoatum ædificium relinquere: quã ob causam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipsum Athenas venisset, statim illum remisit. Itaque desiderat videre Thessalonicenses, vt omnibus numeris fidem eorum imperfectam absoluat.

CAP. IIII.

1 Hortatur 3 ad vitæ sanctitatẽ, 9 & charitatem mutuam. 13 More infidelium eos tristari vetat. 15 & historiam resurrectionis nostræ graphicè depingit.

CAP. IIII. 1 Variæ exhortationes, quarum fundamentũ est, vt eorũ quæ ex Apostolo audierunt sint memores.

Rom. 12. 1, ephes. 5. 27. 1. Cor. 6. 8. 2. Cor. 1. 8.

2 Summa eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo consecrent. Damnat autẽ disertè omnẽ libidinosam fœditatẽ, vt pote quæ Dei voluntati prorsus repugnet.

1 [1] QVod superest, igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominũ Iesum, vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, [a] magis excellatis.

2 Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

3 [2] Nam hęc est voluntas Dei, *nempè* [b] sanctificatio vestra, *id est*, ‖ vt abstineatis à scortatione:

4 [3] *Et* sciat vestrûm vnusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

5 [4] Non cũ morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 ‖ [5] Nequis opprimat aut circunueniat in negotio fratrem suum: nam vltor est Dominus omniũ istorum, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

7 ‖ Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed sanctificationem.

3 Alterera ratio Quod corpus ipsum polluat 4 Tertia, quòd honestate & puritate discernantur sancti ab ijs qui Deum nõ norunt. 5 Secundo, omnem violentam oppressionem & immodicam cupiditatem reprehendit: quorum scelerum vindicem fore Deum seuerissimè demonstrat, vt Dei propheta.

a Ita contenti magis ac magis excellere, ac vosipsos quotidie superare. b Vide Ioan. 17. 17.

8 Proinde [c] qui *hæc* reijcit, non reijcit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum sanctum.

Ioh. 13. 34. & 15. 12, 1. Ioh. 1. 8, & 4. 21.

6 Tertiò, animum ad omne beneficentiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiãt.

9 ‖ [6] Cæterùm, de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi namque diuinitus docti estis vt diligatis alij alios.

10 Nã & facitis hoc erga cunctos fratres qui sunt in tota Macedonia: obsecramus autẽ vos, fratres, vt magis excellatis:

11 [7] Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, [8] ac operari proprijs manibus vestris, sicut vobis denuntiauimus:

7 Ingenia inquieta, & rerum ad se nihil pertinẽtium curiosa damnat.

8 Otiũ & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Ecclesiæ offendiculo.

12 Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

13 [9] Nolim autem vos in ignorantia versari, fratres, [10] quòd ad eos attinet [11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non habent.

14 [12] Nam si credimus Iesum mortuũ esse, & resurrexisse, ita etiam Deus eos qui obdormierint [d] in Iesu, [e] adducet cum eo.

1. Cor. 15. 51.

9 Tertia pars epistolæ, superioribus exhortationibus, ad quas etiã posteà reuertitur, inserta, in qua de luctu mortuorũ & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die disserit. 10 Cauendum ne mortuos vltra modum lugeamus, i. vt solent qui eos arbitrantur perijsse. 11 Confirmatio, quia mors est tantùm corporis somnus (de fidelibus enim agit) tãtisperdum adueniat Dominus. 12 Ratio confirmationis, quia quum resurrexerit caput resurgẽt & mebra, idque Dei virtute. 13 Resurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorũ corpora velut è somno expergefient ad Dei tubæ clangorẽ. Descẽdet ipse Christus de cœlis. Sancti (de his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendẽtur, vnà cũ mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuaque gloria cum eo fruentur.

15 [13] Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Domini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

16 ‖ Nam ipse Dominus cum [h] hortationis clamore & voce Archangeli ac Dei tuba, descendet è cœlo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgẽt primùm:

17 Deinde nos viui, qui reliqui erimus, [i] rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini, in aëra: & ita semper cum Domino erimus.

18 Itaque consolamini alij alios istis sermonibus.

c Hæc mandata quæ dedi vobis. d Moriuntur in Christo, qui ad extremum vsque vitæ spiritum perseuerant in fide qua sunt Christo insiti. e E sepulchris euocatos, quantum ad corpora, quibus animi rursus erunt adiuncti. f In nomine Domini, & quasi eo ipso loquente. g De his rebus loquitur quasi verus sit futurus ex eorum numero, quos Dominus adueniens sit viuos deprehensurus, quia nimirum incertum est illud tempus: singulos autem nostrum ita comparatos esse oportet, ac si singulis momentis Dominus venturus esset. h Celeuma propriè est hortamen quod apud nautas est solenne, quo vno veluti concentu remos adducant. i Repente & oculi momento.

CAP. V.

1 Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans. 6 admonet vt assiduè ad eum excipiendum sint parati. 11 Hinc descendit ad varias admonitiones.

1 PORrò [1] de temporibus & [a] opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

2 Ipsi enim penitus scitis diem illū Domini, vt furem in nocte, ita venturum esse.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tunc repentinū eis imminet exitium, sicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

4 [2] At vos, fratres, non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur, deprehendat.

5 Omnes vos filij lucis estis, ac filij diei: non sumus noctis, neque tenebrarū.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed vigilemus & sobrij simus.

7 Nam qui dormiunt, noctu dormiūt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrij.

8 [3] At nos qui sumus diei, sobrij simus, || induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe salutis.

9 [4] Nam nō constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendā per Dominum nostrum Iesum Christum.

10 [5] Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cū eo viuamus:

11 [6] Quapropter adhortamini alij alios, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

12 [7] Rogamus autem vos, fratres, vt [b] agnoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis [c] in Domino, & admonent vos:

13 Et quàm maximè charos ducatis, [d] propter opus ipsorum, [8] pacem colite inter vos mutuò.

14 [9] Precamur autē vos, fratres, monete [e] inordinatos, consolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

15 || [10] Videte nequis malū pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

16 [11] Semper gaudete.

17 || Indesinenter orate.

18 In omnibus gratias agite, hæc enim est [f] voluntas Dei per Christum Iesum erga vos.

19 [12] Spiritum ne extinguite:

20 [g] Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

22 [13] Ab omni [h] specie mali abstinete.

23 Ipse autem Deus pacis *autor* [i] sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatè in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

24 || [14] [k] Fidelis est qui vocauit vos, [l] qui etiam *id* efficiet.

25 [15] Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.

27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hęc epistola omnibus sanctis fratribus.

28 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

CAP. V. 1 Dies quē huic iudicio Deus destinauit, nobis est in compertus. Certum est autē hominibus nihil minus expectantibus superuē turum.

Esa. 59.17, ephes. 6.17,

2 Rediens ad exhortationes, monet nostrum officiū esse, qui Dei cognitione illustrati sumus, non deliciari securè, vt voluptatibus sopiti deprehendamur ex improuiso: sed è contrariò esse in Dominum intētos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.

3 Fide & & spe pugnandum est, nedum vt securè sit stertendum. 4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita. 5 Mors Christi nostrę victorię pignus. Ideò enim mortuus est, vt ipsius vitæ seu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur. 6 Non tantùm vigilandum nobis est, sed etiā alij alios tenemur expergefacere & confirmare 7 Habenda magna ratio eorū qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi præfecti sunt à Deo, & officio suo funguntur.

Prou. 17.13, & 20.22, matth. 5.44. rom. 12.17, 1. pet. 3.9, Eccle. 18.22. luc. 18.1.

8 Mutua cōcordia in primis colēda. 9 Habenda vniuscuiusque ratio, & secundum morbi speciē remediū adhibeatur. 10 Charitas nullis iniurijs vinci debet. 11 Animus sedatus ac tranquillus, assiduis precibus fouetur, dum in voluntatem Dei respicimus.

1. Cor. 1.9.

12 Spiritus Dei scintillę in nobis accęsę, iugi auditione Verbi Dei fouētur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda. 13 Generalis cōclusio, vt in Christi aduentū intenti, & Dei Spiritu freti, mēte, & voluntate, & corpore, puritati studeamus 14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est, Dei tum beneuolentia tum potentia, quarum testimonium firmum in nostri vocatione extat. 15 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis cōmendat.

a Vide Act. 1.7. b Agnoscatis tales esse quales sunt, dignos videlicet, quos in maximo pretio habeatis. c In ijs quæ ad cultum Dei spectant: Sic Ecclesiasticum munus à ciuili administratione, & veros Pastores à lupis distinguit.

d Ibi ergo cessat hæc causa, cesset honor. e Qui stationem non seruant. f Res Deo accepta, & qua in primis delectatur. g Verbi Dei interpretationem. h Quidquid vel vllam speciem mali præ se fert, ab eo abstinete. i A mundo separatos sibi consecret suo spiritu, in Christo, in quo vno veram illam pacē consequemini. k Semper idem & sibi constans, quique verè præstet quod promisit: est autem vocatio efficax, nihil aliud quàm rata voluntatis Dei declaratio, itaque firma est electorum salus. l Qui vos perficiet.

EPI-

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONISENSES POSTERIOR.

CAP. I.

3 Laudat incremẽta Fidei, Charitatis, 4 & Tolerantiæ Thessal. 6 Et Dei vltionem aduersus piorum oppressores describens, 10 Fideles docet recumbere in expectationem extremi iudicij.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium, *quæ est* in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ [1] Gratias agere debemus Deo semper de vobis, fratres, vt dignum est, quòd [a] vehemẽter augescat fides vestra, & abundet mutua vniuscuiusque omniũ vestrûm charitas:

4 Adeò vt nosipsi de vobis gloriemur apud Ecclesias Dei, *id est* de tolerãtia vestra & fide in omnibus persequutionibus vestris & oppressionibus quas toleratis.

5 [2] *Quæ res* manifesto est indicio iusti ‖ iudicij Dei: vt digni censeamini regno Dei, pro quo etiam *ista* patimini:

6 [3] Siquidem iustum est apud Deũ, vicissim reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiscum, ‖ [5] quum patefiet Dominus Iesus de cœlo cũ Angelis potentiæ suæ,

8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem ijs [6] qui Deum non nouerunt, neque auscultant Euangelio Domini nostri Iesu Christi:

1. Thess. 1. 2.
1 Prima pars epistolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hostium insultus sustinuerint. in quo prætereà ipsos confirmat, ostendens quibus præcipuè donis sit pugnãdum, fide videlicet & charitate, quotidie augescentibus.
Iud 6.
1. Thess. 4. 16.
2 Fontem omnis veræ cõsolationis apperit, nempe quòd in afflictionibus quæ propter iustitiã nobis ab impijs inferuntur, quasi in speculo intueri nobis liceat iusti illius futuri iudicij testimonium, ipsumq; adeò nobis iucũdissimum, hostibus autẽ acerbissimũ eius exitũ. 3 Probatio, Deus iustus est: ergo iniustos meritis pœnis afficiet, & suorum miserias abolebit. 4 Obiter eos cõfirmat, hac etiam ratione quòd communem cũ eis conditionem & præsentis & futuri status habeat. 5 Magnificentissima secundi aduentus Christi descriptio, omnibus & piorum miserijs & impiorum triumphis opponenda. 6 Nulla est salutifica Dei notitia extra Christi Euangelium.

a Quod quum aut e[illegible] excreuerit, quotidie etiam ad illud incremẽtum aliquid accedat.

9 Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præsente Domino, & potente ipsius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus, [7] (quòd fides habita sit testimonio nostro apud vos) in die illo.

11 [8] Cuius etiam rei gratia precamur semper pro vobis, vt vos dignetur ista [b] vocatione Deus noster, & compleat [c] omnem *suæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & [d] opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomẽ Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

7 Ex fide in prædicatum ab Apostolis Euangelium censebuntur filij Dei.
8 Proposita meta superest vt cõperueniatur. Peruenitur autẽ certis causarũ gradibus, Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi ceteræ causæ inferiores agũt. Inde manat gratuita vocatio ad Christum, & ex vocatione fides, quam tandem consequitur & Christi in n bis, & nostra in Christo glorificatio.

b Vocationem vocat non ipsam vocandi actionẽ, sed illud ipsum ad quod vocati erant, nẽpe cœlestis illius regni gloriam. c Quod iã olim ipse ex gratuita & in vos propensa bonitate decreuit. d Est ergo fides insigne Dei opus in nobis, neque hic quicquam Apostolus concurrenti libero arbitrio reliquit, velut imaginantur Sophistæ.

CAP. II.

1 Negat venturũ Christi diem donec in apostasiam prolapsus fuerit mundus, 3 & reuelatus fuerit Antichristus: 8 cuius interitum describit, 15 infertq; inde exhortationem ad constantiam.

1 ROgamus [1] autem vos, fratres, per aduentũ Domini nostri Iesu Christi, & nostri in eum [a] aggregationem.

2 [2] Ne citò à mente, dimoueamini, neque turbemini neque [b] per spiritum, neque [c] per sermonem, neque [d] per epistolam tanquam per nos *scriptam*, quasi instet dies ille Christi.

Cap. II. 1 Secunda pars epistolæ, excellentem propheriam cõtinens futuri Ecclesiæ status, ab ipsis Apostoli temporibus ad vltimum diem iudicij. 2 Cauendum à pseudoprophetis in hoc præsertim argumento, quorum triplex ferè est dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant [illegible] suam quasdam coniecturas & rationes afferunt: aut supposititijs scriptis vtuntur.

a Cogitatio illius immensæ gloriæ, [illegible] Christo [illegible] participes, optimum nobis remedium aduersus [illegible] & [illegible], nempè ne vel mundi splendor nos alliciat, vel crucis horridus aspectus terreat. b Per somnia & commenta, quibus prætexitur Spiritualis reuelationis nomen. c Viua voce, vel conscriptis libris. d Scriptis vel ementitis, vel falsò expositis.

3 Nequis vos seducat vllo modo: [3] non enim *aduenient dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit [e] homo ille sceleratus, filius, *inquam*, ille perditionis,

4 Sese opponens & [f] efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numē: [4] adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.

5 [5] Annon meministis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

6 Nunc verò [g] quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

7 [6] Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: [7] tantùm qui [h] nunc obstat, *obstabit* vsquedū è medio sublatus fuerit:

8 [8] Et tunc retegetur [i] impius ille, quem Dominus || [k] conficiet [l] Spiritu oris sui, & illustri aduentu suo abolebit.

9 [9] *Illum inquam*, cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis ac prodigijs [m] mendacibus.

10 Et cum omni fraude iniustitiæ in ijs qui pereunt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

11 Propterea igitur mittet illis Deus [n] efficaciam deceptionis vt credant mēdacio:

12 Vt damnētur omnes qui non crediderunt veritati, sed [o] acquieuerunt in iniustitia.

13 [10] Nos autem debemus gratias a-

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronū aliquē, gloriæ Christi ex diametro oppositū, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sūt ad se transferet, plerisque à Deo ad ipsum deficientibus. *Esa. 11. 4.*

4 Antichristū (.i. quisquis sedem illā apostaticam occupabit) prædicit non regnaturū extra Ecclesiā, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

6 Iā ipsius Apostoli tēporibus prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines fallerent. 7 Romano imperio sublato apostaticam sedem successuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullianus, Chrysostomus & Hieronymus interpretantur. 8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur. 9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idq; maximo cum successu, sic merente mundi perfidia, ita tamen vt soli increduli sint illius fraude perituri. 10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabunt. Electio autē ex istis testimonijs intelligitur: ex sanctificatione colligitur fides; fides ex eo quòd assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelij prædicationem. vnde demùm ad certam spē glorificationis ascenditur.

e De vno loquēs, corpus Ecclesiasticæ tyrānidis notat. f Omnes norunt quis sit ille qui se dicit posse pro arbitrio cælum reserare & aperire: qui in Monarchas sumpsit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Monarchæ, illum Antichristum velut Deum adorantes. g Quid eū remoretur ac retineat. h Qui nunc obtinet, siue regnum potitur, Romana scilicet Monarchia. i Ad verb. exlex, id est, qui legem Dei prorsus conculcabit. k Ad nihilum rediget. l Verbo suo, nam eius verbi ministri sunt instar oris, per quod efflat Dominus potens illud & æternum verbum, quo tanquam ferrea virga hostes conteret. m Partim falsis, partim mendacij stabiliendi causa editis. n Vim quandam in illis decipiendi efficacissimam. o Ita mendacium approbauerunt, vt etiā in eo sibi placuerint, qui summus est vesaniæ gradus.

gere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem [p] per sanctificationē Spiritus, & [q] fidem habitam veritati.

14 Quo vocauit vos [r] per Euangeliū nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi.

15 [11] Nempe igitur, fratres, perstate, & tenete traditam doctrinam quam edocti estis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,

17 Consoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

11 Cōclusio, Superest igitur vt in doctrina & voce & scriptis Apostolorū tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per spē inuictā consolante, & vita nostra omni sanctè instituta, perseueremus.

p Vt vos sanctificaret. q Fide quæ non mendacium, sed veritatē Dei (id est Euangeliū) amplectatur. r Nostra prædicatione.

CAP. III.

1 Monet vt pijs precibus Euangelij prædicationem promoueant, 6 & se subducant ab ijs qui otio 11 & curiositate turbant ordinem publicum: 14 quos etiam à cōmuni fidelium cœtu excludit.

1 QVod || [1] superest, precamini fratres, pro nobis, vt sermo Domini currat, & glorificetur sicut & apud vos:

2 Et vt eripiamur à [a] proteruis ac sceleratis hominibus. [2] non enim omniū est fides.

3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos, & tuebitur [b] à malo.

4 [3] Confidimus autem per Dominū de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

5 [4] Porrò Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem.

6 [5] Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomē Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 [6] Nam ipsi scitis || quomodo opor-

CAP. III. *Ephes. 6. 19. coloss. 4. 3.*

1 Iam pro suo more varias admonitiones subijcit: quarū prima est vt pro Euangelij propagatione & fidorum eius ministrorū salute, preces ab Ecclesijs concipiantur.

1. Cor. 11. 1.

2 Mirū non est tam multis exosum esse Euangelium, quū fides sit rarum Dei donum Ecclesia tamen multitudine malorum nunquam pessundabitur quoniam nititur Dei fidelitate. 3 Secunda admonitio, vt Apostolicam doctrinam pro vitæ regula perpetuò sequantur. 4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis donantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Christi intentum. 5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne ferendos quidem. 6 Ne durius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

a Qui sui officij nullam curam habent. b A Satana insidijs, potest etiam malum neutro genere sumi.

1.Thess. 4:11.

7 Quantum sit vitium otij declarat ex eo quòd nemo sit quẽ Dominus frustra condiderit, atq; adeò quem in certa veluti statione nõ collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo positũ, quod quidẽ est maximũ scelus. 8 infinita mala

teat nos imitari: || quoniam non inordinatè nos gessimus inter vos:

8 Neque gratis panem edimus *acceptum* à quoquam: sed cum labore & ærumna nocte dieq; operantes, ne quem vestrûm grauaremus.

9 Non quòd nobis *id* non liceat, sed vt nosmetipsos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd siquis nolit operari, [6] etiam non edito.

11 Audimus quosdam versari inter vos [7] inordinatè, nihil operis facientes, [8] sed curiosè agentes.

12 [9] Iijs autẽ qui *sunt* istiusmodi, de-

Taxat vitium cum superiore coniunctum, vnde consequuntur; nempe quod nulli curiosius inuestigant aliena quàm qui sua nihil curant. 9 Præcipit Dominus, & precantur Apostoli per Christi nomen, primùm, vt nemo sit otiosus, deinde vt quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum.

c *Ubi igitur Monachorum & sacrificorum otiosi ventres? Monachus (inquit Socrates Tripartita, historia lib. 8.) qui manibus non laborat, similis est prædoni.*

nuntiamus & eos obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes, suo pane vescantur.

13 [12] Vos autem fratres, ne segnescite in benefaciendo.

14 [13] Quòd siquis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate: [12] & ne commercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.

15 [14] Neque vt inimicum ducite, sed admonete vt fratrem.

16 [15] Ipse autem Dominus pacis *vobis* semper det vobis pacẽ omni modo. Dominus *sit* cum omnibus vobis.

17 [16] Salutatio, mea manu Pauli, quod est signũ in omni epistola: ita scribo

18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum omnibus vobis. Amen.

Ad Thessalonicenses posterior missa fuit Athenis.

10 Cauendum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiã frigidiores. 11 Excommunicatio, penitentia poena. 12 Familiaritas cũ excõmunicatis vitanda. 13 Finis excommunicationis est, nõ exitium, sed salus peccatoris, vt pudore saltem victus resipiscat. 14 Sic vitãda fratrũ excõmunicatorum familiaritas, vt eorũ in viã reuocandorũ occasiones omnes sedulò quærantur. 15 Preces sunt omnium exhortationum sigilla. 16 Subscripsit suis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

CAP. I.

Absolutum verum posteris exemplar proponens, cum præcipua eius functio sit in docendo, 4 monet vt reiectis vanis quæstionibus ea tradat, 5 quæ charitatem & fidem spirent. 12 Ac ne contemptui sit sua auctoritas, 14 qualis factus sit per Dei gratiam honorificè prædicat.

CAP. I.

1 Initio & suã tum Timothei gratuitam vocationem asserit, vt hæc ex illa confirmetur: simul que doctrinæ Apostolicæ summã explicat, misericordiam Dei videlicet in Christo Iesu per fidem apprehenso, cuius exitus adhuc speratur.

1 [1] PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri, & Domini Iesu Christi, spe nostræ,

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *sit tibi*, [a] misericordia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

Infra, 1.7, & 6.4, tit. 1.4

3 [2] Quemadmodum te sum precatus vt permaneres Ephesi, quum proficiscerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denunties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant.

4 [3] Nec attẽdant fabulis & [b] genealogijs infinitis, quæ potius quæstiones præbent quàm ædificationem Dei quæ est per fidem.

5 || [4] Porrò finis [c] mãdati est [d] charitas

a *Misericordia à gratia distinguitur, vt effectus à causa. Gratia enim illa est gratuita beneuolentia qua nos in Christo elegit, misericordia, id est, gratuita iustificatio sequitur.*

2 Tota hæc epistola in admonitionibus consistit, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè prorsus describuntur. Prima autem admonitio est, ne quid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel in eius docendi ratione, nouetur. 3 Corrumpitur doctrina non tãtùm falsis dogmatibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus: quarum videlicet explicatio fidem nostram nihil iuuet. 4 Secunda admonitio, dum ipsa doctrina coniungendũ esse legitimum ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & conscientia bona, & germana fide positus.

b *Speciem vnam [illegible] quæstionum attingit.* c *Legis.*
d *Nec extra conscientiam bonam charitas, nec extra fidem conscientia bona, nec fides extra Dei verbum.*

5 Quod in genere de vanis & curiosis cõtrouersijs dixerat, applicat ijs qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabãtur, nullum de nugis quibusdam postea garriendi finem facientes.
6 Nulli indoctiores & impudẽtiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.
7 Occupatio, se non damnare Legem, sed legitimũ eius vsum requirere.
Mat. 9.3, mar. 2,17.
8 Is demùm effugit Legis maledictionem ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex dãnat, eius obseruationi ex animo studet: non autem qui de externis & curiosis quibusdam garrit.

ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

6 [5] A quibus quum quidam vt à scopo aberrarint, deflexerũt ad vaniloquẽtiam:

7 [6] Quum velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neq; de quibus asseuerant.

8 [7] Scimus autem bonam esse Legem, siquis ea legitimè vtatur.

9 [8] *Nempè* sciens Legem [e] iusto positam non esse, sed Legis contemptoribus, & ij qui subijci nesciunt, impijs & [f] peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, & mendacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanę doctrinæ sit oppositum:

11 [9] *Quæ est* secundum gloriosum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditum est mihi.

12 [11] Gratiam igitur ei habeo qui me [h] robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:

13 Qui prius erã [i] blasphemus & persequutor & iniuriosus: sed mei misertus est. nam ignorans id faciebam fidei expers.

14 Superabundauit autem gratia Domini nostri [12] cum fide & dilectione in Christo Iesu.

15 [13] [k] Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quẽ amplectamur, || Christum Iesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, quorũ primus sum ego.

16 Verùm ideò misertus est mei, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam:

17 [14] Regi autem æterno, immortali, inuisibili, [l] soli sapienti Deo honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.

18 [15] Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempè* vt secũdum prægressas de te prophetias, milites [m] per eas bonam illam militiam:

19 Retinens [n] fidem & bonam conscientiam: [16] qua repulsa, nõnulli fidei naufragium fecerunt.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: || [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] discãt non blasphemare.

14 Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd nõ possit in amplificanda Dei gratia sibijpsis satisfacere.
1. Cor. 5. 5.
15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nẽpè vt fortiter aduersus omnia impedimẽta decertans Timotheus, præeuntibus multorum prophetijs ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam conscientiam tueretur.

9 Matæologiæ opponit non tantùm Legem, sed etiam Euangelium, vtpote quod minimè damnet, imò maximè commendat sanam doctrinam præceptis Dei comprehensam ac proinde gloriosum & beati Dei Euangelium vocat, cuius virtutem isti garruli ignorabant. 10 Ratio cur nec aliter nec aliud docendũ sit in Ecclesia quàm ipse docuerit, quoniam nullum sit aliud Euangelium, quàm quod Deus ipsi commisit. 11 Asserit necessariò suum Apostolatum aduersus quosdam superiorem ipsius vitam calumniãtes, seipsum ad inferos vsque deijciens, vt Christi misericordiam attollat, quæ omnia illa superiora aboleuerit. 12 Hanc mutationem probat ab effectis, quòd qui profanus erat, factus sit fidelis, & qui Christũ furiosissimè persequebatur, iam ipsius amore ardeat. 13 Retorquet calumniam aduersariorum in ipsorum caput, docens hoc singulare bonitatis Dei exemplum, cedere totius Ecclesiæ commodo.

16 Rectam conscientiam qui non seruant paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoque tristissimo exemplo probat. 17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.

e Is demum talis est quem Dominus vera doctrina, & Spiritu sancto imbuit. f Ad verb. exlegibus. g Veluti aliquam peccandi artem exercentibus. h Qui vires mihi indidit, non solum quum mea voluntas quidem adesset, sed etiam quum in contrariam partem totus ferebar. i Hæc sunt opera præparatoria quibus [illegible] effert Paulus. k Dignus cui fides adhibeatur.

l Vide Iohan. 17. 3. m Illis fretus. n Sanam doctrinam o Ex Ecclesia eieci & Satanæ mancipaui. p Vt suo malo discant quid sit blasphemare.

CAP. II.

1 In precibus publicis vult omnes commendari Deo. 4, 5 idque duplici ratione: 8 Inde omnes cuiuscunq; loci sint, ad orationem inuitat: 9 & quo vestitu, 11 quaque modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, differit.

1 [1] ADhortor igitur ante omnia vt fiãt deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibusuis hominibus:

2 Pro regibus & quibusuis in eminentia constitutis: [2] vt tranquillam ac quietã vitã degamus cum omni pietate & [a] honestate.

3 [3] Nam hoc bonum est & acceptũ

CAP. II.
1 Vbi absoluit quę ad doctrinam spectãt, iam secũdo loco de altera ministerij Verbi parte (id est de publicis precibus) disserit. Ac primò quidem quæstionem explicans pro quibus precandum sit, docet pro quibusuis precãdum, ac præsertim pro quibusuis magistratibus, quòd alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ. 2 Argumentum à fine sumptum, Quoniam nimirum ideò constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commẽdare, vt possint tã necessario munere fideliter defungi. 3 Aliud argumẽtũ, Cur pro quibusuis, sublato gẽtis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandũ, quoniã videlicet Dominus quosuis, interdũ etiã ab Euãgelio alienissimos vocãdo, sic Ecclesiã suam velit colligi, ac proinde preces pro quibusuis haberi.

a Complectitur hoc nomen omne officij genus, quod vigere in hominum commercijs debet.

coram

coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 ⁴ Vnus enim Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominū, ᵇ homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit, redemptionis pretium pro quibusuis, ⁵ *Christus inquam*, testimonium illud suis temporibus *destinatum*.

7 ‖ Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatem dico per Christum, ᶜ non mentior) doctor, *inquam*, Gentium, ᵈ cum fide ac veritate.

8 ⁶ Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus ᵉ attollentes absque ᶠ ira & ᵍ disceptatione.

9 ‖ ⁷ Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

10 Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

12 ‖ Mulieri enim docere non permitto, ⁸ neque autoritatem vsurpare in virum, sed esse in silentio.

13 ‖ ⁹ Adam enim prior formatus est, deinde Eua.

14 ¹⁰ Et Adam ʰ non fuit seductus, ‖ sed mulier seducta, causa transgressionis fuit,

1. Timo. 1. 1.
1. Pet. 2. 21.
4 Non videretur vnus quorumuis hominū Deus, nisi in quibusuis seruandis bonitatem suam ostenderet: neq; vnus videretur Dei & quorumuis hominum Mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusuis satisfecisset, & pro quibusuis intercederet.
1. Cor. 14. 34.
Gen. 1. 27.
Gen. 3. 6.
5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato, quo quidem fideliter & sincerè fungatur. 6 De personis disseruit, pro quibus concipiendæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimen sublatum docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultum conueniebat: nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur, & ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno, laborandum est. 7 Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant. 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ, quod repugnat Dei ordinationi. 9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem posteriorem creauit viri causa. 10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir deceptus est.

b *Homo scilicet, filius.* c *Hebraicus pleonasmus magis confirmans* [illegible] d [illegible] e [illegible] *prouidisse.* f [illegible] *possimus inuocare.* g [illegible]
h *Adam fuit seductus, sed* [illegible] *vatione debet esse viro subiecta.*

15 ¹¹ Seruabitur tamen liberos gignendo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

11 Obiter inserit consolationem, non impedire hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde vt viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus cum fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

CAP. III.

2 Episcopus, 8 & Diaconos Christianos depingit, cum eorum vxoribus, 12 liberis & familia, 15 Et Ecclesiam domum Dei nominat.

1 ¹ FIdus *est hic* sermo, ² Siquis Episcopatum ᵃ appetit, præclarum opus desiderat.

2 ‖ Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse, ᵇ vnius vxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum:

3 Non ᶜ vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

4 *Qui* suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate:

5 (Nam siquis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus, ᵈ in criminationem incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 ³ ᵉ Diaconos itidem honestos, nō bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

9 Tenentes ᶠ mysterium fidei ‖ cum pura conscientia.

10 Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrēt, si sint inculpati.

11 ⁴ Vxores itidem honestas, non calumniatrices, sobrias, fideles in omnibus.

Cap. 2. 11.
Tit. 1. 6.
1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, nunc loco ad personas ipsas accedit, agens primum de Pastoribus, deinde de Diaconis vtriusque præfatione, vt certos esse hos Canonas norit Ecclesia.
Supra, 1. 15.
2 Episcopatus, siue ministerium Verbi, non est otiosa dignitas, sed opus, & quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examen, præcat futuræ electioni necesse est. 3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honestate, veritate, sobrietate animo ab omni auaritia alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate constet. 4 Inquirendum etiam in Pastorum & Diaconorum vxores.

a *De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis* [illegible] *est in Ecclesia, sed in genere de animo & studio ad Dei Ecclesiam* [illegible] *quando & Vtrinque Diabolo* [illegible]
b *Ergo qui coniugium,* [illegible] *Antichristus est.* c [illegible] d [illegible] *superbia,* [illegible] *ipsi Diabolus.* e [illegible]
f [illegible] *sanguis eam non reuelaut.*

5 Polygami (id est plures simul vxores habentes) sicut ad episcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi.
6 Peculiaria multa subiecturus ad quotidianum Pastoris munus spectantia, præfatur de suo ad eum aduentu, vt eo magis solicitus sit Timotheus, ne quum aduenerit, negligentiæ coargui possit.

luminiosas, sobrias, fidas in omnibus.

12 [5] Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & proprijs domibus.

13 Nam qui bene ministrauerint, [g] gradum sibi bonum acquirunt, & [h] multam libertatē per fidem quæ *est* in Christo Iesu.

14 [6] Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad te veniam:

15 Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat [7] in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui, [i] columna & stabilimentum veritatis.

16 [8] Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, [k] iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus est in gloriam.

7 Pastori assiduò cogitandum esse se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus. 8 Hæc veritate cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio Verbi propterea ibi constituto, nihil augustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nēpe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit, adeò vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, & nunc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

g Decus ac dignitatem. h Fiduciam intrepidam. i Hominum, nimirum respectu: innititur etenim Ecclesia angulari illi lapidi Christo, sed ea est veritatis conseruatrix, non mater. k In illa infirma carne Christi, ita vis Diuinitatis sese exeruit, vt Christum quantumuis hominem infirmum, palàm fuerit esse Deum.

CAP. IIII.

1 Falsæ doctrinæ, 3 tam de coniugio & ciborum discrimine, 7 quàm profanas damnat: 8 commendat autem pietatis studium, 13 & assiduam Scripturæ lectionem.

CAP. IIII. 1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata, quæ omnino futurum prædicit vt à quibusdam apostatis suggestione diaboli introducantur & ita quidem vt minimè desint qui illis assentiantur.

1 [1] SPiritus autem disertè dicit fore vt posterioribus temporibus desciscant quidam à [a] fide, spiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum,

2 [2] Per [b] hypocrisin falsiloquorum, quorum [c] conscientia cauterio resecta est,

2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniam, nulla conscientia præditi sunt.

a A vera Dei doctrina. b Suam enim velut histrionicam quandam artem sanctitatis nomine exercent, sine vt in aliquo angulo delitescant, aut pudoris speciem retineant. c Quæ primùm obdurauit conscientiæ, vt callum obduxerit, deinde cancrum illam iam iniussisse, postremò iam esse cauterio amputatam.

3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cœlibatus legē, & delectum ciborum.
4 Eiusmodi doctrinas probat se meritò vocasse dæmoniacas, primum quòd earum doctores de rebus alienis decernant. An enim ipsi cibos crearunt?
5 Secundò, quòd finem cuius causa creati sunt à Deo omnes cibi, nempe vt ijs fruemur, suis placitis euertant.
6 Tertiò, quòd Deum hoc modo

3 [3] Prohibentium contrahere matrimonium, *iubentium* abstinere à cibis [4] quos Deus creauit [5] ad participandum [6] cum gratiarum actione, fidelibus, & ijs qui cognouerunt veritatem.

4 [7] Nam quicquid creauit Deus, bonum *est*, nec quicquam reijciendum *est*, si cum gratiarum actione sumatur:

5 [8] Sanctificatur enim [d] per verbum Dei, & preces.

6 [9] Hæc si subieceris fratribus, bonus erit minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei, bonæque doctrinæ, quam [f] assectatus es.

7 [10] Cæterùm profanas & aniles fabulas reijce: [11] sed exerce teipsum ad [g] pietatem.

8 [12] Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

9 [13] Fidus *est* hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur, & probris afficimur quòd speremus in Deo viuo, qui est conseruator omnium hominum, maximè *verò* fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

suo honore spolient, qui in illorum vsu velit celebrari. Simul autem declarat Apostolus, sobriè & cum bona conscientia vtendum illa Dei liberalitate. 7 Canonem Apostolicum de tollendo ciborum delectu falsæ illi doctrinæ opponit. 8 Is demùm bonis Dei donis legitimè vtitur, qui illorum largitorem ex ipsius verbo agnoscit & inuocat. 9 Conclusio cū exhortatione, vt Timotheus ista sedulò, velut ab Apostolo penè cum lacte hausta, Ecclesijs proponat. 10 Iterum sanam doctrinam opponit non modò falsæ illi & apostaticæ doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutijs. 11 Nō tantum sana doctrina, sed etiam pia & religiosa vita ministro Verbi opus est. 12 Pietas in spirituali cultu posita est, non in externo vitæ austeritate, quæ etsi rectè vsurpata aliquem vsum habet, tamen nullo modo cum pietate est conferenda. Prodest enim illa per accidens, ista verò promissionem habet præsentis & futuræ vitæ. 13 Digressio in qua ostendit eos qui pietati student, etiamsi ærumnis & probris vexentur, ideirco tamen non esse miseros vt cæteros homines, quum ob eandem causam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè dispar sit ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua beneficentia dignatur? A quam doctrinam monet sedulò esse inculcandam.

d Purum & sanctum fit nostro respectu, vt eo vti possimus bona conscientia, tanquam de manu Domini. e Agnoscimus Deum creatorem esse eorum et autorem quibus vtimur, et largitorem. Secundo, vt fide esse qui Christi beneficio ius, illud in reliqua amissum dependitum Adami culpa, recuperauimus. Tertio, precibus petimus vt nobis concedat Dominus dapibus ab ipsius manu acceptis bona conscientia frui. Denique, gratiarum actione ... vtimur ... f A quibus ... g Verum cultum.

12 [14] Nemo

14 Iam ad exhortationem illam redit, ostendens quæ sint verè Pastoris virtutes, quibus etiamsi desit ætas, reuerentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: litui verò, infularum, annuli, pallij, & puerilium huiusmodi ineptiarum nulla vsquam mentio.

12 [14] Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.

13 [15] Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione manuum [h] presbyterij.

15 Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

16 Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum [i] seruabis & eos qui te audierint.

15 Pastoris priuatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & alijs saluificæ.

h Ordinis Presbyterorum. i Fides est ex auditu, auditus ex prædicatione: Itaque sic dicuntur sese & alios seruare Ministri Verbi, in quibus Dominus posuit sermonem reconciliationis.

CAP. V.

1 Postquam modum monendi singulos præscripsit, 2 de viduis agit, quæ tunc in Ecclesiæ ministerium cooptabantur. 17 Inde ad presbyteros transit, 23 & quadam corporis valetudini seruientia admiscet.

CAP. V.
1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda.
2 De viduarum cura constituit hos Canonas Apostolus.
3 Liberi & nepotes viduarum parentum pro viribus curam geranto.

1 [1] SEniorem ne increpato, sed hortare vt patrem: iuniores, vt fratres.

2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores vt sorores, cum omni puritate.

3 [2] Viduas [a] honora quæ verè viduæ sunt.

4 [3] Quòd si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4] in propriam domum pietatem exercere, [5] & vicem rependere parentibus, [6] hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

5 [7] Porrò quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

6 [8] At quæ in luxu viuit, ea viuens mortua est.

7 Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

4 Prima ratio, Quoniam sibi ipsis quod suis impendunt. 5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere. 6 Tertia, Quoniam Deo gratum est hoc officium. 7 Secundus Canon, Verè viduarum (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & piè ac religiosè viuunt) curam Ecclesia suscipito. 8 Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curam negligentes, [illegible] & ipsis infidelibus deteriores censentor.

a Viduarum curam habe, quæ præsidio indigent.

8 Quòd si qua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

9 [9] Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:

10 In operibus bonis idoneo testimonio ornata, si liberos educauit, si fuit hospitalis, si [c] sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

11 [10] Porrò iuniores viduas [d] recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere volunt:

12 Ex eo damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

13 [11] Simul autem etiam otiosæ discunt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosæ, garrientes quæ non oportet.

14 [12] Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam.

16 [13] Quòd si quis fidelis aut si qua fidelis habet viduas, eis subuenito, & non onerator Ecclesia, vt ijs quæ verè viduæ sunt subueniat.

17 [14] Qui bene præsunt presbyteri, [e] duplici honore digni habentor: [f] maximè qui laborant in sermone & doctrina.

18 Dicit enim Scriptura, ‖ Boui trituranti non obligabis os. Et, ‖ Dignus est operarius mercede sua.

19 [15] Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 [16] Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

9 Quartus Canon, In viduarum Ecclesiæ ministrantium album, nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligentia, charitate, & integritate idonei testes constent.
10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministerium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis lasciuiam, excusso tandem onere sibi à Christo imposito, de nubendo potius quam de ministerio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant.
Deut. 25. 4. 1. Cor. 9. 9. Matt. 10. 10. Luc. 10. 7. Infra 6. 13.
11 Altera ratio, Quòd plerumque sunt garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursatrices. 12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto. 13 Sextus Canon, Fideles priuatim quoad eius fieri potest, suas viduas alunto, nec illis sumptibus Ecclesia grauator. 14 Iam quomodo cum presbyteris .i. pastoribus, deniq; disciplinæ Ecclesiasticæ præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præceptis Canonicis differit. I. Canon: De presbyteris officio suo bene fungentibus, honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Dominus ipse præcepit, in primis laborato. 15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi prius auditis duobus aut tribus testibus ne admittitor. 16 Tertius Canon, [illegible] conuicti palam coarguuntor, vt sint alijs exemplo.

b [illegible] c [illegible] d Ne in collegium viduarum admitte. e De quibus magis [illegible] f Duplex fuit ordo presbyterorum, alij enim gubernationi, alij sermoni & orationi vacabant.

17 Quartus Canon, In Ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibus quibus Deus ipse & Dominus Iesus Christus Angelorú multitudine stipatus interest, summa, sine vllo præiudicio & personarum respectu, sinceritas obseruator.

21 [17] Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum, vt hæc serues, absque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

22 [18] Manus [a] citò ne cui imponito, neq; communicato peccatis alienis: teipsum purum serua.

23 [19] Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

24 [20] Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præeuntia damnationi: quosdam verò subsequuntur.

25 [21] Itidem & bona opera antè manifesta sunt: & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitię aut minus recto affectui fauēs, alienā culpam in se deriuato, siquid à collegis perperam fiat, is suā conscientiam puram seruato. 19 Sextus Canon, Presbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur, irrepunt tamen ad ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis, suum tempus constituit: nostrum autem est culpam tantùm præstare. 21 Alia consolatio ad eos spectans, qui calumnijs interdum opprimuntur.

a Ne temerè quosuis ad Ecclesiasticam vllam functionē admitte, quantum videlicet in te est.

CAP. VI.

1 Docet quid seruos deceat, 10 Quàm exitiosa pestis sit auaritia: 13 Et postquam obiter de diuitibus meminit, iterum prohibet Timotheum, ne se inanibus doctrinis impediat.

CAP. VI. 1 Subijcit etiam Canonas de seruorum officio in dominos: qua de re nō dubiū est quin tunc multæ fuerint agitatæ quæstiones ab ijs qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi status occasionem. Primus autem Canon est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus summa fide eis seruiunto.

1 [1] Quicunque sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto, [2] ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

2 [3] Qui verò fideles habent dominos, ne eos despiciant quòd fratres sint; sed potius inseruiant, quòd fideles sint ac dilecti, [a] vt qui sint beneficij Dei participes. [4] Hæc doce, & exhortare.

2 Ratio, ne Deus videri possit Euangelij doctrina homines ad rebellionem & res omnes miscere incitare. 3 Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abutuntor, sed tanto libentius eis obsequuntor. 4 Conclusio vniuersalis, hæc omnia non tantùm esse simpliciter docenda, sed etiam cum exhortationibus sedulò inculcanda.

a Et hoc sufficiat, quod in ijs quæ ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei beneuolentiæ socij.

3 [5] Siquis diuersam docet doctrinā, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ,

4 Is turget, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac [b] verborum pugnas: ex quibus nascitur inuidia, lis, maledicentiæ, suspiciones malæ,

5 Peruersæ [c] exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habēt pietatem. secede ab ijs qui eiusmodi sunt.

5 Eos (qui in sermonibus Christi, (id est, doctrina pietatis) non acquiescentes, in vanis quæstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigāt, grauissimè damnatos extra Ecclesiā eijcit, vt superbos, qui in Christi doctrina non acquiescant: vt mendaces impostores, qui merā vanitatem crepent: vt insanos, qui de rebus nihili tātopere laborent: vt pessimas pestes, qui sint maximarum contentionū autores, & mētes ac iudicium hominum corrumpant: deniq; vt profanos & impios, qui pretioso illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

6 [6] Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

7 [7] Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus.

8 Sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

9 [8] Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

10 Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos [d] transfixerunt doloribus multis.

11 [9] Tu verò, [e] homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionē coram multis testibus.

13 ‖[10] Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui ‖ contestatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

‖ Supra, 5, 21. Mat. 27, 11. ioh. 18, 37.

6 Venustè detorquet nomen quæstus, confitens pietatē esse maximum lucrum, sed diuersa prorsus ratione, quoniam videlicet veram sufficientiam afferat. 7 Stultitiam eorū irridet qui rebus caducis adeo cupidè inhiant, vt expleri nullo modo possint, quum tamen eo quod supra modum est frui non possint. 8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas easq; [illegible] cupiditates secū trahat, quibus seipsos auari excarnificant, eousque vt fidem etiam & salutem suam abijciant. 9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat. 10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, [illegible] Iesu Christi aduentum oculis, cuius gloria vano [illegible] splendori, & potentia omnibus impiorum [illegible] opponenda.

b [illegible] de verbis non [illegible] verba autem [illegible] [illegible]. c Quales videntur [illegible] Sophistica. d Dolor & cura videntur animum quodammodo perfodere, auaritiā nimirū messis. e Quem Spiritus Dei regit.

Supra,1.11, apoc.17.14, & 19.16. Iohan.1.18. Mar.4.19, luc.12.15.

11 Addit veluti auctarium, seuerā admonitionem ad diuites spectantē, vt in primis à duabus pestibus sibi caueant, superbia nimirum & spe fallaci, quibus tres excellētes virtutes opponit spem in Deum illum viuum, beneficentiam in proximum, & morum facilitatem.

14 Vt serues hæc mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

15 Quem temporibus suis ostendet ille ‖ beatus & solus [f] Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum:

16 Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, ‖ quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen.

17 [11] Ijs qui diuites sunt in [g] hoc seculo, denuntia ne efferātur animo, ‖ neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo [h] viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

f Synonima multa congerit, quibus potentiam Dei asserit, qua freti in statione nostra perstemus. g Rerum ad vitam pertinentium, quibuscum comparantur qui sunt bonorum operum diuites. h Verè existēti & æternæ: nam Deo opponit caducam opum naturā.

Matth.6.19, & 6.20.

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod sit firmum Spiritus Dei in nobis habitātis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium.

13 Præcipuam omniū superiorum admonitionum repetit, [illegible] animo omnium ministrorum Verbi altius infigendam: nempe vt inanem sophistices garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

18 Vt [illegible] benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiēdum, faciles communicatu:

19 [12] Recondentes sibijpsis ‖ fundamentum bonum in posterum, vt apprehendant æternam vitam.

20 [13] Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ:

21 Quam nonnulli [i] præ se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

Ad Timotheum prior, missa fuit Laodicea, quæ est metropolis Phrygiæ Pacatianæ.

i Non tantùm voce, sed etiam vultu, gestu: in summa ita se comparant, [illegible] nihil nisi [illegible] & sublime de se promittant.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAPVT I.

5 Laudata fide Timothei, 6 vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eum hortatur. 8 & ne propter sua vincula, 15 aut aliorum defectiones labascat, 11 de suo Apostolatu gloriatur. 14 & depositi custodiā illi cōmendat. 16 Laudat etiam Onesiphorum.

Cap. 1. *Act.16.1.*

1 Scopus epistolę pręcipuus est, Timotheum confirmare, vt fortiter ad extremū vsque perseueret, proposita primùm sua in eum beneuolētia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictā Spiritus virtutē opponendam, qua sumus à Deo donati.

3 Crucis ignominiam non modo probrosam esse negat sed etiā honorificentissimam esse probat: primùm, quòd Euangelium cuius causa pij affliguntur, sit testimonium Christi: secundò, quòd in illis demum eluceat summa Dei virtus.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, [a] secūdum promissionē vitæ, quæ est in Christo Iesu,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

3 [1] Gratiam habeo Deo, ‖ cui seruio à [b] maioribus cum pura conscientia, vt assiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

4 Desiderans te videre, memor tuarum lacrymarum, vt gaudio replear:

5 Reuocans in memoriam eam quę in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tua Loide, & matre tua Eunica: persuasus sum autem quòd in te quoque.

6 [2] Quam ob causam suggero tibi vt [c] exuscites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

7 Non enim dedit nobis Deus spiritum [d] timiditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

8 [3] Ne igitur te pudeat testimonij

a A Deo legatus, [illegible] vitam quam promisit in Christo Iesu. b Abrahamo, Isaaco, & Iacobo: non enim agit de Pharisaismo, sed de Christianismo.

c Donum Dei est velut quædam viua flamma in cordibus nostris accensa, quam nituntur caro & Satan suffocare: nos contra magis ac magis fouere ac sopitam suscitare debemus. d Quo percellamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.

Domini nostri, neque te pudeat mei, qui sum captiuus [e] ipsius: sed esto particeps afflictionũ [f] Euangelij [g] ex potẽtia Dei:

9 [4] Qui seruauit nos, & vocauit || vocatione sancta: non ex operibus nostris, sed ex suo proposito & gratia, quæ [h] data quidẽ est nobis in Christo Iesu || ante [i] tempora secularia:

10 Sed patefacta nunc est per illustrem illum aduentum seruatoris nostri Iesu Christi, qui & mortem aboleuit, & vitam in [k] lucem produxit ac immortalitatem per Euangelium:

11 || [5] Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, ac doctor Gentium.

12 [6] Quam ob causam & hæc patior: [7] neque erubesco. noui enim cui crediderim, & mihi persuasum est, eum posse depositum meũ in nullum diem seruare.

13 [8] Exemplar teneto sanorum sermonũ, quos à me audisti cũ fide & charitate quæ *est* in Christo Iesu.

14 [9] Præclarũ depositum serua [10] per Spiritum sanctũ qui inhabitat in nobis.

15 [11] Nosti hoc auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

16 Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & catenã meam non erubuit.

17 Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus vt inueniri misericordiam apud Dominum in die illo: quam multa etiam Ephesi subministrarit, tu optimè nosti.

1. Cor. 1. 1. Rom. 6. 23. ephes. colos. 1. 26. tit. 1. 2. 1. Tim. 1. 7.

4 Ostẽdit quãtis beneficijs Deus fortiter asserẽdæ suę gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ causis, nempè gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Christo vẽturo seruãdis, vnde factum sit vt à Deo tandem gratis per Euangelij prædicationẽ, ad Christũ mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur.

5 Euangeliũ illud est quod prædicauit Apostolus.

6 Apostolatum suum inexpectato argumento confirmat, nempè quòd mundus illud ferre non posset, ac proinde ipsum eius præconem persequeretur.

7 Proposito suo exemplo, ostendit quomodo futurum sit vt nos crucis Christi non pudeat, nempè si certissimus Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet, nobis in illum diem seruare. 8 Exprimit quã potissimum in re oporteat ipsum esse quã constantissimum, nempè & in ipsa doctrina, cuius epitome sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione cuius velut expressam effigiẽ in Apostolo Timotheus cognouerat. 9 Amplificatio à dignitate tãtæ rei penes ministros depositæ. 10 Occupatio, arduum quidem id esse præstare, sed potẽtissimum esse Dei Spiritum, qui sua virtute nos intus donarit. 11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimẽdo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed ijs opponit vnius hominis singularem fidẽ, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

e Ipsius causa. f Euangelium quodãmodo dicitur affligi in ijs à quibus annũtiatur. g Fretus potẽtia Dei. h Dicitur esse dicit ab æterno gratiã, ad quã ab æterno sumus prædestinati. Repugnat itaque doctrina de præuisa fide vel operibus, gratiæ Dei ex diametro. i Ante annorum seriem qui ab initio fluxerunt. k Fecit vt illucesceret vita.

CAP. II.

2 Vt perseuerantiam in militia Christiana commẽdet, [illegible] similitudines sumit 4 à militibus, 6 & ab agricolis. 10 Vincula sua saluti [illegible] fui esse declarat. 14 Inde monet Timotheũ vt sermonem veritatis rectè dispertiat; 16 & reproborum exempla fugiens, 22 modestè omnia agat.

1 TV [1] igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:

2 Et quæ audisti à me [a] inter multos testes, hæc cõmitte fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoq; docẽdos.

3 [2] Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

4 Nemo qui militat implicatur [b] vitæ negotijs, vt ei placeat à quo delectus est miles:

5 [3] Quòd si certet etiam aliquis, nõ coronatur nisi legitimè certauerit.

6 [4] Agricolam oportet prius laborãdo fructus percipere.

7 [5] Considera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiã in omnibus.

8 [6] Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:

9 [7] In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula: sed sermo Dei non est vinctus.

10 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quę est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

11 [8] Fidus *est hic* sermo || nam si cũ *eo*

CAP. II.

1 Conclusio superioris exhortationis, addita tamen declaratione, non seruari depositũ ab ijs qui illud intus contineant, sed ab ijs potius qui quamliberalissimè cũ alijs id cõmunicent, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, sine vllo cuiusquam detrimento.

Rom. 6. 5.

2 Alia admonitio, Ministeriũ verbi esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo placeat, nisi omnibus apocamẽtis semel valedicat. 3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gyminici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit quantumuis duræ & difficiles fuerint. 4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandam messem nisi præeunte arationis & sationis labore. 5 Omnia ista ne intelligi quidẽ, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligentia. 6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè confirmat, quorũ vnũ, nempè Christum esse verum illũ Messiam, hominẽ ex Dauidis semine factũ, est nostræ salutis basis: alterũ est eiusdem vertex, nempè eum resurrexisse ex mortuis. 7 Occupatio, Se quidẽ instar sceleratorũ in vinculis teneri, sed causam non esse cur proptereà nõnulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patientiæ suæ exemplũ Ecclesiam multis modis cõfirmaret in vitę melioris expectatione. 8 Quarta admonitio, Neque verbis & quæstionibus nõ modo inutilibus, sed etiã plerunque dãnosis, esse decertãdum, sed de eo potius ve nos ad omne patiẽtiæ genus, atq; adeò ad mortẽ ipsam cũ Christo (id est, pro Christi nomine subeundã) comparemus: quoniã sit certus ad vitam, & eam quidam gloriosissimam, aditus: sicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitium, sibi accersunt homines.

a Præsentibus multis, qui de his rebus possunt testari. b Negotijs ad rẽ familiarem, aut occupationes alias consuetas pertinentibus.

[c] mortui

Mat. 10. 33, mar. 8. 38, Rom. 1. 3, & 9. 6.

9 Quinta admonitio, Ministrũ esse oportere non otiosum disputatorẽ, sed fidelem in veritatis sermone rectè distribuendo dispẽsatorẽ, adeò quidem vt etiam aliorũ garrulã curiositatem cohibeat.

10 Astutiam Satanę patefacit, qui ab his initijs exorsus, sensim nos pertrahit ad impietatẽ, serpente illo profanæ garrulitatis malo: quod tristi eorum exẽplo probat qui resurrectionem iam factam docebant.

Rom. 9. 21.

11 Digressio, qua offendiculis ex illorũ defectione exortis medetur: primò ostendẽs electos esse extra huiusmodi defectionis periculum: secundò, Deo notos illos esse, non nobis: ac proinde mirum non esse si sæpe hypocritas pro veris fratribus habeamus: nobis autem dãdã esse operam ne illorum similes simus, sed vt potius reipsa simus quod dicimur. 12 Occupatio, Non cedere in patris familiãs dedecus quòd in magna domo non habeat omnia eiusdem generis & vsus vasa, sed curãdum nobis esse vt vasa ad decus cõparata cõperiamur. 13 Rediens vnde fuerat à ver. 16. digressus monet vt in rebus serijs & ad pietatem ipsam spectantibus sese exerceat. 14 Sexta admonitio, Vitãdã in primis omnẽ animi acerbitatẽ tũ in docendo omnibus, tũ etiã in reuocãdis qui extra viã aberrarunt.

[c] mortui sumus, cum *eo* etiam viuemus:

12 Si toleramus, etiam cum *eo* regnabimus: ‖ si abnegamus, & ille abnegabit nos:

13 Si infidi sumus, ‖ ille *tamen* fidus manet: negare seipsum non potest.

14 Hæc suggere, [d] obtestans coram Domino ne verborum pugnas sequãtur: quod nullam adfert vtilitatem, *imò* auditores subuertit.

15 [9] Stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, *&* [e] qui rectè sermonem veritatis secet.

16 Profanos autem de rebus inanibus clamores [f] cohibe: [10] ad maiorem enim procedent impietatem.

17 Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:

18 Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factam & subuertunt quorundam fidem.

19 [11] Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui [g] nominat nomen Christi.

20 [12] Ceterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiam lignea ac testacea: ‖ & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.

21 Siquis igitur seipsum ab his [h] expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatũ, & accommodum vsibus domini, *&* ad omne opus bonum comparatum.

22 [13] Iuueniles autẽ cupiditates fuge: sed sectare iustitiã, fidẽ, charitatẽ, [14] pacẽ ‖ cum ijs qui inuocant Dominum ex puro corde.

23 ‖ Stultas autem & ineruditas quæstiones reijce, sciẽs eas gignere pugnas.

24 Seruum autẽ Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.

25 Cum lenitate erudientem eos qui [i] contrario animo sunt affecti: ecquando det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem:

26 Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius voluntatem.

1. Cor. 1. 2. 1. Tim. 1. 4, & 4. 7, tit. 3. 9.

i Loquitur de ijs quibus nondum perspecta est veritas.

c Si vna cum Christo & Christi ipsius causa affligimur. d Domino etiam teste aut potius iudice aduocato sicut fecerunt Moses, Iosue, Samuel, & ipse Paulus, Act. 20. e Qui nihil adijciat, nihil prætermittat, mutilet, discerpat, torqueat: spectet diligenter quid ferat auditorum captus, & quid ad ædificationẽ conducat. f Ad verb. circunciste, id est, obsirna & obside, vt videlicet prohibeas ne latius serpant. g Qui colit, & tãquam fidelis ab illo cognominatur. h Non causam propositi, sed exequutionem declarat: cæterum quod nos expurgamus non libertati nostri arbitrij illud tribuẽdum est, sed ei, id est Deo, qui gratis & in solidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.

CAP. III.

1 Prædicit quàm infesta pijs tempora immineant: 9 sed fiducia victoriæ 10 animat eum ad certamen: 14 extremò autem sanã doctrinã in primis commendans.

1 Illud [a] autem scito, ‖ fore vt extremis diebus instent tempora molesta.

2 Erunt enim homines sui amãtes, auari, gloriosi, superbi, maledici, parentibus immorigeri, ingrati, [a] impuri,

3 Charitatis expertes, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum.

4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes, potius quàm amantes Dei.

5 Habentes formã pietatis, sed quiuim eius abnegarint. [2] istos igitur auersare.

6 Ex his enim sunt isti qui irrepunt in familias, & captiuas ducũt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus varijs:

7 Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.

8 ‖ Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.

9 [3] Sed non procedẽt amplius: nam amentia istorum euidens erit omnibus, vt & illorum fuit.

10 [4] Tu verò [b] assequutus es doctri-

CAP. III.

1. Tim. 4. 1, 2. pet. 1. 3, iud. 18.

1 Septima admonitio, Nõ esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptam in hoc seculo, sed fore potius magnũ perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamẽ summã pietatẽ & charitatem præ se ferant.

Exod. 7. 11.

2 Cũ eiusmodi hominibus non simplici errore, sed per uersitate animi resistẽtibus veritati (quod ex eorũ fructibus apparet, quos hîc graphice prorsus describit) non est quod ludatur opera, quum sint potius auersandi. 3 Consolationem addit, Dominum tandem istis omnem laruam detracturum. 4 Quominus ab eiusmodi hypocritis decipiamur, proponẽdæ sunt nobis sanctorum seruorum Dei virtutes, nec fugiẽda crux quã illi vltrò subierint, & quæ perpetua est verę pietatis comes. Apostolica verò doctrina in primis est retinẽda, cuius sũma est nos fide in Christũ Iesũ seruari.

a Quibus nullum est ius nec fas. b Tu nõ modò quid docuerim, quid egerim, sed etiã quæ mea mens ac volũtas fuerit, prorsus nosti.

5 Octaua admonitio lōgè pretiosissima Pastorē ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradātur quæcunque tum ad vera dogmata cognoscēda & stabilienda, falsa verò refellēda: tū ad malos quidem mores corrigēdos, bonos autem instituendos spectant.

nam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt [c] Antiochie, Iconij, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

13 Improbi autem homines & impostores [d] procedent in peius, tū seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

14 At tu permane in ijs quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

15 Teque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 ‖ [5] Tota scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

17 Vt perfectus sit [e] homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

2.Pet.1.20.

c De Antiochia Pisidiæ intellige.

d Illorū improbitas quotidie augebitur.

e Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres.

CAP. IIII.

1 Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet 3 in tam deplorato tempore: 6 Sibi in propinquo esse mortem: 8 sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet. 10 Tādem accersendi Timoth. necessitatem. 11 ex præsenti suo statu ostendit.

Cap. IIII. 1 Summa & præcipua omnium admonitionū, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadā cum importunitate proponatur Dei verbū prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur. 2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltrò reuersuris. 3 Mundi perfidia debet fidos ministros eò magis soliciros reddere.

1 OBtestor [1] igitur ergo coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

2 Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 [2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent, ad [a] fabulas verò conuertentur.

5 [3] At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangelistæ, [b] ministerij tui plenam fidem facito.

a Falsas ac inutiles doctrinas, quibus ita nunc fascinatus est mundus vt veritatis apertam lucē malit modis omnibus extinctā quā è tenebris emergere.

6 [4] Nam ego iam [c] libor, & tempus meæ resolutionis instat.

7 Certamen illud præclarum decertaui cursum consummaui, fidem seruaui.

8 Quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 [5] Stude venire ad me citò.

10 Nam Demas me dereliquit, [d] amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam: Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 ‖ Lucas mecum est solus, Marcum assumptum adhuc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium.

12 Porrò Tychicum misi Ephesum:

13 Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, adfer quū venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt (ne illis imputetur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides præconij quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab [f] omni opere malo, seruabitque [g] regno suo cœlesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquillam, & ‖ Onesiphori familiam.

20 Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudés & Linus & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus Iesus Christus *sit* cū Spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

4 Prædicit maximum suum obitū, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

5 Vltima pars epistolæ, grauissimas aduersus quasdam quærelas, & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exēpla præbens.

Coloss.4.9.

b Veris argumētis comprobate germanum esse Dei ministrū.

c Pro libamēto offeror: alludit autem ad sanguinis, aut etiā vini perfusionem qua in sacrificijs vsurpabātur.

d Acquiescēs in hoc seculo.

e Neronis.

f Virum me seruabit, ne quid committam indignū Apostolo.

g Vt regni sui participē faciat.

Supra, 1.16.

Scripta est Romæ posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

5 Docens quales oporteat Ministros eligere, 10 simul ostendit quomodo vaniloquis os obturare oporteat. 12 Hac occasione perstringit Cretensium mores, 14 ac Iudaos qui in rebus externis sanctitatem locabant.

Cap. I. 1 Asserit suum Apostolatum, nō Titi, sed Cretensium causa, tum ex vocationis externæ testimonio, tū ex suo cum omnibus ab initio mundi electis consensu. *Rom. 16.25. ephes. 3.9. coloss. 1.26. 2. tim. 1.9. 1. pet. 1.20. Galat. 1.1. 2. Tim. 1.2.* 2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognitio, huc spectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternam tandem, secundum veracis Dei promissionem, ex æterno ipsius proposito suis temporibus in Christo exhibitam, consequamur. 3 Hæc veritas non est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda. 4 Titi communem secum consensionem in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad illum audiendum excitat, simulque monet qua potissimum ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat. 5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi.

6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

1 [1] PAVLVS [a] seruus Dei, Apostolus autē Iesu Christi secundū fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem:

2 Ad [c] spem vitæ æternæ, quam [d] promisit Deus ille mentiri nescius || ante [e] tempora secularia, patefecit autem temporibus suis:

3 [3] Videlicet sermonem illum suum, per prædicationem || quæ concredita est mihi ex mandato [f] seruatoris nostri Dei:

4 Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *sit tibi*, misericordia, *&* pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo Seruatore nostro.

5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

6 || Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sint [g] refractarij.

7 [7] Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem, [i] non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum:

8 Sed hospitalem, bonorum amantem, [k] temperantem, iustum, pium, continentem:

9 [8] Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere.

10 [10] Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui sunt [l] ex Circuncisione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dicit [m] quidam ex ipsis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Testimonium hoc est verum: quam ob causam eos redargue [n] præcisè, vt sani sint in fide:

14 || Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem.

15 || [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & [o] mens

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitijs alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos esse oporteat Pastores, quos etiam Presbyteros vocauit. 8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere, quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis. *2. Tim. 1.4. Rom. 14.20.* 9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiam ad vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractarijs refutandis. 10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam inanes, partim veteres cæremonias cum Euangelio coniungebant. 11 Paucis ostēdit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse: & qui secus doceant, eos sit reipsa veram religionem prorsus nescire, atque adeò nihil minus esse quàm quod videri volunt.

a *Minister, qua ratione ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophetarum caput, seruus dicitur, Esa. 43.10.*
b *Eorum quos Deus eligit.* c *Spes finis est fidei.*
d *Quam vltro & gratuita liberalitate promisit.* e *Vide 2. Tim. 1.9.* f *Soter non tantum conseruatorem vitæ, sed & datorem significat.* g *Sic propriè dicuntur equi vel boues, qui iugum subire nolunt.*
h *Quem Deus suorum donorum dispensatorem constituit.*
i *Non asperis moribus, & difficili natura.* k *Circumspectum & sani iudicij, ac singularis moderationis exemplar.* l *Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legi coniungere studebant.*
m *Epimenides, qui inter fatidicos habitus est, vide Laertium & Ciceronem de Diuinatione.* n *Duro, ac sine vllis ambagibus.* o *Si mens & cōscientia impura sunt, quid puri restat ante regenerationem.*

& conscientia.

16 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

1 *Personarum & statuum praescribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Ecclesiam, 11 & a fine redemptionis argumentatur, 15 quem dicit esse studium piè & rectè viuendi.*

CAP. II. 1 Quinta admonitio, Non tantum in genere parandam esse doctrinam oportere, sed etiam singulis aetatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari. *Ephes. 5. 21.* 2 Quae sint praecipuae senum & iuuenum, tum virorum, cum mulierum virtutes, ad quas illos assiduè incitari oporteat. 3 Sexta admonitio, Integram esse oportere Pastoris, tum vitam tum doctrinam. *Ephes. 6. 5. coloss. 3. 22. 1. pet. 2. 18. 1. Cor. 7. 1. coloss. 3. 22.* 4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio. 5 Octaua admonitio

1 AT tu loquere quae decent sanam doctrinam.

2 Vt senes sobrij sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus itidem vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistrae:

4 Vt ad sapientiam instituant adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament,

5 Vt temperantes sint, purae, [a] domi manentes, bonae, ‖ subiectae suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

6 Adolescentes itidem adhortare, vt sint temperantes.

7 [3] Per omnia teipsum praebens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, [b] grauitatem.

8 Sermonem sanum, qui damnari non possit: vt qui *est* ex aduerso *oppositus*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4] ‖ Seruos *hortare* vt suis dominis subijciant sese, vt [c] in omnibus sint *eis* accepti, non responsatores:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam [d] fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 ‖ [5] Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & [e] mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè viuamus in praesenti seculo:

ad omnes pios spectans, vt quum Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes verae pietati & iustitiae incumbamus, certa spe immensae istius gloriae proposita, quod quidem ita sit inculcandum, vt etiam contradicentes cum summi Dei autoritate sint coarguendi.

a *Quae huc & illuc non oberrant.* b *Non qua homines arceat ab aditu ministri, sed quae ad omnem reuerentiam honestam componat adeuntes.* c *Quae sine Dei offensione praestari possunt.* d *Fides hoc loco pro fidelitate sumitur.* e *Cupiditatibus earum quae ad praesentes, vita ac mundi istius rationes referuntur.*

13 [f] Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriae magni illius Dei ac Seruatoris nostri, nempe Iesu Christi,

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibijpsi populum [g] peculiarem, studiosum bonorum operum.

15 Haec loquere & exhortare, & argue cum omni [h] imperio. nemo te despiciat.

f *Apertissimè Christus dicitur magnus Deus, & metonymicè spes nostra, eius aduentus* Epiphaneia. g *Quasi instar peculij reconditum.* h *Cum autoritate summa.*

CAP. III.

1 *Generaliter nunc vult omnes moneri vt placidè colant ordinem politicum: 3 & memores sint vita pristina vt iustificationem communem ex gratia esse existiment. 9 Quod siquis contentiosius his reclamet, 10 illum iubet omitti.*

CAP. III. *Rom. 13. 1. 1. Cor. 6. 11.* 1 Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, praecipua quaedam declarans quae homines hominibus, ac praesertim subiecti suis magistratibus debeant. *2. Tim. 1. 9.* 2 Iterum proposito nostrae regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus noster) superiorem exhortationem confirmat. *1. Tim. 1. 4. & 4. 7. 2. tim. 2. 23.* 3 Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat solidae pietati esse incumbendum vitatis omnibus vanis, & ad solas excitandas rixas vtilibus quaestionibus. 4 Haeretici (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, praefractè & factiosè perturbant Ecclesiae pacem) semel sunt Verbi ministris omittendi.

1 ‖ [1] SVggere ipsis vt sese subijciant principatibus ac potestatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati:

2 Ne cuius famam laedant, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quosuis homines.

3 [2] Nam ‖ eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

4 Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei,

5 ‖ Non ex operibus [a] iustis quae fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem [b] Spiritus sancti;

6 Quem effudit in nos copiosè per Iesum Christum Seruatorem nostrum:

7 Vt iustificati ipsius gratia, haeredes efficeremur, secundum spem vitae aeternae.

8 [3] Fidus *est* hic sermo, & haec volo te affirmare, vt studeant [c] bona opera tueri qui crediderunt Deo: id est quae *sunt* honesta & hominibus vtilia.

9 ‖ Stultas autem quaestiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanae.

10 [4] Haereticum hominem post vnam & alteram admonitionem reijce:

a *Ad verb. Ex operibus quae sunt in iustitia: porrò hic locus abunde refellit meritorum doctrinam.* b *Quam praestat & efficit Spiritus sancti.* c *Bonis operibus sedulò vacare.*

11 Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi, & peccare, vt qui suo preiudicio sit condemnatus.

5 Vltimo loco, quędā de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendans.

12 [5]Quum misero Arteman ad te aut Tichicum, stude venire ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare.

13 Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito, nequid illis desit.

14 Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis. Amē.

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

1 Paulus argumentum humile hic tractans, suo tamen more sublimis ad Deum euehitur. 8 Fugitiuum seruum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de aequitate Christiana concionatur.

1- Christianæ pro alio excusationis & commendationis exemplum.

1 PAVLVS captiuus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

3 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

1.Thess.1.2, 2.thess.1.3.

4 ‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens, in precibus meis,

5 Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

a Communicationem fidei vocat officia benignitatis in sanctos, promanantia ex fide efficaci.

b Vt hac ratione omnes experiantur, quàm diuites sitis in Christo, nempe fide, charitate, & omni beneficentia.

6 Vt [a] communicatio fidei tuæ efficax fiat, [b] vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

c Quod ita officiosè & promptè refocillaris sanctos, vt incredibili quadam voluptate sint intus perfusi: viscerum enim nomine, non solùm intimas necessitates, sed & consolationem ad ipsa vsq; penetralia descidentē declarat, quasi cor ipsum sit refectū ac recreatū.

7 Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua, [c] quòd viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater.

8 Quapropter quanuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui est,

9 [1] *Tamen* propter charitatem potius precor, quum talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.

Coloss.4.9.

10 ‖Precor autem pro filio meo quē genui in vinculis meis, Onesimo:

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remisi.

d Vt filium meum quem genui.

12 Tu autē eum, id est [d] viscera mea, excipe.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

e Vt non coactus, sed spontè hanc serui tui operam nobis commodaris.

14 Sed absque tua sententia nihil volui facere, [e] ne velut ex necessitate sit beneficium tuum, sed spontaneum.

f Emollit fuga nomen.

g Ad temporis momentum.

15 Nam mirum ni [f] secessit [g] ad tempus, vt perpetuum eum reciperes:

h Quia mancipium tuum est, cæterorum seruorum more, & quia Domini seruus est, vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oporteat.

16 Non iam vt seruum, sed amplius quàm seruum, fratrem dilectum, maximè mihi, quanto autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?

17 Itaque si putas nostra esse communia, excipe eum tanquam me.

18 Quòd siquid lęsit te, aut debet, hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus scripsi mea manu, ego dependam: vt ne dicam tibi te etiam teipsum mihi insuper debere.

i Certè frater, sine vt hoc beneficium à te consequar.

20 [i] Et iam, frater, *hunc*, ego fructum abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

21 Scripsi tibi, confisus fore vt auscultes, vt qui norim te etiam ampliùs quàm dico facturum esse.

22 Simul autem etiam para mihi hospitium. spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras (meus in captiuitate propter Iesum Christum socius,)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei,

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

AD HEBRAEOS EPISTOLA.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum, æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

CAPVT I.

1 Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula: 4 nominatim illum supra Angelos effert: 10 & varijs Scripturæ testimonijs longè omnibus præcellere probat.

1 [1] DEVS multis vicibus multisque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, [a] vltimis diebus hisce loquutus est nobis per [b] Filium.

2 [2] Quem constituit [c] hæredem omnium: per quem etiam [d] mundum códidit.

3 || Qui quum sit [e] splendor gloriæ, & character personæ [f] illius, [g] sustineatque omnia verbo illo suo potente, [3] purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, [h] sedit ad dextram maiestatis illius excelsissimæ:

4 [4] Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est [i] nomen.

5 [5] Nam cui dixit vnquam Angelorum, || Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? [6] Ac rursum, || Ego ero ei pater, & ipse erit mihi Filius?

6 [7] [l] Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, || Et adorent eum omnes Angeli Dei.

7 [8] Et de Angelis quidé dicit, || Qui Angelos suos facit [m] spiritus, & ministros suos, [n] ignis flammam.

8 Ad Filium autem, || [o] Thronus tuus, Deus, [p] in seculum seculi: [q] virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & [r] odisti iniquitatem: propterea [s] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] consortes tuos.

10 [9] Et, || Tu in initio Domine [u] terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentum vetarescent: ex quibus liquet eum supra omnes Angelos eminere & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

CAP. I. *Sapien.7.26, coloss.1.15.* 1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filium Dei, eum demum esse Prophetam, siue Doctorem, qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat, reipsa præstitit, & Patris voluntatem mundo plenè patefecit. 2 Altera pars eiusdem propositionis, Eundem Filium, esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplandum proponat, quique omnia suo nutu sustineat. 3 Tertia pars eiusdem propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicũ & potentissimũ nostrum in cœlis mediatoré.

Psal.2.7, infra,5.5. 4 Antequã ad officij explicationem accedat, per sonæ dignitatem exponit, ac primùm quidé sic hominé esse docet, vt simul sit etiam Deus. *2.Sam.7.14, 1.paral.22.10.* *Psal.97.7.* *Psal.104.5.* *Psal.45.7.* *Psal.102.26.* 5.6.7.8.9. 10. His sex expressis testimonijs, argumentum diuinitatis Christi in carne manifestatæ confirmatum,

a Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postremam quicquam adijciendum. b Qui Deus & homo est vnus Filius. c Possessorem & ex æquo consortem omnium cũ Patre. d Ad verb. secula i. quicquid vnquam extitit, extat aut extabit. e Is in quo resplendet gloria illa ac maiestas Patris, alioquin infiniti & conspicui. f Patris. g Sustentet, tueatur, & alat. h Hoc indicat non modò gratissimum Patri, sed etiam perennem esse illius sacrificij odorem, tum verò quanto præstet hic Pontifex, alijs pontificibus.

i Dignitatem ac præstantiam. k Filius à Patre ab æterno genitus est, sed æterna illa generatio, suo tempore mundo repræsentata fuit, ideò addidit (hodie.) l Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem alibi repetit. m Cherub. Psal.18, 11. n Seraph. Esa.6.2. o Thronus propriè Principi tribui solet, non seruo. p In æternum, hac enim repetitio in immensum auget. q Administratio regni tui recta. r Repetitio Hebraica per antithesin, in qua maximum inest pondus. s Quatenus Verbum caro factum est, effuso in eum Spiritu sine mensura. t Ille etenim Caput, nos membra huius sumus. u Terram firmam ac stabilem creasti.

12 Ac

12 Ac velut amictum circunuolues eos,& mutabuntur: tu autem idem es,& anni tui non deficient.

13 [10] Ad quem autem Angelorum dixit vnquam,‖ Sede ad dextram meam, vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

14 Nonne omnes sunt [x] ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui hæredes erũt salutis?

Psal. 110. 1, 1. cor. 15. 25, infra, 10. 13.

x Ministratores vocat quos vulgo solemus principum apparitores vocare.

CAP. II.

1 Inde infert, Christi doctrina solidam audientiam deberi, 9 & eum nobis fratris loco in carne nostra proponit, vt libetius nos totos illi tradamus.

1 [1] PRopterea oportet nos eo magis attẽdere ijs quæ [a] audiuimus, nequando [b] perfluamus.

2 Etenim si per Angelos dictus [c] sermo fuit firmus, omnisque transgressio & contumacia iustam mercedis retributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem?‖ [2] quæ quũ primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab [d] ijs qui ipsum audierant fuit nobis confirmata:

4 Testimonium *illis* præbente Deo & [e] signis & prodigijs, varijsque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

5 [3] Non enim Angelis subiecit [f] mundũ illum futurum, de quo loquimur

6 [4] Testatus est autem quidam alicubi dicens,‖ [g] Quid est homo, vt memor sis eius: aut [h] filius hominis, vt eum respicias?

7 [i] Fecisti eum paulisper inferiorem Angelis: [k] gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

8 ‖Omnia subiecisti sub pedibus eius, Enimuerò per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: [5] at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

9 [6] Sed Iesum illum [l] cernimus gloria & honore coronatum, qui ‖ [m] paulisper fuit inferior Angelis factus, [7] propter [n] mortis perpessionem: vt beneficio Dei [8] pro omnibus [o] mortem gustaret.

10 [9] Decebat enim [10] vt [p] ipse propter quem *sunt* hæc omnia & per quem *sunt* hæc omnia multos filios in gloriam adducendo, [11] [q] principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret:

11 [12] Nam & qui [r] sanctificat & qui

CAP. II. Mar. 16. 19.
1 Iam veluti respirans, & quorsum tendant hæc omnia ostẽdens, huc videlicet, vt ex proportione Christi supra omnes creaturas intelligatur perfectissimi esse eius doctrina, maiestas, ac sacerdotium, exhortationem adhibet à comparatis sumptam.
Psal. 8. 5.

1. Cor. 15. 27.
5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista dominatio? Phil. 2. 8.
6 Responsio, Iam hoc impletum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus.
7 Causam huius subsidentiæ declarat, nempe vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noster non tantàm Propheta & Rex, sed etiam Sacerdos esset.

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè transgredi, multo minus fas erit Euangelium á Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, totque cœlestibus prodigijs, in primis autem tanta sancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere. 3 Si Angelos qui serui sunt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimum illum Regem mundi instaurati. 4 Vsum istius regiæ dignitatis, declarat in eo positum esse, vt homines non modò amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo supra omnia euehantur, quam hominum præstantiam Dauid excellentissimè describit.

8 Hic posita est vis argumenti. Neque enim cum ipso tandem glorificaremur, nisi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuisset. Atque hac occasione Apostolus ad alteram partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo. 9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulò antè probauit) nihilominus, decuerit hominem fieri omnibus miserijs (excepto peccato) obnoxium, alijs præterea argumentis probat. 10 Primùm, Quia Pater ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater? 11 Secundò, Pater constituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus nisi alijs similis esset factus, vt eo ipso itinere perueniret ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem salutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus consecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt istius principatus partes. 12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim essemus filij in eo, neque afflictionibus consecrari potuisset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à sola natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam quòd homo est, etiam frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideò facit Apostolus mentionem sanctificantis (nempe Christi) & sanctificatorum (nempe omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.

a Seipsum auditorem constituit. b Perfluere dicitur qui sermonem auditum non continet. c Lex, quæ transgressoribus pœnas præscripsit: eam autem datam fuisse per Angelos dicit Paulus, Galat. 3. 19. & Stephanus, Act. 7. 53. d Apostolis.
e Miraculorum verus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud repræsentant quàm quod cernitur: Prodigia, quòd nouum & insolitum aliquid exhibeant: Virtutes, quòd diuinæ virtutis specimen edant. f Futurum seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9. 6. vel Ecclesiam, quæ velut nouus mundus erat Euangelio colligenda. g Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas, & tanto honore sis eum dignatus?
h Hominem & filium hominis vocat omnes cœlestis illius regni ciues, quales sunt in sese antequam Dominus eos iure illius ciuitatis donet in Christo.

i Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quod proximè ad Angelos accedunt. k In summo enim honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes. Loquitur autem de re futura in præsenti, quia certa est. l Nimirum ex ipsius virtute in Ecclesia manifestissimè apparente. m Qui ad tempus se exinaniuit, forma serui accepta. n vt mori posset. o Mortem sentiret. p Deus. q Antesignanum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mortuis inter multos fratres. r Præsente tempore vtitur, vt ostendat nos adhuc in huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit separationem, purificationem & consecrationem.

13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri. 14 Idem applicat regiæ Christi potétiæ asserendis suis ab imperio diaboli & mortis. 15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis verè hominē esse Christū ostendens, idq; non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assumptione, Nominat autem Abrahamū, respiciēs ad promissiones de hæc re Abrahamo factas, 16 Idem etiam applicat sacerdotio ad quod nō fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidē per omnia nobis (excepto tamē peccato) similis.

sanctificātur,[f] ex vno *sunt* omnes: quā ob causam nō erubescit fratres ipsos vocare,

12 [13] Dicens, || Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.

13 [14] Et rursum, || Ego[t] fretus ero ipso. Et iterum, ||[u] Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

14 Quoniam igitur pueri[x] participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque cōsimiliter particeps factus est eorundem, ||vt per mortem aboleret eum[y] qui mortis imperium habet, hoc est[z] diabolum.

15 Et liberos redderet quotquot metu[a] mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

16 [15] Non enim videlicet[b] Angelos assumpsit,[c] sed semen Abrahæ assumpsit.

17 [16] Vnde debuit[d] per omnia fratribus similis fieri, vt[e] misericors esset &[f] fidelis pontifex in ijs quæ apud Deum *agēda forēt*, ad expiandū peccata populi.

18 Nam ex eo quod perpessus fuit quum[g] tentatus est, potest & ijs qui tentantur succurrere.

f Eiusdem naturæ scilicet humanæ. t Recipiam me in eius fidē & præsidium. u Hæc de se & discipulis suis dicit Esaias. sed omnes ministros adumbrans, vt illius discipuli vicissim Ecclesiam totā designant. Quum igitur Prophetarū ac ministrorum Caput sit Christus, meliore etiā iure hæc illi tribuuntur, quā ipsi Esaiæ. x Constāt carne & sanguine, fragili videlicet & caduca natura. y Diabolus dicitur mortis imperium habere qui author est peccati: à peccato autem mors, atque adeò nos quotidie ad peccandū solicitat. z De vno loquitur, tāquam de vno principe, cui tacitè adiunguntur reliqui ipsius Angeli. a Mortem intellige cum ira Dei coniunctam, qualem extra Christum necesse est esse: ea autem nihil potest fingi miserius. b Angelicam naturam. c Sed veram hominis naturam. d Non solùm quod ad naturam, sed etiam quod ad qualitates attinet. e Qui nostrarum ærumnarum vero sensu tangeretur. f Sincerè munus suum peragens. g Quum exploraretur & ad malum à Diabolo solicitaretur.

CAP. III.

1 Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo: 5 6 nempè quantum distat seruus à domino. 7 Inde exhortationes minasque admiscet ex Dauidis testimonio, 8 si quis vel cōtumaciter repugnet, 12 vel ad obsequendum sit tardior.

Cap. III. 1 Substrato fundaméto, id est, explicata & probata vtraque vnius eiusdemque Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempè Propheticum, Regium, & Sacerdotale, instituta eius collatione cum Mose & Iosue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versicul. 14. cum Aarone vero in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem omnis nostra fides referatur.

1 VNde,[1] fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate[a] Apostolum & Pontificem[b] professionis nostræ Christum Iesum:

Num. 12. 7.

2 Duplici ratione hāc adhortationem stabilit: primò, quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secūdò, quòd idem, impositis sibi à Patre muneribus penitus sit defunctus.

2 ||[2] Fidelem ei qui ipsum[c] constituit:[3] vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

3 [4] *Tanto* namq; ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domum, quàm domus ipsa.

4 Omnis enim domus constituitur ab aliquo: porrò qui condidit omnia hæc Deus *est*.

Psal. 95. 8, infr. 4, 4. 7.

5 [5] Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificāda quæ pòst dicenda erant:

6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: [6 d] cuius domus sumus nos, si[e] fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, || Hodie si vocē eius[f] audieritis,

8 Ne obdurate corda vestra, sicut[g] in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, Semper[h] errant corde, neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 [7] Videte fratres, nequando sit in vllo vestrum cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie,[i] quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis induretur fraude peccati.

3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suum peregerit, sed mox in illa similitudine maximam esse imparitatem ostendit. 4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest: ac proinde Moses non propriè fuit Architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ. 6 Applicat suo fini superiorem Doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti. 7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligendam non esse occasionem tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocē illam, sed totum illud tempus complecti quo Deus nos compellat.

a Legatum & nunciū. sicut Rom. cap. 15. dicitur minister Circūcisionis. b Eius doctrina quā profitemur, nimirū Euāgelica. c Sub. Apostolū & Pontificē. d Cuius sub. Christi. e Fiduciā vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo fit vt clamemus Abba, Pater, fiducia autem spem coniungit. f Iterum ergo post Mosem Deus erat loquuturus. g In die exacerbationis, vel contentionis. h Vecordes sunt & insani. i Quod durat dies hodiernus, id est. quandiu offertur nobis Euangelium.

14 [8] Chri-

8 Iam pōderat verba illa, Si audieritis vocem, &c. explicās ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

k Principiū fiducia: principium autem vocat Hebræorū more, quod præcipuū est.

l Quandiu hæc vox personat.

m. Cadauera.

14 [8] Christi enim participes facti sumus si modo [k] principiū illud quo sustentamur, firmū tenuerimus ad finē vsque:

15 *Interim* [l] dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidā quum audissent, exacerbarunt *Dominum*: non omnes tamen ij qui exierant ex Ægypto per Mosen.

17 Quibus autē infensus fuit quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant quorū [m] corpora conciderūt in deserto?

18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant?

19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

CAP. IIII.

1 Adhortationem comminationi admiscet, ne quēadmodum Patres, requie sibi oblata, priuentur: 11 sed in eam ingredi studeant. 14 Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.

CAP. IIII. 1 His verbis, vocem eius, declarat significari à Dauide prædicationem Christi, qui tūc quoque annuntiabatur, quū Moses & Prophetæ non aliò respicerent.

Psal. 95.11. Gen. 2.1, deut. 5.14. Supra, 3.7.

1 METuamus igitur nequando derelicta promissione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 [1] Etenim nobis euāgelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt [a] qui fidei mixtus nō fuerit ipsis qui audierant.

3 [2] Introimus enim in requiem nos qui credidimus, sicut dixit, ‖ Itaque iuraui in ira mea, si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

4 Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, ‖ Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

2 Nequis obijceret illa intelligi de terra Chanaam & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnam diei septimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse: alteram verò commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quę requies non sit vltima ad quam vocamur. quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquens in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint, necesse est dicamus aliud tempus quàm tempus Mosis, & aliam requiem, quàm terram Chanaan, ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua, cessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere: sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autem simul Apostolus, in vno demum Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses, & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

a Euangelij prædicationem potui comparat, qua hausta id est, audita nihil prodest, nisi temperetur fide.

5 Et hîc rursum, Si introibunt in requiem meam.

6 Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annūtiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Rursum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tantò post tempore, (prout dictū est) ‖ hodie si vocē eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

8 Nam si eos [b] Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset.

9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

10 [c] Nam qui ingressus est in requiē ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.

11 [3] Studeamus igitur ingredi in illā requiem, [d] nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, contumacibus lethale vulnus infligēs, credentes verò planè viuificans.

12 4 [e] Viuus *est* enim [f] sermo Dei & efficax, & penetrātior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsque ad diuisionem [g] animæ simul ac [h] spiritus, compagumque & medullarum: & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis.

13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta sit in conspectu [i] ipsius: imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quícum nobis est negotium.

14 [5] Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum Filiū Dei, [k] teneamus *hanc* professionem.

15 [6] Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam & gratiā inueniamus ad opportunum auxilium.

5 Iam aggreditur Pōtificatus Christi collationem cū Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summā huius Pontificis excellentiam declarat, eum vocans Filium Dei, & in ipsis cœlis ad tribunal Dei collocans, nō obscura antithesi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas cōparationes posteà luculēter declarat. 6 Ne videretur tanta huius nostri Pontificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subijcit eum nihilominus verè nostrum fratrem esse (quod etiam antea probauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

b De Iosue loquitur filio Nun: velut autem terra Chanaan typus fuit veræ nostræ quietis, sic Iosue, Iesu typus fuit. c Velut Deus septimo die quieuit, sic nobis ab operibus nostris, id est, quæ à natura nostra corrupta proficiscuntur, est quiescendum. d Nequis fiat simile infidelitatis exemplum. e Viuum vocat sermonem ab eius effectu in ijs quibus annuntiatur. f Doctrina Dei annuntiata tū in Lege tum in Euangelio. g Animam vocat in qua resident affectus. h Spiritum, id est, partē illam nobilissimā quæ mens dicitur. i Dei. k Retineamus, nec sinamus è manibus nostris elabi.

CAP. V.

1 Primò docet quónam sit summi pontificis officium: 5 Secundò Christum à Deo nostrum pontificem constitutum esse. 7 & verè præstitisse quæ summi pontificis erant.

CAP. V.
1 Primæ collationis Christi Põtificatus cũ Aaronico pars prior: Alij pontifices sumuntur ex hominibus, & vocãtur humano quodam more.
1.Par.23.13. Psal.2.7. supra.1.5. Psal.110.4. infra,7.17.
2 Alterius collationis pars prior: Alij vt infirmi, constituuntur pontifices, vt eius mali sensu affecti quod est illis cum toto populo cõmune, dona & victimas quę sint cõmunis fidei ac resipiscẽtię testes, suo ac populi nomine offerant.
3 Tertia collatio integra. Vocãtur alij à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quã Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundũ ordinem Melchisedec. 4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, nõ pro suis peccatis quæ nulla erãt, sed pro suo metu rogauit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit. 5 Primæ collationis pars altera, Christus autẽ consecratus est à Deo Patre, vt nostrę salutis autor & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt sit lõgè supra omnes homines. 6 Digressio vsque ad septimi capitis initiũ, qua Hebręos partim retinet Apostolus in attenta consideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus dicturus est.

1 NAm [1] omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in ijs quæ apud Deum *agenda sunt*: [2] vt offerat [a] donaria & [b] victimas pro peccatis.

2 Qui quantum [c] satis est possit miserari [d] vicem ignorantiũ & aberrantiũ: quòd & ipse [e] circundatus sit infirmitate:

3 Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

4 [3] Neque sibijpsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, || sicut & Aaron.

5 Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, || Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut & alibi dicit, || Tu es Sacerdos in æternum, secundum [f] ordinem Melchisedec.

7 [4] Qui in [g] diebus carnis suæ, quũ deprecationes & supplicationes apud eũ qui poterat [h] ipsum seruare à morte, cũ clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

8 Quanuis Filius esset, tamẽ ex ijs quæ passus est [i] didicit obedientiam:

9 [5] Et [k] consecratus, factus est autor salutis ęternę omnibus qui ipsi auscultãt:

10 Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

11 [6] Dequo nobis multa sunt dicenda, eaque difficilia explicatu: quãdoquidem segnes facti estis auribus,

12 [7] Vos enim quos oportuit pro temporis ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initij eloquiorum Dei: factique estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

7 Exemplũ Apostolicæ obiurgationis.

13 Enimuero cui cum lacte res est, is rudis est [l] sermonis iustitiæ: (infans enim est.)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitũ, [m] sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

a Oblationes verũ vita expertiũ. b Pecudes quæ iugulabãtur, potissimũ verò in sacrificijs pro delicto & peccato. c Qui sit aptus & idoneus. d Eorũ qui in peccatis sunt cõstituti, nã apud Hebræos ignorantiarũ et errorũ nomine quoduis peccatũ intelligitur, etiã voluntarium. e Quòd & ipse naturam ijsdẽ incõmodis & vitijs obnoxiã circunferat. f Secundum similitudinẽ, vt infrà explicatur. 7.15. g Quum adhuc nobiscũ infirma & imbecilla nostra natura præditus degeret. h Ipsum eximere morte. i Re ipsa expertus est quid sit Patrem habere, cui parendum sit. k Vide sup. 1.10.

l Sermonis quo docetur iustitia. m Omnes intelligendi & iudicandi facultates.

CAP. VI.

1 Hebræorum puerilẽ ignauiã perstringens. 4 seuera denũtiatione eos terret: 7 & maturè proficiendi studium excitat: 9 meliora de ipsis sperans 13 Abrahæ exemplum citat: 17 Fidémque verbo innixam 19 anchoræ cõparat.

CAP. VI.
Infra,10.26, mat.12.45. 2.pet.2.20.
1 Capita catechismi quæ summa quidem totius Euangelicæ doctrinę complectuntur, sed paucis & summatiè (vt loquuntur) rudibus tradebãtur, professio videlicet resipiscentiæ & fidei in Deũ: cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebantur statis Baptismi diebus: à fidelium autem liberis in infantia bapzatis, quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, disertè numerantur duo, nempè carnis resurrectio, & iudicium æternum. 2 Pondus addit suæ exhortationi, grauissima cõminatio certi apostatarum exitij. 3 Exornat superiorem comminationem, proposita similitudine.

1 QVapropter omisso [a] qui in in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: [1] non iacientes rursum fundamentum resipiscentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

2 Baptismatum doctrinæ, ac manuũ impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

3 Atque id faciemus, siquidẽ permiserit Deus,

4 || [2] Nam [b] fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, [c] gustauerintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

5 Gustauerintque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per resipiscentiã, vt qui rursum [d] crucifigant sibimetipsis Filium Dei, & ad ignominiam exponant.

7 [3] Nã terra quæ imbrem sępius in se venientem cõbiberit, & progenuerit herbam accommodã eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

a Primis Christianismi principijs, quæ Catechismum vocant. b De apostasia vniuersali loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate cõtra primã aut secundã tabulam admissis. c Notanda emphasis huius verbi, aliud enim est credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit Act.16.13. Aliud gustum aliquẽ habere. d Vt qui odio ferãtur in Christũ & quasi eũ rursus crucifixũ omniũ ludibrio exponant, idq; suo ipsorũ exitio, quod fecit Iulianus Apostata.

8 At quæ profert spinas & tribulos, reproba *est*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exustionem.

9 [4]Sed persuasimus nobis de vobis, dilecti, istis meliora, & cum salute coniuncta, etiamsi ita loquamur.

10 [5]Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri, & laboriosæ charitatis quam exhibuistis ipsius nomini, *vt* qui ministraueritis sanctis & ministretis.

11 Cupimus autem, vt vnusquisque vestrûm idem ostendat studium ad plenam spei persuasionem ad finem vsque:

12 [6]Vt ne scitis segnes, sed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promissam hæreditatem.

13 [7]Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non posset quenquam maiorem iurare, iurauit per seipsum,

14 Dicens, ‖Certè [e]benedicens benedicam tibi, & multiplans multiplicabo te.

15 Atque ita quum patienter expectasset assequutus est promissum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui sit maior: atque ijsdem omnis controuersiæ finis, est iusiurandum ad confirmationem *adhibitum*.

17 Qua in re Deus volens [f]ex abundanti hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilij sui, fideiussit iureiurando:

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non potest vt mentitus sit Deus, validam cōsolationem habeamus *nos*, qui cursum *eò* corripuimus vt spem propositam obtineamus:

19 [8]Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vsque in ea quæ sunt intra velum.

20 [9]Quò præcursor pro nobis ingressus est Iesus, secundum ordinem Melchisedec, Pontifex factus in æternum.

4 Lenit omnem illam asperitatem meliora de ijs sperans quibus hæc scribit.
5 Laudat eos à charitate, vt ad perseuerantiam hortetur.
6 Ostendit quibus præcipuè virtutibus ad cōstanter pergendum atque adeò ad proficiendū sit opus, charitate nimirū & patiētia: & nequis ista factu impossibilia esse obijciat, iubet vt maiorum exempla sibi proponant imitanda.
Gen.12.2, & 17.4, & 22.17.
7 Alius stimulus, Quòd certa sit spes hæreditatis si ad extremum perseueremus: quoniam nō tantùm id promisit Deus, sed etiam cum iureiurando promisit.
8 Spem cōparat anchoræ: quoniam sicut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam spes in ipsa vsque cælorum adyta penetret. Mentionem autem facit Sanctuarij, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Christi cū Leuitico.
9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quæ anteà commemorauit significantur: sicut toto sequenti capite declarat.

e Cumulatissimè te beneficijs cumulabo. f Amplius etiā quàm necesse esset, nisi hoc flagitaret hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credunt.

CAP. VII.

1 Hactenus ipsos stimulauit, vt attentè expenderent quæ in Melchisedec consideranda sunt, 15 In quibus similis sit Christus: 20 In summa cur cedere Lex Euangelio debeat.

1 NAm [1]hic ‖ Melchisedec rex *erat* Salem pontifex Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [a]benedixit ei:

2 Cui & decimas ex omnibus impertitus est Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde verò etiā rex Salem quod est rex pacis.

3 [2]Sine patre, sine matre, sine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: sed assimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 [3]Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam ‖ decimas spoliorum dederit Abraham Patriarcha.

5 Et ij quidem qui sunt ex filijs Leui, sacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo secundum Legem, hoc est à fratribus suis, licet [b]egressis ex lumbis Abrahæ:

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit.

7 [c]Porrò sine vlla controuersia, id quod minus est, ab eo quod maius est benedicitur.

8 [4]Atque hic quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo testatum est quod viuat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus est etiam ipse Leui, qui decimas solet accipere.

CAP. VII. *Gen 14.18.*
1 Explicās verba illa Secundum ordinem Melchisedec, quibus nititur illa comparatio Christi Pōtificatus cum Leuitico, primùm consideratur ipse Melchisedec vt Christi typus, cuius cōparationis hæc sunt capita: Melchisedec fuit rex & sacerdos: talis reuera est Christus vnus. Fuit rex pacis & iustitiæ, talis est Christus vnus reuera.
Num. 18.21.
2 Alius typus Melchisedec proponitur spectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius describantur, talis est reuera Filius Dei, sacerdos nimirùm æternus quatenus Deus, *amator*, ineffabiliter genitus quatenus homo, *apator*, ineffabiliter cōceptus.
3 Alius typus, Melchisedec ratione sacerdotij fuit ipso Abrahamo superior, vt pote quem decimarit, & cui vt sacerdos benedixerit talis reuera est Christus, à quo pendet ipsius Abrahami & omnium credentium sanctificatio, atque adeò quem vt omnium autorem colere ac venerari omnes debent.
4 Amplificatio duplex: vna, Melchisedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus est Christi, quum nusquam commemoretur mors ipsius, & Dauid eum proponat vt sacerdotem æternum) Leuitici verò sacerdotes, vt mortales, quum alij alijs succedant: altera, Leui ipse fuit decimatus in Abrahamo à Melchisedecho. Ergo Melchisedeci sacerdotiū, (id est Christi qui secundum ordinem illius pronuntiatur sacerdos æternus) præstantius est Leuitico.

a Nempe solenni ac Sacerdotali benedictione. b Progenitis ex Abrahamo. c De publica & quæ sacerdotali benedictione loquitur.

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchisedec.

11 [5] Porrò si [d] consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, nec secundum ordinem Aaronis dici?

12 [6] Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt [e] Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam *is* de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.

14 Palàm est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum, cuius tribus respectu nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.

15 [7] *Idque* etiam magis patet *ex eo* quod ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

16 [8] Qui non [g] ex Lege, cuius mãdatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

17 Testificatur enim ad hunc modum, || Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

18 [9] Nam [h] mãdatum præcedens abrogatur, quòd nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

Psal. 110.4, supra. 5.6.

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquam Christum Prophetam, Regem & Pontificem esse cõprobauit, nunc de omnium illorum numerum ratione ac præstãtia distinctè disserit, hæc omnia in alijs vmbratilia fuisse ostendẽs, in Christo autem vera & perfecta. Incipit autem à sacerdotio, in quo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia membra disputationis melius cohæreant & primo imperfectum fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alius sacerdos secundum ordinem alium (id est diuersæ regulæ ac formæ) tãto post tempore promittatur. 6 Hac noui sacerdotij iustitutione non tantùm declarari Leuitici sacerdotij imperfectionem ostendit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cum hoc nouo commutari: quoniam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeò ipsi Leui subijceret: posterior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obijciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersa etiam sacerdotij ordinatio. 8 Diuersitatem & præstantiam ordinationis Melchisedeci probat ex eo quod Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu cõstabat: Melchisedeci verò æternum sacrificium ac merè spirituale describitur. 9 Nequis etiam obijciat adiectum fuisse sacerdotium posterius, vt simul coniuncta perfectum quiddam constituerent, probat posteriore abrogatum fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio?

d Si Sacerdotium Leuiticum aliquem perficere potuisset. e Ordinationis Aaronicæ. f Curauit altare. g Non ex ordinatione, quæ infirma & caduca omnia percipiat, sicut in Aaronis consecratione, totoque illo munere factum est. h Lex ceremonialis.

20 [10] Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem, citra iusiurandũ Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, || Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tãto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 [11] Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere.

24 At iste propterea quòd in æternũ manet [i] perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & seruare prorsus [k] potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

26 [12] Talis enim nos decebat Põtifex pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus:

27 Cui non sit quotidie necesse, quẽadmodum illis pontificibus, || prius pro peccatis proprijs victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi: [13] [l] id enim fecit [m] semel quum semetipsum obtulit.

28 Lex enim homines constituit põtifices infirmos: at [n] sermo iurisiurandi [14] post Legem [o] *concepti*, Filium *constituit* qui in æternum est sanctificatus.

Psal. 110.4.

10 Aliud argumentum præstantiæ sacerdotij Christi supra Leuiticũ quòd illud sancitum sit iureiurando hoc verò nõ item.

11 Aliud argumentum eodem pertinens, Leuitici sacerdotes, vt pote mortales, æterni esse non potuerũt: Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro ijs efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.

Leuit. 16.11.

12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segreget, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Põtifices tales non inueniuntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerent: sed vnus Christus talis est, ideoque verus & vnicus Pontifex. 13 Aliud argumentum, quod tamẽ postea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se, sed pro alijs, non victimas, sed seipsum, non sæpè, sed semel, obtulit. Neq; id mirum (inquit) videri debet, quùm illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurãdo Pontifex æternus consecratus. 14 Aliud argumentum à tempore, Posterioribus tolluntur priora.

i Quod præterire non potest. k Idoneus est. l Quod obtulit sacrificium. m Ita factum fuit, vt iterum repetere minimè sit necesse. n Mandatum Domini cui additum est iusiurandum. o Exhibiti.

CAP. VIII.

1 Quo certius probet abrogatas esse Legis ceremonias, 5 ideò institutas esse commemorat, vt cœlesti protypo seruirent, 8 Ieremiæ locum adducit, 15 vt veteris Testamenti correctionem probet.

1 CÆterum [1] eorũ qui dicimus *hæc* summa *est*, Talem *nos* habere Pontificem, qui consedit ad dextrã throni maiestatis illius cœlestis.

CAP. VIII. 1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt; nempè, habere nos Pontificem longè alium quàm Leuitici illi sint, vt qui sit ad dexteram excelcissimi Dei in cœlos vsque euectus.

2 [1] Sanctuarij minister, [a] ac [b] veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

3 [4] Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas constituitur: vnde necesse fuit hunc quoq; habere quod offerret.

4 [5] Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundum Legem offerunt dona.

5 Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cœlestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum. || Vide enim inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.

6 [6] At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est fœderis intercessor, quod prestãtioribus promissis sancitũ est.

7 [7] Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quæsitus locus.

8 Nam incusans eos, inquit, || Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum [c] pangam cum [d] domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum.

9 Non secundũ fœdus quod feci cũ patribus ipsorũ, quo die prehendi manũ ipsorum vt educerem eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

10 Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas mẽti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum: nam omnes cognoscent me ab eo qui pusillus fuerit inter eos ad eum vsque qui magnus fuerit inter eos.

12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

13 [8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

2 Leuitici fuerũt pontifices in terreno sacrario, Christus verò est in cœlesti.

3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerũt: Christus autem tabernaculũ circunfert longè aliud, nempè suum corp⁹, quod Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infrà 9.11.

Exod. 25.40. act. 7.44. Iere. 31.31. 32.33.34. Rom. 11.27. infra. 10.16.

4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit præditũ esse Christũ, nẽpè vt haberet quod offerret: aliqui enim Pontifex nõ esset. Idem autem corpus, est & tabernaculũ & victima. 5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cœlesti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ij propter illum sint constituti, id est vt sint illius perfecti exemplaris antitypi. Quorsum autẽ antitypi præsente ipso vero ac primario exẽplari? 6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarij fœderis, cuius sponsores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo cuius æternus sponsor est Christus, vt non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum declaret. 7 Esse aliquod secũdum fœdus, ac proinde prius illud nõ fuisse perfectum probat ex Ieremiæ testimonio.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum diceretur quod à vetere non dissideret. Tollitur autem id demùm quod est coruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

a Cœlorum. b Sui corporis. c Percutiam. d Domum vocat, quasi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidis scissum esset in duas factiones, eas significat Propheta noui fœderis auspicijs rursus coniunctum iri.

CAP. IX.

2 Tabernaculi dispositionem, 10 & ritus Legales, 11 ad veritatem in Christo exhibitam confferens, 15 concludit nõ iam amplius alio sacerdote opus esse: 24 quia ipse Christus sub nouo Testamento has partes impleat.

1 [1] IGitur habebat quidem etiam prius *fœdus* constitutos religionis ritus & sanctuarium [a] mundanum.

2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ, & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

3 Post [b] medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocant [c] Sancta sanctorum.

4 Aureum habens thuribulũ, & Arcam Fœderis vndique circuntectam auro: in qua vrna aurea habens manna, || & virga Aaron quæ germinauit: || & Tabulæ Fœderis.

5 || Suprà hanc autẽ Cherubin gloriosi, obumbrantes [d] propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

6 [2] His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculũ quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

7 In secundũ autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quẽ offert pro seipso & *pro* populi [e] erratis:

8 [3] Hoc declarante Spiritu sancto,

CAP. IX. 1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducũ) & terrenum vocat, in duas partes, nempè in Sancta & Sancta Sanctorum.

Num. 17.10. 1. Reg. 8.9. 2. paral. 5.10. Exod. 25.18.

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuum ac solenne, in quo solus Pontifex in Sancta Sanctorum semel tantùm quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat. 3 Ex illo ritu annuo, colligit eiusmodi sacrificijs nõ fuisse patefactam viam in cœlum, quod per Sancta sanctorum adumbrabatur. Cur enim Pontifex solus eò ingrediebatur, cæteris exclusis, idque vt ibi tum pro suis tum pro alijs offerret, & postea rursus Sancta sanctorum occludebat?

a Terrestre & caducum. b Ad ver. secundum: secundum autem vocat velum, quod distinguebat Sancta sanctorum, ab atrio sacerdotum altero autem velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi. c Sacrarium sacratissimum. d Hebræi Arcæ Fœderis operculi nomen à propitiatione, deriuant, sic illud Græci hilasterion, nos propitiatorium vocamus. e Pro peccatis. Vide sup. 5.2.

nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc cõsistente.

9 [4] Quod *erat* exemplar [f] pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiaq; [g] offeruntur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem,

10 [5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus vsque ad tempus correctionis [h] imposita.

11 [6] Adueniens autem Christus Põtifex futurorum bonorum, [7] per [i] maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est non huius structuræ,

12 [8] Neque per sanguinem [k] hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in Sacrarium, æternam redemptionem [l] nactus.

13 ‖ [9] Nam si sanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aspergens inquinatos, sanctificat ad [m] carnis puritatem:

14 Quanto magis ‖ sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo, ‖ purgabit conscientiam vestram à [n] mortuis operibus, ‖ ad seruiendum Deo viuo?

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cœlum illis sacrificijs (id est si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempè vt homines ad illud exemplar spirituale nempè ad Christũ, reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum.

Leuit. 16. 14, num. 19. 4. 1. Pet. 2. 14, 1. Iohan. 1. 7, apoc. 1. 5. Luc. 1. 75. Luc. 5. 74.

5 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare, quoniam videlicet externa erant & carnalia, siue corporalia. 6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum pontificium comparans cum Christo (id est figuram cum re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id est æternorum) in quæ illa carnalia respiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quæ est verum Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum. 8 Alia collatio sanguinis victimarum cum Christo: Leuitici per illa sua Sancta, in summ sacrarium penetrantes, sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Christus verò sanctum illud suum corporis ingressus, per illud in ipsum cœlum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in æternam redẽptionem obtulit. Idem enim Christus & pontifici, & tabernaculo, & sacrificijs, & victimis ipsis correspondet, vt figuris veritas, vt idem sit & pontifex, & tabernaculum, & victima, eaque omnia verè & in æternum. 9 Si externa sanguinis & cineris animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolum, res ipsa ac præsens veritas, illis externis sacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis hominis, vt sit etiam Filij Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi, virtute præditus?

f Pro eo tempore quo vigere illud exemplar oportuit. g Sumpsit tempus præsens de re loquens, nulla habita temporis ratione. h Fuerunt enim oneris instar, quod nobis Christus exemit. i Præstantius & excellentius. k Adhibebatur enim in hoc reconciliationis anniuersario sacrificio, duplex victima, iuuencus & hircus. l Meritò adeptus, idq; nobis. m Symbola à re separata seorsim considerat. n A peccatis quæ à morte proficiscuntur, & nihil aliud quàm mortem generant.

15 [10] Itaque ob id noui Fœderis mediator est, ‖ vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant sub priore Testamento, vocati, promissionem accipiant æternæ hereditatis.

16 [11] Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris.

17 ‖ Testamentum enim in mortuis ratum est, quandoquidem nondum valet quum viuit testator.

18 [12] Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moses omnia mandata [o] secundum Legem recitasset toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & totum populum [p] aspersit:

20 ‖ Dicens, Hic est sanguis testamẽti quod mandauit vobis Deus.

21 Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

23 [q] Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificari, ipsa verò cœlestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 [13] Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero *sacrario* respondens: sed

Rom. 3. 6, 1. pet. 3. 18, Gal. 3. 15. Exod. 24. 8.

10 Conclusio superioris argumẽti Itaq; quum, pecuinus sanguis non expiaret peccata, nouũ Fœdus olim promissum, in quod illa externa respiciebant, nunc est reipsa sancitũ, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cœlũ nobis verè aperiatur. Hinc autẽ sequitur, Christum etiam pro Patribus fudisse sanguinẽ, vt qui per veteres illos ritus fuerit adũbratus, alioqui nisi illi repræsentando seruiuissent, prorsus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, non quod ad efficaciam (id est remissionem peccatorum) attinet, sed eius temporis respectu quo res ipsa peracta est, i. quo Christus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostram necessaria. 11 Ratio cur sponsoris morte oportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideoque vt effectum sortiretur, oportuit testatoris mortem interuenire. 12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculũ, liber, vasa, victimæ, quamuis rerum cœlestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nẽpe pecudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cœlestia sunt omnia, cœleste tabernaculum, cœlestis victima, cœlum denique ipsum pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione (nimirùm viuifici illius sanguinis Christi æterna oblatione) sanctificantur. 13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iussu, sed tamen hominum manu fabrefactum vt esset alterius excellentioris (nempe cœlestis regiæ) exemplar. Christus verò in cœlos vsque ipsos penetrauit. Item ille coram arca, Christus coram Deo ipso Patre comparet.

o Sicut Dominus præceperat. p Aspergere consueuit. q Rerum cœlestium typi fuere terreni, itaque eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cœlestia fuerunt, quare ea viuifici illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit.

Rom.5.8, 1.pet.3.18.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Christus suum sanguinem obtulit: ille quotannis repetebat oblationem, Christus semel tantum sese offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorum tum venturorum sæculorum.

in ipsum cœlum, vt appareat nunc in cõspectu Dei pro nobis.

25 [14] Neque vt sæpe offerat semetipsum, sicut Pontifex ingreditur in sacrarium quotannis cum sanguine alieno:

26 ([15] Alioquin oportuisset eum sæpe passum fuisse à condito mundo) sed nũc semel [r] in consummatione seculorum, ad abolendum [s] peccatum, per immolationem suijpsius patefactus est.

27 Et sicut illud statutum est hominibus vt [t] semel moriantur, posteà verò iudicium:

28 ‖ Ita & Christus semel oblatus vt [u] multorum peccata tolleret, [16] altera vice absque peccato conspicietur ijs qui ipsum expectant ad salutem.

15 Argumentum non repetendæ Christi oblationis: Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum sit solo Christi sanguine peccata posse expiari, oporteret ipsum à condito mundo sæpe mortuum esse. Atqui homo semel tantùm mori potest. Ergo Christi oblatio nouissimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec potest. Quod quum ita sit, certæ vis ipsius & ad præterita ad consequentia ipsius aduentum peccata porrigitur. 16 Obiter proponit Christum iudicem, partim ad eos terrendos, qui in vna vnius Christi oblatione semel facta non acquiescũnt, partim vt fideles in officio contineat, ne resiliant.

r *Diebus nouissimis.* s *Totam illam peccati radicem.* t *De naturali hominum conditione loquitur, Nam quòd Lazarus & alij bis mortui sunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabũtur, immutatio illa species mortis erit. 1.Co.15.5.* u *Sic vniuersalis promissio ad solos electos restringitur, quærendũ est autẽ electionis testimonium non in arcano Dei consilio, sed ex fidei effectu, vt ab imo gradu ad summum progrediamur, ibi demùm certam & immobilem consolationem inuenturi.*

CAP. X.

1 *Legis sacrificia inde colligit infirma fuisse,* 2 *quia quotannis repetebantur:* 5 *Christi vero hostiam vnicam esse, & perpetuam* 6 *Dauidis testimonio probat.* 19 *Hinc exhortationem subijciens,* 29 *seuere ijs minatur qui Christi gratiam abiecerint.* 36 *Postremo tolerantiam,* 38 *quæ ex fide nascitur, commendat.*

Cap.x.
1 Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hostiæ offerebantur? Respondet primùm Apostolus de anniuersario isto sacrificio quod erat omnium maximè solenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium superiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim sanctificandi. Quorsum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde nouæ peccata prodirent quotannis repetenda, si illa sacrificia peccatum abolerent?

1 [1] LEx enim vmbram obtinens [a] futurorum bonorum, non expressam formam rerum, ijs hostijs quas singulis annis easdem assiduè offerunt, nũquam potest accedentes sanctificare.

2 Alioqui non desijssent offerri, proptereà quòd qui sacrificassent, ac semel purgati essent, nullorum peccatorum amplius essent sibi conscij.

3 Atqui in istis repetita *fit* mentio peccatorum quotannis.

Psal.40.7.

2 Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam sacrificia comprehendẽs, Quum Legalia sacrificia hoc non possent efficere, ideò Christus de se loquens vt declarato in carne nostro Pontifice, disertè testatur Deum non acquiescere in sacrificijs, sed in Filij sui nostri videlicet Pontificis obedientia, qua seipsum Patri pro nobis semel obtulit.

4 Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 [a] Quapropter [b] ingrediens mundum, dicit, ‖ Sacrificium & oblationem noluisti, [c] corpus autem aptasti mihi.

6 Holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti:

7 Tunc dixi, Ecce adsum (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum superius dixisset, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hostiam pro peccato noluisti, neque approbasti: (quæ iuxta Legem offeruntur)

9 Tunc dixit, Ecce adsum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. [d] Tollit prius, vt posterius statuat.

10 Qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi semel *factam.*

11 [3] Omnis igitur Sacerdos [e] adstat quotidie operans, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata.

Supra, 1.13. Psal.110.1, 1.cor.15.25, supra, 1.13.

3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in suo tabernaculo eadẽ sacrificia repetit: ex quo

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum ‖ sedet ad dextram Dei:

13 [4] Id quod superest expectans, ‖ donec inimici ipsius scabellum pedum eius fiant.

14 Vnica enim oblatione consecrauit in perpetuum eos qui sanctificantur.

15 [5] Testificabitur autem nobis & ipse Spiritus sanctus: nam posteaquam

consequitur, neq; illis sacrificijs, neq; illis victimis, non deniq; illis pontificibus tolli potuisse peccata. At Christus vna victima (seipso videlicet) pro peccatis omnium semel oblata, suis in æternum sanctificatis, sedet ad dexteram Patris, omnem potestatem adeptus. 4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc esse obnoxios peccato & morti. Ad quod respondet Apostolus, plenam efficaciam virtutis Christi nondum sese exeruisse, sed tandem apparituram quum omnes semel hostes suos, quibuscum adhuc luctamur, profligabit. 5 Quamuis adhuc supersint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo sacrificio pendere nostræ perficiendæ sanctificationis opus, sic probat Apostolus, rursum prolato eiusdem Ieremiæ testimonio: Nouo fœdere sublatum est peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum nostrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio sacrificio egemus quo tollatur quod iam est sublatum, sed danda potius opera vt nunc illius sacrificij fiamus per fidem participes.

a *Æternorum, quæ Patribus promissa, in Christo exhibita fuere.*

b *Ingressus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus est.*
c *Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Aures perforasti mihi, id est, docilem me & obsequentem ad audiendum reddidisti.*
d *Tollit prius, id est sacrificia, vt statuat posterius, id est voluntatem Dei.* e *Sub. ad aram.*

Ierem.31.33, rom.11.27, supra, 8.8.

6 Summa superioris tractationis, Nunc non excludimur à Sacrario, vt Patres, sed in verum Sacrarium (id est in cœlum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque vt olim, opposito velo nos excludit Pōtifex, sed per velum (id est carnem suam) in cœlum ipsum nobis præsens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei præpositum.

Supra, 6.4. Deut.19.15, mat.18.16, ioh.8 17, 2.cor.13.1.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quo modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quam etiam describit à consequentibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alij aliorum salutem modis omnibus procuremus. 8 Facta vltimi aduentus Christi mentione, sanctos acuit ad sanctæ vitæ meditationem, & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eum in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint. 9 Si capitale fuit Legem Mosis violare, quanto magis exitiosum est à Christo deficere?

prædixit,

16 ‖Hoc est fœdus quod paciscar cum ijs post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inscribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum [f] non recordabor amplius.

18 Porrò vbi est horum remissio, non *est* amplius oblatio [g] pro peccato.

19 [6] Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, [h] hoc est per carnem suam:

21 *Quumque habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domui Dei.

22 [7] Accedamus cum [i] vero corde, & certa persuasione fidei, [k] puris cordibus à conscientia mala:

23 Et abluto corpore [l] aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantem: (fidelis enim *est* qui promisit)

24 Et obseruemus alij alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

25 Non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alij alios:* [8] idque eo magis quod videtis diem illum appropinquare.

26 ‖ Nam si [m] vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, nō adhuc pro peccatis reliqua est hostia:

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est [n] aduersarios.

28 [9] Qui contempserit Mosis Legem, absque misericordia ex ‖ duorum aut trium testimonio moritur:

29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

30 [10] Nouimus enim eum qui dixit. ‖ Meum est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum, Dominus [o] iudicabit populum suum.

31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.

32 [11] Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

33 Partim quidem dum & cum probris & cum oppressionibus [p] in theatrum estis producti; partim verò, dum [q] socij facti estis eorum qui in eo statu versantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis: vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorem [r] substantiam in cœlis, & quæ permaneat.

35 Ne igitur abijcite fiduciam vestrā, quæ magnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis est opus, vt vbi voluntatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

37 Adhuc enim [f] tantillum, tantillum, *inquam*, & qui venturus est veniet, neque tardabit.

38 ‖ [12] Iustus autem ex fide viuet: at siquis se subduxerit, non probat eum animus meus.

39 At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

Deut.32.35, rom.12.19.

10 Ratio omnium istorum est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioqui Ecclesiam suam ritè non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius.

11 Sicut apostatas perterrefecit, ita constantes & firmos nunc consolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spē plenæ & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans.

12 Firmæ fidei præstātiam ab effectu commendat, quòd vnicū sit ad vitam iter: quam sententiam illustrat opposito contrario.

Abac.2.4, rom.1.17, galat.3.11.

f Vbi igitur purgatorius ignis, & distinctio illa pœnæ & culpæ?
g Bene addidit pro peccato: restat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum. *h Sic caro Christi diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius alioqui fulgorem non possemus sustinere.*
i Minimè subdolo vel fucato, sed quod verè sit addictum Deo.
k Hoc est quod dicit Dominus, Sancti estote, quia ego Sanctus sum.
l Spiritus S. gratia. *m Sine aliqua causa, aut causæ specie.*
n Aliud enim est humanitus peccare, aliud Deo tanquam hosti bellum indicere.

o Gubernabit.
p Ignominiæ causa estis producti. *q Eorum ærumnas vobiscum communes esse duxistis.* *r Bona ac facultates.* *f Paululum admodum temporis adhuc superest, dum veniat.*

CAP. XI.

1 Tractat vsque ad finem capitis non aliunde salutem adeptos esse Patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quam ex fide: vt sciant Iudæi hac sola se colligari Patribus in sanctam vnitatem.

1 EST [1] autem fides, [a] illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur.

CAP. XI. 1 Excellens fidei descriptio ab effectis, quòd res adhuc in spe positas repræsentet, & inuisibilia veluti oculis subijciat.

a Ad verb. subsistentia eorum quæ sperantur.

2 [2] Ob

2 [a] Ob eam enim testimonio sunt ornati [b] maiores:

3 || [3] Per fidem intelligimus cōstructum fuisse mundū verbo Dei, [c] vt quæ cernimus non sint ex apparētibus facta.

4 [4] || Abel per fidem, maioris pretij sacrificiū obtulit Deo quā Cain: per quā testimonium obtinuit quòd esset iustus, testimonium perhibente Deo de donis eius: & per hāc mortuus adhuc loquitur.

5 [5] || Per fidem Enoch fuit translatus, ne [d] videret mortem: nec fuit inuētus, propterea quòd transtulerat eum Deus. priusquam enim transferretur, testimonium obtinuerat quòd placuisset Deo.

6 Atqui fieri non potest vt sine fide quisquam *ei* placeat, nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet esse *Deum*, & [e] præmia largiri ijs qui ipsum requirūt.

7 [6] || Per fidem diuinitus admonitus Noe de ijs quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad seruandam domum suam: per quam arcam condemnauit mundum, & eius quæ ex fide est iustitiæ factus est hæres.

8 [7] || Per fidem, vocatus Abraham auscultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciens quò esset venturus.

9 Per fidem commoratus est in terra promissa vt aliena, commoratus est in tabernaculis cum Isaac & Iacob cohæredibus eiusdem promissionis.

10 Expectabat enim [f] vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est Deus.

11 Per fidem || & ipsa Sara vim ad cōcipiendum semē accepit, ac præter ætatis rationem peperit, quòd fidelem iudicarit eum qui promiserat.

12 Quapropter & ex vno, eoque iam [g] emortuo, nati sunt *posteri*, quanta est astrorum cœli multitudo, & quasi arena illa innumerabilis quæ est ad orā maris.

13 Secundum [h] fidem mortui sunt isti omnes, non adepti, [i] promissa, sed eminus ea cōspicati, postquam credidissent, [k] & amplexi essent, ac professi fuissent se hospites & aduenas esse in terra.

14 Nam qui hæc dicunt, palàm ostēdunt se patriam quærere.

15 Quòd si illius memores fuissent ex qua exierant, habuissent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorem expetunt, hoc est cœlestem: quapropter non erubescit ipse Deus, vocari Deus eorum. parauerat enim eis vrbem.

17 || Abraham quum [l] tentaretur, obtulit Isaac per fidem, vnigenitum, *inquā*, illum obtulit is qui [m] promissiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, || In Isaac vocabitur tibi semen:

19 Quum illud secum perpendisset, Deum vel à mortuis excitare posse: [n] vnde etiā illū [o] similitudine *quadā*, recepit.

20 [8] Per fidem, || de futuris benedixit Isaac *filio* Iacob & Esau.

21 || [9] Per fidem, Iacob moriens singulis filijs Ioseph benedixit, || & adorauit baculo innixus.

22 [10] || Per fidem, Ioseph moriens de egressione filiorum Israel meminit, deq; ossibus suis mandauit.

23 [11] || Per fidem, Moses quum natus esset, occultatus est menses tres à parentibus suis, quòd videret venustū esse puerulum & non [p] timuerunt || edictū regis.

24 Per fidem, || Moses iam grādis renuit vocari filius filiæ Pharaonis.

25 Potiùs eligens simul malis affici cum populo Dei quàm temporarijs cōmodis [q] peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Christi, quàm Ægyptiorum thesauros, Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eū qui est inuisibilis, *ita* forti animo fuit.

28 Per fidem || peregit Pascha, & effusionem illam sanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipsos tangeret.

29 [12] Per fidem || transierunt rubrum mare, veluti per siccā *terram* cuius facto periculo Ægyptij absorpti sunt.

30 [13] Per fidem || mœnia Iericho conciderunt, quum ea circuiuissent ad dies septem.

31 [14] Per fidem, || Rahab [r] meretrix illa non perijt vnà cum ijs qui non obedierant, || quum [s] pacificè excepisset hospitio exploratores.

a Docet, Patres ex hac demùm virtute esse æstimandos.
3 Propriū fidei ostendit, propositis selectissimis exēplis eorum qui à condito mūdo in Ecclesia excelluerunt.
b *Ad verb. seniores. i. illi Patres, à quibus orti sumus, et quorū authoritate exēplo nos plurimùm cōmoueri par est.*
c *Ita vt mundus iste quem cernimus non sit ex aliqua apparente ac subsistente materia, sed ex nihilo conditus.*
4 Abel. *Gen. 4. 4, mat. 23. 35.*
5 Enoch. *Gen. 5. 24, eccle. 44. 17, & 49. 16.*
d *Ne moreretur.*
e *Præmium refertur nō ad nostrum meritum, sed ad vltroneā promissionem, quod in Abrahamo fideliū patre docet. Paul. Ro. 4. 4*
6 Noe *Gen. 6. 13. eccle. 44. 17*
7 Abraham & Sara. *Gen. 12. 4.*
f *Opponuntur fundamenta firma tabernaculis.*
Gen. 17. 19, & 21. 5.
g *Non magis ad generandum habili, quam si prorsus mortuum fuisset.* h *Fide, quam viui habuerunt, eos vsque ad sepulchrum comitante.* i *Metonymicè, res promissas.* k *Patriarchæ enim acceptis promissionibus, fidem suam soliti sunt profiteri, extructis aris, & inuocato Dei nomine.*

Gen. 22. 10. eccle. 44. 15.
l *Exploratur à Domino*
Gen. 21. 12. rom. 9. 7.
m *Etiamsi promissiones vitæ in illo vnigenito Isaaco factæ essent illum tamen morti destinauit. Sic in spē contra spem credidit.*
8 Isaac. *Gen. 27. 27. & 39.*
9 Iacob. *Gen. 41. 13. Gen. 47. 31.*
10 Ioseph. *Gen 50. 24.*
11 Moses. *Exod. 2. 2. act. 7. 21. Exod. 1. 16. Exod. 2. 11.*
n *Ex qua morte.*
o *Non enim vera fuit Isaci mors, sed instar mortis, vt videatur quasi resurrexisse.*
p *Sub. ita vt vererentur alere.*
q *Commodis quibus frui non poterat, quin irā Dei in se prouocaret.*
Exod. 12. 22.
12 Rubrum mare. *Exod. 14. 11.*
13 Iericho. *Iosue. 6. 20.*
14 Rahab. *Iosue. 6. 23.*
r *Insigne beneuolētia Diuinæ exemplum.*
Iosue. 2. 1.

15 Gedeon Barac, & alij iudices ac Prophetæ.
Iudic. 6. 11. Iudic. 4. 6. Iudic. 13. 24. Iudic. 11. 1, & 12. 7. 1. Reg. 1. 18, & 13. 14.

32 [15] Et quid prætereà loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de ‖ Gedeone, ‖ de Barac, & ‖ Samsone, ‖ & Iepthe, & ‖ Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

33 Qui per fidem debellarunt regna, exercuerũt iustitiã, assequuti sunt [t] promissiones, occluserunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladij, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.

35 [u] Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò [x] distenti sunt, neglecta liberatione, vt potiorẽ resurrectionem nanciscerentur.

36 Alij rursus ludibria & flagella sunt experti insuper & vincula & carcerem.

37 Lapiditati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum [y] ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti.

38 Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus ac speluncis, & cauernis terræ.

39 [16] Atque hi omnes testimonium adepti per fidem, [z] non obtinuerunt promissum:

40 Quòd Deus de nobis [a] melius quiddam prouiderat, [b] ne absque nobis consecrarentur.

16 Amplificatio à circunstantia temporis, tãto admirabiliorem esse illorum fidẽ, quanto fuerunt obscuriores de rebus futuris promissiones, quæ nobis demùm sunt reipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum & nostra fides ac consecratio.

s Benignè & beneuolè, ita vt illos non modò nihil læserit, sed etiam tutos præstiterit.
t Promissionum fructum. *u Innuere videtur historiam Sareptanæ illius, cuius filium Elias suscitauit, & Sunamitidis, cuius filium matri restituit Elizæus.* *x Respicit eam persequutionem, quam exercuit Antiochus.* *y Vilibus & asperis amictibus, sanctos ad extremam inopiam redactos, ferarum instar coactos in asperrimis locis viuere.* *z Sed eminus viderunt Christum.* *a Præstantius.* *b Pendebat siquidem eorum salus ab eo nempe Christo, qui fuit nostris temporibus exhibitus.*

CAP. XII.

1 Non modò ab eorum Patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & constantiam, 3 sed etiam ab exemplo Christi: 11 Non rectè æstimatum iri castigationes Dei, ex præsenti carnis nostræ sensu.

CAP. XII. *Rom. 6. 4. col. 3. 8. eph. 4. 24. 1. pet. 2. 1.*

1 ‖ [1] PRoinde nos quoque, quum tanta nos circunstet testium nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos [a] circuncingendos procliui, constanter propositum nobis stadium decurramus:

2 [2] [b] Intuentes in fidei ducẽ ac perfectorem Iesum, qui [c] vice sibi propositi gaudij pertulit crucem, ignominia contẽpta, & ad dexterã throni Dei cõsedit.

3 [3] Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis deficientes, fatiscatis.

4 [4] Nondum ad sanguinẽ vsque restitistis, aduersus peccatum decertantes.

5 [5] Et obliti estis exhortationis, quę vobis tanquam filijs loquitur, ‖ Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque deficias animo quũ ab eo argueris.

6 Quem enim diligit Dominus castigat, & flagellat quẽcunque filiũ recipit.

7 Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filijs (quis enim est filius quem non castiget pater?)

8 Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes, nempè spurij estis, & non filij.

9 [6] Deinde corporum nostrorũ patres habuimus castigatores, & *eos* reueriti sumus: annon multo magis subijciemur Patri spirituum, & viuemus?

10 [7] Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autẽ ad commodum nostrum, vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

11 Omnis autẽ castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristitiæ: at posteà fructum tranquillum iustitiæ reddit ijs qui per eam fuerint exercitati.

12 [8] Quapropter [d] manus remissas & genua soluta surrigite.

13 Et rectas [e] orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potiùs.

14 ‖ [9] Pacem sectamini cũ omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

15 [10] Prospicientes nequis deficiat à

1 Applicatio superiorum exemplorum, quibus nos incitari oporteat ad totum stadium, abiectis omnibus remoris & impedimentis, decurrendum. 2 Metam huius curriculi proponit. Iesum ipsum ducem etiam nostrum, vt qui eiusdem viæ omnes asperitates volens superarit.

a Nos enim vndique peccatum obsidet, ita vt excurrere non possimus. *b Tanquam in fidei metam.*

3 Amplificatio à circunstantia personæ & rerum ipsarũ quas inter se cõparat, Quantus enim est Iesus præ nobis, & quanto duriora pertulit quã nos?

4 Argumentatur ab vtilitate quę ex Dei castigationibus ad nos redit, nisi per nos steterit: primũ quòd ita dometur peccatum, siue carnis nostræ peruicax illa vitiositas.

Prou. 3. 11.

5 Secundò, Quod sint paternæ in nos beneuolentiæ testimonia, adeò quidem vt sese spurios esse declaret qui se à Deo castigari nõ ferunt.

Rom. 12. 18.

6 Tertiò, Si Patribus, quibus secũdum Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes concedunt vt meritò possint filios suos castigare, an non multo magis subijciemur patri illi nostro, & spiritualis & æternæ vitæ autori? 7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni caussa nos castigarunt. Deus autem summi nostri commodi gratia nos erudit vt suæ sanctimoniæ nos consortes efficiat: quod etsi præsens sensus non percipiat, rei tamen exitus probat. 8 Conclusio, alacriter pergendũ, & quidem recto semper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato. 9 Pax & sanctimonia cum omnibus colenda. 10 Studendum mutuæ ædificationi, tũ in doctrina, tum in vitæ exemplis.

c Qui quum omne genus beatitatis in manu ac potestate haberet, tamen vltrò ignominiã crucis subijt. *d Descriptio hominis inertis & animũ despondentis.* *e Rectum cursum tenete, & ita vt honesta vitæ vestræ vestigia appareant, quæ itidem alij ingrediantur.*

gratia Dei, ne qua [f] radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

16 [11] Ne quis sit scortator, aut profanus, velut || Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

17 || Scitis enim eum etiam posteà, quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse. [g] non enim reperit pœnitentiæ locum, quamuis cum lacrymis benedictionem illam exquisisset.

18 [12] Non enim accessistis ad [h] contrectabilem || montem, & incensum ignẽ, ac turbinem, & caliginem & procellam.

19 Tubæque sonitum, & vocem verborum: quam qui audierant, || deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur, || Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moses (adeò terribile erat [i] visum quod apparebat) dixit, Expergefactus sum ac tremebundus)

22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatẽ Dei viui, Hierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum,

23 Conuentum & concionem primogenitorũ qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem vniuersorum Deum, & spiritus iustorum [k] *consecratorum.*

24 Et ad noui Testmenti mediatorẽ Iesum, & sanguinem aspersionis, præstantiora loquentẽ quàm *loqueretur sanguis* Abel.

25 [13] Videte ne aspernemini eum qui loquitur, nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, si eum qui de cœlis est auersemur,

26 [14] Cuius vox tunc cõcussit terram: nunc autem denuntiauit, dicens, || [l] Adhuc semel ego cõcutiam non solùm terram, sed etiam cœlum.

27 Porrò illud Adhuc semel, declarat instabilium rerum, vt pote factitiarum, amotionẽ: vt maneant quæ sunt stabilia.

28 [15] Quapropter regnum assumentes quod cõcuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita seruiamus Deo vt ei placeamus, cum [m] reuerentia & [n] religione.

29 Etenim || Deus noster, consumens ignis est.

Gen.25.33. Gen.27.38.
11 Vitanda scortatio, & prophanus animus, i. Deo suum honorem non tribuens: cuiusmodi scelera quamgrauiter tãdem Deus vlciscatur, horrendum Esau exemplum docet.
Exod.19.16. Exod.20.19. Exod.19.13.
12 Iam ad propheticũ & regium munus Christi cum Mose comparati, eandem exhortationẽ applicat, hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quãtam putatis esse Christi & Euangelij gloriam. Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.
13 Applicatio superioris collationis, Si nõ licuit sermonem in terra loquuti aspernari, quanto minus eius vocem qui est ex cœlis ipsis?
Agg.2.7.
14 Euangelij stabilem maiestatem, qua totus orbis est concussus, ipsaque adeò cœlorum machina velut obstupuit, cũ exili & euanescente Legalis œconomiæ sonitu comparat.
Deut.4.24.
15 Generalis exhortatio vt sub tanti regis fœlicissima subiectione reuerenter & religiosè viuamus, qui sicut suos potentissimè beat, ita etiam rebelles quàm seuerissimè vlciscitur. Hæc autem est Christianæ vitæ summa, priorem Tabulam respiciens.

f Ne aliqua hæresis, aut apostasia, sit offendiculo. g Nullus locus relictus est ipsius pœnitentiæ: quænam autem fuerit eius pœnitentia ex effectis docetur, ex patris enim conspectu decedens, mortem minitatur fratri. h Qui manibus palpari possit, crassa videlicet materia ac terrena. i Oblata species & imago minimè quidem fictitia, sed vera. k Vel perfectorum: sic enim vocat in cœlum receptos, etiamsi altera sui parte dormiãt in puluere. l Hæc ad regnum Christi referenda esse, satis indicat quod Propheta de Gentium vocatione subijcit.

m Significatur pudor ille honestus qui homines in officio retinet. n Religioso metu.

CAP. XIII.

Præceptiones addit non tantùm quæ ad mores, sed etiam quæ ad doctrinam pertinent.

1 FRaterna [1] charitas maneat.

2 || Hospitalitatis ne sitis immemores: || per hanc enim quidam inscij exceperunt Angelos hospitio.

3 Memores estote vinctorũ, tanquã vnà cum illis vincti: eorũ qui malis premuntur [a] ac si ipsi quoq; corpore *afflicti* essetis.

4 [2] Honorabile est inter quoslibet coniugium, & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

5 [3] Sint mores alieni ab auaritia: *sitis* contenti præsentibus, dixit enim [b] ipse,

6 || Non te deseram, neque te derelinquam.

7 Adeò vt confidenti animo dicamus, || Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi [c] homo.

8 [4] Memores estote ducum vestrorum, qui loquuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imitamini fidem, considerantes qui fuerit exitus conuersationis ipsorum. [5] Iesus Christus heri & hodie idem *est*, & in secula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferimini. [6] bonum enim est gratia constabiliri cor, [d] non cibis *quibus* non

Cap. XIII. Rom.12.10. 1.Pet.4.9. Gen.18.3. & 19.3.
1 Ad secundam Tabulam accedit, cuius summa est, charitas, præsertim in peregrinos & afflictos.
2 Castum coniugium in omni hominum ordine commẽdat: scortatoribus & adulteris extremum à Deo exitiũ minatur.
Iosue.1.5. Psal.118.6.
3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus sua sorte contentus.
4 Fortium ducum exempla sedulò ad imitationem proponenda.
5 Summã doctrinæ repetit, vnicum videlicet omnium de moribus præceptorum fundamentũ. Est autem eiusmodi: In vno Christo nobis esse acquiescendum, nec vnquam extra eius notitiam seruatũ fuisse quenquã, aut hodie seruari, aut deinceps seruandũ esse.
6 Perstringit eos qui externum cultum ac præsertim discrimen ciborum, cum Euangelio permiscebant, quam doctriam planè damnat, vt ex diametro repugnãtem Christi beneficio.

a Perinde afficiamini ac si vos ipsos illa calamitas attingeret. b Ipse scilicet Dominus. c Opponitur homo Deo. d Ex vna specie, nempè mundorum & immundorum ciborum discrimine intellige omnem ceremonialem cultum.

sunt adiuti [e] qui in ipsis versati sunt.

10 [7] Habemus [f] altare ex quo nō habent ius edendi [g] qui tabernaculo deseruiunt.

11 || Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra.

12 Quapropter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

13 [8] Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes,

14 || Non enim habemus hîc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

15 [9] Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, || id est fructum labiorum confitentium nomini eius.

16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 [10] Obedite ducibus vestris, & obsecundate, vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cū gaudio hoc faciant, & non gementes: id enim est vobis inutile.

18 [11] Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè cōuersari.

19 Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

20 Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrū Iesum, à mortuis reduxit,

21 [h] Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandum ipsius voluntatem, [i] efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum: cui *sit*, gloria in secula seculorum Amen.

22 Precor autem vos frattes, sufferte sermonem consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

23 Scitote fratrem *nostrum* Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

24 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia sit cum omnibus vobis.

Leuit. 4.11, & 6.30, & 16.27. Mich. 2.10. Ose. 14.3.

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim seruiebant tabernaculo, non vescebantur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: istæ porrò victimæ Christum nostram oblationem representabant. Itaque non possunt eius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalem eiectum & passum sequi: nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet, quòd extra portam est passus. 8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatum dicit, oportere pios Christi sectatores velut è mundo migrare ipsius crucem portantes. 9 Sublatis illis corporalibus sacrificijs, docet vera confessionis sacrificia superesse, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia consistunt, quibus demū victimis nunc delectatur Deus.

e Qui eorum discrimen superstitiosè retinuerint. f Altaris nomine oblationes intelligit. g Cuius non possint esse participes, qui legis ritus obstinatè retinent.

10 Parendū pastorum & presbyterorum monitis eorum videlicet qui pro animarum ipsius commissarum salute vigilāt. 11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hæbræis commendat: perseuerantiam & gratiarum incrementū ipsis à Domino precatur: excusat se quòd paucis sit eos consolatus, consumpta videlicet in disputādo epistola: & quosdā familiariter & amicè salutat.

h Aptos vel idoneos vos reddat.

i Hinc illa Patrū sententia, Deū in nobis coronare opera sua.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum.

EPISTOLA [a]CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4 Disserit de patientia, 6 de fide, 10 de animi modestia ad diuites. 13 Deinde ostendit tentationes ad malum, non ex Deo esse, 17 qui omnis boni author sit. 21 Qualiter recipiendus sit sermo vitæ.

1 IACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus [b] dispersis, salutem.

2 [1]Pro [c] summo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis;

3 *Illud* || scientes,[3d] probationem fidei vestræ parere patientiam.

4 [4] Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt sitis perfecti & integri, ita vt nihil desit.

5 [5] Quòd si cui vestrûm deest [e] sapiêtia, postulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

6 || Sed postulet cum fide [f] nihil disceptans: [6] nam qui disceptat, similis est fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

7 Ne igitur existimet homo ille se quicquam accepturum à Domino:

8 Vir animo duplici, inconstans *est* [g] in omnibus vijs suis.

9 [7] Porrò frater qui est [h] abiectus, glorietur in sublimitate sua:

10 [8] Contrà, qui [i] diues *est*, in abiectione sui || [9] quoniam veluti flos herbæ præteribit.

11 Nam *velut* exorto sole cum æstu, exaruit herba, & flos illius decidit, & spectabilis decor ipsius periit: ita & diues [k] in vijs suis marcescet.

12 || [10] Beatus vir qui tolerat [l] tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promisit Dominus ijs à quibus diligitur.

13 [11] Nemo quum [m] tentatur, dicat se à Deo tentari: [12] nam Deus tentari malis non potest, nec quenquam tentat.

14 Sed vnusquisque tentatur dum à propria cupiditate abstrahitur & inescatur.

15 Deinde cupiditas, posteaquã concepit, parit [n] peccatum: peccatum verò peractum gignit mortem.

16 [13] Ne errate, fratres mei dilecti,

17 Omne munus bonum & omne donum est perfectum supernè, descendens

CAP. I. 1 Primus locus, de consolatione in aduersis, in quibus nos nõ modò non frangi animo, sed etiã exultare oporteat. *Rom.5.3. Matth.7.7, mar.11.14, luc.11.9, iohan.14.3, & 16.23.* 2 Primum argumẽtum, Quia afflictionibus explorabitur fides nostra: quàm maximè nostra interest esse quàm purissimam. 3 Secundum, Quia sic in nobis gignitur patientia, virtus longè præstantissima. 4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propositum, vt vera & perpetua patientia à ficta & tẽporaria discernatur. Crux est velut instrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum est nostri in Christo consummatio. 5 Respõsio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id esse dictu, factu verò non item. Respondet, opus quidem hîc nobis esse longè alia sapientia quàm humana, vt quæ carni sunt adeò repugnãtia, nobis tamen optima esse statuamus: sed eius sapientiæ dono facillimè nos potituros, si modò illud à Deo, quo nihil est munificentius, ritè, id est certa cum fiducia, petierimus. 6 Digressio aduersus preces cum animi hæsitatione conceptas, vbi certam Dei promissionem habemus, qui secundus est huius epistolæ locus.

Eccle.14.11, esa.40.6, 1.pet.1.14. 7 Redit ad institutum, repetita propositione, exultandum esse in cruce, vtpote quæ nos non deprimat, sed attollat. *Iob.2.17.* 8 Antequã concludat, tradit doctrinã superiori oppositã, quomodo videlicet prosperis rebus (vt quum omnium rerum copia suppetit) sit vtendum: ita nimirum vt nemo idcircò sibi placeat, sed eò magis sit ab omni fastu alienus. 9 Argumentum ab ipsa rerum natura sumptum, quibus nihil sit vanius & incertius. 10 Conclusio, Crucem patienter esse ferendam, addito quarto argumento, quod superiorum summam complectitur, quia nimirum hoc itinere ad coronã vitæ perueniatur, ex gratia tamen, secundum promissionem. 11 Tertius locus huius epistolæ, in quo à tentationibus externis (id est ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tẽtationes internas descendit, id est ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa est, Non Deum sed vnumquenq; sibijpsi istarum tentationum esse autorem: Nos enim in sinu illam vitiositatem gestare, quæ arrepta vndecunq; occasione, vitiosos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitiosæ actiones, ac mors tandem earũ merces consequatur. 12 Additur ratio cur Deus non possit nobis esse malè agẽdi autor, quoniam malum non appetit. 13 Alia ratio à repugnantibus sumpta, Deus est omnium bonorum autor, & ita quidem vt semper sit sui similis: quomodo igitur malorum autor censeri posset?

a Vniuersalis. quia vni vel alicui homini, vel ciuitati vel regioni non sit inscripta. b Fidelibus omnibus Iudæis cuiuscunque tribus sunt per terrarum orbem dispersi. c Misera quum esset eorũ conditio in illa dispersione, rectè hinc auspicatur. d Illud in quo exploratur fides vestra, nempè multiplex illa tentatio. e Sapientiam vocat doctrinæ illius cuius mentio facta est cognitionem: nempè quorsum affligamur à Deo, & quis fructus ex afflictione sit capiendus. f Quid ergo opus est alijs mediatoribus?

g Cogitatis, & factis suis omnibus. h Qui affligitur vel paupertate contemptu, vllo deniq; calamitatis genere. i Cui omnia bene succedunt. k Et quæcunq; aliquis vel animo designat vel facit. l Afflictionẽ per quã exploratur à Domino. m Ad malè agẽdũ solicitatur. n Peccati nomine hoc loco actuale peccatũ intelligit.

Prou. 17.27. Matth.7.21, rom 2.13.

14 Quartus locus de ſermonis Dei præſtantia & fructu. Summa eſt, ſtudioſiſſimè nobis audiẽdũ eſſe verbum Dei, quum hoc ſit ſemẽ quo nos Deus pro gratuita ſua beneuolentia ex numero creaturarum ſelectos, ſibi genuit. Dãnat autem Apoſtolus duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbãt, nempè quod ita nobis placeamus vt loqui ipſi malimus quàm Deum loquentem audire, imò etiã ad correptiones indignemur: quibus vitijs placidum & ſedatum animum & puritatis amantem opponit.

à [o] Patre luminum, apud quem non eſt tranſmutatio, aut [p] conuerſionis obumbratio.

18 [14] *Is* [q] quia voluit, progenuit nos ſermone veritatis, vt eſſemus [r] primitiæ quædam ſuarum creaturarum.

19 Itaque, fratres mei dilecti, || ſit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

20 Nam ira viri [s] iuſtitiã Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus ſordibus & excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipite inſitum ſermonem, qui poſſit ſeruare animas veſtras.

22 || [15] Reipſa verò præſtate ſermonem: nec ſitis auditores ſolùm, [16] fallentes voſmetipſos.

23 [17] Nam ſiquis audit ſermonem, & eum non præſtat, is ſimilis eſt viro conſideranti faciẽ ſuam [u] natiuam in ſpeculo.

24 Cõſiderauit enim ſeipſum, & abijt, & ſtatim oblitus eſt qualis eſſet:

25 At qui introſpexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanſerit, quia non fuerit auditor obliuioſus, ſed effector operis, beatus erit in [x] opere ſuo.

26 [18] Siquis videtur religioſus eſſe inter vos, non frænans linguam ſuam, ſed [y] ſuum ipſius cor ſeducens, huius vana eſt religio.

27 [19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc eſt, [a] inuiſere orphanos & viduas in afflictione ipſorum: *&* immaculatum ſeipſum ſeruare à mundo.

15 Altera admonitio, Idcircò audiri Dei verbum, vt ex eius præſcripto vita inſtituatur. 16 Rationes addit, & eas quidem grauiſſimas: primùm, quia ſecùs fecerint, peſſimè ſibi ipſis conſulant. 17 Secunda, Quoniam præcipuum vſum verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant. 18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantùm bene agendi, ſed etiam bene loquendi regulam præſcribi. 19 Quarta, Charitate in proximos (præſertim alieno ſubſidio nitentes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum conſtare.

o Ab eo qui fons eſt & author omnium bonorum. p Pergit in metaphora, ſol enim pro varia & multiplici conuerſione, horas, dies, mẽſes, annum lucem & noctem efficit. q Id eſt, quod Paulus gratuitam beneuolentiam vocat, hic autem fons eſt noſtræ ſalutis. r Sacra cuiuſdam oblationis inſtar, ex reliquo hominum aceruo collecta. ſ Quod Deus præſcribit. t Lenitatẽ vocat modeſtiam & quicquid ferociæ altiſq; illis ſpiritibus opponitur. u Alludit ad natiuam illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renaſcimur, cuius viuam imaginem in Lege ſpectamus. x Ita ſe gerens opera etenim arguunt fidem. y Garrulitatis, maledicentiæ, petulantiæ fons eſt ſeipſum non noſſe. z Apud Deum qui Pater eſt, a Curare & pro virili ſubleuare.

CAP. II.

1 Perſonarum acceptiones diſcrepare dicit à Chriſti fide, 14 quam non ſatis eſt verbis profiteri, niſi 15 & operibus miſericordiæ & charitatis præſtemus eandem, 21 Abrahæ exemplo.

CAP. II. *Leuit.19.15, deut.1.17, & 16 19, prou.24.23, eccle.42.2.*

1 Quinta, Charitatem, quæ à vera fide proficiſcitur, cum perſonarum acceptione conſiſtere non poſſe: quod illuſtrat, propoſito eorum exẽplo, qui cum pauperum contumelia diuites colunt.

2 Peruerſos eſſe iudices qui diuitem pauperi anteponãt, declarat ex eo quòd Deus è contrario pauperes quos veris diuitijs locupletaret, diuitibus antepoſuerit.

3 Secundò, Inſanos etiã eoſdem eſſe probat, ex eo quòd diuites ſint potius execrabiles, vt qui Eccleſiam perſequantur, & Chriſtum blaſphement. Loquitur enim de impijs & profanis diuitibus, cuiuſmodi ſemper fuerunt pleríque, quibus pios pauperes & abiectos opponit.

1 || [1] FRatres mei, ne cum reſpectu perſonarũ habete fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti [a] glorioſi.

2 Nam ſiquis in cœtum veſtrum ingrediatur aureum geſtans annulum, veſte ſplendida, ingrediatur autem & pauper cum ſordida veſte.

3 Et reſpexeritis ad eum qui veſtem geſtat ſplendidam, & dixeritis ei, Tu ſede hîc [b] pulchrè: & pauperi dicatis, Tu ſta illic, aut ſede hîc ſubter ſcabellum meum:

4 [c] Nónne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices [d] peruerſè deliberantes?

5 [2] Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mũdi huius *vt fierẽt* diuites fide, & hæredes regni quod promiſit ijs à quibus diligitur?

6 At vos contumelia affeciſtis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

7 Nónne blaſphemant præclarũ illud nomen [f] à quo eſtis cognominati?

8 [4] Si quidem [g] Legem regiam præſtatis ſecũdum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipſum, bene facitis:

9 Sin verò perſonam reſpicitis, peccatum cõmittitis, & redarguimini à Lege veluti tranſgreſſores.

10 [5] Quiſquis enim totam Legem ſer-

4 Concluſio, Charitati quam præſcribit Deus, cum illa perſonarum acceptione conuenire non poſſe, quum via regia ſit incedendum. 5 Nouum argumentum ad eiuſdem concluſionis probationem, Non diligi proximos ab ijs qui alijs neglectis certos quoſdam ambitioſè colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis reſcindit quod minus fuerit ipſi commodum, imò reus meritò cenſetur violatæ Legis in genere, etiãſi cætera obſeruarit.

a Si enim quæ eſt Chriſti gloria cognoſceretur, & vt debet æſtimaretur, non tantus eſſet perſonarum reſpectus. b Honeſto & honorifico loco c Nónne (quod minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicaſtis? d Ad verb. peruerſarum cogitationum. e Tenues, inopes, & (ſi mundi iudicium ſpectes) omnium hominum abiectiſſimos. f Ad verb. quod inuocatum eſt ſuper vos. g Lex regia inſtar viæ regiæ dicitur, quæ eſt plana & ſine diuerticulis, ea omnes & ſingulos proximi nomine comprehẽdit, quos officio iuuare poſſimus.

uauerit,

6 Probatio, Quia vnus & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum

7 Conclusio totius tractationis, ea conditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clementiam, vt vicissim teneamur mutuã beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiam Dei nõ sensurum.

Gen. 22. 10.

8 Quintus locus cum superiore tractatu optimè cohærens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidem quæ opera non edat, non esse fidem illam qua iustificamur, sed fidei simulacrum, siue per fidem non esse iustificatos,

tauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.

11 [6] Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quòd si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgressor Legis.

12 [7] Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

13 Nam damnatio absque misericordia *erit* ei qui non præstiterit [i] misericordiam: & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

14 [8] Quæ vtilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? nũ potest fides illa eum seruare?

15 [9] Quòd si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu,

16 Dicat autem eis aliquis vestrûm, Abite cum pace, calescite & saturamini: non tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

17 Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se:

18 [k] Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 [10] Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

20 [11] Vis verò nosse, homo vane, fidem illam *quæ est* absque operibus, mortuam esse?

21 Abraham pater ille noster, nónne ex operibus [l] iustificatus est, ‖ quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

qui fidei effecta non demonstrant. 9 Prima ratio à simili, Si quis famelico dixerit, Satur esto, nec intereà quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita si quis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam glorietur, nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causa. 10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illam habeant. Atqui nihilominus cohorrescunt. non sunt igitur iustificati, nec fides illa vera est fides, 11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quẽ nõ dubium est vera fide fuisse præditũ. Is verò filiũ suum offerens, ea fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium, quum diceretur fides ei ad iustitiã fuisse imputata.

h Non quòd peccatorum sit æqualitas, sed quia qui vnicum Legis apicem violarit, is maiestatẽ Legislatoris violauit. i Qui durus & asper aduersus proximũ fuerit, aut etiam qui non eum iuuerit, is durum ac præfractum iudicem Deum experietur. k Imò etiam sic cuiuis licebit tuam arrogantiam retundere. l Nónne ex operibus compertus est fuisse iustificatus: hic enim non de causis iustificationis disserit, sed ex quibus effectis cognosci possit?

Gen. 15. 6. rom. 4. 3. gal. 3. 6.

12 Conclusio, iustificari non qui fide qualicunque sit præditus, sed ea fide quam opera consequantur.

Iosu. 2. 1.

13 Quarta ratio à simili exemplo, Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse

22 Vides fidem [m] administram fuisse operum ipsius, & ex operibus [n] fidem perfectum fuisse;

23 Itaque [o] impleta est Scriptura quæ dicit ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 [12] Videtis igitur ex operibus [p] iustificari hominem, & non [q] ex fide tantùm?

25 [13] Similiter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nuntios, & alia via emisisset?

26 [14] Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus, mortua est.

ex operibus probauit. 14 Conclusio repetita, Non fidem, sed cadauer quoddam esse fidem quæ opera non edat.

m Efficacem & fœcundam bonorum operum. n Fidem declaratam fuisse, nempe veram fuisse, idque ex operibus. o Tum impleta fuit Scriptura, quum planè perspectum est, quam verè illud fuerit de Abrahamo scriptum. p Iustum comprobari. q Ex illa videlicet mortua & euanida, quam vos iactatis.

CAP. III.

3 Vt doceat linguam hominis Christiano esse coercendã fidei & charitatis sancta repagulis, 9 commoda & incommoda quæ ab ea proueniunt ostendit: 15 & quid humana sapientia. 17 à cœlesti distet.

Cap. III.

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiose faciũt) ius rigidæ cẽsuræ in alios vsurpet.

Eccle. 14. 1. & 19. 17. & 25. 11.

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese prouocant, qui tam solicitè & rigidè alios damnãt, quum & ipsi rei inueniantur.

1 [1] NE sitis multi magistri, fratres mei, [a] scientes [a] fore vt grauius iudicium auferamus:

2 In multis enim labimur omnes. ‖ [3] Siquis in sermone nõ labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

3 [4] Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totũ corpus eorum circumagimus:

4 Ecce naues quoque, quum tantæ sint, & à ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

5 Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. [5] Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

3 Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore coniunctus, vt constet neminem esse qui meritò culpari non possit, quũ vel linguam frænare rarissima sit virtus. 4 Duabus similitudinibus, vna à frænis equorũ, altera à nauiũ gubernaculis sumpta, quãtæ res rectæ linguæ moderatione effici possint ostẽdit. 5 Ex aduerso, quanta in toto orbe terrarũ incommoda ex linguæ intemperãtia proueniant declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

a Sub. nisi ab ista censoria & arrogantia plena reprehensione aliorum destiterimus.

6 Inter cætera linguæ vitia, Apostolus potissimum coarguit maledicentiam in proximũ, præsertim in ijs qui nihilominus pij & religiosi videri volunt.
7 Duplici ratione negat Deo posse laudem tribui ab homine maledico: primùm quia homo sit Dei imago, quam qui non reueretur, ne Deũ quidem ipsum reuereatur.
8 Secundò, Quia non patitur ordo in rerum natura à Deo positus, vt res adeò inter se repugnantes simul constituantur.
9 Octauus locus cum superiore cohæres, de animi lenitate retinenda, cui opponitur inuidia & animus irritabilis. Obstruit autem initio præcipuum istorum malorum fontem, nempe falsam sapientiæ persuasionem, quum tamen nulla sit vera sapientia nisi quæ cœlestis est, & ad omne veræ moderationis ac simplicitatis genus animos nostros format. 10 Quoniam sibi persuasit mundus miseros esse qui pacificam & simplicem vitam colant, pronuntiat ex aduerso Apostolus, tandem eos collecturos pacificæ iustitiæ messem.

6 Lingua etiam flamma *est, &* [b]mũdus iniquitatis: ita *inquam*, lingua constituta est inter membra nostra, maculans totum corpus, [c]inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiumq; & marinorum, domatur & domita est à natura humana:

8 Linguam autem nullus hominum domare potest. malum *est* quod coerceri non possis: plena *est* veneno mortifero.

9 [6] Per ipsam benedicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui [7] ad similitudinem Dei conditi sunt.

10 [8] Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11 Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

12 Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcẽ aquam *potest* edere.

13 [9] Quis sapiens & scientia præditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cum mansuetudine sapientiæ,

14 Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote aduersus veritatem.

15 Non est *enim* ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis, demoniaca.

16 Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

17 Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena [d] misericordiæ & fructuum bonorum, absque diiudicatione, sine simulatione.

18 [10] Fructus autem iustitiæ cum pace seritur pacificis.

b Congeries & cumulus quidam omnium scelerum. c Qua possit vel totum orbem conditum accendere. d Misericordiam opponit inhumano & fero ingenio, fructus autem bonos tribuit cœlesti sapientiæ, quod qui ea sit imbutus, omnia referet ad Dei gloriam, & proximi commodum.

CAPVT IIII.

1 Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt. 7 Animi submissionem, 8 subiungit & repurgationem, 9 à superbia, 10 detractatione, 14 & ab obliuione propriæ infirmitatis.

Cap. IIII. 1 Progrediens in eodem argumento alias bellorum & litium causas ab effectis damnat, nempe immodicas cupiditates, quas Dominus meritò frustratur, vt nihil aliud quàm insanabiles cruciatus adferant ijs quibus insunt.

1 [1] VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

2 Concupiscitis, & non habetis: inuidetis, & studiosè affectatis, nec potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, [2] propterea quod non petitis.

3 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

4 [3] Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi inimicitiam esse cum Deo. Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

5 [4] An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nobis?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam.

Prouer. 3. 34. 1. Pet. 5. 5. Ephes. 4. 27.

2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deũ velle facere suarum libidinum administrum, dum vel per se illicita vel licita quidẽ, verùm in peruersos vsus, petũt.

7 ‖ [5] Subijcite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis.

8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* dupli ces animo.

9 [6] Affligimini & lugete, & flete, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in [a] mœrorem.

10 ‖Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos.

1. Pet. 5. 6.

11 [7] Ne alij aduersus alios loquimini

3 Alia ratio cur eiusmodi effrænes cupiditates omninò sint damnandæ, quoniam videlicet qui mundo sese addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto sacri illius spiritualis coniugij vinculo. 4 Occupatio, Animos quidem nostros sponte in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauenda: quod studium inane non erit quum Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem eâ gratia donet quæ sit omnibus illis vitijs superior.
5 Conclusio, Contrarias virtutes illis vitijs esse opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionibus obsequebamur, Deo subijciendas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deum quamproximè accedamus. 6 Pergens in eadem oppositorum collatione, profanis illis gaudijs seriam animi contritionem, & arrogantiæ sanctam modestiam opponit. 7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehendit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideoque superciliosè dãnant quicquid ipsis non arridet: quod fieri sine graui in vnicum nostrum Legislatorem iniuria non potest. Ita enim eius leges vt non satis diligenter scriptæ culpantur, & sibi arrogant homines quod vnius est Dei quum legem conscientijs imponunt.

a Hoc vocabulo Græci tristitiam cum pudore quodam coniunctã declarant, quæ in vultu demisso, & humi quasi affixo apparet.

fratres

fratres: qui loquitur contra fratrem, quique damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem. quòd si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: || tu quis es qui iudicas alium?

13 [8] Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum & mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die, quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, || Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio, mala est.

17 [9] Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

Rom. 14. 4.

8 Alterum vitium, Quũ de his velil- lis rebus ac negotijs perinde homines confidẽter statuunt, acsi aliunde non penderent singula ipsorum vitæ momenta.

9 Conclusio totius tractationis superioris, Non modò nihil prodesse voluntatis Dei cognitionẽ, nisi vita ei respondeat, sed etiam peccata efficere multo grauiora.

1. Cor. 4. 19.

CAP. V.

1 Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuntiat, enumerata eorum superbia, 7 vt pauperes audientes diuitum infœlicem exitum, 8 æquo animo afflictiones, 11 vt Iob, 14 etiam qui infirmantur, ferant.

1 [1] Agite nunc diuites, flete, vlulantes super miserijs vestris superuenturis.

2 Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimenta vestra obnoxia tineis facta sunt.

3 Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est: & ærugo eorum testabitur aduersum vos, & exedet carnes vestras velut ignis. thesaurum congessistis in vltimos dies.

4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui messuerunt, [a] in aures Domini Sabaoth introierunt.

5 In delicijs vixistis super terram, & lasciuistis: [b] enutristis corda vestra vt in [c] die mactationis.

6 Condemnastis, occidistis iustum: non resistit vobis.

7 [2] Patientes igitur estote, fratres, vsque ad Domini aduentum. [3] Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terræ patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

CAP. V.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in suo luxu immersis, vltimum exitium denuntiat, stultam eorum fiduciam irridens, quum nihil sit eiusmodi rebus inanius.

2 Pauperibus applicat quod in diuites dixerat, monẽs vt patienter expectent, dum adueniat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciscatur.

8 Patientes estote & vos, *&* stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 [4] Ne [d] ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condemnemini: [5] ecce, iudex ante ianuam adstat.

10 [6] Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

11 Ecce beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* sustinent. tolerantiam Iob audistis, & [e] finem Domini vidistis: nam valdè misericors est Dominus ac commiserans.

12 || [7] Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: [f] sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 [8] Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? psallat,

14 [9] Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ & orent pro eo, || vngentes eũ [g] oleo, [h] in nomine Domini.

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigetque eum Dominus: quòd si [i] peccata commiserit, remittentur ei.

16 [10] Confitemini alij alijs offensas,

3 Occupatio, Quamuis tardus videatur eius aduentus, tamẽ imitandos saltem esse nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ destinata, patienter expectant. Deum porrò ne tantillum quidem dilaturum tẽpus illud quod constituit.

Mat. 5. 34.

4 Patientiam Christianam ex eo commẽdat, quòd quum reliqui soleant mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles è contrario ne acceptis quidẽ iniurijs sint queruli.

Mar. 6. 13.

5 Conclusio, Professoribus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus. 6 Quoniam plerique solent obijcere, præstare iniurias quomodocunq; repellere, opponit Patrum exempla, quorum patientiæ fœlicissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit. 7 Quoniam ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leuiora quandoque grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantum scelus execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus. 8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus. 9 Peculiariter ostendit ad quos potissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, quod & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetrata. 10 Quoniam confitentibus non autem sese iustificantibus remittuntur à Deo peccata, ideò adijcit Apostolus, oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alij alijs succurramus.

a Exauditi sunt à Domino multo potentiore quàm ipsi sitis. b Indulsistis vobis. c Diem sacrificij vel conuiuij vocant Hebræi diem solenni epulo destinatum.

d Gemitum vocat intestinam quandam querimoniam, quæ impatientiam declarat. e Quem exitum dederit Dominus. f Quod affirmandum fuerit, simpliciter & sine iureiurando affirmate: quod negandum, simpliciter negate. g [illegible] symbolum doni sanationis: nunc verò quum non extet donum, non est necessarium amplius symbolũ. h Inuocato nomine Domini. i Rursus peccatorũ meminit, propter quæ nimirũ plerunq́ [illegible]

& orate alij pro alijs, vt sanemini.[11] multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

17 ‖ Elias homo erat iisdem quibus nos obnoxius, & [k] precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses.

18 Et rursum precatus est, & cœlum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

19 [12] Fratres, ‖ si quis inter vos aberrarit à veritate, & [l] converterit eum quispiam,

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

3.Reg.17.1. & 18.45. Luc.4.25.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò ex puro animo proficiscantur.

Mat.18.15.

12 Occupatio, Non dānari quasuis reprehensiones, quum è contrario nihil sit Deo gratius quā oberrantem fratrem in viam reuocare.

k Repetitio Hebraica, quasi diceret, religiosè precatus est.

l A via reuocarit.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

1 Magnifice extollit Dei gratiam in Christo, 7 qua fide recipitur, & spe possidetur: 10 de qua vaticinati sunt Prophetæ. Inde deducit exhortationem. 13 vt renuntiantes mundo 21 & priori vita, se Deo conforment.

1 ETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pōtum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam:

2 [1] Dilectis ex [a] prænotione Dei Patris ad [b] sanctificationem Spiritus per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem [c] viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cœlis seruatam.

5 [2] Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri [d] tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in varijs tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, [e] quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem [f] animarum.

10 [3] De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulū prænuntius ille qui

CAP. I.

1 Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officijs, primo loco de principijs omnium Christianarum actionū disserit, longè supra naturam assurgens, & longius etiam nos deducens. Ostendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitam misericordiam primùm quidem fuisse ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idque vt tandem sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cœlestem, & æternam recipiamur.

2 Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, ostendit, nēpe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamē fides nos ita securos præstat, vt non modò non frangamur doloribus, sed etiam Deū ipsum alioqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquam quòd temporaria sunt, nobis non perdendis, sed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem salutem consequamur. 3 Fidē veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Propheticam & Apostolicam doctrinam respicit: deinde vnius eiusdemque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prędicationē dicit esse Prophetię cōplementū, quamuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

a Vel, ex proposito Dei. b Vt spiritu segregati, Deo consecrentur, Eph.1.5. c Perennem.

d Illud est tempus, quod Daniel tempus finis vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerum vniuersitas expectat, Rom.8.19. e De secundo aduentu loquitur. f Sub. vestrarum.

 in

in ipsis *erat* Spiritus Christi, declararet *euenturas* Christo perpessiones & gloriã illas consequuturam.

12 Quibus patefactum est eos nõ sibi sed nobis ea administrare quæ nunc annũciata sunt vobis per eos qui vobis prędicarunt Euangelium per [g] emissum è cœlo Spiritum sanctum, in quæ desiderant Angeli introspicere.

13 [4] Quapropter [h] succincti lumbis mentis vestræ sobrij, [5] [i] integrè sperate in eam [6] quæ ad vos defertur gratiam [7] in patefactione Iesu Christi.

14 [8] Vt filij obedientes, qui vos non conformetis pristinis quæ in ignorantia vestra *viguerunt* cupiditatibus.

15 || Sed sicut is qui vos vocauit sanctus est, ipsi quoque sancti in omni conuersatione reddamini.

16 [9] Propterea scriptum est, || Sancti estote: nam ego sanctus sum.

17 [10] Itaque si patrẽ [k] cognominatis eum || qui citra personarum respectum iudicat ex cuiusque opere, cum timore versamini commorationis vestrę tẽpore.

18 [11] Vt qui sciatis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuisse redemptos ex vana vestra cõuersatione, ex patrum traditionibus accepta:

19 || Sed pretioso sanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Christi:

20 || [12] Præordinati quidem ante [l] iacta mundi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

21 Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset.

22 [13] Animabus vestris purificatis, auscultando veritati per Spiritum, || cum charitate fraterna simulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impensè:

23 Renati nõ ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem Dei viui, & manentis in æternum.

24 || [14] Nam omnis [m] caro *est* vt gramẽ, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramẽ, & flos eius decidit.

25 [15] Sed verbũ Domini manet in æternum: hoc autẽ est verbum illud quod euangelizatum est vobis.

1. Cor. 6. 20. & 7. 23. heb. 9. 14. 1. ioh. 1. 7. apoc. 1. 5. Rom. 16. 25. ep. 3. 9. col. 1. 26. 2. tim. 1. 9. tit. 1. 2. Infra. 2. 17. rom. 12. 10. ephe. 4. 3. Esa. 40. 6. eccl. 14. 18. iac. 1. 10.

Luc. 1. 75. Leu. 11. 44. & 9. 2. & 20. 7. Deut. 10. 17. rom. 2. 11. galat. 2. 6.

4 A fide ad spem trãsit, indiuiduam nimirum si dei comitẽ, vtiturq; argumento à comparatis, Non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari, quam summo desiderio ipsi etiam Angeli expectent. 5 Qualem oporteat spem nostrã esse, mira breuitate explicat, perpetuã nimirum, tantisper dum re sperata potiamur: deinde quid nobis sit sperã dum, gratia nimirum, (i. gratuita salus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temerè sibi pollicentur homines. 6 Argumentũ ad animos nostros erigẽdos, quũ Deus minimè expectet vt se quæramus, sed tantum beneficium ad nos vsque deferendum curet. 7 Scopum fidei proponit, ne quis vel citius vel serius sibi plenam illam salutem promittat, alterum videlicet Christi aduentum: simulque monet ne ex præsenti statu dignitatem Euãgelij metiamur, quum id quod nunc sumus, nondum sit patefactum. 8 A fide & spe transit ad vtriusque fructus, qui obedientiæ nomine intelliguntur. Posita autem ea est duabus in rebus, nempè vt cupiditatibus renuntietur, & sancta vita instituatur. Et habent quidem illæ initium ab ea cæcitate in qua omnes homines nascuntur: sanctimonia verò à gratia Dei nos adoptantis, ac proinde regenerantis, vt eadem sit patris & filiorum indoles. 9 Ostendit sanctificationem necessariò cõsequi adoptionem. 10 Vt antea fidem & spem, sic nunc quoque obedientiam veram a ficta discernit, externæ laruę opponens perspicacissimos Dei oculos, & vanæ securitati seriam reuerentiam. 11 Exhortatio, proposita beneficij Dei Patris, in nobis proprij Filij morte sanctificandis, dignitate ac magnitudine. Opponit autem partim Legales purificationes ipsi rei, (i. Christi sanguini) partim etiam humanas traditiones, quas vt prorsus vanas & superstitiosas damnat, quantumuis sint inueteratæ.

g Alludit ad Propheticam Ioelis in Apostolis tanquam in primitijs Spiritus sancti exhibitam die Pentecostes, quam idem noster Petrus explicat, Act. 2. 16. h Translatio sumpta ex vetusto more: quum enim prælongis vestibus vterẽtur, nõ poterant nisi succincti iter facere. hinc illud Christi dictũ, Sint lũbi vestri præcincti. i Solidè & sinceré. k Si eius Patris filij vultis cognominari.

12 Occupatio, Quid igitur mundo factum est ante exhibitũ Christũ? an nulla prius fuit sanctimonia, nulla denique Ecclesia? Respondet Apostolus, fuisse præordinatum Christum liberãdis hominibus antequam ipsimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Ecclesia ante ipsius aduentum in carne: sed nos tamen esse fœlicissimos præ alijs, quibus reipsa exhibitus fuit Christus, vt qui morte pro nobis obita ac superata, quam efficacissimè nunc in nobis agat Spiritus sui virtute, ad fidem, spem, ac charitatem in nobis creandas. 13 Obedientiæ practicen (id est charitatem) commendat, sedulò rursum inculcans sese non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa nostra natura promanante differere, sed de illa demùm cuius principium est Dei Spiritus, animas nostras Verbo fide apprehenso purificans, atque adeò spiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, sicut Deus ipse purissimus est & verè viuus. 14 Ratio cur cœlesti ista genitura necessariò sit opus, Quoniam videlicet homines, quantuscunque videatur illorũ splendor, natura sunt omnis veri ac solidi boni inanes. 15 Rursum ne quis spirituale illũ vigorẽ in fictitijs imaginationibus quęrat, reuocat nos Apostolus ad verbum Domini: & ita quidam vt doceat non esse verbum aliud Domini expectandum, sed in eo vno consistendum quod euangelizatum est.

l Ab æterno. m Carnis nomen imbecillitatem nostram naturæ declarat, quæ quidem præcipuè in carne consideranda est.

CAP. II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam quæ genituræ respondeat: 6 Ac ne titubet eorum fides, allegat quid de Christo prædictum fuit. 11 Hortatur deinde vt obedientiam præstent magistratibus, 21 & patienter aduersa ferant Christi exemplo.

1 PRoinde || [a] depositæ omni malitia & omni dolo & simulationibus & ...

Rom. 6. 4. ephe. 4. 22. coloss. 3. 8. hebr. 12. 1.

1 Substrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes superstruxit, omnium Christianorum actionum bases, nempe fidem, spem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum est vt omnem tum occultæ tum manifestæ malitiæ speciem fugiamus.

inuidẽtijs, & omnibus obtrectationibus,

2 [a] Vt [2] modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adolescatis:

3 [3] Si quidem gustatis quòd benignus sit Dominus.

4 [4] Ad quem accedentes, qui est lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* pretiosus:

5 Ipsi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus spiritualis || [5] sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

6 [6] Quapropter etiam continetur in Scriptura, || Ecce pono in Sion lapidẽ in imo angulo, electum, pretiosum: cui qui credit, non pudefiet.

7 [7] Vobis igitur est honori qui creditis: immorigeris verò, || lapis quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus est caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offensionis:

8 *Nempè* ijs qui offendunt ad sermonem, || immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.

9 || [8] Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem *sibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem suam lucem.

10 || Qui quondam eratis non populus, nunc *estis* populus Dei: qui non cõsequuti misericordiam nunc estis misericordiam consequuti.

11 [9] Dilecti, [10] precor vt tanquã aduenæ ac peregrini, [11] abstineatis || à carnis cupiditatibus, [12] quę militant aduersus animam:

12 [13] Et || conuersationem vestrã habeatis honestam inter Gentes: vt pro eo quòd loquuntur aduersus vos velut maleficos, || [14] ex bonis operibus *quæ* spectarint, glorificent Deũ [b] die visitationis.

13 [15] Proinde || subiecti estote cuivis [c] humanæ ordinationi [16] propter Dominum: [17] siue regi, vt qui superemineat:

14 Siue præsidibus, vt qui per eum mittantur [18] tum ad vltionem malefico-

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi incorrupti semine recens geniti, idem Verbũ auidè tanquam lac sugẽtes, magis ac magis in illa spirituali vita velut adolescamus. Sincerum autẽ illud vocat, non modò quia res est purissima, verùm etiã vt nobis ab ijs caueamus qui illud adulterant.

Apoc. 1. 6.
Esa. 28. 16,
rom. 9. 33.
Psal. 118. 22.
matth. 21. 42.
act. 4. 12.
Esa. 8. 14,
rom. 9. 33.

Exod 19. 6.
Ose. 2. 23,
rom. 9. 25.
Rom. 13, 14.
gal. 5. 16.
Infra, 3. 16.
Matth. 5. 16.
Rom. 13. 1.

8 Oppositũ membrum, Electorum videlicet summã excellentiam describit, simulque ne quis ambigat sit electus necne, reuocat nos Apostolus ad vocationem efficacem, i. ad Euãgelij vocẽ & in auribus & in animis nostris externa etiam prædicatione & Sacramentis sonantem, ex qua æternum illud alioqui occultissimum electionis nostræ decretum certò intelligamus, idque ex vna Dei gratuitò eligẽtis & vocantis misericordia. Itaque illud iam superesse dicit, vt tantam Dei potentissimi bonitatẽ modis omnibus prędicemus. 9 Redit ad generalem illam exhortationem. 10 Ratio cur sanctè nobis sit viuendum, quia nimirùm cœlestes ciues sumus, ac proinde non ex huius mundi corruptissimi, sed ex cœlestis ciuitatis legibus viuendum nobis est, etiamsi aduenæ simus in mundo. 11 Aliud argumentum, Carne (id est corrupta illa natura) non viuunt Filij Dei, sed spiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent. 12 Tertium argumentum, Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen salutem nostram non desinant oppugnare. 13 Quartum argumentum ab vtili, Quoniam sic quoque nostræ existimationi consulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandem sententiam mutare. 14 Sextum argumentum, quod etiam est maximi momenti, quia sic maximè amplificatur Dei gloria, dum honestæ nostræ vitæ exemplo vel profanissimi homines adducti, sese Deo subijciũt. 15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, sigillatim particularia hominum officia describens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magistratibus & summis & inferioribus debetur. 16 Primum argumentum, Quia Dominus est istius humanæ (id est inter homines constitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini seruos oportet prę cæteris esse huius ordinis obseruandi studiosos. 17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & summis magistratibus parere se velle dicunt, eorum autem ministros aspernantur: quasi verò ministri nõ sint armati eius à quo mittuntur authoritate. 18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantũ vtilissimi, sed etiam planè necessarij, quum hac demùm ratione præmia virtuti, vitijs pœnæ constituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac fœlicitas.

3 Commendat spiritualè illud alimentum, à suauitate & vtilitate. 4 In eadem exhortatione pergit, sed diuersa translatione vtens, allusione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddam sacrum spirituale ædificium esse dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum sit Christus, velut viuus lapis, omnes sibi adiunctos sua vitali virtute fulciens, & secum compingens, quanuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur. 5 Pergens in eadem similitudine, nos iam comparat sacerdotibus, idcircò in illo spirituali templo collocatis, vt spirituali cultu (id est sanctitate ac iustitia) ipsum colamus. sed vt templum ita etiam sacerdotium Christo superstruit, in quo vno gratæ sint nostræ omnes spirituales oblationes. 6 Probatio ex Esaiæ Prophetæ testimonio. 7 Opposita inter se conditione credentium beatissima, rebellium autem longè miserrima, stimulos addit credentibus, alijs autem insultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis resistant quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc scriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Respondet igitur primum omnium, non esse cur ad hanc illorum contumaciam, quasi rem aliquam nouam, quisquam obstupescat, quum tot ante seculis præmoniti simus ita id futurum: deinde sic visum esse Domino nonnullos ad hoc ipsum condere, vt in eorum iusta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Christi gloriam sic quoque ipsum mirum [illegible] illustrari, quum nihilominus maneat Christus firmum Ecclesiæ suæ caput, & qui in eum impingunt, non Christum sed seipsos euertant. Quartò, etiamsi ad hoc isti conditi sint, Deo tamen non esse illorum exitium tribuendum, sed præfractæ ipsorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem siue ipsorum damnationem intercedit, estque vera & genuina eorum [illegible] causa.

a Vt noui homines facti.

b Quando illorum quoque Deus miserebitur. c Ordinationis nomine ciuilis gubernationis dispositionem intelligit; eam autem humanam vocat, non quòd humanitus sit excogitata, sed quòd hominum ea sit propria.

rum, tum ad laudem rectè agentium.

15 [19] Quoniam ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frænetis amentium hominum ignorantiam:

16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem sed vt serui Dei.

17 [20] Omnes [d] honorate, || [e] fraternitatem diligite. Deum timete: Regem honorate.

18 || [21] Famuli, subditi estote cũ omni timore dominis, non solùm bonis & æquis, sed etiam prauis.

19 || [22] Hoc enim gratum est, siquis propter [f] conscientiam Dei, suffert molestias iniustè afflictus.

20 Quæ enim est laus si quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quum benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deum.

21 [23] Nam ad hoc vocati estis quoniã & Christus passus est pro vobis, relinquens vobis [g] exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius.

22 || Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore ipsius:

23 Qui conuitijs affectus, non vicissim conuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: [24] sed committebat *vindictam* ei [25] qui iustè iudicat:

24 [26] Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis.

25 Nam eratis velut oues errantes: sed conuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.

Supra 1.11, rom. 12.10. Eph. 5.6, coloss. 3.22. 1. Cor 7.10. Esa. 53.9. 1 iohan, 3. 6,

19 Primum argumẽtum explicat copiosius, ostẽdens libertatem Christianam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænũ legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen: quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati, 20 Ciuilem vitam, occasione ex ijs quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuersales diuidit, nempè in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. 21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit, vt vltro non coactè, non tantum æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subijciant.

22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratiorem hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

23 Seruitutis asperitatem lenit, quum disertè pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquius ferant istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Christum illum Dominum dominorum pro exemplo, significat non posse non videri nimium molles, qui in tolerandis iniurijs difficiliores se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus. 24 Remedium aduersus iniurias illis ostendit, nempè vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo.

25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cœlis habeant, iniurias seruis illatas iustè (id est absque personarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à consideratione iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem simul & finem beneficij à Christo accepti.

d Charitate & officijs prosequimini.

e Fraternum cœtum, & coniunctionem, vt Zach. 11. 14. vel fraternam coniunctionem.

f Quòd ei sit religio Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc [illegible] sibi impositum.

g Translatio sumpta à pictoribus vel à pædagogis.

CAP. III.

1 Ne mulieres Christianæ viros suos licet Ethnicos contemnant, 5 piarum mulierum exemplum proponit. 8 Addit generales præceptiones, 14 vt æquo animo sustineant persequutiones, 16 & intrepidè respondeant de sua fide, 18 idq́ auspicijs Christi.

1 Similiter || 1 vxores subiectæ *sint* suis viris [2] vt etiamsiqui non obediunt Sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant:

2 Vbi spectarint cum reuerentia *coniunctam* castam conuersationem vestram:

3 || [3] Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumposito auro, vel palliorum amictu:

4 Sed [a] occultus ille cordis homo, *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est [b] coram Deo pretiosus.

5 [4] Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese, subiectæ suis viris.

6 Sicut || Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ estis filiæ dum benefacitis, [5] etiam quum non terremini vllo pauore.

7 || [6] Viri similiter, vnà [c] versentur vt

CAP. III. Coloss. 3.18. eph. 5.22. 1. Tim. 2. 9. Genes. 18.12. 1. Cor. 7. 3.

1 Tertio loco vxorũ in maritos officia perscribit, subiectionem etiã illis præcipiens: 2 Nominatim de ijs agit quæ maritos habebãt nõ Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat, vt eos honestate ac pudicitia Domino lucrifaciant.

3 Mulierum luxum damnat, & verum ac coram Deo preciosum earum ornatum indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo positum. 4 Argumentum à sanctarum mulierum, ac præsertim Saræ credentium matris exemplo. 5 Quoniam mulieres natura sunt meticulosæ, significat se subiectionem ab eis requirere, quam nec vis metus extorqueat. 6 Maritos vicissim suum officium docet, nempe vt quanto excellũt intelligentia ac prudentia, tanto se præstent prudentiores & magis circunspectos.

a Qui in mente fidem fixam habeat. opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.

b Veré pretiosus, & ipsius Dei iudicio.

c Omnia matrimonij officia obeant,

[a] scientes decet, [7] [e] vasi muliebri vt infirmiori tribuentes [f] honorem, [8] vtpote qui vnà etiam hæredes *sitis* [g] gratiæ vitæ, [9] ne interrumpantur preces vestræ.

8 [10] Denique omnes *estote* concordes, mutuò molestiarum sensu affecti, fraterna præditi charitate, misericordes, comes:

9 ‖ [11] Non reddentes malū pro malo, aut conuitium pro conuitio, sed contra, benedicentes: [12] vt qui sciatis vos ad hoc vocatos esse vt benedictionis hæreditatem possideatis.

10 ‖ [13] Itaque qui vult vitam diligere, & [h] videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolum.

11 ‖ Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam.

12 Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorum: [i] vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.

13 [14] Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?

14 ‖ Sed & *siquid* perpetiamini propter iustitiam, beati *tamen estis*. [15] Cæterùm ‖ [k] timorem eorum ne timete, neque turbamini:

15 Sed Dominum Deum [l] sanctificate in cordibus vestris. [16] *Estote* autē semper parati ad respondendum cuilibet petenti rationem eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

16 Conscientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tanquam maleficos pudefiant, quæ incessunt vestram bonā in Christo couersationem.

17 [17] Melius enim *est* vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 ‖ [18] Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, [19] iustus pro iniustis: [20] vt nos ad Deum adduceret, [21] mortificatus quidem [m] carne, viuificatus autem Spiritu.

19 [22] Per quem etiam spiritibus qui

Prou.17.13, & 20.22, mat.5.39, rom 12.17, 1 thess.5.15. Psal.34.13. Esa.1.16. Mat.5.10.

7 Argumētum secundum, Quoniā vxor etsi naturâ sit viro infirmior, tamen sit insigne viri organon ad vsus longè præstantissimos conditum: vnde cōsequitur, non idcircò esse negligēdam quoniā sit imbecillis, sed e contrariò tanto magis solicitè habendam. 8 Tertium argumentū, In eo quòd longè maximum est (id est, in vitæ æternæ beneficio) pares esse, quæ in domestico contubernio sint impares, ac pronde minimè esse aspernandas, quantumuis sint infirmæ. 9 Quartum argumētum, Vitanda omnia iurgia, quod preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter sunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunq; ad pacem & mutuā coniunctionē fouendam spectant. 11 Non modò referēdæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficijs pensandæ. 12 Argumentum à comparatis, quum ipsi à Deo quem toties offendimus, vocati simus ad tantum bonum, nedum vt iniurias sibi à nobis factas vlciscatur, an nosipsos tanta beneficentia reddemus indignos potiùs quam vt mutuas offensas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas afflictiones, ab hoc versu vsque ad finem huius capitis. 13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidem illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostolus Dauidis ipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd siquis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus. 14 Secundum argumentum, Impij lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficijs potius sunt vincendi. Quòd si ne sic quidem possint lucrifieri, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

Esa.1.19, & 13.14.

15 Consiliū certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo cōstare. At quo modo hoc cōsequemur Si Deū sanctificauerimus in animis nostris, id est, si in eū vt omnipotentē, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem recumbamus.

Rom.5.6, heb.9.15.

16 Vult nos propter iustitiam afflictos, solicitos esse non de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddēda, vt non habeat hostes quod meritò possint obijcere, sed potius suijpsipsorum eos pudeat. 17 Ratio duplici paradoxo Christiano cōstans: vno, quoniā si semel omninò subeundæ sunt afflictiones, præstat iniustè quàm meritò affligi: altero, quoniam non temerè, sed Dei nostri volūtate sic affligimur. 18 Probatio vtriusq; paradoxi, prolato Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto. 19 Argumentum à cōparatis, Passus est Christus iustus pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à connexis sumptum, Quoniam videlicet quà via Christus incessit, eadem & nos ad Patrem suum adducit: partim à causa efficiente, Quoniā nimirum Christus non modò proponitur pro exēplo quod imitemur, sed etiā sua virtute nos in omnibus istis viæ asperitatibus sustinet, donec ad Patrem nos adducat. 21 Aliud argumentū ab istarum afflictionum exitu fœlicissimo, in quo etiam Christus nobis & exemplo & virtute præit, vt qui grauissima quidē sit ad mortem vsque perpessus, sed altera tantùm sui parte, nempè carne, siue humana natura: sed tamen victor diuinitatis suæ vi euaserit. 22 Tacita obiectio, Christus quidem hoc potuit, nos autem quid? Imò (respondet Apostolus) hanc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruandis pijs, quamuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuij historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quum Deus patientissimus terminum ad resipiscendum mundo definijsset, adfuit, non quidem corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiam, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparantis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (id est octo omninò capita) in aquis seruauit.

d Quo maiore est præditus prudentia, eo magis circumspectè se gerat in proferendis incommodis, quibus infirmitas muliebris & sibi, & marito sæpenumero molesta est. e Mulier vocatur vas Hebræorum more, quia ea vtitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fideliter coram Deo vitam transigendam. f Honestam curam & solicitudinem. g Gratuiti illius beneficij, quo donatur vita nimirum æterna. h Beatam ac fœlicem vitam transigere. i Ad verb. facies, sumitur autem Hebræorum more pro ira.

k Ne ipsorum more & exemplo consternemini. l Omnem ei [illegible] & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete. m Secundum humanam naturam, corpore etenim mortuus est, diuinæ verò dolores sensit nullos.

Gen.6.14, mat.24.38. luc.17.26.

23 Applicatio anagogica superioris exempli tempora aduentum Christi consequuta. Fuit enim illa Noe conseruatio in aquis, nostri Baptismi figura: minimè id quidē quasi materialis illa Baptismi aqua nos seruet, vt aquæ illæ arcam sustinentes, Noe seruarunt: sed quia Christus vi sua interiore quam Baptismus exterior adumbrat, nos ablutos conseruat, vt possimus Deū bona conscientia inuocare. 24 Eadem illa virtus quia Christus resurrexit, & nunc in cœlū euectus, omnem potestatem accepit, nos hodie tuetur ac conseruat.

sunt in carcere profectus prædicauit,

20 Olim immorigeris, || quum [n] semel expectabat Dei patientia in diebus Noe quum appararetur arca: in qua paucæ (id est octo) [o] animæ seruatæ sunt in aqua.

21 [23]Cui nunc correspondens exemplar Baptismi, nos quoque seruat (non quo carnis sordes abijciuntur, sed quo fit vt bona conscientia [p] Deum interroget) [24] per resurrectionem Iesu Christi.

22 Qui est ad dexteram Dei profectus in cœlum, subiectis ipsi Angelis & potestatibus ac virtutibus.

n Hoc aduerbio declaratur tempus vltimum præfixum fuisse, quo elapso nullum postea superesset. o Homines. p Conscientia sanctificata potest liberè Deum inuocare.

CAP. IIII.

1 Longius profert Christi exemplum, 6 nempè ad carnis mortificationem. 8 Charitatem in primis commendans. 12 Redit inde ad patientiæ doctrinam. 17 Necesse enim esse vt initiū correctionis ab Ecclesia fiat.

Cap. IIII. *Ephes.4.23.*

1 Absoluta digressione, iā ad intermissam exhortationē redit arrepta occasione ex eo quod de Christi morte & resurrectione dixerat, sanctificationē nostram sic definiens, vt sanctificari idem sit atq; pati in carne, id est desistere à nostra illa vitiositate: & resurgere Deo, id est virtute Spiritu sancti renouari, vt quod reliquū est vitæ, ex Dei volūtate transigamus. 2 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum sordibus, ad seriam resipiscentiam nos inuitat. 3 Ne peruersis hostium de nobis iudicijs & calumnijs moueamur, opponendum est extremum illud Dei iudicium quod eos manet, quum nemo prorsus siue tum viuus deprehēdatur, siue anteà mortuus fuerit, sit illud effugiturus.

1 QVum [1] igitur Christus passus sit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini, *nempè* quòd qui passus est in carne, destitit à peccato,

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum, sed voluntati Dei, [a] quod reliquū est temporis in carne viuat.

3 [2] || Satis enim est nobis quòd anteacto vitæ tempore [b] libidinem Gentiū patrauerimus, quū incederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comessationibus, compotationibus, & nefarijs simulacrorum cultibus.

4 [3] Quamobrem *illi*, non concurrentibus vobis ad eandē luxus profusionem, [c] peregrinari sibi videntur, blasphe-

a Quod præsenti vita in hoc corpore transigenda superest. b Profanè ac libidinosè Gentium instar vixerimus. c Rem nouam & insolitam existimant esse.

mantes.

5 Qui reddituri sunt rationem ei qui paratus est ad iudicandum viuos & mortuos.

6 [4] Nam idcircò mortuis quoque prædicatum est Euangelium, vt damnarentur quidem secundum homines, *id est* carne, viuerent autem secundum Deum, *id est* Spiritu.

7 [5] Omnium autem finis imminet. Estote igitur sobrij & vigilantes ad orandum.

8 [6] Ante omnia verò charitatem alij in alios propensam habentes: nam || charitas operiet multitudinem peccatorum.

9 ||[7] Hospitales estote alij erga alios, sine murmurationibus.

10 [8] Vt || quisque accepit donum, *ita* alius in alium illud subministrantes; [9] vt boni dispensatores variæ Dei gratiæ.

11 [10] Si quis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: siquis ministrat, *ministret* tanquam ex viribus quas suppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum, Amen.

12 [11] Charissimi, ne tanquam [d] hospites, [12] exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad vestri experimentum, percellimini, vt si peregrinum aliquid vobis accideret:

Prou.10.12. Rom.12.13, hebr.13.2. Rom.12.6, philip.2.14.

4 Digressio, quoniam extremi illius iudicij vniuersalis mētionem fecerat. Occurit autem obiectioni, Quū Christus non ita pridem aduenerit, videri excusationem habituros qui anteà mortui sunt. Hoc verò pernegat Apostolus, quoniā (inquit) idē hoc Euāgelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idque in eundem finē atque nunc vobis illud annuntio, nēpè vt carne, (id est vitiositate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei se gubernari paterentur. 5 Redit ad propositum, addito argumento à circunstantia temporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius sit vigilandum & precandum vera cum animi sobrietate. 6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti sepeliat, ac proinde pacis ac concordiæ sit fautrix & conseruatrix. Qui enim inter se amant, mutuas offensas facilè condonant. 7 Ex multis charitatis officijs, vnum cuius tum præsertim maximus erat vsus, nominatim commendat, nempe hospitalitatem, quam vult esse voluntariam ac planè benignam. 8 Charitatis vsum ostendit, nempè vt quòd quisque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat. 9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt simus ipsius œconomi. 10 Species duas istorū donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Ecclesia, & reliquas Ecclesiasticas functiones, in quibus duo sint in primis obseruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Christo gloriam, veluti scopum referatur. 11 Quoniam cum sincera religionis professione crux est coniuncta, commodè repetit Apostolus quod prius attigerat, nos commonefaciēs ne afflictionibus vt re quapiam noua & insolente perturbemur. 12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult nos consumere, sed excoquere ac perficere.

d Ac si in rem nouā, & de qua anteà non cogitaueritis, inciderit.

Matth.5.10.
13 Altera ratio, Quoniam diuersissimæ sunt piorũ & impiorum afflictiones tribus in rebus. Primùm, quia soli pij in afflictionibus cum Christo communicat, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tẽpore participes fiant.
Prov.2.31.
14 Secũdò, Quia quanuis infideles longè aliter statuant, vt qui pios affligendo sint in Deum blasphemi, tamen pij eo ipso quòd tot probris afficiuntur, verà gloria spirituali à Deo afficiuntur, & ipsorũ adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur. 15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pij, sed ob iustitiam, vt Christiani: vnde fit vt crux quum fit illis fidei ac iustitiæ testimonium, non tristitiæ sed inenarrabilis cuiusdam lętitię argumentũ ipsis subministret. Proponit autem hoc tertiũ discrimen Apostolus sub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mũdi Dominus de suis domesticis potissimum solicitus, idcirco illos in primis castigat, ita tamen vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat. hoc autem quum semper aliàs consueuerit, nunc potissimum facit, quum seipsum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit. 17 Ne pij vmbratili illa impiorum fœlicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator, quum impijs bene sit, pijs autem malè, docet nos Apostolos à comparatis colligere, Deum qui ne suis quidem parcat quominus eos sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temerè, sed ex Dei voluntate pij affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

13 [13] Imò in eo quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultãtes.

14 ‖ [14] Si probris afficimini in nomine Christi beati *estis*: quoniam & gloriæ & Dei [a] Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 [15] Ne quis igitur vestrûm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

16 Sed si vt Christianus, ne pudefiat, imò glorificet Deum hac in parte.

17 [16] Nam tempus *est* quod incipiat iudicium à Domo Dei: [17] quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

18 ‖ Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

19 [18] Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori commendent animas suas benefaciendo.

CAP. V.

1 Seniores admonet ne imperium vsurpent in Ecclesiam. 5 Iuuenibus docilitatem & modestiam commendat. 8 Sobrietatem quoque & excubias aduersus hostem truculentum.

CAP. V.
1 Peculiariter describit presbyterorum (id est eorum qui Ecclesiæ curam gerunt officium.
2 Præfatur à suæ personæ circunstantia, se videlicet, vt ipsorum collegam, non de rebus incompertis, sed quas optimè omnium esset expertus, cum eis agere, & eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit, quũ & labores eosdem sustineat, & spem etiam communem cum eis habeat.

1 [1] PResbyteros qui inter vos sunt, [2] precor vna presbyter, ac testis afflictionum Christi, atque idem gloriæ patefaciendæ consors.

2 [3] [a] Pascite Dei [4] gregem [5] qui penes vos est, [6] curam illius agentes non coactè, sed libenter: non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo.

3 Neque vt dominantes [b] cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

4 [7] Et quũ apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam gloriæ coronam.

5 [8] Similiter iuniores subiecti estote senioribus, & omnes vicissim subijcimini. Modestia estote intus ornati. [9] nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

6 ‖ Submittite igitur vosipsos [10] potenti manui Dei, vt vos in tempore extollat.

7 ‖ Omni cura vestra in eum coniecta: nam illi cura est de vobis.

8 ‖ [11] Sobrij estote: vigilate, nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat quærens quem deuoret.

9 Cui resistite firmi per fidẽ: [12] sciẽtes easdem afflictiones à vestra quæ in mundo est [c] fraternitate impleri.

10 [13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos

3 Primus Canon, qui pastor est, gregem pascito.
4 Secũdus, pastor gregẽ non suum, sed Dei esse cogitato.
5 Tertius, Pastores nõ alienos greges inuadũto, sed sibi à Deo commissum pascunto.
Rom.12.18, iac.4.6. Iacob.4.10. Psal.55.23, sap.12.13, matth.6.25, luc.12.22.
6 Quartus, Pastores nõ coactè, sed libẽter: non auarè, sed animo in gregem propẽso: nõ vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo, & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangãtur pastorum animi, monet eos, vt in summum illum Pastorem & coronam in cœlis repositam, perpetuò intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis: qua admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proterniam & superbiam. 9 Quoniam superbia plerisque videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, Testatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam. 10 Quoniam modestis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superborum hominum vanitati opponamus, & ab eius prouidentia toti pendeamus. 11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti. 12 Neque nouæ sunt, ne quæ vnius alicuius propriæ; sed iam olim toti Ecclesiæ communes persequutiones à Satana excitatæ: ac proinde, patienter ferendum est, in quo tales totque socios certaminis habemus. 13 Superiorem doctrinam solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virium incrementum, à quo & initium habuerunt & complementum sperant: nempè à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æterna vitæ gloria.

a *Non dicit, offerte pro viuis & mortuis, & peregrina lingua cantiones mali consuetas cantillate, sed Pascite.* b *Clerus, sortem & hæreditatem Domini significat, id est, populum Christianum.* c *Fratrum enim per orbem terrarum dispersis.*

ctos

14 Perseuerantia in doctrina Apostolica, vnicũ est Christianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus.

ctos, is *inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

11 Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

12 [14] Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis scripsi, adhortãs *vos*, & testificans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.

13 [15] Salutat vos ea quæ est [d] Babylone vobiscum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

14 ‖ Salutate alij alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

Rom.16.16, 1.cor.16.20, 2.cor 13.12. 15 Salutationes familiares.

d In illa celebri Assyriæ ciuitate, in qua tum erat Petrus Apostolus circuncisionis.

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

3 Postquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemorauit, 6 sanctitatem vitæ illis commendat, 13 Et quò plus ponderis habeat monitio, 14 se iam morti vicinum indicat: 16 Insuper etiam oculatum testem se esse asserit.

CAP. I. 1 Salutatio, in qua significat se vt Christi legatum cum eis agere quibuscum alioqui vnã & eandem fidem communem habeat, in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

1 [1] SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, ijs qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per [a] iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi.

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2] per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri:

2 Fides est agnitio Dei & Christi,

3 [3] Vtpote quum [b] diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per [d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

4 [4] Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint vt per hæc efficeremini [e] diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in [f] mundo per [g] cupiditatem.

5 [5] Ad hoc ipsum verò *vos* omni prætereà collato studio, [h] adijcite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam.

6 [6] Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem:

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propenso charitatem.

8 [7] Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiet ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cęcus est, [i] nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 [8] Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

5 Substrato fundamẽto (id est explicatis nostræ salutis, ac præsertim sanctificationis) causis, iam nos adhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctisq; moribus) cumulemus,

ex qua omnis fœlicitas in nos promanat. 3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua vnius vi donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare constituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit. 4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquam, longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circumferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes.

sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat. 6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum aliæ ad priorem, aliæ ad posteriorem Legis tabulam pertinent. 7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio, adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus. 8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

a Ex eo quod Deus vt staret promissis, fidelem sese ac proinde iustum nobis exhibuit. b De Christo loquitur, quem Deum facit, & quidem seruatorem vnicum. c Ad salutem. d Hæc est summa veræ religionis, vt à Christo, quasi manu ducamur ad Patrẽ. e Diuinæ naturæ nomine, non essentiam, sed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis restituitur.

f In hominibus. g Est enim cupiditas sedes corruptionis, illa autem in nostris visceribus est collocata. h Prætereà sufficite & suggerite. i Is in quo cognitio Dei non est efficax, cæcus est quantum ad Dei regnum attinet, qui non cernat longius remota, à cœlestia.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi.

12 [9] Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quãdiu sum in hoc [k] tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quem sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: || sicut Dominus noster Iesus Christus declarauit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionẽ facere.

16 || [10] Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, || Hic est ille Filius meus dilectus, in quo acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cœlo delatam, quum essemus vnà cum eo in monte sancto.

19 [11] Et habemus firmissimum sermonem propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum [l] dies illucescat, & [m] lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 || [13] Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam [n] Scripturæ esse [o] propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed [p] acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti [q] Dei homines.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens. *Ioh. 21.17.* 10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tũ dignitate vtpote cuius, sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus. *1. Cor 1.17, & 2. cor. 1. 13. Mat. 17. 5.* 11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat. *2. Tim. 3. 5.* 12 Apostolica doctrina Propheticam minimè excludit, quum sese mutuis testimonijs stabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis prælucentes tantisper dũ Euangelij fulgor splendesceret. 13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Propheticorum scriptorum autor & interpres.

k Corpore. l Plenior & apertior cognitio, quam sub Legis vmbris. m Clarior illa Euangelij doctrina. n Scripturam coniungit Prophetia, vt veram à falsa distinguat. o A Deo siquidem proficiscitur vera Scriptura interpretatio. p A Deo afflati: compositos tamen intellige hos motus, non quales fuere profanorum Vatum. q Diuini interpretes ac nuncij.

CAP. II.

1 Exponit cur hæc monuerit superius, nimirum propter falsos doctores, 3. quorum nefandas artes ac interitum describit. 12 Bruta animalibus, 17 & fontibus sine aqua eos comparat, 20 quòd homines Deo consecratos, ad pristinam immunditiem retrahant.

1 FVerunt [1] autem & pseudoprophetę in [a] populo, vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibijpsis velox exitium.

2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur

3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus [b] vos negotiabuntur: [4] quibus damnatio iam olim non otiatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si || Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, sed in [c] tartarum detrusos, [d] catenis caliginis tradidit dãnationi seruatos:

5 Et [e] prisco mundo non pepercit, sed octauum || Noe iustitiæ [f] præconem seruauit, diluuio in mundo impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas || subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit.

8 (Iustus enim ille quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & [g] videndo & audiendo [h] excruciabat)

9 [i] Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diè iudicij puniendos seruare:

10 [5] Maximè verò eos qui carnem sequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominatũ despiciunt, *qui inquã,*

CAP. II. 1 Vt olim fuerunt duo Prophetarũ genera, vnũ verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illum redemptorẽ vocabunt. *Iob. 4. 18, iud. 6. Gen. 7. 1. Gen. 19. 13.* 2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores. 3 Auaritia plerunque hæreseos comes, instituta ipsarum etiam animarum mercatura. 4 Consolatio piorum, Deum qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit, tandem iudicandos: qui priscum mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodoma, seruato Loto, in cinerem redegit: suos electos ab istis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum. 5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuum autoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrantes vituperant) conuitijs incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.

a Sub Lege, stante adhuc politia. b Vobis tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. c Sic vocauerunt Græci infima terræ loca, quæ puniendis nocentium animis essent destinata. d Caligine quasi catenis constrinxit: caliginem autem vocat miserrimam & horroris plenam vitæ conditionem. e Qui fuit ante diluuium, non quòd nouum Deus condiderit, sed quia noua orbis facies apparuit. f Centum enim & viginti annis, non desiit impios & dictis & factis commonefacere, quanta illis ira Dei immineret. g Quocunque oculos vel aures applicuisset. h Anxiam ac doloribus confectam animam trahebat. i Longo vsu exercitatus est in liberandis & eripiendis iustis.

VI

6 Graphica eorundē pictura, in qua bestijs comparantur, idcircò natis vt dum ventri student, sese in laqueos indant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quamuis quę ignorant, audacissimè vituperent: & fore vt bestiarum exēplo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Ecclesiæ cœtum contamināt, exitium sibi ipsis accersant.
Num.22.23, iud.11. Iud.11. Ioh.8.34, rom.6.20. Mat.12.45, heb.6.4.
7 Eosdē dānat, vt ipso etiam gestu & vultu, inexhaustæ libidinis, vt leuiculorum hominū animas negotiātes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendū filijs Dei venales, exemplo Balaami, quē mutum etiā pecus redarguit.

vt sunt audaces & sibi placentes, nō horrent [k] dignitates conuitijs incessere.

11 Quum ipsi Angeli qui sunt robore ac potestate maiores, nō ferāt aduersus eas apud Dominū iudiciū maledicū:

12 [6] At isti, veluti animantia rationis expertia quæ [l] naturali impetu feruntur, [m] facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, [n] sua ipsorum corruptela interibunt:

13. Reportaturi mercedem iniustitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui [o] fraudibus suis se oblectāt, vobiscum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor habētes ad auaritiam exercitatum, [p] execrādi homines:

15 Qui relicta recta via, aberrarunt, sequuti viam || Balaam *filij* Bosor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem suę transgressionis sustinuit: nam subiugis asina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

17 ||[8] Isti sunt [q] fontes aqua carentes, nebulę à turbine agitatę: quibus [r] caligo tenebrarum in ęternum seruata est.

18 Nam [s] prætumidam vanitatē loquendo per carnis cupiditates lasciuas, eos [t] inescant qui [u] verè effugerant eos qui in errore versantur:

19 || Libertatem eis pollicēdo, quum ipsi serui sint corruptionis: siquidē à quo quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus.

20 9 ||Itaque si postquam inquinamēta mūdi, per agnitionem Domini & Seruatoris Iesu Christi effugerint, his rursum implicati superentur, facta est vltima eorum conditio deterior priore.

Satius enim fuisset eis non cognouisse viam iustitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à sancta doctrina ipsis tradita.

22 [Sed] accidit eis quod vero prouerbio dici solet, || Canis reuersus est ad suū ipsius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni. *Prou.26.11.*

8 Alia eorundē nota, ex qua possint quales sunt optimè deprehēdi, quod intus nihil habeant nisi vel prorsus vanū, vel magnopere noxiū, quāuis magni cuiusdā boni speciē præ se ferant: quod quidē eis impunè nō cedet, vt qui falsæ libertatis obtentu, homines in miserrimā peccati seruitutē pertrahant. 9 Præstaret nunquam cognouisse iustitiæ viā, quā ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominū genus canibus & porcis cōparatur.
k *Principes, & quantumuis augusta maiestate praditos.* l *Natura nomine (vtpote de brutis loquens) quod sensualitatem vocāt, intelligit.* m *Idcircò condita, vt cedant alijs in prædam: Sic isti sese sponte in Satana laqueos coniiciunt.* n *Eo exitio peribunt, quod ipsi corruptis illis moribus accersunt.* o *Isti in sacris Ecclesia conuiuijs versantes, quum hoc pacto videri velint vera esse Ecclesia membra, labes tamen & macula Ecclesia.* p *Ad ver. maledictionis filij.* q *Qui scientiam quidem iactant, sed intus nihil mi.ius habent.* r *Densissima tenebra.* s *Vanis & pratumidis verborum ampullis decipiunt.* t *Quasi pisces hamo captant.* u *Reipsa, non simulatè, nempè qui ab idololatria desciuerunt.*

CAP. III.

1 Ostendit non frustra hac repeti, 2 quia sapius excitandi sint, 4 ob periculum quod ab illusoribus illis impendet. 8 Itaque pios monet ne ex carnis sensu 12 diem Domini metiantur, 14 sed quasi præsentē sibi statuāt. 15 In qua doctrina Paulū facit sibi sociū & suffragatorem.

CAP. III. 1 Remediū aduersus perditos illos veræ doctrinæ & sanctimoniæ hostes, ex iugi meditatione Propheticorum & Apostolicorum scriptorum petendū est.
1.Tim.4.1. 2.tim.3.1. iud.18.
2 Nominatim aduersus Epicureos asserit alterū Christi aduentū.
3 Ratio quā prætexunt irrisores, quoniam cōtinuus est naturæ cursus, qualis ab initio fuit, idcircò perpetuū fuisse & futurum mundū.

1 HAsce [1] iam alteras vobis literas scribo, dilecti, quibus sinceram mentem vestram per commonefactionem excito.

2 Vt memores sitis verborum quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & doctrinę nostrę qui sumus Apostoli Domini & Seruatoris:

3 ||2 Illud primùm scientes, venturos extremis diebus [a] irrisores, vt qui in suis ipsorum cupiditatibus incedant:

4 [3] Et dicāt, Vbi est pollicitatio aduentus eius? nam ex quo *die* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 [4] Illud enim spontè ipsos latet, cœlos iam olim extitisse per Dei sermonē, & [b] terram ex aqua & in aqua consistentē.

6 [5] Quamobrem is qui tū erat mūdus, [c] aqua inundatus perijt?

7 [6] Qui verò nunc sunt cœli ac terra, eodem sermone repositi, seruantur igni in diē damnationis & exitij impiorum hominum.

8 [7] Vnum autem hoc ne vos lateat,

4 Opponit illis creationem cœli & terræ, per Dei sermonem, quam isti voluntaria inscitia ignorant. 5 Secundò, opponit diluuium vniuersale, quod fuit quasi totius mūdi interitus. 6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo destructioni impiorum destinato, (quod etiam faciet) quàm olim eum ea creare solo verbo, & posteà aquis obruere. 7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, nostro quidem respectu verum esse, at non coram Deo, cui nullum est vel longum vel breue tempus.
a *Hominum monstra, qui Dei contemptu & sacrilega audacia volunt ingeniosi apparere.* b *Qua, aquis in vnum locum collectis, cœpit emergere.* c *Aquis scilicet in suum illum pristinum locum redeuntibus, mundus. i. iste aspectabilis terra decor, & animātia quacunque in terra degebant.*

Psal. 90. 4. *Ezech. 18. 32, & 33. 11,* *1. tim. 2. 4.*

dilecti, || Vnum diem apud Dominum *perinde esse* vt mille annos, & mille annos vt diem vnum.

9 [8] Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) [9] sed patiens est erga nos, || nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.

Mat. 24. 44, *1. thess. 5. 2,* *apoc. 3. 3. & 16. 15.*

10 || [10] Venit autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum [d] stridore præteribunt, elementa verò æstuantia soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera exurentur.

11 [11] Quum igitur hæc omnia soluãtur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs:

12 Expectantes & [e] properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?

8 Venturus omninò est Dominus, quia promisit: idq; nec tardius, nec citius quàm promisit. 9 Ratio cur nõ protinus adueniat vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dũ electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat. 10 Descriptio supremi interitus mundi, breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit. 11 Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo frænari nostrã lasciuiam, & simul tamen nos recreari oportet, modò vigilantes & ad Iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

d Impetu veluti sibilantis procella. e Petit à nobis patientiã, minimè tamen torpescentem.

Esa. 65. 17, & 66. 22, apoc. 21. 1.

13 || Sed cœlos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in [f] quibus iusticia inhabitat.

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini [g] cum pace.

Rom. 2. 4.

15 || Dominíque nostri patientiam, salutem arbitramini: [12] sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur de istis: [13] inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquẽt, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

17 Vos igitur, dilecti, qui *hæc* præscitis, cauete ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

12 Pauli epistolę expresso Petri testimonio approbatæ. 13 Quæ iã sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiũt occasionẽ quosdam minus firmos euertendi, detorquẽdi Scripturę testimonijs in suũ ipsorũ exitium. Remedium autẽ hoc est aduersus istiusmodi fraudem, laborare vt in dies magis ac magis crescamus in Christi cognitione.

f Cœlis. g Vestro bono, clementem illum ac pacificũ experturi.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI PRIMA.

CAP. I.

1 Sermonem illum aeternũ in quo est Vita & Lux, 5 annuntiare se testatur: 7 & propitium fidelibus Deũ fore, si gementes sub vitiorũ onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.

CAP. I. 1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicũ facit, nõ geminum, & eum quidẽ tum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, quique est æterna illa vita) tũ verum hominem factum, quem Iohannes ipse cum suis collegis & audiuerit, & spectarit, & palparit.

1 QVod [1] erat à principio, [a] quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ contrectarunt [b] de Sermone vitæ.

2 (Nam vita patefacta est, & vidimus, & testamur, & [c] annuntiamus vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis)

3 Quòd, *inquam* vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, [2] vt & vos communionẽ habeatis nobiscum: & cõmunio nostra *sit* cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

Iohan. 6. 12.

4 Et hæc scribimus vobis vt gaudiũ vestrum sit plenum.

5 || [3] Hoc est igitur nuntium quod audiui-

a Audiui loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deum, verum hominem factum, nec ego solus, sed alij præterea qui mecum fuerunt. b Ipsum illum Sermonem æternũ, per quem omnia facta sunt, & in quo vno est vita.

2 Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vnà coniuncti cũ Christo per fidem, filij Dei habeamur qua vna in re plena felicitas est posita. 3 Iam aggreditur quæstionem vnde intelligamus nos cũ Christo esse coniunctos, nẽpè si regamur ipsius luce, quod ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autẽ argumentatur, Deus est lux purissima in sese: itaque optimè conuenit cum ijs qui lucidi sunt, cum tenebrosis autem nihil est ei commune.

c Ab eo missi, vel ã autem ea doctrina annuntiata dicitur: nemo enim de ea ne suspicari quidem possit, nisi fuerit annuntiata.

Heb.9.28, 1.pet.1.19, apoc.1.5. 1.Reg.8.46, 2.par.6.36, prou.20.9.

audiuimus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

6 Si dixerimus nos societatem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

7 Quòd si in [d] luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cũ eo mutuam, ‖ [4] & sanguis Iesu Christi Filij eius purgat nos ab omni peccato.

8 ‖ [5] Si dixerimus nos peccatum nõ habere, [e] nosipsos fallimus, & [f] veritas in nobis non est.

9 [6] Si confiteamur peccata nostra, [g] fidelis est & iustus, vt [h] remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 [7] Si dixerimus nos non peccasse, [i] mendacem facimus eum, [k] & sermo eius non est in nobis.

4 Digressio ad peccatorum remissionem. Nã sanctificatio ista eorum qui in luce ambulant, est quidem testimoniũ nostræ cum Christo coniunctionis: sed quoniam nostra ista lux est valdè caliginosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est consequamur, nempè vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demùm est nostræ salutis fulcrum. 5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quum nemo non sit peccator. 6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata· quia sic facturum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus. 7 Repetitio superioris sententiæ, qua omnes sine exceptione damnauit peccati, adeò vt siquis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, quantum in se est. Quorsum enim vel sacrificijs olim, vel nũc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores?

d Deus dicitur lux esse ex sua natura, atque in luce esse. i. in æterna illa & infinita beatitate: nos verò in luce incedere, quatenus illius radij in verbo prælucent. e Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & supererogatio facilè refelluntur. f Non igitur vt aliqui excipiunt, ita modestiæ gratia loquitur Iohan. sed quia ita res est. g Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est & iustus, præstabit quod promisit. h Vbi ergo merita nostra? hæc siquidem vera est nostra fœlicitas. i Non modò seipsos fallunt, sed etiam in Deum sunt blasphemi. k Doctrina eius locum non habebit in nobis, id est in cordis penetralibus.

CAP. II.

1 Proposito Christo Mediatore & aduocato, 3 docet in vita sanctimonia sitam esse Dei cognitionem: 12 quam cuiusuis ætatis & conditionis hominibus communem facit, 14 modò vni Christo adhæreant. 15 Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est, 18 suadet Antichristos fugiendos esse: 24 inhærendum autem agnitæ veritati.

1 Filioli [1] mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. Quòd siquis peccarit, [a] aduocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum iustum.

2 Et ipse est [b] propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius [c] mundi *peccatis*.

3 [2] Et per hoc scimus nos eum [d] nosse, [e] si mandata ipsius obseruamus.

4 [3] Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

5 [4] Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc [f] charitas Dei expleta est, per hoc scimus nos [g] in ipso esse.

6 [5] Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

7 [6] Fratres, nouam doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quã *videlicet* habuistis *iam inde* à principio. Vetus hæc doctrina, sermo ille est quem audistis *iam inde* à principio.

8 [7] E contrario doctrinam nouam scribo vobis, [h] quod verum est in ipso, & in vobis: quia tenebræ prætereunt, & vera illa lux iam lucet.

9 [8] Qui dicit se in luce esse, & fratrem suũ odit, in tenebris est vsq; adhuc.

10 ‖ Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat, quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.

12 [9] [i] Scribo vobis, filioli, quoniam re-

Cap. II. 1 Hinc non cõsequitur, peruersæ naturæ nostræ laxandum esse frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sanguine Christi expientur: sed potius tanto diligentius resistendum peccatis: nec tamen ob nostram imbecillitatem desperandum, quum aduocatum & expiatorem habeamus Iesum Christum iustum, ac proinde Patri acceptum.

a Christum quum nominat, alios omnes excludit. b Propitiatio cũ munere aduocati coniungitur, vt intelligamus eũdẽ esse aduocatũ & Pontificem.

2 Redit ad testimoniũ nostræ cum Deo coniũctionis, nempè sanctificationẽ, explicans quid sit in luce incedere, nempè mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam nõ esse positam in ijs quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelij professione. *Infra, 3.14.* 3 Sanctimonia (i. vita ex præscripto mãdatorũ Dei) quantumuis imbecilli simus, instituta, necessariò cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret. 4 Qui mandata Dei obseruat, is verè Deũ amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cũ Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obseruat, est in Deo. 5 Qui vnum est cũ Christo, eius vita viuat necesse est. i. eius vestigijs incedat. 6 Explicaturus præceptum mutuæ charitatis, præfatur se, quum sanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem non adferre (vt solent qui traditiones subinde excogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Mosen videlicet, quũ Deus cœpit Leges populo suo condere. 7 Addit, Veterẽ quidem esse illam doctrinam, sed quę nunc sit quodãmodo noua, tum Christi tũ etiam nostri respectu: in quibus nimirùm ille per Euãgelium efficaciter Legẽ suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat. 8 Iam ad secundam tabulam, (i. mutuam charitatẽ) accedens, negat vera luce præditũ, siue verè regeneratũ, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantamcunq; Dei cognitionẽ iactet, vt qui sciens prudens in baratrum ruat. 9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionẽ reuertitur, quod gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamẽtum, cui postea veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

c Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorum, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt ostenditur vers. 7 infra, sed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium. d Hæc non de qualicunq; notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda. e Ex fructibus enim agnoscitur arbor. f Qua Deus diligitur. g Significat nostram cum Christo coniunctionem. h Quæ res nempe nouam esse doctrinam quam scribo vobis vera est in illo & in vobis. i Ideò ad vos scribo, quia ex eorum estis numero, quos Deus sibi reconciliauit.

10 Hanc doctrinam singulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem senes alloquẽs ostendit Christum & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum esse oportere.
11 Adolescẽtes monet, si vires suas cupiant ostentare, gloriosissimum certamen hic eis proponi, Satanã videlicet pessimum hostẽ superandum iubens eos esse de victoria tam securos, quàm qui iam sint ea potiti.

missa sunt vobis peccata,[k] propter nomẽ eius.

13 [10] Scribo vobis, patres, quoniam nostis eum qui à principio est. [11] Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum vicistis.[12] Scribo vobis, pueruli quoniam nostis Patrem.

14 [13] Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui *est* à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

15 [14] Ne diligite [l] mundum, neque ea quæ in mundo sunt. si quis diligit mundum, non est [m] charitas Patris in eo.

16 Quoniam quicquid est in mundo cupiditas carnis: & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

17 [15] Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

18 [16] [n] Pueruli, [17] vltimum tempus adest: [18] & sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.

19 [19] E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: [o] nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: [20] sed *hoc factum est* vt patefieret non omnes esse ex nobis.

20 [21] At vos [p] vnctionem habetis [q] à Sancto illo *profectam*, & nostis omnia.

21 [22] Non scripsi vobis *idcircò* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendaciũ ex veritate esse.

22 [23] Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse [r] Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

23 [s] Quisquis negat Filium, is ne Patrem quidem habet.

24 [24] Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in nobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

25 Hæc autẽ illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis *nempè* vita illa æterna.

26 [25] Hæc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos.

27 Sed [t] vnctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis. [u] nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax, & sicut docuit vos, manebitis in eo.

28 [26] Nunc igitur, filioli manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

29 [27] Si scitis eum iustum esse, nostis, quicũq; exercet iustitiã, ex ipso natũ esse

20 Secundò, In Ecclesiæ commodum hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ.
21 Tertiò, solatur eos vt firmi persistent, quum à Spiritu sancto vncti sint vera totius salutis notitia.
22 Occupatio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere.
23 Falsam antichristorum doctrinam apertè iam demonstrat, nempè quòd vel Christi personam vel eius officiũ vel vtrunq; simul oppugnent: quod qui faciunt, Deum frustra iactant, quum negato Filio negetur etiam Pater.

12 Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sint expectanda, in Euangelio ipsis commonstrari. 13 Totidem exhortationes pari serie subijcit: ac si diceret, Memineritis patres, quòd modò scripsi, patefactum esse nobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescentes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas. 14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cœlesti penitus est inuisus. Itaque Pater & mundus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentæ necessaria. 15 Quanto præstet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa vtriusque natura & dispari exitu demonstrat. 16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere varijs argumentis. 17 Primùm, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur. 18 Secundò, quòd antichristi (id est, Apostatæ) quos venturos audierant, iam præsentes adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri. 19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas percelli potest. Itaque ne tam turpi quorundam defectione terreantur, primùm testatur apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamen ex Ecclesia nunquam fuisse, quoniam Ecclesia est electorum cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

24 Illi doctrinæ tota Prophetica & Apostolica prædicatio repugnat. Est igitur illa prorsus repudianda, ista verò omninò retinenda, huc nos deducens vt in gratuita promissione (id est, in vno Christo per Patrem nobis dato) vitam æternam quæramus. 25 Idem Spiritus qui veritatis cognitione electos imbuit & sanctificat, perseuerantiæ donum eis tribuit. 26 Conclusio totius tum exhortationis tum etiam tractationis superioris. 27 Transitio ad sequentem tractationem, eodem quidem spectantem, sed tamen luculentiorem, & diuerso quodam ordine idem argumentum explicantem. Illic enim ab effectis ad causam docuit nos ascendere: hic verò à causis ad effecta descendit. Est autem huius argumenti summa, Deum esse omnis iustitiæ fontem, ac proinde eos demùm qui iustitiæ studeant, ex ipso natos esse deprehendi, vt qui Deum Patrem referant.

k Propter eum, Christum autem nominans, cæteros excludit, siue illi sint in cœlis, siue in terra. l Mundum considerat quatenus cum Dei voluntate non consentit: alioqui dicitur Deus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse, Iohan. 3, 16 id est, eos quos ex mundo elegit. m Qua Pater amatur. n Diminutiuo vtitur, non quia infantulos alloqueretur, sed blandioris appellationis causa. o Electi igitur à gratia nunquam prorsus excidunt.

p Gratiam spiritus sancti, translatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptis. q A Christo qui Sanctus peculiariter dicitur. r Verum esse Messiam. s Falluntur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deum adorare tradunt, quem nos adoramus. t Spiritus quem à Christo accepistis, quiq; vos in omnem veritatem induxit. u Earum rerum minimè rudes estis, quas non tanquam ignotas propono, sed vt notas inculco. x Ita cœlestem commendat doctrinam qua imbuti erant, vt simul magnificè fidem prædicet & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.

CAP. III.

1 Inæstimabilem diuinæ adoptionis honorem cõmendans, 7 testandã esse bonis operibus, vita nouitatem docet, 14 Cuius certum symbolum est charitas. 19 Deinde fiduciam, 22 & Dei inuocationem subnectit.

CAP. III. 1 Auspicatur huius cõuenientiæ patris & filiorum explicationem à summa causa, nempè à gratuita illa Dei in nos charitate qua nos ita complectitur vt etiam in filios adoptet. *Esa.53.6, & 9.11, 1.pet.2.22.24 Ioh.8.44.* 2 Antequã hanc adoptionem declaret, duo præfatur: vnum non esse tantam istam dignitatem ex car-

1 VIdete [1] [a]qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempè* vt filij Dei [b] vocemur. [2] propterea mũdus nõ nouit nos, quia non nouit eum.

2 [3] Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nõdum patefactum est quod erimus. scimus autem fore vt quum *ipse* patefactus fuerit, [c] similes ei simus: quoniam videbimus eum [d] sicuti est.

3 [4] Et quisquis habet hanc spem in eo *sitã*, purificat se, [e] sicut & ille purus est.

4 [5] Quisquis [f] committit peccatum, etiam Legem transgreditur: nam [g] peccatum est Legis transgressio.

5 [6] Et scitis illum patefactũ esse ‖ vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.

6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis [h] peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 [7] Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiã, iustus est, sicut ille iustus est.

8 ‖ [8] Qui committit peccatum, ex [i] diabolo est: quoniam à [k] principio diabolus [l] peccat, ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissoluat opera diaboli.

9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non committit: quoniam [m] semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.

10 [9] Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. quisquis non exercet iustitiam, non est ex Deo, [10] & qui non diligit fratrem suum.

11 ‖ [11] Quoniam hoc est nuntium quod audistis à principio, vt diligamus alij alios.

12 [12] Non sicut ‖ [n] Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem suum, [13] Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 [14] Nos [o] scimus nos translatos esse ex morte ad vitã, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

15 ‖ [15] Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nostis nullum homicidã habere vitam æternam in se manentem.

16 ‖ [16] Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

17 ‖ [17] Qui verò habuerit [p] mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & [q] clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

nis iudicio æstimandam, quoniam mundo sit incognita, vt qui ne Deum quidem ipsum Patrem norit. 3 Alterum, Ne nobis quidem ipsis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactam esse istam dignitatem: cuius complementum certum quidem nos manet, & quidẽ tale vt simus ipsi Filio Dei similes futuri, eiusq; reipsa sicuti est, conspectu fruituri, sed tamen in alterũ eius aduentum differtur. 4 Iam istam adoptionem, cuius gloria in spe adhuc posita est, ab effectu describit, quod videlicet quisquis est factus Dei filius, Patrem studeat puritate referre. 5 Puritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatũ vocatur. 6 Argumentũ à materiali nostræ salutis causa: Christus est purissimus in sese, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui verè Christi particeps est, sese non dedit peccato: & e contrariò, qui peccato se dedit, Christũ ignorat. 7 Aliud argumentũ à coniugatis, qui iustè viuit, iustus est, & Christum iustum refert vnde etiam Dei filius esse intelligitur. 8 Argumentum à repugnãtibus, Diabolus est peccati autor, ac proinde ex diabolo est, siue afflatu diaboli regitur, qui seruit peccato. quod si diaboli filius, non igitur Dei. Nã ita inter se repugnãt diabolus & Deus, vt etiã Filius Dei sit missus destruendis diaboli operibus. Itaq; ex opposito, quicũq; peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet veluti nouo semine regeneratus, adeò quidẽ vt iam necessariò ex subiectione peccati sit liberatus.

9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filij. 10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare. *Ioh 13.34, & 15.12. Gen.4.8.* 11 Ratio prima à præcipiẽtis Dei autoritate. 12 Amplificatio à cõtrario exemplo Caini fratricidæ. *Supra.2.19, leuit.19.17. Iohan.15.13, ephes.5.2. Luc.3.11.* 13 Breuis digressio, Ne miremur nos, dũ officium facimus, esse mundo exosos, quũ hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio, cui qui tandem non malit esse similis quàm Caino? 14 Ratio secunda, Quia charitas est testimoniũ nos à morte ad vitam esse translatos: ac proinde odiũ in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet. 15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrem odit, est homicida ergo est in morte. Inde sequitur oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitam transiuisse. Nam reuera mortui nascimur. 16 Iam quousq; charitas Christiana porrigatur ostendit, eousq; videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quisque obliuiscatur vt fratribus consulat. 17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam facultatibus nostris subleuare?

a Cuius charitatis munus. b Vt simus, & ita quidem vt tales nos esse constet. c Non dixit pares, sed similes. d Nunc enim videmus per ænigma, 1.Cor.13.12. e Similitudinem significat non paritatem. f Puritati non studet. g Peccati breuis definitio. h Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.

i Diabolum refert, vt filius patrẽ, & eius Spiritu regitur. k Ab ipso mundi exordio. l Non dicit peccauit, sed peccat, in actu enim continuo peccandi versatur. m Sic vocatur Spiritus sanctus ab effectu, quòd eius virtute tanquam ex semine quodam noui homines efficiamur. n Exemplum profert & aptissimum & antiquissimum, in quo cõtemplemur, & filiorum Dei, & filiorum Diaboli naturam, qua nos in hoc mũdo maneat conditio, & quis demum vtrorumq; sit futurus exitus. o Charitas indicium est nos trãslatos à morte ad vitam, nempè quia ex effectu agnoscitur causa. p Vnde hæc vita sustentatur. q Non aperuerit illi suum pectus, nec prompto illi animo succurrerit.

18 Charitas Christiana non in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.
19 Charitatem cómendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios, vt anteà declarauit.
Mat 21.22, iohan.15.7, & 16.23, infra, 5.14. Ioh.6.29, & 17.3. Ioh.13.34. & 15.10.
20 Inde fit vt pacatam

18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

19 [19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse,[20] & coram ipso secura reddemus corda nostra:

20 [r] Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 [21] Charissimi, si cor nostrum nos non cōdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 || Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

23 || [22] Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

24 || Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempè* ex [f] Spiritu quem nobis dedit.

conscientiam habeamus, sicut è contrariò qui statuit se Deum habere pro iudice, quòd sit malè sibi conscius, vel nunquam vel temerè quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet. 21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miserijs certi sumus nos exaudiri, vt qui filij Dei simus, sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus. 22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

r Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnādos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra norit, quam nosipsi. f Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati viuimus Deo.

CAP. IIII.

1 Vbi quædam inserunt de probandis spiritibus: 4 quia alij ex mundo, 5 alij ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11, 19 & Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.

CAP. IIII. 1 [1] Dilecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spirit⁹ an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur: redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi sint pseudoprophetæ, temerè quibusuis non credamus: alterā, ne quia multi falsa docent, idcircò nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omninò sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

a Metonymicè, id est, ei qui se Spiritus dono præditum dicit ad obeundum Propheta munus.

2 Certam & perpetuā Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempè si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur.
Ioh.8.47. Ioh.3.16. Ioh.1.18, 1.tim.6.16.
3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamē vt eos doceat nō sua, sed Dei virtute pugnare.
4 Causam adfert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniā videlicet nihil nisi mundanum spirant: quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio.

2 [2] Ex hoc cognoscite Dei Spiritū. [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] Christum in [d] carnem venisse, ex Deo est.

3 At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, sed hic est ille *spiritus* Antichristi, de quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 [3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.

5 [4] Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

6 || [5] Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

7 [6] Dilecti, diligamus, alij alios: [7] nam charitas ex Deo est, quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus est [f] charitas.

9 || Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deū, sed quod ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

11 [9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

12 || [10] Deum nemo spectauit vnquā: si diligamus alij alios, Deus in nobis ha-

5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragijs securè opponere sit necesse, & inde veritatem à mēdacio distinguere. 6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem. 7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filijs Dei prorsus cōueniens, adeò vt qui illius est expers, dici non possit Deū verè nosse. 8 Cōfirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentū est quòd non quosuis, sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos beneuolentia impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes. 9 Ratio altera à comparatis, Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus? 10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

b De doctrina simpliciter loquitur, non de persona. c Verum Messiam. d Verum hominem. e Veridicos Prophetas, quibus opponūtur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem abducentes. f Deum, dum vocat charitatē, multo plus dicit, quàm si eum infinite nos amare pronunciaret.

habitat, & charitas eius g expleta est in nobis.

13 Per hoc cognoscimus nos in eum habitare & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 [11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

15 Quisquis h confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat. & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 [13] Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij. quòd i qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

18 k Metus non est in charitate: expleta charitas foras eijcit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16] qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

21 [17] || Et hoc mandatū habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrē suum.

11 Huic charitati fundamentum aliud substernit, nempè fidem in Iesum, quæ verè nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimoniū, vt oculatus testis. 12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsáq; adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet. *Ioh. 13. 34. & 15. 12.* 13 Rursus vt paulò antè charitatē ex eo cōmēdat, quòd quum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia, certum nobis nostræ adoptionis testimoniū suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremum illum diem iudicij expectemus, adeò vt trepidatio & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur. 14 Nequis illam conscientiæ pacem existimet à charitate nostra vt causa proficisci, recurrit ad fontem, nempè ad gratuitam dilectionem qua nos Deus licet iram ipsius promeritos prosequitur. Hinc autem duplex alia charitas oritur, vtraque primæ illius index ac testis, ea videlicet qua Deū qui prior nos dilexit redamamus: ac demùm propter illum, proximos quoq; diligimus. 15 Sicut charitatem proximi à charitate Dei in nos inseparabilem esse ostendit, quoniam hæc illam gignit: ita iam aliā charitatis speciem qua nos Deum diligimus, à charitate proximi disiungi posse negat: vnde consequitur, impudenter mētiri, qui se Dei cultores vocant, quum proximos negligant. 16 Prima ratio à comparatis, cur non possit proximos odio haberi & Deus diligi, nempè quia qui fratrem non potest amare quem videt, quomodo Deum inuisibilē amauerit? 17 Secunda ratio, Cur non possit Deus odio haberi & proximus diligi, quia vnus & idem Legislator & se & proximum diligi præcepit.

g Verè ac reipsa comprobata. h Confessionem intellige ex vera fide manantem, & quam charitas consequitur, vt omnia cohæreant. i Similitudinem significat, non paritatem. k Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, nos Deum nosse, vitam æternam esse in nobis: rectè colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.

CAP. V.

1 Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas. 10 Nullam autem haberi posse fidem Deo, nisi credēdo in Christum. 14 Hinc certa est inuocatio. 16 vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.

1 [1] QVisquis credit Iesum esse a Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam b eum qui ex eo genitus est.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & c mandata eius seruamus.

3 || [3] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: [4] & mandata eius grauia d non sunt.

4 [5] Quoniam quicquid natū est ex Deo, vincet mundum: [6] & hæc est victoria quæ e vicit mundum *nempè* f fides nostra.

5 [7] Quis est qui || vincit mundum, nisi, qui credit Iesum esse Filium Dei?

6 [8] Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempè* Iesus Christus: [9] non

CAP. V. *Matth. 3. 10. 1. Cor. 15. 57. Ioh. 3. 16.* 1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostēdit: nempè per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filij, & Patrē ex quo sic geniti sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus. 2 Charitas proximi à charitate qua Deū diligimus sic depēdet, vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur charitatē non esse appellandam quum ad male agendum coeunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata nō respicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur. 4 Quoniā docet experientia nullā inesse carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad prǣstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcās mandatorū Dei obseruationem, impossibilia flagitare, pronunciat grauia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nacti sumus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam sint illæ vires, nēpè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ sit vera fides, ea nimirū quæ in vnū Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempè has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquā instrumēto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo, ipse caro factus & Spiritus sanctus Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritu sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc vero etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

a Verum esse Messiam. b Singulari numero vtens, omnes fideles intelligit. c Charitas ibi nulla est, vbi vera doctrina non extat. d Regeneratis, qui Dei Spiritu aguntur, & qui liberati sunt per gratiam à Legis maledictione. e Vtitur præterito tēpore, vt indicetur etiamsi adhuc versemur in hac lucta, certissimam tamen esse victoriam. f Quæ est instrumentalis causa, apprehendens eum qui illud reuera præstat.

per aquam solùm, sed per aquam & sanguinem: & [g] spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse:

7 Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater,[h] Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres [i] vnum sunt.

8 ‖ Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

9 [10] Si testimonium hominum accipimus, testimoniũ Dei maius est:[k] nam hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo.

10 [11] Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacẽ eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 [12] Est autem hoc testimonium, *nempè* quòd vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

13 [13] Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

Ioh.3.16.

10 Argumento à cõparatis, ostendit quãtum sit pondus cœlestis testimonij quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus.
11 Firmitatem etiam terrestrium testium probat ex conscientia vniuscuiusque, testimonium illud in sese habentis, quam falli non dicit, vtpote quæ cœlesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem, si conscientia Patri assentiens mentiretur. 12 Iam tandem quòd sit hoc testimonium tot testibus confirmatum declarat: nempè vitam siue fœlicitatem æternam esse merum Dei donum, quæ in filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti sumus, promanat, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita. 13 Epilogus epistolæ (in quo primùm ostendit hac doctrina etiam ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

g Spiritus noster tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem.i.esse verum quod nobis ille dictat, nempè nos esse Filios Dei. h Vide Ioh. 8.13. i In vnum consentiunt. k Meritò ita colligo: nam illud testimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante.

14 [14] Et hæc est fiducia quã apud Deũ habemus, ‖ ipsum, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.

15 Quòd si scimus eum audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

16 [15] Siquis viderit fratrem suum peccare peccato *quod* nõ *est* ad mortem, [l] petet & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortẽ: non pro illo dico vt roget.

17 ‖ [16] Omnis iniquitas peccatum est: sed est peccatum *quod* nõ *est* ad mortem.

18 [17] Scimus quod quisquis natus est ex Deo, nõ peccat: sed qui genitus est ex Deo, cõseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18] Scimus nos ex Deo esse, & mũdum totum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, ‖ & dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo. [m] hic est verus Deus, & vita æterna.

21 [19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

Suprà, 3.21. Mat.12.31, mar.3.29.

14 Quoniã quod speramus nondum reipsa obtinemus, inuocationem cum fide cõnectit Apostolus, quam vult ex fide proficisci, deinde ita cõcipi, vt nihil diuinæ voluntati nõ cõsentaneũ petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt.
15 Preces non tantùm pro nobis ipsis, sed etiã pro fratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, i. vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiæ à cognita Euangelij veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus. 16 Occupatio. Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, sed non idcircò desperandum, quoniam non omne peccatum est lethale, & extra spem remedij. 17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullum peccatum sit quibusdã lethale: quia nimirùm ex Deo sunt nati, i. facti filij Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur. 18 Vnumquenq; oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quum totus mundus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, misso ad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia. 19 Disertè exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni verò Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam superiorem doctrinam obsignet.

l Perinde est acsi diceret, Petet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniã. m Apertissimè asseritur Christi diuinitas.

EPISTOLA

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Inscribitur hac Epistola eximia ac præstanti dignitate fœmina, 4 qua filios in Dei timore rectè educatos habebat. 6 Hanc orat vt in charitate Christiana perseueret, 7 ne in Antichristos incidat: 11 quin potius eos omninò vitet.

1 PRESbyter [a] electæ [b] dominæ, & liberis eius [1] quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem.

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris [c] cũ veritate & charitate.

4 [2] Gauisus sum valdè quòd inuenerim ex filijs tuis [d] qui integrè incedãt, sicut mandatum accepimns a Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribẽs tibi, sed quod habuimus à principio, || vt diligamus alij alios.

6 Hæc autem est charitas, vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

7 [3] Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non confitentur Iesum Christum vẽnisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

8 [4] [e] Attendite vobisipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: Qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, || ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spéro *me* venturum ad vos, & [f] præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

13 Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

1 Christianæ coniunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio *Ioh. 15. 12.* 2 Vera hęc professio posita est, tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia.

a Electa appellatiuum est nomen, non proprium. b Eximia atque præstanti dignitate fœmina. c Cum vera cognitione, quam charitas comitetur. d Prout veritas præscribit.

3 Antichristi personã & officium Christi oppugnantes, iã in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant. 4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam *Rom. 16. 17.* 5 Cum peruersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet.

e Circunspicite, & diligenter considerate.

f Ad verbũ, os ad os.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

1 Hospitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrephis petulantiam accusans: 10 Gaium monet vt benefaciendo perseueret, 12 Postremò Demetrium commendat.

1 [1] SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt prospere agas & valeas, sicut prospere agit anima tua.

3 Gauisus sum enim valdè quum venissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius [a] istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

1 Exemplũ Christianæ gratulationis.

a Sub gaudijs.

a Ambitio & auaritia duæ pessimæ pestes (præsertim in ijs qui Ecclesiasticum aliquod munus sustinent) in Diotrephis persona damnantur.

b *Agis vt fidelem decet.*

c *Commendat Gaio vel eos ipsos quos iam anteà exceperat, ad eum redeuntes ad procurandà Ecclesiæ negotia, vel alios quorum eadem erat conditio.* d *Vt & ipsi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.*

5 Dilecte,[b] fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos,

6 Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ: quos rectè facies [c] si prosequutus fueris vt Deo dignum est.

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi,[d] vt administri simus veritati.

9 [a] Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes non recipit nos.

10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neque ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est, qui bene facit, ex Deo est, qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.

e *Non nouit.*

12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus: & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.

13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere:

14 Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici: Saluta amicos nominatim.

EPISTOLA CATHOLICA IVDAE APOSTOLI.

1 Admonet pios vt sibi caueant ab eo hominum genere, 4 qui ex Christi gratia lasciuiendi prætextum captant. 5 quos non impunè laturos eius gratia contemptum, 6 7 tribus exemplis demonstrat: 14 & vaticinium Enoch profert. 20 Modum denique pijs ostendit, quo omnes eorum machinas discutere queant.

a Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina, & in rectis moribus confirmat.

2 Non temerè sed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Ecclesiam irrepant.

1 IVDAS Iesu Christi seruus, [a] frater autem Iacobi, vocatis [b] à Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo [c] seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

3 [a] Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos [d] de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] semel tradita est sanctis.

4 [2] Nam subrepserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hanc damnationem, [3] impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

Num. 14. 37. 2. Pet. 2. 4. Gen. 19. 24.

3 Hoc primum in istis dânat quòd ex Dei gratia captarêt lasciuiendi prætextum: quod fieri non potest quin Christo summum imperium abrogetur, quum eiusmodi homines Satanæ se addicant, vt hodie facit Anabaptistarum secta, quos Libertinos vocant.

5 [4] Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis Dominum, quum populum ex Ægypto liberasset, rursus || eos qui non credebant perdidisse.

6 ||[5] Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 || Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates simili modo atque [g] illæ scortatæ, & [h] carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti [i] sopiti, carnem

a *Vt distinguatur ab Iscarioto.* b *Per Deum Patrem.* c *Sepositis æterno Dei consilio, qui Christo traderentur custodiendi.* d *De ijs quæ ad nostram omnium salutem spectant.* e *Pro viribus tueamini fidem, sana scil. doctrina & vita exemplis.* f *Quæ ita semel tradita est, vt post ea nunquam sit immutanda.*

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur. 5 Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?

g *Sodoma & Gomorrha vestigia secuta.* h *Sic adumbrat prodigiosas libidines.* i *Perinde stolidi & rationis expertes ac si altissimo veterno sensus omnes haberent sopitos.*

nem quidem polluũt, [6] [k] dominatum verò reijciunt,& dignitates conuitijs incessunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti, sed dixit, Increpet te Dominus.

10 [8] At isti,quæ non nouerunt,ea cõuitijs incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt,in ijs corrumpuntur.

11 [9] Væ ipsis: nam viam ‖ Cain ingressi sunt,& deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effusi sunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi sunt macularum instar in [l] agapis vestris, dum vobiscum conuiuãtur, [m] absque vllius metu seipsos pascentes: ‖ nubes aqua carentes, ventis circumactæ: arbores emarcidæ, infrugiferæ,bis emortuæ,eradicatæ:

13 Vndę maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora: stellæ erraticæ,quibus [n] calligo tenebrarum in æternum seruata est.

14 Prophetauit autem etiam de istis septimus ab Adam Enoch,dicens, Ecce, [o] Venit Dominus cum sanctis millibus suis.

15 Vt ferat iudicium aduersus omnes,& redarguat quicunque ex ipsis sunt impij, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij.

16 Hi sunt murmuratores quæruli,in cupiditatibus suis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis,‖in extremo tempore futuros irrisores qui in impijs suis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi sunt qui seipsos segregant,animales,Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vosipsos, per Spiritum sanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conseruate,expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu commiseramini:

23 Alios verò [p] terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes [q] vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 [14] Cæterùm, ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione:

25 *Id est* soli sapienti Deo seruatori nostro,gloria & magnificentia, & robur & potestas,& nunc & in omnia secula. Amen.

6 Alterum istorũ dogma perniciosissimum, quòd magistratuum autoritatem etiam cum conuitijs tollebant,vt hodie Anabaptistæ.
7 Argumẽtum à comparatis,Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanam,quãuis execrabilem contentus fuit iudicio Dei coercẽdum tradere: & istos homũculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas conuitijs incessere.
Gen.4.8.
Num.22.21,
1.pet.2.15.
Num.16.1.
1.Pet.2.17.
8 Conclusio, Istos duplici scelere teneri, nempe audacissimæ inscitiæ in quibusdam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis, quam quum essent adepti non aliter tamẽ quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirùm seruientes.
9 Prædicit eorum exitium, quoniam Cainum impudenti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioso & ambitioso ingeniò referant.
10 Alijs multis epithetis tum sordes & petulantiam eorundem, tum verò maximè inanem eorum grandiloquentiam & vanissimum fastum grauissimè insectatur,grauissima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.

11 Prædictus est istiusmodi mõstrorum exortus,ne rei nouitate percellamur.
Psal.17.10.
1.Tim.4.1,
2.tim.3.1,
2.pet.3.3.
12 Antichristorum est sese à pijs segregare,vt qui Spiritu Dei non regantur: contrà verò Christianorum est mutuò tum in fide tum in charitate sese sanctis precibus ædificare, tantisper dum Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutẽ.
13 Inter eos qui aberrant,hic delectus pijs seruandus est,vt alios leuius tractent, alios iam in ipsa flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamen vt sic abhorreant à malis & turpibus,vt vel leuissimam eorum contagionem fugiant.
14 Commendat eos Dei gratiæ,satis declarans Dei solius esse eam ipsam quam á nobis requirit constantiam nobis præstare.

k *Magis est dominatum aspernari, quàm Dominos. i. rem ipsam quàm personas.*
l *Agapæ erant fraternæ Ecclesiastici cœtus cõuiuia,quæ describuntur a Tertuliano in Apologet.cap.39.*
m *Impudenter & absq. vlla vel Dei vel Ecclesiæ reuerentia.*
n *Densissimæ tenebræ.*
o *Præteritum futuri loco Hebr. more*
p *Absterrentes illos, & sancta seueritate reuocantes.*
q *Hyperbola ab interdictis pollutionum Legalium sumpta.*

IN APOCALYPSIN NIHILDVM TALE VISVM EST EDERE QVALE IN SVPERIORES LIBROS: INTEREA TAMEN VISVM EST SVBIICERE QVÆ ANTE ALIQVOT ANnos de huius libri authoritate scripsimus. Sunt autem eiusmodi.

VIA de huius libri authoritate iampridem nonnulli dubitarunt: paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi videatur exponã. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudiciũ fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare possis nisi quòd eò tãdem videtur inclinare, vt existimet aliquam esse quidem huius libri authoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur inquit, diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangelium suum scripsisse: huius autem libri nõ meminit. Athanasius Græcus in suo catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus, cuius verba citat Eusebius libro.7. Ecclesiasticæ historiæ, librum existimat ab alio quopiam Iohãne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis, vt Iohanni nõ sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo. Si spectetur quibus rationibus permoti sunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apparitaturum quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeò quidem vt Epiphanius illos à quibus reijciebatur, apertè inter hæreticos recensuerit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopũ, martyrem vtrunque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentarijs illustrasse. De Dorotheo quod affertur nihil habat momenti, qui suo tantum silentio videatur librum hunc reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox viderimus, quum ipsius rationem expendemus, Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysij verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudiciũ requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus, Scribit, inquit, Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis cõuitijs fuisse insectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententijs esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tãdem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quod conuitijs ausi sint eum librum exagitare, qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hipolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Viros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est plurimis ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò satis indicant quam meritò eruditissimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit, Dicunt eũ complecti vulgatam rerum historiam. Id verò qui potest in eo verum esse qui (si admodum pauca excipias) res præteritas non narret, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad tertium argumentum accedamus. Hic, inquit, solicitè suum nomen inculcat, perinde quasi syngrapham scriberet, non librum, idque non solùm præter morem Apostolorum, verùm multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed notulis indicat, Discipulus ille quẽ diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem exponit sub alterius persona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionysium Alexandrinum impulit, vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc sunt infirma & imbecilla! Non animaduerterunt boni viri aliud esse historiam, aliud Prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis authoritate innixæ, quis non videt hoc requiri inprimis vt vnde tandem illarum prædictio emanet, qui patefecerit, quis scripserit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen, Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omninò faciendũ erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò?

Apud

Apud Danielem à capite septimo non penè singulis versiculis repetitur. Ego Daniel? Esaias autem quoties Esaiā filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non consueuit in Euangelio. Fateor: nam historiam scribebat, in qua illi accidit quod nulli ex aliis discipulis, vt ipse de se multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipse hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo suas visiones ex professo non tractabat: sed quoties sui muneris præstantiam asserit, quā altè, quàm magnificè sese Paulum illum dicit non ab hominibus, neque per homines, sed à Iesu Christo designatum Apostolum? Quid? quum sua illa certamina prædicat, an personam alienam assumit? Sed aliquid etiam amplius consideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (nisi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempè capite 1. vers. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ suspicionem satis supérque sufficit. Item cap. 21. vers. 2, & cap. 22. vers. 8. quibus locis simpliciter tantum commemorat quid viderit, vt de visionis fide dubitari non possit. Ergo (vt paucis hoc argumentum absoluam) ratio illa Dionysii non modò futilis est, sed etiam imperitiā arguit, atque adeò plena est calūniæ: imò verò (quod ingenuè & sine vlla maleuolentia à me dici Deus testis est) nimium inconsiderata est vox ista, hunc scriptorē perinde suum illud Ego Iohannes, inculcare ac si syngrapham non librum scriberet. Accedo ad quartū argumentum. In Græcis, inquit, quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangelistæ, sed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangelistæ vendicat, quum nemo ignorat cat'exochen fuisse Theologum à veteribus appellatum: quod de Christi diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius scripserit. Alter autem ille Ioannes, quem ego sanè suppositium esse suspicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici potest augustius) sed Presbyter dicebatur. Venio tandem ad styli dissimilitudinem, quam Dionysius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Ecclesiast. historiæ lib. 6. cap. 23. Primum ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epistolæ Iohannis catholicæ multa sint communia, hic liber ne syllabā quidē vllā habeat cum eis cōmunem. Postremò quòd sermonis etiā dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noster rusticis barbarismis solœcismis vtatur. At ego primùm omnium respondeo, istam styli dissimilitudinem minimè esse admirandam in tam dissimili argumento. Nam in Euangelii historia, & in epistolis quanuis impulsu Spiritus sancti, tamen ex suo sensu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem gestam, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidem præscriptis verbis, & miramur eum non iisdem vti sententiis? imò quis vnquam hanc legem cuiquam scriptori præscripsit? Quid quod pleraq; ipsis superiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Esaiæ, & aliorū) verbis illi dictantur ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirū nemini videri debet quòd non ita culto sermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè scripserunt, ne verbis quidem, nedum charactere discedere voluerit: quo minus sanè suspicari par est quicquam hic commentitium Ecclesiæ obtrudi. Superest vltimum argumentum, quod videatur Chiliastarum heresi fauere: quo nomine nonnulli adducti sunt vt hoc opus à Cerintho editum sub Apostoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliastas nonnullis ex hoc libro testimoniis esse abusos, idcircò tamen hæretico tam impuro hunc librum esse tribuēdum absit vt cōcedam, nisi locos illos aliter accipi commodè non posse quispiam ostenderit: alioquin quem tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos esse doctissimi viri iampridem indicarunt: vt huic libro idē plane acciderit atque epistolæ ad Hebræos, quā nonnulli pertinacissimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipsi potius suam ignorantiam debuerint accusare. Deinde, obsecro, quum alia prætereà fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deum esse mundi conditorem negarit, Christum ex Maria ac Iosepho cæterorum hominū more genitum docuerit: Christum & Iesum vt distinctas personas separarit: cur non etiam hæc sua dogmata huic libro aspergeret? Atqui tantùm abest vt hoc faciat vt cōtrà aduersus illos errores certa ex hoc libro testimonia peti possint: vt à Cerintho ista proficisci nō potuisse, vel ex vna ista ratione satis appareat. Quid verò quod vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impie garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & ioci? vbi sacrificia & dies festi Hierosolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile est hoc argumentum. Quæ quum ita se habeant, quamuis non censuerim quidem ego pertinacius de scriptoris nomine litigandum, tamen Iohanni Apostolo potius quam cuiquam alii hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetustissimum esse constat, & ex veteribus doctissimi & religiosissimi quique, Iohannis Apostoli esse non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alii tantæ maiestatis plenæ prophetiæ, tamq; augustum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quod planè Apostolicæ sit dignitatis non vni alicui Ecclesiæ, sed Asiaticis Ecclesiis, scribere: postremo, quod quæ de insula Patmo commemorat, cum iis prorsus cōueniant quæ de Iohannis exilio veteres summo cōsensu tradunt. Quod si tamen liceret ex stylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipse Iohannes dictus est: adeò non in verbis tantum, sed etiam in formulis dicendi plerisq; similis, ac penè idem est Euangelii Marci & huius libri character. Ad ipsum autem librum quod attinet, quanuis eum esse me agnoscā cui hæc mysteria valdè adhuc obscura videantur, tamen quum vbique videā Spiritus prophetici numen eminere, & veterum Prophetarum non tantùm vestigia, sed sententias, ipsaq; adeò verba in hoc libro agnoscam: quum manifesta & magnificentissima vbiq; tum diuinitatis Christi, tum nostræ redemptionis testimonia in eo extare videā: quum denique

ex iis quæ prædicta sunt nonnulla manifestè iam apparuerint, veluti quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidiis, & scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant: ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quotidiana illa Dei prouidentiæ iudicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris priuatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat: ideóque propheti arũ lucem pro sua infinita sapiẽtia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel derideant, vel fanaticis suis commentis polluant.

IN

CAP. I.
a Rerum occultarum patefactio.

[a] APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 Indicat doctrinæ genus quod hic tractatur. 8 nempè illius qui est principium & finis: 12 Deinde septem candelabrorum & stellarum 20 mysterium explicat.

1 APOCALYPSIS [b] Iesu Christi, quam dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *is* verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit:

2 Qui testificatus est sermonẽ Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax || à [c] Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est: & à [d] septem Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt:

5 Et à Iesu Christo, || *qui est* fidus ille testis, || primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terrę: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris || per sanguinem suum:

6 Et fecit nos || reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum. Amen.

7 || Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum [e] omnis oculus, etiam qui eum transfixerũt: & plangent coram eo omnes tribus terræ, etiam, Amen.

8 || Ego sum [f] A & Ω, *id est*, principium & finis: dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est, ille, *inquam*, omnipotens.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictone & regno & tolerantia Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur [g] Patmos, propter sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* [h] Spiritu correptus die [i] Dominico, & audiui à tergo vocẽ magnam tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesijs quę sunt in Asia, Ephesi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt [k] viderem vocem quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

13 Et in media septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquã nix: & oculi eius vt flamma ignis.

15 Pedes autem eius similes calcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextrã suam, dicens mihi, Ne metue: || ego sum primus & vltimus.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum, Amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Sribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthac sunt futura,

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, [l] Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

Iubetur Iohannes scribere quæ Dominus necessaria nouerat Ecclesijs 1 Ephesiorum, 8 Smyrnensium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirensium: 25 vt quæ ab Apostolis acceperunt, teneant.

---

b Quã Filius è sinu Patris nobis per Angelos reuelauit.
c Iehoua nomẽ quod Deo proprium est præteriti, præsentis & futuri temporis notatione, significatur. Exod. 3. 14.
d Hi sunt Spiritus, quos infr. 5. 6. Agni cornua & oculi dicuntur: eos autem adiungit Deo tãquam stipatores.
Psal. 89. 38. 1. Cor. 15. 21, coloss. 1. 18. Heb. 9. 14, 1. pet. 1. 19, 1. ioh. 1. 9. 1. Pet. 2. 5. Esa. 3. 14. Matth. 24. 10 iud. 1. 4. Infra. 21. 9, & 13.
e Omnes homines.
f Ego is sum, ante quẽ nihil est imo per quẽ factũ est quicquid factũ est, quique vt omnia intereant, superstes illis omnibus maneam.
g Patmos vna est Sporadum in qua exulasse Iohannes perhibetur.
h Sic explicatur sanctus ille enthousiasmos, quo Propheta correpti extra mundum peregrinabantur cum Domino: sic Ezechiel sæpe dicit se translatum fuisse à Domini Spiritu, & Spiritum Domini in se incidisse.
i Dominicũ vocat diem quem Paulus primum hebdomados vocat, 1. Cor. 16. 2.
k Vt eum viderem cuius vocem audiueram. Esa. 41. 4. & 44. 6.
l Angelorum nomen Ecclesiarum ministros intelligit.

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septē candelabra aurea:

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meū laborasti, & non es defatigatus.

4 Sed habeo *aliquid* [a] aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

a Quod tecū expostulem.

5 Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te citò, & mouebo candelabrum tuum è loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio [b] paradisi Dei.

8 Angelo verò [c] Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

b Sic Christus loquitur, nempè vt mediator.

c Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nil metue eorum quæ passurus es. ecce futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11 Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victor non lædetur à morte secunda.

12 Angelo verò [d] Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæā illam vtrinque acutam,

13 Noui opera tua, & vbi habites, *nēpè* vbi thronus est Satanæ: & *quòd* teneas nomen meum, neq; negasti fidē meam, [e] etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinam ‖ Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coràm filijs Israel, vt [f] ederent ex ijs quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

d Pergamū celeberrima olim vrbis in Asia nomen, Attalicorum regum sedes.

e Amplificatur Pergamensium fides, quod in ipso persecutionis æstu constātes fuerint.

Num. 24. 14, & 25. 1.

f Quod hic de idolothytis agit, refertur ad eam speciem de qua agit Paulus, 1. Cor. 10. 14.

15 Ita habes etiam qui teneāt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex [g] Manna illo abscondito: & dabo illi [h] calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

g Alludit ad concionem illam quæ habetur, 6. Ioh. & ad locum Psal. 105. 40.

h Eiusmodi calculū refert arethas solitū dari Athletis in certaminibus, vel quod calculi olim essent albi indicantes absolutionem.

18 Angelo verò Thyatirēsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

19 Noui operam tuam & charitatem, & [i] subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

i Sic vocat officia sanctis præstita.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt [k] scortentur, & edant ex ijs quæ simulachris immolantur.

k Passim in Scriptura nomine scortationis intelligitur idololatria.

21 Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua: & non resipuit.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximā, nisi resipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius [l] interficiam morte: scientq́ue omnes Ecclesiæ me esse ‖ scrutatorem renum & cordium: & dabo vnicuique vestrûm secundum opera sua.

l Pleonasmus Hebraicus, cuius tamen maxima est emphasis, vt Latinè dicimus internecione delere.

1. Sam. 16. 7, psal. 7. 10, iere. 11. 20, & 17. 10.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt [m] profunditates Satanæ, vt aiunt: [n] non imponam vobis aliud onus.

m Notat ostentationem aliquorū qui iactarent profundā, id est, copiosam atq; vulgarem scientiam suam, quæ tamen esset Satanica.

n Aduersum vos nihil grauius denūtiabo, contentus vobis significare quid in vobis requiram.

25 Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

26 Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

27 ‖ Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

Psal. 2. 9.

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. III.

1 Sequitur Epistola quinta ad pastores Eccles. Sardinensium, 7 Philadelphensium, 14 & Laodicensium.

Laodicensium, 16 ne tepidi sint, 20 sed gloria Dei promouenda operam dent.

1 ANgelo autem Ecclesiæ quæ est [a] Sardibus scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septé stellas, Noui opera tua, *nempè* [b] quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Esto vigilans, & confirma [c] reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniam ad te ‖ tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimenta sua, ideoque incedent mecum albati: [d] digni enim sunt.

5 Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex ‖ libro vitæ, sed profitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet [e] clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

8 Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, neque abnegasti nomen meum:

9 Ecce, [f] præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanę, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam,* faciam, vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam [g] seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum, ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo [h] Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalé, quæ descendit è cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit [i] Amen, testis ille fidelis & verax, [k] principiū opificij Dei:

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperé, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 ‖ Ego quoscunque amo, arguo & castigo: [l] æmulare igitur ac resipisce.

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. IIII.

1 Alia narratur visio 3 diuinæ maiestatis gloriam continens: 8 quæ à quatuor animalibus, 10 & vigintiquatuor senioribus celebratur.

1 POst hæc vidi, & ecce, ostium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubę loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri posteà.

2 Statim igitur fui [a] correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cœlo: & *quidam* throno insidebat.

3 Porrò qui sedebat, aspectu similis erat lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Et in circuitu sedis, sedilia vigintiquatuor: & super sedilia vidi vigintiquatuor senes sedentes, amictos vestibus albis: & habentes super capita sua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronū, quæ

Marginal notes:

CAP.III.
a Sardis florentissima & celeberrima vrbis nomen Lydorum regis sedes.
b Nomine viuis, sed reuera es mortuus.
c Cætera, quorum ea est conditio, vt iam laborent, mox nisi confirmentur interitura.
Infra, 16 15, 1.thess.5.2, 2.pet.3.10.
Infra, 20.12, & 21.27.
philip.4.4.
d Idonei, scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod reipsa comprobarunt, iustus enim est qui iustitiam facit, sed ita vt arbor fructū gignat. Vide Rom.8.18.
e Potestaté omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem domus Dauid Ecclesia, regni autem Dauidici promissio perpetua, ad Christum pertinet.
f In eum statum redigam.
g Quia patientiam illam & constantiam præstitisti, quam à meis requiro.
h Vide sup. 2.7.
i Amen Hebrais verè seu veritatem ipsam significat.
k A quo principium ducunt omnes res conditæ.
Prou.3.12, heb.12.5.
l Zelus opponitur ijs qui nec calidi nec frigidi sunt.
a Vide sup. 1.10.

sunt septem spiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile chrystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8 Et [b] quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

b Vnumquodque animalium habebat alas senas.

9 Et quum [c] tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum,

c Dicitur dari Deo gloria, honor, regnum & cætera huiusmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipsius est proprium.

10 Procidebant vigintiquatuor Senes ante illum insidentem throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abijciebant coronas suas ante thonum, dicentes,

11 ‖ Dignus es Domine, qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

Infra, 5, 12.

CAP. V.

1 Librum septem sigillis obsignatum, 3 quem nemo aperire poterat, 6 Agnus ille Dei. 9 dignus qui aperiat, 12 omnium cœlestium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptũ intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cœlo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

a Obtinuit.

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librũ, quatuor illa animalia, & vigintiquatuor illi senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffituum, quæ sunt [b] preces sanctorum.

b Vide infr. 8, 3.

9 Et cecinerunt canticum [c] nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione.

c Non vulgare.

10 ‖ Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Supra, 1, 6, 1. pet. 2, 9.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, ‖ numero [d] millies centies mille, & decies centies mille.

Dan. 7, 10.

d Indicatur numerus ingens.

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus [e] qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem & gloriam, & benedictionem:

e Cui defertur laus omnis, tanquam potentissimo, sapientissimo, &c.

13 Sed & omnem creaturam quæ in cœlo est, & quæ super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen. & vigintiquatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1 Aperit Agnus primum Libri sigillum, 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum: Quibus apertis, cædes, fames, pestis, sanctorum quarela, terræmotus, & varia cœli prodigia oriuntur.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce, *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcũ, & data est ei corona, & prodijt vincens, & vt vinceret.

3 Quumque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens,

cens,Veni,& vide.

4 Et prodijt alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum,datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datusque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium,audiui tertium animal dicens, Veni, & vide.Aspexi igitur,& ecce,equus niger *aderat*: & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem, [a] Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

a Magna indicatur caritas annonna, est enim chœnix mensura aridorum, octaua pars modij, olim apud Græcos diurni cibi seruilis.

7 Quumque aperuisset sigillũ quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem,Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus,& eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors: & infernus sequebatur eum, dataque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio,& fame,& morte,perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes,Vsquequo Domine,qui sanctus es & verax,non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de ijs qui habitant in terra?

11 Tum, datæ sunt singulis stolæ albæ,& dictum est eis vt requiescerent adhuc paululum temporis, vsquequo [b] cõpleantur etiam conserui eorum & fratres eorum,qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

b Vsquedum compleatur numerus eorum.

12 Deinde aspexi quum apperuisset sigillum sextum,& ecce terræmotus magnus factus est: & sol factus est niger vt [c] saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis:

c Ita vocabant olim opera pilis texta.

13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram,sicut ficus abijcit grossus suos quum vento magno concutitur.

14 Et cœlum abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt:

15 Et reges terræ, proceres, & diuites,& tribuni,& potentes, omnesq; tum serui tum ingenui abscõderũt se in speluncis & in petris montium:

16 Et dixerunt montibus & petris, ‖Cadite super nos,abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni:

Esa.2.19, Ose.10.8, Luc.23.30.

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 Grassantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec Electi Domini 5 ex omnibus tribubus signentur. 11 Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt, 16 fœlicitas 17 & gaudium describitur.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor [a] angulis terræ,tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem.

Cap.vii. a In quatuor terræ plagis seu cardinibus.

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens,Ne nocete terræ, neque mari,neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

5 Ex tribu Iuda,duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben,duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

6 Ex tribu Aser,duodecies mille obsignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: [b] ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata:

b Omisit Dan.& recenset Leui.

8 Ex tribu Zabulõ, duodecies mille obsignata: ex tribu [c] Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obsignata.

c Ephraim alterius filij Ioseph,& qui primogenitura donatus est,vnde Ioseph dictum.

9 Posteà aspexi, & ecce, *aderat* turba multa, quam numerare nemo possit, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis, stabantque ante thronũ & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna,dicentes,Salus à Deo nostro *est*, sedente super thronum & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor ani-

malium: & procubuerunt in conspectu throni in facies suas, & adorarunt Deũ.

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo nostro in secula seculorum. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex senibus, dicens mihi, Isti qui amicti sunt stolis albis, quinam sunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu nosti. Et dixit mihi, Hi sunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt stolas suas, ac dealbarunt in sanguine Agni.

15 Ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui insidet throno, [e] habitabit cum eis.

16 ||Non esurient amplius neque sitient amplius: nec in eos incidet sol neque vllus æstus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni est, pascet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: || & abstersurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

d Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum ministeria, alioqui nulla nox est in cœlo. Esa.49.10.

e Vel super eos vt significetur diuina defensio atque protectio quasi erga illos, qui vt sub diuinis tabernaculis sunt in tuto. Esa.25.8, infra.21.4.

CAP. VIII.

1 Septimo sigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per suffitus. 6 procedunt septem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis descidit, 8 mare turbatur. 10 11 aqua amarescunt, 12 & stella obtenebrantur.

1 POrrò quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, media fermè hora.

2 Et vidi septem illos Angelos qui [a] adstant coram Deo, quibus datæ sunt septem tubæ.

a Qui coram eo apparent vt ministri.

3 Tum alius Angelus venit, & stetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati sunt ei suffitus multi, vt offerret cum precibus Sanctorum omnium, super altare aureum quod est ante thronum.

4 [b] Ascendit autem fumus suffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conspectum Dei.

b Nullius sunt pretij nostræ preces, nisi adsit in primis vnica illius oblationis verè gratus odor, id est, nisi prius in Filio per fidem iustificari placeamus.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta sunt tonitrua & voces, & fulgura & terræmotus.

6 Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparauerunt se vt clangerent.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta est grando & ignis, mista sanguine, proiectaque sunt in terram: & tertia pars arborum exusta est, & omne fœnum viride exustum.

8 Deinde secundus Angelus clanxit, & quasi mons magnus igne ardens proiectus est in mare: factaque est tertia pars maris, sanguis.

9 Et mortua est tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo stella magna, ardens velut fax, ceciditque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem stellæ dicitur Absinthium: versa est igitur tertia pars aquarum in absinthium: & multi homines mortui sunt ex aquis, quòd amaræ factæ essent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis sonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 Quinto Angelo clangente, 3 locusta vastatrices prodeunt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit, 20 humanum genus deuastantes.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi stellam è cœlo cecidisse in terram, cui data est clauis putei [a] abyssi.

a Abyssum vocat profundissimi tartari tenebras.

2 Aperuit igitur puteum abyssi: & ascendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locustæ in terram: dataque est illis potestas qualem habent potestatem terrestres scorpij.

4 Et ipsis est dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: sed tantùm homines qui non habent signum Dei in frontibus suis.

5 Datum autem est eis non vt occidant

dant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sit*que cruciatus eorum vt cruciatus scorpij quum percusserit hominem.

Supra, 6.16, esa.2.19, ose.10.8.

6 || Itaq; per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

Sap.16 9.

7 || Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium, *erant*que super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curuum, equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebant caudas similes scorpionum, erantque aculei in caudis earum: & earum potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

11 Habent autem sibi impositum regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est perdens.*

12 Væ vnum abijt, & ecce veniūt adhuc duo væ posteà.

13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex [b] quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

b Alludit ad aram suffitus, collocatam in atrio sacerdotum è regione Arcæ fœderis, interposito tamen velo.

14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Eratque numerus equestris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itemque vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis & fumus & sulphur.

18 Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempè* ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

19 Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum, nam caudæ eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Porrò reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manuum suarum, vt ne adorarent dæmonia & || simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

Psal.115.4, & 135.15.

21 Neque resipuerunt ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis, neq; à scortatione sua, neque à furtis suis.

CAP. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclamat: 9 & Iohanni, 8 oraculi iussu, deuorandum tradit.

1 TVm vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebatque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

3 Clamauitq; voce magna sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus erā: sed audiui vocem de cœlo dicentem mihi, [a] Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

a Teneas occulta.

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare & super terram, [b] sustulit manum suam ad cœlum,

b Hic erat gestus iurantis, vt etiamnum hodie.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorum, qui creauit cœlum & ea quæ sunt in eo, & terram & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo sunt, [c] tempus non fore amplius.

c Nihil temporis erit amplius.

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quum cœperit clangere, consummandum esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis Prophetis.

8 Et vox quam audieram è cœlo, rursum loquuta est mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellū. Et dixit mihi, Acci-

pe, & deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo, sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuoraui eum: eratque in ore meo dulcis tanquam mel: sed quum deuorassem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi, Oportet te iterum prophetare coram populis, gentibus, linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 Templum metiri iubetur. 3 Dominus testes duos excitat: 7 quos à bestia laniatos, 9 nemo terra mandat. 11 Deus autem in vitam reuocatos, 12 ad cœlum euocat. 13 Terrentur impij. 15 & septimi Angeli tuba, resurrectionis 18 & iudicij nuntia describitur.

1 Datus est autem mihi calamus similis virgæ: adstititque Angelus, dicens, Surge, & metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

2 Sed [a] atrium quod extra templum est [b] exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & vrbem sanctam calcabunt mensibus quadragintaduobus.

a Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniam omnibus patebat. b Ad verb. eijce foras: eijci autem censetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

3 Sed dabo *illam* duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quòd siquis velit eis nocere, ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorum: nam si quis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint.

7 Porrò quum [c] finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellum, & vincet eos, & occidet eos.

c Quum legationẽ suam obierint.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ, quæ vocatur [d] spiritualiter Sodoma & Ægyptus: vbi & Dominus noster crucifixus est.

d Occultiore quadã singularis intelligentia consideratione.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium, & cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alij alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabũtque *erecti* in pedes suos, & timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierũt vocem magnam de cœlo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderuntque in cœlum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factusque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille, & reliqui territi sunt, & [e] dederunt gloriam Deo cœli.

e Confessione sua celebrarunt gloriam Dei.

14 Væ secũdum abijt, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Facta sunt regna mundi: *regna* Domini nostri, & Christi eius, qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum,

17 Dicentes, gratias agimus tibi Domine, Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es potestatem tuam magnam, & regnum iniuisti:

18 Et iratæ sunt Gentes, & aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est Arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

1 Mulieris 2 parturientis signũ apparet, 4 cuius filio insidiatur Draco, 7 qui à Michaele deuictus, 9 Deijcitur. 13 Et quò magis vincendus excluditur, eò acrius suas non desinit multiplicare versutias.

1 Visum est autem signum magnum in cœlo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna: & in capite corona stellarum duodecim.

2 Vterum

2 Vterum ferens, clamabat parturiens,& cruciabatur vt pareret.

3 Visum est autē aliud signū in cœlo,& ecce *adfuit* draco magnus rufus, habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiā partem stellarum cœli, quas abiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram, vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus est Filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locū paratū à Deo, vt illic pascāt eam diebus mille ducētis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cœlo: Michael & Angeli eius præliabantur cū dracone, & draco pugnabat & Angeli eius:

8 Sed non obtinuerunt, [a] neque locus eorum amplius inuentus est in cœlo.

a Eiecti sunt ita vt nusquā posteà apparuerint in cœlo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas, qui seducit totū terrarū orbem: proiectus, *inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cœlo, Nunc facta est salus, & virtus, & regnū Dei nostri, & potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui: & [b] animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

b Ad verb. & non dilexerunt animā suam, id autē Hebræis dicitur diligere animam suā. i. vitam, qui nihil habet hac vita charius: & e contrario non diligere animā suam, qui non dubitat illam periculis exponere quoties ita facto opus est.

12 Propterea lætamini cœli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit Diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volet à cōspectu serpētis in desertū, [c] in locum suum, vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

c In eum locum qui est à Deo ipsi destinatus.

15 Eijcit autem serpens ex ore suo post mulierem, aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitque terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abijt vt gereret bellum cū reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Iesu Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 Describitur Bestia illa multiceps, 8 Qua maximam mundi partem in idololatriam seducit. 11 qua ab alia bestia ascendente 15 confirmatur.

1 TVm vidi bestiam è mari ascendētem, quæ habebat capita septem, & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Eratque hæc bestia quam vidi, similis pardo, & pedes eius vt pedes vrsi, & os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adorarunt bestiam, dicentes, Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadragintaduos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuicijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguā, & Gentem.

8 Itaque adorarunt eum omnes incolæ terræ, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Siquis habet aurem, audiat.

10 Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ‖ siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hîc est patientia & fides sanctorum.

Gen. 9. 6. mat. 26. 52.

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra, habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ

omnem exercet in conspectu eius: & facit vt terra & ipsius incolæ adorent bestiam illam primã, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editque signa magna, adeò vt etiam ignem faciat è cœlo descendere in terram in conspectu hominum.

14 Et seducit incolas terræ, propter signa quæ datum est ei vt faciat in conspectu bestiæ: dicens incolis terræ vt faciãt imaginem bestiæ quæ gladio vulnerata fuit, sed reuixit.

15 Datumque est ei vt [a] animaret imaginem bestiæ, vt etiam loquatur imago bestiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem bestiæ, occidantur.

16 Sed & facit vt omnes, parui & magni, diuites & pauperes, liberi & serui, accipiant [b] characterem in manu sua dextra, aut in frontibus suis.

17 Et ne quis possit emere aut vẽdere, nisi qui habeat caracterem aut nomẽ bestiæ, aut numerum nominis eius.

18 Hîc sapientia est. Qui intelligentia præditus est, computet numerum bestiæ. numerus enim hominis est: & numerus eius, sexcenta sexagintasex.

a Vitam inderet, nempè sicut Iannes & Mambres, Mosis prodigia imitabantur.
b Notam nominis bestiæ.

CAP. XIIII.

1 Agno stante super montem Sion, 4 vnà cum castis suis cultoribus, 6 Angelus vnus Euangelium nuntiat. 8 Alius Babylonis casum prædicit. 9 Tertius bestiam vitari monet. 13 Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini causa moriuntur. 16 Mittitur postea falx Domini in messem, 18 & in vindemiam.

1 TVm aspexi, & ecce, *aderat* Agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Patris eius scriptum in frontibus suis.

2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem aquarum multarũ, & tãquam sonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulsantium citharas suas:

3 Et canentium quasi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quisquam poterat discere canticum illud nisi illa centum quadragintaquatuor millia, ij *videlicet* qui empti sunt è terra:

4 Hi sunt qui cum mulieribus non sunt inquinati: virgines enim sunt. hi sequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti sunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno *sacræ*:

5 Et in quorum ore non est inuentus dolus: sunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelũ volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo.

7 Dicentem magna voce, || Timete Deum, & ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicij eius: & adorate eum || qui fecit cœlum & terram, & mare & fontes aquarum.

8 Et alius Angelus sequutus est, dicens, || Cecidit cecidit Babylon, vrbs illa magna, quia vinum [a] iræ scortationis suę potandum præbuit omnibus gentibus:

9 Et tertius Angelus sequutus est illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit bestiam & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte sua aut in manu sua.

10 Bibet hic quoque ex vino irę Dei, ex mero *inquam*, infuso in poculum iræ ipsius: & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum ascendet in secula seculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant bestiam & imaginem eius, & siquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hîc tolerantia sanctorum est: hîc qui obseruãt mandata Dei, & fidem Iesu.

13 Tunc audiui vocem è cœlo dicentem mihi, Scribe, Beati posthac mortui, ij *inquam*, qui [b] Domini causa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requiescunt à laboribus suis, & [c] opera eorum sequuntur eos.

14 Aspexi autem, & ecce *aderat* nubes candida: & super nubem sedebat *quidam* similis homini, habens in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodijt è templo, clamans voce magna ad eum qui insidebat nubi, || Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam || aruit messis terræ.

16 Misit igitur is qui insidebat nubi falcẽ suam in terrã: & demessa est terra.

17 Tum alius Angelus prodijt è templo quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam.

Psal.145.6.
Act.14.15.
Esa.21.9, ierem.51.8, infra, 18.2.
a Scortationis sua, qua Deus est ad iram inflammatus.
b Ad verb. in Domino. i. propter Dominum.
c Operum nomine, præmium intelligit quod bona opera consequitur.
Ioel.3.3.
Mat.3.7.

18 Et

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens potestatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ sunt eius vuæ.

19 Misit igitur Angelus falcem suam acutã in terrã, & vindemiauit vineã terræ, & misit in magnũ illum lacũ iræ Dei.

20 Et calcatus est lacus extra ciuitatem: exiuitque sanguis è lacu vsq; ad fræenos equorum, per stadia mille sexcenta.

CAP. XV.

1 Apparent septem Angeli habentes plagas septem vltimas, 3 Victores Bestiæ Deum laudant. 6 Angelis septem, septem dantur diuina furoris phialæ.

1 DEinde vidi aliud signum in cœlo magnum & admirabile, Angelos septem habentes plagas septem vltimas, quoniam per illas expleta est ira Dei.

2 Et vidi tanquã mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriã reportãt ex bestia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, stantes apud mare vitreum, *&* habentes citharas Dei:

3 Qui etiam cantabant canticum Mosis [a] serui Dei, & canticum Agni, dicẽtes, Magna & mirabilia sunt opera tua, Domine Deus omnipotens: || iustæ & veræ sunt [b] viæ tuæ, rex sanctorum.

4 || Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam solus sanctus es. Nã omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta sunt.

a Sic vocatur Moses per excellentiam, sicut describitur, Deut. 34. 10.
Psal. 146. 6. Ierem. 10. 7.
b Gesta tua.

5 Et post hæc aspexi, & ecce, apertum est templum Tabernaculi testimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo septem Angeli, habentes septem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit septẽ Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuẽtis in secula seculorum.

8 Et impletum est templum fumo *prodeunte* à maiestate Dei, & à virtute eius: nec quisquam poterat ingredi in templum donec explerentur septẽ plagæ septem Angelorum.

CAP. XVI.

1 & 17 Effundunt Angeli septẽ cõmissas sibi furoris diuini phialas: quibus effusis variæ plagæ in orbe terrarum exoriuntur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magnæ vrbis incolas.

1 TVnc audiui vocem magnam è tẽplo, dicẽtem septem Angelis, Ite, effundite septẽ phialas iræ Dei in terrã.

2 Abijt igitur primus *Angelus*, & effudit phialam suam in terram: factumque est vulnus malum ac noxium aduersus homines qui habebant characterem bestiæ, & eos qui adorabãt imaginem eius.

3 Deinde secundus Angelus effudit Phialam suam in mare, [a] factumque est quasi sanguis cadaueris: & [b] quodcunq; animal viuebat in mari, mortuum est.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam suam in flumina & in fontes aquarum: & factæ sunt sanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicẽtem, Iustus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, qui hæc iudicasti:

6 Quia, *inquam*, sanguinem sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti ad bibendum: digni enim sunt.

a Versum est in sanguinem & eum quidẽ putrem & saniosum, qualis solet esse cadauerum.
b Ad verbũ, omni anima pro omni animante.

7 Et audiui alium è sanctuario dicẽtem, etiam Domine, Deus omnipotens, vera & iusta iudicia tua.

8 Posteà quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est ei æstu affligere homines per ignem.

9 Et æstuauerũt homines æstu magno, & blasphemarunt nomen Dei habẽtis potestatem in has plagas: neque resipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tũ quintus Angelus effudit phialam suam super thronum bestiæ: & factũ est regnum eius tenebrosum: & mandebant linguas suas præ dolore:

11 Et blasphemarunt Deum cœli pręe doloribus suis & vlceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis.

12 Tum sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum, *nempè* Euphraten: & siccata est aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu solis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudopropheta illius tres impuros spiritus similes ranis *prodeuntes*:

14 Sunt enim spiritus dæmoniorum edentes signa, quiq; abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio || vt fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua ne nudus ambulet, & videantur verenda ipsius.

Supra, 3. 3. matth. 24. 44. luc. 12. 39.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tū septimus Angelus effudit phialam suā in aëre:& prodijt vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Factū est.

18 Factique sunt sonitus, & fulgura, & tonitrua:& terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt super terrā, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et dirupta est vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gētium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, || vt præberet ei poculum indignationis iræ suæ.

Ierem.25.15.

20 Et omnis insula fugit, & mōtes nō sunt [c] inuenti.

21 Et grando magna, quasi [d] talentaria, descendit è cœlo in homines:& blasphemarunt Deū homines propter plagam grādinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

c Disparuerunt, quod Hebræi dicūt & non ipsi, Gen.5.24.

d Quasi talenti pondo, erat autem talentum sexaginta minarū, idest sexcentarum drachmarum, vt significetur ingens & inauditum pondus.

CAP. XVII.

1 Describitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ scortantur: 6 ebria piorū sanguine: 7 & Bestia quæ portat illam. mysteriū vtriusque, 11 & exitium. 14 Postremò Agni victoria.

1 TVm venit vnus ex septem Angelis qui habebant septem phialas, & loquutus est mecū, dicens mihi, Heus tu, ostendam tibi [a] damnationē meretricis magnæ, sedentis super aquas multas:

a Latā sententiā de isto scorto.

2 Cum qua scortati sunt reges terræ, & cuius scortationis vino inebriati sunt incolæ terræ.

3 Quumque me per spiritum in desertum transtulisset, vidi mulierem insidentem bestiæ [b] coccinæ, plenæ nominibus blasphemiæ, habenti capita septem, & cornua decem.

b Coccineo colore, id est, veste rubra & purpurea: nec sanè temerè factum est vt hic color Romana curia placuerit.

4 Erat autē mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretiosis & margaritis, habēs poculū aureum in manu suā plenum abominationibus & immunditia scortationis suæ:

5 Et in fronte suo nomen scriptum, Mysteriū, Babylon magna, mater scortationum & abominationum terra.

6 Et vidi mulierem illam ebriā sanguine sanctorum & sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quum viderem illā, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus. Quare miraris? ego dicā tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem & cornua decem.

8 Bestia quam vidisti, fuit, & non est: & ascensura est ex abysso, & in exitium abitura:& mirabūtur incolę terræ, (quorum nomina scripta nō sunt in libro vitæ à iactis mundi fundementis) vidētes bestiam quæ erat, & non est, & tamē est.

9 Hic est mens quæ habet sapientiam. [c] Septem capita, septem mōtes sunt super quos mulier sedet.

c Pueri etiā norunt quæ illa sit Septicolis ciuitas tantoperè decantata, de qua Virgilius Septemq; vna sibi muro circundedit arces: de illa videlicet quæ cū hæc scriberet Iohannes, habebat regnum super reges terræ: erat & non est, & tamē adhuc est, sed ad exitum tendit.

10 Et reges septem sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.

11 Bestia autē quæ erat, & non est, is octauus est, & è septē est, & in exitiū abit.

12 Decem autem cornua quę vidisti, decē reges sunt qui regnū nondum acceperunt, sed potestatem tanquā reges vna hora accipient cum bestia.

13 Hi vnum consilium habent, & vires ac potestatem suam bestiæ tradent.

14 Hi cū Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: || quoniā Dominus dominorū est, & Rex regum: & qui cum eo sunt, vocati, & electi & fideles.

Infra, 9 16. 1.tim.6.15.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidisti in bestia, hi odio persequentur meretricē, & solam reddent illā & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum est ei, & vt cōsentiant, denīq; regnum suum bestiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidisti, est vrbs illa magna quæ habet regnū super reges terræ.

CAP. XVIII.

1 Horrendum Babylonis excidium proponitur: 11 15 18 lugent negotiatores terræ, qui ex pompa & luxu ipsius ditati sunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam iusta Dei vltione.

1 ET posthæc vidi alium Angelū descendentem è cœlo, habentē potestatem magnam: adeò vt terra resplenduerit gloria eius,

2 Exclamauit autē vehementer voce magna, dicens. || Cecidit cecidit Babylon illa magna, & facta est domicilium dæmoniorum, & custodia omnis spiritus impuri, & custodia omnis volucris

Supra, 14 8. esa.21.9. ierem.51.8.

lucris immundæ & inuisæ:

3 Quia ex vino irę scortationis eius biberunt omnes gẽtes, & reges terræ cũ ea scortati sunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti sunt.

4 Et audiui aliam vocẽ è cœlo dicẽtem, Exite ex ea popule mi, ne participes sitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis:

5 Nã [a] accumulata peccata eius pertigerunt vsque in cœlum: & recordatus est Deus scelerum eius.

6 Reddite ei sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate ei duplũ secundũ opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum exulit sese & luxuriata est, tantum date ei cruciatum & luctum: quia in [b] corde suo dicit, Sedeo regina, [c] nec sum vidua, nec luctum [d] videbo.

Ideò [e] vna die venient plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus est Dominus Deus, qui damnauit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent super ea reges terræ, qui cum illa scortati & luxuriati sunt, quum viderint fumum incendij eius:

10 Procul stãtes propter timorẽ cruciatus eius, *&* dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt super ea: quoniã merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri, & argenti, & lapides pretiosi, margaritarum, byssi, purpuræ, serici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneũ, & omne vas ex ligno pretiosissimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinnamomum, & suffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & similam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorum *merces*, & [f] rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et [g] fructus desiderij animæ tuæ abierũt à te: & omnia pinguia & præclara abierũt à te: nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquã* rerũ mercatores diuites facti, procul ab ea stabunt propter timorẽ cruciatus eius, flentes ac lugẽtes:

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretiosis & margaritis: quinam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ?

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus versantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæstum faciunt, longè stabunt,

18 Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ similis *erat* vrbi isti magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flẽtes ac lugenres, *&* dicẽtes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti sunt omnes qui habebãt naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora desolata est.

20 Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniã [h] sumpsit pœnas Deus vestrę vltionis causa de illa.

21 Tum sustulit quidã Angelus fortis lapidem instar molę magnæ & proiecit mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylõ vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur.

22 Et vox citharœdorum & musicorũ, & tibia ac tuba canẽtium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuscunque artis inuenietur in te amplius: & sonitus molæ nõ audietur in te amplius:

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox sponsi & sponsæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erãt in proceres terrę: & cuius veneficijs seductæ sunt omnes gentes.

24 Sed in ea sanguis Prophetarum & sanctorum inuentus est, & omnium qui mactati sunt in terra.

a Vsus est verbo quo significatur peccata mutuò sese consequẽtia & alia nascẽtia ex alijs, in eum tandem cumulum excreuisse, vt ad cœlum vsque pertigisse.
b Secum, siue apud se,
c Sum populosa ac potens.
d [illegible]*tiam &* [illegible]*riar.*
e Breui, & vno eodemq́ue [illegible]*re.*
f Lecticarũ, fuit autẽ rheda Gallicum vehiculi nomen, quod postea à Romanis vsurpatum, ad Græcos transijt.
g Græcè Opora, *significat autem tempus proximè antecedens Autumnum, quo tẽpore fructus maturescunt, quorum etiã & nomen est* Opora, *i. fructus animo expetiti.*
h Ad verb. indicauit vestrum iudicium.
i Disparebit.

CAP. XIX.

1 Laudant Cœlestes Deũ quòd vindicauit sanguinem suorum è manu Meretricis. 9 Beati scribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati sunt. 10 Angelus adorari se prohibet. 11 E cœlo summus ille Rex regum apparet. 19 Bellum oritur, 20 in quo apprehenditur Bestia. 21 & in stagnum ardentem deijcitur.

1 POsthæc audiui vocem magnã turbæ multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia: salus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo nostro *est*:

2 Quia vera & iusta iudicia eius: & meretricẽ illã magnã quę corrupit terrã scortatione sua, damnauit, & vindicauit sanguinem seruorũ suorũ ex manu eius.

3 Deinde secundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius ascendit in secula seculorum.

5 Et prociderũt vigintiquatuor Se-

a Laudate Dominum,

nes & quatuor animalia, & odorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquã sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniã regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptię Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur bysso puro & splendido. Byssus enim [b] iustificationes sunt Sanctorum.

b Bona opera quæ sunt viua fidei testimonia,

Matth. 22. 2.

9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eũ: sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent [c] testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim [d] Iesu est spiritus prophetiæ:

c Quibus mandatum est, vt de Iesu testificentur.

d Ad eum enim tanquã ad certissimũ scopum ferũtur omnes prophetiæ.

11 Deinde vidi cœlum apertum, & ecce *affuit* equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* [e] iustè iudicat & pugnat.

e Exegeticè additum.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habebatque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

13 Et amictus erat veste tincta sanguine. vocaturq; nomẽ eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequebantur eum equis albis, vestiti bysso albo & puro.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. || ipse enim reget eas virga ferrea, ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

Psal. 2. 25.

16 Habebatque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, || Rex regũ, Dominus dominantium.

Supra. 17. 14.
1. tim. 6. 15.

17 Tunc vidi *quendam* Angelum stãtem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cœli, Adeste, & cõgregamini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident, & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi Bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est Bestia & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure:

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeũte ex ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 Angelus 2 Satanam vinculis constringit ad mille annos: 8 quibus solutus Gog & Magog, i. occultos & apertos hostes in Sanctos concitat. 11 Sed Domini vindicta coercet illorum insolentiam. 12 Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cœlo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

2 Et apprehẽdit dracone: serpẽtem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eũ, & obsignauit super eum, vt nõ seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille. nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi [a] sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quique nõ adorarunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuentque & regnabũt cum Christo mille annis.

a Datum est siquidem illis iudicium, quatenus videlicet membra capiti sunt coniuncta: non autẽ quia Christi officium ad eos trãsfertur.

5 Reliqui vero ex mortuis non reuiuiscent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Beatus & sanctus qui habet partẽ in resurrectione prima: in hos *enim* secũda mors non habet potestatem: sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum vero expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo,

8 Et exibit vt seducat gentes quæ

sunt

ſunt in quatuor [b] angulis terræ, || Gog & Magog, vt congreget eos in prælīū: quorum numerus eſt ſicut arena maris.

b Plagis & cardinibus. Ezech.39.2.

9 Aſcenderunt igitur [c] ſuper latitudinem terræ, & circumierunt caſtra ſanctorum, & vrbē dilectam: ſed deſcendit ignis à Deo è cœlo, qui deuorauit eos.

c Quaſi diceret, ita vt terra ſuperficies quantacunque eſt, completa fuerit.

10 Et diabolus qui ſeducebat eos, cōiectus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, vbi & beſtia & pſeudopropheta: & cruciabūtur die ac nocte in ſecula ſeculorū.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei inſidētem, à cuius conſpectu fugit terra & cœlum, quorum locus non eſt inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & puſillos ſtantes in cōſpectu Dei, & libri aperti ſunt: & alius || liber apertus eſt, qui eſt *liber* vitæ: iudicatique ſunt mortui ex ijs quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum.

Supra,3.5, infra,21.27, phil.4.9.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum eſt de ſingulis ſecundum opera ipſorum.

14 Infernus autē ac Mors cōiecti ſunt in ſtagnum ignis: quæ eſt mors ſecunda.

15 Et qui nō inuentus eſt in libro vitæ ſcriptus, coniectus eſt in ſtagnū ignis.

CAP. XXI.

1 Nouam Hieruſalē deſcendentē è cœlo, 9 ſpōſam vxorem Agni, 12 ac illius ſtructurā deſcribit, 19 pretioſis lapidibus ornatam: 22 cuius templum eſt Agnus.

Eſa.65.17,& 66.22, 2.Pet.3.13

1 DEinde || vidi cœlum nouum & terram nouam: || primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi ſanctam vrbem Hieruſalem nouam, deſcendentem à Deo è cœlo, paratam vt ſponſam ornatam viro ſuo.

3 Et audiui vocem magnam è cœlo, dicentem, Ecce, tabernaculū Dei *eſt* cū hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi populi eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit, Deus ipſorum.

Sup.7.17, eſa.25.8.

4 || Et abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius, non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

Eſa.43.19, 2.cor.5.17.

5 Et dixit is qui inſidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nā hęc verba fidelia ſunt & vera.

6 Et dixit mihi, Actum eſt: || Ego ſum Α, & Ω, initium & finis. Ego ſitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis.

Supra 1.8, infra 22.13.

7 Qui vicerit, poſſidebit omnia: & ero ei Deus, & ipſe erit mihi filius.

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & ſcortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, [a] pars *aſſignata* eſt in ſtagno ardenti igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.

a Sors [illegible]

9 Tum venit ad me vnus ex ſeptem illis Angelis qui habuerant ſeptem illas phialas plenas ſeptem plagis nouiſſimis: & loquutus eſt mecum, dicens, veni, oſtendam tibi ſponſam vxorem Agni.

10 Et ſuſtulit me per Spiritū in montem magnum & ſublimem, & oſtendit mihi vrbē magnam, ſanctam *inquam* illā Hieruſalem, deſcendentē è cœlo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* ſimile lapidi precioſiſſimo, tanquam lapidi iaſpidi inſtar cryſtalli ſplendenti.

12 Habebat autem murum magnum & ſublimem, habētem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inſcripta, quæ ſunt nomina duodecim tribuum filiorum Iſraël.

13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab auſtro, portæ tres: ab occaſu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamēta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apoſtolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecū, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius & murum eius.

16 Vrbs ipſa verò [b] quadrangularis eſt: cuius longitudo tanta eſt quanta & latitudo. Menſuſque eſt vrbem calamo, ad ſtadiorū duodecim millia: ſuntq́; lōgitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

b Quadrata figura eſt æqualium laterum & angulorum rectorum. Vocant autem Græci tetrágonon, firmum, conſtans & omnibus numeris abſolutum.

17 Et menſus eſt murum eius, [c] centum quadragintaquatuor cubitorū, mēſura hominis, quæ eſt [d] Angeli.

c Multiplicatio numeri duodecim in ſeipſum.

d Hoc addidit quia Angelus hominis ſpeciem reſerebat.

18 Erat autem ſtructura muri eius ex iaſpide: ipſa verò vrbs aurum purum, & ſimilis vitro puro.

19 Et fundamēta muri vrbis omni lapide pretioſo ornata. Fundamentum primum *erat* iaſpis: ſecundū, ſapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, ſmaragdus:

20 Quintum, ſardonyx: ſextū, ſardius:

[illegible] chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ, ex singulis margaritis sunt: [c] forum vrbis, aurum purum, tãquam vitrũ perlucidũ.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est & Agnus.

23 || Neque vrbs ista eget sole vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrat eam, & lucerna eius est Agnus.

24 || Et gentes quæ seruatę fuerunt, ambulabunt ad lucẽ eius: & reges terræ gloriam suam & honorẽ ad eã adferent.

25 || Nec portę eius claudentur interdiu: nox enim non erit illîc.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Non intrabit in eã quicquã quod inquinat, aut abominandum quippiã patrat, vel mendaciũ *loquitur*: sed qui scripti sunt in || libro vitæ Agni.

CAP. XXII.

1 Ostenditur aqua viua fluuius, 2 & arbor vitæ. 6 7 Sequitur prophetiæ huius conclusio, 8 In qua Iohannes ostendit verissima esse quæ hic continentur. 13 Et iam tertiò repetit dictata hæc omnia ab eo esse qui est A & Ω.

1 DEinde ostendit mihi purũ fluuiũ aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum, & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomẽ eius in frontibus ipsorum *erit*.

5 || Et nox illîc non erit, neque opus est eis lumine lucernę, neque lumine solis: quoniã Dominus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula seculorum.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorũ Prophetarum misit Angelum suũ vt indicet seruis suis quæ oporteat fieri citò.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hęc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, || cecidit vt adorarẽ ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat:

Suprà, 19.10.

9 At verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrũ tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12 Ecce, venio citò: & merces mea mecum est, || vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit.

Rom. 2.6. Suprà, 1.8, & 21.6. esa. 41.6, & 44.6.

13 || Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Beati qui seruant eius mandata: vt sit eis ius in arborem vitę, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mẽdacium.

16 Ego Iesus, misi Angelum meum, vt hæc vobis testificaretur in Ecclesijs. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina:

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. || & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

Esa. 55.1.

18 Enimuero contestor cuiuis audienti verba Prophetiæ libri huius, siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto:

19 Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex ijs quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista: Etiã venio citò. Amen. Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.